BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE
13
22 K
25

Digitized by Google

13·22·K·25

13.22.K.25

FRANC.

HOTMANI IVRISCONSVLTI OPERVM

Tomus Tertius.

Quorum pleraque noua, quædam renouata & aucta.

Adiecti ſunt ſingulis tractatibus Indices ſinguli, rerum verborumq; memorabilium.

Catalogum librorum & tractatuum qui hoc tertio Tomo continentur pagina IV. indicabit.

Bibliothecæ S. Pantaleonis Scholarum Piarum ex hered. franc. de ...

EXCVDEBANT
Hæredes Euſtathij Vignon, & Iacobus Stœr.

M. DC.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

2

Typographus Lectori.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

B ENEVOLE LECTOR, *Prodierunt dudum ac nuper Franciſci Hotmani Clariſſimæ memoriæ I.C. opera plurima, quibus & Iuriſprudentiæ & humaniorum literarum ſtudia mirum in modum iuuit: Et quia (vt erat vir indefeſſi ingenij) reperta ſunt nonnulla quæ annis aliquot ante obitum ſuum ille conſcripſerat, hæc ipſa Ioannes filius V. Cl. in bonum publicum collecta, & ordine conuenienti digeſta, lucem etiam aſpicere voluit. Cum igitur iam prouinciam ſuſcepiſſemus, omnia tandem opera in tres tomos distribuere placuit. Priores quidem duo ad Ius Ciuile pertinent, Tertius præter libros de Iure Regni Galliæ & Antiquitat. Roman. alterius argumenti nonnullos alios complectitur vt titulus vnicuique præfixus indicat. Porro quia hæc quæ iam primum eduntur ex ipſius auctoris autographo pleraque omnia eruta ſunt, nec fieri potuit quin frequentes ob notas & lituras, in multis aberratum ſit, veniam præfari viſum eſt, ad quam impetrandam hoc etiam (ni fallor) valebit quod per id tempus abfuit à nobis Ioannes filius, cuius induſtria vt in conquirendis ita in expurgandis paternis ſchedis plane neceſſaria erat, Si Deus volet prodibit cum tempore altera editio & auctior & emendatior. Salue & interea hoc noſtrum inſtitutum æqui bonique conſule.*

Catalogus librorum & tractatuum qui hoc tertio tomo continentur.

1 De iure regni Galliæ libri tres : quorum prior eſt, De auctoritate comitiorum. II. continet Leges de ſucceſſione regia. III. Diſputationem de controuerſia inter patruum & fratris filium.
2 Antiquitatum Ro. libri V. quorum I. leges R. Senatuſconſulta, magiſtratuum munia &c. continet. II. Eſt de ſtatu reip. R. in genere. III. Commentatio in leges XII. tabul. IIII. De re numaria populi Rom. V. Obſeruationes duæ, De lite ordinanda: & De pœnis ac ſuppliciis apud Rom.
3 Commentarij in XXV. Ciceronis orationes.
4 Aſconius Pedianus in orationes Ciceronis, cum notis Hotmani.
5 Commentarius in epiſt. Ciceronis ad Q. fratrem de prouincia rectè adminiſtranda.
6 Notæ renouatæ in C. Iulij Cæſaris commentarios.
7 Conſolatio è ſacris litteris.
8 Præfationes, quas ſuis quondam libris præpoſuit.

INDEX PRÆFATIONVM QVAS FRANC. HOT. I.C. LIBRIS A SE EDITIS PRÆMISIT.

Dictæ præfationes ſub finem huius Tomi ſunt collocatæ, ſub hac nota (A)

AD Gabrielem Marillacum Reg. Aduocatum in libellum de Gradib. cognatio. Præf. 1. fol.2
Ad Claudium Baronem à Maura. in titulũ de Actionib. præf. 2. f.3
Ad Magnif. Conſulem Senatúmque Bernenſem in libros de vſuris. præf. 3. fol.3
Ad T. B. V. C. in commentarios ad Verrin. Cic. Orationes. præf. 4. fol.5
Ad V. C. Ioan. Lucanium in aliquas Cic. Orationes præf. 5. fol.5
Ludouico Grempio Reipub. Argentinenſis Conſiliario in aliquot obſeruationes præf. 6. fol.7
Wolfgango Wertero in Connani Commentarios. præf. 7. fol.9
Ad Ioan. Philipp. Wildt Rhenigrauium in legum Romanarum indicem præf. 8. fol.11

Ad

Ad C.V.T.B.in libellum de familiis Rom.præf.9. fol.12
T.B. Franc. Hotmano in comment.de verb.iuris.præf.10. fol.12
Ad Sereniſſimum Maximilianum Regem Bohemiæ.in comment.de verb. iuris.præf 11. fol.13
Thomæ Wrotho, Anglo in titulum de actionibus.præf.12. fol.15
Franc.Ruſſelio Bedfordiæ Comiti in Iuriſconſultorum præf.13. fol.15
Auguſto Princ.& Electori Saxoniæ.in Comment. Inſtit. præf.14. fol.21
Wilhelmo Landtgrauio Haſſiæ. in Partitiones Iuris.præf.15. fol.23
Vlrico Mordiſen I. C. Electoris Auguſti conſiliario. in primum librum obſeruationum.præf.16. fol.23
Antonio Hotmano Fratri. in Elementa Antiquitatum Rom. præf. 17. fol.24.
Tipographi ad Adoleſcentes iuris ſtudioſos.. in eadem elementa. præf.18. fol.25.
Ad Sereniſſimum Rom Regem Maximilianum in commentarium de verbis Iuris.præf.19. fol.22
Michaeli Hoſpitalio Franc. Cancellario in Comment. XII. tab. præf.20. fol.25
Ioanni Monlucio Epiſc. Valentino, in comment. legum obſcuriſſ. præf.21. fol.26
Enimundus Bonefidius I. C. adoleſcentibus iuris ſtudioſis. in comment. tit.Dig. de teſtamentis,pr.22. fol.27
Auguſto Principi & Electori Saxoniæ præf. altera in alteram Inſtit. editionem 23. fol.24
Margaritæ Illuſt.Principi Sabaudiæ ac Bituri. duci in Diſputationum volumen præf.24. fol.29
Caſpari à Seydlitz V.C.in comment.de feudis. præf.25. fol.30
Ad Iuſtum Reuberum Palatinatus Cancellarium in eundem de feudis commentarium.præf.26. fol.3
Ad Ill. Pr. Wilhelmum Landtgrauium Haſſiæ.in librum quæſtionum illuſtrium.præf.27. fol.34
Philippo Ludouico Comiti in Hanavv in Dialecticæ Inſtitutionis libros. præf.28. fol.35
Ill. Pr. Friderico Comiti Palatino.in libellum de francogallia.præf.29. f. 6
Ad Michaelem Varronem. V.C.in III.lib.Obſeruat.præf.30. fol.38
Ad generoſiſſimum Comitem Guidonem à Laual.in Cæſaris commentarios præf.31. fol.39
Ad Ioan. Hotmanum filium in eoſdem Cæſaris comment. præf.32. fol.42
Illuſtr. Pr. Otthoni Henrico Duci Brunſuuicenſi in tit. Cod. de vſuf. præ 33. fol.43
Nicolao Rhedingero Præfecto ordin. Senat.in vrbe Vratiſla. in tit.Cod. de Pactis.præf.34. fol.44
Wolfio Baroni à Schoenbourg.in lib.IV. Obſeruat. præf.35. fol.46
Nicolao Fierley. Regni Poloniæ Senatori in Comment. de Pignoribus præf.36. fol.47
Andreæ Fierley de Dambrouicza Palatinidi Cracouienſi:in Scholas Cod.

de Pignoribus.præf.37. fol.49
Richardo Streinnio Baroni à Schuuartzenau in Partem Epitomat. præf. 38. fol.50
Illuſtr.Pr.Ludouico Landgrauio Haſſiæ. in titul. Cod. de vſuris & fœn. præf.39. fol.52
Caſparo à Danuuitz in Ionſdorff Sereniſſimorum Archiducum Auſtriæ Camerario in tit.Cod.de Iudic.præf.40. fol.53
Michaeli Slauatæ,Baroni in Chlum.in lib.v.Obſeruat.præf.41. fol.54
Illuſtr.Pr.Georgio Landgrauio Haſſiæ,in eam partem Epitomas. quæ eſt de rebus creditis.præf.42.. fol.55
Hermanno de Haaſs,Domino in Turnich.in Conſilia præf.43.56
Illuſtr.Pr.Chriſtiano Saxoniæ duci,& Elect.in comment. ad Inſtit.Iuſtin. præf.44. fol.59
Illuſtr.Pr.Mauricio Landgrauio Haſſiæ,in Partitiones iuris.præf.45.fol.61
Illuſtr.Prin.Chriſtiano Saxoniæ Duci, & Elect. in obſeruationum volumen.præf.46 fol.62
Illuſt.Principibus Ioanni Caſimiro Et Friderico. 4. in libros de Re numaria.præf.47. fol.43
Sequuntur Io. Hotmani F. Epiſtolæ quas paternis aliquot libris poſtumis præſcripſit.
Francifco Franc.Hotmani Mortefontæi Primarij Franciæ Theſaurarij filio pro Conſolatione præf.48. fol.65
Nicolao Brularto Sillerio V. A. Pro Comment. de Teſtament. præf. 49. fol.68
Hippolyto à Collibus I.C.pro comment.de Donation.præf.50. fol.72
Ladiſlao Weleno Baroni à Zerotin.pro diſput.de Nuptiis.præf.51. fol.73
Alberto Comiti in Hanavv.pro Comment.de pact.Digeſt.præf.52.fol.76
Huberto Giſanio V.C.pro x.& xi.lib.Obſeruationum. præf.54. fol.79
Ioan.Hotmano Franc.filio Zacharias Setzerus I.C. S.D. præf.55. fol.80

IOAN.

IOAN. HOT. VILLERIVS, Lectori S.

LIbellum hunc probarunt omnes cordati homines patriæ amantes, & benè de mente conſtituti. Vnus aut alter hiſtrio, adſentator aulicus, mercede conductus viſi ſunt adſpernari, viſi ſunt oppugnare. ſed fruſtrà: tanta vis eſt veritatis, tam perſpectus etiam animi candor, & probata probitas & eruditio eius viri, qui patriæ ac poſteritati libellum iſtum, imò ſe ipſum dicauit, &, vt ita dicam, totum penè deuouit. Præcipua horum criminatio hæc fuit, quòd ex hereditario, vt vocant, regno electiuum facere conatus ſit. Verùm, qui non libri principium, ſed finem etiam legere volet, facilè animaduertet; non fuiſſe hoc auctori propoſitum, neminem verò hoc ſeculo acriorem patriarum legum vindicem extitiſſe: quippe, quem tanta animi contentione ac tam felici animi ſucceſſu, ex ipſis Franciarum legum fontibus & maiorum noſtrorum inſtitutis ius regiæ ſucceſſionis nuper à regni perduellibus impugnatum adſeruiſſe conſtet, quod ex duabus iſti libello ſubiectis Diſputationibus cuiuis perſpicuum eſt: quarum altera Leges omnes de regia ſucceſſione à nemine antea expoſitas continet: altera verò controuerſiam illam nobilem de ſucceſſione inter patruum & fratris filium. Quàm abſurdum autem eſt hoc modo ratiocinari, dicam, an calumniari: quia Hotmanus narrat ex hiſtorijs antiquos Galliæ reges carpento bobus tracto ad comitia regni quotannis deduci ſolitos: barbam & comam aluiſſe: clypeo in inauguratione eleuari conſueuiſſe: præfectis palatij negocia regni plerumque permiſiſſe; otioſos interea domi manſiſſe: inter filios verò regum ita fuiſſe regnum diuiſum, vt tot eſſent quandoque regna quot filij: hæc, inquam, & alia id genus innumera ab auctore propterea commemorari, vt in vſum reuocentur? Similiter profectò faciunt, cùm ea quæ ex veteri hiſtoria de ſucceſſione vel Merouingica vel

Carlouingica narrantur, ad Capeuingiam gentem ſexcentis his annis feliciter in Gallia regnantem, atque optimis firmatam legibus, pertinere falsò criminantur. qua de re Æquius melius pronunciabunt boni viri: & fructum ex hoc ſcripto (quod ſingularis in patriam caritatis ſpecimen omni æuo futurum eſt) maximum, vti ſpero, poſteritas conſequetur. Tu vale & fruere. Kal. Ian. M. D. XCIX.

INDEX CAPITVM QVÆ IN HOC PRIMO Libro de Iure Regni Galliæ continentur.

De ſtatu Galliæ priuſquam à Romanis in prouinciam redigeretur. Cap. I. pag. 1

Quæ priſcis temporibus Gallorum lingua fuiſſe videatur. Cap. II. pag. 4

De ſtatu Galliæ à Romanis in prouinciæ formam redacta. Cap. III. pag. 8

De ortu Francorum, qui Gallia occupata, eius nomen in Franciã vel Francogalliam mutarũt. C. IIII. 11

De Francorum nomine, varijſque excurſionibus, & quo tempore regnum ſibi in Gallia conſtituerint. Cap. V. 15

Regnum Francogalliæ vtrum hæreditate, aut ſuffragijs deferretur, & de regum creandorum more. Cap. VI. 20

De ſumma antiqui populi Gallici ſeueritate in condemnandis & abdicandis Regibus. Cap. VII. 24

Pluribus extantibus regis demortui liberis, quid iuris in hæreditate obſeruaretur. Cap. VIII. 27

De regis domanio & fratrum ipſius appannagio. Cap. IX. 29

De lege Salica, & iure mulierum in Regum parentum hæreditatibus. Cap. X. 33

De iure regalis capillitij. Cap. XI. 35

Qualis regni Francogallici conſtituendi forma fuerit. Cap. XII. 38

De regia maieſtate & annuo gentis francogalliæ conuentu, placito, curia, Parlamento. Cap. XIII. 48

De ſacroſancta publici concilij auctoritate, & quibus de rebus in eo ageretur Cap. XIIII. 51

De Præfectis Regiis, qui maiores domus appellantur. Cap. XV. 56

Vtrum Pipinus Papæ, an Concilij Francogallici auctoritate Rex factus fuerit. Cap. XVI. 58

De Comeſtabulo, & Paribus Franciæ. Cap. XVII. 61

De continuata ſacroſancti Concilij auctoritate ſub Carolouingiorum Regno. Cap. XVIII. 66

De ſumma inter Regem & Regnum differentia. Cap. XIX. 68

De Capeuingiorum familia, & Regno Froncogalliæ in illam tranſlatio. Cap. XX. 71

De continuata Concilij publici auctoritate in Capeuingiorum familia. Cap. XXI. 72

De memorabili auctoritate Concilij in Regem Ludouicum XI Cap. XXII. 76

Regum Francogalliæ in ſuo regno dominationem habere certo iure certiſque Legibus circumſcriptam. Cap. XXIII. 79

An mulieres, non vt ab hereditate Regni, ſic ab eius procuratione, Frãcogallico iure, arceantur. XXIV. 85

De Parlamentis iuridicialibus. Cap. XXV. 90

FRANC.

FRANC. HOTMANI IVRISC. DE ANTIQVO IVRE REGNI GALLIÆ, PRÆCIPVE' QVO AD AVCTORITATEM COMITIORVM,

LIBER I.

De ſtatu Galliæ priuſquam à Romanis in Prouinciam redigeretur.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

CAPVT I.

COGITANTI mihi de Galliæ noſtræ inſtitutis, quantum ad vsũ Reipub. noſtrę, & horum temporum opportunitatem ſatis eſſe videbitur, conſcribere: principio exponẽdum videtur, qui Gallię ſtatus fuerit, antequam à Romanis in Prouinciæ formam redigeretur. Nam quæ de gentis origine & antiquitate, de bellicis laudibus, eloquẽtiæ ſtudio, regionis ſitu & natura, priuatorumq́ue moribus apud Cæſarem, Polybium, Strabonẽ, Ammianum & reliquos ſcripta extant, nota ſunt omnibus, mediocriter quidem eruditis. Pleraque Gallia (inquibat M. ille Cato Cenſorius in Originibus) duas res induſtrioſiſſimè perſequitur: rem militarem, & argutiſſimè loqui. Intelligẽdum eſt igitur, eo tum ſtatu Galliam fuiſſe, vt neque vniuerſa vnius imperio regeretur: neque ſingulæ ciuitates vel in populi, vel in Optimatũ poteſtate eſſent: ſed ita diuiſam in Ciuitates Galliam vniuerſam fuiſſe, vt pleræque optimatum conſilio regerentur, quæ Liberæ dicebantur: cęteræ Reges haberent: omnes quidem hoc inſtitutum tenerẽt, vt certo anni tempore publicum gentis concilium agerent: quo in concilio quæ ad ſummam Reipub. pertinere videbantur, conſtituerent. Ciuitates autem quatuor & ſexaginta Corn. Tacitus numerat lib. 3. hoc eſt, vt ex Cæſare intelligitur, Regiones, quæ nõ modò lingua, moribus, & inſtitutis, verũ etiã ijſdem magiſtratibus vtebãtur: quales ipſe multis locis Æduorum, Aruernorum, & Rhemorum ciuitates pręcipuè commemorat. Itaque cùm Æduum Dumnorigem Cæſar interficiẽdum curaret, reſiſtere, inquit, ac ſe manu defendere, ſuorũq́ue fidem implorare cœpit: ſæpe clamitans, liberum ſe, liberæque ciuitatis eſſe. libro quinto, cap. 3. Quapropter in eandem ſententiam Strabo lib. 4. ita ſcribit: ἀριστοκρατικαὶ δ᾽ ἦσαν αἱ πλείους τῶν πολιτειῶν· ἕνα δ᾽ ἡγεμόνα ᾑροῦντο κατ᾽ ἐνιαυτὸν τὸ παλαιόν· ὡς δ᾽ αὕτως εἰς πόλεμον εἷς ὑπὸ τοῦ πλήθους ἀπεδείκνυτο στρατηγός. Pleraque, inquit,

A ciuitates Optimatũ conſilijs regebantur vnũ: autem magiſtratũ olim quotãnis deligebant: ſicut & ad bellum gerẽdum vnus à populo imperator creabatur. Eodem pertinet quod Cæſar lib. 6. cap. 4. his ſcribit verbis: Quæ ciuitates commodius ſuam Remp. adminiſtrare exiſtimantur, habent legibus ſancitum, ſi quis quid de Reipub. à finitimis rumore aut fama acceperit, vt ad Magiſtratum deferat, néve cum quo alio communicet: Magiſtratus quæ viſa ſunt, occultant: quæque eſſe ex vſu iudi-
B cauerint, multitudini produnt. De Rep. niſi per concilium loqui non conceditur. De communi verò totius Gentis concilio pauca hæc ex Cæſare teſtimonia proferemus. Petierunt, (inquit, lib 1. c. 12.) vti ſibi concilium totius Galliæ in diem certam indicere, idq́; Cæſaris voluntate facere liceret. Item lib. 7. c. 12. Totius Galliæ concilium Bibracte indicitur. eodem conueniunt vndique frequentes multitudines. Et lib. 6. cap. 1. Cæſar concilio Galliæ primo vere (vt inſtituerat) indicto cũ reliqui præter
C Senones, Carnutes, Treuiróſq; veniſſent, cõcilium Lutetiam Pariſiorum transfert. Et lib. 7. cap. 6. Quæ ab reliquis Galliis ciuitates diſſentiẽbant, has ſua diligentia (de Vercingentorige loquitur) adiuncturum, atque vnum concilium totius Galliæ effecturum, cui concilio ne orbis quidem terrarum poſſit obſiſtere. Iam verò de regibus, qui ciuitatib. quibuſdam præerant, loca ſunt apud eundem auctorem propè innumera: ex quib. illud memoria dignum intelligitur, moris fuiſſe Romanis, vt quod
D Regulos ad ſuas rationes accommodatos, id eſt, ad res nouas, conturbãdaſq́ue ciuitates & inimicitias cum alijs exercẽdas idoneos iudicabant, eos ſibi amicitia & ſocietate adiungerent: ſummiq́ue honoris ac beneficij loco, ſocios atq; amicos ſuos honorificentiſſimis decretis appellarẽt: eumq́ue verborum honorem reges exteri complures magnis largitionib. à ciuitatis Romanæ principibus cõparabant. Reges autem vel Regulos potius, Galli eos nominabant, qui non ad tempus, vt ciuitatum ma-
E giſtratus: ſed in perpetuum, regium imperium quantumuis exiguis finibus obtinebant: quos im-

mutata temporum conſuetudo, Duces, Comites, Marchiones appellauit. Earum porrò ciuitatum alię alijs potentiores erant: quarum ſe in fidem & clientelam, quæ minus per ſe poterant, ſtudioſè conferebant. Has Cæſar ſuperiorum ſtipendiarias, vectigales,& earũ imperio ſubiectas appellat. Plerunque tamen in fide aliarum eſſe ſcribit. Regnante Romæ Priſco Tarquinio (inquit Liuius lib. 5.) Celtarum penes Bituriges ſumma imperij fuit: ij Regem Celtis dabant. Aduentu Cæſaris in Galliam,(qui fuit annus ab vrbe condita DCXCV.) Galliæ totius factiones erãt duæ. Harum alterius principatum tenebãt Ædui: alterius, Aruerni: multosq́; annos de potentatu inter ſe contenderant. Sed illa contentio ea re magnoperè augebatur, quòd Bituriges Aruernorũ finitimi, in fide & imperio Æduorum erant. Sequani contrà, Æduorũ finitimi, in Aruernorum fide. lib. 1. cap. 12. lib. 6. cap. 4. Cùm has Gallorum contentiones Romani ad ſuas rationes, id eſt, ad ſuam potentiam amplificãdam aptiſſimas iudicarent, ſtudioſè illas alebant. Itaque Æduos in ſocietatem aſciuerunt, eosque exquiſito verborum honore Fratres conſanguineosque ſuos appellarũt. In Æduorum fide & clientela reperio fuiſſe primũ Senones, quibus cum Pariſij paulò antè ſuam ciuitatem fœdere & ſocietate coniunxerant. lib. 6. cap. 1. tum Bellouacos, quorum tamen erat ciuitas magna,& plurimum inter Belgas & virtute, & auctoritate,& hominum multitudine valebat, lib. 2. cap. 4. & lib. 7. cap. 7. Sub imperio Neruiorum Cæſar numerat Cẽtrones, Grudios, Leuacos, Pleumoſios, Gordunos. lib. 5. cap. 11. Treuirorum clientes idem numerat eburones,& Condruſos. lib. 4. cap. 1. Venetorum autem ciuitatis (hi ſunt in Armorica) longè ampliſſimam auctoritatem idem fuiſſe ſcribit omnium oræ maritimæ regionum earum, omneſque ferè qui eo mari vti conſueuerant, illius fuiſſe vectigales. lib. 3. cap. 2. Aruernorum autem tanta erat amplitudo, vt non modò ſe Æduis adæquarẽt, verumetiam paulò ante Cæſaris aduentum magnam clientum partem ab illis ad ſe traduxiſſent. lib. 6. cap. 4. lib. 7. cap. 10. Itaque Strabo lib. 4. ſcribit, eos quadringentis hominum millibus duce Vercingentorige bellum aduerſus Cæſarem geſſiſſe. Hi ab regio imperio abhorrebãt. Itaq; cùm Celtillus Vercingentorigis pater ſummæ potentiæ atque auctoritatis eſſet, eoque totius Gallię principatum obtineret, ob eam cauſam quòd Regnum appetebat, ab ciuitate interfectus fuerat. lib. 7. c. 1. Sequani cõtrà Catamentaledẽ Regem habebant, quẽ Romani amicũ ac ſociũ appellarant. lib. 1. c. 2. Sueſſiones quoque qui latiſſimos feraciſſimoſq; agros poſſidebant, oppidaque habebãt numero XII. & armatorum L. millia conficere poterant, Diuitiacum totius Galliæ potẽtiſſimum Regem paulo antè habuerant: qui non tantum magnæ partis Belgarum, verũetiã Britãniæ imperiũ obtinuerat. Cæſaris aduentu Regem Galbã habebant. lib. 2. ca. 1. In Aquitania Piſonis cuiuſdam Aquitani auus regnũ obtinuerat,& à Romanis amicus appellatus fuerat. lib. 4. cap. 3. Senones quoque, quæ fuit, ciuitas in primis firma, & magnæ inter Gallos auctoritatis, quodam tempore Moritaſgum regem habuerant, cuius etiam maiores regnum in eadem ciuitate obtinuerant. lib. 5. cap. 13. Item Ditiobriges Ollouiconem Regem habuerant, Amicum à Senatu Roman. appellatum. lib. 7. cap. 6. In illis porrò regnis illud ob-

A ſeruatione dignum, neque leuiter prætereundum videtur: primùm quòd hæreditaria non erant, ſed à populo propter iuſtitię opinionem deferebantur. deinde quòd Reges non infinitum, ſolutum & effrenatum imperium habebant: ſed certis legibus ita circunſcriptum, vt non minus ipſi in populi, quàm populus in ipſorum ditione ac poteſtate eſſet vt ferè illa regna nihil aliud, niſi magiſtratus perpetui viderentur. Nam multos Cæſar nominat priuatos, quorum tamen parentes ac maiores regnum B obtinuerant: in his Caſticum Catamantaledis filium, cuius pater in Sequanis multos annos regnum obtinuerat lib. 1. cap. 2. Item Piſonem Aquitanum libro 4. capite 3. Item Taſgetium, cuius maiores in Carnutum ciuitate cum Regio imperio fuerant. lib. 5. ca. 8. De imperij verò & poteſtatis modo, Ambiorix rex Eburonum apud eundem auctorem ita loquitur, (lib. 5. cap. 8.) Sua eſſe eiuſmodi imperia, vt non minus haberet in ſe iuris multitudo, quam ipſe in multitudinem. Quam optimam C ac præſtantiſſimam Reipub. formã eſſe, propterea Plato & Ariſtoteles, & Polybius, & Cicero iudicarunt, quòd regalis dominatus, ſi ſine freno, vt ait Plato, relinquatur, vbi in tantam omnium rerum poteſtatem, tanquam in lubricum locum, venerit, facillimè in tyrannidem delabitur. qua de de cauſſa, inquit, Optimatum & delectorum auctoritate, quibus eam poteſtatem populus permittit, tanquam freno coërcendus eſt.

D

Quæ priſcis temporibus Gallorum lingua fuiſſe videatur.

CAP. II.

HOc loco non prætermittenda quæſtio videtur, multorum eruditorum hominum tractata diſputationibus: quiſnam, priſcis illis temporibus Gallorum ſermo fuerit. Nam quę ad religiones, & priuatorum mores, ceteraque inſtituta pertinent, Cæſar (vt antè diximus) copioſè expoſuit. Primùm autẽ meminiſſe o- E portet, quod idem auctor initio Commentariorũ ſcribit, cùm Gallorum alij Belgæ alij Aquitani, alij Celtæ eſſent, omnes non modo inſtitutis, verũ etiã lingua inter ſe diſcrepaſſe. Quod apertè Strabo lib. 4. teſtatur, vbi ait eos ὁμογλώττους non fuiſſe, ἀλλ' ἐνίους μικρὸν παραλλάττοντας ταῖς γλώτταις. Idéq́; Ammian⁹ Marcell. li. 15. cõfirmat. Quòd verò doctiſſimi complures, ac pręſertim noſtri populares, diſputant, Gallos Græca lingua vſos fuiſſe, vel ex eo ſolo refelli poteſt, quod Cæſar lib. 5. cap. 12. cõmemorat, F cùm Q. Cicero à Gallis obſeſſus ſuis in caſtris teneretur epiſtolam ei ſe Græcis literis ſcriptã miſiſſe, ne, ſi interciperetur, ſua cõſilia à Gallis cognoſcerẽtur. item lib. 1. cap. 4. Vbi ſcribit, ſe cum Diuitiaco Dũnorigis fratre, per C. Valeriũ Troacillum, principem Galliæ prouinciæ, familiarem ſuum, remotis quotidianis interpretibus, locutum eſſe. Nam Troacillus ciuis R. factus & Latinæ & Gallicæ linguæ vſum habebat. Quod ſi Diuitiacus Græcæ linguæ notitiam habuiſſet, quid Cæſari ad G colloquium cum eo inſtituendum interprete opus fuiſſet; Eodem etiam illud Ciceronis pertinet in Orat. pro Fonteio. Vbi de Gallis loquẽs: Hi vagantur, inquit, læti atque erecti, paſſim toto foro, cũ quibuſdam minis, & barbaro atque immani terrore verborum. Nam Græcam linguam Ciceronis barbaram atque immanem fuiſſe, nemo

opinor

opinor, exiſtimarit. Vlpianus in l. Fideicommiſſa, A 11. D. de legat 3. Eodem quoque pertinet quod ait, Fideicommiſſa quocunque ſermone relinqui poſſunt: non ſolum Latina vel Græca, ſed etiam Punica vel Gallicana, vel alterius cuiuſcunque generis lingua. Sed occurritur ab nonnullis proferentibus Strabonis locum ex eodem lib. 4. vbi ſcribit, omnium optimarum artium, ac præſertim Græcarum literarum, ſtudia Maſſiliæ viguiſſe: vſque eò vt Galli eorum exemplo Græcæ linguæ ſtudio caperentur: & iam pacta conuentáque Græcè ſcribe- B rent. ὥστε φιλέλληνας (inquit) κατεσκεύασε τοὺς Γαλάτας, ὥστε καὶ τὰ συμβόλαια ἑλληνιστὶ γράφειν. Verùm huic obiectioni facilis & expedita reſponſio eſt. Primum enim ſi Galli Maſſilienſium exemplo Græcam linguam diſcebant, an non perſpicuum eſt, vernaculam illam eorum linguam nō fuiſſe? Deinde Strabo eodem loco non obſcurè oſtendit, morem illum pacta & contractus Græcè ſcribendi, ſuo demum tempore initium cepiſſe, cùm iam vniuerſa Gallia Romanis parere didiciſſet. Præterea C de ijs tantum præcisè loquitur, qui Maſſilienſibus erant finitimi: quibus in locis non modò priuati complures, verumetiam ciuitates, inquit, doctos viros Maſſilia publico conſilio propoſitis honorarijs ad iuuentutem ſuam inſtituendam euocabant. Cum tamen alijs pleriſque in Galliæ locis Academiæ florerent, in quibus ſermone Gallico artes ac diſciplinæ iuuentuti tradebantur, quod Hierony. ad Ruſticum ſcribens his oſtendit verbis: Mater poſt ſtudia Galliarum quæ florentiſſima ſunt, miſit D te Romam, vt vbertatem, nitoremq; Gallici ſermonis grauitas Romana cōdiret. Supereſt locus ille apud Cæſarē, vbi ait, Gallos in publicis priuatisq; rationibus Græcis literis vſos fuiſſe. Sed videamus ne vox GRÆCIS eo loco non modò vt ſuperuacanea, verumetiā vt importuna & adulterina tollēda ſit: quippe, cùm ad Cæſaris ſententiam exprimendā ſatis fuiſſet dixiſſe, Gallos in ſola Druydum diſciplina literis & ſcriptione vſos non eſſe: in cæteris omnibus, & priuatis & publicis rationibus, literis E vſos eſſe. Nam *Vti literis*, pro Scribere, locutio eſt Latinis auctoribus crebrò vſitata. Fabius lib. 11. cap. 11. Quanquam inuenio apud Platonem, obſtare memoriæ vſum literarū. Præterea repugnant, Gallos linguæ Græcæ imperitos fuiſſe: (quod Cæſar illo ſuperiore loco dixerat) & vulgo tabulas rationesq; ſuas publicas ac priuatas Græcis literis conſcripſiſſe. Quod autem plerique exiſtimant, Græcas literas eo loco non pro ſcriptione, ſed pro formis literarū vſurpari: nobis ꝑpterea minus proba- F tur, ꝙ locis innumeris (vt modò dicebamus) veteres ſcriptores Vti literis dixerunt, pro Scribere: at pro formas literarū ducere, quantum adhuc obſeruare licuit, nuſquā. Neq; n. illos adiuuat, quod idem Cōmentario primo ſcripſerat, repertas in Heluetiorum caſtris tabulas, literis Græcis conſcriptas: quaſi verò qui Græcis literarū notis ſcribere didicerat, non idē eadem opera Græco ſermone ſcribere didiciſſet: aut non eſſe potuerint in Heluetia vel ſacerdotes, vel adoleſcentes nobiles, qui, vt hodie G tā multi ſunt qui Latinè didicerunt, ita literas Græcas, quæ tum in honore & pretio erant, perdiſcere potuerint. Quam opinionē vel vnica Maſſilienſis ſcholæ vicinitas refellit. Itaq; idem Cæſar lib. 5. vbi de illa ſua ad Ciceronē epiſtola loquitur: Hanc, inquit, Græcis conſcriptam literis mittit: ne interce-

pta epiſtola, noſtra ab hoſtibus conſilia cognoſcantur. Cic. Ver. VI. Itaq; in his (loquitur de dentib: à Maſiniſſa, ex Africa in inſulam Melitam remiſſis) inſcriptam literis Punicis fuit, regem Maſiniſſam imprudentem accepiſſe: recognita, reponendos reſtituendosq; curaſſe. Iuſtin. l. 20. Facto S. C. nequis poſtea Carthaginenſis aut literas Græcas, aut ſermonē ſtuderet, ne aut loqui cum hoſte, aut ſcribere ſine interprete poſſet. Tacitus de moribus Germ. Monumēta & tumulos quoſdā Græcis literis inſcriptos in cōfinio Germaniæ Rhetiæq; adhuc extare. Liuius l. 9. Vulgò tum Romanos pueros, ſicut nunc Græcis, ita Hetruſcis literis erudiri ſolitos. Idem lib. 28. Ibiq; aram Annibal condidit, dedicauitque cum ingenti rerum ab ſe geſtarum titulo, Punicis Græcisq; literis inſculpto. Itē l. 40. Literis Latinis Græcisq; vtraque ara inſcripta erat. Vlpianus Iur. tit. de inſtitor. act. Proſcribere ſic accipimus, claris literis, vtrum Græcis, an Latinis? Puto ſecundum loci conditionem: ne quis cauſari poſſit ignorantiā literarū. Trebell. Pollio in Æmiliano: Fertur. n apud Memphim in aurea columna Ægyptijs literis ſcriptum, tunc demum, &c. Denique non arbitror iſto ſenſu dictum Cæſarem fuiſſe, Græcis literis ſcribere: ſed potius Græcarum literarū forma, vel figura, vel notis. Velut apud Tacitum lib. 11 Nouas literarum formas addidit: comperto Græcam literaturā non ſimul cœptam abſolutamq;. Et mox: Et formæ literis Latinis quæ veterrimus Græcorum. Item apud Paulū Iuriſc. ſub tit. De oblig. & actionibus. Non figura literarum, ſed oratione quā exprimunt literæ, obligamur. Item apud Cicer. Tuſc. 1. Aut qui ſonos vocis, qui infiniti videbantur, paucis literarū notis terminauit. Ac ne quis nimiopere admiretur vocem GRÆCIS apud Cæſarem irrepſiſſe, proferā ſimilem caſum apud Pliniū lib. 8. cap. 57. vbi ſic ſcriptum eſt: Gentium conſenſus tacitus primū omniū conſpirauit, vt IONVM literis vterentur. Et mox, Sequens gentium conſenſus in tonſoribus fuit. Et mox: tertius conſenſus eſt in horarum obſeruatione Nam vocem IONVM tollendam eſſe, quis nō videt? non tam quia planè ſuperuacanea eſt: (nam ad Plinij inſtitutum ſatis fuit dicere, primum Gentium conſenſum fuiſſe in ſcriptione & literatura) quam quia falſum eſt, IONVM primas fuiſſe literas: vt ipſe Plin. ſuperiore primo capite docuit, & Tacitus lib. 11. Animaduerti tamen apud Gregorium Turon. lib. 5. & Aimoinum lib. 3. cap. 41. locos duos, quibus ſignificari videtur, Gallos Græcarū literarū notis vſus fuiſſe. nam vbi de Chilperico Rege loquūtur: Addidit (inquiūt) & literas literis noſtris: id eſt ω, ψ, ζ, φ. & miſit epiſtolas in vniuerſas ciuitates regni ſui, vt ſic pueri docerentur. Apud Aimoinum autem tres tantùm ponuntur χ, θ, φ. Verùm intelligendum eſt Francos iſtos fuiſſe, non Gallos: vel potius Francogallos: qui Germanica lingua, id eſt, patria & natiua, non illa veterum Gallorum, quæ Romanorū dominatu obſoleuerat, vtebantur. deinde ſi Francogalli Græcis literis vſi fuiſſent, quid ita reliquas omnes, his ſolis exceptis, vſurpaſſēt? Verùm hæc quidē plus ſatis. Supereſt eorū opinio, qui putant Gallos Germanica lingua vſos fuiſſe: quod vel vnus ille Cæſaris l. 1. refellit locus, in quo ſcribit, Arioniſtum Germanum propter longinquā in Gallia conſuetudinē lingua Gallica vſum eſſe. Eò accedat Taciti locus ille ex l. De mori. Germ. Equib. Marſigni & Burij ſermone cultuq; Sueuos referunt, Go-

hinos Gallica, Oſis Pannonica lingua coarguit A nō eſſe Germanos. Planius autē hoc cōfirmat Suetonius in Caligula: conuerſus hinc,inquit, ad curā triumphi,præter captiuos & transfugas Barbaros, Galliarum quoq; proceriſſimū quemq;,& (vt ipſe dicebat) ἀξιοθριάμβευτον,ac nōnullos ex principibus legit,ac ſepoſuit ad pompā,coēgitque non tantum rutilare, & ſubmittere comam, ſed & ſermonem Germanicum addiſcere,& nomina Barbarica ferre. Vbi planius contrariæ ſententiæ teſtimonium Glareanus,& alij Glareanum ſecuti protulerint, fidem B illis habendam exiſtimabo.Interea duabus de cauſis mihi eorū probabilis opinio videbitur qui ſcribunt,veterum Gallorum linguam propriam, atque ab aliarum gentium, præter quàm à Britannorum, ſermone diſſimilē fuiſſe:primùm,quia Cæſar ſcribit moris fuiſſe, vt qui Druydum diſciplinam diligentius cognoſcere volebant, plerūque in Britanniam proficiſcerentur.Cùm autem libris nullis vteretur, conſentaneum eſt, illos eodem quo in Gallia ſermone vſos in docendo fuiſſe. Deinde quia Corn. C Tacitus in Agricolæ vita ſcribit Britannorum & Gallorum ſermonē haud multum diuerſum fuiſſe. Neque mihi Beati Rhenani coniectura diſplicet, qui ſermonem eorum qui hodie Britones Britonātes appellātur, veteris noſtræ linguæ reliquias fuiſſe arbitratur: cum aliis de cauſſis, tum præcipuè quia cōſtat Britannos ab Anglis|Saxonibus patria pulſos in eam regionē profugiſſe. Vnde illa Eduardi I.Anglorum Regis lex vetus:Britones Armorici, cùm venerint in Regno iſto,ſuſcipi debent & pro- D tegi,ſicut probi ciues de corpore regni huius.Exierunt enim quondam de ſanguine Britonum regni huius. Atque hæc quidem de priſca Gallorum lingua dicta ſint. Noſtram autem qua iam vtimur,nō difficile intellectu eſt, ex variis variarum gentium ſermonibus conflatam eſſe.Ac,ſi breuiter dilucidéque dicēdum eſt, is quo iam vtimur ſermo,quadripartitò diſtribuendus eſt: ac dimidia eius pars Romanis accepto ferenda: quemadmodum Otto Friſingenſis teſtatur lib.Chronic.4. cap pen.& quiuis E Latinis literis tinctus poteſt animaduertere. Nam præterquam quòd ita natura ferebat, vt Galli Romanis ſubiecti ad eorum ſe mores & linguam lubenter accommodarent:ſatis conſtat,Romanos ferendi ſermonis Latini ſtudioſiſſimos fuiſſe: vt per omnes gentes venerabilior diffunderetur: quemadmodum Valerius Maximus teſtatur:eaq; de cauſſa ludos literarios paſſim inſtituiſſe: veluti Auguſtoduni,Vezontione, Lugduni: quod vel ex Tacito & Auſonio cognoſci licet. Auguſtin. de ciuit. Dei lib.19.c.17.Data eſt opera, inquit,vt ciuitas imperioſa nō ſolum iugum,verum etiam linguam ſuam F per pacem ſocietatis imponeret. Itaque tantum in Gallia Latinæ linguæ conſuetudo valuit,vt nō modo leges ad ſummam Regni & Reipublicæ pertinentes Latinis literis conſcriberentur: (cuius rei cum vetuſtiſſima quæque monimenta teſtimonio ſunt,tum etiam Regum antiquorum cōſtitutiones, quarum quædam extant in libro inſcripto Stilus curiæ parlamenti: verùm etiam Latinè & litigaretur,& ſententiæ pronuntiarentur: ac præſertim li- G tigandi cōſuetudine atque arte ex Romana curia in Galliam introducta: potiſſimum autem vbi de ſacerdotiis & eorū opimis vectigalibus litigari cœptum eſt. quod inſtitutum ad noſtrā vſque ætatem ſeruari ſolitum,edictum Franciſci primi documento eſt, qui anno 1539. floreſcentib.bonis in Gallia literis edixit, vt Gallico ſermone iudicia exercerentur. Altera verò eius, qua nunc vtimur linguæ dimidia pars ita diſtribuenda eſt, vt partem vnam priſcis Gallis adtribuamus, alteram Francis, poſtremam Græcorum litteris.Nam Francorum,ideſt (vt paullo poſt docebimus) Germanorum,innumeras in quotidiano ſermone noſtro voces occurrere, iampridē à multis demonſtratum eſt. Ex Græcorum verò lingua compluta vocabula ad vſum traducta noſtrū fuiſſe,multi quoque iam dudum eruditi viri oſtenderunt. cuius rei cauſa non Druydibus(quos Græcè non loquutos docuimus) ſed Maſſilienſium inſtitutis ac diſciplinæ,de qua ſuperius diximus, tribuenda eſt. Vnde ſenſim ea conſuetudo in reliquas Galliæ regiones manauit.

De ſtatu Galliæ à Romanis in prouinciæ formam redactæ.

CAP. III.

GALLIAM à Romanis diu magnis ſæpe cladibus tentatam, tandemque à C. Cæſare decenni propè bello,prælíſque compluribus domitam ac ſubactam fuiſſe, atque ad extremum in prouinciæ formam redactam, eruditis omnibus notum eſt.Hoc fortiſſimæ & bellicoſiſſimæ gentis fatum fuit, vt Magnæ Belluæ (quemadmodum in ſanctis literis appellatur) tandem aliquando pareret.cum qua tamen ita per annos octingentos (vt Ioſephus teſtatur) de imperio certarat,vt illa nullius alterius nationis armis æque terreretur. Itaq; Plutarchus in Marcello & Camillo,Appianus in lib.de ciuilibus bell. 2. Liuius libro 8.& 10 memoriæ prodiderunt,Gallos Romanis vſque eò formidabiles fuiſſe, vt lege ſancitum haberent,ne vacationes à militia, quæ ſacerdotibus & ſenibus permittebantur,tumultu Gallico valerent. quod idem & Cicero Philippi.2.commemorat.itaque Saluſt. in Iugurth. ſcribit Romanos omnibus temporibus ita ſtatuiſſe, alia omnia virtuti ſuæ prona eſſe: cum Gallis pro ſalute, non pro gloria: certaſſe. Quin etiam Cæſar lib.6.teſtatur, atque ex eiuſdem auctoritate Tacitus in lib. de morib. German. commemorat, fuiſſe tempus cùm Germanos Galli virtute ſuperarent, & vltrò bella inferrent: ac propter hominum multitudinem trans Rhenum colonias mitterent. Tantæ autem virtutis amiſſæ iacturam, idem Tacitus amiſſæ libertati tribuit:in libro de vita Agricolæ:Nam Gallos,inquit, in bellis floruiſſe accepimus:mox ſegnitia cum otio intrauit, amiſſa virtute pariter ac libertate. Et quoniam amori patriæ nonnihil indulgendum eſt, age, præclarum inſuper illud de Gallorum virtute, Iuſtini teſtimonium proferamus,ex libro 24. Námque Galli,inquit, abundanti multitudine cùm eos non caperent terræ, quæ genuerant, trecenta millia hominum ad ſedes nouas quærendas velut peregrinatum miſerunt. Ex his portio in Italia conſedit, quæ & vrbem Romam captam incendit, & portio Illyricos ſinus per ſtrages barbarorum penetrauit, & in Pannonia conſedit: gens aſpera, audax, bellicoſa, quæ prima poſt Herculem, cui ea res virtutis admirationem & immortalitatis fidem dedit, Alpium inuicta iuga,& frigore intractabilia loca tranſcendit. ibi domitis Pannoniis per multos annos cum finitimis varia bella geſſerunt. Hortante

deinde

A deinde ſucceſſu, diuiſis agminibus alij Græciam alij Macedoniam, omnia ferro proterentes, petiuere: tantuſque terror Gallici nominis erat, vt etiam Reges non laceſſiti, vltrò pacem ingenti pecunia mercarentur. Item lib. ſequen. Quanquã Gallorũ ea tempeſtate tantæ fœcunditatis iuuentus fuit, vt Aſiam omnẽ velut examine aliquo implerent. denique neque Reges Orientis, ſine mercenario Gallorum exercitu, vlla bella geſſerint: neque pulſi Regno ad alios quàm ad Gallos confugerint. B Tantus terror Gallici nominis, ſiue armorũ inuicta felicitas erat, vt aliter neque maieſtatem ſuam rutam, neque amiſſam recuperare ſe poſſe, ſine Gallica virtute, arbitrarentur. Atque hæc quidem de Gallorum bellicis laudibus & virtute dicta ſint: quæ tamen (quemadmodum ex Tacito modò dicebamus) amiſſa libertate interijt. Nonnullas tamen ciuitates poſt formam prouinciæ à Romanis conſtitutam libertati ſuæ relictas, teſtis eſt Plinius libro 4. cap. 17. veluti Neruios, Sueſſiones. C Vlbaneſſes, Leucos: nonullos etiam fœderatos: in ijs, Lingones, Rhemos, Carnutos, Æduos. quod etiã Tranquillus in Iulio his confirmat verbis: Omnem Galliam quæ ſaltu Pyrenæo, Alpibusque, & monte Gebẽna, fluminibúſque Rheno & Rhodano cõtinetur: paterque circuitu ad bis & tricies cẽtena millia paſſuum: præter ſocias ac benemeritas ciuitates, in prouinciæ formam redegit: eiq́; in ſingulos annos ſeſtertiũm quadringenties ſtipendij nomine impoſuit. Quæ vero earum ciuitatum, quæ D in prouinciæ formã redactæ fuerant, forma & ratio extiterit, facilè ex Critognati Aruerni verbis intelligi poteſt, apud Cęſarẽ lib. 7. Quod ſi ea, inquit, quę in longinquis nationibus geruntur, ignoratis: reſpicite finitimã Galliã, quæ in prouinciã redacta, iure & legib. cõmutatis, ſecuribus ſubiecta, perpetua premitur ſeruitute. Itaque Cic pro Fõteio, Referta, inquit, Gallia negotiatorum eſt: plena ciuiũ R. nemo Gallorum ſine ciue R. quicquã negotij gerit. numus in Gallia nullus ſine ciuiũ R tabulis cõ- E mouetur. Triplex autem erat ſeruitus: primum vt impoſito præſidio firmarentur. quanquam quæ pacatæ ſatis & ſedatæ prouinciæ videbantur, in eas non magnæ copiæ mittebantur. Galliam certè Ioſephus libro belli Iud. 2 ſcribit, Imp. Titi tempore mille tantũ & ducentorum militum præſidio firmatam fuiſſe: quanquam, inquit, annos fere octingẽtos de libertate cum Romanis pugnarint; & penè plures ciuitates, quam Romanos milites præſidiarios habeant. Alterum ſeruitutis genus fuit, vt F Prouinciæ Romanis ſtipẽdiariæ ac vectigales eſſẽt, eoque nomine publicanos apud ſe habere cogerentur: id eſt harpyias & hirudines, quę prouincialium ſanguinem exugebant. Suetonius autem eo quem modo protulimus loco, itemque Eutropius lib. 6. memoriæ prodiderunt, Cæſarem ſubactæ Galliæ tributi nomine imperaſſe in annos ſingulos H S. quadringenties: hoc eſt, ſcutatorum, vt nunc loquimur, decies centena millia. Tertia prouincialium ſeruitus erat, vt ne legibus ſuis patrijs vterentur: G ſed magiſtratus à populo R. cum imperio & ſecuribus mitterentur, qui apud eos ius dicerent. Hanc triplicem ſeruitutẽ cùm omnes ferè prouinciales, tum verò Galli noſtri ægerrimè moleſtiſſiméque tulerunt. Itaque nõ longo poſt Cæſaris victorias interuallo, imperãte Tiberio, Cornel Tacit. auctor eſt, Gallię ciuitates ob cõtinuationẽ tributorũ ſæuitiam fœnoris, & ſuperbiam præſidentium (hæc enim lib. 3. illius verba ſunt) rebellionem feciſſe: pòſt etiam Nerone imperante, Suetonius ſcribit; Gallos illius imperium pertæſos, ab ipſo defeciſſe. Talem Principem (inquit cap. 40.) paulò minus per xiii. annos perpeſſus terrarum orbis tandem deſtituit: initium facientibus Gallis. Quam maiorum noſtrorum laudem eximiam ſatis pro dignitate prędicare non poſſumus, quòd primi omnium in orbe terrarum tam potentis Tyranni dominatum à ſuis ceruicibus amoliri, ſeſeque ex immanis Tyranni ſeruitute in libertatem vindicare cœperint. Diuiſę autem ſunt à Romanis Galliæ omnes in ſexdecim prouincias: Viennenſem, Narbonenſem primam; Narbonenſem ſecundam: Aquitaniam primam, Aquitaniam ſecundam, Nouempopulanam, Alpes maritimas, Belgicam primam, Belgicam ſecundam, Germaniam primã, Germaniã ſecundã, Lugdunenſem 1, Lugdunenſem 2, Lugdunenſẽ 3, Maximã Sequanorũ, & Alpes Gręcas, quemadmodũ Antonin⁹ in Itinerario, & Sextus Ruffus tradunt. Subtilius autẽ ſingulas enumerat Ammianus Marcellinus lib. 15. Nunc, vt ad inſtitutũ reuertamur, incredibile dictu eſt quàm indignè atque acerbè Galli Romanorum latrocinia tulerint: quamque crebræ ab ijs defectiones rebellionesque numerentur. quamquam cùm per ſe ſatis virium ad depellendam Romanorum tyrannidem non haberent. vetus inſtitutum tenebant, vt Germanos mercede conductos ad ſuum auxilium euocarent. Vnde Francicarum coloniarum ſemina primum exorta ſunt. Nam Germani ſiue à Romanis victi, ſiue (quod probabilius videtur) pretio empti, cœpere ſenſim in Galliæ finibus ſedes collocare. Hinc illud Suetonij in Auguſto: Germanos vltra Albim fluuium ſubmouit: ex quibus Sueuos & Sicambros dedentes ſe traduxit in Galliam, atque in proximis Rheno agris collocauit. Idem in Tiberio: Germanico bello quadraginta millia dedititiorũ traiecit in Galliam, iuxtaque ripam Rheni ſedibus aſſignatis collocauit. Neque verò prætereundum eſt, quod Flauius Vopiſcus de Probi Cęſaris imperio memorię prodidit: quo tempore vniuerſa propè Gallia, hoc eſt, ſexaginta ciuitates, ab imperio Romano deſciuerunt, armaque communi conſilio libertatis recuperandæ cauſſa ceperunt: His geſtis, inquit, cum ingenti exercitu Gallias petit, quæ omnes occiſo Poſtumo turbatæ fuerunt, interfecto Aureliano à Germanis poſſeſſæ. Tanta autem illic prælia feliciter geſſit, vt à Barbaris ſexaginta per Gallias nobiliſſimas reciperet ciuitates. Et cùm iam per omnes Gallias ſecuri vagarentur, cæſis propè quadringentis millibus qui Romanum occupauerant ſolum, reliquias vltra Nicrum fluuium & Albim remouit. Quã crudelis autẽ & immanis Romanorũ dominatus fuerit, quàm acerba latrocinia, quàm tetra, & obſcœna vitæ conſuetudo, quantoque illa odio atque acerbitati Gallis hominibus, ſed præſertim Chriſtianis fuerit, nullius opinor ex ſcriptis, melius quã ex Saluiani Maſſilienſis Epiſcopi libris de prouidentia, cognoſci poteſt. Itaque incredibile dictũ eſt, quantæ Germanarum gentium copiæ Gallis non modò fauentibus, verum etiam adiuuantibus, ſeſe in Gallias effuderint. Vnde illud Latini Pacati ad Theodoſiũ: Vnde igitur exordiar, niſi à tuis Galliæ malis, quę ex omnib. terris, quas illa peſtis inſederat, haud iniuria tibi vindicas priuilegiũ miſeriarũ?

Earum autem Germanicarum gentium partem Frãcos noſtros fuiſſe, cùm ex Sidonio Apollinari, tum verò præſertim ex illius Saluiani locis complurib. planiſſimè intelligitur.

De ortu Francorum, qui Gallia occupata, eius nomen in Franciam vel Francogalliam mutarunt.

CAP. IIII.

QVARE inſtituti noſtri ratio poſtulat, vt hoc loco de Frãcorum ortu, primiſque ſedib. & tanquam incunabulis inquiramus. Qua in diſquiſitione illud ſummè admirãdum videtur, quòd cùm Francorum nomen per tot annos magnam totius Europæ partem occuparit, eamque Germaniæ gentem fuiſſe conſter, tamẽ eorum mẽtio neque apud Ptolomæum, neque apud Strabonem aut Plinium, ac ne apud Corneliũ quidem Tacitum vlla reperiatur: qui tamen Germanicarum omnium gentium ſitus & nomina mira diligentia perſequutus eſt. Nam de Francici quidem nominis amplitudine pauca hæc ex multis teſtimonia proferemus. Primùm ex Hieronym. in vita Hilarionis Heremitæ: Namque, inquit; candidatus Conſtãtij Imperatoris, rutila coma, & candore corporis, indicans prouinciã: inter Saxones quippe & Alemannos gens eſt non tam læta, quàm valida, apud hiſtoricos Germania, nunc verò Francia vocatur. Et paulò pòſt: Et qui Francam tantum & Latinam linguam nouerat. Item ex Iohan. Nauclero, Generat. 27. vbi ſic loquitur: Carolus Magnus Rex Francorum dicebatur: quod idem erat ac ſi nominatus fuiſſet Rex Germaniæ & Galliæ. Nam clarũ eſt, quòd eo tempore omnis Gallia Tranſalpina, & etiam Germania, à montibus Pyrenæis vſque in Pannonias, Francia dicebatur: illa, id eſt, Germanica, Francia Orientalis: alia, id eſt, Gallica, Francia Occidentalis, in quo veræ hiſtoriæ conſentiunt omnes. Hæc ille. Itaque Abbas Vrſpergenſis in Carolo Caluo Franciam Orientalem Oſtrofranciam appellat: Occidentalem autem Neuſtriam appellatam fuiſſe, quaſi weſtriam, annotauit Rhenanus. Vide Sigebert. in Chron. Ebroinum, inquit, maiorem domus Neuſtriæ. Et mox: Pipinus ſibi Neuſtriam ſubiugat. Sic etiam Almoinus lib. 4. ca. 27. & alibi perſæpe. Chronicum verò Maioris Monaſterij ſic habet: Neuſtria eſt quicquid à Pariſijs & Aurelianis interiacet inter Ligerim & Sequanam inferius vſque ad Oceanum. Sic enim Abbas Vrſperg. Et hac de cauſſa Otto Friſing. duo Francorum regna numerat. Nam lib. 4. cap. 3. de donatione Conſtantini ſic ſcribit: Ex hinc Romana Eccleſia Occidentalia regna tanquàm ſui iuris à Conſtantino ſibi tradita affirmat: in argumentúmq; tributum, exceptis duobus Francorum regnis vſque hodie exigere non dubitat. Eguinarthus in vita Caroli Magni, Carolus, inquit, regnum Francorum quod poſt patrem Pipinum magnum quidem & forte ſuſceperat, ita nobiliter ampliauit, vt pene duplum illi adiecerit. Nam cum prius non amplius quam ea pars Galliæ, quæ intra Rhenum & Ligerim, Oceanúmque & mare Balearicum iacet, & pars Germaniæ, quæ intra Saxoniam & Danubium, Rhenúmque ac Salam fluuium, poſtea à Francis qui Orientales dicuntur, incolitur: & præter hæc Alemanni atque Baioarij ad regni Francorum poteſtatem pertinerent, ipſe per bella memorata primò Aquitaniam, &c. Otto Friſingen. Chronic. 5. cap. 9. Erat autem Francorum iam terminus (loquitur de Dagoberti Regno) ab Hiſpania vſque in Pannoniam, duos nobiliſſimos ducatus, Aquitaniam & Baioariam. Sed multo copioſius poſtea libro 6. cap. 17. eumque imitatus Godefridus Viterb. Chronic. parte 17. ſub anno 881. Porrò, inquit, Arnulphus totam Orientalem Franciam, quę hodie Teutonicum regnum vocatur, id eſt Bauariam, Sueuiam, Saxoniam, Turingiam, Phrigiam, & Lotharingiam rexit. Occidentalem verò Franciam Odo tenuit. Idem ſub anno 913. Mihi ex multis ſcriptorum auctoritatibus paruit, regnum Teutonicorum, quod Imperator Fridericus noſtro tempore poſſidet, partem eſſe regni Francorum. ibi enim primi Franci fuerunt, cis citraque Rhenum: quæ hodie Francia Orientalis vſque ad terminos Bauariæ appellatur. Francia verò Occidentalis, eſt regnum illud, quod eſt cis citraq; Sequanã & Ligerim fluuios. Et mòx: Tempore Caroli Magni regis Francorũ, tota Gallia, id eſt Celtica, Belgica, Lugdunenſis, omniſque Germania, quæ eſt à Rheno vſque ad Illyricum, vna Francia fuit. quæ omnia ex Ottone, vt dixi, ferè deſcripta ſunt. Vitichindus Saxo lib. 1. Vltimus Carolorũ apud Orientales Francos Imperantium Lothonicus, &c. Notandum etiam eſt, quod Regino in Chr. anni DLXXVI. ita ſcribit: Mortuo Pipino Rege, Ludouicus eius filius, qui ad patris obitum fuerat, & funeris eius obſequia celebrauerat, apud Francofurt, Orientalis regni principalem ſedem, reſidebat. Abbas Vrſperg. Carolus Magnus duas habuit filias, de Fœſtrada vxore, quæ de Orientalium Francorum, ſcilicet Germanorum gente erat. Idem de orig. Sax. Theodoricus, cùm Auſtraſiam accepiſſet, cuius regni ſedes apud Metenſem fuit ciuitatem. Liutprandus Ticin. lib. 2. cap. 6. Simul vt Wido, quam Romanam dicunt Franciam, Berengarius Italiam obtineret. Et paulò pòſt: Cumque Burgundionum regna tranſiens, Franciam, quam Romanam dicunt, ingredi vellet, &c. Romanam autem Franciam idcirco appellabant, primùm quia Galliam quæ Romanis paruerat, Franci occuparant. deinde quoniam Romana lingua in ea regione vſitata erat: quemadmodum ſuperiùs diximus: vnde vetus nata locutio, Loqui Romanum, de ijs qui Germanicè ſiue Francicè non loquebantur. Indidemque factum eſt, vt eadem Gallia Romana diceretur. Regino lib. 2. ſub anno 939. Interim Ludouicus Rex Galliæ Romanæ, filius Caroli, conſilio inimicorum Regis Alſatiam inuadit. Hinc illud Ottonis Friſing. Chron. 4. cap. pen. Videtur mihi inde Francos, qui in Galliis morantur, à Romanis linguam eorum, qua vſque hodie vtuntur, accommodaſſe. Nã alij qui circa Rhenũ, ac in Germania remanſerunt, Theutonica lingua vtuntur. Et hũc nimiũ familiariter imitatus multis locis Godefridus Viterb. parte 17. cap. 1. Videtur, inquit, mihi Frãci in illis temporibus linguam Romanã, qua vſque hodie vtitur, ab illis Romanis, qui ibi habitauerãt, didiciſſe. His ex locis perſpicuum eſt, miram Francorũ nominis amplitudinẽ atque auctoritatẽ fuiſſe: quippe, cùm magnam Europæ partẽ occuparet. Quinetiã videmus Germanos in Neapolitanum & Siculũ Regnũ ab Imp. Frideric. II. traductos, ibiq; tãquã colonos præſidio collocatos, Frãcorũ nomine appel-

appellatos fuiſſe. Petrus de Vineis li. Epiſt. 6. ca. 25. Viuens iure Francorum, in eo videlicet, quòd maior natu, excluſis minorib. fratribus in caſtro ipſo ſuccedat. Imp. Fridericus ii. Neapol. conſt. lib. 2. tit. 32. Ingerentes ſe caſus præſentis materiæ circa Francos, qui perſonarum ſuarum, plurimarumque rerum ſuarum omnium fortunam in monomachiã, quę Duellum vulgariter dicitur, reponebant. Et mox: Prædictum igitur probationis modum, quò iure Francorum viuentes vtebantur. Item libro 2. tit. 33. Quod ius inter omnes tam Francos, quàm Longobardos in cauſſis omnibus volumus eſſe cõmune. Hæc cum ita ſint, tamen Gregorius Turonẽ. Epiſcopus, qui de Francorum ortu octingentis ab hinc annis ſcripſit, initio hiſtoriæ ſuæ teſtatur, ſe, cùm accuratè de Francorum ortu quæſiuiſſet: nihil tamen certi comperiſſe: quamuis veterem quendã illorum hiſtoricum habuerit Sulpitium Alexandrũ: qui neque de primis illorum ſedibus, neque de Regni primordijs quicquam affirmarit. At nos ex ea regione Francos primùm ortos animaduertimus, quæ inter Albim & Rhenum interiecta, Oceano alluitur: vbi ferè Chauci maiores & minores collocantur: populus (vt ait Tacitus) inter Germanos nobiliſſimus: quique magnitudinem ſuam iuſtitia tuetur, & Batauorum regioni finitimus erat. Nam primùm omnium ſatis conſtat, Francos in ora maritima ſedes habuiſſe, locis admodum paluſtribus: reique nauticæ peritiſſimos, & in bellis maritimis exercitatiſſimos fuiſſe. Quarum rerum documenta hæc extant. primum apud Claudianum, qui Stiliconi victorias gratulans ita ſcribit:

Vt iam trans fluuium non indignante Chayco,
Paſcat Belga pecus mediumque ingreſſa per Albin
Gallica Francorum montes armenta pererrent.

Quo loco Chaycos poeticè appellauit, quos Geographi Chaucos nominarũt. De maritima verò illorum regione Panegyricus Conſtantino Magno dictus, teſtimonio eſt, vbi Rhetor ita loquitur: Quid loquar rurſus intimas Franciæ nationes, non iam ab his locis quæ olim Romani inuaſerunt, ſed à proprijs ex origine ſuis ſedibus, atque ab vltimis Barbariæ litoribus auulſas: vt in deſertis Galliæ regionibus collocatæ, pacem Romani imperij cultu iuuarent, & arma delectu. Rurſus in altero Eumenij rhetoris Panegyrico, vbi ſic loquitur: Aut hæc ipſa, quæ modo deſinit eſſe barbaria, non magis feritate Francorum, velut hauſta deſederat, quàm ſi eam circũfuſa flumina & mare alluens operuiſſet. Eodemq; pertinet Procopij teſtimonium belli Gothici lib. 1. nam vbi eum locum deſcribit, quo Rhenus in Oceanum influit: His, inquit, locis non mediocres ſunt paludes, vbi antiquitus Germani habitabant natio barbara, nec magnæ tum exiſtimationis homines, qui nunc Franci nominantur. Quẽ Procopij locum Zonaras in ſuum Annal. to. 3. retulit. Zoſimus autem in Gothici belli librum primum. Eodem etiã pertinet ille Flau. Vopiſci locus, in vita Probi Imp. vbi ſcribit. Frãcos à Probo inuijs paludibus profligatos. Teſtes ſunt, inquit, Franci, inuijs ſtrati paludibus. Item illud Sidonij Apollinaris.

Francorum & penitiſſimas paludes
Intrares venerantibus Sicambris.

Iam verò quod de Chaucorum vicinitate diximus, ea planiſſimè ex collatione locorum, & vtrorumque ſedium deſcriptione perſpicitur. Chaucorum quidem apud Plin. libro 16. cap. 1. Francorum verò, apud illum Rhetorem Panegyriſtem: Nam Plin. quidem ita loquitur: Sunt in Septentrione viſæ nobis Chaucorum gentes, qui maiores minoreſque appellantur, vaſto ibi meatu: bis dierum noctiumque ſingularum interuallis effuſus in immenſum agitur Oceanus, æternam operiens rerum naturæ controuerſiam: dubiumque terræ ſit, an parte in maris. At Panegyriſtes: Quamquam, inquit, illa regio diuinis expeditionibus tuis Cæſar vindicata atque purgata, quam obliquis meatibus callidis (ſic legendum, vt in libris vulgatis, non SCALDIS, vt quidam repoſuit) interfluit: quamque diuortio ſui Rhenus amplectitur, penè, vt verbi periculo loquar, terra non eſt. ita penitus aquis permaduit, vt non ſolùm quæ manifeſtè paluſtris eſt, cedat adnixum, & hauriat preſſa veſtigium: verumetiam vbi paulò videtur firmior, pedum pulſu tentata quatiatur: & ſentire ſe procul mota pondus teſtetur. Patefactum igitur arbitramur eſſe locum, vnde Francorum in Galliam natio propagata eſt: paluſtris videlicet ea regio, quæ inter Albim & Rhenum Oceanum attingit. Quod eo etiam argumento confirmari poteſt, quod Franci maritimarum rerum vſum maximum habebant, lateque per eam oram vagabantur. Nam Eutrop. libro 9. vbi Gallieni Imperatoris hiſtoriam percurrit: Poſt hæc tempora, inquit, Carauſius cum per tractum Belgicæ Armoricæ pacandum mare accepiſſet, quod Franci & Saxones infeſtabant. Qua eadem de re Paulus quoque Oroſius libro 7. commemorat. Eodem pertinet alter in iſto, quem aliquoties iam protulimus Panegyrico, locus, vbi Rhetor ita loquitur: Franci, inquit, præter cæteros truces quorum vis cùm ad bellum efferueſceret, vltra ipſum Oceanum æſtu furoris euecta, Hiſpanorum etiam oras armis infeſtas habebat. Itaque Iuſtinianus Imper. libro Codic. 1. vbi Præfecti prætorio Africæ officium exponit, mentionem facit Francorum, qui in parte quadam Galliæ finitima Hiſpaniæ conſederant. Memorabile eſt autem, & ad bellicæ laudis gloriam inſigne, quod alio Panegyrici loco narratur, exiguas Francorũ copias, quos Imperator Probus bello ſuperatos in Pontum captiuos abduxerat, nauibus aliquot interceptis, vſq; in Græciam & Aſiam vagatos eſſe: Siciliam inuaſiſſe: Syracuſas cepiſſe: pòſt onuſtos præda & ſpolijs per fretum Herculeum in Oceanum reuertiſſe. Recurſabat, inquit, in animos, ſub diuo Probo, & paucorum ex Francis captiuorum incredibilis audacia, & indigna felicitas: qui à Ponto vſque correptis nauibus, Græciam, Aſiamque populati, nec impune pleriſque Lybiæ littoribus appulſi, ipſas poſtremò naualibus quondam victorijs nobiles ceperant Syracuſas: & immenſo itinere permenſi Oceanum, qua terras rupit, intrauerant: atque ita euectu temeritatis oſtenderant, nihil eſſe clauſum piraticæ deſperationi, quò nauigijs pateret acceſſus. Quam eandem hiſtoriam Zoſimus ſub finem Hiſt. 1. his verbis commemorat: Cùm Franci ad imperatorem acceſſiſſent, & ab eo ſedes obtinuiſſent, pars eorum quædam defectionem molita, magnamque nauium copiam nacta, totam Græciam conturbauit. In Siciliam quoque delata, & vrbem Syracuſas adorta, magnã in ea cædem edidit. Tandem cum & in Africã appuliſſet, ac reiecta fuiſſet, adductis Carthagine copijs, nihilominus domum redire, nullum paſſa detrimentum potuit. Hoc quoque Probo

imperante contigit. Et ad hanc diſputationem ea A quoque auctorum loca referenda ſunt, ex quibus intelligitur, Frácorum ſedes Batauorum finib. propinquas fuiſſe. Nam Rhetor ille Maximianum & Conſtátinum alloquens: Multa, inquit, ille Francorum millia, qui Batauiam aliaſq; cis Rhenum terras inuaſerant, interfecit, depulit, abduxit. Præterea inſignis extat locus apud Corn. Tacit. in lib. 20. vbi de Batauiæ & Friſiæ vicinitate commemorans, Caninefates quoq; admiſcet: quorũ eam ſcribit conſuetudinem in Rege creando fuiſſe, quã po- B ſterius verè Francicã fuiſſe oſtẽdemus. Miſſi, inquit, ad Caninefates, qui conſilia ſociarent. Ea gens partẽ inſulæ colit, origine, lingua, virtute par Batauis: numero ſuperantur. Et mox: Brinnio impoſitus ſcuto, more gentis, & ſuſtinentium humeris vibratus, dux deligitur. Quæ verba haud exigui eſſe ad noſtrã diſputationem momenti, poſterius, cùm ad eum locum ventũ erit, intelligetur. Quæ cum ita ſe habeãt, ſatis equidẽ admirari Adr. Turnebi doctiſſimi viri iudicium non poſſum, qui tam multis ve- C terũ auctorum locis pro nihilo habitis, ſcripſit videri ſibi Francos ex Scandinauia oriundos: propterea quod apud Ptolemæũ in illa inſula Phiraſſi collocantur. Quam vocem corruptã, & FRANCI reponendum cenſet. Neque tamen præter meram diuinationem vllam huius opinionis ſuæ rationem affert. quæ tamen opinio à veterum ſcriptorum omnium auctoritatibus apertiſſimè diſſidet. De cæteris verò propè omnibus, qui fabulis delectati, Francorum originem ad Troianos, & Francionem D neſcio quem Priami filium retulerunt, tantum dicimus, Poëtis illos, non hiſtoricis ſcribendi argumentũ præbuiſſe: eoque in numero primum meritò locum Guillielmo Bellayo tribuimus: qui cùm omnium optimarum artium doctrina, ſummaq; ingenii laude præſtaret, tamen in libello de Galliæ & Franciæ antiquitatibus, non Frãcogallicę hiſtoriæ, ſed Amadiſicarum fabularum inſtituiſſe tractationem videtur.

E

De Francorum nomine, variiſque excurſionibus, & quo tempore regnum ſibi in Gallia conſtituerint.

CAP. V.

SEd ratio poſtulat, vt de hoc Francorum nomine paulò attentius conſideremus: quod nuſquam in Germaniæ deſcriptione repe- F riri ſuperius diximus. Ne diutius teneam, neceſſe eſt vel Francorum gentem tenuem obſcuramque fuiſſe, à qua tamen tantarum rerum gerendarum initia nata ſunt: quemadmodum in Suittis tenuiſſimo Heluetiorum pago vſuuenit, à quo cùm recuperãdæ libertatis auctores orti primũ fuiſſent, Suitzerorũ nomen in Heluetios omnes propagatũ eſt: vel, quod mihi veriſimilius videtur, fictam ex re & occaſione appellationẽ fuiſſe: cũ ij, qui ſe libertatis recuperandæ principes atq; auctores profiterẽtur, G FRANCOS ſe nominaſsẽt: qua voce liberos, & ſeruitutis expertes, apud Germanos intelligi, ſatis inter eruditos & literatos Germanos conſtare video. indeque Francum populari lingua, pro libero & immuni: & Franciſiam, pro aſylo vſurpamus: & Franciſare, vel Affrãcire pro in libertatẽ aſſerere. Itaque rectiſſimè Iohan. Auentinus lib. 4. Francorum nomen, inquit, crebrum eſt in faſtis noſtris antiquis: deductumà libertate, quæ Teutonum lingua *Freyghait*, & *Freyghun* dicitur. quod cognomen adhuc Franconibus noſtris tribui ſolet. Vocitantur enim vulgo, *die freyen Francken*, hoc eſt liberi Franci. Item Hieronymus Surita de regib. Aragon. ſub anno DCCCXLIV: Carolus Caluus Francorum Rex Barcinonẽſibus ſiue Hiſpani, ſiue Gothi eſſent, immunitatem libertatemque elargitur, qua Franci vti aſſueuerant: permittitque, vt Gothicis legibus iura inter ſe foraque conſtituant. Immunitas ea à Francis in Hiſpania FRANKITAS dicta. Francorum enim nationẽ Germanicam Carolus Magnus Germanis reliquis & Friſijs commodiore immunitatis cõditione antetulerat. Itẽ ſub anno MCX. Iulio mẽſe, vt oppidũ frequentiſſimè coleretur, habitareturque, ciuibus Exeanis Frankitatis (id eſt, ingenuitatis) ornamẽta ab imperatore præſtantur. Itẽ Albert. Krantz. lib. 4. metrop. cap. 13. Nam ex Theutonico vocabulo ortum eſt. *Franck* enim Germanica lingua liber dicitur, nulli obnoxius ſeruituti Ant. Sabellicus Ennead. x. lib. III. Francos, inquit, Itali liberos appellãt: quippe cùm Itali ex Germanorum eluuionibus promanarint. Eius autem rei primũ argumentum eſt, quòd Procopius libro Goth. bell. I. memoriæ prodidit, Francos antiquitus generali nomine Germanos appellatos fuiſſe. pòſt verò quàm è finibus ſuis exceſſerunt, Francorum nomen obtinuiſſe. Alterum eſt, quod Corn. Tacitus lib. 20. vbi de Caninefatibus loquitur (quos Francorum finitimos, vel potius populares, atque adeò Francos ipſos natiuos fuiſſe oſtendimus) eorumque primam aduerſus Romanos victoriam deſcribit, his vtitur verbis: Clara ea victoria in præſens, in poſterum vſui: armaque & naues quibus indigebant adepti, magna per Germanias Galliaſq; fama, LIBERTATIS AVCTORES celebrabantur. Germaniæ ſtatim miſere legatos, auxilia offerẽtes. Valeat igitur omen, vt FRANCI verè proprieque dicantur, qui honeſtam, etiam ſub regum auctoritate, libertatem ſibi retinendã putarunt. Non enim regi parere ſeruitus eſt: neque qui regi parent, continuò ſerui habẽdi ſunt: ſed qui tyranni libidini, tanquam pecudes lanioni ſeſe ſubijciunt, ij demum viliſſimo ſeruorũ nomine appellandi ſunt. Itaque reges ſemper Frãci habuerunt, etiam tum, cùm adſertores ſe ac vindices libertatis profitebantur: & cùm ſibi reges conſtituerunt, libertatis ſuę cuſtodes, præfectos, tutores ſibi conſtituerunt. quemadmodum ex Francogallicæ Reipublicæ forma poſteriùs intelligetur. Sic Claudianus lib. 3. cecinit, *Nuſquam libertas gratior vlla eſt, Quam ſub Rege pio.* Sic Saluſtius, Regem primis temporibus à Romanis habitum ſcribit, conſeruandæ libertatis atque augendæ Reipubl. cauſſa. Quæ verò Iohannes Turpinus neſcio quis, monachus certè ſtolidus atque imperitus, qui Caroli Magni, non vitam, ſed fabulam conſcripſit, de Francorum vocabulo nugatur, vt qui pecuniam ad Dyoniſianum templum ædificandum contuliſſet, *Frãcus*, id eſt, liber diceretur: quaſi nomen illud Regis illius Caroli tempore demum natum ſit: ne memoratu quidem dignum eſt: non magis quàm reliqua illius omnia fabulis anilibus ac delirijs referta. Noſtram porrò de Francorum nomine coniecturam adiuuat, quòd Gregorius Turon. Ado Viennenſis, Sigebertus, Abbas Vrſperg. Godfri-

Godfridus Viterbienſis ſcribunt,Francos à liberta-
tate,& (vt illi ad vocis notionẽ alludentes loquun-
tur)à ferocirate nomen inueniſſe : proprerea quod
Valentiniani Imperatoris ſtipendarij eſſe, tributa-
q́ue aliarúm nationum more pendere recuſarent.
non quò Francorum nominis mentio non mulro
antiquior ſit Valentiniani Imp.ætate : nam (vt ſu-
perius demonſtratum eſt)amplius centum antè an-
nis ſub Gallienis Impp. vſurpata eſt. ſed quia finiti-
mi populi cùm Francorum exemplum virtutem-
q́ue imitarentur,ſeſeque ex Romanorum tyranni-
de in libertatem vindicarent,eorundem etiam no-
men vſurpãdum putarunt. Nam quod Hunibaldus
ait nominatos à Franco Antharij Sicambrorũ Re-
gis filio; idq́ue factum addit Octauiano Auguſto
imperante : primum ab omnium Romanorum &
Græcorum hiſtorijs alienum eſt,apud quos nulla tã
antiquis temporibus Francorum mentio reperitur:
vt ſuperius demonſtratum eſt. Deinde cùm illi po-
puli Regem ſibi crearent,(ſicuti & iam prius dictũ
eſt,& poſtea dicetur) perabſurdum eſt, exiſtimare
populum à Rege potius,quàm Regem à populo de-
nominatum. Multo verò abſurdius eſt, eoſdem di-
cere Francos & Sicambros fuiſſe: propter hemiſti-
chium à diuo Remigio in Clodoueo baptiſando
vſurparum:Mitis depone colla Sicamber. Nam a-
lios Francos,alios Sicambros fuiſſe, verſus illi Sido.
Apollinaris declarant :

Francorum & penitiſſimas paludes
Intrares, venerantibus Sicambris. Item illi Clau-
diani ad Honorium :

Ante ducem noſtrum flauam ſparſere Sicambri
Cæſariem, pauidoque orantes murmure Franci
Procubuere ſolo.

Quare vt illud à Remigio vſurpatum hemiſti-
chium concedamus, tamen alludendi potius quàm
veri nominis deſignandi cauſſa,id factum eſſe pro-
babile eſt. Verũ,vt ad inſtitutũ redeamus, illud ve-
riſſimè dici ac prædicari poteſt,omen Francorũ no-
minis,hoc eſt (vt Cornelius Tacitus interpretatur)
auctorum libertatis ita fauſtum,felix, fortunatum-
q́ue fuiſſe, vt ex eo victoriæ propè innumerabiles
conſecutæ ſint. Nam poſtea quàm illo cõſilio Fran-
ci è ſuis finibus exceſſerunt , non modò Germa-
niam , patriam communem, verumetiam Galliam,
ad extremum etiam Alpes tranſgreſſi , partem
Italiæ non mediocrem à Romanorum tyrannide
liberarunt. Prima autem & antiquiſſima huius illu-
ſtriſſimi nominis mentio reperitur non ſub Impe-
ratore Decio, vt quoſdam nimium confidenter
affirmare video : ſed ſub Imp. Gallieno,hoc eſt cir-
citer annum Chriſtianæ ſalutis CCLX. Nam Trebel-
lius Pollio in eius vita : Cum ludibrijs, inquit , &
belluationi vocaret , neque aliter Rempublicam
regeret , quàm cùm pueri fingunt per ludibria po-
teſtates : Galli, quibus inſitum eſt luxurioſos prin-
cipes ferre non poſſe , Poſtumum ad imperium vo-
carunt : qui tum Gallieni legatus Galliæ cum im-
perio præerat. Et paulò poſt : Contra Poſtumum
igitur Gallienus bellum incepit , & cum multis
auxiliis Poſthumus iuuaretur, Celticis ac Franci-
cis , in bellum cum Victorino proceſſit. Quibus
ex verbis intelligitur, Gallos ad depellendam Gal-
lieni Tyranni ſeruitutem , Francorum , id eſt, au-
ctorum libertatis , auxilijs vſos fuiſſe. Quod idem
breuiter Zonaras ſignificans in Gallieni vita, ἐπολέ-
μησε δὲ inquit, Φράγγοις, &c. Altera eorundem mẽ-

A tio rurſus occurrit apud Flau. Vopiſcum, in Aure-
liani vita, his verbis : Apud Moguntiacum Tribu-
nus legionis ſextæ Gallicanæ , Francos irruentes,
cum vagarentur per totam Galliam , ſic afflixit, vt
trecentos ex his captos, ſeptingentis interemptis,
ſub corona vendiderit. Non enim Franci noſtri in
illo bello , non magis quàm alij in alijs , quantum-
úis iuſtis, ſemper ſecundos præliorum euentus ha-
buerunt. Quinetiam à Conſtantino,qui poſtea Ma-
gnus dictus eſt,duo ipſorum reges capti , & beſtijs
B in ſpectaculo quodam obiecti memorantur. quam
hiſtoriam Eutrop. lib. 9. & Rhetor in Panegyrico,
quem ſuperius aliquoties protulimus,attingunt. Et
quoniam alio loco de bellis in Batauorum finibus
geſtis idem Rhetor commemorat,quos à noſtris nõ
longè abfuiſſe oſtẽdimus, verba eius ſubſcribemus.
Multa,inquit Rhetor, Francorum millia qui Bata-
uiam,aliáſque cis Rhenum terras inuaſerant,inter-
fecit,depulit, abduxit. Et alio loco : Terram Bata-
uorum ſub ipſo quondam alumno ſuo à diuerſis
C Francorum Regum gentibus occupatam omni ho-
ſte purgauit,nec contentus viciſſe,ipſos in Roma-
nas tranſtulit nationes : vt non ſolum arma, ſed &
feritatem ponere cogerentur. Quo ex loco non ob-
ſcurè intelligitur Conſtantinum Francorum vi at-
que armis coactum , ſedes illis in Romani imperij
finibus conceſſiſſe. Quinetiam Ammianus lib. 15.
ſcribit,Francos exorto inter Conſtantinum & Lici-
nium ciuili bello,pro Cõſtantini partibus ſæpenu-
mero fortiter decertaſſe. Sed & alio eiuſdẽ libri lo-
D co , imperante Conſtantino , Conſtantini filio ,
Francos in Regia quam plurimos fuiſſe memorat:
magnaq́ue apud Cæſarem in gratia atque aucto-
ritate fuiſſe. Poſt hęc,inquit,Malarichus ſubitò na-
ctus,adhibitis Frãcis, quorum ea tempeſtate in pa-
latio multitudo florebat. Iam verò imperante Iu-
liano, qui Apoſtata dictus eſt , ijdem Franci colo-
niam Agrippinã Romanorum ſeruitute oppreſſam
in libertatem vindicare conati ſunt : eamq́ue longa
obſidione preſſam , deditionem facere coegerunt:
E quemadmodum idem Ammianus lib. 12. comme-
morat. Cumq; ad flumen Salam aliquot è Francis
conſediſſent, ea re,Salij dicti ſunt. de quibus idem
Ammianus eodem libro:Quibus paratis,inquit,pe-
tit primos omnium Francos,eos videlicet quos cõ-
ſuetudo Salios appellauit : auſos olim in Romano
ſolo,apud Toxiandriam locũ,habitacula ſibi figere
prælicenter. Item Zoſimus lib. 3. Saliorum nationẽ,
profectam à Francis,& vi Saxonum in hanc inſu-
lam (de Batauia loquitur) ſuis ſedibus expulſam,
F eiecerunt. Hæc inſula,prius Romanis in vniuerſum
ſubiecta,à Salijs hoc tempore poſſidebatur. Rurſus
Ammianus libro 20. Regionem à Frãcis vltra Rhe-
num occupatam,& Franciam dictam, commemo-
rat , Rheno , inquit , tranſmiſſo, regionem ſubitò
peruaſit Francorum,quos Attuarios vocãt, inquie-
torum hominum,licentius etiam tum percurſantiũ
extima Galliarum. Et libro 30. vbi de Rege Macria-
no loquitur , quo cum Valentinianus Imperator ad
ripam Rheni,prope Moguntiacum pacem fecerat:
G Perijt autem,inquit in Francia , poſtquam dum in-
tercinè vaſtando perrumpit auidius, opperijt Mel-
lobaudis bellicoſi Regis inſidijs circumuentus.
Hunc autem Francorum Regem Mellobaudem
idem auctor libr. ſeq. fortem & bellicoſum fuiſ-
ſe ſcribit , & ob virtutem militarem ab Imperat.
Gratiano Comitem domeſticorum , & Legatum

cum Nannieno factum fuiſſe, vt exercitum aduerſus Lentiates Germanos educeret. Pòſt verò imperante Honorio, propter pactam cum illo Imperatore ſocietatem, Galliæ Romanæ fines aduerſus Stiliconem tutati ſunt. Nam Oroſius libro vlt. Excitatæ, inquit, per Stiliconem gentes Alanorum, Sueuorum, Vandalorum, multæque cum his aliæ Francos proterunt, Rhenumque tranſeunt, Gallias inuadunt. Poſt Honorij Imperatoris ætatem perexigua de Francorum rebus geſtis extat memoria. nam ad illa tempora referendum eſt, quod D. Ambroſius epiſtola 29 ad Imper. Theodoſiũ ſcribit, Francos & in Sicilia & alijs locis compluribus Maximũ Romanarũ copiarum ducem ſuperaſſe. Ille igitur, (inquit, de Maximo cõmemorãs) ſtatim à Frãcis, & à Saxonum gẽte, in Sicilia, Siciæ, Petauione, vbique denique terrarum victus eſt. Verùm Imperante Valẽtiniano III. hoc eſt, circiter annum ſalutis Chriſtianæ CCCCL. illud auctorum omnium conſenſu conſtat, Childericum Merouei Francorum Regis filium, poſt annorum amplius ducentorum contentionem, Galliam è Romanorum ſeruitute in libertatem vindicaſſe: primumque in ea Regni ſui ſedem certam ſtabilemque conſtituiſſe. Nam etſi nonnulli primos Francorum Reges Faramundum & Clodiocrinitum numerant: tamen nemini dubium eſt, alios antea complures Francorum reges fuiſſe, qui etiam tranſmiſſo Rheno in Galliam irruperunt: quorum nemo pacatum in Galliæ finibus imperium obtinuerit. Meroueus autem, quem vulgò tertium numerant, Francorum quidem Rex fuit: ſed aduena & peregrinus, non in Gallia factus, non denique Francogallorum, hoc eſt, gemellæ & conſociatæ gentis iudicio & voluntate creatus. Francorum denique Reges illi omnes fuerunt: non Francogallorum. Primus Childericus, Merouei (vt diximus) filius, à Francis & Gallis, publico gemellæ gentis conſilio, rex Frãcogalliæ creatus eſt: poſteaquam Meroueus pater, Attilino prælio interfectus eſt, imperante Valentiniano III. perdito ac libidinoſo principe. Quo tempore Angli & Scoti, Britanniam: Burgundi Sequanorum, Æduorum, & Allobrogum fines: Gothi Aquitaniã: Wandali Africã atque Italiam, vrbemq; ipſam Romam occupabant. Hunni verò Attila duce, Galliam cædibus, atque incendijs vaſtabant. Quam rei gerendæ facultatem Meroueus Francorum rex non aſpernatus, magnis cõiunctis copijs, Rhenum tranſmiſit, ciuitatibúſq; compluribus ad eum recuperãdæ libertatis cauſſa confugientibus, tandem interiores Celtarum vrbes occupauit. Attila autem cum exercitum haberet hominum circiter quingentorum millium, latè per Galliam, Tholoſam vſque vagatus eſt. Erat tum Galliæ Præſes Ætius, qui Attilę potentiam veritus, Gothos ſibi fœdere ac ſocietate adiunxerat. Horum auxilijs inſtructus, prælium cum Attila commiſit, cecidiſſeque dicuntur eo prælio non minus centum & octoginta hominum millibus. At victor Ætius, cum apud Imperatorem Valentinianum in regni appetẽdi ſuſpitionem adductus eſſet, ipſius iuſſu necatus eſt. Aliquantò pòſt Imperator ipſe quoq; opera Maximi, de quo ſuperiùs mentionem fecimus, eſt interfectus. Meroueo mortuo, cùm duæ iam Gallorum & Francorum gentes, diſpari genere, diſſimili lingua, alio atque alio more viuentes in vnam ciuitatem coaluiſſent, coniunctis animis, Chil-

A dericum Merouei filium regem ſibi deligunt: ſcutóque de more impoſitum, atque in humeros ſublatum, ter circum comitia deportant: & plauſu vndique excitato, ſummiſque omnium gratulationibus, regem Francogalliæ conſalutant. Quarum rerum omnium auctores habemus Sidonium Apollinarem, Paulum Diaconum, Gregorium Turonenſem, Ottonem Friſingenſem, Aimoinum, & ceteros: quorum teſtimonia, nec ita multò pòſt, vbi de regis inaugurandi more dicendum erit, profere-
B mus. De vrbium quidem occupatione, Ottonis lib. 4 cap. pen. verba hæc ſunt: Franci Rheno tranſmiſſo, Romanos qui ibi habitabant, primò fugant. pòſt captis Tornaco & Cameraco, Galliæ vrbibus, ac inde paulatim progredientes, Rhemos, Sueſſionem, Aurelianum, Agrippinam, Treuerim ſubiugant. Neque verò prætermittendus eſt inſignis Hunibaldi locus, apud quem ſcriptum ita eſt: Merouei tempore Franci penè totam Galliam ſuo regno adiecerunt: Romanorum iam viribus imminu-
C tis, ac deficientibus: præſertim poſt Ætij mortem, quem Valentinianus ex inuidia occiderat. Franci ergo Gallis commixti de ipſorum filiabus ſibi acceperunt vxores: genuerunt filios & filias: qui omnes didicerunt linguam eorum, ſimul & mores: cum quibus ſunt deinceps conuerſati vſque in preſentem diem. Hæc ille. quib. conſentanei ſunt ij auctorum loci, in quibus per illa tempora Galli & Franci promiſcuo nomine appellantur. velut apud Paul. Diaconum. lib. de geſt. Langob. 3. cap. 13. Galli
D autem vehementer afflicti: etſi multi capti, plurimi tamen per fugam elapſi vix ad patriam reuertũtur. tantáque ſtrages facta eſt de Francorum exercitu, quanta nunquam alibi commemoratur. indeque nata vulgaris Francigenarum appellatio eſt, ijs propriè attributa, qui ex illis Frãcis ſuſcepti in Gallia fuerant: velut in Syn. Triburicenſi. & c 1. ext. De ſponſal. De Francia quidam nobilem mulierem de Saxonia duxit, verum quia non iiſdem vtuntur legibus Saxones & Frãcigenæ, &c. Atq; hæc quidem
E de primo Francogalliæ rege, ſummatim. quibus illud ſubiungendum eſt: Cùm hoc Francogallię Regnum annos ferè mille ducentos durarit, tres tantùm per id omne tempus Regum familias numerari: Merouingiorum, qui orti à Meroueo ſtirpem ad annos ducentos octoginta tres propagarunt: Carlouingiorum, qui orti à Carolo Magno, ſobolem in annos trecentos triginta ſeptem produxerunt: & Capeuingiorum, qui ab Hugone Capeto prognati, per quingentos iam & octoginta annos Regnũ
F obtinent.

Regnum Francogalliæ vtrum hæreditate, an ſuffragijs deferretur, & de Regum creandorum more.

CAP. VI.

SED hoc loco præclara quęſtio exoritur, & ad maiorũ ſapientium cognoſcendã aptiſſima, vtrum Francogalliæ regnũ hæredita-
G rio iure an verò populi iudicio & ſuffragijs deferretur. Germaniæ quidem Reges (quo ex genere Francos noſtros fuiſſe, ſuperius demonſtratum eſt) ſuffragijs creari ſolitos, Cornelius Tacitus in libello de moribus Germanorum teſtatur. Reges, inquit, ex nobilitate, Duces ex virtute ſumũt. Quod inſtitutum etiam nunc

nunc Germani, & Dani, & Sueui, & Poloni retinent: vt Reges quidem in Concilio gentis eligant: filij tamē demortuorum regum prærogatiuam habeant: & (vt Tacitus memoriæ prodidit) ceteris præferantur. Quo inſtituto, haud ſcio, an quicquā ſapientius, aut Reipublicæ ſalutarius excogitari potuerit. Nam (vt Plutarchus in Sylla luculenter monet) quemadmodum venatores non quod ex generoſo cane natum eſt, ſed canem ipſum generoſum quærunt: equites non quod ex equo generoſiſſimo natum, ſed equum ipſum expetunt: eodē modo qui Rempublicā conſtituunt, magno errore ducuntur, ſi, quis Princeps ſibi naſciturus ſit, potius, quàm qualē habituri ſint, exquirant. Eò accedebat, quòd parētes ſucceſſionis illius ſpe ad ſuos filios præclarè inſtituendos adducebantur, ne tanquam paterna ſucceſſione indigni à populo repudiarentur. Atque hanc maiorum noſtrorum in Frācogalliæ regno conſtituendo ſapientiam fuiſſe, documento eſt, primùm Caroli Magni teſtamentum, apud Ioann. Nauclerum, & Hen. Mutium editum, in quo clauſula hæc extat: Quòd ſi filius cuilibet horum trium filiorum meorum natus fuerit, quem populus eligere velit, vt patri ſuo in regni hereditate ſuccedat, volumus vt conſentiāt patrui ipſius: & regnare permittant filium fratris ſui in portione Regni paterni. Quinetiam memorabile eſt, quod Regino libro Chron. 2. ſcribit, ſub anno DCCCVI. cum Carolus Magnus tres filios haberet, quibus maturè in vita ſua conſulere volebat: Cum primoribus (inquit) & optimatibus Francorum de partitione ſui regni inter filios ſuos placitū habuit. & diuiſione facta in tres partes, teſtamentum de illa fecit, quod per ſacramentum interpoſitum à Francis confirmatum eſt. Sic Eguinarthus in eiuſdem Caroli vita: Euocatū ad ſe Ludouicum Aquitaniæ regem, qui ſolus filiorum Hildegardis ſupererat, congregatis ſolenniter de toto Francorum regno primoribus, cunctorum conſilio conſortem ſibi totius regni fecit. quem locum totidem verbis ſcriptor Chronici Beſnenſis de quo ſupra commemorauimus, in ſuum librum tranſcripſit. Sed ſuperiores videamus. Nam Aimoinus quidem libro 1. cap. 4. de Faramundo, quem vulgo (vt dixi) primum Francorum Regem numerant, ita loquitur: Regē verò ceterarū more nationū Franci ſibi eligētes, Faramundū ſolio ſublimant regio. Sed multo copioſius Hunibaldus, ſciptor vetuſtiſſimus: Anno, inquit, CCCCV. omnes Duces proceres & nobiles Francorum in menſe Martio conuenerunt apud Neopagum, pro noui Regis electione facienda. Et mox: Hi omnes cum ceteris vno conſenſu Faramundum de regio genere ortū vnanimiter in Regem elegerunt. Rurſus Aimoinus libro 4. capite 51. Franci autem Danielem quendam clericum cæſarie capitis creſcente, in regnum ſtabiliunt atque Chilpericum nuncupant. Item lib 4. cap. 67. Mortuo rege Pipino filij eius Carolus & Carolomannus conſenſu omniū Francorum Reges creati ſunt. Et alio loco; Mortuo Pipino, Franci facto ſolenniter conuentu, ambos ſibi eius filios reges conſtituunt, ea conditione præmiſſa, vt totum regni corpus ex æquo partirētur. Et rurſus poſt alterius è vita exceſſum. Carolus autem frater defuncto conſenſu omnium Frācorū Rex conſtituitur. Atque hæc quidem ex Aimoino. Similia autē apud Gregoriū Turonenſem

A
teſtimonia complura extant, è quibus pauca hæc proferemus. Nam lib. 2. cap. 12. Franci, inquit, eiecto Childerico Eudonem ſibi vnanimiter Regem aſciſcunt. Item libro 4. cap. 51. Tunc Franci, qui quondam ad Childebertū aſpexerunt ſeniorem, ad Sigebertum legationem mittunt: vt ad eos veniens, de relicto Chilperico, ipſum per ſe Regem ſtabilirent. Et aliquanto poſt: Collectus eſt ad eū omnis exercitus: impoſitúmque ſuper clypeo ſibi Regem ſtatuunt. Item alio loco: Sigebertus Franci

B
conſentientis, more gentis impoſitus clypeo Rex conſtitutus eſt, ac Regnum fratris ſui Chilperici adeptus. Et non ita multo pòſt Burgundiones & Auſtraſij cùm reliquis Francis pace facta, Clotharium in tribus totis Regnis ſuper ſe Regem leuauerunt. Quod idem Abbas Vrſpergenſis confirmat: Burgundiones, inquit, & Auſtraſij facta pace cum Francis, Clotarium in monarchia totius Regni Regem ſublimauerunt. Et paulò pòſt: Frāci alterum eius fratrem Hildericum, qui Auſtraſijs

C
iam imperabat, ſuper ſe Regem conſtituunt. Nuper etiam incidi in Chronica manuſcripta monaſterij Beſnenſis in Burgundia, vbi ſub an. DCLVIII. hæc reperio: Clotarius Rex immatura præuentus morte, regnum ſine herede reliquit. (id eſt, ſine filio, more Feudiſtico) cuius obitum dolētes Francorum principes, germanum eius Childericum Regem Auſtraſiorum, in omni ſublimant Francorum regno. Et mox, Childericus ergo Rex paucis annis quibus regnum Francorum obtinuit, de-

D
functus eſt, & germanus eius Theodoricus in regno fratris loco ſublimatus. Itē alio loco & multò antè: Dagobertus Metis vrbem veniens cum conſilio Pontificum & Procerū, ſed & omnibus primatibus regni ſui conſentientibus Sigebertum filium ſuum in regnum ſublimauit: ſedemque Metis ciuitate habere permiſit. Itē ſub anno DCCLXVIII Franci facto ſolemniter generali cōuentu, ambos ſibi conſtituunt Reges, ea conditione præmiſſa, vt totū regni corpus ex æquo partirentur. Eodem

E
pertinet, quod Liutprādus Leuita Ticinenſis libro primo capite 6. ita ſcribit: Cumque Burgundionum regna tranſiens, Franciam, quam Romanam dicunt, ingredi vellet, Francorum nuntij ei occurrunt, ſe redire nunciantes: eo quòd longa expectatione fatigati, cum ſine rege diutius eſſe non poſſent, Odonem cunctis petentibus elegerunt. Fertur autem hac occaſione Francos widonem ſibi regem non aſſumpſiſſe, &c. Sed de hoc Odone memorabilis & Reginonis & Sigeberti

F
narratio eſt, ex qua planius etiā de Regis filio repudiato, & alieno aſcito cognoſcitur. Nam Regino quidem libro ſecundo, ſic loquitur, ſub anno 888. Interea Galliarum populi in vnum congregati, Ottonem Ducem filium Rudperti, cui præ cæteris formæ pulchritudo & proceritas corporis & virium ſapientiæque magnitudo inerat, Regem ſuper ſe pari conſilio & voluntate creant. Sed & Annalium Rhemenſium ſcriptor: Cùm quotidie

G
inquit, copijs Roberti creſcentibus decreſcerent Caroli, clam tandē ſecedens cum Haganone trans Moſam proficiſcitur, Franci Robertum ſeniorem eligūt, ipſique ſeſe cōmittūt. Itaque Rex Rhemis apud S. Remigium, ab Epiſcopis & primatibus regni rex conſtituitur. Rhegino vero ſub anno DCCL. Pipinus, inquit, ſecundum morem Francorum electus in Regem, & vnctus per manum Bonifacij

Et Sigebertus: Hildericum, inquit, inſolenter & luxurioſè ſe agentem Franci de regno deturbant: & Ægidium regem ſibi præficiunt. Atque hoc quidem præclarum ac ſingulare maiorum noſtrorum facinus eo diligentius notandum eſt, quod in primordiis ac propè incunabilis regni geſtum, quaſi quædam teſtificatio fuiſſe videtur, ac denunciatio, reges in Francogallia certis legibus creari: non tyrannos, cum imperio ſoluto, libero, & infinito conſtitui. Itaque cùm hoc idem inſtitutum poſteri retinerent, anno DCLXXIX. Childericum regem vndecimum inſolentiùs ſe in imperio gerentem abdicarunt: cumque nobilem quendam, nomine Bodilonem ad palum alligari, atque indicta cauſſa virgis cædi iuſſiſſet, ab eodē Bodilone paucis pòſt diebus interfectus eſt: auctoribus Aimoino lib. 4. cap. 44. Adone, Ætate 6. Tritenhemio anno 687. itemque Sigeberto anno 667. Eiuſdemmodi maiorum noſtrorum ſeueritas aliquanto pòſt extitit aduerſus Theodoricum Regem XII. qui cùm iniquo & auaro imperio Regnum adminiſtraret, (Franci inquit Aimoinus) ſuper eum inſurgunt, ac eum de regno eiiciunt, crineſque capitis eius vi abſtrahentes incidunt. lib. 4. cap. 44. Ado Ætat. 6. anno 696. Sigebertus autem ſub anno 667. magnam illius culpæ partem in præfectum regium Ebroinum confert. Theodoricus, inquit, rex propter inſolentiam Ebroini à Francis repudiatur: & frater eius Hildericus à cunctis ad regnum euocatur. Et Ado: Franci, inquit, Theodoricum de regno abiiciunt: Ebroinum Lexouio monaſterio tondent: Childericum ſuper ſe regem leuant. Item Appendix Greg. Turon. lib. 11. cap. 64. Franci contra Theodoricum inſurgunt: eumque à regno deiiciunt, crines capitis eius abſcindentes totonderunt: Ebroinumque ipſum tondent. Sed optimè omnium Hunibaldi Appendix: Theodoricus, inquit, otio & inertiæ deditus omnia negotia regni per Comitem Palatij, quem Maiorem domus nuncupabant, diſponere cœpit. Huius maior domus fuit Ebruuinus, homo ſceleratus & impius, qui multa fecit mala: quibus commoti proceres Francorum, Theodoricum à regno deiiciunt, & tam ipſum quàm Ebruuinum ſeparatos ab inuicem ad duo monaſteria intruduut. Et mox: Hildericus duorum præcedentium frater medius, & Clodouci filius, deiecto à regno Francorum Theodorico fratre iuniore, procerum electione ad regnum de Auſtraſia vocatus, regnauit annis paucis. qui cum eſſet moribus aſper, & multis nobilibus Francorum odioſus, in venatione occiſus eſt. Eodem accedat Chronologia Idalij nondum in lucem edita ſub anno Chriſti DCCIII. Poſt Lotharium, inquit, Theodoricus ſubrogatur in regnum. ſed hoc poſt paucum tempus, cum Ebroino maiore domus expulſo, Childericum regem Auſtraſiorum fratrem eius minorem Franci in toto ſublimauerunt regno. Simile eorundem facinus extitit in Chilperico rege XVIII. quem cùm propter inertiam tanto imperio indignum cenſuiſſent, regno ſe abdicare coegerunt: atque ad monachatum relegarunt: auctoribus Aimoino libro 4. capite 61. Sigeberto è Tritemio anno 750. & Godfrid. Chron. part.

A 17. ca. 4. Sextum rurſus eiuſdem ſeueritatis exemplum extitit in Carolo Craſſo rege XXV. qui propter ſimilem ignauiam, & quod Nortmannis Galliæ partem conceſſiſſet, regnumque imminui paſſus eſſet, ab optimatibus regni (vt Sigebertus loquitur) repudiatus eſt: anno, vt idem ſcribit, 890. quod idem Godfridus part. 17. teſtatur. ſed vberius Otto Friſing. Chron. 6. cap. 9. vbi memorabile illud adſcribit: hūc cùm poſt Carolum Magnum inter omnes reges Fran-C corum maximæ fuiſſet auctoritatis, in breui ad tantam tenuitatem veniſſe, vt panis quoque egens. ab Arnolpho iam rege facto ſtipendia miſerabiliter exigeret: atque ab ipſo paucos fiſcos gratanter ſuſciperet. vnde humanarum rerum ſtatus miſerrimus cognoſcitur: quod is qui tam Orientalia, quàm Occidentalia regna cum Romano ſuſceperat Imperio, ad tantam poſtremò deiectionem venit, vt panis quoque egeret. Hæc ille. Septimi etiam exempli memoria extat in Odone rege XXVI. quem cùm Fran-B ci, repudiato Ludouici Balbi filio Carolo, regem ſibi delegiſſent, quarto pòſt anno in Aquitaniam amandarunt, ibique conſidere iuſſerunt: eiuſque in locum Carolum eiuſdem Balbi filium ſuffecerunt. auctoribus Sigeberto ſub anno 894, Aimoino lib. 5. c. 42. Godfrid. part. 17. Sed & Regino lib. 2. Ottone, inquit, rege in Aquitania commorante, Francorum Principes ex maxima parte ab eo deficiunt: & in Rhenorum ciuitate Carolus filius Ludouici in regnum ele-D uatur. In eundem quoque numerum aſcribitur Carolus rex XXVII. propter ſtuporem ingenij, Simplex cognomento dictus: qui cùm ſtultitia ſua regnum peſſundaret, Lotharingiamque quam prius recupauerat, amiſiſſet, captus, atque in carcerem coniectus eſt, eiuſque in locum Rodolphus ſuffectus. auctoribus Aimoino libro 5. cap. 42. Sigebert. anno 926. Et de eodem Annal. Rhemenſ. auctor, anno 920. Penè omnes, inquit, Franciæ Comites regem E ſuum Carolum Simplicem apud vrbem Sueſſionicam, quia Haganonem conſiliarium ſuum, quem de mediocribus potentem fecerat, dimittere nolebat, reliquerunt. Item Rhegino lib. 2. Chr. an. 838. Ludouicus, inquit, à ſuis imperio priuatur, regníque monarchia Lotario filio eius per electionem Francorum datur. Item ſub anno 922. Et cum quotidie copiis Roberti creſcentibus, decreſcerent Caroli, clam tandem ſecedens cum Haganone trans Moſam proficiſci-F tur. Franci Robertum SENIOREM ELEGERVNT: ipſique ſeſe committunt. Robertus itaque rex Rhemis apud Remigium ab Epiſcopis & primatibus regni conſtituitur. Idem ſub anno 923. Auditoque Franci, quòd Carolus Nortmannos ad ſe venire mandaſſet, ne illi coniungerentur inter Carolum atque Nortmannos, ſuper Iſarani flumen. tumque Carolo trans Moſam refugiente, Rodolphum cuncti REGEM ELIGVNT. Rodolphus ergo frater Richardi G rex apud vrbem Sueſſionicam conſtituitur. Atque hæc quidem poſt Franco galliæ regnū conſtitutum maiorum noſtrorum virtus fuit: cuius exemplum ipſi à ſuis quoque maioribus acceperant. Nam Hunibadus antiquiſſimus Francorum hiſtoricus, apud Iohannem Tritenhe-

mium de Francis & Heleno ipſorum rege ita
ſcribit:Ann. eius regni XIIII.congregati apud
Neopagum Sicambri Helenum regem inertem
& inutilem communi omnium ſententia depo-
ſuerunt à regno : & ad priuatam redite vitam
compulerunt : in cuius locum elegerunt fratrem
eius minorem. Quæ cum ita ſe habeant , perſpi-
cuum eſt, Agathium,qui lib.1.ſcribit regumFran-
corũ illo ſeçulo filios à parentibus regnu ſucceſ-
ſione excipere ſolitos , vel eorum inſtituti minus
peritum fuiſſe vtpote Græcum hominem & a-
lienigenam:vel ita intelligendum eſſe,vt ſuperius
diximus:moris fuiſſe, vt regum filij regaliter edu-
cati atque inſtituti,pręrogatiuam in comitijs ha-
berent. præſertim cum ea ſpe parentes adducti
ſummum in filijs bene honeſtéque inſtituendis
ſtudium collocarent.Sed multo imperitius & ab-
ſurdius eſt , quod Theod.Nehemius in Nemore
vnionis tract. 6. ſcribit, Carolum Magnum con-
ſtituiſſe,vt deinceps Franci ex parentum ſucceſ-
ſione reges haberent : cum ſuperius demonſtra-
tum ſit , eundem Carolum in ſuo teſtamento ius
regum conſtituendorum populo Francico inte-
grum illibatúmque reliquiſſe. Verba Nehemij
hæc ſunt:Porrò quia ipſe Carolus rex Francorum
extitit,iſtud regnum fuit ad eum ex ſucceſſione
deuolutum. (Hoc verò quid abſurdius dici po-
tuit?) & videns quod ipſe factus Imperàtor, ſuos
heredes dignitate propria,ſcilicet regno Franco-
rum penitus denudaſſet (Et hoc quoque perab-
ſurdè ſcriptum apparet) ſtatuit,vt Francigenæ cũ
quadam regni Francorum portione regem habe-
rent de regali ſemine , iure hereditario ſucceſſo-
rem : qui in temporalibus ſuperiorem non reco-
gnoſceret : videlicet vt Imp. poteſtati ad ho-
magium , vel aliquod obſequium teneretur.
Hæc ille:quæ , vt vera eſſent, tamen illud confir-
marent,vſque ad Carolum Magnum Francogal-
liæ regnum non hereditate, ſed populi arbitrio
delatum fuiſſe. Sed hæc à Nehemio ſcripta eſ-
ſe apparet, ad tollendam quorundam veterum
Iuris Doctorum diſputationem , his verbis con-
ceptam, *An Rex Galliæ Imperatorem aut alium
ſuperiorem recognoſceret.* de qua tractatur à De-
cretaliſtis in c. per venerabilem , Qui fil. ſint le-
git.Bald. in conſil.49. vol.1.Specul. tit.de feud. §.
ſuper homagijs,Guid.Pap.quæſt.239.

*Pluribus exſtantibus regis demortui liberis,quid
iuris in hæreditate obſeruaretur.*

CAP. VIII.

HÆc autem omnia eò pertinent, vt do-
ceamus,regnum Francogallię antiquitus
nõ hereditatis iure, vt priuata patrimo-
nia : ſed ordinum ac populi iudicio & ſuffragijs
deferri ſolitum fuiſſe. quo minus illi relictũ quę-
ſtioni videtur loci, *Si plures regis demortui liberi
exſtarent , quænam in cuiuſque iure conſtituendo
ratio teneretur.* Nam cùm penes populi Comitia,
& publicum Gentis concilium deferendi , regni
ſumma poteſtas eſſet , illud neceſſario conſequi-
tur , in eiuſdem arbitrio fuiſſe , vtrum omnibus
æqualiter an vni tantum regni ſucceſſionem de-
ferret. Quanquam hoc loco quæſtio exoritur, ſi
populus filio repudiato alium eligeret , ecquid

A tamen illi ad ſuam dignitatem tuendam relinque-
retur. Quare intelligendum eſt,iure quidem Ro-
mano earum rerum, quæ in Principis imperio ac
ditione ſunt , quatuor tantum eſſe ſpecies. aliæ
námq; ipſius Principis patrimoniales ſunt : aliæ
Fiſcales : aliæ publicæ: aliæ priuatæ. Patrimonia-
les poſteriorum Imperat. Romanorum ætate ap-
pellatæ ſunt , quæ propriæ ipſius Principis erant,
non Principatus , ſed patrimonij iure: quæ idcir-
co de propria Principis ſubſtantia eſſe dicuntur:
B L.3.§.1. C. de quad. præſcriptione. veluti, ſi cui è
proceribus Imperium à populo delatum eſſet,
certum eſt , ea bona quæ ante delatum illum ho-
norem propria ipſius erant , in ipſius dominio
manſiſſe : non qua Imperator erat, ſed qua Va-
lens , aut Honorius , aut Theodoſius. idque in
libris noſtris Sacrum patrimonium paſſim ap-
pellatur : L. vltim. C. de vectigal. L. 1. C. de
indiction. pari ergo ratione , ſi Dagoberto,
puta , vel Lothario Francogalliæ regnum ab or-
C dinibus regni delatum erat , quod ante adeptam
illam dignitatem in bonis habuerat , pleno iure
ipſius manebat. Fiſcus autem , ſiue Fiſcalia bo-
na dicuntur , quæ Principi ad tuendam di-
gnitatem ſuam populi voluntate attributa ſunt:
ſiue ea in pecunia numerata, ſiue in prædijs,
ſiue in iure conſiſtant. quamuis enim Fiſci no-
men ſtrictè propriéque ad theſauros pertineat:
d. L. 3. C. de quadr. præſcript. (quod etiam o-
rigo appellationis oſtendit) tamen etiam ad fun-
D dos & prædia productum eſt , quæ in fiſci pa-
trimonio eſſe dicuntur. L. 2. §. 2. D. ne quid in
loc. public. L. 49. D. locat. L. 38. §. 1. D. ad
municip. quin etiam iura vectigalia , multæ
pecuniariæ , priuilegiaque omnia Principi con-
ceſſa , eo nomine continentur , vti patet ex
tot. titul. D. & C. de iur. fiſc. Magna igitur
inter Patrimonium Principis & Fiſcum diffe-
rentia eſt: multiſque locis inter ſe diſtinguun-
tur. veluti d. L. 3. §. 1. C. de quadr. præſcript.
E L. 6. & L. vltim. C. de vectigal. d. L. 49. D. lo-
cat. L. 6. D. de iur. fiſc. l. vltim. D. qui pot.
in pignor. hab. Nam rerum patrimonialium
commercium non eſt , niſi voluntate Principis.
L. cùm ſeruus , 39. §. vltim. D. de legat. 1. Fiſ-
calium autem vſitatum ac legitimum commer-
cium eſt. L. ſi procurator , 5. D. de iur. Fiſc. L.
pacta , 72. §. vltim. D. de cont. empt. illæ ad
Principis heredes tranſmittebantur : quamuis
imperij ſucceſſores non eſſent. L. quod princi-
F pi,56.D. de legat. 2. hæc verò quia magis Princi-
patus ſunt , quàm Principis , ad eum ſolum , cui
principatus defertur, vna cum principatu tranſ-
feruntur. qua de cauſſa Vlpian. dixit , res Fiſ-
cales , quaſi proprias & priuatas ipſius Cæſaris
eſſe. d. l. 2. §. 2. Ne quid in loc. public. id eſt,
non verè, propriè ac pleno iure , quamuis inter-
dum illud *quaſi*,omittatur.vt in L.3.D.de his quæ
pro non ſcript. hab. Publicas autem res appel-
lamus,quæ ciuitatis cuiúſque & proprietate & v-
G ſu communes ſunt: quales ſunt, curiæ, fora, arcæ
communes,agri publici,veluti compaſcua & ſil-
uæ communes. L.1.§.1. Quod cuiúſque vr[illegible]
item, (vt ex ætatis noſtræ ſtatu exemplum ſuma-
mus) tormenta muralia , vnde illa controuerſia,
quam And. Tiraquellus quodam loco cõmemo-
rat,cùm ciuitas quædam Galliæ Regi ſua tormẽta
mu-

muralia certum ad vſum commodaſſet, ille au-
tem inter homines eſſe deſijſſet, ciuitas ab ipſi-
us ſucceſſore ſua tormenta repetebat. Cui aſ-
ſentatores aulici ſtolidiſſimè reſpondebant, no-
uum Regem ex ſui deceſſoris contractibus & o-
bligationibus non teneri. quod abſurdiſſimum
eſſe conſtat, neque in Francogallia vſurpatum
vt Paponius teſtatur libro 20. tit. de teſtam. art.
14. vbi Oldradi conſilium 94. in ſuam ſententiam
commemorat. Verum eſt igitur, ciuitates quam-
plurimas res proprias habere, à Fiſcalib. reb. pla-
nè alienas. L. 2. §. publicæ, Ne quid in loc. publ. L. 2.
vbi omnes Doctores late hoc tractant. C. de di-
uerſ. præd. vrb. L. ciuitatibus, 122. D. de legat. 1. L.
1. C. de vend. reb. ciuit. L. 14. §. vlt. D. de ſeruitut.
L. 72. §. vltim. D. de cont. empt. Priuatæ autem
res dicuntur, quæ in cuiuſque patrisfa. fortunis
ac facultatibus cenſentur: L. 1. D. De rer. diuiſ.
cum ſimilib. quæ latiore interpretatione, æquè vt
res publicæ, Principis eſſe dicuntur, ſed, (vt ex
Seneca in Quæſt. Illuſtrib. docuimus) imperio,
non dominio: ditione, non proprietate: vniuerſe,
non ſingulatim: ſola iuris fictione, non poſſeſſio-
ne & vſu. Itaque vendi, donari, legari à priuatis
res ſuas videmus Principi, aut Imperatori aut Re-
gi: quæ ſi antea ipſius propriæ fuiſſent, iterum
ipſius fieri non poſſent.

De regis domanio & fratrum ipſius appannagio.

CAP. IX.

NVNC vt ad inſtitutum, & quæſtionem
propoſitam reuertamur, ſciendum eſt
antiquitus inſtitutum fuiſſe, vt Franco-
rum Regib. non modo Fiſcalia illa iura, qualia
Romanis Imperatoribus conceſſa erãt verũetiã
certa quædam fruenda prædia ad regiam ſuã di-
gnitatem tuendam aſſignarẽtur, quæ barbaro vo-
cabulo DEMANIVM Regium appellantur: plerun-
que autẽ DOMANIVM. Eſt enim Domanium re-
gium quaſi *dos regni:* quomodo veteres dicebant
Dotem prædij; ſiue (vt planius loquamur) quaſi
quidam vſusfructus certarum poſſeſſionum, Re-
gi ad tuendũ dignitatis ſuæ ſplendorem adtribu-
tus. Dixi QVASI vſusfructus: propterea quod ea-
rum poſſeſſionũ proprietas penes populum ma-
net: neq; vlla eius pars alienari à Rege poteſt, ſi-
ne populo auctore: hoc eſt ſine Ordinum & pu-
blici Conſilij conſenſu, quemadmodũ poſterius
commodiore loco docebimus. ius tantum vtendi
fruendi ei conceditur. Addidi autem particulam,
QVASI: quia permultis in rebus ius illud ab vſu-
fructu diſcrepat. veluti vt cautio de reſtituendo,
cautio de fruendo boni viri arbitrio præſtetur: vt
ne forma & ſpecies prædiorum mutetur, & quę
ſunt in eodem genere. Vtcunque ſit, magnam ex
illa definitione patet eſſe differentiam inter Pa-
trimonium & Domanium Regale. Nam Patri-
monium, ipſius Regis proprium eſt: Domanium
vero, Regni, atq; (vt vulgus loquitur) ipſius Co-
ronæ. Illud pleno iure, Regis eſt: atq; ideo plenã
& ſummã ipſius pro ſua voluntate alienandi po-
teſtatẽ habet. Huius nuda proprietas eſt penes v-
niuerſitatẽ populi, ſiue Rẽp. vſusfructus aũt pe-
nes Regẽ. qua de cauſa nullã, vt iã diximꝰ, illius a-

A lienandi poteſtatem habet. ac plane veriſſima eſt
Doctorũ hac de re ſentẽtia: Par idẽq; eſſe ius Re-
gis in ſuũ domaniũ: ꝙ eſt viri, in dotẽ ſuę vxoris.
quemadmodum præter cæteros tradũt Lucas de
Penn. in L. quicunque C. de ann. agr. deſert. Paris
de put. de ſyndicat. ſub Rub. de exceſſib. Imper.
And. Iſern. in tit. Feud. quæ ſunt regal. Inter Do-
manium aũt & Fiſcũ hoc intereſt, ꝙ illud ad vſũ
ipſius Regis, h. e. ad annonã, & victu cultũq; Ma-
ieſt. regiæ cõſentaneum inſtitutũ eſt: hic, ad ſtatũ
B Regni & Reipublic. tuendum atque conſeruan-
dum: qui ſi forte propter bellorum & aliarum
eiuſmodi neceſſitatum rationem ſufficere non
videatur, tum demum in ſubſidium tributa do
communi ordinum ſententia in publico Con-
cilio vniuerſæ genti indicuntur. Præterea do-
manij commercium nullum eſt. Rerum Fiſcalium
vſitatum ac legitimum: vt paulò ante demon-
ſtrauimus. Illud certum ac definitum eſt: harum
modus incertus, atque infinitus. quia Fiſci nomi-
C ne non modò ea omnia quæ vulgò præciſe Re-
galia: plenè autem Iura regalia vocantur: ve-
rùm etiam alia innumera quæ Regiæ Maieſtati
ad Rempublicam tuendam conceſſa ſunt, com-
plectitur. Ac de Domanio quidem illud acci-
piendum eſt, quod Eguinarthus in eo libello,
quem ad Caroli Magni & Carlouingorum gra-
tiam, & ad imminuendam Merouingorum exi-
ſtimationem conſcripſit, his verbis tradidit: Cùm
præter inutile Regis nomen & precarium vitæ
D ſtipendium, quod ei Præfectus aulæ exhibebat,
nihil aliud proprij poſſideret, quàm vnam per-
parui redditus villam, in qua domum in qua fa-
mulos ſibi neceſſaria miniſtrantes, atque obſe-
quium exhibentes paucæ numeroſitatis habe-
bat. Hæc ille. Itaque poſtquam, recepta ſenſim
conſuetudine, Francogalliæ corona hereditaria
eſſe cœpit, & vel filio, vel proximo agnato de-
ferri, quamuis plures eiuſdem gradus vel filij
vel agnati eſſent: tamen vni tantum, ſeniori
E ſcilicet, ac natu maximo domanium illud adtri-
butum fuit; reliquis omnibus eiuſdem gradus
vel filijs, vel agnatis ab illo excluſis, quorum ta-
men habita ratio eſt diligenter. Nam ad vitæ
cultum & decus familiæ pro dignitate tuendum,
inſtitutum fuit, vt ijs poſſeſſiones quædam aſſi-
gnarentur, quæ vulgo *Appannagia* dictæ ſunt:
ab antiquo & Francico (vt mihi perſuaſi) voca-
bulo *Abbannem*, quod Latinè valet, excludere: itẽ
vt *Ausbannen & Forbannen*: quaſi ea portione
F accepta excluſos ſe à Regni ſucceſſione intelli-
gerent: quemadmodum Otto Friſing. Chron.
5. ca 9. & Godfridus Viterbienſis ſcribunt, Da-
gobertum Lotharij filium, regem conſtitutum,
fratri Heriberto vrbes & pagos aliquot propè
Ligerim fruendos dediſſe. quod idem Aimoi-
nus lib. 4. cap. 17. commemorans, ita ſubiungit:
Pactum cum ipſo pepigit, vt priuato contentus
habitu, nil amplius de paterno ſperare deberet
regno. Et Regino lib. 1. Dagobertus, inquit, mo-
G narchiam totius imperij obtinuit, excepto quòd
fratri ſuo Heriberto contra Ligerim & limitem,
quò tenditur partibus Vaſconiæ, pagum ſcilicet
Tholoſanum, Caturcinum, Aganenſem, Petra-
gorium, & Sanctonicum, vel quod ab his ver-
ſus Pyrenæos montes excluditur, conceſſit. Ex
quibus intelligitur, quod Aimoinus illo loco

ſcribit, Heribertum conſortem regni factum, A non de regni iure intelligendum eſſe, ſed de regni ditionibus. Itaque paulo pòſt ſcribit eundem Heribertum illa ditione non contentum, vi & armis regis nomen ſibi ſumpſiſſe: bellũque fratri contra pactionem intuliſſe. Similiter autem idem Aimoinus eo libro quarto cap. 61. de Pipino ſcribens, Grifonem fratrem, inquit, more Ducũ XII. comitatibus donauit. Atque huc illud pertinet quod Greg. Turonen. lib. 7. cap. 32. ita ſcribit: Miſit Gondobaldus duos legatos B ad regem, cum virgis conſecratis iuxta ritum Francorũ, vt ſcilicet non cõtingerentur ab vllo. Et mox, Gondobaldus dicit ſe filium eſſe patris noſtri regis Clotarii, & miſit nos vt debitã portionẽ regni ſui recipiat. Nunc vt ad propoſitam quæſtionẽ redeamus, quantum ad regni ſucceſſionem attinet, certũ hac de re ius Francogalliæ nullum reperio. quippe, cum hereditaria, vt dixi, non eſſet: cæteris autẽ in patrimoniis nobilibus, quæ Feuda nominantur, Otto Friſing. lib. Frid. C 2. c. 29. Mos eſt, ſic ſcribit: in Burgũdia, qui penè in omnib. Galliç prouinciis ſeruatur. quod ſemper ſeniori fratri. eiuſq; liberis, ſeu maribus, ſeu fœminis, paternæ hæreditatis cedat auctoritas: cæteris ad illum tanquam ad dominum reſpiciẽtibus. Quibus omnibus ex locis intelligendum eſt, res eas, quæ Apannagii titulo filiis natu minoribus attribuuntur, neq; regni, neque regiæ hereditatis partes eſſe, nõ magis, quàm res certæ legati aut hereditatis titulo relictæ, heredi- D tatis partes eſſe intelliguntur, L. pen. C. de hered. inſtit. L. quoties, 9. §. hæredes. D. eod. L. qui fundum, 87. §. 3. D. ad leg. Falcid. L. quædam. 9. §. 1. D. de edend. non enim hereditatis pars propriè in vna re intelligitur. L. quamuis. 14. D. ſi quis omiſſ. cauſſ. teſt. Atque hoc idem iuris in gente Francorum vniuerſa fuiſſe, multis verbis traditur à Petro de Vineis, lib. Epiſtol. 6. epiſt. 25. & aliis nonnullis locis. Sed in regni ſucceſſione aliud iuris fuit. Nam pri- E mùm vetus lex fuit, vt quamuis deferendi regni iudicium arbitriũmque ſummum penes Ordinum comitia, publicumque gentis totius Concilium eſſet, tamen ſi Regis defuncti filii annis XXIIII. minores eſſent; eos creari ius non eſſet: atque adeò alium ætatis legitimæ creari neceſſe eſſet. Qua ex re de Maiorum noſtrorum ſapientia exiſtimare licet: qui Reipublicæ ſuæ gubernacula ei ætati committenda non exiſtimarunt, quæ alieni conſi- F lii, etiam in priuatis rebus ſuis adminiſtrandis, indigeret. Verba autem Hunibaldi apud Iohan. Tritenhemium hæc ſunt: Anno Chriſti CCCIX. cùm Rex Francorum Clogio incautius dimicaret, à Romanis interfectus & occiſus eſt: duos relinquens filios: quorum natu maior Helenus annum tunc agebat XX. minor verò natu Richemer XVIII. Lege autem Francorum erat interdictum, ne quis promoueretur in Regem, niſi XXIII. ætatis annum compleſſet. Hinc factum G eſt, quod neuter filiorum Clogionis ad regnum potuit peruenire: ſed patruus eorum Clodomer, electione principum, fuit in Regem coronatus. Hæc ille: ex quibus perſpicuum eſt, quod ſuperius dicebamus, quod Agathius ſcribit. Regum filios regnum à parentibus excepiſſe: nequaquam ſimpliciter & abſolutè intelligendum eſſe: ſed ita, ſi cauſa eorum, Ordinum comitijs, publicóque gentis Concilio probata eſſet: in cuius cauſſæ cognitione caput hoc fuit, An XXIIII. annorum maiores eſſent. Quam ætatem ſi compleuerant, tum memoriæ proditum eſt, antiquis temporibus perſæpe Francogalliæ Regnum Rege mortuo non vni filio ab Ordinum comitijs adtributum, ſed in viriles partes diuiſum, atque adſignatum fuiſſe. Itaque defuncto Clodoueo Rege ſecundo, anno DXV. qui liberos IIII. reliquerat, Theodoricum, Clodoueum, Childebertum, Chlotarium Regnum inter eos ita diuiſum fuit, vt Theodoricus Metarum, Clodoueus Aureliæ, Chlotarius Sueſſionum, Childebertus Lutetiæ regnum obtineret, auctoribus Agathio libro hiſtor. 1. Greg. Turon. libro tertio capite 1. Aimoin. lib. 2. cap. 1. Reginone ſub anno 421. Rurſus poſt Clotarij Regis IIII. exceſſum, Regnum inter quatuor ipſius filios ita partitum fuit, vt Cherebertus Lutetiæ, Guntrannus Aureliæ, Chilpericus Sueſſionibus, Sigebertus Rhemis regni ſui ſedem arcẽmque collocaret: auctoribus Gregor. libro 4. cap. 22. Aimoin. libro tertio, cap. 1. Reginone ſub anno 498. Contrà verò anno circiter DCXXX. mortuo Lothario Rege VII. Otto Friſing. Chr. 5. c. 9. & Godfrid. Viterb. ita ſcribunt: Dagobertus Clotarij filius ſolus in Frãcia regnabat. ſed fratri ſuo Heriberto circa Ligerim fluuium paucas vrbes & pagos dimiſerat. à Clodoueo enim vſque ad id tempus regnum Francorum inter filios, filiorũmque filios, multifariè diuiſo confusè regnatum eſt. Terminus autem Regni Francorum erat iam ab Hiſpania vſq; Pannoniam. Dagobertus itaque vnicus rex Francorum leges Bauaris dedit. Hæc Godefridus. neque, vt multi ſapientes ſæpè iudicarunt, iniuria. Nam (vt eſt apud Iuſtinum libro 21.) firmius eſt futurum regnum, ſi penes vnum remanſerit, quam ſi portionibus inter plures fratres diuidatur. Aliquot tamen interiectis annis, cùm Francorum Regnum longè latéque propagatum eſſet, Pipino rege mortuo, alia publico Gallorum conſilio ſententia placuit. quod valet ad confirmandum id quod ſuperius diximus, penes Ordinum & Concilij arbitrium, totum illud ius fuiſſe. Nam Eguinarthus in vita Caroli Magni, ſic loquitur: Mortuo Pipino, Frãci facto ſolenniter generali conuentu, ambos ſibi eius filios reges conſtituunt: ea conditione, vt totum Regni corpus ex æquo partirentur: & Carolus eam partem, quam pater eorum Pipinus tenuit: Carolomannus eam, cui patruus eorum præerat, regendam ſuſciperet. Item Abbas Vrſperg. Mortuo Pipino, Carolus & Carolomannus filij eius, omnium Francorum conſenſu ambo reges creati ſunt, ea conditione, vt totum regni corpus ex æquo partirentur. Simillima poſt Caroli Magni exceſſum in partiendo regno ratio fuit: quemadmodum ex ipſius teſtamento apud Iohan. Nauclerum & Eguinarthi libello de ipſius vita cognoſci licet: vbi tota propè Europa inter tres ipſius filios ita diuiditur, vt tamen filiabus nihil dotis, aut legitimæ portionis cauſſa tribuatur. ſed earum collocandarum, dotiſque

dotiſque conſtituendæ poteſtas fratrum fidei, chaſtitati & prudentiæ permittatur. Neque iniuria. cùm principes, & proceres quibus illæ nuptum collocantur, non tam dotis ſpe, & magnitudine, quàm generis & familiæ dignitate ad earum matrimonium adducantur. Eandem in Orientali Francia partitionem poſt Ludouici mortem anno DCCCLXIIII. fuiſſe teſtatur Otto Friſingenſis Chron. 6. cap. 6. & Regino in Chron. anno 877. Rurſus annis aliquot interiectis, poſt Ludouici Balbi Regis XXIII. exceſſum, anno DCCCLXXX. eadem quoque partiendi ratio ſeruata eſt, quam tamen non in Regum ipſorum, ſed in Ordinum ac publici Concilio arbitrio fuiſſe, facile, ex his Aimoini verbis cognoſci licet, libro quinto, capite 40. Filij, inquit, Ludouici quondam Francorum Regis profecti ſunt Ambianos, & ſicut fideles eorum inuenerunt, Regnum paternum inter ſe diuiſerunt. Ex quibus ita diſputatis, perſpicuum eſt, nullum antiquitus certum hac de re ius in Francogallia fuiſſe: ſed totàm eius rei poteſtatem in Ordinum & publico gentis concilio poſitam fuiſſe. poſtea verò Philippo tertio, Rege XLI. auctore conſtitutum eſt, vt ditio aliqua minoribus fratribus attribueretur. ſed eius quoque iuris variæ interpretationes fuerunt, multæque natæ contentiones, propter filiarum rationem: vt planè nihil certi hac de re tradi à nobis poſſit: niſi, ſi ex more veteri pro liberorum numero certæ illis ditiones ad victum & cultum & dignitatem generis tuendam fruendæ attribuantur.

De lege Salica, & iure mulierum in Regum parentum hereditatibus.

CAP. X.

QVONIAM de Regalis hereditatis iure dicere inſtituimus, non prætermittenda legis Salicæ commemoratio videtur: quæ cùm aſſiduè noſtris hominibus in ore eſt, tùm verò Maiorum noſtrorum memoria maximam & periculoſam de regni ſucceſſione contentionem ſedauit. Nam cùm anno 1328. rex Carolus Pulcher, Philippi Pulchri filius moriens vxorem prægnantem reliquiſſet, paucis intermiſſis menſibus agnata filia, Eduardus Angliæ Rex, ex Iſabella Philippi Pulchri filia Caroli Regis ſorore natus, hereditatem auiti regni ad ſe pertinere contendit. At ex aduerſo Philippus Valeſius exortus eſt, Regis Caroli Pulchri frater patruelis, qui diceret, antiquam eſſe legem Regiam, Salicam nominatam, qua lege mulieres à Regni hereditate arcerentur. Hanc porro legem Gaguinus & eiuſdem generis ſcriptores à Faramundo ſcriptam tradunt: ad noſtram, inquit, vſque ætatem nominatiſſimam. Et in vita Philippi Valeſij, Eduardo, inquit, obſtabat lex Salica, quæ à Pharamundo Francis data in illos vſque dies obſeruantiſſima habebatur. Ea lege ſoli virilis ſexus Reges à maioribus Regibus orti regnum adminiſtrant: nec ad eam dignitatem fœminæ admittuntur. cuius legis hæc ſententia eſt. Nulla hereditatis portio de terra Salica ad mulierem venito. Terram autem Salicam, Francorum Iureconſulti eam dicunt, quæ ſolius Regis eſt: & à lege Alodij diſtat, quæ ſubditos comprehendit: quibus datur per hanc legem rei alicuius liberum dominium, non excluſa Principis maieſtate. Hæc Gaguinus. In eandem autem ſententiam Francogalli omnes non modò Hiſtorici, verum etiam Iuriſconſulti & Pragmatici vſque ad hoc tempus ſcripſerunt: teſte Paponio Areſt. lib. 4. cap. 1. vt iam communis error propemodum ius feciſſe videatur. Verùm illud meminiſſe oportet, quod ſuperiùs attigimus, Francorum duas ſedes, duoque regna fuiſſe. Vnum in Gallia, quod ad hunc vſque diem permanſit: alterum vltra Rhenum, ad flumen Salam, vnde Salij & Salici Franci coniunctè, plerunque autem Salici præciſe appellati, quorum & regnum & iam prope nomen obſoletum eſt. De Saliis ſuperiùs ex Marc. Ammia. hiſtoria dictum eſt demonſtratúmque illos Orientales, hos Occidentales appellatos fuiſſe. Quemadmodum autem duo Francorum regna fuerunt, ita duæ Francorum leges: Salica, quæ ad Salios: Francica, quæ ad Francogallos pertinebat. Eguinarth. in Carolo Magno: Poſt ſuſceptum imperiale nomen, cùm animaduerteret multa legib. populi ſui deeſſe (Nam Franci duas habent leges plurimis in locis valde diuerſas) cogitauit quæ deerant addere. Auctor præfationis in Legem Salicam: Gens Francorum inclita, antequam ad fidem catholicam conuerteretur, dictauit Salicam legem per Proceres ipſius gentis, qui tunc temporis apud eandem erant rectores. Sunt autem electi de pluribus viri quatuor, VViſogaſt, Arbogaſt, Salogaſt, & VVindogaſt: qui per tres mallos (id eſt comitia) conuenientes, omnes cauſarum origines ſolicitè diſcurrendo, tractantes de ſingulis, iudicium decreuerunt hoc modo, &c. Ac ferè iiſdem verbis vtitur Sigebertus in Chron. anni. 422. Otto Friſing. lib. 4 c. pen. Leges quoque VViſogaſtaldo & Salagaſto auctoribus ex hinc habere cœpere. Ab hoc Salagaſto legem, quæ ex nomine eius Salica vſque hodie vocatur, inuentam dicunt. Hac nobiliſſimi Francorum, qui Salici dicuntur, adhuc vtuntur. Atque hæc quidē veteres Chronographi: ex quib. eorum errorem coargui licet, qui Salicam legem vel à ſale, id eſt, prudentia dictam, vel corruptam vocem tradiderunt, pro Gallicam: quo dici abſurdius nihil potuit. Sed longe maiores ex eodem fonte nati ſunt errores. Primùm quòd creditum eſt, Salicam legem ad ius publicum Imperij, & hereditariæ Regni ſucceſſionis pertinuiſſe. Nam illius legis Salicæ tabulæ non multis ab hinc annis repertæ, atque in lucē editæ ſunt: ex quarum inſcriptione cognoſcitur, eas primum circiter ætatem Faramundi Regis ſcriptas editaſq. fuiſſe: deinde omnia & Salicæ legis & Francicæ capita non de publico Regni & Imperij iure, ſed de priuato tantùm conſtituta fuiſſe. In ijs autem vnū hoc caput extat tit. 62 qui inſcriptus eſt DE ALODIS, h. e. de ijs rebus, quæ non feudi, ſed patrimonij iure à priuatis poſſidentur: quod ſummè notandum eſt. DE TERRA SALICA IN MVLIEREM, NVLLA PORTIO HEREDITATIS TRANSIT: SED HOC VIRILIS SEXVS ACQVIRIT: hoc eſt, filij in hereditate ſuccedunt. SED VBI INTER NEPOTES AVT PRONEPO-

quidem (vnde Comata Gallia dicta eſt) nemo mediocriter eruditus teſtimonium quærit: memor præſertim illius Claudiani ex lib. in Ruffinum 2.

Inde truces flauo comitantur vertice Galli,
Quos Rhodanus velox, Araris quos tardior ambit,
Et quos naſcentes explorat gurgite Rhenus.

De Francis autem, quos ex Chaucis, ſiue Chaycis ortos demonſtrauimus, vel vnus ille ex Lucani primo locus, teſtimonio eſſe poteſt:

Et vos crinigeros bellis arcere Chaycos
Oppoſiti petitis Romam, &c.

Quod cùm ita eſſet, animaduertimus, exteros qui animo in noſtros inimico eſſent, reges capillatos, non modò contumelioſo nomine Setatos appellaſſe: verùm cùm ſetæ leonum, equorum, & ſuum communes eſſent, (qui omnes propterea Setoſi & Setigeri appellantur) etiam ad ſuillas ſetas nominis contumeliam produxiſſe. Vnde & obſcœna conficta fabula, & ſpurcum nomen τριχοραχάτων: de quo Georg. Cedrenus in hiſtor. ita ſcribit: ἐλέγοντο δὲ οἱ ἐκ τοῦ γένους ἐκείνου καταγόμενοι κριστᾶτοι. ὃ ἑρμηνεύεται τριχοραχᾶτοι. εἶχον γὰρ κατὰ τῆς ῥάχεως αὐτῶν τρίχας ἐκφυομένας, ὡς χοῖροι: id eſt, qui regio erant prognati genere, dicebãtur Criſtati: quod interpretatur, Tergiſetoſi. Habebant enim in ſpina dorſi pilos enaſcentes, quaſi porci. Quem tamen locum mendoſum, ac deprauatum eſſe arbitror: ac pro ΚΡΙΣΤΑΤΟΙ vel reponendum ΣΕΤΑΤΟΙ, vel vtrunque certè coniungendum: vt à nonnullis feſtiuè Criſtati, propter erectum in galeã criniũ floſculũ: à maleuolis etiam cõtumelioſè Setati, vel Setigeri appellarentur. Quod ſi clauſulã illã tã aperte Cedrenus nõ appoſuiſſet, & Criſtatorũ nomen retinendum fuiſſet, dicendi potius τριχοχάρακτοι fuiſſent: vt cuius perſpicuum eſſe arbitror: pro, Crinibus inſignes. quanquã totum illum Cedreni locum animaduerti iam ab auctore Hiſtoriæ Miſcellæ ad verbum ita conuerſum, lib. XXII. Dicebantur ſanè ex genere illo deſcendere Criſtati: quod interpretatur Trichorachati. pilos. n. habebant natos in ſpina, veluti porci. Vtcunque ſit, ne illud quidem prętermittendum videtur, circiter Caroli Magni ætatem, conſuetudinem quandam increbuiſſe, vt regis filius ad exterum aliquem principem amicum ac fœderatum mitteretur, qui honoris cauſſa capillos ei præcideret: eóque facto Pater ipſius honorarius diceretur. Nam Paul. Diaconus libro ſexto, capite decimoquinto, de Carolo Magno ſcribens: Carolus, inquit, Francorum princeps filium ſuum ad Liutprandum Longobardorum regem miſit, vt eius, iuxta morem, capillum ſuſciperet. qui eius cæſarem incidens, ei pater effectus eſt: multiſque regiis muneribus donatum genitori remiſit. quam hiſtoriam Regino libro primo, ſub anno DCLV. commemorat: apud quem pro SVSCIPERET commodius legi videretur, INCIDERET. Verùm hęc quidẽ de regalis capillitij iure, hacten⁹. præſertim cùm Antonij fratris mei exſtet libell⁹ de Coma eruditus ſimul & elegãs. Quod verò nõnulli fabulantur, regnãte Ludouico VII. Petri Lõbardi Pariſiẽſis Epiſcopi cõſilio atq; hortatu inſtitutũ fuiſſe, vt diſcrimẽ inter Gallos & Frãcos tolleretur, cum illi comã tantum, hi & comam & barbam cole-

A rent: indignum hominibus doctis videtur. quaſi vero per annos amplius octingentos (totidem enim à Frãcogallici regni origine ad Ludouicũ VII. numerantur) diſcrimen vllum inter Gallos & Francos durarit: ac non ſuperius demonſtratum ſit, poſt Francogalliæ regnum conſtitutum, vnam è duabus quaſi gemellam gentem, & vnius linguæ & eorundem inſtitutorum ac morum conflatam fuiſſe.

B *Qualis regni Francogallici conſtituendi forma fuerit.*

CAP. XII.

HIs ita breuiter expoſitis, deinceps qualis regni Francogallici conſtituẽdi forma fuerit, exponendum videtur. Ac ſuperius quidem populum in comitiis creandi regis poteſtatem ſibi omnem retinuiſſe, docuimus. Quam eandem regnandi formam
C conſtat Gallos noſtros, priuſquam in Romanorum poteſtatem redigerentur, habuiſſe: vt populus non minus (inquit Cæſar) in regem, quàm rex in populum imperij ac poteſtatis retineret. Quanquam non à Gallis, ſed à popularibus ſuis Germanis eam Reip. cõſtituendæ formam Frãcos noſtros ſumpſiſſe, conſentaneum eſt: de quibus Tacitus in lib. de moribus Germ. ita ſcribit: Regibus non eſt infinita aut libera poteſtas. Hac autem forma nullam à tyrannico dominatu
D remotiorem eſſe conſtat. Nam vt ait Ariſtoteles lib. Polit. V. cap. XI. quantò pauciorum rerum penes Regem poteſtas eſt, tantò diutius regnum maneat neceſſe eſt. Quinetiam è duabus tyrannidis notis, quas philoſophi veteres indicarunt, nullam in regni noſtri forma conſtituenda licet animaduertere. Primùm enim quantum ad peregrinam corporis cuſtodiam, quam ſecundam tyrannidis notam numerant, tantum abeſt, vt Francogalliæ reges peregrinis
E & alienigenis mercenarijs ad præſidiariam cohortem vterentur, vt plerumque ne ciues quidem & indigenas ad corporis cuſtodiam adhiberent. quippe, cum omnem in clientum ſuorum fide & beneuolentia præſidij ſui fiduciam collocarent. Cuius rei argumento eſt, quod Gregor. Turon. lib. 7. capite 18. & Aimoinus. libro tertio, cap. 63. ſcribunt, regem Gontrannum ab homine quodam tenui Lutetiæ admonitum, vt inſidias ſibi à Faraulpho paratas vitaret: con-
F tinuo ſe armis & cuſtodijs muniuiſſe: vt nuſquam, inquit Gregorius, ac ne ad loca quidem ſacra, niſi vallatus armatis atque cuſtodibus procederet. Quinetiam extat Ludouici cognomento Diui præclara hiſtoria, & ab illuſtri viro Ioanne Ionuillæo ſcripta, qui cum illo rege perfamiliariter multos annos verſatus eſt: qua in hiſtoria nullam planè ſatellitum, aut ſtipatorum, aut præſidiariæ cohortis mentionem licet animaduertere: ſed tantum Ianitorum,
G quos populari lingua Huſſerios, id eſt, Hoſtiarios, appellat. Verùm, quid hæc tenuia & minuta dilucidæ rei argumenta conquirimus? cùm perſpicuum eius documentum extet, apud Wilhelmum Neubrigenſem, libro Rerum Anglicarum 4. capite 2. quod idcirco ſubſcribemus, ne tam inſignis Maiorum noſtrorum

ſapiẽtię memoria intercidat. Scribit autẽ Neunbrigenſis de rege Philippo, Ludouici filio, qui cum Richardo Anglorum rege ad recuperandas Hieroſolymas profectus eſt: circiter annum MCXC. Sanè, inquit, poſtquam percrebuit apud regem Francorum quod Marchioni acciderat, de amici quidem indigno exitu doluit: ſed mox hunc dolorem ſuſcepta cum ingenti gaudio ſuggillandi regem Anglorum occaſio compenſauit. Cumque in propriis eſſet tam longè finibus à Syria conſtitutus, illius in Oriente conſiſtentis vel fruſtra timebat, vel potius ſe ad augendam inuidiam, timere fingebat inſidias: & tanquã ab eo ſubornati imminerent ſicarij, præter morem Maiorum ſuorum non niſi firmata vallatus cuſtodia procedebat: adeo vt quidam familiari auſu propius accedentes, non ſine periculo hoc auſi dicantur. Mirãtib. hanc nouitatem regiam plurimis, vt pro ea ſatisfaceret, gentemq. ſuam in regem Anglorum accenderet, Præſulum Procerumque ſuorum Concilium Pariſios conuocauit. Vbi allegans contra eundem regem plurima, tanquam certa, atque inter cetera, quòd virum illum nobiliſſimum nequiter per diros ſatellites peremiſſet, literas quaque protulit à quibuſdam potentibus ſibi (vt dicebat) transmiſſas, quibus monebatur propenſiorem ſuimet habere cautelam: ſciens quòd rex Anglorum inſidiaturus animæ ſuæ ab Oriente iam direxiſſet ſicarios. Quamobrem, inquit, nemo debet mirari, quòd præter ſolitum diligentiorem mei ipſius curam habeam: quam tamen ſi reputatis vel indecentem, vel ſuperfluam, decernite amouendam. Adiecit etiam cordi ſibi eſſe de manifeſto proditore proprias maturè vlciſci iniurias. Adhæc plurimi adulatoriè reſponderunt, bonum honeſtúmque eſſe, quod pro cautela faciebat: & quod pro vltione diſponebat. Prudentes vero dixerunt, Cautelam quidem tuam, Rex, qua tibi cõtra incertos caſus fortè abundantiùs proſpicis, non culpamus: præmaturæ verò vltionis propoſitum minimè approbamus. Nam etſi vera ſint quæ de rege Anglorum dicunrur, non tamen eſt petulanter & præmature agendum: ſed reſpectum honeſti ſuſtinendum quouſque ad propria reuertatur, qui propter Chriſtum peregrinari noſcitur. Hæc Neunbrigenſis. Deinceps alteram Maiorum noſtrorum in regno conſtituendo ſapientiam conſideremus. Nam quæ altera tyrannidis nota numeratur, vt non ad ciuitatis & ſubiectorum, ſed ad ipſius dominantis commodum atque arbitrium omnia referantur, eius nullam in noſtra Repub. maculam multas per ætates hæſiſſe, ex eo intelligetur quòd quod paulo poſterius docebimus, ſummam regni Francogallici adminiſtrationem penes publicum & ſolenne gentis Concilium fuiſſe: quod poſterior ætas Conuentum trium Statuum appellauit. Cuius appellationis rationem Claudius Seyſſellus in libello quem Franciæ monarchiam inſcripſit, ad tres ciuium ordines referendam putat: quorum ſummum nobilitati, medium iuridicis & mercatoribus, tertium opificibus & agricolis attribuit. Verba illius capit. 13. hæc ferè ſunt: Eſt in hoc regno forma quædam Reip. magnopere & laudanda & retinenda:

A quoniam plurimum in ea momenti eſt ad ordinum omnium concordiam conſtabiliendam: neque dubium eſt, quin quandiu ſuum cuique ordini ius ſuaque dignitas ſeruabitur, difficile ſit regnum labefactari. Nam cuiuſque ordinis certa eſt prærogatiua: neque, ea ſeruata, poteſt alter alterum euertere: ac ne tres quidem ſimul in Principem & Monarcham conſpirare poſſunt. Horum porrò in ordinum trium numerum nequaquam repono Eccleſiaſticos: qui per B illos permixti ſunt: ſed tres ſtatus ſiue ordines numero, primùm Nobilitatem: tum medium populum, qui dici Opimus poteſt: poſtremò plebem infimam. Hæc Seyſſellus. Sed videamus, ne cùm hæc tripartita diſtributio non ad vitæ communis rationem, ſed ad publicum gentis Concilium referatur (qua de cauſſa Concilium illud vulgo Trium ſtatuum appellatur) ecquid commodius, ad illa tria genera C referri poſſit, quibus id Concilium conſtat: hoc eſt ad Regalem, optimatum & popularem: quippe, cum huius regni ſtatus is fuerit, quem Philoſophi veteres, (in his Plato & Ariſtoteles, quos Polybius & Tullius imitati ſunt) optimum ac præſtantiſſimum iudicarunt: nimirum qui è tribus generibus Regali, Optimatum, & Populari mixtus ac temperatus eſſet quam Reipub. formam idem Tullius in ſuis de Repub. libris vnam ex omnibus potiſſimam & certiſſimam eſſe duxit. Nam cum regius & D popularis dominatus natura inter ſe diſſideant, adhiberi tertium aliquem oportet intermedium, & vtriuſque communem, qui eſt Principum, ſiue Optimatum: qui propter ſplendorem & antiquitatem generis, ad regiam dignitatem accedit: propter clientalem, & (vt vulgò loquimur) ſubiectionem à plebeio genere minus abhorret. Vnum enim eundémque cum plebe populi vniuerſi Magiſtrum agnoſcunt. Huius autem præclari Reipub. ſtatus inſignis extat Ciceronis E laudatio, ex Platonis de Repub. libris expreſſa, quam propter ſingularem elegantiam ſubſcribemus: Vt in fidibus, inquit, ac tibiis, atque cantu ipſo, ac vocibus concentus eſt quidam tenendus ex diſtinctis ſonis, quem immutatum ad diſcrepantem aures eruditæ ferre non poſſunt: iſque concentus ex diſſimillimarum vocum moderatione concors tamen efficitur, & congruens: ſic ex ſummis, & mediis, & infimis & interiectis ordinibus, vt ſonis, moderata F ratione ciuitas, conſenſu diſſimillimorum concinit: & quæ harmonia à muſicis dicitur in cantu, ea eſt in ciuitate concordia: arctiſſimum atque optimum in Republica vinculum incolumitatis, quæ ſine iuſtitia nullo pacto eſſe poteſt. Hæc Cicero, de Optimo Reip. ſtatu: quem ex tribus permixtis generibus temperatum, Maiores noſtri in Francogalliæ regno conſtituendo tenuerunt. quod cum aliis argumentis demonſtrari poteſt, tum verò vel maximè ex G Oratione Regis Ludouici cognomento Pij, ad omnes Francogalliæ ordines habita: & ab Anſegiſo in lib. Franc. leg. ſecundum relata, cuius cap. 3. verba hęc extant: Sed quamquã ſumma huius miniſterij Regij in noſtra perſona cõſiſtere videatur: tamen & diuina auctoritate, & humana ordinatione ita per partes diuiſum eſſe cognoſcitur, vt vnuſ-

vnuſquiſque veſtrum in ſuo loco & ordine partē noſtri Miniſterij habere cognoſcatur. vnde apparet quod nimirum veſtrum admonitor eſſe debeo: & omnes vos noſtri adiutores eſſe debetis. nec enim ignoramus, quid vnicuique veſtrum in ſibi commiſſa portione conueniat. Item cap. 12. Et ſicut diximus, vnuſquiſque veſtrum partem Miniſterij noſtri per partes habere dignoſcitur. Item cap. 6. Monemus veſtram fidelitatem, vt memores ſitis fidei nobis promiſſæ, & in parte miniſterij veſtri vobis commiſſi. Hāc igitur mixtam è tribus generibus Reipub. temperationem Maiores noſtri ſecuti, ſapientiſſimè conſtituerūt, vt quotannis publicum totius regni Concilium Kalendis Maij haberetur: quo in Concilio de ſummis quibuſque Reip. negotijs communi ordinum omnium conſilio ageretur: ſic, vt vetus illa aurea lex valeret: SALVS POPVLI SVPREMA LEX ESTO. Cuius inſtituti ſapientia & vtilitas tribus maximè reb. cernitur. primùm quòd in magno prudentium numero magnitudo conſilij ac propterea ſalus populi verſatur: vt Salomoni & alijs ſapientibus placuit. deinde quia libertatis pars eſt, quorum periculo res geritur, vt illa eorum conſilio atque auctoritate adminiſtretur: &, quemadmodum Imperat. Iuſtinianus dixit, quod omnes tangit, ab omnibus approbetur. poſtremò vt qui apud regem in magna potentia ſunt, & magnis imperijs præſunt, eius Concilij metu, in quo Ciuitatum poſtulata liberè audiuntur, in officio contineantur. Nam quòd regna quædam vnius regis arbitrio ac nutu gubernantur, quale hodie Turcicum eſſe conſtat, rectiſſimè Ariſtoteles libro Polit. 3. animaduertit, non hominum liberorum & lumine mentis ac rationis vtentium, ſed pecudum potius & brutorum conſilij expertium eam gubernationem eſſe. Sic enim ſe res habet: vt pecudes, non ab vno è ſuo genere: vt pueri aut adoleſcentes, non ab vno è ſuis æqualibus, ſed à præſtantiore aliquo reguntur: ſic hominum multitudo non ab vno è ſuo numero, qui minus fortaſſe, quàm alij complures, videret: ſed à mente ex multis conflata, hoc eſt, coniunctis probatorum virorum conſilijs, regenda & gubernanda eſt. Nam quòd Senatum aſſiduum & ordinarium plerique habent reges, cuius conſilio in adminiſtranda Repub. ſeſe vti dicunt: primùm aliud eſt regni, aliud regis conſiliarium eſſe. Ille Reip. vniuerſæ, & in commune conſulit: hic vnius hominis commodis atque vtilitatibus ſeruit. Deinde cum illi Senatores aſſidui vel vno in loco, vel certè in aula Principis perpetuò maneant, longinquarum ciuitatum noſſe ac videre ſtatum commodè non poſſunt. Præterea regalis & aulicæ vitæ illecebris inducti, facilè ad libidinem dominandi, ad ambitionem, & opes amplificandas deprauantur: vt ad extremum non regni, & Reipubl. conſiliarij, ſed regis vnius aſſentatores, & miniſtri cupiditatum & regiarum, & ſuarum quoque appareant. Qua de re extat inſigne Imper. Aureliani elogium apud Fl. Vopiſcum, quod ſubſcribemus: Ego, inquit, à patre meo audiui, Diocletianum principem, iam priuatum dixiſſe, nihil eſſe difficilius, quàm bene imperare. Colligunt ſe quatuor vel quinque; atque vnum conſilium ad decipiendum Impe-

A ratorem capiunt: dicunt quid probandum ſit: Imperator qui domi clauſus eſt, vera non nouit: cogitur hoc tantùm ſcire, quod illi loquuntur. Facit iudices, quos fieri non oportet. Amouet à Repub. quos debebat retinere. quid multa? vt Diocletianus ipſe dicebat, Bonus, cautus, optimus venditur Imperator. Hactenus Vopiſcus: apud quem tamen haud ſcio, an non rectius INCAVTVS legeretur. Vtcunque ſit, hæc incommoda veteres Romani metuentes, Regi quidem
B Senatum ordinarium attribuerunt: ſed, vt ſalus populi ſuprema lex eſſet, ſummam Reipub. non regi, aut eius ſenatui, ſed ipſi populo & comitijs reſeruarunt. Quare ſub omnibus regibus hæc lex fuit: VT populus in comitijs magiſtratus crearet, leges ſciſceret, bella decerneret: quēadmodum Dionyſius Halic. libro 2. teſtatur. Pomponius quidem Iuriſconſultus memoriæ prodidit, populum R. primis temporibus in triginta partes diuiſum, quæ Curiæ dictæ ſunt:
C propterea quod rex Reipublicæ curam (vt ipſe ait) per ſententias partium earum expediebat, vnde leges Curiatæ dictæ, & antiquiſſima omnium comitia, Curiata. quinetiam Seneca libro Epiſtol. decimonono ſcribit, ſe ex Ciceronis de Republica libris didiciſſe, PROVOCATIONEM AD POPVLVM ETIAM A REGIBVS FVISSE. quod etiam Tullius initio libri Tuſculanarum diſputationum IV. his demonſtrat verbis: Nam cùm à primo vrbis ortu regiis inſtitutis, par-
D tim etiam legibus, auſpicia, cerimoniæ, comitia, prouocationes, & cetera tota res militaris diuinitus eſſet conſtituta, &c. Sed & in Oratione quam pro domo ſua habuit: Nego, inquit, potuiſſe iure publico, legibus iis quibus hæc ciuitas vtitur, quenquam ciuem vlla eiuſmodi calamitate affici ſine iudicio. hoc iuris in hac ciuitate etiam tum cum Reges eſſent, dico fuiſſe, vt nihil de capite ciuis, aut de bonis ſine iudicio ſenatus, aut populi, aut eorum
E qui de quaque re conſtituti iudices ſunt, detrahi poſſit. Quibus ex locis perſpicuum eſt, Romanos, etiam tum cùm regibus parebant, hanc tamen ſacroſanctam legem habuiſſe, quam ſuperius commemorauimus: SALVS POPVLI SVPREMA LEX ESTO. neque vnquam regnum vllum fuiſſe arbitror, præter Turcicum, aut Turcici ſimile, in quo ciues non aliquam libertatis imaginem retinerent, quæ in vnico comitiorum habendorum iure poſita eſt.
F Itaque legem illam Maiores noſtri ſumma ſapientia ſecuti decreuerunt, Rempublicam communi omnium ordinum conſilio gerendam eſſe: cuius conſilij habendi cauſſa certo anni tempore Rex, & principes & delecti ex ſingulis prouincijs conuentum agerent. Quod idem inſtitutum, videmus etiam multis in alijs gentibus obſeruatum fuiſſe. Primùm in Gallia noſtra antiqua, & libera, quam ſuperiùs ex Cæſaris commentarijs oſtēdimus communi De-
G lectorum Concilio adminiſtratam fuiſſe. Sed quoniam de Regno inſtituta commemoratio eſt, ſatis conſtat, antiquitus in Græcia Amphyctionum Concilium fuiſſe ab rege Amphyctione (vt Suidas & alij teſtantur) Deucalionis filio inſtitutum, vt è duodecim Græciæ ciuitatibus certo anni tempore delecti ad Thermopy-

las conuenirent, ibique de regni & Reip. ſummis rebus communi conſilio deliberarent. qua de cauſſa Cicero Commune, Plinius Publicum illud Græciæ Concilium appellat: ſic Ariſtoteles lib. Ethicorum III. ſcribit, Homericis temporibus, quæ Reges ſuſcipiebant, de iis prius ad populi concilium referre ſolitos fuiſſe. Sic Herodotus memoriæ prodidit, duodecim Ioniæ ciuitates commune plerunque concilium habuiſſe; quod idcirco πανιώνιον appellabant: ſicuti Ætoliæ quoque ciuitates ſuum παναιτώλιον habuere: quorum nominum exemplo Budæus noſter Francogalliæ noſtræ Concilium πανκέλτικον appellat. Sic Populus Lacedæmonius, etſi regem habebat, tamen de ſumma Repub. quidnam eſſet vtile & honeſtum deliberabat: vt ex Æſchine ſcribit Agellius lib. 18. cap. 3. quinetiã Regibus ſuis Ephoros, tanquam cuſtodes atque obſeruatores, imponebat, qui (quemadmodum Plato ſcribit) Regibus freni inſtar eſſent, quorumque conſilio atque auctoritate Reges Rempub. adminiſtrarent. Quam eandem in inſula Taprobane regni rationem Plinius commemorat libro 6. cap. 22. vt Regi XXX Rectores attribuerentur à populo, quorum conſilio in gubernanda Rep. vteretur. ne ſi immenſa interminataque Regibus in ciues poteſtas permitteretur, eodem loco ac numero non modò ſuos ciues, ſed etiã propinquos & conſanguineos, quos vel mancipia vel pecudes, haberent. quod in Turcico imperio accidiſſe cõſtat, vbi non modò priuatos quoſque ciues quaſi pecudes mactare tyranno ius eſt; verùm etiam cognatos, propinquos, affines, fratres denique conſanguineos. Simillimam Germanorum in imperio Germanico conſtituendo ſapientiam fuiſſe apparet, vbi Imperator, Monarchæ: Principes, Ariſtocratiæ: ciuitatum vero legati, Democratiæ ſpeciem obtinent. neque quicquam quod ad ſummam Rempubl. Germanicam pertineat, niſi in Ordinum conuentu conſtitutum, atque complacitum ſit, ratum & firmum habetur. Quinetiam eandem apud Anglos Regni adminiſtrãdi formã eſſe, teſtis eſt Polyd. Verg. lib. Ang. Hiſt. 11. vbi ſic ſcribit: Ante hæc tempora, (Regis autem Henrici I. vitam exponit) Reges non conſueuerant populi conuentum conſultandi cauſſa, niſi perrarò, facere: adeo vt ab Henrico id inſtitutum manaſſe iure dici poſſit, quod tam altis defixum, vt etiam nunc, radicibus ſemper ſtetit, vt deinceps quicquid ad Rempublicam bene gerendam, eiuſque conſeruationem deliberandum foret, illud ad Concilium deferretur, & ſiquid aut Regis aut populi iuſſu decretũ factumque eſſet, id totum pro nihilo haberetur, niſi eiuſmodi concilij auctoritate foret comprobatum. Ac ne imperitæ vulgi multitudinis, cuius proprium eſt nihil ſapere, iudicio concilium impediretur, certa lege exceptum fuit ab initio, qui ex Sacerdotum cœtu, quive quotve, ex reliquo populo vocari deberent ad Concilium. More Gallico vulgò Parlamentum appellant. quod vnuſquiſque Rex initio ſui regni habere ſolet: qui & deinde, quoties res poſtulat, ſuo arbitratu illud ipſum conuocat. Hæc Vergilius. Et in eandem ſententiam vetus quidam ſcriptor Angliæ Cancellarius in libello cui titulus eſt Alearned commen-

A dation: cap. 36. Neque Rex, inquit ibidem per ſe aut miniſtros ſuos tallagia, ſubſidia, aut quæuis alia onera imponit legijs ſuis: aut leges eorum mutat, vel nouas condit, ſine conceſſione vel aſſenſu totius Regni ſui, in Parlamento ſuo expreſſo. Sed ex his gentium ferè omnium inſtitutis nullum æque inſigne memoratur vt illud Hiſpanorum, qui cùm in communi Arragoniæ Concilio Regem creant, rei memoriæque conſignandæ cauſſa fabulam peragunt: hominemque inducunt, cui Iuris Arragonici nomen imponunt: quem Rege maiorem ac potentiorem eſſe communi populi decreto ſanciunt, tandemque Regem certis legibus & conditionibus creatum his affantur verbis, quæ propter eximiam ac planè ſingularem gentis illius in frenando Rege fortitudinem proferemus: NOS QVE VALEMOS TANTO COME VOS, Y PODEMOS MAS QVE VOS, ELEGIMOS REY, CON ESTAS Y ESTAS CONDITIONES: INTRA VOS

B

C Y NOS, VN QVE MANDA MAS QVE VOS. Id eſt, Nos qui tanti ſumus, quanti vos, & pluſquam vos poſſumus, Regem vos eligimus, his atque his conditionibus. Inter vos & nos vnus maiore cum imperio eſt, quam vos. Eoque illud pertinet Iohannis Vaſſei in Chronicis Hiſpan. ſub anno 839. Ermicus populari ſuffragio electus Rex, vnctus, & coronatus, ſed certis conditionibus, nimirum, vt in eos æquis legibus vteretur, atque vt vnus iudex eſſet medius inter Regem & populum. ſi quid controuerſiæ oriretur, isque ARAGONIÆ IVSTITIA appellaretur. Item Lucius

D Marinæus lib. 8. Princeps, inquit, eligitur, propoſitis tamen nonnullis conditionibus, vt in eos æquis legibus vteretur, à quibus etiam iudex qui medius inter eos eſſet, petebatur, & ARAGONIÆ IVSTITIA vocabatur. Item Hieronymus Surita, ſub anno DCCCXLIX. Ioannes Simenius Cerdanus, qui præfecturam, quam vocant Iuſtitiæ Aragonum, plures annos auorum ætate geſſit, cuius

E præſtantiſſimi viri magna eſt apud omnes, & in primis grauis auctoritas, prodit eundem Magiſtratum, cui noſtri ſummam rerum deferunt, initio regni conſtitutum: vt quemadmodum apud Lacedæmonios Ephori Regibus oppoſiti fuerant, ſic apud Aragonios, is magiſtratus vim maiorem, atque impotentiam Regiæ poteſtatis coerceret: & quodammodo præſes atque cuſtos libertatis haberetur. Inde enim magiſtratum introductum fuerunt, præſidia communi liber-

F tati ſuppeditantem: cuius vis in libertate retinenda emineat: vt nemo ius ſuum amittere poſſet, niſi qui eum gerat auctor ſit factus: & in poſterum certum manſiſſe perfugium aut intermiſſæ aut recentæ libertatis: adeoque integrum purumque eſſe voluerunt, vt ipſius IVSTITIÆ nomine inſignitum produxerint: Aragonenſium certè legum atque inſtitutorum ſerie liquido conſtat, magnis interdictorum præſidijs eam præfecturam ſeptam fuiſſe, atque communitam:

G cùm, regno latiùs patente de libertate retinenda maiores paulatim cautum ſibi decreuere: ne in poſterum extraordinarijs poteſtatib. libertas adimeretur: néve quid de eius dignitate minueretur. Item ſub anno MCXIV. Petrus Simenius præfectus Iuſtitiæ Aragonum. Is magiſtratus primo Maior Iuſtitia appellatus fuit: quod ſuprem-

mum

mo Maior Iuſtitia appellatus fuit : quod ſupre-
mum ius ac poteſtatem à Regibus obtineret. po-
ſtea verò legibus ita ſeptus fuit, atque munitus,
vt libertatis, à ſupremo dominatu vindicandæ at-
que tuendę commune perfugium atque præſidiũ
eſſet. Item ſub anno MCCCXLIV. Rex prouentus
omnes & vectigalia Athonis Foccij, militariaq;
beneficia notari deſcribique decernit: & Foc-
cius Garciæ Ferdinandię Caſtrenſis Iuſtitiæ Ara-
gonum præfecti interceſſione atque interdicto
notationem eam abrogandam contendit: ſum-
maque de iuriſdictione controuerſia ſubori-
tur. Regij enim aduocati eò actionem intende-
runt, vt præfectum Iuſtitiæ Aragonum reiectio-
ne interpoſita, iudicem aſpernentur, atque repu-
dient: id ius eſſe aſſeuerantes, vt in generali con-
uentu, de ijs controuerſijs diiudicet, atque defi-
niat, quæ cum Rege haberentur: neque illi ius
faſque eſſe, extra conuentum regem in iudicium
deducere: neque aduerſus regiam dignitatem, pro
aliquo iudicium accipere: niſi, in ingenuitatis a-
ctionibus: aut in eis litibus, quib. Rex tanquam
auctor obſtrictus eſſet: & in his quæſtionibus
quæ aduerſus Regios magiſtratus, & iudices cō-
ſtituerentur. Item ſub anno MCCCXLVIII. Ex eo
magiſtratus & Præfectura Iuſtitiæ Aragonum
ſtabiliendæ communis libertatis cauſſa, antiqui-
tus legibus ſepta, atque munita, in eo vires ſuas
exercere cœpit, ne quis contra regiorum mini-
ſtrorum extraordinariam poteſtatem iuſſa, at-
que imperia, auxilij egeret: aut potentiorum in-
iuria premeretur: ac fere de omnibus contro-
uerſijs publicis, priuatiſque ne vis inferatur, con-
ſtituit. Si quis aut priuatus aut publicus eius
decreto non ſteterit, grauiſſima pœna afficitur:
neque petenti ius redditur, aut vllus honos cō-
municatur: eiúſque auctoritas è ciuitate exter-
minatur: idque legibus habent ſancitum. Inſtitu-
tum verò eius præfecturæ interdictis tale tem-
peramentum fuit, vt tenuiores & qui locum in-
fimum ciuitatis tenent, cum principibus viris
æquari ſe arbitrentur: & eam ſciſcendarum
legum rationem noſtri ſecuti videntur, in eo
magiſtratu muniendo, vt regijs iudicibus op-
poneretur: quemadmodum Lacedæmone Epho-
ri à Theopompo Spartanis Regibus oppoſiti
fuerant: & apud Romanos Conſulibus Tribu-
ni plebis. Sed ne exiſtimatio atque auctoritas
eius magiſtratus vnquam imminui poſſet, aut
popularis fieret, atque omnes iuſſis ſupremæ le-
gis obtemperarent, & cum omnib. ea lex ſem-
per vna atque eadem voce perſonaret, vt verè
populi ſalus ſuprema lex eſſet, ac vinculum & fir-
mamentum libertatis, atque omnes, quod dici
ſolet, quaſi ſacræ legis cathenis conſtringerētur
ea cautio adhibita eſt, ne ex infimo ordine, aut
populari ſuffragio, quiſpiam eum magiſtratũ adi-
piſceretur: ſed militari decore cohoneſtatus & à
Rege adſcitus, atq; ſuffectus. Moderatione quo-
que ea præfectura, non ad popularem auram pro-
uecta, ſed temperatior à maiorib. inſtituta eſt,
quã Ephororũ magiſtratus à Lacedæmonijs fer-
tur introductus: qui ſe adeo inſolenter efferre
conſueuerant, vt in more inſtitutoq; poſitum eſ-
ſet, vt in tribunali ſedentes Regib. ne aſſurgerēt:
néve eos venerarentur: & ſingulis menſibus iuriſ-
iurādi religione obſtringerentur: Reges ſe patrijs

A legib. obtemperaturos: Ephori verò ſe Regum
imperio obedientes fore; dum leges, ac ſcita in-
ſtitutaque maiorum ab illis obſeruarentur. Inde
euenit vt non diſſenſione ac diſſidio, ſed more
inſtitutoque in vnius Præfecturæ magiſtratu
Reſpub. regijs magiſtratib. oppoſita, non im-
becilla eſſet: ſed magnum applauſum aſſen-
tiente populo conſequeretur: & turbidi con-
citatique motus in poſterum comprimerentur:
atque inteſtinæ diſſenſiones ſine vllo tumul-
B tu, aut motu ſedarentur. Item anno MCCCLXXXVI.
Rex Iohannem filium procuratione Regni pri-
uat: imperátque atque edicit, ne quis primogenio
pareat. Iohã. anxius exploratus in ſe patris nouer-
cæq; odijs, vt aduerſus regiã poteſtatem iuris im-
ploraret auxilium, Dominicum Cerdanum ſum-
mo Iuſtitiæ Aragonum magiſtratui Præfectum
appellat: atque ad eum prouocat: eóq; perfugio:
& legum præſidio aduerſus maiorem vim regiæ
poteſtatis munitur. Præfectus, vt eſt conſue-
C tudo, de vi interdicit. Tantum communi liber-
tati tribuitur, vt Princeps de ſuo iure, & de le-
gibus diſceptaturus ad eum potius magiſtratum
venire, neceſſe habuerit: cùm is magiſtratum
gerat qui à Rege creatus ſit. Eius námque ma-
giſtratus interdictis appoſitis, nihil Regij impe-
rij aut ſummæ poteſtatis ſit reliqui: quoad ma-
giſtratus ſuum de interdicti iure iudicium pro-
nunciet, & ſententiam ferat: ne dignitatis Re-
giæ præſtantia æquabilitatem communis iuris
D tranſeat: aut vi oppreſſos extraordinario im-
perio coërceat. Cerdanus in cauſſa populari,
maximeque plauſibili perpetua conſtantia in
propoſito ſuſceptoque conſilio permanſit.
Eam enim vim interceſſionum, inhibitionem-
que Præfecturæ Iuſtitiæ Aragonum maiores
eſſe voluerunt, vt nihil inuiolabilius. ſanctiúſ-
ve ducant: & ad eam ſummam omnia referri
velint, vt ij reſtituantur, qui vi compreſſi, con-
ſtricti aut depulſi deiective fuerint: eaque reli-
E gione obſeruant, & in ea poſitum fuit ſemper
ratione atque ſententia, vt eius magiſtratus
ea vis ſit, vt præſcribat Regijs iudicibus, ne quid
aduerſus interdicta interceſſionémque atten-
tent, moliantúrve. Inde id perfugium, qua-
ſi præſidium communis ſalutis, legum, inſtitu-
torum venerantur, obſeruant, arcte tenent, ac-
curateque tuentur: ac primigenium regni here-
dem ad ea legis præſidia decurriſſe, ciuitates om-
nes gloriantur. Hactenus Hiſpanienſium hiſto-
F ricorum teſtimonia copioſè protulimus, vt om-
nes intelligant nihil à nobis fingi, nihilúe noui &
inuſitati in medium adferri. Quæ cùm ita ſe
habeant, cùm, inquam, gentium ac nationum
omnium commune hoc inſtitutum ſemper fue-
rit, quæ quidem regio ac non tyrannico imperio
vterentur, VT SALVS POPVLI SVPREMA LEX ESSET:
perſpicuum eſt, non modò præclaram illam com-
munis concilij habendi libertatē partem eſſe iuris
gentiũ, verumetiã Reges qui malis artibus illam
G ſacroſanctam libertatem opprimũt, quaſi iuriſgē-
tium violatores, & humanæ ſocietatis expertes,
habēdos eſſe. cùm Fl. Conſtantinus tyrannus, qui
iuniore Honorio imperãte tyrannidē in Gallia oc-
cupauit, vetus iſtud Galliæ noſtræ inſtitutum vio-
lare auſus non ſit, ſed tanquã ſacroſanctũ cōſerua-
uerit. Nam cum Arelate regni ſui ſedem fixiſſet,

lum vulgò nominamus, vbi Rex non equo militari inſidens, aut triumphali more quadrigis inuehens: ſed togatus & coronatus, ſedens in ſolio, dextráque ſceptrum regale, ſiniſtra ſceptrum Iuſtitiæ tenens, ſollemníque concilio præſidens conſpicitur. Et profectò ita eſt, vt ita demum Regalis maieſtas verè propriéque dicatur, vbi de ſumma Reipub. conſilium agitur: nòn, vt imperitum vulgus hodie vſurpare ſolet, ſiue rex pila ludat, ſiue ſaltet ac tripudiet, ſiue cum mulierculis garriat, ac nugas agat denique, vt ſemper Maieſtatem Regiam nominet. Harum autem rerum omnium teſtimonia è multis pauca proferemus. Primùm ex hiſtoria Eguinarthi, qui Caroli Magni Cancellarius fuit, eiúſque vitam conſcripſit, & Humbaldi Appendice apud Iohan. Tritenhemium: Quocumque, inquit, eundum erat, carpento ibat, quod bubus iunctis & bubulco ruſtico more agente trahebatur. Sic ad palatium, ſic ad publicum populi ſui conuentum, qui ad Kalendas Maij annuatim ob Regni vtilitatem celebrabatur, ire, ſic domum redire ſolebat. Quod idem totidem propè verbis Iohannes Nauclerus in Chronologia Generat. 26. commemorat. Itémque auctor magni Chronici ſub initium vitæ Caroli Magni, fol. 177. Neque verò nimioperè admirandum id videtur. nam hunc temporum illorum morem fuiſſe, vt & Reges & Reginæ, & Regij liberi bubus veherentur, argumento eſt etiam ille Gregorij Turon. locus lib. 3. cap. 26. Deuteria verò (hæc Childeberti regis vxor erat) cernens filiam ſuam ex ſuperiore matiro ſuſceptam, adultam valde eſſe, timens ne eam concupiſcens Rex ſibi adſumeret, in baſterna poſitam indomitis bobus coniunctis eam de ponte præcipitauit. Iam verò de Tribunali aureo Aimoinus libro 4. cap. 30. ita ſcribit. vbi de Rege Dagoberto commemorat: Generale indixit PLACITVM in loco nuncupato Bigargio: ad quod properè conuenientibus cunctis Franciæ Primoribus. Kal. Maijs Rex ſolio reſidens aureo, hoc apud eos habuit orationis exordium. Item cap. 41. vbi de Clodoueo Rege loquitur: Medius inter eos ſolio reſidens aureo hoc habuit orationis exordium. Item Sigebertus. in Chron. anni 662. Francorum, inquit, Regibus moris erat, Kal. Maij præſidere coram tota gente, & ſalutare, & ſalutari, obſequia & dona accipere. Quod Georg. Cedrenus totidem propè verbis ſic exponit: Καὶ δὲ τὸν Μάϊον μῆνα προσκαθίσασθαι ἐπὶ παντὸς τοῦ ἔθνους καὶ προσκυνεῖν αὐτοὺς, καὶ ἀντιπροσκυνεῖσθαι ὑπ᾽ αὐτῶν, δωροφορεῖσθαί τε κατὰ συνήθειαν, καὶ ἀντιδιδόναι αὐτοῖς, Iam verò de populatium, qui ad Concilium conuenerant auctoritate, teſtimonium hoc exſtat apud Aimoinum. lib. 4 cap. 41. vbi de Clodoueo ſecundo loquitur: Quamquam, inquit rex, Francigenæ ciues, terreni nos cura principatus admoneat, publicis vos conſultores rebus aduocare. Idem eodem libr. cap. 74. Æſtatis initio in Saxoniam eundem, & ibi (vt in Francia quotannis ſolebat) generalem conuentum quotannis habuit. Item lib 4. capite 13. vbi de Carolo Magno loquitur: Peracta venatione Aquiſgrani, rediens generalem populi ſui conuentum more ſollemni habuit. Cap. 116. Imperator autem duobus conuentibus habitis, vno

A apud Nouiomagum, altero apud Compendium; in quo & annua dona ſuſcepit. Item capite 17. Menſe Auguſto Vvormaciam venit, atque habito generali conuentu, & oblata ſibi annua dona more ſollemni ſuſcepit, & legationes plurimas audiuit. Item lib. 5. cap. 31. Generale PLACITVM Idibus Iunijs in villa Duziaco tenuit: vbi & annua dona ſua ſuſcepit. Atque hæc quidem de ſollemni Concilio, quod Hiſtorici & Galli & Germani deprauata Latini ſermonis conſuetudine modò Curiam modò Conuen-
B tum generalē, plerumque autem PLACITVM appellarunt. Gregor. lib. 7. cap. 14. Igitur adueniente PLACITO directi ſunt à Childeberto rege, &c. & lib. 8. cap. 21. Sed cùm ad PLACITVM Childebertus cum proceribus ſuis conueniſſet, &c. Aimoinus libro 4. capite centeſimo nono. Medio menſe Conuentus generalis apud Theodonis villam magna populi Francorum frequentia celebrauit. Et mox: Eminuit in hoc PLACITO piiſſimi Imperatoris miſeri-
C cordia ſingularis. Nam moris fuit vt in illo Concilio muunera vndiq; Regi mitterentur, quod & alijs multis locis traditur: quibus Concilium illud, Conuenrus generalis appellatur. Aimon. lib. 4. cap. 64. vbi de Pipino Rege loquitur: Coëgit vt promitterent ſe omnem voluntatem illius eſſe facturos: & annis ſingulis honoris cauſſa ad generalem conuentum equos trecentos pro munere daturos. Item cap. 85 Saxonum perfidiæ non immemor, conuentum generalem
D trans Rhenum in villa Cuffenſten more ſollemni habuit. Iam verò Concilium illud alio quoque vocabulo Curia dicebatur, vnde nata popularis locutio, cùm ad aulam & Regiam itur, vt, iri ad Curiam dicatur: propterea quòd rarò ad regem, niſi indicto publico gentis concilio & parlamento, magníſque de rebus adibatur. Iuo Carnotenſ. epiſt. 206 Rex conceſſit, vt eum ad Curiam ſuam, quæ Aurelianis in Natali domini congreganda erat, ſecurè adduceremus:
E & ibi cum eo, & cum Principibus regni de hoc negotio, quantum fieri poſſet ſalua regni integritate tractaremus. Factum eſt, vt condictum erat & conuenientes in Curiam petitionem noſtram replicauimus. Sed reclamante Curia plenariam pacem impetrare nequiuimus, niſi prædictus Metropolitanus per manum & ſacramentum eam fidelitatem Regi faceret, quam prædeceſſoribus ſuis Regibus Francorum antea fecerant omnes Rhemenſes Archiepiſcopi, & ceteri regni
F Francorum epiſcopi. Quod perſuadentibus omnibus Curiæ optimatibus factum eſt. Aimoin. lib. 5. cap. 50. Carolus, inquit, Danorum Regis filius Flandriæ Proceres quoſdam iudicio Curiæ conuenienter petebat. Item c. ſequenti Defuncto Henrico Romanorum Rege, in ea quæ maxima & generalis eſt habita Maguntiæ Curia. Item Otto Friſing. libro Frideric. cap. 40. Poſt hæc Princeps Bauariam ingreditur, ibique
G menſe Februario generalem Curiam celebrauit Item cap. 43. Conradus Romanorum Rex, Principes conuocans in oppido Orientalis Franciæ Franconofurt generalem curiam celebrat. Poſterioribus autem ſeculis dicta eſt Franciæ Curia: interdum Curia Parlamenti trium ſtatuum: interdum curia Regis Franciæ: interdum

cebimus. Hinc illud Speculatoris Iuriſconſ. ſub-titulo De feriis, ad finem: Poteſt excuſari conſuetudo CVRIÆ REGIS FRANCIÆ, quæ tempore Parlamentorum omni die ius reddit: vt venientes de longinquis partibus citius expediantur. Item illud Ioannis Fabri in Auth. hoc niſi. C. de ſolut. Curia Franciæ conſueuit ſtatuere, quod quando rex monetam debilitat, recipitur pro forti: quando fortificat, habetur reſpectus ad tempus contractus. Thomas VValſingham Hiſtoriæ Angl. ſub anno 1275. Sub iiſdem diebus Gaſto de Bierna à Rege Anglorum obſeſſus, ſuper eo negotio quod inter Regem Eduardum & ipſum vertebatur, appellationem interponit ad curiam Regis Francorum. cui deferens Rex Eduardus, nolens Regem Francorum (quem nuper dominum ſuum pro terris in Francia recognouerat) contra ſe partem facere, miniſtris ſuis commiſit, vt in curia Regis Franciæ cauſſam proſequerentur contra Gaſconem.

De ſacroſanctæ publici Concilij auctoritate: & quibus de rebus in eo ageretur.

CAP. XIIII.

DEINCEPS locus poſtulat, vt quibus de rebus in illo ſolenni Concilio ageretur, conſideremus: Maiorúmque noſtrorum in conſtituenda Rep. ſapientiam admiremur. Summatim autem has ferè obſeruanimus. Primùm de creando Rege: tum de pace & bello: de legibus publicis: de ſummis honoribus, præfecturis, & procurationibus Reip. de aſſignāda patrimonii parte liberis defuncti Regis, vel dote filiab. conſtituenda: de re numaria, & monetæ rationibus: denique de iis rebus omnibus, quæ vulgus etiam nunc Negotia Statuum populari verbo appellat, quoniam ſummo multarum ætatum conſenſu de nulla (vt dixi) Reipubl. parte, niſi in Statuum ſiue Ordinum Concilio agi ius eſſet. Ac de creandis quidem aut abdicandis Regibus ſuperius, tum ex Caroli Magni teſtamēto tum etiam ex aliis auctoribus ſatis multa teſtimonia protulimus. Neque tamen illud prætermittemus, ex Reginonis li. 2. ſub anno DCCCVI. vbi de Carolo Magno ſcribens: Cum primorib. inquit, & optimatib. Francorum de pace conſtituēda & conſeruanda inter filios ſuos, & de partitione regni placitum habuit. Quo eodem modo Aimoinus li. 5. c. 17. vbi de rege Carolo Caluo commemorat: Generali, inquit, conuentu in Cariſiaco habito filium ſuum Carolū armis virilibus, id eſt enſe, cinxit: corona Regali caput inſigniuit, & Neuſtriam ei attribuit: Pipino, Aquitaniam. Nam (vt ſuperius dictum eſt) prærogatiuam quidem regis filij magnam in illis comitiis habebant: ſed tamē etiam ſi à parentibus in ſuo teſtamento deſignati heredes erant, à populo tamen eos confirmari oportebat: ex quo intelligitur, nullam Regibus de ſuo Regno teſtamenti factionem fuiſſe: neque ipſo iure illam patris inſtitutionem valuiſſe: ſed à populo in communi Ordinum conuentu confirmari ſolitam. quemadmodum in iu-

A re Romano dicere ſolemus, quia curator teſtamento patris inutiliter datur. idcirco datum à Prætore confirmandam eſſe. Hunc autem morem non modo Occidentales noſtri, ſed etiam Orientales Franci retinuerunt. cuius rei cùm alia pleraque apud alios teſtimonia extant, tum illud ſingulare apud Vitichindum Sax. lib. 2. vbi cùm paulò antè ſcripſiſſet Henricum Imp. filium ſuum Oddonem regni ſui ſucceſſorem deſignaſſe, ita infert: Defuncto Henrico, omnis
B populus Francorum atque Saxonum iam olim deſignatum regem à patre, filium eius Oddonem, elegit ſibi in principem: vniuerſaliſque electionis notantes locum, iuſſerunt ad Aquiſgrani palatium. Et mox, Vbi Magontini Epiſcopi, qui cum infulis occurſum illius in pompa & proceſſione expectabat, orationem ad populum exponit: En, inquit, adduco vobis à domino Henrico olim deſignatum, nunc verò à cunctis Principibus regem factum Od-
C donem. Si vobis iſta electio placeat, dextris in cœlum leuatis ſignificate. Adhæc omnis populus dextras in excelſum leuans, cum clamore valido imprecati ſunt proſpera nouo Regi.

Quibus & ſimilibus alijs ex locis facilè intellectu eſt, idem Francorum Orientalium & Occidentalium inſtitutum in ſuis regibus deligendis fuiſſe: quippe, qui & vnis ex ſedibus patriáque olim profecti, & perquamdiu ſub ijſdem regibus ac principibus ijſdem legibus ac
D moribus vterentur. Iam de regni procuratione, inſigne illud teſtimonium apud eundem auctorem extat, lib. 5. cap. 35. vbi de eodem Carolo Caluo loquitur: Carolus, inquit, Romam proficiſcens, Compendij Placitum generale Kalend. Iunij habuit: vbi per capitula, qualiter regnum Franciæ filius ſuus Ludouicus cum fidelibus eius & regni primoribus regeret, vſque dum ipſe Roma rediret, ordinat. Idem eodem lib. cap. 42. Cuius ætatem (de Carolo ſimplice
E loquitur) Franciæ primores incongruam, vt erat, exercendæ dominationi arbitrati, concilium de ſummis ineunt rebus: Franci, Burgundiones, Aquitanienſeſque proceres congregati in vnum, Odonem tutorem Caroli, regníque elegere gubernatorem. Iam verò de legibus & cōſtitutionibus, vel vnus ille Gaguini locus in vita Ludouici cognomento Sancti, teſtimonio eſſe poteſt: Cùm Pariſium, inquit, Ludouicus veniſſet, conuentu generali habito, Remp. refor-
F mauit, ſtatutis optimis legibus de iure à iudicibus dicendo, & de officijs non emendis, &c. Porrò de ſummis honoribus, & præfecturis ad probatos viros deferendis, teſtimonium apud Aimoinum extat, libro 5. cap. 36. vbi de Carolo Caluo loquitur: qui cùm ante inaugurationem regni præfecturas arbitratu ſuo diſtribuiſſet, Proceres ſolenne Concilium indicere cœperunt, legatóſque ad regem mittere: neque prius regem coronari paſſi ſunt, quàm illorum Con-
G cilio atque auctoritate in illis mandandis magiſtratibus vſus eſſet. Regni primores, inquit, indignati, quia quibuſdam honores dederat ſine illorum conſenſu, & ob id aduerſum ipſum conſpirarunt, & conuentum ſuum in villam Witmarium conduxerunt: indéque legatos ſuos ad Ludouicū direxerunt. ſed & Ludouicus legatos

tos ſuos ad illos direxit, &c. Item Regino lib.2. Carolus placitum habuit in Compendio, ibique cum optimatum conſilio Rodiberto Comiti ducatum inter Ligerim & Sequanam commendauit. Item Appendix Gregor. Turon. libro 11. cap.54. Eo anno, inquit, Clotharius cum proceribus & leudibus Burgundiæ Trecaſſinis coniungitur: cùm eos ſolicitaſſet, ſi vellent, mortuo iam Warnhario alium in eius honoris gradum ſublimare: ſed omnes vnanimiter denegantes, ſe nequaquam velle Maiorem domus eligere, Regis gratiam obnixè petentes, cum rege tranſegere. Et cap. 101. Mortuo Theodorico rege, Franci Clodoueum filium eius paruulum elegerunt in regem. quo non multos poſt annos mortuo, Childebertus frater eius in regnum reſedit: Grimoaldus autem cum Childeberto rege Maior domus palatij ſuper Francos electus eſt. Ad eundem numerum referendæ ſunt Principum contentiones, quę Reipub. pernicioſæ futuræ videbantur, de quibus in eodem illo Concilio diſceptabatur. Nam Aimoinus libro 4. cap.1. vbi de Clotario Chilperici filio commemorat, à quo Brunechildis Auſtraſiæ regnum poſtulabat, ita loquitur: Clotarius reſpondit, conuentum nobilium debere eam aggregare Francorum, & communi tractatu de communibus conſulere rebus. ſe verò iudicio illorum in omnibus pariturum, nec præceptis promiſit obſtaturum. Quod idem Appendix Gregor. libro 11. commemorans: Clotarius, inquit, reſpondebat, iudicio Francorum electorum quidquid procedente domino à Francis inter eoſdem iudicabitur, pollicitum eſſe implere. Eodemque modo apud eundem Gregorium libro 8. cap.21. Boſo Gunthrannus ſepulchri violati in publico Francorum Cōcilio accuſatus damnatúſque dicitur. Cùm ad placitum, inquit, Childebertus cum proceribus ſuis conueniſſet & Gunthrānus de his interpellatus clam aufugiſſet, ablatæ ſunt ei omnes res, quas in Aruerno de fiſci munere promeruerat. Item Aimoi. lib.5. cap.12. vbi de rege Ludouico Pio loquitur, quē filij odijs & contentionib. exagitabant: Cùm inſtaret, inquit, Autumnalis temperies, ij qui Imperatori contraria ſentiebant, alicubi in Francia conuētum fieri generalem volebant. Item cap.13. In Theodonis villam conuenire generaliter ſuum populum præcepit. Et paulò pòſt: Sed poſt paucum tempus idem ad feſtum Sancti Martini populum conuocauit: filiúmque Pipinum fugientem ad ſe quoquomodo reuocare voluit. ſed ille id refugiebat. Eadémque ipſa de re Gaguinus commemorans: At coniurati, inquit, cùm intelligerent abſque procerum cōuentu regem ſe deijcere non poſſe, magnis viribus enituntur Concilium in Francia habere. Repugnabant tamen Ludouicus, quòd ſciret Francos ab inimicis aduerſum ſe perſuaſos eſſe, Maguntiæ propterea conuentum indixit: mandátque neminem in Concilio cum armis admitti. At ne publico auctoramento coniurati aduerſus patrem filij deſtituerentur, coacto apud Compendium ex toto regni Epiſcoporum Procerúmque Concilio, Lotharius eductum de cuſtodia patrem Compendium perduxit. Rurſus Aimoinus libro 5 capite 38. vbi de rege Ludouico Balbo ſcribit, qui Concilium Marſuæ agebat, & de pace cum ſuo conſobrino conferebat: In ipſo quidem placito, inquit, hæc quæ ſequuntur inter eos conſenſu fideliū ſuorum ſeruanda conuenerunt. Nunc cetera videamus. Nam illud præterea reperio moris fuiſſe, vt ſiquis Princeps atque illuſtriore loco natus criminis alicuius inſimularetur, in iudicium ad illud Concilium vocaretur, ibíque cauſſam dicere cogeretur. Itaque regis Clotarij tempore cùm Brunechildis multorum capitalium criminum accuſata & damnata eſt, rex Concilio Francogalliæ indicto, ita cum ordinibus loquitur, apud Aimoinum libro 4. capite 1. Vos dulciſſimi commilitones, & præeminentes Franciæ primores, decernite cui ſubiaceat ſupplicio tanti obnoxia ſceleris. Et Ado Ætat. VI. lib anno 583. In præſentia, inquit, regis, iudicantibus Francis, indomitis equis religata diſcinditur. De regalis verò patrimonij partitionibus & appanuagijs, teſtimonium extat apud Aimoinum lib. 5. cap.94. vbi de Carolo Magno commemorans ita loquitur: Illis abſolutis conuentum habuit Imperator cùm primoribus & optimatibus Francorum de pace conſtituenda, & conſeruanda inter filios ſuos, & diuiſione regni facienda in partes tres, vt vnuſquiſque illorum ſuam partem tueri & regere debuiſſet, ſi ſuperſtes illi eueniret. Item eo loco vbi de partitione inter Ludouici liberos facta loquitur, libro 5. cap.40. Profecti Ambianos, & ſicut fideles illorum inuenerunt, regnum paternum inter ſe diuiſerunt. Item capit.41. vbi de Carolomanno ſcribit, qui Wormaciæ Concilium agebat. Ad quod placitum, inquit, Hugo profectus pro petitione partis regni, quam frater ſuus Ludouicus in locarium acceperat. Quinetiam ex alijs locis licet animaduertere, ſi quando rex maiores ſumptus facere inſtituiſſet, velut in templis ædificandis & monaſterijs fundandis, his de rebus ordinum conſilium exquirebat. Nam Aimoinus libro 4. cap. 41. vbi de Clodoueo ſecundo loquitur, qui in tribunali pro ſollemni Concilio ſedebat: Hoc habuit, inquit, ſermonis exordium: Quamquam Francigenæ ciues terrent nos cura principatus admonet, publicis vos conſultores rebus aduocare. Porrò Concilium hoc, vt antè diximus, Placitum appellabant. velut apud ſcriptorem Chronici Beſuenſis: Anno DCCLXIII. Pipinus Rex placitum magnum habuit cum Francis apud villam Cariſiacum. Huius autem vocabuli origo hinc fluxit, quod Latina conſuetudine Placitum id propriè dicitur, quod re in multorum conſilio quæſita & deliberata, tandem inter ipſos conuenit: vnde Placita philoſophorum apud Ciceronem, & alios auctores dicta ſunt. Agellius libro 18. capit.3. Populus, inquit, Lacedæmonius de ſumma Repub. quidnam eſſet vtile & honeſtum deliberabat. Et mox: Conſilium quod dabat acceptum ab vniuerſis & complacitum eſt. Sic Romæ quæ Senatus de maioris Senatorum partis ſententia decreuerat, his perſcribebantur verbis: PLACERE SENATVI: vt cum ex alijs veteribus S. C. cuius notum eſt, tum etiam ex ijs quæ in libris noſtris exſtant: velut in l. item veniunt, 20. §. præter hæc D. hereditate petit. & libro 2. D. ad Velleian. neque quicquam in ijſdem libris frequentius eſt, quàm Placitum appellari, quod

inter aliquos conuenit. velut in l. vlt. C. de pignorib. Pro tenore communis militantium placiti. Vnde Placitum, pro conuentione in l. 33. C. de tranſact. l. 1. C. de pact. l. 4. D. de ſeruitut. & alijs ſexcentis locis. Quæ cum ita ſe habeant, non abſurda, opinor, coniectura noſtra videbitur, quam aliis iam quibuſdam libris noſtris expoſuimus, vulgatam formulã, qua etiam nunc regij ſcribæ in legum & conſtitutionum clauſulis vtuntur, ex illo PLACITI vocabulo, natam eſſe: QVIA TALE EST NOSTRVM PLACTVM. Nam cùm illæ Latinis literis ſcriberentur (quod ex Aimoino & Capitulari Caroli Magni, & omnibus archijs, monimentiſque Gallicis ſatis conſtat) poſtea ſcribæ regij, vbi populari ſermone vti cœperunt, ita vel ignorantia, vel malitia potius conuerterunt: *Car tel eſt noſtre plaiſir.* Quoniam ita nobis placet. Nam de populi quoque poteſtate argumentum in Caroli Capitulari hoc extat: Vt populus interrogetur de capitulis, quæ in lege nouiter addita ſunt: & poſtquam omnes conſenſerint, ſubſcriptiones & manufirmationes ſuas in ipſis capitulis faciant. Quibus ex verbis patet, populos Franciæ, iis demum olim legibus aſtringi ſolitos, quas in comitiis ſuffragiis ſuis ſanxerant, quod inſtitutum ei legis definitioni conſentaneum eſt, quam Iuriſconſultus Marcianus ex Demoſthene protulit in l. 2. D. de Legib. νόμος ἐϛὶ πόλεως συνθήκη κοινή: lex eſt pactio & conuentio ciuium, Reipubl. bonoq; publico conſulentium. Eodemq; illud pertinet in fine Legis Alemanicæ: Hoc decretum eſt apud Regem, & Principes eius, & apud cunctum populum Chriſtianum, qui infra regnum Merouingorum conſiſtunt. Item apud Aimon. lib. 5. cap. 38. In ipſo Placito hæc quæ ſequuntur, inter eos conſenſu fidelium ſuorum ſeruanda conuenerunt. Conuentio quæ inter glorioſos reges &c. & ipſis & communibus fidelium ipſorum fauentibus & conſentientibus facta eſt. Sed nullum certius eius rei documentum eſt, quam quod ſuperiùs ex libro Legis Franciæ II. protulimus: vbi Ludouicus Pius vniuerſos Regni ſui Ordines ſic affatur: Quanquam ſumma miniſterij Regij in noſtra perſona conſiſtere videatur, tamen & diuina auctoritate, & humana ordinatione ita per partes diuiſum eſſe dignoſcitur, vt vnuſquiſque veſtrum in ſuo loco & ordine partem miniſterij noſtri habere cognoſcatur. Item capite duodecimo, Vnuſquiſque veſtrum partem miniſterij noſtri per partes habere dignoſcitur. Item capite vigeſimo ſecundo, In noſtro Capitulari de hac re communi conſultu fidelium noſtrorum ordinauimus. & cap. 24. Volumus etiam, vt capitula quæ nunc & alio tempore conſultu fidelium noſtrorum à nobis conſtituta ſunt, à Cancellario noſtro Archiepiſcopi & comites accipiant. Poſtremò ne illud quidem prætermittendum eſt, tantam huius Concilij apud exteras gentes auctoritatem fuiſſe, vt etiam Principes exteri ſi quid controuerſiæ haberent, id interdum illius Concilij iudicio permitterent. Appendix Gregor. Turon. lib. 11. cap. 37. Anno XII. regni Theodorici cum Alſaciones, vbi fuerat enutritus præcepto patris ſui Childeberti tenebat, ad Theodebertum barba-

A rico ritu peruaditur: vnde placitum inter hos duos reges, vt Francorum iudicio finiretur, Saloiſſo caſtro inſtituunt.

De Præfectis Regiis, qui Maiores domus dicebantur.

CAP. XV.

PRIVSQVAM de continuata Publici Concilij auctoritate plura exponamus,
B non prætermittenda cõmemoratio eſt de Regiis Præfectis, qui Merouingicis temporibus Maiores domus, hoc eſt, Magiſtri Palatij dicebantur: qui cum regiam poteſtatem aliquandiu obſediſſent, aliquando tandẽ facultatem nacti, eam pro ſua occuparunt. Eorũ video eandem propè apud reges noſtros dignitatem fuiſſe, qualis quondam apud Imperatores Romanos erat Præfectorum Prætorio: qui etiam Aulæ prçfecti dicebantur. Creari autem eodem in Con-
C cilio & conuentu, quo reges ipſi ſolebant: publiciq́ue poſtea conſilij auctores ac principes erant. Itaque paſſim apud Hiſtoricos noſtros illa occurrunt: In principatum Maioris domus elegerunt. Item: Herchinoldo Maiore domus defuncto, Franci Ebroinum in hac dignitate, vt Maior eſſet in Aula regia, conſtituunt. Item: Hildericum ſuper ſe regem leuant, Maiorem domus, wolfoldum. Quod ad ſuperiorem proximam tractationem pertinet, vbi docuimus
D maiores quoſque magiſtratus non à rege pro ſuo arbitrio mandari, ſed in ſolẽni Concilio fideliſſimis & probatiſſimis viris deferri ſolitos fuiſſe. Verùm in hoc magiſtratu idem planè vſuuenit, quod Plutarchus in Lyſandri vita cum accidiſſe ſcribit, cùm Ageſilaus à Lacedæmoniis ad exercitum Imperator miſſus eſt: Lyſander autem legatus: Vt in tragœdijs, inquit, plerumque vſuuenit hiſtrionibus, vt qui nuntij vel famuli perſonam ſuſtinent, pluris fiant, primaſq́ue partes a-
E gant: illius verò qui ſceptrum & diadema geſtat, ne vox quidem exaudiatur: ſic penes legatum Lyſandrum maieſtas imperij verſabatur: penes Regem verò, nudum atque inane nomen manebat. Quod eodem modo in Francogallia noſtra tum accidit: oblata videlicet occaſione, & creſcendi facultate ex regum aliquot inertia, deſidiaque: in quibus Dagobertus, Clodoueus, Clotarius, Childericus & Theodoricus numerari poſſunt. Nam Paulus Diaconus libro de
F geſtis Longobardorum ſexto, capite quinto. Hoc tempore, inquit, apud Gallias Francorum regibus à ſolita fortitudine & ſcientia degenerantibus, ij qui Maiores domus regalis eſſe videbantur, adminiſtrare regis potentiam, & quicquid regib. agere mos eſt, cœperunt. Et in eandem ſententiam auctor hiſtoriæ Francorum, quem Venericus Vercellenſis aliquoties, ſine nomine tamen, profert, ita ſcribit: Tempore Clotarij patris Dagoberti regnum Francorum regi cœptum eſt, & adminiſtrari ab his, qui Prouiſores aulæ regiæ, vel Maiores domus eſſe videbantur. Quod idem
G Godfridus Viterbien. parte Chronic. 16. teſtatur. Itémque ſcriptor Chronici Beſuenſis monaſterij: In illo tempore, inquit, deficientibus iam à priſtino vigore regibus, cura totius regni admi-

adminiſtrabatur per duces & Principes domus. Itaque dum illi Magiſtri Palatij omnia Reipub. munera obirent, & ſi quod gerendum eſſet bellum, exercitibus præeſſent, hi domi nudo atque inani Regum nomine contenti, propter deſidiam in otio viuebant. Tandémque eò progreſſa res eſt, vt Childerico rege XVIII. regnum obtinente, Pipinus Magiſter Palatij, qui regis nomine magna diuturnáque bella geſſerat, Saxones deuicerat, ſuámque in poteſtatem redegerat, oblatam regij nominis occupandi facultatem non repudiarit: exercitu præſertim eóque victore & glorioſo inſtructus. Quarum rerum apud Auctores teſtimonia hæc exſtant. Primum apud Ottonem Friſingenſem Chronic. 5. capite 12. & imitatorem ipſius Godfridum Viterbienſem, part. 16. vbi ſic ſcribunt: Reges Franciæ ante tempora Pipini Magni, qui Maior domus erat, experies omnis adminiſtrationis & regiminis, ſolo nomine regnabant: ſed Maiores domus vniuerſam regni adminiſtrationem habebant. In eandem ſententiam Sigebertus ſub anno 662. & Lothario Clodouei filio ita loquitur: Ab hinc Francorum regibus à ſolita fortitudine & ſcientia degenerantibus, regni potentia diſponebatur per Maiorem domus, regibus ſolo nomine regnantibus; quibus moris erat principari quidem ſecundum genus, & nil agere, vel diſponere. Quanquam in hac commemoratione cautio adhibenda eſt, nam cùm & Pipinus & eius filij ob ereptum regi Childerico regnum inuidia (vt credi par eſt) laborarent, reperti ſunt homines ingenioſi, qui & Childerici, & ſuperiorum regum deſidiam verbis maiorem facerent: inertiámque grauius accuſarent. In his Eguinarthus Caroli Magni Cancellarius, qui ſuo Imperatori ſtrenuã in ea re operam nauauit. Nam initio ſui libri ita ſcribit: Gens Merouingorum, de qua Franci reges ſibi creare ſoliti erant, vſque in Hildericum regem, qui iuſſu Stephani Rom. Pontificis depoſitus ac detonſus, atque in monaſterium truſus eſt, duraſſe putatur: quæ licet in illo finita poſſit videri, tamen iamdudum nullius vigoris erat, nec quicquam in ſe clarum, præter inane regis vocabulum, præferebat. Nam & opes & potentia Regni penes Palatij Præfectos, qui Maiores domus dicebantur, & ad quos ſumma imperij pertinebat, tenebantur: neque aliud Regi relinquebatur, quàm vt Regio tantùm nomine contentus, crine profuſo, barba ſubmiſſa, ſolio reſideret, ac ſpeciem dominantis effingeret, legatos vndecumque venientes audiret, eiſque abeuntibus reſponſa, quæ erat doctus, vel etiam iuſſus, ex ſua velut poteſtate redderet: cùm præter inutile Regis nomen & precarium vitæ ſtipendium quod ei præfectus Aulæ, prout videbatur, exhibebat, nihil aliud proprij poſſideret, quàm vnam præparui reditus villam: in qua & domum, ex qua famulos ſibi neceſſaria miniſtrantes, atque obſequium exhibentes paucæ numeroſitatis habebat. His Eguinarthi verbis, quæ in Appendice quoque Hunibaldi apud Tritenhemium reperio, inductus Sigebertus ſub anno 662. eadem propè verborum contumelia ſuperiores Reges inſectatur: Quibus, inquit, moris erat principari quidem ſecundum

A genus, & nihil agere vel diſponere, quàm irrationabiliter edere & bibere, domíque morari. Quaſi verò hæc eadem Regum ſuperiorum ratio, atque inertia fuerit: ac non potiùs virtus ac fortitudo animi ſingularis, qualem ſcriptores omnes in Clodoueo commemorant, qui non modò innumerabiles Germanorum copias, in Galliam irrumpentes, prælio propè Tolbiacum commiſſo, profligauit: verùm etiam Romanorum reliquias è Galliæ finibus propulſauit. Iam verò B quid de Childeberto, & Clothario dicemus, qui Viſigothos & Oſtrogothos è Prouincia & Aquitania, vbi ſedes fixerant, exterminaruut? Quorum omnium in hiſtorijs nulla Magiſtri Palatij, ne minima quidem mentio fit: niſi fortè curſim atque obiter, & tanquam vnius è Regij Imperii adminiſtris. velut apud Gregor. lib. 5. cap. 18. vbi de Gucilio loquitur: & libro ſexto capite 9. & capite 45. & libro 7. cap. 29. itaque honos ille non tantùm in Regis, verùm etiam in Regi- C næ aula & comitatu verſabatur. Nam idem Gregor. lib. 7. cap. 27. Wadonem quendam nominat Maiorem domus in aula Reginæ Riguntha: aliiſque locis compluribus idem Gregor. & Aimoinus Magiſtros aulæ domúſque Regiæ commemorant. Tantæ autem illorum Regiorum præfectorum potentiæ initium (vt modò diximus) cœpit tempore Clotharij II. circiter annum Chriſti DLXXXVIII. id eſt circiter CXXX. annis poſt Regnum Francogalliæ conſtitutum. D Quod ex eo, quem Venericus aliquoties profert, hiſtorico licet cognoſcere. Sunt tamen alij duo hiſtorici, ſed nequaquam tantæ auctoritatis, Sigebertus & Tritenhemius, qui tantæ potentiæ initium ad Clotharij III. Regnum referunt: cuius Magiſter Palatij Ebroinus nominatur, homo nequitia & crudelitate inſignis. Vtcumque ſit, Hiſtorici alijs quoque nominibus præfectos illos appellabant: nimirum Magiſtros Regii palatii, Comites domus Regiæ, E Præfectos aulæ, Comites Palatii, Duces & Principes domus: quinetiam aliquot poſt ſeculis Seneſchalli Franciæ appellati ſunt. Sigebertus ſub anno MCLXX. In purificatione beatæ Mariæ fuit filius Regis Anglorum Pariſijs, & ſeruiuit Regi Francorum ad menſam, vt Seneſchallus Franciæ. Hanc Seneſchalliam, vel (vt antiquitus dicebatur) Maioratum domus Regiæ Robertus Rex Francorum dedit Gaufrido, &c.

F. *Vtrum Pipinus Papæ, an Concilij Francogallici auctoritate Rex factus fuerit.*

CAP. XVI.

QVONIAM ſuperiùs dictum eſt, Pipinum ex magiſtro Palatij Regem eſſe factum, exacto Childerico Rege ſtupido, in eoq; Childerico Merouingiorum ſtirpem defeciſſe: non alienum eſt, hoc loco exquirere, cuiuſ- G nam auctoritate Regnum illi delatum fuerit. Nam Gelaſius Papa in can. alius 15. quæſt. 6. Alius, inquit, Romanus Pontifex, Zacharias ſcilicet, Regem Francorum non tam pro ſuis iniquitatibus, quàm pro eo quòd tantæ poteſtati erat inutilis, à regno depoſuit: & Pipinum Caroli Imperatoris patrem in eius locum ſubſtitu-

tuit: omnéſque Francigenas à iuramento fidelitatis abſoluit. Neque ferè quiſquam eſt, qui non illud Papæ de ſemetipſo teſtimonium approbarit: Ado, Lambertus, Regino, Sigebertus, Aimoinus, Landulphus. Quinetiam Venericus Vercellenſis, in eo quem ſuperiùs protulimus libro verba hæc ex epiſtol. Gregorij Papæ VII. ad Hermānum Metenſem Epiſcopum profert. Quidam Romanus Pontifex Regem Francorum non tam pro ſuis iniquitatibus, quàm pro eo quòd tantæ poteſtati non erat vtilis, à regno depoſuit, & Pipinum in eius loco ſubſtituit, omnéſque Francigenas à iuramento fidelitatis, quam illi fecerant, abſoluit. Hæc ille. Quod idem Otto Friſing. commemorans libro Chronic. 5. capite 23. itemque Godfrid. Chronic. parte 17. ita exclamant: Ex hoc facto Romani Pontifices Regna mutandi auctoritatem trahunt. Sed videamus, ne huius hiſtoriæ veritas non ſatis conſtet. nam primùm omnium ex tanto Regum Francorum numero, neminem eſſe conſtat, Papæ auctoritate vel creatum, vel abdicatum. Quid verbis opus eſt? Venericus ille Vercellenſis teſtimonium profert hiſtorici veteris, qui de geſtis Francorum conſcripſerat: quo tota illa narratio refellitur; dilucidéque affirmatur, & Childericum & Pipinum vſitato Fräcorum more, veterique inſtituto, illum abdicatum: hunc autem in illius locum ſuffectum fuiſſe: hoc eſt ſolemni gentis conſilio: cuius ſolius tantùm fuiſſe poteſtatem ſuperiùs demonſtrauimus. Illius autem hiſtorici verba hæc ſunt: Quòd vnà cum cōſilio & conſenſu omnium Francorum miſſa relatione ad ſedem Apoſtolicam, & auctoritate percepta, præcelſus Pipinus electione totius gentis ſublimatus ſit in ſedem Regni, cum conſecratione Epiſcoporum, & ſubiectione Principū. Quibus ex verbis ſatis patet, Pipinum non à Papa ſed à populo ipſo & Ordinibus ac Statibus Regni delectum, inauguratúmque fuiſſe. Quod etiam paulò ante dilucidiùs idem Venericus ex eodem Hiſtorico ſic exponit: Pipinum Maiorem palatij cùm ad illum ſpectaret ſumma Regiæ poteſtatis & officii electum fuiſſe primùm ex præfectis palatii in Regem, atque ordinatum fuiſſe: priùs ſuper hoc experto Zachariæ Papæ iudicio: quia conſenſus & auctoritas Romani Pontificis neceſſaria huic videbatur negotio. Et mox: Quorum legatorum poſtulationem cùm æquam atque vtilem Zacharias Papa iudicaſſet, ad ea quæ poſtulabant conſenſit, & Pipinus factus eſt Rex communi ſuffragio Principum. In eandem ſententiam Ado Viennenſis Æt. VI. ſub anno 727. ita ſcribit: Miſſi legati ad Zachariam, vt interrogarent eum, ſi ita manere deberent Reges Francorum, cùm penè nullius poteſtatis eſſent, iam ſolo Regio nomine contenti. Quibus Zacharias Pontifex reſponſum dedit, Regem potiùs illum debere vocari, qui Rempubl. regeret. Reuerſis legatis, abiectóque Childerico, qui tunc Regium nomen habebat, Franci per conſilium legatorum & Zachariæ Pontificis electum Pipinum Regem ſibi conſtituunt. Præter illos ſuperiores extat Aimoini teſtimonium in eandem ſententiam lib. 4. cap. 61. vbi ad extremū ita concludit: Hoc anno Pipinus Rex Francorum appellatus eſt, & more Francorum eleuatus in ſolium Regni, in Sueſſionum ciuitate. Sed & Godfrid. Viterbien. Chronic. parte 17. cap. 4. Pipinus, inquit, per Papam Zachariam ex electione Francorum rex factus eſt Francorum, Hildrico ignauo Rege per Francos in monaſterium miſſo. Horum ſimilia dilucidè ſcripſerunt Sigibertus ſub anno 752. auctores hiſtoriæ Miſcell. libro. 22. Item Otto Friſing. libro 5. cap. 21. 22. 23. & auctor libri cui titulus eſt, Faſciculus temporum: Ex quibus omnibus facilè intellectu eſt, Non ſi Frãci Pipinum exquiſita Papæ ſententia Regem crearunt, idcirco illum Papæ imperio atque auctoritate creatum fuiſſe. Aliud eſt enim Regem creare, aliud creandi conſilium dare; aliud ius creandi habere, aliud ius conſilij dandi, quamquam conſilij in huiuſmodi rebus dandi ius nemo habet, niſi is à quo petitur. Proferam etiam teſtimonium inſigne, quod mihi ex veteri quodam manuſcripto incerti auctoris libro miſſum eſt, in quo hæc Archiepiſcopi Maguntinenſis ad Pipinum oratio profertur: Galli omnium ordinum conſenſum hoc diadema regium cùm oneris, tum honoris inſigne capiti tuo mea manu inferunt: teque ſpolijs Childerici exornant, cuius non familiam aut maiorum memoriam, ſed perditiſſimos mores oderunt, tuæ virtutis lucem ſuſpiciunt & amant. Quod ſi tantum lumen in te extingui ſuperbia, aut obſcurari ignauia ſenſerint, quid de te illos facturos putas, quorum beneficio ſtabis, qui in eum qui ſuo iure, non alieno beneficio regnum obtinebat, tam ſeuerum exercuerunt iudicium? Diſce igitur Pipine, alieno exemplo, atque periculo, Regem agere, hoc eſt omnem curam & cogitationem in ſalute populi tui collocare. Denique nemo dilucidiùs totam hanc rem explicat Marſilio Parauino, qui imperante Ludouico Bauaro librum de tranſlatione imperii conſcripſit: in quo, capit. 6. ita loquitur: Pipinus filius Caroli Martelli, vir in rebus bellicis ſtrenuus, legitur à Zacharia Papa in Regni Francorum excellentiam ſublimatus. Sed Aimoinus in Geſtis Francorum ſcribit, & verius, Pipinum per Francos legitimè in Regem electum, & per Regni Proceres leuatum. Childericus verò, qui tum ſub nomine Regio in delicijs marceſcebat, fuit in Monachum tonſoratus. Vnde non illum Zacharias depoſuit, ſed deponentibus (vt quidam aiunt) conſenſit. Nam talis depoſitio Regis, & alterius inſtitutio, propter rationabilem cauſſam, non ad Epiſcopum tantummodo, neque ad clericum aliquem, aut clericorum collegium pertinet, ſed ad vniuerſitatem ciuium inhabitantium regionem, vel nobilium, vel ipſorum valentiorem multitudinem. Hæc Marſilius. quibus conſentaneum poſtea repeperi locum in Appendice Hunibaldi apud Iohannem Tritenhemium: vbi ſcriptum ita eſt: Eodem anno proceres totius Regni conuenientes in vnum ſuper abrogatione Regis Hilderici inutilis, cœperunt habere conſilium. placuit autem in commune omnibus, vt Regem Hildericum nullam regnandi vel peritiam, vel poteſtatem habentem deponerent: & Pipinum penes quem totius regni ſumma manebat auctoritas, in Regem ſublimarent. Sed Pipinus in hanc rem conſentire noluit, niſi prius conſilium Roma-

Romani Pontificis Zachariæ inquiratur, cauſſas allegans ſe mouentes. Hæc ille. qua ex re perſpicuum ſatis eſt, Regum vel creandorum vel abdicandorum ius penes Pontifices R. nec eſſe nec vnquam anteà fuiſſe.

De Comeſtabulo, & Paribus Franciæ.

CAP. XVII.

PRÆTER illam Magiſtri Palatij dignitatẽ, de qua ſuperius diximus, fuit & altera, de qua idcirco dicẽdum hoc loco eſt, quia nõ multis ab hinc ſeculis, ſed prope Maiorum noſtrorum memoria, videtur in illius locum ſucceſſiſſe. Erant enim Comites ſtabuli Regij, vnde Comeſtabuli, ad extremum Cõneſtabilij poſtea, corrupto nomine, dicti ſunt. Comites autem poſteriorum Imperatorum Romanorum ætate vulgò dicebãtur omnes, qui ampliſſimos quoſque honores in Regia obtinebant: & Rempublicam pro parte adminiſtrabant: à qua conſuetudine veteres non abhorruiſſe, alijs quibuſdam libris noſtris docuimus. Sic enim Cicero Calliſthenem Alexandri Magni Comitem non vno loco appellat. Erat autem Comes ſtabuli, ferè is, qui apud Romanos Magiſter equitum dicebatur: hoc eſt, qui equitatui præerat: cui cuſtodes regiorum equorum ſuberãt, quos vulgò Scutieros appellamus. Gregor. Turon. lib. 5. cap. 39. Theſaurarius Clodouei à Cuppane Stabuli comite de Biturigo retractus, vinctus Reginæ tranſmiſſus eſt. Et rurſus capite 48. vbi de Leudaſte loquitur: Quæ libenter eum colligens prouocat, equorũmque meliorum deputat eſſe cuſtodem. Hinc iam obſeſſus vanitate, & ſuperbiæ deditus, Comitatum ambit ſtabulorum: quo accepto, cunctos deſpicit ac poſtponit. Quibus ex locis apparet, cuſtodiam equorum præfecturam fuiſſe honeſtiſſimam, ſed multò ampliorem Comitatum Stabulorum. Cuius rei Aimoinus quoque auctor eſt libro 3. capite 43. vbi de eodem Leudaſte loquitur: Reginæ familiariſſimus factus, cuſtos equorum efficitur. Inde Comitatum ſuper ceteros nactus cuſtodes, poſt mortem Reginæ Comitatum Thuronicum à Chariberto percepit. Et rurſus capite 70. Leudegiſilus Regalium præfectus equorum, quem vulgò Coneſtabilem vocant, quemque Rex ei præfecerat expeditioni, machinamenta deduci imperat. Item libro quarto capite 95. vbi de Carolo Magno loquitur: Eodemque anno Burchardum Comitem Stabuli ſui cum claſſe miſit in Corſicam. Quod Regino libro 2. commemorans: Eodem anno, inquit, Burchardum Comitem Stabuli ſui, quem corruptè Conſtabulum appellamus, cum claſſe miſit in Corſicam. Hunc autem appendix Gregorij Comeſtabulum appellat, libro vndecimo: Brunechildis, inquit, ab Erpone Comeſtabulo de pago producitur. Quòd cùm ita eſſet, Albert. Krantzius libr. Suet. 5. capite 41. auſus eſt Conneſtablium affirmare, eundem eſſe, quem Germani Marſchallum appellant. Gubernatorem, inquit, appellauere ex Optimis militem, qui conuocandis Regni cœtibus & omnia vice Principis gerendi habeat poteſtatem. Mareſchalcum noſtri vo-

A cant: Galli Conneſtabulum. Hæc ille. quæ fortaſſis eo probabiliora videri poſſunt, quod Mareſchallorum nullam in Francogallia noſtra mentionem antiquitus animaduerto: vt veriſimile ſit, Regum poſteriorum inſtitutum illud fuiſſe, ad Germanorum conſuetudinem accommodatum. Vtcunque ſit, vetus hoc verbum eſſe patet etiam ex Annalib. Anglicis Thomæ walſinghamij: vbi ſub anno 1293. ita ſcribit: Moxque Rex Francorum præcepit conſtabula- B rio Franciæ, vt in manu armata ducatum Aquitaniæ regis Francorum nomine occuparet. Hunc autem ſtabulorum Comitatum non dubito à Romanorum Imperar. inſtituto natum fuiſſe: etſi ex paruis initijs tandem moribus noſtris ad præfecturæ prætoriæ dignitatem excreuit. Erat autem per illa tempora dignitas hæc tanquam militaris Tribunatus. Ammia. li. 26. vbi de Imp. Valentiniano loquitur: Nicomediam itineribus certis ingreſſus, Kalen. Martijs Valentem C fratrem ſtabulo ſuo cum Tribunatus dignitate præfecit. Eius dignitatis in Cod. Iuſtiniani mentio fit l. 1. C. de comitibus & tribunis ſchol. vbi magni honoris loco illis tribuitur, vt Imperatoris epulis præeſſe, & purpuram eius adorare poſſint. Itemque in l. 3. C. Theodoſ. de annon. & tribut. & l. perpenſa, 29. Cod. Theodoſ. de equor. collat. & l. 1. C. Theo. qui à præbit. tyron. vbi ius illis conceditur ſportulas exigendi à prouincialibus, qui militares equos ad vſum D Imperatoris conferebant. Supereſt, vt de ijs magiſtratibus diſſeramus, qui vulgò PARES FRANCIÆ nominantur: quamquam nobis quidem non ſtudium, ſed monimentorum facultas deeſt. Nam ex tanto librorum numero, qui Francogalliæ Annales & Chronica dicuntur, ne vnus quidem adhuc editus eſt, in quo probabilis aliqua illius inſtituti ratio ꝓferatur. Quod enim Guaguinus & Italus quidam Paulus Æmilius non tam Regum Galliæ hiſtoricus, quàm E Paparum aſſentator mercenarius, & alij neſcio qui vulgo ſcribunt, magiſtratus illos vel à Pipino, vel à Carolo Magno inſtitutos fuiſſe: id planè abſurdũ eſſe, vel hinc licet intelligatur, quòd ex tam multis Germanis Hiſtoricis, qui regum illorum ætate, aut paulò infra eorum ætatem hiſtorias ſcripſerunt, nullus planè Magiſtratuum illorum mentionem vel tenuiſſimam interponit. Quinetiam Aimoini de Francorum inſtitutis & rebusgeſtis hiſtoria, vſque ad Ludo- F uici Pij, eiúſque Appendix ad Ludouici Iunioris Regis XXXVII. ætatem perducta, nuſquam horum Parium mentionem facit. Quare tantiſper dum certius aliquid afferatur, inſtitutum ad illud Hugonis Capeti regnum referendum arbitrabor: qui cùm remoto herede legitimo regnum occupaſſet, proceres aliquot nouo quodam honore ac beneficio ſibi deuinciendos putauit, nam eiuſmodi aliquid ab illo factum omnes conſentiunt. Eius autem inſtituti exem- G plum facilè intelligitur ex Feudali iure ſumptum fuiſſe: quo iure Vaſſalli qui ab eodem Seniore ac patrono feuda receperunt, Pares inter ſe, hoc eſt, quaſi ὁμότιμοι, appellantur. quorum triplex hæc poteſtas eſt: primum, vt qui in vaſſallorum ordinem cooptantur, pro eorum collegio cooptentur: lib. Feud. 2. titul. 2. tum vt ro-

gati teſtimonium de inueſtitura dicant: libro 2. titulo decimonono. poſtremò, vt ſi qua vel inter ipſos, vel inter Seniorem & inter ipſos controuerſia exoriatur, ipſi iudicium & ciuile & criminale exerceant. libro ſecundo, titulo 46. & titul. 52. & titulo 55. Et profectò, ita eſt, vt Pares Franciæ hoc iure ſint: primùm vt neque inaugurari, niſi pro collegio, neque abdicari, niſi cauſſa in conſilio cognita, neque ad aliud vllum niſi ad collegarum iudicium, vocari poſſint. quanquam Pariſienſis Senatus hanc ſibi auctoritatem adſciuit, vt Pares cauſſam apud ſe dicere iubeat. Ac Budæus quidem vir longè doctiſſimus, Pares illos Patriciorum nomine appellat: ſcribítque videri ſibi ab vno aliquo Rege inſtitutos, ex eorum numero, qui Germanicum Imperium obtinuerunt: propter ea quod Iuſtinianus Patres eos ab imperatore delectos eſſe ait, quaſi Reipubl. patronos, tutoréſque. Ego verò doctiſſimi viri ſententiam non aſpernor: præſertim à Parium dignitate non alienam. Fuit enim Romanorum Imperat. poſteriorum ætate Patritiatus, dignitas ab illa Parium non admodum diſſimilis: partim quòd Reipublicæ quodammodo patres erant, vt Suidas teſtatur: & de ſummis quibuſque rebus ab Imperatore conſulebantur: inſignibúſque iiſdem, quibus Conſules, vtebantur, ac maiorem quidem Præfecto Prætorio, minorem autem Conſule, honorem atque auctoritatem habebant. Quod ex Iuſtiniani Nouellis, & Sidonio Apollinari, & Claudiano, & Caſſiodoro præſertim cognoſci poteſt. Sed tranſlato in Germanos Imperij nomine, vſurpatum hunc honorem non arbitror. neque veriſimile eſt, vllos huiuſmodi Patritios ab aliquo Germanico Imperatore, qui idem Francogalliæ Rex eſſet, inſtitutos fuiſſe, vt non aliquis ex Germanis hiſtoricis eius mentionem feciſſet. Denique idem Budæus, eodem loco hæſitans, commemorat eiuſmodi Parium dignitatem apud ceteras quoque vicinas gentes fuiſſe: atque in Regijs Commentarijs ſcriptum eſſe: anno MCCXXIIII. Ioannem quendam Nigellanum Flandrum, cui controuerſia in Flandria illata eſſet à Comitiſſa Flandriæ, ad Pares Franciæ appellaſſe: quòd æquo iudicio apud Pares Flandriæ certare ſe non poſſe iuraſſet. cúmque à Comitiſſa ad Parium Flandriæ iudicium reuócaretur, tandem certis de cauſſis decretum fuiſſe, vt ea controuerſia ad Pares Franciæ introduceretur. Cauſſa autem tranſlati iudicij cuiuſmodi fuerit, neque Budæus exponit: & qui in iure feudali verſatus fuiſſet, nunquam prætermiſiſſet. Verũ vt iã huius magiſtratus inſtitutum paulò planius ac certius exponamus: primùm omnium, vt iam antè dixi, conſtare inter omnes arbitror, nullam Parium nominis, neque apud Germanos, neque apud Gallos hiſtoricos ante Capeuingiorum regum mentionem inueniri. Sed quoniam eruta quædam nuper vetuſtatis monimenta video, atque in lucem edita, in quibus illorum Parium iura non minima ex parte deſignantur, operæpretium eſſe arbitror quæ ex illis commentariis obſeruauimus, breuiter exponere: idque eò lubentius, quod ab eo ipſo, à quo illi commentarij nuper

A euulgati ſunt, in aliam partem ac veritas & ratio poſtulat, contorquentur. Ergo eorum quidem inſtituendorum cauſſam duplicem video fuiſſe: primùm, vt regis inaugurationi atque (vt tum loquebantur) inueſtituræ præeſſent. hoc eſt, vt regem imperij ſui inſignibus, atque infulis ſollẽniter in Principum atque Optimatum conuentu exornarent. deinde vt ſi quis è Potentium & Principum Franciæ numero fraudis capitalis reus fieret, iudicium illud exercerent. nã B cùm antiquitus ea iudicia in publico Gentis Cõcilio exercerentur (vt ſuperius copiosè demonſtratum eſt) atque is mos Maiorem paulatim à Capeuingiorum inſtituto ad iuridiciale parlamentum (de quo poſterius dicemus) traduci cœpiſſet: neque Principes regni facilè illi parlamento ſuas fortunas committendas putarent, Regibus illis ad ſuas rationes commodiſſimum fore viſum eſt, præter illius parlamenti curiam, ſuum hunc Parium conſeſſum inſtituere, quæ Parium C curia vocitata eſt: quorum tamen ordo ac numerus aliquandiu varius fuit. neque enim Duodecim viri ſemper fuerunt, vt eos ipſos à quibus hæc monimenta prolata ſunt, ariolari video: ſed interdum plures, interdum pauciores erant: prout Regi, à quo in ſummi honoris ac beneficij loco magiſtratus ille deferebatur, commodum videbatur. Id quod ex infraſcriptis monimentis cognoſcere licebit: quorum antiquiſſimum eſt ſub anno MCCXVI. hoc eſt ſub D Rege Ludouico Craſſo: Iudicatum eſt à Paribus Regni noſtri, videlicet à Rhemenſi Archiepiſcopo, Willel. Lingonen. Guillelmo Cathalaunenſi, Ph. Beluacenſi, Stephano Nouiomenſi epiſcopis, & Odone Duce Burgundiæ, & à multis alijs Epiſcopis & Baronibus noſtris, videlicet Altiſiod. R. Carnot. G. Siluanect. & I. Lexouienſi Epiſcopis, & Comite Pontiui, R. Comite Drocarum, B. Comite Britanniæ, C. Comite S. Pauli, wil. de rupibus. Seneſc. Andeg. Wil. E Comite Iuuigniaci, I. Comite Bellimontis, & R. Comite Alencon. nobis audientibus, & iudicium adprobantibus, &c. Quibus ex verbis cognoſci poteſt, non eoſdem fuiſſe per id tempus Pares Franciæ, qui poſterioribus temporibus fuerunt: magnámque illorum partem, pro illorum temporum ſuperſtitione, Archiepiſc. & Epiſcopos fuiſſe. Nam cùm Epiſcopales ſedes ijs in locis conſtituerentur, quibus opima & fructuoſa prędia & tanquam ſatrapiæ attributæ Regum libe- F ralitate fuerant, facilè cum illis opibus ſuperbia Sacerdotum creuit: ac tum præſertim cùm ſacerdotia & Epiſcopatus non propter muneris Eccleſiaſtici functionem, ſed propter opum & potentiæ magnitudinem ad homines illuſtri familia natos deferri cœpti ſunt. Hinc illud Sigeberti ſub anno D. Collatis à Clodoueo rege multis prædijs Eccleſiæ Rhemenſi, Remigius multa eorum parte data Eccleſiæ Laudunenſi ſedem Epiſcopatus ibi eſſe conſtituit. Sed ad Parium G inſtitutum redeamus. nam ex alijs commentariis aliud Parium iudicium aduerſus Petrum Mauclerum, (id eſt, maledoctum) Armoricæ Britanniæ Principem, his profertur verbis: Ex anno MCCXXX. Galterus Dei gratia Senonenſis Archiepiſcopus, Galterus eadem gratia Carnotenſis & Guillelmus Pariſienſis Epiſcopi, Comes

Comes Flandriæ, Th. Comes Campaniæ, Comes Niuernenſis, Comes Bleſenſis, Comes Carnotenſis, Comes Montisfortis, Comes Vindocinenſis, Comes Rociacæ, Matthæus de Montmorencio Franciæ Conſtabularius, Iohannes Sueſſionenſis, Stephanus de Sacrocæſare, Vicecomes Bellimontis, &c. notum facimus, quòd nos coram chariſſimo domino noſtro Ludouico Rege Franciæ iudicauimus vnanimiter, quod Petrus quondam Britanniæ Comes, propter ea quæ eidem domino Regi fors fecerat, Baillium Britanniæ per iuſtitiam amiſit, & quod Barones Britanniæ & alij qui ei fecerunt fidelitatem vel homagium ratione illius Baillij, ſunt penitus abſoluti, & quicti ab illa fidelitate & homagio, &c. Sed aliud inſignius profertur, ex anno MCCCXV. ſub Rege Ludouico Hutino, ex quo intelligitur primùm quam ſæpe Parium dignitas varijs Principibus attributa fuerit: deinde ad illorum iudicia nonnullos inſuper alios è Franciæ proceribus & ſatrapis Epiſcopis adhiberi ſolitos: poſtremo in illorum numero interdum etiam Reges ac principes exteros fuiſſe, ſiquidem ſatrapiam aliquam ex ijs, quibus Pariatus dignitas attributa fuerat, poſſidebant. Verba autem illius Commentarij hæc ſunt: Nos Pares ſupradicti ad requeſtam & mandatum Regis venimus in ſuam curiam Pariſius, & fecimus & tenuimus curiam cum duodecim alijs perſonis, prælatis, & alijs altis hominibus, Archiepiſcopo Rothomagi, Epiſcopis Briocenſi & Maclouienſi, Philippo filio Regis Franciæ, Comite Pictauienſi, Ludouico Ebroicarum Comite, Carolo Comite Marchiæ, Guidone Comite S. Pauli, Gaucherio dom. Caſtellionis & Portiani, Comeſtabili Franciæ, primogenito Comitiis Claromontis, Io. dom. Claromontis & Caroleſij, dom. de Marcueil, & Milone dom. de Noyers, à nobis electis ad iudicandum nobiſcum, tanquam curia paribus munita regis auctoritate: qui dixit ſe non poſſe plures Pares habere: quia Dux Aquitaniæ, nempe rex Angliæ, qui vocatus fuerat, ſe excuſauit ob bellum Scotorum: Dux Burg. quoque excuſauit ſe propter certam exoniam: Epiſc. Nouioduni mortuus erat: & Cathalaunen. Epiſco. pro certis cauſſis in carceribus detinebatur, &c. His inſignibus vetuſtatis teſtimonijs accedat etiam illud quod ex commentariis anno MCCCLX. prolatum eſt: vnde intelligi poteſt, primum quod iam aliquoties diximus, certum quidem ac definitum Parium numerum fuiſſe, ſed eius arbitrium ſummum penes regiam poteſtatem fuiſſe: deinde honorem illum non *Patriciatus*, vt Budæus & Budæum ſecuti crediderunt: ſed *Pariatus* nomine appellatum fuiſſe: quanquam poſterioribus ſeculis Paritatis quoque & ex Gallicæ linguæ conſuetudine *Perriæ* nomen illi tributum eſt. Verba autem illius commentarij hæc ſunt: Et cum huiuſmodi Ducatus dignitatis nomine, honorem ſuperaddentes honori, Parem Franciæ ipſum fecimus, ſtatuentes auctoritate prædicta vt ipſe, quamdiu vixerit in humanis, & dicti eius heredes maſculi de matrimonio legitimo procreati, poſt eius obitum Duces Bituricenſes & Aruerniæ ac Pares Franciæ nominentur, omníque Ducatus & Pariatus honore cum nomine,

A iure, & quæcunque alia prærogatiua lætentur, &c. Eiuſdemmodi ferè illud diploma eſt regis Iohann. ſub anno 1363. vbi honos ille non *Patriciatus* ſed *Pariatus* appellatur: Ducatum Burg. in Pariatu, & quicquid iuris & proprietatis habemus in eodem, nec non in Comitatu B Burg. ex ſucceſſione Philippi vltimi, ducis conſanguinei noſtri, chariſſimo Philip. filio noſtro conceſſimus tenenda & poſſidenda per eum, & heredes ſuos in legitimo matrimonio, ex proprio corpore procreandos, perpetuò, hereditariè, pacificè & quietè. Sed poſterioribus temporibus *Paritatis* & *Perriæ* verbum (vt ſuperius diximus) ex popularis linguæ conſuetudine vſurpari cœpit: vt ex cõmentariis anni MCCCCXIIII. cognoſci poteſt, in quibus ita ſcriptum eſt: Eundem Iohannem conſanguineum noſtrum ampliori volentes fulgere dignitate, & Comitis titulum ſupradictum in maiorem excelſio- C rémque mutantes, dictum Iohannem conſanguineum noſtrum, in Ducem tenore præſentium ſublimamus: dictúmque Comitatum Alenconij erigimus in Ducatum, volentes vt prædictus Ducatus in Perria ſeu Paritate nobis teneatur: ſub forma tamen & modis quibus antea idem Iohannes ſæpedictum tenebat Comitatum. Atque hæc quidem ex Cõmentarijs Gallicis, vt dixi, prolata ſunt: in quibus illud quoque notatione dignum eſt, quod dici & commemorari video: ſed tamen ſine teſte: cùm D Dux Armoricus læſæ maieſtatis reus factus eſſet, magnopere quæſitum, à quibus iudicium illud exerceretur: ac tandem cùm Philippus Audax Burgundus idem ex Rege quæſiſſet, Regem de conſilij ſententia pronunciaſſe, Patrem nonniſi in Parium iudicium adduci poſſe. VI. Non. Mart. ann. MCCCXXXVI. ac rurſus Regi Carolo ſeptimo quærenti à Senatu Pariſienſi, apud quos Pares rei capitalis rei fieri poſſent, idem reſponſum fuiſſe: XII. Kal. Maij, ann. E MCCCCLVIII. quod (vt ſuperius diximus iuri feudali planè conſentaneum eſt. Sed iam tempus eſt ad inſtitutum noſtrum redire.

De continuata ſacroſancti Concilij auctoritate ſub Carlouingiorum Regno.

CAP. XVIII.

CVIVSMODI regnantibus Merouingijs F Reip. noſtræ forma fuerit, quantáque Concilij publici auctoritas, ſatis iam explicatum arbitramur. nũc conſequens eſt, vt qualis ſub Carlouingiis fuerit, exponamus. Quãtum enim ex omnibus & noſtris, & Germanicis hiſtoriis exiſtimare licet, eadem prorſus Ordinũ, ſiue Statuum auctoritas conſeruata eſt: vt non penes Pipinum aut Carolum, aut Ludouicum, ſed penes regiam maieſtatem ſummum rerum omnium iudicium arbitriúmque eſſet: cuius Maieſtatis veram propriámque ſedem ſummo mul- G tarum ætatum conſenſu in ſolenni Concilio fuiſſe, ſuperiùs demõſtrauimus. Huius autem rei documento eſt, primùm, Regino lib. Chron. 2. ſub anno DCCCVI. vbi de Carolo Magno loquens: Imperator, inquit, cum primoribus & optimatibus Francorum, de pace conſtituenda & con-

ſeruanda inter filios ſuos & de partitione regni placitum habuit. Et mox: De hac diuiſione teſtamentum interpoſitum fecit, quod per ſacramentum à Francis confirmatum eſt. Eiuſdemmodi eſt Eguinarthi teſtimonium, in eo quem aliquoties iam laudauimus libello: vbi cùm ea quæ poſt Pipini mortem acciderunt exponit, ita loquitur: Franci ſiquidem facto ſollemniter generali conuentu ambos ſibi reges conſtituunt: ea conditione præmiſſa, vt totum regni corpus ex æquo partirentur: & Carolus eam partem quam pater eorum Pipinus tenuerat, Carolomānus verò eam cui patruus eorum Carolomannus præerat, regendi gratia ſuſciperet, &c. Quibus ex verbis perſpicuum eſt, quam poteſtatem antea trecentis paulò minus annis ſub Merouingiis regni ordines habuerant, eandem poſt illius interitum ſibi retinuiſſe: vt quamuis defuncti regis filij exſtarent, tamen non tam hereditario iure, quàm ordinum iudicio & voluntate ad regnum peruenirent. Itaque ſi regis filius impubes relictus erat, Tutor ei in populi comitiis creabatur. Aimoinus lib. 5. c. 42. Ludouico, inquit diem ſuum obeunte, Carolus filius eius, qui Simplex poſtea dictus eſt. in cunis æuum agens patre orbatus remanſit. Cuius ætatem Franciæ primores incongruam (vt erat) exercendæ dominationi arbitrati, conſilium de ſummis ineunt rebus. Ibi Odonem Franci, Burgundi Aquitanienſeſque proceres congregati in vnum, tutorem Caroli pueri, regniq; elegere gubernatorem. Iam verò cetera quoque maiora regni negotia ad illud idem Concilium referri ſolita, teſtimonio eſt Regino l. Chr. 2. Anno, inquit, DCCLXIII. rex Pipinus habuit placitum ſuum in Niuernis. Et mox: Anno 864. rex Pipinus habuit placitū ſuum in wormacia. Item ann. 866. rex Pipinus habuit placitum ſuum apud Attiniacum. Et mox: Habuit placitū ſuum in Aurelianis ciuitate. Sed & Aimoinus lib. 4 cap. 71. vbi de Saxonum bello loquitur: Rex, inquit, prima veris aſpirante tēperie, Nouiomagnum profectus eſt, & ad locum qui Padabruno vocatur, generalē populi ſui conuentum habiturus cum ingenti exercitu in Saxoniam profectus eſt. Et rurſus cap. 77. Tranſacta tandem hyeme, publicum populi ſui conuentum in loco qui Padabruno vocatur, more ſollēni habuit. Item, cap. 79. Et cùm vxorem ſuam Wormaciæ inueniſſet, generalem populi ſui conuentum ibi habere ſtatuit. Quo loco & alijs ſuperioribus perpetuo de Carolo rege loquitur: qui cùm Europæ ferè totius regnum magnis ſuis rebus geſtis adeptus eſſet, Magníque cognomentum gentium omnium conſenſu conſecutus, Francis tamen priſtinum illud ſuum ius ac libertatem eripere non potuit: ac ne conatus quidem vnquam eſt, maiorem vllam rem ſine populi iudicio & Optimatum auctoritate ſuſcipere. Iam verò poſt Caroli Magni è vita exceſſum, non dubium eſt, quin Ludouicus eius filius eadem conditione regnum adminiſtrarit. Nam appendix Aimoini lib 5. c. 10. Mortuo, inquit, Carolo, Ludouicus Imperator concilium populi generale, quaſi quodam indixerat præſagio, in loco Theotuadi. Rurſus cap. 38. vbi pactionem pacis commemorat factæ inter Ludouicum regem, & Ludouicum ipſius conſobrinum: Condixerunt, inquit, placitum, & in ipſo placito hæc quæ ſequuntur inter eos conſenſu fidelium ſuorum ſeruanda conuenerunt: in quo placito communi conſenſu inuentum eſt, vt ipſi reges redirent cum ſcara, &c. Item ca. 41. vbi de Carolomanno Ludouici Balbi filio loquitur: Et ſic, inquit, reuerſus wormaciam placitum ſuum Kal. Nouemb. habiturus à Nortmannis receſſit. Item auctor Annalium Rhemenſium, ſub anno DCCCCXXXV. Hoc rege Rudolpho Laudani degente tumultus ipſo die ſancti Paſchæ inter Regios & Epiſcopi milites exoritur: vbi nonnulli non modò laici, verùm etiam clerici vulnerati, & interempti. Vnde Rex placitum Sueſſionis cum Regni primaribus habuit. Sed multò planius ſub anno DCCCCXLVI. cùm de Rege in Regnum reſtituendo ageretur: Edmundus, inquit, Anglorum Rex legatos ad Hugonem principem pro reſtitutione Ludouici Regis dirigit: & idem princeps proinde conuentus publicos cum nepotibus ſuis alijſque regni primaribus agit. Et paulò poſt: Hugo Dux Francorum adſcito ſecum Hugone filio Richardi, ceteriſque regni primatibus, Ludouicum Regem, qui ferè per annum ſub cuſtodia detinebatur, in regnum reſtituit. Quinetiam illud quidem prætermittendum eſt, quod eorundem Annalium auctor PLACITVM REGALE hoc publicum Gentis Concilium appellat: veluti ſub anno 961. Otto filius Hugonis quondam Principis ad Regem Lotharium in ipſis feſti paſchalis diebus Laudunum venit. ſed & à nonnullis tam Franciæ quàm Burgundiæ PLACITVM REGALE, diuerſorúmque conuentus principum Sueſſionis habetur. ad quod impediendum (ſi fieri poteſt) Richardus filius wilhelmi Nortmanni accedens, à fidelibus Regis quibuſdam peruaſus, & interemptis ſuorum nonnullis in fugam conuerſus eſt. Sed ſingula teſtimonia perſequi laboris eſſet infiniti, &, vt opinor, ſuperuacanei. Nam ex ijs quæ vſque adhuc protulimus patere cuiuis arbitramur, iudicium arbitriúmque ſummæ Reip. vſque ad Carolū Simplicem, hoc eſt, per annos amplius quingentos & quinquaginta penes populi comitia, & (vt nunc loquimur) ſtatuum ſiue Ordinum conuentum fuiſſe: idque Maiorum noſtrorum inſtitutum pro ſacroſancto habitum tot ſeculis fuiſſe: vt iam Scriptorum quorundam recentium ſatis admirari iudicium non poſſim, quos non eſt puditum, ſuis in libellis tradere, Concilij publici inſtitutum Pipino Regi accepto ferendum eſſe: cùm Eguinarthus Caroli Magni Cancellarius tam dilucidè teſtetur, Merouingiorum omnium inſtitutum fuiſſe, vt quotannis Kalend. Maij publicum populi ſui agerent, ad eúmque conuentū carpento bobus tracto veherentur.

De ſumma inter Regem & Regnum differentia.

CAP. XIX.

VERVM vt maiore in armento operam ponamus, atque in illo inſtituto maiorū noſtrorum ſapientiam, tanquam in ſpeculo contemplemur, an non ex iis quæ hactenus dicta ſunt perſpicuum eſt, quantam illi

inter Regem & regnum differentiam conſtituerint? Etenim ſic ſe res habet: Rex, princeps eſt vnicus ac ſingularis ac tanquam caput Reipublicæ; Regnum verò ipſa ciuium ac ſubiectorum vniuerſitas, & quaſi corpus Reipublicæ. quam diſtinctionem Iuriſconſulti quoque obſeruant. Nã perduellem Vlpianus definit, qui hoſtili animo aduerſus Rempublicam vel Principem animatus eſt. Item in Inſtit. tit. vlti. lex Iulia maieſtatis in eos qui contra Imperatorem vel Rempublicam aliquid moliti ſunt, vigorem ſuum oſtendit. Paulus lib. Sent. v. Qui de ſalute Principis, vel de ſumma Reipub. vaticinatores conſulit, cum eo qui reſponderit, capite punitur. Sic in legibus Saxonicis titulo tertio. Qui in Regnum, vel in Regem Francorum conſiliatus fuerit, capite punitur. præterea Rex eandem cum Regno rationem habet, quam Pater cum familia: Tutor, cum pupillo: Curator, cum adoleſcente: Gubernator, cum nauigante & vectoribus onuſta naue: paſtor cum grege: Imperator, cum exercitu. Vt igitur non pupillus tutoris, non nauis gubernatoris, non grex paſtoris, non exercitus imperatoris: ſed contrà hi cauſſa illorum inſtituti ſunt: ita non populus Regis, ſed Rex populi cauſſa, quæſitus ac repertus eſt. Poteſt enim populus ſine Rege eſſe, veluti qui optimatum aut ſuo ipſius conſilio paret, itémque in interregno. At ſine populo ne fingi quidem cogitando Rex poteſt: non magis quàm paſtor ſine grege. Quamobrem (inquit apud Xenophontem Socrates ἀπομν. γ.) exiſtimas Homerum appellaſſe Agamemnonem ποιμένα λαῶν? id eſt paſtorem populorum. an nõ ideo, quia ſicuti paſtor curare debet, vt oues ſuę ſint incolumes, neq; iis quicquam deſit: ita Regis officium eſt, curare vt ſui ciues beati ac fortunati ſint. Agè, ceteras differentias videamus. Rex, æquè vt quiuis priuatus, mortalis eſt: Regnum perpetuum, & certè (vel ominis cauſſa) immortale: vt Iſocrates in Orat. de pace, de Ciuitatibus locutus eſt: Iuriſconſulti autem de collegijs & vniuerſitatibus: Eo accedit quòd Rex mentis errore, inſaniaque affici poteſt, vt noſter Carolus VI. qui temerè Regnum ſuum Anglis donauit: At regnum ſuam habet in ſuis Senioribus & Optimatibus, & vſu rerum peritis propriam certamq;, tanquam in capite ciuitatis, ſapientiam. Item, Rex vno prælio, vno inquam die, vinci, capi etiam, atque in hoſtium poteſtatem cadere, & vinctus in eorum fines abduci poteſt: quod in Ludouico Sancto, & Iohanne & Franciſco primo, vſuueniſſe nemo ignorat. Regnum autem amiſſo Rege incolume tamen manet: tantóque accepto incõmodo repente publicum Concilium indicitur, primores conueniunt: & communi conſilio præſentibus incommodis remedium ac ſubſidium quærunt. quod etiam illis caſibus factum conſtat. Rex vel ob ętatis infirmitatem, vel ob ingenij leuitatem, non modò ab vno & altero conſiliario auaro, rapaci, libidinoſo: non modò ab adoleſcentibus æqualibus induci ac deprauari poteſt: verumetiam à muliercula infatuari, ſic vt omnem prope adminiſtrandi regni poteſtatem ei committat. cuius mali exempla quàm ſæpe acciderint, pauci, vt opinor, in noſtris verſati Annalibus ignorant.

A At regnum, Seniorum ſuorum conſilio & ſapientia, perpetuò fretum eſt. Salomon ſapientiſſimus, tamen à mulierculis, etiam in ſumma ſenectute corruptus eſt. Roboamus ab adoleſcentibus: Ninus à matre Semiramide: Ptolomæus, Auletes cognomento dictus, à tibicinib. & citharœdis. Maiores noſtri Regibus ſuis priuatos ſuos conſiliarios, qui priuata ipſorum negotia curarent, reliquerunt. Seniores, qui Rempubl. adminiſtrarent, & in commune conſulerent, B Regiq́ue adminiſtrandi Regni rationem oſtenderent, ad conuentum publicum reſeruarunt. Anno MCCCLVI. cum Rege Iohanne capto ab Anglis, & in Angliam adducto, publicum Regni Concilium Lutetiæ haberetur: eóque nonnulli ex Regis conſiliariis conueniſſent: iuſſi ſunt è conuentu excedere: denuntiatúmque illis fuit, publici Concilij delectos non amplius conuenturos, niſi illi ad auguſtum illud Regni ſacrarium adire deſinerent. cuius rei te- C ſtimonium extat in Magno Chron. Gallicè ſcripto vol. 2. ſub rege Ioanne, fol. 169. Neque verò vlla vnquam ætas fuit, quæ non certam illam atque animaduertendam inter Regem & Regnum differentiam notaret. Rex Lacedæmoniorum (vt Xenophon teſtatur) & Ephori qui tanquam cuſtodes & obſeruatores ipſius erant, ſingulis menſibus iureiurando fidem inter ſe dabant: Rex, ſe ex legum præſcripto regnaturum: Ephori, ſe Regium dominatum conſeruaturos, D ſi modò ipſe iuſiurandum ſeruaſſet. Cicero in Epiſt. ad Brutum, Scis mihi ſemper placuiſſe, nõ Rege ſolùm, ſed regno liberari Rempu. Idem libr. De legib. 3. Sed quoniam Regale Ciuitatis genus probatum quondam, poſtea non tam Regni quam Regis vitiis repudiatum eſt, nomen videbitur tantum Regis repudiatum, &c. Idem Philipp. 11. Si enim adfuiſſem, non ſolùm Regem, ſed etiam regnum de Rep. ſuſtuliſſem. Sed eius differentiæ nullum nobis planius Maiores no- E ſtri documentum reliquerunt, quàm in Magiſtratuum iure & appellatione. nam qui à Rege dignitatem aliquam in Regia obtinent, & Regis miniſtri appellantur, & eo vel mortuo vel abdicato, repente dignitatem amittunt, Regis demq; arbitrio ſua illis dignitas, quaſi precariò tantum conceſſa, adimitur. Cuiuſmodi ſunt qui vulgò Magiſtri Hoſpitij REGIS appellantur, & Camerarij REGIS, & Magnus venator Regis & alij aulæ regiæ officiales. At qui regni & Rei- F publ. vniuerſæ magiſtratus erant, eos Maiores noſtri adiecto ampliſſimo FRANCIÆ nomine deſignarunt: quem morem etiam nunc retinemus: vt cùm dicimus Comeſtabulum FRANCIÆ: Amiralium FRANCIÆ: Cancellarium FRANCIÆ. & cum antiquitus non à Rege, ſed à populo eas dignitates acciperent, neque ipſius morte aut mutatione deſinebant: neque ipſius arbitrio abdicabantur. itaque ne nunc quidem magiſtratus illi ſummi quos vulgus CORONÆ G OFFICIALES appellat, Rege mortuo magiſtratus eſſe deſinunt: neq; iis adimi dignitas, niſi cũ vita, hoc eſt niſi rei capitalis damnatis poteſt. quin ne illud quidem ſummæ populi poteſtatis argumentum prætermittendum eſt, quòd quibus tribus in rebus Reip. ſumma conſiſtit, re militari, iuriſdictione, & ærario, iis rebus qui cum

ſummo imperio præfecti ſunt, non à rege, ſed à Regno & Francia denominantur. nam vt modò diximus is ad quem rei militaris ſumma pertinet, Comeſtabulus, aut Mareſcallus, aut (vt Sigebertus teſtatur) Seneſchallus FRANCIÆ dicitur: qui verò claſſi & maritimis copijs præeſt, Amiralius FRANCIÆ: qui iuriſdictioni, Cancellarius FRANCIÆ: qui tributis & ærario, Queſtor generalis FRANCIÆ.

De Capeuingorum familia, & Regno Francogalliæ in illam translato.

CAP. XX.

DEmonſtratum eſt ſuperiùs, Regnum Francogalliæ his mille ducentis annis in tribus tantùm familiarum nominibus verſatum eſſe: quarum prima Merouingia, altera Carolouingia, ex auctorum & capitum nominibus appellata eſt. Nam etſi non hereditate (vt iam ſæpe docuimus) ſed Concilij iudicio Regni ſucceſſio deferretur, libenter tamen Franci Germanorum ſuorum inſtitutum retinebant, vt Reges ex nobilitate (quemadmodũ Tacitus loquitur) Duces ex virtute ſumerent: ac plerumque Reges eos ſibi deligerent, qui Regali ſanguine prognati, regaliter inſtituti, educatíque fuerant: ſiue illi ex liberorum, ſiue ex propinquorum numero & gradu eſſent. At anno 987. mortuo Ludouico V. Rege Frãcogalliæ XXXI. & ex Carolouingiorum ſtirpe, XII. migratio ſceptri, regníque mutatio contigit. Nam cùm ex illa familia Carolus Lotharingiæ Dux ſupereſſet, regis demortui patruus, ad quem inſtituto Gentis regni ſucceſſio deferenda videbatur: exortus eſt Hugo Capetus. Imper. Ottonis I. ſororis Hauuidis nepos, Hugonis Comitis Pariſienſis filius: vir militari laude inſignis, qui ſe præſentem abſenti: bene de regno meritum, alieno, vt ipſe loquebatur, præferri voluit. nam cùm inter Germaniæ imperium & regnum Galliæ controuerſiæ aliquot extitiſſent, Carolus partium ſe imperij ſtudioſum, & à Galliæ regno alieniorem oſtenderat. Qua de cauſſa Gallorum complurium animos ac voluntates ab ſe abalienauerat. Itaque Carolus comparato exercitu, in Galliam irrupit, ciuitatéſque aliquot deditione accepit. Capetus Francorum Principum fauore atque amicitia fretus, ad Laudunum oppidum, quod eſt in Campaniæ finibus, coactis, quibus potuit copijs, progreſſus eſt. neque ita multò poſt prælium atrox committitur: quo Capetus ſuperatus, in interiorem Galliam profugit, bellúmque nouis coactis copijs, redintegrare inſtituit. Carolus interea in oppido Lauduno cum vxore, dimiſſo exercitu, quieſcebat. Anno inſequenti circumuentus à Capeto, magníſque copijs ibidem circumſeſſus eſt. Erat in oppido Anſelmus quidam, eius ciuitatis Epiſcopus. Hunc Capetus præmijs & pollicitationibus ad regis & oppidi proditionem induxit. Ita oppido & victoria potitus, Carolum cum vxore comprehenſum Aureliam mittit: cuſtodéſque vtrique attribuit. Cùm in ea cuſtodia Rex biennium retentus eſſet, duo ei filij, Ludouicus, & Carolus, nati ſunt, neque longo interiecto tempore omnes interierunt. Ita Capetus liberè ac ſine A controuerſia totius Galliæ regno potitus, Robertum filium regni conſortem adſciuit: eúmq; ſibi ſucceſſorem deſignandum curauit. Atque hoc facto Carolouingiorum familiæ dignitas memoriáque interijt: anno ab ipſorum regni primordio ducenteſimo trigeſimo ſeptimo. quam hiſtoriam Sigebertus in Chronic. anno. 987. commemorat. Itémque appendix Aimoi. lib. 5. cap. 42. & capit. 45. ex quibus cognoſci poteſt, Hugonem Capetum, Hugonis magni Franco- B rum Ducis filium, ex Roberto natum, Odonis illius filio, cui ſuperius diximus Francos Carolo Craſſo mortuo, regnum extra ordinem detuliſſe, pronepotem Roberti Andium Ducis fuiſſe, clari & magni principis. Ex quibus etiam & ex Vitichindo Saxone intelligitur, Hugonem Capetum non ſordida & obſcura (vt Italici quidam ſcriptores tradunt) ſed illuſtriſſima familia natum fuiſſe. nam Roberti Andegauorum comitis abnepos fuit, quem Aimoinus Saxonici generis C fuiſſe ſcribit. Ex eo natus Odo, ſiue Otto, tantæ virtutis fuit, vt cum à Rege Carolo Craſſo Dux Francorum exercitus aduerſus Danos creatus, hoſtium centum millia vno prælio deleuiſſet, Franci ei, repudiato Craſſi filio, Carolo Simplice puero, regnum detulerint: quemadmodum alio loco ſuperiús demonſtratum eſt. Huius Odonis filius fuit Robertus: ex quo Hugo magnus Dux quoque Francorum natus eſt: cuius filius Hugo Capetus dictus, regnum eo quem ſu- D periùs diximus modo adeptus eſt. Memorabile eſt autem quod idem Vitichindus ſcribit, cùm Odo Carolo Simplici regnum reſtituiſſet, Arnulphum Imperatorem armis Galliæ regnum occupaſſe: eíque Odoni (ſic legẽdum, non ODA) diadema & ſceptrum & cetera regalia ornamenta obtuliſſe, & Odonem imperium domini ſui, gratia Arnulphi Imperatoris obtinuiſſe. Vnde (inquit Vitichin.) vſque hodie certamen eſt de Regno Carolorum ſtirpe & poſteris Odonis. E Nam Hugo cuius pater Robertus filius Odonis ab exercitu Carolus occiſus eſt, dolo eum cepit, poſuítque in cuſtodia publica, donec vitam finiret. Neque verò ſilentio prætereundum videtur aſtutum Capeti in nouo regno conſtabiliendo conſilium. Nam cùm Magiſtratus & dignitates regni, quos Ducatus & comitatus appellant, ita mandari antiquitus in populi comitijs, certis ac delectis viris ſolerent, vt in beneficij tantùm, & loco (vt Iuriſconſulti loquuntur) F precariò tenerentur: quemadmodum in exponenda concilij publici auctoritate demonſtratum eſt: primus Hugo Capetus ad conciliandos retinendóſque ſibi Procerum animos, has, quæ temporariæ erant, dignitates, fecit perpetuas: conſtituitque, vt qui eas obtinebant, patrimonii iure retinerent: atque ad ſuos liberos poſteróſq;, cum reliqua hereditate, transferrent: teſte Franciſco Connano Iuriſconſ. Dom. 2. cap. 9. quo facinore non minimam publici cõcilij auctoritatem G ab ipſo imminutam conſtat: quam tamen imminui ab ipſo fine concilii ipſius conſenſu potuiſſe temporum illorum rationem conſideranti conſentaneum non videtur.

De continuata Concilij publici auctoritate in Capeuingiorum familia.

CAP

CAP. XXI.

NAM quemadmodum ex Froſſardo, Mõſtrelletto, Guaguino, Cominio, Gilli, & aliis hiſtoricis omnibus cognoſci licet, nihilo propè minor in Capeuingiorum familia, quàm in ſuperioribus duabus, publici concilij auctoritas fuit. Satis enim eorum hominum imperitiam admirari poſſum, qui cùm primoribus labris ius ciuile deguſtaſſent, & in libris noſtris legiſſent, lata lege Regia populum Imperatori omne ſuum imperium & poteſtatem conceſſiſſe: continuò liberam quandam & infinitam Regum omnium poteſtatem commenti ſunt, quam Abſolutam barbaro & inepto nomine appellant. quaſi verò non etiam Romani Reges Reipublicæ curam (vt Pomponius Iuriſc. loquitur) per Curiata comitia expedirent: aut, ſi liberam Imperatores Romani poteſtatem habuerunt, continuò verum ſit Regibus omnibus eandem à populo poteſtatem tributam eſſe. neque enim ex vno particulari rectè de vniuerſis concluditur: & hac ætate longè diſſimillimam eſſe regum Poloniæ, Daniæ, Sueciæ. Hiſpaniæ rationem, nemo niſi rerum omnium imperitus ignorat. Regibus Germanorum (inquit Tacitus) nõ eſt infinita, aut libera poteſtas. Rex Angliæ (inquit libro quarto Cominæus) tributa exigendi nullam habet ſine Ordinum & Statuum conſenſu poteſtatem. quod idem de cæteris omnibus affirmat libro quinto, capite decimo octauo. denique, ſatis conſtat, nullam eſſe Galliæ regionem, ſiue (vt vulgus loquitur) prouinciam, quæ Regi ſerua aut dedititia ſit, omnemq; in ſe (vt quondam populus Romanus Imperatoribus) poteſtatem ei permiſerit. quinimo nulla eſt, quæ non iura quædam ſua propria habeat, iis pactionibus & condicionibus retenta, quibus ſe in Regis fidem ac ditionem commiſit. cuius rei inſigne illud argumentum eſt, quod vnaquæq; regio, cùm vſus & publicæ vtilitatis ratio poſtulat, ſua comitia indicit, quæ ad vniuerſę prouincię commodum pertinent vt ei publico conſilio prouideat.. Itaque cum generale vniuerſi Regni ac patriæ totius Concilium indictum eſt, tum ex illo conuentu vnus aut alter deligitur, qui cùm Prouinciæ ſuæ mandatis eò ad dicendam ſententiam proficiſcatur. Exemplo erimus contenti vno, quod ex celeberrimi Doctoris Tholoſani verbis proferemus. VVillelmi nimirum Benedicti, qui in c. raynutius, ad verbum, & vxorem, num. 499. ita ſcribit: & laudatur à Nicol. Boerio nobili Iuriſcon. & Prætore Burdegal. Deciſ. 126. De vnione, inquit, comitatus Tholoſani, & patriæ Occitanæ cum Regno Franciæ habetur plenè in documentis inter chartas ſtatuum dictæ patriæ repoſitis: in qua vnione tria fuerunt, inter Regẽ & patriam in forma contractus paſſata. primo quod omnia priuilegia patriæ & ius commune illibata ſeruarentur: ſecundo, quod nunquam Rex gubernatorem inſtituet, niſi qui ſit de ſanguine regio: tertio quod Rex tallias vel alia ſubſidia indicere patriæ non poterit SINE CONSENSV STATVVM EIVSDEM: prout nunquam fecit, neque facit. quinimo annis ſingulis commiſſarium ad partes mittit, neceſſitatem Regni toti patriæ ex-

A plicaturum, vt pro modo negociorum Rgno pro tempore emergentium ſubſidium præbeatur: quod obediens patria annuere conſueuit in ſeruando per Regem priuilegia patriæ, & cetera in dicta vnione contenta, & pro illa vice dumtaxat: ita quod non trahatur in conſequentia. Hæc illi. Sed quoniam perſequi teſtimonia ſingula nimis laborioſum, ac planè infinitum eſſet, pauca quędam illuſtriora è magno numero, quaſi exẽpli loco, ſubſcribemus. Primùm e-
B xemplum ſuppeditat annus MCCCXXVIII. quo tẽpore, mortuo (vt ſuperiùs diximus) Rege Carolo Pulchro, qui ſine liberis virilis ſexus, atque poſtuma filia relicta deceſſerat, Angliæ Rex Eduardus tertius natus ex Iſabella Caroli ſorore, Galliæ Rgnũ ad ſe hereditate rediſſe contendebat. Qua controuerſia nulla neque maior, neque illuſtrior ad publicum Cõcilium deferri potuit. Quinetiã quòd ad publicum conciliũ introducta eſt, perſpicuo argumẽto eſſe poteſt, maiorem
C Concilij, quàm Regis auctoritatẽ eſſe: cùm eius ſe iudicio atque arbitrio ambo illi Reges ſubieciſſent. quod non modo hiſtorici noſtri omnes teſtãtur, verumetiam Polid. Vergilius Angl. Hiſtor. lib. 19. & Thomas VValſimgamius in hiſtoria Anglic. ſub Eduard. tertio. Eduardo & Philippo de ſucceſſione contendentibus (inquit Guaguinus) Conuentus Francorum habitus eſt, quẽ TRIVM STATVVM COMITI vulgo vocãt. Ibi de contendentium iure diu multúmq; diſceptatum eſt. ad extremum ij qui communi auctori-
D tate concilium habebant, multis rationibus edocti Philippo regnum adiudicauerunt: cui iudicio nec Eduardus rex detraxit: fide poſt paucos annos Philippo de Aquitanię feudo pręſtita. Quintiã Claudius Seyſſellus Maſſiliẽſis Archiepiſcus in libello quem Franciæ Monarchiam inſcripſit, affirmat vtrumque Regem in eo Concilio præſentem affuiſſe. Cùm res in contentionem propè adducta eſſet, Optimatum conſilio, popu-
E li atque Ordinum comitia indicta ſunt. De maioris partis ſententia placuit. præferri agnatum: prægnantiſque reginæ cuſtodiam Valeſio attribui. Et, filiam pareret, eidem Valeſio regnum adiudicatum eſt. quam hiſtoriam Froſſardus expoſuit vol. 1. c. 22. Paponius Areſt. lib. 4. ca. 1. artic. 2. Guaguinus in Philippo Valeſio. ſed copioſiſſimè omnium Seyſſellius, in eo quem modo nominaui libello. Alterum exemplum ſuppeditat annus MCCCLVI. quo tempore Rex Iohannes
F commiſſo cum Anglis prope Pictauium prælio captus, atque in Angliam abductos fuit. Tanta calamitate accepta, vnica in Concilij auctoritate ſpes erat reliqua. Itaque comitia continuò Lutetiam indicta ſunt: & quamquam tres regis filij extarent, Carolus, Ludouicus & Iohannes, quorum natu maximus iuſtam adminiſtrandi ætatem haberet: tamen delecti alij ſunt, ex vnoquoque ordine duodeni probati viri, quibus regni procuratio mandata eſt: decretáque in An-
G gliam legatio de pace cum Anglis reconcilianda. auctoribus Froſſardo vol. 1. cap. 170. Iohanne Bucheto lib. 4. fol. 118. Nicol. Gillio in Chronicis regis Iohannis. Tertium ſuppeditat annus MCCCLXXV. cum Caroli V. cognomento Sapientis teſtamentum prolatum eſt: quo teſtamẽto filiorum ſuorum tutorem inſtituerat Phi-

lippum Ducem Borbonium, vxoris ſuę fratrem: Regni autem procuratorem, Ludouicum Ducem Andicum, fratrem ſuum : tantiſper dum Carolus ipſius filius in ſuam tutelam veniret. Concilium enim Lutetiæ nihilominus actum eſt, irritoque habito teſtamento, decretum eſt, vt regni adminiſtratio Ludouico pueri patruo committeretur : ea lege, vt eam adminiſtrationem de certorum virorum in eo Concilio probatorum ſententia gereret : pueri autem tutela & educatio Borbonio permitteretur. ſimulque lata regia lex eſt, vt qui regni heres annum ætatis XIIII. impleſſet, ei corona imponeretur, hominiáque & fidelitatum iuramenta præſtarentur : auctore Froſſ. volum. 2. capit. 60. Bucher. libro 4. fol. 124. Chron. Brit. Itaque Ioannes Terrubrius Iuriſconſultus, vt illa tempora tulerunt, celeberrimus ſub finem tractatus primi ſcribit his verbis : Si alicui regi ſuperiorem non recognoſcenti dandus eſſet coadiutor, illius adſumtio & inſtitutio pertinet ad tres ſtatus regni quod ſuperiorem non habet: vt eſt regnum Franciæ. Quartum ſuppeditat annus MCCCXCII. cùm idem ille rex Carolus VI. repentino mentis errore affectus, primùm Cenomanum, tum deinde Lutetiam delatus eſt : ibique Concilium habitum: Ordinúmque auctoritate decretum, vt Bituricæ & Burgundiæ Ducibus regni adminiſtratio deferretur : auctore Froſſardo volum. 4. c. 44. Neque vero prætermittendum eſt, quod Paponius Areſt. lib. 5. tit. 10. artic. 4. noſtra memoria in parlaměto Pariſienſi commemoratum teſtatur, cum rex Franciſcus primus dominij ſui partem alienare vellet, omnes eiuſmodi alienationes à ſuperioribus regibus factas eo ſolo nomine irritas fuiſſe, quòd ſine Concilij & (vt ipſe loquitur) trium Statuum auctoritate factæ fuiſſent. Sextum exemplum extitit anno MCCCCXXVI. cùm Philippus Dux Burgundiæ, & Hanfredus, Dux Clocestræ capitales inimicitias magno Reipub. detrimento perquandiu exercuiſſent: tandémque inter eos conueniſſet, vt controuerſiis omnibus finem duello commiſſo imponerent. Nam in ea contentione Concilium ſe interpoſuit : decreuítque, vt arma vterque deponeret, déque ſuis controuerſiis iure apud ſe potius, quàm ferro diſceptarent. quam hiſtoriam copioſè exponit Paradinus in Chron. Burgund. libro tertio, anno MCCCCXXVIII. Septimum exemplũ ſuppeditat annus MCCCCLXVIII. cum diſſidio inter regem Ludouicum XI. & Carolum ipſius fratrem exorto, Concilium publicum indictum eſt Turones, ad Kal. Decemb. quo in Concilio decretum eſt, vt rex fratri ſuo Apannagij nomine Ducatum aliquem cederet: cuius annui fructus non minoris eſſent, quam XII. millium libellarum : inſupérque rex è ſuo fiſco LX. libellarum millia quotannis ei adnumeranda curaret. quam hiſtoriam copioſè auctor Chron. Britan. Armor. commemorat, libr. 4. fol. 200. Octauum exemplum editum eſt anno MCCCCLXXXIII. cùm Ludouico XI. mortuo ſuperſtite Carolo filio annorum XIII. Concilium Turonib. habitum eſt, decretúmque vt pueri educatio Annæ ſorori regis committeretur:

A Regni verò procuratio certis viris in eo Concilio probatis & delectis mandaretur : quamuis Ludouicus Dux Aurelianus proximus agnatus eam poſtularet. Cuius rei teſtimonium extat in actis ei Concilij Lutetiæ impreſſis, & apud Philipp. Cominæum lib. 5. cap. 18. itémque in Chron. Britan. lib. 4. & apud Iohan. Bucchetum lib. 4. fol. 167. Auffrenium in gloſſ. pragm. ſanct. & Bened. in verb. Adiectæ impuberi nu. 53.

B *De memorabili auctoritate Concilij in Regem Ludouicum XI.*

CAP. XXII.

MAGNA igitur ac planè ſacroſancta Concilij & Ordinum coactorum vis & poteſtas ex ſuperioribus teſtimoniis apparuit. ſed quoniam hoc in argumĕto & quaſi campo verſamur, non prætermittenda videtur C eiuſdem Concilij auctoritas, patrum noſtrorum memoria interpoſita contra Regem Ludouicum XI. qui ſuperiorum regum omnium vaferrimus & callidiſſimus eſt habitus. Anno igitur MCCCCLX. cùm ita regnum ab illo Ludouico gereretur, vt multis in rebus boni Principis & patriam amantis officium deſideraretur, cœpta eſt Concilij auctoritas requiri, vt in eo Boni publici ratio haberetur. Et quoniam ei rex minimè ſeſe ſubiecturus putabatur, Proceres regni, D aſſiduis plebis querimoniis & expoſtulationibus incitati, manus cogere, exercitúſque comparare inſtituerunt: vt Bonum publicum procucurare, & regi perditam Reipub. adminiſtrationem (verba ſunt Philippi Cominæi lib. 1. cap. 2.) vi demonſtrare poſſent. Inſtructi enim & parati cum exercitu eſſe volebant (quod tamen exemplum periculoſum eſt, eiúſque auctor aut ſuaſor eſſe nolim) vt 42. vt ſi rex conſulere Bono publico, & bonis conſiliis parere detractaret, vi E cogere inuitum poſſent, qua de cauſſa bellum illud Bono publico ſuſceptum dicebatur, vulgóque Bellum boni publici appellatum eſt. Procerum nomina idem Cominæus, Gillius, Lamarcius hæc prodiderunt : Dux Borbonius, Dux Biturigum regis frater, Comites Dunenſis, Niuernenſis, Armeniacus, Albretius, & is ad quem ſumma imperij reſpiciebat, Dux Catolenſis. Quacunque autem iter faciebant, pronuntiari iubebant, ſe bellum illud Bono pu- F blico inſtituere, tributorúmque & vectigalium immunitatem indicebant (quæ omnia Gillij verba ſunt lib. 4. fol. 152.) legatóſque & literas Lutetiam ad Parlamentum, Eccleſiaſticos & Academiæ rectorem miſerunt (verba hæc eiuſdem Gillij ſunt fol. eodem) ne putarent exercitum illum in regis perniciem comparatum fuiſſe : verùm vt illum ad boni regis officium reuocarent, ſicuti boni publici ratio poſtulabat. Verba autem Annalium, qui Chronica Ludo- G uici XI. inſcripti ſunt, Lutetiæ à Gallioto impreſſa, hæc ferè ſunt, fol. 27. Primum & ſummum Poſtulatorum caput hoc fuit, vt Trium ordinum conuentus haberetur: quippe, quòd vnicum omnibus ſeculis, malorũ omnium remedium fuiſſet, vimque ſemper eiuſmodi incommo-

die XXIIII. in Curia quæ Domus ciuitatis dicitur, in quo affuerunt delecti ex Academia, ex parlamento, & ex Magiſtratibus Reſpōſum eſt, eorum poſtulatum æquiſſimum videri, conciliúmque Trium ordinum indictum eſt. Hæc, inquam, Hiſtorici verba ſunt, fol. 28. Itaque Guaguinus in vita eiuſdem Ludouici, vbi reſponſum Caroli Burgundiæ Ducis ad regis legatos exponit: his vtitur verbis pag. 265. Audiuit, inquit, Carolus legatos. verùm ad pacem nihil commodius eſſe reſpondit, quàm trium Ordinum conuentum: vbi tantas animorum & belli diſcordias componi oporteret. quod poſtquam per nuntios Legati Ludouico retuleruſſent, ipſe in dilatione ſpem reponens, concilium apud Turones ad Kal. April. anni MCCCCLXVII. indixit. Conuentionis definito tempore, affuere ex toto regno, &c. Quod idem totidem verbis traditur in iis quæ diximus Annalibus, fol. 64. & in Magno Chron. vol. 4. fol. 242. vbi etiam illud additum eſt, quod memoria dignum & ſummoperè obſeruandum videtur, placuiſſe in eo concilio, vt certi probatique viri ex ſingulis ordinibus deligerentur, qui Rempub. conſtituerent, & (vt ad verbum interpretemur) iuri ac iuſtitiæ prouiderent. At N. Gillius, eo quem oſtendimus loco: Poſt prælium, inquit, Monlerinum, delecti ſunt complures egregiè cordati & prudentes viri, qui boni publici curatores eſſent: quemadmodum inter regem & ſupradictos Proceres conuenerat: primúſque in eo numero fuit Comes Dunenſis. qui primus diſceſſionis illius auctor fuerat. Hæc illi. Erat autem (vt ſuperius dictum eſt) antiquæ conſuetudinis, poſtquam Eccleſiaſticorum opes in tantam potentiam excreuerant, vt populus in tres ordines deſcriberetur, quorum vnum Eccleſiaſtici obtinerent: cúmque Reip. curatores conſtituerentur, duodeni ex vnoquoque ordine deligerentur. Itaque in eo concilio conſtitutum fuit, vt XXXVI. Reipublicæ curatores crearentur, qui communi conſilio publicis incommodis mederentur. Qua de re Monſtrelletus vol. 4. fol. 150. ita ſcribit: Principio decretum eſt, vt ad Rempub. conſtituendam, plebémque tributis & detrimentis ſubleuādam XXXVI. viri auctoritate regia deligerentur: duodeni ex clero, totidem ex equitibus, & totidem iuris & iuſtitiæ periti: quibus poteſtas permitteretur videndi, quibus vitiis atque incommodis regnum laboraret, iiſque vitiis remedium adhibendi: fidémque rex regali dicto promiſſóque dedit (ad verbum, Et promiſit rex in verbo regis) ratum ſe habiturum, quicquid illi XXXVI. viri conſtituerent. Hæc Monſtrelletus: Cui Oliuerius Lamarcius Belga, in hiſtoriæ ſuæ cap. 35. totidem prope verbis ſubſcribit, eundémque XXXVI. Curatorum Reipubl. numerum prodit: ſimúlque aſcribit, cùm rex ei dicto promiſſóque non ſtetiſſet, fidémque publicam & publicè iuratam violaſſet, miſerrimum in Gallia bellum exarſiſſe, quod annos propè XIII. durauit, & ita regis periurium cùm ipſius infamia, tum etiam populi pernicie expiatum eſſe. Vtcunque ſit perſpicuum eſt, nondum centeſimum annum abiiſſe, ex quo Francogalliæ libertas, ſolenníſque Concilij auctoritas vigebat: & vigebat aduerſus regem, neque ætate, neque animo imbecillum:

A ſed & iam annorum XL. maiorem, & tanta ingenij magnitudine præditum, quantam nunquam in vllo rege noſtro fuiſſe conſtat. Vt facilè intelligatur, Remp. noſtram libertate fundatam & ſtabilitam annos amplius centum & mille ſtatum illum ſuum liberum & ſacroſanctum, retinuiſſe. Neque verò præclarum hac de re Philippi Cominæi clariſſimi viri & ornatiſſimi hiſtorici elogium prætermittendum videtur: qui lib. Hiſt. 5. cap. 18. in hanc ſcribit ſententiam, quam ad verbum conuertemus. B Quare vt inſtituto ſermone pergamus, ecquis eſt in orbe terrarū Rex, aut Princeps, cui ius ſit tributum vnius teruncij ſubiectis ſuis ſine ipſorum conſenſu & voluntate imponere? niſi violētia & tyrannide vti velit. At enim (dixerit aliquis) poteſt tempus incidere, cùm publicum populi cōcilium expectandum non eſt: neque tantam moram res patitur. Sanè in bello ſuſcipiendo nihil tanta celeritate eſt opus. ſatis ad eam rem temporis ſuppeditat. C Addo etiam illud, cùm Reges & Principes bellum ciuiū ſuorum conſenſu ſuſcipiunt, multo & potentiores ſunt, & hoſtibus ſuis formidabiliores, Et rurſus aliquantò poſt: Regem Galliæ minimè omnium decet vti verbis: Habeo poteſtatem exigendi à meis ciuibus, quantum mihi libet. Nā neque ipſe, neque quiſquam alius eam poteſtatem habet. Qui verò his vtuntur verbis, nullum ei honorem tribuunt: neque illius auctoritatem & exiſtimationem apud exteras D nationes augent. verùm ex contrario, terrorem finitimis iniiciunt; qui nulla cōditione dominatum illius ſubire vellent. At ſi rex noſter, aut ij qui potentiam eius prædicant, ita loquerentur: Habeo ſubiectos ita manſuetos & obſequentes, vt nihil eorum quæ imperio facere detrectent, neque quiſquam Princeps ſubiectos habet æquè obſequentes, quíque calamitatum & incommodorum ſuorum faciliùs obliuiſcantur: hæc oratio magnæ illi laudi, atque ornamento eſſet. E Verùm illa regem non decet: Exigo, quantum volo: eiúſque rei poteſtatem habeo, quam mihi conſeruatam volo. Rex Carolus quintus hac oratione non vtebatur. Neque ſanè regem vllum noſtrum illis vtentem verbis audiui: ſed quoſdam ipſorum comites & miniſtros: qui ſibi bonam regibus nauare operam videbantur. Verùm meo iudicio aduerſus illos peccabant: & tantum aſſentandi cauſſa ita loquebantur: neque ſatis quid dicerent, conſiderabant. Atque vt certius F manſueti Gallorum ingenij argumentum proferamus, conſideremus concilium trium Ordinum Turonibus, poſt regis noſtri Ludouici XI. exceſſum, habitum: anno nimirum 1484. Exiſtimari per id tempus poterat, bonū illum Ordinum conuentum periculoſum eſſe. dicebántque neſcio qui, non magni pretij homines, ſæpiúſque poſt id tempus dixerunt, crimen eſſe læſæ maieſtatis, ſiquis de trium Ordinum concilio conuocando verbo faciat. Id enim ad minuen- G dam regis auctoritatem pertinere. Verùm illi ipſi ſunt, qui crimen illud aduerſus Deum, & regem & Remp. committunt. Neque verba eiuſmodi aliis proſunt, quàm iis, qui nullo ſuo merito gradus honorum & dignitatum obtinent: neque ad illos obtinendos ſunt idonei: ſed aſſentari & ſeruire auribus didicerunt, & nugato-

riis de rebus verba facere : magnóſque conuentus hominum reformidant, ne quales ſunt, tales agnoſcantur: eorúmque opera vituperētur. Hæc ad verbum Cominæus. Budæus verò libro de Aſſe IIII. ſic ſcribit : Quare, ſi moribus iam noſtris, qui rerum ſummam tenent, tenebúntque in poſterum, IN DISQVISITIONEM CONVENTVVM aliquando vocentur, nonnulli ſæpe qui ſeſe naſutos videri volũt, haud dubie (quod aiunt) apprime ſimi, atque ea parte deformes ab omnibus cernerentur. Hæc Budæus : circiter illud tempus, quo Rex Franciſcus primus ex Hiſpania (quo captiuus abductus fuerat) reuerſus, vt redẽptionis ſuæ nomine pecuniam conficeret, tributum Ordinibus ſui Regni non pro ſuo iure imperauit, ſed (vt auctores omnes affirmant) ab iis bona ſiue gratia, ſiue venia impetrauit. qua de re Nic. Boerius Deciſ. CXXVI. ita ſcribit : Anno Domini CIϽIϽXXVII. Princeps noſter in menſe Decemb. conuocauit prelatos, nec non nobiles de eius ſanguine, & alios regni ſui, & ex quolibet Parlamento vnum præſidentem, & duos conſiliarios. qui omnes ita REGI ANNVERVNT TALLIAM, VSQVE AD SVMMAM DVORVM MILLIONVM, pro redemptione ſua, imponere & leuare poſſe.

Regem Francogalliæ in ſuo regno dominationem habere certo iure certíſque legibus circumſcriptam.

CAP. XXIII.

SATIS igitur demonſtratum eſſe arbitramur, Regibus Frãcogalliæ non immenſam atque infinitam poteſtatem à ſuis ciuibus permiſſam fuiſſe : vt legibus omnibus ſoluti dici poſſint : ſed eos certis legibus & pactionibus obligatos eſſe ; quarum primam ac ſummam hanc fuiſſe oſtendimus : Vt publici Concilij auctoritatem ſanctam inuiolatámque ſeruarent : eúmque conuentum, quoties vtilitas Reip. poſtularet, ſua præſentia concelebrarent. Ac leges quidem quibus Reges aſtrictos eſſe conſtat, permultæ ſunt. Verùm nos eas ſolas de quibus nemo niſi amentiſſimus, nemo niſi patriæ, parentum ac liberorum ſuorum hoſtis ambigit, vt quæque memoratu dignæ videbuntur, exponemus. Prima igitur hæc eſto : Vt ne quid quod ad ſtatum Reip. in vniuerſum pertineat, Regi ſine publici Concilij auctoritate ſtatuere liceat : cuius rei cum antea certiſſima teſtimonia protulimus, tum etiam expreſſiſſimum & euidentiſſimum vſque ad hãc ætatem noſtram veſtigium illud manet, quòd ſenatus Pariſienſis, qui veteris illius Parlamenti auctoritatem ſibi magna ex parte aſciuit, nullas Regis conſtitutiones, nulla edicta rata eſſe patitur, niſi quæ apud ſe pro conſilio cognita, & conſiliariorum ſuorum ſententiis comprobata fuerint : vt non incommodè dici poſſit, ſimilem hoc quidem in genere videri Senatus illius auctoritatem veterum Tribunorum plebis poteſtati, quos Val. Maximus ſcribit, in veſtibulo Senatus expectare ſolitos, dum ad ſe decreta eius ordinis afferrentur, qui ipſi pro concilio cognoſcerent : vt ſi plebi vtilia viderentur, literam T quaſi aſſen-

A ſus ſui notam atque indicem ſubſcriberent : ſin minus, vetarent, atque intercederent. quãquam Budæus, vir doctiſſimus, aliunde ſimilitudinem ſumit : ſicuti populo R. (inquit) ſciſcẽte aliquid, Senatum auctorem fieri oportebat, quod nunc verbo Græco *Homologare* dicimus, ita Principum noſtrorum conſtitutionibus, vt vim ſanctionum habeant, huiuſmodi actis ad Remp. pertinẽtibus auctorem Curiam fieri hodie neceſſe eſt, eáſque in curia promulgari. Et paulo

B poſt : In hac curia præfecti prouinciarum ac iuridici, quos Balliuos, Seneſchallos, & huiuſmodi nominibus vocamus, in leges iurare ſoleat. In huius acta referri diplomata, regiáq; beneficia ſolent, vt perpetua eſſe poſſint, ac nunquam antiquabilia. Huius auctoritate rata irritáve Principum acta, ne ipſis quidem recuſantibus, fiunt. vna hæc curia eſt, à qua ſibi ius dari Principes (legibus ſoluti) ciuili animo ferunt : quam auctorem fieri ſacrandis promulgandíſque ſanctioni-

C bus ſuis volunt. Cuius concilij cenſuræ conſtitutiones ſuas eximi, edictáque ſua nolint, imò eius decretis acta ſua conſecrari æternitati velint. Hęc Budæus. Aut igitur hãc ſibi poteſtatem Senatus ille tyrannicè vſurpauit, vt Regiis edictis atque imperiis intercederet : quod certe credibile non eſt : aut illud fateamur neceſſe eſt, Regibus non liberam & infinitam rerum omnium poteſtatem permiſſam antiquitus fuiſſe, quod etiam Auffrerius, Boerius, Montanius,

D Chaſſanæus aliíque ſummæ apud Gallos auctoritatis pragmatici, vna voce, ſine vlla varietate atteſtantur.

Age, reliquas leges regias videamus : atque hanc in primis, Vt Regi ius nõ ſit neque filium adoptare, neque de ſuo regno, vel inter viuos, vel per teſtamentũ diſponere : ſed in regni ſucceſſione maiorum inſtituta & antiqua cõſuetudo ſeruetur. Nam Ioannes de terra rubea tracta. I. conclu. 9. ita ſcribit : Reges Franciæ non po-

E tuerũt vnquã, neque poſſet Rex modernus facere teſtamentum de regno, nec primogenitum aut alterum heredem facere in illo. Item, adeo ex vi cõſuetudinis in regno Franciæ ſucceditur, quòd ſicut nec ex voluntate diſpoſitiua, & teſtamentaria regis ſucceſſio defertur eius ſucceſſori, nec deferri poteſt : ſic nec ex tacita voluntate eius ab inteſtato diſpoſitiua ei ſuccedi poteſt : ſed ſolum Conſuetudo ſuccedenti defert regnum. Hæc Terrirubrius. Cuius ſentẽtiam cum

F omnis comprobat antiquitas, tũ vero vel maxime hiſtoria hæc memorabilis, quam ſubiũgam. Anno CIϽCCCCXX. cùm Rex Carolus VI. Hẽrico Angliæ Regi ſuum regnũ mortis cauſſa donaſſet, eúmque ſibi ſucceſſorem deſignaſſet, repẽtè populus ad publicum gentis conciliũ prouocauit : in quo ſumma omniũ conſenſione pronuntiatũ eſt, donationẽ illam ipſo iure nullam, inutilem atque irritã fuiſſe : neque Regi Galliæ fas eſſe, vllam ſui regni partem ſine publico gentis

G ſuæ conſenſu alienare. cuius rei auctores ſunt Enguer. Monſtrel. cap. hiſt. 225. & aliis inſeqq. itémque Guill. Benedict. in cap. Raynut. in verb. nume. 188. Cum Carolus ſextus, inquit, ex matrimonio iuſto filium haberet, cui regnum debebatur, non potuit Regem Angliæ adoptare in filium, in præiudicium filij ſui legitimi, & naturalis

naturalis: nec adoptio valuit, nec tenuit: quinimo regnum dicto Carolo ſeptimo delatum fuit. Item in verb. In eodem teſtamento: num. 151. Ex quibus, inquit, confutatur, & penitus confunditur, vt ipſo iure nihil valuerit ille tractatus pacis, quem Angli prætendunt paſſatum fuiſſe inter Carolum ſextum, Francorum regem, & Henricum quintum, Regem Angliæ, per quem dictus Carolus dominā Catharinam filiam ſuam nuptui dedit præfato Henrico, eúmque ſibi adoptauit in filium: nec non ſine proceribus ſolus exiſtens declarauit coronam Franciæ eidem pertinere, & poſt ſui deceſſum totum Franciæ regnum ad ipſum peruenturum. Sed dictus tractatus à proceribus regni reprobatus fuit, qui Carolum eius filiū vngere & coronari fecerunt. Hæc Bened. Secunda igitur Regni Francogalliæ illa lex eſto. Deinceps tertiam videamus, quam eſſe conſtat huiuſmodi: Vt rege mortuo regni hereditas filio ipſius natu maximo deferatur, neque regi vel natu minorem maiori anteferre, vel alium ſibi ſucceſſorem inſtituere liceat. Cuius hæc ratio eſt certiſſima: quoniam parentes ea demum adimere ſuis liberis poſſunt, quæ ab ipſis proficiſcuntur: quæ vero vel natura, vel lege atque inſtitutis maiorum iis addicta ſunt, in iis parentes ius nullum habent. l. ſi arrogator. 22. D. de arrogat. l. 3. D. de interd. & releg. Filius autem natu maximus ſuitatem & ſpem hereditatis, non parentis ſed legis communis beneficio adeptus eſt: neque illam ſuo patri acceptam ferre debet, ſed legibus atque inſtitutis maiorum. itaque rectiſſime Doctores omnes vno conſenſu affirmant, Regem Francorum non poſſe auferre primogenito ius primogenituræ, ſiue ſpem regni, & dare ſecundo genito, vel alteri. Ioan. Andr. in capit. licet, de voto Bald. de prohib. feud. alien. per Frid. §. illud. Panorm. conſil. 3. nitar. in præſenti, libr. 2. Iaſon in l. nemo poteſt, De legat. 1. Bald. in cap. 1. De feud. March. ducat. ſed præcipuè Ioan. Terrirubius tract. 1. concl. 9. vbi ſic ſcribit: Reges Franciæ nunquam conſueuerunt de regno teſtari, ſed ſolum ex vi conſuetudinis defertur ſucceſſio primogenitis maribus ex linea recta eorum, quibus ſucceditur: & illa deſinente ſuccedunt mares tranſuerſales iuxta gradus prærogatiuam. Item, concl. 9. 10. 11. & 12 vbi ſic loquitur: In regno Franciæ non habetur ſucceſſio hereditaria ſiue patrimonialis: ſed ſimplex ſucceſſio, ſiue ſubrogatio primogeniti, vel proximioris agnati, cui regnum debetur ex ſola lege vel conſuetudine regni, à qua ſola ius accipit & non à patre vel alio prædeceſſore & ſic ius primogenituræ, quantum ad tale regnum non habetur à patre, ſed à lege regni: vnde nec eſt hereditarium, nec patrimoniale, ſed mero iure filiationis, vel ſanguinis competit. Ita quod non poſſet Rex de regno teſtari, etiam primogenitum, vel proximiorem, cui regnum debetur, inſtituendo: quia nullo modo poſſet inſtitutus capere regnum vi teſtamenti, vel alterius diſpoſitionis paternæ, quæ non valuit: ſed ſolum virtute legis immutabilis regni, à qua vocatur. Et in eandem ſententiam Guill. Benedict. in capit. Raynutius, in verb. In eodem teſtamento: numer. 148. ita ſcribit: Natura regni Franciæ, inquit, requirit, & exigit, ne de eo fiant

A teſtamenta, legata, vel aliæ diſpoſitionis. Vnde Ioan. de terra rub. in quodam libro, quem intitulauit Vinea Eccleſiæ, tract. 1. quæſt. 9. concludit, dicens, quia regnum Franciæ debetur primogenito ex ſola regni conſuetudine, nūquam conſueuerūt Reges de ipſo regno teſtari: quod vi & medio conſuetudinis defertur primogenito. Nam Reges Franciæ nunquam potuerunt, neque poſſet Carolus octauus Rex noſter modernus teſtamentū facere de regno, etiam heredem inſtituendo dominum Delphinum eius B primogenitum. quia regnum Franciæ non debetur primogenito, ex ſucceſſione teſtamentaria, vel ab inteſtato, ſed ſolum ex lege & conſuetudine regni. Igitur Rex ipſum dare non poteſt primogenito, neque auferre per alienationes inter viuos, aut teſtamenta, aut debita voluntaria, aut legata aut exheredationem, ex cauſſa: quia primogenitus Franciæ non habet regnum à patre, ſed ab ipſa regni lege & conſuetudine. Et ſic pater poteſtatem non habet ipſum grauare: C & de tali dignitate teſtamento diſponi non poteſt, vel alius in præiudicium primogeniti, qui cùm ius illud habeat, non patris iudicio, ſed legis beneficio, per eum grauari non poteſt, à quo beneficium non habet, nec commodum ſentit. Hæc ad verbum Bened. Sequitur quarta lex regni, de qua tamen ſuperius cap. 10. diſſeruimus. Ne virgo, néve mulier ad regni hereditatem admittatur, ſed agnatus defuncto Regi proximus, quamuis gradus fœmina poſterior, D ei tamen præferatur. qua de lege nobilis Pragmaticus Iacob. Petr. in ſua Pract. capit. 63. ita ſcribit: Carolo qui rex Franciæ & Nauarre fuerat mortuo, filia Ludouici, ſui quondam fratris ſucceſſit in regno Nauarræ. quia illud regnum venerat per fœminam: ſed in regno Franciæ non ſucceſſit: quia non admittitur fœmina, quamdiu maſculus de genere inuenitur. Succeſſit ergo Philippus filius Caroli, qui erat ei in quarto gradu: quamuis dicta fratris filia tantum eſſet in E tertio. Idem Guill. Bened. in verb. duas habens, numer. 78. Vnde conſtat, inquit, neque filias, neque maſculos ex ipſis deſcendentes in regno Franciæ ſecundum ipſius leges & conſuetudinem ſuccedere, quinimo liberis maſculis non exiſtentibus reliqui parentes & conſanguinei in regno ſuccederent, ſeruata gradus prærogatiua. Hæc Bened. quæ multo copioſius confirmat numer. 119. & 120. Item Coſm. Guim. in procemio pragmat. ſanct. vbi ſic ſcribit: Reg- F num Franciæ eſt ita nobile, & clarum, quod in eo nunquam ſuccedit fœmina, licet bene in regno Nauarræ. & huiuſmodi quæſtio orta fuit poſt mortem Philippi Pulchri, Regis Francorum, qui habuit vnam filiam, nomine Iſabellam, & tres filios: dictam Iſabellam duxit in vxorem Eduardus Rex Angliæ, ex qua habuit vnum filium, qui ſimiliter dictus eſt Eduardus, qui ſucceſſit in regno Angliæ, defuncto dicto Philippo. Tres eius filij fuerunt reges Franciæ ſigilla- G tim: qui tandem deceſſerunt ſine liberis: quibus ſucceſſit in regno Franciæ Philippus, filius Caroli de Valeſio, fratris dicti Philippi, de conſenſu & approbatione XII. Parium Franciæ, qui noluerunt dare regnum dictæ Iſabellæ, Reginæ Angliæ, nec filio eius Eduardo: vnde ortæ ſunt

magnæ guerræ, inter Reges Angliæ & Franciæ, & iniuſtè. quia ſicut filia Regis non ſuccedit in regno Francorum, ita nec natus ex ea. §. hoc autem. qui feud. dar. poſſ. De gradib. ſucceſſ. in feud. cap. 1. §. ad filias. Excluſo enim aſcendente, excluduntur deſcendentes ex perſona aſcendentis. l. fin. C. de natur. lib. l. ſi viua, C. de bon. matern. Ideo non potuit d. Eduardus filius d. Iſabellæ prætendere aliquod ius in regno Franciæ: dicit Bald. in repet. l. 1. C. de ſumma trinit. Sed nemo vberius hãc hiſtoriam exponit, quam Claudius Seyſſellus, archiepiſc. Taurin. in lib. de lege Salica: vbi vtriuſque Regis Angliæ & Franciæ iuſta copioſe exponit: & ad extremum publici concilij, ſiue trium ſtatuum iudicium ſubiungit. Sed nos hac de re paullo copioſius in libello De iure ſucceſſ. regiæ diſſeruimus.

Quinta lex ad Regis domanium pertinet de qua ſuperius ſuo loco commemorauimus. Ne videlicet Regi ius ſit, vllam domanij ſui partem ſine publici Concilij auctoritate alienare; quippe, quod ei ad tuendam tantum regiam dignitatem fruendum datum eſt vt parem in eo poteſtatem habeat, atque marito in vxoris dote conceditur. Itaque anno CIↃCCCXCIX. cum Rex Carolus VI. Comiti Sampaulino particulam quandam ſui domanij ſiue donaſſet, ſiue alia ex cauſſa ceſſiſſet, Senatus Pariſienſis pro vetere veteris Parlamenti iure interceſſit: ac pronuntiauit alienationem regij dominij nullius eſſe momẽti, niſi cuius auctor Senatus ille Pariſienſis fuiſſet. quod decretum Paponius inter Areſta ſua retulit. lib. 5. tit. 10. vbi alia complura generis eiuſdem Senatuſconſulta commemorat: quibus omnibus definitum hoc ius eſt, Alienationem dominij à Rege, ſine cauſſa in illo Senatu cognita & probata, factam, ipſo iure nullam eſſe. qua in cognitione hæc potiſſimum exquiruntur: An non aliunde confici pecunia poſſit? ecqua neceſſitas vrgeat? an pretium ſit idoneũ? & auctione cõſtituta ſummum illud ac poſtremum oblatum. Sed operæpretium eſt Claudij Seyſſellij teſtimonium in hanc rem exponere: cuius verba ex lib. de monarch. Franc. 1. cap. 10. ſic conuertimus. Tertium frenum, quo Reges Franciæ coercentur eſt politia, hoc eſt inſtituta & mores regni multas per ætates comprobati, & longinqua conſuetudine retenti: quorum abrogationem non ſuſcipiunt: & ſi forte ſuſciperent, fruſtra id tentarent: quoniam eorum imperio non pareretur: quod vel ex dominio & patrimonio regali cognoſci licet, cuius alienandi ius, ſine cauſſis magnis & neceſſariis, non habent, quas cauſſas cognoſci & probari oportet in cõſilio & curia parlamenti & Rationalium: qua in cognitione ita caute & diligenter, tantaq; cum diſquiſitione proceditur, vt pauci admodum reperiantur, qui eiuſmodi alienationes expetant. Etſi autem Reges ius habent diſponendi de fructibus & redditibus regni pro ſuo arbitrio, quandiu regni adminiſtrationem obtinent: tamen ratio ſumptuum tum ordinariorum tum extraordinariorum ad Rationalium curiam & notionem reuocatur. Hi rationales ſumptus illos regios, ſi inconſultè facti videntur, coercent. Quæ ſanè lex Reipub. perquam vtilis eſt, ad Regij

A dominij conſeruationem. quia tum demum ad tributa & indictiones extraordinarias, quibus plebs oneratur, decurri tanquam ad ſubſidium ſolet, cùm illud dominium regium exhauſtum eſt: vt omittam, quod hac præclara Regni lege nimia Principis liberalitas quæ ad prodigalitatem accedit, coercetur. Hæc Seyſſellus. ſed lib. 11. cap. 11. inſuper hæc addit: Iterum dico: Regem non poſſe gratius obſequium Deo præſtare, aut ſuorum ciuium vtilitati, aut ſuæ dignitati

B atque exiſtimationi melius conſulere, quam illas Regni leges obſeruando. Tum enim boni & chriſtianiſſimi Regis & Patris patriæ cognomẽtum acquirit: ceteráque omnia nomina, quæ ſibi magnus aliquis & glorioſus Princeps poteſt acquirere. Ex contrario verò ſimulátq; limites & fines illos ſibi præſcriptos egreditur, & volũtate pro ratione vti inſtituit, habetur ac numeratur improbus, tyrannus, crudelis, & intolerandus, quibus de cauſſis in Dei & ciuium ſuorũ

C odium incurrit. Hactenus Seyſſellus Taurinenſis Archiepiſcopus, & Regis Ludouici XII. intimus conſiliarius. In eandem que ſententiam, de Rege Frãciæ, cui nõ licet vrbes Regni ſui alienare, ſcribũt Hoſti. & Io. Andr. in c. dilecti. De maior. & obed. Martin. Laud. in trac. de cõfœd. q. 13. Sexta Regni lex numerari hæc poteſt, Vt Regi abolendi criminis & capitalis pœnæ, ſine parlamenti auctoritate, remittendæ ius non ſit. In hoc regno, inquit Boerius, criminoſus deferens lite-

D ras remiſſionis aut abolitionis, ſiue pardonij, debet incarcerari, & ſuas literas offerre Parlamento, &c. Hæc ille Deciſ. Burdegal. 65. Septima eſt, Vt Regi non liceat magiſtratũ aliquẽ Regni, ſiue Reip. Franciçæ, niſi cauſſa in Parium cõſilio cognita & probata, exauctorare. Quæ lex ita paſſim tota Gallia nota & decantata eſt, vt teſtimonij non egeat. Octaua Regni lex numerari hæc poteſt. De Regi ſine publici concilij auctoritate monetæ mutãdæ ius ſit. Nam Guill. Budęus lib.

E de Aſſe 3. & 5. teſtatur ex antiquis omnibus quæ viderat monimẽtis conſtare rei nummariæ ius, hoc eſt poteſtatis nummorum vel augendæ vel imminuendæ ſemper penes populum fuiſſe. Quinetiã Carol. Molin. diligẽtiſſimus monetalium ratiociniorum inueſtigator, extremo commentario de contract. & vſur. ſcribit ſe in archiuis parlamenti & monetaliũ pręfectorũ quãplurimas leges Frãcicas reperiſſe, quibus ſancitum erat, ne qua rei nummariæ mutatio ſine populi

F conſenſu fieret: ſempérq; in eiuſmodi mutationibus populi conſenſum (quippe cuius plurimi intererat) interueniſſe. quemadmodum à Iuriſconſultis dici ſolet. Quorum quid fieri intereſt, eorum in eo negotio gerendo requiritur aſſenſus: vel hoc modo, quod aliquos tangit, debet ab iis approbari. Quinetiã Hoſtienſis Canoniſta celebris & magnæ inter ſuos auctoritatis, in ſumma de cenſibus, ita ſcribit. Quęritur, nũquid Rex Franciæ habeat priuilegium concedendi pedagia, vel mutandi nouam monetam. Reſpondeo,

G ſicut Papa in ſimili quæſtione, ſic videretur aliquibus. c. per venerabilem, qui fil. ſint legit. Mihi verò non videtur niſi populus ei poteſtatem illam dederit: quæ & Imperatori data eſt. argu. l. 2. §. deinde, D. de orig. iur.

An

An mulieres, non vt ab hereditate Regni, ſic ab eius procuratione, Francogallico iure, arceantur.

CAP. XXIIII.

SED quoniam de regni procuratione & ſumma Reip. adminiſtrandæ inſtituta diſputatio eſt, non prętereunda quęſtio videtur, An mulieres non vt ab hereditate Regni, ſic etiam ab eius procuratione arceãtur. Primùm autem illud apertè teſtatum volumus nos neque de Romanorum, neque de aliarum gentium iure, ſed tantùm de huius noſtræ Francogalliæ inſtitutis diſſerere. Nam, vt notum omnibus eſt, Romanorũ inſtitutis mulieres propter infirmitatem conſilij in perpetua tutorum poteſtate fuiſſe, atque ab omnibus non modò publicis, verùm etiã ciuilibus negotiis excluſas eſſe: ita nonnullis aliis in gentibus mulieres ſummam imperij vetuſtis moribus obtinent. Britãni ſexum in imperiis non diſcernũt.: inquit Tacitus in Agric. vita. Hoc igitur conſtituto, & teſtificatione noſtra planè ac dilucidè propoſita, deinceps ad quæſtionem accedamus. Nam ei cauſſam præbuiſſe ſuperiorum aliquot temporum exempla videntur: quibus conſtat, Regnum Francogalliæ à Reginis, præſertim viduis, & regum vel puerorum vel abſentium matribus adminiſtratum fuiſſe. In quibus haud. ſcio an vllum ad muliebrem audaciam inſignius commemorari poſſit, quàm illud reginę Blãcę Ludouici Tranſmarini matris, de qua poſterius dicemus: quæ Rege filio in Africã ad bellũ gerẽdum profecto ſummam ſibi poteſtatem non modo in Reip. ſed etiam in Eccleſiarum & Epiſcopatuum adminiſtratione aſciuit: quemadmodum ex veteribus quibuſdam monimentis nuper in lucem editis cognoſci poteſt: *Nos chariſſimæ Dominę noſtræ & matri Reginæ cõceſſimus, & voluimus, quòd ipſa in hac noſtra peregrinationis abſentia plenariam habeat poteſtatem recipiendi & attrahendi ad regni noſtri negotia, quos ſibi placuerit, & amouendi quos viderit amouendos: Baillinos etiam inſtituere valeat, caſtellanos, foreſtarios, & alios in ſeruitium noſtrum & regni noſtri miniſtros ponere & amouere: dignitates etiam & beneficia eccleſiaſtica vacantia conferre, fidelitates Epiſcoporum & Abbatum recipere, & eis regalia reſtituere, & eligendi licentiam dare capitulis & conuentibus vice noſtra.* Ex contrario tamen pugnat primùm ratio diſputandi vſitata, vt cui per ſe Reginam eſſe ius non eſt, eidem regendi ius ac poteſtas non ſit. Per ſe autem Reginam eſſe mulierem non poſſe, neque Regni hereditatem ei ex ea ve prognatis deferri: ſed ſi Reginæ appellantur, per accidens, & propter Reges maritos id fieri: ſuperiùs ex antiquis MCC. annorum monimentis demonſtratum eſt. Eo accedit, quod ſuperius docuimus, quemadmodum omnis creandorum regum poteſtas penes publicum concilium erat: ita curatoris Reip. ſiue moderatoris diligendi ius ſummum penes idem Concilium fuiſſe. Quinetiam creatis regibus, tamen ſummam imperij adminiſtrandi poteſtatem ab eodem Concilio retentam fuiſſe: ne-

A que centeſimum adhuc exiſſe annum cùm regnante Ludouico XI. quamtumuis vafro & callido, XXXVI. Reipub. curatores, vt ſup. diximus, tanquam Ephori, ab eodem Concilio conſtituti ſunt. Quòd ſi maiorum noſtrorum auctoritatem quærimus, exſtat inſignis apud Aimoin. lib. 4. c. 1. vbi de Brunechilde, Regina matre Childeberti regis commemorans ita loquitur: Simul, inquit, quia Brunechildis ſummam regni ſoli-

B citudinem ſibi reſeruare velle intelligebatur, & primates Franciæ tanto tempore fœmineo dominatui dedignabantur ſubiici, &c. itaque Franc. Connanus Senator Pariſienſis lib. 1. cap. 1. cap. 8. Quod Panormitanus putat (inquit) Reginis more noſtro ius eſſe in Gallos multũ fallitur. nulla enim gẽs minus paſſa eſt fœminarum imperium, cum lex Saliorum, id eſt Gallorum, eas regni ſucceſſione excludat. Itaque videmus Reginas viro mortuo redigi fere in ordi-

C nem: ſic vt ne vmbram quidem Regiæ dignitatis retineant. Hæc Connanus. Et profecto ita eſt, vt ſi quando regni procurationem apud maiores noſtros mulieres adeptæ ſunt, ſemper eas res miras in Rep. noſtra tragœdias, ſumma denique miſeriarum incendia excitarit. Cuius rei non alienum videtur exempla quædam proponere. Dominata eſt quondam Chrotildis, Regina, mater Childeberti & Clotarij regum quæ cùm alterius filij nomine Clodomeris

D demortui filios inſano quodam amore proſequeretur, ſummam contentionem adhibuit, vt nepotes remotis filiis in regiam dignitatem peducerentur. Itaque capillitium eorum, pro eo inſtituto de quo ſuperiùs diximus, ſumma cum cura & diligentia nutriebat. Cuius rei Reges fratres certiores facti, confeſtim Arcadium quendam ad eam miſerũt, qui nudum gladium ſimúlque forcipem ei oſtentans, optionem illi faceret, vtrum illorum nepotum ſuorum ca-

E piti admoueri mallet. At illa, inquit Gregorius Turon. nimium felle commota, præcipuè cum gladium cerneret euaginatum ac forcipem, amaritudine præuenta, reſpondit: Satius mihi eſt, ſi ad regnum non eriguntur, mortuos eos videre, quàm tonſos. Ita nepos vterque in ipſius conſpectu interfectus eſt. Auctores eodem Gregor. lib. 3. cap. 18. vbi tamen ſubiungit, Reginam hanc liberalitatibus & donationibus in monaſteria collatis plebis & vulgi beneuolẽ-

F tiam conciliaſſe. Date frenos (inquiebat Cato) impotenti naturæ, & indomito animali, & ſperate ipſas modum licentiæ facturas. Quid? quàm effrenatum illud fuit animal, illa, inquam Theodorici Regis filia, natione Itala, quæ ſerui ſui amore inſana, vbi matris iuſſu illum interfectum cognouit, per ſpeciem reconciliatæ cum matre gratiæ ſacramentum ſed dominicæ cœnæ cum illa communicare velle oſtendit, venenóque in calicem infuſo

G impietate ſimul & crudelitate nefaria matrem ſuſtulit. Verba Gregorij Turonenſis lib. 3. c. 31. hæc ſunt: Erant ſub Ariana ſecta viuentes: & quia conſuetudo eorum eſt, vt ad altarium venientes de alio calice Reges communicent, & de alio populus minor (notanda conſuetudo calicis cum plebe communicati (ve-

confeſtim multis ex partibus Proceres aduolarunt, Regémque obſidere cœperunt: non lædendi (inquit Ionuillæus) aut violandi illius conſilio: ſed (vt idem teſtatur) vt eum à matris poteſtate abducerent. Quare ad illam perlata, quæ tum Lutetiæ permanſerat, celeriter armari Pariſienſes, & Stampas proficiſci iubet. Vix ex copiæ Montlerium peruenerant, cùm Rex obſidione liberatus, ad eos accedit: Lutetiámque vnà cum ipſis reuertitur. Vbi ſe Philippus domeſticis copiis minùs inſtructum animaduertit, Reginam Cypri, quæ in regno controuerſiam quandam habebat, ſubſidio acceſſit. Hæc magnis copiis in Campaniam ingreſſa, latè regionem illam populatur. Blanca nihilominus in ſententia permanet. Itaque Anglorum auxilium Proceres ad extremum in Regni fines introducunt. Hi magnis incommodis Aquitaniam, ceteráſque maritimas regiones afficiunt: quæ incommoda omnia ex Reginæ illius matris impotentia atque ambitione nata fuiſſe, Ionuillæus multis verbis commemorat: c. 6. 7. 8 9. & 10. Et quoniam longè alia de Blancæ ingenio & moribus noſtrorum hominum opinio eſt, propter eorum (vt credi par eſt) qui per ea tempora ſcripſerũt, aſſentationes non prætermittendum videtur, quod idem Ionuillæus ca. 76. commemorat, illam vſque eò filium in poteſtate ſua habuiſſe, vſque adeò illum timidum abiectúmque redegiſſe, vt cùm ipſius vxorem, nurũ ſuam, Margaretam odio haberet, raro admodum Regem cum illa verſari pateretur. Itaque cùm rex iter faceret, Blanca metatorib. imperabat, vt hoſpitium Reginæ ſeparatim à rege aſſignarent, quinetiam ſi quando rex noctu furtim ad coniugem accedebat, tum hoſtiarios in ſpeculis collocabat: & ſi fortè Blancam aduentare intelligerent, tum fuſte canes ab illis cædi imperabat: quorum clamore de ſeſe occultando commoneretur. Quid amplius? Die quodam (inquit Ionuillæus) cùm Regina Margareta è puerperio ægrotaret, Réxque pro amicitia ad illam veniſſet, repente Blanca interuenit. Rex clamore canum admonitus, ſeſe in lectuli angulum abdidit, cortiníſque inuoluit. Illa nihilominus inuentum Regem manu, inſpectantibus omnibus, prehendit, ac ſimul è cubiculo eduxit: Tu hîc, inquiens, nihil agis. Egredere. At puerpera cùm tantam contumeliam acerbius tuliſſet, dolore exanimata eſt: coactíque ſunt cubicularij Regem reuocare, cuius aduentu puerpera recreata eſt, animúmque recepit. Atque hæc quidem Ionuillæus, capite hiſt. 76. totidem propè verbis commemorat. Rurſus aliquot intermiſſis annis dominata eſt Iſabella Caroli VI. dementis vidua. Prius enim quàm Concilij auctoritate Regni procuratio certis ac delectis viris mandari poſſet, multæ ab hominibus ambitioſis contentiones exortæ ſunt. Sexies denique controuerſiæ renouatæ, ſexies interpoſitis pactionibus ſedatæ ſunt. Tandem Iſabella Pariſiis exacta, Carnutum ſe recepit. Ibi Philippum Moruillerium veteratorem nacta, Senatum ſibi, & Prætorem, & Cancellarium Moruillerium illum inſtituit eiuſdémque conſilio Typum regium A (quod Cancellariæ Sigillum vulgò appellant) inſculpi iuſſit, ſuámque in eo imaginem demiſſis brachiis imprimi: cùm in diplomatibus hanc præfatione vteretur: Iſabella Dei gratia Regina Franciæ: quæ propter incommodam Regis valetudinem Regni procurationem obtinet. Verum vbi Reſpub. multis affecta incommodis, ac prope iam ad interitum adducta videretur, publico conſilio Turones a- B mandata eſt: quatuórque illi tutores attributi: qui belluam illam indomitam domi continerent: viderẽtque ne quam rem agere, ac ne literam quidem vllam ſine ipſorum permiſſu ſcribere poſſet. Cuius rei exſtat apud Monſtrelletum copioſa hiſtoria cap. 161. & cap. 168. Multóque vetuſtius eiuſdem ſeueritatis exemplum extat in Placidina Childeberti Regis matre, quam propter impietatem, & nimiam in epiſcopo Quintiano vexando & ec- C cleſiæ pace conturbanda inſaniam, in oppido Cadurco comprehenſam, & rebus omnibus ſpoliatam ac nudatam Franci exilio damnarunt. vt teſtatur Gregor. Turon. libro tertio capite duodecimo.

De parlamentis iuridicialibus.

CAP. XXV.
& vltimum

D

NOMEN Parlamenti (antiqua noſtrorum hominum lingua) collocutionem ſignificat, multorum variis ex locis certum aliquem in locum conuenientium, vt de communibus rebus inter ſe conferant, ac ſermocinentur. Itaque in Chronicis veteribus, ſi quando principes legatíve principum de pace, aut bellicis pactionibus conuenerunt, ſemper condictum illud colloquium, Parla- E menti nomine appellatur. Eadémque ratione publicum ordinum Concilium vetuſta lingua noſtra Parlamentum dicebatur. quod nomen adhuc in Anglia retinetur. Thom. Vvalſingamius in hiſt. Angl. ſub anno 1287. Hoc anno Rex Angliæ in Gallias tranſiens, Ambianos peruenit: & fecit homagium Regi Franciæ, pro terris quas de eo in regno Franciæ tenebat Pariſius: & interfuit parliamento, quod rex Francorum tenuit. Itaque Philipp. Cominæus F lib. 4. c. 1. Rex Angliæ, inquit, tributa ſuæ genti imperandi ius non habet, ſine conſenſu atque auctoritate ſui Parlamenti, quod apud nos Trium ſtatuum Concilium appellatur. Eodémque nomine conuentus ordinum Britanniæ Armoricæ, quandiu gens illa regem proprium habuit, ſemper appellatus eſt: quemadmodum ex illius Annalib. cognoſci licet: multis quidem locis, ſed præſertim lib. 3. vbi Ducis Malicleriei, hoc eſt indocti indocta cum G Frãciæ rege pactio profertur: ex anno MCCXXX. Item Dux in ſignum ſubmiſſionis prædictæ, voluit quòd à ſuo parlamento de cetero appellaretur ad parlamentum Franciæ in duobus tantum caſibus. Et mox: A falſo & prauo iudicio ſui parlamenti Britanniæ appellabitur de cetero ad Franciæ parlamentum. Dicebatur e-

tiam Curia parlaméti trium ſtatuum: vt Stephanus Auferius Burdegalenſis Prætor, nobilis pragmaticus, teſtatur in Commentario ſtyli curiæ Parlamenti. videóque iam ita vſurparum à Ioan. Feraldo Regis Ludouici conſiliario in tract. de iur.reg. Franc.priuileg.vlt. Iudicia ſub ſecuta, inquit, quæ ex regiſtris curiæ parlamenti trium Staruinextraxi. Quinetiam video Bartolum alióſque Doctores Italos hac eadem voce paſſim pro publico regionis alicuius concilio, ſiue comitiis vſurpare. Nam Bartolus in l. 2. C. de legation.lib.10. Pręſes prouincię, inquit, conuocat parlamentũ in prouincia, & in eó proponit quod reſpicit vtilitatem publicam. Et mox: Nota, quòd præſides prouinciarum coadunãt vniuerſale parlamentum prouinciæ: quod intelligo, non quòd omnes de prouincia debeant ad illud ire, ſed de omnibus ciuitatibus deputantur ambaſiatores, qui ciuitatem repræſentant. Et in eandem l. Ioan. de Platea: Vbi ſuper aliquo, inquit, prouidendum eſt pro vtilitate totius prouinciæ, debet congregari generale cõcilium ſeu parlamentum: nó quod omnes de prouincia vadant: ſed de qualibet ciuitate aliqui ambaſiatores vel ſyndici, qui totam ciuitatem repræſentent. in quo concilio ſeu parlamẽto petitur proponi ſanum & vtile conſilium. Item Lucas de Penna: Modus proponendi in cõſilio generali, ſeu parlamento eſt, vt petatur proponi ſanum & vtile conſilium. Budæus autem in Pandect. Nihilò ſecius (inquit) curiæ Pariſienſis originem à conuentibus iuridicis manaſſe, haud dubia coniectura crediderim: quibus olim Principes intereſſe, præeſſéque ſolebant: quoniam indictiui erant, nec loco, nec tempore ſtati. Vagam enim Parlamenti rationem fuiſſe conſtat, quaſiq; pretorianum Principis concilium. Cùm autem in Gallia noſtra ſummam illam Publici cõcilij auctoritatem imminuere Capeuingij molirentur, & certorum Senatorũ numerum in eius concilij locum ſubſtituere, auguſtum illud parlamenti nomen in illum iudicum conceſſum tranſtulerunt: eíque hanc auctoritatem tribuerunt: primùm vt nulla regia lex, nulla conſtitutio rata eſſet, niſi cuius illi conſiliarij auctores comprobatorésoue fuiſſent: deinde vt nullus tota Gallia magiſtratus, non modò vrbanus, verumetiam militaris eſſet, quem non ab illo conſeſſu inaugurari, & apud eundem in leges iurare oporteret: tum vt ab eorum iudiciis appellandi ius non eſſet: ſed vt eorum decreta rata & fixa eſſent. Is, qui Princeps eſt ſenatus (inquit Connanus libro 1.) cùm ius dicit, nemini, præterquam Regi ipſi, honore ſedendi cedit. quo tamen loco Connanus Cancellarij oblitus eſt, cui Princeps ille ſenatus loco cedit, quaſi (vt Budæus ſcribit) magiſtratuum omnium antiſtiti. Poſtremò quicquid poteſtatis, imperij, auctoritatis penes publicum Concilium & Statuum parlamentum per tot annos fuiſſe docuimus, id totum ferè Senatus ille ſubditițio tributum eſt: in quem reges cooptãdos curabant, quod ad ſuas rationes accommodatos fore iudicabant, eáque tum Curia Parlamenti vocata eſt: vt in Anglico libello, cui titulus eſt *Alearned*. cap. 52. Sunt quippe in regno Franciæ, in curia ibidem ſuprema, quæ Curia Parlamenti vocitatur, proceſſus quidam, qui in ea plus quam triginta annis pependerunt. Et noui ego appellationis cauſſam vnã quę in curia illa agitata fuit iam per decẽ annos, & adhuc veriſimile nõ eſt, eã infra annos, decẽ alios poſſe decidi. Item cap. 48. Omnes aduocati in Francia etiam in curia parlamenti ſolent placitare cauſſas ſuas in lingua Gallica. Quare quibus initiis ac radicibus in tãtam amplitudinem excreuerit, paulisper conſiderandum eſt. Primũ igitur Baſilica regia Lutetiæ opere magnifico extructa eſt, imperio, vt plerique affirmant, regis Ludouici Hutini, quo nomine priſca lingua noſtra Turbulẽtus ſignificatur: vel, vt nõnulli diſputãt, regis Philippi Pulcri, circiter annũ MCCXCIIII. ſtudio certè atque opera Enguerrãtij Marignij, comitis Longueuillij, qui aliquot interiectis annis in patibulo Pariſienſi propter peculatus crimẽ falſum an verum rectè ſuſpenſus eſt. Guaguini autẽ Hiſtorici in Hutini regis vita, verba hæc ſunt: Hic Ludouicus inſtituit Parlamenti Curiam Pariſiis ſtabilem eſſe, & loco non moueri, ne litigatores crebris circuitionibus vexarentur. Hæc ille. Nam quòd nonnulli ad Pipinum vel Carolum Magnum inſtitutum illud referunt, quàm abſurdum id ſit, facilè ex iis quæ mox docebimus, conſtabit. Quinetiam eiuſdem Caroli Magni leges & conſtitutiones complures exſtant, quatũ in nulla neque parlamenti, neque maioris illius Senatus mentio interponitur: ſed tantum ſancitur, vt certis locis forum à Iuridicis agatur, & conuentus habeantur, quæ ille vſitata conſuetudine Placitum, & Mallam appellat. veluti legis Francicæ lib. 4. ca. 35. Vt in anno tria ſolummodo generalia placita obſeruare compellat: niſi fortè quilibet aut accuſatus fuerit, aut alium occupauerit, aut ad teſtimonium perhibendum vocatus fuerit. Multæque aliæ in eandem ſententiam eiuſdem regis leges exſtant, ex quibus de litium paucitate exiſtimare licet. Ac planè veriſſimũ arbitror, quod viduo à nonnullis hominibus noſtris traditum, tantam litiũ, calumniarum, & ſycophantiarum de quibus Philipp · Comin. lib. 6. cap. 6. grauiter conqueſtus ſementẽ factam primùm à Papa Clemẽte v. qui Philippi illius Pulchri tempore Papatus ſedem Auenionem tranſtulit. cumque magna ipſius aulici & pragmatici conſuetudine cum hominibus noſtris implicarentur, ſemina Romanæ artis rabulariæ in mores noſtros ſparſiſſe. Nam Eguinarthus in vita Caroli ſic ſcribit: Cum calciaretur, aut amiciretur, non tantùm amicos admittebat: verumetiam ſi comes palatij litem eſſe aliquam diceret, quæ ſine eius iuſſu definiri non poſſet, ſtatim litigantes introduci iuſſit, & velut pro tribunali ſederet, lite cognita ſententiam dixit. Itaque eiuſdem Caroli Magni in Capitulari hæc lex exſtat: Hoc miſſi noſtri notum faciant comitibus & populo, quòd nos in omni ſeptimana vnum diem ad cauſſas audiendas ſedere volumus. Age, ceteros videamus. Regnauit circiter annum MCCXXX. Ludouicus cognomẽto Diuus: cuius vitam Ioan. Ionuillæus de quo ſuperiùs aliquoties meminimus, conſcripſit. At ex huius commentario quanta per id tempus li-

tium

ex huius commentario quanta per id tempus litium & calumniarum eſſet raritas, vel hinc licet intelligatur; quòd Rex ipſe Ludouicus vel controuerſias diſceptabat, vel diſceptandi negotium nonnullis è ſuo Comitatu mandabat. Itáque capit. 94. ita ſcribit: Solebat, inquit imperare Domino Nellio, Domino Sueſſionenſi, & mihi, vt iudiciis quæ ad portam appellantur, operam daremus. Tum mittebat qui nos ad ſe accerſeret: quærebátque ex nobis, quo ſtatu res eſſet, ecquod eſſet iudicium, quod ſine ipſo exerceri non poſſet. ac ſæpe accidit, vt re per nos ad ipſum delata, litigatores ipſos accerſiri ad ſe imperaret, cauſſamque ex bono & æquo diſceptaret. Sæpenumerò in ſaltum Vicennam animi cauſſa exibat, viridíque in ceſpite ad quercus alicuius radicem conſidens, ſibi nos aſſidere, & ſi quis negotij quid habebat, eum ad ſe vocari iubebat. Quinetiam ipſe clarè pronuntiabat, ſiquis litem & aduerſarium haberet, vt accederet, & iuſta ſua exponeret. Tum ſi quis accedebat, Rex attentè ipſum audiebat, ac re cognita, ſententiam ex bono & æquo pronuntiabat. Interdum negotium dabat Petro Fontanio, & Godefrido Vilettio, vt litigatoribus operam darent, & cauſſas diſceptarent. Vidi etiam aliquoties, cum bonus ille Rex Lutetiæ in ortum ſuburbanum exiret, tunica mediocri indutus: ibíque menſam tapeto inſterni imperabat. Tum ſilentio facto introduci ad ſe litigatores iubebat, cauſſáſque ſuas agere: iiſque ex tempore reddebat. Hæc Ionuillæus. Ex quibus exiſtimari poteſt, quanta litium & litigatorum illis temporibus eſſet paucitas: quantáque Regum illorum in auertendis litium moleſtiis ſolicitudo. Quin ne illud quidem prætermittendum eſt, quod ſcribit Speculator ſub tit. de Feriis, cùm ſuo tempore, hoc eſt circiter annum MCCLXX. grauiores cauſſæ ac lites in Concilio publico, (quod vt iam antè dictum eſt, Parlamentum appellabatur) agi ſolerent, atque illuc omnibus ex regni partibus in ius adiretur, moris fuiſſe, propter eos qui longinquis ex regionibus venerant, vt etiam feſtis diebus iudicia exercerentur: Poteſt, inquit, excuſari conſuetudo Curiæ Regis Franciæ, quæ tempore Parlamentorum omni die ius reddit: vt venientes de longinquis partibus citius expediantur. At ſucceſſu temporis, arte rabularia ſenſim, gangrænæ modo, ſerpente, inſtitutum, eſt, vt & ſæpius & pluribus locis iuriſdictio exerceretur. Itaque Philippi IIII. cognomento Pulchri conſtitutio hęc exſtat, ex anno MCCCII. Præterea propter ſubiectorum noſtrorum commodum, & cauſſarum expeditionem proponimus ordinare, quòd duo Parlamenta Pariſiis, & duo Scacaria Rhotomagi, Diéſque Trecenſes bis tenebuntur in anno: & quòd Parlamentum apud Tholoſam tenebitur, ſicut teneri ſolebat temporibus retroactis, ſi gentes terræ conſentiant. Item, quia multæ cauſſæ magnæ in noſtro Parlamento inter magnas & notabiles perſonas aguntur, ordinamus & volumus, quòd duo Prælati & duæ aliæ perſonæ ſufficientes, Laicæ, de noſtro conſilio, vel ſaltem vnus prælatus, & vna perſona Laica, cauſſas prædictas audiendi, deliberandíque gratia continuè in noſtris Parlamentis exiſtant. Quibus ex verbis intelligi poteſt, primùm quàm raro per ea tempora iudicia

A exercerentur. deinde quàm pauci iudices in illo Parlamento ſederent. Nam quantum ad cetera, præfecturas Regníque prouincias, exſtat eiuſdem Philippi Pulchri conſtitutio, in eodem libello his verbis edita, anno MCCCII. Præcipimus inſuper, quòd Seneſchalli & Balliui noſtri teneant ſuas aſſiſias in circuitu Seneſchalliarum & Balliuiarum ſummariè, de duobus menſibus in duobus ad minus. Quinetiam Budæus eodem quem ſuperiùs notauimus loco ſcribit, anno B MCCXCIIII. ab eodem Rege Philippo conſtitutum fuiſſe, vt in Parlamento trifarij generis ſederent Prælati, Barones, & mixti Clerici cum Laicis. Cùm laici, inquit, partim ex equitibus, partim ex promiſcuo genere hominum deligerentur. Item, vt Prælati & Barones ex illo tertio genere ſtatuerent, qui ad quanque iuriſdictionem exercendam idonei viderentur. ſimul vt tres viros deligerent, qui in eas regiones mitterentur, quæ iure ſcripto vtebantur: vt in iis ius C dicerent, & ſi qua capitalis quæſtio habenda eſſet, literatiſſimos quoſque adhiberet. Quo loco Budęus horum temporũ corruptelam deplorás, ex Iuuenalis verſu ſic exclamat: Quondam hoc indigenæ viuebát more: ſimúlque ita ſubſcribit: Ita enim nobis exclamare in mentem venit: Antiquioribus illis ſeculis, florente tamen hoc Regno (quod ex numiſmatis apparet, auro obryzo percuſſis) ſimplicẽ & facilẽ ius reddendi rationem, raráſque lites, nec diuturnas, vt nunc, aut D etiam ſeculares fuiſſe: cùm nondũ iſta turba interpretum Iuris Remp. inuaſiſſet: nec dum ſcientia iuris latiſſime, atque etiam in infinitum patere crederetur. ſed æquum bonúmque & iudex prudens integritate atque innocentia præditus, inſtar ſexcentorum voluminum eſſent. Nũc verò quò res reciderit, nemo quidem nõ videt. ſed omnes dicere muſſant. Hactenus Budęus grauiſſimus vbique & acerrimus artis rabulariæ aduerſarius. Nunc vt ad noſtram hiſtoriam redeamus, E ex mediocri iudicum numero tres decuriç factç ſunt Magnæ Cameræ, Inquiſitionũ, & Poſtulatorum. quam partionem Budæus eodem illo loco: ſed copioſius Gaguinus in Regis Hutini vita commemorat. Video tamen, qui ad Stillum curiæ parlamenti, vbi Stephanus Auffrerius eundem numerum ſeruat, hanc notam aſcripſerit: Imo initio duæ tantùm cameræ fuerunt. quia Camera Requeſtarum eſt tribunal inferius. poſtea addita eſt tertia: quę parua Camera F Inqueſtarũ appellatur. Sed anno MDXXII. rex Franciſcus, vt corraderet ſexaginta millia aureorum quartã Cameram è viginti nouis conſiliariis creauit: à ſingulis capiens ter mille aureos. vnde curia valde deturpata fuit. poſtea præſidẽtium quoq; numerus pretio auctus eſt. Rurſus idem Rex ann. MDXLIII. alios XX. quæſtus cauſſa creauit. Quin ne illud quidẽ prætermittendum videtur, quod & Guaguinus & Budæus eodem loco memoriæ prodiderunt, atque inſigne eſt ad omnem G memoriam documentum, illum iudicum conuentũ non perpetuum & perennem (vt hoc tempore) ſed indictiuũ fuiſſe, nec niſi certo Principis mãdato exerceri ſolitum: quotquotannis ineunte mẽſe Nouembri edictum Regis proponi oportet, vt eum renouari liceat. Atque vt huius, inquit eodem loco Guaguinus: coitionis Regẽ auctorem eſſe certum ſit, regia ſingulis quibúſque

annis reſcripta eduntur, quibus ad D. Martini A
diem feſtum,id eſt,11. Id. Nouem. Parlamentum
inchoandi iudicibus à Rege auctoritas datur.
De mirabili autem & celeri huius regni incre-
mento etiam illud argumento eſſe poteſt,quòd
circiter centum pòſt annis, hoc eſt, anno
MCCCCLIII. regnante Carolo VII. hæc ab
illo conſtitutio promulgata eſt: A feſto Paſ-
chæ, vſque ad finem Parlamenti, Præſidentes
& Conſiliarij hora ſexta de mane debent in B
ſuis cameris eſſe congregati, à feſto S. Martini,
poſt horam prædictam, Et aliquantò poſt:
Perneceſſarium eſt, vt Præſidentes & Con-
ſiliarij Curiæ poſt prandium veniant ad Par-
lamentum iudicandi & expediendi cauſſa. Hæc
Carolus VII. At Caroli Magni tempore, qui
regnum triplo maius obtinebat, quam diſſi-
milis iudiciorum ratio fuerit, vel ex hac ipſius
lege facile intellectu eſt: Legis Franciæ lib. 4.
c. 74. Vt comes placitum non habeat, niſi ie-
iunus. Iam de voce Parlamenti ac nominis e-
tiam auctoritate illud argumentum exſtat,quod
cùm in ea parte Allobrogum quæ Delphina-
tus dicitur antiquitus Senatus inſtitutus fuiſ-
ſet, cum ſumma auctoritate, quod concilium
Delphinale dicebatur: tum Ludouicus VI. qui
bene de ſe meritis Delphinatibus benignè fa-
cere ſtudebat, nomen concilij in Parlamentum
mutauit: quamuis nihil ad ius atque auctorita-
tem adderet: cuius rei Guidopapius teſtis eſt,
quaſi Gratianop. 43. & rurſus q. 554. Addita
ſunt deinceps alia parlamenta, præter il-
lud quod Magnum conſilium vocatur &
eiuſdem auctoritatis eſt atque di
gnitatis. qua de re,quia ab a-
liis dictum eſt,plura
hoc loco non a-
diiciemus.

FINIS.

FRANC. HOTMANI IVRISC. DE IVRE REGNI GALLIÆ, LEGES DE SVCCESSIONE REGIA CONTINENS.

LIBER II.

PRAEFATIO.

SECVLA iam abiere permulta, ex quo certa Regni Frãcici inſtituta ſummo ac plane ſingulari ordinũ omnium conſenſu ſeruata ſunt, de iure ſucceſſionis Regiæ. *Neque verò tãdiu in vna ſtirpe permanere Regnũ illud potuiſſet, niſi certo iure certiſque legibus cõtineretur: veriſſiméque à ſummis auctoribus quondam dictum eſt, vt mundus ſine ſole, ita rempublicam ſine lege & certo iure ſtare non poſſe. Itaque Claudius Seyſſellus Regis quondam Ludouici xij. Conſiliarius & Thaurinenſis archiepiſcopus, in eo libro, quem de Monarchia Franciæ inſcripſit, ita ſcriptum reliquit: Tertium frenum, quo Reges Franciæ coërcentur, Politia: hoc eſt mores & inſtituta Regni multas per ætates comprobata, & longinqua conſuetudine retenta atque vſurpata: quorum abrogationem tentare Reges non audent: & ſi fortè auderent, fruſtra id facerent: quoniam eorum imperio non pareretur. Item alio loco: Iterum dico: Regem non poſſe gratius obſequium Deo præſtare, aut ſuorum ciuium vtilitati, aut ſuæ dignitati & exiſtimationi melius conſulere, quàm illas Regni leges obſeruando. Tum enim boni & Chriſtianiſſimi Regis & Patris Patriæ cognomentum acquirit: ceteráque omnia nomina, quæ ſibi magnus aliquis & glorioſus Princeps poteſt adquirere. Ex cõtrario verò ſimulatque limites & fines illos ſibi præſcriptos egreditur, & ſua voluntate pro ratione vti inſtituit, habetur ac numeratur improbus, Tyrannus, crudelis & intolerandus: quibus de cauſſis in Dei & populorum ſuorum odium incurrit. Hæc ille. Etſi autem optandum fuiſſet, illas regiæ ſucceſſionis leges literis mandari, ne cui eas vocare in dubium liceret: tamen tot ſeculorum mores tanto ac tam diuturno conſenſu atque vſu probatos, pro ſcriptis legibus valere, conſtat. ſiquidem, vt Iuriſconſulti noſtri teſtantur, diuturna conſuetudo, præſertim contradicto iudicio confirmata, ſcriptæ legis auctoritatem obtinet. Porro cum huius calamitoſiſſimi temporis ratio poſtulare videretur, vt illa Regni inſtituta Frãcis noſtris legenda & recognoſcenda proponerentur, paucorum hunc dierum laborem defugiendum non putaui: ne afflictæ patriæ, hoc à me ſene propè iam decrepito poſtremũ fortaſſe munus requirenti defuiſſe viderer. Cùm autẽ plurimi interſit, non ignorare, quibus & quàm probatis auctoribus has Regni leges aſſerere audeamus, maturè teſtificari volumus, nos multo maximã eorum partẽ ex Regiorũ quondam Conſiliariorũ numero produxiſſe, quorũ hæc ferè nomina ſunt: Claudius Seiſſellus, is quẽ ante nominaui, Regis Ludouic. xij. conſiliarius: Coſmus Guimerius prætor parlamẽti Pariſiẽſis Ioan. Terrirubeus Regis Caroli VI. aduocatus: Ioannes Feraldus Ludou. xij. cõſiliarius: Guido Papius Parlamenti Gratianopolitani Prætor: Gulielmus Benedictus, Parlamẽti Tholoſani conſiliarius; Bartholom. Chaſſanæus, Prætor Parlamenti Prouinciæ: Nicolaus Boerius, Prætor Parlamenti Burdegalenſis: Gulielmus Budæus Regis Franciſci I. Conſiliarius, & ſupplicum libellorum magiſter: Andreas Tiraquellus, Parlamenti Pariſienſis Conſiliarius: Egidius Magiſter, primus Pariſienſis Parlamenti Prætor: Ioannes Tilletius eiuſdem Parlamenti ſcriba primarius.*

LEX PRIMA.

Vt filius Regis, natu maximus, vel, hoc præmortuo, nepos ex eo ſuſceptus, viuo Rege pro Deſignato Rege habeatur: ſolúſque in regno & domanio regio ſuccedat.

HOc & ius & nomen Deſignati Regis rectiſſimè ex iuris Romani inſtitutis Suitatem regiam appellare licuiſſet. Sed cùm has leges etiam iis notas eſſe cuperemus, quibus iuris ac nominis illius ratio minùs eſt cognita, propterea vſitato & populari verbo vtendum putauimus. vt quemadmodum Romæ Deſignatus Conſul aut Prætor dicebatur, qui in annum proximum, altero magiſtratu abeũte, deſtinatus, atque à præcone ex maiore ſuffragiorum numero renunciatus, ac declaratus fuerat: ita cui lex Franciæ, viuo etiamnum rege, ſpem ſucceſſionis addixit, Deſignatus, Declaratus, Speratus, Deſtinatus Rex appelletur. Imperatorum quidem aliquot Romanorum temporib. moris fuit, vt is, qui in caſum mortis Imperatoris deſtinatus Imperator fuerat, modò Cæſar, modò Princeps iuuentutis appellaretur. Itaque Spartianus in Ælio Vero Deſignatum Auguſtæ maieſtatis heredem eum nominat. Apud Scotos ſimpliciter ac præcisè Princeps dicitur, quemadmodum ex Buchanani lib. Rer. Scot. VI. didicimus. Micolumbus (inquit) Regis filius immatura adhuc ad rerum adminiſtrationem ætate Princeps Scotorum eſt appellatus: quod nomen perinde eſt Scotis, atque apud Gallos Delphinus: apud priores Romanorum Imperatorum Cæſar: apud poſteriores, Rex Romanorum: quibus omnibus ſucceſſor ſuperiori magiſtratui dari intelligitur. Hæc ille, ſed Delphini nomen eius vnius proprium eſt, qui Regis filius eſt natu maximus: quod anno demum CIC.CCCXLIIX. inſtitutum fuit cùm Vmbertus eius regionis Princeps, quæ vulgo Delphinatus appellatur, Regi Carolo VI. ea lege ditionem illam ſuam donauit, vt deinceps Regis filius natu maximus eo nomine appellaretur: quemadmodum Theod. Nihemius lib. hiſt. cap. 25. teſtatur. Illud à Scotorum inſtituto non alienum videtur, quod Franci non modò primogenitum Regis filium, verùm etiam proximum eius agnatum præcisè ac ſimpliciter populari lingua *Monſeigneur* appellant. Nomen Regis (inquit Ioh. Tilletius) ſummum & ſupremum nomen eſt. Filius Regis Delphinus appellatur. Verum vbi nulli Regis liberi exſtant, is qui Coronæ proximus eſt, ſemper fuit, eſtque hodie ſimpliciter appellatus *Monſeigneur*: ea figura, quæ Antonomaſia dicitur. filius autem regis *Monſeigneur le Dauphin*: vt intelligatur eum eſſe filium regis natu maximum, & maiorem dignitatem obtinere. Hæc Tilletius. Nunc ad legis vim & interpretationem accedamus: quam triplicem eſſe animaduerto: primùm vt filius ille REX IVNIOR honoris bonique ominis cauſſa nominetur: deinde vt hac ratione ius Regi non ſit vel ſucceſſorem ſibi deligendi, vel filium adoptandi, vel de ſuo regno aut inter viuos aut per teſtamentum diſponendi. poſtremò, vt ille Rex iunior etiam patre viuo regni dominium quodammodo adeptus intelligatur: quale ſcilicet Suus heres patref. viuo in ipſius patrimonio, iure ciuili Romano, habebat. l. in ſuis, 11. D. de lib. & poſt. Horum igitur ſingulorum iurium teſtimonia deinceps proferamus. Nam quãtum ad REGIS IVNIORIS ſiue Deſignati aut Sperati nomen attinet, Ioh. de terra rub. Regius quondam aduocatus & Iuriſconſultus magnus cum primis ætate ſua numeratus, vbi de iure primogeniti Regis filij commemorat ita ſcribit, Sedere à dextris patris iure primogenituræ, competit primogenito Regis filio. Sedere autem à dextris patris nihil aliud eſt, ſecundùm Auguſtinum, quàm conregnare patri: ſicut ille qui conſidet Regi ad dextram, aſſidet ei in regnando & iudicando, ſecundùm Auguſtinum, & ſecundùm Thomam, & Primogenitus regis ex hoc dicitur in Solio Regis conſidere. Exod. 11. & 12. Ideo dominus Delphinus habet dominium & coadminiſtrationem cum patre: quod probatur ex eo, quod conregnat patri, & ſimul regnat & adminiſtrat cum patre. Et ideo primogenitus Rege viuente, poteſt & debet REX IVVENIS appellari. Et ita eum nuncupat Gregorius in lib. Moralium: & habetur in Decret. 24. q. 1. & nedum Rex, ſed etiam Dominus patre viuo poteſt nuncupari, ſicut & puer Abraham Iſaac genitore viuo Meum appellabat dominum, Geneſ. 24. Item vt notetur aliqua præeminentia in Rege patre, Rex pater debet ſimpliciter Rex appellari: filius autem primogenitus debet cum aliqua leui differentia, ſcilicet hac, REX IVVENIS appellari. vt ſic dictio IVVENIS differentiæ notam aſſignet. Vterque tamen Rex appellatur. Hæc ille, cuius ſententiam cùm Andr. Tiraquellus Regius in Pariſinſi Parlamento Senator pluribus verbis atque auctoritatibus comprobaſſet in lib. de iur. primogen. q. 3. tandem ad extremum, num. 14. his verbis concludit: Ex filijs Regis ſolus primogenitus, non etiam ceteri fratres ipſius viuentis, viuo rege patre, poſſunt appellari Reges: vt patet ex iuribus prius allegatis, vtpote quæ loquuntur de filijs ſucceſſoris, & quibus nihil reſtat præter adminiſtrationem: quod quidem non poteſt conuenire ceteris filiis: & tamen illi primogeniti non propriè ſunt, poſſúnt ve dici Reges viuente patre: ſed fictè & impropriè: &, vt apertius dicam, magis ſpe & deſtinatione, quàm re ipſa. Hæc Tiraquellus: cuius ſententiam etiam Tertulliani auctoritate confirmare poſſums: ex ipſius lib. aduerſus Praxeam: vbi ſic ſcribit: Nullam dico dominationem ita vnius ſui eſſe, ita ſingularem, ita monarchiam, vt non etiam per alias proximas perſonas adminiſtretúr, quas ipſas proſpexerit officiales ſibi. Si verò & filius fuerit ei cuius monarchia ſit, non ſtatim diuidi eam, & monarchiam eſſe deſinere, ſi particeps eius aſſumatur & filius. ſed proinde illius eſſe principaliter, à quo communicatur in filium: & dum illius eſt, proinde monarchiã eſſe, quæ à duobus tam vnicis continetur.

Primogenitus regni dicitur rex deſignatus.

Primogenitus regis dicitur. Monſeigneur.

Primogenitus dicitur Rex iunior.

Proximum eſt, vt de iure dominij per legis deſtinationem anticipari videamus. Nam idem ille Terrirubeus art. ſecundo, concluſ. 3. & 5. ita

Primogenitus regni habet communionem domanij regalis.

& 5. ita ſcribit: Filius, viuente patre, eſt quodammodo dominus rerum patris cum eo: ita quod poſt mortem patris nouam hereditatem adquirere non cenſetur: ſed magis dominium quod habet continuare, & plenam adminiſtrationem conſequi: vt dicit text. in l. in ſuis. D. de liber. & poſt. & alibi dicit text. quod filius ſuccedendo patri non acquirere, ſed retinere bona patris cenſetur. l. ſi patronus, §. vult. de bon. libert. ex quo ſequitur, quod in caſu noſtro filius primogenitus Regis Franciæ eſt patre rege viuente ſimul cum eo dominus: ita quod obeunte patre filius non nouum dominium, ſed plenam ſolùm regni adminiſtrationem nanciſcitur, per d. l. in ſuis, & 35. q. 3. c. hac auctoritate. Nam conſuetudo efficaciore & pleniore iure defert regnũ primogenito Regis, quàm bona patrimonialia liberis. Licet enim text. in d. l. in ſuis, dicat, quod filius, viuente patre, eſt quodammodo Dominus, tamen ille terminus, ſiue dictio QVODAMMODO, etſi impropriet dominium filij in patrimonialibus, non ſic tamen in Regno Franciæ, & ſimilib. Ratio differẽtiæ eſt. nam dominium filij in patrimonialibus, patre viuente, ſubiacet multis variationibus & deperditionibus. nam poteſt tolli per alienationes, teſtamenta, legata, debita voluntaria, crimina patris, & ſimilia. quod ſecus eſt in hoc dominio primogenito Regis Franciæ, in regno, patre viuo, competente: vt ſupra dictum eſt. Et ideo illa dictio QVODAMMODO, non ſic impropriat dominium competens primogenito in regno Franciæ, & ſimilibus. Et pro confirmatione huius facit quod B. Gregorius ſine aliqua nota improprietatis vocat filium Regis Regem, patre viuente. Et illud dominium quod competit filio primogenito in regno, & liberis in patrimonialibus viuente patre, eſt ius verum & reale: ſicut & aliud dominium. nam patre obeunte, filius non adquirit aliud dominium numero, nec ſpecie, ſed quod prius viuo patre habebat, illud continuat poſt patris obitum. Hæc ille, cuius veſtigia atque auctoritatem ſecutus Guill. Bened. Regius in Tholoſano Parlamento conſiliarius, ita ſcribit in capite raynut. in verb. mortuo itaque, num. 49. Nobiles Galliæ etiam in vita patris vocantur domini domus & territorij, ac ſi de præſenti eſſent domini. quorum loquendi vſus alia non eſt ratio, niſi ſpes ſucceſſionis paternæ, propter quam dicuntur domini, ſed quodammodo. l. in ſuis, de lib. & poſtu. vbi ponitur illa dictio QVODAMMODO: quæ quandam denotat improprietatem: quæ quidem improprietas locum non habet in ijs regnis quæ primogenito ex conſuetudine patriæ deferuntur: prout eſt regnum Franciæ. quoniam illo etiam viuente adhuc patre filius primogenitus propriè & verè dicitur Dominus: cùm de illo regno pater diſponere non poſſit in præiudicium, imò nec in fauorem filij aliter quàm conſuetudo diſponat. Hactenus Benedict. Quinetiam Terrirubeus tract. 2. concluſ. 9. his verbis ſcribit: Reges Franciæ non potuerunt vnquam, neque poſſet Rex modernus hodie facere teſtamentum de regno, nec primogenitum aut alterum heredem facere in illo. Item, Adeò ex vi conſuetudinis in regno Franciæ ſucceditur, quòd ſicut nec ex voluntate diſpoſitiua & teſtamentaria Regis ſucceſſio defertur eius ſuc-

A ceſſori, nec deferri poteſt: ſic nec ex tacita voluntate eius ab inteſtato diſpoſitiua ei ſuccedi poteſt: ſed ſolum conſuetudo ſuccedenti defert regnum. Item concluſ. 9. 10. 11. 12. In regno Franciæ, inquit, non habetur ſucceſſio hereditaria ſiue patrimonialis: ſed ſimplex ſucceſſio, ſiue ſubrogatio primogeniti, vel proximioris agnati: cui regnum debetur ex ſola lege vel conſuetudine regni, à qua ſola ius accipit: & non à patre, vel alio prædeceſſore. & ſic ius primogenituræ, quantum ad tale regnum, non habetur à patre, ſed à lege regni: vnde nec eſt hereditarium, nec patrimoniale, ſed mero iure filiationis vel ſanguinis competit. ita quod non poſſet Rex de regno teſtari, etiam primogenitum vel proximiorem, cui regnum debetur, inſtituendo: quia nullo modo poſſet inſtitutus capere regnum vi teſtamenti, vel alterius diſpoſitionis paternæ, quæ non valuit: ſed ſolùm virtute legis immutabilis regni, à qua vocatur. Et in eandem ſententiam Benedictus in verbo, Et eodem teſtam. num. 148. Natura regni Franciæ, inquit, requirit & exigit, ne de eo fiant teſtamenta, legata, vel aliæ diſpoſitiones. Vnde Ioh. de Terrarubea concludit dicens, quia regnum Franciæ debetur primogenito ex ſola regni conſuetudine, nunquam conſueuerunt Reges de ipſo teſtari, quod vi & medio conſuetudinis defertur primogenito. Igitur rex ipſum dare non poteſt primogenito, neque auferre per alienationes inter viuos, aut teſtamenta, aut debita voluntaria, aut legata, aut exheredationem ex cauſſa: quia primogenitus Franciæ non habet regnum à patre, ſed ab ipſa regni lege & conſuetudine. Et ſic pater poteſtatem non habet ipſum grauare: & de tali dignitate teſtamento diſponere non poteſt, vel alius in præiudicium primogeniti: qui cùm ius illud habeat, non patris iudicio, ſed legis beneficio, per eum grauari non poteſt, à quo beneficium non habet, nec commodum ſentit. Hæc ad verbum Benedictus: ſecutus auctoritatem Guidonis Papij, Regij in Delphinali Parlamento prætoris, qui in quæſt. ccxxxix. demonſtrat, Regi Franciæ ius non eſſe vllam Regni partem alienare: & quamuis in alienando iurarit ſe nunquam alienationem illam adprobaturum tamen ſi improbet & reuocet, periurij non teneri. Et idem multò ante cum Hoſtienſis, tum etiam Bald. tradiderant. Nam Bald. in titul. ſi de feud. fuer. contr. int. dom. §. in generali, num. 2. Quæro, inquit, vtrum Rex Franciæ poſſet alienare vnam de ciuitatibus regni inuitis ciuib. Reſpondeo, non, ſecundùm Hoſtienſ. qui ita not. extr. de maior. & obed. c. dilecti filij. quæ verba Hoſtienſis & Baldi Alexander recitat in conſil. 25. num. 20. vol. 5. Atque his omnibus etiam ſuffragatur Carolus Molin. aduocatorum Pariſienſium doctiſſimus in Conſuetud. Pariſ. tit. de nat. feud. gloſſ. 1. num. 8. In Regno Franciæ, inquit, non poteſt auferri primogenito ius primogenituræ, ſiue ſpes regni, & dari ſecundo genito vel alteri: vt expreſſè decidit Ioh. Andr. in c. licet. de voto. Panor. in conſ. 3 nitar in præſenti, lib. 2. Iaſ. in l. nemo poteſt. D. de leg. 1. quia lege diuina, conſuetudinaria, & canonica, & lege particulari huius regni eſt inductum, vt primogenitus ſuccedat in regno, & hoc ſemper fuit & ſemper erit: ſecundùm Bald. in lege ex hoc

Regno ſuccedit primogenitus non iudicio Regis, ſed legis beneficio.

Rex neque regni neque domanij diminuendi ius habet.

(Margin letters B, C, D, E, F, G mark sections of the right column.)

iure. D. de iuſtit.& iur.ita vt videatur tranſiſſe A in quodam ius gentium.Et hoc maxime & indiſtinctè procedit in hoc potentiſſimo regno Franciæ, quod non iure hereditario. ſed ſolummodo iure ſanguinis & legis ſiue conſuetudinis regni defertur, vt ſentit Bald. in c. vn. de Feud. march.duc.& comit. dum dicit: quod in hoc regno ſuccedit agnatus de ſanguine Regis, etiamſi diſtet gradu milleſimo.Hæc ille.Neque verò mouere quemquam debet, quod cùm tot homines eruditi ſcribant, Regnum accepto ferendum eſſe non patri, non auo, non alteri progenitori,ac genarcho:ſed tantùm legi Regiæ,ac vetuſtæ conſuetudini: nos tamen interdum dicamus, Reges cauſſā eius adeptos eſſe à genarchis & progenitoribus. Nam cùm & ius Feudorum, & lex regia ius Feudorum imitata, regni hereditatem proximo agnato deferat: hæc autem proximitas ad genarchum & progenitorem referatur: nihil intereſt, vtrum dicamus, regnum legi an progenitori accepto ferendum eſſe: non magis quàm C ſi pro eo, quòd vulgo dicimus, fideicommiſſariam hereditatem, per innumeros ſubſtitutorum gradus deuolutam teſtatori accepto ferendam eſſe, diceret aliquis Auguſto Cæſari, aut Claudio, aut SC. Trebelliano (à quibus ius illud inductum & conſtitutum eſt) gratiam illam deberi.§.1.Inſtit.de fid.hered.§.1.Inſtit. de codicil.

Ad hunc locum illuſtres duæ quæſtiones pertinent, de quibus in lib. Quæſt. Illuſtr. diſſeruimus. prior eſt hæc: Ex duobus Regis filiis, quo- D rum alter ante adeptum à patre regnum, alter poſtea natus eſt, vter præferatur. Altera verò hæc eſt: Ex tribus fratribus, cùm ſecundus relicto filio deceſſit, vter in primi, qui Rex mortuus eſt,ſucceſſione præferatur: fratris huius filius,an frater tertius ſuperſtes. Sed quoniam vtramque quæſtionem in illo libro diligēter & copioſè tractauimus, inde aſſumi poterit, ſi quid hoc loco deeſſe videbitur. Ad hunc locum illa pertinet illuſtris quæſtio quam tractat Chaſſan. in conſuet. E Burg.tit.des iuſtices,rub.1.q.17. Princeps qui poteſt dare gratiam habet plures filios. vtrum omnes hoc iure vtētur ſiue eo viuente, ſiue poſt eius mortem. quam diſputationem lector illo loco videre poterit.

Sequitur ea pars legis, in qua dictum eſt, Nepotem præmortuo filio ita in eius locū gradúmque ſuccedere, vt iam pro primogenito haberi incipiat: quæ lex & ciuili & Feudali iuri conſentanea eſt.Nam iure quidem ciuili dicere ſolemus, F Subducto de familia ſuo herede, vlteriorem ſuccedere in proximum locum. l. filius. 28. §. 1. D. de lib. & poſt. Item, Nepotem in filij locum ſuccedentem ad filij condicionem redigi.l.ſed etſi,6. §.1.D.de hered. inſtit.l.coheredi, 41. §. 1. D. de vulg. ſubſti. ídque etiam Philo in lib. de legatione ad Caium, vbi de iure ciuili Romanorum loquitur, his confirmat verbis: υἱωνοὶ γὰρ πατέρων ἀποθανόντων, ἐν υἱῶν τάξει παρὰ πάπποις καταριθμοῦνται. idq; legis Velleiæ ſecundo capite nominatim G cōprehēſum fuiſſe, teſtatur.l.Gallus.29.§ & bene. & §.videndū.D.de liber.& poſtum.l.ſiquis filius. 34.C.de inoff.teſtam.l.2.C.de lib.præt.Itaque illo caſu,quo nepos in filij præmortui locū ſuccedit, debet auus nepotem vel heredem inſtituere, vel exheredare:ne præteritus quaſi agnaſcēdo teſtamentum rumpat.l. poſtumorum. 8. D. de iniuſt. rupt.teſt.l.2.C.de lib.præter. De iure autem Feudali patet ex locis compluribus,ſed præſertim ex lib.Feud.1.§.1.tit.1.de ſucceſſ.Feud.& tit.4.§. 3. & tit.11.de ſucceſſ.frat.§.his verò.Itaque Benedict. in verb.Eodem teſtamento.num.187.de iure nepotis ex filio Regis Franciæ primogenito ſuſcepti commemorans,ita ſcripſir: In tantū ius iſtud primogenituræ filio competit primogenito,quod eo moriēte trāſmittitur ad poſteros, etiamſi mortuus fuerit viuente patre: vt plenè diſputat Oldrad.conſ. 223.ubi finaliter concludit, ius primogenituræ fore ad poſteros trāſmiſſibile.Et rurſus idem Benedict.in verb.Et vxorem, num. 58.pari modo non dubitauit ita ſcribere:In regnis & ducatibus nepos ex præmortuo primogenito patrē ſuum repræſentat iure primogenituræ: non accumulatiuè & cōiunctiuè hoc caſu cum patruo, ſed excluſiuè, vt ſolus excluſo patruo,ſuccedat in illis regnis & ducatibus, qui de iure vni ſoli deferuntur: ſecundùm Ioh. Fab. in d.§.cùm filius, de hered.ab inteſt.Et idem cōfirmat Panorm.in prima part.conſil. 85. in præſenti quæſtione: vbi inter cetera dicit, quod conſtitutio vel cōceſſio loquens de primogenito operatur,quod omnes deſcendentes ex eo gaudent iure primogenituræ, quoad patruum excludendum:vt ſcilicet nepos ex primogenito ſuccedat auo.Hæc ille:ex quibus arripienda occaſio eſt, quæ ſeſe nobis commodùm obtulit,eum errorem refellendi,qui in Gallia noſtra inueterauit: vt filius, agnatus Regis proximus, heres regni Præſumptus appelletur: hac nimirum de cauſſa:quia ciuili & naturali iure,filius præſumptione iuris,heres eſt patris. l. vlt. D de bon.damn.l.in ſuis. 11.D.de lib. & poſt. Vnde illud Paulli peruulgatū, Si filius,ergo heres.Gal.4. adeò vt filius patre mortuo non adire hereditatem,ſed retinere, atque ei ſe immiſcere dicatur. l.6.§.2.l.ſi patronus.12.in fi.l.pen.§.pen.D.de bō. lib.l.1.§.3.D.ſi quis omiſ.l.3.§.vlt.D.de here. inſt. l.8.l.13.C. de iur. deliber. Sed intelligendum eſt, longè multúmque inter ciuium Ro. & Regum Francorum filios intereſſe. nam ciuis Romani filius idcircò Præſumptus patris heres dicitur,quia benignè de patris erga ſuum filiū voluntate præſumitur.l.vlt.C.com.vtriuſque.l. filiæ. 18. C. famil.erciſc.cùm tamen illū exheredare,& alieniſſimum inſtituere heredem poſſit.l. in ſuis 11.D.de lib.& poſtum.l. verbis,D.de verb.ſignif. At Regibus Frācorū nulla (vt paullò ante dicebamus) teſtamenti factio eſt,neque quantum ad regnum, neque quantum ad regium dominium attinet: quod vulgò Domanium Coronæ Frāciæ appellatur:vt poſterius demonſtrabimus. Præterea ciuis Romani filius idcirco tantū neceſſarius heres appellatur,quia,velit nolit,tamē ipſo iure heres eſt. l.57.D.de hered.inſtit.At Regis filius cōuerſa ratione idcirco Neceſſarius heres appellatur, quia, velit pater aut nolit,cogitur illū heredē relinquere:quippe,cū filius nō ab ipſo hereditatē accipiat, ſed à lege Regni,quæ filio proximóve agnato ita eam hereditatē addixit,ac deſpōdit,vt in ea pater illi facere præiudiciū nō poſſit. l.3.D.de inter. & releg.nō magis quàm in feudo antiquo.c.1. §.hoc quoq;.de ſucceſ.feud.Quæ cùm ita ſint,veriſſimè cōcludere poſſe videmur, non modò Regis filiū, verumetiā quēuis aliū q̄ Regis filij locū obtinet, non Præſumptū.ſed Legitimū,neceſſarium & deſignatum heredem appellandum eſſe.Atque hæc quidem

Spes regni filio præmortuo, tranſmittitur ad nepotem.

Primogenitus regis non recte vulgò præſumptus heres appellatur.

Primogenitus gradum obtinens heres eſt neceſſarius patris reſpectu.

Rex Nepos debuit Heres præſumtiuus vocari,ſed neceſſarius.

quidem de primo legis capite hactenus.

Rege mortuo, prægnante vxore, quid iuris.

Quanquam antequam ad ſecundā accedamus; non alienum videtur quæſtionem cognitione digniſſimam hoc loco proponere: Si Regina mortuo, Rege vel prægnans ſit, vel de ipſius vtero dubitetur, quid ſtatui oporteat? vtrúmne proximus agnatus confeſtim ad regni ſucceſſionem admittendus ſit, an partus tempus exſpectandum. Qua de re addubitare ſe vir doctus & aliquoties in hoc libello cùm laude nominatus, non diſſimulauit. nam vt primo quoque tempore Rex certus aliquis populo appateat, permagni ad ſummam Reipub. intereſſe videtur. præſertim ſi vel imminenti, vel iam exorto bello proſpiciendum ſit. quod eo probabilius videtur. quia fortaſſe aut vacuus venter deprehendetur, aut prægnans abortum faciet, aut fœminam pariet, aut mortuum. l. 129. de verb. ſignific. l. 8. D. de ſuis & legit. l. vlt. D. ad Tertyl. Denique vt maſculus agnaſcatur, tamen quamdiu in vtero eſt, in rerum natura, in rebus humanis eſſe negatur: negatur homo eſſe: quinimò negatur eſſe animal, ſed tantum ſpes animātis, pars matris ac viſcerum. l. 2. D. de mort. infer. l. 24. §. de fid. libert. l. 9. D. ad leg. Fal. l. 2. D. de coll. bon. l. 1. §. 1. de ventr. inſpic. Ex contrario verò diſputari poteſt, quamdiu ſpes eſt poſtumum naſciturum, tamdiu agnato proximo locum non eſſe, l. 1. §. ſi quis. & §. vlt. D. vnde cogn. l. pe. §. quādiu. D. vnd. legit. tamdiu inſequentib. moram afferri. l. cum quidam. 30. §. 1. D. de acquiren. hered. quoniam etſi reuera nondum in rerum natura eſt, tamen eſſe fingitur, & quodammodo eſſe exiſtimatur, vt ait l. 7. D. de ſuis & legi. Itaq; non dicemus Regem ſine liberis deceſſiſſe (quod huius legis verbis nominatim comprehenſum eſt) qui prægnantem vxorem reliquit. l. 187. D. de reg. iur. Imò dicemus filium mortis Regis tempore fuiſſe, qui in vtero relictus eſt. l. 173. D. de verb. ſignific. & hac eadem de cauſa ex prætoris edicto venter in quamlibet bonorum poſſeſſionē mittitur, ſiue ex cauſa inteſtati, ſiue ſecundùm tabulas, ſiue contra tabulas. l. 1. §. vlt. l. vbicumque. 7. l. vlt. D. de vent. in poſſeſſ. mitt. Itémque in poſſeſſionem legatorum. l. communi. 7. §. ſi duo. D. commun. diuid. quin etiam illi & fideicommiſſum relinqui, & fideicommitti poteſt. l. 1. §. ſciendum. D. de lega. 3. ſed & legatum alienum in tēpus liberorum, ad poſtumum tranſmittitur. l. ſi vir. D. de cond. & demonſt. l. is cui. D. quand. dies legat. & quamuis ei tutor non detur, aut ſi detur non antè ſit tutor, quam naſcatur. l. ſi nemo. 19. §. vlt. D. de teſt. tut. quippe cum pupillus nō exſtet. l. non eſt. D. de verb. ſignific. curator tamen dari ſolet: quia tutor perſonæ datur, quæ nondum in rerum natura eſt: curator ad ventrem & ad matrem alendam & cuſtodiendam. l. ventri. 20. D. de tut. & curat. dat. l. penult. D. de tut. & rat. diſt. l. 1. §. quoties. D. de vent. in poſſ. mitt. l. pen. §. ſi à prętore. D. de excuſ. l. 2. §. ſi adhuc prægnās. D. ad Tertyll. Et certè præualere mihi hæc ſententia videtur, vt in regnis hereditariis ventri ſuum ſucceſſionis ius ſeruetur: interea autem regni curator conſtituatur, is qui agnatus eſt proximus, & ætatis ad tantum munus adminiſtrandum idoneæ: vt accidit Lacedæmone, cum Lycurgus (vt Plutarchus in eius vita commemorat), prægnante fratris ſui Polydectis primogeniti vidua regnum

A adminiſtrauit: qua de re aliquanto poſt plenius dicetur. Idque etiam iuri ciuili cōſentaneum eſt: quoniam aliud eſſe conſtat ius alicui competens, aliud eius vſum & adminiſtrationem. nam & pupilli dominium obtinent, quamuis ſub tutorum poteſtate ſint: & ante Iuſtiniani conſtitutionem minoris annis xxv. legitimę tutelæ ius habebant. l. vlt. C. de legit. tut. §. 4. Inſt. de excuſat. & patronum habere dicuntur, quorum patroni vidua prægnans relicta eſt. deniq; qui furore correptus eſt. non modò dominium, verumetiā ſtatum, digniB tatem, magiſtratum, poteſtatem retinere dicitur. l. qui furere 2. D. de ſtat. hom. cum ſimilib. & hāc eſſe communem ac receptam Doctorum conſenſu ſententiam, teſtantur omnes in l. vlt. C. de teſt. mil. & l. 1. C. de ſecun. nup. Deinceps ad ſecundam legem accedamus.

C

LEX SECVNDA.

Ne virgo, néve mulier ad Regni ſucceſſionem admittatur.

Fœminæ nō admittuntur ad regnū Franciæ.

REGNVM Franciæ eſt ita nobile, & clarū (ait Coſmus Guimerius Regis quōdam Cōſiliarius) quod in eo nunquam ſuccedit fœmina: & huiuſmodi quæſtio orta fuit poſt mortē Philippi Pulchri Regis Francorum, qui habuit vnam filiam nomine Iſabellam D & tres filios: dictam Iſabellam duxit in vxorem Eduardus Rex Angliæ, ex qua habuit vnum filium, qui ſimiliter dictus eſt Eduardus. Tres enim filij fuerunt Regis Franciæ, qui ſigillatim tandem deceſſerunt ſine liberis: quibus ſucceſſit in Regno Franciæ Philippus filius Caroli de Valeſio, fratris dicti Philippi, de conſenſu & approbatione x I I. Parium Franciæ: qui noluerunt dare regnum dictæ Iſabellæ, Reginæ Angliæ, nec filio eius Eduardo: quia ſicut filia Regis non ſuccedit E in Regno Francorum, ita nec natus ex ea: excluſo enim adſcendente, excluduntur deſcendentes ex perſona adſcendentis. Hæc Coſmus in præfat. pragm. ſan. ex hiſtorici Gaguini lib. 7. fol 131. quē locum in eandem ſententiā profert Barth. Chaſſanæus Prætor Parlamenti Prouinciæ, in conſuet. Bur. tit. de feud. n. 37. vbi ſubiungit Baldum de hac cōſuetudine meminiſſe in l. 1. D. de ſenatorib. Et quod ſicuti filia Regis Francorū non ſuccedit in regno, ex rationabili conſuetudine Francorum, F ita natus ex ea ſuccedere non poteſt. Recte & Baldus & Guimerius. Nam vt mulier iure feudorum (quorum naturam & ius regna hereditaria imitantur) ad paterni feudi ſucceſſionem non admittitur. libro primo tit. 1. § 3. ita proles fœminei ſexus, vel ex fœmineo ſexu deſcendens ad huiuſmodi ſucceſſionem aſpirare non poteſt: vt loquitur text. lib. 2. tit. 11. §. 1. Et ratio perſpicua eſt quia qui naſcuntur patris nō matris familiam ſeG quuntur. l. familiæ. §. vlt. D. de ver. ſignificatione. qua de cauſſa ſi natus ex filia Regis ad regni ſucceſſionem admitteretur, nulla certa eſſet regia familia, ius regiæ familiæ tributum euaneſceret, quia regnum deſultoriè ab vna familia in alteram transferretur, & ob eandem cauſſam priuilegium generi poſteriſque alicuius

Nati ex filia regis excluduntur à regno Francorum.

conceſſum negatur ad eos qui ex fœminis nati ſunt, pertinere. alioqui priuilegium ipſum euaneſceret. l. 1. D. de iur. immunit. Itaq; Petr. Iacob. cap. pract. 63. Carolo, inquit, qui Rex Franciæ & Nauarræ fuerat, mortuo, filia Ludouici, ſui quõdam fratris, ſucceſſit in regno Nauarræ: ſed in Regno Franciæ non ſucceſſit: quia non admittitur fœmina, quamdiu maſculus de genere inuenitur. Succeſſit ergo Philippus filius Caroli, qui erat ei in quarto gradu: quamuis dicta fratris filia tãtùm eſſet in tertio. Item Guill. Benedict. in verb. duos habens, nume. 78. Vnde conſtat, inquit, neque filias, neque maſculos ex ipſis deſcendentes, in Regno Franciæ, ſecundùm ipſius leges & conſuetudinem, ſuccedere. quinimò liberis maſculis non exiſtentibus, reliqui parentes & conſanguinei in regno ſuccedunt, ſeruata gradus prærogatiua. Hæc ille, quæ pluribus verbis confirmat. nu. 119. & 120. Et eodem pertinet, quòd ea quæ nominatim de filio conſtituta ſunt, neque ad filias, neque ad filiarum liberos pertinent. l. penult. §. quæ in filio. C. de adopt. Itaque Chaſſanæus in Conſuetudin. Burgund. titulo de feud. In regno Francorum, inquit, non ſuccedunt fœminæ, ex ſpeciali conſuetudine ipſius regni: & non exſtantibus maſculis, alij conſanguinei in regno, ſecundum prioritatem gradus, in linea maſculina excluſis fœminis ſuccedunt. Et ſi contingeret, quòd tota domus Franciæ moreretur, & ſtaret vnus de ſanguine antiquo, etiamſi eſſet in centeſimo gradu, talis iure ſanguinis & antiquę conſuetudinis ſuccederet iure hereditario, & non per electionem: licet in aliis ſucceſſionibus poſt decimum gradum non admittantur conſanguinei, ſed ipſe fiſcus. Ad hunc numerum accedat Ioh. Feraldus, cuius hæc verba ſunt ſub finem lib. de iurib. regni Francorum. Et vt facilior ſit cognitio illius obſeruationis antiquæ, & iudiciorum ſubſecutorum, ex quibus poteſt iudici conſuetudo, quæ ex regiſtris CVRIÆ PARLAMENTI TRIVM STATVVM regni, & chronicis extraxi, declarare hoc in loco deſtinaui. Philippus Diui Ludouici filius, duos filios habuit Philippum Pulchrum, & Carolum Comitem Valeſij. Philippus Pulcher Francorum & Nauarræ Rex genuit Ludouicum, dictum Hutin, primogenitum: qui vno anno, Philippum Longum, qui per luſtrum, & Carolum Pulchrum, qui per ſeptennium regnauere: Genuit & Iſabellam nuptam Eduardo Anglorum Regi, ex quo natus eſt Eduardus quintus, qui regnum querelauit. Ludouicus Hutin filiam habuit, quam matrimonio dedit Carolo Comiti Ebroicenſi. Vnde Carolus Rex Nauarræ natus eſt. Ludouico Hutin ſucceſſit & Francorum regnum adeptus eſt dictus Philippus Longus: non autem ille Carolus Rex Nauarræ ex muliere deſcendens: licet in regno Nauarræ ſucceſſerit. atque ita iudicatum exſtitit. Item Philippus Longus filiam vnicam habuit, in matrimonio datam Comiti Atrebatenſi, cui Philippo dictus Carolus Pulcer ſucceſſit, non autem prædicta filia, etſi proximiore gradu eſſet. Dictus Carolus Pulcer ſine liberis vxore prægnante deceſſit. Vnde diſceptatio inſurrexit, quis interim, dum reginę partus exſpectabatur, pro regente acciperetur. Duo erant, qui ſibi iura prætendebant, & ſibi deberi aſſerebant. Philippus Valeſius & dictus Eduardus ex Iſabella Philippi Pulcri filia natus. Philippo maximè ſuffragabatur, quòd ipſe maſculino gradu Carolo Pulchro proximus habebatur. Eduardo autem, quòd fœmina eſſet, proximo gradu. Et quia nullo tempore viſum eſt, per fœminam Francorum imperium moderari. his rationibus Philippus Valeſius regno præficitur, & poſtea Rex coronatus eſt. Idem iudicatum eſt contra Henricum Regem Anglorum. Et ſic tria iudicia reddita ſunt inconcuſsè ſeruata contra Carolum Regem Nauarræ, Eduardum & Henricum: quę iudicia reddunt conſuetudinem veram adprobatam & indubitatam: ſicque obſeruatum fuit ex eo tempore. Nam Rex Ludouicus duodecimus ſucceſſit Carolo octauo, & non Anna, Caroli ſoror, Borbonij Ducis relicta, ex quibus gloriari debent Franci: ſicut ille Thales Milæſius, qui maximas gratias ſe agere dicebat, quod vir eſſet, non fœmina. Hæc Feraldus.

Agnati regis quantumuis remoti excludunt natos ex filia regis.

Francorũ imperium fœmina nõ moderatur.

Res iudicata legis vim obtinet. l. 38. de legibus.

Etſi autem aliquot abhinc ſeculis error quidam hominum imperitorum in hoc diſputationis genere verſatus eſt, exiſtimantium legem quandàm apud maiores fuiſſe, nomine Salicam, quæ hac de re nominatim cauiſſet: tamen quoniam inueteratum illum errorem, ac potius commentum abſurdum & fabuloſum in Francogallia noſtra confutauimus, nihil neceſſe arbitramur, eum iterum hoc loco refellere. Tantùm admonuiſſe ſatis erit, verba hæc, De terra Salica in mulierem nulla portio hereditatis tranſit: ſed hoc virilis ſexus adquirit: tantùm abeſſe, vt ad regias hereditates pertineat, vt ne ad feudales quidem ſucceſſiones referri poſſit. quandoquidem caput hoc ſub Rubricam de alodis relatum eſt: neque ad Francos, ſed ad Salios populos pertinet: ſimillimúmque ius videmus in Ripuariorum & Angliorum, atque aliarum gentium legibus conſtitutum fuiſſe: quod eò tantum pertinuit, vt mulieres ab hereditatibus remoueret: non diſſimili fortaſſe conſilio, atque Romani veteres lata lege Voconia mulieres ab eorum ſucceſſionibus, qui cenſi & locupletes erant, prohibuerunt. Neque ſatis mirari poſſum Ioh. Aluarotum & Ioh. Feraldum errorem illum non animaduertiſſe in capite 1. §. mulier. ſi de feud. fuer. contr. & lib. de iurib. reg. Franc. priuileg. 20. vbi terram Salicam interpretantur terram regiam, hoc eſt, regnum Galliæ: quem etſi meritò Chaſſaneus reprehendit eo loco, quem paulò ante protulimus, tamen nihilo leuius hallucinatur, cùm Salicæ legis nomen ſcriptorum & typographorum vitio corruptum eſſe contendit, pro Gallicæ: quem errorem ſupradictum illud Barbaricarum legum volumen ſatis apertè (apud eruditos quidem & idoneos iudices) coarguit.

Legis Salicæ commentum.

Salija Lex, non Franciæ & de alodis, non de feudis, vel regno.

LEX TERTIA.

Ne quis nothus, ne legitimatus quidem, ad regni ſucceſſionem admittatur.

HÆc lex iuri feudali conſentanea eſt, vt naturales filij, licet poſtea fiant legitimi, ad ſucceſſionem feudi, nec ſoli,

ſoli, nec cum aliis admittantur. libr. 2. titul. 26. *Si de feud.* defunct. cont. §. naturales. Eius porro legis teſtimonium exſtat apud Guil. Bened. his verbis: Non tamen poſſet aliquis, præſertim Rex noſter Chriſtianiſſimus, legitimari facere filium naturalem, ſi quem haberet, in præiudicium alterius ſui conſanguinei legitimi: licet in gradu parentelæ remotiſſimi: cui ex conſuetudine regni liberis legitimis non exiſtentib. ſucceſſio deberetur: à qua non poteſt per Regem excludi, cùm diſpoſitio Regni ab eius non pendeat diſpoſitione, nec libera poteſtate: ſecundùm Imolam & Dominicum in c. grandi. de ſupp. neglig. præ. lib. 6. Sed vnum eſt laude dignum in præſenti regno Franciæ, quod nunquam fuit viſum nec auditum, quòd aliquis gereretur pro baſtardo Regis: quia propter eius excellentiam, dignitatem, & maieſtatem, nullam patitur, etiam in naturalibus, ſordem. Nec obſtat de Carolo Martello Pipini, ac Ludouico & Carolo Ludouici Balbi ex pellicibus filiis: de quibus & eorum illegitimatione meminit Guaguin. lib. III. & lib. V. quia non fuerunt Reges Franciæ, niſi ad tempus, & per vſurpationem: propter veri Regis minorem ætatem, aut debilitatem: quos fortè permiſit Deus regnare ad tempus, propter hoſtium repulſionem: maximè Carolum Martellum, quo fuit opus illo tempore, inſurgentibus vndique bellis, anno ſalutis Ↄ CC XXXV. Hæc Bened. Sed eiuſdem rei multò antiquior exſtat auctoritas apud Witichindum Saxonem, vbi hæc narrat: Cùm Hugo Francorum Rex defunctus eſſet, ſuperſtitibus tantùm Amalberga ex iuſtis nuptiis nata, & Theodorico, quem ex concubina ſuſceperat, iſque regnum inuadere vellet, reſponſum fuiſſe ab Herminfrido ſororis marito, priùs ſibi de libertate, quàm de regno quærendum. Cùm enim ex concubina natus eſſet, ſeruili conditione maculatum fuiſſe. Hæc ille. Ex quibus & aliis probabile eſt, primum harum legum caput, quo conſtitutum eſt, vt Regis filio natu maximo poſt patris mortem regnum deferretur, interea autem filius ille Rex deſignatus haberetur, de iuſto filio, vel conceptum vel intellectum fuiſſe: hoc eſt, de eo, qui ex Rege & vxore ipſius natus eſſet. l. 6. De his qui ſunt ſui vel. Ac proinde cùm iuſti liberi ſpuriis opponantur, ſpurios, nothos, vulgo quæſitos ab illa ſucceſſione excluſos fuiſſe, l. 4. D. de in ius voc. l. vlt. C. quand. mul. tut. off. l. vlt. C. qui pet. tut. Quod enim nominatim de filiis conſtituitur, ad ſpurios non pertinet. l. 1. D vnd. cogn. hoc eſt, ſiue ex concubina nati ſunt, ſiue ex meretrice, ſiue ex virgine, vel vidua honeſtæ exiſtimationis, ſiue ex adultera, ſiue ex cognata. Tot enim ſpuriorum genera in iure numerantur: vt in lib. de ſpuriis demonſtrauimus. Hoc autem ius eò magis obſeruandum eſt, quòd maſculis in primogeniti ſtirpe deficientibus regni ſucceſſio ad Regis agnatorum ſtirpem transfertur: quemadmodum poſterius ſuo loco docebimus. Spurij autem omnes adgnationum & gentilitatum expertes ſunt: quippe, cùm agnatio à patre ſit, patrem autem ſpurij non habeant. l. 2. l. 4. D. vnd. cog. liberi enim extra matrimoniũ quæſiti matrem ſequantur, non patrem. l. cum legitimæ. 19. & l. 23. & l. 24. D. de ſtat. hom. Itaque ſpuriorum origo ex eo tantùm die quo nati ſunt,

A numeratur. l. eius qui. 9. D. ad munic. Neque verò quidquam naturales Regis filios legitimatio adiuuaret: quia legitimatio ſoli patri filium adquirit: ab aliis autem omnibus trium generum agnatis eum alienum relinquit. Nouell. 89. §. 4. denique legitimatio eſt, cum ex concubina ſuſceptus ita patri ſuo heres ab inteſtato deſignatur, vt etiam inſtitui ab eo heres poſſit: dum tamen ne maiorem quam quiuis ex iuſtis liberis hereditatis partem capiat. Nouel. 74. & B Nouel. 117. §. 2. At neque concubinatus eſt, niſi in non marito, neque regnum aut vlla eius pars teſtamento Regis deferri poteſt: vt ſuperius diximus: neque ſi legitimi liberi exſtarent, veriſimile eſt eos adæquari ſibi ſpurium paſſuros: quemadmodum ex Salluſtij, Liuij & aliorum hiſtoriis notum omnibus eſſe arbitramur.

C

LEX QVARTA.

Vt, ſi in ſtirpe filij primogeniti maſculus eſſe defierit, tum ad eum qui in altera gentis eiuſdem ſtirpe, proximus deprehendetur, regni hereditas transmittatur.

HOc loco non incommodè, vt opinor, dici poteſt: etiam ad hoc Francicum regnum accommodari poſſe caput illud quartum Concilij Toledani, habiti in D Hiſpania circiter annũ Ↄ. C XXII. vt qui viuo Rege de futuro ipſius ſucceſſore diſputare auderet, ab Eccleſia & cœtu Chriſtianorum arceretur. Nã vbi ius certum de ſucceſſore (vt in hoc Francorũ regno) conſtitutum eſt, ibi proterui atq; impudẽtis eſt de ſucceſſore futuro diſputare. Huius autem quartæ legis virtus duplex eſt, prior eſt huiuſmodi: vt quamdiu ſupereſt vnus aliquis è liberis poſteriſue primogeniti filij, tamdiu ſecundo tertióue geniti ſtirps à regni ſucceſſione ex- E cludatur. quod idẽ in Feudalibus ſucceſſionibus conſtitutum videmus: in quibus quamdiu maſculus ex Primi inueſtiti ſtirpe ſupereſt, tamdiu Feudum ad alteram ſtirpem non transfertur. Altera legis virtus hæc eſt, vt ſi maſculus ex primogeniti ſtirpe nullus ſuperſit, tum ad alteram eiuſdem generis ſtirpem hereditas tranſmittatur: vt qui gradu antecedet, quamuis longiſſimè à Rege defuncto diſiunctus ſit, poſterioribus præferatur. Quod etiam eidẽ Feudali iuri F conſentaneũ eſt, vti patet ex lib. 2. tit. 26. Si de Feud. contr. §. Titius. nempe, ut feudũ vni quæſitum, & ſenſim per eiuſdem ſtirpis gradus deuolutum, ſimulatque maſculus in ea linea defecerit, ac proinde Feudum ad alteram lineam transferetur, tum ei deferatur, qui primum & ſummum in illa noua linea gradum obtinet, lib. Feud. 2. ti. 11. de ſucceſſ. fratr. ti. 50. de natur. ſucceſſ. feud. Itaq; Petrus Iacobus, nobilis Pragmaticus, in arbore de ſucceſſione Regni Franciæ his ſcribit verbis: In Regno Franciæ ſuccedit filius iure hereditario. Sed filijs ſeu liberis non exſtãtibus, ſuccedit vnus de collateralibus: ita quod G proximior in gradu eſt proprior in obtinendo Regno, iure hereditario. Item paulo ante: Succeſſit ergo illi Carolo in Regno Franciæ Philippus filius alterius Caroli, qui erat ei in quarto gradu

Diſputare de Rege viuente ſucceſſore non licet.

Maſculis in linea primi filij deficientibus, regnum ad ſecundi lineam transfertur.

nec ſucceſſit Robertus filius principis Roberti, Comitis Atrebatenſis quondam: quia ille erat in octauo gradu, nec ſucceſſit Robertus, nepos Caroli, Regis Siciliæ & Hieruſalem: quia ille erat in ſeptimo gradu: nec ſucceſſit Ludouicus, nepos B Ludouici: quia ille erat d. Carolo decedenti in quarto gradu. In eandem ſententiam ſcribit etiam Nicolaus Boerius in conſilio decimo. Viſo themate, numero decimo ſeptimo, cuius hæc verba ſunt: Succeſſio Regni Franciæ, decedente Rege, non exiſtentibus liberis, ſpectat & pertinet proximiori in gradu ad ipſum Regnum in iure hereditario obtinendum: ſecundùm gloſſ. in pragm. ſanct. in proœm. Iohannes autem Terrirubeus tractatu primo, concluſione octaua, eadem de re ita ſcribit: In Regno Franciæ ſucceſſio defertur primogenitis maribus ex linea recta eorum, quibus ſuccedit ur: &, illa deficiente, ſuccedunt mares tranſuerſales, iuxta gradus prærogatiuam. Hactenus legis noſtræ tertiæ ſatis multos & idoneos teſtes produximus ex quibus intelligitur, quod hoc loco ſummè notandum eſt, cùm agnatorum & cognatorum hereditates iure ciuili Romanorum non vltra decimum agnationis, & ſextum ſeptimúmve cognationis gradum tranſmittantur. paragrapho vltimo inſtitut. de ſucceſſione cognat. leg. penultima D. vnde cognat. leg. quarta. D. de grad. tamen iſtas Regales & Feudales hereditates etiam in infinitum tranſmitti, libro Feudorum primo, titulo primo, paragrapho penultimo, & libro 2. titulo trigeſimo primo, & titulo quinquageſimo. Itaque præter Baldum & alios, quos alio in libello, & huius ipſius iuris tractatione protuli, Iacobus Aluarot. Martinus Laudenſis & Bellouiſius ita ſcribunt: Si in Francia moreretur tota domus Regia, & exſtaret vnus de ſanguine antiquo, puta de domo Borboniæ, & non eſſet alius proximior, quamuis eſſet milleſimo gradu, tamen iure ſanguinis & perpetuę conſuetudinis ſuccederet in regno Francorum. Sequitur & probat Philipp. Decius in conſilio 85. diligenter pro tenuiſ. numero 3. ſed præſertim Iaſon in lege certum. Cod. vnd. legitim. vbi adſcribit, Aluarotum & Laudenſem illud dictum Baldi vſque ad cœlum exclamare, & quod non poſſet dici quidquam magis ſingulare.

Succeſſiones feudales in infinitum tranſmittuntur.

Sed quoniam de proximo Regis agnato lex ſcripta eſt, quem vulgo Primum Regij ſanguinis Principem appellamus, commodiſſimum videtur de his duobus vocabulis, & proximorum Regis agnatorum iure paullo vberius diſſerere. Ergo illud ſcire oportet. Primum Principem ſanguinis Regij eſſe, vel filium Regis vel nepotem ex eo, vel pronepotem ex vtrouis illorum demortuo ſuſceptum. quod ſi nulli liberi virilis ſexus exſtent, tum Primum Principem eſſe fratrem, aut fratre deficiente, quemuis alium proximum demortui Regis agnatum. Itaque, ne longius eius rei memoriam & exemplum repetamus, mortuo XXV. ab hinc annis Franciſco ſecundo, qui tres fratres reliquerat, Carolus fratrum natu maxi-

Primus regis ſanguinis Princeps & proximus Regis agnatus, promiſcua nomina.

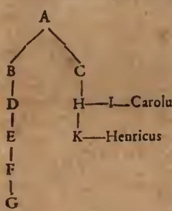
A mus, ſucceſſit in regnum, tanquam Primus ſiue Proximus Regij ſanguinis Princeps: & Carolo mortuo, Henricus III. qui, ſi hodie ſine liberis virilis ſexus decederet, hereditatem regni Henrico Nauarro moriens reſtitueret: vtpote primo, ſiue proximo Regij ſanguinis Principi. Nam, vt breui totam hanc diſputationem præcidamus, Primus & Proximus in hac cauſſa promiſcuè vſurpantur, & proximum appellamus, qui primus eſt: ait Vl-
B pianus in leg. 2. paragrapho penultimo D. de ſuis & legit. adeò vt filius, qui primum in genealogiæ figura gradum obtinet latiore ſignificatione patri agnatus proximus dicatur. l. 12. D. de ſuis & legit: Neque obſtat, quod Iohannes Tilletius in cap. de Regentiis, fol. 204. his ſcribit verbis: Mortuo Rege Franciſco II. Antonius Rex Nauarrus, primus Princeps ſanguinis Regij maior, declaratus eſt Prorex: vicem & perſonam Regis Caroli in vniuerſo regno
C ſuſtinens, quaſi Tilletius propriè ac ſpecialiter nomen primi Principis Regij ſanguinis huic tribueret: Regis autem fratribus eandem appellationem denegaret, aut aliam auguſtiorem ſeruaret. Non enim ſimpliciter Tilletius dixit, Antonium fuiſſe primum Principem, ſed coniunctim Primum Principem maiorum: id eſt, maiorem annis, & ætatis ad regnum adminiſtrandum iuſtæ, legitimæ, idoneæ. Secundò illud magnoperè animaduer-
D tendum eſt, in hac feudalium & regalium ſucceſſionũ diſputatione non graduum cognationis tabulam, ſed ſolam genealogiæ figuram adhibendam eſſe: quoniam in feudis nulla eſt agnatitia ſucceſſio: nulla inquam, eſt collateralis, aut tranſuarſaria hereditas: ſed quæcunque eſt ſiue hereditas, ſiue ſucceſſio, ea per directam lineam capitur, & ſemper à parentibus aut maioribus in liberos poſteróſve defertur. adeò vt ne frater quidem fratri ſine
E liberis defuncto ſuccedat tanquam frater, aut proximus agnatus, ſed tanquam proximi Regis, & communis parentis filius. quod idem eodémque modo de patruelibus & aliis deinceps intelligendum eſt: vt auo ſcilicet aut proauo primo de feudo illo inueſtito ſuccedere intelligantur, non autem patrueli, aut propiori ſobrino, vel ſobrino. libro Feudorum 2. titulo 11. Si vaſſallus feudo priuetur, libro 1. titulo 1. paragrapho penultimo, & titulo 14. de
F Feudo marchionis, paragrapho, ſi verò, & paragrapho ſequenti, & libro 2. titulo 11. & titulo ſequenti, & titulo 50. de natura ſucceſſionis feudorum. Poſtremò ſciendum eſt, iura & priuilegia eius, qui primus Regij ſanguinis Princeps eſt, tria noſtris moribus inducta eſſe. Nam primum eſt, vt preciſè Princeps appelletur, ſiue (vt lingua noſtra vtamur) *Monſeigneur*: alterum, vt plenis regiorum armorum inſignibus vtatur: hoc eſt, ſi-
G ne trabe tranſuerſaria: poſtremùm, vt apannagium obtineat, hoc eſt, regionum quarundam poſſeſſionem, quibus ad ſe ſuámque familiam pro dignitate atque amplitudine ſua tuendam fruatur. Quarum rerum teſtimonia Iohannes Tilletius in ſuis Obſer-

Filius dicitur primus, itémque proximus.

Succeſſio agnatitia in feudis & regalib. nulla.

Iura proximi Regis agnatorum.

Obſeruationibus variis locis ſatis multa commemorat. Si nulli,inquit,liberi Regis exſtent,is qui Coronæ proximus eſt ſemper fuit,eſtque etiam nũc appellatus *Monſeigneur*,ea figura quæ Antonomaſia dicitur. Nunc vt ad inſtitutum redeamus,illud arctè tenendum eſt,Reges Francorum non agnationis iure defunctis Regibus ſuccedere, ſed ſolius ſtirpis & prognationis, quæ ad antiquiſſimum progenitorem & Genarchum refertur:quaſi ex ipſo non tantùm prognati,verùm etiam nati procreatique eſſent: vt paullò poſt apertius docebimus. Vnde illa hoc loco quæſtio exoritur,vtrum illa regni hereditas, quæ deficientibus in priore linea maſculis ad nouam lineam transfertur,ex ætatis & gradus prærogatiua, an repræſentationis iure deferatur:hoc eſt, ſi duo mares in illa noua linea reperiantur, quorum vnus gradu & ætate antecedat, alter remotior ſit, vter ad hereditatem vocetur. Ponamus hanc exempli cauſa genealogiæ figuram.

Tum in litera A Regem conſtituamus, in litera B filium ipſius primogenitum, cognomento Valeſium: in litera C filium ſecundogenitum, cognomento Borbonium: fingamúſque regnum per Valeſiorum lineam tamdiu peragraſſe, dum maſculus in ea defuerit. Nunc idem regnum in C Borboniorum ſtirpem migrare, in qua primogenito H præmortuo, ſuperſunt ipſis filius, K & eiuſdem frater I: & quæramus, vtrum ex his duobus, K & I ad regni ſucceſſionem admitti oporteat. Reſpondemus, K ſolum, patruo ipſius I excluſo, admittendum eſſe: & rationem hanc ſubiungimus, quoniam in vnaquaq; ſtirpe locus eſt ſucceſſioni: ſiue (vt populari verbo, non tamen aptiſſimo, abutamur) repręſentationi: ſicut in iure ciuili dicere ſolemus, in Suis eſſe ſucceſſionem, vt priore ſublato (veluti filio) ſequens perſona (puta nepos) in eius locum ſubintrans Suus efficiatur: & pari ratione in nepotis locum pronepos, in pronepotis abnepos: quaſi ſuperioribus omnibus nunquam natis ipſe reuera eſſet filius. Is enim certè eſſe fingitur. l. 3. penul. C. de ſuis & legit. Eiúſque rei clariſſimum documentum eſt: quoniam in prima ſtirpe, quæ Valeſiorum fuit, nemo dubitat, quin eadem hæc ſucceſſio locum habuerit. Nam, vt paullo antè demõſtratum eſt, filio præmortuo & Rege adhuc ſuperſtite nepos in filij locum gradúmque ſuccedens, Rege auo ſuo decedente, patruũ ſuum excludit. Neque vnquam ad hoc vſque tempus eruditus aliquis repertus eſt, qui ea de re dubitandum exiſtimarit:

Nepos ex fratre in feudis Regalibus patruum excludit.

Regi mortuo nepos ex primo eius filio demortuo excluſo al[tero] regis filio fratre dic. illuſt. quaeſt. c. 3.

A quia quamdiu ſpes eſt ſuum heredem exſtiturum tamdiu nunquã locus eſt conſanguineo: vt ait l. penult. D. vnd. l. 2. C. eod. & quemadmodũ filius primogenitus reliquos omnes fratres ſuos ſubmouet, ita linea ex eo deſcendẽs alios omnes excludit: ne qui ex linea tranſuerſa veniũt, potiores iis habeantur, qui recto limite deſcendunt: vt ait Imp. §. item vetuſtas, Inſtit. de heredit. ab inteſt. Non igitur gradus aut ætas vllam in hac cauſa prærogatiuam tribuit: ſed ſtirps & linea. Nam
B proximitatis verbum dupliciter intelligitur: reſpectu lineæ, & reſpectu gradus. Interdum enim accidit, vt aliquis lineæ reſpectu proximior ſit, qui tamen gradu ſit remotior. Idque in Valeſiorum ſtirpe licet adnimaduertere. Nam etſi filio, nepote & pronepote Valeſij mortuis, abnepos quarto gradu à Rege Genarcho diſcrepet, Borbonius autem eiuſdem Valeſij frater, ſecundo tantùm gradu diſtet, abnepotémque illum ætate longè multúmque ſuperet, Valeſius
C tamen abnepos & patruum & patruum magnũ & maiorem & maximũ excludet. Quinetiã hoc amplius fidenter addimus, fictionem ſucceſſionis, & (vt ita dicam) repræſentationis naturalẽ graduũ numerandorum rationem in hoc cauſſarum genere obſcurare: quia cùm filio præmortuo nepos in eius gradum ſuccedens ad filij conditionem redigatur, (vt Iuriſconſultus loquitur) id eſt, quaſi agnaſcendo filius eſſe fingatur. leg. poſtumorum. 7. D. de iniuſt. rupt.
D fictio hæc illum facit auo iam morienti proximum: quandoquidem eum iam nemo antecedit. Is enim propriè Proximus eſſe intelligitur. l. 5. §. proximus. D. vnd. cogn. l. proximus. 42. D. de verb. ſignific. Alia autem eiuſdem rei argumenta quamplurima, quoniam in libello De controuerſia patrui & nepotis copioſè produximus: ſuperuacaneum eſſet hoc loco repetere. Vnum tantùm quod in illo libro prætermiſimus adſcribendum videtur: cùm hac de re
E quondam in Gallia controuerſia exorta eſſet, quę ad Nauarræ Principem pertinebat, Nicolaum Vbaldum, celeberrimum & doctiſſimum illius ætatis Iuriſconſultum à Rege Galliæ conſultum in eandem ſententiam reſpondiſſe. Nam in ſuo doctiſſimo libro De ſucceſſ. ab inteſt. qui editus eſt anno 1472. numer. 69. ſic loquitur: Oldradus in conſ. 262. tenuit nepotem ex primogenito præferendum filio ſecundogenito, per plures & bonas rationes: non diſtinguens,
F vtrum ſit natus ante patruum ſuum, vel poſt. Et ita reſpondi ego, cùm eſſem Turonis, interrogatus ex parte Regis Franciæ, in ſucceſſione Principis Nauarræ. Atque hæc quidem de tertiæ legis interpretatione ac poteſtate hactenus dicta ſint. Nunc quæſtionem exponemus, cùm ad agnitionem animi præclaram, tum ad vſum Franciæ, hoc præſertim tempore, accommodatiſſimam: VTRVM ius agnati proximi Regis viuentis, quantum ad regni ſucceſſionem, par ſit
G iuri filij primogeniti, aut nepotis, aut pronepotis, aut verò fratris eiuſdem Regis: an aliqua in re diſpar eſſe videatur? Exemplo res erit illuſtrior. Proponamus genealogiam Regis Franciſci primi, hoc modo,

Ius agnati proximi regis idem eſt, quod ſolet eſſe ius filij primogeniti.

Nemo neſcit Franciſcum primum Regi Ludouico XII. ſucceſſiſſe. quæramus iam, vtrum Franciſcus viuente Ludouico XII. idem ius habuerit, quod habiturus fuiſſet filius Ludouici XII. ſi quem filium habuiſſet: aut verò (quod idem valet) idem quod habuit Carolus VI. viuo patre ſuo Carolo V. an verò deteriore conditione fuerit? quod etiam pari ratione quæri hodie licebit in Henrico Borbonio, Rege Nauarro: vtrum pari, an deteriore in cauſſa eum haberi oporteat, quàm qua nuper habitus fuit Franciſcus Dux Andegauenſis, Henrici hodie regnantis frater, tribus ab hinc annis mortuus, & , dum in vita manebat. Regis filius & frater, honoris cauſa, nominatus. Dubitandi cauſa eſt, vt impari iure & conditione cenſendus videatur: primùm quoniam, vt paulò ante dicebamus, iniquum eſt eos, qui ex linea tranſuerſa veniunt, pari cum iis iure cenſeri, qui recto limite deſcendunt. §. item vetuſtas. Inſtit. de hered. ab inteſt. deinde quia ius certum & iam quæſitum multò firmius eſt quàm incertum, & quod in ſpe orbitatis dubia, & prope dicam abominabili poſitum eſt. Cauſſa autem liberorum iam clara & certa eſt, & ſua ſponte ac naturali quadam ratione fauorabilis: quia non tantùm lex patriæ filio regnum, etiam viuo patre, addicit, vt ſuperiùs diximus: verùm etiam ius quodammodo naturæ. Cauſa verò agnatorum Regis non modò dubia & incerta eſt, quia ſi filius Regi agnaſcatur, illico ſpes eorum exſtinguetur: verùm etiam malum (vt dixi) & infauſtum omen in ſe continet: nempe orbitatem Regis: Regem, inquam, ſine liberis deceſſurum. Et hac ratione in cauſſa hereditatum, videmus eos, qui poſt eum gradum ſunt agnationis, quo eſt id quod in vtero eſt: non admitti, dum incertum eſt, an naſci poſſit, quoniam in tempus naſcendi iura omnia integra ventri ſeruantur, l. 3. D. ſi pars heredit. per. poſtremò, ſi ſecundus dignitatis Regiæ locus agnato proximo tribuatur, & propter eandem cauſam etiam alia, illi dignitati adiuncta & quaſi cohærentia, nempe nomen illud Principa-

A tus honorificum, *Monſeigneur*: plenus armorum Regiorum vſus, poſtremò apannagium Regale: ac tum deinde Regi filius agnaſcatur, quomodo adimi hæc illi omnia poterunt, vt non ſe tantis ornamentis ſpoliari moleſtè ferat? cùm regulariter nemo de honoris gradu ſine aliqua nota deiiciatur. Verùm his non obſtantibus contrariam ſententiam non modò & veriorem & æquiorem eſſe, ſed etiam moribus & inſtitutis noſtris præualuiſſe atque vſu receptam
B fuiſſe, oſtendemus. Nam, vt ne longius huius memoriam repetamus, vidimus nuper tres illas dignitates duobus fratribus (ac proinde agnatis proximis) Regis Caroli IX. non modò adoleſcẽtis, verùm etiam pueri, conceſſas fuiſſe. quin etiam Henrico, Caroli morte ad regnum euecto, Franciſcus in Henrici locum ſuccedens continuò appellatus eſt Filius ac frater Regis, plenúmque gentilitiorum armorum vſum (vt vulgò dicitur,) & apannagium regium, conſequutus eſt, vna cũ
C illo illuſtri & honorifico nomine *Monſeigneur*. Ac pari ferè modo Ioh. Tilletius memoriæ prodidit, Ludouicum XII. Regis Caroli VIII. agnatum, itémque Franciſcum I. eiuſdem Ludouici agnatum, idem & nomen & ius armorũ obtinuiſſe: apannagium tamen, quod pro ſuo iure poſtulabãt ſibique deberi contendebant, recuſatum illis ab Regibus fuiſſe. Nam, vt paullò antè docuimus, agnati Regum, nequaquã agnationis ſuę iure ſuccedunt, ſed iure ſtirpis & prognationis: neque
D tanquam agnati ad ſucceſſionem vocantur, ſed tanquam prognati: non denique cauſſam & titulũ & ius ſucceſſionis ab Rege nouiſſimè defuncto accipiũt, ſed à communi gentis auctore ac principe: quem Gręci γενάρχην Latini progenitorem appellant. Vlp. autem Principem familiæ in l. pronunciatio, in fi. D. de verb. ſign. Et ſimul rationem expoſuimus: quia feuda iure tantùm ſtirpis & progeniei deferuntur, hoc eſt, ei maſculo, qui ex communi gentis auctore & primo inueſtito prognatus, nunc ſublatis omnibus interme-
E diis proximum ab eo gradum obtinet. Adeò vt ne frater quidem fratri ſine liberis defuncto ſuccedat tanquam frater, ſed tanquam filius primi inueſtiti: patris ſcilicet communis. nec patruelis aut ſobrinus ſuccedere intelligatur patrueli, aut ſobrino, ſed auo aut proauo, primo & antiquiſſimo de feudo illo inueſtito. libr. Feu. 2. titul. 31. Si vaſall. feud priu. libr. 1. titul. 1. §. penultim. & aliis locis ſuperius prolatis. Cùm autem in
F hoc genere ſemper gradnũ cuiuſque ſtirpis propinquitas ſpectetur, naturalis ratio & communis ſenſus demonſtrat, quemadmodum is qui Tertius à primo inueſtito numerabatur, ſi Secundus, qui huic proximus erat, è medio tollatur, protinus incipit eſſe Secundus, ac proinde etiã proximus: qui verò Quartus erat, iam Tertius numeratur: atque ita deinceps: eodem modo eum qui centeſimo erat gradu, ſi priores omnes de medio remoti ſint, iam proximum progenitori exiſtere l. peto.
G 69. §. vltim. in illis verbis, Vt proximus quiſque primo loco videatur inuitatus. D. de legat. 2. & l. 1. §. ſi quis igitur. D. vnd. cogn. l. 1. §. ſi intra. D. de ſucceſſ. ed. vbi ſubducto primo ſequens dicitur primus & proximus: quia nemo eum antecedit. Itaque vbi lex perſonarum ordinem induxit, ſemper qui proximi ſunt, vlteriores morantur. l. filius

Agnatis non tribus ius ſuccedendi, ſed prognatis.

Secundo ſubducto, tertius efficitur ſecundus & ſic deinceps.

42.§.cum filius. ibi, Et ſine dubio qui ſequentis gradus ſunt, non admittuntur interim, l. 3. D. de acquir. hered. l. pen. D. de iur. delib. neque ſequens admittitur, quamdiu ſpes eſt proximiorem admiſſum iri. l. 1. §. ſi intra. de ſucceſſ. ed. Tanta enim vis eſt illius repentinæ ſucceſſionis, vt filij gradus ne momento quidem vllo vacuus fuiſſe intelligatur. l. 1. §. liberos. D. de coniun. cum emanc. p. l. filium. 20. §. videamus, in fin. D. de bon. poſſ. contr. tab. quaſi priores ex eo numero nunquam fuiſſent, vt ait Pompon. in l. 2. D. de bon. libert. Pari ergo ratione dicimus, In ſucceſſione regni hereditarij, eum qui (ſi agnationem ſpectaremus) gradibus aliquot vel paucis vel multis à Rege moriente diſiunctus eſt, non ab ipſo Rege agnato ſuo iam moriente ius & cauſſam accipere: veluti Ludouicum XII. à Carolo VIII. vel Franciſcum I. à Ludouico XII. vel Henricum III. hodie regnantem à fratre ſuo Carolo IX. duodecim ab hinc annis defuncto. ſed inde vſque ab Rege, gentis & familiæ illius auctore: nimirum Carolo V. cauſſam illam repetere, quaſi eius primogeniti filij fuiſſent. Nam lex Franciæ, atque adeò Patria ipſa, communis illorum parens, in filiorum Regis locum & ius & nomen illos quaſi adoptionis genere quodam adſciuiſſe fingitur: vt etiam viuo Rege appellentur Primogeniti Regis aut regni: itémque Proximi ipſius agnati: quoniam ſublatis omnibus, qui medium locum tenebant, primi iam ac proximi reperiuntur: ſiquidem Proximus paſſim in libris noſtris appellatur, quem nemo antecedit l. 2. §. 1. & §. 3. D. de ſuis & legit. l. 1. §. proximus. D. vnd. cognat. quantumuis multis cognationis gradibus & magno interuallo remotus ſit, dummodo nullus intermedius reperiatur: quod etiam Seruius in illum Virgilij locum adnotauit: Proximus huic, longo ſed proximus interuallo, Inſequitur Salius. Itémque Nonius Marcell. Proximum, inquit, dicebant veteres non ſolum adhærens & adiunctum, verum etiam longè remotum: ſi tamen inter duo diſcreta nihil medium exſtitiſſet: vt in illo Virgil. Proximus huic, longo &c. Et quantum ad fictionem adoptionis, qua dicimus proximum Regis agnatum qui lege patriæ ad regni hereditatem inuitatur, vocari quaſi ex viuo Rege natum, non mirum videri debet. nam argumentum habet ex illo adoptionis genere quo quis in nepotis locum adoptabat etiam qui filium non habebat. quo caſu his verbis veteres vtebantur QVASI EX FILIO NATVS; vel perinde atq; ſi ex filio natus eſſet. l. ſi adrogatur, §. vlt. l. cum nepos l. ſi quis nepotem, l. ſi is qui filium, D. de adopt. l. ſi paterfam. l. adoptiones, l. adoptare, eod. Quare ſicuti non repudiatur fictio vt nepos eſſe cenſeatur is quem quis in nepotis locum adoptauit, quaſi ex ſuo filio & eius matreſa. natũ, cùm tamen neq; filiũ neq; nurum haberet, eodẽ modo nihil abſurdũ eſt dicere, proximũ Regis agnatum quẽ lex patria nihilo minus ad Regis ſucceſſionẽ vocat q̃ ſi ex rege & regina ipſius vxore natus eſſet, fingi cẽſeri in filij locũ adoptatũ. Hoc autẽ etiã iuris Feudalis regulę conſentaneũ eſt, qua dicere ſolemus: Succeſſorẽ ſucceſſoris primi inueſtiti, eſſe ſucceſſorem primi inueſtiti. lib. Feud. 1. tit. 1. & tit. 14. de feud march. §. 3. in illis verbis: Per inueſtiturã patris & filij, & tit. 19. §. ſi quis. & lib. 2. ti. 11. de ſucceſſ. frat. & ti. 50. de nat. ſucceſſ. feud. Nec abſimiliter in iure ciuili

Fictio filiationis, & adoptionis à lege regni inſtituta.

A dici ſolet. Heredẽ heredis teſtatoris eſſe heredẽ teſtatoris. l. vlt. C. de her. inſtit. l. antiquitus. 15. C. de vſufr. l. ſciendum, 70. l. heredis. 65. D. de verb. ſignific. & eum qui per ſucceſſionem quamuis longiſſimam defuncto heres eſt, non minus eius heredem intelligi, quàm qui principaliter heres exſtitit. l. qui per, 194. l. omnis. 138. D. de reg. iur. Vt iam dubitari non debeat, quin ſupradictus Franciſcus Valeſius optimo iure Regale apannagium à Rege Ludouico XII. poſtularit:
B tanquam ipſius per legis fictionem primogenitus: quoniam in huius regni ſucceſſione proximus quiſque primum locum obtinet, ac primo loco inuitatur. d. l. peto. §. vult. D. de legat. 2. ac nihilo magis ambigi debeat, quin Henricus Borbonius Rex Nauarrus tantundem hodie iuris in regni Francici dominio habeat, quantum vel ille Franciſcus primus, viuo Rege Ludouico XII. vel triennio ante Franciſcus Dux Andegauenſis, Henrici nunc re-
C gnantis frater, habuit: nempe, vt cùm in gradum locumque Genarcho proximum adſcendiſſe, filiúſque vel illius Genarchi vel (quod idem eſt,) Regis hodie viuentis eſſe fingatur, neque vllus inter eum & Regem hodie viuentem interiectus repetiatur, meritiſſimo atque optimo iure Rex deſignatus, Rex ſperatus, Rex iunior appellari debeat, regaléque apannagium ei debeatur: quippe, cùm illud Regni dominium ex mente legis (ei regnum viuo
D Rege addicentis) adeptus eſſe, & quodammodo (beneficio eiuſdem legis) viuo Rege, anticipaſſe intelligatur: ſecundum ea quæ Terrirubeus, Petrus Iacob. Benedictus, Tiraquellus & alij Regum veterum Conſiliatij ſubtiliter & accuratè demonſtrarunt ex l. in ſuis, 11. D. de lib. & poſtu. cui inſuper adiungo text. apertiſſimos ex l. vltim. D. bon. damnat. l. 2. §. 1. D. pro hered. §. 2. Inſtit. de hered. qualit. l. 6. §. penul. D. de acquirend. hered. l. in ſuis, 14. D. de ſuis & legitim.
E §. 3. Inſtitut. de heredib. ab inteſt. ſuperior. Reſtat vt ei obiectioni, quæ nobis in mentem venit, & à nullo adhuc (quod ſciam) propoſita eſt, reſpondeamus. Id autem erit hac ratione facillimum. quia non eſt nouum, vt iura & priuilegia quædam in caſum & tempus incertum conferantur. quod vel in poſtumorum agnatione licet animaduertere. Quid enim ſi Rex nullis liberis ſuperſtitibus decedens, fratrem relinquat, & ſimul vxorem, de cuius ventre
F dubitatur? nunquid tantiſper dum aut decem aut vndecim menſes abierint, frater Regis demortui ſummũ illum dignitatis locum obtinebit? quem tamen nato poſt decem menſes poſtumo ſine vlla ſuę dignitatis offenſione relinquet. Quod Plutarchus in Lycurgi vita memorię prodit in Polydectis Lacedæmoniorum Regis vxore, quę ignorabatur prægnans eſſe, & Lycurgo ipſius fratre accidiſſe. Cùm enim aliquandiu Lycurgus regnaſſet, ac pro Rege habitus fuiſſet, ta-
G men vbi de vtero conſtitit, & poſtumus agnatus eſt, puerum in procerum conuentum attulit: eíſque gratulans exclamauit: Spartiatæ, Rex vobis natus eſt: ſtatímque ſe Regio imperio & dignitate, quam Prorege obtinuerat, abdicauit. Pependit igitur ius & dignitas Lycurgi menſes aliquot: vt facilè intelligatur, non omnes honores certo ac perpetuo iure

Nauarrò Regi Henrico quæ- lia iura in Francia regno competunt.

Iura & dignitates quædam in tempus & caſum incertum conferuntur.

obtineri: ſed quoſdam incertos eſſe, atque in ſuſpenſo poſitos,&c, (verè ac propriè vt loquamur) fiduciarios: cùm interea iura omnia integra ſucceſſori ſperato & exſpectato reſeruentur: vt ſuperius de hereditatibus diximus ex l. 3. D. ſi pars hered. pet. Neque dubito, quin huiuſmodi ſit honos ille, qui fratri, aut etiam longinquiori agnato Regis, cui Regi nulli adhuc liberi nati ſunt, moribus Francorum conceditur: & vero ac Latino nomine Fiduciarius appellari poteſt. Exſtant autem etiam alia vel ſuſpenſi, vel temporalis iuris exempla in libris noſtris. Veluti cùm in locum tutoris qui ab hoſtib. captus eſt alter ſufficitur, nam ſi captus apud hoſtes decedat, ſuffectus pleno iure tutor eſt. ſin ille reuertatur, poſtliminij iure tutelam recipit, item cùm teſtamento tutor ſub condicione datus eſt, nam interea tutor à magiſtratu datur qui deficiēte cōdicione perpetuus tutor manet: exſiſtente verò, tutor eſſe deſinit. l. 1. §. 1. apud, & l. ſi quis D. de teſtam. tut. Item cùm paterfam. dum filius eius impubes eſt, apud hoſtes moritur. Tum enim ius fratris ſenioris ac proximi agnati, (qui interea ignoratur vtrum patrisfa. heres, an pupilli tutor ſit) incertum eſſe conſtat. quia ſi filius apud hoſtes decedat, patrisfam. legitimus heres erit: ſin poſtliminio redeat, tutor pupilli legitimus. l. 9. l. 10. l. 12. C. de poſtl. reuerſ. l. 5. l. 22. D. eo. Quod ſi pater ipſe captus eſt, quamdiu poſtliminij ſpes eſt, tamdiu ſtatus patriæ poteſtatis incertus eſt, pendet, in ſuſpenſo retinetur: vt loquuntur Iuriſconſulti in l. illa. 37. §. 1. D. de hered. inſtit. l. 12 §. 1. l. 22. §. 1. D. de capitu. l. penul. D. de ſuis & legitim. Ac pari ratione ius filij agnatiue proximi, eius qui apud hoſtes eſt, propter incertum euentum pendere dicitur: & tamen propter ſpem poſtliminij obſtat remotioribus. l. 6. §. 2 D. de iniuſt. irrit. teſtam. l. 4. §. 2. D. de bon. libert. Ex eodem genere caſus ille eſt, quem Vlpianus commemorat in l, 1, §. filio, D. ad Tertyl. vbi filius, qui, mortis tempore matris, ciuis Roman. erat, ante aditam hereditatem illam in ſeruitutem inciderat, qua de cauſſa proximus agnatus hereditatem illam arripuerat. ſed cùm filius poſtea principis beneficio reſtitutus eſſet, eam illi reliquit, quam tamen ad tempus legitimo iure obtinuerat. Eodémque pertinet l. 1. §. vlt. & l. 2. D. de bo. poſſ. contr. tab. & l. Gallus. §. & quid ſi tantum. D. de lib. & poſtum. vnde intelligitur, interdum eum qui primum locum altero deficiente obtinuerat, cogi poſtea eundem altero quaſi rediuiuo & renaſcenti & poſtliminio reuerſo cedere. Sed nihil opus fuit, tam altè, aut tam longè huius iuris vel exempla repetere, vel argumenta conquirere: cùm apud nos, in noſtris, inquam, annalibus inſigne illud exemplum exſtet, de Eudone, qui cùm puero Carolo Simplici tutor datus, regio tamen honore ac nomine inſignitus, ac pro Rege inauguratus, multos annos regno Franciæ præfuiſſet, tandem regium & nomen & imperium vero ac legitimo Regi reſtituit. qua de re Guaguinus li. 5. ſic ſcribit: Scriptum reperio, hunc Carolum Simplicem ſub Eudonis tutela educatum fuiſſe, & poſtea regnaſſe: qui cùm per ætatem regendo regno nequaquam idoneus eſſet, cognito, quod Normanni nouos belli motus para-

Fiduciarij honores & temporales.

A rent, ad Eudonem Roberti Andegauenſis filium hominem bonum & rebus gerendis aptum, mittunt. Cui & Caroli Simplicis tutelam & regni adminiſtrationem cum Regia appellatione committunt. Hic à Galterio Senonum Archipræſule conſecratus Carolum Simplicem probè educauit, Franciſque modeſtiſſimè præfuit. Moriens autem proceres iureiurando adactos admonet, ſine controuerſia Carolo Simplici adminiſtrandum permittant, cúmque eſſe legitimum heredem. Hæc Guaguinus. Verùm hæc quidem hactenus. Nam incidit hoc loco non prætereunda

C quæſtio: quid ſi duo reperiantur agnati Regis, non eodem, ſed pari ab ipſo gradu diſtantes? puta patruus Regis, & eiuſdem fratris filius: quorum vterque tertio à Rege gradu diſcrepat? Nam in priuatorum quidem hereditatibus ius exploratum eſt, vt ambo æquis ex partibus ſuccedant. Nouell. 127. & Authentic. ceſſante, C. de legit.

Nepos ex fratre Regis mortui eiuſdē Regis patruum excludit.

B hered. Quod idem de feudo antiquo traditur in cap. 1. de ſucceſſ. fratr. c. 1. de benefic. frat. c. 1. de nou. feud. inueſt. Sed in regno, vbi vnus ſolus ad ſucceſſionem admittitur, dici hoc non poteſt. Fratris igitur filius duabus de cauſſis præferendus videtur, quarum hæc prior eſt, quia regni ſucceſſio, quæ ſemel per vnam ſtirpem cœpit decurrere, non ante ad alteram transfertur, quàm in illa maſculus defecerit. At fratris filius in hac ſpecie ſupereſt, ex patris, qui Rex fuit,

D ſtirpe & recta linea prognatus. Semper enim ab eo Genarcho, qui proximus in communi genealogia reperitur, graduum ratio ducitur. lib. Feud. 2. tit. 31. Si vaſall. feud. priuat. Itaque in Bulla aurea Imp. Caroli IV. hæc de Electoratus Germanici ſucceſſione lex ſtatuitur: Primogenitus filius ſuccedat in eo: niſi fortè mente captus, ſeu alterius famoſi & notabilis defectus fuerit: quo caſu ſecundogenitum, ſi fuerit in ea progenie, ſeu alium ſeniorem (fratrem ſeu conſanguineum) qui paterno ſtipiti in deſcendente recta

E linea proximior fuerit, volumus ſucceſſurum. Altera eſt, quod ille fratris filius in patris ſui gradum locúmque ſuccedit: qui ſi ſuperſtes eſſet ſine controuerſia regnum obtineret, quod de patruo dici non poteſt, quia fruſtra diceremus eum in patris ſui locū ſuccedere, cùm eius ſucceſſionis nulla vis, aut effectus eſſet. Solemus autem dicere, cuius effectus nullus eſt, eius rationem non haberi. l. aliquando, 13. §. vlt. D. ad Velleian. l. cùm heres. 52. §. vlt. D. de acquirend. heredit.

F l. 1. D. de curat. bon. dand.

LEX QVINTA.

Vt Rege impubere proceres aliquot de ordinum ſententia conſtituantur, qui vſque ad ipſius pubertatem regnum adminiſtrent.

TVLIT quidem hæc lex in Pariſienſi Parlamento lata, anno CIϽCCC. LXXVII. à Rege Carolo V. pragmaticæ ſanctionis modo: id eſt, ſummis quibúſque

G regni proceribus in conſilium adhibitis: vt Reges annorum XXV. minores, anno tamen decimoquarto completo Maiores habeantur, & regimen ac liberam regni adminiſtrationem ſuſ-

ſuſciperent: quemadmodum Guaguinus, Benedictus, & alij complures memoriæ prodiderunt. Sed videtur id potius temporibus conceſſum, (quæ propter quorundam ambitioſorum Principum cupiditatem turbulētam tum erant,) quàm naturali ratione conſtitutum. Nam cùm ætas illa vſque ad annum xxv. tota ſit, vt Vlpianus loquitur, in feruore, vt vix ſe ipſa tueri ac regere poſſit, quomodo tot populis regendis & tam variis atque arduis negotiis adminiſtrandis ſufficeret? tametſi Romæ perquamdiu curatores puberibus non niſi propter laſciuiam aut dementiā darentur, ex lege Lætoria: vt Iulius Capitolinus ſcribit in vita Antonini Philoſophi: vbi ſubiungit Imperatorem illum conſtituiſſe, vt omnes adulti curatores acciperent, non redditis cauſſis. Verum apud maiores noſtros aliud fuiſſe iuris, patet ex his Hunibaldi veteris Francorum hiſtorici verbis, apud Ioh. Tritenhemium: Anno, inquit, CCCIX. cum Rex Francorum Clogio incautius dimicaret, à Romanis occiſus eſt, duos relinquens filios: quorum natu maior Helenus, annum tunc agebat xx. minor verò natu Richimer XVIII. Lege autem Francorum erat interdictum, ne quis promoueretur in Regem, niſi XXIIII. ætatis annum compleſſet. Hinc factum eſt, quod neuter filiorum Clogionis ad regnum potuit peruenire: ſed patruus eorum Clodomer electione Principum fuit in Regem coronatus. Sapienter hoc à maioribus inſtitutum videtur. Nam ex Regis adoleſcentis ætas aſſentatoribus obnoxia eſſe ſolet: ſicut omnium ſeculorum exempla teſtantur: & verò cum huiuſmodi ætatis conſilium (vt noſter Vlpianus ſcribit) fragile ſit atque infirmum, & multis captionibus ſuppoſitum, multiſque inſidiis expoſitum, naturalis ratio poſtulat, vt ſeniorum conſilio & prudentia regatur. Itaque ne adulti quidem ætatis veniam ante xx. annum impetrare poſſunt. l. 2. C. de his qui ven. &c. Quin ne municipali quidem iure quiſquam ad vllam Reipublicæ partem adminiſtrandam ante annum xxv. admittebatur. l. ad Rempublicam. D. de mun. honor. quoniam (vt Imper. loquitur) naturali iuri conueniens eſt, vt qui perfectæ ætatis non eſt, alterius tutela regatur paragrapho vlt. Inſtitut. de attil. tutore, denique nemo neſcit regna quātumuis firma ſæpe ſub dominatu puerili interire: & hoc eſſe certiſſimum iræ diuinæ teſtimonium, cum pueri Regiam poteſtatum adſequuntur, Iſaiæ 4. & Eccleſ. cap. 10. Væ terræ, (inquit ſapiens concionator) cuius Rex puer eſt: ſeu Cuius Rex amens eſt: vt nonnulli locum illum interpretantur. Verum intelligendum eſt, dummodo ea lex Regia ſeruetur, quam olim regni Franciæ baſim & fundamentum eſſe docuimus, non ita magnum poſſe ex hac ætatis venia periculum accidere: quoniam vbi maior atque illuſtrior incidit res, quæque ad Reip. ſummam pertinere videatur, confeſtim ad publicum ordinum conuētum, tanquam ad Auguſtum Franciæ ſacrarium decurritur, vt de ordinum ſententia grauiter ac liberè decernatur. quod etiam noſter Iohannes Terrirubeus his confirmat verbis ſub finem Tractatus 1. Si alicui Regi, inquit, ſuperiorem non recognoſcenti dandus eſſet coadiutor, illius adſumptio & inſtitutio pertinet ad

Reges Frācorū olim nulli ante annum ætatis xxv.

Procuratores regni vbi res poſtulat comitiis creandi.

A tres ſtatus regni, quod ſuperiorem non habet: vt eſt regnum Franciæ. Hæc ille. Harum autem rerum præclarum nobis teſtimonium ſuppeditat annus CIↃ CCCLXXV. cum Caroli V. cognomento Sapientis teſtamentum prolatum eſt: quo teſtamento filiorum ſuorum tutorem inſtituerat Philippum Ducem Borbonium, vxoris ſuæ fratrem: Regni autem procuratorem Ludouicum Ducem Andeuagenſem, fratrem ſuum: ... tiſper dū Carolus filius ipſius ad pubertatem perueniſſet.
B Concilium enim Lutetię nihilominus habitum eſt, irritóque habito teſtamento, decretum eſt, vt regni adminiſtratio Ludouico pueri patruo committeretur: ea lege vt eam adminiſtrationem de certorum virorum in eo Concilio probatorum ſententia gereret: Pueri autem tutela & educatio Borbonio permitteretur. Simúlque lata illa Regia lex eſt, quam paulò antè commemorauimus, vt qui regni heres annum ætatis XIV. impleſſet, ei corona imponeretur, hominiáque & fidelitatem iuramenta præſtarentur. au-
C ctore Froiſſardo. vol. 2. cap. 60. Bucheto libro 4. fol. 124. Rurſus cum anno CIↃ CCCLXXXIV. Rex Carolus VIII. Ludouico XI. annum agens ætatis XIII. ſucceſſit tum publicus regni conuentus in vrbe Turonum habitus eſt: delectíque certi Principes quibus tantiſper regni procuratio mandaretur. Cuius rei teſtimoniū exſtat in actis eius concilij Lutetiæ impreſſis, & apud Philippum Comineum lib. hiſt. 5. cap. 18. itémque in
D Chronic. Britan. libro 4. & Iohan. Buchetum lib. 4. fol. 162. Sed & Benedict. in verbo Adiectæ impuberi, numero 53. ita ſcribit: Reges qui iure ſanguinis ſuccedunt in ſuorum prædeceſſorum regnis (qualis eſt Rex noſter Franciæ Chriſtianiſſimus) omnia poſſunt ante XXV. annum, quæ poſſunt alij quilibet in ſuis priuatis patrimoniis per l. ſi curatorē. C. de in integr. reſtit. min. Nam Reges Franciæ poſſunt etiam ante coronationem adminiſtrare, priuilegia & reſcripta dare.
E Nam quoad poteſtatem & auctoritatem gubernandi regnum, coronatio nihil addit, nec ſacra vnctio: vt decidit Præpoſitus in c. per venerabilem §. quod autem. qui fil. ſint legitim. quia poſt pubertatem finitur tutela Regis: adeo quod habere non debet curatorem, quantum ad ea quæ ſunt iuriſdictionis, quæ poteſt ipſe exercere per ſe. Alia verò quæ non ſunt iuriſdictionis, ſed concernunt regni adminiſtrationem, debet exercere cum auctoritate ſui cura-
F toris: aliàs ſine curatore non permittitur adminiſtratio: niſi aliter pro bono ipſius regni per proceres & regnicolas ordinaretur: prout factum exſtitit de Chriſtianiſſimo Carolo VIII. Rege noſtro Franciæ moderno, in Concilio trium ſtatuum Regni, Turoni congregato, anno Domini CIↃ CCCCLXXXIIII. Hæc ille. Ex quibus Vniuerſis intelligitur, hoc ius eſſe regni Franciæ, vt Regium nomen penes puerum Regem maneat, regimen verò penes Principes &
G procuratores regni in comitiis ex conſilio publico conſtitutos.

Concilij publici auctoritas.

LEX SEXTA.

Vt ſi plures Regis demortui filij extent, tum natu

minoribus ad ſe ſuáſque familias pro dignitate tuendas idoneum apannagium tribuatur.

1 IVRIS QVAM ad ius apannagij accedamus, operæpretium eſt paulò altiùs totius huiuſce iuris regij explicationem repetere: vt quid ſit Regis dominium, & quid ab apannagio differat, commodiùs intelligatur. Nam iure Romano earum rerum quæ in Principis ditione ſunt, quattuor tantùm ſpecies fuerunt: aliæ namque Principis ipſius patrimoniales erant, aliæ fiſcales, quædam publicæ, quædam priuatæ. Patrimoniales dicebantur, quæ propriæ ipſius Principis erant: non Principatus, ſed patrimonij iure: veluti ſi quid ei propinquorum hereditatibus aut liberalitate obueniſſet. Hæ modo de propria Principis ſubſtantia dicuntur. l. 3. §. 1. C. de quadr. præſcript. modò ſacrum patrimonium. l. vlt. C. de verb. ſigni. l. 1. C. de indic. Fiſcales erant, quæ principi ad ſuam dignitatem tuendam attribuebantur: ſiue in pecunia numerata, ſiue in prædiis, ſiue etiam in iure conſiſtebant. Nam etſi Fiſci nomen propriè ad theſauros & ærarium pertinet. d. l. 3 C. de quadr. præſcr. p. (idque etiam origo appellationis oſtendit) tamen etiam ad res ſoli productum eſt, quæ ad Fiſci rationes pertinent. l. 2. §. 2. D. ne quid in loc. publ. l. 49. D. loc. l. 58. §. 1. D. ad municip. Meritò igitur res patrimoniales à Fiſcalibus paſſim in libris noſtris ſeparari videmus. Nam illæ ad Principis heredes traſmittebantur, quamuis Imperij ſucceſſores non eſſent. l. quod princi pi. 56. D. de legat. 2. Hæ verò magis Principatus ſunt, quàm Principis. qua de cauſſa ad eum ſolùm, cui imperium deferebatur, vnà cum Principatu transferebantur, & propriæ ac priuatæ ipſius Cæſaris appellabantur. d. l. 2. §. 2. Publicæ dicebantur, quæ ciuitatis cuiuſque & proprietate & vſu communes erant, veluti curiæ, fora, theatra. l. 1. §. 1. D. quod cuiuſque vniuerſ. quas enim res ciuitates poſſidebant, eæ à Fiſcalibus paſſim diſtinguuntur. Reſtant res priuatæ, quæ in cuiuſque patrisfam. fortunis & patrimonio cenſentur. l. 1. D. de rer. diuiſ. cum ſimilib. quæ latiore ſignificatione Principis quidem ſunt: ſed (vt ex Seneca quodam loco demonſtrauimus) imperio non dominio: ditione, non proprietate: vniuersè non ſingulatim: ſola iuris fictione, non poſſeſſione & vſu. Atque hæc quidem de iure Romanorum Imperatorum dicta ſint. quo loco animaduertendum eſt, quattuor illas ſpecies rerum, quæ in Regis ditione ac poteſtate ſunt, longiſſimè à regno differre. Nam regni nomine non modò regimen, verùm etiam regalis iuris vniuerſitatem intelligimus: cum illæ res ſingulares ſint: ac proinde vniuerſalis iuris partes eſſe non poſſint: ſicuti dicimus res hereditarias non eſſe partem hereditatis, ne legatum quidem: l. 14. D. ſi quis omiſ. cauſ. l. 87. §. 3. D. ad leg. Falcid. non magis quàm res peculiares partem eſſe peculij. l. 4. §. ſi ære. D. de pecul. aut res dotales, partem eſſe dotis. l. quod dicitur. 5. D. de imp. in res dot. ſed de Regni nomine & eius interpretatione poſterius magis idoneo loco diſſeremus. Nunc vnum illud adiicimus, ſecundum hanc ſententiam Dionyſium Halicar. lib. 1 v. facere Tullium Regem in Senatu demonſtrantem

Rerum ad Cæſarem pertinentiũ quattuor ſpecies.

Regni, Patrimonij & Domanij Regij differentia.

A longè aliud eſſe ſuccedere in bonis & patrimonio regis, aliud ſuccedere in regno. Nam patrimonium & bona Regis, inquit, penes dominos & heredes manent. Regnum verò eorum fit, qui populo probati ſunt. Illa, vbi quid humanitus dominis accidit, ad eos qui vel propinquitatis vel teſtamẽti iure heredes ſunt, tranſeunt: hoc verò, poſt exceſſum Regis ad eos qui probati ſunt transfertur. τὰ μὲν χρήματα, inquit, τῶν κληρονόμων εἶ) (quos paulò antè διαδόχους appellarat) B τὴν βασιλείαν δὲ, τῶν δοκούντων, καὶ τὰ μὲν, ὅταν τι πάθωσιν οἱ κύριοι, τοὺς κατὰ γένος, ἢ κατὰ διαθήκην διαδόχους προσήκει, λαμβάνειν, τὴν δ᾽ ὅταν ἐκλείπωσιν οἱ λαβόντες, τοὺς δεδοκότας ἔχειν. Iuſtin. lib. 2. vbi Arthemenis & Xerxis contentionem commemorat, quorum illa Dario ante regnum adeptum natus erat, hic poſt adeptũ: Xerxes, inquit. non de ordine, ſed de naſcendi felicitate controuerſiam adferebat, namque Arthemenem primũ quidem Dario, ſed priuato prouenisſe: ſe Regi C primum natum. Fratres itaque ſuos qui ante geniti eſſent priuato, priuatum patrimonium, quod eo tempore Darius habuiſſet, non regnum ſibi vindicare poſſe: ſe eſſe primum quem in Regnũ Rex ſuſtulerit. Regni ergo appellatione iura ſũmi imperij ac poteſtatis regiæ ſignificantur: cuiuſmodi eſt hominiũ, hoc eſt veneratio, quam Principes & proceres Franciæ nouo inaugurato Regi præſtant, clientelę & obſequentiæ nomine: itémq; iura ea quæ à Feudiſtis Regalia, vulgò autem à noſtris Regaliæ appellantur: de quibus exſtat D hoc inſigne Regis Philippi Valeſij edictum in libro Egidij Magiſtri, primi Prætoris Pariſienſis Parlamenti, quod ſubiiciemus: Philippus Dei gratia Francorũ Rex. Quoniam diſputatum eſt à nonnullis, an penes nos ius poteſtáſq; eſſet mandãdi ſacerdotia, beneficia, & honores eccleſiaſticos, denũtiamus ac profitemur, re diligẽter quæſita & deliberata, cõpertum nobis eſſe, ſuperiores Reges Frãciæ anteceſſores noſtros ius illud perE petuò tenuiſſe, nóſq; pro noſtro iure ſemper antehac ſacerdotia mandaſſe, atque in poſterũ mãdaturos eſſe. Datæ Vincẽnis menſe Octob. 1314. Verùm hæc quidem, vt dixi, de Romanorũ iure dicta ſint. Nam apud Francos eſt domanium, patrimonium & fiſcus. Domanium appellant res, quæ vetuſtiſſimis maiorum inſtitutis Regi propter ipſius Regni cauſam, & cum ad ius ſuis populis reddendum, tum etiam ad cultum regium tuendũ attributa ſunt: quæ vulgo Domaniũ Coronæ F Franciæ appellantur: Latinè non incõmodè Patrimonium regni dici poſſet: quia magis regni & Coronæ propria ſunt quã Regis. Hoc Domaniũ videtur eſſe quaſi dos, Regi à ſuis populis cõſtituta, ad onera regni ſuſtinẽda: ſicuti vulgò dicimus dotẽ dari marito ad onera matrimonij ſuſtinenda. l. dotẽ. 16. D. de caſtr. pecul. l. actione. 65. §. vlt. D. pro ſoc. qua de cauſſa Doctores noſtri ius Regis in illas res par idémq; eſſe arbitrantur, quod eſt viri in res dotales. Luc. de Penn. in l. qui G cũq;. C. de an. agr. de ſerr. Paris de Put. de Syn. ſub Rub. de exceſſ. Imp. And. Iſer. in ti. Feud. quæ ſint regal. itaq; ſicuti dos cõſtãte matrimonio cẽſetur eſſe in bonis mariti, cùm tamẽ reipſa, hoc eſt naturali iure ſit vxoris. l. quãuis. 75. D. de iur. dot. l. in reb. 30. C. eod. l. Lucius. 21. §. idẽ reſpõdit. D. ad municip. eodẽ modo quandiu Rex viuit, Domaniũ Coro-

Francorũ Regũ domanium, patrimonium, fiſcus.

Coronæ videtur eſſe in ipſius dominio: cùm tamen reuera proprietas eius, populi eſſe intelligatur. qui (vt Doctores noſtri paſſim oſtendunt) illius Domanij reditum Regibus ſuis concedit tanquam honorarium, & (vt illorum vtar verbo) ſtipendium ad iuſtitiam adminiſtrandam: ſecundum Thomam, 2. 2. q. 63. Andr. in cap. 1. de pac. ten. & in c. 1. in verb. Vectigalia, quæ ſint regal. Matth. de Affl. Deciſ. Neapol. 265. num. 81. Sed non alienũ videtur, hac de re Ioh. Tilletij teſtimonium ſubiicere. Domanium Coronæ Franciç, inquit, cenſetur opinione multorum dominium publicum, ſiue populi reſpectu proprietas: cuius vſufructus ſolùs cenſetur eſſe proprius & peculiaris Regis regnantis: quamdiu in vita manet, adeo vt quamuis per propinquitatem ſanguinis & ius primogenituræ aut per repræſentationem (cuius eadem cauſa eſt) ad Coronam veniat, tamen vſumfructum illum non obtinet niſi tanquam Rex: ſine alio vllo iure vel titulo. Iſque vſusfructus vnà cùm ipſius vita exſtinguitur: neque ampliùs cuiuſquam hominis proprius eſt, hereditatis aut ſucceſſionis iure, vt primùm Rex è vita exceſſit. Corona enim tacitè illud ſibi conſolidat, & futuro Regi ſuccedenti conſeruat: non alia de cauſſa, niſi quod Princeps ad Regni ſucceſſionem vocatur: & Rex efficitur: ſed verius eſt, illud dominium atque adeo poſſeſſionem ipſius continuari à defuncto in perſona ſucceſſoris, partim propter iuris Gallici regulam, qua mortuus ſaiſit viuum: id eſt, moriens tradit hereditatem ſuperſtiti: partim quia Reges numeramus non ex die inaugurationis, ſed ex momento mortis defuncti. Hæc Tilletius, iuris noſtri ciuilis (vt ex vniuerſo ipſius libro apparet, & mihi atque aliis innumeris notum fuit) non admodum peritus. Itaque nonnulli eiuſdẽ generis ſcriptores, Pragmatici numerandi ſunt, non Iuriſconſulti: atque vbi de arreſtis & Parlamentis ſuis loquuntur, audiendi: in iure de regno Galliæ explicando, non admodum probandi. Ius enim domanij regalis eſt feudali iuri ſimillimum. Nam vt feudum mortuo feudatario ipſo quidem iure ad ipſius filium tranſmittitur, ſed tamen à Seniore in perſona filij fidem & hominium iurantis confirmatur: ita domanium mortuo Rege, ipſo quidem iure proximo agnato cedit, ſed à populo huius agnati proximi inauguratione confirmatur. Sicuti vaſallus feudum antiquum neque alienare neque diminuere poteſt, ita domanij alienatio, vel deminutio Regi permiſſa non eſt. Licebit etiam ius Domanij comparare cum earum rerum iure, quæ fideicommiſſariæ reſtitutioni in perpetuum obnoxiæ ſunt: veluti cùm teſtator filium iubet nepoti, & nepotem pronepoti, ac deinceps liberis poſteriſque ſuis in perpetuum reſtituere l. Lucius. 88. §. inſtituto D. de leg. 2. nam vt heres fiduciarius cui reſtituendi onus iniunctum eſt, quandiu viuit rebus illis fruendi ius habet, moriens autem eas res integras & illibatas (nam Trebellianam in præſentia excludimus) ſine vlla deminutione ſubſtituto tradere cogitur. l. vlt. §. vlt. D. de legat. 2. l. Titius. 54. D. ad Trebell. l. Sticho. 36. D. de vſufr. leg. ita Rex domanium ſibi à populis ſuis fruendum datum reſtituere ſucceſſori ſolidum & nulla ex parte deminutum debet. Verùm

Domanij regalis ius ad feudalis iuris ſimilitudinem accedit.

A hæc quidem de domanio hactenus dicta ſint. Patrimonium Regis eſt, quod ipſius Principis proprium eſt, non regni: qualia ſunt quæ vel hereditatibus vel donationibus ei obuenerunt: ſicuti ſuperius de Imperatorum Romanorum patrimonio dictum eſt. Fiſci autem Francici nomine continentur ea, quæ in ipſius ærarium redacta ſunt, vel quòd caduca & vacantia erant, vel quòd multatitia, hoc eſt pœnæ nomine, criminis alicuius dãnatis ablata, vel iure peregrinitatis, aut B albinatus, aut ſpurietatis (vt ita dicamus) eidem ærario commiſſa. Itaque qui harum rerum in primis periti exiſtimantur, fiſcum à theſauro Regis magnopere diſtinguunt: ac verbis Gallicis in hanc ſententiam ſcribunt, quam haud ſcio an admodum probari oporteat: Domanium & theſaurus Regis verè ac propriè nulla in re differũt. Atque idcirco Curia theſauri Lutetiæ inſtituta C eſt, vt in ea cauſæ ad Regis domanium pertinentes diſceptarentur. Nam antiquitus theſaurus Regis (ſiue finantiæ Regis Franciæ) non alia in re conſiſtebant quam in prouentu & reditu domanij Coronæ Franciæ, non autem in tributis, indictionibus, & vectigalibus. Huiúſque rei teſtis locuples profertur Egidius Magiſter, ſuperioribus annis primus Parlamenti Pariſienſis Prætor in lib. Deciſ. 1. cap. 5. vbi ad verbum ita ſcribit: Vectigalia Regi penduntur à ſubditis, D iure ſubuentionis, quam populus ſubſidij gratia in eum confert. In eámque rem conſulendi ſunt libri Curiæ rationum: quibus erectio Curiæ continetur. ex quibus conſtat, idcirco vectigalia inſtituta eſſe, vt bellicis impenſis conſuleretur, nec ampliùs quàm tempore bellorum præſtita. Sed ea eſt populi Gallici bonitas & erga Principem obſequentia, vt ea continuarit, in hunc vſque diem perſoluere. Hæc ille. Cuius ſententiam ex eo confirmari licet, quòd Regi- E bus antiquis ius non fuit ſine publici Concilij auctoritate tributa vectigaliáve imponere, ac nec monetam quidem immutare: hoc eſt, pretiũ nummorum vel augere vel imminuere. Nam Guillelmus Budæus lib. de Aſſe tertio & quinto teſtatur, ex antiquis omnibus quę viderat monumentis conſtare, rei numariæ ius, (hoc eſt poteſtatis numorum vel augendæ vel imminuẽdæ) ſemper penès populum fuiſſe. Quinetiam Carolus Molinæus, diligentiſſimis monetaliũ ratioci- F nationum inueſtigator, extremo commentario de contract. commer. & vſur. ſcribit, ſe in Archiuis Parlamenti & monetalium præfectorum quã plurimas leges Francicas reperiſſe, quibus ſancitum erat, ne qua rei nummariæ mutatio ſine populi conſenſu fieret: ſempérque in eiuſmodi mutationibus populi conſenſum (quippe, cuius plurimum intererat) interueniſſe. quemadmodum à Iuriſconſultis dici ſolet: quorum quid fieri intereſt, eorum in eo negotio gerendo requiri aſſenſum: vel hoc modo: quod aliquos tan- G git, debet ab iiſdem approbari. Quinetiam Hoſtienſis Canoniſta celebris & magnæ inter ſuos auctoritatis in Summa de cenſibus ita ſcribit: Quæritur, nunquid Rex Franciæ habeat priuilegium concedendi pedagia, vel mutandi nouam monetam. Reſpondeo, ſicut Papa in ſimili quæſtione, Sic videretur aliquibus. c. per venerabilem, qui fil. ſint legiti. Mihi verò non videtur,

Domaniũ Regis eſt eiuſdem theſauri.

niſi populus ei poteſtatem illam dederit. Sequitur & probat Chaſſaneus in Conſ.Burg.ti.*des iuſtices*.§.adde an Rex.Franciæ.Et in eandẽ ſententiam Gu l.Benedict. in verb. & vxorem, numer. 499.ita ſcribit, & laudatur à Nicolao Boerio in Deciſ.126.De vnione comitatus Tholoſani,& patriæ Occitaniæ cum regno Franciæ habetur plene inter chartas ſtatuum dictæ patriæ repoſitas: in qua vnione tria fuerunt inter Regem & patriam in forma contractus paſſata. Primo quod omnia priuilegia patriæ & ius commune illabata conſeruarentur: Secundo quod numquam Rex Gubernatorem inſtituet, niſi qui ſit de ſanguine regio: Tertiò, quod Rex tallias vel alia ſubſidia indicere patriæ non poterit SINE CONSENSV STATVVM EIVSDEM. prout nunquam fecit, neque facit, quinimo annis ſingulis ad partes mittit, neceſſitatem regni toti patriæ explicaturum, vt pro modo negotiorum regno pro tempore emergentium ſubſidium præbeatur: quod obediẽs patria annuere conſueuit, in ſeruando per Regem priuilegia patriæ & cætera in dicta vnione contenta, & pro illa vice dumtaxat: ita quod non trahatur in conſequentiam. Hæc Benedictus. ſecutus (vt opinor) bonum auctorem & Gallici iuris peritum Ioh.Fabr.in Rubr.C. de falſ.monet. vbi ſic ſcribit: Nota, inquit, quod de iure communi nullus poteſt poteſt cudere monetam, niſi ſolus Princeps.l.2.intra eod. item quòd nec Princeps. poteſt eam mutare, nec facere maioris valoris ſine conſenſu populi, in notabili quantitate: vt plenè not. Doct. extr.de iureiur.c.quanto. Hæc Faber. & hoc ius in curia Franciæ, hoc eſt, in Parlamentis trium ſtatuum obſeruari ſolitum, idem Faber.non obſcurè oſtendit in Auth.hoc niſi. C.de euict.Sed iã tempus eſt ad apannagia noſtra his præmiſſis accedere.Nam vbi plures Regis demortui filij extant, tum regno & dominio ei conceſſo, qui natu maximus eſt, cæteris ad ſe ſuáſque familias pro dignitate atque amplitudine tuendás certæ regiones adtribuuntur quæ antiquo & Francico (vt mihi perſuaſi) vocabulo Apannagia nominantur: quaſi Excluſoria. ſicuti vrbannem & Forbannen Germani pro Excludere vſurpant. quoniam Regis fratres ea portione accepta tacitè ab ipſius regni hereditate excluduntur. quemadmodum Otto Friſing. Aimoinus, Regino & Gotefridus ſcribunt, Dagobertum Lotharij filium Regem conſtitutum, fratri Heriberto vrbes & pagos aliquot prope flumen Ligerim fruendos dediſſe. Eiúſque vocabuli mentionem facit Franciſ. Rip. in repet. l. in quartam, nume.133. D.ad legem Falcid.neque cunctandum eſt huius generis vti vocabulis: (vt feciſſe Pariſienſes quoſdam aduocatos video) Feudum, Vaſſallus, Inueſtitura, Domanium, Apannagium, Baſtardus. popularibus enim verbis in popularibus rebus tractandis vtendum eſt. Ergo Franciſ. de Ripa eo loco ſcribit, Apannagium apud Gallos dici ſolitum, quod filiis Regum natu minoribus, qui in regno non ſuccedunt, adſignatur pro vſu & alimentis. Sed quod plerique Doctores Apannagium iſtud Legitimæ nomine appellant, quæ liberis naturę iure quodam ex parentum hereditate deberi dicitur, impropriè & abuſiuè dici hoc ab illis exiſtimandum eſt: cum ſatis conſtet, Legitimam liberis pleno dominij iure tribui: Apanna-

Apannagiu quid, & vnde id quod ius ſit apannagij: & quibus debeatur.

A gium autẽ Gallici ſcriptores noſtri vſusfructus nomine cõcedi ſtatuãt. Sic enim Tillerius: Apannagiũ, inquit, inſtitui cœpit ſub familia Caperiorũ, vti patet ex Arreſto anni 1285. fuitq; ſimplex prouiſio ad cultum & victum Principum, agnatorum Regis, proximorum. Sed illius prouiſionis proprietas manſit penes dominium Coronæ. nam ij quibus fruendum illud apannagium conceditur, ſolum eius vſumfructum obtinent: qua de cauſſa neque alienare illud, neque oppignerare

B poſſunt. Etſi autẽ ad liberos virilis ſexus tranſmittitur, tamen vt primum in ea ſtirpe maſculus deficit, confeſtim: ad dominium Regis redit, & cum eo conſolidatur. Hæc ille. Sed videamus, ne contra iuris ciuilis regulas dicatur, Apannagium eſſe vſumfructum à domanio Regis, (quod iſtius generis auctores etiam vſumfructum eſſe volunt hauſtum ac delibatum. Non enim ſeruitus ſeruitutis conſtitui poteſt.l.1.D. de vſufru.legar.quippe, cum ſeruitus ſit accidens. Accidentis autem

C (vti docet Ariſtoteles) nullum eſt accidens. atque idcirco vſusfructus ex vſufructus non conſtituitur. l.ſi vſusf.66.D.de iur.dot.l.12.§.1 D. de vſur. Potius igitur dicendum eſſet, Apannagium eſſe facultatem percipiendi fructus, à Rege, Domanij fructuario, conceſſam. nam illa facultas, cùm iuris non ſit, ſed facti, cedi extraneo ab vſusfructuario poteſt. vt fructuarius quidã ius vſusfructus ſibi retineat, commodũ autem & perceptionem fructuum alteri permittat.l. ſi vſusfr.

Apannagium non eſt propriè vſusfructus.

D 66 D.de iur.dot.l.vſusfructus.57.D.ſol. matr.l.8. §.vlt.D.de peric.& comm l.non vtitur. 38.& l. cũ vſusfru.67.D.de vſufruct. Sed commodius videtur, quantum inter vſum fructum & apannagium interſit, planius ac dilucidius exponere. Nam vſusfructus neceſſariò & perſonalis & temporalis eſt: ne ſcilicet perpetuò à proprietate abcedens eam in vniuerſum tempus inutilem relinquat.l.3.§.2. D. de vſufr. Apannagium verò feudis hac in parte finitimum eſt: quæ non

Apannagium & vſusfructus differentia.

E modò vaſſallo, verum etiam ipſius liberis poſteriſque maribus in infinitum tempus adtribuuntur. lib.Feud.1.tit.1.§.3. l.4.D. de iur. immunit. & & quamuis apannagium non minus apannagiati morte exſtinguatur, quàm vſusfructus morte fructuarij: & repertum nouum appannagium eſſe videatur inſtar noui vſusfructus. l. 3. l.5. D. quib.mod. vſusf. amitt. tamen natura vſusfructus non patitur, vt plus quam in vno aliquo repetatur: propter eam inutilitatis cauſſam quam

F modò diximus. Quinetiam idem de feudi natura diſputari videtur poſſe: quòd ſcilicet vaſſallo mortuo feudum exſtingui: & nouum in filij perſona conſtituitur. quippe, cùm & ex parte Vaſſalli nouum hominium, & ex parte Senioris noua inueſtitura præſtetur. lib. 2. tit. 3. per quos fiat inueſt. & tit. 32. qui teſt. ſunt neceſſ.§.de veteri. nam illa clientelæ renouatio feudi quoque renouatio quædam eſſe intelligitur. argumen. l. 7. §. adeo. & l.ſi vnus.27.§.idem dicemus.& l.ab emptione.

Feudum vaſſallo, morte exſtinctum in ſucceſſoris perſona reuiuiſcit.

G 58.D. de pact. vbi contractus partium conſenſu reſolutus & poſtea redintegratus, dicitur vetus contractus renouatus, & quaſi rediuiuus verumtamen idcirco à Feudi noui appellatione abſtinemus, quia vetus conſuetudo tulit, vt nouũ Feudum ſpecialiter dicatur, quod recens alicuius familiæ principi cõceſſum eſt: antiquũ autem

Feudum propriè quod nouum aut vetus dicatur,

quod

quod ipſius patri aut auo vel maioribus cõſtitutũ fuerat lib.1. tit.14. de feud.march.duc. Accedit & illa differentia, quòd vſusfruct. nullũ planè dominij genus, quantùm ad rei ſubſtantiam attinet, in fructuarium transfert. l.1.D.ad Senat.Silan. l. vſufructu.9. C.de vſufruct. Apannagium verò vtile prædiorum dominium in appannagiatum transfert: ad feudorum inſtar: de quibus teſtimonium exſtat in lib.2.tit.8.de inueſt.de re alien.& titulo 43.de controu. int.vaſſal. Denique cùm antea docuerimus, domanium eſſe Feudi aliqua ex parte conſimile, conſentaneum videretur, hoc Apannagium ſubfeudi (vt vulgò loquimur) nomine appellari: niſi fortè commodius diceremus negotium hoc ſimile eſſe legato, quo vni proprietas fundi, alteri vel eiuſdem fundi reditus ac fructus, vindemia, inquam, aut meſſis relinquitur: aut ſumma quædam ex eiuſdem reditu: velut in l.idem eſt 6. D.vſufr quemad. cau. l.firmio.26. D. quand. dies leg. ced. l. codicillis. 18. & duab. ll. ſeqq. D. de ann.legat. quinetiam animaduerti Philonem in libro de vita Moſis. II. ſcribere, Par prope ius fuiſſe illius portionis, quã lex Moſis deficiẽtibus filiis concedi filiabus iubebat, quod eſſe horum apannagiorum diximus: vt ſcilicet eam portionem non iure proprietatis ac pleni dominij obtinerent, ſed tanquam honorarium, eis ad cultum & ornatus cauſſa conſtitutum. ἧς φησὶ δεῖν περιτίθεσθαι τὸν κλῆρον, ὡσανεὶ κόσμον ἔξωθεν, ἀλλ' οὐχ ὡς ἴδιον, καὶ συγγενὲς κλῆμα· δεῖ γὰρ προστιθέμενον οὐδεμίαν οἰκείωσιν ἔχειν πρὸς τὸ διακοσμούμενον. ἁρμονίας καὶ ἑνώσεως ἀλλοτριούμενον. Ac planè difficile eſt, hæc regni Francici inſtituta commodè ad iuris Romani normam exigere: cùm eius regni lex Apannagiis à Domanio delibatis certam formam à iure ciuili alieniſſimam impoſuerit: neque vſusfructus conſtitui in feudo poſſit in præiudicium domini vt inter Feudiſtas conſtat. Eò accedit, quod legato fundi ad alimenta relicto, non vſufr. ſed plenum dominium continetur l. 4. l. pen. D. de alim.legat. l.8.§ ſi vni, 8.D.de tranſact. ex quo ſequitur, vt legatarij morte plenum fundi dominiũ ad ipſius heredem tranſeat. Eſt & aliud legati genus vt fundus alicui in alimenta obligetur. D.§. ſi vnus, cuius legati hæc vis eſt, vt heres cogatur fundũ illi fruendum tradere, l.Lucius, 12.D.de alim. legat. ſed ſimplici legato alimentorum ex certo & nominato fundo traditionis onus heredi non imponitur. l. vſufructu, 7.§.1 in illis verbis: Alimenta ab ea relicta. D.de vſufru. Sed non eſt nouum, vt varietas pactorum, quæ contractibus dare formam dicuntur, cogat nos appellationes contractuum nouas confingere. l. 1. paſſ. tot.tit.de per ſcr.verb. Quis autem modus in Apannagio aſſignando ſeruandus, & quæ cuique filio quantitas adtribuenda ſit, difficilè dictu eſt: videtúrque in hoc genere illa ſeruanda Dionyſ. Halicarn. regula, vt res temporibus; non tempora rebus ſeruiant. οὐ τοῖς πράγμασιν οἱ καιροὶ δουλεύουσιν, ἀλλὰ τοῖς καιροῖς τὰ πράγματα. (lib.11.) Itaque Ioh. Tilletius tradit eorum modum in arbitrio Regum poſitum fuiſſe: & in eam rem aliquot exempla & teſtimonia commemorat. niſi fortè æquius fuiſſet, eius rei arbitrium, æquè vt aliarum grauiorum rerum publico trium Ordinum Concilio ex maiorum inſtitutis committi.

Apannagiorũ modus definiri vix poteſt.

A Cuius rei exemplum etiam extat apud Chaſſaneum in Conſuetu Burg.tit.de Feudis: vbi ſcribit Iohannem Regem vniuiſſe (verba illius hæc ſunt) Ducatum Burgundiæ cum Corona regni Franciæ: deliberatione & conſilio trium ſtatuũ Franciæ, & illam vnionem factam fuiſſe in hunc modum, quod nunquam ſepararetur à Corona, niſi per modum Empanagij. Hæc ille. Illud & maioris & vtilioris quæſtionis eſt, vtrum Apannagia ſolis Regis filiis debeantur, an etiam aliis B inferioribus liberis, aut verò etiam proximus eorum agnatis. Nam video non defuiſſe qui patrum memoria diſputarint, (timidè tamen ac titubanter) non fuiſſe debitum Franciſco I. antequam regnum adeptus eſſet, apannagium, quod ille ab Rege Ludouico XII. petebat tanquam proximus Regis agnatus, & per legem regiam ad regni ſucceſſionẽ primo loco inuitatus. Quoniam (vt illi diſputabant) Franciſcus non erat filius, aut frater Regis, ſed tantùm agnatus & C collateralis. Apannagium autem quod inſtar habere creditur Legitimæ liberis debitæ, tranſuerſalibus non debetur. l.1.D.de inoff.teſtamen. Sed iam ſuperius demonſtrauimus, agnatos Regum non iure agnationis, ſed iure ſtirpis & prognationis ſuccedere: neque tanquam collaterales, ſed tanquam in directa linea ex Rege, communi familiæ & gentis auctore deſcendentes. Itaque Tilletius ea de re ſic ſcribit: Regnum obuenit Philippo Valeſio, & Ludouico XII. per ſucceſſionẽ D collateralem. Valeſius ille fratrem habebat, Ludouicus autem agnatum quẽdam Comitem Engoliſmenſem, ex ſua ſtirpe natu minorem. quæſitum eſt vtrum Apannagium, quod illi Reges ante regnum adeptum obtinuerant, rediret ad Coronam, an verò cederet proximis illorum agnatis, cum capite & plenis armorum regiorum inſignibus: propterea quod Apannagium non reuertitur ad Coronam, niſi maſculis deficientib. Tum autem illi maſculi exſtabant. Sed tunc temporis E vſuuenit, vt apannagia reconciliarentur Coronæ, quaſi reges adeptione Coronę, illa non perdidiſſent: ſed Apannagia eò rediiſſent, vnde prius profecta fuerant: & vſusfructus cum proprietate conſolidatus fuiſſet. nomen tamen principale & plena regiorum armorum inſignia proximis illis agnatis conceſſa fuiſſe: quoniã ipſe iure illis competunt, quamuis regni heredes non ſint. Hæc Tilletius. vbi primùm illud obſeruãdum eſt, Tilletiũ nõ de iure ſtatuere: ſed rem, vti tum accidit, F ſimpliciter narrare. deinde non obſcurè ſignificare, abſurdum fuiſſe tantam & nominis & gentilitiorum armorum dignitatẽ agnato Regis proximo relinquere, facultatem autẽ eius tuẽdæ dignitatis eidẽ denegare. Nam Appãnagia cũ ſtat inter omnes idcirco inſtituta fuiſſe, vt Regij ſanguinis principes haberent, vnde ſe ſuáſque familias pro dignitate atq; amplitudine tueri poſſent. Itaque probabilius eſſe arbitror, etiamſi apannagium alicui principi conceſſum ipſo ad regnũ euecto exſtingueretur, & ſtatim cum domanio G regio reconciliaretur, tamen nouũ illi proximo principi apannagiũ conſtitui oportere. Idq; hac inductione probari facillimè poterit. Demonſtratũ eſt ſub primo harũ legũ capite nepotẽ filio regis demortuo in patris ſui locum ſuccedẽtẽ auo poſtea morienti in regno ſuccedere. Po-

Apannagium debetur etiã agnatis proximis, quamuis multis gradibus remotis.

namus duos extare nepotes ex duobus filius demortuis. nemo, vt opinor, negauerit, vtrumque illorum pari modo in ius locúmque ſuorum patrum ſuccedere. Quæro igitur, an non ſicuti vbi duo Regis filij extant, Rex frater fratri non Regi (hoc eſt natu minori) appannagium debet: ſimiliter hoc caſu, vbi ex duobus filiis demortuis duo nepotes extant, frater patruelis, qui auo defuncto regnum obtinet, fratri ſuo patrueli appannagium debeat? Nam quæ ratio valuit in fratribus conſanguineis, eadem etiam valet in fratribus patruelibus: vt ſcilicet Regis nuper defuncti liberi habeant, vnde ſe ſuáſque familias tueri honeſte poſſint. Neque obſtat, quod ea lex, quam de appannagio protulimus, nominatim de filiis ſcripta eſt: quaſi eo nomine nepotes non contineantur. arg. l. 6. D. de teſtamen. titulo. Nihil, inquam, hoc aduerſatur. Primum, quia nepotis ſucceſſio in ſui patris locum, perſpicuè oſtendit, Filij appellatione in hac lege nepotem comprehendi: ſicuti Sui heredis nomine in iure Romano continetur. l. 2. l. 3. C. de ſuis & legitim. paragrapho 1. de hereditate ab inteſt. paragrapho 2. de heredit. qualit. quippe, qui ad eius conditionem redigatur, vt ait l. 6. paragrapho 1. de heredit. inſtitut. l. 6. D. de his qui ſunt ſui vel. deinde quia tum demum reſtricta hæc interpretatio admittitur, cùm lex nominatim ſuum beneficium in primum liberorum gradum reſtrinxit, ſiníque gradui præcise aliquid conceſſit, quod inferiori non conceſſit. Alioqui Filij nomine & nepotes & pronepotes comprehendi, ſatis conſtat ex l. liberorum. 120. D. de verb. ſignificat. Pergamus iam eadem vti inductione, ac longiuſcule illam producamus. Nam ſi eam in patruelibus admittamus, quidni etiam in ſobrinis admittemus? cum par (vt dixi) ratio paria iura deſideret: ſubductóque de familia ſuo herede ſiue is filius, ſiue nepos, ſiue pronepos ſit, vlterior in proximum & ſummum locum ſuccedat. l. filius. 28. paragrapho 1. D. de lib. & poſtum. Quæ cum ita ſint, perſpicuum eſſe arbitramur, Franciſcum primum patrum memoria iure optimo apannagium à Rege Ludouico XII. poſtulaſſe: cùm ille huic propior ſobrino, hic illi ſobrinus eſſet. Ac pari eodémque modo dici hodie ac defendi poteſt, Henrico Borbonio, Nauarræ Regi, & Regis Franciæ nunc regnantis agnato proximo, apannagium deberi: quia ſiue naturam ſpectemus, Nauarrus ille in numero liberorum eſt à Ludouico cognomine Sancto deſcendentium: & primus eorum qui hodie ſuperſunt omnium, eiuſdem Ludouici poſterorum. Sin ad fictionem & iuris intellectum reſpiciamus, quia propter propinquitatem agnationis intelligitur eſſe genere quodam adoptionis, Regis hodie regnantis filius, ac primogenitus. Nam cùm lex Patriæ illum Regis viuentis heredem ac ſucceſſorem deſignet, cùm ei regnum poſt Regis viuentis mortem deſpondeat, cùm ei denique ius filij primogeniti Regis adtribuat, ſatis perſpicuè oſtendit, ſe illum in filij Regis locum adoptare: quandoquidem nihil aliud eſt. In filij aut nepotis locum aliquem adoptare, quàm ei filij aut nepotis ius tribuere. l. ſi is qui. 44. l. adoptare. 37. l. adoptiones. 43. D. de adopt. l. 5. D. de his qui ſunt ſui vel alien. vt non immeritò eadem Patriæ lex plena regiorum armorum inſignia illi tribuat: & exempta trabe tranſuerſaria, quaſi ſublato repagulo, eum potiſſimum ad certam regni ſucceſſionem inuitet: cùm reliquis principibus trabs illa tranſuerſaria idcirco relinquatur, vt intelligatur inter ipſos & Regem intermedium eſſe aliquem, qui eis aditum ad primam regni ſucceſſionem præcludit. Atque hanc de trabe ſtemmatum, ſiue armorum gentis Borbonicæ opinionem, credo equidem probabiliorem eſſe, quàm illam Chaſſanei, qui in Conſuetud. Burgund. ſub rubr. de baſtardis non trabem eſſe putat, ſed faſciam: nullo plane, quod ſciam aut, quod ipſe profetat, argumento. vt omittam, quod non eſt veriſimile, vel faciam, vel lemniſcum, vel quoduis aliud ornamentum adhibitum fuiſſe, quo inſigniora Principum, quam ipſorum Regum ſtemmata viderentur. Sed non alienum erit integrum Chaſſanei locum ad ius Borbonicæ familiæ cognoſcendum proponere. Aduerte, inquit, quod quando barra in armis & inſignibus incipit à dextris, & tendit ad ſiniſtrā non ſemper deſignat genus illud infectum baſtardorum: prout eſt videre in armis illorum de Borbonio: qui ſunt de ſanguine Regio, ſeu de proſapia regali, & ex proſapia Sancti Ludouici Regis: cum ex dicto Ludouico deſcendit Robertus eius filius, Comes Claromontanus & dominus de Borbonio, qui habuit in vxorem dominam Beatricem de Borbonio, ex quibus deſcendit Ludouicus de Borbonio, eorum filius, qui fuit primus Dux de Borbonio, & ex dicto Ludouico & Maria, filia Comitis de Henault, eius vxore deſcendit Petrus de Borbonio, eius filius: ex quo Petro & Iſabella ſorore Philippi de Valoys Regis Francorum deſcendit Dux Ludouicus, qui dictus fuit *le bon Duc*: ex quo & Anna Delphina Comitiſſa de Foreſt eius vxore, deſcendit Carolus de Borbonio Dux, & ex eo & Agnete de Burgundia eius vxore deſcenderunt Iohannes de Borbonio, Dux, qui habuit in vxorem Iohannam filiam Caroli Regis Francorum ſeptimi, & ſororem Ludouici Regis Frācorum vndecimi, qui fuit Dux de Borbonio, & Petrus eius frater, qui poſt mortem dicti Iohannis fuit Dux, & habuit in vxorem dominam Annam de Francia, filiam Ludouici Regis Francorum vndecimi, & ſororem Regis Caroli octaui. Ex quibus, ſcilicet Petro & Anna, deſcendit Suſanna de Bourbon, filia, quæ nunc viuit, & etiam dicta Anna, & copulata eſt matrimonio cum Carolo de Montpenſier. Et omnes iſti de Borbonio habent iſtam barram ſuper tribus liliis Franciæ, quæ incipit à dextris, & tendit ad ſiniſtram, & tamen non ſunt de ſanguine reprobato, imò ſunt de vera proſapia Regali: vt dixi alio loco. Sed propriè non debet dici Barra, ſed Banda: quæ in armoria debet eſſe ſine pendente, nec tactura in parte ſuperiori, & etiam inferiori: hoc eſt, non debet tangere partem ſuperiorem, nec inferiorē. Hactenus Chaſſaneus: ſecutus ſententiam Nicolai Vbaldini in tract. de ſucceſſ. ab inteſt. num. 53. vbi ſic ſcribit: Quando Barra incipit à dextris & tendit ad ſiniſtram, non deſignat genus illud infectum, quod licet videre in illis de Borbonio, qui ſunt de ſanguine Regio. ac pari modo Nico. Boerius in verb. Raynutius, num. 31. Si barra,

Proximus Regis agnatus fictione iuris eiuſdē eſt filius.

Borbonię familię ſtemma illuſtre.

barra,inquit, inciperet à dextris, tendens ad ſiniſtram, non deſignaret genus illud infectum, (ſpuriorum ſcilicet)ſed eſſe de matrice domo legitima ſorte collateraliter proceſſum:vt videbis in ſcuto illuſtriſſimæ domus de Borbonio.Quinetiam extat eiuſdem Chaſſanei Parlamenti Burgundiæ Prætoris auctoritas in libro de glor. mund.quòd ei qui Regis proximus agnatus eſt, (qualis eſt hodie Rex Nauarrus) ius eſt vtendi iiſdem armis & inſignibus,quibus ipſe Rex vtitur. Nam in parte 1. concluſ. 39.ita ſcribit : Ex communi obſeruantia in Gallia, is qui eſt proximus Regi IN QVOCVNQVE GRADV SIT, ſemper habet iſtam præeminentiam in armis, quod ea portet integra, poſteriores verò cum aliqua diſtinctione. Item concluſ.76. Ex conſuetudine Regni (inquit) quilibet primogenitus portat arma plana & integra ipſius domus, ſine aliqua diminutione. Alij verò habent aliquā diſtinctionem, ſed arma domus nobilis remanent apud primogenitum tanquam caput & imaginem domus, ſecundum Bald. in l. fi. C. pro ſoc. Primogenito tamen ſine liberis decedente, ſecundogenitus poterit portare arma domus & familiæ integra, ET SIC CONSEQVENTER. nam vt in iure primogenituræ attenditur ordo primogeniti, ita in ſucceſſionibus ab inteſtato inducitur ordo proximiorum eodem modo & in portu armorum. Quæ cùm ita ſint, perſpicuum eſt quid iuris in illa controuerſia fuerit, quam paullò ante dicebamus patrum memoria exſtitiſſe inter Regem Ludouicum XII. & Franciſcum I. Nam cùm hic Ludouici proximus agnatus eſſet, pro ſuo iure apannagium primogenito ex lege regni debitum poſtulabat. Quo tempore exortus eſt Guillelmus neſcio quis Monſerratus, natione Hiſpanus ſiue Catallanus, qui Regis partes, mercede (vt credi par eſt) conductus, ſuſcepit: & Franciſci cauſſam oppugnauit. Extátque ipſius libellus perridicule eo titulo inſignitus, propter quem (vt dici ſolet) deſeri vadimonium poſſet. Nam cùm vnicam illam quæſtionem tractet, librum tamen ſuū inſcripſit, DE SVCCESSIONE REGVM. Cuius hoc primum caput eſt, Lineam à Ludouico quondam Aurelianenſi Duce deſcendentem, (eius autē figuram paullò antè deſcriptam oculis Lectorum ſubiecimus) per vltimi Ludouici adſcēſum ad regiam dignitatem non eſſe extinctam: ac proinde illam in ſolo Franciſco non remanere, nec illum eam repræſentare, quo ad hoc, vt idem Franciſcus quondam Ducis Aurelianenſis dicatur primogenitus. Quib. ex ſolis verbis de Monſerratij ſapientia facere coniecturam licet. Nam primum omnium cui dubium eſt, quin linea Ludouici Aurelianenſis dici extincta non poſſet, quamdiu quis ex ipſius ſtirpe ſupererat? quemadmodum in illa ſpecie vſuuenit, in qua Franciſcus, eiuſdem Ducis Aurelianenſis pronepos, ex Iohanne, ſecundo eiuſdem Ducis filio, numerabatur. Deinde quoniam argumento dici potuit, illam lineam in illo ſolo Franciſco remanere, quandiu Rex Ludouicus ſuperſtes erat? poſtremò quis vnquam antehac audierat, repræſentari lineam ab eo, qui in ea ipſa linea deprehenditur, & ex eadem linea prognatus eſt? Cùm autem illa Monſerratij ſiue ſententia, ſiue (vt ipſe loquitur) cōcluſio abſurdè concepta eſt. tum verò eius confirmatio ita ridiculè eſt expoſita, vt eam deridendā potius, quàm refellendam putem. cuius rei vnū aut alterum teſtimonium proferemus. Nam in §. ex quibus, num. 14. ita ſcribit : Vt quis dicatur proximus agnatus alicuius, requiritur, quod nemo eum antecedat. talis autem qualitas nō reperitur in eodem Franciſco. ſed in vltimo Ludouico, nunc Rege. Quàm hoc dictu abſurdum eſt, Regem Ludouicum ſibimetipſi eſſe proximum agnatum? Dixiſſe quidem per iocum Rex Ludouicus Terentianum illud potuit: Proximus ſum egomet mihi: quandoquidem ea domanij parte frui malebat, quàm Franciſcus ſibi apannagij iure poſtulabat. ſed, Proximus ſum agnatus egomet mihi, nunquam ſanus quiſquam pronuntiauit. Itaque amore inſanus ſcripſit apud Ouidium Acontius in epiſt. ad Cydippen.

Hæc mihi ſe pepigit: pater hanc tibi primus ab illa:
Sed propior certè, quàm pater, ipſa ſibi eſt.

Pari prudentia Monſerratus contendit, non Franciſcum, ſed Regem Ludouicum, fuiſſe primogenitum in linea Ducis Aurelianenſis. Nam cùm de primogenito diſputatur, non de Rege ipſo diſputatur, ſed de filio ipſius natu maximo: qui vt primum patre mortuo regnum adeptus eſt, non amplius Primogenitus, aut Primus, aut Proximus agnatus appellatur, ſed hoc nomen alteri tradit, qui ſecundum ipſum eſt proximus. Quare ſicuti regnanti Ludouico XI. Carolus VIII. ipſius filius, dicebatur eius Primogenitus: Regnante autem Carolo VIII. Ludouicus XII. fictione & adoptione legis eodem nomine vocabatur: eodem modo regnante Ludouico XII. Franciſcus eadem fictione & adoptione legis Primogeniti filij nomen obtinebat. Quod cùm luce ipſa clarius ſit, tamen Monſerratus in tanta luce caligans ita ſcribit: nume. 36. Viuente Carolo Rege VIII. idem Carolus erat primus: & Ludouicus XII. nunc Rex, erat ſecundus: & ſæpe dictus Franciſcus erat tertius in ſucceſſione regalis dignitatis. Mortuo autem & ſic excluſo Carolo VIII. ſine liberis maſculis, Ludouicus vltimus, qui viuente prædicto Carolo quondam Rege, erat ſecundus, per obitum eiuſdem Caroli effectus eſt primus: & ſæpe dictus Franciſcus, qui viuente Carolo erat tertius, effectus eſt ſecundus in ſucceſſione regni Franciæ. Hæc ille. adeò (vt quiuis animaduertit) inſcienter & imperitè, vt me certè tantæ ſtultitiæ pigeat. Nam primum omnium, quid hoc verbi eſt, Viuente Carolo Rege, ipſe Carolus Rex erat primus? aut quis ignorat verba hæc Primus, & Proximus eſſe verba relata: & cùm ea vſurpamus, referri cogitationem noſtram ad alteram aliquam perſonam: Hypothetici, puta, in tabula cognationis: aut Genarchi in figura genealogiæ: aut patrisfa. in cauſſa ſucceſſionis legitimæ, aut in hoc noſtro cauſſarum genere, Regis ſuperſtitis: vt hoc ſignificent, Primus à Rege, Proximus Regi, aut Proximus ſecundum Regem, aut Proximus poſt Regem. Tot enim modis vocabulum hoc vſurpatur: & opponitur modò vlterioribus, velut in interdicto de cloacis. l. 1. §. quod ait. D. de cloac. modo ſuperioribus

Agnatus proximus Regis portat plena arma Regalia.

Monſerrati refutatta diſputatio contra Regem Franciſcum.

vt in noui operis nunciatione.l.8.D.ill. tit. modò infectionibus, vt in bon. poſſeſſ. petenda.l. 1. §.vlt. D. de legit. 3. Sic in figura graduum cognationis Pater dicitur Primus ab hypothetico: filius item Primus ab hypothetico: velut in illa quam diximus, Acontij ad Cydippen epiſtola,

Hæc mihi ſe pepigit: pater hanc tibi primus ab illa:
Sed propior certè quàm pater ipſa ſibi eſt.

Denique vt maximè illud concedamus, eum qui regnum obtinet primum aut primogenitum, aut proximum agnatum appellari (quod tamen etiam aures ipſæ reſpuunt) tamen Monſerratus in eundem errorem deuoluetur. Quid enim intereſt, vtrum regnante Ludouico XI. dicamus eum ipſum eſſe primum, filium autem eius Carolum VIII. eſſe ſecundum: an illum Ludouicum eſſe Regem, Carolum autem eſſe ab eo primum: dummodo illud conueniat, ei qui Regi proximus eſt, apannagium & plenum ſtemmatum, ac principalis nominis vſum deberi? ac proinde cum regnante Ludouico XII. Franciſcus eſſet ſecundus, ei iura illa omnia competere. Ex eodem Iuriſprudentiæ genere illud alterum eſt, quod idem Monſerratus aliquantò pòſt multis tractat verbis: An apannagium per Carolum Regem eius fratri Ludouico aſſignatum, accreſcat in totum vnà cum armis eidem Franciſco, ſiue eidem quoquo iure debeatur? hoc eſt, (vt planè & Latinè loquamur) an apannagium, quod Rex Carolus VI. fratri ſuo Ludouico Duci Aurelianenſi cōceſſit, viuente Rege Ludouico XII. debeatur Franciſco agnato eius proximo, vnà cum armis & plenis inſignibus? quod Monſerratus idcirco negat, quia cùm apannagium illud fuerit beneficio & indulgentia, & (vt ipſe loquitur) de gratia ſpeciali contra ius commune conceſſum, non eſt producendum ad conſequentias: id eſt ad Franciſcum. l. quod contra. D. de legibus. At nos ex aduerſo dicimus, iure communi & vetuſta conſuetudine regni, quæ legis vim obtinet, inſtitutum fuiſſe, vt apannagium ſemper agnato Regis proximo ad ſuam ſuæque familiæ dignitatem tuendam concederetur: atque ob eam cauſam apannagium ſupradicto Franciſco, viuente Ludouico Rege, debitum fuiſſe. ſed vtrùm debitum fuerit, illud ipſum, & in eadem regione, qua Ludouico Aurelianenſi aſſignatum fuerat, an verò & aliud & in alia regni parte, nihil interfuit: dum tamen congruum, condignum, idoneum, & conſentaneum ipſius dignitati attribueretur. Atque his paucis verbis reſponſum volumus ad illam Monſerrati diſputationem, quæ duodecimum Tractatuum iuris volumen collata eſt. Verùm hæc quidem ita ſe habent. tametſi conſiderandum eſt, an non potius illa fuerit inter Ludouicum XII. & Franciſcum I. controuerſia: An apannagium Ludouico Duci Aurelianenſi ab ipſius fratre Carolo VI. datum, ſublatis de medio perſonis omnibus, ad Franciſcum agnatum proximum, quaſi vnum de Ludouici poſteris, transferretur. cùm ſcilicet in illa apannagij aſſignatione ex vetere conſuetudine cautum ita fuiſſet, Vt apannagium Ludouico conceſſum penes ipſius liberos & poſteros maſculos in perpetuum tempus maneret. nam etſi Franciſcus non verè ex Ludouici progenie deſcenderat, tamen cùm ex communi Genarcho prognatus, ac Regi proximus agnatus eſſet, ex legis fictione diſputari poſſe videbatur, cum in Ludouici liberorum ordine ac ſerie numerandum eſſe: ac proinde appannagium illud ei pro pronepotis aut abnepotis iure deberi. Quod ſi hæc fuit controuerſia, videamus, ne neuter illorum ſat bonis conſiliariis ſit vſus. nam cùm apannagij natura hæc ſit, vt maſculo in apannagiati linea deficiente extinguatur, atque illico cum Domanio regio conſolidetur: certum eſt, ea iura, quæ ſemel extincta & confuſione perempta ſunt, nunquam reuiuiſcere. veluti, cùm vſusfructus ad proprietarium reuerſus confuſione peremptus eſt: nec vnquam reuiuiſcit. l. 4. D. vſufr. quemadmodum cau. l. ſi tibi. 17. D. quib. mod vſusfr. amitt. l. is cuius. 26. D. de legat. 2. quod idem de quauis alia ſeruitute traditur in l. ſi communi. 27. D. de ſeruit. ruſtic. quòd ſi denuò conſtituantur, non eadem, quaſi re diuina, cenſendum, ſed alia noua, & nunc primum creata intelliguntur. ſic enim videmus, vſumfructum alicui & ipſius heredi conſtitutum, illo priore mortuo, ſimul interire: quia perſonalis eſt: in heredis autem perſona alterum nouum conſtituit. l. ſtipulatio iſta. 18 §. ſi quis ita. D. de verb. oblig. l. 4. D. de verb. oblig. l. 4. D. de nouat. l. repeti. 5. D. quib. mod. vſusfruc. quinetiam vſusfructus qui iam vni conſtitutus eſt, ſi à proprietario, illo priore viuo, alteri legetur, & prior vſufructuarius teſtatore viuo decedat, non idem in ſuperſtitis perſona manere intelligitur, ſed alter nouus conſtitui. l. ſi dominus. 72. D. de vſufruct. quoniam, vt modò dicebamus, res ſemel exſtincta non renaſcitur. l. qui res. 98. §. penult. D. de ſolut. l. ſeruus. 27. D. de alim. legat. vbi ſeruus manumiſſus, etiamſi poſtea in ſeruitutem reciderit, non idem eſſe dicitur, ſed planè nouus homo repentè extitiſſe videtur. Ad hunc igitur eundem modum dicendum eſt, cum apannagium Ludouici Ducis ſtirpe maſcula deficiente extinctum eſſet, cum Regis domanio confuſum & conſolidatum, non iure illud ipſum à Franciſco, quaſi vno ex Ludouici progenie, poſtulatum fuiſſe. ſed non idcirco Rex illi appannagium iure recuſabat. quid ergo eſt? Nouum ſcilicet apannagium Franciſco eo nomine conſtituere debebat, quia Franciſcus agnatus proximus ipſius erat: cui hominum generi lex Franciæ conſtitui apannagium voluit, vt haberent vnde ſplendorem Auguſtæ familiæ tueri ac ſuſtineri poſſent. quemadmodum iam ante ſæpenumero demonſtratum eſt. Ac pari eademque ratione dicere hodie poſſumus, Apannagium quidem illud quod ſuperioribus proximis annis habuit Dux Andegauenſis Franciſcus, morte ipſius extinctum, & cum Domanij regij proprietate confuſum eſſe: neque reuiuiſcere aut reſuſcitari poſſe. ſed aliud nouum Henrico Regi Nauarræ, qui hodie Regis Franciæ proximus agnatus eſt, eius proximitatis nomine deberi. Etſi autem non eſt inſtituti noſtri, omnia quæ ad apannagij ius pertinent, in hunc libellum conferre, ſed ea tantùm leuiter attingere, quæ ad præſentem Galliæ ſtatum pertinent, tamen non abs re facturus videor, ſi hanc inſuper quæſtionem exponamus, quam à pragmaticis quibuſdam inductam eſſe video: An apannagium eo ſin-

Apannagium æquè ferè vt vſusfructus cum perſona extinguuntur.

An apannagium ad agnatos transmittatur.

eo ſine liberis mortuo cui conceſſum fuerat, ad ipſius agnatos transferatur: de qua ita reſpondendum putant, ita demum transferri, ſi modo illi agnati ab eo cui primo apannagium adtributum eſt, deſcenderint. quaſi verò aliorum agnatorum (in hoc genere cauſſarum) ratio habeatur. Sed exẽplo res erit dilucidior. Rex Iohannes circiter annum 1360. his verbis, apannagium conſtituiſſe dicitur: Ludouico ſecundo genito noſtro ad hereditatem perpetuam pro ſe & ſuis heredibus & liberis maſculis ex carne ſua legitimo matrimonio procreatis & procreandis comitatum N. tenendum perpetuò per eum & eius liberos maſculos tantùm. Ponamus mortuo Iohanne Ludouicum duos habuiſſe filios. quanquam neque numerum, neque nomina liberorum ſatis ex eius mirifica Latinitate cognoſcere potui, qui hac de re ſcripti neſcio quid nobis edidit. Sed fingamus eum duobus relictis filijs deceſſiſſe: inter quos apannagium illud paternum ita diuiſum fuerit, vt ſua quiſque parte ſeparatim frueretur. Tum aliquanto poſt alterum iſtorum ſine liberis deceſſiſſe: & quæſitum fuiſſe, vtrum pars eius ad fratrem ſuperſtitem pertineret, an ad regium Domanium rediret. quod idcirco probabilius videri poterat, quia quod ius ſeruatur in toto. quoad totum, idem ſeruatur in parte, quoad partem. vulg. l. quæ de tota. D. de rei vind. Quare ſicuti vtroque filio ſine liberis defuncto totum apannagium ad Coronæ domanium redibat, ita altero decendente pars eius reuerti debere videbatur. Idque ex ſimilitudine vſusfructus confirmari licet: quem ex parte & amitti & retineri poſſe, conſtat ex l. excepta. 14. l. placet. 25. D. quibus mod. vſusfr. l. qui vſusfru. 30. D. de vſusfr. lega. l. & per iuſiurandum. 13. §. 1. D. acceptilat. Quin etiam pars eius apud fructuarium manere poteſt, cum altera pars ad proprietatem redierit. l. 3. §. penult. D. quibus mod. vſusfr. amit. Itaque Iuſtinianus teſtatur Iuriſconſultos quoſdam exiſtimaſſe, vſumfructum per ſeruum quæſitum alienata ſerui parte pro ea parte extingui. l. inter antiquam. 15. C. de vſufru. Abſurdiſſimè autem in illa controuerſia diſputatum eſſe dicitur, cùm Iohannes in illo apannagio aſſignando illis verbis vſus eſſet, Pro ſe & ſuis heredibus: idcirco aſſignationem illam ad primum tantùm heredem pertinuiſſe: ſicuti de vſufructu, Mæuio & heredi eius legato dici ſolet ex l. antiquitas 14. C. de vſufr. Nam verum quidem eſt, heredis nomine plerũque primum dumtaxat intelligi. l. Sempronius. 26. l. filius. 37. de vſufruc. legat. l. Mæuius. 66. §. vlt. de legat. 2. Sed verba illius aſſignationis inſequentia, quæ nominatim de liberis & de perpetuitate fruendi concepta ſunt, ſatis apertè oſtendunt, apannagium illud in perpetuum tempus liberis poſteriſq; maſculis adtributum fuiſſe: ad ſimilitudinem feudorum quæ pari modo liberis poſteriſq; virilis ſexus in perpetuum tempus conſtituuntur. lib. 1. tit. 1. §. pen. & lib. 2. tit. 31. Vtcumque ſit, verior mihi contraria ſententia videtur: quia cùm apannagium illud à Rege liberis poſteriſque maſculis filij ſui Ludouici aſſignatum fuiſſet, & vnus ex illis liberis ſupereſſet, non erat dubitandum, quin illa apannagij conſtitutio ab hoc filio ſuperſtite ſuſtine-

A retur: quandoquidem liberorum nomen æquè de ſingulari, vt de plurali numero vſurpatur. l. non eſt 148. & l. ſeq. D. de verb. ſign. & apud A. gell. lib. 2. cap. 13. Itaque conſtitutio apannagij propter auctum aut deminutum liberorum numerum nihilo magis immutatur, quam ea quæ extrinſecus accidunt negotium ante geſtum immutant quoniam aduenticij caſus non computantur: vt ait l. 6. D qui & à quib. manumiſ. quam *Liberis conceſſum, vnico ſuperſtiti cõceſſum intelligitur.*
B ſententiam Græci ſic exprimunt: *οὐ χρὴ τοῖς ἔξωθεν συμβαίνουσιν θέμασι προσέχειν ἡ μᾶς*. nam, vt dici ſolet, caſus ſuperueniens, ad id quod prius geſtum eſt, nihil pertinet. l. 3. D. de teſt. tut l. qui furere. 20. D. de ſtat. homin. l. ſi quis. 7. l. iudex. 46. D. de iudic. l. patre. 8. D. de his qui ſunt ſui vel alien. Idque exemplo feudi confirmari poteſt, quod & vaſallo & maſculis vaſalli liberis conceditur. Nam vt vnus ex illis liberis nullo relicto filio decedat, non tamen idcirco eius
C portio ad dominum reuertitur, ſed fratri eius accreſcit. lib. 2. tit. 18 de duob. fratrib. à capitan. & tit. 11. de ſucceſſ. fratr. §. 2. lib. 1. tit. 1. §. 3. & tit. 8. confirmari etiam poteſt exemplo agri vectigalis, aut emphyteuticarij, qui nihilo magis vno ex duobus ſucceſſoribus decedente ad ciuitatem aut dominum reuertitur, ſi modo alter vectigal aut penſionem integram perſoluat. l. 1. D. ſi ager vectigal. l. 1. l. vlt. C. de iur. emphyteut.

D

LEX SEPTIMA.

Ne regi ius ſit vllam regni ſui partem ſine publici Concilij notione & auctoritate, & iudicio alienandi.

REGNI nomine tres video res vulgari cõſuetudine ſignificari: nempe regionem ipſam, in qua regium imperium conſtitutum eſt: tum regium dominatum, ſiue re-
E gimen: poſtremò rempublicam, quæ à Regio dominatu longè diſcrepat. Ac primæ quidem & ſecundæ ſignificationis, quæ & tritæ ſunt & in vulgus notæ, nemo, (vt opinor) vllum à nobis exemplum poſtularit. Reipublicæ autem nomine, ciuitas ac populos ſignificari, qui Regi ſe tãquàm tutori tuendos & certis legibus gubernandos commiſerunt, vel hinc licet intelligatur, quòd iidem populi ius ſibi retinuerunt, & ſalutis & patriæ ſuæ etiam contra Regis volunta-
F tem conſeruandæ. Cuius rei teſtimonium vnum aut alterum proferre ſatis fuerit. nam iam antè ſub primi capitis interpretatione demonſtratum eſt, Regibus Franciæ non licere domanium Coronæ, ſine populorum ſuorum, hoc eſt, ſine publici trium ordinum Concilium auctoritate deminuere: quippe, quod Regibus non pleno dominij iure adtributum eſt, ſed ea tantum lege illis fruendum datum, vt ex ipſius reditu ac vectigali dignitatem ac ſplendorem re-
G gium tuerentur: & (vt doctores noſtri ſummo conſenſu ſtatuunt) ea quaſi mercede fruerentur, vt iuſtitiam adminiſtrarent. Cuius ſententiæ auctorem proferunt Thomam 2. q. 63. Reges enim fruendæ iuſtitiæ cauſſa olim à populis conſtituti ſunt, vt ait M. Tullius. eáque de re Thom. Grammat. in Deciſ. Neapol. 41. num. 1. ſic ſcribit. Cõſtat quod Rex, ſiue dominus regni, qui

eiuſdem introitus & reditus habet, tenetur de iure reddere itinera tuta, & cuſtodiri facere territoria: & ideo culpa eſt in eo, qui habet reditus regni, vt faciat iuſtitiam: quia reditus regni ſunt ſtipendia ad hoc inſtituta, vt iuſtitiam ſeruet, prout in ſpecie tenet Thom. de Aquin. quem refert & ſequitur. Deinde vt morientes ſolidam atque illibatam eius proprietatem ſucceſſoribus ſuis reſtituerent: non diſſimiliter atque fiduciarij heredes (quibus Trebellianæ detractio interdicta eſt) integram hereditatem fideicommiſſarijs reſtituere iubentur: aut Vaſſalli feudum ſibi conceſſum ſuis liberis atque ſucceſſoribus. Itaque anno cIↄ ccc. xcix. cùm Rex Carolus Comiti Sampaulino particulam quandam ſui domanij donaſſet, ſenatus Pariſienſis pro vetere veteris trium ſtatuum Parlamenti iure interceſſit: ac pronuntiauit, Regij dominij deminutionem nullius eſſe momenti, niſi cuius auctor Senatus ille Pariſienſis fuiſſet: quod decretum Paponius inter arreſta ſua retulit, lib. 5. tit. 10. vbi alia complura generis eiuſdem Senatuſconſulta commemorat: quibus omnibus definitum hoc ius eſt, Deminutionem Domanij à Rege ſine illius Senatus notione, iudicio, auctoritate factam ipſo iure nullam eſſe. Qua in notione hæc potiſſimum exquiruntur: Ecqua neceſſitas vrgeat, an non aliunde confici pecunia poſſit, an iuſtum ſit pretium & auctione conſtituta ſumma & poſtremum à licitatoribus oblatum. Itaque Chaſſan. in Conſil. Burgund. titu. de Feud. rub. 3. Sicuti vaſſallus, inquit, non poteſt alienare rem feudalem ſine licentia domini, ita etiam dominus non poteſt alienare vaſſallum ſine conſenſu eius. gloſſa eſt in l. inuitus, D. de fid. libert. Bald. in c. 1. §. ſi quis miles, Quo temp. mil. Iaſo in l. debitorem pactionibus, C. de pact. dicit ibi allegando Hoſtienſem, quod Rex Franciæ non poteſt alienare vnam de ſuis ciuitatib. regni ſui inuitis ſuis ciuibus. Sed operæpretium eſt Claudij Seyſſellij teſtimonium in hanc rem exponere: cuius verba ex libro de monarch. Frãciæ 1. cap. 10. ſic conuertimus: Reges Franciæ coercentur eo freno, quod excutere ſua vi non poſſunt. ac ne conantur quidem: &, vt maximè conarentur, tamen id fruſtra tentarent: eorum enim imperio non pareretur. Quod vel ex domanio regali cognoſci licet: cuius ab alienandi ius ſine cauſis & magnis & neceſſariis non habẽt: quas cauſas cognoſci & probari oportet in conſilio & Curia Parlamenti & Rationalium: qua in cognitione ita cautè & diligenter tantáque cum diſquiſitione proceditur, vt pauci admodum reperiãtur, qui eiuſmodi alienationes experãt. Etſi autem Reges ius habent diſponendi de fructibus & reditibus regni pro ſuo arbitrio, quamdiu regni adminiſtrationem obtinent: tamen ratio ſumptuum, tum ordinariorum, tum extraordinariorum ad Rationalium Curiam & notionem reuocatur. Hi Rationales ſi mtus illos regios, ſi inconſultò facti videntur, coërcent. Quæ ſanè lex Reipublicæ perquam vtilis eſt ad regij dominij conſeruationem. quia tum demum ad tributa & indictiones extraordinarias, quibus plebs oneratur, decurri tãquam ad ſubſidium ſolet, cum illud dominium regium exhauſtum eſt: vt omittam, quod hac præclara regni lege nimia Principis liberalitas, quæ ad prodigalitatem accedit, coercetur. Hæc ille. Sequitur alterum eiuſdem popularis poteſtatis exemplum, quod cùm ab aliis Pragmaticis cõpluribus commemoratur, tum præcipuè à Chaſſaneo, in conſuet. Burgund. vbi ſic loquitur: Ex quo feuda ſunt obnoxia & affectata Reipublicæ, Rex nõ poteſt retinere feudum ſibi confiſcatum, nec ſuo patrimonio applicare: ſed tenetur illud alteri concedere: vt tenet Bald. in c. 1. qual. olim feud. pot. alien. quod video fundatum optimo ratione: tum quia in hoc debilitaretur vis Reipublicę, quæ habetur pro defenſione fienda, cùm data fuerint olim pro ſtipendiis nobilium. & ſic videmus, cùm quæſtio eſt de inuaſione ſubitanea patriæ aut Principis, conuocantur nobiles feudatarij: & fit proclama, quæ dicitur Ban & Arrieban: & tenentur concurrere in armis, & defendere Rempublicam: cui Princeps non poteſt præiudicare, quia eſt pro vtilitate publica, contra quam Princeps non poteſt reſcribere. tot. tit. in rub. & in nigr. maximè in l. fin. C. ſi cont. ius vel vtil. public. & etiam omne reſcriptũ ſeu priuilegiũ intelligi debet ſine præiudicio tertij. l. 2. §. ſi quis nemine. & in §. meritò. D. ne quid in loc. publ. & in hoc fieret præiudiciũ aliis vaſſallis qui in hoc eſſent debiliores, ſi Rex ſupprimeret aliquos, ponẽdo feuda aliquorũ vaſſallorũ, qui in hoc eſſent debiliores, ſi Rex ſupprimeret aliquos, ponẽdo feuda aliquorũ vaſſallorũ ad manũ ſuã, qui tenebãtur cũ aliis deſeruire, & Rempublicam defendere. Hęc Chaſſan. ex quibus intelligitur, ius Regum Francorum ita conſtitutum fuiſſe, vt non: infinitam & immenſam regno atque imperio ſuo abutendi poteſtatem haberent, non regni patrimonium inſanis largitionibus & donationibus immodicis prodigorum inſtar diſſiparent, ſed vt patriæ ac populorum ſuorum ſalutem fidei ſuæ creditam incolumen ſeruarent, neque vlla ex parte Rempublicam ſibi commiſſam violarent: denique vt ſanctiſſimum illud M. Tullij præceptum ſeruarent, Vt tutelam ſic procurationem Reip. ad vtilitatem eorum, qui commiſſi ſunt, non ad eorum quibus commiſſa eſt, gerendam eſſe. Ex quibus non difficile dictu eſt, quid de nobili & vexata inter Doctores quæſtione ſtatui debeat: An Rex ſucceſſor deceſſoris ſui pactionibus teneatur. Nam cùm ſuperius docuerimus tria tantùm eſſe, quæ in Regis Franciæ bonis numerantur, domanium, patrimonium, & fiſcum conſiderandum eſt cuius horum trium nomine ſe Rex deceſſor obligarit. nam de Domanio quidẽ nullus huic quæſtioni relictus eſt locus: quia cùm Rex non ſit dominus proprietatis ipſius, ſed quaſi poſſeſſor fiduciarius, & ad ipſum ſucceſſori ſuo reſtituendum teneatur, non dubium eſt, quin illud obligare non poſſit: non magis quam vaſſallus ſuum feudum. libr. Feud. 2. titul. 8. de inueſtit. de re al. fact. §. 3. & titul. 55. aut vſufructuarius fundi vſufructuarij proprietatem. l. intereſt. 6. Cod. de vſufruct. Ex quo intelligi debet, ſucceſſorem Regis, qui ſuum domanium ſine publici conſilij auctoritate obligauit, aut de ipſo pactus eſt, illa pactione non teneri.

Reges Frãciæ certis legibus teneri.

Feuda Franciæ confiſcatione non extinguuntur.

Succeſſor Regis an deceſſoris pactionibus teneatur.

Par eadémque cauſſa eſt non modò ciuitatum regni, verùm etiam rerum ad eaſdem ciuitates pertinentium. nam ſuperius ex ſummorum Doctorum auctoritate docuimus, Regibus nihil in Reipublicæ præiudicium aut detrimentum licere: imò nec feuda quidem ſuo fiſco cōmiſſa exſtinguendi ac perimendi poteſtatem habere. ac proinde nullam regni ſui ciuitatem aut alienare aut obligare ſine publici trium ordinum concilij auctoritate poſſe. vt vehementer mihi probanda Tiraquelli ſententia videatur, qui in lib. de iur. primigen. q.35.nu.26. boni & viri & ciuis officio fungens, ita ſcribit: Videant igitur num rectè agant, qui & animis & auribus Regū noſtrorum ingerunt, non eos teneri luendis ſuperiorum Regum nominibus. Dum Ludouicus XII. regnum noſtrum moderaretur, vrbs quædam repetebat ab eo munimenta quædam bellica (vulgo Bombardas vocant) quæ Carolus Rex ex ea mutuo acceperat. Reſponſum eſt, non eſſe Ludouicum Regem heredem Caroli: proinde non teneri eorum reſtitutioni. Hæc ille. Quantum autem ad patrimonium & fiſcum Regis attinet, diſſimilis ratio eſt. nam cùm Rex plenum vtriuſque dominium habeat, conſequens eſt, vt ei vtroque ad ſuum arbitrium vti atque abuti liceat. l.2. D. ſi à parent. quis. l.7. C. de religioſ. eoque nomine Regem ſibi in his rebus ſuccedentem, quaſi defunctus quemlibet priuatum heredem aut ſucceſſorem, obligare poſſit. l.6. §. vlt. D. de aq. plu. l. cum à matre. 14. C. de rei vin.

FRANC. HOTMANVS LECTORI, S.

CVm huius editio libelli parata eſſet, allatus eſt ad me libellus Gallicè ſcriptus, de iure ſucceſſionis Regiæ, cuius argumentum, niſi me fallit memoria (neque enim eum legi, ſed recitari tantùm inambulās audiui) videtur hoc fuiſſe: Multo æquius & commodius videri, ſi Rex moriens nepotem ſuum, quamuis ex filia ſuſceptum, & ſecundo tantum gradu à ſe diſiunctum, ſibi ſucceſſurum cogitet, quàm eum, qui centeſimo (vt Doctores noſtri diſputant) vel milleſimo gradu ab ſe remotus ſit. quippe, cùm arctior multo communio ſit ſanguinis, ac proinde maior affectio, inter auum & nepotem, quàm inter eos, qui tanto interuallo inter ſe diſſiti ac diſiuncti ſunt: præſertim cùm inter eos ne ſanguinis quidem communio intercedere videatur. eiúſque rei argumento eſſe, quòd lege diuina nuptiæ inter perſonas tanto interuallo diſiunctas nuſquam prohibentur. nam ſi vſque ad tam longinquos communio ſanguinis produceretur, ne hodie quidem cuiquam reperire vxorem non ſibi cognatam liceret. Sed huic diſputationi multiplex parata reſponſio eſt, quarum hæc prima eſt: quòd neque diuina neque humana lex negat, communionem ſanguinis inter patrueles & conſobrinos aut ſobrino propiores, aut etiam ſobrinos intercedere: quippe, cum etiam ad ſeptimum, itémque ad decimum cognationis gradum co-

A gnatorum ſucceſſiones producantur, vt ſuperius oſtendimus. ſed cùm inter omnes illos ſanguinis communio ſit, tamen lex diuina itémque humana modum aliquem prohibitioni nuptiarum propter ſanguinis propinquitatem inductæ imponendum putauit. Secunda reſponſio hæc eſt, non eſſe habendam in his cauſis rationem vllam animi & affectionis Regum: quoniam (vt ſæpe antehac demonſtratum eſt) regnum, quod agnato Regis defertur, non eſt Regis morien-
B tis patrimonium, neque ipſius voluntate aut iudicio ſucceſſori defertur, ſed legis patriæ inſtitutis & moribus, inter annos ſexcentos per manus à maioribus, traditis: eiúſque rei documento eſſe, ius Feudalium ſucceſſionum: quo iure conſtitutum eſt, vt maſculis in prima inueſtiti ſtirpe deficientibus feudi ſucceſſio ad alterius ſtirpis maſculos, quantumuis multis gradibus diſiunctos, atque adeo (vt Textus loquitur) in infinitum transferatur. Quod legis
C verbum prudentiſſimè Baldus, & cæteri Feudorum interpretes, vno conſenſu omnes, docuerunt, ad regnum Franciæ, & alia eiuſdem generis hereditaria regna, quæ ad inſtar feudorum comparata ſunt, pertinere. Tertia ſolutio eſt, quod non modò in regno Franciæ, verum etiam in omnibus eiuſdem generis hereditariis regnis conſtat, ſummam ſemper habitam fuiſſe regiarum familiarum atque agnationum rationem: ne ſi earum ordo per fœminei ſexus in-
D teruentum abrumperetur, illico factioſo & audaci alicui facultas præberetur regias ſucceſſiones conturbandi. Vnde rerum omnium confuſio, & bella ciuilia naſcerentur, quibus nihil horribilius, nihil exitialius, nihil funeſtius accidere poſſe diuturna Franciæ noſtræ calamitas oſtendit. Itaque hanc eandem cautionem videmus in vetuſtiſſimis quibuſque regnis ſumma cum cura obſeruatam fuiſſe. Cuius rei ſatis multa Suetonius, Dio & alij veteres hiſto-
E rici teſtimonia nobis ſuppeditant. ſed præter cæteros Herodotus, qui lib.7. Regij apud Lacedæmonios ſanguinis Principes, hoc eſt, Heraclidarum progeniem recenſens, vſque ad viceſimum gradum enumerationem perducit. Λεωνίδης, inquit, ὁ Ἀναξανδρίδεω, τοῦ Λέοντος, τοῦ Εὐρυκρατίδεω, τοῦ Ἀναξάνδρου τοῦ Εὐρυκράτεος, τοῦ Πολυδώρου, τοῦ Ἀλκαμένεος, τοῦ Τηλέκλου, τοῦ Ἀρχέλεω, τοῦ Ἡγησίλεω, τοῦ Δορυάγου, τοῦ Λεωβότεω, τοῦ Ἐχεστράτου, τοῦ Ἤγιος, τοῦ Εὐρυσθένεος, τοῦ Ἀριστοδήμου, τοῦ Ἀριστομάχου,
F τοῦ Κλεοδαίου, τοῦ Ὕλλου, τοῦ Ἡρακλέος. Idque adeo regnorum omnium commune eſt, vt non dubitarim illud hodie Ius gentium appellare. eodémque illud Virgilij pertinet ex lib. XII.

Hic atauos & auorum antiqua ſonantem
Nomina, per, Regéſque actum genus omne Latinos.

& lib.7.

Turnus auis proauiſque potens.

& lib.1. vbi de Didonis antiqua ſtirpe Regia lo-
G quitur:

Series longiſſima rerum
Per tot ducta viros, antiqua ab origine gentis.

Et apud Horatium.

Mæcenas atauis edite Regibus.

Et quoniam de milleſimo Francorum Princi-

A pũ gradu à Doctoribus noſtris inducta mẽtio eſt. Iuber etiam illud iuuenalis adſcribere ex Sat. 3.

Stemmate quod Tuſco ramum milleſime ducis.

vbi Ramum poſuit, quoniam in propinquitatis gradibus deſcribendis pingere ramos ſolebant: vt Donatus in Adelphos Terentij ſcriptum reliquit. Quin ne illud quidem omittendum videtur, tanto ſtudio ac diligentia regiarum familiarium rationem in regnorum ſucceſſionibus haberi, vt etiam in ijs regnis quæ ſuffragiis & electione B populi deferuntur, ij qui in proximorum Regum progenie optime cum à natura, tum à diſciplina regali inſtructi ſunt, prærogatiuam auferant quemadmodum ex Danorum, Sueuorum & Polonorum inſtitutis ac moribus cognoſci licet. Itaque Cromerus lib. Polon. 2. Per annos, inquir, amplius quadringentos non ex alia familia Rex delectus eſt, quam ex ea, quæ à Piaſto duxit originem. A centum & amplius octoginta annis regnauit perpetua ſucceſſione Iagellonia magnorum C Ducum Lithuaniæ progenies. non hereditario tamen, ſed electiones iure. Hæc ille. Denique ſi huic diſputationi in regnis hereditariis daretur locus, vt ex fœminis nati, veluti ex filiabus, vel ſororibus Regis nepotes, excluſis proximis virilis ſexus agnatis admitterentur, non modò regna illa illico hereditaria eſſe definerent, populíque & comitiorum arbitrio ac poteſtati permitterentur: præſertim vbi plures eiuſmodi perſonæ per fœminas cognatæ exſtarent: verùm etiam D regna ipſa in exterorum vel Regum vel Principum familias transferrentur. Vnde & rerum & iurium & nationum ac gentium omnium confuſio exiſteret: neque populi certam vllam patriam, aut ſedem poſteritatis ſuæ propriam haberent. Ac planè ſimillimum huius noſtri Francici videmus Lacedæmoniorũ inſtitutũ fuiſſe: de quo Æmilius Probus in Ageſilao ſic ſcribit: Mos eſt à maioribus traditur, vt duos haberẽt Reges ex duabus familiis, Proclis & Euryſthenis: harũ ex E altera in alterius familiæ locum Regem fieri non licebat. Itaque vtraque (ſic cenſeo legendũ, non VTERQVE) ſuum retinebat ordinem. Primus in eo habebatur, qui maximus natu eſſet ex liberis eius qui regnans deceſſiſſet. Sin is virilem ſexum non reliquiſſet, tum deligebatur, qui proximus eſſet propinquitate. Hæc ille. ex quibus intelligitur, nõ modo filias Regis aut neptes ab illis regiis ſucceſſionib. excluſas fuiſſe, verum etiam mares ex ipſis prognatos: quoniam alioqui regnum, quod Heraclidarum familiæ deſponſum ac deſtinatum antiqua lege fuerat, in ea familia conſeruari non potuiſſet. Quemadmodum autem valde abſurdum fuiſſet, quærere ex Lacedemoniis, vbi legem illam ſcriptam reperiſſent, ſic vehementer ſum admiratus quæri à nobis, vbi noſtra hæc lex ſcripta exſtet, perinde quaſi ius per annos ſexcentos, præſertim contradictis (vt Iuriſc. loquuntur) aliquot iudiciis obſeruatum, ſcriptæ legis auctoritatem non obtineat: quemadmodum in exordio libelli teſtati ſumus ex l. 34. & l. 38. de legib. Itaque perabſurdum fuit addere, non tantam Baldi auctoritatem fuiſſe, vt Franciæ regno leges aut inſtituta præſcriberet. Qua de re vir doctiſſimus, qui annos iam amplius XL. (vt in eodem libro teſtatur) publice iura docuerat, nunquam cogitauit. Sed cum illum Feudalis iuris locum interpretaretur, ſapienter admonuit, par idémque eſſe Franciſcum quod Feudale inſtitutum, vt regiarum agnationum ordo obſeruaretur, & regni ſucceſſio ſemper agnatis, non autem cognatis, deferretur: quippe, cùm per agnatos familiarum nomen conſeruetur quod per mulieris interuentum euaneſcit. l. 4. §. cognationis. D. de gradib. l. 2. D. de ſuis & legiti. quapropter Vlp. tit. Regul. 11. Agnatos definit à patre cognatos virilis ſexus & per virilem ſexum deſcendentes. nam (vt idem ait.) mulier familiæ ſuæ & caput & finis eſt. Itaque fœminarum liberos (ait Caius) in familia earum non numeramus: quia qui naſcuntur patris, non matris familiam ſequuntur. l. pronuntiatio. 195. in fin. & l. ſeq. D. de verb. ſign.

FINIS.

FRANC.

FRANC. HOTMANI IC. DE IVRE REGNI GALLIAE

LIBER III. CONTINENS DISPVTATIONEM DE CONTROVERSIA SVCCESSIONIS REGIÆ, INTER PATRVVM ET FRATRIS præmortui filium, quem vulgò nepotem appellant.

In gratiam HENRICI tum Nauarræ, nunc etiam Franciæ Regis Chriſtianiſſimi.

Regni hereditas Vtrum ex ætatis & gradus prærogatiua, an repreſentationis iure deferatur.

MAGNA de re quęſtio eſt: neque non magna & difficilis eius explicatio: Vtrum hereditas regia, ætatis & gradus prærogatiua, an repræſentationis iure deferatur? cauſſæ conſtitutio temporis cauſſa fingi ex Lacedæmoniorum inſtitutis hæc poteſt. Ariſtodemus ex antiquo regali Heraclidarum genere prognatus duos habuit filios: quorum natu maior Euryſthenis nomen habuit, alter Procles dictus eſt. Ex Euryſthene ſtirps vna, ex Procle item altera, quaſi duo riuuli ex eodem fonte & capite deducti profluxerunt. Ponamus in ſtirpe Euryſthenis maſculum deficere. Non dubium eſt, quin ſpes hereditatis Regiæ ad Proclidarum ſtirpem transferatur: propter regulam iuris Feudalis, qua dicimus, Feudum alicui ſtirpis vnius perſonæ quæſitum, deficiente in ea linea maſculo, confeſtim ad alteram ſtirpem transferri. lib. 2. Feud. 2. tit. 50. de nat. ſucceſſ. feud. in fin. Itaque Baldus annis abhinc propè ducentis non dubitauit his verbis ſcribere: Si in Francia moreretur tota domus Regia, & extaret vnus de ſanguine antiquo, puta de domo Borboniæ, & non eſſet alius proximior, eſto quod eſſet milleſimo gradu, tamen iure ſanguinis & perpetuæ conſuetudinis ſuccederet in regno Francorum. Hæc Baldus in c. 1. de feud. march. nu. 5. quem refert & ſequitur Iacob Aluarott. in D. c. 1. & Iacob de Sanct. Georg. in procem. de feud. q. 4. num. 6. Guillelm. Benedict. in repet. c. Raynutius, in verb. duas habens, numer. 78. item Coſ. Guim. in procemio pragmat. ſanct. in verb. conſanguineis. Nicol. Boër. in conſil. 10. viſo themate, numer. 17. Anton. Corſett. de poteſt. A reg. tract. 4. quæſt. 103. Vbi allegat Barth. Cepolam. in caut. 132. num. 93. eſt dubium. item Guliel. Monſerrat. de ſucceſſ. reg. Franc. num. 39. Fingamus in illa Proclidarum ſtirpe fuiſſe Sextium, cúmque tres filios ſuperſtites reliquiſſe, Caium, Sempronium, & Mæuium. Ex Caio natus eſt Titus, ex Mæuio aliquammulti filij. Si Euryſthenis ſtirps ſine liberis virilis ſexus defecerit, permagna quæſtio eſt, ecquid iuris de regia hereditate ſtatuendum videatur? Nam pro B Sempronio diſputari multa poſſunt, quæ, quantum animo complector, duodecim hiſce argumentis comprehendi poterunt, quæ deinceps exponam.

Argumentum pro patruo primum ex gradus prærogatiua.

PRIMVM ex iuris feudalis regula, Vt in feudali ſucceſſione agnatus propinquior C remotiori præferatur. libro 2. tit. 26. Si de feud. controu. §. Titius. hoc eſt, Vt feudum vni quæſitum, & ſenſim per eiuſdem ſtirpis gradus deuolutum, ſimulátque maſculus in ea linea defecerit, ac proinde feudum ad alteram lineam transferetur, tum ei deferatur, qui primum & ſummum in illa noua linea gradum obtinet. lib. feud. 2. titul. 11. de ſucceſſ. fratr. & titul. 50. de natur. ſucceſſ. feud. Itaque vetus & famoſus Pragmaticus Doctor Iacob. Petr. in ſua Pract. titul. de ſucceſſ. feud. numer. 63. vbi tabulam ſucD ceſſionis regni Franciæ deſcribit, his vtitur verbis: Succeſſit ergo illi Carolo in regno Franciæ Philippus, filius alterius Caroli, qui erat ei in quarto gradu: nec ſucceſſit Robertus, pronepos Roberti, Comitis Attrebatenſis quondam: quia ille erat in octauo gradu: nec ſucceſſit Robertus, nepos Caroli Regis Siciliæ, & Hieruſalem, quia ille erat in ſeptimo gradu: nec ſucceſſit Ludouicus, nepos Beati Ludouici, quia ille erat dicto Carolo decedenti in E quarto gradu. Hæc ille. Dictum autem eſt

antea, Sempronium antecedere ſupradictum Titium vno gradu, atque ad illius antiqui Regis progenitoris & genarchi perſonam propius accedere. vnde Euryſtenidarum genus propagatum eſt. Ex quo concludi videbatur poſſe, ſupradictum Titium, tanquam vno gradu remotiorem, ab illius hereditatis ſpe, viuo & ſuperſtite Sempronio, excluſum eſſe: quandoquidem in huiuſmodi cauſſis propinquiores obſtant remotioribus. l. 3. Cod. de legitim. hered. l. peto, 69. §. fratre, de legat. l. 2. l. heredes, 57. §. vlt. D. ad Trebell. Denique, vt omittam quod agnatorum ſucceſſio non vltra decimum gradum defertur: l. pen. D. vnde cogn. §. vlt. de ſucceſſ. cogn. Titius autē ab vltimo Euryſthenide longè pluribus gradibus remotus eſt: vtrumq; contendentiū Euryſthenidis ſucceſſor futurus eſt, ſiue Titius ſiue Sempronius, certè non ab Euryſtene, ſed ab illo antiquo rege Ariſtodemo. Euryſthenidis ſimul & Proclidis gentis principe, regale feudum adepturus eſt. quandoquidem in Feudorum hereditatibus nulla iuris agnatitij ratio habetur, ſed ſtirpis & generis dumtaxat: hoc eſt, deſcendentium ab illo genarcho, & progenitore, qui primus feudum illud acquiſiuit: etiam vſque in infinitum: dum tamen hoc conſtet ab eo per maſculos deſcendiſſe: vt loquitur textus lib. Feud. 2. titul. 31. Si Vaſſal. Feud. priu lib. 1. titul. 1. §. penult. & tit. 14. de Feud march. §. ſi verò. & §. ſeq. & lib. 2. tit. 11. & tit. ſeq. & titul. 50. de nat. ſucceſſ. feud. Itaque feudi hereditas non agnato, cui agnatus ſuccedit, ſed primo inueſtito, vel potius primæ inueſtituræ, & legi in conferendo beneficio dictæ accepta fertur. d. §. Titius, & lib. 2. tit. 50. quo eodem modo rectiſſimè dicere poſſumus, regni quo de agitur hereditatem, quæ interdum ad agnatum peruenit, non tamen agnationis iure, ſed legis beneficio, & maiorum inſtitutis à communi progenitore obuenire: & ea de cauſſa propriè iuſtam appellandum eſſe. l. 3. §. 2. D. pro ſoc. ſicuti dicimus, hereditates ab inteſtato venientes non tam à defuncto, quàm à lege & iure obuenire. l. 1. D. de petit. hered. l. 2. D. fam. erciſc. l. lege, 130. D. de verb. ſignif.

Repræſentationis ius in hereditatibus agnatorum quale.

SECVNDVM pro Sempronio argumentum ex eo duci poteſt, quòd ſi ius ciuile Romanorum ſpectemus, Titius ne repræſentationis quidem iure ad Euryſthenidis nouiſſimi hereditatem admittendus videtur: propterea quòd repræſentatio neque antiquo iure in agnatorum hereditatibus vlla permittebatur, & nouo Iuſtiniani inſtituto non vltra conſobrinorum gradum cōceditur: ſed propinquior ſolus admittitur, atque vlteriorem excludit. l. 2. De ſuis & legit. Vlpian. tit. Reg 26. & §. placebat, 6. Inſtit. de legit. agn. ſucceſſ. l. 2. C. de ſucceſſ. edict. Nouella 22. 84. 118. Authent. poſt fratres, C de legit. hered. & §. ſi verò, Auth. de hered. ab inteſt. Cum igitur Sempronius nouiſſimo Euryſthenidi propinquior ſit vno gradu, quàm Titius, concludendum videtur, ad eum ſolum regni quo de agitur hereditatem pertinere. ſicuti videmus vbi ex tribus

A fratribus vnus filio, alter nepote tantum ſuperſtite deceſſit, ſolum filium nepotis illius patruū & ad hereditatē, & ad tutelā legitimā, & ad liberorum ſucceſſionem admitti, nepote excluſo. l. 3. §. proinde de legit. tut. l. libertinus, 5. l. ſi libertus 23. §. penultim. de bon. libert. l. vltim. de oper. lib. l. penultim. de aſſign. lib. Si ſit patronus (inquit Vlpianus) & alterius patroni filius, ad ſolum patronum hereditas pertinet. Itē patroni filius patroni nepotibus obſtat. Hæc ille titul. Regul. 27. B Sed & Paullus, Prior eſt filius patroni, inquit, quā nepos alterius patroni. lib. Sentent. 3. tit. 2. §. 7.

Repræſentatio quo iure, & qua de cauſſa introducta.

SEQVITVR tertium argumentum. Repræſentatio ſicuti vulgo à Doctoribus vſurpatur, in eorum demum gratiam introducta videtur, qui cùm ſuo nomine ac ſuæ perſonæ iure capere C hereditatem non poſſent, eam alterius perſonæ iure capeſſunt. Nam Repræſentatio dicitur, abſentis alicuius quaſi præſens ſit, imago, & Repræſentare, abſentis ſpeciem ac ſimilitudinem gerere. veluti ſi dicamus heredem repræſentare defunctum, quia in ius & locum eius ſuccedit. l. qui in ius, 177. D. de reg iur. l. ait Prætor, 7. D. de iureiur. Nam qui ex ſua perſona capere hereditatem poteſt, fruſtra perſonam alterius ad eam capiendam mutuatur. l. 6. §. ſed ſi D pater, De iniuſt. rupt. teſt. viciſſimque qui ex ſua perſona ſuccedendi ius non habet, alterum facere ſucceſſorem non poteſt. l. ſi quis filium, 34. C. de inoff. teſt. Atqui hereditas regni de quo agitur principi natu maximo aſſignata, propter ætatis prærogatiuam defertur: quæ prærogatiua non alieno iure niti poteſt, ſed ſuo tantùm, ac proprio iure conſtat. ſicuti gradus propinquitas, quæ in natura poſita eſt, ſuóque iure nititur. Quare in illo Regno, vbi ius ſucceſſionis E in ætatis prærogatiua conſiſtit, locus eſſe repræſentationi non poteſt.

Repræſentationis effectus qualis.

SEQVITVR quartum. Repræſentatio initio inſtituta eſt, vt qui propter gradus imparitatem partem non faceret, ſuccedendo in gradum ſuperiorem, admitteretur ad partem & cum ſuperiore concurreret. Nam pari cum pa- F truo gradu, pari denique (vt ita dicam) libramento eſſe fingitur, vt æquam cum patruo hereditatis partem ferat. l. 1. §. ſi filius, de ſuis & legit. & Nouell. 127. vt fratr. fil. in illis verbis τὴν πατρῴαν ὑπεισιόντες τάξιν. Paternum adingredientes gradum: inquit vetus interpres: ſiue (vt Iulianus conuertit) ordinem. Itaque in auth. poſt fratres C. de legit. hered. Cum pares ſint defuncti fratribus, inquit. Vbi Iulianus multo G planius, Quaſi, inquit, ſecūdum gradum obtinentes. & Nou. 118. §. reliquum: vbi Iuſtin. ita ſcripſit: ἵνα τὸν τῶν γονέων ὑπεισιόντες τόπον, μόνοι τε τοῦ ὄντες βαθμοῦ πρὸς τὴν κληρονομίαν καλῶνται. Atque hinc nata eſt illa quæ dicitur diuiſio in ſtirpes. §. cum filius, Inſtit. de hered. ab inteſt. Atqui in hereditate illius regni nullus eſt concurſus, nulla

in hereditate illius regni nullus eſt cōcurſus, nulla communio, neque partium diuiſio: quia ſolida hereditas vni defertur, qui nullum coheredem aut participem admittit. Quare in illa hereditate repreſentationi locus eſſe non poteſt. l. quod contra, 141. de reg. iur.

Alter & certior Repreſentationis effectus.

QVINTVM argumentum eſt huiuſmodi. Repreſentatio inſtituta eſt in cōmodum Repræſentantis tantùm: non etiam in damnum alterius: nempe, vt Repræſentans concurrat cum altero, non etiam vt eum excludat. Nam Iuriſcōſulti, qui legem XII. tab. ſic interpretati ſunt, vt nepotes ex filio præmortuo eum repreſentarent non eo animo repræſentationem illis conceſſerunt, vt etiam patruum ſuum ab hereditate excluderent, ſed tantùm vt vna cum eo ſuccederent. d. l. 1. §. ſi filius. D. de ſuis & legit. ſatis enim abundéque illis conſuluerunt, vt cùm im pari gradu eſſent, tamen vna cum ſuperiore admitterentur. Quare contra mentem illorum Iuriſconſultorum, contra finem & inſtitutum Repræſentationis fieret, ſi ei qui ad repræſentationem admittitur, etiam ius alterius excludendi concederetur. quod enim ſingulari iure alicui conceſſum eſt, id ſtrictè accipi, neque vltra modum produci oportet. l. tutori, 20. C. de negot. geſt. l. tutores, 39. §. 2. D. de admin tut. qua eadem ratione cùm Iuſtinianus repræſentationem in limite tranſuerſo induxit, vt fratrum præmortuorum filij ad patrui nouiſſimè mortui ſucceſſionem admittantur, non illis ius excludendi patruum ſuperſtitem permiſit: ſed tantùm ius cum illo concurrendi. Nouell. 118. auth. ceſſante, auth. poſt fratres, C. de legit. heredit. §. reliquum, §. ſi igitur defunctus, auth. de heredit. quæ ab inteſt.

Comparatio primogenituræ & propinquitatis, quarum neutra cum repræſentatione concurrit.

SEQVITVR ſextum argumentum. Nam vbi propinquitatis ratio valet, ibi repræſentationi locus eſſe non poteſt. Naturaliter enim hæc inter ſe pugnant. viciſſimque vbi valet ratio repræſentationis (vt in linea liberorum) nō poteſt præualere ratio propinquitatis. Atqui par cauſſa eſt primogenituræ & propinquitatis. nam vtraque naturalis eſt. vtraque, inquam, in natura poſita eſt. Quare cùm primogenito defertur hereditas locū eſſe repræſentationi nō poteſt. ſed ſicut vbi proximitas ſpectatur, eum vocamus, qui proximior fuerit mortis tempore, vel quo bonorum poſſeſſio petitur: l. 1. D. vnd. legit. l. 3. D. vnd. cognat. ita vbi primogenitura obſeruatur, eum vocamus qui moriente eo de cuius bonis agitur, primogeniti gradum locúmque tenet, non proximioris iam ante mortui filium.

Repræſentationis in hereditate regia periculum & incommodum.

SEPTIMVM argumētū eſt, quòd ſi repræſentatio in huius generis ſucceſſionibus admitteretur tum illud incómodū ſequeretur, quod annis

A abhinc amplius quingentis ſtudioſè deuitatum eſt, vt regni hereditas in partes diuideretur: neque ſoli Titio locus eſſet in hac cauſſa ſed tertia regni pars Mæuij filiis, ipſius patruelibus cederet. Nam vbi repræſentationi locus eſt, ea nepotibus peræque omnibus conceditur, vt in vacuum demortuorum ſuorum parentum gradum locúmque ſuccedant. Itaque quemadmodum is qui gradu proprior eſt, vlteriorem non excludit (veluti patruus fratris filium) eodem modo qui
B ſunt vlteriores, æquo iure omnes admittuntur: ita tamen, vt hereditas non in capita, ſed in ſtirpes diuidatur: quoniam (vt modò diximus) ſucceſſio ſiue repræſentatio peperit diuiſionem in ſtirpes

Aliud repræſentationis incommodum ex fictione vniuerſi iuris.

OCTAVVM argumentum ex eo duci poteſt, quod ne repræſentationi quidem vllus in hac cauſſa videtur eſſe locus. Nam repræſentatio
C nihil aliud videtur eſſe, quam ciuilis fictio, per quam is, qui verè nepos eſt, fingitur eſſe filius. d. l. 2. l. 3. l. 4. C. de ſuis & legit. l. 2. §. filius, D. eo. At ſi nepos fingeretur eſſe filius, qualitas filio impoſita, etiam nepoti, in filij locum ſuccedenti, impoſita videretur. Veluti (vt facilè exemplū proferamus) nepos in poteſtate retentus, filio poſtea emancipato ſuccedens, pro emancipato haberetur: quod abſurdiſſimum eſſe conſtat. l. 1. & paſſ. De coniung. cum emanc. Pari ratione
D inſtitutio vel exheredatio filij nepoti, qui aui teſtamento eſſet præteritus, vel prodeſſet vel obeſſet: nēpe vt nepos præteritus in filij inſtituti vel exheredati locum ſuccedens, etiam inſtitutus vel exheredatus cēſeretur. quod iuri ciuili perſpicuè aduerſatur: quo iure videmus nepotem aui teſtamento præteritum, quamuis filius vel inſtitutus vel exheredatus fuerit, tamen aui teſtamentum propter præteritionis ſuæ vitium rumpere. l. 2. C. de liber. præte. l. poſtumorum, 13. De iniu. rupt.
E teſt. Ac nimirum hoc illud eſt, quod Bartholus & Baldus doctiſſimè veriſſiméque ſcripſerant, ſed librarij turpiſſimè corruperunt in d. l. 2. C. de lib. præt. his verbis: *Licet nepos ſuccedat in locum patris ſui, tamen ex perſona ſua auo ſuccedit, non ex perſona patris. quod apparet, quia inſtitutio patris ei* PRODEST VEL OBEST: *ſi inſpicitur inſtitutio, vel exheredatio facta de eo. Quod ergo lex dicit, Nepos ſuccedit in locum patris, ſic intellige, hoc eſt, in gradum: vt ſicut filius tenebat primum gra-*
F *dū, ita hodie teneat nepos, filio ſubducto. ex perſona tamen ſua ſuccedit.* Hæc totidem verbis Bartholo. & Bald. in d. l. 2. C. de liber præter. Verùm, vt antè dixi, mendoſi ſunt eorū libri, & magna doctiſſimis viris à librariis facta eſt iniuria. Neque mirari ſatis poſſum, Franc. Aretinum, hominē alioqui & acutum & doctum & diligentem, mendū iſtud non animaduertiſſe in ſuo conſilio 162 diligenter & maturè, numero primo, in fine, vbi ſummos
G mos illos viros coarguit, quaſi ſic ſcripſiſſent. Et iure certè optimo, ac meritiſſimò coarguit: ſiquidem adeo inconſultè ſcripſiſſent: cùm lippis, propè dicam, ac tonſoribus notum ſit, inſtitutionem aut exheredationem filij nepoti præterito neque prodeſſe, neque obeſſe: ſed nepotem in caſum ſucceſſionis nominatim vel inſtitui, vel exhere-

dari oportere, ne poſtea ſuccedens quaſi agnatione teſtamentum rumpat. d. l. poſtumorum, & l. 6. De iniuſt. rupt. teſt. & leg Gallus §. & bene, & §. videndum. De liber. & poſt. Quid ergo eſt, ſcripſerunt ſcilicet Baldus & Bartholus PRODESSET VEL NOCERET. hauddubiè ſignificantes, abſurdum hoc fore, & iure ciuili planè aduerſarium, ſi eiuſmodi commodum aut incommodum admitteretur.

Naturæ veritatem fictione perimi non poſſe.

NONVM argumētum eſt, quòd cùm Repræſentatio nihil aliud eſſe videatur, quàm fictio per quam is qui reuera inferiore gradu eſt, tamen in ſuperiore eſſe fingitur, per abſurdum eſſe videtur, exiſtimare naturæ veritatem fictione perimi. l. adſumptio, 6. D. ad municip. l. 2. de vſufr. ear. rer. l. 2. C. de iur. annul. l. eas obligationes, 8. De cap. min. Certum eſt autem Sempronium duplici iure naturali munitum eſſe, gradus nimirum & ætatis, in quam cadere fictio non poteſt. l. cum de ætate, 13. De probat. l. vlt. & paſſ. C. de his qui ven. æta. impet. l. ſi pater, 15. §. vlt. & l. ſeq. D. de adopt. l. ſemper, 5. D. de iur. imm. vt ridiculam fuiſſe appareat Iohannis Andreæ, & ſequacium opinionem, quod ius primogenituræ in nepotem tranſmittitur in Rubr. de feud. §. penult. Titius autem ſola repræſentationis fictione fretus, videtur in hoc tantum certamen deſcendiſſe.

Perſonæ certa condicio non admittit repræſentationem.

DECIMVM argumentū ſumi poteſt ex regula iuris, qua dicimus, Vbi perſonæ condicio locum facit beneficio, ea deficiente beneficium quoque deficit. l. in omnib. 68. de reg. iur. Et generaliter in omnibus cauſſis hoc certum eſt, priuilegia certis perſonis conceſſa, cùm ipſis perſonis exſtingui, neq; ad earū ſucceſſores tranſire. l. priuilegia, 16. D eod. l. 2. §. perſonis, De iur. imm. veluti, vacatio munerū certis conceſſa perſonis, ad ſucceſſores tranſire non poteſt quia nō poteſt eſſe perpetuum, quod nō reb. ſed perſonis contemplatione dignitatis, indultū eſt: vt ait l. ſordidorum, 13. C. de excuſat. Sic priuilegium pupilli in tutelæ actione vt ceteris creditoribus præferatur, ipſius heredi non conceditur: quia non cauſſæ, ſed ætati tribuitur l. ex pluribus, 42. D. admin. tut. denique vbi condicio in filio requiſita non repetitur in nepote filij appellatione nepos non comprehenditur. l. vlt. C. de nat lib. l. pen. § ſi puellæ, D. de rit. nupt. l. vlt. C. de legit. tutor. Atqui perſonæ condicio (nimirum ætas & primogenitura) cauſſam dedit priuilegio, & prærogatiuæ filio natu maximo attributæ. Nam propter illam ætatem ius ſui heredis ei maiorum inſtitutis ac legibus attributum eſt, qua de cauſſa non videtur ad nepotem ei ſuccedentem tranſire: præſertim quum vbi lex certos liberos, certóſque ipſorum gradus enumerat, vltra illorum gradus non producatur. l. liberorum, 220. D. de verb. ſignific. Itaque quod de filio eiúſue gradu nominatim cautum eſt, ad nepotem non producitur.

A l. iubemus, § vlt. iuncto princ. C. ad Trebell. l. 1. §. 2. D. de vent. in poſſ. mit. l. patri, 20. cum l. ſeq. D. ad leg. Iul. de adulter. ac pari ratione filio nominatim datus tutor, non intelligitur datus nepoti. l. quid ſi nepotes, 6. de teſtam. tut. Atque hoc ex fonte ductum eſt argumentum, quo Iuſtinus lib. 34. ſcribit vſum Romæ Demetrium, qui cùm de fratris Antiochi Syriæ regis morte & eius pupillo pro Rege à Syris habito nuncium accepiſſet, petere à Senatu cœpit, vt ſibi, quem B frater obſidem dederat, miſſio daretur: quia ſicuti iure gentium (inquit Iuſtinus) maiori fratri ceſſerat, ita nunc ſibi, qui pupillum ætate antecedebat, regnum illud deberi videbatur. quo eodem argumento Syluius Latinorum regnum Aſçanio fratre mortuo ſibi deberi contendebat, excluſo Iulio eiuſdem Aſcanij filio natu minore: vt Dionyſ. Halic. lib. 1. memoriæ prodidit.

Spes hereditatis non aditæ non transfertur.

C

VNDECIMVM argumentum eſt, quòd ſpes hereditatis inſtituto vel ſubſtituto facta, ipſis ante aditam & acquiſitam hereditatem mortuis, ad ipſorum heredes non tranſmittitur. l. quoniam, 7. C. de iur. delib. l. 1. §. 1. in nouiſſimo, C. de cad. toll. l tories, 81. De acquir. hered. l. ſi ex pluribus, 9. De ſuis & legit. Quare ſpes hereditatis Regiæ, filio Regis natu maximo, etiam viuo patre facta, filio ante D patrem mortuo, in nepotem, ipſius ſucceſſorem, tranſmitti poſſe non videtur. quod etiam hoc argumento confirmari poteſt, quia quod dici ſolet, hereditatem patris etiam à filio non aditam, in nepotem filio demortuo transferri: l. 3. C. de iur. delib. cum cæteris, quas poſterius proferemus, locum habet dumtaxat in iure ſuitatis: ſiue propter ſui heredis nomen. l. de hereditate, 19. §. 1. D. de caſtr. pecul. l. 8. C. de ſuis & legit. nam hoc nomen Suus heres, totum ciuile eſt. l. vlt. D. E de bon. damnat. ſicuti nomen Conſanguinei & Agnati. l. vlt. §. 1. D. de gradib. §. minus ergo, 10. Inſt. de hered inſtit. item nomen Filij filiæve familias. l. 4. D. de his qui ſunt ſui vel al. At Regia hereditas non defertur ſucceſſori, tanquam nomine ciuili, putà Suo heredi: ſed potius tanquam nomine naturali: hoc eſt filio, vel fratri, vel cognato: quæ ſunt omnia naturæ nomina: quia perſonę illæ naturaliter deſignantur: vt ait Paullus in l. 7. D. de cap. min. & l. adoptiuus, 14. §. 1. D. de F rit. nupt. Regia denique hereditas iure ſanguinis defertur: quod ſanguinis vocabulum totum naturale eſt, & naturaliter exauditur. l. 2. D. vnd. cogn. l. iura ſanguinis, 8. D. de reg. iur. l. vel ſi, 12. D. de manum. vind. Quare concludi videtur poſſe, locum in hac cauſſa non eſſe illi priuilegio, quo dicimus, hereditatem patris non aditam, à filio tamen in nepotem iure ſuitatis tranſmitti: ſed potius locum eſſe generali & ciuili regulæ, Hereditatem non aditam non tranſmitti. d. l. G quoniam, 7. C. de iur. delib. & conſequenter ſpē hereditatis regiæ filio regis natu maximo rege viuo factam in nepotem non tranſmitti. nam pari ratione videmus hereditatem matris, quæ non ſuitatis, ſed ſanguinis ratione defertur, non niſi aditam tranſmitti. l. 1. C. ad orphit. l. 2. §. ſi quis ex liberis, D ad Tertull.

Variarum

Variarum gentium inſtitutis patrui cauſſam potiorem videri.

DVODECIMVM argumentum ſumi poteſt ex aliorum populorum ac gentium exemplis, & rerum ſimiliter iudicatarum auctoritatibus, quæ in omnibus cauſſis & debent & ſolent valere plurimum. Nam Æmilius Probus in Ageſilai vita memoriæ prodidit, legem apud Lacedæmonios hanc fuiſſe, vt is Rex eſſet: qui maximus eſſet natu (verba hæc Æmilij ſunt omnia) ex liberis eius, qui regnans deceſſiſſet, ſi is virilem ſexum non reliquerit (credo Æmilium ſcripſiſſe Virilem prolem, aut Virilis ſexus liberos) tum is deligeretur qui proximus eſſet propinquitate. Procopius autem lib. wandal. 3. hanc legem prodidit: vt ſi Rex moreretur, tum qui ei genere proximus & natu maximus eſſet, Regni heres foret. Atque hac de cauſſa ſubiungit, cum Gizericus Rex deceſſiſſet, Gondabundo nepote ex Genzone natu maiore filio præmortuo, & Honorio natu minore filio ſuperſtitibus, Honorium patruum nepoti antelatum fuiſſe. Conradus autem Vecerius vir doctiſſimus qui Henrici VII. vitam literis mandauit, in eandem ſententiam ita ſcribit: Intereà Carolus Siciliæ Rex ſecundus, rebus humanis exceſſit. plures huic filij, nempe maior natu Carolus, Martellus cognomine, & Robertus. Martellus viuo etiamdum patre mortem, ſed filio relicto, obiit. Qua in ſpecie éxque facto ipſo longa diſputandi materia iuriſconſultis eſt nata, Nepóſne antecedere iure poſſit patruum in ſucceſſione auita? Sed ex reſponſis prudentum & Pontificia pronunciatione quadam Robertus annixus, compendium hereditatis obtinuit: paternáque nece comperta, mox Auenionem properat. Ibi nullis non modis Papæ Clementis amicitia comparata adeo promouit, vt Rex vtriuſque Siciliæ appellaretur. Hæc ille. Quibus etiam addi à nonnullis ſolebat locus Aimonij ex lib. Franc. 3. cap. 62. vbi Clotarij Francorum Regis liberos commemorat. Sed cùm ex Gregorio Turonenſi, tum ex aliis ſcriptoribus ad vnum omnibus perſpicuum eſt, nihil eam rem ad hanc nepotis & patrui diſceptationem pertinere. Quare hæc quidem hactenus pro cauſſa patrui Sempronij contra nepotem Titium producta ſint. Ex quibus concludendum videtur, ſpem hereditatis Regiæ, de qua quæritur, ad ſolum Sempronium pertinere, & ab ea Titium excludendum eſſe, tamdiu ſcilicet, quamdiu vel Sempronio vel ipſius filiis maſculis vita ſuppetet.

Exordium diſputationis pro fratris filio, vbi regni leges proferuntur.

VERVM his omnibus productis pro Sempronij parte argumentis, nihil aut parum obſtantibus, contrariam ſententiam & veriorem & certiorem eſſe non dubito, fretus iis argumentis, quæ deinceps pro Titij parte ſubiungam. Quanquam commodius fore arbitror, verba earum legum quæ de illius regni hereditate, quingentis iam amplius annis obſeruantur, initio proponere. Nam etſi ſcripto (vt opinor) non conſtant, tamen ex perpetuis tot A annorum moribus, qui ſcriptæ legis vim obtinēt, hanc habent omnium confeſſione ſententiā: Vt rege mortuo filius ipſius natu maximus, vel hoc præmortuo, nepos ex eo ſuſceptus, regi ſuus heres exiſtat. Si plures filij exſtabunt, tum natu maximus, vel ipſo præmortuo nepos ex eo ſuſceptus, ſolus ſit ſuus heres. Si in illius ſtirpe maſculus eſſe deſierit, tum ad alteram gentis eiuſdem ſtirpem, prout quiſque gradu antecibit, ſuitas trāſmittatur: idémque in ea ſucceſſionis ordo ſeruetur. B Ac primi quidem capitis ſentētia non modò iure Romanorum, verum etiā naturali (vt Vlpianus loquitur) æquitati conſentanea eſt: vt filio de familia ſubducto nepos ex eo ſuſceptus, repētè in ipſius gradum locúmque conſcendens, auo ſuus heres efficiatur l. 1. § ſi filius, De ſuis & leg. nimirum eo iure quod à Iuriſconſultis Succeſſio, populariter autem & (verè vt dicam) abſurdè atque ineptè Repreſentatio dicitur. l. filius, 28. §. 1. D. de lib. & poſtu. l. ſi qua. 7. de his qui ſunt ſui vel C l. 2. l. 3. l. 4. C. de ſuis & leg. l. ſcripto. 7. D. ſi tab. null. §. cùm filius, 6. inſt. de hered. ab inteſt. Succeſſionis hæc vis eſt, vt ſuccedens eo ipſo momento quo ſuperiorem locum occupat, ius ei loco à lege attributum nanciſcatur: ac proinde pari eodémque iure ſit, quo filius futurus erat: quaſi locus ille nunquā vacuus fuiſſet, ſiue (vt Pomponius loquitur) quaſi priores ex eo numero non fuiſſent. l. 2. de bon lib. idémque legis Velleiæ ſecundo capite comprehenſum fuiſſe, Scæ D uola teſtatur in l. Gallus, 29. §. & bene, & §. videndum, de liber. & poſt l. ſi. quis filius, 34. C. de inoff. teſtam. l. 2. C. de lib. præter. quod etiam vſitatæ iuris regulæ conſentaneum eſt, vt is qui in ius alterius ſuccedit, iure ipſius vti debeat. l. qui in ius 177. de reg. iur. qua de cauſſa Iuriſconſulti dicunt, nepotem hoc modo in filij locum ſuccedentem ad filij condicionem redigi. l. ſed etſi. 6. §. 1. De hered. inſt. nepotem filij locum tenere l. coheredi, 41. §. 1. D. de vulg. ſubſt. ſubducto de fa- E milia ſuo herede, vlteriorem ſuccedere in proximum locum. d. l. filium, § 1. D. de lib. & poſt. quod etiam iure feudali obſeruatur, vti patet ex lib. feud. 1. §. 1. & tit. 1. de ſuc. feud. & tit. 4. §. 3. & lib. 2. titul. 11. de ſucceſ. fra. §. his verò. Filius igitur natura ſuus heres eſt: nepos ſucceſſione & ſuperioris loci adeptione ſuus efficitur: vel potius ſui ius nanciſcitur. §. 3. De her. ab inteſt. l. 1. §. liberis, De coniung. cum emanc. §. 2. De her. qual. & diff. 10. De exher. liber.

F

De iure filij natu maximi in regia ſucceſſione.

QVOD autem de filij natu maximi prærogatiua lex ſanxit, non modò Romano, verùm etiam feudali iuri aduerſatur: quo patris inteſtato defuncti hereditas ſiue feudum æquabiliter fratres diuiditur. leg. inter filio, 11. C. famil. erc. l. 1. C. vnde liber l. penult. C. com. diu. & lib. G feud. 1. titul. 1. §. 2. & titul. 8. §. 1. & libro 2. titul. 11. §. 2. & titul. 50. Sed hoc maiorum inſtitutum fuiſſe conſtat, vt ſolidū regnum filio natu maximo tradatur: nimirum ob eam cauſſam quā Iuſtinus Hiſtoricus lib. 21. teſtatur, alias quoque gentes ſecutas eſſe, quia firmius videtur eſſe regnum, ſi penes vnum remanſerit, quàm ſi

portionibus inter filios diuidatur: alioqui ſi tot
numero partes fierent, quod filij exſtarent, eæ-
ſque rurſus pro numero nepotum, itemque rur-
ſus pro numero pronepotum & abnepotum in
viriles partes diuiderentur, infinita foret parti-
tio, neque regni nomen tueri tam exiguæ partes
poſſent. Ac de veterum quidem Francorum in-
ſtituto, cùm ex aliis multis auctoribus cognoſci
licet, tum etiam ex illa Imperatoris Friderici 2.
epiſtola, quæ apud Petrum de Vineis his exſtat
verbis, lib. 6. epiſt. 25. Caſtrum ipſum à nobis &
heredibus noſtris in Capitaneam teneat, & im-
mediatè à noſtra Curia recognoſcat: viuens iu-
re Francorum: in eo videlicet, quòd maior na-
tu, excluſis minoribus fratribus & coheredibus,
in caſtro ipſo ſuccedat, inter illos nullo tempore
diuidendo. Et in eandem ſententiam Doctores
& Pragmatici omnes teſtantur, vbi de liberorum
ſucceſſione agitur, hac locutione, Viuere iure
Francorum, ſignificari ſolum primogenitum in
feudo ſuccedere. Andr. Iſern. in c. 1. §. hoc quo-
que, de ſucceſſ. feu. & in cap. 1. §. omnes filij, Si de
feud. fu. conr. int. dom. & in l. imperialem, §. præ-
terea ducatus, de prohib. feud. alien. per Frid.
Salicet. in l. vbi adhuc. C. de iur. dot. Philipp.
Dec. conſ. 445. in caſu, num. 8. Matth. Afflict.
conſtit. Neapol. lib. 3. rubric. de adiut. pro mil.
quamuis alia quoque complura Francorum in-
ſtituta fuerint ad alias iuris ſpecies pertinentia,
de quibus etiam illa locutio vſurpari ſolebat: vt
intelligitur ex innumeris locis Conſtitutionum
regni Neapolitani vel potius ſicuti à Friderico
II. Promulgatarum. Sed omnium planiſſimè,
ad cauſſam hanc noſtram aptiſſimè loquitur Io-
han. de terra rubea verus Galliæ Pragmaticus
in tractat. cont rebell. 1. concluſ. 8. his verbis: In
regni Franciæ ſucceſſione ſucceſſio defertur
primogenitis maribus ex linea recta eorum, qui-
bus ſuccedi tur: & illa deficiente ſuccedunt ma-
res tranſuerſales iuxta gradus prærogatiuam.
Valeat igitur illa iuris feudalis regula, vt in
cauſſa regiarum & feudalium ſucceſſionum ve-
tus cuiuſque gentis inſtitutum Romanas le-
ges vincat. lib. 2. tit. 1. de feud. cognit. lib. 1. tit.
13. de alien. feud. Nam etſi ius iſtud ſcripto
non conſtat, certum tamen eſt legis & conſue-
tudinis parem eſſe auctoritatem. l. de quibus,
32. D. de legib. Quæ cùm ita ſint, ſequitur quod
in hac cauſſa magnoperè notandum atque anim-
aduertendum eſt, quemadmodum vnicus in il-
lo regno Rex admittitur, eodem modo vni-
cum in eodem regno ſemper ſuum heredum
admitti: atque vni ſoli ſpem hereditatis Re-
giæ deferri. Quem enim Deſignatum heredem
populariter dicere poſſumus, quem aliquot Ro-
manorum Imperatorum temporibus, modò
Cæſarem, modò Principem iuuentutis appel-
latum videmus, eum ergo ex Iuriſconſultorum
conſuetudine SVVM appello: & ſpem here-
ditatis Regiæ SVITATEM REGIAM.
Spem hereditatis Iuriſconſulti appellant in l. 1.
De inoff. teſt. l. 1. §. ſi impuberi, De collat. bono-
rum. l. nec ei. 17. §. præterea, De adopt. Etſi au-
tem ſuus heres in iure Romano, non niſi qui
in ordine liberorum eſt, appellatur, leg. vlt. De
bon damnat. l. 1. De ſuis & leg. l. 1. §. liberos, De

A coniug. cum emancip. tamen iure noſtro vo-
cabulum hoc etiam in quemuis alium, quan-
tumuis à filiorum gradu & primi filij ſtirpe re-
motum, aptiſſimè conuenit: dummodo ex eo-
dem genarcho & eodem fonte familiæ recta li-
nea prognatus ſit: quaſi Regni legibus pro-
pter regiorum liberorum penuriam quodam a-
doptionis genere in ſpem hereditatis aſcitum, ac
Regi viuo heredem aſſignatum, & Cæſarem
ac Principem Franciæ iuuentutis regio ſan-
B guine prognatæ. Regis denique verum filium
primogenitum, & deſignatum Auguſtæ ma-
ieſtatis heredem: vt Spartianus in Ælio Vero
loquitur.

*Suum heredem in regno haberi non
modò filium, ſed etiam pro-
ximum agnatum.*

C ITAQVE non modò frater natu minor fratri
natu maiori & ſine liberis morienti, ſuus he-
res eſt, verumetiam quiuis alius, quantumuis
pluribus gradibus à rege ſine liberis deceden-
te, remotior. Cuius rei argumentum hoc erit.
Qui inteſtatò ſuccedit, is aut vt ſuus, aut vt agna-
tus ſuccedit. nihil eſt tertium. ſic enim lex XII. tab.
ſcripta eſt, Si paterfam. inteſtatò moritur, cui ſuus
nec exſtabit heres, proximus agnatus familiam
habeto. Qui regi nouiſſimè mortuo ſuccedit, non
D ſuccedit vt agnatus: quoniam (vt ſuperius demon-
ſtratum eſt) nulla neque feudalis neque regalis
agnatorum ſucceſſio eſt. ſemper enim ab antiquo
progenitore, & communi gentis auctore ſucceſ-
ſio illa in poſteros deuoluitur. ſemper is qui ſuc-
cedit, hereditatem antiquo progenitori & genar-
cho acceptam refert: eámque ab illo primo inue-
ſtito, ſiue inaugurato rege recognoſcit, potius
quàm à nouiſſimè mortuo. lib. 1. tit. 1. & titu. 14. de
feud. march. §. 3. & tit. 19. §. ſi quis. Itaque Senior
E denegare vaſſallo inueſtituram ſine iuſta & legi-
tima cauſſa cum conſilio cognita non poteſt: non
magis, quàm pater filio debitam natura & le-
ge hereditatem adimere. l. vlt. D. de bon. dam-
na. Quare cum vt agnatus non ſuccedat, relin-
quitur vt tanquam ſuus ſuccedat. Quod fuit Pa-
piniani argumentum in l. 7. D. ſi tab. teſta. null.
vbi ratiocinatur, nepotem ex filio demortuo ſuc-
cedentem auo inteſtato, quia non poteſt ſucce-
dere vt agnatus (cùm auo nepos agnatus dici non
F poſſit) idcircò tãquam ſuum ſuccedere. Neque
verò ſum neſcius, Paullũ ſcripſiſſe, proximiores
ex agnatis ſuos dici. l. vlt. §. 1. D. de grad. Pompo-
nij autem ſententiam quibuſdam in libris ſic
legi, Filius patri agnatus proximus eſt l. 12. D. de
ſuis & legit. Verùm id latiore ſignificatu dici-
tur, quo & filius patri, & nepos auo, viciſſimque
& pater filio, & auus nepoti, agnatus appella-
tur. l. vlt. C. de codicill. imò etiam cognatus
& ſanguine coniunctus, ſiue conſanguineus.
G l. 1. §. pen. D. de ſuis & legit. quoniam quicunque
agnatus eſt, vtique cognatus etiam eſt l. vlt. §. 1.
de grad. l. 6. §. 1. D. de carbon. edict. quæ nihi-
lo magis probat liberos dici agnatos quàm
cognatos. Verum vbi nominũ proprietatem ſe-
quimur, nõ modo ſuos ab agnatis ſeparamus, verũ

etiã agnatos à cõſanguineis: quos tamen agnatos eſſe conſtat: atque ita lex. XII. tab. illos appellat. velut in l. 2. D. de ſuis & legit. l. 1. C. de legit. tut. l. 2. §. 1. vnde legit. Sequitur ſecundum argumentum. Nam ſicut Paullus ſcribit, quia lex XII. tab. liberis paternam hereditatem addixit, idcirco eos Suos heredes appellari: l. vlt. D. de bon. damnat. quaſi qui non ad aliena bona, ſed ad ea quæ lex eis attribuit, veniunt, neque patris iudicio, ſed legis beneficio ea conſequantur: pari modo dicere poſſumus, quia lex Regni Franciæ proximiori cuique ex ordine poſterorum primi inueſtiti regni hereditatem addixit, cum verè proprièque Suum heredem appellandum: quia non à nouiſſimo rege mortuo, ſed ab ipſa lege regni ſucceſſionem adeptus eſt: cùm Suus heres ipſo iure (velut in hac cauſſa, ex lege regni) heres exiſtat. l. in ſuis 14. D. de ſuis & legit. l. pen. §. pen. D. de bon. libert. §. ſui autem, 4. in fi. Inſt. de hered. ab inteſt. adeo vt etiam ſi ſe abſtineat, tamen ſui heredis nomen retineat: neque dicatur ſine herede decedere, qui ſuum heredem reliquit, quamuis abſtinentem ſe l. cum quaſi, 30. §. ſed & ſi q is, D. de fideicom. libert. l. 6. §. 2. D. de bon damna. l. 7. D. de inoff. teſtam. Valde autem abſurdum eſſet, ſi quis idcirco ea de re dubitaret, quòd ſui heredis nomen in eum proprìè competit, qui in poteſtate morientis fuit: atque ab emancipato ſeparatur. d. l. 7. & §. 1. Inſt. de hered. ab inteſta. §. 2. de hered. qualit. Regis autem nouiſſimè demortui ſucceſſor, ſi non filius eius, ſed tantùm agnatus & fortaſſe remotiſſimo gradus agnatus ſit, in morientis poteſtate non fuit. Valde, inquam, abſurdum hoc eſſet. Nam, vt omittam, quod nulla vnquam iſtiuſmodi patria poteſtas in regno Francorum vſurpata eſt, ſed illa tota fuit Quiritium, ac ciuium R. propria, ſicuti traditur in l. 1. D. de rei vind. §. 1. Inſt. de patr. poteſt. l. 2. D. de his qui ſunt ſui vel alien. duplex inſuper parata reſponſio eſt. Primùm quòd ſui heredis nomen etiam in eum competit, qui in morientis poteſtate non fuit: puta, quòd vel moriente patre in vtero erat. l. ſi prægnantem, 12. D. de collat. bon. vel poſt patris mortem ab hoſtibus reuerſus eſt. §. interdum, Inſt. de hered. ab inteſt. vel ex contrario pater eius apud hoſtes mortuus eſt l. 1. §. penult. D. de ſuis & legit. l. lege Cornelia, 12. in fi. D. qui teſta. fac. non poſſ. vnde igitur, aut qua ratione, Suus dicetur? nimirum ea ratione & reſpectu, quòd non extraneus, ſed domeſticus heres eſt: non alieni, ſed proprij patrimonij heres, ac pleno iure dominus efficitur. l. vlt. D. de bon. damn. §. ſed ſui, Inſt. de her. qualit. l. in ſuis, 11. D. de lib. & poſtum. l. 2. §. filium, D. pro hered. Altera reſponſio eſt, quòd Sui nomen (non dico ſui heredis, ne quis hîc offendat) non tantùm ciuile eſt, verum etiam prætorium: quo iure magis, ſanguinis & naturæ, quàm patriæ poteſtatis ratio habetur. nam Prætor ita liberos diſtinguit, vt alios faciat ſuos, nempe filios: alios ſuos legitimos, nimirum hos ipſos de quibus agimus, nepotes, aut pronepotes, in primum locum ſublato filio ſuccedentes. l. 3. C.

ex

A de ſuis & legit. l. 6. §. 1. D. de Carbon. edict. alios nec ſuos, nec legitimos: veluti nepotes ex filia, vel nepotes emancipatos. l. vlt. C. de legit. hered. Minus etiam dubitationis ex eo naſci poteſt, quòd iure ciuili Romanorum plures poſſunt ſui heredes patriſfam. exiſtere: nempe quotquot primum liberorum locum vel natura, vel ſucceſſione adepti ſunt: cùm in regno Franciæ vnicus ſit heres, ſine vllo conſorte, ſocio, coherede, participe. Non enim ex plurali vel ſingu-

B lari numero Sui heredis appellatio cenſetur: ſed ex ſui & proprij patrimonij adeptione, quæ in hanc noſtram cauſſam aptiſſimè conuenit. §. 2. verſ. ſed ſui quidem, Inſtitut. de here. qualit. deinde ſicuti iure Romanorum nomen Suorum heredum certo gradui, nempe filiorum, aut eorum qui in illorum locum ſucceſſerant, tribuebatur: eodem modo iure ciuili Francorum nomen illud tribuitur eidem gradui, quem legitimus regni heres, quantumuis à Rege no-

C uiſſimè mortuo remotus, per ſucceſſionem adeptus eſt. Certum eſt autem, cuique rei ſuum nomen, non ex accidentibus extrinſecus, ſed ex ipſius rei natura & proprietate contingere l. legatis ſeruis, 67. D. de lega. 3. ſicuti videmus etiam adoptatum in filij locum, effici filiumfam. & ſuum heredem, itáque appellari, atque idem ius habere, quod habet naturalis. l. 1. D. de his qui ſunt. ſui. vel. alie. l. verum eſt, 8. D. de iniuſt. rup. paragrapho 1. in fin. In-

D ſtitut. de heredit. ab inteſt. leg. 1. paragrapho 2. D. de ſuis & legit. Quare cùm Sui heredes ideò dicantur quod ſuis non alienis bonis heredes ſint: d. paragrapho 2. de hered. qualit. dubitari non poteſt, quin ſucceſſor regis, qui regni hereditatem ſibi à lege regni deſponſam & adtributam adipiſcitur, veriſſimè illo nomine appellari debeat. Nihil igitur ad rem pertineret, ſi quis obiiceret, iure ciuili plures ſuos heredes eſſe poſſe: iure Francorum non poſſe.

E Nam Romanorum iure plures ſunt ſui heredes: ſi quidem ſunt plures heredes. At vbi vnicus eſt heres, puta vnicus filius, tum verò vnicus eſt ſuus heres. Pari etiam ratione, cum in Francia ſemper vnicus ſit heres, quia regnum illud neque communionem recipit neque diuiſionem, iure Franciæ non poſſunt plures eſſe ſui heredes: ſed vnicus tantùm: qui neque coheredem, neque participem admittit. Cuius rei operæ precium eſt

F recens exemplum, quod memoria patrum extitit, proferre. Nam Carolus quintus duos quondam filios ſuſceperat: nempe Carolum, qui regnum adeptus Sextus dictus eſt, & Ludouicum ducem Aurelianenſem. Ex Carolo Sexto natus eſt Carolus Septimus. Ex Carolo Septimo Ludouicus vndecimus: ex Ludouico, Carolus octauus, qui ſine liberis è vita exceſſit. ex duce Ludouico tres filij nati ſunt, Carolus Ioannes, & Philippus ſine liberis defunctus. ex Carolo Ludo-

G uicus duodecimus. ex Ioanne Carolus, ex Carolo Franciſcus 1. Cuius genealogiæ hæc figura eſt.

In ea licet duas ex Carolo Quinto prognatas ſtirpes animaduertere: priorem, ex filio natu maiore, alteram ex minore, ad quā etiam tertia ſuccreuit. qui in prima fuerunt, cæteris omnib. antelati ſunt: quamuis & ætate & gradu fortè antecedentibus. qui ex ſecunda, tertiæ. Atque vt primùm mares in linea prima defecerūt, confeſtim ad eos qui in ſecunda exſtitêre, tranſlata corona eſt. Quibus ſimiliter ſine virilis ſexus liberis decedentibus, ventum eſt ad eum, qui ſolus in tertia repertus eſt: nempe Franciſcum primum: cuius in ſtirpe vſque adhuc regni corona verſatur. Quo iure? an quòd agnatus Ludouico duodecimo proximior exſtaret? At iam ante demōſtratum eſt, coronæ Francicæ, item vt feudorum, ſucceſſionem non agnationis, ſed ſtirpis ac generis iure deferri. Delata igitur Franciſco eſt, quoniā in Caroli Quinti genarchi ac progenitoris communis ſtirpe non proximior agnatus, ſed proximior prognatus, id eſt, ſuus heres, & in abnepotis gradu, repertus eſt. His ita conſtitutis, nunc proximum eſt vt quæ pro nepote aduerſus patruum proferri argumenta poſſint, conſideremus.

Argumentum pro fratris filio primùm, ex iure Suitatis.

PRIMVM igitur eſt huiuſmodi. Qui patrif. morienti ſuus heres eſt, idem illo mortuo pleno iure heres eſt. l. in ſuis, 11. De lib. & poſt. l. 2. § filium, D. pro hered. Nepos qui in demortui filij natu maximi locum ſucceſſit, auo morienti non modò ſuus, ſed etiam ſolus ſuus heres effectus eſt. l. 1. §. liberos, De coniung. emancip. Quare nepos eiuſmodi auo rege mortuo pleno iure ipſi ſolus heres exiſtit: quandoquidem (vt paulò ante dictum eſt) non poſſunt plures in regno, quo de agitur, ſui heredes exiſtere. l. 2. C. de lib. præter. l. poſtumorum, 13. D. de iniuſt. rupt.

Suitatis Regalis quantum ius, quantáque dignitas.

A SEquitur ſecundum. Hereditas feudalis ſemel vni ſtirpi quæſita, quamdiu in ea ſtirpe maſculus ſupereſt, nunquam ad alteram transfertur. lib. feud. 2. tit. 31. Si vaſſalli feud. pri. & tit. 50. de nat. ſucceſſ. feud. in fin. quia ius ſemel conſtitutum ad heredem tranſmittitur. l. videamus, 17. D. quod met. cauſſ. Atqui Suitas regalis nihil aliud eſt quàm ſpecies hereditatis, lege Regni, viuo etiamnum Rege, filio ipſius natu maximo aſſignata, pacta, deſponſa, deſtinata. Nam ſuus
B heres, columen familiæ, viuo etiam patre non modò Rex deſignatus dici poteſt, verumetiam quodammodo Rex, ſiue Dominus, atque adeò heres Regni: ſicuti dilucidè diſertéque traditur in d. l. in ſuis, 11. De lib. & poſtum. l. vltim. De bon. damnat. l. 2. §. 1. D. pro herede, §. 2. Inſtitur. de hered. qual. & diff. l. 6. §. penultim. De acqu. hered. l. in ſuis, 14. De ſuis & legit. §. 3. De hered. ab inteſt. Quare ſuitas filio natu maximo ſemel quæſita, quamdiu maſculi ex eo procreati
C ſuperſunt, nunquam ad alteram ſtirpem, in qua patruus vnus pluréſue locum obtinent, transferri poteſt. Quod etiam hoc exemplo dilucidius fiet. Ponamus Regem duobus filiis ſuperſtitibus deceſſiſſe, quorum natu maior Rex factus nepotem ex filio præmortuo, & ſimul fratrem ſuum, ſuperſtites reliquit. Cui dubium eſt, quin ille pronepos propatruum ſuum, quamuis ætate grandiorem, excludat, propterea quòd eum & ſtirpis prærogatiua, & ſucceſſionis iure ſuperat, &
D (quod primum ac ſummum eſt) Sui heredis locum occupat? Nam pari ratione videmus in bonorum poſſeſſionibus hoc ſeruari, vt cùm duplex prærogatiua ſit, vna ordinis, altera gradus, ſemper ordinis prærogatiua gradus prærogatiuæ præferatur: hoc modo: Prætor tres ex cauſſa inteſtati præcipuos ordines conſtituit: primum liberorum, ſecundum legitimorum, tertium cognatorum. atque in horum vnoquoque gradus prærogatiuā ſeruari iuſſit: l. 1. & l. 2. D. de ſuis & legit.
E l. 5. C. de legit. hered. qua ratione duplicem (vt dixi) prærogatiuam fecit: vnam ordinis, alteram gradus. Ponamus in vnoquoq; ordine plures eſſe gradus: puta in limite liberorū eſſe filium, nepotē & pronepotem. Filius nepoti, hic autem pronepoti præfertur. quid ſi ſolus pronepos in lineā liberorum exſtet, in ordine verò legitimorum, frater? vter alteri præferetur? nam frater ſecundo tātùm gradu eſt: pronepos tertio. ſed quoniā ordinis prærogatiua potior eſt, quàm illa gradus
F pronepos, atq; adeò abnepos fratri præfertur. l. 1. D. de ſucc. edict. l. 1. D. quis ord. in poſſeſſ. l. ſi matre, 11. C. de ſuis & legit. §. repetitis, Inſtitu. de grad. cognat.

Vnicum eſſe in regno Suum heredem, qui mortis Regis momento Rex continuò exiſtit.

SEQVITVR tertium. In Regno de quo quæritur non poſſunt ſimul eodémque tempore
G plures eſſe Sui heredes, non magis quàm plures Reges, aut plures Regis primogeniti: ſed & vnus tantùm & ſingularis eſt Suus heres: Regiæ (vt diximus) familiæ columen: nempe ex filiis natu maximus. Reliqui, quamdiu ille ſuperſtes eſt, Sui heredes eſſe non poſſunt: quia vni duo pro ſolido heredes eſſe nequeunt: vt ait

vt ait l. quod contra, 141. §.1. De reg. iur. Erunt
igitur tanquam fratres capite deminuti, vel a-
gnati eius vnici filij, qui in familia retentus eſt. l.
ſed cum patrono, 6. §. 1. D. de bon poſſ. §. emanci-
paro, l. inſt. de hered. ab inteſt. Et cũ ex illius re-
gni iure Suitas vni tantùm loco deſtinata ſit,
non magis eadem apud duos eſſe poteſt, quàm
vt tu ſtare videaris in eo loco, in quo ego ſto, vel
in quo ego ſedeo, tu ſedere videaris, ſicuti Pau-
lus loquitur, in l. 3. §. ex contrario, De acquir. poſſ.
Certum eſt autem, eo filio de familia ſubducto,
nepotem ex eo natum adeò confeſtim ipſoque
momento ſuum heredem effici, vt locus filij
ne punctum quidem temporis vacaſſe intelliga-
tur. Nam hæc animaduertenda momentaneæ
ſucceſſionis vis eſt. d. l. in ſuis, & l. filius. 28. §. 1. D.
de lib. & poſtum. l. ſi poſt mortem, 68. De legat. 1.
ac pari ratione videmus celeritate coniungen-
darum actionum (ſiue actuum) vnam actionem
effici, l. 3. §. vlt. De donat. inter vir. & bona filio
fami. quæſita ipſo acquiſitionis momento ita
patrifam. quæſita intelligi, vt nunquam in filij
perſona conſtitiſſe videantur. l. placet. 79. De
aquir. hered. Cùm igitur nepos ita repentè &
celeriter in filij demortui locum ſuccedens, con-
tinuò efficiatur Suus heres, non dubium eſt,
quin reliquos omnes à ſuitate excludat, ne plu-
res in illo regno ſimul Sui heredes numerentur.
Quinetiam parem dominij continuitatem in
quauis alia hereditate licet animaduertere: quia
dominium à perſona morientis in perſonam he-
redis ita continuari fingitur, quaſi heredis &
defuncti vna tantùm perſona ſit, neque vlla per-
ſonæ mutatio interuenerit. d. l. ſi poſt mortem,
& l. quæſitum, 91. §. neceſſario, De leg. 1. l. 1. §. 2. D.
ſi quis omis. cau teſt. §. 4. Inſti. de hered. ab inteſt.
l. omnia, 193. & l. ſequ. De reg. iur. l. 7. D. de inoff.
teſt. Quod etiam planius ex priſco ritu emptio-
nis familiæ cognoſci poteſt, quo tradi à teſtatore
mancipatique res imaginario emptori ſolebant:
cuius rei veſtigium extat in l. 1. §. Diuus, De quæ-
ſtion ibus.

Regem eſſe non poſſe, niſi qui regi
Suus heres fuit.

SEQVITVR quartum: Nullus illius Regni
heres eſſe poteſt, niſi qui Regi mortis ip-
ſius tempore Suus heres fuit: hoc eſt, Regiæ
familiæ columen, & heres regni lege deſigna-
tus. Nam hereditas regni, moriente Rege
ſtatim vnà cum Suitate coniungitur, ſiue (vt
commodius loquamur) conſolidatur. dicta. l.
in ſuis, & §. ſecundo, Inſtitut. de heredit. qua-
lit. & different. & l 2. §. filium. D. pro hered. At-
qui patruus nunquam in hac cauſſa ſuus heres
fuit, non ſuperſtite quidem filio: quia iam antè
dictum eſt, plures ſimul Suos heredes eſſe non
poſſe, nihilomagis ipſo mortuo: quia nepos adeo
repente locum ipſius occupauit, vt ne momen-
to quidem vllo vacaſſe locus intelligatur. arg.
d. l. 3. §. vltim, De don. int. vir. Quare non poteſt
hic patruus, nepote vel pronepote ſuperſtite,
ad regni hereditatem admitti: ne contra iu-
ris regulam & naturalem rationem duo vni in
ſolidum heredes ſint, plures eiuſdem rei
pro ſolido domini: d. leg. quod contra, & leg. de

A hereditate, 19. §. 2. De caſtr. pecul. l. 5. §. vlt. D.
commod.

Par idémque ius eſſe ſucceſſoris, quod
fuit defuncti.

SEQVITVR quintum. Qui in ius locùm-
que alterius ſuccedit, eodem vti iure, ac
neque deteriore neque meliore conditio-
ne eſſe debet. l. qui in ius 177. l. nemo, 54. l. ne-
B mo, 120. De reg. iur. adeò vt in cauſſa pignoris ter-
tius creditor in primi locum ſuccedens, ſecundo
præferatur. l. creditor, 12. §. à Titio. 8. & §. ſeq. D.
qui por. in pign. Atqui ſi filius natu maximus
viueret, ſolus ſuus heres exiſteret, fratrémque
natu minorem haud dubiè excluderet. Qua-
propter nepos in ipſius locum ſuccedens, ſo-
lus ſuus heres agnoſci debet, vt patruum ab
illo ſuitatis gradu & iure excludat. & quo
iure natu maior minori præfertur, eo iure
C ſtirps natu maioris alterius ſtirpi præferenda
eſt. Alioqui perabſurdè aduerſus vtramque il-
lam ſuperiorem iuris regulam eueniret, vt ſi ex
filio natu minore prius, quàm ex altero ne-
pos naſceretur, vtroque filio demortuo, nepos
ex natu minore ſolus ad aui hereditatem, exclu-
ſo patruele, admitteretur: quo admiſſo, duo
(vt dixi) vitia concurrerent. Nam & nepos ex
maiore filio deteriore condicione eſſet, quàm
D ſuus pater fuiſſet: & nepos ex minore melio-
re, quàm ſuus: quorum tamen in locum, ius &
cauſſam ambo ſucceſſerunt. Eſt autem regu-
la iuris, vt quod defuncto, ſi viueret, obſta-
ret, etiam ſucceſſori eius obſtet. l. quod ipſis,
143. de reg. iur. Qua de cauſſa is qui trans mare
domicilium habet, ſi ei heres ſit, qui Romæ li-
tem conteſtatus fuerat, Romæ tamen defenden-
dus dicitur: quoniam (inquit Iauolenus) ſucce-
E dit in eius locũ, à quo heres relictus eſt: hoc eſt,
non meliore condicione eſſe debet. l. ſi is qui,
54. De iudic. vt illud omittam, quòd qui ex ſua
perſona ſuccedendi ius non habet, alterum fa-
cere ſucceſſorem non poteſt. l. ſi quis filium, 34.
C. de inoff. teſt.

Loco quæſita dignitas locum obti-
nenti cedit.

F SEQVITVR ſextum. Dignitas alicui loco &
ordini attributa ei qui iure locum & ordi-
nem illum occupat, debetur. l. 1. §. 1. l. 4. & l.
penult. §. quibuſdam, De iur. immu. l. 1. in prin.
& l. 3. §. 1. l. 4. §. quanquam, De cenſib. vbi priui-
legia certo loco & ciuitati conceſſa, dicuntur
non modò eius loci ciuibus deberi, verùm etiam
ad eorum liberos ac poſteros tranſmitti, ne-
que cum eorum perſonis exſtingui. Atqui Sui-
tas Regalis ordini & loco filij natu maximi
communi lege attributa eſt. Quare Suitas Rega-
lis ei nepoti, qui pro ſuo iure & per ſucceſſio-
G nem illum locum atque ordinem adeptus eſt,
debetur. arg. l. filius. 28. §. 1. D. de lib. & poſtum.
vbi Triphoninus ait, priore ſubducto de
familia ſuo herede vlteriorem ſuccedere in
proximum locum. & leg. primo §. proximus, D.
vnd. cognat. vbi proximus definitur is qui proxi-
mum locum obtinet. ſiue quem nemo antecedit.

Succeſſiones feudales primo inueſtito acceptas ferri.

SEQVITVR ſeptimum. Quorum certus ordo perpetua ſerie conſtitutus eſt, ij qui loco inferiore locati ſunt, antecedere ſuperiores non debent, ſed eos ordine ſubſequi, ne ſeriem inſtitutam abrumpant. l. 1. D quis ord in poſſ.ſer.l.2. De ſucceſſ.edict. veluti ſi ſint filius & ex eo nepos, itémque pronepos: quoniam in regni hereditate graduum ſucceſſio conſtituta eſt, neque nepos ante filium, neque pronepos ante nepotem admitti poteſt: quia ſemper propinquiores obſtant poſterioribus. l. 1. §. ſi quis proximus, D. vnde cognat.l. creditor, 12. §. vlt. l. Lucius, 18. D. qui pot.in pign. Atqui feudales ſucceſſiones, & ſi quæ ſunt ſimiles, (quales ferè ſunt fideicommiſſariæ reſtitutiones in liberorum & poſterorum gradib. inſtitutæ) vnicam ordine perpetuo ſeriem habere intelliguntur: quaſi omnes ex primo inueſtito deſcendentes ordine in vnica linea & ſtirpe ad perpendiculum collocati eſſent, ac non duæ diuerſæ eſſent ſtirpes ac lineæ. Veluti (vt in ſuperiore Baldi chemate exempli cauſſa conſiſtamus) Valeſia & Borbonica. Nam Borbonica ſub Valeſiæ lineæ ordine ſubiecta eſſe fingitur: vt quemadmodum dicimus heredem heredis teſtatoris, eſſe heredem teſtatoris: eodem modo dicere poſſimus, ſucceſſorem ſucceſſoris primi inueſtiti, eſſe ſucceſſorem primi inueſtiti. l. vlt. C. de her. inſtit. l. ſciendum, 70. l. heredis, 65. D. de verb ſign. Nam qui per ſucceſſionem, quamuis longiſſimam, alicui heredes ſunt, nihilominus ei heredes eſſe intelliguntur, quàm ſi confeſtim ac primo loco ei ſucceſſiſſent. l. qui per ſucceſſionem. 194. l. omnis, 138. De reg. iur. l. hereditas. 54. De acquir. her. Quare abſurdum eſſet patruum, qui non modò poſt nepotem, verùm etiam poſt proponepotem, abnepotem & trinepotem natu maioris collocatus eſſe intelligitur, ordinem à lege inſtitutum abrumpere, & in filij natu maximi ſtirpem irrumpere. Quod etiam hoc argumento confirmari poteſt, quia in feudis nulla trãſuerſaria ſucceſſio eſt. Non enim, vt in lege XII. tabularum caput vnũ eſt de ſuis heredib. alterũ de agnatis, ita in his cauſſis agnati agnatis ſuccedũt, ſed ſoli liberi poſteríque ſuo progenitori & genarcho proximè inueſtito. lib. 1. ti. 1. & ti. 14. de feud. March. §. 3. in illis verbis: Per inueſtituram patris & filij. & tit. 19. §. ſi quis. & lib. 2. tit. 11. de ſucceſſ. frat. §. 2. & tit. 50. de nat. ſuc. feud. vbi Feudiſtę omnes ſummo conſenſu notant poſteros ſiue deſcendentes ad quos feudi ſucceſſio deuoluitur, capere cauſſam, ius & titulum non à proximo agnato defuncto, ſed à primo & antiquiſſimo inueſtito: ſiue potius ex titulo & lege inueſtituræ per quam vocati & inuitati ſunt ad feudi ſucceſſionem. Nam vbi in paterno feudo frater ad fratris ſine liberis defuncti ſucceſſionem admittitur, non quaſi frater, ſed quaſi filius admittitur. lib. 3. tit. 4. §. 3. & lib. 1. tit. 19. conſt. frid. §. 2. vbi ſcriptum ita eſt: Si miles ſine liberis fratrem reliquerit, in beneficium patris ipſe frater ſuccedet. Et, Si filius fratris, id eſt nepos aui inueſtiti mortuus fuerit, frater patris in beneficium aui defuncti ſuccedet. Ex quo efficitur, vt ſi plures Regi filij ſint, & ſecundus primo præmoriente, mox ſecundo tertius, & item tertio quarto ſuccedat, ſicuti hac noſtra ætate vſu uenit, cùm Rex Henricus II. quatuor filios reliquit: non tamen fratri frater in hereditate regni ſuccedere, & ab eo cauſſam habere intelligitur: quia non à fratre venit hereditas: ſed ſuccedit tanquam filius natu maximus, & tanquam patri Regi quinimò non tanquam Regi proximo patri ſuo, (puta Henrico) ſed Regi progenitori & familiæ totius principi atque auctori. d. l. qui per ſucceſſionem, D. reg. iur. l. ſi arrogator, 22. in fin. de adoptionib. l. ſi ſeruo, 84. l. teſtamento, 90. De hered. inſtit. l. cum duobus 52. § idem reſpondit, D. pro ſocio. ſicuti dicimus fideicommiſſariam hereditatem, quamuis per centeſimam manum ambularit, & per centum ſubſtitutorum gradus perducta ſit, ſemper tamen teſtatoris hereditatem eſſe, & ſoli teſtatori acceptam ferri: à quo ſolo ſubſtitutus ius, cauſſam, & titulum nanciſcitur: non ab vllo fiduciario, & de reſtitutione rogato. l. debitor, 59. §. ea quæ dotem, D. ad Trebell. l. plane, 94. in fine, & l. cum filius famil. in de legatis 1. l. ab eo, 59. C. de fideic. l. pater filiam, 14. D. ad leg. Falcid.

Suitatem ei ſtirpi, cui ſemel quæſita eſt, perpetuò cohærere.

SEQVITVR octauum. Nam ſi patruus nepoti præferretur, Suitas Regalis (quam vnius ſtirpis propriam eſſe oportet) deſultoria fieret: quia poſtquam in vna ſtirpe aliquandiu conſtitiſſet, mox ad alteram tranſiliret, atque inde rurſus ad alteram reſiliret. Quod eſſet abſurdiſſimum: quoniam (vt ſuperius diximus) poſtquam ſemel vni ſtirpi quæſita eſt, quamdiu in ea maſculus ſupereſt, tamdiu ad alteram non transfertur. Nam ponamus ſine veri (vt dici ſolet) præiudicio, patruum nepoti anteferri, eique ſuitatem adiudicari: tunc deinde patruum hunc poſt regnum aliquamdiu poſſeſſum, filium reliquiſſe natu minorem illo nepote, ſuo patruele. Si pari ratione prærogatiuam ætatis ſpectemus, qua patruus nepoti anteferri voluit, Suitas rurſus ad alteram lineam reuocabitur. Producatur hæc ſiue viſſitudo, ſiue reciprocatio longius Comperiemus Suitatem, quæ, vt dixi, ſtabilis & ſtirpis vnius propria eſſe debuit, erraticam fieri: & modò per hanc modò per illam lineam reciprocari: contra regulam iuris feudalis, ſæpè iam inculcatam, ex lib. 2. tit. 11. & tit. 50.

Exemplum ex ſubſtitutionibus fideicommiſſarijs.

SEQVITVR nonum ex l. omnia, 32. §. vltim. de legat. 2. & ex ſimilitudine ſubſtitutionis fideicommiſſariæ. Fingamus teſtatorem inſtituiſſe Titium heredem, ſimúlque ſtatuiſſe, vt ſua bona ſemper ad eum vnum & ſolum, qui ex liberis ipſius poſteriſque natu maximus eſſet, peruenirent: quam conſtat fuiſſe Nobilium multorum conſuetudinem vſitatam, vt familiarum ſtatus, & ſuæ ſtirpis dignitas conſeruaretur. Ti-

tius duos habuit filios. Sed moriens ſolum ex maiore nepotem,& filium natu minorem, ſuperſtites reliquit. Vtri horum fideicommiſſum debebitur? Ex iure quidem Romano, vtrique. Quam ob cauſſam Modeſt. in d. §. vltim. ſcribit, eos qui primo (id eſt proximo) gradu procreati ſunt, remotioribus anteferri. Quod Papinianus confirmat in l. peto, 69. §. fratre. D. eo quamuis enim ſingulari numero teſtator ſit vſus, tamen vbi plures pari gradu ſunt, omnes admittuntur. quippe, cùm ſingularis numerus interdum pro plurali vſurpetur. l. in vſu, 158. D. de verb. ſig. l. qui filiabus, 17. § 1. de leg. 1. §. 4. Inſtit. de leg. agn. ſucceſſ. Nepotē porrò propter ſucceſſionē pari eſſe gradu cum patruo, iampridem demonſtratum eſt. Atque hoc quidem, vt dixi, Romanorum ius fuit. At iure de quo agitur, quo non plures eſſe ſimul heredes poſſunt, quo is qui heres eſt, pro ſolido heres eſt, quo præter gradum etiam loci atque ordinis ratio habetur, nepos patruo præferetur. quippe, qui non modò in filij natu maioris gradum ſucceſſit, ſed etiam locum eius in gradu filiorum occupauit. Et quod apud Modeſtinum eſt, Primo gradu (in Florentinis quidem libris) perinde eſt ac ſi dixiſſet, Proximo: quemadmodum in peruulgatis Codicibus ſcriptum videmus: quia primus & Proximus promiſcuè dicitur, quem nullus antecedit. l. 2. §. pen. De ſuis & legit. l. proximus, 92. De verb. ſign.

Gentium multarum inſtitutis nepotis cauſſam præferri.

SEQVITVR decimum, ex rerum pariter iudicatarum auctoritate, quas aliis ſuperius pro contraria parte adductis, opponemus. Nam apud Lacædemonios cùm Eunomus Rex duos filios procreaſſet, Polydecten & Lycurgum, Polidectes autem patre viuo, prægnante vxore deceſſiſſet, eumque breui poſt tempore Rex Eunomus ſecutus eſſet, quamuis Lycurgus regnum aliquandiu pro Rege adminiſtraſſet, tamen vt primum Polydectis vidua Charilaum enixa eſt, regnum ei conceſſit ac tradidit: quam hiſtoriam Plutarchus in Lycurgi vita, & Iuſtinus in lib. 3. memoriæ prodiderunt. Pari mod. cùm Cleomenes, alter Lacedæmoniorum Rex, Acrotato filio maiore mortuo, ſed Areo nepote ex eo ſuperſtite, vita functus eſſet, ac lis de regni ſucceſſione inter Areum & patruum ſuum Gleonimum exorta eſſet, Senatus Areo regnum adiudicauit: quemadmodum apud Pauſaniam libro tertio ſcriptum eſt. Apud Anglos autem, Polidorus Virgilius auctor eſt circiter annum 1350. Eduardo Rege mortuo, Ioannem ex priore filio præmortuo nepotem, poſthabitis ipſius patruis, Hemone & Thoma, Regem in populi comitis inauguratum fuiſſe. Quin ne illud quidem ſilentio prætereundum videtur, quod non pauci ex noſtris Doctoribus quibuſdam locis tradunt, Widechindus autem Saxo lib. hiſtor. 2. dilucidè commemorat, circiter annum 1452. conſimilem in Germania litem exortam fuiſſe, quam Otho Imperator duello diiudicari voluit: duelli autem euentu fratris fi-

A lium ſuperiorem exſtitiſſe. De Hiſpaniæ autem Regno complura teſtimonia exſtant, quæ ſub finem huius diſputationis commemorabimus. De Francis verò Paullus Æmilius lib. hiſtor. 3. in vita Caroli Craſſi ſic ſcribit: Hanno dominatum ſolus inuaſerat: expulſo Ercembaldo adoleſcentulo, fratris maioris filio, antea defuncto: vt in magnis imperiis iure controuerſo, virum nepos ex maiore filio, antea defuncto, ad auitā hereditatem, an minor filius legibus vocetur. B Hanno coactus eſt, poſitis armis, iudicio procerum ſtare: adoleſcenti idem ius datum, quod patri ſi viueret, adiudicaretur.

In regni ſucceſſione Suitatis cauſſam eſſe omnium potiſſimam.

ADHVC quæ pro Titij nepotis parte diſputari poſſe viſa ſunt, quantum ſatis opus fuit, expoſuimus: vt iam non difficile C ſit exiſtimare, quemadmodum quæſtioni ab initio propoſitæ, reſponderi poſſit: Regni ſcilicet hereditatem ſimpliciter & abſolutè, neque ex gradus: neque ex ætatis, neque ex repræſentationis prærogatiua, ſed tamen aliquatenus, propriè autem, verè & ſimpliciter, ex iure Suitatis deferri. De gradus prærogatiua, duplex argumentum eſt. primum ex pluribus filiis, quorum vnus reliquis antefertur, non ex gradus dignitate, cùm omnes vno eodémque gra- D du ſint, ſed ætatis prærogatiua. Deinde quod vbi nepos ex vno filio cum altero filio cōtendit, etſi nepos verè propriéque ſecundo gradu eſt, filius primo, tamen propter ius ſui, quod per ſucceſſionem adeptus eſt, filio & gradu & ætate ſuperiori antefertur. nam cum in patris ſui locum aſcenderit, pari cum patruo gradu eſſe intelligitur: vt ſuperius dictum eſt ex illis Nou. verbis 127. τὴν πατρῴαν ὑπεισιόντες τάξιν. & l. poſtumorum, 13. de iniuſt. rup. teſt. & Nouell. 118. §. reli- E quum adeò vt ſi Rex duos filios ſuſcepiſſet quorum ex natu maiore non modò nepos, verumetiam trinepos, vnà cum filio natu minore ſuperſtes eſſet, tamen trinepos, qui ſexto gradu eſt, filio, qui primum occupat, propter ius ſui per ſucceſſionem quæſitum, anteferretur. argumēto edicti ſucceſſorij, de quo ſuperius diximus ex §. repetitis, Inſtit. de gradib. cogn. l. ſi matre, 11. C. de ſuis & legit. l. 1. D. de ſucceſſ. edict. Iam de prærogatiua ætatis hoc argumento eſt, quod i- F dem nepos iunior, patruum tamen natu maiorem vincit, iure (vt modò diximus) Suitatis: quam cùm ſucceſſione ſit adeptus, & in regno vnicus Suus heredes admittatur, neminem Suitatis ſuæ conſortem eſſe patitur. Suitas enim regalis hoc iure neque communionem, neque diuiſionem admittit: cum plures vni heredes in ſolidum eſſe non poſſint: vt iam ſæpe dictum eſt. Quadantenus tamen ætatis prærogatiuam valere, vt fateri hæc cogit ratio, G quod ſtirpium prærogatiua ex prærogatiua ætatis procedit. Quemadmodum enim filius natu maior minori antefertur, ita ſtirps natu maioris ſtirpe natu minoris potior habetur. Quod intelligi hoc exemplo licebit: Nam ſi Rex duos habeat fratres, quorum ſecundus ſuperſtite filio decedat; tum deinde Rex ita excedat, ſecundi

filius, qui tertio gradu eſt, idcirco patruo ſuo, qui à Rege duobus tantùm gradibus diſtat, præfere-tur, non quia patrem ſuum repreſentat (id enim Iuſtinianus nouo iure contra omnem iuris ciuilis rationem induxit) ſed quia locum obtinet in ſtirpe fratris natu maioris, cui lex hereditatem adixerat.

Suitatem non propriè tranſmitti, ſed potius adipiſci: & quæ ſit inter tranſmiſſionem & Repræſentationem differentia.

HOc loco & opportunè & ad noſtram hanc diſputationem aptiſſimè quæri poteſt, ſatiſne dicatur rectè, Suitatẽ à filij perſona in nepotis perſonam tranſmitti? quo verbo Doctores pleróſque omnes paſſim vti liberè animaduerto. Verum vt hac de re commodius diſputari poſſit, operæpretiũ eſt, quid inter Tranſmiſſionẽ & Repręſentationẽ vulgò intereſſe exſtimetur, paucis exponere. quod nemo quiſquã, mea ſentẽtia, breuius ſimul & dilucidius expoſuit, quàm Carol. Molin. in Conſuet. Pariſ. tit. 1. §. 22. num. 103. his verbis: In tranſmiſſione, qui ſuccedit, mediatè & ex perſona tranſmittente ſuccedit: in Repræſentatione, qui ſuccedit, immediatè ex capite proprio & ex perſona propria venit, & nihil iuris accipit ab eo quem repræſentat: & cuius locum & gradum iuris diſpoſitione occupat: vt per Barthol. Bald. Paul. Corn. in l. 2. C. de lib. præter. not. omnes ſcrib. in l. pactũ dotale, C. de collat. & in l. 2. qui ſuperſtites, D. de acq. hered. Hactenus molin. Quæ cùm ita ſint, Tranſmitti ea dicemus, quę à priore defuncto profecta primũ in perſona ſuperſtitis aliquandiu conſtiterunt: deinde, ipſo mortuo, ad alterum ſucceſſorem trãſlata ſunt. nam id demum propriè tranſmitti dicitur, quod aliquamdiu in defuncti perſona conſtitit, l. ſi quis filium, 34. C. de inoff. teſta. l. videamus, 17. D. quod met. cauſſ. quo caſu propter duas perſonas ordine ſuccedentes binæ ſucceſſiones numerantur. Sed res exemplis illuſtranda eſt. Ergo hereditas ad heredis extranei heredem, niſi ab illo adita & acquiſita fuerit, & (vt modò dicebamus) aliquandiu in ipſius perſona cõſtiterit, non transfertur: ad Sui heredis heredem, licet extraneum, etiam ſine immixtione tranſmittitur, iure Suitatis ſingulari. l. 3. & l. cum in prioribus, 19. C. de iur. delib. l. apud hoſtes, 8. C. de ſuis & legit. l. de hereditate, 19. §. 1. D. de caſtr. pecul. l. ventre, 84. D. de adquir. hered. l. ex militari, 11. §. vlt. D. de teſtam. mil. quia filiusfam. patre mortuo illico ipſo iure heres eſt, etiam ſine vlla immixtione. l. 1. §. qui ſunt, D. ſi quis omiſſ. cauſſ. teſt. l. ſi filius, 12. D. de vulg. ſubſt. §. ſuus, Inſt. de hered. qualit. l. 6. §. 1. D. de bon. damnat. l. cum quaſi, 30. §. ſed etſi, D. de fideic. libert. Pari ratione in ſubſtitutione fideicommiſſaria locus eſt Tranſmiſſioni: in directa, non eſt locus. nam in illa hereditas non directò à teſtatore in fideicommiſſarium tranſit, ſed per intermediam heredis fiduciarij perſonam: in qua primo loco verſata eſt. Itaque præmoriente fiduciario herede fideicommiſſum, quãuis non agnitum, tamen ad fideicommiſſarij heredem tranſmittitur. l. 3. l. ſi in perſona. 21. C. de A fideic. l. apud Iulianum, 11. §. antiſtis, l. cogi. 16. §. idem Marcianus, D. ad Trebell. Neque diſſimile illud eſt, quod vulgo dicimus, fideicommiſſum condicionale non tranſmitti ad heredem fideicommiſſarij ante condicionis euentum mortui. l. in cauſſæ, 16. §. Pomponius, D. de minorib. l. heredes mei, 57. §. 1. D. ad Trebell. at in directa ſubſtitutione teſtatoris hereditas repudiante inſtituto, directò in ſubſtitutum tranſit, quaſi primo loco inſtitutum: quia ſubſtitutio nihil aliud eſt B quàm inſtitutio: itaque appellatur in l. Iulianus, 26. D. ſi quis omiſſ. cauſſ. teſt. id eſt ſecundi heredis inſtitutio, l. ex facto, 43. §. Lucius, D. de vulg. ſubſtit. Pari etiam modo dicimus ſpem, ſiue ius ſubſtitutionis vtriuſuis, vel directæ ſcilicet, vel fideicommiſſariæ, ſubſtituto ante inſtitutum decendẽte, in ſubſtituti heredẽ nõ tranſmitti: quoniam in ſubſtituti perſona verſata non eſt. l. toties, 81. D. de acq. hered. l. qui plures, 23. l. Lucius, 45 §. vlt. D. de vulg. ſubſtit. l. ſi ex pluribus, 9. D. C de ſuis & legit. l. 1. §. ſin autem ſub conditione, C. de caduc. toll. l. vnum ex familia, 67. §. rogo, & l. miles, 75. §. 1. D. de legat. 2. quid ergo fiet? iure quidem antiquo in cauſſam caduci partes hoc modo deficientes incidebant, id eſt, confiſcabantur: ſed noua Iuſtiniani conſtitutione ſi plures inſtituti ſint, coniuncto ſuperſtiti accreſcunt. ſin vnus ſolus, pars defuncti penes illum manet cum onere illi impoſito. l. 1. §. pro ſecundo, C. de cad. toll. Quidnam igitur, vt iam ad inſtitutũ reuertamur, D de Suitate dicemus? Nam cùm Suitas aliquamdiu in filij perſona verſata ſit, videtur ab eo præmoriente in nepotis ſuperſtitis perſonam tranſmitti. Et certè hæc (vt dixi) recepta Doctorum opinio eſt: atque ita vulgo loquuntur. Sed videamus, ne Suitas, cum ſit ius perſonale, ſimul cum perſona exſtinguatur: neque ad heredem tranſeat. nam pari ratione dici videmus, iure antiquo legatum optionis mortuo ante optionem legatario ad ipſius heredem non tranſmitti: l. illud E aut illud, 19. D. de option. legat. vbi iampridem oſtendimus, vocem NON, à Triboniano ſublatam fuiſſe, vt eum locum ad Imp. ſui conſtitutionem accommodaret. l. vltim. C. commun. de legat. §. optionis, Inſt. de legat. Pari etiam de cauſſa modo dicebamus ſubſtitutionem idcirco ad ſubſtituti heredem non tranſmitti, quia perſonalis eſt. d. l. 9. de ſuis & legit. l. cum patronus, 28. D. de legat. 2. hoc eſt iudicio defuncti perſona ſubſtituti delecta eſt. l. qui liberis, 8. §. vlt. D. de F vulg. ſubſtit. l. ſciendum, 70. D. de verb. ſignif. quinetiam verius & certius dicere poſſumus, Suitatem non tam perſonæ filij, quam ipſius loci & gradus & ordinis eſſe propriam, quia nepos, quem ſuperius docuimus filio præmortuo ſucceſſione ſuum effici, non à filio ius illud adeptus eſt, ſed à loco, in quem ſuccedendo conſcendit. §. 3. Inſtit. de exhered. lib. l. coheredi, 41. §. 1. D. de vulg. ſubſtitut. l. filius, 28. §. 1. D. de lib. & poſtum. Itaque videmus & extraneum, G ſi adoptetur, & ſpurium, ſi qua ratione legitimus efficiatur, Suitatem adipiſci: neque tamen id ius ab vllo filio, cui ſucceſſerit, ſed ab ipſius primi loci dignitate adipiſci. l. cum quis, 10. & ſequent. C. de natur. lib. denique nuſquam hoc loquendi genus vſurpari à Iuriſconſultis

vide-

tis videmus, vt dicant ius ſui in nepotem tranſmitti: ſed potius nepotem ius ſui nanciſci. §. 2. Inſti. de hered. ab inteſt. l. poſtumorum. 13. de iniuſt. rup. teſt. vt veriſsimè dicere poſſimus, aliud eſſe Suitatem, aliud ius Suitatis. illam eſſe perſonalem, & ſimul cum perſona interire. hoc non eſſe perſonale, ſed perſona extincta, nihilominus in loco & gradu ſuo permanere, & ſuccedenti nepoti patere: quaſi denique localis potius ſit Suitas, quàm perſonalis. Supereſt vt de Repræſentatione videamus, per quam Doctores exiſtimant, ius à prioris defuncti perſona in poſterioris ſuperſtitis perſonam directò transferri, quaſi nullius alterius perſona interceſſiſſet. veluti, cum auo poſt filium defuncto nepos in aui hereditate ſuccedit. tum enim ſuccedit (inquiunt Doctor.) non ex perſona patris, in qua nunquam hereditas illa verſata eſt, ſed ex ſua: neque per patrem, ſed Suitatis ſuæ iure, & legis ſolius beneficio ſuccedit. l. 6. §. ſed ſi pater, D. de iniuſt. rupt. teſt. l. 3. & l. 4. C. de ſuis & legit. non enim filius Suitatem in nepotem tranſmiſit: ſed lex nepoti ius illud tribuit: cùm illum in primum gradum, ſubducto filio, euexit: quaſi filius nunquam in rerum natura fuiſſet. l. 2. D. de bon. libert. l. gallus, §. videndum, D. de lib. & poſtu. Itaque ſi pater ciuitatem amitteret, ſaluum tamen illud ius nepoti remaneret: quia non à patre, ſed à lege illud accepit. l. 3. D. de interd. & releg. Sed animaduertendum eſt, diſsimilem eſſe Suitatis & Hereditatis rationem. nam quantum ad Suitatem attinet, nullo modo dici poteſt nepotes iure Repræſentationis illam adipiſci. quod tribus argumentis conuincitur. primum eſt, quia Repræſentare eſt abſentis imaginem ita gerere, vt repræſentans non ſuo, ſed illius abſentis iure vtatur, veluti. ſi quis diceret procuratorem aut inſtitorem, domini perſonam repræſentare. quippe, qui non ſuo ſed domini nomine vel agit, vel defendit, vel negotium gerit. l. vlt. D. de inſtit. alioqui ſi ſuo nomine, id eſt in rem ſuam ageret, non iam procurator, ſed dominus cēſeretur. l. ſed ſi tantum, 13. D. de pact. l. qui ſuſpectũ, 20. D. de appel. at nepos qui ſubducto de familia filio, ſucceſſit, non filij, ſed vel perſonæ ſuæ, vel potius loci & gradus iure ſuus factus eſt. itaque neque pro filij, neque pro nepotis iure teſtamentum præteritus rumpit, ſed pro ſuo iure, nimirum pro iure Suitatis, & eius loci quem adeptus eſt. l. 2. C. de liber. præter. l. 1. l. ſi hereditas, 10. §. 2. De teſtam. tut. l. poſtumorum, 13. D. de iniuſt. rupt. teſt. l. gallus, 29. §. 2. D. de lib. & poſtum. quod idem de extraneo vel adoptato, vel arrogato traditur in l. ver eſt 8. D. eod. §. 3. Inſtit. de hered. qualit. & diff. Secundum argumentum eſt, quoniam Repræſentatio eſt fictio, per quam vnius perſona cuipiam alteri accommodatur. fictiones autem omnes iuris ciuilis eſſe conſtat. at Suitas nepotis per ſucceſſionem adepta non vllo iuris ciuilis commento, ſed (vt diſertè Vlpian. loquitur) æquitate naturali introducta eſt. l. 1. §. ſi filius, D. de ſuis & legit. atque (vt vno verbo abſoluam) tota naturalis eſt. itaque agnationi poſtumi comparatur. d. l. poſtumorum, D. de iniuſt. rupt. teſt. Tertium argumentum

A eſt, quoniam fictio & veritas nunquam in vnam eandémque rem concurrunt. nam vbi veritas obtinet, ibi locus eſſe fictioni non poteſt. leg. lex Cornelia, 28. D. de vulg. ſubſtit. l. contractus, 54. D. de oblig. & act. Quare nepos, qui in vacuum filij gradum ſubintrans, verè propriéque Suus effectus eſt, dici non poteſt Suum heredem repræſentare: ſiue Sui heredis imaginem ac perſonam gerere. Atque hæc quidem de Suitate dicta ſint. Nunc

B de hereditate videamus: in qua ius eſſe Repræſentationi, magno argumento videtur eſſe, quòd & veteri & nouo iure aui hereditas inter nepotes ex filio præmortuo & patruum ſuperſtitem non in capita diuiditur, ſed in ſtirpes. quaſi quia tres quatuórue nepotes vnius filij perſonam ſuſtinent, idcirco ex ipſius perſonæ repræſentatione ſuccederent: neque maiorem partem eos habere oporteret, quam quantam filius, ſi ſuperſtes manſiſſet, habitu-

C rus fuerat. Ac pari modo iure nouo introducta dicitur à Iuſtiniano Repræſentatio in limite tranſuerſo per Nouell. 118 vbi fratrum præmortuorum filios vna cum patruo ad patrui nouiſſimè mortui ſucceſſionem admitti iubet, abrogato iure veteri. lege 3. Cod. de legitim. hered. quod ius etiam in feudorum ſucceſſionibus obſeruatur. libr. feud. 2. titul. 11. De ſucceſſion. fratr. Sed ex contrario non inſubtiliter diſputari poteſt, ne in hereditate quidem

D Repræſentationis verbum verè propriéque vſurpari. Nam ſi plures nepotes filium repræſentarent, vnuſquiſque illorum eum repræſentaret: quandoquidem vnuſquiſque illorum heres efficitur: tantúmque ſinguli auferrent, quantum illi vni lex attribuerat. Non enim vt ſinguli, quantam ad patriam poteſtatem attinet, Sui effecti ſunt: ita, quantum ad hereditatem attinet, ſinguli ſolidum hereditatis ius obtinent: ſed ex parte tantùm, & (quan-

E rum ad ipſos attinet,) in capita. Quid ergo eſt? nempè, id ipſum, quod ſuperius diximus, ſolius loci & gradus ratione tam hereditatem, quàm Suitatem illis obuenire: & quoniam illi loco certa pars lege attributa fuerat, idcirco non maiorem vniuerſos partem habituros, quàm quantam lex ei loco aſſignarat. Quod idem de limite tranſuerſo ex Iuſtiniani Nouella dicendum eſt: vt omnes fratris præmortui filij ſolam illam partem conſequantur, quam lex ei loco in quem ſucceſſerunt, aſſignarat.

F Nam ſi patrem ſuum repræſentarent, ſinguli in ſolidum repræſentarent: vt omittam, quod iſta ratione abſurdiſſime conſequeretur, vt qui filij fratres ſunt, quia fratrem repræſentarent, fratres ſuo patruo dicerentur: quæ fictionis abſurditas in ſolo Iuſtiniani nouo iure perſpicitur. nam in feudali, de quo paulò ante diximus, locum non habet, quandoquidem feudi ſucceſsio non tanquam fratris filio,

G aut agnato defertur, ſed tanquam vni ex primi inueſtiti liberis, quemadmodum ſuperius multis locis demonſtratum eſt.

Nepos non repræſentationis, ſed ſuæ perſonæ iure nititur.

CONCLVSA nobis igitur hæc ſit ratio Nepotem non poteſtate repræſentationis, & ex aliena perſona, ſed ex ſua & propria, ius ſuum obtinere: quia non à patre, cuius in locum ſucceſſit, Suitatem nactus eſt, ſed ex ipſo loco, quem patre mortuo per ſucceſſionem occupauit. Nam conſtat inter omnes, nunquam dici parentum hereditates iure propinquitatis, ſiue (vt Prætorio verbo vtamur) iure proximitatis ad liberos pertinere, ſed tantum iure Suitatis. §. cum filius, 6. Inſt. de hered. ab inteſt. Neque in legib. XII. tabul. caput vllū reperietur, quo propinquior in ordine liberorū vlteriorē excludat. Sic enim ſcriptum caput extat, SI PATERFAM. INTESTATO MORITVR, CVI SVVS NEC EXSTABIT HERES, PROXIMVS AGNATVS FAMILIAM HABETO. Quibus verbis Suus heres, hoc eſt ſui heredes omnes quocunque gradu ſint, non modò indiſtinctè verùm etiam coniunctim vocantur: d. § cum filius: adeo vt etiam ſi trinepos ex vno filio, moriente, tritauo cùm altero eiuſdem tritaui filio ſuperſtes eſſet, tamen vnà cum illo filio admitteretur: nec ab eo, qui primum gradum obtineret, ipſe qui ſexto gradu remotus eſſet, excluderetur Nam hæc vis ac poteſtas eſt eius iuris, quod (vt dixi) Iuriſconſulti Succeſſionem appellant: & Imper. teſtatur à lege XII. tabul. expreſſè introductū fuiſſe. l. 13. C. de ſuis & legit. Vlpianus autem æquitate naturali conſtitutum. l. 1. §. ſi filius, D. eod. multo magis vbi ſola ſanguinis ratio ſpectatur. vt hoc caſu, quo ſemper ſucceſſor regni vnus eſt è numero liberorum proximi Genarchi ac progenitoris. qua ratione nepos nō ex patris, ſed ex ſua perſona ſuum ius obtinet: vt eſt caſus notabilis in l. ſi quis filium, 34. C. de inoff. teſt. vbi Iuſtinianus ſolam ſanguinis rationem ſecutus ſtatuit, vt querela etiam non præparata tranſmittatur ad nepotem: quoniam inquit, ſubiectos omnes noſtros exiſtimamus pari eſſe affectione erga ſuos nepotes, qua patres ſunt erga ſuos filios. Perſpicuum eſt igitur, in ſuis heredibus nullos eſſe gradus, nullam graduum mētionem, aut controuerſiam fieri: quia lex XII. tabul. parentum hereditatem liberis addicens, indiſtinctè illis eam addixit, ſine adiectione vocis PROXIMVS. Quod ius poſtea tum prætorio, tum Iuſtinianico iure ad emancipatos tranſlatum eſt. l. 1. De ſucceſſor. edict. l. 1. §. qui habebat, & §. ſeq. De poſſeſſ. contr. tabul. l. 2. l. 7. & paſſ. De collat. bonor. l. 1. § liberos, De coniung. cum emancipat. & Nouell. 18. itemque Nouella 118. Alterum argumentum eſt, quod iam paulò ante commemorauimus. Nam ſi duo nepotes ex duobus filiis præmortuis, de Regis aui communis hereditate inter ſe contenderēt, quamuis nepos ex filio natu minore alterum ætate præcurreret, tamen dubitari non poſſet, quin patrueli ſuo poſtponendus eſſet: nempe propter dignitatem & prærogatiuam ſtirpis, in qua Suitas aliquamdiu verſata ita radices egit, vt quamdiu ex ea maſculus ſupererit, nunquam ad alteram transferatur, ſed ſemper in ea permaneat ac perſeueret: ne ſcilicet in vtrunque illud incommodum incurramus quod ſuprà demonſtrauimus, vt & nepos ex maiore filio deteriore condicione eſſet, quàm ſuus pater fuiſſet, & nepos ex minore filio meliore quàm ſuus. l. nemo, 54. l. nemo. 120. De reg. iur. Tertiū

A argumentum eſt, quod ſi inter Regis patruum eiuſdémque fratris filium de regni ſucceſſione ambigatur, quamuis vterque pari gradu ſit, addamus inſuper pari eſſe vtrumque ætate, tamen propter ſtirpis propinquitatem, nemo dubitabit fratris filium anteponendum eſſe. quod hoc modo planius intelligetur. Titius duos reliquit filios, quorum natu maior Rex, patris morte, exiſtens duos item filios, in his maiorem natu regem reliquit, nomine Mæuium. Mi-

B nor, nempe Mæuij frater, relicto filio deceſſit. Rex Mæuius eum poſtea ſine liberis ſecutus eſt. Quærebatur, quid hereditate regni futurum eſſet, quam & Titij filius, Mæuij patruus & eiuſdem Mæuij fratris filius, ſibi vindicabant? Nam ſi ius Romanorum ſequeremur, hereditas ad vtrumque illorum, paribus ex partibus, pertineret: quippe, qui pari à Mæuio gradu diſiuncti ſunt, nimirum tertio. Nam vbi plures gradu pari ſunt, omnes ex æquis partibus in

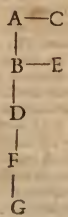
C viriles ſuccedunt: excepta tamen repræſentationis prærogatiua. l. 2. §. 1. De ſuis & legit. §. ſi plures, De legit. agn. ſucceſſ. in illis verbis: Si plures ſunt eiuſdem gradus, omnes admittuntur: vbi eundem gradum dixerunt, pro eundem aut parem. Auth. ceſſante, C. de legit. hered. ſiue Nou. de hered. ab inteſt. §. reliquum. Sed iam ante dictum eſt, in ſucceſſione illius regni vnicum eſſe ſuum heredem, qui nullos coheredes admittit. Vnde altera quæſtio

D ſubſequitur, Vter igitur alteri anteferetur? Cui non difficile eſt, ex iis quæ ſuperius dicta ſunt, reſpondere, ſolum fratris filium admitti, atque ab eo patruum excludi. Qua ratione? Nempe ratione ſtirpis: cuius hanc paulò antè prærogatiuam eſſe diximus, vt regnum ſemel vni ſtirpi partum, quamdiu in ea maſculus ſupererit, ſemper in ea perſeueret, lib. Feud. 2. tit. 11. & tit. 50. Quartū argumentum eſt quoniam in ſucceſſionibus feudalibus graduum propinquitas, non

E vt in cognationis tabula, ſed vt in genealogia, ſpectatur: vt ſcilicet graduum numerus ſemper à progenio ad progenitorem, ineatur. lib. 2. tit. 33. ſi vaſſall. feud. pri. Quod hoc exemplo dilucidius fiet. Ponatur Titius. A primus inueſtitus ſubier duo ipſius filij: primus B, qui vel ex patrimonij diuiſione, vel iure primogenituræ feudum habuit: & ſecundus C. Tum ſub Titio, primo inueſtito, rurſus duo filij. Tertius D. & quartus E. cui quarto ex diuiſione feudum obuenit. Tum deinde ſub Tertio, filius F. & ex

F eo nepos G. ſubſcribantur hoc modo.

G

Quam-

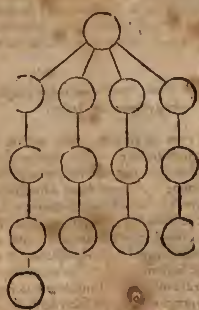
Quamuis ſecundus C. eiuſdem gentis ſit, reſpectu Titij, cuius eſt nepos Tertij G. & vno gradu propinquior ſit Quarto E. quàm ille nepos Tertij G. tamen quia nepos Tertij ſtirpis prærogatiua potior eſt, Secundo præferetur. lib. feud. 2. tit. 26. §. Titius filios, 14. Nam hæc illa eſt προτίμησις, tantopere inter Feudiſtas celebrata, quam ita definire poſſumus: Ius, quo agnatus qui eiuſdem ſtirpis & gentis eſt, cuius fuit is, cuius de feudi ſucceſſione agitur, ei qui eiuſdem tantùm gentis eſt præfertur. vel ſic: Ius inter agnatos cōſtitutum, vt qui eiuſdem gentis & ſtirpis eſt, cuius fuit is de cuius feudi ſucceſſione agitur, ei qui eiuſdem tantùm gentis eſt, præfertur. Quintum argumentum eſt, quia ſi nepos natu maior eſſet, quàm parruus, dubitaturum neminem arbitror, quin ei præferendus eſſet, quamuis duobus à defuncto Rege gradibus diſtaret, patruus autem vno dumtaxat. At in hac cauſſa gradus quidem prærogatiua nepos vincitur à patruo: ætatis autem antiquitate patruum ſuperat: C vt iam gradus prærogatiua cū illa ætatis certare videatur. Vtra igitur erit potētior? Neutra omnino. neque huiuſmodi cōtentioni in hoc cauſarū genere locus eſt vllus. Quid ergo conſtituemus? Potiorem ſcilicet eius ſtirpis eſſe cauſſam, cui ſemel Suitas quæſita eſt. ac proinde nepotem patruo præponi: propterea quòd ſicut filius natu maior minorem, ita ſtirps natu maioris, minoris ſtirpem excludit. Quæ cùm ita ſe habeant, ſatis patere iam arbitror, non amplius eſſe in propoſita quæſtione dubitandum, quin cauſſa nepotis D ſuperior ſit cauſſa patrui, non modò ciuili & feudali iure, verùm etiam æquitate naturali: ſolúſque nepos ad huius regni ſucceſſionem, excluſo patruo, ſit admittendus.

Reſponſio ad argumenta pro patrui parte adducta.

Restat vt argumentis pro Sempronio patruo adductis, reſpondeamus: quod nos & ſine magno labore, & paucis verbis facturos E confidimus. Nam quantum ad primum attinet, verum quidem eſt, feudum ſiue regnum quod ab vna ſtirpe ad aliam transfertur, ſecundum graduum prærogatiuam, qui in noua ſtirpe reperiuntur, deferri: & eum potiſſimum admitti, qui in illa noua linea progenitori gradu eſt proximus. Sed ſimul meminiſſe oportet, vbi in hac noua ſtirpe plures fibræ ſiue lineæ reperiuntur, non modò natu maiorem natu minori, verùm etiam lineam natu maioris lineæ natu minoris præferri: pro- F pterea quod inferior in ſuperioris, veluti nepos in filij locum aſcendens, eius perſonam induit ac ſuſtinet: ſiue (vt commodius loquamur) ſuus efficitur. l. 3. l. penult. C. de ſuis & legit. Tanta autem vis eſt illius repentinæ ſucceſsionis, vt filij gradus, hoc eſt ſui heredis locus, ne momento quidem vllo vacuus fuiſſe intelligatur. l. 1. §. liberos, De coniung cum emancip. l. filium, 20. §. videamus, in fin. De bon. poſſ. cont. tab. Quamdiu autem ſpes eſt ſuum heredem defuncto aliquem exiſtere, tandiu conſanguineo locus non eſt: vt ait l. pen. D. vnde lib. & l. 2. C. eod. Cùm igitur in hac noua ſtirpe plures ſint, ſiue fibræ ſiue lineæ, vna filij natu maximi, alia fratrum ipſius natu minorum: & quot filij ſunt, tot etiam ſint lineæ: non

A dubitandum eſt, quin quemadmodum filius natu maximus reliquos omnes fratres ſuos ſummouet, ita linea ex ipſo deſcendens, alias omnes excludat: ſicuti deinceps linea ſecundi, tertij lineam, & tertij linea, quarti lineam, ac ſic deinceps ab hereditate remouet: ne qui ex linea tranſuerſa veniunt, potiores iis habeantur qui recto iure deſcendunt: vt loquitur Imp. in §. item vetuſtas, verſ. noſtra, De hered. ab inteſt.

B Quantum ad ſecundum argumentum, quo dictum eſt, repræſentationem iure Romanorum in agnatitiis hereditatibus non admitti; Iuſtiniani

autem conſtitutione non vltra conſobrinorum gradum admitti: primùm reſpondemus; feudales ſucceſſiones non eſſe agnatitias: neque tanquā agnatitias hereditates ab agnatis proximis ad agnatos proximos transferri: ſed eas deuolui ſemper à primo inueſtito & progenitore familiæ in directam liberorum ac poſterorum lineam, ſiue progeniem ab illo deſcēdentem: qua de cauſſa ſuperius admonuimus, ſemper in iſtis regni hereditatibus locum eſſe ſucceſſioni: at in agnatitiis hereditatibus nullus ei locus eſt. §. placebat, De legit. agnat. ſucceſſ. l. 3. §. proinde, De legit. tutor. Præterea reſpondemus, nullum eſſe in iſtis feudalibus ſucceſſionibus numerum graduum definitum: ſicuti iure prætorio ſextus aut ſeptimus gradus: iure ciuili, octauus aut decimus conſtituti ſunt. l. pen. D. vnd. cogn. §. vlt. de ſucceſſ. cognat. l. 4. de gradib. Feudales enim ſucceſſiones in maſculos à primo inueſtito deſcendentes, in infinitū deferuntur. lib. feud. 1. tit. 1. §. pen. illis verbis: In maſculis deſcendentibus, hodie nouo iure in infinitum extenditur. Item lib. 2. tit. 31. illis verbis, Et etiam vſque in infinitum, dum tamen conſtet hos ab eo per maſculos deſcendiſſe. Item tit. 50. illis verbis: Succedit nepos ex filio ſolus, & ſic vſque in infinitum: ex latere omnes per maſculos deſcendētes vſque in infinitum. Itaque Iacobinus de S. Georg. in proœmio feudor. §. verſ. quid ſi Rex, Baldi ſententiam ſuperius à nobis prolatam ſecutus, ita ſcribit: Si in Francia tota domus regia moreretur, & reperiretur aliquis qui eſſet in centeſimo gradu;

purà de domo Borboniæ, certè ille talis ſuccederet in regno ratione conſuetudinis, & perpetui ſanguinis: licet in aliis ſucceſſionibus ſit ſecus, quia non progrediuntur vltra decimum gradum. §. fin. de ſucceſſ. cognat. Hæc ille. Minus etiam obſtat quod ſubiunximus, in ſucceſſionibus ab inteſtato fratris filium præferri nepoti alterius fratris. nam (vt iam ante dictum eſt) in lineis agnatorum non eſt ſucceſſio: ſed proprior vlteriorem excludit. Hæc autem quæſtio non eſt de hereditatibus agnatorum, ſed de ſucceſſione liberorum & poſterorum, qui à primo inueſtito deſcendunt, vt iam ſæpè demonſtratum eſt: qua eadem ratione reſponſum volumus ad obiectionem de ſucceſſionibus patronorum, in quibus nihilo magis ſucceſſio conceditur. l. libertus, 23. §. 1. D. de bon. libert. §. pen. Inſt. de ſucceſſ. libert.

Repræſentationes vocabulum in hac cauſſa minus commodum videri.

QVANTVM ad tertium, quo dictum eſt, Repræſentationem eorum tantùm cauſſa eſſe inſtitutam, qui non ſuæ ſed alienæ perſonæ iure ac nomine ad hereditatem admittuntur: in hac autem regni hereditate, neminem niſi ſuo nomine, & perſonæ ſuæ, ſiue potius ætatis iure admitti: ac proinde repræſentationi locum non eſſe: Reſpondemus, nobis quoque placere, vt nouum illud & barbarum Repræſentationis vocabulum è medio tollatur: ſed nihilominus nepotem, in filij præmortui locum ſuccedentem, non ex filij perſona, ſed (vt Bartholus & plerique omnes rectiſſimè animaduerterunt) ex ſua: non alieno, inquam, ſed ſuo nomine ad aui hereditatem, vel ſolùm, vel vnà cum patruo vocari: quippe, cùm hereditas ſuis heredibus deferatur: nepotes autem ſucceſſione ſui heredes facti, & ad filiorum condicionem redacti, ſuo iam ac proprio, non autem alieno iure nitantur, vt iam ſæpe demonſtratum eſt. ex l. 7. De his qui ſunt ſui vel alien. l. 1. §. ſi quis, De ſuis & legit. eiúſque rei præclarum teſtimonium eſt in l. 3. §. ſi emancipatus, D. de bon. poſſ. contr. tab. vbi nepos cuius pater propter turpem mulierem vxorem ductam exheredatus ab auo fuerat, dicitur ex ſua perſona & ſuo iure ad bonorum poſſeſſionem eius admittendus. Quantum ad quartum, quo dictum eſt, repræſentationi, quæ ad participandam cum altiore tranſuerſo gradu hereditatem introducta eſt, locum eſſe in regiis hereditatibus indiuiduis non poſſe: perfacile eſt eadem ratione reſpondere, qua modò in tertia obiectione diluenda vſi ſumus: placere nobis barbaram illud Repræſentationis vocabulum repudiari, & ſolum Succeſſionis nomen, quo veteres vtebantur, vſurpari. Non enim nepos iure Repræſentationis, vel ſolus, vel vnà cum patruo admittitur: ſed iure Suitatis, quam filio præmoriente adeptus eſt: atque ita celeriter adeptus eſt, vt Sui locus nunquam vacuus fuiſſe intelligatur.

De vi & effectu ſucceſſionis: eiúſque cum proximitate concurſu.

QVANTVM ad quintum, ſolutio eſt duplex. prior eſt, perſpicua illius obiectionis falſitas A nam interdum tanta ſucceſſionis vis eſt, vt non modò valeat ad ſuccedentem admittendum, verum etiam ad alterum excludendum, etiamſi pari cum illo gradu ſit. velut in auth. poſt fratres, §. hi autem, C. de legit. hered. vbi ſcriptum ita eſt: Hi autem fratrum filij (germani ſcilicet, quibus ſolis Iuſtin. ſucceſsionem permiſit) cùm pares ſint defuncti fratribus, præferuntur eiuſdem defuncti patruis, & aliis ſimilibus. Sed planius interpres Iulianus in Nouell. 118 §. reliquum: Fratris B vel ſororis filij, inquit, quaſi ſecundum gradum obtinentes, auunculis & patruis defuncti præponuntur: quia illi tertium gradum cognationis obtinent. Quibus verbis non obſcurè ſignificant, filium fratris, beneficio ſucceſsionis, non hoc obtinere vt cum patruo defuncti concurrat, qui pari gradu conſtitutus eſt: ſed vt planè eum excludat. Altera ſolutio eſt, quòd (quemadmodum iam aliquoties dictum eſt) diſpar eſt cauſſa hereditatum priuatarum, & regiarum. quoniam C in illis concurſus coheredum admittitur, in his non admittitur. cùm hereditas vni ſoli & in ſolidum addicatur. Nam ſi duo ſuperſtites ſint, filius, puta, & ex altero præmortuo filio nepos, non ambo ad hereditatem regni vocabuntur, ſed alteruter dumtaxat. nimirum is quem æquitatis (vt ait Vlpianus) naturalis ratio in vacuum primogeniti locum gradúmque recepit. Quantum ad ſextum, parata ſolutio eſt ſimiliter ex vtriuſque ſententiæ falſitate. nam priorem ſen- D tentiam Iuſtinianus abrogauit per Nouell. 118. vbi fratris præmortui filiis ſucceſſionem ſiue repræſentationem conceſſit, vt ſimul cum fratre ſuperſtite, patruo ſuo, qui propinquior eſt, admittantur, vnde apparet illo caſu repræſentationem cum propinquitate concurrere. Poſterior autem ſententia vera nunquam fuit, nam in linea liberorum vbi nepos in filij præmortui locum vnà cum filio ſuperſtite vocatur, euidenter apparet repræſentationis & propinquitatis concurſus. E pari denique iure admittetur repræſentans, quo propinquior, quoniam vterque pari gradu eſt, vt ſuperius diximus ex Nou. 127. Tam enim nepos Suus eſt, quam filius: & vterque naturæ iure: vt diximus ex l. 13. D. de iniuſt. rup. teſt. Sed præter hanc ſolutionem meminiſſe oportet id, quod iã ſæpenumero dictum eſt, nepotem non repræſentationis & ex alienæ perſonæ iure admitti, ſed ex ſuo: id eſt ex iure & dignitate loci, gradus & ordinis, quem per ſucceſsionem parem cum patruo adeptus eſt. Nam cum illum nemo antecedat, cum proximum locum obtineat, meritò pro- F ximus dicendus eſt: l. proximus, 42. D. de verb. ſignif. l. 5. §. proximus, D. de vnd. cognat. denique fruſtra eſt, quod dicitur, vbi propinquitatis ratio valet, ibi repræſentationem non valere: vel ex contrario. nam propter ſucceſsionem nepotis in locum filij, neuter altero vel propinquior, vel remotior habetur: Sed vterque pari gradu, mortis Regis tempore, cenſetur: quaſi ambo fratres eſ- G ſent: vt ex Nouell. 118. §. reliquum, & Nouell. 127. ſuperius demoſtratum eſt. Sed quemadmodum ſi fratres eſſent, maior natu minorem excluderet, ita nepos maioris filij gradum adeptus, minorem excludit: quippe, qui ad filij condicionem redactus eſt. l. coheredi, 41. §. 1. D. de vulg. ſubſt.

auth.

auth. poſt fratres, C. de legit. hered. ac proinde proximus cenſendus eſt, quoniam in primogeniti ſtirpe proximum gradum obtinet. d. §. proximus. Quantum ad ſeptimum, quo dictum eſt, ſi repreſentationi locus daretur, fore, vt pluribus perſonis concedenda eſſet: ac proinde Regnum, quod ſua natura indiuiduum eſt, in varias partes diſtraheretur facilis ex ſuperioribus patet reſponſio: verum eſſe hoc quidem iure Romano, atque adeò Feudali, quo nepos vnà cum patruo ſuccedit. d. l. 1. §. ſi filius, De ſuis & legit. & lib. feud. 2. tit. 11. §. his verò deficientibus. ſed Gallico iure noſtro, quo vnicus eſt in regno. Suus heres, neque vllus coheres admittitur, non poteſt niſi vni ac ſoli repreſentatio concedi: non magis quam Suitas Regalis, aut ipſa Regni hereditas. quandoquidem (vt ſuperius dictum eſt) duo vni pro ſolido heredes eſſe non poſſunt. l. quod contra, 141. De reg. iur.

Succeſſionem non vtique ad omnia produci, ſed interdum ad quædam reſtringi.

QVANTVM ad octauum, quo dictum eſt, ne repreſentationi quidem videri in hac cauſſa locum eſſe poſſe: propterea quòd ſi nepos filij perſonam repreſentaret, ſimul ad quamuis ipſius condicionem redigeretur: Reſpondeo, non ſi quis alterum repreſentare dicatur, id vtique de quauis condicione & qualitate intelligi: ſed de ea dumtaxat, de qua vt repreſentationi locus eſſet, agebatur. Veluti, Dici populariter ſolet, heredem repræſentare perſonam defuncti: propterea quod Iuriſconſultus ait, heredem ſuccedere in eius locum, à quo heres relictus eſt. l. ſi is qui, 34. De iud. ſed hoc de iure dumtaxat hereditario, id eſt, de commodis & honoribus defuncti intelligitur. l. heres. 37. De adquir. hered. l. nihil, 24. De verb. ſig. ad cæteras verò defuncti condiciones non pertinet. veluti ſi defunctus Conſul. aut Senator fuerat, ſi tutor, ſi ſocius. Nam hæ condiciones hereditario iure non continentur. l. tutela. 16. De tutelis. l. 6. §. pen. De his qui not. infa. Pari ergo ratione, cùm dicitur, Nepotem in filij locum ſuccedentem eius perſonam repreſentare, non de quauis cōdicione hoc dicimus, ſed de ea dumtaxat de qua agebatur, nempe de Suitate. d. l. 1. §. ſi filius, De ſuis & legit. ſed ſi filius vel emancipatus, vel deportatus fuerit, in eo perſonam eius non repreſentat. l. ſi qua 7. D. de his cui ſunt ſui vel al. l. 1. §. qui habebat, & §. ſeq. De poſſ. contr. tab. vbi filij vel emancipatio, vel deportatio, dicitur nepoti in illa petenda bonorum poſſeſſione non obſtare. ac pari argumento nunquam inſtitutio filij nepoti prodeſt. neque exheredatio eidem nocet, vt aui teſtamentum agnatione ſua non rumpat. ſicuti veriſſimè Bartholus & Baldus ſcripſerunt, apertéque traditur in d. l. poſtumorum. 13. De iniuſtic. rupt. teſta. & l. Gallus, §. & benè, De liber. & poſtum. Similique modo nepos in filij locum ſuccedens, quamuis ſuus efficiatur, non tamen eius tutoris poteſtati ſubiicitur, quem teſtamento ſuo pater filio attribuerat. l. 6. De teſta. tutel. Quantum ad nonum argumentum, quo dictum eſt, naturam rerum & veritatem fictionibus & commentis Repræ-

A ſentationis vinci non poſſe: poſſe autem in huius generis quæſtionibus accidere, vt patruus natura & veritate ſit Regis filius, nepos autem fictione & imaginatione dumtaxat. Reſpondemus, etſi hoc argumentum mouere aliquem minus peritum poſſet, tamen eius vitium eius vitium ex eo deprehendi, quia falſum eſt ſucceſſionem nepotis in locum filij, nihil eſſe niſi ciuilem fictionem. Nam, vt iam ante diximus, illa ſucceſſio & naturalis eſt, & naturali æ- B quitate nititur Vlpianus in d. l. 1. §. ſi filius, de ſuis & legit. ac proinde ratione ſanguinis, nō ratione fictionis inducta eſt, vt iam ante dictum eſt ex l. 13. D. de iniuſt. rupt. teſt. præclarè namque Calliſtratus, Natura nos docet, inquit, parentes pios, qui liberorum procreandorum animo & voto vxores ducunt, filiorum appellatione, omnes qui ex nobis deſcendunt, continere: nec enim dulciore nomine poſſumus nepotes noſtros, quàm filij, appellare. l. liberorum, C 220. l. filij, 84. l. iuſta, 201. de verb. ſignif. Neque obſtat quod Vlpianus ſcribit, eum qui cùm & filium & nepotes haberet, filio nominatim tutores dedit, non videri nepoti dediſſe, quoniam aliter filius, aliter nepos appellatur: vt modò dicimus ex l. 6. de teſt. tutel. Nam ille Vlpiani locus intelligi non poteſt de nepote ex eo filio, cui pater tutorem attribuerat: cùm tutores ijs qui iam patres ſunt, non dentur: ſed de nepote ex altero filio vel mortuo, D vel aliter de familia & poteſtate ſublato. l. 1. D. ill. tit. Itaque ſicut filius prætteritus patris teſtamentum vitiat, ita nepos præteritus in demortui filij locum ſuccedens, quaſi agnatione teſtamentum rumpit. Similiter bonorum poſſeſſio contra tabulas teſtamenti datur nepoti, qui inteſtatò ſuus heres eſt, ſi in patris locum, qui ſuus heres erat, ſucceſſit: ſuúſque heres ob patris defectum factus eſt. l. vltim. de legat. præſt. ac pari eodemque modo in edicto, Si E tab. teſt. null. ext. quod filius habiturus eſſet, petita bonorum poſſeſſione, hoc nepotibus ex eo natis permittitur. l. ſi quis, 5. §. vltim. D. ſi tab. teſt. null. Et huius repræſentationis ratione celebratur pium illud Papiniani reſponſum, quo cenſuit, nepotem vnà cùm patruo heredem inſtitutum, rogatúmque vt ſi intra certam ætatem decederet, patruo hereditatem reſtitueret: ſi is nepos filium ſuſceperit, nihil patruo deberi: propterea quòd pronepos in nepotis patris ſui F locum ſuccedens, perſonam eius induit, atque (vt vulgò loquimur) repræſentat: vt verè dicere poſſimus, vbi pronepos exſtat, neque nepotem, neque filium deſiderati: ac multò magis vbi nepos exſtat, filium deeſſe non videri: ſed quodammodo viuum ac ſuperſtitem exiſtimari. l. cùm auus, 102. de condirio. & demonſtr. l. cùm acutiſſimi, 30. C. de fideicommiſſ. l. generaliter, C. de inſtitut. & ſubſtitut. Quod cùm ita ſit, ſequitur, vt quemadmo- G dum regni hereditas ſemel vni ſtirpi quæſita, quamdiu in ea ſtirpe maſculus exſtiterit, nunquam ab ea diuellitur: ſed ſemper in primogenitum, eiúſque ſtirpem tranſit: eodem modo Suitas & ſpes hereditatis regiæ ſemel vni ſtirpi quæſita, eidem ſtirpi perpetuò adhæreſcat. Pari ergo ratione nuda Suitas, id eſt dignitas,

quæ primo alicuius ſtirpis gradui quæſita eſt, perpetua ſerie ad inſequentes gradus tranſmittitur. ſicuti Suitas filio quæſita, etiam ſi exheredatus à patre fuerit, tamen in nepotem ex eo tranſmittitur. l. ſcripto, 7. D. ſi tab. teſt. null. Nam ſimiliter diximus dignitatem filio ſenatoris quæſitã, ad nepotem ex eo ſuſceptum trãsferri. l. 1. §. 1. de ſenator. l. diuo, 11. C. de quæſt. filium decedentem ante nuptias patris, ad ſecundas nuptias trãſeuntis, tranſmittere ad nepotem lucrum, quod ei lex addixerat, ſi vſque ad illas contractas vixiſſet, patruúmque in illo lucro excludere. l. in quibus, 7. & ſeq. C. de ſecund. nupt. ac proinde cùm lex regni Suitatem liberis maribus, Regis natu maximis, perpetua ſerie addixerit, eam legem in omnibus liberis ac poſteris in infinitum obſeruandam eſſe. l. 1. §. 1. de legat. 1. d. l. liberorum, de verb. ſignif. l. 3. §. pen. de aſſign. libert. Quantum ad decimum, quo dictum eſt, priuilegium propter perſonæ condicionem conceſſum, ad eius ſucceſſores non pertinere: duobus modis reſpõdemus. Primùm enim vbi par eadémque ſucceſſoris condicio eſt, quæ fuit defuncti, ius defuncto conceſſum, cum ipſius perſona non exſtinguitur, ſed in ſucceſſoris perſona perſeuerat: quia cùm perſonæ condicio non mutetur, nec rei quidem ſtatum conuenit immutari, vt loquitur Imper. in l. 1. §. cæteri, C. de impon. lucrat. deſcript. Quare cùm in filij locum ſuccedens nepos æquè Suus efficiatur, vt filius: & ad filij condicionem redactus ſit, æquum eſt in eius perſona priuilegium filij permanere. vt, quemadmodum ſuperius diximus, aliud eſſe Suitatem, aliud ius ſui: eodem modo iam dicamus, aliud eſſe primogenituram, aliud ius Primogenituræ. illam cum perſona interire, hoc à nepote adipiſci. Reſpondemus præterea, dignitatem gradui primogeniti tributam, non tam ipſius perſonæ aut condicioni tributam, quam ipſius gradui & loco: ſicuti cùm immunitas aut vocatio, certo generi ac familiæ conceditur, in perpetuum ſuccedẽtibus durat: vt ait l. 1. l. 4. de iur. imm. l. vocatio, 13. de mun. & hon. l. 3. §. 1. l. 4. C. l. 4. §. quãquã, de cenſib. Quare cùm in filij gradum locúmque nepos ſucceſſerit, iniquum eſſet eum illo priuilegio, quod filij gradui locóque attributum fuerat, priuari. Nam pari modo videmus ſeruitutem loco alicui debitam, vnà cum loco ad omnes loci emptores tranſire. l. ſi aquæ, 47. de contr. empt. l. 1. §. permittitur, de aqua quot.

Differre plurimum inter Regum & priuatorum hereditates.

QVANTVM ad vndecimum, quo dictum eſt, ſpem hereditatis non aditæ in ſucceſſorem non transferri, ac proinde Suitatem primogeniti, quæ ſpes eſt hereditatis regiæ, in ipſius nepotem ei ſuccedentem non tranſire: Reſpondeo, longè diſparem eſſe cauſſam hereditatis priuatorum, & hereditatis Regum. Nam illa certæ perſonæ intuitu, ac propter amorem & ſtudium teſtatoris in perſonam inſtituti, Titij, putà, aut Petri, aut Ioannis, relinquitur. l. 4. De confirm. tut. l. filium, 5. §. ſed etſi, De legat. præſt. In quibus autem certæ perſonæ ratio habetur, ea perſonalia ſunt, nec ad heredes tranſmittuntur. l. 3. l. 4. §. quamquam,

A De cenſib. Quapropter nec hereditas charæ alicui & dilectæ perſonæ deſtinata, ſi ea perſona ante teſtatorem moriatur, in ipſius heredes tranſmittitur. l. 1. §. in nouiſſimo, C. de cadu. toll. l. quoniam, 7. C. de iur. delib. l. ſi [illegible] pluribus, 9. D. de ſuis & legit. l. 3. §. adqui[illegible] D. de bonor. poſſeſſ. quippe, cùm hereditas [illegible]n adita non numeretur in bonis. l. pretia, 63. D. ad leg. Falcid. ac proinde non plus ad heredem tanſmittatur, quàm penes defunctum fuit.

B l. nemo, D. de reg. iur. l. 3. C. de ſeruit. & aqu. ac pari modo ſeruitus, quæ certæ perſonæ, veluti fratris aut generis contemplatione impoſita eſt, in heredem ipſius non tranſit l. 4. l. penultim. De ſeru. ruſt. Regia autem hereditas, quæ neque à Rege, neque ex ipſius iudicio, amore, aut ſtudio erga ſucceſſorem proficiſcitur, ſed ab antiqua populi lege, filio natu maximo deſtinata eſt, non perſonæ, ſed gradui, loco & ætati deſtinata intelligitur.

C quemadmodum videmus ea quæ generi, aut familiæ alicuius attribuuntur, poſteris omnibus, qualeſcunque, ſint, attributa intelligi. l. 1. l. 4. De iur. immunit. quod idem traditur de priuilegio quorundam officialium, filiis ac nepotibus conceſſo. l. 1. l. 2. C. de priuileg. eorum qui in ſacr. Et in hanc ſententiam doctiſſimè quondam ſcripſit Ioannes de terra rubea, Gallus Iuriſconſultus & Regis Caroli VI. aduocatus in tractat. contr. rebel. 1.

D concl. 11. Adeò, inquit, ex ſola vi conſuetudinis & legis in regno Franciæ ſucceditur, quod ſicut nec ex voluntate diſpoſitiua, & teſtamentaria regis ſucceſſio defertur, ſic nec ex tacita voluntate: ſed ſola conſuetudo defert regnum ſuccedenti. Item, Primogenitus, aut alius in regno Franciæ ſuccedens, non eſt, nec propriè dici poteſt heres eius cui ſuccedit, nec patrimonialiter ſucceſſor: ſed ſolùm ſucceſſor: quadam ſimplici & non herediraria ſuc-

E ceſſione in vim conſuetudinis, ſiue legis, quæ illi confert ſucceſſionem. Item, Vbi lex vel conſuetudo in patrimonialibus defert primogenito ſucceſſionem, nihilominus ſucceſſor ab eo cui ſuccedit dicitur ſucceſſionem obtinere, & illius heres eſſe: quamuis hoc caſu, quo conſuetudo regnum defert primogenito, aut aliis, ſucceſſor à Rege cui ſuccedit, regnum aut eius ſucceſſionem obtinere non dicatur, nec eius heres exiſtere. Ratio differentiæ eſt, quia

F in patrimonialibus de iure locus eſt ſucceſſioni hereditariæ: ſed in regnis nõ eſt. Cæterùm ſucceſſor in patrimonialibus dominiis habet multò plenius ius, quàm Rex in regno. Nam ille poteſt vendere, alienare, diminuere, & etiam per alienationes patrimonia in alios transferre: ſic quod conſequenter liberi eius nihil ex iis vendicabũt: quæ tamen Rex agere non poteſt: nec per aliquas alienationes ad alios regimen transferre: Item Conc. 18. Rex Franciæ non poteſt tollere ſuc-

G ceſſionem ei qui ſucceſſurus eſt in regno: quia nõ ex eius diſpoſitione & voluntate ſuccedit ei: ſed ex ſola vi conſuetudinis, etiam illo inuito. Hæc ille. quæ referunt & ſequuntur Gulliel. Bened. in c. Raynutius, in verb. in eod. teſtamento, nu. 147. 148. Tiraquel. de iur. primogen. Carol. Molin. conſ. Pariſ. de matet. feud. §. 8. gloſſ. 3. nu. 8.

Prius

Prius autē Oldrad. idem ſcripſerat in conſ. 224. Iſtæ ſunt allegationes: & Baldus in conſil. 121. à capite inchoantes. vol. 3. Simul etiam intelligitur, quemadmodum reſponderi oporteat illi diſputationi, qua diximus, Regiam hereditatem iis perſonis deferri. quæ naturaliter deſignantur, puta filio, vel cognato, & ſanguine coniuncto: non autem iis quæ ciuiliter: putà filioſa. & Suo heredi. quia quamuis Iuſtinianus in ſucceſſionibus liberorum naturæ & ſanguinis iura, non autem ciuile Romanorum ius ſi ſecutus, totúmque Suorum & emancipatorum diſcrimen, quãtum ad hanc cauſſam, ſuſtulerit, Nouell. 110. tamen Suorum heredum nomen non abrogauit: ſed paſſim in ſuis libris & conſtitutionibus retinuit & vſurpauit. quia Sui heredis nomen non tam ex patria poteſtate deſcendit, quàm ex eo, quod ſui potius quàm alieni patrimonij hereditatem ac plenum dominium adipiſcitur. d. l. in ſuis, & §. 2. De hered. qualit. & diff. Suus heres denique non patris beneficio, ſed beneficio legis XII. tab. & ipſo iure heres exiſtit. l. vltim. D. de bon. damnat. l. in ſuis, 14. D. de ſuis & legit. l. penult. §. pen. D. de bon libert. quare cùm in regni ſucceſſorem illa duo competant. quę nominis illius propria fuerunt, nimirum vt ſemper ſit ex numero liberorum (certè quidem poſterorum à primo inueſtito deſcendentium) & hereditatem ſibi à lege Regni deſtinatam accipiat, dubitari non poteſt, quin ei Sui heredis nomen aptiſſimè à nobis accommodetur: adeò vt iam non incommodè dici poſſit, Sui heredis nomen non tam ciuiliter, nempe ex patria poteſtate, quàm naturaliter, hoc eſt, ex qualitate filij, vel certè poſteri, & deſcendentis ex primo inueſtito & legitima plenaq; ſui patrimonij adoptione vſurpari. ſicuti videmus Filij nomen etiam nepotibus, pronepotibus, & aliis inferioribus attribui. l. liberorum, 220. & infrà, 201. D. de verb. ſignif.

Reſponſio ad obiectionem de aliarum gentium inſtitutis.

QVANTVM ad duodecimum, quo dictum eſt, multas iſtiuſmodi magnarum rerum cõtrouerſias inter patruum & nepotem ita diiudicatas fuiſſe, vt patruo hereditas adiudicaretur: quadruplex nobis in promptu reſponſio eſt: quarum hæc prima eſſe debet, Controuerſias non nudis exemplis, ſed legibus diiudicandas eſſe. l. nemo, 13. C. de ſent. & interloc. l. ſed licet, 12. De off. præſid. l. vlt. C. ſi contra ius vel vtilit. quibus locis ſtatuitur, vt iudices non tam rerum ab aliis iudicatarum auctoritatem, quàm iuſtitiam & æquitatem in iudicando ſequantur. Et profectò ita eſt, vt innumera propè rerum de hac ipſa controuerſia variè ac diſſimiliter iudicatarum exempla paſſim apud auctores exſtent: quæ putidum eſſet hoc loco commemorare: præſertim cùm eorum copiam affatim videre liceat maximam apud Andr. Tiraquellum in libro de iure primigeniorum. vt omittam quod multò maxima controuerſiarum illarum pars non argumentis & rationibus in iudicio ponderatis, ſed ferro & armis diſceptata eſt. Altera reſponſio huiuſmodi eſt. Inſtituta & mores populorum non pro

A rebus contradicto iudicio diſceptatis, & rationibus vtraque ex parte diſquiſitis, atque agitatis, de quibus nunc agitur, proferendos eſſe. aliud enim eſt res iudicata, aliud lex gentis alicuius exteræ plerumque barbara, qualis illa eſt Numidarum, de qua Liuius lib. 29. ita ſcribit: Militãte eo (de Maſiniſſa loquitur) pro Carthaginenſibus in Hiſpania, pater eius moritur. (Galæ nomen erat) regnum ad fratrem Regis Deſalcem prægrandē natu (mos ita apud Numidas eſt) peruenit. Deinde animaduertendum eſt, leges illas
B Lacedæmoniorum & Vandalorum, de quibus ſuperius dictum eſt, nominatim ætatis grandioris mentionem feciſſe, eiúſque in his cauſſis rationem haberi voluiſſe: vt ea quæ grandior eſſet, minori præferretur: nimirum propter regni adminiſtrationem, in qua ſine dubio prudentiæ, vſus rerum, & ætatis ratio habenda eſt. Verùm vbi non adminiſtratio, ſed ius quæritur, nulla æ-
C tatis ratio habetur. Itaque antiquis Romanorum legibus tutela legitima, ad eundem agnatum proximum, quamuis impuberem, pertinebat, ad quem ſpes hereditatis & bonorum conſeruãdorum periculum redibat: non quidem adminiſtratione (nam interea curator & adminiſtrator ipſius loco ſufficiebatur) ſed iure duntaxat, & nudo nomine, tantiſper ſcilicet, dum iuſtam ætatē adeptus eſſet. l. vlt. C. de legit tut. § item maior, Inſt. de excuſ. tut. vnde intelligi-
D tur, multum inter ius & adminiſtrationem intereſſe. ob eámque cauſſam ſuperius oſtẽdimus, Lycurgum Regis Eunomi filium minorem, vt primùm Charilaus ipſius ex fratre defuncto nepos poſtumus in lucem editus eſt, Regis nomen depoſuiſſe, ſolúmque adminiſtratoris nomen retinuiſſe, cùm infanti ius ac nomen Regis, ad ipſum propriè pertinens, relinqueret. quod eodem modo in regno Francorum obſeruatur, vt
E ius ac nomen Regis ad nepotem, etiam infantem pertineat: Regni autem adminiſtratio, & pueri tutela patruo tantiſper committatur. Itaque Ludouicus cognomento Diuus anno ætatis decimo rex inauguratus eſt. Ioannes Ludouici Hutini poſtumus dies quindecim natus dum inaugurandi cauſſa Rhemos deferebatur, in itinere vita exceſſit. Olim Carolus Octauus, infans: nuper Carolus nonus, puer communi, omnium conſenſu inauguratus eſt. Tertia reſponſio eſt,
F quòd illa cauſſa, quam Æmilius Probus commemorat, nihil omnino cum hac noſtra vel commune habet, vel ſimile. Nam illius hæc verba ſunt: Mortuus erat Agis, Rex, frater Ageſila. filium reliquerat Leotychidem. Is de honore regni cum Ageſilao ſuo patruo contendit: neque id quod petiuit conſecutus eſt. Nam Lyſandro ſuffragante, homine factioſo, & his temporibus potente, Ageſilaus antelatus eſt. Quibus ex verbis apparet, non Regis nepotem cum Regis filio, vt in hac cauſſa, ſed Regis filium cum Regis fratre (quæ diſſimillima & iniquiſſima cõ-
G tentio eſt) diſceptaſſe. quod etiam Xenophon in Ageſilai vita dilucidè commemorat, his verbis: ἐπεὶ γὰρ Ἆγις βασιλεὺς ὢν ἐτελεύτησεν, ἐρισάντων περὶ τῆς ἀρχῆς Λεωτυχίδα μὲν ὡς Ἄγιδος ὄντος υἱοῦ, Ἀγησιλάου δὲ, ὡς Ἀρχιδάμου, κρίνασα ἡ πόλις ἀνεγκλητότερον εἶναι Ἀγησίλαον, καὶ τῷ γένει, καὶ τῇ ἀρετῇ, τοῦτον ἐστήσατο βασιλέα: hoc eſt, Poſtquam

Agis rex vita exceſſit, ac de regno cœpere inter
ſe contendere Leorychides, vt Agidis filius, A-
geſilaus autem vt Archidami, ciuitas iudicans A-
geſilaū minus & à genere & à virtute inuidiæ &
criminationi fore obnoxium (nam Leorychidem
multi quaſi non legitimum criminabantur, vt
Pauſanias, & idem probus reſtantur) eum ſibi
Regem aſciuit. Nihilomagis moueri quen-
quam oportet, illo Papæ Clementis iudicio:
quia ſatis conſtat, Papam infeſto in Fridericum
Imperatorem animo id feciſſe: cùm Imperator
de Principum Germanorum conſilio nepoti Vn-
gariæ Regi paulò ante regnum adiudicaſſet, Ro-
bertúmque illum, quia Papam vnicum eius feu-
di dominum agnoſcebat, repudiaſſet: quemad-
modum Michaël Ricius lib. Reg. Sicil. 3. comme-
morat. Itaque Baldus nihil veritus eſt ſcribe-
re, Papam in illa cauſſa potius fuiſſe partialem,
quàm Apoſtolicum. in l. liberti libertæque, C.
de bon. libert. & alio loco Papam non potuiſſe
mutare dominium Regis Vngariæ tūc indefen-
ſi, ſed habuiſſe rationem poſſeſſionis illius Ro-
berti, qui tum illud regnum obtinebat. neque
ſine magnis motibus & multis cædibus expel-
li de regni poſſeſſione potuiſſe: eámque opinio-
nem pro nepote inualuiſſe in Regno Franciæ &
Angliæ. Hæc Baldus in l. ſi viua matre, C. de
bon. matern. & in l. cùm in antiquioribus, 19. C.
de iur. delib. & in conſil. 389. conſuetudo, nume-
ro 8. vol. 2. Quod verò plerique doctores vul-
gò ad illud Papæ iudicium pertinere putant. c.
paſtoralis, De re iudic. in Clement. planè ab-
ſurdum eſt, cùm in illa tota diatribe ne vox
quidem vlla ad illam controuerſiam pertinens
reperiatur. & rurſus in l. ex hoc iure, De iuſt.
& iur. & in leg. 3. C. de ſuis & legitim. vbi reſta-
tur idem fuiſſe iudicatum per Regem An-
gliæ, de conſilio ſuorum procerum, pro nepo-
te filij primogeniti, quòd præferatur patruo
maioris ætatis, & quòd moriens diſpoſuit re-
gnum pertinere ad nepotem ſuum, excelſi Prin-
cipis de Gales filium. His enim ipſis verbis v-
titur. Paudolphus autem Collenutius libro hi-
ſtor. Neapolit. 5. in hanc ſententiam ſcribit:
Robertus tertius Caroli ſecundi filius, Auenio-
ne tum erat, cùm pater ipſius vita exceſſit. ibi-
que regni ſucceſſor declaratus, priuſquam ex
prouincia decederet, Rex à Papa Clemente
quinto inauguratus eſt: cuius rei controuer-
ſiam ei ſubito mouit Carolus, fratris ipſius Ca-
roli Martelli Vngariæ Regis & Clementiæ Ro-
dolphi Imperatoris gnatæ filius: cùm diceret,
eam ſibi ſucceſſionem ex patris perſona debe-
ri, cuius in ius ac locum ſucceſſerat: qui tamen
antè Carolum Regem, auum ſuum, obierat.
Hac de cauſſa illius ætatis Iuriſconſulti certa-
tim nobilem hanc quæſtionem tractarunt. In
ſucceſſione feudorum ac regnorum vter alteri
præferatur, natu minor filius, an ex maiore
natu præmortuo nepos. Hæc ille. Quarta re-
ſponſio eſt, quòd etiamſi nonnunquam certis
de cauſſis pro patruo iudicatum eſſet, tamen
vetus Galliæ conſuetudo quæ pro lege valet,
ſeruanda eſt: de qua bonus auctor in primis te-
ſtatur, Otto Friſing. lib. Frid. 2. cap. 29. iis ver-
bis quæ ſubſcribemus: Mos eſt in omnibus
pene Galliæ prouinciis, quod ſemper ſeniori

A fratri EIVSQVE LIBERIS paternæ heredi-
tatis cedat auctoritas: ceteris ad illum, tanquam
ad dominum, reſpicientibus.

De Germanici Imperij legibus, & Ele-
ctoratuum ſucceſſione atque ad-
miniſtratione.

VERVM in Imperio Germanico, & re-
gno Hiſpaniarum omnis hac de re liti-
B gandi facultas ſublata eſt. Nam in imperij le-
gibus, & Bulla aurea Caroli quarti caput hoc
totidem verbis ſcriptum eſt: Decernimus, vt
poſtquam iidem Principes electores ſeculares,
& eorum quilibet eſſe deſierint, ius, vox & po-
teſtas electionis huiuſmodi, ad filium ſuum
primogenitum, legitimum laicum: illo verò
non exiſtente, ad eiuſdem primogeniti pri-
mogenitum, ſimiliter laicum, liberè & ſine
contradictione cuiuſpiam deuoluatur. Si ve-
C rò primogenitus huiuſmodi abſque heredibus
maſculis legitimis laicis ab hac luce migraret,
virtute præſentis Imperialis edicti, ius, vox
& poteſtas electionis prædictæ, ad ſeniorem
fratrem laicum per veram paternam lineam
deſcendentem, & deinceps ad illius primoge-
nitum laicum deuoluatur: & talis ſucceſſio in
primogenitis & heredibus Principum eorun-
dem iure, voce & poteſtate præmiſſis, per-
petuis temporibus obſeruetur: ea tamen con-
D dicione & modo, vt ſi Principem electorem,
ſeu eius primogenitum, aut filium ſeniorem
laicum mori, & heredes maſculos & legiti-
mos laicos defectum ætatis patientes, relin-
quere contigerit, tunc frater ſenior eiuſdem
primogeniti, tutor eorum & adminiſtrator exi-
ſtat, donec ſenior ex eis legitimum ætatem at-
tigerit, quam in Principe electore XVIII. annos
completos cenſeri volumus, & ſtatuimus per-
petuò haberi: quam dum attigerit, ius, vo-
E cem & poteſtatem, & omnia ab ipſis depen-
dentia, tutor ipſe ſibi totaliter cum officio te-
neatur protinus aſſignare. Hactenus aureæ
Bullæ caput: ex quo duæ inſignes (vt illud obi-
ter obſeruetur) Imperij Germanici leges notan-
dæ ſunt. quarum hæc prima eſt, Nullam eſſe
de Electoratus hereditate teſtamenti factio-
nem, non magis quàm de feudi ſucceſſione. c. 1.
De ſucceſſ. feud. quoniam vbi lex certa de re
F ſtatuit, nullam homini ad diſponendum facul-
tatem reliquit. leg. nemo, 55. D. de legat. 1. leg. 1.
C. de vſufruct. Electoratus igitur hereditas ad
primogenitum defuncti vel ad primogeniti pri-
mogenitum in infinitum pertinet. Vnde intel-
ligitur, Electoratus hereditatem non pro æta-
tis, ſed pro ſtirpis & lineæ prærogatiua defer-
ri: ac proinde (id quod quæſtionis noſtræ pro-
prium eſt) ſi Electoris defuncti frater ſimul &
filius extent, non vtique ad fratrem, quamuis
G natu maiorem, ſed potius ad filium, quam-
uis natu minorem, Electoratus hereditatem
pertinere. Cuius rei exemplum hodie in Ele-
ctoris Palatini nouiſſimi filio Illuſtriſſ. Frederi-
co, & eiuſdem patruo Illuſtriſſ. Caſimiro licet
animaduertere. Poſtrema eſt, vbi in Electoris ſuc
ceſſore idonea ætas ad electoratus adminiſtratio-
nem deficit, eam tutelam atque adminiſtrationē

A interea proximo ipſius agnato committi: ſumma prouidentia (vt Vlpianus loquitur) vt ad quem ſucceſſionis ſpes pertinet, ad eum quoque adminiſtrationis onus pertineat.l.1.D. de legit.tut. Vnde ſequitur, nihilo magis Electoribus licere de ſuis principatus adminiſtratione, quã de ipſius hereditate & ſucceſſione teſtari: quoniam, vt modò dicebamus, qua de re lex certam iuris formam præſcripſit, de ea diſponendi facultatem hominibus omnibus ademit. l.reſcriptum, 10. D. de pact. l. cerdonem,42. D. de op. libert. l.quod bonis,15.§.1.D.ad l. Falcid. l. Neratius, 20.D.de religio.neque ad rem pertinet,quod antiquo iure B Romanorum conſtitutum fuerat,vt tutela teſtamento data legitimam excluderet.l.ſi quis, 11.D. de teſtam. tut. Nam eodem Romanorum iure, hoc eſt in lege XII. tabul. certum eiuſmodi caput fuit,quo nominatim illud cautum & expreſſum fuerat: vt tam tutela, quàm hereditas teſtamentaria legitimam excluderet, leg. 3. §. ſi duo, D.de legitim. tut. adeò vt teſtamentaria tutela illo reſpectu verè proprieque Legitima diceretur: ac proinde legitima prior poſte- C riorem legitimam excluderet. l. lege obuenire, 130. D. de verb. ſign. At in aurea Caroli quarti bulla, nullum eiuſmodi, vel de hereditate, vel de tutela Electoratus legitima caput exſtat. imò teſtamenti factio æquè de vtraque nominatim ſublata eſt: cautúmque diſertè, ſicut in iure Romano, vt tutela Electoralis hereditatis,electoralis conſequentia ſit. l. 3. D. de legit. tut. §.1.De legit. patron.tut.l.quo tutela, 73. D.de reg.iur.

D

De iure regni Hiſpanici.

SED iam ad inſtitutum redeundum eſt,& de Hiſpanorum iure demonſtrandum.Nam lege Taurina, quam Hiſpanico ſermone Didacus Couuaruuius EpiſcopusHiſpanus edidit,cautum his verbis reperio: MAIORA feuda, quorum ſucceſſio ad primogenitos pertinet, ſi primogenitus moriatur,viuo feudi poſſeſſore,relicto filio E vel nepote, aut alio legitimo recta linea deſcendentes iſti legitimi præferentur pro gradus prærogatiua,ſecundo genito poſſeſſoris feudi.Quod obtinebit non tantùm in iis qui recta linea deſcendunt,verùm etiam in iis,qui ex latere & tráſuerſa linea propendunt, vt ſemper filij primogeniti filius,& qui ex eo deſcendent, patris perſonam repreſentent:quamuis pater feudum non poſſederit.Et huius legis Hiſpanicæ mentionem F facit Paul.Caſtrenſ.in conſil.15.in præſenti cauſa,vbi etiã teſtatur Baldum in l. 3. C.de iur.delib. ſcribere hanc conſuetudinem receptam eſſe in magnis regnis Francorum & Anglorum,ſubiungens ſtandum eſſe relationi tanti viri. Quapropter ex his & innumeris aliis exemplis, argumétis, atque auctoritatibus iterum ſine vlla cunctione G concludendum arbitror, Regni ſucceſſionem non modò iuris & feudalis & ciuilis, verùm etiam æquitatis naturalis ratione, ad ſolum nepotem, ex filio natu maiore præmortuo, excluſis reliquis omnibus,tam patruis,quàm patruelibus,pertinere.

Appendix ad ſuperiorem diſputationem: qua docti cuiuſdam viri libelio reſpondetur.

CVM multis huius doctiſſimi libelli locis ita de eo diſſeritur vt aliquis fortaſſe dicturus ſit, ſe vel ænigmata Sphingis vel ægri ſomnia,legere,cum verò vbi de ſucceſſionibus bonorum & earum diuiſione ea traduntur, quorum ſenténtiam nemo (vt opinor) mortalis aſſequi coniectura poſſit. *Neceſſe eſt*,inquit, *hereditatum tot eſſe ſpecies,quot ſunt ſucceſſionum in vniuerſum ius defuncti* At vel ex Inſtitutionibus dicere poſſumus,bonorum poſſeſſionem eſſe ſucceſſionem in ius vniuerſum defuncti:cauendum tamen Imperator monet,ne illam hereditatis nomine appellemus:quia prætor,inquit,heredes non facit.pro. neque ad rem pertinet quod Hereditatis poſſeſſionem Cicero Verrina III. dixit pro bonorum poſſeſſionem: nam hoc abuſiuè & impropriè dici conſtat,item vt in l.3 §.1.D.de bon. poſſeſſ. & pari abuſione Vlpianus in l. 5. dixit dominiũ rerum per bonorum poſſeſſionem tribui cum tamen prætor dominium nõ tribuat.l.3.D.l.ſi vſuſfru.pet. Similiter acquiſitio per arrogationem eſt ſucceſſio per vniuerſitatem: inquit idem Imperator. Itaque ſi arrogatus decedat, ſuccedit quidem arrogator in ius defuncti vniuerſum:neque tamen hereditas illa dici poterit. Item Addictio bonorum, libertatum conſeruandarum cauſſa, inter vniuerſales ſucceſſiones ab eodem Imperatore numeratur: neque tamen hereditatis nomine appellari poterit. Omnis igitur hereditas, ſucceſſio eſt,at nõ omnis ſucceſſio eſt hereditas.Cedenti bonis ſuccedit creditor,quaſi mortuo inquit Vlpianus:non tamen hæc hereditas eſt. Deportato cum bonorum publicatione ſuccedit fiſcus. nihilo tamen magis hæc hereditas appellabitur. Deinceps ſequentia videamus, quæ negabit (vt opinor) aliquis antehac vel per ſomnium audita fuiſſe. *Succeſſionum*, inquit, *in vniuerſum ius defuncti aliæ ſunt patrimoniales, & ex iudicio defuncti deferuntur: aliæ ex remotione alterius.* Primum omnium diuiſionis ratio flagitabat,vt ſi ſucceſſio vna diceretur patrimonialis,ex aduerſo conſtitueretur altera non patrimonialis.Cuius ſpeciei mentionem non puto vnquam poſt ius ciuile conditum auditam fuiſſe. Nam patrimonij nomen apud Iuriſconſultos bona iuraque omnia patrisfamiliâs ſignificat.Cũ autem de ſucceſſione in vniuerſum ius defuncti diſſeratur,neque vlla in hoc diſputationis genere ſucceſſio intelligatur, niſi in bona & iura patrisfamilias, ſequitur vt nulla in eodem genere niſi patrimonialis & bonorum ſucceſſio ſit. Videamus cetera.nam ſicuti rectiſſimè dictum erat, vnam ſpeciem ſucceſſionis deferri ex iudicio defuncti, ita neceſſe fuerat, ſubiicere alteram deferri non iudicio defuncti ſed lege: nempe quæ vel ſuis,vel agnatis ex inteſtati cauſa defertur. At in locum iſtarum ſpecierum,hanc nouam & certè inauditam ſubſtituit, vt *alia ſint ex remotione alterius.* Nam ponamus exheredari filium. an idcirco,quia filius remotus eſt, ſequetur, ſcripti heredis ſucceſſionem non eſſe patrimonialem? Age,reliqua audiamus. *Rurſus*, inquit, *ſucceſſio-*

A *num ex remotione alterius alias eſſe electiuas, alias*
iure ſanguinis per legem ſeu conſuetudinem deferri, ne depondij quidem *ignorant.* Anni ſunt propè
quinquaginta ex quo depondius eſſe deſij: complures ſunt in hac vrbe longè ab infimo illo diſcipulorum gradu diſiuncti, & iampridem Iuriſconſulti graues, eruditi, celebris. Nego illorum
quenquam eſſe, qui nouum hoc diuiſionis genus
fando vnquam audierit. Nam ſi vel exheredatis
liberis, vel contemptis agnatis, cognatiſque
B omnibus, extraneus aliquis heres inſtituitur, certè nec iure ſanguinis, nec lege aut conſuetudine
heres efficitur: ſed ſolo teſtatoris iudicio: & (vt
hic nouo modo dicitur) electione. Conſimile eſt
illud: *Aliud igitur eſt ius hereditarium patrimoniale, aliud ius hereditarium electiuum, aliud ius
hereditarium regale.* Nam quæcunque eſt hereditas (vt hìc appellatur) electiua, eadem certè
patrimonialis eſt. Commiſcere autem ſucceſſionum regalium iura (quæ feudalia eſſe conſtat)
C cum earum hereditatum iuribus, quæ priuati relinquunt, & ad ius Romanum pertinent, idem
ferè eſt quod variorum ciborum varia decocta
iura confundere: vt omittam quod ſucceſſio
feudalis, ſiue regia, non appellatur hereditas:
quia non à poſtremo defuncto, ſed à Genarcho,
ſiue primo & antiquiſſimo Inueſtito, quaſi per
manus eorum tradita, qui in eadē ſtirpe ſunt, accipitur. Ex eodem Iuriſprudentiæ genere video
iam aliud non minus inauditum. *Finge*, inquit,
D *Sempronium in primis tabulis conſobrinum heredem inſtituiſſe, in ſecundis nepotem ex fratre defuncto, in tertiis fratrem ſuperſtitem. Quæro abs
te, quis horum erit proximus iure hereditario in
ſucceſſione iſtius Sempronij. Vtrum frater gradu
proximus, an conſanguineus remotiſſimus? An negabis proximitatem ſucceſſionis ex defuncti iudicio
eſſe æſtimandam? Ergo priuati cuiuſque voluntas
poteſt efficere vt qui eſt remotiſſimus, imo extraneus, pro proximo in ſucceſſione habeatur.* Primum
E omnium dicere poterit aliquis, & iure poterit,
proximi gradus nomen nunquam in cauſſa teſtamentaria vſurpari: quoniam in illa cauſſa nulla
graduū cognationis ratio habetur: quippe, cū etiā
extraneus (vt modò dictū eſt) neglectis cognatis
omnibus rectè inſtituatur. In ſola igitur inteſtatorum & legitimarū hereditatum cauſſa graduū & ꝓximorū mētio inducitur. Et tamē cōplures ſunt huius libelli paginę, in quibus magno labore, atq; adeo ſudore, (vt pag. 32. loquitur) & de
F Proximo & de Proximitate in cauſſa teſtamentaria diſſeritur. Quærere prętereа poterit aliquis,
ecquando vnquam illæ locutiones auditæ ſint,
aut verò quemadmodum intelligi poſſint: *Sempronius in primis tabulis illum, in ſecundis illum,
in tertijs illum inſtituit.* Nā ſi omnes inſtituit, certè
non in pluribus, ſed in vnis tabulis omnes ſimul
inſtituit, & coheredes eſſe voluit. Si de vulgari
aut fideicommiſſaria ſubſtitutione nos loqui reſpondebimus, idem referre poterit: In pupillari
G verò ſubſtitutione mentio quidem fit primarum
& ſecundarum tabularum: ſed hoc nihil ad noſtrum inſtitutum pertinet, quia primæ tabulæ ex
Proculianorum ſententia dicebantur, in quibus
pater ſibi pupillum heredem ſcripſerat, ſecundæ
in quibus pupillo aliquem heredem inſtituerat.
Eædem etiam ſuperiores & inferiores dici ſole-

A bant: alio loco, duplices: alio item loco principales & ſecundæ. Sed Sabiniani vnas tabulas vnū eſſe teſtamentū contenderunt. l. 28. de rebus
auth. iudicis. Rurſus quamuis interdū teſtamētū
in pluribus, ſiue codicibus ſiue tabulis ſcribatur,
tamen vnæ tabulæ cenſentur quia nemo pluribus teſtamentis, ſine pluribus tabulis, decedit.
Itaque in illo Semproniano trium cognatorum
exemplo ſi conſobrinus in primis tabulis, fratris
filius in ſecundus, frater in tertiis, (id eſt poſtre-
B mo codice) heres ſcriptus ſit, non conſobrinus
(vt hìc nouo & inaudito iure traditur) ſed frater
ſolus heres futurus eſt: quia plures illæ tabulæ ad
vnas, nempe poſtremas, rediguntur. l. 1. l. 3. de
tab. exh. Quod eodem modo dicendum eſt, ſi ex
illis tribus ordine duos primo inſtituto ſubſtitutos fuiſſe dicamus: hoc modo: Conſobrinus heres
eſto: ſi non erit, fratris filius eſto: ſi non erit, frater eſto. Nam ſi conſobrinus hereditatem adierit,
non proximitatis iure, quod lex induxit, ſed te-
C ſtamenti iure, quod defunctus induxit, ſolus
heres futurus eſt. Nihilominus mirum illud videbitur, quod continenter ſubiectum eſt, *conſobrinum ideo heredem fore, quia proximitas ſucceſſionis ex defuncti iudicio æſtimatur: & priuati
voluntas facit vt qui eſt remotiſſimus atque adeo
extraneus pro proximo habeatur.* Mirandum, inquam, illud videbitur, Proximitatem ex defuncti
iudicio æſtimari, quoniam (vt iam ante diximus)
proximitatis & proximi heredis nomē in cauſſa
D teſtamētaria ignotum eſt: neque vnquā proximus
ex iudicio teſtatoris, ſed ex lege & graduum cognationis numero appellatus eſt. Quod enim
poëta Perſius pupillariter ſubſtitutum proximū
heredem nominauit, id non ad cognationis gradum, ſed ad ſcripturæ ordinem referri oportet.
Hactenus de iure ciuili dictum videtur ſatis. Sequitur altera pars eius reprehenſionis, quam non
leuiter pertimeſco, noua nempe & inuſitata iuris
tractandi ratio, ex intimo Ariſtotelicæ diſcipli-
E næ artificio deprompta. Nam pag. 4. & 5. Zampinum accuſat, quod leges τρόπυ παιδείας nunquā
vel primis labris attigerit, quod ſi vitium eſt, certè Iuriſconſultos omnes, non modò qui hac ętate Iuriſprudentiæ laudem aſſequuti ſunt, verùm
etiam veteres illos Romanos pari ratione vituperari oportet: quorum in libris nego ſubtilis
illius & ingenioſæ artis veſtigium vllum exſtare.
Addo etiam illud, ius ciuile noſtrum iſta exacta
& ſubtili methodo tractari non poſſe: quæſtio-
F nes & cōtrouerſias iuris ab illa ratione aborrere.
Et rationem hanc affero, quoniam Ariſtotelica
illa diſciplina propriè ad inſitorum locorum tractationem pertinet: quæ in acumine ingenij, &
ratione poſita, certam & firmam in exitu demōſtrationē exhibet. At ius ciuile noſtrum poſitum
eſt partim in locis aſſumptis, hoc eſt legum aut
Iuriſconſultorū authoritatibus, partim in tēporū
varietate, & mutabili principū voluntate, partim
etiā in variis diſſētiētiū Iuriſcōſultorū opinionib.
G nā (vt Quintilianus ait) Iuriſcōſultis conceſſum
erat, cōtrarias inter ſe opiniones tueri ſtāte Republica, quanta legū aliarum (vt Liuius loquitur)
ſuper alias aceruatarum mutabilitas fuerit, nemo
ignorat. Nō vides leges veteres (ait Cicero) aut
ipſas ſua vetuſtate conſenuiſſe, aut nouis legib.
eſſe ſublatas? Impatorū autē cōſtitutiōes pro cu-
iuſque

iuſq; voluntate figi ac refigi ſolitas, quis ignorat? Iuſtinianus ipſe ſuas tam ſæpe refixit, immutauit, interpolauit, vt nos plerumque pigeat. De Iuriſconſultis verò, vt contrarias Sabinianorum & Proculianorum ſectas omittam, vnum aut alterum exemplum ex libris noſtris proferemus. Nam in l. penult. de teſtam. tut. verba hæc ſunt. *Trebatius ad negat illum pertinere tutelam, Labeo contra. Proculus quod Labeo. Ego Trebatij ſententiam probo.* Quid hic diuinus Ariſtoteles cum ſuo παιδείας τρόπῳ & Analytica ſolertia faceret? Eiuſdem generis illud eſt in l. 100. §. 1. D. de leg. 3. *Caſellius putat deberi. Ofilius & Trebatius contra. Labeo Caſcellij, ſententiam probat. Ego hanc veram puto.* Et mox: *Deberi Trebatius reſpondit. Labeo id non probat. Proculus rectè ait non*

A *deberi.* Item in l. 7. de tritico vin. *Trebatius non amplius deberi putat. Ofilius, Caſcellius, Tubero omne deberi. Labeo id probat: idque verum eſt.* Quibus ex locis apparet, controuerſiarum deciſiones plerumque non tam ex ratiocinatione, quàm ex maiore authorum & Iuriſconſultorum numero pendere. Nihil igitur Ariſtotelica illa differendi ratio ad nos pertinet: neque ſecundum illam iuris noſtri quæſtiones tractari poſſunt quia pleræque, vt dixi, in authoritate veterum

B Iuriſconſultorum; non paucæ etiam hodie in Doctorum deciſionibus poſitæ ſunt: & iis quæ Communes opiniones, appellantur: à quibus (vt in forenſi prouerbio eſt) recedere in iudicando non licet.

FINIS.

FRANC. HOTMANI IVRISC.

ANTIQVITATVM ROMANARVM LIBRI V. MAGNA EX PARTE NOVI ET POSTVMI.

FRANC. HOTMANI I. C. ANTIQVITATVM ROMANARVM.

LIBER I.

LEGES, SENATVSCONSVLTA, MAGISTRATVVM MVNIA, IVRISCONSVLTORVM NOMINA, ET FORMVLAS VETERES CONTINENS.

Pars prior, continet.

LEGVM ROMANARVM ADCOMMODAtam ad Literarum ordinem enumerationem.

LEGES autem dumtaxat, quæ de iure publico ſunt, non etiam quæ de priuato, hoc eſt, ſingulis hominibus fuerunt quæ Priuilegia dicebantur, in hunc ordinem relatæ ſunt.

ACILIA Minutia de pace Carthaginienſium. A Tulere M. Acilius, & Q. Minutius Tribuni plebis, Cornelio, Ælio coss. Anno ab vrbe condita DLII. Velléntne iuberéntne ſenatum decernere, vt cum Carthaginiēſibus pax fieret? & quem eam pacem dare, quémque ex Africa exercitus deportare iuberent? De pace, vti B rogas, omnes tribus iuſſerunt: pacem dare P. Scipionem, eundem exercitus deportare. Liuius lib. XXX.

ACILIA de coloniis deducendis. Tulit C. Acilius Tribun. pleb. Cornelio, Minutio coss. Anno ab v.c. DLVI. Vt quinq; coloniæ in oram maritimam deducerentur: duæ ad oſtia fluminum Vulturni, Literniq; vna Puteolos, vna ad Caſtrum Salerni. his Buxentum adiectum: tricenæ familiæ in ſingulas familias iubebātur mitti. Liuius li 32. C

ACILIA REPETVNDARVM. Tulit M. Acilius Glabrio. Vt repetundarum cauſſa vna actione abſolueretur: id eſt, vt neque rerum comperendinari, neque cauſſam ampliari liceret. Item vt qui accuſatores conſtituti eſſent, poteſtatem haberent literas & publicas & priuatas conquirendi, D obſignandi, deportandi. Cicer. Verrin. 2. & 3. & in ſecundam Aſconius.

ÆBVTIA DE LEGIBVS. Tulit Æbutius Tribunus pleb. Vt duodecim Tab. capita quæ Reip. propter antiquitatem obſoletáſque res inutilia eſſent, abrogarentur: ſolæ Legis actiones Centumuiralium cauſſarum manerent. Gellius lib. 16. cap. 10.

ÆBVTIA LICINIA. Vide Licinia Æbutia.

ÆLIA DE COLONIIS DEDVCENDIS. Tulit Q. Ælius Tubero Tribunus plebis, Cornelio, Sempronio, coss. Anno DLVIII. Vt Latinæ duæ coloniæ, vna in Brutios, altera in Thurinum agrum deduceretur. Liuius libro XXXIIII.

ÆLIA DE col. ded. Tulit idem. Vt in agrum Latinum Thurinum coloniæ deducerentur. Liuius lib. XXXV.

ÆLIA DE comitiis. Tulit Q. Ælius coss. cum M. Iunio, Anno DXXCVI. Vt quoties cū populo ageretur, augures de cœlo ſeruarent, magiſtratus & obnunciandi, id eſt denunciandi agi per Iouem non licere, & legiſlationi intercedendi poteſtatem haberent. Nam quum lex ferretur, Augures de cœlo ſeruabant: magiſtratus, ſi quid obſeruatum erat, quo impediri comitia poſſent, nunciabant. Cic. in Piſoniana, vbi centum ante Piſonis & Gabinij conſulatum annis latam hanc fuiſſe legem ſcribit, oratoriè & ſuo more. Mentio eſt apud omnes frequentiſſima.

ÆLIA Sanctia quæ nominatur in Topicis Ciceronis, inducenda eſt auctoribus antiquis libris,

ſententiáque ipſa & hiſtoriæ veritate poſtulante, idque iampridem interpretum nonnulli docuerunt.

Ælia sentia de manumiſſionibus. Tulere Sex. Ælius, C. Sentius coss. Ann. dcclvi. Vt qui ſerui pœnæ cauſſa vincti à domino, quibúſue inuſtæ notæ fuerant, quive propter noxam torti, nocentéſve inuenti, quive traditi vt ferro aut cum beſtiis depugnarent, quive in cuſtodia fuiſſent, ij ſi manumitterentur non ciues Ro. ſed dediticiorum numero eſſent: id eſt, vt ne connubium, neque commercium, neque teſtamenti factionem haberent. Vt minorem triginta annorum ſeruum vindicta aut teſtamento, niſi cauſſa apud conſilium probata, manumittere non liceret. Ne dominus annis viginti minor, ſeruum niſi cauſſa apud Conſilium probata manumitteret. Vt ſeruus ab eo domino qui ſoluendo non eſt, teſtamento liber eſſe iuſſus, & heres inſtitutus, & ſi minor ſit triginta annis, vel in ea cauſſa vt dediticius fieri debeat, ciuis Rom. & heres ſit, ſi tamen alius ex eo teſtamento nemo heres ſit. Quòd ſi duo pluréſve liberi heredéſve eſſe iuſſi ſunt, primo loco ſcriptus liber & heres ſit. Vt ſi patronus libertum inopem non aluerit, primum libertatis cauſſa impoſitis tam ipſe, quàm is ad quem ea res pertinebit, mulctetur: dein ipſius hereditate, tum ipſe tum ipſius liberi priuentur, niſi heres inſtitutus ſit. poſtremò à bonorum poſſeſſione remoueatur, præterquam ſecundum tabulas.

Ne dominus in manumittendo ſeruo ſeruáve legem ei de contrahendo matrimonio, quæ ciuis Rom. libertatem imminuat, imponat: ſi ſecus faxit, ad eius legitimam hereditatem ne admittatur. Vlpianus & Iuſtinianus in Inſtitu. item Iulianus l. qui ſoluendo, 42. Paullus l. ſi is qui, 55. l. ſi is qui, 57. l. qui ſoluendo, 60. l. ſi non lex, 83. D. de heredibus inſtit. l. ſciendum, 70. D. de verborum ſignifi. l. 1. C. qui manum. non poſſ. l. 3. §. 2. D. de ſuis & legit. l. ſi patronus, 33. D. de bon. libert.

Ælia de Statilio. Tulit C. Ælius Tribun. ple. qua damnatus eſt Stennius Statilius Lucanus, quòd Thurinos infeſtaſſet. Plinius lib. 34. cap. 6.

Æmilia cibaria. Tulit M. Aemilius Lepidus coss. cum Q. Lutatio Catulo, An. dclxxv. Hac non ſumptus cœnarum, ſed ciborum, genus & modus præfinitus eſt. Gellius libro 2. cap. 24. Macrobius Saturn. lib. 3. cap. 17.

Æmilia de censvra. Tulit Nam. Aemilius Dictator, Anno cccxx. Ne cenſura quæ vſque eò quinquennalis fuerat, plus quàm annua ac ſemeſtris eſſet. Liuius lib 4. & 9.

Alliena de terminis. Tulit. Eius hoc caput legitur in libro De agrorum condicionibus valde corruptum: ſed ex Roſcia, quam ſuo loco deſcribemus, ſic caſtigauimus: Quæ colonia hac lege deducta, quodve municipiũ conſtitutũ erit, qui limites decumani, quæcunque foſſæ in eo agro erunt: qui ager hac lege datus aſſignatus erit, ne quis eos limites decumanos obſepito, néve quod in eis immolitum, nevé quid ibi poſitum habeto, neve eos arato, nevé eas foſſas obturato, nevé quis ſepito, quo minus ſuo itinere à qua ire fluere poſſit. Si quis aduerſus ea quid fecerit, in res ſingulas quotieſcunque fecerit, ††.

A IIII. colonis, municipibúſve iis in quorum agro id factum erit, dare damnas eſto: pecuniæ qui volet petitio hac lege eſto.

Amplia labiena de Cn. Pompeio. Tulere T. Ampius, T. Labienus Tribuni pleb. Metello, Afranio coss. Anno dcxciii. Vt Cn. Pompeius victor ex Aſia ludis Circenſibus corona aurea & omni cultu triumphantium vteretur, ſcenicis autem prætexta coronáque aurea. Velleius lib. 2.

B Annaria lex dicebatur ab antiquis ea, qua finiuntur anni magiſtratus capiendi. Feſtus vide Villia.

Antia svmptvaria. Tulit Antius Reſtio. De ſumptu in conuiuia. &, Vt qui magiſtratus eſſe, magiſtratúmve capturus eſſet, ne quò ad cœnam niſi ad certas perſonas iret. Gell. lib. 2. c. 24. Macrobius l. 3. c. 17.

Antistia de Satricanis. Tulit M. Antiſtius Trib. ple. Foſſio (vt opinor) & plautio C coss. Ann. dcxxxv. Vt Senatui de Satricanis ciuibus Ro. ſententiæ ferendæ ius eſſet. Liuius lib. 26.

Antonia ivdiciaria. Tulit M. Antonius coss. cum C. Iulio, Anno dccix. Vt tertia iudicum decuria, è centurionibus, anteſignanis, alaudis, manipularibus fieret. Cic. Philipp. 1. & 5.

Antonia de Dictatura. Tulit idem Triumuir. R. P. C. Ne quis vllam ob cauſſam de D Dictatore creando referret, néve Dictaturam oblatam acciperet: qui ſecus faxit, eum vt necare ius fáſque eſſet. Appia. Emphyl. 3.

Antonia de nomine menſis Iulij. Tulit idem. Vt qui menſis antea Quintilis vocabatur, quòd à Martio qui priſcis temporibus primus fuerat, quintus eſſet: is à C. Iulij Cæſaris nomine Iulius deinceps diceretur: quòd hoc menſe ad quartum Idus Quintil. Iulius natus eſſet. Macrob. lib. Sat. 1. cap. 12.

E Antonia de ſuffragiis pop. Tulit L. Antonius. Cicero Philipp. 7.

Antonia de ſacerdotiis. Tulit idem. Vt ius cooptandorum ſacerdotum à populo ad illorum collegium iterum transferretur. Dio lib. 37.

Apvleia de coloniis. Tulit. L. Appuleius Saturninus Trib. pleb. C. Mario vi. L. Valerio coss. Anno dciii. Vt in ſingulas colonias ternos ciues Rom. C. Marius facere poſſet. Cice- F ro pro Balbo.

Appvleia agraria. Tulit idem, eodem anno. Vt quem agrum C. Marius coss. in Gallia pulſis Cimbris, in ditionem populi R. redegiſſet, is populo Rom. diuideretur, & ſi ita lex ſciuiſſet, intra diem quintum à ſingulis ſenatoribus in eam iuraretur: qui non iuraſſet, ei multa pœna eſſet. Appianus libro De bellis ciuil. 1.

Appvleia maiestatis. Tulit idem. Memi- G nit Cic. lib. De oratore ſecundo, vbi de cauſſa Norbani loquitur, quem maieſtatis Appuleia lege poſtulatum defendit Antonius.

Appvleia de metello. Tulit idem. Vti Q. Metello Numidico Conſuli quòd legi ipſius Agrariæ, quæ intra quintum diem iurari in eam iubebat, non paruiſſet, aqua & igni interdi-

terdic eretur. Appian. lib. De bello ciuil. 1. Cicero pro Sextio, & pro domo.

AQVILIA DE DAMNO iniuria dato. Tulit C. Aquilius Gallus, Trib. plebis: vti ſcribit Vlpianus l. 1. D. ad leg. Aquil. ex quo plebiſcitum verius appellatur. Eius tria capita fuere, quorum primum & tertium his extat verbis. Qui ſeruum ſeruámve, alienum alienámve, quadrupedémve pecudem iniuria occiderit: quanti id in eo anno plurimi fuit, tantùm æs dare domino, damnas eſto. Cæterarum rerum præter hominem & pecudem occiſos, ſi quis alteri damnum faxit, quod vſſerit, fregerit, ruperit iniuria: quanti ea res erit in diebus triginta proximis, tantum æs domino dare damnas eſto. Aduerſus inficiantem in duplum actio eſto.

Non dubitaui autem QVADRVPEDEMVE PECVDEM pro vel reſtituere: quod mendum mirum eſt, tam multorum eruditorum oculos aſpectúmque fugiſſe. Hanc autem puto eſſe legem de qua Cicero in Bruto ſic loquitur. Atque eodem tempore accuſator de plebe L. Cæſidænus fuit, quem ego audiui iam ſenem, quum ab L. Sabelio multam lege Aquilia de iuſtitia petiuiſſet. Opinor enim legendum DAMNI INIVRIA: qua de formula diximus in Orat. pro Comœdio. & multam intelligi, quanti plurimi æſtimationem. Animaduertendum etiam aliud præterea huiuſce legis caput fuiſſe, vt ſi ſeruus ſciente domino noxam nocuiſſet, dominus ſuo nomine eius rei cauſſa teneretur. l. 2. D. de noxal. act.

ATERIA TARPEIA DE MVLTA. Tulere Sp. Tarpeius, A. Aterius COSS. Anno CCXCVIII. Vt omnibus magiſtratibus multæ dicendæ ius eſſet, quum antea ſolis Conſulibus id liceret: ita tamen ne vel duos boues, vel triginta oues excederent. Vt quum multa pecoris armentíque à magiſtratibus diceretur, bos centuſſis, ouis decuſſis æſtimaretur. Dionyſius libr. decimo, Gellius libro ſecundo, capite primo, & Feſtus libro 14 in voce Peculatus.

ALIA DE SACERDOTIIS. Tulit T. Atius Labienus Tribunus plebis, L. Iulio, C. Marcio COSS. Anno DCXCIX. Vt populus ſacerdotia (quemadmodum olim lege Domitia) mandaret, quum antea ſacerdotes lege Cornelia à Pontificum collegio crearentur. Dio libro 37.

ATILIA DE DEDITITIIS. Tulit L. Atilius Tribunus plebis, Claudio, Valerio coss. An. DXLIII. Omnes Campani, Attellani, Calatini, Sabatini, qui ſe dediderunt in arbitrium ditiónemque populi Romani, Fuluio Proconſuli, quæque vnà ſecum dediderunt, agrum vrbémque, diuina humanáque, vtenſiliáque, ſiue quid aliud dediderunt: de his rebus quid fieri velitis, vos rogo Quirites. Plebs ſic iuſſit, Quod Senatus maxima pars cenſeat, qui aſſidetis, id volumus iubemúſque. Hæc Liuius lib. 26.

ATILIA MARTIA DE Trib. militum. Tulere L. Ælius. C. Matius Tribuni plebis, Iunio Æmilio cos. Anno CDXLII. Vt tribuni militum ſeni deni in quattuor legiones à populo crearentur. Quæ antea, perquàm paucis ſuffragio populi relictis locis, Dictatorum & Conſulum fermè fuerant beneficia. Liuius lib. 9.

ATILIA DE TVTELIS. Tulit, Vt mu- A liericus pupilliſve tutores non habentibus, à Prætore & maiore Tribunorum plebis parte darentur. Vlpianus capite Inſtit. 11. Imperator, De Atiliano tutore. Liuius lib. XXXIX.

ATINIA DE VSVCAPIONIBVS. Tulit. Vt quod ſurreptum eſſet, eius rei æterna auctoritas eſſet, niſi ſi in eius cui ſurreptum eſſet, poteſtatem reuertiſſet. Gellius libro 17. cap. 7. Paullus l. 4. §. 4. D. De vſurpat. Iulianus l. 33. eiuſdem tit. Cicero Verrin. 3.

B ATINIA DE TRIB. PLEB. Tulit. Vt qui Trib. pleb. eſſet, idem ſenator eſſet: dicendæque in ſenatu ſententiæ ius haberet. Gell. lib. 14. cap. vlt.

AVRELIA DE TRIBVN. PLEB. Tulit C. Aurelius Cotta COS. cum L. Octauio, Anno DCLXXVIII. Vt Tribunis pleb. liceret poſtea alios magiſtratus capere: quod lege Sullæ iis erat ademptum. Pedianus Cornelia L. Verr. 1. Liuius lib. 97. Velleius lib. 2.

C AVRELIA IVDICIARIA. Tulit C. Aurelius Cotta Prætor, M. Craſſo, Cn. Pompeio primùm coss. Anno DCLXXXIII. Vt iudicia quæ penes ſolos ſenatores erant, inter ſenatores, & equeſtrem ordinem, & Tribunos ærarios communicarentur. Cicero in Verrinis ſæpe, Aſconius in eaſdem, in Orat. pro cornelio, & in Piſonem. Florus verò Epitome 97. Velleius lib. 2. vbi tamen Tribunos ærarios non nominat.

D

B

BÆBIA DE PRAETORIBVS. Tulit. Vt alternis annis quaterni Prætores crearentur. Liuius libro 40. Feſtus nominat libro decimoſexto, in voce Rogat.

C

E CÆCILIA DE FVLLONIBVS. Tulit Cæcilius Metellus. C. Flaminius, L. Æmilius CENS. dedere ad populum ferendam. Plinius libro XXXV. cap. XVII.

CÆCILIA DIDIA DE LEGIBVS. Tulerunt Qu. Cecilius Metellus, T. Didius COSS. Anno DCLV. Ne multis de rebus coniunctim vna rogatione ad populum ferretur, ne populo neceſſe eſſet in coniunctis rebus compluribus, aut F id quod nollet accipere, aut id quod vellet repudiare. Item, vt in legibus promulgandis trinundinum ſeruaretur. Cicero Philipp. 5. pro Domo ſua, & ad Attic. epiſt. 1.

CÆCILIA de cenſoribus. Tulit Qu. Cæcilius, Qu. F. Metellus Pius, Scipio COSS. cum Pompeio. Anno DCCI. Vt cenſoria poteſtas, quam P. Clodius Tribun. plebis imminuerat, reſtitueretur. Dio libr.

CÆCILIA repetundarum. Tulit. Nominatur à G Valerio Max. libro ſexto, cap. 11.

CÆCILIA de iure Italiæ. Tulit Qu. Cæcilius Metellus Nepos, Prætor, L. Afranio, Qu. Metello Celere Coſs. anno DCXCIII. Vt Italia à vectigalibus immunis eſſet. Dio lib. 37.

CÆLIA, de ſuffragiis. Tulit Cælius Tribun. plebis, Qu. Cæcilio, T. Flaminio COSS. Anno DCXXX. Vt etiam in perduellionis iudicio quod

Caſſia lege Tabellaria exceptum erat, populus non voce ſed tabella ſententiam ferret. Cic. lib. De leg. 3.

CADVCARIA. Vide Iulia Caducaria.

CALLIDIA DE Metello reuocando. Tulit Qu. Callidius Tribunus plebis, vt Q. Metellus qui quòd in Saturnini legem iurare noluerat, exilio damnatus erat, in ciuitatem reuocaretur. Valer. Max. lib. 5. cap. 2. Cicero pro Plancio.

CALPVRNIA repetundarum. Tulit L. Calpurnius Piſo Tribun. pleb. L. Marcio, M. Manilio coss. Anno DCIIII. nulla antea quum fuiſſet. Vt quibus in prouinciis magiſtratus populi R. eorúmve comites pecunias contra leges cepiſſent, earum prouinciarum homines iudicio Romæ conſtituto ſuas pecunias repeterent. Cic. De offic. 2. in Bruto, & Verrina v.

CALPVRNIA, de ambitu. Tulit. C. Calpurnius Piſo coss. cum M. Glabrione. Anno DCLXXXVI. Vt ambitus damnati omni honoris petitione prohiberentur, certáque pecunia multarentur. Dio libro 26. Cic. pro Murena, pro Cornel. & in eam Aſcon.

CALPVRNIA DE CIVITATE. Siſenna historia. libro quarto, Milites vt lex Calpurnia concesserat, virtutis ergò ciuitate donari. Hæc Nonius in voce Ergô.

CANVLEIA, de patrum connubiis. Tulit C. Canuleius Tribunus plebis, M. Genutio & C. Curtio coss. Anno CCCIX. Vt plebi cum patribus connubiorum ius eſſet. Vt Tribuni militum conſulari poteſtate promiſcuè ex patribus ac plebe crearentur. Auguſtinus libro De ciuitate Dei 3. cap. 17. Liuius libro quarto.

CASSIA AGRARIA. Tulit Sp. Caſſius Conſul cum Virginio, Anno CCLXVII. Vti ex agro Hernicis, quibus cum fœdus ictum erat, adempto, dimidium Latinis, dimidium plebi diuideretur. Lex tamen non tenuit. Liuius libr. 2. Valerius libr. 5. cap. 8.

CASSIA DE SENATV. Hanc tulit L. Caſſius, L. F. Longinus, Tribunus ple. C. Mario, L. Flacco coss. Anno DCLIIII. Vt quem populus damnaſſet, cuíve imperium abrogaſſet, in ſenatu ne eſſet. Aſcon. in Cornel.

CASSIA DE SVFFRAGIIS. Tulit L. Caſſius Tribunus plebis, Lepido & Mancino coss. Anno DCXVI. Vt Iudices ſententias, quas voce dicebant, tabellis ferrent: in his etiam populus ipſe, dumtaxat quum de mulctis iudicaret, non de capite: nimirum in perduellionis iudicio. Cicero in Lælio, vbi hanc legem biennio poſt Gabiniam latam ſcribit. item in Bruto, & libro De legibus 3. item Aſconius in Cornelianam, & Verrinam II.

CASSIA DE Pauli triumpho. Tulit Qu. Caſſius Prætor, Ælio Iunio coss. Anno DLXXXVI. Vt Paullo, Anicio, & Octauio ex bello Macedonico cum victoria redeuntibus, quo die vrbem triumphantes inueherentur, imperium eſſet. Liuius lib. 45.

CASSIA DE ſenatu ſupplendo. Tulit C. Caſſius Prætor, Dictatore Iulio Cæſare. Vt in numerum Patriciorum qui Senatui deeſſent, alij ſublegerentur. Tacitus lib. 11. Suetonius autem in Iulio Cæſare ſcribit, eum Senatum ſuppleuiſſe, patricios allegiſſe, Prætorum, Ædilium, Quæſtorum, minorum etiam magiſtratuum numerum ampliaſſe. Vtrum autem illa Caſſia lege, an alia, incertum eſt.

CINCIA DE donis & muneribus. Tulit M. Cincius Tribunus plebis, Cornelio, Sempronio coss. Anno DXLIX. Vt ne plus ducentis aureis donare liceret: extra quam ſi coniunctis perſonis donaretur. quod eo amplius donatum eſſet, ratum non eſſet. arg. l. ſancimus, C. de donat. Vlp. cap. Inſt. 1. l. 4. & l. 5. C. Th. de donationib. Vt in donatione quibuſcumque perſonis facta mancipatio traditione adhiberetur. d. l. 4. & l. 5. Ne quis ob cauſſam orandam donum munúſve caperet. Liuius lib. 34. Tacitus lib. 13. Cic. in Catone, ad Atticum 1. & de Orat. ſecundo. Feſtus hanc muneralem à Plauto vocari ſcribit.

Neque muneralem legem, neque lenoniam.
Rogata fuerit nécne, flocci æſtimo,

CLODIA de liberali cauſſa. Tulit Ap. Claudius Decemuir, cum collegis, Anno CCCII. Vt quum quis in ſeruitutem aſſereretur, vindiciæ ſecundum libertatem darentur. Liuius lib. 13. Dionyſ. lib. 10.

CLAVDIA de ſenatorum quæſtu. Tulit Qu. Claudius Trib. pleb. P. Cornelio, T. Sempronio coss. Anno DXXXV. Ne quis Senator, quíve Senatoris pater fuiſſet maritimam nauem, quæ plus quàm trecentarum amphorarum eſſet, haberet. Id ſatis habitum ad fructus ex agris vectandos: quæſtus omnis patribus indecorus viſus eſt. Liuius lib. 21. & Cicero Verr. VII. Cogitandum etiam ecquid ad hanc Claudiam pertineat, quod Pedianus ſcribit in Cornelianam, his verbis: Antonius redemptas habebat ab ærario vectigales quadrigas, quam redemptionem Senatori habere licet per legem.

CLAVDIA de ſcribarum negociatione. Videtur proximæ Claudiæ pars fuiſſe. Suetonius in Domitiano, Scribas quæſtorios, negociantes ex conſuetudine, ſed contra Claudiam legem venia in præteritum donauit. Aliud ea de lege nihil reperio.

CLODIA de annona. Tulit P. Claudius Trib. pleb. Piſone, Gabinio coss. Anno DCXCV. Vt frumentum populo, quod antea ſenis æris ac trientibus in ſingulos modios dabatur, gratis daretur, & Sex. Claudio frumentaria procuratio mandaretur. Aſcon. in Piſonianam, Cicer. pro Seſtio, & in Piſonem, & pro Domo.

CLODIA de comitiis. Tulit idem. Ne quis per eos dies quibus cum populo agi liceret, de cœlo ſeruaret. Vt omnibus faſtis legem ferri liceret: qua de cauſſa legem Æliam & Fuſiam à Clodio ſublatam toties Cicero queritur: in Sextina, Piſoniana: & in hanc Aſconius, & Dio lib. 38.

CLODIA de iniuriis publicis: Tulit idem, ſed de ea nihil me legiſſe puto, præter hæc Ciceronis in ea pro domo: Ac tu etiam legem de iniuriis publicis tuliſti, Anagnino neſcio cui Menulæ per gratiam, qui tibi ob eam legem ſtatuam in meis ædibus poſuit, vt locus ipſe in tua tanta iniuria legem & inſcriptionem ſtatuæ refelleret.

CLODIA de vi. Tulit idem. Vt de iis qui ciues Rom. ſine iudicio populi indictáque cauſſa necaſſent, quæſtio haberetur. Tulit autem ob Ci-

ceronem & alios, à quibus necati erant Catilinarij, quamuis nominatim de Cicerone nullam faceret mentionem. Velleius libr. 2. Dio. XXXVIII. Cicero ad Attic. III.

CLODIA de M. Tullio. Tulit idem. Vt M. Tullio Ciceroni quòd falſum s. c. retuliſſet, quòd ciues Rom. indemnatos necaſſet, aqua & igni interdictum eſſet, néve ei intra quingenta paſſuum millia liceret eſſe, ne quis de ipſius reditu ad ſenatum referret, ne quis ſententiam diceret, ne diſputaret, ne loqueretur, ne pedibus iret in ſententiam, ne ſcribendo adeſſet. Pro domo ſua, Poſt reditum in ſen. & lib. ad Att. III. & Dio lib. 38.

CLODIA de prouinciis. Tulit idem. Vt Gabinio Syria, Babylon, Perſæ, Piſoni, Macedonia, Achaia Theſſalia, Græcia, omníſque Bœotia proconſulari imperio mandaretur: iiſque cum exercitu in eas prouincias iuris pecunia ex ærario attribueretur. Cicero pro domo, & in Sextiana.

CLODIA de interceſſione. Tulit idem Clodius. Vt libera & ſoluta in ferendis legibus Tribunorum plebis poteſtas eſſet, neque interceſſione impediretur. Cicero in Sextiana, Nouem enim Tribunis vnus obſiſtere poterat. Dio lib. 38.

CLODIA de collegiis, Tulit idem. Vt collegia, id eſt, conuentus artificum à Numa inſtituti, & magna ex parte partim legibus, partim Senatuſconſultis ſublati reſtituerentur, multique alij conſtituerentur. Cic. in Sextiana, Piſoniana, Pro domo ſua, Pedianus in Cornel. & Dio lib. 38.

CLODIA de regno Cypri. Tulit idem. Vt Cyprus inſula in prouinciæ formam redigeretur, vt Ptolomæus rex Cypri ſedens cum purpura & ſceptro, & illis inſignibus regiis præconi publico ſubiiceretur, & cum bonis omnibus publicaretur. Vt M. Cato Quæſtor cum iure prætorio, adiecto etiam Quæſtore mitteretur in inſulam Cyprum, & regiæ gazæ vendendæ & pecuniæ deportandæ præficeretur. Vt qui Byzantij rerum capitalium damnati exularent, populi Rom. nomine in eam ciuitatem reducerentur. Cicero pro Domo ſua, pro Sext. De prou. conſ. Velleius lib. 2. Plutarch. in Vitis.

CLODIA de Peſſinuntio ſacerdotio. Tulit idem, Vt Peſſinuntius Matris magnæ ſacerdos, ſuo ſacerdotio ſpoliaretur, fanúmque illud Brogitaro Gallogræco attribueretur. Pro Sextio, De aruſpic. reſp.

CLODIA de cenſoribus. Tulit idem. Ne quem Cenſores in legendo præterirent, néve qua ignominia afficerent, niſi qui apud eos accuſatus, & vtriuſque Cenſoris ſententia damnatus eſſet. Aſconius in Piſonianam, Cicero in eadem, in Miloniana, & Sextiana.

CLODIA de ſociis ac nominis Latini. Tulit C. Claudius coſ. cum T. Sempronio, Anno DLXXVI. Qui ſocij ac nominis Latini cenſi eſſent, vt omnes in ſuam quiſque ciuitatem ante Kalen. Nouembres redirent. Vt Dictator, Conſul, Interrex, Cenſor, Prætor, qui nunc eſſet apud forum, darent operam, vt qui manumitteretur, in libertatem vindicaretur: iuſiurandum daret, qui eum manumitteret, ciuitatis mutandæ cauſſa manu non mitteret: qui id non iuraret, eum manumittendum non cenſuerunt. Liu. libr. 41. qui

A tamen locus corruptus eſt: legendum fortaſſe, Ab eo manumittendum.

CLAVDIA de comitiis. Tulit M. Clodius Marcellus coſs. cum Ser. Sulpitio, Anno DCCII. Ne in magiſtratuum comitiis abſentium ratio haberetur. Suetonius in Cæſare.

CLAVDIA de Colonia Nouicomi. Tulit idem M. Marcellus. Vt colonis quos rogatione Vatinia Nouumcomum Cæſar deduxiſſet, ciuitas adimeretur: quòd per ambitionem, &

B vltra præſcriptum data eſſet. Suetonius in Cæſare.

CLAVDIA de fœnore. Tulit Claudius Cæſar ne creditores in mortem parentum pecunias filiisfamiliarum fœnori darent. Tacitus libr. 11. vbi apertè legem latam affirmat.

CLAVDIA de re numaria. Tulit. Vt victoriatus numus, qui ex Illyrico aduectus mercis loco habebatur, Romæ percuteretur; & eadem victoriæ nota obſignaretur. Plinius lib. 33.

C cap. 3.

CLAVDIA de tutelis. Tulit. Vt ne agnati mulierum tutelam legitimam recipere cogerentur. Vlpian. titu. XI. & Imp. leg. III. C. De legit. tut.

CORNELIA de patriciis. Tulit cum collegis Sext. Cornelius tribu. milit. Anno CCCLXX. Ne quis patricius in arce aut Capitolio habitaret. Liuius libr. 6. Dionyſius lib. 4.

CORNELIA de bello Antiochi. Tulit P.

D Cornelius coſs. cum M. Acilio, Anno DLXII. Vellent iuberéntne cum Antiocho rege, quíque ſectam eius ſecuti eſſent, bellum iniri. Liuius libr. 36.

CORNELIA, Bæbia de ambitu. Tulere P. Cornelius, M. Bæbius coſs. Anno DLXXII. Liuius libr. 40. Florus præterea epit. XLVII. legem de ambitu latam teſtatur.

CORNELIA de C. Mario. Tulit L. Cornelius Cinna coſs. cum Cn. Octauio, Anno DCLXVI.

E Vt C. Marius qui à L. Sylla oppreſſus profugerat, in vrbem reciperetur. Velleius lib. 2. App.

CORNELIA iudiciaria. Tulit L. Cornelius Sulla Dictator & coſs. cum Qu. Metello, Anno DCLXXIII. Vt iudicia equeſtri ordini adempta, in ſolum ordinem Senatorium transferrentur, Ita quadrat annorum ratio ab Aſconio tradita, quum ait, Equites à lege Sempronia ad hanc legem annos quadraginta iudicaſſe. quum Cicer.

F oratorio more dicat propè quinquaginta. Flor. epit. LXXXIX. Aſco. In Diuin. & Cicero in eadem. Huius eiuſdem fuiſſe pars videtur, caput illud quod Cice. Verr. IIII. commemorat, ne cui extra ordinem Senatorium reiiciundi amplius quàm trium iudicum poteſtas eſſet.

CORNELIA repetundarum. Tulit idem. Vt in repetundarum iudicio reus omnino compe-tendinaretur. nec vna actione ea cauſſa abſolueretur, Vt certi dies prouincialib. magiſtratibus

G quibus ſucceſſum eſſet decedendi cauſſa præſtituti eſſent. Vt Legatis ſumptus præſcriberetur. Vt accuſatori liceret omnibus teſtimonium denunciare, prætérquàm defenſori: item omnia clauſa rei obſignare, & literas omnes tum publicas tum priuatas quib. inſtrui poſſet accuſatio, præter literas publicanorum Romam deportare

liceret. Cic. Verr. III. & IIII. pro Poſthu. li. epiſt. A
I. IX. & lib. 3. epiſt. VI. & X. Item Verrin. IIII. & in eam Aſconius.

Cornelia agraria. Tulit idem. Vt pro ſcriptorum agri publici eſſent. Cicero contra Rullum. Salluſtius in Catilin.

Cornelia ſumptuaria. Tulit idem. Vt Calendis, Idibus, Nonis, diebus ludorum & feriis quibuſdam ſolemnibus HS. tricenos in cœnam inſumere ius poteſtáſq; eſſet. cæteris autem aliis diebus omnibus, non amplius ternos. ſunt & mi- B
nora precia rebus impoſita. Agell. lib. 2. cap. 24. Macrob. lib. Satur. III. cap. 17. & Plut. in Sylla.

Cornelia de municipiis. Tulit idem. Vt municipiis omnib. ius ciuitatis agríque adimeretur. Cic Pro domo ſua, pro Cæcinna, Appianus belli ciuilis lib. 2.

Cornelia de magiſtratibus. Tulit, opinor, idem. Vt qui cum imperio in prouinciam profectus eſſet, tamdiu illud imperium retineret, quoad in vrbem reuerſus eſſet: quum antea cer- C
to ac præfinito tempore imperium illud terminaretur: & ſi ſucceſſor non mitteretur, noua rogatione ad imperium prorogandum opus eſſet. Item vt triginta tantum dies poſtquàm ſucceſſor miſſus eſſet, magiſtratui ad decedendum concederentur. Cic. epiſt. 9. ad Lentulum, & lib. 3. ad App. epiſt. 6.

Cornelia de ſumptibus funerum. Tulit idem. Plut. in eius vita.

Cornelia de Trib. ple. Tulit idem. Ne Tri- D
bun. ple. ferendarum legum concionandíve ius eſſet, néve ad eos prouocatio eſſet, vt ne iis intercedere liceret: néve iis qui Tribuni pleb. fuiſſent, alios poſtea magiſtratus capere liceret: Cicer. De legib. 3. Cæſar comment. Gal. libr. 1. Plutarchus in vita. Florus in Epit. Appia. De bello ciuili 1. Aſcon. in III. Verrin.

Cornelia de prouinciis: Tulit idē. Ne quis plus anno prouinciæ præeſſet. Cic. ad Appium lib. Fam. V. Item vt Senatus quaſdam prouincias E
decerneret.

Cornelia de magiſtratibus. Tulit idem. Vt iis qui ſuas partes in ciuili bello ſecuti eſſent, honores ante tempus capere ius eſſet. Vt ſi quis magiſtratum peteret, quem antè iuſſiſſet, niſi decennium interiectum eſſet, eius ratio non haberetur. Appian. de bell. ciuil. Vt proſcriptorum liberi honorum petendorum poteſtate priuarentur. Plin. lib. 7. Quintil. lib. XI. cap. 1. Cicero in Piſonian. Dio lib. 41. F

Cornelia de ſacerdotiis. Tulit idem. Vt ius creandorum ſacerdotum à populo (cuius hæc lege Domitia poteſtas erat) ad collegia ſacerdotum transferretur, iique ex veteri more tributis comitiis cooptarentur. Dio lib. 37. Et Aſconius in Diuinat.

Cornelia de Quæſtoribus. Tulit idem. Vt viginti Quæſtores ſupplendo ſenatui crearentur, cui iudicia tradiderat. Tacitus libr. 11.

Cornelia de proſcriptis: vide Valeria. G

Cornelia maieſtatis. Tulit idem. Ne qui cum imperio prouincias obtinerent, populi ſenatúſve iniuſſu exercitum de prouincia deportarent, bellúmve ſua ſponte gererent. Cicer. in Piſon. Alia capita fuerunt, quæ Pedianus in Corneliana ſignificat. Fuit & illud, vt à quæſtionibus vel cruentis nullius dignitas exciperetur. Amm. Marcel. lib. 19.

Cornelia de ſicariis & veneficiis. Tulit idem. Vti qui hominem occiderit, cuiúſque dolo malo incendium factum erit, quíve hominis occidendi, furtive faciendi cauſſa cum telo ambulauerit, iudicio publico damnetur. Marcia. lib. 1. D. ad l. Corn. de ſicar. quo ſub titulo multa huius legis capita enumerantur. Ea lege excepti erant, qui proſcriptione Syllana ob relata ciuium Rom. capita pecunias ex ærario acceperant. Sueto. Cæſare. Eiuſdem etiam hoc caput fuit, vt cùm in conſilium iri oporteret, Quæſitor à reo quæreret, clàm an palam de ſe ſententiam ferri vellet. Cicer. in Cluentiana. Item, Vt ſi quis domi ſuæ necatus erit, ei qui ſeruos qui ante quæſtionem fugerint, perueſtigarit, & indicarit, in ſingulos ſeruos quos eius cædis conuicerit, quinos aureos ex bonis occiſi, aut ſi inde redigi ea quantitas non poſſit, ex publico accipiat. Vt de his qui ante quæſtionem habitam fugerint, ſi aperto teſtamento liberi ſcripti inueniantur, iudicium inter ſicarios fiat: ita, vt ex vinculis cauſſam dicant, & conuicti perinde ac ſerui puniantur: & ei qui conuicerit, deni aurei præmij nomine dentur ex bonis damnati. Caius leg. 25. D. ad s.c. Syllanian.

Cornelia de iniuriis. Tulit idem. Vt Venuleius teſtatur in l. hos accuſare, 12. in fin. D. de accuſat. Vt in eos qui quempiam pulſaſſent, verberaſſent, domúmve alienam vi introiſſent, iudicium daretur. Vt in eo iudicio non eſſet, qui ei qui ageret, gener, ſocer, vitricus, priuignus, ſobrinúſve eſſet, propiúſve eorum quenquam ea cognatione, affinitatéve attingeret, quíve eorum cuius, parentéſve cuius eorum patronus eſſet. Vt filiusfam. ex omni cauſſa iniuriarum agat, vt actori iuſiurandum deferre liceat reo, an iniuriam fecerit. Si quis librum ad infamiam alicuius ſcripſerit, compoſuerit, ediderit, dolóve malo fecerit, quo quid eorum fieret: etiamſi alterius nomine ediderit, vel ſine nomine: vti de ea re agere liceret, & ſi condemnatus ſit, qui id fecit, inteſtabilis ex lege eſſe iubetur. Vlp. l. 5. D. de iniu.

Cornelia de falſo. Tulit idem. De omni falſitatum genere, quæ in numis, teſtamentis, partubus, iudiciis, tabulis publicis aliíſque rebus commiſſæ, publici iudicij pœnam mererentur: de quibus Iuriſconſulti copioſè ſub tit. Ad leg. Cor. De falſ. Crimina enim ferè ſunt innumera, quibus quòd pœna eſſet conſtituta nulla, huius legis pœna, partim ſenatuſconſultis, partim Principum reſcriptis, partim etiam Iuriſconſultorum reſponſis attributa eſt. Meminit Cic. Verrin. 3. De nat. deor. 2. & Sueton. in Auguſto. Pompon. l. 2. De origin. iur. Paullus Sent. 4. cap. 7. & lib. 5. cap. 24. Neque veriſimile eſt, quod quidam putant, id ſolùm falſum hac lege coerceri, quod in teſtamentis commiſſum eſſet patet ex l. 9. D. de falſis.

Cornelia de teſtamentis. Tulit idem. Vt eorum teſtamenta qui in hoſtium poteſtate eſſent, perinde rata eſſent, ac ſi hi qui ea feciſſent in hoſtium poteſtatem non perueniſſent: & hereditas ex his eodem modo ad vnumquémq; pertineret. Iulianus l. 12. D. Qui teſt. fac. poſſ. Vlpia. cap.

cap. Inſtitu. 23. Iauolenus in l.15. De iniuſt. rupt. Atque ex hac lege inducta fictio eſt, Vt qui captus apud hoſtes decederet, mortuus eodem momento quo captus eſſet, putaretur. Eiuſdem legis caput opinor illud fuiſſe, quod in edicto Verris ſignificatur, apud Ciceronem, lib. Accuſat. primo: Non minus multis ſignis quàm è lege oporteat, cautumque de numero teſtium quos in teſtamentis adhiberi oporteret, fuiſſe.

Cornelia de luſu. Tulit. Ne quis in pecuniã luderet, ſponſionémve in ludo, niſi qui corporis exercendi cauſſa ſuſceptus eſſet, faceret. veluti haſta pilóve iaciendo, currendo, ſaliendo, luctando, pugnando. Marcian. lege 3. D. De aleator.

Cornelia de iis qui legibus ſoluuntur. Tulit G. Cornelius Trib. pl. C. Piſone, M. Glabrione coss. Anno DCLXXXVI. Ne quis in ſenatu legibus ſolueretur, niſi cc. affuiſſent, néve quis intercederet quum de ea re ad populum ferretur. Aſconius in Cornelianam. quod eò pertinebat, vt eſſet quidem in ſenatus poteſtate dare extra ordinem imperia, legibúſque ſoluere, ſed ita vt pòſt ad populum veteri more de ea referretur. Dio lib. 36.

Cornelia de iuriſdictione prætorum. Hanc idem, etſi nemo repugnare auſus eſt, multis tamen inuitis tulit, vt eodem loco ſcribit Aſconius: Vt Prætores ex edictis ſuis perpetuis ius dicerent: quæ res tum gratiam ambitioſis Prætoribus, qui variè ius dicere aſſueuerant, ſuſtulit. Dio lib. 26.

Cornelia de natali Vrbis. Tulit P. Cornelius Dolabella coss. ſtatim poſt Cæſaris necem, Vt deinceps is dies natalis Vrbis haberetur. Appianus lib. De bello ciuil. 2.

Cornelia de M. Tullio Cicerone. Tulit Centuriatis comitiis P. Cornelius Lentulus, Conſul cum Qu. Metello Anno DCXCVII. & cum omnib. magiſtratib. præter vnũ prętorẽ App. Claudiũ, P. Clodij fratrem: & duos Trib. pleb. Sex Attilium Serranum, & Numerium Quintium, pridie Non. Sextiles. Vt M. Tullio Ciceroni redire in ciuitatem, veniréque in Senatum liceret. Pro domo, pro Sextio, in Piſonem, in Epiſt. fam. & alibi.

Cornelia de limitib. Tulit. Vt peractuarios limites populo ſicut per viam publicam itineris faciundi ius eſſet. Hyginus in libello De limitibus conſtit.

Curia de patrum auctoritate. Tulit M. Curius Trib. ple. M. Fuluio, T. Manlio coss. Ann. CDLV. Vt ante comitia magiſtratuum, patres auctores fierent. Liuius lib. 10. Cic. De claris orat. Probus De viris illuſt. idem lege Publica cautum de comitiis legum fuit.

Curiata lex dicebatur olim, quæ in curiatis comitiis de eorum imperio ferebatur, qui in prouincias mittebantur: videlicet quid cuique imperij, atque ornamenti attribui placeret. Poſtea verò non ab vniuerſo populo, ſed à xxx. lictoribus ad ſpeciem atque vſurpationem vetuſtatis, hoc eſt, ad triginta veteres curias repræſentandas conſtitutis, iubebatur. Liuius lib. 9. Cic. 2. Agraria in Rullum.

D

Decemvirales de XII. tab. Tulit App. Claudius decemuir, cum collegis, Anno CCCII. Vt leges x. tabularum ratæ eſſent, eiſque populus pareret. His etiam duas eodem anno tabulas addiderunt. Dionyſ. lib. 10. & Liuius lib. 3.

Decia de duumuris naualibus. Tulit M. Decius Trib. pleb. Iunio, Æmilio coss. Anno CDXLIII. Vt duumuiros nauales claſſis ornandæ reficiendæque cauſſa, populus iuberet. Liuius libr. 9.

Didia ſumptuaria, Tulit. App. Claudio, Qu. Metello coss. Anno DCX. Vt vniuerſa Italia, non ſola vrbs, lege Fannia ſumptuaria teneretur. Vt non ſoli qui prandia cœnáſve maiore ſumptu feciſſent, ſed etiam qui ad eas vocati eſſent; atque omnino interfuiſſent, pœnis legis tenerẽtur. Macrob. lib. 3. cap. 17.

Domitia de ſacerdotiis. Tulit Cn. Domitius Ahenobarbus Trib. pleb. C. Mario III. L. Aurelio coss. Anno DCL. Vt non ſacerdòtum collegia, vt antea, quem vellent cooptarent: ſed populi id beneficiũ eſſet. cùm autem populus per religionem ſacerdotia mandare non poterat, rogauit vt minor pars populi, id eſt, tribus ſeptemdecim vocarentur: ab ea parte qui eſſet factus, is à collegio cooptaretur. Sueton. Nerone. Velleius lib. 2. Cic. in Agraria 2. epiſt. 5. ad Brutum, & pro Cornelio, & Aſcon. in eandem. Dio libr. 37.

Duilia de magiſtratibus. Tulit M. Duilius Tribunus pleb. Valerio, Horatio coss. Anno CCCIII. Vt qui plebem ſine Trib. pleb. reliquiſſet, quique magiſtratum ſine prouocatione creaſſet, tergo & capite puniretur. Liuius lib. 3. Dionyſ. libr. 10.

Duilia Mænia de coitionibus. Tulere de collegij ſent. M. Duilius, L. Mænius Trib. pleb. Martio, Manlio coss. Ann. CCCXCVI. Ne quis poſtea populum ſeuocaret: qui hoc faxit, capitale eſſet. Liuius lib. 7.

Duilia Mænia de fœnore. Tulere iidem. Vt fœnus ne maius vnciario exerceretur. Liuius libr. 7.

F

Fabia de ambitu. Tulit. Vt certus numerus ſectatorum eſſet, id eſt eorum qui candidatos in campum deducerent. Cic. in Muræniana.

Fabia de plagiariis. Tulit. Vt qui hominem ingenuum vel libertinum inuitum celauerit, vinctum habuerit, emerit ſciens dolo malo, quíve in earum qua re ſocius erit, quíque ſeruo alieno, ſeruæve perſuaſerit, vt à domino domináve fugiat, vel eum eámve inuito vel inſciente domino domináve celauerit, vinctum habuerit, emerit ſciens dolo malo, quíve in ea re ſocius erit, iudicio pœnáque pecuniaria damnetur. l. penultimo & vltimo, D. ad leg. Fab. Item ne ſeruus qui plagium admiſit pro quo dominus pœnã intulit, intra decem annos manumittatur. l. 12. D. de manumiſs. Cicer. pro C. Rabirio. An de ſeruis alienis contra legem Fabiam retentis, plura dicenda

ſunt? Et Iuriſconſulti in Pandect. item Paullus A Sent.5.cap.7.

Fabia lex, pro formula dicitur apud Paulum lib.Sen.5 cap.3.impropriè, quum ex lex non fuerit: ſed actionis formula. Similiter autem Cicero Manilianas venalium vendendorum leges dixit, in lib.De orat.1.proCautiones.

Fabia de terminis. Ea legitur in libro De agrorum conditionibus his ferè verbis, quæ paucis quibuſdam locis correximus. Qui hac lege coloniam deduxerit, municipium, præfectu- B ram, forum, conciliabulum conſtituerit, in eo agro, qui ager intra fines eius coloniæ, municipij, fori, conciliabuli, præfecturæ erit, limites decumani vt fiant, terminique ſtatuantur, curato: quíque fines ita ſtatuerit, hi fines eorum ſunt, dum ne extra agrum colonicum, territorium fines ducat: quique termini hac lege ſtatuti erũt, ne quis quem eorum eiicito, néve commoueto, ſciens dolo malo: ſi quis aduerſus ea fecerit, in terminos ſingulos quos eiecerit, locóve mouerit ſciens C dolo malo, †† xxv. in publicum eorum, quorum intra fines is ager erit, dare damnas eſto, deque ea re curatoris, qui hac lege erit, iuriſdictio, reciperatorúmque datio addictio eſto. Si curator hac lege non erit, tunc quicunque magiſtratus in ea colonia, municipio, præfectura, foro, conciliabulo iuri dicundo præerit, magiſtratus de ea re iuriſdictio iudicíſque datio addictio eſto: ínque eam rem is qui hac lege iudicium dederit, teſtibus publicè dumtaxat in res ſingulas x. denun- D ciandi poteſtatem facito, ita vt è Republica fidéque ſua videbitur. Et ſi is vnde ea pecunia petita erit, condemnatus erit, eam pecuniam ab eo déve bonis eius, primo quoque die exigito, eiuſque quod receptum erit partem dimidiam eius cuius vnius opera maximè is cõdemnatus erit, partem dimidiam in publicum redigito. Quo ex loco terminus aberit, ſi quis in eum locum terminum reſtituere volet, ſine ſua fraude licet facere: néve quid cui is ob eam rem hac lege damnas eſto. E

Falcidia de teſtamentis. Tulit P. Falcidius Trib.pleb. Domitio, Aſinio coss. An. dccxiiii. Eius hæc quatuor capita memorantur. Qui ciues R. ſunt, qui eorum poſt hanc legem rogatam teſtamẽtum facere volet, ei quem pecuniam quáſque res, quibúſq; dare legare volet, ius poteſtáſq; eſto vt hac lege licebit. Quicũque ciuis Ro. poſt hanc legem rogatam teſtamentum faciet, is quãtam cuique ciui Ro. pecuniam iure publico dare legare volet, ius poteſtáſque eſto, dũ ita detur le- F getur, vt ne minus quã quartam partem hereditatis ex eo teſtamento heredes capiant. Eis quib. ita datum legatum erit, eam pecuniam ſine fraude ſua capere liceto: iſque heres, qui eam pecuniam dare iuſſus damnatúſve erit, eam pecuniam debeto dare, quam damnatus eſt. Si quis aliter quàm hac lege liceat, pecuniam dederit, legauerit, heredi quartam partẽ eius pecuniæ quæ data legata erit, ex eo teſtamento retinere liceto. Paullus l.1.D.ad leg.Falcid. Euſebius in Chronicis. Dio verò lib.48. hoc modo, Vt heres quartam partem bonorum ſibi relictorum, ſi grauiter oneratus ſit legatis, accipiat: cetera legatariis relinquat.

Fannia ſumptuaria. Tulit C. Fannius coss. cum M. Meſſala, Anno dxcii. vt ludis Romanis, plebeiis Saturnalibus, & aliis quibuſdam diebus *centenos æris in ſingulos dies impendere liceret*: decémque aliis diebus in ſingulis menſibus, *tricenos*: ceteris autem omnib. diebus, *denos*. Ne quid volucrum poneretur, præter vnam gallinam quæ nõ eſſet altilis. Plin. lib.10.cap.50. Agellius lib.2. cap.24. Macrob. lib.3. ca.17. Athenæus aut lib. vi. extremo eiuſdem, legem ſic exponit: ἐκέλευε δ' ὁ νόμος, τριῶν μὲν πλείονας τῶν ἔξω τῆς οἰκίας μὴ ὑποδέχεσθαι. κατ' ἀγορὰν δὲ τῶν πέντε. τοῦτο δὲ τρὶς τοῦ μηνὸς ἐγίνετο. ὀψωνεῖν δὲ πλείονος τῶν δυοῖν δραχμῶν καὶ ἡμίσυς, ὡς ὑπέγραπται. κρέως δὲ καπνιστοῦ δέκα πέντε τάλαντα δαπανᾶν εἰς τὸν ἐνιαυτὸν ἐπεχώρει. καὶ ὅσα γῆ φέρει λάχανα καὶ ὀσπρείων ἑψήματα.

Favia de terminis. Vide Fabia.

Flaminia agraria. Tulit C. Flaminius Trib. pleb. Æmilio, Poblicio coss. Anno dxxi. Vt ea regiõ Galliæ, quæ Picenum vocatur, vnde Senones expulſi fuerant, militibus Romanis diuideretur. Polyb. lib.2.

Flavia de Tuſculanis. Tulit M. Flauius Trib. pleb. Sulpitio, Æmilio coss. Anno cdxxx. Vt in Tuſculanos animaduerteretur, quorum ope ac conſilio Veliterni, Priuernatéſque populo Rom. bellum feciſſent. Liuis lib. 8. Antiquata. ibid.

Fvria de Ædilibus ex patrib. creandis. Tulit M. Furius Camillus Dict. Ann. ccclxxxv. Vt duo Ædiles ex patribus crearentur. Liuius lib.6. in fin.

Fvria de iure Campanorum. Dedit Campanis L. Furius Prætor, Foſlio & Plautio coss. Anno cdxxxv. quum primum Capua in deditionem recepta Præfecti eò miſſi ſunt. Liuius lib.9.

Fvria Atilia de Mancino. Tulere L. Furius & Sex. Attilius Trib. pleb. Ann. Vt C. Mancinus quòd ſine ſenatus auctoritate pacem cum Numantinis feciſſet, iis dederetur. Cic. lib. 3. Offic. Epitomæ lvi.

Fvria de teſtamentis. Tulit C. Furius Trib. ple. Ne cui, niſi manumiſſoris cognato, certiſque aliis perſonis ſupra mille aſſes legare, mortiſve cauſſa donare liceret: quòd ſi quis maiorẽ ſummã ſibi legatam accepiſſet, quadruplũ eius quo plus quàm licebat accepiſſet, redderet. Lata eſt autem (vt ait Iuſtin.) Legis xii. tab. coercendæ cauſſa: qua vti quiſque legaſſet ſuæ rei, ita ius erat. Cic. pro Balbo, & Verr.3. Iuſtinia. De leg. Falcid. Vlp. cap. Inſtit.1.& 28.

Fvria Caninia de manumiſſione. Tulere opinor, P. Furius Camillus, C. Caninius Gallus coss. Ann. dcclii. Vt in teſtamento ex tribus ſeruis non plures quam duos manumittere liceat, vſque ad decem, dimidiã partẽ: à decimo vſque ad triginta tertiam partem, vt tamen adhuc quinque manumittere liceat, æquè vt ex priori numero: à triginta vſque ad centum, quartam partem, æquè vt decem ex priore numero liberari poſſint: à centum vſque ad quingentos, partem quintam ſimiliter, vt ex antecedenti nu- G mero viginti quinque poſſint fieri liberi. eadémque præcipit ne plures numero quàm centum ex cuiuſquam teſtamento liberi fiant. Eadem lex cauet, vt libertates ſeruis teſtamento nominatim dentur. Hæc ex Inſtitut. Vlpian tit.

tit.1.Paulo Senten.4.Caij.Inſtit.

Fvsia de comitiis, Tulit P. Furius, ſiue Fuſius Conſul cum Sexto Atilio, Anno dcxvii. Vt certis diebus, qui tamen faſti eſſent, agi cum populô nō liceret. Cic. in Sextiana, In orat. poſt reditum, De prouinc. conſul. & alibi frequentiſſimè. Latam illo tempore Ciceron. in Piſoniana teſtatur: qui centum annis dixit, pro circiter centum annos.

Fuſia de comitiis. Tulit Q. Fuſius Calend. Prætor, C. Cæſare, M. Bibulo coss. An. dcxciiii. Quū in tributis comitiis omnium ſimul ſuffragia cōfuderentur, itaq; fieret, vt ſingula genera de ſuffragiorum euentu ſic inter ſe contenderent, vt quod rectè ſtatutum eſſet, id ſuo ſuffragio factū dicerent: quod ſecus, in alios reiicerent: Tulit, Vt ſingula genera ſuffragium ſeorſim ferrent, quo ſententiæ internoſci poſſent. Hoc modo ſingulorum generum ſuffragia ſeorſim renunciabantur. Dio. lib. 38.

G

Gabinia de nocturnis cœtib. Tulit, Vt qui conciones vllas clandeſtinas in vrbe cōflauiſſet, more maiorum capitali ſupplicio multaretur. Ex orat. Porc. Latronis in Catil.

Gabinia de ſuffragiis. Tulit A. Gabinius Trib. pleb. Piſone, Popilio coss. Anno dcxiiii. Vt comitiis quibus magiſtratus crearentur, populus non voce, ſed tabella ſuffragium ferret. Et quo id liberius eſſet, cautum eſt, Ne quis inſpiceret tabellā, ne rogaret, ne appellaret, ita ab omni parte liberum iudicium ſuum in magiſtratibus creādis populus haberet. Cice. De legib. lib. 3. Et in lib. De Amicit.

Gabinia de piratis perſequēdis. Tulit A. Gabinius Trib. pleb. Metello, Marcio coss. Anno dclxxxv. Vt bellum aduerſus piratas Cn. Pompeio in trienniumita mandaretur, Vt toto mari quod eſt intra columnas Herculis, & in maritimis prouinciis vſque ad quadringenteſimum à mari ſtadium poteſtatem haberet imperandi regibus, præſidibus, ciuitatibus, vt ſe rebus omnibus ad eius belli adminiſtrationem neceſſariis iuuarent. Pædian. in Cornel. Velleius libr. 2. Dio lib. 38. Plutarchus in Pompeio. & Cicero De lege Manilia. & in Orat. poſt redit. in Senat. Appian. in Mithridat.

Gabinia de ſenatu habendo. Tulit, Vt ex Calend. Feb. ad Cal. Martias quotidie Senatus cogeretur, & legatis exterarum nationum daretur. Cicero in Epiſt. ad Qu. Frat. lib. 1. epiſt. 11.

Gabinia de vſuris. Tulit autem Gab. 7. (opinor) Trib. 11. Ne ius diceretur de iis pecuniis quæ verſura facta, eſſent ſumptæ. ne ſcilicet prouinciales homines à Romanis exhaurirentur. ne grauior vſura quàm cēteſima exigeretur: ſed & præter amiſſam ſortem certam pœnam ſanciebat. Cic. lib. Epiſt. ad Attic.

Gellia & Cornelia de Ciuitate. Tulere L. Gellius Publicola, Cn. Cornelius Lentulus coss. Anno dclxxxi. Vti ciues Rom. ſint ij, quos Cn. Pompeius de conſilij ſententia ſingulatim ciuitate donauerit. Ciceron. pro Balbo.

Genvtia Æmilia de clauo pangendo. Tulere ex s.c. Cn. Genutius, L. Æmilius coss. Anno cccxc. Vt, qui Prætor maximus ſit, Idibus Septemb. clauum pangat. Liuius lib. 7. vbi addit, Legem ætate ſua fuiſſe priſcis literis verbiſque ſcriptam, clauúmque quia raræ per ea tempora literæ erant, notam numeri annorum fuiſſe, eoque Mineruæ templo dicatam legem, quia numerus à Minerua inuentus ſit.

Genvtia de fœnore. Tulit L. Genutius Trib. pleb. C. Martio iiii. Qu. Seruilio coss. Anno cdxi. Ne fœnerare liceret. Liuius lib. 7.

Genvtia de magiſtratibus. Tulit idem, Martio, Seruilio coss. Anno cdxi. Ne quis eundem magiſtratum intra decem annos caperet, neu duos magiſtratus vno anno gereret, vtique liceret, Conſules ambos Plebeios creari. Liuius lib. 7.

Glitia de teſtamentis. Citatur Caius ad legem Glitiam in l. 4. D. de inoffi. teſta. Mendosè meo iudicio: quum Glitia non nomen, ſed cognomen ſit, vt ex Faſtis intelligitur. Videndum igitur an Titia rectius legeretur, quæ de pupillorum rationibus lata eſt, quò Caij ſententia pertinet.

H

Hirca de Pompeianis. Tulit A. Hircius, Vt Pompeiani ad dignitates non admitterentur. Ex epiſt. Anton. Philip. 13.

Horatia Valeria de plebiſcitis. Tulere L. Valerius, M. Horatius coss. An. ccciiii. Vt quod tributim plebs iuſſiſſet, populus teneret. Liuius lib. 3. Dionyſ. 11. Quod poſtea lege Hortenſia, & Publica confirmatum eſt.

Horatia de magiſtratibus ſacroſanctis. Tulit idem. Vt qui Trib. ple. Ædilibus, iudicib. nocuiſſet, eius caput Ioui ſacrum eſſet: familia ad ædem Cereris, Liberi, Liberæque venum iret. Liuius lib. 3. Dionyſ. lib. 5.

Horatia de Caia Tarratia, virgine Veſtali. Tulit. Vt certi honores ei tribuantur, in his vt teſtabilis eſſet, Vt ſi quadraginta annos nata ſacerdotio abire, ac nubere voluiſſet, ius ei poteſtáſq; exaugurandi atque nubendi eſſet: munificentiæ & beneficij gratia, quòd campum Tiberinum, ſiue Martium populo Romano condonaſſet. Gellius libr. 6. capite 7. Plutarchus in Publicola, vbi eam Tarquiniam appellat.

Hortentia de nundinis. Tulit, Vt nundinæ quæ prius erant feriæ, faſtæ eſſent: vti ruſtici, qui nundinandi cauſſa in vrbem veniebant, lites componerent. Macrob. lib. Satur. 1. cap. 16.

Hortensia de plebiſcitis. Tulit Q. Hortenſius, Dictator ſeditionis ſedandæ cauſſa creatus, Anno cdlxvii. Vt eo iure quod plebs ſtatuiſſet omnes Quirites tenerentur: quum antea Patritij non tenerentur: Gell. lib. 15. ca. 27. Florus epit. xi. Plin. lib. 16. cap. 10. Auguſt. lib. 3 De ciuitate Dei, capite 17. quod poſtea lege Publica confirmatum eſt.

Hostilia de furtis. Tulit A. Hoſtilius Conſul cùm A. Atilio, An. dlxxxiii. Vt furti agere liceret eorum nomine, qui apud hoſtes eſſent, aut Reipubl. cauſſa abeſſent, quive in eorum cuius tutela eſſent. Iuſtinianus De iis per quos ag. poſſeſſ. Hinc illæ Hoſtilianæ actiones, id

eſt, formulæ apud Ciceronem lib. De orat. 1. vbi de militis teſtamento agitur.

I

ICILIA de Auentino. Tulit L. Icilius Tribun. pleb. M. Valerio, Sp. Virginio coss. Anno CCXCVII. Vt Auentinus mons plebi ad ædificia concederetur. ὅσα μὲν ἰδιῶταί τινες εἶχον ἐκ δικαίου κτησάμενοι, ταῦτα τοὺς κυρίους κατέχειν. ὅσα δὲ βιασάμενοί τινες ἢ κλοπῇ λαβόντες ᾠκοδομήσαντο, κομισαμένους τὰς δαπάνας ἃς ἂν οἱ διαιτηταὶ γνῶσι, τῷ δήμῳ παραδιδόναι. τὰ δὲ ἄλλα ὅσα ἦν δημόσια, χωρὶς ὠνῆς τὸν δῆμον παραλαβόντα διελέσθαι. id eſt, Quæ priuati quidam iure quæſita poſſidebant, ea pro domino poſſiderent: quæ verò vel vi, vel clàm accepta ædificiis occuparant, ea recuperatis impẽſis quas arbitri ſtatuiſſent populo redderent. cetera verò quæ publica eſſent, ea populum ſine precio recipere, & inter ſe diuidere. Dionyſ. lib. 10. & Liu. lib. 3.

ICILIA de Tribunis pleb. Tulit. Sp. Icilius Tribu. pleb. T. Geganio, P. Minutio coss. Anno CCLXI. δημάρχου γνώμην ἀγορεύοντος ἐν δήμῳ, μηδεὶς λεγέτω μηδὲν ἐναντίον, μηδὲ μεσολαβείτω τὸν λόγον. ἐὰν δέ τις παρὰ ταῦτα ποιήσῃ, διδότω τοῖς δημάρχοις ἐγγυητὰς, αἰτηθεὶς εἰς ἔκτισιν ἧς ἂν αὐτῷ ἐπιθῶσι ζημίας. ὁ δὲ μὴ διδοὺς ἐγγυητὴν, θανάτῳ ζημιούσθω, καὶ τὰ χρήματα αὐτοῦ ἱερὰ ἔστω. τῶν ἀμφισβητούντων πρὸς ταύτας τὰς ζημίας, αἱ κρίσεις ἔστωσαν ἐπὶ τοῦ δήμου. id eſt, Tribuno ad populum concionanti, ne quis contradicito, néve eum interpellato. Qui cõtra faxit, prædes Tribuni dato ſe multam quam ipſi irrogabunt ſoluturum. qui prædes non dederit, capital eſto: familiáque eius ſacra eſto. Si quid ei in multis controuerſiæ, populi iudicium eſto. Dionyſ. libro 7.

IVLIA de ciuitate. Tulit Sext. Iulius Cæſar cos. cum L. Martio, Ann. DCLXII. Vt ciuitas ſociis & Latinis omnibus qui arma deponerent, daretur. nam Italici belli reſtinguendi cauſſa lata eſt. Additur in Orat. pro Balbo: QVI feudi facti eſſent. Gell. lib. 4. c. 4. Appianus libr. de bell. ciuil. 1. Eutropius.

IVLIA de prouinciis. Tulit C. Iulius Cæſar Conſul cum Bibulo, DCXCIIII. Vt Achaia, Theſſalia, cuncta Græcia liberæ eſſent, neque in is magiſtratibus populo Rom. ius dicere liceret. Cic. Pro domo ſua, in Piſon. & de prou. Conſul. Item vt magiſtratibus tranſeuntibus, eorúmque comitibus fœnum aliáque ab oppidis & vicis ſubminiſtrarentur. Ad Att. lib 5. & in Piſon. item duabus in ciuitatibus prouinciæ ſuæ Magiſtratus decedentes rationes ſuas relinquerent: eaſdémque totidem verbis ad ærarium referrẽt. Cic. Epiſt. fam. lib. 5. epi. 20. in Piſon. Item, Ne coronarium aurum iis qui prouincias obtinerẽt, vel decerni, vel ab iis accipi liceret, niſi decreto triũpho. Cic. in Piſon. Ne quis aut de prouincia exercitus deduceret aut bellum ſua ſponte iniuſſu popu. aut Senatus gereret. in Piſonem.

IVLIA agraria. Tulit idem eodem tempore. Vt ager Stellas, maiorib. conſecratus, item Campanus ad ſubſidia Reip. vectigalis relictus plebi diuiderentur. Diuiſit extra ſortem XX. millibus ciuium quibus terni pluréſque liberi eſſent. Velleius lib. 2. Plutarch. in Pomp. & in Cæſar. & in

A Cat. Vtic. Dio 38. Aliam præterea Calliſtratus commemorat in l. 3. D. de term. mot. Vt qui terminos ſtatutos extra ſuum gradum finéſve dolo malo mouerint, in ſingulos terminos quos eiecerint, locóve mouerint, quinquaginta aureos dare in publicum damnentur: eiúſque rei actio petitio ei qui volet detur.

IVLIA de vi. Tulit idem. Vt ei qui de vi damnatus eſſet, aqua & igni intercideretur. Cicero Philip. 1.

B IVLIA maieſtatis. Tulit idem. Vt ei qui maieſtatis damnatus eſſet, aqua & igni intercideretur. Cic. Philip. 1.

IVLIA iudiciaria. Tulit idem. Vt iudicia ad duo genera iudicum redigerentur, equeſtris ordinis & ſenatorij. Tirbuni verò ærarij, quod erat tertium, tollerentur. Suetonius in Cæſare. Meminit Gellius lib. 14. cap. 2. Dio. lib. 43.

IVLIA de ſacerdotiis. Tulit idem. Vt in cooptãdis ſacerdotibus etiam abſentium ratio haberetur. C Patet ex lib. 1. epiſt. ad Brutum.

IVLIA repetundarum. Tulit idem, vt ex Vatiniana & Sextiana intelligitur. Ne cui, qui in prouincia cum poteſtate, imperióve eſſet, pecuniam capere, conciliare liceret: extrà quàm ſi ad templum monimentúmque capiat. Cic. epiſt. 1. ad Q. fra. & epi. 1. libri VI. ad Attic. Vt ab iis exigeretur pecunia, ad quos ea quam is ceperit qui damnatus ſit, peruenerit. vt tranſeuntibus magiſtratibus eorúmque comitib. fœnum aliáque ab oppidis & D vicis ſubminiſtrarẽtur. Vt iidem quũ de prouincia decederẽt, rationes in prouinciæ duabus ciuitatib. quæ ipſis maximè viderentur, relinquerent, & totidem verbis ad ærarium referrent. Ne qui cum imperio eſſent, iniuſſu populi aut ſenatus de prouincia exirent exercitum educerent, bellum ſua ſponte gererent, in regnum alienum accederent, Cic. pro Poſtumo. In epiſt. lib. 5. epiſt. 20. & in Piſoniana. Item ne quis in magiſtratu, poteſtate, E curatione, legatiõe, vel quo alio officio, munere, miniſterióve publico, quíve ex cohorte cuius eorum eſt, pecuniam ob iudicandum, decernẽdúmve accipiat, vel quo magis aut minus quid ex officio ſuo faciat: ne quis ob militem legendum, mittendúmve, æs accipiat: néve quis ob ſententiam in ſenatu conſilióve publico dicendam, pecuniam accipiat vel ob accuſandum, vel non accuſandum, vtque vrbani magiſtratus ab omni ſorde ſe abſtineant: néve plus doni muneris in anno accipiant, quàm quod ſit aureorum centum: F ne quis ob iudicem, arbitrúmve dandum, mutãdum, iubendúmve vt iudicet néve ob non dandum, non mutandum, non iubendum vt iudicet, néve ob hominem in vincula publica conijciendum, vinciendum, vinciríve iubendum, éxve vinculis dimittendum: néve quis ob hominem condemnandum, abſoluendúmve: néve ob litẽ æſtimandam, iudiciúmve capitis pecuniæve faciendum, vel non faciendum aliquid accipiet, néve in acceptum feratur opus publicum, fru- G mentum publicè dandum, præbendum, approbandum, ſarta tecta tuenda, antequam perfecta probata, præſtita lege erunt. vt venditiones locationes eius rei cauſa pluris minoríſve factæ, irritæ ſint: néve vſu capi ea res poſſit, priuſquam in poteſtatem eius à quo profecta ſit,

heredíſve eius veniat. Hæc ex Pandectis.

IVLIA de ſacerdotiis. Tulit idem. Vt abſentis haberi rationem liceret. Cic. Ep. 5. ad Brutum.

IVLIA de prouinciis. Tulit idem Dictator. Ne prouinciæ prætoriæ plus quàm annum, nec plus quam biennium Conſulares obtinerentur. Cic. Philipp. 1. & 5. & 8. item Dio lib. 43.

IVLIA de legibus Cæſaris. Tulit idem. Vt ei qui in ſuas leges non iuraſſet, capitale eſſet. Appianus De bell. ciuil. 2.

IVLIA de fœnore. Tulit idem. Vt diſiecta nouarum tabularum expectatione, quæ crebrò mouebatur, debitores creditoribus ſatisfacerent per æſtimationem poſſeſſionum, quanti quaſque ante ciuile bellum comparaſſent, deducto ſummæ æris alieni, ſi quid vſuræ nomine numeratum aut perſcriptum fuiſſet: qua conditione quarta ferè crediti deperibat. Sueton. in C. Cæſare. Cęſar lib. 3. de bello ciuili. Eadem de modo credendi poſſidendíque intra Italiam cauebatur. Tacitus li. 5.

IVLIA de coloniis. Tulit idem. Vt ager Campanus viginti milib. ciuium extra ſortem diuideretur, eoque colonia deduceretur. Sueton. Iulio, & Augusto.

IVLIA de vi publica & priuata. Tulit C. Iul. Octauius Auguſtus, In eos qui vim armis aut ſine armis feciſſent. Hoc enim eſt vim publicam, aut priuatam, admittere. Florus Epit. c x x. Suet. in eius vita. Hanc legem Iuliam publicorum & Iuliam priuatorum appellat Vlp. in l. ſi præſes, XXXII. D. De pœ. & l. 1. D. vnde vi. Eadem preterea lege cauebatur, ne rem vi poſſeſſam vſu capere liceret. l. 33. §. 2. D. de vſurpat.

IVLIA maieſtatis. Tulit idem. Qua tenetur is cuius opera dolo malo cõſilium initum erit, qua obſides iniuſſu principis interciderēt. qua armati homines cum telis lapidibúſve in vrbe ſint conueniántve aduerſus rempublicam. locáve occupentur vel templa. quáve cœtus conuentúſve fiat, hom. néſve ad ſeditionem conuocentur. cuiúſve opera, conſilio, dolo malo cõſilium initum erit, quo quis magiſtratus populi Romani, quíve imperium poteſtatémve habet, occidatur. quáve quis cõtra Rem publicam arma ferat. quíve hoſtibus populi Romani nuncium, literáſve miſerit, ſignúmve dederit, feceritve dolo malo, quo hoſtes populi Romani conſilio iuuentur aduerſus rempublicam. quíve milites ſollicitauerit, concitaueritve, quo' ſeditio, tumultúſve aduerſus rempublicam fiat. Quíve de prouincia cum ei ſucceſſum eſſet non diſceſſit. aut qui exercitum deſeruit, vel priuatus ad hoſtes perfugit. quíve ſciens falſum conſcripſit, vel recitauerit in tabulis publicis. nam & hoc capite primo lege maieſtatis enumeratur. Quíve in bellis ceſſerit, aut arcem tenuerit, aut caſtra conceſſerit. quíve iniuſſu principis bellum geſſerit, delectúmve habuerit, exercitũ comparauerit. quíve cum ei in prouincia ſucceſſum eſſet, exercitum ſucceſſoris non tradidit quíve imperium exercitúmve populi Romani deſeruit. quíve priuatus pro poteſtate magiſtratúve quid ſciens dolo malo geſſerit. quíve quid eorum, quæ ſuprà ſcripta ſunt, facere curauerit. Cuiúſque dolo malo iureiurando quis adactus eſt. quo aduerſus rempublicam faciat cuiúſve dolo malo exercitus populi Romani in inſidias deductus, hoſtibúſve

A proditus erit: factúmve dolo malo cuius dicitur, quo minus hoſtes in poteſtate popul. Romani veniāt. cuiúſve opera dolo malo hoſtes popul. Romani cõmeatu, armis, telis, equis, pecunia, aliáve qua re adiuti erunt. vt ve ex amicis hoſtes popul. Rom. fiant. cuiúſve dolo malo factũ erit, quo rex exteræ nationis popul. Rom. minus obtemperet. cuiúſve opera dolo malo factum erit, quo magis obſides, pecunia, iumenta hoſtibus populi Romani dentur aduerſus rempublicam. Item qui B confeſſum in iudicio reum & propter hoc in vincula coniectum emiſerit.

IVLIA de ambitu. Tulit idem. Vt qui petiturus magiſtratum, vel prouinciam, vel ſacerdotium turbam ſuffragiorum cauſſa conduxerit, ſeruos aduocauerit, aliámve quam multitudinem conduxerit, conuictus vt vis publicæ reus in inſulam deportetur. Suet. in Aug. Paullus Sent. 5. capite 32. & Iuriſconſul. in Pand. Diuerſum tamen Dio tradit libr. 56. Vt qui magiſtratum C ambiiſſent, quinquennium à magiſtratibus arcerentur. quod ipſum Zonaras lib. 11. ſecutus eſt.

IVLIA de maritandis ordinibus. Tulit idem. Ne cœlibes, niſi qui genere eſſent proximi, quicquam ex teſtamento ciuis R. caperent: néve orbi pluſquam dimidium eorum quæ relicta eſſent. Hoc ex Euſebio. Nicephoro, & Sozomene. & l. 1. C. de inf pœn. cœlib. Ne coniux coniugis teſtamento niſi decimam relictorum par- D tem caperet: fiſcus reliquas nouem. Vlpian. cap. Init. XV. l. 1. C. de his qui ſe def. lib. x. l. 2 C. de infirm. pœn. cœlib. Fœminis, inquit Vlp. lex Iulia à morte viri anni tribuit vacationem: à diuortio, ſex menſium. Lex autem Papia, à morte viri, triēnij: a repudio, anni & ſex menſium. Vlpia. cap. XIIII. Sueton. in Auguſto. Vt priori ex conſulibus faſces ſumendi poteſtas ſit, qui plures liberos quam collega, aut in ſua poteſtate habet, aut bello amiſit: ſed ſi par vtrique numerus liberorum E eſſet, maritus, aut qui in numero maritorum eſt, præferatur: ſi verò ambo & mariti & patres totidem liberorum ſunt, tum ille priſtinus honos inſtauretur, & qui maior natu eſt, prior faſces ſumat. Gell. libr. 2. cap. 15. Vt ſi liberta ab inuito patrono diuerteret, alij nubere inuito patrono non poſſet. Vt iuſiurandum quod liberto impoſitum eſt ne vxorem ducat, ei remittatur. l. 6. §. 3. De iure pat. l. 1. D. vnd. vir. & vxor. Ne ſenatores eorúmve liberi, libertinas & quæ ipſe, F quarúmve pater matérve artem ludicram fecerit, item ex numero corpore quæſtum facientium vxorem ducant. Ceteri autem ingenui prohibētur ducere lenam, à lenone lenáve manumiſſam, & in adulterio deprehenſam, & iudicio publico damnatam, & quæ artem ludicram fecerit. Paulus l. 44. D. de ritu nupt. Marrianus autem in l. 19. eo. ſcribit, caput trigeſimumquintum fuiſſe, Vt qui liberos quos habent in poteſtate, iniuria prohibuerint vxores ducere, vel nubere, à magiſtratibus cogantur in ma- G trimonium collocare, & dotare. Vt patritiis liceret libertinas vxores ducere: præterquam ſi ſenatores, ſenatorúmve liberi eſſent. ne qua ſponſalia rata eſſent, niſi ſtatim exacto biennio nuptiæ fierent: hoc eſt, ne puellæ decem annis minores, quarum an-

nus ætatis duodecimus maturus coniugio habebatur. Zonaras lib. II. Hæc autem lex in libris noſtris interdum Iulia tantum, interdum Papia interdum Iulia Papia, Interdum Pappia Poppæa dicitur.

Ivlia de viceſima. Tulit idem. Vt quæ hereditates, legata, & donationes mortis cauſſa ad alienos, aut locupletes peruenirent, earum pars viceſima ad fiſcum pertineret. Vt teſtamenta in municipiis, coloniis, oppidis, præfectura, vico, caſtello, conciliabulo facta, in facta in foro vel baſilica, præſentibus teſtibus vel honeſtis viris, inter horam ſecundam & decimam diei recitentur, exemploque ſublato ab iiſdem ruſus magiſtratibus obſignato, quorum præſentia conſtat apertum. Vt teſtamentum ſtatim poſt mortem teſtatoris aperiatur, hoc eſt, à præſentibus intra triduum vel quinque dies: ab abſentibus quoque intra eos dies, cùm ſuperuenerint. Vt teſtes, vel maxima pars eorum adhibeantur, qui ſignauerint teſtamentum, ita vt agnitis ſignis, rupto lino aperiatur & recitetur. atque ita deſcribendi exempli fiat poteſtas, ac deinde ſigno publico obſignatum in Archiuum redigatur, vt ſi quando exemplum eius interciderit, ſit vnde peti poſſit. Dio lib. 38. & Paulus Sent. quarto, titulo ſexto.

Ivlia de iudiciis. Tulit idem, qua formam iudiciorum tum publicorum tum priuatorum præſcripſit Gellius lib. 14. cap. 2. Vt qui nomen alicuius deferrent, locum, annum, & menſem, quo crimen admiſſum erit, deſignent. l. 3. De accuſat. Ne eodem tempore, de duobus reis quis quæreretur, niſi ſuarum iniuriarum cauſſa. l. 12. eod. Ne inuito denuncietur, vt teſtimonium dicat aduerſus ſocerum, generum, vitricum, priuignum, ſobrinum, ſobrinam, ſobrino natum, eóſve qui priore gradu ſint. item ne liberto ipſius, liberorum eius, parentum, viri, vxoris. item patroni, patronæ. & vt ne patroni patronæ aduerſus libertos, neq; liberti aduerſus patronũ cogãtur teſtimonium dicere. l. IIII. D. de teſtib. Vt inter priuatos qui in iudicẽ cõſenſiſſent, iuris dicẽdi ei iudici poteſtas eſſet. l. 3. §. 1. D. De iudic. Ne qui iudex ſit, arbitrium recipere eius rei de qua iudex eſt, inve ſe promitti iubeat. l. 9. De arbit. Ne minor annis viginti iudicare cogatur. l. cum lege, XLI. D. De arbit. Vt Saturnalibus triduo feriæ ſeruarentur. Macrob. lib. 1. cap. x. Eadem etiam latum opinor, vt certus patronorum numerus eſſet. Meminit Aſconius in argumento pro Scauro. Et ſi quis reus vel accuſator, domum iudicis ingrediatur, per legem Iuliam iudiciariam in legem ambitus cõmittit. l. 1. D. de ambit. Item ne iudices ſuo anno in alienas ædes ingrediantur. Dio. lib. LIIII.

Ivlia Caducaria. Tulit, opinor, idem: & eiuſdem legis hæc duo fuere capita, Vt ſi nemo ſit ad quem bonorum poſſeſſio pertinere poſſit: aut ſi quidem, ſed ius ſuum omiſerit bona publicentur. Vlpi cap. Inſti. 28. Idem l. 4. §. eodem, D. De fideic. lib. Quare & ſi caducariis legibus bona delata ſint, idem erit probãdum. Eandem legem Iuliam ſignificat Iulianus leg. XCVI. §. 1. De legat. & fid. lib. 1.

Ivlia de adulteriis. Tulit idẽ. Si quis ſtuprũ adulteriúmq; faceret, ſciens, dolo malo. Suet. in

A Auguſt. & Iuriſcõſult. ti. Ad leg. Iul. de adult. Cornelius Tacitus lib. 2. Huius caput etiam hoc fuit, Ne maritus dotale prędium inuita vxore alienet néve id etiam eius voluntate oppigneret. Paulus lib. Sent. c. 22. & Iuſtin. ſub tit. Quibus alien. licet. licet.

Ivlia Theatralis. Tulit idem. Vt equitib. Ro. quibus ipſis parentibúſve equeſter cenſus vnquã fuiſſet, in 14. ordinib. l. Roſcia Theatrali cõſtitutis
B conſidere liceret. Sueton. Auguſt. Plin. libr. 33. cap 2.

Ivlia ſumptuaria. Tulit idẽ. Vt profeſtis diebus ducentos numos in conuiuiis conſumere liceret: Calendis, Idibus, Nonis, & aliis quibuſdam feſtiuis trecentos, nuptiis autem & repotiis H.S. millies. Agellius lib. 2. cap. 24.

Ivlia de manumiſſionibus. Tulit idẽ Vt Imperator, cũ ſeruũ manumittit, nõ vindictã imponat: ſed ſimpliciter liberũ eſſe iubeat. Paullus l. apud eũ, 14. D. de manumiſſ. Qua lege tam manu-
C miſſoris quàm manumiſſi ætatem definiuit, iuráque quibus patroni aduerſus libertos vterentur conſtituit. Dio lib. 55.

Ivlia de veneno. Nominatur à Sueton. in Nerone.

Ivlia peculatus. Tulit idẽ. Ne qui ex pecunia ſacra, religioſa, publicáve auferat, néve intercipiat, néve in rem ſuã vertat: néve faciat, quo quis auferat, intercipiat, vel in rẽ ſuam vertat: niſi cui vtique lege licebit. néve quis in aurum, argentũ,
D æs publicum quid indat, néve immiſceat: néve quo quid indatur, immiſceatur, faciat ſciens dolo malo, quo id peius fiat. Vlp. l. 1. D. eo.

Ivlia de reſiduis. Tulit idem. Ne quis eã pecuniam quæ in vſum publicum erogari, vel in ærarium inferri debuit, priuatim retineat. l. 2. D. ad leg. Iul pecul.

Ivlia Titia de tutoribus. Tulere. Vt prouinciarum præſides mulieribus pupilliſve tutores non habentibus, tutores darent. Iuſtin. De Attil.
E tut. & Vlpi. cap. Inſt. 11.

Ivlia de ceſſione bonorum, Tulit. Vt qui ſine dolo ſuo malo æri alieno ſatisfacere non poſſet, bonis ſuis cedendo liberaretur. l. 4. C. Qui bon. ced. poſſeſ. & in Cod. Theodoſiano lib. 4. tit. Qui bonis ex lege Iulia ceder. poſſint.

Ivlia & Sempronia de limitib. Tulere. Vt per auctuarios limites populo eũdi ius eſſet ſicut per viã publicã. Hyginus in libello. De limitib. cõſti. Apud Frontinum autem Tiberij Cæſ. conſtitutio
F legitur, ex qua hæc ſumpſimus. Eſt & aliud monumentũ quod non longè ab ædibus vel itinere publico conſtitutũ: id eſt, iuxta legem Sẽproniam & Iuliam, quod cardinib. & Decumanis conſtitutum eſſe monſtratur. quod rationẽ finium recipere videtur: id eſt concurrẽtium linearum atque ſecantium ſe inuicem, & ordinem in vtroque cuſtodit, limitum rationem diſcernens.

Ivlia Miſcella de teſtamentis. Tulere. Vt coniugi ſuperſtiti legatum ſibi à demortuo ea lege
G ne iterum nuberet, ita capere ius eſſet, ſi intra annum iuraret ſe liberorum quærendorum cauſſa velle nubere. Iuſtin. in tractatu de indicta viduitate, & lege Iulia Miſcella tollenda. lib. C. 6. t. XL. & Nouell. conſt. 22. vbi Iuſtinia. Iulium Miſcellam huius legis auctorem contra omnia antiquitatis exempla, & falsò (mea qudem opi-

opinione) nominat, quin etiam quòd eodem loco L. Mutium Scæuolam ſcribit legi cautionem appoſuiſſe, vt anno præterito coniunx aliter legatum capere non poſſet, quàm ſi cautionem dediſſet, ſe ad ſecundas nuptias non peruenturam: falſum opinor: ſed ita cautionem interpretor, vt ad hoc quoque negotium, Mutianæ cautionis vſus adhiberetur.

Ivlia Plautia de vſucapionibus. Vide, Iulia de vi, & Plautia de vi. Ne res vi poſſeſſas vſucapere vllo tempore liceret. Iuſtin. De vſucap. lib. Inſt. 1.

Ivnia de Regio, & Conſulari imperio. Tulit L. Iunius Brutus Conſul: Anno ccxliii. Vt imperium Tarquinio abrogaretur, vt ipſe idem cum coniunge ac liberis, itémque omnes Tarquiniæ gentis exularent: Vt capitale eſſet ſi quis de iis reuocandis mentionem faceret: vt Regio imperio abrogato, Conſules duo regia poteſtate quotannis comitiis centuriatis à populo crearentur. Dionyſius lib. 4. Liuius lib. 2.

Ivnia de Trib. ple. Vide Sacrata.

Ivnia Licinia, de legibus. Tulere D. Iunius, & L. Licinius coss. An. ab Vrbe condita, dcxci. Vt leges trinundino antè promulgarentur, quàm ad populum ferrentur. Cicer. Philipp. 5. Epiſtol. ad Att. 1. & 4. & Vatiniana interrogatione, & pro Domo ſua.

Ivnia Norbana de Libertinis. Tulere M. Iunius Silanus, L. Norbanus Balbus coss. Anno dcclxxi. Vt ij ſerui qui neque cenſu, neque vindicta, neque teſtamento, ſed aut per epiſtolam, aut inter amicos, aut conuiuij adhibitione liberi fierent, non ciues Romani, ſed eodem iure, quo Latini coloni eſſent. Vt ſi Latinus ciuem Romanam, vel Latinam vxorem duxerit, teſtatione interpoſita, quòd liberorum quærendorum cauſſa vxorem duxerit, poſtea filio filiáve nato natáve, & anniculo facto poſſit apud Prætorem vel Præſidem prouinciæ cauſſam probare, & fieri ciuis Romanus, tã ipſe quàm filius filiave eius & vxor, ſcilicet ſi & ipſa Latina ſit. Vt Latinorum legitimæ ſucceſſiones nullæ prorſus eſſent: ſed eorum bona manumiſſores, tanquam ſeruorum peculia ſibi haberent. Vt liberti ius ciuitatis Rom. non antè haberent, quàm ius aureorum annulorum, aut natalium reſtitutionem à principe impetraſſent. Vlpian. in Inſtit. tit. 3. Iuſtin. §. v. De ſucceſſ. libr. Idem Nou. lxxviii.

Ivnia Vellea de heredum inſtitutione. Tulere. Vt qui teſtamentum faceret, is omnem virilis ſexus qui ei ſuus heres futurus erit cùm naſcetur, inſtituendi, exheredandíve poteſtatem haberet, etiamſi viuo teſtatore naſcerentur. item, Vt ſi quis ex ſuis heredibus ſuus heres eſſe deſineret, liberi eius & ceteri in locum ſuorum ſui heredes ſuccederent. Scæuola l. gallus, 29. De lib. & poſtum.

Ivnia Petronia de libertate. Tulere C. Iunius Cæſonius, Petronius Turpillianus coss. Ann. dcccxiii. Vt ſi diſſonantes pares iudicum exiſtant ſententiæ, pro libertate pronuncietur. Hermogen. l. 24. D. De manum. Ab eodem quoque Petronio lex Petronia de ſeruis infrà ſuo loco numeratur.

L

Labiena de ſacerdotiis. Tulit T. Labienus Trib. pl. Cice. Antonio coss. Anno

A dcxc. Vt ius creandorum ſacerdotum] penes collegia eſſet ex veteri lege Domitia, quã lex Cornelia abrogarat. Dio libro 37.

Laetoria de minoribus. Tulit. Vt iis qui furioſi vel prodigi eſſent curatores darentur qui eos circumſcripſiſſent, iudicio publico tenerentur. Cicer. De offic. 3. De nat. deorum. 3. & Capitol. in Anton. Philoſ. Ne à minoribus viginti quinque annis ſtipulari liceret: hoc eſt ne ſtipulatione obligari poſſent. Sueton. in quarto

B Prætorum, apud Priſcianum libr. 8. Et hoc illius caput meo iudicio Plautus ſignificat in Pſeudolo, vbi Callidorum adoleſcentem ſic loquentem facit: *Nimis ſum miſer: numum nuſquam reperire: argenti queo. Ita miſer & amore pereo, & inopia argentaria. Perij, an non? tum lex me perdit quina vicenaria, Metuunt credere omnes.* Profertur in eandem ſententiam à Conſtantino in l. 2. C. Th. de donationibus.

Licinia de fœnore. Tulit C. Licinius Stolo

C Tribunus pl. Furio, Clœlio, &c. Trib. mil. Anno ccclxxvi. Vt deducto eo de capite, quod vſuris pernumeratum eſſet, id quod ſupereſſet, triẽnio æquis portionibus perſolueretur. Liuius lib. 6.

Licinia de magiſtratibus è plebe creandis. Tulit idem. Ne tribunorum militum comitia fierent, Sed Conſulum, & vtique alter ex plebe crearetur. Liuius lib. 6.

Licinia agraria, Tulit idem, Æmilio, Valerio, &c. Tribu. mil. Anno ccclxxvii. Ne quis

D plus quingenta iugera agri, centum pecoris maioris capita, quingenta minoris poſſideret, Varro lib. de re Ruſt. 1. Columel. lib. 1. capi. 3. Liuius lib. 6. Appia. De bellis ciuilibus 1. Gellius lib. 20. ca. 1. Valerius libro 8. capite 6. Plinius libro 18. Capite 3. Velleius libro 2. Plutarchus in Camillo & in Gracchis. Videtur de ſeptem iugeris viritim diuidendis cauiſſe. Nam Columella libro 1. Poſt exactos, inquit, Reges Liciniana illa ſeptẽ iugera, quæ plebis Tribunus viritim diuiſerat,

E maiores quæſtus antiquis retulere, quam nunc nobis ampliſſima veruacta

Vicinia ſumptuaria. Tulit P. Licinius Craſſus Diues coss. cũ Cn. Cenrulo, Anno dclvi. Vt Calendis, Nonis, nundinis Romanis, cuique in dies ſingulos triginta duntaxat aſſes edundi cauſſa conſumere liceret. nuptiis ducenos. cæteris verò diebus qui excepti non eſſent, tricenos: quum & carnis aridæ pondo tria & ſalſamentorum pondo libram concederet. quod autem è

F terra, vite, arboréve natum eſſet, impunè conſumere liceret. Macrob. lib. 3 cap. 17. Gell. lib. 2. ca. 24. Cice. lib. 7. epiſt. ad Gallum, epi. 27. Et Feſtus, Centenariæ cœnæ dicebantur, in quas lege Vicinia non plus centuſſibus præter terræ nata impendebatur, id eſt, centum aſſibus, qui erant breues numi ex ære.

Licina de ludis Apollinaribus. Tulit P. Licin. Varus Prætor Vrb. Claudio. Quinctio coss. Anno dxlv. Vt ludi Apollinares qui die incerta

G fiebant, in perpetuum in ſtatam diem vouerentur. itaque ipſe primus ita vouit, fecítque ante diem tertium nonas Quintiles. is dies deinde ſollennis ſeruatus. Liuius lib. 27.

Licinia Caſſia de bello Perſei. Tulere Licin. Caſſius, coss. Ann. dxcciI. Vt quod Perſeus Philippi filius Macedonum rex

Florus epit.c.Dio lib.26.

MANILIAE leges venalium vendendorum. Ab Antonio dicuntur in lib. De orat.1. pro Cautiones. vt apud Catonem, Lex vini vendendi, oleæ faciendæ.

MANLIA de viceſima. Tulit Cn.Manlius cos. cum C. Martio, Anno CCCXCVI. Vt ij qui manumitterentur, fortunarum ſuarum viceſimam ærario darent. Liuius libro 7.

MANLIA de ſacerdotiis. Tulit.P.Manlius Tri. pl.L.Furio, M.Marcello coss. Anno DLVII. Vt propter ſacrificiorum multitudinem Treſuiri Epulones crearentur: quum eſſent ipſi à Numa, vt etiam ludorum illud epulare ſacrificium facerēt, inſtituti. Ius præterea togæ prætextæ habendæ, item vt Pontifici eiſdem eſſet. Cicero de orat.3. Liuius 33. Vbi tamen T.Romuleius legitur: quod Car. Sigonius, vir eruditiſſimus, & de literis optime meritus ex coniectura emendauit.

MANLIA de C.Mario. Tulit.L. Manlius Trib. ple.C.Mario, L. Caſsio coss. Anno DCXLVI. Vt eidem C. Mario prouincia Numidia mandaretur.

MARTIA Atinia de pace Macedonica. Tulere Q. Martius, C. Attinius Tribuni pl. Furio, Claudio coss.An.DLVII. Vellēt iuberéntne cum Rege Philippo pacem eſſe? omnes quinque & & triginta tribus, vti rogas, iuſſerunt. Liuius lib.33.

MARTIA de magiſtratibus. Tulit Martius Cenſorinus, Ne cui bis cenſuram gerere liceret. Plut.in Coroliano.

MARTIA de Statellis. Tulere M. Martius Sermo, & Q. Martius Sylla Tribuni pleb. Popillio, Ælio coss.Anno DCXXI. Vt qui ex Statellis (Liguriæ populis) deditis in libertatem reſtitutus ante Kalendas Sextiles primas non eſſet, cuius dolo malo is in ſeruitutem veniſſet, vt iuratus Senatus decerneret, qui eam rem quæreret, animaduerteretque. Liuius libro 42.

MARIA de ſuffragiis. Tulit. C. Marius Trib. ple.L.Cæcilio, L. Cotta coss. Anno DCXXXIIII. Vt pontes per quos ſuffragia in comitiis ferebantur anguſtiores fierent, ne quis illic qui ſuffragium ferret conſiſtère poſſet ad appellandum rogandúmque.Cice.De legib.3 Plutarchus in Mario..

MARIA de re numaria. Tulit M. Marius Gratidianus Prætor.L.Sylla Dictatore. Vt numi certa tū excogitata ratione probarentur. Iactabatur enim tēporibus illis numus, ſic, vt nemo ſcire poſſet, quid haberet. Cicero de offi.3 Plinius lib.33.ca.9.qui legem hanc nominatim appellat, cum Cicero Prætoris edictum de Roſtris promulgatum fuiſſe ſcribat.

MARIA Porcia de triumpho, Tulere L. Marius, M.Cato Tribuni pl. Vt pœna afficerentur ij, qui aut hoſtium occiſorum in prælio, aut amiſſorum ciuium falſum numerum literis ſenatui retuliſſent. Vt cùm primum vrbem intraſſent, apud quæſtores vrbanos iurarent, de vtroque numero verè ab iis Senatui ſcriptum eſſe. Valerius lib 2.cap.De iure triumph.

MEMMIA de Iugurtha Romam euocando. Tulit C Memmius Tribunus ple. P. Scipione Naſica, L. Beſtia Calpurnio coss. Anno DCXLII. Vti L. Caſſius Prætor ad Iugurtham mitteretur,

A eúmque interpoſita fide publica Romam duceret, quo facilius iudicio regis, Scauri & reliquorum, quos pecuniæ captæ arceſſebant, delicta pateſierent. Salluſt.de bello Iugurth.

MEMMIA de reis poſtulandis. Tulit. Vt eorum qui Reipublicæ cauſſa abeſſent nomina ne in reos reciperentur. Vt calumniatoribus, pœna conſtituto iudicio imponeretur. Val. Max.libr.3. cap.7. Cicero pro Sex. Roſcio. Papinian. l.13.D. de teſtib. l.1. §. 1. Ad s.c. Turpill. Legitur tamen B Remmia.

MENENIA Sextia de multa. Tulere T.Menenius, P. Sextius coss. Anno CCCI. Autor Feſtus libr.14 cuius verba ſic opinor, legenda ſunt, Peculatus furtum publicum dici cœptum eſt à Pecore: quia ab eo initium eius fraudis eſſe cœpit. ſiquidem ante æs aut argentum ſignatum ob delicta pœna grauiſſima erat duatum ouium, & triginta boum: quæ pecudes poſtquam ære ſignato vti cœpit populus Rom. Tarpeia lege cau- C tum eſt, Vt bos centuſsis, ouis decuſsis æſtimaretur. Eam legem ſanxere. T.Menenius Lanatus, & P. Sextius Capitolinus coss.

MENIA de auctoritate Patrum. Nominatur à Cicerone in lib. De claris orat. Eáque videtur eſſe quæ apud Feſtum libro 14. Minia nominatur, in dictione Prorſus: & apud Nonium fortaſſe, in voce Sugillare: vbi ait, Sugillare, occludere Varro Geminis, Contrà lex Mania eſt in pietate, nē filij patribus luci clara ſugillent oculos. Allude- D re videtur ad patrum nomen, quo lex Menia Patritios intelligebat.

MENSIA de ciuitate. Tulit. Vt ex alterutro peregrino natus, deterioris parentis cōdicionem ſequatur. Vlpian.capi. Inſtit.5. Et hanc idem in l. lex naturæ, 24. De ſtat. hom. ſpecialem legem intelligit.

MINVTIA. Meminit Feſtus libro 13. in voce, Oſi ſunt.

MINVTIA de Triumuiris menſariis. Tulit Mi- E nutius Trib. pl. Æmilio, Terentio coss. Anno CXXXVII. vt propter penuriam argenti Triumuiri menſari crearentur. Liuius. lib. XXIII.

MVNERALIS LEX vocata eſt, qua Cincius cauit, ne cui liceret munus accipere. Feſtus, qui Plauti verſus citat, quos in Cincia retulibus.

O

F OGVLNIA de ſacerdotiis. Tulere Q. & Cn. Ogulnij Tribu. pleb. M. Valerio, Q. Apuleio coss.Ann.CDLIIII. Vt cùm quattuor Augures, quattuor Pontifices ea tempeſtate eſſent, placerétque augeri ſacerdotum numerum, quattuor Pontifices, quinque augures, de plebe omnes allegerentur. Ita deinceps octo Pontifices nouem augures fuerunt. Liuius lib.10.

OPPIA de matronatum cultu. Tulit C. Oppius Tribu. pleb.Q. Fabio, T. Sempronio. coss. Anno DXL. Ne qua mulier plus ſemuncia auri ha- G beret: neu veſtimento verſicolori vteretur: neu iuncto vehiculo in vrbe oppidóve, aut propius inde mille paſſus, niſi ſacrorum publicorum cauſſa veheretur. Liuius libro trigeſimoquarto Tacitus lib. 3.

OPTIMA LEX, quùm nominabatur in magiſtro populi faciendo, qui vulgò Dictator ap-

pellabatur, quàm pleniſſimum poſſet ius eſſe ſi- A gnificabatur. Vt fuit M. Valerij Marci filij Voluſij nepotis, qui primus magiſter populi creatus eſt. Poſtquã verò prouocatio ab eo magiſtratu ad populũ data eſt, quæ antea non erat, deſitum eſt dici, Vt optima lege: vtpote imminuto iure priorum magiſtrorum. Hæc Feſtus. Idem alibi, In magiſtro populi faciendo, qui vulgò dictator appellatur, quàm pleniſſimum poſſet ius eſſe ſignificabatur. Poſtquam verò prouocatio ab eo magiſtratu ad populum data eſt, quæ antea non B erat: deſitum eſt dici, Vt optima lege: vtpote imminuto iure priorum magiſtrorum. Hactenus Feſtus.

ORCHIA de numero conuiuarum. Tulit C. Orchius Tribun. pleb. Q. Fabio, M. Claudio, coss. Anno DLXX. Macrob. lib. 3. c. 17. Feſtus li. 13. Obſonitauere.

OVINIA lex nominatur à Feſto, vbi de Præteritis agit ſenatoribus: Vt Cenſores ex C omni ordine optimum quemque curiatim in ſenatu legerent. quo factum eſt, vt qui præteriti eſſent, & loco moti, haberentur ignominioſi.

P

PACVVIA DE menſis Auguſti nomine. Tulit Sex. Pacuuius Tribun. pleb. Auguſto Imperatore, Vt qui menſis antea Sextilis D vocabatur, quòd à Martio qui primus olim fuerat, ſextus eſſet: is deinceps Auguſtus ab Auguſto Imperatore diceretur. Macrobius libr. Sat. 2. cap. 12.

PAGANA LEGE in pleriſque Italiæ prædiis cauetur, ne mulieres per itinera ambulantes, torqueant fuſos, aut omnino detectos ferant: quoniam aduerſetur id omnium ſpei, præcipuéque frugum. Plin. li. 28. c. 2. E

PAPIA, vide Pappia.

PAPIRIA Iulia de mulctarum æſtimatione. Tulere L. Papirius, L. Iulius coss. Anno CCCXXIIII. Liuius libro 4. vide Ateria.

PAPIRIA de ciuitate. Tulit L. Papirius Pr. Vt Acceranis ciuitas ſine ſuffragio daretur. Cornelio, Domitio coss. Anno CCXXI. Liuius lib. IIX.

PAPIRIA de ſuffragiis. Tulit C. Papirius Carbo Tribun. pleb. Popilio, Rupilio coss. An- F no DCXXI. Vt in iubendis legibus aut vetandis populus tabella ſuffragium ferret. Cicer. De legib. 3.

PAPIRIA de Triumuiris capitalibus, aut potius Monetalibus. Tulit L. Papirius Tribun. pleb. Vt qui prætor fieret, qui inter ciues ius diceret, Treſuiros capitales (Monetales legendum videtur) populum rogaret: qui ſacramenta litigatorum exigerent, iudicaréntque: eodémque iure eſſent. vti quos ex legibus, plebiſve ſcitis exigere iudicaréve oporteat. Hæc ex loco Feſti corruptiſſimo in lib. XVII. voce Seſtertius. G

PAPIRIA de conſecratione. Tulit idem. Ne iniuſſu plebis ædes, terram, aliámve rem vllam conſecrare liceret. Cic. Pro domo ſua.

PAPIRIA de re numaria. Tulit, opinor, idem L. Papirius Tribu. pleb. Vt aſſes eſſent ſemunciales. Plinius lib. 33. cap. 3.

PAPPIA de ciuitate. Tulit C. Papius Tr. pleb. Cotta, Manlio coss, Anno DCXXCIIX. Vt peregrini vrbe Roma expellerentur. Cicero De offic. 3. Pro Balbo, pro Archia, Dio lib. 37.

PAPPIA de Veſtalis capiundi ritu. Tulit. Vt Ponti. Max. arbitratu virgines è populo viginti legantur, ſortitióque in concione ex eo numero fiat. Agellius lib. 1. c. 12.

PAPPIA de ſociis. Tulit. Vt ſocij Latini in ſuas ciuitates redigerẽtur. Vt iudicium ſociis & ciuitatibus exteris cõſtitueretur, repetendi eius cauſſa, qui in ciuitatis Rom. cenſum irrepſiſſet. Valerius. lib. 3. ca. 4. Cicer. in Corneliana.

PAPPIA Poppæa de maritandis ordinib. Tulere M. Pappius Mutilus, Q. Poppæus Secundus, coss. ſuff. Auguſto Imperatore: vt conſtat ex Dione, apud quem Popilius legitur, pro Poppæus. Vt qui Senator eſſet, quíve filius, nepos, pronepóſve ex filio vel ex filia natus, cuius eorum eſſet, nequis eorum ſponſam vxorémve ſciens dolo malo haberet libertinã. aut eam quæ ipſa, cuiúſve pater, matérve artem ludicram facit, fecitve: néve Senatoris filia, neptíſve ex filio, proneptíſve ex nepote, filio nato, nata, libertino, eíve qui ipſe, cuiúſve pater matérve, artem ludicram facit, fecítve, ſponſa nuptáve ſciens dolo malo eſſet. Vt ne quinquaginta annis minor ſexagenario nuberet: aut vir hac ætate iunior quinquagenariam fœminam duceret in vxorem. Vt patronis qui ius trium liberorum habeant, contra tabulas teſtamenti liberti, aut ab inteſtato contra ſuos heredes non naturales bonorum poſſeſſio detur. Vt patronæ ingenuæ duobus liberis honoratæ, libertinæ tribus idem iuris detur, quod patronis ex edicto. Vt liberis ingenuæ trium liberorum iure honoratæ idem iuris, quod ipſi patronæ tribuatur. Vt omnibus ingenuis, præter Senatores eorúmque liberos, vxores libertinas habere liceret. Tacitus libro tertio. Iuriſconſulti ſub titulo, De ritu nupt. De vulg. ſubſtitut. De iur. patron. & aliis locis innumeris. Vlpianus capite Inſtitutionum 14. & 29. Dio libro 56. Vide l. Iulia de marit. ordinibus vbi plura diximus.

PAPPIA DE iure patronatus. Tulit idem. Vt ex bonis eius qui HS. centum millium patrimonium reliquerat, & pauciores quàm tres liberos habebat, ſiue is teſtamento facto, ſiue inteſtatus mortuus erat: virilis pars patrono deberetur. Itaque quum vnum quidem filium heredem reliquerat libertus, perinde pars dimidia debebatur patrono, ac ſi is ſine vllo filio filiáve inteſtatus deceſſiſſet: quum verò duos duáſve heredes reliquerat, tertia pars debebatur patrono: ſi tres reliquerat, repellebatur patronus. Item, Vt libertus qui duos liberos in poteſtate haberet, operarum obligatione liberaretur. Iuſtin. §. primo. De ſucceſ. libert. Et in Pand. ſub titul. De bonis libert. aliiſque locis compluribus.

PEDIA DE VI. Tulit Q. Pedius coss. cum Auguſto Cæſare, Anno DCCXI. Vt qui C. Cæſaris cædis auctores eſſent, iudicio conſtituto rei fierent, & damnatis aqua & igni interdiceretur. Appian. lib. De bello ciuili 3. Sueton. Nerone, & Galba, Velleius lib. 2.

PEDV-

Pedvcia de incestv. Nominatur à Cicerone De nat.deor. 3.

Pedvcea de terminis. Tulit. In libello Variorum autorum, De agrorum condicionibus, his ed.ta eſt verbis, quæ tamen aliqua ex parte correximus. Quæ colonia hac lege deducta, quódve municipium, præfectura, forum, conciliabulum conſtitutum erit, qui ager intra fines eorum erit, ſi termini in eo agro ſtatuti non erunt, quo in loco terminus non exſtabit, in eo loco is cuius is ager erit, terminum deſtituendum curato: vtique recte factum eſſe velit, magiſtratus qui in ea colonia, municipio, præfectura, foro, conciliabulo iure dicundo præerit, facito vt fiat.

Pesvlania de damno à canibus illato. Tulit. Vt ſi canis pauperiem fecerit, damnúmve dederit, in dominum actio detur, vt aut damni æſtimationem ſubeat, aut canem noxæ dedat. Paul. Sent. lib. 1. cap. 15.

Petillia de pecvlatv. Tulit Q. Petillius Tribunus plebis. Æmilio, Flaminio coss. Anno dlxvii. Vellent, iuberent, quæratur, quæ pecunia capta, ablata, coacta ab rege Antiocho eſt, quíque ſub eius imperio fuerunt: quod eius in publicum relatum non eſt, vti de ea re Ser. Sulpitius Prætor vrb ad ſenatum referat. Omnes tribus vti rogas iuſſerunt. Liuius libro 38.

Petronia de servis. Tulit, opinor, Petronius Turpillianus cos. cum Cæſonio Peto, Anno dcccxiii. Ne dominis poteſtas eſſet ad beſtias depugnandas ſuo arbitratu ſeruos ſuos tradere. Vt ei qui iure viri delatum adulterium non peregiſſet, nunquam poſtea referre hoc crimen liceret. Modeſtinus l. 11. D. ad legem Cornel. De ſicar. Impp. l. 15. C. ad l. Iul. de adulter. Ab eodem Petronio & collega Iunio ſuprà Iunia Petronia numerata eſt.

Petronia de peregrinis. Tulit. peregrini vrbe Roma expellerentur. Cicero lib. De offic. 3. Hanc, opinor, Feſtus libro 16. in voce Reſpublicas eo loco ſignificat, vbi nunc P. Ennij de peregrinis corruptè, meo iudicio, legitur.

Pinaria de ambitv. Tulit L. Pinarius Trib. milit. cum collegis. Anno cccxxii. Ne cui album veſtimentum addere petitionis cauſſa liceret. Liuius libro quarto. Lex tamen non tenuit, vt ex omnium temporum conſuetudine intelligitur.

Pinatia Furia. Tulere L. Pinatius, L. Furius Coſſ. Eam antiquiſſimam, cui mentio Intercalaris adſcribitur, in columna ærea inciſam fuiſſe, Varro ſcribit: teſte Macrobio lib. 1. cap. 13.

Plavtia Iudiciaria. Tulit M. Plautius Siluanus Tribun. pleb. Cn. Pompeio Strabone, L. Porcio Catone Coſſ. Anno dclxiii. ſecundo anno Belli Italici, quum equeſter ordo in iudicijs dominaretur. Vt tribus ſingulæ ex eo numero quinos denos ſuffragio crearent, qui eo anno iudicarent. ex eo factum eſt, vt ſenatores quoque in eo numero eſſent, & quidam etiam ex ipſa plebe. Cicero in Orat. pro Cornelio, Epiſt. ad Att. lib. iv. & Aſcon. Ex quo intelligitur, quum equites ſoli iudicarent, xxx. tribus dediſſe ſingulas iudices xv. itaque iudices cccc l. fuerunt: & iudicia inter tres ordines, ſenatorium, equeſtrem, & plebium communicata ſunt.

Plavtia De vi publica. Tulit idem. Vt de iis, qui vim publicam armatis hominibus feciſſent, quæſtio conſtitueretur. Meminit Cicero De reſponſ. aruſ. pro Milone, lib. Epiſt. ad Q. Fratrē ii. & ad Att. 4. Salluſt. in Catil. Aſcon. in Milon. & Cælius ad Ciceronem lib. Epiſto. 8. Item, Ne rem vi poſſeſſam vſucapere liceret. Iulianus l. 33. §. 2. D. de vſuc. Lex Plautia & Iulia ea demum vetuit longa poſſeſſione capi, quæ vi poſſeſſa fuiſſent: non etiam ex quibus vi quis deiectus fuiſſet.

Plavtia Papiria de ciuitate Tulere M. Plautius Siluanus, C. Papirius Carbo Tribuni pl. Cn. Pompeio, L. Catone Coſſ. Anno dclxiiii. Vt ciuitas iis daretur, qui fœderatis ciuitatibus adſcripti fuiſſent, ſi & cùm lex ferebatur, in Italia domicilium habuiſſent, & ſexaginta diebus apud Prætorem eſſent profeſſi. Cicero pro Archia poeta.

Plætoria. vide Lætoria.

Plætoria De iure dicundo. Tulit M. Plætorius Tribunus pleb. Prætor vrbanus qui nunc eſt, quique poſthac fuerit, duos lictores apud ſe habeto: iſque ſupremum ad ſolis occaſum ius inter ciues dicito. Cenſorin. libro de die nat. cap. 19. Varro lib. De ling. 5. Sed poſtea lex Plætoria id quoque tempus iubet eſſe ſupremum, quo Prætor in comitio ſupremam pronunciauit populo.

Plotia de exulibus. Tulit Plotius Tribun. pleb. Vt qui Lepidum ciuili bello ſecuti, poſt necem Coſ. ad Sertorium confugerant, impunè in ciuitatem redirent. Sueton. Cæſare, Agell. lib. 13. cap. 3.

Plotia. Flauia. Tulere. Vt vel agri quos à Senatu locupletes emiſsēt, reddita poſſeſſoribus pecunia plebi diuiderentur: vel, ſi, neminē vetere poſſeſſione moueri Senatus vellet, alij agri ea pecunia quæ ex nouis vectigalibus per quinquēnium reciperetur, emerentur, & plebi quæ agros non haberet, partirentur. Cicero lib. ad Att. 1.

Plotia Agraria. Nominatur à Cicerone libro Epiſtol. ad Att. 1. epiſtola, Nihil mihi.

Postelia de ambitu prima. Tulit C. Pœtelius Tribun. pleb. C. Fabio, & C. Plautio Coſſ. Anno ccxcv. Vt ne ambiendi magiſtratus cauſſa nundinas & conciliabula obire liceret. Liuius lib. 7.

Poetelia, Papiria de nexu. Tulere C. Pœtelius, L. Papirius Coſſ. Anno cdxxvii. Ne quis niſi qui noxam meruiſſet, donec pœnam lueret, in compedibus, aut in neruo teneretur: pecuniæ creditæ bona debitoris, non corpus obnoxium eſſet. & ne quis in poſterum necteretur. Liuius libr. 8. Vbi tamen videndum ne pro Meruiſſet, Nocuiſſet ſit legendum. Et de eadem lege, C. Manlius in epiſtola ad Q. Marcium conſulem, apud Salluſt. Catil.

Pompeia de Tribun. pleb. Tulit Cn. Pompeius i. Conſul cum M. Craſſo, Anno dcxciii. Vt ad Tribunos pleb. prouocandi ius eſſet: (quod lege Cornelia prohibitum fuerat) omniáque omnino quæ Tribunis pl. ademerat Sylla, illis reſtituerentur. Plutarch. in Pompeio, Aſconius in Verrin. 1. & 2. & Cæſar. libro De bell. ciuil. 1.

Pompeia de prouinciis. Tulit Cn. Pompeius Coſſ. cum Q. Cæcilio, Anno dcci. Vt ſibi Hiſpania prouincia in alterum quinquennium prorogaretur. Dio libro 38. & Plutarch. in Vit. qui tamen, Quadriennium ſcribit.

Pompeia Iudiciaria. Tulit idem Coſſ. cum M. Craſſo iterum, Anno dcxcix. Vt ampliſſimo ex cenſu, ex centuriis, aliter quàm antea, lecti iudices, ex tribus tamen ordinibus quibus Aurelia lege communicata erant iudicia, Senatorio ſcilicet, Equeſtri, & Tribunis ærarij, res iudicarent. Item vt quinque & ſeptuaginta iudices cauſſas cognoſcerent. Cicero in Piſonem, & Aſcon. in eandem.

Pompeia de parricidiis. Tulit idem, Vt qui cognatos vel affines, qui parentum liberorúmve nomine continentur, fratrémve aut ſororem necaſſet, is ſanguineis virgis verberatus, in culeum inſueretur cum cane, gallo gallinaceo, vipera, & ſimia. deinde in mare vel profluentem proiiceretur. Modeſtinus l. 9. D. Ad l. Pomp. de parricid. Vbi tamen ait more maiorum eam fuiſſe conſtitutam pœnam: quod mihi ſanè obſcurum eſt, ſi maiores ab eo tempore repetamus, quo Cicer. Sex. Roſcium defendit. neque enim id opinor Ciceronem prætermiſſurum fuiſſe, quum de ſolo culeo loquatur. ac vereor ne quid à Triboniano eo in loco ſit commiſſum. Seneca tamen lib. de Clementia 1. de Cæſare Auguſto loquens, Non culeum, inquit, non ſerpentes, non carcerem decreuit. Iuuenalis autem de ſerpente & ſimia etiam loquitur. Conſtantinus verò in l. prima, C. de parricid. canem & gallum gallinaceum adieciſſe videtur: quæ tamen omnia Iuſtinianus legi Pompeiæ in Inſtitutionibus attribuit. Vtut ſic, hoc vt opinor Pompeiũ inſtituiſſe, vt quum antea Prætor certus ac proprius non eſſet, qui de parricidis ius diceret, ſed lege Cornelia qui inter ſicarios quæreret, de iis quoque quæreret (quemadmodum ex Roſciana intelligitur) deinceps certus huius criminis quæſitor eſſet. nam quod ait Vlpianus in l. D. de parricid. lege Pompeia eandem pœnam parricidis eſſe cõſtitutam, quæ lege Cornelia De ſicariis, ſic accipiendum eſt, quà lex Cornelia ad parricidas pertinebat. Alioqui perobſcurus videri locus poſſet. Sanguineas autem virgas rectè in Florentinis libris legi, qui genus illud virgarum notum habẽt, quas Plinius ita nominat, facilè perſpiciunt. ſunt autem ſalignearum non admodum diſſimiles, niſi quòd & grauiores ſunt & ad ſanguinis colorem propius accedunt. Videndum præterea cũ ætas Senecæ Ciceroni tam propinqua fuerit, an Pompeius lege ſua de ſimia & vipera, vel etiam de reliquis omnibus legem tulerit.

Pompeia de vi et ambitv. Tulit idem Conſul ſolus creatus, Anno dcci. Vt priuſquam cauſſa de vi ageretur, teſtes per triduum audirentur, dicta eorum iudices conſignarent, quarta die adeſſe omnes in diem poſterum iuberentur, & coram accuſatore ac reo pilæ, in quibus nomina iudicum inſcripta eſſent, æquarentur: dein rurſus poſtera die ſortitio fieret vnius & lxxx. qui numerus cùm ſorte obtigiſſet, ipſi protinus ſeſſum irent: tum ad dicendũ accuſator duas horas, reus tres haberet, reúſque illo eodem die iudicaretur, prius autem quàm ſententiæ ferrentur, quinos ex ſingulis ordinibus accuſator, totidem reus reiiceret: ita vt numerus iudicum relinqueretur qui ſententias ferrent, quinquaginta & vnus. Aſconius in Milonianę argumento, Dio libr. 40. Cicero lib. 4. De finibus, & ad Attic. libro 10. Cæſar De bello ciuil. libro tertio.

Pompeia de pecuniis ob rem iudicandam captis. Tulit idem, eodem anno. Vt de ijs qui à ſecundo ſuo Conſulatu ad hunc vſque diem ob rem iudicandam pecunias cepiſſent, quæſtio conſtitueretur. Appian. De bell. ciuil. libro 2.

Pompeia iudiciaria. Tulit idem eodem anno. Ne reum in iudicio laudare liceret Plutarchus in Pomp. & Caton. Vtic. Valerius lib. 6. cap. 2.

Pompeia de Magiſtratibus. Tulit Cn. Pompeius tertium Coſſ. cum Q. Cæcilio, Anno dcci. ne cuius abſentis in Magiſtratuum comitijs ratio haberetur vno Cæſare excepto. Dio lib. 40. & Plutar. in Vitis.

Pompeia de Magiſtratibus Bithyniorum. Tulit idem. Ne quis annis xxx. minor magiſtratum caperet, in ſenatúve eſſet vt qui magiſtratum cepiſſent, eis in ſenatu eſſe liceret. Ne Decuriones in curiam à Cenſoribus lecti, pecuniam pro introitu darent. Vt Senatores certis de cauſſis à Cenſoribus ordine mouerẽtur. Vt Bithynicis ciuitatibus adſcribere ſibi quos vellent, ciues liceret, dum ne ciuitatis eſſent alienæ ſed earum quiſque ciuitatum, quæ eſſent in Bithynia. Plinius Cæcil. libr. Epiſtolar. 10. Epiſtol. 84. & 117.

Popilia de Veſtalis capiendæ ritu. Tulit. Vt ſi quis honeſto loco natus adeat Pontificem Maxim. atque offerat ad ſacerdotium filiam ſuam, cuius dumtaxat, ſaluis religionum obſeruationibus, ratio haberi poſſit: id per ſe ratum ſit. Agellius libri primi, capit. 12.

Porcia de ivre civitatis. Tulit M. Porcius Cato Tribunus pleb. Valerio, Apuleio coss. Anno cdliiii. Ne quis magiſtratus ciuem R. virgis cæderet, necarétve: ſed damnato exilium permitteret: quum antea nudorum ceruix inſereretur furcæ, corpus virgis ad necem cæderetur. Liuius libr. 10. Cicer. pro Rabirio perduel. Salluſt. in Catil. Sueton. in Nerone.

Pvblicia de cereis. Tulit Publicius Tribunus plebis. Vt Saturnalibus cerei non niſi ditioribus mitterentur. Macrob. lib. 1. cap. 7.

Pvblicia de lvsv. Tulit. Ne quis in pecuniam luderet, ſponſionémve in ludo niſi qui virtutis cauſſa ſuſceptus eſſet, faceret. Marcianus l. 3. D. De aleator.

Pvblilia de plebeis magiſtratibus. Tulit Volero Publilius Philo Tribunus pleb. Claudio, & Quinctio Coſſ. Anno cclxxxi. Vt plebeij magiſtratus qui antea curiatis comitiis fiebant, deinceps remotis patribus tributis comitiis crearentur. Liuius libro ſecundo, Dionyſ. libro nono apud quem tamen πόπλιος βολέρον legitur, pro ποπλίλιος. nam Volero prænomen Publilius nomen fuit. vt non Voleronia, ſed Publi-

Publica lex dicenda ſit. in quo plerique decepti ſunt.

PVBLILIA de legibus & cenſoribus. Tulit Q. Publicus Philo Dictator, Anno CCCCXIIII. Vt plebeſcita omnes Quirites tenerent: Vt legum quæ comitiis centuriatis ferrentur, ante initum ſuffragium patres auctores fierent: vt alter vtique ex plebe, cùm eò ventum ſit vt vtrunque plebeium Conſulem fieri liceret, Cenſor crearetur. Liuius lib. 8.

PVPIA de Senatu habendo. Tulit. Ne Senatus à XVIII. Calendas Februarias vſque Calendas Februarias haberetur. Ne niſi perfectis, aut reiectis legationibus, aliis de rebus Senatus haberetur. Cicero Epiſto. ad Lentulum. 4. ad Q. Fratrem, libro ſecundo, Epiſto. 11. & Cælius 8. Epiſt. ad Ciceronem. Vbi hac lege ſolutos magiſtratus ſcribit.

Q.

QVINA vicenaria. Vide Lætoria.

R.

REGIA DE VNIVS IMPERIO. Lata eſt ineunte regnum Romulo, qua populus omnem ei poteſtatem in ſe conceſſit. Liuius libro 34. Ex vero tandem genere ea lex eſſe videtur, quam abrogamus? an vetus Regia lex, ſimul cum ipſa vrbe nata? Cùm autem annis amplius D. florente populi Roma. libertate, ſopita fuiſſet, poſtea D. Auguſti & Tiberij dominatu, qui legibus ſoluti ſunt, excitata, ſubtilius & copioſius quàm antea perſcripta eſt. & quo quiſque die ſucceſſores demortuorum imperium excipiebãt, recitari ſolebat. quemadmodum ex his eius, vt opinor, reliquiis intelligitur, quæ à me in libro Epigrammatum Romanorum inuentæ digniſſimæ viſæ ſunt, quæ huinc in locum referrentur. Ea verò ad Veſpaſiani imperium pertinet: quæ, vt arbitror, à Cornel. Tacito libro 20. his ſignificatur verbis, Tum Senatus omnia Principibus ſolita Veſpaſiano decreuit, &c. Vidi etiam qui teſtarentur, Romæ hanc ſcripturam exſtare in baſilica Lateranenſi, in ære inciſam. Eſt autem huiuſmodi, Fœdúſve cum quibus volet facere liceat, ita vti licuit Diuo Aug. Tib. Iulio Cæſari Auguſto, Tiberióque Claudio Cæſari Auguſt. Germanico, &c.

Vtique ei Senatum habere, relationem facere remittere, Senatuſconſulta per relationem diſceſſionémque facere liceat, ita vti licuit Diuo Aug. Ti. Iulio Cæſari Auguſt. Ti. Claudio Cæſari Auguſto Germanico.

Vtique cùm ex voluntate auctoritatéve, iuſſu mandatúve eius, præſentéve eo Senatus habebitur, omnium rerum ius perinde habeatur, ſeruetur, perinde ac ſi è lege Senatus edictus eſſet, haberetúrve.

Vtique quos magiſtratum, poteſtatem, imperium, curationémve cuius rei petentes Senatui populoque Romano commendauerit, quibúſve ſuffragationem ſuam dederit, promiſerit, eorum comitiis quibuſque extra ordinem ratio habeatur.

Vtique ei fines pomœrij proferre, promouere, cùm ex Republica cenſebit eſſe, liceat, ita vti licuit Ti. Claudio Cęſari Auguſt. Germanico.

Vtique quæcunque ex vſu Reipublicæ, maieſtate diuinarum, humanarum, publicarum, priuatarúmque rerum eſſe cenſebit, ei agere, facere, ius poteſtáſque ſit, ita vti Diuo Aug. Tiberióque Iulio Cæſ. Aug. Tiberióque Claudio Cæſ. Aug. Germanico fuit. Vtique quibus legibus plebiſve ſcitis ſcriptum fuit, ne Diuus Aug. Tiberiúſve Iulius Cæſar Aug. Tiberiúſvę Claud. Cæſar Aug. Germanicus teneretur: iis legibus, plebiſque ſcitis, Imp. Cæſar Veſpaſianus ſolutus ſit: quæque & quaque lege, rogatione Diuum Aug. Tiberiúmve, Iulium Cæſarem Aug. Tiberiúmve Claudium Cæſarem Auguſt. Germanicũ facere oportuit, ea omnia Imp. Cæſari Veſpaſiano Auguſto facere liceat.

Vtique quæ ante hanc legem rogatam acta, geſta, decreta, imperata, ab Imperatore Cæſare Veſpaſiano Auguſto iuſſu mãdatúve eius à quoque ſunt, ea perinde iuſta ratáque ſint, ac ſi populi plebiſve iuſſu acta eſſent.

SANCTIO.

Si quis huiuſce legis ergô aduerſus leges, rogationes, plebiſve ſcita, ſenatúſve conſulta fecit, fecerit, ſiue quòd eum ex lege, rogatione, plebiſve ſcito, S. VE C. facere oportebit, non fecerit, huius legis ergô, id ei ne fraudi eſto: néve quid ob eam rem populo dare debeto, néve cui de ea re actio, néve iudicatio eſto, néve quis de ea re apud ſe agi ſinito. Hæc ex Epigrammatũ antiquorum lib. Vlpian. autem in l. 1. D. de conſtit. princ. hanc legẽ ſignificat, cùm ita ſcribit, Quòd principi placuit, legis habet vigorẽ: vtpote cùm lege Regia, quæ de imperio eius lata eſt, populus ei & in eum omne ſuum imperiũ & poteſtatẽ conferat. Quod Iuſtin. totidẽ verbis in tit. De iure natur. & gent. tranſcripſit. Hanc autem Alexander Imperator legem Imperij appellare videtur in l. 3. C. de teſtamentis. & à Strabone in fine poſtremi libri ſignificatur his verbis, vbi de Cæſare Auguſto loquens, ἐπεὶ τοι γὰρ, inquit, ἡ πατρὶς ἐπέτρεψεν αὐτῷ τὴν προστασίαν τῆς ἡγεμονίας, καὶ πολέμου καὶ εἰρήνης κατέστη κύριος διὰ βίου, &c.

REGIA de mortuo inferendo. Tulit. Ne mulier quæ prægnans mortua ſit, humetur antequã partus ei excidatur. qui contra fecerit, ſpem animantis cum grauida peremiſſe videatur. Marcianus l. 2. C. de mort. infer. Hanc autem legem ſuperioris partem fuiſſe, ridiculũ eſt dicere. tametſi eius auctorem nominare difficile eſt, cùm ſatis conſtet Regis verbum cognomen fuiſſe, non nomen: leges autem ex nominibus appellationem ſumpſiſſe. Exiſtimarem igitur Romuli aut Numæ Pompilij legis alicuius, de qua Marcianus antea diſputarat, partem hanc fuiſſe: cùm præſertim ad ſacra hæc lex pertineat, de quibus quæ leges à Numa conſtitutæ fuerant, ſemper obſeruatæ ſunt. vt Iulius quoque Capitol. in Antonio Pio teſtatur. Similẽ Diodorus apud Ægyptios Græcóſque propè omnes legem de mulieribus grauidis rei capitalis damnatis, lib. 2. commemorat. itémque Clemens Alex. lib. 11. Strom. & Plutarchus de Ægyptiis, libro De ſera num. vind. Ælianus de Athenienſibus lib. Var. hiſto. V.

Remmia. Vide Memmia.

Rhodia de iactu. Latam opinor, à Rhodiis, & à Cæſaribus receptam. vt ſi leuãdæ nauis gratia iactus mercium factus eſt, omnium contributione ſarciatur, quod pro omnibus datum eſt. Paullus.l.1.D.de lege Rhodia. Niſi fortè de Rhodiis lata eſt: & Rhodia ſic dicatur, vt Cypria lex (quę de Cypri rege lata eſt à Claudio) nominatur in Sextiana & Tribunitia, de Tribunorum poteſtate. in ſecunda Verrina.

Romvleia de ſacerdotiis. Vide Manlia.

Roscia Theatralis. Tulit L. Roſcius Otho Trib. pleb. L. Metello. Qu. Martio Coſs. Ann. dclxxxii. Vt in Theatro Equitibus Romanis, qui H-s. quadringinta poſſideret, 14. gradus ſpectandi gratia aſſignarentur: exceptis iis, qui ſuo fortunæ've vitio decoxiſſent. Cic. Philipp.2. Aſconius in Cornelianam. Flor. epit. 99. Dio lib.26. Plin. lib.7. cap.20. Iuuenal. Sat. 14. Et Tacitus lib.15. qui legem interpretatur hanc habuiſſe vim, vt Equites non ante plebem, ac ſeparatim, ſed confuſe tantùm quatuordecim ordines haberent.

Roscia de terminis. Eius caput in libro Variorum autorum, De agrorũ conditionibus amiſſum puto: vt in Mamilia lege expoſui.

Rvpilia de iure Siculorum. Dedit P. Rupilius Conſul. cum P. Popillio, Anno dcxxi. Dedit autem Siculis, de Decem, vt moris erat, legatorũ ſententia: bello prædonum ac fugitiuorum à ſe confecto. Cic. Verrina. 4. Aſcon. in eandem. & Valer. Max. lib.6. cap.10. apud quem tamen Rutilius perperam legitur.

Rvtilia de trib. militum. Tulit C. Rutilius Rufus. Feſtus. Rufuli appellabantur Tribuni militum à Conſule facti, non à populo, de quorum iure, quòd Rutilius Rufus legem tulerit, Rufuli, ac pòſt Rutuli ſunt appellati.

S.

Sacrata militaris. Tulit, opinor, M. Valerius Coruus Dictator, An. cdxi. ob militum Capuanorũm ſucceſſionẽ. Ne cuius militis ſcripti nomen, niſi ipſo volente. deleretur: ne quis vbi Tribunus militum fuiſſet, poſtea ordinum ductor eſſet. Liuius lib.7.

Sacratis legibus Veſtalibus pœna inceſti cõſtita eſt, vt viuæ defoderentur. Dionyſ. lib.1.

Sacrata Iunia de Tribunis ple. Tulit. L. Iunius Brutus, Tribu pleb. primus creatus, Caſſio, Cominio Coſs. Anno cclx. Vt plebi ſui magiſtratus eſſent ſacroſancti, quibus auxilij latio aduerſus Conſules eſſet: néve cui patrum capere eum magiſtratum liceret. Vt neque priuilegium irrogari, neque de capite ciuis, niſi comitiis centuriatis rogari liceret. Liuius lib.2. & Cicero pro Sextio, & pro Domo. Dionyſ. lib 6. legis verba hæc refert. Δήμαρχον ἄκοντα, ὥσπερ ἕνα πολλῶν, μηδεὶς μηδὲν ἀναγκαζέτω δρᾷν, μηδὲ μαστιγούτω, μηδὲ ἐπιταττέτω μαστιγοῦν ἑτέρῳ, μηδὲ ἀποκτεινέτω, μηδὲ ἀποκτείνειν κελευέτω. ἐὰν δέ τις τῶν ἀπηγορευμένων τι ποιήσῃ, ἐξάγιστος ἔστω, καὶ τὰ χρήματα αὐτοῦ Δήμητρος ἱερά. καὶ ὁ κτείνας τινὰ τῶν ταῦτα εἰργασμένων, φόνου καθαρὸς ἔστω. id eſt, Ne quis Tri- A bunum vi quaſi priuatum quidquam facere cogito, néve virgis cædito, néve occidito, néve cædi occidive iubeto. qui aduerſus ea fecerit, ſacer eſto: bonáque eius Cereri ſacra ſunto: eúmque occidere ius fáſque eſto. Liuius autem lib.3. hoc è rogatione carmen edit. Si Tribunos plebis decem rogabo, ſi quos minus hodie decem Tribunos plebis fecerit: hi tum quos ſibi collegas cooptaſſint, ita illi legitimi eadem lege Tribuni plebeij ſint, vt illi quos hodie Tribuni plebeij fecerint. B Sacratæ autem leges dicebantur, inquit, Feſtus, quibus ſancitum erat, Vt ſi quis aduerſus eas feciſſet, ſacer alicui deorum eſſet. Sunt qui eſſe dicant Sacratas, quas plebes iurata in monte ſacro ſciuerit. Hæc ille. Cicero pro Cornelio maieſtatis reo, Tanta igitur in illis virtus fuit, vt anno xvi. poſt reges exactos, poſt nimiam dominationem potentium leges ſacratas ipſi ſibi conſtituerent, duos Tribunos crearent, montem illum trans Aniẽnen, qui hodie mons C ſacer appellatur, in quo armatæ conſederant, æternæ memoriæ cauſſa conſecrarent. Hæc Cicero. Mirari autem ſatis non poſſum, vehementerq; dubitare me fateor verúmne illud ſit quod ſcribit Diodorus libro 12. in Auentino fœdere comprehenſum hoc fuiſſe; vti Trib. Plebis exacto ſui magiſtratus anno, mox totidem alios in annum ſequentem deſignarent: quod ſi prætermiſiſſent, illico viui comburerẽtur. ſin aliquanto diutius eos in deſignando diſſenſio tardaret, in- D terea poteſtas eis prorogaretur, dum alios crearent. Liuius libr.7. Lex quoque ſacrata militaris lata eſt, ne cuius militis ſcripti nomen, niſi ipſo volente deleretur, &c.

Satyra lex. Feſtus, Satura eſt cibi genus conditi, & eſt lex multis aliis conferta legibus. Itaque in ſanctione legum adſcribitur, Neve per ſaturam abrogato, aut derogato. Annius Luſcus in ea quam dixit aduerſus Tiberium Gracchum, Imperium quod plebs per ſaturam E dederat, id abrogatum eſt. & C Lælius in ea, quam pro ſe dixit, Dein poſtera die quaſi per ſaturam ſententiis exquiſitis in deditionem accipitur. Quidam dicunt eſſe genus carminis, vbi de multis rebus diſputatur. Hæc Feſtus. Salluſtius in Iugurth. iiſdem verbis, Dein poſtero die quaſi per Satyram legem ſententiis exquiſitis in deditionem accipitur. Ego legem Satyram fuiſſe puto, in qua coniunctim multis de rebus vna rogatione populus conſulebatur. F Quod lege Cæcilia & Didia vetitum fuiſſe, Cicero in Orat. Pro domo ſua, reſtatur. Et ſententias ferri per ſatyram, eùm ex multis capitibus & ſi quædam comprobantur, quædam improbantur, inicitur tamen tabella vti rogas. Iuſtinianus in præfat. ad Anteceſſores, §.2. Et primi anni hoc opus legentibus tradebatur non ſecundum edicti perpetui ordinationem, ſed paſſim, & quaſi per ſatyram collectum & vtile cum inutilibus mixtum, maxima parte G inutilibus deputata. id eſt, Nullo ordine, ſed confuſe ac perturbatè, dum modò hinc, modo illinc aliquid decerpitur. quam ſtudiorum ſuorum rationem noſtri hoc tempore adoleſcentes in iuris ciuilis libris ſequuntur.

Sca-

Scatinia de pueris impudicis.lata eſt propter Scatinium, vt SC.Maced. propter Macedonium.Iuuenal. Sat.2. Sueton. Domitiano. Auſonius,Cicer. Philipp.3. Stuprarores autem decem millium pœna coercebantur. Fabius lib. 4.cap.2. & lib.7.cap.4.Cęlius lib.Epiſt.fam.8.epi.12.Damnatum autem quendam C. Scatinium Tribu. ple. Valerius lib.6.cap.1.teſtatur. Tertullianus lib.De Monogam. Prudentius in Romam.

Scribonia viaria.Tulit C.Curio Trib.pl. Cælius Epiſt.fam.lib.8.

Scribonia de ſeruitutibus vrbanorum prædiorum. Tulit fortaſſe idem ille. Ne vrbanorum prædiorum ſeruitutes vſucapi liceret, vtique earum ſeruitutum libertatem vſucapere ius eſſet. l.4.in fin.D.de vſurpatio. Ad ciuitatum dignitatē ea lex pertinuit: vſque eò vt etiam ſine bona fide & titulo eius libertatis vſucapionem ferret. l.ſi ædes,32.D.de ſeruit. vrb.

Sempronia de ære alieno. Tulit M.Sempronius Trib.pleb.L.Cornelio,Qu.Minutio coss. Anno DLX. Vt cum ſociis ac nomine Latino pecuniæ creditæ ius idem quod cum ciuibus Ro.eſſet. Liuius libr. 35.Cic.de Off.2.

Sempronia agraria. Tulit Tit. Sempronius Gracchus Trib. ple. P. Mutio Scæuola, L. Calpurnio coss. Anno DCXX. Ne quis ex publico agro plus quingenta iugera poſſideret: quorum tamen dimidium filiis habere liceret. Vt ſi quis latius agrum patefaceret. Triumuiri quotannis data opera crearí iudicarent quà publicus ager, quà priuatus eſſet Appian.lib.Emphyl.1. Plut.in Gracchis, Velleius lib.2. Auctor libri De vir. illuſt.Cic.in Sextian.& De aruſpic.reſpō.Florus epit.58.& Siculus Flaccus in libr. De condit. agror. apud quem tamen Ducenta legimus:quum alij omnes apertè Quingenta prodant.

Sempronia de Regis Attali hereditate. Tulit idem. ὅπως τὰ βασιλικὰ χρήματα κομισθέντα, τοῖς τὴν χώραν διαλαγχάνουσι τῶν πολιτῶν, ὑπάρχοι πρὸς κατασκευὴν καὶ γεωργίας ἀφορμήν. Vt pecunia Regis Attali qui populū Ro.heredē fecerat, iis ciuibus qui ſua lege Sēpronia agrū ſortiti erāt, daretur iis cibus qui ad cōparationē inſtrumentorum & agriculturæ apparatum. Vt agri Regij à Cenſoribus locarentur: vnde vectigal populo penderetur.Plutarch.in Gracchis.Cic.Verr.v.& Florus epit.58.

Sempronia iudiciaria.Tulit C.Sempronius Gracchus Trib.ple.1. Q.Cæcilio, T.Quinctio coss. Anno DCXXX. Vt iudicia quæ ſemper antea penes ordinem ſenatorium fuiſſent, ad ſolos Equites transferrentur. App.lib. De bello ciuili 1. Aſconius in diuinat. Velleius lib.2. Tacitus lib.12.Varro De vita P.Romani, apud Marcellum in voce Biceps. Plutarch. autem in Gracchorum vita Equites trecentos cum Senatoribus trecentis mixtos tradit, atque inter vtroſque communicata iudicia: quod falſum eſt. Hæc enim Liuia lex fuit, vt ſuo loco docebimus.

Sempronia de magiſtratibus. Tulit idem. Vt ex confuſis quinque claſſibus ſorte centuriæ vocarentur. Salluſt.in Orat. Cæſ. de Rep. Vt cui magiſtratus abrogatus fuiſſet, ei magiſtratum iterum capere ius non eſſet, qua lege M. Gelanius, cui Ti. Gracchi lege Tribunatus ab rogatus fuerat, notabatur. Eam tamen Caius

A Corneliæ matris precibus, poſt abrogauit. Plutarchus ibidem. & alij.

Sempronia de iure ciuit. Tulit idem. Ne de capite ciuis R. iniuſſu populi iudicaretur. qui indicta cauſſa in ciuem Ro. animaduertiſſet, de eo populi quæſtio conſtitueretur: quod propter P. Popillium latum eſt, Cicero pro C. Rabirio, pro Domo, pro Cluentio, & De legibus 3. item Plutarh. in Gracchis. Idem poſtea lege Porcia repetitum eſt. Cic. Verrin. 7. O nomen dulce B libertatis: ô ius eximium noſtræ ciuitatis:ô lex Porcia, legéſque Semproniæ. Videtur autem exceptum parricidium his legibus fuiſſe: cùm in Orat.pro Sext.Roſcio vetus ſupplicium commemoretur.

Sempronia de ſuffragiis Tulit idem. Vt ſociis Latinis ius ſuffragij ferendi perinde vt ciuibus Romanis eſſet.Iidem.

Sempronia de viis Italiæ. Tulit idem Vt viæ in Italia munirentur, ſternerentur, lapidi- C bus milliaria diſcernentibus notarentur, pontibus inſtruerentur.Iidem.

Sempronia de colonis deducendis. Tulit idem. Vt coloniæ extra Italiam deducerentur: Paterculus lib.2. Plutarc.in Gracchis, Appia. in Liby.Florus epit.60.

Sempronia de re militari. Tulit idem. Ne minores annis 17. ad militiam cogerentur. Vt veſtes militibus gratuitò & præter ſtipendium darentur.Plut.in Gracchis.

D Sempronia de prouinciis decernendis. Tulit idem. Vt Senatus quotānis ante comitia conſularia deſignandis Conſulibus prouincias arbitratu ſuo decerneret, quas deinde ipſi deſignati inter ſe ſortirentur: quod ante vel poſt deſignatos vel poſt initum Conſulatum facere ſolebat. præterea quum antea Senatus decreto per Tribunos intercedi poſſet, ne deinceps liceret. Cice.pro Domo ſua in vatinium,De prouin. conſ. Salluſt. in Iugurthino. Sueton.

E Sempronia frumentaria. Tulit idem iterum Tribun. pleb.M Fuluio, M. Plautio coss.Ann. DCXXVIII. Vt ſemiſſe, & triente frumentum menſtruū plebi ex publico viritim daretur. Appian.lib.de bello ciuili 1.Florus epit. LX. Cic.pro Sextio, Tuſcul.3.in Bruto: Velleius libro 2. Plutarch.in vitis.

Sempronia & Iulia de limitibus. Tulit. Vt per auctuarios limites populo ius eundi eſſet, ſicut per viam publicam. Hyginus in libello De F limitibus conſtit.Vide Iulia de limitibus.

Sentia de ſenatu ſupplendo. Tulit, opinor, C.Sentius cos.cum. Qu. Lucretio, Auguſto imperante, Anno. DCCXXXIIII. Vt in numerum patritiorum qui ſenatui deeſſent, alij ſublegerentur.Tacitus lib.11. vbi tamen corruptè, meo iudicio, Senia legitur pro Sentia.

Seruilia agraria. Tulit P. Seruilius Rullus Tr.ple. Cicerone, Antonio coss.Anno DCXC. Vt G quæ poſt C. Marium, C. Carbonem coss. publicè data, aſſignata, vendita, conceſſa eſſent, ea omnia eo iure forent, vti quæ optimo iure priuata ſunt. Vt Decemuiri cum ſummo imperio crearentur, qui totius Italiæ, Syriæ, Aſiæ, Libyæ, & prouinciarum quas nuper Pompeius ſubegerat,venderēt,ex eáque pecunia agros colonis quos arbitratu ſuo quò vellent de-

ducerent, mercarentur. Lex Cicerone diſſuadente perlata non eſt. Hoc tamen viſum eſt ex illius contra legem orationibus deſcribendum eſſe. A

SERVILIA de ciuitate. Tulit C. Seruilius Glaucia Trib. pleb. coss. Vt Latinis ius eſſet ciuitatis aſſequendæ in locum eius, quem accuſando repetundarum damnaſſent. Aſcon. pro Scauro, & Cic. pro Balbo.

SERVILIA repetundarum. Tulit idem. Vt reus comperendinaretur: quum antea vel iudicari primò poſſet: vel amplius pronunciari. Item vt centum & viginti hominibus denunciare teſtimonium liceret. Cice. Verr. 3. pro Poſtumo, pro Scauro, & in hanc Aſco. Valer. lib. 8. cap. 1. B

SERVILIA iudiciaria. Tulit Qu. Seruilius Cœpio cos. cum C. Atilio, Anno DCXLVII. Vt iudicia quæ lege Sempronia ad ſolos equites tranſlata erant, ordini Senatorio communicarentur. Tacitus lib. 12. Cic. 1. De arte rhet. 2. De orat. in Bruto, in Or. pro Scauro, & ibidem Aſcon. Imparem autem & minorem fuiſſe Senatorum numerum ex eo conſtar, quòd lege Liuia quæ proximè inſecuta eſt ex æqua parte communicata ſunt. & opinor hoc eſſe quod Florus in Epit. de trecentis Senatoribus cum ſexcentis equitibus commixtis ad legem Semproniam referebat. lib. 60. C

SEXTIA Licinia de ſacerdotiis. Tulere L. Sextius, C. Licinius Trib. pleb. P. Manlio Dictatore Anno CCCLXXXV. Vt pro Duumuiris ſacris faciundis, Decemuiri ita creantur, vt pars ex plebe, pars, ex patribus fiat. Liuius lib. 6. D

SEXTIA de magiſtratibus. Tulit idem L. Sextius, M. Furio Dictatore V. Anno CCCLXXXVI. Vt conſul vnus è plebe crearetur, qua de cauſſa viciſſim conceſſum à plebe, nobilitati, vt Prætor vnus qui ius in vrbe diceret, ex patribus crearetur. Liuius lib. 6.

SVLPITIA de iure ciuitatis. Tulit P. Sulpitius Trib. ple. Qu. Pompeio, L. Sylla coss. Anno DCLXV. Vt exules reuocarentur. Noui ciues liberrinique diſtribuerentur in tribus. Florus epitom. 77. Plutar. in Sylla. E

SVLPITIA de C. Pontinio. Tulit Ser. Sulpitius Galba Pr. Ann. DCXCIX. Vt C. Pontinio proconſuli quo die vrbem triumphans ingrederetur imperium eſſet. Cic. lib. ad Atti. Dio lib. 40.

SVLPITIA de ære alieno. Tulit idē. μηδένα συγκλητικὸν ὑπὲρ δισχιλίας δραχμὰς ὀφείλειν. Ne quis Senator ſupra duo millia drachmarum deberet. Plutarchus in Sylla. F

SVLPITIA de bello mithridatico. Tulit idem. Vt Syllæ, cui Aſia prouincia obuenerat, vt bellum Mithridaticū adminiſtraret, imperium abrogaretur, & C. Mario mandaretur. Velleius lib. 2. Florus epitome 77. Plutarchus in Sylla & Mario, & Appianus De bell. ciuil. 1.

SVLPITIA de bello Macedonico. Tulit P. Sulpitius Conſul cū C. Aurelio, Anno DLIII. Vellent iuberent Philippo regi Macedonibúſque, qui ſub regno eius eſſent, ob iniurias, armáq; illata ſociis populi R. bellum indici Liuius. lib. 31. G

SVLPITIA Sempronia de templis & aris. Tulere ex S. C. P. Sulpit. P. Sempron. Coss. Ann. CDXLIX. Ne quis templum arámve iniuſſu Senatus aut Tribunorum pleb. maioris partis dedicaret. Liuius lib. 9.

T

TALARIA, de talorum luſu. Nominatur à Plauto in Milit. glor.

Atque adeò vt ne legi fraudem faciam talariæ?
Accuratote, vt ſine talis domi agitent conuiuium.

Facetè ad legem aliquā de alea veterem alludit, qua talorum luſus conuiuiis interdicebatur: Publiciam fortè, aut Titiam. Nam ſumptuariæ leges, quibus hanc nonnulli attribuunt, de ſumptibus, vt opinor, tantummodo cauebant.

TARPEIA de multa. Vide Ateria Tarpeia.

TERENTIA Caſſia frumentaria. Tulere M. Terentius Luculhus, C. Caſſius Coss. Anno DCCXXC. Vti frumenti alteræ decumæ à prouinciis coëmerentur precio in modios H-S. trium conſtituto: item vt ciuitatibus æqualiter imperaretur precio in modios ſingulos H-S. quattuor conſtituto Cicero Verrina 5. & 7.

TERENTIA de legibus conſularis imperij. Tulit C. Terent. Arſa Trib. pleb Lucretio, Veturio Coss. An. CCXC. Vt quinque viri crearentur legibus de imperio Conſularis ſcribendis, ne ipſi libidinem ac licentiam ſuam pro lege haberent. Dionyſius libr. 10. Liuius lib. 3. qui tamen perlatam non fuiſſe affirmat. Corruptè autem antea Terentilla vocabatur.

THORIA agraria. Tulit Sp. Thorius Trib. pleb. Ne agri amplius diuiderentur, ſed poſſeſſoribus in iis relictis, vectigalia pro iis penderentur, eáque pecunia populo diuideretur. τὴν μὲν γῆν μηκέτι διανέμειν, ἀλλ' εἶναι τῶν ἐχόντων, καὶ φόρους ὑπὲρ αὐτῆς τῷ δήμῳ κατατίθεσθαι, καὶ τάδε τὰ χρήματα χωρεῖν ἐς διανομάς. Hæc Appian. lib. De bello ciuil. 1. qui ſubiungit non multo poſt latam fuiſſe legem qua vectigal illud abrogatum eſt. At Cicer. in Bruto lege Thoria id factum tradit. Sp. Thorius, ait, ſatis valuit in populari genere dicendi, is qui agrum publicum vitioſa & inutili lege, vectigali leuauit. Idem prætereà in libr. De orat. 2. ſcribit Lucilium lege Thoria poſtulatum fuiſſe, quòd ab eius pecore agri publici depaſti eſſent. Corruptè autem apud Appianum Borius legitur, pro Thorius: vt alia in hoc genere quàm multa.

TITIA de luſu. Tulit. Ne quis in pecuniam luderet, ſponſionémve in ludo, niſi qui virtutis cauſſa ſuſceptus eſſet, faceret. Marcianus l. 3. D. de aleator.

TITIA de triumuiratu quinquennali. Tulit P. Titius Trib. pleb. Vt Treſuiri Conſulari poteſtate conſtituendæ Reipubl. in quinquennium crearentur, Cæſar, Lepidus, & Antonius. Appian. De bell. ciuil. 4. & Florus Epit. CXX.

TITIA de donis & muneribus. Tulit L. Titius. Ne ob orandam cauſſam pecuniam donúmve patroni acciperent. Tacit. lib. 11. & Auſonius:

Iuriſconſulto cui nubit adultera coniunx,
Papia lex placuit, Iulia diſplicuit.
Quæritis vnde ſit hæc diſtantia? ſemiuir ipſe
Scantiniam metuens, non metuit Titiam.

Eum notat, qui à clientelis inops, nec donum nec munus ab vllo capiebat.

TITIA agraria. Tulit, opinor, Sext. Titius Tribun. pleb. M. Antonio, A. Poſtumo Coss. Ann. DCLIIII. Vt vectigal agris publicè aſſignatis impoſitum Quæſtor colligeret. Cic. libr.

libr.2. De orat. pro Muræna Valer.lib.8.cap.1.

Trebonia de Tribunis pleb. Tulit L. Trebonius Trib. pleb. Herminio, Virginio Coſs. Anno cccv. Vt qui plebem Romanam Tribunos pleb. rogaret, is vſque eo rogaret dum x. Tribunos pleb faceret, Qua lege Tribunorum cooptatio collegio adempta in populum R. translata eſt Liuius lib.3 & 5.

Trebonia de Cæſare. Tulit A. Trebonius Tr. ple. Pompeio & Craſſo iterum Coſs. Anno dcxcviii. Vt Cæſari imperium in Gallia in aliud quinquennium quàm quod ei Vatinia lege conceſſum erat prorogaretur. Ita Trebonius Senatui ſucceſſoris mittēdi poteſtatem adimebat. Cicero lib. ad Att. 7.8.9.10. Item Flor. Epit. 105. Plutarch. in Pomp. & Cath. Vticenſ. Dio lib.39.

Trebonia de Pompeio. Tulit idem. Vt iis Conſulib. Syria. & Hiſpania prouinciæ in quinquennium darentur. Plutarc. in Pompon.

Tribunitia lex dicitur quæ de Tribunorum poteſtate lata eſt. Feſtus libr.17. Homo ſacer is eſt, quem populus iudicauit ob maleficium, neq; fas eſt eum immolari: ſed qui occidit, parricidij non damnatur. Nam lege Tribunitia prima cauetur, Si quis eum qui eo plebiſcito ſacer ſit, occiderit, patricida ne ſit. Quibus verbis Feſtus Sacratam Iuniam quam ſuo loco expoſuimus, ſignificat. Alia ſententia dixit Cicero in Verrina 11. Vident adhuc poſt legem Tribunitiam vnum Senatorem vel tenuiſſimū eſſe damnatū. Quibus verbis Pompeiam legem intelligit, de Tribunitia in poteſtate reſtituenda, nondū tamen latam, ſed concionibus oſtentatam.

Tribunitia lex nominatur à Pomponio dicam, an Triboniano? in l.2. De orig. iuris, ferè initio. Exactis deinde Regibus lege Tribunitia omnes leges hæ exoleuerunt. At lata ea lex eſt à Iunio Bruto Conſule: non tribuno, vti Liuius teſtatur. Rurſus quod nonnullis placet, à C. Terentio Arſa Tribuno pleb. latam eſſe, Lucretio, Veturio Coſs. Anno ccxc. quo anno ſcribit Liuius latam fuiſſe legem ab illo, Vt Quinque viri crearentur legib. de Imperio Conſulari ſcribendis: non ſatisfacit. disertè namque Liuius perlatam eam legem non fuiſſe affirmat. Ceſſit, inquit Liuius, ad vltimum maieſtati Tribun. ple. & deſtitit. Videndum ergo verum apud Pompo. mendum ſit, & legendum lege bruti iunia: an potius Pomponius à Liuio diſſentiat, & à Bruto Celerum Tribuno legem latam exiſtimet, nec dum Conſulatum adepto. nam eum Celerum Tribunum fuiſſe, in ead. lege, §. 8. confirmat.

Tullia de legationibus liberis. Tulit M Tullius Cic. Conſul cum M. Antonio, Ann. dcxc. Ne ſicut antea infinitum, ſed annuum tempus earum eſſet. Idem lib. de Legib.2.

Tullia de ambitu. Tulit idem. Ne quis munus gladiatorium biennio quo magiſtratum petierat, petiturúſve erat, ederet, niſi ex teſtamento præſtituta die. Vt ſenatoribus ambitus damnatis aqua & igni ad annos decem interdiceretur. Vt in plebem pœna grauior eſſet quàm lege Calphurnia fuiſſet. Vt reis morbū excuſantibus, pœna certa eſſet. Cic. pro Muræna. pro Sextio in vatim. Dio. lib.37.

A

V

Valeria de prouocatione & libertate populi. Tulit P. Valerius Poblicola Coſ ſolus, Bruto collega mortuo, anno ccliiii. Vt aduerſus omnes magiſtratus, ad populum prouocatio eſſet. Ne quis magiſtratus ciuem Rom. aduerſus prouocationem verberare, aut necare, aut pecunia multare vellet. Ne quis Romæ imperium haberet, niſi cui à populo datum eſſet, ſacrumque eſſet cum bonis caput eius B qui regni occupandi conſilia iniſſet. Vt capitale eſſet, ſi quis iniuſſu populi magiſtratum adiiſſet. Vt quinque boum & duarum ouiū multa eſſet. Vt pecuniæ publicæ in æde Saturni reconderentur, duóque ærarij Quæſtores crearentur. Vt plebs à portorijs & tributis præſtandis liberaretur. Liuius libr. 2. Dionyſ. lib.5. Plut. in eius vita. Val. Max. lib. 4. cap. 1. Pomp. De orig. iur.

Valeria de prouocatione. Tulit L. C Valerius Cōſul cum M. Horatio, Anno ccciii. Ne quis vllum magiſtratum ſine prouocatione crearet: qui creaſſet, eum iúſque fáſque eſſe occidi, néve ea cedes capitalis noxæ haberetur. Liuius lib.3. Dionyſius 10. Eodem anno lata fuerat Duilia, qua de Conſulibus tantùm cauebatur. Vide Horatia.

Valeria de prouocatione. Tulit M. Valerius Coſ. cum Qu. Appuleio, Anno cdliii. Ne quis qui prouocaſſet, virgis cederetur, ſecuríue necaretur: ſi quis aduerſus ea feciſſet, D improbè facturum. Liuius lib. 10. Diligentius, inquit, quàm aliæ ſancta eſt: tertiò tum poſt Reges exactos lata, ſemper à familia eadem.

Valeria de ære alieno. Tulit L. Valerius Flaccus Coſ. cum C. Cinna in marij demortui locum ſuffectus, An. dclxvii. vt creditoribus quadrans ſolueretur. Paterculus lib. 2.

Valeria de Sylle dictatura. Tulit L. Valerius Flaccus Interrex à Senatu proditus, deſtituta E Conſulibus ciuitate, Carbone & Mario interfectis. Vt L. Sylla perpetuus Dictator Reip. cōſtituendæ cauſſa crearetur, & quæcunque is aut tanquam proconſul geſſiſſet, rata eſſent. Cicero Verrin4. in Rullum, Appian. De bell. ciuili.

Valeria de proſcriptis. Tulit idem. Vt eorum bona veneant qui proſcripti ſunt, aut eorum qui in aduerſariorum præſidiis occiſi ſunt. Vt proſcriptiones venditionéſque ad diem Cal. Iuniarum fiant. Cicero pro Sex. Roſcio, vbi contumelioſè in Syllam, vtrum Valeria an Cornelia F dicenda ſit, neſcire ſe ſcribit. In Verrina 3. caput Corneliæ memoratur, Ne quis teſtamento proſcriptū iuuaret. Sed ego neque à Valeria, quæ nomine ſic dicebatur, cùm re ac veritate eſſet Cornelia, id abiudico: neque ad verba, ſed ſententiam legis id refero. nam ſi aqua & igni eis interdictum erat, nihilo magis teſtamento, quàm inter viuos eis largiri licebat.

Valeria de iure ciuitatis. Tulit Qu. Valerius Tribunus pleb. Mattio, Sex. Iulio Coſſ. An- G no dclxii. Vt de iis qui ſocios ius ciuitatis appetentes clàm palámve iuuiſſent, quæſtio haberetur. Appianus lib. De bello ciuil. 1.

Valeria de defectione militum. Tulit M. Valerius Coruus Dictator, An cdxii. Ne cui militum ſucceſſio quam metu ſupplicij fe-

cerant, quum de Capua quæ ipſorum præſidio commiſſa erat occupanda conſpiraſſent, eorúmque conſilium detectum eſſet, fraudi eſſet. Liuius lib. 7.

Valeria de iure ſuffragij. Tulit. C. Valerius Tappo Trib. pleb. Valerio, Liuio Coſs. Anno dlxv. Vt Formianis, Fundanis, Arpinatibus ſuffragij latio (nam antè ſine ſuffragio habuerunt ciuitatem) eſſet. Liuius lib. 38.

Varia maieſtatis. Tulit Qu. Varius propter obſcurum ius ciuitatis Hybrida cognominatus, Trib. pleb. aduerſus interceſſionem collegarum. Vt quæreretur de iis quorum opera conſilióve ſocij cōtra populum Rom. arma ſumpſiſſent. Aſconius in Orat. pro Scauro, & pro Cornelio: & in iiſdē Tullius. Val. Max. lib. 8. cap. 6. Cic. Tuſcul. 2. & in Bruto.

Vatinea de Cæſaris prouinciis. Tulit P. Vatinius Trib. pleb. C. Cæſare, M. Bibulo Coſs. Anno dcxciiii. Vt C. Cæſari Gallia Ciſalpino cum Illyrico in quinquennium ſine ſenatus decreto, & extra ſortem mandaretur. Vt ij quos in lege nominabat, Legati ſine Senatus decreto cum Cæſare proficiſcerentur. Vt eidem pecunia ex ærario ad exercitum attribueretur. Vt idem coloniam Nouumcomum deduceret. Tranquillus Cæſare, Cic. Pro Balbo, & epiſt. ad Lentulum. Saluſtius in Iugurth. Plutarchus in Vitis, & præſertim Cicero in Vatiniana hoc loco. Eripueráſne Senatui prouinciæ, &c. quo ex loco coniecturam capio locum illum in media Oratione corruptum eſſe, vbi ſic legitur. Eripueríſne partes illo tempore chariſſimas, partim à Cæſare, partim à publicanis: legendúmque Partim à Senatu. vt partes intelligantur ſubminiſtrandæ pecuniæ, cùm Senatus ærarij diſpenſationem haberet, publicani ſæpe Rempub. pecunia iuuarent. Mendum ex nota Se. ortum videtur, pro qua imperitus ſcriptor Cæſare repoſuit.

Vatinea de repetundis. Tulit idem. Vt qui repetundarum reus eſſet, ei alterna conſilia reiicere liceret. Cicero in Vatin. vbi Commodiorem conditionem reiectionis, pro Contentionem legendum arbitror.

Velleia de heredem inſtitutione. Vide Iunia Velleia.

Villia annalis. Tulit L. Villius Trib. pleb. L. Manlio, Qu. Fuluio Coss. Anno dlxxiiii. Quot annos nati, quenque magiſtratum peterent, caperénque. Liuius lib. 40. Villius autem Carolus Sigonius vir doctius. repoſuit pro Iulius. Hanc legem ſignificat Ouid. in Faſtis, quum ait:

Iura dabat populo ſenior, finitáque certis
Legibus eſt ætas, vnde petatur honos.

Annus autem fuit Quæſturæ quidem non ante xxvii. Tribunatus xxx. Aedilitatis xxxvii. Præturæ xl. Conſulatus xliii. Et quod de Quæſtura diximus, aptè congruit cum eo quod Polyb. lib. 6. ſcribit, legem fuiſſe, ne quis vrbanum magiſtratum gereret, niſi decem ſtipendia confeciſſet. Annus autem ad militandum legitimus fuit decimusſeptimus.

Viſellia de libertinis. Tulit (opinor) L. Viſellius Varro Coſs. cum C. Fonteio, Anno dcclxviii. Ne libertinis hominibus qui ius anulorum aureorum adepti non erant, eos honores qui ingenuorum proprij ſunt capere liceret. Impp. l. vnica, C. ad leg. Viſell. l. 1. C. quando priu. act. crim. præiud. Vlpianus cap. Inſtit. 3. Viſcellia tamen vbique legitur, mendosè: quum Viſelliorum familia nota ſit. cuius erat C. Viſellius Varro, Ciceronis conſobrinus, vt conſtat ex Bruto.

Vnciaria lex. * Dici cœpta eſt, quam L. Sulla, & Qu. Pompeius tulerunt, qua ſancitum eſt, vt debitores decimam partem * * *. Hæc apud Feſtum: nec plura leguntur.

Voconia de mulierum hereditatibus. Tulit Qu. Voconius Saxa Trib. pleb. Cœpione & Philippo Coſs. Anno dxxciiii. Ne quis cenſus eſſet, virginem néve mulierem, ſupra quadrantē ſuorum bonorum, heredem inſtitueret: plúſve cuiquam legaret, quàm ad heredem hederéſve perueniret. Ne fœminæ vltra conſanguineos ab inteſtato ſuccederent. Cicero Verrina tertia, De ſenect. De finibus 2. Dio lib. 56. Agellius lib. 7. cap. 13. & lib. 17. cap. 6. Auguſtinus lib. De ciuitate Dei 3. Florus in Epit. libr. 41. vbi Volumnius legitur pro Voconius. Paullus lib. Sent. 4. Exſtat autem declamatio quædam Quinctiliani maioris, cui lex præponitur: Ne liceat mulieri niſi dimidiam partem bonorum relinquere. Verum vt eam legem ad ſcholaſticas exercitationes fictam & adcommodatam fuiſſe exiſtimem, Dionis auctoritas facit.

LEGVM, QVARVM INCERTA SVNT NOMINA, recenſio.

Leges publicorum iudiciorum, vt antè ſi reo commodum ſit, iudicium de accuſatore fiat, verum illi liceat accuſare, nécne. Cornific. ad Herenn. lib. 1.

Lex, Ne quis vrbanum magiſtratum caperet, niſi qui decem ſtipendia confeciſſet. Polyb. lib. 6.

Lex ſemunciarij fœnoris. Tulit. T. Manlio Torquato, C. Plautio Coſs. Ann. cdvi. Liuius lib. 7.

Leges de ambitu. Ne quis candidatus nomenclatore in magiſtratus petitione vteretur. Plut. in Cat. Vtic. Vt qui competitorē ſuum ambitus dānaſſet, pro eo ſubſtitueretur. Cicero pro Sylla. Vt qui quempiam ambitus damnaſſet, eius tribum aſſequeretur. Cicero pro Baldo. Vt qui de ambitu damnatus alium eodem crimine damnaſſet, in integrum reſtitueretur. Cicero pro Cluentio. vt accuſatori cuſtos apponeretur, qui videret, quæcunque ad accuſationem pararet atque ageret. Plutarc. in Cat. Vtic.

Lex de Cn. Publicio Menandro, homine libertino, quem legati in Græciam proficiſcentes interpretem ſecum habuerunt, vt ſi domum reuertiſſet, & inde Romam rediſſet, ne minus ciuis eſſet. Cicero in ea pro Balbo. Pomponius autem in l. 5. D. de cap. & poſtlim. Et ideo, inquit, in quodam Menandro, qui poſteaquam apud nos manumiſſus erat, miſſus eſt ad ſuos: non eſt viſa neceſſaria lex de illo, vt maneret ciuis Romanus. Nam ſiue animus ei fuiſſet remanendi apud ſuos, deſinebat eſſe ciuis: ſiue animus erat reuertendi, manebat ciuis: & ideo lex fuit ſuperuacua. De eodem Menandro Ciceronis locum in libro De Orat. primo, intelligendum arbi-

arbitror, Similique in genere, inferiore ordine, ſi quis apud nos ſeruiſſet ex populo fœderato, ſeſéque liberaſſet, ac poſtea domum reueniſſet, quæſitum eſt apud maiores noſtros. num is ad ſuos poſtliminio rediſſet, & admiſiſſet hanc ciuitatem.

Lex de militia. Vt qui ciuem ab hoſte ſeruaſſet, is ab Imperatore quercea corona donaretur. Plutar. in Coriol. Item, Ne cuius militis ſcripti nomen, niſi ipſo volente, deleretur. Liuius libr. 7. Item, Ne quis loco ab Imper. deſignato cederet, atque ordinem deſereret. Diod. lib. 12.

Lex de carminibus infamibus. Donatus in Terentium, Sed quum poetæ abuti licentius ſtilo, & paſſim lædere ex libidine cœpiſſent plures bonos: ne quiſquam in alterum carmen infame proponeret, lege lata, ſiluere.

—Lex eſt accepta, chorúſque
Turpiter obticuit, ſublato iure nocendi.

Hæc Donatus, ex Horatij libro De arte. Idem etiam in libro Epiſtol. 2. Ad Auguſtum legem eandem, his verſibus ſignificat,

—Quin etiam lex
Pœnáq; lata malo quæ nollet carmine quenquā
Deſcribi. vertere modum formidine fuſtis,
Ad benedicendum, delectandúmque redacti.

Sed hāc XII. tab. legem eſſe arbitror, de qua Cic. lib. 4. de Rep. ſcribit apud Auguſt. lib. de Ciuit. 2. Eas autem leges peculiarem in librum retuli, quem, ſi Dei voluntas ferat, abſolutis Inſtitut. Commentariis, perpoliam.

Lex de ciuitate Romana. Mutini Libyphœniique danda, qui quum ab Annone Carthaginienſium Imperatore cuius præfectus fuerat, dignitate ſua ſpoliatus eſſet, Agrigentum Romanis prodidit. Liuius libro 27.

Lex de dictatore. Ne Dictatori equum conſcendere liceret. Plutarchus in Fabio Maximo.

Lex de C. Seruilio. Tulit. Cn. Seruilio, C. Seruilio Coſs. Anno DL. Ne illi fraudi eſſet, quòd patre qui ſella curuli ſediſſet, viuo, cùm id ignoraret: Tribunus pleb. atque Aedilis pleb. fuiſſet contrà quàm ſancitum legibus erat. Fuerat autē C. Seruili pater annos X. apud hoſtes Boios captiuus. Liuius lib. 27. & 30.

Lex de comitiis. Ne in cominiis magiſtratuū abſentum ratio haberetur. Sueto. & Plutarch. in Cæſare.

Lex de pecuniis repetundis. Ne cui qui in prouincia cum imperio aut poteſtate eſſet, capere a it conciliare pecunias liceret, extrà quàm ſi ad templum & monimentum exigeret. Cicero 1. Epiſt. 5. ad Q. Frat. & Verrin. 5. & 1. Epiſt. lib. 6. ad Att.

Lex ne quis præſidum munus donum caperet, niſi eſculentum, poculentum, quod intra dies proximos prodigatur. l. plebiſcito, 18. D. de offi. præſid.

Lex Auguſti tempore lata vt præfecto Ægypti imperium par procōſuli daretur: commemoratur ab Vlpia. l. 1. D. de offic. præt. Auguſt.

Lex agraria paulo poſt C. Gracchi necem lata, τὴν γῆν ὑπὲρ ἧς διεφέροντο, ἐξεῖναι πιπράσκειν τοῖς ἔχουσιν. ἀπείρητο γὰρ ἐκ Γράκχου τοῦ προτέρου καὶ τόδε. id eſt, Vt liceret iis qui agrum lege Sempronia poſſidebant vendere. Hoc enim lex

A Tib. Gracchi vetabat. Appianu. lib. De bello ciuil. 1.

Lex lata Papirio, Caruilio Coſs. Anno CDXI. Vt qui iuniorum non conueniſſet ad Imperatorium edictum, quíque iniuſſu abiſſet. caput Ioui ſacratum eſſet. Liuius libro 10.

Leges de comitiis. Ne is qui comitiis præeſſet, ſui rationem in magiſtratu petendo haberet. Liuius lib. 10. Ne quis inſpiciat tabellam, ne roget, ne appellet. Cic. De legib. lib. 3.

B Lex vt rei frumentariæ procuratio Sext. Clodio adempta Cn. Pompeio mandaretur. Cic. Pro domo ſua. Plutar. in vitis. Dio lib. 39.

Lex de repetundis. Vt euntibus in prouincias inquirendi in eos cauſſa, quos repetundarum reos fecerant, certus comitium numerus eſſet. Vt literæ ex prouincia deportatę triduo ad Prætorem deferrentur, iudicúmque ſignis obſignarentur. Vt accuſatori ſex rantùm horæ darentur.

C Cicero pro Flacco, vbi recentem hanc legem appellat. vnde apparet inter Corneliam & Iuliam aliquam fuiſſe: cùm id de neutra intelligi poſſit.

Lex de vini potu. Vt neque libera neque ſerua biberet vinum, neque verò clarorum virorum quiſpiam à pube vſque ad XXXV. annum. Ælianus Romanorum veterum hanc fuiſſe legem teſtatur. lib. 2.

Lex de magiſtratibus. Vt numerus liberorum

D in candidatis præpolleret. Cornelius Tacit. lib. 2. Videtur legis Papiæ Poppeæ pars fuiſſe.

Lex, Ne quis patricius in arce aut Capitolio habitaret. quod propter M. Manlium Capitolinum factum eſt. Liu. lib. 6.

Lex ex auctoritate patrum ad populum lata, vt Priuernatibus ciuitas daretur. Liuius lib. 8.

Lex de ſacerdotiis. Ne duo ex eadem gente idē ſacerdotium haberent. Dio lib. 39.

E Lex pecuniaria. Ne quis in argento vel auro plus LX. HS. poſſideret. quam legem Iulius Cæſar II. Coſ. confirmauit. Dio 41.

Lex de Quæſtoribus. Vt Quæſtoribus anno confecto redire ex prouincia liceret. Plutarch. in Gracchis.

Lex de militia. Vt ciues Rom. annos X. cùm vſus Reipubl. poſtularet, militarent. Plutarch. in Gracchis.

Lex, qua Flaminica Dialis ſacrorum cauſſa

F in poteſtate viri, cetera promiſcuo iure ageret. Tacit. lib. 4.

Lex quæ ſumtum ſepulcrorum definiebat, & qui eum modum ſuperaſſet, tanta pecunia quantam præter modum impendiſſet, mulctabat. Cic. ad Attic. lib. 12. Epiſt. 35.

Lex, P. Scipione, C. Liuio Coſs. lata per vnum è Tribun. pleb. Anno DCVI. Vt Belli Punici ſecundi adminiſtratio P. Scipioni Conſuli mandaretur, vt ex delectibus ſupplementum conſcriberet, voluntarios quotquot poſſet à ſociis acciperet, & ad reges ac ciuitates literas daret inſcri

G ptas populi Rom. nomine. App. De bell Punicis.

Lex Caſtrenſis apud Romanos. Quæ pro deſertore habet, ſi quis vlterius ſecedat, quàm vnde ſigna audiri poſſint. Appia. in Libyco.

Lex de Tribunis pleb. Εἰ δήμαρχος ἐνδέοι ταῖς παραγγελίαις, τὸν δῆμον ἐκ πάντων ἐπιλέγειν. Vt ſi Tribunus nondum promiſſa præſtiterit, eius

in primis ratio à populo Comitiis Tribunitiis habeatur. Appian. De bell. ciuil. 1.

Lex de triumpho. Ne quis triumpharet, niſi qui hoſtium quinque millia vna acie cæcidiſſet. Valer. Max. libro ſecundo, cap. tertio, & Dio. lib. 37. Vt ſolis Conſulibus & Ducibus triumphare liceret: Plutarchus in Pomp. & Caton. Vtic. Ne qui triumphatus erat, ante triumphum vrbem introiret. Plutarch. in Pomp.

Lex de trigeminis. ἡ κελεύουσα, οἷς γίνονται τρίδυμοι παῖδες, ἐκ τοῦ δημοσίου τὰς τροφὰς τῶν παίδων χορηγεῖσθαι μέχρις ἥβης. Vt quibus trigemini liberi nati erant, iis ad alendos pueros ſumtus de publico ſuppeditur. Dionyſius lib. 3. qui propter Horatiorum laudem eam lata, ſuóq; adhuc tempore obſeruatam ſcribit.

Lex de vacatione. Appia. De bello ciuil. lib. 2. ſic ſcribit: οὕτω δή τι Ῥωμαίοις ἐπίφοβα, ὡς νόμῳ τῶν περὶ ἀστρατείας ἱερέων καὶ γερόντων ἐγγραφῆναι, πλὴν εἰ μὴ κελτικὸς πόλεμος ἐπίοι, τότε δὲ καὶ γέροντας καὶ ἱερέας στρατεύεσθαι. Vſque eò, inquit, Galli Romanis terribiles & formidoloſi ſunt, vt in lege de vacatione militiæ, que ſacerdotibus & ſenſibus permittitur, illud adſcriptũ ſit, niſi ſi bellũ Gallicũ exoriatur. tũ enim & ſenes & ſacerdotes in militiã proficiſci. Liu. quoq; lib. 8. tradit, exorto tumultu Gallico, Mamercum Coſ. iuſſum ſcribere exercitum ſine vlla vacationis venia, quin opificum quoque vulgus, & ſellularij, minimè militiæ idoneum genus, exciti dicuntur. Idem præterea lib. 10. vbi de eodem nuncio commemorat: Senatus, inquit, Iuſtitia indici, delectum omnis generis hominum habere iuſſit, nec ingenui modò, aut iuniores ſacramento adacti ſunt: ſed ſeniorum etiam cohortes factæ, Libertiniq́ue centuriati. Plutarch. præterea in vita M. Marcelli, de Gallis loquens: οὓς μάλιστα, inquit, Ῥωμαῖοι δεῖσαι δοκοῦσιν, ἅτε δὴ καὶ τὴν πόλιν ὑπ' αὐτῶν ἀποβαλόντες, ἐξ ἐκείνου δὲ καὶ θέμενοι νόμον, ἀτελεῖς εἶναι στρατείας τοὺς ἱερέας, πλὴν εἰ μὴ γαλατικὸς πάλιν ἐπέλθοι πόλεμος. id eſt, Quos maximè Romani metuiſſe videntur, quippe à quibus vrbe pulſi aliquando fuerant, ac iam tum legem tulerant, vt vacatio militiæ ſacerdotibus eſſet, præterquam ſi rurſus bellum Gallicum exoriretur. Item in Camillo: οὕτω δὲ ἦν ὁ φόβος ἰσχυρός, ὥστε θέσθαι νόμον ἀφεῖσθαι τοὺς ἱερεῖς στρατείας, χωρὶς ἂν μὴ γαλατικὸς ᾖ πόλεμος. id eſt, Tantus erat Gallorum metus, vt legem Romani tulerint, vt ſacerdotes militiæ vacationem haberent, præterquam ſi bellum Gallicum exoriretur. Tumultu tamen, non bello Gallico, hanc fuiſſe conſuetudinem, Cicero Philippica octaua docet his verbis: Grauius autem eſſe tumultum, quàm bellum, hinc intelligi poteſt, quòd bello Gallico vacationes valent, tumultu non valent. Huius legis etiam in ea pro Fonteio meminit.

PRIVILEGIA AD-
ſcripta non ſunt.

PARS ALTERA, EST DE MAGISTRATIBVS ROMANORVM EORVMQVE INSTITVTIONE.

AEDILES plebis duo primùm creati ſunt Ann. CCLXI. auctore Dionyſ. Halic. lib. 6. Curules verò Anno CCCLXXXVIII. vt Liuius in fine lib. 6. teſtatur. Vtrique magiſtratum Calēd. Ianuar. inibant, vt Cicer. Verr. 2. eſt auctor. Curulium autem triplex fuit procuratio. primùm vt ludos facerent: deinde vt ædes ſacras, publicáſque, item vias publicas tuerentur: poſtremò vt ne in mancipiorum venditione & menſuris fraus admitteretur. quod ex Verrina 7. & edicto Curulium intelligitur, quod exſtat lib. Pand. 21. His ergo de rebus quemadmodum anno ſuo ius dicturi eſſent, Prætorum exēplo edicebant. deinde in ſella curuli conſidentes, ex edicto ſuo ius reddebant. nam ſellam curulem eos habuiſſe, idem Ciceronis locus oſtendit. Plebeiorum autem quadripartitam Dionyſius Halyc. procurationem facit in libr. 6. Vt eſſent Tribunorũ pleb. adminiſtri, cùm res poſtularet. de rebus ad ſe ab illis delatis iudicarent. loco ſacra & publica tuerentur. annonæ curam ſuſciperent. Cùm autem Curulibus Cicero ſacrarũ & publicarum ædium procurationem adtribuat, arbitror diſtinctam poſtea eorum curã ita fuiſſe, vt Curules ludos omnes præter plebeios, hi plebeios ſolos curarent: illi ædes ſacras & publicas, itémque vias, hi priuatas & cloacas tuerentur: illi mancipiorum venditionibus, hi annonæ præeſſent. Tullius autem in lib. De legi. 3. hæc omnia permiſcet, nec ſingula ſingulis attribuit. Suntóq; Ædiles, ait, curatores vrbis, annonæ, ludorúmque ſolennium. Cùm autem Ædiles plebis Tribunorum adminiſtri tantùm eſſent, nec propriam Iuriſdictionem haberent, ſed de rebus tantùm ad ſe Tribunorum arbitrio delatis cognoſcerent, edictum eos nullum propoſuiſſe veriſimile eſt. Nunc veterum ſcriptorum auctoritates, ex quibus adoleſcentes de huiuſce magiſtratus vi ac poteſtate æſtimare poſſint, ſubiiciemus. Varro libro. De lingua Lat. 4. Ædilis, qui

qui ædes ſacras & priuatas procuraret. Cicero A Vertina 7. Nunc ſum deſignatus Edilis: habeo rationem quid à populo Rom. acceperim: mihi ludos ſanctiſſimos maxima cum ceremonia Cereri, Libero, Liberæque faciendos: mihi Floram matrem populi Rom. plebíſque Rom. ludorum celebritate placandam: mihi ludos antiquiſſimos, qui primi Romani ſunt nominati, maxima cum dignitate ac religione Ioui, Iunoni, Mineruæque eſſe faciundos: mihi ſacrarum ædiū procurationem: mihi totam vrbem tuendam eſſe B commiſſam, Liuius in fin. lib. 6. de Curulibus. Recuſantibus ferias Latinas curare Ædilibus plebeiis conclamatum à patriciis eſt iuuenibus, ſe id honoris Deûm immortaliū cauſſa libenter acturos, vt Ædiles fierent. quibus cùm ab vniuerſis gratiæ actæ eſſent, factum S.C. vt duos viros Ædiles ex patribus dictator populum rogaret, patres auctores omnibus eius anni comitiis fierent. Ædiles idem ſcribit lib. 30. & viatores & ſcribas habuiſſe. Pomp. l. 2. De orig. iur. Itémque C vt eſſent qui ædib. præeſſent, in quibus omnia ſcita ſua plebs deferebat: duos ex plebe conſtituerunt, qui etiam Ediles appellati ſunt. Idem, Tunc vt aliquò pluris Patres haberentur, placuit duos ex numero patrum conſtitui. ita facti ſunt Ædiles Curules. Zonaras libro ſecundo, οὕτω μὲν οὖν ἡ τῶν δημάρχων δυναστεία συνέστη. οἷς καὶ ἀγορανόμους δύο προσείλοντο, οἷον ὑπηρέτας σφίσιν ἐσομένους πρὸς γράμματα, πάντα γὰρ τά τε παρὰ τοῦ πλήθους καὶ τὰ παρὰ τῷ δήμῳ καὶ τῇ βουλῇ γραφόμενα λαμβάνοντες, D ὥστε μηδὲν σφᾶς τῶν πραττομένων λανθάνειν ἐφύλαστον. τὸ μὲν οὖν ἀρχαῖον ἐπὶ τούτῳ ᾑροῦντο, καὶ ἐπὶ τῷ δικάζειν, ὕστερον δὲ καὶ ἄλλα τε, καὶ τὴν τῶν ὠνίων ἀγορὰν ἐπετράπησαν, ὅθεν καὶ ἀγορανόμοι τοῖς ἑλληνίζουσιν ὠνομάσθησαν. id eſt, Atque hoc quidẽm odo Tribunorum poteſtas cõſtituta eſt. quibus duo etiã ędiles adiuncti ſunt: quorũ miniſterio atque opera in literis ac tabulis publicis vterentur. Omnia enim plebiſcita, & leges & Senatuſconſulta in literas relata, Ædiles accipie- E bant, ac ne quid illos eorum quæ in Republ. gerebantur, latere poſſet, aſſeruabant. His igitur de cauſſis Ædiles à principio creati ſunt, itémq; vt ius dicerent. Poſtea verò cùm alia nonnulla, tum etiam rerum venalium forum eis commiſerunt: qua de cauſſa ἀγορανόμοι à Græcis nominati ſunt. Reperio præterea Ædiles de ſtuprorum licentia quam mulieres profitebantur, decreuiſſe. Tacitus libro ſecundo. Eodem anno grauibus Senatus decretis libido fœminarũ coercita, cautúm- F que ne quæſtum corpore faceret, cui auus, aut pater, aut maritus eques R. fuiſſet. nam Veſtilia Prætoria familia genita licentiam ſtupri apud Ædiles vulgauerat, more inter veteres recepto, quo ſatis pœnarum aduerſus impudicas in ipſa profeſſione flagitij credebant. Suetonius in Tiberio, Fœminæ famoſæ vt ad euitãdas legum pœnas iure ac dignitate matronali exoluerentur, lenocinium profiteri cœperunt: & ex iuuentute vtriuſque ordinis profligatiſſimus quiſque famo- G ſam iudicij notam ſponte ſubibant.

Iidem præterea quæ iter in publica via impediebant, frangere atque conſcindere poterant: vt intelligitur ex l. 12. D. de peric. & comm. menſuras item iniquas confringere. l. 13. §. 8. D. locat. qua de re Iuuenalis ſic:

Et de menſura vis dicere, vaſa minora.
Frangere pannoſus vacuis Aedilis Vlubris.

item in venalitios animaduertere. l. 12. D. de decurionib. Scribit etiam Tacitus lib. 13. Ædiles pignora cepiſſe. & mulctam irrogaſſe. Cohibita, inquit, arctius & Ædilitia poteſtas. ſtatutúmque quantum Curules, & quantum plebeij pignoris caperent. Dio lib. 53. in fin. Ann. DCCXXI. Ædili cuidam plebis mortuo C. Calpurnius, qui tamen antè Ædilis Curulis fuerat, ſucceſſit, quod aliàs factum fuiſſe, memorię proditum nuſquam eſt: Feſtus Pomp. Aedilis initio dictus eſt magiſtratus, qui ædium non tantùm ſacrarum, ſed etiam priuatarum curam gerebat. Poſtea hoc nomẽ & ad magiſtratus tranſlatum eſt. Dictus eſt autẽ Ædilis, quòd facilis ad eum plebi aditus eſſet. Sed & Aedilatus dicebatur eadem dignitas, ſicut Pontificatus.

Gellius lib. 13. cap 14. Qui poteſtatem neq; vocationis populi viritim habent, neque prehenhenſionis, eos magiſtratus à priuato in ius quoque vocari eſt poteſtas. M. Lepidus Ædilis Curulis, à priuato ad Prætorem in ius eſt eductus: nunc ſtipati ſeruis publicis non modò prehendi non poſſunt, ſed etiã vltrò ſummouẽt populum. Plutarchus in Mario, Poſt tribunatum maiorem Ædilitatem petiuit. Duo enim erant ordines Ædilium: alter in quo ipſi Ædiles in iure dicendo ſellis incuruos pedes habentibus vtebantur: & hic nomen magiſtratus retinebat. alterum plebeiũ magiſtratum appellabãt. Quibus ex verbis intelligitur quod etiam ſuperius ex Verrina 7. docuimus: Aediles Curules, ſellam curulem habuiſſe. quod etiam Liuius lib. 7. confirmat, vbi & de prætexta toga loquitur: Non parentibus, inquit, Tribunis, quòd pro Conſule vno plebeio tres patricios magiſtratus curulibus ſellis prætextatos tanquàm Conſules ſedentes nobilitas ſumſiſſet. Eodem die de vtroque comitia fiebãt. Liuius lib. 3. Inſtitutum eſt etiam ab iiſdem Conſulibus, vt Senatuſconſulta in ædem Cæreris ad Aediles pleb. defferrentur, quæ antè arbitrio Conſulum ſupprimebantur, nunciabantúrque.

ÆDILES CEREALES. Pompon. l. 2. De orig. iur. Deinde C. Iulius Cæſar duos Aediles creauit, qui frumento præeſſent, & à Cerere Cereales conſtituit. Dio. lib. 43 in fin. Anno ab v. c. DCCX. primùm ſex Aediles ſunt conſtituti, duo patricij qui Cereris Aediles dicerentur, quattuor plebeij: iſque mos ad noſtram vſque ætatem perductus eſt.

CENSORES.

CENSORES duo primùm creati ſunt, Papirius & Sempronius, Anno CCCX. auctor Liuius lib. 55. & lib. 10. Varro lib. De ling. 4. Cenſor, ad cuius cenſionem, id eſt arbitrium, cenſeretur populus. Feſtus lib. 3. Cenſores dicti, quòd rem ſuam quiſque tanti æſtimari ſolitus ſit, quantum ille cenſuerint. Liuius libro 4. Cenſores dicti, quòd cenſui agendo præeſſent. Cicero De legib. 3. Cenſores populi æuitates, ſoboles familias, pecuniáſque cenſento. Vrbis templa, vias, aquas, ærariũ, vectigalia tuentor: populiq; partes in tribus diſtribuunto, exin pecunias, æuitates ordines partiuntor. Equitum peditúmq; prolẽ de-

ſcribunto. Cœlibes eſſe prohibento. mores populi regũto. bini ſunto. magiſtratum quinquennem habento, eáque poteſtas ſemper eſto. Pedianus in Diuinat. Cic. Regendis moribus Ciuitatis Cenſores quinto quoque anno creari ſolebant. hi prorſus ciues ſic notabant, vt qui ſenator eſſet, eiiceretur ſenatu, q eques Romanus, equũ publicum perderet: qui plebeius, in Ceritum tabulas referretur, & ærarius fieret: ac per hoc non eſſet in albo centuriæ ſuæ, ſed ad hoc eſſet ciuis tantùm, vt pro capite ſuo tributi nomine æra B pénderet. iidem completo quinquennio vrbem luſtrabant, & Suouetaurilia ſacrificia, de ſue, oue, tauro, faciebant. eorum notam ſucceſſores plerúmque ſoluebant. Zonaras. lib. 2. Κεχειροτόνηντο δὲ, ὅτι οἱ ὕπατοι ἀδύνατοι ἐπὶ πάντας διὰ τὸ πλῆθος ἐξαρκεῖν ἦσαν. τὰ γὰρ τοῖς τιμηταῖς ἀπονεμηθέντα προνόμια ἐκεῖνοι μέχρι τότε ἐποίουν. δύω τε ἦσαν οἱ τιμηταὶ ἐξ ἀρχῆς, καὶ ἐκ τῶν εὐπατριδῶν. ἦρχον δὲ τὰ μὲν πρῶτα καὶ τὰ τελευταῖα ἐπὶ πενταε- C τίαν. ἐν δὲ τῷ μέσῳ χρόνῳ ἐπὶ τρεῖς ἐξαμήνους, καὶ ἐγένοντο τῶν ὑπάτων μείζους, καίτοι μέρος τῆς ἐκείνων λαβόντες ἀρχῆς. ἐξῆν δὲ αὐτοῖς τάς τε προσόδους τὰς κοινὰς ἐκμισθοῦν καὶ τῶν ὁδῶν, καὶ τῶν δημοσίων οἰκοδομημάτων ἐπιμελεῖσθαι, καὶ τὰς ἀπογραφὰς τῆς ἑκάστου εὐπορίας ἐξαιτεῖν, καὶ τὸν βίον τῶν πολιτῶν ἐπισκοπεῖν τε καὶ ἐξετάζειν, καὶ τοὺς μὲν ἀξίους ἐπαίνου ἐς τὰς φυλὰς καὶ ἐς τὴν ἱππάδα καὶ τὴν γερουσίαν ἐγγράφειν, καθὼς ἑκάστοις προσήκειν ἐνομίζετο. τοὺς δὲ κακῶς βιοῦντας ἁπανταχόθεν ὁμοίως ἐπαλείφειν, ὃ μεῖζον D πάντων ἦν τῶν τοῖς ὑπάτοις καταλειφθέντων. πίστεις δ' ἐνόρκους ἐφ' ἑκάστῳ πεποίηντο, ὡς οὔτε πρὸς χάριν, οὔτε πρὸς ἔχθραν τι ποιοῦσι, ἀλλ' ἐξ ὀρθῆς γνώμης τὰ συμφέροντα τῷ κοινῷ καὶ σκοποῦσι καὶ πράττουσι. καὶ τὸν δῆμον ἐπί τε νόμων εἰσφορᾶς καὶ τοῖς ἄλλοις συνήθροιζον καὶ τῷ τῶν μειζόνων ἀρχῶν κόσμῳ πλὴν ῥαβδούχων ἐχρῶντο. id eſt, Creati autem propterea Cenſores fuerunt, quia Conſules rebus omnibus propter earum multitudinẽ ſufficere non poterant. nam E Conſules omnem illam quæ tum Cenſoribus adtributa eſt præfecturam, ad illud vſq; tẽpus geſſerant. Sunt autem à principio duo, iíque ex patriciis, creati: qui & primis & poſtremis temporibus magiſtratum illum quinquenniũ obtinuerunt. interiecto verò tempore, ſeſquiannũ, quinetiam poteſtatẽ Conſulibus maiorem obtinuerunt, tametſi partem dumtaxat eorum magiſtratus adepti eſſent. Munus autem illorum, erat ve- F ctigalia publica locare, viarum publicarúmque ædium curationem ſuſcipere, ciuis cuiuſq; facultates cenſere, mores notare atque animaduertere: laude dignos ciues in trib. in equeſtrem ordinem, in Senatum, pro cuiuſque dignitate adſcribere: qui minus honeſtè viuerent, omni ordine ac tribu mouere. quæ poteſtas maior erat omni ea quæ Conſulibus erat relicta. Iuſiurandũ autẽ ſuper vnoquoq; dabant. ſe neque gratia, neque odio quicquã geſturos, ſed ex animi ſui ſententia quæ Reipub. vtilia eſſent, re quæſita & deliberata facturos. Præterea populum ad legum & aliarum rerum comitia euocabant. maio- G rúmque magiſtratuum inſignia præter lictores habebant. Cic de Offic. 3. Nulla de re diligentius quàm de iureiurando Cenſores iudicabant. Liu. lib. 40. Comitiis perfectis Cenſores in campo ad aram Martis in ſellis curulib. conſederunt. Eorũ autem officium erat legere Senatum, recenſere

A equites, agere cenſum luſtrum, condere. In omnibus precationib. hæc verba nuncupabant, vt ea res mihi collegæq; meo bene & feliciter eueniat. Cenſori autem defuncto nunquam aliquis ſufficitur. auctor idem Liuius lib. 4. 5. 6. 9. & Plutarc. in Vitis. Liu. item lib. 4. & 9. Cenſuram primò quinquennem fuiſſe ſcribit. deinde Mam. Æmilium Dictatorem legem tuliſſe, vt Cenſura, quæ antea quinquennalis fuerat, annua & ſemeſtris eſſet. Plutarc. in Põpeio, Mos erat Romanis, B vt equites qui per legitimum tẽpus militaſſent, equum per medium forum coram Cenſoribus ducerent: & apud illos Imperatores ſub quib. ſtipendia meruiſſent, nominarent. Vide præterea Gellium lib. 13. cap. 14. Plutarchum in Flaminio, & in Catone Maiore. Liuium lib. 29. qui curam publicarum tabularum Cenſorum propriam fuiſſe ſcribit, & ius ſartorum rectorum exigendorũ ad eoſdem pertinuiſſe. quod idem Pedianus in C Verr. 3. confirmat. Et de nota Cenſoria Val. Max. item Cic. in Cluentiana. Liu. lib. 29. Cenſores Marcus Porcius & Lucius Valerius metu mixta expectatione Senatum legerunt: ſeptem mouerunt Senatu, ex quibus vnum inſignem & nobilitate & honoribus L. Quintium Flaminium Conſularem. Patrum memoria, inquit, inſtitutũ fertur, vt Cenſores motis è Senatu adſcriberent notas. Catonis & aliæ quidem acerbæ orationes exſtãt in eos quos aut Senatorio loco mouit, aut D quibus equos ademit. Longè grauiſſima in L. Quintium oratio eſt, quaſi accuſator antè notã non Cenſor poſt notã vſus eſſet, retinere Quintium in Senatu, ne frater quidem Titus Quintius, ſi tum cenſor eſſet, potuiſſet.

CENTVMVIRI.

CENTVMVIRI magiſtratus quidem non erãt, ſed cùm à Cic. lib. De legibus 3. ij qui lites con- E tractas iudicabant, hoc eſt vel Centumuiri, vel certè Decemuiri in minorum magiſtratuum ordinem referantur, de iis quoque hoc loco dici poſſe, non incommode iudicauimus. Feſtus lib. 3. Centumuiralia iudicia à Centumuiris ſunt dicta. nam cùm eſſent Romæ xxxv. tribus quæ & Curiæ ſunt dictæ, terni ex ſingulis tribubus ſunt electi ad iudicandum, qui Centumuiri appellati ſunt. & licet quinque amplius quàm centum fuerint, tamen quo facilius nominarentur, F Centumuiri ſunt dicti. Cicer. lib de Orat. 1. Nam volitare in foro, hærere in iure, ac Prætorum tribunalibus iudicia priuata magnarum rerum obire, in quibus ſæpe non de facto, ſed de æquitate & iure certetur: iactare ſe in cauſſis Centumuiralibus, in quibus vſucapionum, tutelarum, gentilitatum agnationum, alluuionum, circumluuionum, nexorum, mancipiorum, parietum, luminũ, ſtillicidiorum, teſtamentorum ruptorum aut ratorum, ceterarúmque rerum innumerabilium, iure verſentur, &c. Eoſdem de inoffi. teſt. cognouiſſe, patet ex l. 13. & 17. D. de inoffi. teſt. Ouid. G lib. De ponto 3.

Vtque fui ſolitus, ſediſſem forſitan vnus.
De centum iudex in tua verba viris.

Poſterioribus autem temporibus eorum iuriſdictio multum creuit quemadmodum ex iis quæ ſubiiciam quiuis ſua ſponte intelliget. Fab. lib. 4. cap. 1. Quibuſdam in iudiciis, maximéque capitalibus,

libus, vt apud Centumuiros, ipſi iudices exigunt ſolicitas & accuratas actiones: contẽtiq; ſe, niſi in dicendo etiam diligentia appareat, credunt: nec doceri ſolum, ſed etiam delectari volunt. Quo in loco Capitalia dici putatem, non publica, ſed ea in quibus de capite ciuis R. agitur: vt in cauſſis liberalibus. Idem lib. 5. cap. 2. Præiudicia etiam verſantur in iudiciis, cùm de cauſſa pronuntiatum eſt, vt in aſſertione ſecunda, & partibus Centumuiralium, quæ in duas haſtas diuiſæ ſunt. Idem lib. xi. capitu. 1. Etiam ſi apud alios iudices agetur, vt in ſecunda aſſertione, aut in Centumuiralibus iudiciis duplicibus parte victa. Corn. Tacitus in lib. de Oratore. Lege Pompeia omnia apud Prætores gerebantur, apud quos quòd maiora olim negocia exerceri ſolita ſunt, quod maius argumentum eſt, quàm quòd cauſſæ Centumuirales, quæ nunc primum obtinent locum, adeò ſplendore aliorum iudiciorum obruebantur, vt neque Ciceronis, neque Cæſaris, neque Bruti, neque Cælij, neque Calui, non denique vllius magni oratoris liber apud Centumuiros dictus legitur, exceptis orationibus Aſiuij. Plinius lib. Epiſt. 11. Diſtringor Centumuiralibus cauſſis, quæ me exercent magis quàm delectant. Sunt enim pleræque paruæ, & exiles. rarò incidit vel perſonarum claritate, vel negotij magnitudine inſignis. ad hoc perpauci cum quibus iuuet dicere. Ceteri audaces, atque etiam magna ex parte adoleſcentuli obſcuri declamatum huc tranſeunt, tam irreuerenter & temerè, vt mihi Attilius noſter expreſſe dixiſſe videatur, ſic in foro pueros à Centumuiralibus cauſſis auſpicari, vt ab Homero in ſcholis. Auctus eſt autem poſtea Centumuirorũ numerus, manẽte tamẽ ſemper nomine, diuiſuſque in quatuor Conſilia. Plin. lib. 6. Epiſt. Fœmina ſplendidè nata, nupta Prætorio viro, exheredata ab octogenario patre intra vndecim dies, quam ille nouercam ei amore captus induxerat, quadruplici iudicio bona paterna repetebat. Sedebant iudices centum & octoginta (tot enim quattuor Conſiliis conſcribuntur.) His autem præerat Prætor, quemadmodum idem libro quinto ſignificat his verbis: Hoc facto Nepotis commotus Prætor, qui Centumuiralibus præſidet, deliberatus an ſequeretur exemplum, inopinatum nobis otium dedit. Erant autem Centumuirorum conſilia quattuor, in quadam baſilica inter ſe vſque adeò proxima, vt actiones vnius Tribunalis ab alio exaudiri poſſent, vt ex eodem Plinio libro ſecundo intelligimus. Quintilianus libro duodecimo, de Trachallo loquens: Certè, inquit, cùm in Iulia baſilica diceret primo Tribunali, quattuor autem iudicia (vt moris eſt) cogerẽtur, atque omnia clamoribus fremerent, & auditum eum & intellectum & quod agentibus ceteris contumelioſum fuit, laudatum quoque ex quattuor tribunalibus memini.

CONSVLES.

CONSVLES exactis Regibus duo creari cœpere Anno CCXLV. vt Liuius in fine libri 1. tradit: & lib. 11. Omnia iura, inquit, omnia inſignia primi Conſules tenuere. id modò cautum eſt, ne ſi ambo faſces haberent, duplicatus terror videretur. Varro libro III. Conſul nominatus, quòd conſulere populum, & ſenatum debet: niſi illinc potius, vnde Actius in Bruto, Qui rectè conſulat, Conſul fiat. Cicero de Legibus III. Regio imperio duo ſunto: iiq; præeundo, iudicando, conſulendo, Prætores, Iudices, Conſules appellantor. militiæ ſummum ius habento, nemini parento. Ollis ſalus populi ſuprema lex eſto. Ius autem Conſules dixiſſe, vel ex II. Liuij intelligi poteſt: vbi ſcribit Appium Conſulẽ quàm aſperrimè ius de creditis pecuniis dixiſſe. Pomponius l. 2. §. 8. de orig. iur. Conſules ab eo dicti ſunt, quòd plurimum Reipub. conſulerent. Lege lata ſummum ius eis delatum eſt, prouocatio ab iis populo conceſſa, prohibitum eiſdem ne poſſent in caput ciuis Rom. animaduertere iniuſſu populi. ſolùm relictum eſt illis, vt coërcere poſſent, & in vincula publica duci iuberent. Nonius Marcellus Conſulum & Prætorum proprietas: quod conſulant, & præeant populis, auctoritate Varronis oſtenditur De vita populi Rom. lib. II. Quòd idem dicebantur Conſules & Prætores: quòd præirent populo, Prætores: quòd conſulerent Senatui, Conſules. Polybius lib. VI. Conſules antequam ex vrbe legiones educant, vrbanarum rerum omnium ius atque imperium habent. His etenim ceteri omnes magiſtratus, Prætor, Tribunus pleb. parent ac ſubiecti ſunt. Hi legationes in curiam introducunt: quæ celeriter ſtatuenda ſunt, decernunt: quæ & deliberanda ſunt, ad Senatum referunt. quæ verò a Senatu decreta ſunt, ea vt perficiantur, ipſorum officium eſt. quinimò & quæ de Rep. per populum tranſigenda & perficienda ſunt, eorum officium eſt perpendere, ac diligenter examinare, concionem quoties opus eſt, aduocare, Senatuſconſulta ad populum referre, quidquid maior pars iuſſerit, exequi. Quinetiam in his quæ ad belli apparatum, & caſtrenſem diſciplinam pertinent, hi ſummum imperium habent. His ius eſt ſociis quidquid viſum fuerit, imperare. Tribunos militum creare, delectum habere. ad hæc de iis qui ſub imperium eorum ſunt, in caſtris arbitratu ſuo ſupplicium ſumere. His præterea licet eos comitante Quæſtore, ac ſedulò impetrata faciente, publici æris quantum res ipſa tulerit, impendere. Hæc Polyb. Conſtat autem ex Cicerone Philipp. quinta, Legitimum conſulatus annum fuiſſe XLIII. ex Muræniana, & libro Epiſt. ſeptimo: & Liuij libro 1. centuriatis comitiis eos creari conſueuiſſe. ex Pediano in Verrin. 2. diem comitiorum Conſularium fuiſſe VI. Calend. Sextil. ex Philip. 2. & Plutarcho in Cicero. Conſules capitis pignoribus Senatores qui nec aderant, & quibus cauſſa non erat, coercuiſſe. ex Liuij libr. 42. cùm ad bellum proficiſcerentur, votis in Capitolio nuncupatis paludatos ex vrbe exiſſe, omnibus ordinibus eos comitantibus. ex Verrina 3. deſignatos in comitiis Conſules domum à multitudine deduci ſolitos. ex locis innumeris, eoſdem Calend. Ianuariis magiſtratum iniiſſe. pompámque inſignem adhibitam fuiſſe. qua de re verſus Ouidij pulcherrimos ex libro quarto De Ponto ſubſcribemus.

Ergo vbi Iane biceps longum reſeraueris annũ,
Pulſus & à ſacro menſe December erit,
Purpura Pompeium ſummi velabit honoris,

Ne titulis quicquam debeat ille ſuis.
Cernere iam videor rumpi penè atria turba,
Et populum lædi deficiente loco.
Templáque Tarpeiæ primùm tibi ſedis adiri,
Et fieri faciles in tuo vota Deos.
Colla boues niueos certa præbere ſecuri,
Quos aluit campis herba Phaliſca ſuis.
Curia te excipiet, patréſque ex more vocati,
Intendent aures ad tua verba ſuas.
Inde domum repetes toto comitante Senatu,
Officium populi vix capiente domo.

Item Elegia IX.

Dúmque latus cinget ſancti tibi turba ſenatus,
Conſulis ante pedes ire iuberet eques:
Et quamquã cuperẽ ſemper tibi proximus eſſe,
Gauderem lateris non habuiſſe locum:
Nec querulus turba quamuis eliderer, eſſem,
Sed foret à populo tum mihi dulce premi:
Proſpicerẽ gaudens, quantus foret agminis ordo,
Denſáque quàm longum turba teneret iter.
Quóque magis noris, quàm me vulgaria tangant
Spectarem qualis purpura te tegeret.
Signa quoque in ſella noſſem formata curuli,
Et totum Numidæ ſculptile dentis opus.
At cum Tarpeias eſſes deductus in arces,
Dum caderet iuſſu victima ſacra tuo:
Me quoque ſecretò grates ſibi magnus agentem,
Audiſſet, media qui ſedet æde Deus.

Idem etiam Elegia ſequenti de extraordinaria Conſulis poteſtate, nonnulla ſcribit? quæ quia nuſquam alibi me legiſſe memini, ſubiiciam.

Aut reget ille ſuos dicendo iura Quirites,
Conſpicuum ſignis cùm premet altus ebur:
Aut populi reditus poſitam cõponet ad haſtam,
Et minui magnæ non ſinet vrbis opes.
Aut vterunt patres in Iulia templa vocati,
De tanto dignus Conſule rebus aget:
Aut feret Auguſto ſolitam, natóque ſalutem,
Déque parum noto conſulet officio.

Item Elegia IX.

Hæc modò te populo reddentem iura videbit,
Et ſe ſecretis finget adeſſe tuis.
Nunc longi reditus haſtæ ſuppponere luſtri
Credet, & exacta cuncta locare fide.
Nunc facere in medio facundum verba ſenatu,
Publica quærentum quid petat vtilitas.
Nunc pro Cæſaribus, ſuperis decernere grates,
Albáve opimorum colla ferire boum.

DECEMVIRI.

DECEMVIRI Reipub. adminiſtrandæ primùm creati ſunt, mortuo Romulo. Patres enim centum à Romulo creati, decem decuriis factis, ſingulisq; in ſingulas decurias creatis, qui ſummę rerum præeſſent, conſociarunt. Decem imperitabant: vnus cum inſignibus imperij, & lictoribus erat. quinque dierum ſpatio finiebatur imperium, ac per omnes in orbem ibat. Hæc Liuius libro primo. Dionyſius autem lib.2. ſcribit, ducentos patres fuiſſe, & imperium decuriis factis vni eodem modo commiſiſſe.

DECEMVIRI Reipubl. adminiſtrandæ ſecundo creati ſunt Anno CCCII. Hac de cauſſa, inquilini, plebs de nimio Conſulum imperio querebatur, qui ius non è certis legibus, ſed arbitrio ſuo dicerent. Petitis igitur è Græcia legibus, ſenatuſconſulto, & plebiſcito confirmatum eſt, vt omnibus abrogatis magiſtratibus, Decemuiri cũ ſummo imperio crearentur: qui decimo die ius populo ſinguli redderent, & eo die penes Præfectum iuris faſces XII. eſſent: collegis nouem ſinguli accenſi apparerent. & Liuius lib.3. Hæc Dionyſ. lib.10. Pomponius in l.2. §.13. De orig. iur. Et cùm placuiſſet leges quoque ferri, latum eſt ad populum, vt omnes magiſtratu ſe abdicarent. quo Decemuiri conſtituti anno vno cùm magiſtratum prorogarent ſibi, & cùm iniurioſe tractarent, neque vellent deinceps ſufficere magiſtratibus, vt ipſi, & factio ſua perpetuò Rem. occupatam retinerent: nimia atque aſpera dominatione eò rem perduxerunt, vt exercitus à Repub. ſecederet.

DECEMVIRI litibus ſiue ſtlitibus (vt olim loquebantur) iudicandis quo tempore creati fuerint non reperio. Lites autem eos cauſſáſque priuatas iudicaſſe, in quibus de iure controuerſia erat, multis ex locis conſtat. Ouidius ad Piſonem:

Seu trepidos ad iura decem citat haſta virorum,
Et firmare iubet centeno iudice cauſſas.

Pomponius l. Secunda, §.16. De orig. iur. Deinde cùm eſſet neceſſarius magiſtratus, qui haſtæ præeſſent decemuiri ſtlitibus iudicandis ſunt conſtituti. Suetonius Auguſto, Auctor fuit, vt Centumuiralem haſtam, quam Quæſtura functi conſueuerãt cogere, Decemuiri cogerent. Cicero pro Cæcina, Cùm Arretinæ mulieris libertatem defenderem, & Cotta Decemuiris religionem inieciſſet, Decemuiri prima actione non iudicauerunt. Idem pro domo, Si Decemuiri ſacramentum in libertatem iniuſtum iudicaſſent, tamen quotieſcunque vellet quis, hoc in genere ſe rem iudicatam referre poſſe voluerunt. Dio præterea libro LIIII. ſcribit decemuiros iis iudiciis quæ ad Centumuiros ſorte deferebantur, præfuiſſe. Cicero in Oratore, Planè Duorumuirorum iudicium, aut Triumuirorum capitaliũ, aut Decemuirorum litibus iudicandis, dico nunquam.

DICTATOR.

DICTATOR, inde nomen inuenit, quòd vt inquit Varro, à Conſule dicebatur, cui dicto audientes omnes eſſent. nam (vt Dionyſ. lib.V. Plutarchus in Marcello, & Liuius lib.IX. XXII. & XXIII. tradunt) non à populo in comitiis, vt ceteri magiſtratus: ſed à Conſule captatis auſpiciis, nocte, ac ſilentio dicebatur. Seneca lib. Epiſt.19. epiſt.109. Præterea notat eum quem nos Dictatorem dicimus, & in hiſtoriis ita nominari legimus, apud antiquos Magiſtrum populi vocatũ. hodiéque id exſtat in Auguralibus libris, & teſtimonium eſt, quòd qui ab illo nominatur, Magiſter equitum eſt. Plutarch. Dictator non à populo, aut à patribus creari poteſt, ſed alter Conſulum, quem vult Dictatorem dicit. vnde quia ita dictus ſit, Dictator appellatur. Dionyſius autem Senatuconſ. factum ſcribit, vt Conſules qui tum erant, Magiſtratúſque reliqui ſe abdicarent, vnúſque vir quem Senatus nominaret, populus ſciſceret, haud amplius quàm per ſex menſium ſpatim ſine prouocatione, & maiore

maiore quàm Conſules poteſtate, imperaret. Cauſſam creandi Cicero libro de Legibus III. ſic explicat. Aſt quando duellum grauius, diſcordiæ ciuium poſcunt, Dictator eſto, ne amplius ſex menſes, ſi Senatus creuerit. idem iuris quod duo Conſules teneto. Iſque aue ſiniſtra dictus, populi magiſter eſto. Dionyſius eius imperium lib. quinto ſic exponit: οὗτος πρῶτος ἐν ῥώμῃ μόναρχος ἀπεδείχθη πολέμου τε καὶ εἰρήνης, καὶ παντὸς ἄλλου πράγματος αὐτοκράτωρ. ὄνομα δ᾽ αὐτῷ τίθενται δικτάτωρα, εἴτε διὰ τὴν ἐξουσίαν τοῦ κελεύειν καὶ διατάττειν ὅ,τι θέλει, τά τε δίκαια καὶ τὰ καλὰ τοῖς ἄλλοις, ὡς ἂν αὐτῷ δοκῇ. B Pompo. l. 2. §.10. D. de orig. iur. Populo deinde aucto cùm crebra orirentur bella, & quædam acriora à finitimis inferrentur: interdum re exigente placuit maioris poteſtatis magiſtratum conſtitui. Itaque Dictatores proditi ſunt, à quibus nec prouocandi ius fuit, & quibus etiam capitis animaduerſio data eſt. Hunc magiſtratum quoniam ſummam poteſtatem habebat, non erat fas vltra ſextum menſem retinere. C Feſtus, Optima lege cùm dicebatur in magiſtro populi faciendo, qui vulgò Dictator dicitur, quàm pleniſſimum poſſet ius, ſignificabatur. Præter ſuperiores cauſſas, quibus Dictator creabatur, nimirum Rei gerendæ & ſeditionis ſedandæ: inuenio creatum etiam fuiſſe claui in peſtilentia figendi cauſſa: de quo Liuius lib. VII. commemorat. item Comitiorum habendorum: eodem auctore lib. VII. & IX. Quæſtionis exercendæ, vt apud eundem libro IX. Ludorum faciendorum, D Senatus agendi, feriarum Latinarum: vt paſſim apud eundem legimus. Tantum autem illius erat imperium, vt eo creato magiſtratus omnes præter Tribunos pl. imperio ſeſe abdicarent: auctore Plutarch. in Fabio. Duo verò eſſe Dictatores non poterant, ac ne Dictator quidem ſine Magiſtro equitum: auctore Dionyſ. lib. V. & Liuio XXIII. neque extra Romanum agrum, hoc eſt Italiam, dici poterat: vt idem libro XXVII. ſcribit. E Nonnunquam & Senatus populum rogari decernebat, vt quem vellet Dictatorem iuberet, qui deinde à Conſule diceretur. cuius rei exemplum exſtat apud Liuium libr. XXVII. Quin & L. Cornelius Sylla Dictator à L. Valerio Flacco Interrege dictus eſt: auctore Appian. libro de bell. ciuil. I. Caium autem Iulium Cæſarem Senatus Dictatorem creauit: vt Plutarchus in eius vita ſcribit.

Dvvmviri.

F Dvvmviri capitales dicebantur, qui de perduellionis crimine iudicabant. Liuius libro I. de Tullo Rege loquens, Duumuiros, inquit, qui Horatio perduellionem iudicent ſecundum legem, facio. Lex horrendi carminis erat, Duumuiri perduellioné iudicent: ſi à Duumuiris prouocarit, prouocatione certato. ſi vincét, caput obnubito: infelici arbore reſte ſuſpendito: verberato, vel intra pomœrium, vel extra pomœrium. G Idem lib. ſexto: Sunt qui Duumuiros, qui de perduellione anquirerent, creatos auctores ſint. Loquitur de M. Manlio, de quo Plutarchus idem in Viris ſcribit. Durauit hic mos ſtante ſemper Repub. Itaque C. Rabirius à Iulio Cæſare, & L. Cæſare Duumuiris perduellionis damnatus eſt, ſed ad populum prouocauit:

A vt ex Ciceronis Oratione pro eo, & Suetonio, & Dionis lib. XXXVII. notum eſt omnibus. Cicero in Oratore, Planè Duumuirorum iudicium, aut Triumuirorum Capitalium dico nunquam.

Dvvmviri nauales lege Decia, quam M. Decius Tribun. pleb. tulit, creati ſunt: vt claſſis ornandæ reficiendæque curam haberent. Liuius lib. IX.

Dvvmviri ſacerdotes ad inſtitutum noſtrum non pertinent.

B Dvvmviri curatores viarum quæ extra vrbem eſſent, nominantur à Dione lib. IIII. in eorum XXVI. virorum numero, vnde alij quoque magiſtratus minores erant.

Dvvmviri municipales, vide Duumuiri, ſub litera D.

Interrex.

Interregnvm primum inſtitutum eſt mortuo Romulo: vt Liuius & Dionyſ. & Plutarch. C ſcribunt. Patres enim decem decuriis factis, ſinguliſque in ſingulas decurias creatis, qui ſummę rerum præeſſent, conſociarunt. decem imperitabant, vnus cum inſignibus imperij & lictoribus erat: quinque dierum ſpacio finiebatur imperium, ac per omnes in orbem ibat: annuúmq; interuallum regni fuit. id ab re, quod nunc quoque tenet nomen, Interregnum appellatum. Hæc ille. inde autem mox fluxit, vt cùm ſine ſummo D imperio ciuitas eſſet, tum & Patricius & à Patricijs Interrex proderetur, qui dies dumtaxat quinque imperium obtineret, à quo alius deinde creabatur, in dies alteros quinque, itémque alius atque alius eodem modo: dum conſules creari poſſent. vt ex Ciceronis Orat. pro domo, Aſconio in Milon. & Liuij locis innumeris intelligitur: qui etiam libro VII. ſcribit ad vndecimum peruentũ eſſe, dum per dies quinquagintaquinque ſine ſummo imperio ciuitas eſſet. Infeſtam, E inquit, Patribus plebem Interreges cùm accepiſſent, ad vndecimum Interregem ſeditionibus certatum eſt.

Ivridicvs Alexandriæ.

Ivridicvs Alexandriæ dicebatur, qui Alexandriæ iuri dicundo tam præerat, quàm prætor Vrbanus Romæ. nam Vlpia. in l. I. D. de F offi. iurid. Alexan. ſcribit ei legis actionem datam fuiſſe: &, vti quæcunque lege agi poſſent, agere apud eum liceret. Spartianus in Seuero, Deinde, inquit, Alexandrinis ius Buleutarum (id eſt ſenatorum) dedit, qui ſine publico concilio, ita vt ſub Regibus antè viuebant, vno iudice contenti, quem Cæſar dediſſet. Strabo lib. XVII. de Ægypto loqués. quàm cùm prouinciam & vectigalem populi Rom. dixiſſet eſſe, ad eámque regendam mitti cum ſummo imperio Præ- G fectum, qui Principis locum obtineret, ὑπ᾽ αὐτῷ δὲ, inquit, ἔστιν ὁ δικαιοδότης, ὁ τῶν πολλῶν κρίσεων κύριος: id eſt, Sub eo eſt Iuridicus: penes quem iuris dicundi poteſtas eſt.

Magiſter Eqvitvm.

Magister equitum dicebatur, inquit Var-

ro, quòd ſumma poteſtas huius in equites, & adcenſos, vt eſt ſumma in populum Roman. Dictatoris: vnde is quoque Magiſter populi appellatus eſt. Moris autem erat, vt à Dictatore diceretur noctu, ſimuláтque creatus Dictator fuerat. Liuius libro IIII. Dictator à Conſule dicitur: ipſe deinde C. Seruilium Ahalam magiſtrum Equitum dicit. Item, Et Senatus Dictatorem dici Mamercum Aemilium iuſſit. Is magiſtrum Equitum L. Quintium Cincinnatum dixit. Item, Virginius dum collegam conſuleret, moratus, permittente eo, nocte Dictatorem dixit. Is ſibi magiſtrum equitum Poſtumium dixit Pomponius l. 2. De origine. Et his Dictatoribus Magiſtri equitum iungebantur, ſic quo Regibus Tribuni Celerum. quod officium ferè tale erat, quale hodie Præfectorum prætorio. Aurelius l. 1. D. de offic. præf. prætor. Cùm apud veteres Dictatoribus ad tempus ſumma poteſtas crederetur, & magiſtros equitum ſibi eligerent, qui aſſociati participes curæ militiæ gratia ſecundam poſt eos poteſtatem gererent.

Præfecti Ærarii.

Præfecti ærarij primùm ab Auguſto inſtituti ſunt, vt ſcribit Dio lib. LV. Cùm enim ærarium conficiendi ratio excogitari non poſſet, ipſe certum ac proprium ære ſuo conſtituit, quod Militare appellauit: eiúſque adminiſtrationem tribus Prętoriis ſorte lectis ad triennium mandauit. qui binis lictoribus, aliiſque miniſtris vterentur. pòſt cùm neque ipſius pecunia, neque ea quæ à Regibus & populis mittebatur, ſatis locupletari ærarium poſſet, conſtituit vt pars hereditatum ac legatorum viceſima eò referretur: præterquam quę proximis cognatis, aut pauperibus relinquerentur. Poſtremis autem temporibus eoſdem Præfectos à Principe deligi, & ſine lictoribus creari ſolitos, eodem loco ſcribit. Vlpianus l. 8. §. 2. D. de tranſact. Apud Procuratorem Cæſaris tranſigi de alimentis poteſt. ſcilicet ſi à fiſco petantur alimenta. Secundum quæ & apud Præfectos ærarij tranſigi poterit. Sueton. in Auguſto, Vtque perpetuò ac ſine difficultate ſumptus, ad tuendos eos, proſequendóſque ſuppeteret, ærarium militare cùm vectigalibus nouis conſtituit. Quod autem ad hoc ærarium Dio Prætorios refert, id Suetonius alteri attribuere videtur. Auctor fuit Senatui, inquit, vt cura ærarij à Quæſtoribus Vrbanis ad Prætorios & Prætoréſve tranſiret. niſi fortè in vtroque hoc factum ſit. cùm idem lib. XLIII. ſcribat, publicæ pecuniæ adminiſtrationem quæ Fabio, Caninio Coſſ. ad Aediles tranſlata fuerat, poſtea Quæſtoribus redditam non eſſe, ſed Prætoriis viris commiſſam. quod ipſum etiam ex Agellij lib. 13. cap. 23. intelleximus. Quod autem, inquit, per Quæſtorem dixi pecuniam ex prædæ venditione contrahi, intelligi nunc oportet Pręfectum ærario ſignificari: nam cura ærarij à Quęſtore ad præfectum tranſlata eſt.

Præfectus Vrbi.

Præfecturæ vrbis triplicem video rationem fuiſſe: aliam enim Regum, aliam Imperatorum, aliam mediis temporibus eius magiſtratus procurationem fuiſſe animaduerto. nam primis temporibus præfectus vrbi à Regibus creabatur. Liuius lib. 1. L. Brutus imperium in vrbe Lucretio Præfecto vrbis iam antè à Rege inſtituto, reliquit. Et paulo pòſt, Duo Conſules inde comitiis centuriatis à Præfecto Vrbis ex commentariis Ser. Tullij creati ſunt. Tacitus lib. v. Sed præcipua ex eo gloria, quòd Præfectus vrbi recens, continuam poteſtatem, & inſolentia pari grauiorem, mirè temperauit. namque antea profectis domo Regibus, ac mox magiſtratibus ne vrbs ſine imperio foret, in tempus deligebatur, qui ius redderet, ac ſubitis mederetur. feruntq; à Romulo Dentrem Romulium, pòſt à Tullo Hoſtilio Numam Martium, & à Tarquinio Superbo Sp. Lucretium impoſitos. Dein. Conſules mandabant. Duráтque ſimulacrum, quoties ob ferias Latinas præficitur, qui conſulare munus vſurpet. Hæc Tacitus: ex quibus ſecunda huiuſce magiſtratus forma intelligitur, de qua loquitur Gell. libro XIIII. c. vlt. Præfectū vrbi, inquit, Latinarum cauſſa relictum Senatum habere poſſe, negat Mutius: quoniam ne Senator quidem ſit, neque ius habeat ſententiæ dicendæ, cùm ex ea ætate Præfectus fiat, quæ non ſit ſenatoria. M. autem Varro & Atteius Capito ius eſſe Pręfecto Senatus habendi dicunt. Déque ea aſſenſum eſſe Capitonem Tuberoni, contra ſententiam Mutij, refert Pompo. l. 2. §. 17. D. de orig. iur. Quoties, inquit, proficiſcuntur extra Rempu. magiſtratus, vnus relinquitur qui ius dicat. is vocatur Præfectus vrbi. qui Præfectus olim conſtituebatur: poſtea verò Latinarum feriarum cauſſa introductus eſt, & quotannis obſeruatur. Latinæ autem ferię dicebantur, quæ quotannis in Albano monte à quinquaginta Latinis ciuitatibus, Romaniſque magiſtratibus quatriduano ſacrificio Ioui Latiali celebrabantur. vnde ſacrificium Latiar dicebatur: in eóque Latini à Romanis carnem petebant. Macrobius lib. 1. Conceptiuæ feriæ ſunt, quæ quotannis à magiſtratibus, vel ſacerdotibus concipiuntur in dies certos, vel incertos, vt ſunt Latinæ, Sementinæ. item, Quare nec Latinarum tempore quo publicæ quondam induciæ inter Romanum populum Latinóſque firmatę ſunt inchoari bellum decebat. Dionyſ. autem libro ſexto tradit has per vnum diem celebratas à Superbo Rege fuiſſe: exactis autem Regibus, per biduum: tandémque poſt ſeceſſionem in ſacrum montem, per triduū. Plutarchus autem in Camillo propter patrum & plebis concordiam diem quartum additum fuiſſe teſtatur. Verum hæc quidem hactenus de pręfectura vrbis, quæ ſtante Republic. vſurpata eſt. Poſtremis verò temporibus immutata eius ratio eſt multis in rebus, videtúrque Magiſtratus hic ab Auguſto primum renouatus. Sueton. enim ſic ſcribit, quoque plures partem adminiſtrandæ Reip. caperent, noua officia excogitauit, curam operum publicorum, viarum & aquarum, aluei Tiberis, frumenti populo diuidendi, Præfecturā vrbis. Ego has ferè video ab Vlpia. partes ipſius procurationi attributas eſſe. Vt ſeruorum de dominis querelas, viciſſimque horum in illos criminationes audiret. Vt patronis de libertis ingratis que-

querentibus ius diceret. Vt de tutorum curato-rúmve criminibus cognoſceret. Vt numulariorũ argentariorúmque fraudes coërceret. Vt carnis curam gereret. Vt quietẽ in populo procuraret, illicitáque collegia coërceret. Vt ſpectaculorum diſciplinæ præeſſet; denique quicquid non modò intra vrbem, verumetiam intra centeſimum ab vrbe lapidem commiſſum eſſet, animaduerteret: ſic vt & vrbe, & Italia interdicendi poteſtatem haberet, itémque in inſulam deportandi. l. 6. D. de interd. & releg. l. rei capitalis. §. conſtat, D. de pœn. Quod autem Vlpianus de carnis cura ſcribit, inuenio in Epigrammatis vrbis Romæ confirmatum, in edicto Aproniani Præf. vrbi, de carne occiſi pecoris appendenda & vendenda. Quod de criminibus, video etiam ad publica pertinere. l. 1. §. generaliter, D. de pœn. Prætores & Præfecti vigilium, ſi quis grauiore ſupplicio plectendus eſſet, eum ad illum remittebant. l. nã ſalutem, & l. vlt. De offic. præf. vigil. Dio verò libr. LII. πολιάρχον eum appellat, & Mecœnatem ſuadentem Auguſto facit, vt eum è primariis viris deligat, qui omnes magiſtratus priores geſſerit, vt eas cauſſas in quibus prouocatio fuerit, & nonnullas etiam publicas & capitales diſceptet, non modò in vrbe, verumetiam μέχρι πεντήκοντα καὶ ἑξακοσίων σταδίων: quod ille pro centũ paſſuum millibus poſuit: vt patet ex l. 1. D. de offic. præf. vrb.

Præfectvs Annonæ.

Præfectvs annonæ magiſtratus fuit extraordinarius, vtilitatis cauſſa conſtitutus, vti ſcribit Pomponius l. 2. §. 17. De orig. iur. Liuius libr. IIII. L. Minutium nominat, quem Præfectum vrbi à plebe creatum fuiſſe ſcribit. Conſtat eius munus fuiſſe, vt videret ne plebs annonæ inopia & caritate laboraret. Itaque ſi quid ad annonam pertinens commiſſum erat, ipſe cognoſcebat. Marcianus l. 13. D. de accuſat. Mulierem, inquit, propter publicam vtilitatem ad annonam pertinentem audiri à Præfecto annonæ deferentem, diuus Seuerus & Antonius reſcripſerunt.

Præfectvs Prætorio.

Præfectvs prætorio tranſlata in vnius dominatum Repub. exemplo Magiſtrorum equitum ab Imperatore creati ſolebat: eique dari plenior (vt Arcadius ſcribit) licentia ad diſciplinæ publicæ emendationem. quibus initiis adeò is magiſtratus creuit, vt appellari à Præfectis prætorio non poſſit. credidit enim princeps, eos qui ob ſingularem induſtriam explorata eorum fide & grauitate ad huius officij magnitudinem adhiberent, non aliter iudicaturos eſſe pro ſapientia ac luce dignitatis ſuæ, quam ipſe foret iudicaturus, l. 1. D. de offic. Præf. præt. Vnde autem dictus ſit demiror eſſe qui ambigant, cùm Aſconij extet auctoritas. Veteres, inquit, omnem magiſtratum cui pareret exercitus Prætorum appellauerunt. Vnde & Prætorium tabernaculum eius dicitur, & in caſtris porta Prætoria, & hodie quoque Præfectus prætorio. Quibus ex verbis perſpicuum eſt, Præfectum prætorio dici eum qui militibus iis præerat, quos Imperatores in ſui cuſtodiam

A allegerant. quod inſtitutum primùm ab Auguſto fluxiſſe Suetonius in eius vita, & Dio libro LV. teſtantur. Dio quidem, vbi ſcribit eorum decem millia fuiſſe, legionémque illam ſuos habuiſſe faſces. Conſtat autem ex pleriſque omnibus ſolitum ab Imperatore cingulum vnà cum gladio dari Præfecto prætorio. & memorabilis vox Traiani literis mãdata eſt, qui cùm Præfectum ſuum cingulo donaret, ita dixiſſe traditur, Accipe hunc enſem, & ſi quidem rectè atque è Republica imperauero, pro me: ſin ſecus, in me vtere. B Quam, vt ego mihi perſuadeo, vocem ſuam in Panegyrico Plinij ſignificans, ita loquitur: Ego quidem in me ſi omnium vtilitas ita poſceret, etiam Præfecti manum armaui. Suetonius & Plinius hanc præfecturam equitibus Romanis mãdari ſolitam ſcribunt. Illè his verbis: Veſpaſianus, inquit, præfecturam quoque prætorij ſuſcipit nunquam ad id tempus, niſi ab equite Roman. adminiſtratam. Plinius autem Titum alloquens, Et quod his nobilius feciſti, C dum illud patri pariter & equeſtri ordini præſtas, Præfectus prætorio eius. Hæc autem poteſtas vſque eò poſteriorum Cæſarum beneficijs creuit, vt etiam poſtremis temporibus ad prouincias regendas cum ſummo imperio miſſi ſint. Itaq; quattuor eorum genera Conſtãtinopolitani Imperij tempore memorãtur in lib. Cod. Præfectus prætorio per Orientem: Per Illyricum, per Italiã, per Gallias. de quibus licet cognoſcere ex libro qui inſcribitur. Notitia Rom. D Imperij. Caſſiodorus etiam epiſt. li. VI. Poteſtati Præfecti prætorio, inquit, nulla dignitas eſt æqualis, vice ſacra iudicat. nullus ei miles fori auctoritate præſcribit, excepto Officiali magiſtri militum. Curiales enim etiam verberat. in officio ſuo ius retinet ſingulare. & talibus tantíſque noſcitur iubere, quos etiam prouinciarum non auderent Iudices in qualibet parte contemnere. Militia perfunctis, Tribunorum & notariorum honorem tribuit, & milites ſuos illis exæquat. gratanter implet Imperator quæ ille conſtituit. E

Præfectvs Vigilvm.

Præfectvs vigilum inſtitutus eſt ab Auguſto. nam cùm ſeptem cohortes opportunis locis conſtituiſſet, vt binas regiones vrbis vnaquæque cohors tueretur: præpoſuit eis Tribunos, & ſuper omnes ſpectabilem virum, qui Præfectus vigilum appellaretur. Is cognoſcebat de incen- F diariis, effractoribus, furibus, raptoribus, receptatoribus: niſi ſi qua tam atrox, támque famoſa perſona ſit, vt Præfecto vrbi remittatur. & quia plerumque incendia culpa fiunt inhabitantium: aut fuſtibus caſtigat eos qui negligentius ignem habuerunt: aut ſeuera interlocutione comminatus, fuſtium caſtigationem remittit. Idem per totam noctem vigilare debebat, & errãtare calciatus, cum hamis, & dolabris, & curare omnes inquilinos admonendos, ne negligentia aliqua in- G cendij caſus oriatur: prætereà vt aquam vnuſquiſque inquilinus in cœnaculo habeat. Hæc ex leg. 3. D. de offic. præfect. vigil. Dio libro LV. ἐπειδή τε, ἐν τῷ χρόνῳ τούτῳ πολλὰ τῆς πόλεως πυρὶ διεφθάρη, ἄνδρας τε ἐξελευθέρους ἑπταχῇ πρὸς τὰς ἐπικουρίας αὐτῆς κατελέξατο, καὶ ἄρχοντα ἱππέα αὐτοῖς προσέταξεν, ὡς καὶ δι' ὀλίγου σφᾶς διαλύσων, οὐ μέντοι,

καὶ ἐποίησε τοῦτο. καταμαθὼν γὰρ ἐκ τῆς πείρας, καὶ (A) χρησιμωτάτην, καὶ ἀναγκαιοτάτην, τὴν παρ' αὐτῶν βοήθειαν οὖσαν, ἐτήρησεν αὐτούς. καὶ εἰσὶ καὶ νῦν λάκες οὗτοι ἴδιον, τινὰ τρόπον οὐκ ἐκ τῶν ἀπελευθέρων ἔτι οἱ νυκτοφύλακες μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ἄλλων στρατευόμενοι, καὶ τείχη τε ἐν τῇ πόλει ἔχουσι, καὶ μισθὸν ἐκ τοῦ δημοσίου φέρουσιν. id eſt, Cùm per id tempus multa in vrbe incendio periiſſent, libertini generis homines ſeptem in locis, incendiis procurandis delegit: eíſque Equitem vnum præfecit eo cõſilio, vt perexiguo tempore illorum opera vteretur. Verùm (B) cùm experiundo cognouiſſet, præſidium & illud vtiliſſimum & maximè neceſſariũ eſſe, retinuit. ſúntque vſque adhuc nocturnæ quodammodo excubiæ militares, non ex libertinis tantùm, verum etiam ex aliis conſtitutæ: quæ muris in vrbe præſunt, mercedémque de publico accipiunt. In eandem ſententiam Suetonius in Augusto, Aduerſus incendia excubias nocturnas, vigiléſque commentus eſt. item, Libertino milite, præterquã Romæ incendiorum cauſſa, & ſi tumultus in gra- (C) uiore annona metueretur, bis vſus eſt.

Præfectvs Avgvstalis.

Præfectvs Auguſtalis, ſiue Præfectus prætorio Auguſtalis, dicebatur is cui Princeps ſummum imperium & proconſulari par in Ægyptum dedit: quemadmodum Vlpianus ſcribit l. 1. D. de offic. præf. Auguſt. Tacitus libro 1. Nam D. Auguſtus apud Equeſtres, qui Ægypto præſiderent, (D) lege agi, decretáque eorum perinde haberi iuſſerat, ac ſi Romani magiſtratus conſtituiſſent. Idem libro 11. M. Silano, L. Norbano Coſſ. Germanicus in Ægyptum proficiſcitur cognoſcendæ antiquitatis cauſſa, ſed cura prouinciæ prætendebatur: leuauítque apertis horreis precia frugum, multáque in vulgus grata vſurpauit, ſine milite incedere pedibus intectis, & pari cum Græcis amictu, P. Scipionis æmulatione, quem eadem factitauiſſe apud Siciliam, quamuis flagrãte adhuc (E) Pœnorum bello, accepimus. Tiberius cultu habitúque eius lenibus verbis perſtricto, acerrimè increpuit, quòd cõtra inſtituta Auguſti, non ſpõte principis, Alexandriam introiſſet. nam Auguſtus inter alia Dominationis arcana, vetitis ſine permiſſu ingredi Senatoribus, aut equitibus Rom. illuſtribus, ſepoſuit Ægyptum, ne fame vrgeret Italiam, quiſquis eam prouinciam, clauſtráque terræ ac maris, quãuis leui præſidio aduerſus ingẽtes exercitus incediſſet. Strabo li. xvii. de Æ- (F) gypto loquens, ἐπαρχία νῦν ἐστι, φόρους μὲν τελοῦσα ἀξιολόγους, ὑπὸ σωφρόνων δ' ἀνδρῶν διοικουμένη τῶν πεμπομένων ἐπάρχων ἀεί. ὁ μὲν οὖν πεμφθεὶς τὴν τοῦ βασιλέως ἔχει τάξιν. id eſt Ægyptus autem nunc prouincia eſt, vectigalis populi Ro. regitúrque à viris ſapientibus qui eò cum imperio mittuntur. Qui mittitur, principis loco eſt. Dio præterea libro li. in eandem ſententiam cum Suetonio & Tacito loquitur, vbi ait, Auguſtum propter gẽtis leuitatem, & regionis frugúmque omnium vbertatem & copiam non eſſe auſum eam prouinciam vlli Senatori committere: quin & proficiſcẽdi in Ægyptum poteſtatẽ, niſi ipſe nominatim alicui conceſſiſſet, nemini fuiſſe.

Præsides Provinciarvm.

Præsides prouinciarum dici cœperunt, poſt diuiſionem prouinciarum ab Auguſto factam. Sic enim prouincias diuiſit, vt aliæ Cæſaris, aliæ populi dicerentur. Cæſaris, quæ validiores erant, & quas annuis (vt Suetonius ſcribit) Magiſtratuum edicti regi, nec facile, nec tutum erat. Has igitur ipſe ſuſcepit, in eáſque Rectores mittere inſtituit, viros (vt ait Strabo) tum Conſulares, tum prætorios, tum etiam equites. Quos & ille generali nomine ἡγεμόνας, & Iuriſconſulti in Pandectis præſides appellant. Nomen (inquit Macer) præſidis generale eſt, eo quòd & procõſules, & legati Cæſaris, & omnes prouincias regentes licet Senatores ſint, Præſides appellantur. Vbi tamen Senatores non sint cum negatione legendum videtur: vt equites ſignificaret, de quibus hoc ipſum Strabo teſtatur. Populi autem prouinciis qui præerant, proconſules (vt ait Suetonius) dicebantur. Vnde caput eſt in libro Pandectarum 1. De officio proconſulis: quod ad populi prouinciarum ſolos rectores pertinet. Nã etſi populus in ſuas prouincias στρατηγοὺς καὶ ὑπάτους (vt Strabo appellat (id eſt, Prætores & Cõſules (quibus nominibus abuſus eſt pro, Proprætores & Proconſules, vt continuò pòſt demonſtrat) tamen vtróſque Proconſulum nomine appellari ſolitos & Suetonius teſtatur, & ex Pandectarum libris facile intellectu eſt: quum ſcilicet extraordinarium eſſet eo tempore propè omniũ in prouinciis imperium: eóque generali nomine, Rectores omnes appellarentur. Nam vt in eiuſdẽ Imperatoris vita Suetonius ſcribit, Auguſtus auctor ſenatui fuit, ne magiſtratus depoſito honore ſtatim in prouincias mitterentur. Præſides autem maius imperium in ſua prouincia habebant omnibus poſt Principem, l. 4. De offic. præſid. & omnia prouincialia deſideria, quæ Romæ varios iudices habebant, ad officium Præſidum pertinebant. l. 11. eod. denique omnium Romæ magiſtratuum vice & officio fungebantur. l. 12. eod. Plura de iis ſub verbo, proconsvles.

Prætor Vrbanvs.

Prætor dictus, inquit Varro, qui præiret iure, & exercitu. à quo id Lucilius, Ergo Prætorum eſt antè præire. Hinc Feſtus, Prætorem maiorem (inquit L. Cæſar putat dici. Vrbanum: ceteros, minores. Maximum Prætorem dici putant alij eum, qui ætatis maximæ pro collegio: quia Augurum decretum eſt, quòd in ſalutis augurio Prætores maiores & minores appellantur, non ad ætatem, ſed ad vim imperij pertinere. Hinc apud Liuium lib. vii. Lex vetuſtis ſcripta verbis, vt qui Prætor maximus eſſet, Idibus Septembr. clauum pangeret: id eſt, qui ſummum imperium & poteſtatem haberet, veluti Conſul, aut Dictator Iuſtin. autem Nouell. 25. de prætore Lycaon. ſcribit nomen prætoris proprium imperij Rom. fuiſſe, & ante ipſos etiã Coſſ. in Republic. vſurpatum. quippe cùm veteres Romani ſuos Imperatores prætores appellarent: iiſque rei militaris ſummam poteſtatem attribuerent: legibúſque ab iis ſcriptis parerent. Quibus ex verbis de Iuſtiniani ſumma antiquitatum cognitione licet exiſtimare. Vtcunque ſit, commune hoc Prætoris verbum tandem eius proprium factum eſt, qui

qui in vrbe iuri dicundo præeſſet. de quo Pompo.
in l.2. De orig. iur. Cúmque Conſules auocaren-
tur bellis finitimis, neque eſſet qui in ciuitates
ius reddere poſſet, factum eſt vt Prætor quoque
crearetur, qui Vrbanus appellatus eſt, quod in vr-
be ius redderet. Liuius libr. VI. & VII. ſcribit an-
no ab V.C. CCCLXXXVIII. conceſſum à plebe no-
bilitati de Prætore vno, qui ius in vrbe diceret, ex
patritiis creando. cúmque ſibi honorem Patritios
quæſiuiſſe, pro conceſſo plebi altero Conſulatu.
Hæc ille. Moris autem erat, vt is creatus comitiis
centuriatis, priuſquam ius diceret, vt cuique no-
tum eſſet, quemadmodum anno ſuo ius dicturus
eſſet, in albo edictum conſtitueret, atque propo-
neret, quod àb edicendo, id eſt antè denuncian-
do ac prædicendo dictum eſt: quaſi tanto antè
populo denunciaret quæ eſſet in iure dicẽdo ob-
ſeruaturus. Hoc autem inito Magiſtratu, habita
concione & iuratus in leges, faciebat. Cicer. De
finibus. II. Quid enim mereri velis iam, quũ Ma-
giſtratum inieris, & in concionem aſcenderis (eſt
enim tibi edicendum, quæ ſis obſeruaturus in iu-
re dicendo: & fortaſſe etiam ſi tibi erit viſum, a-
liquid de maioribus tuis & de te ipſo dices more
maiorum) quid merearis igitur, vt te dicas in eo
magiſtratu omnia voluptatis cauſſa facturum eſ-
ſe. Iuris dicundi autem munus tribus hiſce conti-
nebatur verbis, Do, Dico, Addico. Dabat bono-
rum poſſeſſionem ex legibus, ex edicto ſuo, ex
ſenatuſconſultis. Dabat iudicium Recuperato-
rium, itémque Arbitros, cùm priuati poſtulabãt.
Dicebat viam in formulis, Iſtam viam dico. Dice-
bat tutorem ex lege Atrilia, dicebat ſententiam
quibuſdam in cauſis maioribus, vt in liberalibus,
in popularibus, in executionibus ſententiarum,
in appellationibus, & aliis præterea nonnullis.
Dicebat etiam interdicendo cùm de poſſeſſione,
interdum etiã cùm de proprietate ageretur: quod
ex lib. Pand. XLIII. cuiuis facile eſt intelligere.
Dicebat præterea indicendo, veluti cùm ferias
indicebat, vt Gell. libr. X. cap. 24. Et item Macro-
bius lib. Saturn. I. demõſtrant. Suetonius in Clau-
dio, Obſeruauítque ſedulò vt quoties terra in vr-
be mouiſſet, Ferias aduocata concione Prætor
indiceret. Addicebat autẽ cùm in Iure ceſſio fie-
bat: cuius rei ritum in formulis expoſuimus. Ci-
cero lib. De legibus III. Iuris diſceptator qui pri-
uata iudicet, iudicaríve iubeat, Prætor eſto. Is iu-
ris ciuilis cuſtos eſto. Polybius autem & Plutar-
chus ei ſex Lictores datos tradunt. Vnde ἀρχὴν
ἑξαπελεκὺν appellant, id eſt, ſex ſecurium. Notan-
dum etiam quod Cicero ſcribit lib. fam. Epiſt. XII.
Placuit nobis, inquit, vt ſtatim ad Cornutum præ-
torem vrbis has literas deferrem, qui, quòd Cõ-
ſules aberant, Conſulare munus ſuſtinebat more
maiorum. Gellius lib. XII. cap. XIIII. Prætor etſi
collega conſulis eſt, neque Prætorem, neq; col-
legam iure rogare poteſt, quia imperium minus
Prætor, maius habet Conſul & à minore imperio
maius, aut è minore collega rogari iure non po-
teſt. Sed & collegam eſſe Prætorem Conſulem,
Meſſala docet: quòd eodem auſpicio creantur.
Hunc cẽtumuiralibus iudiciis poſtremis tempo-
ribus præfuiſſe, Plinius lib. epiſto. V. his demon-
ſtrat verbis: Hoc facto Nepotis commotus Præ-
tor, qui Centumuiralibus præſidet, deliberaturus
an ſequeretur exemplum, inopinatum nobis ociũ

A dedit. Seneca. lib. De tranquill. vitæ I. An ille plus
præſtat, qui inter peregrinos & ciues, aut vrbanus
Prætor adeuntibus aſſeſſoribus, verba pronun-
ciat, quàm qui docet quid ſit iuſticia, &c.

PRÆTOR PEREGRINVS.

PRÆTOR Peregrinus, vt Pomponius ſcribit,
creatus eſt propter magnam peregrinorum tur-
bam, vt inter eos ius diceret: cùm Vrbanus præ-
tor ſatisfacere vtriſque non poſſet. Eum autem
reperio in epitome Liuij lib. XIX. an. DX. primùm
B creatum fuiſſe: & peregrinum dictum, quòd inter
ciues & peregrinos ius diceret. Itaq; video apud
Liuium ſemper vrbanam iuriſdictionem ei quæ
inter ciues & peregrinos eſt, opponi. Vt li. XXII.
Romæ iuris dicendi vrbana ſors Pomponio, inter
ciues Ro. & peregrinos, P. Furio Philo euenit. Et
lib. XXXIII. Prætores deinde prouincias ſortiti,
L. Apuſtius Fullo vrbanam Iuriſdictionem, M.
Acilius Glabrio inter ciues & peregrinos. Et lib.
XL. Iuriſdictio vrbana M. Ogulnio Gallo, in-
C ter peregrinos M. Valerio euenit. Et libro
XLI. Prætores L. Papyrius Maſo vrbanam, M.
Aburius inter peregrinos ſortiti ſunt. Et lib. XLII
Prætores deinde prouincias ſortiti ſunt, A. Ati-
lius Serranus vrbanam, C. Clunius Saxula inter
ciues & peregrinos. Honoratiorem autem Vrba-
nam peregrina fuiſſe, Appianus & Dio non ob-
ſcurè ſignificant: ille lib. De bellis ciuilib. II. vbi
ſcribit, Brutum & Caſſium Prætores deſignatos
inter ſe contendiſſe, vter iuris inter ciues dicundi
D prouinciam obtineret. hic autem lib. XLII. vbi
narrat Prætorem Cæcilium indignè tuliſſe, quòd
Cæſar eam prouinciam collegæ Trebonio dediſ-
ſet. omnibus autem Præturis præſtantiorem &
fuiſſe in orat. pro Muræna perſpicuè demonſtrat.
Sed quæri ſolet, quid inter Vrbanam & Peregri-
nam Præturam interfuerit. Ego tres ferè differen-
tias reperio. Prima hæc eſt, quòd (vt modò dixi-
mus) ſoli ciues Roma. agere apud Vrbanum po-
terant, Peregrini nõ poterant. Altera, quòd apud
E illum lege agebatur, apud hunc autem, nequaquã.
Itaque (vt eſt in orat. pro Flacco) cùm Græcus ho-
mo Heraclides à C. Plotio ſenatore mancipia
quædam petiiſſet, & fore videret, vt Iudex ſum-
ptus ſententiam ſecundum reum diceret, & ab
eo iudice abiit, &, quòd iudicium lege non erat,
cauſſam totã reliquit. Quod cùm ita ſit, ſequitur
ciues Ro. neque ſuos liberos emancipare, neque
alienos adoptare, neque ſuos ſeruos manumitte-
re, neque in iure cedere, neque bonorum poſſeſ-
F ſionem, tutorémve ciui Rom. impuberi poſtulare
apud eum potuiſſe: denique, vt rem vno verbo
complectar, legis actionem cum Prætorem non
habuiſſe. Falſum eſt autem quod quidam ſcri-
bunt, eum de pecuniis repetundis quæſiſſe. nam
Aſconij locus, in orat. Ciceronis contra Compe-
titores, quo ſolo argumento nituntur, longè aliò
pertinet. Scribit enim Antonium cum magi-
ſtratum adhuc nullum obtinuiſset, ſed equitum
turmas de Syllano exercitu nactus eſset, Græcos
G ſpoliaſſe: ideóque ad M. Lucullum Prætorem, qui
ius inter peregrinos dicebat à Græcis in ius edu-
ctum eſse. non igitur Repetundarum iudicium
illud erat, ſed iniuriarum potius: quæ cùm atro-
ciores eſsent, dignæ viſæ ſunt, de quibus. Prætor
ipſe inter ciuem & peregrinos Græcos homines,
cognoſceret. Tertia differentia eſt, quòd Prætor

vrbanus edictum in albo proponebat, quibus de rebus ius anno ſuo dicturus eſſet: cùm alter nuſquam, quod ſciam, legatur propoſuiſſe. ſed (vt opinor) ex Vrbano edicto ius dicebat.

PRÆTORES PROVINCIALES.

PRÆTORES prouinciales creati ſunt circa annum DXIX. Sicilia & Sardinia captis, atque in prouinciarum formam redactis: quemadmodum Solinus capi. XXI. & Liuius epit. XX. prodiderunt. Pomponius autem in l. 2. De orig. iur. Capta Sardinia, inquit, mox Sicilia, item Hiſpania, deinde Narbonēſi prouincia, totidem Prætores, quot prouinciæ in ditionē venerant creati ſunt. Pòſt autem moris fuit, vt, cùm armis tutandæ prouinciæ viderentur, eò ſtatim & Conſules & Prætores inito magiſtratu mitterentur. Tandem etiam inſtitutum eſt, vt qui Conſulatu aut Prætura abiiſſent, eò cum ſummo imperio proficiſcerentur: illique proconſules, ſiue Proprætores (tametſi verbis hiſce nonnunquam veteres abutantur) appellarentur. Demonſtraui etiam in Verrinarum commentariis moris fuiſſe, vt cùm à Senatu decretæ & Conſulares, & Prætores prouinciæ fuiſſent, tum Conſules inter ſe itémque Prætores prouincias ſortirentur, aut verò inter ſe compararent. Conſules autem id adhuc deſignati, & antequam magiſtratum inirent facere ſolebant: quemadmodum ex orat. De prouinc. Conſul. Salluſtio in Iugurth. & innumeris Liuij locis intelligitur. Prætores verò quo tempore magiſtratu abibant, id factitaſſe ſignificat locus ille Verrinæ IIII. Qui, ſimulátque ei ſorte prouincia Sicilia obuenit, ſtatim Romæ, & ad vrbem, antequam proficiſceretur, quærere ipſe ſecum, & cogitare cum ſuis cœpit, quibúſnam rebus in ea prouincia maximam vno anno pecuniam facere poſſet.

PRÆTOR FIDEICOMMIſſarius.

PRÆTORES fideicommiſſarios duos à Claudio Cæſare inſtitutos eſſe qui de fideicommiſſis ius dicerent, ſcribit Pomp. l. 2. §. 17. D. de orig. iur. ex iiſq; vnum à Tito Cæſare detractum eſſe. Suetonius autem in Claudio: Iuriſdictionem de fideicommiſſis, inquit, quotannis & tantum in vrbe delegari magiſtratibus ſolitam in perpetuū, atque etiam per prouincias, poteſtatibus demandauit. Sed hæc facile eſt ex Fabij verbis explicare. qui libr. III. cap. VI. ſic ſcribit, Non debes apud Prætorem petere fideicommiſſum, ſed apud conſules. maior enim Prætoria cognitione ſumma eſt. quæritur an maior ſumma ſit, &c. Quo ex loco intelligitur, fideicommiſſorum iuriſdictionem ita partitam fuiſſe, vt Prætor vſque ad certam ſummam cognoſceret, de maiore Conſul ius diceret. Budæus autem eum locum in Annotationibus ſuis proferens ita duobus in locis interpretatus eſt, vt vel ea res admonere nos debeat quantā in aliorum ſcriptis legendis beneuolentia & facilitate vti debeamus. Verùm vt inſtitutum ſermonem perſequamur, Vlpi. perſpicuè id quod diximus confirmat, Inſtit. 25. Fideicommiſſa, inquit, non per formulam petuntur, vt legata. Sed cognitio eſt Romæ quidem Conſulum, aut Prætoris, qui fideicommiſſarius vocatur: in prouinciis verò, Præſidum prouinciarum. De Prætore fideicommiſſario Imp. l. 2. C. qui pot. in pigno. habeant. Paullus l. quæſitum, 78. §. pen. D. de legat. 3. & l. 4. in fid. D. Quibus ad lib. Vlpi. l. ſicuti legatum, 92. De condit. & demonſtr.

PRÆTOR FISCALIS.

PRÆTOR fiſcalis ab Imperatore Nerua creatus eſt, qui inter fiſcum & priuatos ius diceret, vt Pomponius ſcribit in l. 2. §. 18. De orig. iur.

PRÆTOR TVTELARIS.

PRÆTOR tutelaris primus à M. Antonio philoſopho creatus eſt, quemadmodum Iulius Capitolinus ſcribit: cùm antea tutores à Conſulibus poſcerentur, vt diligentius de Tutoribus tractaretur. Quantum autem ex Iuſtiniano intelligimus, officium eius erat, vt cogerent tutores & ſatiſdare rem pupilli ſaluam fore, & delatam tutelam recipere.

PRÆTORES RERVM capitalium.

VIDE infrà QVÆSITORES.

PROCVRATOR CÆSARIS.

PROCVRATOR Cæſaris ab Auguſto primum inſtitutus eſt, vt ex Dionis lib. LIII. intelligimus: vbi ait Auguſtum in omnes prouincias præterquam vbi proconſules eſſent, mittere inſtituiſſe Curatores, qui vectigalia conquirerent, impendiáque, ſi quæ opus eſſent, facerent. Hoc autem potius officium quàm magiſtratus appellatur in l. non licet, 46. D. de cont. empt. Itaque Rationales paſſim in libris noſtris appellantur: eóſque deportandi ius non habere, ſed petulantibus aditu prædiorum Cæſaris interdicere poſſe, Calliſtratus auctor eſt in l. vltim. D. de offic. procur. Præterea iuriſdictionem inter priuatos extra fiſcales cauſſas non habebat. l. 1. C. de iuriſd. omn. iudic. l. 1. & paſſim, C. vbi fiſc. cauſſæ. Inter fiſcum autem & priuatos ius dicebat. Vlpian. l. 5. C. eod. l. 1. D. de offic. pro. Cæſar. ſcribit, ea quæ ab illo acta geſtáque ſunt, ſic à Cæſare comprobari, atque ſi à ſeipſo geſta eſſent. Hinc illud Taciti lib. XII. de Claudio Cæſare: Eodem anno, inquit, ſæpius audita vox principis, parem vim rerum habendam à procuratoribus ſuis iudicatarum, ac ſi ipſe ſtatuiſſet. Ac ne fortuitò prolapſus videretur, Senatuſconſulto quoque cautum plenius & vberius, quàm antea. Suetonius tamen id illū precibus impetraſſe ſcribit. Vt ſibi in curiam, inquit, Præfectum prætorij ſecum inducere liceret, vtique rata eſſent quę procuratores ſui in iudicando ſtatuerent, precariò exegit. Ad eundem illud quoque pertinet quod idem in Veſpaſiano ſcribit, procuratorem rapaciſſimum quemque ad ampliora officia ex induſtria promouiſſe, quo locupletiores mox con-

condemnaret. ex quibus quidem vulgò pro ſpongiis dicebatur vti quòd quaſi & ſiccos madefaceret, & exprimeret humentes.

PROCONSVLES ET PROprætores.

Propprætores & Proconſules qui fuerint, olim in Verrinarum commentariis ſic expoſuimus. Cùm antiquitùs auctis imperij finibus prætores crearentur, qui in prouincias ſummo cum imperio mitterentur (de quibus apud Liuium frequens eſt mentio) inſtitutum tandem fuit, vt qui Romæ conſulatum aut præturam geſſiſſent, ij anno inſequenti in prouincias eòdem cũ ſummo imperio mitterentur, quę idcirco conſulares, & prætoriæ vocabatur, quarum illę biennium obtinebantur, hæ annum vnum: vt teſtis eſt hic ipſe in prima Philippica. Qui verò ex conſulatu prouinciam obtinebant, Proconſules ſiue proconſule: qui ex prætura, Proprætores ſiue proprætore dicebantur. De proconſulibus quidem nemini dubium id eſſe arbitramur. de proprætoribus verò, quoniam dubitare non nullos animaduertimus, teſtimoniis confirmandũ videtur. Cicero libr. de Diuinat. II. Bellicam rem adminiſtrari maiores noſtri niſi auſpicatò noluerunt. quàm multi ſunt anni, cùm bella à proprætoribus & proconſulibus adminiſtrantur, qui auſpicia non habent? Quin igitur Gabinius, qui ex conſulatu Syriam obtinuit, proconſul: quin Verres, qui ex prætura Siciliam, proprætor dici poſſet, dubitaturum neminem exiſtimamus. At enim prætor hic perpetuò nominatur. Ita eſt, ſed aut præturam magiſtratum eſſe annuum negemus, aut per abuſionem id dici, fateamur neceſſe eſt. Repugnat enim præturam Verris eſſe annuam, & Verrem prætorio imperio, tum Romæ, tum in Sicilia, quadriennium præfuiſſe. ac ne cui mirum videatur, verbum prætoris pro proprætoris vſurpari, locum ex Verrina IIII. ſubſcribemus, in quo & Conſul pro proconſul, & prætor pro proprætore, perſpicuè vſurpatur. Quum id quod omnes intelligebant diceret Heraclius, legem eſſe Rupiliam, quam prætor Rupilius, ex s. c. de decem legatorum ſententia dediſſet, hoc omnes ſemper in Sicilia conſules prætoréſque ſeruaſſe, &c. Sententiam noſtram nunc ita perſpicuè confirmabimus, vt quod amplius dubitetur nihil futurum ſit. Cælius ad hunc noſtrum ſcribens libro Epiſtol. 8. ſic ait, Itémque ſenatui placere, in Ciliciam prouinciam ínque VIII. reliquas prouincias, quas prætorij pro prætore obtinerent, eos qui prætores fuerunt, neque in prouincia cum imperio fuerunt, quos eorum ex s. c. cum imperio in prouincias pro prætore mitti oporteret, eos ſortitò in prouincias mitti placere: & quæ ſequuntur. Videmur, opinor, apertè nunc, eos ipſos qui prætorij erant, prætorio imperio in prouincias mitti moris fuiſſe. In quo tamen illud intelligendum eſt, tametſi more id inſtitutóque fieret, vt qui ex prætura conſulatúve exirent, in prouincias proprætorio proconſularíve imperio mitterentur, eóque hi magiſtratus eſſent ordinarij. nonnunquam tamen extra ordinem, cum proprætores, tum proconſules mitti conſueuiſſe: quorum imperium extraordinariũ

A appellabatur. Velut in his duobus de quibus modò commemoratum eſt, Cn. Pompeio, & L. Gellio: quorum vterq; quum conſul antea nunquam fuiſſet, pro Conſule tamen in prouinciam eſt miſſus. Nam de Pompeio quidem apertè id Cicero vndecima Philippica teſtatur: cuius verba paulo antea deſcripſimus, quod eodem modo intelligendum eſt in iis, qui cùm Conſules quidem fuiſſent, non tamen ſtatim ex Conſulatu in prouinciam proficiſcebantur, quemadmodum

B Ciceroni vſuuenit: qui quia IX. poſt conſulatum annis in Ciliciam proconſul profectùs eſt, propterea extraordinarium ſuum imperium appellat in Epiſtola 9. lib. ad Atticum quinti: Faciam, inquit, vt ſumma modeſtia & ſumma abſtinentia munus hoc extraordinarium traducamus. Atque hæc quidem de Proconſulum imperio extraordinario. A quo proprætorum extraordinarium imperium nihil omnino differre, hinc intelligi poteſt, quòd Cicero Philippica II. imperium à ſenatu in ſuam ſententiam C. Cæſari a-

C doleſcenti, neque vllo vnquàm magiſtratu functo, delatum vt proprætor eſſet, extraordinarium appellat. At enim, ait, C. Cæſari adoleſcenti imperium extraordinarium mea ſententia dedi. Significat autem s. c. quod in oratione v. perſcriptum eſt. Eiuſdem modi fuit Cn. Piſonis imperium, de quo Salluſtius in coniuratione Catilinæ ſic ſcribit: Poſtea Piſo in citeriorem Hiſpaniam Quæſtor pro prætore miſſus eſt, adnitente

D Craſſo, &c. Non igitur aut Proconſulum aut Proprætorum perpetuò extraordinarium imperium fuit, quemadmodum placere quibuſdã video: Sed tum demum, cùm in prouinciam aut ante Conſulatum, Præturámve, aut non ſtatim ex Conſulatu præturáve cum imperio mitterentur. Hæc cùm ita ſe haberent. illud tamen minimè ſilentio prætermittendum videtur: quoniam prætoris vocabulo veteres pro eo qui exercitui præeſſet vtebantur (quemadmodum ex Aſconio notum eſt)

E eos qui duces exercitus Vicarij relicti eſſent (quos Locum tenentes generales vulgò nominamus) Proprætore etiam appellari conſueuiſſe: quod vel ex eo intelligi licebit, quia Salluſtius in bello Iugurthino ſcribit, Albinum Conſulem ad comitia profectum, Aulum fratrem in caſtris pro prætore reliquiſſe: quem paucis pòſt verſibus legatum appellat. & in eodem C. Marium in expeditionem profectum, L. Syllam Quæſtorem ſuum in caſtris pro prætore reliquiſſe. Valerius

F autem Maximus libr. 2. cap. De diſciplina militari, L. inquit, Martius Tribunus militum cum reliquias duorum exercituum P. & Cn. Scipionum, quos arma Punica in Hiſpania abſumpſerant, diſperſas mira virtute collegiſſet, earúmque ſuffragiis dux eſſet creatus, ſenatui de rebus actis à ſe ſcribens, in hunc modum orſus eſt: L. Martivs Proprætor, cuius honoris vſurpatione vti eum Patribus cõſcriptis non placuit, quia

G duces à populo, non à militibus ſolerent creari. Hæc Valerius. De proconſulum autem & proprætorum ordinario imperio lubet Appiani verba ex libr. Syriaco ſubſcribere: καὶ στρατηγοὺς, inquit, ἐπὶ τῇ στρατιᾷ περιέπεμπον, οὓς αὐτοὶ καλοῦσι ἑξαπελέκεας, ὅτι τῶν ὑπάτων δυόδεκα πελέκεσι καὶ δυόδεκα ῥάβδοις, ὥσπερ οἱ πάλαι βασιλεῖς, χρωμένων τὸ ἥμισυ τῆς ἀξιώσεως ἐπὶ τοῖσδε στρατηγοῖς, καὶ τὰ

ἡμίσεια παράσημα. Quæ nos cùm Appianum Lati- A
num faceremus. ſic conuertimus: Imperatores cū
exercitu miſerunt, quos ipſi ſex ſecurium magi-
ſtratus (id eſt Proconſules aut Prætores) vo-
cant. Nam cùm vtantur Conſules duodecim ſe-
curibus, totidémque faſcibus, quemadmodum
priſcis Reges: dimidiū autem poteſtatis illorum
magiſtratus iſti habeant, inſigniū etiam partem
duntaxat habent dimidiam. Atque hæc quidem
vſque ad Auguſti imperium ita ſe quemadmodū
diximus habuerunt. Hic verò prouincias ita di- B
uiſit, vt aliæ Cæſaris, aliæ Populi dicerentur. Cæ-
ſaris quæ validiores erant, & quas annuis (vt Sue-
tonius ſcribit) magiſtratuum imperiis regi nec
facile nec tutum erat. Has igitur ipſe ſuſcepit, in
eáſque Rectores mittere inſtituit, viros (vt ait
Strabo) tum Conſulares, tum prętorios, tum etiā
equites. quos & ille generali nomine διοικητάς,
& Iuriſconſulti in Pand... Præſides appellant.
Nomen (inquit Macer) ...s generale eſt, eo
quòd & Proconſules & lega... Cæſaris & omnes C
prouincias regētes, licet Senatores ſint, Præſides
appellantur. Vbi tamen, SENATORES NON SINT,
cum negatione legendum videtur. vt Equites
ſignificet de quibus hoc ipſum Strabo teſtatur.
Populi autem qui prouinciis præerant, Procon-
ſules (vt ait Suetonius) dicebantur. Vnde caput in
libro Pandectarum 1. De officio proconſulis:
quod ad populi prouinciarum ſolos rectores per-
tinet. Nam etſi populus in ſuas prouincias στρατη-
γοὺς ἢ ὑπάτους (vt Strabo appellat) id eſt Prætores D
& Conſules (quibus nominibus abuſus eſt pro
Proprætores & Proconſules, vt continuò pòſt
demonſtrat) tamen vtróſque Proconſulum no-
mine appellari ſolitos, & Suetonius teſtatur, &
ex Pandectarum libris facilè intellectu eſt. cùm
ſcilicet extraordinarium eſſet eo tempore propè
omnium in prouinciis imperium, eóque genera-
li nomine (vt paulo antè moris fuiſſe oſtendi-
mus) rectores omnes appellarentur. Nam vt
in eiuſdem imperatoris vita Suetonius ſcribit, E
Auguſtus auctor ſenatui fuit, ne magiſtratus de-
poſito honore ſtatim in prouincias mitterentur.
& vt cura ærarij à Quæſtoribus vrbanis ad Præ-
torios Prætorésve tranſiret. Atque hæc quidem
de primis temporibus dicta ſint. De poſtremi
verò temporis ratione pauca hæc ex Dionis lib.
LIII. à nobis conuerſa, hunc in locum adſcri-
bemus. Cæſar cùm appetendi regni ſuſpicio-
nem omnem ab ſeſe remouere conſtituiſſet, de-
cem ſibi annorum imperium ſuas prouincias F
ſumpſit. hoc enim temporis ſpacio pacatas ſe il-
las redditurum recepit. Simúlque iuueniliter
exultās, hoc addidit quo celerius ſedatæ & quie-
tæ eſſe poſſent: eo ſe maturius illas depoſiturum.
Atque eo primùm tempore ſenatores & in ſuas
& in ſenatus prouincias cum imperio miſit: præ-
ter Ægyptum, quā ſolàm equiti Rom. iis de cauſ-
ſis quas ſuperius expoſuimus, attribuit. Pòſt dein-
de hæc conſtituit: Vt eorum præfecturæ eſſent
annuæ, ſortéque legerentur, niſi ſi quis vel pro- G
pter liberorum multitudinem, vel propter
vxorem ductam ius aliquod præcipuum ac
ſingulare haberet: Vt ex s.c. mitterentur, & ne-
que gladiis accincti, neque habitu militari eſ-
ſent: Vt proconſules dicerentur non modò illi
duo, qui Conſulatu eſſent functi, ſed etiam ce-

teri viri prætorij, quíve pro prætore mitteren-
tur: Vt tot lictores vtriſque darentur, quot ha-
bere in vrbe legibus licebat: Vt imperij inſi-
gnia quamprimum pomœrio egreſſi eſſent, ac-
ciperent: eáque vſque dum ex prouincia dece-
derent, perpetuò retinerent. Reliquos verò à
ſe deligi, ſuóſque legatos, etſi Conſulatum
geſſiſſent, tamen Proprætores nominari voluit.
duo namque hæc nomina valde floruerunt tum,
cùm penes populum imperium eſſet. Is enim iam
inde à primis temporibus Prętoris nomē, tanquā
rei militari maximè conueniens, attribuit iis
quos delegiſſet, & Proprætores eos appellauit:
reliquos autem quaſi vocabulo ad pacem ma-
gis accommodato, è nomine Conſulum Procon-
ſules appellauit. Hæc enim nomina Prætoris &
Conſulis in Italia retinuit: qui verò extra Ita-
liam erant, quaſi horum locum obtinerent, præ-
fectos omnes appellauit. Effecit igitur, vt quos
ipſe deligeret, non Proprætores ſolùm diceren-
tur, verumetiam & plures annos cum imperio
eſſent, & habitu militari vterentur, & gladium
animaduertendíque in milites poteſtatem ha-
berent. Siquidem nulli neque proconſuli, neque
proconſuli, neque proprætori, neque præfecto
ius gladij geſtandi permittebatur, quin ſimul ea-
dem animaduertendi in milites poteſtas legibus
concederetur. neque verò ſenatoribus tantùm,
verùm etiam equitibus Romanis, qui eam po-
teſtatem habent, ius illud permittitur. Atque
hæc quidem ita ſe habent. Iam verò lictoribus
ſex omnes vtuntur proprætores, & quicunque
Conſulares non ſunt: ex eóque lictorum nume-
ro nomen inuenerunt, vt ἑξαπελέκεις diceren-
tur. Imperij etiam inſignia, poſtquam in pro-
uincias ſuas peruenerunt, vtrique accipiunt: eá-
que vnà cum imperio deponunt. Hoc eodem
modo leges etiam iubent, ex Prætoriis & Con-
ſularibus viris præſides in Senatus Imperatoríſ-
que prouincias mitti: quos Imperator & quæ in
loca volebat, & quo tempore volebat, mittere
conſueuerat. ita multi non modò Prætores, ve-
rumetiam Conſules prouinciis præfuerunt. id
quod hodiéque nonnunquam fieri conſueuit.
Senatus autem & ſeorſim quidem Conſularibus
Africam atque Aſiam conceſſit: & Prætoriis re-
liquas omnes diſtribuit. Omnibus autem æqua-
biliter interdixit, ne quis quinquennio antè,
quàm magiſtratum in vrbe geſſiſſet, prouincias
ſortiretur. Sic temporis progreſſu, licet maior
eorum qui ſortiebantur, quam prouinciarum
numerus eſſet, tamen ad imperium omnes per-
ueniebant. Poſteà cùm malè nonnulli magiſtra-
tus geſſiſſent, illæ quoque prouinciæ Imperatori
adiectæ ſunt, ſic vt eas ipſe quodammodo diſtri-
bueret: cùm tot ſortiri iuberet, quot eſſent pro-
uinciæ. Alij autem Imperatores etiam à ſe dele-
ctos in prouincias miſerunt, iiſque annos com-
plures imperium prorogarunt. Alij verò equi-
tibus ſenatorum loco prouincias mandarunt.
quo ferè tempore hæc legibus conſtitura ſunt de
ſenatoribus, qui ius necis in eos qui imperio ſuo
ſubiecti eſſent, haberent. Mittuntur enim etiam
quibus ius illud non permittitur in eas prouin-
cias quæ populi & Senatus eſſe dicuntur, & pro-
quæſtores quos ſors dederit, & aſſeſſores eorum
qui cum imperio ſunt. Hoc enim nomine rectè
illos,

illos, ſi officium illorum ſpectemus, appellabimus: cùm alij legatos etiam illos appellent. Sed de nomine ſuperius ſatis dictum eſt. Hos igitur aſſeſſores ſibi quique deligunt, vnum quidem prætori ex ſui aut inferioris ordinis hominibus: tres verò Conſulares, ex eiuſdem dignitatis viris, quos ipſe Imperator probauerit. Quanquam hæc ratio innouata eſt. Sed quia breui interiit, ſatis erit ſuo loco indicare. De prouinciis igitur populi hæc ita ſe habent. Mittuntur verò & in alias prouincias, quæ Imperatoris dicuntur, ab eo ipſo præſides pluribus legionibus inſtructi: plurimùm ex prætoriis, interdum ex iis qui quæſturam, aut alium magiſtratum intermedium geſſerunt. Hæc ex Dione.

PRODICTATOR.

PRODICTATOR propter Conſulum abſentiam nonnunquam creatus eſt. Liuius lib. 32. Itaque ad remedium iamdiu deſideratum, nec adhibitum, Dictatorem dicendum, ciuitas confugit. & quia Conſul aberat, à quo vno dici poſſe videbatur, nec per occupatam armis Punicis Italiam facilè erat aut nuncium aut literas mitti: nec Dictatorem populus creare poterat: quod nunquam ante eam diem factum erat, Prodictatorem populus creauit Qu. Fabium Maximum, & Magiſtrum equitum M. Rufum Minutium.

QVÆSTORES ÆRARII.

QVÆSTORES (inquit Varro) à quærendo: qui conquirerent pecunias publicas. Cornelius Tacitus lib. XI. Annalium, Apud maiores virtutis id præmium fuerat, cunctiſq; ciuium, ſi bonis artibus fiderent, licitum petere Magiſtratus: ac ne ætas quidem diſtinguebatur, quin prima iuuenta Conſulatum ac Dictaturas inirent. Sed Quæſtores Regibus etiam tum imperantibus inſtituti ſunt: quod lex Curiata oſtendit ab L. Bruto repetita. Manſitque Conſulibus poteſtas deligendi, donec eum quoque honorem populus mandaret: creatique primum Valerius, Poſthumius, Æmilius Mamercus LXIII. anno poſt Tarquinios exactos, vt rem militarem comitarentur. Dein gliſcentibus negociis, duo additi qui Romæ curarent. Mox duplicatus numerus ſtipendiaria iam Italia, & accedentibus prouinciarum vectigalibus. Pòſt lege Syllæ viginti creati ſupplendo ſenatui cui iudicia tradiderat. Et quanquam equites iudicia recuperauiſſent, quæſtura tamen ex dignitate candidatorum, aut facilitate tribuentium gratuitò concedebatur, donec ſententia Dolabellæ venundaretur. Aſconius Verrina I. Quæſtores vrbani ærarium curabant, eiúſque pecunias expenſas & acceptas in tabulas publicas referre conſueuerant. Liuius autem libr. VII. teſtis eſt, eoſdem Quæſtores ſigna ex ærario prompſiſſe Imperatoribus ad bellum exeuntibus. Pomponius l. 2. §. 12. D. de orig. iur. Deinde cum ærarium populi auctius eſſe cœpiſſet, vt eſſent qui illi præeſſent, conſtituti ſunt. Quæſtores qui pecuniæ præeſſent. dicti ab eo, quòd inquirendæ & conſeruandæ pecuniæ cauſſa creati erant. Vlpian. in l. 1. D. de offic. quæſt.

A Origo Quæſtoribus creandis antiquiſſima eſt, & penè ante omnes magiſtratus. Gracchanus denique Iunius lib. 7. de Poteſtatibus etiam ipſum Romulum, & Numam Pompilium binos Quæſtores habuiſſe, quos ipſi non ſua voce, ſed populi ſuffragio crearent, refert. Sed ſicuti dubium eſt an Romulo & Numa regnantibus Quæſtor fuerit, ita Tullo Hoſtilio rege Quæſtores fuiſſe certum eſt. Sanè crebrior apud veteres opinio eſt, Tullum Hoſtilium primum in Rempublicam
B induxiſſe Quæſtores. Et à genere quærendi Quæſtores initio dictos, & Iunius, & Trebatius, & Feneſtella ſcribunt. Tacitus lib. XIII. de Nerone loquens. Deinceps curam tabularum publicarum à Quæſtoribus ad Præfectos tranſtulit, variè habita ac ſæpe immutata eius rei forma. Nam Auguſtus permiſit ſenatui deligere Præfectos. Deinde ambitu ſuffragiorum ſuſpecto, ſorte ducebantur ex numero prætorum, qui præeſſent: neq; id diu manſit, quia ſors deerrabat ad
C parum idoneos. Tunc Claudius Quæſtores ruríus impoſuit: iiſque ne metu offenſionum ſegnius conſulerent, extra ordinem honores permiſit. Sed deerat robur ætatis eum primum Magiſtratum capeſſentibus. Igitur Nero præfectura perfunctos, & experientia probatos delegit. Eorundem etiam munus erat prædam ex hoſtibus captam vendere, pecuniámque inde redactam in ærariũ referre: quemadmodum Agellius libr. XIII. cap. XIII. declarat. Item multas ir-
D rogatas exequi, & in publicas tabulas referre: vt patet ex Liuij lib. XL. Tacitus lib. XIII. Cenſuit Piſo deſignatus Conſul, ne multam à Tribunis dictam, Quæſtores ærarij in publicas tabulas ante quatuor menſes referrent. Dio præterea in lib. LV, extremo ſcribit, Tuberone, Fabio coss. ad Quæſtores tranſlatam eſſe curam Senatuſconſultorum aſſeruandorum, cùm antea Tribunorum ple. & Ædilium id munus fuiſſet.

E

QVÆSTORES PROVINCIALES.

QVÆSTORES Prouinciales erant, qui vnà cum Proconſulibus aut Proprætoribus in prouincias exibant, cùm pecuniam ſibi ex ærario à Senatu attributam, & à Tribunis ærarij adnumeratam accepiſſent, vnde ſtipendio, frumento, legatis, proquæſtoribus, cohorti prætoriæ ſuppe-
F ditarent: quemadmodum ex Verrina III. intelligitur. Aſconius, Prima Senatoris adminiſtratio eſt Quæſtorem fieri, & in prouincia curam gerere pecuniæ publicæ in vſus diuerſos erogandæ. Inter vrbanos autem & prouinciales Quæſtores hanc differentiam reperio. Primùm quod illi neque lictores, neque viatores habebant: cùm neq; vocationem, neque prehenſionem haberent: vti ſic ſcribit Agellius lib. XIII. cap. XII. Hi verò & lictores, & togam prætextam habebant:
G vt in Verrinam IIII. docuimus. idque conſtat ex Orat. pro Plancio his verbis, Nam ſimmulac me Dyrrachium attigiſſe audiuit (de Plancio loquitur, Quæſtore tum Macedoniæ) ſtatim ad me lictoribus dimiſſis, inſignibus abiectis, veſte mutata profectus eſt. Altera differentia eſt, quòd Vrbani ius non dicebant: Prouinciales autem iure dicundo conuentus circumibant, vt ſcribit

Suetonius in Cæſare,& quæcunq; commiſſa po- A pulo Rom.eſſent,exquirebant: déque iis Iudices ac Recuperatores dabant:quemadmodum videmus in Diuinatione Q. Cæcilium Verris Quæſtorem in Agonidem iudicium dediſſe, Si pateret eam ſe & ſua Veneris eſſe dixiſſe.

QVÆSTORES PARICIDII.

QVÆSTORES paricidij (quemadmodum ſcribit Pomponius in l. 2. De orig. iur.) creari à B populo ſolebant,qui capitalibus rebus præeſſent. nam Conſulibus de capite ciuis Romani iniuſſu populi ius dicere non licebat. Feſtus lib. XIIII. Paricidij Quæſtores appellabantur,qui ſolebant creari cauſſa rerum capitalium quærendarum. Nam paricida non vtique is qui parentem occidiſſet dicebatur: ſed qui qualemcumque hominem.idem autem fuiſſe indicat lex Numæ Pompilij Regis,his compoſita verbis: Si quis hominem liberum dolo ſciens neci duit.Paricida eſto. C Poſtea verò cum à Senatu quæſtiones extra ordinem mandari cœpiſſent,nomen quidem obſoleuit, res ipſa in vſu manſit. Dictatorem tamen quæſtionibus exercendis creatum,legimus apud Liuium lib. IX. Senatus verò modò Conſulibus, modò Prætoribus quæſtiones decernebat. de coss.qui de Bacchanalib.quærerent,autor eſt Liuius lib. XXXIX. Sic Iugurthinæ coniurationis quæſtionem Conſuli mandatam Cic. in Bruto ſcribit.De prætorib.qui de veneficiis & pecula- D tu quærerent,ſcribit Liuius libr. 38. & 39. Talis fuit quæſtio de vi, Cn. Domitij prætoris: de qua Cicero & Aſcon. in Milonianam. Cum igitur variæ & incertæ iudiciorum publicorũ quæſtiones eſſent,eæque modò coss.modò Prætoribus mãdarentur, Cornelius Sylla lege ad populum lata perpetuas (vt ait Pomponius) quæſtiones conſtituit, & quattuor Prætores adiecit. Nam ex lege Bæbia alternis annis (vt Liuius libro XL. ſcribit)quattuor Prætores creabantur:duo qui in E vrbe ius dicerent,vrbanus,& peregrinus: reliqui qui in Prouincias Siciliam & Sardiniam irent. Deinde ſex creari cœperunt.totidem enim idem numerat libro XLV. Tum Sylla quatuor adiecit, vtq; ex iis decem, octo de publicis criminibus quærerent,conſtituit. Nam ante legem Corneliam non quæſtionibus exercendis, ſed prouinciis adminiſtrandis creabantur prætores: quibus tamen quandoque extra ordinem quæſtiones (vt diximus) mandabantur à Senatu. Vnde F extraordinariæ quæſtiones illæ, hæ ordinariæ, perpetuæ & quotidianæ à Cicerone appellantur. Decem autem prætores hi ſunt. Prætor vrbanus, item peregrinus qui priuatis de cauſſis ius dicebant. Publicorum autem iudiciorum Quæſitores ſunt: Prætor repetundarum, veneficij, inter ſicarios duo, qui etiam de paricidio quærebant, auctore Cicerone pro Sext. Roſcio: peculatus,ambitus,maieſtatis,de vi publica. Ex quibus omnibus intelligitur rectè ſcripſiſſe Pompo- G nium,primum Syllam publicas conſtituiſſe quæſtiones, & quattuor prætores adieciſſe. Deinde C. Cæſarem duos addidiſſe,ac proinde XII. Prætores Cæſaris tempore fuiſſe. vnde patet decem ante Cæſarem fuiſſe prætores: quod idem Ciceronis teſtimonio confirmatur, qui in oratione

Cluentiana ſex publicorum iudiciorum Prætores commemorat: Q. Voconium de veneficio, M. Pletorium, & C. Flaminium inter ſicarios C.Orchinium peculatus, ſeipſum de repetundis pecuniis, C. Aquilium ambitus. Deinde, quid reliquæ quæſtiones? inquit, quibus verbis certè prætorem vrbanum non intelligit, vt nonnulli ſuſpicantur: neque enim is quærere, ſed cognoſcere dicitur. Intelligit ergo C. Caſſium, qui de maieſtate eo anno quæſiuit, & alium qui de vi publica.quibus omnibus ſi vrbanum & peregrinum adiicias, decem omnino prætores efficies. Nam qui prætorem inter peregrinos de pecuniis repetundis quæſiſſe exiſtimant, nullis ſanè commodis rationibus ſententiam ſuam confirmant. Confundunt enim & perturbant iuriſdictionem, & quæſtionem: publicáque & priuata iudicia. quin etiam Prætorem peregrinum de repetundis pecuniis non quæſiſſe, Liuius teſtis eſt lib. XLII. quod enim C. Antonium apud M. Lucullum prætorem qui ius inter peregrinos dicebat, accuſatum Pedianus ſcribit, quòd Achæos ſpoliaſſet, non illud repetundarum iudicium eſt. neque enim Prætor in Achaia Antonius fuerat, neque legatus:vix enim erat Quæſtorius.Sed nactus (inquit Aſconius) de exercitu Syllæ equitum turmas,Achæos ſpoliauit. Non enim hoc in iudicio repetundarum quæritur, an ſpoliarit ſocios, cùm nullum haberet imperium: ſed cœperítne contra leges pecunias Antonius teſtis Cic. Verrina v.& lib.de orat. II.Quamobrem cùm lex nulla ſanxiſſet pœnam in eos qui latronum more, priuati prouincias ſpoliarent & diriperent, ſed tantùm vi Magiſtratus (neque enim tum lex Iulia lata erat) quomodo prætor repetundarum hac de re iudicare potuiſſet: cùm quæſtiones legibus exercerentur? Rectè verò Prætor peregrinus qui inter ciues & peregrinos ius dicebat. Et quidem inter ſenatores & prouinciales, Romæ fieri ſolita iudicia, Cic. libr. XIII. Epiſt.fam.ad Ser. Sulpitium teſtis eſt. Satis ergo conſtat decem fuiſſe prætores: rectéque Nicolaum Gruchium virum clariſſimum & eruditiſsimum in optimo ſuo de Comitiis libro id ex Pomponio defendiſſe: tametſi contumelioſè ſanè à nonnullis, qui eum neſcio quem appellant, hanc ob cauſſam reprehendatur. Atque hic quidem numerus Prætorum ordinarius fuit. Nam octo quoque creatos Cicero pro Milone, & in ea quam poſt reditum in Senatu habuit oratione demonſtrat: & Cælius libro VIII. Epiſt.octo Prætorias prouincias nominat. extraordinariæ tamen illæ ſunt. De Aſia enim agitur in eo s. c. quam Sylla (vt pro Flacco Cic. ſcribit) pro portione in prouincias deſcripſit. Quibus ſi adiiciamus illum prætorem quem lege Clodia conſtitutum. Cic. pro domo ſcribit, nouem certè efficiemus. Nam quod Dio lib. XLII. Cæſarem decem prætores conſtituiſſe ſcribit, tam verum eſſe exiſtimo, quàm illud Taciti aut Paterculi, qui Octauiano illud attribuunt. Cæſar enim qui pro libidine rempub. tractaret,modò decem, modò XII. modò XIIII. Prætores creabat: vt idem libr. XLIII. teſtatur. Decem igitur ordinarios prætores fuiſſe,cum Pomponio & Cicerone crediderim: pro ratione tamen prouinciarum quandoque pauciores, quandoque plures extra ordinem creatos

non

non negatim. huc enim ſpectat illa Ciceronis lex, Huic poteſtati pari quotcunq; ſenatus creauerit, populúſve iuſſit, tot ſunto. Atque hæc quidem hactenus. quæ tibi omnia, Lector optime, ex adoleſcentis clariſſimi Richardi Strein, Baronis generoſiſſimi commentationibus optimis de Magiſtratibus deprompta, hunc in locum referre volui: vt tibi arrabonem quēdam ac ſpecimen illarum meditationum hoc tempore præberem. & adoleſcenti nobiliſſimo, quem propter optimarum artium ſtudium incredibile in conuictu meo habitum, ſemper chariſſimum iucundiſſimúmque habui, honorem meritiſsimum adiungerem, animúmq; ad hunc ſuū curſum perſequendum quacumque ratione poſſem, adderem.

Qvæstores Candidati.

Qvæstores candidati dicebantur, qui libris, hoc eſt epiſtolis, ſiue orationibus Principis in Senatu legendis præerant: quemadmodū docet Vlpianus in l. 1. D. de off. quæſt. Lampridius in Alexandro, Quæſtores candidatos ex ſua pecunia iuſsit munera populo dare, ſed vt poſt Quæſturam præturas acciperent, & inde prouincias regerent. Quibus ex verbis candidatos ſuſpicor ea re dictos eſſe, quòd hic ingreſſus erat, & quaſi primordium gerendorum honorum, & ſententiæ in Senatu dicendæ: quemadmodum Vlpianus eodem loco ſcribit. Dio lib. LIIII. *συναγαγὼν δὲ ἐκ τούτου τὸ βουλευτήριον, αὐτὸς μὲν οὐδὲν εἶπεν ἀπὸ βράγχου. τὸ δὲ δὴ βιβλίον τῷ ταμίᾳ ἀναγνῶναι δοὺς, τὰ τε πεπραγμένα οἱ κατηριθμήσατο.* Tacitus lib. XVI. Inter quorum aſpectus & minas ingreſsi curiam Senatores & oratio Principis per Quæſtorem eius audita eſt, Suetonius in Tito: Recepta ad ſe propè omnium officiorum cura, cum patris nomine & ipſe epiſtolas dictaret, & edicta conſcriberet, orationéſque in Senatu recitaret etiam Quæſtoris vice.

Tribvni ærarii.

Tribvni ærarij dicebantur, inquit Varro quibus attributa erat pecunia, vt militi redderent. Et Pedianus Verrina III. Pecunia attributa eſt, quæ in ſtipendium militum de ærario à Tribunis ærariis adnumerari Quæſtori ſolet. Hi magiſtratus quidem non erant, ſed quia procurationem publicam habebant, idcirco à nobis in hunc ordinem relati ſunt: eo magis, quòd Cicero in lib. De legib. III. vbi de magiſtratibus ſe leges dare profitetur, hunc quoque adſcribit, & minorē magiſtratum appellare videtur; his verbis, quæ ante annos ſex à me multis audientibus caſtigata, ſubſcribam. Minores magiſtratus, partiti iuris plures in plera ſunto. Militiæ quibus iuſsi erunt, imperanto. Ærariique Tribuni ſunto. Domi publicam pecuniam cuſtodiunto. Quam lectionem manuſcriptorum librorum auctoritate confirmari, mihi magnopere placuit. Ordinis autem nomen hoc fuiſſe, magnumque illorum numerum extitiſſe, vel ex eo intelligi poteſt, quod in lege Aurelia diximus, latum fuiſſe, vt iudicia quæ penes ſolos Senatores erant, cum equitibus & Tribunis ærariis communicarentur. Quòd ſi quis differentiam inter Tribunos ærarij, & Quæſtores ærarij requirat, hanc me reſpondebo fuiſſe arbitrari, quòd Tribuni pecuniam in

A vrbe ſignatam cuſtodirent: Quæſtores, ex vectigalibus quæſitam. Illi tribuebant atque adnumerabant Quæſtoribus in prouincias abeuntibus: hi pecunias ærarij tum acceptas, tum expenſas in tabulas publicas referebant.

Tribvnvs celervm.

Tribvnvs Celerum à Romulo primùm creatus eſt, vt Liuius libr. 1. teſtatur, vbi ſcribit illum
B trecentos armatos ad cuſtodiam corporis, quos Celeres appellauit, non in bello ſolùm, ſed etiam in pace habuiſſe. Feſtus libro III. Celeres, inquit, antiqui dixerunt, quos nunc equites dicimus, à Celere interfectore Remi, qui initiò à Romulo iis præpoſitus fuit, qui primitùs electi fuerunt ex ſingulis decuriis deni, ideóque omnino trecenti fuere. Idem etiam Dionyſ. lib. II. ſcribit, & hoc amplius. Celerum alios equites, alios pedites fuiſſe, eorum Tribunos tres ſubiectos
C centuriones fuiſſe, turſúſque his alios: omnéſque per vrbem haſtatos Regem comitatos eſſe, eiúſque mandata obiiſſe. in militia verò anteſignanos fuiſſe, primos pugnam iniiſſe, poſtremos diſceſſiſſe equites quidem in planitie, pedites verò in aſperis & inæqualibus locis pugnaſſe. Paulo aliter tamen Pomponius ſub tit. De orig. iur. Regum temporibus, inquit, Tribunum Celerum fuiſſe conſtat. is autem erat, qui equitibus præerat, & veluti ſecundum locum à Regibus obti-
D nebat: quo in numero fuit Iunius Brutus. qui auctor fuit Regis eiiciendi. Et paulo pòſt ait, Magiſtros equitum ita Dictatoribus eſſe iunctos, vt Regibus Tribunos Celerum.

Ouid. lib. Faſtorum IIII.

Hoc Celer vrget opus, quem Romulus ipſe vocarat:
Sintque Celer curæ, dixerat, iſta tuæ.
Neve quis aut muros, aut factam vomere foſſam
Tranſeat. audentem talia dede neci.

E

TRIBVNI MILITVM CONſulari poteſtate.

Tribvni militum terni Conſulari poteſtate creati ſunt, anno Vrbis CCCX. cùm orta inter patres & plebem diſſenſio eſſet, propter C. Canuleij Trib. ple. legem qua de Conſule altero de plebe creando agebatur. Placuit igitur, vt pro Conſulibus Tribuni militum ex patriciis terni, totidémque ex plebe crearentur: qui Conſulari
F ac ſummo imperio Reipub. ſummam adminiſtrarent. Verùm terni tantum, iique patritij creati ſunt: plebs eo contenta fuit, quod ſui ratio in Comitiis habita fuiſſet. Liuius lib. IIII. & Dionyſ. libr. XI. Pomponius l. 2. §. 14. De orig. iur. Deinde cùm poſt aliquot annos plebs cum patribus contenderet, & vellet ex ſuo quoq; corpore Conſules creare, & patres recuſarent: factum eſt, vt Tribuni militum crearentur partim ex plebe, partim ex patribus, conſulari poteſtate, híque
G conſtituti ſint vario numero. interdum enim viginti fuerunt, interdum plures, nonnunquam pauciores.

Tribvni militvm in legionibus.

Tribvni militum, inquit Varro, quòd terni ex tribus tribubus, Ramnium, Lucerum,

Tatienſium olim ad exercitum mittebantur. Pedianus autem Verrina II. Tribunorum, inquit, militarium duo ſunt genera: primum eorum qui Rufuli dicuntur. hi in exercitu creari ſolent. alij ſunt Comitiati, qui Romæ comitiis deſignantur. Zonaras autem lib. II. ſcribit eos ſic appellatos, qui imperium in mille viros obtinerent. Cic. libr. III. De legib. munus eorum his complectitur verbis. Militiæ quibus iuſſi erunt imperanto. Polyb. in VI. de Repub. Deſignatis Conſulibus poſtea Tribunos militum creant, & quattuordecim quidem ex iis faciunt Tribunos, qui habent annua quinq; ſtipendia. his deinde adiiciunt decem, quos creant ex iis qui ſupra quinque vſque ad decem habent annua ſtipendia: Equites quidem qui decem omnino habent ſtipendia, pedites autem qui ſex & eo amplius habent annua ſtipendia. Liuius libr. VII. Et cùm eo anno primùm placuiſſet Tribunos militum ad legiones ſuffragio fieri (nam & antea ſicut nunc, quos Rufulos vocant, Imperatores ipſi faciebant) ſecundum in ſex locis tenuit. Idem lib. IX. Et duo imperia eo anno dari cœpta per populum, vtraque ad rem militarem pertinentia: vnum vt Tribuni militum ſeni deni in quatuor legiones à populo crearentur: quæ antea perquàm paucis ſuffragio populi relictis locis Dictatorum & Conſulum fermè fuerant beneficia. Tulerunt eam rogationem Tribuni ple. L. Attilius, C. Marcius. Idem lib. XLII. In tribunis militum nouatum eo anno, propter Macedonicum bellum, quod Conſules ex s. c. ad populum tulerunt, ne Tribuni militum eo anno ſuffragiis crearentur: ſed Conſulum, Prætorúmque in iis faciendis iudicium arbitriúmque eſſet. Hinc illud apud Suetonium in Cæſare: Tribunus militum, qui primùm Romam reuerſo per ſuffragia populi honor obtigit, auctores reſtituendæ Tribunitiæ poteſtatis enixiſſimè iuuit. Item apud Plutarchum in Catone Vticenſi: In petitione Tribunatus militaris legem quæ candidato nomenclatores adeſſe vetabat, ſolus Cato ſeruauit, per ſeipſum appellans populum. Plinius autem lib. 31 cap. 7. & lib. 34 cap. 3. ſcribit eorum ſtipendium, Salarium dictum fuiſſe, à ſalis nomine: quòd honoribus, inquit, militiæq; interponitur, ſalariis inde dictis, magna apud antiquos auctoritate, ſicut apparet ex nomine Salariæ viæ: quoniam illa ſal in Sabinos portari conſueuerat. Macer in l. officium, 12. D. de re milit. Officium Tribunorum eſt, vel eorum qui exercitui præſunt, milites in caſtris continere, ad exercitationem producere, claues portarum ſuſcipere, vigilias interdum circumire, frumentationibus commilitonum intereſſe, frumentum probare, menſorum fraudem coercere, delicta ſecundum ſuæ auctoritatis modum caſtigare, principiis frequenter intereſſe, querelas commilitonum audire, valetudinarios inſpicere.

TRIBVNI PLEBIS.

TRIBVNI pleb. primùm ita creati ſunt. An. CCLX. cùm plebs ex vrbe ad Æquorum bellum educta propter nobilium fœneratorum impotentiam, Conſulibus relictis trans Anienem amnem collem occupauit: neque eo anno reuocari in vrbem potuit, vſque dum Senatus ei per decem

A Legatos promiſit, ius ipſi fore magiſtratum è ſuo corpore contra Patritiorum potentiam creare: primùm autem duo, vel, vt alij tradunt, quinque creati ſunt: ſed an. CCXCVI. Horatio, Minutio coss. decem effecti. Liuius lib. III. & Dionyſ. lib. VI. & X. In eandem ſententiam Pompon. l. 2. §. 2. D. de orig. iur. Iiſdem temporibus, inquit, cùm plebs à patribus receſſiſſet, anno ferè ſeptimo decimo poſt reges exactos, Tribunos ſibi in monte ſacro creauit, qui eſſent Plebeij B magiſtratus. Dicti Tribuni, quòd olim in tres partes populus diuiſus erat, & ex ſingulis ſinguli creabantur: vel quia tribuum ſuffragio creabantur. Sic Varro lib. De lingua Lat. IIII. Tribuni plebeij, qui ex Tribunis militum primùm Tribuni plebij facti, qui plebem defenderent, in ſeceſſione Cruſtumerina. Cic lib. De legib. III. poteſtatem eorum his declarat verbis: Plebes quos pro ſe contra vim auxilij ergô decem creaſſit, Tribuni eius ſunto. quódq; ij prohibeſſint, C quódq; plebem rogaſſint, ratum eſto. ſanctique ſunto: néve plebem orbam Tribunis relinquunto. Erat enim hic magiſtratus ſacroſanctus. Liuius lib. III. ipſis quoque Tribunis, vt ſacroſancti viderentur, cuius rei propè iam memoria aboleuerat, relatis quibuſdam ex magno interuallo ceremoniis, renouarunt. & tum religione inuiolatos eos, tum legem etiam fecerunt ſanciendo, vt qui Tribunis plebis, Ædilibus, Iudicibus, Decemuiris nocuiſſet, eius caput Ioui ſacrũ D eſſet, familia ad ędem Cereris, liberi, liberæq; venum irent. Idémque tradit Dionyſ. lib. VI. Ii viatorem quidem & prehenſionem habebant, vocationem verò, nequaquam. nam (vt ait Agellius) antiquitùs creati videntur, non iuri dicundo, nec cauſſis, querelíſque de abſentibus noſcendis: ſed interceſsionibus faciendis, quibus præſentes fuiſſent: vt iniuria quæ coram fieret, arceretur. ac propterea ius ad ſe vocandi ademptum: quoniam vt vim fieri vetarent, aſſiduitate eorum, & præ- E ſentiũ oculis opus erat. hæc Agellius libro XIII. cap. XIII. Scribit etiam in hanc ſententiam, libro XV. cap. XXVII. his verbis, Tribuni neque aduocant Patritios, neq; ad eos referre de re vlla poſſunt. Ita ne leges quidem propriè, ſed plebiſcita appellantur, quæ Tribunis plebis ferent accepta. Plutarchus autem in Catone Vtic. Ius, inquit, Tribunitiæ poteſtatis magis ad impediendum eſt, quàm ad agendum: quippe ceteris omnibus collegis volentibus, vnus qui nolit & F interceedat plus poteſt. Idem in Problemat. Cur Tribunus plebis purpura non vtitur, cùm ceteri magiſtratus vtantur: an quòd magiſtratus non eſt? nam nec in ſella ius dicunt, nec ineunte anno item vt reliqui, magiſtratum ineunt, nec Dictatore creato ſe abdicant: imò quaſi magiſtratus non ſint, delato ad Dictatorem imperio, ſuam ipſi poteſtatem retinent. Cuius rei teſtimonium apud Liuium libro VII. videmus de Tribunis plebis, qui L. Manlium Dictatorem G magiſtratu abire coegerunt. Idem etiam libro VI. intercedendi formulam & ſollęne verbum fuiſſe hoc VETO ſignificat his verbis, Faxo, ne iuuet vox iſta VETO, qua nunc concinentes collegas noſtros tam læti auditis. Reperio etiam apud eundem lib. IIII. Conſules à Tribunis plebis duci in vincula potuiſſe Cicero in Vatin. cùm

tu conſulem in vincula duceres (de Bibulo loquitur.) & à tabula Valeria collegę tui mitti iuberent. Sed & Liuius li. ix. Cenſorem Appium à P. Sempronio Tri. ple. prehēdi, & in vincula duci iuſſum eſſe. & lib. v. Tribunos pleb. minitari ſe iuſſuros eſſe in vincula Tribunos militum duci. Apud Dionem autem lib. xxxvii. Metellum Cōſulem à L. Flauio Tribuno pleb. in carcerem ductū eſſe. Plutarchus in Problematis autor eſt, morib. Romanorum conſtitutum eſſe, vt domus Tribunorum noctu ne clauderetur (quod & Macrobius Satur. 1. confirmat) ſed interdiu noctúque indigenti cuique eorum auxilio paterent, quaſi portus quidam & præſidium periclitantium. Maiores enim communem Tribunum eſſe voluerūt, & tanquam aram omnibus acceſſibilem, proinde honore quidem ſacroſanctos eos eſſe voluerunt, nec ſine inexpiabili ſcelere violabiles. Idē in vita Catonis Vticenſis tradit Tribunos pleb. in baſilica Porcia χρηματίζειν εἰωθότας: quod ego non Ius dicere, ſed conuentum agere, & pro collegio decreta ſua interponere, interpretandum puto.

TRIVMVIRI CAPITALES.

Triumviri capitales (inquit Pomp.) creati ſunt qui carceris cuſtodiā haberent, vt cùm animaduerti oporteret, id interuentu eorum fieret. Salluſt. in Catil. In eum locum poſtquam demiſſus eſt Lentulus, iudices rerum capitalium quib. præceptum erat, laqueo gulam fregere. Hi octo lictores habebant, qui eorum iuſſu in damnatum animaduertebant. Plautus Amphyt. *Quid faciam nunc, ſi Treſuiri me in carcerem compegerint? Inde cras è promptuaria cella depromar ad flagrum. Nec quicquam ſit, qui non me omnes eſſe dignum deputent. Ita quaſi incudem me miſerum homines octo validi cadent.* Et in Aſinaria, *Vbi ſæpe cauſſam dixeris pendēs aduerſus octo, Aſtutos audaces viros, Valentes virgatores.* Et paulo pòſt, *Vbi ſæpe ad languorem tua duritia dederis octo Validos lictores Vlmeis affectos lentis virgis.* Et in eadem, *Ibo ego ad Treſuiros, veſtráque ibi nomina Faxo erunt capitis.* Verùm illi de vilibus & abiectæ tantùm conditionis hominibus ius dicebant: vt furibus, ſeruis nequam, & apud columnam Mæniam cauſſas cognoſcebant. auctor Cicero in Diuinat. Et Aſconius in eādem. Memorabile autem eſt quod Valerius Max. lib. v. cap. iii. cōmemorat de muliere quadam quam Prætor damnatam Triumuiro in carcere necandam tradiderat: quam receptam is qui cuſtodiæ præerat, non protinus ſtrangulauit: aditum autem ad eam filiæ dedit: quam pòſt animaduertit exerto vbere famem matris lenientem. itaque rés ab ipſo ad Triumuirum, à Triumuiro ad Prætorem, à Prætore ad Conſulum iudicium perlata, remiſſionem pœnæ mulieri impetrauit. Idem etiam lib. viii. cap. iiii. de L. Calpurnio Triumuiro mentionem facit, à quo ſeruus quidem in crucem eſt actus. Apud Feſtum autem ſub verbo Sacramentum, lex Papiria legitur de Triumuiris capitalibus. Sed ſuſpicor de mendo. & MONETALIBVS legendum putarem.

TRIVMVIRI NOCTVRNI.

B Triumviri incendiis arcendis præfuiſſe dicuntur apud vetuſtiores, à Paullo in l. 1. D. de offi. præf. vigil. & ab eo quòd excubias agerēt, nocturnos dictos eſſe. interueniſſe etiam nonnunquam & Ædiles & Tribunos pleb. fuiſſeque familiam publicam, circa portam & muros diſpoſitam, vnde ſi opus eſſet, euocabatur. Dio verò lib. LV. ita ſcribit, οἱ δὲ δὴ στενωποὶ ἐπιμελητῶν τινῶν ἐκ τοῦ δήμου, οὓς καὶ στενωπάρχους καλοῦμεν, καὶ σφίσι καὶ τῇ ἐσθῆτι τῇ ἀρχικῇ καὶ ῥαβδούχοις δύο ἐν αὐτοῖς τοῖς χωρίοις ὧν ἂν ἄρχωσιν, ἡμέραις τισὶ χρῆσθαι ἐδόθη, ἥ τε δουλεία ἡ τοῖς ἀγορανόμοις τῶν ἐμπιπραμένων ἕνεκα συνοῦσα ἐπετράπη, καίτοι καὶ ἐκείνων καὶ τῶν δημάρχων, τῶν δὲ στρατηγῶν πᾶσαν τὴν πόλιν εἰς δεκατέσσαρα μέρη νεμηθεῖσαν, κλήρῳ προσταχθέντων. ὃ καὶ νῦν γίγνεται. στενωπάρχους Dio vocat, qui Vicorum magiſtri dicebantur, quos non ſemper Prætexta vſos, ſed eo tantùm tempore quo ludos compitalitios faciebant. Cicero in Orat. in Piſonem, & Aſconius in eandem ſignificant. tametſi ad Auguſtum hæc potius referenda ſunt, de quo Suetonius ita ſcribit: Spatium vrbis in regiones, vicóſque diuiſit: inſtituítque, vt illas annui magiſtratus ſortitò tuerentur, hos magiſtri è plebe cuiuſque viciniæ lecti. Valerius autem Max. li. viii. cap. i. de M. Militio, Cn. Lolio, L. Sextilio Triumviris commemorat, qui quòd ad incendium in ſacra via exortum exſtinguendum tardius venerāt, à Tribuno pleb. die dicta ad populum damnati ſunt. Item de P. Bilio Triumuiro nocturno qui à P. Aquilio Tribuno pleb. accuſatus, iudicio concidit, quia vigilias negligentius circumierat.

TRIVMVIRI MONETALES.

Triumviri monetales, auro, argento, æri flando feriundo, conſtituti ſunt: vt ſcribit Pomponius in leg. 2. §. 16. De orig. iur. Hinc illud Ciceronis libr. De legib. iii. Æs, argentum, aurum publicè ſignāto. Item ad Trebatium de Treuiris Gallis iocans, Treuiros vites cenſeo: audio capitales eſſe, mallem auro, ære, argento eſſent. Apud Sex. Pompeium ſub voce Sacramentum, lex Papiria refertur de iii. viris capitalibus, quam potius ad Monetales pertinuiſſe arbitrarer.

DE MAGISTRATIBVS

FINIS.

PARS TERTIA EST, DE SENATV ET INSIGNIBVS ALIQVOT SENATVSCONSVLTIS.

QVI SENATORES ESSENT, QVIBVSQVE SENtentiæ in Senatu dicendæ ius eſſet.

CAP. I.

A SENATVM à Romulo primum inſtitutum eſſe, Liuius Dionyſius, Plutarchus, aliique auctores tradunt. Liuius quidem in libro primo ſic: Cùm iã virium haud pœniteret, conſiliũ deinde viribus parat. Centum creat ſenatores, ſiue quia is numerus ſatis erat, B ſiue quia ſoli centum erant, qui ciere Patres poſſent. Patres certè ab honore, patritiique progenies eorum appellari. Dionyſius autẽ libro II. ὁ δὲ ῥωμύλος ἐπεὶ ταῦτα διεκόσμησε, βουλευτὰς εὐθὺς ἔγνω καταστήσασθαι, μεθ' ὧν πράττειν τὰ κοινὰ ἔμελλε, ἐκ τῶν πατρικίων ἄνδρας ἑκατὸν ἐπιλεξάμενος, ἐποιεῖτο δ' αὐτῶν τοιάνδε τὴν διαίρεσιν. αὐτὸς μὲν ἐξ ἁπάντων ἕνα τὸν ἄριστον ἀπέδειξεν, ᾧ τὰς κατὰ πόλιν ᾤετο δεῖν ἐπιτρέπειν οἰκονομίας, ὅτε αὐτὸς ἐξάγοι στρατιὰν ὑπερόριον. τῶν δὲ φυλῶν ἑκάστῃ προσέταξε τρεῖς ἄνδρας αἱρεῖσθαι τοὺς ἐν τῇ φρονιμωτάτῃ τότε ὄντας ἡλικίᾳ, καὶ δι' C εὐγένειαν ἐπιφανεῖς. μετὰ δὲ τοὺς ἐννέα τούτους, ἑκάστην φράτραν πάλιν ἐκέλευσε πατρικίους ἐπιλέξαι τοὺς ἐπιτηδειοτάτους. ἔπειτα τοῖς πρώτοις ἐννέα τοῖς ὑπὸ τῶν φυλῶν ἀποδειχθεῖσι τοὺς ἐνενήκοντα προσθείς, οὓς αἱ φρᾶτραι προεχειρίσαντο, καὶ τούτων ἕνα αὐτὸς προέκρινεν ἡγεμόνα ποιήσας τὸν τῶν ἑκατὸν ἐξεπλήρωσε βουλευτῶν ἀριθμόν. τοῦτο τὸ συνέδριον ἑλληνιστὶ ἑρμηνευόμενον, γερουσίαν βούλεται δηλοῦν, καὶ μέχρι τοῦ παρόντος οὕτως ὑπὸ ῥωμαίων καλεῖται. πότερον δὲ διὰ γῆρας τῶν καταλεχθέντων D εἰς αὐτὸ ἀνδρῶν, ἢ δι' ἀρετὴν ταύτης ἔτυχε τῆς ἐπικλήσεως, οὐκ ἔχω τὸ ἀσφαλὲς εἰπεῖν. καὶ γὰρ τοὺς πρεσβυτέρους καὶ ἀρίστους, γέροντας εἰώθασιν οἱ παλαιοὶ καλεῖν. οἱ δὲ μετέχοντες τοῦ βουλευτηρίου, πατέρες ἔγγραφοι προσηγορεύθησαν, καὶ μέχρις ἐμοῦ ταύτης ἐτύγχανον τῆς προσηγορίας. id eſt, Romulus autem his conſtitutis, ſtatuit continuò ſibi conſiliarios cooptare. Viróſque centum ex patritiis legit, quibus cum Remp. adminiſtraret. Eorum autem hoc diſcrimen fecit. Ipſe quidem vnum ex omnibus præſtantiſſimum deſignauit, quem exiſtimaret vrbanis E rebus præeſſe oportere, ſi quando ipſe cum exercitu extra vrbem eſſet. Deinde iuſſit vnamquamque tribum tres viros ætate, prudentia & nobilitate generis præſtantes deligere. Poſt illos nouem, ſingulas curias iuſſit denuò tres viros è patritiis maximè idoneos deligere. Poſtquam ad primos illos nouem à tribubus deſignatos, iſtos nonaginta quos curiæ crearant adiunxiſſet, & iis illum præfeciſſet, quem ipſe antea decreuerat, centum Senatorum numerum impleuit. Is conſeſſus, ſiue concilium, verbum pro verbo Græcè expreſſum, γερουσίαν, id eſt Senatum ſignificat: & vſque adhuc eo nomine à Romanis appellatur. Vtrum autem propter ſenectutem eorum qui cooptati fuerant, an propter virtutem nomen illud repererit, non habeo certum quod dicam. quippe Priſci homines ſolebant eos qui natu grandes, & boni viri eſſent, γέροντας id eſt ſenes appellare. qui verò in eo conſilio erant, Patres conſcripti vocati ſunt & vſq; adhuc eam appellationem retinuerunt. Plutarchus autem in Romulo ferè in eandem ſententiam ſcribit. Cicero etiam in catone ſic ſcribit: Nec enim excurſione, nec ſaltu, nec eminus haſtis vteretur (de ſene Scipione loquitur) ſed conſilio, ratione, ſententia. quæ niſi eſſent in ſenibus, non ſummum conſilium maiores noſtri appellaſſent Senatum. Seneca autem à qua ætate non cogerentur Senatores in ſenatum venire duobus locis conſtituit: quorum vnus eſt lib. Declamat. I. Senator, inquit, poſt ſexageſimumquintum annum in curiam venire non cogitur, nec vetatur. Et in fine libri De breuitate vitæ, Lex, inquit, à quinquageſimo anno militem non cogit: à ſexageſimo ſenatorem nõ citat. Zonaras autem libro II. in hunc modum Τῶν μέν τοι ἐπιφανεστέρων γένει τε, καὶ συνέσει, καὶ βίου ἀρετῇ, ἑκατὸν ἀπέδειξε βουλευτάς, πατρικίους ὀνομάσας αὐτούς. τὸ δὲ σφῶν λοιπὸν σύστημα, σενᾶτον προσηγόρευσεν, ὅ ἐστι γερουσία. πατρίκιοι μέν τοι οἱ βουλευταὶ ἐπεκλήθησαν ἢ ὅτι παίδων ἦσαν γνησίων πατέρες, ἢ μᾶλλον ὅτι αὐτοὶ πατέρας ἑαυτῶν ἀποδεικνύειν ἐδύναντο, ἕκαστος ἐκ γένους ὄντες γνωρίμου, ἢ ἀπὸ τῆς πατρωνίας. οὕτω δ' ἐκάλουν τὴν προστασίαν. πάτρωνας γὰρ τοὺς κηδεμονικοὺς καὶ βοηθητικοὺς προσηγόρευον. μάλιστα δ' ἄν τις καταστοχάσαιτο τῆς τοῦ ῥωμύλου διανοίας, εἰ οἴοιτο διὰ τῆς κλήσεως ταύτης ἐμφαίνειν, χρῆναι τοὺς πρώτους καὶ δυνατωτάτους τῆς πόλεως πατρικῇ κηδεμονίᾳ κήδεσθαι τῶν ταπεινοτέρων, ἅμα δὲ καὶ τὸν δῆμον ἐνάγειν διὰ τῆς τῶν πατρικίων προσηγορίας εἰς τὸ μὴ ἄχθεσθαι ταῖς τῶν κρειττόνων τιμαῖς, ἀλλ' εὐνοϊκῶς διακεῖσθαι, νομίζοντας πατέρας αὐτοὺς καὶ προσαγορεύοντας. i. Romulus ex iis qui tũ amplitudine generis, tũ prudẽtia, tũ etiã inſtituto vitæ clariores eſſent, cẽtũ deſignauit cõſiliarios: eóſq; Patritios nominarit. Eorũ autẽ cõuentũ vniuerſũ, Senatũ appellauit: quem Græci γερουσίαν vocant. Senatoribus autem idcirco Patritiorum nomen eſt impoſitum, vel quòd ingenuorũ liberorũ patres eſſent:

vel

vel potius quòd ipſi demonſtrare patres ſuos poſſent, quippe qui nobili genere orti omnes eſſent: vel etiam à patrocinio (ſic autem προςασίαν Latino verbo appellant: Patronos enim eos qui præſidium atque opem ferunt, nominabant.) Sed videamus, ne proximè ad Romuli mentem accedat is, qui per hanc appellationem exiſtimet illū hoc ſignificare, oportere primarios viros, & ciuitatis principes, paterno ſtudio inferiorem curam ſuſcipere: ſimúlque plebem per hanc Patritiorū appellationem perducere, vt ne potêtiorum honorib. indignentur: ſed erga eos bono animo ſint, quippe quos Patres & habeant, & appellent. Idē de Patritiis eodem libro: τοῖς γὰρ εὐπατρίδαις τὰ ὑποδήματα ἀστυκὰ σὺν τῇ τε ἐπαλλαγῇ τῶν ἱμάντων, καὶ τῷ τύπῳ τοῦ γράμματος ἐκεκόσμητο, ἵν' ἐκ τούτων δοκοῖεν ἀπὸ τῶν ἑκατὸν ἀνδρῶν τῶν κατ' ἀρχὰς βουλευσάντων καθιέναι. τὸ γράμμα δὲ ῥῶ φασὶν εἶναι, ἢ τοῦ ἀριθμοῦ τὸν ἑκατὸν ἐκείνων ἀνδρῶν δηλωτικὸν ὄν, ἢ ὡς τοῦ τῶν ῥωμαίων κατάρχον ὀνόματος. id eſt: Patritiis enim vrbanos calceos, cum corrigiarum implicatione, rum literæ vnius forma inſignitos dederunt: vt ab illis centum viri qui à principio Senatores fuerunt, fluxiſſe viderêtur. Literam autem Rom. fuiſſe aiunt: ſiue quòd numerum illorum centūuirorum ſignificet (nam apud Græcos ῥῶ nota eſt numeri centenarij) ſiue quòd prima ſit litera, qua Romanorum nomen ſcribitur. Nunc qui ſenatores eſſent, quique in ſenatu dicendæ ſententiæ ius haberent, breuiter ex antiquorum auctoritatibus ordine expoſitis aperiendum eſt. Salluſt. in Catilin. Delecti, quibus corpus annis infirmum, ingenium ſapientia validum erat, Reipublicæ conſultabant: hi vel ætate, vel curæ ſimilitudine Patres appellabātur. Liuius lib. II. Deinde quo plus virtū in ſenatu frequentia etiam ordinis faceret, cædibus Regiis diminutum patrum numerum, primoribus equeſtris gradu lectis, ad trecentorum ſummam expleuit. traditúmque inde fertur, vt in ſenatum vocarentur, qui patres, quíque conſcripti eſſent. Conſcriptos videlicet in nouum ſenatum appellabant lectos. id mirum quantum profuit ad concordiam ciuitatis, iungendóſque patribus plebis animos. Feſtus lib. I. Patres dicuntur, qui ſunt patritij generis: Conſcripti, qui in ſenatu ſunt ſcriptis annotati: Allecti autē dicebantur apud Romanos, qui propter inopiam ex equeſtri ordine in ſenatorum ſunt numerum aſſumpti. Idem lib. 14. Patres Senatores ideo appellati ſunt, quia agrorū partes attribuebant tenuioribus, ac ſi liberis propriis. Idem libro 15. qui patres, quòd conſcripti vocati ſunt, in curiam, quo tempore Regibus vrbe expulſis, P. Valerius Conſul propter inopiam patriciorum ex plebe allegit, in numerum ſenatorum centum ex ſexaginta & quattuor, vt expleret numerum trecentorum. Sic duo genera appellauere. Idem lib. 17. Senatores à ſenectute dici, ſatis conſtat, quo initio Romulus elegit centum: quorum conſilio Rempub. adminiſtrabat. Itaq; etiā patres appellati ſunt, & nunc cum ſenatores adeſſe iubentur, additur, Quib. in ſenatu ſententiā dicere licet: quia ij, qui poſt luſtrum conditum ex iunioribus magiſtratum cepere, & in ſenatu ſententiam dicunt, & non vocātur ſenatores antè, quàm in ſenatoribus ſunt cenſi. Quibus ex verbis apparet, primùm eos demum ſenatores fuiſſe, qui à cenſorib. lecti in ſenatum eſſent, vt de ſumma Reip. ſententiam rogari loco & modo dicerent. Deinde fuiſſe etiam alios qui quamuis à cenſoribus lecti non fuiſſent, tamen pro iure magiſtratus quem aut tum gerebant, aut antè geſſerant, ſententiæ in ſenatu dicendæ ius habebant. De quib. verba Agellij ex lib. 3. ca. 18. ſubſcribam. Videtúrque, inquit, eos ſignificare, qui nondum à CESS. in ſenatum lecti, ſenatores quidem non erant: ſed quia honoribus populi vſi quidem erant, in ſenatum veniebant, & ſententiæ ius habebant. nam & Curulibus magiſtratibus functi qui nondum à cenſorib. in ſenatum lecti erant, ſenatores non erant. Et quia in poſtremis ſcripti erant, non rogabantur ſententias: ſed quas principes dixerant, in eas deſcendebant. Hoc ſignificabat edictum, quo nunc quoque COSS. quum ſenatores in Curiam vocant, ſeruandæ conſuetudinis cauſſa tranſlatitio vtuntur, ſenatores quibus in ſenatu ſententiā dicere licet. hęc Agellius. Huius autem edicti mentionem Liuius facit in lib. XXIII. Conſules inquit, edixerūt quoties ſenatum vocaſſent, vti ſenatores, quibúſq; in ſenatu dicere ſententiam liceret, ad portam Capenam conuenirēt. Quo in libro, paulo ſuprà, ea quæ modò dicebamus planiſſimè confirmat. Dictator, inquit, recitato vetere ſenatu, inde primū in demortuorum locum legit, qui poſt L. Æmiliū & C. Flaminium cenſores Curulem magiſtratum cepiſſent, necdum in ſenatū lecti eſſent, vt quiſque eorum ſenator primus creatus erat. Tū legit, qui Æediles, Tribuni & Prætores, Quæſtoreſve fuerant. Idem lib. XXXVI. P. Cornelius COS. edixit, qui ſenatores eſſent, quibúſq; in ſenatu ſententiam dicere liceret, quique minores magiſtratus eſſent, ne quis eorū ab vrbe abiret. Iam verò ſcire illud oportet, cùm olim quidem ſenatores à Cenſoribus ex ætate & rerum vſu prudentiáque legerentur quemadmodum ſuperius dictum eſt, poſtea tamen ex cenſu legi conſueuiſſe. quam rē Plinius lib. 14. deplorans Poſteris, inquit, laxitas mundi, & rerum amplitudo damno fuit. Poſtquā ſenator cēſu legi cœptus, iudex fieri cenſu, magiſtratum ducémque nihil magis exornare quam cenſus, pellum iere vitæ precia, &c. Seneca etiā lib. Declamat. II. Senatorium ad gradum cenſus aſcēdere facit. Cenſus Romanum equitē à plebe diſcernit. Cenſus in caſtris ordinem promouet. Cenſu in foro iudex legitur. Cenſus autem ſenatorius quantus fuerit, Suetonius in Auguſto his demonſtrat verbis: Senatoriū cenſum ampliauit, ac pro octingentorum milliū ſumma, duodecies HS. taxauit ſuppleuitque non habentib. Deniq; hoc notandum eſt ante cenſores inſtitutos nominante conſule à populo coopta bantur. Cicer. pro Sext. Ita magiſtratus, creauerunt vt conſilium ſenatus Reip. præponerent ſempiternum deligerentur autem in id conſilium ab vniuerſo populo, aditúmq; in illum ſummum ordinem omnium ciuium induſtrij at virtuti pateret.

QVIBVS DE REBVS SEnatus cognoſceret.

CAP. II.

DIONYSIVS Halic. libro 6 ſcribit, legem ſemper ab vrbe condita Romæ fuiſſe, vt

Reſpublica omnis in poteſtate ſenatus eſſet, prę ter magiſtratuum creationem legum lationem, & belli pacíſve arbitrium. Itaque Polybius lib. 6. ærarium vectigaliáque omnia in eius manu fuiſſe, impẽdiáque de publico eiuſdem arbitratu facta eſſe teſtatur. Quæſtores enim ſine ſenatus auctoritate, præter ea quæ Conſules iuſſiſſent, ne minimum quidem cùm opus eſſet, in rem vllam ſumptum facere potuiſſe: grauiſſimis etiam & maximis ſumptibus, quos cenſores in luſtri quinquẽnalis apparatum faciebant, præfuiſſe: ab eodémque auctoritatem & facultatem illam his conceſſam fuiſſe. Iam verò maleficia & crimina per Italiam commiſſa de quibus iudicium publicè fieri debebat, vtputa proditionis, coniurationis, veneficij, cædis atque inſidiarum, ad ſenatum referebantur, eiúſque de his cognitio erat. Quòd ſi qua in Italia controuerſia dirimenda, ſi publicè vel priuatim quiſpiam, vel ciuitas obiurganda, ſi cui auxilium, aut præſidium ferendum erat, de his omnibus curam ſenatus habebat. Eodémque modo ſi extra Italiam ad aliquos legatio mittenda erat, vel ad aliquid decidendum, vel ad fœdus faciendum, vel ad cohortandum, aut etiam imperandum, aut poſtremò ad res repetendas, aut ad bellum indicendum: hæc ſenatus ipſe curabat ac prouidebat. Præterea quid de legationibus exterarum gentium quæ in vrbem venerint, agendum, quid eis reſpondendum, in ſenatus voluntate, atque arbitrio poſitum erat. Hæc Polybius: quæ tamen vbi de iudiciis loquitur, obſcura ſunt. non enim ſenatum de rebus capitalibus iudicaſſe legimus. Nam etſi Quæſitores ex ſenatoribus crearentur data opera, qui de crimine aliquo cum conſilio, hoc eſt adhibita iudicum aliquot eodem ex ordine decuria quærerent, re verò iudicata priuati eſſent: non tamen ſenatum idcirco iudicaſſe, ſed ſenatores tantum, dicendum eſt. Itaque poſterioribus temporibus cùm etiam ſenatores ſoli lege Cornelia iudicarent, Cicero Verrina VII. ſic loquitur, Quo confugient ſocij? quem implorabunt? ad ſenatum deuenient, qui de Verre ſupplicium ſumat? non eſt vſitatum, non ſenatorium. Verumtamen vt rem illam omnem planius intelligamus, ſcire illud oportet, Primis temporibus iudicia penes ſolos Senatores fuiſſe: quemadmodum ex Polybio modò didicimus: nimirum vſque ad Annum vrbis DCXXX. quo lex Sempronia lata eſt, vt iudicia in equeſtrem ordinem transferrentur: quæ ratio durauit ad annum vſque DCXLVII. quo lege Seruilia latum eſt, vt Equeſtria iudicia cum ordine ſenatorio ita communicarentur, vt minor tamen ſenatorum numerus eſſet. quod quidem vſque ad annum DCLXII. obſeruatum eſt, quo Liuia lege ſancitum eſt, vt æqua ex parte iudicia penes ſenatum, & equeſtrem ordinem eſſent: vſquedum Plautia lex ferretur anno DCLXIIII. quæ nonnullos etiã ex plebe vnà cum ſenatorib. & equitib. admiſit. Pòſt verò iterum ad ſolum ordinem ſenatorium iudicia redierunt lata lege Corn. anno DCLXXIII. vt iudicia equeſtri ordini adempta, ad ſolos ſenatores trãſferrentur. quod vſque ad legem Aureliam vſurpatum fuit, quæ anno DCLXXXIII. ſanxit, vti cum ſenatorib. & equites & Tribuni ærarij iudicarẽt.

A Sed hos Iulius Cæſar ſubſtulit, iudiciáq; ad ſolos equites & ſenatores iterum reuocauit. Iam verò quòd ad reliqua Polybij pertinet, pręclarus exſtat & ei conſentaneus Cicer. locus in Vatiniana: his verbis: Eripueras ſenatui prouinciæ decernendæ poteſtatem, imperatoris deligendi iudiciũ, ærarij diſpenſationem: quæ nunquam ſibi populus Ro. appetiuit, qui nũquam hæc à ſummi conſilij gubernatione auferre conatus eſt. Item Quis legatos vnquam audiuit ſine S. C. &c. In ea verò pro B Domo ſua ſummam eius ordinis poteſtatem his oſtendit verbis. Summum & populi Rom. populorúmque & gentium omnium ac regum conſilium ſenatus. Porrò autem nõ minimam ſenatus poteſtatis partem illam fuiſſe conſtat, quòd & in comitiis maiorib. & in legib. ferendis, neceſſaria & cognitio, & auctoritas ſenatus eſſet: Liuius libro 1. Decreuerunt, inquit, vt cùm populus Regem iuſſiſſet, id ſic ratũ eſſet, ſi patres auctores fierent. hodiéque in legibus magiſtratibúſq; ro-C gandis vſurpatur idem ius vi ademptum, priuſquam populus ſuffragium ineat, in incertum comitiorum euentum patres auctores fiunt. Idem etiam lib. VIII. ſcribit, à P. Philone Dictatore legem latam, vt legum quæ Comitiis centuriatis ferrentur, ante initum ſuffragium patres auctores fierent. Et Appianus libr. De bellis ciuilib. I. legem à L. Sylla latam commemorat, vt nihil ad populum referretur, niſi quod antea confirmatũ à Senatu fuiſſet, quemadmodum, inquit, antiqua D lege iubebatur. Hæc cum ita ſint, facilè intellectu eſt, quàm ridiculè Tribonianus & in l. 2. De orig. iur. & in Inſtitut. ſcribat, cùm auctus eſſet populus Rom. in eum modum, vt difficilè eſſet in vnum eum conuocari legis ſanciendæ cauſſa: ſenatũ vice populi conſultum eſſe. Nõ enim propter ciuiũ copiam populi poteſtas ad ſenatum tranſlata eſt, ſed Cæſarum aſtutia & calliditate, qui ſenatus augenda potentia, ſuæ ſeruiebant. Tacitus libro 1. Tum primum è campo Comitia ad patres tran-E ſlata ſunt. nam ad eam diem etſi potiſſima principis arbitrio, quędam tamen ſtudiis tribuũ fiebant: neque populus ademptum ius queſtus eſt, niſi inani rumore. Suetonius in Cæſare: Comitia cum populo partitus eſt: vt exceptis conſulatus competitoribus de cætero numero candidatorũ pro parte dimidia quos populus vellet, pronunciarentur: pro altera parte, quos ipſe dediſſet. Idẽ in Tiber. Neque tam paruum quicquam, neque tam magnum publici priuatíque negocij fuit, de F quo non ad P. C. referretur. Idem in Calig. Tentauit & Comitiorum more reuocato ſuffragia populo reddere.

PER QVOS SENATVS MORE MAIORUM haberetur, & conſuleretur.

CAP. III.

PER quos autem ſenatus more maiorum haberi conſulique ſoleret, Agell. libro XIIII. ex Varrone his exponit verbis. Primum ibi ponit, G qui fuerint, per quos more maiorum Senatus haberi ſoleret, eóſque nominat, Dictatorem, Conſules prętores, Trib. pleb. Interregem, Præfect. vrbis: neque alij præter hos, ius fuiſſe dixit facere Senatuſconſultum. Quotiéſque vſu veniſſet, vt omnes iſti magiſtratus eodem tempore Romæ

Romæ eſſent, cum quo ſuprà ordine ſcripti eſſent, qui eorum prior aliis eſſet, ei potiſſimum Senatus conſulendi fuiſſe. Addit deinde, extraordinario iure Tribunos quoque militares, qui pro conſulibus fuiſſent: item Decemuiros, quibus imperium conſulare tum eſſet: item Triummuiros rei publ. conſtituendæ cauſſa creatos, ius conſulēdi ius Senatum habuiſſe. Vtrum autem Præfectus vrbi Latinarum cauſſa relictus ſenatum habere poſſet, dubitatum, idem capite inſequenti tradit. quoniam ne ſenator quidem ſit, neque dicendæ ſententiæ ius habeat: cū ex ea ætate Præfectus fiat, quæ non ſit ſenatoria. Sed & Capitonem, & Tuberonem contra Mūtium ſenſiſſe, Ius eſſe Præfecto ſenatus habendi. Namque & Tribun. pl. ſenatus habendi ius fuiſſe: quanquam ſenatores ante Atinium plebiſcitum non eſſent.

QVO LOCO SENATVS HABERETUR.
CAP. IIII.

SENATVM alibi quàm in locis per augures cōſecratis, quæ templa vocabantur, haberi non licuiſſe, Agell. lib. XVIII. memoriæ prodidit: Senatuſconſultúmque alioqui iuſtum non fuiſſe. Propterea & in curia Hoſtilia, & in Pompeia, & pòſt in Iulia, cùm profana illa loca fuiſſent, templa eſſe per Augures conſtituta. vt in iis Senatuſconſulta more maiorum iuſta fieri poſſent. Seruius in illud Æneidos lib. XI.

Alta intra limina cogit:

Quæritur, inquit, cur ad priuatam domum conuocetur Senatus, qui non niſi ad publica & auguratò condita loca conuenire conſueuit. Sed ſcimus domum Latini auguratò conditam, & eandem tam templum fuiſſe, quàm curiam. námque in ſuperioribus legimus tectum auguſtum, id eſt augurio conditum. Item paullo pòſt.

Hinc ſceptra accipere & primos attollere faſces,
Regibus omen erat: hoc illis curia templum.

Meritò ergo ad domum Regis quaſi ad locum publicum conuocatur ſenatus nam vt ait in ſeptimo.

Tali intus templo diuûm patriáque Latinus
Sede ſedens.

Idcirco etiam in Palatij atrio, quod auguratò cōditum eſt, apud maiores conſulebatur Senatus: vbi etiam arietes immolabantur, quòd (vt in ſeptimo diximus) Virgilius ad Latini tranſtulit domum. Multi dicunt peritè Virgilium nec templi nec curiæ hoc loco feciſſe commemorationem: ſed tantum dixiſſe, intra tecta regia: vt oſtenderet conſilium quod initur, non eſſe complendum: quia nec ritè & inchoatum. Ea enim quæ dicet Latinus, effectu carebunt. Hæc Seruius. Loca autem ea in quibus Senatus cogebatur, ſenacula vocabantur. Senaculum, inquit Varro, ſupra Græcoſtaſin, vbi ædes Concordiæ & baſilica Opimia, ſenaculum vocatum, vbi Senatu aut ſeniores conſiſterent: dictum γερουσία apud Græcos. Feſtus lib. XVII. Senacula tria fuiſſe Romæ in quib. ſenatus haberi ſolitus ſit, memoriæ prodidit Nicoſtratus in libro, qui inſcribitur de Senatu habendo, vnum vbi nunc eſt ædes Concordiæ, inter Capitolium, & forum: in quo ſolebant magiſtratus, vt dicit Titinnius, cum ſenioribus deliberare.

A alterum ad portam Capenam. tertium intra ædē Bellonæ, in quo exſterarum nationum legatis, quos in vrbem admittere nolebant, Senatus dabatur. Hæc ille. Animaduerti etiam magiſtratibus qui ad vrbem dicebātur, datum in eo templo Senatū fuiſſe. Liuius li. 38. de P. Scipione loquēs: Ipſe, inquit, decem nauibus Romā rediit: & Senatu extra vrbem dato in æde Bellonæ, quas res in Hiſpania geſſiſſet, diſſeruit. Et lib. XXIX. Lucius, inquit, Manlius pro conſul ex Hiſpania redierat: B cui poſtulanti ab ſenatu in æde Bellonæ triumphum, rerum geſtarum magnitudo impetrabilem faciebat. Memorabile eſt etiam quod Plinius lib. 8. cap. 45. ſcribit, cùm eſſet nunciatum bouem locutum (quod frequens in priſcorum prodigiis fuiſſe ait) Senatum ſub dio haberi ſolitum fuiſſe.

QVO TEMPORE SENATVS HABERETUR.
C CAP. V.

PORRO autem Senatus alius fuit legitimus, alius indictus. Legitimus dicebatur, qui vel lege vel more certis ſemper diebus habebatur: Calendis, Nonis, Idibus. Sueton. in Auguſto, Sanxit ne plus quàm bis in menſe legitimus Senatus haberetur, ſcilicet Calendis, & Idibus: néve Septemb. Octobríve mēſe vllos adeſſe alios neceſſe eſſet, quàm ſorte ductos. Indictus autem di- D cebatur, qui reliquis diebus menſis, qui modò comitiales non erant, Magiſtratuum vocatu cogebatur. Capitolinus in Gordiano: Nō legitimo, ſed indicto Senatus die cōſul iam domi conuentus, cum Prætoribus. Ædilibus, & Tribunis in curiam venit. Comitialibus autem diebus idcirco Senatus non indicebatur, ne ſenatores à ſuffragio ferendo auocarentur. Præterea Agellius lib. 14. docet, Senatuſconſultum nec ante exortum, nec poſt occaſum ſolem factū, ratum fuiſſe: opus E etiam cenſorium feciſſe exiſtimatos per quos eo tempore S. C. factum eſſet. Seneca verò lib. De tranquill. vitæ I. Maiores noſtri, inquit, nouam relationem poſt horam decimam, in ſenatu fieri vetabant. Quin & menſem totum Februarium legationibus exſterarum gentium audiendis attributum fuiſſe, multis ex locis conſtat. Cic. ad Lentulum, Senatus haberi Februario toto non poteſt: niſi perfectis, aut reiectis legationibus. Idem ad Q. fratrem lib. 2. Epiſt. II. Et quod Gabinia le- F ge ſanctum ſit ex Calend. Febr. vſque ad Cal. Martias, Legatis Senatum quotidie dari.

QVOMODO SENTENTIÆ IN SENATU & ROGARENTUR & DICERENTUR.
CAP. VI.

SENATVSCONSVLTA duobus modis fieri ſolita, Agell. lib. XIIII. ex Varrone docet: aut per diſceſſionem, ſi conſentiretur: aut ſi res dubia eſ- G ſet, per ſingulorum ſententias exquiſitas: ſingulos autē debere conſuli gradatim, incipíque à conſulari gradu: ex quo gradu ſemper quidē antea primum rogari ſolitum qui princeps in ſenatum lectus eſſet. In S. Conſulto per diſceſſionem faciendo, moris erat (quemadmodum Feſtius lib. XV. ſcribit) vt præco diceret, Qui hoc cenſetis,

illuc tranſite: qui alia omnia, in hanc partē. Omnis autem cauſſa ſic præibat, ne diceret, Qui non cenſetis. Hinc illud Hircij lib. VIII. de bello Gall. Diſceſſionem faciente Marcello, Senatus frequēs in alia omnia trāſiit. Sueton. in Tiberio: Cum s.c. per diſceſſionem fieret, tranſeuntem eum in alteram partem, in qua pauciores erant, ſecutus eſt nemo. Plinius autem in Epiſtolarum libr. VIII. conſuetudinem illam ſic explicat: Quid? lex non aperte docet dirimi debere ſententias occidentis & relegantis, cùm ita diſceſſionem fieri iubet? Qui hæc ſentitis, in hanc partem: qui alia omnia, in illam partem ite quam ſentitis. Examina ſingula verba, & expende. Qui hæc cenſetis: hoc eſt, qui relegandos putatis: in hanc partem. id eſt, in eam in qua ſedet qui cenſuit relegādos. Ex quo manifeſtum eſt, non poſſe in eadem parte remanere eos qui interficiēdos arbitrantur. Qui alia omnia: animaduertis, vt non contenta lex dicere Alia, addiderit, Omnia. num ergo dubiū, Alia omnia ſentire eos qui occidunt, quam qui relegant? In illam partem ite, quà ſentitis. Nónne videtur ipſa lex eos qui diſſentiunt, in contrariam partem vocare cogere, impellere? num conſulere etiam, vbi quiſque remanere, quò tranſgredi debeat, non tantum ſollemnibus verbis, ſed manu, geſtúque demonſtrat? Hæc Plinius. Eodem autem illa quoque pertinent, quæ ex Agellij lib. 3. cap. 18. ſcribemus. Non pauci ſunt qui opinantur Pedarios Senatores appellatos qui ſententiam in Senatu non verbis dicerent, ſed in alienam ſententiam pedibus irent. Quid igitur, cum s. c. per diſceſſionem fiebat: nónne vniuerſi ſenatores ſententiam pedibus ferebant? Feſtus libr. 1. Pedarium ſenatorem ſignificat Lucilius cùm ait, Agipes vocem mittere cœpit: quia ita appellatur quòd tacitus trāſeundo ad eum, cuius ſententiam probat, quid ſentiat indicat. Cicer. libro ad Attic. 1. Epiſt. 18. Cùm eſt actum, neque animaduerſum eſt ad quos pertineret, & raptim in eam ſententiam Pedarij concurrerunt. Plinius libro Epiſt. II. Sed cùm fieret diſceſſio, qui ſellis curulibus aſſiterant, in Cornuti ſententiam ire cœperunt. tum illi qui ſe collegæ annumerari patiebantur, in diuerſum tranſierunt. Seneca lib. De vita beata 1. cap. 2. Cùm de beata vita agitur, non eſt quòd mihi illud diſceſſionum more reſpondeas, Hæc pars maior eſſe videtur. & cap. 3. Eſt & mihi cenſendi ius. itaque aliquem ſequar: aliquem iubebo ſententiā diuidere. Fortaſſe & poſt omnes, citatus, nihil improbabo ex iis quæ priores deuenerint, & ducā, Hoc amplius cēſeo. Hactenus de s.c. quod per diſceſſionē fieri dicebatur. Nunc de eo quod exquirandis ſingulorum ſententiis fiebat, breuiter explicandum eſt. Moris erat vt poſt Comitia conſularia, Conſules deſignati, primi ſententias rogarentur, & eorum is prior, qui priore loco declaratus eſſet. ante comitia verò is qui è cenſoribus princeps Senatus lectus erat. ij deinde quos conſulibus videbatur: ita tamen vt ne Prætorium Conſulari, Ædilitium Prætorio, Tribunitium Ædilitio anteferrent: quemadmodum ex Saluſtio & Agellio intelligimus. Cicer. Philip. 5. Sed qui ordo in ſententiis rogandis ſeruari ſolet, eundem tenebo in viris fortibus honorandis. à Bruto

A igitur conſule deſignato more maiorum capiamus exordium. Memorabile autem eſt, quod Suetonius ſcribit in Iulio Cæſare, moris fuiſſe, vt quem ordinem rogandarum ſententiarum Conſul Calen. Ianuariis tenuiſſet eundem toto anno vſurparet. Poſt nouam affinitatem, inquit Pompeium primum rogare ſententiam cœpiſſe: cùm Craſſum ſoleret, eſſetque conſuetudo vt quem ordinem interrogandi ſententias Conſul Calendis Ianuariis inſtituiſſet, cum toto anno conſer-
B uaret. Cùm autem rogatus ſenator dicere ſentētiam vellet, aſſurgebat, ſtāſq; dicebat. Cicer. Ad Att. 1. Locutus ita eſt in ſenatu, vt omnia illius ordinis conſulta, γενικῶς laudaret: mihíque vt aſſedit, dixit ſe putare, ſatis ab ſe etiam de iſtis rebus reſponſum. Stans autem non modò de ea re, de qua relatum fuiſſet, verumetiam quacunque de re volebat, & quamdiu volebat, dicendi poteſtatem habebat: quemadmodum Agellius teſtatur. Tacitus libro III. Decretum ne vaſa auro
C ſolida miniſtrandis cibis fierent, ne veſtis ſerica viros fœdaret: exceſſit Fronto, ac poſtulauit modum argento, ſuppellectili, familiæ. Erat quippe adhuc frequens ſenatoribus, ſi quid è Repu. crederent, ſententiæ loco dicere. Idem li. 13. De bello & pace, inquit, de vectigalib. & legib. quibúſque aliis Romana continentur, ſuadere diſſuaderéve licebat patribus, quoties ius dicendæ ſententiæ accepiſſent, & quæ vellent expromere, relationémque in eo poſtulare. Agellius lib. 4. cap.
D 10. C. Cæſar Conſul M. Catonem ſententiam rogauit: Cato quæ conſulebatur, quoniam non è Republ. videbatur, perfici nolebat. Eius rei gratia ducendæ, longua oratione vtebatur, eximebátque dicendo diem. Erat enim ius Senatori, vt ſententiam rogatus, diceret antè quicquid vellet alius rei, & quod vellet. Cæſar Conſul viatorem vocauit: cúmque cùm finem non faceret, prehendi loquentem, & in carcerem duci iuſſit. Senatus conſurrexit, & proſequebatur Catonem
E in carcerem. Hac, inquit, inuidia facta. Cæſar deſtitit, & mitti Catonem iuſſit. Hanc autem hiſtoriam etiam Plutarchus in Catone commemorat. Forma autem ſententię dicendę quemadmodum ex Philippicis orationibus apparet, ferè hęc erat. Quòd verba facta ſunt de literis, &c. de ea re ita cenſeo. Neque verò prætereūdum illud eſt, quod Pedianus docet in Milonianę cōmentarijs, cùm aliquis in dicenda ſententia duas pluréſve res cōplexus eſſet, eæ ſi non omnes probarentur,
F poſtulari ſolitū à quouis ſedēte, vt diuidat: id eſt, vt de rebus ſingulis referatur. De quo more multa Plinius in epiſtola ad Ariſtoenum lib. Epiſto. VIII. Vbi ſcribit cùm in Senatu relatum eſſet de libertis Conſulis interfecti, & pars abſoluendos, pars relegādos, pars morte multandos cenſuiſſet, eū qui libertos relegandos, ſeruos ſupplicio afficiendos dixiſſet, coactū eſſe diuidere ſententiam: quoniā, inquit, duas res cōprehendebat. Eius rei etiā exēplū exſtat in epi. Cic. ad Lentul. Itaq; , in-
G quit, cùm ſententia 1. Bibuli pronunciata eſſet, vt tres legati regē reducerent: ſecunda Hortenſij, vt tu ſine exercitu reduceres: tertia Volcatij, vt Pōpeius reduceret: poſtulatū eſt, vt Bibuli ſententia diuideretur, quatenus de religione dicebat: & rei quia iam obſiſti non poterat, Bibulo aſſenſum eſt.

De

DE NVMERO SENATORVM AD S.C. faciendum neceſſario.

CAP. VII.

SENATORES primum à Romulo centũ, deinde à Bruto conſule ducentos creatos fuiſſe, ſuperius ex Liuio docuimus. cúmque trecentorum numerum ad vſquę Gracchi Tribunatum duraſſe, patet ex Dione lib. LIIII. & Epitome Liuij LX. Vbi tamẽ quæ de aucto Senatorũ numero leguntur, mihi planè obſcura ſunt: quemadmodum in lege Seruilia ſignificauimus. Ciceronis quidem tempore CDXV. reperio numerari, in eius primo ad Att. Epiſtolarum lib. Dio verò lib. XLIII. Cæſaris ætate ſcribit non gẽtos fuiſſe. & Sueto. in Auguſto, poſt cædem Cæſaris amplius mille fuiſſe teſtatur. ſed Auguſtum ad modum priſtinum redegiſſe: qui modus quemadmodum intelligi debeat, mihi non ſatis conſtat. Dio namque li. LIIII. ea de re ſcribens, ait eum in animo quidem habuiſſe, trecentos dumtaxat ex antiquo more conſtituere: ſed offenſionis vitandæ cauſſa, numerum ſexcentorum expleuiſſe: vt veriſimilius ſit, modum illum priſtinum à Suetonio, non antiquiſſimum, ſed qui ante corruptiſſima tempora fuerat, intellectum eſſe. Vtcunque ſit, illud conſtat, ſenatori qui nec aderat, aut cauſſam, aut culpam fuiſſe: quemadmodum in Legibus Cicero loquitur: id eſt, aut legitimæ excuſationis eguiſſe, aut in culpa fuiſſe. nam vt idẽ grauitatem res habet, cùm frequens ordo eſt. Culpa autem pignoribus capiendis coërcebatur. Itaque cùm Antonius interminatus eſſet, ſe Ciceronis domum, qui in Senatum non venerat, publicis operis diſturbaturum: Quis vnquam, inquit, tanto damno Senatorẽ coegit? aut quid eſt vltra pignus & multam? hoc eſt, extrà multam: l. conſtitutã quę dum ſoluatur, pignora capiũtur: quemadmodum in §. penult. Inſt. Qui ſatiſd. cog. legimus pignoribus captis coërceri tutores, qui non ſatiſdant. multam enim, redacta ex pignorum venditione pecunia, Quæſtores ærarij capiebant. Cicero lib. de Orat. III. An tu, cùm omnem auctoritatem vniuerſi ordinis pro pignore putares, eámque in conſpectu populi Romani conſideres, me his pignoribus exiſtimas poſſe terreri? non tibi illa ſunt cædenda, ſi Craſſum vis coërcere: hæc tibi eſt excindenda lingua, qua vel euulſa ſpiritu ipſo libidinẽ tuam libertas mea refutabit. Quo ex loco exiſtimare concidi, frangíque pignora ſolita fuiſſe, ridiculum eſt. Cædere namque veteres pro conſumere dicebant: vt Nonius demõſtrat ex illo Lucilij,

Lana, opus omne perit: ſqualor, tineæ omnia cædũt.

Quare cùm cædi pignora lex vetus dixiſſet, pro, ita capi vt auctione diſtraherentur, & conſumerentur. ludens Craſſus ancipiti ſignificatione vocabuli, ſic locutus eſt: ſimiliter vt Cicero in ea pro Sex. Roſcio, Neſcimus, per iſta tempora eoſdem ferè ſectores fuiſſe collorum, & bonorum? non enim ſectores bonorum ab eodem verbo, quo ſectores collorum appellatos eſſe, cuiuis perſpicuum eſt. Itaque idem in eodẽ libri tertij proœmio, paullo ſuperius ſic ſcripſit: Non tulit ille, & grauiter exarſit, pignoribúſque ablatis Craſſum inſtruit coërcere. Et Agellius libro 14. capite 1. Prætor hæc de pignore quoque capiendo diſſerit, déque multa dicenda Senatori, qui cùm in Senatum venire deberet, non adeſſet. Atque hæc quidem hactenus. Certum autem Senatorum numerum S.C. faciendum neceſſarium fuiſſe, multis ex locis conſtat. Itaque NVMERA SENATVM, dicere ſolebat quiuis Senator Conſuli, cùm impedimento volebat eſſe, quominus fieret S.C. ſi tot non eſſent Senatores, quo numero liceret S.C. ſcribi vt exſpectaretur: quod ex lib. XII. Sext. Põpeij didicimus. Verũ qui numerus in omnibus S.C. legitimus fuerit, conſiderãdum eſt. Dio ſanè in fine libri LIIII. quadringentorum numerum prodidit. Nam de Auguſto loquens, ὁρῶν δὲ ὅτι οὐκ ἀεὶ συχνοὶ συνελέγοντο, ἐκέλευσε τὰ δόγματα αὐτῆς καὶ ἐν ἐλάττοσιν ἢ τετρακοσίοις γίγνεσθαι. οὐ γὰρ ἐξῆν τινα ἐκ τοῦ πρὶν ἄλλως κυροῦσθαι. Cùm videret Senatum non ſemper frequentem conuenire, decreuit vt eius conſulta etiam à paucioribus quàm quadringentis fierent. Prius enim non aliter, quàm eo numero conſtante rata eſſe poterant. Quod quidem tum de poſtremis temporibus, quibus vſqueadeò Senatus creuerat, intelligendum eſt: tum de maioribus rebus, de quibus Senatus conſuleretur. Nam ſi ſuperiora ſpectemus, Liuius li. XXXIX. vbi de Bacchanalibus loquitur, ſcribit S.C. tantum fuiſſe, vt ſi quis tale ſacrum neceſſarium eſſe duceret, apud Prætorem vrbanum profiteretur: Prætor Senatum conſuleret. ſi ei permiſſum eſſet, cùm in Senatu centum non minus eſſent, ita id ſacrum faceret, cùm ne plus quinque ſacrificio intereſſent. Pedianus autem de re non ita magni momenti loquens, in Corneliana ſcribit, lege Cornelia cautũ fuiſſe ne quis in Senatu ſolueretur legibus, niſi ducenti adfuiſſent. Obſeruatum eſt etiam Prudentium trecentos tantùm prodere. Sic enim ſcribit:

Hic conſulta patrum ſubſiſtere conſcriptorum,
Non aliter licitum priſco ſub tempore, quàm ſi,
Ter centum ſenſiſſe ſenes legerentur in vnum.

QVÆ FORMA SCRIBENDI S.C. fuerit.

CAP. VIII.

IN Senatuſconſ. ſcribendis primum moris erat, vt ea res de qua rogatæ ſententiæ fuerant, ſummatim exponeretur. Quòd M. Marcellus Cõſul verba fecit de prouinciis D.E.R.I.C. vel, M. Pomponius Senatum conſuluit. Quòd verba facta ſunt de Philoſophis, & Rhetoribus, D.E.R.I.C. Quòd ſi quid Senatus conſulibus mandaret, Donatus in Adelph. Terentij ſcribit, addi ſolitum, Si eis videatur. Cuius rei exemplum video in Philip. Ciceronis IX. vtique C. Panſa, A. Hirtius COSS. alter, ambóve, ſi eis videatur. Quæſtoribus vrbanis imperent, tametſi apud eundem eam interdum formulam prætermiſſam animaduerti. Quoniam autem S.C. intercedere Tribuni poterant, propterea moris erat, vt illa clauſula adderetur, Si quis huic S.C. interceſſerit, Senatui placere, auctoritatem perſcribi, & de ea re ad Senatũ, populumq; referri. Deinde ſi quis interceſſiſſet, addebatur, Huic S.C. interceſſit C. Cælius, C. Panſa Tribunus pleb. Ac tum quidẽ non S.C. ſed auctoritas perſcripta dicebatur. quemadmodum Dio libro LV. his docet verbis: εἰ γοῦν ποτε ἐκ συντυχίας τινὸς μὴ συλλεχθεῖεν, ἴσοις

ἢ χρεία ἑκάστοτε ἐκάλει, ἐβουλεύοντο μὲν, καὶ ἥ γε γνώμη συνεγράφετο, οὐ μέντοι καὶ τέλος τι ὡς κεκυρωμένη ἐλάμβανεν, ἀλλ' αὐκτώριτας ἐγίγνετο, ὅπως φανερὸν τὸ βούλευμα ᾖ. τοιοῦτον γάρ τι ἡ δύναμις τοῦ ὀνόματος δηλοῖ. ἑλληνίσαι γὰρ αὐτὸ καθάπαξ ἀδύνατόν ἐστιν. τὸ δ' αὐτὸ τοῦτο καὶ εἴποτε ἐν τόπῳ τινὶ μὴ νενομισμένῳ, ἢ ἡμέρᾳ μὴ καθηκούσῃ, ἢ καὶ ἐξωνομίμου παραγγέλματος ὑπὸ σπουδῆς ἠθροίσθησαν, ἢ καὶ ἐναντιωθέντων τινῶν δημάρχων, τὸ μὲν δόγμα οὐκ ἠδυνήθη γενέσθαι, τὴν δὲ γνώμην σφῶν οὐχ ὑπέμενον ἀποκρυφθῆναι. Quòd ſi fortè vſuuenerit, vt non tã multi quam opus erat, conueniſſẽt, A B ſenatus quidẽ habebatur, decretúmq; perſcribebatur. non tamẽ quaſi ratum, effectu habebat: ſed erat auctoritas, vti Senatus ſententia nota ac teſtata eſſet. Tale enim quiddam vis huius verbi declarat, quod vno verbo Græcè exprimi non poteſt. Quod idem etiam obſeruatum eſt, ſi quando in loco aliquo non legitimo, aut die non idoneo, aut non legitimo edicto, ſed ambitiosè Senatus coactus eſſet, aut nonnulli Tribuni plebis intercesſiſſent. Tum enim S. C. C fieri non poterat. quid tamen placuiſſet, teſtari reliqui volebant. Quibus verbis illa ſunt apud Ciceronem conſentanea: vt lib. 1. ad Lentulum, De his rebus Senatus auctoritas grauiſſima interceſſerat: cùm Cato & Caninius interceſsiſſent, tamen eſt perſcripta. Præterea illud animaduertimus, notari nominatim illum oportuiſſe, cuius in ſententiam s.c. eſſet factum. Cicer. lib. ad Att. 4. Epiſt. 1. Factum eſt decretum in meam ſententiam, vt cum Pompeio ageretur. D vt eam rem ſuſciperet, léxque ferretur. quo s.c. recitato, cùm concio more hoc inſulſo & nouo plauſum, meo nomine recitando dediſſet, habui concionem. Huc etiam illud pertinet, quod Feſtus ſcribit, Ælium Galium iuriſc. Senatus decretum à Conſulto ſic diſtinguere, vt id dicat particulam quandam eſſe Senatuſconſulti: vt cùm prouincia alicui decernitur. quod tamen ipſum Senatuſconſulti eſt. Scripto Senatuſconſulto, primum eorum omnium nomina qui tum affuiſſent, adſcribi ſolebant. Cælius ad Ciceronem E Senatuſconſultum factum auctoritateſque præſcriptæ, pridie id. Octob. in æde Apollinis. Scribendo affuerunt L. Domitius Cn. F. Ahenobarbus, Q. Cæcilius Q. F. &c. Cice. in procem. libri de Orat. III: Et eundem, id quod in auctoritatibus perſcriptis exſtat, s.c. ſcribendo affuiſſe. Moris autem fuiſſe videtur, vt ad Conſulis pedes id fieret. Lampridius enim in Heliogabalo F ſic ſcribit: Deinde vbi primum diem Senatus habuit, matrem ſuam in ſenatum vocari iuſſit: quæ cùm veniſſet, vocata ad Conſulum ſubſellia, ſcribendo affuit, id eſt Senatuſconſulti conficiendi teſtis.

QVÆ FACIENDIS S.C. IMPEDIMENTA eſſent: & ſi fierent, vbi aſſeruarentur.

CAP. IX.

SVMMA Senatus volũtas certis de cauſſis interdum ſic impediebatur, vt fieri s.c. non G poſſet. Primum impedimentum reperio, ſi legitimus Senatorum numerus non adeſſet: quo tempore cuiuis ſenatori dicere Conſuli licebat, NVMERA SENATVM: vt ſuperius docuimus. Alterum, cùm dies tolleretur: hoc eſt, cùm quis adusque ſolis occaſum orationem producebat: quo tempore s.c. fieri non poterat, vti ſuperius quoque demonſtrauimus, vbi de Catone diem eximente commemorauimus. eoque ille quartæ Verrinæ locus pertinet: Eo die tranſigi nihil potuit, quòd & id temporis erat, & ille pater iſtius inuenerat homines, qui dicendo tempus conſumerent. Tertium, cùm quis Tribunus plebis moram interponebat: veluti, cùm Attilius noctem ſibi ad deliberandum poſtulauit, quo tempore de Cicerone reuocãdo in Senatu agebatur: vt eſt in oratione pro Sextio. Quartum, cùm quis intercederet. nam (vt ſcribit Agellius libro XIIII.) intercedendi ne s.c. fieret, vt fuit iis qui eadem poteſtate, qua ij qui s.c. facere vellent, maioréve eſſent. Memorabile autem eſt quod Valerius lib. II. ſcribit, vetuſtis temporibus ius non fuiſſe Tribunis pleb. curiam intrare: ante valuas autem poſitis ſubſelliis decreta patrum examinaſſe: vt ſi quæ ex eis improbaſſent, rata eſſe non ſinerent. Itaque veteribus Senatuſconſultis T. literã ſubſcribi ſolitam: qua nota ſignificabatur, illa Tribunos quoque cenſuiſſe. Iam verò Liuius lib. III. auctor eſt, anno ab V.C. CCCIIII. inſtitutum à Valerio & Horatio coss. fuiſſe, vt Senatuſconſulta in æde Cereris ad Ædiles pleb. deferrentur quæ antè arbitrio Conſulum ſupprimebantur, vitiabantúrque. Poſtea tamen ad ærarium ea delata fuiſſe, & Cicero Philippica V. & Suetonius in Auguſto, & Tacitus lib. 3 teſtantur. Hactenus de Senatu. nunc ea s.c. quæ tum in Iuriſconſultorum libris, tum apud antiquos ſcriptores maximè memorabilia exiſtimantur, literarum ordine breuiter ſtrictímque perſcribemus.

S.C. Æmilianum, de fideicommiſſarijs libertatibus, factum eſt Æmilio Iunio, & Iulio Seuero coss. Vt ſi quis ex his qui fideicommiſſam libertatem ex quacunque cauſſa deberent ſeruo, qui mortis tempore eius qui rogauit non fuerit, iſque adeſſe negabitur: Prætor cognoſcat. Et, ſi in ea cauſſa eſſe videbitur, vt ſi præſens eſſet, manumittere cogi deberet, id ita eſſe pronunciet. Cumq; ita eſſe pronũciaſſet, idem iuris ſit, quod eſſet ſi ita vt ex fideicommiſſo manu mitti debuiſſet, manumiſſus eſſet. l. ſi eum ſeruum, 28. §. ſi quis, D. de fideicom. libert.

S.C. Apronianum de fideicommmiſſariis hereditatibus, factũ eſt M. & L. Antoninis Imperatoribus, Aproniano, Paullo coss. ann. DCCCCXXIII. Vt omnibus ciuitatibus quę ſub imperio populi Romani ſunt, reſtitui deberet & poſſet fideicommiſſa hereditas. Sed & actiones in eas ex Trebelliano transferrentur: quin & municipes ad eas admitterentur. ita tamen, vt his quibus reſtitueretur hereditas, auctorem eligerent, & ad agendum & ad excipiendas actiones. l. omnibus, 26. & l. ſeq. D. ad Trebellia.

S.C. Articuleianum de libertatibus ſeruorum. factum eſt imperante Traiano, ipſo & Articuleio Pœto coss. Anno DCCCLIX. Vt quacunque in prouincia libertas ſeruo relicta teſtamento fuerit, Præſes eius prouinciæ de ea cognoſcat, quãuis heres non ſit eius prouinciæ. l. non tantum, 51. §. 5. De fideicom. libert.

S C. Antonianum de haſtis Martiis in regia motis. Factum M. Antonio, A Poſthumio coss. anno DLIII. Quod C. Iulius L. F. Pontifex nunciauit, in ſacrario in regia haſtas Martias mo-

mouiſſe, de ea re ita cenſuerunt: Vt M. Antonius Conſul, hoſtiis maioribus Ioui & Marti procuraret: quod & ceteris diis quibus videretur placandis vti procuraſſet, ſatis habendum cenſuerunt. Si quid ſuccidaneis opus eſſet, Robigus accederet. Agell. lib. 4. cap. 6.

S. C. Carbonianum, de ſtatu liberorum: Vt ſi cui controuerſia fiat, an inter liberos ſit, & impubes ſit, cauſſa cognita perinde bonorum poſſeſſio detur, ac ſi nulla de ea re controuerſia eſſet: & iudicium in pubertatis tempus differtur. l. 1. & paſ. D. de Carbo. edic.

S. C. Claudianum, de nuptijs ſexagenatij. Vt qui maior ſexagenario minorem quinquagenaria vxorem duxerit, perinde habeatur, ac ſi minor ſexaginta annorum vxorem duxiſſet. Vlpia. cap. Inſt. xvi.

S C. Caluitianum de nuptiis quinquagenarij: vt ſi maior quinquagenaria minori ſexagenario nupſerit, nihil ea res ad capiendas hereditates & legatas dotes pertineat. Itaque mortua muliere dos caduca erit. Vlpian. cap. Inſt. xvi.

S.C. Claudianum de prouinciis conſularibus. Factum eſt L. Paullo, C. Marcello coss. anno dccii. Quod M. Marcellus Conſul verba fecit de prouincijs conſularibus, de ea re ita cenſuerunt: Vt L. Paullus, C. Marcellus coss. cùm magiſtratum iniſſent a.d. ex Cal. Martiis quæ in ſuo magiſtratu futuræ eſſent, de conſularibus prouinciis ad ſenatum referrent, néve quid prius ex Calend. Martijs, néve quid coniunctim de ea re referretur à cōſulibus, vtique eius rei cauſſa per dies comitiales ſenatum haberent, S.Q.C. facerent. Et cùm de ea re ad ſenatum referretur à conſulibus, eorum qui in trecentis iudicibus eſſent, ſex adducere liceret, ſi quid de ea re populum plebémve lato opus eſſet, vt Ser. Sulpitius, M. Marcellus coss. Præt. Tribuni pl. quibus eorum videretur, ad populum plebémve ferrent. quod ij non tuliſſent, vti quicumque deinceps eſſent, ad populum plebémve ferrent. Cælius ad Cicero. Epiſt. libr. viii.

S.C. Claudianum de muliere ſeruo alieno coniuncta. Vt ea mulier quæ ſe alieno ſeruo iunxerat, domino ſerui cum bonis ſuis omnibus addiceretur. L. I. C. de ſen. Claud. toll. Vbi Iuſtin. ait, denunciationibus ſententia iudicum opus fuiſſe. Vlpi. autem. ca. Inſtit. xi. Maxima capitis diminutio, inquit, dicitur, per quam ciuitas & libertas admittitur, veluti cum mulier alterius ſeruo ſe iunxerit denunciante domino, & ancilla facta fuerit ex S.C. Claudiano. Quare autem hoc Claudianum S. C. vocetur, ſatis conſtituere non poſſum. nam Claudij Imp. nomine ſic appellatum dicere nulla ratio eſt: cùm ſatis conſtet Senatuſconſulta non ex Imperatorum, ſed ex Conſulum referētium nomine appellata fuiſſe. Locum igitur Cornelij Taciti conſiderans, in quo poſt expoſitam Senatuſconſulti ſententiam, ſcribit Palentem, quem Claudij libertum, & apud illum gratia & auctoritate mirabili præditum fuiſſe conſtat, editum ac nominatum à Claudio repertore huius relationis, ac propterea Prætoria inſignia, & centies quinquagies HS. ei decreta fuiſſe: venio in opinionem, Claudianū ex illius liberti nomine appellatum eſſe. Verba Cornelij. Inter quæ, inquit, refertur ad partes de pœna fœminarum, quæ ſeruis coniungerentur, ſtatuitúrque vt ignaro domino ad id prolapſa in ſeruitutem ſui conſenſiſſet: & qui nati eſſent, pro libertis haberentur. Pallenti quem repertorem eius relationis ediderat Cęſar, Prętoria inſignia & centies quinquagies cenſuit Conſul deſignatus. His autem ex verbis ſcrupulus aliquis naſcitur, cùm Vlpianus & Iuſtinianus non aliter eam ſeruitutem addictam ſcribant: quàm ſi denuncianre domino deſiſtere noluiſſet. Video autem Tranquillum in Veſpaſiano ſcribere, autorem illum ſenatui fuiſſe decernendi, vt quæ ſe alieno ſeruo iunxiſſet, ancilla haberetur. Vt ſuſpicari liceat, quod Claudij tempore inſtitutū erat, id Veſpaſiani auctoritate abſolutum fuiſſe: & à Iuriſconſultis hoc totum ei Senatuſconſulto attributum: quod vetuſtius, & Claudij autoritate incœptum, Claudianum nominarunt.

S.C. Claudianum de quæſtione familiæ. cum S.C. Silaniano coniungitur ſub tit. D. S.C. Silanian. & Claud. Vide S.C. Silanianum.

S.C. Daſumianum de libertatibus fideicommiſſariis. Vt ſi ex iuſta cauſſa abſit, qui fideicommiſſam libertatem debet, & hoc pronunciatum fuerit, perinde libertas competat, atque ſi, vt oportet ex cauſſa fideicommiſſi manumiſſus eſſet. Item, vt quícunque fideicommiſſam libertatem ex quacunque cauſſa debere pronunciatus fuerit, & cum cóſve abeſſe contigerit, perinde habeatur, atque ſi, vt oporret, ex cauſſa fideicommiſſi manumiſſus eſſet. l. neque, 36. & l. non tantum, ſi §. Senatuſc. D. de fideicom. libert.

S. C. Fannianum de Philoſophis & Rhetoribus. Factum C. Fannio Strabone, M. Valerio Meſſala Coſs. Ann. dxcii. Quod M Pomponius Prætor ſenatum conſuluit de Philoſophis & Rhetoribus. De eâ re ita cenſuerunt, vt M. Pomponius Prætor animaduerteret curarétque vt ei è Repub. fidéque ſua videretur, vti Romæ ne eſſent. Agellius lib. xv. cap. xi.

S.C. Iunianum de libertatibus fideicommiſſariis: vt ſi heres rogatus ſit non hereditarium, ſed proprium ſeruum manumittere, is ſeruus poſt pronunciationem, ad libertatem perueniat, ſiue ex iuſta cauſſa dominus abſit, ſiue latitet, ſiue præſens non vult manumittere, ſiue etiam dominus eius ſerui emtor ſit. l. non tantum, 51. §. ſed ſi. D. de fideic. libert.

S.C. Iunianum de colluſione detegenda, factum Domitiano imperante. Cæſare & Ap. Iunio Sabino Coſs. Anno dcccxxxix. vt qui per domini & ſerui, aut patroni & liberti colluſionem factam probaſſet, vt vel ſeruus ad libertatem, vel libertus ad ingenuitatem proclamaret, libérque aut ingenus pronunciaretur, is ſeruum quidem in poteſtate ac dominio ſuo, libertum autem in patronatu ſuo haberet. l. 1. D. de colluſ. deteg. l. 2. C. eod. l. adoptiuum, 8. D. de in ius voc.

S.C. Iulianum de petitionis hereditatis, diſtractis rebus hereditariis dolo prætcrito, & fructibus. Factum Hadriani temporibus, Q. Iulio Balbo, P. Iuuentio Celſo, T. Aufidio Frontone, Arrio Seueriano Coſs. Vt ſi antequam partes caducæ ex bonis defuncti fiſco peterentur, hi qui ſe heredes exiſtimant, hereditatem diſtraxerint, ne redactæ ex precio rerum venditarum

pecuniæ vſuræ exigantur, idémque in ſimilibus cauſſis ſeruetur. Item, vt à quibus hereditas petita fuiſſet, ſi aduerſus eos iudicatum eſſet, ij precia quæ ad eos rerum ex hereditate venditarum perueniſſent, & ſi eæ ante petitam hereditatem deperiſſent, deminutæ've fuiſſent, reſtituere deberent. Item, vt ij qui bona inuaſiſſent, cùm ſcirent ad ſe non pertinere, etiamſi ante litem conteſtatam fecerint, quo minus poſſiderent, perinde condemnarentur, quaſi poſſiderent: ij autem qui iuſtas cauſſas habuiſſent, quare bona ad ſe pertinere exiſtimaſſent, vſque eò dumtaxat, quo locupletiores ex ea re facti eſſent. Petita autem fiſco hereditas ex eo tempore exiſtimaretur eſſe, quo primùm ſcierit quiſque eam à ſe peti: id eſt cùm primùm aut denunciatum eſſet ei, aut literis, vel edicto euocatus eſſet. Vlp. l. itē veniunt, 20. D. de heredit. petit. apud quem pro OENVS, legendum FRONTO ARRIVS ex Faſtis Onuphrij Veronenſis intelligitur.

S. C. Largianum de bonis libertorum, vt liberi manumiſſoris nō nominatim exheredati facti, extraneis heredibus eorum in bonis libertinorum præponerentur. Veluti, Lælius liberis ſuperſtitibus obiit. Thracius eius Libertus teſtamentum ſcripſit, ſibíque extraneos quoſdam heredes inſtituit. Senatus voluit, vt hæc hereditas inſtitutis heredibus adimeretur, liberiſque Lælij tribueretur, ſi modò à patre exheredes facti nō eſſent. Nam ſi eſſent, paterno iudicio indigni omni emolumento videbantur, quod patris cauſſa vndecunque proficiſci poterat. §. vlt. De ſucceſ. liber l. 1. & paſ. C. de lat. lib. tol.

S. C. Libonianum de falſis. Factum, opinor, Hadriano Imp. L. Nonio, M. Annio Libone Coſs. Ann. DCCCXXC. Vt pœna legis Corneliæ de falſis teneatur, qui ob inſtruendam aduocationem, teſtimoniáve, pecuniam acceperit, pactúſve fuerit, ſocietatem coierit, ad obligationem innocentum qui ſibi eíve qui in ſua poteſtate eſt, legatum fideicommiſſúmve adſcripſerit in teſtamento militis, aut etiam alterius: dummodo id ſignatum perfectúmque fuerit: qui heres inſtitutus exheredatione nominatim filij, vel aliarum perſonarum adſcripſerit, qui libertatem manu ſua ademerit ſeruo teſtatoris, & maximè cui à ſe legata vel fideicommiſſa data erant. Vt ſi ſeruus domini ſui iuſſu teſtamento codicilliſve libertatem ſibi adſcripſerit: ob eam rem quòd ipſius manu adſcriptum eſt, minus liber ſit: ſed libertas ei ex fideicommiſſi cauſſa præſtetur, ſi modò poſt eam ſcripturam manu ſua teſtator teſtamento, codicilliſve ſubſcripſerit. l. 1. & paſſ. D. de falſis.

S. C. Macedonianum de filiorumfa. ære alieno, Veſpaſiani, vt opinor, tempore factum eſt. Ne cui qui filiofa. mutuo pecuniam dediſſet, etiā poſt mortem parētis eius, cuius in poteſtate fuiſſet, actio petitióve daretur. vt ſcirēt qui peſſimo exemplo fœnerarent, nullius poſſe filijfam. bonum nomen expectata patris morte fieri. l. 1. D. ad Maced. in qua duo obſcura ſunt: quo tempore ſit factum, & vtrum Macedo, qui S. C. cauſſam dedit adoleſcens perditus fuerit, vt Theophilus exiſtimat: an fœnerator vetus ac nobilis, vt eruditi omnes putant. Quod ad priorem dubitationem attinet, conſtat legem Lætoriam antiquiſſimam fuiſſe, qua vetabatur, ne ob pecuniam minoribus vigintiquinque annis creditam, ſiue ij filiifamil. ſiue ſui iuris eſſent, ius diceretur. nam quod ad locum illum Terentij in Phormione pertinet, *Quaſi quiſquam crederet te viuo*: non ad vllam legem, ſed ad filiifam. ius referendum puto. Iam verò Tacitus lib. XI. vbi de Claudio loquitur: Lege lata, inquit, ſæuitiam creditorum coërcuit, ne in morte parentum pecunias filiisf. fœnori darent. quo in loco MORTEM legendum puto, quaſi dixerit obligationem non præſentem, ſed in diem collatam in mortis tempus fuiſſe: hoc modo, Centum quæ tibi credidi, poſt patris mortem dare ſpondes? Suetonius autem in Veſpaſiani vita ſic ſcribit: Auctor, inquit, ſenatui fuit decernendi, ne filiorumf. fœneratoribus exigendi crediti ius vnquam eſſet: hoc eſt, ne poſt patris quidem mortem quod Macedonianum eſſe S. C. planè videtur, quia Tacitus non de S. C. ſed de lege nominatim loquitur: venióque in ſuſpicionem ea lege Claudia certas quaſdā cauſſas exceptas fuiſſe: veluti ſtudiorum, & alias honeſtas ac neceſſarias. Macedonem autem cum exemplo peſſimo, maliſque moribus, hoc eſt, cōtra bonos mores, pecuniam adoleſcentibus crederet, cauſſam mutuationis non adſcripſiſſe, atque illud eſſe quod legimus IN CERTIS NOMINIBVS: quod verbum eadem in re Cicero Verrina v. poſuit. Ex omni pecunia, inquit, quam aratoribus ſoluere debuiſti, certis nominibus deductiones fieri ſolebant: primum pro ſpectatione, & collybo: deinde pro neſcio quo Cerario.

S. C. NERONIANVM de ſimulatis adoptionibus, Nerone Imp. factum eſt. Ne ſimulata adoptio in vlla parte muneris publici iuuaret, ac ne vſurpandis quidem hereditatibus prodeſſet. Percrebuerat enim ea tempeſtate prauiſſimus mos, cùm propinquis comitiis, aut ſortitione prouinciarum plerique orbi aſciſcerent filios, præturáſque & prouincias, quòd inter patres ſortiti, ſtatim emitterent manu, quos adoptauerant. Qui magna cum inuidia ſenatum adeunt, ius naturæ, liberos educandi, aduerſus fraudem & artes: & breuitatem adoptionis enumerant. Satis precij eſſe orbis, quod multa ſecuritate, nullis oneribus gratiam, honores, cuncta prompta & obuia haberēt. Sibi promiſſa legū diu ex ſpectata in ludibrium verti, quando quis ſine ſolicitudine parens, ſine luctu orbus, longa patrum vota repentè adæquaret. Tacitus lib. XV.

S.C. Orphitianum de maternis hereditatibus: factum eſt Marco & Commodo Imperatoribus, Orphitio & Rufo COSS. Vt filius & filia quamuis patris in poteſtate ſint. ad bona matris inteſtatę ante conſanguineos vocentur: ſiue mater ingenua ſit, ſiue libertina: item ſiue liberi legitimi ſint, ſiue vulgò quæſiti. l. 1. & pen. D. ad Tertyll. & Orfic. ſpurios tamen matri quæ illuſtris ſit, non ſuccedere, ſi modò exſtent ex iuſtis nuptiis procreati, Imp. ſcribit in l. pen. C. eod. Quin & illud intelligendum eſt, ex Imperatorum conſtitutionibus, nepotes & Neptes ad auiæ inteſtatæ ſucceſſionem admiſſos, admiſſáſque eſſe. l. ſi defunctus, 4. De legit. hered. in Cod. Theodoſ.

S.C. Pegaſianum de quarta fideicommiſſ.

reti-

retinenda, factum Veſpaſiani Auguſti tempotibus, Pegaſo & Puſione Coſſ. vt ei qui rogatus eſſet hereditatẽ teſtituere, perinde liceret quartam partem retinere, atque ex lege Falcidia ex legatis retinere conceditur. quam ſi retinuiſſet, tum omnes actiones quæ in heredes heredibúſque dari ſolent, in eum, eique darentur. Is autem qui partem hereditatis ex fideicommiſſo reciperet, legatarij partiarij loco eſſet: hereditatiſque tum commoda, tum incommoda inter heredem, & eum cui reliquæ partes eſſent reſtitutæ, communicarentur, intepoſitis ſtipulationibus ad exemplum partis & pro parte ſtipulationum. Sed ſi heres ſcriptus hereditatem adire recuſet, ob id quòd dicat ſibi eam ſuſpectam eſſe quaſi damnoſam, poſtulatu eius cui reſtituere rogatus eſſet, iuſſu prætoris adiret, totámque reſtitueret, ita vt ei & in eum qui recipit hereditatem, auctiones dentur. Iuſtinianus ſub titul. De fideicommiſ. hereditat. Vlpianus capitu. Inſti. 25. Paullus libr. Sent. 4. cap. 3.

S. C. Plancianum de libetis agnoſcendis, & partu ſubiecto. Vti liceat mulieri, parentiſve in cuius poteſtate eſt, vel ei cui mandatum ab eis eſt, ſi ea ſe facto diuortio prægnantem putet, denunciare intra dies ttiginta poſt diuortium connumerandas ipſi marito, vel parenti cuius in poteſtate eſt, vel etiam domi eius ſi nullius eorum copia eſt. Et ſi maritus cui denunciatum erit cuſtodes ad ventrem cuſtodiendum, inſpiciendúmque non miſerit, neque conteſtato dixerit, eam ex ſe prægnantem non eſſe, vt ei id quod editum ſit, agnoſcere ſit neceſſe. l. 1. D. de liber. agnoſ.

S. C. Piſonianum de ſeruis obnoxiis venditis. Vt ſi ſeruus pœnæ propter necatum dominũ obnoxius veniſſet, quandocumque animaduerſum in eum eſſet, venditor precium præſtaret: ne emptori iniuriam feciſſe videatur ſenatus. l. ſenatuſc. 8. de S. C. Silaniano.

S. C. Pernicianum de nuptiis. Vt qui intra ſexageſimum, vel quæ intra quinquageſimum annum neque liberos ſuſcepetit, neque matrimonium contraxerit, licet ipſis legibus poſt hãc ætatem liberatus eſſet, perpetuis tamen pœnis teneatur. Vlpianus cap. Inſtit. XVI.

S. C. Prætextatum appellamus, nobile illud in Papyrij prætextati honorem factum. Vti pueri prætextati deinceps cum patribus in curiam non introirent, præter vnum illum Papyrium: vtque ei puero poſtea prætextati cognomentum honoris gratia imponeretur. Nota eſt hiſtoria ex Macrobio lib. Satur. 1. ca. VI. & Agellio lib. 1, cap. XXIII.

S. C. Rubrianum de fideicommiſſarijs libertatibus, factum eſt temporibus Diui Traiani, Rubrio Gallo, & Cælio Hiſpone coss. anno DCCCLIX. Vt ſi hi à quibus libertatem præſtari oportet, euocati à Prętore adeſſe noluiſſent, dum hi neque infantes ſint, neque furioſi, neque ab hoſtibus capti, neque hi quos religio, aut honeſtior cauſſa, aut calamitas aliqua, vel maior res familiaris, aut capitis famæ've periculum, aut ſimilis cauſſa moretur: ac ne pupilli quidem, qui tutorem non habent, aut eos habeant, quos earum quæ cauſſa detinet. Si cauſſa cognita Prætor pronunciaſſet, libertatem his deberi, eodem iure ſtatus ſeruaretur, ac ſi directò manumiſſi eſſent. l. cum vero, 26. §. ſubuentum, & l. neque, 36. l. ſi filius, 33. D. de fideicomm. libert.

S. C. Sabianum, de eo qui è tribus maribus arrogatus erat. Vt qui vnum è tribus alterius liberis maribus adoptaſſet, ei non minus quàm quadrantem hereditatis ſuæ relinqueret. l. pen. §. quæ autem, C. de adopt. & §. ſed ea omnia, 13. vbi Theophil. De hered. quæ ab inteſt. Videtur etiam ex eodem S. C. manaſſe quod Iuſtinianus commemorat in l. vltim. C. de decurionibus; vt qui tres mares haberet, ſi vnum ex iis qui decurio eſſet, in Senatum maximum; id eſt Romanum, allegendum curaret, ei curiæ liberationem pareret.

S. C. Silanianum de quæſtione familiæ, Auguſti temporibus factum nonnullis videtur, Dolabella & Silano coss. anno DCCLXII. quibus idcirco aſſentiri vix poſſum, quia neque leges, neque ſenatuſconſulta ex cognominibus appellabantur: tametſi video & Piſonianum, & Neronianum eodem modo nominari. Vti de ſeruis eius qui domi ſuæ necatus erit, qui quidẽ ſub eodem tecto fuerint, neque opem ei tulerint niſi qui impuberes fuerint, quæſtio habeatur & cõuicti ſummo ſupplicio afficiantur. Qui verò non ſub eodem tecto, ſed in eadem regione fuerint, non aliter puniãtur, quàm ſi conſcij fuerint, vt quod ad cauſſam teſtamenti pertinens relictũ erit ab eo qui occiſus eſſe dicitur, id ne quis ſciẽs dolo malo apperiendum, recitandum, deſcribendúmque ante quæſtionem de ſeruis habitam curet. qui ſecus faxit, quod eo teſtamento ei relictum fuerit, publicetur. l. 1. & l. 13. & l. 14. D. ad S. C. Silanianum.

S. C. Statilianum vel Domitianum de quinquennij præſcriptione, Auguſti temporibus factum eſt, Tauro & Lepido Coſſ. Ann. DCCLXIII. Vt in cognitione teſtamenti eius qui à familia ſua occiſus eſſe dicetur: ante habitam de familia quæſtionem aperti quinquennij tempus heredibus conſtituatur. l. in cognitione, 13. D. ad S. C. Silanianum.

S. C. Summum, ſiue ſupremum appellatur, quod ſummis Reipublic. temporibus fieri ſolebat: de quo Liuius libro III. Tantum, inquit, terrorem Hernici incuſſere patribus, vt quæ forma ſenatuſconſulti vltimæ ſemper neceſſitatis habita eſt, Poſtumio alteri conſulum negocium daretur, videret ne quid Reſpub. detrimenti caperet. Salluſtius in Catilinario, Itaq; (quod plerunque in atroci negocio ſolet) ſenatus decreuit darent operam Conſules, ne quid Reſpubli. detrimenti caperet. Ea poteſtas per ſenatum more Romano magiſtratui maxima permittitur, exercitum parare, bellum gerere, coërcere omnibus modis ſocios atque ciues, militiæque imperium atque iudicium ſummum habere: aliter ſine populi iuſſu nulli earum rerum Conſuli ius eſt.

S. C. Trebellianum de actionibus à fideicommiſſariis in heredes transferendis, factum eſt temporibus Neronis, octauo Calend. Septembr. Anneo Seneca, Trebellio Maximo Coss. Anno DCCCX. Vt cùm æquiſſimum eſſet in omnibus fideicommiſſariis hereditatibus

ſi quæ de his bonis iudicia penderent, ex his eos ſubire, in quos ius fructúſque transferretur, potius quàm cuique periculoſam eſſe ſuam fidem: deinceps actiones quæ in heredem, heredibúſque dari ſolent, eæ neque in eos, neque his darentur, qui fidei ſuæ commiſſum, ſicuti rogati eſſent, reſtituiſſent: ſed his & in eos quibus ex teſtamento fideicommiſſum reſtitutum fuiſſet, quo magis in reſiquum confirmentur ſupremę defunctorum voluntates. Hæc Vlpianus l. 1. D. eod.

S. C. Turpillianum de accuſationibus deſertis. Factum fortaſſe Imp. Nerone, C. Silio, M. Turpilliano Coſſ. Anno DCCCXIX. Vt qui crimen publici iudicij detuliſſet, & cauſſa criminis ordinata, id eſt inſcriptionibus depoſitis, & fideiuſſore de exercenda lite præſtito, eoque qui accuſatur, ſub cuſtodia officij facto, non impetrata abolitione ab executione criminis deſtitit: qui accuſatorem ſummiſit, aut inſtigauit, aut mandauit alicui, & inſtruxit eum ad accuſationem capitalem, deinde probationes, allegando excuſationes, qui chirographum ob accuſandum dedit, pactionémve aliquam interpoſuit, pœna quinque librarum auri multetur. l. 1. & paſſ. C. & D. ad Turpillian. l. tertia, in fine, D. præuaric.

S. C. Tertyllianum de liberorum hereditatibus matri deferendis, D. Pio imperante factum eſt, Tertullo & Sacerdote Coſſ. Vt mater ingenua trium liberorum ius habens, libertina quattuor ad libererũ inteſtatorum hereditatem admittatur, ſiue ſui iuris, ſiue in patris poteſtate ſit, ita tamen vt ſi filiafam. ſit, parentis iuſſu hereditatem adeat: deinde vt filio mortuo, ſiue filia mortua, liberi præferantur matri: vtroque mortuo, pater, non etiam auus: item conſanguineus, ſiue ſolus ſit, ſiue cum eo ſoror, eidem præferantur: conſanguinea verò ſola pariter cum matre ſuccedat. l. 1. & 2. D. eod. & libro Inſtit. III. tit. III.

S. C. Tacitum cuiuſmodi fuerit, Capitolinus in Gordianis docet his verbis. Omnino exemplum Senatuſconſulti taciti non aliud eſt hodie quàm quod veſtra clementia conuocatis ad interiora maioribus ea diſponit quæ non ſunt omnibus publicanda: de quibus adiurare etiam ſoletis, ne quis ante rem completam quidquam vel audiat vel intelligat. Hunc autem morem apud veteres neceſſitates publicæ repererunt, vt ſi fortè aliqua vis ab hoſtibus immineret, quæ vel cogeret humilia captare conſilia, vel aliqua conſtituere quæ non prius oporteret dici quàm effici, vel ſi nollent ad amicos aliqua permanare, ſenatuſconſultum tacitum fieret: ita vt non ſcribæ, non ſerui publici, non cenſuales illis actibus intereſſent, ſenatores exciperent, ſenatores omnium officia cenſualium ſcribarúmque complerent, ne quid fortè proderetur.

A S. C. Velleianum de mulierum interceſſionibus, factum eſt Marco Silano & Velleio Tutore Coſſ. ne ius aduerſus mulieres diceretur, quæ fideiuſſionibus & mutationibus pro aliis interceſſiſſent: cùm eas virilibus officijs fungi, & eius generis obligationibus obſtringi, non ſit æquum. Ergo in veterem debitorem, aut in eum qui pro ſe conſtituiſſet mulierem ream, dabitur: magis enim ille, quàm creditor mulierem decepit. l. 1. & 2. D. eod.

B S. C. Velleianum de aſſignatione libertorum, factum eſt Claudianis temporib. Velleio Rufo, Oſterio Scapula Coſs. Si quis duos pluréſve liberos iuſtis nuptiis quæſitos in poteſtate haberet, de liberto libertáve ſua ſignificaſſet, cuius ex liberis ſuis eum libertum, eámve libertam eſſe vellet, eáve quandoque is qui eum eámve manumiſit, inter viuos vel teſtamento in ciuitate eſſe deſiſſet, ſolus ei patronus, ſoláve patrona eſſet, perinde atque ſi ab eo eáve libertatem conſecutus C conſecutáve eſt, neque ei liberi vlli eſſent: ceteris eius liberis qui manumiſit, perinde omnia iura ſeruetur, ac ſi nihil de eo liberto, eáve liberta is parens ſignificaſſet, l. 1. D. de aſſig. libert.

S. C. Vitraſianũ de fideicom. libertatibus. Factum opinor Veſpaſiano imperante, Sulpicio Galbo, Vitraſio Pollione Coſs. Vt patres ſeruorum quibus per fideicommiſſum libertas data eſt, iuſto precio æſtimentur: atque ita ſeruus ab his qui rogati ſunt manumittatur: hi autem qui D eos manumiſerunt, precij nomine perinde fratribus & coheredibus ſuis obligati ſint, atq; ſi ob eam rem ex iudicati cauſſa cum his agi poſſit. Nam antè ſi plures heredes erant inſtituti, & inter eos qui fari non poterant, ſed non ipſe rogatus erat ſeruum manumittere: non oportebat intercidere libertatem ob hoc quod coheredibus ſuis vendere eum infans non poſſit. l. cum quaſi, 30. §. ſi plures, D. de fideic. libert.

E S. C. Vigintiuirale factum eſt Auguſto Imp. Tiberio & Varo Coſs. An. DCCCLI. Vt viginti viri ex equitibus conſtituerentur, quorum deinceps nullus in ſenatum allegeretur, niſi quem etiam alium magiſtratum cuius ratione ſenatus poſſet fieri, geſſiſſet. Hi viginti viri in locũ XXVI. virorum ſucceſſerunt: quorum tres capitalibus iudiciis, alij tres pecuniæ ſignandæ præfecti ſunt: quattuor viis vrbis, decem ijs iudiciis, quæ ad centum viros, ſorte deferuntur. Vt quoniam nemo facilè Tribunatum pleb. petebat, ſorte ex F iis qui Quæſtores fuiſſent dum quadrageſimum annum attigiſſent, deligerentur. Dio lib. 54.

S. C. Voluſianum de coitione in litem: vt qui improbè in alienam litem coëunt, vt quidquid ex condemnatione in rem ipſius redactum fuerit, inter eos cõmunicaretur, lege Iulia de vi priuata tenerentur. l. 6. D. ad leg. Iul. de vi priuat.

QVAR-

QVARTA PARS CONTINET, DESCRIPTIONEM EORVM IVRIS CONSVLTORVM, QVI A POMPONIO SVB TITVLO DE ORIG. IVR. ENVMERANTVR.

SPAPYRIVS Iuriſconſultus, Tarquinio Superbo regnante floruit. Is leges omnes à Regibus latas in ordinem redegit, vnúmque in librum coëgit, qui liber idcirco Ius ciuile Papyrianum appellatus eſt. Pompon. l.2.§.1 & §.38. De orig.iur. Videtur is fuiſſe Papyrius quem Dionyſ. Halicarn. ſcribit primum Regem ſacrificulum creatum fuiſſe, quem Manium appellat. Superbum autem non Demarati filium, vt Pomponius: ſed nepotē, Liuius: pronepotem Dionyſius appellant.

AP. CLAVDIVS, Decemuir Iuriſconſultus, Anno CCCIII. quo leges XII. tabularum conſcriptæ & conſtitutæ fuerunt. Eius maximum in iis legibus conſcribendis conſilium exſtitiſſe, Pomponius tradit l.2.§.18.De orig.iur.

HERMODORVS Epheſius Iuriſconſultus, legum quæ à legatis Romanis ex Græciæ ciuitatibus allatæ ſunt, cùm in Italia tum fortè exularet, interpres fuit. ob eámque cauſſam ſtatua ei in Comitio dicata eſt. Plinius lib.34. cap.5. & Pompon. l.2. §.1. D. de orig. iur. vbi tamen Auctorem ſcribit; pro Adiutorem, ſocium interpretem. Strabo lib. 14. de Epheſiis commemorans, ἄνδρες δ' ἀξιολόγοι γεγόνασιν ἐν αὐτῇ. τῶν μὲν παλαιῶν ἡράκλειτός τε ὁ σκοτεινὸς καλούμενος, καὶ ἑρμόδωρος. περὶ οὗ ὁ αὐτὸς οὗτός φησιν, ἄξιον ἐφεσίοις ἡβηδὸν ἀπάγξασθαι, οἵτινες ἑρμόδωρον ἄνδρα ἑωυτῶν ὀνήιστον ἐξέβαλον, φάντες, ἡμέων μηδεὶς ὀνήιστος ἔστω. εἰ δὲ μή, ἄλλῃ τε καὶ μετ' ἄλλων. δοκεῖ δ' οὗτος ὁ ἀνὴρ νόμους τινὰς ῥωμαίοις συγγράψαι. id eſt, In ea viri fuêre memorabiles. è veteribus quidem Heraclitus cognomento Obſcurus, & Hermodorus. de quo ille ipſe loquens, Digni ſunt, inquit, omnes ad vnum Epheſij, quibus laqueo gula frangatur: qui Hermodorum virum inter ipſos vtilem, exilio multarunt. dicentes: Nemo noſtrûm vtilis eſto alioqui, alio in loco & apud alios ſit. Fertur etiam is leges quaſdam Romanis conſcripſiſſe.

AP. CLAVDIVS Cæcus Iuriſconſultus, Cenſor fuit Sulpitio, Sempronio Coſs. Anno ab V. C. CDXLIX. Primus actiones, id eſt formulas de vſurpationib. ſcripſit: ſcribæ ſuo Cn. Flauio ſuaſit, vt faſtorum tabulam exſcriberet, eámque promulgaret. Plin. lib.33. cap.1. & Pompon. l.2. §.18. De orig. iur. Tribonianus autē in eadem l. §. 3. ſcribit eum legis actiones propoſuiſſe, & ad formam redegiſſe, quarum librum ſurreptum poſtea Cn.

A Flauius populo tradiderit.

CN. FLAVIVS. Cn. F. ſcriba Iuriſconſultus, Sulpitio, Sempronio Coſs. Anno ab V. condita CDXLIX. Is parte libertino, humili fortuna ortus, ceterùm callidus vir & facundus, Ædilis curulis fuit. ciuile ius repoſitum in penetralibus Pontificum euulgauit, faſtóſque circa forū in albo propoſuit: vt quando legē agi poſſet, ſciretur. Ob id munus Ædilis curulis & Tribunus plebis creatus eſt. Liu. l.9. extremo, Cic. pro Muræna, Agel. lib.6.

B cap.9. Plin. l.33. c.3. Tribonian. l.2. §.3. De orig. iur.

P. SEMPRONIVS Sophus Iuriſconſultus Coſs. cum P. Sulpitio Sauerrione, anno ab V. condita CDXLIX. Pomponius ſcribit in l.2. §.18. hunc à populo Rom. Sophum eſſe appellatum, nec quenquam ante hunc aut poſt hunc hoc nomine cognominatum eſſe, cùm tamen plures in Conſulum tabulis hoc cognomine afficiantur, & conſtet Atilium, Lælium & Catonem Sapientes cognominatos fuiſſe.

C TI. CORVNCANIVS Iuriſconſultus, Conſul cum P. Valerio, Anno ab Vrbe condita, CDLXXII. Primus ius ciuile docere ac profiteri cœpit, cùm priores id in latenti retinere cogitarent, ſolúmq; conſultatoribus vacare. Pompon. l.2. §.18. De origine iur. Cicero in Bruto ſcribit ex Pontificum commentariis intelligi eum longè plurimum ingenio valuiſſe. Idem in lib. de Orat.3. Pontificem Maximum eum fuiſſe tradit, ad eum, ciuſque ſi-

D miles de omnib. diuinis atque humanis rebus referri ſolitum: eundem & in ſenatu, & apud populum, & in cauſſis amicorum, & domi, & militiæ conſilium ſuum fidémque probaſſe. Eadem ferè in Epitome Liuiana XVIII.

Q. FABIVS Iuriſconſultus, cuius ad Carthaginienſes legatio celebratur: Cornelio, Sempronio Coſs. Anno DXXXII. nam cùm eſſent duæ teſſeræ, poſitæ vna pacis, altera belli, arbitrio ſibi dato, vtrā mallet referre Romam, vtranq; ſuſtulit, & ait Cartaginienſes petere debere vtram mallent

E accipere. Hæc Pomponius. Aliter tamen Agell. lib.10. cap. 27. aliter etiam Polyb. libr.3. Liuius lib.21. & Appianus libro De bellis Hiſpan.

SEX. ÆLIVS Paitus Catus Iuriſconſultus, conſul fuit cum T. Quinctio Flaminio. Anno DLII. qui propter Iuris ciuilis ſcientiam ſic appellatus à ſummo poëta eſt, Egregiè cordatus homo Catus Ælius Sextus: vt ait Cicero libro De Orat. 1. qui in Bruto hunc quoque ait iuris quidem ciuilis peritiſſimum, ſed etiam ad dicendum paratū:

F & Tuſc. prima hunc eundem verſum profert. Varro autem in lib. De ling. 6. Cata, inquit, acu-

ta. Hoc enim verbo Sabini dicunt: quare Catus Ælius Sextus non, vt aiunt, ſapiens: ſed acutus. Pomponius autem his verbis, Sextum Elium etiã Ennius laudauit, & exſtat illius liber, qui inſcribitur Tripartita: qui liber veluti cunabula iuris continet. Tripartita autẽ dicitur, quoniã lege XII. tabularum præpoſita, iungitur interpretatio, dein ſubtexitur legis actio. eiuſdem eſſe tres alij libri referuntur: quos tamẽ quidam negant eiuſdem eſſe. Plinius verò libr. 33. cap. 2. L. Paulli qui Perſeum deuicit, generum ait fuiſſe, & cùm legati Ætolorum in Conſulatu prandentem in fictilibus adiſſent, miſſa ab his vaſa argentea non accepiſſe, neque aliud habuiſſe argenti ad ſupremũ vitæ diem, quàm duo pocula, quæ L. Paullus ſocer ei ob virtutem donaſſet.

P. ÆLIVS PÆTVS Iuriſconſultus, Conſul fuit cum Cn. Cornelio, Anno DXLIX. apud Liuium lib. 32. & Pomponium. Plin. libr. 18. cap. 18. Plutarchum in Africano.

P. ACILIVS Iuriſconſultus. Cicero in Lælio: Scimus L. Acilium apud patres noſtros appellatum eſſe Sapientem, quia prudens eſſe in iure ciuili putabatur. Hunc quoque primum à populo ſapientem appellatum fuiſſe, Pomponius ſcribit. Meminit Cicero in Catone, libr. De offic. 2. De deuin. 1. Epitome Liuiana 49. Nonnullis tamen in libris Atilius nominatur.

P. CORNELIVS Scipio Naſica Iuriſconſultus, Conſul fuit cum M. Glabrione, Anno DLIX. adoleſcens nondum Quæſtorius optimus in ciuitate iudicatus eſt, eidemque publice domus in ſacra via data, quo facilius conſuli poſſet. Liuius libro 29. & Pompon. l. 2. §. 8. de Orig. iuris.

M. PORCIVS Cato, Iuriſconſ. Conſul fuit cum L. Valerio, Anno DLV Iuris ciuilis peritiſſimus fuit, vt Cicero ait lib. De oratore primo: libros etiam de iure reliquit, vt ſcribit pompo. d. l. 2. Eius res geſtas Plutarchus in Vitis exponit, & Liuius lib. 33. & 34. ſed maximè lib. 39. ex quo elogiũ hoc Catonis noſtri quin deſcribam, facere non poſſum. In hoc viro tanta vis animi ingeniique fuit, vt quocunque loco natus eſſet, fortunam ſibi ipſe facturus fuiſſe videretur. nulla ars neque priuatæ, neque publicæ rei gerẽdæ ei defuit. Vrbanas ruſticáſq; res pariter callebat. ad ſummos honores alios ſcientia iuris, alios eloquentia, alios gloria militaris prouexit: huic verſatile ingenium ſic pariter ad omnia fuit, vt natum ad id vnum diceres, quodcunque ageret. in bello manu fortiſſimus, multiſq; inſignibus clarus pugnis: idem poſteaquam ad magnos honores peruenit, ſummus imperator: idem in pace, ſi ius conſuleres, peritiſſimus: ſi cauſſa oranda eſſet, eloquentiſſimus. nec is tantum, cuius lingua viuo eo viguerit, monumentum eloqentiæ nullum exſtet. viuit imò, vigétque eloquentia eius ſacrata ſcriptis omnis generis. Orationes & pro ſe multæ, & pro aliis, & in alios. nã non ſolùm accuſando, ſed etiã cauſſam dicẽdo fatigauit inimicos. ſimultates nimio plures & exercuerũt eum, & ipſe exercuit eas. nec facilè dixeris, vtrum magis preſſerit eum nobilitas, an ille agitauerit nobilitatem. Aſperi proculdubio animi, & linguæ acerbæ, & immodicè liberæ fuit: ſed inuicti cupiditatibus animi, & rigidæ innocentiæ, contemtor gratiæ, diuitiarum: in parſimonia, in patientia laboris periculique ferrei propè corporis animique: quem ne ſenectus quidem, quæ ſoluit omnia, fregerit: qui ſextum & octogeſimum annum agens, cauſſam dixerit, ipſe pro ſe orauerit, ſcripſeritq;: octogeſimo ann. Ser. Galbã adduxerit in iudiciũ.

M. PORCIVS Cato Iuriſconſultus, Marci ſuperioris filius. Is Prætor deſignatus patre viuo mortuus eſt. Plurimos in iure ciuili libros reliquit. Agellius libro 13. capit. 18. Pompon. De orig. iur. Cicero de Orat. ſecundo. Huius ea creditur fuiſſe regula, quæ Catoniana in noſtris libris appellatur lib. Dig. 34. vt legatum quod non valeret, ſi teſtamenti facti tempore teſtator deceſſiſſet: quandocunque is decedat, non valeat. Celebratur etiam eius de diuiduis & indiuiduis ſtipulationibus diſputatio, in l. 4. D. de ver oblig. Citatur & à Iuſtin. lib. 1. Inſt. tit. De adop. Paullo l. 44. Solut. mat. Vlpiano l. 10. De ædil. edict. Celſo l. 18. De verb. ſign.

P. MVTIVS Scæuola Iuriſconſultus, Conſul fuit cum L. Calpurnio. ann. DCXVII. & Pontifex Maximus fuit, quo anno Tib. Gracchus interfectus eſt. Decem de iure libello reliquit. Pomponius d. l. 2. Cicero de Orat. 2. & pro Cecina, De legibus 1. De nat. deor. 3. Pompo. l. vlti. De iur. immunit. Aſcon. Verrin. 1. Interiit eo morbo quem phthiriaſin appellant. Plutarchus in Sylla.

M. IVNIVS Brutus Iuriſconſultus, vir Prætorius fuit, ſeptémque, vt ait Pomponius, reliquit libros. Cæſar tamẽ apud Ciceronem lib. de Orat. 2. audiſſe ſe ait ex Scæuola cùm diceret, tres dumtaxat veros Bruti libros fuiſſe. In eodẽ libro Bruti in iure deſcribẽdo ratio improbatur, quòd hypotheſes non theſes exponeret. Eius meminit Cicero in Cluentiana, lib. Epiſt. fam. 7. Agellius lib. 18. cap. 7.

M. MANILIVS Iuriſconſultus, Conſul fuit cum L. Marcio Cenſorino, Anno DCI. Tres in iure reliquit libros exſtabant etiam Pomponij ætate volumnia inſcripta Manilij monumenta. Hunc Craſſus libr. de Orat. 3. ſcribit ſe vidiſſe tranſuerſo ambulantem foro: quod erat inſigne eum qui id faceret, facere ciuibus omnibus cõſilij ſui copiam. Conſulatus etiam in Bruto meminit. Agellius etiam Doctrinæ lib. 18. cap. 7. Cicero eius librorum De mancipiis vendendis, De orat. 1. Varro de Re ruſt. perſæpe.

P. RVTILIVS Rufus Iuriſconſultus, Conſul fuit cum M. Manilio. Ann. DCXLV. M. Manilij, de quo diximus, diſcipulus, vt Pomponius teſtatur. Cic. in Bruto ſcribit eum magnum de iure reſpondẽdi munus ſuſtinuiſſe, eiúſque operam atque induſtriam propterea gratiorem fuiſſe. Memoratur eius iniuſta damnatio, quòd cùm ambitus à Scauro accuſatus eſſet, noluerit ſuam cauſſam ornatius dici, quàm ſimplex veritatis ratio poſtularet. qua de re lib. De orat. 1. in Bruto, De nat. deor. 3. De finib. 2. Tuſcu. 4. Offic. 2. pro Plancio, pro Balbo, in Piſonem, pro Fonteio, pro Poſthumo, pro Cluentio. Valerius. lib. 2.

PAVLVS VERGINIVS Iuriſconſultus. Hic apud Pomponium numeratur: corruptè, mea ſententia, cùm iſto modo nominetur nemo. Paullus præterea Æmiliorum eſt cognomen. Cùm autem Cicero in Bruto Scaurum Rutilio adiungat, Panætij diſcipulum & conuictorem in 3. de Oratore appellet, & Pomponius hoc loco Panætij audito.

ditores enumeret, haud ſcio an pro SCAVRVS VIGELLIVS, repoſuetit aliquis PAVLLVS VERGINIVS.

Q. ÆLIVS Tubero L.Paulli nepos, P.Africani ſororis filius Iuriſconſultus, Triumuir agris, opinor, ex lege Sempronia diuidundis fuit. Hunc in Bruto Cicero Stoicum & doctiſſimum in diſputando fuiſſe ſcribit. Craſſus autē in lib. de Orat.3. Dies, inquit, & noctes virum ſumma virtute & prudentia videbamus philoſopho cùm operam daret, Qu. Tuberonem. Pomponius autem Panætii auditorem appellat. vbi tamen PANSÆ deprauatè legitur: vt quod ſequitur. QVI ET IPSE CONSVL. nam in Conſulem recenſione Tubero non nominatur hoc tempore. videntúrque hæc verba potius ad Scaurum pertinere. Cicero in libro qui inſcriptus eſt, De iure ciuili in artem redigendo, verba hæc poſuit: Nec verò ſcientia iuris maioribus ſuis Q. Ælius Tubero defuit, doctrina etiam ſuperfuit. Hoc ex Agell. lib.1. cap.22. Hiſtoria de eo inſignis refertur à Cicerone in ea pro Muræna.

SEX. POMPEIVS Iuriſconſultus, Cn. Pompeij Magni patruus fuit. Hic, vt ait in Bruto Cicero, præſtantiſſimum ingenium contulit ad ſummam iuris ciuilis, & ad perfectam Geometriæ & rerum Stoicarum ſcientiam. Hunc eundem in lib. de Orat.3. Stoicum appellat, & lib.1. eruditum hominem in philoſophia.

L. CÆLIVS Antipater Iuriſconſultus, ſcriptor, vt ait in Bruto Cicero, vt temporibus illis luculentus, fuit iuris valde peritus, multorum etiam, vt L.Craſſi, magiſter. Pomponius eum ſcribit maiorem eloquentiæ quàm ſcientiæ iuris operam dediſſe. nam ad hiſtoriam ſcribendam animum appulit, cui maiorem quàm ſuperiores ſonum vocis addidit: vt ait Cicero libr. de Orat.2. & de legib.1.

P. LICINIVS Craſſus Mutianus Iuriſconſultus Conſul fuit cum L.Valerio, Ann. DCXIX. cognomento Diues, P.Mutij filius, & P.Mutij Scæuolæ Iuriſconſultorum frater germanus à P. LicinioCraſſo adoptatus, domi à patre & fratre ius ciuile didicit. in eo induſtriam conſtat ſummam fuiſſe, maximámque gratiam, cùm & conſuleretur plurimum, & diceret. Eloquens etiam fuit. Hæc ex Ciceronis Bruto, & primo de Orat. Agellius autem lib.1. cap.13. auctor eſt, Hiſtoricos pleróſque ſcripſiſſe, habuiſſe illum quinq; rerum bonarum maxima & præcipua: quòd eſſet ditiſſimus, quòd nobiliſſimus, quòd eloqentiſſimus, quòd Iuriſconſultiſſimus, quòd Pontifex Maximus. Pomponius autem hunc ſcribit à Cicerone dici Iuriſconſultorum diſertiſſimum. falſò. nam de L Craſſo M.Antonii æquali loquitur in Bruto his verbis, Vt eloquentium iuriſperitiſſimus Craſſus, iuriſperitorum eloquentiſſimus Scæuola putaretur. Meminit Velleius lib.2. Cicero in Catone, ad Attic. lib.5. Phil.11. Valerius lib.8. cap. 6. Epitome Liu. 59. Strabo libr. 13. Eutrop. lib.4. Florus lib.2. cap.22.

Q. MVTIVS Scæuola Iuriſconſultus Conſul fuit cum L.Cæcilio, An. DCXXXIII. Scæuolæ filius Pontifex Maximus, item vt pater: iuriſconſultiſſimus, vt idem. Sic enim Cicero in libro de Legibus 2. ſcribit. Pomponius autem hunc ait primum ius ciuile conſtituiſſe, generatim in libros

A 18. redigendo. Cicero in Lælio tradit eum primū Augurem, deinde Ædilem cum L. Craſſo fuiſſe: item libro Offic. ſecundo, & de Conſulatu lib. de Orat. 1. meminit. Appian. autem lib. ἐμφυλ. α. ſcribit eum C. Marij iuſſu occiſum in Tyberim proiectum eſſe: itémque Lucanus lib.2. Velleius lib.2. Florus lib.3. cap.23. Valerius lib.9. & lib. 8. Cicero de Natura deor.3.

C. AQVILIVS GALLVS Iuriſconſultus Prætor, de ambitu quæſtionem exercuit, cùm eius collega Cicero eſſet: vt ipſe in Cluentiana teſtatur. B Hunc Qu. Mutij Pont. Max auditorem fuiſſe Pōponius tradit. Cicero autē in Bruto, Ser. Sulpitij præceptorem in iure, hominem acutum & exercitatum, prompta in agendo & in reſpondendo celeritate prædium fuiſſe. ab eo ipſo prolata eſt, de dolo malo formula, quam idē libro De natura deor.3. & de Offic.3. euerriculum malitiarum omnium appellat. Eius exſtat laudatio in Orat. pro Cæcinna, his verbis: Hoc loco percōmodè accidit, quòd non adeſt is qui paulò antè affuit, & C adeſſe nobis frequenter in hac cauſſa ſolet, vir ornatiſſimus C. Aquilius. Nam ipſo præſente, de virtute eius & prudentia timidius dicerim, quòd & ipſe pudore quodam afficeretur ex ſua laude, & me ſimilis ratio pudoris à præſentis laude tardaret. cuius auctoritati dictum eſt ab illa cauſſa concedi nimium non oportere. Vereor de tali viro ne plus dicam, quàm vos aut ſentiatis, aut apud vos commemorari velitis. Quapropter hoc D dicam, nunquam eius auctoritatem nimium valere, cuius prudentiam pop. Rom. in cauendo, nō in decipiendo perſpexerit: qui iuris ciuilis rationem nunquam ab æquitate ſe iunxerit: qui tot annos ingenium, laborem, fidem ſuam populo Ro. promptam expoſitámque præbuerit: qui ita iuſtus & bonus vir eſt, vt natura non diſciplina conſultus eſſe videatur: ita peritus ac prudens, vt ex iure ciuili, non ſcientia ſolum quædam, verū etiam bonitas nata videatur: cuius tantum eſt inE geniū, ita prompta fides, vt quidquid inde haurias, purum liquidúmque, te haurire ſentias. Eiuſdem iudicium ſingulare Valerius lib.8. cap.2. cōmemorat fuiſſe, rem tamen non aperit. Is eſt de quo Cicero in Topicis memoriæ prodidit: ſi quis ad eū quid tale retulerat. vt de facto quæreretur, ad Ciceronem, inquibat. ſignificans Iuriſconſultos non de facto, ſed de iure conſuli oportere.

L. LVCILIVS Baldus Iuriſconſ. L. Mutij auditor à Pomponio nominatur: à Cicerone autem F in Bruto Ser. Sulpitij cùm C. Aquilio in iure prę̨ceptor. vbi hunc doctum & eruditum hominem appellat, & tum in agendo, tum in reſpondendo conſiderata tarditate præditum Meminit idem libr. ad Attic. VIII. Sed qui in libris De Natura deorum diſputat Qu. Balbus, eſt huiuſce, vt videatur frater.

SEX. PAPYRIVS Iuriſconſultus, inter Seruij Sulpitij præceptores à Pomponio numeratur.

C. IVVENTIVS Iuriſconſultus à PompoG nio inter Ser. Sulpitii præceptores numeratur. Cicero autem in Bruto T. Iuuentium Iuriſc. nominat: quem alium ab hoc fuiſſe ratio temporum declarat. Multis enim poſt hāc Seruij iuuētutē annis numeratur. In eodem genere, inquit, cauſſarum multum erant T. Iuuentius, nimis ille quidem lentus in dicendo, & penè frigidus, ſed

& callidus, & in capiendo aduerſario verſutus, & præterea nec indoctus, & magna cum iuris ciuilis intelligentia.

Ser. svlpitivs Iuriſc. Conſul fuit cum M. Marcello, Anno dccii. Hic præceptores adoleſcens habuit in iure, Aquilium, Balbum, Papyrium, & Iuuentium: vt Pomponius teſtatur, cuius hęc verba ſubſcribemus: Seruius cùm in cauſſis orandis primum locum, aut pro certo poſt M. Tullium obtineret, traditur ad conſulendum Quintum Mutiū de re amici ſui perueniſſe, cúmque eum ſibi reſpondiſſe de iure, Seruius parum intellexiſſet, iterum Quintum interrogaſſe, & à Quinto Mutio reſponſum eſſe, nec tamen percepiſſe: & ita obiurgatum eſſe à Quinto Mutio. Namq; eum dixiſſe: turpe eſſe Patricio, & nobili, & cauſſas oranti, ius in quo verſaretur, ignorare. ea velut contumelia Seruius, tractatus operam dedit iuri ciuili: & plurimum eos de quibus locuti ſumus, audiit. Inſtitutus à Balbo Lucilio, inſtructus autem maximè à Gallo Aquilio, qui fuit Cercinæ. Itaque libri complures eius exſtant Cercinæ confecti. Hic cùm in legatione periiſſet, ſtatuam ei pop. Rom. pro Roſtris poſuit, hodiéque exſtat pro Roſtris Auguſti huius volumina complura exſtant. reliquit autem propè centum & octoginta libros. Cicero autem in Bruto, eum ſcribit eloquentiæ tantum aſſumpſiſſe, vt ius ciuile facilè tueri poſſet. Nec facilè, inquit, quem dixerim plus ſtudij, quàm illum & ad dicendum, & ad omnes bonarum artium diſciplinas adhibuiſſe. Item, Atque haud ſcio an par principibus eſſe potuiſſet, ſed fortaſſe maluit id quod eſt adeptus, longè omnium non eiuſdem modò ætatis, ſed eorum etiam qui fuiſſent, in iure ciuili eſſe princeps Sic enim exiſtimo, iuris ciuilis magnum vſum & apud Scæuolam & apud multos fuiſſe, artem in hoc vno: quod nunquam effeciſſet ipſius iuris ſcientia, niſi eam præterea didiciſſet artem, quæ doceret rem vniuerſam tribuere in partes, latentem explicare definiendo, obſcuram explanare interpretando, ambiguam primùm videre, deinde diſtinguere, poſtremò habere regulam, qua vera & falſa iudicarentur, & quæ quibus propoſitis eſſent, quæq; non eſſent conſequentia. Hic enim attulit hanc artem, artium omnium maximam, quaſi lucem ad ea quæ confuſe ab aliis aut reſpōdebantur, aut agebantur. Dialecticam mihi videris dicere, inquit. Rectè, inquam, intelligis, ſed adiunxit etiam & literarum ſciētiam, & loquendi elegantiam, quæ ex ſcriptis eius, quorum ſimilia nulla ſunt, facillimè perſpici poteſt. Cúmq; dicendi cauſſa duobus peritiſſimis operam dediſſet, L. Lucilio Balbo, C. Aquilio Gallo, Galli hominis acuti & exercitati promptam & paratam in agendo & in reſpondendo celeritatem ſubtilitate diligentiáq; ſuperauit. Baldi docti & eruditi hominis in vtraque inconſideratam tarditatem vicit expediendis conficiendíſque rebus: ſic & habet quod vterque eorum habuit, & expleuit quod vtrique defuit. Hæc Cicero. Idem præterea in Muræniana oſtendit, Sulpitium Quæſturam Præturámque geſſiſſe: quæſtionémque peculatus ei in Prætura obtigiſſe. Aſconius autem in argumento Milonianæ ſcribit eū Anno dcci. v. Calend. Martias menſe intercalario interregē

A factum, vt Cn. Pompeium ſolum conſulem crearet: anno verò inſequenti ipſe cum M. Marcello Conſul (vt diximus) factus eſt. Cúmque oppreſſa à Iulio Cæſare ciuitate Athenas ſe contuliſſet, tandémque ab illo reſtitutus, Græciæque præfectus fuiſſet, Romam reuerſus eſt, legatúſque à Senatu ad M. Antonium Triumuirum, qui Mutinæ D. Brutum obſidebat, miſſus: vt eum à perditis conſiliis ad ſanitatem pacémque reuocaret. Quia in legatione interiit, vt ex eius legatione a-
B pud Ciceronem intelligitur, quæ Philippica ix. legitur. Meminit idem lib. Epiſt. fam. 7. ad Attic. 5. Agellius lib. 2. cap. 10. & lib. 6. cap. 8.

P. alfenvs Varus Iuriſconſultus, Conſul fuit cum P. Vinucio, Anno dccliiii. vt Pomponius ſignificat, qui Ser. Sulpitij diſcipulū, hunc fuiſſe aſcribit, plurimúmque ex ipſius auditoribus auctoritatis habuiſſe. Agellius quoque lib. 6. cap. 5. eiuſdem diſcipulum appellat, eiúſque librum Digeſtorum trigeſimumquartum, & Collectaneo-
C rum ſecundum citat. Et eodem pertinet l. cum ſcriptum, 6. D. de. doc. releg. Horatius Sermonum 1.

-- Vt Alfenus Vafer omni
Abiecto inſtrumento artis, clauſáque taberna
Sutor erat.

Vbi Acron: Vrbane, inquit, Alfenum Vafrum Cremonenſem deridet, qui abiecta ſutrina, quā in municipio ſuo exercuerat, Romam venit: magiſtróque vſus Sulpitio iuriſconſulto, ad tantam
D peruenit ſcientiam, vt & conſulatum gereret, & publico funere efferretur. Aliter. Alfenus ſutoris filius, qui ita iuris ſtudio intendit, vt beneficio artis huius latum clauum ſumeret, & ad conſularem conſurgeret dignitatem. ſunt qui dicant hunc Cremonenſem fuiſſe. Vafer autem, aſtutus, cordatus. Antiqui etiam pro bono hoc dicebant. Alfenum item alterum ab hoc Lampridius inter Alexandri Imper. conſiliarios numerat, Vlpiani, Paulli, Pomponij, aliorum multorum æ-
E qualem.

A. ofilivs Iuriſconſultus Ser. Sulpitij auditor numeratur à Pomponio, qui eundem in equeſtri ordine permanſiſſe tradit: Cæſarique familiariſſimum fuiſſe, & libros de iure ciuili plurimos, & qui omnem partem operis fundarent, reliquiſſe. primúmque de legibus Viceſimæ conſcripſiſſe, item de iuriſdictione, eundem edictum prętoris diligēter compoſuiſſe. Huius Ofilij vxor ea fuiſſe videtur Clodia, quam Plinius lib. 7. cap. 48 cē-
F tum & quindecim annos vixiſſe, quindecies autem enixam eſſe tradit. Meminit Cicer. lib. Epiſt. fam. 7. & 16. Ad Att. 13.

T. cæsivs Iuriſconſultus Seruij Sulpitij auditor numeratur à Pomponio. Apud Ciceronem, Marcum & Sextum Cæſium reperio. ſed nihil ad noſtrum.

Avfidivs Tucca Iuriſconſultus Seruij Sulpitij auditor numeratur à Pomponio. Cicero T. Aufidij in Bruto meminit, qui vix ad ſummā ſe-
G nectutem, erátque & bonus vir & innocens. ſed dicebat parum. Fuit & T. Aufidius Aſiæ prætor: in Orat. pro Flacco.

Avfidivs Namuſa Iuriſc. Ser. Sulpitij auditor numeratur à Pomponio, traditúrque coniſcipulorum ſuorum ſcripta in centum quadraginta libros digeſſiſſe.

Flavivs Priſcus Iuriſconſultus Ser. Sulpitij auditor numeratur à Pomponio.

C. Ateivs Pacuuius Iuriſconſultus Ser. Sulpitij auditor à Pomponio numeratur.

Labeo Antiſtius Cinna Iuriſconſulti Ser. Sulpitij auditor à Pomponio numeratur. Tribunus plebis fuit, Sylla & Pompeio Coſs. De quo Cicero in Bruto, Rabula, inquit, ſanè probabilis: qui multos cùm tacuiſſet annos, neque contemni ſolum, ſed irrideri etiam ſolitus eſſet, in Tribunatu primùm contra C. Iulij illam Conſulatus petitionem extrordinariam veram cauſſam agens eſt probatus. Itaque poſt Tribunatum primò multæ ad eum cauſſę, deinde omnes, maximæ quæcunque erant, deferebantur. Hæc Cicero. Plutarchus autem & Oroſius, Appianus item & Velleius tradunt hunc cùm Pompeii ſocer eſſet, vt Syllanum à Marianis interfectum fuiſſe. Appianus autem lib. bel. ciuil. quarto extremo factum eius memorabile prodit, quod ſubiiciam: Λαβεὼν δὲ ἐπὶ σοφίᾳ γνώριμος, ὁ πατὴρ λαβεῶνος τοῦ κατ᾽ ἐμπειρίαν νόμων ἔτι νῦν περιφερομένου, βόθρον ἐν τῇ σκηνῇ τὸ μέγεθος αὐταρκῆ σώματι ὀρυξάμενος, καὶ τὰ λοιπὰ τοῖς θεράπουσιν ἐντειλάμενος ἐπέσκηψε τῇ γυναικὶ, καὶ τοῖς παισὶ περὶ ὧν ἐβούλετο, καὶ τὰ γράμματα φέρειν ἔδωκε τοῖς οἰκέταις. τοῦ δὲ πιστοτάτου τῆς δεξιᾶς λαβόμενος, καὶ περιστρέψας αὐτὸν ὡς ἔθος ἐστὶ ῥωμαίοις ἐλευθεροῦν, ἐπιστρεφομένῳ ξίφος ἔδωκε, καὶ τὴν σφαγὴν ὑπέσχε. καὶ τῷδε μὲν ἡ σκηνὴ τάφος ἐγένετο. id eſt, Labeo verò doctrina & prudentia clarus, pater Labeonis qui propter iuris ciuilis peritiam hodiéque celebratur, cùm foſſam in tabernaculo ſuo pro corporis ſui magnitudine fodiſſet, mandatáque ſuis ſeruis ceteris de rebus dediſſet, vxori ac liberis vt voluit proſpexit, literáſque ſeruis ad eos dedit. Tum eorum fideliſſimum dextra prehendit, eúmq; circumegit, vt mos eſt Romanis manumittere conuerſoque pladium tradidit, & iugulum præbuit atque huic quidem tabernaculum pro ſepulcro fuit.

Pvblicivs Agellius Iuriſconſ. Ser. Sulpitij auditor à Pomponio numeratur in libris Florentinis corruptè. duarum namque familiarum hæc nomina ſunt. In vulgatis libris, Publius Cæcilius. Legendum opinor, Publicola Agellius, pro Pomponij & ipſius ætatis conſuetudine. vt ſit L. Agellius Publicola, de quo Cice. in Bruto, Nõ tam vendibilis orator, quàm vt neſcires quid ei deeſſet nec enim erat indoctus, nec tardus ad excogitandum, nec Romanarum rerum immemor, & verbis ſolutus ſatus, ſed in magnos oratores inciderat eius ætas. multam tamen operam amicis & vtilem præbuit, atque ita diu vixit, vt multarum ætatum oratoribus implicaretur, multum etiã in cauſſis verſaretur. Hunc Valer. Max. lib. 5. cap. 9. omnibus honoribus ad Cenſuram vſque functum fuiſſe tradit.

C. Trebativs Iuriſconſultus, eques R. Ciceronis familiariſſimus, ad quem exſtant ſcripta ab eodem Topica, & epiſtolæ complures, omnes propè feſtiuæ & iucundæ. Hunc Pomponius Cornelij Maximi auditorem fuiſſe tradit, compluréſque reliquiſſe libros, ſed qui parum frequententur. Eiuſdem autem tantam apud Auguſtum auctoritatem fuiſſe Iuſtinianus ſub tit. De codicillis, tradit, vt eius ſuaſi atque conſilio codicillorum vſum receperit. Exſtat etiam Horatij Satyra lib. Sermonum II. ad Trebatium Iuriſconſultum, quem, niſi Porphyrionis me moueret auctoritas, vix hunc eundem fuiſſe putarem: cùm etiam Acron eum Iuriſperitum quendam nominet. Porphyrio verò ſcribit eum locum obtinuiſſe inter Poëtas, & aliquot libros de iure ciuili compoſuiſſe, & de religione nouem. Citantur autem De religione libri eius à Macrob. lib. 3. cap. 4.

A. Cascelivs Iuriſconſultus, Quæſtorius fuit: nec vltra, inquit Pomponius, proficere voluit, cùm illi etiam Auguſtus Conſulatum offerret. Quod autem apud eundem ſic legitur, Fuit Aulus Caſcelius Quintus Murius Voluſij auditor, denique in illius honorem teſtamento Publium Murium nepotem eius reliquit heredem: corruptum videtur. Primum enim Qvinti Mucij in ſecundo caſu poſtulat, quod ſtatim de P. Mucio eius nepote infert. At verò Voluſius non cognomen ſed nomen familiæ fuit. Plinius autem Volcatium nominat huiuſce præceptorẽ libr. 8. cap. 40. Remedium igitur aut ab antiquo libro, aut ab eruditiore aliquo expectemus. nunc illud quod Macrobius refert lib. 2. ca. 16. adiiciemus. Caſcelius Iuriſconſultus vrbanitatis. Quod autem de Furio & Caſcelio prædiatoribus Cicero pro Balbo, & Valerius Maximus lib. 8. ca. 13. commemorant, quos Qu. Scæuolæ æquales faciunt, nihil ad hunc noſtrum pertinere conſtat. Huius autem noſtri ſcripta præter vnum librum Benedictorum, Pomponius ſuo tempore non exſtitiſſe affirmat. Benedicta autem facetas & acutas reſponſiones quales ſuperius protulimus, interpretamur.

Q. Ælivs Tubero Iuriſconſultus patricius, vt ait Pomponius, fuit, & à cauſſis agendis ad ius ciuile tranſiit. maximè poſtquam Q. Ligarium accuſauit, nec obtinuit apud Caium Cæſarem. Is eſt Q. Ligarius, qui cùm Africæ oram teneret, infirmum Tuberonem applicare non permiſit, nec aquam haurire: quo nomine eum accuſauit, & Cicero defendit. Tuberonem autem cùm dicit, patrem intelligit. Nam vt ex huius Oratore intelligitur, Q. Ligarius à C. Conſidio proconſule prouinciæ præfectus fuerat. Cùm autem Actius Varus in eam, pulſus à C. Cæſare veniſſet, Q. Tuberonem huiuſce patrem, cui ea prouincia obuenerat, portu prohibuit. De filio igitur illa Pompon. quibus hæc addit, Tuberus doctiſſimus quidem habitus eſt iuris publici & priuati, & complures vtriuſque operis libros reliquit. ſermone etiam antiquo vſus affectauit ſcribere, & ideo parum libri eius grati habentur. Meminit Cæſar lib. De bello ciuili I.

Ateivs Capito Iuriſconſultus quem Pomponius & Tacitus Conſulem fuiſſe produnt. vt valde mirer, Caſſiodorum, & Dionem ſcriptum habere Ann. DCCLXIIII. C. Fonteium cum Germanico Cæſare. Hunc Tacitus principem in ciuitate locum ſtudiis ciuilibus aſſecutum tradit libro tertio extremo, principíque ac dominantibus obſequentiorem fuiſſe. Pomponius autẽ Ofilio præceptori operam dediſſe, inque iis quæ ab eo acceperat perſeueraſſe. In eundẽ M. Pomponij Grammatici memorabile dictum celebratur ab auctore libelli De Grammaticis illuſtribus. Nam cùm Pomponium ex oratione repre-

hendiſſet, affirmante Ateio Capitone & eſſe illud Latinum, & ſi non eſſet, futurum certè iam inde: Mentitur, inquit, Capito. Tu enim Cæſar ciuitatem dare poteſt hominibus, verba non potes. Meminit Agellius libr. 13. cap. 12. libr. 4. cap. 14. libro decimo, cap. 20. Macrob. lib. Satur. ſeptimo, cap. 13. A

Antistivs Labeo Iuriſconſul. ſuperioris filius, à Pomponio Trebatij diſcipulus fuiſſe traditur, conſulatúmque ſibi ab Auguſto delatum recuſaſſe: ſed plurimam ſtudiis operam dediſſe, B totúmque annum ita diuiſiſſe, vt Romæ ſex menſibus cum ſtudioſis eſſet, ſex menſibus ſecederet, & conſcribendis libris operam daret. itaque quadringēta volumina reliquiſſe, ex quibus plurima inter manus ſuo tempore verſabantur. Eundem præterea ingenij qualitate, & fiducia doctrinæ, qui & ceteris operis ſapientiæ operam dederat, plurima innouare inſtituiſſe. Hunc Tacitus lib. 3. extremo iuris ciuilis ſcientia Capito- C nem Atteium antecelluiſſe ſcribit, & incorrupta libertate, atque idcirco fama celebratiorem fuiſſe, Præturámque eum geſſiſſe tantum: aditum enim ad Conſulatum iniuria illi præcluſum fuiſſe. Lubet etiam locum Agellij ex lib. 13. cap. 12. de hoc noſtro ſubſcribere. In quadam epiſtola Ateij Capitonis ſcriptum legimus, Labeonem Antiſtium, legum atque morum populi R. iuríſque ciuilis doctum apprimè fuiſſe. Sed agitabat, inquit, hominem libertas quidem nimia atque vecors: D vſque eò, vt D. Auguſto iam principe, & Remp. obtinente, ratum tamen penſúmque haberet, niſi quod iuſtum ſanctúmque eſſe in Rom. antiquitatibus legiſſet. Ac deinde narrat, quid idem Labeo per viatorem à Trib. plebis vocatus reſponderit, Cùm à muliere, inquit, quadam Tribun. plebis aduerſum eum aditi, Gellianum ad eū miſiſſent, vt veniret, & mulieri reſponderet: iuſſit eum qui miſſus erat, redire, & Tribunis dicere, E ius eos non habere, neque ſe, neque alium quenquam vocādi: cùm moribus maiorum Trib. pleb. prehenſionem haberent, vocationem non haberent: poſſe igitur eos venire, & prehendi ſe iubere, ſed vocandi abſentem ius non habere. Meminit idem libr. 20. cap. 1. De eodem Suetonius in Auguſto his verbis Antiſtius Labeo, ſenatus lectione, cùm Triumuirum legeret Marcum Lepidum hoſtem olim eius, & tunc exulantem, interrogatus ab eo, an non eſſent alij digniores, F ſuum quenque iudicium habere reſpondit. Nec ideo libertus aut contumacia fraudi cuiquam fuit.

Masvrivs Sabinus, Iuriſconſultus, Ateio Capitoni ſucceſſiſſe traditur à Pomponio, equeſtrémque in ordinem iam natu grandem ac propè quinquagenarium receptū fuiſſe, & publicè primum de iure reſpondendo ſcripſiſſe. poſt eum enim hoc beneficium à Ti. Cæſare cepit. Huic, inquit idem, nec amplæ facultate fuerunt, ſed plurimum à ſuis auditoribus ſuſtentatus eſt. Citantur autem eius libri à Agellio & Macrobio multis locis. G

Cocceivs Nerua Iuriſconſultus Antiſtio Labeoni ſucceſſiſſe traditur à Pomponio, Cæſarique Tiberio familiariſſimus fuiſſe: quod idem Tacitus libr. 5. confirmat. Cùm enim lib. 4. ſcripſiſſet, Cocceium Neruam, ſenatorem Conſulatu functum, cui legum peritia, à Tiberio in Campaniam proficiſcente deductum eſſe, tum libr. 5. Nerua, inquit, continuus principis, omnis diuini humaníque iuris ſciens, integro ſtatu, corpore inlæſo, moriendi conſilium cepit. Quod vt Tiberio cognitum, adſidere, cauſſas requirere, addere preces, fateri poſtremò graue conſcientiæ, graue famæ ſuæ, ſi proximus amicorum nullis moriendi rationibus vitam fugeret. aduerſatus ſermonem Nerua, abſtinentiam cibi coniunxit. ferebant ignari cogitationum eius quanto propius mala Reipublicæ viſeret, ira & metu dum integer, dum intemeratus, honeſtum finem voluiſſe.

Cocceivs Nerua Iuriſconſultus, ſuperioris filius, traditur ab Vlpiano, Anno ætatis XVII. aut paullò grandior publicè de iure reſpōſitaſſe. l. 1. D. poſtul.

C. Cassivs Longinus. Iuriſconſultus, Maſurio Sabino ſucceſſiſſe traditur à Pomponio, natúſque ex filia Tuberonis quæ fuit neptis Ser. Sulpitij: & ideo proauum ſuum Ser. Sulpitium appellaſſe Conſulque fuiſſe cum Quartino temporibus Tiberij: ſed plurimum in ciuitate auctoritatis habuiſſe, eóuſque donec eum Cæſar ciuitate pelleret. expulſus ab eo in Sardiniam, reuocatus à Veſpaſiano diem ſuum obiit. Hæc Pomponius. Tacitus autem libro duodecimo, ſcribit hunc imperante Claudio Syriæ præfuiſſe, eáque tempeſtate ceteris præcelluiſſe peritia legum. nā militares artes per otium ignotæ, induſtrióſque ac ignauos pax in æquo tenet. attamen quantum ſine bello dabatur, reuocare priſcum morem, exercere legiones, cura prouiſum, agere perinde ac ſi hoſtis ingrueret. ita dignum maioribus ſuis, & familia Caſſia ratus, per illas quoque gentes celebratra. Et libr. 14. orationē eius commemorat, in Senatu habitam, cùm quæreretur, an vetere ex more familiam omnem Pedanij Secundi præfecti vrbis, quæ ſub eodem recto fuerat, cùm ille à ſeruo vno interfectus fuiſſet, ad ſupplicium agi oporteret. qua oratione maiorum morem retinendum imitandúmque diſſeruit. At libr. 16. Neronem miſſa ad Senatum oratione remouendum à Republ. Caſſium diſſeruiſſe, obiecíſſéque Caſſio, quod inter imaginem maiorum etiam C. Caſſij effigiem coluiſſet, ita inſcriptam: DVCI PARTIVM. quod idem Suetonius in Nerone ſcriptum reliquit, adiicitque eundem Caſſium tunc luminibus orbatum fuiſſe. nec ita multo pòſt, Idem Nero appoſuit qui quaſi iudices Lepidam Caſſij vxorem, Syllani amitam, inceſtum cum fratris filio, & diros ſacrorum ritus facere denunciarent. túmque Senatuconſulto Caſſio exilia decernuntur, deportatúſque in Inſulam Sardiniam.

Cassivs Longinus Iuriſc. alter à ſuperiore, numeratur à Pomponio, qui ex equeſtri ordine ad Præturam peruenit.

Procvlvs Iuriſconſult. à Pomponius traditur Neruæ patri ſucceſſiſſe, tantáque auctoritate fuiſſe, vt cùm acceptam à Labeone & Nerua quaſi ſectam acerrimè tueretur, qui in eam partem ſtudioſi ſe dabant, Proculeiani vocitati ſint. Quo tempore autem quóque vitæ genere fuerit, non conſtat. Tacitus libro 18. ſub Othone Procu-

Proculum Prætorij præfectum nominat. Vlpianus autẽ in l.diui, D.de iure patron. non leuem iuris auctorem hunc appellat. Duos autem patrem ſcilicet & filium fuiſſe, confirmari ex l. & Proculo,30. D.de legat. & fid.2.non poteſt.nam de patre ſuo Celſus, non Proculi perſpicuè loquitur.

Cælivs Sabinus Iuriſc.Caſſio Longino in iuris diſciplina ſucceſſiſſe traditur à Pomponio, plurimúmque Veſpaſiani temporibus potuiſſe. Cornelius autem Tacitus libr.17.ab Othone deſtinatum ei bimeſtrem Conſulatum cum Flauio Sabino ſcribit: à Calendis Maij ad Cal.Iulias. Eiuſdem Agellius libro 7. ca.4. meminit,quem ait ſcriptum reliquiſſe pileatos ſeruos venũ ſolitos ire, quorum nomine venditor nihil præſtaret.

Pegasvs Iuriſconſ. Proculo in iuris ciuilis diſſenſione ſucceſſiſſe traditur à Pomponio: præfectúſq; vrbis Veſpaſiani temporibus fuiſſe. Creditur is eſſe Pegaſus quo Conſulatum cum Pruſione gerẽte s.c.factum eſt,quod vulgò Pegaſianum vocatur,vt ei qui rogatus eſſet hereditatem reſtituere, perinde liceret quartam partẽ retinere,atque ex lege Falcidia ex legatis retinere conceditur. vt Iuſtin. libr. Inſt. 3.ſub tit. De fideicommiſ.hered.teſtatur.De hoc illud eſt Iuuenalis Satyra IIII.

Pegaſus attonitæ poſitus modò villicus vrbi
Anne aliud tunc præfecti?quorũ optimus,atque
Interpres legum ſanctiſſimus.

Priscvs Iauolenus Iuriſc. Cælio Sabino in iuris ciuilis diſſenſione ſucceſſiſſe traditur à Pomponio. vixit autem Adriani & Antonini Pij temporibus. Capitolinus enim in huius vita ſcribit Iauolenum in iure conſtituẽdo magno huic Imperatori vſui fuiſſe.Hunc Iulianus præceptorem ſuum fuiſſe ſcribit in l. an apud ſe, 5. D. de manumiſ. vind. & in Africa & Syria cũ imperio fuiſſe, iuriſdictionémq; exercuiſſe teſtatur. Plinius autem ſecundus Epiſtolarum libr. 6. hiſtoriam de eo commemorat, quam propter iucunditatem adſcribere eſt melius. Mirificæ rei non interfuiſti,ne ego quidem, ſed me recens fabula excepit.Paſſienus Paullus,ſplendidus eques Romanus, & in primis eruditus, ſcripſit elegos: gentilitium hoc illi.eſt enim municeps Propertij, atque etiam inter maiores ſuos Propertium numerat. Is cùm recitaret,ita cœpit dicere,Priſce iubes? Ad hoc Iauolenus Priſcus, Ego verò non iubeo. Cogita qui riſus hominum,qui ioci, quòd eſt omnino Priſcus dubiæ ſanitatis. Intereſt tamen officiis, adhibetur conſiliis, atque etiam ius ciuile publicè reſpondet: quo magis, quod tũc fecit & ridiculum,& notabile fuit. Interim, Paullo aliena deliratio aliquantũ frigoris attulit. Tam ſollicitè recitaturis prouidendum eſt, non ſolùm vt ſint ipſi ſani, verumetiam vt ſanos adhibeant.

Celsi duo Iuriſconſ.pater & filius,à Pomponio memorantur, Pegaſianámque ſectam ſecuti traduntur. Spartianus autem in Adriano de altero ſcribit his verbis: Cùm iudicaret,in conſilio habuit non amicos ſuos, aut comites ſolùm, ſed Iuriſconſultos ac præcipuè Iulium Celſum, Sabinum,Iulianum,&c. Filium autem bis Conſulem fuiſſe Pomponius teſtatur.Eius autem reſponſum extat in l.pater, 29. D. de leg. 2. in quo patrem ſuum in cõſilio Diui Veri Conſulis qui de fideicõmiſſo ius dicebat, fuiſſe teſtatur. Hũc Iuuentium Celſum fuiſſe lex proxima declarat.

Priscvs Neratius Iuriſconſultus à Pomponio numeratur, traditúrque Pegaſianam ſectam cum Iulio Celſo filio tenuiſſe,& cum eo Conſulatum geſſiſſe. Spartianus autem in Adriano de eo ſic ſcribit: Frequens ſanè opinio fuit Traiano id animi fuiſſe, vt Neratium Priſcum nõ Adrianum ſucceſſorem relinqueret, multis amicis in hoc conſentientibus, vſq; eò vt Priſco aliquando dixerit: Commendo tibi prouincias,ſi quid mihi fatale contigerit. Item aliquanto pòſt: Cùm Adrianus iudicaret, in conſilio ſuo habuit non amicos ſuos, aut comites ſolùm, ſed Iuriſconſultos, & præcipuè Iulium Celſum, Neratium Priſcum, alióſque quos tamen Senatus omnis probaſſet.

Abvrnivs Valens Iuriſconſultus, nominatur à Pomponio, & Iauoleno Priſco in Iuris ciuilis diſciplina ſucceſſiſſe. Capitolinus autem in Antonino Pio Saluium Valentem inter eos Iuriſconſultos numerat, quibus Antoninum Pium vſum tradit. vt hunc noſtrum Saluium Valẽtem Aburnium appellatum fuiſſe veriſimile ſit. Aburnius enim non Aburnus in Florentinis libris ſcriptum reperio.

Tvscianvs Iuriſconſultus nominatur à Pomponio, & Iauoleno Priſco in Iuris ciuilis diſciplina ſucceſſiſſe traditur. Eius tamen nuſquam mentionem reperio, vereórque ne pro T. Metiano ſcriptum ſit Tuſciano. Nam T. Voluſium Metianum vnà cum valente Capitolinus in Antonino coniungit: cui Valenti Tuſcianum Pomponius ſocium attribuit.

Salvivs Iulianus Iuriſconſultus nominatur à Pomponio, traditúrque Pegaſianorum ſectam ſecutus fuiſſe. Hunc Didij Iuliani,qui poſt Pertinacem Imperium R. adeptus eſt, proauũ fuiſſe. Spartianus ſcribit: quem adſcribit bis Conſulem, præfectum Vrbi,& Iuriſconſultum fuiſſe:quod magis,inquit,eum nobilem fecit. In Adriano verò idem ſcribit,Iulianum hunc ſemper ab eodem Imperatore in conſilio adhibitũ fuiſſe cùm res iudicaret. Eutropius autem lib.9.hũc ipſum ſub eodem Imperatore Adriano perpetuum edictum compoſuiſſe ſcribit, quod ipſum Iuſtinianus confirmauit in l.2,C. de ver. Iur. enucl.vbi Iulianum legum & edicti perpetui ſublimiſſimum conditorem appellat. Itémque in l. penul.C.de cond.indebit. vbi Saluium Iulianũ ſublimiſſimum teſtem, ſummæque auctoritatis hominem, & Prætoriani edicti ordinatorem fuiſſe ſcribit.& in l.antequam,C.de vſufru.ſummum Iuris ſcientiæ auctorem nominat. Ipſe autem in l.an apud ſe,5. D.de manum. vind teſtatur ſe Iauoleni auditorem ac diſcipulum fuiſſe. Hactenus Pomponius.

Volvsivs Metianus Iuriſconſultus in Pandectarum libris celebratur, interque iuris auctores præcipuos numeratur. Eo cõſiliario Antoninum Pium, magiſtro Antoninum Philoſophum vſum eſſe, Iulius Capitolinus tradit. Metianũ item alterum,huius fortaſſe filiũ Lampridius Alexandri.Imper. in conſilio cũ Africano, Florẽtino, Pomponio,Paulo commemorat.

Martianvm Iuriſconſultum Lampridius nuper Alexandri Imper. conſiliarios numerat, & Vlpiani, Pauli, Pomponiique, aliorúmque complurium æqualem facit. A

L. Cervidivs Scæuola Iuriſconſultus, M. Antonini Philoſophi conſiliarius fuiſſe traditur à Iulio Capitolino: maximóque vſui ſuo Imperatori fuiſſe. Hunc inter principes & coryphæos Iuriſconſultorum numerat Modeſtinus in libr. De excuſationibus. Quin & Theodoſius Imper. lib. Theodoſiani Codicis IIII. ſub titulo, B De teſtam. l.3. prudētiſſimum Iuriſconſultorum appellat.

Æmilivs Papinianus Iuriſconſultus præfectus Prætorio, Septimio Seuero imperante fuiſſe traditur à Spartiano, qui eum iuris aſylum, & doctrinæ legalis theſaurum, appellat. Item aliquāto pòſt Papinianum amiciſſimum fuiſſe Imperatori Seuero, & vt aliqui loquuntur, affinem etiam per ſecūdam vxorē, memoriæ traditur. & huic præcipuè vtrumque filium à Seuero com- C mendatum, eúmq; cum Seuero profeſſum, ſub Scæuola & Seuero in adminiſtratione fiſci ſucceſſiſſe, atque ad hoc concordiam fratrum Antoninorum fouiſſe. egiſſe quinetiam ne occideretur, cùm iam de inſidiis eius Baſſianus quereretur, atque ideo vnà cum his qui fautores fuerunt Getæ, à militibus, non ſolùm permittente, ſed etiā ſuadente Antonino occiſum. Multi dicunt, Baſſianum occiſo fratre illi mandaſſe, vt & in ſenatu per ſe & apud populum, facinus dilueret: illum autem reſpōdiſſe, Non tam facilè par- D ricidiū excuſari poſſe, quàm fieri. Fertur etiam, Papinianū cùm raptus à militibus ad Palatium traheretur occidendus, prædiuinaſſe dicentem, ſtultiſſimum fore qui in ſuum ſubrogaretur locum, niſi appetitam crudeliter præfecturam vendicaret. Eius diſcipulos Lampridius in Alexandro numerat Pomponiū, Alfenum, Africanum, Florētinum, Marcianum, Calliſtratum, Hermogenem, Venuleium, Tryphonium, Medianum, E Celſum, Proculum, Modeſtinum. Aſſeſſores autem eiuſdem Paullum & Vlpianum. Tryphoninus in l. reſcriptum, 12. D. de diſtr. pign. de eo ita ſcribit: Reſcriptum eſt ab imperatore, libellos agente Papiniano: id eſt, cùm libellorum magiſter eſſet. Eundem Spartianus ab Antonino Caracalla qui fratrem interfecerat, quū ab illo factum hoc improbaretur, necari iuſſiſſe ſcribit. Papinianus, inquit, ſecuri percuſſus eſt, & à militibus occiſus. quo facto Imperator percuſſori F dixit: Gladio te exequi oportuit meum iuſſum. Eius hoc epitaphium in libro Antiquorum epigrammatum reperi, D.M. Æmylio Paullo Papiniano præfect. prætor. Iuriſconſ. qui vixit annis XXXVI. diebus X. M. IIII. Papinianus Hoſtilius Eugenia Gracilis turbato ordine in ſenio heu parentes fecerunt filio opt.

Fabii Sabini Iuriſconſulti pater & filius memorantur. Filius à Lampridio Cato ſui temporis appellatur, & inter Alexandri Seueri cōſiliarios G cum Vlpiano, Paullo, aliiſque compluribus numeratur.

Domitivs Vlpianus Iuriſconſultus, Phœnice Syriæ vrbe natus, quēadmodum ipſe in l.1. D. de cenſibus teſtatur, conſiliarius Alexandri Seueri, & magiſter ſcrinij, Papinianíque præfecti Prætorio aſſeſſor cum Paullo fuiſſe traditur à Lampridio, magnóq; in honore apud ſuum Imperatorem, & primum doctiſſimorū Iuriſperitorū, & principi fidelium fuiſſe. neq; vnquā Alexandrum ſolum niſi Vlpianū præfectum ſuū vidiſſe, ex aſſeſſore ſemper ſuo, cauſſa iuſticiæ ſingularis. cùm autem alterum adhibuit, & Vlpianum rogari iuſſiſſe. Et aliquāto pòſt: Vlpianum, inquit, Alexāder pro tutore habuit, primùm repugnante matre, deinde gratias agente, quem ſæpe à militum ira obiectu purpuræ ſummè defendit: atque ideo ſummus Imperator fuit, quòd eius conſiliis præcipuè Rempub. rexit. Itaque idem Imperator in l.4. C. locat. præfectum prætorio & parentem ſuum appellat. & in l.4. C. de contrahen. ſtipu. reſcriptum ſuum ſic exorditur, Secundum reſponſum Domitij Vlpiani præfecti annonæ, Iuriſconſulti, amici mei, ea quæ ſtipulata eſt, &c. Xiphilinus è Dione ſcribit, ei ab Alexandro Imp. præfecturam Prætorianorum datam, ceteráque quæ ad imperij adminiſtrationem pertinent, ei permiſiſſe. Cùm autem Vlpianus multa quæ non rectè à Sardanapalo facta erāt emēdaſſet, ipſum non multo pòſt à Prætorianis, qui de nocte eum inuaſerunt, interfectum eſſe: quanquam in Palatium ad Imperatorem eiúſq; matrem confugiſſet. Hunc eundem Modeſtinus in libro De excuſationibus, præſtantiſſimū, & cum Paullo ac Scæuola Iuriſconſultorum coryphæum ac principē appellat. Diocletianus autem in l. Diuo Marco, C. de quæſt. prudentiſſimum. Iuſtinianus in l. vlti. C. de inſt. & ſubſt. diſertiſſimum: in l. vn. §. ne autem, C. de cad. toll. ſummi ingenij virum.

Ivlivs Paullus Iuriſconſultus, conſiliarius Alexandri Seueri, & Papiniani præfecti prætorio aſſeſſor vnà cum Vlpiano fuiſſe traditur à Lampridio: qui eundem præfectum vel ab Heliogabalo, vel ab eodem Alexādro fuiſſe adſcribit. Etiam de aſſeſſione ſua mentionem facit in l. lecta, D. de reb. cred. Libros in iure ciuili tam multos ſcripſit, vt facilè in eo genere ſuperiores omnes vicerit.

Herennivs Modeſtinus, Vlpiani fuiſſe diſcipulus videtur. Hic enim ſic ſcribit in l. ſi quis, quinquageſimaſecūda, D. de furt. Si quis aſinum meū coëgiſſet, furti non tenetur, niſi furandi animū habuit. quod & Herennio Modeſtino ſtudioſo meo de Dalmatia conſulenti reſcripſi &c. Gordiano Imperatore floruit, vt conſtat ex l.5. C. ad exhib. vbi Imper. eum non contemnendæ auctoritatis Iuriſconſ. vocat. Arcadius Chariſius in l. vlt. D. de mun. & honoribus, ſcribit eū & notando & diſputando bene & optima ratione quædam decreuiſſe.

QVIN-

QVINTA PARS EST: DE FORMVLIS ANTIQVIS.

FORMVLÆ, quæ & Actiones dicebantur, vt ſuo locó demonſtrauimus, erant ſollemnium verborũ conceptiones, quibus eadem in re populus Roma. vti conſueuerat. Vulgus hodie ſtilum, formulariúmve appellat. Earum autem Iuriſconſultos principes & tanquam architectos fuiſſe, nemo neſcit. quare quas ex diuturna obſeruatione veterum ſcriptorum collegimus, hunc in locum referendas putauimus.

Abdicationis L.Manlij.

CVM SILANVM filium meum pecunias à ſociis accepiſſe mihi probatum ſit, & Repub.& domo mea indignum iudico, protinúſque è conſpectu meo abire iubeo. Ex Val. Max.libr.5. cap. 8.

Abſolutionis in iudicio.

NIHIL MOROR. Liuius libro 4.9.43. Non feciſſe videri. Cic.ad Att. lib.4.

Acceptilationis Aquilianæ.

QVICQVID TE mihi ex quacunque cauſſa dare facere oportet, vel oportebit, præſens, in diémve, aut ſub condicione: quarúmque rerum mihi tecum actio, quæve aduerſus te petitio, vel aduerſus te perſecutio eſt, eritve: quódve tu mecum habes, tenes, poſſides, quanti quæque earum rerum res erit, tantam pecuniam dari ſtipulatus eſt A. Agerius: ſpopondit Numerius Negidius. Quod Numerius Negidius A. Agerio promiſit, ſpopondítve, id haberétne à ſe acceptum, Numerius Negidius A. Agerium rogauit: A. Agerius Numerio Negidio acceptum fecit. Ex Inſtit. Iuſtin. lib. 3. tit. Quibus modis toll. oblig. Et Digeſt. lib. 46. De acceptilationibus.

Actionis in perſonam.

AIO TE MIHI DARE FACERE OPORTERE. Val. Probus. & Iuſtin. §. ſic itaque, De actionibus.

Actionis furti adiuti.

OPE CONSILIO tuo furtum factum eſſe aio. Cicero De natura deor. libro 3. & libro quarto Inſtit.

Actionis in rem.

Petitor.

FVNDVS QVI EST in agro qui Sabinus vocatur, meus eſt. cum ego ex iure Quiritium meũ eſſe aio. inde ibi ego te ex iure manu conſertum voco.

Is vnde petitur.

VNDE TV ME ex iure manu conſertum vocaſti, inde ibi ego te reuoco.

Prætor.

VTRISQVE ſuperſtitibus iſtam viam dico: Inite viam.

Idem.

REDITE VIAM.

Petitor.

QVANDO te in iure conſpicio, poſtulo ánne ſies auctor.

Is vnde petitur.

AVCTOR. SED ánne tu dicis, qua cauſſa vindicaueris. Hæc ex Oratione pro Muræna, pro Cæcina, & Val.Probo.

Actionis.

QVAM REM, ſiue litem dicere oportet Varro lib. De lingua 6. & Cicer. pro Muræna.

Addictionis in diem.

ILLE fundus centum eſto tibi emptus: niſi ſi quis intra Calendas Ianuarias proximas meliorem condicionem fecerit, quò res à domino abeat. l.1. D. de in diem addict.

Annuli aurei in concione donandi.

QVANDOQVIDEM tu in prælio, in bello in re militari mihi nunquam defuiſti, omnibúſque in periculis mecum verſatus es, ob haſce res hoc annulo aureo te dono. Hæc ferè ex Verrina Orat.5.

Anteſtandi.

OLIM qui anteſtabantur, auriculam contingebant, híſque verbis loquebantur: LICET ANTESTARI? ſi ille reſponderet, LICET: iniectione manus aduerſarium ſuum in ius trahebat. Horatius Ser.1. Satyr.9. & in eundem Acron cum Porphyrio.

Arbitrij rei vxoriæ.

QVANTVM æquius melius ſit, dari. Cic. Offic. lib.3. in Topic. pro Q. Roſcio. l. pen. D. ſol. matr. l. ſi cùm Cornelius, 82. D. de ſolut.

Arbitrij fiduciæ.

VT INTER bonos bene agier oportet, & ſine fraudatione. Cic. in Top. in Offic. lib.3.

Arrogationis.

VELITIS, iubeatis Quirites, vti L. Valer. L. Titio tam iure legéq; filius ſiet, quàm ſi ex eo patre matréq; familiâs eius natus eſſet: vtíq; ei vitę necíſq; in eũ poteſtas ſiet, vti pariẽdo filio eſt: hoc ita, vt dixi, ita vos Quirites rogo. Ex Agellij li.5. c.19. Suſpicor autẽ legendũ pro Pariẽdo, Patriẽdo. vt ſit, Endo pro In, vetuſtè. quã meã opinionẽ cùm iampridẽ in ſcholis noſtris indicaſſem, animaduerti poſtea à ſimilis quibuſdã quaſi pro ſua editã & diuulgatã fuiſſe. Eam autẽ locus hic Orat. pro domo, perſpicue confirmat: Credo enim, quanquã in illa adoptione legitime factum eſt nihil, tamen te eſſe interrogatum, auctórne eſſes, vt in te P. Fonteius vitæ necíſque poteſtatem haberet, vt in filio.

Aſſerendi in libertatem.

HVNC EGO hominem ex iure Quiritiũ liberali aſſero cauſſa manu. Terent. in Adelph. Plautus Pœnulo, & Curcul. Donat. in Ter. vide, Liberali cauſſa.

Belli indicendi.

Legatus vbi ad fines eorum venit, vnde res repetuntur, capite velato (filum lanæ velamen eſt) AVDI IVPITER, inquit, audite fines (cuiuſcunque gentis ſunt, nominat) audiat fas. ego ſum publicus nũcius populi Romani: iuſtè piéque legatus venio: verbíſque meis fides ſit. Peragit deinde poſtulata, inde Iouem teſtem facit: SI EGO iniuſtè, impiéque illos homines, illáſq; res dedier populo Romano, mihíque expoſco, tum patriæ compotem me nunquam ſinas eſſe. Hæc, cùm fines ſupraſcandit, hæc quicunque ei primus vir obuius fuerit, hæc, portam ingrediens, hæc, forum ingreſſus, paucis verbis carminis concipiendíque iuriſiurandi mutatis, peragit. ſi non deduntur quos expoſcit, diebus tribus & triginta (tot enim ſollemnes ſunt.) peractis, bellum ita indicit: AVDI IVPITER, & tu Iuno, Quirine, diíque omnes cœleſtes, vóſque terreſtres, vóſque inferni audite. Ego vos teſtor, (populum illum, quicunque eſt, nominat) iniuſtum eſſe, neque ius perſoluere. ſed de iſtis rebus in patria maiores natu conſulemus, quo pacto ius noſtrum adipiſcamur. Cùm is nuncius Romam ad conſulendũ redit, cõfeſtim rex his fermè verbis patres conſulebat: QVARVM rerum, litium, cauſſarum condixit Paterpatratus populi Romani Quiritium, Patripatrato priſcorũ Latinorum, hominibúſque priſcis Latinis, quas res nec dederunt, nec ſoluerunt, nec fecerunt, quas res dari, fieri, ſolui oportuit: dic (inquit ei, quem primum ſententiam rogabat) quid cenſes? Tum ille: PVRO pióque duello quærendas cenſeo, itáque conſentio, conſciſcóque. Inde ordine alij rogabantur. quandóque pars maior eorum qui aderant, in eandem ſententiam ibat, bellum erat conſenſu fieri ſolitum: vt fecialis haſtam ferratam, aut ſanguineam præuſtam ad fines eorum ferret, & non minus tribus puberibus præſentibus diceret, QVOD POPVLI priſcorum Latinorum, hominéſque priſci Latini aduerſus populum R. Quiritium fecerũt, deliquerũt, quod populus R. Quiritium bellum cum priſcis Latinis iuſſit eſſe, ſenatúſque populi R. Quiritium cenſuit, conſenſit, conſciuit, vt bellum cum priſcis Latinis fieret: ob eam rem ego, populúſque R. populis priſcorum Latinorum, hominibúſque priſcis Latinis bellum indico, facióque. Id vbi dixiſſet, haſtam in fines eorum emittebat. Ex Liuij lib. 1.

Belli indicendi.

QVOD POPVLVS Hermũdulus, hominéſque populi Hermunduli, aduerſus populum Romanum bellum fecere, deliquerúntque: quódque populus Romanus, cum populo Hermundulo, hominibúſque Hermundulis bellũ iuſſit: ob eam rem ego, populúſq; Romanus populo Hermundulo, hominibúſq; Hermũdulis bellum indico, facióque. Ex Agellij lib. 16. cap. 4.

Carminis Sibyllini.

QVANDOCVNQVE hoſtis alienigena terræ Italiæ bellum intuliſſet, eum pelli Italia vincíque poſſe, ſi mater Idæa Peſſinunte Romam aduecta eſſet. Ex Liuij lib. 29.

Carminis in ducendis nuptiis.

O Hymen Hymenææ Hymen, Hymẽ ô Hymenææ.
Hymen ô Hymenææ, Hymen ades, ô Hymenææ.

A Catullus duobus locis, Seruius Æneid. 1. Plautus in Caſina.

Cautionis de dolo malo.

VTI NE propter fidẽm ve tuam captus, fraudatúſve ſim. Cic. lib. De offi. 3.

Ceſſionis in iure.

In iure ceſſio fit hoc modo. Apud Magiſtratũ populi Rom. vel apud Prætorem, vel apud Præſidem prouinciæ, is cui res in iure ceditur, rẽ tenens ita vindicat: HVNC EGO HOMINEM EX IVRE QVIRITIVM MEVM ESSE AIO. (B) Deindè poſtea quàm hic vendicauerit, Prætor interrogat eum qui cedit, an contrà vindicet: quo negante aut tacente, tunc ei qui vindicauerit eum addicit. ídq; Legis actio vocabatur. Boetius in Top. Cicer. ex 2. comment. Caij.

Cinguli à Traiano Imp. præfecto præt. dari.

ACCIPITO hũc enſem, vt ſiquidẽ rectè, atq; è Rep. imperauero, pro me: ſin ſecus, in me vtaris.

Coemptionis in matrimonio.

C Vir in coẽptione ſic ſtipulabatur: VISNE MVLIER mihi materfamiliâs eſſe? illa reſpondebat, VOLO. item mulier interrogabat, VISNE VIR mihi paterfamiliâs eſſe? ille reſpondebat, VOLO. itáque mulier viri conueniebat in manum: & vocabantur hæ nuptiæ per coemptionem. Hæc Boetius in Topic. ex Vlp. Inſt.

Coemptionis.

VBI TV Caius, & ego Caia. Plutarch. in Problem. & Cicero pro Muræn.

Commeatus.

D SI QVIS veſtiũm ſuos inuiſere vult, commeatum do: primo vere adſitis, edico. Liuius lib. 30.

Conlucandi luci.

Lucum conlucare Romano more ſic oportet. Porco piaculo facito. Sic verba concipito: SI DEVS, ſi dea es, cuius illud ſacrum eſt, vti tibi ius ſiet porco piaculo facere, illiuſce ſacri coercẽdi ergô. Harúmque rerum ergô, ſiue ego, ſiue quis (E) iuſſu meo fecerit, vti id rectè factum ſiet. Eius rei ergô te hoc porco piaculo immolãdo bonas preces precor, vti ſies volens propitius mihi, domo, familiæq; meæ, liberiſq; meis. Harumce rerum ergô macte hoc porco piaculo immolãdo eſto. Ex Catone De re ruſt. cap. 139.

Conteſtandæ litis.

CONTESTARI litẽ dicũtur duo, aut plures aduerſarij: quòd ordinato iudicio vtraque pars dicere ſolet, TESTES ESTOTE. Feſtus lib. 3.

Cretionis in hereditabus.

F Cretio eſt certorum dierũ ſpacium, quod datur inſtituto heredi ad deliberandum, vtrum expediat ei adire hereditatem, néc ne: velut, TITIVS HERES eſto, cernitóq; in diebus centũ proximis, quibus ſcieris, poteriſq;: niſi ita creueris, exheres eſto. Cernere, eſt verba cretionis dicere, ad hunc modũ: CVM ME Mæuius heredẽ inſtituerit, eam hereditatẽ adeo, cernóque. Ex Vlp. Inſtit. c. 22.

Decreti Trib. pl.

QVOD P. SCIPIO Africanus poſtulauit pro L. (G) Scipione Aſiatico fratre, cùm contra leges, contráq; morem maiorũ Trib. pl. hominibus accitis per vim inauſpicatò ſententiã de eo tulerit, multámq; nullo exẽplo irrogauerit, prædéſq; eũ ob eam rẽ dare cogat: aut ſi non det, in vincula duci iubeat: vt eũ à collegæ vi prohibeamus, & quòd contrà collega poſtulauit, ne ſibi intercedamus,

quò

quò minus ſuapte poteſtate vti liceat : de ea re noſtrûm ſententia omnium data eſt: Si L. Cornelius Scipio Aſiaticus, collegæ arbitratu prædes dabit collegæ, ne eum in vincula ducat intercedemus: ſi eius arbitratu prædes non dabit, quò minus collega ſua poteſtate vtatur, non intercedemus.

Item.

Cvm L. CORNELIVS Scipio Aſiaticus triumphans, hoſtium duces in carcerem coniectauerit, alienum videtur eſſe à dignitate Reipub. in eum locum imperatorem Pop. Rom. duci, in quem locum ab eo coniecti ſunt duces hoſtium. Itaque L. Cornelium Scipionem Aſiaticum à collegæ vi prohibeo. Ex Agell. libro 7. cap.19.

Dedicationis ſpoliorum & templi, quæ Romulus Sabinorum rege interfecto eſt vſus.

Ivpiter Feretri, inquit, hæc tibi victor Romulus rex regia arma fero, templúmq; iis regionibus, quas modò animo metatus ſum, dedico, ſedem opimis ſpoliis, quæ regibus ducibúſque hoſtium cæſis, me auctorem ſequentes poſteri ferent. Ex Liuij lib.1.

Dedicati ſigni à T. Quintio.

Iupiter, atq; diui omnes hoc dederunt, vt T. Quintius dictator oppida nouem caperet. Ex Liuij lib.6.

Deditionis à fecialibus.

Quandoquidem hice homines, iniuſſu populi Rom. Quiritium fœdus ictum iri ſpoponderunt, atq; ob eam rem, noxã nocuerunt: ob eam rem quo populus Ro. ſcelere impio ſit ſolutus, hoſce homines vobis dedo. Ex Liuij libro 9.

Deditionis.

Rex interrogauit: ESTISNE VOS legati oratoréſque miſſi à populo Collatino, vt vos populum Collatinum dederetis? Sumus. Eſtne populus Collatinus in ſua poteſtate? Eſt. Deditiſne vos populum Collatinum, vrbem, agros, aquam, terminos, delubra, vtenſilia, diuina humanáque omnia in meam populiq; Romani ditionẽ? Dedimus. At ego recipio. Ex Liuij lib.1.

Deferendi nominis.

Cùm in ius ventum eſſet, dicebat accuſator apud Prætorem reo, AIO TE SICVLOS SPOLIASSE. ſi tacuiſſet, lis ei æſtimabatur, vt victo: ſi negabatur, petebatur à magiſtratu dies inquirendorum eius criminum, & inſtituebatur accuſatio. Aſconius in Verrin.11.

Deferendi nominis.

Conſul & dies apud illum Prætorem vel Proconſulem L. Titius profeſſus eſt, ſe Mæuiam lege Iulia de adulteriis ream deferre, quòd dicat eam cum C. Seio in ciuitate illa, domo illius, menſe illo, Conſulibus illis, adulterium commiſiſſe. Paullus l.3. D. de accuſat.

Deuotionis vrbium & exercituum.

Dis PATER, ſiue Iouis, manes, ſiue quo alio nomine fas eſt nominare, vt omnes illam vrbem Carthaginem, exercitúmque quem ego me ſentio dicere, fuga, formidine, terrore compleatis, quíque aduerſus legiones, exercitúmque noſtrum arma teláque ferent, vti vos eos exercitus, eos hoſtes, eóſque homines, vrbes, agróſque eo-

A rum, & qui in his locis, regionibúſq;, agris, vrbibúſque habitant, abducatis lumine ſupero: principes: exercitúmque hoſtium, vrbes agróſque eorum, quos me ſentio dicere: Vti vos eas vrbes, agróſque, capita, ætatéſque eorum deuotas, conſecratáſque habeatis, illis legibus, quibus quandoque ſunt maximè hoſtes deuoti; eóſque ego, vicarios pro me fide magiſtratúque meo, & pro pop. Rom. exercitibus, legionibúſque noſtris do, deuoueo: vt me, meámque fidem, imperiúmque, legiones, exercitúmq; noſtrum, qui in his

B rebus gerundis ſunt, bene ſaluos ſinatis eſſe. Si hæc ita faxitis, vt ego ſciam, ſentiam, intelligam: Tunc quiſquis votum hoc faxit, vbi faxit, rectè factum eſt, ouibus atris tribus, Tellus mater, téque Iupiter obteſtor. Ex Macrobij lib.3. cap.9.

Deuotionis qua Decius eſt vſus.

Iane, IVPITER, Mars pater, Quirine, Bellona, Lares, diui Nouenſiles, dij Indigetes, diui, quorum eſt poteſtas noſtrorum, hoſtiúmq;, diique

C Manes, vos precor, veneror, veniam peto, feróque, vti populo R. Quiritium vim victoriámque proſperetis, hoſtéſque populi Romani Quiritium terrore, formidine, mortéque afficiatis. Sicut verbis nuncupaui, ita pro Republ. Quiritium, exercitu, legionibus, auxiliis populi Rom. Quiritium, legiones, auxiliáque hoſtium mecum diis Manibus, Tellurique deuoueo. Ex Liuij lib.8.

Dimittendæ concionis à Trib. pl.

Si VOBIS VIDETVR DISCEDITE QVIRITES.

D Liuius lib.2.

Dimittendi funeris.

Corona populi tandiu ſtabat, reſpondens fletibus præficæ, id eſt, principi planctuum, quandiu conſumpto cadauere, & collectis cineribus, diceretur nouiſſimum verbum ILICET: quod ire licet ſignificat. vnde eſt,

-Dixitque nouiſſima verba.

Seruius in lib. Æneid.6.

Dimittendi iudicij.

E Actvm est, ilicet. Donatus in Phormion. Sic iudices de conſilio dimittebantur, ſupremã dicta, cùm præco pronunciaſſet, ACTVM EST, ILICET: id eſt, Ire licet.

Dimittendi iudicij.

Moris fuit veterum, cùm ſatis viſum eſſet fluxiſſe verborum, hanc ſibi neceſſitatem finiendæ orationis imponere, vt dicerent ad vltimum, DIXI: quod etiam ab vtraq; parte oratione conſumpta, vt in conſilium dimitterentur, Prætor

F ſoleret pronunciare. DIXERVNT. Aſconius in 11. Verrinam. Cic. tamẽ Verrina IIII. Præco, inquit, dixiſſe pronunciat.

Dimittendi Senatus.

Nihil vos moramvr P. C. Iul. Capitol. in Ant. Philoſoph.

Dimittendorum manium.

Dicebatur VALE, poſt tumuli peracta ſollemnia. Seruius Æneid. 6. Idem in lib.3. Mortuis etiam dicitur. vt,

G *-Salue maxime Palla.*

Æternúmque vale.

Item in eod.

-animámque ſepulcro.

Condimus, & magna ſupremum voce ciemus.

hoc eſt, inquit Seruius, Dicimus more ſolemni, A VALE.

Diuortij.

TVAS RES tibi habeto. Tuas res tibi agito. Ex l.2. D. de diuortiis.

Donationis cauſſa mortis.

In donationibus quæ mortis cauſſa fiunt, hæc verborum ſolemnitas cuſtoditur: Illum agrum, aut illam domum me malo habere, quàm te: te, quàm heredem meũ. Hæc Anianus Paulli Sent. interpres lib. Sent. II. cap. XXIII. B

Duumuirorum qui de perduellione iudicent faciendorum.

DVVMVIRI perduellionem iudicent: ſi à Duumuiris prouocarit prouocatione certato: ſi vincent, caput obnubito: infelici arbori rectè ſuſpendito: verberato vel intra pomœriũ, vel extra pomœrium. Ex Liuij lib. I.

EDICTI ædilitij, vide in l.1. & l.38. D. de ædil. C edict. & apud Agell. lib. 4. cap. 2.

Edicti Cenſorum de coercendis Rhetoribus.

RENVNCIATVM eſt nobis eſſe homines, qui nouum genus diſciplinæ inſtituerunt, ad quos iuuentus in ludum cõueniat: eos ſibi nomẽ impoſuiſſe Latinos rhetoras. ibi homines adoleſcentulos dies totos deſidere. Maiores noſtri qui liberos ſuos diſcere, & quos in ludos itare vellent, inſtituerunt. Hæc noua, quæ præter con- D ſuetudinem, ac morem maiorum fiunt, neque placent, neque recta videntur. Quapropter & iis qui eos ludos habent, & iis qui eò venire conſueuerunt, viſum eſt faciendum, vt oſtenderemus noſtram ſententiam, nobis non placere. Ex Agellij lib. 15. cap. II.

Edicti Prætorij exempla paſſim in Pandectis exſtant.

Emancipationis.

Eſt autem emancipatio, imaginaria quædam E venditio, quod ipſum ius proprium Romanorum eſt. Eáque res ita agitur, adhibitis non minus quàm quinque teſtibus, ciuibus Romanis, puberibus, & præterea alio eiuſdem cõditionis, qui libram æneam teneat, qui appellatur Libripẽs. Is qui mancipium accipit, æs tenens ita dicit: HVNC ego hominẽ ex iure Quiritum meum eſſe aio. Iſq; mihi emptus eſt hoc ære æneáque libra. Deinde ære percutit libram, ídque æs dat ei, à quo mancipium accipit, quaſi precij loco. F Ex Caij lib. Inſtit. I.

Euocationis deorum.

SI Deus, ſi dea es, cui populus, ciuitáſq; Carthaginienſis eſt in tutela, téque maximè ille, qui vrbis huius, populíque tutelam recepiſti, precor, venerórque, veniámque à vobis peto, vt vos populum ciuitatémque Carthaginienſium deſeratis: loca, templa, ſacra, vrbémque eorum relinquatis, abſque his abeatis: eíſque populo, ciuitatíque metum, formidinem, obliuionem in- G iiciatis: proditiq; Romam ad me, meóſque veniatis: noſtráque vobis loca, templa, ſacra, vrbs acceptior, probatiórque ſit, mihi quoque, populóque Rom. militibúſq; meis præpoſiti ſitis, vt ſciamus intelligamúſque. ſi ita feceritis, voueo vobis templa, ludóſque facturum. Ex Macrobij lib. 3. cap. 9.

Exceptionis.

EXTRA QVAM ſi quid ita factum ſit vti lege fieri licuit. l.1. §. Labeo, D. de flu. EXTRA QVAM in reum capitis præiudicium fiat. lib. 2. De inuent. SI NON vi, non clàm, non precariò feceris. l. ſi vitem, D. quod vi aut. SI in ea re nihil dolo malo actoris factum eſt. l. 2. D. de dol. excep. SI in ea re qua de agitur præiudicium hereditati non fiat. l. prima. D. famil. erciſc. SI in ea re nihil metus cauſſa factum eſt. l. 4. §. vltim. De dol. except. SI non voluntate creditoris fundus venijt. l. ſicut, D. quibus mod. pig. Si non mihi mandatum ſit, vt à debitoribus peterem. l. itaque, 48. de procre. act.

Exercitus euocandi.

SI eſſet tumultus, qui fuerat ducturus exercitum, ibat ad Capitolium: & exinde proferens duo vexilla, vnum roſeum, quo pedites euocabat, alterum cæruleum, quo equites, dicebat: QVI vult ſaluam Rempu. me ſequatur. Seruius in lib. Æneid. VIII. Cicero poſt reditum in Senatu: Quid magnificentius, quid præclarius mihi accidere potuit, quàm quod illo petente vos decreuiſtis, vt cuncti ex omni Italia qui Rempub. ſaluam vellent, ad me vnum hominem fractum & prope diſſipatum, reſtituendum & defendendum venirent? vt qua voce ter omnino poſt Romam conditam Conſul vſus eſſet pro vniuerſa Repu. apud eos ſolùm qui eius vocem exaudire poſſent. Idem pro C. Rabirio: Fit S.C. vt C. Marius, L. Valerius COSS. operam darent, vt imperium populi R. maieſtáſque conſeruaretur. qui Rempub. ſaluam eſſe vellent, arma capere & ſe ſequi iubent.

Fideiubendi.

CENTVM QVÆ mihi Caius debet, eadem mihi dare ſpondes? ſpondeo. Stichum aut decem fide tua iubes? iubeo. Quantam pecuniam credidero, fide tua eſſe iubes? iubeo. Mille modios tritici fide tua eſſe iubes? iubeo. Si reus quadraginta non ſoluerit, fide tua eſſe iubes? iubeo. Ex tract. De fideiuſſ. in Pandectis.

Fiduciæ.

VT INTER bonos benè agier oportet, & ſine fraudatione. Cicero de Offic. 3. & Epiſt. fam. 7. epiſt. 12.

Fœderis peragendi.

FECIALIS regem Tullum ita rogauit, Iubéſne me rex cum patrepatrato populi Albani fœdus ferire? Iubente rege, Sagmina, inquit, te rex poſco. Rex ait: Pura tollito. Fecialis ex arce graminis herbam puram attulit: poſtea regem ita rogauit: Rex, facíſne me regium nuncium populi Romani Quiritium? Vaſa comitéſque meos? Rex reſpondit: Quod ſine fraude mea, populiq; Romani Quiritium fiat, facio. Dein Fecialis patrempatratum facit, qui legibus fœderis recitatis, AVDI, inquit, Iupiter, audi paterpatrate populi Albani, audi tu populus Albanus: vt illa palàm prima poſtrema ex illis tabulis ceráve recitata ſunt ſine dolo malo, vtique ea hic hodie rectiſſimè intellecta ſunt, illis legibus populus Romanus prior non deficiet. ſi prior defecerit, publico conſilio, dolo malo, tum Dieſpiter populum R. ſic ferito, vt ego hunc porcum hodie feriam: tantóque magis ferito, quantomagis poteſt

tes polléſque. Quod vbi dixit, porcum ſaxo ſilice percuſſit. Ex Liuij libro primo.

Fœderis cum Antiocho rege.

AMICITIA REGI Antiocho cum populo Romano his legibus & condicionibus eſto. Ne quē exercitum qui cum populo Romano ſociiſque bellum geſturus erit, Rex per fines regni ſui corúmve qui ſub ditione eius erunt, traſire ſinito neu commeatu, neu qua alia ope iuuato. idem Romani ſociique Antiocho, & iis qui ſub imperio eius erunt, præſtent. Belli gerendi ius Antiocho ne eſto, cum iis qui inſulas colunt, néve in Europam tranſeundi. Excedito vrbibus, agris, vicis, caſtellis cis Taurinum montem vſque ad Tanaim amnem, & à valle Tauri, vſque ad iuga quà in Lycaoniam vergit. ne qua arma efferto ex iis oppidis, agris, caſtelliſque, quibus excedat. ſi qua extulit, quæ quoque oportebit, rectè reſtituito. ne militem, neu quem alium ex regno Eumenis recipito. Si qui earum vrbium ciues quæ regno abſcedunt, cum rege Antiocho, intráq; fines eius regni ſunt, Apameam omnes ante diem certam redeant. Qui ex regno Antiochi apud Romanos ſocióſque ſunt, iis ius abeūdi manēdíque eſto. Seruos, ſeu fugitiuos, ſeu bello captos, ſeu qui liber captus aut transfuga erit, reddito Romanis ſociiſque. Elephātos tradito omnes, neque alios parato. Tradito & naues longas, armamentáque earum: néve plures quàm decem naues actuarias, nulla quarum plus quàm XXX. remis agatur, habeto: néve monerem ex belli cauſſa, quod ipſe illaturus erit: néve nauigato citra Calyçandrum, néve Sarpedonem, promontoria: extrà quàm ſi qua nauis pecuniam, ſtipēdium, aut legatos, aut obſides portabit. Milites mercede conducendi ex iis gentibus, quæ ſub ditione populi Romani ſunt, Antiocho regi ius ne eſto: ne voluntarios quidem recipiendi. Rhodiorum ſociorúmve quæ ædes ædificiáq; intra fines regni Antiochi ſunt, quo iure ante bellum fuerunt, eo Rodhiorum ſociorúmve ſunto. Si quæ pecuniæ debentur, earum exactio eſto. Si quid ablatum eſt, id conquirendi, cognoſcendi, repetendique ius item eſto. Si quas vrbes, quas tradi oportet, ij tenent, quibus Antiochus dedit, ex iis præſidia deducito: vtíque rectè tradātur, curato. Argenti probi Attica talenta XII. millia dato intra XII. annos penſionibus æquis. talentum ne minus pondo LXXX. Romanis ponderibus pendas: & tritici DXL. millia modium. Eumeni regi talenta CCCL. intra quinquennium dato: & pro frumento quod æſtimatione fiat, talēta CXXVII. Obſides Rom. XX. dato, & triennio mutato. néve minores octonum denum annorum, neu maiores quinum quadragenum. Si qui ſociorum populi Romani vltrò bellum inferent Antiocho, vim vi, arcendi ius eſto: dum ne quam vrbem aut belli iure teneat, aut in amicitiam accipiat. controuerſias inter ſe iure ac iudicio diſceptēt, aut ſi vtriſque placebit, bello. Ex Liuij lib. 38.

Heredis inſtituendi.

Heres inſtitui rectè poteſt his verbis, TITIVS heres, Titius heres ſit, Titium heredem eſſe iubeo. Illa autem inſtitutio, Heredem inſtituo, Heredem facio, pleriſque improbata eſt. Ex

A Vlpian. Inſtitu. capite 21.

Heredis inſtituendi ac ſubſtituendi.

Heredes ſcripti ſunt, velut, TITIVS heres eſto, cernitóque in diebus proximis centum, quibus ſcieris poteriſque: niſi ita creueris, exheres eſto: tunc Mæuius hæres eſto, certitóque in diebus, & reliqua. Similiter & deinceps ſubſtitui poteſt. Ex Vlpiani Inſt. cap. 22.

Indicendi compitalia.

B DIE NONI poſt Cal. Ian. Quiritibus compitalia erunt. Ex Macrobij lib. 1. cap. 4. & Agel. lib. 10. cap. 24.

Inlicij vocandi.

QVOD BONVM, fortunatum, felixque, ſalutaréque ſiet populo R. Quiritium, reique publicæ populi R. Quiritium, mihíque, collegæque meo, fidei, magiſtratuíque noſtro: omnes Quirites, pedites, armatos, priuatóſque, curatores omnium tribuum, ſi quis pro ſe, ſiue pro al-
C tero dati rationem volet, voca inlicium huc ad me. Ex Varr. lib. De ling. 5. Liu. lib. 40.

Interceſſionis Tribunitiæ.

VETO. Liuius lib. 6.

Interdicti de bonis prodigi.

QVANDO TV BONA PATERNA auitáque nequitia tua diſpērdis, liberóſque tuos ad egeſtatem perducis, ob eam rem tibi ea re commercióque interdico. Ex Paul. Sent. lib. 3. tit. 5. Locum autem ſic correximus, cùm antea legeretur, HABITA QVAE. Noſtræ correctionis
D teſtes ſunt ante biennium clariſſimi viri Bonifacius Amerbachius, Paullus Manutius: ad quos de communibus ſtudiis, vt fit, ſcribens, ea de re mentionem inieci. Interfuit etiam correctioni Iacobus Calonius, adoleſcens eruditiſſ. & mihi amiciſſimus. Pòſt eadem Iacobo Cuiacio in mentem venit. hoc tamen teſtari nunc operæprecium putaui, & ſimul conſiderandum, an pro EA RE, legendum potius eſſet AERE, COMMERCIO'QVE. vt intelligatur ei omni negocio quod
E per æs & libram gerebatur, interdictum eſſe. Aliorum Interdictorum Prætoris, exempla in Pandectis obuia ſunt omnibus: lib. Pandect. XLIII.

Interrogationis, qua Cenſores in ſollemni Iureiurando de vxoribus vtebantur.

ET TV EX ANIMI TVI SENTENTIA xorem habes? Ex Agellij libr. 4. cap. 20. & lib. De orat. 2.

F Iudicandi.

Vide poſterius, ſub formula SENTENTIÆ ferendæ.

Iudicis dandi.

L. OCTAVIVS IVDEX ESTO. Si paret fundum Capenatem quo de agitur ex iure Quiritium, P. Seruilij eſſe, neque is fundus reſtituatur. Ex Verr. 4.

Iudicij recuperatorij.

G SI PATERET EAM SE ET SVA Veneris eſſe dixiſſe. Cicero in Diuinat. Si pateret iugera eiuſmodi fundi eſſe plura, quàm colonus eſſet profeſſus, tum Xeno damnaretur. Si pateret aduerſus edictum feciſſe. Ex Verrina 5. Si pateret H-S 1ↃↃↃ. dari oportere. Ex Orat. pro Q. Roſcio.

Si apparet eum dare oportere. Ex §. ſic itaque, De actionibus.

Iudicij T. Manlij in filium.

QVANDOQVIDEM TV M. Manli, neque imperium conſulare: neque maieſtatem patriam veritus, aduerſus edictum noſtrum, extra ordinem in hoſtem pugnaſti, & quantum in te fuit, diſciplinam militarem, qua ſtetit ad hanc diem Romana res, ſoluiſti: méque in eam neceſſitatem adduxiſti, vt aut Reipublic. mihi, aut mei, meorúmque obliuiſcendum ſit: nos potius noſtro delicto plectemur, quàm Reſpub. tanto ſuo damno noſtra peccata luat. triſte exemplum, ſed in poſterum ſalubre iuuentuti erimus. me quidem cùm ingenita charitas liberum, tum ſpecimen iſtud virtutis, deceptum vana imagine decoris, in te mouet: ſed cùm aut morte tua ſancienda ſint Conſulum imperia, aut impunitate in perpetuum abroganda: nec te quidem, ſi quid in te noſtri ſanguinis eſt, recuſare cêſeam, quin diſciplinam militarem, culpa tua prolapſam, pœna reſtituas. I. lictor. de liga. ad palum. Ex Liuij lib. 8.

Iudiciorum bonæ fidei.

QVANTVM EX BONA fide illum dare facere oportet. Cicero Offic. libr. 11. in Topic.

Iuriſiurandi.

Maiorum diligentia hæc fuit Primùm iurare EX ANIMI SVI SENTENTIA, quénque voluerunt: deinde ita teneri, SI SCIENS FALLERET: quòd inſcitia multa verſaretur in vita Cicero libro Academ. 11. Idem lib. De offic. 111. Non enim falſum iurare, peierare eſt: ſed quod EX ANIMI TVI SENTENTIA iuraueris ſicut verbis concipitur more noſtro, id non facere, periurium eſt. Liuius lib. 32. Ex animi mei ſententia iuro, vt ego Remp. non deſeram, neque alium ciuem deſerere patiar. Idem lib. 43. Ex tui animi ſententia ex edicto C. Claudij, Ti. Sempronij Cenſorum in prouinciam Macedoniam redibis, quod ſine dolo malo facere poteris?

Iuriſiurandi à P. Scipione concepti.

EX MEI ANIMI SENTENTIA iuro, vt ego Remp. non deſeram, neque alium ciuem Romanum deſerere patiar. ſi ſciens fallo, tum me Iupiter Opt. Max. domum, familiam, rémq; meam peſſimo leto afficias. Ex Liuij lib. 22.

Iuriſiurandi, à L. Bruto ob Lucretiam præſtiti.

PER HVNC caſtiſſimum ante regiam iniuriam ſanguinem iuro, vóſque dij teſtes facio, me L. Tarquinium Superbum cum ſcelerata cõiuge & omni liberorum ſtirpe, ferro, igni quacunque de hinc vi poſſim, exacturum: nec illos, nec alium quenquam regnare Romæ paſſurum. Ex Liuij lib. 1.

Iuriſiurandi per Iouem lapidem.

SI SCIENS FALLO, tum me dieſpiter ſalua vrbe, arcéque bonis eiiciat, vt ego hunc lapidem. Feſtus. lib. 10. Plaut. Aulularia. Cice. Epiſt. famil. 7. Plutarchus in Sylla. Polybius autem lib. Hiſt. 3. rem ſi explicat. ῥωμαῖοι δὲ διὰ λίθου ὀμνύουσι κατὰ τὸ παλαιὸν ἔθος, ἐπὶ δὲ τούτῳ τὸν ἄρην τὸν καὶ ἐνυάλιον. ἔστι δὲ τὸ διὰ λίθου, τοιοῦτον. λαβὼν εἰς τὴν χεῖρα λίθον ὁ

A ποιούμενος τὰ ὅρκια, περὶ τῶν συνθηκῶν, ἐπειδὰν ὀμόσῃ δημοσίᾳ πίστει, λέγει τάδε, εὐορκοῦντι μέν μοι εἴη τἀγαθά· εἰ δ' ἄλλως διανοηθείην τι ἢ πράξαιμι, πάντων τῶν ἄλλων σωζομένων ἐν ταῖς ἰδίαις πατρίσιν ἐν τοῖς ἰδίοις νόμοις, ἐπὶ τῶν ἰδίων βίων ἱερῶν τάφων, ἐγὼ μόνος ἐκπέσοιμι οὕτως ὡς ὅδε ὁ λίθος νῦν. καὶ ταῦτ' εἰπὼν ῥίπτει τὸν λίθον ἐκ τῆς χειρός.

Iuriſiurandi militaris.

IN MAGISTRATV C. Lælij, C. F. Coſ. L. Cornelij P. F. Coſ. in exercitu, decémque millia
B paſſuum propè, furtum non facies dolo malo ſolus, neque cum pluribus, pluris nummi argentei in dies ſingulos. Extra haſtam, haſtile, ligna, pabulum, vtrem, follem, faculam, ſi quid ibi inueneris inuleriſve, quod tuum non erit, quod pluris nummi argentei erit: vti tu, ad C. Lælium, C. F. COS. L. ve Cornelium P. F. COSS. ſiue ad quem eorum iuſſerit, proferas, aut profitebere in triduo proximo, quicquid inueneris ſuſtule-
C riſve dolo malo, aut domino ſuo, cuium id cenſebis eſſe, reddes, vti quod rectè factum eſſe voles. Deinde ita concipiebatur iuſiurandum, vt adeſſent, his additis exceptionibus, niſi harunce aliqua cauſſa erit: funus familiare: feriæ vindemiales: calendæque quæ non eius rei cauſſa in eum diem collatæ ſint, quo is eo die minus ibi eſſet. morbus ſonticus, auſpiciúmve, quod ſine piaculo præterire non liceat, ſacrificiúmve anniuerſarium, quòd rectè fieri non poſſet, niſi
D ipſius eo die ibi ſit, ius, hoſtiſve, ſtatus, conditúſve dies cum hoſte: ſi cui eorum harunce quæ cauſſa erit, cum ſe poſtridie quàm per eas cauſſas licebit eo die venturum aditurúmque eum, qui eum pagum, vicum, oppidúmve delegerit. Ex A. gell. lib. 16. cap. 4.

Legis ferendæ.

VELITIS iubeatis Quirites, &c. Ex Cicer. Orat. pro Domo.

QVICVNQVE poſt hanc legem. Ex Ora-
E tione pro Poſtumo, & l. r. D. ad legem Falcid.

CONSVL (vel Prætor, vel qui populum rogarat) Populum iure rogauit, populúſque iure ſciuit.

SI QVID ius non fuit rogari, eius ea lege nihilum rogatum. Ex Philip. 1. Valerio Probo, Feſto Pomp. Orat. pro domo, pro Cæcina, lib. Epiſt. ad Att. 3.

SI QVID contra alias leges, huius legis ergô latum ſit, ei qui hanc legem rogaſſit, impune e-
F ſto. Cic. lib. 3. ad Attic.

Legis iubendæ, vel antiquandæ.

VTI ROGAS: vel ANTIQVO. moris erat vt populo in comitiis legum duæ tabellæ darentur, quarum in altera V. R. in altera A. ſcriptum erat. patet ex Cic. lib. de le. 2. epiſt. ad Att. 1. Liuio, & aliis.

Legis ſanciendæ.

NE PER ſaturam abrogari, derogaríve ius eſto. Feſtus.

G Iuſſu mandatúque legis militaris, P. R.

COSS. IMP. TRIB. Miles, Tiro, Commilito armate, quiſquis es, manipularíeve Centurio, turmáve Legionarie hic ſiſtito, vexillũ ſinito, arma deponito, nec citra hunc amnem Rubiconem ſigna, ductum exercitum, commeatúmque traducito. Si quis huiuſce iuſſionis ergô aduerſus

aduerſus præcepta ierit, feceritve, adiudicatus eſto hoſtis P. R. ac ſi contra patriam arma tulerit, penateſque è ſacris penetralibus aſportauerit. S.P.Q.R.

SANCTIO plebiſciti, S. ve Conſulti, Vltra hos fines arma ac ſigna proferre liceat nemini. Ex epigram. Romanis.

Legati teſtamentarij.

Legamus quatuor modis: per vindicationem, per damnationem, ſinẽdi modo, per præceptionem. Per vindicationem, his verbis legamus: DO, lego, capito, ſumito, ſiue habeto. Per damnationem his verbis: HÆRES meus damnas eſto dare, dato, facito, heredem meũ dare iubeo. Sinendi modo ita: HAERES meus damnas eſto ſinere, Lucium Titium ſumere illam rem, ſibíque habere. Per præceptionem ſic: LVCIVS Titius illam rem præcipito. Ex Vlpiani Inſtit. cap. 24.

Libandi diis vini.

MACTVS hoc vino inferio eſto. Arnob. lib. contr. gent. VII. vide infra, Sacrificij porcæ.

Literarum ab Impp. ad Senatum incolumi exercitu mittendarum.

Si vos, & liberi veſtri valetis, bene eſt: ego & exercitus valemus. Dio Caſſ. in Adriano, & Cicero in epiſt. perſæpe: aliique complures.

Luſtrandi agri.

MARS PATER te precor, quæſóq; vti ſies volẽs propitius mihi, domo, familiæq; noſtræ, quo ius rei ergô, agrum terram, fundúmq; meum ſuo uitaurilia circumagi iuſſi. vti tu morbos viſos, inuiſóſque viduertatem, vaſtitudinémque, calamitates, intemperiáſque prohibeſſis, defendas, auerruncéſque. vtique tu fruges, frumenta, vineta, virguliáque grandire, benéque euenire ſinas. paſtores, pecuáque ſalua ſeruaſſis, duíſque bonam ſalutem valetudinémque mihi, domo, familiæque noſtræ. Harunce rerum ergô, fundi, terræ agrique mei luſtrandi, luſtríque faciendi ergô ſicuti dixi macte hiſce ſuouitaurilibus lactẽtibus immolandis eſto. Mars pater eiuſdẽ rei ergô, macte hiſce ſuouitaurilibus lactẽtibus eſto. Item cultro facito ſtruem, & fertum vti adſiet. Inde obmoueto. Vbi porcũ immolabis, agnum vitulúmque, ſic oportet. Eiúſque rei ergô macte hiſce ſuouitaurilibus immolãdis eſto. nominare vetat Martem, neque agnum, vitulúmque. Si minus in omnes litabit, ſic verba concipito: MARS pater, ſi quid tibi in illiſce ſuouitaurilibus lactẽtibus, neque ſatisfactũ eſt, te hiſce ſuouitaurilibus piaculo. Si vno duobúſque dubitauerit, ſic verba concipito: Mars pater, quod tibi illuc porco neque ſatisfactum eſt, te hoc porco piaculo. Ex Catone De re ruſt. cap. 141.

Mancipij faciendi.

Vide Nexus faciendi formulam.

Manumittendi ſerui.

Manumitti ſeruus dicebatur, cùm dominus aut caput eius ſerui, aut aliud membrum tenens dicebat, HVNC hominem liberum eſſe volo: & emittebat eũ è manu. Ex Feſti libro II. Exſtat etiam in Bibliotheca regia fragmentum indicis Latinogræci, in quo ſcriptũ ita eſt: Βινδίκτα ἡ ῥαῦδος, μεθ' ἧς ὁ ἄρχων ἢ ὁ πραίτωρ τὴν τῶν ἐλευθερουμένων ἀλλων ἐπαίον φάσκοντες: ΦΑΜΕΝ ΤΟΝ ΠΑΡΟΝΤΑ ΑΝΘΡΩΠΟΝ ΕΙΝΑΙ ΕΛΕΥΘΕΡΟΝ, ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΗΝ ΡΩΜΑΙΟΝ.

Matrimonij teſtificandi.

COSS. AVG. Pub. Claud. Quæſ. ær. Antoninam Volumniam virginem, volent. auſpi. è parent. ſuff. coemit, e. IIII. fac. in do. dux. id eſt, Conſule Auguſto, P. Claudius Quæſtor ærarij Antoninam Volumniam virginem volentem, auſpicatò, è parentibus ſuis coëmit, & quattuor facibus in domum duxit. Ex lapide Patauino.

Miſſionis ignominioſæ.

C. Auiene, quòd in Italia milites populi Roma. contra Rempubl. inſtigaſti, rapináſque per municipia feciſſi, quódque mihi, Reíque publicæ inutilis fuiſti, & pro militibus tuã familiam, iumentáque in naues impoſuiſti, tuáque opera militibúſque tempore neceſſario Reſpublic. caret, ob eas res ignominiæ cauſſa ab exercitu meo te remoueo: hodiéque ex Africa abeſſe, & quantum potes, proficiſci iubeo. itémque te A. Fonteij, quòd Tribunus militum ſeditioſus, malúſque ciuis fuiſti, ab exercitu dimitto. T. Alliene, M. Tiro, C. Cluſiane. cùm ordines in meo exercitu, beneficio non virtute cõſecuti, ita vos geſſeritis, vt neque bello fortes, neque pace boni aut vtiles fueritis, & magis in ſeditione concitandíſque militibus aduerſariorum noſtrorum, Imperatoris quam pudoris modeſtiéque fueritis ſtudiores, indignos vos eſſe arbitror, qui in meo exercitu ordines ducatis: miſſóſque facio, & quantum poteſtis, abeſſe ex Africa iubeo. Ex Hircio lib. de bell. Afric.

Multæ in iudicio.

M. TERENTIO. quando citatus neque reſpondit, neque excuſatus eſt. ego ei vnam ouem multam dico. A. Gell. lib. II. cap. I.

Nexus faciendi.

Mancipatio eſt imaginaria quędam venditio, quæ ſic agitur. adhibitis non minus quàm quinque teſtibus ciuibus R. puberibus, & præterea alio eiuſdem condicionis, qui libram æneam tenebat, qui appellabatur Libripens. is qui mãcipium accipit, æs tenens ita dicit: HVNC ego hominem & Iure Quiritium meum eſſe aio, iſque mihi emptus eſt hoc ære, æneáque libra. Deinde ære percutit libram, ídque æs dat ei à quo mancipium accipit, quaſi precij loco. Boëtius in Topic. ex lib. I. Inſtitut. Caij.

Ominis nuptialis.

TALASIO. Liuius libr. I. Vnam longè antè alias ſpecie inſignem à globo Talaſij cuiuſdam raptam ferunt: multiſque ſciſcitantibus, cuínam eam ferrent, identidem, ne quis violaret, TALASIO ferri clamitatum: inde nuptialem hanc vocem factam. Idem Seruius in lib. Æneid. I.

Oraculi Delphici.

ROMANE, aquam Albanam caue lacu contineri, caue in mare manare ſuo flumine ſinas. emiſſam per agros rigabis, diſſipatámque riuis extingues. tum tu inſiſte audax hoſtium muris, memor, quam per tot annos obſides Vrbem, ex ea tibi his quę nunc panduntur, fatis victoriam datam. bello perfecto donum amplum victor ad mea templa portato: ſacráque patria, quorum omiſſa cura eſt, inſtaurata, vt aſſolet, facito. Ex Liuij lib. 5.

Oraculi Delphici.

Tum, ſi faxitis Romani veſtræ res meliores

feliciorésque erunt: magis ex ſententia Reſpub. veſtra vobis procedet:victoriáque duelli, populi Ro.erit.Pythio Apollini, Repub. veſtra bene geſta ſeruatáque, lucris meritis donum mittote: déque præda, manubiis, ſpoliiſque honorem habetote.Ex Liuij li.23.

Pactionis ob pacem cum Ætolis.

IMPERIVM maieſtatémque populi Ro. gens Aetolorum conſeruato ſine dolo malo. ne quẽ exercitum, qui aduerſus ſocios amicóſque eorum ducetur,per fines ſuos tranſire ſinito, neve vlla ope iuuato.hoſtes eoſdem habeto,quos populus R. armáque in eos ferto,bellúmque pariter gerito. perfugas, fugitiuos,captiuóſque reddito Romanis ſociiſque:præterquam ſi qui capti, cùm domos rediſſent,iterum capti ſunt:aut ſi qui eo tempore ex iis capti ſunt,qui tum hoſtes erãt Romanis, cùm inter præſidia Romana Aetoli eſſent.aliorum qui comparebunt, intra dies centum Corcyreorum magiſtratibus ſine dolo malo tradantur. qui non comparebunt, quando quiſque eorum primum inuentus fuerit,reddatur. Obſides XL. arbitratu Conſulis Romanis dato,ne minore XII.annorum, neu maiores XL. Obſes ne eſto Præfectus equitum, ſcriba publicus,neu quis qui antè obſes fuerit apud Romanos.Cephallenia extra pacis leges eſto.Ex Liuij lib.38.

Precationis ob bellum Macedonicum.

QVAM rem Senatus populúſque R. de Rep. déque ineundo nouo bello in animo haberet, ea res vti populo Rom.ſociiſque ac nomini Latino bene ac feliciter eueniret: ſecundum rem diuinam, precationémque, vt de Rep. déque prouinciis ſenatum conſulerent.Ex Liuij lib.31.

Precationis P.Scipionis.

DIVI Diuæque, inquit, qui maria terráſque colitis,vos precor quæſóque quæ in meo imperio geſta ſunt,geruntur,póſtque gerẽtur,ea mihi,populo plebíque Romanę,ſociis nominíque Latino,qui populi Romani, quíque meam ſectam, imperium, auſpiciúmque terra mari, omnibúſque ſequuntur, bene vertundo æquè vos omnia bene iuuetis:bonis auctibus auxiſtis: ſaluos incoluméſque victis perduellibus victores ſpoliis decoratos, triumphantéſque mecum domos reduces ſiſtatis: inimicorũ hoſtiúmque vlciſcendorum copiam faxitis:quæ'que populus Carthaginienſis in ciuitatem noſtram facere molitus eſt, ea vt mihi populóque Romano in ciuitatem Carthaginiẽſiũ detis.Ex Liuij Lib.29.

Precationis qua in principio Pompæ Romani Imperatores triumphantes,in Vaticano vtebantur.

DI, NVTV,& imperio quorum nata & aucta eſt res Romana, eandem placati, propitiátique ſeruate.

In fine verò in Capitolium aſcendentes,hæc:

GRATIAS tibi Iupiter optume maxume,tibique Iunoni reginæ, & ceteris huius cuſtodibus, habitatoribúſque Arcis Di lubens lætúſque ago, re Romana in hanc diem & horam per manus, quod voluiſtis, meas ſeruata, bene geſtáque:eandem & ſeruare,vt facitis,fouete,protegite propitiati, ſupplex oro. Ex Macrob. Saturn.lib.1.

Precationis Herſiliæ

NERIA Martis, te obſecro pacem dare, vt liceat nuptiis propriis & proſperis vti. quod de tui coniugis conſilio contigit, vti nos iidem integras raperent, vnde liberos ſibi & ſuis poſteris patriæ patrarent. Ex Agellij lib.13.cap.21.

Precationis Conſularis,in Conſule renunciando.

QVOD bonum,fauſtum, felix fortunatúmque ſit, mihi magiſtratuíque meo populo plebíque Romanę L.Licinium cos.renuncio.C.pro Muræna.

Præconij in ſacrificiis.

HOC AGE.Plutarchus in Numa,& Coriolano. FAVETE linguis.Cic. 10. & 2. de Diuinat. Plin. lib.28.cap.2.

Præfandi omnibus in rebus.

Quod bonum,fauſtúm,felix, fortunatúmque ſit.Cic.lib.de Diuin.1.

Poſtumos nepotes inſtituendi.

FILIVS MEVS heres eſto.ſi filius meus me viuo moriatur, tunc ſi quis mihi ex eo nepos ſiue quæ neptis poſt mortem meam in decem menſibus proximis, quibus filius meus moreretur, natus nata erit,heredes ſunto. Scæuola ex C.Aquilio,l.gallus,29.De lib.& poſtum.

Regis ob Interrege rogandi.

QVOD BONVM,fauſtum,felixque ſit, Quirites regem create. ita patribus viſum eſt. patres deinde,ſi dignum,qui ſecundus ad Romulo numeretur,crearitis,auctores fient. Ex Liuij lib.1.

Regis inagurandi.

IVPITER PATER, ſi eſt fas hunc Numã Pompilium,cuius ego caput teneo,regem Romæ eſſe,vti tua ſigna nobis certa acclaraſſint inter eos fines,quos feci.Ex Liuij lib.1.

Relegandi.

ILLVM PROVINCIA illa inſuliſque eis relego: excederéque debebit intra illum diem. Ex Vlpiano in l.7.§.his qui, D.de interd.& releg.

Renuntiandi Conſulis deſignati ab ipſo Cos.

Quod bonum,fauſtum,felix,Fortunatúmque ſit,mihi magiſtratuíque meo, populo plebíque Romanæ,N.N.Conſulem renuntio.Ex Cicerone in Orat.pro Muræn.

Replicationis.

AVT SI mihi mandatum eſt, vt à te peterem. l.tiaque,48.De procurat.

AVT SI res iudicata non ſit l. 24. De except. rei iudic.

AVT SI damnatione interpoſita ſecundum decretum vendiderit.l. conſilio, 7. D. de curat. fur.

Repudij.

CONDITIONE tua non vtor.ex l. 11. De de diuort.& repud.

Rogandi iudicis.

ITAQVE præclarum à maioribus accepimus morem rogandi iudicis, ſi eũ teneremus: QVÆ SALVA FIDE facere poſſit. Hæc rogatio ad ea pertinet,&c. Cic lib.De offic.III.

Rogationis Atiliæ.

OMNES CAMPANI,Attellani,Calatini,Sabatini, qui ſe dediderunt in arbitrium ditionémq; populi

populi Romani Fuluio Proconſuli, quæque vnà ſecum dediderunt, agrum vrbémque, diuina humanáque vtenſiliáque, ſiue quid aliud dediderunt: de his rebus quid fieri velitis, vos rogo Quirites. Plebs ſic iuſſit: Quod Senatus maxima pars cenſeat, qui aſſidetis, id volumus iubemúſque. Ex Liuij libro XXVI.

Rogationis de Tribunitio magiſtratu.

SI TRIBVNOS PLEBIS DECEM rogabo, ſi quos minus hodie decem tribunos plebis fecerint: hi tum, quos ſibi collegas cooptaſſint, ita illi legitimi eadem lege Tribuni plebei ſint, vt illi quos hodie Tribunos plebei feceritis. Ex Liuij lib. 3.

Salutationis matutinæ:

AVE. Veſpertinæ:

SALVE. Dio Caſſius in Adriano.

Salutationis patris Patriæ.

QVOD BONVM fauſtúmque ſit tibi, domuique tuæ Cæſar Auguſte, Senatus te conſentiens cum populo Rom. conſalutat Patriæ patrem. Ea Valerius Meſſala vſus traditur à Sueton. in Auguſto.

Salutationis in epiſtolis.

Seneca libro epiſt. II. epiſt. XV. Mos antiquis fuit, vſque ad meam ſenatus ætatem, primis epiſtolæ verbis adiicere, Si vales, bene eſt: ego valeo. Rectè & nos dicimus, Si philoſopharis, bene eſt, &c.

Salutationis in epiſtolis Impp. re bene geſta.

Si vos liberíque veſtri valetis, bene eſt. Ego quidem & exercitus, valemus. Xiphilinus in Adriano, & in epiſt. Cicer. paſſim.

Sacrificij porcæ præcidaneæ ante meſſem.

Priuſquam meſſem facies, porcam præcidaneam hoc modo fieri oportet. Cereri porca præcidanea, porcam fœminam, priuſquam haſce fruges condantur, far, triticum, ordeum, fabam, ſemen rapicium, thure, vino, Iano, Ioui, Iunoni præfato. Priuſquam porcam fœminam immolabis, Iano ſtruem commoueto ſic: IANE PATER, te hac ſtrue commouenda bonas preces precor, vti ſies volens propitius mihi liberíſque meis, domo familiæque meę mactus hoc fercto. Fercrum Ioui moueto, & mactato ſic: IVPITER TE hoc fecto obmouendo bonas preces precor, vti ſies volens propitius mihi liberíſque meis, domo familiæ'q; meæ mactus hoc fercto. Poſtea Iano vinũ dato ſic: IANE PATER, vti te ſtrue cõmouenda bonas preces bene precatus ſum, eiuſdem rei ergô macte vino inferiori eſto. Poſtea Ioui ſic: IVPITER MACTE fercto eſto, macte vino inferiori eſto. Poſtea porcam præcidaneam immolato. Vbi exta proiecta erũt, ita Iano ſtruẽ commoueto, mactatóque item vti prius obmoueras. Ioui ferctum obmoueto, mactatóque vt prius feceras. Item Iano vinum dato, & Ioui vinum dato, ita vti prius datum fuit ob ſtruem obmouendam, & ferctum libandum. poſtea Cereri exta & vinum dato. Ex Catone De re ruſt. cap. 134. apud quem tamen MACTVS perpetuò legendum, locus ille ex libro Arnobij contra gentes VII. ſignificare videtur. Operæpretium eſt verba ipſa depromere, quibus cum vinum datur, vti ac ſupplicare conſuetudo eſt. Mactus hoc vino inferio eſto. Inferio, inquit Trebatius, verbum ea cauſſa eſt additum, eáq; ratione profertur: ne vinum omne omnino quod in cellis atque apothecis eſt conditum, ex quibus illud quod effunditur promptum eſt, eſſe ſacrum incipiat, & ex vſibus eripiatur humanis.

S. Conſultorum à plebe comprobandorum.

QVOD SENATVS maxima pars iubeat, qui aſſidens, id volumus, iubemúſque. Ex Liuij lib. 26.

S.C. quo quid Conſulibus mandatur.

DONATVS in Adelph. Terent. *Facſis Soſtrata.* SIS, inquit, honorificè additur verbo, ne quod imperatiuo modo pronuntiatur, ſuperbum ſit, deductum eſt autem à Senatuſconſulti formula. vbi enim aliquid Senatus Conſulib. iniungit, addit: SI EIS VIDEATVR. Hæc ille. Et eſt hoc obſeruatum à Cicerone in illis S. C. quæ in Philippic. legimus. vt Philip. IX. Vtiq; C. Panſa, A. Hircius coss. alter, ambóve, ſi eis videbitur, Quæſtoribus vrbanis imperent, &c.

Senatuſconſ. ſcribendi.

QVID DE EA re fieri placeret, de ea re ita cẽſuerunt. Cælius in Epiſt. fam. 7. alibi perſæpe.

Senatuſconſulti ſummi.

VIDEANT CONSVLES ne quid Reſpub. detrimenti acciperet. Salluſt. Catil. Cic. in Catil. Liuius lib. III. Tantúmque terrorem incuſſere patribus, vt, (quæ forma Senatuſconſulti vltimæ ſemper neceſſitatis habita eſt) Poſtumio alteri conſulum negocium daretur: Videret, ne quid reſp. detrimenti caperet.

Sententiæ in perduellionis damnatum ferendæ.

I LICTOR, colliga manus, caput obnubito, infelici arbori reſte ſuſpendito. Cic. pro C. Rabirio, Liu. lib. 1. Agel. lib. 12. cap. 3.

Sententiæ in damnatos pronunciandæ.

LICTOR ADDE virgas, & in eum lege agito. Liuius. lib. 36.

Sententiæ per tabellam ferendæ.

IN cauſſis maioribus iudices in ciſtam tabellas coniiciebãt ſuas, eáſq; inſculptas literas habentes, A. abſolutionis; C. condemnationis: cùm de alicuius capite agebatur, N. L. ampliationis. his enim literis ſignificabãt non liquere. Pedian. in Diuinat. De formula N. L. Cicero in Cluent.

Sententiæ in priuatis litibus pronuntiandæ.

CICERO lib. De finib. II. Priuatarum litium iudices ſumus. nihil enim poſſumus iudicare, niſi quod eſt noſtri iudicij. in quo fruſtra iudices ſolent, cùm ſententiam pronuntiant addere, SI QVID MEI IVDICII EST. Si enim non fuit eorum iudicij, nihilo magis, hoc non addito, illud eſt iudicatum, &c.

Sententiæ pronunciandæ,

CVM conſtet Titium Seio ex illa ſpecie quinquaginta, item ex illa ſpecie vigintiquinque debere idcirco L. Titium Seio cẽtum condemno. Ex l. 1. D. quæ ſent. ſin. appel. Item, Non liquet: ſi quando obſcura cauſſa videbatur, priuati iudices id iurabant. Agell. lib. 14. cap. 2. & l. pomponius, D. de re iudic.

Sententiæ pronunciandæ.

Fecisse videri. Cic. pro Cæcina, Verrina 3. De finibus 2. & aliis locis innumeris. itémque alij complures.

Sponſionis.

Qvod a Flauio abſtulero, partem dimidiam inde Roſcio me ſoluturum ſpondeo. Ex Cic. Orat. pro Qu. Roſcio.

Sponſionis in iudicio.

Ni te Apronius in Decumis ſocium eſſe dicat. Ex Verrina 5.

Sponſionis in arbitrio.

Ni vir bonvs ſit Cic. lib. 3. Offic.

Stipulationis in emptione ſuum.

Illasce ſues ſanas eſſe, haberéque rectè licere, noxiſque præſtare, neque de pecore morboſo eſſe, ſpondéſne? Var. lib. 2. cap. 4.

Stipulandi.

Spondes? ſpondeo. promittis? promittio. fide iubes? fideiubeo. dabis? dabo, facies? faciam. Iuſtinianus § .1. De verb. oblig.

Stipulationis in caprarum emptione.

Illas capras hodie rectè eſſe, & bibere poſſe, haberéque rectè licere, hæc ſpondéſne? Ex Var. lib. De re ruſt. 2. cap. 3.

Stipulationis in ouium emptione.

Cùm emptor dixit, tanti svnt mihi emptæ? & ille reſpondit, svnt, & expromiſit numos: emptor ſtipulatur priſca formula ſic: illasce oues, qua de re agitur, ſanas rectè eſſe, vti pecus ouillum, quod rectè ſanũ eſt extra luſcã, ſurdã, minam, id eſt, ventre glabro: neq; de pecore morboſo eſſe, haberéq; rectè licere. hęc ſic rectè fieri ſpondes? Ex Varr. li. De re ruſt. 2. cap. 2.

Stipulationũ in bouũ aut iuuencorũ emptione.

Eos cum emimus domitos, ſtipulamur ſic: illasce boues ſanos eſſe, noxiſque præſtari? Cùm emimus indomitos, ſic: illosce iuuencos ſanos rectè, déque? pecore ſano eſſe, noxiſque præſtari ſpondéſne? Varr. lib. 2. cap. 5.

Teſtamenti nuncupati.

Tabulas teſtamenti teſtator tenens ita dicit: hæc vti in his tabulis cerisve ſcripta ſunt, ita do, ita lego, ita teſtor. Itaque vos Quirites teſtimonium præbitote. Ex Vlpiani regul. tit. 20.

Teſtimonij dicendi.

Maiorum hæc fuit diligentia. Voluerunt vt qui teſtimonium dicerent, arbitrari ſe dicerent, etiam quod ipſe vidiſſet. Cic. Academic. 2. Idem pro Fonteio: Primùm illud verbum conſideratiſſimum noſtræ cõſuetudinis arbitror, quo nos etiam tunc vtimur, cùm ea dicimus iurati, quæ comperta habemus, quæ ipſi vidimus, ex toto teſtimonio ſuſtulit.

Templi concipiendi.

Varro libr. de lingua lat. vi. Concipitur templum verbis, non iiſdem vſque quaque. In arce ita: Teſtáque meta ſunto, quoad ego eas relinquam, nũcupauero. Olla ver arbor, quicquid eſt, quam me ſentio dixiſſe, templum tectúmque: ferto in ſiniſtrum, Olla ver arbor, quidquid eſt, quod me ſentio dixiſſe, templum tectúmque: ferto in dextrum. Interea concrecione, conſpicione, cortumione, viíque ea rectiſſime ſenſi.

Vaticinij Marciani.

Amnem Troiugena Cannam Romane fuge, ne te alienigenæ cogant in campo Diomedis conſerere manus. ſed neque credes tu mihi, donec compleris ſanguine campum: multáque millia occiſa tua deferat amnis in pontum magnum ex terra frugifera, piſcibus atque auibus, feriſque quæ colunt terras. iis fiat eſca caro tua. nam mihi ita Iupiter fatus eſt. Hoſtes Romani ſi expellere vultis, vomicámque quæ gentiũ venit longè, Apollini vouẽdos cẽſeo ludos: qui quotãnis comiter Apollini fiant. cùm populus dederit ex publico partem, priuati vti conferant pro ſe ſuíſque. His ludis faciendis præerit Pręton hic, qui ius populo plebiq; dabit ſummũ. Decemuiri Græco ritu hoſtiis ſacra faciãt. hæc ſi rectè faxitis, gaudebitis ſẽper, fietque res veſtra melior. nã is dius exſtinguet perduelles veſtros, qui veſtros cãpos paſcit placidè. Ex Liuij lib. 25.

Veſtalis à Pontif. Max. capiundæ.

Sacerdotem Veſtalem, quæ ſacra faciat, quæ ius ſiet ſacerdotem Veſtalem facere, pro populo Ro. Quiritibus, vti quod optima lege fiat, ita te Amata capio. Ex Agellij lib. 1. cap. 12.

Voti ob bellum cum rege Antiocho.

Si dvellvm quod cum Antiocho rege ſumi populus iuſſit, id ex ſententia Senatus populique Rom. confectum erit: tum tibi Iupiter populus R. ludos magnos, dies decem continuos faciet: donáque ad omnia puluinaria dabuntur de pecunia, quantam Senatus decreuerit. quiſquis magiſtratus eos ludos quando vbique faxit, hi ludi rectè facti, donáque data rectè ſunto. Ex Liuij lib. 36.

Voti concipiendi.

Tvo ductu, Pythice Apollo, tuóque numine inſtinctus pergo ad delendam vrbem Veios: tibíque hinc decimam partem prædæ voueo. te ſimul Iuno Regina, quæ nunc Veios colis, precor, vt nos victores in noſtram tuámque mox futuram vrbem ſequare: vbi te dignum amplitudine tua templum accipiat. Ex Liuij lib. v.

Voti de vere ſacro concipiendi.

Velitis iubeatíſ-ne hoc ſic fieri? ſi res populi Romani Quiritum ad quinquennium proximum, ſicut velim eam, ſalua ſeruata erit hiſce duellis, datum donum duit populus Romanus Quiritiũ, quod duellum populo Romano cum Carthaginiẽſi eſt, quæ'que duella cũ Gallis ſunt, qui cis Alpes ſunt: quod ver attulerit ex ſuillo, ouillo, caprino grege, quæ'que orphana erunt, Ioui fieri, ex qua die Senatus populúſque iuſſerit. qui faciet, quando volet, quáque lege volet, facito: quo modo faxit, probè factũ eſto. ſi id moritur, quod fieri oportebit: prophanũ eſto, neque ſcelus eſto. ſi quis rumpet, occidétve inſciens, ne fraus eſto. ſi quis clepſet, ne populo ſcelus eſto, néve cui cleptum erit, ſi atro die faxit inſciens, probè factũ eſto. ſi nocte ſiue luce, ſi ſeruus ſiue liber faxit, probè factum eſto. ſi ante id ea Senatus populúſque iuſſerit fieri, ac faxit, eo populus ſolutus, liber eſto. Eiuſdem rei cauſſa ludi magni voti æris ccc.xxxiii. millibus, triente: præterea bubus Ioui ccc. multis aliis diuis bubus albis, atque ceteris hoſtiis. Ex Liuij lib. xxii.

Voti Pontificum.

Pontificvm votis annvant dij Romanæ reipublicę arcanáque morbis præſidia Apollinis iuſſu ſumma veneratione ex hoc Palladis cypho ſacramentalibarunt, annuant, quorum ſiſu Romano imperio regna ceſſere. Ex antiquitatibus Romanis, capite decimotertio.

FRANC.

FRANC. HOTMANI I.C. ANTIQVITATVM ROMAN.

LIBER II.

QVO VETERIS ROM. REIP. STATVS BREVITER OSTENDITVR.

Nunc demum editus.

DE VARIA REIP. ROMANÆ, ET MAGISTRATVVM RATIONE.

CAP. I.

POPVLVS Rom. initio Regum imperio paruit annos circiter 240. Primus omnium Romulus annos 38. Regnum obtinuit. quo è medio ſublato poſt annum interregnum Numa per annos tres & quadraginta in altiſſima pace Remp. tenuit. Huic ſucceſſit Tullus Hoſtilius, qui per annos 32. rerum potitus eſt. Max. Ancus Martius, 24. tum L. Tarquinius Priſcus, viginti octo tum Ser. Tullius, 44. poſtremus L. Tarquinus ſuperbus, annos 25. Eorum plerique Remp. iis inſtitutis ac legibus fundarunt, quibus ad Orbis ferè totius imperium peruenit. Tarquinio Rege partim propter ſuperbiam atq; impotentiam, partim propter ſtuprum Lucretiæ ab ipſius filio ſexto illatum, vrbe exacto, libertas recuperata eſt, creatique annui magiſtratus, qui quod Reip. conſulere debebant Conſules dicti ſunt. His omnia Regum iura atque inſignia tribuebātur, id modo cautum, eſſet alter alteri per ſingulos menſes faſces ac ſecures concederet, ne ſi ambo faſces haberent, duplicatus terror, duoque Reges pro vno accepti viderentur. Hoc Magiſtratu Reſp. vſa eſt per annos 460. Interiectis tamen interdum Decemuiris, interdum Tribunis militum conſulari poteſtate, interdum Dictatoribus, cum autem primis temporibus ſoli Patricij magiſtratus & iudicia obtinerent, plebs indigniſſimè ſeruiret, reperta moderatio eſt, per quam tenuiores cum principibus æquarentur. Tribunatus enim plebis inſtitutus fuit, tanta cum poteſtate, vt nihil publicè geſtum ratum eſſet, ſi tribunus pl. intercederet: id eſt hanc vocem pronunciaret. VETO. Senſim etiam patriciorum dignitatem, iuraque propè omnia cum plebeiis communicata ſunt: ita inter ſecundum & tertium Punicum bellum optimus perfectiſſimuſque Reipub. ſtatus fuiſſe creditur. Optimus, quod ex tribus Reipub. generibus conſtaret, regio, optimatum, & populari, nam Conſules Regum, Senatus Optimatum, Tribuni popularem poteſtatem habebant. Perfectiſsimus, quoniam æquiſsimis legibus atque inſtitutis temperatus erat. Sanctus etiam, quia ſummus paupertati ac parſimoniæ honos habebatur. At pœnis tertio bello, multiſque aliis prouinciis, Regibuſque potentiſsimis ſuperatis, luxuria & ambitione in ciuitatem inuectis, ſeditioſi Tribuni plebis exorti ſunt, Gracchi, Saturninus, Druſus, qui ſummum optimæ Reipub. conſenſum agrariis & iudiciariis legibus perturbarunt. Itaque ex eo tempore maiores plebis quam optimatum opes fuiſſe in Repub. cœperunt: quas L. Sylla ciuili bello victor immuniuit: Tribuniſque plebis maximam poteſtatis ſuæ partem ademit. At paucis poſt annis Cn. Pompeius magnus eam reſtituit: his crebris Reipub. perturbationibus excitati Cæſar, Craſſus, Pompeius, extraordinarias opes quæ liberæ ciuitati formidabiles erant ſibi quæſiuerunt. Ex quibus Cæſar Pompeio victo euerſaque Repub. ſolus imperium cœpit quo interfecto cum Reip. reſtituendæ ſpes eſſet, Triumuiratus exortus eſt Antonij, Octaui & Bruti, aduerſus quorum Tyrannidem arma multis locis ſumpta ſunt. Tandem Octauius depoſito Triumuiri nomine Conſulem ſe ferens ac Tribunitia poteſtate contentus vbi militem donis, populum annona, cunctis dulcedine otij pellexit, totius ad ſe Reip. poteſtatem atque imperium tranſtulit. Sed de iis magiſtratibus quibus populus Rom. plurimum vſus eſt paullo vberius diſſerendum videtur. Fuerunt autem magiſtratus alij Patricij, qui patriciorum cauſſa & ex patriciis familiis primum inſtituti fuerunt. alij Plebeij qui plebis cauſſa & ex ipſa plebe ſemper creati ſunt. Ergo exactis Regibus duo Conſules regio & annuo imperio creati ſunt: ita tamen vt ab iis ad populum prouo-

FECISSE VIDERI. Cic. pro Cæcina, Verrina 3. De finibus 2. & aliis locis innumeris. itémque alij complures.

Sponſionis.

QVOD A Flauio abſtulero, partem dimidiam inde Roſcio me ſoluturum ſpondeo. Ex Cic. Orat. pro Qu. Roſcio.

Sponſionis in iudicio.

NI TE Apronius in Decumis ſocium eſſe dicat. Ex Verrina 5.

Sponſionis in arbitrio.

NI VIR BONVS ſit Cic. lib. 3. Offic.

Stipulationis in emptione ſuum.

ILLASCE ſues ſanas eſſe, haberéque rectè licere, noxiſque præſtare, neque de pecore morboſo eſſe, ſpondéſne? Var. lib. 2. cap. 4.

Stipulandi.

SPONDES? ſpondeo. promíttis? promittio. fide iubes? fideiubeo. dabis? dabo, facies? faciam. Iuſtinianus § .1. De verb. oblig.

Stipulationis in caprarum emptione.

ILLAS capras hodie rectè eſſe, & bibere poſſe, haberéque rectè licere, hæc ſpondéſne? Ex Var. lib. De re ruſt. 2. cap. 3.

Stipulationis in ouium emptione.

Cùm emptor dixit, TANTI SVNT MIHI EMPTÆ? & ille reſpondit, SVNT, & expromiſit numos: emptor ſtipulatur priſca formula ſic: ILLASCE oues, qua de re agitur, ſanas rectè eſſe, vti pecus ouillum, quod rectè ſanũ eſt extra luſcã, ſurdã, minam, id eſt, ventre glabro: neq; de pecore morboſo eſſe, haberéq; rectè licere. hęc ſic rectè fieri ſpondes? Ex Varr. li. De re ruſt. 2. cap. 2.

Stipulationũ in bouũ aut iuuencorũ emptione.

Eos cum emimus domitos, ſtipulamur ſic: ILLASCE boues ſanos eſſe, noxíſque præſtari? Cùm emimus indomitos, ſic: ILLOSCE iuuencos ſanos rectè, déque pecore ſano eſſe, noxiſque præſtari ſpondéſne? Varr. lib. 2. cap. 5.

Teſtamenti nuncupati.

Tabulas teſtamenti teſtator tenens ita dicit: HÆC VTI in his tabulis ceríſve ſcripta ſunt, ita do, ita lego, ita teſtor. Itaque vos Quirites teſtimonium præbitote. Ex Vlpiani regul. tit. 20.

Teſtimonij dicendi.

Maiorum hæc fuit diligentia. Voluerunt vt qui teſtimonium diceret, ARBITRARI ſe diceret, etiam quod ipſe vidiſſet. Cic. Academic. 2. Idem pro Fonteio: Primùm illud verbum conſideratiſſimum noſtræ cõſuetudinis ARBITROR, quo nos etiam tunc vtimur, cùm ea dicimus iurati, quæ comperta habemus, quæ ipſi vidimus, ex toto teſtimonio ſuſtulit.

Templi concipiendi.

Varro libr. de lingua lat. VI. Concipitur templum verbis, non iiſdem vſque quaque. In arce ita: Teſláque meta ſunto, quoad ego eas relinquam, nũcupauero. Olla ver arbor, quicquid eſt, quam me ſentio dixiſſe, templum tectúmque: ferto in ſiniſtrum. Olla ver arbor, quidquid eſt, quod me ſentio dixiſſe, templum tectúmque: ferto in dextrum. Interea concretione, conſpicione, cortumione, vtique ea rectiſſime ſenſi.

Vaticinij Marciani.

AMNEM Troiugena Cannam Romane fuge, ne te alienigenæ cogant in campo Diomedis conſerere manus. ſed neque credes tu mihi, donec compleris ſanguine campum: multáque millia occiſa tua deferat amnis in pontũm magnum ex terra frugifera, piſcibus atque auibus, feríſque quæ colunt terras. iis fiat eſca caro tua. nam mihi ita Iupiter fatus eſt. Hoſtes Romani ſi expellere vultis, vomicámque quæ gentiũ venit longè, Apollini vouẽdos cẽſeo ludos: qui quotãnis comiter Apollini fiant. cùm populus dederit ex publico partem, priuati vti conferant pro ſe ſuíſque. His ludis faciendis præerit Prętor hic, qui ius populo plebíq; dabit ſummũ. Decemuiri Græco ritu hoſtiis ſacra faciãt. hæc ſi rectè faxitis, gaudebitis sẽper, fiétque res veſtra melior. nã is dius exſtinguet perduelles veſtros, qui veſtros cãpos paſcit placidè. Ex Liuij lib. 25.

Veſtalis à Pontif. Max. capiundæ.

SACERDOTEM Veſtalem, quæ ſacra faciat, quæ ius ſiet ſacerdotem Veſtalem facere, pro populo Ro. Quiritibus, vti quod optima lege fiat, ita te Amata capio. Ex Agellij lib. 1. cap. 12.

Voti ob bellum cum rege Antiocho.

SI DVELLVM quod cum Antiocho rege ſumi populus iuſſit, id ex ſententia Senatus populíque Rom. confectum erit: tum tibi Iupiter populus R. ludos magnos, dies decem continuos faciet: donáque ad omnia puluinaria dabuntur de pecunia, quantam Senatus decreuerit. quiſquis magiſtratus eos ludos quando vbique faxit, hi ludi rectè facti, donáque data rectè ſunto. Ex Liuij lib. 36.

Voti concipiendi.

TVO ductu, Pythice Apollo, tuóque numine inſtinctus pergo ad delendam vrbem Veios: tibíque hinc decimam partem prædæ voueo. te ſimul Iuno Regina, quæ nunc Veios colis, precor, vt nos victores in noſtram tuámque mox futuram vrbem ſequare: vbi te dignum amplitudine tua templum accipiat. Ex Liuij lib. V.

Voti de vere ſacro concipiendi.

VELITIS iubeatíſ-ne hoc ſic fieri? ſi res populi Romani Quiritum ad quinquennium proximum, ſicut velim eam, ſalua ſeruata erit hiſce duellis, datum donum duit populus Romanus Quiritiũ, quod duellum populo Romano cum Carthaginiẽſi eſt, quæ'que duella cũ Gallis ſunt, qui cis Alpes ſunt: quod ver attulerit ex ſuillo, ouillo, caprino grege, quæ'que orphana erunt, Ioui fieri, ex qua die Senatus populúſque iuſſerit. qui faciet, quando volet, quáque lege volet, facito: quo modo faxit, probè factũ eſto. ſi id moritur, quod fieri oportebit: prophanũ eſto, neque ſcelus eſto. ſi quis rumpet, occidétve inſciens, ne fraus eſto. ſi quis clepſet, ne populo ſcelus eſto, néve cui cleptum erit, ſi atro die faxit inſciens, probè factũ eſto. ſi nocte ſiue luce, ſi ſeruus ſiue liber faxit, probè factum eſto. ſi ante id ea Senatus populúſque iuſſerit fieri, ac faxit, eo populus ſolutus, liber eſto. Eiuſdem rei cauſſa ludi magni voti æris CC.CXXXIII. millibus, triente: præterea bubus Ioui CCC. multis aliis diuis bubus albis, atque ceteris hoſtiis. Ex Liuij lib. XXII.

Voti Pontificum.

PONTIFICVM VOTIS ANNVANT dij Romanæ reipublicę arcanáque morbis præſidia Apollinis iuſſu ſumma veneratione ex hoc Palladis cypho ſacramental libarunt, annuant, quorum ziſu Romano imperio regna ceſſere. Ex antiquitatibus Romanis, capite decimotertio.

FRANC. HOTMANI I.C. ANTIQVITATVM ROMAN.

LIBER II.

QVO VETERIS ROM. REIP. STATVS BREVITER OSTENDITVR.

Nunc demum editus.

DE VARIA REIP. ROMANÆ, ET MAGISTRATVVM RATIONE.

CAP. I.

POPVLVS Rom. initio Regum imperio paruit annos circiter 240. Primus omnium Romulus annos 38. Regnum obtinuit. quo è medio ſublato poſt annum interregnum Numa per annos tres & quadraginta in altiſſima pace Remp. tenuit. Huic ſucceſſit Tullus Hoſtilius, qui per annos 32. rerum potitus eſt. Max. Ancus Martius, 24. tum L. Tarquinius Priſcus, viginti octo tum Ser. Tullius, 44. poſtremus L. Tarquinus ſuperbus, annos 25. Eorum plerique Remp. iis inſtitutis ac legibus fundarunt, quibus ad Orbis ferè totius imperium peruenit. Tarquinio Rege partim propter ſuperbiam atq; impotentiam, partim propter ſtuprum Lucretiæ ab ipſius filio ſexto illatum, vrbe exacto, libertas recuperata eſt, creatique annui magiſtratus, qui quod Reip. conſulere debebant Conſules dicti ſunt. His omnia Regum iura atque inſignia tribuebātur, id modo cautum, eſſet alter alteri per ſingulos menſes faſces ac ſecures concederet, ne ſi ambo faſces haberent, duplicatus terror, duoque Reges pro vno accepti viderentur. Hoc Magiſtratu Reſp. vſa eſt per annos 460. Interiectis tamen interdum Decemuiris, interdum Tribunis militum conſulari poteſtate, interdum Dictatoribus, cum autem primis temporibus ſoli Patricij magiſtratus & iudicia obtinerent, plebs indigniſſimè ſeruiret, reperta moderatio eſt, per quam tenuiores cum principibus æquarentur. Tribunatus enim plebis inſtitutus fuit, tanta cum poteſtate, vt nihil publicè geſtum ratum eſſet, ſi tribunus pl. intercederet: id eſt hanc vocem pronunciaret. VETO. Senſim etiam patriciorum dignitatem, iuraque propè omnia cum plebeiis communicata ſunt: ita inter ſecundum & tertium Punicum bellam optimus perfectiſſimuſque Reipub. ſta- A tus fuiſſe creditur. Optimus, quod ex tribus Reipub. generibus conſtaret, regio, optimatum, & populari, nam Conſules Regum, Senatus Optimatum, Tribuni popularem poteſtatem habebant. Perfectiſsimus, quoniam æquiſsimis legibus atque inſtitutis temperatus erat. Sanctus etiam, quia ſummus paupertati ac parſimoniæ honos habebatur. At pœnis tertio bello, B multiſque aliis prouinciis, Regibuſque potentiſsimis ſuperatis, luxuria & ambitione in ciuitatem inuectis, ſeditioſi Tribuni plebi: exorti ſunt, Gracchi, Saturninus, Druſus, qui ſummum optimæ Reipub. conſenſum agrariis & iudiciariis legibus perturbarunt. Itaque ex eo tempore maiores plebis quam optimatum opes fuiſſe in Repub. cœperunt: quas L. Sylla ciuili bello victor immuniuit: Tribuniſque plebis maximam poteſtatis ſuæ partem ademit. At C paucis poſt annis Cn. Pompeius magnus eam reſtituit: his crebris Reipub. perturbationibus excitati Cæſar, Graſſus, Pompeius, extraordinarias opes quæ liberæ ciuitati formidabiles erant ſibi quæſiuerunt. Ex quibus Cæſar Pompeio victo euerſāque Repub. ſolus imperium cœpit quo interfecto cum Reip. reſtituendæ ſpes eſſet, Triumuiratus exortus eſt Antonij, Octaui & Bruti, aduerſus quorum Tyrannidem arma multis locis ſumpta ſunt. Tandem Octa- D uius depoſito Triumuiri nomine Conſulem ſe ferens ac Tribunitia poteſtate contentus vbi militem donis, populum annona, cunctis dulcedine otij pellexit, totius ad ſe Reip. poteſtatem atque imperium tranſtulit. Sed de iis magiſtratibus quibus populus Rom. plurimum vſus eſt, paullo vberius differendum videtur. Fuerunt autem magiſtratus alij Patricij, qui patriciorum E cauſſa & ex patriciis familiis primum inſtituti fuerunt. alij Plebeij qui plebis cauſſa & ex ipſa plebe ſemper creati ſunt. Ergo exactis Regibus duo Conſules regio & annuo imperio creati ſunt: ita tamen vt ab iis ad populum prouo-

catio, id eſt ius appellandi eſſet: niſi cùm S. C. factum erat, viderent Coss. ne quid Reſpub. detrimenti caperet. Illorum autem inſignia hæc fuerunt. Tunica purpurea cum lato clauo, & toga purpureo prætexta limbo: XII. lictores qui præibant illis. primum quidem cum XII. ſecuribus & faſcibus virgarum, poſt verò intra vrbem cum faſcibus dumtaxat: item ſella eburnea & ſcipio eburneus. Eorum verò poteſtas fuit, vt Senatui præeſſent, conuocarent Senatum, non venientes pignoribus coërcerent: Legatos exterarum gentium audirent, Decreta Senatusdeſcribenda & in ærarium recondenda curarent. Prætores autem Ciceronis quidem tempore VIII. fuerunt, toga prætexta induti cum ſex lictoribus. Vnus dicebatur Vrbanus, qui iuri dicundo præerat, id eſt priuatis & pecuniariis controuerſiis diſceptandis. eius tria erant verba ſollemnia, quibus omnis illius iuriſdictio continebatur, Do Dico, Addico. Alter dicebatur Peregrinus, qui inter ciues & peregrinos ius redderet. Reliqui Quæſitores propriè dicebantur, & cauſſis publicis ſiue capitalibus præerant, veluti maieſtatis, repetundarum, inter ſicarios, peculatus &c. Iam verò Ædiles quattuor fuerunt, quorum duo Curules dicebantur quòd ſella Curuli vterentur. Hi ædes ſacras publicáſq; tuebantur, & ius de mancipiorum venditione dicebant. Duo reliqui Plebeij vocabantur, qui propriam iuriſdictionē non habebant, ſed de rebus tantum tribunorum arbitrio ad ſe delatis cognoſcebant. Poſtremo Tribuni X. erant: quorum poteſtas erat, vt ceterorum magiſtratuum decretis intercederent cū dixiſſent VETO. Conſules & prætores in carcerem abducere poterant: nihil ſine ipſorum conſenſu ratum erat. Vnus vetans plus habebat poteſtatis quam reliqui IX. iubentes. Hic magiſtratus vi & armis creatus eſt, cum plebs in montem ſacrum ſeceſſiſſet, flagrans ira & odio in Patricios, quorum ſuperbiam & crudelitatem grauiter accuſabat. ſeſe bella gerere, & imperij fines propagare, ſanguinem pro patria profundere. pro his meritis inopiam & iniuriam pati. Cum hęc deſperatio præcipites illos egiſſet, ſedari impetus, niſi Tribunapl. creato non potuit. quæ poteſtas Senatus opes fregit, ac debilitauit maximè nam per annos circiter D. id eſt vſq; ad exitium Reip. contra nobilium potentiam ſeditioſis concionibus vociferari non deſtiterunt. Ad extremum vt plerumque accidit, ex illa populi ὀχλοκρατίᾳ. C. Cæſaris Tyrannis exorta eſt. De ſeditioſis tribunis pl. locus eſt inſignis in oratione de Aruſp. reſpon. Tiberius Gracchus conuellit ſtatum ciuitatis. qua grauitate vir? qua eloquentia? qua dignitate? nihil vt à patris auíque Africani præſtanti inſignique virtute, præterquam quod à Senatu deſciuerat deflexiſſet. Secutus eſt C. Gracchus. quo ingenio? quanta grauitate dicendi? vt dolerent boni omnes, non illi tanta ornamenta ad meliorem mentem voluntatémque eſſe conuerſa. Ipſe L. Saturninus ita fuit effrenatus & penè demens, vt auctor eſſet egregius, & ad animos imperatorum excitandos inflammandóſq; perfectus. Nam quid ego de P. Sulpitio loquar? cuius tanta in dicendo grauitas, tanta iucunditas tanta breuitas fuit, vt poſſet vel vt prudentes errarent, vel vt boni minus benè ſentirent perficere dicendo.

DE TRIBVBVS.
CAP. II.

AGER Romanus (inquit Varro) primum diuiſus eſt in partes tres: vnde tribus dictæ. Poſt verò adaucta populi Rom. magnitudine XXXV. factæ ſunt: quarum aliæ vrbanæ aliæ ruſticę ſunt appellatæ. antiquitus quidem vrbanæ ab iis qui vrbem incolebant. Ruſticæ verò ab iis qui rura colendi cauſſa haberent. vnde Feſtus viatores appellatos ſcribit, qui magiſtratibus apparēt quia initio cum agri in propinquo vrbis erant, atque aſſiduè homines ruſticabantur. crebrior eorum in via opera erat, quàm in vrbe, quod ex agris plerūque homines à magiſtratibus euocabantur. Poſterius verò mutata tota hæc ratio eſt? nam relictis vrbanis optimus ac præſtantiſſimus quiſque ciuis in ruſticis cenſeri voluit. Itaque tum Tribus non vrbis ſed ciuitatis haberi cœptæ ſunt. Cauſſa mutationis duplex fuit. primum propter ruſticæ vitæ dignitatem., nam Romulus artes operoſas ac ſellularias ſeruis ac peregrinis attribuit: militarem verò & ruſticam ciuibus ac liberis reliquit. vt iidem rei ruſticæ qui & militari operam darent, ſanxit tamen vt nono quoq; die in vrbem venirent: qui dies Nundinæ dictus eſt. vnde factum vt Nundinas Macrobius paganorum id eſt ruſticorum fuiſſe ferias ſcripſerit: cum ad vrbem ſuorum negociorum cauſſa ventitarent. Ex illo ciuium genere deligi ſolebant, quibus honores & poteſtates demandarentur. Varro lib. de re Ruſtica. 2. Viri magni maiores noſtri non ſinę cauſſa præponebant ruſticos Romanos vrbanis. Vt ruris enim qui in villa viuunt, ignauiores quam qui in agris verſantur, in aliquo opere faciundo, ſic qui in oppido ſederent, quàm qui rura colerent deſidioſiores putabant. Item Plinius, Ruſticæ tribus (inquit) laudatiſſimæ eorum qui rura haberent. vrbanæ verò in quas transferri ignominiæ eſſet, deſidiæ probro. Altera fuit: Cenſorum poteſtas quibus permiſſum eſt & nouas tribus addere & nouos ciues in tribus referre, & veteres tribu mouere. Itaque ex eo tempore eam quiſque tribum tenere cœpit, quam cenſores attribuebant, quę potiſſima ipſorum poteſtatis pars fuit. Libertinos quidem in vrbanis tribubus fuiſſe conſtat: ac poſtremis temporibus quattuor tantum vrbanas fuiſſe, vnam & triginta ruſticas.

DE CVRIIS.
CAP. III.

CVM eſſent (vt dictum eſt) Romuli inſtituto, tres tantum tribus, ſingulæ in decem Curias ab eodem diuiſæ ſunt: ac proinde XXX. factæ. Curiæ autem eò dictæ putantur quòd vnuſquiſque ciuis quod ſibi publicè curandum erat in ea curabat. Fuiſſe quidem partes vrbis conſtat, earum ſimiles quas Paræcias appellamus. nam & ædes erat communis qua communiter curiæ ſacra fiebant, & eorundem ſacrorum communis adminiſter, qui Curio dicebatur, certæque cuiuſq; Curiæ feriæ ſollemnes erant: in quibus Curiales vnà epulabantur magna cum hilaritate. Nam Romulus ſuos cuique Diuos & ſua

ſua cuiq; Diuorum ſacra conſtituit, ſacriſq; faciundis certam ex ærario pecuniam attribuit, inſtituitq; vt Curiales rei diuinæ cum ſuis Curionibus iis ſacris intereſſent. atq; in Curiis epularentur. Cum autem tribus ad Curias nihil pertinerent, factum eſt primum vt quamuis tribuum numerus augeretur, tamen curiarum numerus maneret. nam in vrbe omnes erant, in agro nullæ. Deinde vt multi ciues R. eſſent, curiarum inexpertes, veluti municipes, qui extra vrbem agrúmq; R. domicilium habuerunt. Harum autem curiarum ſummum antiquis temporib. rerum omnium ius arbitriumq; fuit. nam earum comitiis ac ſuffragiis & magiſtratus creabantur & leges iubebantur & belli paciſq; ratio conſtituebatur qua de cauſſa Pompon. titul. de orig. iur. Romulus inquit in triginta partes populum diuiſit: quas partes Curias appellauit, propterea quod tūc Reip. curam per ſententiam partium earum expediebat.

De classibvs et centvriis.
CAP. IV.

SERO Tullius Rom. Rex ſextus populum vniuerſum in claſſes centuriaſq; ex cenſus, id eſt facultatum modo ſic diſtribuit. Primum ſex claſſes fecit, quarum vt quæq; ordine antecedebat, ita ciuium locupletiorum erat. Prima autem fuit eorum qui centum millium æris aut maiorē cenſum haberent. Secunda qui 75. millia tertia qui quinquaginta millia. quarta qui quinque & viginti millia. quinta qui vndecim millia. ſexta partim proletariorum erat, qui non amplius mille quingentis æris habebant, atq; ita dicebantur quod proli tantum & ſoboli propagandæ atq; alendæ operam nauabant: partim capite cenſorū qui non 375. aſſes in bonis habebant, quaſi ex capite, id eſt perſona tantum non ex fortunis cenſerentur. Rurſus ſingulas claſſes primum in ætates diuiſit, vt alij iuniores dicerentur, qui XVII. ætatis annum impleuerant eaque militaris ætas fuit, alij ſeniores qui XLV. annis maiores erant. Itaq; ſeniores vrbis cuſtodiæ præpoſuit: iuniores ad bella gerenda foris preſto eſſe iuſſit: tum deinde in centurias claſſes ſingulas diuiſit, ſed impari numero. nam in prima claſſe LXXX. centurias fecit. quadraginta iuniorum, totidémq; ſeniorum his additæ fabrum centuriæ duæ, qui ſine armis ſtipendium facerent, & machinas in bello ferrent. In ſecunda, tertia, & quarta, centurias vicenas fecit. In quinta, triginta, ac prætereà tres accenſorum, cornicinum, tubicinumque. Poſtremò ex primoribus decem & octo equitum centurias conſtituit, quas primæ claſſi attribuit. ita centum & nonaginta tres centurias impleuit.

De censv. CAP. V.

IDEM Ser. Tullius cenſum hoc modo inſtituit. Iuſſit ciues omnes iureiurando adactos in ſua quemq; claſſe, tribu, centuria, nomina ſua vxorū, liberorum, libertorum, ſeruorumq;, tum etiam ętatem fortunarúmq; duarū omniū ęſtimationem apud ſe profiteri. Fiebat autem cenſus primum in foro, deinde in villa publica quæ erat in cāpo Martio, Exactis Regibus anno ab V. C. 310.

A Cenſores creati ſunt. eo cenſu primum numerus eorum qui ad bellum idonei erant, tum etiā magnitudo pecuniæ qua belli ſumptus ſuſtineri poterant perſpiciebantur. nam ſoli puberes cenſebantur: pueri verò, & fœminæ, & ſerui, & mercatores atque opifices, qui vel ſerui vel peregrini erant, non cenſebantur. quoniam primis illis temporibus Romano ciui nemini (vt Dionyſ. ſcribit) cauponariam aut operoſam artem tractare licuit. Ac tanta eius cenſus vis fuit, vt qui B è ſeruitute liberatus Romæ inter ciues Rom. domini iuſſu cenſum profeſſus eſſet ciuis haberetur quod etiam Vlp. in Fragm. teſtatur. Porrò cenſus non niſi præſentium fiebat. Itaque ſub cenſendi tempus ciues qui ab vrbe aberant, ad vrbem redibant, cenſendi cauſſa: niſi cenſores magna ex cauſſa decretum pro collegio feciſſent, vt ad cēſum venire neceſſe non eſſet, quod non niſi per raro accidebat. Bonorum autem æſtimationem C Cenſores faciebant: vnde Varro Cenſorem dictum ſcribit, ad cuius cenſionem id eſt arbitriū. Populus cenſeretur & Feſtus, Cenſores dictos, quod rem ſuam tanti quiſq; æſtimare ſolitus ſit, quantum illi cenſuerint. Porro eius qui cenſum non profitebatur pœna hæc fuit, vt publicatis bonis virgis cæſus pro ſeruo venderetur. quod Vlp. in eodem libello teſtatur. Itaque Cicero in Orat. pro Cæcina: cum populus in cenſum vendidit, hoc iudicat, cum ij qui in ſeruitute iuſta fue- D rint, cenſu liberentur, eum qui cum liber eſſet, cenſeri noluit, ipſum ſibi libertatem abiudicaſſe.

De Sacris.
CAP. VI.

SACRORVM alia publica alia priuata fuerunt. Publica dicebantur quæ publicis ſumptibus pro populo vniuerſo fiebant: priuata quæ E pro ſingulis familiis aut hominibus. Nam ſinguli patresfam. in ædibus priuatis aram & focum habebant, in quibus Deos Penales colebant, id eſt imagunculas quæ Lares familiares dicebantur. Deos autem nullos niſi publica auctoritate probatos colere licebat. Itaq; bello Punico ſecundo, noua quædam (inquit Liuius) externa religio ciuitatem inceſſit. vt aut homines aut Dij repentè alij viderentur facti. nec iam in ſecreto tantum atq; intra parietes ac poſtes comminebantur Ro- F mani ritus: ſed in publico etiā ac foro Capitolioque mulierum turba erat nec ſacrificantium nec precantium Deos patrio more. Sacrificuli ac vates ceperant hominum mentes, incuſati quibus Senatu grauiter Ædiles Triumuirique capitales, quod non prohiberent Cum euomere eam multitudinem è foro, ac diſſicere apparatus ſacrorū conati eſſent, haud procul abfuit quin violarentur. Porro priuatorum alia erant familiæ vniuerſę veluti Iuliæ, quæ gentilitia dicebantur, alia ſingulorum veluti Natalitia, quæ qui in patrisfam. poteſtate & manu erant, omnes cum eo commu- G niter colebant. nam cum materfam. ſacrorum ſocia erat, & qui adoptabatur in ſacra patris adoptiui tranſibat & filijfamil. cum emancipabantur è ſacris paternis dimittebantur: quin etiam Heres ſacris teſtatoris obſtringebatur: ne priuata (vt ait Cicero) ſacra interirent ſed familiis decineps proderentur. Vnde cum,

magni in ea ſacra ſumptus fierent, dixit ille apud A Plaut. Hereditatē ſine ſacris adeptus ſum opulentiſſima. quoniam autem ius ſepulchrorum pars quædam ſacrorū erat, intelligendum eſt quędam familiaria fuiſſe, quæ ſibi quis familiæq; ſuæ cōſtituebat, vt primum ad eos qui in familia erant, quamuis heredes non eſſet, deinde ab heredes quamuis eiuſdem familiæ non eſſent pertinerēt, quædam verò hereditaria, qu ę patresf. ſibi heredibúſq; ſuis conſtituerāt, vel hereditario iure adquiſierār. B in quæ heredib. vel minima ex parte inſtitutis & ſepeliri & mortuum ſuum inferri ius fuit, quod ex Pandectar. variis locis intelligitur. Cic. de off. 1. Magnū eſt eadem habere monumēta maiorum iiſdem vti ſacris, eadem habere ſepulchra communia. Porrò ſacerdotum aliis Diis omnibus, alij Diis ſingulis operabantur. Pontifices quidē ſacris. ceremoniis & religionibus priuatis & publicis præerant, legesq́ue de iis ſanciebant. Eorū notio erat, quibus Diis, quibus hoſtiis C quibus diebus, ad quæ templa ſacra fierent, atq; vnde in eos ſumptus pecunia erogaretur. Sub illis fuere Augures, Aruſpices, Flamines, Curio-Sodales, Salij, Feciales, Virgines veſtales. Cic. de Aruſp. Reſp. Pontificum auctoritati, fidei, prudentiæ maiores noſtri ſacra religionésque & priuatas & publicas commodarunt.

De avgvriis et avspiciis. CAP. VII.

HVc reuera pertinet iſta tractatio: verùm D quia eam olim in librum noſtrarū obſeruationum ſextum contulimus ordinem non turbabimus téq; eò, ſi non eſt moleſtum lector humaniſſ. remittimus.

De Militia. CAP. VIII.

ROmanvs exercitus diuiſus fuit in Legiones & turmas. Legio peditū manus erat, à deligendo dicta. nam Conquiſitores circummittebantur, qui omnem copiam ingenuorum inſpicerent, & quos ſatis roboris ad arma ferenda habituros iudicabant, eos nomina dare iubebant: tum E ex magno numero delectus habebatur, ad quem niſi citatus reſponderet, publicè vendebatur. Legionis autem numerus aliquoties variatus eſt. nam primum quattuor, tum quinque poſt etiam ſex millium fuit. Cæſaris tempore quinq; milliū erat. In eam autem aſcribi non licuit niſi ciues Rom. ingenuos, iuniores, qui in quinq; claſſibus cenſerent, & artem ludicram non feciſſent. Serui verò, libertini, ſeniores, capite cenſi, & hiſtriones atq; infames excludebantur. Ætas autem militaris F iuuentus fuit, hoc eſt ab anno XVII. ad annum XLVI. quo anno ſeniores vocabantur, vt ſup. dictum eſt: eoq; ſpacio iuſtum militiæ tempus fuit, annorum XX. ac tum veterani dicebantur, & Emeriti, legitimáq; ſtipendia confeciſſe. Cum omnes conſcripti eſſent, ad iuſiurandum eos Tribuni mil. adigebant, ſe iuſſu conſulum conuenturos, neque iniuſſu abituros, fugæ ac formidinis ergo non abituros, neq; ſigna & ordines deſerturos, G niſi tali ſumendi, aut petendi, aut hoſtis feriendi, aut ciuis ſeruandi cauſſa. Præſtito ſacramento Milites dicebantur: ac niſi militiæ ſacramento obligati eſſent, militandi ius non habebant. cuius rei præclarum in lib. de offic. 1. exemplum exſtat. Diurnum autem militis ſtipendium fuit denarius: id eſt, aſſes, X. Centurioni duplex, Equiti triplex dabatur. Quod ſequi fortè in bello ac prælio operam nauaſſet, tum ab Imperatore honoris ergò pro concione donabatur. Dona autem militaria erant coronæ, torques, armillæ, phaleræ, pecunia numerata. Porrò diſciplina militaris hæc erat, vt Imperator ſummum in milites imperium, hoc eſt ius vitæ ac necis haberent. Ac leuis quidem animaduerſio hæc fuit, ignominiæ cauſſa mitti. ſtipendio priuari, quo caſu Aere diruti dicebantur, item iuberi cibum ſtantem capere, diſcinctum deſtitui, hordeo paſci, ſanguinem mittere. Grauior verò virgis cædi, venire, fuſte aut ſecuri percuti, decimari, in crucem tolli.

De generibvs. CAP. IX.

GEnera primum Romæ duo fuerunt. nam Romuli inſtituto alij. Patres dicti ſunt, alij Plebeij. Patres dicti qui liberos habebant. vnde Progenies eorum Patricij dicti, quaſi qui Patres ciere, id eſt nominare poſſent. Deniq; nihil aliud (vt ait Liuius) quàm Ingenui. Plebeij verò fuere, qui tenuiores & copiis atq; opib. inferiores illis erant. Poſt illud tempus multi lege & beneficio Patricij facti ſunt. nam qui ex peregrino ciuis Rom. fiebat, plebis quidem iura ſimul cum ciuitate adipiſcebatur: patricius verò niſi lege ad populū lata non fiebat. Etſi autē ita populū Romulus diuiſit, tamen ne qua inter illos diſſenſionis materia relinqueretur, ius quoddam neceſſitudinis inter illos conſtituit, vt hi in illorum ſe fidem cōmendarent. Qua de cauſſa hi clientes, illi Patroni appellati ſunt: atq; illi quidem patronus non ſecus ac patres obſeruabāt, affectationis officio colebant, honoris cauſſa, cum illi vrbem obibant, ducebant, & reducebant, eóſq; in filiabus collocandis, ſi opus eſſet. pecunia ſua iuuabant. Patroni contra illos in fidem ſuam recipiebant, ſuaq; auctoritate aduerſus iniquorum iniuriam tutabātur: cauſſas illorum agebant, iura eos docebant, ac præclara in XII. tab. lex fuit: Patronus ſi clienti fraudem faxit, ſacer eſto. Itaq; neq; accuſare illis inter ſe, neque teſtimonio ſuffragióve lædere, aut inimicitias exercere licebat. Porro penes patricios ſolos ius ſacrorum, auſpiciorū, Magiſtratuum, Sacerdotum, comitiorum, iudiciorū, ius denique vitæ & necis in plebeios fuit. Plebs verò non modò honorum verum etiam connubij expers erat cum patriciis. vnde illa plebeiorum querela. An verò eſſe nulla maior aut inſignior contumelia poteſt, quam partem ciuitatis velut contaminatam, indignam connubio haberi? Iam verò in Patriciis etiam illud notandum eſt, alios maiorum gentium dictos fuiſſe, videlicet qui à Romulo conſtituti genere antiquiores eſſent, alios minorū, qui à poſterioribus Regibus in eorū numerum adſciti, aut lege lata recepti fuerant. Atq; hæc quidem antiquitus. Nam procedente tempore diſcrimē illud Iuris quod inter patres & plebem fuit, magna ex parte ſublatum eſt. Semper tamen ij qui Patriciorum partibus fauebant. Optimates: qui plebi populares appellati ſunt. Verum ij qui Patronorum nomen obtinebant, cū ſuperbè violēterq; tenuiores haberēt, plebeij ſeditionib. factis aduerſus eorū ſe impotētiā munierunt

runt. Ac primum magiſtratum ſibi habere voluerunt, qui Trib. pleb. dicti ſunt: tum deinde comitiorum & maiorum magiſtratuum ius conſecuti ſunt. Porrò Plebeiorum rurſus alij ignobiles dicebantur, qui ius imaginis non habebāt. alij noui qui ſuæ imaginis ius nuper adepti fuerant: alij nobiles qui & ſuas & ſuorum maiorum imagines habebant. Erat autem imago ſimulachrum oris, quod in atrio in armario recondebatur, vt & feſtis familiæ diebus ornatum oſtenderetur & in funerib. reſtādæ antiquitatis cauſſa B deferretur. Itaq; ius imaginis nihil aliud fuit quā ius nobilitatis: vnde illud præclarum Iuuenalis.

Tota licet veteres exornent vndiq; ceræ
Atria, nobilitas ſola eſt atque vnica virtus.

Ius autem illud iis demum concedebatur, qui curialem magiſtratum adepti fuerant. Salluſt. in Iugurth. Cum maiorum imagines intuerentur, vehementiſsimè ſibi animum ad virtutem accēdi, ſcilicet, non ceram illam neq; figuram tantam vim in ſeſe habere: ſed memoria rerum geſtarum C eam flammam egregiis viris in pectore creſcere: neque prius ſedari, quàm virtus eorum famam atque gloriam adæquaſſet. Ergo qui obſcuris orti parentibus erant, ignobiles ac ſine imaginibus dicebantur: vt apud Sueton: Flauia gens obſcura illa quidem ac ſine vllis imaginibus. Qui verò nuper adepti fuerant, noui dicebantur: poſteri eorum nobiles: veluti Cicero, auus pater ignobilis, ipſe nouus: poſteri nobiles fuerunt. Itaque in Agraria. 2. Quirites alloquens: Me inquit, hominē D nouū Conſulem feciſtis. Nobiliū tamen nomine generaliter etiam Patricij dicebantur, vt cum Cicero P. Clodium quem patricium fuiſſe conſtat, nobilem in Milon. nominat: Homo nobilis (inquit) ab ſuis moſtimonijs equitem Ro. occiderat.

DE ORDINIBVS. CAP. X.

ORDINES ciuitatis tres fuerunt, Senatorius, equeſter, plebeius: vnde illud Auſonij:

Martia Roma triplex equitatu, plebe, Senatu.

Qui etiam quorum maiores ſenatores fuerāt ex Senatorio: quorum equites, ex equeſtri loco atq; familia orti dicebantur. Primi autem Senatores ex ætate appellati ſunt, quos Romulus in conſiliū de publicis negociis adhibuit, qua de cauſſa etiā Patres dicebantur: & qui poſtea in eorum numerum allecti ſunt, patres conſcripti. Cōſtituta autem Repub. Senatores ex equeſtris ordinis primoribus legebantur: vnde ordo ille ſeminarium ſenatus appellabatur: cenſus enim ratio habebatur: quaſi dignitatis illius ſplendor tenuitate rei familiaris imminueretur. Plinius: Poſtquam (inquit) Senator cenſu legi cœptus peſſum iere vitæ precia. Ætatis quoque ratio habebatur, anni (opinor) 27. nam eo demum anno Quæſtura gerebatur. Legi autem in Senatū nemo, niſi qui magiſtratū geſſiſſet, non ſolebat. Vnde Cicero perſæpe ſe ſcribit populi R. beneficio in ſenatū veniſſe, velut in ea poſt reditū: ſe populi Rom. honoribus in ampliſſimo conſilio & altiſſimo gradu dignitatis atq; in ipſa omnium terrarum arce collocatū. Opus tamen fuit etiam lectione Cenſorū. nam illo vno modo (vt ait Valerius) etiam iis qui iam honores geſſerāt, aditus in curiam patebat. quin eorū quoq; poteſtas fuit mouendi & prætereūdi: nam vt quem in Senatu recitando nominarant, is ſenator erat, ſic quem prætericrant, ſe-

A natu motus dicebatur, Fuit autem inſigne Senatorij ordinis tunica purpurea cū lato clauo, & calceus lunatus. Latum clauum fuiſſe arbitror ornamentū ex purpura ab humeris ad vtramq; pectoris partem demiſſam: qualis fuit Græcis ἰσοτομίς, quanquam Græci latum clauum interpretantur πολατύσημον ἐσθῆτα. Demiſſionem illo verſu Hor. ſignificat: *Latum demiſit pectore clauum*. Mulieres Patagio vtebantur, Itaq; Nonius (Patagium) inquit, aureus clauus, qui pretioſis veſtibus im-B mitti ſolet. Calceus autem lunatus erat, cuius in ſuperiore parte C, litera (vt nonnulli veteres tradiderunt) inſcripta erat, Romuli vt putatur inſtituto poſita, quę ſignificaret eum qui calceis illis vteretur, è numero centum Senatorū eſſe. Tunicæ autem quæ carnes legebat, toga ſuperinduebatur pura priuatis hominibus: vt magiſtratibus purpureo prætexta limbo. Porrò, non omnes qui in ſenatū veniebant, quiq; ſententiæ in ſenatu dicēdæ ius habebant, ſenatores erant, ſed ij ſolum C qui à Cenſoribus (vt dictum eſt) lecti fuerant. nā qui magiſtratibus functi erant, in Senatū veniebant, neq; tamen ſentētias rogabantur, ſed quas Principes dixerāt, in eas diſcedebāt. vnde veteris Edicti formula: Senatores quibuſq; in Senatu ſētentiā dicere licet. Et quoniam non voce, ſed pedibus in aliorū ſententiā ibant, propterea Pedarij dicti ſunt. Decernendi autem id eſt S. C. faciendi duplex forma fuit. primum cum ſingulorū ſententiæ rogabātur, ſi res erat dubia: nam poſt Co-D mitia conſularia Conſules deſignati primi ſententias rogabātur, & eorum is prior qui priore loco declaratus fuerat. ante comitia verò qui ā cēſoribus Princeps Senatus lectus erat, ij deinde quos Conſulibus videbatur, ita tamē, vt ne Prætoriū Conſulari, Æditiū Prætorio, Tribunitium Ædilitio ante ferrent. Erat autem ius Senatori vt rogatus ſententiā diceret, & quādiu vellet & qua de re vellet. Fiebat prætereà S. C. per diſceſ-ſionē, ſi maxima pars Principi alicui cōſentiebat-E nā præco ita pronuntiabat: Qui hoc cēſetis, illuc tranſite: qui alia omnia in hanc partem. Cum autem aliquis in dicenda ſentētia duas pluresve res cōplexus eſſet, eæ ſi non omnes probabantur, poſtulari ſolebat à quo vis ſedente vt diuideret: id eſt vt de rebus ſingulis referretur. Erat autē Reſp. omnis in Senatus poteſtate, deq; rebus omnibus S.C. fiebāt, præterquā de bello ac pace, de magiſtratū creatione ac latione. Comitiis tamē patres auctores erāt, id eſt prius in ſenatu declarabatur, F vtrū vtilis videretur Reip. res, de qua Comitia inducta erant, an pernicioſa. Ex illo priore Senatorio ordine magiſtratus omnes tū intramurani tū extramurani ſumebantur: vnde illud Cic. In Cluētiana: Senatorum eſt locus, auctoritas, domi ſplēdor, apud exteras nationes nomen, & gratia, toga prætexta, ſella curulis, inſignia, faſces, exercitus, imperia, prouinciæ, &c. Deinceps de equitib⁹ & equeſtri ordine videamus. Equitum igitur alij equo publico, alij priuato ſtipēdia merebāt. Illi G in ciuitate Senatorib. opponebātur: hi in exercitu peditibus. Neq; enim ciues Romani erant quicunq; equo merebant, ſed qui publico & militari quem ei Cenſores aſſignarant. nam vt Senatores, ſic etiam equites à Cenſoribus legebantur, tum ex patritiis, tum ex plebeijs: Idque ex cenſu, hoc eſt, H. S. quingentis milli-

bus. vt illorum inſigne fuit latus clauus & calceus lunatus, ſic horum anguſtus clauus & annulus aureus; quanquam poſterioribus temporibus aliud fuit habere annulos, aliud ius annulorum aureorum. nam hoc ius tribuebatur libertinis omnibus, quibus ingenuitatis ius Imperatoris beneficio concedebatur. Poſtremò notandum eſt, legibus theatralibus equeſtri ordini attributos ludis XIIII. gradus, in quibus ſedentes ludos ſpectarent. Supereſt tertius & poſtremus ordo eorum, qui modo Plebeij, modo de plebe Ro. dicebantur. in quibus nonnulli etiam patriciæ gentis fuerunt. Nam ſi propter egeſtatem neq; in Senatum lecti, neq; equo publico donata fuerant, plebeij manebant. Itaque & M. Æmilij Scauri pater, quamuis patricius, carbonariam tamen exercuit, & C. Terentij Varonis pater, qui ad Cannas malè pugnauit, lanius fuit. Hinc plebs alia Ruſtica alia Vrbana dicebatur, vt ſuperius demonſtratum eſt. Plebs vrbana fuit quæ intra vrbem domicilium habuit, quo in numero hi fuerunt. Tribuni, Ærarij, Scribæ, mercatores & negotiatores, argentarij & fœneratores, artifices & opifices, turba forenſis, libertini, & magiſtratuum apparitores. nam etſi Romuli inſtituto plebs vrbana operoſas & mechanicas artes non exercuit, poſterioribus tamen ætatibus ad eas ſe contulit, vnde illud Cic. Catil. 4. Nulli ſunt inuenti tum aut fortuna miſeri, aut voluntate perditi, qui non ipſum illum ſellæ atq; operis & quęſtus quotidiani locum ſaluum eſſe velit. multo verò maxima pars eorũ q in tabernis ſunt, immo verò genus hoc vniuerſum amantiſſimum eſt otij, etenim omne illorum inſtrumentum, omnis opera ac quæſtus, frequentia ciuium ſuſtinetur, alitur otio. quorum ſi quæſtus occluſis tabernis minui ſolet, quid tandem incenſis futurũ fuit? Huic autem vrbanæ plebi conuenticula & quaſi concilia quædam permiſſa erant. vnde illud eiuſdem in Orat. pro domo. Nullum eſt in hac vrbe collegium, nulli pagani, aut montani, (quoniam plebi quoq; vrbanæ maiores conuenticula & quaſi concilia quædam eſſe voluerunt) qui non ampliſſimè non modò de ſalute mea, ſed etiam de dignitate decreuerit.

De legibvs. Cap. XI.

Legvm diuiſio hæc fuit: vt aliæ ab vniuerſo populo, aliæ à parte populi iuberentur. Illæ generale nomen ſuum fecerunt, Legeſq; propriè dictę ſunt: hæ verò plebiſcita. Leges duo maiores magiſtratus ordinarij regebant: Conſul, Prætor, duo extra ordinarij, Dictator & Interrex: Plebiſcita ſoli Tribuni pl. Qui legem laturus erat prius eam cum peritis cõmunicabat, ne quid noui aduerſus Remp. inſtitueret, néve ex ea commodum aliquod ſibi ſuiſve propinquis compararet, néve pluribus de rebus vna rogatione ferret. Tum enim lex Satura dicebatur, tranſlatione à Satura ſumta, quod fuit genus cibi ex variis cibis confecti & conditi. Item ne quid forte de quo legem ferre ius non eſſet, in ea adſcripſiſſet. nã omnium legũ clauſula hæc fuit, Si quid ius non fuit rogari, eius hac lege nihilum rogatum. Si lex probata erat, tũ qui id populum eam laturus erat, prius de ea ad Senatum referebat, vt ſi patribus etiã probaretur, S.C. in ea fieret: ac tum patres legis illius auctores dicebantur. Priuſquam ſuffragium populus iniret (inquit Liuius) in incertum comitiorum euentum patres auctores fiebant. Poſteaquam Patres auctores facti erant, tũ lex promulgabatur: id eſt ſcripta publicis locis omnibus proponebatur, vt populo eius deſcribendæ, cognoſcendæ, & conſiderandæ poteſtas fieret. Ea promulgatio trinundinum durabat, id eſt per ſpatiũ trium nundinarum: quoniam iis diebus plebs ruſtica in vrbem vendendi aut mercandi gratia vẽtitabat: ac tum legem cognoſcebat, & de ea cum amicis communicabat. Poſt tertias nundinas magiſtratus qui legem laturus erat, populum vel in forum vel in Campum Martium conuocabat. Ibi præco ſubiiciente ſcriba legem recitabat. Tum orationes habebantur, primum ab iis qui legem ſuadebant, ſiue is legiſlator eſſet, ſiue alius: ac non modo magiſtratus, verum etiam priuatus, ſi modò concionem, id eſt concionandi poteſtatem ab aliquo magiſtratu accepiſſet, tum deinde ab iis, qui etiam diſſuadere vellent. Ita & commoda legis & vitia planius aperiebantur. qui ſuadebant auctores legis dicebantur. Poſt ſitella deferebatur, in quam centuriarum (ſi centuriata) vel tribuum (ſi tributa comitia erant) nomina conijciebantur, tum ſortibus æquales, hoc eſt ſitella ſic agitata, ne qua ſors emineret, ſortitio fiebat: & quæ prima exibat, aut ſecunda aut tertia, ea primum aut ſecundum aut tertium in ferendo ſuffragio locum atque ordinem tenebat. Interea ſi quis Tribunus intercedere legi, ſi quis magiſtratus qui de cœlo ſeruaſſet, obnuntiare vellet, licebat. Interdum etiam Conſul diem comitialem, id eſt quo haberi comitia fas erat, eximebat, vel ſupplicatione decernenda, vel feriis indicẽdis. Si nemo impediret, tum is qui legem ferebat, ita dicebat: Si vobis videtur diſcedite Quirites: Ita in ſuam quiſq; vel centuriã vel tribum diſcedebat: in qua ſuffragium laturus erat. Habebant autem ſinguli binas tabellas cera oblitas, quarum in vna ſcriptum erat V. R. id eſt, vti rogas: quam in ciſtellam iniiciebat, qui legem probabat: in altera, A. id eſt Antiquo, antiqua probo: noua non placet, quam iniiciebat, qui legem improbabat. Vbi ſuffragia perlata erant, tum aderant Diribitores qui tabellas diribebant, id eſt dinumerabant, vt numero punctis notato, quæ cuiuſq; tribus aut centuriæ voluntas eſſet, è maiore numero cognoſceretur, quæ magna voce continuò à prætore pronuntiabatur. Si lex accepta erat, tum ciues omnes in eam iurabant, ſimúlq; lex in æream tabulam incidebatur, quæ poſt in publico proponebatu, vt oculis ciuium pateret. Interdum in ærariũ, quod fuit in Saturni Opiſq; fano, deferebatur: ibiq; cum Senatus conſultis & omnium rationũ publicarum libris recondebatur.

De comitiis. Cap. XII.

Comitia dicuntur conuentus populi aut plebis ad ſuffragium de rogatione aliqua ferendum: quanquam ſi plebs ſola conueniebat, propriè Concilium dicebatur. Eorum antiquiſſima curiata fuerunt, poſt centuriata, poſtremo Tributa inſtituta ſunt. Comitia autem vetuſtis temporibus calata dicebantur, ab antiquo calandi, id eſt conuocandi verbo. De antiquiſſimis primo loco dicendum eſt. Ergo Curiata comitia fuerunt, in quibus populus curiatim diuiſus ita ſuffragium ferebat, vt quod plures

plores Curiæ iuſſiſſent, id ius ratúmq; eſſet. Ac Regum quidem quinque primorum temporibus ſola hæc comitia fuerunt, eorúmque auctoritate ſumma Reipu. admiuiſtrata eſt. nam in iis magiſtratus creabantur, leges iubebantur, de bello ac pace conſtituebatur. Poſtea verò Ser. Tullij ſexti regis arte & conſilio centuriata comitia inſtituta ſunt: in quæ maxima horũ poteſtatis pars trãslata eſt (vt poſterius intelligetur.) Retenta tamen hæc poſtea multas ad ætates fuerunt religionis cauſſa, quod in ijs maior auſpiciorum & ſacrorum auctoritas ineſſet. ac primis quidem tẽporibus vera comitiorũ ratio retenta eſt, vt à curiijs ſuffragia ferrẽtur, poſt verò ſenſim obſoleta ſunt, ac tantũ ad ſpeciẽ vetuſtatiſque memoriã vſurpata. Sẽper autẽ ius illud mãſit, vt nemini iuſſũ plenúque imperium, niſi curiatis comitiis mãdaretur: propter veterẽ (quam diximus) legẽ de belli decernendi poteſtate, quę penes curias fuit. Hinc illud Cicer. Agr. 2. Conſuli ſi legem curiatã non habet, attingere rem militarem non licet. Item Liuij lib. v. Comitia curiata quæ rem militarem continent, comitia centuriata, quibus cõſules tribunóſque militares creatis, vbi auſpicatò, niſi vbi adſolent, fieri poſſunt? Item lib. ix. Atque ei legem Curiatã de imperio ferenti triſte omẽ diem diffidit. Qua de cauſſa magnoperè doctiſs. viro N. Gruchio aſſentior, diſputanti multis poſt centuriata atque adeo tributa comitia inſtituta temporibus, curiata tamen ita retenta ac verè vſurpata fuiſſe, vt quibus de rebus in illis primum iudicatum fuiſſet, de iiſdem iterum in his iudicaretur: & magiſtratus centuriatis tributiſque comitiis creatos tum demum pleno iure atque optima lege magiſtratus fuiſſe, cum lege curiata imperium eis datum fuerat, cuius rei hic ex Agrar. 2. teſtimonio eſt. Maiores de omnibus magiſtratibus bis vos ſententiam ferre voluerunt. nam centuriata lex Cenſoribus ferebatur, cum curiata ceteris patriciis magiſtratibus, tum iterum de ijſdem iudicabatur, vt eſſet reprehendendi facultas, ſi populum beneficij ſui pœniteret. Quanquam enim locus ille perſpicuè corruptus eſt, tamen minimo negocio emendari ſic poteſt: non omnino vt Gruchius exiſtimauit, ſed hoc potius modo: Nam cum Centuriata lex Conſulibus ferebatur, cum ceteris patriciis magiſtratibus, tum curiata iterum &c. cuius tamen coniecturæ occaſionem idem nobis doctiſſ. Garuchius præbuit: ne quem ſua meritiſſima laude fraudemus. Præterea ſententia hæc multis aliis argumentis confirmari poteſt. Primum ex eo quod Cicero eodem loco ſic infert: Ita cum maiores binis comitiis voluerũt vos de ſingulis magiſtratibus iudicare &c. nam ſi binis comitiis de iiſdem magiſtratibus iudicatur, neceſſe eſt qui prioribus creati ſunt, non pleno iure magiſtratus fuiſſe. Tertium argumentum verba eiuſdẽ paullo ſuperius poſita, ſuppeditant, vbi ſic loquitur: Iam hoc inauditũ & planè nouo more, vt curiata lege magiſtratus detur, cui nullis comitiis antè ſit datus. Quibus verbis perſpicuè demõſtrat vetus inſtitutũ, morémq; maiorũ fuiſſe, vt cui magiſtratus antea certis comitiis datus eſſet, eidem iterum curiata lege poſtea detur. Quartum argumẽtum ex ſuperiorib. eiuſdẽ verbis cõſtituitur, cum

A ita loquitur: Nunc prima illa comitia tenetis cẽturiata & tributa. Curiata tantum auſpiciorum gratia manſerunt. hic autẽ Tribunus pl. quia videbat poteſtatẽ nemini iniuſſu populi aut plebis poſſe habere, curiatis ea comitiis, quæ vos non tenetis (ſinitis mendosè vulgò legitur) confirmauit. tributa quæ veſtra erant, ſuſtulit. Sic igitur tractari hoc argumentum poteſt. Nam ſi centuriata vel tributa prima centuria ſunt, bina autem de iiſdem magiſtratibus habentur: relin-
B quitur vt curiata ſecunda ſint. quandoquidem quartum comitiorum genus nullum eſt. ſimúlq; intelligitur (quod ſuperius dictum eſt) primis quidem temporibus curiata comitia vera fuiſſe, id eſt ſuffragia in iis ferri ſolita. Poſt verò tantum auſpiciorum & religionis cauſſa, vti (vt ſuo loco diximus) Curiæ ſacrorum eſſent, & religionis domicilia, quaſi quæ noſtris temporibus Parœciæ dictæ ſunt. eiúſque rei locus alter aliquanto poſt inſequens documento eſt, vbi Cicer.
C demonſtrat verè curiata comitia fuiſſe, cum in iis ſuffragia ferrẽtur: adumbrata verò eſſe cœpiſſe, cum dicis cauſſa & auſpiciorum vſurpandorũ gratia tantum celebrata ſunt. Sũt igitur (inquit) decemuiri, neque veris comitiis, hoc eſt populi ſuffragiis, neque illis ad ſpeciem atque ad vſurpationem vetuſtatis per xxx. lictores auſpiciorũ cauſſa adumbratis conſtituti. Quibus ex verbis intelligitur, Ciceronis temporibus non modo ſuffragia curiata lata non fuiſſe, ac ne triginta
D quidem curias conuocatas, ſed tãtummodò ſingulos eorum lictores dicis cauſſa & vſurpandæ vetuſtatis gratia conueniſſe. Quintum argumẽtum præbet apud Agell. Meſſalæ cum ita ſcribit: Reliquorum magiſtratuum minora ſunt auſpicia. Ideo illi minores, hi maiores magiſtratus appellantur minoribus creandis magiſtratib. tributis comitiis magiſtratus, ſed iuſtius curiata datur lege. Maiores centuriatis comitiis fiunt. Quibus ex verbis intelligitur, minorib. magiſtra-
E tib. poteſtatem tributis comitiis dari, ſed poſtea iuſtiorem pleniorémq; curiatis. Sextum argumẽtum eſt ex Cic. li. vi. vbi ſic ſcribit: Penes quos ſunt auſpicia more maiorũ? nempe penes patres. nam plebeius quidem magiſtratus nullus auſpicato creatur. nobis adeo propria ſunt auſpicia, vt nõ ſolum quos populus creat patricios magiſtratus, nõ aliter, quàm auſpicato creet: ſed nos quoq; ipſi ſine ſuffragio populi auſpicato Interregem prodamus: & priuatim auſpicia habeamus. quæ
F iſti ne in magiſtratib. quidem habent. Quibus ex verbis patet, nulla in iis mandandis magiſtratib. auſpicia fuiſſe, qui auſpicato non crearentur. Atqui minores magiſtratus, veluti Quæſtura, Ædilitas curulis auſpicato creantur, vt ille ſuperius ex Agellio prolatus locus oſtẽdit. Ex quo cõficitur, cum comitiis tributis crearentur, quæ auſpicata non erant magiſtratum iis alio quodã comitiorũ genere dari ſolitũ, quæ auſpicata erant. quæ ſi cẽturiata non erant (vt ſatis conſtat) relinquitur vt
G curiata fuerint. Itaq; Cic. Philipp. 2. Quęſtor es factus, inquit, deinde continuò ſine SC. ſine ſorte, ſine lege ad Cæſarem cucurriſti. Tributa autẽ comitia auſpicata non fuiſſe, vel ille vnus ex Dionyſij lib. ix. locus demonſtrat. vbi Publilij Voleronis legem cõmemorat, vt plebei magiſtratus tributis comitiis crearentur, quoniam in iis neque ſacer-

dotes neque augures eſſe oportebat. Supereſt vt obiectioni ex Pædiano ſumptæ reſpondeamus. Sic enim ſcribit: Prærogatiuæ ſunt tribus, quæ primæ ſuffragium ferunt, ante iure vocatus: mos enim fuerat, quo facilius in comitiis concordia populi firmaretur, bina de iiſdem candidatis comitia fieri: quorum tribus primæ prærogatiuæ dicebantur, quod primæ rogarentur, quos vellēt Conſules fieri. ſecundæ iure vocatæ, quod in his ſequēre populo (vt ſæpe contingit) prærogatiuarum volūtatem, iura omnia complerētur. Intelligendum eſt igitur (quod Dionyſ. multis verbis l. 4. demonſtrat) cōturiatis comitiis à Seru. Tullio inſtitutis vim omnem ſuffragiorum penes eos fuiſſe, qui maximi cenſus erant: adeo vt cū equitum primæque claſſis cēturiæ numero plures eſſent, quàm reliquarum claſſium omnes centuriæ (erant enim equitum XVIII. peditum LXXX.) vix vnquam reliquarum centuriarum ſententia exquireretur. Itaque tandem inſtitutum fuit, ad firmandam (vt Pædianus loquitur) populi concordiā, vt ſorte prærogatiua duceretur, quæ ſors æquè in aliquam poſtremæ vt ſummæ claſſis centuriā cadere potuit. Cum igitur inſtituta illa ſortitio eſt, bina quodāmodo comitia eſſe cœperūt, prærogatiuæ centuriæ, quæ antiquitus ſola ferè iudicabat, & poſt modū aliarum quæ pro ſuo iure ſuffragia ferebant. quanquam haud ſcio an ſatis commodè à Pædiano dicatur, bina fuiſſe: cum iſta ratione totidem comitia numerari poſſint, quot centuriæ ſuffragia ferebant. Verum hæc quidē de lege Curiata, ſiue comitiis curiatis, quatenus ad magiſtratus pertinebant. Intelligendum eſt enim eorum vſum præterea fuiſſe, primum in ſacerdotiis mandandis, deinde in ſacrorum deteſtationibus (vt ait Agellius) id eſt in publicis rerum conſecrationibus antè legem Papirianum, tum præterea in adoptionibus, vt multis verbis Agellius docet, lib. V. cap. XIX. lib. XV. cap. XXVII. & Cic. in ea pro Domo. poſtremò etiam in teſtamentis: cuius rei veſtigium apud Iuſtinianum remāſit, §. 1. In. l. de teſtam. ordin. Deinde ad Centuriata tranſeamus quæ Ser. Tullius (vt ſupra diximus) inſtituit. Fuerunt autem Centuriata comitia in quibus populus per claſſium centurias diuiſus, ſuffragiū ita ferebat, vt ſententiarum maior pars non ex ſingulorum ciuium, ſed cēturiarum numero æſtimaretur. In iis autem primū creabantur magiſtratus omnes maiores ordinarij, id eſt Cōſules, Prætores, Cenſores: nam extraordinarij comitiis non creabantur. Dictator enim ſenatus decreto à Cōſule vel Prætore dicebatur. magiſter equitum ab illo. Interrex à Patriciis prodebatur. In iis comitiis leges, ſed à maioribus tantum magiſtratibus ferebantur, vt cum de bello inducendo agerent. In iiſdem iudicium de perduellione exercebatur, id eſt de eo qui ſe hoſtili animo in Remp. geſſerat. quo caſu ſi Trib. ple. accuſabat, diem à Conſule petebat, quo populum in campum Martiū per centurias non ipſe, ſed conſul ad iudiciū cōuocaret. Haberi autem niſi maioribus auſpiciis atque à maiorib. magiſtratib. nō poterant, nec niſi patrib. auctorib. quanquam religionis cauſſa, veluti Regis ſacrorum creandi, interdum à Pontificib. habebantur. Peragebantur autem extra Pomœrium in campo Martio, auſpicato loco, exercitu prius imperato, præſidioque in Ianiculo monte collocato, quod ibi tantiſper erat, dum comitia dimitterentur, quoniam intra vrbem bellum adminiſtrari ius non fuit. Rurſus diebus tantum comitialibus habebantur, hoc eſt ijs qui in faſtis deſignati erant, vt in iis agi cum populo liceret: à quibus dies ludorum, ſacrificiorum, & feriarum excludebantur. Suffragium autem in iis ferebant ciues omnes, ſiue in vrbe, ſiue extra vrbem domicilium haberēt: qui modo pleno iure ciues eſſent. In iiſque aderant primum Diribitores, qui tabellas populo per centurias diribebant, id eſt diſtribuebant. Item Rogatores, id eſt qui ciſtas deferebant, in quas populus ſuffragiorum tabellas coniiciebat. Item cuſtodes qui & ne qua in ſuffragiis fraus fieret obſeruabant, & ſuffragiorum numerum punctis notabāt. Vbi autem centuria vna ſuffragium tulerat, Præco eius ſententiam magna voce populo ſignificabat. Tū cui ſorte contigerat, vt prima ſuffragiū ferret, ea Prærogatiua dicebatur: cuius ſententiā reliquæ ferè omnes ſequebantur, qua de cauſſa omē iuſtorum comitiorū appellabatur. Hæc prærogatiua in certum campi locū cancellis & tabulatis circumdatum includebatur, quod ouile ex ſimilitudine dicebatur: interdum etiā ſepta, vt in Milonianā: Quid, comitijs in cāpo quoties poteſtas fuit, cū ille in ſepta irruiſſet? reliquarū autē certus erat ordo in ferendis ſuffragijs. Itaq; ſuo quoq; iure & ordine vocabatur: vnde Iure vocatæ dicebantur. Porro comitia edicebantur trinundino antè quàm haberentur, quo toto tempore, qui maiorem aliquem Magiſtratum petebant, Candidati, id eſt toga candidiore eáque recincta induti centurias obibant (vnde ambire dictum & ambitus) partim vt ne in ſinu numos geſtarēt, partim vt ſi quas aduerſo pectore cicatrices haberent, eas oſtentarent, ſeſéque illarum nomine commendarent. Licebat autem vel interceſſione magiſtratuum, aut parium, aut maiorum, aut Tribunorum ple. Itémque obnuntiatione, cum de cœlo ſeruatum erat, ea comitia impedire. Si non impediebantur, tum aut voce aut tabella ſuffragia ferebantur. Si voce rogatores ſingulas cēturias obibant, & cum ſingulos rogaſſent, ſinguliq; clara voce reſpondiſſent, ex maiore numero Præco cuiuſq; centuriæ ſententiā pronuntiabat. Sin tabella, tū in magiſtratuū quidē comitijs ſingulis ciuib. tot tabellæ dabantur, quot petitores erant, Primis eorū nominū litteris inſcriptis. In comitijs quidē legū V. R. id eſt vti rogas: vel A, id eſt antiquo. Ac tū ſinguli per pōtes ſuffragium in ciſtellas inſpectantib. maiorib. magiſtratib. ferebant. Erant autē pontes anguſtæ quædā ſubſtructiones è tabulatis gradib. è ſolo ſublatæ. Supereſt vt de Tributis comitijs videamus. Ergo Tributa comitia dicebātur, in quib. populus tributim diuiſus ita ſuffragiū ferebat, vt ſententiarum numerus non ex ſingulorū ciuiū ſed ex ſingularum tribuū ſuffragijs æſtimaretur: (quas XXXV fuiſſe ſuo loco docuimus) Itaque nulla in his comitijs, cenſus, ordinis, ætatis ratio habebatur. Eorū autē duo genera fuerunt. nam in legū & magiſtratuū comitijs omnes ſuffragiū ferebant: at in ijs quib. ſacerdotes creabantur pars tantum ſuffragiū ferebat, nimirū pars tribuū maior, hoc eſt XVIII. In illis igitur primum creabantur minores magiſtratus, non modo ordinarij, velut Ædiles curules Quæſtores, Trib. pl. Ædiles pl. verum etiam extraordinarij, veluti Præfectus annonæ, Quæſito-

res parricidij,ac non modo vrbani verum etiam extramurani & prouinciales, veluti Triumuiri aut Quinqueuiri coloniis deducẽdis, Itémque ſi qui Tribunorum ple. rogatione extra ordinẽ in prouincias cũ imperio mitterentur. Pontifices autem ij creabantur his comitiis,qui publicæ religionis adminiſtri erant aſſidui perpetuiq; ſed à maiore tantum tribuũ parte,id eſt numero (vt diximus) decem & octo. Præterea leges quæ Plebiſcita dicebantur his comitiis ferebantur. ſiquidem plebiſcitum eſt (vt Iuſtinianus ait) quod plebs plebeio magiſtratu rogante conſtituit: veluti rogationes de pace. nam Lex de bello inferendo non niſi comitiis centuriatis ferebatur. Item de quæſtione aliqua publica cõſtituenda, de triupho decernendo, de ciuitate danda. Poſtremo iudicia in ijſdem comitijs exercebantur, quib. Trib. ple. diẽ aliã dicebant, mulctãque irrogabãt. Porrò nõ modo Tribuni verũ etiã conſules & Prætores comitia hæc habebãt, alijs ſcilicet minorib. magiſtratib. creãdis veluti Quęſtorib. & Ædilib. plebis. Itẽ tribunis militũ, Triumuiris capitalib. nocturnis & monetalib. In his autẽ ſuffragiũ ferẽdi ius erat ciuib. omnib. qui ius ciuitatis habebant, quãuis tribu moti ærarij à Cenſorib. facti fuiſſent, modo non ignominiæ cauſſa in ceritũ tabulas relati eſſent, id eſt ſuffragij iure priuati. Hęc autẽ comitia ſiue à plebeis ſiue à patricijs magiſtratib. haberẽtur auſpicatò non habebantur, niſi quatenus obnunciationi parendũ erat. nam Ioue fulgente vel tonãte creati eſſe plebei. magiſtratus, vitio creati dicebantur. ſed non vt in cẽturiatis eum qui comitia hæc habiturus erat, auſpicari, hoc eſt auſpicia captare oportebat. ac neque patres horũ comitiorum auctores fiebant. quanquã plebiſcitarũ maior videtur fuiſſe auctoritas, ſi eorũ patres auctores fuiſſent. Ceterum & edici hæc comitia & trinundinum leges promulgari oportebat. Cõueniebant autem ad hæc comitia non tantũ plebeij verũ etiam Patricij ſi iis commodum videbatur. neque enim plebeij magiſtratus eos euocãdi ius habebant. Vbi comitiorum dies venerat, & qui orationem ad populũ habere vellet, perorarat, tũ dimiſſa concione ciues in ſuas quálque trib. diſcedebant, ſtatimq; ſortiones à magiſtratu fiebant, primũ in qua tribu Latini ſuffragiũ ferrẽt. itẽ quo quæq; ordine trib. ſuffragium ferret. nam omnia tribuũ nomina in ciſtã conij ciebantur, ac tũ quo quæq; ordine detracta exierat, eo ordine ſuffragiũ ferebat. Qua de cauſſa Prærogatiua trib. dicebatur, quæ prima exierat. Rogatores autẽ in his comitiis non adhibebãtur: ſed cuſtodũ, præconũ & diribitorum miniſterio peragebantur. Poſtquã tota trib. ſuffragiũ tulerat, ſentẽtię numerabãtur: & cuius plura ſuffragia repetiebantur, ea trib. eius ſentẽtia eſſe dicebatur, palámque à Prætore pronũtiabatur. ac ſi decẽ & octo trib. in vnã ſentẽtiã conueniſſẽt, ex illa parte quippe maiore, vel magiſtratus creabatur, vel lex ſciſcebatur. Quę ratio in x. Trib. pl. duob. Ædilib. plebeiis, viginti Quæſtorib. xxiiii. Trib. militarib. obſeruabatur. In iudiciis autẽ hæc ratio fuit, primũ vt nemo niſi prędicta die accuſaretur: tũ vt magiſtratus ter reũ ante accuſaret, quã multã irrogaret. hac irrogata trinundino prodenda erat dies, qua ad populum multa certanda eſſet: quæ dies cum aduenilſet, quarta accuſatio fiebat à magiſtratu. Vbi dies dicendæ cauſſæ venerat, atratus reus & ſordidatus, barba & capillo promiſſo à magno amicorũ ſimiliter atratorũ comitatu in forum deducebatur. Magiſtratus interim in roſtris ſedebãt. Reus ſub roſtris ſtabat. Populus ante roſtra in comitia erat. Præco interim cum magiſtratus iuſſerat, reum ex Roſtris citabat. qui ſi vellet pro ſe dicere, in roſtra aſcendebat, vt inde orationem ad populum haberet. ſin per alium ſe defendi vellet, tum patronus eius iuſſu magiſtratus in roſtra aſcendebat, reúmq; defendebat. Quod ſi dicendo vſque eo perduceretur tẽpus, vt non ſatis dies ſuperaſſe videretur, dies producebatur: hoc eſt in alium comitialem diem iudicium reiiciebatur. Cum vtrimque dicendi finis factus erat, populus in ſuffragium mittebatur, in quo duæ tabellæ dabantur, quales dari in legibus ſolebant Vti rogas: & Antiquo. quippe cum lege lata multa illa diceretur. quæ lex ſi à populo acciperetur, tantæ pecuniæ reus damnatus intelligebatur, quanta erat multa quam magiſtratus dixerat, ſin populus antiquaret, abſoluebatur. Duplex autem in reorũ fauorẽ intertũpendi iudicij ratio excogitata eſt. vna in auſpicijs, ſi de cœlo ſeruatum eſſet. altera in excuſationibus legitimis: veluti morbo exſilio voluntario, funere familiari. Quod ſi reus damnaretur, illico prædes dare ſoluendæ multę cogebatur. alioqui in vincula duci à magiſtratu iubebatur. Cum verò de lege comitia per acta erãt, ſi lex accepta erat, publicabatur: id eſt æneis tabulis per fora & templa fixis proponebatur. Tacitus lib. 11. Aſpiciuntur etiam nunc in ære publicatis plebiſcitis per fora & templa fixo. Iam verò hæc comitia plerumque quidem in campo Martio habebãtur. interdum etiã in foro eo loco qui circus Flamin. dicebatur. Interdũ ẽt in Capitolio, atque etiã in Comitio. qui locus erat in foro rectus prope Curiam: vbi rerum priuatarum iudicia pleraque exercebantur, & plebiſcitorum comitia habebantur. Nulla autem comitia niſi comitiali die haberi fas erat, niſi nominatim ſibi quiſque legem tuliſſet, vt aliis etiam diebus ſibi cum populo agere liceret. Poſtremo notandum eſt ius fuiſſe maioribus magiſtratibus comitiatũ aut concionem auocare: hoc eſt, vetare ne qui comitia aut concionem conuocaret, eam haberet. nam vt Agellius ſcribit: Conſul ab omnibus magiſtratibus & comitiatum & concionem vſque quaque auocare poteſt: niſi à Conſule.

De ivdiciis pvblicis. Cap. xiii.

Ivdicia publica dicuntur partim quoniã in ijs de iniurijs ad Remp. pertinentibus quæritur: partim quia per annos amplius quingentos populus ipſe ea iudicia quę quidẽ grauiora erant exercuit, lata lege à M. Valerio Poplicola, primi cõſulis collega, & poſtea S.C. in eã rem facto. Primũ autẽ poſt reges exactos, populi iudiciũ de Coriolano fuit, q̃ à populo tributim diuiſo iudicatus eſt: vnde comitia tributa inſtituta, vt Diony. teſtatur. Poſt verò Pręto res inſtituti sũt, qui magnã eorum iudiciorũ partẽ cũ cõſilio exercerẽt. Portò publicorũ iudiciorum duplex diuiſio eſt. Nã eorũ alia capitalia dicũtur, quorũ dãnatio vitã aut ciuitatẽ adimit, alia nõ Capitalia, quæ cũ pecuniaria multa infamiã tantũ afferunt. Poſterior eſt hæc: Eorũ alia populi propriè dicũtur, quippe quæ ab ipſo populo vel centuriatim vel tributim diuiſo exercẽtur: alia per Prætores in foro pro tribunali cũ conſilio iudicũ diſceptãtur. Hi prætores olim

mine fraus omnis capitalis ſignificaretur. poſt A
verò ſimpliciterQueſitores dicti ſunt,& eorú iu-
dicia Quæſtiones ,quoniã in ijs, reus nocẽs ſit an
innocens cum conſilio cognoſcũt.Cẽturiata au-
tẽ illa populi judicia perduellione tamẽ cõſtitue
bãtur,de quo lex(vt ait Liuius) horrẽdi carminis
erat Duũuiri perduellionẽ iudicãt.ſi à Duumuiris
prouocarit, prouocatiõe certato. ſi vincẽt,caput
obnubito.infelici arbori rectè ſuſpẽdito.verbera
to vel intrapomœriũ,vel extra pomœriũ Tributa
autẽ iudicia fiebãt,veluti ſi quis pecuniã publicã B
accepiſſe,male pugnando popul.R. maieſtatẽ di-
minuiſſe,ſocióſve ſpoliaſſe diceretur. Itaq; magi
ſtrat⁹aliqs legẽ in foro ad populũ ferebat Vellẽt-
ne iuberrẽut Quirites , ei multã eo noĩe imponi,
vnde multarũ irrogatiões dictę ſunt,PorròQuæſi
torũ, q (vt dixi) Prætores poſtea nominati ſunt,
alij Cut ita dicam repẽtini & extraordinarij no-
minati ſunt:alij certi,perpetui,ordinarij , & anno
præturæ magiſtratu prædicti.Repẽtinos appello,
qui & olim antè ppetuas quæſtiones conſtitutas C
cõmiſſo aliquo crimine, repẽtè vt de eo cognoſ-
cerẽt,data opera creabantur , & poſt quæſtiones
ppetuas extra ordinẽ ex SC. eadẽ de cã cõſtitue-
bantur. Perpetuas autẽ q̃ſtiões dico, q̃ poſt annũ
vrbisDC.le.certa ita cõſtitutæ ſunt,vt certi prę-
tores iis anno ſuo ita ꝑeſſent, vt ratiõe ac forma
judicij à lege præſtituta ppetuo vterẽtur. Extra-
ordinaria verò q̃ certa aliqua de cauſſa omiſſis
prætorib.alicui qui de induſtria quæſitor creaba
tur,cõtra vſitatũ iudiciorũ ordinẽ ac rationẽ mã- D
dabatur:vt in Miloniana cauſſa factũ eſt. nã cum
eſſent leges,eſſent q̃ſtiones ordinariæ de cæde ac
de vi, quib.ſui Quæſitores præerant, tamen Cn.
Domitius creatus eſt:qui de Clodij cæde q̃reret.
Itaq; noua iudicia nouãq; iudicij formã illã Cice.
appellat.Quęſitores autẽ ordinariosdicimus prę-
tores qb⁹ certi alicuius criminis (veluti maieſta-
tis,peculat⁹,repetũdarũ,inter ſicarios (cognitio
q̃ ſortiri inter ſe ſolebãt, lege mandabatur. Porro
tractatio hæc quadripartia eſt: nã primo loco de E
ijs q iudicio præerãt dicendũ eſt, tũ de accuſato-
rib.poſt de reis,poſtremò de ꝓnuncianda ſenten-
tia & dãnatorũ pœna. Ergo tria eorum q iudicio
præerant genera fuerunt. Erat enim Prætor , ſiue
Quæſitor, deinde Iudex q̃ſtionis, poſtremo dele-
cti iudices.Prætoris officiũ fuit, vt ſella in tribu-
nali poſita circũdatis lictorib.omnia quę lege cõ-
ſtituta erant ꝓ Imperio ſeruaret, & vnũquẽq; in
officio cõtineret.Sũmatim autẽ ei⁹ hę partes fue
runt:vt Iudiciũ ſortitioni ac ſubſortitioni præeſ- F
ſet,eos ad iuſiurãdũ adigeret , ſi iurati nõ aderãt,
eos pignorib.captis coerceret, tabellas eis daret,
in conſiliũ mitteret,ſententiã ꝓnũciaret. Iudicũ
autẽ ſortitio ſic fiebat:Poſtquã Iudices & ab ac-
cuſatore & à reo dati erant,eorũ nomina in vrnã
mittebãtur,vt de plurib.neceſſarius numerus cõ-
fici poſſet. i. vt quia plures erãt,q̃ lex cõſtituerat,
legitimus numerus cõficeretur. Subſortitio verò
ſic:Permiſſum erat accuſatori& reo,vt exilio nu-
merõ reiicerent , quos putabant ſibi aut iniquos G
aut ex aliqua re in cõmodos fore. Reiectione illa
celebrata,in eorũ locũ qui reiecti fuerãt,ſubſor-
tiabatur Prętor alios,p quos iudicũ legitimus nu-
merus cõpleretur.His ita cõſtitutis,cũ iudiciũ eſ-
ſet eiuſmodi,vt nõ palã ac voce ſentẽtiæ dicerẽ-
tur,ſed clàm ſignificarentur,Prætor ceratas cuiq;
tabellas dabat,quarũ in vna ſcriptus erat A.i.ab-

A ſoluo:in altera (.i.condẽno: in tertia N. L. i. Non
liquet.vt poſtea iudices ex illis tribus in vrnã quæ
ibi poſita erat quã vellent,iniicerent. Vbi vterq;
peroraſſet,atq; ad finẽ ꝓnuntiaſſet Dixi, Præco
magna voce ꝓnuntiabat,Dixerũt,ac tum Prætor
in conſilium mittebat : i. iubebat iudices capita
inter ſe cõferre,& tabulas in vrnam mittere.Iu-
dex,autẽ Quæſtionis priuatus erat & ferè Ædili-
tius:quæ ea quæ prætoris imperiũ ac præſentiam
non requirebant,quaſi ipſius vicarius ꝓ tribunali
B adminiſtrabat.Iuratus præterea ſentẽtiã ferebat,
& (vt ex eo coniicere libet , ꝙ Iudicũ princeps
appellatur)primus omniũ ferebat. Porrò conſti-
tui iudices ſolebant,qui à Prætore vrbano iurato
de decuriis iudicũ delecti, & Quæſitori attributi
fuerant.Decurias autẽ appellamus quauis nume-
rũ qui ad centũ accederet. Hæ primis tẽporib. ex
ordine Senatorio cõſtabant.poſtea mixti ordines
fuerunt,vt partim ex ſenatu, partem ex equitib.
ſumerentur,ad extremũ etiã ex Tribunorũ ærarij
C numero pars illis adiuncta eſt.Ergo cũ ex ordine,
puta ſenatorio aliquot eſſent,quib. iudicãdi par-
tes incũberent , Prætor certũ eorũ numerũ arbi-
trio ſuo deligebat,eoſq; Quæſitori aſſignabat, vt
ei operã darẽt,ac tũ iurati prętori ſuo aſſidebant,
vel potius in ſubſellijs ſubſidebant,citati à præ-
cone ad nomẽ reſpondebant attẽtè vtrũque ora-
torẽ audiebant,& poſtremò tabellas in vrnam ex
animi ſui ſẽtẽtia mittebãt. Accuſatorũ porrò duo
genera fuerunt.nã alij actores erant , alij ſubſcri-
D ptores. Actores dicebãtur,q dicẽdi facultate prę-
diti ſeſe vel aliorũ rogatu vel ſua ſpõte ad perſe-
quendã Reip.iniuriã cõparabãt: & ſi cõpetitores
fuerãt,iudicio ea de re facto (quã diuinationẽ ap-
pellabãt) alijs omnib. præponebãtur.Diuinatio
verò dicebatur iudiciũ,quo duoplurẽſve q ſe præ
poni in accuſãdo volebãt de accuſatiõe ſibi defe
rẽda contendebãt,nã cũ Iudices nõ de præteritò
ſed de futuro ſtatuerẽt,vter eſſet rectius accuſa-
turus diuinare meritò dicebatur & eorũ iudiciũ
E Diuinatio Subſcriptores autẽ erãt, qui in reo fa-
ciẽdo nomẽ ſuũ vna cũ actorib.ſubſcribebãt par
tim vt ſe aduerſarios ꝓfiterẽtur,& actorẽ adiuua
rent,partim vt actori cuſtodes adhiberẽtur, ne à
reo corrupt⁹ præuaricaretur,itẽ vt chartas & in-
ſtrumẽta cauſſę cuſtodierẽt. Accuſatoris autẽ of-
ficiũ erat,vt eũ quẽ accuſare vellet,aliquãto antè
ad Quæſitorẽ adduceret,& lege interrogaret,i.eã
lege qua crimẽ vindicabatur cuius accuſationẽ
inſtituebat his ferè verbis. Aio te prouinciã ſpo-
F liaſſe.Clodiũ interfeciſſe.patrẽ occcidiſſe nã ſi al
ter tacebat,quia cõfeſſi ꝓ cõdemnatis habẽtur,
pœna illi ex lege ꝓnunciabatur.ſi negaret , tũ a-
ctor illũ reũ faciebat:i.apud eundẽ prętorẽ ꝓfite-
batur,ſe illũ certo crimine certãq; die accuſatu-
rũ.ac tũ rei nomen in albũ aliorũ reorũ referreba-
tur,vt eã ex ordine ageretur : Poſt accuſator ſpa-
tiũ inquirẽdorũ criminũ à Prętore poſtulabat itẽ-
que ius denũtiãdi,ius omnia clauſa rei obſignãdi,
literas tũ publicas tũ priuatas q̃ ad accuſationem
G ptinerẽt etiã ex ꝓuincia cũ opus eſſet deportãdi
ad extremũ Prætor iudicij exercẽdi diẽ præſtitue-
bat. His cõparatis reb. Accuſator ex ijs decurijs
quas diximus , Iudices quos ſibi cõmodos fore
arbitrabatur,dabat.hi Iudices & ditit ij dicebãtur
deinde cũ ſuos quoq; reus dediſſet, ſuſpectos (vt
ſuperius dictum eſt) reiiciebat,& quia iuratus id
faciebat, E iurare iudices dicebatur : Vbi Iudicij
dies

dies veniret, tũ Præco primũ auctorẽ, deinde reũ citabat. quod ſi accuſator non adeſſet, tũ rei nomen de reis eximebatur, i. delebatur. ſi reſpõderet, tũ ab eodẽ præcone dicere iubebatur, ſimúlq; patronus eius ſtãs cauſſam agere incipiebat. cũ proximè in ſubſellijs ij ad quos eas res potiſſimũ obtinebat cõſiderẽt, oratione autẽ abſoluta pronũtiabatur Dixi. Reus autẽ cũ ſuos quoq; iudices dediſſent, ac nõnullos ab Accuſatore datos eiuraſſet, tũ ad iudiciũ, ſordidatus, veſtib. obſoletis. promiſſa barba, longoq; capillitio, vt eorũ aſpectus miſericordiã iudicib. cõmoueret, vna cũ paruulis liberis & aduocatis multis veniebant: eoruq; ad nomẽ citatus à præcone reſpondiſſent, dicente accuſatore tacitus à dem. ſſus in ſubſellijs conſidebat. Vbi accuſator pnũtiaſſet ſuũ dixi, patronus rei cauſsã dicere incipiebat, & eoúſq; audiebatur, dũ ipſe quoque ſuũ Dixi pronũciaſſet: ac tũ præco clamabat Dixerũt. Antiquã de ſentẽtia pronũciãda dicamus intelligẽdũ eſt, cauſſas quaſdã vna actiõe cõſtitiſſe, i. licuiſſe, vt ſemel tãtũ audito accuſatore ac reo iudices ſẽtẽtias ferrẽt: quaſdã verò plurib. actu vel cõperendinatione, vel ampliatione vtãdũ erat. Eſt aũt Cõperendinatio reiectio iudicij in perendinũ diẽ, cũ lex nominatim iubet iterũ perẽdio cauſſam agi, vt plenius cognoſcatur. Ampliatio verò eſt reiectio iudicij in aliũ diẽ, cũ iudices tabellã hãc iniecerãt N. L. quia ſibi nõ liquere ſignificabatur. & prætor pronũciarat, *Amplius deliberabitur*. Inter vtrãq; aũt hoc intereſt. hæc libera eſt & in iudicũ poteſtate poſita: illa neceſſaria & legis vi atque imperio cõſtituta. Illa ſæpius fieri poterat: hæc ſemel tantũ. Illa in tẽpus q̃ Iudicib. placebat alterã actionẽ differebat: hæc in perendinũ dũtaxat. His pactis ſententiæ ſic pnũciabãtur, vt ſi reus abſoluẽdus eſſet, Prætor diceret: *Nihil te moror*. ſin cõdẽnãdus *Videri feciſſe* pnuntiabat. Hac enim religione ac modeſtia: in iudicãdo vtebãtur, vt nõ dicerẽt, *feciſſe: ſed feciſſe videri*. Pœna aũt noua à iudicib. ſtatuebatur, ſed ipſa lege iudicij cõſtituta fuerat Plerũq; autẽ litis æſtimatio, & Aquæ igniſque interdictio & Relegatio pœna erat. Poſtremo vbi ſententia pronũtiata erat, Præco magna voce exclamabat: Actum eſt: Ilicet, id eſt ite licet. ac tum ſinguli ſua ſe in tecta recipiebant.

De provinciis et earvm Rectoribvs.

CAP. XIV.

PRovincia dicebatur regio extra Italiã bello victa, & in Populi R. dictionẽ ita ſubiecta, vt & ei vectigalis eſſet, & ſibi ius ab eius magiſtratu dici pateretur. Erãt enim regiones quidã armis ac bello victæ, q̃ tamẽ in pŭinciæ formã nõ redigebãtur, ſed comiter Populi R. maieſtatẽ tuebantur. hæ liberæ dicebãtur: quia & ſuis legib. vtebantur, & immunes erant. Porrò prouinciarũ aliæ Cõſulares aliæ Prætoriæ dicebãtur: ſ. quas qui Cõſulatũ in vrbe aut Prẽturã geſſerãt, vel cõſulari vel prẽtorio imperio obtinebant: iique magiſtratus Proconſules, aut Proprætores dicebantur. His partim dignitatis partim etiam terroris cauſſa præibant lictoris ſeni cũ ſecurib. & faſcib. Cicero de Proprætore Siciliæ Verre: Sex lictores circũſiſtunt valentiſſimi, & ad pulſandos verberãdoſq; homines exercitatiſſimi. Minor tamẽ pPrætoru quã Procõſulũ dignitas ac poteſtas erat: cedebãtque Proprætor Proconſuli. ſi quando vnã in prouinciã conueniſſent. vt Plutar. in Catone Vticenſi teſtatur. Fuit autẽ lex vetus, vt prouinciæ in ſenatus poteſtate eſ-

A ſent. hoc eſt vt ipſius poteſtas autẽ decernendi, q̃ deſignãdæ eſſẽt, in quas qui Cõſulatu aut Prætura abiſſẽt, cũ imperio proficiſceretur. Poſtea qui deſignari erãt prouincias inter ſe cõparabãt: hoc eſt amicè inter ſe ſtatuebãt, quã quiſq; obtineret. ſi res cõuenire inter eos non poterat, ſortiebãtur. Hinc illud Liuij: Decreuerũt Patres, vt Cõſules inter ſe cõpararẽt ſortirẽtúrve vrbe, pŭincias. Ferebatur ẽt lex Curiatis, Comitiis q̃ propterea Curiata dicebatur, de forma prouinciẽ, hoc eſt quib. finib. ij qui in B prouincias mittebãtur, quibúſq; legib. imperium obtinerẽt. Nã eorũ munus ſi pacata prouincia erat, ſola iuriſdictione cõtinebatur. vnde illud Cic. ad Q. Fr. Nõ magnã nomine varietatẽ negociorum in adminiſtrãda Aſia, ſed nam totam iuriſdictione contineri. Item Liu. li. 10. de cad. 4. Cum confectã prouinciam nuntias, exiſtimáſve Celciberos perpetuo in fide manſuros, ita vt ſine exercitu ea prouincia obtineri poſſit. Sin bello implicata erat, magna æſtatis pars in rei militaris adminiſtratione C conſumebatur hyeme verò Concilia indicebantur, ait ius pacatis redderetur. Cic. ad Cœl. Mihi erat in animo quoniã iuriſdictionẽ cõfecerã proficiſci in Ciliciã Nonis Maij: & cũ primũ æſtiua attigiſſem, militarémq; reũ collocaſsẽ decedere. Idẽ ad Attic. Erat mihi in animo recta proficiſci ad exercitũ æſtiuos menſes reliquos rei militari dare hibernos, Iuriſdictioni. Ergo lege illa Curiata, proficiſcentib. in Prouincias imperiũ dabatur, idq; ſummũ. quãtũ deniq; quiuis maior in vrbe magiſtratus D habebat. Verũ id eadem illa lege Curiata definiebatur, longéq; alius in pacatas, alius in bellicoſas prouincias proficiſcentib. comitatus dabatur. nam illis Quæſtores & Legati attribuebãtur: tũ etiã cohors Prætoria q̃ tamẽ nõ armatorũ militũ erat, ſed miniſtrorũ dũtaxat atq; apparitorũ. in quib. erant hi ferè, ſcribæ, accenſi, lictores, præcones, interpretes, tabularij, architecti, aruſpices, cubicularij, medici. qua de cauſſa cohors illa domeſticis cõuictorib. cõſtare à Cice. dicitur. Alius verò propter legatos & Quæſtores dabatur exercitus. dabãtur Tri- E buni militũ & præfecti dabatur etiã cohors prẽtoria tota militaris. Intelligendũ etiã eſt, mitti interdũ in prouincias ſolitos, ſed extra ordinẽ eos qui magiſtratũ nullũ habebãt, hoc eſt qui neq; Procõſules neq; Proprẽtores erãt, ſed planè priuati, quib. tamẽ lege illa Curiata mãdabatur imperiũ: ac tum eſſe cũ imperio dicebãtur: quãuis magiſtratus non dicerẽtur. Liuius de P. Scipiõe: Ob res geſtas magis eſt tẽtata triũphi ſpes, quã petita ptinaciter, quia F neminẽ ad eã diẽ triũphaſſe, q̃ ſine magiſtratu res geſſiſſet, conſtabat. Cic. in Anton. Demus imperiũ C. Cæſari, ſine quo exercitus haberi, res militaris adminiſtrari nõ poteſt. Illud prætera notãdũ eſt, cautũ legib. fuiſſe, vt qui cũ imperio in prouincias mittebãtur, iis argentum, veſtis, muli, equi, vehicula, tabernacula, ſuppellex, atque aliud omne neceſſariũ inſtrumentũ de publico attribueretur, ne ſociis vlla in re oneri aut ſumptui eſſent. vſque eò, vt ne minimã quidẽ vllã iis rem in prouincia emere liceret, præter ſeruos atq. adeò in demortuorũ G locũ dumtaxat. Priuſquã autẽ vrbe excederẽt, ſolemnia vota pro Rep. pro ſuo cõmunique populi R. imperio, in Capitolio nuncupabant. Inde paludati cũ lictoribus etiã paludatis magno comitatu, fauſtis õminib. amicorũ ad portas proſequentium iter ingrediebantur. Quæ res (vt ait Liuius) magna cũ dignitate ac maieſtate gerebatur: conuentis om-

niũ oculis animiſq; ad eũ Ducẽ, cuius imperio conſilióq; ſũma Reſp. permittebatur, Erat autẽ paludamentum cocco, purpura & auro diſtinctũ. Ac Ciceronis quidẽ ætate lex fuit, vt Conſulares prouinciæ bienniũ prætoriæ annũ dũtaxat obtinerentur. cuius anni initiũ non ab ineũte Ianuario, ſed ex eo die notabatur, quo imperiũ habere inã cipiebant: hoc eſt quo primum prouinciam attigerãt. Vnde illud Vlp. Proconſulem vbiq; quidẽ proconſularia inſignia habet, ſtatim atq; vrbẽ egreſſus eſt: poteſtatem autem non exercet niſi in ea prouincia ſola, quæ ei decreta eſt. Ius verò cum reddebant, pro Tribunali in eburnea ſella ſedebant, apparitoribus ad maieſtatem & dignitatem ſtipati: primum lictorib. (vt iam dictum eſt) qui turbam à tribunali ſummouerẽt: & damnatos virgis cæderent, ſecuri etiam percuterent. tum acceſis qui vel ſilentium imperarent, vel dicere iuberent: poſtremò etiam ſcribis & præconibus. Ac cum forum agere, ſiue conuentũ agere dicebantur, cum aliquanto prius concilium indixiſſent. Liuius: Indicitur cõcilium à prætore Romano, conuentus agitur: eo imperio euocati conueniũt. excelſo in ſuggeſto ſuperba iura reddentem ſtipatum lictorib. vident. Virgæ tergo, ſecures ceruicibus imminent: & quotannis alium atque alium dominum ſortiuntur. Item alio loco Aſſuetis regio imperio tamen nouam formam terribilem præbuit tribunal, ſummoros aditus, præco, acceſus, inſueta omnia oculis auribúſque. Notandum eſt etiam, cum prouincialibus ſuæ leges ademptæ eſſent, vitæ neciſque poteſtate in omnes, capitaliſque ſupplicij animaduerſionem penes Rom. Magiſtratum fuiſſe. Vnde illa vox Iudæorum ad Pilatum Syriæ Proconſulem, monentem eos vt ſuis legib. in Chriſtum animaduerterent: Nobis necare licet neminem. Porrò non omnis qui cum imperio in prouinciam mittebatur Imperator dicebatur, ſed his demum qui ad bellum cum exercitu mittebatur: quãquam duobus modis nomen illud vſurpabatur: vno pro quouis rei militaris duce, qui ſuis auſpiciis exercitum ducebat, & imperium hoc eſt ius belli gerendi habebat. Vnde illud Vlp. Proconſul portam Romæ ingreſſus deponit imperium. Itaque cum interdum ad portam manerẽt, cum imperio *Ad vrbem* eſſe dicebantur: altero, pro eo qui cũ auſpiciis ſuis rem benè geſſiſſet, acclamatione militum Imperator vocabatur. Cic. ad Att. Magnum numerum hoſtium cæcidimus caſtella munitiſſima cæpimus, incendimus Imperatores appellati ſumus. Ac cum laurea faceas lictorum ornabãt, laureatáſque literas ad ſenatum de re benè geſta mittebant quibus Imperatoris nomen ac ſupplicationes à ſenatu poſtularent, ſimúlque imperatoris nomen in literarum inſcriptionibus vſurpabant. hoc modo: M. Tullius Cicero Imperator. Cæſ. de bello ciu. III. Pompeius eo prælio Imperator eſt appellatus. hoc nomen obtinuit: atque ita poſtea ſe ſalutari paſſus eſt. ſed neq; in litteris quas ſcribere eſt ſolitus, neque in faſcibus inſignia laureę prætulit. Tacitus lib. 3. Imperator à legionib. ſalutatus: priſco erga Duces honore, qui benè geſta Rep. gaudio & impetu victoris exercitus conclamabantur. Ac ne illud quidem prætereundũ videtur, nos qui in prouincias cum Imperio mittebantur, magna ex parte rapaciter atque auarè in iis verſari ſolitos fuiſſe. vnde illud in Maniliana: Eiuſmodi in prouinciam homines cum Imperio mittimus, vt etiamſi ab hoſte

A defendant, tamen ipſorum aduentus in vrbe ſociorum non multum ab hoſtili expugnatione differant. Et aliquanto poſt: Difficile enim dictu Quirites, quanto in odio ſimus apud exteras nationes propter eorũ, quos ad eas hoc anno cum Imperio miſimus iniurias ac libidines. Quod n. fanum putatis in illis terris, noſtris magiſtratib⁹ religioſum quam ciuitatem ſanctam, quam domum ſatis clauſam, ac munitam, fuiſſe?

DE LEGATIS QVÆSTORIBVS VECTIGALIBVS ET PVBLICANIS. CAP. XV.

B LEGATI & Quæſtores (vt ſup. diximus) Comites magiſtratibus in prouinciam mittebantur, negociorum publicorum adiutores. Vtrique autem ſine imperio erant niſi cum iis magiſtratus partem imperij ſui aliquam mandabat. quin ne legati quidem cum poteſtate eſſe dicebantur, ne dum in magiſtratu. Itaque Cic. in Verrẽ. Frumẽtũ inquit, in cellam magiſtratib. & legatis imperetur. Idem in Piſon. Ne idem
C Senatus exteris nationibus, me legatis magiſtratibúſque noſtris commendauit. Item in Verrem. Neminẽ, qui cum poteſtate aut legatione in prouinciam eſſe profectus. Et in Sext. De me vno Patres conſcripti decreuerunt, vt qui prouincias cum imperio obtinerent, qui Quæſtores legatiq; eſſent, meã ſalutẽ & vitã cuſtodirẽt. ſæpe aũt accidebat, vt Magiſtratus iis partẽ imperij ſui aut Iuriſdictionẽ mãdarent, ſimúlq; imperij inſignia, lictores & ſecures. Hinc illud Cæſaris: Aliq̃
D ſunt Legati partes atq; Imperatoris alter oĩa agere ad præſcriptũ, alter liberè ad ſummã reru cõſulere debet. Hĩc illud Liuij de Flaminio Scipionis Impe. Legato: In legatũ impetũ lictorib. prius indignũ in modũ multatis faciut. Itẽ illud Cic. procõſulis de prouincia decedẽtis: in epiſtola ad Att. Rectiſſimũ videbatur fratrem cũ imperio relinquere. Itẽ ad Curionẽ Ergo de prouincia decedẽs, Quæſtorẽ Cæliũ præpoſui prouinciæ. Et in Plãciana: Quæſtor ſimulatq; Dyrrachiũ me attigiſſe
E audiuit, ſtatim ad me lictorib. dimiſſis, inſignib. abiectis, veſte mutata profectus eſt. Deniq; frequens apud Cæſarem mentio eſt Legatorum aut Quæſtorũ, qui abſente Cæſ. Imperat. bella ipſius mãdatu atque auſpiciis geſſerunt. Porrò Quæſtorum munus erat curã gerere pecunię publicæ, attributæ magiſtratui vel ad exercitum, vel ad comitum & cohortis prætorię ſtipendium: tum prætereà pecuniæ ex præda redactæ. Itẽq; vectigalium, quibus exigendis publicani operam da-
F bant. Vectigaliũ autem tria erant genera: nam alia erant ex arationibus quæ Decimæ dicebantur: alia ex portubus q̃ Portoria: alia ex paſcuis, q̃ ſcriptura vocabãtur. Arationes erãt agri publici. q aratorib. locabãtur, vt quotãnis decimas darẽt, puta olei, vini, frumenti, & legumi nũ. Portoriũ erat, quod pmercib. exportãdis aut importãdis recipiebatur, ſcriptura erat vectigal, quod pẽdebatur à pecuariis pecoris nomine quod in
G ſyluis publicis paſcebat. Cic. pro lege Manil. Nã cũ hoſtiũ caput non lõgè abſu t, etiãſi irruptio facta nulla ſit, tamẽ pecora relinquũtur, agricultura deponitur, mercatorũ nauigatio cõqeſcit. Itaneq; ex ortu, neq; ex decimis, neq; ex ſcriptura, vectigal cõſeruari põt. Porrò vt q decimas ſoluebãt. Aratores; q portoriũ mercatores q ſcripturã, Pecuarij dicebatur; ſic q. illa exigebãt Decumani, ſcripturæ magiſtri, & Portitores generaliter aũt nomine Publicani, quippe ad quos publica vectigalia pertineãt. Eorũ alij Mãcipes dicebãtur, publicanorũ

ſcili-

ſcilicet principes,qui quinto quoque anno præ-
ſenti pecunia vectigalia, haſta in foro poſita à
cenſoribus publicè in conſpectu Populi R. redi-
mebant, vlna deinde à prouincialibus periculo-
lo ſuo exigerent. Alij prædes dicebantur,qui pro
mancipib. bona ſua oppignerabant: alij Socij,
qui in quæſtus partam à mancipib. recepti erant.
Quanta autem eorum dignitas fuerit Cicero in
ea pro Plancio demonſtrat pluribus: Flos enim
equitum Roman.&c. Item in Maniliana: Etenim
ſi vectigalia neruos eſſe Reip. ſẽper duximus,eũ
certè ordinem qui impleret illa firmamentum
ceterorum ordinum rectè eſſe dicemus. Tanta
autem publicanorum in vexandis ac deripiendis
prouincialibus rapacitas fuit,vt Liu. lib. 45. ſcri-
bat: Vbi publicanus eſſet, ibi aut ius publicum
vanum,aut libertatem ſocijs nullam fuiſſe. Itáq;
à Iudæis pro ſceleratiſſimis & perditiſſimis ho-
minibus habebantur.

De sociis popvli romani, de colonijs, Municipijs, Præfecturis.

CAP. XVI.

ROMANA ciuitas iure libertatis longe ce-
teris omnib. ciuitat. antecelluit: vt ait Cic.
Agel. 2. Itaque idem in ea pro Cæcina: Hoc ius,
inquit, à maioribus proditum eſt, vt nemo ciuis
Rom. aut libertatem aut ciuitatem poſſit amit-
tere, niſi ipſe auctor factus ſit. & paulo poſt. Ius
à maioribus noſtris ita comparatum eſt, vt ciuis
Rom. libertatem nemo poſſit inuitus amittere,
quinetiam hi Decemuiri ſacramentum in liber-
tatem iniuſtum iudicaſſent, tamẽ quotieſcúmq;
vellet quis hoc in genere, ſi rem iudicatam refer-
re poſſe voluerunt. Item: Maiores noſtri de liber-
tate & ciuitate ea iura ſanxerunt, quæ nec vis tẽ-
porum, nec potentia Magiſtratuum, nec res iu-
dicata, nec denique vniuerſi populi Rom. pote-
ſtas, quæ ceteris in rebus eſt maxima, labefactari
poſſit. Item in Orat. pro Balb. O iura præclara at-
que diuinitus iam indè à principio Rom. nomi-
ne à maioribus noſtris comparata, ne quis inui-
tus ciuitate mutetur, néve in ciuitate maneat in-
tus. Hæc ſunt enim fundamenta firmiſſima no-
ſtræ libertatis: ſui quemque iuris & retinendi &
dimittendi eſſe dominum. Huius autem ſummę
libertatis præcipuæ partes hæ fuerunt: primum
vt ne Regum, néve Tyrannorum vnquam im-
perio parerent. nam exactis regibus L. Iunius
Brutus, qui ciuitatem dominatu regio liberauit,
qui Reges eiiciendi, & inducendæ libertatis au-
ctor fuit, populum R. iureiurando adegit, ſe ne-
minem regnare Romæ paſſurum. rogationémq;
tulit, vt Sacrum cum bonis caput eius eſſet, qui
Regni occupandi conſilia iniſſet. quinetiam Re-
gibus Remp. obtinentibus, tamen populi ſumma
ſemper hæc poteſtas fuit: primum vt leges iube-
ret, tum vt magiſtratus crearet, poſtremò vt pa-
cis bellíque arbitrium penes eum eſſet, quod
Dionyſ. lib. 4. teſtatur. Altera libertatis pars fuit,
vt ne de capite ciuis Rom. niſi comitiis centuria-
tis ius diceretur. quod vetuſti ſic efferebant, ne
priuilegium ferretur. item ne priuatis hominibus
leges irrogarentur. vt ne nimiam magiſtratuum
potentiam ac dominatum perferrent. Nam P.
Valerius publicola dictus primi Conſulis colle-
A ga cum Imperij regij viam vniuerſam (ait Vale-
rius) omniáque inſignia ſub titulo conſulatus
in ſe tranſlata cerneret, inuidioſum magiſtratus
faſtigium moderationẽ ad tolerabilem habitum
deduxit. faſces ſecuribus vacui faciendo, & in
concione populo ſubmittendo. Legem etiam co-
mitiis centuriatis tulit, ne quis magiſtratus ciuẽ
Rom. aduerſus prouocationem verberare aut ne-
care vellet. Multis etiam poſt ætatibus. L. Portia
lata eſt, ne ciuem Rom. verberari necaríve lice-
B ret: Sed ei tantum tecto, aqua & igni interdicere-
tur. Leges (inquit Saluſtius) cõdemnatis ciuibus
non animam eripi, ſed exilium permitti iubent,
quin ne quęſtionem quidem de homine libero
in Criminum ſuſpicione habere licebat. ſeruos
ſolos torqueri ius erat. Poſtremo lex Sempronia
lata eſt, qua veteres renouatæ ſunt: ne de capite
ciuis iniuſſu populi iudicaretur. Iuriſconſulti au-
tem ius Quiritium ferè ſic explicant, ius patriæ
poteſtatis, ius gentilitatis & agnationis, ius tu-
C telę: ius comitij: ius mancipij & nexus: ius aucto-
ritatis, id eſt vſu capionis: ius capiendi ex here-
ditate, quod teſtamẽti factio appellatur. Alij au-
ctores hæc adiungunt, ius ſuffragiorum in comi-
tiis, ius magiſtratuum capiẽdorum, deníque ius
togæ, neque enim aut ei qui ciuis Rom. non erat
togæ geſtandæ, aut ei qui eſſet non geſtandæ ius
fuit. Hinc illud Sueton. in Claud. Peregrinitatis
reum orta inter aduocatos leui contentione, to-
gatúmne an palliatũ cauſſam dicere oporteret,
D mutare habitum prout accuſaretur defendere-
túrve iuſſit. Atque hæc quidem de ciuibus Rom.
Alij autem omnes populi, aut peregrini erant,
aut dedititij, aut ſocij. Perigrini dicebantur, qui
ciuitatis Rom. iuriſque Quiritium planè exper-
tes erant. Itaque quibus Romana ciuitas adime-
batur, in peregrinitatem redigi dicebantur. De-
dititij verò qui armis populi Rom. territi, ſe ſuá-
que omnia Imperatori exercitus dediderant, in-
que ipſius fidem & clientelam permiſerant, ſe-
E ſéque imperata facturos promiſerant. Deditio-
nis autem formula hæc erat: Deditiſne vos po-
pulúmque veſtrum, vrbem, agros, aquam termi-
nos, delubra, vtenſilia, diuina humanáque omnia
in meã populíque Rom. ditionẽ? Dedimus & ego
accipio. Actú dedititij arma tradebant, obſides
dabãt, iurabãt ſe neque quidquam contra popu-
lum Rom. conſilij inituros, neque obſides repe-
tituros, neque recuſaturos, quo minus ſub popu-
F li Rom. ditione atque imperio eſſent. Horum au-
tem deterrima erat condicio. nam neque vlla ra-
tione ciuitatem Rom. vnquam adipiſcebantur:
neque vel connubium, vel commercium, vel te-
ſtamenti factionem habebãt, liberi deníque niſi
verbo & nomine non erant. Nunc de Socijs di-
camus. Societas cum Rom. tribus coibatur mo-
dis: ſponſione, pactione, & fœdore. Sponſio ne-
que populi iuſſu, neque Senatus auctoritate,
(quod in fœdere moris erat) ſed arbitrio magi-
ſtratuum atque Imperatorum fiebat, quorum ta-
G men acta, ſi populus rata non habebat infirma-
bantur. Hinc illud Liuij: Itaque nõ vt vulgò cre-
dunt, fœdere pax Caudina, ſed per ſponſionem
facta eſt. Quid enim aut ſponſionibus in fœdere
opus eſſet, aut obſidibus, vbi precatione res trã-
ſigitur, per quem populum fiat, quo minus dictis
legibus ſtetur, vt eum ita Iupiter feriat, quemad-

modum à fecialibus porcus feriatur. ſpoponderunt Conſules, Legati, Quæſtores, Tribuni militũ: nominaque omnium qui ſpoponderunt, extant, vbi ſi fœdere acta res eſſet, prætetquã duorum fecialium non exſtarẽt. Fœdus autem pactio quædam eſt ſocietatis, non ex Imperatoris arbitrio, ſed iuſſu populi aut Senatus auctoritate firmata, neque ad tempus ſed in perpetuum, neque per ſponſores datis obſidibus, ſed precatione adhibita per feciales. Nam moris fuit vt fecialis lapidem in porcæ caput coniiceret, his verbis: Si ſciens fallo, tum me Dieſpiter ſalua vrbe arcéq; bonis eiiciat, vti ego hunc lapidem. Fœderũ porrò tria genera fuerunt: vnum, cum bello victis leges darentur: vbi enim omnia ei qui armis plus poſſet dedita eſſent, quę ex iis habere victos, quibus multari velit, ipſius ius arbitriumq; eſſe: alterum cum bello pares æquo fœdere, in pacẽ atque amicitiam venirent. tunc enim reperi reddique per conuentionem res, & ſi quarum bello turbata poſſeſſio ſit, eas aũt ex formula iuris antiqui, aut ex partis vtriuſque commodo componi: tertium cum qui hoſtes vnquam fuerint, ad amicitiã inter ſe ſociali fœdere iungendam coeũt, eos neque dicere neque accipere leges. id enim victoris & victi eſſe. Iniquiſſima autem fœderis condicione vſi ſunt Dedititij, adeò vt non in fœdere ſed in ditione eſſe dicerentur. Hinc Latinorum illud de Campanis apud eundem: Campanorum aliam condicionem eſſe qui non fœdere, ſed per deditionem in fidem veniſſent. Itaque Cãpanos ſeu velint ſeu nolint quieturos. In fœdere Latino nihil eſſe, quo bellare cum quibus illi vellent prohibeantur. Item de Apulis: Ita in ſocietatem eos eſſe acceptos, vt non æquo fœdere, ſed vt in ditione populi Rom. eſſent. Porrò ſociorum alij Latini, alij Italici, alij prouinciales erant. Latini autem interdum ſimpliciter ſocij dicebantur, interdum Latini ſocij, interdum ſocij Latini nominis. Hi ſunt non Latij incolæ (vt vir eruditus definiuit) ſed quibus ius Latij conceſſum erat, quod ius Latinitatis eſſe dicebatur. Fuit autem Latinitatis ius adipiſcendi ciuitatem Rom. iúſque Quiritium certis modis. veluti liberis procreandis. nam Liuius veterem legem ponit, vt ſocij ac Latini, qui ſtirpem ex ſeſe domi relinquerent ciues Rom. fieri poſſent. Item magiſtratibus in ciuitate ſua gerendis. Itaque Strabo lib. 4. Nemauſo, inquit, in Gallia ius Latij datum eſt, vt qui Nemauſi Ædilitatem aut Quæſturam adepti eſſent, ij ciues Rom. eſſent. qua de cauſſa populus Nemauſenſis Romanis Prætoribus non paruit. Partem igitur Romanæ ciuitatis aliquam etiam antiquitus Latini habebant. nam & ſuffragij ius tenebãt: ſed perexiguum. nam neque tribum certum habebant, in qua ſuffragium ferrent, nec niſi ad leges iubendas, & iudicia facienda vocabãtur, nec intercedẽte vel Conſule vel Tribuno pl. vllum ſuffragij ius tenebant. ſed ſæpe vrbe in quam ſuffragandi cauſſa venerant, exire ſunt iuſſi. Ad extremum autem (vt iam dixi) etiam magiſtratuum Romæ capiendorũ ius habuerunt. Memorabile autem eſt, quod ſub tit. De orig. iur. & apud alios auctores frequens mẽtio eſt feriarum Latinarum, nam Latini populi fœderati XLVII. quotannis in montem Albanum ſacrorum cauſſà conueniebãt, vt Ioui Latiali cõ-

A mune ſacrificium facerent, cúmque eorum alij agnos, alij caſeum, alij lac, alij alia domo attuliſſent, tauro immolato, ſuam quiſque carnis partem accipiebant. Id Latiar dicebatur, & Latinis carnem petere. neque prius ij qui imperatores in prouincias mittebantur, paludati vrbe exibant, quam illas ferias dixiſſent. Porrò Latinorum ius priuatum hoc fuit, vt commercium haberent, tũ etiã teſtamenti factionem, deinde vt ciuitatem Rom. certis modis conſequerentur, quos Vlp. in

B Fragm. enumerat. Deinceps de Italicis & iure Italico dicamus. Hi antiquitus ſtipendium & tributum populo Rom. ex fœdere ſoluebãt: certum prætetea militum numerum prębebant. Ius autẽ ſuffragij aut magiſtratus petendi non habebant, legibus autem & magiſtratibus ſuis vtebantur. Sed hæc quidem de Latio & Italiæ iure generatim dicta ſint. Supereſt vt de vario earum ciuitatum iure diſſeramus, quæ Latij aut Italiæ iure fruebantur. Earum ergo aliæ Coloniæ dicebantur,

C aliæ Municipia, aliæ Præfecturæ. vnde illud in Piſoniana: Nulla fuit regio, nullum municipiũ, neque præfectura aut colonia, ex qua non publicè ad me venerint gratulatum. Item in ſextiana: Nullum erat Italiæ municipiũ, nulla colonia, nulla prędectura, quę non honorificentiſſimè decreuiſſet de ſalute mea. Fuit autem Colonia ciuitas ex Romana ciuitate propagata. nam aliquot ciues Romani in oppidum quoddam deducebantur. partim ad incolas coẽrcendos, partim ad hoſtium incurſus repellendos, partim ad territorij

D agros fruẽdos. nam cuiuſque territorij ager territorium dicebatur. eóque præmio veterani milites afficiebãtur, Itaque hæc Rom. imperij propugnacula dicebãtur. Ager igitur viritim ita diuidebatur, vt ſingulis ciuibus certus eius modus aſſignaretur. vnde leges ea de re latæ Agrariæ vulgò dicebantur. Eáque poteſtas curatoribus agrariis mandabatur, qui modò Triumuiri fuerunt, modò Quinqueuiri, Septemuiri, Decemuiri,

E Vigintiviri. Porrò Coloniarum aliæ Rom. dicebantur, quarum incolis ius Quiritium: aliæ Latinæ, quarũ incolis ius Latij tantũ dabatur. nam qui ciues R. in Latinas Colonias deducebantur, mediam capitis deminutionem patiebantur: hoc eſt ius Quiritium amittebant, ac neque connubij, neque mancipij aut nexus, neque patriæ poteſtatis, aut agnationis, aut gentilitatis ius habẽbãt. quin ne in Rom. quidem Coloniis adſcripti,

F optimo iure ciues R. erant. nam partem tantum ciuitatis habebant. publico enim ciuitatis iure non fruebantur ſed priuato tantùm. Nullæ igitur Coloniæ vel ſuffragiorum vel magiſtratuum capiendorum ius habebant. Tributum etiã pendebant, & milites ad bellum ex formulæ mittebãt. Leges autem vel à populo R. accipiebant, vel ipſi ſibi per Senatum aut populum ſuum ſtatuebãt. ac plerumque à curatoribus qui eas deduxerant, accipiebant. Earum Senatores Decuriones dicebantur. magiſtratus verò plerumque Duumuiri,

G Cenſores, Quæſtores, Ædiles, & ius togæ prætextæ itidem ne Rom. magiſtratus habebant. Sequitur vt de municipiis dicamus. Municipium autem eſt populus ciuitate R. donatus. vnde municipes definiuntur, homines iuris Quiritium participes. nam in ciuium Rom. tribus adſcripti erãt. Eorum duo genera fuerunt: alij ius ciuitatis habebant,

ſed

ſed honoris cauſſa duntaxat, ac ſine ſuffragio. ius tamen legionis habebant, vt in legione Rom. tanquam ciues Ro. non (vt ſocij) in auxilijs militarent. alij verò ius ciuitatis etiam cum ſuffragio, itémque ius legionis, reliquaque omnia Quiritium iura. & cum illi ſuperiores ita ciues Rom. eſſent, vt nec ſuffragium ferrēt, nec magiſtratus caperēt, ſed munus tantum ad honorarium obirēt, id eſt honoris cauſſa in legione ſtipendia facerent, denique nomine non re ciues R. erant. Vt autem quibus ſuffragium non dabatur, iis ſuę leges permittebantur: ſic qui ſuffragio donabãtur, Romanis legibus vtebantur. Itaque duas patrias (vt ait Cic. in lib. De Legib.) habere dicebãtur, vnam naturæ, alteram iuris. Reſp. autem municipiorum erat huiuſmodi: Summum Conſiliũ curia dicebatur: conſiliarij, Decuriales. Ex illo ordine Decemprimi legebantur, qui ſummum Imperium habebant. Qui viris iis præerat, interdum vnus erat, qui Dictator dicebatur: interdum plures Duumuiri ſcilicet aut Quatuoruiri. Deinceps de pręfecturis videamus. Erat autem præfectura populus Italiæ legibus, magiſtratibus, publicóq; conſilio multatus, ad quem iuris dicundi cauſſa quotannis præfectus à populo Rom. mittebatur. Hæc fuit pœna ciuitatum Italiæ, quæ ſceleratè & perfidioſe ſeſe ergà populum Rom. geſſerant, veluti Capua. Liu. lib. 26. Habitari inquit, tantũ tanquam vrbem Capuam, frequentaríque placuit: corpus nullum ciuitatis, nec Senatus, nec plebs concilium, nec magiſtratus eſſe, ſine publico conſilio, ſine imperio, multitudinem nullius rei inter ſe ſociam ad conſenſum inhabilem fore: præfecta ad iura reddenda ab R. quotannis miſſuros. Item Cic. in Agra. 2. Statuerunt inquit, maiores noſtri cũ agrum Campanis ademiſſent, magiſtratus, Senatum, publicũ ex illa vrbe conſilium ſuſtuliſſent, imaginem Reipub. nullam reliquiſſent: nihil fore quod Capuam timeremus. Atque hæc quidem antiquis temporibus Italiæ ciuitatum ratio ac diuiſio fuit. Verum cum circiter annum DLX. multi tum ex Italicis tum ex Latinis per migrationem & cenſum in ciuitatem Roman. irrepſiſſent, Lege lata circiter duodecim millia Latinorum vrbe exire domumque redire iuſſi ſunt. Verum cum victoriis cum pluribus Punica, Macedonica, Aſiatica omnium gentium conſenſu vniuerſi orbis terrarum imperium Romæ eſſet conſtitutum, Itali nuſquam ſe honeſtius aut melius, quam in ipſo imperij domicilio fore arbitrati ſunt. Vndę bellum exortum eſt, quod modo Italicum modo Marſicum eſt dictum. tandem anno DCLXII. lata eſt lex Iulia, vt ciuitas propè omnibus Italiæ populis daretur. Ea lege Latini Italicique omnes in tribus à Cenſoribus adſcripti ſunt. Itaque ex eo tempore ſuffragium omnes habere cœperunt. vnde illud Cic. in Orat. ad Quir. poſt red. Ne in patriã ter ſuis decretis Italia cuncta reuocauit. Et pro Domo: Quid ego illa diuina atque immortalia municipiorum & coloniarum & totius Italiæ decreta commemorem? Idemque de præfecturis factum, demõſtrat eiuſdem oratio. Pro Planc. Ad extremum autem Imperatoris Antonini conſtitutione: Omnes (vt ait Vlp.) qui in orbe Rom. erant, id eſt imperio Ro. parebant, ciues R. facti ſunt l. 12. D. de ſtat. hom. qua de cauſſa Roma communis patria dicitur à Modeſtino, in l. 33. D. ad Portò munic. Coloniarũ aliæ Italicæ dicebantur, quæ in aliquod Italiæ oppidũ deductæ, & iure Italico donatæ fuerant, aliæ Latinæ, quibus Latij ius cõceſſum erat, aliæ prouinciales. Latinæ Coloniæ ſunt, quæ (vt ait Aſconius) petendi magiſtratus gratia ciuitatem Rom. adeptæ ſunt. Veſpaſianus donauit vniuerſam Hiſpaniam iure Latij. Ius autem Latij aliud antiquum ſtante Rep. fuit, aliud nouum. Noui ſunt, qui per Latium aut beneficio Principis in ciuitatem venerant. Hi cognationũ iura non habebant. illi habebant. & hac ratione (inquit vir doctus) illis quidem hereditatum viceſima remittebatur, his irrogabatur quaſi extraneis heredibus ante cõſtitutionem Traiani, quæ onera viceſimæ etiam nouos ciues liberari voluit, quibus beneficio Principis aut per Latium ciuitas obueniſſet. Latium antiquum definit Pli. lib. 3. cap. 5. Colonias Latij antiqui, quæ Latio antiquitus donatæ ſunt. Coloniæ autem Italicæ dicebantur, quibus ius Italicum conceſſum erat. Ius verò Italicum non modo dat leuationem cęſitionis ſi colonia non ſit immunis, ſed etſi immunis ſit, facit vt in reliquis eodem iure ſit eius coloniæ Reſp. quo ipſa Italia, puta in traditionibus nexi, in vſucapionibus, in annali exceptione. Itemque in iure capiendi. Atque ita multo plura conferebat ius Italicum, quam immunitas. ſed in cauſſa tributorum plus erat immunem eſſe, quam habere ius Italiæ. Coloniæ autem prouinciales non omnes ius Italicum habebant: quædã etiam immunes erant: quamuis ius illud non habebant. Immunes ſunt quibus tributum capitis & tributum ſoli remiſſum eſt. Plus ergo eſt ciuitatem vel coloniam immunem eſſe, quam habere ius Italicum. nam ius Italicum leuatio tantum cenſitionis eſt, puta vt idem in cęnſitione ius experiantur, quòd Italicæ coloniæ.

DE TVNICA CIVIVM ROM. ET ALIIS quibuſdam veſtibus.

CAP. XVI.

VLpianus in l. veſtis. 23. D. de aur. & arg. leg. veſtium, quibus ciues Rom. vtebantur, varia genera commemorat: in his togas, tunicas: nominat etiam prætextas, itemque ornamenta quædam veſtium, vt picturas inſitas, & clauos qui veſtibus inſuuntur. Quare non alienum officio noſtro videtur, qui de iis obſeruauimus ſummatum hunc in locum conferre. Nam ciues Ro. animaduerto triplici veſtimento vſos eſſe: cùm ſcilicet ſubuculæ tunicam, tunicæ togam imponerent. De ſubucula Nonius citat Varronem libro de vita populi Rom. 1. Poſtquam binas tunicas habere cœperunt, inſtituerunt vocare ſubuculam & induſium. Et Horat. 1. epiſt. 1.

——ſi fortè ſubucula pexa
Trita ſubeſt tunicæ.——

Tunicam verò Nonius ait eſſe veſtimentum ſine manicis. atque hac primis tẽporibus caruiſſe Romanos ſignificat his verbis Agell. lib. 7. ca. 12. Viri Rom. primo quidem ſine tunicis toga ſola amicti fuerunt: poſteà ſubſtricta, & breues tunicas citrà humerum deſinente habebant. Verùm poſterioribus temporibus conſtat tunicas alias fuiſſe ſine manicis, alias verò manicatas, quas

Plautus vocat Manuleatas, Pſeudolo: Manuleatam tunicam hominem habere addecet. Priſc. enim lib. 5. interpretatur manicatam. Cic. Catil. 2. Quos videris manicatis & talaribus tunicis, velis amictos non togis. Prætereà Tunicis non eiuſdem generis omnes vtebantur. nam Senatores & equites iam olim, poſteà etiam eorundem filij tunicis vtebātur ornatis purpura locis quibuſdā intertexta. Acceſſionis vice cedunt (ait Vlp.) inſitæ picturæ, clauíque qui veſtibus inſuuntur. Claui autem erant ornamenta tunicæ purpurea variis locis intertexta, claui inſtar. vnde clauaræ tunicæ vulgò dictæ. Varro de ling. lat. 8. Nam ſi quis tunicam in vſu ita conſuit, altera plagula ſit anguſtis clauis, altera latis, vtraque pars in ſuo genere caret analogia. Quinctil. lib. 9. cap. 5. Porrò vt adfert lumen clauus purpuræ loco inſertus, ita certè neminem deceat intertexta plurib. locis veſtis. Nam eorum clauorum alij latiores erant, alij anguſtiores, illi Senatorum proprij fuerunt, hi verò equitum. Sueton. Auguſto: Togis neque reſtrictis neque fuſis vſus eſt: clauo nec lato nec anguſto. Tunica verò claui lati ſenatum ab equite, vt annuli equeſtrem ordinem à plebeio diſtinguit. Hinc ficta nomina Laticlauius, pro Senatore, Anguſticlauius, pro equite. Ouid. Triſt. 4. eleg. 10.

Intereà tacito paſſa labentibus annis
Liberior fratri ſumta mihique toga eſt.
Induitúrque humeris cum lato purpura clauo,
Et ſtudium nobis quod fuit antè fuit.
Cepimus & teneræ primus ætatis honores,
Déque viris quondam pars tribus vna fui,
Curia reſtabat: claui menſura coacta eſt:
Maius erit noſtris viribus illud onus.

Et Plin. lib. 33. cap. 2. Annuli diſtinxere alterum ordinem à plebe, vt ſemel cœperant eſſe celebres: ſicut tunica ab annulis ſenatum tantum, quamquam & hoc ſerò, vulgóque purpura latiore tunicæ vſos inuenimus etiam præcones, &c. Ac non tantum Senatoribus attributum eſt iſtud ornamenti genus, verum etiam eorum liberis, Suet. Auguſto, cap. 38. Auguſtus liberis ſenatorum, quo celerius reip. adſueſcerent, protinus virili toga latum clauum induuere, & curiæ intereſſe permiſit. Et cap. 94. Sumenti virilem togā tunica lati claui reſuta ex vtraq; parte ad pedes decidit. Idem in Veſpaſ. cap. 2. ſumta virili toga latum clauum quamquam fratre adepto dici auerſatus eſt. Equitum quoque filios clauata tunica vſos, etſi, à Senatorum filijs diuerſa, Ouidiani illius loci, quem paulo antè protulimus, teſtimonio comprobatur. Tunicas porrò vel cinctas vel ſolutas geſtabant. Solutę vel laſciuiam vel ſuperbiam arguebant. Horat. Diſcincta tunica fugiendum eſt ac pede nudo. Suet. Iulio: Cultu notabilem ferant. vſum enim lato clauo ad manicas fimbriato, nec vt vnquam aliter quàm ſuper eum cingeretur, & quidem fluxiore cinctura. vnde manaſſe ſullę dictum optimates monentis, vt cauerent puerū malè præcinctum. Quinct. lib. 11. cap. 8. Cui lati claui ius non erit, ita cingatur, vt tunicæ priorib. oris infra genua paullum, poſterioribus ad medios poplites perueniant. nā infrà, mulierum eſt, ſuprà, centurionem. Latum habentium clauum modus eſt; vt ſit paullum cinctis ſubmiſſior. Denique obſeruandum eſt, plebē infimam tunicis etiam vſam eſſe, ſed ſine togis, ſed ſine clauo. Horat. 1. epiſt. 7.

——Vulteium manè Philippus
Vilia vendentem tunicato ſcruta popello
Occupat.

Cicero Agra. 2. Iam verò qui metus erat tunicatorum illorum quod & locis aliis permultis probari poſſet, vt & ea quę de lato & anguſto clauo diximus, ſed hæc iam vulgo etiā nota ſunt. Porrò Sagorum (vt de iis etiam aliquid dicamus) album fuiſſe colorem argumento eſt ille A. Hircij locus lib. de bell. Afric. 5. Cùm Scipio ſagulo purpureo antè Regis aduentum vti ſolitus eſſet, dicitur Iuba cum eo egiſſe, non oportere illum eodem vti veſtitu quo ipſe vteretur. Itaque factum eſt, vt Scipio ad album ſeſe veſtitum transferret, & Iubę homini ſuperbiſſimo inertiſſimóque obtemperaret. De Toga denique amplius dictum eſt à nobis in libris Obſeruat.

FRANC.

FRANC. HOTMANI I. C. ANTIQVITATVM ROM. LIBER III.

COMMENTATIONEM IN LEGES XII. TAB. CONTINENS.

Ab auctore recognitus.

PRAEFATIO.

AGEBATVR *annus ab vrbe condita trecenteſimus, cùm ciuitas Romana, quæ ſe à Regio dominatu ſexaginta antè annis liberarat, aſsiduéque ex eo tempore vel finitimis bellis, vel domeſticis diſſenſionibus iactata fuerat, vt cum maximè diſcordijs ciuilibus conflictabatur. Plebs enim, cuius aſsiduis laboribus, periculis, ærumnis, hoſtium finitimorum iniuriæ propulſabantur: nimiam Conſulum poteſtatem, minimeque ciuitati liberæ tolerandam eſſe, querebatur. quippe qui iura Regum, inſigniáque omnia haberent: duóque pro vno domini infinita poteſtate, nomine commutato, ciuium R. ceruicibus impoſiti viderentur. Simul patriciorum ſuperbiam atque impotentiam ferre non poterat: qui tenuiores ære alieno oppreſſos crudeliter in vinculis habebant: duriſsimóque ſeruili opere fatigabant. Præterea, quibus legibus vſa Regum tempore ciuitas erat, quæ ad vnius dominatum accommodatæ fuerant, eæ commutato ciuitatis ſtatu, libertatéque adepta, retineri nullo modo poſſe videbantur. neque enim ad leges Reſpub. ſed contra ad Reipub. rationem leges accommodandæ ſunt. His de cauſſis quadraginta ferè ante hoc tempus annis, formidabilis illa plebis ſeditio acciderat: cùm anno poſt Reges exactos decimoſexto, propter nimiam potentium dominationem à Coſſ. ſecedens, trans Anienem amnem, tria paſſuum ab vrbe millia, collem occuparat, à quo reuocari in vrbem toto illo anno non potuerat: vſque dum legatis decem à Senatu de pace miſsis, & ſactatas ſibi ipſa leges conſtituit, & magiſtratum è ſuo corpore creauit, qui deinceps illam à patrum iniuria prohiberet: quem magiſtratum Tribunum pleb. appellarunt. Neque tamen illis acceptis conditionibus contenta plebs, poſtea ad multum temporis quieta, pacatáque permanſit. Etenim annis poſt ad triginta, Lucretio, Veturio Coſſ. queri denuò cœpit, nimiam eſſe principum potentiam, libertatémque ſibi non re, ſed verbo datam: niſi leges de Conſulum Imperio certis finibus coercendo ferrentur. Vnde illa toties in concionibus iactata, toties in ſenatu agitata Terentia lex, de Quinqueuiris creandis, qui certas ea de re leges conſcriberent: vt deinceps Conſules, non quod ipſi ſibi arbitratu ſuo ſumpſiſſent, ſed quod populus in ſe ius dediſſet, eo vterentur. Hic igitur per id tempus Ciuitatis Romanæ ſtatus erat, ea plebis irritatæ de libertate firmanda minuendáque principum poteſtate pertinaciſsima contentio. Cùm tandem pa-*

tres ea plebis ſiue pertinacia, ſiue perſeuerantia victi: Sp. Tarpeio, A. Aterio coſſ. anno (vt ſuperius ex rotunda Dionyſij ratione poſuimus) ab vrbe condita trecenteſimo, à Rep. verò commutata ſexageſimo, animum ad concordiam adiecerunt: ſeſeq́ permiſſuros oſtenderunt leges ad libertatẽ conſtabiliendam, popularemq́ ciuitatis ſtatum accommodatas, conſcribi: cum repente Tribun. pleb. ad Senatũ retulerunt, vt delecti partim è plebe, partim è patribus crearentur, qui leges æquè vtriſque commodas conſcriberent, temperamentum aliquod reperirent, quo ſe tenuiores cum principibus æquatos lætarentur. Erat tum in Senatu T. Romilius, qui Conſul anno proximo ſuperiore plebis ſe partium acerrimum aduerſarium præbuerat: ſed in hac temporum confuſione ſapientis eſſe iudicans, cum neceſſitate non pugnare, vela contraxit, & præter omniũ opinionem ita ſententiam dixit, vt quoniam de legibus conueniebat, de latore tantùm diſcrepabat, legati ad Græcas ciuitates quæ in Italia erant, præcipuè autem Athenas mitterentur, qui inclytas Solonis leges deſcriberent, aliarumq́ Græciæ ciuitatum inſtituta, mores iuraq́ cognoſcerent. Senatuſconſulto igitur in Romilij ſententiam facto, ſtatimq́ per plebeſcitum confirmato, Legati tres à Senatu delecti ſunt, Sp. Poſtumius, A. Manlius, Ser. Sulpitius, qui leges à Græcis ciuitatibus peterent. Triremes dein illis attributæ, quæ ex ærario pro maieſtate populi R. inſtructæ, ornatæq́ fuerunt. Atque hæc quidem propè omnia ex Liuio, Dionyſio, & Diodoro Siculo, quibus meliores hoc in genere reperiri auctores non poſſunt, expreſſa protulimus. Illud ex Strabonis, Pandectarum, & Plinij auctoritate aſcribendum videtur: fuiſſe per id tempus Romæ Hermodorũ quendam Epheſium, hominem ſapientiæ deditum: de quo Heraclitus cognomento Scotinus dixiſſe fertur, dignos eſſe Epheſios omnes, quibus laqueo gula frangeretur: qui Hermodorum virum inter eos frugi, eiecisſent, cùm dicerent: ἡμέων μηδ᾽ εἷς ὀνήιστος ἔστω εἰ δὲ μὴ, ἄλλῃ τε καὶ μετ᾽ ἄλλων. *Noſtrũ nemo frugi eſto: ſin minus, & alibi & cum alijs eſto. Quem locum Cicero Tuſcul. 5. his exponit verbis: Eſt apud Heraclitum Phyſicum de principe Epheſiorum Hermodoro: vniuerſos ait Epheſios eſſe morte multandos: quòd cùm ciuitate expellerent Hermodorum, ita locuti ſunt: Nemo de nobis vnus excellat: ſed ſi quis exſtiterit, alio in loco & apud alios ſit. An hoc non ita fit omni in populo? nonne omnem exſuperantiam virtutis oderunt? Is igitur cum in Italia Hermodorus exulans, auctor Romanis fuit, vt Reipub. ſuæ conſtituendæ cauſſa leges à Græcis ciuitatibus peterent. quippe cùm homo doctrinæ deditus, quique ætatem in liberis illis ciuitatibus egerat, facilè illarum inſtituta cognouiſſet ad popularem rationem præclarè accommodata fuiſſe: ob eamq́ cauſſam fore populo Rom. ad ordinum concordiam, & iuris æquabilitatem conſtituendam maximè ſalutaria. Hac de cauſſa, cùm illum ſecum in Græciam Legati deduxerũt, omnium, vt credi par eſt, conſiliorum participem: tùm illius præcipua opera in cognoſcendis ciuitatum illarum legibus atque inſtitutis vſi ſunt. Quo in negocio ſic ille ſuam populo R. fidem induſtriamq́ probauit, vt Plinius lib.* XXXIIII. *memoriæ prodiderit, ſtatuam ei à pop. R. virtutis ergò, publicè in comitio poſitã dicatamq́ fuiſſe: neque dubiũ eſt, quin hanc illius induſtriam Strabo ſignificet, cùm lib.* XVI. *tradit, eum leges quaſdam Romanis conſcripſiſſe. Etſi autem auctorem, qui de illius in Græciam profectione nominatim ſcripſerit, neminem habemus, tamen cùm & ſub cap. de orig. iur. ſcriptum ſit, eum auctorem Romanis legum ferendarum fuiſſe, & Plinius ei ſtatuam dicatam in comitióque poſitam teſtetur: minimè dubitandum videtur, quin maior quædam illius, quàm in legibus Romanis ab alijs allatis, Latinè interpretandis, opera exſtiterit: vt omittam, quod cùm interpretem illi ſecum legati neceſſariò eduxerint, veriſimile ſit, neminem potius quàm hunc rerum æquè ac verborum explanatorem eductum fuiſſe. Verùm quoquo modo ea ſe res habuerit, illud à Liuio & Dionyſio (ad quos noſtra ſe iam refert hiſtoria) proditum eſt, biennio amplius in præclara illa & Reip. maximè ſalutari legatione conſumtum fuiſſe: dum illi Græciam, Achaiam, ac Peloponneſum peragrantes, Athenienſium præcipuè & Lacedæmoniorum leges, inſtitu-*

inſtitutaq; cognoſcerent, quorum auctores ij qui ſapientiſsimi inter Legiſlatores numerãtur, Solon & Lycurgus fuerant. Nam ad Lacedæmonios quoque Romani iuris originem referri, cùm Iuſtinianus Imp. lib. Inſt. 1. dilucidè teſtatur, tum etiam Athenæus, qui lib. VI. extremo ſcribit, complura Romanos è Lacedæmoniorum Repub. ſumpſiſſe, quæ tum accuratiùs, quàm ipſi Lacedæmonij obſeruarẽt. Eo verò maiorẽ illi huius peregrinationis obeundæ, luſtrãdarumq; Græciæ ciuitatum facultatem habuerunt, quòd, quemadmodũ Diodorus lib. XII. memoriæ prodidit, vniuerſa per id tempus Græcia tuta ac trãquilla pace fruebatur. Nam & fœdus cũ Græcis ciuitatibus Perſæ fecerãt: & inter Lacedæmonios atque Athenienſes pactæ ad annos triginta indiciæ fuerãt: deniq; toto ferè terrarũ orbe ſumma pax & tranquillitas erat. Tertio igitur anno pòſt T. Menenio, P. Seſtio Coſſ. domũ legati cũ Græcarũ ciuitatum legibus ſumma ordinũ omniũ gratulatione reuerſi ſunt: ſtatimq; Tribuni pleb. inſtare apud Conſules cœperũt, vt ex Senatus auctoritate Legũlatores crearentur, tandẽq; conſcribendarum legum initium fieret. Conſules rem ad Senatum. Ibi tum App. Claudius Conſul deſignatus, primo loco ſententiam rogatus, auctor Senatui fuit, vt Decẽuiri crearentur, qui magiſtratum eo anno ſummum ac ſine prouocatione gererent: ſimul ne quis alius per id tempus in ciuitate magiſtratus eſſet: iiſdemq; cognoſcendarum legum, & earum quæ ciuitati maximè accommodatæ viderentur, deligendarum ſumma poteſtas attribueretur. In eum numerum reciperentúrne plebeij, aliquandiu controuerſia fuit. Poſtremò conceſſum patribus. Creati ergò Decemuiri: in quibus legati tres, qui Athenas ierant, habiti ſunt: ſimul vt pro legatione tam longinqua præmio eſſet honos: ſimul peritos legum peregrinarum ad condenda noua iura vſui fore credebant. Legibus dein ſcribendis operam delecti cum ſummo imperio Decemuiri dederunt. Quo loco prætermittendum non videtur, quod Dionyſius lib. X. apertius autem lib. XI. tradit, illos ad hoc negocium non tantùm peregrinas illas & aſcititias leges adhibuiſſe, verum etiam patria quoque inſtituta: ſic, vt etiamſi quæ ex Regijs legibus idoneæ viderentur, eas non repudiarent. Ex eo igitur ingenti legum numero, re dies multos agitata, Decem legum tabulas conciſa & planè admirabili breuitate, nullis (vt ex ijs quæ ſuperſunt reliquijs exiſtimare licet, aperteq; Diodorus teſtatur) niſi neceſſarijs ac non redundantibus verbis, compoſuerunt: quas cum ingenti hominum expectatione perſcriptas palàm cùm propoſuiſſent, populumq; ad concionem conuocaſſent (verbis enim Liuij rem exponemus) tum quod bonum, fauſtum, felixq; Reipubl. ipſis, liberiſq; eorum eſſet, ire & legere leges propoſitas iuſſere: ſe quantum decem hominum ingenijs prouideri potuerit, omnibus ſummis infimiſq; iura æquaſſe, plus pollere multorum ingenia conſiliáque: verſarent in animis ſecum vnamquanque rem, agitarent deinde ſermonibus, atque in medium, quid in quaque re plus minúſve eſſet, conferrent, eas leges habiturum populum R. quas conſenſus omnium non iuſsiſſe latas magis, quàm tuliſſe videri poſſet. Cùm ad rumores hominum de vnoquoque legum capite edito, ſatis correctæ viderentur: primùm ad patres de ijs relatum eſt: Senatuſq; conſultum coniunctis ſententijs actum, vt centuriata comitia haberentur, in quibus decem illæ tabulæ adhibitis pontificibus, auguribus, alijſq; ſacerdotibus ferrentur: quæ ſine mora plebiſcito confirmatæ, in æreis tabulis decem inciſæ, & in foro Romano illuſtri loco poſitæ ſunt. In tabulas enim æreas inciſas leges fuiſſe, cùm Diodorus lib. XII. diſertè teſtatur, tum etiam Venuleius noſter ſignificat in l. qui tabulam, 8. D. ad leg. Iul. pecul. cùm ait, eum qui tabulam æream legis refixerit, lege Iulia peculatus teneri. Sed & Seruius Honoratus figi leges & refigi, propterea dictũ à Virgilio tradit, quia inciſæ in æreis tabulis affigebãtur parietibus. Vnde Plin. lib. XXXIIII. cap. IX. Vſus æris, inquit, ad perpetuitatẽ monimentorũ iampridẽ tranſlatus eſt: tabulis æreis in quibus publicæ conſtitutiones incidũtur. Et ſanè cùm inter omnes conſtet, tabulas eas, nõ columnas fuiſſe, non iniuria mirũ videri poſſet, quod Dionyſius eas æreas colũnas nominet: niſi fortè collocatas quoq; colũnas æreas fuiſſe ſignificet, ad quas affixæ tabulæ fuerint. Nã quod Tribonianus quæſito Põponij nomine, ſub

rubrica De orig.iuris,eboreas illas tabulas fuiſſe tradit,cōmentum eſt,hominis ſtultitiæ, qui legibus noſtris honorē illū haberi voluit,nihilominus quàm ignorantiæ aſſignandum. Quod verò Zonaras de Romanorū cōſuetudine,quaſi ex magna antiquitatis obſeruatione adſcribit,vt res memoria dignas in tabellas referrent: haud ſcio an etiā ineptiùs in hunc locū adiectū ſit.nā etſi ſcribi aliter quàm in tabulis huiuſmodi monimenta non ſolerēt,tamen quod de illo decē aut duodecim tabularū numero traditur,abſurdū eſt,de ceratis codicibus intelligi: cùm ſatis dilucidè pateat,ex ærearū tabularum ratione hunc decem aut duodecim numerū definitum fuiſſe. Has igitur tabulas in foro R.celeberrimo locò fixas ac poſitas fuiſſe,video inter omnes conuenire. Diodorus autem adſcribit eas pro Roſtris,ante curiā (ſcilicet Hoſtiliā) conſtitutas,eamq́; ſculpturā integrā atque incolumen ad ſuam vſque ætatē,hoc eſt,ad Auguſti imperium,perduraſſe. Fixis decē tabulis vulgatur deinde rumor, Decemuiros propter temporis anguſtiam non ſatis cumulatè omnia cōprehendiſſe: deſiderari duas tabulas:quibus adiectis abſolui poſſe velut corpus omnis Romani iuris. Creati ergo alij inſequenti anno Decemuiri,qui ſub anni ſui finē duas tabulas ad ſuperiores decē adiecerunt,magis (vt Zonaras ſcribit) ad euertendam,quàm ad confirmandam ordinum concordiam accōmodatas.cuius rei etiā argumento eſt ea lex,quæ ex hoc fonte deriuata patriciorum & plebis connubia interdixit:de qua poſterius,cùm ad id loci ventū erit,explicabitur. Hoc loco quæſtio quædā ſubdifficilis occurrit,de qua nobis neceſſariò diſſerendum eſt: Vtrúmne iſtarū XII.tabularum rec. pro iure,Regiæ leges ſublatæ, & quaſi abrogatæ ſint: an verò ſeparatim præter illas habitæ & conſeruatæ fuerint. Nam abrogatas aut certè harū nouarū latione obſoletas fuiſſe, illud argumento eſt,quòd (vt ſupra dictum eſt) mutato ciuitatis ſtatu, mutari quoque leges oportuit. Alioqui quorsū tot plebis de nouis legibus ferēdis cōtētiones? Præterea ſatis cōſtat, permultas Regum leges nō modò noua duodecim tabularū iure mutatas: verum etiā in has ipſas à Decemuiris tranſlatas perſcriptasq́; fuiſſe. Quinetiam Dionyſius libro Antiquit. II. dilucidè teſtatur,quo tempore conſtitutū eſt,vt patrij mores,legéſq́; omnes vnà cum peregrinis in foro proponerentur,Decemuiros eam Romuli legem, quæ patriā in liberos poteſtatem ſanxerat,inter cæteras retuliſſe: extitiſſeq́; ſuo tēpore in quarta ex ijs,quas Duodecim tabulas appellarunt. Eò accedit quod in Pandectis noſtris,vbi de origine iuris diſſeritur, apertè ſcriptū eſt,exactis Regibus,lege neſcio qua (quæ Tribunitia eo loco nominatur) Regias omnes leges exoleuiſſe, & legem de vindicijs decernendis ex vetere iure in XII. Tabulas tranſlatam fuiſſe. Contra tamen pugnare videtur,primùm quod Marcellus Iuriſconſult. ſub Rubrica de mortuo inferēdo ſcribit,ſeruari legem Regiam,quæ vetabat,mulierem quæ prægnans mortua ſit,humari antequam partus ei excidatur. Deinde quod Cicero in Oration. pro C. Rabirio teſtatur,iudicij de perduellione formulam à Tarquinio Rege inſtitutam,ſuo tempore obſeruatam fuiſſe. Verùm, ne plura colligantur,hoc vnum nobis pro decem millibus argumentum eſſe poterit,quòd Liuius libro VI. poſt narrationem de vrbe à Gallis capta,& euerſa,vbi adſcribit, magiſtratus nouos Gallis tandem à Camillo fugatis, de legibus inter vrbis ruinas eruendis cogitaſſe: In primis, inquit,fœdera & leges (erant autem eæ XII.tabulæ,& quædam Regiæ leges) conquiri,quæ comparerent,iuſſerunt: alia ex ijs edita etiam in vulgus, &c. Quibus verbis difficile dictu eſt,non illud perſpicuè à Liuio ſignificari,præter leges in XII. tabul. perſcriptas alias quaſdā è veteribus Regijs fuiſſe, quæ & ad illud vſq; tempus propoſitæ ſteterant,& poſtea vnà cum vrbe reparatæ reſtitutæq́; ſunt. Videamus igitur,ecquid hoc modo ſatisfacere huic noſtræ quæſtioni poſſimus: ſi dicamus, non omnes Regias leges abrogatas fuiſſe,ſed earum partem dumtaxat: nimirum eam quæ vel cum liberæ ciuitatis ſtatu pugnabat,vel à nouis legibus diſertè contrarijs apertè tolli atque abrogari intelligebatur. cæteras verò quæ ad nouam Reipub. formam ſatis appoſitæ videbantur, retentas obſeruatasq́; fuiſſe: quarum in primis eæ fuerunt,quæ ad religionem pertinebant: de qua quæ diligenter à Numa ſancita fuerant, obſeruata perpetuò fuiſſe, multis veterum

aucto-

auctorum teſtimoniis cognoſcitur. Atque hæc quidem ita nobis concluſa & conſtituta ſint. Deinceps cætera videamus: in quibus illud primum obſeruatione dignum videtur, quod Auſonius illo noto carmine ſignificat, tripartitam harum XII. tabularum diuiſionem fuiſſe. prima enim parte ius illud quod ad ſacra pertinebat, comprehenſum: altera, ius publicum: tertia, priuatum.

Ius triplex, tabulæ quod ter ſanxere quaternæ: Sacrũ, priuat, põpuli cõmune quod vſquã eſt. Etſi autem priuatũ ſecundo loco nominat: tamen id illum verſus cauſſa feciſſe, vel ex re ipſa & conditione Iuris intelligitur: vel ex Quinctiliani auctoritate, qui lib. II. cap. IIII. Iuris Romani tria genera conſtituit, Sacri, publici, & priuati. Nunc de tabularum noſtrarum præſtantia non alienum erit, magnorum quorũdam virorum auctoritates, elogiáque proferre. In quibus illud primum Liuij memorabile eſt: qui in eo, quem ſæpe commemorauimus libro III. de his ipſis differens legibus: Hic, inquit, nunc quoque in hoc immenſo aliarum ſuper alias aceruatarum legum cumulo, fons omnis publici, priuatique eſt iuris. Tacitus autem libro Annalium III, Regum omnium, iuriſque Romani originem ex vetere memoria repetẽs: Pulſo, inquit, Tarquinio, aduerſum patrum factiones multa populus parauit, tuendæ libertatis & firmandæ concordiæ: creatiq; Decemuiri & accitis quæ vſquam egregia, compoſitæ XII, tabulæ: finis æqui iuris: nam ſecutæ leges, etſi aliquãdo in maleficos ex delicto, ſæpius tamen ex diſſenſione ordinum, & adipiſcẽdi honores, aut pellendi claros viros, aliáque ob praua per vim latæ ſunt. Verũ qui hac de re præclarius magnificẽtiúsq; quàm Cicero multis ſuis in libris ſit locutus, non facilè quenquam reperiemus. Nam in libris de Orat. de his ipſis legibus ſub perſona Craſſi diſputans, ita loquitur: Siue quẽ hæc aliena ſtudia delectãt, plurima eſt in XII. tab. antiquitatis effigies: quòd & verborũ priſca vetuſtas cognoſcitur: & actionũ genera quædam maiorũ conſuetudinẽ vitamq; declarãt: ſiue quis ciuilem ſcientiã cõtẽpletur, totam hãc deſcriptis omnibus ciuitatis vtilitatibus, ac partibus, XII. tab. contineri videbitis: ſiue quẽ iſta præpotẽs & glorioſa philoſophia delectat, dicã audacius, hoſce habet fontes omnium diſputationum ſuarũ, qui iure ciuili, & legibus continẽtur. Fremant omnes licet: dicam quod ſentio, bibliothecas mehercule omnium philoſophorũ vnus mihi videtur XII. tab. libellus, ſi quis legum fontes & capita viderit, & auctoritatis põdere, & vtilitatis vbertate ſuperare. Hæc de noſtris legibus P. Craſſus: neque iniuria: cum etiam ob has ipſas quas ſignificat tantas earũ vtilitates, conſuetudo Romæ fuerit, vt adoleſcentes, qui liberalibus diſciplinis atque artibus inſtituerentur, tabulas illas in libellum cõtractas, perpetuò in ſinu geſtarẽt, eaſq; ad verbũ ediſcerent. Vnde illud Ciceronis libro De legibus II: Diſcebamus, inquit, pueri Duodecim, vt carmen neceſſarium: quas iam nemo diſcit, &c. Eas porrò XII. tabularũ leges, multi clari & præſtãtes Iuriſconſulti interpretati ſunt: quorum è numero laudatur in primis Sex. Aelius, quem Põponius noſter auctor eſt compoſuiſſe librum, qui inſcribebatur Tripertita, in quo XII. tabularum leges deſcriptas ordine omnes explicabat. Huic Cicero in libro De Legib. II. L. Acilium coniungit: quẽ Sapientẽ propter iuriſprudentiã nominatum & ipſe idem in Lælio, & Pomponius in Origine iuris teſtantur: apud quos tamen Atilius ſcriptũ eſt. Celebrantur etiam Antiſtij Labeonis in eaſdem leges cõmentarij: citantúrq; à Gellio lib. I. cap. XII. & lib. VI. cap. XV. Quin etiam Caij libri complures paſſim in Pãdectis noſtris memorantur, quos ad XII. tabularum interpretationem conſcripſit. Quorum nunc omniũ, neque XII. tabularum dico, neque tam multorum ad eas cõmentariorum, quidquam ferè, præter fragmenta quædam, eaq; perpauca & mutila, ſupereſt. Gottorum enim ac Langobardorum, qui annos ad trecentos in Italia perbacchati ſunt, incẽdijs ac furoribus omnia periere. Legum, inquam, earum, quas conſtat ex omnibus ijs, quæ vnquam præclariſſimæ habitæ ſunt, tot ſapientiſſimorum hominũ iudicijs delectas ac tanquã delibatas fuiſſe, monimenta omnia ſuperioribus temporibus, Barbaria longè lateq; dominante, quaſi eluuione quadã interciderunt. earũ, inquã, legũ monimenta, quarũ præſidio, tam beata quõdam & fortunata

populi Rom. reſpublica floruit, vt Cicero prædicare non dubitet, non minorem fuiſſe maiorum in iure conſtituendo ſapientiam, quàm fuerit in illis tantis opibus Imperij comparandis: tantùm fragmenta quædam (vt ante dixi) eaq; admodum pauca & mutila ſuperſunt: quaſi ſi ex illa nobili Argonautarum naui paucæ quædam tabulæ, ſcalmíve forte aliquot reperti eſſent, quos propter antiquitatis memoriã oſtentaremus. Hæc nos fragmenta multifariam apud auctores varios ſparſa, quaſiq; obruta, lectione diuturna, multorumq; annorum cõtinuato labore collegimus: in eumq; ordinẽ, quẽ ſecutos Decemuiros ſuperius ex Auſonio docuimus, ita redegimus: vt primo loco quæ ad ſacra & religiones pertinerent: tũ quæ publici iuris eſſent: poſtremò quæ priuatarum rerum iura continerent, collocaremus. Hoc enim mihi ſemper in omnibus meis lucubrationibus, cuiuſmodicunq; tandem illæ ſint, primũ ac ſummũ eſſe ſolet, vt ordinem conſeruem: cuius vim qui ignorant, & ſe tamen ad ſcribendũ conferunt, vt nobis ingeniorum ſuorum fœtus oſtentent, perinde mihi facere videntur, ac ſi ſpectanda nobis monſtra quædam proponerent, quorum contorta membra, & alieno loco fœdè contra naturæ ordinem collocata eſſent. Cùm autẽ pleræque omnes leges partim ob verborũ antiquitatẽ partim ob rerũ difficultatẽ obſcuriores viderentur, dedimus operã vt ad ſingula capita breuẽ quandam interpretationem adiungeremus, quæ lucem vtrique illi obſcuritati aliquã afferret. Iam verò cùm horum fragmentorũ duplex ratio ſit, ſiquidem alia ſunt integra, & per ſe ſuiſq; verbis ac formulis ipſa conſtant: aliorum autem argumenta tantum & cõiecturæ ſuperſunt: ſummam in illis diſtinguendis diligentiam, ac potius religionem adhibuimus: vt quorũ integræ formulæ ſupereſſent, ea ſuis verbis, quaſi gẽmas ſuo incluſas auro, proponeremus: quorum verò argumenta tantùm exſtarent, eorũ ſententiam ſimpliciter fuſa & ſoluta oratione proferremus: neque veterum in legibus ſcribendis conſuetudinem imitaremur, earúmve formulam exprimeremus: ne fortè poſthac aut ficta pro veris ab hominibus incautis ſumerentur: aut ea imitari velle videremur, quorum ad præſtantiam, nullius, meo quidem animo, humani vis ingenij poteſt pertingere. Sed iam tempus eſt ad leges ipſas accedere: & primo loco quæ de ſacris, & religionibus populi Rom. ſancita ſunt, eo quem inſtituimus ordine proponere.

***

DE

DE IVRE SACRORVM LEGIS XII. TABVLARVM FRAGMENTA.

SACRA PRIVATA PERPETVA MANENTO.

HVIVS legis exſtat argumentum apud Ciceronem in Oratio. pro Muræna: vbi ſic loquitur: Nam cùm permulta pręclarè legibus eſſent conſtituta, ea iuriſconſultorum ingeniis pleraque corrupta ac deprauata ſunt. Sacra interire illi noluerunt: horum ingenio ſenes ad coëmptiones faciendas interimendorũ ſacrorum cauſſa reperti ſunt. De legib. autẽ XII. tab. eo loco Ciceronem agere, aliæ leges quas eodem loco profert, non obſcurè ſignificant. Itaque in lib. de legib. II. vbi ſuas leges ad XII. tab. exemplum conceptas edit, hanc profert: SACRA PRIVATA PERPETVA MANENTO: Quam legẽ aliquanto poſt interpretans: De ſacris, inquit, hæc ſit vna ſententia: vt conſeruentur, & deinceps familiis prodantur, &, vt in lege poſui, perpetua ſint ſacra. Intelligendum eſt igitur ſacrorum partim publica, partim priuata fuiſſe. Publica (inquit Feſtus) dicebantur, quæ publico ſumptu pro populo fiunt: quæq; pro montibus, pagis, curiis, ſacellis: At priuata quæ pro ſingulis hominibus, familiis, gentibus fiunt. Idem alibi: Quod priuatæ ſuæ religionis cauſſa Deo dedicarunt, id Pontifices R. non exiſtimant ſacrum. At ſi qua priuata ſacra ſuſcepta ſunt, quæ ex inſtituto Pontificũ ſtato die, aut certo loco faciẽda ſint, ea ſacra appellari, tanquã ſacrificium. Ille locus vbi illa ſacra faciẽda ſunt, vix videtur ſacer eſſe. De iiſdẽ ſacris illud pręterea exſtat apud Macrob. lib. I. cap. XVI. Sunt præterea feriæ propriæ familiarum, vt Claudiæ familiæ, vt Æmiliæ, ſiue Iuliæ, ſiue Corneliæ: & ſi quas ferias proprias quæque familiæ ex vſu domeſticæ celebritatis obſeruat. Sunt ſingulorum vt natalium, fulgurumque ſuſceptiones, item funerũ, atque expiationum. Hęc ille. Sacra autem hęc propria eorum Deorum erant, quos Penates, itemque Lares nominabant. Vnde illud Æneid. II.

Aedibus in medijs, mediòque ſub ætheris axe,
Ingens ara fuit, iuxtáque veterrima laurus
Incumbens aræ, atque vmbra amplexa penates.

Hinc apud Plautum in prologo Aululariæ Lar familiaris ita loquitur:

-- Ea mihi quotidie
Aut thure aut vino, aut aliquo ſemper ſupplicat
Dat mihi coronas. Et Euclio:
Nunc tuſculum emi, & haſce coronas floreas
A *Hæc imponentur in foco noſtro, Lari,*
Vt fortunatas faciat natæ nuptias.

Hæc porro ſacra quia gẽtis alicuius propria certis ritibus & ceremonijs colebantur, Gẽtilitia dicebantur. Vnde illud Ciceronis in Orat. de Aruſpicum reſponſ. Multi ſunt etiam in hoc ordine, qui ſacrificia gẽtilitia in illo ipſo ſacello, ſtatuto loco, anniuerſaria factitarint. Et apud Liuiũ lib. B V. An gentilitia ſacra ne in bello quidem intermitti, publica ſacra & Romanos Deos etiam in pace deſeri placet? Itaque alia patriciorum, alia plebeiorum ſacra fuiſſe, illud argumẽto eſt, quod idem lib. X. ſcribit, Virginiam patriciã poſtquàm Volũnio Plebeio nupſit, à matronis patriciis excluſam ijs ſacris, quæ in ſacello pudicitiæ patricię fiebant: atque eam idcirco plebeiæ pudicitiæ nouam aram dicaſſe. Item cùm lib. IIII. Patricios de C plebeiorũ connubio ſic loquentes inducit: Quam aliã vim promiſcua connubia habere, niſi vt qui natus ſit, ignoret cuius ſanguinis, quorum ſacrorum ſit, dimidius patrum ſit, dimidius plebis.

Iubet igitur lex (vt tandem ad illius interpretationem accedamus) quæ ſacra gens aliqua, ſiue illa patricia, ſiue plebeia ſit, aſciuerit, ea ſacra deinceps, ab iis qui eiuſdẽ ſtirpis erunt, coli atque cõſeruari. Vnde etiam illud inſtitutũ conſtat, vt & mulieres in virorũ, & adoptati in parẽtum, & heredes in defunctorũ ſacra trãſirent. Ac de mulieribus quidẽ, poſterius ſub cap. De ma- D trimonio, qui locus ad eam diſputationẽ propriè accommodatus eſt, differemus. De adoptatis autẽ Cicero in Orat. pro domo ſic loquitur: Quid? ſacra Clodiæ gentis cur intereunt, quod in te eſt? Item: Quas adoptiones, hereditates nominis, pecuniæ, ſacrorum, ſecutæ ſunt. Tu neque Fonteius es, qui eſſe debebas? neque patris heres, neque amiſſis ſacris paternis, in hæc adoptiua veniſti. Ita perturbatis ſacris, contaminatis gẽtibus, factus es, &c. Item Valerius lib. VII. M. Annei fi- E lius in Suffenatis familiã & ſacra tranſierat. Hinc qui per emancipationem è familia migrabãt, quia ſacra ſibi arbitratu ſuo conſtituebant, è ſacris paternis dimitti & abſolui dicuntur: in l. quidã 31. C. de fideicom. l. 1. C. de annalib. exce. l. de emancipatis, 13. C. de legit. hered. Cùm contrà filiif. qui in patris poteſtate permanent, dicãtur eſſe in ſacris paternis. l. 2. C. de bon. quæ lib. in ſacris parentum conſtituti. l. vlt. C. de inoff. teſt. l. vlt. C. ad Tertull. l. 3. C. de bon. mater. De heredibus autẽ Cicero eodem libro De legib. II. iura hæc Ponti- F ficum auctoritate, ad huius legis præſcriptum accommodata profert: vt patrefamilias mortuo,

ijs adiuncta eſſent ſacra, ad quos eiuſdem morte pecunia venerit. Nã (vt paullo pòſt ſcribit) ſacra cum pecunia nulla lege, ſed ſola Pontificum auctoritate coniuncta ſunt: nimirum vt huic legi quę gentilitia ſacra perpetuò retineri iubet, ſubſeruirent. Ordinem igitur hunc inſtituerunt: Primum vt ad heredes ſacra cũ pecunia peruenirent: quippe cũ nulla (vt Cicero ait) perſona ſit, quæ ad vicẽ eius qui è vita emigrarit, propius accedat. Secundo, qui morte teſtamento've eius tantundem capiat, quantum omnes heredes: qui legatarius olim partiarius dicitur. Tertio, ſi nemo ſit heres qui de bonis quæ eius fuerunt cùm moreretur, vſuceperit plurimum. Quarto, ſi nemo ſit, qui vſuceperit, de creditoribus eius qui plurimũ ſeruet. Extrema illa perſona eſt, vt is qui ei qui mortuus ſit, pecuniã debuerit, neminiq; eam ſoluerit, perinde habeatur, quaſi eam pecuniam ceperit. Hæc igitur Pontificum ratio fuit, vt ſacra à patrefamilias ſemel inſtituta perpetuò ſeruarẽtur. Nã quod de heredibus primo loco ſtatuerũt, eodem etiam illud Plauti pertinet in Trinummo: *Cœna hæc annona eſt, ſine ſacris hereditas.* Item in Captiuis: *Sine ſacris hereditatem ſum adeptus ecfertiſſimam*: hoc eſt, Lucrum ſine impendio. cùm ſcilicet in illis ſacris obeundis faciendi aliqui ſumptus eſſent. Atque hæc quidem de legis ſententia dicta ſint. Illud ne prætermittendum quidem videtur, quod Cicero in illo quem protulimus Murænianæ loco ſcribit: Iuriſconſultorum ingenio ſenes ad coëmptiones faciendas interimẽdorum ſacrorum cauſſa repertos fuiſſe: cuius de loci ſententia paulliſper quærendum eſt. Nam mihi quidem non omnino incommodè ſic videtur explicari poſſe: vt dicamus ſenes orbos matrimonium per coëmptionem contraxiſſe: qua ratione accidebat, vt eorum vxores ſacroru ſociæ, ſuæq; illis heredes eſſent: quemadmodum ſub capite de matrimonio docebimus. Plin. in Panegyr. ad Traian. Non laturi erant homines abradi aliquid bonis, quæ ſanguine gentilitate, ſacrorum denique ſocietate meruiſſent. Cicero in orat. An quibus verbis ſacrorum alienatio fiat, docere honeſtum eſt. quibus ipſa ſacra retineri defendique poſſint, non honeſtum eſt. Mortuis igitur ſenibus, mulieres heredes quidem vt pecuniæ, ſic etiam ſacrorum erant. At ſimul atque alteri nubebant, in eius ſacra tranſibãt: atque ita ſenis illius ſacra interibant. Hæc mea de illo loco ſententia eſt. Alciatus autem lib. Parerg. IX. cap. XIX. mirificè, vt pleraq; alia, locũ hũc explanat, cum ita loquitur: ea bona quæ ſacris erant obnoxia, ſeni alicui & citò morituro venundari ſolita, quòd ſcilicet ea obligatio licet in ſucceſſorem particularem tranſiret, tamen in primum dumtaxat tranſibat. l. vlt. §. vlt. D. de cont. empt. ſicut & pleraq; alia hodie ſunt, quæ in primum heredem ſolum trãſeunt: ad vlteriores non extẽduntur. l. 5. D. de verb. ſignif. Hæc Alciatus ἐν τοῖς παρέργοις μάλα παρέργως, vt nihil aliud dicatur: cùm coëmptionis verbum quiuis, vel mediocriter in his ſtudiis verſatus, ſatis intelligat non ad ſacrorum venditiones, de quibus ille in ſomniis cogitauit, ſed ad matrimonij antiqui genus pertinere. Sed ecce alia diuinatio ſenes, inquit aliquis, in omnibus coëmptionibus quib. quid venale proſcribitur, adhibiti fuiſſe videntur: propter hæc curij ad Ci-

A cer. verba, in lib. epiſt. fam. VII. Ergò fructus eſt tuus, mancipium illius. quod quidem ſi inter ſenes coëmptionales venale proſcripſerit, nõ multum egerit. Quæro, quid tum poſtea? Senes adhibebantur in coëmptionibus, ergò ſacra interibãt. quid hoc eſt? niſi fortè illud etiam abſurdius, ſenes ad coëmptiones adhibitos. Vetus quidem liber ſic habet: Inter vos ſenes concionales. quo verbo Liuius quoq; lib. III. extremo eſt vſus. Sed neq; hoc neq; illud quidquam ad rem noſtrã facit. B nam vt lectionem vſitatam retineamus, dilucida ſententia eſt: ſi Atticus inter eos ſenes qui multos ſeruos coëmunt, mancipium hoc venale proſcripſerit. egerit non multum. nam aut nemo erit qui velit emere: aut ſi quis erit, paruo licitabitur. Alias de ſacris complures in duodecim tabulis leges fuiſſe, ſatis conſtat: quarum tamen, quod ſciam, quodq; inueſtigare mediocri diligẽtia potuerim, teſtimonium certũ nõ exſtat. C Vnam reperio de intercalandi ratione: quæ quia, vt Valerius Antias ſcripſit, & à Numa Rege ſacrorum cauſſa inſtituta eſt, &, vt omnes commemorant, ad Pontificum collegium pertinebat, idcirco in hunc ordinem referenda viſa eſt. Etſi autẽ quod illius teſtimonium ſupereſt, valde perplexum atque obſcurũ eſt, tamen hac quoque in re officio noſtro ſatisfacere conabimur.

Vt Februarius menſis, qui Numæ inſtituto poſtremus erat, deinceps ſecũdus eſſet: Vtiq; eo menſe poſt Terminalia, annis alternis, eorum dierũ qui ad an- D *nuam Solis rationem deeſſent, intercalatio fieret.*

EIus autem legis neq; formula, neq; ſatis certum (vt modò dixi) teſtimonium nobis ſupereſt: argumentum autem partim apud Ouidiũ, partim apud Macrobium ſuppeditat. nam Ouid. lib. Faſtorum II. ita ſcribit:

Sed tamen antiqui, ne neſcius ordinis erres,
Primus, vt eſt, Iani menſis & antè fuit.
Qui ſequitur Ianum, veteris fuit vltimus anni:
Tu quoque ſacrorum, Termine finis eras.
E *Primus enim Iani menſis, qui à Ianua prima eſt:*
Qui ſacer eſt imis manibus, imus erat.
Poſtmodò creduntur ſpatio diſtantia longo
Tempora bis quini continuaſſe viri.

Macrobius autem libro Saturn. I. cap. XIII. veteres auctores Tuditanum & Caſſium commemorat memoriæ prodidiſſe, Decemuiros qui decem tabulis duas addiderunt, de intercalando populum rogaſſe, eoſq; intercalationis primos auctores fuiſſe. Paulo autem ſuperius ſcripſerat, omni interca- F lationi menſẽ Februariũ attributũ fuiſſe: quoniã is vltimus anni erat neq; tamen eo menſe confecto, ſed poſt XXIII. diẽ intercalaſſe, Terminalibus ſcilicet iã peractis. Quod vt intelligatur, præmunitione quadam vtendum eſt. In primis igitur illud ſcire oportet, annũ ab initio vrbis, Albanorũ inſtituto, decẽ menſiũ fuiſſe. Quod ſpatium quia neque cum Solis, neque cũ Lunæ curſu cõgruebat, idcirco Numa duos menſes addidit: vnũ ab G initio, Ianuarium: alterum in extremo, Februariũ. atque vt annus ad Lunæ rationẽ accõmodaretur, dierum illum trecentorum quinquagintaquattuor effecit, vel (vt quidam ſcribunt) propter imparis numeri fauſtitatem, quinquagintaque. Vtcunque ſit, illud conſtat, cùm illi anno quominus ad ſolis rationem quadraret, dies vndecim & horæ ſex deeſſent, inſtitutum ab illo fuiſſe, vt

altero

alcero quoq; anno menſis vnus intercalaretur, qui ex illis bis vndenis diebus, id eſt vigintiduobus, conſtaret: alter annus inſequens ordinariis menſibus concluderetur: tertius verò dies complecteretur tres & viginti, propter horas illas vigintiquatuor coniūctas. Cuius rei auctores habemus Macrob. lib. Saturn. 1. & Cenſorinum De die natal. nam Cicer. quidem lib. de legib. 11. Liuius li. 1. & Plutarch. in Vitis, Nomę Regi intercalationis inſtitutum aſſignant: vt planè falſum eſſe appareat, quod ſuperius ex Tuditano & Caſſio, Macrobij teſtimonio, protulimus, decēuiros primos intercalationis auctores fuiſſe: Quid ergo eſt? Scilicet cùm à Rege inſtitutum fuiſſet, vt ſpatiū illud vigintiduorū triúmve dierum ad finem anni attexeretur (quod enim anno addendū erat, ad eius finē attexendum videbatur.) decemuiri propter ſacrorū rationem commodius fore putarunt, Februarium ſecūdo loco ponere: &, (quemadmodum Ouidius ſcribit) ſpatio diſtantia longo tempora continuare ſic, vt menſis intercalarius poſt Terminalia interiiceretur, hoc eſt, poſt diē Februarij xxiii. & quo die viceſimus quartus Februarij numerandus eſſet, eo die Kalendæ intercalares dicerentur. Eo verò intercalario exacto, reliquos, inquit Macrobius, quinq; Februarij dies ſubiungebant, vetere religionis ſuæ more: vt Februariū omnino Martius ſequeretur. ſic enim lib. Saturn. 1. ex veterū ſcriptorum auctoritate tradit, à quibus tamen diſſidentem Catonis & Mutij ſententiam Celſus noſter profert in l. cùm biſſextū, 98. D. de verb. ſig. vbi ſcribit, Catonem putaſſe menſem intercalarem addititiū eſſe, omnéſq; eius dies pro momēto temporis obſeruaſſe: extremóq; diei menſis Februarij à Qu. Mutio attributū, menſem autem intercalarem ex diebus xxviii. conſtitiſſe. Quorum verborum qui rectè ſententiam expoſuerit, vidi adhuc neminem. Arbitror autem exiſtimaſſe Catonem, menſem intercalarem non inſititium eſſe, ſiue interiectitium, ſed planè additirium: hoc eſt, non in Februarium menſem inſeri (quemadmodū Macrobij auctores putauerunt) vt Februarius modò quinquaginta, modò vnius & quinquaginta dierum eſſet: ſed ad eius finem adiici. Itaque quibus annis adhiberetur, iis annis Februarium vigintitribus tātùm diebus conſtitiſſe: reliquos omnes vſque ad Kalendas Martij, poſt extremum Februarij diem numerandos, & menſi intercalario attribuendos: qui propterea viginti octo diebus cōſtaret: ſcilicet, cùm perfectus eſſet: hoc eſt, cùm & dies & horæ omnes coniunctæ, tres & viginti dies additicios, præter reliquos quinq;, qui Februarij fuerant, conficerēt. Id quod quarto quoq; anno accidebat: cùm altero quoq; anno ſeptē tantùm & viginti coniunctos dies complecteretur. Quæ ſententia etſi à verbi notatione aliena videtur, cùm intercalare veteres pro interſerere, vel interponere vſurparent, l. 3. §. 4. D. de minorib. vnde intercalares verſus pro iis qui crebro interponebātur: tamen ſuffragatorem habet Varronem, vt ex ipſius lib. De lingua Lat. v. animaduertis: in quo ita ſcribit: Terminalia, quòd is dies anni extremus conſtitutus. Duodecimus enim mēſis fuit Februarius: & cùm intercalatur, inferiores quinque dies duodecimo demuntur menſe. Quod autem aſ- A cribit Celſus, Catonem pro momento menſem intercalarem obſeruaſſe: ſic accipiendum eſt: ne, cùm eum additititium faceret, decimumtertium menſem facere videretur. itaque ſuperius eodem loco Celſus monuerat intercalarem diem ne nunc quidem à Iuriſconſultis numerari: quod idem traditur ab eodem in l. 3. §. proinde, 4. D. de minorib. l. 2. D. de diuerſ. & temp. Atque hæc quidem de ſacris dicta ſint. Deinceps ad ſepulcrorum iura tranſeamus. ſiquidem ea B conſtat non modò cum ſacrorum iure coniuncta, verum etiam illorum quodammodo partem fuiſſe, quemadmodum vel ex libro Ciceronis De legib. 11. cognoſci poteſt. Itaque idem in primo de Officiis: Magnum eſt, inquit, eadem habere monumenta maiorum: iiſdem vti ſacris: ſepulcra habere communia. Et in illo ſecundo libro: Iam, inquit, tanta religio eſt ſepulcrorum, vt extra ſacra exigentem inferri fas negent eſſe Vnde illud in iure noſtro proditum eſt, quod C cum iis quæ ſuperiori capite diſſeruimus, maximè eſt conſentaneum, ſepulcrorum alia familiaria fuiſſe, alia hereditaria. Familiaria, quæ ſibi quis quis familiæq; ſuæ: Hereditaria autem, quæ ſibi heredibúſque ſuis conſtituit: quæve paterfam. iure hereditario acquiſiuit. Ac vtrunque quidem ſepulcrorum ius ad quoſuis heredes ac ſucceſſores pertinuiſſe: id eſt, etiā ad extraneos. Familiarium autem ad eos demum, qui eiuſdem familiæ, id eſt gentis & agnationis eſſent: ſic, vt D neq; ad affines, neq; ad proximos cognatos pertinerent. l. 5. & l. 6. D. de relig. l. 4. & l. 8. & l. 13. C. eod. Imò verò ne ad emancipatos quidem. id quod ex l. 1. §. interdum. D. de ſuis & legit. animaduertiſ licet. in qua cùm Vlpianus dixiſſet, filium eius qui poſt mortem ſuam perduellionis damnatus eſt, iure ſui excludi: hoc quo? inquit. vt ne iura ſepulcrorum hic filius habeat. Cui conſentaneum eſt quod Vlpianus in d. l. 6. D. de relig. cùm dixiſſet, heredibus licere in vtrunque E illud ſepulcri genus inferri: mox tanquā contrarium quiddam inferens: EMANCIPATIS, inquit, conceſſum eſt: nimirum quod eis ſummo & ſtricto iure non licebat.

HOMINEM MORTVVM IN VRBE NE SEPELITO, NEVE VRITO.

EXSTAT hæc lex totidem verbis apud Ciceronem libro De legibus 11. vbi ſic ſcribit: Hominem mortuum (inquit lex in XII.) in F vrbe ne ſepelito, néve vrito. Deinde legem ſic explanat: In vrbe ſepeliri lex vetat: ſic decretum eſt à Pontificum collegio, non eſſe ius in loco publico fieri ſepulcrum: Statuit enim collegium locum publicum non potuiſſe priuata religione obligari. Seruius tamen in libro Æneid. v. memoriæ prodidit, apud maiores (opinor ante XII. tabul.) moris fuiſſe, vt qui mortuus eſſet, domum ſuam referretur. Vnde eſt, *Sedibus hunc refer ante ſuis, & conde ſepul-* G *cro.* Deinde cùm ſeptem ibi dies fuiſſet, octauo die incenderetur, nono ſepeliretur, eóque illud Horatij pertinuiſſe,

Nouendiales diſſipare pulueres.

Quoniam ergo domi etiam ſepeliebantur, inde ortam conſuetudinem, vt dij penates in domibus colerentur. Item libro VI. Apud

maiores,inquit,omnes in ſuis domibus ſepeliebantur. Vnde etiam vmbras Laruas vocamus. A Quinetiam eo quem ſuperiùs indicaui loco, Cicero commemorat, ciues quoſdam bene de Repub.meritos, virtutis cauſſa legibus ſolutos, atque in vrbe ſepultos fuiſſe. Sed & ille idem Seruius in XI. Æneid.ſuper illo loco *Vrbique remittunt*, Meminit, inquit, antiquæ conſuetudinis. Nam antè etiam homines in ciuitate ſepeliebantur. Quod poſtea Duellio Conſule Senatus prohibuit, & legauit (puto legendum Cauit) B ne quis in vrbe ſepeliretur: vnde Imperatores & Virgines Veſtæ, quia legibus non tenentur,in ciuitate habent ſepulcra. Denique etiam nocentes virgines Veſtæ, licet viuæ, tamen intra vrbem in campo ſcelerato obruebantur. Legis autem noſtræ ratio perſpicua eſt, ne ſcilicet vrbanum cœlum fœdo cadauerum odore infectum, peſtem ciuibus, qui ſpiritum ex eo ducerent,inferret. Itaque moris fuiſſe tradit, vt pyræ cupreſſo circundarentur, propter grauem v- C ſtrinæ odorem, ne populi circunſtantis corona offenderetur. Et(vt Seneca libr. de remed.fortuit. primo ſcribit) non defunctorum cauſſa,ſed viuorum, inuenta eſt ſepultura: vt corpora & viſu & odore fœda,amouerentur, alios terra obruit,alios flamma conſumpſit, alios lapis ad oſſa redacturus incluſit:non defunctis,ſed noſtris oculis parcimus. Sequitur in lege, NEVE VRITO. Credo (inquit Cicero) vel propter ignis periculum. Indicat autem non qui vratur ſepeliri,ſed qui humetur. Et paullo ſuprà: Siti di- D cuntur ij, qui conditi ſunt: nec tamen eorum antè ſepulcrum eſt, quàm iuſta facta, & corpus incenſum eſt. Et quod nunc communiter in omnibus ſepulcris ponitur,vt Humati dicantur, id erat proprium tum in iis, quos humus iniecta contegeret: cúmque morem ius pontificale confirmat. Nam priuſ quàm in os iniecta gleba eſt,locus ille vbi crematum eſt corpus, nihil habet religionis: iniecta gleba,tum & ille huma- E tus eſt, & ſepulcrum vocatur: ac tum denique multa religioſa iura complectitur. Item libr. Tuſcul. I. In terram enim cadentibus corporibus, iiſque humo tectis, ex quo dictum eſt humari, ſub terra cenſebant reliquam vitam agi mortuorum. Plinius autem libr. VII. capit. LIIII. Ipſum cremari, inquit,apud Romanos non fuit veteris inſtituti.terra condebantur.at poſtquam longinquis bellis obrutos erui cognouere, tunc inſtitutum. Sepultus,intelligitur quoquo modo F conditus: humatus verò,humo conditus. Item Arnobius lib. VIII. Nec(vt creditis) vllum damnum ſepulturæ timemus:ſed veterem meliorem conſuetudinem humandi retinemus. Patet igitur vetuſtiſſimam ſepulturę rationem hanc fuiſſe, quæ priori loco à lege poſita eſt, vt corpora humarentur: ſed cùm hoſtilis immanitas etiam in mortuos ſæuiret, cadaueráq; eruerentur, inſtitutum fuiſſe,vt cremarentur.Quæ conſuetudo vſque ad Antoninorum ætatem permanſit, qui G (quemadmodum Iulius Capitolinus ſcribit) leges ſepeliendi ſepulcrorúmque aſperrimas ſanxerunt.Quandoquidem, inquit, cauerunt, vt, ſi quis vellet, fabricaret ſepulcrum:quod hodiéque ſeruatur.

* * * HOC PLVS NE FACITO.

HVius fragmenti teſtẽ eundẽ habemus Ciceronẽ eodem lib.de Legib. II. vbi ſic loquitur:Iam cętera in Duodecim: minuẽdi ſumptus ſunt,lamẽtationẽſq; funeris:trãſlata de Solonis ferè legibus. HOC PLVS,inquit,NE FACITO.Quę verba ſine dubio ſuperioris alicuius legis quæ funerum & ſumptuum modum præfiniebat,appendix ſunt: quaſi in eam ſententiam ſcripta lex eſſet, vt cùm finẽ illis rebus præſcripſiſſet, tũ hoc quaſi ſanctionis loco adſcriberet, Hoc amplius neque funerem neq; impenſarum facito: néve præſcriptum à lege finem migrato. Exſtat autem ex hoc eodem legum ordine quæ funerum ſumptus præſtituũt, illud præterea caput in eodem Cicer. libro, in quo ita ſcriptum eſt:

Vt mortui tribus riciniis,& vinculis purpuræ,decémque tibicinibus efferrentur.

NAM eodẽ loco Marcus ita loquitur: Extenuato igitur ſumptu trib.riciniis,& vinculis purpuræ,& decẽ tibicinibus,tollit etiã lamẽtationẽ.Ricinium autẽ dictum videtur,quaſi reiiciniũ. Siquidẽ Seruius in I. Æneid. Togas,inquit,etiã fœminas habuiſſe, cycladũ & recini vſus oſtẽdit.Recinus autẽ dicitur ab eo,quod poſt tergũ reiicitur.Itaq; Feſtus, Reciniũ,inquit,omne veſtimentũ quadratũ.Ij qui Duodecim interpretati ſunt,eſſe dixerunt, virilem togã,qua mulieres vtebantur,prætextã clauo purpureo. Item alibi:Ricæ,inquit,& Riculæ vocãtur parua ricinia: Rica autem veſtimentum quadratum,fimbriatum,purpureũ. Sed cùm eodem libr.Cicero teſtetur legem hanc de tribus riciniis ex Solonis legibus deſcriptam eſſe, eámq; ad funeris ſumptum pertinere: haudquaquam dubitãdum eſſe arbitror,quin eæ veſtes intelligantur, quas Plutarch.ſcribit Solonẽ vetuiſſe,plures tribus in ſepulcrum condi cum mortuo. ἐνδεῖ ἱματίων τριῶν,inquiẽs, πλέον ἱματίων τριῶν. Veſtes enim lugubres aut potius funebres has fuiſſe,quibus etiam mulieres funus ſequentes vterẽtur, Nonius ſignificat,vbi hęc Varronis verba profert: Vt dũ ſupra terram eſſent, riciniis lugerẽt, funere ipſo palliſ pallis amictæ. Quod autem ſequitur, ET VINCVLIS PVRPVRÆ: fortaſſe legendum ſit, PVRPVREIS:vt poteſtatem lex faciat cadauer tribus riciniis obuolutũ totidem purpureis faſciis obligari. Nam vocem TRIBVS priore loco poſitam tacitè in ſecũdo repetitã arbitror. Neq; eorũ mihi coniectura diſplicet, qui de hac purpura locum illũ Liuij in lib. XXXIIII. intelligendum putant,in quo ſic ſcribitur:Purpura viri vtemur: nec id vt viui ſolum habeant tantum inſigne,ſed etiam vt cũ eo cremẽtur mortui. Iam verò quod de Tibicinibus decem continuò ſequitur,patet etiam ex Ouidij lib.Faſtorum VI.& funerib. Tibicines adhiberi ſolitos, & totidem quot lex præſcripſit: nimirum decem. Sic enim apud illum ſcriptum eſt:

Temporibus veterum tibicinis vſus auorum
Magnus,& in magno ſemper honore fuit.
Cantabat fanis,cantabat tibia ludis:
Cantabat mœſtis tibia funeribus.

Adde

Adde quod Ædilis pompa qui funeris irent
Artifices ſolos iuſſerat eſſe decem.

Scitum eſt autẽ, quod Seruius in v. Æneid. ſcribit, antiquæ conſuetudinis fuiſſe, vt maioris ętatis funera ad tubam proferrentur. Vnde Perſius,

Hic tuba, candelæ: tandémq; beatulus alto,
Compoſitus lecto. - Minoris verò, ad tibias. Vt Statius de Archenoro,

Tibia enim teneros ſolitum deducere manes.

Neque verò prætermittendũ eſt quod Agellius lib. xx. cap. II. ſcribit. Siticines olim eos propriè appellatos, qui apud ſitos canere ſoliti eſſẽt: hoc eſt, vita functos & ſepultos. Eóſq; habuiſſe proprium genus tubæ qua canerẽt, à ceterorum tubicinum proprietate differens; quos Siciniſtas vulgus dicit. Sapienter ergo modum ſumptuũ in funus lex præſcripſit. quos apud veteres immenſos fuiſſe, vel hinc licet exiſtimare, quòd quęcũque defunctus in deliciis habuerat, etiam ſi precioſiſſima forẽt, in ignẽ vnà cum ipſo cõiicerentur. quemadmodum multis ex antiquis auctoribus, & in primis ex Seruij Honorati cõmentariis licet cognoſcere. Huius autẽ legis inſtitutũ diligẽter in iure noſtro ciuili conſeruatũ eſt: in quo cauetur, vt ſumptus funeris pro facultatibus & dignitate defuncti præſtituantur. Itẽ ne ornamenta cum corporib. condantur, quod homines (inquit Vlpianus) ſimpliciores faciũt. l. ſi quis, 12. §. 3. & l. 14. §. 5. D. de relig. & ſump. fun. Itaq; Papinianus, Ineptas, inquit, voluntates defunctorum circa ſepulturã, veluti veſtes, aut ſi qua alia ſuperuacua vt in funus impendãtur, non valent. l. ſeruo, 113. D. de leg. prim. Hactenus quos ſumptus è lege facere in funerib. liceat, expoſitũ eſt: Deinceps igitur quos eadem lex vetet, & vulgo vſitatos abroget, videamus. Nã eius rei teſtimonium eodem nobis loco Cicero ſuppeditat, primúmq; hoc caput profert:

ROGVM ASCIA NE POLITO.

NAm cùm cætera quaſi peruulgata prætermitteret: Noſtis, inquit, quę ſequũtur. Diſcebamus enim pueri XII. vt carmẽ neceſſarium. Iubet igitur lex è rudibus & impolitis lignis pyram confici: aſciã vetat adhiberi, quæ fabrorum materiariorũ dolabra eſt, quibus ad aſpera ligna polienda vtuntur. Sumptus ergo ſuperuacuos & inutiles à funeribus lex remouet: è quibus ille vnus vel maximè anilẽ habuit ſuperſtitionem, vt magno labore ligna polirentur, quæ cõtinuò pòſt vnà cum cadauere incenderentur.. Sequitur apud eũdem Ciceronem, quo meliorem in hoc genere auctorem reperire non poſſumus, caput hoc alterum:

MVLIERES GENAS NE RADVNTO, NEVE LESSVM FVNERIS ERGO HABENTO.

VBI etiã aſcribit, veteres XII. tab. interpretes Sex Ælium, L. Acilium, nõ ſatis intelligere ſe dixiſſe, quid eſſet Leſſus: ſed ſuſpicari, veſtimenti aliquod genus funebris: L. verò Ælium arbitrari, Leſſum eſſe quaſi lugubrẽ eiulationem, vt vox ipſa ſignificat: quod eò magis, inquit idem, iudico verum eſſe, quia lex Solonis

A id ipſum vetat. Quinetiam II. Tuſcul. Ingemiſcere, inquit, nonnunquam viro conceſſum eſt: ídque raro. Eiulatus ne mulieri quidẽ. Et hic nimirum eſt fletus, quem XII. tab. in funeribus adhiberi voluerunt. Hæc ille. De genis autem radendis, qua de re priore loco diſſerendum fuit, Plin. lib. XI. cap. XXXVII. ita ſcribit: Infra oculos malæ homini tantum, quas priſci genas vocabant: XII. tabularum interdicto radi à fœminis eas vetantes. Et Seruius in illud XII. Æneid.

B *Et roſeas laniata genas:* Moris, inquit, fuerat, vt ante rogos humanus ſanguis effunderetur vel captiuorum, vel gladiatorum: quorum ſi fortè copia non fuiſſet, laniantes genas ſuum effundebant cruorem, vt rogis illa imago reſtitueretur. Tamen ſciendum cautum lege XII. tabularum, ne mulieres carperent faciem, his verbis: Mulier faciẽ ne carpito. Veriſimile eſt autẽ legis verba, hæc ipſa quæ exſtant, à Seruio prolata fuiſſe: ſed cùm aut grandioribus literis, aut potius

C notis ſcripta eſſent, aut vetuſtate exeſa, aut ignorata, poſtea à literatore aliquo ex proximorum Seruij verborum ſimilitudine conficta fuiſſe. Siquidem etiã apud Feſtũ hęc ipſa extitere: vt illa veſtigia demonſtrant. Radere genas * * * lege XII. id eſt, vnguibus * * *. Hanc porrò legem à Solone ſumptam, Cicero in eodem lib. De legibus teſtatur. Poſteaquam, inquiens, ſumtuoſa fieri funera & lamentabilia cœpiſſent, Solonis lege ſublata ſunt: quam legem iiſdẽ propè

D verbis Decemuiri noſtri in XII. tabulas coniecerunt. nam de tribus riciniis, & pleraq; illa Solonis ſunt: de lamentis verò expreſſa verbis ſunt: MVLIERES GENAS NE RADVNTO: NEVE LESSVM &c. Hac autem de re Plutarchus in Solonis vita ſic loquitur: ἀμυχὰς δὲ κοπτομένων, καὶ τὸ θρηνεῖν πεποιημένα, καὶ τὸ κωκύειν ἄλλον ἐν ταφαῖς ἑτέρων ἀφεῖλεν. ἐναγίζειν δὲ βοῦν οὐκ εἴασεν, οὐδὲ συντιθέναι πλέον ἱματίων τριῶν, &c. Lacerationes verò cædentium ſe, & eiulationes, a-

E lieníſq; in ſepulcris lamentationes ſuſtulit: neq; permiſit bouem immolare, mortuúmve cũ veſtibus amplius tribus condere, &c. Præclarè igitur muliebres illas tragœdias & vi expreſſas lacrymas, ac lamentationes lex ſuſtulit: quas ab hominibus ambitioſis inſtitutas eſſe veriſimile eſt: qui quaſi magnum eorũ morte Reſpublica vulnus accepiſſet, ita ſe mortuos multorum lacrymis ac lamentis lugeri voluerunt. Longè aliter Ennius:

F *Nemo me lacrymis decoret, neque funera fletu*
Faxit. Cur? volito viuus per ora virûm.

Itaque Platonis in duodecimo De legibus hoc præceptum eſt: δακρύειν μὲν τὸν τετελευτηκότα ἐπιτάττειν, ἢ μή, ἄμορφον· θρηνεῖν δὲ καὶ ἔξω τῆς οἰκίας φωνὴν ἐξαγγέλλειν, ἀπαγορεύειν, καὶ τὸν νεκρὸν εἰς τὸ φανερὸν προσάγειν τῶν ὁδῶν, κωλύειν, καὶ ἐν ταῖς ὁδοῖς πορευόμενον φθέγγεσθαι, καὶ πρὸ ἡμέρας ἔξω τῆς πόλεως εἶναι. Fleri quidem mortuum iubere, aut vetare, abſurdum eſt: plangere verò &

G voces ac lamenta extra ædes mittere, vetandum. Itémque mortuum in publicum efferre, ibique deponere, aut per vrbis vias vociferari, aut ante lucem, vrbe, vociferandi cauſſa, exire. nam ἰέναι legendum arbitror. Deinceps quid in noſtris legibus ſequatur, videndum eſt.

HOMINI MORTVO NE OSSA LEGITO QVO POST FVNVS FACIAT: *Extra quàm ſi militia aut peregre mortuus ſit.*

IN funeribus moris fuit, vt crematis corporibus certa legerentur oſſa quæ ſtatim vna cum cineribus in vrnam poſita, eodem ipſo loco congeſto madido aggere condebantur. Hoc lex permittit. Sed oſſa in lecta ſeruare poſt funus, & aliud in tempus eorum ſepulturam differre, lex vetat. niſi fortè in militia aut peregrè ſit mortuus. tum enim etiam humano corpore permittit lex certa illa legitima oſſa legere & aſportare, quo poſt ad ea funus, & iuſta ſoluantur. Exſtat autem hoc caput apud Ciceronem in eodem ſecundo De legib. libro: in quo ſic ſcribit: Cætera item funebria, quibus luctus augetur, Duodecim ſuſtulerunt. HOMINI, inquit, MORTVO NE OSSA LEGITO, QVO POST FVNVS FACIAT. Excipit bellicam peregrinámque mortem. FACIAS autem corrigendum, nemo, vt opinor, negauerit. Legis porrò ſententia hæc fuit, vt poſteaquam crematum corpus eſt, oſſa è cineribus lecta ſtatímque loco proximo in terram condantur. Id quod propterea inſtitutum fuit, ne ſi aliam in locum ſepeliendi cauſſa deportarentur, ibíque iuſta iterum fierent, & luctus duplicaretur & ſumptus. De condendis autem oſſibus, Cicero aliquanto ſuperius ita locutus fuerat: Iure pontificio priuſquàm in os iniecta gleba eſt, locus ille vbi crematum eſt corpus, nihil habet religionis: iniecta gleba tum & ille humatus eſt, & ſepulcrum vocatur: ac tum demùm multa religioſa iura complectitur. Eúmque morem video à Virgilio notatum Æneid. XI. cùm ita ſcribit:

Mœrentes altum cinerem,& confuſa ruebant:
Oſſa focis,tepidóque onerabant aggere terræ.

Itémque lib. VI.

Poſtquàm collapſi cineres,& flamma quieuit,
Oſſáque lecta cado texit Chorinæus aheno,
Tum pius Æneas ingenti mole ſepulcrum
Imponit, &c.

Itémque ab Vlp. in l. 1. D. de corp. punit. vbi ait, eorum corpora qui exurendi damnantur, peti à propinquis poſſe: ſcilicet vt oſſa & cineres collecta ſepulturę tradi poſſint. Eodémq; illud Senecæ pertinet in lib. De ira II. vbi cùm de miſſo ad ſupplicium locutus eſſet, eiúſque patrem dixiſſet ad cœnam inuitatum largius bibiſſe: Dignus, inquit, pater fuit, cui permitteret ad oſſa filij legenda diſcedere, ne hoc quidem permiſit &c. Ad eum autem morem alludit idem in libr. De conſolat. ad Marciam, cùm ita loquitur: Adiice incẽdia, ruinas, naufragia, lacerationes medicorum, oſſa viuis legentium, & totas in viſcera manus demittentium. Quibus ex locis abſurdum eſſet ratiocinari, aliud eſſe Oſſa legere alicui, aliud Oſſa legere alicuius. Sueton. in Auguſto: Alij exſequiarum die ponẽdos annulos aureos: nonnulli legenda oſſa per ſacerdotes ſummorum collegiorum. Et mox: Reliquias legerunt primores equeſtris ordinis. Ad antiquam autem illam conſuetudinem quam lex tollit, haud ſcio an etiam illud pertinuerit, quod Feſtus tradit: membrum abſcindi mortuo dici ſo-

A litum cùm digitus eius præcidebatur, ad quod ſeruatum iuſta fierent reliquo corpori combuſta. Excipitur autem hac lege ſi quis aut in militia, aut peregrè ſit mortuus, vbi ſcilicet funus ei fieri non licuerit: tum enim neque luctus, neque ſumptus augetur. Itaque in Pandectis noſtris is ſumptus funeris probatur, cùm peregrè mortuus in ſuũ transfertur. l. etſi, 14. §. impẽſa, & l. Diui fratres, 39, D. de religioſ. & ſumpt. Impenſa, inquit Vlpianus, peregrè mortui, quæ
B facta eſt vt corpus perferretur, funeris eſt: licet nondum homo funeretur. Fuit autem vetuſtæ conſuetudinis, vt prælio commiſſo, ſuperſtites oſſa ſuorum legerent: eáque in vnum coaceruata terra tegerent: vt ex libro Liuij XXXVI. intelligitur. Tumulus eſt, inquit, in vnũ oſſibus quæ paſſim ſtrata erant coacernatis factus. Nunc quod apud Ciceronem ſequitur videamus.

C *Vti ſeruilis vnctura, omniſque circumpotatio tolleretur.*

HÆC præterea, inquit, ſunt in legibus de vnctura: quæ ſeruilis vnctura tollitur, omniſque circumpotatio, quæ & rectè tolluntur: neque tollerentur, niſi fuiſſent. Vncturam autem omnem lege noſtra tolli, nequaquam exiſtimandum eſt. Quandoquidem in Pandectis quoque eorũ ſumptuum ratio probatur, qui in vnguento pro mortui corpore comparato, facti
D ſunt. l. funeris, 37, D. de religioſ. & ſumpt. fun. Denique Seruius Honoratus auctor eſt moris fuiſſe, vt cadauera dies octo ſeruarentur: dein calida abluerentur, & per interualla conclamarentur: quoniam, inquit, vitalis ſpiritus nonnunquam excluſus putari ſolet, & homines fallere: poſt vltimam autem conclamationem corpora comburebantur. Vnde illud in Æneid. VI.

Pars calidos latices,& ahena vndantia flammis
E *Expediunt: corpúſq; lauant frigentis & vngũt.*

Item illud Ennij:

Tarquinij corpus bona fœmina lauit,& vnxit.

Nequaquam igitur omnis (vt antea dicebamus) vnctura lege noſtra tollitur: ſed tantũmodo ſeruilis. Quod genus vnctionis quemadmodũ intelligendũ ſit, vt verè dicam, ſatis exiſtimare non poſſum. nam quod peruulgatum eſt, vnctionem eam intelligi, quæ à pollinctorũ familia fiebat, mihi non ſatis exploratũ videtur: tum quia pol-
F linctura hæc potius, quàm ſeruilis vnctura diceretur: ſiquidẽ ipſi pollinctores cadauera inũgebant: tũ verò vel maximè quia pollinctura ſublata nunquam fuit, ſed perpetuò etiam vſque ad Iuriſconſultorum noſtrorũ ætatem conſeruata. Itaq; pollinctorum mentio fit in l. 5. §. idem ait, D. de inſt. act. Apud Plautum autem & cæteros Iuriſconſultis noſtris antiquiores, frequẽtiſſimè. Amplius igitur deliberandũ putarem: & interea veteres codices conſulẽdos: ſi qui forte reperiri
G poſſet, in quo non de ſeruili vnctura, ſed de ea qua ſeruarentur corpora incorrupta æuis, ſcriptum eſſet. qualis fuit Cedrina aut Cedrilis, de qua Plinius ſcribit: aut mel, de quo Lucretius libro III. Verumtamen, vt iam teſtificatus ſum, nihil affirmo. Quare alteram legis partem attendamus,

damus, quæ ſtatuit vt omnis circumpotatio tol-
latur: ex quo licet exiſtimare, antiquæ conſue-
tudinis fuiſſe, vt vncto & delibuto cadauere, po-
tatio circum illud inſtitueretur, ordinéq; omnes
inuitarentur: quam conſuetudinem tolli lex iu-
bet. Tertull. tamē in Apologet. ſignificare vide-
tur epulum apparari ſolitum, quod Silicernium
diceretur: & genus poculi funebris, quod Obba
nominaretur, adhiberi. Quid, inquit, ad hono-
randos deos facitis, quod nō etiam mortuis ve-
ſtris cōferatis? Ædes proinde, aras proinde. quid
differt ab epulo Iouis, Silicernium? à ſimpulo,
obba? ab aruſpice, pollinctor? nam & aruſpex
mortuis apparet. Eodémq; illud Virgilij perti-
nere arbitror Æneid. v.

-Ille agmine longo
Tandem inter pateras, & leuia pocula ſerpens,
Libauitque dapes.-

Vbi Seruius, Leuiter guſtauit epulas ſuperpoſi-
tas, inquit, quæ Silicernium dicuntur, quaſi ſili-
cœniū, ſuper ſilicem poſitum. Exſtat etiam apud
Liuium lib. XXXVIII. hiſtoria de Q. Terentio
Culleone, qui cùm pileatus in funere P. Scipio-
nis ante lectū iſſet, ad portam Capenā mulſum
proſecutis funus dediſſe, narratur. Deniq; in po-
tentiorum funeribus ſatis cōſtat epulū adhiberi
ſolitum, argento, veſte, omni apparatu, ornatuq;
viſendū: cū prius ſupplicatio facta, dieſq; is po-
pulo R. feſtus fuiſſet: multaq; in eo hominū mil-
lia diſcumberent: quemadmodum ex Vatiniana
Oratione intelligitur. Eodemq; illa quę viſcera-
tio dicebatur, pertinebat.

Vti ne ſumptuoſa reſpertio fieret, néve murrata potio mortuo inderetur: néve longæ coronæ, néve acerræ adhiberentur.

QVÆ omnia extant eodem loco apud Cice-
ronē: vnde intelligitur moris fuiſſe, vt ca-
dauer rogúſve, liquoribus quibuſdam precioſis
perfunderetur. eoque ſine dubio altera illa lex
pertinuit, quā Feſtus ex noſtris XII. tab. profert,
cùm ita ſcribit, Murrata potione vſos antiquos
iudicio eſt, quod etiam nunc Ædiles per ſuppli-
cationem diis addunt ad puluinaria: & quod XII.
tabulis cauetur, ne mortuo indatur: vt ait Varro
in Antiquitatum lib. I. Potionem autem murra-
tam, ex murra confectam, atq; odoratam, dici in-
telligitur: quem ſumptum in mortuos fieri, lex
vetat. Quinetiam Plin. lib. XIIII. c. XII. auctor eſt,
legem Numæ Pompilij hanc fuiſſe; VINO RO-
GVM NE RESPERGITO. quod ſanxiſſe illum, in-
quit, propter inopiam rei, nemo dubitat. Eodem
etiam videtur Virgilius in VI. Æneid. reſpexiſſe,
cùm inquit:

Poſtquam collapſi cineres, & flamma quieuit:
Relliquias vino & bibulam lauêre fauillam.
Idem ter ſocios pura circumtulit vnda:
Spargens rore leui, & ramo fœlicis oliuæ:

Circumtulit autē, id eſt, luſtrauit ſiue purgauit:
vt rectè Seruius admonuit. Deinceps in lege
prohibetur, ne longæ coronæ adhibeātur. Nam
coronas honorem fuiſſe ſepulcrorū ac manium,
teſtis eſt etiam Plinius lib. XII. cap. I. eúmq; mo-
rem Arnobius ad ſuam vſque ætatem retentum
fuiſſe teſtatur. Quin & Cicero in Orat. pro Flac-
A co de plebiſcitis Smyrnæorum in Caſtricij mor-
tui honorem commemorans, Primum, inquit, vt
in oppidum introferretur, quod aliis nō conce-
deretur: deinde vt ferrent ephebi: poſtremò vt im-
poneretur aurea corona mortuo. Longas autem
coronas vicendum verum eas accipiamus, quæ
non, vt viuis, ſoli capiti imponerētur, ſed quæ to-
tum hominem à vertice ad pedes cingerēt: qua-
les fortaſſe deorum ſignis imponebantur: an po-
tius Lemniſcatas, id eſt, ex quibus faſciolæ pen-
B derent, quales in ludis & certaminibus dabātur:
quod et mihi probabilius videtur, quia ſequēti
capite iubetur, vt quæ coronæ in certaminibus
partæ ſunt, eæ mortuis ſine fraude imponantur.
quod ſic interpretor, quaſi dictum eſſet, Sine pe-
riculo ne in hāc legem committatur. Poſtea ſe-
quitur, NEVE ACERRÆ ADHIBEANTVR. Quo
verbo quid ſignificetur, difficile dictu eſt. nam
Feſtus cùm Acerram dixiſſet eſſe aram, quæ an-
te mortuum poni ſolebat, in qua odores incen-
C debantur: poſtea ſcribit alios putare arculā eſſe
thurariam, ſcilicet vbi thus imponebant. Vtcun-
que ſit, conſtat ex Seruio, ſolitos veteres aras an-
te ſepulcrum facere. Vnde illud Virgilij Æneid.
III. *& ingens*

Aggeritur tumulo tellus: ſtant manibus aræ
Cœruleis mœſtæ vittis, atráque cupreſſo

Et apud Ouid. lib. Triſt. III.

Funeris ara mihi ferali cincta cupreſſo
Conuenit, & ſtructis flamma parata rogis.

Quare quod eſt apud Cicer. NEC ACERRÆ
D prætereantur, de aris potius accipiendum puta-
rem: vt ſcilicet vetet lex, aras quæ proxime ſepul
cra fierent, cum thure incenſiſq; odoribus obi-
ri. præſertim cùm ita continuò pòſt apud Oui-
dum ſcriptum ſit:

Nec dare thura libet, nil exorantia diuos.

QVI CORONAM PARIT, IPSE,
PECVNIAVE EIVS, VIRTV-
E TIS ERGO ARGVITOR: IP-
SIQVE MORTVO PARENTI-
BVSQVE EIVS DVM INTVS
POSITVS ERIT, FORISQVE
FERETVR, SINE FRAVDE
IMPOSITA ESTO.

EXTAT hoc caput partim apud Plinium libr.
XXI. cap. III. partim apud Ciceronem lib. De
legibus II. Nam Plinius quidem ſic: Semper, in-
F quit, auctoritas vel ludicro quæſitarum corona-
rum fuit. namq; ad certamina in circū per ludos
& ipſi deſcendebāt, & ſeruos ſuos quiſq; mitte-
bant. Inde illa XII. tab. lex: Qui coronā parit &c.
Quā ſerui equíq; meruiſſent, pecunia partā lege
dici, nemo dubitauit. Quis ergo honos? vt ipſi
mortuo parentibúſq; eius dū intus poſitus eſſet,
foríſve ferretur, ſine fraude eſſet impoſita. A-
liàs in vſu promiſcuo ne ludicræ quidem e-
rant. Cicero verò eo, quem dixi, loco ita lo-
G quitur: Illa iam ſignificatio eſt, laudis orna-
menta ad mortuos pertinere: quòd coronam
virtute partam & ei qui peperiſſet, & eius pa-
renti ſine fraude eſſe lex impoſitam iubet. Le-
gis autem ſententia videtur eſſe hæc, vt qui
in ludis certaminibúſque publicis coro-

nam adeptus ſit, quæ corona præmium erat victoribus honoris cauſſa propoſitũ: ei monimentum iſtud, quaſi inſigne ſuæ virtutis, relinqueretur: vt cùm alij ciues omnes vetẽtur cum longa corona ſepeliri, ipſe tamen atq; etiam parentes eius cum illa efferantur. nam illud verbum ARGVITOR ſic accipiendum puto, documentum illud ſuæ virtutis publicè habeto: corona illa ſit argumento & indicio ſuæ virtutis. Verba autem hæc IPSE PECVNIAVE EIVS: non ad verbum ARGVITOR referenda putarem: quia corona illa neque equis, neque ſeruis, vel viuis, vel mortuis dabatur: ſed ad verbum PARIT. quaſi dictum eſſet: ſi quis aut per ſe, aut per ſeruos equóſve ſuos coronã adeptus ſit. quod ipſum perſpicuè Plinius oſtẽdit, cùm ita infert: Quã ſerui equiq; meruiſſent, pecunia partam lege dici, nemo dubitauit. Quibus ex verbis intelligitur, Pecuniæ nomine legẽ non equos tãtùm, ſed & ſeruos cõprehendiſſe. Ridiculum autem eſſe exiſtimare, legem ita ſcriptam fuiſſe, vt corona ei, qui eam peperiſſet, iámq; partã ſibi haberet, iterum daretur. Quanquã ne qua re quidẽ victor donaretur, intelligi ſic poſſet. Hunc porro coronarũ honorem tanquam inuitamentum iuuentutis ad exercitationes armorum ludicras, priſcis illis tẽporibus, fuiſſe, apparet: cùm ludi illi veteres qui Romani ſiue Magni nominati ſunt committerẽtur: quos Liuius lib. I. ſcribit à Tarquinio inſtitutos: Tum primùm, inquiens, circo, qui nũc maximus dicitur, deſignatus locus eſt: loca diuiſa patribus equitibúſq;, vbi ſpectacula ſibi quiſque facerẽt, Fori appellati. Spectauere furcis duodenos ab terra ſpectacula alta ſuſtinentibus pedes. Ludicrum fuit, equi, pugiléſque ex Hetruria maximè acciti: ſollemnes deinde annui mãſere ludi: Romani Magniq; variè appellati. Hæc Liuius: cuius ex verbis exiſtimari poteſt, quod de pecunia lex dicit, id de equis & pugilibus illis accipiendum eſſe: vt quę corona parta ab illis eſſet, ea domino æquè ac ſi per ſe ipſe certando eam peperiſſet, honorem illum conciliaret. De coronis igitur hactenus. Deinceps hæc nobis ex noſtris Cicero ſuppeditat legibus:

Vti plura funera ne vni fierent, nẽve lecti plures inferrentur.

SIc enim eodẽ loco diſſerit: Credóque, quod erat factitatũ vt vni plura fierẽt, lectiq; plures inferrentur, id quoq; ne fieret lege ſancitum eſſe. Quanquã de pluribus funeribus haud ſcio an quicquã hoc quidem capite repetitũ fuerit: cùm in illo ſuperiori, quo legi oſſa vetantur vt poſtea funus redintegretur, ſatis ea de re cautum videatur. Ciceronis tamen auctoritatẽ ſecuti ſumus, à quo quæ lex hoc loco de pluribus lectis profertur ad minuendos ſumptus, & mortuis & viuis inutiles, ſine dubio pertinet. Nã vt Seruius Honoratus tradit, apud maiores glorioſum fuerat quàmplurimis lectis efferri. Ac tenuis quidẽ fortunę homines capulis, ſiue feretris efferebantur: potẽtiores autem lectis. Itaq; Sylla ſex millia lectorũ habuiſſe dicitur. Et Auguſtus ad honorem Marcelli ſororis ſuæ Octauiæ filij ſexcentos lectos intrare ciuitatẽ iuſſit: & propinquioribus virilis ſexus hoc dabatur officium, vt feretro ſubirent, lectúmq; ferrent. Itaque Valerius lib. IV. cap. I. ſcribit, Q. Metellum Macedonicum mortuo Scipione Africano, monuiſſe ſuos filios, vt funebri eius lecto humeros ſubiicerent, atque huic exſequiarum, illum vocis honorem adieciſſe: Non fore vt poſtea id officium ab illis maiori viro præſtari poſſet. Deinceps apud Ciceronem legis inſequentis verba ſic exſtant:

B NEVE AVRVM ADDITO: AST QVOI AVRO DENTES VINCTI ERVNT, IM CVM ILLO SEPELIRE, VREREVE, SINE FRAVDE ESTO.

QVA in lege, inquit, cùm eſſet: Néve aurum addito: quàm humanè excipit altera lex: AST QVOI AVRO, &c. Et ſimul illud videto, aliud habitum eſſe ſepelire, & vrere. Vetat igitur lex ſepulchris aurum iniici, cùm apud antiquos conſuetudo ferret, vt in rogũ vnà cum mortuo pretioſa multa iniicerentur. id quod ex pleriſq; Virgilij locis, & Seruij in eum commẽtariis intelligitur. Ex huius autem legis inſtituto fluxiſſe vetus illa conſuetudo videtur, quam obiter attingit Plin. lib. XXXIII. c. I. vt morientibus annuli detraherentur. Vnde illud Suetonij de Tiberio: Nonnulli puluinum iniectum tradunt, cùm extractum ſibi deficienti annulum mox reſipiſcẽs requiſiſſet. Aurum tamen in lege excipitur, quo nonnulli dentes ſibi eburneos deuinciunt: qualis illa fuit Ægle de qua Martialis:

Sic dentata ſibi videtur Ægle
Emptis oſſibus, Indicóque cornu.

Hoc autem capite Decemuirorum noſtrorum, aut potius vniuerſi populi R. λεπτολογίαν admirari licet: qui in tãta grauiſſimarum legum paucitate, de re tamen tenuiſſima, & quæ rariſſimè vſu venit, ſanciendum aliquid putarunt: cùm tamen (vt Pomponius noſter admonet) iura conſtitui oporteat, ſicuti Theophraſtus dixit, in his quæ ἐπὶ τὸ πλεῖστον accidunt, non quæ ἐκ παραλόγου. niſi forte illud eſt, quod & Plutarchus & alij teſtantur, Romanos in rebus ad ſacra & religionem pertinentibus, quales Deorum manium fuerunt, mirabiliter anxios ad ſummam ſuperſtitionem fuiſſe. Atq; hæc quidem ita ſe habent. Nunc quæ de hoc ſepulcrorum iure leges apud Ciceronem ſuperſunt, conſideremus.

F *Vti ne rogum buſtúmve nouum propius L X. pedes adijci ædes alienas inuito domino, néve forum ſepulcri buſtúmve vſucapi liceret.*

SIc enim eodem loco Cicero loquitur: Duæ ſunt præterea leges de ſepulcris: quarum altera priuatorum ædificiis, altera ipſis ſepulcris cauet. Nam quod rogum buſtúmve nouum vetat propius L X. pedes adiici ædes alienas inuito domino: incendium vetetur acerbum. quod autem forum, id eſt, veſtibulum ſepulcri, buſtúmve vſucapi vetat, tuetur ius ſepulcrorum. Hæc habemus in Duodecim, ſanè ſecundum naturam: quæ norma legis eſt: reliqua ſunt in more, &c. Nunc legis ſententiam videamus. Pyra, inquit Seruius, eſt

lignorum

lignorum congeries Rogus, cùm ardere cœperit dicitur: Buſtum verò, iam exuſtum vocatur. Similiter Feſtus: Buſtum, inquit, propriè dicitur locus, in quo mortuus eſt combuſtus, & ſepultus. dicitúrque Buſtum quaſi benè vſtum. Vbi verò combuſtus quis tantummodo, alibi verò eſt ſepultus, is locus ab vrendo Vſtrina vocatur. Sed modò Buſtum eò quod ſepeliatur, ſepulchra vocamus, Rectè Feſtus, & ad legem noſtram (vt mihi quidem videtur) accommodatè. Buſtum enim pro ſepulcro in quo humatus quis eſt, à lege vſurpari, vel hoc argumento eſt: primùm quòd cùm de loci interuallo caueat, aliud eſſe Rogum demonſtret, aliud Buſtum. ſed illud præcipuè, quod aliquantò pòſt Cicero ita ſcribit: Pœnáque eſt, ſi quis Buſtum, (nam id puto appellari τύμβον) violarit, deiecerit, fregerit. Quòd cùm ita ſit, ſequitur vt aliud hæc lex de agris, aliud de ædibus vicinis ſtatuerit. Nam de agris exſtat in l. vlt. D. finium regund. caput, quo cauetur, vt tantum interualli inter ſepulchrum & vicini agrum relinquatur, quantum illud altum, & in terram depreſſum eſt. Præterea conſtat ex Siculo Flacco, moris fuiſſe, vt ſepulcra in extremis agrorum finibus fierent: tametſi in locis ſaxoſis, inquit, & ſterilibus, etiam in mediis poſſeſſionibus ſepulcra fiãt. Patere igitur arbitror, vbi ædificia ſunt, modum hunc à lege præſcriptum fuiſſe, ne ſepulcra propius ſexaginta pedes ædiicerentur inuito domino. præclarè. nam vt in rogis incendium lex verebatur, quod Tullius annotauit: ſic in buſtis terrum cadauerum odorem & aëris peſtilentiam cauere oportuit. Ac meo quidem iudicio hic modus eſt, quem Pomponius Legitimum appellat in l. 3. D. de mort. inf. cùm ita loquitur: Si propius ædes tuas quis ædificet ſepulcrum, opus nouum te nuntiare poteris. Si propius ædificium alienum intra legitimum modum mortuus illatus ſit, poſtea eum prohibere non poterit ædificij dominus, quo minus alium mortuum eò inferat, vel monimentũ ædificet, ſi ab initio domino ſciente hoc fecerit. Quibus ex verbis ſimul intelligimus, quamobrem lex addiderit NOVVM: quaſi videlicet, vbi ſemel id paſſus qui ſit, tacitè iuri ſuo renuntiaſſe videatur. Veriſimile eſt etiam ad hunc legitimum modum legem illam Semproniam & Iuliam de limitibus pertinuiſſe, de qua mentio fit in Conſtitutione quadam Tiberij Cæſ. quæ exſtat apud Frontinum: in qua de legitimo ſepulcrorum interuallo mentio fit. De priore igitur legis capite hæc dicta ſint. Altero capite lex cauet, ne forum ſepulcri buſtúmve vſucapi liceat. qua in re ſepulcris (vt ait Cicero) lex proſpexit. Feſtus autem antiquos, id forum appellaſſe tradit, quod nunc veſtibulum ſepulcri dici ſolet. Ac de veſtibulo quidẽ ambitúque ſepulcrorum legis ratio perſpicua eſt: vt ſcilicet poteſtas eſſet heredibus iuſta quotannis ad ſepulcrum fieri. Qua de cauſſa etiam inſtitutum legimus apud noſtros, vt dominis fundorum, in quibus ſepulcra fuerint, etiam poſt vẽditos fundorũ adeundorum ſepulcrorum ſit ius. Legibus namque prædiorum vendendorum cauebatur, vt ad ſepulcra quæ in fundis ſunt, iter ei, aditus, ambitúſque funeris faciendi cauſſa ſit. l. 5. D. de ſepulc. viol. Item apud Labeonem l. ſi merce-

A dem, 53. D. de act. empt. Si eum fundum, inquit, vendidiſti, in quo ſepulcrum habuiſti, nec nominatim tibi ſepulcrum excepiſti, parum tibi eo nomine cautum habes. Paullus notat, Niſi in ſepulcrum iter publicum tranſeat. Eóque illud pertinet, quod Cicero in Orat. pro Sex. Roſcio ſic ſcribit: Cui de tanto patrimonio ne iter quidem ad ſepulchrum patrium relictum eſt. Ad hanc etiam legem reſpexit Imp. in l. locum, 9. C. de religioſ. in qua ſanxit, agrum purum mo- B numento cohærentem, profani iuris eſſe: ideóque rectè venundari poſſe. ſcilicet, Cùm hæc lex vetaret eum vſucapi, dubitarat quiſpiam an ne vendi quidem eum liceret: quaſi omnem eius alienationem lex prohibuiſſet: quod non ita eſſe Imp. reſcribit: ſed rectè, & iure alienari: dum tamen eorum qui defunctorum manibus iuſta debebant, ius integrum inuiolatúmque maneret. De foro igitur ſepulcrorum facilis & expedita legis ratio eſt: non eſſe permittendum illud vſu- C capi, ne religionis obeundæ, & iuſtorum perſoluendorum facultas heredibus adimatur. At de buſtis ipſis quid dicemus? nam ſi buſtum hoc loco pro ſepulcro ipſo dici putemus, quemadmodum ſuperius factum eſt: temerè videtur lex ſepulcris cauere: quæ per ſe ipſa ſua ſanctitate ſatis munita ſunt. Locũ enim vbi mortui hominis corpus conditum eſt, ſacrum eſſe, ſuperius diximus. Rerum autem ſacrarum nullam eſſe vſucapionem, non magis quàm alterius modi acqui- D ſitionem, ſatis conſtat ex l. 4. & l. locum, 9. C. de relig. Itaque Cicero Philipp. IX. Maiores, inquit, noſtri ſtatuas multis decreuerunt: ſepulcra paucis. Sed ſtatuæ intereunt, tempeſtate, vi, vetuſtate: ſepulcrorum autem ſanctitas in ipſo ſolo eſt, quod nulla vi moueri neque deleri poteſt. Atque vt cætera exſtinguuntur, ſic ſepulcra ſanctiora fiunt vetuſtate. Videndum igitur ecquid huic quæſtioni ſatisfacere poſſimus, ſi dicamus, Buſtum hoc loco propriè ac reſtrictè vſurpari: E nimirum pro loco in quo combuſtum cadauer fuit. Quod eo mihi probabilius videtur, quia cùm hoc loco Buſtũ dilucidè à ſepulcro diſtinguatur, demonſtratúrque aliud eſſe Buſtum, aliud ſepulchrum: neceſſe eſt vſucapionem hac lege vetari, non tãtum ambitus ſepulcri, verum etiã loci proximi, in quo crematus ſit mortuus. Quemadmodum autem cauet hæc lex ſepulcris, eorúmque ius contra vſucapionem tuetur: ſi ex contrario Vlpianus docet in l. 4. D. de mort. inf. F nulla poſſeſſione quamuis longa, ius acquiri ei, cui iure non competit. Hactenus quæ de ſacrorum iure & religionibus recuperari ex duodecim tabularum naufragio potuerũt, à nobis expoſita ſunt. Sequitur, vt quę de publico iure paſſim apud auctores varios collegimus, ea deinceps ordine deſcripta ac diſtributa proponamus. Eſt autem ius publicum, in quo totius populi ſtatus reiq; publicæ ſumma verſatur: veluti quod in legibus, iudiciis, ſecuritate ciuitatis, bel- G lo ac pace poſitum eſt. Horũ enim quattuor generum fragmenta quædã perueſtigauimus: quæ eo ipſo quo propoſuimus ordine deſcribemus. Nam ceteris quidem de rebus omnibus quæ ad remp. pertinerent cautum in XII. tab. fuiſſe, vt hæc L. Craſſi in primo de Oratore verba demonſtrant: ſiue quis ciuilem ſcientiam com-

tẽpletur, totam hanc deſcriptis omnib. ciuitatis vtilitatibus ac partibus, XII. contineri videbitis. Et quoniam ad ius ciuitatis ea iudicia pertinent, in quibus de capite ciuium Rom. agitur, idcirco quæ de capitalium rerum iudiciis ſancita ſunt, quæ etiam à noſtris in iuris publici partibus numerantur eo quoque in hanc ſecundam partem conferenda putauimus.

PARS SECVNDA, QVAE EST DE IVRE PVBLICO.

PRIVILEGIA NE IRROGANTO. DE CAPITE CIVILIS, NISI PER MAXIMVM COMITIATVM NE FERVNTO.

HAs duas leges ex XII.tab. noſtris Cicc. in legũ ſuarum ordinẽ retulerit, li. De legib.III.de iiſq; aliquãtò poſt ita ſcribit: Tũ leges præclariſſimę de XII tab.tralatę duæ: quarum altera priuilegia tollit, altera de capite ciuis rogari, niſi maximo comitiatu, vetat: nondũ inuentis ſeditioſis Tribunis pl. In priuatos homines leges ferri noluerunt. Id eſt enim priuilegium: quo quid eſt iniuſtius? cùm legis hæc vis ſit, ſcitum eſſe & iuſſum in omnes: ferri de ſingulis, niſi centuriatis comitiis, noluerunt. Deſcriptus enim populus cenſu, ordinibus, ætatibus, plus adhibet ad ſuffragium conſilij, quàm fusè in Tribus conuocatus. Et in eandem ſentẽtiam Agellius lib.x. cap.xx. Priuilegia dicta ſcribit quę de ſingulis concepta eſſent: quia veteres priua dixerunt quæ nos ſingula. Legem autem eſſe generale iuſſum populi, aut plebis. Huius autem legis teſtimonium quoque exſtat apud Cicer. in Orat.pro domo: Vetãt leges ſacratę, vetant XII. tab.leges priuatis hominib. irrogari: id eſt enim priuilegium. nihil eſt crudelius. nihil pernicioſius, nihil quod minus hæc ciuitas ferre poſſit. Item in ea pro Sextio: Cur cùm de capite ciuis, & de bonis proſcriptio ferretur, cum & ſacratis legibus, & XII. Tab. ſancitum eſſet, vt neque priuilegium irrogari liceret, neque de capite niſi comitiis centuriatis rogari, nulla vox eſt audita Conſulum? Et paullò poſt: Nihil de me actum eſſe iure, nihil more maiorum, nihil legibus: non poſſe quenquam de ciuitate tolli, ſine iudicio, de capite non modò ferri, ſed ne iudicari quidem poſſe, niſi comitiis centuriatis. Idem autem Athenienſium inſtitutum fuiſſe, patet ex Demoſth. Oratione contra Timocratem. in qua ſic loquitur: μηδὲ νόμον ἐξεῖναι ἐπ' ἀνδρὶ θεῖναι, ἐὰν μὴ τὸν αὐτὸν ἐπὶ πᾶσιν Ἀθηναίοις: ψηφισαμένων μὴ ἔλαττον ἑξακισχιλίων, οἷς ἂν δόξῃ κρύβδην ψηφισαμένοις. id eſt, Neque de quoquam ferri legem licere, niſi quæ eadem in Athenienſes omnes feratur, non minus ſex ciuium millibus occultè ſuffragio iubentibus. Prioris capitis ratio ex Cicerone demonſtrata eſt. nam ſi æquitatis ſiuendę cauſſa leges ſanciuntur, hoc eſt, vt ſummi cũ infimis pari iure retineantur: eæ demum habendæ leges ſunt, quæ cum omnibus ſemper vna atque eadem voce loquuntur. Repugnant autem, legem de quopiam propriè ac præcipuè rogari, & cum omnibus ciuibus vna atque eadem voce loqui. Alterius capitis æquitatem, idem quoque ſuperius oſtendit: cùm vniuerſi populi grauius eſſe iudicium demonſtrat, quàm partiti: deſcriptúmque populum cenſu, ordinibus, ætatibus, plus adhibere ad ſuffragium cõſilij, quàm fusè in tribus conuocatum. Itaque moderata hæc populi iudicia vocabantur: de quibus verba Ciceronis in ea pro domo ſua hæc ſunt: Moderata populi iudicia ſunt à maioribus conſtituta: primùm vt ne pœna capitis cum pecunia coniungatur: deinde ne niſi prodicta die quis accuſetur: vt ter antè magiſtratus accuſet intermiſſa die, quàm multam irroget aut iudicet: quarta ſit accuſatio trinundinum prodicta die, qua die iudicium futurum ſit. Ex his igitur intellectũ eſt, & quàm vetus iſtud inſtitutum fuerit, vt populus centuriatis comitiis iudicaret: quæ, vt alibi Cicero ſcribit, maximè maiores iuſta dici haberíque voluerunt: & quamobrem toties idem in Orationibus diſputet, nihil de ſe à Clodio lege actum fuiſſe, qui cùm capitis Ciceronem accuſaret, non centuriatis, ſed tributis comitiis legem tulerat. qua de re in III. De legib. ita ſcribit: Quo verius in cauſſa noſtra vir magni ingenij, ſummæque prudentiæ L.Cotta dicebat, nihil omnino actum eſſe de nobis. Præter enim quàm quòd illa eſſent armis geſta ciuilibus, prętera neq; tributa capitis comitia rata eſſe poſſe, neq; vlla priuilegia: quocirca nihil nobis opus eſſe lege, de quibus nihil omnino actũ eſſet legibus. Simul etiam intelligi potuit, ridiculè à nonnullis dubitari, an priuilegia per maximũ conciliatum irrogari poſſent. cùm tam apertè Cicero ſic loquatur: Ferri de ſingulis, niſi maximo comitiatu, noluerunt. Itaque nemo vnquam dubitauit, quin rogatio quæ dę Ciceronis reditu centuriatis Comitiis lata eſt, Priuilegium eſſet. Agellius autem hoc amplius, eo quem ſuperius diximus loco ita loquitur: Lex eſt generale iuſſum populi, quæ definitio ſi proba eſt, neque de imperio Cn. Pompeij, neque de cæde Clodij, leges vocari poſſunt. ſunt enim de ſingulis conceptæ: quocircà potius Priuilegia vocari debent.

Vt quodcunque poſtremum populus iuſſiſſet, id ius ratúmque eſſet.

EXTAT hæc apud Liuium lib. VII. vbi ſic ſcribit: in ſecundo interregno orta contentio eſt: quòd duo patritij Conſules creabantur: intercedentibúſque Tribunis interrex Fabius aiebat, in XII. tab. legem eſſe, vt quodcunque poſtremum populus iuſſiſſet, id ius ratúmque eſſet, iuſſum populi & ſuffragia eſſe. Item lib. IX. Nam etſi tenuerit lex Æmilia eos Cẽſores, quorum in magiſtratu lata eſſet: quia poſt illos Cenſores creatos eam legem populus iuſſiſſet, id ius ratúmque eſſet: non tamen &c. Et paululò poſt: Nemo eorũ XII. tab. legit? nemo id ius eſſe, quod poſtremò populus iuſſiſſet, ſciuit? Imò verò omnes ſciuerunt. Ideo Æmiliæ potius legi paruerunt, quàm illi antiquæ, qua primùm Cenſores creati erant: quia hanc poſtremùm iuſſerat populus: & quia vbi duæ contrariæ leges ſunt, ſemper antiquæ obrogat noua. In eandem etiam ſententiam Cicero in Oratione pro balbo dixit: Semper id eſſe, quod poſtremum populus iuſſerit, ratum. & in II. De inuent. In duabus, inquit, contrariis legibus vtra poſterius lata ſit, cõſiderare oportet: nam poſtrema quæque grauiſſima eſt. Vnde Modeſtinus in l. 4. D. de conſtit. princ. αἱ μεταγενέστεραι διατάξεις, inquit, ἰσχυρότεραι τῶν πρὸ αὐτῶν εἰσίν. Legis autem ratio ſumma eſt: quoniam, vt in vetere prouerbio eſt, poſteriores cogitationes ſapientiores ſolent eſſe: & (vt Ariſtoteles lib. Polib. II diſputat) cùm leges generaliter, omninóque ſanciendæ ſint: actiones autem ipſæ in rebus ſingulis verſentur, fieri non poteſt, quin leges interdum pro ratione actionum & Reip. mutatione, non etiam commutandæ ſint. quandoquidem ad Reſp. leges, non ad has illæ accommodandæ ſunt. Tametſi magnam in abrogandis legibus antiquis adhibendam eſſe cautionem conſtat. Vnde illud præclarum Thuriorum inſtitutum, de quo meminit Diodorus Sic. lib. XII. & Demonſt. in quadam Orat. Vt qui veterem legem abrogare vellet, laqueo ceruici circundato in concionem prodiret, nouámque ſuaderet: quam ſi populo non probaret, tum ei gula eodem laqueo frangeretur.

Vt ſi index, arbitérve iure datus pecuniam ob rem iudicandam accepiſſet, capite pœnas lueret.

HVIVS teſtimoniũ exſtat apud Agell. lib. XX. cap. I. vbi de legibus XII. tab. diſſerens: Niſi, inquit, duram eſſe legem putes, quæ iudicem arbitrúmve iure datum, qui ob rem iudicandam (mendosè vulgò legitur, Dicendam) pecuniam accepiſſe cõuictus eſt, capite punit. Abrogatam tamen hanc legem fuiſſe, vel ex eo intelligi poteſt, quòd de iudicibus qui litem ſuam faciunt, in libris noſtris conſtitutum eſt. Iudex, inquit, Vlpianus, litem ſuam facere intelligitur, cùm dolo malo in fraudem legis ſententiam dixit. Dolo malo videtur hoc facere, ſi euidens arguatur eius vel gratia, vel inimicitia: vel etiam ſordes. l. ſiliuſa. 15. D. de iudic. Litem autem ſuam facere iudex malè iudicando propterea dicitur, quia cauſſam eius ſecundum quem male pronũ- A tiauit, ſuſcipere cogitur, eámque quaſi ſuam defendere. Cicero in primo De orat. Quid ſi cùm pro altero dicas, litem tuam facias? &c. Pœna autem imprudentiæ arbitraria eſt, iudicantíſque poteſtati, ac prudentiæ permiſſa. l. 5. D. de obl. & act. §. I. Inſt. de obl. quæ quaſi ex delict. At ſi largitione vel gratia inductus perperam iudicaſſet, Imp. Conſtantinus l. 2. C. de pœn. iudic. ſtatuit, vt & ſumptus litis reſtituat, & in litis æſtimationem damnetur. Platonis autem hac de re B lex in libro eius De legib. VIII. hæc exſtat: Ἐὰν δέ τις τῶν ἀρχόντων δοκῇ μετ' ἀδίκου γνώμης τιθέναι τὰς ζημίας, τῶν διπλασίων ὑπόδικος ἔστω τῷ βλαφθέντι. τὰ δὲ αὖ τῶν ἀρχόντων ἀδικήματα, εἰς τὰ κοινὰ δικαστήρια ἐπανάγειν τὸν βουλόμενον ἑκάστων τῶν ἐγκλημάτων. Si quis è magiſtratibus iniquè ſententiam de multa tulerit, ei qui damnum paſſus erit, dupli teneatur. Denique ius eſto cuique iniurias ab iis qui in magiſtratu ſunt illatas, perſequi. Hæc Plato. Lege verò Iulia repetunda- C rum, vel exilij, vel grauior pœna conſtituta eſt: vti Paullus ſignificat in l. 7. D. illo tit. vbi ſcribit cautum lege fuiſſe, ne quis ob iudicem arbitrúmve dandum, mutandum, iubendúmve vt iudicet, néve quis ob hominem condemnandum, abſoluendúmve, néve ob litem æſtimandam, iudiciúmve capitis pecuniæve faciendum, vel non faciendum, aliquid acciperet. Quod ſi quis magiſtratus iudéxve quæſtionis ob capitalem cauſſam pecuniam acceperit, vt quis publi- D ca lege reus fieret, Martianus ſcribit eum lege Cornelia de ſicariis teneri. l. I. D. illo tit. cuius pœna eſt, in inſulam deportatio, & omnium bonorum ademptio. l. 3. eodem. Neque verò prætermittendum illud eſt, quod traditur in l. 2. & l. 3. D. de cond. ob turp. eum qui iudici pecuniam dedit vt ſecundum ſe in bona cauſſa pronuntiaret, condictionem quidem Iupiter dari habere; ſed tamen crimen contrahere, quòd iudicem corrumpat: atque idcirco litem perdere. Vbi au- E tem pecunia vt malè iudicetur, data eſt, condictionem nos dari.

Vt qui falſum teſtimonium dixiſſet, è Saxo Tarpeio deijceretur.

HVIVS quoque teſtis eſt eodem loco Agellius, vbi ſic loquitur: An Putas, Phauorine, ſi non illa etiam Legis XII. tab. de teſtimoniis F falſis pœna obſoleuiſſet, & ſi nũc quoque, vt antea, qui falſum teſtimonium dixiſſe conuictus eſſet, è Saxo Tarpeio deiiceretur, menrituros fuiſſe pro teſtimonio tam multos, quàm videmus? Ac de Tarpeio quidem Saxo, vnde quorũdam criminum damnati deiiciebãtur, poſterius (vt ſpero) quodam loco dicetur. Legem autem hanc abrogatam poſtea fuiſſe, primùm ex eo cõſtat, quòd noſtri ſignificant in l. I. & l. Lucius, 21. D. qui not. infam. eos qui falſi teſtimonij con- G uicti fuerunt, inter infames haberi. Deinde ex eo quod Martianus ſcribit in l. I. D. ad leg. Cornel. de ſicar. eum qui falſum teſtimonium dolo malo dixerit, quo quis rei capitalis dãnaretur, ea lege teneri: cuius pœna eſt inſulæ deportatio, & omnium bonorum ademptio. l. 3. in fi. eod. Quin & idem Martianus l. I. D. ad leg. Cornel. de falſ.

*rubrica De orig.iuris,eboreas illas tabulas fuiſſe tradit,cõmentum eſt,hominis ſtultitiæ, qui
legibus noſtris honorẽ illũ haberi voluit,nihilominus quàm ignorantiæ aſſignandum. Quod
verò Zonaras de Romanorũ cõſuetudine,quaſi ex magna antiquitatis obſeruatione adſcri-
bit,vt res memoria dignas in tabellas referrent:haud ſcio an etiã ineptiùs in hunc locũ adie-
ctũ ſit.nã etſi ſcribi aliter quàm in tabulis huiuſmodi monimenta non ſolerẽt,tamen quod de
illo decẽ aut duodecim tabularũ numero traditur,abſurdũ eſt,de ceratis codicibus intelligi:
cùm ſatis dilucidè pateat,ex ærearũ tabularum ratione hunc decem aut duodecim numerũ
definitum fuiſſe.Has igitur tabulas in foro R.celeberrimo locò fixas ac poſitas fuiſſe,video in-
ter omnes conuenire.Diodorus autem adſcribit eas pro Roſtris,ante curiã (ſcilicet Hoſtiliã)
conſtitutas,eamq́; ſculpturã integrã atque incolumen ad ſuam vſque ætatẽ,hoc eſt,ad Au-
guſti imperium,perduraſſe.Fixis decẽ tabulis vulgatur deinde rumor, Decemuiros propter
temporis anguſtiam non ſatis cumulatè omnia cõprehendiſſe:deſiderari duas tabulas:quibus
adiectis abſolui poſſe velut corpus omnis Romani iuris. Creati ergo alij inſequenti anno De-
cemuiri,qui ſub anni ſui finẽ duas tabulas ad ſuperiores decẽ adiecerunt,magis (vt Zona-
ras ſcribit) ad euertendam,quàm ad confirmandam ordinum concordiam accõmodatas.cu-
ius rei etiã argumento eſt ea lex,quæ ex hoc fonte deriuata patriciorum & plebis connubia
interdixit:de qua poſterius,cùm ad id loci ventũ erit,explicabitur.Hoc loco quæſtio quædã
ſubdifficilis occurrit,de qua nobis neceſſariò differendum eſt:Vtrúmne iſtarũ XII.tabularum
rec. pro iure,Regiæ leges ſublatæ, & quaſi abrogatæ ſint:an verò ſeparatim præter illas ha-
bitæ & conſeruatæ fuerint.Nam abrogatas aut certè harũ nouarũ latione obſoletas fuiſſe,
illud argumento eſt,quòd (vt ſupra dictum eſt) mutato ciuitatis ſtatu, mutari quoque leges
oportuit. Alioqui quorſũ tot plebis de nouis legibus ferẽdis cõtetiones? Præterea ſatis cõſtat,
permultas Regum leges nõ modò noua duodecim tabularũ iure mutatas: verum etiã in has
ipſas à Decemuiris tranſlatas perſcriptasq́; fuiſſe.Quinetiam Dionyſius libro Antiquit. II.
dilucidè teſtatur,quo tempore conſtitutũ eſt,vt patrij mores,legéſq; omnes vnà cum peregri-
nis in foro proponerentur,Decemuiros eam Romuli legem, quæ patriã in liberos poteſtatem
ſanxerat,inter cæteras retuliſſe:extitiſſeq́; ſuo tẽpore in quarta ex ijs,quas Duodecim tabu-
las appellarunt.Eò accedit quod in Pandectis noſtris,vbi de origine iuris differitur, apertè
ſcriptũ eſt,exactis Regibus,lege neſcio qua (quæ Tribunitia eo loco nominatur) Regias om-
nes leges exoleuiſſe,& legem de vindicijs decernendis ex vetere iure in XII. Tabulas tran-
ſlatam fuiſſe. Contra tamen pugnare videtur,primùm quod Marcellus Iuriſconſult. ſub
Rubrica de mortuo inferẽdo ſcribit,ſeruari legem Regiam,qua vetabat,mulierem quæ præ-
gnans mortua ſit,humari antequam partus ei excidatur.Deinde quod Cicero in Oration.
pro C. Rabirio teſtatur,iudicij de perduellione formulam à Tarquinio Rege inſtitutam,ſuo
tempore obſeruatam fuiſſe. Verùm, ne plura colligantur,hoc vnum nobis pro decem millibus
argumentum eſſe poterit,quòd Liuius libro VI. poſt narrationem de vrbe à Gallis capta,&
euerſa,vbi adſcribit, magiſtratus nouos Gallis tandem à Camillo fugatis , de legibus inter
vrbis ruinas eruendis cogitaſſe: In primis, inquit,fœdera & leges (erant autem eæ XII.ta-
bulæ,& quædam Regiæ leges)conquiri,quæ comparerent,iuſſerunt:alia ex ijs edita etiam
in vulgus, &c.Quibus verbis difficile dictu eſt,non illud perſpicuè à Liuio ſignificari,præter
leges in XII. tabul.perſcriptas alias quaſdã è veteribus Regijs fuiſſe, quæ & ad illud vſq;
tempus propoſitæ ſteterant,& poſtea vnà cum vrbe reparata reſtitutæq́; ſunt. Videamus
igitur,ecquid hoc modo ſatisfacere huic noſtræ quæſtioni poſſimus: ſi dicamus, non omnes
Regias leges abrogatas fuiſſe,ſed earum partem dumtaxat: nimirum eam quæ vel cum
liberæ ciuitatis ſtatu pugnabat,vel à nouis legibus diſertè contrarijs apertè tolli atque abro-
gari intelligebatur.cæteras verò quæ ad nouam Reipub.formam ſatis appoſitæ videbantur,
retentas obſeruatasq́; fuiſſe:quarum in primis eæ fuerunt,quæ ad religionem pertinebant:de
qua quæ diligenter à Numa ſancita fuerant, obſeruata perpetuò fuiſſe, multis veterum
aucto-*

auctorum teſtimoniis cognoſcitur. Atque hæc quidem ita nobis concluſa & conſtituta ſint. Deinceps cætera videamus: in quibus illud primum obſeruatione dignum videtur, quod Auſonius illo noto carmine ſignificat, tripartitam harum XII. *tabularum diuiſionem fuiſſe. prima enim parte ius illud quod ad ſacra pertinebat, comprehenſum: altera, ius publicum: tertia, priuatum.*

Ius triplex, tabulæ quod ter ſanxere quaternæ: Sacrũ, priuat, populi cõmune quod vſquã eſt. Etſi autem priuatũ ſecundo loco nominat: tamen id illum verſus cauſſa feciſſe, vel ex re ipſa & conditione Iuris intelligitur: vel ex Quinctiliani auctoritate, qui lib. II. *cap.* IIII. *Iuris Romani tria genera conſtituit, Sacri, publici, & priuati. Nunc de tabularum noſtrarum præſtantia non alienum erit, magnorum quorũdam virorum auctoritates, elogiáque proferre. In quibus illud primum Liuij memorabile eſt: qui in eo, quem ſæpe commemorauimus libro* III. *de his ipſis diſſerens legibus: Hic, inquit, nunc quoque in hoc immenſo aliarum ſuper alias aceruatarum legum cumulo, fons omnis publici, priuatique eſt iuris. Tacitus autem libro Annalium* III, *Regum omnium, iuríſque Romani originem ex vetere memoria reperẽs: Pulſo, inquit, Tarquinio, aduerſum patrum factiones multa populus parauit, tuendæ libertatis & firmandæ concordiæ: creatiq; Decemuiri & accitis quæ vſquam egregia, compoſitæ* XII, *tabulæ: finis æqui iuris: nam ſecutæ leges, etſi aliquãdo in maleficos ex delicto, ſæpius tamen ex diſſenſione ordinum, & adipiſcẽdi honores, aut pellendi claros viros, aliáque ob praua per vim latæ ſunt. Verũ qui hac de re præclarius magnificẽtiúsq; quàm Cicero multis ſuis in libris ſit locutus, non facilè quenquam reperiemus. Nam in libris de Orat. de his ipſis legibus ſub perſona Craßi diſputans, ita loquitur: Siue quẽ hæc aliena ſtudia delectãt, plurima eſt in* XII. *tab. antiquitatis effigies: quòd & verborũ priſca vetuſtas cognoſcitur: & actionũ genera quædam maiorũ conſuetudinẽ vitamq; declarãt: ſiue quis ciuilem ſcientiã cõtempletur, totam hãc deſcriptis omnibus ciuitatis vtilitatibus, ac partibus,* XII. *tab. contineri videbitis: ſiue quẽ iſta præpotẽs & glorioſa philoſophia delectat, dicã audacius, hoſce habet fontes omnium diſputationum ſuarũ, qui iure ciuili, & legibus continẽtur. Fremant omnes licet: dicam quod ſentio, bibliothecas mehercule omnium philoſophorũ vnus mihi videtur* XII. *tab. libellus, ſi quis legum fontes & capita viderit, & auctoritatis pódere, & vtilitatis vbertate ſuperare. Hæc de noſtris legibus P. Craſſus: neque iniuria: cum etiam ob has ipſas quas ſignificat tantas earũ vtilitates, conſuetudo Romæ fuerit, vt adoleſcentes, qui liberalibus diſciplinis atque artibus inſtituerentur, tabulas illas in libellum cõtractas, perpetuò in ſinu geſtarẽt, eaſq; ad verbũ ediſcerent. Vnde illud Ciceronis libro De legibus* II: *Diſcebamus, inquit, pueri Duodecim, vt carmen neceſſarium: quas iam nemo diſcit, &c. Eas porrò* XII. *tabularũ leges, multi clari & præſtãtes Iuriſconſulti interpretati ſunt: quorum è numero laudatur in primis Sex. Aelius, quem* Põponius *noſter auctor eſt compoſuiſſe librum, qui inſcribebatur Tripertita, in quo* XII. *tabularum leges deſcriptas ordine omnes explicabat. Huic Cicero in libro De Legib.* II. *L. Acilium coniungit: quẽ Sapientẽ propter iuriſprudentiã nominatum & ipſe idem in Lælio, & Pomponius in Origine iuris teſtantur. apud quos tamen Atilius ſcriptũ eſt. Celebrantur etiam Antiſtij Labeonis in eaſdem leges cõmentarij: citantúrq; à Gellio lib.* I. *cap.* XII. *& lib.* VI. *cap.* XV. *Quinetiam Caij libri complures paßim in Pãdectis noſtris memorantur, quos ad* XII. *tabularum interpretationem conſcripſit. Quorum nunc omniũ, neque* XII. *tabularum dico, neque tam multorum ad eas cõmentariorum, quidquam ferè, præter fragmenta quædam, eaq; perpauca & mutila, ſupereſt. Gottorum enim ac Langobardorum, qui annos ad trecentos in Italia perbacchati ſunt, incẽdijs ac furoribus omnia periere. Legum, inquam, earum, quas conſtat ex omnibus ijs, quæ vnquam præclariſſimæ habitæ ſunt, tot ſapientiſſimorum hominũ iudicijs delectas ac tanquã delibatas fuiſſe, monimenta omnia ſuperioribus temporibus, Barbaria longè lateq; dominante, quaſi eluuione quadã interciderunt. earũ, inquã, legũ monimenta, quarũ præſidio, tam beata quõdam & fortunata*

populi Rom. reſpublica floruit, vt Cicero prædicare non dubitet, non minorem fuiſſe maiorum in iure conſtituendo ſapientiam, quàm ſuerit in illis tantis opibus Imperij comparandis: tantùm fragmenta quædam (vt ante dixi) eaq́; admodum pauca & mutila ſuperſunt: quaſi ſi ex illa nobili Argonautarum naui paucæ quædam tabulæ, ſcalmíve forte aliquot reperti eſſent, quos propter antiquitatis memoriā oſtentaremus. Hæc nos fragmenta multifariam apud auctores varios ſparſa, quaſiq́; obruta, lectione diuturna, multorumq́; annorum cōtinuato labore collegimus: in eumq́; ordinē, quē ſecutos Decemuiros ſuperius ex Auſonio docuimus, ita redegimus: vt primo loco quæ ad ſacra & religiones pertinerent: tū quæ publici iuris eſſent: poſtremò quæ priuatarum rerum iura continerent, collocaremus. Hoc enim mihi ſemper in omnibus meis lucubrationibus, cuiuſmodicunq́; tandem illæ ſint, primū ac ſummū eſſe ſolet, vt ordinem conſeruem: cuius vim qui ignorant, & ſe tamen ad ſcribendū conferunt, vt nobis ingeniorum ſuorum fœtus oſtentent, perinde mihi facere videntur, ac ſi ſpectanda nobis monſtra quædam proponerent, quorum contorta membra, & alieno loco fœdè contra naturæ ordinem collocata eſſent. Cùm autē pleræque omnes leges partim ob verborū antiquitatē partim ob rerū difficultatē obſcuriores viderentur, dedimus operā vt ad ſingula capita breuē quandam interpretationem adiungeremus, quæ lucem vtrique illi obſcuritati aliquā afferret. Iam verò cùm horum fragmentorū duplex ratio ſit, ſiquidem alia ſunt integra, & per ſe ſuiſq́; verbis ac formulis ipſa conſtant: aliorum autem argumenta tantum & cōiecturæ ſuperſunt: ſummam in illis diſtinguendis diligentiam, ac potius religionem adhibuimus: vt quorū integræ formulæ ſupereſſent, ea ſuis verbis, quaſi gēmas ſuo incluſas auro, proponeremus: quorum verò argumenta tantùm exſtarent, eorū ſententiam ſimpliciter fuſa & ſoluta oratione proferremus: neque veterum in legibus ſcribendis conſuetudinem imitaremur, earúmve formulam exprimeremus: ne fortè poſthac aut ficta pro veris ab hominibus incautis ſumerentur: aut ea imitari velle videremur, quorum ad præſtantiam, nullius, meo quidem animo, humani vis ingenij poteſt pertingere. Sed iam tempus eſt ad leges ipſas accedere: & primo loco quæ de ſacris, & religionibus populi Rom. ſancita ſunt, eo quem inſtituimus ordine proponere.

***

DE

DE IVRE SACRORVM LEGIS XII. TABVLARVM FRAGMENTA.

SACRA PRIVATA PERPETVA MANENTO. A

HVIVS legis exſtat argumentum apud Ciceronem in Oratio. pro Muræna: vbi ſic loquitur: Nàm cùm permulta prę-clarè legibus eſſent conſtituta, ea iuriſconſultorum ingeniis pleraque B corrupta ac deprauata ſunt. Sacra interire illi noluerunt: horum ingenio ſenes ad coëmptiones faciendas interimendorũ ſacrorum cauſſa reperti ſunt. De legib. autẽ XII. tab. eo loco Ciceronem agere, aliæ leges quas eodem loco profert, non obſcurè ſignificant. Itaque in lib. de legib. II. vbi ſuas leges ad XII. tab. exemplum conceptas edit, hanc profert: SACRA PRIVATA PERPETVA MANENTO: Quam legẽ C aliquanto poſt interprerans: De ſacris, inquit, hæc ſit vna ſententia: vt conſeruentur, & deinceps familiis prodantur, &, vt in lege poſui, perpetua ſint ſacra. Intelligendum eſt igitur ſacrorum partim publica, partim priuata fuiſſe. Publica (inquit Feſtus) dicebantur, quæ publico ſumptu pro populo fiunt: quæq; pro montibus, pagis, curiis, ſacellis: At priuata quæ pro ſingulis hominibus, familiis, gentibus fiunt. Idem alibi: Quod priuatæ ſuæ religionis cauſſa Deo dedicarunt, id Pontifices R. non exiſtimant ſacrum. D At ſi qua priuata ſacra ſuſcepta ſunt, quæ ex inſtituto Pontificũ ſtato die, aut certo loco faciẽda ſint, ea ſacra appellari, tanquã ſacrificium. Ille locus vbi illa ſacra faciẽda ſunt, vix videtur ſacer eſſe. De ijſdẽ ſacris illud pręterea exſtat apud Macrob. lib. I. cap. XVI. Sunt præterea feriæ propriæ familiarum, vt Claudiæ familiæ, vt Æmiliæ, ſiue Iuliæ, ſiue Corneliæ: & ſi quas ferias proprias quæque familiæ ex vſu domeſticæ celebritatis obſeruat. Sunt ſingulorum vt natalium, fulgurumq́ue ſuſceptiones, item funerũ, atque ex- E piationum. Hęc ille. Sacra autem hęc propria eorum Deorum erant, quos Penates, itemq́ue Lares nominabant. Vnde illud Æneid. II.

Aedibus in medijs, medióque ſub ætheris axe,
Ingens ara fuit, iuxtáque veterrima laurus
Incumbens aræ, atque vmbra amplexa penates.

Hinc apud Plautum in prologo Aululariæ Lar familiaris ita loquitur:

-- Ea mihi quotidie
Aut thure aut vino, aut aliquo ſemper ſupplicat
Dat mihi coronas. Et Euclio:
Nunc tuſculum emi, & haſce coronas floreas
A *Hæc imponentur in foco noſtro, Lari,*
Vt fortunatas faciat natæ nuptias.

Hæc porro ſacra quia gẽtis alicuius propria certis ritibus & ceremonijs colebantur, Gẽtilitia dicebantur. Vnde illud Ciceronis in Orat. de Aruſpicum reſponſ. Multi ſunt etiam in hoc ordine, qui ſacrificia gẽtilitia in illo ipſo ſacello, ſtatuto loco, anniuerſaria factitarint. Et apud Liuiũ lib. B v. An gentilitia ſacra ne in bello quidem intermitti, publica ſacra & Romanos Deos etiam in pace deſeri placet? Itaque alia patriciorum, alia plebeiorum ſacra fuiſſe, illud argumẽto eſt, quod idem lib. x. ſcribit, Virginiam patriciã poſtquàm Volũnio Plebeio nupſit, à matronis patriciis excluſam ijs ſacris, quæ in ſacello pudicitiæ patricię fiebant: atque eam idcirco plebeiæ pudicitiæ nouam aram dicaſſe. Item cùm lib. IIII. Patricios de C plebeiorũ connubio ſic loquentes inducit: Quam aliã vim promiſcua connubia habere, niſi vt qui natus ſit, ignoret cuius ſanguinis, quorum ſacrorum ſit, dimidius patrum ſit, dimidius plebis.

Iubet igitur lex (vt tandem ad illius interpretationem accedamus) quæ ſacra gens aliqua, ſiue illa patricia, ſiue plebeia ſit, aſciuerit, ea ſacra deinceps, ab iis qui eiuſdẽ ſtirpis erunt, coli atque cõſeruari. Vnde etiam illud inſtitutũ conſtat, vt & mulieres in virorũ, & adoptati in parẽtum, & heredes in defunctorũ ſacra trãſirent. Ac de mulieribus quidẽ, poſterius ſub cap. De ma- D trimonio, qui locus ad eam diſputationẽ propriè accommodatus eſt, diſſeremus. De adoptatis autẽ Cicero in Orat. pro domo ſic loquitur: Quid? ſacra Clodiæ gentis cur intereunt, quod in te eſt? Item: Quas adoptiones, hereditates nominis, pecuniæ, ſacrorum, ſecutæ ſunt. Tu neque Fonteius es, qui eſſe debebas? neque patris heres, neque amiſſis ſacris paternis, in hæc adoptiua veniſti. Ita perturbatis ſacris, contaminatis gẽtibus, factus es, &c. Item Valerius lib. VII. M. Annei fi- E lius in Suffenatis familiã & ſacra tranſierat. Hinc qui per emancipationem è familia migrabãt, quia ſacra ſibi arbitratu ſuo conſtituebant, è ſacris paternis dimitti & abſolui dicuntur: in l. quidã 31. C. de fideicom. l. 1. C. de annalib. exce. l. de emancipatis, 13. C. de legit. hered. Cùm contrà filiif. qui in patris poteſtate permanent, dicãtur eſſe in ſacris paternis. l. 2. C. de bon. quæ lib. in ſacris parentum conſtituti. l. vlt. C. de inoff. teſt. l. vlt. C. ad Tertull. l. 5. C. de bon. mater. De heredibus autẽ Cicero eodem libro De legib. II. iura hæc Ponti- F ficum auctoritate, ad huius legis præſcriptum accommodata profert: vt patreſamilias mortuo,

ijs adiuncta eſſent ſacra, ad quos eiuſdem morte pecunia venerit. Nã (vt paullo pòſt ſcribit) ſacra cum pecunia nulla lege, ſed ſola Pontificum auctoritate coniucta ſunt: nimirum vt huic legi quę gentilitia ſacra perpetuò retineri iubet, ſubſeruirent. Ordinem igitur hunc inſtituerunt: Primum vt ad heredes ſacra cũ pecunia peruenirent: quippe cũ nulla (vt Cicero ait) perſona ſit, quæ ad vicẽ eius qui è vita emigrarit, propius accedat. Secundo, qui morte teſtamento've eius tantundem capiat, quantum omnes heredes: qui legatarius olim partiarius dicitur. Tertio, ſi nemo ſit heres qui de bonis quæ eius fuerunt cùm moreretur, vſuceperit plurimum. Quarto, ſi nemo ſit, qui vſuceperit, de creditoribus eius qui plurimũ ſeruet. Extrema illa perſona eſt, vt is qui ei qui mortuus ſit, pecuniã debuerit, neminiq́; eam ſoluerit, perinde habeatur, quaſi eam pecuniam ceperit. Hæc igitur Pontificum ratio fuit, vt ſacra à patrefamilias ſemel inſtituta perpetuò ſeruarẽtur. Nã quod de heredibus primo loco ſtatuerũt, eodem etiam illud Plauti pertinet in Trinummo: *Cœna hac annona eſt, ſine ſacris hereditas.* Item in Captiuis: *Sine ſacris hereditatem ſum adeptus offertiſſimam*: hoc eſt, Lucrum ſine impendio. cum ſcilicet in illis ſacris obeundis faciendi aliqui ſumptus eſſent. Atque hæc quidem de legis ſententia dicta ſint. Illud ne prætermittendum quidem videtur, quod Cicero in illo quem protulimus Murænianæ loco ſcribit: Iuriſconſultorum ingenio ſenes ad coëmptiones faciendas interimẽdorum ſacrorum cauſſa repertos fuiſſe: cuius de loci ſententia paulisper quærendum eſt. Nam mihi quidem non omnino incommodè ſic videtur explicari poſſe: vt dicamus ſenes orbos matrimonium per coëmptionem contraxiſſe: qua ratione accidebat, vt eorum vxores ſacrorum ſociæ, ſuæq́; illis heredes eſſent: quemadmodum ſub capite de matrimonio docebimus. Plin. in Panegyr. ad Traian. Non laturi erant homines abradi aliquid bonis, quæ ſanguine gentilitate, ſacrorum denique ſocietate meruiſſent. Cicero in orat. An quibus verbis ſacrorum alienatio fiat, docere honeſtum eſt. quibus ipſa ſacra retineri defendique poſſint, non honeſtum eſt. Mortuis igitur ſenibus, mulieres heredes quidem vt pecuniæ, ſic etiam ſacrorum erant. At ſimul atque alteri nubebant, in eius ſacra tranſibãt: atque ita ſenis illius ſacra interibant. Hæc mea de illo loco ſententia eſt. Alciatus autem lib. Parerg. IX. cap. XIX. mirificè, vt pleraq; alia, locũ hũc explanat, cum ita loquitur: ea bona quæ ſacris erant obnoxia, ſeni alicui & citò morituro venundari ſolita, quòd ſcilicet ea obligatio licet in ſucceſſorem particularem tranſiret, tamen in primum dumtaxat tranſibat. l. vlt. §. vlt. D. de cont. empt. ſicut & pleraq; alia hodie ſunt, quæ in primum heredem ſolum trãſeunt: ad vlteriores non extẽduntur. l. 5. D. de verb. ſignif. Hæc Alciatus ἐν τοῖς παρέργοις μαλὰ παρέργως. vt nihil aliud dicatur: cùm coëmptionis verbum quiuis, vel mediocriter in his ſtudiis verſatus, ſatis intelligat non ad ſacrorum venditiones, de quibus ille in ſomniis cogitauit, ſed ad matrimonij antiqui genus pertinere. Sed ecce alia diuinatio ſenes, inquit aliquis, in omnibus coëmptionibus quib. quid venale proſcribitur, adhibiti fuiſſe videntur: propter hæc curij ad Cicer. verba, in lib. epiſt. fam. VII. Ergò fructus eſt tuus, mancipium illius. quod quidem ſi inter ſenes coëmptionales venale proſcripſerit, nõ multum egerit. Quæro, quid tum poſtea? Senes adhibebantur in coëmptionibus, ergò ſacra interibãt. quid hoc eſt? niſi fortè illud etiam abſurdius, ſenes ad coëmptiones adhibitos. Vetus quidem liber ſic habet: Inter vos ſenes concionales. quo verbo Liuius quoq; lib. III. extremo eſt vſus. Sed neq; hoc neq; illud quidquam ad rem noſtrã facit. nam vt lectionem vſitatam retineamus, dilucida ſententia eſt: ſi Atticus inter eos ſenes qui multos ſeruos coëmunt, mancipium hoc venale proſcripſerit, egerit non multum. nam aut nemo erit qui velit emere: aut ſi quis erit, paruo licitabitur. Alias de ſacris complures in duodecim tabulis leges fuiſſe, ſatis conſtat: quarum tamen, quod ſciam, quodq́; inueſtigare mediocri diligẽtia potuerim, teſtimonium certũ nõ exſtat. Vnam reperio de intercalandi ratione: quæ quia, vt Valerius Antias ſcripſit, & à Numa Rege ſacrorum cauſſa inſtituta eſt, &, vt omnes commemorant, ad Pontificum collegium pertinebat, idcirco in hunc ordinem referenda viſa eſt. Etſi autẽ quod illius teſtimonium ſupereſt, valde perplexum atque obſcurũ eſt, tamen hac quoque in re officio noſtro ſatisfacere conabimur.

Vt Februarius menſis, qui Numæ inſtituto poſtremus erat, deinceps ſecũdus eſſet: Vtiq; eo menſe poſt Terminalia, annis alternis, eorum dierũ qui ad annuam Solis rationem deeſſent, intercalatio fieret.

EIus autem legis neq; formula, neq; ſatis certum (vt modò dixi) teſtimonium nobis ſupereſt: argumentum autem partim apud Ouidiũ, partim apud Macrobium ſuppeditat. nam Ouid. lib. Faſtorum II. ita ſcribit:

Sed tamen antiqui, ne neſcius ordinis erres,
Primus, vt eſt, Iani menſis & antè fuit.
Qui ſequitur Ianum, veteris fuit vltimus anni:
Tu quoque ſacrorum, Termine finis eras.
Primus enim Iani menſis, qui à Ianua prima eſt:
Qui ſacer eſt imis manibus, imus erat.
Poſtmodò creduntur ſpatio diſtantia longo
Tempora bis quini continuaſſe viri.

Macrobius autem libro Saturn. I. cap. XIII. veteres auctores Tuditanum & Caſſium commemorat memoriæ prodidiſſe, Decemuiros qui decem tabulis duas addiderunt, de intercalando populum rogaſſe, eosq́; intercalationis primos auctores fuiſſe. Paulo autem ſuperius ſcripſerat, omni intercalationi menſẽ Februariũ attributũ fuiſſe: quoniã is vltimus anni erat neq; tamen eo menſe confecto, ſed poſt XXIII. diẽ intercalaſſe, Terminalibus ſcilicet iã peractis. Quod vt intelligatur, præmunitione quadam vtendum eſt. In primis igitur illud ſcire oportet, annũ ab initio vrbis, Albanorũ inſtituto, decẽ menſiũ fuiſſe. Quod ſpatium quia neque cum Solis, neque cũ Lunæ curſu cõgruebat, idcirco Numa duos menſes addidit: vnũ ab initio, Ianuarium: alterum in extremo, Februariũ. atque vt annus ad Lunæ rationẽ accõmodaretur, dierum illum trecentorum quinquagintaquattuor effecit, vel (vt quidam ſcribunt) propter imparis numeri fauſtitatem, quinquagintaque. Vtcunque ſit, illud conſtat, cùm illi anno quominus ad ſolis rationem quadraret, dies vndecim & horæ ſex deeſſent, inſtitutum ab illo fuiſſe, vt

altero

altero quoq; anno menſis vnus intercalaretur, qui ex illis bis vndenis diebus.id eſt vigintiduobus,conſtaret: alter annus inſequens ordinariis menſibus concluderetur: tertius verò dies complecteretur tres & viginti, propter horas illas vigintiquatuor coniūctas. Cuius rei auctores habemus Macrob.lib. Saturn.1. & Cenſorinum De die natal.nam Cicer. quidem lib.de legib.11. Liuius li.1.& Plutarch.in Vitis, Numę Regi intercalatiònis inſtitutum aſſignant: vt planè falſum eſſe appareat, quod ſuperius ex Tuditano & Caſſio, Macrobij teſtimonio, protulimus, decēuiros primos intercalationis auctores fuiſſe: Quid ergo eſt? Scilicet cùm à Rege inſtitutum fuiſſet, vt ſpatiū illud vigintiduorū triúmve dierum ad finem anni attexeretur (quod enim anno addendū erat, ad eius finē attexendum videbatur.) decemuiri propter ſacrorū rationem commodius fore putarunt, Februarium ſecūdo loco ponere:&,(quemadmodum Ouidius ſcribit) ſpatio diſtantia longo tempora continuare ſic, vt menſis intercalarius poſt Terminalia interiiceretur,hoc eſt,poſt diē Februarij xxiii.& quo die viceſimus quartus Februarij numerandus eſſet, eo die Kalendæ intercalares dicerentur. Eo verò intercalario exacto, reliquos,inquit Macrobius, quinq; Februarij dies ſubiungebant, vetere religionis ſuæ more: vt Februariū omnino Martius ſequeretur. ſic enim lib. Saturn.1.ex veterū ſcriptorum auctoritate tradit, à quibus tamen diſſidentem Catonis & Mutij ſententiam Celſus noſter profert in l.cùm biſſextū,98.D. de verb.ſig. vbi ſcribit, Catonem putaſſe menſem intercalarem addititiū eſſe, omnéſq; eius dies pro momēto temporis obſeruaſſe: extremóq; diei menſis Februarij à Qu.Mutio attributū, mēnſem autem intercalàrem ex diebus xxviii. conſtitiſſe. Quorum verborum qui rectè ſententiam expoſuerit, vidi adhuc neminem. Arbitror autem exiſtimaſſe Catonem, menſem intercalarem non inſititium eſſe, ſiue interiectitium, ſed planè addititium: hoc eſt, non in Februarium menſem inſeri (quemadmodū Macrobij auctores putauerunt) vt Februarius modò quinquaginta, modò vnius & quinquaginta dierum eſſet: ſed ad eius finem adiici. Itaque quibus annis adhiberetur, iis annis Februarium vigintitribus tātùm diebus conſtitiſſe: reliquos omnes vſque ad Kalendas Martij, poſt extremum Februarij diem numerandos, & menſi intercalario attribuendos: qui propterea viginti-octo diebus cōſtaret: ſcilicet, cùm perfectus eſſet: hoc eſt, cùm & dies & horæ omnes coniunctæ, tres & viginti dies addititios, præter reliquos quinq;, qui Februarij fuerant, conficerēt. Id quod quarto quoq; anno accidebat: cùm altero quoq; anno ſeptē tantùm & viginti coniunctos dies complecteretur. Quæ ſententia etſi à verbi notatione aliena videtur, cùm intercalare veteres pro interſerere, vel interponere vſurparent, l.3.§.4.D. de minorib. vnde intercalares verſus pro iis qui crebro interponebātur: tamen ſuffragatorem habet Varronem, vt ex ipſius lib. De lingua Lat. v. animaduertis: in quo ita ſcribit: Terminalia, quòd is dies anni extremus conſtitutus. Duodecimus enim mēſis fuit Februarius: & cùm intercalatur, inferiores quinque dies duodecimo demuntur menſe. Quod autem

A ſcribit Celſus, Catonem pro momento menſem intercalarem obſeruaſſe: ſic accipiendum eſt: ne, cùm eum addititium faceret, decimumtertium menſem facere videretur. itaque ſuperius eodem loco Celſus monuerat intercalarem diem ne nunc quidem à Iuriſconſultis numerari: quod idem traditur ab eodem in l.3.§. proinde, 4.D.de minorib. l. 2.D. de diuerſ. & temp. Atque hæc quidem de ſacris dicta ſint. Deinceps ad ſepulcrorum iura tranſeamus. ſiquidem ea
B conſtat non modò cum ſacrorum iure coniuncta, verum etiam illorum quodammodo partem fuiſſe, quemadmodum vel ex libro Ciceronis De legib. 11. cognoſcī poteſt. Itaque idem in primo de Officiis: Magnum eſt, inquit, eadem habere monumenta maiorum: iiſdem vti ſacris: ſepulcra habere communia. Et in illo ſecundo libro: Iam, inquit, tanta religio eſt ſepulcrorum, vt extra ſacra exigentem inferri fas negent eſſe. Vnde illud in iure noſtro proditum eſt, quod
C cum iis quæ ſuperiori capite diſſeruimus, maximè eſt conſentaneum, ſepulcrorum alia familiaria fuiſſe, alia hereditaria. Familiaria, quæ ſibi quis quis familiæq; ſuæ: Hereditaria autem, quæ ſibi heredibúſque ſuis conſtituit: quæve paterfam. iure hereditario acquiſiuit. Ac vtrunque quidem ſepulcrorum ius ad quoſuis heredes ac ſucceſſores pertinuiſſe: id eſt, etiā ad extraneos. Familiarium autem ad eos demum, qui eiuſdem familiæ, id eſt gentis & agnationis eſſent: ſic, vt
D neq; ad affines, neq; ad proximos cognatos pertinerent. l.5.& l.6. D.de relig. l.4.& l.8.& l.13. C. eod. Imò verò ne ad emancipatos quidem. id quod ex l.1.§. interdum. D. de ſuis & legit. animaduerti licet. in qua cùm Vlpianus dixiſſet, filium eius qui poſt mortem ſuam perduellionis damnatus eſt, iure ſui excludi: hoc quo? inquit. vt ne iura ſepulcrorum hic filius habeat. Cui conſentaneum eſt quod Vlpianus in d.l.6.D.de relig. cùm dixiſſet, heredibus licere in vtrunque
E illud ſepulcri genus inferri: mox tanquā contrarium quiddam inferens: EMANCIPATIS, inquit, conceſſum eſt: ni mirum quod eis ſummo & ſtricto iure non licebat.

HOMINEM MORTVVM IN VRBE NE SEPELITO, NEVE VRITO.

EXSTAT hæc lex totidem verbis apud Ciceronem libro De legibus 11. vbi ſic ſcribit: Hominem mortuum (inquit lex in XII.) in
F vrbe ne ſepelito, néve vrito. Deinde legem ſic explanat: In vrbe ſepeliri lex vetat: ſic decretum eſt à Pontificum collegio, non eſſe ius in loco publico fieri ſepulcrum: Statuit enim collegium locum publicum non potuiſſe priuata religione obligari. Seruius tamen in libro Æneid. v. memoriæ prodidit, apud maiores (opinor ante XII.tabul.) moris fuiſſe, vt qui mortuus eſſet, domum ſuam referretur. Vnde eſt, *Sedibus hunc refer ante ſuis, & conde ſepul-*
G *cro*. Deinde cùm ſeptem ibi dies fuiſſet, octauo die incenderetur, nono ſepeliretur, eóque illud Horatij pertinuiſſe,

Nouendiales diſſipare pulueres.

Quoniam ergo domi etiam ſepeliebantur, inde ortam conſuetudinem, vt dij penates in domibus colerentur. Item libro VI. Apud

maiores, inquit, omnes in ſuis domibus ſepeliebantur. Vnde etiam vmbras Laruas vocamus. Quinetiam eo quem ſuperiùs indicaui loco, Cicero commemorat, ciues quoſdam bene de Repub. meritos, virtutis cauſſa legibus ſolutos, atque in vrbe ſepultos fuiſſe. Sed & ille idem Seruius in XI. Æneid. ſuper illo loco *Vrbique remittunt*, Meminit, inquit, antiquæ conſuetudinis. Nam antè etiam homines in ciuitate ſepeliebantur. Quod poſtea Duellio Conſule Senatus prohibuit, & legauit (puto legendum Cauit) ne quis in vrbe ſepeliretur: vnde Imperatores & Virgines Veſtæ, quia legibus non tenentur, in ciuitate habent ſepulcra. Denique etiam nocentes virgines Veſtæ, licet viuæ, tamen intra vrbem in campo ſcelerato obruebantur. Legis autem noſtræ ratio perſpicua eſt, ne ſcilicet vrbanum cœlum fœdo cadauerum odore infectum, peſtem ciuibus, qui ſpiritum ex eo ducerent, inferret. Itaque moris fuiſſe tradit, vt pyræ cupreſſo circundarentur, propter grauem vſtrinæ odorem, ne populi circunſtantis corona offenderetur. Et (vt Seneca libr. de remed. fortuit. primo ſcribit) non defunctorum cauſſa, ſed viuorum, inuenta eſt ſepultura: vt corpora & viſu & odore fœda, amouerentur, alios terra obruit, alios flamma conſumpſit, alios lapis ad oſſa redacturus incluſit: non defunctis, ſed noſtris oculis parcimus. Sequitur in lege, NEVE VRITO. Credo (inquit Cicero) vel propter ignis periculum. Indicat autem non qui vratur ſepeliri, ſed qui humetur. Et paullo ſuprà: Siti dicuntur ij, qui conditi ſunt: nec tamen eorum antè ſepulcrum eſt, quàm iuſta facta, & corpus incenſum eſt. Et quod nunc communiter in omnibus ſepulcris ponitur, vt Humati dicantur, id erat proprium tum in iis, quos humus iniecta contegeret: eúmque morem ius pontificale confirmat. Nam priuſ quàm in os iniecta gleba eſt, locus ille vbi crematum eſt corpus, nihil habet religionis: iniecta gleba, tum & ille humatus eſt, & ſepulcrum vocatur: ac tum denique multa religioſa iura complectitur. Item libr. Tuſcul. I. In terram enim cadentibus corporibus, iiſque humo tectis, ex quo dictum eſt humari, ſub terra cenſebant reliquam vitam agi mortuorum. Plinius autem libr. VII. capit. LIIII. Ipſum cremari, inquit, apud Romanos non fuit veteris inſtituti. terra condebantur. at poſtquam longinquis bellis obrutos erui cognouere, tunc inſtitutum. Sepultus, intelligitur quoquo modo conditus: humatus verò, humo conditus. Item Arnobius lib. VIII. Nec (vt creditis) vllum damnum ſepulturæ timemus: ſed veterem meliorem conſuetudinem humandi retinemus. Patet igitur vetuſtiſſimam ſepulturę rationem hanc fuiſſe, quæ priori loco à lege poſita eſt, vt corpora humarentur: ſed cùm hoſtilis immanitas etiam in mortuos ſæuiret, cadaueráq; eruerentur, inſtitutum fuiſſe, vt cremarentur. Quæ conſuetudo vſque ad Antoninorum ætatem permanſit, qui (quemadmodum Iulius Capitolinus ſcribit) leges ſepeliendi ſepulcrorúmque aſperrimas ſanxerunt. Quandoquidem, inquit, cauerunt, vt, ſi quis vellet, fabricaret ſepulcrum: quod hodiéque ſeruatur.

*** HOC PLVS NE FACITO.

HVius fragmenti teſtē eundē habemus Ciceronē eodem lib. de Legib. II. vbi ſic loquitur: Iam cętera in Duodecim: minuēdi ſumptus ſunt, lamētationéſq; funeris: trāſlata de Solonis ferè legibus. HOC PLVS, inquit, NE FACITO. Quę verba ſine dubio ſuperioris alicuius legis quæ funerum & ſumptuum modum præfiniebat, appendix ſunt: quaſi in eam ſententiam ſcripta lex eſſet, vt cùm finē illis rebus præſcripſiſſet, tū hoc quaſi ſanctionis loco adſcriberet, Hoc amplius neque funerem neq; impenſarum facito: néve præſcriptum à lege finem migrato. Exſtat autem ex hoc eodem legum ordine quæ funerum ſumptus præſtituūt, illud præterea caput in eodem Cicer. libro, in quo ita ſcriptum eſt:

Vt mortui tribus riciniis, & vinculis purpuræ, decémque tibicinibus efferrentur.

NAM eodē loco Marcus ita loquitur: Extenuato igitur ſumptu trib. riciniis, & vinculis purpuræ, & decē tibicinibus, tollit etiā lamētationē. Ricinium autē dictum videtur, quaſi reiicimū. Siquidē Seruius in I. Æneid. Togas, inquit, etiā fœminas habuiſſe, cycladū & recini vſus oſtēdit. Recinus autē dicitur ab eo, quod poſt tergū reiicitur. Itaq; Feſtus, Reciniū, inquit, omne veſtimentū quadratū. Ij qui Duodecim interpretati ſunt, eſſe dixerunt, virilem togā, qua mulieres vtebantur, prætextā clauo purpureo. Item alibi: Ricæ, inquit, & Riculæ vocātur parua ricinia: Rica autem veſtimentum quadratum, fimbriatum, purpureū. Sed cùm eodem libr. Cicero teſtetur legem hanc de tribus riciniis ex Solonis legibus deſcriptam eſſe, eámq; ad funeris ſumptum pertinere: haudquaquam dubitādum eſſe arbitror, quin eæ veſtes intelligantur, quas Plutarch. ſcribit Solonē vetuiſſe, plures tribus in ſepulcrum condi cum mortuo. οὐδὲ συντιθέναι, inquiēs, πλέον ἱματίων τριῶν. Veſtes enim lugubres aut potius funebres has fuiſſe, quibus etiam mulieres funus ſequentes vterētur, Nonius ſignificat, vbi hęc Varronis verba profert: Vt dū ſupra terram eſſent, riciniis lugerēt, funere ipſo pullis pallis amictæ. Quod autem ſequitur, ET VINCVLIS PVRPVRÆ: fortaſſe legendum ſit PVRPVREIS: vt poteſtatem lex faciat cadauer tribus riciniis obuolutū totidem purpureis faſciis obligari. Nam vocem TRIBVS priore loco poſitam tacitè in ſecūdo repetitā arbitror. Neq; eorū mihi coniectura diſplicet, qui de hac purpura locum illū Liuij in lib. XXXIIII. intelligendum putant, in quo ſic ſcribitur: Purpura viri vtemur: nec id vt viui ſolum habeant tantum inſigne, ſed etiam vt cū eo cremētur mortui. Iam verò quod de Tibicinibus decem continuò ſequitur, patet etiam ex Ouidij lib. Faſtorum VI. & funerib. Tibicines adhiberi ſolitos, & totidem quot lex præſcripſit: nimirum decem. Sic enim apud illum ſcriptum eſt:

Temporibus veterum tibicinis vſus auorum
Magnus, & in magno ſemper honore fuit.
Cantabat fanis, cantabat tibia ludis:
Cantabat mœſtis tibia funeribus.

Adde

Adde quod Ædilis pompa qui funeris irent
Artifices ſolos iuſſerat eſſe decem.

Scitum eſt autẽ, quod Seruius in v. Æneid. ſcribit, antiquæ conſuetudinis fuiſſe, vt maioris ętatis funera ad tubam proferrentur. Vnde Perſius,

Hic tuba, candelæ: tandémq; beatulus alto,
Compoſitus lecto. - Minoris verò, ad tibias. Vt Statius de Archenoro,

Tibia enim teneros ſolitum deducere manes.

Neque verò prætermittendũ eſt quod Agellius lib. xx. cap. ii. ſcribit. B Siticines olim eos propriè appellatos, qui apud ſitos canere ſoliti eſſẽt: hoc eſt, vita functos & ſepultos. Eóſq; habuiſſe proprium genus tubæ qua canerẽt, à ceterorum tubicinum proprietate differens; quos Siciniſtas vulgus dicit. Sapienter ergo modum ſumptuũ in funus lex præſcripſit. quos apud veteres immenſos fuiſſe, vel hinc licet exiſtimare, quòd quęcũque defunctus in deliciis habuerat, etiam ſi precioſiſſima forẽt, in ignẽ vnà cum ipſo cõiicerentur. C quemadmodum multis ex antiquis auctoribus, & in primis ex Seruij Honorati cõmentariis licet cognoſcere. Huius autẽ legis inſtitutũ diligẽter in iure noſtro ciuili conſeruatũ eſt: in quo cauetur, vt ſumptus funeris pro facultatibus & dignitate defuncti præſtituantur. Itẽ ne ornamenta cum corporib. condantur, quod homines (inquit Vlpianus) ſimpliciores faciũt. l. ſi quis. 12. §. 3. & l. 14. §. 5. D. de relig. & ſump. fun. Itaq; Papinianus, Ineptas, inquit, voluntates defunctorum circa ſepulturã, veluti veſtes, aut ſi qua alia D ſuperuacua vt in funus impendãtur, non valent. l. ſeruo, 113. D. de leg. prim. Hactenus quos ſumptus è lege facere in funerib. liceat, expoſitũ eſt. Deinceps igitur quos eadem lex vetet, & vulgo vſitatos abroget, videamus. Nã eius rei teſtimonium eodem nobis loco Cicero ſuppeditat, primúmq; hoc caput profert:

ROGVM ASCIA NE POLITO.

E NAM cùm cætera quaſi peruulgata prætermitteret: Noſtis, inquit, quę ſequũtur. Diſcebamus enim pueri xii. vt carmẽ neceſſarium. Iubet igitur lex è rudibus & impolitis lignis pyram conficiː aſciã vetat adhiberi, quæ fabrorum materiariorũ dolabra eſt, quibus ad aſpera ligna polienda vtuntur. Sumptus ergo ſuperuacuos & inutiles à funeribus lex remouet: è quibus ille vnus vel maximè anilẽ habuit ſuperſtitionem, vt magno labore ligna polirentur, quæ cõtinuò F pòſt vnà cum cadauere incenderentur.. Sequitur apud eũdem Ciceronem, quo meliorem in hoc genere auctorem reperire non poſſumus, caput hoc alterum:

MVLIERES GENAS NE RADVNTO, NEVE LESSVM FVNERIS ERGO HABENTO.

G VBI etiã aſcribit, veteres xii. tab. interpretes Sex. Ælium, L. Acilium, nõ ſatis intelligere ſe dixiſſe, quid eſſet Leſſus: ſed ſuſpicari, veſtimenti aliquod genus funebris: L. verò Ælium arbitrari, Leſſum eſſe quaſi lugubrẽ eiulationem, vt vox ipſa ſignificat: quod eò magis, inquit idem, iudico verum eſſe, quia lex Solonis A id ipſum vetat. Quinetiam ii. Tuſcul. Ingemiſcere, inquit, nonnunquam viro conceſſum eſt: idque rarò. Eiulatus ne mulieri quidẽ. Et hic nimirum eſt fletus, quem xii. tab. in funeribus adhiberi voluerunt. Hæc ille. De genis autem radendis, qua de re priore loco diſſerendum fuit, Plin. lib. xi. cap. xxxvii. ita ſcribit: Infra oculos malæ homini tantum, quas priſci genas vocabant: xii. tabularum interdicto radi à fœminis eas vetantes. Et Seruius in illud xii. Æneid. *Et roſeas laniata genas:* Moris, inquit, fuerat, vt ante rogos humanus ſanguis effunderetur vel captiuorum, vel gladiatorum: quorum ſi fortè copia non fuiſſet, laniantes genas ſuum effundebant cruorem, vt rogis illa imago reſtitueretur. Tamen ſciendum cautum lege xii. tabularum, ne mulieres carperent faciem, his verbis: Mulier faciẽ ne carpito. Veriſimile eſt autẽ legis verba, hæc ipſa quæ exſtant, à Seruio prolata fuiſſe: ſed cùm aut grandioribus literis, aut potius notis ſcripta eſſent, aut vetuſtate exeſa, aut ignorata, poſteà à literatore aliquo ex proximorum Seruij verborum ſimilitudine conficta fuiſſe. Siquidem etiã apud Feſtũ hęc ipſa extitere: vt illa veſtigia demonſtrant. Radere genas * * * lege xii. id eſt, vnguibus * * *. Hanc porrò legem à Solone ſumptam, Cicero in eodem lib. De legibus teſtatur. Poſteaquam, inquiens, ſumtuoſa fieri funera & lamentabilia cœpiſſent, Solonis lege ſublata ſunt: quam legem iiſdẽ propè verbis Decemuiri noſtri in xii. tabulas coniecerunt. nam de tribus riciniis, & pleraq; illa Solonis ſunt: de lamentis verò expreſſa verbis ſunt: MVLIERES GENAS NE RADVNTO: NEVE LESSVM &c. Hac autem de re Plutarchus in Solonis vita ſic loquitur: ἀμυχὰς δὲ κοπτομένων, καὶ τὸ θρηνεῖν πεποιημένα, καὶ τὸ κωκύειν ἄλλον ἐν ταφαῖς ἑτέρων ἀφεῖλεν. ἐναγίζειν δὲ βοῦν οὐκ εἴασεν, οὐδὲ συντιθέναι πλέον ἱματίων τριῶν, &c. Lacerationes verò cædentium ſe, & eiulationes, E alieniſq; in ſepulcris lamentationes ſuſtulit: neq; permiſit bouem immolare, mortuúmve cũ veſtibus amplius tribus condere, &c. Præclarè igitur muliebres illas tragœdias & vi expreſſas lacrymas, ac lamentationes lex ſuſtulit: quas ab hominibus ambitioſis inſtitutas eſſe veriſimile eſt: qui quaſi magnum eorũ morte Reſpublica vulnus accepiſſet, ita ſe mortuos multorum lacrymis ac lamentis lugeri voluerunt. Longè aliter Ennius:

F *Nemo me lacrymis decoret, neque funera fletu*
Faxit. Cur? volito viuus per ora virûm.

Itaque Platonis in duodecimo De legibus hoc præceptum eſt: δακρύειν μὲν τὸν τετελευτηκότα ἐπιτάττειν, ἢ μή, ἄμορφον· θρηνεῖν δὲ καὶ ἔξω τῆς οἰκίας φωνὴν ἐξαγγέλλειν, ἀπαγορεύειν, καὶ τὸν νεκρὸν εἰς τὸ φανερὸν προσάγειν τῶν ὁδῶν, κωλύειν, καὶ ἐν ταῖς ὁδοῖς πορευόμενον φθέγγεσθαι, καὶ πρὸ ἡμέρας ἔξω τῆς πόλεως εἶναι. Fleri quidem mortuum iubere, aut vetare, abſurdum eſt: plangere verò & G voces ac lamenta extra ædes mittere, vetandum. Itémque mortuum in publicum efferre, ibique deponere, aut per vrbis vias vociferari, aut ante lucem, vrbe, vociferandi cauſſa, exire. nam ἰέναι legendum arbitror. Deinceps quid in noſtris legibus ſequatur, videndum eſt.

HOMINI MORTVO NE OSSA LEGITO QVO POST FVNVS FACIAT: *Extra quàm ſi militiæ aut peregre mortuus ſit.*

IN funeribus moris fuit, vt crematis corporibus certa legerentur oſſa quæ ſtatim vna cum cineribus in vrnam poſita, eodem ipſo loco congeſto madido aggere condebantur. Hoc lex permittit. Sed oſſam lecta ſeruare poſt funus, & aliud in tempus eorum ſepulturam differre, lex vetat. niſi fortè in militia aut peregrè ſit mortuus. tum enim etiam humano corpore permittit lex certa illa legitima oſſa legere & aſportare, quo poſt ad ea funus, & iuſta ſoluantur. Exſtat autem hoc caput apud Ciceronem in eodem ſecundo De legib. libro: in quo ſic ſcribit: Cætera item funebria, quibus luctus augetur, Duodecim ſuſtulerunt. HOMINI, inquit, MORTVO NE OSSA LEGITO, QVO POST FVNVS FACIAT. Excipit bellicam peregrinámque mortem. FACIAS autem corrigendum, nemo, vt opinor, negauerit. Legis porrò ſententia hæc fuit, vt poſteaquam crematum corpus eſt, oſſa è cineribus lecta ſtatímque loco proximo in terram condantur. Id quod propterea inſtitutum fuit, ne ſi alium in locum ſepeliendi cauſſa deportarentur, ibique iuſta iterum fierent, & luctus duplicaretur & ſumptus. De condendis autem oſſibus, Cicero aliquanto ſuperius ita locutus fuerat: Iure pontificio priuſquàm in os iniecta gleba eſt, locus ille vbi crematum eſt corpus, nihil habet religionis: iniecta gleba tum & ille humatus eſt, & ſepulcrum vocatur: ac tum denique multa religioſa iura complectitur. Eúmque morem video à Virgilio notatum Æneid. XI. cùm ita ſcribit:

Mœrentes altum cinerem, & confuſa ruebant:
Oſſa focis, tepidóque onerabant aggere terræ.

Itémque lib. VI.

Poſtquàm collapſi cineres, & flamma quieuit,
Oſſáque lecta cado texit Chorineus aheno,
Tum pius Æneas ingenti mole ſepulcrum
Imponit, &c.

Itémque ab Vlp. in l. 1. D. de corp. punit. vbi ait, eorum corpora qui exurendi damnantur, peti à propinquis poſſe: ſcilicet vt oſſa & cineres collecta ſepulturę tradi poſſint. Eodémque illud Senecæ pertinet in lib. De ira II. vbi cùm de miſſo ad ſupplicium locutus eſſet, eiúſque patrem dixiſſet ad cœnam inuitatum largius bibiſſe: Dignus, inquit, pater fuit, cui permitteret ad oſſa filij legenda diſcedere, ne hoc quidem permiſit &c. Ad eum autem morem alludit idem in libr. De conſolat. ad Marciam, cùm ita loquitur: Adiice incẽdia, ruinas, naufragia, lacerationes medicorum, oſſa viuis legentium, & totas in viſcera manus demittentium. Quibus ex locis abſurdum eſſet ratiocinari, aliud eſſe Oſſa legere alicui, aliud Oſſa legere alicuius. Sueton. in Auguſto: Alij exſequiarum die ponẽdos annulos aureos: nonnulli legenda oſſa per ſacerdotes ſummorum collegiorum. Et mox: Reliquias legerunt primores equeſtris ordinis. Ad antiquam autem illam conſuetudinem quam lex tollit, haud ſcio an etiam illud pertinuerit, quod Feſtus tradit: membrum abſcindi mortuo dici ſo-

A litum cùm digitus eius præcidebatur, ad quod ſeruatum iuſta fierent reliquo corpori combuſta. Excipitur autem hac lege ſi quis aut in militia, aut peregrè ſit mortuus, vbi ſcilicet funus ei fieri non licuerit: tum enim neque luctus, neque ſumptus augetur. Itaque in Pandectis noſtris is ſumptus funeris probatur, cùm peregrè mortuus in ſuũ transfertur. l. etſi, 14. §. impẽſa, & l. Diui fratres, 39, D. de religioſ. & ſumpt. Im-
B penſa, inquit Vlpianus, peregrè mortui, quæ facta eſt vt corpus perferretur, funeris eſt: licet nondum homo funeretur. Fuit autem vetuſtæ conſuetudinis, vt prælio commiſſo, ſuperſtites oſſa ſuorum legerent: eáque in vnum coaceruata terra tegerent: vt ex libro Liuij XXXVI. intelligitur. Tumulus eſt, inquit, in vnum oſſibus quæ paſſim ſtrata erant coaceruatis factus. Nunc quod apud Ciceronem ſequitur videamus.

C *Vti ſeruilis vnctura, omniſque circumpotatio tolleretur.*

HÆC prętereà, inquit, ſunt in legibus de vnctura: quæ ſeruilis vnctura tollitur, omniſque circumpotatio, quæ & rectè tolluntur: neque tollerentur, niſi fuiſſent. Vncturam autem omnem lege noſtra tolli, nequaquam exiſtimandum eſt. Quandoquidem in Pandectis quoque eorũ ſumptuum ratio probatur, qui in vnguento pro mortui corpore comparato, facti
D ſunt. l. funeris, 37, D. de religioſ. & ſumpt. fun. Denique Seruius Honoratus auctor eſt moris fuiſſe, vt cadauera dies octo ſeruarentur: dein calida abluerentur, & per interualla conclamarentur: quoniam, inquit, vitalis ſpiritus nonnunquam excluſus putari ſolet, & homines fallere: poſt vltimam autem conclamationem corpora comburebantur. Vnde illud in Æneid. VI.

Pars calidos latices, & ahena vndantia flammis
E *Expediunt: corpúſque lauant frigentis & vngũt.*

Item illud Ennij:

Tarquinij corpus bona fœmina lauit, & vnxit.

Nequaquam igitur omnis (vt antea dicebamus) vnctura lege noſtra tollitur: ſed tantũmodo ſeruilis. Quod genus vnctionis quemadmodũ intelligendũ ſit, vt verè dicam, ſatis exiſtimare non poſſum. nam quod peruulgatum eſt, vnctionem eam intelligi, quæ à pollinctorũ familia fiebat, mihi non ſatis exploratũ videtur: tum quia pol-
F linctura hæc potius, quàm ſeruilis vnctura diceretur: ſiquidẽ ipſi pollinctores cadauera inũgebant: tũ verò vel maximè quia pollinctura ſublata nunquam fuit, ſed perpetuò etiam vſque ad Iuriſconſultorum noſtrorũ ætatem conſeruata. Itaque pollinctorum mentio fit in l. 5. §. idem ait, D. de inſt. act. Apud Plautum autem & cæteros Iuriſconſultis noſtris antiquiores, frequẽtiſſimè. Amplius igitur deliberandũ putarem: & interea veteres codices conſulẽdos: ſi qui forte reperiri
G poſſet, in quo non de ſeruili vnctura, ſed de ea qua ſeruarentur corpora incorrupta æuis, ſcriptum eſſet. qualis fuit Cedrina aut Cedrilis, de qua Plinius ſcribit: aut mel, de quo Lucretius libro III. Verumtamen, vt iam teſtificatus ſum, nihil affirmo. Quare alteram legis partem attendamus,

damus, quæ ſtatuit vt omnis circumpotatio tollatur: ex quo licet exiſtimare, antiquæ conſuetudinis fuiſſe, vt vncto & delibuto cadauere, potatio circum illud inſtitueretur, ordinéq; omnes inuitarentur: quam conſuetudinem tolli lex iubet. Tertull. tamē in Apologet. ſignificare videtur epulum apparari ſolitum, quod Silicernium diceretur: & genus poculi funebris, quod Obba nominaretur, adhiberi. Quid, inquit, ad honorandos deos facitis, quod nō etiam mortuis veſtris cōferatis? Ædes proinde, aras proinde. quid differt ab epulo Iouis, Silicernium? à ſimpulo, obba? ab aruſpice, pollinctor? nam & aruſpex mortuis apparet. Eodémq; illud Virgilij pertinere arbitror Æneid. v.

-Ille agmine longo
Tandem inter pateras, & leuia pocula ſerpens,
Libauitque dapes. -

Vbi Seruius, Leuiter guſtauit epulas ſuperpoſitas, inquit, quæ Silicernium dicuntur, quaſi ſilicœniū, ſuper ſilicem poſitum. Exſtat etiam apud Liuium lib. XXXVIII. hiſtoria de Q. Terentio Culleone, qui cùm pileatus in funere P. Scipionis ante lectū iſſet, ad portam Capenā mulſum proſecutis funus dediſſe, narratur. Deniq; in potentiorum funeribus ſatis cōſtat epulū adhiberi ſolitum, argento, veſte, omni apparatu, ornatuq; viſendū: cū prius ſupplicatio facta, dieſq; is populo R. feſtus fuiſſet: multaq; in eo hominū millia diſcumberent: quemadmodum ex Vatiniana Oratione intelligitur. Eodemq; illa quę viſceratio dicebatur, pertinebat.

Vti ne ſumptuoſa reſpertio fieret, néve murrata potio mortuo inderetur: néve longæ coronæ, néve acerræ adhiberentur.

QVÆ omnia extant eodem loco apud Ciceronē: vnde intelligitur moris fuiſſe, vt cadauer rogúſve, liquoribus quibuſdam precioſis perfunderetur. eóque ſine dubio altera illa lex pertinuit, quā Feſtus ex noſtris XII. tab. profert, cùm ita ſcribit, Murrata potione vſos antiquos iudicio eſt, quod etiam nunc Ædiles per ſupplicationem diis addunt ad puluinaria: & quod XII. tabulis cauetur, ne mortuo indatur: vt ait Varro in Antiquitatum lib. I. Potionem autem murratam, ex murra confectam, atq; odoratam, dici intelligitur: quem ſumptum in mortuos fieri, lex vetat. Quinetiam Plin. lib. XIIII. c. XII. auctor eſt, legem Numæ Pompilij hanc fuiſſe: VINO ROGVM NE RESPERGITO. quod ſanxiſſe illum, inquit, propter inopiam rei, nemo dubitat. Eodem etiam videtur Virgilius in VI. Æneid. reſpexiſſe, cùm inquit:

Poſtquam collapſi cineres, & flamma quieuit:
Relliquias vino & bibulam lauêre fauillam.
Idem ter ſocios pura circumtulit vnda:
Spargens rore leui, & ramo fœlicis oliuæ:

Circumtulit autē, id eſt, luſtrauit ſiue purgauit: vt rectè Seruius admonuit. Deinceps in lege prohibetur, ne longæ coronæ adhibeātur. Nam coronas honorem fuiſſe ſepulcrorū ac manium, teſtis eſt etiam Plinius lib. XII. cap. I. eúmq; morem Arnobius ad ſuam vſque ætatem retentum fuiſſe teſtatur. Quin & Cicero in Orat. pro Flacco de plebiſcitis Smyrnæorum in Caſtricij mortui honorem commemorans, Primum, inquit, vt in oppidum introferretur, quod aliis nō concederetur: deinde vt ferrent ephebi: poſtremò vt imponeretur aurea corona mortuo. Longas autem coronas videndum vtrum eas accipiamus, quæ non, vt viuis, ſoli capiti imponerētur, ſed quæ totum hominem à vertice ad pedes cingerēt: quales fortaſſe deorum ſignis imponebantur: an potius lemniſcatas, id eſt, ex quibus faſciolæ penderent, quales in ludis & certaminibus dabātur: quod et mihi probabilius videtur, quia ſequēti capite iubetur, vt quæ coronæ in certaminibus partæ ſunt, eæ mortuis ſine fraude imponantur. quod ſic interpretor, quaſi dictum eſſet, Sine periculo ne in hāc legem committatur. Poſtea ſequitur, NEVE ACERRÆ ADHIBEANTVR. Quo verbo quid ſignificetur, difficile dictu eſt. nam Feſtus cùm Acerram dixiſſet eſſe aram, quæ ante mortuum poni ſolebat, in qua odores incendebantur: poſtea ſcribit alios putare arculā eſſe thurariam, ſcilicet vbi thus imponebant. Vtcunque ſit, conſtat ex Seruio, ſolitos veteres aras ante ſepulcrum facere. Vnde illud Virgilij Æneid. III. *-& ingens*

Aggeritur tumulo tellus: ſtant manibus aræ
Cæruleis mœſtæ vittis, atráque cupreſſo

Et apud Ouid. lib. Triſt. III.

Funeris ara mihi ferali cincta cupreſſo
Conuenit, & ſtructis flamma parata rogis.

Quare quod eſt apud Cicer. NEC ACERRÆ prætereantur, de aris potius accipiendum putarem: vt ſcilicet vetet lex, aras quæ proxime ſepulcra fierent, cum thure incenſiſq; odoribus obiri. præſertim cùm ita continuò pòſt apud Ouidum ſcriptum ſit:

Nec dare thura libet, nil exorantia diuos,

QVI CORONAM PARIT, IPSE, PECVNIAVE EIVS, VIRTVTIS ERGO ARGVITOR: IPSIQVE MORTVO PARENTIBVSQVE EIVS DVM INTVS POSITVS ERIT, FORISQVE FERETVR, SINE FRAVDE IMPOSITA ESTO.

EXTAT hoc caput partim apud Plinium libr. XXI. cap. III. partim apud Ciceronem lib. De legibus II. Nam Plinius quidem ſic: Semper, inquit, auctoritas vel ludicro quæſitarum coronarum fuit. namq; ad certamina in circū per ludos & ipſi deſcendebāt, & ſeruos ſuos quiſq; mittebant. Inde illa XII. tab. lex: Qui coronā parit &c. Quā ſerui equíq; meruiſſent, pecunia partā lege dici, nemo dubitauit. Quis ergo honos? vt ipſi mortuo parentibúſq; eius dū intus poſitus eſſet, foríſve ferretur, ſine fraude eſſet impoſita. Aliàs in vſu promiſcuo ne ludicræ quidem erant. Cicero verò eo, quem dixi, loco ita loquitur: Illa iam ſignificatio eſt, laudis ornamenta ad mortuos pertinere: quòd coronam virtute partam & ei qui peperiſſet, & eius parenti ſine fraude eſſe lex impoſitam iubet. Legis autem ſententia videtur eſſe hæc, vt qui in ludis certaminibúſque publicis coro-

nam adeptus ſit, quæ corona præmium erat victoribus honoris cauſſa propoſitū: ei monimentum iſtud, quaſi inſigne ſuæ virtutis, elinqueretur: vt cùm alij ciues omnes veterurcum longa corona ſpeliri, ipſe tamen atq; etiam parètes eius cum illa efferantur. nam illud verbum ARGVITOR ſic accipiendum puto, documentum illud ſuæ virtutis publicè habeto: corona illa ſit argumento & indicio ſuæ virtutis. Verbi autem hæc IPSE PECVNIAVE EIVS: non ad verbum ARGVITOR referenda putarem: quia corona illa neque equis, neque ſeruis, vel viui, vel mortuis dabatur: ſed ad verbum PARIT. quaſi dictum eſſet: ſi quis aut per ſe, aut per ſeruos equóſve ſuos coronā adeptus ſit. quod ipſum perſpicuè Plinius oſtēdit, cùm ita infert: Quā ſerui equiq; meruiſſent, pecunia partam lege dici, nemo dubitauit. Quibus ex verbis intelligitur, Pecuniæ nomine legē non equos tātùm, ſed & ſeruos cōprehendiſſe. Ridiculum autem eſſe exiſtimare, legem ita ſcriptam fuiſſe, vt corona ei, qui eam peperiſſet, iámq; partā ſibi haberet, iterum daretur. Quanquā ne qua re quidē victor donaretur, intelligi ſic poſſet. Hunc porro coronarū honorem tanquam inuitamentum iuuentutis ad exercitationes armorum ludicras, priſcis illis rēporibus, fuiſſe, apparet: cùm ludi illi veteres qui Romani ſiue Magni nominati ſunt committerētur: quos Liuius lib. I. ſcribit à Tarquinio inſtitutos: Tum primùm, inquiens, circo, qui nūc maximus dicitur, deſignatus locus eſt: loca diuiſa patribus equitibúſq;, vbi ſpectacula ſibi quiſque facerēt, Fori appellati. Spectauere furcis duodenos ab terra ſpectacula alta ſuſtinentibus pedes. Ludicrum fuit, equi, pugiléſque ex Hetrūria maximè acciti: ſollemnes deinde annui māſere ludi: Romani Magniq; variè appellati. Hæc Liuius: cuius ex verbis exiſtimari poteſt, quod de pecunia lex dicit, id de equis & pugilibus illis accipiendum eſſe: vt quę corona parta ab illis eſſet, ea domino æquè ac ſi per ſe ipſe certendo eam peperiſſet, honorem illum conciliaret. De coronis igitur hactenus. Deinceps hæc nobis ex noſtris Cicero ſuppeditat legibus:

Vti plura funera ne vni fierent, néve lecti plures inferrentur.

SIc enim eodē loco diſſerit: Credóque, quod erat factitatū vt vni plura fierēt, lectiq; plures inferrentur, id quoq; ne fieret lege ſancitum eſſe. Quanquā de pluribus funeribus haud ſcio an quicquā hoc quidem capite repetitū fuerit: cùm in illo ſuperiori, quo legi oſſa vetantur vt poſtea funus redintegretur, ſatis ea de re cautum videatur. Ciceronis tamen auctoritatē ſecuti ſumus, à quo quæ lex hoc loco de pluribus lectis profertur ad minuendos ſumptus, & mortuis & viuis inutiles, ſine dubio pertinet. Nā vt Seruius Honoratus tradit, apud maiores glorioſum fuerat quàmplurimis lectis efferri. Ac tenuis quidē fortunę homines capulis, ſiue feretris efferebantur: potētiores autem lectis. Itaq; Sylla ſex millia lectorū habuiſſe dicitur. Et Auguſtus ad honorem Marcelli ſororis ſuæ Octauiæ filij ſexcentos lectos intrare ciuitatē iuſſit: & propinquioribus virilis ſexus hoc dabatur officium, vt fere-

A tro ſubirent, lectúmq; ferrent. Itaque Valerius lib. IV. cap. I. ſcribit, Q. Metellum Macedonicum mortuo Scipione Africano, monuiſſe ſuos filios, vt funebri eius lecto humeros ſubiicerent, atque huic exſequiarum, illum vocis honorem adiecíſſe: Non fore vt poſtea id officium ab illis maiori viro præſtari poſſet. Deinceps apud Ciceronem legis inſequentis verba ſic exſtant:

B NEVE AVRVM ADDITO: AST QVOI AVRO DENTES VINCTI ERVNT, IM CVM ILLO SEPELIRE, VRERE VE, SINE FRAVDE ESTO.

QVA in lege, inquit, cùm eſſet: Néve aurum addito: quàm humanè excipit altera lex: ASI QVOI AVRO, &c. Et ſimul illud videto, aliud habitum eſſe ſepelire, & vrere. Vetat igitur
C lex ſepulchris aurum iniici, cùm apud antiquos conſuetudo ferret, vt in rogū vnà cum mortuo pretioſa multa iniicerentur. id quod ex pleriſq; Virgilij locis, & Seruij in eum commētariis intelligitur. Ex huius autem legis inſtituto fluxiſſe vetus illa conſuetudo videtur, quam obiter attingit Plin. lib. XXXIII. c. I. vt morientibus annuli detraherentur. Vnde illud Suetonij de Tiberio: Nonnulli puluinum iniectum tradunt, cùm extractum ſibi deficienti annulum mox reſipiſcēs
D requiſiſſet. Aurum tamen in legē excipitur, quo nonnulli dentes ſibi eburneos deuinciunt: qualis illa fuit Ægle de qua Martialis:

Sic dentata ſibi videtur Ægle
Emptis oſſibus, Indicóque cornu.

Hoc autem capite Decemuirorum noſtrorum, aut potius vniuerſi populi R. λεπτολογίαν admirari licet: qui in tāta grauiſſimarum legum paucitate, de re tamen tenuiſſima, & quæ rariſſimè vſu venit, ſanciendum aliquid putarunt: cùm ta-
E men (vt Pomponius noſter admonet) iura conſtitui oportcat, ſicuti Theophraſtus dixit, in his quæ ἐπὶ τὸ πλεῖστον accidunt, non quæ ἐκ παραλόγου. niſi forte illud eſt, quod & Plutarchus & alij teſtantur, Romanos in rebus ad ſacra & religionem pertinentibus, quales Deorum manium fuerunt, mirabiliter anxios ad ſummam ſuperſtitionem fuiſſe. Atq; hæc quidem ita ſe habent. Nunc quæ dè hoc ſepulcrorum iure leges apud Ciceronem ſuperſunt, conſideremus.

F

Vti ne rogum buſtúmve nouum propius L X. pedes adijci ædes alienas inuito domino, néve forum ſepulcri buſtúmve vſucapi liceret.

SIc enim eodem loco Cicero loquitur: Duæ ſunt præterea leges de ſepulcris: quarum altera priuatorum ædificiis, altera ipſis ſepulcris cauet. Nam quod rogum buſtúmve nouum vetat propius L X. pedes adiici ædes alie-
G nas inuito domino: incendium veretur acerbum. quod autem forum, id eſt, veſtibulum ſepulcri, buſtúmve vſucapi vetat, tuetur ius ſepulcrorum. Hæc habemus in Duodecim, ſanè ſecundum naturam: quæ norma legis eſt: reliqua ſunt in more, &c. Nunc legis ſententiam videamus. Pyra, inquit Seruius, eſt lignorum

lignorum congeries Rogus, cùm ardere cœperit dicitur: Buſtum verò, iam exuſtum vocatur. Similiter Feſtus: Buſtum, inquit, propriè dicitur locus, in quo mortuus eſt combuſtus, & ſepultus. diciturque Buſtum quaſi benè vſtum. Vbi verò combuſtus quis tantummodo, alibi verò eſt ſepultus, is locus ab vrendo Vſtrina vocatur. Sed modò Buſtum eò quod ſepeliatur, ſepulchra vocamus. Rectè Feſtus, & ad legem noſtram (vt mihi quidem videtur) accommodatè. Buſtum enim pro ſepulcro in quo humatus quis eſt, à lege vſurpati, vel hoc argumento eſt: primùm quòd cùm de loci interuallo caueat, aliud eſſe Rogum demonſtret, aliud Buſtum. ſed illud præcipuè, quod aliquantò pòſt Cicero ita ſcribit: Pœnáque eſt, ſi quis Buſtum, (nam id puto appellari τύμβον) violarit, deiecerit, fregerit. Quòd cùm ita ſit, ſequitur vt aliud hæc lex de agris, aliud de ædibus vicinis ſtatuerit. Nam de agris exſtat in l. vi. D. finium regund. caput, quo cauetur, vt tantum interualli inter ſepulchrum & vicini agrum relinquatur, quantum illud altum, & in terram depreſſum eſt. Præterea conſtat ex Siculo Flacco, moris fuiſſe, vt ſepulcra in extremis agrorum finibus fierent: tametſi in locis ſaxoſis, inquit, & ſterilibus, etiam in mediis poſſeſſionibus, ſepulcra fiãt. Patere igitur arbitror, vbi ædificia ſunt, modum hunc à lege præſcriptum fuiſſe, ne ſepulcra propius ſexaginta pedes adiicerentur inuito domino. præclarè. nam vt in rogis incendium lex verebatur, quod Tullius annotauit: ſic in buſtis terrum cadauerum odorem & aëris peſtilentiam cauere oportuit. Ac meo quidem iudicio hic modus eſt, quem Pomponius Legitimum appellat in l. 3. D. de mort. inf. cùm ita loquitur: Si propius ædes tuas quis ædificet ſepulcrum, opus nouum te nuntiare poteris. Si propius ædificium alienum intra legitimum modum mortuus illatus ſit, poſtea eum prohibere non poterit ædificij dominus, quo minus alium mortuum eò inferat, vel monimentũ ædificet, ſi ab initio domino ſciente hoc fecerit. Quibus ex verbis ſimul intelligimus, quamobrem lex addiderit NOVVM: quaſi videlicet, vbi ſemel id paſſus qui ſit, tacitè iuri ſuo renuntiaſſe videatur. Veriſimile eſt etiam ad hunc legitimum modum legem illam Semproniam & Iuliam de limitibus pertinuiſſe, de qua mentio fit in Conſtitutione quadam Tiberij Cæſ. quæ exſtat apud Frontinum: in qua de legitimo ſepulcrorum interuallo mentio fit. De priore igitur legis capite hæc dicta ſint. Altero capite lex cauet, ne forum ſepulcri buſtúmve vſucapi liceat. qua in re ſepulcris (vt ait Cicero) lex proſpexit. Feſtus autem antiquos, id forum appellaſſe tradit, quod nunc veſtibulum ſepulcri dici ſolet. Ac de veſtibulo quidẽ ambitúque ſepulcrorum legis ratio perſpicua eſt: vt ſcilicet poteſtas eſſet heredibus iuſta quotannis ad ſepulcrum fieri. Qua de cauſſa etiam inſtitutum legimus apud noſtros, vt dominis fundorum, in quibus ſepulcra fuerint, etiam poſt vẽditos fundorũ adeundorum ſepulcrorum ſit ius. Legibus namque prædiorum vendendorum cauebatur, vt ad ſepulcra quæ in fundis ſunt, iter ei, aditus, ambitúſque funeris faciendi cauſſa ſit. l. 5. D. de ſepulc. viol. Item apud Labeonem l. ſi merce-

A dem, 53. D. de act. empt. Si eum fundum, inquit, vendidiſti, in quo ſepulcrum habuiſti, nec nominatim tibi ſepulcrum excepiſti, parum tibi eo nomine cautum habes. Paullus notat, Niſi in ſepulcrum iter publicum tranſeat. Eóque illud pertinet, quod Cicero in Orat. pro Sex. Roſcio ſic ſcribit: Cui de tanto patrimonio ne iter quidem ad ſepulchrum patrium relictum eſt. Ad hanc etiam legem reſpexit Imp. in l. locum, 9. C. de religioſ. in qua ſanxit, agrum purum mo-
B numento cohærentem, profani iuris eſſe: ideóque rectè venundari poſſe. ſcilicet, Cùm hæc lex vetaret eum vſucapi, dubitarat quiſpiam an ne vendi quidem eum liceret: quaſi omnem eius alienationem lex prohibuiſſet: quod non ita eſſe Imp. reſcribit: ſed rectè, & iure alienari: dum tamen eorum qui defunctorum manibus iuſta debebant, ius integrum inuiolatúmque maneret. De foro igitur ſepulcrorum facilis & expedita legis ratio eſt: non eſſe permittendum illud vſu-
C capi, ne religionis obeundæ, & iuſtorum perſoluendorum facultas heredibus adimatur. At de buſtis ipſis quid dicemus? nam ſi buſtum hoc loco pro ſepulcro ipſo dici putemus, quemadmodum ſuperius factum eſt; temerè videtur lex ſepulcris cauere: quæ per ſe ipſa ſua ſanctitate ſatis munita ſunt. Locũ enim vbi mortui hominis corpus conditum eſt, ſacrum eſſe, ſuperius diximus. Rerum autem ſacrarum nullam eſſe vſucapionem, non magis quàm alterius modi acqui-
D ſitionem. ſatis conſtat ex l. 4. & l. locum, 9. C. de relig. Itaque Cicero Philipp. ix. Maiores, inquit, noſtri ſtatuas multis decreuerunt: ſepulcra paucis. Sed ſtatuæ intereunt, tempeſtate, vi, vetuſtate: ſepulcrorum autem ſanctitas in ipſo ſolo eſt, quod nulla vi moueri neque deleri poteſt. Atque vt cætera exſtinguuntur, ſic ſepulcra ſanctiora fiunt vetuſtate. Videndum igitur ecquid huic quæſtioni ſatisfacere poſſimus, ſi dicamus, Buſtum hoc loco propriè ac reſtrictè vſurpari:
E nimirum pro loco in quo combuſtum cadauer fuit. Quod eo mihi probabilius videtur, quia cùm hoc loco Buſtũ dilucidè à ſepulcro diſtinguatur, demonſtratúrque aliud eſſe Buſtum, aliud ſepulchrum: neceſſe eſt vſucapionem hac lege vetari, non tãtum ambitus ſepulcri, verum etiã loci proximi, in quo crematus ſit mortuus. Quemadmodum autem cauet hæc lex ſepulcris, eorúmque ius contra vſucapionem tuetur: ſi ex contrario Vlpianus docet in l. 4. D. de mort. inf.
F nulla poſſeſſione quamuis longa, ius acquiri ei, cui iure non competit. Hactenus quæ de ſacrorum iure & religionibus recuperari ex duodecim tabularum naufragio potuerũt, à nobis expoſita ſunt. Sequitur, vt quę de publico iure paſſim apud auctores varios collegimus, ea deinceps ordine deſcripta ac diſtributa proponamus. Eſt autem ius publicum, in quo totius populi ſtatus reiq; publicæ ſumma verſatur: veluti quod in legibus, iudiciis, ſecuritate ciuitatis, bel-
G lo ac pace poſitum eſt. Horũ enim quattuor generum fragmenta quædã peruestigauimus: quæ eo ipſo quo propoſuimus ordine deſcribemus. Nam ceteris quidem de rebus omnibus quæ ad remp. pertinerent cautum in xii. tab. fuiſſe, vt hæc L. Craſſi in primo de Oratore verba demonſtrant: ſiue quis ciuilem ſcientiam com-

Vt quodcunque poſtremum populus iuſſiſſet, id ius ratúmque eſſet.

EXTAT hæc apud Liuium lib. VII. vbi ſic ſcribit: in ſecundo interregno orta contentio eſt: quòd duo patritij Conſules creabantur: intercedentibúſque Tribunis interrex Fabius aiebat, in XII. tab. legem eſſe, vt quodcunque poſtremum populus iuſſiſſet, id ius ratúmque eſſet, iuſſum populi & ſuffragia eſſe. Item lib. IX. Nam etſi tenuerit lex Æmilia eos Cẽſores, quorum in magiſtratu lata eſſet: quia poſt illos Cenſores creatos eam legem populus iuſſiſſet, id ius ratúmque eſſet: non tamen &c. Et paulò poſt: Nemo eorũ XII. tab. legit? nemo id ius eſſe, quod poſtremò populus iuſſiſſet, ſciuit? Imò verò omnes ſciuerunt. Ideo Æmiliæ potius legi paruerunt, quàm illi antiquæ, qua primùm Cenſores creati erant: quia hanc poſtremùm iuſſerat populus: & quia vbi duæ contrariæ leges ſunt, ſemper antiquæ obrogat noua. In eandem etiam ſententiam Cicero in Oratione pro balbo dixit: Semper id eſſe, quod poſtremum populus iuſſerit, ratum. & in II. De inuent. In duabus, inquit, contrariis legibus vtra poſterius lata ſit, cõſiderare oportet: nam poſtrema quæque grauiſſima eſt. Vnde Modeſtinus in l.4. D. de conſtit. princ. αἱ μεταγενέστεραι διατάξεις, inquit, ἰσχυρότεραι τῶν πρὸ αὐτῶν εἰσίν. Legis autem ratio ſumma eſt: quoniam, vt in vetere prouerbio eſt, poſteriores cogitationes ſapientiores ſolent eſſe: & (vt Ariſtoteles lib. Polib. II diſputat) cùm leges generaliter, omninóque ſanciendæ ſint: actiones autem ipſæ in rebus ſingulis verſentur, fieri non poteſt, quin leges interdum pro ratione actionum & Reip. mutatione, non etiam commutandæ ſint. quandoquidem ad Reſp. leges, non ad has illæ accommodandæ ſunt. Tametſi magnam in abrogandis legibus antiquis adhibendam eſſe cautionem conſtat. Vnde illud præclarum Thuriorum inſtitutum, de quo meminit Diodorus Sic. lib. XII. & Demoſt. in quadam Orat. Vt qui veterem legem abrogare vellet, laqueo ceruici circundato in concionem prodiret, nouámque ſuaderet: quam ſi populo non probaret, tum ei gula eodem laqueo frangeretur.

Vt ſi iudex, arbitérve iure datus pecuniam ob rem iudicandam accepiſſet, capite pœnas lueret.

HVIVS teſtimoniũ exſtat apud Agell. lib. XX. cap. I. vbi de legibus XII. tab. diſſerens: Niſi, inquit, duram eſſe legem putes, quæ iudicem arbitrúmve iure datum, qui ob rem iudicandam (mendosè vulgò legitur, Dicendam) pecuniam accepiſſe cõuictus eſt, capite punit. Abrogatam tamen hanc legem fuiſſe, vel ex eo intelligi poteſt, quòd de iudicibus qui litem ſuam faciunt, in libris noſtris conſtitutum eſt. Iudex, inquit, Vlpianus, litem ſuam facere intelligitur, cùm dolo malo in fraudem legis ſententiam dixit. Dolo malo videtur hoc facere, ſi euidens arguatur eius vel gratia, vel inimicitia: vel etiam ſordes. l. filiusfa. 15. D. de iudic. Litem autem ſuam facere iudex malè iudicando propterea dicitur, quia cauſſam eius ſecundum quem malè pronũ-

A tiauit, ſuſcipere cogitur, eámque quaſi ſuam defendere. Cicero in primo De orat. Quid ſi cùm pro altero dicas, litem tuam facias? &c. Pœna autem imprudentiæ arbitraria eſt, iudicantíſque poteſtati, ac prudentiæ permiſſa. l.5. D. de obl. & act. §.1. Inſt. de obl. quæ quaſi ex delict. At ſi largitione vel gratia inductus perperam iudicaſſet, Imp. Conſtantinus l.2. C. de pœn. iudic. ſtatuit, vt & ſumptus litis reſtituat, & in litis æſtimationem damnetur. Platonis autem hac de re B lex in libro eius De legib. VIII. hæc exſtat: Ἐὰν δέ τις τῶν ἀρχόντων δοκῇ μετ' ἀδίκου γνώμης τιθέναι τὰς ζημίας, τῶν διπλασίων ὑπόδικος ἔστω τῷ βλαφθέντι. τὰ δὲ αὖ τῶν ἀρχόντων ἀδικήματα, εἰς τὰ κοινὰ δικαστήρια ἐπανάγειν τὸν βουλόμενον ἑκάστων τῶν ἐγκλημάτων. Si quis è magiſtratibus iniquè ſententiam de multa tulerit, ei qui damnum paſſus erit, dupli teneatur. Denique ius eſto cuique iniurias ab iis qui in magiſtratu ſunt illatas, perſequi. Hæc Plato. Lege verò Iulia repetunda- C rum, vel exilij, vel grauior pœna conſtituta eſt: vti Paullus ſignificat in l.7. D. illo tit. vbi ſcribit cautum lege fuiſſe, ne quis ob iudicem arbitrúmve dandum, mutandum, iubendúmve vt iudicet, néve quis ob hominem condemnandum, abſoluendúmve, néve ob litem æſtimandam, iudiciúmve capitis pecuniæve faciendum, vel non faciendum, aliquid acciperet. Quod ſi quis magiſtratus iudéxve quæſtionis ob capitalem cauſſam pecuniam acceperit, vt quis publi- D ca lege reus fieret, Martianus ſcribit eum lege Cornelia de ſicariis teneri. l. I. D. illo tit. cuius pœna eſt, in inſulam deportatio, & omnium bonorum ademptio. l.3. eodem. Neque verò prætermittẽdum illud eſt, quod traditur in l. 2. & l. 3. D. de cond. ob turp. eum qui iudici pecuniam dedit vt ſecundum ſe in bona cauſſa pronuntiaret, condictionem quidem Iupiter dati habere; ſed tamen crimen contrahere, quòd iudicem corrumpat: atque idcirco litem perdere. Vbi au- E tem pecunia vt malè iudicetur, data eſt, condictionem nos dari.

Vt qui falſum teſtimonium dixiſſet, è Saxo Tarpeio deiiceretur.

HVIVS quoque teſtis eſt eodem loco Agellius, vbi ſic loquitur: An putas, Phauorine, ſi non illa etiam Legis XII. tab. de teſtimoniis F falſis pœna obſoleuiſſet, & ſi nũc quoque, vt antea, qui falſum teſtimonium dixiſſe conuictus eſſet, è Saxo Tarpeio deiiceretur, mentituros fuiſſe pro teſtimonio tam multos, quàm videmus? Ac de Tarpeio quidem Saxo, vnde quorũdam criminum damnati deiiciebãtur, poſterius (vt ſpero) quodam loco dicetur. Legem autem hanc abrogatam poſtea fuiſſe, primùm ex eo cõſtat, quòd noſtri ſignificant in l.1. & l. Lucius, 21. D. quib. not. infam. eos qui falſi teſtimonij con- G uicti fuerunt, inter infames haberi. Deinde ex eo quod Martianus ſcribit in l.1. D. ad leg. Cornel. de ſicar. eum qui falſum teſtimonium dolo malo dixerit, quo quis rei capitalis dãnaretur, ea lege teneri: cuius pœna eſt inſulæ deportatio, & omnium bonorum ademptio. l.3. in fi. eod. Quin & idem Martianus l.1. D. ad leg. Cornel. de falſ.

teſtatur, eum qui ob non dicendum, vel dicendum teſtimonium pecuniam acceperit,quive in rationibus, tabulis, ceriſve, vel alia qua re ſine conſignatione falſum fecerit, quive ob falſas teſtationes faciendas, teſtimonia've falſa inſpicienda, dolo malo coierit, lege Cornelia de falſis teneri:hoc eſt,deportatione,& omnium bonorum publicatione.Platonis autem lex in libro eius De legibus xi. hæc exſtat: vt qui ter falſum teſtimonium dixerit, publico iudicio teneatur: & conuictus capite mulietur. Ex quo animaduertere licet, verum eſſe quod Cicero in Orat. pro Fonteio,& altera pro Flacco diſputat, Græcis non æquè ſanctam teſtimoniorum fidem ac Romanis fuiſſe.quorum de ſingulari in teſtimoniis dicendis fide ac pudore,memoratu dignum eſt quod idem in lib.Academ.ii.his verbis ſcribit:Maiorum hæc fuit diligentia: voluerũt eum qui teſtimonium diceret,ARBITRARI ſe dicere, etiã quod ipſe vidiſſet.Et in Fõteiana:Primùm, inquit,illud verbum conſideratiſſimum noſtræ conſuetudinis ARBITROR, quo nos etiam tunc vtimur, cùm ea dicimus iurati quæ comperta habemus, quæ ipſi videmus, ex toto teſtimonio ſuſtulit.

Ne quis hominem indemnatum occideret,hominis've occidendi cauſſa cum telo eſſet.

HVIVS legis auctorem habemus Ciceronem in Orat. quam pro Milone dixit: vbi ſic loquitur:Etſi perſapienter & quodammodo tacitè dat ipſa lex poteſtatem defendendi, quæ non modò hominem occidi, ſed eſſe cum telo hominis occidendi cauſſa, vetat: vt cùm cauſſa, non telum quæreretur,qui ſui defendendi cauſſa telo eſſet vſus non hominis, occidendi cauſſa habuiſſe telum iudicaretur.Legem autem xii. tab. intelligendam, illud primùm argumento eſt, quòd eam paucis antè verſibus nominarat. Deinde quòd legis appellatione xii. tabulas intelligi nemini mediocriter in hoc literarum genere verſato,ignotum eſt.Huc accedit,quòd illa nobilis Caij doctrina de Teli ſignificatione in l.ſi caluitur,233. De verb. ſignif. deſcripta eſt ex ipſius libro ad leges xii.tab.primo. Saturninus l. aut facta, 16.§.euẽtus,D.de pœn.lex eum qui occidendi hominis cauſſa cum telo fuerit, quàm eum qui occiderit, punit. nam hoc ad legem Corneliam de ſicariis pertinere, patet ex l. 7.C.de ſicar. Neque verò exiſtimandum eſt,ſi Corneliã legem Cicero ſignificaſſet (qua Martianus noſter ſcribit in l.1.D.de ſic.vetitum fuiſſe, ne quis hominis occidendi cauſſa cum telo ambularet:) non eam ſuo nomine appellaturum fuiſſe:vt alibi ſemper conſueuit. Prætetea conſtat ex Plauti Aulul. quæ lõgo ante Syllam tempore ſcripta eſt, ius hoc Romæ fuiſſe, ne quis cum telo eſſet. Nam Euclio Congrionem coquum alloquens:*ad tres viros*,inquit, *iam ego deferam tuum nomen* C. *quamobrem?* E. *quia cultrum habes* C. *coquum decet.* Sed prioris quidem partis de indemnatis occidendis teſtimonium habemus certiſſimum apud Saluianũ Maſſilienſium Epiſcopum in lib. de iudicio & prouid. viii.vbi ſic ſcribit: Interfici,inquit,indemnatum quemcunque hominem, etiam xii. tab. decreta vetuerunt.Indéque veteres illæ diſceptationes de Gracchorũ,L.Saturnini,P.Clodij &

A aliorum cædibus: Ne ſceleratiſſimum quidem ciuẽ ſine iudicio iure vllo necari potuiſſe. quod idem & regnãte Romulo de Horatio Sororicida,quæſitum eſt. Legis autem æquitas in promptu eſt:ne ſi quemuis ſceleris manifeſtum occidi ſine iudicio liceret, feneſtra audacibus ac facinoroſis hominibus ad cædes pro libidine faciendas aperiretur.Hanc autem Lacedæmoniorum quoque legem fuiſſe. Valerius lib.vii.cap. ii.teſtatur:vbi narrat Ageſilaum cùm ortam cõ-
B ſpirationem quandam ſenſiſſet, leges Lycurgi: quæ de indemnatis ſumi ſupplicium vetabant, abrogaſſe: comprehenſis autem & interfectis ſontibus, eaſdem continuò reſtituiſſe. Scitum eſt autem quòd Cicero in illo Milonianæ loco ita ratiocinatur: cùm lex vetat eſſe cum telo occidendi cauſſa,eãdem tacitè permittere,eſſe cum telo ſui defendẽdi cauſſa. Locus enim eſt ex cõtrariis cuius hoc ſummũ preceptum eſt, vt contrariorum contraria ſint conſequẽtia. Similiter at-
C que in Orat. pro Balbo: Si exceptio facit,ne liceat: ibi neceſſe eſt licere,vbi non eſt exceptum. Quod verò paullò ante Cicero de altera xii.tab. noſtrarum lege diſputarat,quę quaſi contra legis huius interdictum, nocturnum furem quoquo modo: diurnum autem ſi ſe telo defenderet, interfici impune volebat:de ea re ſub capite de furtis explicatum,atque ei quæſtioni ſatisfactũ eſt. Ad hanc autem poſteriotem legis partem illud Ciceronis pertinet ex orat. pro C.Rabirio: Niſi
D verò intereſſe aliquid putas inter eum qui hominem occidit, & eum qui cum telo occidendi hominis cauſſa fuit. Eſſe autem cum huiuſmodi telo, eſt arma hominis occidendi cauſſa ſumere, & eum ferro atque armis inſectari. Hoc autem caput poſtea lege Cornelia de ſicarijs renouatum eſt.

Ne quis in vrbe cœtus nocturnos agitaret.

E EXTAT hæc in declamat. Portij Latronis contra Catilinam, in qua ſcriptum ita eſt: Primùm xii.tab. cautum eſſe ſcimus, ne quis in vrbe cœtus nocturnos agitaret:deinde lege Gabinia promulgatum,qui conciones vllas clandeſtinas in vrbe conflauiſſet,more maiorũ capitali ſupplicio multaretur.De te itaque Catilina ſciſcitor,tu'ne cœtus illos commilitonum tuorum contra præcepta xii.tab.contra leges noſtas, cõtra ſenatus ac plebis auctoritatem,noctu cogendos eſſe putauiſti?Eodem,vt credi par eſt,illa Cõ-
F ſulis oratio pertinet,apud Liuium libr. xxxix. in qua de Bachanalibus compertis agens: Maiores veſtri, inquit, ne nos quidem niſi cùm aut vexillo in arce poſito comitiorum cauſſa exercitus edictus eſſet,aut plebi conſilium Tribuni edixiſſent,aut aliquis è magiſtratibus ad concionẽ vocaſſet,forte temere coire voluerunt:& vbicunq; multitudo eſſet,ibi & legitimum rectorem multitudinis cenſebant debere eſſe. quales primùm
G nocturnos cœtus,deinde promiſcuos mulierum ac virorum,&c. Clandeſtinas igitur coitiones lex vetat,quippe quæ facinoroſis hominibus facultatem aliquid contra Rempub. audendi præbeant. quemadmodum Mænander ſcribit, τὴν νύκτα τῶν πολλῶν κακῶν ἀρχηγόν. Quòd ſi communiter Reipub.conſulendum eſt,& legitimũ multitudinis rectorem adhiberi,& tẽpeſtiuos cœtus celebra-

celebrari publicæ ſecuritatis ratio poſtulat. Ita- A que intempeſtam noctem veteres appellabant, vt Varro ſcribit, quia tempus agendi nullum erat. Inde inſtitutū, vt nulla neque ante ſolis exortum, neq; poſt ſolis occaſum Senatuſcōſulta fierēt. Inde etiam altera illa lex in has noſtras tabulas relata, de qua poſterius diſſeremus: SOL OCCASVS SVPREMA TEMPESTAS ESTO.

Vt ſi quis hoſtem concitaſſet, ciuem've hoſti tradidiſſet, capite pœnas lueret.

HVIVS teſtis eſt Martianus in l. 3. D. ad legem Iul. maieſt. vbi ſic ſcribit: Lex XII. tab. iubet eum qui hoſtem concitauerit, qui've ciuem hoſti tradiderit, capite puniri. Citatur etiam à nonnullis, teſtis huius capitis Polybius lib. v. Sed in iis Polybij qui quidem exſtant, adhuc nihil eiuſmodi reperire potui. Quid ſit autem Hoſtem concitare, nondum ſatis exploratè conſtituere potui: niſi fortè illud ſit extra ordinem in hoſtem pugnare. C quod capite ſancitum fuiſſe, vel ex A. Poſtumij Dictatoris in filium animaduerſione illa nobili: vel ex ſimili T. Manlij Conſulis facto exiſtimare licet: quorum vterque filium ſuum quòd extra ordinem cum hoſte pugnauerat, ſecuri percuſſit. quemadmodum tradunt Diodorus Sicul. lib. XII. Liuius lib. IIII. & VIII. Valer. Max. lib. II. cap. II. Agell. lib. IX. ca. XIII. & lib. XVII. cap. XXI. Videndum etiam an Hoſtem concitare illud ſit, quod Scæuola in lege inſequēti ſub e. d. Rubr. dixit. D Hoſtes ex amicis populi R. facere: quod maieſtatis crimen fuiſſe teſtatur, cùm ſcilicet belli cauſſam aliquis dediſſet. quanquam eum qui legatum pulſaſſet, Q. Mutius dedi hoſtibus, [illegible] eſſe ſolitus eſt reſpondere: vt ait Pompon. l. vlt. D. de legatio. Hinc Varro in vita populi R. Si cuius, inquit, legati violati eſſent, qui id feciſſent quamuis nobiles eſſent vt dederentur ciuitati, ſtatuerunt: Fecialéſque xx. qui de his rebus cognoſcerent, iudicarent, & ſtatuerent, conſtituerunt. E Quin & Verrina VII. Cicero perſpicuè ſignificat fuiſſe iuris, vt qui fœdus violarant, iis qui affecti iniuria fuerant, dederentur. Illud fortaſſe ad hoc caput pertinuit, quod ex Caij libro ad legem XII. tab. ſecundo traditur in l. 234. D. de verb. ſign. Quos nos hoſtes appellamus, eos veteres Perduelles appellabant: per eam adiectionem indicantes cum quibus bellum eſſet.

Vt qui ædes alienas, aceruúm've frumenti iuxta ædes poſitum dolo malo conbuſſiſſet, vinctus, verberatus, igni necaretur: ad ſi caſu feciſſet, noxiam ſarciret: Prætoris've arbitratu caſtigaretur. F

HVIVS exſtat teſtimonium apud Caium in l. qui ædes, 9. D. de incend. ruin. quam ex Caij libro ad leges XII. tab. quarto deſcriptam eſſe, inſcriptio declarat. In quam ſententiam illud eſt Calliſtrati in l. Capitalium, 38. §. 10. D. de G pœn. Incendiarios capite puniri, qui ob inimicitiam, vel prædæ cauſſa intra oppidum incenderunt: & plerunque viuos exuri: qui verò caſam aut villam, aliquanto lenius. At fortuita incendia ſi cùm vitari poſſent, per negligentiam eorum apud quos orta ſunt, damno vicinis fuerunt, ciuiliter exerceri: vt qui iactura affectus eſt, damnum recuperet. Similiter Paullus in lib. Sent. v. cap. III. Incendiarij, inquit, qui conſultò incendium inferunt, ſummo ſupplicio afficiuntur: quod ſi per incuriam eorum euaſerit, dupli compendio damnum eiuſmodi ſarciri placuit.

QVI FRVGES EXCANTASSIT. **
QVI MALVM CARMEN INCANTASSIT. *
B ** NE'VE ALIENAM SEGETEM PELLEXERIS.

DVARVM priorum auctorem habemus Plin. lib. XXVIII. cap. II. vbi de verbis & incantamentis carminum diſſerens, quorum vim aliquā eſſe diſputat: Quid, inquit, nō & legum ipſarum in XII. tab. verba ſunt? QVI FRVGES EXCANTASSIT. Et alibi: QVI MALVM CARMEN INCANTASSIT. Item lib. XXX. cap. I. De magica factione loquens: Exſtant, inquit, & apud Italas gentes veſtigia eius in XII. tab. noſtris aliíſque argumentis &c. De primo quoque apud Senecam teſtimonium exſtat in lib. Natural. quæſt. IIII. vbi ſic loquitur: Apud nos in XII. tabul. cauetur, ne quis alienos fructus excantaſſit. Rudis adhuc antiquitas credebat, & attrahi imbres cantibus, & repelli: quorum nihil poſſe fieri; tam palam eſt, vt huius rei cauſſa nullius philoſophi ſchola introeunda ſit. Tertium autem caput exſtat apud Seruium in Æglog. Virgil. VIII.

Atque ſatas alio vidi traducere meſſes.

Magicis, inquit, quibuſdam artibus hoc fiebat. Vnde eſt in XII. tab. NE'VE ALIENAM SEGETEM PELLEXERIS. Quin & Auguſtinus lib. De ciuitate Dei VIII. Illud etiam, inquit, quod alio loco de his artibus dicit: *Atque ſatas aliò vidi traducere meſſes*: eò quòd hæc peſtifera, ſceleratáque doctrina fructus alieni in alias terras transferri perhibentur, nónne in XII. tabulis id eſt, Romanorum antiquiſſimus legibus, Cicero commemorat eſſe conſcriptum, & ei qui hoc fecerit ſupplicium conſtitutum? Item Apuleius in Apologia: Magia iſta, quantum ego audio, res eſt legibus delegata, iam inde antiquitus XII. tabulis propter incredundas frugum illecebras interdicta. Ex his igitur innumeríſque aliis teſtimoniis conſtat, partem hanc vnam magicæ artis fuiſſe, vt carminibus, id eſt, certis conceptíſque verborum formulis, vel hominibus pernicies, vel agris calamitas inferretur. Has Græci ἐκποδὰς, Cicero cautiones appellat, vt in Bruto: Cùm ego pro Titinia Cottæ perorauiſſem, Curio contra me diceret, ſubito totā cauſſam oblitus eſt: ídque veneficiis & cantionibus Titiniæ factū eſſe dicebat. Ad hanc quoque legem illud Tibulli pertinet lib. I. elegia VII. *Cantus vicinis fruges traducit ab agris: Cantus & iratæ detinet anguis iter.* Et de hac ipſa mentio eſt in Nouella, Leonis LXV. vbi θεραπείαν τῶν σπερμάτων καὶ καρπῶν hanc appellat. Huius eiuſdem generis illæ Diræ fuerunt, de quibus & Cicero in primo De diuinat. & Plutarchus in Craſſi vita commemorant: vnde intelligitur, arcanas quaſdam & vetuſtas execrationes fuiſſe, quarum ea vis foret, vt cui ſemel obnunciarentur, nun-

quam exitium perniciémque vitaret. Quin & in ipſius obnunciantis caput, exitium ipſum redundare ſolitum: ob eámque cauſſam rarò admodū iis Romanos vſos fuiſſe. Seruius autem Honoratus tradit, Diras in cælo, Furias in terris, Eumenides in inferis fuiſſe. Facit autem & Plato incantationum mentionem in Charmide, itémque in Euthydemo, quibus viperarum & ſcorpionum morſibus remedium adhibetur. Quin & Cato in lib. de re ruſtic. luxum his verbis excantari docet: S. F. Molas Væta Daries Dardaries Aſtataries Diſſunapite: & aliis quibuſdā. Vlpianus autem in l. 1. D. de extraord. cogn. genus hoc medicinæ repudiat. Cùm quis, inquit, incantauit, cùm imprecatus eſt, cùm, vt vulgari impoſtorum vtar verbo, exorciſauit. non enim ſunt iſta medicinæ genera, tametſi ſint qui hos ſibi profuiſſe, cum prædicatione affirment. Eiuſmodi exorciſtarum (id eſt, qui abiurabant, ſiue execrabantur) meminit Lucas in Act. Apoſt. cap. xix. vbi de præſtigiatoribus quibuſdā loquitur, qui profitebantur ſe pronuntiato Chriſti nomine poſſe Dæmonas expellere. Denique exſtant Conſtātini leges aliquot lib. Cod. ix. tit. De maleficis & Mathemat. quibus magorum & eorum qui magicis carminibus aſſueti ſunt, artes præſtigiæque omnes capitali ſupplicio damnantur.

Vti ſanatibus idem iuris eſſet, quod forti ius.

EXTANT hæc apud Feſtum in voce Senates: vbi ſic ſcribit: Senates dicti ſunt, qui ſupra infraque Romam habitauerunt. quod nomen his fuit, quia cùm defeciſſent à Romanis, breui pòſt redierunt in amicitiam, quaſi ſanata mente. Itaque in XII. cautum eſt, vt idem iuris eſſet ſanatibus, quod fortibus: id eſt, bonis, & qui nun- A quam defecerant à populo R. Legis æquitas perſpicua eſt, vt ij ſcilicet, qui benignitatem populi R. experti eſſent, conſtantes deinceps in fide atque ipſius maieſtate comiter tuenda permanerent: tum vt reliqui hoc tanquam inuitamento ad populi R. ſocietatem atque amicitiam allicerentur. Hanc tamen legem poſtea Æbutia lege abrogatam, teſtis eſt Agellius libr. xvi. B capit. x. Eóque pertinere videntur, quæ Siculus Flaccus initio libri ſui De condit. agror. ita ſcribit: Quidam, inquit, populi pertinaciter aduerſus Romanos bella geſſerunt: quidam experti virtutem eorum, ſeruauerunt pacem: quidam cognita fide & iuſtitia eorum, ſe eis addixerunt, & frequenter aduerſus hoſtes eorum arma intulerunt. Leges itaque pro ſuo quiſque merito acceperunt: neque enim erat iuſtum, vt his qui toties admiſſo periurio rupere pacem, C ac bellum intulere Romanis, idem præſtari quod fidelibus populis. Adhuc quæ de Sacrorum quæque item de publico recuperari ex XII. tabularum interitu potuerunt, omnia protulimus. Conſequens eſt vt ad poſtremam Tripartitæ noſtræ commentationis partem accedamus: & ea quæ de priuato iure, hoc eſt, quæ ad rerum priuatarum iudicia pertinent, variis in locis obruta peruestigauimus, vetere inſtituto noſtro legitimóque ordine proferamus. Nam cùm omne ius priuatum eò pertineat, vt intel- D ligamus quibus ex rebus priuatarum rerum iudicia conſtent, conſentaneum eſt primo loco de perſonis litigatorum, quaſi cauſſa efficiente: altero de rebus & obligationibus, quaſi litium materia: poſtremò de actionibus, id eſt, litigandi formulis diſſerere.

DE

TERTIA PARS, QVAE EST DE IVRE PRIVATO.

Vti qui ex patre, matréque familias eius naſceretur, in patrisfamilias ſui manu, poteſtate, mancipióque eſſet: haberétque paterfamilias ius in eum vitæ ac necis, térque filium venundandi poteſtatem.

AT SI TER FILIVM PATER VENVNDARIT FILIVS A PATRE LIBER ESTO. *Vtique filia cæterique liberi vna mancipatione liberarentur.*

LEGIS huius præcipuum auctorẽ habemus Dionyſium lib. II: vbi cùm dixiſſet, Romulum ius vitæ ac necis patribusfam. in liberos ſuos dediſſe, permiſiſſéque poteſtatem vinculis illos, verberibus, morte denique multandi: térque filios venundandi: tum continuò adſcribit, eam legem à Decemuiris, qui ſcribendis legibus præfuerant, in XII. tab. relatam fuiſſe: ſuóque tempore in quarta tabula extitiſſe. Atque hoc nimirum ipſum eſt, quod Iuſtinianus ſcribit; §. primo, Inſt. de pat. pot. Ius poteſtatis quod in liberos habemus, proprium eſſe ciuium R. nullos enim alios eſſe homines, qui talem in liberos poteſtatem habeant. nam (vt eodem loco Dionyſius teſtatur) gentes aliæ omnes modum patriæ poteſtati aliquem ſtatuerunt: at Romani in omne vitæ filiorum tempus eam produxerunt: etiamſi Rempubl. gererent, magiſtratúſque ſummos obtinerent. Vnde illud de C. Flaminio, apud Ciceronem in II. De inuentione, qui cùm Tribunus pleb. eſſet, & ex roſtris concionem ad populum haberet, vi à patre de eo templo deiectus eſt. Ac de iure quidẽ vitæ & necis in liberos, teſtimoniũ etiam apud noſtros exſtat in l. in ſuis, 11. D. de lib. & poſth. l. vlt. C. de patr. poteſt. Apud alios autem complura exſtant: ſed duob. contenti erimus, quæ Salluſtius in Catilinario protulit. Apud maiores noſtros, inquit, A. Manlius Torquatus, bello Gallico, filium ſuum, quod is contra imperium in hoſtẽ pugnauerat, necari iuſſit. Et multo ſuperius: Fuere extra coniurationem complures, qui ad Catilinam initio profecti ſunt, in his erat Fuluius ſenatoris filius, quem retractum ex itinere parens necari iuſſit. Sed huius ſummi in liberos imperij pars illa nequaquam prætermittenda eſt, qua infantes recens natos & ſanguinolentos vel necare vel exponere licuit, vt vel prætereuntib. ſuſciperentur, vel inedia perirent. qua de re extant Tertulliani querelæ in Apologetico cap. 9. Sed quoniam de infanticidio nihil intereſt, ſacro

A an arbitrio perpetretur, licet parricidium homicidio interſit, conuertar ad populum. Quot vultis ex his circunſtãtib. & in Chriſtianorũ ſanguinem hiãtibus, ex ipſis etiã vobis iuſtiſſimis & ſeueriſſimis in nos Præſidibus apud conſcientias pulſem, qui natos ſibi liberos enecent? Siquidẽ & de genere necis differt, vtique crudelius in aqua ſpiritum extorquetis, aut frigori & fami & canib. exponitis. ferro enim mori ætas quoque major optabit. Nobis verò homicidio ſemper interdicto, etiam conceptũ vtero, dum adhuc ſan-
B guis in hominem delibatur diſſoluere non licet. homicidij feſtinatio eſt prohibere naſci. Nec refert natam quis reperiat animam, an naſcentem diſturbet. homo eſt, & qui eſt futurus: etiam fructus omnis iam in ſemine eſt. Et apud Lactãtium de vero cultu lib. VI. Ergò ne illud quidem concedi aliquis exiſtimet, vt recentes natos liceat obliderere, quæ vel maxima eſt impietas ad vitam enim Deus inſpirat animas, non ad mortem. Verùm homines ne quod ſit facinus, quò manus
C ſuas non polluant, rudibus adhuc & ſimplicib. animis abnegant lucẽ non à ſe datam. Exſpectet verò aliquis, vt alieno ſanguini parcant, qui non parcunt ſuo. ſed hi ſine vlla controuerſia ſcelerati & iniuſti. Quid illi quos falſa pietas cogit exponere non poſſunt innocentes exiſtimari, qui viſcera ſua in prædam canibus obiiciunt, & quãtum in ipſis eſt, crudelius necãt, quàm ſi ſtrangulaſſent. Item: Tam igitur nefarium eſt exponere, quàm necare. At enim parricidæ facultatum an-
D guſtias conqueruntur, nec ſe plurib. liberis educandis ſufficere poſſe prætendãt. Quãquam hoc loco quæſtio exoritur. nam Vlpianus in l. patre, 8. D. de his qui ſunt ſui vel alien. dilucidè ſcribit, Ius hoc patriæ poteſtatis moribus eſſe receptum. Verùm ex illo eodem Dionyſij loco nodus hic expeditur: vbi poteſtatem hanc moribus quidem receptam fuiſſe ait, Romuli tamen lege & XII. tab. ſancitam, atque conſtitutam. Deinceps
E legis verba conſideremus. Ait lex: QVI EX PATRE MATRÉQVE FAMILIAS eius: quæ verba ex arrogationis formula, quam ex Agellio proximo capite deſcribemus, ſumpta ſunt. Qui verò pater mater've familias dicatur, explicabimus nec ita multo poſt. Illud interea nihil eſt incommodi ex Vlpiano deſcribere: Iure proprio familiã dici plures perſonas, quæ ſunt ſub vnius poteſtate vtputa patremfa. matremfa. filiumfa. filiamfa. quiq; deinceps vicẽ eorum ſequuntur:
F vtputa nepotes, & neptes, & deinceps. patrem autem familias appellari, qui in domo dominium habet. l. pronunciatio, 195. D. de verb. ſignif. Ergo hęc verba ſic accipienda ſunt, quaſi dictum eſſet, Qui ex iuxta vxore. Nam (vt Iuſtin. ait,) in poteſtate noſtra ſunt ij demum liberi, quos ex iuſtis nuptijs procreauimus. §. 1. de pat. pot. §. vlt.

de nupt. Ait lex: MANV, POTESTATE, MANCIPIO. quæ tria coniunctim coaceruata ſunt, vt ſummum illud & infinitum ius patriæ poteſtatis, quod pluribus à Dionyſio verbis explicatur, intelligeremus. Vlpianus autem in Regul. Manum, propriè ac præcipuè ad matresfa: Poteſtatem, ad filiosfa. Mancipium, ad ſeruos refert: vt ex IX. & X. capitis inſcriptione intelligitur. Cùm autem vniuerſa hæc tria poteſtatis genera patrio imperio ac dominatu contineantur, coniunctim omnia in hoc legis caput referenda putauimus. De iure autem vitæ ac necis ſatis ſuperius dictum arbitramur. Iam quod aſcriptum eſt, TERQVE FILIVM VENVNDANDI, &c. huius partis teſtem habemus eodem loco Dionyſium, qui etiam illud aſcribit, maiorem hac lege patribus in filios, quàm heris in ſeruos, poteſtatem permiſſam eſſe. Seruum enim ſemel venditum ſi à nouo domino manumittatur, ſui iuris efficiat: at filium non prius ſuæ poteſtatis fieri, quàm ter à patre ſuo venditus, ter à ſuis dominis manumiſſus fuerit. Quo tamen loco dubitatio exoritur, ecquidnam illud ſit, quod Conſtantinus in l. vlt. C. de pat. pot. ſcribat: Libertati à maioribus tantum impenſum eſſe, vt patribus quibus ius vitæ in liberos necíſque poteſtas olim permiſſa erat, ius non eſſet libertatem iis eripere. Quare videamus, ne ius quidem illud ſub Regibus valuerit, quod etiam Dionyſius teſtatur: ſed iis exactis, conſtitutáque libertate, ciuilique iure ad XII. tabul. à Iuriſconſultis accommodato, ſpecies tantùm & vmbra retenta ſit: & ad ſolam vetuſtatis vſurpationem imaginaria illa venditio, quam Emancipationem appellamus, introducta: à qua quidem coniectura Dionyſij verba non abhorrent: qui Decemuiros ſcribit, eam legem, quippe veterem, & per annos trecentos obſeruatam, non eſſe auſos tollere: ſed in XII. tab. retuliſſe: vt Conſtantinus Maiorum verbo, tempus quod poſt XII. tab. fuit, ſignificet. Quod tamen ita accipiendum putarem, niſi liberi exteris venderentur. cuius rei coniecturam ex duobus Ciceronis locis fecimus: quorum alter eſt in libro de oratore primo, his verbis: Memoria enim proditum eſt, quem pater ſuus, aut populus vendidiſſet, ei nullum eſſe poſtliminium. Alter locus eſt in orat. pro Cæcina: Quid quem pater patratus dedidit, aut ſuus pater, populúſve vendidit, quo is iure amittit ciuitatem? *Si pater* (ter) vendidit eum quem in ſuam poteſtatem ſuſceperat, ex poteſtate dimittit. Sic enim legendum arbitror hoc loco. Et mox: Quod ſi maximè iiſce rebus adimi libertas aut ciuitas poteſt: &c. Quod autem nonnulli verba Conſtantini ſic interpretãtur, quaſi hoc vnum ſignificaſſet, non licuiſſe patribus filios in ſuam ſeruitutem redigere: videamus ne nimis coactum ſit: cum generaliter & indefinitè Conſtantinus dixerit, non licuiſſe libertatem eripere: quaſi diceret, quoquo modo, ſiue ſua ſint alterius cauſſa vellent eripere. Libertatem autem pro ingenuitate hoc loco dictam fuiſſe, abſurdum eſt exiſtimare: cùm ſi libertas eriperetur, manere ingenuitas non poſſet. nam quod Paullus lib. Sent. V. cap. I. ſcribit, eos qui extremę neceſſitatis, aut alimentorum cauſſa ſuos liberos vendunt, eorum ingenuitati non præiudicare, ad ea tempora referendum eſt, quibus venditos liberos redimendi facultas introducta eſt: hoc eſt, ad poſteriorem Cæſarum ætatem, à quibus inſtitutum iſtud fuiſſe, nemo ignorat. Iam quod in lege ſequitur: SI TER FILIVM &c. auctorem habet Vlpianum, cuius verba tit. regul. X. hæc ſunt: Liberi, parentum poteſtate liberantur, emancipatione: id eſt, ſi poſteaquam mancipati fuerint, manumiſſi ſint. ſed filius quidem ter mancipatus, ter manumiſſus, ſui iuris fit. Id enim lex XII. tab. iubet his verbis: SI PATER &c. Atque hæc quidem, vt dixi, Romuli lege, trecentorúmque annorum ſpatio verè vſurpata ſunt. Poſteris verò temporibus aſperitas illa iure ciuili, hoc eſt, Iuriſconſultorum inſtituto ſublata eſt: qui ne legem apertè tollere viderentur, ad ſpeciem tantùm atque vſurpationem vetuſtatis, imaginariam emancipationem induxerunt: cuius ritum Caius lib. Inſt. I. his exponit verbis: Emancipatio quædam ſimilitudo venditionis eſt: quia in his præter illum certum patrem, alius pater adhibetur, qui Fiduciarius nominatur. Ergo iſte naturalis pater filium ſuum Fiduciario patri mancipat: à quo Fiduciario patre naturalis pater vnum aut duos nũmos quaſi in ſimilitudinem precij accipit: & iterum eum acceptis nũmis Fiduciario patri tradit. Hoc ſecundò & tertiò fit. cùm Fiduciario patri mancipat ac tradit. Ibi autem quinque teſtes ciues R. in præſentia ſunt: & pro illo qui Libripens appellabatur, id eſt ſtateram tenens, & qui Anteſtatus, alij duo: vt ſeptem teſtium numerus impleatur. Quod ait lex, FILIA VERO CETERIQVE &c. teſtimonium, quod equidẽ meminiſſe poſſim, certum habet nullum. Nam quod Vlpianus tit. & ſic ſcribit: Cæteri liberi præter filium, tam maſculi, quàm fœminæ, vna mancipatione manumiſſionéq; ſui iuris fiunt: quod, inquam, Vlpianus ita ſcribit, nominatim legi XII. tab. non aſcribit: vt nec in l. 8. D. de iniuſ. rup. teſt. vbi Tribonianus huius antiquitatis veſtigium reliquit: Quid ergo eſt? Iuriſconſultorum'ne hoc inſtitutum fuiſſe dicemus? at veriſimile non eſt, vbi de ciuium R. capite agitur, tantam Iuriſconſultorum auctoritatis vim fuiſſe, vt aliquid huic tantę legi vel derogarent, vel abrogarent. Quod ſanè idoneum ad hanc particulam in hoc capite retinendam, argumentum eſſe putauimus. præſertim cùm tam multa poſtea iura conſtet à Iuriſconſultis ex hoc quaſi fonte deducta eſſe: veluti in liberorum teſtamento præteritorum differentia, in legitima parentum ſucceſſione ad emãcipatorum liberorum bona aliíſque compluribus, de quibus poſterius magis idoneo loco explicabitur. Vtcunque ſit, capitis huius ſententiam Caius quoque lib. Inſtit. I. confirmans: Fœminæ, inquit, vel nepotes maſculi ex filio, vna mancipatione de patris vel aui exeunt poteſtate, & ſui iuris efficiuntur.

Vt qui alterius filiumfamilias ſibi ab ipſius patre mancipatum, in filiifamil. locum adoptaret, is vitæ necíſque in eum poteſtatem haberet: eſſétque hic illi filiusfa. vti ſi ex ipſo matréque famil. ipſius, natus eſſet.

Hvivs

HVIVS capitis nobis quidē certū teſtimoniū deeſt: argumentum autem hoc in primis ſuppeditat: quòd veriſimile non eſt rem tantam, in qua tot ciuium R. caput ac libertas agebatur, ſine vlla lege & publico ciuitatis inſtituto, à Iuriſconſultis ſolis inſtitutam fuiſſe. Nam vt illud omittamus quòd pater filium in adoptionem emancipans perpetuam alteri in illum poteſtatē tradit: (neque enim mirū videri hoc debet, cùm etiam vendere in ſeruitutem eum perpetuam liceret.) illud certè perabſurdum eſt, ius patrium, quod tantum tàmque graue eſſe oſtendimus, alicui in alterum ſine certæ legis auctoritate acquiri: viciſſimque filiifa. ius, quod ad ſacra, ad gentē, ad nomen, ad patrimonium, hereditatémq; pertinebat, aliquem ſine certa lege adipiſci. Præterea quicquid illud iuris fuit, quod a Iuriſcōſultis aliquanto poſt perſcriptas XII. tabulas conſtitutum eſt, quodque cōmune iuris ciuilis nomen ſuum fecit; totum, inquam, hoc ius, non nouum quoddam ius fuit: ſed potius ex XII tabularū mēte & quaſi ſucco expreſſum, & tanquam neceſſarium conſequens eductum atque expoſitum. At ius hoc adoptionis etſi ex patris naturalis parte noui nihil habeat: (ſola enim emancipatione ex ea parte conſtat:) ex parte certè & adoptiui patris & adoptati filij, ius habet nouum, & magnū, nam & ille ſummum illud patriæ poteſtatis ius in hunc acquirit: & hic filij ius, in illius familia: ſui ius, in hereditate: agnationis, in gente adipiſcitur. Quæ quidē omnia de adoptionis ipſius vi ac iure dicta ſint. Nā quod ad formā attinet, dubitari non debet, eam à Iuriſconſultis actionum formularúmq; omniū architectis inſtitutā fuiſſe. quod Agellius lib. V. cap. XIX. his docet verbis: Adoptantur, inquit, cùm à parēte in cuius poteſtate ſunt, tertia mancipatione in iure ceduntur: atque ab eo qui adoptat, apud eum apud quē legis actio eſt, vindicantur. Addam etiam illud, eā adoptionis ſpeciē quæ Arrogatio dicitur, à XII. tabulis inſtitutam non fuiſſe: quippe quæ noua populi rogatione indigeret, & lege ferēda conſtaret: quemadmodū eodē loco Agellius tradit: vbi hāc rogationis formulam, quæ noſtrum hoc legis caput confirmat, profert: Velitis, iubeatis Quirites, vt L. Valerius, L. Titio tam iure legéq; filius ſiet, quàm ſi ex eo matréquefa. eius natus eſſet: vtique ei vitæ necíſq; in eum poteſtas ſiet, vti patriendo filio eſt. Sic enim legēdum eſſe, vbi PARIENDO vulgò legitur, iampridē in Inſtitut. comment. docuimus. Eiúſque formulæ exēplum exſtat apud Ciceronē in Orat. pro domo: vbi de Clodij arrogatione diſſerens, ſic eum alloquitur: Credo te eſſe interrogatum, auctor'ne eſſes, vt in te P. Fonteius vitæ necíſque poteſtatem haberet. Exſtat etiam veſtigium quoddam apud Proculum in l. ſi is qui, 45. D. de adop. vbi ſic legendum eſt: Sed ſi ſic adoptauit, vt tam iure legéq; nepos ſuus eſſet, quàm ſi ex Lucio, puta, filio ſuo, & ex matreſa. eius natus eſſet: contra puto. Denique vt ſummatim de adoptione dicamus, de qua in Inſtit. commentariis vberius explicatum eſt, triplex ipſius animaduerti ius fuiſſe. Primum erat in ſacris: vt qui adoptaretur, in ea ſacra quæ patris adoptatoris erant, tranſiret: quæ gentis ſuæ propria fuerāt, relinqueret. quod Cicero in Orat. pro domo, & Valerius libr. VII.

A teſtantur nóſque ſuperius attigimus. Alterū erat in nomine: quoniam adoptatus noui patris ſui prænomen, nomen, & cognomen ſic aſſumebat, vt ſuum duntaxat nomen leuiter inflecteret. id quod ex Dionis lib. XL. & XLVI. intelligitur. Nam qui L. Æmilius fuerat, poſteaquam adoptatus eſt, P. Cornelius Scipio Æmilianus appellari cœpit. Poſtremum erat, vt ſui heredis ius in adoptatoris familia conſequeretur: hoc eſt, vt in ipſius agnatorúmque eius hereditate tantum- B dem ius obtineret, quantum ſi ex eo matréq; famil. eius natus, habiturus iure ciuili fuiſſet. Qua de re ordo poſtulat, vt planiùs capite proximo edifferamus.

Vti filij filiæque familias rei paternæ quaſi ſuæ heredes eſſent.

HVIVS autem teſtimonium quidem nullum C habemus certum: argumenta verò propè innumerabilia: quorum hoc primum eſt: quod Iuriſconſulti in iis regulis quas ex XII. tabularum mente, & vt ſuperius dicebamus, quaſi ſucco expreſſerunt, hanc ſingularem poſuerunt: Sui heredis præteritione, teſtamentum vitiari. l. 3. §. 2. De de iniuſt. rupt. teſt. l. inter cetera, 30. D. de lib. & poſt. Neque enim hoc XII. tabularum ius fuiſſe, vel ex eo intelligi poteſt, quòd Cicero lib. de Orat. I. ſcribit: antiquis temporibus quæſitum D apud Centumuiros fuiſſe, de teſtamento, in quo filius, quem pater mortuum crediderat, præteritus fuerat: Cùm, inquit, de iure ciuili ambigeretur, poſſet'ne paternorum bonorum exheres eſſe filius, quē pater teſtamento neq; heredem, neq; exheredem ſcripſiſſet nominatim. Quare ſi ius illud tēporibus iis incertum fuit, perſpicuū eſt, nullam de eo in XII. tabulis legē extitiſſe. Quòd ſi nulla eiuſmodi lex fuit, ecquæ'nam eſſe potuit E tanta Iuriſconſultorum auctoritas, vt legem illam alteram, quæ prope ſacroſanctum teſtamētorum ius eſſe ſanxit, euerteret: qua cauetur, VTI LEGASSIT paterfam. ita ius eſſe? quo iure, inquā, Iuriſconſulti teſtamenta omnia rectè legitiméque facta in quibus omiſſa ſuorum heredum mentio fuiſſet, euerterent: inteſtatóſq; paterfa. deceſſiſſe ſtatuerent, cùm lex XII. tabularum vti quiſque ſuæ rei legaſſit, ita ius eſſe voluiſſet? Sequitur aliud argumentum. Iuſtinianus in l. F lege 12. tab. 14. C. de legit. hered. §. vlt. Inſt. de exhered. lib. l. 4. C. de præt. lib. ſcribit: Legem XII tabularum fœminas æquè ac mares ad inteſtatorum ſucceſſiones admiſiſſe. Cōſtat autem poſterioribus temporibus magnam in teſtamentis ex marium aut fœminarum præteritione infirmandis, id eſt, inteſtatis decernandis, differentiam inductam fuiſſe. Perſpicuum eſt igitur, legem XII. tab. nominatim filiabus æquè ac filiis paternam hereditatem adiudicaſſe, vt G quocunque caſu pater inteſtatò decederet, id eſt, ſiue nullo teſtamento facto, ſiue facto & poſtmodum infirmato, filius filiáque familias rei paternæ quaſi ſuæ heredes eſſent. Cuius rei etiam illud vel optimum argumentum proferri poteſt, quod filij filiæquefa. non tantum ſui, ſed etiam neceſſarij heredes appellantur: quippe (vt Iuſtinian.. ſcribit) qui omnino

ſiue velint, ſiue nolint, tam ab inteſtato, quàm ex teſtamento heredes ſint. §. 2. De hered. qual. & diff. quod ipſum etiam traditur in l. is qui putat, 15. l. nec ſ[illegible]ios, 57. D. de acq. hered. l. conditionibus [illegible] D. de cond. & demonſtr. vbi Paullus eleganter & ad inſtituti ſermonis noſtri rationem accommodatè ſcribit, neceſſarios heredes propter patriam poteſtatem dici. Qua præclara ſententia imprimis adducti ſumus, vt legem hanc potius ad hûc locum, in quo de patria poteſtate diſſerendum fuit, quàm ad eum in quo de teſtamentis explicabitur, referremus. Mouit me præterea quod veriſimile eſt eodem capite & patris & filiorum fa. ius à lege expoſitum fuiſſe. Siquidem Paullus in l. in ſuis, 11. D. de lib. & poſt. ſcribit, FILII FAMILIAS nomen ex eo deriuatum, quòd rei paternæ, quaſi ſuæ, dominus atque heres eſſet. De hoc igitur Filiifa. iure paucis explicandum eſt. Ex hoc enim fonte, SVORVM HEREDVM nomen fluxiſſe, Paullus apertè illo eodem loco demonſtrat, itémque Vlpianus in l. liberorum, D. de verb. ſignific. de quo nomine quia ſub Rubrica De teſtamentis commodiùs explicabitur, illud tantùm hoc loco dicemus: Heredis nomen apud veteres pro domino vſurpatum fuiſſe quemadmodum Iuſtinian. tradit in §. item, 8. Inſtit. de hered. q. ualit. & Feſtus lib. 8. Eiuſque rei teſtimoniū iampridē ex Plauti Menæchmis protulimus: vbi Menæchmū pere grinum de palla loquētem facit: Prandi, potaui, atque abſtuli hanc, cuius heres nonquā erit poſt hunc diem. Lex igitur XII. tab. filiosfa. ita patrum ſuorum heredes deſignarat, vt etiam illis viuis quodāmodo rei paternæ domini viderētur. Vnde Terentii: Donec viuus redierit meus particeps. Item illud Ciceronis Verr. III. Quibuſcum viui bona noſtra partimur. Et illud Auſonij Edyl. IIII.

Iuſta quidem ſeries patri ſuccedere: verùm
Eſſe ſimul dominos, gratior ordo pijs.

Qua de cauſſa patribus mortuis, non tam percipere hereditatem, quàm dominiū cōtinuare, & liberam eius adminiſtrationem conſequi dicuntur. §. ſui autem, 4. Inſtit. de hered. qui ab inteſt. item non tam hereditatem adire, quàm retinere, eiq; ſe immiſcere. l. ſi patronus, §. vlt. D. de bon. libert. deniq; nō tam heredes fieri, quàm exiſtere, id eſt, apparere. l. vlt. §. ſin verò perpetuus, C. de curat. fur. Vnde Paulus in l. 11. D. de lib. & poſtum. In ſuis, inquit, heredibus euidentius apparet continuationem dominij eò rem perducere, vt nulla videatur hereditas fuiſſe, quaſi olim hi domini eſſent, qui etiam viuo patre quodāmodo domini exiſtimantur. Vnde etiam FILIVSFA. appellatur, ſicut paterfa. ſola nota hac adiecta, per quam diſtinguitur genitor ab eo qui genitus ſit. Hac ex cauſſa licet non ſint heredes inſtituti, domini ſunt. Itē in l. vlt. D. de bon. dānat. Cùm ratio naturalis, quaſi lex quædam tacita, liberis parentum hereditatem addiceret, velut ad debitā ſucceſſionē eos vocando, propter quòd & in iure ciuili Suorum heredū nomē eis relictū eſt: ac ne iudiciis quidem parentis niſi meritis de cauſſis ſubmoueri ab ea ſucceſſione poſſunt. Hactenus de patrum & filiorum filiarúmque fa. ſatis dictum eſſe arbitror. Proximum eſt, vt de virorum vxorúmque iure diſſeramus. Cùm enim ius hoc nuptiarum ex patria poteſtate magna ex parte pendeat, conſentaneum fuit, priore loco, quid de illa legibus XII. tab. conſtitutum fuiſſet, breuiter exponere.

Vt quæ mulier viro in manum conueniret, ea mulier illi viro materfa. eſſet, rerúmque ipſius omnium ac ſacrorum ſocia, ſuáque ei heres fieret, itē vt hic illi.

CAPVT hoc in XII. tabulis fuiſſe, vel ex eo licet exiſtimare, quia cùm Dionyſius eam legē à Romulo ſcriptam fuiſſe teſtetur, tum verò conſtat eam Regibus exactis ſtantéq; Repub. viguiſſe. Quæ verò Romuli leges retentæ ſunt, eas in XII. tab. noſtras magna ex parte relatas fuiſſe, ſatis planè in præfatione docuim⁹. Dionyſius igitur li. II. ſcribit Romulū cōſtituiſſe, vt mulier quæ ex ſacratis legibus in mariti manum cōueniſſet, omnium rerum ac ſacrorū particeps fieret. Vxor autem æquè atque ille familiæ eſſet domina, in eiusq; mariti bona, quaſi filia in parētis, ſuccederet: ex aſſe quidē, ſi is ſine liberis inteſtatóq; decederet: ſin autem liberos relinqueret, æquis partibus. Verba eius hæc ſunt: Γυναῖκα γαμετὴν κατὰ νόμους ἱεροὺς συνελθοῦσαν ἀνδρὶ, κοινωνὸν ἁπάντων εἶναι χρημάτων τε καὶ ἱερῶν. Deinde cùm oſtendiſſet legis huius vim hanc fuiſſe, vt matrimonij vinculum inſolubile faceret, neque rem vllā fuiſſe, quę huiuſmodi matrimonium dirimeret, ita infert. σωφρονοῦσα μὲν γὰρ καὶ πάντα τῷ γεγαμηκότι πειθομένη γυνὴ, κυρία τοῦ οἴκου τὸν αὐτὸν τρόπον ἦν, ὄνπερ καὶ ὁ ἀνήρ: καὶ τελευτήσαντος τοῦ ἀνδρὸς κληρονόμος ἐγίνετο τῶν χρημάτων, ὡς θυγάτηρ πατρός. εἰ μὲν ἄπαις τε καὶ περὶ μηδενὸς διαθέμενος ἀποθάνοι, πάντων οὖσα κυρία τῶν ἀπολειφθέντων: εἰ δὲ γενεὰν ἔχοι, τοῖς παισὶν ἰσόμοιρος γενομένη. Hoc verò idē iuris ſtante Repub. fuiſſe, deinceps ex veterum auctorum teſtimoniis demonſtrabimus. Nam Cicero quidem in Topicis ita loquitur: Si ita Fabiæ pecunia legata eſt à viro, ſi ei viro materfa. eſſet, ſi ea in manum viri non conuenerat, nihil debetur. Genus eſt enim Vxor: eius duæ formæ: vna matrumfa. hæ ſunt quæ in manum conuenerunt: altera earum quæ tantummodo vxores habētur. Quem in locū Boëtius ſic ſcribit: Quæ vxores in manum per coëmptionem conuenerant, hæ matresfamil. vocabantur. Coëmptio verò certis ſolennitatibus peragebatur, & ſeſe in coëmendo (ſic legendum arbitror, pro Communicando) inuicem interrogabāt: Vir ita: An ſibi mulier materfa. eſſe vellet, illa reſpondebat velle. Itē mulier interrogabat, An vir ſibi paterfa. eſſe vellet, ille reſpondebat velle. Itaque mulier viri conueniebat in manum: & vocabantur hæ nuptiæ per coëmptionem, & erat mulier materfa. viro, loco filiæ, quam ſolennitatē in ſuis Regulis Vlpianus exponit. Hæc Boëtius. Quibus illud conſentaneum eſt, quod in iiſdem Topicis Cicero ſic ſcribit: Cùm mulier viro in manum conuenit, omnia quæ mulieris fuerunt, viri fiunt dotis nomine. Vnde etiam inſtitutum fuiſſe cōſtat, vt ſi quid mulier è viri bonis ſurripuiſſet, in eam ſoluto matrimonio Rerum amotarum formula, non autem Furti actione ageretur: quibuſdam æſtimātibus (inquit Paulus) ne furtū quidē eam facere: quia ſocietas vitæ quodammodo dominā eam faceret. l. 2. D. rer. amot. Eodē prętere a pertinet, quod & Vlp. tit. reg. XI. & Cic. in Topicis ſcribunt, mulierē quę viro in manum conuenit, capite

capite diminutam eſſe: quippe cùm eius familia vno capite, id eſt, vna perſona diminuta ſit: ſcilicet quia iam in viri familiam & ſacra, vt mox docebimus, tranſierit. Vnde illud Agellij libro XVIII. cap. VI. vbi ſcribit Matremfamil. appellatam eſſe eam ſolam, quæ eſſet in mariti manu mancipióque: aut eius, in cuius manu mancipióque maritus eſſet: quoniam non in matrimoniũ tantùm, ſed in familiam quoque mariti, & in ſui heredis locum veniſſet. Item illud Vlpiani tit. reg. XXII. & XXIX. In ſuorũ heredum numero eſſe vxorẽ, quæ in manu eſt, & nurum quæ in manu filij eſt, quem in poteſtate habemus. Ex his igitur perſpicuum eſt, ius coëmptionis hoc fuiſſe, vt & vxor viro & viciſſim vir vxori ab inteſtato heres eſſet. Vnde illa criminatio in L. Flaccũ Aſiæ Proprętorem, de qua in Ciceronis Oratione quæ pro illo habita eſt, ſic ſcribitur: At enim Androni Seſtilio grauis iniuria facta eſt, quòd cùm eſſet vxor Valeria inteſtatò mortua, ſic egit eam rem Flaccus quaſi ad ipſum hereditas pertineret. Ingenua, inquit, fuit. Quid? ab ingenuis mulieribus hereditates lege non veniũt? In manum, inquit, conuenerat. nũc audio: ſed quæro, vtrum vſu an coëmptione. Eius autẽ accuſationis ſententia hæc fuit: Cùm Valeria Androni Seſtilio in manũ conueniſſet, inteſtatò mortua eſt, Prętore tum in Aſia P. Globulo. Ea mortua L. Valerij Flacci procuratores eius bonorum poſſeſſionem. Vnde legitimi à Globulo poſtularant. Recuſauit Seſtilius, cùm ſe ſuum illi heredem eſſe oportere demõſtraret. Anno pòſt Flaccus Proprętor factus, ſibi ius dixit, eámq; poſſeſſionem ſibi ſumpſit. Cauillatur igitur eo loco Cicero nõ tantum in illa bonorum poſſeſſione, ſed etiam in eo, quod cùm Seſtilius magna contentione obiiceret, vxorem ſuam in manum ſibi conueniſſe, tamen illudens interrogat, vtrum ne vſu an coëmptione: quaſi verò quæ vſu vxores fiunt, in manũ viris non cõueniant. Planum præterea factum, quod in lege poſuimus, matremfa. in manu ac mancipio poteſtate viri ſui fuiſſe. l. 4. D. de his qui ſunt ſui vel ab. Quò eodẽ pertinet, quod Plutarchus in problem. ſcribit, Verba nouæ nuptæ cùm in viri domum ingrederetur, ſollemnia hæc fuiſſe: Vbi tu Caius, & ego Caia. Quam formulam Cicero in orat. pro Muræna ſignificans, ita ſcribit: In omni denique iure ciuili æquitatẽ reliquerunt: verba ipſa tenuerũt: vt quia in alicuius libris exempli cauſſa id nomen inuenerant, putarunt omnes mulieres quæ coëmptionẽ facerent, Caias vocari. Hæc enim verba potiùs ad eam poteſtatem in qua vxores erãt, quàm ad dominij communionem referenda eſſe arbitror. ſiquidem longè aliam viri in bona communia, quàm vxoris poteſtatem fuiſſe conſtat: quippe qui arbitratu ſuo de iis & inter viuos & per teſtamentum ſtatuere poſſẽt. cùm matrifam. nunquam niſi in teſtamento alienare liceret. Atque hæc quidem de viri vxoríſque communione in bonis dicta ſint. De ſacris autem prætérquam quòd Dionyſius eo, quem ſupra dixi, libro declarat, exſtat hoc Modeſtini teſtimonium in l. 1. D. de ritu nupt. vbi ſcribit, nuptias eſſe coniunctionem maris & fœminæ, conſortium omnis vitæ, diuini & humani iuris communicatio-

A nem. Item illud Gordiani Imp. in l. 5. C. de crimi. expil. hered. Vxorem diuinæ & humanæ rei ſociam eſſe. Vnde intelligi debet, eam vxorem quæ in viri manum conuenerat, iis ſacris quæ gentis ſuæ propria erant, renunciaſſe: atque in ea tranſiſſe, qui viri ſui gentilitia & priuata erant. Quod etiam de ſepulcris accipiendum eſſe, facile eſt intelligi ex iis, quæ primo capite de priuatis familiarum ſacris diſſeruimus.

B *Vt quæ mulier cùm ſui iuris eſſet annum vnum apud virum matrimonij cauſſa fuiſſet, ea mulier ni trinoctium vſurpatum iſſet, pro vſucapta haberetur.*

HVIVS exſtat teſtimonium apud Agell. lib. III. cap. II. itémque apud Macrob. lib. Saturn. I. cap. III. apud quos totidém verbis ita ſcriptum eſt: Q. Mutium Iuriſconſultum dicere C ſolitum, non eſſe vſurpatam mulierem quæ cùm Kalendis Ianuariis apud virum cauſſa matrimonij eſſe cœpiſſet, ante diem quartum Kalendas Ianuarij ſequentes, vſurpatum iſſet. non enim poſſe impleri trinoctium, quod abeſſe à viro vſurpandi cauſſa ex XII. tab. deberet: quoniam tertiæ noctis poſteriores ſex horæ alterius anni eſſent, qui inciperet ex Kalendis. Diſputant autem vterique illo loco de die, quo Romani vtebantur, quem Ciuilem nominabant, docéntque D ex Varrone diem illum à ſexta noctis hora, id eſt, à media nocte incipere: terminarique ad mediam noctis inſequentis partem. Itaque quæſitum à Q. Mutio fuiſſe, an Trinoctium, quod lex in anno vſurpationis cauſſa poſtulat, rectè abſolueretur à quarto Kalend. Ian. anni inſequentis. hoc eſt, à XXIX. Decemb. vſque ad Kalend. Quod iuris imperitis propterea videbatur, quia reuera tres adhuc noctes naturales ad annum inſequentem ſuperſunt. Mutius au- E tem reſpondit, noctes in lege XII. tab. non naturaliter numerandas eſſe, ſed ciuiliter, id eſt, ex conſuetudine ciuitatis Romanæ: quæ ſex poſteriores horas tertiæ naturalis noctis primo diei anni inſequentis aſſignabat. Ac propterea mulierem illam qua de agebatur, non rectè atque ex lege vſurpatum iſſe. Nunc legis ſententiam videamus. Primùm autem intelligendum eſt, Vſurpare & Vſucapere verba eſſe inter ſe contrariè relata. Nam (vt Paullus ait in F l. 2. D. de vſurp. & vſucap.) Vſurpatio eſt vſucapionis interruptio. Iubet igitur lex, vt quæ mulier annum vnum matrimonij cauſſa apud virum fuerit, ea mulier anno exacto in eius viri manu ſit: id eſt, quaſi vſu capta ſit. quemadmodum res mobiles anno vno vſucapiuntur. qua de re nunc ita multo poſt, cùm ad id loci ventum erit, demonſtrabitur. Quemadmodum autem iure ciuili rerum vſucapiones infringuntur, ſi dominus eas vſurparit, veluti ſi ſurculum G in fundo defregerit: (quod ex lib. Ciceronis de Oratore tertio intelligitur) eodem modo lex mulieri poteſtatem facit poſſeſſionem illam viri interrumpere; nimirum ſi ante anni finem tres ab eo noctes abfuerit. Has autem vxores quæ matreſa. non erant, Matronas propriè & reſtri-

ctè appellari ſolitas, veriſimile eſt. Præſertim cũ Agellius lib.xviii.cap.vi. ſcribat: Matronam dictam eſſe propriè, quæ in matrimonium cum viro conueniſſet, quoad in eo matrimonio maneret. Et de huc vxorum genere, locus ille quem ſuperius ex Oratione pro Flacco protuli, intelligẽdus eſt, in quo Cicero ſic loquitur: In manum, inquit, conuenerat. nunc audio: ſed quæro, verũ vſu an coëmptione? vſu non potuit: nihil enim poteſt de tutela legitima ſine omnium tutorum auctoritate diminui. Coëmptione? omnibus ergo auctoribus: in quibus certè Flaccum fuiſſe nõ dices. Quibus in verbis illud obſeruatu dignum eſt, quod ad locum hunc noſtrum vel maximè pertinet, neque vſu, neq; coëmptione fieri vxorem ſine tutorum ſuorum omnium auctoritate vllam potuiſſe.

Vt ne inter patricios & plebeios connubij ius eſſet.

HVIC capiti teſtimonium Dionyſius ſuppeditat libro decimo extremo: vbi ſcribit, decemuiros hanc legem in duas poſtremas tabulas retuliſſe: eamque idcirco adiectam fuiſſe, ne patres cum plebe reconciliati, communi ſtudio Decemuirorum, qui retinere magiſtratũ perpetuum volebant, obſiſterẽt. Liuius etiam lib. iiii. Hoc ipſum, inquit, ne connubium patribus cum plebe eſſet, non Decemuiri tulerunt paucis his annis peſſimo exemplo publico, cum ſumma iniuria plebis? Eandem autẽ legem ſeptimo poſt anno à Canuleio Tribuno pl. abrogatam, Liuius eodem libro memoriæ prodidit: quo ex libro quæ cuiuſque partis argumenta fuerint, iuuat exponere. nam pro patribus quidem hæc proferebantur, colluuionem gentium, perturbationem auſpiciorum publicorum priuatorumque afferri, ne quid ſynceri, ne quid incontaminati ſit: vt diſcrimine omni ſublato, nec ſe quiſquam nec ſuos nouerit. Quam enim aliam vim promiſcua connubia habere, niſi vt ferarum propè ritu, vulgentur concubitus plebis patrumque? vt qui natus ſit, ignoret cuius ſanguinis, quorum ſacrorum ſit, dimidius patrum ſit, dimidius plebis, ne ſecum quidem ipſe concors. Contra verò Canuleius: An verò, inquit, eſſe vlla maior aut inſignior contumelia poteſt, quàm partem ciuitatis velut contaminatam indignam connubio haberi? quid eſt aliud quàm exitium intra eadem mœnia, quàm relegationem pati? ne affinitatibus, ne propinquitatibus immiſceatur, cauent. ne ſocietur ſanguis? quid? ſi plebeiam patricius duxerit, ſi patriciam plebeius, quid iuris tandem mutatur? nempe patrem ſequuntur liberi. Perlata autem à Canuleio tandem lex fuit: abrogataque hæc noſtra: ſancitumque vt deinceps patribus cum plebe connubij ius eſſet.

Vt ſi qua mulier temetum biberet, cúmve alieno viro probri quid faceret, in eam maritus, cauſſa cum ipſius mulieris propinquis cognita, pœnam ſtatueret: aſt ſi eam in adulterio deprehenderet, tum eam occidendi ius poteſtatémque haberet.

A LOGEM hanc primùm à Romulo ſcriptam fuiſſe, Dionyſius lib.ii. teſtatur: vbi illum ait exiſtimaſſe, è vinolentia ſtuprum, è ſtupro verò inſolentiam plerumque naſci. Verba illius hæc ſunt. Ἁμαρτάνουσα δέ τι δικαστὴν τὸν ἀδικούμενον ἐλάμβανε (de marito loquitur) καὶ τοῦ μεγέθους τῆς τιμωρίας κύριον. ταῦτα δὲ, οἱ συγγενεῖς μετὰ τοῦ ἀνδρὸς ἐδίκαζον ἐν οἷς ἦν φθορὰ σώματος, καὶ εἴ τις οἶνον εὑρεθείη πιοῦσα γυνή. ἀμφότερα γὰρ ταῦτα ζημιοῦν ἐκέλευσεν ὁ Ῥωμύλος, ὡς ἁμαρτημάτων γυναικείων ἔσχατα. B φθορὰν μὲν ἀπονοίας ἀρχὴν νομίσας, μέθην δὲ φθορᾶς. καὶ μέχρι πολλοῦ διέμεινε χρόνου ταῦτ' ἀμφότερα παρὰ Ῥωμαίοις ἀπαραιτήτου τυγχάνοντα ὀργῆς, μάρτυς δὲ τοῦ καλῶς ἔχειν τὸν περὶ τῶν γυναικῶν νόμον, ὁ πολὺς χρόνος. Exactis autem Regibus legem hanc eandem per multas ætates Romæ viguiſſe, cùm ex his Dionyſij verbis intellectum eſt, tùm etiam Agellius lib.x.cap.xxiii. demonſtrat. ex quo intelligi debet, eam in xii. tabulas noſtras relatam fuiſſe. Eius autem verba ad hanc C legem pertinentia hæc ſunt: Qui de victu atque cultu populi R. ſcripſerunt, mulieres Romæ atque in Latio ætatem abſtemias egiſſe, hoc eſt vino ſemper (quod Temetum priſca lingua appellabatur) abſtinuiſſe dicunt: inſtitutúmque vt cognatis oſculum ferrent: reprehendendi cauſſa, vt odor indicium faceret, ſi bibiſſent. Verba M. Catonis ex Orat. de dote hæc ſunt: Vir, inquit, cùm diuortium fecit, mulieri iudex pro Cenſore eſt: imperium quod videtur, habet: ſi quid D peruerſè tetréque factum eſt à muliere: multatur: ſi vinum bibit, ſi cum alieno viro probri quid fecit, condemnatur. In adulterio vxorem tuam ſi deprehendiſſes, ſine iudicio impunè necares: illa te, ſi adulterares, digito non auderet contingere, neque ius eſt. Hæc Agellius: quibus conſentanea ſunt quæ Athenæus profert. lib. x. cap. xiii. ex libro Polybij ſexto, cuius nunc epitome tantùm exſtat. Apud Plinium autem lib. E xiiii. cap. xiii. hæc in eãdem ferè ſentẽtiam ſcripta ſunt: Non licebat, inquit, fœminis Romæ vinum bibere. Inuenimus inter exempla Egnatij Mecennij vxorem, quòd vinum bibiſſet è dolio, interfectam fuiſſe à marito: cúmque cædis à Romulo abſolutum. Fabius Pictor in Annalibus ſcripſit, Matronam, quòd loculos, in quibus erant claues vinariæ cellæ, reſignauiſſet, à ſuis inedia mori coactam. Cato ideo propinquos fœminis oſculum dare, vt ſcirent an temetum olerent, hoc tum nomen vino erat: vnde & Te- F mulentia appellata. Hoc igitur legis antiquæ ius fuit. De adulteriis autem poſtea lex Iulia lata, dióque obſeruata eſt: qua marito ius ademptum eſt, adulterum occidere, niſi & domi ſuæ deprehenſum, & iam antea infamen. Veluti ſi leno, hiſtrio've, iudicióve publico damnatus fuerit. Sed hoc ad leges noſtras nihil pertinet, quare ad eas reuertendum eſt.

G *Vt ſi è coniugibus alter alteri nuntium mitteret, eúmque ſuas res ſibi habere iuberet, diuortium eſſet.*

DE diuortio lege xii. tabularum permiſſo, teſtimoniũ eſt apud Ciceronem Philipp. ii. his verbis: Frugi factus eſt. mimam illam ſuam ſuas res ſibi habere iuſſit ex xii. tabulis: claues ademit, exegit: & in l. pen. D. ad legem Iul.

Iu.l de adult. vbi verba hæc Caij ex libro ad legem XII. tab. tertio proferuntur: Si ex lege repudium miſſum non ſit, & idcirco mulier adhuc nupta eſſe videatur: tamen ſi quis eam vxorem duxerit, adulter non erit. Plutarchus autem in vita Romuli ſcribit, eum tribus tantùm de cauſſis diuortium maritis permiſiſſe: quarum prima eſt, ſi vxores veneficium in liberos commiſiſſent: altera, ſi partum ſubieciſſent: tertia, ſi probri quid cum alienis viris feciſſent. Quod ſi quis alia de cauſſa vxorem dimiſiſſet, tum ſtatuiſſe, vt eius bonorum pars vxori adiudicaretur: pars Cereri ſacra eſſet. Itàque conſtat Romuli inſtituto tam ſanctam habitam fuiſſe matrimoniorum coniunctionem, vt diuortium Romæ nullum per annos DXX. fuerit: id quod à Dionyſio, Plutarcho, Valerio, & Agellio memoriæ eſt proditum. Primum enim M. Pomponio, C. Papyrio, vel (vt alij ſcribunt) M. Atilio P. Valerio Coſſ. Sp. Caruilius Ruga vxori nuntium remiſit, quòd eam ſterilem diceret, ſéque liberorum quærendorum cauſſa vxorem capere iuraſſet. Hinc illud Tertulliani in libro De Monogam. Adeo, inquit, repudium à primordio non fuit, vt apud Romanos poſt annum ſexcenteſimum vrbis conditæ, id genus duritiæ fuiſſe denotetur. Item in Apologetico: Per annos fermè ſexcentos ab vrbe condita nulla repudium domus ſenſit. Neque verò prętermittendum eſt, quod Gaius ſcribit in l. 2. D. de diuort. ſolemnem in diuortiis faciendis formulam hanc fuiſſe: TVAS RES TIBI HABETO: vel, TVAS RES TIBI AGITO. Vnde orta illa quæſtio eſt, de qua ſcribit Cicero libro de Orat. I. cùm ait, dubitatum olim fuiſſe, certíſne verbis fieri diuortium oporteret: hoc eſt illa formula quam ſuperius prodidimus. Paterfam. inquit, cùm vxorem prægnantem reliquiſſet, Romæque alteram duxiſſet, neque nuntiũ priori remiſiſſet, mortuúſque eſſet inteſtatò, & ex vtraque filius natus eſſet, mediocríſne res in controuerſiam adducta eſt? cùm quęreretur de duorum ciuium capitibus, & de puero qui ex poſteriore natus erat; & de eius matre: quæ ſi iudicaretur certis quibuſdam verbis, nõ nouis nuptiis, fieri cum ſuperiore diuortium, in concubinæ locum duceretur. Illud verò memorabile diuortij genus fuit, cuius tamen haud ſcio an certus auctor laudari poſſit: Plutarchus quidem eius in Numa mentionem facit: vt marito qui ſatis liberorum haberet, ius eſſet vxorem ſuam alteri viro liberorum ex ea quærendorum cauſſâ concedere, atque in matrimonium elocare. Quinetiam Strabo lib. XI. ſcribit, Catonem Hortenſio vxorem ſuam Martiam liberorum quærendorum cauſſa in certum tempus conceſſiſſe: vbi etiam aſcribit feciſſe hoc illum κατὰ παλαιὸν ῥωμαίων ἔθος. Sed & idem Plutarchus in Catone Vticenſi nominatim addit, contracta Philippi patris voluntate ſponſalia fuiſſe.

Vt ſi qua mulier poſt viri mortem in decem menſibus proximis pareret; qui quæve ex ea naſceretur, ſuus ſuáve in viri familia heres eſſet.

CAPVT hoc partim ex teſtimonio veterum auctorum, partim ex ingenio & coniectura audaci conflatum eſt. Nam prioris partis teſtimonium eſtat apud Agellium lib. III. cap. XVI. vbi cùm multa de varietate temporum in puerperiis mulierum diſſeruiſſet: aſcribit, fœminam bonis atque honeſtis moribus, non ambigua pudicitia, in XI. menſe poſt mariti mortem peperiſſe, factúmq; eſſe negotium propter rationem temporis, quaſi mortuo marito cõcepiſſet: quoniam Decemuiri in decem menſibus gigni hominem, non in vndecimo ſcripſiſſent. vbi cum SCRIPSISSENT poſuit, dubitationem, de quibus Decemuiris ſentiret ſuſtulit. Decemuiros enim qui Centumuirali haſtæ præerant, non ſcripſiſſe, ſed iudicaſſe, nemo ignorat. In eandem autem ſententiam Paullus lib. IIII. ca. IX. ſcribit: rationem Pythagorei numeri hoc admittere, vt aut ſeptimo pleno, aut decimo menſe partus maturior videatur. Indéque inſtitutum Romæ fuit, vt mulieres virorum mortem menſes decem lugerent, néve ante decimum menſem exactum alteri nuberent. l. 2. C. de ſecun. nupt. & l. 2. D. de infamib. Hinc illud Ouid. I. Faſt.

Quod ſatis eſt vtero matris dum prodeat infans,
Hoc anno ſtatuit temporis eſſe ſatis.
Per totidem menſes à funere coniugis vxor
Suſtinet in vidua triſtia ſigna domo.

Sed & Seneca de Conſolat. Maiores, inquit, decem menſium ſpacium lugentibus viros dederunt, vt cùm pertinacia muliebris mœroris publica conſtitutione deciderent, non prohibuerunt luctus, ſed finierunt. Eámque ob cauſſam factum conſtat, vt Aquiliana illa nobilis formula ita conciperetur: SI QVIS MIHI NEPOS poſt mortem meam in decem menſibus proximis natus erit. l. Gallus, D. de lib. & poſt. Inde etiam illud Varronis in Teſtamento; Si quis mihi filius vnus pluréſve, in decem menſibus gignuntur, ij ſi erunt ὄνοι λύρας, exheredes ſunto. Nunc ad alteram legis partem accedamus, quam ex coniectura quidem, ſed tamen cum aliqua Iuriſconſultorum veterum auctoritate ad illam priorem attexuimus. Ecquidnam enim tandem aliud adiectum, aut verò ecquámnam aliam ob cauſſam caput iſtud à Decemuiris poſitum fuiſſe exiſtimemus? nam aliud præterea nihil in lege fuiſſe, nulla inquam alia de re niſi de legitimo puerperij ſpacio cautum in lege fuiſſe, probabile non videtur. Imò verò abſurdum potius videatur, legem ea de re nominatim ſcriptam fuiſſe, quæ tot iam ſeculis, hoc eſt (vt ex Ouidio docuimus) vſque à Numæ temporibus vſitata peruulgatáque fuerat. ſed Iuriſconſultorum auctoritatem audiamus. Nam Vlpianus quidem in l. 3. §. 4. D. de ſuis & legit. ita ſcribit: Vtique ex lege XII. tab. ad legitimam hereditatem, is qui in vtero fuit, admittitur, ſi fuerit editus. Quo loco etſi de poſtumo agnato Vlpianus loquatur, tamen multò id magis de ſuo exiſtimandum eſt. Deniq; vt auctoritatẽ cũ cõiectura coniungamus, vt planum, inquam, faciamus, caput hoc de decem menſibus ad poſtumos heredes decernendos, deſignandóſque pertinuiſſe, verba Vlpiani quæ proximè inſequuntur, deſcribemus. Sic enim eodem loco ſcribit: Poſt decem menſes mortis natus non admittetur ad legitimam hereditatem. De eo autem qui centeſimo octogeſimo ſecũdo die natus eſt, Hippocrates ſcripſit, & D. Pius Pontificibus reſcripſit, iuſto tempore

videri natum. Quinetiam l. 6. & l. 7. cum Iulia- A
nus dixiſſet, lege XII. tab. eum ad hereditatem
vocari, qui moriente eo de cuius bonis quæri-
tur, in rerum natura fuerit: Celſus intulit, VEL
SI viuo eo conceptus eſt: quia conceptus quo-
dammodo in rerum natura exiſtimatur. Ex his
igitur facile eſt intelligi, caput quoddam in XII.
tabulis fuiſſe, quo capite caueretur iis liberis
poſtumis, qui in decem poſt patris mortem mē-
ſibus ex materfa. eius nati eſſent: vt æquè ſui ius
in defuncti familia obtinerent, ac ſi vel ipſo vi- B
uo, vel paucioribus poſt eius obitum menſibus
nati fuiſſent. De poſtumis autem liberis, tum
ſuis tum alienis, poſterius, cùm ad id loci ven-
tum erit, explicabitur.

PATRONVS SI CLIENTI FRAV-
DEM FECERIT, SACER ESTO.

HÆc ſumpta eſt ex Seruij commentariis in
Virgilium, vbi verſum illum interpretans, C
ex VI. Æneid. Aut fraus inuexa clienti: Ex lege,
inquit, XII. tab. venit: in quibus ſcriptum eſt, PA-
TRONVS SI CLIENTI &c. Si enim clientes quaſi
colentes ſunt: patroni quaſi patres: tantundem
eſt, clientem quantum filium fallere. Et hoc poſ-
ſe fieri ex Horatij dictis intelligimus, qui cùm
loqueretur de auaris potentibus, ait de vicino
cliente:

Pellitur paternos in ſinu ferens Deos.

Vrbano tamen hoc diſplicet: & dicit rarum eſſe
hoc, magiſque contrarium: cum magis Patronos D
decipiant frequenter clientes. Vult autem intel-
ligi præuaricatores, qui patroni ſunt clientem,
quos nunc ſuſceptos vocamus. Hæc Seruius.
Patronatus autem & clientelarum iura cùm Dio-
nyſius libr. II. tum etiam Plutarchus in Romuli
vita hæc fere deſcribit: Vt cùm de plebe quiſque
ex patritiis aliquem ſibi patronum cooptaſſet,
cúmque hic illum in fidem ſuam recepiſſet, tum
alter alteri pro ſua quiſque facultate opem fer- E
ret: patronus quidem auctoritate & potentia:
cliens autem obſeruantia, & cùm opus eſſet, for-
tunis. nam ille ſe clienti in ciuilibus negociis
iuris interpretem, in iudiciis defenſorem, in re-
bus denique omnibus conſiliarium præſtabat:
hic contrà patronum honore & obſeruantia
proſequebatur, in filiabus etiam elocandis, li-
beris ab hoſtibus redimendis, multis pecunia-
riis præſtandis, ære alieno diſſoluendo, pecunia
cùm opus erat, iuuabat. Mutua autem hæc inter F
ſe iura habebant, vt neque accuſandi, neque te-
ſtimonij dicendi, neque exercendarum inimici-
tiarum poteſtas inter illos eſſet. Itaque Agellius
libr. XX. cap. I. & libr. V. cap. XIII. ſcribit, Antiquis
populi Rom. moribus comparatum fuiſſe, vt
clientem in fidem receptum chariorem habe-
rent, quàm propinquos: eúmque etiam aduer-
ſus hos tuerentur: neque peius vllum facinus
exiſtimaſſe, quàm ſi quis probaretur clientem
deriſui habuiſſe: quin & licuiſſe patronis teſti- G
monium pro cliente aduerſus cognatos dicere,
aduerſus clientem non licuiſſe. Iam verò quod
in lege ſancitur, vt ſi patronus ius illud violarit,
ſacer ſit: conſentaneum eſt cum iis quæ Diony-
ſius eo quem antea citauimus loco ſcribit: Ro-
mulum ſanxiſſe, vt cuius ius eſſet illum tãquam
Diti ſacrum interficere: moremque Romanis
fuiſſe, vt quos impunè occidi vellent, eorum
corpora Deo cuidam, ac præcipuè alicui ex in-
feris deuouerent. Vnde Feſtus, Sacrum homi-
nem cum definit, quem populus iudicauit ob
maleficium: neque fas erat immolari. ſed qui
occidit, parricidij non damnatur. Nam lege Tri
bunitia prima cauetur, Si quis eum qui eo ple-
biſcito ſacer ſit, occiderit, parricida ne ſit. Addit
autem Dionyſius propter hanc ſiue legem, ſiue
legis ſanctionem mutua patronorum clientúm-
que officia per multas ætatis duraſſe: neque ſe-
cus eam neceſſitudinem quàm ſanguinis con-
iunctionem inter propinquos cultam obſerua-
támque fuiſſe.

Vti mulieres orbæ innuptæ in fratris agnati've proximi tutela eſſent.

HVIVS teſtis eſt partim Cicero in Murenia-
na, partim Vlpianus in Regul. Nam Cice-
ro quidem ita ſcribit: Cùm permulta præclarè
legibus eſſent conſtituta, ea Iuriſconſultorum
ingeniis pleráque corrupta ac deprauata ſunt.
Mulieres omnes propter infirmitatem conſilij,
maiores in tutorum poteſtate eſſe voluerunt. hi
inuenerunt genera tutorum quæ poteſtate mu-
lierum continerentur. Vlpianus autem tit. reg.
I. poſtquam dixit, Legitimos tutores eſſe, qui
ex lege aliqua deſcendunt, per eminentiam au-
tem Legitimos dici qui ex lege XII. tab. intro-
ducuntur: nimirum agnatos & patronos: ſtatim
ſic infert: Fœminarum autem legitimas tutelas
lex Claudia ſuſtulit, de qua lege Claudia men-
tio fit in l. 3. C. de legit. tut. vnde legem hanc
XII. tab. illa lege Claudia abrogatam fuiſſe intel-
ligitur. Animaduertendum etiam quod illo tit.
Vlpianus ſcribit, moribus inſtitutum fuiſſe, vt ſi
mulieres cum illis ſuis tutoribus legitimis lege
aut legitimo iudicio agere vellent, auctore eo
tutore agerent, qui à Prætore illis data opera
conſtitutus eſſet. Addidi autem in lege ORBÆ
INNVPTÆ, quia filiæfam. in patrum ſuorum po-
teſtate ſunt: nuptæ autem in virorum manu. Or-
bæ igitur innuptæ in fratrum tutela. Quod M.
Cato de lege Oppia diſſerens apud Liuium lib.
XXXIIII. ſic oſtendit: Maiores noſtri nullam ne
priuatam quidem rem agere fœminas ſine au-
ctore voluerunt: in manu eſſe parentum, fra-
trum, virorum. Et Valerius aliquanto poſt: Mi-
nus filiæ, vxores, ſorores, etiam quibuſdam in
manu erunt. Nunquam ſaluis ſuis exuitur ſerui-
tus muliebris: (Suos appellat, quorum in manu
ſunt, patrem, fratrem, maritum.) & ipſæ liberta-
tem quam viduitas & orbitas facit, deteſtantur.
In veſtro arbitrio ſuum ornatum, quam in legis
malunt eſſe: & vos in manu, ac tutela, non in ſer-
uitio debetis habere eas: & mallem patres vos
aut viros, quàm dominos dici. Hæc ille. Illud au-
tem ne prætereundum quidem eſt, quod Cicero
in Topicis, & in eadem Boëtius demonſtrant,
mulierem eam integri capitis dici ſolitàm, quæ
viro in manum non conueniſſet: quæ verò con-
ueniſſet, eam capite diminutam fuiſſe. Illam ſi-
ne tutoribus auctoribus teſtamentum ſcribere
non potuiſſe: hanc arbitratu ſuo, quippe tutela
ſolutam ac liberam, potuiſſe. Quin ne illud qui-
dem

dem omittendum videtur, quod eodem ex libro cognoſcitur, diſſimilem fuiſſe mulierum & pupillorum tutelæ rationem. Non quemadmodum, inquit, quod mulieri debeas, rectè ipſi mulieri ſine tutore auctore, ſoluas: ita quod aut pupillæ aut pupillo debeas, rectè poſſis eodē modo ſoluere.

SI FVRIOSVS EXISTAT, AGNATORVM GENTILIVMQVE IN EO, PECVNIAQVE EIVS POTESTAS ESTO.

HVIVS legis verba exſtant apud Ciceronem lib. De inuent. II. itémq; in lib. Rhetoricis ad Heren. primo. Teſtimonium autem habemus apud eundem Ciceronem lib. Tuſcul. III. vbi ſcribit, eum qui errore mentis affectus ſit, vetari XII. tabulis rerum ſuarum eſſe dominum. Itaque non eſſe ſcriptum SI INSANVS, ſed SI FVRIOSVS eſſe incipit. Nam ſtultitiam, inquit, cenſuerunt, id eſt, inconſtantiam ſanitate vacantem, poſſe tamen tueri mediocritatem officiorum, & vitæ communem cultum atque vſitatum. Furorem autem eſſe rati ſunt, mentis ad omnia cæcitatem. Quin & apud Vlpianum tit. regul. XII. ita ſcriptum eſt: Lex XII. tabularum furioſum in curatione iubet eſſe agnatorum. Núc legis ſententiam videamus, quàm rectè Cicero ſic exponit: vt de iis intelligatur; non qui dementes ſunt, id eſt, qui mediocritatem officiorum, & communem vitæ cultum tuentur: ſed planè de iis qui mētis ad omnia cæcitate affecti ſunt. Quapropter furioſos à demētibus Iuriſconſulti paſſim diſtinguunt, vt l. ſi furioſi, 25. C. de nup. l. tam dementis, 21. C. de epiſc. audient. l. 2. D. de inoff. teſta. l. vlt. C. de adminiſt. tut. l. 8. §. 1. D. de tut. dat. ab. l. 6. D. de curat. fur. Verbum autem EXISTET, Cicero eodem loco ſic interpretatur, id eſt, eſſe incipit: quaſi iubeat lex ſtatim propinquos officio fungi: ne quid forte incommodi per eorum negligentiam incuriámve accidat. Quod autem ſequitur, AGNATORVM GENTILIVMQVE, diſcrimen quidem eſſe oſtendit inter Agnatos & Gentiles: de quo quia ſatis copioſè in noſtro Commentario de verbis iuris explicauimus, nihil neceſſe eſt hoc loco diſſerere. Tantum id ſatis eſt intelligi, de quo Paullus in l. 53. D. de verb. ſignific. nos admonet: tametſi coniunctim locuta lex ſit, quaſi vtróſque ad tutelam adhiberi iubeat: tamen hoc loco, item vt aliis nonnullis, coniunctionem pro diſiunctione accipiendam eſſe: perinde ac ſi ſcriptum eſſet, GENTILIVMVE: vt cui erunt agnati, ad eos tutela deferatur: cui gentiles, eodem modo. Neque verò illud omittendum eſt, ex hac lege peruulgatum inter veteres prouerbium ortum eſſe, vt cùm aliquem errore mentis affectum ſignificarent, eum dicerènt ad agnatos & gentiles deducendum eſſe. Cuius rei teſtimonia in Inſtit. Commentariis protulimus.

Vt qui prodigus exiſteret, ei Prætor cauſſa cognita bonis ſuis interdiceret, inque ipſius pecunia agnatorum gentiliúmque poteſtas eſſet.

HVic capiti teſtimonium præbet Vlpianus in l. 1. D. de curat. fur. vbi ſic ſcribit: Lege XII. tabularum prodigo interdicitur bonorum ſuorum adminiſtratio. Et item tit. reg. XII. tùm ita loquitur: Lex XII. tab. furioſum itémque prodigum, cui bonis interdictum ſit, in curatione iubet eſſe agnatorum. Sed & Iuſtinianus §. 2. D. de curat. Furioſi, inquit: Et prodigi licet maiores vigintiquinque annis ſint, tamen in curatione ſunt agnatorum, ex lege XII. tabul. Quod cùm ita ſit, quæſtio ſubdifficilis exoritur, cur Vlpianus in d. l. 1. continuò poſt illa ſuperiora ſic aſcribat: Quod moribus quidem ab initio introductum eſt. Sed ſolent hodie Prætores vel Præſides, ſi talem hominem inuenerint, qui neque tempus, neque finem expenſarum habet, ſed bona ſua dilacerando & diſſipando profundit, curatorem ei dare. Mirum, inquam, videtur, Vlpianum morum memoriam ante XII. tab. tempus repetere. Quare videndum eſt, probarine vetus illa mea coniectura poſſit, cùm eum locum ita corrigendum eſſe dicerem: SED QVOD moribus quidem introductum eſt, ſolent hodie Prætores, &c. vt iam non de prodigo loquatur, cui certum eſt legem XII. curatorem impoſuiſſe: ſed potius de eo qui aliquantò minus quàm prodigus, intemperans, diſſolutúſque ſit. Quandoquidem Cicero quoque in Catone ſcribit, moribus populi R. comparatum fuiſſe, vt malè rem gerentibus patriis bonis interdiceretur: quo in loco de Sophocle loquitur, quem prodigum (vt opinor) non rectè diceremus. Sed hac de re pluta in Inſtit. commentariis: vnde cuiuis quæ hinc abeſſe videbuntur, aſſumendi poteſtas eſt. Illud ſatis erit intelligi, prodigis interdici ſuis bonis ex lege XII. tab. cæteris verò malè rem ſuam gerentibus, inſtituto ciuitatis & moribus. Notatione autem digna eſt ea formula, qua Paullus lib. ſent. V. ſcribit, Prætores hac in re vti ſolitos fuiſſe: QVANDO TV BONA PATRIA AVITAQVE NEQVITIA TVA DISPERDIS: LIBEROSQVE TVOS AD EGESTATEM PERDVCIS: OB EAM REM TIBI EA RE COMMERCIOQVE INTERDICO. Quæ formula non dubitandum eſt, quin & in prodigis, & in aliis vſitata fuerit. Neque enim agnatis licuit manum in prodigi bona ipſo iure & ſine Prætoris decreto iniicere: ſed id eos poſtulare à Prætore oportuit, vt & illi bonis interdiceret, & ſibi ex lege bonorum illorum adminiſtrationem decerneret. Atque hæc quidē de lege XII. tab. dicta ſunt: poſt quam Letoria lex longo interuallo lata eſt, vt curatores vel propter laſciuiam, vel propter dementiam darentur: quemadmodum Capitolinus in M. Antonino teſtatur. Sed cùm cetera eius capita omnia, quæ quidem exſtant, ad minores tantummodo pertineant, & Capitolinus eo loco nominatim de adultis loquatur, veriſimile eſt, legem illam de adoleſcentibus duntaxat, non etiam de maioribus XXV. annis cauiſſe. quod eo etiam probabilius videtur, quia cùm Plautus eam ſignificaret, legem Quinamuicenariam appellat. Tum lex, inquit, me perdit, Quinauicenaria: metuunt credere omnes.

PATERFAM. VTI LEGASSIT SVPER PECVNIA, TVTELAVE SVÆ REI, ITA IVS ESTO.

HVIVS teſtis eſt Vlpian. tit. reg. XI. vbi ſic ſcribit: Teſtamento quoq; nominatim tutores

dati confirmantur eadem lege XII. tabul. his verbis, VTI LEGASSIT &c. Quibus verbis ſignificare videtur, legem noſtram coniunctim eodem capite de inteſtatorum hereditatibus ſimul & de tutelis ſanxiſſe. Cuius rei etiam illud argumento eſt, quod Paullus in l. ſæpe, 53. D. de verb. ſignific. ita ſcribit: Cùm dicitur, SVPER PECVNIA TVTELAVE SVÆ R. (ſic enim ſcribendum eſt) tutorem ſeparatim ſine pecunia dari non poſſe. Verumtamẽ cùm apud Ciceronem duobus locis caput De heredum inſtitutionibus, ſeparatum ab hoc de Tutelis capite viderémus: ſatius fore putauimus, ſeparatim de vtraque re diſſerere. præſertim cùm hæc de tutelis diſputatio ad locum de perſonis: illa de hereditatibus ad eum in quo de rebus diſſeritur, propriè pertineat. Vtcunque ſit, verba Caij quibus huic noſtræ legi teſtimonium perhibetur, hæc ſunt in l. 1. D. de teſtam. tut. Lege XII. tab. permiſſum eſt parentibus, liberis ſuis, ſiue fœminini, ſiue maſculini ſexus, ſi modò in poteſtate ſint, tutores teſtamẽto dare. Quin & Paullus in l. tutor, 20. D. eod. ti. eo amplius hoc aſcribit: Teſtamento quemlibet dari tutorem poſſe: ſiue is Prætor, ſiue Conſul ſit: quia lex XII. tab. id cõfirmat. Quibus ex verbis exiſtimare aliquis poſſet, legem XII. tab. de Prætore aliquid & Conſule nominatim ſanxiſſe: quaſi aliquid huiuſmodi ſcriptum in lege fuiſſet; Patrifa. teſtamento quemuis pupillis ſuis tutorem inſtituendi, ſiue is priuatus, ſiue cum imperio ſit, ius poteſtáſque eſto. Sed alia fortaſſe Paulli verborũ ſententia eſt: vt non legis verba ſcilicet, ſed vim & mentem conſideret; quemadmodum traditur in l. verbis legis, 120. D. de verb. ſignific. His verbis legis XII. tab. VTI LEGASSIT, ITA IVS ESTO: ampliſſimam poteſtatem tributam teſtatoribus videri. Significat ergo Paullus, tantam eſſe teſtatoribus tributam hac lege poteſtatem, vt etiam ſi Prętorem aut Conſulem, qui cum ſummo imperio eſt, ſuis liberis tutorem inſtituant, eos ad hoc onus ſuſcipiendum obligent. Nunc ad legis verba veniamus. Quod ait lex, VTI LEGASSIT, pro eo eſt, quaſi dixiſſet, vti ſtatuerit, ſiue decreuerit: quemadmodum infra ſub primo capite de teſtamentis vberiùs exponemus. Quod ait, SVPER TVTELA SVÆ REI: mirum videri poteſt: quaſi Rei, id eſt, patrimonio tutela detur: cùm contrà noſtri teſtentur, tutores non rei aut cauſſæ, ſed perſonæ dari. l. quia perſona, 14. cum ſeq. D. de teſt. tut. qua de cauſſa tutela definitur, Vis & poteſtas non in bonis & patrimonio, ſed in capite libero. l. 1. D. de tutel. Et profectò ita eſt, vt tutela moribus potius ac diſciplinæ pupillorum, quàm fortunis & patrimonio comparata ſit. arg. l. tutores. 18. C. de excu. tut. Sed videamus ne id adiectum ſit propter ſuperius verbum PECVNIA: quaſi lex hoc capite de teſtatorum patrimonio tantùm & fortunis ſanxiſſet: & hoc ſingulare caput poſitum fuiſſet, in quo propriè de teſtatorum poteſtate in ſuorum bonorum aut proprietate aut adminiſtratione ad alios transferenda, cautum fuiſſet. Quod ait, ITA IVS ESTO: latiſſimam (vt ait Pomponius) teſtatorũ poteſtatem oſtendit. Itaque per hanc legem vis patriæ poteſtatis, etiam poſt patris mortem, & vſque ad pubertatem liberorum extenditur. quod

A enim pater in ſuo teſtamento de bonorum ſuorum adminiſtratione ſtatuit, id vſque ad liberorum pubertatem obtinet. l. vlt. C. quand. tut. vel cur.

Vt ſi paterfam. inteſtatò moreretur, agnatorum gentiliúmque in ipſius pupillis, eorúmque pecunia poteſtas eſſet.

HVIVS teſtimonia multifariam exſtant. Vlp. B in l. 1. D. de legit. tut. Legitimæ, inquit, tutelæ lege XII. tab. agnatis delatæ ſunt, & conſanguineis: id eſt, his qui ad legitimam hereditatem admitti poſſunt. hoc ſumma prouidentia: vt qui ſperarent hanc ſucceſſionem, iidem tuerentur bona, ne dilapidarentur. Item l. 5. Legitimos tutores nemo dat: ſed lex XII. tab. fecit tutores. Sic Vlpianus tit. reg. XI: Legitimi tutores ſunt, ait qui ex lege aliqua deſcendunt: per eminentiã autem Legitimi dicuntur, qui ex lege XII. tab. C introducuntur. Quod verò INTESTATO MORITVR, poſuimus, in eo Iuſtinianum auctorem habemus; qui ſub tit. de legit. tut. ita ſcribit: Quod autem lex ab inteſtato vocat ad tutelam agnatos, non hanc habet ſignificationem, ſi omnino non fecerit teſtamentum is qui poterat tutores dare, ſed ſi quantum ad tutelam pertinet, deceſſerit inteſtatus, quod tunc quoq; accidere intelligitur, cùm is qui datus eſt tutor, viuo teſtatore deceſſerit. idemq; ſcribit Paulus, l. 6. D. D eod. tit. Quod ait lex, AGNATORVM, Caius in l. 9. D. eod. tit. ſic interpretatur: vt, ſi plures agnati ſint, proximus familiam adipiſcatur: & ſi eodem gradu plures ſint, omnes ſimul tutelam nãciſcantur. De Agnatorum autem & Gentilium differentia, ſatis copioſè in Commẽtario de verbis iuris diſſeruimus. Itaq;, quód veteri prouerbio veramur, actum non agemus. Illud autẽ minimè videtur hoc loco prætermittendum, quod traditur in l. 3. §. pen. D. de legit. tut. & §. vlt. Inſt. E de legit. agnat. ſucceſſ. Succeſſionem quæ lege XII tab. in agnatorum hereditatibus repudiabatur, in tutelis tamen admitti: vt ſi proximior nõ modò mortuus, verum etiam capite deminutus eſt, qui poſt eum eſt, in tutelæ adminiſtrationẽ ſuccedat. Nunc de legis æquitate nonnihil dicendum eſt. nam Solonis vulgo contrariũ inſtitutũ laudatur, cuius Diogenes Laertius teſtis eſt: vt ne ei tutela deferretur, ad quem pupilli morte patrimonium rediret. quippe: ne bonorum F cupiditate inductus pupillorum vitæ inſidiaretur. Sed videamus ne laudabilior Decemuirorum, magíſque naturæ conſentanea ratio fuerit, qui non modò tanti ſceleris ſuſpicionem de conſanguineis & propinquis necandis bene morata ciuitate indignam eſſe iudicarunt: præſertim cùm minores natu conſanguinei liberorum propè loco eſſe videantur: verumetiam ex naturæ iure ſtatuerunt, nullos tota ciuitate deligi poſſe, quibus charior & commendatior agna- G torum puerulorum ſalus eſſet. De bonis autem, Vlpiani nota ſententia eſt, ſumma prouidentia inſtitutum id fuiſſe, vt qui ſucceſſionem ſperarent, iidem tuerentur bona ne dilapidarentur. l. 1. D. illo tit.

Vt

Vt ſi quis doli mali, culpæve in tutela gerenda ſuſpectus videretur, eum cuiuis apud Prætorem ſuſpecti arguere ius eſſet: vtique doli damnatus infamis fieret.

HVIVS teſtis eſt Vlpianus l.1. D.de ſuſp.tut. vbi ait, Suſpecti crimē è lege XII.tab.deſcēdere. Eodémque pertinere arbitror locum illum Ciceronis in III.De officiis, vbi ſic ſcribit: Atque iſte dolus malus etiam legibus erat vindicatus: vt tutela XII.tabu.&c. Nam capite ſequenti de furti crimine agitur perſpicuè. Dolum autem malum Seruius definiebat: cùm aliud agitur, aliud ſimulatur. quod, cùm de tutoris peccato quæritur, in alia potius quæuis eius facta, quàm in furta conuenire videtur. Itaque Platonis hac de re lex noſtræ conſimilis exſtat in eius libr. De legibus XI: Ἐὰν δὲ ἐπιτροπὸς ἀμελεῖν ἢ κακουργεῖν δοκῇ τοῖς οἰκείοις, ἢ καὶ τῶν ἄλλων τινὶ πολιτῶν, εἰς ταὐτ' ἀγέτω δικαστήριον: ὅτι δ' ἂν ὄφλῃ, τετραπλασίαν μὲν τούτου, τίνειν, γιγνέσθαι δὲ τὸ μὲν ἥμισυ, τοῦ παιδὸς, τὸ δ' ἥμισυ τοῦ καταδικασαμένου τὴν δίκην. id eſt, Si tutor vel pupilli propinquis, vel ciui cuiuis alteri, culpæ dolive nominè ſuſpectus ſit, ad idem iudicium adductus, ſi damnetur, quadruplum ſoluito: cuius dimidium pupilli, dimidium accuſatoris eſto. Patet igitur iudicium hoc propterea inſtitutum fuiſſe, vt ſi tutor aliud agere, aliud ſimulare videatur, veluti ſi ſub ſpecie patrimonij pupillaris amplificandi, & maioris emolumenti ex fœneranda pecunia, quàm ex prædiorum fructibus capiendi, eius prædia diuendat, tum priuſquam longiùs hoc malum ſerpat, maturè à tutela remoueatur. Aliud autem iudicium comparatum fuiſſe, cùm quid furti in pupilli rebus admiſſum eſſet, diſſimilémque illius ab hoc noſtro rationem fuiſſe, deinceps ex capite ſequenti intelligemus.

Vt qui per tutelam pupillum fraudaſſe, eiúſque rem furatus eſſe conuinceretur, infamia notatus duplionis pœnam ſubiret.

HVIVS teſtis eſt Tryphoninus in l. tres tutores, 55. D.de admin.tut. vbi ſic ſcribit: Sed ſi ipſi tutores rem pupilli furati ſint, videamus an ea actione, quæ proponitur ex lege XII. tabu. aduerſus tutorem in duplum, ſinguli in ſolidum teneantur. Sed tutores propter admiſſam adminiſtrationem, non tam inuito domino contrectare eam videntur, quàm perfidè agere. Nemo denique dicet, vnum tutorem & duplum hac actione præſtare, & quaſi ſpecie condictionis, aut ipſam rem aut eius æſtimationem. Atque hæc nimirum actio eſt quæ dicitur. Rationibus diſtrahendis: quæ aduerſus eos demum tutores finita tutela competit, qui in tutela gerenda rem aliquam pecuniámve pupilli ſubtraxerint. nam in tutela ex vna obligatione duæ ſunt actiones: prior Tutelæ, quæ generalis eſt. l. pro ſocio, 38. D.pro Soc.& generaliter ad rationes exigendas pertinet. l. 1. §. 2. D.de tut. & rat.diſt. poſterior, Rationibus diſtrahendis, quæ ſpecialis eſt de iis rebus, quas quis in gerenda tutela ſubtraxit & in duplum, in quo ſimplum ineſt. d.l. tres tutores, & l.1.§.conſiderandum, D.de tut.& rat.diſt. Itaq; ſi tutela actum eſt, agi hac non poteſt: at ſi hac, tamen illa, ob alias res ſupereſt. d.l.1.§.pen. Conſiderandum eſt in hac actione, vtrum pretium rei tantùm duplicetur, an etiam quod pupilli intereſt. Et magis eſſe arbitror, in hac actione quod intereſt non venire: ſed rei tantùm æſtimationem. Item l. 2. Hæc actio licet in duplum ſit, in ſimplo rei perſecutionem continet, non tota dupli pœna eſt. Quibus ex verbis videamus, an locus ille inſignis commodè illuſtrari poſſit, qui eſt in primo Ciceronis de Orat. his verbis: Vbi Scæuola de tutelæ iudicio commemorans: Alter, inquit, plus lege agendo petebat, quàm quantum lex in XII. tabulis permiſerat. Veriſimilius enim videtur oratorē illum quem Scæuola perſtringit, totum duplum pœnæ nomine petiiſſe, atque hoc nomine plus, quàm ex lege liceret, poſtulaſſe: quàm (vt nonnulli interpretantur) tam ſtultè imperitum fuiſſe, vt triplum aut quadruplum ex ea lege peteret, quam etiam pueris conſtabat duplum duntaxat impoſuiſſe. Sed hæc quidem hactenus. Cicero in Orat.pro Cæcina, vbi ait: Turpe iudicium dari aduerſus eum, qui per tutelam aliquem fraudarit. Itémque in Orat.pro Comœdo: Vbi inter iudicia ſummæ exiſtimationis & pœnæ dicam capitis, tutelæ iudicium enumerat.

QVÆ de iure perſonarum ex XII.tabularum fragmentis repetiri potuerunt, hactenus expoſita ſunt. Deinceps ordo poſtulat, vt quæ de rebus reliqua nobis ſuperſunt, proferamus. Ac primo quidem huius ordinis loco digna ea lex videtur, in qua ſacrorum populi Rom. ratio attingitur.

Ne quis rem litigioſam in ſacrum dedicaret: qui dedicaſſet, dupli pœnam ſubiret.

EIVS autē teſtis eſt Caius, in l.vlt. D. de litig. (quam inſcriptio demōſtrat ex XII.tab.ſumptam eſſe) vbi ſic ſcribit: Rem de qua controuerſia eſt, prohibemur in ſacrum dedicare: alioqui dupli pœnam patimur: nec immeritò, ne liceat eo modo duriorem aduerſarij cauſſam facere. Duplum autem aduerſario præſtandum eſt: vt id veluti ſolatium habeat, pro eo quod potentiori aduerſario traditus eſt. Multam igitur ſtatuit lex iis, qui rem, de qua controuerſia eſt, dedicāt: propterea quòd non tam religionis ſtudio, quàm aduerſarij fraudandi animo id feciſſe videntur. Deinde ne facultas malæfidei poſſeſſoribus detur, dominos rerum ſuarum dominiis euertendi, ſi, vt primùm ea de re mota erit controuerſia, eam dedicare licebit. Similima ferè P.Clodij ratio fuit, qui Ciceronis in exilium eiecti aream conſecrauit, libertatíſque fanum in ea dedicauit: qua de re exſtat eius Oratio quæ pro domo ſua inſcribitur.

Vt ſi quis viam alteri deberet, eam munitam præſtaret: ſi ea immunita eſſet, qua vellet is cui ea deberetur, iumentum ageret.

HVIVS exſtat teſtimonium apud Ciceronē in Orat.pro Cæcina: vbi de lege XII. tab. diſſe-

Ambitus propriè dicitur inter vicinorum ædificia, locus duorum pedum, & ſemipedis, ad circũeundi facultatem relictus. Atque hoc nimirũ eſt, meo quidem iudicio, quod Legitimum ſpacium appellatur in l. Imperatores, D. de ſeruit. vrb. præd. Indéq; dictæ Inſulæ, quæ (vt Feſtus ſcribit) non iunguntur cõmunibus parietibus cũ vicinis, circuitúq; publico aut priuato cinguntur. Itaq; vbi non inſulæ ſed domus ſunt, quæſitum inter Iuriſconſultos fuit, quis rum ambitus ædium dici videretur. P. autẽ Scæuola id eſſe reſpondit, quoad parietis communis tegendi cauſa tectũ proiiceretur: ex quo in eius ædes qui protexiſſet, aqua deflueret. Sic enim locum illum in Ciceronis Topicis iampridem reſtituimus: eiuſq; ſententiã in primo noſtrarum Obſeruationum explicauimus. Atque hæc quidem huius capitis argumẽta fuerunt. Nunc quæ in coniectura incertiſſima poſita ſunt, nihil affirmantes, in medio ponemus Vitruuius igitur lib. II. cap. VIII. ſic ſcribit: Leges publicæ non patiuntur maiores craſſitudines, quàm ſeſquipedales conſtitui loco communi. Ceteri autem parietes, ne ſpacia anguſtiora fierent, eadẽ craſſitudine collocantur. Lateritij verò ſeſquipedali craſſitudine nõ poſſunt pluſquam vnam ſuſtinere contignationem. Plinius autem lib. XXXV. cap. XIIII. Romæ, inquit, non fiunt talia ædificia (de lateritiis parietibus loquitur) quia ſeſquipedalis paries non plus quàm vnam contignationem tolerat: cautúmque eſt, ne communis craſſior fiat: nec intergerinorum ratio patitur. Quibus ex verbis ſuſpicari aliquis poſſet de ſeſquipedali pariete cautum aliquid in XII. tabulis fuiſſe: ſed quia nondum eius rei certius argumentum reperire potuimus, ſuperioris capitis fragmentis contenti erimus.

Vt ſi cuius arbor in vicini agrum impenderet, eam dominus pedes quindecim à terra altius coerceret.

HVIVS exſtat teſtimonium apud Vlpianum in l. I. D. de arb. cædũd. vbi Prætoris in eandem ſententiam interdictũ hoc profert: QVÆ ARBOR ex agro tuo in agrum illius impẽdet, ſi per te ſtat quo minus pedes quindecim à terra eam altius coërceas: tũc quo minus illi ita coërcere, lignaq; ſibi habere liceat, vim fieri veto. Infert autẽ ſic: Quod ait Prætor, & lex XII. tabularũ efficere voluit, vt quindecim pedes altius rami arboris circuncidantur: & hoc idcirco effectũ eſt, ne vmbra arboris vicino prædio noceret. Qua de re Paulus quoq; lib. ſent. v. cap. VI. ſic ſcribit: Arbor quæ in vicini agrũ imminet, niſi à domino ſublucari nõ poteſt: iſque conueniendus eſt, vt eam ſublucet. quod ſi facere noluerit, à vicino luxuries ramorum compeſcatur. Quibus ex verbis exiſtimari poteſt, verbo SVBLVCANDI legem XII. tab. vſam fuiſſe: quaſi Sublucare ſit, ſubiecto Solo lucem immittere: & (vt ipſe Paullus interpretatur) luxuriem ramorum compeſcere. Exſtat autem eodem Pandectarum capite, interdictum de arboribus, quæ in alienas ædes impendent: quo ſuccidi eas præcipitur: de quo ecquid XII. tabulis cautum fuerit, mihi quidem incertum eſt. Illud autem quod lege ſecunda Pomponius adſcribit, ad hunc locum pertinet: Si arbor ex vicino fun-

A do vento inclinata in tuum fundum ſit, ex lege XII. tab. de adimenda ea recte agi poſſe, ius ei non eſſe ita arborem habere.

Vti glandem ſuam in alienum fundum procidendentem colligere ius eſſet.

HVIVS teſtis eſt Plinius, qui lib. XVI. cap. V. ſcribit, glãdes opes fuiſſe etiã ſuo tempore multarũ gentiũ, per Hiſpanias quoq; ſecundis menſis inferi. cautum præterea lege XII. tab. vt glan-
B dem in alienum fũdum procidentem liceret colligere. Quibus verbis apertè Plinius ſignificat, & de vera glande legẽ locutam: & priſcis illis tẽporibus Romanos glande interdum pro cibo vſos fuiſſe. Caius autẽ legem hanc, vt credi par eſt, interpretãs libro ad XII. tabulas quarto, ſic ſcribit: Glandis appellatione omnem fructum contineri, exemplo Græci ſermonis, apud quos omnes arborum ſpecies ἀκρόδρυα appellantur. l. 236. D. de
C verb. ſignific. In eandem autem legis veteris ſententiam exſtat hoc Prætoris interdictum: GLANDEM quæ ex illius agro in tuum cadat, quo minus illi tertio quoque die legere, auferre liceat, vim fieri veto. l. vn. D. de gland. leg. Neque verò prætermittendum eſt, quod ſcribitur in l. Iulianus, 9. §. 1. D. ad exhib. Si glans ex arbore vicini in fundum meum incidit, eamque ego immiſſo pecore depaſcam: vicino Ad exhibendum actionem competere: nam etſi glans exſtaret, nec pa-
D terer illam tollere, ad exhibendum teneri. Denique ſiue glans exſtet, ſiue conſumpta ſit, ad exhibendum actio dabitur. Sed ſi exſtet, etiam interdicto De glande legenda, vt tertio quoque die legendæ glandis facultas ſit, agere poterit, ſi damni infecti cauerit.

Vt vſus, auctoritas fundi, biennis: ceterarum rerum, annus eſſet:

E ADVERSVS HOSTEM ÆTERNA AVCTORITAS ESTO.

PRIORIS capitis ſententia exſtat apud Ciceronem in Orat. pro Cæcina: vbi ſic ſcribit: Lex vſum, auctoritatẽ fundi iubet eſſe bienniũ. At vtimur eodem iure in ædibus, quæ in Lege non appellantur. Et in Topic. Quod in re pari valet, valeat in hac quæ par eſt. vt quoniam vſus auctoritas fundi biennium eſt, ſit etiam ædium. At
F in Lege ædes non appellantur, & ſunt ceterarum rerum omnium, quarum annuus eſt vſus. Valeat æquitas, quæ paribus in cauſſis paria iura deſiderat. Quibus in locis iam pridem diſputauimus pro BIENNIVM legendum eſſe BIENNEM. niſi fortè Biennius pro Biennis Veteres dixerint: quod fortaſſe ex Frontino ſuſpicari aliquis poſſet. Biennem quidem & Triennem & quadriennem latinè dici, nemo ignorat. Illud autem animaduertendum eſt, quod traditur in l. 7. D. de vſurpat. Annum hac in lege non naturaliter à mo-
G mento ad momentum, ſed ciuiliter à die ad diem numerari. Vt qui ad extremum anni diem peruenerit, annum compleſſe intelligatur. l. 6. & l. 7. D. de vſurp. Auctoritatis autẽ verbo ius legitimi dominii lex ſignificat: vt in Orat. ꝓ domo ſua. Multæ ſunt domus in hac vrbe, atq; haud ſcio an penè cunctæ, iure optimo, ſed iure priuato. iure he-

SVPER PECVNIA TVTELAVE. Nam Vlpianus
cap.Inſt.xi.legem ita profert: Vti legaſſit ſuper
pecunia tuteláve ſuæ rei, ita ius eſto: vbi coniun-
ctim & de pecunia, & de tutela cautum in lege
ſignificat: de quo tamē affirmare nihil poſſumus.
Sed quia certum nobis ordinem, legúmq; deſcri-
ptionem propoſuimus, propterea melius eſſe iu-
dicauimus, ſuo quamq; rem loco exponere: idque
eò magis, quia & in libro De inuentione II. & ad
Herenn. I. his edita eſt lex verbis: Paterfa. vti ſu-
B per familia pecuniáve ſua legauerit, ita ius eſto.
Primum igitur quod ait lex, PATERFAMILIAS:
ſic accipiendum eſt: ſolis patribusfa. teſtandi ius
fuiſſe. filiisfa. ne patribus quidē auctoribus fuiſſe
l.6.D.de teſtam. quippe qui ſuum nihil haberēt:
vti ſcribit Vlpianus cap.Inſtit.xx. Quod verò ait
LEGASSIT, verum eſſe oſtendit, quod & Vlpia.
cap. Inſt. xxiv. & Eutychius lib. II. De diſcer.
coniug. ſcribunt. Legandi verbum à lege fictum:
vt Legare nihil aliud ſit quàm ſtatuere, decerne-
C re, & (vt vulgus loquitur) diſponere: ſiue de here-
ditate, ſiue de legatis & donationibus teſtamēto
relinquēdis, ſiue etiam de libertatibus dandis, ſi-
ue de tutelis cōſtituendis agatur: quemadmodū
docet Pomponius in l. verbis, 120. & l. in genera-
li, 80. D. de verb. ſignific. l. in repetendis, 63. D. de
legat. tertio. Liuius lib. I. Numitori, qui ſtirpis
maximus erat, regnum vetuſtum Syluię gentis le-
gat. Iam verò, quòd ait Lex, SVPER FAMILIA,
familiæ appellationem, id eſt, bona patrisfa. & in
D his ſeruos ſeruaſque hoc loco ſignificari, tradit
Vlpianus in l. pronunciatio, 195. D. de verb. ſignif.
Vnde illud Terentij: Decem dierum vix mihi e-
rit familia. Vnde etiam Familiæ emptor in teſta-
mentis dicebatur, qui teſtatoris patrimonium v-
niuerſum coëmebat: inde Familiæ erciſcundæ iu-
dicium, id eſt, hereditatis diuidendę. Quare quod
adſcriptū eſt PECVNIAQVE, nihil neceſſe fuit
adiici, niſi ad planiorem interpretationem: quo-
E niam eo quoq; verbo non modò pecunia numera-
ta, verùm etiam res omnes tam ſoli, quàm mo-
biles, & tam corpora, quàm iura continentur. l.
pecuniæ, 222. l. pecuniæ, 179. D. de verb. ſignific. l.
pen. C. de conſtitut. pecun. SVA verò quod addi-
dit, ſignificat de re ſua quemque teſtari oporte-
re. Nam etiam in legatis, alienæ rei quam ſuam
teſtator putauit, legatum nullum eſt. l. vnum, 67.
§.6. De legat. ſecundo. l. cum alienam, 10. C. de
de legat. Quod verò adſcriptum eſt, ITA IVS ES-
F TO: ſummum teſtamentorum ius eſſe oſtendit,
quemadmodum Cicero Philipp. II. ſcribit: In pu-
blicis actis, nihil eſt lege grauius: in priuatis, fir-
miſſimum eſſe teſtamentum. Qua de cauſſa Pom-
ponius in l. verbis, 120. D. de verbor. ſignific. Ver-
bis legis XII. tabularū, inquit, VTI LEGASSIT, ITA
IVS ESTO: latiſsima poteſtas tributa videtur, & he-
redes inſtituendi, & legata & libertates dādi: tu-
telas quoq; cōſtituendi. Eodemq; ex fonte illud
fluxit, quod Vlpianus cap. Inſtitut. XIX. ita ſcribit:
Lege nobis acquiri, veluti legatum ex lege XII.
G tab. ſiue mancipi res ſit, ſiue nec mancipi. Atque
hęc quidem ad legis interpretationem dicta ſint:
ex quibus intelligitur, teſtamētorum ſummū ius
eſſe: qua de cauſſa huius loci ratio poſtulat, vt eos
caſus enumeremus, quibus teſtamenta rumpun-
tur, dumtaxat de quibus dubitari poteſt, vtrum
ex lege XII. tab. illi ſint, an non ſint. Nemo enim

A hodie (vt opinor) ſcriptor eſt, quin apertè atque
aſſeuerāter affirmet, regulas illas vulgares, Agna-
tione poſtumi teſtamentū rumpi. itē, Suos, ſiqui-
dem poſt mortem noſtram naſcantur, iure ciuili
inſtitui poſſe: ex numero legum XII. tabularum
fuiſſe. Animaduerti ergo ſex illas, ſeptémvè vul-
gatas & decantatas regulas, quæ ab Vlpiano tra-
duntur cap. Inſtitut. XXII. non XII. tabularum le-
ges fuiſſe: ſed potius ſententias & aphoriſmos
quoſdam à Iuriſconſultis ex mēte XII. tabularum
B delibatos, & quaſi ex illarū ſucco expreſſos. Nam
quod ad primā attinet, Præteritione filiifa. teſta-
mentum vitiatur. l. 1. D. de iniuſt. rup. ſuperius vel
ex eo ſolo docuimus certam XII. tabularum le-
gem non fuiſſe, quia Cicero in I. De orat. apertè
ſcribit. ius illud quondam, id eſt, poſt XII. tabu-
las controuerſum fuiſſe: nimirum antequam Iu-
riſconſultorum auctoritate pro regula confirma-
ta & inueterata eſſet. Sequitur II. Agnatione
poſtumi ſui præteriti teſtamentum rumpitur. d.
C l. 1. de iniuſt. teſt. quippe qui ſuorum numero eſt:
vt ibidem Vlpianus tradit. Hanc autem à Iuriſ-
conſultis cōpoſitam fuiſſe, Cicero duobus in lo-
cis teſtatur: quorum prior eſt in Orat. pro Cęcina:
vbi, cùm de Iuriſconſultorum placitis, eorumq;
auctoritate diſputaret, duo hæc quaſi exempli lo-
co profert: Cui filius agnatus ſit, eius teſtamētum
eſſe ruptum. Item: Quod mulier ſine tutore au-
ctore promiſerit, non deberi. Alter locus eſt in I.
D De orat. vbi Antonius de iure eo diſputās, quod
inter Iuriſconſultos non ambigitur, quod pro-
pterea noſtri ius conſtitutum appellant, eius hoc
exemplum profert: Numquis eo teſtamēto, quod
paterfa. ante fecit, quàm ei filius natus eſt, heredi-
tatem petit? nemo. quia conſtat agnaſcendo rū-
pi teſtamentum. Neque ad rem pertinet, quod
traditur in l. 6. & 7. D. de ſuis & legit. Legem XII.
tabul. vocare ad hereditatem eum, qui moriente
eo de cuius hereditate agitur, vel in rerū natura
E erat, vel iam viuo illo conceptus fuerat. primùm
quia illis in locis agitur de inteſtatorū heredita-
tibus: longè autem aliud eſt, eum qui eſt in vtero
vocari ad agnati inteſtati hereditatē, aliud agna-
tione poſtumi ſui præteriti, patrisfa. teſtamentū
rumpi. Deinde quia neque ille locus, neque item
alter ſimilis, in l. pen. D. de ſtatu homin. vbi Iulia-
nus ſcribit, Legitimas hereditates poſtumis reſti-
tui: quicquā de verbis legis probat. Nemo enim
ignorat, Legitima dici non tantùm ea, de quibus
F nominatim in lege cautum eſt: verum etiam quæ
ex legis ſententia hauſta & delibata ſunt. l. 6. D.
de verb. ſigni. Vnde legitima patronorum & pa-
rentū tutela. l. 3. D. de legit. tut. & lib. Inſt. I. de le-
git. patron. itemq; de legit. parent. tut. Deniq; Vl-
pianus cap. XXII. ſatis planè id oſtendit. Cùm e-
nim regulam hanc edidiſſet, SVI aut inſtituendi
ſunt, aut exheredandi: mox infert: Poſtumi autem
ſuorum quoque numero ſunt. Sequitur III. Filii-
fam. pręteritio teſtamentum vitiat: filię autem &
nepotis non vitiat: ſed ſcriptis heredibus accre-
G ſcunt. quod Vlpianus d. cap. XXII. tradit: & Iuſtin.
§.1. de exhered. lib. & Paulus lib. Sent. III. cap. de
teſtament. Itemq; Caius lib. Inſtit. II. cap. III. Nā
hanc quoque regulam non ex verbis legis eſſe,
vel ex eo paret. quod ſuperius docuimus, toties
Iuſtinianum teſtari, legem XII. tab. inteſtatorum
hereditates fœminis æquè ac marib. adiudicaſſe.

Quod ſi quis quærat, Verbiſne igitur legis Iuriſconſulti aduerſantur? imò verò (reſpondeo) eius ſe menti ac ſententiæ quoad poſſunt, accommodant: quod apertè apud Vlpianum deprehendi: quē in l. 8. D. de iniuſt. rupt. ſic ſcripſiſſe arbitror: Filia vel nepos, quia cùm emancipantur, vnà mancipatione exeunt de poteſtate, teſtamentum non rumpunt. Sic enim reſtituendum illum eſſe locum, iampridem docuimus: vt ſit ſenſus: Propterea non videri tantum eſſe ius filiæfam. & nepoti præteritis, in hereditate patris auive, quantum eſt ius filiifam. quia non pari modo patriæ poteſtati ſubiecti ſunt. filius enim non niſi tertia emancipatione liberatur: cæteri verò prima: quemadmodum ſuperius ſuo loco docuimus. Quare Iuriſconſulti conſentaneum eſſe legis menti crediderunt, exiſtimare legem non tam præfinitè patrum hereditatem his attribuiſſe, quàm filiofam. ac propterea leuius illorum præteritionem ferendam eſſe: quaſi pater non tantum his, quantum filio debuerit. Sequitur IIII. Poſtumos qui ſui poſt mortem noſtram naſcentur, licet heredes inſtituere. quam regulam Vlpianus eodem capite ſic edidit: Eos qui in vtero ſunt, ſi nati ſui heredes nobis futuri ſunt, poſſumus inſtituere heredes, ſiquidem poſt mortem noſtram naſcantur, ex iure ciuili: id eſt (vt omnes interpretantur) ex XII. tab. Vnde etiam in l. Gallus, D. de lib. & poſt. ius antiquum doctiſſimi quique viri hanc ipſam XII. tab. legem interpretantur. Sed videamus, ne non ſatis id attentè & conſideratè dicatur. Quàm enim abſurdum eſſe: exiſtimare, legem id teſtatorum arbitrio permittere, quod paulo ante tam vehementer ſeuerèque præceperat. Docuimus enim legem ita ſuis heredib. paternam hereditatem adiudicaſſe, vt Iuriſconſulti non dubitarint nobis hanc regulam quaſi ſanctionem legi nominatim adſcriptam tradere: Suorum præteritione teſtamentum vitiari: Suorum porro numero poſtumos de quibus agitur, habendos eſſe: quaſi ſcripta lex ita fuiſſet: Sui heredes, quorum è numero poſtumi ſui ſunt, ita rei paternæ domini ſunto, vt niſi pater eos nominatim exheredarit, eius domini: etiam contra ipſius teſtamentum permaneant. Quid igitur abſurdius eſſet, quam poſt hanc legem quæ nominatim inſtituendi neceſſitatem teſtatoribus impoſuit, alienam ita ſubiungere: Poſtumos qui ſui nobis naſcentur, inſtituere ius eſto? Modò enim edixeras, niſi inſtituerentur, teſtamentum ruptum iri. Ex eodem genere alter hic error eſt: Poſtumos alienos iure ciuili, id eſt iure XII. tabularum inſtitui non poſſe. quem errorem iam pridem in paraphraſi legis Gallus confutauimus: vbi probauimus, vel hinc intelligi poſſe, non nominatim ac diſertè vetitam à lege XII. tabularum alieni poſtumi inſtitutionem fuiſſe, quia Prætor ei bonorum poſſeſſionem decernit: vti ſcribit Iuſtinianus §. 1. de bon. poſſ. Vlpianus autem in l. non eſt, 12. D de bon. poſſ. teſtatur, vbi lex hereditatem capi vetat ibi bonorum poſſeſſionem non dari: vnde efficitur, Iuriſconſultorum hanc habendam eſſe regulam, quæ duabus hiſce cauſsis nitatur: primùm, quia ſiue inſtitueretur, ſiue exheredaretur filius, ſemper tamen ob iſtam nepotis inſtitutionem, qui in eius poteſtatem re-

A caſurus fuerat, heres futurus erat. Deinde quia pupillariter ei ſubſtitui non potuiſſet, propterea quòd auo mortuo in patris ſui poteſtatem recaſurus erat. Denique quia ſi natus teſtamenti tempore fuiſſet, ſuus non fuiſſet. Quod verò Theophilus §. 2. Inſt. de bon. poſſ. iuris ciuilis nomen de XII. tabulis interpretatur, nos id in Inſtitut. commentariis abſurdum miniméque conſentaneum eſſe docuimus: Sequuntur duæ poſtremæ regulæ V. & VI. Filiusfamil. nominatim exheredator: filia verò & reliqui etiam inter cæteros. Item, Poſtumus filius nominatim exheredator: poſtuma filia, & reliqui etiam inter ceteros. Quas regulas non modò in XII. tabulis nominatim non fuiſſe: verum etiam cum eius verbis prima ſpecie pugnaſſe, ſuperius ex eo probauimus, quòd lex XII. tabularum nullam prorſus inter ſexus differentiam admiſit: ſed æquo loco & fœminas & mares habuit, neque tamen idcirco Iuriſconſultos in hac inducenda differentia legi aduerſatos eſſe credendum eſt: imò verò eius menti quodammodo ſubſeruiſſe, ſuperius ex ratione l. 8 D. de iniuſt. teſt. demonſtrauimus. Verum hoc de caſibus qui à lege XII. tab. aduerſus teſtamentorum ius ſummum introducti putabantur, hactenus. Ex quibus ſemel intelligi potuit, nondum ſatis planè conſtare, legem XII. tabul. vllam de poſtumis mentionem nominatim feciſſe: quod tamen in ſcholis noſtris valde nouum & paradoxum prima ſpecie videbitur.

Vt cùm paterfa. ſuper familia ſua legaret, nexum faceret: perque as & libram familiam mancipa-ret: ac præter libripendem ciues R. puberes ne minus quinque pr. ſ ntes ad finem vſque adhiberet.

HVIVS capitis argumentum ſuppeditat primùm Gellius lib. XV. cap XIII. cùm ait in XII. tabulis eo loco vbi de teſtamentis agitur, libripendis mentionem fieri. deinde Vlpianus cap. Inſt. XX. reliqua ſic explicat: Hodie ſolum eſt in vſu teſtamentum illud quod per æs & libram fit: id eſt, per mancipationem imaginariam: in quo teſtamento libripens adhibetur, & familiæ emptor, & non minus quàm quinque teſtes, cum quibus teſtamēti factio eſt. Item, In teſtamēto quod per æs & libram fit, duæ res agūtur: familiæ mācipatio, & nuncupatio. Nuncupatur teſtamentū in hunc modum: Tabulas teſtamenti teſtator tenens, ita dicit: Hæc vti his tabulis cerisve ſcripta ſunt, ita do, ita lego, ita teſtor: itaq; vos Quirites teſtimonium præbetote. Agellius autem lib. XV. cap. XXVII. Tertium, inquit, teſtamenti genus eſt, per familiæ mancipationem, cui æs & libra adhibetur. Item Iuſtinianus lib. Inſt. II. Acceſſit, inquit, genus teſtamentorū, quod dicebatur Per æs & libram. ſcilicet quia per mancipationem, id eſt, imaginariam venditionem agebatur: quinque teſtibus & libripēde, teſtibus R. puberibus, & eo qui familiæ emptor dicebatur. Æris autem & libræ adhibendæ formulam Boëtius in Ciceronis Topica, ex Caii noſtri inſtitutionibus exponit: vnde aſſumi poterunt, quæ cuique opus eſſe videbuntur. De familiæ verò emptore Plutarchus in lib. de Sera Dei animaduerſione: ὅταν, inquit, διαθήκας γράφωσιν, (de Romanis loquitur) ἕτερος

μὲν

μὴ ἀπολείπουσι κληρονόμους, ἑτέροις δὲ πωλοῦσι τὰς οὐσίας: ὃ δοκεῖ παράλογον. Romani,inquit,cũ teſtamẽta ſcribunt,alios quidem relinquũt heredes, aliis verò familiam vendunt:quod abſurdum videtur. Hoc autem ob eam cauſſam fiebat, vt quis ſcriptus heres eſſet,ignoraretur: ne ſcilicet illius vitæ à legitimis heredibus inſidiæ fierent. Itaq; cõplicatæ plerũq; teſtamenti tabulæ & teſtibus obſignandæ præbebantur: neq; quis, quáve ex parte inſtitutus heres eſſet,ſciebatur: Indéque illud conſtitutũ fuiſſe conſtat, quod Iuſtinianus in §. ſed neq; 5. de teſtam.ſcribit,vt heredes quidem teſtes adhibere liceret: familiæ autem emtores, eóſve qui eorum in poteſtate eſſent, non liceret.

CVM NEXVM FACIET, MANCIPIVMQVE, VTI LINGVA NVNCVPASSIT, ITA IVS ESTO.

Exstant hæ reliquiæ partim apud Feſtum,vbi ſic ſcribit:Nuncupata ſunt,propriis nominibus pronunciata. CVM NEXVM FACIET, MANCIPIVMQVE, VTI LINGVA NVNCVPASSIT, ITA IVS ESTO: id eſt,ita vti nominarit, locutúsve erit:partim apud Ciceronem in 1. de Orat. vbi Antonius ita Craſſum alloquitur: Lapides mehercule flere coëgiſſes,vt totũ illud VTI LINGVA NVNCVPASSIT, non in XII. tabulis,ſed in magiſtri carmine ſcriptum videretur. Quod autem nexum mancipiúmque lex dicit, illud ipſum ſignificat,quod proximo capite verbis aliis expoſitum eſt,nimirum per æs & libram: quemadmodum poſterius ſub Rubrica de rebus contrahendis magis idoneo,vt opinor, loco, explicabitur. Iubet igitur lex, vt quod teſtator heredem nuncupans,de ſuis bonis decreuerit,id ius ratúmque ſit. Quæ verba quæri poteſt,ecquid potius ad ea teſtamenta quæ per nuncupationem,quàm ad ea quæ per ſcripturam fiebant,præcipuè pertineant. de quibus tres. hæ Sabinij regulæ ſiue præceptiones traduntur in l. heredes,21. D. qui teſtam.fac. poſſ. Heredes palam ita vt exaudiri poſſint,nuncupandi ſunt. In teſtamentis teſtes rogari adeſſe debent: vno contextu actionis teſtari oportet. Horum enim nuncupatorum teſtamentorum vſum antiquo iure,ac propterea lege XII.tab. fuiſſe,documento eſt illud quod in vita Horatij ſic ſcribitur: Deceſſit herede Auguſto palam nuncupato:cum vrgente vi valetudinis non ſufficeret ad obſignandas teſtamenti tabulas. Vt enim ea teſtamenta valerent,lege certè confirmata oportuit: Quod ſi ita eſt,dicendum quoque eſſet, nexum mancipiúmque in hoc nuncupatorũ teſtamentorum genere adhiberi ſolitum fuiſſe. Cuius rei hoc quoq; argumẽto eſſe poterit,quod Iuſtin.in Inſtitut.genus hoc vnicum teſtamentorum iuris ciuilis inſtituto aſſignat,cùm per æs & libram familiam mancipamus, vt diſputari poſſit,cùm nuncupatum teſtamentum ex ea lege eſſet,Iuſtinianus autem nullum aliud quàm per æs & libram adhiberi ſolitam fuiſſe. Mouet l. ſi is qui,25. De teſtam. vbi Seruius agens de eo qui plures heredes nuncupaturus, cum partem nuncupaſſet,obmutuerat, neq; tamen cauſſam hanc adfert,cur teſtamentum illud non valeat, quod non ſuffeciſſet ad nexum mancipiúmque faciendum. Conſtat tamen Seruij tempore nondum abrogatum ritum illum fuiſſe.

QVÆ SI ERIT TESTATOR, LIBRIPENSVE FVERIT, TESTIMONIVM FERIATVR IMPROBVS, INTESTABILISQVE ESTO.

Hoc fragmentũ apud Agell.exſtat li.xv.cap. XIII.vbi de vi verbi Teſtator,explicãs, quod in patiendi ſignificatione interdum vſurpari diſputat:Item,inquit,ex iiſdem XII. tabulis id quoque eſt: QVÆ SI ERIT TESTATIOR, &c. Locum autem hoc modo vir doctiſſimus Iacobus Cuiacius ope vetuſti Codicis reſtituere conatus eſt. Qui ſe ſierit teſtarier, libripénſve fuerit,ſi in teſtimonium feriatur, improbus inteſtabilisq; eſto. vt verba illa, SI IN TESTIMONIVM FERIATVR,poſita ſint,pro ἄγαγ κάζηται, ſiue pulſetur:quod,vt verè dicam,ſatis adhuc concoquere non potui. Præſertim cùm in antiquo libro FARIATVR ſcriptum eſſe teſtetur. vt ſuſpicari aliquis poſſit, legendum potius videri, SI TESTIMONIVM FATEATVR: vel, SI TESTIMONIVM INFICIETVR; de quò tamen nihil adfirmo. Illud ſatis erit adiici, noſtro quoq; iure traditum eſſe. vt cùm ab initio teſtamenti tabulæ aperiendæ ſint.Prætor pro ſuo officiò cogat ſignatores cõuenire, & ſigilla ſua recognoſcere, vel negare ſe ſignaſſe: quoniam publice expedit ſuprema hominum iudicia exitum habere. l. 4. & l. 5. D. teſtam. quemad.aper. Quòd verò in ſanctione adſcriptum eſt, etiam alio loco teſtimonium habet apud Agellium: nimirum libr. VI. cap. VII. vbi ſcribit: Teſtabilem dici cui teſtimonii dicendi ius eſt: contrarium eſſe in XII. tab. IMPROBVS INTESTABILISQVE ESTO. Qua de re Caius in l. 26. D. de teſtam. Cùm, inquit, lege quis inteſtabilis iubetur eſſe, eò pertinet, ne eius teſtimonium recipiatur: & eo amplius,vt quidam putant, néve ipſi dicatur teſtimonium. Vlpianus autem in l. 18.D.de teſti. Vt nec teſtamentum facere poſſit, nec ad teſtamentum adhiberi. Improbum autem quod addidit,è vetere conſuetudine eſt: quam Liuius lib. x.de lege Valeria quæ de prouocatione lata eſt, loquens, ita notat: Si quid aduerſus ea feciſſet, nihil vltra quàm improbè factum adiecit. Id(qui tum pudor hominum erat) viſum credo vinculum ſatis validum legis.

SI PATERFA. INTESTATO MORITVR, CVI SVVS NEC EXSTABIT HERES, AGNATVS PROXIMVS FAMILIAM HABETO.

Vlpianvs in l. 1. D. vnd. libr. teſtificatur legem XII. tab.hunc ordinem ſecutam eſſe, vt prius de iudiciis teſtantium deinde de ſucceſſiòne ab inteſtato ſtatueret. Exſtat autem hoc caput apud Vlpianum titul. Regul. XXVI. eiuſque priorem partem Paulus interpretatur in l.ſi quis,9. D.de lib.& poſt. Hæc verba, SI INTESTATO MORITVR, ad id idem tempus referuntur, quo teſtamentum deſtituitur, non

quo moritur. quippe cum tunc demum certum A
eſſe incipiat, teſtatorem inteſtato eſſe mortuum.
Dicitur enim inteſtatus modis quattuor: Teſta-
mento non facto, non iure facto, rupto irritóve
facto, & ab herede deſtituto: id eſt, cùm heres
ſcriptus hereditatem repudiauit. l.1. D. de ſuis &
legit. Alteram partem Iuſtinianus explanat in
§.1. De hered. quæ ab inteſt. vbi ſic ſcribit: Inte-
ſtatorum hereditates ex lege xii. tab. primùm
ad ſuos heredes pertinent. Quibus ex verbis pa-
tet, Suorum heredum nomen ex xii. tab. fluxiſſe B
quod etiam teſtatur Calliſtratus in l. liberorum,
220. D. de verb. ſignif Liberorum, inquit, appel-
latione nepotes & pronepotes, ceterique qui ex
his deſcendunt, continentur: hos enim omnes
Suorum appellatione lex xii. tab. comprehen-
dit. Suus autem heres qui dicatur, & quamobrē
dicatur, ſuperius quidem ſub tit. de patria pote-
ſtate perſtrinximus: hoc tamen loco, qui ad eam
rem aptior videtur, aliquanto planius exponen- C
dum eſt. Suus igitur dicitur heres, qui in mo-
rientis familia proximum ab eo gradum obtinet:
ſiue is naturalis ſit, ſiue adoptiuus. l. ſcripto, 7. D.
ſi tabul. teſtam. Veluti filius, aut eo de familia
ſublato nepos, & qui deinceps. Item vxor, quæ
in manum conuenit: quemadmodum ſuperius
ſub tit. de nuptiis docuimus. Item nurus, quæ in
manu filij eſt, quem in poteſtate habemus: vti
ſcribit Vlpianus tit. Regul. xxii. A gel. lib. xviii.
cap. vi. Dionyſ. lib. ii. Sui autem heredes hi pro- D
pterea dicebantur, quia patrefa. mortuo, non tā
alienatum quàm ſuarum quodammodo rerum
plenum integrúmq; dominium adipiſcebantur:
quarum etiam illo viuo heredes (quo verbo ve-
teres dominum intelligebant) lege hac deſigna-
ti erant. l. in ſuis, 11. D. de lib. & poſtum. l. vlt. D.
de bon. damnat. l. 1. §. Largius, D. de ſucceſſ. edic.
Locus autem poſtulat, vt de poſtumis diſſera-
mus: an patrefa. inteſtato mortuo agnati, liberi E
ex hac lege ſuccedant. Et conſtat ſuorum here-
dum appellatione legem quoque eos poſtumos
comprehendiſſe, qui ſi viuo patrefa. nati fuiſſent,
in ipſius poteſtate fuiſſent, proximumq; ab eo in
familia locum tenuiſſent. §. 3. Inſt. de hered. quæ
ab inteſt. Veluti filius, aut illo de familia ſublato
nepos, qui ex filij demortui iuſta vxore naſceretur.
Itaque Vlpianus d. cap. xxii: Poſtumi quoque
liberi, inquit, id eſt, qui in vtero ſunt, ſi tales ſint,
vt nati in poteſtate noſtra futuri ſint, ſuorum he- F
redum numero ſunt. Hinc factum, vt hi poſtumi
non propriè illi quidem, ſed tamen diſciplinæ
cauſſa SVI poſtumi vulgo nominentur: cùm ta-
men ſui propriè dicantur, qui in morientis pote-
ſtate ſunt. Vnde Pomponius in l. vlt. D. de aſſig.
libert. ſcribit: Appellatione filiorum qui in po-
teſtate ſunt, poſtumos non contineri. quippe
cùm in morientis poteſtate non ſint. l. vlt. D. de
collat. bon. Quæ cùm ita ſint, ſatis iam perſpi-
cuum eſſe arbitror, legem xii. tab. nullam hoc ca-
pite de poſtumis nominatim mentionem feciſſe:
hoc eſt, non fuiſſe in hac lege caput aliquod pe- G
culiare de poſtumis, in quo diſertè ac nominatim
caueretur, vt vnà cum ſuis ab inteſtato ſuccede-
rent; ſed eos ſub his verbis comprehenſos atque
intellectos fuiſſe, CVI SVVS NEC EXTABIT HERES.
quod etiam Vlpianus d. cap. xxii. ſatis apertè o-
ſtendit: cùm ait, eos poſtumos qui nati in noſtra
poteſtate futuri ſunt, ſuorum numero eſſe. Item
cap. xxvi. vbi curſim legem hanc exponens, ita
ſcribit: Inteſtatorum hereditates pertinent pri-
mum ad ſuos heredes, id eſt, liberos qui in pote-
ſtate ſunt, ceteroſq; qui in liberorum loco ſunt.
Si ſui heredes non ſunt, ad conſanguineos. Neq;
de poſtumis nominatim vllam mentionem facit.
Sequitur in lege, AGNATVS PROXIMVS FAMI-
LIAM HABETO: quibus verbis etiam teſtimoniū
idem Vlpianus præbet in l. pronunciatio, 195. D.
de verb. ſignif. & Iuſtin. §. 1. de legit. agn. ſucceſſ.
Agnatorum autem verbo lex eos omnes com-
plectitur, qui defunctum per virilem ſexum at-
tingunt: hoc eſt, etiam fratres ac ſorores ex eodē
patre: qui tamen proprio ac peculiari nomine
Conſanguinei dicuntur. De quibus nihil nomi-
natim cauiſſe legem, ſed Agnatorum appellatio-
ne eos comprehendiſſe, ſatis planè Vlpianus d.
cap. xxvi. demonſtrat, cùm ita ſcribit: Si ſui
heredes non ſunt, ad conſanguineos, id eſt, fra-
tres & ſorores ex eodē patre: ſi nec hi ſunt, ad re-
liquos agnatos proximos. Cùm enim RELI-
QVOS dicit, in his etiam conſanguineos conti-
neri, oſtendit. Tametſi plerunq; diſciplinæ cauſ-
ſa generale agnatorum nomen ad eos qui vltra
fratres & ſorores ſunt, propriè contrahatur. Vnde
Vlp. l. 2. D. de ſuis & legit. Poſt conſanguineos,
inquit, admittuntur agnati, ſi conſanguinei non
ſunt. Agnati autem ſunt cognati virilis ſexus ab
eodem orti. nam poſt ſuos & conſanguineos ſta-
tim mihi proximus eſt conſanguinei mei filius,
& ego ei patris quoque frater, qui patruus appel-
latur, deinceps q; ceteri, ſi qui ſunt, hinc orti in in
finitum. Iuſtinianus autem hoc perſpicuè confir-
mat in §. 1. de legit. ag. ſucceſſ. Sunt autem agnati,
inquit, cognati, per virilis ſexus perſonas, cogna-
tione coniuncti. Itaque ex eodem patre nati
fratres, agnati ſibi ſunt: qui & conſanguinei vo-
cantur: nec requiritur, an etiam eandem ma-
trem habuerint. Hoc loco præterea notandum
atque obſeruandum eſt. quod Iuſtinianus tradit
§ 1. de ſenat. Tertyl. lege xii. tab. neque matrem
liberis, neque liberos matri ſucceſſiſſe. nam quo
iure inter ſe ſucceſsiſſent, cùm neque ſuorum,
neque agnatorum numerum obtinerent? ſuos
enim heredes matrem non habere, iampridem
docuimus ex l. nulla, 12. D. de ſuis & legit. Idque
Vlpianus cap. Inſtit. xxvi. his confirmat verbis:
Ad liberos matris inteſtatę hereditas ad matrem
ex lege xii. tab. non pertinebat: quia fœminæ ſuo
heredes non habent. Et paulo poſt: Inteſtati filij
hereditas ad matrem ex lege xii. tab. non per-
tinet. Illud cōſideratione dignū eſt, ecquid præ-
ter ſuperiora legis verba, quorum auctorem
Vlpianum laudauimus, hæc quoque addenda
ſint: AGNATAVE: Item, PROXIMAVE. cùm apertè
Iuſtinianus in l. pen. & vlt. C. de legit. hæred. &
in §. 2. de legit. agn. ſucceſſ. teſtetur, legem xii.
tab. ſimili modo omnes agnatos, ſiue maſculos
ſiue fœminas, cuiuſcunq; gradus, ad ſimilitudinē
ſuorum inuicem ad ſucceſſionem vocaſſe. Itaq;
non modò conſanguineam ad fratris, ſed & ami-
tam ad fratris filij hereditatem: itemque fratris
filiam ad patrui ſucceſſionem ea lege admitti.
Nam quod poſtea inſtitutum eſt, vt fœminæ ad
hereditates legitimas vltra conſanguineas non
admittantur: id Paulus lib. ſent. iiii. cap. viii. ad
ius

ius ciuile, vel Voconiam rogationem refert. Ceterum, inquit, lex XII. tabul. nulla diſcretione ſexus, agnatos admittit. Sic enim tria menda quæ in illo Paulli loco inſidebant, tollenda eſſe arbitror: vt & vox SVCCESSIONES deleatur: & Ius ciuile, prima illa veterum Iuriſconſultorum placita intelligamus: & AGNATOS, pro COGNATOS, quemadmodum ratio poſtulat, reponamus. Sequitur nunc in verbis legis, PROXIMVS. Sub quo nomine myſteria latent non parua. quorum hoc primum ex Iuſtiniani verbis proferemus. Quamuis ſingulari numero vſa lex, proximum vocet: tamen dubium non eſſe, quin ſi plures ſint eiuſdem gradus, omnes admittantur. §. 4. de legit. agnat. ſucceſſ. quod idem traditur in l. 1. §. 2. & 3. D. de ſuis & legit. Alterum eſt. quòd proximus non is ſolus dicitur, qui tunc fuit, cùm paterfa. moreretur: ſed & is qui tunc fuit, cùm eum inteſtatum deceſſiſſe certum eſt. d. l. 2. §. 5, eodem: & §. proximus, 5, Inſt. de legit. agnat. ſucceſſ. Tertia, huius verbi vis eſt hæc, quòd inter agnatos graduum ſucceſſio nulla eſt: hoc eſt, quod, non vt in ſuorum heredum tractatu, ſic etiam in hoc, agnatorum liberi in parentum locum ſuccedunt. l. 3. C. de legit. hered. §. 4 Inſt. de legit. agnat. ſucceſſ. vbi Iuſtinianus non obſcurè ſignificat, legem XII. nihil de hoc non ſuccedendi iure nominatim cauiſſe: ſed ex verbi Proximus interpretatione ductum id fuiſſe. Si inquit, plures ſint gradus agnatorum, apertè lex XII. tab. proximum vocat. Itaque ſi (verbi gratia) ſint defuncti frater, & alterius fratris filius aut patruus, frater potior habetur. Et paullò poſt: Si proximus aut ſpreuerit hereditatem, aut antequam adeat, deceſſerit, inſequentes non admittuntur. Quod & Vlpianus l. 2. D. de ſuis & legit. & cap. Inſtitu. XXVI. itemque Paullus lib. ſent. IIII. tradunt. Quartum myſterium eſt, quòd ſi teſtamentum nullum factum eſt, proximus intelligitur, qui morienti fuit proximus: ſin factum, & poſtea deſtitutum eſt, eum qui tum proximus eſt, cùm ex teſtamento non futurum heredem conſtat, l. 2. §. 4. & 5. D. de ſuis & legit. §. proximus, 5. Inſt. de legit. agn. Quintum eſt, quòd ſi plures ſunt eiuſdem gradus, hereditas inter illos non in ſtirpes, ſed in capita diuiditur. Nam hac de re nihil in lege nominatim cautum fuiſſe, ſed ex legis mente conſtitutum, Vlpianus non obſcurè ſignificat in l. 2. D. de ſuis & legit. Hæc hereditas, inquit proximo agnato defertur, vt ſi plures ſint eiuſdem gradus, omnibus in capita ſcilicet diuidatur, vt putà duos fratres habui, aut duos patruos, vnus ex his vnum filium, alius duos reliquit. hereditas mea in tres partes diuidetur. quod idē ſignificatur in fi. l. 1. D. ſi pars hered. & apertè Vlpianus cōfirmat cap. Inſt. XXVI. Agnatorum, inquit, hereditates diuiduntur in capita: veluti ſi ſit fratris filius, & alterius fratris duo pluréſve liberi, quotquot ſunt ab vtraque parte perſonæ, tot ſunt portiones: vt ſinguli ſingulas capiant. Quod ait lex FAMILIAM habeto, Vlpianus in d. l. 195. de verb. ſignific. ſcribit, Familiæ nomine, rem, id eſt, defuncti patrimonium contineri & in defuncti patrimonio fuit ius patronatus in libertis qui liberos patroni ſequuntur. Sed de hoc verbo ſuperius quoque explicatum eſt.

Vt ſi quis ex ſuis heredibus maribus ſuus heres eſſe deſineret, liberi eius & ceteri in locum ſuorum ſui heredes ſuccederent: ac tum hereditas, non in capita, ſed in ſtirpes diuideretur.

HVIVS capitis teſtes ſunt Impp. in l. 2. & l. 3. & l. 4. C. de ſuis & legit. & Iuſtinianus §. vl. Inſt. de legit. agn. ſucceſſ. vbi omnes dilucidè affirmant, ſucceſſionum ordinem à lege XII. tab. inſtitutum eſſe: & euidenter eadem lege cautum, vt nepos ex demortuo filio, vnà cum altero filio ſuperſtite pariter æquabilitérque ſuccedat. Quod cùm ita ſit, animaduertendum eſt, lege XII. tab. duo quodammodo Suorum genera inſtituta eſſe: vnum eorum, qui natura: alterum eorum qui ſucceſſione ſui exiſterent. vt non omnino incommodè alij Naturales, alij Succedanei appellari poſſint. Naturales ſunt, ſoli filij & filiæfam. quia ſtatim vt nati ſunt, cum hac luce Sui ius dignitatémque adipiſcuntur, Succedanei verò qui inferiore gradu nati, filiis è familia per mortem, aut emancipationem ſublatis, in eorum locum vacuum ſubeunt, atque aſcendunt. l. poſt numerum, 13. D. de iniuſt. rupt. Quæ cùm ita ſint, ſiue altero ex filiis mortuo, alter ſuperſtes eſt, nepos ex demortuo, cum filio ſuperſtite, auo ſuccedet: ſiue vterque filius deceſſerit, nepotes ex vtroque, auo ſui ſuccedent. l. 1. §. ſi filius, D. de ſuis & legit. §. cùm filius, 6. Inſt. de heredit. quæ ab inteſt. d. l. 2. & l. 3. & l. 4. C. de ſuis & legit quod idem Iuſtinianico iure confirmatum eſt. auth. ceſſante, & auth. poſt fratres, C. de legit. hered. De partitione autem hereditatis ita lex iubet: vt vbi ſui ſuccedanei exſtabunt, hereditas non in capita, ſed in ſtirpes diuidatur. In capita autem diuidi dicitur hereditas, quæ in viriles partes diuiditur. In ſtirpes verò, cùm in tot partes, quot eius de cuius hereditate agitur, ſtirpes, ſiue ſoboles ſunt: id eſt, filij ex quibus ſui ſuccedanei exſtant: quod idem traditur in l. 8. §. quoniam, D. de inoff. teſt. Itaque ſi filius vnus ſuperſit, & ex altero demortuo duo pluréſve nepotes exſtent: ille ſemiſſem, hi alterum tantùm ſemiſſem auferent, item ſi ex duobus filiis nepotes neptéſve exiſtant, ex altero vnus forte aut duo, ex altero tres aut quattuor: ad vnum aut duos dimidia pars pertinebit: ad tres vel ad quattuor, altera dimidia: quippe cùm ſuccedanei non pro ſuo iure & capite, ſed pro eius iure cuius in locum ſubierunt, ſuccedant. vt iam intelligi poſſit, quamobrem diſſimiliter in fratrum duorum liberis ſit conſtitutum. vt puta duos fratres habui: vnus ex his vnum filium: alter duos reliquit: hereditas mea in tres partes diuidetur: inquit Vlpian. l. 2. §. 1. D. de ſuis & legit. nimirum quia non ſucceſſionis iure, ſed ſuo proprio hereditatem petunt. quippe cùm lex in agnatis ſucceſſionem non inſtituerit. Itaque fratris filius cum fratre defuncti ad hereditatem nō admittetur. l. 3. C. de legit. heredit. & l. 3. §. ſi duo. in fin. D. de legit. tut. Iuſtinianus autem hoc immutauit Nou. CXVIII. §. reliquū, & Nouel. CXXVII.

Vt ſi libertus libertáve, cui ſuus nec extabit heres, inteſtatò moreretur, patronus, patronáve, liberive patroni, familiam haberent. at ſi plurium patronorum liberi eſſent, proximi potiſſimùm familiam haberent: eáque in capita diuideretur.

HVivs capitis teſtis eſt primũ Vlpianus cap. Inſt.xxix. vbi ſic ſcribit: Ciuis R. liberti hereditatem lex xii tab. patrono defert, ſi inteſtatò ſine ſuo herede libertus deceſſerit. Ideoq; ſiue teſtamento facto decedat, licet ſuus heres ei non ſit, ſeu inteſtato, & ſuus heres ei ſit, quamuis non naturalis, ſed vxor quæ in manu fuit, vel adoptiuus filius, lex patrono nihil præſtat. Et paulò pòſt: In bonis libertæ patrono nihil iuris ex edicto datur. Itaq; ſi inteſtata moriatur liberta ſemper ad eũ patronũ hereditas pertinet. Libertę autẽ ſuus heres eſt maritus, cuius in manũ cõuenit: vt ſuo loco diximus. Iuſtinianus autem in § 1, de ſucceſſ. lib. Olim, inquit, licebat liberto patronũ ſuum impunè teſtamento præterire. Nam ita demum lex xii tab. ad hereditatem liberti vocabat patronũ, ſi inteſtatus mortuus eſſet libertus, nullo ſuo herede relicto. Idẽ autem traditur in l.3. D. de ſuis & legit. De patrona autem patroniſue liberis & hereditate in capita diuidenda, Vlpianus cap. Inſtit. xxvii. ſic ſcribit: Libertorum inteſtatorum hereditas primùm ad ſuos heredes pertinet: deinde ad eos quorum liberti ſunt, veluti patronum, patronam, liberosve ſui patroni. Capite autem xxix. additur præterea, fœminas ex lege xii. tab. perinde ius habere, atque maſculos patronorum liberos. Item cap. xxvii. Si ſit patronus, & alterius patroni filius, ad ſolum patronũ hereditas pertinet. Patroni filius, patroni nepotibus obſtat. Ad liberos patronorum hereditas defuncti pertinet, vt in capita non in ſtirpes diuidatur. Quod idem Iulianus tradit in l. ſi libertus, 23. §.1. D. de bon. libert. Si libertus, inquit, inteſtato deceſſerit, relictis patroni filio, & ex altero filio duobus nepotibus, nepotes non admittentur, quamdiu filius eſſet: quia proximum quemque ad hereditatem liberti vocari manifeſtũ eſt. Si autem ex duobus patronis alter vnum filium, alter duos reliquiſſet, dixi viriles inter eos partes fieri. quod eodem modo traditur in leg. 3. §.1. D. de legitim. tut. Sed operarum diſſimilis ratio eſt: quoniam operarum obligatio nihil commune habet cum hereditate. qua de cauſſa qui à duobus manumiſſus eſt, alter vtro mortuo eius quoque filio operas debebit. l.4. D. de oper. libert.

Vt nomina defuncti ſiue ſuum ſiue alienum æs eſſet, inter heredes pro cuiuſque parte diuiſa eſſent.

HVivs legis complura exſtant Imperatorum teſtimonia, quorum primum illud eſt ex l. vlt. C. de act. hered. Creditores hereditarios aduerſus legatarios non habere perſonalem actionem: quippe cum euidentiſſimè lex xii. tab. heredes huic rei faciat obnoxios. Alterum eſt in l.6, C. famil. erciſc. Ea quæ in nominibus ſunt non recipiũt diuiſionem (ſubaudi familiæ erciſcundæ iudicio) cùm ipſo iure in portiones hereditarias ex lege xii. tab. diuiſa ſint. Item in l.1. C. Si vnus ex plur. hered. vbi Impp. ſcribunt, Defuncto creditore, multis relictis heredibus actionem perſonalẽ inter eos ex lege xii. tab. diuidi. Et l.1. C. de except. Debitores hereditarij vnicuique heredũ pro portione hereditaria antiqua lege obligati ſunt. In Pandectis autem extat Paulli teſtimonium in l. heredes, 25, §. idem iuris, D. famil. erciſc. vbi ait: obligationẽ ex pecúnia à defuncto promiſſa per legẽ xii. tab. inter heredes diuidi. Loci verò

A conſentanei paſſim exſtant in libris noſtris: quo in numero eſt l. 1. C. Si cert. petat. l.2. C. de act. hered. l.1. C. de an. & tribut. l.1. C. de hered. vind. l. cum à matre, 14. C. de rei vind. Nunc de legis ſententia videamus. Iubet igitur lex, vt paterfam. vel teſtato vel inteſtato mortuo, ea quæ in nominibus ſunt, hoc eſt, quæ vel illi ab aliis debebantur, vel ipſe aliis debebat, ita inter heredes diuiſa ſint, vt ſinguli pro ea tantùm parte
B qua heredes ſunt, & debitores obligatos habeãt & viciſſim creditoribus obligati ſint: ac proinde neque plus quàm pro parte hereditaria à debitoribus exigant: neque creditoribus plus quàm pro eadem parte ſoluere debeant. Atque hoc nimirum illud eſt, quod Cicero in Oratione pro Quinctio Roſcio ſignificat eo loco, in quo ſic ſcribit: Simillima & maximè gemina ſocietas hereditatis eſt: Quemadmodum ſocius in ſocietate habet partem: ſic heres in hereditate habet partem. Vt heres ſibi ſoli, non coheredibus
C petit: ſic ſocius ſibi ſoli, non ſociis petit. Et quemadmodum vterque pro ſua parte petit, ſic pro ſua parte diſſoluit. Heres ex ſua parte qua hereditatem adiit: ſocius ex ea qua ſocietatem coiit. Hæc ille. Siue igitur creditor in debitoris heredes, ſiue creditoris heredes, aut in debitorem aut in ipſius heredes agere velint, regula hæc tenenda eſt, vt quiſque pro parte dumtaxat hereditaria & petat, & conueniatur, adeò vt ſi duo ſint creditoris heredes, debitoris autem
D tres: non dubium ſit, quin ſinguli illorum primum ab vno illorum trientem, deinde ab altero ſextantem petere debeant. Illud autẽ obſeruandum eſt, quod ſcribit Vlpianus in l. de ætate. 11. §. 2. D. de interrog. faciend. Si cùm eſſet quis ex ſemiſſe heres, dixerit ſe ex quadrante, mendacij hanc pœnam laturum, vt in ſolidum cõueniatur. Quod verò ad vim ſanctionémq; legis intelligẽdam attinet, illud primùm notandum eſt: Vſq; eo hanc nominum diuiſionem à lege factam valere.
E vt ſi heres ex parte inſtitutus decem quæ defunctus promiſerat, tota ſoluerit: pro parte quidem, qua heres eſt, liberetur: pro parte autem reliqua, poſſit condicere l. ex parte, 25. D. de ſolut. l. ſi teſtamento, 49. §.1. D. de fideiuſſ. Deinde non modò heredes non poſſe diuiſionem, hanc pacto inter ipſos conuento peruertere: l. pactum, 26. C. de pact. l. licet, C. famil. erciſc. ſed ne teſtatorem quidem iubentem, vt vnus totum æs alienum ſoluat, impedire creditores poſſe, quo minus in
F ſingulos heredes agant. l. ſeruo legato, §. ſi teſtator, D. de legat. primo. l. ſi filia, 20. §. ſi pater, D. famil. erciſcun. Quemadmodũ ſi vni omnia hereditaria nomina adſcripſerit, poſſunt tamen ceteri pro ſua parte in debitores agere: quamquam his ſi ſoluerint, exceptio cõcedatur. l.1. D. de except. Præterea quod lex de partibus hereditariis præſcripſit, adeo obſeruatur, vt ne eorum quidem quæ præterea ex teſtamento capiuntur, ratio ducatur. Itaque quod alicui prælegatum erit, eius
G partem in æris hereditarij onere ſuſtinendo non augebit. l.1. C. ſi cert. petat. l. licet, C. fam. erciſc. l. ex facto, 35. §. vnde, D. de hered. inſtitut. Quinetiam vſqueeò hęc lex valet, vt quamuis heredes hereditatẽ vel vendiderint, vel donarint: nihilominus & legatariis & creditoribus obligati maneant. l.2. C. de hered. vel act. vend. l.2. Cod. de legat.

gat. l. 1. C. de reuoc. quæ in fraud. l. hereditatem, 28. D. de donat. Poſtremò illud quoque ex hac lege fluxit, vt legatorum petitio aduerſus heredes pro partibus hereditatis competat: nec pro his qui ſoluendo non ſunt, coheredes onerentur. l. legatorum, 33. D. de legat. primo. l. ſiue, 27. D. de duob. reis. Atque hæc quidem propriè de lege ipſa, eiúſque ſententia, dicta ſint. Ex hac autem radice quàm variè, quámq; multiplices Iuriſconſultorum diſputationes de obligationum hereditariarum diuiſione natæ ſint, propè incredibile dictu eſt. Tractatur autem hic locus præcipuè in l. 2. l. 3. l. 4. l. 54. l. 85. D. de verb. obligat. Quare non alienum erit inſtituto noſtro, ſummam quãdam earum diſputationum hoc loco certa quadam arte ac ratione proponere. Rerum igitur quę in obligationes hereditarias cadunt, aliæ diuiduę ſunt, aliæ indiuiduæ. Obligationes autem hereditariæ dicuntur, quæ ex facto defuncti ad heredes peruenerunt: cùm ſcilicet ob promiſſoris factum vel ſtipulator in ipſius heredes, vel ſtipulatoris heredes in ipſum ipſiúſve heredes agũt. Diuiduæ autẽ res aliæ natura ſunt, alię per accidens. Natura diuiduæ dicuntur, quæ numero diuiduntur: veluti ſummæ: vt centum aurei. Item genera, dumtaxat quæ plura ſunt, veluti duo homines. Item operæ tum præterea res omnes, quæ pondere, numero, & menſura conſtant, natura diuiduæ ſunt. De iis igitur hæc ex legis mente regula traditur: Ex obligatione rei natura diuiduæ, heredes neq; agere, neq; exigi, niſi pro ſua parte hereditaria, poſſunt. l. 85. De verb. oblig. l. 9. D. de ſolut. Exempli cauſſa: Si obligatio eſt decem aureorum, neq; ſtipulatoris heredes plus quàm pro ſua parte agere in promiſſorem poſſunt: neq; promiſſoris heredes ſtipulatori plus quàm in ſuam partem, tenentur: neque vtriſque mortuis inter ſtipulatoris & promiſſoris heredes vel actio vel exactio plus quàm in parte cõceditur. Similiter ex ſtipulatione duplę, ſtipulatoris heredes ſinguli ob euictionẽ ſuæ partis, pro portione tãtùm ſua habẽt actionẽ: inqt Paulus in l. 4. §. vlt. D. de verb. oblig. Cõtrà autẽ mortuo promiſſore, vnicuiq; ex ipſius heredib. pro parte hereditaria pręſtatio iniungitur. l. in executione, 85. D. eo. Eadẽ planè de obligatione plurium generum traduntur in l. 54. D. eod. vt ſi quis duos homines ſtipulatus ſit, & duos heredes reliquerit, ſinguli eorum ſinguli homines debeantur: & numero, non intellectu fiat diuiſio. l. ſi centum, 117. D. eod. Res per accidens diuiduæ dicuntur, quæ cùm per ſe ac ſua ſponte indiuiduæ ſint, tamen per accidens, id eſt, propter communem vtilitatem, diuiſionem recipiunt: veluti ſpecies certæ (vt puta Stichus) per ſe, indiuiduæ ſunt. Hæc enim ſunt propriè quæ Dialectici indiuidua ſubſtantiæ nominant. Nam ſi duas in partes geometricas ſecetur, ſpecies interit. Intellectu tamen plures ſunt partes: quia ſi duorum ſit Stichus, non ſingulorum erit totus, ſed ex parte intellecta dũtaxat. l. 5. D. de ſtip. ſer. l. Mæuius. §. duobus, D. de legat. 2. &c. Itaque qui Stichum debet (inquit Vlpianus) parte Stichi data, in reliquam partem tenetur. l. 9. §. 1. D. de ſolu. Harum igitur quæ per accidens diuiduæ ſunt, eadem prorſus quę ſuperiorum norma & regula eſt. Itaque ſiue ſtipulator Stichi in promiſſoris heredes agat, partem tantùm (intellectam ſcilicet) à

A ſingulis petet. Siue ſtipulatoris heredes in hunc agant, ſinguli ſuam tantum partem petent: ſiue ſtipulatoris heredes cum promiſſoris heredibus, pro parte tantum cuiuſque & agetur & exigetur. Et hoc eſt, quod Iulianus ſcribit in l. in ſtipulationibus, 54. D. de verb. oblig. cùm ſpecies ſtipulamur, neceſſe eſt inter dominos & inter heredes ita diuidi ſtipulationem, vt partes corporũ cuiq; debeãtur. veluti ſi quis Titio Stichum & Dauũ promiſerit: Titiiq; duo ſint heredes: non vni Sti-

B chus, alteri Dauus dabitur: ſed ſingulis partes ſingulorum dimidiæ: hoc eſt, partes intellectæ. Ac de ſpeciebus quidem, ſiue corporibus certis, hoc præceptum eſto: à quo tamen propter ęquitatem quædam excipiuntur: veluti commodatum, depoſitum, pignus: quæ etſi natura ſua ſuperiori regulę ſubiecta ſunt: tamen propter bonæ fidei vim atque potentiam ab illo ſummo iure liberantur. Itaque heres eius, qui commodatum accepit (inquit Vlpianus) pro ea parte qua heres eſt, conue-

C nitur: niſi forte habeat facultatem totius rei reſtituendæ nec faciat. tunc enim condẽnatur in ſolidum: quaſi hoc boni iudicis arbitrio conueniat. l. 3. §. heres, D. commod. quod idem de depoſito Marcellus ſcribit in l. ſi duo, 22. D. depoſ. In pignore autem hoc iuris eſt, vt & qui ex creditoris heredibus rem obligatam poſſidet, tum ſolus, tum etiam in ſolidum conueniatur. Neque vnus aliquis ex debitoris heredibus pro ſua parte ſoluendo, illud luere poſſit, quo minus, niſi ſolidum

D ſoluatur, à creditore vendatur. l. 1. & l. 2. C. ſi vnus ex plur. hered. l. 2. C. de hered. act. l. heredes, 25. §. idem obſeruatur, D. fam. erciſ. l. ſi neceſſarias, 8. §. ſi vnus, l. ſolutum, 11. §. ſi creditor, D. de pig. act. Hactenus de rebus diuiduis: ſequitur vt de indiuiduis diſſeramus. Res igitur aliæ natura indiuiduæ ſunt, aliæ per accidens. Natura indiuiduę res ſunt, quarum ne intelligi quidem partes poſſunt: veluti, via, iter actus. neque enim fieri, imò verò ne cogitari quidẽ poteſt, vt aliquis ex parte eat,

E vel agat. l. vię, 17. D. de ſeruit. Eiuſcemodi ſunt ſtipulationes, quæ in faciendo aut non faciendo conſiſtunt. veluti inſulam fieri, iter fieri. l. 2. & l. 54 l. 85. D. de verb. oblig. De his igitur hæc ex legis mente regula concipitur: Ex obligatione rei natura indiuiduæ, heredes neque agere, neq; exigi, niſi in ſolidum, poſſunt. l. ea quæ, 192. D. de reg. iu. vbi Marcellus ait: Ea quæ in partes diuidi non poſſunt, ſolida à ſingulis heredib. debentur. Itaque ſi ſtipulator deceſſerit plurib. heredibus re-

F lictis, (inquit Pomponius) ſinguli ſolidam viam petunt: & ſi promiſſor deceſſerit, à pluribus heredibus ſolida petitio eſt. l. viæ 17. D. de ſeruit. l. 2. §. ex his, D. de verb. oblig. l. heredes, 25. §. an ea, & §. ſeq. D. famil. erciſc. l. ſi vnus, 19. in fi. D. de ſeruit. ruſt. Simillima eſt ratio factorũ indiuiduorum: veluti fundum tradi, foſſam fodiri, inſulam fabricari. Nam quemadmodum ſi ſtipulator in heredes promiſſoris agat, ſinguli in ſolidum tenentur, quia operis effectus in partes ſcindi non

G poteſt: ait Paulus l. 85. & in l. 72. D. de verb. oblig. l. fideicommiſſa, 11. §. pen. D. de legat. tertio. Eodem modo ſi ſtipulatoris heredes in promiſſorem agant, ſinguli effectum opus, ac proinde totum petent, d. l. 85. Verum hoc loco magna cautio adhibenda eſt, ne quo errore labamur. Nam ſi longius aliquanto ad faciendi aut nõ faciendi ſtipu-

lationes progrediamur, lubricus locus reperietur.
Erit ergo hæc neceſſaria obſeruatio, diſſimillimã
eſſe rationem earum obligationum quæ heredi-
tariæ ſunt, atque earum quæ ab heredibus ipſis
committuntur. Nos hoc loco de hereditariis agi-
mus, quemadmodum iam inde à principio teſti-
ficati ſumus. Quæ verò in l.3.& 4.de verb.oblig.
diſputantur, pleraque ad eas obligationes, quę ex
ipſorum heredum facto vel non facto naſcuntur,
pertinent. Veluti cùm hæc regula traditur: Ex ſti-
pulatione quæ factum indiuiduum continet, vno
ex heredibus promiſſoris contra quàm cautum
ſit faciente, omnes pro portione hereditaria te-
neri. Aut illa: Ex ſtipulatione quæ factum diui-
duum continet, is ſolus qui contra fecerit, te-
netur. Supereſt vt de rebus quæ per accidens
indiuiduæ ſunt, dicamus. Sunt autem eæ, quæ per
ſe quidem diuiduæ ſunt, id eſt, quarum intelligi
quidem partes poſſunt, at commodè ſolui non
poſſunt. Quo in numero eſt ſtipulatio generis,
veluti hominis incerti. Nam etſi hominis in ge-
nere promiſſi partes intelligi poſſunt: ſolui tamẽ
propterea non poſſunt, ne ſi diuerſorum hominũ
partes ſoluantur, ſtipulator non id de quo nego-
cium geſſit, conſequatur. Conſtitutum eſt igitur
propter communem vtilitatem, vt qui generali-
ter hominem aut lancem aut quodlibet vas pro-
miſit, non niſi ſolidi præſtatione liberetur. l.2.§.1.
& l.85.de verb.oblig. l.9.D.de ſolut. At quia in-
tellectu conſtare partes poſſunt, neque ſtipulator
à ſingulis promiſſoris heredibus plus poteſt pe-
tere, quàm vt pro ſua quiſque parte hominem
quendam præſtiterit: neque ipſius heredes à pro-
miſſore plus quàm pro ſua parte poſtulare poſ-
ſunt. Idemque iuris eſt in diſiunctiuis ſtipulatio-
nibus, decem aut Stichum dari. d.l. 2. & l. 85. de
verb. oblig. l. ſi non ſortem, 26.§. ſi decem. D. de
cond.indeb. l.qui decem.21. D.de ſolut. De his i-
gitur regula paullò à ſuperiore diuerſa traditur.
Ex obligatione rei per accidens indiuiduæ actio
in partes datur, liberatio verò non niſi ſolido
præſtito contingit, quemadmodum ex iis, quæ
proximè dicta ſunt, ſatis intellectum puto.

*Vti ceterarum rerum ſi heredes partem quiſque ſuã
habere mallent, familiæ erciſcundæ arbitrum ſu-
merent: cui totius rei ius arbitriúmque permit-
terent.*

LEGIS huius teſtis eſt Caius in l.1. D.famil.
erciſc. Hæc actio, inquit, proficiſcitur è lege
XII. tabul. namque coheredibus volentibus à cõ-
munione diſcedere, neceſſarium videbatur ali-
quam actionem conſtitui, qua inter eos res he-
reditariæ diſtribuerentur. Item Vlpianus in l.4.
eod. Ceteræ, inquit, res præter nomina veniunt
in hoc iudicium. Ex quibus intelligi poteſt, ca-
put hoc in XII. tabulis, poſterius ſuperiore fuiſſe.
Ac familiæ quidem nomine res hereditarias à
lege XII. tab. appellari, ſuperius docuimus, ex l.195.
D.de verb.ſignif. Erciſci autẽ veteres pro partiri
ac diuidere dicebant. Vnde illud Feſti, Erctum ci-
tumq́; fit inter conſortes: vt in libris legum Ro-
manarum legitur. Erctũ à coërcendo dictũ: vnde
& Erciſcundæ, & Erciſci. Citũ autẽ, eſt vocatum
à ciendo. Quo eodẽ etiã illud Seruij pertinet lib.
Æneid. VIII. Donatus hoc loco contra metrum
ſentit, dicens: Citæ, diuiſæ: vt eſt in iure, ERCTO

A NON CITO: id eſt, patrimonio, vel hereditate non
diuiſa. Quibus ex verbis exiſtimari poteſt Er-
ctum dici, quia cùm hereditas diuiſa eſt, alter ab
alterius parte arcetur. Itaque certa & ſollemnia
fuiſſe verba quibus arbiter, partibus diuiſis, al-
terum ab alterius parte arceret. Cicero in 1. de
orat. ſignificat, his verbis: Nec ſi parui nauigij &
magni eadem eſt in gubernando ſcientia, idcirco
qui quibus verbis erciſci oporteat, neſciat, idem
familię erciſcundæ cauſſam agere nõ poſſit. Quæ
B ſint autẽ huius arbitrij propria, noſtri ſub Ru-
brica familiæ erciſcun. abundè explicant. Summa
autem huc pertinet, vt Arbiter familiæ erciſ-
cundæ additus, primùm ſingulas res, ſi commodè
fieri poſſit, ſingulis adiudicet: ſi nõ poſſit, & vnius
pars præponderet, tũ eũ alteri in pecuniã certam
cõdemnet. quod ſi vnus aliquis ſolús fructus per-
cepit, remq́; hereditariam corrupit, aut conſum-
pſit, tum eum in certam quoque pecuniam alteri
condemnet. l.16. l.19. l.55. D.fam. erciſc. Denique
C idcirco inter heredes hoc arbitrium ſumitur vt &
hereditas diuidatur, & quod eo nomine alterum
alteri præſtare oportebit, præſtetur. Qua de cauſ-
ſa formulam Prætoriæ actionis in hanc ferè ſen-
tentiã fuiſſe arbitramur: L. Octauius arbiter eſto:
itaque familiam erciſcito, vt quid cuique ex he-
redib. ex bono & æquo adiudicari, quidq́; alterũ
alteri ex fide bona dare facere oporteat, arbitre-
tur. Illud poſtremò adnotandum eſt quod Vlpia-
nus cap. Inſt. XIX. ſcribit, per hanc familiæ erciſ-
D cundæ formulam adiudicatione dominium ac-
quiri. Quod enim iudex vni ex heredibus adiudi-
carit, ſtatim ei acquiri. Quod idẽ Iuſtinianus tra-
dit in fin. cap. de offic. iudic.

*Vt ſi teſtator ſeruum aliquem, cùm is certam he-
redi pecuniam dabit, liberum eſſe iuſſiſſet: ſi eum
heres abalienaret, tamen ſi emptori eam pecu-
niam ſeruus daret, liber eſſet.*

E CAPITIS huius auctorem habemus Vlpianũ
cap. Inſt. II. vbi ſic ſcribit: Sub hac cõditio-
ne liber eſſe iuſſus, ſi decẽ millia heredi dederit,
& ſi ab herede abalienatus ſit, emptori dãdo pe-
cuniam, ad libertatem perueniret: idq́; ex XII. ta-
bul. iubet. Exſtat etiam Pomponij teſtimoniũ in
l. ſtatuliberi, 29. D.de ſtatuliber. vbi docet legẽ
XII. tab. in hoc capite Emptoris nomine omnes
eos comprehendiſſe, ad quos quoquo iure domi-
nium in ſtatuliberum perueniſſet. Itaque ſiue le-
F gatus ſit tibi ab herede ſtatuliber, ſiue adiudica-
tus, ſiue vſucap. à te, ſiue traditus vel aliquo iu-
re tuus factus: parere conditioni ſeruus in perſo-
na tua poterit. l.6.§.1.D. eod. Quinetiam Mode-
ſtinus l.25. eod. tit. caput hoc ſignificans: Statuli-
beros, inquit, venundari poſſe, leges XII. tab. pu-
tauerunt. Quo verbo nõ nominatim ea de re cau-
tum in lege fuiſſe ſignificat: ſed ex legis id ſentẽ-
tia perſpicuè apparere. Vtcunque ſit, ſtatuliberi
hi dicebãtur: quo de verbo Feſtus ſic ſcribit: Sta-
G tuliber eſt, qui teſtamento certa conditione pro-
poſita iubetur eſſe liber: & ſi per heredẽ eſt, quo
minus ſtatuliber præſtare poſſit quod præſtare
debet, nihilominus eſſe liber videtur. Illius autẽ
legis rationes video duas fuiſſe: primùm ne in he-
redum poteſtate ſit, fraudem libertati facere: de-
inde quia cùm de teſtatoris (id quod in hac re ca-
puę

put eſt) certa in ſtatuliberum voluntate conſtet, maior multò principalis negocij, quàm eius quod in acceſſione eſt, ratio ducitur: denique fauor libertatis hoc poſtulat: cuius multa cauſſa in iure ciuili contra iuris rationē inducta eſſe, Iuriſcōſulti teſtantur. Hinc illud Paulli, vt quamuis decem dare iuſſus, & liber eſſe, quinque det, nō perueniat ad libertatem, niſi totum det. l.3.§.4. D. illo tit. tamen ſi decem heredi dare iuſſus fuerit, heres etiam per partes accipere fauore libertatis cogendus ſit. l.4.§. item ſi, D. de ſtatulib. Item vt in emptoris nomine (quemadmodum ſuperius iam dictū eſt) omnes quicunque quoquo iure dominium in ſtatulibero nacti ſunt, contineantur. Itaque ſiue legatus ſit tibi ab herede ſtatuliber, ſiue adiudicatus, ſiue vſucaptus à te, ſiue traditus, vel aliquo iure tuus factus, ſine dubio dicemus parere condicioni in perſona tua poſſe: ſed & in heredem emptoris idem dicetur. l.6.§.1. D eod. Quinetiam heredi iuſſum dare, etiam heredis heredi dare poterit. l. ſi peculium, 20.§.3. D. eodem. l. ſub diuerſis, 51. D. de cond. & demonſtr. Atque hoc illud eſt, quod Papinianus acutè ac ſubtiliter complectens in l. Seruius, 34. de ſtatulib. ſcribit: Condicionem illam eſſe ambulatoriam. Duas enim eſſe cauſſas, per quas in primi heredis perſona condicio impletur: dominij rationem, item perſonæ demonſtrationem. priorem cauſſam tranſire in omnem ſucceſſorem, ad quem peruenerit ſtatuliber per dominij tranſlati continuationem: ſequentem verò, perſonæ, dumtaxat eius qui demonſtratus eſt, adhærere: ac propterea ſtatulibero ab herede manumiſſo, heredis heredi pecuniam dandam non eſſe. Hactenus quæ de teſtamentorum iure nobis ex duodecim tabul. ſuperſunt, expoſuimus. Proximum eſt, vt quid ex iiſdem quod ad ius contrahendarum rerum pertinet, reliquum nobis factum ſit, videamus. Ac primum omnium de iureiurando diſſeremus: tum quod ab iis, quæ ſacrorum ius attingunt, ſemper inchoandum videtur: tum præcipuè quoniam iuriſiurandi auctoritatem ad pactorum conuentorúmque ius conſtabiliendum inſtitutam à Numa Rege fuiſſe, Dionyſius lib. Antiq. ſecundo commemorat. Caput igitur hoc, quoquo modo ex coniectura compoſitum, proferamus.

Vt iuriſiurandi ad fidem adſtringendam præcipua vis eſſet.

EXSTAT enim eius argumētum apud Ciceronem, ſed ita tenue, vt niſi de iureiurando diſſerendum fuiſſet, facilè prætermitti potuiſſet. Is igitur lib. De off. III. ita ſcribit: Nullum enim vinculum ad ſtringendam fidem iureiurando maiores arctius eſſe voluerunt. Id indicant leges in XII. tab. &c. Agellius autem lib. VII. cap. XVIII. Iuſiurandum, inquit, apud Romanos inuiolatè ſanctéque habitum ſeruatúmque eſt. Id & moribus legibúſque multis oſtenditur, &c. Sed nemo id copioſius explicauit Dionyſio, qui lib. vt dixi, II. extremo, Regi Numæ inſtitutum illud aſſignat: cùm ita ſcribit: Eum ad pactorum conuentorumque ius excogitaſſe quiddam, de quo à ceteris Legumlatoribus cautum nihil fuerat. Cùm enim animaduerteret, ea quidē pacta quæ teſtatò facta eſſent, propter teſtium auctoritatem ſeruari: cetera verò quorum vſus multò frequen-

A tior eſt, ſola contrahentium fide conſtare, quo maiorem ei vim atque auctoritatem conciliaret, diuinos ei honores tribuiſſe: templúmque Fidei dicaſſe: vnde factum eſt, vt ſi quando ciues ſine teſtibus pacti quid inter ſe eſſent, poſtea ſi qua ob eam rem controuerſia naſceretur, fides eam alterutrius contrahentium dirimeret. Iudices enim in cauſſis ambiguis plerumque alterutrius litigatoris iureiurando ſententiam pronuntiaſſe. Hæc Dionyſius: cui conſentaneum eſt, quod Po-
B lybius lib. VI. commemorat. vbi tantum apud Romanos iuriſiurandi religionem valuiſſe ſcribit, vt ea laude facilè gentibus omnibus antecelleret. Nam ſi Græcò homini, inquit, qui magiſtratum gerat, talentum vnum committatur, etiamſi decem ſcribendo aſſint, ſignáque totidem, atque etiam duplo plures teſtes exſtent, fidem tamen plerumque violant. Apud Romanos autem, qui, cùm Remp gerunt, maiorem multò pecuniam tractant, ſola iuriſiurandi ſui religione in officio
C ſuo continentur. Ad hanc porrò legem illud Caij pertinet, in l.1. D de iureiur. Maximum remediū expediendarum litium in vſum veniſſe Iuriſiurādi religionem: qua vel ex pactione ipſorum litigatorum, vel ex auctoritate iudicis deciduntur controuerſiæ. Et in l.38. Manifeſtæ turpitudinis & confeſſionis eſt, nolle nec iurare, nec iuſiurandum deferre. Eáque de cauſſa inſtitutum etiam fuit, vt ne de periurio quidem cuiuſquam quæri
D liceret. l.5. D. eod. & l. aduerſus, 15. D. de except. Vnde etiam exiſtimare licet, legem in XII. tabul. noſtris, in eadem ſententia fuiſſe, qua in Ciceronis legibus hanc videmus. Periurij pœna diuina, exitium: humana, dedecus. Siquidem apud Impp. illa exſtat conſtitutio in l.2. C. de iureiur. Iuriſiurandi contempta religio ſatis Deum vltorem habet. Nunc ad leges de contractibus accedamus.

Vt quæ res mancipi eſſent qui eas venderet, nexum faceret, mancipiúmque: pérque æs & libram, teſtibus ne minus quinque, ciuibus R. puberibus eas mancipáret.

E HVIC capiti argumentum præbet Caius Iuriſconſ. in commentariis Boëtij in Topica Ciceron. vbi ſic ſcribit: Mancipatio eſt, imaginaria quędam venditio, quæ ſic agitur: Adhibitis ne minus quàm quinque teſtibus ciuibus R. puberibus, & præterea alio eiuſdem condicionis qui libram æneam teneat: qui appellatur Libripens: is qui mancipium accipit, æs tenens, ita dicit: Hūc ego hominem ex iure Quiritium meum eſſe aio: iſque mihi emptus eſt hoc ære, æneáque libra.
F Deinde ære percutit libram, idq; æs dat ei à quo mancipium accipit, quaſi precij loco. Quæcunq; igitur res mancipi, lege XII. tab. aliter niſi per hanc ſollemnitatem, abalienari non poterat. Sui iuris autem ceteræ res, nec mancipi vocabantur. Quæ verò res mancipi dicerentur: licebit cuiuis ex Vlpiani Inſtitut. cap. XIX. cognoſcere. Poteſt autem videri, nominatim aliquid cautum in lege de Rauduſculo fuiſſe: quandoquidem in IIII.
G Varronis de lingua Lat. ita ſcriptum eſt: Aes raudus dictum: ex eo in veteribus mancupiis ſcriptum Rauduſculo libram ferito. Nunc de Nexo & Mancipio dicamus. Nexum, inquit Varro, Manilius ſcribit eſſe omne quod per libram & æs geritur, in quo ſint mancipi (Legendum puto, In quo ſint res mancipi.) Mutius Scæuola, quæ per

æs & libram ſiant, vt obligentur, præterquam quæ mancipio dentur. Hoc verius eſſe, ipſum verbum oſtendit, de quo quæritur. Nam idem quod obligatur per libram, neque ſuum ſit: inde Nexum dictum. Hæc ille, in VI. de lingua Lat. quæ ſic interpretor, vt Scæuola Nexus nomen non generaliter ad omnia quæ per æs & libram gerantur. referat: ſed propriè ac præcipuè ad obligationes ſiue perſonarum ſiue rerum: quæ ſunt oppignorationes. Nam idẽ, inquit, quod obligatur per libram, neque ſuum ſit, inde Nexum dictum pro neque liberum, ac ſolutum ſit, & optimo iure. Quod cùm ita ſit, patet etiam in pignoribus faciendis libram adhiberi ſolitam fuiſſe. Hinc Nexum æs (vt ait Feſtus) apud antiquos dicebatur pecunia, quæ per nexum obligatur. Hinc nexa res, & itẽ nexa pignori res à Iuriſconſultis dicitur, quæ pignoris nomine obligata eſt. l. 1. §. ſi quis, D. ne vis fiat ei qui in poſſ. l. 22. §. 1. D. de Iur. fiſc. l. 2. & l. 7. C. de diſt. pig. Hinc Nexus pro vinculum obligationis apud Vlpianum. l. 26. §. 7. D. de cond. indeb. Si emptor fundi damnarit heredem ſuum, vt venditorem nexum venditi liberaret. Hinc legimus apud Ciceronẽ in II De legib. Legatarium qui nõ vult accipere quaſi ex teſtamento. ſtipulare ab herede, & per æs & librã ab eo accipere: Ita legatarius, inquit, heredẽ ſoluit. Quibus verbis adducor ad ſuſpicandum, moris fuiſſe, vt qui ſtipularetur, dicis cauſſa promiſſorẽ necteret: quẽ deinde re accepta diſſolueret. Præſertim cùm idem Cicero in Muræniana ſic ſcribat: Quod ſi in iis rebus repetendis quæ mancipi ſunt, is periculum iudicij præſtare debet, qui ſe nexum obligauit, &c. Potuit igitur nexus eſſe ſine mancipio, mancipium ſine nexu potuit. Itáque quarum rerum dominium iure adeptum eſt, eę res & mancipio & nexu illius eſſe dicuntur: vt in VII. epiſtolarum: Attici proprium te eſſe ſcribis, mancipio & nexu: meum autẽ, vſu & fructu. Et de reſponſ. aruſp. Multę ſunt domus iure mancipij, & iure nexi. Et in Topic. Abalienatio eſt eius rei quæ mancipij eſt, aut traditio alteri nexu, aut in iure ceſſio. Et in Paradox. Non enim ita dicunt eos eſſe ſeruos, vt mancipia quæ ſunt dominorum facta nexu, aut aliquo iure ciuili. Videtur ergo moris fuiſſe, vt auctor, id eſt vẽditor dicis cauſſa necteretur, re verò tradita, acceptoq; precio ſolueretur. Poſtremò intelligendum eſt, cùm res ita mancipio vendebatur, eum qui ſe nexu obligabat, id eſt, venditorem, euictionis periculum in ſe recepiſſe. Quod cùm ex illo Murænianæ loco intelligitur, tũ etiã ex aliquot Plautinis verſibus, quos in Comment. verborum Iuris protuli. Quod ſi res nõ mãcipio, ſed nuda & ſimpliti traditione vẽderetur, tum duplam in caſum euictionis promitti ſolitam, capite inſequenti ex Varrone probabimus. Teſtamenta autem per æs quoque & libram fieri ſolita, ſuperius docuimus: quia teſtator res omnes ſuas in familiæ emptorem abalienabat.

Vt quod quiſque in prædijs vendundis lingua nuncupaſſet, præſtaret: qui infictatus quid eſſet, dupli pœnam ſubiret.

CAPVT hoc teſtimonium habet apud Ciceronem in III. De offic. vbi ſic ſcribit: Ac de iure quidem prędiorum ſancitum eſt apud nos iure ciuili, vt in his vendendis vitia etiam dice-
A rentur, quæ nota eſſent venditori. Nam cùm ex XII. tab. ſatis eſſet ea pręſtare, quæ lingua nuncupata eſſent, quę qui inficiatus eſſet, dupli pœnam ſubiret, Iuriſconſultis etiam reticentiæ pœna eſt conſtituta. Quicquid enim ineſt prædio vitij, id ſtatuerunt ſi venditor ſciret, niſi nominatim dictũ eſſet, præſtari oportere. Nunc legis ſententiam videamus: in qua principio illud occurrit, cùm Cicero de prædiis tantummodo teſtetur, vtrum'ne aliam de mancipiis, id eſt, mobilibus
B rebus legem fuiſſe exiſtimemus: an verò par idémque de vtriſque ius ex hac lege conſtitutum fuiſſe. Quod eo mihi veriſimilius videtur, quia Cicero aliquanto poſt ita ſcribit. Nec verò in prædiis ſolum ciuile ius ductum à natura malitiam fraudémque vindicat, ſed & in mancipiorum venditione venditorum fraus omnis excluditur. Quod enim ſciri debuit de ſanitate, de fuga, de furtis, præſtatur id edicto Ædilium. Sic enim locum illum auctoritate meorum veterum
C codicum reſtituendum putamus. Quibus ex verbis exiſtimare poſſumus, lege XII. tab. idem, & de prædiis, & de mancipiis cautum fuiſſe. vt profectò in lege concipienda parum abfuerit, quin pro PRAEDIIS vocem REBVS poneremus. Poſtea verò, ius ciuile, id eſt (quemadmodum ſæpe iam dictum eſt) Iuriſconſultos, ſtatuiſſe, vt etiam vitia dicerentur, eáque de cauſſa, quo teſtatius hoc ius eſſet, palàm in edictum Ædilium relatum id fuiſſe. Vnde illud in l. 1. D. illo titu. Qui manci-
D pia vendunt, certiores faciant emptores, quid morbi vitiíue cuique ſit &c. Eadémque omnia cùm mancipia venibunt, palam rectè pronuncianto. Quod enim lex Lingua nuncupare, dixit: id Aediles ſic extulerunt, Palam rectè pronunciare: Cicero autem illo in loco, Nominatim dicere: Item, Pronunciare. Atque hæc nimirum eſt, quam vulgò Legem venditionis appellamus: id eſt, formam & condicionem: vt l. 33. D. de cont. empt. In lege venditionis ita ſcriptum erat: FLV-
E MINA, STILLICIDIA, vt nunc ſunt, vt ita ſint. Et apud Varronem II. de re ruſt. In emptionibus iure vtimur eo, quod lex perſcripſit: in ea enim alia pauca, alij pauciora excipiunt. Et apud Catonem: Lex vini pendentis: Lex oleæ legendæ, &c. plura enim in Commentario verborum Iuris expoſuimus. Secundo loco illud intelligendum eſt, in hoc XII. tab. capite, non eſſe dubitandum, quin de vtroque contrahente ęque cautum fuerit: ſcilicet vt tam venditor emptori, quã
F viciſſim hic illi quod quiſque lingua nuncupaſſet, præſtaret. Quippe cùm vtriuſque par eadémque ratio & æquitas ſit. Itaque Vlpianus in l. 13, §. 17. D. de act. empt. Ex vendito actio, venditori competit ad ea conſequenda, quæ ei ab emptore præſtari oportet: hoc eſt, precium, quanti res venit: item vſuræ precij, poſt diem traditionis. Tertiò quod dicitur Iuriſconſultos huius contractus rationem immutaſſe, non proptereà intelligendum eſt, legem hanc ab illis abrogatam fuiſſe. ne-
G que enim tanta illorũ auctoritas fuit. Neque verò iſtud vnquam in hoc iure conſtituendo profeſſi ſunt: ſed legis duntaxat mentem ſe ac ſententiam exponere, quaſi minus verbis cautum in ea fuiſſet. Nunc cùm finem legis hunc eſſe conſter, vt fraus omnis contrahentium excluderetur Iuriſconſulti ex cõtrario ratiocinati ſunt. Si fraus omnis

omnis excludenda eſt,bonam fidem exigendam eſſe. Non igitur legē abrogant,ſed ſupplent, eiq; quodammodo ſuccenturiantur,cùm hanc regulam conſtituunt:vt in emptionibus & venditionibus maior bonæ fidei, quàm eorum quæ dicta & pronunciata ſunt,ratio haberetur. Vnde illud Vlpiani in l.ex empto,11.D.de act. empt. Inprimis ſciendum eſt,in hoc iudicium id demum deduci,quod præſtari conuenit. Cùm enim ſit bonæ fidei iudicium,nihil magis bonæ fidei congruit, quàm id præſtari,quod inter contrahentes actum eſt. Quod ſi nihil conuenit, tunc ea præſtabuntur,quæ naturaliter inſunt huius iudicij præſtationi, &c. Quarto loco intelligendū eſt, verbo Nuncupandi vel Pronuntiandi eademū contineri,quæ,quemadmodum dixi, lege comprehenſa ſunt:ac potiſſimum de agri modo, qua de cauſſa Paullus lib.ſent.1.cap.xix.& lib.11.cap.v.vbi ait: Ex empto actionem ex earum eſſe numero, quæ inficiando duplantur:Item,inquit,de modo agri, cùm à venditore emptor deceptus eſt. Item libr. 11.cap.v. Diſtracto fundo ſi quis de modo mentiatur, in duplo eius quod mentitus eſt, officio iudicis æſtimatione facta, conuenitur. Quæ verò laudandæ commendandæque rei cauſſa dicta ſunt,hoc verbo non cōtinentur. Nam,vt ait,Florentinus in l. 43.D.de contr.empt. Ea quæ commendandi cauſſa in venditionibus dicuntur, ſi palàm appareant,venditorem non obligant. Veluti ſi dicat,ſeruum precioſum: domum benè ædificatam. At ſi dixerit hominem literatum vel artificem,præſtare debet. nam hoc ipſo pluris vēdidit. Item Vlp.l.quod venditor,D.de dolo mal. Quod venditor,inquit,vt commendet,dicit, Hic habendum eſt,quaſi neque dictum, neque promiſſum ſit. Quod idem confirmatur in l.Iulianus, §.quod autem, D. de act. empt. l. ſciendum, 19. D.de ædil.edict. Quinto ex hac lege noſtra notandum atque animaduertendum eſt, harum rerum lites ex earum eſſe numero, quæ inficiando creſcere dicuntur. Dupli enim pœnam inficiāti lex impoſuit.ex quo licet exiſtimare, duplam illam quæ cùm res mancipio non dabatur,promitti à vēditore ſolebat,ex hac lege fluxiſſe. Qua de re Varro lib.De re ruſt.11.ſic ſcribit: In horum,inquit,emptione,ſolet,ſi res mancipio non datur, dupla promitti: aut ſi ita pacti, ſimpla. Atq; hæc nimirum eſt dupla de qua in l. vindicante,17. & paſſim ſub tit.D.de edict. Paullus lib. ſentent.11. cap. XVII. Res empta, mancipatione & traditione perfecta,ſi euincatur, auctoritatis vēditor duplo tenus obligatur. Quo in loco vox NOMINE, ſubauditur: vt ſit,Auctoritatis nomine. Itē ſi res ſimpliciter tradita euincatur, tanti venditor emptori condemnandus eſt, quanti ſi ſtipulatione pro euictione cauiſſet. l. quod ſi nolit, 31. §.quia aſſidua, D.de ædil. edict. l. ex empto,11.§. Caſſius,D.de act.empt.

De vendita res,quamuis tradita, niſi æs datum,ſatiſve eo nomine factum eſſet,dominum non mutaret.

LEGIS huius auctorem habemus Iuſtinian. in §.venditæ,31.de rerum diui.vbi ſic ſcribit: Venditæ verò res & traditæ, non aliter emptori adquiruntur,quàm ſi is venditori preciū ſoluerit, vel alio modo ei ſatisfecerit: veluti ex promiſſore,aut pignore dato. quod cauetur ex lege XII.tab. Quæ ſententia confirmatur à noſtris in l. quod vendidi,19.D. de contr.empt.l.procuratoris, 5.§. ſed ſi,D.de trib.act.Itemq; à Varrone in 11. de re ruſtic. Nec cùm id factum eſt, inquit, (id eſt, ſtipulatio emptionis interpoſita) tamen grex dominium non mutauit, niſi ſit æs adnumeratum. Vbi vel Græco more geminaſſe negationem intelligendus eſt,vel poſterior abundare. Huius autem legis perſpicua eſt æquitas: quia non pactionibus,ſed contrahendarū rerū viciſſitudine & æquabilitate permutationis dominia rerum adquiruntur. Quod verò eodem apud Varronem loco ſic ſcriptum eſt: Nec non emptor pote Ex empto vendito illum damnare,ſi non tradet,quāuis non ſoluerit numos: vt ille emptorem ſimili iudicio,ſi non reddit precium: quod,inquam, ita ſcriptum eſt, cum eo temperamento accipiendum eſt, de quo ſic ſcribitur in l. Iulianus, 13.§. 7. D. de act. empt. Offerri precium ab emptore debet,cùm ex empto agitur: & ideo etſi precij partem offerat, nondum eſt ex empto actio. Venditor enim quaſi pignus retinere poteſt, eam rem,quam vendidit. Quemadmodum ex contrario: ſi venditor ob rem nondum traditam precium petat, emptori exceptio dabitur, SI NON ea pecunia qua de agitur,pro ea repetitur quæ venit,neq; tradita eſt. l. qui pendentem,25.D.eod. Sic enim exceptionis illius formulam reſtituendam arbitror. Duo igitur ad rei dominium mutandū neceſſaria ſunt: ex venditoris parte, traditio: ex emptoris, precij ſolutio. Nam de traditione conſtat ex l. empto, 11.D.de act.empt.l.eum qui emit, 14. & l. ſi vendidero, 80.D.de furt.l.ſi ager, 50. D.de rei vind. Atque hæc quidem omnia de rebus quæ non per æs & libram venduntur, intelligenda ſunt. Nam cùm Mancipatio adhibetur, traditio intercedat neceſſe eſt: quippe cùm ex ea nomen inuenerit, quòd emptor manu eā capiat. Sed exoritur quæſtio: cùm rei cuiuſque & commodum & periculum ad dominum rei pertineat, quo iure conſtitutum eſt,vt emptione contracta res venditæ tū periculum tum emolumentum ad emptorem, quamuis rem nondum acceperit, pertineat? l. quòd ſæpe,35.D.de contr.empt.l.neceſſario,8.D. de peric.& com.l.cum emptor,5.in fi.D. de reſcind.vend. Reſpondetur,quia obligationum ſubſtantia non in eo conſiſtit,vt aliquod corpus noſtrum faciat, ſed vt alterum nobis obſtringat ad aliquid dandum,aut faciendum.l.3.D.de oblig.& act. Itaque qui agit ex empto vendito,non corpus petit,ſed id quod intereſt.l.1.D. de act.empt. In eo verò quod intereſt,illa omnia quæ ſuprà diximus,continentur.

Vti ſodalibus qui ius coeundi haberent,poteſtas eſſet,pactionem quam vellent ſibi ferre: dum ne quid ex publica lege corrumperent.

CAPITIS huius teſtis eſt Caius lib.IIII.ad legem XII. tab. quo ex libro tranſcripta hæc ſunt in l. vlt.D.de colleg. Sodales ſunt, qui eiuſdem collegi ſunt: quam Græci αἰλερίαν vocant. His autem poteſtatem facit lex, pactionem quā velint ſibi ferre: dū ne quid ex publica lege corrumpant. Sed hæc lex videtur ex lege Solonis

trāſlata eſſe. nam illic ita eſt: ἐὰν δὲ ὁ δῆμος, ἢ φράτορες, ἢ ἱερεῖς ὀργίων ἢ ναῦται, ἢ σύσσιτοι, ἢ ὁμόταφοι, ἢ θιασῶται, ἢ ἐπὶ λείαν οἰχόμενοι, ἢ εἰς ἐμπορίαν ὅ,τι ἂν τούτων διαθῶνται πρὸς ἀλλήλους, κύριον εἶναι, ἐὰν μὴ ἀπαγορεύσωσι τὰ δημόσια γράμματα: id eſt, Si qui eiuſdem corporis, aut ſi qui tribules, aut ſacerdotes orgiorum, aut nauicularij, aut ſodales, aut eiuſdē ſepulcri, religionis've conſortes, aut ad pecorum coëmptionem, aliud've negotiationis genus ſimul proficiſcentes, pactionem inter ſe aliquam inierint, ratum id eſſe, dum ne quid tabulis publicis prohibeatur. De ijſdem ſodalitatibus idem Caius ſcribit in l. 1. D. quod cuiuſque vniuerſ. hoc modo: Neque ſocietas, neque collegium, neque huiuſmodi corpus, paſſim omnibus habere conceditur, vt hæ, vectigalium publicorū ſocijs permiſſum eſt corpus habere, vel aurifodinarum, vel argentifodinarum, vel ſalinarum. Item collegia Romæ certa ſunt, quorum corpus confirmatum eſt, veluti piſtorum, & quorundam aliorum: item nauiculariorum, & qui in prouincijs ſunt. Videtur autem hæc lex ad eas ſodalitates pertinere, quibus de communi ordinis ſententia certa lex impoſita & præſcripta fuerat (ſic enim δημόσια γράμματα interpretor) poteſtatémque illis facere, priuatas inter ſe pactiones arbitratu ſuo ineundi: cum eotamen, ne communem illam totius collegij ſiue ordinis legem violent, quam ad rem nihil incommodū eſt, regulam illam referre, quæ eſt in l. 38. D. de pact. Ius publicum priuatorum pactis mutari non poſſe. Neque dubitandum arbitror, qui ad eas quoque pactiones hæc lex pertinuerit, quas Græci μονοπώλια nominat̄, de quibus exſtat Zenonis conſtitutio in l. vn. C. de monopol. in qua vetat, ne quis illicitis habitis conuentionibus coniuret, aut paciſcatur, vt ſpecies diuerſorum corporum negociationis non venundentur minoris, quam inter ſe ſtatuerint.

Ne fœnus amplius vnciario exerceretur: qui amplius exercuiſſet, quadrupli pœnam lueret.

INITIVM huius legis teſtimonium habet apud Cornelium Tacitum libro v. vbi ſic ſcribit: Sane vetus vrbi fœnebre malum, & ſeditionum diſcordiarúmq; creberrima cauſſa: eaq; cohibebatur antiquis quoq; & minus corruptis moribus. Nam primò XII. tabulis ſanctum, né quis vnciario fœnore amplius exerceret: cùm antea ex libidine locupletum agitaretur. Alteri parti quæ ſanctio legis eſt, argumentū ſuppeditat, quod Cato ſcribit initio libri de re ruſtic. his verbis: Maiores noſtri ſic habuerunt, & ita in legibus poſiuerunt, furem dupli condemnari: fœneratorem quadrupli. Quanto peiorem ciuem exiſtimauerint fœneratorem, quàm furem, hinc licet exiſtimari.

Cùm enim damnationem illam furti, ex XII. tabulis fluxiſſe conſtet, nemo dubitarit in eodem quoque hanc numero fuiſſe. Præſertim cùm legis noſtræ de fœnore coërcendo ſanctionem aliquā fuiſſe oporteat. Nunc quod ſit fœnus vnciarium, breuiter explicandum eſt. Primùm autem illud ſcire oportet, Decemuiros harum legum auctores, Solonis inſtituto, qui ſortem omnem ad minam (quæ centū drachmas continet) redegerat: ſortem quoque omnem ad centenarium numerum reuocaſſe. Deinde cùm Græci ſummam vſu-

A ram eſſe definiſſent, cùm drachmæ ſingulę in minas ſingulas menſibus ſingulis penderentur, eorundem exemplo Decemuiros vſuram ſummam feciſſe, cùm pars ſortis centeſima ſingulis menſibus perſoluitur: hoc eſt, cùm è centum aureis vnus ſingulis mēſibus penditur. Atque hæc quidem (vt dixi,) Decemuiri Græcorū exemplo atq; inſtituto induxerunt. Illud Romanæ conſuetudinis proprium fuit, quòd cùm aſſem XII. partium haberent, ſumma autē illa centeſima, ſiue drach-
B malis vſura, annuatim XII. aureos in centenos efficeret: hoc duodenario numero admoniti ſunt, vt hunc annuum aſſem vſurarium aſſem appellarent: quod noſtræ huius diſquiſitionis caput eſt. Nam quemadmodum As vſurarius, non ex menſtrua, ſed ex annua pēſione denominatur: ſic omnes eius partes ex anni ratione intelligendæ ac denominandæ ſunt. Itaq; cùm vnciam, aut ſemiſſem, aut beſſem vſurarum dicimus, aſſis illius anni vnciā, aut ſemiſſem, aut beſſem intelligimus. Non
C diſſimiliter atque cùm centeſimam vſurā nominamus. ea enim drachmalis Græcanicæ inſtituto ex menſis cuiuſq; ratione denominatur. hoc eſt, cùm pars ſortis centeſima quot menſibus penditur. Vnciarium autem fœnus non ex mēſtrua ratione definitur: cùm ſingulis menſibus pars aſſis (quæ drachma apud Græcos eſſet) duodecima penditur: neque enim as in vſuris eſt menſtruus ſed annuus dumtaxat. Ecquo nam igitur pacto, ex anni ratione hoc modo: quia vſurarius as eſt, cùm
D vno quoque anno duodeni in centenos penduntur, ſemis vſurarius erit, cùm ſeni quotānis penduntur: vncia, cùm vnus: ſextans, cùm bini: quadrans, cùm terni: triens, cùm quaterni: quincunx cùm quini: ſeptunx, cùm ſepteni: bes, cùm octoni: dodrās, cùm noni: dextans, cùm deni: deunx, cùm vndeni. Illud hoc loco minimè prætereundum eſt, quod Liuius lib. VII. teſtatur Legem hanc, annis poſteaquam perlata eſt XCVII. deprauatis (vt credi par eſt) temporibus obſoletā, renoua-
E tam a M. Duilio, L. Menio Tribunis plebis fuiſſe, Marcio, Manlio Coſſ. anno CCCCXVIII: quam plebs aliquando cupidius ſciuit, accepitq;, quàm patres, quibus haud æquè læta erat. Reliquum eſt, vt illud quæramus, cùm furtū natura turpius ſit, quàm fœneratio: illud enim iure gentium turpe eſt, hæc gentium propè omnium inſtitutis cōprobata eſt: præterea cùm furtum inuitis dominis fiat, fœneratio verò ambobus conſentientibus exerceatur, quidnam cauſſæ fuit, cur fœne-
F ratores quadrupli, fures dupli damnādi viderentur? Sed meo iudicio reſpondendū eſt, quia cùm furtum natura, hoc eſt (vt Cicero loquitur) ſua ſponte turpe ſit, multo facilius homines ad fœnerandum, quàm ad furandum adducuntur. Pœnæ igitur grauitate multitudo deterrenda fuit. Atq; hæc quidem de obligationibus quæ ex cōtrahendis rebus naſcūtur, dicta ſint. Sequitur, vt de iis, quæ ex priuatis delictis oriuntur, diſſe-
G ramus. Earum autem quattuor ſunt genera: de quorum vnoquoque lex nobis aliqua ex noſtris duodecim tabulis ſupereſt.

SI NOX FVRTVM FAXIT, ET IN ALIQVIS OCCISIT, IVRE CÆSVS ESTO. *Vt ſi quis luci furtum faceret, ſéque telo defenderet, domino cum clamore teſtificanti, eum occidere ius eſſet.*

HA-

HARVM reliquiarum auctorē habemus Macrob.lib.1.cap.vi.vbi ſic ſcribit:Decemuiri in xii.tabulis,Nox pro nocte dixerunt.verba hæc ſunt:Si nox furtum factum ſit,ſi in aliquis occiſit, iure cęſus eſto.In quibus verbis id etiam notandū eſt, quod ab eo quod eſt Is, non Eum caſu accuſatiuo,ſed Im dixerūt.Quod ipſum & Feſtus cōfirmat,cùm ita ſcribit: Im ponebant pro Eum, à nominatiuo Is.Totius autem capitis teſtimoniū apud alios complures exſtat: ſed in primis apud Agellium lib. xi. cap. xviii. Decemuiri, inquit, noſtri, qui poſt reges exactos,leges quibus populus R. vteretur, in xii.tab.ſcripſerunt, furem qui manifeſto furto præhenſus eſſet, tum demum occidi permiſerunt, ſi aut cùm faceret furtum, nox eſſet:aut interdiu ſe telo, cùm prehenderetur,defenderet. Quin & Cicero in Orat. pro Milone ita loquitur: Duodecim tabulæ nocturnum furē, quoquo modo: diurnum autem,ſi ſe telo defenderit, interfici impune voluerunt. Item in Orat. pro M.Tullio apud Quintil.lib.v.Si quis,inquit, furem occiderit, iniuria occiderit: quamobrem? quia ius conſtitutum nullum eſt. quid ſi ſe telo defenderit?non iniuria.quid ita? quia conſtitutū eſt. Sed & apud Senecam lib. declam. x.lex,inquit,quæ nocturnum furem occidi iubet. quoquomodo iubet: non de damno tantum, ſed de fure loquitur.Item Caius l.4. D. ad leg. Aquil. Lex xii. tab. inquit, furem noctu deprehenſum occidere permittit:vt tamen id ipſum cum clamore teſtificetur. Interdiu autem deprehenſum, ita permittit occidere,ſi is ſe telo defendat:vt tamen æquè cum clamore teſtificetur. quæ omnia confirmantur à noſtris in l. ſi pignore, 54. D. de furt. l. 7. D.de mor. cauſſ. Hoc igitur capite ſancit lex,nocturnum furem iure occidi: quod idem Plat. lib. ix. De legib. cauit his verbis: νύκτωρ φῶρα εἰς οἰκίαν εἰσιόντα, τὴν κλοπῇ χρημάτων, ἐὰν ἑλὼν κτείνῃ τις, καθαρὸς ἔστω. Id eſt,Qui furem noctu domum furandi cauſſa ingredientem,interfecerit,extra culpam eſto. Legis æquitas eſſe videtur,quia nocturni fures quaſi graſſatorum numero ſunt. Animaduertendum eſt autem, legem hāc non præciſè domino rei, ſed infinitè cuiuis nocturni furis interficiendi poteſtatem permiſiſſe. Sed mirum eſt in hoc primo capite prætermiſſum ab omnibus id fuiſſe, de quo Caius teſtatur: VT TAMEN IDIPSVM CVM CLAMORE TESTIFICETVR.Quibus ex verbis præclarā illā ſententiā Vlpianus expreſſit,quæ traditur in l. 9. D. ad leg.Corn.de ſica.Furem nocturnū ſi quis occiderit,ita demū impunè feret,ſi parcere ei ſine periculo ſuo non potuit.Quod ſi verū eſt, ſanè illud intelligitur,non iam tanquā furem,ſed tanquā ſicarium & inſidiatorem interfici. Vt facile exiſtimare liceat,nō id ex lege xii.tab.ſed ex edicto ad quod ea lex inſcripta eſt, profectum fuiſſe: præſertim cùm idem ſcribat in l.5.D.ad legem Aquil. Si quis cùm poſſet furem apprehēdere, maluerit occidere,magis eſſe,vt iniuriā feciſſe videatur:& lege Cornelia teneatur.Secūdi autem capitis æquitas hæc videtur eſſe, quia vis qua fur vtitur publica hac proinde capitalis eſt.Hæc enim eadē lex xii.tab.alio capite vetabat,ne cui priuato eſſe cum telo hominis occidendi cauſſa liceret: vt ſuo loco docebimus.Teli autem appellatione & ferrū,& fuſtis, & lapis, & denique omne quod

A nocendi cauſſa habetur,ſignificatur.l.54.De furt. & aliis innumeris.Teſtificationem igitur hæc lex poſtulat,vt probari poſſit cum telo furem fuiſſe, eoq; telo vſum fuiſſe contra legis interdictū,quæ domino prehenſionem dabat:ac proinde nō iam tanquam furem,ſed tanquam violentum occidi. Itaque Auguſt.lib.11.Quæſt.ſuper Exodum:Hoc, inquit,& in legibus antiquis ſecularibus inuenitur,impune occidi nocturnū furem quoquo modo:diurnum autem,ſi ſe cum telo defenderit.iam B enim plus quàm fur eſt.Hoc loco propoſiti ſermonis ratio poſtulat,vt de vi bonorum raptorum actione pauca diſſeramus. Nam cùm in libris noſtris de quattuor delictis tractetur, ex quibus obligationes naſcuntur,furto,rapina,damno iniuria & iniuria: conſtat autem lege xii. tabularum de tribus reliquis nominatim cautum fuiſſe: operæpretium eſt, quid de rapina dicendum ſit, pauliſper exquirere. Nam quod de ea in xii tab. C noſtris cautum fuerit,nihil planè legiſſe memini. Et omnino, vt meam coniecturam aperiam, veriſimile mihi videtur,rapinam hoc ipſo ſecundo capite coërceri: vt verba hæc, SE'QVE TELO DEFENDERET, non minus ad violentam rei ſublatæ retentionem, quàm ad euitandam prehenſionem, pertineant. Eiuſque coniecturæ noſtræ hæc argumenta ſunt. Primum, quia vis ſiue in bonorū ereptione,ſiue alio in genere illata ſit, iudicio publico coërcetur.l.2.§.1.D. vi bon. rapt. D Deinde quod noſtri tradunt,rapinæ nomine furti quoque actionem competere.l.1.& l.2.§.pen.D. eod.Poſtremò quod Iuſtinianus teſtatur,peculiarem vi bonorum raptorum actionem à prætore introductam fuiſſe. §.1.vi bon.rapt.nimirum cùm à lege xii.tab.nulla propria eò nomine actio eſſet conſtituta: ſed cùm vſus eſſet, furti actio eò quoque nomine, quemadmodum modo dicebamus, competeret.

E

Vt ſi neque noctu neque ſe telo defendens prehenderetur, virgis cæſus ei cui furtum feciſſet, addiceretur.

HVIVS teſtis eſt Agellius eodem loco, vbi ſic ſcribit:Ex ceteris autem manifeſtis furibus liberos verberari,addiciq; iuſſerunt ei, cui furtū factū eſſet:ſi modò id luci feciſſent:neque ſe telo defendiſſent.Tria autem ex hac lege notanda atque obſeruanda ſunt.Primum enim intelligimus F quo ex fonte manifeſti furti appellatio fluxerit: nimirum quia fures prehendebantur.Prehenſionem autem noſtri interpretati ſunt, vel in ipſo actu,vel in loco ipſo,vel antequā in deſtinatū locum rem deportarint.l.3.D.de furt. Vnde Maſurius eodem apud Agellium loco,manifeſtum furtum definit,quod deprehēditur dum fit:faciendi finē eſſe,cùm perlatum eſt,quò ferri cœperit.Denique manifeſti furti appellationē à manibus dictā,nemo ignorat.Alterum obſeruandū eſt,quod prehēſus fur virgis cædebatur.Maiores enim noſtri (vt Cæſar apud Salluſtium loquitur) Græciæ G mores imitati,verberibus animaduertebāt in ciues:de condemnatis ſummum ſupplicium ſumebant. Poſtea lex Porcia, aliæq; leges paratæ ſunt, quibus legibus exiliū damnatis permiſſum eſt.Et paulo ſupra:lex Porcia,aliæq; leges cōdēnatis ciuibus nō animā eripi,ſed exilium permitti iubēt. Poſtremum notatione dignum eſt. de addictione

in ſeruitutẽ: vt non mancipium quidem prehenſoris ſeruus fieret, ſed in eius ſeruitute perpetua eſſet, eique tanquam ſeruus operas daret. Illud non prætermittendum eſt, pœna illa corporali ſublata inſtitutũ Prætorum edictis fuiſſe, vt manifeſti fures quadrupli pœna multarentur. l. in furti, 50. D. de furtis. qua de cauſſa actio hæc Prætoria paſſim appellatur. §. 1. Inſtit. de perpe. & tẽpor. act.

Vt impubes arbitratu Prætoris verberatus, noxam factam ſarciret.

SIc enim eodem loco Agellius ſcribit: ex quo intelligimus leuius multo impuberibus quã in adultis ſupplicium fuiſſe: neq; enim addici impuberes lex voluit: ſed eos virgis dũtaxat cædi, & nihilominus noxam ſarcire. Impuberẽ autẽ ætatẽ noſtri ſic interpretantur, ſi modò proximi pubertati ſint, & ob id intelligant ſe delinquere, doliq; capaces ſint. l. impubere, 23. D. de furt. l. pupillum, 111. D. de reg. iur. l. ſed etſi, 5. §. & ideo, D. ad legem Aquil. l. excipiuntur, 14. D. ad Silan. Cùm autem virgarum modus Prætoris arbitrio permittatur, probabile eſt, de ætate iudicium eiuſdem quoque prudentiæ & fideicommiſſum fuiſſe.

Vt ſeruus manifeſti furti damnatus, verberibus affectus, de ſaxo deijceretur.

CVius rei eodem loco Agellius teſtis eſt. Saxum autẽ Tarpeium lex ſignificat, dictum à Tarpeia, Tarpeij filia, quòd eam arcem, quæ poſtea Capitolium dicta eſt, Sabinis prodiderit. Nã ab ea rupe certis criminibus damnati, deiiciebãtur: eaq; de cauſſa, vt locus funeſtus, cum reliqua parte Capitolij non erat coniunctus. Quæ omnia ex Varrone, Liuio, Dionyſio, Plutarcho, & Feſti fragmentis cognoſci poſſunt. Hoc autem genus ſupplicij, ſua ætate ſublatum, Modeſtinus Iuriſconſul. ſcribit in l. ſi diutino, 25. D. de furt.

Vt qui nec manifeſti furti damnatus eſſet, niſi cum domino paciſceretur, duplum ſolueret: interea ei addictus ac nexus operas daret.

LEge XII. tabul. pœnam hanc nec manifeſto furto conſtitutã, patet ex eo, quod Agellius illo eodem capite, poſtquam de Decẽuiris locutus eſt, ad aliena quędam digreſſus, tandem ſic infert: Alijs deinde furtis omnibus quæ nec manifeſta appellantur, pœnam impoſuerũt dupli. Quod etiã Cato initio libri de re ruſt. his ſignificat verbis: Maiores noſtri ſic habuerunt, itaq; in legibus poſiuerunt, furem dupli dãnari, fœneratorẽ quadrupli. Huius autem legis verba, quod equidem ſciam, non exſtant: niſi forte illorum pars ſit, quæ ex XII. tabulis Feſtus profert, vbi Nec pro Non poſuiſſe antiquos docet. SI ADORAT FVRTO, QVOD NEC MANIFESTVM ERIT. nam Adorat veteres pro Agit dixiſſe, idem in verbo Adorare teſtatur. Illud etiam hoc loco ſedem habuiſſe videtur, quod Vlp. ſcribit in l. Iuriſgentiũ, 7. §. ſi paciſcar. D. de pact. Nã & de furto paciſci lex permittit, quaſi ad ſuperiora verba adiunctũ illud fuiſſet, NISI CVM EO PACIT, duplionem ſoluito. Huius autem pacti hæc vis eſt, vt actio

A furti ipſo iure ſiue exceptione tollatur. l. ſi tibi, 17. §. 1. D. eod. Porro actionis huius veteris exemplum exſtat apud Plautum iis locis, quos in Inſtitut. Commentariis expoſui.

Vt ſi furtum per lancem, liciúmque cõceptum eſſet, perinde ac ſi manifeſtum foret, vindicaretur.

HVius exſtat apud eundẽ Agellium, eodẽque loco teſtimonium, & item lib. XVI. cap. X. vbi B veterem illam furtorum inueſtigandorum rationem ſua ætate ſublatam eſſe ſcribit. Cuiuſmodi autem illa fuerit, nondum ſatis conſtare arbitror. Duplicem tamen coniecturam in Inſtitut. Commentariis expoſuimus. alterã ex Dioſcoride, qui lapidem aëthiten κλεπτίλεγχον appellat: & ab illa facere videtur quod Acron ſcribit in illum Horatij locum lib. Epiſt. 1. & X.

Vtque ſacerdotis fugitiuus liba recuſo,
Pane egeo iam mellitis potiore placentis:

C Cùm in ſeruis, inquit, ſuſpicio furti habetur, ducuntur ad ſacerdotem: qui cruſtum panis carmine infectum dat ſingulis: quod cum ederit, manifeſtum furti reum aſſerit. Alteram autem concipiendi furti actionem eodem Inſtitut. loco expoſuimus ex Platonis lib. De legib. XII.

Vt frugem aratro quæſitam furtim noctu pauiſſe, ſecuiſſéve, capitale eſſet: pubéſque ſuſpenſus Cereri necaretur: Impubes arbitratu Prætoris ver- D *beraretur, noxiámve duplione ſarciret.*

HVius capitis auctorem habemus Plinium lib. XVIII. cap. III: in quo ita ſcribit: Frugem quidem aratro quæſitam furtim nocte pauiſſe ac ſecuiſſe, puberi XII. tab. capitale erat, ſuſpenſumq; Cereri necari iubebant: grauius quàm in homicidio conuictum. Impubem Prętoris arbitratu verberari, noxiam've duplionem've decerni. Iam verbum illud PAVISSE Feſtus ſic interpretatur, E Paueri frumenta dicebant antiqui, quæ de vagina non benè exibant. Quibus ex verbis intelligitur, legem de duobus frugũ generibus ſanxiſſe: hoc eſt, ſi immaturæ fruges paſcerẽtur, maturæ've ſecarẽtur. Nam (vt Varro 1. De re ruſt. ſcribit) cùm ſpicæ primitus oriuntur, qua ſublatẽt herba ea vocatur vagina: vti qua latet conditum gladium, vt mihi dubium nõ ſit, quin apud Plinium pro AC legendum ſit AVT. Illud quoque in lege obſeruandum eſt, non de frugibus quæ ſua ſponte F naſcuntur, quas Iuriſconſulti naturales appellant, quales ſunt arborum baccę, grauem hanc pœnam ſtatui: ac ne de iis quidem omnibus, quæ manu & opera excoluntur, vt raſtris & ligonibus: ſed præciſè de iis, quæ aratro quæſitæ ſunt. De cæterarum autem frugum furtis, leges alias conſtitutas fuiſſe nequaquam dubitandum: earũ autem nulla, quod ſciam, exſtat memoria: Illud tantùm ab Vlpiano traditur in l. ſi ſeruum, 27. §. G 16. D. ad leg. Aqui. Si oliuam immaturam decerpſerit, vel ſegetem deſecuerit immaturam, vel vuas crudas, Aquiliam actionem dari.

TIGNVM IVNCTVM ÆDIBVS, VINEÆ'VE, ET CONCAPV, NE SOLVITO.

Vt qui illud iunxiſſet domino duplum præſtaret.

Ex-

EXTANT hæ reliquiæ apud Feſtum in voce Tignũ, vbi ſic ſcribit: Tignum non ſolùm in ædificiis, quo vtuntur, appellatur, ſed etiã in vineis: vt eſt in XII: TIGNVM iunctum ædibus vineæ've & concapu ne ſoluito. Teſtimonium autem ſententiæ totius ſuppeditat Vlpianus in l. 1. D. de tig. iniunct. vbi ita loquitur: Lex XII. tab. neque ſoluere permittit tignum furtiuũ, ædibus vel vineis iunctum, neque vindicare: ſed in eum qui conuictus eſt iunxiſſe, in duplum dat actionem. Itemq; alij in l. gemma, 6. D. ad exhib. l. de eo, 63. D. de donq. inter vir. l. in rem, 23. §. tignum, D. de rei vind. l. qui res ſuas, 98. in fi. D. de ſolut. §. cum in ſuo, 21. Inſt. de rer. diuiſ. l. 7. §. 7. D. de adq. rer. dom. Legis autem æquitatem Vlpianus eodem loco hanc profert: Ne vel ædificia ſub hoc prætextu diruantur, vel vinearum cultura turbetur. Nunc de legis ſententia videamus: in qua primùm illud conſtat: Tigni appellatione omnẽ materiam contineri, ex qua ædificia conſtant: quæq; vineæ neceſſaria ſunt, veluti perticæ, aut pedamenta: d. l. 1. De tig. iunct. l. adeo, 7. §. 7. D. de adquir. rer. dom. l. tigni, D. de verb. ſign. l. tigni, D. ad exhib. Itaq; ſiue trabes quis alienas, ſiue ſaxa, ſiue lateres, ſiue cæmenta ſuis ædibus iunxerit, dupli eo nomine domino ex hac XII. tab. lege teneri, Iuriſcõſulti cõſtituerunt. Quin & illud extra controuerſiã eſt, legem de eo tigno quod ſine voluntate domini iunctum eſt, intelligendã eſſe: quoniam, vt Paulus ſcribit, nõ eſt credibile, Decemuiros de ijs ſenſiſſe, quorum voluntate res eorum in alienum ædificium coniunctæ eſſet. l. de eo, 63. D. de don. inter vir. Illud inter noſtros ambigitur, verũ de furtiuo tantùm tigno lex ſenſerit, hoc eſt, de eo, quod quis ſciens alienum eſſe, ſine domini voluntate iunxit: an verò etiã de eo quod bona fide iũctum ſit: hoc eſt, quod ſuum eſſe quis putabat. Nam primum omnium ſi Tribonianus perpetui edicti ordinem ſecutus eſt, veriſimile eſt, cùm ad Rubricam De furtis, noſtrum hunc de Tigno iuncto tractatum attexuerit, legẽ hanc in illo edicto de furtiuo tãtùm tigno intellectã fuiſſe. Eò accedit, quod Vlpianus toto illo capite, nõ niſi de furtiuo tigno loquitur: quaſi lex nominatim ſcripta de illo ſolo fuiſſet. Quod ſi ita eſt, contraria diſputatio exorietur, quia ſuperior lex furtis dupli pœnã impoſuerat: hæc verò ſimpli duntaxat, quia in hoc duplo verum rei preciũ continetur. Ecce item alia concertatio: ſiquidem Vlpianus initio l. 1. de tign. iunct. dilucidè ac nominatim affirmat, hac lege tigni vindicationem vetari: in extremo verò & vindicationem, & ad exhibendum actionem concedit. Cui Paulus cõſentit l. 7, D. de rer. vind. Ne multis morer, Si furtiuum tignum eſt, vetus actio ad dupli exactionem dabitur: quod totum pœna eſt: vindicatio verò ad verum rei precium. Itaq; legem ſecundam interpretamur, ne furti pœna legitima fruſtretur. Vindicatio autem non dabitur quidem ad rem eximendam, ne ſcilicet ędificia diruãtur: ſed tantùm ad precij exactionem. quod in l. 1. Vlpianus his verbis ſignificat: Non enim ſic eum conueniemus, quaſi poſſidentem: ſed ita, quaſi dolo malo fecerit, quò minus poſſideat. Sed ad priorẽ quæſtionẽ reſpondendum eſt. Et puto nemini eſſe dubium, quin æquum ſit, vt is qui tignum alienum ſuis iunxit ędibus, vineis've, ſiue ſciẽs id fecerit, ſiue ignorans, quanti ea res eſt domino damnetur: hoc eſt, & quanti tignum eſt, & quãti domini intereſt: ſi fortè, verbi gratia, ſuas aliòque vel ædes vel vineas fulciri oporteret. Quoniam autem in eo quod cuiuſque intereſt probando, ac dilucidando, multum ſæpè negocij eſt, l. quatenus, D. de reg. iur. l. vlt. D. de ſtip. prætor. propterea ferè lex dupli pœnam in hoc genere cõſtituit quemadmodum in tractatu De eo quod intereſt, docuimus, ex l. Titius, 43. cum ll. ſeq. D. de act. empt. l. ſi tibi, 25. C. de euict. l. ſi fratres, C. communi vtriuſque iudic. Atque hoc nimirum ipſum eſt, quod paſſim traditur in libris noſtris, Tigni iuncti nomine in duplum actionem lege XII. tab. dari: cũ de furtiuo nulla planè ſuſpicio ſit, ſed indiſtinctè noſtri de quouis tigno loquantur: quẽadmodũ animaduerti poteſt ex l. gemma, 6. D. ad exhib. l. in rem, 23. §. tignum, D. de rei vindic. & ſimilibus: Proximum eſt, vt illud conſideremus, vindicari ne interea tignum liceat: cùm Paulus in l. qui res, 98. in fin. D. de ſolut. teſtetur, legem XII. tab. ſciuiſſe, vti tignum ædibus iunctum vindicari liceret: ſed tamẽ interim id ſolum prohibuiſſe, preciumq; eius dari iuſſiſſe. Quibus verbis apertè repugnãt ea quæ traduntur in l. 7. §. 7. D. de adq. rer. dom. d. l. 6. ad exhib. & l. 23. de rer. vindic. quanquam totius perplexitatis iſtius culpam in ſolum Tribonianum conferendam exiſtimamus. Sed nos quid veritas poſtulet, conſideremus. Nã cùm legis æquitas perpetuò maneat, quæ dirui ædificia, & ruinis ſpeciem vrbiũ deformari vetat, dubiũ eſſe non poteſt, quin iuncta tigna vindicari ſic non poſſint, vt exiſtimantur. Sed cùm vindicationis duplex ſit effectus, alter vt dominiũ euincatur: alter vt rei poſſeſſio auferatur: ad priorem duntaxat vindicatio valebit, vt duplum dominus auferat. ſin autem exemptum iam tignum eſſet, non dubium eſt, quin omnimodo vindicari poſſet. Idq; perſpicuè traditur in d. l. 7. D. de adq. rer. dom. §. cum in ſuo, 21. Inſtit. de rer. diuiſ. quoniã (vt eo loco Imp. ſcribit) dominus tigni proprietatem perpetuò retinet, quamuis tantiſper dum iunctum fuit, vindicare id nõ poterit, vt illud eximeret. Supereſt illa diſputatio, quam in Inſtitutionum Commentariis iampridem explicauimus: quidnam cauſſæ ſit, cur cùm Iuriſcõſulti omnes in hac lege tigni appellatione, materiam omnem ex qua ædificia fiunt, intelligant: tã diſſimiliter de ædificijs, ac de rebus aliis omnibus ſtatuãtur. Nam ſiue nauis ex alienis tabulis, ſiue qua alia res ex aliena materia effecta ſit, eius dominium ſtatim in effectorem operis tranſit: quippe cùm ſpecies mutata ſit. l. ſed ſi meis, 26. & ſimilib. D. de adq. rer. dom. Ego in mea priſtina ſententia permaneo, vt quod Iuriſconſulti tradunt, tigni dominium eius cuius ſemper antea fuerat, permanere: de eo tãtùm tigno intelligatur, quo non conſtruuntur ædificia, ſed fulciuntur tantùm, & ad tempus iunguntur: quẽadmodũ vinearum tigna, hoc eſt, pedamenta, vel perticę, temporis duntaxat cauſſa vineis iunguntur. quã ſententiã Iuriſconſulti ex legis æquitate expreſſerunt: propterea quòd poſtquàm exempta tigna ſunt non dubium eſt, quin à domino vindicari poſſint. Quod ſi tum poſſunt, ſemper antea illorum proprietatem apud veterem dominum permanſiſſe arguitur. Quanquàm verè vt dicam, vbi

ſpecies mutata eſt, difficile dictu eſt, dominium permanſiſſe. Quid enim ſi quadratus ſit lapis, qui rudis antea fuerat? vel quadrata rotundatáve trabs, quæ formæ alterius fuerat: aut etiam ex arbore viua excisa? Qua de re paulò copioſius in inſtitutionum Commentarijs diſputauimus.

SI QVIS OCCENTASSIT, CARMEN'VE CONDIDERIT, QVOD INFAMIAM FACERET, FLAGITIVM'VE ALTERI, CAPITALE ESTO. SI INIVRIAM ALTERI FAXIT, XXV. AERIS POENA SVNTO. SI MEMBRVM RVPIT, NI CVM EO PACIT, TALIO ESTO. SI OS FREGIT **. AERIS SVNTO.

PRIMI capitis reliquiæ exſtāt apud D. Auguſtinum lib. De ciuit. Dei II. cap. IX. vbi ſic ſcribit: Quid autem de poëtica licentia veteres Romani ſenſerint, Cicero teſtatur in nobis, quos de Repub. ſcripſit, vbi Scipio diſputans, ait: Nunquam comœdiam niſi conſuetudo vitæ pateretur probare ſua theatris flagitia potuiſſent. Et Græci quidem antiquiores vitioſæ ſuę opinionis quandam conuenientiam ſeruauerunt: apud quos fuit etiam lege conceſſum, vt quod vellet comœdia nominatim, vel de quo vellet, diceret. Itaque ſicut in eiſdem libris loquitur Africanus, quem illa non attigit, vel potius quem non vexauit: cui pepercit. Eſto. Populares homines, improbos, in Repub. ſeditioſos, Cleonem, Cleophontem, Hyperbolum patiamur, inquit, & ſi eiuſmodi ciues à Cenſore melius eſt, quàm à Poëta notari: ſed Periclē, cùm iam ſuæ ciuitati maxima auctoritate plurimos annos domi & belli præfuiſſet, violari verſibus, & eos agi in ſcena non plus decuit quā ſi Plautus, inquit, noſter voluiſſet aut Næuius P. & Cn. Scipioni, aut Cæcilius M. Catoni maledicere. Deinde paulo pòſt: Noſtræ, inquit, contrà XII. tabulæ, cùm perpaucas res capite ſanxiſsēt, in his hāc quoq; ſanciendā putauerunt: SI QVIS OCCENTASSET, SIVE CARMEN CONDIDISSET, QVOD INFAMIAM FACERET FLAGITIVM'VE ALTERI. præclarè. iudiciis enim ac magiſtratuum diſceptationibus legitimis propoſitam vitam, non poëtarū ingeniis habere debemus, nec probrum audire, niſi ea lege vt reſpondere liceat, & idcircò defendere. Hæc Auguſtinus. Cicero item Tuſcul. IIII. Quanquam, inquit, id quidem etiam XII. tabulæ declarant: condi iam tum ſolitum eſſe carmen: quod nē liceret fieri ad alterius iniuriā, leges ſanxerūt.

Legis autem æquitatem Cic. ſuperius expoſuit. Verba nunc videamus. Occentaſſint, inquit Feſtus, antiqui dicebāt, quod nunc cōuicium fecerint, dicimus. quod id clarè, & cum quodā canore fit, vt procul exaudiri poſſit. quod turpe habetur, quia non ſine cauſſa fieri putatur. Quibus ex verbis Vlpiani ſententia non obſcurè cōfirmatur, cùm dixit. Conuicium à vocum multitudine fictum eſſe verbum. De carminibus autē teſtimonium etiam exſtat apud Arnobiū lib. contra gentes IIII. Carmen, inquit, malum conſcribere, quo fama alterius coinquinetur, & vita, Decemuiralibus ſcitis euadere noluiſtis impune. Idem etiā Horat. ſignificat in Epiſt. ad Auguſt.

A *Quin etiam lex*
Pœnáque lata, malo quæ nollet carmine quenquam
Deſcribi: vertere modum formidine fuſtis.
Ad benedicendum, delectandúmque redacti.
Item Sat. I. lib. II.
Si mala condiderit in quem quis carmina, ius eſt
Iudiciúmque.

Sed notandum eſt quod Horatius eo loco ſignificat, & Porphyrio dilucidè notat, fuſtuarium ſupplicium cōſtitutum fuiſſe in auctorem carminum
B infamium. Quod credendum eſt noua lege inſtitutum fuiſſe, cum hæc XII. tabul. pœna durior videretur. Denique fuit & tertia lex de hoc carminum genere, Cornelia de iniuriis, quā Vlpianus his edit verbis in l. 5. D. de iniur. Si quis librū ad infamiam alicuius pertinentem, ſcripſerit, cópoſuerit, ediderit, dolo'ue malo fecerit, quo quid eorū fieret, etiamſi alterius nomine ediderit, vel ſine nomine, vti de ea re agere liceret: &, ſi con-
C demnatus ſitis qui id fecit, inteſtabilis ex lege eſſe iubetur. Quod idē traditur in l. ob carmen, 21. D. de teſtib. l. ſi cui, 18. D. de teſtam. Secundū caput exſtat apud Agellium libro XX. cap. I. quod tamen mirum eſt, à Paullo in lib. ſen. V. cap. III. vbi legem XII. tab. de iniuriis commemorat, prætermiſſum fuiſſe. Iniuriarum actio, inquit, lege XII. tab. introducta eſt, de famoſis carminibus, membris ruptis, & oſſibus fractis. Videndū igitur, nūquidnā apud Paullum deſideretur: cùm inter omnes conſtet, carminū iniuriam cap. talem fuiſſe:
D pulſationis verò, pecuniariā. ſiquidem Phauorinus hanc apud Agellium legis pœnam improbās, ita diſputat: Quis erit tam inops, quem ab iniuria facienda XXV. aſſes deterreant? Itaque cùm eam legem Qu. quoque Labeo veſter, in libris quos ad XII. tab. conſcripſit, non probaret, inquit: L. Neratius fuit egregiè homo improbus, atque immani vecordia. Is pro delectamento habebat, os hominis liberi manus ſuę palma verberare. Eum
E ſeruus ſequebatur crumenā plenam aſſium portitans, & quemcunque depalmauerat, numerari ſtatim, ſecundum XII. tab. XXV. aſſes iubebat. Quod cùm ita ſit, perſpicuum eſſe arbitror iniuriæ nomine in hoc capite, & conuicium & pulſationem & verberationem contineri. ÆRIS autem XXV. vetuſtè dictum eſt, cùm ſubaudiatur, Numi: vt apud Ciceronem in Orat. pro Qu. Roſcio: Nam illa membra merere per ſe nō amplius poterant, duodecim æris. Quod autē Phauorinus pœnæ genus improbat, in eo non tam videtur at-
F tentè temporis illius priſtini rationē ſubductā habuiſſe: tametſi (vt poſtea Agellius ſcribit) hæc ipſa paucitas aſſium graue pondus ęris illis temporibus fuerit: quàm Iuſtiniani, qui eadē re loquēs: Quaſi, inquit, in magna veterum paupertate. Nā eo tempore XII. tabul. ſcriptæ ſunt, quo populus R. perexiguam Italię partem obtinens, agriq; co-
G lendi ſtudio contentus, ſupremam multam habebat duorum ouium, boum verò triginta: vt ſcribit Agellius lib. XI. cap. I. & Plin. lib. XVIII. cap. III. Quin & Liuius lib. IIII. teſtatur, Dena millia grauis æris diuitias illo tempore habitas fuiſſe. Quāquam per exiguam ſummam ſanè hanc multam fuiſſe, negare non poſſumus. Qua de cauſſa Labeo ſcribit, ſenſim hanc aboleſcere, & relinqui cenſuiſſe: iuriiſq; æſtimandis Recuperatores ſe daturos edixiſſe. Tertiū caput exſtat quidē apud Agel-

Agellium eodem capite,ſed aliqua ex parte mẽdoſum Itaque corrigitur ex Feſto in voce TALIO, vbi ſic ſcribit: Talionis mentionẽ fieri in XII. ait Verrius hoc modo: SI MEMBRVM RVPIT, NI CVM EO PACIT, TALIO ESTO. permittit autem lex parem vindictam. Quin & apud Iuſtinianum legis huius teſtimonium exſtat, vbi ſic ſcribit: Pœna autem iniuriarum ex lege XII. tab. propter membrum quidem ruptũ talio erat,&c. Legis de talione æquitatem Agellius eodem capite ſic exponit: Præſertim cùm habeas facultatem, paciſcendi,& non neceſſe ſit, pati talionem, niſi eam tum elegeris. Item: Nolo hoc ignores, hanc quoque ipſam talionem ad æſtimationem iudicis redigi neceſſariò ſolitam. Nam ſi reus depaciſci noluerat, iudici talionem imperanti non parebat, æſtimata lite iudex hominem pecuniæ dãnabat, atque ita ſi reo pactio grauis & acerba talio viſa fuerat, ſeueritas legis ad pecuniẽ multã redibat. Quibus ex verbis apparet, triplicem mẽbri rupti pœnam ex lege XII tab. fuiſſe aut pactionem, aut talionem, aut multam. Sequitur quartum caput, cuius teſtimonium exſtat apud Iuſtinianũ, his verbis: Propter os verò fractum, lege XII. tab. nummariæ pœnę erant conſtitutæ: quaſi in magna veterum paupertate. Item apud Agellium ſupradicto loco: Quod iniurias factas, inquit, quinque & xx aſſibus ſanxerunt, non omnes omnino ære illo pauco diluerunt: ſed iniurias atrociores, vt de oſſe fracto, non liberis modò, verum etiam ſeruis factas impenſiore damno vindicauerunt. Quanta autem illius multæ ſumma fuerit, nuſquàm exſtare arbitror. Quod verò nonnullis mirum videtur, fracti oſſis iniuriam ab illa membri rupti diſtingui, cùm frangi nullum ferè ſine oſſe membrum poſſit, perabſurdum eſt. Nam neque idem eſt membrum, quod eſt os: neque quoduis os, membrum efficit. Illud ad extremum obſeruandum eſt, locum illum ex Catonis Originibus quem Priſcianus lib. VI. profert: Si quis membrum rupit, aut os fregit, talione proximus cognatus vlciſcitor: hunc, inquam, locum potius ad gẽtis alicuius inſtituta, de quibus Cato diſſerebat, quàm ad hãc duodecim tabularum legem pertinere: cùm apertè ex Agellio conſtet, neque oſſi fracto talionem eſſe conſtitutam, neque proximo cognato potiſſimùm vltionẽ dati.

B

C

D

QVOD RVPITIAS, SARCITO.

HVIVS capitis nihil ferè præter coniecturam habemus. Nam Vlpianus quidem in l. I. D. ad leg. Aquil. teſtatur, caput aliquod in XII tabulis de damno iniuria dato fuiſſe: ſed ſupervacuum eſſe illud referre. Feſtus autẽ in voce RVPITIAS, & item in voce SARCITO, noſtræ huic coniecturę anſam præbuit: cùm ita loquitur: Rupitias, in duodecim, damnum dederis. Sarcito, in duodecim, Ser. Sulpitius ait, ſignificare damnum ſoluito, præſtato. Rumpendi autem verbo vſam quoque legem Aquiliam, eóque multa admodum contineri, docet Vlpianus multis in l. ſi ſeruus, 27. §. 9. D. ad leg. Aquil.

E

Vt qui alienas arbores iniuria cecidiſſet, in ſingulas æris vigintiquinque lueret.

HVIVS legis teſtimonium habemus apud Pli-

A lib. XVIII. cap. I. vbi ſic ſcribit: Fuit & arborũ cura legibus priſcis, cautúmque eſt XII. tab. vt qui iniuria cęcidiſſet alienas, lueret in ſingulas æris XXV. Itémque apud Paullum in l. I. D. arbor. furt. cæſ. Si furtim, inquit, arbores cæſæ ſint, & ex lege Aquilia, & ex XII. tab. danda eſt actio: ſed ita vtraque dabitur, vt iudex in poſteriore deducat id, quod ex prima conſequutus ſit, & reliquo cõdemnet. Quo ex loco, totóque adeò illo capite dubitari poteſt, vtrum ne in lege, SI INIVRIA ſcriptum fuerit, vt apud Plinium legimus: an verò potius FVRTIM, vt in Pandectis. Et quanquam nihil comperti eſt, tamen quia grauis Pandectarum auctoritas eſt, nos eam ſequentes ita legem hanc ex Iuriſconſultorum verbis explicabimus. Furtim, inquiunt, arborem cædit, qui clàm cædit. Item: Furtim cæſæ arbores videntur, quæ ignorante domino celandíque eius cauſſa cæduntur. Nec verò eſt hæc furti actio: cùm & ſine furto fieri poſſit, vt quis arborem furtim cędat. Igitur ſi cæciderit, & lucri faciendi cauſſa contrectauerit: etiam furti tenebitur lignorum cauſſa. l. I. & l. 8. D. eod. Aliud ergo eſt furtim arbores cædere, aliud furti cauſſa cædere. In illo damnum iniuria eſt, in hoc furtum: vt meo iudicio dubitari non debeat, quin hæc actio potius ad legis Aquiliæ tractatũ referenda ſit, quàm (vt in Pandectis factum videmus) ad tractationem de furtis. Sed tamen ſub illa Rub. multa obſeruatu digna ſunt: quorum illud potiſſimum eſt, quod ſcribit Caius l. 2. quæ ex primo illius libro ad legem XII tab. deſcripta eſt: Eos qui arbores & maximè vites ceciderint, etiam tanquam latrones puniri. Nam Seruius in Æclog. III. vbi ſic ſcribitur:

Atque mala vites incidere falce nouellas.

In hoc, inquit, maximum nefas eſt, quod ait Vites nouellas. Nam vetulæ & cum vtilitate inciduntur. Fuerat autem capitale ſupplicium arbores alienas incidere. Alterum obſeruatu dignum videbatur, de quo tamen doctiorum ſententiam potius tentandam, quàm quidquam temerè aſfirmandum putamus: quoties ſub illa Rubrica CINGENDI verbum eſt, toties mendum eſſe pro STRINGENDI: viderique in lege vel XII. tab. vel Aquilia ſcriptum ſic fuiſſe: Qui arborem alienam iniuria ſtrinxerit, ſucciderit, cæciderit: &c. quoniam in l. 7. §. 2. ſcriptum ita eſt: Siue autem quis ſuis manibus, ſiue dũ imperat ſeruo, arbores cingit, ſubſecat, cædit, hac actione tenetur. Stringere arbores (vt Seruius Honoratus ſcribit) eſt defrondare, vt Æclog. IX.

F

Agricolæ ſtringunt frondes,

id eſt, amputant, decutiunt. Vnde in Georg.

Sed tamen & teneras glandes tunc ſtringere.

Plin. lib. XV. cap. III. Qui medium temperamentũ ſeruant, perticis decutiunt oleas cum iniuria arborum, ſequentiſque anni damno quippe oliuitantibus lex antiquiſſima fuit: Oleam ne ſtringito, néve verberato. Ordine autem videretur lex poſuiſſe, Qui alienam arborem ſtrinxerit, ſucciderit, cæciderit: quia ſtringũtur arbores in ſummo, ſucciduntur in imo: cæduntur in medio. Nã verba illa Paulli: Cingere, eſt deglabrare: ſubſecare, eſt ſubſecuiſſe: ſuſpicione mendi non carent: itaque corrigenda videntur: Stringere, eſt deglabrare: ſuperſecare. vt coniunctum vtrunque verbum fueri, rei dilucidandæ cauſſa: facile enim fuit no-

G

tam per, quæ PER ſignificat, non animaduerte-re. Deinde ſtatim adiectum: Succidere, eſt ſecuri ſecare. Cui coniecturæ conſentaneum eſt, quod adſcribitur: Non enim poterat cecidiſſe intelligi, qui ſerra ſecuiſſet. quippe cùm aliud ſit ſerra ſecare, aliud vi & impetu cædere. Itaque in l.7. vbi ſic legitur: Si quis radicitus arborem euellerit, vel exſtirpauerit (quod verbum gloſſema eſſe arbitror) hac actione non tenetur: neque enim vel cædit, vel ſuccidit, vel ſubſecuit: corrigendū putarem, Superſecuit. Verùm hæc, vt dixi, ex audaci coniectura ſunt: cui locus quoque alter aduerſatur in l. 29. D. loc. vbi ſic legitur: In lege locationis ſcriptum erat: Redemtor ſyluam ne cædito, néve cingito, néve deurito: nevé quem cædere, cingere, vrere ſinito, &c. Illud tertio loco obſeruandum eſt, Arboris appellatione, in hac lege vitem contineri. l.3. D. arb. furt. cæſ. Cui etiā conſentaneum eſt, quod Plinius ſcribit lib. XIIII. cap.1. Vites iure apud priſcos magnitudine quoque inter arbores numerari ſolitas. Quin & illud ex Caij libro ad XII. tab. in l.4. relatum eſt: non deberi arboris numero haberi, id quod adeò tenerum eſt, vt herbæ loco ſit.

Vt ſi ſeruus furtum nec manifeſtum faxit, noxam'Ve nocuit: dominus, quo imprudente id factum eſſet, quanti ea res eſſet, ſolueret: ſeruum'Ve noxæ dederet.

At ſi eum interea manumiſiſſet, quamuis id ſeruus domino conſcio commiſiſſet, liber ipſe noxam ſarciret.

PRIORIS capitis argumentum ſuppeditat Iuſtinianus §.2. de nox. action. vbi ſcribit, Noxalem actionem furti à lege XII. tabul. inſtitutā fuiſſe. Nam cùm Agellius perſpicue reſtetur, manifeſta furta in ſeruis deiectione de ſaxo vindicari, relinquitur hanc noxalem actionem, furtorum nec manifeſtorum propriam, peculiaremq́; fuiſſe. Verba autem hæc *Si ſeruus furtum faxit noxam've nocuit*, ſumſimus ex l.2. D. de noxal. act. vbi Vlpianus de lege XII tab. diſſerens, ea commemorat. quam legem ex Athenienſium inſtitutis ſumtam fuiſſe, argumento eſt quod Plato lib. De legib. XI. ſimilem legem propoſuit his verbis: Δῦλος δ' ἂν ἢ δύλη βλάψῃ τῶν ἀλλοτρίων, καὶ ὁτιοῦν μὴ ξυναιτίου τοῦ βλαβέντος αὐτοῦ γενομένου, κατ' ἀπειρίαν, εἴ τιν' ἑτέραν χρείαν μὴ σώφρονα, ὁ τοῦ βλάψαντος δεσπότης τὴν βλάβην ἐξιάσθω, μὴ ἐνδεῶς, ἢ τὸν βλάψαντ' αὐτὸν παραδότω. Id eſt: Si cui alieno ſeruus ſeruáve, vel imperitia, vel alia minus conſiderata ratione noxam nocuerit, neque is qui damnum paſſus eſt, cauſſam eius damni ex parte præbuerit, dominus eius qui nocuit, aut litis æſtimationem ſoluito, aut eum noxæ dedito. Legis autem æquitatem Iuſtinianus hanc profert: quia iniquum erat, nequitiam ſeruorum vltra ipſorū corpora dominis damnoſam eſſe. Quod tamē de iis culpis intelligendum eſt, quarū domini planè expertes ſunt: quos ſanè inhumanū eſſet, alienæ culpæ reos fieri. Quod & in lege Aquilia & in Prætoris edicto nominatim cautum fuiſſe, paſſim ſub Rub. D. de nox. act. perſpicitur. Nam ſi conſcius fuit dominus, eum in ſolidū teneri, æquitas poſtulat. Alterū caput teſtimonium habet apud Vlp. in l.2. D. de nox. act. vbi ait, differentiam inter legem Aquiliam & legem XII. tabul. hoc caſu fuiſſe. Nam in lege antiqua, ſi ſeruus ſciente domino furtū fecit, vel aliam noxam cōmiſit, ſerui nomine actio eſt noxalis: nec dominus ſuo nomine tenetur. At in lege Aquilia dominus ſuo nomine tenetur, non ſerui. Vtriuſq; legis reddit rationem: XII. tabularū, quaſi voluerit ſeruos dominis in hac re non obtemperare: Aquiliæ, quaſi ignouerit ſeruo, qui domino paruit, periturus ſi non feciſſet. Quę verba ſanè videtur à Triboniano vexandi lectoris cauſſa ita obſcurè perplexeq; poſita fuiſſe: quaſi generaliter de noxali actione intelligēda eſſent, vt ſi ſeruus ſciēte domino damnum alteri dediſſet, ipſe ſolus teneretur, nō dominus. quo nihil abſurdius fingi poteſt, vt ſeruus imperante vel ſaltem ſciente domino, damnum alteri faciens, dominū liberet: inſciente verò, in ſolidum obliget. cùm contrariū ratio poſtulet, vt & ſciens in ſolidum teneatur: vel imprudenti per noxæ deditionem ſuccurratur: quod etiam Athenienſium inſtitutis cautum fuiſſe, ſuperius docuimus: vt mihi quidem dubium non ſit, quin tota illa ſiue Celſi ſiue Vlpiani diſputatio, ad eū duntaxat caſum referenda ſit, de quo proximè tractatū fuerat: id eſt, cùm ſeruus qui furtum fecit, noxámve nocuit, manumiſſus eſt. Vt illa verba *Serui nomine actio eſt noxalis*: vel voce *Noxalis* abundent: vel certè abuſiue poſita ſint: pro, actio eſt in eū, qui in ſeruitute noxam nocuerat, noxæ illius nomine. Nam illa ſuperiora verba, *Quemadmodū ſerui facta excuſabimus?* planiſſimè oſtendunt, non de ſeruo hic agi, ſed de manumiſſo: cū ſi ſeruus maneret, ſtultè excuſandi eius cauſſa quæreretur. Iam verò quod eodem loco ſequitur: *Sed ſi placeat, quod Iulianus ſcribit, Si ſeruus*, &c. quod certè parum dilucidè nobis à Triboniano propoſitum eſt, id ego ſic interpretor: Caput iſtud legis XII tab. quod protulimus, à poſterioribus legibus abrogatū non eſt, ſed etiā ad illas pertinet, poterit dici duplicem actionem in eum qui à domino manumiſſus fuit, ob illud ſerui factum competere: vnam directā ex verbis Aquiliæ directis, in ipſum dominū, & ipſius domini nomine, vt ipſius qui conſcius fuerit, culpa plectatur: alteram vtilem ex verbis XII tab. in lege poſteriore intellectis: ne ſerui facinus oblitteretur, & quaſi excuſetur. vt quod datur Aquilia, directa aduerſus dominū ſerui noxæ conſcium, non veterem in ſeruum actionem tollat, quaſiq́; ſeruum excuſet, ſed potius dominum oneret: qui & præcipuè, ſuo: & ſecundario, ſerui nomine tenetur: ita tamen vt vna pœna exacta, alterā exigere non poſſit. Quam huius loci eſſe ſententiam apertiſſimè Pauli verba oſtēdunt in l. ſeq. §. cùm dominus. Verùm hæc quidem omnia (vt apparet) de eo dicta ſunt, qui domino conſcio, alteri damnum dedit. Nam ſi inſciente domino id fecit multò magis in ipſū ex verbis legis directa actio dabitur: quod etiā ex lege aquilia & prætoris edicto confirmatum eſt. l. quod ab alio. 15. D. de cond. fur. l.4. C. an ſeruus ex ſuo fact. l. ſerui. 14. D. de oblig. & act. Illud poſtremò notandū eſt, quod vulgò dici ſolet. Noxa caput ſequitur, hoc eſt, noxalis actio eum qui ſerui caput efficitur, vt puta ſi dominus mutetur: non ex lege XII. tab. nominatim cautum, ſed ex Iuriſconſultorum obſeruatione natum fuiſſe: quod apertè perſpicitur in l. ſerui. 17.

ui,17.& l.ſeq. D.de fur. Quoties enim illud *Quod* A *dicitur* legimus, toties non legem aliquam, ſed Iuriſconſultorum regulã & obſeruationem aliquam ſignificari intelligitur: vt l.quod dicitur.12. D. de liber.& poſtũ l.86.& l.130.de verb.obli.l.1. D. quis à quo appel. Ex eóq; cõſtituto iure illud in Ædilium edicto natum eſt: QVI mancipia vendunt, certiores faciant emptores qui morbi vitiíve cuiq; ſit, quis fugitiuus, erróve ſit, noxáve ſolutus non ſit. Qua de re Vlpianus ita ſcribit: Noxas accipere debemus, priuatas: hoc eſt, eas, quę- B cunque committũtur ex delictis. Ex priuatis autem noxiis oritur damnum pecuniarium, ſi quis fortè noxæ dedere noluerit, ſed litis ęſtimationẽ ſufferre. Vnde illud Feſti: Noxa, ponitur pro peccato: aut pro peccati pœna: vt cum lex iubet noxæ dedere, pro peccato dedi iubet.

Vt ſi cuius quadrupes pauperiẽ alteri feciſſet, quidve in alieno depaſta eſſet, dominus damni æſtimationem ſolueret, quadrupedémve noxæ dederet. C

PRIORIS partis, de pauperie ſcilicet, exſtat teſtimoniũ in l.1. D. ſi quadr. paup. vbi Vlpianus ſic ſcribit: Si quadrupes pauperiem feciſſe dicetur, actio ex lege XII.tab.deſcendit. Quæ lex voluit, aut dari id quod nocuit, id eſt, id animal quod noxam commiſit, aut æſtimationem noxiæ offerre. Item apud Iuſtinianum lib.Inſtit.IIII. Animaliũ, inquit, nomine quæ ratione carẽt, ſiquidem laſciuia aut feruore aut feritate pauperiem fecerint, noxalis actio lege XII. tab. prodita eſt: D quæ animalia ſi noxæ dedãtur, proficiunt reo ad liberationẽ: quia ita lex XII.tab.ſcripta eſt. Sumſiſſe autem Decemuiros hanc legem ex Atheniensium inſtitutis, illud argumento eſt, quod Plato lib. De legib.XI. ſic ſcribit: καὶ ἐὰν ὑποζύγιον ἢ ἵππος ἢ κύων, ἤ τι τῶν ἄλλων θρεμμάτων σίνηταί τι τῶν πέλας, κατὰ ταὐτὰ ἐκτίνειν τὴν βλάβην. Id eſt, ſi vel iumentum, vel equus, vel canis, vel alia vlla quadrupes pauperiẽ alieno fecerit, eodem modo E dominus damnum ſarciat, vt cùm ſeruus ſeruáve noxam nocuerit. Teſtatur etiam Plutarchus in Solonis vita, legem illius fuiſſe, de pauperie quadrupedum: his enim ſcribit verbis: Ἔγραψε δὲ καὶ βλάβης τετραπόδων νόμον, ἐν ᾧ καὶ κύνα δακόντα, παραδοῦναι κελεύει κλοιῷ τετραπήχει δεδεμένον. τὸ μὲν ἐνθύμημα χάριεν πρὸς ἀσφάλειαν. Id eſt: Scripſit etiam legem de pauperie quadrupedum, in qua caput hoc fuit, vt canis qui quenquam momordiſſet, quattuor cubitorum iugo vinctus de- F deretur. quod eo ipſo ſane præclarè & ad ſecuritatem accommodatè excogitatum eſt. Ac legis quidem noſtrę perſpicua eſt æquitas. itaque verba ipſa conſideranda ſunt. Nam quod ait lex, SI QVADRVPES, Vlpianus monet ad ſolas pecudes pertinere, non etiam ad beſtias: nimirum propter naturalem feritatem. l.1.§.4.D.eod. At ſi nõ quadrupes, ſed aliud animal pauperiem fecit, actionem vtilẽ competere. l.pen.eod. Quod verò ait, PAVPERIEM: Pauperies, inquit Vlpianus, eſt damnum ſine iniuria facientis datum. nec enim G poteſt animal iniuriam feciſſe, quod ſenſu caret. Itaq;, vt Seruius ſcribit, tunc hæc actio locũ habet, cùm commota feritate nocuit quadrupes, puta ſi equ' calcitroſus calce percuſſerit, aut bos cornu petere ſolitus petierit, aut mulæ propter nimiam ferociã. Et generaliter hæc actio locum

A habet, quoties cõtra naturam fera mota pauperiem dedit. Ideóque ſi equus dolone concitatus (ſic legendum arbitror) calce petierit, ceſſare iſtã actionem. At ſi cùm equũ permulſiſſet quis, vel palpatus eſt, calce eũ percuſſerit, erit actioni locus. Quorum verborum hanc arbitror eſſe ſententiam: vt ſi cum equus calcitret, cùm permulcetur, contra naturam ſæuire videatur. ſunt enim equi ex cicurum numero, at ſi cum ſtimulo vel dolone cæditur & irritatur, nihil contra naturã B feciſſe videatur. Iam verò quod ait lex, NOXÆ dedito: idem aliquanto poſt ſic interpretatur: Noxæ dedere, eſt animal tradere viuum. Vnde ſi antè litem conteſtatam deceſſerit animal, extinctam eſſe actionem. Altera legis parte de paſtu pecoris cauetur: cuius teſtimonium exſtat in l.qui ſeruandarum, 14.§.vlt. D.de perſcript. verb. vbi Vlpianus ſic ſcribit: Si glans ex arbore tua in fundũ meum cadat, eamque ego immiſſo pecore depaſcam, agi non poteſt, neque ex lege XII.tab.de pa- C ſtu pecoris, quia non in tuo paſcitur, neque de pauperie, neque de damni iniuria. In factum itaque erit agendum. Quibus ex verbis intelligitur, legem de iis nominatim ſcriptam, quæ in alieno paſcerentur. Quo eodem illud Pomponij pertinet in l.quintus.39.D.ad leg. Aqui. Quamuis alienum pecus in agro ſuo quis deprehendiſſet, ſic illud expellere debet, quomodo ſi ſuum deprehẽdiſſet: quoniam ſi quid ex ea re damnum cœpit, habet proprias actiones. Genus autem actionis, D quæ propter damnum illud daretur. Paullus lib. ſent.1.cap.XIIII. idem planè eſſe teſtatur, quod in cauſſa ſuperiore. Sic enim ſcribit: Si quadrupes pauperiem fecerit, damnúmve dederit, quídve depaſta ſit, in dominum actio datur, vt aut damni æſtimationem ſubeat, aut quadrupedẽ dedat. Quo ex loco exiſtimari poteſt, legem XII.tab. eodem capite ſimul & de pauperie & de paſtu pecoris cauiſſe, noxalémque actionem vtraque ex cauſſa conſtituiſſe. Simul etiam intelligitur, aliud E eſſe Damnum, aliud Pauperiem, aliud Paſtionem in alieno. Damnum eſt detrimentum rei, cum iniuria facientis: Pauperies, ſine iniuria facientis: Paſtio verò non eſt detrimentum, quia non abuſus, ſed vſus eſt. Qua de cauſſa ſimiliter ſcribit Paullus in l.qui occidit, 30. §.2. D.ad leg. Aquil. Si quis alienum vinũ, vel frumentum effuderit, legẽ Aquiliã damni iniuria locum habiturã. Sin autem conſumſerit, nequaquam. Itaque rectè F dicemus, ſi quadrupes in agrum alienũ ingreſſa, fruges perdiderit, veluti ſi ſegetes aut vuas obtriuerit, priore formula, de pauperie ſcilicet, agendũ eſſe: ſin autem alieno in prato depaſta ſit, poſteriore. Adhuc eas XII. tabularum reliquias perſecuti ſumus, quæ ad litium inſtituendarũ cauſſas pertinebant: hoc eſt, quæ demonſtrãt, quibus ex cauſſis lites inſtituantur. Proximum eſt, vt quę de actionibus, litiúmque exercendarum formulis reperire potuimus, ordine exponamus. Earum autem hæc prima eſt:

G

SI IN IVS VOCET, ATQVE EAT.

CAPVT hoc exſtat apud Ciceronem lib. De legib.II. vbi ſic ſcribit: A paruis enim Quinte dicimus, SI IN IVS VOCET, ATQVE EAT, & eiuſmodi alias leges nominare. Quæ verba cùm

Cicero propterea proferat, vt doceat non has veras eſſe, quæ vulgo nominantur leges: ſed illam veram eſſe legem, quæ naturæ eſt: dubitari non debet, caput illud ex ea potiſſimum lege prolatū fuiſſe, quę in populo Ro. eo nomine dignabatur. Vetuſtè autem dixit lex, ATQVE pro ſtatim, vt Seruius in illud Virgilii notauit:

Atque illum in præcepi prono rupit alueus amni.

Itemq; Agellius lib.x.cap.vlt. Iubet igitur lex, ciuem in ius vocatum, illico nulla mora interpoſita, vocantem ſequi: quemadmodum lib.ad Herenn.II. ſcribitur: Lege ius eſt id, quod populi iuſſu ſancitum eſt: quod genus, vt in ius eas, cùm voceris. Vnde in perpetuum prætoris edictum illud relatum: In ius vocati vt eant, aut ſatis vel cautū dent lib. Pand. II.

SI IVS VOCATIONI TESTAMINI, IGITVR EN CAPITO ANTESTARI.

EXSTANT hæc fragmenta apud Porphyrionem interpretem Horat. nam cùm Horatius Sat. IX. ſic ſcripſiſſet:

Caſu venit obuius illi
Aduerſarius: &, quo tu turpiſſime? magna
Exclamat voce: &, licet anteſtari? ego verò
Oppono auriculam, rapit in ius.

Aduerſarius moleſti illius, Horatium conſulit, an permittat ſe anteſtari, eum iniecta manu extractutus ad Prætorem, quod vadimonio nō paruerit. De hoc autem lege XII. tabul. his verbis cautum eſt: SI IVS VOCATIONI TESTAMINI, IGITVR EN CAPITO ANTESTARI. Eſt ergò Anteſtari ſcilicet antequam manum iniiciat. Porrò autem qui anteſtabatur, auriculam ei tangebat, dicens: Licet anteſtari? Si ille reſponderet, licet: tum iniecta manu aduerſarium ſuum extrahebat. Niſi ita anteſtatus eſſet, qui iniicere manus aduerſario volebat, iniuriarum reus cōſtituebatur. Acron autem ſic: Denunciatos litem anteſtatos habebant, quibus præſentibus conueniebant: ita, vt aures illis tertiò vellerent. Plaut. in Perſa: *Age ambula in ius Leno. D. Quid me in ius vocas? S. illic dicam apud Prætorem. Sed ego in ius voco. D. nónne inteſtaris? S. Tuáne ego cauſſa carnifex. Cuiquam mortali libero aureis atteram? Qui hic commercaris ciues homines liberos.* Priſcianus autem lib. VIII. teſtis eſt interdum Anteſtari paſſiuè vſurpari, vt apud Liuium: Imbubes, libripens eſſe non poteſt, neque anteſtari, id eſt, inquit, προσμαρτυρηθῆναι. Hæc cùm ita ſint, nihil abſurdi eſt exiſtimare, caput hoc in illam fortaſſe ſententiam ſcriptum fuiſſe: *vt ſi in ius vocatus nō ſequeretur, qui eum vocaret, alicui in teſtimonium aurem velleret, eumque anteſtaretur, ac tum in aduerſarium manus iniiceret.* Notum eſt autē phyſicos aurē memoriæ dicaſſe, dextram fidei, digitos memoriæ, frōtē genio, genua miſericordię: ſingulas denique corporis partes ſingulis numinibus.

SI CALVITVR, PEDEMVE STRVIT, MANVM ENDO IACITO.

HARVM reliquiarum teſtis eſt Feſtus in voce ſtruere, vbi ſic loquitur: At in duodecim quod eſt: SI CALVITVR, PEDEMVE STRVIT, MANVM ENDO IACITO: Alij putant ſignificare retrorſus ire: alij in aliam partem, alij fugere, alij gradum augere, alij minuere. Hinc illud Caij in l.233. D. de verb. ſignifi. SI CALVITVR, eſt moratur & fruſtratur (ſic enim legendum arbitror) Inde calumniatores appellati, quia per fraudem & fruſtrationem alios vexarent litibus. Inde & Cauillatio dicta eſt. Quin & Feſtus in voce Pedes: Pedem, inquit, ſtruit: in Duodecim, ſignificat, fugit, vt ait Ser. Sulpitius. Iubet igitur lex, vt ſi in ius vocatus fruſtari vocationem velit, ius ſit vocanti manum in illum iniicere, eumque prehenſum, vi ad eum qui ius dicit, ducere. Vnde illud Terentij in Eunucho: *Si vim facit in ius ducito hominem.* Itémque inſtitutum illud, de quo Valerius lib. II. vt qui matronam in ius vocaret, ei corpus eius non liceret attingere. Item edictū lib. Pand. I. Ne quis eum qui in ius vocatus erit, vi eximat. Item illud Caij ex lib. I. ad legem XII. tab. quod refertur in l.18. D. de in ius voc. Pleriq; putauerunt, nullum de domo ſua in ius vocari licere: quia domus tutiſſimum cuique refugiū atque receptaculum ſit: eúmq; qui inde in ius vocaret, vim inferre videri. Sed etſi is qui domi eſt (inquit Paullus) interdum vocari in ius poteſt, tamen de domo ſua nemo extrahi debet.

ASSIDVO VINDEX ASSIDVVS ESTO, PROLETARIO CIVI QVIVIS VOLET, VINDEX ESTO.

CAPVT hoc commemoratur à Agellio libro XVI. cap. X. idque ſic interpretatur: Aſſiduus in XII. tabul. & pro locuplete, & facile munus faciente: dictus ab Aſſibus, id eſt, ære dando, cùm id tempora Reip. poſtularent. Aut à muneris pro familiari copia faciēdi aſſiduitate. At qui in plebe Romana tenuiſſimi pauperrimiq; erant, neq; amplius quàm mille quingentum æris in cenſum deferebant, Proletarij appellati ſunt. Qui vero nullo aut perquam paruo ære cenſebantur, Capite cenſi vocabantur. Ad eandem quoque legē ille Ciceronis Topicorum locus pertinet, vbi ſic ſcribitur: Cùm lex aſſiduo vindicem aſſiduū eſſe iubeat, locupletē iubet locupleti: Locuples enim aſſiduus (vt ait Ælius) appellatus eſt ab ære dando. Quo in loco Cicero legem antiquorum inſtituto preciſè appellans, legem XII. tab. ſignificat. Cuius rei ignorantia factum eſt, vt gloſſema illud ex coniectura nominis Ælij Iuriſconſulti ſubiiceretur, ÆLIA SANCTIA, quod poſtea in cōtextum Ciceronis verborum irrepſit: vt iampridem obſeruatum eſt. Reliquum eſt, vt quis ſit Vindex conſideremus. Nam Feſtus, Vindex, inquit, ab eo quod vindicat, quo minus is qui prenſus eſt, ab aliquo teneatur. Vt iam perſpicua legis ſententia ſit: quaſi vocāti in ius, manus iniectionem in vocatum, ſi fruſtretur permittat: niſi forte vindicē præbeat, qui pro eo fidem det. vt fortaſſe non incommodè dici poſſit. Vindices eoſdem fuiſſe, qui & Vades dicebantur. quandoquidem Varro in V. de ling. ita ſcribit. Vas appellatus, qui pro altero vadimoniū promittebat. Cōſuetudo erat, cùm reus parum eſſet idoneus, incœptis rebus, vt pro ſe alterum daret. Quod cùm ita ſit, haud ſatis peritè videtur Boëtius locum illum Cic. explicaſſe, cùm ita ſcribit: Vindex eſt, qui alterius cauſſam ſuſcipit vindicādam, veluti

quos

quos nunc Procuratores vocamus. Neq; adiuuat, A
quod vir doctus ex antiquo libro prædiatores
reſtituit, quam tamẽ correctionem valde probo:
ſed ita, vt aliud illud Vindicum genus ſignifice-
tur, de quo Varro eodem loco coniunctim ſic
ſcribit. A quo caueri poſtea lege cœptum eſt, ab
his qui prædia venderent, Vades ne darent. Ab
eo ſcribi cæptum in lege mancipiorũ, Vadem ne
poſceret, nec dabitur. Prædiatores enim ſiue va-
des eos tum dici intelligitur, qui à venditoribus
cautionis cauſſa dabantur, vt euictionis pericu- B
lum præſtarẽt. Legis autem huius æquitas cuiuis
perſpicua eſt: vt locupleti locuples, proletario ve-
rò quiuis vindex ſit. Eóque pertinere arbitror,
quod ex Caij libro ad legem XII. tabul. ſecundo
profertur in l. 134. D. de verb. ſignif. Locuples eſt,
qui ſatis idoneè habet pro magnitudine rei, quã
actor reſtituendã eſſe petit. Item quod Vlpianus
ſcribit in l. 2. D. qui ſatiſd. cog. Fideiuſſor iudicio
ſiſtendi cauſſa locuples iubetur dari, non tantùm
in facultatibus, ſed etiam ex conueniendi facili- C
tate. Præcipuè autẽ id quod ex lib. Caij ad leges
XII. tab. refertur in l. 22. D. de in ius voc. Qui in
ius vocatus eſt, duobus caſibus dimittendum eſ-
ſe: ſi quis eius perſonam defendit, & ſi dum in ius
venitur, de re tranſactum fuerit.

SI IN IVS VOCATO MORBVS ÆVI-
TASVE VITIVM ESIT, QVI IN
IVS VOCASSIT, IVMENTVM DA-
TO. SI NOLET, ARCERAM NE D
STERNITO.

HARVM reliquiarum auctorem habemus A-
gel. lib. XX. cap. I. vbi cùm legem hanc propo-
ſuiſſet, adſcribit, morbum in lege iſta non febri-
culoſum, neque nimium grauem intelligi, ſed
vitium aliquod imbecillitatis atque inualentiæ.
Iumentũ quoque non id ſolùm ſignificare, quod
nunc dicitur, ſed vectabulũ, etiam quod adiun-
ctis pecoribus trahebatur. Arceram autem voca- E
ri ploſtrũ tectum vndique, & munitum: quaſi ar-
ca quædã magna veſtimentis inſtrata, qua nimis
ægri aut ſenes portari cubantes ſolebant. Varro
etiam in quarto de Ling. Latin. Vehiculum, in-
quit, ab aliis etiam dictum arcera: quæ etiam in
XII. tab. appellatur: quod ex tabulis vehiculum e-
rat factum, vt arca arcera dictum. Legis æquita-
tem Iulius illo eodem loco ſic exponit: Nam cùm
Phauorinus initio improbans, ita locutus eſſet:
Populus R. illud nõ humaniter ſcriptum impro- F
bauit: quod ſi homo in ius vocatus, morbo aut æ-
tate æger ad ingrediendum iuuandus eſt, arcera
non ſternatur, ſed ipſe aufertur, & iumento im-
ponitur: atque ex domo ſua ad Prætorem in co-
mitiũ noua funeris facie effertur: cùm, inquam,
Phauorinus locutus ita eſſet, ei Cæcilius Iuriſ-
conſultus ſic reſpondit: Quænam igitur acerbi-
tas viſa eſt, quod in ius vocato pauperrimo ho-
mini vel inopi, qui aut pedibus fortè ægris eſſet,
aut quo alio caſu ingredi non quiret, ploſtrũ eſſe G
dandum cenſuerunt: neque inſterni tamen deli-
catè arceram iuſſerunt: quoniam ſatis eſſet inua-
lido huiuſmodi vectabulum. Atque id fecerunt,
ne cauſſatio iſta ægri corporis perpetuam vaca-
tionem daret, fidem detrectãtibus, iuriſq; actio-
nes declinantibus. Quæ quidem omnia ex lege
ipſa ſunt. At illud poſterius æquo & bono inſtitu-
tum eſt, quod in lib. ad Heren. II. traditur: vt ma-
ior annis ſexaginta, & cui morbus cauſſa eſſet,
cognitorem daret.

*Vt ſi iudex altérve ex litigatoribus morbo ſonti-
co impediatur,* IVDICII DIES DIFFI-
SVS ESIT.

CAPITIS huius teſtis eſt Vlpianus in l. 2. §. 2.
D. ſi quis caut. Sonticum autẽ morbũ in XII.
tab. Feſtus ex Ælio Stilone ſignificare ait, certũ
cum iuſta cauſſa, quẽ nonnulli putãt eſſe, qui no-
ceat, quòd ſontes ſignificet nocentes. Qua de re
Iulianus l. quæſitum. 60. D. de re iudicata, ita ſcri-
bit: Morbus ſonticus etiã inuitis litigatoribus ac
iudice diem differt. Sonticus autẽ exiſtimandus
eſt, qui cuiuſq; rei agendæ impedimento eſt. Igi-
tur ſi rei iudicandæ tẽpore alter ex litigatoribus
febrim habuit, res non videtur iudicata. Itẽ A-
gell. lib. XX. cap. I. Morbũ vehementiorem, inquit,
vim grauiter nocendi habentẽ XII. tabularũ ſcri-
ptores, non per ſe morbũ, ſed morbũ Sonticum
appellant. Obſcurius autem eſt, quod Venuleius
ſcribit in l. vlt. D. de ædil. edi. Quoties, inquit,
morbus Sonticus nominatur, eũ ſignificari Caſ-
ſius ait, qui noceat: nocere autẽ intelligi qui per-
petuus eſt, non qui in tempore finiatur: ſed mor-
bũ Sonticũ eum videri, qui inciderit in hominẽ
poſtquã is natus ſit: ſontes enim nocentes dici.
Sed videamus ne tota hæc Venuleii diſputatio
reſtrictè ad venales ſeruos referẽda ſit, in quibus
Sonticus morbus is demũ intelligendus ſit, non
qui ad tempus, ſed qui perpetuò eos vexaret. Se-
quitur in lege: DIES IVDICII DIFFISVS ESTO.
Eſt autem diem diffidere, idem quod proferre, &
aliud in tempus reiicere. Vt apud Agellium lib.
XIIII. cap. II. In rerum diffiſionibus atq; compe-
rendinationibus. Item aliquantò poſt: Diem igi-
tur diffindi iuſſi. Itẽ apud Liu. lib. IX. Atq; ei legẽ
Curiatam de imperio ferẽti, triſte omen diẽ dif-
fidit. Quæ cùm ita ſint, facilè adducor vt credam,
caput hoc ex Numæ legibus ſumtũ fuiſſe. Atque
illud eſſe, quod Feſtus in voce Reus, his verbis ſi-
gnificat: Numa in ſecunda tabula, ſecunda lege,
in qua ita ſcriptum eſt: Quid horum fuit, vitium
iudici, arbitróve, reóve, eo diſſenſus eſto, vt lo-
cus ſic emendetur: Si quid horũ fuit vitiũ iudici,
arbitróve, reóve, is dies diffiſus eſto. Legis autem
æquitas per ſe apparet, quam propterea noſtri ſe-
cuti ſunt in l. ſi longius. 18. & l. ſi prætor. 75. D. de
iudic. l. & ſi qua. 16. & l. quid tamẽ. 21. §. ſi quis. D.
de recept. arb. l. 2. §. ſi quis. D. ſi quis cautionib.

REM VBI PAGVNT, ORATIONE
PAGVNT.

HVIVS capitis argumentum præbet Agel-
lius lib. XVII. cap. II. vbi caput inſequens,
quod in II. Rhetoricorum ad Herenn. huic con-
iungitur, legi XII. tabul. aſſignat. Eius autem per-
difficile eſt certam aliquam ſententiam expone-
re. Scriptum eſt enim apud illum auctorem his
verbis: Ex pacto ius eſt, ſi qui inter ſe pepigerint:
ſi quid inter quos conuenit. Pacta ſunt, quæ le-
gibus obſeruanda ſunt: hoc modo: Rem vbi pa-
gunt, oratione pagunt. In comitio aut in foro
cauſſam coniicito, &c. Quibus ex verbis dubita-

ri non poteſt, Rhetorem illum legis verba pro- A tuliſſe, quæ, quod inter ſe aliqui pepigiſſent, ratum ac fixum eſſe iubebat. Quandoquidem illi propoſitum erat oſtendere, quemadmodum ex pacto ius oriretur. Itaque exiſtimari poteſt, ſub voce *Oratione* verbum aliquod de ratis pactionibus latuiſſe: quaſi in hanc ferè ſententiam cōpoſitum caput fuiſſet: Rem vbi pagunt, rata vt ſit, pagunto: vel ſic, Rem vbi pagunt, irritam ne paginto: vt NE antiquorum inſtituto pro NON poſitum ſit. Nam PAGO antiquum eſſe verbum, pro B paciſcor, Grammatici vel ex hoc XII. tab. loco demōſtrant. Cuiuſmodi etiam ille ſuperior fuit ſub cap. de iniuriis: NI CVM EO PACIT. Tametſi & apud Priſcianum libro X. locus Ciceronis ille totidem literis deſcriptus ſit: & apud Quintil. lib. I. cap. VI. ita legatur. Nam cum in XII. tab. legeremus: NI ITA PAGVNT, &c. In illo ſcrupulus durior eſt, quod inſequentia verba, IN COMITIO, AVT IN FORO, &c. temerè & extra rem adſcripta viderentur. C Qua de cauſſa, veni aliquādo in ſuſpicionem ita legi poſſe: *Rem ni ita pagūt* (ſcilicet vt ſuperiore capite præſcriptum erat) *oratione peragunto in foro aut in comitio*: id eſt, peragunto, præſertim cùm de peroranda cauſſa proximè caueat. Sed tamen ſuperior ratio multò pugnantior eſt. Nam illa verba, Rem vbi pagūt, ni ita pagunt: in foro cauſſam coniicito: nihil minus quam ius ex pactis naſci, demonſtrant: quam ſolam ad rem quærenda & accerſenda lex fuit. vt multo minus peccatum ſcriptoris ſit, in D adſcribendis proximis legis verbis ſuperuacaneis, quàm in ea lege, quę nihil ad inſtitutam diſputationem pertineret, proferenda. Vtcunque ſe res habeat, illud ex Rhetoris Herenniani diſputatione intelligitur iuſſiſſe legem, vt quæ litigatores ante litem conteſtatam inter ſe de re controuerſa pacti eſſent, rata & fixa manerent: ex eoq; pacto certum ius quo vterq; teneretur, manaret. Atque hæ nimirum pactiones ſunt, quas E Vlpianus & Paullus legitimas appellāt, in l. 5. & l. 6. D. de pact. hoc eſt, quæ lege aliqua confirmātur, & ideo interdum ex pacto actionem naſci, vel tolli, quoniam lege adiuuatur.

IN COMITIO AVT IN FORO ANTE MERIDIEM CAVSSAM CONSCITO, CVM PERORANT AMBO PRÆSENTES.

EXſTANT hæ reliquiæ apud Agell. lib. XVII. F cap. II. Primus etiā verſus legitur in II. Rhetor. ad Herenn. quemadmodum proximo capite diximus. Senſum legis huiuſc eſſe arbitror, vt iubeat, iudicē in comitio aut in foro, cauſſam ex vtriuſque litigatoris oratione cognoſcere. Nam etſi in Ciceronis libris impreſſis legatur CONIICITO: tamen vocem CONSCITO, quæ apud Agelliū legitur, eo probabiliorem arbitror: primùm quod & proximus verſus inſequens oſtendit, legis verba ad iudicem directa eſſe: cùm ita ſcribit: G LITEM ADDICITO. deinde quòd non videtur magni interfuiſſe, cauſſarum coniectiones (de quibus Aſcanius, Agellius & Nonius loquuntur) ante meridiem fieri: cauſſas autem eo tempore actitari, cognoſciq; ſolitas, cùm ex omnibus hiſtoriis intelligitur: tum ex illa Martialis peruulgato, *Exercet raucos tertia cauſidicos*. Eodem accedit, quod in duobus Herennianis libris manuſcriptis vox CONSCITO literis omnibus ſcripta legitur, & ad marginem vnius gloſſema adſcriptū eſt, *Id eſt, cognoſcito: ſcilicet tu iudex*. Reliqua nūc videamus. Comitium, inquit Varro, ab eo quòd coibant eò, comitiis curiatis & litiū cauſſa. Hinc illud Ciceronis in Bruto: Quare ſi anguſtè & exiliter dicere eſt Atticorum, ſint ſanè Attici, ſed in comitium veniant, ad ſtantem iudicem dicant: ſubſellia grandiorem & pleniorem vocem deſiderant: Hinc illud Plauti in Pœnulo:

Nam iſtorum nullus (de Aduocatis loquitur) *nefaſtus eſt: comitiales ſunt meri.*
Ibi habitant, ibi eos conſpicias quam pretorē ſæpius
Hodie doctores non ſunt, qui lites creent, quàm hi ſunt.
Qui ſi nihil eſt litium, lites ſerunt.

Hinc locus ille inſignis ex antiqua Oratione C. Titii, qui deſcribitur à Macrobio lib. III. cap. XVI. ludunt alea ſtudioſè vnguentis delibuti, ſcortis ſtipati: vbi horæ decem ſunt, iubent puerum vocare, comitium eat percōtatum, quid in foro geſtum ſit, qui ſuaſerint, qui diſſuaſerint, quot tribus iuſſerint, quot vetuerint. Inde ad comitium vadunt, ne litem ſuam faciant. Dum eunt, nulla eſt in angiporto amphora, quam non impleant: quippe qui veſicam plenā vini habeant. Veniunt in comitium triſtes, iubent dicere, quorū negociū eſt, narrant. Iudex teſtes poſcit: ipſius it mictū. vbi redit, ait ſe omnia audiuiſſe: tabulas poſcit, literas inſpicit, vix præ vino ſuſtinet palpebras. Eunti in conſiliū, ibi hęc oratio: Quid mihi negotii eſt, cum iſtis nugatoribus, potius quàm potamus, mulſum mixtum vino Græco: Patet igitur priuatarum rerum cauſſis minores ad iudicem vnum ſtantem in comitio agi ſolitas. In foro autem Centumuiri haſta poſita de iis cauſſis agnoſcebant, quas Cicero in I. de Orat. libro enumerat.

POST MERIDIEM PRÆSENTI LITEM ADDICITO: SI AMBO PRÆSENTES.

EXſTAT hæc quoq; apud Agellium eo quem ſupra diximus libro. Vtriuſque autem litigatoris pręſentiam lex in lite addicenda deſiderat: qua de cauſſa inſtitutū fuit, vt abſente altero alter à Prætore edictum peteret, quo abſens intra dies decem adeſſe iuberetur: ni veniret, item alterum edictum, itémque tertium: quibus propoſitis tunc peremptorium proponeretur, quo aduerſario facultas omnis tergiuerſandi præcideretur, quippe cùm in hoc denuncietur fore, vt etiam abſente aduerſario res cognoſcatur, ac iudicetur. Itaque cùm eius dies venerit, abſens citatur: & ſiue reſponderit, ſiue non reſponderit, agitur cauſſa & pronuntiatur. l. ad peremptorium 68. & ſeqq. D. de iudic.

SOLIS DIES OCCASVS SVPREMA TEMPESTAS ESTO.

HOc caput apud Agellium in illo ſupra dicto loco ſic legitur: Sole occaſo, ſuprema tēpeſtas eſto. Sed apud Varr. in lib. de Liu. v. plenius hoc

hoc modo Suprema, ſummum diei hoc tempore XII tabulæ dicunt occaſum eſſe ſolis: ſed poſtea lex Prætoria id quoque tempus iubet eſſe ſupremum. quo Prætor in comitio ſupremam pronunciat populo. Item in VI: Supremum, inquit, à ſupremo dictum. Itaque in XII. tabulis SOLIS OCCASVS, DIES SVPREMA TEMPESTAS ESTO. Itémque apud Macrob. libr. Satur. I. capit. III. Suprema tempeſtas, hoc eſt diei nouiſſimum tempus: ſicut expreſſum eſt in XII. tab. SOLIS OCCASVS SVPREMA TEMPESTAS ESTO. Et item apud Cenſorinum libr. de die natali, capit. XIX. Meridies, inquit, quod eſt mediæ diei nomen. Inde, de meridie. Hinc, Tempeſtas ſuprema, quamuis plurimi ſupremum poſt occaſum ſolis exiſtiment: quia eſt in XII. tabulis ſcriptum: Solis occaſus, ſuprema tempeſtas eſto. Sed poſt M. Prætorius Tribunus pleb. plebiſcitum tulit, in quo ſcriptum eſt: Prætor Vrbanus qui nunc eſt, quique poſthac fuerit, duos lictores apud ſe habeto, iſque ſupremum ad ſolis occaſum ius inter ciues dicito: DIES autem pro DIEI antiquos poſuiſſe, teſtis eſt Agellius lib. IX. c. XIV. Atq; hæc quidẽ de lege. Quanquam in hoc quidem prætermittendum eſt, videri legis caput hoc eſſe, ex quo & Cenſorinus, eodem libro, & Plin. lib. VII. c. LX. argumentantur, horarum nomen annis trecentis Romæ ignoratum fuiſſe, cùm in XII. tabul. ortus tantùm & occaſus nominetur. Poſterioribus autem temporib. Suprema hora dicebatur, velut in l. I. §. dies autem, D. quand. appell. ſit.

Vt ſi qui in iure manus conſererent, Prætor ſecundum eum qui ſine dolo malo poſſideret, vindicias decerneret.

HVIVS initium ex XII. tabulis reliquum extat apud Agell. libro XX. capit. IX. Cætera ex coniectura ſuppleuimus: de qua ex illo toto Agellij loco cuiuis faciemus exiſtimandi copiam. Nam illum à nobis emendatum infra deſcribemus. Manum conſerere eſt, de qua re diſceptabatur in re præſenti, ſiue ager, ſiue quid aliud eſſet, cùm aduerſarius aduerſarium ſimul manu prenderet, in ea re omnibus verbis vindicare: id eſt, vindicia correpta manus in re atque in loco præſenti conſerere. quod apud Prætorem ex XII. tabulis fiebat: in quibus ita ſcriptum eſt: SI QVI IN IVRE MANVM CONSERVNT. Sed poſtquam Prætores propagatis Italiæ finibus, latis iuriſdictionibus, negociis occupati, proficiſci vindiciarum dicendarum cauſſa longinquas in res grauabantur: inſtitutum eſt, contra XII. tabul. tacito conſenſu, vt litigantes non in re apud Prætorem manum consererent, ſed ex iure manu conſertum vocarent: id eſt alter alterum ex iure ad conſerendam manum in rem de qua ageretur, vocaret: atque ita profecti ſimul in agrum de quo litigabatur, terræ aliquid ex eo, veluti vnam glebam in ius in vrbem ad Prætorem deferrent: & in ea gleba tanquam in toto agro vindicarent. Ex his Agellij verbis manifeſtum eſt, manuum in iure conſertionem vſurpari tum ſolitam, cùm de vindiciis dicendis ageretur. Vindicias autẽ nihil aliud tum fuiſſe, quàm poſſeſſionem, nos multis verbis in Inſtitutionum commentariis docuimus. Itaque Pedianus Verrin. 3. Ius vindiciarium, inquit, eſt cùm litigatur de ea re apud prætorem, cuius incertum eſt quis debeat eſſe poſſeſſor. Quod cùm ita eſſet, caput hoc de vindiciis decernendis facili coniectura ſuppleuimus, earúmque rationem, ad illud ius, quod poſtea Prætores in edictum perpetuum retulerunt, accommodauimus. Nam quod illi poſſeſſionem eis ſe daturos edicunt, qui neque vi, neque clam, neque precario poſſiderent, id nos vno doli mali nomine, ſententiam potius quàm verba ſecuti, complexi ſumus. Neque verò dubitari debet, quin ad hoc quoque caput, illud pertinuerit, quod eſt apud Feſtum, in voce Superſtites, his verbis: Superſtites, teſtes præſentes ſignificat. Cuius rei teſtimoniũ eſt, quod ſuperſtitibus præſentibus, ij, inter quos controuerſia eſt, vindicias ſumere iubentur. Quanquã difficile dictu eſt, ius illud quod Feſtus ſignificat, capitis huius partẽ fuiſſe. Nam ſi in iure vindiciæ ſumebãtur, nimirum teſtiũ ſatis erat. Exiſtimarem igitur ſanxiſſe legem, vt ſi Prætore abſente litigatores vindicias ſumerent, cùm ſcilicet in agrum & rem præſentem profecti eſſent, aliquot teſtibus præſentibus id facerent. Sed illud aduerſatur quòd Agellius ſcribit, XII. tab. temporibus, ius fuiſſe, vt ſemper Prætores adeſſent: & in iure manus conſererent. Mouet quod Seruius quoque Honoratus diſputans, ſuperſtitis verbo Præſentes ſignificari, citat locum ex Mureniana: SVIS VTRISQVE SVPERSTITIBVS, id eſt, præſentibus. quaſi verba Prætoris eſſent, cùm in hanc fortaſſe ſententiam decerneret: Vtrique ſuis ſuperſtitibus, ex agro, quo de agitur, vindicias ſumito. Sed hoc totum in coniectura, aut potius diuinatione poſitum eſt, quam à nobis longè remotiſſimam eſſe conuenit.

SI VINDICIAM FALSAM TVLIT ***, SI VELIT IS, ARBITROS TRES DATO: EORVM ARBITRII FRVCTVS DVPLIONE DAMNVM DECIDITO.

EXSTANT hæ apud Feſtum reliquiæ in voce Vindiciæ: quas tamen ita reconcinnãdas exiſtimarẽ: SI VINDICIAM FALSAM TVLIT, PRÆTOR EIVS LITIS ARBITROS TRES DATO: EORVM ARBITRIO FRVCTVVM DVPLIONE DAMNVM DECIDITOR. Vtcunque autem ſeſe locus ille habeat, conſtat, eum qui falsò ſibi rem alienam vindicauit, id eſt, ſecundum quem poſt iniuſtam manuum conſertionẽ vindiciæ datæ ſunt, ad duplos fructus reſtituẽdos teneri. quod idem traditur & in l. I. C. Th. de fruct. & lit. expenſ. Et apud Paullum lib. ſent. V. capit. IX. Ex die, inquit, accepti iudicij dupli fructus computãtur. Quanquã in Iuſtiniani libris eius nihil exſtet omnino. nam alienæ rei poſſeſſor, ſiquidem prædo eſt, omnes fructus præſtat, etiam quos ipſe inhoneſtè percepit, quoſve poſſeſſor vetus honeſtè percipere potuit. ſinautem ſimpliciter poſſedit, nec conuentus reſtituit, ex eo demum quo in iudiciũ deducta res eſt, fructus reſtituere cogitur. l.

l. §. ex die, D. vnde vi. l. 2. §. vlt. D. de interdict. l. Videamus, 38. §. in Fabiana, D. de vſur. A

Vt ſi quis è libertate in ſeruitutem aſſereretur, Prætor vindicias ſecundum libertatem decerneret.

CAPITIS huius exſtat teſtimoniũ apud Dionyſium Halicarn. libr. XI. vbi de aſſertione Virginiæ puellæ commemorans, ſcribit, Numitorium ipſius auũculum & aſſertorem, poſtulaſſe ab Appio Claudio Decemuiro, vt legem à ſe in XII. tabul. perſcriptam ſeruaret, in qua ita cautum eſſet: σώματος εἰς δουλείαν ἐξ ἐλευθερίας ἀγομένου, μὴ τὸν ἀφαιρούμενον τὴν ἐλευθερίαν, ἀλλὰ τὸν φυλάττοντα κύριον εἶναι μέχρι δίκης. Id eſt, Eius qui in ſeruitutem ex libertate aſſeritur, dominum vſque ad exitum iudicij non eum eſſe, qui contra libertatem, ſed qui pro libertate pugnat. Item, nec ita multò pòſt: Ἐγὼ τὸν μὲν νόμον οὐκ ἀγνοῶ, τὸν δ' ὑπὲρ τῆς ἐγγυήσεως τῶν εἰς δουλείαν ἀγομένων κείμενον, ὃς οὐκ ἐᾷ παρὰ τοῖς ἀφαιρουμένοις εἶναι τὸ σῶμα μέχρι δίκης· οὐ δὴ καταλύσαιμι ἂν ὃν αὐτὸς ἔγραψα ἑκών. ἐκεῖνο μέντοι δίκαιον ἡγοῦμαι, δυοῖν ὄντων τῶν ἀντιποιουμένων, κυρίου καὶ πατρὸς, εἰ μὲν ἀμφότεροι παρῆσαν, τὸν πατέρα κρατεῖν τοῦ σώματος, μέχρι δίκης. ἐπεὶ δ' ἐκεῖνος ἄπεστι, τὸν κύριον ἀπαγαγεῖν, ἐγγυητὰς ἀξιόχρεως δόντα, καταστήσειν ἐπὶ τὴν ἀρχὴν, ὅταν ὁ πατὴρ αὐτῆς παραγένηται. Id eſt, Legem quidem de vindiciis eorum, qui in ſeruitutem aſſeruntur, non ignoro: quo vetat eum, de quo agitur, apud aſſertorem eſſe, vſque ad exitum iudicij: neque verò ſciens prudens, velim eam legem violare, quam ipſe ſcripſi. Sed cùm inter eum, qui ſe dominum, & eum qui ſe patrem aſſerit, controuerſia eſt, æquum eſſe arbitror, ſiquidem ambo adſint præſentes, ſecundum patrem vindicias dari, vſque ad finem iudicij. Cùm verò ille abſit, eum qui ſe dominum eſſe ait, puellam abducere, prædéſque idoneos dare ſiſtendi eam apud magiſtratum, quando pater ipſius aderit. Liuius quoque libr. III. idem ſignificat, cùm ita ſcribit: Lege ab ipſis lata, vindicias det ſecundum libertatem. Appius enim vnus ex Decemuiris legatis ad leges ferendas fuerat. Videtur autem Liuius eodem loco ſignificare, cautum eadem lege fuiſſe, vt cui vindiciæ ſecundum libertatem addicerentur, is ſponſores daret hominem poſtea iudicio ſiſti. Nam paullò poſt ita loquitur: Cùm inſtaret aſſertor puellæ (is erat M. Claudius qui virginem in ſeruitutem aſſerebat) vt Icilius Virginæ ſponſus vindicaret, ſponſoréſque daret (id eſt, vt vindicias à Decẽuiro ſtatim poſtularet, quippe quę in diem tantùm poſterum duraturę eſſent) manus tollere multitudo, & ſe quiſque paratum ad ſpõdendum Icilio oſtendere. atque ille lacrymabundus: Gratũ eſt, inquit: craſtina die veſtra opera vtar. ſponſorũ nunc ſatis eſt. Ita vindicatur Virginia ſpondentibus propinquis: id eſt, promittẽtibus illam poſtridiè ſiſti. Iam verò ne hoc quidem prætermittendum eſt, non eſt dubium, quin lex non eam tãtùm cauſſam complexa ſit, quam Dionyſius nominatim retulit: nimirum cùm quis è libertate in ſeruitutem aſſeritur: ſed etiam alteram contrariam, cùm è ſeruitute ſcilicet in libertatem vindicatio fit, vt meo quidẽ iudicio conſcripta lex in hanc potius ſententiam fuerit: Si de cuius libertate ambigetur, Prætor ſecundum eum qui libertatem defendet, cùm is ſponſores iudicio ſiſti dederit, vindicias addicito. Itaque Paullus in l. 24. D. de lib. cauſſ. Ordinata, inquit, liberali cauſſa, liberi loco habetur is, qui de ſtatu ſuo litigat. Item l. ſeq. Poſt ordinatum liberale iudicium, homo de cuius ſtatu controuerſia eſt, liberi loco habendus eſt. Huius autem totius de legis ſententia plura, tum in commentariis Inſtitutionum, tum in libro Obſeruat. I. cap. XXXII. diſſeruimus.

ÆRIS CONFESSI, REBVSQVE IVRE IVDICATIS, XXX DIES IVSTI SVNTO. POST DEINDE MANVS INIECTIO ESTO: IN IVS DVCITO. NI IVDICATVM FACIT, AVT QVI PSEVDO EO IN IVRE VINDICIT, SECVM DVCITO: VINCITO, AVT NERVO, AVT COMPEDIBVS XV PONDONE MINORE, AVT SI VOLET MAIORE VINCITO: SI VOLET, SVO VIVITO: NI SVO VIVIT, QVI EVM VINCTVM HABEBIT, LIBRAS FARRIS IN DIES DATO, SI VOLET PLVS DATO.

TOTVM hoc caput refertur à Agellio libro XX. capite primo, Cuius in primo verbo duo notanda ſunt: alterum eſt ÆRIS CONFESSI, dictum eſſe paſſiuè, pro, de quo reus confeſſus eſt. ipſo eodem teſte Agellio, apud quem libro XV. capite XIII. extremo, ita ſcriptum eſt: CONFESSI autem AERIS, de quo facta confeſſio eſt, in XII. tabul. ſcriptum eſt his verbis: AERIS CONFESSI, REBVSQVE IVDICATIS XXX DIES IVSTI SVNTO. Alterum notatu dignum eſt, in figura veteri, quæ de Græcis fontibus manauit, cùm ſubauditur, Nomine: vt cùm dicimus, Noxæ dedere: & apud Ciceronem Verrina V, Lucri aut acceſſionis dare. Quod verò ſequitur, REBVSQVE IVRE IVDICATIS, haud ſcio an vna literula mendoſum ſit, pro REBVSVE: vt cauſſas duas lex complectatur: quibus de cauſſis debitoribus diſſoluendi ſpatium & tanquam à concertatione ocium atque induciæ dandæ ſint. vna cùm poſt interrogatoriam actionem reus confeſſus eſt: altera cùm poſt inficiationem diſceptata & iudicata res eſt. Sic enim video vtranque hanc cauſſam coniunctam eſſe in l. debitoribus, 31. D. de re iudic. His qui fatebuntur debere, aut ex re iudicata neceſſe habebunt reddere: tempus ad ſoluendum detur, quod ſufficere pro facultate cuiuſque videbitur. Legis autem ſententiam Agellius ſic interpretatur: Confeſſi igitur æris ac debiti iudicatis (id eſt damnatis) triginta dies ſunt dati conquirendæ pecuniæ cauſſa, quam diſſoluerent: eóſque dies Decemuiri iuſtos appellauerunt, velut quoddam iuſtitium: id eſt, iuris

ris inter eos quaſi interſtitionem quandam & ceſſationem, quibus diebus nihil cum his agi iure poſſet. Hæc ille. quibus tamen probabilius videtur, iuſtos triginta hoſce dies dictos ad ſimilitudinem eorum triginta, quibus exercitui imperato vexillum rufi coloris in arce ponebatur: interea dum hoſtem laceſſere non liceret: vti Sex. Pompeius ſcribit. itémque Macrob. libro 1. cap. XVI. qui alios dies, quibus pugnare fas eſſet, Præliares appellatos ſcribit. Noſtro autem iure, hoc eſt ex Iuſtiniani conſtitutione iudicatis quattuor menſes conceduntur. l. 2. C. de vſur. rei iudic. cùm antea duo præſtituti eſſent, vti patet ex l. 2. Th. de. vſur. rei iudic. Quòd verò lex confeſſos cum iudicatis comparat, poſtea in vniuerſo iure noſtro obſeruatum eſt: vbi crebrò legimus confeſſos pro iudicatis haberi, l. poſt rem, 56: D. de re iudic. l. 1. & l. 6. D. de confeſſ. l. 3. C. de fid. inſtrum. l. vnic. C. de confeſſ. Atque ob eam cauſſam confeſſis æquè ac iudicatis legitimum ſpacium ad diſſoluendum dari, l. debitoribus, 31. D. de re iudic. d. l. 6. §. vlt. D. de confeſſ. Sequenti capite iubet lex, iuſtis diebus ſine ſolutione trāſactis, ius eſſe creditori manum in debitorem iniicere, eúmq; in ius ducere, vt à Prætore ſcilicet impetret, vt eum ſibi addicat: ac tum ſibi addictum, domum ducere: cum hac tamen diſiunctione, AVT QVI PSEVDO EO IN IVRE VINDICIT. quæ verba legenda ſic cēſeo: Aut quis pro eo endo iure vindex ſit. Nam (vt ait Feſtus) Vindex dicitur ab eo, quod vindicat, quo minus is qui prenſus eſt, ab aliquo teneatur. Salluſt. in C. Mālij epiſt. Neq; cuiquam noſtrum licuit more maiorū lege vti, neq; amiſſo patrimonio liberū corpus habere: tanta ſæuitia fœneratorum atq; Prætoris fuit. Et mox: Te, atq; Senatum obteſtamur, vt conſulatis miſeris ciuibus, legis præſidium quod iniquitas Prætoris eripuit, reſtituatis. Quod ſequitur de vinciendo iudicato, difficultatem habet: quaſi lex creditorum humanitatem prohibeat. Itaque legendum quibuſdam potius videretur: NE MAIORE. SI VOLET, MINORE, qui dum vetuſti libri auctoritate nitantur, licet meam quoque ad hoc ſuum iudicium ſentētiam adſcribant. Interea περὶ τούτου ἐπέχων, tantiſper exiſtimabo ſupplicij partem hanc legitimi fuiſſe: quandoquidem conſtat, hac lege pœnam acerbè in debitorum perfidiam conſtitutam eſſe. Quod ait lex, NI SVO VIVIT, LIBRAS FARRIS IN DIES DATO: quæſtionem habet ſubdifficilem, quaſi iubeat lex plus addictis dari, quàm quantum in dies ſingulos ſatis eſſe ex antiquo ciuitatis inſtituto ſolebat. Nam Plutarchus in Camillo ſic ſcribit: τῷ δὲ μαλλίῳ τῆς νίκης ἀριστεῖα, πρὸς τιμὴν μεγάλην μᾶλλον ἢ χρείαν ψηφισάμενοι συνεισήνεγκαν, ὅσον ἡμέρας ἕκαστος ἐλάμβανεν εἰς τροφήν: σίτου μὲν ἡμίλιτρον φαρός. οὕτω γὰρ καλοῦσιν αὐτό: οἴνου δὲ, κοτύλης ἑλληνικῆς τέταρτον. id eſt, Manlio verò victoriæ præmia honoris ergo magis, quàm neceſſitatis cauſſa decreuerunt: nam ad eum contulerunt, quantum quiſque in dies alimenti ſumeret: cibarij quidem, ſelibram farris, ſic enim illud vocant: vini autem Cotylæ Græcæ quartarium. Qua de re Liuius lib. V. Manlius, inquit, primùm ob virtutem laudatus, donatúſque non ab Tribunis ſolùm militum, ſed conſenſu etiam militari, cui vniuerſi ſelibras farris, & quartarios vini ad ædes eius quæ in arce erant, contulerunt. Rem dictu paruam, cæterum inopia fecerat eam argumentum ingens charitatis: cùm ſe quiſque victu ſuo fraudans, detractum corpori atque vſibus neceſſariis, ad honorem vnius viri conferrēt. Videndum igitur, an propterea farris libra his attributa ſit, quòd cùm opus facerent, maioris cibi indigerent. Siquidem & ſeruis in ſingulos dies bini ſextarij, eóque amplius dabantur: nam, vt interpres Terentij in illud Phormionis ſcribit: *Quod ille vnciatim vix de demenſo ſuo comparſit miſer*: ſerui quaternos modios accipiebant frumenti in menſem, & id demenſum dicebatur. Cùm igitur quaterni modij ſexagintaquatuor ſextarios conficiunt, ſextarius autem viginti vncias contineat, id eſt, libram & beſſem, tres libras & trientem ſerui capiebant. Conſiderādum etiam an Græcorum morem Decemuiri ac quoque in re imitati ſint. Chœnicem apud Græcos diurnum alimentum fuiſſe, nemo neſcit. Siquidem Heſychius, χοίνικες, inquit, αἱ ἡμερήσιαι τροφαί: & Suidas, ἡ γὰρ χοῖνιξ ἡμερησία τροφή. Qua de cauſſa Pythagoricæ præceptum celebratur, Euangelico conuiuium, χοίνικι μὴ ἐπικαθίσαι. Chœnix autem duos ſextarios vrbicos continebat, quin & cibus militum diurnus probatur ex Hieronymi in Ezechielem commentariis fuiſſe, ſextarius caſtrēſis: qui duos vrbicos capiebat, id eſt chœnicem. Quarum omnium rerum perdifficilis, (vt antè dixi) diiudicatio eſt: præſertim cùm nec de huius quidem ſcripturæ integritate ſatis conſtet.

Vtique paciſcendi inter ipſos ius poteſtáſque eſſet, intra dies LX. inter quos trinis nūdinis continuis addictus ad Prætorem produceretur: quātaque pecuniæ iudicatus eſſet, prædicaretur. ni pacti eſſent, tum addictus tertiis nundinis capite pœnas daret: aut trans Tyberim peregrè venum iret.

TERTIIS NVNDINIS PARTEIS SECANTO. SI PLVS MINVSVE SECVERINT, SINE FRAVDE ESTO.

HVIVS autem capitis teſtem habemus Agellium eodē loco, vbi ſic ſcribit: Erat autem ius interea paciſcendi: ac niſi pacti forent, habebantur in vinculis dies ſexaginta. Inter eos dies trinis nundinis continuis ad Prætorem in comitium producebatur, quantæque pecuniæ iudicati eſſent, prædicabatur. Tertiis autem nundinis, capite pœnas dabant, aut trans Tyberim peregre venum ibant. Quibus in verbis, quæri poteſt, quid ſit, quod cùm ſexaginta dies paciſcendi dentur: tamen caueatur, vt inter eos dies addicti per Trinundinum producantur, & tertiis nundinis capite multentur. nam cùm ſingulæ nundinæ nouem diebus conſtent, ſequitur vt tertiarum nundinarum exitus ſit, dies poſt viceſimum ſeptimus. qui numerus longo interuallo à ſexagenario abeſt. Huic quæſtioni eò lubentiùs operam dabimus, quòd eam à nemine, vel minima ex parte contactam exiſtimemus: cùm tamen ad illud vtrunque Trinundinum intelligendum, & quod in legibus promulgandis, & quod in prodicenda iudiciorum publicorum die obſeruabatur, planè neceſſaria ſit. Ergo illud

ſcire oportet, cùm dicimus addictos primis, ſe- A cundis tertiis nundinis ad Prætorem in comitiũ produci, id propterea non poſſe de diebus ipſis nundinarum intelligi quoniam is dies nefaſtus erat: quemadmodũ ex Feſto cognoſcimus cùm ita ſcribit: Nundinas feriarum diẽ eſſe voluerũt antiqui, vt ruſtici conuenirent, mercãdi vendẽdique cauſſa: eámque nefaſtum: ne ſi liceret cum populo agi, interpellarentur nũdinatores. Quod cùm ita ſit, ſequitur, vt cùm de trinundino & rebus in eo agẽdis mentio fit, non ipſi trium nun- B dinarum dies intelligantur, ſed potius dies ter octoni, qui inter nũdinas ternas interiecti ſunt: vt cùm ſeptimanas dicimus: ſeptem enim dies ipſos intelligimus. Ac proinde legem hanc ita accipiendam, quaſi iuberetur addictus, niſi per dies tres & triginta paciſcerentur, trigeſimoquarto die ad Prætorem in comitium produci, idémque per dies octo continuos, qui faſti erant, fieri: nono verò, qui dies nũdinarum & nefaſtus erat, à præcone palàm in foro prædicari quantæ C pecuniæ damnatus eſſet, vt ſi quis eum emere vellet, legitima die veniret. iterúmq; ac tertium idem per totidem dies fieret: tertiis autem nundinis, qui dies erat induciarum ſexageſimus, aut capite pœnas daret, aut trans Tyberim venum iret. Similima Trinundini legum promulgandarum ratio fuit. neque enim exiſtimandum eſt, ipſis tantùm trium nundinarum diebus legẽ promulgari ſolitam: ſed per dies ipſos ſeptem & viginti propoſitam, & proſcriptam legem fuiſſe: D vt cuiuis eam legendi, deſcribendi, excutiendi, conſiderandíq; poteſtas eſſet. Denique, id quod iam ſupradictum eſt, nũdinas eodem planè modo in hoc genere accipiendas arbitror, quomodo vulgò ſeptimanas appellamus: hoc eſt, dierum ſeptem numerum: & Trinundinum, dierum ſeptem & viginti ſpacium: inter quos liceret populo rem qua de ageretur: hoc eſt, legem qua ſe alligari patiebatur, expendere. Doctus autem vir in ſuo libro de comitiis hac de re aliud, vt

opinor, agens, ita ſcribit: Trinundino promulgare, eſt legem quam propoſueris, tribus diebus nundinarum aduocata concione recitare. Supereſt, vt quod reliquiarum reſtat, proſequamur: de quibus idem Agellius eodem loco ita ſcribit: Sed capitis pœnam ſanciendæ fidei gratia horrificã atrocitatis oſtentu, nouiſq; terroribus metuendam, reddiderunt. Nam ſi plures forẽt, quibus reus eſſet iudicatus, ſecari ſi vellent, atque partiri corpus addicti ſibi hominis permiſerunt. Et quidem verba legis dicam TERTIIS NVNDINIS PARTEIS SECANTO: SI PLVS MINVSVE SECVERINT, SINE FRAVDE ESTO. Nihil profectò immitius, nihil immanius: niſi (vt re ipſa apparet) eo conſilio tanta immanitas pœnæ denunciata eſt, ne ad eam vnquam perueniretur. Addici nanque nunc & vinciri multos videmus: quia vinculorum pœnam deterrimi homines contemnunt. Diſſectum eſſe antiquitus neminem equidem neque legi, neq; audiui: quoniam ſæuitia iſta pœnæ contemni non quita eſt. Hæc Agell. quo etiam illud Quint. lib. III. cap. VI. Sunt enim quædam non laudabilia natura, ſed iure conceſſa: vt in XII. tabulis, debitoris corpus inter creditores diuidi licuit: quam legem mos publicus repudiauit. Item Tertullia. in Apologetico: Sed & iudicatos in partes ſecari à creditoribus leges erant: conſenſu tamen publico crudelitas poſtea eraſa eſt, & in pudoris notam capitis pœna conuerſa eſt, bonorũ adhibita proſcriptione: ſuffundere maluit hominis ſanguinẽ, quàm effundere. Patet igitur ex tot auctorũ teſtimoniis, legem hanc ad terrorem potius, quàm ad ipſorum debitorum cruciatum poſitam fuiſſe: noſtrámq; illam bonorum proſcriptionem, de qua in Inſtitutionum Commentariis ſub tit. de ſucceſſionibus ſublatis ſignificatur, ſemper tacito populi conſenſu vſurpatum fuiſſe.

*

ANTIQVITATVM ROM. LIBER IIII.

QVI EST DE RE NVMARIA Populi Rom.

EIVSDEM DISPVTATIO DE aureo Iuſtinianico.

ALTERA EDITIO AVCTIOR ET MELIOR.

His acceſſerunt

VOLVSIVS MÆTIANVS, Iuriſc.
RHEMNIVS FANNIVS,
PRISCIANVS CÆSARIENSIS,
De aſſe, ponderibus & menſuris.

ITEM, BVDÆI ET PHILANDRI BREuiarium de Aſſe.

OPERIS PRÆFATIO.

SCRIPSERE antehac de re numaria non modò populi Rom. verùm etiam vniuersè gentium populorúmque penè omnium complures eruditi viri: in primis autē Guillelmus Budæus Pariſiēſis, & Georgius Agricola Germanus: tanta cum ingenij & doctrinæ laude, vt orbē propè terrarum nominis ſui gloria complerint. Scripſere præter illos etiam alij non pauci: de quorum in hoc genere præſtantia mea exiſt.matio non eſt. Palmam quidem Leonardo Portio & Andreæ Alciato plurimorum conſenſu tribui video: ſed quàm neceſſaria poſt Budæum in hoc argumenti genere illorum opera fuerit, pro certo affirmare non poſſum. Vtilem quidem ad excitanda ſtudioſorum ingenia fuiſſe, nemo vt opinor, negauerit. Fuerunt præter illos etiam alij Epitomatores docti & laborioſi: qui præclara illa quinque Budæi volumina, ſed nullo neque ordine, neque artificio digeſta, imò verò digreſſionibus alieniſſimis, & quaſi mæandris atque anfract.bus referta, in ſummam & breuiarium quoddam redegerunt: inter quos præcipua laus d beri creditur Tonſtallo, Clareano, & Crepſio. Ceteros, ſi qui fortè in hoc ſe ſtudij genere exercuerunt, quia non vidi, neque laudare, neque vituperare poſſum. Quod ſi quis nunc rogitet, quid ſit, quòd poſt tot ac tales viros in hoc eodem argumenti genere moliat, verbo vno reſpondebo: Meum commentarium multis ei locis ita plenè, cumulatéque ſatisfacturum, vt altercandi cauſam idoneam habiturus non ſit. Nunc duo ſunt de quibus in hoc aditu ac limine lectorem admonitum volo: primùm ea me ſola, quæ Reipublicæ Rom. & Iuris noſtri ciuilis propria ſunt, attigiſſe: quæ ad alias gētes veluti Græcorum & Hebr.eorum pertinent, eorum cognitionem ex opulentiſſimis Budæi & Agricolæ theſauris hauriendam auidis & ſtudioſis hominibus reliquiſſe. Alterum eſt, me

quæ ab aliis peccata eſſe animaduerti, quæ ſanè & multa, & non leuia eſſe conſtabit, perquàm modeſtè & leniter, ac ſine acerbitate vlla indicaſſe: vt ſi fortè quibuſdam ipſe quoque in locis à vero aberrarim, (quod facilè factu fuiſſe non inficior) eandem mihi lectores in reprehendendo humanitatem tribuant, qua me in aliorum peccatis indicandis vſum eſſe animaduertent.

FRANC. HOTMANI I. C. DE RE NVMARIA POP. ROM.

PARS PRIMA.

De numi definitione, & quattuor ipſius partibus. Cap. I.

NVMVS eſt lamina metalli, A ad certum pondus examinata, & publica lege certo pretio taxata, certáque nota inſignita. quatuor enim rebus legitimus numus conſtat, materia, pondere, ęſtimatione, ac figura: ſiue quis malit auctoritate publica. B poteſt enim eadem eſſe plurium numorum materia, cùm par idémque omnium pondus non ſit: poſſunt & materia & pondus vnum idémque eſſe, cùm tamen pretium ſit diſſimile: quę diſcrepantia in vetuſtis & recentioribus numis cernitur. poteſt denique & materia eadem eſſe, & par pondus ac pretium, cùm tamen diſſimilis ſit omnium figura, atque effigies. Itaque neque Iſidoro, neque ipſius auctori, (quicunque is fuerit) aſſentior, cùm Originum libro 16. ita ſcribit: C In numiſmate tria requiruntur, metallum, figura, & pondus. Nam auctoritas, ſiue æſtimatio lege publica numo attributa, pars eſt ipſius potiſſima: vt mox intelligetur. Materia numi dicitur, in qua percuſſus eſt, cuiuſcunque generis illa ſit: ſiue metallica (quod vſitatius eſt) ſiue coriacea, ſiue alterius denique naturæ atque ſubſtantiæ. Seneca libr. de Benef. 5. Æs alienum habere dicitur, & qui aureos debet, & qui corium forma publica percuſſum: quale apud Lacedæmonios fuit, quod vſum numeratæ pecuniæ præſtat. D Caſſiodorus autem ſcorteam pecuniam rudem, ac ſine vllo ſigno tribuere priſcis Romanis videtur. libr. 7. epiſt. 32. Pecunia, inquit, à pecudis tergo nominata, Gallis auctoribus, ſine aliquo adhuc ſigno, ad metalla tranſlata eſt. Vtcunque ſit, apud Romanos, iis de quibus dicturi ſumus temporibus, triplex numorum materia fuit. Nam prima ætate vrbis ſolo ære ſunt vſi, pòſt verò argento, ad extremum etiam auro. Vnde Triumuiri monetales dicti, E Æris, argenti, auri flatores, vt ait Pompon. in l. 2. §. deinde, D. de orig. iur. qui etiam dicebantur TREVIRI ÆRI, ARGENTO, AVRO FLANDO, FERIVNDO. Vnde harum notarum interpretatio apud Valerium Probum III. V. A. A. A. F. F. Cicero de legibus 3. Minores magiſtratus, æs, argentum, aurum publicè ſignanto. Vnde auri, argenti, æris publica appellatio in lege Iulia peculatus. l. 1. D. ill. titul. Ferro idcirco vſos Romanos non arbitror, quòd & difficulter funditur, & cùm æruginem facile concipiat, ſeruare pondus legitimum non poteſt. quam eãdem cauſam eſſe credo, cur neque albo, neque nigro plumbo in numis ſint vſi: ne ſcilicet aſſidua tractatione deteretur, legitimíque ponderis aliquid deperderet. Itaque lege Cornelia numaria diſertè cautum erat, ne quis numos ſtanneos, plumbeos, emere vendere dolo malo vellet: ait Vlpian. l. 9. §. 2. D. ad leg. Corn. de falſ. Eſt tamen, cur de plumbo dubitetur. nam apud Martialem lib. Epigr. 1. hos reperio verſus in Calenum,

Vt conuiuia ſumptuoſiora
Toto quæ ſemel apparas in anno
Nigræ ſordibus explices monetæ.
Et ſeptem veteres tui ſodales
Constemus tibi plumbea ſelibra.

Item lib. x. ad Romam.

Anteambulones & togatulos inter
Centum merebor plumbeos die toto.

Item apud Plautum in Trinummo:

Numum nunquam credam plumbeum.

& in Caſina:

Cui homini hodie peculi numus non eſt plumbeus.

Videndum eſt igitur, an numuli quidam viliores, quales erant quadrantes ſportularij, interdum ex plumbo ſolido conflarentur. quod certè non abſurdum eſſe videtur: præſertim cùm parui admodum ad conſtituendum pretium referret: aureis autem & argenteis ne admiſcere quidem plumbum liceret: quia non modò lex id Cornelia diſertè vetuit, verùm etiam ante legem illam crimen fuit: vt ex illo Plauti in Moſtell. licet cognoſcere: *Tace tu faber, qui cudere ſoles plumbeos numos.* Sciendum eſt præterea, numos interdum ex electro factos à quibuſdam imperatoribus fuiſſe. quod Lampridius in Alexand. Seuero his docet verbis: Alexandri habitu numos plurimos figurauit: & quidem electreos aliquantos, ſed plurimos tamen aureos. Quoſdam mihi præterea Romanos numos ex agris ſuis effoſſos oſtendit Princeps quidam, non ex metallo, ſed leuiore aliqua materia ſubnigra percuſſos: atque (vt opinio mea fert) ex ſuccini genere: quod eſſe multiplex copioſè ſimul & eleganter do-

ter docet Georg. Agricola lib. de natur. foſſil. 4. vt mihi ſuſpicari libeat, electræos illos fuiſſe quos modo commemorauimus: quandoquidem ἤλεκτρον Græci nomine generali ſuccinum appellant. Fuit autem & aliud numorũ genus, ſed ludicrũ, ex lupinis aqua, vt opinor, maceratis percuſſum. Vnde illud Horat. 1. Epiſt. 7.

Ne tamen ignorat quid diſtent æra lupinis. Sic enim & legendum & intelligendum illum eſſe locum, permulti iampridem eruditi homines docuerunt: cùm lupinos inter leguminis & fabarum genera Plinius & alij referant: veriſſiméque Lambinus animaduertit eòdem pertinere locum illum Plauti in Pœnulo:

AG. *Agite, inſpicite aurum eſt.* CO. *profectò ſpectatores, comicum.*
Macerato hoc pingues fiunt auro in Barbaria boues.

Verùm ad hanc rem agendam Philippeum eſt: melius quàm Alciatus qui ad naporum rotulas referebat Parerg. 7. c. 4. Fit etiam lupinorum iſtiuſmodi mentio in l. 1. C. de aleat. Si quis ſub ſpecie aliarum victus ſit lupinis, vel alia quauis materia, ceſſet etiam aduerſus eum omnis exactio. Quinetiam affirmare auſim, ſcurrilem illum Catulli iocum ita emendandum eſſe,

Atque id durius eſt faba, & lupinis:
Quod tu ſi manibus teras fricéſque,
Non vnquam digitum inquinare poſſis.

Vbi mendosè, meo iudicio, legitur LAPILLIS. Non enim vnguibus & digitis lapilli teruntur: ægrè fabæ aut lupini. tametſi de ſordibus illis Catullianis non facilè cum vllo contenderim. Fortaſſis etiam ad hoc ludicrum numorum genus illud referendum eſt, quod Cicero epiſt. ad Att. lib. 1. his ſcribit verbis: Sed heus tu? vidéſne Conſulatum illum noſtrum, quem Curio antea ἀποθέωσιν vocabat, ſi hic factus erit, fabam numum futurum? Afranius ſcilicet, & pro eo Pompeius, magnis largitionibus populi ſuffragia mercabantur. Nunc eſt expectatio comitiorum (dixerat paulo ante) in qua omnibus inuitis trudit noſter Magnus Auli filium (id eſt Afranium) In eo neque auctoritate, neque gratia pugnat: ſed quibus Philippus omnia caſtella expugnari poſſe dicebat, in quæ modò aſellus onuſtus auro poſſet aſcendere. Hæc ille. Cùm igitur Afranius tanta numorum largitione conſulatum eblandiretur, ipſe autem Cicero ſola virtute magiſtratum illum aſſecutus eſſet, Non vides (inquit) ſi ille Cõſul factus erit, fore, vt populus ſibi de acceptis ab illo numis gratulans cum laudibus in cœlum ferat? meum autẽ conſulatum, quem Curio ἀποθέωσιν vocabat, dicat, aliud nihil fuiſſe, niſi fabam numum? id eſt, proſperatis numis ſe fabas ſiue lupinos à me accepiſſe: quomodo apud Græcos dici ſolebat Pro theſauro carbones. Neque verò ignoro, quàm diſſimiles aliorum coniecturæ fuerint: ſed, præterquam quod mea hæc ſententia librorum omnium veterum auctoritati conſentanea eſt, (id quod ſummi apud doctos momẽti eſſe oportet) ſatis cõſtat, opponi à Cicerone primùm rationem qua Afranius conſulatum adepturus erat, ei qua ipſe vſus antea fuerat: deinde vocem Curionis, voci & rumoribus populi præbitores & largitores amantis: vera autem via gra-

A dientes deſpectui atque odio habentis. Neque quidquam abſurdi eſt credere, ſicuti vulgo ad vocẽ Seſtertius addebatur Numus: veluti, ſi quis dixiſſet, Accepi ab Afranio mille HS numos, ita moris in iocando fuiſſe, vt dicerent, Faba numus: veluti Accepi à Cicerone mille fabas numos, vel mille lupinos numos: id eſt, nihil. Sed iam ad inſtitutum redeundum eſt. Sciendum eſt igitur, duplex materiæ illius metallicæ genus fuiſſe. nam altera pura fuit, altera mixta. Me-
B ra fuit, quæ vnico, eoque puro metalli genere conſtabat: quales ij fuerunt argentei denarij, quos Plinius ſcribit iuſto pondere percuti ſolitos ex argenti libra numero quattuor & octoginta: aut quale fuit aurum in ſolidis, quod obryſum dicebatur: hoc eſt, ita excoctum, vt nihil præter aurum purum putum ſupereſſet: vnde Obrizati numi, de quibus ſub Aureis diſſeremus. Mixtum autem fuit, quod metallo quopiam temperatum erat: puta ære, aut ferro. Li-
C uius Druſus (inquit idem Plinius) octauam partem æris argento miſcuit. Et alio loco: Miſcuit argento Triumuir Antonius ferrum, miſcentur æra. Ego numum illum Antonij Triumuiri penes me habeo, veteréſque item complures argenteos, ære hoc modo temperatos: neque credibile eſt, quam multi paſſim ita ſuberati reperiantur. quin etiam ſuſcepit hoc apud pleraſque gentes conſuetudo communis, vt non alij quàm hoc eodem modo temperati numi cudan-
D tur, ſiue propter ſolidiorem laminæ firmitatem, ne diutina contrectatione deterantur, & pondus eleuetur: ſiue (quod veriſimilius eſt) propter ærarij & Reipub. compendium. Quod autem Plinij locum ita protuli, cùm in vulgatis libris aliter legatur, eius emendationis laus Budæo debetur, qui ſe in vetuſtis libris hanc ſcripturam inueniſſe teſtatur: tametſi quod ſequitur FALSÆ MONETÆ (quas voces idem Budæus pro Plinianis reliquit) ſumptũ ex annotatione margini adſcripta facilè exiſtimarem: niſi potius an-
E notator (quiſquis ille fuit) ſcripſerit, ARS FALSÆ MONETÆ. quandoquidem illo loco Plinius de ea commemorat, neque difficile fuit vocabulum AERA, cùm inſequenti ARS confundere. Quinetiam, vt aliud ex alio ſubiungam, facilè mihi perſuaſerim, turpes iſtius generis mendum in illum Ciceronis locum irrepſiſſe, lib. de Off. 3. vbi de hac numorum corruptela mentionem his verbis fecit: Ne noſter quidem
F Marius Gratidianus boni viri officio functus eſt, cùm Prætor eſſet, collegiúmque Prætorum Tribunipl. adhibuiſſent, vt res numaria de communi ſententia conſtitueretur. Iactabatur enim illis temporibus NVMVS, ſic, vt nemo ſcire poſſet quid haberet. Nam verbum NVMVS importunè hoc loco poſitum, atque adulterinum eſſe, quis non videt? Quod autem Carolus Langius, vir cumprimis doctus cenſuit, duos hoſce totos verſus tollendos eſſe, in quo etiam Lambinum adſtipulatorẽ nactus eſt, vereor vt hoc illis poſ-
G ſim concedere: cùm apertiſſimè Cicero verbum IACTABATVR ad rem numariam retulerit: pro fluctuabat: incerta ſcilicet, atque ambigua numorum, qui tum in vſu erant, æſtimatione. Qua de cauſa Plinius eodem loco ſcribit, artem factam eſſe denarios probare: tam iucunda lege

plebi, vt mario Gratidiano vicatim totas ſtatuas dicauerit: fortaſſe VICIS TOTIS ſcripſit Plinius, ſicuti Cicero VICIS OMNIBVS: nam vox TOTAS quorſum pertineat, non video: ſed hoc parui refert) mirúmque: in hac artium ſola vitia diſcuntur (emendo In hac artium ſola, ſola vitia diſcuntur: geminata voce SOLA) & falſi denarij ſpectatur exemplar: pluribúſque veris denariis adulterinus emitur. Significat videlicet Plinius, in arte cognoſcendæ monetæ, nihil diſci, niſi adulterandæ monetæ artificium, & ſalſariorum ſolertiam: quam vt homines improbi domi clanculum imitari poſſint, pluribus bonis numis vnum adulterinum emunt, vt exemplar penes ſe habeant, quod furtim imitentur. quarum falſitatum cauſſa lex illa Cornelia lata eſt, Numaria ideo appellata: vt Cicero Verrina III. teſtatur, de qua Iuriſcon. ſcribunt in l. 8. & l. 9. D. de falſ. & Paullus 5. Sent. tit. 25. Vopiſcus in Tacito, Cauit, vt ſi quis argento publicè priuatímve æs miſcuiſſet, ſi quis auro argentum, ſi quis æri plumbum, capitale eſſet cum bonorum proſcriptione. Dio de Anton. Caracalla, τῷ οὖν Ἀντωνίνῳ τά τε ἄλλα, καὶ τὸ νόμισμα κίβδηλον ἦν. τότε ἀργύριον, καὶ τὸ χρυσίον, ὃ παρεῖχεν ἡμῖν, τὸ μὲν ἐκ μολίβδου καταργυρούμενον, τὸ δὲ καὶ ἐκ χαλκοῦ καταχρυσούμενον ἐσκευάζετο. Antonino, inquit, cùm alia, tum adulterinus numus erat. nàm pro argento & auro, quod nobis præberet, plumbum inargentatum & æs inauratum parabat. Ex hoc vitij genere fictum nomen Æroſæ pecuniæ, apud Scæuolam in l. credit. 102. D. de ſolut. & Subæratæ apud Perſ. ſat. 5.

Et veri ſpeciem dignoſcere calles
Ne qua ſubærato mendoſum tinniat auro.

Hinc etiam Lacunæ nomen apud Ciceronem in epiſt. ad Attic. Vide ne qua lacuna ſit in auro: id eſt, vt numi ſint ſolidi ex auro, non ære aut argento inquinati.

DE NVMIS SERRATIS ET ASPERIS.

CAP. II.

POSTVLAT autem hic locus, vt de ſerratis & aſperis numis aliquid dicamus: quandoquidem vtrúmque hoc vocabulum videtur ad hoc noſtrum inſtitutum pertinuiſſe. Serratos autem numos ſolus (vt opinor) ex iis qui exſtant, Corn. Tacitus nominat lib. de morib. Germ. Formas, inquit, quaſdam noſtræ pecuniæ agnoſcunt atque eligunt: interiores ſimplicius & antiquius permutatione mercium vtuntur. Pecuniam probant veterem, & diu notam, Serratos, Bigatóſque. De aſperis autem numis Sueton. Neron. c. 44. ita loquitur: Exegítque ingenti faſtidio & acerbitate numū aſperum, argentum poſtulatum, aurum ad obruſam. Seneca 2. epiſt. ad Lucil. 19. Sed mouebis mihi controuerſiam, ſi te noui: nec voles quod debeo, niſi in aſpero & probo accipere. Mea igitur hæc coniectura eſt, Serratos numos dici, quorum ambitus angulis inciſus eſt, atque ita formatus, vt ſunt canum & ſerpentum dentes: de quibus Plinius lib. 11. c. 37. ſic ſcribit: Dentium tria genera: ſerrati, aut continui, aut exerti. Serrati pectinatim coeuntes, ne contrario occurſu atterantur, vt ſerpentibus, piſcibus, canibus, &c. Sciendum eſt igitur, typum ferreum in quem metallum vel liquatum, vel certè attenuatum imponebatur, angulatam in circuitu formam habuiſſe, ſic, vt numus in eo percuſſus, ei quaſi typus aculeatus aculeato antypo reſpõderet: quales mihi non paucos videre licuit. Facile autem intellectu eſt, excogitatum id fuiſſe ad fraudes falſariorum vitandas, vt facilius intima numi pars poſſet, introſpici, ecquid fortè alterius vilioris metalli admixtum haberet. Cùm autem ij numi aculeati (vt dixi) & tanquam ſpinoſi, ac proinde tractatu aſperi eſſent, inde fortaſſe non abſurda coniectura eſt, nomen hoc Aſperorum fictum: atque id genus numorum ab auaris & ad rem attentis auidè expetitum fuiſſe, ne ſi quid vitij ſubeſſet, latere poſſet. Neque verò ſum neſcius, longe aliam & Turnebum & alios eruditos viros huius vocabuli notionem ſecutos: cùm aſperos numos dici putarunt, ab impreſſis ſignis, quæ in aſperitatem eminent, neque leues eſſe numos patiuntur: ſicuti pocula aſpera dicuntur, propter cælaturam, quia in aſperitatem exciſa ſunt, vt Plinius loquitur. Et ſanè conuenire hanc illi epitheto notionem agnoſco, quod Perſius numis omnibus tribuit, cùm Satyra 3. ſic ſcribit, *Quis modus argento? quid fas optare? quid aſper Vtile numus habet?* Quinetiam Aſpraturam inde pro collybo vſurpatam probabile eſt, quòd pro aſperis daretur, quaſi aſperorum nomine numi intelligerentur. Sed nihil abſurdi eſt dicere, duplicem illius nominis notionem fuiſſe: vt aſperi ἐπίθετον numis omnibus ab illa ſignorum eminentia tributum ſit: quia nulli læues ſunt, & plani, ſed omnes aſperi & eminentes. Sed ſi omnes huius generis fuerunt, neque vlli alterius formæ reperiebantur, non intelligo cur Nero, & alij auari, aſperos tam auidè conquiſiſſe, alios autem reſpuiſſe dicantur.

De pondere numorum.

CAP III.

HACTENVS de materia numorum ſatis videtur dictum: deinceps de pondere dicemus. Pondus eſt, quantitas metalli, publica lege cuique numo attributa: vel vti, vt pro tanto metalli pondere certæ merces permutentur. oues, puta, ſingulæ pro denis æris: boues ſinguli, pro centenis. quod precium lege Æternia conſtitutum fuiſſe, Agellius tradit lib. 11. cap. 1. Cæſar de Britannis, Vtuntur autem ære, aut annulis ferreis (legendum arbitror LAMINIS) ad certum pondus examinatis pro numo. Nam cùm ære vterentur importato, vt mox ſubiungit, & ferri per exigua eſſet copia, ac proinde ſummum vtriuſque metalli ad vſum vitæ deſiderium, publico Britannorum inſtituto pleræque merces, certo illorum metallorum pondere, quaſi legitimo precio taxatæ atque æſtimatæ fuerũt. Nam verbum quidem LAMINIS pro ANNVLIS comprobat illud Senecæ lib. De benefic. 7. c. 10. Quid agis auaritia? Nunc volo tuas opes recognoſcere, laminas vtriuſque materiæ, ad quas cupiditas noſtra

noſtra caligat. item illud. Strabonis lib. 3. vbi de Hiſpanis ἀντὶ δὲ, νομίσματος τοῦ ἀργύρου ἐλάσματος ἀποτέμνοντες διδόασι. Pro numis, inquit, argenti laminam in fruſtra conſiſam præbent. Fuit autem pondus monetæ varium atque arbitrarium, vel pro Reipubl. temporibus, vel pro cuiuſque principis imperio ac libidine: interdum vſque ad inſaniam. Poſtulantibus Reipub. temporibus aliquando inſtitutum fuit, vt aſſium pondus tribus & viginti partibus minueretur: hoc eſt, vt ex aſſe librili ſemuncialis fieret, patris tamen eiuſdémque poteſtatis & æſtimationis. Lampridius ſcribit, tanta fuiſſe in aureorum ponderibus augendis Heliogabali inſaniam, vt formas eorum binarias, ternarias, & quaternarias, & denarias etiam, atque amplius vſque ad bilibres quoque & centenarias conflaret. Capitolinus in Vero: Iaciebat & numos in popinas maximos, quibus calices frangeret. Pari modo memoriæ proditum eſt, Imperatorem Tiberium ſecundum numos aureos libriles ſignaſſe, & 50. Chilperico Francorum Regi inter alia munera miſiſſe. Eſt autem in hac ponderis tractatione ſingulari animaduerſione dignum illud, quod mihi perſæpe cogitare, atque admirari contigit: Romanos ponderum leuitatem in re numaria ſtudioſè ſecutos eſſe. Nam cùm ceteræ nationes talentis, & aureis argenteiſve grauiſſimis numis ſuas rationes conficerent. Romani contrà frequenter ad aſſes, plerumque autem ad ſeſtertios ſuos conficiebant: ad argenteos vel aureos denarios admodum raró. Quod ſapienter & ab illis inſtitutum, & ab aliis nonnullis gentibus vſurpatum fuiſſe videtur: quo vilior quarumque mercium æſtimatio, maiórq; infimæ multitudini ad res neceſſarias comparandas facultas eſſet. Ponderum autem ratio ad libræ modum exigebatur: cùm viris monetalibus imperatum eſſet, quo numero æreos, argenteos, aureos numos ex vna æris, argenti, auri libra conflarẽt: qua diſputatione nullam in hoc opere vniuerſo difficiliorem aut magis perplexam eſſe, poſterius, cùm ad id loci peruentum erit, intelligetur.

De numorum æſtimatione ac precio.
CAP. IV.

NVNC conſequens eſt, vt de æſtimatione, quam tertiam & potiſſimam numi partem eſſe diximus, pauca diſſeramus. Æſtimatio numi dicitur, ſignatæ cuiuſque laminę precium, auctoritate publica, ſimul cum pondere, definitum. Pomponius & Vlp. æſtimationem vſurpant. l. 1. in fi. D. de aur. & ar. leg & l. 3. D. de in lit. iur. alij precium appellant in l. 9. & l. 35. D. de aur. & arg. alij poteſtatem, vt in l. 3. de eo quod cert. loc. & in Rub. C. de ve. num. poteſt. alij dignitatem, alij quãtitatem: vt Papin. in l. ſi is cui, 94. D. de ſolut. & Vlp. in l. cùm aurum, 9. D. de aur. & arg. Florẽt. in l. quæ extrinſecus, 65. D. de verb. ob. Paullus in l. 1. D. de cont. em. propterea quod quanti quiſque numus ſit, quantúmque vel munitiorũ numorum, vel rerũ venaliũ valeat, demõſtrat. Electa, inquit, Paullus, materia eſt, cuius publica ac perpetua æſtimatio difficultatibus promutationum æqualitate quantitatis ſubueniret: eáq; materia, forma publica percuſſa, vſum, dominiúm-

A que non tam ex ſubſtantia præbet, quàm ex quãtitate. Itaque per numos res omnes æſtimationem accipiunt: vt ait Ariſt. lib. Ethic. 4. χρήματα δὲ λέγομεν, πάντα ὅσων ἡ ἀξία νομίσματι μετρεῖται. χρήματα, inquit, vocamus res omnes, quarũ precium numo æſtimatur. & eadem mente Iauolenus ſcribit, Merces omnes pecunia æſtimari: pecuniã mercibus æſtimari non poſſe. l. ſi ita 42. D. de fideiuſſ. & l. tantum quiſque, 88 D. de verb. ſignif. ſignificans, numi poteſtatem, non tam ex corpo-

B re ſiue materia, (quia, vt diximus, poteſt eſſe vel ferrea, vel ſcortea) neque tam ex numero, vel pondere, (quod & graue & leue eſſe poteſt) quàm ex auctoritate publica, & precio ei publica lege impoſito, cenſeri. Quo tamen loco meminiſſe oportet, quamuis non ex rebus numi, ſed ex numis res æſtimationem accipiãt, tamen numos ipſos ex numis poteſtatem accipere: argenteos nẽpe ex æreis: aureos autem ex argenteis & æreis: non tantum, verum etiam ipſos inter ſe precium

C ſibi facere. vnde illud Auſonij: *Auro magnus honos: auri precium tamen es.* Item illud Marciani: Pecunia numerata olim in ære erat: ita vt omnis numus argenteus ex numero æris poteſtatem habent. Et eadem mente dici ſolet, Aſſem valere duos ſemiſſes ęreos: Solidum aureum duos ſemiſſes aureos, tres trientes. Denarium argenteum quattuor Seſtertios. Sic Varro: Denarius, inquit, dictus, quod denos æris valebat. Quinarius, quod quinos. Atque hoc nimirum illud eſt, quod Iuriſ-

D conſulti dicunt in pecunia numerata, non corpus ſed quantitatem ſpectari. l. ſi is cui 94. D. de ſol. adeò vt numi à rebus corporalibus ſeparentur. l. nam etſi, 13. §. vlt. D. de reb. cre. l. ſi pœnæ, 19. §. 2. l. qui heredis, 46. D. de cond. indeb. Denique Iuriſconſultorum hęc ſententia eſt, quamuis numi inter ſe & materia, & pondere, & ſigno differant, tamen in precio & quantitate conueniant, omnes vno genere (id eſt vna ſpecie) contineri: hoc eſt, non alios, atque alios eſſe videri, ſed prorſus

E eoſdem. l. 2. D. de reb. cr. qua de cauſſa cùm ſtipulatio vitietur, ſi alia res promittatur, atque ea quæ nominatim in ſtipulatum deducta eſt, eum, qui denarios ſtipulanti, (puta centum) eiuſdem precij & quantitatis aureos, (nimirum quattuor) ſpoponderit, obligari. l. quæ extrinſecus, 65. D. de verb. obl. Viciſſim igitur, argumento ex contrarijs ducto, eum qui aureos ſtipulanti eiuſdẽ quãtitatis denarios, vel quinarios, vel ſeſtertios, æreoſve numos, quantumuis minutos promiſerit,

F ſimiliter obligari. In ſolutione quoque idem iuris eſt: niſi fortè creditoris interſit, alterius & materiæ & formæ numos accipere. l. creditorem, 99. D. de ſolut. ex quibus intelligitur, numos omnes vno eodémque genere contineri. Sed diſſimilis aliarum rerum eſt ratio. Non enim qui certũ auri argentíve pondus debet, vtique tanti ponderis numos ſoluendo liberabitur. quid enim ſi numi ex impuro metallo conflati ſint, cuiuſmodi Romę pleroſque in vſu fuiſſe, poſterius idoneo loco do-

G cebimus? Regula igitur hæc eſt, vt tum demum certum auri argentíve pondus debens, pecuniam numeratam dando liberetur, cùm tanti pecunia ſit, quanti pondus valebat. l. 1. §. vlt. l. Titiæ, 35. D. de aur. & arg. leg. Sed operæprecium eſt, inſigni quodam argumento, quantum in monetæ æſtimatione, ac publica numerorum auctoritate mo-

mentum ſit, oſtendere. quo planius id quod diximus intelligatur, Publicam numorum auctoritatem potiſſimam ac præcipuam eſſe ipſorum partem. Nam vt optima eorum materia ſit, puta aurea puriſſima, vt & pondus grauiſſimum & notam affabrè inſcriptã habeant, tamen ſi publica auctoritate deſtituantur, non pro numis ſed pro mercis genere, & (vt paulo antè poſui) pro rebus corporalib. habebuntur. Vnde illud Pomponij in l. 28, D. de vſufr. Numiſmatum aureorum vel argenteorum veterum, quibus pro gemmis vti ſolent, vſusf. legari poteſt: Plin. 33. c. 5. Qui nunc victoriatus appellatur, lege Clodia percuſſus eſt. Antea enim hic num⁹ ex Illyrico aduectus, mercis loco habebatur. Videri vt lex Clodia publicam ei auctoritatem tribuerit, ſine qua nõ proſignato ſed pro facto argẽto habit⁹ fuiſſet? Martianus ac peregrinus numus loco mercis, vt nũc tetrachmum & dragma, habebatur. Quid verbis opus eſt? Mirandum mihi ſemper viſum eſt, Budæo verò ſummo ac præſtanti viro etiam incredibile, quod Polybius lib. hiſt. 2. vbi de Italiæ vbertate rerúmque omnium, quarum feraciſſima eſt, abundantia commemorat, ſcribit his verbis: ὡς μηδ᾽ οὐκ ἐπὶ τὸ πολὺ παρίενται τοὺς καταλύτας οἱ πανδοκεῖς, ὡς ἱκανὰ παντ᾽ ἔχειν τὰ πρὸς τὴν χρείαν, ἡμιασσαρίου. τοῦτο δ᾽ ἐστὶ τέταρτον μέρος ὀβολοῦ. σπανίως δὲ τοῦτο ὑπερβαίνουσι. i. Caupones Itali plerumque accipiunt viatores, atque hoſpites, non pluris ſemiſſe: ſiue dimidio aſſario. ſic tamen vt hi, quantum ſibi ſatis ſit, habeant. Eſt autem ſemis ſiue ſemiſſarius quarta pars oboli: ac rarò vſuuenit vt hoc precium excedant. Hoc dictum Polybij (inquit Budæus) hyperbolicum mihi viſum eſt: nec de eo habeo, quod ſtatuere poſſim. Rectè Budæus. nam incredibile profectò videtur, viatoris famem duobus denariolis noſtris Pariſienſibus ſiue (vt loquimur) duplo æreo expleri poſſe: quanti Budæi ratione fuit ſemiſſarius, ſiue ſemis Romanus. Sed vereor, vt non ſatis momentum illud æſtimationis, de quo iam admonuimus, à multis perpendatur. non enim (vt paulo antè dixi) ex numorum vel materia, vel pondere, vel numero, quarumque rerum æſtimatio penditur: ſed ex lege atque auctoritate publica. quod Ariſtot. Ethic. 5. ſic extulit: τοὔνομα δ᾽ ἔχει νόμισμα, ὅτι οὐ φύσει, ἀλλὰ νόμῳ ἐστί cuius rei argumentum eſſe poteſt euidentiſſimum, id quod Agellius, Feſtus, Dionyſius, Plutarchus memoriæ prodiderunt, antiquitus lege Aterina ouem, in multis irrogandis, denis aſſibus æſtimatam: bouem, centenis. nam ſi poſteriorum temporum æſtimationem ſpectemus, nemo credat ouem quattuor ſeſtertiis (qui ſunt Pariſienſis pecuniæ quattuor Karolini) emi potuiſſe. Sciendum eſt igitur, primùm eo tempore, de quo Polybius loquitur: recens fuiſſe pecuniæ argenteæ inſtitutum: ſicuti poſthac ſuo loco docebimus: tum deinde per idem illud tempus, aſſium & aliorum numorum æreorum perexiguum numerum fuiſſe: quemadmodum de Publicolæ tempore Plutarchus in ipſius vita teſtatur, quo verò pauciores ſunt numi, eo ſunt precioſiores: denique tanti aſſem illis temporibus valuiſſe, tantum, inquam, potuiſſe, quantum poſterioribus ſeculis, non dico denarius argenteus, aut denarius aureus potuit, ſed fortaſſe

A haud paullo pluris. quemadmodum ex immenſo illo rerum venalium ac ciborum precio intelligitur, quod Varro, Plinius, Columella & alij commemorant. Coniecturam noſtram adiuuat, quòd Agellius & alij teſtantur, quamuis circiter centum poſt Polybium annis populi Romani opes maiorem in modum excreuiſſent, tamen lege Fannia ſumptuaria, quæ per illa tempora lata eſt, denos aſſes in cœnæ ſumptum definitos fuiſſe. Ex quo ratiocinari poſſumus, non adeò B mirum videri oportere, ſi centum antè annis caupones non amplius ſemiſſe ab ſuis hoſpitibus acciperent. Nam ſemis non ex poſteriorum ætatum æſtimatione cenſendus eſt: ſed partim ex numorum raritate, partim ex lege atque auctoritate publica: cuius tanta vis eſt, vt etiam plumbeus, aut ſcorteus numus pro argenteo vel aureo valeat: quippe (vt Paullus eleganter dixit cùm numus vſum dominiúmque non ex ſubſtantia præbeat, ſed ex quantitate, C poteſtate, & (vt nunc loquimur) valore. Itaque aliquoties vſuueniſſe videmus, ſi quando plebs ære alieno premeretur, vt illi augendo in libras numorum numero ſuccurreretur. quod duobus modis fiebat, vt poſterius in Denariorum tractatione docebimus. Nam aut retenta eadem materia, pro ſeptuaginta duabus, puta, drachmis, centum excudebantur: quod Solonis inſtitutum Plutarchus commemorat. atque hac ratione debitores parem drachmarum nume- D rum ſoluendo, quamuis multo leuiores ſoluerent, liberabantur. quod idem Plinius in aſſibus æreis, Romæ factitatum tradit: vt primò pro libralibus ſextantarij ſoluerentur, poſtea pro ſextantariis vnciales, ad extremum pro his, ſemunciales. Alter erat modus qui Romæ ſeruatus eſt, vt aliquanto æris, ferriue pondere ad argenti libram adiecto, denariorum numerus augeretur. qua ratione pro quattuor & octoginta denariis, qui ex puri argenti libra ſignari antea ſolebant, E adiecto duodecim decuſſium æreorum pondere, ſex & nonaginta ſignari cœpti ſunt. quo beneficio qui (verbi gratia) quattuor & octoginta puri argenti denarios debebant, totidem æroſis denariis ſoluendis liberabantur, magno ſuo compendio: cùm inſuper duodecim lucrarentur. Redeo tamen ad illud mirificum Polybij dictum, de ſemiſſario, ſiue ſemiſſe, antequam longius progrediar. ac ne multis lectorem moror, etſi conſtanter affirmo ſuperiorem diſputa- F tionem eſſe certiſſimam, Numi cuiuſque precium neque ex materia, neque ex pondere, ſed ex ſola auctoritate publica cenſeri: mihi tamen tantuli numuli precium cogitanti venit in mentem ſuſpicari, duo fœdiſſima in illo Polybij loco menda ſubeſſe, ſcripſiſſéque Polybium, non ſimpliciter ἡμιασσαρίου, ſed τρίτου ἡμιασσαρίου, idque per notam fortaſſe, ſiue literam tertiam γ: cùm ſcilicet Romanum numum, ſeſtertium pari ratione dictum, deſignaret: nam ſicuti poſterius G in argenteis numis dicemus, Seſtertium Romani Græcorum more dixerunt, quaſi ſemiſſem tertium: τρίτον ἡμιασσάριον: ſicuti τρίτον ἡμιτάλαντον. neque aliter Græco more Latinus ſeſtertius pronuntiari poteſt: quod & Didymus apud Priſcianum, & Suidas copioſè demonſtrarunt. Sic Pollux lib. 9. τρίτον ἡμίδραχμον, αἱ δύο ἡμίσειαι δραχμαί.

δραχμαί. Alterum mendum eſt in voce ὀβολῶ quam certè ferri poſſe non arbitror. vulgo enim receptum eſt drachmam & denarium promiſcuè pro eodem numi genere vſurpari. Iam Pollux & alij ſummi auctores ſenos in drachmam obolos imputant. ἡ μέντοι δραχμὴ, inquit, ἔχει ὀβολοὺς ἕξ. Oboli porrò ſinguli, Polybij ratione duobus aſſibus valerent. quod nunquam auditum eſt, vt drachma ſiue denarius duodecim aſſibus æſtimaretur: ſed vel decem duntaxat, vel ſedecim. Credo igitur librarium hanc notam B oboli < pro illa drachmæ Z. nota accepiſſe: reponendúmque apud Polyb. τοῦτο δ' ἐστὶ τέταρτον μέρος δραχμῆς. quo nihil vel aptius vel conuenientius dici poteſt. Nam & ſeſtertius pars eſt drachmæ ſiue denarij quarta: vt inter omnes conſtat: & tolerabilius erit Polybij dictum, minúſque à veriſimile abhorrens, cœnam aut prandium viatoris in caupona ſeſtertio numo taxatum, quanti certū eſt in Gallia noſtra quondam fuiſſe: quam Italiæ hoc in genere nunquam ceſ- C ſiſſe, vel vnius Ioſephi teſtimonio ſatis notum eſt. Verùm hæc quidem in præſentia de Polybij loco plus ſatis: quæ ſi quis non intelligat, poſthac ex iis quæ de argenti libra, & legitimo denariorum ac drachmarum numero dicentur, facilè vera eſſe cognoſcet.

De forma & nota publica numorum.

CAP. V.

Restat vt de Numi figura diſſeramus, quam hoc modo definire poſſumus: Fi- D gura (qua eadem & forma, & cælatura, & ſignū & effigies & character appellatur) dici ſolet, qua impreſſa numi cuiuſque auctoritas deſignatur. ὁ γὰρ χαρακτὴρ, τοῦ πόσου σημεῖον: ait Ariſtoteles lib. Polit. 6. ſed ſatius eſt locū integrum adſcribere: Τὸ μὲν πρῶτον inquit, ἁπλῶς ὁρισθὲν μεγέθει καὶ σταθμῷ. τὸ δὲ τελευταῖον καὶ χαρακτῆρα ἐπιβαλλόντων, ἵνα ἀπολύσῃ τῆς μετρήσεως αὐτούς. ὁ γὰρ χαρακτὴρ ἐτέθη τοῦ ποσοῦ σημεῖον. Id eſt, numus primùm quidem magnitudine & pondere ſimpliciter finitur: E tandem verò etiam charactere adiecto, vt eos à dimenſione liberaret. character enim ad deſignandam quantitatem appoſitus eſt. Certa igitur & legitima cuique numo forma imprimitur, vt ex ea, cùm ipſius auctoritas, tùm etiam legitimus & ponderis precij ſtatus cognoſcatur. Non eſt malus numus (ait Seneca) quem barbarus & ignarus formæ publicæ reiecit. Item Quinctil. 7. c. 6. Vtendum eſt ſermone, inquit, vt nemo, vt publica forma eſt. Sed in- F telligendum eſt, non vniformem & ſingularem numi cuiuſque figuram fuiſſe, ſed interdum variam ac multiplicem. Quattuor enim rebus plerunque conſtabat: primùm effigie auctoris, tum eiuſdem nomine, deinde inſcriptione, poſtremo ſigno aliquo ſiue nota, eáque vel certa vel arbitraria. De auctoris imagine & inſcriptione, notiſſimum teſtimonium eſt ex dicto Chriſti, qui ab hypocritis interrogatus, an fas eſſet Iudæos Romanis, profanis atque impii homini- G bus, à quibus in ſeruitutem ſubacti fuerant, tributum pendere: Cedo mihi, inquit, numiſma, quod pro cuiuſque cenſu penditur. Tum illi denarium attulerūt. At Chriſtus, Τίνος ἡ εἰκὼν αὕτη, καὶ ἡ ἐπιγραφή; λέγουσιν αὐτῷ, Καίσαρος. Cuius eſt imago & inſcriptio? dixerunt ei, Cæſaris: Tiberij

A nimirum, qui tum imperabat: cuiuſque nomine atque effigie percuſſus erat denarius, quē Pompeius tributi nomine Iudæis viritim imperarat. Ex quo intelligitur, auctoritatem numo ex auctoris imagine, ſimul & inſcriptione, quæſitam fuiſſe. Quo loco ne illud quidem prætermittendum eſt, cùm auctoritas ac poteſtas numi proficiſcatur ab eo, qui cum ſumma poteſtate atque imperio eſt, characterem numi præſertim aurei ſummæ penes auctorem poteſtatis argumento eſſe. Itaque Procopius lib. de bell. Goth. 3. cùm Francos probare vellet, ſummum in prouincia Gallia imperium, & Arelatenſe regnum, ſuo iure, non Imperatoris beneficio, obtinere, ita loquitur: Galliarum partem ſuæ quondam ditionis effectam, in huius belli principio Gothi Germanis tradiderunt, cùm minus ſe poſſe exiſtimarent Romanis ſimul ac Germanis reſiſtere. Id factum Romani non interpellarunt. Sed vt Gallias ſibi Germani haberent, Iuſtinianus vltro permiſit. non enim illi has tuto poſſeſſuros putabant, niſi & Imperator, vt ſuæ ditionis futuras perpetuò confirmaſſet. quo factum, vt ex eo tempore, Germanorum principes, Maſſiliam, Phocenſium quandam coloniam, & cætera circa id mare loca tenuerint, totiúſque eius oræ maritimæ potiti imperio ſint: vnde & Arelate nunc reſident. Aureum numum natiuo è Galliarum metallo hi cudunt, non Romani Imperatoris, vt ceteri ſolent, imagine, ſed ſua impreſſa. Perſarum ſiquidem Imperator, etſi ad arbitrium argenteum numiſma facit, aureo tamen non illi fas eſt ſuam vt imponat effigiem, nec barbarorum princeps alius quiſquam id facere auſit. Hæc Procopius. Sed hoc loco magna exiſtit quæſtio, eóque mihi ad explicandum difficilior, quòd eam à nemine adhuc non modò tractatam, ſed ne contactam quidem animaduerterim: Si ad auctoritatem numo quærendam certa & legitima figura & effigies fuit, quid fit quòd tam variæ ac multiplices in ijs qui toto ferè orbe terrarum effodiuntur, imagines reperiantur? Nam Plutarchus quidem in vita Publicolæ ſcribit, antiquiſſimis vrbis temporibus pecuniam bouis, vel ouis, vel ſuis imagine inſignitam fuiſſe. Plinius autem lib. 33. æreæ pecuniæ legitimam formam fuiſſe tradit, ex vna parte Ianum, ex altera nauem: argenteæ, partim bigas aut quadrigas, partim victoriam, vt poſterius demonſtrabimus. At in iis qui eruuntur videre licet, interdum Martis, aut Veneris, aut Mercurij, alteriúſve dei deæ've effigiem, interdum Romam galeatam, lupam vbera lactentibus infantibus præbentem, aquilam legionariam, peduceum, fulmen duplex, taurum cornupetem, ſeceſpitam, aſpergillum, guttum, lituum, capedunculam, coronam, delphinum, quiduis denique: vt planè arbitraria, & in cuiuſque auctoris libidine poſita fuiſſe videatur: neque in tanta varietate ab vllo ciue (quod Seneca voluit) facilè internoſci potuiſſe. Verùm ego duo notarum genera fuiſſe animaduerto: vnum certum legitimum, & definitum: alterum incertum, & arbitrarium. Certam notam appello, quæ vel lege, vel s.c. vel magiſtratus edicto Romæ à viris monetalibus imprimebatur: quales illæ notæ ſunt, quas modò ex Plinio commemora-

uimus: & cuiuſmodi multas paſſim apud homi-
nes Romanarum antiquitatum ſtudioſos vide-
re licet: necnon his literis impreſſas. Ex s.c. vel
ſimpliciter, s.c. Fuit enim (vt Pedianus in Verri-
nam 3. ſcriptum reliquit) lex Cornelia numaria:
de moneta, ne quis priuatus pecuniam faceret:
quod etiam Vlpianus ſignificat in l.9. D. ad leg.
Corn. de fal. & Paul. Sentent. 5. tit. 25. his verbis
Qui numos aureos, argenteos adulterauerit,
conflauerit. Apertè autem Imperator Conſtan-
tinus in l.2. C. de falſ. mon. vnde intelligitur, nu-
mos neque ex materia neque ex pondere, ſed ex
ſola lege magiſtratus auctoritate, quàm imago
& inſcriptio indicabat, publicam auctoritatem
obtinere. Itaque Trebellius Pollio, vbi de Ty-
ranno Trebelliano commemorat, qui ſe Impe-
ratorem appellarat: Monetam etiam, inquit, cu-
di iuſſit: palatiúmque in arce Iſauriæ conſtituit.
& eadem de cauſa Triumuiri (vt dixi monetales
creari Romæ ſoliti, æris, argenti, auri flatores: vt
Pomponius noſter loquitur: vt Dio lib. 54. οἱ τὸ
τοῦ νομίσματος κόμμα μεταχειριζόμενοι. Indéque
reproborum numorum nomen, qui vel Romæ
ab illis monetalibus, vel in prouinciis à præſidi-
bus earum vitij alicuius damnati fuerant. l. ele-
ganter, 24. §.1. D. de pign. act. l. creditor, 102. de
ſolut. atque inde natum illud inſtitutū, vt prin-
cipis effigies ac nomen nouis numis imprime-
retur. velut in l.1. C. de ver. num. poteſt. Solidos
veterum principum veneratione formatos. Item
illud l. vlt. Vel æternales vultus, dum fraudibus
ſtudet, duxerit viliores. Trebell. in Gallienis:
Matronas ad conſulatum ſuum rogauit, iiſdém-
que manum ſibi oſculantibus, quaternos ſui
nominis aureos dedit. Idem in Victoria Tyran-
na, Cuſi ſunt eius numi ærei, aurei & argentei,
quorum hodiéque forma exſtat apud Treuiros.
Idem ex Diui Claudij epiſtola: Philippeos no-
ſtri vultus annuos centum quinquaginta. item
ex epiſtola Gallieni, Aureos Valerianos centum
quinquaginta, Trientes Salonianos trecentos.
Vopiſcus Aureliano: Ipſi autem ad ſumptus au-
reos Antonianos diurnos binos, argenteos Phi-
lippeos minutulos quinquagenos, æris denarios
centum. Et paulo pòſt, Aureliano dabis ad edi-
tionem Circenſium aureos Antonianos trecē-
tos, argenteos Philippeos minutulos tria millia.
Idem Bonoſo: Ipſi dabis aureos Philippeos cen-
tum, argenteos Antonianos mille, æris HS de-
cies. Quibus ex locis, aliiſque ſimilibus obiter
illud animaduertendum eſt, Philippeos numos
(quorum mentio fit in l. Quintus, 27. §.4. de aur.
& arg. leg.) non eos præciſè ſignificari, qui à Phi
lippo Macedoniæ Rege percuſſi ſunt, ſed qui
Romanorum principum imperio ad illorū in-
ſtar, vel in argento, vel in ære ſignati fuerant, pa-
ri ſcilicet & pondere & precio & materia. Itaque
vt primum nouus Imperator creatus erat, con-
tinuò eius effigie noui numi percutiebantur.
Ammianus lib. 26. Aureos ſcilicet numos in vul-
tum noui principis, aliáque ad illecebras aptan-
tes. Caſſiodor. Var. 6. ep. 7. Vt figura vultus no-
ſtri metallis vſualibus imprimatur: monetámq;
facis de noſtris tēporibus futura ſecula cōmone-
re. O magna inuēta prudentū! O laudabilia inſti-
tuta maiorum! vt & imago principū ſubiectos
videretur paſcere per commercium. Item 7. e-
A piſt. 32. Omnino monetæ debet integritas quæri,
vbi & vultus noſter imprimitur, & generalis v-
tilitas inuenitur. Quidnam erit tutum, ſi in no-
ſtra peccetur effigie? Neque tamen vna eadém-
que formæ menſura omnibus adhibebatur: ſed
interdum diuerſa, quamuis vnum idémque o-
mnium pondus eſſet. Omnes ſolidi, inquit Con-
ſtantinus, in quibus noſtri vultus ac veneratio
vna eſt, vno precio æſtimandi ſunt, atque ven-
dendi: quamquam diuerſa formæ menſura ſit.
B Nec enim qui maiore habitu faciei extenditur,
maioris eſt precij: aut qui anguſtiore expreſ-
ſione concluditur, minoris: cùm pondus i-
dem exiſtat. Dixi. Dignitatem numo tribui ex e-
ius auctoritate, qui ſummam poteſtatem habet.
neque enim tanta, vel materiæ vel ponderis ra-
tio habetur, quanta poteſtatis à ſummo magi-
ſtratu attributæ: cuius rei hæc ſunt teſtimonia:
primùm quod ne monetalibus quidem viris, id
eſt ſignandæ pecuniæ præfectis, ex priuati ho-
C minis auro, quamtumuis puro, cudere pecu-
niam licebat. l. quicquid, 7. & l. ſeq. C. de falſ.
mon. deinde, quòd Cedrenus de Niceph. Phoca
commemorans ita ſcribit: Νόμου δὲ καὶ ἔθους ὄντος,
πάντα χαρακτῆρα βασιλέως, εἰ μὴ τοῦ σταθμοῦ ἐλαττοῖ-
το, δύναμιν εἰσφέρειν, καὶ ἴσχειν ἰσότιμον. ὁ δὲ τὸν ἑαυτοῦ
προκεκείσθαι ἐνομοθέτησεν, ὑποβιβάσας τοὺς τῶν ἄλ-
λων, ἐξ ἧς αἰτίας, οὐ μικρῶς ἔθλιψε, τὸ ὑπήκοον ἐν τοῖς
λεγομένοις ἀλλαγίοις hoc eſt, Cùm & lex & con-
ſuetudo eſſet, vt numorū omniū qui imperato-
D ris effigie formati eſſent, niſi quid eis in pondere
deeſſet, par eadémque poteſtas eſſet, ſtatuit, vt
numi forma ſua inſigniti, deminutis aliorum
preciis omnibus præualerent: qua in re ciuibus
ac ſubiectis ſuis in permutationibus non leue
diſpendium attulit. Zonaras autem hoc ipſum
tomo 3. his exponit verbis: ἔθους δ' ἐπικρατήσαντος
παλαιοῦ, στατῆρα πάντα, βασιλικὸν ἐκτύπωμα φέροντα,
ἰσότιμον εἶναι τῷ ἄρτι κοπτομένῳ παρὰ τοῦ βασιλεύον-
τος, ἐκεῖνος τὸ ἑαυτοῦ προτιμᾶσθαι κεκέλευκε νόμισμα.
E ἵνα τί γένηται; ἵνα ἐκεῖνο μόνον τοῖς ἐμπόροις ζητού-
μενον, κέρδος αὐτῷ ποιῇ ὑπὲρ ἑκάστου νομίσματος
ἁδρὰ πραττομένῳ ἀλλάγια. id eſt, Cùm anti-
quitus inſtitutum fuiſſet, vt par idémque pre-
cium eſſet ſtateris omnis veteris, effigie princi-
pis formati, & recentioris ab Imperatore per-
cuſſi, ille aureo ſuo maius precium attribuit.
quid ita? vt negotiatoribus hunc vnum expe-
tentibus, per magnus ei ex permutationis com-
pendio quæſtus accederet. Hactenus de certis &
F legitimis numorum formis expoſuimus. Arbi-
trarias autem appellamus, quæ pro cuiuſque vel
principis vel magiſtratus, qui cum ſummo im-
perio erat, arbitrio feriebantur: quarum genera
perſequi nō modò infinitum eſſet, verùm etiam
putidum atque abſurdum: præſertim cùm earum
exempla paſſim exſtēt innumerabilia: in eorum
libris qui ſtudioſè antiquitates illas collegerūt:
inter quos Fuluio Vrſino & Adolpho Occoni
doctiſſimis viris, palma conſenſu omnium tri-
G buitur.

De Varia Numi & Nummi appellatione.

CAP. VI.

EXPLICATA numi definitione, dein-
ceps quæ de illius vocabuli notione, vi ac
poteſtate

poteſtate, obſeruauimus, exponenda videntůr. in quo prima illa occurrit quæſtio, vtrum id vocabulum vnico M. an geminato MM. ſcribendum ſit? de quo quid habeam dicere, verecundè exponam: prius tamen à doctis veniam precatus: ſiquid liberius edixero. Videtur vtroque modo ſcribi rectiſsimè, ſed non eadem mente atque ſententia. NVMVM enim per vnicum M. à Græco Νόμος, item vt Numiſma deductum, nemo, vt opinor, negauerit. Ariſtot. Ethic. 5. cap. 5. Τὸ νόμισμα, inquit, γέγονε κατὰ συνθήκην. καὶ διὰ τοῦτο τοὔνομα ἔχει νόμισμα, ὅτι οὐ φύσει ἀλλὰ νόμῳ ἐστί. Nomiſma, inquit, pactione quadam, & conuentione gentium inſtitutum eſt. qua de cauſſa Numiſma vocatur, quia non natura, ſed lege valet. cuius Ariſtotelici dicti vim ac ſententiam paullo antè copioſè explicauimus: cùm oſtendimus numi precium, valorem, atque æſtimationem, non ex materia, aut pondere, ſed ex ſola lege atq; auctoritate publica pendere. Quod autem Epiphanius, Cedrenus, &, ſi bene memini, Zonaras Numum ex Numæ Regis nomine appellatum ſcribunt, planè ineptum ac nugatoriũ eſt. NVMMI autem geminato M vocabulum primigenium fuiſſe, non obſcurè Iulius Pollux ſignificat lib. 9. Quamuis enim, inquit, Romanorum proprium eſſe exiſtimetur, tamen Græcorum fuit in Italia, ex Sicilia Dorienſium, id quod primum ex eo confirmat, quòd Ariſtoteles in Tarentinorum Republica teſtatur, fuiſſe apud illos νόμισμα quoddam, quod Νοῦμμον appellabãt: in quo Tarantis, Neptuni filij, imago impreſſa erat, equo inſidentis. deinde ex aliquot Epicharmi Siculi poetæ verſibus.

Εὑρήσουσι δέ μοι καὶ νούμμους. Item,

Κηρυξιὼν εὐθὺς πριάμενός μοι δέκα νούμμων μόσχον καλήν.

Inueniẽt mihi nummos. Præco abi cito: ac mihi decem numis eme pulchrum vitulum. Quid multa? Voluſius Mætianus appertiſſimè oſtẽdit, Nummi vocabulũ non commune numorũ omnium fuiſſe, ſed proprium argenteorum: haud dubiè, cùm illi Siculi, & Tarentini nũmi eſſent argentei: Romani autem ad illorum exemplum vſurpati: quod apprimè notandum eſt. As quidem, inquit, ſeu de diuiſione ſolidi, ſeu de pondere, ſeu de numerata in ære pecunia agatur: Libra autem in pondere: Numi verò argentei, in pecunia, forma publica dumtaxat nomen accipiunt. Vbi cùm ſenſus nullus ſit, neminem dubitaturum arbitror, quin ita potiùs legendum ſit: Numi verò argentei in pecunia, forma publica percuſſa, dumtaxat nomen accipiunt. Significat videlicet, Aſſis vocabulum eſſe generale, & de quouis ſolido, pondere, & pecunia numerata vſurpari: Numi autem verbum propriè & reſtrictè ad pecuniam argenteam pertinere. Sic Varro de lin. L. 4. poſteaquam de numis æreis diſſeruit. In argento, inquit, nummi: id à Siculis. Denarij, quod denos æris valebant, &c. vbi nummos argenteos deinceps enumerat. Quæ cùm ita ſint, non incommodè tentari poſſe arbitror, Numeratæ pecuniæ nomen non propriè à numero, ſed potius à numo deductum fuiſſe. cuius meæ coniecturæ hæc ratio eſt: primùm quia cùm antiqua conſuetudine Pecuniæ vocabulum generaliter ad res omnes, quæ in alicuius patrimonio erant, pertineret, poſtquam ſignari numi cœpti ſunt,

A ſignatóſque in vſum recipi placuit, exinde factũ eſt, vt ſpeciali pecuniæ numeratæ nomine res aliæ omnes præter numos excluderentur. l. 1. D. de cond. tritic. l. tantum quiſque, 18. & l. pecuniæ 178. l. pecuniæ, 122. D. de verb. ſignif. l. quiſquis, 95. D. de legat. 3. l. talis, 30. D. de legat. 1. adeò, vt ne auri quidem aut argenti appellatione propriè aurum & argentum ſignatum contineretur. l. cùm aurum, 15. l. quintus, 27. §. 1. D. de aur. & argent. legat. Ex quibus intelligitur tantum inter B pecuniam & pecuniam numeratam interfuiſſe, quantum inter genus & ſpeciem. Numerata enim dicebatur quaſi numata, ſiue numaria, & ad numos tranſlata. Cicero Agrar. 1. Nunc præſens, certa numerata pecunia quæritur. Dicebatur etiam Argentum numeratum & facto atque infecto, opponebatur. Liu. lib. 36. Argẽti bigati pręſe tulit CXXX millia: & extra numeratum XII. millia pondo argenti: auri pondo CXXVII. Nam ab infecto auro, & argento diſtinguebatur. Aſinius C Pollio Ciceroni Famil. 10. epi. 32. Balbus quæſtor, magna numerata pecunia, magno auri pondere, maiore argẽti coacto, duxit ſe à Gadib⁹. Pla. Perſ. *Probum & numeratum argentum vt accipias, face* quod interpretor, ſignatum. Mætianus: Pecunia numerata olim in ære erat. Poſtea & in argento feriri cœpit. Item: Aſsis appellatio etiam ad pecuniã numeratam refertur, quæ olim in ære erat. Poſtea & in argento feriri cœpit. Item, Aſsis appellatio etiã ad pecuniã nũmeratã refertur, quæ D olim in ære erat. Seneca de benef. VI. Æs alienum habere dicitur & qui aureos debet, & qui coriũ forma publica percuſſum: quale apud Lacedęmonios fuit, quod vſum numeratę pecunię pręſtat. Dicebatur enim Signata pecunia: & aurum atque argentum Signatum. vti patet ex collatione, l. 1. §. vlt. & l. cùm aurum, 19. l. quintus, 27. §. 4. & §. vlt. D. eod. Liuius 34. Signati argenti octoginta quattuor millia fuere Atticorum. Item lib. 37. Argenti infecti tria millia pondo: ſignati teE tradrachmum Atticorum CXIII millia. denique Numeratam & Signatam pecuniam veteres promiſcuè vſurpabant. Cicero in Topic. Quoniam argentum omne mulieri legatum eſt, non poteſt ea pecunia, quæ numerata domi relicta eſt, non eſſe legata. Forma enim à genere, quoad ſuum nomen retinet, nunquam ſeiungitur. Numerata autem pecunia nomen argenti retinet: legata igitur, Rectè, Videtur: vt diſputare Ciceronem intelligatur, non affirmare. Nã certè poſtF quàm ſignatum argentum eſt, ſuum ac proprium nomen obtinet, à ſuo genere ſeiunctum. Ac pari modo Quinctilianus in lib. 5. cap. 11. Non ſi quis, inquit, argentum omne legauit, videri poteſt ſignatam quoque pecuniam reliquiſſe: ideo etiam quod eſt in nominibus, dari voluiſſe creditur. Item cap. 14. Si pecunia quæ eſt in argento ſignato, argentum eſt: qui argentum omne legauit, & pecuniam quæ eſt in argento ſignato, legauit Similiter Dos numerata dicitur, quæ non G in prædiis, ſed in numis poſita eſt, Cicero pro Cæcina: Cùm vteretur dote vxoris numerata &c. Et eodem pertinet, quod vulgo dicimus. Nec emptionem & venditionem ſine precio, nec precium niſi in numerata pecunia conſiſtere. §. item precium, Inſt. De contr. emp. non enim ad numerationem hoc pertinet, ſine qua & venditio

& emptio & pretium optimè conſiſtit,dummodo de ea conueniat.l.2.D.eod.l.empti,9.C.eod. quid ergo eſt? nimirum id quod Paulus ſuperiore lege dixerat, emptionem & venditionem ſine numis dici non poſſe. l. 1. §. ſed an ſine, D. eod. Altera coniecturæ noſtræ ratio eſt, quòd cùm numeratam pecuniam dictam conſtet,antequam numerari cœpta eſſet, ſed appendi tantum ſolebat: conſentaneum eſt,eam non a numerando denominari potuiſſe: ſed potius à numo, vnico M. ſcripto. Martianus ſuprascripto loco: As quidem, ſeu de diuiſione ſolidi, ſeu de pondere, ſeu de numerata in ære pecunia agatur. Iuſtinianus in Inſtitut. Propter os fractum,inquit, lege 12. tab. numariæ pœnæ erant conſtitutæ,quaſi in magna veterum paupertate. Nam quo tempore lex 12. tabul.conſcripta eſt,graui ære populus vtebatur: appendique, non numerari, pecunia ſolebat: ſicuti: vel ex vnico Iulij Agellij loco intelligitur, libro 20. cap. 1. Nihil autem mouere nos debet ſyllabarum diuerſa quantitas, in verbis Nummus,& Numerata primùm, quia Numus priore producta,cum duobus M.M.ſcribendum eſt. Numum autem vnico M.ſcriptum,breue eſſe, vel ex coniugato nomine Numiſma perſpicuè apparet. velut apud Horatium:

Retulit acceptos regale numiſma Philippos.

Tum verò innumerabilia eiuſmodi vocabula fuiſſe conſtat, quæ ex vna eademque radice propagata diſparem tamen ex vulgi conſuetudine quantitatum obtinuerunt, quemadmodum ex multis Grammaticis intelligitur,cuius rei exempla proferuntur in Luce & Lucerna: Latere & Laterna: Mole & Moleſtia. Fatendū tamen illud eſt, perſæpe Numeratum pecuniam dici, cuius ad certum numerum ratio redacta eſt velut apud Plautum Pœnulo:

Hic trecentos numos numeratos habet.

Sed potiſſimùm apud Iuriſconſultos: veluti cùm in emptione numeratum precium dicitur,vel nō numeratæ pecuniæ exceptio opponitur.l.9.C.de cont.empt.l.1.& paſſ. C.de excep. non num. pecun. Verùm hæc quidem,cùm ad exactam & exquiſitam rationem horum vocabulorum notionem vim ac poteſtatem reuocamus, ita ſe habet. nam vbi popularem conſuetudinem ſequimur, certiſſimum eſt,locum huic tam accuratæ diſputationi non eſſe: atque vtranque hanc appellationem promiſcuè & ſcribi & vſurpari conſueuiſſe. Quapropter illud vnum adiiciemus,quemadmodum triplex apud Romanos pecuniæ numeratæ materia fuit, ita triplicem eorum in re numaria pronuntianda conſuetudinem fuiſſe: primùm vt ad æream,tum vt ad argenteam, poſtremò vt ad auream pecuniam ſuas rationes cōficerent. Ac æream quidē vnam ac ſimplicē fuiſſe repetio: propterea quòd nō niſi ad aſſes, omiſſis minutioribus numulis, ratiocinari ſolebant. Argenteum verò video quadruplicem fuiſſe: ad ſeſtertium,quinarium,denarium,& libras. Aurea verò duplex tantū fuit, ad denarium ſcilicet, & libras: tametſi poſterioribus temporibus ſolidorū,ſemiſſium,& tremiſſium vſus introductus eſt.

De pecunia ærea, & primùm de ære graui.

CAP. VIII.

A SED iam tempus eſt ad primā inſtitutæ commentationis noſtræ partem accedere: & de pecunia ærea & grauibus aſſibus diſſerere.in quo item vt in reliquis numis omnibus, quinquepartitam hanc methodum ſeruabimus,vt definitione cuiuſque numi prępoſita, primùm de materia,tum de pondere,pòſt de precio, mox de charactere exponamus: ad extremum etiam partes eiuſdem numi & diuiſionem explicemus. As igi- B tur,ſiue Aſſis,ſiue Aſſarius,ſiue Aſſipondium (tot enim nominibus appellabatur) priſcis temporibus dicebatur ærea rudis lamina libralis,qua pecuniæ & numi loco vtebantur. Mirum eſt autem quod Chariſius Grammat. ita ſcribit: Aſſarius ab antiquis dicebatur, nunc As dicitur, non Aſſis: quia eius genitiuus eſt. Nam apud Plin. 33.cap.3. ita legitur: Libralis, (vnde etiam nunc libella & Dipondius) appendebatur Aſſis. quinetiam Budæus idem aliquoties adfirmat, ſed ſine vlla teſte. Donat in Phorm. Terent. Aſſis, libra erat, C eiuſque partes variæ. Qua ex definitione ſummatim intelligitur, primùm æream aſſis materiam fuiſſe: deinde pondus habuiſſe libræ vnius: tum vt pro numo valeret, certum eidem precium publica lege impoſitum fuiſſe: poſtremò nulla primis illis temporibus nota inſignitum fuiſſe. Nam,vt ait Plinius 33. cap. 3. Seruius rex primus ſignauit æs: antea rudi vſos Romæ Timæus tradit. Caſſiodorus autem Variar. VII. epiſt. XXXII. Pecunia, inquit, à pecudis tergo D nominata, Gallis auctoribus, ſine aliquo adhuc ſigno ad metalla tranſlata eſt. Et mox: Monetæ curam habere præcipimus, quam Seruius Rex in ære primùm impreſſiſſe perhibetur. Itaque ex eo tempore definire aſſem poſſumus laminam æream libralem, precij XII. vnciarum, & pecudis primùm, pòſt verò Iani & nauis nota inſignitam. Quas partes omnes ordine deinceps veterum auctorum teſtimoniis comprobabi- E mus. Ac primo loco materiam & pondus coniunctim: quandoquidem apud auctores perpetuò coniunguntur. Nam Varro De ling lat.4. As, inquit, ab ære, Aſſipondium dicebatur: ideò quòd as erat libre pondo. Pro aſſibus nonnunquam æs dicebant antiqui, à quo dicimus aſſem tenentes, HOC AB ÆRE ÆNEAQVE LIBRA. Dionyſius autem Halicarn. libro 9. ἦν δὲ ἀσσάριον, χάλκεον νόμισμα, βάρος λιτριαῖον. quem locum infra ſub DVO MILLIA æris interpretabimur. Priſcianus autem, As, in- F quit, numus eſt libralis, per L perſcriptam notatus, vt ſignificet vnam habere hunc numum libram. Liuius 4. Indicibus decem millia æris grauis, quæ tum diuitiæ habebantur. & quia nondum argentum ſignatum erat, æs graue quidam plauſtris in ærarium conuehentes, ſpecioſam etiam collationem fecerunt. Agellius 20. cap.1. Non omnino omnes iniurias ære pauco xxv aſſium diluerunt, tametſi hæc ipſa paucitas aſſium graue pondus æris fuit: nam libratiis aſ- G ſibus ea tempeſtate populus vſus eſt. Quibus ex verbis perſpicuum eſt, non idem fuiſſe, æs graue, & æs rude: quamuis hoc Budæus libro primo his affirmarit verbis: Fuit autem hic ordo rei numariæ, vt primùm Romani ære graui, id eſt numo rudi & informi vſi ſint, poſtea ære ſignato, quod fuit ſub Sexto demùm

demùm Rege. Hæc Bud. Ego tantum interfuiſſe dico inter æs graue & rude, quantùm inter genus & ſpeciem: Nam æs graue aliud fuit rude, & nulla forma inſignitum, vſque ad Seruium Regem: aliud fuit ſignatum, poſt illum regem: quòd graue permanſit, vſque ad id tempus, quo vnciales & ſemunciales aſſes facti ſunt. Itaque æs rude ſignatæ pecuniæ opponitur. velut apud Nonium & Agellium 2. cap. 10. Priſcos Latinos Flauiſſas dixiſſe, quòd in eas non rude æs argentúmque, ſed flata ſignatáque pecunia conderetur. Præterea notandum eſt, quamuis propriè aliud eſſet Æs, aliud As, quippe cùm illud eſſet materia, hoc ſpecies: tamen popularis ſermonis conſuetudinis factum fuiſſe, vt pro Aſſe plerumque Æs diceretur. Cicero in Topicis: Locuples enim Aſſiduus (vt ait Ælius) appellatus eſt, ab ære dando. At vir doctus apud Agellium, Aſſiduus, inquit, dictus ab aſſibus, id eſt ære dando. & Chariſius: Ditiores qui aſſes dabant aſſidui dicti ſunt. L. Cornutus in Perſiū: Saturno in Italia regnante, æs in vſu fuit, quod etiam poſtea in æde Saturni condebatur. Vnde Ærarium dictum eſt: nondum enim fuit argentum, neque aurum. Quinetiam Libra pro aſſe vſurpatur. velut apud Priſcianum: Denarius, inquit, decem librarum numus: pro eo quod alii dixerunt Aſſiū. Varro de lin. L. 4. Stipendium à ſtipe dictum quòd æs quoque ſtipem dicebant. Nam quòd aſſes libræ pondo erant, qui acceperant maiorem numerum, non in arca ponebant, ſed in aliqua cella ſtipabant, id eſt componebant, quo minus loci occuparet. Feſtus, Stipes, dicitur numus ſignatus. Iſidor. Orig. 16. Stipendium à ſtipe pendenda nominatum. Antiqui enim appendere pecuniam ſoliti erant, magis quàm numerare. Quibus verbis Varro & Iſidorus, ſiue potiùs vetus aliquis ipſius auctor, ſignificant, ſtipendium κατὰ συγκοπὴν dictum, quaſi ſtipendium. Plinius lib. 33. cap. 3. Libralis (vnde etiam nomen Libella & Dipondius) appendebatur Aſſis. quare æris grauis pœna dicta. & adhuc EXPENSA in rationibus dicuntur, item IMPENDIA & DEPENDERE: quin & militum ſtipendiorum, hoc eſt ſtipis ponderandæ penſatores, Libripendes dicuntur: qua conſuetudine in iis emptionibus quæ mancipi ſunt, etiam nunc libra interponitur. Caſſiodorus Variar. 7. Epiſt. 32. Pondus quinetiam conſtitutum denariis (abuti hoc verbo ſolet Caſſiodorus pro quouis numi genere) præcipimus debere ſeruari, qui olim tam penſo, quàm numero vendebantur. vnde verborū vocabula competenter ab origine trahens, Compendium & Diſpendium pulchrè vocitauit antiquitas. Cornutus in Perſium: Fuit autem Aſſis libralis & Dipondius duarum librarum: quod hodie in vſu remanſit, & ſolet penſari potiùs quàm numerari: vnde & Diſpenſatores dicti erogatores. vbi SOLEBAT, & EROGATORES reponendum arbitror. Quibus omnibus ex locis intelligitur, vnde conſuetudo illa manarit, vt in omni ſolutione pecuniæ, quæ quidem ritu Quiritium fieret, libripens adhiberetur, de quo ſuprà diximus, eáque formula retenta ſit, quamuis re mutata: quamuis, inquam, non amplius appenderetur, ſed iam numeraretur pecunia: quam conſuetu-

A dinem Boetius ex Caij Inſtitut. his verbis expoſuit: Is qui mancipio accipiebat, æs tenens ita dicebat: Hunc ego hominem ex Iure Quiritium meum eſſe aio: iſque mihi emptus eſt hoc ære æneáque libra. Horatius:

Si proprium eſt, quod quis libra mercatur & ære.

Liuius 6. Inde rem creditori palam populo ſoluit, libráque & ære liberatum emittit: hoc eſt, pecuniam Manlij nexi nomine fœneratori exſoluit, adhibito libripende, qui æra penderet. Suetonius autem pro eo quod alij dicunt, Per æs & B libram, dixit, Per aſſem & libram. Nam Auguſt. cap. 64. Caium, inquit, & Lucium adoptauit domi per aſſem & libram, emptos à patre Agrippa. Quod tamen probare vix poſſum, potiúſque iis aſſentior, qui Æs pro ASSE reſtituunt. Nam indidem fluxit appellatio Teſtamenti per æs & libram, cùm familiæ emptor adhiberetur, cui teſtator rem ſuam dicis cauſſā mācipio vendebat. Fuit igitur populus Rom. ma- C iorum conſuetudinis & formularum retinentiſſimus: ſic vt etiam re ſublata, ritus tamen vetuſtantis vſurpandæ cauſſa ſeruarit. quod idem in vocabulis feciſſe apparet. Nam etiam poſt vſum argenteæ, atque aureæ pecuniæ receptum, tamen antiquam æris appellationum retinuit. Itaque (inquit Vlpianus) etiam aureos numos æs dicimus: & paullò ante ex Seneca docuimus, eum dici æs habere, etiam qui aureos debet: & qui cotium forma publica percuſſum. Sic lege Iulia re- D petundarum cauetur, ne quis ob militem legendum mittendum vt æs accipiat. l. 6. D. repetund. Indidem etiam fluxit appellatio Æris alieni, & Æris ſui, quamuis de argenteis vel aureis numis ageretur. l. 175. De verb. ſignif. & apud Plinium lib. 34. cap. 10. Cicero Verrin. 6. Quærendum eſt, credo, Heius iſte num æs alienum habuerit. Et mox, Non modò in ære alieno nullo, ſed in ſuis numis multis eſſe, ac ſemper fuiſſe. Et hanc eandem Græcorum conſuetudinem fuiſſe, E Pollux lib. 9. his teſtatur verbis: Τὸ δὲ νῦν χαλκὸν οἱ Ἀττικοὶ χαλκίον εἰώθασι καλεῖν· ἡ δὲ τῶν πολλῶν καὶ τῶν ἰδιωτῶν χρῆσις τὸ χαλκὸν ἀργύρεον λέγει. οἷον, οὐκ ἔχει χαλκίον. Attici, inquit, χαλκὸν appellare ſolent χαλκίον. quinetiam populari iam conſuetudine receptum eſt, vt æs pro argento dicatur: veluti, Non habet æs. Memoria etiam dignum eſt; quod Plutarchus in Publicolæ vita ſcripſit, Romæ etiam poſt Reges exactos non magnum pecuniæ ſignatæ vſum fuiſſe: opes enim ac fa- F cultates illorum in pecudum, non numerum copia poſitas fuiſſe: vnde Pecuniæ & Peculij; & Pecunioſorum vocabula. οὔπω νομίσματι χρωμένων πολλῷ τότε Ῥωμαίων, ἀλλὰ προβατείαις καὶ κτηνοτροφίαις εὐθηνούντων. Permutationibus ergo Romani potius, quàm emptionibus & venditionib. vtebantur. Eadémque de cauſſa Ærarij vetus nomen eſt retétum. de quo apud Iſidorum Orig. 6. ita ſcriptum eſt: Antiquiſſimi, nondum auro argentóque inuento, ære vtebantur. Nam G prius ærea pecunia in vſu fuit, pòſt argentea, deinde aurea ſubſecuta, ſed ab ea qua cœpit, nomen retinuit. Vnde & Ærarium dictum, quia prius æs tantum in vſu fuit: & ipſum ſolum recondebatur, auro argentóque nondum ſignato. Ex quorum metallis, quamuis poſtea facta fuiſſet pecunia, nomen tamen Ærarij permanſit ab

eo metallo, vnde initium ſumpſit. Hęc ille. Et ad eundem æreę pecuniæ vſum referenda ſunt nomina ciuium ærariorum, item obæratorum, item militum ære dirutorum, item æris vxorii, quod pendebatur ab iis, qui ſine vxore ad ſenectutem peruenerant: item Aſſiduorum ciuium, pro locupletium, qui aſſes dabant: facilè videlicet: non, vt proletarii & capite cenſi, grauatè & difficulter apud Agellium, Ciceronem in Top. Chariſium, & alios. Inde poſtremò Æra dicta, notæ ſummarum quæ in ſingulis rationum nominibus atque articulis ad oram libri ſcribebantur, quo faciliùs ad extremum iis ſolis inſpectis, confici ſumma ſummarum poſſet. Cicero Hortenſio, apud Nonium: Quid? tu, inquam, ſoles, cùm à diſpenſatore rationem accipis, ſi æra ſingula probaſti, ſummam quę ex his confecta ſit, non probare? id eſt, ſummas, vel potius numeros ſummarum cuiuſque articuli, ad marginem annotatos. Vix enim ac ne vix quidem iis aſſentiri poſſum, qui putant Æra in eo loco pro collybo dicta. Nam idem Nonius apertè: Æra, inquit, numeri nota. Lucillius, Hæc ratio peruerſa eſt æra & ſumma ſubducta improbè. Sic enim legendum arbitror.

Hactenus de materia & pondere grauium aſſium ſatis dictum eſt, deinceps de eorundem æſtimatione videamus. Argenteos quidem numos ex numero æreorum, quos complectebantur, æſtimationem habuiſſe, Martianus ſcribit. DE ASSIBVS autem iniri hæc ratio non poteſt. Itaq; neceſſe eſt ex leuioribus eiuſdem metalli numis eorum precium æſtimari: vt ſcilicet dicamus, Aſſem duodecim vncialibus numis valuiſſe, ſextantibus ſex, quadrantibus quattuor, trientibus tribus, atque ita deinceps. Nam cuiuſmodi numuli & illi & minutiores fuerint, multo commodiùs ſub Aſſis diuiſione explicabitur.

De nota & figura Aſſium.

CAP. IX.

RESTAT igitur, vt cuiuſmodi Aſſium nota & figura fuerit, conſideremus. Nam Varro quidem libro 2. Ruſt. cap. primo, ita ſcribit: Et quod æs antiquiſſimum, quò æs conflatum, pecore eſt notatum. Cui Plinius aſſentiens, lib. 18. cap. 3. ita ſcribit: Seruius Rex ouium boúmque effigie primus æs ſignauit, & 33. cap. 3. Signatus eſt nota pecudum. vnde & Pecunia appellata eſt. Plutarch. Publicol. διὸ καὶ τὰς οὐσίας ἄχρι νῦν ἀπὸ τῶν προβάτων πεκύλια καλοῦσι, καὶ τῶν νομισμάτων τοῖς παλαιοτάτοις βοῦν ἐπεχάραττον, ἢ πρόβατον, ἢ σῦν. Itaque, inquit, facultates ſuas etiamnunc à pecudibus Peculia vocant: & antiquitus numis ſuis bouem, aut ouem aut ſuem inſculpebant. quod idem in Problem. Romanis tradit. Verumtamen Plinius eodem hoc ipſo loco, paucis verſibus interiectis, ea ſubiungit, quæ facilè aliquis pugnare cum ſuperioribus exiſtimarit. Nota æris, inquit, fuit ex altera parte Ianus Geminus, ex altera roſtrum nauis. Lactantius lib. 1. cap. 13. Saturnum errantem atque inopem Ianus excepit: cuius rei argumento ſunt (ſic lego) Numi veteres: in quibus eſt cum duplici fronte Ianus, & ex altera parte nauis. Ma-

A crobius autem lib. Saturnal. 1. cap. 7. & Cornutus in Perſium, eius ſigni hanc cauſſam afferunt: cùm Ianus in Italia regnaret, & Saturnum claſſe peruectum hoſpitio excepiſſet, regni eùm ſocietate munerauit. Cùm primùs quoque æra ſignaret (legendum arbitror Primùm) ſeruauit & in hoc Saturni reuerentiam, vt, quoniam ille naui fuerat auectus, ex vna quidem parte ſui capitis effigies, ex altera verò nauis exprimeretur. Æs ita

B fuiſſe ſignarum, hodiéque intelligitur in aleæ luſu: cùm pueri denarios in ſublime iactantes, capita aut nauim (luſu teſte vetuſtatis) exclamant. Hæc Macrobius. Denique complures mihi veteres æreos nummos vtraque illa forma notatos videre licuit: credo etiam aliis, qui hæc noſtra legent, permultis. Quare ſi eorum locorum conciliationem, quam alij prætermiſerunt, inueſtigemus, non alienum videtur ſic arbitrari: Seruij quidem Regis inſtituto æs, in vrbe Roma, pecu-

C de notatum fuiſſe: in reliquis autem Italiæ partibus, Iani & nauis effigie. Cùm autem bello Punico temporibus Rei publicæ poſtulantibus, Aſſes ſextantarij percuſſi ſunt, tum demum vetuſtam illam in Italia vſurpatam Iani & nauis effigiem, nouis illis aſſibus impreſſum fuiſſe. quam coniecturam Athenęi locus magnopere confirmat, quem ex lib. ipſius 15. ſubſcribimus. Nam vbi de Iano bifronte loquitur, ſubiungit cum primùm naues reperiſſe, numúmque ex ære ſi-

D gnaſſe. καὶ νόμισμα χαλκὸν πρῶτον παράξαι, διὸ καὶ κατὰ τὴν ἑλλάδα πολλὰς πόλεις καὶ τὰς κατὰ τὴν Σικελίαν, καὶ Ἰταλίαν, ἐπὶ τοῦ νομίσματος ἐγχαράττειν πρόσωπον δικέφαλον, καὶ ἐκ τοῦ θατέρου μέρους ἢ σχεδίαν, ἢ στέφανον, ἢ πλοῖον. Et numum æreum primùm ſignaſſe, quapropter multas Græciæ, Sicilię, Italiæ ciuitates ſuos numos facie bicipiti ſignaſſe: ex altera parte pontem, coronam, aut nauem. Plinius verò non obſcurè hoc ipſum oſtendit, eo loco quem modò paullò an-

E te recitaui: Conſtitutum, inquit, fuit, vt aſſes ſextantario pondere ferirentur. Ita quinque partes factæ lucri, diſſolutúmque æs alienum. Nota æris fuit ex altera parte Ianus geminus, ex altera roſtrum nauis. Quod idem confirmat Ouidius lib. Faſt. 1. vbi poſteritatem naualis figurę auctorem facit.

Multa quidem didici: ſed cur naualis in ære
Altera ſignata eſt, altera forma biceps?
Noſcere me duplici poſſes in imagine, dixit,
Ne vetus ipſa dies extenuaſſet opus.
F *Cauſſa ratis ſupereſt. Thuſcum rate venit ad amnẽ*
Ante pererrato falcifer orbe Deus.
Hac ego Saturnum memini tellure receptum,
Cælitibus regnis à Ioue pulſus erat.
Inde diu genti manſit Saturnia nomen:
Dicta quoque eſt Latium terra latente Deo.
At bona poſteritas puppim formauit in ære,
Hoſpitis aduentum teſtificata Dei.

Atque hos quidem verſus citari ab omnibus, qui hoc argumentum tractarunt, videmus. ſed

G qui quęſtionem iſtam attigerit, vidi certè adhuc neminem. Neque verò prætermittenda eſt mirifica auctorũ inter ſe diſcrepantia: quorũ alij nauẽ, alij puppim, alij protã, alij Roſtrũ æreorum numorum effigiem fuiſſe affirmant. Sed nos in craſſioribus plerumque puppim, aut proram: in minoribus, plerumque roſtrum deprehendimus.

De

De aſſibus leuioribus.

CAP. X.

ATQVE hæc quidem, vt dixi, vetuſtiſſimis temporibus fuit aſſium & æris ratio: quam temporum varietas, & neceſſitas Reipublicæ, atque ærarij anguſtiæ immutarunt. Neque enim eorum eſt ferendus error, qui non alios aſſes Romæ quàm graues ac librales vllis temporibus fuiſſe arbitrantur: quem errorem vel vnicus ille Q. Labeonis Iuriſconſulti apud Agellium notiſſimus locus apertiſſimè refellit: vbi de Neratio quodam commemorat, qui cùm lege 12. Tabul. ſancitum fuiſſet, vt qui iniuriam alteri feciſſet, 25. æris pœnam ſubiret, pro delectamento habebat obuij cuiuſque liberi hominis os verbare: ſeruúmque præſto à tergo habere, qui crumenam aſſium plenam geſtaret, vt quemcunque depalmauerat, ei ſtatim aſſes 25. ſecundum legem adnumeraret. Quantum enim obſecro, & quàm immane eſſe marſupium illud oportuiſſet, quod tot librales aſſes caperet, qui (vt ex Liuio antè docuimus) nonnumquam plauſtris deportabantur: atque vt Varro ſcribit, in cella alij ſuper alios ſtipabantur. Sciendum eſt igitur, difficillimis Reipub. temporibus, vrgente inopia ærarij, & publica rei pecuniariæ difficultate, pondus numorum æreorum ita ſenſim imminutum fuiſſe, vt ad extremum aſſes leuiſſimi, hoc eſt etiam ſemunciales, ferirentur: neque amplius appenderentur, ſed iam numerarentur. qua de cauſſa Graue æs paſſim apud auctores numeratæ pecuniæ opponitur: velut apud Martianum: Aſſis appellatio, inquit, etiam ad pecuniam numeratam refertur, quæ olim in ære erat. Item alio loco: Nam cùm olim Aſſes librales eſſent, & denarius decem aſſes valeret, &c. Denique locis omnibus eiuſmodi grauium Aſſium mentio fit, quaſi de re antiqua & obſoleta, atque ita Grauium appellatione adiecta, vt eo tanquam ſigno à leuioribus diſtinguerentur. Plinius libro 33. cap. 3. Libralis appellabatur aſſis. quare grauis æris pœna dicta. Liuius libro 4. Dena millia grauis æris diuitiæ illo tempore habebantur. Item ſub finem: Et quia nondum argentum ſignatum erat, æs graue paluſtris quidem ad ærarium conuehentes, ſpecioſam etiam collationem faciebant. Idem libro 5. His occaſionibus incitata plebs, denis millibus grauis æris reos condemnat. Idem eod. Peſſimo exemplo innoxij denis millibus grauis æris condemnati ſunt. Et aliquantò pòſt, vbi de M. Furio Camillo: Abſens quindecim millibus grauis æris damnatur. Item libro 10. ſub finem, vbi de triumpho Papyrij de Samnitibus: Æris grauis magna vis tranſuecta vicies centies millies, & quingenta triginta millia. Et paulo pòſt; Æris grauis tulit in ærarium trecenta nonaginta millia. Denique obſeruauimus, tota illa prima Decade, Liuium nuſquam argenteæ monetæ mentionem feciſſe, ſed æreæ dumtaxat. Nam in Epit. 16. ſub anno CDLXXXIV. initium argenteæ pecuniæ cœpiſſe dicitur. Seneca de Conſolat. ad Albinum: Beatioréſne iſtos putas, quorum pantomimæ decies ſeſtertio nubunt, quàm Scipionem, cuius liberi à Senatu tutore ſuo, in dotem æs graue acceperunt?

A Agell. 10. cap. 6. Ædiles plebeij Appij Cæci filiæ ob execrationem in populum multam dixerunt æris grauis viginti quinque millia. Perſpicuum eſt igitur, quoties Aſſium libralium apud auctores mentio fit, toties eos illa Grauium appellatione, quaſi nota, à poſterioribus & leuioribus ſeparari: qui vt dixi, non appendi, ſed numerari ſolebant: adeò, vt poſt bellum punicum & leues aſſes in vſum receptos, ſi quando de antiquis mentio fiebat, adiecta Grauium appellatione notarentur: cùm leuiores ſimpliciter & B abſolutè Aſsium nomen haberent. velut apud Liuium lib. 32. T. Quinctio. Sex. Ælio COSS. anno vrbis DLV. Egregia inquit, duorum opera ſeruorum indicum, & vnius liberi fuit. ei centum millia grauis æris dari patres iuſſerunt: ſeruis vicena quina millia æris & libertatem. Nam cùm eſſent in ærario vetuſtatis conſeruandæ cauſſa librales aſſes, aliquo numero relicti, placuit Senatui liberum illum hominem liberaliter C munerari centum millibus librarum pondo ęris: quo maiore præmio, quàm veteris ſeruorum afficeretur, cui pręter vicena quina leuiorum aſſium millia inæſtimabile libertatis pręmium donabatur. Itaque quo tempore æs graue adhuc in vſu erat, Liuius eius mentionem non prætermittit, veluti libro 22. Indici data libertas, & æris grauis viginti millia. Quinetiam vetuſti moris vſurpandi cauſſa ciuiles emptiones per æs & libram adhibito libripende, fiebant: quemadmo- D dum paullò antè demonſtrauimus: eadémque de cauſſa, etſi ſemunciales aſſes fuerunt, priſtinum tamen ſuum nomen retinuerunt: adeò vt etiam minutiores numuli proportione percuſſi, Aſſis quoque partium nomen haberent. veluti Semis, Triens, Quadrans, & reliqui: de quibus poſteriùs exponemus. Huius autem rei ac mutationis hiſtoriam, Plinius eodem loco ſic exponit: Libræ pondus æris imminutum bello Punico primo, cùm impenſis Reſpub. non ſufficeret: cō- E ſtitutúmque vt aſſes ſextantario pondere ferirentur. Ita quinque partes factæ lucri: diſſolutúmque æs alienum. Poſtea Annibale vrgente, Q. Fabio Maximo dictatore, aſſes vnciales facti: mox lege Papiriana ſemunciales facti. Feſtus autem ſic: Sextantarij aſſes in vſu eſſe cœperunt, ex eo tempore, quo propter bellum Punicum ſecundum, quod cum Annibale geſtum eſt, decreuerunt patres, vt ex aſſibus, qui tunc erant librarij, fierent ſextantarij, vt populus ære alieno F liberaretur. Quo in loco pro SECVNDVM ex Plinio reſtituendum arbitror PRIMVM, præſertim cùm ibidem ſubiungat, Vrgente Annibale (nimirum ſecundo bello Punico) Aſſes ex ſextantariis vnciales factos fuiſſe. Sed hoc leue videri poteſt, prout illud eſt. quod Alciatus in libello de pond. & menſ. totum illum Plinij locum mirificè conturbat: vbi pro SEXTANTARIOS tacitè reponendum ſignificat, DEXTANTARIOS: diſertè autem pro QVINQVE PAR- G TES factæ lucri, QVINTA PARS facta lucri. In quo etiam aſtipulatorem habet Guillel. Philandrum in iis ſcholiis, quæ in Vitruuium edidit. Alciatus igitur ita ſcribit: Plinius imminutum aſſiun pondus tradit, ac tum percuſſos fuiſſe aſſes dextantarios pondere, id eſt, duabus vnciis minus: vnde & Sextantarij dicti ſunt, quia Sex-

tans illis deeſſet. Ita reliqua parte facta lucri, diſſolutum eſt æs alienum. Duæ enim vnciæ quinta pars eſt dextantis: nec tamen magno detrimento populi affecti ſunt, vt Feſtus ſcribit, cùm ſolùm quinta pars eis abeſſet. Vnde conijcitur malè & contra veterum codicum fidem, hunc locum ab iis corrumpi, qui QVINQVE PARTES, non QVINTAM PARTEM legunt, maximum enim damnum eſſet, ſi pro duodenis ſolæ binæ vnciæ reſtituerentur. Poſtea facti ſunt vnciales aſſes, ſic dicti, quòd alia vncia extra ſextantem, aliàs diminutum, illis detracta eſſet. Ita Reſpub. dimidium lucrata eſt eius, quòd dempto ſextante lucrifaciebat. mox lege Papyriana ſemunciales facti ſunt, detractáque etiam alia vncia ſemis: quo fit vt pro duodecim ſolæ ſeptem cum dimidio penderentur, qua ratione facta ſequebatur, vt ſeſtertius quattuor aſſibus, denarius ſedecim æſtimaretur. Sic ergo legenda eſt illa clauſula, & in ſuum locum reſtituendum quod peruerſum erat. Mox lege Papyriana ſemunciales Aſſes facti, placuítque denarium ſedecim aſſibus permutari quinarium octonis, ſeſtertium quaternis. Hæc Alciatus: quibus aſſentiens Philander: Locus, inquit, in codicibus Plinij & mendoſus & luxatus eſt, mecúmque Andreas Alciatus ſentit. Hæc illi: quibus tanti & tam abſurdi erroris cauſſam, recepta illa opinio de graui aſſium pondere perpetuò retento atque vſurpato præbuit. Nam vt Dextantarij aſſes facti ſint, aut etiam ad extremum Septunciarij, grauitas tamen, non tanta illa quidem, ſed certè maxima retenta eſt. Summum autem Alciati argumentum eſt, quòd ſi Sextantarij aſſes pro librariis facti fuiſſent, minus magnum creditorum detrimentum fuiſſet. At quæro, vtrum maius detrimentum eſt pro librariis aſſibus ſextantarios, an pro argenteis, puta denariis, æreos, vel certè ſubæratos denarios accipere? Nam Caius quidem Manlius apud Saluſtium ita loquitur: Sæpe maiores veſtri miſerti plebis R. decretis ſuis inopiæ eius opitulati ſunt: ac nouiſſimè memoria noſtra propter magnitudinem æris alieni, volentibus omnibus bonis, argentum ære ſolutum eſt. Sed huic argumento pluribus verbis paullò pòſt commodiore loco reſpondebimus. Nunc enim abſurdiſſimum illud Alciati commentum demonſtrandum eſt, dum ait, Sextantarios aſſes dictos, qui tamen eſſent pondere dextantario, ob eam autem cauſſam Sextantarios appellatos, quia ſextans iis deerat. Non enim ex eo pondere quod abeſt, ſed ex eo quod adeſt, alicui rei Ponderale nomen imponitur. veluti cùm librarium aſſem dicebant, quod pondere librali eſſet. Vnciarum, quod vnciæ vnius. Quadratariam Clodiam. quod quadrantem flagitio mercedis capiebat. Itaque quod Feſtus ſcribit, decretum à patribus, vt ex aſſibus librariis fierent ſextantarij: nemo ſanus aliter interpretabitur, quàm vt ex aſſibus, qui pondere librali erant, fierent aſſes pondere ſextantis. Quas ob res, cùm Alciatus propter hanc Feſti cum Plinio conſenſionem mutare apertè Sextantariorum, in Dextantariorum nomen auſus non eſſet, Philander mentem Alciati ſecutus, contemta Feſti auctoritate, liberè & confidenter Dextantarios repoſuit. Magis verò etiam illud Alciati ſum admi-

A ratus, vbi ſubiecit, illa ratione reponendum eſſe QVINTAM PARTEM factam lucri, pro QVINQVE PARTES. Nam qui debitor pro duodenis vnciis denos ſoluendo liberatur, certè non quintam crediti partem lucratur, ſed ſextam dumtaxat. Si enim ſeni ſunt in aſſe ſextantes, qui ſenos ſoluendo liberatur, ſextam tantùm partem lucratur. Denique Feſti locus ille quem protulimus, apertè hanc Alciati opinionem repudiat. Bello Punico inquit, populus R.

B preſſus ære alieno ex ſingulis aſſibus librariis ſenos fecit, qui tantundem valerent. Quid enim aliud eſt, Ex vno aſſe ſenos aſſes facere, quàm pro libra ſextantem facere? Reliqua igitur eiuſmodi commenta omittemus, vt cùm idem ſcribit, vnciales aſſes factos, id eſt quibus, præter illum dextantem, vna inſuper vncia detracta erat. quaſi verò non Dodrantarios potius Plinius dixiſſet, vel ſecundum mirificam illam rationem, quam ſuperius refurauimus, Quadrantarios quibus quadrans deerat. Item, cùm Semunciales

C aſſes dictos interpretatur, quòd inſuper detracta eſſet vncia ſemis: vt ad extremum as ad ſeptem vncia & ſemunciam redactus eſſet. Quæ omnia & excellenti Alciati ingenio & longiore refutatione indigna ſunt: præſertim apud eos qui locum illum Liuij ex libro 7. legerint: Otium domi foriſque manſit. Semunciarium tantùm ex vnciario fœnus factum. Quis enim vnciarium ant ſemunciarium fœnus Alciati modo inter-

D pretari vellet, cùm debitor aſſem dempta vncia vel ſemuncia diſſolueret? Veruntamen vt ad ſummum & vehementiſſimum Alciati & Philandri argumentum redeamus, Feſti fortaſſe nobis obiicietur locus: idque dupliciter: vbi ſic ſcribit: Sextantariis aſſibus percuſſis, vtriſque ſubuentum, & populo, qui eo facilius ære alieno liberabatur, & priuatis, quibus debitum publicè ſolui oportebat: & ea ratione non magno detrimento afficiebatur. Nam magnum certè

E priuatorum detrimentum fuiſſe videtur, quibus vnus tantùm ſextans, pro ſenis ſextantibus ſoluebatur. Primùm iam antè ex Saluſtio demonſtratum eſt, vrgentibus Reipublicæ temporibus, ac publicis neceſſitatibus poſtulantibus, multò maiorem boni publici quàm priuatorum commodi rationem haberi: vſque adeò vt interdum facta obæratis poteſtas fuerit, pro argenteis nummis æroſos diſſoluere: in quo longè maius creditorum diſpendium ac detrimentum verſaba-

F tur. Deinde animaduertendum eſt, Feſtum eo loco compenſationis commodum non obſcurè oſtendiſſe: nam ſicuti populus, hoc eſt ærarium, duodecim (puta) grauis æris millia ſoluendo liberabatur, ita priuatus qui tributi (puta) nomine duodecim æris millia ærario debebat, duo millia ſoluendo ſimiliter liberabatur: qua ex compenſatione vltro citróque facta, non magnum alterutrius partis detrimentum fuiſſe apparet. Quod ſi rurſus ex eodem Feſto aliquis

G verba illa obiiciat, Septennio quoque anno vſus eſt, vt priore numero: ſed id non permanſit in vſu: nec amplius proceſſit in maiorem: quaſi Feſtus ſignificet, poſt ſeptennium graues aſſes in vſum reuocatos fuiſſe: ſic facilè reſpondebimus: errorem illum (in quo Budæum etiam libro. De aſſe quinto verſatum eſſe video) natum ex inue-

inueterata (vt initio diximus) opinione, quòd Aſſes Romæ ſemper, excepto illo ſeptennio librales fuerint, ærisque grauis vſus perpetuò retentus. Sed hanc opinionem, primùm ſuperior ille Plinij locus apertè repudiat: qui poſt ſextantarios aſſes ſcribit vnciales percuſſos, tum deinde vncialibus, ſemunciales ſucceſſiſſe. neque vel ex Plinio, vel ex alio auctore idoneo probari fabula illa poterit, quòd Aſſes librales belli punici tempore abrogati, poſtea in vſum reuocati fuerint. Itaque paſſim Aſſis nomen pro minuto numo vſurpatur. Quintil. lib. 6. cap. 3. Auguſtus, ait, militi libellum timidè porrigenti: Noli inquit, dubitare, quaſi aſſem elephanto des. Macrob. 2. Saturn. 3. Cùm quidam ei libellum trepidus offerret, Putas, inquit te aſſem Elephanto dare? Quem Quinctilianus & Macrobius aſſem dixerunt, Suetonius ſtipem appellauit. Tanta comitate, inquit, adeuntium deſideria excipiens, vt quẽdam ioco corripuerit, quòd ſic ſibi libellum porrigere dubitaret, qua ſi elephanto ſtipem. Sed ne longius reſponſionem, quàm ex ipſo Feſti libro, repetamus, tantùm hoc dicimus, tres ſummos viros, qui in recenſendo Feſto elaborarunt, apertè profiteri, locum illum mutilatum in veteribus membranis fuiſſe. quod etiam abſurditas illius locutionis oſtendit, Septenniò anno. Quare præterquam quòd ex loco perſpicuè corrupto ſumi argumentum non poteſt, dico totam illam Feſti clauſulam ita commodè reſtitui poſſe: vt ad vocẽ SEXENNIVM, quæ continenter ſubiungitur, referatur: hac videlicet ſententia: Sexennium dicebant antiqui, & Sexennes: & Septennio quoque pro Septimo anno populus vſus eſt, vt priore numero: ſed id non permanſit in vſu, nec amplius proceſſit in maiorem. quia non dictum eſt Octennium, aut Nouennium, ſed Decennium. Verùm hac de re ſatis ſupérque diſputatum eſt. Reſtat vt concludamus, Aſſem leuiorem ita definiri poſſe, Numum æreum, veteris reſpectu ſemuncialem, nouo tamen inſtituto & fictione Iuris æquè duodecim vnciarum, eiuſdémque pretij, Iani & nauis nota inſignitum. Nam prout libræ veteris pondus decreuit, ita partes eiuſdem omnes decreuerunt: cùm tamen fictione nõ ſecus vnciæ duodecim in hoc ſemunciali aſſe numerarentur, atque in illo antiquo & re & nomine librario. quã eandem fictionem in aliis quibuſdam nũmis inductam fuiſſe, poſterius demonſtrabimus.

De diuiſione Aſſis, eiúſque partibus minutioribus.

CAP. XI.

PORRO quod ſuperius diximus, repudiandã eſſe vulgi opinionem, iam vbique inueteratam, Aſſem fuiſſe numum æreum omnium minimi precij, planius explicandum eſt. Nam parui certè precij fuiſſe negari non poteſt: quia veteres paſſim ita de Aſſe, vt de re vili & exigui pretij, locuti ſunt. Catullus,

Rumoréſque ſenum ſeueriorum
Omnes vnius æſtimemus aſſis.

Cicero in Quinctiana: Aſſem ſe negat daturum. Sueton. Auguſt. Ex nocturno viſu ſtipem quotãnis die certo emendicabat à populo, cauam ma-

A num aſſes porrigentibus præbens. Iuuenal. Satyra 14.

-merſa rate naufragus aſſem
Dum negat, & picta ſe tempeſtate tuetur.

Liuius 4. L. Minutius boue aurato eſt donatus, ne plebe quidem inuita, quia frumentum Mælianum aſſibus in modios æſtimatum plebi diuiſit. Cicero de Offic. 2. Ne Marco quidem Seio vitio datum eſt, quòd in caritate annonæ aſſe modium populo dedit. Plin. lib. 21. cap. 3. vbi de

B Scipione Suatione loquitur: Nec ei fuit in bonis funeris impenſa. Aſſes ergo contulit populus, ac funus elocauit. Matthæus cap. 10. Nónne duo paſſeres aſſe veneunt? οὐχὶ δύο στρουθία ἀσσαρίου πωλεῖται; Plin. 19. Etiámne in hortis diſcrimen inuẽtum eſt, opéſque differentiam fecere in cibo etiã vno aſſe venali? Paruus igitur, vt diximus, numus fuit Aſſarius: ſed paruo numo alij ſunt minores, iique ſane complures. Primùm enim quot

C Aſſis partes ſolemnes numerari ſolent, quæ lippis (vt ait Horatius) & tonſoribus notæ ſunt, exiguiores Aſſe fuerunt. quod Varro libro 4. his verbis docet: Æris minima pars, Sextula, quòd ſexta pars vnciæ: ſicut Quadrans, quod quarta, & Triens tertia pars. Semiſſis, quòd ſemiſſis, id eſt dimidium aſſis. Hæc ille. Ex quibus plurimos Aſſe minutiores numos fuiſſe apparet, fortaſſe quot aſſis partes fuerunt. Quorum autem mentionem apud auctores reperi, eos exponam, ſi prius ex Martiano hoc ſubiunxero: Aſſem bipar-

D titò diuidi: in partes ſcilicet pares & impares: diuiſionémque illam eſſe ſexcuplicem. I. in duos ſemiſſes. II. in tres trientes. III. in quattuor quadrantes. IV. in ſex ſextantes. V. in octo ſeſcuncias. VI. in duodecim vncias. At in partes impares fuit quintuplex. I. in vnciam & deuncẽ. II. in ſextantem & dextantem. III. in quadrantem & dodrantem. IV. in trientem & beſſem. V. in quincuncem & ſeptuncem. Licebit etiam nõ ineleganter quaſi conſtructione pauxillatim aſ-

E ſis aceruum ita conſtituere: vt vnciæ ad vnciam additione, ſextans efficiatur: ſextantis ad vnciã adiectione, quadrans: quadrantis, triens: trientis, quincunx: quincuncis, ſemis: ſemiſſis, ſeptũx: ſeptuncis, bes: beſſis, dodrans: dodrantis, dextans: dextantis, deunx: deuncis verò As ſolidus coaceruetur.

SEMIS igitur, numulus fuit æreus, precio & pondere dimidiam Aſſarij partem exæquans, Iani ac nauis nota inſignitus. Varro de ling. 4.

F Semiſſis, inquit, quòd ſemiæs, id eſt, dimidium aſſis. Idem lib. Ruſt. 3. c. 7. Antequam ædifices rure columbarium, magnum condiſcas in vrbe lucrum, aſſe ſemiſſem condere in loculis. Nonnulli emendant. Ex aſſe ſemiſſem, præpoſterè. Nam hæc eſt quaſi vſura ſemis. Vatin. in Epiſt. ad Ciceron. Simius, non ſemiſſis homo, contra me arma tulit. Tertul. in Apologet. Licet nunc Sarmentitios & Semiſſios appelletis, quia ad ſtipitẽ

G dimidij aſſis reuincti ſarmentorum ambitu eximimur. Lucillius apud Nonium:

Præterquam in pretio primus ſemiſſe ſecundus
Numo, tertius tã pluris quàm totius medimnus.

Polyb. ἡμιασσάριον appellat: lib. hiſt. 2. ὡς μηδ' ὡς ἐπιτοπολὺ παρίενται τοὺς καταλύτας εἰ πανδοχεῖς, ὡς ἱκανὰ πάντ' ἔχειν τὰ πρὸς τὴν χρείαν ἡμιασσαρίου. τοῦτο δ' ἐστι τέταρτον μέρος ὀβολοῦ. Sed eum locum

ſuperius interpretati ſumus.

Triens, fuit numulus æreus, ponderis & precij trientalis, ratis ſigno percuſſus. Varro De ling. 4. Triens dictus, quòd eſſet tertia pars aſſis. Plin. 33. c. 3. Nota æris fuit ex altera parte Ianus geminus: ex altera roſtrum nauis. In triente verò & quadrante, Rates. Idem lib. 34. c. 13. Vnum etiãnum æris miraculum non omittemus. Seruilia familia illuſtris in Faſtis, trientem æreum paſcit auro & argento, conſumentem vtrumque. Origo atque natura eius incomperta eſt mihi: Verba ipſa de ea re Meſſalæ ſenis ponam. Seruiliorum familia habet trientem ſacrum, cui ſumma cum cura magnificientiáq; quotannis ſacra faciunt: quem ferunt aliâs creuiſſe, aliâs decreuiſſe videri, & ex eo aut honorem aut diminutionem familiæ ſignificari. Iuuenal. Saty. 3. *Infelix nec habet quem porrigat ore trientem*. Feſtus: Ratitum quadrantem dictum putant, quòd in eo & triente ratis fuerit effigies: vt nauis in Aſſe.

Qvadrans, fuit numulus æreus, ponderis & precij vnciarum trium, ratis nota inſignitus. Itaque dicebatur etiam Triunx & Triuncis. Sed non Teruntius, vt Budæus exiſtimauit, qui lib. de aſſe 2. ita ſcripſit: Triens fuit numus, tertia pars aſſis. ceterùm quem Quadrantem Plinius & Triuncem appellat, Cicero Teruntium appellauit. Imò Teruntius argenteus fuit numus, vt ſuo loco docebimus. Quadrans, ſiue Triunx æreus. neque Triens fuit aſſis pars tertia, ſed quarta: vt mox docebimus. Plin. 33. c. 3. Quadrans, inquit, antea triuncis vocatus à tribus vnciis. Varro De ling. Lat. 4. vbi de numis æreis: Quadrãs dictus, inquit, quòd quarta pars aſſis. Et alio loco: Hinc vecturæ quas ſoluebant hi qui ratibus trãſibant, Quadrans. Ab eo Lucilius ſcripſit: Quadrantis Ratiti. Liuius lib. 2. vbi de Valerij Conſulis interfecti corpore loquitur, In Conſulis domum plebes quadrantes, vt funere ampliore efferretur, iactaſſe fertur. Plin. De viris illuſtrib. Menenius Agrippa tanta paupertate deceſſit, vt eum populus collatis quadrantibus ſepeliret. Alij Sextantibus ſcribũt: vt paulò pòſt dicemus. Plutarch. in Public. ὁ δὲ δῆμος ἐψηφίσατο δημοσίᾳ ταφῆναι τὸ σῶμα, καὶ τεταρτημόριον ἕκαστος ἐπὶ τιμῇ συνεισήνεγκεν. Populus iuſſit cadauer eius publico funere efferri: quocirca ciues ſinguli ipſius honoris cauſſa quadrantes cõtulere. Merces hęc fuit balneatoribus dari ſolita. Iuuenal. Satyt. 6.

Cædere Syluano porcum, quadrante lauari.

Horat. Satyr. 3. verſ. 1. Quadrante lauato. Seneca Epiſt. 13. Rem quadrantariam dixit, pro balneo. Cur exornaretur res quadrantaria, & in vſum, nõ oblectamentum reperta? Hinc illud Ciceronis pro Cœlio: Niſi fortè mulier potens quadrantaria illa permutatione familiaris facta erat balneatori. Quadrantes centum ſalutatorum ſportulam fuiſſe, multis locis intelligitur. Nã cùm olim cœnæ præberentur, poſtea inſtitutum fuit, vt obſonij loco centeni quadrantes darentur. Martialis:

Sportula nos iunxit quadrantibus arida centum.

Item,

Centum miſelli iam valete quadrantes,
Ante ambulonis congiarium laſſi.

Item,

Dat Baiana mihi quadrantes ſportula centum.

Item,

A *Inuitas centum quadrantibus, & bene cœnas.*

Sed quid eſt, quod idem Martialis eos plumbeos appellat? lib. Epigr. 10.

-quandiu ſalutator
Ante ambulones & togatulos inter
Centum merebor plumbeos die toto?

Vtrum quòd plumbo admixto conflabantur, an potiùs quod cùm parui ad precium intereſſet, ſolidi ex plumbo nonnulli cudebantur? vt ſuperius diximus. Memoratu etiam dignum eſt, quod
B Velleius lib. 2. ita ſcribit: In Marij demortui locũ ſuffectus Valerius Flaccus turpiſſimæ legis auctor, qua creditoribus quadrãtem ſolui iuſſerat, cuius eum pœna intra biennium conſecuta eſt. Marcus Euãg. c. 12. Καὶ ἐλθοῦσα μία χήρα πτωχὴ ἔβαλε λεπτὰ δύο, ὅ ἐστι κοδράντης. Cùm vidua quædã paupercula ad gazophilacium acceſſiſſet, intulit minutulos duos numos, qui eſt quadrans. Romanam tamen hanc nõ fuiſſe pecuniam, poſteaquã
C Epiphaniũ legi, ſuſpicari cœpi. Martial. Epigr. 2.

Et quadrans mihi nullus eſt in arca.

Sextans fuit æreus numulus, ſextantarij ponderis, & precij, Iano, vt opinor, & naue inſignitus. Nam cùm Trientibus & Quadrantibus Ratis attribuatur, conſentaneum eſt, commune ſignum ceteris relictum fuiſſe. Varro libro De ling. Lat. 4. vbi de numis æreis loquitur: Sextãs, inquit ab eo quòd ſexta pars aſſis. Itaq; Plin. lib. 33. c. 10. nominatim ſextantes æreos appellat.
D Nam quòd Agrippæ Menenio, inquit, ſextantes æreos in funus contulit, honoris neceſſitatiſque propter paupertatem Agrippæ, non largitionis eſſe dixeris. Quam eandem rem Valerius lib. 4. cap. 4. commemorans: Menenius Agrippa inquit, arbiter publicæ ſalutis, quem Senatus & plebis pars inter ſe faciendæ auctorem legit, niſi à populo collatis in capita ſextantibus funeratus eſſet, ita pecuniæ inops deceſſit, vt ſepul-
E turæ honore caruiſſet. Liuius lib. 2. Eodem anno Agrippa Menenius moritur, ſumptus funeri defuit. Extulit eum plebs, ſextantibus collatis in capita. Cic de Orat. 2. vbi de iocis loquitur: Vt tuus amicus, Craſſe, Granius, Non eſſe ſextantis. Granius præco dicacitate & facetiis nobilitatus, qui quanti quiſque in auctione licitatus eſſet, magna voce pronũciare ſolitus erat, cùm de quodam fortè Sextio, vel Sextilio ſermo incidiſſet, dixit, Non eſſe ſextantis: hoc eſt, non
F valere duas vncias.

Septvnx, pro portione ſimiliter definitur. Varro de ling. Lat. 4. vbi de numis æreis: Septunx à ſeptem & vncia.

Devnx, inquit eodem loco, à duodecim, vna dempta vncia.

Dextans, dempto quadrante.

Bes, vt olim Des, dempto triente. Poſtea numos argenteos enumerat.

Sescvncia, numulus vncia & ſemuncia valẽs: dictus quaſi ſeſquiuncia. Pomponius Piſtoribus apud Non. Pappus hic in medio habitat ſenica,
G non ſeſcuncia. Fortaſſe ſeſcunciæ, caſu ſecundo: vt ſuprà Non ſemiſſis homo. &, Non eſſe ſextantis. vide paulo pòſt Sesqvias.

Vncia, numulus fuit æreus, põderis & precij vncialis, communi, vt opinor, ſigno percuſſus. Plin. 34. c. 3. P. Manutio præfecto annonæ extra portam trigeminã vnciaria ſtirpe collata. neſcio an

an primo honore tali à populo: antea enim à Senatu erat. Loquitur de ſtatua Minutio ex publica vnciarij numi collatione poſita. Donatus in illũ Phormionis locum: *Quod ille vnciatim vix de demenſo ſuo, &c.* Sic veteres, inquit, cùm expenſa pecunia ferretur, more veterum: non, vt nunc, adnumeraretur. Aſſis, libra erat: eiuſq; partes, vnciæ. Rurſus vnciæ vnius, duodecima pars libella dicebatur. Meritò ergò non per ſingulos ſeſtertios, neque per ſingulos denarios, neque per ſingulos aſſes: ſed id quod ὑπερβολικῶς minimum fuit, per ſingulas vncias vnciatim dixit. Et Cicero, Ecquis Volcatio, ſi ſua ſponte veniſſet, libellam vnam dediſſet? Hæc Donatus. quæ ſanè aliqua ex parte obſcura videri poſſunt. Nã & Varro minimum æris numum dixit eſſe Sextulam, vt mox intelligetur: neq; libellæ mentionem æreæ vnquam adhuc vllã animaduerti ſed argenteæ dumtaxar, vt ſuo loco demonſtrabimus.

SEMVNCIA, numulus fuit æreus, precij & ponderis ſemuncialis. Varro de ling. 4. Æris minima pars, Sextula: quòd ſexta pars vnciæ. Semuncia, quòd dimidia pars vnciæ. Aſcon. in Milonian. Milo in exiliũ Maſſiliam intra pauciſſimos dies profect⁹ eſt. bona eius propter alieni æris magnitudinem ſemuncia venierunt.

SEXTVLA, numulus fuit æreorum omnium minutiſſimus, communi, vt opinor, ſigno notatus. Varro de ling. 4. Æris minima pars Sextula, quòd ſexta pars vnciæ.

SESQVIAS, ſeſquiaſſis: as & ſemis: vt Seſcũcia vncia & ſemis. Nuſquam tamen hoc verbum legere memini, niſi apud Didymum, cuius hæc verba Priſcianus profert: τὰ γὰρ δύο ἥμισυ ἀσσάρια, συςέρτιον φασί. τοῦ μὲν ση, τὸ ἥμισυ δηλοῦντος, ὡς ἐν τῷ σημόδιον, σέσκουας (legendum opinor, σήσκουας) σήσκουπλα. τὸ δὲ σήσκουας, σύνθετόν ἐστιν ἀπὸ τοῦ ση καὶ τοῦ κουμ, καὶ τοῦ ας ασσις. καὶ ἔστιν ἥμισυ σὺν ἀσσαρίῳ τοῦτ' ἔστιν ἓν ἥμισυ ἀσσάριον. Duos aſſes, inquit, & ſemis Seſtertium appellant. nam particula SE ſignificat dimidium, vt in Semodiũ, Seſeuas (lego Seſquias) ſeſcupla. Seſquias autem compoſitum eſt ex particula Se & Cum & As aſſis: & eſt ſemis cum aſſe: hoc eſt, as vnus & ſemis. Hæc ille. in quam ſententiam hæc Varronis exſtant lib. 4. Semuncia, quòd dimidia pars vnciæ. SE valet dimidium, vt in ſelibra & ſemodio. Quod autem Didymus Seſquiaſſem notat compoſitum ex tribus, quaſi Semis, cum aſſe: mihi æquè obſcurum eſt, ac ſi diceret, Seſquiplex, quaſi ſemis cum ſimplice. Quorum tamen ſimilia nonnulla apud Varronem animaduerti licet.

De duobus aſſibus, ſiue Dupondio.

CAP. XII.

ASSES duo ſeiunctim dicebantur: coniunctim verò, Dupondius, ſiue Dupondium. Nam vtroque genere pronunciari, Varro De ling. Lat. 8. idoneus auctor eſt. Fuerunt etiam qui Dipondius ſcriberent. erat autem is numus æreus, ponderis ac precij aſſium duorum, communi, vt opinor, nota inſignitus: hoc eſt, Iano & naue. Varro De ling. 4. As ab ære: Dupondius à duobus ponderibus, quòd vnum pondus Aſſipõdiũ dicebatur. Idem lib. 8. As eſt ſimplex. Dupondius duos aſſes pẽdebat. Plin. 33. c. 3. Libralis (vnde etiam libella nunc dicitur) & Dupondius appendebatur Aſſis. Priſcianus, Dupõdius à duobus ponderibus quod vnum pondus Aſſipondiũ dicebatur: ideò quòd As erat libræ põdus. Quinctil. lib. 1. Quid? quòd quædã quæ ſingula procul dubio vitioſa ſunt, iũcta ſine reprehenſione dicũtur? nam DVA & TRE & PONDO diuerſorum generũ ſunt barbariſmi: at DVPONDIO & TREPONDIO vſq; ad noſtrã ætatẽ ab omnibus dictũ eſt (puto legendũ caſu recto, Dupondiũ & Trepondiũ) Quibus locis hæ definitiones probãtur: Dupondius eſt as duplex: æs bilibre: numus æreus bilibris. In gloſſario, dicitur, διπούμμος, Iuſtinianus ſcribit, olim iuris ſtudioſos anno primo Dupondios dictos, ridiculo vocabulo: & forraſſe an hac mente, quòd Grammaticæ artis auditores aſſipondios altero tanto ſuperarent. De ſigno communi, ſatis hoc argumenti eſt, quòd nullum ei proprium ab auctoribus attribuitur. Sunt qui in Orat. pro Quinctio ita legant: Si dupondius tuus ageretur, Sex. Næui, ſi in paruula re captionis aliquid vererere. Sed mendum illud iã pridem eſſe docuimus: legendúmque DE PRÆDIIS TVIS: neque Latini ſermonis conſuetudo vitium illud patitur. Columella libr. 4. c. 1. Dupondium ad menſuram tranſtulit, ac pro duorũ pedum menſura duobus locis dixit. Vlpianus ad ſolidum, & duorum aſſium ſiue viginti quatuor vnciarium integritatem. Item quod. 17. D. de hered. Inſtit. Lucas cap. 12. οὐχὶ πέντε στρουθία πωλεῖται ἀσσαρίων δύο; Nõne quinq; paſſeres duobus aſſarijs veneunt? Liuius lib. 35. Ædiles Curules M. Fuluius Nobilior, & C. Flaminius tritici decies centum millia, (non dubito legendũ eſſe CENTENA, & vocem MODIVM, ſubaudiendam) binis æris populo diuiſerũt. Plin. 33. 12. vbi de pigmento Sile loquitur: Precium in libras huius HS bini. dipõdijs verò detractis, quod lucidum vocant, è Gallia veniens. Significat, opinor, treſſem.

De duobus aſſibus & ſemiſſe, ſiue ſeſtertio.

CAP. XIII.

PARI ratione Duo aſſes & ſemis ſeiunctim dicebantur: coniunctim autem Seſtertius. Veteris ſeſtertij ęrei nemo eorum, qui ante me ſcripſerunt, mentionem facit, quãtum mihi quidẽ animaduertere licuit. Quinetiam Budæus lib. De aſſe 2. pag. 148. Seſtertius, inquit, nunquam æreus fuit, ſed ab initio ſtatim duos aſſes & ſemiſſem valuit. Contrà Varro, qui libro de ling. 4. ita ſcribit: Seſtertius quòd ſemis tertius. Dupondius enim & ſemis, antiquus ſeſtertius eſt. & veteris conſuetudinis eſt, vt retro ęra numerẽtur, ita vt Semis tertius, Semis quartus pronũciarẽt. Seſtertius igitur ab ſemis tertius dictus. Hæc Varro: ex quibus intelligitur, aliũ fuiſſe apud antiquos, aliũ Varronis ætate ſeſtertiũ. veterẽ enim æreũ fuiſſe: ſed poſt argenteum ſignatum, illius vſum obſoleuiſſe. Animaduerti tamen poſterioribus ſeculis denuò reſtitutum æreum ſeſtertium fuiſſe. Nam Vopiſcus in Aureliano ex Valeriani epiſtola hæc edit: Aureliano, cui Conſulatum detulimus, ob paupertatem, qua ille magnus eſt, ceteris maior, dabis ad editionem Circenſium,

aureos Antonianos trecentos, argenteos Philippeos minutulos tria millia, in ærenum quinquagies. Idem in Bonoſo: Ipſi dabis aureos Philippeos centum, argenteos Antonianos mille, æris HS decies. ſed de notione verbi Seſtertius, plura poſterius ſub Seſtertio argenteo dicemus.

TRES ASSES ſeiunctim dicebantur: coniunctim autem TRIPONDIVM, ſiue TRESSIS: qui fuit numus æreus, precij & pôderis trium aſſium, communi (vt credi par eſt) nota inſignitus. De Tripôdij nomine teſtimonium ex Quinctiliano modò paulò antè protulimus. Varro de ling. 4. Treſſis à tribus aſſibus: & pro portione vſque ad Nonuſſis. Item alio loco: A Treſſibus virilia multitudinis. Hei Treſſeis: &, Heis treſſibus: cùm ſit ſingulare, Hoc Treſſis. ab eo ſic deinceps ad Centuſſis. Fuiſſe autem numum æreum, idem lib. 8. his docet verbis: Treſſis ex tribus æris. quod ſic pro aſſibus nonnumquam æs dicebant antiqui. Itaque pro leui pecunia vſurpabãt: velut apud Perſium Sat. 5.

Hic Dama eſt: non treſſis agaſo.

Nonius Marcell. Nubentes veteri lege Romana aſſes tres ad maritum venientes ſolebant ferre, atque vnum quẽ in manu tenerent, tanquam emendi cauſſa marito dare: alium quem in pede haberent, in foco larium familiarium ponere: tertium in ſacciperione cùm condidiſſent, compito vicinali ſolere reſeruare. Liuius lib. 39. de M. Catone Cenſorio loquens: In cenſibus quoque accipiendis triſtis & aſpera in omnes ordines cenſura fuit. Ornamenta & veſtem muliebrem, & vehicula, quæ pluris, quàm quindecim millium æris eſſent, in cenſum referre viatores iuſſit, item mancipia minora annis xx. quæ poſt proximum luſtrum decem millibus æris aut eo pluris veniſſent, vti ea quoque X pluris, quàm quanti eſſent, æſtimarentur: & his rebus omnibus terni in millia æris attribueretur. Sic enim locus ille etiam in libris centum ab hinc annis in Italia editis legitur: in alijs verò pro nota X. ſcriptum eſt DECVPLO. in aliis quos iampridem Budæus, & poſt illum Sigonius ſecutus eſt, DECIES. quinetiam in aliis eo amplius legitur, DECVPIO TANTO PLVRIS. In aliis verò DECIES TANTO PLVRIS. Qua ex varietate multiplex mihi naſcitur obſcuritas. Quæri enim meritò primùm poſſe video, vtrum tandem illa laudabilis Cenſoria ſeueritas videatur, an potius vituperabilis acerbitas: vtrum iuſtitia, an iniuſtitia, decies tanto pluris ſeruos æſtimare, quàm quanti empti fuerãt. Quæri pręterea meritò poterit, ſatiſne Latinè dicatur, Decies pluris æſtimare, pro Decuplo pluris. poſtremò, licueritne Cenſori nulla lege, nullo crimine nominato, tanto damno, tantaque multa tot ciues R. afficere, vt non modò res eas quæ cenſeri antea non ſolebant, in cenſum referrent, verùm etiam decuplo pluris, quàm quanti eſſent, æſtimarent? Dum his quæſtionibus aliquis reſpondeat, interea verecundè ſententiam animi mei proferam, cuius iudicium eruditioribus integrum permittam. Scriptum enim à Liuio ſic fuiſſe arbitror, Vti ea quoque decem, aut pluris, quanti quanti empti eſſent, æſtimarentur: & ex his rebus omnibus terni in millia æris attribuerentur. Quemadmodum enim Cato in veſte &

A mundo muliebri & vehiculis cenſendis eam æſtimationẽ ſecutus fuerat, quam emptores in emendo tenuerant, ita in ſeruis feciſſe intelligitur: vt qui ſerui immenſo precio, decẽ millibus ęris, empti fuerant, tantidem hoc eſt, denis millibus æris ęſtimarẽtur: qui pluris, etiam pluris: nimirũ quãti quanti empti fuerant. Sic enim Cicero ſcripſit epiſt. ad Attic. lib. 12 Sed quanti, quanti: bene emitur quod neceſſe eſt. Itaq; pro particula AVT vox TANTO irrepſit: pro QVANTI QVANTI, ſuppoſitum eſt QVAM QVANTI. pro numero
B DECEM, vox DECVPLO. nequequenquã eruditum fore virum arbitror, qui nõ facilè agnoſcat, ita Latinæ linguæ conſuetudinem flagitare. Me tamen, vt ingenuè fatear, Plutarchi grauiſſima mouit auctoritas, qui in Catone Maiore hac ipſa de re ita ſcribit: ἐκέλευεν ἐσθῆτος, ὀχήματος, κόσμου γυναικείου, σκευῶν τῶν περὶ δίαιταν, ὧν ἑκάστου τὸ τίμημα δραχμὰς χιλίας πεντακοσίας ὑπερέβαλλεν ὑποτιμᾶσθαι τὴν ἀξίαν εἰς τὸ δεκαπλάσιον. βουλόμενος ἀπὸ
C μειζόνων τιμημάτων αὐτοῖς μείζονας καὶ τὰς εἰσφορὰς εἶναι καὶ προσετίμησε τρεῖς χαλκοῦς πρὸς τοῖς χιλίοις. Quem locũ Xilander & Cruſerius ſuo arbitratu conuerterunt. Hic certè τὸ δεκαπλάσιον, in quo ſummũ momentũ fuit, mirè pręteriit. Sigonius autẽ hoc modo in Liuij notis expreſſit. Coëgit veſtimẽta, vehicula, mundũ muliebrẽ, & familiarem ſuppellectilem, ſi pluris quàm mille & ducentas libras æſtimata eſſent (omiſit vocẽ ἑκάστου, quę ponderis plurimũ habuit) decuplo pluris æ-
D ſtimari, quòd vellet eos, quorum res pluris æſtimatæ eſſent maiora etiam tributa conferre. Itaque ſingulis millibus ternos æreos attribuit. Nos autem non incommodè, vt ſperamus, ſic interpretabimur: Coëgit veſtis, vehiculi, mundi muliebris, vaſorum domeſticorum, quorum vniuſcuiuſque æſtimatio drachmas mille quingentas ſuperaret, pretium conſtitui vſque in decuplum. Nam ex maiore cenſu maiora illis imponi tributa volebat. Itaque ternos aſſes in
E ſingula æris millia inſuper iis attribuit: hoc eſt, præter ea tributa, quæ antea pendebant, ex harum rerum æſtimatione ad cenſum addita, ſtatuit, vt in ſigula æris millia ternos inferrent. Quibus ex verbis quàm longè à Liuij ſententia Plutarchus aberrarit, facile eſt animaduertere. nam neque de ſingulorum vaſorum, aut veſtium, aut vehiculorum æſtimatione Liuius quicquam pronuntiauit: ſed in vniuerſum de omnibus. deinde, vt maximè decupli mentio-
F nem feciſſet, tamen non ad illarum rerum æſtimationem decuplationem illam retulit: vt fecit Plutarchus: ſed ad ſolam ſeruorum æſtimationem, quos ad delitias impenſo precio mercati fuerant. Neque verò nouum eſt. Plutarchum, in rebus Romanis hallucinari. quanquam hoc quidem loco non ipſi, ſed iis quibus vſus eſt Latinis exemplaribus, erroris culpa tribuenda eſt. Culpa igitur vnius eſt librarij, qui in nota X. nobis μῆλον ἔριδος importauit: cùm illã Plutarchus
G DECVPLO, Budæus & alij, DECIES: ego ſimpliciter pro decem ſum interpretatus.

QVATVOR ASSES, vno vocabulo dicebantur Quadruſſis: qui fuit numus æreus communi ſigno percuſſus. Plutarchus in Mario, Fanniam, inquit, Tinnius in matrimonio habuerat. (legẽdum eſt TITINNIVS) Ea diuortio facto dotem

tem repetebat, quam pergrandem attulerat. Hic adulterium ei obiiciebat. Marius ſextùm Conſul iudex erat. Cauſa vtrinq; audita, cognitum eſt, & Fanniam impudicè vixiſſe: & Titinnium cùm illam talem noſſet, dotis lucrandæ cauſſa nihilominus duxiſſe: diúque illam in matrimonio habuiſſe. Marius poſtquam vtrumque increpuit, virum dotem iuſſit reddere mulierem autem infamiæ damnatam, quattuor aſſibus damnauit: τῆς δὲ γυναικὸς ἀτιμίας ἕνεκα τῇ καταδίκῃ χαλκοῦς τέσσαρας προστιθέμενον. Valer. autem lib. 8. cap. 2. ſeſtertium numum poſuit. Vterque rectè & congruenter: quoniam, vt ſuo loco demonſtrabitur, ſeſtertij æſtimatio bello Punico, ad aſſes quattuor perducta eſt: qua de cauſſa apud Iuſtinianum in l. vlt. §. vlt. C. de donat. quod de quattuor aſſibus poſt vnius ſeſtertij mentionem adiectum eſt, de gloſſa ſumptum eſſe non dubito. Sapienter autem Marius in ea ſententia pronuntianda verſatus eſt. Nam qui ſciens impudicam duxerat, lucro dotis ob grauiores mores commiſſæ mutandus fuit. Serò enim accuſabat vxoris mores, quos eam ducendo comprobarat: inquit, l. ſi vxor, 13. §. vlt. D. ad leg. Iul. de adult. Quattuor aſſes Martialis Quaternum æs dixit: *Amphora vigeſſis, modius datur ære quaterno.*

QVINQVESSIS pro rata portione, item vt ſuperiores definiendus eſt. Apuleius in Epitomo apud Priſcianum lib. 6. Sed tum ſeſtertius dipondium ſemiſſem, Quinarius, quinqueſſis, Denarius decuſſis valebat. vbi Quinqueſſem & Decuſſem nullo, vt ſpero, repugnante reſtituemus.

SEXCVSSIS.

SEPTVSSIS.

OCTVSSIS, Plin. 4. c. 14. ex edicto Cenſorum: Ne quis vinum Græcum Aminæúmque octonis aſſibus in ſingula quadrātalia venderet. Horat. 2. Serm. Sat. 3.

Quanti empta? paruo. quanti ergo? octuſſibus.

NONVSSIS.

DECVSSIS, qui & Denarius vitili. & Denarium neutro genere dicebatur, numus fuit æreus, precij ac ponderis aſſium decem, nota Iani & nauis inſignitus. Varro de ling. 4. Treſſis & ſic proportione vſque ad Nonuſſis. in denario numero hoc mutat: quod primum eſt ab decem aſſibus Decuſſis: ſecundum ab duobus decuſſibus, Viceſſis. Quem locum ſic interpretor, vt ab aſſe certa fuerint & propria cuiuſque præcedentis numeri vocabula: Dupondius, Treſſis, Quadruſſis, Quincuſſis, Septuſſis, Octuſſis, Nonuſſis, Decuſſis, at Vndecuſſis non diceretur, nec Duodecuſſis, ſed Vndecim æris, Duodecim æris: vbi ſubauditur Numi. Nunc de quadruplici Decuſſis, ſiue Denarij veteris materia dicendum eſt. Quod enim vulgo traditur, æreum nullum denarium fuiſſe, manifeſtò falſum eſt. Budæus quidem, quem alij ad vnum omnes ſecuti ſunt, in lib. De aſſe 5. ſic ſcribit: Denarius nūquam æreus fuit apud Romanos, nec Drachma apud Græcos. ſed ante argentum ſignatum Decuſſis æreus fuit, vt Centuſſis. Non animaduertit ſcilicet vir eruditiſſimus, Decuſſim & Denarium promiſcuè olim appellatum. Itaque receptam hanc opinionem auctoritate veterum refellemus. Macrob. Sat. 1. c. 7. Cùm Ianus primus æra ſignaret, ſeruauit & in hoc Saturni reuerentiam, vt quoniā ille

A naui fuerat aduectus, ex vna quidem parte ſui capitis effigies ex altera verò nauis exprimeretur. Æs ita fuiſſe ſignatum, hodiéq; intelligitur in aleę luſu, cùm pueri denarios in ſublime iactantes, capita aut nauim (luſu teſte vetuſtatis) exclamant. Quibus verbis perſpicuè oſtendit, quamuis Denarius, quo tum vtebantur, eſſet argenteus, & bigarum nota inſignitus, tamen veteri ſeculo Denarium æreum fuiſſe, & æreæ pecuniæ figuram illam duplicem habuiſſe, de qua iam B ſæpè dictum eſt. Luſus autem illius puerilis (qui me puero etiam Lutetiæ frequens erat) meminit etiam Aurelius Victor in Orig. gent. R. Iſtum etiam viſum (inquit) ſignandi æris ac monetæ in formam excutiendæ oſtendiſſe traditur: in qua ab vna parte caput eius imprimeretur, (loquitur de Iano) altera nauis, qua vectus ille erat. vnde hodiéque aleatores poſito numo, opertóque, optionem colluſoribus ponunt enuntiandī, quid C putent ſubeſſe, caput aut nauem. Planius autem etiam Feſtus de denario æreo loquitur, his verbis: Graue æs dictum à pondere, quia deni aſſes (ſinguli pondo libræ) efficiebant denarium; ab hoc ipſo dictum denarium. Quem tamen locum nonnulli ſic reſtituendum putant: Quia aſſes ſinguli pondo libram efficiebant deni autem Denarium, ab hoc ipſo numero dictum. Quinetiam Plutarchus in Camillo, Denarium & ex ære, Camilli temporibus, oſtendit fuiſſe, & aſſes decem valuiſſe & in genere neutro vſurpat. ἀσσάριον γὰρ D ἦν τὸ ἀργύρεον. καὶ τὸ δεκάχαλκον οὕτως ἐκαλεῖτο δηνάριον. Allarium, inquit, erat numus. & is numus æreus decuplatus ex eo dicebatur Denarium. Sed nemo apertius quàm Vopiſcus in Aureliano, ex ipſius epiſtola: Ipſi autem ad ſumptus, aureos Antoninianos diurnos binos, argenteos Philippeos minutulos quinquagenos, æris denarios centum: reliqua per præfectos ærarii præbebantur. De precio item & poteſtate Chariſius lib. 1. E ſimiliter teſtatur: Apud antiquos, inquit, Denarius decem aſſes habuit, ideóque in rationibus faciendis Denarium decuſſi X. inductum notamus. Priſcian. de pond. & menſ. Seſtertius olim dipondium & ſemis. quo tempore denarius decuſſis valebat. Item, Denarius quoque decem librarum numus per ſcripturam notatur. Vbi deſiderari, arbitror, literam X. Sed hæc multo planius docuit Vitruuius lib. 3. c. 1. vbi ſic ſcribit: Noſtri primò decem fecerunt antiquum numerum, & in denario denos æreos aſſes conſtituerunt: & ex F te compoſitio numi ad hodiernum diem Denarij nomen retinet. Nam illa voce PRIMO, dilucidè oſtendit, ante argenteum ſignatum, æreum denarium fuiſſe. Agellius 11. c. 1. Multam, quæ appellatur ſuprema, inſtitutam in ſingulos dies duarum ouium, viginti boum. Poſtea lege Aterina conſtituta ſunt in oues ſingulas, ęris deni: in boues, æris centeni. Credo tamē apud Agelliū duobus locis in illo capite mendoſè IN DIES SINGVLOS ſcriptū G fuiſſe, pro IN RES SINGVLAS. ſicut in lege Mamilia, & aliis Aquariis, apud Frontiuū Feſtus, Ante æs aut argentum ſignatum ob delicta pœna grauiſſima erat duarum ouium: & xxx. boum (legendū puto, vt apud Agellium, xx. tametſi quinque tantum Plutarchus edat) quæ pecudes poſtquam ære ſignato vti cœpit populus R. Tarpeia lege (corrigendum ATERINA) cautū eſt, vt bos

centuſſibus, ouis decuſſibus æſtimaretur. Mirum eſt autem Plutarchum in vita Publicolæ, vbi hanc legem ab illo latam ſcribit, Obolos poſuiſſe pro aſſibus: cùm omnes alij ſenos obolos denario attribuant, aſſes verò denos. Sed hoc nimirum illud eſt, quod poſterius vbi de Drachmis & Denariis agetur, aliquotis dicemus, Græcos ſcriptores in ſuorum numorum cum Romanis comparatione non exactè, ſed (vt ita dicam) παχυμερέστερον rationem iniiſſe. Agell. 2. c. 24. Fannia lege cibaria cautum eſt, nè, niſi certis exceptis diebus, amplius denos æris impendere in cœnæ ſumptus liceret. Quod idem Macrob. tradit Saturn. 3. cap. 17. Valer. 4. c. 8. Fabricius à Samnitibus, quos vniuerſos in clientela habebat denos æris, & quinque pondo argenti, totidémq; ſeruos ſibi miſſos in Samnium remiſit. Et mox: Ergo domus eius quemadmodum ære & argento & mancipijs Samnitum vacua, ita gloria ex his contemptis parta, referta fuit. Agell. autem lib. 1. c. 14. hoc idem commemorans, ſcribit Samnites ei grandem pecuniam dono obruliſſe. ſed & aliquot antè annis eoſdem M. Curio ad focum ſedenti, magnum auri pódus dono miſiſſe. quod ipſum & Cicero in Catone Maiore, & Athenæus quodam loco commemorant. Tum verò quænam proportio eſt denum aſſium, cum quinque argenti libris? denique quænam illa tanta fuiſſet, & tantis laudibus prædicanda Fabricij abſtinentia, quòd decem aſſes, & tantulum argenti ac mancipiorum recuſaſſet? Potius irridenda Samnitium amentia, qui tanto patrono tam exile munuſculum miſiſſent. præſertim cùm aliquot (vt dixi) antè annis tantum auri pondus priori patrono ſuo muneri obtuliſſent. Itaque pro DECEM AERIS reſtituendum arbitror, vel DECIES AERIS, vel, ſi fortè, DECEM MILLIA AERIS: & pro QVINQVE argenti libris, totidémque mancipiis, QVINQVAGINTA. Tacit. Annal. 1. Enimuerò militiam ipſam grauem, infructuoſam, denis in diem aſſibus animã & corpus æſtimari. loquitur de diurno militum ſtipendio. Sed hunc locum ſub Denario argenteo commodius explicabimus.

VNDECVSSIS non dicebatur, vt paulo antè ex Varrone docuimus. ſed plenè vndecim aſſes numerabantur: cuius tamen numeri exempla in præſentia non ſuppetunt.

DVODECIM ASSES eodem modo dicebantur. vt apud Ciceronem in ea pro Comœdo, Nã illa membra merere per ſe non amplius poterant duodecim æris. ſignificat diurnam operarij alicuius non adeò robuſti ac valentis mercedulam.

VICESSIS, qui viginti aſſibus valebat. Varro de ling. 4. Primùm ab decem aſſibus, Decuſſis: ſecundum à duobus decuſſibus, Viceſſis. Quo ex loco intelligitur, Viceſſim & æreum numũ fuiſſe, & viginti aſſibus valuiſſe. Agell. 20. c. 1. ex legibus 12. tab. caput hoc commemorat: Qui iniuriam alteri faxit, 25. æris pœnæ ſunto. Plin. 18 c. 3. Qui iniuria cecidiſſet alienas arbores, ex lege 12. tab. lueret in ſingulas æris 25. Martialis.

Amphora viceſſis, modius datur ære quaterno.
Ebrius & crudus nil habet agricola.

Liuius 39. Senatuſconſultum factum eſt, vt ex pecunia, quæ in triumpho tranſlata eſſet, ſtipendium collatum à populo in publicum, quod eius ſolutum antea non eſſet, ſolueretur. vicenos quinos & ſemiſſes in millia æris Quæſtores vrbani cũ fide & cura ſoluerunt. Sũma tãtula mihi valde ſuſpecta eſt. Corrigendũ fortaſſe fuerit, Sexcenos vicenos quinos: cùm eſſet ſcripta nota VIcenos.

TRICESSIS, aſſes triginta: vt ex Varrone modò demonſtrauimus. Agell. 2. c. 24. Lex Fannia lata eſt, quæ ludorum diebus in ſingulos dies cẽtenos æris conceſſit, decémque aliis diebus, in ſingulis menſibus, tricenos. ceteris autem diebus, denos. Et mox: Centum æris Fannius conſtituit, feſtis quidem diebus. aliorum autem omnium in ſingulos dies ſumptus incluſit intra æris aliàs tricenos, alias denos. Lex deinde Licinia rogata eſt, quæ cùm certis diebus, ſicuti Fannia, centenos æris impendi permiſiſſet, nuptiis ducenos indulſit: ceteríſque diebus ſtatuit æris tricenos, cùm & carnis aridæ, & ſalſamenti certa pondera in ſingulos dies conſtituerat. Quibus ex verbis emendandus eſt apud Macrobium locus. lib. Saturn. 3. c. 17. vbi ſcriptum ita eſt: Legis Liciniæ ſumma, vt Kalendis, Nonis, Nundinis R. cuique in dies ſingulos triginta duntaxat aſſes edendi cauſſa conſumere liceret. Ceteris verò diebus, qui excepti non eſſent, ne amplius apponeretur, quàm carnis aridæ pondo tria, & ſalſamentorum pondo libra: quod (deeſt vox PRÆTER) ex terra, vitæ, arboréve natum ſit. Totam enim hanc ſententiam deeſſe arbitror, Vt Kal. Non. Nund. Rom. cuique in dies ſingulos centum, nuptiis ducentos, ceteris diebus, qui excepti non eſſent, triginta duntaxat aſſes, edundi cauſſa cõſumere liceret: & ne amplius apponeretur, quàm carnis æridæ, &c. Abſurdum enim eſſet, tanti ſtuporis Macrobium damnare, quòd ludorum diebus triginta tantùm aſſes permitti ſcripſiſſet. præſertim cùm integram eum habuiſſe legem appareat: quippe, cuius etiam caput vnum planius quàm Agellius expoſuit.

QVADRAGINTA AERIS. Liuius 30. ſub finem: vbi de Scipionis Africani triumpho loquitur Militibus ex præda quadragenos æris diuiſit. Quæ ſumma in tam magnifico triumpho per quàm exigua videtur. Sunt enim quatuor tãtum denarij, ſiue decuſſes. videndũ igitur ecquilibet vetus ſcriptum habeat QVADRINGENTOS.

QVINQVAGINTA ÆRIS. Feſtus, Sacramentum, æs ſignificat, quod pœnæ nomine penditur, ſiue eo quis interrogatur, ſiue contenditur. id in aliis rebus, quinquaginta aſſium eſt: in aliis rebus quingentorum, inter eos qui iudicio inter ſe contendunt.

CENTVSSIS, numus æreorum omnium maximus, precij & ponderis centum aſſium, communi nota inſignitus. Varro de ling. 4. Centuſſis, à centum aſſibus: quo maius Æris vocabulum non eſt. Perſius Satyr. 5.

Et centum Græcos curto centuſſe licetur.

Feſtus, Centenariæ cœnæ, in quibus lege Licinia non plus centuſſibus impedebatur: id eſt, centum aſſibus: qui erant breues numi ex ære. Quam appendiculam etſi nonulli ex gloſſa imperiti literatoris ſumptam putant, tamen à Feſti conſuetudine non alienam puto. Nam breues aſſes dicit, quos ſuperius Leuiores, hoc eſt, ſemunciales nominauimus. Varro Sat. περὶ ἐδεσμ. Si quantũ operæ ſumpſiſti, vt tuꝰ piſtor bo-

num

num faceret panem, eius duodecimam philoſophiæ dediſſes, ipſe bonus iampridem eſſes factus. Nunc illum qui norunt, volunt emere millibus centum: te qui nouit, nemo centuſſi. Agell. 15.c.17. Liuius in fine 10. Militibus ex præda centenos binos aſſes, & alterum tantum Centurionibus atque equitibus diuiſit. Agell. 12.c.24. Lex Fannia lata eſt, quæ ludorum diebus in ſingulos dies centenos æris inſumi conceſſit. Hãc Lucillius poeta legem ſignat, cùm dicit:

Fanni centuſſiſque miſellos.

In quo errauerunt quidam, quòd putauerunt Fannia lege perpetuò in omne dierum genus centenos æris ſtatutos. Centum enim æris Fannius conſtituit feſtis quibuſdam diebus, eóſque ipſos dies nominauit. lex deinde Licinia rogata eſt, quæ cùm certis diebus, ſicuti Fannia, centenos æris impendi permiſiſſet, nuptiis ducenos indulſit. Macrob. Saturn. 3.c.17. Fannia lex ſumptus modum fecit, aſſibus centum. vnde à Lucillio poeta Centuſſis vocatur. Tertullian. Apologet. Quonam illæ leges abierunt, ſumptum, & ambitionem comprimentes, quæ centum æra non amplius in cœnam ſubſcribi iubebant? Vbi temporum illorum conſuetudo poſtulat ÆRIS: vt ex ſuperioribus locis apparuit. Quin etiam ſcribi, vel perſcribi, vel reſcribi potiùs, quàm ſubſcribi probarem. Feſtus, Eſſe etiam Pompilij Numæ legem opimorum ſpoliorum talem, QVOIVS. AVSPICIO. CLASSE. PROCINCTA. OPEIMA. SPOLIA. CAPIVNTOR. IOVEI. FEDETRIO. BOVEM. CAEDITO. QVI. CEPET. AERIS. CCC. DARIER. OPORTETO. SECVNDA. SPOLIA. IN. DV. MARTIS. ASAM. EN. DO. CAMPO. SVOVE TAVRILIA. VTRA. VOLET. CAEDITO. QVAEI. CEPET. AERIS. CC DARIER. OPORTETO. TERTIA. SPOLIA. IANO. QVIRINO. ACNOM. MAREM. CAEDITO. QVEI. CEPET. ÆRIS. CENTVM. DARIER. OPORTETO. QVOIVS. AVSPICIO. CAPTA. DIS. PIACVLOM. DATO. Hanc autem legem emendare feliciſſimè cœperat Ioſephus Scaliger, vir cùm ingenio, tum omni liberali doctrina inſignis. Poſt autem ex Plutarcho in Marcelli vita facile animaduerti, in primo eius capite lacunam eſſe, quam cùm ex Plutarchi verbis meo arbitratu explere conatus eſſem, poſtea cognoui legem integram à Fuluio Vrſino ingenioſiſſimè ita reſtitutam fuiſſe, vt nũc edidimus. Verba Plutarchi de aſſium numero ſunt huiuſmodi: ϗ λαμβάνειν γέρας ἀσσάρια τ', τὸν πρῶτον: τὸν δὲ δεύτερον, σ': τὸν δὲ τρίτον ρ'. Nam aſſes Plutarchus paſſim aſſaria conuertit.

CENTVM VICENI ASSES. Agell. 2. c.24. Senatus decretum factum, in quo iubentur Principes ciuitatis iurare apud coss. (puto legendum CESS.) non ãmplius in ſingulas cœnas ſumptus eſſe facturos, quàm centenos, vicenóſque æris. Liuius 31. Militibus ex præda centum viginti aſſes diuiſit, Credo legẽdum, Centenos vicenos.

CENTVM QVINQVAGINTA. Paul. Iuriſc. Collect. Ruffin. tit. 16. ſcribit, centum quinquaginta æris pœnam lege 12. tab. conſtitutam in eum, qui ſeruo alieno per iniuriam os fregiſſet. Quem locum in libello De aureo Iuſtinianico interpretati ſumus.

DVCENTI AERIS. Agell. 2. cap. 24. Lex Lici-

A nia rogata eſt, quæ cùm certis diebus centenos æris impendi permiſiſſet, nuptiis deinceps indulſit. Liuius 34. Militibus duceni quinquageni æris in pedites diuiſi, duplex centurioni, triplex equiti.

TRECENTI SEPTVAGINTA QVINQVE. Agel. 16.c.10. Qui nullo aut perquam paruo ære cenſebantur, Capitecenſi vocabantur. Extremus autem cenſus Capitecenſorum æris fuit CCCLXXV. Liuius 10. Fabius Peruſinorum cepit ad mille

B ſeptingentos quadraginta. qui redempti ſinguli æris trecentis decem. Scripſiſſe credo Liuium TRECENIS DENIS. Idem libr. 36. Militibus, qui currum ſecuti ſunt, trecenos vicenos quinos aſſes diuiſit. duplex centurioni, triplex equiti. Idem lib. 40. Æris trecenos militibus diuiſit.

MILLE ASSES, ſiue mille æris. Vlpian. tit. Regul. 1. Lex Furia teſtamentaria plus mille aſſium legati mortíſve cauſſa prohibet capere. vi-

C dentur ad eandem legem hæc Varronis verba pertinere, ex lib. De ling. 4. Pro aſſibus, nonnunquam æs dicebant antiqui. à quo dicimus Mille æris legaſſe. Legis æquitatem, ſiue cauſſam aliquam probabilem quærere non immeritò aliquis poſſit. Quid enim ſi quis decies centena millia æris in bonis haberet? Equidem non exiſtimo in vniuerſum ita cautũ fuiſſe, Ne quis ciuis R. plus mille aſſes legaſſit. ſi quis amplius ſibi legatum mortíſve cauſſa datum cepiſſet,

D quadrupli pœnam ſubiret. Sed illa lege exceptas, id eſt comprehenſas quaſdã perſonas fuiſſe, quib. plus millè aſſes relinquere teſtamento non liceret. in his autem cognatos manumiſſionis fuiſſe, quo nomine primum cognati continebantur, tum ad eorum exemplum ingeniorum manumiſſores fiduciarij, quibus in defectum aliorum omnium, tandem ad extremum octauo loco bonorum poſſeſſio inteſtati manumiſſi deferebatur: quamuis ſi manumiſſus teſtatò de-

E ceſſiſſet, non plus quàm mille aſſes capere ex illo teſtamento potuiſſet. Sic enim alterum ex eiuſdem Vlp. regulis locum addita negatione legendum arbitror: Septimo gradu datur bonorum poſſeſſio cognatis manumiſſoris, quibus per legem Furiam plus mille aſſes capere NON licet. Theophilus autem ex ſeculi ſui conſuetudine mille aureos, χίλια νομίσματα Græcè dixit: §. 1. ad leg. Falc. quod in Nouellis Iuſtin. & aliis Græcis conſtitutionibus perpetuum eſt, vt pro

F aureis νομίσματα dicãtur. Atque ita Theophilus paſſim ſub eodem tit. νομίσματα pro aureis poſuit: itémque §. pœna, de iniur. διατιμοῦμαι τὴν ὕβριν ἑκατὸν νομισμάτων. quod non niſi de centum aureis interpretari rectè poſſumus. Nam ſi Imperatoris ſui æſtimationem ſpectaſſet, qui mille ſeſtertiis vnum aureum æſtimarat, tum legis Furiæ ſummã coactus fuiſſet interpretari, quartam vnius aurei partem: quo nihil abſurdius di-

G cere potuiſſet. Aſconius in Miloniana, Milo, quem opinio fuit iuiſſe in exilium voluntarium, inuidia aduerſariorum retentus, nocte ea redierat Romam, qua incenſa erat curia, petebátque nihilo ſecius conſulatum. Apertè quoque tributim in ſingulos millia aſſium dederat. Agell. 16.c. 10. Qui in plebe R. tenuiſſimi pauperrimíque erant, neque amplius quàm mille quingen-

tum æris in cenſum deferebant, Proletarij appellati ſunt. qui verò nullo aut perquam paruo ære cenſebãtur, Capite cẽſi vocabantur. Eodémque modo Nonius: Proletarij ciues, inquit, dicebantur, qui in plebe tenuiſſima erant, & non amplius quàm mille & quingentos æris in cenſum deferebant.

Dvo millia aeris. Vſitata & propè legitima hæc fuit ſumma pecuniæ, quam olim Senatus ſingulis exterarum nationum legatis honoris cauſſa mittebat. quod ex multis Liuij locis intelligitur: præſertim ex libr. 42. 43. 44. 45. vbi de Thracum, Athenienſium, Mileſiorum, Cretenſium, Rhodiorum, Lampſacenorum, Alabadenſium legatis commemorat: quorum ſingulis bina millia æris muneris miſſa ſcribit. Idem libr. 2. vbi de T. Meneuij damnatione loquitur: Cùm capitis anquiſiſſent, duo millia æris dãnatæ mulctam edixerũt. quã de re operæprecium eſt Dionyſij Halic. verba audire, ex lib. Antiq. 9. οὐ μέντοι θανάτῳ γε αὐτὸν οἱ καταδικασάμενοι ἐτίμησαν, ἀλλ' ἐκτίσματος, ὃ πρὸς μὲν τοὺς νῦν ἐξεταζόμενον βίους, γέλωτος ἂν ἄξιον φανείη. τοῖς δὲ τότε ἀνθρώποις, αὐτουργοῖς οὖσι καὶ πρὸς αὐτὰ τὰ ἀναγκαῖα ζῶσι, μάλιστα δὲ ἐκείνῳ τῷ ἀνδρὶ πενίαν κληρονομήσαντι παρὰ τοῦ πατρὸς, ἀφυὲς ἦν καὶ βαρὺ, δισχιλίων ἀριθμὸς ἀσσαρίων ἦν δὲ ἀσσάριον, χάλκεον νόμισμα, βάρος λιτριαῖον. ὥστε τὸ σύμπαν ὄφλημα, ταλάντων ἑκκαίδεκα εἰς ὁλκὴν χαλκοῦ γενέσθαι. καὶ τοῦτο ἐπίφθονον ἐφάνη τοῖς τότε ἀνθρώποις καὶ ἐπανορθώσασθαι βουλόμενοι αὐτὸ τὰς μὲν χρηματικὰς ἔπαυσαν ζημίας, μετήνεγκαν δὲ εἰς προβάτων ἐκτίσματα καὶ βοῶν, τάξαντες καὶ τούτων ἀριθμὸν τοῖς ὕστερον ἰσομένοις ὑπὸ τῶν ἀρχόντων τοῖς ἰδιώταις ἐπιβουλαῖς. Id eſt. Non tamẽ qui eum dãnarunt, capite illũ, ſed pecunia multarunt: quę ad huius ſeculi rationem, ridicula videri poſſit. illius verò temporis hominibus, qui ſuis manibus atque operis, res ſibi ad vitam neceſſarias parabant, maximè autem illi homini, cui paupertas à pãtre pro patrimonio relicta erat, grauis atque intolerabilis: duo nempe aſſium millia numero. Erat autem As æreus numus, pondere libralis. vt multa vniuerſa conficeret ad ſummam ſedecim æris talenta. Sed & hæc multarum pecuniarum ratio eius temporis hominibus inuidioſa viſa eſt: atque idcirco eas ſuſtulerunt, conuerterúntque in multas ouiũ & boum: quorum etiam numerum præfinierunt, quẽ deinceps magiſtratus in priuatorum damnationibus ſeruarent.

Tria millia aeris. Liuius lib. 3. Vades dãre placuit. vnum vadem tribus millibus æris obligarunt. Hic primus vades publicos dedit. Auctor vitæ T. Pomponij, Nec hoc præteribo, quamquã nonnullis leue viſum iri putem. Cùm in primis lautus eſſet eques R. & non parum liberaliter domum ſuam omnium ordinum homines inuitaret, ſcimus, non amplius quàm terna millia æris peræquè in ſingulos menſes ex ephemeride eum expenſum ſumptui ferre ſolitum. Quem locum Budæus exponens libr. de aſſe 5. Terna millia æris, inquit, millenos ac ducenos ſeſtertios numos valent: id eſt, ære noſtro triginta aureos, Sic in dies ſingulos Pomponius aureum vnum noſtrum in ſumptu domeſtico impendebat. Hæc Budæus. Sed videamus, ne perquàm exilis illa ſumma fuerit: ſiue ciuium R. per ea tempora potentiam, ſiue ingentes ipſius Põponij opes ſpectemus: præſertim cùm etiam modici ſumptus cœnã Martialis æſtimet viginti ſeſtertiis numis. quæ ſumma menſtrua efficeret ſeſtertium CIↃ CIↃ IↃ: hoc eſt, æris octo millia octingentos. Martial. Epigr. 12.

Et, rogat vt cœnes ſecum Latorius, inquit:
Viginti numis non ego malo famem?

Itaque videndũmeſt, an pro Terna rectius ſit Tricena. quod ſanè liber aliquis antiquus facilè mihi perſuaſerit. Nam quòd vocem Aeris nonnulli tollendam putabant, & ſummam millium ad ſeſtertios referendam, idcirco non probo, quia neque vetus illa locutio facilè impetito alicui librario in mentem veniſſet, & hoc quoque modo pertenuis ſumma coronatorum ſeptuaginta quinque fuiſſet. Liuius libr 29. Stipendium præterea iis coloniis tria millia æris: aſſes ſingulos imperari, exigíq; quotannis. Non dubito quin Liuius ſcripſerit, in ſingulos: quaſi dixiſſet, In capita. Sic enim libr. 30. Legatis in ſingulos dona ne minus quinum millium.

Qvatvor millia aeris. Liuius lib. 37. Legatis à Ptolemæo & Cleopatra Regibus Ægypti miſſis, munera dari iuſſit in ſingulos quaternum millium æris.

Qvinqve millia. Liuius 30. Maſſiniſſæ legatis in ſingulos dona nõ minus quinum millium. Comitibus eorum millia æris Prætorem mittere iuſſum.

Decem millia. Liuius libro 1. Ad equos emendos dena millia æris ex publico data. Magna quidem illã ſumma eſt. nam aureos R. confecit ad quadraginta. neque veriſimile eſt in tanta paupertate tanti equos conſtitiſſe: ſed Equorum vocabulo, vt opinor, etiam ornamẽta complectitur: deinde ſemel ea pecunia dabatur, vt equo perempto, alterum ſibi ſuis numis eques cõpararet. Idem li. 3. Vterq; magna patrum indignatione damnatus, Romilius decẽ millibus æris, Veturius 15. millibus. Liu. li. 4. Indicibus decem millia æris grauis, quæ tunc diuitiæ habebantur, ex ærario numerata & libertas præmium fuit. Idẽ lib. 5. His rationibus incitata plebs, denis millibus grauis æris reos condemnat. Item eod. vbi de duorum Tribunorum damnatione loquitur, Peſſimo exemplo obnoxij, denis millibus grauis æris condemnati ſunt. Item eod. vbi de M. Furio: Abſens quindecim millibus grauis æris damnatur. Idem lib. 28. Saguntinorum legatis muneris ergò in ſingulos dari, ne minus dena millia æris. Valer. 4. c. 4. Tatia Cæſonis filia, maximam dotem ad virum decem millia æris attuliſſe viſa eſt.

Vndecim millia. Liuius lib. 1. vbi de quinta claſſe à Ser. Rege inſtituta loquitur: Vndecim millibus, inquit, hæc claſſis cenſebatur.

Dvodecim millia. Liu. 25. Duodecim millia æris Prætori ad rem diuinam & duas maiores hoſtias dandas.

Qvindecim millia. Liu. 4. vbi de C. Sempronio loquitur: Cùm dies venit, cauſa ipſe pro ſe dicta, 15. millibus æris damnatur.

Vigintiqvinqve millia. Liuius li. 1. In quarta claſſe cẽſus, quinq; & viginti millia.

Agell.

Agell.10 c.6.Ædiles plebei Appij Cæci filiæ ob A exſcrationem in populum multam dixerũt,æris grauis viginti quinque millia.

Viginti millia.Liuius li.22.Per eoſdẽ dies ſpeculator Carthaginienſis, qui per bienniũ fefellerat,Romæ deprehenſus,præciſisq; manibus dimiſſus: & ſerui quinque & viginti in crucem acti,quòd in campo Martio coniuraſſent. indici data libertas,& æris grauis viginti millia.

Triginta millia æris.Liuius 31.Triumphauit de Gallis in magiſtratu L. Furius prætor.in æra- B rium tulit trecenta viginti millia æris.

Qvadraginta millia æris. Val.4.c.4.Cum Cn.Scipio ex Hiſpania ſenatui ſcripſiſſet,petens vt ſibi ſucceſſor mitteretur, quia filiã virginem adultæ iam ætatis haberet, neque ei ſine ſe dos expediri poſſet, ſenatus,ne R. ſp. bono duce careret, patris ſibi partes deſumpſit. conſilióque vxoris ac propinquorum Scipionis conſtituta dote,ſummam eius ex ærario erogauit: ac puellam nuptum dedit. Dotis modus quadraginta C millia ęris fuit.Suſpicor Valeriũ ſcripſiſſe,Quadringentum millium.

Qvinqvaginta millia ęris.Liuius lib.1.Tertiæ claſſis quinquaginta milliũ cenſum eſſe voluit.Idem lib.24.Cõſules ex S.C.edixerũt, vt qui L.Æmilio C.Flaminio Coſs.millibus ęris quinquaginta ipſe aut pater eius cenſus fuiſſet, vſq; ad centum millia, aut cui poſtea res tanta facta eſſet,nautam vnum cum ſex menſium ſtipendio daret:qui ſupra centum millia, vſque ad trecen- D ta millia,tres nautas cum ſtipendio annuo. Valer.4.c.4.Adeò veterum arcta fuerunt patrimonia, vt Megullia, quia cũm quinquaginta millibus ęris mariti domum intrauit,Dotatæ cognomen inuenerit.

Septvaginta.Liu.1.Secunda claſſis intra centum vſque ad quinque & ſeptuaginta milliũ cenſus inſtituta. Nam prius vocem Æris vſurparat.

Centvm millia æris. Hic fuit primis E vrbis temporibus cenſus ciuium maximus. Nam Liuius lib. 1. vbi Seruij Regis inſtitutum de claſſibus deſcribit, Prima claſſis, inquit, eorum fuit, qui centum millium æris aut maiorem cenſum haberent. Quam ſummã Dionyſius lib. 4. centum minas interpretatur. Plinius autem lib. 33. c. 3. centum decẽ aſſium millia pronuntiauit.Agell.7.c.13.Claſſici,inquit, dicebantur primæ claſſis homines, qui cẽtum & viginti quinque millia æris,ampliúſve cenſi erant. Ego F Liuij & Dionyſij auctoritatem ſequor:& in horum vtriuſque libris mendum eſſe non dubito: partim ob rotundi numeri rationem, partim quoniam Aſconius Verrina 3.notat, morẽ fuiſſe veterum, vt Cenſi dicerentur, qui centum millia profeſſione detuliſſent. vbi deeſſe ſuſpicor vocem aeris.Quinetiam eò accedit, quòd Plinius ſcribit lib.33.c. 10. non fuiſſe apud antiquos numerum vltra centum millia. qua de cauſſa ne G nota quidem vlla fuit ſupra ccc1ↄↄↄ. poſtea enim multiplicabatur vſq; ad decies.Liuius lib. 32. Egregia duorum opera ſeruorum indicum, & vnius liberi fuit. ei centum millia grauis æris dari patres iuſſerunt. Seruis vicena quina millia æris,& libertatem. precium enim ex ærario ſolutum eſt dominis.Idem lib. 39. vbi de Bacchanalibus: S.C. factum eſt,vt ſingulis his centena millia æris Quæſtores vrbani ex ærario darent. Idem lib.42.Legatóque centũ millium æris munus miſſum(loquitur de Regis Antiochi legato) & ædes liberæ hoſpitio datæ. vide ſuprà, Quinquaginta millia.

Dvcenta millia æris.Liuius 25.Tribuni plebis ducentum millium æris multam M.Poſtumio dixerunt. Cæſar Ciuil.3.cap.11.Scutóque ad eum relato,Scæuæ Centurionis, inuenta ſunt in eo foramina ccxxx. quem Ceſar, vt erat de ſe meritus & de Rep. donauit millibus ducentis æris:atque ab octauis ordinibus ad primipilum ſe transducere pronuntiauit.Quo ex loco & ſimilibus, ſuperius diximus fieri coniecturam poſſe, interdum, etſi ſeſtertiis, aut denariis, aut aureis ſolutio fieret,tamen ad aſſem rationes duci ſolitas fuiſſe.Liuius lib.33.Tulit in triumpho ducenta triginta ſeptem millia, quingentos: argenti bigati ſeptuaginta nouem millia.vbi non dubito verbum Æris ab initio deeſſe. Nã duobus interpoſitis verſibus:Pecuniæ,inquit,prope par ſumma fuit. Æris tranſlata ducenta & quinquaginta quatuor millia,argenti bigati quinquaginta tria millia & ducenti.

Trecenta millia æris.Liu.in fi.lib. 11.vbi de triumpho Caruilij de Samnitibus: Æris grauis tulit in ærarium trecenta nonaginta millia.

Trecenta millia æris. Liuius lib. 22. vbi de voto Q.Fabij Max. loquitur, Cum imperio aduerſus Annibalem miſſi: Eius rei cauſſa, inquit, ludi magni voti æris cccxxxiii.millibus,triente.Quam ſcripturam Budæus lib.3. vitioſam putat, propter hanc Plutarchi in Fabij vita Græcam ſententiam: θεὰς δὲ μουσικὰς καὶ θυμελικὰς ἄξειν ἀπὸ σηστερτίων τριακοσίων τριάκοντα τριῶν καὶ δηναρίων τριακοσίων τριάκοντα τριῶν, ἔτι τριτημορίου προσόντος. At ego non modò ſcripturam Liuij veram & ſinceram eſſe confido, verùm etiam Plutarchum, qui ſe quodam loco non ſatis Latinæ linguæ peritum fuiſſe fatetur, ab interprete in errorem inductum fuiſſe.Nam cùm Liuius, aliíque auctores Latini ſcripſiſſent Æris, vox autem illa(vt iam ſæpenumero demonſtratum eſt)ad quoduis numorum Romanorum genus referri poſſet: interpres Plutarchi conuertit in vocem sestertivm,aut denarivm ſecundo plurali caſu,Latina conſuetudine: ſecundum quam plerunque vocem millivm tacitè comprehendi diximus. Plutarchus igitur eam conſuetudinem ita ſecutus eſt, vt diceret ἀπὸ σηστερτίων τριακοσίων τριάκοντα τριῶν,ſubaudita voce χιλίων,Romano more,vt diximus.Quinetiã probabile videtur,cùm interpres ille ſubieciſſet ἢ δηναρίων, Plutarchum pro ἢ legiſſe per imprudentiam καὶ: quandoquidem hæc Seſtertiorum & Denariorum coniunctio à Romanorum cõſuetudine alieniſſima eſt: qui vnameandémque ſummam pluribus & diuerſis numorum generibus enuntiare non ſolebant: ſed vno duntaxat. Eò accedit, quòd veriſimile non eſt, præſertim in tanto ciuitatis luctu, quantũ propter crebras Annibalis victorias tũ fuiſſe cõſtat, vel Senatũ vel Põtifices toties illo ternario numero inculcãdo pueriliter ludere voluiſſe. præ-

DE RE NVMARIA POP. ROM.

PARS ALTERA.

DE NVMIS ARGENTEIS, AC primùm de Denario.

CAP. I.

HACTENVS de pecunia ærea ſatis explicatum videtur. deinceps de àrgentea dicamus, cuius ſeptẽ animaduerto genera ſtãte Romano imperio fuiſſe: hoc eſt, ante imperij ſedem Byzantium tranſlatam: A Denarium, Quinarium, Seſtertium, Sextantem, Libellam, Sembellam, & Teruntium. Poſterio- B ribus autem ſeculis mentionẽ fieri video Miliariſij, Ceratij, Siliquæ, Follis de quibus omnibus eo quem propoſuimus ordine diſſeremus. Sciendum eſt igitur, populũ R. primis vrbis tẽporib. rudibus vſum laminis argẽteis fuiſſe, pro numis. Nam ſignatum argentum ante Pyrrhum Regem deuictum fuiſſe, Plinius negat. lib. 33. c. 3. hoc eſt (vt paullo pòſt admonet) ante annum vrbis CDLXXXIIII. C. Fabio cos. (ſic legendũ eſt) quinque annis ante primum bellum punicum. Itaq; Florus Epit. 15. Tũc primum, inquit, populus R. C argento vti cœpit: vbi ſubaudiendum Signato. At Eutropius ab vtroque diſſentiens hoc inſtitutum reiicit in annũ vrbis CDXVIII. annis poſt illud cœptum bellum nouem. M. Æmilio Paullo, inquit, Ser. Fuluio nobiliore coss. primo bello Punico argenteus numus percuſſus eſt. Verùm hãc totã ſententiã falsò adſcriptam Eutropio fuiſſe, poſtea ex melioribus eiuſdem optimi libri editionibus cõpertum eſt. Zonaras autem Tomo 2. ea commemorans quæ poſt Pyrrhum D Regem deuictũ acciderunt, inter alia ſic ſcribit: πολλὰ δὲ χρήματα τότε τῇ ῥώμῃ ἐγίνετο. ὥστε καὶ ἀργυραῖς δραχμαῖς χρήσασθαι. Cùm magna, inquit, pecuniæ copia Romæ per id tempus eſſet, cœperũt vti drachmis argenteis. Quo loco drachmas homo Gręcus patrio more pro denariis poſuit. Verum his aduerſari grauiter videtur ſummus auctor Varro, cuius hæc ex primo Annaliũ verba Chariſius lib. 1. prodidit. Numum argenteũ conflatum primùm à Ser. Tullo dicunt. Is quatuor E ſcrupulis maior fuit, quàm numi. Credidi nonnunquã rudem illam argenteam laminã fuiſſe, conflatam tantũ, ſed non ſignatam. Sed animaduerti poſtea Conflari numum & Signari pro eodem etiam ab antiquis dictum. Quos enim Theſauros Gręco nomine appellaremus, priſcos Latinos (vt Q. Sorani verbis vtar) Flauiſſas dixiſſe, quòd in eas non rude æs argentúmque, ſed flata ſignatáque pecunia conderetur. Sic enim apud Nonium ſcriptum eſt in verbo Flauiſſæ: itémque apud Agell. libr. 2. c. 10. Quare veriſimilius videtur, inſtitutum hoc quidem à Seruio Tullo Rege fuiſſe, poſtea verò propter Reip. tenuitatem omiſſum atque obſoletum. Neq; mouet, quod Liuius lib. 1. ſcribit, Sueſſa Pometia vĩ capta, prædáque diuendita, quadraginta argenti aurique talenta redacta. Quia cùm eo tẽpore nulla neque argẽtea, neque aurea pecunia Romę eſſet, Græcorum rationem ſequi neceſſe habuit: qui interdum Talenti vocabulo pro pondere vtuntur: quemadmodum rectiſſimè docuit Agricola libr. de pond. Rom. 4. & de pond. Græc. 5. Vtcumque ſit, Denarius certè quo primùm tempore ſignari cœptus eſt, ita definiri potuit, Numus argenteus precij decem aſſium, ponderis autem octogeſimæ quartæ partis libræ argenteę: ex vna parte bigarum, aut quadrigarum, ex altera auctoris ſui effigie ſubiecta nota X notatus. Nam Mætianus quidem ita ſcribit, Pecunia numerata olim in ære erat: poſtea & in argento feriri cœpit: ita vt omnis numus argẽteus ex numero æris poteſtatem haberet. Eo in numero ſunt hi. Denarius, cuius eſt nota X. Varro De ling. L. 4. In argento hi ſunt numi: Denarij, quòd denos æris valebant. Plin. 33. c. 3. Argentum ſignatum eſt C. Fabio cos. & placuit denarius pro decem libris æris. Quibus locis id quod de materiæ & precio Denarij diximus perſpicuè confirmatur. Sed alios inſuper addemus. Quia deni aſſes (inquit Feſtus) efficiebant Denarium, ab hoc ipſo numero dictum eſt. Apuleius in Epitoma apud Priſcianum libr. 6. Sed tum Seſtertius dipondium ſemiſſem, Quinarius, quinque aſſes, Denarius decuſſim valebat.

Deinceps de pondere explicãdum eſſet: hoc eſt, quo numero Denarij è libris argenti ferirentur. Sed quoniam ea diſputatio propriè ad eum locum pertinet, in quo de libris argenti di-

eſt, quantum in tabulis perſcriptum eſt, tamen vbi diuerſa eſt, & collybo eſt locus, non ſatis eſt conſtare, quantum debeatur, niſi confecta collybi ratione ſtatuatur, quantum ex fori & negotiatorum conſuetudine ſoluatur. Cicero Verrin. v. Nam collybus eſſe quî poteſt, cùm vtantur omnes vno genere numorum? Item, Certis nominibus deductiones fieri ſolebant, primùm pro ſpectatione & collybo. &c. Item ad Attic. 5. Sed certè in collybo eſt detrimentum. Turnebus autem aduerſar. 8. c. 14. mirificè locum illum ſic interpretatus eſt, quaſi Ærariam rationē Cicero dixerit pro æream pecuniam: cùm in aſſium, inquit, numerum ſumma redigitur: vt, verbi gratia, ſi centum millia æris deberi dicam. Fac igitur centum millia æris debita fuiſſe Scapulis ex æraria ratione. Eam ſummam ſibi in ære numerari nolebant: in argento optabant. non recuſabant debitores, ſed aliquid deduci volebant, ſi ad denarium ſoluerent. Erat enim Denarius argenteus, & in argento ratio vel ad denarium fiebat, vel ad ſeſtertium. Voluſius: Quare ſi ad denarium rationem conficies. Et paulò pòſt: Cùm ad Denarium ratio conficeretur. Rurſus Voluſius: ſi prius inſpexeris ad quem modum ſeſtertiaria ratio conficiatur. Hæc Turnebus: ne quid diſſimulem, quot verbis, tot mēdis, vt ſcapham ſcaphæ nomine appellem. primùm, quòd non animaduertit, Ærariam rationē Latina conſuetudine dictam à Cicerone, pro pecuniariam, ſiue numariam. Nam (vt ait Vlpianus) etiam aureos numos æs dicimus. Vnde æs alienum habere dicitur (inquit Seneca) & qui aureos debet, & qui corium forma publica percuſſum. Neque verò quoties ratio ad aſſes ducitur, exiſtimandum eſt hoc numorum genus propriè intelligendum eſſe: ſed potius tanti quā que ſummam eſſe. velut apud Liuium lib. 42. Munera binum millium æris ſummæ in ſingulos miſſa. Quod idē de ſeſtertiis intelligi volumus. velut apud Liuium libr. 45. X pondo auri & argenti ad ſummam ſeſtertium decies in ærarium retulit: Sed longe abſurdius fuit exiſtimare, creditorem, cui cētum æris millia deberi ſcriptum eſt, recuſare poſſe ſolutionem cētum millium aſſium, & aureos vel argenteos numos petere. Nam ſi creditor cogi non poteſt alterius formæ numos accipere, quàm qua pecuniā credidit: multo minùs debitor alterius fomæ ſoluere, quàm quæ nominatim promiſſa eſt l. creditorē, 99. D. de ſolut. Sed cùm multa Turnebi peccata in illa noua interpretatione numerari poſſunt, tum nullum abſurdius, quàm quod exiſtimauit, Soluere ad denarium eadem mente dici, qua Conficere rationes ad denarium. Tota enim illa Voluſij Mæciani Iuriſc. diſputatio de conficiendis rationibus ad denarium, ad quinarium, ad ſeſtertium, quam in ſuo de Aſſe libello elegantiſſimè tradidit, non ad creditum aut ſolutionem numorum pertinet, vt iam ante diximus: ſed tantùm ad intelligendas notas in tabulis & codicibus, ſiue libris rationum, perſcriptas: quēdmodum poſterius magis opportuno loco Deo volente demonſtrabimus. Nunc enim de legitimo Denariorum pondere, hoc eſt de iuſto numero denariorum ex argenti libra conflato, diſſerendum videtur.

A *De libris Argenti, & quanta reperiatur apud auctores varietas in numeris Drachmarum & Denariorum ex libra.*

CAP. III.

DE Libris argenti perplexa tractatio eſt: partim veterum auctorum culpa, tum Græcorum, tum Latinorum: partim etiam eorum hominum, qui cùm & noſtra & patrum memoria huius rei explanandæ curam ſuſcepiſſent; rem per ſe obſcuram ſuis argutiis & B commētis obſcuriorem reddiderunt. Veterum auctorū culpa duplex fuit. Prior illa, quòd cùm varius eſſet apud illos & libræ & minæ modus, vel potiùs cùm varius eſſet numerus numorum, qui è libra & mina ſignabantur, vbi certum numerum in libram aut minam imputarunt, quam libram aut minam intelligerent, non edixerunt. Altera hæc fuit, quòd cùm haud parum inter Romanam libram & Græcam minam intereſſet, tamen ea vocabula plerunque inter ſe commu- C tarunt: præſertim poſteaquàm Græci ſub imperium populi R. ſubiecti eius moribus atque inſtitutis vti cœperunt: & vel Græci de Romanis, vel Romani de Græcis rebus ſcribere inſtituerunt. Quod vt perſpicuè intelligi poſſit, demonſtrabimus libram & minam interdum pro eodem ponderis genere ab auctoribus vſurpari: interdum verò pro diſpari ac diuerſo, eoque quintuplici. modò enim ſeptuaginta duas drachmas in libram ſiue minam imputari, modò ſep- D tuaginta quinque ſæpe quattuor & octoginta, nonnunquam nonaginta ſex, perſæpe autem centum. Rurſus vnciæ attribui (quod tamen eodē reuoluitur) modò ſenos denarios (ſiue drachmas) modò ſeptenos, perſæpe autem octonos, & præter duodenas vncias, interdū inſuper ſemunciam, hoc eſt, vel tres, vel quattuor. vt mihi certè tam tortuoſa & perplexa veterum ænigmata conſideranti, & Proteum hunc nodo aliquo E conſtringere conanti, nonunquam in mentem venerit, non hanc liberalem diſciplinam, ſed ingeniorum carnificinam videri. Cuius rei teſtimonia hæc erunt: ac primum de Minæ & Libræ paritate. Nam Galenus quidem lib. 1. De comp. medic. ſec. gen. teſtatur propria hæc eſſe Romanorum vocabula, Libram, Sextarium, Vnciam. Ἐπιχώρια γὰρ (de Romanis loquitur) ταῦτα ὀνόματα τό τε τῆς λίτρας, καὶ τὸ τοῦ ξέστου, καὶ οὐγγίας. Minæ autē vocabulum Græcorum proprium fuiſſe, F multis ex locis cognoſci licet, tametſi Mnam potiùs dicebant. velut apud Fannium,

Μνᾶν vocitant, noſtrique Minam dixere priores.

Et Plinius libro 21. cap. vltimo, Mna, quam noſtri Minam vocant, pendit drachmas Atticas centum. quem locum totidem verbis Marcellus medicus in operis ſui præfationem tranſcripſit. Nam quod paullò antè dixit, Mina habet libram vnam, vncias duas, plane abſurdum eſt: ac reponendum Vncias duodecim, vt G paullò poſt intelligetur. Verumtamen hæc duo vocabula interdum, vt dixi, promiſcuè vſurpabant. nam Græcis Libræ nomen Fannius tribuit:

Hæc maior Latio libra eſt, gentique togatæ:
Attica nam minor eſt.

Item Priſcianus: Libra, vel Mina Attica, drachmæ ſeptuaginta quinque. Item Galenus lib. eiuſd. tract. 6. Ποτὲ μὲν γὰρ ἀντὶ τῆς λίτρας, ρ δραχμὰς γράφουσιν αὐτοὶ ποτὲ δὲ ἀντὶ τῆς μνᾶς. Interdũ, inquit, pro libra ſcribunt centum drachmas, interdum pro mina. Sed multo ſpinoſior eſt illa veterum tum Græcorum, tum Romanorum diſſenſio in unciæ modo: quandoquidem alij drachmas ſiue denarios, in vnciam ſenos imputatunt (alij ſeptenos, alij octonos. De ſenis Priſ- B cianus hoc teſtimonium profert ex Liuij lib. 34. Argenti ſignati octoginta millia fuere Atticorum. Tetradrachma vocant. Trium fere denariorum in ſingulis eſt pondus. Quo ex loco Priſcianus, quē omnes ad vnum Numarij ſcriptores ſecuti ſunt, notat, Liuium tres denarios pro quattuor drachmis numeraſſe: qua ratione propottio inducitur inter Tetradrachmum & tres denarios ſeſquitertia, ſiue (vt Græci loquũtur) ἐπίτριτος ac proinde ſi ſex ac nonaginta dra- C chmæ in Librã imputarentur, duo & ſeptuaginta denarij pari proportione imputandi eſſent, qua nonaginta ſex, tertia parte (quę eſt XXIIII) ſuperat LXXII. quod etiam Priſcianus eo loco ſignificauit, vbi ſic loquitur: Italica libra drachmas habet nonaginta ſex, quod eſt libra XII. vnciarum: id eſt denarij ſeptuaginta duo. Tametſi planiùs ita legeretur, Qui ſunt in libram XII. vnciarum, denarij ſeptuaginta duo. Sed ecce rurſus alia varietas atque inconſtantia. Nam aliis D locis ſeptuaginta quinque in libram imputantur, velut apud Fannium:

Attica nam minor eſt: ter quinque hanc denique drachmis,
Et ter vicenis tradunt explerier vnam.

Cui Priſcianus aſſentiens, Libra, inquit, vel mina Attica drachmæ ſeptuaginta quinque. Quin ne hoc quidem prætermittendum eſt, quod aduerſus Agricolæ & aliorum omnium interpretationem obſeruauimus, Fannium diſcrimẽ E ſtatuere inter Libram Atticam, & Minam Atticam. huic enim ſenas tantùm vncias, ac proinde ſeptuaginta drachmas attribuit: illi autem præter ſenas vncias, ſemunciæ acceſſionem, de qua paullò poſt dicturi ſumus, aſſignat: ac proinde drachmas ſeptuaginta quinque, his verbis:

Attica nam minor eſt: ter quinque hanc denique drachmis,
Et ter vicenis tradunt explerier vnam.

At paullò poſt:

-quod ſi decerpſeris illis
Quattuor, efficies hanc noſtram denique libram:
Attica quæ fiet (ſi quartam dempſeris hinc)
Mna.

Quod ſic interpretor, Si hinc, id eſt ex numero quem proximè nominarat, nimirum XCVI. dempſeris quartam, hoc eſt, XXIIII. efficies minam Atticam: nimirum LXXII. quam Faunius apertiſſimè diſtinguit tum ab Attica Libra, cui propter ſemũciæ, hoc eſt, trium drachmarum acceſſionem verè tribuit LXXV. tum etiam à Græca mina, cui centum drachmas imputat. Elias autem Vinetus, vir de literis optimè meritus, Agricolæ ſententiam amplexus particulam HINC non ad proximum numerum XCVI. ſed ad ſuperiorem centum drachmarum referebat. Galenus De comp. med. ſecund. gen. ἡ μὲν γὰρ λίτρα δραχμὰς ἓξ ἔχει πρὸς ταῖς ἐνενήκοντα. τὸ δὲ ἡμιλίτρον ὀκτὼ καὶ τεσσαράκοντα δηλονότι. καθάπερ καὶ τούτου πάλιν τὸ ἥμισυ τέσσαρας καὶ εἴκοσι. hoc eſt, Nã libra nonaginta ſex habet drachmas Selibra autem, octo & quadraginta: ſicuti & huius rurſus pars dimidia, quattuor & viginti. Sed ad rem redeundum eſt. Priſcianus aliquantò poſt: Et eſt ſciendum, inquit, quòd minæ Atticæ ſingulæ ſe- B ptuaginta quinque drachmas habent. Item Seneca (hoc quid ſit neſcio) decima epiſt. ad nouatum: Viginti quatuor. HS (id eſt ſeſtertium millia: ſic enim apud Priſcianum ſcribendum eſt, vbi vitioſè legitur Seſtertia) id eſt talentum Atticum paruum: viginti quatuor enim HS ſexaginta libras habent. Hæc Priſcianus, & rectè: vt poſterius magis idoneo loco docebimus; dum tamen (vt dixi) libras intelligamus ſeptuaginta quinque drachmarum. quia ſicuti quat- C tuor ſeſterrij denarium explent, (vt ſuo loco intelligetur) ita viginti quattuor ſeſtertiũm millia, denariorum ſex millia conficiunt: quæ, ſi ſeptuaginta quinque drachmas in libram imputemus, ſexaginta libras explebunt. Age, alios audiamus. Sunt enim alij, & magno hi quidem numero, qui ſeptenos vnciæ denarios tribuant. in quibus principatum obtinet Celſus, in Epiſt. ad P. Natalem: Gręci medici, inquit, pondera medicamentorum ad drachmas redigunt: quæ quia D ad denarium noſtrum conueniunt (octoginta enim & quattuor in libram incurrunt) pro nota Græcæ drachmæ, notam denarij poſui: & ad eius pondus drachmas redegi. Item lib. 5. c. 17. Sciri volumus, in vncia pondus denariorum ſeptem eſſe. Quibus ex verbis apparet, Celſum non modò denarios, ſed etiam drachmas in libram quattuor & octoginta imputare. Idem præterea totidem ferè verbis tradit Plinius lib. 33. c. 9. his verbis: Miſcuit denario Triumvir Antonius fer- E rum. Miſcuit æri. Alij è pondere ſubtrahunt: cùm ſit iuſtum LXXXIIII. è libris ſignari. Nam cùm in libra vnciæ duodecim numerentur, perſpicuum eſt, duodecim octaginta quattuor denariorum partem eſſe ſeptem denarios. quam eandem rationem Scribonius Largus ſecutus eſt, in fine præfationis, his verbis: erit nota denarij vnius pro Græca drachma: æquè enim in libra denarij octoginta quattuor apud nos, quot drachmæ apud Græcos incurrunt. Hactenus de ſe- F ptem denarijs, ſiue drachmis in vncia. Deinceps de octo videamus. Sunt enim complures qui hunc numerum ſequuntur: atque imprimis Fannius, noto illo verſu:

Vncia fit drachmis bis quattuor.

Et Priſcianus: Vncia drachmæ octo, ſcrupuli viginti quattuor. quod Dioſcorides totidẽ verbis confirmat: ἡ δὲ οὐγγία δραχμὰς η, γράμματα κδ. & Marcellus medicus, Vncia habet drachmas nu- G mero octo ſcrupula XXIIII. Item Heſychius: Δραχμὴ ὄγδοον τῆς οὐγγίας. Et Balbus ad Celſum: Semuncia eſt medietas vnciæ, &c. Drachma verò octaua. Qua ratione efficitur, vt in duodecim vnciarũ librã ſex & nonaginta ſiue denarij, ſiue drachmæ incurrant: velut apud Fannium:

Centum has ſunt drachmæ. quòd ſi decerpſeris illis
Quattuor, efficies hanc noſtram denique libram.

Item

Item apud Priſcianum: Libra, vel mina Græca drachmæ nonaginta ſex. Sed & Dioſcorides, ἡ δὲ λίτρα ἔχει οὐγγίας ιϛ. δραχμὰς ϟϛ'. Libra, inquit, habet vncias duodecim, drachmas nonaginta ſex. Galenus autem lib. 1. de comp. medic. ſec. gē. ἡ μὲν λίτρα δραχμὰς ἓξ ἔχει πρὸς ταῖς ἐννενήκοντα. Libra, inquit, habet drachmas ſex ſupra nonaginta, Satis, opinor, diſſenſionis iam ac varietatis inter auctores demonſtratum eſt: neque dum tamen omnia diſſidia pateſacta ſunt. Duo nanque adhuc ſuperſunt: quorum prius eſt eorum, qui drachmas centum in Minam imputant: velut apud Fannium:

Μνᾶν vocitant, noſtrique Minam dixere priores.
Centum hæ ſunt drachmæ.

Id autē ex Solonis inſtituto manaſſe, Plutarchus in eius vita auctor eſt: quemadmodum aliquantò pòſt demonſtrabimus. Plin. lib. 21. c. vlt. Mna, inquit, quam noſtri Minam vocant, pendit drachmas Atticas centum. Si Pollux libr. 9. ἡ μνᾶ δὲ ὡς παρ' Ἀθηναίοις ἑκατὸν εἶχεν δραχμὰς ἀττικὰς οὕτω, καὶ παρὰ τοῖς ἄλλοις τὰς ἐπιχωρίους. Mina, inquit, ſicut apud Athenienſes centū habuit drachmas, ita etiam apud alios ipſis vſitatas. Item Suidas, ἑκατὸν δραχμαὶ ποιοῦσι μνᾶν μίαν. Ac ne quis litigioſus cauilletur locum illum Plinij ad pōdera medicorum, non ad rem numariam pertinere (qua diſtinctione video ſe Agricolam mirificè oſtentaſſe) attendi cupio, Plutarchi locum illum in Fabio, quem paullò pòſt proferemus, vbi pro eo quod Liuius (lib. 22.) ſcripſerit argenti bina pondo, & ſelibram, Græcè ſic conuertit, δραχμαὶ πεντήκοντα καὶ διακοσίαι. vt iā tergiuerſandi facultas omnis ſublata ſit. Pari modo infrà ſub Dvo millia ſeſtertiûm, Appiani locum proferemus, vbi pro eo quod Suetonius Latinè ſcripſerat centum denarios, ſiue (quod idem eſt) quadringentos ſeſtertios, Græcè poſuit Μνᾶν Ἀττικὴν. Neque mouere nos debet, quod apud Plinium lib. 12. c. 14. ita ſcriptum eſt: Micas concuſſu eliſas Mannam vocamus. Etiamnum tamen inueniuntur guttæ, quæ tertiam partem Minæ hoc eſt xxxix denariûm pondus æquent. Qui locus vehementer Budæum & Agricolam exercuit. nam Agricola xxix. tantùm admittens: Sic legitur, inquit, in exemplaribus correctis: & Budæus ſe duo manuſcripta vidiſſe ait, in quibus ita legatur, & vera lectio eſt. Hæc Agricola. Sed quis eſt, qui, calculis adhibitis, non facilè animaduertat, tertiam centum drachmarum partem neque viginti nouem eſſe, neque triginta nouem: ſed triginta tres & inſuper vnum ſcrupulum? quandoquidem tum in drachma, tum in denario tres ſcrupuli continebantur, vt apud Fannium:

In ſcrupulis ternis drachmam, quod pōdere doctis
Argenti facilis ſignatur numus Athenis.

Vt facile appareat, Pliniū ita ſcripſiſſe, Hoc eſt xxxiii.)(·ϝ quæ notæ ſignificant triginta tres denarios, & inſuper ſcrupulum. Tametſi facilè crediderim, Plinium ſcrupuli notam (vt tum loquebantur) excurrentem: & quæ ad ipſius inſtitutum nullius propè momenti erat, omiſiſſe. Reſtat poſtrema inter auctores diſſenſio. Nam cùm antea demonſtratum ſit, permultos magnū inter denarium & drachmam diſcrimen conſtituere, tamen vel eoſdem, vel alios inuenimus,

A qui paris eiuſdémque vtrumque illum numum ponderis eſſe affirment. in quibus princeps Cornelius Celſus lib. 5. c. 17. non modò parem denario drachmam facit, verùm etiam vtriuſque partes inter ſe omnino çquales conſtituit. Sciri volo, inquit, vnius denarij pondus diuidi à me in ſex partes: id eſt ſex vncias (rectè Agricola SEXTANTES) vt idem in vncia (reponendum arbitror VI.ª id eſt ſexta) denarij habeam, quod Grçci habent in eo, quem ὀβολὸν appellant. Id ad B noſtra pondera relatum, paullo plus dimidio ſcrupulo facit. Non vult Cornelius, ciuis R. niſi Latinis verbis ſua præcepta tradere. Itaque neque Drachmæ, neque Oboli vocabulis vti ſtatuit: ſed pro illa, Denarium dicere: pro hoc, Sextantem. quia ſicuti ſex ſunt oboli in drachma, ita ſex in Denario ſextulæ. In eandem ſententiā Plin. lib. 21. cap. vlt. Drachma Attica, inquit, Denarij Argentei pondus habet. Quæ verba Marcellus Medicus in operis ſui præfatione pro ſuis C vſurpauit. ſed & alio loco Marcellus: Denarius, inquit, eſt drachma vna: quod facit ϶ III. hoc eſt, ſcrupulos tres. Celſus in Epiſtola ad Natalem: Græci medici pondera medicamentorum ad Drachmas redigunt: quæ quia ad denarium conueniunt (octoginta enim in libram incurrunt) pro nota Græcæ Drachmæ Z notam Denarij poſui ✱, & ad eius pōdus Græcas Drachmas rediges. Sic Cleopatras: τὸ Ἰταλικὸν δηνάριον ἔχει δραχμὴν α. Sic Suidas: Δραχμὴ δὲ ὁλκὴ νομίσματος D ἀργυρίου. Item Priſcianus: Drachma, ſiue Argenteus, ſcrupuli tres. Quibus ex locis manifeſtū eſt, de numis ipſis, de ipſorum, inquam, numorū corporibus ac precio hæc tradi: ne quis cauilletur hanc æquationem ac diſputationem ad medicorum pondera referendam eſſe. Sic denique Iſidorus: Drachma inquit, octaua pars vnciæ eſt, & Denarij pondus argenti tribus conſtans ſcrupulis, id eſt ſiliquis.

E *Amplior recenſio locorum apud auctores quibus Drachma & Denarius inter ſe comparantur.*

CAP. IV.

SED operæprecium eſt, plura ex veteribus teſtimonia de drachmæ & denarij comparatione, proponere. Nam Zonaras quidem eo loco vbi de ijs commemorat, quæ poſt Pyrrhum F regem deuictum acciderunt, ita loquitur: πολλὰ δὲ χρήματα τότε τῇ Ῥώμῃ ἐγένοντο· ὥστε καὶ ἀργυραῖς δραχμαῖς χρήσασθαι: hoc eſt, Tanta per id tempus Romæ fuit pecuniæ copia, vt argenteis vti drachmis inciperent. Neque enim drachmarum vſum populus R. vnquam recepit: ſed denarios pari pondere, trium ſcilicet ſcrupulorum, percuſſit. Valerius lib. 7. c. 6. Præneſtini, inquit, cùm in obſidione permanerent, euenit, vt murem quidam captiuus ducentis potiùs denarijs vendere, G quàm ipſe leniendæ famis gratia conſumere mallet. Strabo lib. 5. ſub fin. Medimnum poſuit pro murem: ſed in precio conſentiens, ὥσθ' ὑπὸ λιμοῦ, inquit, διακοσίων δραχμῶν πραθέντος μυὸς ὁ μὲν πωλήσας ἀπέθανεν, ἐσώθη δ' ὁ πριάμενος. Eiuſdem generis illud eſt apud Agellium 1. cap. 8. Ad Thaidem Demoſthenes clanculum adit,

inquit, Ῥωμαίων ἑκάστῳ δραχμὰς ἑβδομήκοντα πέντε δοῦναι, Καίσαρος ἐν ταῖς διαθήκαις γράψαντος. Idem in Bruto: πρῶτον μὲν γὰρ ἐν ταῖς διαθήκαις διδομένων κατ' ἄνδρα Ῥωμαίοις δραχμῶν ἑβδομήκοντα πέντε, &c. Appianus verò Ciuil. 2. τῷ δήμῳ δὲ ἦσαν οἱ κῆποι ἐνδιαίτημα δεδομένοι καὶ κατ' ἄνδρα Ῥωμαίων τῶν ὄντων ἔτι ἐν ἄστει πέντε μὲν ἑβδομήκοντα ἀττικὰς δραχμάς. Quibus ex verbis facilè iam apparet, quantopere ſit Agricola, qui Græcum Appianum nondum videtat, locum illum calumniatus, lib. de pond. Rom. 4. pag. 104. Faciliùs autem Dio id etiam demonſtrabit, qui li. 41. δραχμάς, inquit, ὡς μὲν αὐτὸς ὁ Ὀκταούιος γράφει τετταράκοντα, ὡς δὲ ἕτεροι πέντε καὶ ἑβδομήκοντα ἑκάστῳ σφῶν δοθῆναι κεκέλευκε. Quibus ex locis illud etiam obſeruandum eſt, quod paullò ante notauimus, ſi quinque & ſeptuaginta drachmas in libram imputemus, eadem retenta ratione trecentis ſeſtertiis numis, argenti libram expleri. Addamus etiā illud ex Plutarcho in Sylla, vnde & de denariorum cum drachmis, & de drachmarum ac denariorum cum ſeſtertiis comparatione conſtabit. Cùm iam Sylla victor, inquit, Remp. obtineret, libertinus quidam ſuſpectus quod vnum proſcriptis occultaret, qua de cauſſa præcipitari eum è ſaxo Tarpeio oportebat, nimiæ inſolentiæ Syllam increpuit, quòd perquamdiu in vnis ædibus conducti habitaſſent, cùm ipſe pro ſuperiore parte duo numum ſeſtertiûm millia Sylla autem pro inferiore parte tria millia mercedis penſitaret: vt inter illorum fortunam mille tantùm ſeſtertij numi intereſſent: qui drachmas Atticas ducentas quinquaginta valent. Quibus ex verbis patet, primùm drachmas Atticas & Denarios exæquari: quemadmodum ſuperius diximus; deinde in centum drachmas quadringentos ſeſtertios numos imputari, φέροντες, inquit, ἐνοίκιαν αὐτὸς μὲν τῶν ἄνω δισχιλίους νούμμους, ἐκεῖνος δὲ τῶν ὑπὸ κάτω τρισχιλίους. ὥστε τῆς τύχης αὐτῶν τὸ μεταξὺ χιλίους ε[illegible]μους εἶ[illegible]: οἱ πεντήκοντα καὶ διακοσίας δραχμὰς ἀττικὰς δύνανται. Ne hoc quidem teſtimonium prætermittendum eſt. Nam Cicero ad Attic. 15 Tribunitij candidati, inquit, iurarunt, ſe arbitrio Catonis petituros. apud eum HS quingena depoſuerunt: vt qui à Catone damnatus eſſet, id perderet, & competitoribus tribueretur. Item ad Qu. Fratrem 2. Epiſt. 14. Tribunitij candidati compromiſerunt HS quingenis in ſingulos apud M. Catonem depoſitis, petere eius arbitratu, vt qui contra feciſſet, ab eo condemnaretur. Nunc Plutarchum eandem rem Græcè & drachmaria ratione narrantē audiamus. Plut. in Caton. Vtic. ἔδοξεν οὖν αὐτοῖς εἰς ταὐτὸ συνελθοῦσι παραβαλέσθαι δραχμῶν ἕκαστον ἀργυρίου δέκα δύο, ἥμισυ μυριάδας. Cùm in vnum, inquit, conueniſſent, placuit iis, vt ſinguli deponerent drachmarum decem myriades & dimidiatam: hoc eſt, denariorum vicena quina millia, quæ ſeſtertium efficiunt quingenta millia.

Finem teſtium producendorum faciam, vbi ſummum auctorem Dionyſium Helicarnaſſeū, adduxero, qui agmen claudat. Nam is lib. 4. vbi de cenſu à Rege Tullo inſtituto commemorat, pro eo quod Liuius lib. 1. dixit centum millia æris, modò centum minas, modò decē drachmarum millia indifferenter vſurpat. pro ſeptuaginta quinq; millibus æris, prius ſeptuaginta quinque minas, mox ſeptem drachmarum millia quingentas: pro quinquaginta millibus æris, priore loco quinquaginta minas, proximè verò quinque millia drachmarum. Verba Liuij hæc ſunt: Tum claſſes centuriáſque & hunc ordinem ex cenſu deſcripſit. Ex iis qui centum millium æris cenſum haberent, prima claſſis omnes appellati. Secunda claſſis intra centum vſque ad quinque & ſeptuaginta millium cenſum inſtituta. Tertiæ claſſis quinquaginta millium cenſum eſſe voluit. in quarta cenſus quinque & viginti millium: quinta claſſis vndecim millibus cenſebatur. Hoc minor cenſus reliquam multitudinem habuit. Audiamus nunc Dionyſium: μίαν ἀφεῖλεν ἐξ ἁπάντων μοῖραν. inquit, ἧς τὸ μέγιστον τίμημα ἦν οὐσίας, οὐκ ἔλαττον ἑκατὸν μνῶν. αὕτη πρώτη σύνταξις ἦν. Vnā, inquit, ex omnibus partem delegit, cuius maximos eſſet cenſus, nec minor centum minis. Hæc prima fuit claſſis. Tum ita ſubſcribit: ἔπειτα ἑτέραν ἀφῄρει μοῖραν, ἧς ἦν ἐντὸς μὲν μυρίων δραχμῶν, οὐ μεῖον δὲ πέντε καὶ ἑβδομήκοντα μνῶν τὸ τίμημα. Poſtea, inquit, alteram delegit, cuius cenſus erat intra decem drachmarum millia non minor tamen quinque & ſeptuaginta minis. Vides, vt centum minas, & decem drachmarum millia pro eadem ſumma vſurpet? vtrámque autem ſummam pro centum æris millibus: ac proinde non modò pro quadraginta HS, verùm etiam pro decem denariorum millibus? Audiatur iterum Dionyſius: τὴν δὲ τρίτην ἐποίει σύνταξιν ἐκ τῶν ὑπολειπομένων ὅσοι τίμησιν εἶχον ἐλάττονα μὲν τῶν ἑπτακισχιλίων καὶ πεντακοσίων δραχμῶν, οὐ μείονα δὲ μνῶν πεντήκοντα. Tertiā claſſem, inquit, fecit ex iis, qui cenſum habebant minorem quidem ſeptem drachmarum millibus quingentis, non minorem tamen quinquaginta minis. Videmus iterum, vt pro ſeptuaginta quinque millibus æris, drachmarum ſtatuat ſeptem millia quingentas: ac proinde HS triginta millia numûm. Pari ratione mox in quarta claſſe, pro quinquaginta millibus æris, Græcè poſuit quinque drachmarum millia. ἐκ τῶν ὑπολειπομένων τοὺς ἐλάττω πεντακισχιλίων δραχμῶν ἔχοντας οὐσίαν ἄχρι καὶ εἴκοσι μνῶν, τετάρτην ἐποιήσατο μοῖραν. Ex reliquis, ait, qui cenſum habebant minorem ſeptem drachmarum millibus, ſed tamen vſque ad minas viginti, quartam claſſem fecit. Atque hæc quidem de drachmarum cum denariis exæquatione hactenus dicta ſint. niſi fortè inſuper addendum hoc videtur, cùm Dionyſius quintæ claſſi duodecim minarum & dimidiæ cenſum attribuat, & duplaris proportio, quam Rex Tullus in cenſu conſtituendo ſequi inſtituit, apertiſſimè hoc flagitet, videri apud Liuium fieri non poſſe, quod ita ſcriptum eſt: Quinta claſſis vndecim millibus cenſebatur. Mendum igitur ex notis natum arbitror: quas cùm hoc modo Liuius exaraſſet, CCIↃↃ CIↃ.CIↃ IↃ: imperitus librarius duas poſteriores quaſi ſuperuacaneas omiſit: & CCIↃↃ CIↃ: id eſt, vndecim millia duntaxat ſcripſit. Sed quo dilucidius & proportio quam Rex Tullus ſecutus eſt, & drachmarum cum denarijs, aſſibus ac ſeſtertijs comparatio cognoſcatur, non alienum videtur, eam quaſi in tabula depictam, ſub oculos ſubiicere.

tuor & octoginta. nam libra eſt vnciarum duodecim, in quarum ſingulis ſunt denarij ſeptem, qui duodecies ſumpti complent quattuor & octoginta denarios. Eadem libra Græcis eſt drachmarum ſex & nonaginta. Libra enim vnciarum eſt etiam illis duodecim (Cleopatras dixit eſſe duodecim & ſemis,) in quibus ſingulis drachmæ octo, quæ duodecies iunctæ efficiunt drachmas ſex & nonaginta. (Aſſentior Syluio, dummodo deleatur ille Fannij verſus, qui ei grauiter aduerſatur:

Centum hæ ſunt drachmæ. quòd ſi decerpſeris illis
Quattuor, efficies hanc noſtram denique libram:

Nam Fannius loquitur vt ciuis Romanus, & NOSTRAM cùm dicit, ſine dubio Romanam intelligit. nunquam autem Romani ciues ſuas rationes in Lario ad drachmas, ſed ſemper ad denarios confecerunt. quare nonaginta ſex denarios Romanos in libra Romana Fannius apertiſſimè computat.) Cùm igitur (ſubiungit Syluius) paullò grauior denarius eſſet, quàm drachma Attica, pondus autem vel numiſma Græci interpretes non haberent, quòd exactè Denario Romano reſponderet, Latina in Græcum ſermonem verſuri, per id quod proximum eſſet ac non multò leuius, drachmam ſcilicet, pro denario reddiderunt, vt Plutarchus & Galenus. Hæc Syluius: cuius hoc poſtremum verbum facilè concoquere fortaſſe poſſem, ſi de vnius tantùm denarij cum vna tantùm drachma comparatione ageretur: ſed durum eſt conniuere in comparatione quattuor & octoginta denariorum cum ſex & nonaginta drachmis: vbi diſcrimen eſt duodecim drachmarum: quam Syluij pillulam qui tacitus deglutire poterit, non anguſtis ſe faucibus eſſe præditum indicabit. Pergit Syluius: Contrà Latini, dum Græca verterunt, pro drachma Attica, denarium, tam pondus quam numiſma verterunt: quia pars vnciæ octaua apud Romanos nomine proprio caret. niſi cum Balbo & Latinis multis drachmam quoque Græco more appelles: vt Agellius, Feſtus, Liuius libr. ab V.C. 44. Polybij locum recenſens. (Hæc apud Syluium Agricolæ verba reperi: quibus addo hæc aliorum auctorum teſtimonia, valdè vtriuſque ſententiæ repugnantia. Drachma, inquit Priſcianus, ſiue Argenteus denarius, ſcrupuli tres. Drachma, inquit Iſidorus, octaua pars vnciæ eſt, & denarij pondus: argenti tribus conſtans ſcrupulis.) Pergit Syluius: Sic drachma Attica, inquit, denarij argentei habere pondus dicitur Plinio lib. 2. cap. vltim. Nec mirum eſt, id eum feciſſe in ponderibus nimium diuerſis, drachma & denario: cùm μνᾶν Atticam (quæ vnciarũ eſt duodecim, & dimidiæ, ſeu drachmarum centum) verterit libram, quæ vnciarum eſt tantùm duodecim, ſeu drachmarum eſt tantùm ſex & nonaginta: drachmis ſcilicet quattuor leuior quàm Alexandrina. hæc enim differentia illis viſa eſt parui eſt momenti. niſi ſi qui eſſent validis (fort. inualidis) admodum viribus. Non habet igitur drachma Attica denarij pondus, neque libra minam æquat. Hæc doctiſſimus Syluius: quæ P. Manutius ſcriptor politiſſimus his paucioribus verbis elegantiſſimè perſtrinxit in Comm. epiſt. Att. lib. 6. Quos Cicero denarios appellat, Appianus & Dio drachmas vocant,

A ſed quia drachma paullò leuior eſt denario, cùm octo apud Athenienſes drachmæ in vncia, denarij Romani ſeptem ferirentur: ideo non ſolùm Græci ſcriptores drachmam pro denario, ſed Latini quoque denarium pro drachma interdum vſurparunt. Hæc Manutius. Sed videamus, ne falſis poſitis principiis, vera eſſe conſequentia non poſſint. Nam quod nobis quaſi oraculi loco ediderunt, ſeptem denarios ſemper in vncia octo verò drachmas numerandas eſſe, bona ipſo-
B rum venia dictum ſit, apertè falſum eſt. Fannius certè & Priſcianus, cùm hanc rem totam diligenter & accuratè tractarent, & in libra modò ſeptuaginta duas, modò ſeptuaginta quinque, modò nonaginta ſex, modò centum drachmas numerarent, nuſquam tamen (quod diligenter attendi, ſuóque momento ponderari cupio) de numero quattuor & octoginta vel denariorum vel drachmarum verbum vel minimum interpoſuerunt. Quinetiam Fannius apertiſſimè in
C libram Romanam ſex & nonaginta denarios imputat, vt modò demonſtrauimus. præterea quid reſpondebunt Celſo, cuius hæc ex Epiſtola ad Natalem verba protulimus: Græci pondera ad drachmas redigunt, quæ quia ad denarium conueniunt (octoginta enim quattuor in libram incurrunt) pro nota Græcæ drachmæ Z. notam denarij poſui ✱: & ad eius pondus Græcas drachmas redegi. item ad illud Cleopatræ, τὸ ἰταλικὸν δηνάριον ἔχει δραχμὴν α. Quid opus eſt plura?
D Verbo iam vno & oraculum & oraculatores iſtos euertam. Video inter omnes conſtare, Liuium eam inter Tetradrachmum & tres denarios proportionem inducere, quam ſeſquitertiam dicimus: eo loco quem ſæpe iam protulimus. Hoc & Agricola, & Syluius, & alij omnes fatentur. Atqui ſi verum eſſet, octo drachmas valere ſeptem denarios, quemadmodum Agricola & Agricolarij omnes contendunt, ea proportio
E eſſet, quam, vt dixi, ſeſquiſeptimam appellant: nimium quantum ab illa diſcrepans, quæ octo drachmas cum ſex denariis, non cum ſeptem componit. Quare aut illam tam apertam repugnantiam eruditi & ingenioſi viri dirimant, aut ne moleſtè ferant, ſi neque Budæi, neque Agricolæ, neque Syluij auctoritate à veri inueſtigatione deterreamur.

F

Tertia ſuperiorum diſſenſionum conciliatio.

CAP. VII.

RESTAT igitur vt videamus, ecquid tandem lucis eſt tenui noſtro lychnucho tantis iſtis tenebris afferri poſſit. Arduum quidem negotium eſt: ſed quo difficilius, hoc præclarius. Sic igitur ſtatuo, duo denariorum genera Romæ fuiſſe: vnum grauiorum, quod fuit antiquius: alterum leuiorum, quod poſterius
G fuit. Grauiores dico, qui quattuor & octoginta tantùm numero ex libra ſignabantur: quod iuſtum, id eſt lege aliqua nominatim definitum fuiſſe, Plinius teſtatur lib. 33. c. 9. & Celſus Plinio antiquior, ſua tempeſtate obſeruatum illum fuiſſe oſtendit in iis locis, quos paullò antè protulimus. atque ad hoc genus grauiorum dena-

riorum illa omnia loca pertinere contendo, quæ ſuperius de ſeptenis in vnciam denariis commemorauimus: quia ſeptem denarij duodecies ducti numerum illum octoginta quattuor in libram explent. Leuiores autem appello, qui ſex & nonaginta numero ex libra feriebantur, quòd lege, vel potius Conſtitutione & Edicto alicuius Cæſaris introductum fuiſſe oportet: ſed cuius, diuinare certè non poſſum. Numerum quidem Fannius his verſibus exponit:

Μνᾶν vocitant, noſtrique Minam dixere priores.
Centum hæ ſunt drachmæ, quòd ſi decerpſeris illis
Quattuor, efficies hanc noſtram denique libram.

Scribit enim hæc Fannius, vt iam ſæpè dixi, tanquam ciuis Romanus, & tanquam de Romana libra: vt nemini dubium eſſe poſſit, quin Romani denarios eiuſmodi habuerint, ſuperioribus illis leuiores. atque idcirco ex libra plures, duodenario nimirum. Quod etiam Priſcianus his confirmat verbis: Italica mina, inquit, drachmas habet (vt ſuprà dictum eſt) nonaginta ſex. Item aliquanto antè: Libra vel mina Graia drachmas habet nonaginta ſex. Quo in loco pro GRAIA, reponendum eſſe ITALICA, verba illa proxima demonſtrant: vel certè cum Fannius Graiæ minæ centum drachmas tribuat, ita explendus locus videtur, Libra vel mina Graia drachmæ centum, Italica nonaginta ſex. Sed de his duobus Romanorum denariorum generibus paullò poſt accuratius diſſeremus.

De numero LXXII. LXXV. & C. drachmarum in libram

CAP. VIII.

NAM hic permagna nobis occurrit quæſtio, quæ priore loco tractanda eſt: Cùm dictum ſit, legitimum denariorum numerum in libram fuiſſe primùm quattuor & octoginta, poſteà verò, imperio Cæſaris alicuius, duo denario adauctum, & ad nonaginta ſex perductum: quid illud ſit quod paſſim auctores de LXXII. LXXV. & C. in libram drachmis commemorant? Antequam huic quæſtioni reſpondeo, duo præmunienda eſſe arbitror: quorum hoc prius eſt: Numerum ſiue drachmarum, ſiue denariorum in libras, ex eius proportione cognoſci, qui in vncias impendebantur: veluti ſi ſex drachmæ ex vncia ſignarentur, duas & ſeptuaginta in libras ſignari: quia ſenæ duodecies ductæ, illam ſummam conficiunt. Alterum eſt, libram Romanam duodecim tantùm vnciarum fuiſſe (vt apud Fannium.

Vnciáque in libra pars eſt quæ menſis eſt anno.)

Græcam autem, hoc amplius, ſemunciam habuiſſe: cuius rei teſtis eſt præter cæteros Cleopatras his verbis: ἡ ἀττικὴ μνᾶ ἔχει οὐγγίας ιβ' ϛ'. <ρ. id eſt, Attica mina habet vncias duodecim, & inſuper ſemunciam: drachmas verò, centum. Ac de hac quidem ſemunciæ acceſſione, Budæus aliquot locis locutus eſt, ſed nullo planè auctore tantummodo ex coniectura & ſuſpicione, cuius in tam graui diſputatione momentum nullum eſt.

Reſtat vt de ſex & nonaginta drachmis, & poſtremò de centum videamus. Ergo ſi ex vncia octo ferianrur, tum in libram ſex & nonaginta redibunt, quem fuiſſe legitimum Romanæ libræ numerum, & Priſcianus & Fannius teſtantur:

Centum hæ ſunt drachmæ: quòd ſi decerpſeris illis
Quattuor, efficies hanc noſtram denique drachmam.

NOSTRAM enim Fannius ciuis Romanus cùm dicit, non Græcam, aut Ægyptiam intelligit, ſed Romanam, & Romanis peculiarem: vt iam ſæpè dictum eſt: lege igitur aliqua & Cæſaris cuiuſpiam conſtitutione taxatam ac definitam. Quid? de ſemunciæ additamento, quid dicemus? nam additis quattuor emerget decantatus ille numerus centenarius, quem paſſim celebrari apud auctores videmus: veluti cùm Plutarchus pro eo quod Liuius libram argenti dixerat, ipſe Græcanicam rationem, & ſemunciæ illius acceſſionem ſecutus, centum drachmas poſuit: pro eo quod duas libras & ſelibram, drachmas ducentas & quinquaginta. Liuius lib. 2. Conuenerat inter duces Romanos Pœnúmque, vt quæ pars plus reciperet quàm daret, argenti pondo bina & ſelibras in militem præſtaret. At Plutarchus propter ſemunciæ: id eſt, quattuor denariorum acceſſionem, poſuit drachmas ducẽtas quinquaginta. Nam in Fabio ſic ſcribit: Διδόναι δραχμὰς ὑπὲρ ἑκάστου τῶν κομιζομένων πεντήκοντα καὶ διακόσια. Quinetiam eandem prorſus rationem Dydimus vetus auctor ſecutus eſt: cùm apud Priſcianum ita ſcripſit, τὰ δὲ χίλια στατήρια ποιεῖ διακόσια πεντήκοντα δηνάρια ἀργυρᾶ: δεκὰ δὲ χρυσᾶ: ἅπερ καὶ μίλλε νούμμους φασί. Sed veriſſimũ eſt, ne hac quidem in cauſſa illi ſemunciæ acceſſioni locum eſſe: propterea quod numerus hic ex Romanorum more inſtitutus ad definitus eſt, qui acceſſionem illam ignorabant. Quid ergo eſt? nempe cùm Græci Græcam in re numaria tractanda conſuetudinem retinere vellent, leue illud quattuor drachmarum ad ſex & nonaginta denarios additamentum diſſimularunt, & pro libra Romana ſex & nonaginta denariorum, Græcam centum drachmarum minam vſurpare non dubitarunt. Atq; ad huius rei confirmationem incredibile dictũ eſt, quantopere dupla illa aureorum cum argẽteis denariis proportio pertineat, de qua poſterius dicturi ſumus. Nam poſtremus Plinij tempore aureorum numerus in auri libra fuit octo & quadraginta. Duplicetur is numerus. pariet noſtrum illum nonaginta ſex argenteorum, quem quærimus. His poſitis, deinceps ita dilucidè quæſtionem hanc exponemus, vt rem ipſam, quaſi in tabula depictã, ſub oculos ſubiiciamus. Nam ſi ex vncia (vt dixi) ſenæ drachmæ percutiantur, tam ex libra binæ & ſeptuaginta redibunt: atque hæc nimirum illa vetus

vetus fuit Attica mina, quàm Fannius illo verſu ſignificat.

Attica quæ fiet (ſi quartam dempſeris hinc) Mna.

Nam cùm proximè dixiſſet.

Centum hæ ſunt drachmæ. quòd ſi decerpſeris illis
Quattuor, efficies hanc noſtram denique libram:

perſpicuum eſt, particulam HINC, ad hunc proximè poſitum numerum, ſex nempe & nonaginta, referendam eſſe: à quo ſi quarta, id eſt, viginti quattuor demantur, duo tantùm & ſeptuaginta ſupererunt. Neque enim (vt iam antè dixi) Agricolæ aut Vineto quantumuis doctis aſſentiri poſſum, qui particulam illam HINC, tam longè ad ſuperiorem, videlicet CENTVM, & tertium ab hoc poſtremo numerum referendam putant: nimirum vt quarta, hoc eſt xxv. demptis, ſeptuaginta quinque reliqua ſignificarentur. Nam hoc quoque ſomnium ſupradicta ſemunciæ acceſſio refellit. Addatur enim ad ſummam duarum & ſeptuaginta drachmarum illa ſemuncia, hoc eſt tres drachmæ, legitimus ille numer⁹ ſeptuaginta quinq; complebitur: de quo Fānius ita loquitur,

ter quinque hanc denique drachmis,
Et ter vicenis tradunt explerier vnam.

Confirmari etiam hæc poſſunt ex illa dupla proportione aureorum cum denariis. Nam quantùm ad primum & antiquiſſimum aureorum numerum attinet, qui ex auri libra feriebatur, & non minor erat triginta ſex, perſpicuum eſt, eum duplicatum ad duas & ſeptuaginta drachmas peruenisse. Hactenus de numero LXXII. & LXXV. Veniamus ad LXXXIV. Nam cùm in vnciam argenti feriuntur ſeptem denarij, tum ex libra octoginta quattuor emergunt: quem numerum Plinius iuſtum & legitimum appellat; quid ita? nempe quia lege aliqua præciſè definitus fuerat. quemadmodum enim Ariſtoteles dixit, Numi poteſtatem non à natura, ſed à lege profectam: ita iuſtum denariorum aut drachmarum in libra numerum, non à natura, ſed à lege aliqua conſtitutum ac definitum fuiſſe oportet. neque enim dubium eſt, quin æquè iuſtus ſit numerus ſeptuaginta duorum aureorum ex auri libra, quem Valentinianus conſtituit: vt quattuor & octoginta, quem Conſtantinus ante perſcripſerat. l. quoties, 5. C. de pond. et l. 1. C. Th. eod. tit. Sed de ſemunciæ acceſſione quid dicemus? Quoniam ille denariorum numerus & lege Romana, & à Romanis definitus eſt, qui duodecim tantùm vncias in libram imputabant: hæc autem acceſſio tota Græcorum propria eſt, idcirco dicemus ei locum in Romanorum denariis non eſſe. Neque verò prætermittenda illa eſt aureorum proportio, quàm ſuperius attigimus. nam cùm ſecundum genus aureorum (vt poſterius docebimus) numerum haberet ex auri libra duorum & quadraginta, ſi eum duplicemus, ſolidè reperiemus quattuor & octoginta denarios argenteos: pari eodémque pondere, quo tum fuerunt aurei duo & quadraginta.

De diuiſione denarij, eiúſque partibus: Vbi de Quinario, ſiue Victoriato.

CAP. IX.

A DEINCEPS inſtitutus à nobis ordo poſtulat, vt de Denarij partitione dicamus quam ſeptuplicem fuiſſe reperio. prima autem bipartita eſt, in binos ſcilicet Quinarios, qui etiam Victoriati dicebantur. Fuit enim Quinarius numus argenteus: dimidiam denarij partem & pondere & precio exæquans, nota Victoriæ inſignitus. Varro de lingua Lat. 4. In argento hi nummi. Denarius quòd denos æris valebat. Quinarius, quòd quinos. Idem lib. 9. vbi de proportione & ἀναλογίᾳ diſputat: Quam rationem, inquit, duo ad vnum habent, eandem habent viginti ad decem. In numis, in ſimilibus. ſic eſt ad vnum Victoriatum denarius, ſicut ad alterum Victoriatum alter denarius. vbi vocem VNVS deeſſe non dubito. Nam hæc ſententia eſt: Sic eſt ad vnum Victoriatum vnus denarius, ſicut ad duos Victoriatos, duo denarij. Plinius 33. cap. 3. Qui nunc Victoriatus appellatur, lege Clodia percuſſus eſt. antea enim hic numus ex Illyrico aduectus, mercis loco habebatur. Eſt autem ſignatus Victoria: & inde nomen. Mætianus: Eo in numero ſunt hi argentei numi: Denarius, cuius eſt nota X. Quinarius, cuius eſt nota V. Victoriatus nunc tantundem valet, quantum Quinarius olim. at peregrinus numus loco mercis, (vt nunc tetradrachmum & drachma) habebatur. vnde & nomen traxit. Quinarius, dimidium eius, id eſt quinque aſſes: vnde & ipſe vocatur. Quod autem ſuperius de mutata denarij æſtimatione diximus, idem in ſingulis ipſius partibus pro portione accidiſſe, intelligendum eſt. Nam, vt eodem loco Mætianus ſcribit, Denarius primò aſſes decem valebat: vnde & nomen traxit. Quinarius, dimidium eius: id eſt, quinque aſſes: vnde & ipſe vocatur. Nunc denarius, ſedecim: Victoriatus & Quinarius octo aſſes valet. Hæc ille. Quod autem ſuperius in denario monuimus, etiam ad Victoriatū referendum eſt: non veterem ſcilicet Victoriatum retentum & ſolum illius precium immutatum fuiſſe: ſed nouum Quinarium conflatum multis partibus illo antiquo leuiorem.

Pomponius in Paſtoribus apud Nonium,

Quæ tuleram mecum decem millia Victoriatum,
Græca mercede illico curaui, vt occuparem.

Cicero pro Fonteio: Titurium Toloſæ quaternos denarios in ſingulas vini amphoras portorij nomine exegiſſe: Croduni, Porcium & Munium ternos Victoriatos: Vulchalone Seruæum binos & Victoriatos M. Quæ tamen poſtrema verba mendoſa ſunt, neque ſine libri veteris ope emendari poſſunt. Quinctil. libr. 6. cap. 4. Mendacium mendacio eluditur: Vt Galba, dicente quodam Victoriato ſe vno in Sicilia quinque pedes longam murænam emiſſe: Nihil, inquit, mirum: nam ibi tam longæ naſcuntur, vt iis piſcatores pro reſtibus vtantur.

Secunda & tertia partitio Denarij, ubi de Libella.

CAP. X.

SECVNDA Denarij diuiſio quadripartita eſt, in quattuor ſcilicet ſeſtertios. cuius tractationis locum fateor hûc eſſe certiſſimum. Sed quoniam adeò copioſa eſt,& multiplex, dari mihi veniam poſtulo, ſi eam in proprium & ſeparatum locum conferendam putem. Tertia igitur denarij diuiſio eſt in decem libellas. nam quod quidam, in his (vt meminiſſe videor) Agricola, denarium à Celſo ita diuidi putant in ſex ſextantes, quaſi ſextantem argenteum faceret, valde abſurdum eſt. Solius enim Celſi hoc commentum eſt, ad ſuam cauſſam accommodatum vt Latinis potius, quàm Græcis vocabulis vteretur. Sextantis autem argentei mentionem nuſquam animaduerti. Sed de Libellis dicendum eſt Varro lib. 4. vbi numos argenteos enumerat: Numi denarij, inquit, decuma Libella: quod libram, pondo, as, valebat,& erat ex argento parua. Scripſiſſe Varronem puto, ASSEM. hoc ſenſu; Libellam argenteum numulum fuiſſe, qui aſſi æreo numo, poteſtate reſponderet: inde dictam, quod libram æris valebat. Quare definiri commode ſic poterit, Libella eſt numulus argenteus, qui decima denarij parte valebat, communi (vt credi par eſt) nota inſignitus: nimirum bigis, aut quadrigis. Plautus Pſeud. Tibi libellam argenti nûquam credam. Idem in Captiu. At ob eam rem mihi libellam pro eo argenti ne duis. Mætianus, Libella dicta creditur, quaſi puſilla libra. Nam cùm olim aſſes librales eſſent,& denarius decem aſſes valeret,& decima pars denarij librã, prępoſita nota denarij vel ſeſtertij, vt erat ratio, æra exprimebantur. Plinius 33. c. 3. Libralis (vnde etiam nunc Libella dicitur,& Dipondius) appendebatur aſſis. Neque aliter is locus legendus eſt: ſed adhibenda parentheſis nota, qualem adſcripſimus. Patet igitur Libellam argenteũ numum fuiſſe, qui aſſi æreo poteſtate quidem reſpondebat, pôdere autem multo inferior erat: atque vt aſſibus decem, decuſſim: ita libellis decem, denarium reſpondiſſe. Cicero pro Q. Roſcio: Hic niſi planum facit HS IↃↃↃ. ad libellam ſibi deberi, cauſſam perdit. Idem Verrin. 4. Ecquis Volcatio, ſi ſua ſponte veniſſet, vnam libellam dediſſet? Plaut. Pſeud. Cui neq; paratus numus argenti fiet, neque libellæ vlla ſpes. Idem, Cùm libella nuſquam eſt, niſi hic leno ſubuenit tibi. Idem Caſina, Vna libella poſſum liber fieri.

Reliqua diuiſiones denarij.

CAP. XI.

QVARTA Denarij diuiſio propriè ſubdiuiſio eſt, eáque bipartita: Libellæ ſcilicet in duas ſembellas. Varro eodem loco: Sembella dicta, quia ſit Libellæ dimidium: quòd ſemis aſſis. Eſt igitur Sembella numulus argenteus dimidiam libellæ partem precio & pondere adæquans, communi nota ſignatus. Varro lib. 9. Dicimus eandem rationem habere aſſem ad ſemiſſem, quam habet argentea libella ad ſembellam. Quinta diuiſio ſimiliter ſubdiuiſio eſt Libellæ,

A eáque quadripartita. nam in quattuor teruncios diſtribuitur. Fuit enim Teruntius numulus argenteus, Libellæ quartam partem precio & pondere adæquans, communi ſigno percuſſus. Varro eodem loco: Teruntius à tribus vnciis, ſembellæ, quod valet dimidium: & eſt quarta pars, ſic vt quadrans, aſſis. hoc eſt, ſicuti Quadrans tres æris vncias, ita Teruntius tres libellæ partes valebat. Nam vt aſſi libella, ita quadranti Teruntius reſpondebat. Voluſ. Mætianus: Aucta ta- B men computatione, hæc quoque libella in duos veluti ſemiſſes, qui ſingulæ vocantur, & quattuor velut quadrantes, qui Teruntij vocantur, diuiditur. Vnde perſpicuum eſt, Teruntium qui argenteum numum fuiſſe. nam vt æreos numos cum aſſe qui fuit æreus, ſic argenteos cum argentea libella confert, Cicero ad Att. epiſt. 5. Spero toto anno imperij noſtri teruntium ſumptus in prouincia nullum fore. Item de fin. 3. Interit enim magnitudine maris Ægei ſtilla muriæ, & in diui- C tiis Crœſi teruntij acceſſio. Item Fam. 2. ep. 17. De præda mea præter Quæſtores vrbanos, id eſt pop. R. teruntium nec attigit, nec tacturus eſt quiſquam.

Amplior diſquiſitio quot genera Romæ denariorum argenteorum fuerint.

CAP. XII.

D

HIS ita conſtitutis, deinceps paullò accuratius conſiderandum eſt, quàm multa denariorum Romanorum genera fuerint. nam cum ſuperius demonſtratum ſit denarios & drachmas paris eiuſdemq; ponderis fuiſſe, præterea drachmas interdum e libra LXXII. interdum LXXV. nonnumquam LXXXIV. aut XCVI. aut C. ſignari ſolitas: conſentaneum prima ſpecie videbatur, quinque denariorum genera conſtituere. quod con- E tra tamen paullò ante diximus, Romanos duo tantum habuiſſe Denariorum genera: vnum quattuor tantùm & octoginta in libram: alterum poſterius, ſex & nonaginta: vtrumque autem iuſtum ac legitimum: id eſt lege aliqua & ſummi imperij auctoritate conſtitutum. Neque mouet, quod Liuius lib. 34. ita ſcribit: Argenti ſignati octoginta millia fuere Atticorum. Tetradrachma vocant. Trium fere denariorum in F ſingulis eſt pondus. quaſi denarios eo loco Liuius, ſeptuaginta duos è libra conſtituat. Sic enim illa ratio poſtulat: vt ſi ſint drachmæ in libram nonaginta ſex, quot Romana ratione ſignari diximus: ſint etiam denarij in libram ſeptuaginta duo: propter illam ſeſquitertiam proportionem, quam Liuius tradit inter tetradrachmum, & tres denarios fuiſſe. Vt enim ſunt quattuor ad tres, ita nonaginta ſex ad duos & ſeptuaginta. Ponamus ita ſcripſiſſe Liuium (de quo tamen poſtea viderimus) reſpondemus ta- G men, eum nequaquam illis verbis ſeptuaginta duorum denariorum numero libram definiſſe: ſed cùm eorum ipſorum Græcorum numorum numerum edidiſſet, quos tum ex ſolutos dixerat, nimirum tetradrachmorum: tum vt commodius intelligi à Romanis, quibus hiſtoriam ſcribebat, pondus illorum numorum poſſet, ſubieciſſe

ieciſſè ſingula tetradrachma tres ferè denarios Romanos pependiſſe. qua ratione apparet, pondus denariorum fuiſſe in illa ſumma ferè ducentorum, & quadraginta millium. Quòd ſi ad libras rationem reuocemus, Priſcianus eam demonſtrat. Nam ſicuti tetradrachmum ſuperat tres denarios parte ſui quarta, id eſt vna drachma: ita nonaginta ſex ſuperant ſeptuaginta duo parte ſui quarta, quæ ſunt quattuor & viginti. Quare ſi ponamus in libram ſex & nonaginta drachmas, eadem proportione relinquemus item in libram ſeptuaginta duos denarios. Non igitur Liuius denarium conſtituit ſeptuageſimam ſecundam libræ Romanæ partem: ſed quale eſſet numi tetradrachmi pondus, ex Romanæ monetæ comparatione expoſuit. Qua de cauſſa, permanendum in illo numero cenſeo, vt duo tantum denariorum Romanorum genera conſtituamus: vnum octoginta quattuor in libram, alterùm nonaginta ſex. Sed aduerſus hanc noſtram ſententiam mouere quempiam Agricolæ fortaſſe poterit auctoritas, qui in lib. aduerſ. Alciatum de ponderibus & menſuris pagin. 190. ita ſcribit, Argentei Romanorum denarij triplices ſunt. graues, qui pendunt drachmam cum dimidia; mediocres, qui drachmam & ſeptimam eius partem: leues, qui plerumque drachmam. De grauibus ſcribit Liuius lib. 44. his verbis: Multitudinis eorum argumentum eſt, quòd Polybius ſcribit, centum talentis Achæis eam rem ſtetiſſe: cùm quingenos denarios precium in capita, quot redderentur dominis, ſtatuiſſet. mille .n. ducentos ea ratione Achaia habuit. Hæc ille. Antequam ad alia pergamus, cuiuſmodi hoc ſit principium, paulisper conſiderandum eſt. Nam primum omnium nemini Latinè intelligenti probabitur, eiuſmodi quicquam his Liuij verbis ſignificari: deinde ſi quis fuit denarius, qui drachmam Atticam cum dimidia penderet, & in Attica libra ponamus ſuptuaginta quinque drachmas, ſicuti Fannius, Priſcianus, & alij ſuperius à nobis producti docuere: nouam & inauditam libram Atticam inducemus, drachmarum centum & duodecim, atque inſuper etiam dimidiæ, quod perſpicuè abſurdum eſt. Quòd ſi in Attica libra ponamus drachmas duas & ſeptuaginta, confingemus libram centum & octo drachmarum: quod peræquè alienum eſt. quòd ſi centum drachmas, tum erunt in libram centum quinquaginta drachmæ. quod omnium ſuperiorum erit abſurdiſſimum. Sed quid in iſtis Agricolæ ſomniis perſequendis operam conſumimus? cum ipſemet alio loco perſpicuè oſtendat, ſe quid tum aut ſcriberet, aut diceret, neſciſſe, ſed planè vigilantē (vt dici ſolet) ſomniaſſe. Nam in libr. 2. De pond. & temp. mon. pag. 279. locum illum ſignificans, hoc modo fabulatur. Romani ex argenti libra primò formarunt LXIIII. denarios: quod ex Liuio & Varrone intelligetur, vt explicaui in eo libello qui inſcribitur, Ad ea quæ Alciatus denuo diſputauit, &c. Nam vbi tandem iſtud vel Agricola explicuit, vel mortali cuiquam perſuaſit, denarios ex argenti libra quattuor & ſexaginta quōdam percuſſos? cùm Celſus & Plinius tam apertè profiteantur, legitimum eorum pondus fuiſſe quattuor & octoginta in libram? Pergit Agricola,

A Quoniam, inquit, in tetradrachmo trium ferè denariorum argenti pondus eſt, ſatis intelligimus; denarium pendere drachmam Atticam cum dimidia: ſiue drachmas Atticas quattuor cum dimidia habere pondus trium denariorum ex M. Varrone percipimus: qui talentum Atticum XVI. HS taxat. Cùm enim ſedecim millia HS efficiant quattuor millia denariûm, Atticum vero talentum ſit ſex millium drachmarum Atticarum, ſequitur vt denarius argenteus pendat Atticam

B drachmam, cum dimidia. Nihil iſtorum Agricola probare cuiquam bene de mente conſtituto poterit. Ac de tetradrachmo quidem ſuperius abundè ſatisfactum eſt. Varronis autem ſententia ſic apud Plinium legitur lib. 35. cap. 11. Talentum Atticum XVI. taxat M. Varro. Agricola, ſiue de ſuo, ſiue ex alio quodam exemplari notam HS adiecerit, non ſatis quid ageret animaduertit. nam cùm Atticum talentum magnum, auctorum omnium conſenſu, ſex ſiue drachma-

C rum, ſiue denariorum millibus taxetur, vt ſuperius dictum eſt: ſequitur, vt ſex denarium millia non ſedecim, vt Agricola dixit, ſed viginti quattuor ſeſtertium millia complectantur. vt mihi non dubium ſit, quin Plinij locum ita & corrigi & ſcribi oporteat: Talentum Atticum * VI. taxat M. Varro. quod ſic interpretor, Talentum Atticum denarium ſex millibus taxat M. Varro. Nā litera X. ſiue nuda, ſiue perſcripta, id eſt media linea hoc modo transfixa X- denarij nota fuit. ſi-

D cuti paulo antè docuimus: & ex pleriſque numis antiquis cognoſcitur. neque cuiquam ignotum eſt tanti & Feſtum & Priſcianum, Talentum Atticum æſtimare. ſed cum apud Plinium imperitus librarius videret X- VI: vel X- VI. putauit illis notis ſedecim deſignari. cùm linea numero Romano ſuperpoſita mille ſignificet: vt poſterius ſub Mille ſeſtertij ex Macrobio demonſtrabimus. Sequitur apud Agricolam commentum

E de Plinij loco & ſeſtertiis grauibus (quod epithetum vſque adhuc inauditum fuerat) relatu planè indignum: quemadmodum ex iis quæ poſtea de aureo dicturi ſumus, intelligetur. Nihil autem alienius, quàm quod his ſubiungit verbis. Apertiſſimè Nicandri interpres id oſtendit; cùm neſcio quem ſecutus ita ſcribit: τὸ δηνάριον ἔχει δραχμὴν μίαν ἡμίσειαν. Nam eius hominis teſtimonium profert Agricola, quem aliquanto antè, vt ſtolidum ac malè ſanum irriſerat:

F nimirum in libr. de pond Græc. pag. 132. vbi ſic ſcripſit: Portius minus aberrat à verò, quàm interpres Nicandri, qui ſcribit, δηνάριον δραχμὴν ἔχει μίαν ἡμίσειαν. Iſto modo feliciter denarij creſcerent in arca. Agricolam igitur ſuo ipſius gladio iugulatum in pace quieſcere cum ſuis grauibus denariis iubebimus. Veniamus ad eiuſdem denarios mediocres. De mediocribus denariis, inquit, qui legitimi vt illi veteres dici poſſunt, ſcriptum reliquit Plinius lib. 33. cap. 9 & Celſus 5. cap. 17. Quoniam libra Romana pendit

G Atticas drachmas nonaginta ſex, denarios verò octoginta quattuor: vncia autem drachmas octo: denarios verò ſeptem: conſequitur, vt denarius pendat Atticam drachmam & ſeptimam eius partem. Hunc Agricolæ locum paullò ſuprà & protulimus & ſimul refutauimus. Itaque piget me fruſtra eadem, præſertim adeò abſurda, re-

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

rare. Quare ad leues denarios tranſeamus. Leues (inquit) videntur eſſe percuſſi ante Claudij principatum: quo rex Taprobanes inſulæ Romanorum iuſticiam ſuſpexit, quòd pares pondere denarij eſſent in captiua pecunia, cum diuerſæ imagines indicarent à pluribus factos: vt ſcribit Plinius. Non omnino nihil Agricola hoc loco dixit. nam hi ſanè leues denarij fuerunt; qui non Claudij, ſed recentioris alicuius Cæſaris imperio percuſſi ſunt. quanquam non ſatis aſſequor quod ait, ante Claudij principatum huiuſmodi numos percuſſos. nam alio loco ſcribit, poſt Claudij principatum. nimirum in lib. 2. de ponder. & temper. mon. pagina 279. vbi ſic loquitur: Imperatores qui poſt Claudium aliquid de pondere detraxerunt, è libra ſignarunt denarios XCVI Vt facilè appareat, neque ſatis ſibi Agricolam conſtitiſſe: quippe qui modò hoc, modò illud affirmet: & eundem ſine certis auctoribus tria denariorum genera conſtituiſſe.

Altera diſquiſitio in Liuij locum de comparatione tetradrachmi cum tribus denariis.

CAP. XIII.

ATQVE hæc quidem ita ſe habent: vt iam ſine vlla cunctatione concludere poſſimus duo apud Roman. denariorum genera fuiſſe: vnum grauiorum octoginta quatuor in libram: alterum leuiorum, ſex & nonaginta. Deinceps paullo accuratius in illum Liuij locum inquirendum videtur, vbi Tetradrachmum Atticum trib. Romanis denariis æſtimat. Neque enim quidquam incommodi videtur illa in ſe continere ſeſquiterria proportio Tetradrachmi, cum tribus denariis, prima quidem ſpecie: ſed ſi paullò diligentius animum attendamus, tum verò multa ſecum trahere aliena atque abſurda deprehendetur. Quod non tam indignor Budæum, aut Agricolam non vidiſſe. quàm eximium illum Grammaticum Priſcianum Cæſarienſem: qui proportionem illam mirificè amplectitur atque in ipſius interpretatione quodammodo exultat. Denarij, inquit, illo tempore numi argentei erant viginti quattuor ſiliquarum: quod in eodem libro oſtendit. Liuius: Signati argenti octoginta quattuor millia fuere Atticorum. τετράδραχμα vocant. Trium ferè denariorum in ſingulis eſt pondus. Vide (inquit) quòd quattuor drachmæ ſunt ſeptuaginta duę ſiliquæ. Diximus enim ſuperius quòd tres oboli, (legendum eſt Tres ſcrupuli, ſic enim aliquanto antè dixerat, atque ita vera ratio flagitat) quorum ſinguli ſex ſiliquas habeant, drachmam faciunt. Tres autem denarij idem habebant: id eſt. ſeptuaginta duas ſiliquas. Hæc Priſcianus: cuius argumentum eſt huiuſmodi: Drachma ſiliquas valebat decem & octo: ac proinde tetradrachmum ſeptuaginta duas. Denarius ſiliquas valebat viginti quatuor: ac proinde tres denarij ſiliquas pariter ſeptuaginta duas. Tetradrachmũ igitur & tres denarij eiuſdem valoris ac poteſtatis erant. Huic ego Priſciani argumento dupliciter reſpondeo. Primùm, Liuium non docere, cuius valoris ac poteſtatis fuerit tetradra-

A chmum: ſed cuius ponderis. aliud autem eſſe valorem, aliud pondus, nemo ignorat: & nos ab initio vel vnico leuiorum & grauiorum aſsium argumento demonſtrauimus. deinde aſſumit pro vero Priſcianus id, quod nullo (vt opinor) auctore probare potuiſſet, denarium habuiſſe viginti quattuor ſiliquas. quamuis enim id ex illa Liuij ratione neceſſario conſequatur. tamen Priſcianus Liuij rationem explanans, alterius cuiuſdam auctoris vti teſtimonio debuit. Eò accedit B quòd Celſus, Scribonius, Plinius auctores & grauiſsimi & locupletiſsimi Liuianæ illi ratiocinationi manifeſtiſsimè aduerſantur. Nam illi duo non plures in denarium, quàm in drachmam ſcrupulos imputant, ac proinde non plures ſiliquas. Semper enim ſcrupul⁹ ſex habuit ſiliquas. Denarius autem, æquè vt drachma, tres habuit ſcrupulos: vt ipſe quoque Priſcianus teſtatur. Quare Denarius decem & octo tantum ſiliquas habuit, hoc eſt non plures quàm Drachma Quod C aũt denarius argenteus viginti quattuor ſiliquas habuerit, nuſquam legi, neq; verum eſſe arbitror. Iuſtiniani quidẽ ætate tot fuiſſe ſiliquas in aureo, conſtat ex Nouell. 32. ſed & Iſidorus: Siliqua (inquit) eſt viceſima quarta pars aurei. vt fortaſſe Priſcianus qui Iuſtiniani tempore ſcripſit, memoria lapſus argenteum numum pro aureo poſuiſſe videatur, aut quiſquis eſt illius libelli auctor, qui Priſciani nomine circumfertur. Plinius autem lib. 21. cap. vlt. Drachma Attica, inquit, D denarij argentei pondus habet. quæ verba Marcellus medicus, duobus locis in ſuum librũ tranſcripſit. ſed & Galenus lib. 8. de compoſ. medic. ſec. loc. vbi de drachmis loquitur, quarum ſeptem vnciam conſtituunt: πρόδηλον, inquit, ὅτι δραχμὴν λέγομεν νῦν ἐν τοῖς τοιούτοις ἅπασιν, ὅπερ Ῥωμαῖοι δηνάριον ὀνομάζουσι. Apparet, inquit, nos in omnibus iſtiuſmodi drachmam appellare, quam Romani denarium vocant. Præclarè tamen, vt dixi, terciaria illa proportio primo qui- E dem aſpectu conſtare videtur. nam vt ſunt quartuor ad tria, ita viginti quattuor ſiliquę, quas Priſcianus imputat denario, ad decem & octo, quas in drachma eſſe conſtat. Sed ſi proportionem illam longiùs producamus, tum hæc incommoda conſequentur: quia vt ſunt quattuor ad tria, ſic ſunt quadraginta ad triginta: & per conſequens quadraginta drachmæ nihilo plus pendent, quàm triginta denarij: nihilo plus ſimi- F liter centum drachmæ, quàm ſeptuaginta quinque denarij: nihilo denique plus quadringentæ quàm trecenti. Immane, quanto diſcrimine ab eo, quod Plinius & cæteri ſcripſerunt, denarium & drachmam pondere pares eſſe, aut certè præterpropter, vt veteres loquebantur. Quid multis moror? ecce tibi Priſcianum inconſtantiæ conuictum apertiſsimè. Nam paucis & antè & poſt verſibus, duobus, inquam, aut tribus locis ſcribit, Talentum Atticum magnum, habere ſex millia denariorum, quinetiam Feſtus, Talentum Atti- G cum, inquit, eſt ſex millium denariûm: atque idem ſcripſiſſe grauiſſimum auctorem M. Varronem paullò antè demonſtrauimus. Audiamus Græcos noſtros Drachmarios. Pollux libr. nono τὸ μὲν ἀττικὸν τάλαντον ἑξακισχιλίας ἐδύνατο δραχμὰς ἀττικάς. Diodorus apud Suidam, τάλαντον μνῶν ἐστιν ξ. ἡ δὲ μνᾶ δραχμῶν ρ. Talentum

minarum

minarum eſt ſexaginta, Mina vero drachmarum centum. Sed alio loco plura teſtimonia protulimus. Ducamus nunc centum ſexagies. quadrabit ſumma examuſſim. Quinetiam eiuſdem modi mirificum illud eſt Priſciani dictum, quod paucis verſibus interpoſitis ſubiungit. Nam cum minæ verbum, Græcorum ſit proprium & Attica mina drachmarum ſit ſeptuaginta duarum, iuxta Fannij verſum: A

Attica quæ fiet (ſi quartã dempſeris hinc) Mna:

Libræ autem nomen Romanorum peculiare fuerit, qui ſex & nonaginta denarios in eam poſterioribus ſeculis imputarunt, vt idem Fannius proximis ſuperioribus verſibus docuerat: tamen abſurdè & præpoſterè nonaginta ſex drachmarum numero Minæ nomen attribuit, duos autem & ſeptuaginta denarios libræ duodecim vnciarum, hoc eſt, Romanæ aſſignat, ac proinde vnciæ Romanæ ſenos denarios. quod credo nunquam auditũ ãtehac fuiſſe. Addãtur nũc illa eiuſdẽ verba, Libra vel Mina Attica, drachmæ ſeptuaginta quinque: Libra vel mina Græca drachmæ nonaginta ſex: & conſideretur horum præceptorum varietas ac repugnantia. vix futurum eſt, vt non Budæo aſſentiamur, libellum illum Priſciano abiudicanti. Sed vtcunque ſit licet hoc loco conſiderare proportiones dicam an diſproportiones? quas Priſcianus & Agricola inducere voluerunt: nam cùm ille ſeſquitertiam finxerit, vt iam ſæpe dictum eſt, nimirum à quattuor ad tria, ſiue à nonaginta ſex ad ſeptuaginta duo: hic ſeſquiſeptimam inuexit, hoc eſt ab octo ad ſeptem: ſiue à nonaginta ſex, ad octoginta quattuor: quemadmodũ ſuperius abundè demonſtratũ eſt Dixerit nũc aliquis. Ecquid igitur conciliationis, aut ſolutionis affers? Ad Ciceronem, inquibat Aquilius Gallus, ſi quis ad eũ de facto retuliſſet. Ad Scaligerũ igitur, aut Puteanũ, aut Paſſeratiũ aut Lipſium, inquã ego: vel alium pari ingenij felicitate præditũ Interea ſemipaganus ad ſacra varum ſymbolam affero meam. Vereor, vt apud Liuium nomen τρίδραχμα degenerarit in τετραδραχμα. nam & hæc ſcriptura valde cum illo Plinij & aliorum dicto conueniret: neque cuiquam erudito ignotum eſt, Græcos illo nomine numum argenteum habuiſſe, qui trium drachmarũ & pretiũ & pondus habebat. Pollux li. 9. ἦν δὲ ἡ δραχμὴ οὐ νόμισμα μόνον· ἀλλὰ καὶ πεντηκοντάδραχμον, καὶ πεντάδραχμον παρὰ κυρηναίοις, καὶ τετράδραχμον ἐκαλεῖτο, καὶ τρίδραχμον, καὶ δίδραχμον hoc eſt, Erat aũt nõ ſolũ Drachma numi genus, verũetiã Pentecontadrachmũ, & Pentadrachmum, id eſt quinquaginta & quinque drachmarum numus, vocabatur etiã Tetradrachmum, quod erat quatuor, & Tridrachmũ, quod trium, & Didrachmum quod duarum erat drachmarum. Neque tamen ſum neſcius, Liuium duobus aliis locis Attica Tetradrachma nominare, ſimiliter in triumphis deportata: ſed non ſi Tetradrachma quibuſdam locis nominata ſunt, continuò ſequitur, eadem in omnibus nominata fuiſſe, neque vſquam Tridrachmis locum dari oportere, quanquam, vt iam ante dixi, iterum atque iterum teſtificor, hæc me nihil aſſeuerantem, ſed dubitantem, anxium, ſuſpicantem, eruditioribus ad diiudicandũ modeſtè proponere.

De Solonis inſtituto in Atticæ minæ æſtimatione augenda.

CAP. XIV.

LOCVS hic poſtulat, vt de Solonis inſtituto in Atticæ minæ æſtimatione augenda nonnihil diſſeramus. Nam Plutarchi in eius vita hæc verba ſunt. ἑκατὸν γὰρ ἐποίησε δραχμῶν τὴν μνᾶν, πρότερον ἑβδομήκοντα καὶ B τριῶν οὖσαν. ὥστ᾽ ἀριθμῷ μὲν, ἴσον, δυνάμει δ᾽ ἔλαττον ἀποδιδόντων, ὠφελεῖσθαι μὲν τοὺς ἐκτίνοντας, μεγάλα, μηδὲν δὲ βλάπτεσθαι τοὺς κομιζομένους. hoc eſt, Centũ enim drachmarum minam eſſe ſtatuit, quæ tunc erat trium & ſeptuaginta. quæ res magnum ſoluentibus compendium, creditoribus autem nullum diſpendium afferebat: propterea quod debitores eodem quo acceperant numero numos ſoluebant: quanuis poteſtate pares non eſſent, Hic quæſtio exoritur, Cuiuſnammodi proportio C fuerit inter vnciam & minam, quando drachmæ in minam ſeptuaginta tres imputabantur; non enim ſex aut ſeptem numerari in vncia poterant ſicuti cùm ſeptuaginta duę aut quatuor & octoginta in libram imputantur. Itaque Georgius Agricola lib. de ponder. Græc. v. apertè ſcribit, numerum illum vel negligenter à Plutarcho poſitum, vel potius librariorum incuria mutatum; qui notas ob vetuſtatem non rectè obſeruarunt quinetiam eò progreditur, vt eam minam quam D Solon mutauit, quinque & ſeptuaginta drachmarum fuiſſe affirmet. cui quo minus aſſentiar; hoc argumento deterreor quòd Solonis tempore neque pluris in mina, quàm vnciæ duodecim fuerunt, neque ſemunciæ acceſſionis, de qua Cleopatras teſtatur, vlla fuit mentio: quam, Græcia ſub imperium Romanorum redacta, idcirco inſtitutam fuiſſe apparet, vt drachmarum ratio ad denariorum rationem redigeretur. Quare facile adducor vt credam, mendum irrepſiſſe apud Plutarchũ, & pro ἑβδομήκοντα καὶ τριῶν repo- E nendũ eſſe ἑβδομήκοντα καὶ δύο: vt in ſingulas vncias ſenas drachmas imputemus. quia ſenæ drachmæ duodecies duarũ ductæ & ſeptuaginta numerũ explent. Cùm igitur Solon inſtituit, vt quæ mina duarum & ſeptuaginta drachmarum erat, deinceps centum drachmarum eſſet, efficitur, vt Solonina mina veterem minam octo & viginti drachmarum numero ſuperaret. Cùm autem multi multa in illo Plutarchi loco interpretando pec- F carunt, tùm verò haud ſcio, an quiſquam longiùs à vero aberrarit, quàm ſcriptor politiſſimus, & mihi dũ vixit amicus: qui in doctiſſimis commentariis in epiſt. Cicer. famil. hac de re diſputans, primum omnium in ipſo limine offendit: vbi ſcribere auſus eſt, non modo Solonis inſtituto, verùm etiam ante Solonem libram Atticam fuiſſe drachmarum x c vi. quod vt leuiſſimè dicam, nullo vnquam auctore probari poterit. imo Plutarchi ſententiæ & narrationi perſpicuè G aduerſatur. Deinde in eo quod ſequitur, mutatum in drachmis à Solone pondus fuiſſe, numerum mutatum non fuiſſe: quia centenæ ſemper in mina fuerint. quod cuiuſmodi ſit, ne vir quidem ille doctiſſimus, ſatis attendit. quo pacto enim vel pondus ſine numero, vel nu-

metus ſine pondere mutari in numis poteſt? Aut quis ignorat, quò plures in libram numi feriuntur, eò ſingulos leuiores eſſe oporrere? Statuit igitur Solon, vt quantum argenti in duabus & ſeptuaginta drachmis conſumebatur, tantundem & non amplius in centum leuiores drachmas impenderetur. Eiuſdĕmodi er'. illud eſt, quod idem ille vir ingenioſus ſubiungit, in drachmis centum pondus fuiſſe non amplius nonaginta ſex: lucrante quattuor officinâ, quaſi verò lucrum officinæ id dicendum fuiſſet, ac non potius operarum merces: aut quaſi auctores cum de legitimo aliquo numorum numero ex vncia vel libra conflando loquuntur, non in illo numero mercedem illam fabrorum complecterentur. Ex eodem genere etiam illud eſt, Septem Antiquas drachmas fuiſſe in vncia Romana: in Attica verò, denarios octo. proinde quaſi temporibus illis vel Athenis denariorum, vel Romæ drachmarum nomine percuſſi numi appellarentur. Item, Atticam minam, quæ ante Solonis inſtitutum in vſu erat Romana libra grauiorem fuiſſe: Soloninam autem, leuiorem: cum tamen adeò dilucidè Plutarchus ſcribat, illam fuiſſe duarum & ſeptuaginta drachmarum: Soloninam verò centum. Sed ſuper hac re nimis. Nunc enim conſiderandum eſt, quemadmodum ille in Heliogabalo Lampridij explanari locus poſſit, in qua ita ſcriptum extat: Idem nunquam minus centum ſeſtertiis cœnauit: hoc eſt argenti libris triginta. aliquando autĕ tribus millibus HS cœnauit, omnibus ſuppuraris, quæ impendit. Iam primùm pro CENTVM SESTERTIIS ſcribĕdum antiquo more ſtatuo HS, id eſt centum ſeſtertium millibus. Nam in ſequenti verſu eundem illum morem ſecutus eſt. quanquam ſi quis eſt, qui malit Lampridium in illa Latini ſermonis, vt ſic dicam, ſenecta poëtarum conſuetudine ſeſtertia dixiſſe, pro mille ſeſtertiis (de qua conſuetudine poſterius idoneo loco diſſeremus) cum eo non magnopere luctabor. Sed in librarum numero mendum eſt certiſſimum. Nam ſi Græcorum more (de quo iam aliquoties & diximus, & deinceps dicturi ſumus) mille ſeſtertios numos in libram imputemus, ex cĕtum HS millibus argenti libras conficiemus ducĕtas & quinquaginta: vt apud illum reponendum ſit CCL. Sed fieri poteſt, vt Lampridius plenum numerū trecentarum librarum pro illo imperfecto poſuerit, vt fieri interdum ſolere Pedianus reſtatur. Nam ſi veram rationem exequemur, hac ratione denarij eſſent in libra dumtaxat octoginta tres & vna quarta: ſeſtertij trecĕti triginta tres & vna tertia. qua ratione haud dubiè trecentarum librarum ſummā conficeremus. vt, quoquo modo rationĕ ineamus, notæ XXX. ſcriptæ ſint illo loco, pro notis CCC. ſiue quis malit 30. pro 300. quo eodem modo ſequentes notas ſcribendas arbitror, vt pro III. millibus HS ſcribendum ſit CCC millibus HS: eum mox ita ſubiungat: Cœnas verò & Apicij & Vitellij vicit. quæ cuiuſmodi fuerint, nemo paulo humanior, ignorat.

De libris argenti quales inclinante imperio fuere.

CAP. XV.

PERPVRGATVM iam arbitror locum illum multis antehac ſpinis, dumiſque obſitum, de A libris & minis argenti tum Græcis, tum Latinis. Reſtat illa quæſtio, quales argenti libræ inclinante iam & prolabente Romano imperio, fuerint. Cui dupliciter reſpondeo: primùm argĕti libram centenis æris libris æſtimaram fuiſſe: ac proinde argenti proportionem ad æs centuplam fuiſſe. Nam argenti libram aureis quinque videmus æſtimari. l. 1. C. de argent. pret. æris autem centum libras, tantidem. l. 1. C. de collat. ær. vbi æris libræ B vicenæ ſingulis aureis ſiue ſolidis æſtimantur: ac proinde centū æris libras, aureis quinque. Quantum autem ad denariorum numerum attinet, qui ex argenti libris feriebantur, reſpondeo variam atque incertam, totámque in Imperatorum arbitrio ac libidine poſitam fuiſſe. Cuius rei argumento eſt l. 5. C. TH. de expenſ. lud. vbi Impp. Valent. Theodoſ. & Arcad. ita ſcribunt: Nec maiorem argenteum numum fas ſit expendere, quàm qui formari ſolet, cùm argenti libra vna in argĕ- C teos ſexaginta diuiditur. minorem verò dare volentibus, non ſolùm liberum, ſed etiam honeſtum eſſe permittimus. Quibus ex verbis intelligitur, moris per ea tempora fuiſſe, vt denarij interdum ſexaginta, interdum verò plures, ac proinde leuiores, fortaſſe etiam pauciores, atque idcirco grauiores ex libra ſignarentur. neque vllam certam ac perpetuam legem fuiſſe, quæ certum denariorum ex argenti libra numerum definierit.

D *Recenſio locorum aliquot de numeris denariorum.*

CAP. XVI.

VNVS DENARIVS. Initium faciemus ab eo Taciti loco, qui multorum ingenia exercuit. Nam is lib. Annal. 1. vbi de ſeditione militum Pannonica commemorat, quæ paulo poſt E initum à Tiberio principatum accidit, & de poſtulatis militum, vt pro denis aſſibus, qui eis antea diurni ſtipendij nomine dari ſolebant, deinceps denarium acciperĕt: quod Dio δραχμιαίαν ἡμεροσίαν appellat, ſic eos loquentes facit: Enimuerò militiam ipſam grauem, infructuoſam, denis in diem aſſibus animam & corpus æſtimari. Et paucis interiectis: Nec aliud leuamentū, quàm ſi certis legibus militia iniretur, vt ſingulos denarios mererent. An Prætorias cohortes, quæ * binos F denarios acciperent, plus periculosū ſuſcipere? & aliquanto pòſt: Reſponſum eſt à concione; mandata Clementi centurione quæ proferret. Is orditur à miſſione à XVII. annis: de præmiis finitæ militiæ, vt denarius diurnum ſtipendium foret. Locus eſt, meo quidem animo, ad intelligendum facillimus quamuis aliis permultis videatur ſecus. Nam ſi denarius, inquiunt, decem aſſibus valebat, quid intererat, vtrum illi milites denos aſſes, an denarium acciperent? Quaſi verò non Tiberij tempore, & iam multò antè, Denarij G precium ad ſenos denos aſſes productum fuiſſet. quid igitur mirum, ſi miles pro denis aſſibus ſenos denos petebat? Sed quod de prætorianis militibus dicitur, mihi quidem obſcurum videri fateor: vt binos denarios in dies acciperent. Duplum quidem ſtipendium ipſos meruiſſe conſtat. Sed ſi binos denarios, quales erant Tiberij tempore merebant, triplo amplius accipiebant: aſſes nimirum

nimirum duos & triginta. vt mihi ſuſpicari in A
mentem veniat, Tacitum ſcripſiſſe potius, BIS
DENOS ACCIPERENT, cùm ad vocem Aſſes, qua
prius erat vſus, reſpiceret: totius autē illius que-
relæ ſumma hæc eſſet, vt milites quibus deni tan-
tùm aſſes in diem dabantur, ſedecim poſtula-
rent: hæc præſertim de cauſſa, quia prætoriani,
qui non plus laboris & periculorum ſuſtinebant,
viginti recipere ſolebant. Itaque Xiphilinus ex
Dionis lib. 53. vbi Senatus erga Auguſtum ſtu-
dium & beneuolentiam commemorat, ſubiecit B
decretum ab eo fuiſſe, vt prætorianis militibus
duplex ſtipendium daretur eius, quod reliqui
milites merebant. τοῖς δορυφορήσουσιν αὐτὸν, inquit,
διπλάσιον τὸν μισθὸν τοῦ τοῖς ἄλλοις στρατιώταις διδο-
μένου ψηφισθῆναι διεπράξαντο. Sed hac tota de re, &
aliis ad Taciti interpretationem pertinentibus,
Iuſto Lipſio, excellentis ingenij viro, & amico
noſtro, exiſtimandi copiam facio. Nunc enim
alteri difficultati occurrendum eſt, quæ ex illis
Plinij verbis naſcitur. lib. 33. c. 3. In militari ta- C
men ſtipendio ſemper denarius pro decem aſ-
ſibus datus. Non ignoro, quid homines docti
complures de illius interpretatione ſcripſerint:
quorum ne duo quidem inter ſe conſentiunt.
quo minus iraſci mihi alij debebunt, ſi quid e-
go ad illius loci explanationem pro mea virili
parte attulero. Primum autem illud præfabor,
moris fuiſſe, vt rei militaris rationes non ad de-
narios, aut ſeſtertios, ſed ad aſſes, retento priſco
more, ducerentur. vnde Æreduruti milites dice- D
bantur (ait Nonius) quibus ſtipendium, id eſt
merces menſtrua aut annua, quæ eſſet (inquit)
in numis æreis, ſubtrahebatur. Liuius lib. 5. Pla-
cere autem omnibus his, voluntariam extra or-
dinem profeſſis militiam, æra procedere: & equi-
ti certus numerus æris eſt aſſignatus. tum primū
equis merere equites cœperunt. Cæſar Ciuil. 3. c.
11. vbi de Scæua Centurione loquitur: Quem Cæ-
ſar, inquit, vt erat de ſe meritus & de Rep. dona-
uit ducentis millibus æris. Alioqui Cæſar dixiſ-
ſet, viginti denariorum millibus vel octoginta E
HS millibus. Quare loci Pliniani ſententiam
eſſe hanc puto: vt poſtquam milites à Tiberio
impetrarunt, vt pro denis aſſibus denarium acci-
perent, quamuis reuera pecuniam argenteam ac-
cipiebant, tamen in Quæſtorum rationibus, quæ
ad aſſes ducebantur, denarij illis pro denis tan-
tùm aſſibus imputarentur: conniuentia ducum
ſcilicet, qui ſibi militum animos hac indulgentia
deuinciebant. Sed non alienum erit de ſtipendio F
militari paullò plenius exponere. Liuius libr. 4.
tradidit, anno vrbis CCCXLVII. inſtitutum, vt ſti-
pendium miles de publico acciperet, cùm antè id
tempus de ſuo quiſque functus eo munere eſſet.
Modum eius ſtipendij Polybius lib. VI. ſcribit ſuo
tempore, hoc eſt ſub initium belli Punici ſecun-
di, fuiſſe in peditem duorum obolorum: in centu-
rionem duplum, in equitem triplum. Veteres o-
mnes tradunt, in denario tres ſcrupulos fuiſſe, in
ſcrupulo duos obolos. Iam ſi denarius per id tē- G
pus decem aſſium fuit (vt inter omnes conſtat)
manifeſtum eſt, ſcrupulum vnum, ſiue duos obo-
los valuiſſe tribus aſſibus cum triente. ratione
quidem exacta & accurata: ſed negaturum nemi-
nem arbitror, Polybium illo tantulo diſcrimine
inſuperhabito quattuor aſſes intellexiſſe: ac

proinde diurnum militis ſtipendium id temporis
fuiſſe quattuor aſſium: qui drachmæ Græcæ tri-
ens erat: quandoquidem (vt Pollux teſtatur) ἡ
δραχμὴ ἔχει ὀβολοὺς ἕξ. Verùm aliquantò poſt Pu-
nicum illud bellum, nimirum Plauti ætate, repe-
rio modum illius ſtipendij auctum fuiſſe ad ſe-
nos aſſes. cuius rei coniecturam facio ex illis
Plauti verſibus in Moſtellaria:

Vbi ſunt iſti plagipatidæ, ferritribaces viri?
Iſti qui trium numorum cauſſa ſubeunt ſub falas,
Vbi aliqui quindenis haſtis corpus transfigi ſolet.

Nam tres numos Plautus, Græci poëtæ veſtigia
ſecutus, pro tribus obolis vſurpauit. Generali
nanque, Numi vocabulo ſpecies numiſmatum
omnes comprehendebant, ſiue minores, ſiue ma-
iores: vt alio loco diximus. Neque verò ſum ne-
cius, aliter locum illum Plauti ab aliis inter-
pretatum eſſe. Sed eius quoque rei iuſtum iu-
dicium Iuſto Lipſio, qui locum illum tractauit,
permitto. Vtcunque ſit, ne illud quidem præ-
tereundum videtur, nihilo maiorem illis tem-
poribus militis R. quàm operarij alicuius & mer-
cenarij diurnam mercedem fuiſſe. Nam apud
Mat. c. 20. Chriſtus de vinitoris mercede loquēs,
συμφωνήσας, inquit, μετὰ τῶν ἐργατῶν ἐκ δηναρίου
τὴν ἡμέραν: Pactus cum operariis denario in diem,
quod idē aliquoties poſteriùs inculcatur. Nā de-
narium illum R. fuiſſe, & Tyberij eiuſdem Im-
peratoris effigiem atque inſcriptionem habuiſſe
patet ex eiuſdem Matthæi c. 22. verſ. 20. ſed
præter ſtipendium milites annonam & veſtem
habebant, & vbi rem bene geſſerant, non dona-
tiuum tantùm, verùm etiam interdum prædæ
partem.

VNVS DENARIVS. Sueton. Aug. c. 71. Taliſia-
ctatis, vt quiſque canem aut ſenionem miſerat,
in ſingulos talos ſingulos denarios in medium
conferebat. Plin. Traiano epiſt. 10. Qui virilem
togam ſumunt, vel nuptias faciunt, vel ineunt
magiſtratum, vel opus publicum dedicant, ſo-
lent totam bulen, aut etiam è plebe non exiguū
numerum vocare, binóſque denarios, vel ſingu-
los dare. Hæc munuſcula Traianus epiſtola ſeq.
ſportulas appellat. Plin. 15. c. 14. denariis ſingulis
ſingula poma Perſica Romæ empta teſtatur.

TRES DENARII. Martial. Epigr. 9.

Denariis tribus inuitas: & mane togatum
Obſeruare iubes atria, Baſſe tua.
Deinde hærere tuo lateri, præcedere ſellam,
Ad vetulas tecum plus minus ire decem.
Trita quidē nobis togula eſt, viliſque putriſque;
Denariis tamen hanc non emo, Baſſe, tribus.

QVINQVE DENARII. Varro Ruſt. 3. c. 6. Oua pa-
uonū veneūt denariis quinis. ipſi facile quinqua-
genis. Quem in locū Macrob. Saturn. 3. Ecce res,
inquit, non admiranda ſolum, ſed etiam puden-
da: vt oua pauonum quinis denariis veneant,
quæ hodie non dicam vilius, ſed omnino non
veneūt. De quinq; mēſtruis denariis mulieri quā-
diu aduixerit legatis, mentio fit in l. 30. D.
de adim. legat.

SEXDENARII menſtrui alimentorum nomine
legati. l. 28. D. de liber. legat.

DECEM DENARII legati. eod. l. 2. cibariorum
nomine legati. l. 39. §. 2. Fam. erc. quod de men-
ſtruis intelligendum, ex d. l. 28. de lib. leg. l. 27.
Quand. dies legat. ſed de annuis mentio in l. an-

nua,20.§.1.D.de an.legat.

DVODECIM denarij annui alimentorum nomine legati.l.13.D.de ann.legat.

QVINDECIM. Liuius lib.41. Militibus in ſingulos quindeni denarij dati,duplex centurioni, triplex equiti.

VIGINTI. Liu.22. In ſingulos equites quadrigatos numos quinos vicenos, & peditibus denos,& arma quibus deerant, dederunt. Idem lib. 37.M[il]itibus quini viceni denarij dati:duplex cẽturioni,triplex equiti. Item lib.41. Militibus denarios quinos vicenos,duplex centurioni,triplex equiti.

QVADRAGINTA. Liuius lib.45. De præda militibus in ſingulos quadragenos quinos denarios duplex centurioni,triplex equiti.

QVINQVAGINTA. Liuius 40. Militibus de præda quinquagenos denarios,duplex centurionibus (ſemper aliis locis CENTVRIONI) triplex equiti Varro Ruſt.3.c. 6. vbi de pauonibus. Is à procuratore ternos pullos exigit : eóſque cum creuerunt,quinquegenis denariis vendit.

SEPTVAGINTA. Liuius 45. Dedit ſociis naualibus in ſingulos, denarios ſeptuagenos quinque (QVINOS conſuetudo poſtulat) gubernatoribus, quiin nauibus fuerant duplex : magiſtris nauium quadruplex.

CENTVM DENARII. Sueton. Calig.46. Pronunciatóque militi donatiuo, centenis viritim denariis,quaſi omne exemplum liberalitatis ſupergreſſus, Abite, inquit,læti : Abite locupletes. Idem in Galba,c. 7. Militi. qui per expeditionem annona arctiſſima reſiduum cibariorum tritici modium centum denariis vendidiſſe arguebatur, vetuit, ſimulátque indigere cibo cœpiſſet, à quoquã opem ferri:& is fame exſtabuit. Petron.Arbit. Sat. in formula fœderis iocularis: Niſi pro qua re præſentes numerauerit denarios centum. Varro apud Nonium:Quare Heraclides Ponticus plus ſapit,qui præcepit vt concuberent,quàm Democritus,qui vt in melle ſeruarẽt. quem ſi vulgus ſecutus eſſet, peream, ſi centum denariis calicẽ mulſi emere poſſemus. Liuius 45. vbi de Triumpho L.Paulli:Pediti in ſingulos dati centeni,duplex centurioni, triplex equiti. Tantum pediti daturum fuiſſe credunt,& pro rata aliis,ſi aut non refragati honori eius fuiſſent, aut benignè,hac ipſa ſumma nuntiata, acclamaſſent. Deeſſe apparet non dico verbum DENARII, ſed notam X. nam & ampliſſimum illum fuiſſe triũphum, Liuius teſtatur, & maiorem ſummam in minoribus triumphis datam,paullò poſt docebimus. Paullus in L.40.D. de cond. indeb. Inque denarios centenos denarios ſingulos. Verùm in l.alumnæ,30.D.de adim.leg.in illo loco, Veſtiarij nomine centenos vicenos quinos, non dubito, quin vel ANNVOS legendum ſit, vel vox CENTENOS delenda: argumento ſimilium legatorum l. 39. D.fam.ercisc. l. 28. D. de liber.leg.l.84.D.de condit.& demonſtr.

DVCENTI DENARII. Petron. Arbit. eod. loco: Aut ſi quæſieris,pro ſingulis denariis numerabis præſentes denarios ducentos.Valer.7.c.6. In illa obſidione cùm trecenti Præneſtini permanerent, quidam murem captum ducem denariis vendidit.Plin.8.c.57. Nummos poſuit, non Denarios Qua de re dicemus infrà, ſub Ducenti ſeſterti

A Strabo verò ſub finem libr. 5.Medimnum poſuit, non Murem. ὑπὸ λιμοῦ διακοσίων δραχμῶν πραθέντος μεδίμνου. Accuratus ſcriptor fuit & grauis Strabo : deinde notam Medimni apud Græcos fuiſſe $\overset{\circ}{\mu}$, ſatis planè conſtat. Itaque cùm de Mure Latini conſentiant, vereor interdum ne μυὸς Strabo ſcripſerit : librarius autem mendum eſſe purans, $\overset{\circ}{\mu}$ repoſuerit pro μεδίμνου. Sueton.Octauio 71.ex epiſtolis ipſius: Miſi tibi denarios CCL. B quos ſingulis conuiuis dederam, ſi vellent inter cœnam vel talis,vel par impar ludere, Didymus apud Priſcianum: τὰ δὲ χίλια σηστέρτια ποιεῖ διακόσια πεντήκοντα δηνάρια ἀργυρᾶ. Mille ſeſtertij faciunt ducentos quinquaginta denarios argenteos.

QVADRINGINTI. Liuius lib. 45. Tantáque præda fuit, vt in equitem quadringinti denarij, peditibus duceni diuiderentur. Varro Ruſtic.3. c.7 vbi de colubis loquitur: Paria ſingula,vulgò C veneunt ducenis numis, nec non eximia ſingulis millibus nummûm, quas nuper cùm mercator tanti emere vellet à L. Axio, equite R. minoris quadringentis denariis daturum negauit. Plin. 10.c.37 L.Axius eques R.ante bellum ciuile Põpeianum denariis quadringentis ſingula paria venditauit:vt M.Varro tradit Liuius 8. Vectigal quoque eius Campanus populus iuſſus pendere in ſingulos quotannis (fuere autem mille & ſexcenti) denarios nummos quadringenos quinqua- D genos. Verum is mihi obſcurus videtur locus. nam Liuius hæc geſta narrat anno vrbis DCXIII. Denarios autem argenteos ſuperiùs docuimus ſignatos anno demum DCLXXXIIII. neque vſquã Liuius, vel ante illum locum, vel in tota prima Decade vllam argenteæ pecuniæ mentionem facit:ſed ſemper ad aſſem rationes ducit. Quare videndum eſt, an locum illum non de argenteis, ſed de æreis potius denariis,ſiue decuſſibus acci- E pi oporteat:de quibus ſuperius ſuo loco diximus.

QVINGENTI. Liuius 22. Precium fore in capita : equiti quingenos quadrigatos numos, trecenos pediti, ſeruo centenos. Sueton. Octau. 67. Thallo à manu, quod pro epiſtola prodita denarios quingentos accepiſſet, crura effregit. Liuius 34. Multitudinis eorum argumentum ſit, quod Polybius ſcribit, centum talentis eam rem Achæis ſtetiſſe : cùm quingentos denarios precium in capita quod redderetur dominis ſta- F tuiſſent. Mille enim ducentos ea ratione Achaia habuit captiuos Italicos. Cicero Attic.16.epiſt.8. Veteranos. quique Caſilini & Calatiæ ſunt, perduxit ad ſuam ſententiam. nec mirum. quingenos denarios dat. cogitat reliquas colonias obire. Quem locum Aſinius Pollio explanat in epiſt.ad Cicer.Famil.x. Treis legiones firmas habeo:quarum vnam viceſimam octauam cùm ad ſe acceſſiſſet Antonius,hac pollicitatione,quo die in caſtra veniſſet, denarios quingenos ſingulis militibus daturum,&c.

G SEPTINGENTI. Lamprid. Commodo:Congiarium dedit populo, ſingulis denarios ſeptingentos vicenos quinos : circa alios omnes parciſſimus. Ingens hæc ſumma eſt in ſingulos. Itaque ex aliorum congiariorum ratione & modo quibus terni aurei dati dicuntur, ſuſpicor legendum

SEPTVAGENOS QVINOS. quæ ſumma argentea cum illa aurea conuenit.

MILLE

Mille denarii. Suecon. Tiber. Militi, poſt duplicata ex Auguſti teſtamento legata, nihil vnquam largitus eſt, præterquam ſingula millia denariorum. Macrob. Saturn. 3. c. 14. Tanta autem fuit gratia & gloria Q. Roſcius, vt mercedem diurnam de publico mille denarios, ſine gregalibus acceperit. Quem locum accipiendum arbitror non de ſingulis anni diebus, ſed de iis tantum, quibus operam ludis dabat. Chirius Fortunat. lib. Rhet. 1. Edicto vel præconio quomodo fit? Cuius ſeruus fugerit, libello propoſito, vel per præconem nuntians dixit, daturum mille denarios ei, qui ad ſe ſeruum perduxiſſet. Scæuola l. vlt. D. de inſtit. act. Habes penes menſam patroni mei denarios mille. Togam vel denaria mille. l. 21. D. de cond. indeb.

Decem millia denarium. Agellius 3. c. 17. Memoriæ mandatum eſt, Platonem Philoſophū tenui admodum pecunia familiari fuiſſe. Atqui eum tamen tres Philolai Pythagorici libros decem millibus denarium mercatum Quinctil. libr. 3. c. 1. Et Abderites Protagoras à quo decem millibus denariorum didiciſſe artem quam edidit, Euathlus dicitur. Agellius lib. 1. c. 8. Ad Thaidem Demoſthenes clanculum adit: &, vt ſibi ſui copiam faceret, petit. At Lais *μυρίας δραχμὰς ἢ τάλαντον* popoſcit. Hoc facit nummi noſtratis denarium decem millia. Paullus l. 26. D. depoſ. *τῶν ἀργυρείων δηνάρια μυρία.*

Triginta. Liuius libr. 33. Tulit in triumpho argenti denarios triginta quattuor millia, & quingentos quinquaginta.

Triginta novem millia. Cic. Verrin. 4. Pecuniam illam ob cenſuram clam dederunt, ac denarium triginta nouem millia palàm ſaluis legibus contulerunt.

Qvadraginta millia. Plin. 10 ep. ad Traianum: Ecdicus, Domine, Amiſenorum ciuitatis petebat apud me à Iulio Piſone denariorum circiter quadraginta millia, donata ei publicè antè viginti annos: vtebatúrque mandatis tuis, quibus eiuſmodi donationes vetantur.

Dvcenta qvinqvaginta millia denariorum. Appianus ἐμφυλ. δ. vbi de capite Ciceronis ad Antonium perlato commemorat: *ὁ δὲ ἥσθη τε μάλιστα, καὶ τὸν λοχαγὸν ἐστεφάνωσε, καὶ πλέοσι τοῦ ἄθλον ἐδωρήσατο, πέντε καὶ εἴκοσι μυριάσιν ἀττικῶν δραχμῶν.* Hic autem gaudio elatus primùm centurionem corona donauit: deinde maiore illum præmio munerauit, ducentis quinquaginta denariorum millibus.

Trecenta millia. Liuius 41. Tulit in eo triumpho denarium CCCVII. millia, & Victoriatum LXXXV. millia DCCII.

De Seſtertijs.

CAP. XVII.

Nvnc iam tempus eſt ad illam ſecundam Denarij partitionem reuerti, quam eſſe quadripartitam diximus. Quattuor enim eſſe in denario ſeſtertios, cùm aliis ex locis conſtat, tum præcipuè ex eo Didymi loco, quem ex Priſciano ſubiecimus. *τὰ δὲ χίλια σηστέρτια ποιεῖ διακόσια πεντήκοντα δηνάρια.* Mille ſeſtertij faciunt ducentos quinquaginta denarios. Vbi

A Didymus Seſtertia eodem modo genere neutro vſurpauit, quo Denaria. Planius autem hoc ipſum Cicero demonſtrat Verrina 5. his verbis: Venit Prætor. Frumentum, inquit, me abs te emere oportet. Optimè. Modium denario. benignè ac liberaliter. Nā ego ſeſtertiis ternis non poſſum vēdere. Mihi frumento non opus eſt, numos volo. Nā ſperaueră, inquit arator, me ad denarios peruenturū. Sed ſi ita neceſſe eſt, quanti frumentum
B fit, conſidera. Video eſſe binis ſeſtertiis. Quid ergo à me numorum dari poteſt, cùm ſenatus quaternos numos dederit? Quid poſcat attendite. Quaternos ſeſtertios, quos mihi ſenatus decreuit, & ex ærario dedit, ego habebo, & in ciſtam transferam fiſco. Quid poſtea? Quid? pro ſingulis modiis, quos tibi impero, tu mihi octonos ſeſtertios dato. Qua ratione? Senatus te voluit mihi numos dare, me tibi frumentum metiri. Tu eos numos, quos mihi ſenatus dari voluit, ipſe habebis: à me cui ſingulos denarios dari o-
C portuit, binos auferes. Quibus ex verbis, aliiſque locis in numeris intelligitur, quattuor in denario ſeſtertios fuiſſe. Sed ſeſtertij definitio videnda eſt. Fuit igitur Seſtertius, numus argenteus, precij quondam duorum aſſium & ſemis, poſt verò quatuor aſſium: ponderis, viceſimæ octauæ partis vnciæ argenteæ, bigarum nota inſignitus. Nā Denarij æſtimatione ad ſedecim aſſes adaucta, (de qua ſuperius diſſeruimus) ſeſtertius pro portione quartam denarij partem, hoc eſt quattuor
D aſſarios compleuit. cùm priſtinum nihilominus vocabulum retineret: ſicuti ſuperius de Aſſis, Denarij, Centuriæ Tribuum vocabulis dictum eſt. Varro de ling. 4. vbi de numis argenteis loquitur: Seſtertius, quòd ſemis tertius. Dupondius. n. & ſemis antiquus ſeſtertius eſt. Cętera ſub Æreo ſeſtertio decripſimus. Vitruuius 3. c. 1. Noſtri primò quartā denarij partē, quod efficiebatur ex duobus aſſibus & tertio ſemiſſe, Seſtertium vocitauerunt. Aruntius apud Priſcianum:
E Seſtertius olim dupondius & ſemis quaſi ſemis tertius. Quo tempore denarius decuſſis valebat. Legendum puto Decuſſi, caſu ſexto. Mætianus: Seſtertius primò valebat duos aſſes & ſemiſſem, quaſi ſemis tertius. Græca figura *ἰσόσομεν ἡμιτάλαντον*. Lex etiam XII. Tabularum argumento eſt, in qua duo pedes & ſemis, Seſtertius pes vocatur. Nunc ſeſtertius quattuor aſſes valet. Chariſius lib. 1. Seſtertius vnde appelletur, ſolet quæri. Quod manifeſtum erit, ſi ſciamus apud antiquos
F denarium decem aſſes habuiſſe. cuius quarta pars dipondius ſemis, ſeſtertius dicitur: quòd de tribus aſſibus ſemis deficiat. denique & nota nihil aliud quàm dipondium & ſemis HS oſtendit. Quibus ex locis ſuperior Seſtertij definitio, quātum ad materiam & precium attinet, plenè comprobata eſt: quanquam de materia etiam illud Liuij teſtimonium licebit adſcribere ex libr. 40. Argenti data centū & quinquaginta millia HS vnde in nouas ædes compararent quæ opus eſ-
G ſent. De nota verò ſuperius ex Plinio ſatis diximus. Quantum autem ad pondus attinet, cùm quattuor ſeſtertij denarium explerent, vt modò diximus, ſi denarius ſeptima pars eſt vnciæ argenteæ, libræ autem octogeſima quarta, certè ſeſtertius erit illius viceſima octaua, huius autem trecenteſima viceſima quarta, Nunc illud

adnotandum eſt, tametſi Numi vocabulum
generale & commune ſit omnium, ſed præſer-
tim (vt ex Mætiano didicimus) argenteorum
tamen Seſtertium propter frequentiorem ipſius
vſum commune nomen ſuum propemodum fe-
ciſſe. Nam interdum ſimpliciter Numus dici-
tur, interdum Seſtertius, interdum coniunctè Se-
ſtertius numus, vel Numus ſeſtertius. Quarum
rerum exempla quidem alij protulerunt, ſed nos
alia exponemus: & ſimul obſeruationes noſtras
ſubiungemus, quarum illa prima eſt: Vbi nihil ad-
ditur ad numerum, neque nominatim numi ge-
nus deſignatur, tum ſeſtertios intelligi. Varro
Ruſt. 3. cap. 2. E venationibus in annos ſingulos
plus quinquagena millia è villa capere dicebat.
ſubauditur enim SESTERTIVM. Et mox: In hac
villa quę eſt Ornython, ex ea quinque millia ſcio
veniſſe turdorum denariis ternis: vt ſexaginta
millia ea pars reddiderit, bis tantùm quam tuus
fundus ducentûm iugerum reddit. Quid, Sexa-
ginta? inquit Axius. Sexaginta. Sexaginta? deri-
des? Sexaginta, inquam. Item, Dicebat in Alba-
no fundum ſuum paſtionibus ſemper vinci à vil-
la. Agrum enim minus dena millia reddere, vil-
lam plus vicena. Item, Secundum mare, quo loco
vellet, ſi paraſſet villam, ſe ſuprà centum millia è
villa recepturum. Quibus omnibus in locis vo-
cem SESTERTIÛM, ſubaudiendam eſſe, dubitari
propter illius temporis rationem & conſuetudi-
nem non poteſt. Sed apud Liuium libr. 37. locus
exſtat obſcurior: vbi de M. Acilij Glabrionis pe-
culatus accuſati iudicio loquitur. Centum mil-
lium multa, inquit, irrogata erat. Nam vſque ad
illum locum, vbi de Multis locutus eſt, Æris vo-
cem adſcribere eſt ſolitus. Sed quoniam multò
ante cœperat & ſeſtertiorum mentionem face-
re, & rationes quaſdam ad ſeſtertium ducere,
propterea credo locum illum non de aſſibus, ſed
de ſeſtertiis exaudiendum. Secunda obſeruatio
eſt huiuſmodi: Vbi plures enumerantur ſummæ,
ſi prior ſumma maior eſt, poſterior verò minor,
ante priorem vox vel potius nota HS ponitur:
poſt inferiorem, vox Numûm. Cicero Verrin. 3.
Dedi HS decies, ſexcenta triginta quinque
millia, quadringentos decem & ſeptem numos.
Columella libr. 3. cap. 3. Huc accedant ſemiſſes
vſurarum HS tria millia, quadringenti octo-
ginta numi. Et paullò pòſt: Conſumant tamen
ſeptem culei HS duo millia, & centum numos.
Quod cùm ita ſit, perſpicuum eſt initio illarum
Verris rationum deeſſe hanc notam HS. vt ſit
Accepi HS vicies, ducẽta triginta quinque mil-
lia, quadringentos decem & ſeptem numos. Nu-
mum autem præciſè dici pro Seſtertium, & abſo-
luta Numi appellatione Seſtertium intelligi, fa-
cile eſt ex locis quam plurimis cognoſcere. velut
apud Horat. lib. epiſt. 2.

Fiet, eritque tuus numorum millibus octo.

In Orat. pro Cluentio: Initio permagnam pecu-
niam popoſcit. pòſt ad id peruenit, quod confici
potuit: & ſeſtertiûm ſexcenta quadraginta millia
deferri ad ſe domum iuſſit. Et paullò pòſt: Sede-
cim dico iudices, vt Oppianicus abſolueretur,
corrumpendos fuiſſe. Ad Stalenum ſexcenta
& quadraginta millia numûm eſſe delata. Idem
Verrina quarta, Facta eſt ſpõſio ſeſtertiûm quin-
A que. Coëgit Scandilium recuperatores, aut iudi-
cem poſtulare, Et aliquantò pòſt: Coëgit Scan-
dilium quinque illa millia numûm dare, ac nu-
merare Apronio. Idem paullò poſt: Coëgit Scan-
dilium Apronio ſeſtertium quinque millia mer-
cedis nomine ac præmij dare. Varro Ruſt. 3. cap.
6. Ex pauonibus M. Aufidius Lurco ſupra ſexa-
gena millia numûm in anno dicitur capere. Plin.
10. c. 20. Saginare pauones primus inſtituit. M.
B Aufidius Lurco: éxque eo quæſtu reditus ſeſter-
tium ſexagena millia habuit. Tacit. Annal. 15.
Subuectáque vtenſilia ab Hoſtia & propinquis
municipiis, pretiúmque frumenti minutũ vſq; ad
ternos numos. At Cicer. in Frumẽtaria paſſim bi-
nos & ternos ſeſtertios pronũtiat. velut in illo lo-
co: Eſt enim modius lege ſeſtertiis ternis æſtima-
tus. Fuit autẽ te Prætore ſeſtertiis binis: ſed fuerit
ſeſtertiis ternis. Cato apud Agelliũ 7. c. 12. Quid
nunc, & quæ tandem lex eſt tam acerba, quæ di-
cat, Si quis illud facere voluerit, mille numi di-
C midium familiæ pœna eſto. Quo loco interci-
diſſe arbitror particulam VEL. Coniunctionis au-
tem paſſim exſtant exempla, ſic, vt nonnunquã
vox Seſtertius ſubſequatur, non rarò etiam an-
tecedat. Conſecutionis exempla hæc ſunt. Ci-
cer. poſt Poſtumo: Ecquis eſt, qui bona C. Rabirij
numo ſeſtertio ſibi addici velit? Et mox, Tuáne,
Poſthume, numo ſeſtertio à me addicuntur? Vi-
truu. 1. c. 4. Areas diuiſit, numóque HS municip.
mancipio dedit. Anteceſſionis hæc ſunt exem-
D pla. Colum. 3. Percipere debet in annos ſingulos
mille DC CXL. ſeſtertios numos, Valer. 5. 2. Vt e-
xequiarum apparatus ſeſtertio numo ipſis præ-
bentibus addiceretur. Quinetiam licet illud ani-
maduertere. numerale verbum ſæpè interponi.
velut in veteri monimento QVIS QVIS ID
MONIMENTVM vendere volet. inferat æra-
rio P.R. HS. M.N. id eſt, ſeſtertios mille numos.
Item, Cuius ob dedicationẽ dari iuſſit ab hære-
de ſuo decurionib. ſinguli HS IIII. numos, plebi
E HS II. N. Item, Hoc monumentum L. Tiberius
Sabinus ſe viuo donauit L. Samio Symphoro, mã-
cipauítque ſeſtertio numo vno. Columel. 3. cap. 3.
Noſtra cura in tantum iam proceſſit, vt non in-
uiti ſeſtertiis ſexcentis numis ſingula millia viui-
radicis à me ruſtici mercentur. Sed in recenſio-
ne exemplorum, poſterius plura teſtimonia pro-
feremus: quam ipſam mox à ſingulari exordie-
mur: ſi prius illud admonuerimus, non idcirco vo-
cem Numo poſt Seſtertio apponi ſolitam, quòd
F Numi appellatio latiſſimè patebat. Nam ſi quaſi
ad generale nomen reſtringendum ſubiungere-
tur, vt cùm dicimus. Quadrupedem pecudem, ad
aliarum quadrupedum diſtinctionem in l. 2. D. ad
leg. Aquil. contrarium omnino ſequeretur, nem-
pe vocem Seſtertio latiorem & ampliorem eſſe
voce Numo. quod cum apertè falſum eſt, tum e-
tiam iis exemplis refutatur, quæ paulo antè de
anteceſſione vocis Numo produximus. Vel abun-
dare igitur vocem Numo dicendum eſt, vt cùm
G dicimus, Populus Romanus Quiritium: vel ita
ſtatuendum, Cùm verbum Seſtertio de iis re-
bus omnibus vſurparetur, quæ pondere & men-
ſura conſtant, veluti cùm dicimus Seſtertio pe-
de, Seſtertio carcere, Seſtertio veſtimento,
Seſtertio bipalio: factum, vt cùm de numo v-
ſurpabatur, vox Numo ſubiungeretur. Rurſus
cùm

cum verbum Numo latiſſimè pateret, ſi de ſeſtertio vſurparetur, plerumque nominatim adiiceretur: quamuis (vt antè dixi) ſeparatim atque abſolutè verba Numo & Seſtertio promiſcuè vſurparentur.

Recenſio locorum aliquot in quibus de certo ſeſtertiorum numero mentio fit.

CAP. XVIII.

SESTERTIVS VNVS. Eius mentio fiebat in venditionibus imaginariis: Emere apud antiquos generale verbum fuit, pro, quoquomodo ab altero adquirere: hoc eſt, ſiue venditionis, ſiue donationis, ſiue permutationis titulo l. ſtatuliber 29. in fi. de ſtatul. quia per leges XII. tab. omnes alienationes & adquiſitiones fieri per mancipationem ſolebant, in qua æs & libra interponebantur: vt ſuperius demonſtratum eſt. Varro Ruſtic. 2. In emptionibus dominium legitimum ſex ferè res perficiunt: id eſt, in adquiſitionibus. Itaque quoquomodo quis rei alicuius dominium adquirebat, eam emiſſe, aut redemiſſe dicebatur. qua de cauſſa in teſtamentis Emptor familiæ adhibebatur, vt teſtator viuus rerum ſuarum dominium in heredem tranſtuliſſe videretur. cuius rei veſtigium exſtat in l. 1. §. diui fratres, D. de quæſtionib. item in donationibus, is cui res donabatur, dicis cauſſa ſeſtertium numum quaſi precij loco dabat. l. vlt. C. de donar. vbi Iuſtinianus ſolemnia illa verba prætermitti iubet, SESTERTIO NVMO VNO. Vitruuius libr. 1. cap. 4. Ab ſenatu populóque R. petiit, vt liceret transferre oppidum, conſtituítque mœnia, & areas diuiſit: numóque ſeſtertio ſingulis municipibus mancipio dedit. Florus Ep. 55. C. Martianus accuſatus eſt apud Tribunos pleb. quòd exercitū in Hiſpania deſeruiſſet, damnatúſque ſub furca diu virgis cæſus eſt, & ſeſtertio numo veniit. Cicero pro Poſtum. Ecquis eſt ex tanto populo, qui bona C. Rabirij numo ſeſtertio ſibi addici velit? & mox: Tuáne, Poſtume, numo ſeſtertio à me addicuntur? ô meum miſerum acerbúmque præconium! Similiter in conductionibus imaginariis, quæ ob eam cauſſam donationes potius dicuntur, cùm vno numo fiunt. l. 46. D. de locat. l. 10. D. de adquir. poſſ. Valer. 5. c. 2. M. Cornuto prætore funus Hircij & Panſæ iuſſu Senatus locante, ij qui tum Libitinam exercebant, cùm rerum ſuarum vſum, tum miniſterium ſuum gratuitū polliciti ſunt, quia hi pro Repub. dimicantes occiderant, perſeuerantíque poſtulatione extuderunt, vt exequiarum apparatus, ſeſtertio numo ipſis petentibus addiceretur. Valer. 8. c. 2. C. Marius iudex inter C. Titinniū & Fanniam ipſius vxorem adulterij ab illo poſtulatam ſumptus, cùm ſciret, Titinnium eam data opera duxiſſe, vt dotem ex adulterij damnatione lucraretur, Mulierem, inquit impudicitiæ reā ſeſtertio numo, Titinnium ſumma totius dotis damnauit. Plutarchus autem illud idem commemorans, quattuor aſſes poſuit, quæ par omnino ſumma eſt: iampridem perducta ſeſtertij æſtimatione ad quattuor aſſes, vt ſuperius dictum eſt. τῇ δὲ γυναικὸς, inquit, ἀτιμίας ἕνεκα τῇ καταδίκῃ χαλκοῦς τέσσαρας προσετίμησεν.

A DVO vel TRES SESTERTII. Cicero Verrin. 1. Queritur Sicilia tota, C. Verrem ab aratoribus cùm frumentum ſibi in cellam imperauiſſet, & cùm eſſet tritici modius ſeſtertiis binis, pro frumēto in modios ſingulos duodenos ſeſtertios exegiſſe. Idem Verr. 4. Verumenimuero cùm eſſet HS binis, aut etiam ternis, quibuſuis in locis prouinciæ, duodenos HS exegiſti. Tacitus Annal. 2. de Tiberio loquens: Sæuitiam annonæ incuſante plebe, ſtatuit frumento precium, quod B emptor penderet, binóſque numos ſe additurum negotiatoribus in ſingulos modios.

TRES SESTERTII. Agell. 2. c. 24. L. Sylla Dictator legem tulit, vt feriis ſolemnibus HS tricenos in cœnam inſumere ius eſſet, ceteris autē diebus omnibus, ternos. Quis hanc ſummæ tenuitatem ferat, præſertim illa ætate tam opulenta? TRECENOS igitur de principio legendum arbitror, pro Trecentis: in extremo verò TRICENOS, pro triginta. Quam ad rem videndum, quod C de Iulia lege ſumptuaria diximus ſub Ducenti, Trecenti, Millies.

QVATTVOR. Ex inſcriptione Peruſina, ſtatuæ Antonio poſitæ: Impetrata venia ab ordine Peruſinorum, optimo maximóque princ. de. ſua. pecunia poſuit. cuius. ob. dedicationē. dari. iuſſit. ab. herede. ſuo. decurion. ſing. HS. IIII. N. plebi. HS. II. N. id eſt, ſeſtertios quattuor numos: ſeſtertios duos numos. Seſtertij quaternis precium Perſicorum pomorum, apud Plin. 15. c. 12.

D DVODECIM SESTERTII. Cicero Verrin. 4. eo loco vnde potiſſimum intelligitur, Seſtertium numum quartam Denarij partem fuiſſe Tritici, inquit, modios ſingulos denariis ternis æſtimaſti. & paulo pòſt: Duodenos HS exegiſti.

TRIGINTA HS. Tacitus Hiſtor. 1. vbi de Viennenſium periculo loquitur: Haud ignari diſcriminis ſui Viennenſes, velamenta & inſulas proferentes, vbi agmen inceſſerat, arma, genua, veſtigia prehenſando, flexere militum animos. E Addidit Valēs tricenos ſingulis militibus ſeſtertios. Credo legendum TRECENOS: argumento eorum quę poſterius ſub eo numero proferentur.

QVINQVAGINTA HS. Plin. 37. cap. 2. vbi de tertio Pompeij triumpho loquitur: Reipub. datum mille talentum: legatis & quæſtoribus, HS bina millia: cōmilitibus ſingulis quinquaginta. ſed ex proportione coniicio reponendum eſſe QVINGENTI.

CENTVM SESTERTII. Tacitus Annal. 2. In- F ter quæ vnus hoſtium, Latinæ linguæ ſciens, acto ad vallum equo, voce magna coniuges & agros & ſtipendij in dies donec bellaretur, ſeſtertios centenos, ſi quis transfugiſſet, Armenii nomine pollicetur. Idem Annal. XI. Quoties Galba apud Othonem epularetur, cohorti excubias agenti viritim centenos numos diuideret.

DVCENTI. Agellius 2. c. 24. Poſtremo lex Iulia (loquitur de ſumptuaria, ſiue cibaria) ad populum peruenit Cæſare Auguſto imperante, qua G profeſtis quidem diebus, nonis, & aliis quibuſdam feſtiuis, trecenti, nuptiis autem & repotiis, HS millies eſſe. Quo loco reſtituendum alibi diximus, MILLE SESTERTII. Varro Ruſt. 3. cap. 7. vbi de columbis loquitur: Paria ſingula venīt ducenis numis. Plin. 8 c 57. Veniſſe murem ducentis numis. Caſilinum obſidente Annibale,

eúmque qui vendiderat, fame interiiſſe, emptorē vixiſſe, Annales tradunt. Sed eo loco deeſſe arbitror notam denarij: vt Plinius ſcripſerit, DVCENTIS NVMIS ✳ hoc eſt denarijs quemadmodum ſcribi ſolebat Numis, HS. quandoquidem Valerius lib.7.c.6. Denarios prodidit, & Strabo lib.5. Drachmas ducentas.

TRECENTI. Sueton. Iulio, Populo præter frumēti denos modios, trecenos quoque numos, quos pollicitus olim erat, viritim diuiſit: & hoc amplius centenos pro mora. Item, Populo hortos circa Tyberim, publicè & viritim trecenos ſeſtertios legauit. in Antonio conuenienter edidit δραχμὰς ἑβδομήκοντα πέντε. Itémque Appianus Ciuil. lib 2. verſus finem. Sueton. Auguſt. 41. Congiaria populo frequenter dedit: ſed diuerſæ fere ſummæ: modò quadringenos, modo trecenos, nonnumquam ducenos, quinquagenóſque numos. Item c.101. Legauit cohortibus vrbanis quingenos, legionariis trecenos numos. Ad quē locum videnda quæ diximus ſub Mille ſeſtertij. Idem Tiberio, cap.20. Prandiū dein populo mille menſis & congiarium trecenos numos viritim dedit. Item in Domitian. c.4. Congiarium populo numorum trecentorum ter dedit. Tacitus Annal. 3. Ceterum Tiberius nomine Germanici trecenos plebi ſeſtertios viritim dedit, ſéque collegā conſulatui eius deſtinauit. Sueton. Caligul. c.17. Congiarium populo bis dedit, trecenos ſeſtertios.

QVADRINGENTI. Sueton. Neron. cap. 10. Præmia delatorum Papiæ legis ad quartas redegit, diuiſis populo viritim quadringenis numis. Tacitus eadem de re lib. Annal. 13. Plebeique cōgiarium quadringeni nummi viritim dati. Sic enim legitur in libris Florentiæ olim editis: cùm in aliis quibuſdam recentioribus QVADRAGENI vitioſè legatur: vt ex locorum collatione cognoſci licet. Sueton. Neron. c.30. Quadringenis in punctum ſeſtertiis aleam luſit. Quem locum Budæus de ſuis maioribus commentitiis ſeſtertijs interpretatur: ſed hanc illius coniecturam tātæ ſummæ magnitudo repudiat. Vide Trecenti.

QVINGENTI. Sueton. Iul. Annuam etiam habitationem Romæ vſque ad bina millia numûm, in Italia non vltra quingenos ſeſtertios remiſit. Idem Auguſt. cap.101. Legauit cohortibus vrbanis quingenos, legionariis trecenos numos. De quo loco vidēda quę diximus ſub Mille ſeſtertij.

De mille ſeſtertiis & commentitio neutrius generis ſeſtertio.

CAP. XIX.

POSTVLABAT inſtituta enumeratio, vt hoc loco de mille ſeſtertiis exempla proferremus, ſed quoniam inueterata iam ac propè recepta opinio eſt, magnum inter Seſtertius & Seſtertium diſcrimē eſſe: & hoc poſteriore neutrius generis vocabulo mille ſeſtertios numos contineri, operæpretium eſt, quod ea de re noſtri iudicij ſit, exponere. Tres enim ab eruditis viris ferri video ſententias, quarum (vt liberè dicam quod ſentio) probare nullam poſſum. Prima eſt Italorum, Sabellici, inquam, Beroaldi, Portij, Egnatij, quos Turnebus noſter ſecutus eſt. A nam illorum opinio eſt, Seſtertium virili genere pronunciatum, numum æreum fuiſſe, duorum aſſium & ſemis: Seſtertium autem neutrius generis, numum fuiſſe argenteum, duarū librarum & ſemis. Nam Sabellicus quidem in Auguſtum Suetonij: Voluit (inquit) Auguſtus vt ſinguli ſenatores qui octingenta poſſiderent ſeſtertia, mille & ducenta poſſiderent. Habuit enim SESTERTIVM mille numos. Beroaldus autem in eundem locum: Hæc obſeruatio, B inquit, apud eruditos cuſtoditur, vt Seſtertios genere maſculino vſurpent, ſignificantes minutulam ſummam: Seſtertia verò neutro genere pro maioribus ſummis. vt Quadringēta ſeſtertia pro quadringentis millibus capiantur. Leonardus autem Portius lib. de aſſe primo, Duplex, inquit, ſeſtertium eſſe obſeruaui: maius & minus. ſed qua alterum ab altero vel nota, vel adiectione apud auctores dignoſcatur, nondum mihi planè ſatis facio. Sed cùm Seſtertium neutro & virili C genere & cum adiectione numi, & ſine, apud auctores inuenerim, opinor hac differentia dignoſci poſſe, quod virili genere & cum adiectione Numi, de minore, & ſic æris, neutro autem & ſimpliciter poſitum, vt Seſtertium, de maiore & argenteo intelligi debere. & aliquantò pòſt: Apparet Seſtertij æris, fere ſemper virili genere, & cum adiectione vel nuda appellatione Numi: argenti verò, neutro & ſimpliciter poſitum apud auctores. Item, Succurrebat etiam, antiquos fi- D guræ Seſtertij aliquam notam fortaſſe addere conſueuiſſe, qua maiora à minorib. ſeſtertiis diſtinguerentur. Item, Difficultas eſt in maiori ſeſtertio, quod à nemine auctorum declaratum, ex diuerſis fuit neceſſe elicere. & excuſſi tandem, ad exemplum illius minoris maius fuiſſe repertum: & ſicut illo duas libras & ſemis æris, ita maiore tantumdem argenti: videlicet duas minas & ſemis, & ſic ducentas & quinquaginta drachmas vel denarios repræſentari. Item, Ex quibus decla- E ratur Iuuenalis locus cum dicit:

Mullum ſex millibus emit
Æquantem certè paribus ſeſtertia libris.

quia cùm dicit Sex millibus, intelligit de ſeſtertio minore, ſcilicet æris: cum poſtea dicit Æquantem ſeſtertia, intelligit de maiore, & ſic argenti. Hactenus Italorum ſententiā expoſui. Secundæ auctor fuit Budæus, quem Alciatus, Tonſtallus, Glareanus. Ant. Auguſtinus, Goueanus, Lābinus, & alij cōplures ſecuti ſunt. tametſi Gla- F reanus in Claudium Suetonij c.4. apertiſſimè minorem ſeſtertium & maius ſeſtertium agnoſcat: eáque vocabula vſurpet. Nam Budæus quidē lib. de aſſe 1. pag. Lugdun. 120. 121. Seſtertia ſingula, inquit, mille numos ſeſtertios ſignificant. nam duæ libræ & ſelibra ducentas & quinquaginta drachmas valent: quæ ſi quaternario multiplicentur, mille numos efficiunt. Quomodo igitur Seſtertij dicti ſunt numi, quòd duos aſſes & ſemiſſem ſinguli valerent, id eſt dipōdium & ſe- G miſſem æris: ita Seſtertia ex eo dicta ſunt, quòd duas libras ſingula & ſelibram argenti valerent. Item pag.141. Seſtertius numus (inquit) & Seſtertium genere neutro caliginem multam legentib. offuderunt. nam vt pro numo Seſtertium in recto dictū ſit, mihi perſuadere nō poſſum. De hac Budæi ſentētia Geor. Agricola lib. de pon. & tēp.

monet. 2.pag.281. ita ſcribit.M.Antonio Sabellico Seſtertium viſum eſt habuiſſe, vt ipſe loquitur, mille numos. Cùm enim ex re ipſa intelligeret, apud ſcriptores, ſiquando librarij ſcripſerunt Seſtertia centum, ab ipſis auctoribus ſignificari Numûm centum millia, hoc errore ducitur, vt arbitretur, Seſtertiũ valere mille numos. Guillelmo autem Budęo placet, ita ſingula ſeſtertia valere duas argenti libras & ſelibram, vt ſeſtertij ſinguli valent duos aſſes & ſemiſſem, qui item pendunt duas libras & dimidiã: atque ex eo vtrumq; nominatum. nec vero Budæus diſſentit prorſus à Sabellico: ſed æq; ac ille cenſet Seſtertium ſignificare mille numos, & cæt. Nunc Tõſtallum Anglum audiamus, qui in Breuiario librorum Budæj, Numus ſeſtertius argenteus, inquit, valebat æreos duos aſſes & ſemiſſem. qua ratione Seſtertium neutro genere, quod duas argenti libras & ſemiſſem cõplectebatur, mille ſeſtertios genere maſculino capiebat. Seſtertius autẽ numus ęris duas libras & ſelibram complectebatur, hoc eſt duos aſſes & ſemiſſem. Item paullò pòſt, Libra Romana quę & Mina & Pondo dicitur, centenos denarios habebat. Cũ igitur denarius quaternos ſeſtertios æquaret põdere & ęſtimatione, liquet in libra Romana quadringentos fuiſſe ſeſtertios. qua ratione fit, vt Seſtertia ſingula numero plurali millenos ſeſtertios valeãt: hoc eſt, duas libras & ſemis. vt.n. Seſtertius numus dicitur ex eo, quòd duos aſſes & ſemiſſem valebat, hoc eſt duas libras ęris grauis & ſelibram: ita Seſtertia numero plurali, & genere neutro ideo dicuntur, quòd ſingula duas libras & ſelibrã argenti valerent: hoc eſt, ducẽtos & quinquaginta denarios, ſiue mille ſeſtertios: quod idẽ eſt. ſic fit, vt decem ſeſtertia, & decem millia ſeſtertium numorum pro eodem ab antiquis dicerẽtur. In eandem ſententiã Glareanus in notis Sueton. Galb. c.5 Horatius, inquit, Epiſt. 7. lib.1. Seſtertia dixit, apertè libras, non numos intelligens: vbi de Philippo ac Vulteio loquitur: Dum ſeptem donat ſeſtertia, mutua ſeptem Promittit: nempe vt mercetur agellum. Latinè igitur dicuntur ſex, decem, viginti, centum ſeſtertia, pro binis libris & dimidia: nõ pro numis Idem in lib. de aſſe: Seſtertius, inquit, maſculino genere argenteus erat numus, denarij quadrans. At Seſtertia ſingula plurali numero & neutro genere ſingula millia ſeſtertiũ ſiue numorum ſignificant. dicta ſic, quòd vt ſeſtertius duos aſſes & ſemiſſem ſignificat, ita illa duas libras & ſelibram argenti, ſingula valerent. Non ſum neſcius, Leonardum à Portis ſcripſiſſe, ſeſtertium numum genere maſculino, æręum fuiſſe: Budæum autem argenteum aſſerere. At Plinij verba, quæ paullò antè adiũximus, pro Budæo faciunt. Item aliquanto pòſt: Seſtertius ſingulari numero, genere maſculino, eſt idem quod numus & numiſma argenteum: Seſtertia plurali numero & genere neutro, ſingula dicuntur millia ſeſtertiorum. Hactenus ſecundam ſententiam, cuius auctor fuit Budęus, expoſuimus. Supereſt tertia, cuius primus auctor fuit Georgius Agricola qui lib. de menſur. & pond. pag. 189. Seſtertius, inquit & Seſtertium eundem declarant numum argenteum, qui quarta denarij pars eſt. nam pace Alciati dixerim, nullum mihi videtur eſſe argenteum, Seſtertium, quod denarios, vt

A ipſe ait, habeat ducentos & quinquaginta: ſiue quod valeat argenti duas libras cum dimidia: vt ſcribit Budæus: qui quos non ſua opinione rapuit in hũc errorem? Idem lib. de pond. & temp. mon. Seſtertium, inquit, plerumque poëtis in vſu eſt, Seſtertius reliquis ſcriptorib. Quod verò SESTERTIVM etiam paruum illum numum ſignificet, ex his Martialis verſib. poteſt percipi.

Mutua viginti ſeſtertia forte rogabam,
Quæ vel donanti non graue munus erant.
B *Quippe rogabatur fidúſque vetúſque ſodalis,*
Et cuius laxas arca flagellat opes.
Is mihi, Diues eris, ſi cauſas egeris, inquit.
Quod peto da, Cai: non peto conſilium.

Et paullo poſt: Eodem modo poëtæ dicunt, ſex, decem, viginti, centum, plurá ve ſeſtertia, nihil aliud intelligentes, quàm ſeſtertios. neutro autem genere potius quàm maſculino vtuntur idcirco, quòd quidam verſus non recipiant aliquot caſus plurales, illius recipiant. Martial. lib. 8.

C *Sex ſeſtertia ſi ſtatim dediſſes,*
Cum dixti mihi, Sume, tolle, dono:
Deberem tibi, Pæte, pro ducentis.
At nunc cùm dederis diu moratus,
Poſt ſeptem puto, vel nouem Kalendas,
Vis dicam tibi veriora veris?
Sex ſeſtertia Pæte perdidiſti.

Idem lib. 11.

Soluere Pæte decem tibi me ſeſtertia cogis,
Perdiderat quoniam Bucco ducenta tibi
D *Ne noceant, oro, mihi non mea crimina: tu qui*
Bis centena potes perdere, perde decem.

Iuuenal. Satyr. 1.

Simplex ne furor ſeſtertia centum
Perdere, & horrenti tunicã non reddere ſeruo?

Tum idem Agricola hanc regulam ſubiungit: Vbicumque apud oratores legitur, Seſtertia, corrigendum eſſe Seſtertiûm, & vocem Millia ſubaudiendam. velut in illo Saluſtij: Si quis indicauiſſet de coniuratione, præmium ſeruo libertatem E & ſeſtertia centum: libero impunitatem eius rei, & ducenta millia. Nàm pro Seſtertia, legendum Seſtertiûm. Tranquillus Calig. Compererat prouincialem, locupletem ducenta HS numeraſſe vocatoribus, id eſt ducenta ſeſtertiũ minorem millia. Cicero III. in Verrina, ſcribit HS LX. ſocios perdidiſſe ex viceſima portorij: id eſt, ſeſtertium ſexaginta millia. Plin. 36. c. 15. Pyramidas, Regum miramur opera, cùm ſolum tantùm foro extruendo HS mille ducentis Cæ F ſar dictator emerit: id eſt (inquit) ſeſtertium mille ducentis millibus. Tacitus Annal. 11. Daturum liberis eius ducena HS ſingulis qui ſexus virilis eſſent: id eſt, ducenta millia ſeſtertiûm. Librarij autem ignari huius loquendi conſuetudinis, cùm Seſtertium nota ſcriptum inuenirent, iunctum cum neutrius generis nominibus numeralibus, exiſtimantes eiuſdem generis & caſus eſſe, ita mutarunt, vt non ſolùm numero, ſed etiam caſu & genere conueniret cum nomine numerali: vt G apud Tranquillian. in Tiberio: Vnam modò liberalitatem ex indulgentia vitrici conſecutus, cum tribus claſſibus factis pro dignitate cuiuſque primæ ſexcentá ſeſtertia, ſecundæ quadringenta diſtribuit, ducenta tertiæ, Et apud Tacitum. Annal. 11. Hæc ita haud fruſtra dicta Princeps ratus, capiundis pecuniis

poſuit modum, vſque ad dena ſeſtertia: quæ e-greſſi repetundarum tenerentur. Nam in illo legendum, Primæ ſexaginta ſeſtertium: in hoc, Vſque ad dena ſeſtertium: in vtroque verò millia intelligendum. Atque hæc quidem doctiſſimus Agricola, non minùs verè, quàm eruditè: quemadmodū olim adoleſcens ex ſexcentis Verrinarum Orationum locis comprobaui, ſed quod priore loco dixit, nomen Seſtertia nihil aliud apud poëtas ſignificare, quàm Seſtertios etſi me tum in errorem induxit, breui tamen pòſt tẽpore falſiſſimum eſſe animaduerti: quemadmodum aliquantò pòſt certiſſimis documentis demonſtrabimus.

Auctoris aduerſus ſuperiores opiniones diſputatio.

CAP. XX.

NAM, vt meam quoque his de rebus ſententiam in hunc quartum & poſtremum locum conferam, quattuor hæc ſummo ſtudio ac diligentia obſeruaui.

I Seſtertium neutro genere, numero ſingulari, nuſquam neque apud oratores, neque apud poëtas, neque pro numeri genere, neque pro pecuniæ ſumma reperiri.

II Seſtertia veteres oratores nunquam dixiſſe, ſed confictum hoc nomen à poëtis fuiſſe, ex genitiuo plurali SESTERTIVM, contracto pro Seſtertiorum: tantùm vt ſuis verſibus ſeruirent.

III Vbi aliquot ſeſtertiûm millia enuncianda erant, vſum fuiſſe loquendi duplicem: vt interdum plena oratione dicerent, Quinquaginta ſeſtertium millia: interdum præciſè, Quinquaginta ſeſtertium.

IV Parem in ſcriptura rationem fuiſſe, vt interdum plenè & abſolutè perſcriberent, Quinquaginta ſeſtertium millia, interdum, L HS millia: interdum verò vocem Millia non perſcriptam, lineola ſuperducta notatam, hoc modò, L HS. His igitur quattuor præceptis exponẽdis, & cõprobandis, ſuperiores illas tres Portij, Budęi & Agricolæ ſententias eadem opera refellemus. Nam primum omnium profero Priſciani, ſummi Grammatici, & teſtis hac re locupletis auctoritatem, qui tam diſertè ac tam dilucidè teſtatur, nomen SESTERTIVS neutrum genus non habere, vt me certè pudeat, locum illum neque à Budæo, neque ab Agricola, neque ab vllo vnquam notatū atque animaduerſum fuiſſe. Sic enim libro 7. ſcriptum reliquit: Et genitiuus quidem pluralis fit, in omni genere, ab ablatiuo ſingulari, aſſumente RVM. vt Ab hoc viro, horum virorum: Ab hoc templo, horum templorum. Inueniuntur tamen per conciſionem mediæ ſyllabæ, maſculinorum plerunque nominum, QVÆ NEVTRA NON HABENT, hunc caſum proferentes: Liberûm pro liberorum: Seſtertiûm pro ſeſtertiorum: Numûm pro numorum. Quid planius dici potuit, vt intelligatur, nomen Seſtertius non magis habere neutrum, quàm vocem Numus. nihilo magis inquã, dici Hoc ſeſtertium, quàm Hoc numum? Addo etiam illud, Græcos quidem aduerſus iſtas Latinæ linguæ regulas à Priſciano expoſitas, dixiſſe Seſtertia, ſed tantum pro Seſtertij: ſicuti Aſſa-

A ria, pro Aſſarij: & Denaria (quod in Pandectis noſtris ſemper occurrit) pro Denarij. Nam apud Priſcianū extat inſignis ille Didymi locus, τὰ γὰρ δύο καὶ ἥμισυ ἀσσάρια σηστέρτιον φασί, τοῦ μὲν σὴν ἥμισυ δηλοῦντος. ὡς ἐν τῷ σημειώδει ἡμι, σήσκουας, σήσκεπλα, τοῦ δὲ τέρτιον τὸ τρίτον. καὶ ἔστιν ἥμισυ τρίτον. τὰ δὲ χείλια σηστέρτια ποιεῖ διακόσια πεντήκοντα δηνάρια ἀργυρᾶ, δέκα δὲ χρυσᾶ, ἅπερ καὶ μιλλενούμμους φασί. Secundum argumentum erit huiuſmodi: Si veteres Seſtertium vel pro numo, vel pro pecuniæ

B ſumma vſurpaſſent, nūquam Varronem, Pliniū, Martianum, Priſcianum eius rei mentionem pretermiſſuros fuiſſe: præſertim cùm id inſtitutus ab illis ſermo nõ modò poſtularet, verum etiam flagitaret. Denique cùm tam accuratè genera etiam numorum Romanorum ac potiſſimum ſeſtertiorum perſecuti ſint, vt etiam leuiora quædam ad rem numariam pertinentia notanda exiſtimarent. Veluti cùm Varro lib. 8. monet, dici in ſingulari, Hoc treſſis, in plurali tamen Hei

C treſſes, Heis treſſibus. Item, Hoc mille denariū, & tamen numero multitudinis Millia denarium, Et mox: Nam ſic loquimur, Hoc mille denarium non hoc mille Denarij. & Hæc duo millia denarium, non duo millia denarij. Sequitur tertium argumentum, quod aduerſus Portium & alios Italos, itẽmque aduerſus Turnebum propriè pertinet: Si quis eiuſmodi vegrandis numus apud Romanos fuiſſet, quòd Seſtertium diceretur, & mille ſeſtertios valeret (hoc eſt, vt quiuis intel-

D ligat, Karolcos pariſinos circiter mille, taleros autem Germanicos amplius triginta) non veriſimile videri, non ſaltem vnum aliquem his tot ſeculis effoſſum, & vnà cum tot aliorum generū numis prolatum fuiſſe: atque antiquarios noſtros diligentiſſimos huius rei indagatores non illum inter ſua cimelia oſtentaturos fuiſſe. Ad hoc argumentum illam inſuper quæſtionem adiungo, quid ſi quod veteres auctores, vbi de adaucto Denarij precio cõmemorant, hoc eſt à denis aſſi-

E bus ad ſenos denos, tam accuratè de incremento & proportione Quinarij, & Seſtertij præcepta tradunt, nullum tamẽ neq; de vegrandi ſeſtertio, neq; de precij ipſius pro rata portione incremento verbum vel minimum interponant? cùm, ſi quis eiuſmodi argenteus numus fuiſſet, ordinis & argumenti ratio ab illis flagitaret, vt dicerent, Maioris ſeſtertij æſtimationem pro rata parte excreuiſſe: nimirum à duabus argenti libris & ſelibra ad quattuor libras: ab aſſium duobus

F millibus quingentis, ad quattuor millia: deniq; à mille ſeſtertiis numis, ad mille quingentos quinquaginta. Occurrit & illa quæſtio, quæ aduerſus Budęū æque vt aduerſus alios pertinet, Si Seſtertiū vno verbo dici pro mille ſeſtertiis potuiſſet, qua de cauſſa nunquā veteres verbū illud vſurparint, ſed ſemper Mille ſeſtertios dixerint, vnum Seſtertiū, aut ſingula Seſtertia nunquam? aut verò, quid opus fuerit duas voces pro vna

G fruſtra cõſumere? quod idem in augẽdis numeris quærremus. Si duo, tria, quattuor, decem, viginti, triginta ſeſtertia dici eodem modo potuiſſent, quorſum tribus verbis pro duobus abuſi fuiſſent? Succedit etiam illa quæſtio, quæ ſimiliter aduerſus Budæanos valet: Si veteres Seſtertia pro mille ſeſtertiis neutro genere dixerunt, cur nūquam mille, duo, tria, quattuor millia gradio-

rum

rum ſeſtertiorum dixerint: ſed vbi ad nongenta nonaginta nouem peruentum erat, tum repẽtè, quaſi Socratico dæmonio reuocati, conuerſa ratione ad minores ſeſtertios redierunt: ac dicere cœperunt, DECIES SESTERTIVM: quod valet, Decies centena millia minorum (vt ipſi loquuntur) ſeſtertiûm, de maiorib. autem, nunquã hæc locutio vſurpetur: cuius rationem, ſiquidem ita res habuit, quæro. Quæro, inquam, vt me quãtumuis tardi, barbi, hebetes intelligant, quid ita numquam Mille ſeſtertia diceretur, ſi vſque ad nongenta nonaginta nouem millia pronuntiaretur? Deinceps ſequitur quartum argumentum. Si quis eiuſmodi numus apud Romanos in vſu fuit, certè aut eodem tempore percuſſus eſt, quo Seſtertius, aut poſtea. Non eodem tempore percuſſum fuiſſe, loca illa omnia demonſtrant, quæ ſuperius ex Priſciano, Varrone, Vitruuio, Plinio, Mætiano & Chariſio protulimus: in quib. argenteos numos enumerantes primùm Denarij ortum pro decem aſſib. Quinarij pro quinque, Seſtertij pro duobus & ſemiſſe, ordine recẽſent: ingens autem iſtud Seſtertium ne nomine quidẽ appellant. Sin aliquot annis poſt percuſſos minores ſeſtertios maius illud natum eſt, quæro quo tempore & qua lege? ſed præſertim quibus id auctoribus probetur?

Sequitur quintum, quòd propriè aduerſus Budæanam ſententiam pertinet. Nam Budæus quidem pro ſuo pudore ingenuè fatetur, ſe Seſtertium ſingulari numero pro numo non legiſſe: in quo magnopere illi aſſentior: ſed Seſtertia ſingula, inquit, plurali numero vſurpabantur pro ſumma mille ſeſtertiorum numorum: quia ſicuti Seſtertius duas æris libras & ſemiſſem, ita Seſtertia ſingula, duas argenti libras & ſemiſſem valebant. Hæc totidem literis Budæus. Primùm igitur hoc contendo, Sicuti Budæus nunquam Seſtertium neutro genere, ſingulari numero ſe legiſſe fatetur: ita eum nunquam hanc nouam locutionem, quam primus, vt opinor, inuexit, SINGVLA SEXTERTIA apud veteres ſcriptores vidiſſe. Semper enim Mille ſeſtertios nunquam Vnum ſeſtertium, aut Singula ſeſtertia dicebant. cuius rei paulò pòſt ſatis multa exempla proferemus. Quamquam quid fuit opus, Budæum ita ſcribere, Non reperio Seſtertium, ſingulari numero: ſed reperio Singula ſeſtertia? quaſi verò ſi Singula ſeſtertia veteres dixiſſent, non etiam Singulum ſeſtertium pronuntiaſſent. velut apud Plautum, At ſingulum video veſtigium. apud Varronem, Semel vnum ſingulum eſſe. Item, Niſi dixerat, numo ſingulo mulctabatur. quæ omnia Nonius Marcellus protulit. Non minus igitur in Latina lingua Budæus peccat (pace tanti viri dixerim) cùm dicit Singula ſeſtertia, quàm ſi Seſtertium numum neutro genere prounciaret. Sed hæc (dixerit fortaſſe quiſpiam) de verbis contentio eſt. Quamobrem de re ipſa dicamus, & vnico argumento Budęanorum omnium phalanges euertamus. Nam ſi Seſtertium mille ſeſtertios continebat, ſimulq; duas argenti libras & ſelibram valebat, neceſſe eſt, duas illas ſummas inter ſe conueniſſe: hoc eſt, duas argenti libras ac ſelibram mille ſeſtertiis valuiſſe. atqui duæ argenti libræ & ſelibræ valebant octingentos tantùm & quadraginta

A ſeſtertios. Quare Budeanorum ratio conſtare omnino non poteſt. Minorem ſæpè antehac apertiſſimo Plinij teſtimonio confirmauimus: qui lib. 33. cap. 3. ſcribit, ex argenti libra denarios conflari ſolitos quattuor & octoginta: ac proinde ex duabus libris & ſelibra ducentos & decem denarios. quæ ſumma ſi ad ſeſtertios redigatur, quorum quattuor denarium conficiunt, quadruplicato numero non plures ſeſtertij reperientur, quàm octingenti & quadraginta. Sumamus alB terum legitimum denariorum numerum in libram. de quo ſuperius ſuo loco dictum eſt: nimirum ſex & nonaginta. Nihil neceſſe eſt rationem inire. Verbo iſto ſolo ſatis intelligitur, Budæanæ opinioni nullum omnino locum relinqui. Occurrit etiam illud eiuſdem propè generis argumentum, aduerſus Budæanorum ſententiam. Nam quid ita Budæus ſeſtertia ſua ſingula duabus tantùm argenti libris & ſelibra ſemper æſtimat, cùm omnino neceſſe fuerit, ſi quod eiuſ-C modi vocabulum fuiſſet, adaucto Seſtertij minoris precio illorum quoque æſtimationem pro rata creſcere? Quod ſi factum eſt, certè nõ duabus argenti libris & ſelibra, ſed quattuor libris: ac proinde non mille ſeſtertiis, ſed mille ducentis ſexaginta quattuor æſtimanda fuerunt.

Noua obiectio Turnebi, & ad eam reſponſio.

CAP. XXI.

D VERVM hæc quidem aduerſus tres illas doctiſſimorum virorum ſententias, ſatis videntur dicta. Vnam reſtare obiectionẽ arbitror, ex Turnebi Aduerſar. lib. 19. cap. 7. vbi diſertè ſcribit, *Seſtertium neutrius generis, numum fuiſſe apud Romanos maximum*: Solinúmque huius ſententiæ auctorem profert, qui cap. 40. de Baſiliſco ſerpente ſic loquitur: Serpens eſt penè ad ſemipedem lõgitudinis, qui etiam ipſas corrum-E pit auras. Vis ne defuncto quidem deeſt. denique baſiliſci reliquias amplo ſeſtertio Pergameni cõpararunt: & vt ædem Apollinis, manu inſignẽ, nec araneæ intexerent, nec alites inuolarent, cadauer eius reticulo aureo ſuſpenſum ibidem locarunt. Huic Turnebi obiectioni vt reſpõdeam, primùm illud præfabor, Seſtertium neutro quidem genere vſurpatum ab antiquis fuiſſe, ſed nõ pro vllo numi genere. Nam Plutarchus in Galbæ vita memoriæ prodidit, Romæ locum quen-F dam carceris fuiſſe, in quo ſumi de rei capitalis damnatis ſupplicium ſolebat. ὁ δὲ τόπος, inquit, Σηστέρτιον καλεῖται. Verũ eius appellationis ratio non obſcura eſt. Nam ex ſpatij modo (ὑποκαθιστικῶς tamen, vt arbitror) nomen illud confictum eſt, cùm ita ferè anguſtus eſſet locus, vt non amplior pede ſeſtertio videretur: id eſt ſpacio duorũ pedum & ſemis: quemadmodum ſuperius ex XII. tabulis & Mætiano Iuriſconſulto demonſtrauimus. Cuius generis Plautus in Aulularia, Pu-G teum nominat:

Vincite, verberate, atque in puteum condite:

Alia tamen eſt iuſti Lipſij coniectura, vt ita locus ſit dictus, quia ſemitertio diſtabat ab vrbe milliari: ſicut in vita Cypriani, cũ veniſſet ad eum locum qui dicitur Sextus quarto ab vrbe milliari. vbi alij emendant, Sextertius. Sed redeo

ad pedem ſemitertium. Non enim alia mente Columella in lib. de arbor. cap.1.ita ſcripſit: Agrum,quem ſeminario deſtinaueris,ſat erit bipalio verrere,quod vocant ruſtici Seſtertium,Nam bipalium duos pedes & ſemis latum ſignificat. Atque in hac ſignificatione credo equidem Solinum Seſtertij vocabulum pro menſura vſurpaſſe. Neque enim mihi veriſimile fit, Pergamenos ex Aſia legationem in Africam ad Cyrenenſes cum aliquot camelis miſiſſe,qui amplum illud ſeſtertium,emendi mortui baſiliſci cauſſa deportarét. quaſi verò vel Cyrenenſes,vel Pergameni ſeſtertiis,aliiſve Romanis numis vterétur, & res exoticas ab exteris ac longinquis nationibus Romana pecunia mercarentur:aut proinde quaſi Solini,aut alterius cuiuſuis hiſtorici grauitati conueniat, de tantula mille Karoleorum Pariſinorum ſumma, tanquam de immenſa & innumerabili aliqua pecunia, in longinquam regionem deportata, hiſtoriam ſcribere. Videndum igitur,an pro AMPLO SESTERTIO COMPARAVERVNT, ſcripſerit Solinus, IN AMPVLLA SESTERTIA COMPOSVERVNT: vt ampullam ſeſtertiam dixerit, duorum pedum & ſemis, ex ſpatij & capacitatis modo, de quo ſuperius diximus. Nam etſi ſemipedalis tantùm illius animalis longitudo fuiſſe dicatur, tamen vt vis & affectio cadaueris liberius in omnes templi partes diffunderetur, non in anguſtam capſulam coartari illud oportuit. ſed eiuſmodi vel vitream, vel criſtallinam ampullam deligi, in qua digitorum aliquot ſpatium quoquo verſus relinqueretur. Ne multa: potius quàm fatear, Solinum ſcripſiſſe, Aſianos in Africam vnicum argenteum Romanum numum mercandi mortui Baſiliſci cauſſa miſiſſe, crederem illum, non optimum Latinitatis auctorem, dixiſſe, Amplo ſeſtertio, pro Immenſo precio, vel grandi ære, vel ingenti numorum HS numero. ſicuti cùm dicimus, emptum, aliquid decies, vicies, tricies ſeſtertio: de quo ſermonis genere poſterius idoneo loco commemorabimus. idque eo magis, quia Plinius tradit, complures Reges concupiſſe monſtrum illud enectum intueri: ex quo de illa Seſtertiarij precij exiguitate cuiuis licet coniecturam facere. Sed ne hæc quidem mihi coniectura placet.

Refutatio Agricolæ putantis ſeſtertia apud Poetas nihil aliud ſignificare quam Seſtertios.

CAP. XXII.

COmmodius igitur videtur, hoc loco ad refellendam Georgij Agricolæ ſententiam accedere, ac firmiſſimis argumentis demõſtrare, Seſtertia dici à poëtis ſolita, non pro numis ſeſtertiis, vt ipſe ſtatuit: ſed pro mille numorum ſumma: vt Budæus rectiſſimè animaduertit. Nã Martialis quidem ex libro Epigram. hi ſunt verſus in Prætorem.

Prætorem, pauper centum ſeſtertia Gaurus
Orabat, chara notus amicitia
Dicebátque ſuis, hæc tantùm deeſſe trecentis,
Vt poſſet domino plaudere iuſſus eques.
Prætor ait, Scis me Scorpo, Thalóque daturum:
Atque vtinam centum millia ſola darem.
Ah pudet ingratæ, pudet ah malè diuitis arcæ:
Quod non das equiti, vis dare, Prætor, equo?

Gaurus ſcilicet, cùm equeſtrem ordinem appeteret, qui nulli niſi quadringenta ſeſtertiûm numûm millia in cenſu profeſſo concedebatur, ac trecenta tantùm haberet, petebat à Prætore, vt ſibi centum ſeſtertia, id eſt, reliqua centum ſeſtertium millia ad implẽdam. illam quadringentorum ſummam erogaret. Ex quo intelligitur, Martialem non centum Seſtertia pro centum Seſtertios, ſed pro centum ſeſtertiorum millibus vſurpaſſe. Simile illud eſt eiuſdem lib.10.

Millia viginti quondam me Galla popoſcit,
Et fateor, magni non erat illa nimis.
Annus abit: biſquina dabis ſeſtertia, dixit.
Poſcere plus viſa eſt, quàm prius illa mihi.
Iam duo poſcenti poſt ſextum millia menſem,
Mille dabam nummos: noluit accipere.
Tranſierant binæ forſan trinæve Kalendæ,
Aureolos vltra quatuor ipſa petit.
Non dedimus. cẽtum iuſſit me mittere nummos:
Sed viſa eſt nobis hæc quoque ſumma grauis.
Sportula nos iunxit quadrantibus arida centũ:
Hanc voluit: puero diximus eſſe datam.
Inferius nunquid potuit deſcendere? fecit.
Dat gratis. vltro dat mihi Galla? nego.

Deſcendit igitur Galla à viginti ſeſtertium millibus primùm ad decem millia, tum ad duo millia, inde ad mille, poſt ad quadringentos: hinc ad centum ſeſtertios: inde ad centum quadrantes, qui ſex ſextertios conficiunt & inſuper quadrãtem. poſtremò ad nihil. Simile item illud eſt Iuuenalis, quod Budæus ex Sat. 4. protulit:

Mullum ſex millibus emit
Æquantem ſanè paribus ſeſtertia libris.

Nam quod priore verſu de minoribus (vt loquuntur) ſeſterciis dixerat, ſequenti de maioribus enunciauit. Significat enim totidem libras mullum illum pependiſſe, quot ſeſtertiis poëticis emptus fuerat, nimirum ſex. Simile item illud eſt Horatij.

Dum ſeptem donat ſeſtertia, mutua ſeptem
Promittit: nempe vt mercetur agellum.

Quantulum enim agellum eſſe oportuiſſet, qui ſeptem ſeſtertiis numis emi poſſet? aut quænam illius principis ac ſatrapæ Philippi, de quo loquitur Horatius, in Menam alterum (vt ſibi videbatur) regulum munificẽtia fuiſſet, ſi ſeptem Karoleos Pariſinos ei donaſſet, totidémq; mutuos pollicitus fuiſſet? Eſt etiam illud Martialis ſimillimum quod ſuperius ex Agricola protulimus.

Mutua viginti ſeſtertia fortè rogabam.

& quæ ſequuntur. Nam quæ fuit mens Agricolę, cùm exiſtimauit Martialẽ adeò mendicũ atq; inopẽ fuiſſe, vt ab opulẽto & veteri amico, vigĩti ſeſtertios tanquã ſtipẽ emẽdicaret? Ex eodẽ genere illud eſt, qđ etiã ſuperius ex Agricola protulimꝰ.

Sex ſeſtertia, ſi ſtatim dediſſes, & quæ ſequuntur. Nam ſextertios numos tandiu rogaſſe Martialem Agricola quidem, niſi ſomnolentus exſtimaret, non magis quàm quinque in altero illo quem mox addidit,

Mutua cum peterem ſeſtertia quinque, negaſti:
Non caperet nummos, cùm grauis arca tuos.

Item apud Catullum.

Et ſeſtertia, quæ ſoles precari,
Centum, deſine. nam ſat es beatus. Itẽ apud Horat.lib.epiſt. 2. de milite quem ſuus imperator

tor

tor Lucullus,propter expugnatum caſtellum,viginti ſeſtertiis donarat:

Clarus ob id factum donis ornatur honeſtis,
Accipit & bis dena ſuper ſeſtertia numum.

Nam.vt rectiſsimè ſcripſit Lambinus, nónne ridicula fuiſſet Luculli in militem illum munificentia,ſi viginti ſeſtertios, (id eſt viginti Carolinos noſtros) ei donatos intelligeremus? Itaque verſus omnes,quos Agricola pro ſe protulit,planiſsimè contra ipſum faciunt.

Quæ cauſſa tam inueterati erroris fuerint.

CAP. XXIII.

DICET aliquis, Ecquam igitur eſſe cauſſam putabimus, quę tot ac tales viros in iſtum errorem induxit? Hanc nimirũ potiſsimam,quod cùm apud Poëtas Seſtertia, pro Mille ſeſtertiis numis vſurpari viderent, exiſtimarunt idem ab iis quoque,qui proſa oratione vſi ſunt, factitatũ fuiſſe. Itaque cùm veteres vſitatiſsimum illum genitiuum SESTERTIŪM plerumque non literis perſcriberent,ſed vulgari nota HS deſignarent, opinati ſunt,eum ſecundum numerale nomen,ei adiunctum interpretandum eſſe. veluti Centena HS. id eſt, centena ſeſtertia: Sexcenta HS, id eſt,ſexcenta ſeſtertia. In quo magnum equidem illorum iudicium deſidero. Animaduertere namque debuerant, triplicem per ea tempora Romani ſermonis cõſuetudinem fuiſſe. primam, vt oratores Seſtertiûm in plurali genitiuo dicerent,pro Seſtertiorum: alteram, vt cùm ad numerum aliquot millium peruentum eſſet, vocem Millia interdum compendij cauſſa prætermitterent,eámque ſubaudirent: hoc modo, Triginta ſeſtertiûm,pro Triginta ſeſtertium millia: Centena HS pro centena HS millia. & ſic deinceps.Nam primę quidẽ conciſionis teſtimonium aliquantò ſuperiùs ex Priſciano protulimus: vbi hanc,ſyncopen appellat:eámque in Virûm, Denariûm,Numûm,Modiûm,Medimnûm,Iugerûm & ſexcentis aliis vſurpari oſtendit. Quinetiam Cicero in Oratore, Aliàs, inquit, ita loquor, vt conceſſum eſt. At hoc vel Pro Deûm dico, vel Pro Deorum:aliàs vt neceſſe eſt, cùm Triumvirûm,non Triumuirorum: & Seſtertium numûm, non numorum. Sed & hoc idem & Nonius aliquot locis, & Chariſius lib 1. demonſtrant. Poſterioris autem conſuetudinis,atque adeò vtriuſque,paſſim exempla in Verrinis exſtant.Velut in quarta: Redeunt illi Rhegio Syracuſas. queri cum multis, ita vt fit, incipiunt,ſeſe HS LXXX. numûm fruſtra dediſſe. vbi apertiſſimè vox Millia ſubauditur. Item Verrina quinta,Tritici ſeptem medimnûm ex Nimphonis arationibus tollit. Item in eadem,Imperas,vt decimas accipiant: Apronio dentur lucri tritici medimnûm triginta quatruor.Item, Iubes ſeſtertiûm triginta lucri dari.Item,Ab vna ciuitate capiuntur tritici medimnûm triginta tria, & præterea ſeſterſtertiûm ſexaginta. Item, Statim cogitur Heraclius numerare ſeſtertiûm viginti duo.Item,Anni tertij decumæ, anno tertio venierunt tritici modiûm triginta ſex. Item VI. Si quis villicus ex eo fundo cui ſeſtertiûm dena merces eſſet,domino viginti millia numum pro decem miſerat: id

A id eſt, pro eo fundo qui denis ſeſtertium milibus locari potuiſſet.Plinius 35.cap.12. Nos cùm patinam Æſopi diceremus ſeſtertiûm ſexcentis ſtetiſſe non dubito indignatos legentes. Denique Cicero lib.Fam.5. epiſt. pen. poſteaquam tribus locis plenè HS centum millia pronunciauit: ad extremum. Quod ſi mihi, inquit, expenſa HS centum tuliſſes, tamen nolles à me æſtimationem accipere.Ac ſimillima fuit altera preciſio ſermonis, cùm aduerbiis vterentur. Nam com-
B pendio dicebant Decies ſeſtertiûm, pro Decies centena millia ſeſtertiûm. Et ſimiliter Vicies, Tricies, Quadragies, Quinquagies, Cuius rei teſtimonium inſigne proferemus ex Galba Suetonij cap.5. Liuiæ mortuæ, inquit, teſtamento penè dictatus eſt. HS namq; quingenties cùm præcipuum inter legatarios habuiſſet,quia notata, non perſcripta erat ſumma, herede Tiberio legata ad quingenta reuocante, ne hæc quidem accepit. Significat in Liuiæ teſtamento ſcri-
C ptum ita fuiſſe,HS QVINGENT. cùm ſeſtertium quingenties centena millia ſignificarentur. Tiberium autem heredem contendiſſe, notam illam per QVINGENTA interpretandam eſſe: manente ſcilicet genitiuo caſu Seſtertiûm: quod omnino neceſſe fuit. Alioqui Suetonius dixiſſet,Tiberium heredẽ reuocaſſe legatum ad quingenta ſeſtertia. Cùm igitur vterque & legatarius ſcilicet & heres vocem Seſtertiûm retinerent,atque in eo caſu conſentirent, manifeſtum
D eſt, ſicuti pro legatario duæ voces centena millia ſubaudiebantur, ita pro herede vnam hanc Millia ſubintellectã fuiſſe. Quinetiam tanta fuit vulgi licentia, vt eam locutionem per caſus omnes declinarent: Hoc decies ſeſtertium, Huius decies ſeſtertij, Ab hoc decies ſeſtertio, vt poſterius ſuo loco demonſtrabimus. Cùm igitur Poëtæ neque genitiuum illum,neque alios quoſdam caſus ſuis verſib. poſſent includere, & genitiuum illum pluralem ſeſtertiûm aſſiduè in ore omnium verſari ac vocem Millia ſubaudiri vide-
E rent, pro ſua licentia duobus conciſis dicendi generibus vti cœperunt.primùm vt Seſtertia pro Mille ſeſtertiis dicerent: deinde vt vocem Millia præciſe pro Millia HS numûm vſurparent. Vtriuſque conciſionis exemplum, paullò antè coniunctim ex Iuuenali protulimus:quibus vnicum illud ex Horatij epiſt.2.ſubiungemus:

Clarus ob id factum donis ornatur honeſtis,
Accipit & bis dena ſuper ſeſtertia numûm.

F Nam proſa oratione ſine dubio dixiſſet. Accipit inſuper bis dena ſeſtertiûm numûm: & vocem Millia vſitata conſuetudine ſubaudiſſet. Prioris autem conciſionis ſeparatæ, ſuperius ſatis multa exempla propoſuimus. Poſterioris verò ex plurimus pauca hæc producemus. Mart. 4. Epigramm.

Millia miſiſti,mihi ſex biſſena petenti.
Vt bis ſena feram,bis duodene petam.

Idem Epigram.1.

G *Millia pro puero,centum me magno popoſcit*
Riſi ego: Sed Phœbus protinus illa dedit.

Item in eodem,

Mulio viginti venit modò millibus, Aule.
Miraris pretium tam graue? ſurdus erat.

Tanta autem licentia vſi ſunt Poetæ in illo plurali Seſtertia vſurpando, vt etiam genitiuum

quendam verſibus ſuis ſeruientem commenti ſint. Nam SESTERTIOLVM pro Seſtertiorum dicere cœperunt, cuius rei turpe quidem teſtimonium, propter obſcœnitatem verborum proferemus, ſed tamen eiuſmodi, vt in præſentia illo vti cogamur: eo libetiùs, quòd Budæus ſcriptor caſtiſſimus eodem vti non eſt veritus: ſed alium tamen ad vſum. Martialis igitur in Phœbum quendam impurum & ſui ſimilem ganeonem, hi ſunt obſcœni verſus:

Millia pro puero, centum me mango popoſcit:
Riſi ego, ſed Phœbus protinus illa dedit.
Hoc dolet, & queritur, dolet hoc mea mentula mecum:
Laudaturque meam Phœbus in inuidiam.
Sed Seſtertiolum donauit mentula Phœbo
Bis decies: hoc da tu mihi, pluris emam.

Pari licentia verbum Aureolos hexametris verſibus incluſit lib.9.epigr.5. & eadem vſum Iuuenalē video in eo genere locutionis, de quo paullò antè diximus. Nam cùm noui ſcriptores noſtri Mille millia ſeſtertiûm maiorum nuſquam pronuntiari fateantur, ſed pro illa locutione hanc alteram in vſu fuiſſe agnoſcant, Decies ſeſtertiûm; tamen Iuuenalis poëticè dicere eſt auſus, bis quinquaginta ſeſtertia, pro Mille ſeſtertia maiora. quod etiam Budæus lib. animaduertit, vbi cùm docuiſſet maximam dotis ſummam fuiſſe decies numûm ſeſtertiū, hos ex Iuuenali verſus producit,

Optima ſed quare Cæſonia teſte marito?
Bis quingenta dedit. tanti vocat ille pudicam.

Sequitur, vt tertiam erroris cauſſam ſuperius à nobis indicatam pleniùs exponamus. Nam veteribus motis fuit, vt notæ numerorum virgulam ſuperponerent, qua mille ſignificabāt: veluti X̄ id eſt decem millia. L̄, id eſt quinquaginta millia, LLSC̄ id eſt ſeſtertium centum millia. Cuius cōſuetudinis teſtimonium primùm apud Valerium Probum & nos iampridē comperimus, & alij ſat multi indicarunt. ſed præter alios inſigne quoddam animaduertimus apud Macrobium lib. Saturn.2.cap.4. cuius verba partim propter elegantiam, partim emendandi cauſſa ſubſcribemus. Solebat, inquit, Licinius libertus Auguſti, inchoante opera patrono, magnas pecunias conferre. quem morem ſecutus CENTVM promiſit per libellum, in quo H̄C̄ virgulę ſuperductæ pars vltra pecuniæ defectionem protendebatur, vacante infrà loco. Cæſar occaſione vſus, priori alterum CENTIES ſua manu iunxit, ſpatio diligenter expleto, & affectatæ literæ ſimilitudine: geminatámque accepit ſummam, diſſimulante liberto: qui poſtea incœpto alio opere leniret factum ſuum Cæſari obiecit, libello tali dato: Confero tibi, Domine, ad noui operis impenſam quod videbitur. Hæc Macrobius. vbi primùm arbitror, neminem dubitaturum, quin vtrobique vel CENTIES ſit reponendum, vel potiùs cùm illa immodica ſumma ſit, CENTVM. & certè ita eſt, vt mox intelligetur. Nam cùm Licinius ita ſcripſiſſet, Confero tibi Domine, ad noui operis impenſam LLSC, id eſt, ſeſtertiûm centum millia, Auguſtus affectata literæ (inquit Macrobius, nempe vnius C.) ſimilitudine, alterum C. adiunxit, ſub illa productæ lineæ parte vacua, vt eſſet LLSCC, id eſt ducenta millia. Quòd ſi CENTIES ſcriptum

A fuiſſet, præterquam quod immanis in liberto ea ducenties ſumma fuiſſet, locus huic ioco non fuiſſet: quia Centies non vna litera notari poterat, ſed integris & continuis ſeptem perſcribi oportebat. Vtcunque ſit, illud conſtat, Centum millia non tãtùm per I mediam & tres in dextra parte apoſtrophos, & in ſiniſtra totidem contrarias CCCIↃↃↃ deſignari, quemadmodum Priſcianus docuit, verum etiam per ſuperductam lineā C̄. Cuius rei etiam Budæus teſtis eſt: qui lib.2. de

B aſſe ita ſcribit, Obſeruaui autem in antiquis libris H & S. cum apice ſignificare ſeſtertium: apicem autem porrectum ſuper quemcumq; numerum, millia ſignificare. vt D̄C̄ cum apice Sexcenta millia. Proderit autem hæc & Budæi ex antiquis libris, & noſtra ex Macrobij auctoritate obſeruatio, ad illum Quint. locum intelligendum, qui lib.7.c.6. ita ſcriptus eſt: Accidit nuper vt eſſet ſcriptum, quod appareret ſcriptorem noluiſſe. Qui ſeſtertiûm numûm quinque millia lega-

C uerat, cùm emendaret teſtamentum, ſublatis ſeſtertiis numis, argenti pondo poſuit: quinque millia remanſerunt. Apparuit tamen quinque pondo dari voluiſſe: quia ille in argenti legato modus, & inauditus erat, & incredibilis. Hæc ille. Quibus verbis ſignificat, Teſtatorem ita ſcripſiſſe LLS. N. V̄. id eſt ſeſtertiûm nummum quinque millia. Pòſt verò in emendandis tabulis, pro LLS. V. repoſuiſſe quidem ARG. POND. lineam autem literæ V̄ impoſitam

D per errorem reliquiſſe potuit tamen etiam hac vti nota IↃↃ. quæ quinque millia ſignificat, neque poſteriorem Ↄ. deleuiſſe. Verum vtut ſit, cùm imperiti librarij lineolæ illius ſupraductæ vim ignorarent, notas illas, quales ſunt L̄L̄S̄C̄. (quæ ſeſtertiûm numûm centum millia ſignificabant) per ſeſtertia centum interpretanda exiſtimarunt. vnde peruulgatus error manauit.

E *Quo argumento apud auctores ſeſtertios aut ſeſtertia intelligere poſſimus.*

CAP. XXIV.

HAc autem diſputatione, reſponſum etiam volumus ad hanc Budæi, Portij, Agricolæ & aliorum quæſtionem: Cùm apud veteres frequentes huiuſmodi notæ occurrunt, CLLS, CCLLS. IↃ: LLS, ecquónam argumento coniiciemus legendum eſſe potius Centum, ducen-

F tos, quingentos ſeſtertios, quàm vt (illi duo loquuntur) Centum, ducenta, quingenta ſeſtertia? vt ego cum Agricola ſeſtertiûm? Ponam inſigne exemplum, in quo quantumuis eruditus aliquis, atque etiam in hoc genere exercitatus, niſi cautionem adhibeat, facilè labi poſſet. Tertullianus in Apolog. cap.6. ſic ſcribit: Quonam illę leges abierunt, ſumptum & ambitionem comprimentes? quæ centum æris, (ſic legendum, non æra) non amplius in cœnam ſcribi iubebant:

G nec amplius quàm vnam inferri gallinam, & eam non ſaginatam? Video enim & centenarias cœnas à centenis iam ſeſtertiis dicendas, & quæ ſequuntur. Hic igitur quæri non immeritò poterit. Si vſitatis notis ſcriptum eſſet CHS, & Budæus ac Portius eas ita interpretarentur, vti iam ex impreſſis libris deſcripſi: quónam argumento con-

A cōiiceremus de minoribus aut maioribus eas notas intelligēdas eſſet? Nā quod illi reſpondere ſolent, id facilè ex grauitate vel tenuitate rei qua de agitur, exiſtimari: ſanè hoc loco probari non poteſt. Contendet enim quiſpiam, eas de ſeſtertiis numis idcirco intelligendas eſſe, quia ſicut Fannia lex antiqua fuerat, quæ plus centum aſſibus in cœnam impendere vetabat, vnde Centenariæ cœnæ dicebantur, quę ad illam vſque ſummam protēdebantur: ita multis pòſt ſeculis, Cornelia, & binæ Iuliæ leges fuerunt, quæ per ſeſtertiariam rationem cœnarum ſumptum definierunt: quemadmodum Agellius tradit lib. 2. cap. 24. At ego contrà diſputabo. Primùm nullam ab Agellio legem proferri, quæ centenis ſeſtertiis numis ſumptus illos definiret: ſed (quæ multò maior ſumma eſt) vel trecenis, vel mille? vt alio loco demonſtrauimus. deinde, ſatis perſpicuè ex illo integro Tertulliani loco cognoſci, virum ſanctum nequaquam pro tantula centum ſeſtertiorum numûm ſumma in cœnas inſumpta tam vehementer exarſiſſe, cùm in illorum temporum luxum & profuſos ſui ſeculi mores inuehebatur, ſed cùm oſtendere vellet, illius ſeculi mores à maiorum moribus nimium quantum degeneraſſe; alluſiſſe ad illas cœnas veterum centenarias, eadem lege Fannia permiſſas, qua non plus centum aſſibus in cœnam impendere licebat: dixiſſéque, multum inter veterum continentiam, & ſuorum temporum profuſionem intereſſe. Tum enim cœnas (quæ centenariæ pro maximis & liberaliſſimis dicebantur) centenis tantùm aſſibus conſtitiſſe: ſuo verò tempore centenarias appellari ſolitas, in quibus centum ſeſtertiûm millia conſumebantur. Quam ſummam vſitatam in cœnis principū illa tempeſtate fuiſſe, facilè quiuis ex hiſtoriis cognoſcet. Dicet aliquis, Quónam igitur modo notas illas interpretabimur? nimirum eo, quem paullò antè demonſtrauimus, nam ſi linea ſuperducta erat, hoc modo C̄H̄S̄, tum verò ſine controuerſia, pro centenis ſeſtertiûm millibus legendum erit. ſin ita, Centenis HS, tum per genitiuum pluralem enuntiari ſummam oportebit, Centenis ſeſtertiûm, & vox Millibus ſubaudienda. Sumamus alterum exemplum. Cicero Verrina 6. vbi de Cybiratis fratribus commemorat, quorum opera Verres ad vaſcula conquirenda vtebatur, cùm alter pictor eſſet, alter è cera fingeret, ſic eos loquentes facit: Quid vis nobis dare, vt iſti ne auferantur abs te? ne multa HS CC, me, inquit, popoſcerunt. Dixi me daturum C. Ego annis ab hinc amplius triginta monueram legendum eſſe, Seſtertios ducentos: Seſtertios centum. Lambinus in editionis ſuæ margine repoſuit, ſeſtertiûm ducenta, & centum millia. quanti ne ipſos quidem ſcyphos fuiſſe, dixiſſet: tantum abeſt, vt illi famelici Cybiratæ pro corollario tantùm popoſciſſent. Pari modo duabus interpoſitis paginis, vbi de ablato Apollinis ſigno loquitur: at dices, inquit, te emiſſe. ſcio. HS cı ɔ. ita opinor. & tamen id factum non oportuit: locum illum de ſeſtertiis numis intelligendum monui: ſine linea ſuperimpoſita.

Reditur ad quartam erroris cauſſam.

CAP. XXV.

DEINCEPS tempus eſt ad quartam illius inueterati erroris cauſſam accedere: nimirū ad eorum locorum cop: iam innumerabilē, in quibus ſtudioſi homines Dena, Tricena, Centena ſeſtertia literis omnibus perſcriptū videbāt, pro Denis, Tricenis, Centenis minorum ſeſtertiorū millibus. velut apud Ciceronem in Paradox. Capit ille ex ſuis prædiis ſexcenta ſeſtertia: ego centena ex meis. Salluſtius Catil. Si quis indicaſſet de coniuratione, quæ contra Rempub. facta erat B præmium decreuerunt, ſeruo libertatem & ſeſtertia centum: libero, impunitatem eius rei, & ſeſtertia ducenta. Sed exemplorum adeò plena ſunt omnia, vt eorum me copia nonnumquam commouerit, ac ferè in Budæi ſententiam pertraxerit. Verum huic obiectioni mihi ipſe tacitus ſic reſpondebam: fieri potuiſſe, vt quemadmodū poëtę nomen Seſtertia finxerunt, & pro mille HS numis vſurparunt, ita nonnūquam qui proſa oratione vtebantur. conſuetudinem illam C ſequerentur. Verùm ex contrario illud pugnare animaduertebam. primùm quòd in Verrinis Ciceronis orationibus, quas Seſtertiariorum numerorum refertiſſimas eſſe cōſtat, ne vnus quidem exſtabat verſiculus, in quo vel ſeſtertiis illis maioribus locus eſſe poſſet: vel certè qui non & aptiſſimè & commodiſſimè de minoribus acciperetur. Quod idem de reliquis ſimilium auctorum locis omnibus dici poſſe animaduertebam. Deinde, librariorum quoque imperitiam in animū reuocabam, qui notam ſuperducta virgula D conſtratam, per ſeſtertia pluratiuo numero paſſim interpretari poterant. Cuius rei placet inſigne exēplum ex Columellæ lib. 3. ſubiicere. Precioſum, (inquit) vinitorē in primis eſſe cenſeo: iſq; licet ſit emptus ſex, vel potius ſeſtertiis octo millibus. (quis tam luteo ingenio eſt, qui non videat HS à Columella in genitiuo caſu numero multitudinis poſitum, à librario ſtolidiſſimè in ablatiuum pluralem conuerſum fuiſſe?) cùm ipſum ſolum ſeptem iugerum totidem millibus E numorum partum: vineáſque cum ſua dote, binis millibus in ſingula iugera poſitas duco. Fit tum in aſſem conſummatum precium ſeſtertiorum. (reponenda iterum nota HS & legenda per ſeſtertiûm) xxix. milliū. Huc accedunt ſemiſſes vſurarum ſeſtertia tria millia (patet mendum ſuperioris ſimillimum) & quadringenti octoginta numi bienpij temporis, quò velut infantia vinearum ceſſat à fructu. Fit in aſſem ſumma ſortis & vſu- F rarum xxxii. millium, quadringentorum lxxx. numorum. Hæc ille. Eſto igitur huiuſmodi Columellæ ratiocinatio. In vinitorem HS ı ɔ ɔ c ı ɔ c ı ɔ c ı ɔ. in ſolum ſeptem iugerum HS ı ɔ ɔ c ı ɔ c ı ɔ. in vineas cum ſua dote binis millibus in ſingula iugera cc ı ɔ ɔ c ı ɔ c ı ɔ c ı ɔ c ı ɔ. Aſſis conſummatus, ſiue ſumma, erit HS cc ı ɔ ɔ cc ı ɔ ɔ ı ɔ ɔ c ı ɔ c ı ɔ c ı ɔ c ı ɔ. Pergit Columella, Quod quaſi nomen ſi, vt fœnerator cum debitoribus ita ruſticus cum vineis G ſuis fecerit, vt in perpetuum vſuram ſemiſſem dominus conſtituat, percipere debet in annos ſingulos mille ſeptingentos quadraginta HS numos. Hæc ille. Quinetiam, eodem capite, bis peccatum eſt in eadem voce. primò in illo loco, Seſtertia duo millia & centum numos. Item, Supetant duo millia ſeſtertia. Prius enim dixerat,

Duo millia ſeſtertium numûm. atque hæc quidem ex vnico Columellæ capite protulimus. Sed innumerabilia eiuſdem modi loca contendo apud veteres auctores reperiri: in quibus cuiuis licebit eundem errorem, non aliunde, quàm ex illa HS nota profectum animaduertere. Quare in illis duobus Ciceronis, & Salluſtij, aliiſque ſimilibus locis reponendas eſſe notas illas contendo, CHS. CCHS. IↃC.HS, & per pluralem genitiuum interpretandas, hoc modo: Centena ſeſtertiûm, Ducenta ſeſtertiûm, Sexcenta ſeſtertiûm: vt in ſingulis vox Millia ſubaudiatur, quæ tamen innumeris in locis adiungitur. Quinetiam video Iuſtinianum hanc veterum conſuetudinē ſecutum, in §. poſtea. de ſucceſſ. libert. his verbis. Poſtea lege Papia adaucta ſunt iura Patronorū, qui locupletiores libertos habebant. Cautum eſt enim, vt ex bonis eius qui ſeſtertiûm centum patrimonium reliquerat, &c. Sic. n. ſcriptum eſt in libris manuſcriptis peruetuſtis: atque ita reſtituit & edidit Haloander: vbi nonnulli alij vocem MILLIVM, de ſuo ſuppoſuerunt. Quæ cùm ita ſint, nihil nos mouere Lambini debet illa diſputatio in Horatianis commentariis: Oſtendamus, inquit, ex M. Tullio Seſtertium valere mille ſeſtertios. Verrin. de iure dicundo: Dicebant, quantum cuique eius iuſſu numorum eſſet datum. gemebant Syracuſani: ſed tamen patiebantur. repentè recitatur vno nomine HS CCL. millia iuſſu Prætoris data. Sequitur mox aliis verbis eadem ſententia: Numerantur illa HS, ducenta quinquaginta Syracuſanis. Hæc Lambinus. Sed ecqua ratione coget nos, in hoc poſteriore verſu legere in caſu recto SESTERTIA: potius quàm in ſecundo SESTERTIVM? ſicuti veterem conſuetudinem fuiſſe oſtendimus, vt aut vox Millia ſubaudiretur, aut in ſcribenda nota HS, linea mille ſignificās ſuperduceretur? Quo eodem modo reliquis tribus locis quos ex Epiſtolis Famil. Paradoxis & Epiſtolis ad Atticum protulit, partim ſuperiùs reſpondebimus, partim nunc quoque reſponſum volumus. nam quo iure Lambinus notam HS plenè in recto caſu legendam eſſe contendet, cùm vetus cōſuetudo fuerit, vt per caſum ſecundum legeretur, ſubaudita, vt modò dixi, voce Millia? Nam eodem modo cùm à decem ad centum numerus augebatur, ſemper genitiuus ille pluralis caſus ſubaudiebatur, vt ſuperiùs docuimus: veluti Decies HS: vbi voces illæ duæ ſubauditæ, Centena millia, conuincunt genitiuum illum neceſſariò retinendum eſſe. vt iam perſpicuè ratiocinari poſſimus, ſicut in illo maiore numero ac notis 100000. HS genitiu' ille retinetur, ita in illo minore, & his notis 10000. HS pari ratione retinendum eſſe: vt ſcilicet æquè dicamus Decem ſeſtertiûm, ſicuti Decies ſeſtertiûm, Viginti ſeſtertiûm, vt Vicies ſeſtertiûm, Centum ſeſtertiûm, vt Centies ſeſtertiûm. Sed hac de re ſatis ſuperque dictum eſt. Itaque concluſa mihi iam eſſet omnis ratio, niſi vnica reſtaret obiectio, qua tamen neque Budæum, neque alium vllum adhuc vſum fuiſſe reperio. Ea eſt ex Chariſii Grammatici lib. 1. his verbis: Item in coniungēdo propria quædam poteſtas, quæ ratione excluditur. vt cùm dicimus, Quinquaginta millia numûm, non ſtatim Centies numûm dicere poſſumus: ſed

A Centies ſeſtertiûm, nec tamen Quinquaginta ſeſtertiûm, ſed Quinquaginta ſeſtertia dicimus. Quibus verbis non obſcurè ſignificatur, Latinè non dici, Quinquaginta ſeſtertiûm, vbi ſubaudiatur millia: ſed Quinquaginta ſeſtertia: neque tamen vllam eius rei rationem ex arte Grammatica proferri poſſe, ſed hanc eſſe receptam ex vſu conſuetudinem, quæ in quauis lingua dominatur. Quid dicemus? nimirū inſulsè & putidè Chariſium feciſſe, ſi hæc ſcribere auſus eſt, quæ sexcentis veterum auctoritatibus refelli poſſunt. ſed
B locus ita reſtituendus eſt: Nec quinquaginta numûm, ſed quinquaginta ſeſtertiûm dicim'. Quod his teſtimoniis confirmatur. Cicero Verrina 4. Qui ſtatim cùm perſenſiſſet, iubet cuidam ſuorum amicorum numerari HS LXXX. Res occultari ſatis non poſſe. Et mox, Démonſtrat id quod ille ſciebat, ſe HS LXXX. dediſſe. Item Queri cū multis incipiunt ſeſe HS LXXX. numûm fruſtra dediſſe. Verres ait velle ſe de illis HS LXXX. co-
C gnoſcere. Item Expoſitis ſuis difficultatibus, hominem ad HS LXXX. perducit. Quæro igitur, ſi dicimus, Seſtertiûm octingenta, quidni etiam Quinquaginta dicere licebit? Quin etiā de Quadringenta in Cluentiana hoc exemplum extat: Pharmacopolam circumforaneum, qui caſu tum Lauinium veniſſet, & cum eo HS quadringentis tranſigit. Item, Fidiculanius quid feciſſe dicebatur? Accepiſſe à Cluentio HS quadringenta. De triginta verò in Verrina 5. Numerare Vol-
D catio coguntur HS XXX. Item, Statim cœpit Heraclius legatus numerare HS XXII. Sed eiuſmodi exemplorum ſyluam deinceps ingentem proponemus.

Enumeratio ſeſtertiorum vltrà numerum millenarium.

CAP. XXVI.

E NVNC tempus eſt, ad inſtitutam à nobis ſuperius enumerationem redire, in qua exploſo commentitio neutrius generis ſeſtertio primum locum obtinent.

MILLE SESTERTII. Macrob. Saturnal. 2. cap. 4. Auguſtus in quadam villa inquietas noctes agebat: rumpente ſomnum eius crebro noctuæ cantu. prehendendam curauit. Miles aucupij peritus, eam ſpe ingentis precij pertulit. Laudato Imperator mille numos dari iuſſit. Ille auſus eſt
F dicere, Malo viuat: auémque dimiſit. Mille numos Macrob. dixit, cùm ſi vera Turnebi opinio fuiſſet, Seſtertium vnum vno verbo dicere potuiſſet: atque hac eadem ratione miles ille amplum ſeſtertium pro noctuæ aucupio aſpernatus eſſet, quod tamen Cyrenenſes pro monſtroſi Baſiliſci precio à Pergamenis miſſo acceperant. Sed locus ille Didymi, paullò antè prolatus, omnem dubitandi cauſſam præcidit. τὰ δὲ χίλια σηστέρτια ποιεῖ διακόσια πεντήκοντα δηνάρια ἀργυρᾶ, δέκα δὲ χρυσᾶ, ἅπερ καὶ μίλλε νούμμους φασί. Mille ſeſtertia, inquit, faciunt ducenta quinquaginta denaria argētea, decem autem aurea, quæ mille numos vocant. Sed ne actum agamus, vetus hæc exſtat inſcriptio, COLLEGIO. DENDROPHOR. ROMANOR. QVIBVS. EX. SC. COIRE. LICET. ARGENTI. P. X. ET. HS. X. MILLIA. N. REDDEDIT. Id eſt argenti

genti pondo decem & ſeſtertium decem millia. Sueton. Auguſt. cap 46. Iis qui è plebe regiones ſibi reuiſenti, filias filiáſve approbauerant, ſingulâ numûm millia per ſingulos diuidebat.

Mille sestertiûm, vel mille nvmûm veteres dicebant, vulgi quadam conſuetudine, pro mille ſeſtertiis, vel mille numis. atque ita ſingulari numero pronuntiabant, Hoc mille numûm: plurali autē, Hi mille numi: vt poſterius ex Varrone & Agellio docebimus, ſub voce Millies. Cicero Philip. 6. Quis vnquam in illo Iano (medio) iuuentus eſt, qui L. Antonio mille numûm ferret expenſum? Agell. 9 cap. 2. Muſonius æruſcanti cuipiam, Philoſophum ſeſe oſtentanti, dari iuſſit mille numûm. Lucillius 3 Satyrarum: *Tu mille numum potes Vare, quærere centum.* Milli numûm dixit pro Mille numis: apertéque oſtendit, Mille & vocabulum eſſe, & ſingulari numero dici, & caſum etiam capere ablatiuum eiúſque plurariuum eſſe Millia. Mille enim non ex eo ponitur, quod Græcè χίλια, dicuntur, ſed quod χιλιάς. Hæc Agell. Exſtat autem apud eund. fragmentum ex oratione P. Africani, contra Tib. Aſellum. Tu in vno ſcorte maiorem pecuniam abſumſiſti, quàm quali omne inſtrumentum fundi Sabini in cenſum dedicauiſti. ni hoc ita eſt, qui ſpondet mille numûm? tu plus tertia parte pecuniæ paternæ perdidiſti atque abſumſiſti in flagitiis. ni hoc ita eſt, qui ſpondet mille numûm? Non vis nequitiam? Age. malitiam ſaltem defendes: ſed tu verbis conceptis coniuraſti ſciens ſciente animo tuo. ni hoc ita eſt, qui ſpondet mille numûm?

Notandum & alterum loquendi genus conſuetudine ſimiliter non ratione inductum, vt Mille octingentûm dicerent, pro Octoginta millia. Varro dę vita pop. R. 4. apud Non. itaque retulit auri pondo mille octingentûm ſeptuaginta quinque. Quod ſic interpretor, quaſi dixiſſet, Octingenta ſeptuaginta quinq; millia librarum auri. Lucillius apud eundem:

Millia ducentum frumenti tolle medimnum,
Vini mille cadum, &c. id eſt, ducenta millia medimnûm.

Quin ne illud etiam prætermittendū eſt, quòd interdum vocem rem ſubaudiebant. Lucill. lib. 30. apud Nonium.

Maximu' ſi argenti ſexcentum, ac mille reliquit.

Idem eodem,

Quid verò eſt, centum ac ducentum poſſideas ſi Millium.

Plenè autem dixit Terentius in Phormione,

At ſi talentum rem reliquiſſet decem,
Primus eſſes, &c. Varro Ruſt. 3. cap. 7, vbi de columbis loquitur: Paria ſingula vulgo veneunt ducentis numis: nec non eximia ſingulis millibus numum. quas nuper cùm mercator tanti emere vellet, à L. Axio Equite R. minoris quadringētis denariis daturum negauit. Cic. Verrina. 5. Apollinis ſignum ablatum certè eſſe non oportuit. At dices te emiſſe. Scio. ſeſtertiis mille ita opinor. Tacitus Annalium 1. Prætoriarum cohortium militibus ſingula numûm millia. Ex quo, & Grāmaticæ præcepto legendum apud Suetonium in Auguſto, Legauit Prætorianis militibus ſingula millia numûm. vbi vitioſe ſcriptum eſt, Numorum. Item cap. 40. Fabianis & Scaptenſibus tribulibus ſuis die comitiorum, nequid à quoquam candidato deſiderarent, ſingula millia numûm à ſe diuidebat. Sed in illo Taciti loco deſiderari quædam arbitror. Nam cùm & Suetonius & Dio de cohortium vrbanarum militibus tam accuratè ſcripſerint, non fit mihi veriſimile Tacitum, ſcriptorem diligentiſſimum, caput illud teſtamenti facilè prętermiſiſſe: ſed in eius libro hæc deeſſe: Vrbanarvm qvingenos. vt ſit, Prætoriarum cohortium militibus ſingulis numos millenos: Vrbanarum, quingenos. Legionariis autem cohortibus tricenos, &c. Dio libro 56. καὶ τοῖς στρατιώταις τοῖς μὲν δορυφόροις, κατὰ πεντήκοντα καὶ διακοσίας δραχμάς. τοῖς δὲ ἀστυκοῖς, τὴν ἡμίσειαν· τῷ δὲ λοιπῷ τῷ πολιτικῷ πλήθει πέντε καὶ ἑβδομήκοντα. Militibus lancearijs (inquit) id eſt prætorianis, ad ducentas quinquaginta drachmas: hoc eſt millenos HS. vrbanis autem, dimidium, hoc eſt, quingenos reliquit: multitudini vrbanę, ſiue plebi, quinq; & ſeptuaginta: hoc eſt, trecenos HS. At hoc poſtremum falſum eſt. non enim Vrbanæ plebi viritim hanc ſummam legauit, ſed legionariis militibus. itaque ὁπλιτικῷ non dubito quin ſit reponendum. Cùm autem hæc ſcripſiſſem, animaduerti doctiſſimum virum Iuſtum Lipſium aliquando idem ſenſiſſe, ſed poſtea ſententiam mutaſſe. At me cur pœniteat, cauſſam non video. nam certè legionarij milites vrbanæ plebis, ac multitudinis nomine non continentur. Suetonius Domitiano, capite ſeptimo, Geminari legionum caſtra prohibuit, nec plus quàm mille numos à quoquam ad ſigna deponi: quòd L. Antonius apud duarum legionum hyberna res nouas moliens, fiduciam cepiſſe, etiam ex depoſitorum ſumma videbatur. Veget. 2. cap. 20. Cùm milites publica ſuſtinerentur annona, ex donatiuo quod conſumebatur, pars dimidia ipſis ſeruabatur, ne inutiliter ſua abſumerent: & depoſiti memores ſigna non deſererent. Domitianus tamē vltra mille numos deponi noluit. cauſſam addit Suetonius. At Peſcēnius Niger milites ſuos ituros in prælium aurum argentúmve quod in zonis portarent, publicè commendare iuſſit: recepturos poſt prælia quod dederant. Hæc ille. quę poſtrema ex Spartiano ſumſit: cuius hęc verba ſunt: Idem iuſſit, ne in zonis milites ad bellū aureos vel argenteos numos portarent, ſed publicè &c.

Mille dvcenti. Martialis in Caſſiodorū;

Addixti ſeruum nummis here mille ducentis;
Vt bene cœnares Caſſiodore ſemel.
Nec bene cœnaſti. mulus tibi quatuor emptus
Librarum, cœnæ pompa capúťque fuit.
Exclamare libet, Non eſt hoc improbe, non eſt
Piſcis, homo eſt: hominem, Caſſiodore, voras.

Idem ad Cæcilianum lib. 4.

Mille tibi nummos heſterna nocte roganti
In ſex, aut ſeptem, Cæciliane, dies,
Non habeo, dixi; ſed tu cauſatus amici
Aduentum, lancem paucaque vaſa rogas.
Stultus es, an ſtultum me credis amice? negaui
Mille tibi nummos: millia quinque dabo?

Dvo millia HS. Cicero Verrina 5. Coactus eſt ei conferri lucri, tritici modiûm XVI. & acceſſionem HS duo millia. Item, Cùm decumę ducentis medimnis veniſſent, HS duo

millia dare coacti ſunt. Item, Venuleio dantur,
ne accedat, tritici modij ſexcenti præterea HS
duo millia. Item, Qui mille modiûm Verri pro
ſua parte in cellã gratis dediſſet, duo millia nu-
mûm aut ſummum tria dediſſet, idem nunc pro
eodem numero frumenti, HS VIII. millia dare
coactus eſt. Idem Verrin. 7. Cogere eum cœpit,
cùm ageret nemo, nemo poſtularet, HS duobus
millibus ſponſionem facere, cum lictore ſuo, Ni
furtis quæſtum faceret. Sic Cicero & alij aucto-
res vbique. Ex quo quæſtio exoritur, Si Latinè
dicere potuiſſent DVO SESTERTIA. quid opus
fuerit, vocem MILLIA, fruſtra, & inaniter adiun-
gere? Sed reliqua videamus. Idem pro Sexto Roſ-
cio, Bona patris huiuſce Sex. Roſcij, quæ ſunt
ſexagies, quæ de viro fortiſſimo & clariſſimo L.
Sylla duobus millibus numûm ſeſe dicit emiſſe
L. Chryſogonus Plutarchus autem in vita Cice-
ronis, αὐτός inquit, ὠνήσατο διχιλίων δραχμῶν. E-
mit duobus millibus drachmarum, quæ ſumma
quadruplicata ſeſtertiûm nummum patit octo
millia. Quare neceſſe eſt, alterutrius auctoris
librarium mendoſum fuiſſe: hoc eſt, vel apud Ci-
ceronem legendum octo, vel apud Plutarchum
pro διχιλίων legendum πεντακοσίων. Imò verò
Plutarchum ipſum mendoſum eſſe arbitror,
non eius librarium. nam cùm Latinæ linguæ (vt
quodam loco fatetur) non admodum peritus eſ-
ſet, interpretémque ad eum locum intelligendũ
adhibuiſſet, nihilo magis in re popu. R. numario
cognoſcenda exercitatum, vtrumq; vocẽ NVMVM
quæ apud Græcos vſitatè pro Drachma vſurpa-
batur, popularis ſermonis cõſuetudine deceptus,
Drachmam interpretatus eſt. Sic enim Fannius.

In ſcrupulis ternis drachmam: quo põdere doctis,
Argenti facilis ſignatur numus Athenis.

Mendoſè igitur illo loco Plutarchus Drachmam
pro numo, ſiue pro ſeſtertio accepit. cautius au-
tem alio loco Latinum nomen retinuit. nam in
Syllæ vita: Cùm Sylla victor, inquit, complures
ciues interficeret, libertinus quidam ſuſpectus,
quod vnum aliquem è proſcriptorum numero
occultaret, atque idcirco de ſaxo deiiciendus eſ-
ſet, ὠνειδίζετο τὸν Σύλλαν, ὅτι πολὺν χρόνον ἐν μιᾷ
συνοικίᾳ συνῳκήκασιν, φέροντες ἐνοίκιον, αὐτὸς μὲν
τῶν ἄνω δισχιλίους νούμμους, ἐκεῖνος δὲ τῶν ὑποκάτω τρι-
σχιλίους. Obiecit Syllæ, quod diu in vnis ædibus
habitaſſent, cùm ipſe pro ſuperiore parte duo
millia numûm, Sylla autẽ pro inferiore tria mil-
lia penſitaret. Suetonius Iulio cap. 38. Veteranis
legionibus prædæ nomine in pedites ſingulos ſu-
per bina HS, quæ initio ciuilis tumultus nume-
rauerat, * in equites vicena quaterna millia nu-
mûm dedit: populo tricenos quoq; numos, quos
pollicitus olim erat, viritim diuiſit, & hoc am-
plius centenos pro mora. Corruptiſſimum hunc
eſſe locum, iudicarunt vno conſenſu Beroaldus,
Budæus, Glareanus, & alij: neque tamen eorum
quenquam eſſe video, qui in eius emendatione
conſentiat. Videamus ecquid Appianus eandem
rem commemorans, nobis opis afferat. Nam in
lib. ἐμφυλ. β. ſic ſcribit: διένειμε τὰ ὑπεσχημένα πάντ'
ὑπερβάλλων: στρατιώτῃ μὲν ἀνὰ πεντακισχιλίας δραχ-
μὰς Ἀττικάς, λοχαγῷ δὲ αὐτοῦ τὸ διπλάσιον, καὶ τοῖς
δημόταις ἑκάστῳ μνᾶν Ἀττικήν. Quæ pollicitus e-
rat, inquit, omnia præſtitit, atque etiam amplius.
vnicuique militi quina millia drachmarum At-

A ticarum: Centurioni duplum: Tribuno militum
equitúmq; præfecto, etiam duplum: Plebi in ca-
pita minã Atticam. Quibus verbis tantũ abeſt,
vt aliquid ad illam emendationẽ adiumenti con-
ſequamur, vt contrà in maiores ſalebras incida-
mus. Non dico difficile eſſe creditu, quina dena-
riorũ millia, ſiue (quod idẽ eſt) vicena ſeſtertiûm
millia vnicuique militi donata fuiſſe, & pro rata
cæteris. Hoc dico nulla in ſumma Appianum
cum Suetonio, niſi in donariuo plebis conueni-
B re. nam pro eo quod Suetonius poſuerat Seſter-
tios quadringentos, Appianus poſuit Minam
Atticam: ſiue centum drachmas: eo more, de quo
in Denariorum tractatione ſatis ſupérque dixi-
mus. Ceteris in ſummis magnopere inter ſe diſſi-
dent. Quod ſi quid remedij tentari placet, age,
ne hunc quidem laborem recuſemus. Primùm
igitur eam proportionem teneamus, quam Po-
lyb. lib. 6 ſcribit moris fuiſſe, vt in militari ſti-
C pendio ſeruaretur. vt quid legionario militi ſti-
pendij nomine dabatur, id Centurioni duplica-
retur: tum rurſus Equiti: poſtremò etiam Tribu-
no militum. Hanc Latini auctores Ratam por-
tionem appellant: Græci ἀνάλογον. Cæſar Ciu. 1.
vbi de Domitio loquitur: Militibus in concione
agros ex ſuis poſſeſſionibus pollicetur: quaterna
in ſingulos iugera: & pro rata parte Centurioni-
bus, euocatíſque. Capitol. Anton. Philoſ. Pariter
caſtra prætoria petiuerunt, & vicena millia nu-
mûm ſingulis ob participatum imperium mili-
D tibus promiſerunt, & ceteris pro rata. Appian.
ἐμφ. δ. vbi de donatiuo à Caſſio & Bruto pro cõ-
cione promiſſo loquitur: ἐπιδώσομεν εὐθὺς ἀπὸ τοῦ
δὲ τοῦ βήματος, στρατιώτῃ μὲν χιλίας καὶ πεντακοσίας
δραχμὰς Ἰταλικάς. λοχαγῷ δὲ πενταπλάσιον: χιλι-
άρχῃ δὲ τὸ ἀνάλογον. Inſuper, inquit, dabimus in
præſentia ex hoc ipſo tribunali, militi quidem
mille & quingentas drachmas Italicas: Centu-
rioni quintuplum, Tribuno verò pro rata por-
tione. Similem ex Ioſepho locum poſterius ſub
E Quindecim HS millia proferemus. Hanc igitur
in hoc donatiuo proportionem ſi tenere volu-
mus, & ſummas denariorum ab Appiano poſitas
ſeruare, primùm illæ ſummæ in immenſum creſ-
cent. deinde neq. Suetonij ſummis quadrabunt,
vt diximus: neq. Latinorum ſcriptorum conſue-
tudini: qui ad ſeſtertios potius, quã ad denarios
iſtas rationes reuocant: vt mihi magnopere ve-
rendum videatur, ne Appianus, eodem quo Plu-
tarchus errore inductus, pro vocabulo Numûm,
F quo Suetonius erat vſus, poſuerit Drachmarum.
Ex quibus illud primùm intelligitur, nullam
planè in illo Suet. loco proportionem ſeruari, vt
Pediti bina HS millia, Equiti vicena, aut vi-
cena quaterna dentur. Apparet præterea aut
non ſemper hanc ab Impp. proportionem ſer-
uatam, cùm Appianus, loco proximè prolato,
quintuplum centurionibus tribuat: aut pro
πενταπλάσιον, reponendum διπλάσιον. Tertiò in
illo ſuperiore Appiani loco, pro quaternis mil-
G libus, quæ in milites ſingulos Suetonius edidit,
ferri non poſſe vicena millia: atque idcirco vel
Appianum pueriliter hallucinatum eſſe, vel pro
πεντακισχιλίας δραχμὰς, reponendum vt in illo
Caſſij Bruti, χιλίας καὶ πεντακοσίας: id eſt, ſena
ſeſtertiûm numûm millia. quæ ſumma, ſi priora
bina cum poſterioribus quaternis coniungan-
tur,

tur, cùm illa Suetonij adamuſſim quadrabit. Poſtremò, ſi in reſtituendo Suetonij loco legitimá illam proportionem ſeruare volumus, ita emendabimus: In pedites ſingulos ſuper bina HS, quæ initio ciuilis tumultus numerauerat, quaterna: in centuriones, ſena: in equites, octona millia numûm dedit. Plinius libro 17. cap. 1. Nec minus miraculum in pomo eſt, multarum circa ſuburbana fructu annuo adducto binis millibus numûm: maiore ſingularum reditu, quàm erat apud antiquos prædiorum. Martialis Epigr. 8.

Egi, Sexte, tuam pactus duo millia cauſſam.
Miſiſti numos quot mihi? mille. quid eſt?
Narraſti nihil, inquis, & à te prodita cauſſa eſt.
Tanto plus debes, Sexte, quòd erubui.

Plin. 37. cap. 2. vbi de Pompeij triumpho loquitur, Reip. datum mille talentûm: legatis & Quæſtoribus, qui oras maris defendiſſent, HS bina millia commilitibus ſingulis quinquaginta. Præclara proportio. Emendo igitur HS cc millia.

TRIA MILLIA. Plin. 7. cap. 39. Precium hominis in ſeruitio geniti, maximum ad hanc diem fuit Grammaticæ artis Daphnidis Cn. Piſaurenſi vẽdente M. Scauro principe ciuitatis III M. D C C. ſeſtertiis licente. id eſt, HS tribus millibus, ſeptingentis numis. At illa ſumma ridiculè puſilla eſt: quandoquidem ſeruus quiuis, operarius duobus HS millibus vulgò æſtimatur: ſiue (vt Iuriſc. loquuntur) aureis viginti. Itaque longè aliã ſummã prodit Suetonius lib. de illuſtr. grãmat. Cõſtat, inquit, Lutatium Daphnidem ducentis millibus numum Q. Catulo emptum, ac breui manumiſſum. At in aliis libris ſcriptum eſt D C C. numûm. Ego vtrobique reponendum cenſeo HS TRICIES, ſeptingentis numis. Cuius rei fides ex aliorum exemplorum collatione conſtabit. Sed de emptoris nomine, nihil ſtatuo. quanquam ſi Daphnis manumiſſus Lutatius dictus eſt, vt Suetonius tradit, nõ dubitarim illud Plinij *ἁμάρτημα μνημονικὸν* agnoſcere. nam huius nodi ſolutionem ex licitatoris & emptoris differentia quærere, planè abſurdum putarem.

QVATVOR MILLIA. Legis Mamiliæ cap. 3. Si quis aduerſus ea quid fecerit, in res ſingulas quotieſcunque fecerit, HS IIII. colonis municipibúſque eis, in quorum agro id factum erit, dare damnas eſto. Scribendum HS CIↃ CIↃ CIↃ CIↃ. Velleius lib. 2. Mandetur deinde memoriæ ſeueritas iudicorum: quippe M. Cato cõſularis, M. Catonis nepos, Africani ſororis filius, repetundarum ex Macedonia damnatus eſt, cùm lis eius IIII. M. æſtimaretur. Nimium exilis hæc ſumma eſt. Reſtituendum arbitror HS CCCC. M. id eſt quadringentis millibus.

QVINQVE MILLIA. Cicero Verr. 5. Facta eſt ſponſio HS V. millibus. Cœpit. Scandilius petere Recuperatores. Et paullò pòſt, Cogit Scandilium Apronio HS V. millia mercedis ac præmij dare. Tacit. hiſtor. 1. Finis ſeruatus in eo, vt quina millia ſingulis militibus numerarẽtur. Seneca Epiſt. 96. ad Lucill. Mullum ingentis formæ Tiberius Cæſar miſſum ſibi, cùm in Macellum deferri & venire iuſſiſſet: Amici, inquit, omnia fallunt, niſi iſtum mullum aut Apicius emeri, aut P. Octauius. Vltra ſpem illi coniectura proceſſit. Licitati ſunt. vicit Octauius, & ingẽtem conſecutus eſt inter ſuos gloriam: cùm quin-

A que ſeſtertiis emiſſet piſcem, quem Cæſar vendiderat, Apicius quidem emerat. Reſtituendum, HS quinque millibus. Quintil. 7. c. 6. Accidit nuper, vt eſſet ſcriptum, quod apparet ſcriptorem noluiſſe Qui ſeſtertiûm numûm quinq; millia legauerat, cùm emendaret teſtamentum, ſublatis ſeſtertiis numis, Argenti pondo poſuit: QVINQVE MILLIA remanſerunt. apparuit tamen Quinque pondo legari voluiſſe: quia ille in
B argento legato modus & inauditus erat, & incredibilis. Hæc ille. Ex quibus illa noſtra quæſtio renouatur, ſi Seſtertia pro Mille ſeſtertiis numis valuiſſent, cur teſtator nõ ſimpliciter ſcripſerat, QVINQVE SESTERTIA. Nã ſublata voce SESTERTIA, ſi repoſuiſſet ARGENTI PONDO, nullam dubitandi cauſſam reliquiſſet.

SEX MILLIA. Velleius lib. 2. Proſequamur notam ſimultatem Cenſorum Caſſij, Longini, Cæſoniſque, quæ ab hinc annis CLVII Lepidum
C Æliam augurem, quod ſex millibus ædem conduxiſſet, adeſſe iuſſerunt. At nunc ſi quis tanti habeat, vix vt ſenator agnoſcatur: adeò maturè à rectis in vitia, à vitiis in praua, à prauis in præcipitia peruenitur. Vide Trigenta millia. Tertull. de pallio: Aſinius Pollio nulli vnius obſonium VI. HS. detulit. qua nota millia ſæpe vt dixi, ſignificantur. Sic Iuuen. Satyra quarta:

Mullum ſex millibus emit,
Æquantem ſanè paribus ſeſtertia libris.

D *Sed alij ſeptem alij octo tribuunt, vt ſuis locis diximus.*

Plin. 35. c. 4. Tabulis autem externis auctoritatẽ Romæ publicę fecit primum omnium L. Mummius, cui cognomen Achaici victoria dedit. namque cùm in præda vendenda Rex Attalus VI. M. ſeſtertium emiſſet Ariſtidis tabulam, Liberum patrem continentem, precium miratus ſuſpicatúſq; aliquid in ea virtutis quod ipſe neſciret, reuocauit tabulam, Attalo multum conquerente, & in Cereris delubro poſuit. In his Plinij
E verbis turpe mendum ſubeſſe neceſſe eſt: cùm idem auctor duobus locis Græcorum ratione centum talenta prodat. primùm in lib. 7. 38. Ariſtidis Thebani pictoris, inquit, vnam tabulam centum talentis Rex Attalus licitatus eſt: octoginta emit duas, Cæſar dictator. Item lib. 35. c. 10. Qua in arte tantum valuit, vt Attalus Rex vnam tabulam eius centum talentum emiſſe tradatur. At centum Attica talenta pariunt denariûm ſexcenta millia, ſeſtertium verò numûm
F quater & vicies. Qua ratione facilè intellectu eſt, in illo Plinij loco pro SEX MILLIBVS SESTERTIVM, reponendum eſſe SEXCENTIS MILLIBVS DENARIVM: cumque errorem ex notarum perturbatione natum eſſe. Budæus quidem teſtatur ſe in vetuſto codice Sedecim libris reperiſſe: Portius autem pro Seſtertiis, reponendum putat Sex millibus librarum. Nam ſex millia librarum, inquit, numero & æſtimatione examuſſim & ad aſſem, centum ta-
G lentis reſpondent. Quod certè ſi de minoribus talentis Atticis Plinius locutus eſt, veriſſimum eſſe conſtat, quæ ſexaginta libris valebant. nam maiora talenta, quorum frequentior apud Latinos auctores mentio eſt, octoginta libris à Liuio æſtimantur: ac proinde quadrare ſummæ nõ poſſunt. Sed cùm Plinius dicat pre-

tium illius tabulæ factum eſſe in ſectione prędæ, & auctione cui Quæſtores Romani præerant, ac proinde Romano more, & pecuniæ genere probabilius videtur, denariariam potius rationem Plinium ſecutum, quàm librariam, ab auctorum, vt mea fert opinio, Romanorum conſuetudine alienam. Plin. 10. c. 29. vbi de luſciniis loquitur: Scio HS ſex candidam alioquin (quod eſt propè inuſitatum) venijſſe, quæ Agrippinæ Claudij principis coniugi dono daretur.
Martial. in Pætum:

Sex ſeſtertia, ſi ſtatim dediſſes,
Cùm dixti mihi, Sume, tolle, dono:
Deberem tibi, Pæte, pro ducentis.
At nunc cùm dederis diu moratus,
Poſt ſeptem puto vel nouem Kalendas,
Vis dicam tibi veriora veris?
Sex ſeſtertia, Pæte, perdidiſti.

SEPTEM MILLIA. Macr. Sat. 3. c. 16. Aſinus Celer vir Cōſularis mullum viuum ſeptem millibus numum mercatus eſt. Iuuenalis Sex millia poſuit. Plinius octo millia. Horatius 1. Epiſt. 7.

Dum ſeptem donat ſeſtertia, mutua ſeptem.
Promittit.

OCTO MILLIA. Plin. 9. c. 17. Aſinius Celer vnus è Conſularibus Claudio principe mullum vnum mercatus octo millibus numum. Columell. 3. c. 3. Precioſum vinitorem in primis eſſe cenſeo, iſque licet ſit emptus ſex, vel potius HS octo millibus, &c. Horat 2. epiſt. 2.

Fiet eritque tuus nummorum millibus octo
Verna, miniſteriis ad nutus aptus heriles.

Enumeratio ſeſtertiorum vltrà numerum Decem millium.

CAP. XXVII.

DECEM MILLIA. Pœna hæc fuit legis Scantiniæ de nefando marium concubitu, ſi quis ingenuum ſturpaſſet. Quint. 4. c. 2. Ingenuum ſtuprauit, & ſtupratus ſe ſuſpendit, non tamen ideo ſtuprator capite vt cauſſa mortis, punietur. ſed decem millia quæ pœna ſtupratori cōnſtituta eſt, dabit. Et paullò pòſt, Tu tamen ingenuum ſtupraſti. ſolue decem millia. Et lib. 7. c. 4. Stuprator an decē millia dare debeat, quæ pœna huic crimini conſtituta eſt: an, quia ſtupratus ſe ſuſpēdit, capite puniri, tanquam cauſſa mortis debeat. Nam de decem millibus nulla controuerſia eſt, quæ nec petuntur. Hæc ille: quæ tamen vtrum ad ſeſtertios, an ad aſſes referenda ſint, liquidò affirmare non poſſum. Aricinū quendam (opinor Tribunum plebis) latorem eius legis fuiſſet, Cic. Phil. 3. teſtatur. Pœnæ autem leuitas facit. vt ſuſpicer, latam antiquis illis temporibus fuiſſe, quibus decem millium æris ſumma grauiſſima numerabatur.

DECEM MILLIA. Frontin. libr. 2. de aquæ ductib. ex S. C. Si quis aduerſus ea commiſerit, in ſingulas res, in dena millia damnas eſto. Item, Ne quis aquam olorato dolo malo, vbi publicè ſalit: Si quis olorarit, ſeſtertiûm decem millium pœna eſto. Vetus inſcriptio: Si quis autem hoc vendere voluerit, arcæ Pontificum x. millia numûm inferet: vel ſi quis alienum corpus huc intulerit, pœnam ſupraſcriptam inferat. Sueton. in Othon. cap. 5. Primò quinque ſæpe culatoribus commiſſa res eſt (loquitur de conſilio necandi Galbæ ab Othone inito) deinde decē aliis, quos

A ſinguli binos produxerant. omnibus dena ſeſtertia (lego HS, & per genitiuum pluralem interpretor) repræſentata & quinquagena promiſſa. Martial lib. 11.

Soluere, Pæte, decem tibi me ſeſtertia cogis:
Perdiderat quoniam Bucco ducenta tibi.
Ne noceant, oro, mihi nunc mea crimina. tu qui
Bis centena potes perdere, perde decem.

Catullus,

B *Aut ſodes mihi redde decem ſeſtertia Silo,*
Deinde eſto quamuis ſæuus & indomitus.
Aut ſi te nummi delectant, deſine quæſo
Leno eſſe, atque idem ſæuus & indomitus.

Quem locum demiror ita explanatum, quaſi leno, qui à Catullo ſeſtertia decem, quæ illi pro opera promiſerat, iamdiu acceperat: nihilominus vrgeret atque inſtaret. quid enim præter pactam mercedem flagitare potuiſſet? Neceſſe eſt igitur, maiorem Catullum ſummam promiſiſſe, & eius
C dumtaxat partem ſoluiſſe: reliquum importune lenonē flagitaſſe. Tacitus Annal. 11. Hæc ita haud fruſtra dicta princeps ratus, capiendis pecuniis poſuit modū, vſque ad dena ſeſtertia: quę egreſſi repetundarum tenerentur. Loquitur de aduocatorum honorario, à Cl. Cæſare conſtituto: quod Vlpian. l. 1 §. 6. D. de extraor. cognit. centum aureorum interpretatur. Sed ego pro SESTERTIA notam HS repono & per genitiuum pluralem interpretor. velut apud Plinium de illius eiuſdē
D honorarij ſumma ſcribentem lib. 7. epiſt. l. vlt. Suberat S.C. hoc: Omnes qui quid negocij haberent, iurare priùs quàm agerent iubebantur, nihil ſe ob aduocationem cuiquam dediſſe, promiſiſſe, cauiſſe. His enim verbis & mille præterea & venire aduocationes, & emi vetabantur. Peractis tamen negociis, permittebantur pecuniam dūtaxat decem millium dare. Eandem ſummam lib. Epiſt. 4. diuerſo nummorum genere ſic expreſſit: Interrogati à Nepote Prætore quem docuiſſent,
E reſponderunt quem priùs. Interrogati an tunc gratis adfuiſſet, reſponderunt ſex millibus numûm. An rurſus aliquid dediſſent, dixerunt mille denarios. Nepos poſtulauit vt nominatus induceretur. Hęc Plinius, qui Induceretur, dixit, pro Ad cauſſam agendam introduceretur: quaſi legitimam tantùm ſummā accepiſſet. nam mille denarij quattuor ſeſtertiorum millia continent: quæ ſex ſuperioribus addita, legitimam illam ſummam conficiunt. Ex quibus ſimul patere ar-
F bitror, non decem ſeſtertia ſcripſiſſe Tacitum, ſed HS ccIↃↃ. Donatus in vita Virgilij: octauia. cùm recitationi intereſſet, ad illos de filio ſuo verſus, *Tu Marcellus eris*, defeciſſe fertur: atque ægrè refocillata, dena ſeſtertia pro ſingulo verſu Virgilio dari iuſſit. Scriptum à Donato crediderim Dena ſeſtertiûm: niſi fortè non optimus Latinitatis auctor, præſertim illa tempeſtate, poëtarum more Seſtertia dixerit, pro Seſtertiis mille. Martial. in Caium:

G *Mutua viginti ſeſtertia forte rogabam:*
Quæ vel donanti non graue munus erant.
Quippe rogabatur fidúſque vetúſque ſodalis:
Et cuius laxas arca flagellat opes.
Is mihi diues eris. ſi cauſas egeris, inquit:
Quod peto da Cai, non peto conſilium.

Hircius de bello Alexand. Quos Caſſius interfici iubet: exceptis iis, qui ſe pecunia redeme-

runt. nam palam HS cciↃↃ cum Calpurnio paciſcitur, & cum Q. Sextio quinquaginta. Prior ſumma exilior videtur, ſiue perſonam, ſiue ſalutis precium ſpectemus, ſiue poſterioris pecuniæ ſummam. Itaque facile arbitrarer cccIↃↃↃ, hoc eſt centum millium notas pro priore ſumma reſtituendas eſſe.

Decem millia HS Plin. 13. c. 15. Maioris plurima arbor cedri: & menſarum inſania, ſuas fœminæ viris contra margaritas regerunt. Exſtat hodie M. Ciceronis in *illa paupertate, & quod magis mirum eſt, illo æuo*, empta HS decem. memoratur & Galli Aſinij HS vndecim. Venundatæ ſunt & duæ, Iuba Rege vendente, quarum alteri precium fuit HS. quindecim: altri paullò minus. Interiit nuper incendio à Cethegis deſcendens HS. quattuordecim permutata, latifundij taxatione, ſi quis prædia tanti mercari malit. Magnitudo ampliſſima adhuc fuit vnius commiſſæ ex orbibus dimidiatis duobus, à rege Mauritaniæ. Ptolemæo, quattuor pedum & ſemi pedis per medium ambitum, craſſitudine quadrantali: maiúſque miraculum in ea eſt artis latente iunctura, quam potuiſſet eſſe naturæ ſolidæ. Tertull. de pallio: Qua M. Tullius quingentis millibus non vnum orbem citri emit qua bis tantùm Aſinius Gallus pro menſa eiuſdem Mauritaniæ numerat. Quanta, Deus bone, inter hos auctores diſcrepantia? Turnebus, cui omnes aſſenſi ſunt, magnum ſe feciſſe putauit, quòd NVMVM pro NON VNVM apud Tertullianum repoſuit. At Plinij locus oſtendit, interdum ex duobus dimidiatis orbibus compactas menſas precij ingentis fuiſſe. Quid igitur vetuit, quo minus non vno, ſed dimidiato orbe aliqua menſa precio dimidiato conſtiterit, cum integra & ſolida, qualis fuit Aſinij, altero tanto conſtaret? Grauiora igitur vlcera videamus: quorum illud primum eſt, quod Plinius Ciceronis paupertatem, eiuſdémque ſeculi frugalitatem continentiámque prædicat. Quod (verè vt dicam) tarditas ingenij mei aſſequi non poteſt. Quid ſi M. CVRII ſcriptum à Plinio dicamus? Sed Tertullianus vetat auctoritas: non tantùm hoc loco, verum etiam in lib. de anima ibi, Quod menſis Ciceronianis infertur. Sed memoria falli Tertullianus potuit: Nam & dimidiati orbis mentionem, quàm Ptolemæo Plinius tribuerat, Ciceroni tribuit. Sed meæ, vt dixi, tarditati malò culpam omnem, quam tanto viro quicquam huius modi vitij aſſignare. Retineamus igitur Ciceronis nomen: & ex ea ſumma quam Plinius poſtremo loco poſuit, & latifundij æſtimationem appellauit numeros omnes ſuperiores ita reſtituamus: vt pro DECEM legamus DECIES. Nam decem millium HS ſumma (quam Budæus probat) in Cicerone adeo leuis eſt, vt tantam Plinij ſtomachationem non ferat. pro VNDECIM vero ſi quidem Tertulliani duplicationem probemus reponendum erit VICIES. ſin minus, VNDECIES. Nam vndecim millium ſumma in Aſinio nihil admirationis habuit: paullò autẽ poſt, pro *quindecim quindecies*. Poſtremò pro QVATVORDECIM, QVATER DECIES. Cuius rei ſummũ argumẽtũ eſt, quod illæ citreæ menſæ pari prope auri pondere æſtimantur: qua de cauſſa viris (vt Plinius paullo ante dixit) à mulieribus cõtra margaritas recriminationis cauſſa regerebãtur. Martiali in Diſtich. *Accipe felices Atlantica munera, menſas, Aurea qui dederit dona, minora dabit.* Reſtat illa ſumma, quam Tertullianus in Cicerone poſuit, ad quingenta millia: de qua, vt ingenuè fatear, nihil habeo dicere, niſi pari obliuione lapſum Tertullianum, & precium decies Aſinio tribuiſſe dimidiatum hoc eſt quingentorum milliũ M. Tullio, cũ probabilius ſit, Plinium decies Ciceroni tribuiſſe, Aſinio vicies. quam coniecturam nemo, vt opinor, qui & Ciceronis & Aſinij, & temporum illorum opes in memoriam reuocari temere improbabit.

QVINDECIM MILLIA. Sueton. Claudio, cap. 10. Poſtero die Senatu ſegniore in exequendis conatibus, per tædium armatos pro concione iurare in nomen ſuum paſſus eſt: promiſitque ſingulis quinadena HS: primus Cæſarum fidem militis etiam præmio pigneratus. Ioſephus ἀρχαιολ. ιθ. κ. γ. Κλαύδιος δὲ τοὺς στρατιώτας συλλεχθέντας διελέγετο, ὅρκους λαμβάνων, ἦ μὴν ἐμμενεῖν πίστει τῇ πρὸς αὐτὸν, καὶ δωρεῖται τοὺς σωματοφύλακας πεντακισχιλίαις δραχμαῖς, κατ᾽ ἕκαστον ἄνδρα, τοῖς τε ἡγεμόσιν αὐτῶν ἀνάλογον τοῦ ἀριθμοῦ, καὶ τοῖς ὅποι ποτὲ στρατοπέδοις ὑπισχνεῖται τὰ ὅμοια. Quem locum quoniam Gelenius, vir doctiſſimus, mutilatè ſuo arbitratu conuertit, ſic interpretabimur: Claudius concionem apud milites habuit, vt in ipſius fide manerent, donauítque ſingulis Prætorianis quina drachmarum millia, & pro rata centurionibus: legionariis inſuper tantundem pollicitus, Quina drachmarũ ſiue denariorũ millia, viginti quinq; HS millia cõficiunt. Vicena igitur Ioſephus poſuit, Suetonius Quinadena. Quod autẽ de proportione loquitur, ſuperius ſub DVO MILIA HS interpretati ſumus. Nunc enim Dio videndus eſt qui libro vlt. ſic ſcribit, τοῖς δορυφόροις πέντε καὶ εἴκοσι δραχμὰς ἔδωκε, καὶ τοῦτο ἔπειτα κατ᾽ ἔτος ἐποίησε. Prætorianis, inquit, quinas & vicenas drachmas donauit: & hoc idem quotannis fecit. Manifeſtum hoc mendum eſt: ſiquidẽ de priore illo donatiuo Dio locutus eſt, quod mihi non fit veriſimile, vt tã imperitus Dio fuerit. Nã viginti quinq; drachmæ cẽtum dumtaxat ſeſtertios numos cõficiunt itaque probabile eſt errorẽ ex notis natum, cùm Dio idẽ quod Ioſephus ediidiſſet, nimirũ πεντακισχιλίας δραχμάς. Vetus inſcriptio, Quod ſi quis id monimẽtum alienare tẽptauerit, dare damnas eſto ærario populi R. HS V. M. N. & collegio Pontificum HS XV. M. N. Catullus:

Furi, villula noſtra non ad auſtri
Flatus oppoſita eſt, nec ad fauoni,
Nec ſæui boreæ, aut apheliotæ
Verùm ad millia quindecim & ducenta.
O ventum horribilem, atque peſtilentem.

Sunt qui ad illũ Furium verba hæc referant, cuius extremam inopiam ac mendicitatem paullò antè Catullus illuſerat: quorum opinionẽ primùm illa vox NOSTRA perſpicuè repudiat: quam abſurdum eſſet mutare in VESTRA. nam. Gottorũ hoc dicendi genus eſſet, nõ Romanorũ deinde ſi Furius ne cẽtum quidem millium rẽ habuit, vt Catullus illo carmine oſtendit. quomodo ducentorum & inſuper quindecim millium conſtituere pignus potuiſſet?

Et ſeſtertia, inquit, quæ ſoles precari
Centum. deſine, nam ſat es beatus.

Sunt qui Catullum de ſua ipſius villula loqui agnoſcant: ſed ex antiquo libro reponendum cẽſent DVCENTOS. alioqui, (inquit auctor illius opinionis doctiſſimus, idémque acerrimo iudicio præditus) immanis nimis fuiſſet ſumma illa neque puto tam copioſum Catullum fuiſſe, vt ducentis quindecim millibus fundum oppigneraſſet. Sed vt Catullus in Equeſtri tantùm ordine conſtiterit, tamen duplo locupletiorem illum fuiſſe neceſſe eſt. præterea ſi & hoſpes fuit C. Cæſaris, & cum eo gerere inimicitias eſt auſus, aut Suetonius teſtatur: non eſt veriſimile, tam tenuis eum fortunæ fuiſſe. vt verò DVCENTOS reponamus, & tantulam ſummam quindecim millium ſeſtertiûm ſupra ducentos numos, ventum tam horribilem & Catullo adeò peſtilentem fuiſſe putemus, cauſſam eſſe non arbitror. Iocũ igitur ſic interpretandum putarem: Cùm Furius, qui fortè ad dies aliquot ſecedere in Catulli villã cupiebat, ex eo quæſiſſet, cui vẽto & cæli plagæ eſſet oppoſita, feſtiuè poëta ex ambiguitate verbi iocum captauit, ac reſpondit, nõ vlli ventorum tempeſtati obiectã eſſe, ſed pro ducentis quindecim ſeſtertiûm millibus pignori oppoſitam. De quo tamen (item vt de aliis omnibus) integrum doctiſſimo Scaligero iudicium permitto. Tantùm lectorem monebo, vt vel ex hac vna diſputatione animaduertat, quãtum hæc locorum à nobis congeſtorum ſylua vtilitatis habeat, tum ad Romanorum opes, tum ad rerum apud illos precia cognoſcenda. nam ex illorum locorum comparatione facilè perſpici potuiſſet, neque horribilem fuiſſe ſummam quindecim millium numorum, ſed leuem: & Catullum Equitem (vt credi par eſt) Romanum, facilè pignus ducentorum quindecim millium ſeſtertiûm cõſtituere, non modò in ſuis bonis vniuerſis potuiſſe, ſed etiam in aliqua villa. Cicero ad Atticũ 4. epiſt. 2. Nobis ſuperficiem ædium coss. æſtimarunt HS vicies: cætera valde illiberaliter. Tuſculanam villam quingentis millibus, Formianum HS ducentis quinquaginta millibus, quæ æſtimatio non modò vehementer ab optimo quoque, ſed etiam à plebe reprehenditur.

DECEM ET OCTO MILLIA. Cicero Verrin. 6. C. Cato duorum hominum clariſſimorum nepos, L. Paulli, & M. Catonis, & P. Africani ſororis filius: quo damnato, tum cùm ſeuera iudicia fiebant, HS XVIII millibus lis æſtimata eſt: huic Mamertini irati non fuerunt, qui maiorem ſumptum quàm quantum Catonis lis æſtimata eſt, in Timarchidis prandium ſæpe fecerunt? Locus eſt notandus ad rationem veterum temporum, & eorum ſumptuum qui poſterioribus temporibus in cœnas & prandia fiebant. Et has ad res valet hæc locorum iſtiuſmodi recenſio.

VIGINTI MILLIA. Macrob. Satur. 2. c. 3. Sublimis Auguſtus Actiaca victoria reuertebatur. occurrit ei inter gratulantes coruum tenens, quem inſtituerat hoc dicere, Aue Cæſar victor imperator. Miratus Cæſar, officioſam auem viginti millibus numûm emit. Sueton. Aug. c. 10. Reliqua legata variè dedit, produxítque quædam ad vicena HS quibus ſoluendis annuam diem finiuit, excuſata rei familiaris mediocritate. Sed videamus, ne & tantula ſumma, pro tantis Auguſti opibus nimium exilis fuerit, & abſurdiſſimè diei prolatio ad eam præſtandam adhibita. Reſpondendum igitur arbitror VICIES ſeſtertium: velut in teſtamento Tiberij: Legato etiam vicies ſeſtertium proſecutus, commendauit inſuper exercitibus. Cicero. 1. Attic. epiſt. 5. L. Cinnio HS XXCD. conſtitui me curaturum. Manutius ſic interpretatur, Seſtertiorum viginti millia quadringenta: neque ſatis ſcienter, & contra Latini ſermonis conſuetudinem. Quare linea notis duabus prioribus imponenda eſt. & interpretandum, Seſtertiûm viginti millia, quadringentos, vt ſubaudiatur Numos: ex vetere cõſuetudine. Plin. lib. 33. c. 10. M. Craſſum diuitem viginti HS millia in agris poſſediſſe. Manifeſto errore veterum impreſſorum. Itaque doctiſſimus Gelenius ex manuſcriptis repoſuit MM. quod Budæus interpretatur, Bis millies, de quo poſterius ordine ſuo videbimus. Capitol. Antonino Philoſ. Actis igitur quæ agenda fuerunt in ſenatu, pariter caſtra Prætoria petiuerunt, & vicena millia numûm ſingulis ob participatum imperium militibus promiſerunt, & ceteris pro rata. Martial. Epigrammat. 8.

Morio dictus erat. viginti millibus emi.
Redde mihi nummos, Gargiliane: ſapit.

Horat. 2 epiſt. 2.

Clarus ob id factum, donis ornatur honeſtis.
Accipit & bis dena ſuper ſeſtertia numûm.

VIGINTIQVINQVE MILLIA. Spartianus Didio, Sanè cum vicena quina millia militibus promiſiſſet, tricena dedit. Cic. Attic. 2. epiſt. 7. Caſtritianum mendum nos corrigemus. & tamẽ ad me Q. CIↃ CCIↃↃ IↃↃↃ ſcripſerat, non ſororem tuam HS XXX CIↃ. Locum eſſe mendoſum omnes viderunt: nemo emendauit. Ego ſic reſtituebam: Et tamen ad me Quintus CCIↃↃ CCIↃↃ IↃↃ ſcripſerat, nõ vt ad ſororẽ tuam XXX CIↃ. id eſt viginti quinque millia, nõ vt ad ſororem tuam triginta millia. Errarat in eo Caſtritius: Scripſerat Ciceroni de viginti quinque dumtaxat: ea Cicero curarat: ſed poſtea certior ab Attico factus deberi triginta, ſcribit ſe mendum illius correcturum, & inſuper quinque millia miſſurum.

TRIGINTA. Liuius lib. 45. Et eos qui prædium prædiáve ruſtica pluris ſeſtertiûm triginta millium haberent, cenſendi ius factum eſt. Cicero pro Cælio: Triginta millibus dixiſtis eum habitare. Nunc demum intelligo, P. Clodij inſulam eſſe venalem, cuius hic in ædiculis habitet, decem (vt opinor) millibus. Sueton. Tiber. 34. Corinthiorum vaſorum pretia in immenſum exarſiſſe, tréſque multos triginta millibus numûm veniſſe, grauiter conqueſtus, adhibendum ſuppellectili modum cenſuit. Agel. 3. c. 17. Ariſtotelem quoque traditum, libros pauculos Speuſippi philoſophi, poſt mortem eius, emiſſe talẽtis Atticis tribus. ea ſumma fit numi noſtri HS duo & LXX millia. Quo in loco perſpicuum eſt de ſeſtertiis numis Agellium ſenſiſſe, non de millenariis poëticis. alioqui quid opus fuiſſet addita voce MILLIA? quod etiam valere volumus ad ea confirmanda, quæ poſterius ſub capite TRECENTA ex eodem auctore proferemus.

QVADRAGINTA MILLIA. Varro Ruſtic. 3. cap. 2. Age, Non M. Cato nuper cùm Luculli accepit tutelam, è piſcinis eius quadraginta millibus

libus HS vendidit piſces? Macrob. Satur. 3. cap.
15. Piſcinas autẽ quàm refertas habuerint pre-
cioſiſſimis piſcibꝰ Romani illi nobiliſſimi prin
cipes, L. Philippus & Hortẽſius, etiam illud in-
dicium eſt, quòd M. Varro in libro de agricultu
ra refert, M. Catonẽ, qui pòſt Vticæ periit, cùm
heres teſtamento Luculli eſſet relictus, (corri-
gendum eſt TVTOR, niſi fortè memoria lapſus
eſt Macrobius, vt alibi nonnunquam) piſces de
piſcina eius quadraginta millibus vendidiſſe.
Emendo apud vtrumq; QVADRINGENIS:
vt ſit æs illud grãde, de quo Columella perſpi-
cuè ita ſcribit, libr. 8. c. 16. Laudabatur ſeueritas
Catonis, qui nihilominus & ipſe tutor Luculli,
grandi ære ſeſtertiûm millium quadringento-
rum piſcinas pupilli ſui venditabat. Sed multò
turpius mendum eſt apud Plinium lib. 9, c. 54.
vbi de hoc ipſo ſcribens: Tricies, inquit, piſci-
næ à defuncto illo veniere piſces. Sic enim do-
ctiſſimus Gelenius edidit: cùm antea (vt Budęus
teſtatur) ſcriptum eſſet, QVADRAGINTA i-
pſius piſcinę à defuncto illo veniere piſces. Me
lius autem, inquit idem Budæus, ex codice anti-
quo legeretur, XL. ſeſtertiis è piſcina defuncto
illo veniere piſces. Sed & illa grãdis æris a Co-
lumella prædicatio & cõparatio locorũ precio-
rúmque ex piſcibus & piſcinis redactorum ita
legi poſtulat: Seſtertiûm quadringentis è piſci-
na ipſius, defuncto illo, veniere piſces. Nã ſum-
ma quadraginta ſeſtertiûm, nimium exilis eſt.
Deinceps alia videamus. Varro Ruſt. 3. cap. 2.
Quòd ſi ea ædificia villæ non ſunt, quæ aſinum
tuum, quem mihi quadraginta millibus em-
ptum oſtendebas apud te, non habent, metuo
ne pro villa emam, Oſtiæ in litore, Seianas æ-
des. Rectè Varronis locus: quippe apud quẽ lib.
2. cap. 1. mirandum fuiſſe precium dicitur, em-
ptum aſinum quinquaginta, vel ſexaginta nu-
morum millibus. Mendoſa ergo apud Plinium
ſcriptura hæc libro 8. capite 43. Aſinum cccc.
numûm emptum Quinto Axio Senatori, au-
ctor eſt M. Varro. Ac Budæus quidem libro
de aſſe 2. de vera horum duorum locorum ſcri-
ptura dubitans, atque æſtuans, tres ferè paginas
ancipiti diſputatione cõpleuit: cùm in ſuo Pli-
nij libro ſcriptum dicit QVADRINGENTIS
NVMIS, reponendum cenſet, Quadringentis
millibus: vt ſubaudiatur, Numorum. At iam in
recentioribus impreſſis video cccc NVMVM
vtrobique perperam. nã ex Varrone, & locorũ
comparatione corrigendum eſt, Quadraginta
numûm præciſè, vel pleno ſermone, Quadra-
ginta millibus numûm. Rurſus apud Varronem
Budæus pro Quadraginta HS millibus, repo-
nendũ putat, Quadringentis, immani ſumma &
intolerabili: vt me tantæ in tanto viro ſumno-
lentiæ pigeat, qui tamen identidem gloriatur,
nihil ſe niſi exploratiſſimum edidiſſe. Quinetiã
errorem errore cumulauit, cùm alterum illum
Varronis locum emendat lib. 2. c. 8. apud quem
ita legerat: De aſinis quẽ ampliſſimum formo-
ſiſſimúmque poſſunt eligunt, quíque ſeminio
natus ſit bono Arcadico, vt antiqui dicebant,
vt nos experti ſumus, Reatino. vbi tricenis ac
quadringẽtis millibus admiſſarij aliquot venie-
runt. Hoc in loco, inquit, Budæus, Tricenis ac
Quadragenis millibus lego. Sed quis iã ex ſupe-

A riorũ locorũ collatione non videt. Tricenis ac
Quadragenis legendum eſſe: non, vt in recẽtiſ-
ſimis impreſſũ eſt, Quadrigenis. Quod idẽ pre-
cium Plinius illo eodẽ quẽ edidimus loco, taxa-
uit. Quæſtus ex iis, inquit, opima præda exſupe-
rat. Notũ eſt in Celtiberia ſingulas quadrage-
nis millibus numorũ enixas. Cetera videamus.
Suetõ. Veſpaſ. c. 22. Expugnatus autẽ à quadam,
quaſi amore ſui deperiret, cùm productæ pro
cõcubitu HS quadraginta donaſſet, admonẽte
B diſpenſatore, quemadmodũ ſummã rationibus
vellet referri, Veſpaſiano, inquit, adamato. Suet.
alter de Illuſt. Grãmat. vbi de Q. Rhemnio: Lu-
xurię ita indulſit, vt ſæpius in dies lauaretur, nec
ſufficeret ſumptibus: quãquã ex ſchola quadra-
gena annua caperet : ac non multò minus ex re
familiari. Reſtituendũ vt in antiquis impreſſis,
QVADRINGENTA: propter huius ſũmę exiguita-
tẽ, vt quiuis iã à me admonitus facilè agnoſcet.
QVINQVAGINTA MILLIA. Suet. Vitell. c. 7.
C Cũ libertino cuidam acerbiùs debitũ repoſcẽti
iniuriarũ formulã, quaſi ab eo calce percuſſus,
intendiſſet, nec aliter quàm extortis quinqua-
ginta HS remiſiſſet. Hæc sũma mihi pro vitel
lij cõdicione, quãuis nondũ Imperatoris, perte-
nuis videretur, niſi eius rei familiaris egeſtatem
prius nominaſſet. Inſcriptio antiqua: QVOD SI
QVIS contra hanc inſcriptionem fecerit, infe-
ret pœnæ nomine aræ Põtificũ L.N. HS M. quas
notas ſic interpretor, Quinquaginta numûm
D ſeſtertiûm millia. Quæ tamen tãta ſumma eſt, vt
de mendo ſuſpicari liceat. Vide ſuperius Quin-
que millia. Vetus inſcriptio Salerni, T. TERTIE-
NVS AVGVSTALIS HS. L. M. N. legauit ad exor-
nandam ædem Pomonis.

SEXAGINTA MILLIA. Varro Ruſt. 2. c. 1. Ter-
tia pars eſt, quo ſint ſeminio quæſtũdum. hoc e-
nim nomine aſini Arcadici in Græcia nobilita-
ti, in Italia Reatini, vſque eò, vt mea memoria a-
ſinus vænierit HS millibus LX. & vnæ quadrigæ
E Romæ cõſtiterint quadringẽtis millibus. Vide,
Quadraginta millia. Idem lib. 3. c. 6. Ex pauoni-
bus M. Aufidius Lurco ſupra ſexaginta millia
numûm in anno dicitur capere. Plin. 10. c. 20.
Saginare pauones primus inſtituit circa nouiſſi-
mum piraticum bellum M. Aufidius Lurco, éx-
que eo quæſtus reditus Seſtertiũ ſexagena mil-
lia habuit. Notandum etiam hoc loco Dionis
mẽdum inſigne lib. 41. vbi de Iulio Cæſare cõ-
memorans ita ſcribit: ἐπειδή τε συχνοὶ πολλὰ χρή-
F ματά τε ἔχειν καὶ πάντα αὐτὰ ἀποκρύπτειν ἐλέγον-
το, ἀπηγόρευσε μηδένα πλεῖον πεντακισχιλίων καὶ
μυρίων δραχμῶν ἐν ἀργυρίῳ ἢ χρυσίῳ κεκτῆσθαι.
hoc eſt, Et quoniã multi magnã pecuniã habe-
re, & occultare dicebantur, vetuit, ne quis vltra
quindecim drachmarũ millia in argento vel au-
ro poſſideret. Hęc ſumma quadruplicata ſeſter-
tiũ efficit ſexaginta millia. Sed qui ingentes il-
lius tẽporis diuitias conſiderarit, ſomnium hoc
Dionis mirabitur. Scribit quidem Tacitus lib.
G Annal. 6. Cæſaris legẽ fuiſſe de modo credendi,
poſſidendíque intra Italiam : ſed ea lex non v-
nicam ciuibus omnibus ſummam definiuit: ſed
vetuit, ne quis intra Italiam maiorem rei fami-
liaris partem in fœnore, quàm in fundis vel po-
ſſeſſionibꝰ haberet. in prouinciis verò, vel apud
exteras nationes, modum non præſcripſit. Sue

Tiberio c. 49. Vt quibuſdam nō aliud ſit obiectum, quàm quòd partē rei familiaris in pecunia haberent. Nemo ſic loquitur: neque vllam eiuſmodi legem fuiſſe conſtat. Itaque non dubito quin vox MAIOREM, aut alia eiuſdemmodi eo loco deſideretur.

SEPTVAGINTA. Agel. 3. c. 17. Ariſtotelem quoque traditum eſt, libros pauculos Speuſippi Philoſophi poſt mortem eius emiſſe talentis Atticis tribus. Ea ſumma fit numi noſtri, HS duo & LXX millia.

Enumeratio HS vltrà numerum centum millium.

CAP. XXVIII.

CENTVM HS MILLIA. Pedianus in Verrin. in illum Ciceronis locum: Neque cēſus eſſet, ita ſcribit: id eſt neque centum millia ſeſtertiûm poſſideret. Nam more veterum Cēſi dicebantur, qui centum millia profeſſione detuliſſent. Hæc ille. Quod ſi quis obiiciat Cēſos innumerabiles fuiſſe, qui minus in bonis profeſſi fuerant, qualem fuiſſe M. Scauri patrē, Valerius tradit, cuius totum cenſum quinque ac triginta millium numûm fuiſſe ſcribit, reſpondendum erit, nomen hoc illis temporibus tributum iis ſolis fuiſſe, qui non minus profeſſi erant, quemadmodum Claſſicos primis temporibus κατ' ἀντωνομασίαν appellatos, Agellius dicit, quia centum æris millibus cenſi fuerant. Vtcunque ſit, Voconia lege cautum erat, ne cui qui cenſus eſſet, mulierem heredem faceret, néve plus cuiquam legare, quàm ad heredem heredéſve perueniret. Quod Cicero in eadem orat. Agell. Florus, Auguſtinus teſtantur. Sed Dio libro 56. hanc legem commemorans, non ſatis eius ſententiam aſſecutus videtur. Sic enim ſcribit: τῶν δὲ γυναικῶν τισι καὶ παρὰ τὸν Οὐοκώνιον νόμον καθ' ὃν οὐδεμία αὐτῶν οὐδενὸς ὑπὲρ δύο ἥμισυ μυριάδας οὐσίας κληρονομεῖν ἐξῆν συνεχώρησε τοῦτο ποιεῖν, &c, id eſt, Cùm per legem Voconiam nulli mulieri licere hereditatem capere ſupra ſummam duarum myriadum & dimidię, Auguſtus vt deinceps liceret, permiſit. Quibus verbis Dio ſignificat, lege illa cautum fuiſſe, vt ne mulieri capere ex cuiuſquam hereditate vltra quartam ipſius partē liceret: nam cùm ſub Myriadis vocabulo vocem Drachmarum Græci plerumque ſubaudiant, ac proinde decē ſeſtertium millia ſignificent: duæ myriades & dimidia XXV. HS millia conficiunt. quæ quarta pars eſt centum millium. Sed vt omittam, quòd ea lex non indiſtinctè de omnium, ſed propriè de non cenſorum hereditatibus ſcripta eſt, non puto ſatis conſideratè Dionem XXV. millia præſtituiſſe, pro quarta parte hereditatis eorum omnium, qui cenſi fuerant. quaſi verò qui triplo vel quadruplo plus in bonis profeſſi fuerāt, non etiam Cenſi dicerentur: aut non ad eorum quoque hereditates illa lex pertineret? Quartā ergo partem aut Quadrantē dicere Dio debuit, non certam ac definitam nummorum ſummam definire. Multò verò vitioſius interpres Latinus hoc modo: Cùm lege Voconia mulieribus prohiberetur, nequa maiorem cētum millibus numûm hereditatem poſſet adire, ea quoque lege quaſdam ſoluit. Porro Cenſum hunc Decurio- in municipiis fuiſſe, Plin. 1. Ep. 19. his docet

A verbis: Eſſe autem tibi centum millium cenſum ſatis indicat, quod apud nos Decurio es. Lamprid. Heliogabl. Fertur & meretricem notiſſimam & pulcherrimam redemiſſe HS C. eámque intactam velut virginem coluiſſe. Macrob. Satur. 2. c. 4. Solebat Cæſari epigramma porrigere Græculus. Id cùm fruſtra ſæpe feciſſet, rurſúſque id facturum videret Auguſtus, breue manu ſua exarauit Græcum epigramma: eíque miſit. Tum ille paucos denarios protulit, adiungens: Non ſe- B cundum fortunam tuam, Auguſte: ſi plus haberē, plus darem. Secundo omnium riſu, diſpenſatorē Cæſar vocauit, & HS centum millia Græculo numerari iuſſit. Idem cap. 6. Cælius cum Cæſar aliis qui ſecum pila luſitabant centena HS, illi vni quinquaginta dari iuſſiſſet, Quid? ego, inquit, vna manu ludo, & non duabus, vt plus habere poſſim. Martial. Epigram. 6.

Ruſtica mercatus numis ſum prædia multis:
Mutua des centum, Cæciliane, rogo.
C *Nil mihi reſpondes. tacitum te dicere credo.*
Non reddes. ideo Cæciliane, rogo.

Item in eodem,

Mutua te centum ſeſtertia, Phœbe, rogaui.
Cùm mihi dixiſſes, Exigis ergo nihil?
Inquiris, dubitas, cunctaris: méque diebus
Téque decem crucias. Iam rogo, Phœbe, nega.

Idem libro 5.

Cenſenis quod emis pueros, & ſæpe ducentis,
Quod ſub Rege Numa condita vina bibis. &c.

D Suetonius in Veſpaſiano, Primus è fiſco Latinis Græciſque rhetoribus annua centena conſtituit: præſtantes poëtas, necnon artifices coëmit. Iuuenal. Sat. 5.

--ſimpléxne furor ſeſtertia centum
Ludere, & horrenti tunicam non reddere ſeruo?

Cyprianus epiſt. 60. Miſimus autē ſeſtertia centū millia nūmū, quæ iſtic in Eccleſia cui de Domini indulgentia præſumus, cleri & plebis collatione collecta ſunt. Corrigendum HS. & legendum E Seſtertiûm. Item vetus inſcriptio: Si quis hoc ſepulcrum vel monimentum poſt abitum meum vendere vel donare voluerit, vel corpus alienum inuehere velit, dabit pœnæ nomine arcæ Pontificum HS C. & is cui donatum vel venditum fuerit, eadem pœna tenebitur. Varro Ruſt. 3. c. 7. An tibi columbaria qui in tegulis habent, non videtur habere περιστερεῶνας, cum aliquot ſupra centum millium HS habeant inſtrumentum? Cùm prius dixiſſet ingens eſſe columbarum pre- F cium, adeò vt paria ſingula ſingulis HS millibus venditarentur, oſtendit columbaria etiam in vrbe & tectis ædium precioſum eſſe inſtrumentum ſupra centum HS millia. Seneca 3. Epiſt. 27. Cùm dixiſſet Sabinus, centenis millibus ſibi cōſtare ſingulos ſeruos: Minoris, inquit, totidem ſcrinia emiſſes. Sueton. de Grammat. illuſtr. vbi de Verrio Flacco: Docuit, inquit, in atrio Catilinæ domus (lego Catuli) quæ pars palatij tunc erat: & HS centena in annum accepit. Hirtius G Alex. belli 1. c. 8. Caſſius Longinus cùm primùm in vnum locum exercitum conduxit, HS cētum militibus eſt pollicitus. nec multò pòſt cùm Medebrogum oppidum expugnaſſet, ibíque Imperator eſſet appellatus, iterum HS centum militibus donauit. Item aliquantò pòſt, Polliceturque iis cùm in Mauritaniam traieciſſet, HS certena

A tena ſe daturum. Agell. 3.cap.9.Corn. Dolabellam fama iſtius equi adductum (loquitur de equo Seiano) emiſſe cum HS centum millibus. Cicero ad Atticum 1.epiſt.5. Domum Rabirianam M.Fonteius emit HS cccIↃↃↃ xxx. Ego tribus poſterioribus notis lineam, quæ Millibus ſignificet impono. vt omnes ſic exprimantur, Centum triginta millibus. Sed mendum eſt in illo Ciceronis Verrin.4.In auctione ſignum æneum non maximum HS cxx millibus venire non vidimus? B reponendúmque, vt Lambinus teſtatur ſe in manuſcripto legiſſe, xl. millibus. quam ſummam aliarum proximarum proportio comprobat. Apud Cæſarem autem libr. Ciuil.2. c.4.mendum eſt certiſſimum,in illo loco: Quibus rebus perterritis ciuibus R. eius prouinciæ, ſibi ad Rempub. adminiſtrandam HS cxc millia,& argenti pondo xx. millia, tritici modios cxx.millia polliceri cogit. Ego Centies nonagies legendum puto, ac vocem Millia tollēdam: C necnon Modiûm in genitiuo plurali corrigendum. Sed hoc iampridem in Notis ad Cæſarem adnotaueram. Porrò CENTENARII fictum à Iuriſconſultis vocabulum eſt, pro iis qui cenſi dicebantur,eſt centum HS. mill. rem habebant.l.ſi libertus,16.D.de iur.patr. Pòſt à Iuſtiniano vſurpari cœptum eſt hoc verbum in iis qui centum aureorum patrimonium poſſidebant.§.4.de ſucceſſ.lib. Vtique ab eodem locupletes dicebātur. ac fortaſsè locupletes dicti ſunt, teſtes ij demum, qui cenſi erant, & centum millium rem D habebant: olim æris,pòſt ſeſtertium: nunc igitur qui centum aureos,locupletes dicentur. Ceterùm hereditas maior centum ſeſtertiis apud Paullum nominatur lib.Sent.5.tit.9.vbi non dubito ſcriptum ab illo fuiſſe, Maior centum HS, id eſt centum ſeſtertium millib. Eáque locuples hereditas habita eſt: vt ex illo Paulli loco intelligitur.

DVCENTA. Cicero pro Comœdo, Dionyſiam notam ſaltatriculam, ſcribit ducenta millia E meruiſſe. Salluſtius Catilina, Siquis indicaſſet de coniuratione, quæ contra Rempub. facta erat,præmium ſeruo libertatem, & HS centum: libero impunitatem eius rei & ducenta millia. Cicer. Verrin. 4. Repente recitatur vno nomine HS ccl. millia iuſſu Prætoris data. & mox: Numerantur illa HS ducenta quinquaginta Syracuſanis.Sueton.Neron.c.50.Funeratus eſt impenſa ducentorum millium, ſtragulis albis,auro intextis, quibus vſus Kal.Ian. fuerat. Tacit.An- F nal.2. de Tiberio loquens, & Hortalo Oratoris Hortenſij nepote: Ceterum ſi patribus videretur, daturum liberis eius ducenta HS ſingulis. qui ſexus virilis eſſent.Suetonius. de vir.illuſtr. Pretia Grammaticorum tanta, mercedéſq; tam magnæ,vt conſtet Luctatium Daphnidem, ducentis millibus numûm emptum, ac breui manumiſſum. Sed de hoc loco videnda quæ diximus ſub Tria millia HS.Suet. Tiberio, G Aſellio Sabino HS ducenta donauit pro dialogo,in quo boleti & ficedulæ & oſtreæ & turdi certamen induxerat.Idem in Veſpaſiano cap.4.Conuictus quoque dicitur ducenta HS expreſſiſſe iuueni,cui latum clauum aduerſus patris voluntatem impetrarat,eóque nomine grauiter increpitus.Cicero ad Atticum 4.epiſt. 2. Formianum HS ducentis quinquaginta millibus Conſules æſtimarunt. quæ æſtimatio nō modò vehementer ab optimo quoque,ſed etiam à plebe reprehenditur. Tertull.de perſcript. aduerſ. Hæret. Marcion quidem cum ducentis HS. quæ eccleſiæ intulerat nouiſſimè in perpetuum diſſidium relegatus venena doctrinarum ſuarum diſſeminauit. Vbi non dubium eſt quin de ducentis numum ſeſtertium millibus ſignificet: quæ pro veterum more ex ſuis facultatib. in eccleſiæ theſaurum & pauperū ſubſidium intulerat, quemadmodum ex Cypriani loco, quem paullo antè protulimus, intelligitur. Scribit igitur Tertull. Marcioni heretico, cū ab eccleſia exterminatus eſt,redditam fuiſſe pecuniam, quam in illius eccleſiæ vſus de ſuis bonis contulerat.

TRECENTA.Agell.5.c.2.Equus Alexandri Regis & capite & nomine Bucephalus fuit. Emptum Chares ſcripſit talentis tredecim, & Regi Philippo donatum. Æris noſtri ſumma eſt HS cccxii.Quas notas video eſſe qui per ſeſtertia interpretentur, quæ millenaria nominant. ſed fruſtra ſunt in re peruulgata ingenioſi:nam ſiue linea ſuperinducta ſit, ſiue Seſtertiûm generandi caſu legamus, facile eſt vocem Millia ſubaudire.Cic.pro Comœd. Pro deûm hominúmque fidem, qui HS trecenta quæſtus facere noluit (nam certè HS trecenta merere & debuit, & potuit, ſi poteſt Dionyſia ducenta merere) is per ſummam fraudem & malitiam HS quinquaginta appetiit. Plutarchus in Cicerone, ſcribit ei veniſſe hereditatem quandam, nouem myriadum drachmarum, καὶ κληρονομία τὶς εἰς ἐννέα δηναρίων συναχθεῖσα μυριάδας. Quadruplicetur ſumma. Conficiet HS trecenta ſexaginta millia numûm. Plin.37.c.2.T. Petronius Conſularis moriturus inuidia Neronis principis, vt menſam eius exheredaret, trullam murrhinam, ccc ſeſtertiis emptam fregit: ſed Nero,vt par erat principem, vicit omnes ccc ſeſtertiis capidem vnam parando. Vtrobique reponenda eſt nota HS, & per genitiuum pluralem legenda. Sueton.Auguſto, 68: Inſectatus eſt Auguſtum, quaſi delibatam à Cæſare pudicitiam A.etiam Hirtio in Hiſpania ccc millibus numûm ſubſtrauerit.Cornut.in Satyr. Perſij IV.Glycon tragœdus populo mirè placuit, & ideo à Nerone manumiſſus eſt,datis Virgilio tragœdo domino eius, pro parte dimidia,quam poſſidebat,ſeſtertiorum trecentis millibus.

QVADRINGENTA. Cenſum hunc Equeſtrem fuiſſe, iampridem vna omnium voce comprobatum eſt.Plinij tamen locum inſignem non vidi à quoquam allegatum. Ex lib.1. epiſt.19.Eſſe autem tibi centum millium cenſum, ſatis indicat,quòd apud nos Decurio es. Igitur vt te non Decurione ſolùm, verùm etiam Equite R.perfruamur, affero tibi ad implendas Equitis facultates trecenta millia numûm. Sueton.Iulio,Exiſtimatur etiam Equeſtres cenſus pollicitus ſingulis: quod accidit opinione falſa. nam cùm in alloquendo,exhortandóque ſæpius digitum læuæ manus oſtentans affirmaret,ſe ad ſatisfaciendum omnibus, per quos dignitatem ſuam defenſurus eſſet, annulum quoque æquo animo detracturum ſibi: extrema concio cui facilius erat videre commonentem, quàm audire.pro di-

ĉto accepit, quod viſu ſuſpicabatur, promiſſúmque ius annulorum cum millibus quadringentis dixit. Horat. Epiſt. 1. lib. 1. A

Si quadringentis ſex, ſeptem, millia deſint,
Plebs eris.

Iuuenalis Satyra 3,

Quadringenta tibi ſi quis Deus, aut ſimilis Dis,
Aut maior fato donaret homuncio, quantus
E nihilo fieres?

Itaque cui hæc patrimonij ſumma imminuta erat, retinere hunc ordinem non poterat Sueton. B Auguſto, Cùm plerique equitum attrito bellis ciuilibus patrimonio, ſpectare ludos è XIIII. non auderent, metu pœnæ theatralis, Auguſtus pronuntiauit, non teneri ea, quibus, ipſis parentibúſve Equeſter cenſus vnquam fuiſſet. Plin. 33. cap. 2. Hac de cauſſa conſtitutum, necui ius id eſſet (loquitur de iure aurei annuli) niſi cui ingenuo, ipſi, patri, auóque paterno HS CCCC cenſus fuiſſet, & lege Iulia theatrali in quatuordecim ordinibus ſedendi. Tacit. Annal. 4. Cau- C tum in poſterum S. C. nequis gladiatorum manus ederet, cui minor quadringentorum millium res, néve amphitheatrum imponeretur, niſi ſolo firmitatis ſpectatæ. Plin. 3. epiſt. 5. vbi de auúculo ſuo, & ipſius liberis: Referebat ipſe, inquit, potuiſſe ſe, cùm procuraret in Hiſpania, vendere hos commẽtarios Lartio Licinio, quadringentis millibus numûm: & tunc aliquanto potiores erant. Suet. Tiberio cap. 46. Vna modò liberalitate comites itineris proſequutus, D cùm tribus claſſibus factis pro dignitate cuiuſque primæ ſexcenta ſeſtertiûm, ſecundæ quadringenta diſtribuit, ducena tertiæ. Idem Nerone cap. 20. Adoleſcentes Equeſtris ordinis & quinque amplius millia è plebe robuſtiſſimę iuuentutis elegit, qui diuiſi in factiones plauſuum genera condiſcerent: quorum duces quadraginta millia HS merebant. Idem Vitell. c. 13. Indicebat autẽ prãdium aliud alij, eadẽ die: nec cuiquã minus ſinguli apparatus quadringentis mil- E libus numûm conſtiterunt. Martialis ad Phœbũ:

Quadringentorum reddis mihi, Phœbe, tabellas,
Centum da potius mutua, Phœbe, mihi.
Quære alium, cui te tam vano munere iactes.
Quod tibi non poſſum ſoluere, Phœbe, meum eſt.

Idem Martial. in Diſtich.

Cum fieret triſtis ſoluendis auctio numis,
Hæc quadringentis millib. empta fuit.

QVINGENTA. Sueton. Neron. cap. 10. Senato- F rum nobiliſſimo cuique, ſed à re familiari deſtituto, annua ſalaria, & quibuſdam quingena cõſtituit. Deeſt nota HS. Nam eadem de re Tacitus Annal. 13. Nobili familiæ (de Valerio Meſſala loquitur) honor auctus eſt, oblatis in ſingulos annos quingenis HS, quibus Meſſala paupertatem innoxiam ſuſtentaret. Plin. 29. in prooœmio: Q. Varro Stertinius imputauit principibus, quòd HS quingenis annuis contentus eſſet. Sexcena enim ſibi quæſtu vrbis fuiſſe, numera- G tis domibus oſtẽdebat. Quo ex loco Budæus ſtatuit hanc fuiſſe ſub principibus R. mercedem medicorum annuã. Sed non ſi vni alicui eximio tanta merces conſtituta eſt, continuò eadẽ fuit omnium legitima & ordinaria. Tum Plinius adſcribit, Par & fratri eius merces à Claudio Cæſare infuſa eſt: cenſúſque quanquam exhauſti, operibus Neapoli exornata, heredi HS CCC. relinquere: quãtum ad eam ætatem Aruntius ſolus. Quis credat duos illos fratres coniunctim vni heredi non plus trecenis HS millibus reliquiſſe, cùm vteruis quingenta aut ſexcenta annua lucratus eſſet? Videndum igitur vtrum TRICIES reponendum ſit, an potius TRECENCIES: vt paullò pòſt de medico Maſſilienſi, Seſtertium centies. Et certè iam video Budæum lib. 2. ex antiquo libro eandem illam ſummam reſtituiſſe. Sueto. Iul. Ludius Decimus Laberius Eques R. mimum ſuum egit: donatúſque quingentis HS & annulo aureo, ſeſſum in quatuordecim è ſcena per orcheſtram tranſiit. Quod autem Budæus in eum locũ ſic ſcribit, lib. de aſſe primo: QVINGENTA ſeſtertia haud dubiè pro equeſtri cenſu poſuit, ſed qui iã auctus eſſet: in eo me adſtipulatorem non habebit: qui ſciam illũ equitem prius fuiſſe, partim ex elegantiſſimis ipſius verſibus, partim ex eo Macrobij loco, quem ſubſcribam. Macrob. Satur. 2. c. 7. Laberium aſperæ libertatis equitem R. Cęſar quingentis millibus inuitauit, vt prodiret in ſcenã. Et aliquantò pòſt: Statimque Publio palmam & Laberio annulum aureum cum quingentis ſeſtertiis dedit. Plin. 7. cap. 39. Apud maiores Roſcius Hiſtrio HS quingenta annua meritaſſe proditur. Budæus in quibuſdam libris DVCENTA QVINQVAGINTA legi teſtatur. At Cicero Trecenta tantùm prodit in oratione pro eodem: quemadmodum ſuo loco demonſtrauimus.

SEXCENTA. Plin. 10. cap. 51. Maximè inſignis eſt in hac memoria Clodij Æſopi tragici hiſtrionis patina, ſexcentis HS taxata, in qua poſuit aues cantu aliquo aut humano, ſermone vocales, numis ſex ſingulas coemptas, nulla alia inductus ſuauitate, niſi vt in his imitationẽ hominis manderet: ne quæſtus quidem ſuos reueritus, illos opimos, & voce meritos: dignus prorſus filio, à quo deuoratas diximus margaritas. Non ſit tamen facile inter duos iudicium turpitudinis, niſi quòd minus eſt ſummas naturæ opes, quàm hominum linguas cœnaſſe. Idem lib. 35. cap. 12. Nos cùm patinam Æſopi tragœdiarum hiſtrionis in natura auium diceremus ſeſtertiûm ſexcentis ſtetiſſe, non dubito indignatos lectores. Sic enim vterque locus ſcriptus eſt, tum in Gelenij cod. tũ in impreſſo Veneto, anno 1487. ſed priorẽ locum Budæus lib. de aſſe 2. ita corrigit, vt pro SEX NVMIS, reponat SEX MILLIBVS. & locum ſic interpretatur: vt Centenaria Æſopi patina fuerit, hoc eſt centenis auibus inſtructa, quarum ſingulæ ſeſtertium ſenis millibus emptæ ſint. vt ad ſummum patina obſonio referta ſexcentis ſeſtertium millibus conſtaret Tanta enim ad aſſem conſummatio ſit. Sed videamus ne in hac Budæi coniectura variè peccetur. primùm in eo, quòd Patinæ nomine nõ modò ipſum patinæ corpus cẽſet intelligi, verùm etiam obſonium patina comprehẽſum: quem errorem locus poſterior apertiſſimè coarguit: ex quo perſpicuum eſt, Plinium ingentem illam precij magnitudinem, non ad obſonij & auium appoſitarum, ſed ad ipſius patinæ fictilis æſtimationem retuliſſe: præſertim cùm ita ſubiũgatur, At Hercules Vitellius principatu ſuo CC. HS condidit patinam

patinā, cui faciendæ fornax in cāpis ex ædificata fuerat. quoniam eò peruenit luxuria, vt etiam fictilia pluris cōſtent, quàm murrhina. Quæ verba, ſi quis aliorſum quàm ad luteæ & fictilis patinæ materiam pertinere contendat, lutei ſe ipſum ingenij damnabit. Seneca Epiſt. 1. ad Lucill. lib. 15. Memini fuiſſe quondam nobilem Æſopi patinam, in quam quicquid apud lautos ſolet deduci in diuerſas patinas, properās in damnum ſuum popina congeſſerat. Poſteà verò varia obſoniorum genera & admiranda cōmemorat. Alterum haud paullò grauius Budæi peccatum eſt, quòd aues ſingulas ſenis ſeſtertium millibus emptas putauit: quod immane & planè prodigioſum precium eſt, & à vulgari aliarū auium precio nimium quantū abhórrens. Nam Varro columbarum paria ſingula tradit illo tempore vulgo ducentis tantùm numis veniſſe: eximia tamen ſingulis millibus nummûm. lib. Ruſt. 3. cap. 7. Qua ex comparatione facile eſt exiſtimare, ſcriptum à Plinio fuiſſe NVMIS SEXCENTIS: atque ita corrigendum, Vt Æſopus aues illas canoras & vocales, ſingulas ſexcenis numis per aucupiſionem coëmiſſet: hoc eſt, ſimul vniuerſas taxato in ſingulas ſexcētum numûm precio. Neque enim Budæum adiuuat, quòd Plinius tradit, luſciniarum precia ſeruorum preciis exæquari. Vinitoris autem precium apud Columellam octo HS millibus taxari. Nam luſciniarum ſingulare quoddam precium eſſe conſtat. Liuius etiam illud eſt alterum eiuſdem argumentum, quòd Auguſtus coruum loquacem viginti numûm millibus emerit. Nego enim Auguſtum coruum illum quaſi cōmuni precio æſtimatum emiſſe. fuit enim illa triumphantis eo die Imperatoris liberalitas & munificentia: præſertim tam opportunam illam gratulationem audientis, AVE CÆSAR, VICTOR, IMPERATOR. Donatio deniq; illa fuit multo maxima ex parte, non iuſta emptio. Patinæ autem corpus ſexcentis millibus rectè taxatum, ex eo ratiocinari poſſumus, quòd Plinius ſubiungit, eò luxuriam peruaſiſſe, vt pluris eſſent fictilia vaſa, quàm murrhina. Nā de Vitellij patina mox dicemus. prius enim altera ex eodem Plinij loco macula delenda eſt. Ecquid enim illud eſt, quòd ait, Æſopum in illa patina hominum linguas cœnaſſe? Ego AVIVM ſcripſiſſe Plinium inuitis omnibus exemplaribus contendo, manifeſtiſſimo ex illis verbis argumento, Æſopum alia nulla inductum ſuauitate, patinam illam (vt arbitror) recentem auium aceruo initiatum eſſe, &, vt Sueton. loquitur, dedicauiſſe, niſi vt in his imitationem hominis manderet. Quibus verbis nefariam illius impuri ganeonis liguritionem notat, qui ex tanto auium aceruo ſolas earū linguas illo cōuiuio comederit. Hic enim ille eſt Æſopus, quē alio loco diximus, ex arte hiſtrionica ducenties ſeſtertium filio ſuo reliquiſſe: patre (vt Plinius ait) digniſſimo, qui margaritas octo liquefactas deuorabat, & ſingulis conuiuis ſingulas deuorandas præbebat. Itaque hanc eandem locutionem idem Plin. lib. 10. c. 42. ſimiliter vſurpauit: vbi de pſittacis & picis loquens, Latior, inquit, iis eſt lingua: omnibúſq; in ſuo auiúmque genere, quæ ſermonē imitantur humanū. Agrippina turdum habuit, cùm hæc proderem, imitantem ſermo-

A nem humanū. Quare Mandere imitationem hominum, dictum puto à Plinio, pro Mandere auium linguas, ſermonem hominum imitantes. Ac paris nequitiæ damnatos alios eiuſdem ordinis ganeones ſatis conſtat. Plin. 10. c. 48. Phœnicopteri linguam præcipui ſaporis eſſe, Apicius docuit: nepotum omnium altiſſimus gurges. Martial. 13.

Dat mihi penna rubēs nomen: ſed lingua guloſis
Noſtra ſapit: quid ſi garrula lingua foret?

B Lampridius de Heliogabalo, Comedit ſæpius, ad imitationem Apicij, criſtas viuis gallinaceis demptas, linguas pauonū, & luſciniarū. Tranq. Vitell. c. 13. vbi de patina ipſius loquitur: In hac, inquit, ſcarorum iecinora, & linguas phœnicopterûm commiſcuit. Reliquum eſt, vt illam poſterioris loci maculā apud Plinium indicemus, quandoquidem eluere non poſſumus. Nam quid eſt, quòd ait Æſopum ſexcētis HS millibus patinam condidiſſe, Vitellium Cæſarem ducentis? C Tranquillus eodem loco: Famoſiſſima ſuper ceteras fuit cœna ei data aduētitia à fratre, in qua duo millia lectiſſimorum piſciū, ſeptem auium appoſita traduntur. Hanc quoque exſuperauit ipſe dedicatione patinæ, quam ob immenſam magnitudinem clypeum Mineruæ dictitabat. Si Plinius de ferculo intellexerat (inquit Budæus) quonam pacto non ineptus erit, qui poſt ſexcenta ſeſtertia ducenta ſeſtertia dixit? cùm maius aliquid & mirabilius dicere vellet, vt ex D eius verbis licet intelligere. Quare ex vetuſtiſſimo exemplari DECIES SESTERTIûM lego: quod addit quadraginta ſeſtertia ad patinam Æſopi. CONDIDIT autem pro Commentus eſt, & auctior fuit intelligo. Hęc Budęus: cui me aſſentiri vetat inſtitutus Plinij ſermo nō de ferculo & epulis, ſed de materia & artificio patinæ: cuius condendæ cauſa fornacem in campis exædificatam tradit. Condendi autem verbo vſum eſſe Plinium arbitror (non vt nonnul- E lis placuit, CONDIENDI) vt operis atque artificij difficultatem & magnificentiam deſignaret: quia non vſitato modo, ac figulorum more fingeretur: ſed quaſi ingens quædam ſtructura condebatur. Sed & Plinius alio loco dixit Fabricare, libro 33. capit. 11. Seruus Clodij principis, inquit, Druſillanus diſpenſator Hiſpaniæ citerioris quingenariam lancem habuit: cui fabricandæ officina prius exædificata fuerat: & comites eius octo, quinquaginta librarum. F quæſo vt quàm multi eas conſerui eius inferrent, aut quibus coenantibus? Quingenariam lancem appellat, quæ quingentas libras penderet, cùm alij Quinquagenariam habeant. Tertull. de pallio: Cùm Druſillanus, & quidem ſeruus Claudij, quingenariam promulſidem ædificat, ſupraſcriptis fortaſſe menſis neceſſariam. Quare non DECIES, vt Budæus, ſed DVCENTIES vt in omnibus quos vidi libris, in illo Plinij lo- G co legendum cenſeo. Neque abſurdum eſt, Cæſaris Vitellij luxum ab Apicio in patinæ artificio ſuperatum fuiſſe: quādoquidē neque inter illos certamen fuit, quod ſanè impar futurum fuiſſe fateor, & ſatis prodigioſum videtur, opus luteum ac fictile ducentis HS millibus conſtitiſſe: hoc eſt (vt Budæus ratiocinatus eſt) quinque aureorum noſtrorum millibus.

Sed ecce rurſus alterum ſcopulum
Nam Tertull. de pallio: Æſopus
Hiſtrio, inquit, ex auib. eiuſdem
precioſitatis, vt canoris & loquacibus, quibúſque centum millium, patinam confiſcauit. Ego locum ita reſtituendum putarem: Ex auibus eiuſdem precioſitatis, aut canoris, aut loquacibus, quibúſque. ſexcentum numûm patinam conſecrauit. Emendationis primæ Plinium auctorem habuimus, paullo ſuperius, his verbis: In qua poſuit aues cantu aliquo aut humano ſermone vocales. De ſecunda, hoc eſt, de ſexcentis numis paullo antè ex eodem auctore ſatisfecimus. nam QVIBVSQVE pro ſingulis dixit, hoc ſenſu: Quarum vnaquæque pro ſexcentis numis conſtitit. Poſtremæ coniecturæ, vt pro *Confiſcauit* legamus, *Conſecrauit*, auctorem Suetonium habuimus, qui Dedicationem patinarum dixit, cùm primum ipſarum recentium vſum deſignaret.

SEXCENTA H-S. Suet. Calig. c. 44. In exercitu recenſendo, pleriſque centurionum, maturis iam & nonnullis ante pauciſſimos, quàm conſummaturi eſſent dies, primos pilos ademit, cauſatus ſenium cuiuſque & imbecillitatem: ceterorum increpita cupiditate commoda emeritæ militiæ, ad ſexcentorum millium ſummam recidit. Duo ſunt eruditi Belgæ, quibus, cùm immanis hæc ſumma videretur, placuit reponendum, SEX MILLIVM, primùm quoniam equeſtris cenſus fuit (vt paullò antè diximus) tantùm quadringentorum H-S. deinde quoniam Dio lib. 55. ſcribit Auguſtum emeritis definiſſe commoda militiæ tribus drachmarum millibus: hoc eſt H-S duodenis millibus. poſtremò quia victor Cæſar pediti ſena millia diſtribuiſſe dicitur. cap. 38. Primum Cæſar quaterna tantùm numeraſſe dicitur, ſed prædæ nomine, non commodorum, ſiue præmiorum. deinde Suetonius adſcribit, eundem præterea etiam agros iis aſſignauiſſe, vt erat conſuetudo: neque veriſimile eſt exiguum fuiſſe agrorum aſſignatorum precium: poſtremò largitiones poſteriorum principum multo maiores Iulianis fuiſſe, nemo ignorat. Quo eodem modo Dionis loco reſpondeo, qui de Auguſto loquitur, & de præmiis, pecunia ſiue agrorum aſſignatione ſoluendis: maiora autem veteranorum multorum fuiſſe commoda, quàm quantum equitum cenſus fuit, mirandum non eſt. quandoquidē equitibus præter legitimum illum quadringentorū cenſum, etiam emeritæ militiæ præmia liberaliter pro rata perſoluebantur. Denique, vt breui præcidam, cùm Iulius illū equeſtrem cenſum ſingulis militibus ſuis largitus dicatur, vt paullò antè docuimus, nihil mirandum arbitror, ſi multo maiorem poſteriores tyranni ad eorum animos beneficiis demerendos largiti dicantur. Tullius Paradox. Venio ad illos ſumptuoſos. relinquo iſtū quæſtuoſum. capit ille ex ſuis prædiis ſexcēta ſeſtertiûm. ego centena ex meis.

OCTINGENTA H-S. Hunc ante Auguſtum Senatorum cēſum fuiſſe, duplo maiorē equeſtri, Suetonius in eius vita teſtatur. Senatorū cēſum, inquit, ampliauit, ac pro octogintorum millium ſumma, duodecies H-S taxauit, ſuppleuitq; non habentibus. Ex quo licebit, Dionis in hoc hiſtoriç Romanæ genere negligentiā admirari: qui li. 54. ita ſcribit: Τάς τε ἀρχὰς ἅπασι τοῖς δέκα μυριάδων οὐσίαν ἔχουσι, ἐπαγγέλλειν ἐπέτρεψε. τοσοῦτον γὰρ τὸ βουλευτικὸν τίμημα τὴν πρώτην εἶναι ἔταξεν, ἔπειτα καὶ εἰς πέντε καὶ εἴκοσι μυριάδας αὐτὸ προήγαγε, καί τισι τῶν εὖ βιούντων ἐλάττω, τοτὲ μὲν τῶν δέκα αὖθις δὲ τῶν πέντε καὶ εἴκοσι κεκτημένων, ἐχαρίσατο ὅσον ἐνέδει. hoc eſt, Magiſtratus omnibus qui decem myriadum (id eſt, quadringentorum millium H-S) ſubſtantiam haberent, petere permiſit: tantum enim Senatorum cēſum eſſe conſtituit: poſtea verò etiam vſque ad quinque & viginti myriadas illum produxit, & quibuſdam commodè viuentibus qui antea minus decem, tum autem minus vigintiquinque poſſidentibus quod defuit ſuppleuit. Hæc Dio contra Suetonij & Latinorum omnium auctoritatem. primùm in eo, quòd ſcribit Auguſtum conſtituiſſe primò cenſum ſenatorium decem myriadum: ſubaudiens ſcilicet drachmarum, quæ ſumma Romano more centum denariorum millia conficit, ſeſtertium verò quadringenta millia, quem fuiſſe cenſum equeſtrem ſuperius demonſtrauimus. deinde in eo quod vigintiquinque drachmarum myriadas, hoc eſt denariorum ducenta quinquaginta millia exiſtimauit fuiſſe cēſum ſenatorū ab Auguſto inſtitutū, cùm ea ſumma ſeſtertium efficiat decies dūtaxat. Ponere ergo priore loco viginti myriadas debuit, quæ complent H-S octingenta millia: poſt rius verò triginta: quę duodecies H-S implēt: quem ab Auguſto ſenatorum cenſum conſtitutū fuiſſe, Suetonius teſtatur.

OCTINGENTA H-S. Sueton. de Claudio c. 4. Auguſtus ne heredem quidem eum niſi inter tertios, ac penè extraneos, è parte ſexta nuncupauit: legatóque non amplius quàm octingentorum H-S proſecutus. Quem in locum Glareanus: Si de minore ſeſtertio, inquit, hoc eſt nummo intelligamus, nimis parua erit ſumma: nempe viginti coronatorū. Itaque de maiore intelligendū, vt 20000. coronatorū accipiamus. Sed ſi ex vſitata conſuetudine vocem MILLIVM interponamus, nihil hac Glareani diuinatione opus erit, & fiet ſumma octingentorū millium ſeſtertiûm: quam & ſuperior eiuſdē auctoris locus cōfirmat, & hic alter in Nerone ſimillimus, ca. 30. In Tiridatē (quod vix credibile videatur) octingenta numûm millia diurna erogauit. Video eſſe qui OCTINGENTIES in eo Claudij loco legendum putent: ſed credo eos non ſatis integrum Suetonij locum attendiſſe, qui contemptū ac deſpicatui habitū ab Auguſto Claudium non obſcurè oſtendit.

NONGENTA H-S MILLIA.

MILLE H-S MILLIA: ſequens erat hic numerus: ſed eo Romani nō vtebantur. Nā vbi ad hūc numerum peruentū erat, inſequentes ſummas per hæc aduerbia efferebant, Decies, Vndecies, Duodecies, Tredecies, Quaterdecies, Quindecies, Sedecies, Decies ſepties, Decies octies, Decies nouies, Vicies: item Vicies centū, Vicies ducenta, Vicies trecenta. Hoc & Budæus omniū primus immortali cū ſua laude tradidit, & poſt eum Agricola: ſed neuter certas & neceſſarias

ad di

ad diſtinguendos numeros regulas expoſuit. A Quæri autem à ſtudioſis non immeritò poſſet, écquam rationem in minoris numeri aduerbiis ſeruari oporteat, puta Bis, Ter, Quater, Quinquies. quandoquidem hæc loquendi genera occurrunt, Bis millies, Tricies quinquies, Ter & Quadragies, Quadragies octies, Ter millies, Quater millies: de quibus neque Budæus, neque alius quiſquam (quod ſciam) præcepta tradidit. Tres igitur his de reb. regulæ conſtituẽdæ ſunt, quarum hæc prima eſt: Quæ ſummæ minores B ſunt decies centenûm millium numero, eæ non per aduerbia, ſed vſitato modo pronuntiantur. Non enim dicimus, Bis, Ter, Quater, Quinquies HS: ſed Ducenta, Trecenta, Quadringenta, Quingenta HS. Dubitandi autem cauſſam afferre poſſet, quia ſicuti Suetonius dixit, Tricies quinquies, & Cicero Ter & vicies, itémque Sexagies ſepties: eodem modo dici poſſe videbatur, Ter ſeſtertium: Quinquies, Septies ſeſtertium. Altera regula eſt hæc: Quæ ſummæ per ſe C numerum denarium ſic implent, vt eum non exſuperent, eæ per aduerbia denarij numeri pronuntiantur: veluti Decies, Vicies, Centies, Millies. Et hanc ſolam regulam Budæus, Portius, & Agricola tradiderunt, eámque vſitatis exemplis comprobarunt. Tertia hæc erit: Quæ ſummæ numerum denarium exſuperant, eę intra numerum viginti per aduerbia tantùm cōpoſita pronuntiantur: ſupra eum numerum, modò per duo aduerbia ſeiũcta, modò partim per aduerbium, D partim per nomen: ſed in aduerbiorum numero voci Semel locus non conceditur. veluti Semel & Decies non dicimus: nec Bis & Decies, Ter & Decies, Quater & Decies. Quinquies & decies: ſed Vndecies, duodecies, tredecies, quatuordecies, quindecies ſeſtertiûm. At ſupra numerũ viginti, interdũ dicimus Bis & Vicies: interdum Vicies & Ducenta. velut apud Cicer. pro Flacco, Nos hîc in mare ſuperũ & inferum ſeſtertium ter & quadragies erogabamus. At idẽ E Verrin. 3. Accepi HS vicies ducenta triginta quinque millia numûm. Tacit. Hiſt. 1. Bis & vicies mille HS donationibus Nero effuderat.

Mille sestertivm millia, vt iam admonui, veteres non dicebant: multo autem minus mille sestertia, pro eadem ſumma: quia Seſtertia nulli, niſi aut poetæ, aut mali Latinitatis auctores dixerunt. dicebant tamen Mille sestertivm, vel Mille numum. ſed pro Mille ſeſtertiis numis: ſicuti Mille denarium, Mille ho- F minum, Mille paſſuum, Mille equitum, pro Mille denariis, hominibus, paſſibus, equitibus. Cic. de Orat. 3. Quanti addictus? mille numûm. Ducas licet. nihil addo. Item 6. in Anton. Itáne Ianus medius in L. Antonij clientela eſt? quis vnquam in illo Iano inuentus eſt, qui L. Antonio mille numûm ferret expenſum? Lucillius,

Tu milli numûm potes vno quærere centum.

Quibus ex locis & ſimilibus Agellius docuit, vo G cem Mille in illis locutionibus ex vulgi conſuetudine receptis, ſingulari numero vſurpatã fuiſſe. Lib. 1. c. 16. quod tamen prius ex Varronis lib. de ling. Lat. 8. didiceramus, vbi Hoc mille denarium, ſingualri numero dici oſtendit: plurali autem, Hæc duo millia denarium.

De aliis loquendi generibus, per Hoc decies ſeſtertium, Huius ſeſtertij, ab Hoc ſeſtertio.

CAP XXIX.

Postvlat hic locus, vt noſtram de abnormi quodam & inuſitato locutionis genere, obſeruationem exponamus: quam Budæus quidem attigit, ſed ſtrictim, ac ſummis, tantùm, vt dici ſolet, digitis: ita denique vt quiuis ipſius perplexitatem poſſit agnoſcere. Agricola autem dum lyncæus videri voluit, planè caligauit. Sciendum eſt igitur, tantam vſus & conſuetudinis popularis auctoritatem in inducendo nouo ſermonis compendio fuiſſe, vt id etiam à ſummis auctoribus contra omnes Latinæ orationis regulas vſurparetur: ita tamen, vt iidem interdum ſeſe ad rectam rationem reuocarent. nam conſuetudo increbuit, vt quoties iſtiuſmodi aduerbiis locus eſſet, Decies, Centies, & aliis, de quibus paullò antè diximus, tum sestertiûm ſingulari numero pro centenis ſeſtertiorum numorum millibus vſurparent: ídque vocabulum per caſus omnes declinarent. non diſſimili licentia eius, quam aliquantò antè ex Varrone & Agellio protulimus, cùm vſu receptum eſſet, vt diceretur, Hoc treſſis, numero ſingulari: & tamen Hi treſſes, numero multitudinis: item Hoc mille denarium: à quo (inquit) multitudinis fit, Millia denariûm. Cuius rei eundem quoque auctorem Varronem habemus: qui eodem octauo libro ita ſcribit: Nam vt Deciens cùm dicitur, Hoc deciens: vt Hoc mille, huius mille, vt ſit vtrunque ſine caſibus vocis, dicemus, vt Hoc mille, huius mille, ſic Hoc deciens, huius deciens. Exempla igitur videnda ſunt, & à primo nominandi caſu exordiẽdum. Cicero Philippica 2. Vbi eſt ſepties millies ſeſtertium, quod in tabulis habebat? Brutus ad Ciceronem lib. 11. epiſt. 10. Cùm ad liberandam Remp. acceſſi, ſeſtertium mihi fuit pecuniæ quadringenties amplius. Liu. libro quadrageſimo, Seſtertium numum quater & vicies ab iis eſt exactum. Tacit. Ann. 11. Seſtertium quindecies & inſignia præturæ Criſpino decreta. Idem Annal. 12. Ita quinquagies ſeſtertium ex opibus immenſis exulĩ remiſſum. Plinius 36. capit. 5. vbi de quibuſdam aquæductibus loquitur: Ad eam excelſitatem, vt in omnes vrbis montes leuarentur, influxere Curtius, atque Ceruleus fontes. Erogatum in id opus ſeſtertium ter millies. Tacitus Hiſtor. 4. Ceterùm veráne pauperie, an vti videretur, actum in ſenatu, vt ſexcenties ſeſtertium à priuatis mutuum acciperetur. Atque hæc quidem de nominandi caſu exempla ſunt. Sequuntur generandi caſus exempla. Tacit. Annal. 12. Et fixum eſt ære publico S. C. quo Libertinus ſeſtertij ter millies poſſeſſor antiquæ parſimoniæ laudibus cumulabatur. Item, Eodẽ Nerone oratore, Bononienſi coloniæ igne exhauſtæ ſubuentum centies ſeſtertij largitione. Qui etiam veteribus in libris locus hic Ciceronis ex Philipp. 2. ſic legitur, quemadmodum & Budæus teſtatur, neque vt videmus, abſonum iudicandum eſt: Syngrapha ſeſtertij centies per legatos viros bonos facta in gynæceo. Nunc au-

tem ſuppoſita vulgaris nota eſt HS : ſic vt ſub- A
audiri genitiuus vtriuſque numeri caſus peræ-
què poſſit. Sueton. de teſtamento Tiberij : Le-
gato etiam vicies HS proſecutus commẽdauit
inſuper exercitibus. Plinius 10. Epiſt. 5. Mater
Romani liberalitatem ſeſtertij quadringenties,
quod conferre ſe filio codicillis profeſſa fuerat,
nondũ ſatis legitimè peregerat. Hæc de ſecũdo
caſu. Tertiũ autẽ etſi nuſpiam obſeruauimus, ta-
men cùm aliorum omnium tot exempla extent,
dubium nemini eſſe debet, vbi vſus tulit, quin ei B
nihilo magis parcitum fuerit. Nam accuſandi
quidem caſus exempla hæc exſtant. Cicero Phi-
lipp. 2. Tu autem quadringenties ſeſtertiũ, quod
Idibus Martiis ſuſtuliſti, quonam modo, &c.
Item, Ego enim amplius ſeſtertium ducenties
acceptum hereditatibus retulit. Adrianus apud
Spartianum: Perdidimus quater millies ſeſter-
tium, quod populo & militibus dedimus. Sene-
ca de benefi. 2. Cn. Lentulus Augur quater mil-
lies ſeſtertium ſuum vidit. Sueton. Calig. cap. 16. C
Si quibus regna reſtituit, adiecit & fructum om-
nem vectigaliorum, & redituum medij tempo-
ris, vt Antiocho Cõmageno ſeſtertium millies
confiſcatum, Valer. 9. c. 1. Sexcenties ſeſtertium
æris alieni aſpexit, contractum famoſa iniuria
nobilium iuuenum. Eutrop. 6. Cæſar Galliæ tri-
buti nomine, annuum imperauit ſeſtertiũ qua-
dringenties. Sed plura quarti caſus exẽpla pro-
ferre ſuperuacaneum eſt: quandoquidem ſub ad-
uerbiis Decies, Centies, Millies, & aliis ſimili- D
bus, multa relata ſunt. Quare ad ſextum & vlti-
mum caſum tranſeũdum eſt. Varro Ruſt. 3. c. vlt.
Memini propter piſcium multitudinem qua-
dragies ſeſtertio villam veniſſe. Seneca de con-
ſol. ad Albin. Claudius Cæſar centies ſeſtertio
cœnauit vno die. Item, Beatioréſne iſtos putas
quorũ pantomimæ decies ſeſtertio nubãt, quàm
Scipionẽ &c. Quibus ex locis facilè adducor, vt
in eodem libello ſic legendum exiſtimem, vbi
vulgo ſic ſcriptum eſt: Velut in vltima fame vi- E
cturus, ſi in ſeſtertium vicies vixiſſet, veneno
vitam finiuit. tametſi, vt iam antè dixi, ferri v-
trumque poteſt. Cicero in Salluſt. Ne cauſſam
diceret, ſeſtertio duodecies cum Cæſare paciſ-
citur. Plin. 3. epiſt. Vt ſcias, quanti videantur emi
poſſe, ſeſtertio tricies. non quia non aliquando
quinquagies fuerint, &c. Et mox, Quæris, an hoc
ipſum tricies facilè colligere poſſimus. Tacit.
Annal. 16. Cladem Lugdunenſem quadragies ſe-
ſtertio ſolatus eſt. Princeps, vt amiſſa vrbi repo- F
nerent. Velleius lib. 2. Id gratis, an accepto cen-
ties ſeſtertio fecerit, in medio relinquemus. Sue-
ton. Tiber. cap. 48. Publicè magnificentiam bis
omnino exercuit, propoſito millies ſeſtertio
gratuito in triennij tẽpus. Tacitus Annal. 4. ea-
dem de re loquens: Donec tulit opem Cęſar, di-
ſpoſito per menſas millies ſeſtertio. Plin. 9. cap.
35. Lolliam Paullinam, quæ fuit Caij principis
matrona, vidi ſmaragdis margaritiſque opple-
tam, quæ ſumma quadragies ſeſtertium collige- G
bat. Et mox, Quadragies ſeſtertio operta ſpe-
ctaretur ad lucernas. Macrob. 2. Saturn. 4. Æs a-
lienum Auguſtus cuiuſdam Senatoris chari ſibi
non rogatus, exſoluerat numerato quadragies.
At ille pro gratiarum actione hoc ſolùm ei ſcri-
pſit, Mihi nihil. Valerius 9. cap. 1. Cn. Domitius
L. Craſſo, collegæ, ſub altercatione obiecit,
quòd columnas Hymettias in portione domus
haberet: quẽ cõtinuò Craſſus, quanti ipſe domũ
ſuam æſtimaret, interrogauit atque vt reſpon-
dit, ſexagies ſeſtertio: Quanti ergo eam, inquit,
minoris fore exiſtimas, ſi decẽ arbuſculas inde
ſuccidero: Ipſo tricies ſeſtertio, ait Domitius.
Tum Craſſus, vter igitur luxurioſior eſt, Egóne
qui decem columnas centum millibus nummûm
emi, an tu, qui decem arbuſcularum vmbram
tricies ſeſtertiûm ſumma compenſas? Valerius
quod prius conciſè dixerat, Tricies ſeſtertio,
plenius poſtea pronuntiauit Summa tricies ſe-
ſtertium. Tacit. hiſtor. 4. Cùm ex funere Reip.
ruptis Conſulatibus ſpoliis ſeptuagies ſeſter-
tio ſignatus, & ſacerdotio fulgens: vbi vidẽdum
an SIGNATVM Tacitus dixerit pro Inſignem,
vel Inſignitum: nam quod eruditus vir DIGNA-
TVS reponit, valde placeret, ſiquod iſtius di-
gnationis ac liberalitatis à Nerone aut alio in
Meſſalam collatæ teſtimonium ederetur. Tacit.
Annal. 3. M. Piſo excita dignitate, & accepto
quinquagies ſeſtertio, in decẽ annos, relegatur.
Plin. 36. c. 15. P. Clodius quem Milo occidit, ſe-
ſtertiũm centies & quadragies octies domo em-
pta habitauerat. vbi Plinius dicere potuit Seſter
tio. Et ſic Sueton. Iul. c. 50. Sexagies ſeſtertiũm
margaritam mercatus eſt. Macro. 3. cap. 13. Huius
Hircij villam conſtat, propter viuaria quæ ha-
buit, quadragies ſeſtertium venditam. Quin-
etiam animaduerti veteres auctores tantam in-
terdum proprietatis rationem habuiſſe, & SES-
TERTIVM illud cum aduerbiis coniunctum in
ſecundo numeri pluralis caſu ſic extuliſſe, vt
centena millia perſpicuè ſubaudirent, eíſque
ſuum numerum accommodarent. Cicero Ver-
rina 3. Hinc HS quaterdecies P. Tadio nume-
rata Athenis, teſtibus planum faciam. Itẽ Verr.
4. Hic eſt Dio, Iudices, de quo multis viris pri-
mariis teſtibus, vobis priore actione ſatisfactũ
eſt, ſeſtertium vndecies numerata eſſe. Sic enim
ſcriptum eſſe in optimo & antiquiſſimo libro,
vir fide dignus affirmat: cùm in vulgatis ſcri-
ptum ſit, NVMERATVM. quod tamen nemo qui
ſuperiora eiuſdem auctoris exempla legerit, aſ-
pernabitur. Agellius autem lib. 12. apertè ratio-
nem proprietatis habuit. Cicero, inquit, cùm
emere vellet in palatio domum, & pecuniam
in præſens non haberet, à P. Sylla, qui tum reus
erat, mutua HS vicies tacitè accepit. Pro quo
Tacitus (vt ſuperius oſtendimus) libro Hiſtor.
4. Mutuum ſingulari numero vſurpauit. Atque
hæc quidem hactenus: ex quibus Georgij Agri
colæ conuinci error poteſt, qui libr. de pond.
monet. 2. contra Budæum contendit, vbique le-
gendum in generandi caſu fuiſſe SESTERTIÛM.
Librarij, inquit, huius loquendi rationis ignari
iterum auctorum ſcripta, vt à me Budæus de hac
re diſſideat, deprauarunt: in locum enim Seſter-
tiũm, hìc ſubſtituerunt Seſtertio: quorum libra-
riorum errore Bud. inductus eſt. Hæc Agricola.
Nunc enim ad inſtitutum à nobis enumeratio-
nis ordinem redeundum eſt. Reditur ad enume-
rationem ſeſtertiorũ vltrà Decies HS. cap. xxx.

DECIES SESTERTIVM. Plutarchus An-
ton. τῶν φίλων τινὶ μυριάδας ἐκέλευσε πέντε καὶ εἴκο-
σι δοθῆναι· ἣν Ῥωμαῖοι δέκιης καλοῦσι. hoc eſt, A-
micorum

micorum cuidam myriades iuſſit quinque & viginti dari. Hoc Romani DECIES appellant Hoc loco Plutarchus ſub Myriadum nomine vocem Drachmarum intelligit, ſiue (vt Romanorum rationem ſequamur) denariorum. Quare ſi ad denarium rationem conficiamus, quinque & viginti drachmarum myriades conficiunt 25. denariorum ducenta quinquaginta millia. ſin autem ad ſeſtertium, quadruplicanda erit ſumma, quæ pariet decies centena millia ſeſtertiûm. Sed quod Plutarchus ſimpliciter & abſolutè ſubiicit, aduerbium DECIES dici de ſeſtertiis, in eo me aſtipulatorem non habet. quandoquidem etiam de aſſibus vſurpari ſolitum, ſuperiùs ſuis locis demonſtrauimus. Cic. Verr. 3. vbi narrat Dionem quendam Siculum Haleſinum, cùm eius filio hereditas à propinquo permagna veniſſet, per calumniam in iudicium vocatum, totidem literis ſcribit, HS decies centena millia numeraſſe, vt cauſſam certiſſimam obtineret. Item Verr. 4. Hic eſt Dio, iudices, de quo priore actione ſatiſfactum eſt, ſeſtertiûm decies numerata eſſe, vt eâ cauſſam in qua ne tenuiſſima quidem dubitatio eſſet, iſto cognoſcente obtineret. ita HS decies Q. Dionem, quòd hereditas ei obueniſſet, nullámque aliam ob cauſſam perdidiſſe. Liu. libr. 45. X. pond auri & argenti ad ſummam ſeſtertium decies in ærarium retulit. Suet. Tiber. Parrhaſij tabulam, legatam ſibi ſub conditione, vt ſi argumento offenderetur, decies pro ea ſeſtertium acciperet, non modò prætulit, ſed & in cubiculo dedicauit. Idem Galba: In ſeceſſu plurimum vixit: ne ad geſtandum quidem vnquam aliter iter ingreſſus, quàm vt ſecum vehiculo proximo decies HS in auro efferret. Idem in Otho. Ante paucos dies à ſeruo Cæſaris pro impetrata diſpẽſatione decies HS expreſſerat. Idem Nerone c.21. Non dubitauit etiam in priuatis ſpectaculis operam inter ſcenicos dare: quodam Prætorum HS decies offerente. Capitolin. Pertinace, Cùm tantam penuriam ærarij haberet, vt præter decies HS non ſe inueniſſe fateretur, coactus eſt ea exigere, quæ Commodus indixerat, contrà quàm profeſſus erat. Horatius Serm. 2. Sat. 3.

Sum tibi decies: tibi tantundem: tibi triplex
Vnde vxor media currat de nocte vocata:
Filius Æſopi detractam ex aure Metellæ
(Scilicet vt decies ſolidum exſorberet) aceto
Diluit inſignem baccam.

Tacit. Annal. 1. Propertio Celeri Prætorio, veniam ordinis ob paupertatem petenti, decies ſeſtertium largitus eſt, ſatis comperio, paternas ei anguſtias eſſe. Idem Annal. 2. M. Hortulus nepos erat oratoris Hortenſij, inlectus à D. Auguſto liberalitate decies HS ducere vxorem, ſuſcipere liberos, ne clariſſima familia extingueretur.

DECIES HS. Fuit hæc ſumma, maximæ dotis modus, vt Bud. & poſt eum Agricola iampridem ex illo Iuuenalis verſu annotarunt, Sat. 10.

Et ritu decies centena dabuntur.
Antiquo. Item Sat. 6.
Optima ſed quare Cæſonia, teſte Marito?

Martialis libr. 2. epigr. 65.

Bis quingenta dedit: tanti vocat ille pudicam.
Illa, illa diues mortua eſt Secundilla.
Centena decies quæ tibi dedit dotis.

Idem libro 12:

Horum delicias ſuperbiámque
Et factus querulos, amice, malo,
Quàm dotis mihi quinquies ducenta.

Eiuſdémque dotalis ſummæ mentio exſtat apud Iuriſconſ. l. 6. D. de vſur. Seneca de Conſol. ad Albin. Beatioréſne iſtos putas, quorum pantomimę decies ſeſtertio nubunt, &c. Et eôdem pertinere videtur fideicommiſſum illud, de quo in l. auia, 77. ſ. pater, D. de cond. & demonſt. Cùm vxori mandatum eſſet, vt moriens filiæ communi decies reſtitueret. Interdum tamen hæc ſummà pro ingenti vſurpatur: veluti in illo Martialis in Scæuolam.

Si dederint Superi decies mihi millia centum,
Dicebat nondum Scæuola, factus eques:
Qualiter ô viuam, quam largè quámque beatè.
Riſerunt faciles, & tribuere Dij.
In ius, ô fallax atque inficiator, eamus.
Aut viue, aut decies, Scæuola, redde diis.

Sed nihil ad hoc inſtitutum illud eiuſdem poëtæ pertinet ex lib. 1. Epigr. 12. *Cùm data ſint equitibus quinque nomiſmata, quare Bis decies ſolus Sextiliáne bibis?* Cuius hanc eſſe ſententiam arbitror, Cùm tibi ſportulæ nomine dati ſint tantùm decem numi, tu tamen in cœna duplo plus bibis, & viginti ſcyphos ebibis.

VNDECIES HS Cicero Verr. 4. Hic eſt Dio, Iudices, de quo multis viris primariis teſtibus vobis priore actione ſatisfactum eſt, HS vndecies numerata eſſe. Quibuſdam in lib. legitur, Numeratum. vtrumque rectè.

DVODECIES HS. Hunc Auguſti inſtituto cẽſum fuiſſe Senatorium, ſuperiùs diximus in Octoginta HS millia. Cicero in Salluſt. Ne cauſſam diceret, HS duodecies cum Cæſare paciſcitur. Idem Verr. 4. Pauculis igitur menſibus, vt hi puſilli & contempti libelli indicant, furta Prætoris quæ eſſent HS duodecies ex vno oppido ſolo exportata ſunt.

TREDECIES.

QVATERDECIES. Cicero Verr. 3. Hinc HS quaterdecies P. Tadio numerata Athenis, teſtibus planum faciam.

QVINDECIES HS. Tacit. Annal. 11. Seſtertium quindecies & inſignia præturæ Criſpino decreta. Adiecit Vibullius ſeſtertium decies Soſibio, quòd Britannicum præceptis, Claudium conſiliis iuuaret.

VICIES. Spartianus Adriano: Prætor factus eſt Sura Seruiano coss. cùm ſeſtertium vicies ad ludos edendos, à Traiano accepit. Agel. 12. c. 12. Cicero cùm emere vellet in palatio domum, & pecuniam in præſens non haberet, à P. Sylla, qui tum reus erat, mutua HS vicies tacitè accepit. Ea res prodita eſt, obiectúmque ei eſt, quòd pecuniam domus emendæ cauſſa mutuò accepiſſet. Cicero Att. 4. epiſt. 2. Nobis ſuperficiem ædium Conſules de conſilij ſententia æſtimarunt HS vicies: cetera valdè illiberaliter. Diruta ſcilicet illa domus fuerat, quam integrã tricies & quinquies emerat. ſolum igitur non æſtimarunt, quod ei reſtituebatur, ſed ſolam ſuperficiem. Sueton. Claud. 6. Qui tamen moriens (loquitur de Tiberio) & in tertiis heredibus eum ex parte tertia nuncupatum, legato etiam circa HS vicies proſecutus, commendauit eum inſuper exercitibus. Item Caligul. cap. 55. Cythico comiſſatione

quadam in apophoretis vicies HS contulit.

Bis et vicies. Cic. ad Att. 2. ep. 1. In ciſtophoro in Aſia habeo ad HS bis & vicies. Tacit. Hiſt. Bis & vicies mille HS donationibus Nero effuderat. appellari ſingulos iuſſit: decuma parte liberalitatis apud quenque eorum relicta. Sed mendum manifeſtum eſt, neque apud tantum auctorem toletabile. Itaque partim ex Neronis conſuetudine, partim ex locorum collatione, & temporum illorum obſeruatione coniecturam facio millies reſtituendum eſſe. Auctor vitæ Pomp. Att. Tantáque eſt vſus moderatione, vt neq; in ſeſtertio vicies, quod à patre acceperat, parum ſe ſplendidè geſſerit, neq; in ſeſtertio centies, affluentius vixerit quam inſtituerat: paríq; faſtigio ſteterit in vtraque fortuna.

Qvater et vicies Liuius libr. 40. vbi de Certimanis obſeſſis: Oppidani deſtituti ab vnica ſpe auxilij in deditionem venerunt. ſeſtertium numum ab iis quater & vicies eſt exactum.

Vicies qvinqvies. Cicero Verrin. 3. Cum eum ad ſeſtertium vicies quinquies redegiſſe conſtaret, vt Romam rediit nullam literam pupillo, nullam matri eius nullam tutoribus reddidit.

Tricies HS. Cicero 5. epiſt. 6. Ego tua gratulatione commotus, quod ad me pridem ſcripſeras, velle te bene euenire, quòd de Craſſo domũ emiſſem, emi eam ipſam domum x x x v. Itaque nunc me ſcito, tantum habere æris alieni, vt cupiam coniurare, ſi quis me recipiat. In aliis legitur, millibvs nvmvm xxxv. vitioſiſſime. nam ſuperiùs oſtendimus Ciceronem ad illam domũ emendam vicies HS à P. Sylla mutua ſumpſiſſe. deinde lib. ad. At. 4. epiſt. 2. ita ſcribit: Nobis ſuperficiem ædium Conſules de conſilij ſententia æſtimarunt HS vicies. cetera valde illiberaliter. Notas igitur illas xxxv. ſic interpretabimur, Quinquies & Tricies. Cuius eiuſdem ſummæ mentio exſtat apud Sueton. Auguſt. Legauit populo R. quadringenties, tribubus quinquies & tricies HS. Qui locus nulla indiget emendatione. Significat enim ſingulis tribubus (fuiſſe autem quinque & triginta nemo neſcit) centena HS millia legata. Nã etſi ciues omnes in illis tribubus deſcripti erant, tamen vnaquæque tribus ſuam quandam communem arcam habebat, vnde præter alios vſus conuiuia feſtis quibuſdã dieb. inter ſe agitabant: ſicut in Quadringenties docuimus.

Qvadragies HS. Macrob. Sat. 2. c. 3. Æs alienum Auguſtus cuiuſdam Senatoris chari ſibi non rogatus exſoluerat, numerato quadragies: at ille pro gratiarum actione hoc ſolum ei ſcripſit, Mihi nihil. Plin. 8. c. 48. Metellus Scipio triclinia Babylonica ſeſtertium octingentis millibus veniſſe iam tunc, poſuit in Capitonis criminibus, quæ Neroni principi quadragies ſeſtertio nuper ſtetere. Budæus teſtatur in duobus antiquis ſcriptum fuiſſe, Qvadringenties sestertivm. quam lectionem non dubito veram & germanã eſſe. Sueton. Neron. 27. Indicebat & familiarib. cœnas. quarum vni mellita quadragies HS cõſtiterunt alteri pluris aliquãto ab Syrtio roſaria. Seneca de vita beata. c. 21. M. Cato cùm laudaret Curium & Coruncanium, & ſeculum illud in quo Cenſorium crimen erat, paucæ argenti argenti armillæ poſſidebat ipſe quadragies HS. Sed eo loco reſtituendum arbitror Quadringẽties. quandoquidem Craſſi opes fuiſſe ex Plin. didicimus ad bis millies ſeſtertium. vt nullum comparationis inter ipſos inducendæ argumentum Senecæ reliquuum fuiſſet. Macrob. 3. c. 15. Auctor eſt Plin. C. Cæſarem dictatorem cùm triumphales cœnas populo daret, ſex millia muræñarum à C. Hirtio ad pondus accepiſſe. Huius Hirtij villam quamuis non amplam, aut latam, conſtat propter viuaria, quæ habuit, quadragies HS venundatam. Plinius 9. c. 55. Murænarum viuarium priuatim excogitauit C. Hirtius ante alios qui cœnis triumphalibus Cæſaris Dictatoris ſex millia numero murænarum mutuo appendit. nam permutare quidem pretio noluit, aliáve merce. Huius villam intra quam modicam quadragies piſcinæ venierunt. Sic doctiſſimus Gelenius edidit. mendoſè, vt ex Latini ſermonis ratione apparet. Veteres impreſſi habebant, vendidervnt. quod Bud. rectiſſimè retinuit. Nã feſtiuè Plin. ita locutus eſt, vt diceret Piſcinas ipſas vendididiſſe villam, pro Vendibilem feciſſe villam, cùm eſſet intra quam modicam, id eſt, minùs quàm modica. multa enim (vt ait Iuriſc.) propter acceſſiones emuntur. ſicuti cùm domus propter marmora & tabulas pictas emitur. l. ſi in emptione, 34. D. de contr. empt. Valerius 3. c. 7. Cùm à L. Scipione ex Antiochenſi pecunia HS quadragies ratio in curia repoſceretur, prolato ab eo libro quo acceptæ & expenſæ ſummæ continebantur, & refelli inimicorum accuſatio poterat, diſcerpſit, & in hunc modum egit: Non reddo P. C. ærario veſtro HS quadragies rationem: (credo legendum ſeſtertij alieni imperij miniſter, quòd meo ductu meíſque auſpiciis bis millies HS vberius feci. Et eadem hæc Liuius infra, ſub Bis millies.

Ter et qvadragies. Cicer. pro Flacco. Nonne eo ipſo tempore, cùm L. Flaccus in Aſia remiges imperabat, nos hîc in mare ſuperum & inferum HS ter & quadragies erogabamus?

Qvinqvagies. Tacit. Annal. 12. Exin Claudius inaudita rea, (Lolliam Paulinam ſignificat) multa de claritudine eius apud Senatum præfatus, addidit pernicioſa in Remp. conſilia, & materiam ſceleri detrahendam. proinde publicatis bonis cederet Italia. Ita quinquagies HS ex opibus immenſis exuli relictum.

Sexagies. Cicero pro Sext. Roſc. Bona patris huiuſce Sext. Roſcij, quæ ſunt ſexagies, quæ de L. Sylla duobus millibus numûm ſeſe dicit emiſſe Chryſogonus. Plutarchus in Cicerone poſuit πεντήκοντα ϗ διακοσίων ταλάντων. Rectè. nam cùm talẽtum Atticum valeat HS quattuor & viginti millibus, certè ducenta quinquaginta talenta efficient ſexagies HS numum. Sueton. Iul. c. 50. Ante alias dilexit M. Bruti matrem Seruiliam, cui & proximo ſuo Conſulatu ſexagies HS margaritam mercatus eſt. Capitolinus verò, Omne autem conuiuium æſtimatum dicitur ſexagies centenis millibus ſeſtertium. Quo loco ridendum ferè dicerem Egnatium

tium, cùm ita ſcribit: Ridendus profectò auctor, nec, ſi ita legas, ſatis numerorum veterum peritus. Tu Sexagies tantùm leges, quæ ſumma non modica fuerit. Hæc Egnatius: admodum, vt dixi, ridicule. Maioris negotij eſt locus ille Ciceronis in ea pro Comœdo: Decem his annis proximis HS ſexagies honeſtiſſimè conſequi potuit, noluit. Nam ſi hoc verum eſſet, non tantùm trecenta millia Roſcius annua metuiſſet, de quibus paullò antè loqutus erat, verùm ſexcenta, vt mihi de alterutrius loci mendo ſuſpicari liceat.

Octogies. Suet. Claud. Poſtremò etiam HS octogies pro introitu noui ſacerdotij coactus impendere, ad eas rei familiaris anguſtias decidit, vt cùm obligatam ærario fidem liberare nō poſſet, in vacuum lege prædiatoria venalis pependerit. Cicero 13. Epiſt. 61. Eius filio pecuniam Nicæenſes grandem debent ad LLS octogies.

Nonagies. Sueton. Caligula 38. Nota res eſt: Aponio Saturnino inter ſubſellia dormitanti monitum à Caio præconem, ne Prætorium virum crebro capitis motu nutantem ſibi, præteriret: nec licendi finem factum, quoad tredecim gladiatores HS nonagies ignoranti addicerentur.

Centies. Plin lib. 27. in Proœ. Crinas Maſſilienſis, cùm aliquamdiu Romæ medicinam feciſſet, nuper centies HS reliquit muris patriæ: mœnibusq; alijs pene non minori ſumma extructis. Paul. Oroſius li. 7. c. 7. vbi de Nerone commemorat: Centies centena millia ſeſtertiûm annua ad expenſas à Senatu ſibi conferri imperauit. Velleius lib. 2. vbi de C. Curione Trib. pl. loquitur. Huic primò pro Pompeij partibus, mox ſimulatione contra Pompeium & Cæſarem, ſed animo pro Cæſare ſtetit. Id gratis, an accepto centies ſeſtertio fecerit, (vt accepimus) in medio relinquimus. Auctor vitæ Virgilij: Poſſedit propè centies HS ex liberalitatibus amicorum.

Centies HS Plin. 9. cap. 35. Duo fuere maximi vniones per omne æuum. Vtrunque poſſedit Cleopatra, Ægypti Reginarum nouiſſima, per manus Orientis Regum ſibi traditos. Hæc, cùm exquiſitis quotidie Antonius ſaginaretur epulis, ſuperbo ſimul ac procaci faſtu, vt Regina meretrix, lauticiam eius omnem eius apparatúmque obtrectans, quærenti eo, quid aſtrui magnificentiæ poſſet: reſpondit, vna ſe cœna centies HS abſumpturam. Cupiebat diſcere Antonius, ſed fieri non poſſe arbitrabatur. At illa abſumpturam ſe eam in cœna taxationem cōfirmans, ſolámque ſe centies HS cœnaturam, inferri menſam ſecundam iuſſit. Ex præcepto miniſtri vnum tantùm vas poſuere ante eā aceti cuius aſperitas vſque in tabem margaritas reſoluit. Gerebat auribus tum maximè ſingulare illud & verè vnicum naturæ opus. Itaque ſpectante Antonio, quidnam eſſet actura, detractum alterum merſit, ac liquefactum abſorbuit. Eandem hiſtoriam Macrob. commemorat lib. Saturn. 3. c. 17. Seneca de conſol. ad Albin. vbi de Caligula: C. Cæſar Auguſtus, inquit, quem mihi videtur rerum natura edidiſſe, vt oſtenderet, quid ſumma vitia in ſumma fortuna poſſent, centies ſeſtertio cœnauit vno die: & in hoc omnium adiutus ingenio, vix tamē inuenit, quomodo trium prouinciarum tributum vna cœna fieret. Qua de re Sue-

A tonius: Neronis ſumptibus omnium prodigorum ingenia ſuperauit, commentus nouum balnearum vſum, portentoſiſſima genera ciborū atque cœnarum, vt calidis frigidiſque vnguētis lauaretur, pretioſiſſimas margaritas aceto liquefactas ſorberet, conuiuis ex auro panes & obſonia apponeret: aut frugi hominem eſſe oportere dictitans, aut Cæſarem. Cic. Att. 2. epi. 20. Diodorus mortuus eſt. reliquit nobis HS fortaſſe centies. Manutius rectiſſimè animaduertit, immanē eſſe
B ſummam: & centum pro Centies reponendum.

Centies HS. Seneca de Conſolat. ad Albin. Apicius noſtra memoria vixit, qui in ea vrbe ex qua aliquando philoſophi veluti corruptores iuuentutis abire iuſſi ſunt, ſcientiam popinæ profeſſus, diſciplina ſua ſeculum infecit. cuius exitum vitæ nouiſſe, operæpretium eſt. Cùm LLS millies in culinam congeſſiſſet, cùm tot cōgiaria principum & ingens Capitolij vectigal ſingulis commiſſationibus hauſiſſet, ære alieno
C oppreſſus, rationes ſuas tunc primum inſpexit. ſuperfuturum ſibi HS cēties computauit, & velut in vltima fame victurus, ſi in ſeſtertium centies vixiſſet, veneno vitam finiuit. Quanta luxuria erat, cui HS centies egeſtas fuit? Pro Millies, Martialis poſuit Bis trecenties.

Dederas Apici bis trecenties ventri.
Sed adhuc ſupererat centies tibi laxum.
Hoc tu grauatus, ne famen & ſitim ferres,
Summa venenum potione duxiſti.

D Centies. Sueton. Veſpaſ. c. 19. Sed & in funere, Fauo Archimimus perſonam eius ferens, imitánſque, vt & mos, facta ac dicta viui, interrogatis palàm procuratoribus, quanti funus & pompa conſtaret, vt audiit HS centies, exclamauit, Centum ſibi ſeſtertia darent, ac ſe vel in Tiberim proiicerent. Immanis certè hæc ſumma eſt. Nero enim ducentorum millium impenſa funeratus dicitur. cap. 50. Itaque dici vix poteſt quàm variè Budæus, Glareanus, & alij lo-
E cum illum diſtraxerint. in quo ſi modò ſeſtertiûm plurali genitiuo reponamus, nihil quod deſideretur, ſupererit. Sordes Principis inde Suetonius arguit, quòd paratus erat ſeſtertium centum millibus præſentibus depaciſci, vt ſe mortuum in Tiberim deijcerent, neque vllam in ſuum funus impenſam facerent.

Centies qvinqvagies. Tacit. Annal. 12. Pallanti (fuit hic Claudij Cæſaris libertus) prætoria inſignia & centies quinquagies HS cē-
F ſuit Cos. deſignatus Barea Soranus. Aſſeuerauit Claudius contētum honore Pallātem intra priorem paupertatem ſubſiſtere. Plin. li. epiſt. 7. c. 7. ad Mont. eſt via Tiburtina monimentum Pallantis ita inſcriptum: Huic Senatus ob fidem pietatémque erga patronos, ornamenta prætoria decreuit, & ſeſtertium centies quinquagies: cuius honore contentus fuit. Item lib. 8. ad eundē: Voluiſſe quidem Senatum cenſere, dādum ex ærario HS centies quinquagies. Sed & paullò poſteriùs aliquoties eadem ſumma inculcatur.

Centies qvadragies octies. Plin. 36. cap.
G 15. Et ſi quidem impenſæ mouent captos auaritia animos, P. Clodius, quem Milo occidit, HS centies & quadragies octies domo empta habitauerat: quod equidem non ſecus ac Regum inſaniam miror.

Centies et octogies. Cic. in Piſ. Quid auaritię, quę criminibus infinitis implicata eſt, ſummam nunc explicem? generatim ea quæ maximè nota ſunt, dicam. Nonne ſeſtertium centies & octogies, quod quaſi vaſarij nomine, in venditione mei capitis adſcripſeras, ex ærario tibi adtributum, Romæ in quæſtu reliquiſti?

Dvcenties. Macrob. 3. Saturn. 14. Æſopū ex arte hiſtrionica ducenties HS reliquiſſe filio conſtat. Cic. Philip. 2. Hereditates mihi negaſti venire. qui iſtuc tibi venit in mentem? Ego enim amplius HS ducenties acceptum hereditatibus retuli. Mirandúm igitur videri poteſt, quòd Plutarchus in eius vita quaſi memorabile quiddam narrat, hereditatem ei quandam obueniſſe HS quadringentorū ſexaginta: vt ſuo loco diximus, Macrob. 2. Sat. 4. Relata ad ſe magnitudine æris alieni, (loquitur de Auguſto) quam quidam eques R. dum vixit excedentem HS ducenties celauerat, culcitram emi cubicularem in eius auctione ſibi iuſſit. Et præceptum mirantibus, hāc rationem reddidit: Habenda eſt ad ſomnum culcitra, in qua ille cùm tantum deberet, dormire potuit. Liu. 45. HS ducenties ex ea præda redactum eſſe, auctor eſt Antias: præter aurum argentúmque, quod in ærarium fuit relatum.

Trecenties. Martial. 5. Epigram.

Dederas, Apici, bis trecenties ventri.
Sed adhuc ſupererat centies tibi laxum.
Hoc tu grauatus, ne famem & ſitim ferres,
Summa venenum potione duxiſti.

Qvadringenties HS. Tanti litem Siculi C. Verri agenti Cicerone æſtimarunt. Verr. 2. Dicimus C. Verrē quadringenties HS ex Sicilia contra legēs abſtuliſſe. Idem Ver. 3. Dixi in prima actione me planum eſſe facturum, C. Ver. HS quadringenties contra legem abſtuliſſe. Et Verr. 5. At ego plus dico. Seſtertium quadringēties accepiſſe te arguo contra leges. Mouere dubitationem Plutarchus poſſet, qui in Ciceronis vita ſic ſcribit: οὕτω δὲ τοῦ Βέῤῥου καταδικασθέντος, ἑβδομήκοντα πέντε μυριάδων τιμησάμενος τὴν δίκην ὁ Κικέρων διαβολὴν ἔσχεν ὡς ἐπ' ἀργυρίῳ τὸ τίμημα καθυφειμένος. id eſt, Dānato Verre vocatus, eſt in inuidiā Cicero, quaſi pecunia corruptus litē ei æſtimaſſet, dūtaxat ſeptuaginta quinq; myriadibus. Tot. n. drachmarum myriades non plus tricies ſeſtertium efficiunt. Itaque mendoſum eo loco Plutarchum Bud. exiſtimat, legendúmque potius τετρακοσίων ἑβδομήκοντα πέντε μυριάδων: vt ſit (inquit) centies quinquagies ſeſtertium. Quæ tamen ſumma longo interuallo abeſt ab illa quadringenties. vt mihi potius libeat hoc quóque in aliorum Plutarchi peccatorum numerum referre. Tac. Ann. 13. vbi de Nerone: Plebíque cōgiarium quadringeni numi viritim dati, & HS quadringenties ærario illatum eſt ad retinendam populi fidem. Brutus Cicer. ep. 10. Cùm ad liberandam Remp. acceſſi, HS mihi fuit pecuniæ CD. amplius. tantum abeſt, vt meæ rei familiari liberum ſit quicquam, vt meos iam omnes amicos ære alieno obſtrinxerim. Septenum numerum legionum alo: qua difficultate, tu arbitrare. Olim legebatur Seſtertium quattuor millibus. Bud. reponebat, Tricies quinquies: haud procul à vero. Nunc in recentioribus editionibus notæ illæ repoſitæ ſunt: pro quibus plenis literis ſcribendum eſt HS quadringenties, Plin. 9. c. 35. Paulinam, quæ fuit C. Principis matrona, vidi ſmaragdis margaritiſque opertam, quæ ſumma quadringenties ſeſtertium colligebat. Cic. Phil. 2. Tu autem quadringēties HS quod idibus Martiis ſuſtuliſti, quonā modo ante Kal. Apriles debere deſiſti? Debuerat ſcilicet illā ſummam Antonius ſuis creditoribus. Sublato ſepties millies ſeſtertio, quod Cæſar ad ędem Opis depoſuerat, eam pecuniam exſoluit.

Sueton. Aug. c. vlt. Legauit populo R. quadringēties, tribubus tricies quinquies HS. Tacitus Annal. 1. Legata non vltra ciuilem modum, niſi quòd populo & plebi cccc xxxv dedit. Ambo concordiſſimè. Nam Auguſtus vniuerſo populo legauerat quadringenties HS. deinde ſingulis tribubus centena millia numûm. quorſum? non vt in ſingulas tribus diuiderentur. nam tribuli vni cuique ſua iam erat virilis portio attributa. quid ergo eſt? nimirum vt in cuiuſque tribus arcam communem relata, poſtea in vniuſcuiuſque vſus impenderentur: veluti feſtis quibuſdam diebus in epulas curialium. Populi nomen commune eſt omnium ſiue vrbanorum ſiue ruſticorum Romanorum, plebs propriè vrbana eſt. Dionyſ. Antiq. 2. συνέθυον τε τοῖς ἱερεῦσιν αἱ φρατρίαι εἰς τὰς ἀπομερισθείσας αὐτοῖς θυσίας, καὶ συνειστιῶντο κατὰ τὰς ἱερὰς ἐπὶ τὰς φρατρικὰς ἑστίας. ἑστιατόριον γὰρ ἦν κατεσκευασμένον ἑκάστῃ φράτρᾳ. Curiales vna cum ſuis ſacerdotibus ſacris ſuæ curiæ propriis intereſſe ſolebant: & feſtis diebus vnà in ſuis curialibus atriis epulabantur. Erant enim ſua cuique curiæ cœnacula, ad conuiuandum inſtructa. Dixit autem Tacitus Intra ciuilem modum, pro, Non immodicè, & præter ciuium aliorum conſuetudinem: velut Annal. 2. Diſplicere magnatibus ciuilia filiorū ingenia. & lib. 4. Quæ in præſens Tiberius ciuiliter habuit. & libro 5. Silentium ipſius non ciuile, ſed in ſuperbiam accipiebatur. Itē libro Hiſtor. 2. Comitia Conſulum cū candidatis ciuiliter celebrans, id eſt, populariter, communi ciuium quaſi vnus è ciuibus. Verùm vt ad ſuperiorē ſummam redeamus, Dio lib. 56. ſuo more excurrentem ſummam omiſit. τοῦτο δή μοι, inquiens, χιλίας μυριάδας. nam mille drachmarum myriades ſummam illam vnicam conficiunt HS quadringenties, Eutrop. lib. Breuiar. 6. Cæſar ſubactæ Galliæ tributi nomine imperauit HS quadringenties. Sueton. Iul. c. 25. Omnem Galliam in prouinciæ formam redegit, eique ſeſtertium quadringenties in ſingulos annos ſtipendij nomine impoſuit, Sic n. legendum, & libri veteres argumento ſunt, & iam pridem ab aliis demonſtratum eſt.

Qvingenties. Suet. Othon. c. 7. Nec quicquā prius pro poteſtate ſubſcripſit, quàm quingenties HS ad peragendam auream domum. Idem Octauio c. 30. Vtpote qui in cellam Capitolini Iouis XVI. millia pondo auri, gēmáſque ac margaritas quingenties HS vna donatione contulerit. Idem in Galba c. 5. Liuiæ mortuæ teſtamēto penè ditatus eſt. HS nāque quingēties cum præcipuū inter legatarios habuiſſet, quia notata, non perſcripta erat ſumma, herede Tiberio legatum ad quingēta reuocāte, ne hæc quidē accepit. Locus quidē indiget emēdatione: ſed non ea quam vir cū primis doctus adhibuit. Scriptū fuiſſe

fuiſſe oportet in teſtamento HS QVING. ambiguè nimirum, vt æquè pro Seſtertium. quingenta, vt pro Seſtertiũ quingenties interpretari poſſet. Ac legatarius quidem petebat quingenties ſeſtertiûm: heres quingenta offerebat: nempe ſeſtertium: cum in illo Centena millia, in hoc Millia ſubaudietur. nam centuplo minor hęc ſumma eſt. ſed tamen neque leuis, neque modica. Quod autem vir doctus reponendum putauit QVINQVAGIES, primùm congruere cũ illa nota QVING. propter poſtremam literam quę in alphabeto ſeptima eſt, non poteſt: nota autem QVINQ. per Q. poſtremam nihil habuiſſet cum Quingenta commune. præterea quamuis Quinquagies ſeſtertium ſumma ſit permagna, tamen ad ditandũ Galbam non vſqueadeo exiſtimanda eſt. Vtcumque ſit, hic eſt locus vnde primum ſuſpicari cœpi, actionem quæ vulgo dicitur Præſcriptis verbis, appellatam olim fuiſſe Perſcriptis verbis, hoc eſt non notis, ſed plenis atque integris literis exaratã. quemadmodum olim docuimus in cõiectura ſeu Diſputat. noſtra de perſcriptis verbis. Plinius 6. c.23. Diúque ita nauigatum eſt, donec compendia inuenit mercator lucróque India admota eſt. quippe, omnibus annis nauigatur, ſagittariorum cohortibus impoſitis. Digna res nullo anno imperij noſtri minus HS quingenties exhauriente India, & merces remittente, quæ apud nos centuplicato veneant.

SEXCENTIES. Valer. 9. c. 1. Conſimilis mutatio in domo Curionum exſtitit. ſiquidem forum noſtrum & patris grauiſſimum ſupercilium & filij ſexcenties ſeſtertiũ æris alieni aſpexit contractũ famoſa iniuria nobiliũ iuuenum. Tacitus hiſtor. 4. Ceterum veráne pauperie, an vti videretur actum in ſenatu, vt ſexcenties HS à priuatis mutuum acciperetur. Plin. 33. c. 10. C. Aſinio Gallo C. Marſio Cenſorino Coss. C. Cæcilius Claudius Iſidorus teſtamento ſuo edixit, quamuis multa bello ciuili perdidiſſet, tamen relinquere ſeruorum quattuor millia, CXV. iuga boum (legendum eſt IVGVM generandi caſu) tria millia ſexcenta: reliqua pecoris CCLVII millia: in numerato HS DC. funerari ſe iuſſit HS XI. Hunc locũ Budæus ex antiquis libris feliciſſimè reſtituit, & pri Sexcenties, poſterius Vndecies interpretatus eſt.

SEPTINGENTIES. Plin. 36. cap. 15 Itaque & ipſum Milonem ſeſtertium ſeptingenties æris alieni debuiſſe, inter prodigia animi humani duco.

MILLIES HS Plin. 17. c. 1. M. Craſſus Cenſor, L. Domitio increpante eum, quòd Cenſor tanti habitaret, pro domo eius HS millies identidem promittenti: addicere ſe reſpondit, exceptis ſex arboribus. At ne vno quidem denario ſi adimerentur, emptam volente Domitio, Craſſus, Vtrúmne igitur, ego ſum, inquit, Domiti, exemplo grauis, qui in domo, quæ mihi hereditate obuenit, comiter habitem, an tu qui HS millies ſex arbores æſtimes. Eæ fuere loti patulæ ramorum opacitate laſciuæ. Sueton. Veſpa. 13. Sabinium liberalem in defenſione diuitis rei auſum dicere, Quid ad Cæſarem, ſi Hipparchus HS millies habet? Et ipſe laudauit. Paul. l. 4. §. D. de ſtatulib. Non eſt ſtatuliber is, cui teſtator tam difficilem, imò planè impoſſibilem cõdicionem adiecerat, vt aliunde ea libertas contingere non poſſit. veluti, ſi hæredi millies dediſſet Sic enim rectè Florentiæ ſcriptum eſt, vbi ſubauditur Seſtertiûm: cùm in vulgatis MILLE ſcriptum eſſet: quandoquidem condicio mille ſeſtertios dandi, nec difficilis eſt, & multo minus impoſſibilis. Mille autem ſeſtertia nunquam dici ſolita, ſed Decies ſeſtertium, ſuo loco demonſtrauimus. Sententia tamen pro ALIVNDE, poſtulat INDE: hoc eſt, ex illius condicionis euentu. Sueton. Iulio 26. Altiora iam meditans, & ſpei plenus, nullum largitionis genus publicè priuatímque omiſit. Forum de manubiis inchoauit, cuius area ſuper HS millies conſtitit. Quam ſummam Budæus vt immanem, ac propè portentoſam ferre vix poteſt. Itaque & ipſe, & familiaris ipſius librorum Portius, vocem MILLE reponendam putant: quod Portij commentum Egnatius laudibus in cælum tollit: valde, meo iudicio, inconſideratè: cùm hæc eadem ſumma prodatur à Plinio libro 36. c. 15. Pyramides Regum (inquit) miramur, cùm ſolum tantùm foro extruendo HS millies Cæſar dictator emerit. quanquam alij codices M D D. Quas notas interpretor per Millies ducenties: vt eam ſummam excurrentem intelligamus, quam Suetonius adiecta particula SVPER deſignauit. Neque id mirum aut Budæo, aut Portio videri oportuit, inſtitutum à Suetonio ſermonem conſiderantibus; & illa præſertim verba, Nullum à Cæſare modũ largitionibus factum eſſe, dum inſtitutæ dominationis fundamenta iaceret. Itémq; verba illa Plinij de pyramidum admirabilitate à Iulio Cęſare victa. Eò accedit, quòd complures domos dirui oportuit, vt forum nouum inchoaretur. Quid multa? nam ſiue legamus Seſtertios mille, ridicula ſumma eſt: ſiue Seſtertia (vt Budæus & Portium voluiſſe video) tamen prætérquã quòd eadem ſumma leuior eſt, meminiſſe debuerunt, nunquam dici Mille ſeſtertia, ſed ſemper Decies ſeſtertium: quemadmodum ſuperiùs docuimus. Et hoc idem Glareanus in Suetonium rectiſſimè animaduertit. Suet. Nerone c. 30. In Tiridatem, quod vix credibile videatur, octingenta nummorum millia diurna erogauit, abeuntiq; ſuper HS millies contulit.

MILLIES. Cicero in Diuinat. Sicilia tota; ſi vna voce loqueretur, hoc diceret, Quod auri, quod argenti, quod ornamentorum in meis vrbibus, ſedibus, delubris fuit, quod in vnaquaque re beneficio Senatus populique R. iuris habui, id mihi tu Verres eripuiſti, atque abſtuliſti. quo nomine abs te HS millies ex lege repeto. Aliis locis litem eidem ęſtimat quadringenties, vt ſuo loco diximus. Sed rectè Pedianus hoc loco monuit, ſuperius illud elatoriè ab Oratore pronuntiatum, cùm neque ipſius accuſator adhuc conſtiturus, neque Verres adhuc reus factus eſſet. Agel. 2. c. 24. Poſtremò lex Iulia (ſumptuaria) ad populum peruenit, Cæſare Auguſto imperante, qua profeſtis quidem diebus ducenti (loquitur de HS numis) finiuntur. Kalendis, Idibus, Nonis & aliis quibuſdam, feſtiuis trecenti: nuptiis autem & repotiis; HS millies eſſe. Ridiculè & abſurdè. nam, vt alia omittam, ecquænam tandẽ proportio illa eſt? aut verò quonã illud ESSE referri poteſt? Corrigẽdum igitur HS MILLE, vel

[illegible] mille numi, præſertim, cùm eodem loco ſubiungat, aliquanto pòſt tempore, opibus ciuium in immenſum auctis, à trecentis ſeſtertiis adusque duo millia ſumptum cœnarum peruentum eſſe. Vide ſupra ſub voce CENTIES, vbi de Apicij opibus. Tranquill. Caligul. 16. Si quibus regna reſtituit, adiecit & fructum omnem vectigalium & redituum medij temporis: vt Antiocho Comageno HS millies confiſcatum. Tacit. Annal. 4. Tulit opem Cæſar, diſpoſito per menſas millies ſeſtertio: factáque mutuandi copia ſine vſuris per triennium, ſi debitor populi in duplum prædiis cauiſſet. Sueton. Tiber. 48. vbi eadem de re: Publicè munificentiam bis omnino exercuit, propoſito millies HS gratuito in triennij tẽpus. Item Vitell. 15. Atque vbique aut ſuperatus, aut proditus ſalutem ſibi & millies HS à Flauio Sabino Veſpaſiani fratre pepigit.

MILLIES QVINGENTIES. Sueton. Auguſt. Nec plus peruenturum ad heredes ſuos, quã millies & quingenties profeſſus.

MILLIES DVCENTIES. Liuius lib. 45. Summam omnis captiui auri argẽtique tranſlati HS millies ducenties fuiſſe, Valerius Antias tradit: quæ haud dubiè maior aliquanto ſumma ex numero plauſtrorum põderibúſque auri argẽti generatim ab ipſo ſcriptis efficitur.

BIS MILLIES. Liuius lib. 38. In L. Scipione malim equidẽ mendum quàm mendaciũ ſcriptoris eſſe, in ſumma auri atque argenti, & potius quadragies, quàm ducenties quadragies litem æſtimatam. eo magis quòd tantę ſummę rationem etiam ab ipſo requiſitam P. Scipione in ſenatu tradunt. librúmque rationum eius cùm Lucium fratrẽ afferre iuſſiſſet, inſpectante ſenatu ſuis ipſum manibus concerpſiſſe, indignatũ quòd cùm bis millies in ærariũ retuliſſet, quadragies ratio ab eo repoſceretur. Et hæc eadẽ Valerius ſuprà, ſub voce Quadragies. Plin. 33. c. 10. Ex eadem Diuitum gente M. Craſſus negabat locupletẽ eſſe, niſi qui reditu annuo legionem tueri poſſet. In agris ſuis HS MM poſſedit, Quiritium poſt Syllam ditiſſimus. Budæus lib. 2. locum illum ex antiquis codicibus ita reſtituit, cùm antea perperã legeretur, HS viginti millia. In antiquiſſimo exemplari, inquit, legimus Seſtertium MM: ita vt duæ MM ſimilitudinem haberent literæ poſtremæ in Græcorum alphabeto, ſed inuerſæ. cuiuſmodi & alibi in antiquis libris vidimus. Has igitur notas Budæus ſignificat ω ω. cùm hoc potius modo exarandæ fuiſſent, ∞ ∞, vel CIↃ CIↃ. Sed hæ duorum dumtaxat millium notæ fuerũt. Itaque alias veterum notas fuiſſe oportet, quæ Millies aduerbium à nomine Mille diſtinguerẽt. Vtcumque ſit, Plutarchus in ipſius vita facultates eius æſtimat ſeptem millibus & centum talentis poſt decimam partem Herculi conſecratam, epulúmque publicum & congiarium trium menſium ſingulis ciuibus datum. Id æſtimatione Rom. ſuperat millies ſeptingenties HS.

BIS MILLIES CENTIES. Velleius lib. 2. Pauli triumphos tantum priores exceſſit, vel magnitudine Regis Perſei, vel ſpecie ſimulacrorum, vel modo pecuniæ, vt bis millies centies HS ærario contulerit: & omnium anteactorum computationem amplitudine vicerit.

B. M. QVADRINGENTIES. Cic. pro Poſt. Quid vociferabare decẽ millia talentũm Gabinio eſſe A promiſſa? Huic videlicet perblandus (legendum cẽſeo PERSVASOR BLANDVS vel PVER BLANDVS) reperiendus fuit, qui hominem, vt tu vis, auariſſimum exoraret, ſeſtertiũm bis millies & quadringenties ne magnopere contemneret. Quo ex loco intelligitur, id quod poſterius pluribus verbis demonſtrabitur, ſummam decem millium talentorum Ægyptiorum Gręcè expreſſam, ſummæ bis millies quadringenties ſeſtertiũ Romano more expreſſæ reſpondere. Plutarch. Anton. B μετὰ τοῦτο Γαβίνιον ἐπὶ μυρίοις ταλάντοις Πτολεμαίου πείθοντος εἰς Αἴγυπτον ἅμα συνεμβαλεῖν αὐτῷ. id eſt, Deinde cũ Ptolemæus Gabinio ſuaderet, oblatis ei decem talentorum millibus, vt ſe in Ægyptum cum exercitu reduceret.

BIS MILLIES OCTINGENTIES. Vopiſcus Tacito: Patrimonium ſuum publicauit, quod habuit in reditibus HS bis millies octingenties.

C TER MILLIES. Tacit. Annal. 13. vbi de Seneca. Qua ſapientia, quibus philoſophorum præceptis, intra quadriennium regiæ amicitiæ ter millies HS parauiſſet? Xiphilinus Nerone, vbi eadem de re: τοῖς τε πλουτοῦσιν ἐγκαλῶν ὅτι ἑπτακισχιλίων καὶ πεντακοσίων μυριάδων ἐκτῆσθαι. id eſt, In diuites inuehebatur is, qui ſeptem milla quingentas myriades poſſidebat. Si myriades drachmarum (vt par eſt) intelligit, ratio ad ſeſtertios redacta Taciti ſummam exæquat. Plin. 36. c. 19. D Vicit antecedentes aquarum ductus nouiſſimum impendium operis inchoati à C. Cæſare, & peracti à Claudio. quippe, à lapide quadrageſimo ad eam excelſitatem, vt in omnes vrbis montes leuarentur: influxere Curtius atque Cæruleus fontes. Erogatum in id opus HS ter millies. Sic enim doctiſſimus Gelenius edidit, cùm antea variè & corruptè legeretur: vti patet ex Budæi libro tertio extremo.

TER MILLIES. Tacit. 12. vbi de Pallante E Cl. Cæſaris liberto loquitur: Fixum eſt ære publico S.C. quo libertinus ſeſtertij ter millies poſſeſſor, antiquæ parſimoniæ laudibus cumulabatur. Vir doctus, tollendam putauit vocẽ ÆRE: immemor (vt opinio mea fert) epiſtolæ Plinij l. 8. Senatus conſulta de his rebus facta, in æs inciderentur: idque æs figeretur ad ſtatuam D. Iulij. Et mox: Placuit ære ſignari omnes honores faſtidioſiſſimi mancipij. Inciſa & inſculpta ſunt publicis æterniſq; monimẽtis, &c. Spartian. de Cõmodo: F Pro eius adoptione infinitam pecuniã populo & militibus Adrianus dedit; ſed cùm eam videret ægerrimæ valetudinis, dixiſſe fertur, Ter millies perdidimus, quòd exercitui populóque pro eo dependimus. Vide Quater millies. Florus in Epit. LXXXIX. Sylla dictator factus proſcriptorum bona vendidit, ex quibus primò multa rapuit. Redactum eſt ad HS. ter millies quingenties.

QVATER MILLIES. Senec. De benef. G 2. Cn. Lentulus Augur, diuitiarum maximum exemplum, antequam illum libertini pauperem facerent (hic quater millies ſeſtertiũm ſuum vidit: propriè dixi nihil enim amplius quàm vidit) ingenij fuit tam ſterilis, quàm puſilli animi. Cùm enim eſſet auariſſimus, numos citius emittebat, quàm verba: tanta inopia erat ſermonis. Spartian. Hadrian. ſcribit

ſcribit eum antequam Antoninum Pium adoptaret, Cetonium Commodum adoptaſſe: ob cuius adoptionem Circenſes ludos dedit, & donatiuum populo ac militibus. Quem conſulẽ deſignatum cùm minus ſanum videret, ſæpiſſimè dictitabat, In caducum parietem nos inclinauimus, & perdidimus quater millies HS quod populo & militibus pro adoptione Commodi dedimus. Alio loco Ter millies edidit: vt neceſſe ſit, alterutro in loco mendum ſubeſſe.

SEXIES MILLIES. Velleius lib. 2. vbi de Iulio Cæſare, & quinque ipſius triumphis: Pecunia, inquit, ex manubiis lata paullò amplius ſexies millies. Sed hæc ſumma oppido mihi tenuis videtur: itaque SEXAGIES MILLIES reponendum arbitror. vide Bis millies centies.

SEPTIES MILLIES. Cicero Philipp. 2. vbi eſt ſepties millies HS, quod in tabulis, quæ ſunt ad Opis, patebat: fune. . æ quidem illius pecuniæ; ſed tamen, ſi iis quorum erat, nõ redderetur, quæ nos à tributis poſſet vindicare. Velleius locum illum lib. 2. ſic interpretatur: Seſtertiũ ſepties millies depoſitum à C. Cæſare ad ædem Opis occupatum ab Anton. Et hoc ipſum in Phil. perſæpe.

NOVIES MILLIES. Tacit. Hiſtor. 2. de Vitellio loquens, Ipſe abundè ratus, ſi præſentibus funeraretur, nec longius conſultãs, nouies HS pauciſſimis menſibus interuertiſſe creditur. Zonaras autem ea de re commemorans, πρὸς πάντων ὁμολογεῖται, δύο μυριάδας μυριάδων καὶ χιλιάδας πεντακοσίας ἐν τῷ τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ χρόνῳ ἐς τὰ δεῖπνα αὐτὸν δεδαπανηκέναι. Quem locum Volphius noſter ſic conuertit; Inter omnes conſtat, cùm imperij ſui tempore bis millies centies quinquagies centena millia drachmarum in cœnas inſumpſiſſe. Quę ſumma vehemẽter ab illa Taciti diſcrepat. Quod ſi δισχιλίας legeremus, & vocem μυριάδας repeteremus; tum verò proximè ad eam accederet. Nam illa ſumma quadruplicata ſeſtertium efficit decies millies centena millia.

QVATER DECIES MILLIES. Suet. Auguſt. Viginti proximis annis, quaterdecies millies ex teſtamẽtis amicorum perceperat: quod penè omne cum duobus patrimoniis ceteriſque hereditatibus in Remp. abſumpſiſſet.

VICIES MILLIES. Cicero Verr. 3. ex rationibus C. Verris Quæſtoris: Accepi HS vicies ducẽta triginta quinque millia; quadringentos decem & ſeptem numos. Dedi ſtipendio, frumento; legatis, proquæſtore, cohorti prætoriæ HS mille (legendum eſt DECIES) ſexcenta triginta quinque millia: quadringentos XVII. numos. Reliqui Arimini HS ſexcenta millia.

VICIES SEPTIES MILLIES. Suetoni. Calig. 37: Ac ne ſingula commemorem, immenſas opes; totúmque illud Tiberij Cæſaris vicies ac ſepties millies HS non toto vertente anno abſumpſit.

BIS ET ET VICIES MILLIES. Tacit. hiſtor. 1. Bis & vicies millies ſeſtertium donationibus, Nero effuderat. Vbi in omnibus quos videre licuit, vitiosè legitur MILLE.

TRICIES. Liuius libro 28. Pecuniæ in ærarium tulerunt ſeſtertium tricies octoginta millia æris: id eſt, tricies centena millia, & inſuper octoginta millia. Hunc puto primùm eſſe locum apud Liuium, in quo Seſtertiorum fiat mentio. Sed mihi obſeruatores, & exploratores deſunt, quibus

A alij abundant. Nobis neque licet eſſe tam beatis, neque tam oculatis.

QVADRINGENTIES MILLIES. Suet. Veſpaſ. cap. 16. Sunt qui opinentur ad manubias & rapinas neceſſitate compulſum, ſumma ærarij fiſcique inopia. de qua teſtificatus ſit initio ſtatim principatus, profeſſus quadringenties millies opus eſſe, vt Reſpub. ſtare poſſet.

B

Quid ſit, Conſici rationes ad denarium, quinarium, ſeſtertium.

CAP. XXXI.

ADHVC de numis argenteis ſatis explicatum videtur. ſupereſt, vt de aureis diſſeramus. Commodius tamen futurum arbitror, ſi prius expoſuerimus, quid ſit, quod apud veteres dicebatur, Rationes confici ad denarium, ad qui-
C narium, ad ſeſtertium. Qui locus ſcitè admodũ & eleganter à Mætiano Iuriſconſulto tractatus eſt: ſed nihilomagis à noſtris Antiquariis (quorum quidem mihi vſque adhuc libros videre licuit) quàm aliquod Cumeæ Sybillæ ſomnium, intellectus. Nam Budæus quidem & Agricola ſic eum quaſi prætereuntes aſpexerunt, tanquam aut nihil omnino ille locus ad eorum inſtitutum pertineret: aut confici rationes ad denarium, ſeſtertium, quinarium idem eſſet, quod referre in tabu-
D las certum denariorum, ſeſtertiorum, quinariorum numerum expenſum acceptúmve fuiſſe. de quo ſanè neutrum culpare, nedum incuſare velim. Nã egomet poſt attentiſſimam aliquot horarum cogitationem, ac moleſtiſſimum laborem, quem in illo Mætiani tractatu partim emendando, partim explicando conſumpſi, vix mihi viſus ſum bonã operam in re præſertim, hoc quidẽ tẽpore, ſuperuacanea, poſuiſſe. niſi fortè, quòd Antiquitatis locum obſcuriſſimum primus omnium
E aggredi ſum auſus: cúmq; feliciter, vt ſperare videor, illuſtraui. Primùm igitur Mætiani verba hæc, quaſi prçmunitionis loco proferamus. Ingenioſiſſimè, inquit, cùm ad denarium ratio conficeretur, excurrentis æris nota inuenta eſt: quę ſedecies multiplicata id efficeret. nãque cùm denarij nota præſcribatur, eique ſubiũgatur (incurrẽtis) excurrentis æris nota, manifeſtum ad eam ſedecies ducẽdam ex adnotatione Denarij. Hæc ille. Quæ vt intelligatur, primùm meminiſſe opor-
F tet, quod ſuperius ſuo loco diximus, Denarium qui ab initio pro decem aſſibus percuſſus fuerat, aliquanto pòſt ad ſedecim perductum fuiſſe: Quinarium qui pro quinque, ad octo: Seſtertium pro duobus & ſemiſſe, ad quattuor: veterem tamen eorum & appellationem & notam conſeruatam fuiſſe. Id quod primùm Chariſius lib. 1. confirmat his verbis: Apud antiquos Denarius decem aſſes habuit: ideóque in rationibus faciendis denariũ decuſſi X inductũ notamus. Tum verò Mæ-
G tianus in eodem libro multò planius. Cùm (inquit) olim aſſes librales eſſent, & denarius decem aſſes valeret, ſiue denariaria, ſiue ſeſtertiaria ratio conficeretur, iiſdem notis (id eſt libellarum & ſingularum & teruntiorum) præpoſita nota denarij (vt erat ratio) æra exprimebantur. poſteaquam in ſedecim aſſes denarius diſtri-

butus eſt,denariaria ratio expeditius confici cœ-
pit, vt ſuprà dictum eſt : ſeſtertiaria manſit ſub
iiſdem notis. Aucta tamen computatione,hæc
quoque libella, exemplo maiorum, in duos ve-
lut ſemiſſes, qui Singulæ vocantur, & quattuor
velut quadrantes, qui Teruntij vocantur, diui-
ditur. Hæc ille. Sciendum eſt præterea,Excur-
rentis æris notam dici à Mætiano, non quomodo
dici olim ſolebat Summa aliqua excurrens (ſicuti
nonnullis placuiſſe video) nimirum quæ minu-
tiorum erat nummorum, quàm proxima ſuperior:
vt in l.Publia.26.§.vlt. D. de poſ. vbi Budæus lo-
cutionem illam ſic rectiſſimè interpretatus eſt:
veluti, Debeo tibi decem aureos, & viginti ſe-
ſtertios. Nam hæc viginti ſeſtertiorum ſummæ
excurrens,hoc eſt quaſi ſuperfluens & redundās,
ab antiquis appellabatur. quid ergo eſt? Hoc lo-
co Excurrentis æris nota dicitur, quæ alias præ-
currit, & antecedit: quæ aliquantulò ante alias
interuallo præſcripta eſt, vt paullo poſt loquitur:
vt multò inferius. Præpoſita, & prænotata eſt,ſi-
cuti Excurſores, Præcurſores, Antecurſores pro-
miſcuè dicebantur, qui agmen aliquantò antè
præcedebant. Notæ ergo excurrentes ſunt
✳. V- ᛕ. ᛕ. S: quarum prima ſignificat ſedecies,al-
tera octies, poſtrema quater. tametſi Mætianum
arbitror ſecundo verſu non Excurrentis, ſed In-
currentis æris ſcripſiſſe, pro Propoſiti & in me-
dium adducti. velut apud Scribonium, & Cel-
ſum, Septem drachmæ in vnciam incurrunt. Si-
gnificat enim Mætianus,æra poſt primæ notę ex-
curſionem & antegreſſionem propoſita,& in ra-
tionis lineam inducta,veluti ✳ *E E*, Ↄ / Ǝ. His
ita conſtitutis, deinceps Mætiani locum ſic in-
terpretemur: Qui rationes ad ærarium confice-
re volebant,ne neceſſe haberent notam pecuniæ
incurrentis ſedecies exarare: (quod certè mole-
ſtiſſimum fuiſſet) ingenioſiſſimè commenti ſunt
certam notam ac figuram: qua præpoſita & in-
ſpecta confeſtim intelligeretur, ſubſequentes &
in rationis lineam inductas notas ſedecies mul-
tiplicandas eſſe. nimirum ✳. quæ denarium, hoc
eſt ſedecim numerum deſignaret. namque cùm
illa denarij nota ✳ excurrat, & prima ante alias
ponatur, eique ſubiungatur nota æris per ean-
dem lineam incurrentis,facilè ex adnotatione,id
eſt prænotatione denarij cognoſcitur, eam ſede-
cies ducendam eſſe. Sumamus exemplum, quod
alio loco Mætianus edidit. Si ad denariam ra-
tionem,inquit,(ſed credo,vt aliis in locis,ſic hoc
loco legendum Denariariam) conficias aſſem,
hac nota ſcribas,ac voces Semūcia Sicilicus. ✳ Σ.
Semunciæ enim ſedecim & Sicilici ſedecim aſ-
ſem conficiunt. Fortaſſe Mætianus ſcripſerat,
Has notas ſcribas.ſed hoc parui refert. Illud qui-
dem negari non poteſt, pro ſequenti nota, quæ
drachmam apud Græcos ſignificabat, reponen-
das iſtas ſemunciæ & ſcilici notás certiſſimas. Ƨ
Ↄ. Sic igitur locum interpretamur. Finge me in
meis tabulis ita ſcripſiſſe: Titio, qui mihi aſſem
crediderat (id eſt,quamlibet pecuniæ ſummam,
quæ in duodecim partes diuidebatur) perſolui,
primùm ✳ Ƨ Ↄ. tum ſequenti menſe, perſol-
ui ✳ Ↄ. Quamuis ſemel tantùm ſemunciæ notā
neq; pluries illā ſicilici poſuerim,tamen nota de-
narij excurrēs & præpoſita, indicat ſedecim à me
primùm ſemuncias,poſtea totidē ſicilicos perſo-

A lutos fuiſſe: ac proinde me paria feciſſe, libera-
túmq; eſſe.nā cùm in aſſe duodecim ſint vnciæ,ſi
ad ſedecim ſemūcicias,quæ octo cōficiūt vncias,
inſuper ſedecim ſicilicos addamus, qui quattuor
vncias explent, aſſem duodecim vnciarum com-
plebimus. Pergit Mætianus : Depondium hac
nota ſcribas: & voces Seſcuncia ✳ Σ.nam ſede-
cim ſeſcunciæ dupondium efficiunt. Notas,
iis quos ſuprà nominaui auctoribus, ita reſti-
tuo : ✳ Ƨ/. tum deinde ſic locum interpretor:
B Qui dupondium debens, ſedecim ſeſcuncias
perſoluit, dupondium perſoluit. ſeſcunciam e-
nim eſſe vnciam cum dimidia, vulgo notum eſt.
quæ ſemel octuplicata, libram ſiue aſſem efficit:
iterum octuplicata, dupondium:id eſt, duos aſ-
ſes. Sequitur apud Mætianum: Treſſis hac nota
ſcribas, ac voces Sextans ſicilicus ✳ Ƨ ═══. æ-
què enim ſedecim ſextantes, totidémque ſici-
lici, tres aſſes efficiunt. Notas ſic emendo:
✳ ═══ Ↄ. Titius qui treſſem,id eſt,tres aſſes,ſiue
C tres libras debebat, primò ſoluit ſedecim ſex-
tantes : id eſt vncias duas & triginta. ſextans e-
nim duas vncias continet. addamus ſedecim ſi-
cilicos,qui quattuor vncias efficiūt. fient ad ſum-
mam triginta ſex vnciæ, atque ita Treſſis exple-
bitur. Ex quibus patere iam arbitror, Conficere
rationem ad denarium,nihil aliud eſſe,quàm æra
poſt excurrentem denarij notam incurrentia
multiplicare per ſedecim:id quod quiuis medio-
criter in Arithmetica exercitatus facillimè ani-
D maduertet. Atque hæc quidem exempla protu-
liſſe, ſatis iam ad noſtrum inſtitutum videtur.
Nam ea quæ apud Mætianum ſequuntur,diſcen-
tium ingeniis,quibus iam viam præiui, ad imitā-
dum relinquenda ſunt. Deinceps quid ſit Ratio-
nes ad ſeſtertium conficere, diſpiciendum eſt.
qua de re Mætianus ita ſcribit: Ad ſeſtertium ve-
rò ſi cōficiatur, ſi nummis hac nota ſcribatur ——— T,
vocatur libella teruntius. Eſt autē Libella ſeſter-
tij decima pars. teruntius quadrageſima. quę duę
E partes iunctæ octauam ſeſtertij partem, id eſt
ſemiſſem efficiunt. Hoc Mætiani dictum veriſſi-
mè dicere poſſumus numeris Platonis obſcu-
rius. Verumtamen (vt ait Poeta ſummus) ten-
tanda via eſt: neque labor vllus iuuentutis adiu-
uandæ cauſſa recuſandus. Age igitur,& ratioci-
natorum fictione vtentes cogitemus in ſeſtertio
decem eſſe libellas : ſingulas (id eſt ſemilibellas)
viginti vt Mætianus proximè docebit: teruntios
quadraginta: ſimúlq; proportiones notemus. quæ
F inter Libellam quidem & Singulam, tum verò e-
tiam inter Singulam & Teruntium dupla eſt: in-
ter Libellam verò & Teruntiū quadrupla quan-
doquidem vt ſunt decem libellæ ad quadraginta
ſeſtertios (quod Mætianus docuit) ita eſt vna li-
bella ad vnum teruntium. Paria igitur hæc ſunt
inter ſe,vna libella,duæ ſingulæ,quattuor terun-
tij : nec inter illa præter vocis ſonum quicquam
intereſt: non magis quàm inter vnum denarium,
duos quinarios,& quattuor ſeſtertios. Secundò
G illud notandū eſt,octauā ſeſtertij,ſiue octauā de-
cē libellarū partē, eſſe libellā vnā,ſimul cum vno
teruntio. quippe,cùm vnum & vnius quarta pars
octies reperiatur in decem. vnde illud Mætiani
intelligetur, Libella eſt ſeſtertij decima pars,Te-
runtius quadrageſima: quæ duæ partes iunctæ o-
ctauam ſeſtertij efficiunt hoc modo.

Lib,

	Lib.	Ter.	
Seſtertij	1	1	octaua pars.
	1	1	
	1	1	
	1	1	
Seſtertij	1	1	ſemis.
	1	1	
	1	1	
	1	1	
	1	1	
	1	1	

Seſtertius plenus.

Sed quid illud eſt, quod Mætianus in illo poſtremo verſu interiecit, ID EST SEMISSEM? Hoc enim perſpicuè falſum eſt. Quapropter aut meam cæcitatem ingenuè cogor agnoſcere, aut pro ID EST quinque hæc neceſſaria verba reponere: ITERVM IVNCTÆ QVARTAM, TERTIVM IVNCTÆ ſemiſſem efficiunt. quod ex ſubiectis tabulis intelligetur.

	Lib.	Ter.	
Seſtertij	2	2	quarta pars.
	2	2	
	2	2	
	2	2	

Plenus ſeſtertius.

Iungamus enim iterum illas ſuperiores notas: hoc eſt, iungamus duas libellas, iiſque iunctis binos teruntios addamus, tum quartam ſeſtertij partem conficiemus. nam duo & ſemis ſunt quarta pars decem: hoc eſt quater in decem repetiuntur. Sequitur altera.

	Lib.	Ter.	
Seſtertij	4	4	ſemis.
	4	4	

Denuò & tertium notas illas coniungamus: id eſt, bis duas libellas: efficiemus quattuor libellas. tum iis totidem teruntios addamus: ſemiſſem ſeſtertij complebimus. quia quattuor & vnum bis repetiuntur in decem. Atque hæc quidem de ratione ad denarium hactenus. Sequitur, vt de ratione ad quinarium videamus. Ad quinarium (inquit Mætianus) rationem Romæ confici, neſcio. quemadmodum tamen, ſi velis, conficias, facilius apparebit, ſi prius inſpexeris, ad quem modum ſeſtertiaria ratio cōficiatur. tunc enim vel excurrentis æris licet exemplum denariariæ rationis & dimidiam duces, vel ſeſtertiariam duplicabis. Hæc Mætiani verba turpiter contaminata ſunt. Ego illa ſic emendo: Tunc enim vel excurrentis æris (ſcilicet exemplo denariariæ rationis) dimidiam duces: vel ſeſtertiariam duplicabis. Nam hac emendatione poſita, nihil erit facilius. Mætiani enim hæc fuit ſententia: Si ad quinarium rationem ducere volueris, duobus modis id efficies. prior eſt, ſi excurrentis æris, id eſt ✻ dimidiā duces, & pro illa ſcribas -V-. nam ſicuti præſcri-

Scilicet exemplo. Vacat. Seſtertium duplicab.

A pta & excurrens nota ✻ indicat æra incurrentia multiplicanda eſſe per ſedecim, ita præpoſita nota V ſignificat eadem multiplicanda eſſe per octo. velut in his notis -V-E. ſic enim exprimentur octo ſeſcunciæ, quæ plenum aſſem efficiunt. alter modus eſt, ſi rationem ſeſtertiariam duplicabis. nam vt eſt quinariaria ad denariariam, ita ſeſtertiaria ad quinariariam. Verba Mætiani hæc ſunt quæ rem demonſtrant. Nam octo libellis, B id eſt octo decimis, teruntij octo, id eſt octo quadrageſimæ (quæ fiunt quattuor viceſimæ, hoc eſt duæ decimæ) adiectæ complent ſeſtertium. Tollamus NAM, particulam hoc loco importunam, ac non ferendam. neque enim Mætianus probare proxima propoſuit, neque verò probare hoc modo potuiſſet. ſed redit ad demonſtrandam quinariam rationem, quam dixit eſſe duplicandam per ſeſtertiariam: manifeſta ratione, quia Quinarius duplus eſt ad Seſtertium. Reponamus ergo IAM, illi particulæ alteri non modò finitimam, verum C etiam inſequenti computationi maximè adcommodatam: & hanc poſtremam tabulam ſeſtertiariam duplicatam appingamus.

Lib.	Ter.
8	8

Plen. ſeſtert.

Iam, inquit Mætianus, ſi vtraſque illas notas duplicemus, id eſt, quattuor & quattuor libellas cōiungamus, conficiemus octo libellas: ita duę tantùm ad explendum ſeſtertium reſtabunt. D tum ſi etiam ſuperiores illas teruntiorum notas duplicemus, id eſt bis quattuor teruntios coniungamus, octo conficiemus: qui duas libellas faciunt. ita plenum ſeſtertium habebimus. nam octo quadrageſimæ, inquit, id eſt octo teruntij, ſunt quattuor viceſimæ, ſiue quattuor ſingulæ: binæ autem ſingulæ valent quaternos teruntios. quattuor teruntij vnam libellam. ac proinde octo valent duas, quæ ad octo ſuperiores additæ ſeſtertium, id eſt decem libellas, explent. Atque hæc quidem E de iſtis antiquis rationum conficiendarum modis ſatis ſuperque dicta ſunt: præſertim ab eo qui ad alia, & maiora & multò vtiliora properat. nam neque mihi de re numaria ſcribere inſtituenti propoſitum fuit totum hunc Mætiani librum interpretari, & hic labor iis qui maiore otio abundant, quibuſque iam aditum patefecimus, potius delegandus videtur. Vnum igitur illud addemus, videri mihi locum Auſonij mutilum in gratiarum actione ad Imp. Gratianum, duobus hiſce F verbis DENARIARIA RATIONE, poſſe reſtitui. In eo ita eſt: Vel illud vnum cuiuſmodi eſt, de condonatis reſiduis tributorum? deinde aliquot interpoſitis verſibus: Tu argumenta omnia flagitandi (nempe tributorum reſidua vetera) publicitus ardere iuſſiſti. Videre in ſuis quæque foris omnes ciuitates conflagrationem ſalubris incendij: ardebant ſtirpes fraudum veterum, ardebant ſeminaria futurarum. Iam ſe cum puluere fauilla miſcuerat: iā nubibus fumus inuolue- G rat: & adhuc obnoxij in paginis concrematis ductus apicum & ſeſtertiorum notas CVM IVVANTIA DERATIONE cernebant. quod meminerant legi poſſe & veteres. Reponendum igitur cenſeo CVM DENARIARIA RATIONE CERNEBANT, QVAS meminerant legi poſſe & veteres. hoc ſenſu, Quæſtores in codice ſuarū rationū iā o: im

quantum quæque ciuitas pecuniæ tributi aut reſidui nomine deberet, vſitatis per illa antiqua tempora ſeſtertiorum notis, ſeruatáque denariaria ratione perſcripſerant. Gratiani autem tempore & ſeſtertiorum & denariariæ rationis vſus obſoleuerat: tranſlata ſcilicet imperij Romani ſede Byzantium, inſtitutóque nouo numorum ac rationum genere ad Græcæ conſuetudinis vſum adcommodato. Veteres illos Quæſtorum codices Gratianus Imperator incendi iuſſerat; reſiduáque illa tributorum veterum condonarat, quorum non modo exactio, verum etiam memoria, propter vetuſtatem, futura erat ciuitatibus imperij odioſiſſima. Incenſis igitur tot codicibus, fauillæ tamen (vt fieri aſſolet) flamma ſublatæ, nonnullæ interdum in terram recidebant. Has aut potius earum fragmenta qui colligebant, veteres ſeſtertiorum & denariariæ rationis notas intuebantur: quas meminerant ab nonnullis antiquitatis ſtudioſis legi poſſe, etiam veteres, atq; illo tempore obſoletas. Nam, vt ait Chariſius, apud antiquos Denarius decē aſſes habuit. ideóque in rationibus faciendis Denarium decuſſi X inductum notamus. Atque hæc quidem de Auſonij loco dicta ſint: de quibus tamen notionem ſimul & animaduerſionem Scaligero, & Vineto, duobus præſtantiſſimis auctoris illius interpretibus, æquiſſimo animo permitto. Vnicum ſubiungam de numorum notis corollarium ex Val. Probo, cuius hæc verba ſunt: Semis alicuius rei notatur per S. As numus eſt libralis, notatur per L. Dupondius numus eſt libralis (corrigendum eſt Bilibris) notatur per LL. Seſtertius numus eſt duarum ſemis librarum, LLS. vel LLS. Denarius decem librarum numus ✳ vel ✳.

De miliariſio, ceratio, & ſiliqua.

CAP. XXXII.

HACTENVS de argenteis numis, qui ſtante Romano imperio vſum habuerunt, ſatis dictum eſt. Deinceps de iis qui poſt imperij ſedem Byzantium tranſlatam viguerunt, pauliſper differendum videtur. ac primùm de Miliariſio, quem fuiſſe numum argenteum Iuſtinianus apertè oſtendit in Nouell. 105. c. 2. vbi Conſulibus cæteriſque magiſtratibus interdicit, ne aureos numos in vulgus ſpargant: argenteos autem permittit. τούτῳ ἐφίεμεν αὐτοὺς ῥίπτειν ἐν τε τοῖς καλουμένοις μιλιαρησίοις καὶ μήλοις &c. item c. 3. μὴ συγχωρεῖν ὑπάτοις χρυσίον ῥίπτειν, ἀλλ᾽ ἐν μιλιαρησίοις τε καὶ μήλοις &c. ποιεῖσθαι τὴν δόσιν. De hoc numo Suidas ita ſcribit: Μιλιαρήσιον τὸ τοῦ νομίσματος δέκατον. id eſt Miliariſiū aurei decima pars. Eius etiam mentionem facit Cedrenus, vbi de terræ motu commemorat, qui Leone Conone imperante Conſtantinopolis templa, ædificia, muros diſturbarat. Sic enim Cononem loquentem inducit: ὑμεῖς τῆς πόλεως ἀδυνατεῖτε τὰ τείχη κτίζειν, ἀλλὰ προστάξαμεν τοῖς διοικηταῖς τῶν θεμάτων ἀπαιτεῖν εἰς τὸν κανόνα κατὰ νόμισμα μιλιαρήσιον ἕν. Et mox: καὶ ἔκτοτε ἐκράτησεν ἡ συνήθεια, παρέχειν τὰ δικέρατα τοῖς διοικηταῖς. id eſt, Quando vos vrbis veſtræ muros reficere nō poteſtis, ſtatuimus, vt Quæſtores noſtrarum prouinciarum exigant Canonis nomine in ſingulos (A) aureos ſingula miliariſia. Ex illo inſtituto cōſuetudo inualuit, vt bina ceratia ſuſceptoribus tributi nomine penderentur. Hæc Cedrenus. tum deinde fabulam ſubiungit, genus hoc tributi primùm à Rege Numa inſtitutū fuiſſe, cùm ſtatuiſſet, vt qui ſtipendium è palatio capiebant, ſingula ceratia penderent. Alio autē loco: Μιλιαρήσια inquit, ἀπὸ τῆς μιλιτίας, ἤγουν στρατείας. ὁ γὰρ Σκιπίων δι᾽ ἔνδειαν χρυσίου τοῖς στρατιώταις τὰ μιλιαρήσια κατασκευάσας ἐπιδέδωκε, Ἀννίβου τοῖς πράγμασιν ἐπικειμένου. (B) Miliariſiá, inquit, à militia dicti ſunt. Nam Scipio Annibale vrgēte miliariſia propter auri penuriam inſtituit, eáque militibus diuiſit. Sed hæc quoque aniles ſunt fabulæ: cuiuſmodi ſunt apud illum monachum quamplurimæ. Epiphanius tamen à militia fictum putat vocabulum. τὸ δὲ ἀργύριον, τοῦτο ἐστὶν ὃ οἱ Ῥωμαῖοι μιλιαρήσιον καλοῦσιν, ὃ ἑρμηνεύεται στρατιωτικὸν δόμα. De miliariſiis alia quædā loca in libello de aureo Iuſtinianico protulimus: vbi docuimus, in Nouella qua-(C)dam Theodoſij pro MILLIA reponendum videri MILIARISIA. Neque tamen alienum videtur, inſignem Caſſiodori locum, quaſi pro corollario ſubiicere: in quo ita vulgò ſcriptum eſt: Sex millia denariorum Solidum eſſe voluerunt. Nam hæc verba corrigenda ſic arbitror, Sex milliariſiorum Solidum eſſe voluerunt. Etenim, vt ſuo loco diximus, aureorum pretia perſæpe mutata ſunt: ac veriſimile videtur Theodoſij tēpore ſeptenis miliariſiis conſtitiſſe: Caſſiodori, ſenis: (D) Suidæ verò, denis. Ferri quidē illud ferè non poteſt, vt ſex millia non dico denariorum, ſed vllorum quantumuis minutorum numorum in ſolido computata ſint. videtúrque & idem mēdum eſſe, quod fuit apud Theodoſium, & idem remedium adhibendum. Pergit Caſſiodorus: ſcilicet, inquiens, vt radiantis metalli formata rotunditas ætatem mundi, quaſi Sol aureus, conuenienter includeret. Senarium verò quem nō immeritò perfectum docta antiquitas definiuit, (E) vnciæ (qui menſuræ primus gradus eſt) appellatione ſignauit, quam duodecies ſimilitudine mēſium computatam in libræ plenitudine, ad anni curricula collegerunt. Quibus verbis ſcriptor μετεωρολόγος hoc ſignificat, ſuperiores principes voluiſſe in aureo ſolido rotundo imaginem Mundi elucere. nam vt mundus rotundus eſt, ita ſolidus. vt mundus ſex millium annorum ætatem habiturus dicitur (hæc multorum quondam fuit opinio) ita ſolidus ſex milliariſia Caſſiodori (F) ætate continebat: vt ſenarius numerus in arithmetica perfectus eſt, ita ſolidus aureus ex numero ſex milliariſiorum perfectus eſt. Sicut vncia primus ſiue aſſis, ſiue libræ, ſiue ſolidi gradus eſt, quandoquidem in libra duodecim vnciæ computantur: ita ſenarius aureorum numerus, id eſt ſex aurei primus gradus ſunt in libra auri duodecim vnciis conſtante. quippe, cùm duodecies ſeni aurei (hoc eſt duo & ſeptuaginta) auri libram expleant. L. quoties, 5. C. de ſuſcept. (G) ſicuti denique annis ſolaris duodecim conſtat menſibus, ita libra auri duodecim vnciis. Seni autem aurei duodecies computati libram (vt diximus) duorum & ſeptuaginta ſolidorum conſtituunt: qua de cauſſa Solidus Sextula dicebatur. quod Iſidorus auctor in hoc genere non aſpernandus his verbis tradit: Solidus apud Latinos

nos alio nomine Sextula dictus eſt. ideò quòd his
ſex vncia compleatur. Hunc autem vulgus Soli-
dum aureum vocat, ideo quòd nihil illi deeſſe
videatur.

Ceratium, numus fuit (vt opinio mea fert)
argenteus: vt plerique putant, idem qui Latinè
Siliqua dicebatur. Nam & Priſcianus, & vetus
Nouellarum interpres & Iulianus antecesſor La-
tinè Siliquam interpretantur. Sed Iſidorus vi-
detur Siliquam cornutam appellare, opinor vel
ex Siliquæ forma, vel ex Lunæ creſcentis nota,
qua numus ille ſignabatur. Cerates, inquit, obo-
li pars media eſt, ſiliquam habens vnam ſemis.
Hunc Latinitas ſemiobolum vocat. Cerates au-
tem Græcè, Latinè Siliqua cornuum interpreta-
tur. Obolus ſiliquis tribus appenditur, habens
cerates duos, calcos quatruor. Iuſtin. Nouell. 32.
*εἰ δὲ νομίσματα τὰ δανεισθέντα εἴη ὑφ' ἑκάστῳ νομίσ-
ματι ἐνιαύσιον κεράτιον ἐν προφάσει τόκου.* Quod ſi
aurei fœnerati ſint, in ſingulos aureos annuum
vnum ceratium pro fœnore: ſiue, vt illi verterũt,
annuam vnam ſiliquam: ac proinde viceſimam
quartam aurei partem. in cẽtenos igitur aureos,
quattuor annuos aureos & quattuor ſiliquas: quę
viceſima quarta pars eſt centum aureorum: vſura
autem perpuſillo maior triente. Zonaras tom. 3.
vbi de Nicephoro loquitur: *ἐπόπτας προυβάλλετο
τῶν κτήσεων ἐπαύξειν σφᾶς τὰ δημόσια ἀπαιτεῖσθαι
δὲ καὶ ὑπὲρ χαρτιατικοῦ ἐπὶ τῷ νομίσματι δύο κε-
ράτια.* Creauit inſpectores, inquit, eíſque man-
dauit, vt vectigalia ſua augerent, & pro chartia-
tico in ſingulos aureos bina ceratia exigerent.
Cedrenus autẽ: *ἐποπτεύεσθαι πάντας, καὶ ἀναβιβά-
ζεσθαι τὰ τούτων δημόσια τέλη, παρέχοντας καὶ χαρ-
τιατικοῦ ἕνεκα ἀνὰ κεράτια δύο.* Iuſſit inquit, om-
nium bona explorari & cenſeri, publicáque au-
geri vectigalia, præberique ex chartiatici nomi-
ne à ſingulis bina ceratia. Sed illud Zonaræ ma-
gis placet de ſingulis aureis. Cedrenus paucis
poſt verſibus: *τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπισήμους
ναυκλήρους συναγαγὼν δέδωκεν ἐπὶ τόκῳ τετρακε-
ράτου τὸ νόμισμα ἀνὰ χρυσίου λίτρας δώδεκα.* Nau-
cleros, inquit, Conſtantinopolitanos primarios
vnum in locum coëgit: iiſque in capita duode-
nas auri libras credidit, ſub vſura quaternorum
ceratiorum, in aureos ſingulos.

Siliqva, inquit Iſidorus, eſt viceſima quar-
ta pars aurei: quod etiam apertiſsimè confirmat
Nouell. Iuſtin. 32. Priſcianus autem, Siliqua, in-
quit, eſt quod dicunt Græci *κεράτιον* vel *λεπτός*.
Quibus ex verbis ſuſpicor alio nomine Minv-
tvm appellatam. Lampridius Seuero: Tantúm-
que intra biennium vel prope annum porcinæ
carnis fuit & bubulæ, vt cùm fuiſſet octuncialis
libra, ad duos vnúmque carnis libra redigere-
tur. Siliquæ mentio fit in l. 1. C. de impon. lucrat.
deſcript. vbi conſtitutum eſt, vt ſi curialis here-
ditas ad non curialem peruenerit, hic Curiæ
quadrantem inferat: ſibi dodrantem ſeruet:
cum eo tamen, vt in iugationes ſingulas curiæ
ſiliquas annuas præſtet. Item Nouell. 59. vt ali-
quot ſiliquæ pro funerum ſumptibus præſten-
tur. item Nouell. Iuliani 115. §. 46. Ne religioſæ
perſonæ ſportularum nomine plus quàm quat-
tuor ſiliquas præſtent. Item in edicto quodam
Impp. Theodoſij & Valen. vt nundinis ex om-
nium rerum venditione per ſolidum dimidia ſi-

A liqua ab emptore, dimidia à venditore fiſco præ-
ſtetur. Denique conſtat ex quam plurimis Caſ-
ſiodori locis, tributum, vnius ſiliquæ rebus om-
nibus venalibus impoſitum fuiſſe: quod propte-
rea Siliquaticum appellabant. veluti. lib. 2. epiſt.
3. lib. 4. epiſt. 19. lib. 5. epiſt. 31. & aliis cõpluribus.
Patet etiam ex l. 1. C. de ratiocin. public. oper.
moris fuiſſe, vt quidam prouinciarum rectores,
alij magiſtratus, cùm opera publica in aliqua ci-
uitate fiebant, ſiliquam vnam in ſingulos aureos
B exigerent: quod eo lege prohibetur.

De Folle.

CAP. XXXII.

Restat, vt de Folle dicendum eſſe videa-
tur: cuius tamen perplexior, quàm vtilior
tractatio eſt. nam neque de materia, neque de
pretio & æſtimatione quicquam liquidò affir-
C mari poteſt. quin ne nomen quidẽ apud auctores
certum inuenitur. ſunt enim qui *φολὶς* ſcribant,
quidã *φολλὶς*, alij *φολλ*, nonnulli *φολλὴς*. De materia
etiam non minor diſſenſio eſt. Nam alij æream,
alij ferream fuiſſe tradunt: nõnulli autem ad au-
rum potius, aut certè ad argentum reuocant. Lã-
pridius quidem in Heliogab. ita loquitur: Sortes
conuiuales habuit, &c. item centum aureos &
mille argenteos, & centum folles æris, & alia ta-
lia, quæ populus tam libẽter accepit, vt eum po-
D. tea imperare gratularetur. Euſtathius autem in
primum Iliad. ferream fuiſſe bracteolã haud ob-
ſcurè ſignificat. *ὀβολὸν*, inquit, *σιδήρεον τι ἔλασμα
ἔλεγον.* Et mox, *οἱ δὲ τοιοῦτοι, ὡς εἰκὸς, ὀβολοὶ χρό-
νῳ τοῦ ὕψους ὑποσπώμενοι καὶ κατὰ μικρὸν ὑποκατα-
βαίνοντες, τοὺς ὕστερον τὰ πενιχροὺς καὶ πεταλώδεις, καὶ ὡς
ἂν τις ἐρεῖ ἐπιπέδους, ἐποίησαν ὀβολοὺς τοὺς λεγομένους
φόλλεις.* Id eſt Obolum appellabant laminã quã-
dam ferream. Et mox: Tales autem oboli, vt cre-
di par eſt, ſenſim leuiores ac tenuiores facti po-
E ſteriores item exiliores, folij inſtar, atque (vt i-
ta dicam) ſuperficiarios, obolos fecerunt. qui
Folles appellantur. Hæc ille: ex quibus facilè
intelligitur, minutiſſimam & tenuiſſimam eam
laminam fuiſſe, ac proinde viliſſimam: qualis a-
pud Romanos fuit Sextula, vel (quod verbum in
hoc genere frequentius eſt) Teruntius vt for-
taſſis apud Marcellinum Comitem in Chron. le-
gendum ſit, Teruntij, vbi Follerales à Græcis di-
ctos ſcribit, quos Latini Terentianos appellant.
F Teruntium enim Latinè pro viliſſimo numo v-
ſurpabant, ſicuti Græci *ὀβολὸν*: qua de cauſſa
Moſchopulus, *φόλις*, inquit, *ὀβολός*. ac ſimiliter
Suidas, *οἱ ὀβολοὶ δὲ εἰσὶν, ἃς καλοῦμεν φόλλεις.* He-
ſych. autem, *ἴσχατον κοδράντην*, interpretatur, *τὸ
τέταρτον τῆς φολλεως.* quod magnopere miror, vt
quarta tam leuis bracteolæ pars eſſe potuerit.
Conſtantinus autem Imp. Prætorum largitioni-
bus ac miſſilibus concedit numerum viginti-
quinque millium, primæ Præturæ: Conſtanti-
G nianæ, viginti: tertiæ, quindecim. l. 5. C. TH. de
prætoribus. Sed valde mirum eſt, quòd cum Sui-
das ſcribat, numularios Iuſtiniani tempore ſoli-
tos permutare ſtaterem aureum ducentis & de-
cem follibus: idem tamen Iuſtinianus in legibus
Georg. tit. 4. de furt. Ceratiũ ſiue Siliquam duo-
decim follibus exæquet. *παρεχέτω*, inquit, *κερά-*

τιον ἦν, ἤγουν φόλας δώδεκα. quę ſi vera eſſet ratio, A ducentos & octaginta octo folles in aureos ſingulos imputaremus. vt ſuſpicari aliquis poſſit, mendum apud Suidam in notis numerorum eſſe non exiguum. Quod certè ita eſt. nam & Zonaras Tom. 3. & Cedrenus, vbi de Leone Conone commemorant, ſcribunt XII. folles in Ceratio fuiſſe: κατθεῦθεν (inquit Cedrenus) ἀπεκράτησεν ἡ συνήθεια, παρέχειν τὰ δικέρατα τοῖς διοικηταῖς. Κεράτια δὲ αἱ ιβ φόλεις ὠνομάσθησαν. Atque hinc conſuetudo inualuit, vt Præfectis bina ceratia ſol- B uerentur. Ceratia autem nominata ſunt, quæ duodenis follibus valebant. Zonaras autem eandẽ hiſtoriam commemorãs, pro duobus ceratiis, Φόλεις, inquit, εἴκοσι, καὶ τέσσαρας ἐφ' ἑκάστῳ νομίσματι. Epiphanius autem quid ſibi velit, verè vt dicam, non intelligo. Φόλεις, inquit, ὁ τὸ ταλάντιον καλεῖται. διπλοῦν δὲ ἐστιν, ὑπὸ δύο ἀργυρῶν συγκείμενον. οἱ γίνονται σ ἡ δηναρια. καὶ φόλεις δύο λεπτοὶ κατὰ τὸν δηναρισμὸν, ἀλλ' οὐ κατὰ τὸν ἀργυρισμόν. Pholes, inquit, quod etiam Talentium vo- C catur. Eſt autem duplex, quippe ex argenteis duobus compoſitum: & fiunt ducenti octo denarij. & Pholes, duo minuta, ſecundum denariſmum, non autem ſecundum argentiſmum. Deinceps eos locos proferemus, ex quibus licebit coniicere maioris hunc numum pretij fuiſſe. nam primùm omnium libram carnis ſuillæ video taxari ſenis follibus. l. 3. C. de ſuar. deinde quã exiguum illud in Eccleſias Conſtantini donatiuum fuiſſet, de quo apud Euſeb. libr. eccleſ. D hiſtor. 10. cap. 6. vbi hæc ex Imperatoris epiſtola proferuntur: καὶ ἐδήλωσα αὐτῷ ὅπως τρισχιλίους φόλλεις τῇ σῇ στερρότητι ἀπαριθμῆσαι φροντίσει: Eique mandaui, vt tria follium millia integritati tuæ adnumeranda curaret. Præterea quantula hæc multa fuiſſet, quæ temerariæ appellationi imponitur, follium dumtaxat triginta? l. 2. & l. 3. C. TH. quor. appel. non recip. Vtcumque autẽ hæc ſe res habeat, non prætereundum ne illud E quidem videtur, vocabulum hoc interdum pro Tributi genere vſurpari, quod follibus aliquot perſoluebatur. velut in l. 2. C. de prætor. & hon. præt. Glebam vel follem, ſiue ſeptem ſolidorum functionem, ſiue quamlibet eiuſmodi collationem, funditus iubemus aboleri. Itaque Zoſimus lib. 2. vbi de Conſtantino loquitur: Habebat, inquit, deſcripta virorum clariſſimorum patrimonia, quibus & tributum impoſuit, quod ille Follem nuncupauit. quibus ſanè collationibns vr- F bes exhauſit.

Recenſio locorum aliquot inſignium, in quibus de certo librarum argenti numero mentio facta eſt.

Dvæ argenti libræ. Liuius lib. 22. Conuenerat inter duces Romanos Pœnúmque, vt quæ pars plus reciperet quàm daret, argenti pondo bina & ſelibras in militem præſtaret. Plu- G tarchus autem in Fabio Maxim. διδόναι δραχμὰς ὑπὲρ ἑκάστου τῶν κομιζομένων, πεντήκοντα καὶ διακοσίας.

Qvattvor libræ. Martialis Epigramm. 8.

Quattuor argenti libras mihi tempore Brumæ
Miſiſti ante annos Poſtumiane decem.

Speranti plures (nam ſtare aut creſcere debent
Munera) venerunt pluſve minúſve duæ.

Decem. Plinius 33. c. 11. Nam propter quinque pondo notatum à Cenſoribus triumphalem ſenem, fabuloſum iam videtur. Idem lib. 18. c. 6. præcipiebant iſta qui triumphali denas argenti libras in ſupellectile crimini dabant. Agell. 17. c. vltim. C. Fabricius & Q. Æmilius Cenſores P. Cornelium Rufinum, qui bis Conſul & Dictator fuerat, Senatu mouerunt, cauſſámque iſti notæ ſubſcripſere: quòd cum comperiſſent, argenti facti cœnæ gratia decem pondo habere. Epitom. Liuij 14. Fabricius Cenſor P. Cor Rufinum Conſularem Senatu mouit, quòd decem argenti pondo facti haberet. Idem Valer. li. 2. c. 9. Plutarch. Sulla. & Iuuenal. Satyr. 9.

——Argenti vaſcula puri
Sed quæ Fabricius Cenſor notet.

Dvodecim. Plin. 33. & c. 11 Pópeium Paulinum Aretalenſis equitis Rom. filium paterna quoque gente pulſum, quòd XII. pondo argenti habuiſſet, apud exercitum, ferociſſimis gentibus oppoſitum ſcimus.

Septemdecim. Plin. 33. cap. 11. Poſteà victa Numantia & deleta, idem Africanus in triumpho militibus XVII. millia pondo dedit.

Triginta. Plin. eod loco: Libras triginta duas argenti Africanus ſequens heredi reliquit.

Qvinqvaginta. Iniuſtæ appellationis pœna legitima eſt quinquaginta libr argenti. l. 5. C. quar. appell. non recip. l. 10. l. 15. l. 16. C. Th. eod. l. 2. C. de epiſc. aud. Tanta etiam pœna eſt eorum, quibus iuriſdictio data eſt hiemis tempore in Rhodo & aliis tribus, niſi eam exerceant l. 6. C. de off. Rect. prouinc.

Centvm argenti libræ. Plin. 33. cap. 11. Paullò antè bellum ciuile Syllanum lances è centenis libris argenti, quas huic ſuper quingentas numero Romæ fuiſſe conſtat, multóſque ob eas proſcriptos dolo concupiſcentium.

Dvcentæ. Lamprid. Alexand. Seuero: Eccùm argentum in miniſterio plus ducentis libris non haberet, nec plures miniſtros, argentum & miniſtros antè, quando poſcebat, accipiebat ab amicis. Varro de vita pop. Rom. 3. Delphos Apollini munera miſſa, corona aurea pondo ducentûm.

Qvingentæ. Plin. 33. c. 11. Claudij principatu, ſeruus eius Druſillanus, nomine Rotundus, diſpenſator Hiſpaniæ citerioris quingenariam lancem habuit: & comites eius octo, quinquaginta librarum.

Mille argenti libræ. Plinius ibidem: Primus Allobrogicus primus omnium mille pondo habuit. Liuius 8. Veliterni iuſſi trans Tiberim habitare, vt eius qui cis Tiberim deprehenſus eſſet, vſque ad mille pondo clarigatio eſſet: nec priùs, quàm ære perſoluto, is qui cepiſſet extra vincula captum haberet. Haud ſcio tamen, an locus ille ad æris libras potiùs pertineat: propterea quod neque argenteæ pecuniæ tum vſus erat: & ſemper anteà Liuius ad æris numerum rationes duxit.

Vndecim millia. Plin. 33. cap. 11. Primus omnium

omnium Liuius Druſus in Tribunatu plebis habuit pondo XI. millia.

SEDECIM Millia. Suet Octau. 30. Ædes ſacras, opulentiſſimas domus adornauit: vtpote qui in cellam Capitolini Iouis XVI. millia pondo auri contulerit.

XL. Millia Liuius lib. 1. vbi de ſumptibus in A Capitolij fundamenta factis loquitur: Eo magis Fabio crediderim, XL. ea ſola (auri argentiq;) ta ẽta fuiſſe, quàm Piſoni, qui XL. millia pondo argenti ſepoſita in eam rem ſcribit. quia (lego QVÆ) ſumma pecuniæ neq; ex vnius tum vrbis præda ſperanda, & nullius, ne horum quidem magnificen iæ operum fundamenta non exſuperatura.

DE RE NVMARIA PARS III.

DE NVMIS AVREIS.

CAPVT I.

QVIA de numis tum æreis, tum argenteis dictum eſt, deinceps dicemus de aureis. Sed eorum quot ſpecies fuerint, ingenuè fateor me ignorare. ac ne pro certo quidem à quoquam affirmari poſſe arbitror. quin, ne quo nomine quidem appellarentur, pro comperto dici poteſt. Nàm Denarios quidem aureos appellari quibuſdam in locis animaduerto, ſed ita vt perobſcura & admodum recondita eius appellationis cauſſa ſit. Vetus eſt illud Mætiani, Omnis numus argenteus ex numero æris poteſtatem habet. quo eodem modo dicere poſſumus, Omnis numus aureus ex numero argenti poteſtatem habet. tametſi etiam ex æreis numis interdum æſtimationem accipiat: nam, vt eleganter Auſonius ſcripſit,

Auro magnus honos. auri precium tamen eſt æs.

Itaque Denarius æreus ex decem aſſium numero, Denarius argenteus ex decem æreorum poteſtate nomen inuenit. At dici poſſe non videtur, Denarium aureum ex pari argenteorum numero & æſtimatione nomen inueniſſe: quandoquidem aureis denariis ſcriptores vno conſenſu omnes quinque & viginti denariorum argenteorum precium attribuunt: quemadmodum aliquantò pòſt dilucidè probabimus. Vtcunque ſit, ferri eorum ſententia non poteſt, qui ſcripſere denarios Romæ nullos niſi argenteos fuiſſe. Nam ſicuti ſuperius aduerſus eorundem opinionem oſtendimus, denarios quondam fuiſſe ex ære, ita facilè iam docebimus, aureos quoque denarios in vſu populi R. fuiſſe. Plinius enim illo loco ſic ſcribit: Proximum ſcelus fecit, qui primus ex auro denarium ſignauit. Item lib. 37. c. 4. Indicato in Cypro ſex aureis denariis ſmaragdo, iuſſiſſe numerari. Præterea cùm Sueton. in Galba c. 12. ſic ſcripſiſſet, Cano Choraulæ mirè placenti denarios quinque donaſſe prolatos manu ſua è peculiaribus loculis ſuis: Plutarchus Græcè ſic reddidit, καὶ λαβὼν χρυσοῦς τινάς. ἐπέδωκε τοῦ κιτῷ. Eodem accedit Didymi vetuſtiſſimi ſcri-

B ptoris auctoritas, qui apud Priſcianum eo quem aliquoties iam protulimus loco ſcribit, Mille ſeſtertios reſpondere denariis, argenteis quidẽ, ducẽtis quinquaginta: aureis verò, decem. Quin etiam huc pertinet quod L. Cornutus illum Perſij locum explanans,

Et veri ſpeciem dignoſcere calles,
Ne qua ſub ærato mẽdoſum tinniat auro.

Ita, inquit, callidus ſimilitudinem veritatis cognoſcere, vt æs obductum auro. percutiendo in-
C telligas. ſicut (legendum, Non ſicut) numularij faciunt, qui nondum inſtructi denarios auro infectos pro auro accipiunt, quia vſum dignoſcendorum aureorum non habent. Quare neceſſe eſt, iſtius appellationis cauſſam exquirere. quam ſanè mihi perobſcuram eſſe fateor. niſi fortè harum alterutram probemus. prior hæc erit: Cùm aureus numus pauculis pòſt argenteum percuſſum annis (vt mox docebimus) pariq; & figura & craſſitudine ac magnitudine ſignari cœptus eſſet, ex
D illa ſimilitudine par idémque nomen impoſitum illi fuiſſe. Altera coniectura probabilior videtur. Quo primum tempore ſolidi aurei feriri cœpti ſunt, tres tantum ex auri vncia ſignati fuere: vt aliquantò pòſt demõſtrabimus. horum ſinguli denarios argenteos triginta complectebantur: vt eodem loco patebit. probabile eſt autẽ, quemadmodum ex argento, nõ modò Denarij, verumetiam duplo & quadruplo leuiores, nimirum Quinarij & Seſtertij, percuſſi ſunt: eodem modo ex
E auro non modò Solidos, verùm etiam triplo tenuiores, fortaſſis etiam quadruplo. nẽpe Trientes & Quadrantes ſignatos fuiſſe. nam Trientium certè aureorum mentionem apud Trebellium reperio, vt ſub verbo TREMISSIS oſtendemus. Iam ſi Solidi triginta denarios argenteos valebant, & ex vncia tres tantùm feriebantur, perſpicuum eſt Trientem Solidi denis argenteis valuiſſe: atque hac de cauſſa huic ipſi Trienti, non autem Soli-
F do, nomẽ illud Denarij attributum fuiſſe. de quo tamen integrum eruditioribus iudiciũ permitto.

De pondere aureorum qui Solidi dicebantur.

CAP. II.

NVNC enim maior multò & longè vtilior quæſtio ſubſequitur, de pondere Aureorum, quos Solidos veterum more nominauimus. Ea autem duplex eſt, prior de proportione ponderis ad denarios argenteos: altera, de numero numorum qui ex auri libra feriebantur. De priore cōſtare ferè inter omnes video, duplā aurei appenſi fuiſſe proportionem ad denarium argenteum: ſicuti Stater apud Græcos duarum drachmarum pondus habet. vnde illud Pollucis lib. 9. ὁ δὲ χρυσοῦς στατὴρ δύο εἶχε δραχμὰς ἀττικάς. Denique licet hoc cuiuis ex aureis & argenteis numis effoſſis perſpicere: quemadmodum ipſe in compluribus, quos diligenter appēdi, animaduerti. quod idem Budæus ab ſe obſeruatum, multis verbis in libro de aſſe tertio commemorat. Neque tamen fuit hoc perpetuum. nā regio dominatu ad Cæſares tranſlato, non pauci extitere, qui ad ſuum arbitrium aureos numos multò grauiores conflarent. Itaque vidi apud Principem humaniſſimum aureum numum Neronis effigie formatum, ſeptem argenteorum denariûm pondere: hac autem inſcriptione NERO. CLAVD. CÆSAR. AVG. GERM. TR. P. IMP. P. P. In medio effigies erat Neronis. ab altera parte nauium ſex imago, ſub qua Tiberis flumen viri nudi reſupini effigie. tum hæ notæ S.P.O.R O.S.T.C. id eſt, Portus Oſtienſis, vt opinor: cùm Oſtienſem portum reparaſſet. Vidi & alterum ſex denariorum pondere, hac inſcriptione. M. ANTONINVS. COMMODVS. AVG. ex altera parte ſignum Victoriæ, ſub qua notæ S.C. ſed ſcriptura in ambitu exoleſcente. Sequitur vt de legitimo & ordinario pondere aureorum diſſeramus, quo numero ſcilicet ex auri libra ſignarentur. Nam exſtat quidem eius rei tractatio apud Plinium, eo quem modò protulimus loco: ſed adeò multis & contaminata mendis, & circumfuſa tenebris, vt eam Budæus, Agricola, alij denique omnes planè pro deplorata habuerint. Verba illius hæc ſunt: Aureus nu-

XXI. mus poſt annos * LXII. percuſſus eſt quàm argenteus, ita vt ſcrupulum valeret ſeſtertios vicenos: quod efficit in libras, ratione ſeſtertiorum

4320. qui tunc erant, ſeſtertios * nongentos. Poſthæc

XLII. placuit * XL. millia ſignari ex auri libris. paula-

ſig. timque Principes imminuere pondus, minutiſ-

XLVIII. ſimè verò ad * XLV. millia. Videamus igitur, ecquid huic tanto morbo & à tantis medicis deſperato afferre remedij poſſimus. A Budæo quidem pro deplorato habitum. patet ex ipſius lib. de aſſe 3. pa. 151. ab Agricola verò relictum, lib. de precio metall. 1. pag. 265. Verum ad hoc conſilium inſtitutúmque noſtrum tria præmunienda ſunt: quorum illud primum eſt, quod iam ſuperius attigimus, Denarios aureos duorum argenteorum pondus habuiſſe: ac proinde cùm in argenteo denario terni eſſent ſcrupuli, ſenos in aureo fuiſſe. quod ad ea quæ mox conſequentur apprimè notandum, ac memoriæ mandandum eſt. Alterum eſt huiuſmodi, Ex numero denariorum, qui in libram feriebantur, cognoſci numerū eorum, qui in vnciam ſignabantur: quia ſemper in libra Romana duodecim vnciæ fuerunt, vt ſuperius in Argenteis denariis ſatis demonſtratum eſt. Itaque ſi ex auri libra cudebantur octo & quadraginta, tum ex vnaquaque vncia cudi oportebat quattuor: ſi ex libra triginta ſex, ex

A vncia tres. Tertia præmunitio eſt, Non vnum eundémque ſemper aureorum ſtatum in Republica R. fuiſſe: ſed primis temporibus, grauiores percuſſos: poſterioribus, leuiores. Id quod Plinij ſupraſcriptus locus ita dilucidè oſtendit, vt confirmatione non egeat. Nunc quod dicere inſtituimus ſic exordiemur. Satis conſtat, parem eandémque eſſe rationem libræ auri, & libræ cuiuſuis alterius metalli. proinde ergo argenti: vt ſcilicet in vnamquamque libram duodenas vn-

B cias numeremus. Ex argenti libra docuimus argenteos denarios ſub Cæſaribus cudi ſolitos numero ſex & nonaginta. Quare cùm denarius aureus duorum argenteorum pondus haberet, efficitur, vt ex libra auri octo & quadraginta aurei cuderentur: quæ pars eſt ſuperioris numeri dimidia. qua ratione patet, argenteos numos aureis dupla proportione reſpondiſſe. quæ obſeruatio dici non poteſt, quantam lucem huic loco ſit al-

C latura. vt illud omittam, quòd hæc quoque proportio vtriuſque metalli naturæ conſentanea videtur. Sed hoc minùs ad rem. Nunc quod neceſſe eſt. Nam his poſitis illud neceſſariò efficitur, Plinium extremo illo quem protulimus loco, ita ſcripſiſſe, MINVTISSIME VERO AD XLVIII. non autem, vt in vulgatis libris exſtat, XLV. quod ipſa proportio apertè repudiat: multò verò minus XLV. millia: quod vt abſurdum eſt, ita doctorum omnium conſenſu iampridem exploſum fuit. Facilem autem fuiſſe librarij lapſum à notis

D III. (quæ trium numerum deſignant) ad notam CIↃ. (quæ mille ſignificat) quiuis, vel me tacente, animaduertit. Verumtamen, vt omnis cauillandi præcidatur occaſio, ecce profero inſignem Plinij locum, ex ipſius libro 19. cap. 1. vbi auri ſcrupulum apertè quaternis denariis æſtimat. Quaternis, inquit, denariis ſcrupula Byſſi permutata quondam, vt auri, reperio. Atqui Fannius & Priſcianus in drachma ſiue denario

E argenteo tria conſtituunt argenti ſcrupula. vnde efficitur ratione duplæ proportionis, aureum ſex ſcrupulorum pondus habuiſſe. Coniungamus nunc ſexies quaternos denarios. efficiemus numerum Denariorum viginti quattuor: quanti dico & contendo fuiſſe, vera ratione Romana, ſingulos aureos, quorum octo & quadraginta libram auri explebant. Verumenimuerò, quæret aliquis, Quemadmodum igitur quadrabit hæc ratio cum illo vel viginti quinque denariorum,

F vel centum ſeſtertiorum numero, quem omnes vno conſenſu aureo attribuunt? Cuius rei teſtimonia hæc ſunt manifeſtiſſima: primum ex Dione & Zonara: quorum ille lib. 55. ita ſcribit: χρυσοῦν γὰρ δὴ καὶ ἐγὼ τὸ νόμισμα τὸ τὰς πέντε καὶ εἴκοσι δραχμὰς δυνάμενον κατὰ τὸ ἐπιχώριον ὀνομάζω. καὶ τῶν ἑλλήνων δέ τινες ὧν τὰ βιβλία ἐπὶ τῷ ἀττικίζειν ἀναγινώσκομεν, οὕτως αὐτὸ ἐκάλεσαν. Aureū, inquit, ego quoque numum, qui drachmas quinq; & viginti valet, more noſtro appello. Et Græcorū qdā, quorū libros quòd Attico dicendi generi ſcripti

G ſunt, legimus, ſic ipſū vocarūt. Zonaras autē to. 2. inquit, παρὰ ῥωμαίοις αἱ εἴκοσι καὶ πέντε δραχμαὶ χρυσοῦν νόμισμα ἕν. παρὰ δὲ τοῖς ἕλλησιν εἴκοσι δραχμῶν, ὡς Δίων φασί, τὸ χρυσοῦν ἀλλάττεται νόμισμα. Valet, inqt, apud Romanos quinq; & viginti drachmæ numū aureum vnum: apud Græcos autē viginti drachmis (vt Dio ſcribit) aureus numus permuta-

mutatur. Ex quibus intelligitur, quæ proportio fuit inter denarium & ſeſtertium, nimirum quadrupla, parem eandémque fuiſſe inter precium aurei denariis taxatum, & idem precium ſeſtertiis definitum: quia ſicuti quattuor ſeſtertij denarium, ita viginti quattuor denarij centum ſeſtertios explebant, qua de cauſſa videmus promiſcuè aureum & centenos ſeſtertios pro eadem pecuniæ ſumma vſurpari. veluti quum Suetonius in Othonis vita ſcripſiſſet his verbis. Quoties cœna principem acciperet, aureos excubanti cohorti viritim diuidebat: Tacitus lib. ita expreſſit: Quoties Galba apud Othonem epularetur, cohorti excubias agenti viritim centenos numos diuideret. Plutarchus autem χρυσοῦν ἑκάστῳ διανέμων. Eodémque pertinet, quòd cùm idem Tacitus li. Annal. 11. tradidiſſet, Claudij inſtituto taxatum aduocationis honorarium decem ſeſtertiûm millibus, Vlpianus noſter centum aureis interpretatus eſt, l. 1. D. de extraord. cognit. Sed & eodem ille Plauti locus pertinet in Truculento, primùm à Turnebo, tum etiam à Lambino tractatus.

Nam iam de hoc obſonio de mina vna deminui
Modo quinque numos: mihi detraxi partem
Herculanam.

Nam ſi centum drachmæ in mina erant, vt inter omnes conſtat, quomodo quinq. numi drachmales dici poterant pars Herculea, ſiue decima minæ ſolidæ? Neceſſe eſt igitur, Numi nomine ſtaterem aureum intelligi: quem à Polluce duab. drachmis æſtimatum paullò antè demonſtrauimus. Magna igitur illa obiectio, & magnopere noſtræ illi diſputationi aduerſaria: vnde ne mihi ſubterfugio aliquo elabi liceat, ac dicere, neque Dionē, neq; Zonaram de denariis locutum eſſe, ſed de drachmis: manum mihi grauis auctor iniicit Didymus, cuius apud Priſcianum hæc verba ſunt, τὰ δὲ σηστέρτια ποιεῖ διακόσια πεντήκοντα δηνάρια ἀργυρᾶ· δέκα δὲ χρυσᾶ· ἅπερ καὶ μίλλε νούμμους φασί. hoc eſt, Mille ſeſtertij faciunt ducentos quinquaginta denarios argenteos decem autem aureos, quos mille numos vocant. Sanè, vt ingenuè fatear, non mediocriter hæc me obiectio de principio commouit. ſed poſtea re accuratius perpenſa & cognita, eam ſolutionē animaduerti, quam omnibus, qui ſana mente ſunt probatū iri confido. nempe, aliud eſſe laminæ rudis aureę precium, aliud ſignatæ: ſicut aliud eſſe conſtat argenti infecti, aliud facti precium: quippe, cùm propter operarum mercedem ac manuprecium inſuper aliquid accedat. l. 1. §. vlt. l. 9. & l. Titiæ, 35. D. de aur. & argent. legat. Mercedis autem illius modum, fuiſſe animaduerto viceſimum quintum denarium: quia cùm ad aureum cudendum non plus materiæ paratum eſſet, quàm quantum viginti quattuor denariis emi poterat: tamen aureus percuſſus pro viginti quinque denariis permutabatur. Atque hoc modo poſtremum illius Pliniani loci verſum feliciter ac dilucidè à nobis explanatum eſſe confidimus. Aſcendamus nunc ad primum verſum, ſic enim facilior ad intermedium intelligendum aditus patebit. Nam Plinius in principio nos admonet, grauiores aureos antiquis temporibus percuſſos fuiſſe, quàm poſtremis. quòd ſi grauiores, certè etiam in libram pauciores. Sed quibuſnam veſtigiis veritatem illius primi & antiquiſſimi ponderis peruestigare poterimus? nimirum iis ipſis, quæ nobis Plinius, quaſi intentis digitis, oſtendit, cùm ita loquitur: Aureus numos poſt annos LXII. percuſſus eſt, quàm argenteus, ita vt ſcrupulum valeret ſeſtertios vicenos. quod efficit in libram, ratione ſeſtertiorum qui tunc erant, ſeſtertios DCCCC. Nam ex priore ſeſtertiorum numero, nimirum viginti, perfacilè ac ſine vllo errore colligemus, ternos ex vncia, ſenos & tricenos ex libra percuſſos fuiſſe. Cùm enim aurei huius numeri grauiores ſint quàm illi ſuperioris, in quo quattuor inerant, atque vno ſint pauciores: neceſſe eſt, viceuerſa, ſingula cuiuſque aurei ſcrupula vno denario plus valere, quàm illa ſuperiorum aureorum. Cùm igitur illa valerent, auctore Plinio, quaternis denariis: hæc valebant quinis. qui, ſi ſeſtertiaria ratione quadruplicentur, liquidò patient eum ipſum ſeſtertiorum numerum, quem Plinius edidit: nimirum viginti. quantum in vnciam trecentos ſexaginta. Supereſt libram in quam Plinij codices imputant nongentos abſurdè & ridiculè. vt Budæus, Agricola, & omnes vno conſenſu agnoſcunt. Reponantur ergo Quattuor millia quadringenti, ſexaginta quattuor. omnia examuſſim quadrabunt. Et profectò ita eſſe ratio proportionum oſtendit, quam ſuperius diximus magnum in hac tota tractatione pondus ac momentum habere. Demonſtratum eſt enim, aureum dupla proportione argenteo reſpondiſſe. Dictum eſt etiam ex Plutarchi teſtimonio, drachmas in mina, ante Solonis inſtitutum, fuiſſe duas & ſeptuaginta. Diuidamus hanc ſummam. Quanta erit dimidia? nempe illa ipſa, quam in auri libra fuiſſe dicimus, aureorum ſex & triginta. Experiamur alteram proportionem ſeſquitertiam. quadrare ad amuſſim omnia comperiemus. Nam vt ſunt quattuor aurei (qui in ſuperiorem vnciam incurrebant) ad tres (qui in hanc noſtram incurrunt) ita ſunt quadraginta octo (qui ex ſuperiore libra cudebantur) ad triginta ſex, (qui ex hac noſtra percutiuntur.) Sed quid eſt quod Plinius ſubiicit, Ratione ſeſtertiorum qui tunc erant? Dicam apertè. Nihil fuit neceſſe, Budæum, Glareanum & alios doctos viros commoueri. Quo tempore Plinius hæc ſcripſit, ſeſtertius quattuor aſſes valebat: vt ſuo loco dictum eſt ab initio duos tantùm & ſemiſſem valebat: cuius temporis æſtimationem Plinius monet ſpectandam eſſe in hac ſua ratiocinatione, vbi de ſeſtertiis antiquis loquitur, non autem eius, quo ſeſtertius quattuor, denarius ſedecim aſſium precium æquabat. Longè verò illud erat obſcurius, quod neminem attigiſſe vehementer miror: Quid ſit quod Plinius eodem loco poſuit, Aureum poſt annum LXII. percuſſum fuiſſe, quàm argenteum. Quod enim de mutatione ſeſtertiorum loquitur, ferre tantum ſpatium non poteſt: cùm illam contigiſſe teſtetur anno vrbis DXXX. Q. Fabio Dictatore: argentea autem pecunia ſignari cœperit anno CCCCLXXXIIII. vt idem eodem loco tradidit. Quod ſi LXII. annos ad illos CDLXXXIV. adderemus, perueniremus ad annum vrbis DXLVI T. Quinctio, M. Claudio Coss. vt Agricola rectiſſime ratiocinatus eſt lib. de precio metallor. 1. pag. 265. Sed idem vehementer errat, cum illam ſeſtertiariam mutationem non animaduertit ſex

& quadraginta antè annis accidiſſe. Quid verbis opus eſt? Nam Liuius lib. 26. de auro ſignato loquitur, ſub anno DXLIII. Manlio, Octacilio Coſs. Aurum, inquit, argentum, æs ſignatum omnes ſenatores craſtina die in publicum conferamus, & mox: Cæterum omne aurum, argentum, æs ſignatum ad Triumuiros menſarios deferamus. Cùm igitur numerus ille LXII. ſtare non poſſit, tantiſper dum verus ac certus reperiatur, per exigua mutatione reponendum cenſeo, XII. in quo non procul à recepta ſcriptura recedimus. Sequitur verſus apud Plinium intermedius. Poſthæc placuit XL. millia ſignari ex auri libris. Breui præcidam. Probabiliter dici poteſt, imò, vt opinor, pro certo & vero affirmari, Plinium, ita ſcripſiſſe, Placuit XLII. ſignari ex auri libris. Nam quadraginta aureorum millia nihilomagis ferri poſſunt, quàm talentorum quadringenties quadragies centena millia: quemadmodum & Budæus & Agricola & alij omnes ſine vlla varietate conſentiunt. Vt igitur ſuperius oſtendimus, pro XLV. millia reponendum eſſe XLVIII. quia tres poſtremæ notæ propter ſimilitudinem CIↃ degenerarant in verbum MILLIA: ita hoc loco affirmamus, idem verbum MILLIA ſuppoſitum pro his duabus notis fuiſſe II. quod etiam hoc modo planiſſimè demonſtrabimus. Plinius tradit, non vnum ſemper aureorum ſtatum fuiſſe, ſed aliquoties variatum. Tres autem varietates tantùm enumerat. poſtremam quattuor aureorum in vnciam, primam trium. tertiã idem intermediam numerat. Quænam igitur alia eſſe poterit, quàm medij numeri? nimirum trium cum dimidio. Exigamus rationem hanc ad regulam proportionis. Dixi, primam eſſe octo & quadraginta aureorum in libram: quia cùm argentei denarij ſolenniter ex argenti libra ſignari ſolerent XCVI. numero, & aureus didrachmus eſſet, hoc eſt binos argenteos penderet, neceſſe fuit, dimidiam tantùm illius numeri partem aureis imputari: vt ſcilicet octo & quadraginta ſignarentur. Rurſus dixi primam fuiſſe ſex & triginta aureorum in libram. quia cùm drachmæ ex argenti mina feriri ſolerent numero duæ & ſeptuaginta, pari ratione dimidia illius numeri pars erat didrachmorum, ſiue aureorum ſex & triginta. Nunc hoc dicimus: Vbi aureorum pondus imminui cœptus eſt, non repentè à tribus ad quattuor decurſum fuiſſe (nam hunc poſteriorem Plinius teſtatur vltimum fuiſſe) ſed ad eum quem natura & communis ſenſus oſtendit: nimirum ad tres cum dimidio: qui numerus eſt inter duos illos extremos intermedius, nimirum XLII. quia cùm quattuor & octoginta drachmæ in libram ferirentur, aurei didrachmi feriendi fuerunt ad eiuſdem ponderis rationem duo & quadraginta. Et hac ratione præclaram licebit proportionem animaduertere. Quantò enim hic numerus XLII. ſuperat illum XXXVI. tantò numerus XLVIII. ſuperat illum XLII. nimirum ſex. Atque hoc modo pulcherrimum illum Plinij locum à tam multis deploratum, à nemine vſque adhuc ſanatum, primi omnium (vt ſperamus) in ſuam integritatem reſtituimus. Etſi autem hæc à nobis ſatis dilucidè pro rerum obſcuritate dicta ſunt, tamen ne quid dubitationis aut ſcrupuli ſuperſit, rem totam ſub oculos ſubiiciemus, & hanc numerorum tabulam, in qua proportiones dilucidè animaduerti poterunt, proponemus.

A	B	C	D	E	F	G	H
3	36	5	30	120	20	360	4320
3½	42	4½	27	108	18	372	4464
4	48	4	24	96	16	384	4608

A Quot aurei in vncia.
B Quot aurei in libra.
C Scrupulum quot valet denarios argenteos.
D Aureus quot valet denarios argenteos.
E Denarius quot ſeſtertios.
F Scrupulum quot ſeſtertios,
G Seſtertij quot in vncia.
H Seſtertij quot in libra.

His ita conſtitutis, tandem concludendum eſt aureos de quibus ſub imperio Cæſarum, & in Pandectis noſtris mentio fit, cudi ſolitos è libris XLVIII. ex vnciis autem quattuor. deinde in ſingulos aureos non plus auri, quàm quantùm quattuor & viginti denariis comparari poterat, conſumptum fuiſſe: ſed propter officinæ mercedem, vicenis quinis æſtimatos fuiſſe. Poſtremò neque Budæo, neque Agricolæ aſſentiendum, qui nonnullis in locis octo & quadraginta aureos libræ attribuunt, aliis verò quinquaginta: ſed potiùs ita definiendum, Octo tantum & quadraginta aureorum pondus in libra fuiſſe, numerum tamẽ quinquaginta. Quam tamen differentiam veteres Græci & Latini auctores propter Græcæ & Romanæ hiſtoriæ permixtionem crebro confuderunt: cùm ſcilicet Græcorum res Romani, viciſſimque horum illi res narrationéſque ad rem pecuniariam pertinentes tractarent. Budæi verba, nequis fortè quæ ſuperius dicta ſunt, in dubium vocare, & nos calumniari inſtituat, totidem literis deſcribam, ex lib. 3. pag. 255. Cùm libra Romana ſex & nonaginta drachmarum fuerit (melius dixiſſet denariorum, centum autem drachmarum) duodequinquaginta numi didrachmi ex ea factitati ſunt à principio (imo ſemper vſque ad Plinij ętatem, atque adeò poſterius) quibus ſi ſemunciam addideris, id eſt quattuor drachmas, vt ex libra fiat plena mina, erunt in libra quinquaginta omnino nomiſmata: vt apud Plin. QVINQVAGINTA potiùs, quam QVADRAGINTA legendum ſit (imo QVADRAGINTA OCTO.) Ex quo intelligimus quinquagenos olim aureos in ſingulis libris fuiſſe, dumtaxat iuſti ac legitimi nomiſmatis. Hæc ille. At in eod. lib. pag. 257. Romani, inquit, quaternos aureos in vncias ſignabant. Ita quater duodenos in libras ſignaſſe deprehenduntur, id eſt, in duodecim vncias: & binos ex ſemuncia, quæ minæ. id eſt libræ argentariæ accedit. Item libro quint. pag. 654. Diximus ſuprà duodequinquagenos numos ex auro libra percuſſos (imo verò Quinquaginta, mi Budæe) Et pag. ſequ. Antiqui aurei (vt diximus) binas drachmas pendebant: hoc eſt, ſenos ſcrupulos: & quattuor in vncias ſignabantur. ſic ex libra Romana duodequinquaginta fiebant: hoc eſt, ex duodecim vnciis, pondere autem imminuto ex binis drachmis terni aurei numi fieri cœperũt: hoc eſt, ſeni ex vncia. Ita fit, vt auri libra dd-

bas

bus & ſeptuaginta aureis impleretur, licet antiqua libra numaria centenas drachmas caperet, vt mina Attica. Hæc doctiſſimus Budæus: quæ fortaſſe nemo eruditus credidiſſet ab illo ſcripta fuiſſe, niſi verba ipſius totidem literis deſcripſiſſem. Nam cuiuſmodi tandem illud ſomnium eſt, ſtante Romano Imperio ſenos ex auri vncia denarios aureos percuſſos, ex libra binos & ſeptuagenos? quem numerum à Valentiniano ſolo, poſt nouam Romam conditam, ſeruatum legimus. l. quoties, 5 C. de ponderatorib. Quale porro illud eſt, quód ſubiicit, Licet antiqua libra numaria centenas drachmas caperet, vt mina Attica? an non hoc Saliorum carmen eſt, ſiue, vt in Gallia dicere ſolebamus, ſaltatio à gallo ad aſinum? Nam cum de auri libra & aureis numis dicere exorſus eſſet, repente Latini tibicinis modo ad argenti libram & denarios argenteos, ſiue drachmas argenteas tranſiliit. Simillimum eſt illud eiuſdem lib. pag. 258. Nam cùm paullò antè apud Plinium legendum eſſe dixiſſet XLVIII. Fortaſſe igitur, inquit, apud Plinium legi poſſet, Poſthæc placuit L. numos ſignari ex auri libris. paulatimque principes imminuere pondus: minutiſſime verò ad L V. numos. *Quo teneam vultus mutantem Protea nodo?* aut verò qualis iſta eſt vel proportio, vel Romanæ libræ ratio? Sed pag. ſequenti (hoc eſt 259.) multò etiam magis aliena loquitur. Videndum, inquit, quodammodo auri ſcrupulus vicenos ſeſtertios valere potuerit (nos eum paullò antè ſpectandum oculis ſubiecimus.) Quod antequam explico, hoc præfandum habeo, me Plinij locum ita legere inſtituiſſe, quoad aliud inuenero: Ita vt ſcrupulum valeret ſeſtertios duodenos, vel bis ſenos potius (hac ratione Budæus aureum nobis fingeret ſeſtertiorum ſeptuaginta duorum, qualis nunquã antehac auditus eſt) quod efficit in libras ratione ſeſtertiorum qui tūc erant, Denarios nongentos. Et inferius, Paulatímque Principes imminuêre pondus, minutiſſime Nero, ad quinquaginta quinque numos. Ita Budæus vocem NERO reponendam putat, pro VERO. quod ferri non poteſt, quia Plinius, qui, vt aliquoties teſtatur, res Neronis ſcripſit, & ad Veſpaſiani ætatem peruenit, eodem illo loco diſertè proteſtitur, aureorum pondus ſemper vſque ad ſua tempora diminutum fuiſſe: ac proinde non leuius, fortaſſis etiam grauius ſub Neronis imperio, quàm ſua ætate fuiſſe. Quin ne illud quidem prætermittendum eſt, quod Suetonius memoriæ prodidit, Cæſarem cùm in Gallia fana & templa Deorum atque vrbes quaſdam ſpoliaſſet, tantam auri copiam habuiſſe, vt ternis millibus numum in libras promercale per Italiam prouinciáſque diuideret. quod ſanè animaduerſione dignum fuit, cùm ſuperior tabula demonſtret, nunquam aureorum numorum libram minoris quàm quattuor numum millibus valuiſſe.

De aureis inclinato imperio & circa Iuſtiniani tempora vſitatis.

CAP. III.

ATQVE hæc quidem hactenus. Verùm in-A clinato iam ac labente imperio, longè diſſimilis fuit aureorum qualitas & ratio, de qua quę à nobis obſeruata ſunt, deinceps eo quem ſuperius in æreis & argenteis numis exponendis ſecuti ſumus, ordine diſſeremus. quanquam ne illud quidem hoc initio prætereundum videtur, Aureum apud Græcos poſteriores ſcriptores, (hóc eſt ferè poſt Conſtantini imperium) generale Numiſmatis nomen ſuum feciſſe. nam in Nouellis Iuſtiniani, & aliorum Orientalium B conſtitutionibus, itémque apud Theophilum, Harmenopulum, Nicephorum, Zonaram, Cedrenum, vbicunque Νομίσματος nomen repetitur aureus ſolidus ferè intelligitur. Ac primùm de materia quam fuiſſe duplicem animaduerto: quorundam enim lamina ex auro puro & obryzo cōſtabat: aliorum verò mixta, & alio quopiam metallo temperata erat. Obryzum monetales viri purum & excoctum appellabant: ac fruſtra ſe homines docti in illius verbi notione indaganda C fatigarunt: quod in officina monetali natum eſſe, Plinius non obſcurè ſignificat: vbi complura eiuſdem modi vocabula monetalis & metallariæ artis propria commemorat. ſic denique nautarum, & ſingulorum ferè artificum atque opificum propria quædam vocabula fuiſſe, facilè ex auctorum locis cognoſci licet. ſed iam quod inſtat agendum eſt. Fuit igitur Obriza, probatio ſiue examen per ignem acerrimum, cuiuſmodi hodie eſt, quod vulgo Cineritium appellant. vt apparet D ex l. vlt. C. TH. de ponderat. vbi Imp. Valentinianus aureos numos diu multúmque cum edacis flammæ examine in Obriza decerni iubet. vbi Edacem ignem Ouidij exemplo dixit: cuius ille notus eſt verſiculus, *Omnia purgat edax ignis, Vitiúmque metalli Excoquit.* Nec dubito, quin Conſtantinus in l. 1. eod. titul, ita ſcripſerit: Si quis ſolidos appendere voluerit auri Obriza cocti. Nam per obrizam quicquid alterius metalli E admixtum erat, depellebatur: atque ita materiæ pondus imminuebatur. l. 4. C. TH. de aur. coron. Quod ſi qua ex numorum qualitate inter emptores & venditores controuerſia naſcebatur, erat in ſingulis ciuitatibus Zygoſtrates Principū imperio conſtitutus, qui de iis diſceptabat, l. 2. C. de ponderat. l. 2. C. TH. eod. cuius legis initio pro SOLIDORVM, Latina oratio poſtulat SOLIDOS in quarto caſu reſtitui: vt ſit hic ordo Emptio venditióque impeditur, nonnullis repudiantibus ſolidos leuius vendibiles, quos (qui- F dam) excidunt, aut diminuunt, aut arrodunt. Solidorum autem mentio fit in edicto Prætoris perpetuo, quod, Adriano Imperante, à Iuliano compoſitum eſt. l. 5. §. prætor. D. de his qui deiect. vel effud. itémque in edicto Ædilium. l. qua vulgò, 42. D. de Ædil. edict. verbi autem notionem Iſidorus ſic explicat lib. Origin. 16. Solidus apud Latinos Sextula dictus eſt: ideo quòd his ſex vncia compleatur. Hunc autem vulgus ſolidum aureum vocat: qui Solidus dicitur ideo G quia nihil illi deeſſe videatur. Solidum enim antiqui integrum dicebant. Cicero de Diuin. Annibal cùm columnam auream vellet auferre, dubitauit vtrum ſolida eſſet, an extrinſecus inaurata. Itaq. in Queruli comœdia pro NOBILITAS (quod verbum eo loco nullius vſus eſt) reponen-

dum cenſeo SOLIDITAS. Quid tam ſimile, inquit, quàm ſolidus ſolido? Etiam hic diſtantia quæritur in auro. vultus, ætas, color, NOBILITAS, literatura, patria, grauitas, atque ad ſcriptulos quæritur in auro, plus quàm in homine. Quod ſic interpretor, Quæritur in aureo numiſmate auctoris vultus, ſiue effigies, ætas etiam, ſi fortè & iuuenis quædam percuſsit, & ſenex: item color auri, qui quo ſplendidior eo certior, ſoliditas præterea, vt ne ſit alij metallo admixtum, ſed excoctum & merum: literatura item, id eſt inſcriptio, quæ in numis imprimitur. (Matthæus ἐπιγραφὴν appellat Euangel. c. 22.) patria deinde, id eſt, ciuitas vbi numus percuſſus eſt: poſtremò grauitas & pondus. Patet igitur, Solidos duabus de cauſsis appellatos: primùm quòd ex auro puro conſtabant, deinde vt ab iis diſcernerentur, qui dimidiati, aut dimidiatis minores erant: hoc eſt, ſemiſsibus, & tremiſsibus.

De legitimo Solidorum numero ex auri libra.

CAP. IV.

DEINCEPS de legitimo Solidorum numero, qui ex auri libra feriebantur, pauliſper conſiderandum eſt. Nam poſterioribus temporibus circiter Conſtantini ætatem, labente iam ac proclinato imperio, ita pondus aureorum imminutum eſt, vt quattuor & octoginta ex auri libra conflarentur. ſiue, quòd idem eſt, ex vncia ſeptem. quod fuiſſe legitimum denariorum argenteorum pondus ſuperius ex Plinio demonſtrauimus. quanquam in eo non mediocriter interfuit, quòd cùm in argenteo denario terna eſſent ſcrupula, Conſtantinus quaterna in aureo ſuo eſſe ſtatuit. nam in l. 1. C. TH. de ponderat. Si quis, inquit, Solidos appendre voluerit auri * cocti (lacunam voce Obryza replendam diximus) ſeptem ſolidos quaternorum ſcrupulorum noſtris vultibus figuratos appendat pro ſingulis vnciis: quattuordecim verò pro duobus: iuxta hanc formam omnem debiti ſummam illaturus: eadem ratione ſeruanda, & ſi materiam quis inferat, vt ſolidos dediſſe videatur. Poſt Conſtantinum Valentinianus ad grauiores aureos rediit: ſtatuítque vt duo & ſeptuaginta conflarentur, qua ratione cùm libra duodecim vnciis conſtaret, facilè legitimum aurei Solidi pondus eſſe deprehenditur, ſextam vnciæ partem. legem illam quæ decurtata refertur in l. quoties, C. de ſuſcept. ex codice Theodoſiano integram, & ex coniectura noſtra emendatam proferemus. Quotieſcunque ſolidi ad largitionum ſubſidia perferendi ſunt, non ſolidi (pro quibus adulterini ſæpe ſubduntur) ſed aut iidem, in maſſam redacti, aut (ſi aliunde qui ſoluit, poteſt habere) materia auri obryzati dirigatur, &c. Illud etiam cautionis adiicimus, vt quotieſcunque certa ſumma ſolidorum pro tributi qualitate debetur, & auri maſſa tranſmittitur, in ſeptuaginta duos ſolidos libra feratur accepta. Perſpicuum eſt igitur, Valentiniani imperii ſenos aureos ex vncia conflatos, quãdoquidem ſex vnciæ duodecies ductæ, numerũ implent duarum & ſeptuaginta. Atque hoc nimirum eſt quod Iſidorus his ſignificat verbis: Solidus apud Latinos alio nomine Sextula dicitur quòd iis ſex vncia compleatur. Nam ſextulam Iſidorus ſextam vnciæ partem eſſe oſtendit, vt apud Fannium:

Sextula quæ fertur, nam ſex his vncia conſtat.

atque idcirco Solidum eius nomine appellatum quia ſeni ſolidi auri vnciam expleant. ſed & paulò poſt tres aureos Semunciæ nomine appellatos tradit. ac pari ratione Græci Latinos imitati ἑξάγιον ſolidum aureum appellarunt? quo Sextulam cõmodiſſimè dicere poſſumus Zonaras tit. 3. vbi de Nicephora Phoca commemorat: *ἦν δὲ πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ χρημάτων ἥττων, ὡς ἔοικε. μέχρι γὰρ ἐκείνου παντὸς νομίσματος ἑξαγίου σταθμὸν ἕλκοντος, ἐκεῖνος τό τε τεταρτηρὸν ἐπενόησε, κολοβώσας αὐτὸ κατὰ τὸν σταθμὸν, καὶ τὰς μὲν εἰς πράξεις διὰ τοῦ βαρυτέρου, τὰς δὲ δόσεις καὶ πάντα τὰ ἀναλώματα διὰ τοῦ κεκολοβωμένου ἐποιεῖτο.* id eſt, Erat autẽ, præter alia, etiam ardente auaritia, & pecuniæ præter modum appetens, quod vel hinc licet intelligi. nam cùm ſemper antea aurei omnes ſextulam penderent, ipſe Quartarium excogitauit, pondere leuiore ac deminuto: & exactiones, quidem grauiore, largitiones autem & ſumptus leuiore ac mutilato numo faciebat. Quam hiſtoriam Cedrenus his exponit verbis: *ἠλάττωσε δὲ καὶ τὸ νόμισμα, τὸ λεγόμενον τεταρτηρὸν ἐπινοήσας, διπλοῦ δὲ τοῦ νομίσματος ἐκτότε γεγονότος ἡ μὲν εἴσπραξις τῶν δημοσίων φόρων τὸ βαρύτερον ἀπῄτει, ἐν δὲ ταῖς ἐξόδοις τὸ μικρὸν ἐσκορπίζετο.* Aureum, inquit, leuiorem fecit: Quartarium commentus, & cum ex eo tempore duo genera aureorum eſſent, publicorum quidem tributorum functio, grauiorem exigebat: minor autem ac leuior in ſumptus diſpenſabatur. τεταρτηρόν, quartarium Lampridij more appellaui, quaſi ἑξάγιον ſextarium pari modo diceremus: ſed Quartarium Lampridius dixit, pro quarta aurei parte, quaſi quadrantarium: ego pro quarta vnciæ parte: Et commentum iſtius Ganeonis ſic interpretor: Cùm antea ſemper aureus eſſet, vt ita dicam, ſextantarius, hoc eſt, ſextam vnciæ partem appendens, qua de cauſſa, Sextula dicebatur, Nicephorus aureum ſuo nomine ſignari iuſſit, paris eiuſdémque ponderis, ſed precij maioris: quaſi quattuor tantùm in vncia ineſſent, quapropter, Quartarium, ſiue potius quadrantarium illum appellauit: cùm tamen multò leuior eſſet vnciæ quadrante.

Tũ vbi quid fiſco ſuo ſoluendum erat, ſextantarios adnumerari iubebat. vbi contra ſoluere ipſum atque impendere aliquid oportebat, alteros illos pondere ſextantarios, verbo quadrantarios expendebat. ex quo permagnum priuatis diſpendium accidebat, cùm leuiores numos inter ſe commutare, grauiores autem fiſco dependere cogerentur. Patere igitur iam arbitror, non vnam ſemper ac certam aureorum æſtimationem fuiſſe: ſed pro cuiuſque Principis arbitrio ac libidine mutari ac variari ſolitam. Itaque Imperatores Valentin. Valens & Gratianus in leg. 2. C. de vet. num. poteſt. ita ſcribunt, Pro imminutione, quæ in æſtimatione ſolidi fortè tractatur, omnium quoque precia ſpecierum decreſcere oportet. Quod cùm ita ſit, nunc quæſtio exoritur, quid ſit quod in l. 1. & l. vltima eiuſdem tit. Impp. ſtatuunt, vt par eadémque ſit veterum & recentiorum numorum poteſtas. Nam ſi precium

cium aureorum imminutum eſt, certè materiæ A
quoque bonitatem imminutam fuiſſe oportet. ac
proinde veterum æſtimationem iniquiſſimè re-
centiorum æſtimationi adæquari. Animaduer-
tendum eſt igitur, Imperatores non ſimpliciter
& abſolutè ſtatuere, vt ſolidorum veterum &
recentiorum par eademque ſit poteſtas: ſed con-
iunctè, ſolidorum omnium obryzatorum. Itaque
legum illarum hæc ſententia eſt, Vt obrizatorum
quidem ſolidorum omnium qui ſcilicet eiuſdem
eſſent ponderis, par eadémque eſſet poteſtas: ſiue B
veterum, ſiue recentiorum Principum effigie
formati eſſent. ac proinde vbi recentiorum pote-
ſtas imminuebatur, ſimul etiam veterum digni-
tas decreſcebat. Cedrenus de Nicephoro Phoca:
Νόμου δὲ καὶ ἔθους ὄντων, πάντα χαρακτῆρα βασιλέως,
εἰ μὴ τοῦ σταθμοῦ ἐλαττοῖτο, δύναμιν εἰσφέρειν, καὶ ἔχειν
ἰσότιμον. Cum & lege & conſuetudine receptum
eſſet, vt numorum omnium qui Imperatoris ef-
figie inſigniti eſſent, niſi forte aliquid ponderi
legitimo deeſſet, par eadémque poteſtas eſſet. C
Qui verò non puri, ſed mixti erant, quales Cara-
calli Imperio fuiſſe ex Dione docuimus, ij pro
Monetalium & Zygoſtatarum iudicio æſtimatio-
nem accipiunt. qui fruſtra inſtituti à principibus
in ſingulis ciuitatibus fuiſſent, ſi ſolius auri pu-
ri puri, & vnius eiuſdémque numorum generis
vſus receptus eſſet.

De auri precio & libris circa Iuſtiniani tempora.

CAP. V.

CVR autem aurum argento aliiſque metallis
omnibus precioſius exiſtimetur, alterius
generis quæſtio eſt. Georgius quidem Agrico-
la in lib. de preciis metallorum primo tres cauſ-
ſas profert præcipuas: vim eius in ignibus, vti-
litatem ad vſum vitæ, & raritatem. neque ani-
maduertit, ferri maiorem eſſe & duritiē in igne,
& ad vſum vitæ ſiue ruſticæ, ſiue vrbanæ, ſiue E
militaris, ſiue naualis opportunitatem. plumbum
autem Britannicum, omnium metallorum eſſe
rariſſimum. Commodius igitur videtur, in æſti-
manda metallorum præſtantia ſic diſtingui, vt de
ea quæratur vel ſimpliciter, id eſt per ſe, & ex cu-
iuſque metalli natura: vel relatè, hoc eſt ratione
vtentium, & opportunitatis reſpectu. Nam ſi per
ſe metalla conſiderentur, non dubium eſt, quin
Auro principatum tribui oporteat, quippe quòd
ſit metallorum forma, & opus naturæ perfectum F
atque abſolutum, vltra quod ipſa progredi non
poteſt. nam cùm prima metalli materia, fuerit ab
initio humida & frigida, itémque lenis atque aë-
rea, vt facillimè perexiguo colore adhibito eua-
neſcat, ſenſim tamen tum à natura, tum ab arte,
naturæ imitatrice, per alia metalla quaſi gradus
in eam maturitatē perducitur: vt iā tota ſit ignea,
& ſolida, & mirè compacta. quocirca neque
ignis ardori cedit, neque quicquam illi vel in in-
cendiis vel in catinis deperit, nec tantum ſcoriis G
natiuis omnibus expurgatur, verùm ne aduenti-
tias quidem vllas admittit. vitiáve vlla aut ma-
culas concipit nec ab acribus exeditur, & colo-
re, ſplendore, fulgore facilè omnibus antecellit.
Sin autem quæſtio ad vitæ communis opportu-
nitatem referatur, tum verò dubitari non debet,
quin ferrum multis partibus auro ſit præſtan-
tius ſiue pacis tempora, ſiue belli, ſiue ruſticæ ſiue
vrbanæ vitæ commoda ſpectemus. Verùm, vt
dixi, quæſtio hæc alterius eſt & loci & temporis.
nam ad phyſiologiam tota pertinet & ramum,
ſiue vellus, ſiue potius muſcum aureum: de quo
mihi alius eſt dicendi conſtitutus locus. Nunc vt
ad inſtitutum redeam, animaduerto poſteriorum
Impp. ætate libram auri æſtimatam quattuorde-
cim argenti libris & ferè ſe libra: quia quinta
pars ſelibræ detrahenda eſt. Nam cùm Impp.
Arcad. & Honor. in l. 1. C. de arg. pret. libram ar-
genti quinis aureis ſolidis æſtiment, libram au-
rem auri duobus & ſeptuaginta ſolidis aureis:
perſpicuum eſt, ſeptuaginta ſolidis aureis: perſpi-
cuum eſt, ſeptuaginta ſolidos aureos quattuor-
decim auri libras exæquare, ſuperſunt aurei duo:
qui, ſi ſemiſſem adderemus, ſelibram, ſiue ſex vn-
cias argenti explerent. nunc quia ſemis deeſt,
explebunt quattuor vncias, & inſuper quattuor
quintas vnciæ vnius partes. Porro, cùm ſupe-
riùs demonſtratum ſit, legitimum aur orum ſo-
lidorum numerum ex quaque auri libra fuiſſe, Iu-
riſconſultorum tempore, quinquaginta, conſe-
quens eſt, ex ſingulis vnciis quaternos ſignatos
fuiſſe. ita tamen, vt bini ſummæ excurrentis ſu-
pereſſent. Quocirca, quibus in veterum aucto-
rum locis vnius auri libræ mentio fit, quinqua-
ginta aureos intelligemus: in quibus duarum, cē-
rum: trium, centum & quinquaginta. ac proinde
Senatuſconſultum cuius fit mentio in l. 3 §. vlt. D.
de præuaric. quo pœna quinque auri librarum in
deſiſtentem ab accuſatione ſtatuitur, ſic inter-
pretabimur, quaſi ſcriptum eſſet, ducentorum
quinquaginta aureorum: ſeſtertiaria autem ra-
tione, quinque & viginti millium numûm ſed
poſterioribus ſeculis, tranſlata imperij ſede By-
zantium, quibus temporibus aureorum pondus
imminutum, numerus ita vt diximus auctus eſt:
comparatio hæc ad illius temporis rationem ac-
commodanda erit.

De auri ad argentum proportione.

CAP. VI.

SEd hæc diſputatio ad eam quæſtionem per-
tinet, quam à Budæo, Agricola, & aliis, qui
ſe in hoc ſtudij genere exercuerunt, tractatā ad
argētum ſit proportio? Nam ſi qua inter metalla
proportio eſt, eam eſſe oportet aut in ipſorum
natura, aut in vſu, atque vtilitate, aut in homi-
num cupiditate ac ſtudio, aut poſtremò in popu-
lorum inſtitutis, ac legibus. In metallorū natura
proportionem aliunde, quàm ex eorum maturi-
tate vel immaturitate quærere, perquam abſur-
dum eſt. Omnium enim metallorum vna eadém-
que, vt paullo antè diximus, eſt ſtirps ac radix:
quamuis radices inter ſe bonitate ac puritate
diſcrepent. quædam enim plus fæcis ac ſordium
admixtum habent, quod harum rerum periti at-
que intelligentes Sulphur exterius appellant,
quædam minus. Hoc ſulphur ex atro colore:
qui lineis ex quoque metallo ducendis perſpici-
tur, & quem Plinius etiam commemorat, perfa-
cile à quouis videri intelligíque poteſt. præterea
propter caloris & coctionis varietatem, hoc eſt
diſſimilem ſolis cœlique affectionem, varia me-
tallorum genera gigni neceſſe eſt. Vſui verò
quid loci tribuere in hac inueſtiganda propor-

tione poſſumus? cùm proportio ſemper certa & rata ſit, vſus & vtilitatis ratio in metallis incertiſſima. certas.n.ad res argentum exempli cauſſa erit vtile, quod in aliis erit inutile. velut in militaribus Romanorum ſignis, quæ ex argento (vt Plinius teſtatur) fiebant. quoniam is color aureo eſt clarior, magiſque diei ſimilis, & lōgius (vt ipſe ait) fulget. Quod ſi vſum atque opportunitatem ſpectemus, nemini dubium eſt, quin ferrum reliquis omnibus longè latéque antecellat: tametſi varia, vt diximus, cuiúſque metalli varias ad res commoditas eſt. Sequitur hominū cupiditas, cuius cū mo us ſit nullus, ecquæ tandem aut initi ratio, aut conſtitui regula poterit? nihilo certè magis quàm in gemmis aut margaritis, addo etiam in ſignis & ſimulacris: quarum rerum æſtimatio ex eorum affectione pēdet, qui huius generis ornamentorum ſtudioſi ſunt. Itaque præclarè Tullius, vt omnia: Qui modus eſt in his rebus cupiditatis, inquit, idem eſt æſtimationis. ſed, vt Iuriſconſulti ſapienter ſtatuunt, precia rerum non ex effectu, vel vtilitate ſingulorum, ſed communiter funguntur. l. pretia.36. D.de leg. falcid l. ſi ſeruum, 33. D.ad leg. Aquil. Quid igitur dicemus? Idem nimirum de proportione & precio metallorum ſtatuendū eſſe quod Ariſtoteles de numis dixit: illam non à natura, ſed à lege & inſtitutis populorum proficiſci: atq; ex eo fieri, vt auri libra interdū decem, plerumque duodecim, interdum tredecim, atque adeò quatuordecim, & amplius argenti libris æſtimetur. quemadmodum paullò antè docuimus, ſub Arcadij, & Honorij imperio quatuordecim libris, &, eo amplius. ferè ſelibra, taxatam auri libram fuiſſe: argenti autem libram, centum æris libris: in quo non metallorum natura, ſed communis populorum vtilitas ſpectatur. quæ non minùs in metallis, quàm in aliis rebus ac mercibus varia & mutabilis eſſe cōſueuit. l.3. D.de eo quod cert.loc. l.cum certum, 9. D.de aur.& arg. leg. l. ſi quis, 35. in fi. princip. C.de donat. vbi auri argentíque precium ex varietate temporis locorū variari dicitur. quod ſummè notandum eſt. cuius rei teſtimonium extat certiſſimum in l. 9. D. de aur.& arg.leg.& l.ſiquis, 35. in fin. prin.C.de donat.vbi auri argentíque precium ex varietate tēporis & locorum variari dicitur. Neque verò moueri quenquam oportet Platonis, Herodoti, Liuij & Pollucis auctoritate. qua pleróſq; omnes abuti ad hanc opinionem animaduerto. Dicit quidem Plato in Hipparco duodecuplum eſſe aurum ad argentum. qua de re mox videro. ſed, vt hoc concedamus, tamen, non ſi Platonis tempore & Athenis valuit illa proportio, idcirco ſequitur eandem & vbique & omni tempore valuiſſe. Platonis autem locum vitioſiſſimè à nonnullis conuerſum, ſic interpretabitur. Socr. *Si quis minus inpendij fecerit, plus perceperit, ain hoc lucrum eſſe?* Hipp. *Non quidem ſi deterius aliquid acceperit: ſed ſi quis auri vel argenti minus impenderit, plus autem receperit.* Socr. *Hoc ipſum volebam, Agedum enim. Si quis dimidiam certi ponderis auri partem impenderit, duplum autem pondus argenti receperit, vtrum lucrum, an damnum fecerit?* Hipp. *Damnum certe, ô Socrates. nā aurū quod apud eū fuerat duodenarium, effectū eſt ei* (vel redactū eſt ei ad) *binariū.* ἀντὶ δωδεκαστασίου γὰρ διστάσιον αὐτῷ καθίσταται τὸ χρυσίον (nempe, vt iam ei decē partes abſint. nā cùm auri pondus, quod impendit, valeret duodecuplo argenti, pro duodecuplo duplum tantam accepit) Socr. *Atqui plus accepit. nunquid duplum plus eſt, quàm dimidiū?* Hipp. *Non quidem argenti duplum dignitate plus eſt, quàm auri dimidium.* Socr. *Oportet igitur, vt apparet, iſti lucro ineſſe dignitatem:* (lucrum iſtud ex dignitate ęſtimare, lucrum eſſe id quod dignitate præſtat.) *Atque hac ratione negas plus argenti dignius eſſe, quàm minus auri. Minus autem auri dicis eſſe dignius, quàm plus argenti.* Hipp. *Prorſus ita eſt.* Socr. *Quod igitur dignius eſt, id lucrum cenſendum eſt, ſiue paruum ſit, ſiue magnū. quod autem vilius, pro damno habetur.* Hæc Plato, quibus ſanè videtur Duodecuplum facere aurum ad argentum: quam eandem proportionem à Romanis longo tempore obſeruatā, paullò pòſt demonſtrabimus. ſed quid eſt, quod Menander poeta pari aut certè ſuppari ętate decuplum tantum, idque Athenis, aurum fuiſſe teſtatur ad argentum, vt mox intelligemus? Videndum igitur an Plato Δεκαστάσιον potius ſcripſerit, quandoquidem de hac Menandri proportione dubitari omnino non poteſt, quod mihi certè probabilius videtur. Venio ad locum Liuij ex libro triceſimo octauo. vbi loquitur de pacis conditionibus quas Romani victis Ætolis impoſuerant. De pecuniæ ſumma, inquit, quam penderent, penſionibúſque eius nihil ex eo, quod cum Conſule conuenerat, mutatum. pro argento, ſi aurum dare mallent, darent conuenit: dum pro argenteis decem aureus vnus valeret. Quo ex loco docti viri ratiocinantur, auri proportionem ad argentum fuiſſe decuplam. verè profectò, ſiquidem victoris illius Conſulis imperium atque arbitriū ſpectemus: cui ęquè licuit vnum aureum pro decem argenteis, vt pro nouem aut octo exigere. ſed in hac ratiocinatione magnus calculi verſatur error. nam etſi prima ſpecie videtur Conſul ille multum Ætolis concedere, qui cum ex vſitata illa Platonis proportione duodecim argēteis aureum vnum æſtimare poſſet, decem tantùm æſtimet: tamen ex contrario multum illos onerat. nā ſi eis licuiſſet duodecuplam pro portionem ſeruare, tum aureis ſingularibus ſoluendis in centenos & vicenos argenteos ſeſe liberaſſent. nunc ad decuplam redacti, nonniſi in centenos liberantur. quantum enim vnius aurei debitor ſubleuatur, cùm argenteis decem ſoluendis liberatur, tantum argenteorum decem debitor oneratur, cùm vnum aureum ſoluere cogitur: viciſsimque quantum vnius aurei debitor oneratur, cum duodecim argenteos ſoluere cogitur: tantum duodecim argenteorum debitor ſubleuatur, cùm vnum aureum ſoluendo liberatur. vt iam abſurdiſſimū eſſe appareat, ſtatuere decuplam fuiſſe per illa tempora auri proportionem ad argentum. Sed intelligendum eſt Romanos ea tempeſtate argenti cupidiores fuiſſe, quàm auri. quod ex his Plinij verbis conſtabit: Miror, inquit, populum R. victis gentibus in tributo ſemper argentum imperaſſe, nō aurū: ſicut Carthagini cùm Annibale victæ, argēti pōdo annua in quinquaginta annos, nihil auri. Quin ne illud quidem ſilentio prætereundū eſt, Liuiū illo loco, quē ex Polybij Græca hiſtoria expreſſit, pro auro argentóque infecto ſigna-

ſignatum numeratúmque Latinè poſuiſſe. Nam A Polybij locum in optimo libro nuper edito ita ſcriptum reperio, δότωσαν δὲ αἰτωλοὶ ἀργυρείου μὴ χείρονος ἀττικοῦ παραχρῆμα μὲν τάλαντα εὐβοϊκὰ σ̄ τῷ στρατηγῷ τῷ ἐν ἑλλάδι ἀντὶ τρίτου μέρους τοῦ ἀργυρείου, χρυσίον ἐὰν βούλωνται, διδόντες τῶν δέκα μνῶν ἀργυρείου χρυσίου μνᾶν. id eſt, Danto Ætoli Conſuli (ſiue Imperatori) qui in Græcia eſt, talenta Euboica ducenta præſentia: cum eo, vt pro tertia parte argenti, aurum, ſi velint, eis dare liceat: pro denis putà, minis argenti, ſingulas B auri minas. Melius ſanè Polybius, ac certiùs multò quàm Liuius: qui cùm de volore aureorum & argenteorum numorum loquatur, ſignificat, vnius aurei numi tantum fuiſſe pondus, quantum ſingulorum ex decem argenteis: quos vniuerſos decem, precio & dignitate vnus aureus adæquabat. nam pondus & precium res ſunt, vt ſæpe dixi, inter ſe diuerſiſſimæ. quapropter apud Romanos vnus aureus qui binos tantùm argenteos pendebat, quinque tamen & viginti valebat. vt mi- C hi certè nonnunquam in mentem venerit, ſuſpicari, hanc vſitatam libræ notam < apud Liuium intercidiſſe: eúmque potius ita ſcripſiſſe: Dum pro argenteis decem vna auri < valeret. Libram enim Latinos pro Græca mina vſurpaſſe, ſatis copioſe ſuo loco demonſtrauimus. Veniamus nunc ad Iulij Pollucis locum, vbi pari ratione contendit, aurum idcirco ad argentum eſſe decuplum, quod cùm Menander in fabula qua- D dam priore loco auri talẽtum dixiſſet, paullo poſt decem argenti talẽta pro eadem ſumma poſuit. Non enim ſi aurum per id tempus fuit apud Athenienſes decuplum ad argentum, continuò eius proportionis regulam vbique & omni tempore conſtituere poſſumus, non magis quàm ex altera Herodoti proportione in Thalia, vbi cùm eorum talentorum numerum expoſuiſſet, quæ Darius ſuis ciuibus ac ſubiectis imperarat ad extremum, vnum auri talentum, tredecim argen- E teis taxauit: aut ex illa, quam ſuperius diximus, perquamdiu Romæ obſeruatam, vt aurei numi pondus, argenteorum duodecim precium adæquaret: non, vt Agricola exiſtimauit, duodecim cum dimidio: nam vt ſuperius diximus, Plinius libr. 19. cap. 1. auri ſcrupulum quaternis denariis taxat. ſenis autem ſcrupulis aureus conſtabat, ac proinde viginti quattuor denariis. ſed viceſimus quintus propter officinæ mercedem accedebat. vt illud omittam quod paullò ſuperius diximus, F ſub Arcadij & Honorij Imperio libram auri amplius quattuordecim argenti libris æſtimatam. Verè igitur concludere poſſumus, Auri ad argentum, cuiuſuis denique metalli ad aliud metallũ, nullam eſſe proportionem, niſi quæ Regis aut Principum imperio ac iudicio; variè pro temporum varietate conſtituitur. ſicuti verum eſſe non poteſt quod Caius in l. 3. D. de eo quod cert. loc. ſcribit, pecuniarum vnam eandemque vbique poteſtatem eſſe: niſi quatenus & quamdiu lex, quæ certum numo precium impoſuit, & in Principum arbitrio poſita eſt, perdurat. Vt enim re- G rum ac mercium precium pro temporum varietate mutatur, ita & metallorum & numorum precium pro temporum & locum varietate flectitur. d. l. 9. D. de aur. & arg. leg. l. 35. C. de donat.

De ſtatere aureo & argenteo.

CAP. VIII.

QVo loco difficilis nobis ſcrupulus occurrit, propter Budæi & aliorum opinionem, qui cenſent, duo Librarum genera in Cod. Iuſtiniani reperiri, magnopere animaduertenda. vnam enim eſſe vulgatam, & ponderalem, quæ vncias continet duodecim: alteram monetalem ſiue numariam: ad quam eorum aureorum ratio dirigẽda eſt, quorum in Codice Iuſtiniani fit mentio. B Itaque Budæus lib. de Aſſe 3. Exiſtimo, inquit, Staterem eſſe, quod in iure Libra auri vocatur. l. quoniam. C. de appellat. l. 4. C. de mod. mul. Plus eſt enim auri vncia, quàm auri Libra: vt ibidem liquet. Tum ſubiungit, Staterem à Polluce dici duarum drachmarum Atticarum numum, ſiue Romano more, duorum denariorum. Rurſus ai. 4. Circa Iuſtiniani tempora, inquit, Libram auri ſtaterem aureum fuiſſe exiſtimo non magni Ponderis: & eundem ſtaterẽ modò Libram mo- C dò Pondo appellatum. Hæc doctiſſimus Bud. ex quibus intelligitur duo nobis ab illo tradi præcepta, quorum prius certiſſimum eſt, ſtaterem aureum pondus habuiſſe duarum drachmarum: alterum (vt ingenuè fatear) concoquere non poſſum, Eundem illum ſtaterem, ac numiſma aureũ, Libræ & pondo nominibus appellatum fuiſſe quòd certè cuiuſmodi ſit, nulla vſque adhuc aſſequi coniectura potui. Nam quod ait ex l. 4. & D l. vlt. C. de mod mult. liquido conſtare, plus eſſe auri vnciam, quam auri libram: ego contra liquido confirmare poſſum, mihi hoc non liquere: qui viduam talem in iis legibus, & iure multæ certis magiſtratibus permittendo proportionem ſeruari, qualis eſt in ipſorum dignitate ac iuriſdictione. nam Præfectis Prætorio, multæ dicendæ poteſtas vſque ad quinquagenas auri libras conceditur: Proconſulibus, vſque ad ſenas vncias: Iudicibus præfectorum prætorio vi- E cem gerentibus, non vltra ternas: Præſidibus prouinciarum, vſque ad binas. Quòd ſi Libram auri, ſolidum ſiue ſtaterem aureum interpretaremur, cuiuſmodi quæſo illud eſſet, quod ſtatuitur in l. 1. C. de greg. domin. vt qui equum è grege dominico occupaſſet, vna auri librà multaretur: qui ex alio, ſelibra? Quid? an quæ de cauſſis decẽ aut viginti librarũ ſummã excedentibus ſtatuũtur in l. antepen. & vlt. C. de appell. interpretabimur de aureis dumtaxat, ſiue ſtateribus didrachmis? mò F verò quemadmodum argenti libra quinis ſolidis aureis ſexaginta: l. 1. C. TH. de expenſ. lud. ita nos auri librã ſeptuagenis binis ſolidis æſtimabimus ex l. quoties, 5. C. de ſuſcept. Mouetur Budæus tãta ſumma multæ, triginta nẽpe auri librarũ, quæ iudicib. ordinariis appellationem non admittentibus imponitur in d. l. quoniam, 21. C. de apell. At Iuſtinianus eam in decem librarum ſummam mutauit. Nou. 176. c. 3 vbi ſic δέκα χρυσίου λίτρας. decem ſolidos aureos interpretaremur, quis nos audiret? Quid? an quod quinquaginta librarum auri pœna in eum ſtatuitur, qui fundum pa- G trimonialem aut limitotrophum in ius priuatum transtulerit, de quinquaginta tantum ſtateribus didrachmis accipiemus: l. nulli, 13. C de fund. patrim. Mitto quod ſtatuitur in l. 2. l. 3. l. 4. C. de conſul. vt Conſules loco largitionum & miſſilium, quæ tot pecuniarum aceruos inutiliter ex-

hauri bant, inferant in ſumptum aquæductuum A modo centum pondo, modò centum auri libras. Fuit quidem Srateta vſurpari ſolita pro eo rrutinæ genere, quod vna tantùm ex parte lancem habet, ex altera pondus vncto appenſum, l. 6. §. 1. D. de extraord. crimin. & apud Vitruuium 10 c. 8. neque ita multò pòſt ex Polluce docebimus Staterem aureum pro Libra ſiue Mina auri vſurpari: ſed non pro libra Budæi imaginaria, duarū drachmarum: verùm pro libra vnciarum duodecim, drachmarum centum. Nam vt rem omnem planius explicemus, ſciendum eſt, Staterem alium B argenteum, alium aureū fuiſſe. Argenteus quattuor drachmarum & pondus & precium habuit. nam vt Cleopatras & Epiphanius ſcribunt. ὁ σατὴρ ἀγ΄ δραχμάς δ. καλοῦσι δ᾽ αὐτὸν τετράδραχμον. vt facilè appareat, quod apud Heſychium ſic legitur, στατὴρ τετράδραχμος, mendoſum eſſe, pro τετράδραχμος. Idem etiam apud Matthæum apparet, cap. 17. vbi Chriſtus ſtaterem in ore piſcis C inuentum pro duobus didrachmis ſolui iubet. nā hoc de ſtatere argenteo intelligendum eſt, qui Hebraico ſiclo reſpondebat, non autem de aureo. Itaque quod apud eundem Euangeliſtam cap. 26. ita legitur: Οἱ δὲ ἔστησαν αὐτῷ τριάκοντα ἀργύρια, Eu. eb. libr. 4. ἀποδείξεως ita tranſcripſit, τριάκοντα στατῆρας. Locum quidem illum Budæus lib de aſſe quinto extremo tractat, ſed ita vt nōnihil ratiocinationi noſtræ conceſſerit. Deus per Moſem iuſſerat, vnumquemque Iudæum ſemiſiclum argenteum ad templi ornamentum & tu- D telam quotannis pendere. Ei exigendo præfecti erant è Iudæorum gente Quæſtores, ſiue (vt credi par eſt) Æditui. de quibus intelligendum illud eſt, quod Matthæus commemorat, veniſſe ad Petrum, eos, qui ſemiſiclum exigere ſolebant, atque ex eo quæſiſſe, Nunquid ipſorum magiſter annuum illud didrachma priſcis temporibus à Deo Iudæis omnibus in capita imperatum, penſitaret? Neque enim de Romanis vel Quæſtoribus E vel exactoribus illud accipiendum eſt, vt Budæus putauit: neque de tributo quod Cn. Pompeius, aut Auguſtus Iudæis impoſuerat, vt Germanus doctiſſimus in ſuis Notationibus tradidit: quod etiam Chriſtus apertiſſimè oſtendit, vbi Petrum alloquens, dicit, quamuis Reges non ſuis filiis tributa imponant, ſed alienis, hoc eſt, ciuibus & ſubiectis, ac proinde verus illa capitatio non ad ſe, qui Dei filius, & templi regniique paterni dominus erat, pertineret: tamen ne illi Æditui of- F fenderentur, ſatius fore ſemiſiclum illum ſoluere. & ſuſpicionem contemptæ religionis & ſacrilegi deuitare. Quod enim de Regibus & Principibus & de ipſorum filiis Chriſtus dixit, abſurdū eſſet, ad Romanos Imperatores, & ad ipſum Chriſtum referre. Quod autem ex Ioſepho Budæus commemorat, Auguſtum imperaſſe Iudæis cenſum, id ſine dubio ad alterum functionis ac tributi genus pertinet, quod Romani victis ab ſe gentibus imponere ſolebant. quemadmodum G Cn. Pompeius ſubactis ab ſe Iudæis iampridem impoſuerat, M. Tullio, C. Antonio Coſs. non autem ad capitationem illam primis temporibus à Deo propriè in templi tutelam & ſarta tecta inſtitutum ac deſtinatum. Stipendium autem à Veſpaſiano imperatum, de quo Ioſephus loquitur, ad tempus multo poſterius referendum eſt. Nam

Ioſephus de Veſpaſiano libr. de bello Iudaico 7. cap. 26. ita ſcribit: Stipendium, vbicunque degerent, Iudæis indixit: bináſque drachmas ſingulis annis deferre in Capitolium iuſſit, ita vt antehac Hieroſolymorum templo pendebant. Quo ex loco exiſtimare licet capitationem illam antiquitus à Deo ad templi tutelam inſtitutam, vſque ad Veſpaſiani victoriam perueniſſe. Porro quod de ſiclo Hebraico, Græco ſtateri argenteo reſpondente, diximus, id partim ex Ioſepho didicimus, qui pro Siclo Græcè ſolet ſtaterem dicere: partim ex Hieronymo, qui in Ezechielis capite quarto ita loquitur, Siclus autem, id eſt ſtater, habet drachmas quattuor. Quod autem Chriſtus illo loco κῆνσον dixit, itémque Matthæi cap. 22. νόμισμα κήνσου, non ex Romana conſuetudine intelligi oportet: neque Latinè propriè Cenſus nomine appellari poſſet: ſed impropriè & abuſiuè. nam, vt Suidas ſcribit, Κῆνσος dicebatur νόμισμα, ἐτήσιον τέλος, παρὰ τὸ κείρω, τὸ κόπτω. id eſt, numus, tributum annuum, à verbo Cædo, ſiue Percutio. quaſi numus certo ſigno propriè ad illam penſitationem impreſſus ac deſtinatus: quod tamen ab illo Semiſiclij inſtituto alienum eſt. ſed ex Romanorum conſuetudine Κῆνσος, inquit, οὕτω τῇ ἐπιχωρίῳ γλώσσῃ Ῥωμαῖοι τὴν ἐξέτασιν τοῦ Ῥωμαϊκοῦ πλήθους προσαγορεύουσι. Sic Romani ſua lingua nominant recenſionem populi R. per quam ciuium facultates noſcuntur. Quanquam ecce aliud Heſychij commentum: τὸ δὲ τέλος, inquit, Κινσὸς διὰ τοῦ ι Cinſus per i, tributum ſignificat. quinetiam paullò pòſt, Κῆνσος, inquit, εἶδος νομίσματος, ἐπικεφάλαιον. Cenſus eſt genus numi, quod viritim imponitur, ſiue Capitatio. Quibus ex locis paret, Cenſum à Græcis appellatum tributum, quod prouinciales pro modo cenſus & facultatum ſuarum pendebant. nam inſtitutū quoque in prouinciis eum cenſum, vel ex titulo Digeſtorum De cenſibus, nemo ignorat. Sed iam ad inſtitutum reuertamur: ac deinceps de ſtatere aureo propriè diſſeramus: de quo Budæus lib. De aſſe quinto ſic loquitur: Stater aureus minam argenti valebat. Pollux, ὁ δὲ χρυσοῦς στατὴρ μνᾶν ἠδύνατο. καὶ γὰρ ἐν τοῖς ἱσταμένοις τὴν μνᾶν τοῦ χρυσοῦ στατῆρα ὀνομάζουσι. Aureus, inquit, ſtater, minam valebat. nam & in iis quæ appenduntur, pondus minæ Staterem nominauerunt. καὶ τὸ εἰπεῖν πεντεστάτηρον, πεντάμνουν δοκοῦσι λέγειν. Et cùm dicunt Pentaſtaterum, id eſt, quinque ſtaterū pondere, dicere videtur: hoc eſt quinqueminale. Hoc ſi verum eſt, ſtater vnus aureus quaternos minimū aureos numos Romanos valebat. Quattuor enim aurei Romani quadragintos non amplius ſeſtertios valebant: vt fuerint ſtateres aurei vnciales: cuiuſmodi ferè Luſitanici hodie aurei viſuntur, denis aureis æſtimabiles. Hæc doctiſſimus Budæus, Græci ſermonis, in quo totus terrarum conſentit orbis, facilè omnium princeps. Videamus tamen, ne plus apud nos tanti viri valeat auctoritas, quàm veri cognoſcendi ſtudium honeſtiſſimum. Nam Pollux ſtateris aurei duo genera conſtituit: vel potius Stateris aurei nomen duplex eſſe oſtendit. alium enim ponderalem eſſe, qui minam, ac proinde centum drachmas pendebat, alium monetalem, qui duarum tantùm drachmarum pondus habebat: valebat autem (ſicut ex aurei Romani comparatione credi par eſt)

eſt) quinque & viginti. Nam ſuperioribus illis verbis à Budæo prolatis, (vbi μνᾶν τῆς ῥοπῆς, dixiſſe videtur, pro ῥοπὴν τῆς μνᾶς) non obſcurè oſtendit, ſe non de numario, ſed de librario cuiuſuis rei pondere ſentire. qua de cauſſa ſubiungit, quamuis rem quinque minas pendentem dici Quinqueſtateram: veluti δίκελλαν πεντεστάτηρον, ligonem quinque pondo: vt non incommodè dicere poſſimus, Staterem illo ſpeciali nomine idē apud Græcos valere, quod apud Latinos Pondo. cuius rei teſtimonium, aliquanto etiam apertius paullò pòſt ex quarto ipſius libro proferemus. Hactenus igitur Pollux, de ſtatere, qui pro librali pondere vſurpatur. ſed quid poſtea ſubiungit? ἔστι δὲ καὶ νόμισμα στατὴρ ὡς ὅταν εἴπῃ Ἀριστοφάνης, στατῆρσι δ' οἱ θεράποντες ἠρτιάζομεν, τὸ γὰρ ἐν τοῖς βατράχοις, ἀμφίβολον, σωτηρίας τετραστάτηρας, εἴτε ῥοπὴν, εἴτε ἀριθμὸν, λέγει. Εὔπολις δὲ ἐν μὲν Δήμοις, τὸ νόμισμα δηλοῖ λέγων, ἔχων στατῆρας χρυσίου τρισχιλίους. ἐν δὲ Ταξιάρχοις, τὴν ῥοπὴν λέγει. ὅτ' ἦν μὲν τοι νεώτερος κρόκης, πέντε στατῆρας εἶχε. Eſt verò, inquit, ſtater etiam numi genus. (Viden', vt poſt Ponderalem ſtaterem, Pollux nunc demùm ordiatur de Monetali diceret?) Quemadmodum cùm Ariſtophanes dicit, Stateribus famuli ludebamus par impar. nam quod in Ranis dixit, Soterias quadriſtateras, ambiguum eſt, vtrum ad pondus an ad numerum pertineat. Eupolis autem in Demis, perſpicuè pro numo vſurpat: Habens ſtaterûm aureorum tria millia. At in Taxiarchis, pro pondere vſurpat: Trama, dum erat noua, fuit quinque pondo. Item paucis pòſt verſibus, καὶ εἰ μὲν χρυσοῦς εἴποις, προσακούεται ὁ στατήρ. εἰ δὲ στατὴρ εἴποις, οὐ πάντως ὁ χρυσοῦς. Si dixeris aureus, inquit ſubauditur ſtater. ſin autem, ſtater dixeris, non continuò χρυσοῦς. Quibus verbis Pollux tantum inter ſtaterem & aureum diſcrimen eſſe oſtendit, quantum inter genus & ſpeciem: quia Stateris nomine pondo, & numus comprehenditur. Pondo, inquam, duodecim vnciarum, & Numus duarum drachmarum. Quinetiam libro 4. στατῆρα δὲ, inquit, οἱ τῆς κωμῳδίας ποιηταὶ, τὴν λίτραν λέγουσι. Δίκελλαν ἢ πέντε στατῆρον, Κράτης ἐν παρακαταθήκῃ, τὴν πεντάλιτρον. ὁ δὲ χρυσοῦς στατὴρ, δύο εἶχε δραχμὰς Ἀττικάς. Poetæ Comici, inquit, ſtaterem appellãt libram. Ligonem autem, quinque ſtaterum Crates in Depoſito Quinqueſſem appellat. Stater autem aureus duas habuit drachmas Atticas. Quibus poſtremis verbis apertè oſtendit, Numum aureum, quem Græci ſtaterem appellarunt, duarum tantùm drachmarum pondus habuiſſe: valuiſſe autem quinque & viginti: indéque intelligi poſſe, quantum inter argenteũ & aureum ſtaterem interfuerit. nam argenteus & pondere & precio fuit quadridrachmus: vt ſuperius demonſtratum eſt. Quòd ſi Budæi ſententiam ſequeremur, prodigioſum ſtaterem aureum fingeremus, non modò precij, verùm etiã, ponderis centum drachmarum, quod ne natura quidem patitur, vt numus aureus non pluris valeat, quàm quantum argenti pendit: quemadmodum in vtriuſque metalli proportione demonſtrauimus. Itaque Budæus ſubiecit, Staterem, precium quattuor Romanorum aureorum exæquaſſe, decem autem Gallicorum coronatorum, & illius Luſitanici, quem vulgo Portugallicum appellamus. quod fieri omnino non poteſt, ſi Pollucis verba, quæ quidem protulit, de ſtatere monerali intelligeremus. Quin ne calculus quidem illam Budæi æſtimationem patitur, vt ſtateri librario quattuor tantùm aureorum Romanorum precium attribuamus, cùm eum Budæus ex loco Pollucis perperam intellecto, ἑκατοντάδραχμον fecerit: quæ ſumma, non quattuor, vt Budæus putauit, ſed octo Romanos aureos complectitur. Itaque vt huic diſputationi modum imponamus, videmur iam poſſe liquidò concludere, Staterem aureum paris eiuſdémque ponderis & precij fuiſſe, quo fuit Romanus aureus: Romanum denique aureum ad aurei ſtateris inſtar percuſſum fuiſſe: ob eámq; cauſſam, vbi Græci ſcriptores χρυσῶν ſcripſerunt, Latinos Aureum poſuiſſe. atque idcirco mendum eſſe apud Liuiũ, eo loco libri XLV. vbi de Rhodiis, qui metu liberati, coronam auream Romam miſerunt, ita loquitur; Itaque extemplò coronam viginti millibus aureorum decreuerunt: Corrigendum eſt enim, X millibus. quandoquidem Polybius libr. 93. ita Græcè ſcripſit, διὸ καὶ παραχρῆμα ψηφισάμενοι τῇ Ῥώμῃ στέφανον ἀπὸ μυρίων χρυσῶν. Vtcumque autem ſe res habeat, videmus etiam circa tempora Iuſtiniani, Stateris & Aurei vocabula promiſcuè vſurpari. nam Zonaras tomo 3. ἔθους δὲ, inquit, ἐπικρατήσαντος παλαιοῦ στατῆρα πάντα βασιλικὸν ἐκτύπωμα φέροντα, ἰσότιμον εἶναι, τῷ ἄρτι κοπτομένῳ παρὰ τοῦ βασιλεύοντος, ἐκεῖνος τὸ ἑαυτοῦ προτιμᾶσθαι κεκέλευκε νόμισμα. id eſt, Cùm veteris eſſet conſuetudinis, vt ſtateres omnes, qui Principis effigie formati eſſent, eiuſdem eſſent precij, cuius erant noui, & à nouo Imperatore percuſſi, ille (de Nicephoro loquitur) ſuos aureos iuſſit maioris eſſe valoris ac poteſtatis, quàm veteres. Ad extremum, ne illud quidem omittendum videtur, quòd Iſidorus Staterem facit vnciæ partem dimidiam: atq; idcirco Semunciam appellari tradit. Stater, inquit, medietas vnciæ eſt, appendens aureos tres: vnde & vocatur ſtater: quòd tribus ſolidis ſtet. Hic & Semuncia, quia ſemis habet de vncia. Quibus ex verbis intelligitur, Iſidorum ſenos in vnciam aureos numerare; hoc eſt, ſeptuagenos binos in libram.

De aurei ſolidi partibus.

CAP. VIII.

RESTAT quarta numiſmatis aurei conſideratio: de nota, ſiue forma publica, per quam numi auctoritatem obtinebant. Sed quoniam operis huius initio, vbi generaliter de numorum figura diximus, huic parti ſatisfactum eſt, deinceps inſtitutum in exponendis aureis & argẽteis ordinem ſecuti, de minutioribus numis, ex quorũ numero ſolidus aureus æſtimationem capiebat, diſſeremus. Nam illud ſcire oportet, circa hæc tempora, quibus aureus ſeptuageſima ſecunda pars erat libræ aureæ, imò verò multò antè, veterum denariorum quinariorum & ſeſtertiorum ſublatum vſum fuiſſe. Nam cùm & leues & exigui admodum aurei eſſent, qui duo & ſeptuaginta numero ex auri libra conflabantur, fieri non poterat, vt denarij ſenitriceni, quinarij bini & ſeptuageni, ſeſtertij autem centeni quadrageni quaterni in ſingulis conſtituerentur. Inſtitutum igitur fuit, vt Aurei partim ex minorum aureorum numorum; partim etiam ex

argenteorum numero æſtimationem caperent. Aureorum numero reperto Semiſſem fuiſſe, qui dimidia aurei pars erat: Trientem ſiue Tremiſſem, qui tertia. Scrupulũm autem, qui quarta pars erat, credo argenteum fuiſſe, item vt Miliariſmum qui octaua, & ſiliquam qui viceſima quarta. Semiſſium & Tremiſſium auctorem primum fuiſſe Alexandrum Imperatorem complures eruditi ex his Lampridij verbis exiſtimarunt, Vectigalia publica in id contraxit, vt qui decem aureos ſub Heliogabalo præſtiterant, tertiam aurei partem præſtarent: túmque primùm Semiſſes aureorum formari ſunt. Atque etiam cùm ad tertiam partem aurei vectigal decidiſſet, Tremiſſes: dicente Alexandro, etiam Quartarios futuros, quando minus non poſſet. quos quidem iam formatos in moneta detinuit, expectans, vt ſi vectigal contrahere potuiſſet, & eoſdem ederet. ſed cùm non potuiſſet per publicas neceſſitates, conflari eos iuſſit: & Tremiſſes tantum Solidóſque formari. Hæc Lãpridius. Sed de Tremiſſibus mox viderimus. Nam Semiſſis quidem numus fuit aureus precio & põdere dimidio minor quàm ſolidus: conſuli tamen, vt opinor, nota inſignitus. Fictum autẽ nomen apparet ad exemplum ærei Semiſſis, qui dimidiato aſſe valebat. vt ſuo loco diximus. Iſidorus autẽ valde mendoſus eſt quo loco vocabulum Stater explicat. nam ibi ſic ſcriptum eſt, quaſi ſtater, Semiſſis & Semuncia eſſent ſynonyma: ſed tollẽdæ ſunt hæ duæ particulæ HICET. ſeparatímque legendum Semiſſis (ſubauditur aureus numus) quia ponderis Semis eſt, quaſi ſemis aſſis. Rectè hoc modo. nam cum As, Libra, Solidus ſynonyma fuerint (vt Voluſius Mætianus docuit) Solidi autem nomen aureo numo maximo adtributum eſſet, conſentaneum eſt, partem eius dimidiam non modò Selibram, verũ etiam Semiſſem appellari potuiſſe.

TREMISSIS fuit aureus numus pondere & precio tertia ex parte minor quàm ſolidus: pari (vt credi conuenit) forma inſignitus: Eſt autem fictum hoc nomen malè Latinè pro Triens: quia tertia (vt dixi) ſolidi parte valebat. Iſidor. Orig. 16. Solidi tertiam partem dixerunt Tremiſſem eo quòd ſolidum faciat ter miſſus. Eius autem mentio fit in l. iubemus, 6. C. de erog. mil. annon. l. 3. C. de mil. veſt. itémque Nouell. 28. & Nouell. 19. in legib. Vviſigoth. perſæpe. Credo tamen eundem interdum Latinè Trientem appellari. velut apud Trebelliũ in D. Claudio: Philippeos noſtri vultus annuos centũ quinquaginta, & in ſtrenis quadraginta ſeptem, & trientes centum ſexaginta. Item in extremo: Aureos Valerianos CL. Trientes Saloninianos. CCC.

SEPTVNX AVRI. De hoc mentionem reperio apud Liuium lib. 23: Sed antequam aurum ſignari cœptum eſſet. Itaque propriè vocabulum illud de ſeptem auri infecti vnciis intelligendum eſt. Tum demum (inquit, de Annibale loquens) agi ſecum eſt paſſus de redemptione liberorum capitũ, Septunces auri in ſingulos precium conuenit.

Recenſio locorum aliquot in quibus de certo aureorum numero fit mentio.

CAP. IX.

SYLVAM eiuſmodi locorum reperiet Lector ſub finem l. 1. C. de off. præt. præt. Afric.

AVREVS VNVS. Sueton. Othon. Quoties cœna Principem acciperet, aureos excubanti cohorti diuidebat. Quod Plutarchus ita conuertit, χρυσοῦν ἑκάστῳ διένειμεν. Impp. Arcad. & Honor. Pro viginti libris æris, vnus auri ſolidus à poſſeſſore reddatur. l. 1. C. de collat. ær. l. vlt. C. de aleatoribus. Sed nec permittimus etiam in his ludere vltra vnum ſolidum, ſi multùm diues ſit. Luſiones aleatorias acerrimè coercet: vetátque in ludis, etiam qui prope aleatorij eſſe non videantur, vltra aureum vnum impendi.

DVO aurei poſterioribus temporibus DVELLÆ nomine appellati ſunt. nam (vt ait Iſidorus) ſextula bis aſſumpta Duellam facit. Iuriſcõſulti ſuo tempore duos aureos ſummam modicam appellant. l. 10. tit. de dol. mal. Imp. Martianus vetat, ne litium executores plus duobus ſolidis ſportularum nomine à clericis exigant. l. cum clericis. 25. C. de epiſc. & cler.

TRES AVREI grauiores ante Domitiani imperium, menſtruum Romani militis ſtipendium erant. Suet. Domit. 7. Addidit & quartum ſtipendium militi aureos ternos. Zonaras autem, Cùm militibus inquit, ſeptuagenæ quinæ drachmæ ſoluerentur, cẽtenas dari Domitianus iuſſit. Quo ex loco Iuſtus Lipſius vir eximiè doctus ingenioſiſſimè animaduertit, apud Suetonium legendum eſſe AVREIS TERNIS. quandoquidem ſeptuagenæ quinæ drachmæ tres aureos complent. Simul etiam intelligitur, ſuperiorum Imperatorum largitionibus militare ſtipendium maiorem in modum amplificatum fuiſſe. nam Tiberij tempore legitimum ſtipendium menſtruum triginta tantum denariorum, ſiue drachmarum erat: vt ſuperiùs dictum eſt. Sed non dubium eſt, militum animos ab iis tyrannis qui poſt Tiberium dominati ſunt, ea largitione ac liberalitate redemptos ac delinitos fuiſſe. A quibus autem ea tanta redemtio facta ſit, nemo, quod quidem adhuc animaduertere potuerim, ex iis qui exſtant admonuit. Fortaſſe non perpetuum hoc fuit. nam Capitolinus ex epiſtola Imp. Commodi ad Clodium Albinum quem ſibi ſucceſſorem deſignabat, hęc profert: Habebis præterea dandi ſtipendij vſque ad tres aureos librã poteſtatem. Spartianus Adriano: Cõgiarium duplex præſens populo dedit: ternis iam per ſingulos aureis ſe abſente diuiſis.

TRES ſolidos multæ nomine quibuſdam litium executoribus ob delictum imponi ſtatuit l. 3. C. de ſportul.

QVATTVOR. Trebellius in Gallienis. Matronas ad Conſulatum ſuum rogauit, iiſdémque manum ſibi oſculantibus, quaternos aureos ſui nominis dedit.

QVINQVE. Ammian. libr. 20. Abſtractum ſibi torquem capiti Iuliani impoſuit. qui truſus ad neceſſitatem extremam, ſi remittere perſeueraſſet: quinos omnibus aureos, argentique ſingula pondo promiſit. Spartianus Anton. Philoſ. Temperauit etiam ſcenicas donationes, iubens vt quinos aureos ſcenici acciperent: ita tamen, vt nullus editor decem aureos egrederetur. Impp. Arcad. & Honor. Pro ſingulis libris argenti quinos ſolidos inferat. l. 1. C. de arg. pre. Silaniano S. C. quinque aurei præmij loci adtributi accuſatori qui requiſierit & renuntiarit ſeruum, qui ex occiſi familia fugerit. l. lege, 25. D. ad Sen. Silan.

Sex ſolidorum multæ in executores ob deli- A ctū mentio fit in l.5.C.de ſportul. item vt iudices diœceſeos Africanæ pro codicillis ſuæ promotionis ſex tantùm ſolidos præſtent. l.1. §.vlt. C. de offic.præf. Afric.

Septem. Septem ſolidorum functionis, quæ Follis ſenatorij nomine præſtabatur. mentio fit in l.2.C.de prætoribus & hon.præt.

Octo aureis ſeruus æſtimatus in l.37.§.1. D. de pecul. B

Decem. Ammian.25. Adeò enim atroci tabuimus fame, vt ſi vſquam modius vnus farinæ fuiſſet repertus (quod rarò cōtigerat) aureis decem mutaretur, vt minus. Præmij nomine deni aurei adtributi ei qui ſeruum ex occiſi familia conuicerit.l.lege,25.§.1.D.ad Sillan.

Tres ſolidos multæ nomine quibuſdam litium executoribus ob delictum imponi ſtatuit l.3.C.de ſportul.

Qvatvor. Trebellius in Gallienis. Matro- C nas ad Conſulatū ſuum rogauit, iiſdémque manum ſibi oſculantibus, quaternos aureos ſui nominis dedit.

Decem Solidorum pœna conſtituta fuit edicto prætoris in eū, qui ſupra eū locū qua vulgò iter fieret, id poſitū habeat, cuius caſus nocere ei poſſit.l.5.§.prętor.D.de his qui effud. De ſeruo tanti ęſtimato in l.37.§.1.D.pecu.l.1.§.ne autem, C. de commun.ſer manumiſs.l.vl.C.commun. de legat. De legato decē aureorū annuorū D in l.20.D.de alim.legat. l. 13. De ann. legat. De mēſtruorū.l.21.§.filiū.D. eod de inſtrumēto tātæ ſummæ debitæ l.49. D. Solut. mal. De tanta ſumma tranſactionis nomine promiſſa.l.9.C.de tranſact. In ſumptus funeris l. Liuius 88. §. 1. de legat. 2.

Dvodecim. Ne iudices diœceſeos Africanæ in ſcribio præfectorum non vltra duodecim ſolidos cogantur inferre. §. vlt. C. de offic. pręf. prætor. E

Qvindecim aureis ſeruus æſtimatus in l.35. §.ſin autem, C. de donat. Sportulæ quindecim aureorum mentio fit in leg. 2.Cod. de ſportul.

Viginti aureis ſerui plerunque æſtimantur l.8.in fin.&l.ſeq.D.de inoff.teſt. l. 31. D. de minorib.l.1.C.de fideic. libert. l. vlt C. Commun. de legat.l.4.D.de ſer. fugit.l.1.C.de commū.ſer. manumiſs. Pœna legis ſcilicet de annona viginti aureorum fuiſſe traditur in l.2.D.ill.tit.

Vigintiqvinqve. Ammian. lib. xvi. vbi de F Iuliano loquitur, Quàm profuerit anhelantibus extrema pecunia Galliis, hinc maximè claret, quòd primitus partes eas ingreſſus pro capitib. ſingulis tributi nomine vicenos quinos aureos reperit flagitari: diſcedens verò, ſeptenos tantùm munera vniuerſa complentes.

Triginta aureis ſeruus artifex æſtimatur, item Eunuchus.l.vlt C.commun.de legat.l.1. §. ſin autem, C.commun.de manum.

Qvadraginta. Suet.Octauio. 98. ex eius e- G piſtolis: Qua re admodum exhilaratus quadragenos aureos comitib. diuiſit. Item Clau. 5. Tiberius patruus Claudio legitimos honores flagitanti, id ſolùm codicillis reſcripſit, quadraginta aureos in Saturn. & ſigillaria ſe miſiſſe ei.

Qvinqvaginta aureorum pœna eſt in eum qui terminū mouerit.l.3.de term.mot. qui prætoris album corruperit.l.7.de iuriſd. in qua pro Quingentis, reſtituo Quinquaginta. qui id deiecerit, quo liber homo perierit.l.1.de his qui deiec. qui patronum ſine venia in ius voc.l.12 l.penult. l. vltim.D.de in ius voc. qui pro neceſſariis perſonis quemlibet fideiuſſorem iudicio ſiſtēdi cauſſa nō acceperit.l.2.de in ius voc. vt eant. Pauper dicitur, qui minus aureis quinquaginta in bonis habet.l.10.D.de accuſat. Seruus notarius tantæ pecuniæ æſtimatur, d. l. vlt. & d. l.1.§.ſin autem. Tantæ ſummæ annuæ legatę men. fit in l.20.§.2.D.de alim.legat.l.Sempronius,47.D.de legat.2. Cauſſę minores dicuntur eſſe aureorum quinquaginta, ſed leuiorum. l.1.C.de defenſ.ciuit.

Sexaginta aureis ſeruus. medicus, item eunuchus artifex, item ancilla obſtetrix æſtimatur d.l.vlt. &. d.l.15.§.ſin autem.

Septvaginta. Spartianus Seuero poſtera die ſeptuagenos vicenos aureos legatis dedit. Mendum manifeſtum eſt. ſed correctio difficilis. loquitur de legatis Seuero à Senatu gratulandi cauſſa miſſis. Fortaſſe ſcribendū eſt, septingentos, ſed nihil affirmo. Impp. Valent. & Valens: In ſeptuaginta duos ſolidos libra feratur accepta. l.5.C.de ſuſcept.

Centvm aureorum pœna coſtituta eſt in eū qui ſepulchrum violarit, l.3.D.de ſepul.viol. in eum qui ambitus in municipiis commiſſi damnatus erit, quive reus aut accuſator domū iudicis introierit.l.1.D.ad leg.ambit. in eum magiſtratum qui ſeruum fugitiuum inquirentem nō adiuuerit.l.1.§.1.D.de fugit. qui tabulas teſtam. contra S.C.Sillanianum aperuerit.l.25.§.vlt.D. ill.tit. Magiſtratus vrbanus qui plus doni muneris in anno acceperit, quàm quod ſit aureorum centum, lege repetundarum. tenetur.l.6.D. ad leg.Iul repet. Eadem fuit licita merces aduocatorum pro cauſis ſingulis.l.1.§.ſi cui.D.de extraord.cognit. Tantæ ſummæ legatæ mentio fit in l.20.§.1.D.de alim. legat.l. cùm pater, 77.D. de legat. 2.

Dvcentorvm aureorū pœna eſt in eū qui in ſepulchro habitauerit, ædificiúmve aliud quàm quod ſepulchri cauſſa factum ſit, habuerit. l. 3. D. de ſep.viol. Tantæ ſummę legatæ mentio fit in l.Lucius. 78. §. filiam.D. ad Trebell.

Qvadringentorvm aureorum legati mētio fit in l.quidam.95.D. de legat.1.

Qvingentorvm aureorum pœna conſtituta dicitur in eum qui Prætoris album corruperit.l.7.D.de iuriſ. ſed partim ex aliis codicibus, de quib. Accurtius teſtatur, partim ex aliarū pœnarū proportione, non dubito, quin qvinqvaginta reſtitui oporteat. Ex lege Iuſtin. pupillis non maiorem quingentorum aureorū Cenſum habentib. magiſtratus adhibito ciuitatis Epiſcopo tutores decernit.l.30.C.de epiſc.aud.§, 4.de attil.tut.

Viginti millia. Liuius lib.45. Hæc Rhodū nuntiata, quæ per ſe triſtia fuiſſent, quia maioris mali leuatus erat timor, cùm bellum timuiſſent, in gaudium renuntiata verterunt. Itaque exemplo coronam xx.millibus aureorum decreuerunt. Credo hæc de Rhodiis numis Liuium ſcripſiſſe: fortaſſe millivm in ſecundo caſu dixiſſe.

A Centies aureorum ſumma eſt, vt alio loco ex Budæo demonſtrauimus, centies centenûm millium aureorum. Eius mentio fit in l. 88. D. de verb. ſignif. & l. 97. D. de legat. 3. quibus tamen locis legitur Centum aureos, quod propter ſummæ & alterius immanitatem verius eſſe non dubito: certè ad Iuriſconſulti inſtitutum æquè commodum eſt. denique in poſteriore lege ferri non poteſt à plebeio aliquo & priuato centies centena aureorum millia condita in arca fuiſſe, vnde quotidie in vſum domeſticum ſumi aliquid ſoleret. nam ſi ad ſeſtertium ratio duceretur, immanem ſummam efficeret decies millies centenum millium ſeſtertiûm: quantum neminem ferè vnquam priuatum habuiſſe legimus. Placeret tamen vtrobique vel CENTVM MILLIA AVREORVM reſtitui, vel CENTIES præciſè poſitum, vt ſubauditum ſeſtertium.

Porrò aureæ libræ duodecim eſſe partes, item vt argenteæ aliquoties iam diximus, eáſque vncias appellari; de quibus paucula hæc exempla proferemus, dum plura lector ipſe de induſtria obſeruauerit.

Dvæ vnciæ. Præſidibus prouinciarum multæ dicendæ vſque ad duas auri vncias permittitur. l. vlt. C. de mod. mult.

B Tres. Iudicibus, qui vicem præfectorum gerunt, non licet vltrà tres auri vncias multam dicere. l. vlt. C. de mod. mult.

Sex. Proconſulib. datum eſt ius multæ irrogandæ vſque ad ſenas auri vncias. d. l. vlt. C. eod.

His qui volet plura adiiciet, ac noſtra boni conſulet.

FINIS.

FRANC. HOTMANI IVRISC. DISPVTATIO DE AVREO IVSTINIANICO.

ADVERSVS QVANDAM OBSERVATIONEM DE IVSTINIANA aurei æſtimatione.

Verba Obſeruationis ex libro 19. cap. 31.

Primus Iuſtinianus certam & perpetuam aureo æſtimationem attulit.

Reſponſio.

PRIMVS Iuſtinianus neque certam, neque perpetuam aureo æſtimationem attulit imò ne afferre quidem potuit: imò ne attulit: quidē vllam. Ante Iuſtinianum complures hoc Imperatores tentarunt: ſed fruſtra. Incredibile dictu eſt, quanta quorundam in duplicandis, triplicandis, decuplicandis, centuplicandis denique aureis inſania fuerit. Formas binarias (inquit Lampridius de Alexandro Seuero) ternarias & quaternarias & denarias etiam, atque amplius vſque ad bilibres quoque & centenarias, quas Heliogabalus inuenerat, reſolui præcepit neque in vſu cuiuſquam verſari: atque ex eo his materiæ nomen inditum eſt cùm diceret: Plus largiendi hanc eſſe Imperatori cauſſam, ſi cùm multos ſolidos minores dare poſſit, dans decem vel amplius vna forma, triginta & quinquaginta & centum dare cogeretur. Conſtantinus iuſtum & legitimum aureorum numerum ex auri libra definierat quatuor & octoginta. l. 1. C. TH. de ponderatoribus ſeptenos enim in ſingulas vncias imputabat. quæ computatio conuenit ei, quam Plinius legitimam eſſe ſtatuit in quattuor & octoginta denarios argēteos ex ſingulis argēti libris. lib. 33. cap. 3. Aliquantò pòſt Valentinianus duodecim detraxit, duóſque & ſeptuaginta conſtituit, hoc eſt, in ſingulas vncias, ſenos. l. quoties. 5. C. eod. Alio etiam loco idem Imperator ſolidi æſtimationem ſuo tempore imminutam fuiſſe, teſtatur l. 1. C. de vet. num. poteſt. Neque video cur dici poſſit Iuſtinianus nouā vllā aureo æſtimationem attuliſſe: cùm apertiſſimè ſtatuat, vt ea, quam ſuperiores Impp. impoſuerāt, ſeruetur. Nam in Pragm. ſanct. c. 19. ſic ſcribit: Sancimus, ſolidos Romanorum principum ſine permutationis diſpendio per omnes

A prouincias ambulare, & per eos celebrari contractus. Denique extat LII. Conſtitutio Imper. Leonis, cognomento Philoſophi, qui longo poſt Iuſtinianum tempore Orientis imperium obtinuit, in hanc ferè ſententiam: Rectè veteres quoſdam principes ſtatuiſſe (ſignificat d. l. 1. C. de vet. num. poteſt.), vt par eadémque eſſet veterum ac recētiorum numorum poteſtas: poſteriores autem Principes egregium hoc inſtitutum abrogaſſe, & ſuperiorum Principum effigie inſignitos numos exauctoraſſe. Vnde intelligitur, ſolidorum æſtimationem ab antecesſoribus Iuſtiniani conſtitutam, & ab ipſo cōfirmatā ac ſeruatā, à poſterioribus Imperatoribus immutatā fuiſſe: ac proinde Iuſtinianū neque certā, neque perpetuā, neque vllā denique aureo æſtimationē attuliſſe. Addo etiā illud, ne afferre quidem potuiſſe; quia per ea tēpora ſiue tacito populi cōſenſu, ſiue errore quodā vulgi receptū erat, vt poſt Imperatoris exceſſum, ſimulátque noui Principis effigie noui numi formati fuerāt, veterū auctoritas euaneſceret, niſi noui Principis auctoritate cōfirmarētur: quemadmodū exiſtimare licet ex d. prag. ſanct. & l. vl. C. de vet. num. pot. Ammianus lib. 26. Aureos ſcilicet numos in vultū noui Principis, aliáque ad illecebras aptātes. Cęterū quoniā in hac iracūda Obſeruatione, dicā an Obiurgatione? meū nomen appoſitū nō fuit, ne in hac quidē defēſione mea auctoris illius nomē apponā: ſed vt honeſtior cōcertatio ſit, & Iuriſcōſultorū profeſſioni cōſentanea, moderatè, quoad potero, cōuitiis ipſius reſpondebo, quod ſanè iampridem à me factum eſſet, ſi mihi prius hæc audire aut videre licuiſſet: aliàqui me metipſum inertiæ nequitiæque condēmnaſſem.

Seſtertiaria ratione, quā ſeruabant veteres leges & mores, redacta ad rationem aureorum: vt deinceps non ſeſtertiis, ſed aureis inter homines negocia & res omnes ageretur.

Iuſtinianus neque ſeſtertiariam rationem, A neque ſeſtertiorũ vſum ſubſtulit, neque ſeſtertiariam rationem ad aurariam redegit, neque ſtatuit, vt aureis inter homines negotia gererẽtur. Aliquot ante Iuſtinianum ætatibus genus illud numi argentei exoleuerat: cuius rei argumenta hęc ſunt. Primum quòd pretium & pondus veterum aureorum, qui (vt Budæus, Portius, Alciatus, Agricola, & alij eruditi omnes ſummo conſenſu docuerunt) centenis ſeſtertiis permutabantur, adeò imminutum erat, vt in iis rationi B ſeſtertiariæ locus eſſe non poſſet. Tum ex auri libra duodequinquaginta tantùm aurei ſignabantur: vt perſpicuè docuimus in libro De re numaria populi R. nec dubium eſt, quin de iis, loci Pandectarum omnes, in quibus aureorum mentio fit, accipiendi ſint. At circa Iuſtiniani tempora duo & ſeptuaginta aurei (vt modò diximus) conflabantur, ac de iis conſtitutiones Imperatorum in Iuſtiniani Codicem relatę intelligendæ ſunt. Alterum argumentum eſt, quòd cũ C tam multæ multorum Imperatorum poſt Conſtantinum conſtitutiones extent, tã multa prætereà Hiſtoricorum illius temporis monumẽta, in iis tamen nulla (quantum mihi animaduertere licuit) ſeſtertiorum mentio interponitur: non modò argenteorum, quales & florente Repub. & longo pòſt tempore fuiſſe conſtat. verũ etiam æreorum, quorum apud recentiores mẽtionem nuſquam reperio, niſi ea ætate, quę perexiguo interuallo Conſtantini imperium ante- D ceſſit. Huc accedit, quod Iuſtinianus in l. vlt. C. de donat. ſuperfluam atque inanem illorũ verborum adiectionem appellat, qua, propter mãcipationis & imaginariæ venditionis formulã, vti donationibus ſolebãt, SESTERTIO VNO. quippe, cùm & ſeſtertiorum vſus iampridem obſoleuiſſet, & imaginaria emtio numo ſeſtertio fieri ſolita dudum ex vſu ſublata eſſet. Itaque perobſcurum mihi videtur, quod in hac Obſeruatione ſubiicitur, Iuſtinianũ ſanxiſſe, vt dein- E ceps non ſeſtertiis, ſed aureis negotia gererentur. Neque enim Iuſtinianus in illa Pragmat. ſanct. verbum de ſeſtertiis, vel æreis, vel argenteis vllũ interpoſuit: imò ne interponere quidẽ, niſi fruſtra & temerè, potuit. Et quod in eadem ſanctione ſubiecit, vt contractus per aureos celebrentur, nequaquam eò pertinet, vt deinceps non ad ſemiſſes, aut tremiſſes, non ad miliarißa, aut ceratia, aút auri argentíve libras negotia cõtrahantur, quemadmodum nuper in Gallia e- F dictum fuiſſe aiunt, vt contractus omnes ad aureorum coronatorum rationẽ celebrentur. Nihil iſtiuſmodi Iuſtinianus aut cogitauit, aut cõmentus eſt: vt ipſius verba dilucidè cuiuis Latinè intelligenti declarant: Sed cùm aureis veterum Imperatorũ ſuam auctoritatem conſeruatam vellet, ſtatuit, vt per illos, per illos, inquã, veterum Imperatorum aureos, ęquè ac per ſuos & ſuo nomine ac vultu inſignitos aureos com- G mercia exercerentur.

Proinde eum, qui in bonis habet centum aureos (quod ad legem Papiam attinet de bonis libertorum) Iuſtinianus pro locuplete habet: quia lex Papia exigebat, vt haberet centum millia ſeſtertiûm.

Huius concluſionis artificiũ ſatis aſſequi non poſſum. Iuſtinianus ſtatuit, vt ſuo imperio ſubiecti deinceps non ad ſeſtertios, ſed ad aureos rationes conficerent: proinde rationem legis Papiæ ad mille ſeſtertios ductam, ad centum aureos redegit. Nã primũ omnium pragmatica illa ſanctio quæ falsò dicitur eſſe de rationibus ad aureum conficiendis, multis poſt immutatã à Iuſtiniano legis Papiæ ſummam, & locupletium libertorum definitionem, annis edita eſt: imò ne in Codicem quidem, atque (vt vulgò loquimur) in Corpus Iuſtiniani collata eſt: ſed ſub finem Codicis Theodoſiani inter quaſdam alias Nouellarum Conſtitutionum reliquias aliquot abhinc annis reperta, atque in lucem edita. Deinde longè aliud eſt edicere, vt rationes ciuium deinceps non ad numos argenteos ſed aureos conficerentur: aliud ſtatuere, vt pro mille ſeſtertiis vnus aureus cõputetur. Illud edici facilè potuit: quia nihil refert, vtrum ad argenteos, an ad aureos rationes conficiantur, cũ vtrobique par eadémque quantitas & poteſtas ſubſit. l. quæ extrinſecus, 65. De verbor. oblig. Hoc nullo modo potuit: partim quoniam ſeſtertiorum vſus (vt modò dicebamus) iampridem ſublatus fuerat: partim, quia veterũ rationum ad ſeſtertios ductarum nulla erat cum aureis Iuſtinianeis proportio: vt paulò antè diximus. prætereà Cõſtitutio illa generalis fuit: hæc verò de mille ſeſtertiis pro vno ſolido computandis, propriè & ſpecialiter ad vnum illud legis Papiæ caput de locupletibus libertis, neque ad aliũ vllum noſtri iuris articulum pertinuit. Non igitur Iuſtinianus idcirco mille ſeſtertios pro vno aureo in definiendis locupletibus libertis computauit, quia prius edixerat, vt rationes ſuorum ciuium deinceps ad aureos conficerentur: (multis enim pòſt annis hoc edictũ ſecutum eſt) ſed quoniam præcipitante iam tum Imperio Romano, deminutíſque priuatorũ opibus, perpauci liberti reperiebantur, qui mille aureos in bonis haberent: ſiue (quod idem fuit, & vt lex Papia locuta eſt) cẽtũ millia ſeſtertiûm.

Et idem in lege Voconia Cenſus appellabatur, vt docui tit. Inſt. de leg. Falcid. nimirum his verbis, *Vt ne quis cẽſus mulierẽ haredẽ faceret vltra quadrantem, ſiue (vt Dio ſcribit lib. 6. ὑπὲρ δύο ἥμισυ μυριάδας: id eſt, vingentiquinq; millia ſeſtertiûm, quæ quarta pars eſt bonorum eius, qui* F *Cenſus dicebatur.*

Ne hoc quidem ſatis intelligo. Neque enim quarta bonorum Cenſi pars præciſe vinginti-quinque ſeſtertiûm millib. definiri poteſt. Quid enim ſi Eques fuiſſet, ac proinde quadringẽtorum millium ſeſtertiûm cẽſum habuiſſet? Quid ſi Senator, ac proinde octingentorum? Sed Dio neque de ſeſtertiis, neque de quarta bonorum Cenſi parte, neque omnino de Cenſo verbum G vllum facit. Tantùm his verbis ſcribit: τῷ τε γυναικῶν τισι καὶ παρὰ τὸν Οὐοκώνιον νόμον, καθ᾽ ὃν οὐδεμία αὐτῶν οὐδὲν ὑπὲρ δύο ἥμισυ μυριάδας οὐσίας κληρονομεῖν ἐξῆν, συνεχώρησε τοῦτο ποιεῖν. id eſt, Cum per legem Voconiam nulli mulieri liceret, plus ex cuiuſquam hęreditate capere, quàm quinque & viginti millia, nõnullas ea lege ſoluit. Neque igitur de ſeſtertiis Dio loquitur, quod hæc Obſerua-

ſeruatio falsò affirmat: neque vſquam dicitur, quartam Cenſi bonorum partem fuiſſe vigintiquinque ſeſtertiûm millia: quandoquidem illo maiorum more (de quo Aſconius loquitur) Cēſi dicebantur, non qui ſeſtertium, ſed qui aſſium centum millia profeſſione detulerant: vt Liuius Plinius, Agellius, Dionyſius memoriæ prodiderunt. Ac planè ridiculum eſſet, exiſtimare, florentiſſimis illis Reipub. temporibus, de quibus Dio loquitur, non licuiſſe mulieri ſupra vigintiquinque vel aſſium, vel ſeſtertiûm millia ex B cuiuſquam hereditate capere: ſed ſimpliciter & indefinitè plus quarta Cenſi hereditatis parte.

Tametſi mediocrem eum cenſum eſſe, argumento ſit, quod Dio libr. vlt. ſcribit, lege Iulia cautum, ne aqua & igni interdicto, ὑπὲρ δώδεκα ϗ ἡμίσειαν μυριάδα, id eſt, plus centum viginti quinque millibus ſeſtertiûm, non (vt mihi olim impoſuit interpres) quingentis millibus in bonis habere liceret.

C

Valde hoc mirum eſt, tam procul è Græcia teſtimonium eius rei peti, quæ lippis (vt ait ille) & tonſoribus nota erat: non maximū fuiſſe cenſum, centum millium ſeſtertiûm. Namque (vt modò dicebamus) ne equiti quidem cuiquam eſſe licebat, niſi qui quadruplum, aut Senatori, niſi qui octuplum poſſideret. Imò ne in municipiis quidem Decurioni cuiquam eſſe licebat, qui minus ſeſtertiûm centum millibus poſſideret: vt ex proximo Plinij Epiſtolarum libro D notauimus, epiſt. 19. denique quanti ſumma illa per ea tempora fuerit notiſſimi Martialis illi verſus oſtendunt ad Phœbum ſcripti:

Mutua te centum ſeſtertia Phœbe rogaui.
Cum mihi dixiſſes, Erigis ergo nihil?
Inquiris, dubitas, cunctaris, meque diebus
Teque decem crucias: iam rogo, Phœbe, nega.

Quid amplius? Ne hoc quidem loco Dio de ſeſtertiis mentionem vllam fecit: quinimò ſexcētis locis, vbi vel Dio, vel Plutarchus, vel Appi- E anus, vel Zonaras de certo myriadum numero indefinitè loquuntur, conſtat apud illos non ſeſtertios, ſed drachmas, ſiue Romanos denarios intelligi. Pergamus etiam vlterius. Ne hæc quidem ſeſtertiûm centum vigintiquinque millium ſumma ſatis cum illis facultatibus conuenit, quas Dio exulibus illis permiſſas ſcribit: cùm ait, eadem tamen lege conceſſum illis fuiſſe, vt nauem onerariam vnam actuarias binas, itémque ſeruos vicenos, ac libertos totidem apud ſe F haberent. Nam quomodo ſumma centum vigintiquinque millium ſeſtertiûm illis impenſis ſuffeciſſet? Præterea cuiuſmodi tandem ille taxationis modus eſt? cur enim potius centum vigintiquinque, quàm centum triginta, aut cētum quinquaginta lex definiiſſet? Potius igitur de centum vigintiquinque drachmarum millibus illum Dionis locum interpretemur, quemadmodum auctoris illius cōſuetudo poſtulat: eámque Latino more per ſeſtertiûm quingena mil- G lia exponamus: quæ ſumma cenſum equeſtrem quinta tantùm parte (vt modò diximus) exſuperat. Ex quibus quàntum inter meā & huius Obſeruationis coniecturam interſit, facilè eſt cuiuis animaduertere.

Et quod Cicero in Paradoxis centena tantùm A *ſeſtertia ſcribit capere ſe ex ſuis prædiis. Nam centena millia intelligit, vt in penultim. Epiſt. lib. vi.*

Ne hoc quidem ſatis dilucidè poſitum videtur: Centena ſeſtertia ſunt centena millia. Recepta quidem & inueterata: opinio eſt, fuiſſe quondam numos quoſdam argenteos, qui Seſtertia plurali numero genere neutro dicebantur: & ſeſtertios virilis generis numos mille valebant, quos Portius & alij quam plurimi minores appellant. Ponamus, veram hanc eſſe opinio- B nem, quam tamen propediem, Deo volente, ex hominum animis euellemus: tamen aſſcribi hoc debuit, Centena ſeſtertia ſunt centena minorū ſeſtertiûm millia. Sed facilè cōuincam, Ciceronem nunquam ſcripſiſſe, centena ſe ſeſtertia percipere: ſed (vt tum Latini ſermonis conſuetudo ferebat) centena ſeſtertiûm, vbi ſubaudiebatur, Millia. Præterea ſubobſcura mihi hæc collectio videtur: Cicero centena HS millia quotannis ex ſuis fructibus percipiebat: Er- C go cenſus tantæ pecuniæ fuit mediocris. Nam certum eſt, cenſum ciuium Romanorum non ex vectigali, ſiue annuo ipſorum reditu, ſed ex vniuerſi patrimonij modo æſtimatum fuiſſe. Præterea ſatis ieiunum hoc videri poſſit argumētum ad probandum cētum millia ſeſtertiûm non admodum magnum ciuis Romani cenſum fuiſſe: cùm tam multa paſſim extent Romanarum opum apud veteres auctores documenta. quanquam quid vllis argumentis opus fuit, cùm lex D Papia, de qua iam agitur, non generaliter de ciuiū R. facultatibus, ſed ſpecialiter de tenui infimo libertinorum ordine & eorum fortunis loquatur?

Et non tantùm in lege Papia, ſed etiam in pœnis æſtimandis eandem rationem ſecutum Iuſtinianum apparet ex l. lege §. vlt. D. ad Syllan. in qua popularem actionem, quem Paullus III. Sentent. fuiſſe centum millia ſeſtertiûm auctor eſt, ipſe redegit ad centum aureos.

E

Duplex hæc obſeruatio eſt. Prior eſt huiuſmodi Iuſtinianus rationem interpretādi aureos per mille ſeſtertios non tantùm in lege Papia ſecutus eſt, verumetiam in pœnis antiquarum legum æſtimandis. Imò Iuſtinianus & in Inſtitutionibus, & in edita nuper Græca de ſucceſſione libertorum conſtitutione, itémque Latina ipſius Epitome dilucidè oſtendit, ſuam illam interpretationem tantùm ad vnicum legis Papiæ caput, nimirum ad definiendos Centenarios F libertos pertinere: vt ſcilicet ij, qui olim Centenarij ſecundum Papiam legem ex centenis HS. millibus dicebantur, deinceps ex ſua Conſtitutione ex centenis aureis cenſerentur, accïſis nimirum Imperij R. & libertorum facultatibus: vt qui liberti ante illam Conſtitutionem editā ex mille aureis locupletes habebantur, deinceps ex centū aureis eodem numero haberentur. Sequitur altera Obſeruatio: Paullum ſcripſiſſe, pœ- G nam intempeſtiuæ tabularum aperturæ à Senatuſconſulto Sillaniano taxatam fuiſſe centum millibus ſeſtertiûm. At hæc Obſeruatio nō modò mihi obſcura, verumetiam ab aliarum pœnarum proportione planè aliena videtur. Pœna ſepulchri violati (quo crimine Deorum Manium religio lædi credebatur) fuiſſe tantùm dici-

tur ſeſtertiûm decem millium, ſiue (quod idē eſt) centum aureorum: l.3.D. de ſepulch. viol. Pœna termini moti & eiecti (quo crimine religio quoque violari credebatur) fuiſſe dicitur ſeſtertiûm dumtaxat quinque millium, ſiue (quod idem eſt) quinquaginta aureorum.l.vlt.de term. mot. Pœna detenti nautæ, nauiſve, qua annona deportabatur, viginti tantùm aureorum fuiſſe dicitur, ſiue (quod idem eſt) duûm millium ſeſtertiûm, l. 2. D. ad leg. Iul. de ann. Pœna ambitus in municipiis dicitur fuiſſe tantùm decem millium ſeſtertiûm, ſiue (quod idem eſt) centum aureorum, l. 1. D. ad leg. Iu. amb. Quænam igitur pœnæ illius immanitas fuiſſet, ſi ob apertas ante legitimum tempus teſtamēti tabulas (quod certè non admodum graue delictum dici potuit) centum HS. millium mulcta irrogata fuiſſet? Quid ergo eſt? dicet aliquis. Nimirū Vlpianus manifeſtiſſimum nobis in Pauli verbis mendum oſtendit. Nam cùm in d. §. vlt. ſcribat, pœnam Senatuſconſulto definitam centum aureorū fuiſſe (quæ ſumma planiſſimè decem ſeſtertiûm millibus reſpondet) apertiſſimè oſtēdit, in illo Paulli loco pro CENTVM reponendum eſſe DECEM. Pauli quidem verba hoc modo edita ſunt: Hereditas à fiſco, vt indignis aufertur his, qui, cùm interfectus eſſet teſtator, apertis tabulis teſtamenti hereditatem adierunt. amplius his & in CENTVM millia ſeſtertiûm pœna irrogatur. At hæc ſumma neque cum eiuſdem modi pœnis proportione conuenit, & pro centum aureis, quos Vlpianus poſuit, mille aureos efficit. DECEM igitur pro CENTVM reſtituendum eſt, vt argentea Paulli ſumma cum illa Vlpiani aurea cōueniat: quemadmodum illius ſeculi conſuetudo & vſitata aureorum cum ſeſtertiis comparatio ferebat. Verùm hæc deinceps planius ex iis quæ ſubſequuntur, intelligi poterunt.

Vnde opinor, quæ in l.1.D.ad leg. Iul. amb. dicitur eſſe in aureos centum, ea ex l. Iulia fuit in centum millia ſeſtertiûm.

Primùm omnium illa centum aureorum pœna non lege Iulia, (vt hîc dicitur) ſed Senatuſconſulto ad legem Iuliam accommodato conſtituta fuit. Deinde pœna hæc nihil ad ambitum in vrbe Roma commiſſum pertinuit, ſed in municipiis dumtaxat: ſi quis, putà, Decurio ambitu & largitione Duumuiratum aſſequutus eſſet: de quorum vtroque Modeſtin. diſertè nos admonuit in d.l.1.D.de amb. Et certè abſurdum eſſet exiſtimare, quo tempore lex illa Iulia Romæ lata eſt (quod tempus omnium florentiſſimū fuiſſe conſtat) ſummam centum millium ſeſtertiûm pro pœnæ genere habitam fuiſſe ab iis ſatrapis, qui vel Præturam, vel Conſulatum petebāt. Ludus illis iocúſque hic fuiſſet, ſi tantula pecunia crimen ambitus redimere potuiſſent. Cuius rei vel vnica illa M. Tullij ad Quintum Fr. epiſtola argumento eſſe poterit, quæ lib.2. decimumquartum locum obtinet: vel illa rogatio de qua Epiſtol. 15. ad Attic. 1. vt qui numos in tribu pronuntiarit, ſi dederit, quoad viuat, ſingulis tribubus HS CIↃ CIↃ CIↃ debeat: quæ ſumma, cum xxxv. tribus eſſent, fuit annuûm centenûm & quinûm millium ſeſtertiûm. Facit etiam ille ſextæ Verrinæ locus: Quòd HS LXXX. millia

A diuiſoribus, vt Prætor renunciarere, dediſti. Trecenta accuſatori, ne tibi moleſtus eſſet. Quo tamen loco non eſt veriſimile LXXX. tantùm Verrē diuiſoribus dediſſe, ſed potius CCCC. vel etiam plura. Sed quid iſtiuſmodi argumentis opus eſt, cùm ſola purpura centum millibus cōſtaret? Martial. Epigr. 10.

Menſe nouo Iani veterem Proculeia maritum
Deſeris, atque iubes res ſibi habere ſuas.
Quid, rogo, quid factum eſt? ſubiti quæ cauſſa
B *doloris?*
Nil mihi reſpondes? dicam ego, Prætor erat.
Conſtatura fuit Megalenſis purpura centum
Millibus, vt nimium munera parca dares.
Et populare ſacrum bis millia dena tuliſſet.
Diſſidium non eſt hoc, Proculeia, lucrum eſt.

Nunc quæro, cùm illud S.C. ad Decuriones tantùm (vt Modeſtinus admonuit) pertineret, quorum cenſum fuiſſe diximus ſeſtertiûm dumtaxat centum millium, quis credat totius illius cen- C ſus ſummam pro ambitus pœna illis impoſitam fuiſſe? Quæro etiam illud: Modeſtinus eodem loco ſubiicit, ſiquis reus vel accuſator iudicis ſui domum introiſſet, pœnam centum aureorum conſtitutam fuiſſe. Quis credat, ſummam illam per centum ſeſtertiûm millia interpretandam eſſe? ac non potius per decem millia? quemadmodum illorum temporum ratio & conſuetudo ferebat. Pari ergo ratione concludendum eſt, in S.C. de ambitu in municipiis commiſſo, D pœnam definitam fuiſſe dumtaxat decem millium ſeſtertiûm. Centum verò millium multa vſque adeò mihi magna atque acerba videtur, vt vix putem vlla vnquam lege ſiue aquæ & ignis interdictione irrogatam fuiſſe.

Et quæ ex vltima lege Aquaria apud Frontinum eſt, in centum millia ſeſtertiûm, hodie foret in centum aureos.

Imò, ſi verùm eſt, quod paulo antè dicebatur, non tantùm hodie, pòſt Iuſtiniani conſtitu- E tionem, ſed rogationis aquariæ tempore par eadémque fuit centum aureorum & centum millium ſeſtertiûm ſumma. Sed quemadmodum ex auctoritate Vlpiani docuimus, mendum eſſe apud Paullum, ita ex certiſſima & notiſſima temporum illorum ratione dicimus, mendum apud Frontinum irrepſiſſe, & pro CENTVM MILLIA, reponendum eſſe DECEM MILLIA. Verba legis ſic edita ſunt in Florentino libro anni 1496. & Baſilienſi, anni 1530. (neque enim alio- F rum mihi copiam habere licuit) Quicūque poſt hanc legem rogatam, riuos, ſpecus, fornices, fiſtulas, caſtella, lacus aquarum publicarum, quæ ad aquam ducuntur, ſciens dolo malo forauerit, ruperit, &c. is populo R.c. millia dare damnas eſto. Si quid eorum ſeruus fecerit, dominus eius centum millia populo R. det. Quis credat delicto non adeò atroci imò verò noxæ à ſeruo commiſſæ, tantam centum HS. millium pœnam impoſitam fuiſſe? præſertim cùm lege Mamilia de limitibus agrorum aduerſus eos, qui terminos conturbaſſent, non maiorem quinque millium G HS. pœnam irrogatam legamus? Si quis (ait) aduerſus ea fecerit, in res ſingulas VIII. S. colonis municipibus dare damnas eſto. Nam ex capite ſequenti facilis coniectura eſt, reſtituendum eſſe V. M. HS. id eſt quinque millia ſeſtertiûm, vt

cap. ſequenti: Si quis aduerſus ea fecerit, in terminos ſingulos, quos eiecerit, locóve mouerit, HS. v-M. N. in publicum dare damnas eſto: id eſt, ſeſtertiûm quinque millia numûm. Denique veriſſimam hanc eſſe ſcripturam, perſpicuè intelligitur ex l. vlt. D. de term. mot. vbi Calliſtratus totidem verbis ſic ſcribit: In terminos ſingulos, quos eiecerit, locóve mouerit, quinquaginta aureos in publicum dari iubet. Quo nihil neque commodius, neque aptius afferri potuit, ſiue ad Frontini emendationem, ſiue ad demonſtrandum, Iuriſconſultorum noſtrorum ætate, vnam eandémque ſummam quinquaginta aureorum, & quinque millium ſeſtertiûm fuiſſe. Sed nihil attinet pluribus verbis hac de re diſputare, cùm ex conſimili pœnarum genere ſatis conſtet, non CENTVM MILLIA apud Frontinum legendum eſſe, ſed DECEM MILLIA. veluti apud eundem in ſenatuſconſulto: Si quis aduerſus ea commiſerit, in ſingulas res in dena millia damnas eſto. Item in lege Agraria: Ne quis aquam oletato, ſi quis oletârit, HS. decem millia mulcta eſto.

Et in l. 11. de dol. mal. modica ſumma, quæ extenditur ad duos aureos, olim fuit ad duo millia ſeſterſtiûm.

Ferre hoc non poſſum, vt ſumma omnes in Pandectis noſtris ad aureũ confectas per mille ſeſtertios in ſingulos aureos interpretemur. Quòd ſi hanc interpretationem, non dico in Pãdectis, ſed in ipſo Codice, addo etiam illud, in ipſius Iuſtiniani Conſtitutionibus admittamus, Deus bone, quantam æſtimationum perturbationem, quantam confuſionem inducemus! An ſeruos, qui plerumque viginti aureis æſtimantur, dicemus olim viginti ſeſtertiûm millibus fuiſſe? An eum, qui centum aureos legauit, dicemus centum millia ſeſtertium legaſſe? aut qui mille, decies centena millia ſeſtertiûm? viciſſimq; e conuerſa ratione, an ſeruum, quem apud Paullum in l. 57. De ædil. edict. decem HS. millibus æſtimatum videmus, dicemus, Paulli tẽpore decẽ tãtùm aureorũ fuiſſe? Sumamus aliud exemplũ apertiſſimũ. Vulgaris opinio eſt, quã huius quoque Obſeruationis auctor eſt ſecutus, lege Cincia de donis & munerib. definitũ fuiſſe certum donationis modum, quem excedere donatoribus non liceret: nimirum ducentorum aureorum. arg. l. ſancimus 34. C. de donat. Ponamus, hanc opinionem veram eſſe, quandoquidem huic auctori placuit. Dicemúſne igitur ex hac ipſius ratiocinatione prohibitum lege Cincia fuiſſe, ne cui ſupra ducenta ſeſtertiûm millia donare liceret? Ridicula verò illa lex fuiſſet, quæ id vetaret, quod innumerabilium ciuium paupertas ſatis per ſe prohibebat. Nam quotuſquiſque, præſertim illis Cinciæ rogationis temporibus, ciuis fuit, qui tantæ ſummæ munificẽtiam exercere poſſet? Sed iam quod inſtat agamus. Si duo Iuſtinianei aurei duobus ſeſtertiûm millibus valebant, ſiue (quod Vlpiani & Paulli ætate tantumdem fuit) aureis ducentis: ſequitur, vt ſumma duûm millium ſeſtertiûm eorundem ætate pro modica, ſiue minima ſumma habita fuerit. Quam enim ſummam Vlpianus & Paullus in l. 9. & l. 10. De dol. mal. modicam appellant, eandem Calliſtratus minimã dixit, in l. 4. D. de in int. reſtit. vbi, cum illis duo-

A bus conſentiens, tradit, extraordinarium & contra ius ciuile inſtitutum reſtitutionis in integrum remedium propter modicam & exiguam ſummã non concedi. Quid? Num ergo ſi quis duûm millium ſeſtertiûm ſumma fraudatus fuiſſet, non à Prætore auxilium illud impetraſſet? At Plinius prędiorum hoc precium apud antiquos fuiſſe tradit, lib. 17. cap. 1. Cicero vbi Verri duûm millium furtum obiicit, quantos clamores tollit? Duos igitur aureos Paullus ex ſeculi ſui ratione poſuit B pro ducentis ſeſtertiis, eámque ſummam, ita vt eſt, modicam appellat: cui congruit, quod Varro Ruſt. 3. c. 7. ſcriptum reliquit, ſingula columborum paria ſuo tempore tanti vulgò conſtitiſſe.

Sanè l. Mæuia. D. ſol. matr. cùm initio dixiſſet decem ſolidos, id eſt aureos: mox decem millia ſubiunxit, in eadem ſpecie: nimirum decẽ millia ſeſtertiûm.

Iterum iam atque iterum apertè ſtatuit, Paulli Iuriſconſulti ætate Aureum mille ſeſtertiis valuiſſe: & decem aureos vno loco ab illo dici, alio C decem ſeſtertiûm millia, pro pari eadémque ſumma. In quo commodè intelligendo caliginẽ certè & cæcitatem, quæ mihi poſteriùs obiicitur, ingenuè agnoſco. Nam ſi hoc verum eſſet, ecquid noui Iuſtinianus attuliſſet, cùm eos libertos, qui Papiæ rogationis tempore ex centum ſeſtertiûm millibus locupletes habebantur, nouo & inaudito more ſtatuit, ex centum aureorum facultatib. pro locupletib. cenſendos? Dicet aliquis, quemadmodum igitur Paulli locum interpretabimur? D Nihil eſt quod faciliùs expediri poſſit, Decem aureorum millia ipſius ætate valebant decies cẽtenis ſeſtertiûm millibus. quem fuiſſe maximæ dotis modum, primus Budæus docuit: ac (ſi bene memini) poſt eum Portius, atque Agricola confirmârunt, eiúſque veſtigia exſtant in l. 6. D. de v. ſu. l. ania, 77. §. pater. D. de cond. & demonſt. Iam illud notum eſt, vocem MILLIA paſſim apud auctores in hoc locutionum genere ſubaudiri: eiúſ- E que (vt Priſcianus appellat) ſyncopes complura exempla, vbi res poſtulauit, alio magis idoneo loco protulimus. Locum igitur Paulli plenè ſic legamus: Mæuia marito ſuo dotis inſtrumentum ſolidorum decem millium tradidit, quo Octacilius eidem Mæuiæ cauerat, daturum ſe, cùm ire nuptum cœpiſſet. decem millia. Hac lectione ac ſcriptura nihil erit facilius, Nam quod verbum Paullus vno loco poſuit, altero, ex Latinæ linguæ conſuetudine, prætermiſit. Sic enim Tullius Verr. 3. Quo modo ex decies HS. ſexcenta mil- F lia reliqua ſint facta, vt illa de Cn. Carbonis pecunia reliqua HS. ſexcenta ſint facta. Item Verr. 4. Repentè recitatur vno nomine HS. CCL. millia iuſſu Prætoris data, Et paulò pòſt: Numerantur illa HS ducenta quinquaginta Syracuſanis. Item Verr. in. 5. Vt ſiquis villicus, ex eo fundo, cui ſeſtertium dena merces eſſet, domino viginti millia numum pro decem miſerit. Itaque in l. Lucius, 88. D. de legat. 2. vbi ſic ſcriptum eſt: Debeo Demetrio patruo meo denaria tria, Se- G leuco patruo meo denaria tria: non dubito, quin ſcriptum olim fuerit, Denariûm tria, & vox Millia, tacitè ſubaudita. Nam illorum temporum ratio & conſuetudo loquendi hæc fuit. Quinetiã ſiquis contenderet vocem MILLIA in d. l. Mæuia redundare, (qua in opinione me aliquando fuiſſe fateor.) ne nunc quidem exiſtimarem eum ab-

ſurdi quicquam dictarum: præſertim cùm apertiſſimè videamus, ſimile mendum exſtare in l. ſi Stichus,25.D.commun.diuid.

Nec dubito, quin definitio paupertatis in l.nonnulli. De accuſat.ad aureos quinquaginta Iuſtiniani ſit, quæ olim fuerit quinquaginta millia ſeſtertium in ingenuis ſcilicet: nam in libertinis ex Papiniani XV. Reſponſorum, intelligimus fuiſſe triginta millia ſeſtertiûm ergo triginta aureorum.

Strenuè ſanè ac fortiter in illa opinione perſeuerat de aureo, Papiniani tempore, mille ſeſtertiis æſtimato. Sed alia videamus. Primùm Hermogenianus non definiit paupertatem aureis quinquaginta, ſed infra aureos quinquaginta. Deinde permirum mihi videtur, pauperem olim habitũ, qui minus quinquaginta HS. millibus in bonis haberet, atq; hac ſola de cauſſa ab omnia accuſatione excluſum fuiſſe. Certè Budæus optimus opum Romanarum æſtimator nunquam iſtud dixiſſet. Sunt quidẽ aurei quinquaginta, ſi de leuioribus loquamur, quales inclinato imperio fuerunt, leuis ſumma. l. 1.C.de defenſ.ciuit. Sed ſi de iis agatur, qui Hermogeniani ætate in vſu fuerunt, & quinque ſeſtertiûm millibus valebant, ſumma certè non leuis fuit, neque quinquaginta aureorum pœna leuibus culpis impoſita: vti patet ex l.3.de termin.mot.l. 7.de iuriſdict.l.1.de his qui deiecer. l. 12.l.pen.l. vlt.de in ius voc. Sed ponamus, Hermogenianum propriè de adulterij accuſatione verba feciſſe. Quàm multos ruſticos Romanos quàm multos artifices, tabernarios, opifices Romæ fuiſſe credimus, qui ſe ob facultates multò minores à perſequendis vxorum ſuarum adulteriis excludi non ſiuiſſent? Marc.ille Scaurus princeps Senatus ſcriptum reliquit (vt Valerius auctor eſt) totum ſuum cenſum non ampliorem quinque & triginta millium ſeſtertiûm fuiſſe. Quinquaginta igitur aureos apud Hermogenianum quinque ſeſtertiûm millia, ex recepta illius temporis ratione & æſtimatione, interpretemur: neque Iuſtinianum illi Hermogeniani loco manum admouiſſe credamus. Quanquam quid opus fuit, Iuſtinianum ſummam illam quinquaginta aureorum pro quinquaginta ſeſtertiûm millibus pònere, ſi verum eſt, quod iam antè toties inculcatum fuit, ſolidum aureum Vlpiani, Paulli, Hermogeniani tempore, æquè vt poſt Iuſtiniani Conſtitutionem, mille ſeſtertiis fuiſſe? Veniamus ad Papiniani reſponſum, quod hoc modo editum eſt. Ciuis R. qui ſine connubio ſibi peregrinam in matrimonio habuit, iure quidem mariti eam adulteram non poſtulat: ſed ei nõ opponitur infamia, vel quòd libertinus rem ſeſtertiorum triginta millium non habuit. Valde hoc mirum eſt, liberto non fuiſſe ius accuſandi vxorem de adulterio, niſi qui triginta HS. millia poſſideret. Sed quemadmodum ſuperius ex proportione ſummarum menda quædam ſuſtulimus, & ex aureæ pœnæ modo, argenteæ modũ certiſſima ratione coniecimus: ita hoc loco ex aurea ſumma ab Hermogeniano prodita, & proportione ſeruata, mendum è Papiniani reſponſo tollemus: ac pro Triginta reſtituemus Tria: vt quemadmodum ingenuus propter facultates quinque ſeſtertiûm millibus, ſiue (quod idem eſt) aureis quinquaginta minores ab accuſatione excludebatur: ita libertus propter cenſum tribus HS. millibus, ſiue (quod idem eſt) triginta aureis minorem ab adulterij accuſatione ſummoueatur. Verùm hæc quidem hactenus: niſi fortè, vt ſtudioſorũ vtilitati nihilominus in hoc libello, quàm defenſioni noſtræ ſeruiamus, aliã inſuper emendationem, cuius mihi iam in mentem venit, adſcribi erit melius. Nam in Heliogabalo Lampridius ita ſcribit: Idem nunquam minus centum HS. cænauit: hoc eſt, argenti libris triginta. Cùm enim legitimus ſit numerus quattuor & octoginta denariorum in ſingulas argenti libras, vt ſuperius ex Plinio diximus; nõ dubitandum eſſe arbitror.300.pro 30. ſcribendũ eſſe: hoc eſt, trecentas argenti libras, non triginta. Et in eo quod ſubiicitur: Aliquando autẽ tribus millibus HS. cœnauit, omnibus ſupputatis, quæ impendit: quis non videt pro Tribus reponendum eſſe Triginta, vel potius Trecenta, vt aliqua ſit inter illas ſummas proportio? præſertim cùm ita ſubiungat: Cœnas vero Vitellij & Apicij vicit. Ex quibus quantum inter meam & Budæi coniecturam interſit, non difficile intellectu eſt.

Et ita actio quæ ex edicto de in ius vocando, vel ex edicto de his qui deiecerunt vel effuderunt, eſt in quinquaginta aureos, & de albo corrupto in quingentos, proculdubio in Edicto veteri ſeruauit rationem ſeſtertiariam: quæ redacta ad aureos pro mille ſeſtertijs computat vnum aureum: & ex quingentis millibus HS. facit quingentos aureos: ex quinquaginta millibus ſeſtertiûm, quinquaginta aureos.

Primùm illud accuratè notari velim, pœnam quinquaginta aureorum, quæ in Edicto de in ius vocando conſtituta eſt diſertè conſtitutam dici, non in quemuis hominem, ſed ſpecialiter in libertum, qui ſine venia patronum in ius vocauit. l.12.l.penult.l.vlt.D.de in ius voc. Hoc poſito, duplicem quæſtionem propono. Primùm, an veriſimile ſit, tantam & tam acerbam pœnam libertis, ob culpam non adeò magnam, à Prætore impoſitam fuiſſe, vt ſi patronum ſine venia, quãtumuis modeſtè in ius vocarent, quinquaginta ſeſtertiûm millibus multarentur? Quæro præterea, ſi quinquaginta aurei in illo edicti capite per quinquaginta HS. millia interpretandi ſunt, nũquid etiã eadem interpretatio adhibenda erit ad parem ſummam, quæ in altero eiuſdem Edicti capite conſtituta eſt aduerſus eum, qui pro neceſſariis perſonis non quemlibet fideiuſſorem iudicio ſiſtendi acciperet? l.licet.D.in ius vocat. vt eant. Cuius capitis mentionem conſultò in hac obſeruatione prætermiſſam arbitror, quia nemini veriſimile futurum erat, tam acerbam quinquaginta millium ſeſtertiûm pœnam ob tam leuem culpam irrogatam fuiſſe. Legitima igitur illa vetus æſtimatio retinenda eſt, illis tẽporibus vſurpata, vt quinquaginta aureos in vtroque illius Edicti capite, nõ pro quinquaginta ſed pro quinque ſeſtertiûm millib. interpretemur. Venio iam ad pœnam iis conſtitutam, quorũ culpa deiectum effuſumve per imprudẽtiam aliquid eſt, quo liber homo interierit. Nam & Prætor in Edicto, & Iuſtinianus in Inſtit. ſimiliter quinquaginta aureis pœnam illam definiũt. At in hac Obſeruatione adfirmatur, proculdubio in Edicti Pretorij archetypo QVINQVAGINTA

TA HS. MILLIA ſcriptum fuiſſe. Non inculcabo, quæ iam ſæpe dicta ſunt, quæ nouam hanc opinionem apertiſſimè refellunt. Tantùm quęram ecquid dicendum videatur de altero eiuſdem Edicti capite, cuius hîc cõſultò mẽtio prætermiſſa eſt, quo decem aureorum pœna ei iniungitur, qui ea parte, qua vulgò iter fit, poſitũ id aut ſuſpenſum habet, quod poteſt, ſi ceciderit, alicui nocere? Sanè nõ grauis illa culpa eſt: imò ne culpa quidem hoc tẽpore numeratur. An tamẽ ex illa commẽtitia ſuperioris pœnę proportione dicemus, decem ſeſtertiûm millibus illam æſtimandam eſſe? Atqui ſuperiùs docuimus, ne grauiſſimis quidem delictis grauiorem irrogari pœnam conſueuiſſe. Supereſt, Albi corrupti pœna, quæ dicitur eſſe aureorum quingentorũ l.7.D.de iuriſd. ac proinde (ex hac noua opinione) ſeſtertiûm quingentorum milliũ. Pœnam certè ingentem: qualem non puto lege vlla, ſine bonorum amiſſione, conſtitutam fuiſſe: præſertim cùm atrociſſimo ſepulchri violati crimini, ſiquis in eo ædificium poſuiſſet (quo crimine vehementer pollui religio videbatur) non grauior quàm ducentorum aureorum pœna cõſtituta fuerit. l.3.D.de ſepul. viol. Accurtium igitur audiamus, qui teſtatur, ſcriptum in aliis codicibus extare, QVINQVAGINTA: quam lectionem iampridem monui multò & certiorem & veriorem eſſe: & ad aliarum pœnarum proportionem accommodatiſſimam.

Quamobrem ex l. Fabia, quam Vlpianus lib. 19. de Officio Proconſulis ſcripſit fuiſſe pœnam ſeſtertiûm quinquaginta millium, hodie ſi in vſu eſſet, redigeretur ad quinquaginta aureos.

Tædet me toties eadem iterare. De hoc Vlpiani loco idem quod de ſuperioribus ſtatuo, mendum eſſe in voce QVINQVAGINTA, & pro ea ſumma aliam aliquam ſubſtituendam. Sed locum integrum, vti à Pithœo editus eſt, conſideremus. Lege Fabia tenetur, qui ciuem R. (Eúmve.) * eundémque qui in Italia liberatus ſit, celauerit, vinxerit, vinctùmque habuerit, vendiderit, emerit, quíve in eam rem ſocius fuerit, cui capite primo eiuſdem legis pœna iniungitur. Si ſeruus* qui ſciente domino fecerit, dominus eius * (quid eorum, ſeſtertiũ n decem milliũ.) ſeſtertiis quinquaginta millibus eodẽ capite punietur. Eiuſdem legis capite ſecundo tenetur, qui alieno ſeruo perſuaſerit, vt dominũ fugiat, quive alienum ſeruũ inuito domino celauerit, vendiderit, emerit dolo malo, quíve in in ea re ſocius fuerit. iubetúrque * (populo ſeſtertiûm quinq.) populus ex tertiá quinquaginta millia dare. Primùm omnium pro EVNDEMQVE, neminẽ fore arbitror, qui meũ cõſiliũ improbet, ſi EVMVE corrigẽdũ cenſeam. deinde pro POENA INIVNGITVR, fortaſſe legendum eſt, POENA CAPITIS INIVNGITVR, vt in l. 1. D. de plagiar. tametſi propter ſimillimũ finẽ legis penult. mutare nihil audeo. præſertim cũ in l. vltima Hermogenianus ſcribat, pœnam pecuniariam lege Fabia cõſtitutam in vſu eſſe deſiiſſe. Quòd ſi numaria pœna reſtituenda eſſet, crederem legendum eſſe POENA HS DECEM MILLIVM INIVNGITVR: eodémque modo capite ſequẽti pro SESTERTIIS QVINQVAGINTA MILLIBVS, nõ dubitarẽ reponẽdum eſſe HS DECEM MILLIBVS postrema autẽ verba vbi legitur, EX TERTIAM QVINQVAGINTA, idcirco exiſtimarẽ legendũ eſſe HS QVINQVE, quoniam Gręci, quo Βασιλικῶν loco integrã l. 5. D. de plagiar. conuerterunt, ſcribunt, eum qui ſeruũ alienũ ſuſcepit & celauit, cogi non tantùm illum reſtituere, verùm etiam alterum parem, vel aureos viginti præſtare. quam ſummam etiam Conſtantinus retinuit in l. 4. C. ill. tit. Nam aurei viginti, ſeſtertiûm efficiunt duo millia. quòd ſi ob ſuſceptum & celatum ſeruũ duo HS millia pœnæ conſtituta ſunt, certè conſentaneum eſt, ob eundem venditum grauiorem ſummam, putatrium vel potius quinque millium, irrogatã fuiſſe. ob liberum verò venditum, decem (vt opinor) millium. Neque enim veriſimile eſt, parem ac non grauiorem ei plagiario pœnam impoſitam fuiſſe qui liberum & ciuem R. quàm ei qui ſeruulum alienũ vendiderit. addo etiã illud, qui alieno ſeruo perſuaſerit, vt à domino fugeret. Atque ita dum huic defenſioni noſtrę operam nauamus, eadem accidit opera, vt ſtudia quoque diſcentium in aliquot antiquis ſcriptoribus emendandis pro noſtra v lli parte ſubleuemus.

Et eadem ratio eſt in æſtimatione vulgariſeruorum in aureos XX. quæ frequenter occurrit in corpore Iuſtiniani quæ olim per ſeſtertios fiebat quamobrem in eodem corpore nuſquam ad ſeſtertios, vel ſeſtertia, ſed ad aureos vel ſolidos tantùm rationẽ haberi inuenies.

Si eadem Seſtertiaria ratio tenenda eſt in ſeruorum æſtimatione ad XX. aureos, quam hæc Obſeruatio in ſuperioribus cauſis obſeruandã eſſe contendit: certè quot aureis ſerui in corpore Iuſtiniani æſtimantur, tot ſeſtertiûm millib. æſtimãdi erũt: veluti, Quidam ſerui aureis octo æſtimantur, in l. 37. §. 1. D. de pecul. ergo ſeſtertiûm octo millib. alij aureis 10. æſtimãtur, in l. 2. §. ne autẽ. C. de comm. ſeru. man. l. vlt. C. com. de legat. alij quindecim. l. 35. §. fin. autẽ C. de donat. Plerunque autem ęſtimãtur viginti, velut in l. 8. in fin. & l. ſeq. D. de inoff. teſta. l. 31. de minorib. l. 2. C. de fideic. lib. l. vl. C. cõm. de leg. l. 4. D. de ſeru. fugit. l. 1. C. de com. ſeru. manu. ſed hoc mediocriũ ſeruorũ pretiũ eſt. nã medicus, notarius, eunuchus, artifex, quinquaginta & ſexaginta aureis æſtimãtur, d. l. vl. Sed ſumamus illud mediocre & peruulgatũ aureorũ viginti. An igitur mediocre ſerui pretiũ ęſtimabimus viginti HS millia? an vilis mediaſtini octo vel decẽ millia? an illũ vicariũ, q decẽ aureorũ eſſe dicitur, dicemus fuiſſe ſeſtertiûm decẽ milliũ? in l. ſtichus, 25. D. com. diuid. Immane, quãto ab vſitata tẽporũ illorũ ratione interuallo: quandoquidẽ ne pretioſum quidẽ vinitorẽ Columella pluris æſtimat, quàm ſex, aut ſummũ, octo ſeſtertiũ millib. lib. 3. cap. 3. Sed operępretiũ eſt aliunde quàm ex ſeruis argumẽta repetere. Nã in l. pater. 38. §. fidei de legat. 3. mẽtio fit legati duorũ milliũ aureorũ. An legatũ illud per vicies cẽtena ſęſtertiûm millia interpretabimur? Rurſus in l. Titius, 42. De leg. 3. mẽtio fit teſtamẽti, quo cautũ erat, vt monumentum extrueretur vſque ad quadringentos aureos. An illam ſummam per quadringẽta HS. millia interpretabimur? Item in l. liberto 21. §. filium. D. de ann. leg. mentio fit lega-

ti menſtrui denûm aureorum. In l. vxori. 33. §. 2.
D. de legat. 3. legati vicenûm aureorum annuorũ.
Cui veriſimile videbitur priuato alicui tantũ menſtruũ legatũ fuiſſe, centũ & viginti millium?
Quid? an nõ in l. Titia. 18. eod. mentio fit
legati ſexcentorũ aureorũ annuorum, idque ex
parte reditus cuiuſdam fundi? quantũ quæſo illius
latifundij prouentũ ac reditum fuiſſe oportet,
ex quo amplius ſexcenta HS. millia quotãnis
percipiebantur? Vix tanti vellus illud Iaſonis
aureũ fuiſſet. Superiùs etiam dictũ eſt, Ciceronem
in tantis opibus, non plus centenis annuis
HS. millibus ex ſuis prędiis percepiſſe, Lucullos
autem & eiuſmodi ſatrapas non plus ſexcenis,
Venio (inquit) ad illos ſumptuoſos, relinquo
iſtum quæſtuoſum: capit ille ex ſuis prædiis
ſexcenta ſeſtertiûm, ego cẽtena ex meis. Neq; igitur
aurei, de quibus in Pandectis mẽtio fit, ad
Iuſtinianam æſtimationem retrahendi ſunt: quę
ſpecialiter ad locupletũ libertorũ definitionem
pertinuit, & tantò pòſt ſecuta eſt: neque aurei
de quibus Iuſtin. & alij in Codice loquuntur, ad
ſeſtertiariam rationem, quæ iampridem obſoleuerat,
reuocandi.

Quamobrem in eodem corpore nuſquam ad ſeſtertios vel ſeſtertia, ſed ad aureos vel ſolidos tantum rationem haberi inuenies.

Non intelligo concluſionis huius artificium.
Ratio ſeſtertiaria in æſtimatione ſeruorum ad
aureos, etiam in corpore Iuſtiniani ſeruãda eſt.
Quamobrem in eodem corpore nulla ſeſtertiariæ
rationis mẽtio reperitur. Obſcurũ etiã mihi
hoc videtur, nuſquã in corpore Iuſtiniani ſeſtertiariæ
rationis veſtigiũ inueniri. At hęc Obſeruatio
paulò pòſt admonet, Africani locũ in
l. liberto, D. de bon. libert. ad ſeſtertiariã rationẽ
addo inſuper l. ſi ſeruus, 57. D. de ædil. edict. vbi
ſeruus, qui quinque millibus erat, decem millibus
emptus fuiſſe dicitur: quæ ſumma non poteſt
niſi de ſeſtertiis intelligi. Addo etiam l. pace.
54. D. de legat. 3. Lucius Titius plebi quina
millia dedit hoc amplius Seius viſcerationem:
quina quoque millia Seiũ dediſſe intelligimus.
Addo & illa Papiniani verba, Numerari decies
cẽtena dotis nomine ex l. 6. D. de vſur vbi Ant.
Auguſt. teſtatur, in archetypo Florẽtino adſcriptam
eſſe literam N: vt intelligantur, inquit, decies
cẽtena millia ſeſtertiũ nummũ: quę fuiſſe maximæ
dotis modũ ſuperiùs diximus: eodémque
pertinet. l. auia, 77. §. pater. D. de cond. & demõ.
Plus dico. Nã in quibuſdã locis video ſeſtertiariã
rationẽ cũ auraria permixtã, velut in l. 8. D.
de fideic. liber. vbi Pomponius ait, Eum cui
mille annui legati fuiſſẽt, (quod de ſeſtertiis intelligẽdũ
cõſtat) ſi rogatus fuiſſet ſeruũ viginti
(ſubaudiẽda eſt vox Aureorũ) manumittere, nõ
cogi fideicommiſſam libertatẽ præſtare, ſi legatũ
nõ caperet. Hoc perinde eſt ac ſi dixiſſet, ei
cui mille ſeſtertij legãtur. vt ſeruũ duûm milliũ
ſeſtertiũ manumitteret, licere legato repudiando
ſeſe ab illius fideicommiſſi præſtatione liberare.
quoniam iniquũ eſſet, plus cuiquã oneris,
quã honoris tribuere. l. ſi minor, 33. D. de minorib.
Viginti autem aureos duob. ſeſtertiûm millibus
reſpondere, ſatis antea demonſtratum eſt.
Sed iam ad alia multò quàm hæc & atrociora &
horribiliora veniendum eſt.

A *Vnde apparet, quàm ſit ſtultus ille, qui mille & centum loco commutat in Inſtitutionibus: vbi Iuſtinianus ait, ſe pro mille ſeſtertiis vnũ aureum computare: ac proinde in l. Papia C. millia ſeſtertiûm C. aureos interpretari, quod & Theophilus ita luculenter explicuit.*

Numnam igitur magnus ille Budæus, Gallię
noſtræ immortale decus, iſto verborum honore
afficitur, vt ſtultus appelletur? Nam ſi qui ſcri-
B pſit Centum pro Mille, viciſſimque Mille pro
Centum in illo Inſtitutionum loco commutanda
eſſe. STVLTI nomine dignus eſt: certè Budęus,
qui princeps omniũ hoc ſcripſit, ſtultorum omniũ
princeps appellandus eſt. Antecedens patet
ex lib. de Aſſe 2. vbi totidem literis ita ſcripſit:
Nos vnum aureum centum ſeſtertiis æſtimamus:
Iuſtinianus mille. Sed potuit numerus corrumpi.
vt MILLE pro CENTVM legatur: errore ex
notulis orto: vt infrà videbimus. Potuit & mil-
C le ſeſtertiis pro mille æris obrepere librariis.
Rurſus lib. 3. Imprimum (inquit) ad Iuſtiniani
dictum ſatis iam reſponſum eſt: quin etiã Centenarij
olim dicti ſunt, non qui Centum ſeſtertia
poſſidebant, ſed qui centum millibus æris
cenſi erant: vt ex Liuio & Plinio apparet & nos
in lib. de re num. demonſtrauimus. Vt autem
pro mille ſeſtertiis vnus aureus haberetur, ſi illa
auctoritate antiqua defendi poteſt? Et enim
docuimus ſuprà, aureum vnum pro centum ſe-
D ſtertiis ceſſiſſe. Hæc totidem literis Budæus: ex
quibus neceſſarium cõſequens efficitur, Budæũ
in iſta Obſeruatione ſtultum appellari. At non
Budæus (dixerit fortaſſe quiſpiam) ſed Hotmanus
illis verbis petebatur: quia Græca quædam
conſtitutio nuper ex Oriente aduecta eſt,
in qua Iuſtinianus pro imperio ſtatuit, vt ſumma
legis Papiæ per centũ millia ſeſtertium expreſſa,
per cẽtum ſui temporis aureos interpretetur,
& pro mille ſeſtertiis vnus aureus com-
E putetur. At non ſtultis, ſed fanaticis diuinandi
facultas tribuitur, qui (vt Viuianus ait) capita
iactantes futura pro fantur, l. 1. §. apud Viuianum.
D. de ædil. edict. neque vel Budæus ariolari
potuit, fore, vt poſt annos ſexaginta, vel
Hotmanus poſt annos triginta, eiuſmodi aliqua
Iuſtiniani conſtitutio prodiret. Sed nihil
opus eſt excuſatione: parata defenſio eſt. Quæro
enim ecquãnam ratione Papię legis ſumma ſub
Imperatorib. qui proximè Iuſtinianum anteceſſerunt,
interpretabatur? Sub Iuſtino, inquã, A-
F naſtaſio, Zenone, Leonibus? Planiùs etiam quęro,
ex cuius pecuniæ ſumma ſub illis Imperatoribus
libertus aliquis pro locuplete, ſiue centenario
numerabatur? certè non ex centum ſeſtertiûm
millibus. Iampridem enim (quod etiã
Ant. Auguſtinus admonuit) & ſeſtertiariæ rationis,
& ſeſtertiorum vſus ſublatus fuerat. Ecquonam
igitur modo? nempe per aureos. quam
multos? mille, ſine controuerſia, quanti ſemper
antea, dum ſeſtertiorum vſus vigebat, æſtimati
G fuerant: quamuis aureis antiquis pondere pares
nõ erãt. Hoc loco Roaldeſiũ mihi vel Fabrũ, vel
Pythœos iudices aſciſco: vel alios eruditos eiuſdem
ordinis viros: quorum hîc attentionem
requiro. Quęro enim, pridie illius diei, quo Iuſtinianus
illã cõſtitutionẽ edidit, ſi caſus tuliſſet
vt patronus aliquis ius ſibi in Centenarij liberti

berti ſui bonis lege Papia tributum perſequeretur: ecquam aliam rationem in illa Papiæ legis ſumma conficienda ſeruari oportuiſſet, quam per mille aureos, qui etiam poſt editam illam conſtitutionem vſum atque auctoritatem obtinuerunt? quorum denique paſſim in Codice & Nouellis Iuſtiniani mentio fit. Vna igitur nox nobis hoc noui Iuſtinianici iuris attulit, vt quæ ſumma pridie mille aureis æſtimabatur, eadem poſtridie centum duntaxat eiuſdem generis aureis æſtimaretur. Ecquænam ergo vel Budæi, vel Hotomani culpa eſſe potuit, ſi eius Græcæ Conſtitutionis nouæ, inſolentis, inuſitatæ, præcipitis ſententiam ignorarunt, quam his quingentis annis nemo in Occidente viderat? At Iuris noſtri regula eſt, vt facti ignorantia iuſtam excuſationem habeat. Sed hic hominum quorundam morbus eſt, vt video, inſanabilis, vt ſemper aliquem laceſſant, mordeant, obſtringillent. Verùm ad alia properandū eſt. Perſolui primæ criminationi. venio ad ſecundam.

Nam quod ait Africanum in l. liberto, D. de bo. libert. loqui de centum aureis, in eo mendacium deprehendimus: quia libertum die legati cedente ampliorem habuiſſe rem centum, hoc tantùm Africanus ait, qui vtique cētum HS. millia intelligebat, vt & ille paulo antè fatetur in §. poſtea. Hodie verò Iuſtinianus centum aureos.

Non ſatis hæc ſibi conſtare videtur Obſeruatio. Nam cùm toties antehac inculcarit, nullum in corpore Iuſtiniani ſeſtertiariæ rationi locum relictum eſſe: nunc contendit, Africani legem hanc non per aureos, ſed per illam ſeſtertiariam rationem interpretandam eſſe. At ego ex contrario contendo, Africanum quidem in illa lege ſcribenda rationem ſeſtertiariam ſecutum fuiſſe: ſed iam propter Iuſtiniani conſtitutionem, ad quam illa lex Triboniani artificio accommodata eſt, per aureos interpretandam eſſe, hoc modo: Libertum, cui octinginta aureos habenti fundus aureorum quadraginta legatus eſt, ſi die legati cedente deceſſit, videri mortis tempore ampliorem habuiſſe rem centum aureis, quia ſicuti legatum ſub conditione, conditione exiſtente, ipſo iure legatario acquiritur, l. vl. C. quando dies le. ced. l. cùm pater, 77. §. ſurdo. D. de legat. 2. l. ſi fundum, 81. §. ſi Titius. D. de legat. 1. ita legatum alicui cùm morietur, ei morienti acquiritur, atq; in ipſius heredē, imò etiā in poſthumū tranſmittitur. l. 4. & l. huiuſmodi, 13. quãdo dies leg. l. ſi in perſona, 21. C. de fideic. Iudicent nunc graues & eruditi homines, quo pudore mihi mēdacium in re tam clara ac tam aperta obijciatur.

Et quòd prætendit locū Dionis, quo aureus xxv. drachmis æſtimatur, in eo verò cæcam caliginem: quia de Attico aureo ſe loqui, non de Romano, Dio apertè demonſtrat: de quo etiam Zonaras & Heſychius, & aurei Attici multò minor æſtimatio.

Vter noſtrûm cæcutiat, auctorum iſtorum trium docebit oratio. Nam Dionis quidem lib. 55. hæc verba ſunt. χρυσοῦν γὰρ δὴ καὶ ἐγὼ τὸ νόμισμα τὸ τὰς πέντε καὶ εἴκοσι δραχμὰς δυνάμενον, κατὰ τὸ ἐπιχώριον ὀνομάζω, καὶ τῶν Ἑλλήνων δέ τινες, ὧν τὰ βιβλία ἐπὶ τῷ ἀττικίζειν ἀναγιγνώσκομεν, οὕτως αὐτὸ ἐκάλεσαν. id eſt: Aureum ego quoque ex regionis noſtræ conſuetudine appello numum, qui quinque & viginti drachmis valet. in quo Græcos quoſdam auctores habeo, quorum libros, A quòd Attico dicendi genere ſcripti ſunt, legimus. Loquitur Dio de Auguſto, qui ad palatij incenſi refectionem aureum à populis, drachmã à priuatis accipiebat. Hic primùm quæro, cur Auguſtus Romæ Atticos potiùs, quàm Romanos aureos exegiſſet? quæro præterea, Si Atticos exigebat, cur Dio tam disertè adſcribat, ſe aureum, quem Auguſtus accipiebat, eum intelligere, qui quinque & viginti drachmis permutabatur? quantum ſcilicet apud Græcos Romanus aureus valebat, cùm Atticus viginti B tantùm drachmis permutaretur? Scitum eſt illud Tertulliani aduerſus gentes, Cæcitatis duæ ſpecies facilè concurrunt: vt qui non vident quæ ſunt, videre videantur quæ non ſunt. Sed Zonaram audiamus, qui hanc noſtram controuerſiã vno verbo decidit: δύναται δὲ παρὰ ῥωμαίοις αἱ εἴκοσι καὶ πέντε δραχμαὶ χρυσοῦ νόμισμα ἕν. παρὰ δὲ τοῖς ἕλλησιν εἴκοσι δραχμῶν, ὡς Δίων φησί, τὸ χρυσοῦν ἀλλάττεται νόμισμα. Valent, inquit, apud Ro-C manos quinque & viginti drachmæ numum aureū vnum: apud Græcos autem viginti drachmis (vt Dio ſcribit) aureus vnus permutatur. Quid planiùs vel ad noſtræ ſententiæ confirmationem, vel ad nouæ illius opinionis refutationē afferri potuit? Nam Heſychius de ſolo Attico loquitur. Πολέμαρχος φησὶ δύνασθαι τὸν χρυσοῦν παρὰ τοῖς Ἀττικοῖς δραχμὰς δύο. τὴν δὲ τοῦ χρυσοῦ δραχμὴν, νομίσματος ἀργυρίου δραχμὰς δέκα. Polemarchus, inquit, dicit aureum valere apud Athe-D nienſes drachmas duas. drachmam auri decem argenteorū numorum drachmas. Perſpicuum eſt igitur, & Dionem disertè de aureo Romano locutū (quod hic Lynceus negabat) & eundem in aureo centenos ſeſtertios numeraſſe, ſiue (quod idem eſſe conſtat) denarios vicenos quinos: quã æſtimationem contendo, Iuriſcōſultos omnes noſtros ſemper arctè diligenterque ſeruaſſe. Cōmodè igitur de hoc genere hominum cæcitatem alijs exprobantium, Horatianum illud vſurpabimus. E

Cùm tua præuideas oculis malè lippus inunctis,
Cur in amicorum vitiis tam cernis acutùm?

Sed Catullus aptiſſimè reſpondet, quia

Suus cuique attributus eſt error.
Sed non videmus, mantica quod in tergo eſt.

Et quod de aureo ab Othone viritim diuiſo cohorti prætoriæ, quoties Galbam conuiuio excipiebat, ſiue centenis ſeſtertiis ex Suetonio & Tacito: in eo etiam duritiam prodit oris ſui, quia non ſeſter-F tios dixit Tacitus, nec Turnebus, ex quo ille eorum locorum collationem ſumſit, ſed numos.

Stultus, mendax, cæcus, caliginoſus, os durū: Tantum hic mihi tribui video; quantum ego nec agnoſco, nec poſtulo. Quòd ſi iam pro meo iure par pari reſpondere vellem, muliercularum hæc diceretur eſſe concertatio, non eorum hominum qui per tot annos Iuriſprudentiam profeſſi ſunt: quorumque & ætatem & profeſſionem grauitas & moderatio decuit, ne fortè vul-G gus Ennianum illud de nobis vſurpet.

Haud doctis dictis certantes, ſed maledictis:
Miſcent inter ſeſe inimicitias agitantes.

Primùm omnium hoc reſpondeo, Turnebum nihil vnquam hac de re ſcripſiſſe, nullum vſquam in tam ſpiſſo Turnebi Aduerſariorum volumine collationis illorum locorum veſtigium extare, quantum mihi intuenti in om-

nes partes oculis perluſtrare licuit. De Com- A
mentario in libros Ciceronis de Legib.idē affir-
mo:neque vllorum mihi aliorū pręſtātis illius vi-
ri ac mei quondam præceptoris ſcriptorum co-
pia fuit. Budæo, Budæo, inquam, prima colla-
lationis iſtius laus debetur:quam tamen & à Por
tio,& ab Agricola,& ab Alciato,& ab aliis,qui-
bus æquè vt Budæo in promptu erat,vſurpatam,
ſi nos quoque ad noſtrum inſtitutum accommo-
dauimus, in quo culpa hærebit; veri noſtrûm
oris duritia iure obiici poterit? Primus Budæus B
ex Iuuenalis & Martialis verſibus maximæ do-
tis modum eſſe docuerat, decies ſeſterriûm.
Hanc illius obſeruationem homo iracundus ſibi
ſub Nouella XXII. ſuppreſſo Budæi nomine tri-
buit.Sed hæc aliud in tempus differemus. Taci-
tus, inquit, non expreſſè dixit SESTERTIOS,
ſed dixit NVMOS. Quid? Dubiúmne cuiquam
eſt, quin Numi nomine veteres plerumque ſe-
ſtertium deſignarint? At pleni ſunt huius admo-
nitionis libri Budæi, Portij, Agricolæ: ſi quæri-
mus, etiam Victorij, Manutij, Lambini, Lipſij, C
Torrentij, & aliorum omnium qui eruditos iſtos
calculos attigerunt. Itaque qua in re Varro Nu-
mos dixit,in eadem Plinius Seſtertios vſurpauit.
Ille Ruſt.3.cap.6.Ex pauonibus M.Aufidius Lur-
co ſexaginta millia numûm in anno dicitur ca-
pere.Hic lib.10.cap.20.Saginare pauones primus
inſtituit M.Aufidius Lurco, éxque eo quæſtu re-
ditus ſeſtertiûm ſexagena millia habuit. Tacitus
annnal.13. Pretiúmque frumenti vſque ad ternos D
numos.Cic.in frumentaria:Eſt enim modius, le-
ge,ſeſtertiis ternis æſtimatus. Sed exemplorum
plena ſunt omnia. Turnebus, inquit, non dixit
Tacitum ſcripſiſſe, ſeſtertios. At dixit Budæus,
haud paulò quàm Turnebus hoc in genere præ-
ſtantior.Nam libr.de aſſe 2.pag.Lugd.147.Nunc,
inquit, centum ſeſtertios vno aureo valuiſſe do-
cebo.Tranquillus in Othone, Aureos excubanti
cohorti viritim diuidebat. Plutarchus in eodem
χρυσοῦν ἑκάστῳ διανέμων: id eſt, Aureum ſingulis
diſtribuens.Tacitus de eodem lib.XVII.Quoties E
Galba apud Othonem epularetur,cohorti excu-
bias agenti viritim centenos numos diuideret.
Hæc Budæus. Ex quibus intelligitur, quos Taci-
tus dixit Numos,eoſdem Budæum Seſtertios ap-
pellaſſe: eadémque opera demonſtraſſe, Seſter-
tium non milleſimam (vt hic Ratiocinator puta-
uit) ſed centeſimam tantùm aurei partem fuiſ-
ſe. Pari ergo ratione dicimus, quam ſummam
Vlpianus extulit per centum aureos, cùm hoc
aduocationis honorarium eſſe dixit:l.1. De ex- F
traord. cognit. eandem à Tacito per decem ſe-
ſtertiûm millia expreſſam fuiſſe. lib. Annal.10.
à Plinio verò per ſex millia ſeſtertiûm, & mille
denarios lib.Epiſt. 4. quæ duæ ſummæ ſuperiori-
bus illis exactiſſimè reſpondent: quia mille de-
narij quattuor ſeſtertiûm millia conficiunt.Quo-
circa in l.quæ extrinſecus.65.D. de verb. obligat.
nullum adhiberi melius exemplum poteſt, quàm
eius qui ducentos quinquaginta denarios, ſiue
(quod idem eſt) quingentos Victoriatos,vel mil- G
le ſeſtertios ſtipulanti decem aureos promiſit,
atq; vt ſtudioſi adoleſcentes intelligant,temerè
me laceſſitum eſſe, & eruditos omnes qui ante-
hac de re numaria ſcripſerunt, in eadem qua e-
go ſum opinione fuiſſe, verba Ant. Auguſtini

A proferam ex ipſius emendat.lib.2.cap.9.Duo, in-
quit, aureorum numorum genera Budęus & Al-
ciatus conſtituunt,quorū neutro hodie vtamur.
Et Digeſtorum aureos ab Inſtitutionibus & Cō-
ſtitutionibus Iuſtiniani ſeparant: eo argumento
vſi, quòd Tacitus dena ſeſtertia cauſarum patro-
no mercedis nomine permiſſa ſcribat Vlpianus
centenos aureos. cúmque fiat ea ratione vt ſe-
ſtertium aureis decem æſtimetur, idque ſit mille
ſeſtertiorum: conſequens eſt, aureum Vlpiani
tempore centum ſeſtertiis mutatum. Hæc Ant.
B Auguſtinus: rectiſſimè. nam aurei, quorum in
Pandectis mentio fit, multò grauiores iis fue-
runt,qui in Iuſtiniani & aliquot ſuperiorū Impp.
conſtitutionibus nominantur. quemadmodū in
li. de Re numar.copioſè docuimus.Quantum au-
tem ad ſeſtertiariam noſtram diſputationem at-
tinet, ſumma huc redit, de qua eruditis omnib.
iudiciū permitto. Sententia iſtius obſeruationis
hæc eſt, aureum illum vtrunque, tam veterem,
quàm recentiorem, tam ante Iuſtinianum, quàm
C poſt Iuſtinianum, mille ſeſtertiis valuiſſe. Mea
uero hæc eſt, Nullum vnquam tempus neque
ante Iuſtinianum, neque Iuſtiniano imperante,
neque poſt Iuſtinianum fuiſſe, quo mille ſeſter-
tiis aureus æſtimaretur: aureū (vt Alciatus loqui
tum) Digeſtorum ſemper centum ſeſtertiis con-
ſtitiſſe: recentiorem verò, ſiue Iuſtinianicum,
nunquam ſeſtertiaria ratione æſtimatum fuiſſe.

Et centenos numos apud Tacitum licet interpre-
D *tari centena ſeſtertia, quæ eſt æſtimatio aurei Iuſti-*
nianici, non ſeſtertios.

Vulgaris hæc opinio eſt, de qua iam antè di-
ximus, numum apud Romanos fuiſſe, qui neu-
tro genere Seſtertium appellabatur, & centum
minoribus ſeſtertiis valebat. Eius ſententiæ au-
ctores fuerunt Beroaldus, Sabellicus Portius,
quos alii innumerabiles ſecuti ſunt: in his Ant.
Auguſt. vir doctiſſimus, qui locum illum Inſti-
tutionum hoc eodem modo de maioribus (vt
ipſi loquuntur) ſeſtertiis iampridem interpre-
E tatus eſt, non de minoribus: Sed hunc errorem
propediem, vt dixi, Deo volente tollemus. In-
terea vnum hoc monebimus, vbi vegrandem il-
lum numum, neutrius generis ſeſtertium (quod
Karoleis Pariſinis mille: Talleris Germanicis
propè quatuor & triginta valere oportuiſſet) &
quod ego fabuloſum ac poëticum (vt eſt) ap-
pellare ſoleo, mihi è flauiſſis erutum aliquis o-
ſtenderit, tum æquo me animo manus daturum,
F & de priſtina ſentētia deſtiturum. Sed alia poë-
tarum, alia oratorum plerunque ſermonis con-
ſuetudo eſt.Quòd ſi Taciti de numis verba de
poeticis illis ſeſtertiis acciperemus, permagnum
hoc incommodum ſequeretur, vt pari ratione
aureum (de quo Suetonius loquitur) de mille
ſeſtertiis minoribus, (ſiue, quod idem eſt) de cē-
tum ſeſtertiis maioribus accipi oporteret: quod
ſanè perquam abſurdum eſt, neque vnquam cui-
que bene de mente conſtituto in mentem venit.

G *Numorum enim nomen generale eſt, nec alia re*
Seſtertio addi ſolet Nummo, quàm quod eius ap-
pellatio patet latiſſimè.

Videtur præpoſtera concluſio: Quia numus
ampliſſimum nomen eſt, idcirco ad reſtringen-
dam vocem, Seſtertio, addi ſolet Numo. Dixiſ-
ſet

ſet potiùs, Iccirco ad reſtringendam vocem Numo, addi ſolet Seſtertio. Sed vtrocunque modo, neutrum iſtorum verum eſt. Nam veteres quatuor modis illa duo verba vſurpabant. interdum enim ſimpliciter dicebant Numo, interdum ſimpliciter Seſtertio, interdum coniunctè, modò Seſtertio numo, modò Numo ſeſtertio. Quarum rerum exempla, quoniam ſatis multa in librum de re numaria contulimus, nihil attinet hoc loco proponere. Tantùm igitur hoc addemus, ſexcentis ex locis veterum auctorum intelligi, Romæ loquendi conſuetudinem ita tuliſſe, vt in diſtincta numorum appellatione, ſeſtertij intelligerentur. Id quod ſtudioſis adoleſcentibus prodeſſe poterit ad intelligendam illam iuris Regulam, qua dicimus, Numis indiſtinctè legatis, exiguiores deberi, niſi regionis conſuetudo refragetur. l. ſi ſeruus. 50. §. vlt. de legat. 1. l. numis 75. de legat. 3. Nam cui Romæ centum Numi legati fuerant, ei non centum minutulis libellis, aut ſembellis, aut teruntiis, non centum aſſibus, aut ſemiſſibus, aut quadrantibus, aut ſextulis numerandis ſatisfiebat: ſed ex regionis & ciuium R. conſuetudine, centum ſeſtertiis duntaxat:

Vt l. vlt. C. de donat. Seſtertij numi vnius, aſſium quatuor, quæ verba erant donationis cauſa rem mancipio addicentis Seſtertio numo vno, aſſium quatuor: vt interpres Βασιλικῶν rectiſſimè interpretatus eſt: quia, vt præter Plinium & Vitruuium Mætianus docuit: Seſtertius, qui primùm erat duorum aſſium & ſemis, pòſt cœpit eſſe quatuor. Et in donationibus verba illa Seſtertio nummo vno, aſſium quatuor. ideo in d. l. vl. ſuperflua dicit eſſe Iuſtinianus, quòd ſolennitas illa per as & libram, & ratio ſeſtertiaria in vſu eſſe deſiſſet: deniq; re ſublata, etiam verba rem exprimentia in vſu frequentari haud quaquam eſſe conueniens.

Sanè ne hoc quidem aſſequi coniectura poſſum: Quoniam appellatio Numi latior eſt, icirco in formula mancipationis ad legem Cinciam accommodata, priore loco verbum SESTERTIO poſitum fuiſſe, poſteriore NVMO. Quid enim ſi ordine inuerſo ſcriptum fuiſſet Numo ſeſtertio vno? aliquidne tandem intereſuiſſet? At Cicero in ea pro Poſtumo ſic locutus eſt: Ecquis eſt ex tanto populo, qui bona C. Rabirij numo ſeſtertio ſibi addici velit? Et mox, Tuáne, Poſtume, numo ſeſtertio à me addicuntur? Itémque Vitruuius lib. 1. cap. 4. Numóque ſeſtertio ſingulis municip. mancipio dedit. Cato Ruſt. 14. Pretium in tegulas ſingulas N. S. cùm tamen alibi ponat S. ante N. veluti c. 144. Qui deportarit, in ſingulas deportationes S S. N. I I. item c. ſeq. Si ſumpſerit, in ſingulas ſumptione SS. N. XL. Cur autem addita illa verba ſint, ASSIVM QVATVOR, cauſam requiro: neque alienum erit, hac quoq. in re diſcentium ſtudia ſubleuare. An (quod præter Plinium & Vitruuium Mętianus docuit) quia ſeſtertius, qui primùm erat duorum aſſium & ſemis, pòſt cœpit eſſe quatuor? Simpliciter probari hoc non poteſt: primùm, quoniam hac ratione ſemper gloſſam illam in omnibus eiuſdẽ modi mancipationibus imaginariis, quæ numo vno fiebant, adhiberi oportuiſſet: quod non factum fuiſſe cõſtat. deinde ſi in ſeſtertio pronunciando addenda iſtius generis gloſſa fuiſſet, addi eandem etiam in denario & quinario oportuiſſet: quoniam illius pretium æquè à decem ad

A ſedecim, huius à quinque ad octo excreuerat, vt ſeſtertij à duobus ſemis ad quatuor: quemadmodum præter illos auctores Chariſius & Priſcianus teſtantur. At ne hoc quidem vnquam factum fuiſſe conſtat. Potiùs igitur dicendum erat, (ſiquidem illa duorum verborum adiectio formulæ pars vera fuit) iccirco in vſurpanda legis Cinciæ actione additam illam adiectionem fuiſſe, quoniam rogationis illius tempore recens erat illius mutationis & amplificati pretij memoria. B Mutationem enim anno vrbis DXXX. Q. Fabio dictatore factam, Plinius tradit. Lex autem Cincia XIX. poſt annis, Tuditano, Cethego Coſs. anno Vrbis DXLIX. lata eſt. Venit quidem mihi aliquando in mentem, gloſſam illam interpretis cuiuſdam eruditi hominis fuiſſe, non partem formulæ à Iuriſconſulto ad legem Cinciam accommodatæ: primùm, quoniam hæ duæ particulæ ID EST, in Iuſtiniani libris omnibus leguntur, vt facilè intelli- C gatur, ſcriptum olim hoc modo fuiſſe, SESTERTIO NVMO, id eſt aſſibus quatuor. deinde, quoniam in eiuſmodi venditionibus imaginariis flocci non erat, vtrum vetus ille ſeſtertius duorum aſſium & ſemis, an alter quatuor aſſium adhiberetur. Poſtremò, quia cùm olim ſatis diligens Formularum antiquarum obſeruator fuerim (cuius rei libellus meus tot antè annis editus argumento eſſe poteſt) tamen non commemini vllas iſtiuſmodi gloſſas D in formulis ſolennibus interponi ſolitas fuiſſe. Sed hac de re tantiſper aſſenſionem ſuſtinebo, dum vir clariſſimus, ac planè polyhiſtor B. Briſſonius ſuum ea de re iudicium interpoſuerit. cuius hanc propriam eſſe notionem, eruditi omnes, inſpecto illo inſigni Formularum volumine, vno ore conſentiunt. Vnum hoc interea ſubiungam, in illis imaginariis venditionibus non ſemper veteres vſos ſeſtertio numo fuiſſe, ſed interdum alio quopiam minuti numi genere, velu- E ti ſemuncia: vt cùm Aſconius ſcribit, bona Milonis in exilium profecti ſemuncia veniſſe: quod perinde eſt, ac ſi dixiſſet, ſeſtertio. quanquam quid verbis opus eſt? Nam quod Valerius lib. 8. cap. 2. dixit, C. Marium iudicem ſumptum mulierem impudicitiæ ream ſeſtertio numo damnaſſe, Plutarchus eadem de re commemorans in eius vita dixit, quatuor aſſibus. χαλκῦς τέσσαρας προστίμησιν.

F *Ad confirmandam Iuſtinianam aurei æſtimationem etiam facit plurimùm Nouella Theodoſij de pretio ſolidi. ſi modò bona fide agnoſcamus, vocem Seſtertium in ea degeneraſſe in SEPTEM, & hoc velle Theodoſium, vt aureos acceptos à numulario ſeſtertiûm millibus ducentis, non expendat quis ſeſtertium millibus duntaxât, ſed eo quo acceperat pretio, eadémq; quantitate. nam ecquis vnquam audiuit aureum æſtimari ſeptem millibus?*

Locus hic de alterutrius noſtrûm vel cæcitate G vel lippitudine diiudicabit. Nam in Theodoſii Nouella ita ſcriptum extat: Ne vnquam intra ſeptem millia numorum ſolidus diſtrahatur, emptus è collectario ſeptem millibus ducentis. Hanc Nouellam è tenebris in lucem edidit P. Pithœus, vir cùm ingenio, tum etiam doctrina excellens. Eum ego vel ſolum, vel ſi volet, v-

nà cum Franciſco fratre pari ingenij elegantia prædito iudicem fero, num illa verba, Solidus emptus è collectario ſeſtertiûm millib. ducentis nunquam intra ſeſtertiûm millia numorum diſtrahatur: hanc ferre interpretationem poſſint, Solidi accepti à numulario ſeſtertiûm millibus ducentis, non expendantur ſeſtertiûm millibus duntaxat, ſed eo quo accepti ſunt pretio. Fœnum eſſe oportet, qui talem interpretationem ferat. Neque enim Theodoſius vſus eſt numero multitudinis, vt infinitè diceret, Solidi: ſed numero ſingulari, Solidus. Deinde non indefinitam ſolidorum ſummam reliquit, vt diceret, Solidi quotquot erunt empti, tanti diſtrahantur, quanti accuratim coëmpti fuerint. Sed, ſicuti Rubricæ ratio flagitabat, ita ſingularis ſolidi pretium taxauit. Præterea quid hoc verbi eſt, Solidum accipi ſeſtertiûm millibus ducentis? At idem continuò poſt ex ſeipſo percontatur, quis vnquam audierit ſolidum æſtimari ſeptem millibus ducentis? Imò verò dicamus, Quis vnquam audiuit ſingulis millibus? Omitto quod iam antè ſæpenumero dictum eſt, nullum Theodoſij ætate ſeſtertiorum vſum, nullam mentionem, niſi quaſi de veteri & obſoleto numiſmate, fuiſſe. Videamus iam ecquid nos cæci & caliginoſi perſpicere in iſtis tenebris poſſimus. Veriſimilius enim nobis videtur, verbum MILIARISIA degeneraſſe in MILLIA, & locum ita ſcriptum olim fuiſſe: Ne vnquam intra VIII. mil. numerum ſolidus diſtrahatur, emptus è collectario VII mil. & CC. Quas notas ſic interpretor, Ne vnquam intra octo miliariſiorum numerum ſolidus diſtrahatur, emptus è collectario ſeptem miliariſiis, & duobus ceratiis. Meam autem coniecturam ſic interpretor. Miliariſium fuit numus argenteus, vt apparet ex Nouell. 105. c. 2. §. 1. Id duobus ceratiis (quod alterum numi genus fuit) conſtabat: vt Cedrenus apertè oſtendit. Ceratium autem Iſidori ratione, ſiliqua vna & ſemis valebat: quanquam alij vna tantùm æſtiment. Quare cùm aureus quatuor & viginti ſiliquis conſtaret, vti patet ex Nouell. 22. tres autem ſiliquæ miliariſium explerent, ſequitur in aureo ceratia ſedecim, miliariſia autem octo fuiſſe: Cedreni quidem, vel potius Leonis illius Imp. Græci tempore: de quo Cedrenus commemorans, ſcribit eum tributum Byzantinis ciuibus imperaſſe binorum ceratiorum in aureos ſingulos, ad mœnia vrbis reparanda, quæ terræ motu corruerant. κἀντεῦθεν ἀπεκράτησεν ἡ συνήθεια, παρέχειν τὰ δικέρατα τοῖς διοικηταῖς. Κεράτια δὲ αἱ ιϛ φόλεις ὠνομάσθησαν. Ex illo, inquit, inſtituto conſuetudo inualuit, vt bina ceratia exceptoribus tributorum pẽderentur. Ceratia autem folles duodecim dicebantur. Paulò antè autem pro duobus ceratiis dixerat, κατὰ νόμισμα μιλιαρίσιον ἕν. Quam eandem hiſtoriam Zonaras commemorans pro binis ceratiis dixit folles quatuor & viginti. φόλεις (ſic legendum apparet, non φόλος) εἴκοσι καὶ τέσσαρας ἐφ' ἑκάστῳ νομίσματι. quæ ſumma par eadémq. eſt omnino, vt ex illis Cedreni verbis perſpicitur. Ponamus nũc genus idẽ fuiſſe tributi ſub Theodoſio: neque enim verum eſt, primum illius auctorem fuiſſe Leonem illum: cùm idem Zonaras illud idem inſtitutum Imperatori Nicephoro poſterius attribuat, vbi ſcribit illum officiales

A creaſſe, ἀπαιτεῖσθαι ἐπὶ τῷ νομίσματι δύο κεράτια. ſed & Cedrenus antiquum illud fuiſſe tributi genus agnoſcit. quinetiã edictum quoddã Theod. & Valent. fuit, vt nundinis ex omnium rerũ venditione ſiliquæ ſingulæ in ſingulos aureos fiſco præſtarentur. Nunc vt huius coniecturæ noſtræ ſummam conficiamus, cùm Theodoſij tempore aureus octo miliariſiis permutaretur, Collectores autẽ & Numularij vnum pro collybo ſiue tributo illo detraherent: Theodoſius hac Nouella
B edicit, ne poſt illam detractionẽ à ſuis collectariis factam liceat cuiquam priuato quicquã inſuper exigere. cuius conſtitutionis planè conſimilem videmus in legibus Vviſigothorum lib. 7. §. vlt. Neq. mouere nos debet quod Suidas miliariſiũ interpretatur τὸ τοῦ νομίσματος δέκατον. nã, vt iam pridem apertè oſtendi, aureorum pretia ſæpenumero pro Principum arbitrio variari ſolebant. cuius rei præter alia quæ ſuperius protuli, teſtimonio illud ſit quod Zonaras tom. 2. & Cedren⁹
C ſcribunt, Nicephorum Phocam conſtituiſſe, vt cùm antea numi omnes Imperatoris alicuius imagine formati, ſiquidem paris eiuſdémque eſſent põderis, paris eiuſdémque poteſtatis eſſent, deinceps qui ſuo vultu inſigniti eſſent, pretio maiori permutarentur: nimirum, vt, mercatorib. illos ſolos numos expetentibus, magnos quæſtus ex permutationis lucro faceret. Cùm hæc ſcripſiſſem, animaduerti conſimiles errores aliquot in Nouella Conſtantini quinta, De fug. manci-
D piorum in lib. Baſilic. quem ſumma ſua cũ laude amicus noſter Ioannes Leunclauius vir doctiſſimus in lucem protulit: qui eius quoque mendi Lectores in libri margine admonuit. nam ſex ſeptémve locis μίλια pro μιλιαρίσια ſcriptum eſt. vnde meam coniecturam non mediocriter confirmatam puto.

His quod addam nihil habeo, quam ratione ad ſeſtertium longè vetuſtiorem fuiſſe rationem ad aſſem: quod indicat lex XII tabularum de arboribus furtim
E *excíſis, & de iniuriis quæ viginti quinque æris pœnam irrogat, & illa de iniuriis: Si iniuriam alteri faxit, XXV æris pœnæ ſunto, quæ verba in vtraque lege ſignificant XXV aſſes, Gellio & Feſto auctoribus.*

Non ſatis perſpicio huius obſeruationis acumen, Cognoſci ex XII tabulis rationem ad ſeſtertium poſteriorem fuiſſe ratione ad aſſem. Nam quomodo legum illarum tempore duci rationes ad ſeſtertium potuiſſent, cùm adhuc nul-
F lus eſſet ſeſtertius? Fuit enim (vt notum eſt omnibus) celeberrimus ille ſeſtertius numus argenteus. At quo tempore leges XII tab. ſcriptę ſunt, nulla dum argentea Romæ percuſſa erat pecunia. ſolum æs graue in vſu erat. Itaque Agellius 20. cap. 1. de illa iniuriarum pœna aſſium quinq. & viginti commemorans, Non omnes omninò (inquit) iniurias iſto pauco ære diluerunt: tametſi hæc ipſa paucitas aſſium, graue pondus æris fuit. nam librariis áſſibus ea tempeſtate populus vſus eſt. Plin. 33. cap. 3. Populus Romanus ne ar-
G gento quidem ſignato ante Pyrrhum regem deuictum vſus ẽſt. Libralis appendebatur aſſis. Et hoc idem Florus confirmat Epitom. XV. Itémque Zonaras tom. 2. Nam quod vulgò ex Eutropio profertur, adulterinum eſt.

Poſtea auctis ciuium Romanorum facultatibus, à iuris auctoribus commutata eſt, pro aſsibus ſubſtitutis ſe-

tis ſeſtertiis, & à Paulo hoc modo concepta libro ſingulari de iniuriis, Qui iniuriam alteri faxit, quinque & viginti ſeſtertiorum pœnam ſubito. nec enim auctores verba XII tab. cuſtoditè eadem omnino ſeruare, & in eorum conceptione inter ſe conſentire vtique ſemper, leges de teſtamentis, & de inteſtatorum hereditatibus teſtimonio ſunt, quæ non eodem modo ab omnibus proferuntur.

Hoc verò nunc primùm audio, licuiſſe Iuriſconſultis pœnam lege aliqua conſtitutam arbitrio ſuo interpolare: & pro æraria pœna, argenteam ſupponere. Aliquem igitur hiſtoriæ iſtius nouæ proferri auctorem oportuit. Nam Iuſtinianus quidem ei perſpicuè aduerſatur. Lege XII. tab. (inquit) pœnæ numariæ propter os fractum erant conſtitutæ, quaſi in magna veterum paupertate: ſed poſtea Prætores iniuriam paſſis litis æſtimationem permiſerunt. Quo loco nulla de pœna æraria in ſeſtertiariam commutata mentio interponitur. Similiter Labeo apud Agellium, vbi veteris ærariæ pœnæ leuitatem in deſuetudinem abiiſſe dixit, & de Nigidij laſciuia commemorauit, qui in ſingulas depalmationes vicenos quinos aſſes continuò numerabat: Propterea (inquit) Prætores iniuriis æſtimandis Recuperatores ſe daturos edixerunt. Sed de argento ære mutato vox apud illum nulla. Quinetiam ridiculè mihi Iuriſconſulti noſtri facturi fuiſſe videntur, ſi ciuium R. opibus vſque adeò in immẽſum auctis exiſtimaſſent, pœnæ loco habitam fuiſſe, viginti quinque ſeſtertiorum ſummam: id eſt, vt Budæus noſter ratiocinatus eſt, quinque & viginti Karoleorum Pariſinorum. Quàm multi enim reperti Nigidij fuiſſent, qui cùm obuium quemque depalmaſſent, illicò viginti quinque ſeſtertios adnumerari iuſſiſſent? At Iuriſconſulti (inquit) non cuſtoditè legis verba ſeruant. Itaque legum quarũdam verba aliter atque aliter commemorant. Sed non eadem Iureconſultis in pœna legitima commemoranda, quæ in legis ſententia ſummatim exponenda libertas fuit. Videamus Pauli verba, vti à P. Pithœo, viro de noſtris literis optimè merito, prodita ſunt. Iniuriarum actio legitima (inquit) ex lege XII. tab. qui iniuriam alteri faxit, quinque & viginti ſeſtertiorum pœna ſubit: quæ lex generalis fuit. Libero trecentos, ſeruo CL. pœnam ſubito ſeſtertiorum. Hæc Pauli verba deprauata & contaminata eſſe, nemo non videt. Ea pro ſuo quiſque arbitrio emendabit. Ego ex Agellij auctoritate corrigenda ſic cenſeo: Iniuriarum actio legitima eſt ex lege XII. tab. qua, qui iniuriam alteri fecit, quinque & viginti æris pœnam ſubit. Quæ lex generalis non fuit. Nam qui os fregit, ſi libero, trecentorum: ſi ſeruo, centum quinquaginta aſſium pœnam ſubit. Notarum ſcilicet ignorantia menda illa peperit, cùm librarij L. pro HS. viciſsimque hanc pro illa ſumpſiſſent: neque vllus error frequentius apud Plinium & alios auctores, quàm hîc ex notarum ignoratione occurrit.

Illa autem lex de iniuriis, vt idem Paulus ſubiicit eodem loco, generalis fuit: quia non diſtinxit cui iniuria fieret, libero, an ſeruo, aut peregrino: ſed dixit generaliter Alteri, nimirum ad differentiam alterius de oſſe fracto: quia non modò libero, ſed etiam ſer-
A *uo facta iniuria vindicabatur, vt Gellius ſcribit, alio modo quàm talione, aut viginti quinq; aſſibus, & ex ea opinor eſſe, hæc quæ ex eodem libro Pauli reſtant verba: Libero CCC. ſeruo CL. ſeſtertiorum pœnam ſubito: ſed interpolata, æquè vt ſuperiore, pro aſſibus repoſitis ſeſtertiis. Namq; vetus ita ferè videtur concepta: Si os fregit, vel aliam atrocem iniuriam faxit, libero CCC. ſeruo CL. æris pœnæ ſunto.*

Imò lex illa de iniuriis, qua XXV. aſſium pœna cõſtituebatur, generalis non fuit. qua de cauſ-
B ſa particulam NON in illis verbis interpoſuit: quia non generaliter ad quamuis iniuriæ ſpeciem pertinuit, ſed tantùm ad eam, quæ fiebat verbis, pulſatione, ſcriptura, indignitatẽ, infamia. §. 2. Inſt. eod. l. 5. & paſſim. D. eod. ad membrum ruptum, aut os fractum non pertinuit: ſed illa grauior talionis, ob membrum ruptum: ducentorum quinquaginta aut trecentorum aſſium, propter os fractum. Generalis, inquam, verbum, refero ad varias iniuriarum ſpecies: ſic-
C uti ſub eodem tit. Generale edictum referri video à Iuriſconſultis in l. item apud 10. §. ait Prætor, 20. & §. ſequent. D. eod. eámque nobis interpretationem Agellius quaſi intento digito demonſtrat, cùm ita loquitur: Quòd iniurias factas quinque & viginti aſſibus ſanxerunt, non omnino omnes iniurias iſto pauco ære diluerunt: ſed iniurias atrociores, vt de oſſe fracto, non liberis modò, verumetiam ſeruis factas impenſiore damno vindicarunt: quibuſdam autem in-
D iuriis talionem quoque appoſuerunt. Hæc Agellius, vbi verbum OMNINO apertiſſimè poſuit pro Generaliter. At in hac Obſeruatione verbum Generalis refertur ad varia perſonarum genera: quod probari nemini erudito poterit: quia ſiue libero, ſiue ſeruo in contumeliam domini, ſiue patrifam. ſiue filio, ſiue viro, ſiue vxori facta eſſet iniuria, non dubium eſt, quin eadem viginti quinque aſſium pœna vindicaretur. Quod autem ſubiungit, Paulum tribus locis in-
E terpolaſſe legem XII. tabul. & tribus illis locis pro ASSIBVS auſum eſſe ſupponere SESTERTIOS: hoc verò non credo vel Briſſonio, vel Fabro, vel Puteano, vel Pythœis fratribus, vel cuiquam illorum, ſimili claro & magno viro probari poſſe. Præterea ſi Iuriſconſulti ſeſtertiariam pœnam pro æraria ſubſtituerunt, cuius tandem extat memoria temporis, quo lex illa ſeſtertiaria, nouo more à Iuriſconſultis lata, in vſu fuit? Addo etiam illud, ſi Iuriſconſulti au-
F ctis in immenſum ciuium R. opibus pœnas ærarias lege XII. tabul. conſtitutas in ſeſtertiarias mutarunt, vtrum id in omnibus, an in quibuſdam tantùm fecerunt? in quibuſdam? non eſt credibile: quandoquidem par eadémque in vniuerſis ratio mutationis ſubeſt, temporum ſcilicet illorum opulentia. in omnibus? ergo etiam in crimine arborum furtim cæſarum, cui parem XXV. aſſium pœnam illa lege conſtitutam fuiſſe, Plinius lib. 17. cap. 1. teſtatur. Cautum, inquit,
G XII. tabul. vt qui iniuria cæcidiſſet alienas arbores, lueret in ſingulas æris XXV. At neque Plinius de noua pœna ſeſtertiaria verbum vllum facit, & qui ciuium Romanorum potẽtiam, ſimúlque illorum in arborum quarundam æſtimatione inſaniam in animum reuocarit, qualem Plinius, Valerius, & alij commemorant,

perridiculam illam vigintiquinque Karoleorum Pariſienſium pœnam fuiſſe facilè iudicabit. Ac pari ratione Vlpianus ſub tit. Reg. primo & penult. legem Furiam teſtamentariam commemorans, non dixiſſet, eam vetuiſſe, ne quis plus mille aſſium legatum caperet: ſed auctis in immenſum ciuium R. facultatibus, mille ſeſtertios ſubſtituiſſet. Cuius rei ne Magnum quidem illum Scaligerum, clarum in primis & præſtanti doctrina virum, iudicem recuſo. imò vero fretus illius æquitate in hac vniuerſa contentione noſtra, eo diſceptatore vti volo. Non ſum neſcius, multa me in iis, qui mihi adoleſcenti exciderunt, libris peccaſſe. Nemo adoleſcens ſcripſit, quin hoc ſenex factus ingenuè agnoſcat. ſed tamen inſtitutum hoc ſtudioſè tenui, ne quem omnino carperem, néue laceſſerem: quo mihi facilius veniam erranti datum iri ſperabam. Quæ quoniam me ſpes feſellit, dabitur à me opera, vt deinceps ea prodeant, quæ cùm hac ætate, tum hoc vſu digna eſſe videbuntur. Hippocrates clarus arte medicinæ (inquit Fabius) videtur honeſtiſſimè feciſſe, qui quoſdam errores ſuos, ne poſteri errarent, confeſſus eſt. Etenim ſuperuacuus foret in ſtudiis longior labor, ſi nihil liceret melius inuenire præteritis: vt idem eodem loco ſubiungit.

Et ſimili modo priores leges cibaria apud Gellium & Macrobium ſumptus finiunt ad rationem aſſium: poſteriores ad rationem ſeſtertiorum.

Nec mirum: cùm antiquarum legum tempore nondum (vt ſuperiùs diximus) Seſtertiorum nomen auditum eſſet. Verumenimuerò, an putamus, poſt ſeſtertios in vſum receptos, poſt argenteam, inquam, atque auream pecuniam ſignatam, nullas rationes confici ad aſſem ſolitas fuiſſe? At Liuius antiquitatis auctor eximius, quoties de muneribus ad Regum aut exterarum gentium legatos miſſis mentionem facit, ferè ad aſſes, non ad ſeſtertios rationem conficit. veluti lib. 37. Legatis à Ptolemæo & Cleopatra Regibus Ægypti miſſis, munera dare iuſſit, in ſingulos quaterna millia æris. Idem, Maſiniſſæ legatis in ſingulos dona non minus quinûm millium: comitibus eorum millia æris Prætorem mittere iuſſum. Item lib. 43. Cretenſium legatis in ſingulos binûm millium æris munera miſſa. quæ ratio perſæpe ſeruata eſt: vt apparet ex lib. 42. 45. 44. Pari modo Cæſar libr. Ciuil. 3. cap. 11. vbi de Scæua Centurione loquitur: Quem Cæſar, inquit, vt erat de ſe meritus & de Rep. donauit ducentis millibus æris. Varro Ruſt. 1. cap. 12. Fundum illum vendas quot aſſibus poſſis, aut ſi nequiueris, relinquas. Denique, ſicuti ſuperius diximus, nihil intereſſe, vtrum ad aureos an ad ſeſtertios ratio conficiatur, quoniam eodem res redit: ita nihil interfuit, vtrum ad aſſem an ad ſeſtertium legum pœnæ conſtituerentur: tametſi poſt receptos in vſum ſeſtertios, potius & frequentius ad eorum quàm aſſium rationem conſtitutæ fuerint.

Vetus lex Furia teſtamentaria mille aſſium legatum prohibet capere, vt Vlpianus ſcribit libro Singulari Reg. perperam interpres Latinus Theophili, mille

A *aureorum, cùm numûm ſcripſerit Theophilus, non aureorum. Numûm autem illo loco eſt aſſium: qui ſi ſint mille, æquant CCL. ſeſtertios. quartam ſcilicet partem mille ſeſtertiorum. Lex habuit mille æris, ſed auctore Varrone VIII. de ling. Lat. æs pro aſſibus accepit, & quidem libralibus, vt ſupradictæ leges XII. tab. de iniuriis & de arboribus iniuria cæſis: rectiſſiméque Dionyſius IX. aſſem interpretatur eſſe χάλκεον νόμισμα βάρος λιτριαῖον.*

B Cautio & conſideratio diligens in iis potiſſimùm exquiritur, qui ſtudioſè alios coarguunt. Lex Furia non prohibet capere legatum mille aſſium, ſed plus quàm mille aſſium: quemadmodum expreſsè ab Vlpiano ſcriptum eſt. Cùm autem Theophilus poſuit χίλια νομίσματα, quo verbo ſemper vtitur pro aureis (vt ex omnibus Inſtitutionum locis apparet) non potuit Curtius, interpres Theophili doctiſſimus, aliter quàm de aureis interpretari: quia non magis Vlpiani
C librum Regularum viderat, quàm ego Græcam Iuſtiniani Conſtitutionem de libertis centenariis: in qua ipſa ſemper νόμισμα pro aureo vſurpatur, ſicut in Iuſtiniani Nouellis, vbi Iulianus ſemper pro nomiſmate aureum interpretatur. Et eadem mente Suidas in illo, quem ſuperiùs protulimus, loco Miliariſium interpretatur τὸ τοῦ νομίσματος δέκατον, id eſt, aurei partem decimam. Neque quidquam ad legis Furiæ interpretationem pertinuit pueriliter calculos inducere, & arguta ratiocinatione docere, mille aſſes
D reſpondere ſeſtertiis numis ducentis quinquaginta, ac proinde quartam eſſe partem mille ſeſtertiorum, vel quatuor millium aſſium. nam quorſum iſta puerilis computatio pertinet? præſertim cùm illa lex nihil de quarta bonorum ſanxerit. Sed vt ex tit. Vlp. Reg. penult. exiſtimare licet, videtur prohibuiſſe, ne cognatis manumiſſoris plus quàm mille aſſes manumiſſ. teſtamento capere liceret. cùm Manumiſſoris nomi-
E ne non modò extraneum manumiſſorem ingenui, hoc eſt emtorem in emancipatione fiduciarium, ſed multo magis patronum intelligeret: quemadmodum in poſterioribus Inſtit. commentariis expoſuimus. Neque rurſus exiſtimandum, quoties de aſſium aliquo numero, & aliquot æris pœna mentionem fieri videmus, toties graues illos aſſes librales, qui quondam legis XII. tab. tempore in vſu fuerunt, & plauſtris interdum (vt Liuius ſcripſit) deportabantur, intelli-
F gendos eſſe. Alioqui quantum illud Nigidij marſupium fuiſſe oporteret, ex quo cuique obuio, quem depalmauerat, viginti quinque aſſes, numerari iubebat? Mulo clitellario ad eam rem, non marſupio, vel loculis opus fuiſſet. Meminiſſe igitur oportet, quod Plinius tradidit, bello Punico, periculoſis Reip. temporibus, in ſumma ærarij inopia, ex grauibus aſſibus leues factos, paris tamen eiuſdémque poteſtatis: ſic vt non modò vnciales eſſent, ac proinde duodecim pro vno vale-
G rent: ſed Papyria lege ſemunciales, hoc eſt, pro vno quatuor & viginti. Qua de re & aliis generis eiuſdem, quoniam in libro de Re numaria copioſè diſſeruimus, modum huic noſtræ placidæ & modeſtæ defenſioni imponemus.

VOLVSII METIANI IVRIS-CONSVLTI LIBER DE ASSE, ET EIVS PARTIBVS.

SÆPENVMERO, cenſor, animaduerti ægrè ferentem te, quòd ASSIS diſtributionem & in heredum inſtitutione, & in aliis multis neceſſariam, ignotã haberes. Quæ ne tam exigua res ingenium tuum vllo modo moraretur, cùm partes ipſas, tum vocabula & notas proponendas exiſtimaui. Et deprehendes diſtributionem quidem partium infinitam, oppidò autem quàm exigua vocabula ac notas.

Prima diuiſio ſolidi, id eſt libræ, quod AS vocatur, in duas partes dimidias deducitur. Pars dimidia SEMIS vocatur. nota eius S. Sequens diuiſio fit in tres tertias partes. pars tertia TRIENS vocatur. nota eius ═══ ═══ Sequitur diuiſio in quatuor quartas partes. pars quarta QVADRANS vocatur. nota eius ═══—. Deinceps fit diuiſio in ſex ſextas partes: ſextæ partis nomen eſt SEXTANS cuius nota eſt ═══. Deinde diuiditur in octo octauas, quæ SESCVNCIÆ vocantur: quarum eſt nota £\. Item in nouem nonas. nona pars vocatur vncia duæ ſeſtulæ. nota —═══. Diuiditur item AS in duodecim partes duodecimas. vocantur ſingulæ, VNCIA. cuius nota —. Hæc velut elementa primæ de aſſe diſtributionis, æqualitatem ſeruant. Siquid quibuſdam earum detrahas, vel conferas, fient diſpares: quare ſi quadranti ſextantem, vel trienti vnciam applices, facies QVINCVNCEM: qui conſtat ex quinque vnciis, hoc eſt, quinqueduodecimis. Nota quincuncis ═══—═══. Si ſemiſſi applices vnciam, vel quincunci ſextantem, vel trienti quadrantem, efficies SEPTVNCEM, hoc eſt ſeptem duodecimas. Nota ſeptuncis ƒ. Si ſeptunci applicueris vnciam, vel ſemiſſi ſextantem, vel quincunci quadrantem, vel trienti tantundem, facies BESSEM, id eſt duodecimas octo. Nota beſſis —S— Si beſſi applicueris vnciam vel ſeptunci ſextantem, vel ſemiſſi quadrantem, vel quincunci trientem, DODRANTEM efficies, hoc eſt nouem duodecimas: Nota dodrantis SZ. Si dodranti applicueris vnciam, vel beſſi ſextantem, vel ſeptunci quadrantem, vel ſemiſſi trientem, vel quincunci tantundem, facies DEXTANTEM. hoc eſt decem partes duodecimas. Nota dextantis S═══ ═══ Si dextanti applicueris vnciam, vel dodranti ſextantem, vel beſſi quadrantem, vel ſeptunci trientem, vel ſemiſſi quincuncem facies DEVNCEM, hoc eſt vndecim duodecimas. Nota deuncis S═══—═══.

Ex his apparet, in quas partes æqualiter, in quas diſpares AS diuidatur. Quò tamen facilius & memoria res teneatur, ſumma diuiſionis hæc eſt. In ASSE ſunt vnciæ decem duæ, hoc eſt, partes duodecimæ duodecim: vnciæ & binæ ſextulæ, nouem, hoc eſt, nouem nonæ: ſeſcunciæ octo, id eſt, octo octauæ: ſextantes ſex, id eſt ſex partes ſextæ: quadrantes quatuor, id eſt, quatuor partes quartæ: trientes tres, id eſt, tres partes tertiæ: Semiſſes duo, id eſt, duæ partes dimidiæ. Cæteræ partes inæqualem faciunt diuiſionem. In DEVNCE ſunt vnciæ vndecim, ſextantes quinque & vncia, quadrantes tres & ſextans, trientes duo & quadrans, quincunces duo & vncia, ſemis & quincunx, ſeptunx & triens, bes & quadrans. Dodrans & ſextans, dextans & vncia. Deeſt aſſi vncia. In DEXTANTE ſunt vnciæ decem, ſextantes quinque, quadrantes tres & vncia, trientes duo & ſextans, quincunces duo, ſemis & triens, ſeptunx & quadrans, bes & ſextans, dodrans & vncia. Deeſt aſſi ſextans. In DODRANTE ſunt vnciæ nouem, ſextantes quatuor & vncia, quadrantes tres, trientes duo & vncia, quincunx & triens, ſemis & quadrans, ſeptunx & ſextans, bes & vncia. Deeſt aſſi quadrãs. In BESSE ſunt vnciæ octo, ſextantes quatuor, quadrantes duo & ſextans, trientes duo, quincunx & quadrans, ſemis & ſextans, ſeptunx & vncia. Deeſt aſſi triens. In SEPTVNCE ſunt vnciæ ſeptem, ſextantes tres & vncia, quadrantes duo & vncia. triens & quadrans. quincunx & ſextans, ſemis & vncia. Deeſt aſſi quincunx. In SEMISSE ſunt vnciæ ſex, ſextantes tres, quadrantes duo, triens & ſextans, quincunx & vncia. Deeſt aſſi alter ſemis. In QVINCVNCE ſunt vnciæ quinque, ſextantes duo & vncia, quadrans & ſextans, triens & vncia. Deeſt aſſi ſeptunx. In TRIENTE ſunt vnciæ quatuor, ſextantes duo, quadrans & vncia. Deeſt aſſi bes. In QVADRANTE ſunt vnciæ tres, ſextans & vncia. Deeſt aſſi dodrans. In SEXTANTE ſunt vnciæ duæ. Deeſt aſſi dextans. Huc vſque diuiſio maiorum, vt ita dictum ſit, partium, & celebris & nota eſt: ſed quum in ſe natura infinitam partiendi præſtet facultatem, ſuccedit VNCIÆ quoq; (quæ eſt aſſis, vt ſuprà dictum eſt, pars duodecima) diuiſio, non tam celebris quidem, ſed tamen non adeò ignota. Vt aſſis, ita vnciæ prima diuiſio fit in duas partes dimidias: quæ vocantur SEMVNCIÆ. Nota ſemunciæ £ↄ. Item diuiditur vncia in tres partes, quæ vocãtur BINÆ SEXTVLÆ. Nota binarũ ſextularum

ꟾↃ. Item diuiditur vncia in quatuor SICILICOS, id eſt quatuor quartas. Nota ſicilici Ↄ. Item in SEXTVLAS ſex. i. ſex ſextas. Nota ſextulæ ⅄. Item in duodecimas duodecim: quas ſingulas partes, DIMIDIAS SEXTVLAS vocamus. Nota dimidiæ ſextulæ †. Item in SCRIPTVLA viginti, quatuor. Scriptuli nota ϡ. Eſt autem aſſis SEMVNCIA pars viceſima & quarta: duæ ſextulæ, pars triceſima ſexta: ſicilicus, quadrageſima octaua: ſextula, ſeptuageſima ſecunda: dimidia ſextula, centeſima quadrageſima quarta: ſcriptulum, ducenteſima octogeſima octaua. SEMVNCIA habet Sicilicos duos ſextulas tres. dimidias ſextulas ſex, ſcriptula duodecim. DVÆ SEXTVLÆ habent ſicilium & dimidiam ſextulam, ſextulas duas, dimidias ſextulas quatuor, ſcriptula octo. SICILICVS habet ſextulam & dimidiam, dimidias ſextulas tres, ſcriptula ſex. SEXTVLA habet dimidias ſextulas duas, ſcriptula quatuor. Dimidia ſextula habet ſcriptula duo. Has quoque partes in quantunlibet diuidere poſſis: verùm infra eas neque notas, neq. propria vocabula inuenies. Præterea dimidium ſcriptulum audio quoſdam ratiocinatores SIMPLIVM vocare: quod erit totius aſſis quingenteſima ſeptuageſima ſexta. Quam & ipſam partem infinitò ſeparare poſſis. Nec mirum, ſi infra has partes partitio facta, & nominibus & notis caret, quum etiam inter partes, primáſque diuiſiones pleræque partes & nominibus & notis careant. Statim nanque vndecim vndecimæ aſſem efficiunt: nec aut nomen proprium, aut notam habent. Perinde decem decimæ. Nam nona aſſis facit vnciam duas ſextulas. Octaua, vt ſupra redditum eſt, ſeſcuncia vocatur. Septem ſeptimę, quæ & ipſæ aſſem implét, nec nomen proprium, nec notam habent. Sextæ, ſextantes vocantur. Ne quintæ quidem aut nomen proprium, aut notam habent. Iam verò tertias, trientes: quartas quadrantes: ſicut duodecimas, vncias vocari oſtenſum eſt. Infra has, cæteræ vſque ſextam decimam, nomine proprio notáque carent: ſed ſextadecima, ſemuncia, ſicilicus dicetur. Nam ſedecim ſemunciæ, octo ſunt vnciæ. ſedecim ſicilici, quatuor vnciæ fiunt. iunctæ vnciis octo, aſſem implent. Septimadecima deinde interiecta, nomine notáque caret. Octauadecima vocabitur ſemuncia ſextula. Nam hæ decies octies ductæ, aſſem efficient. Poſt has inferiores partes (excepta ſemuncia, duabus ſextulis, ſicilico, ſextula, dimidia ſextula, ſcriptulo) neque vocabula propria, neque notas habent: centeſimáque commodia, vt vſurarum nomine ad ſortem applicaretur, ſicilico, id eſt C. auerſo, eo notari: quod quum C. centum ſignificaret, conuertebatur ad eam ſummam, cuius centeſima futura erat: & ſiue vna conuenerat, vnus ſicilicus: ſiue plures, tot ſicilici ponebantur.

Sicut autem aſſis appellatio ad rerum ſolidarum, hereditatiſque totius, diuiſio autem eius ad partium demonſtrationem pertinet: ita & ad pecuniam numeratam refertur: quæ olim in ære erat, poſtea & in argento feriri cœpit: ita vt omnis numus argenteus ex numero æris poteſtatem haberet. Eo in numero ſunt hi ARGENTEI NVMMI: DENARIVS cuius eſt nota ✳. QVINARIVS, cuius eſt nota V. SESTERTIVS.

A cuius nota eſt H-S. VICTORIATVS enim nunc tantundem valet, quantum quinarius olim. At peregrinus nummus loco mercis, vt nunc tetradrachmum & drachma, habebatur. DENARIVS primò aſſes decem valebat, vnde & nomen traxit. QVINARIVS, dimidium eius, id eſt, quinque aſſes: vnde & ipſe vocatur. SESTERTIVS duos aſſes & ſemiſſem, quaſi ſemis tertius. Græca figura, ἕϐδομον ἡμιτάλαντον. Nam ſex talenta & ſemitalentum eo verbo ſignifican-
B tur, Lex etiam duodecim tabularum argumento eſt: in qua duo pedes & ſemis, ſeſtertius pes vocatur. Nunc Denarius ſedecim, Victoriatus & Quinarius octo, Seſtertius quatuor aſſes valet. Infra quam diuiſionem ſequitur alia quædam ſubdiuiſio, notas æquè ac propria vocabula habens. Quare ſi ad denariariam rationem conficias, aſſem hac nota ſcribas, ac voces ſemuncia ſicilicus ✳Σ. Semunciæ enim ſedecim, & ſicilici ſedecim, aſſem efficiunt. DVPONDIVM hac
C nota ſcribas, & voces ſeſcuncia ‗ˣΣ. Nam ſedecim ſeſcunciæ dupondium efficiunt. TRESSIS hac nota ſcribas, ac voces ſextans ſicilicus χ ‗‗‗‗. Æquè enim ſedecim ſextantes, totidémque ſicilici tres aſſes efficiunt. QVARTVSSIS hac nota ſcribas vocéſque quadrans X ‗‗‗‗. Sedecim enim quadrantes quartuſſis efficiunt, QVINQVES hac nota ſcribas, vocéſque quadrans ſemuncia ſicilicus ✳, ‗‗‗‗ Σ. Nam ſedecim quadrantes, ac totidem ſemunciæ ſicilicíque,
D faciunt quinques. SEXIS hac nota ſcribas, nominéſque. Triens ſemuncia ✳ ‗‗‗‗ ‗‗‗‗ Σ. Æquè enim trientes & ſemunciæ ſedecies ducti, ſexis efficiunt. SEPTVS hac nota ſcribas ac nomines. Quincunx ſicilicus ✳ ‗‗‗‗ ‗‗‗‗ ——. Simili enim modo quincunces ac ſicilici multiplicati ſeptus efficiunt. OCTVS hac nota ſcribas, ac nomines ſonus. Quibus eodem modo multiplicatis, octus reperias. NONVS hac nota ſcribas, appelléſque ſemis ſemuncia ſicilicus
E ✳S Σ. Vt ſemiſſem hanc quoque notam, quæ vocatur ſemiſſis vncia ſicilicus multiplicatum nonus inuenies. DECVS hac nota ſcribas, atque nomines ſeptuncem ſemunciam ✳ S Σ. Septuncem quoque ac ſemunciam totiens ſi duxeris, decus efficies. VNDECIAES hac nota ſcribas, appelléſque beſſicilicus ✳ S ‗‗‗‗ Nam beſſicilici totiens ducti, vndecieais efficiunt. DVODECIAES hac nota ſcribas: ac voces dodrans ✳ ς. Dodrantes eodem modo computari duo-
F deciæs efficiunt. TREDECIAES hac nota ſcribas, vocéſque dodrans ſemuncia ſicilicus ✳S. ‗‗‗‗ —— Σ. Dodrantibus ſemunciis ſicilicis eadem ratione multiplicatis tredecim aſſes efficies. QVATVORDECIAES hac nota ſcribas, ac voces dextans ſemuncia ✳ S ‗‗‗‗ Σ. Dextantes ſemunciæque ſedecim æquè quatuor deciæs efficiunt. QVINDECIAES hac nota ſcribas ac appelles deúx ſicilicus ✳ S ‗‗‗‗ ‗‗‗‗ Σ. Deunx quoq; ac ſicilicus ſedecies ducti, quin-
G decies efficiunt. Ingenioſiſſimè autem quum ad denarium ratio conficeretur, excurrentis æris nota inuenta eſt: quæ ſedecies multiplicata id efficeret. Nanque quum denarij nota præſcribatur, eíque ſubiungatur æris excurrentis nota, manifeſtum eſt eam ſedecies ducendam ex adnotatione denarij. Ad quinarium & victoriatum ratio-

rationem Romæ confici neſcio: quemadmodum tamen, ſi velis, conficias, faciliùs apparebit, ſi priùs inſpexeris, ad quem modum ſeſtertiaria ratio conficiatur: tunc enim vel excurrentis æris licet exemplum denariariæ rationis) dimidiam duces, vel ſeſtertiariam duplicabis. Ad ſeſtertium ratio ſi conficiatur, ſemis hac nota ſcribitur ——T. Vocatur libella teruncius. Eſt autem LIBELLA ſeſtertij decima pars, TERVNCIVS quadrageſima: quæ duæ partes iunctæ, octauam ſeſtertij. id eſt, ſemiſſem efficiunt. Nam octo libellis, id eſt, octo decimis teruncij octo, id eſt, octo quadrageſimæ, (quæ fiunt quatuor viceſimæ, hoc eſt duæ decimæ) adiectæ complent ſeſtertium. Sunt enim in ſeſtertio, libellæ decem, SINGVLAE viginti, teruncij quadraginta. Infra ſemiſſem nemo rationem temerè ſeſtertiariam ducit. poteſt tamen. Nam quadrans, qui eſt pars ſextadecima ſeſtertij. poterit notari SINGVLA, quæ eſt viceſima ſeſtertij, & dimidio teruncio, qui eſt octogeſima ſeſtertij. Nam vtraque hæc pars iuncta efficit ſextamdecimam. AS notari debet ——ꝫ. Hæc ad ſeſtertium nota vocatur. Duæ libellæ ſingula, fiunt duodecimæ & viceſima, hoc eſt quarta pars ſeſtertij. Nam quater binæ libellæ, octo fiunt decimæ: quatuor ſingulæ: quatuor fiunt viceſimæ, hoc eſt, duæ decimæ, quæ ſuperioribus iunctæ, ſeſtertium complent. AS SEMIS notari debet ɔ——ꝫT. Vocatur tres libellæ ſingula teruncius: & ſunt tres decimæ, vna viceſima, vna quadrageſima, hoc eſt quarta & octaua ſeſtertij. Superſunt octauæ quinque, id eſt ſemiſſes quinque, vt compleant ſeſtertium. DVPONDIVS hac nota S. Vocantur quinque libellæ, quæ ſunt quinque decimæ. Hæ duplicatæ ſeſtertium implent. DVPONDIVS ſemis hac nota S ɔ T. Vocatur ſex libellæ teruncius. Sunt autem ſex decimæ & quadrageſima, id eſt dimidia & octaua totius. Superſunt octauæ tres, id eſt, ſemiſſes tres, vt ſeſtertium compleant. TRESSIS hac nota S. ——ꝫ. Vocatur ſeptem libellæ ſingula. Sunt autem pars dimidia & duæ decimæ & viceſima, hoc eſt, pars dimidia & quarta. Deſunt duæ octauæ, id eſt quarta, quæ iuncta impleat ſeſtertium. TRESSIS SEMIS hac nota S ——– ꝫT. Vocatur octo libellæ ſingula teruncius. Sunt pars dimidia & tres decimæ & viceſima & quadrageſima, hoc eſt pars dimidia & quarta & octaua. Supereſt octaua, quæ adiecta ſeſtertium compleat. LIBELLA dicta creditur, quaſi puſilla libra. Nam quum olim ASSES librales eſſent, & DENARIVS decem aſſes valeret, & decima pars denarij libram, quæ eadem as erat: ſingula ſelibram, quæ eadem ſemis erat: teruncius quadrantem haberet, ſiue denariaria, ſiue ſeſtertiaria ratio conficeretur, iiſdem notis id eſt libellarum, & ſingularum, & terunciorum, præpoſita nota denarij vel ſeſtertij, vt erat ratio, æra exprimebantur. Poſtea quàm in ſedecim aſſes denarius diſtributus eſt, denariaria ratio expeditiùs confici cœpit, vt ſupra dictum eſt: ſeſtertiaria manſit ſub iiſdem notis. Aucta tamen computatione, hæc quoque libella, exemplo maiorum, in duos velut ſemiſſes, qui ſingulæ vocantur, & quatuor velut quadrantes, qui teruncij vocantur, diuiditur.

PONDERIS eadem diuiſio eſt, quæ æris. Nam in quas partes as diuiditur: in has & libra diſpenditur. Ita AS quidem ſeu de diuiſione ſolidi, ſeu de pondere, ſeu de numerata in ære pecunia agatur: LIBRA autem in pondere, NVMMI verò argentei in pecunia, forma publica duntaxat nomen accipiunt. MENSVRARVM liquoris atque grani expeditior & forma & appellatio eſt. Nam QVADRANTAL, quod nunc plerique AMPHORAM vocant, habet VRNAS duas, MODIOS tres SEMODIOS ſex, CONGIOS octo, SEXTARIOS quadraginta octo, HEMINAS nonaginta ſex, QVARTARIOS centum nonaginta duos, CYATHOS quingentos ſeptuaginta ſex.

NOTÆ MENSVRARVM.

Quadrantalis	Ꝗ I
Ad granum	ᵛ
Vrnæ	ꝗ
Heminæ	ђ
Sextarij ad vinum	)
Semodij	ꝭ̊
Cyathi	TI
Congij	ꝫ
Modij	ꝭ̊
Quartarij	T ꝭ

REMI FAVINI, SIVE, VT QVIDAM volunt, Rhemnij Fannij Palæmonis Carmen de Ponderibus & menſuris.

1 *Pondera Pæoniis veterum memorata libellis.*
Noſſe iuuat. Pondus rebus natura locauit
Corporeis. elementa ſuum regit omnia pondus.
Pondere terra manet. vacuus quoque ponderis æther
Indefeſſa rapit voluentis ſydera Mundi.
Ordiar à minimis. poſt hæc maiora ſequentur.
Nam maius nihil eſt aliud, quàm multa minuta.
Semioboli duplum eſt OBOLVS *: quem pondere duplo*
γράμμα *vocant. Scriplum noſtri dixere priores.*
Semina ſex alij ſiliquis latitantia curuis
Attribuunt ſcriplo: lentis veraciter octo,
Aut totidem ſpeltas numerant, triſtéſve lupinos
Bis duo. Sed ſi par generatim his pondus ineſſet,
Seruarent eadem diuerſæ pondera gentes:
Nunc variant. Etenim cuncta non fœdere certo
Naturæ, ſed lege valent hominúmque repertis.
Scripla tria drachmam faciunt: quo pondere doctis
Argenti facilis ſignatur nummus Athenis.
Holcéq; à drachma non re, ſed nomine differt.
Drachmam ſi gemines, aderit, quem dicier audis,
2 *Sicilicus. Drachmæ ſcriplum ſi adiecero, fiet,*
Sextula quæ fertur. Nam ſex his vncia conſtat.
Sextula quum dupla eſt, veteres dixere duellam.
Vncia ſit drachmis bis quatuor. Vnde putandum
Grammata dicta, quod hæc vigintiquatuor in ſe
Vncia habet. tot enim formis vox noſtra notatur,
Horis quot Mundus peragit noctémq; diémque.
Vnciáque in libra pars eſt, quæ menſis in anno.
Hæc maior Latio libra eſt, gentíque togatæ.
Attica nam minor eſt. Ter quinque hanc denique drachmis.
Et teruicenis tradunt explerier vnam.
Accipe præterea patrio quam nomine Graij
Μνᾶν *vocitant, noſtríque Minam dixere priores.*
Centum hæ ſunt drachmæ. Quòd ſi decerpſeris illis
Quatuor, efficies hanc noſtram denique libram.
Attica quæ fiet (ſi quartam dempſeris hinc) mna.
Cecropium ſupereſt poſt hæc docuiſſe talentum.
Sexaginta minas, ſeu vis, ſex millia drachmas,
Quod ſummum doctis perhibetur pondus Athenis.
3 *Nam nihil his obolóue minus, maiúſue talento.*
Nunc dicam ſolidæ quæ ſit diuiſio libræ,
(Siue aſſis.) Nam ſic legum dixere periti.
Ex quo quod ſoli capimus, perhibemur habere,
Dicimur aut partis domini pro partibus huius.
Vncia nam libræ ſi deeſt, dixere deuncem.
Aut ſi ſextantem retrahas, erit ille decuncis.
Sed nullum reliquo nomen ſemuncia certum.
Dempta dabit. Namque eſt huius ſeſcuncia triplex
Dodrantem, reliquum vocitant, quadrante retracto.
Cúmque triens deſit, Beſſem dixere priores.
Iidem Septuncem dempto quincunce vocarunt.
Poſt hæc Semiſſis, ſolidi pars maxima fertur.
Nam quod dimidium ſuperat, pars eſſe negatur.
Vt docuit tenui ſcribens in puluere Muſa.
Cætera dicta prius: quibus eſt ſemuncia maior.
Hæc de ponderibus. ſupereſt pars altera nobis,
Humida metiri, ſeu frugum ſemina mauis:
Cuius principio nobis pandetur origo.
Pes longo ſpatio, atque alto, latóque notetur:
Angulus & par ſit, quem claudit linea triplex:
Quatuor & quadris medium cingatur inane.
Amphora ſit cubus Quam ne violare liceret,
Sacrauere Ioui, Tarpeio in monte Quirites.
Huius dimidium fert Vrna, vt & ipſa Medimni
Amphora: térque capit modium. Sextarius iſtum
Sedecies haurit: quod ſoluitur in digitos pes.
At Cotylas, quas ſi placeat, dixiſſe licebit.
Heminas, recipit geminas ſextarius vnus.
Qui quater aſſumptus, Graio fit nomine χοῖνιξ.
Adde duos, χοῦς *fit: vulgò qui eſt congius idem.*
E quo ſextarii nomen feciſſe priores
Crediderim, quod eos capiat ſex congius vnus.
At cotile Cyathos bis ternos vna receptat.
Sed de abaco nobis id pondus ſæpe notatur.
Bis quinæ hunc faciunt drachmæ, ſi appendere velles.
Oxibaphum fiet, ſi quinque addantur ad iſtas.
At myſtrum cyathi quarta eſt: ac tertia myſtri,
Quam vocitant chemen, capit hæc cochlearia bina:
Quod ſi menſura pondus componere fas eſt,
Sextarii cyathus pars eſt, quæ eſt vncia libræ.
Necnon oxybaphi ſimilis ſeſcuncia fiet.
Sicilicúmque tibi myſtro ſimilare licebit.
Cochlear extremum eſt: ſcriplíque imitabitur inſtar.
Attica præterea diſcenda eſt amphora nobis,
Seu cadus. hanc facies, noſtræ ſi adieceris vrnam.
Eſt &, bis decies quem conficit amphora noſtra,
Culeus. hac nulla eſt maior menſura liquoris.
Eſt etiam terris, quas aduena Nilus inundat,
Artaba: cui ſuperat modij pars tertia poſt tres.
Nanque decem modiis explebitur artaba triplex.
Illud præterea tecum cohibere memento,
Finitum pondus varios ſeruare liquores.
Nam libra, vt memorant, beſſem ſextarius addit,
Seu puros pendas latices, ſeu dona Lyæi.
Addunt ſemiſſem libræ leuentis olivi.
Selibrámque ferunt mellis ſupereſſe bilibri.
Hæc tamen aſſenſu facili ſunt credita nobis.
Nanque nec errantes vndis labentibus amnes,
Nec merſi puteis latices, aut fonte perenni
Manantes, par pondus habent: non denique vina,
Quæ campi, aut colles, nupérue, aut antè tulere.
Quod tibi mechanica promptum eſt depromere muſa.
Ducitur argento, tenuíue ex ære cylindrus,
Quantum inter nodos fragilis producit arundo.
Cui cono interius modico pars ima grauatur:
Ne totus ſedeat, totúſve ſupernatet vndis.
Lineáque à ſummo tenuis deſcendit ad ima,
Ducta ſuperficie: tot quæque in fruſta ſecatur,
Quot ſcriplis grauis eſt argenti æriſve cylindrus.
Hoc cuiuſque potes pondus ſpectare liquoris.
Nam ſi tenuis erit, maiori immergitur, vnda:
Sin grauior, plures modulos ſupereſſe notabis.
Aut ſi tantundem laticis ſumatur vtrinque
Pondere præſtabit grauior. ſi pondera ſecum
Conueniunt, tunc maior erit, quæ tenuior vnda eſt.
Quod ſi ter ſeptem numeros texiſſe cylindri

Hos

Hos videas latices, illos cepiſſe ter octo:
His drachma grauius fatearis pondus ineſſe.
Sed refert aquæ tantum conferre liquoris,
Vt grauior ſuperet drachma, quantum expulit vnda
Illius aut huius, teretis pars merſa cylindri.
Hæc de menſuris: quarum ſi ſigna requires,
Ex ipſis veterum poteris cognoſcere chartis.
Nunc aliud partum ingenio trademus eodem.
Argentum fuluo ſiquis permiſceat auro,
Quantum id ſit, quóue id poſſis deprendere pacto,
Prima Syracuſij mens prodidit alta magiſtri,
Regem namque ferunt Siculum, quam vouerat olim
Cælicolûm regi, ex auro ſtatuiſſe coronam:
Compertóque dehinc furto (nam parte retenta,
Argenti tantundem opifex immiſcuit auro)
Oraſſe ingenium ciuis, qui mente ſagaci,
Quis modus argenti, fuluo lateret in auro,
Repperit, illæſo, quod diis erat ante dicatum.
Quod te quale ſiet, paucis, aduerte, docebo.
Lancibus æquatis, quibus hæc appendere mos eſt,
Argenti atque auri, quod edax purgauerit ignis,
Impones libras, neutrum vt præponderet: háſque
Summittes in aquam. Quas pura vt ceperit vnda
Protinus inclinat pars hæc, quæ ſuſtinet aurum.
Denſius hoc nanque eſt, ſimilari craſſius vnda.
At tu ſiſte iugum: mediíque è cardine centri,
Interualla nota. quantum deſcerpſerit illinc,
Quótque notis diſtet ſuſpenſo pondere filum
Fac drachmis diſtare tribus. Cognouimus ergo
Argenti atque auri diſcrimina, denique libram
Libra tribus drachmis ſuperat, quum mergitur vnda.
Sume dehinc aurum, cui pars argentea mixta eſt,
Argentíque meri pars pondus: itémque ſub vnda.
Lancibus impoſitum ſpecta. propenſior auri
Materies, ſubſiſtet enim, furtúmque docebit.
Nam ſi ter ſenis ſuperabitur altera drachmis,
Sex ſolas libras auri dicemus ineſſe.
Argenti reliquum. quia nil in pondere differt
Argentum argento, liquidis quum mergitur vndis.
Hæc eadem puro deprendere poſſumus auro.
Si par corrupti pondus pars altera geſtet.
Nam quotiens ternis pars illibata grauarit
Corruptum drachmis ſub aquam, totidem eſſe notabis.
Argenti libras, quas fraus permiſcuit auro.
Pars etiam libræ quæuis ſi fortè ſuperſit,
Hæc quoque drachmarum ſimili ſibi parte notetur.
Nec non & ſine aquis. * * *

PRISCIANI GRAMMATICI CÆSARIENSIS DE FIGVRIS ET NOMINIBVS numerorum, & de nummis vel ponderibus, liber.

PRISCIANVS SYMMACHO S.

OMNI te, Symmache, nobilitatis ſplendore celebratum, ac omni naturæ munere præſtantem, omníque virtutis luce fulgentem, ſtudiis etiam optimarum artium diſciplinarúmque florentem, iuſtiſſimeque proſpera fortunæ, meritis vitæ probantem, fama qui dem antea nobis abſentem, venerabilem faciebat: nunc autem præſentem veritas ſupergreſſa laudes prædicationis oſtendit. Mediocritatis enim altiſſimæ, qua ſuperbiæ calcas tumores, & B pietatis ponderibus grauiſſimis ſuperas omnia. Itaque glorioſum mihi credens, aliquid à tanta auctoritate, interrogationis mereri, de figuris, ſicut iuſſiſti, numerorum, breuiter collecta demonſtrabo, & de nummis vel ponderibus, præterea de Terentij metris, necnon etiam de præexercitamentis rhetoricis, quæ Græci προγυμνάσματα vocant. Quoniam diligentius ea ſophiſtæ iuniores, quos ſequimur, aptioribúſque diuiſionibus ad omne rhetoricæ genus expoſuiſſe creduntur. C Petimus igitur ſapientem eloquentiam veſtram (hac enim dignitate nihil in homine melius nouimus) vt & nos huiuſcemodi frequentiùs quæſtionibus tam præſentis quàm abſentis cum felicitate exerceatis: & Romanorum diligentiam veſtrorum ad artes ſuorum alacriores reddatis auctorum: quibus ſolis ceteras cum Graiis gentes A ſuperaſſe noſcuntur: quarum decus & munimen induſtria veſtri nititur culminis.

DE FIGVRIS NVMERORUM quas antiquiſſimi habent codices.

SCIENDVM, quòd quum ab vno ad millies mille numeri notentur, apud Latinos non plus tredecim eos figuris notari inuenimus. Nam principales repetuntur quater ſinguli tam ante quinarios, qui ſunt medij, numeros, quàm poſt eos. Sunt igitur principalium figuræ ſeptem, mediorum verò ſex: quarum rationes diu exquiſitas, vt potero, breuiter diſſeram. Vna per ι ſcribitur antiquo more Atticorum, qui ſolebant principalem nominis numeri literam ponere, & ſignificare numerum. Ergo ἴα pro μία dicentes, ι ſcribebant: & Π, πέντε: & Δ, δέκα: & ſic [Δ], πεντήκοντα, πεντάκις δέκα ſignificantes: & H, ἑκατόν. Vetuſtiſſimi enim quique Græci pro aſpiratione, H ſcribebant HECATON in principio. & ſic [H] πεντακόσια, id eſt, πεντάκις ἑκατόν. χ, χίλια. [X] πεντάκις χίλια. id eſt, πεντάκις τὰ χίλια. M, μυρία vel ſic X̿ quod ſignificat δεκάκις χίλια. Quidam autem & ſic ſcribebant |X| . Non incongruum tamen videtur etiam verſus Græcos aptiſſimè de his numeris compoſitos ſubiicere.

Χείλια Χπέλεται. καὶ Πεῦ μέσον Ηταφέροντος

Ἥμισυ τῶν ἰφάμην. Ἑκατὸν δ' ἄρα Ἦτα πέλονται.
Δέλτα δὲ τεμνομένοιο μέσον καὶ Πεῖ φορέοντος
Πεντήκοντ' ἀριθμοῦ σημεῖα, καὶ δέκα Δέλτα.
Πεῖ δ' ἄρα πέντε πέλει καθαρόν, καὶ Ἰῶτα ἓν ἐστιν.

Hos igitur Latini quoque in pleriſque imitati ſunt. Nam per I, vnum notant illos ſecuti. Quinque per V, quia quinta eſt vocalis, a, e, i, o, u. Decem per X, quia decima eſt conſonans apud Græcos, β, γ, δ, ζ, θ, κ, λ, μ, ν, ξ: vel quòd poſt u apud Latinos x ſequitur. Quinquaginta per L, quia apud antiquos Græcos, L, pro N, quæ nota eſt quinquaginta, ponebant, teſte Apollonide, & Lucio Tarrhæo: vnde Latini quoque Lympha dicunt pro Nympha, aquam vel fontem volentes monſtrare. Virgilius in primo Æneidos,

Dant famuli manibus lymphas, Cererémque canistris.

Centum autem per principalem nominis literam C. Quingenta per ſequentem literam conſonantem. Nam poſt C, D ſequitur. Mille ſecundum Atticos per X Græcam, ſed vt ſit differentia ad decem, circumſcriptis lateribus, ∞ Quinque millia per I, & duas à dextera parte apoſtrophos, IↃↃ. Decem millia per ſupradictam formam, additis in ſiniſtra parte contrariis duabus notis, quàm ſunt apoſtrophi CCIↃↃ. Et hoc ad imitationem Græcorum, qui μύρια, vnius nota, ſubdita linea nunc quoque ſcribunt, ſic Ι. Quinquaginta millia per I mediam, & tres in dextera parte apoſtrophos, IↃↃↃ. Centum millia per I mediam, & tres in dextera parte apoſtrophos, & in ſiniſtra totidem contrarias, CCCIↃↃↃ Vel, quod veriſimilius eſt, decem millia notantur per M circumſcripta ex vtroque latere, ſic CMↃ: quo modo mille per X circumſcriptam ex vtroque latere, ſic (X). Et hoc ad imitationem Græcorum, quia χίλιοι eam literam habent principalem ſui nominis. Sed differentiæ cauſa, media linea altior facta eſt, quia millies quoque mille per M circumſcriptam ſolet notari, ſic C M Ↄ. Ergo quinque millia quum ſint dimidia pars decem millium, dimidiam partem ſcripturæ ſeruauerunt, ſic I Ↄ Ↄ: quomodo quinquaginta millia dimidia pars centum millium qui numerus per eandem notam decem millium ſcribitur, additis tamen ex vtroque latere ſingulis circumſcriptionibus. Quingenta millia per qↃ, quod eſt initium nominis, & apoſtrophen. Mille ſimiliter millia per M, vnde incipit nomē, ex vtraque parte circunſcriptam, vt C M Ↄ. vel etiam ſic CC M.

5 DE PONDERIBVS etiam neceſſarium eſſe putauimus addere.

AS, nummus eſt libralis, per L perſcriptam P, notatus, vt ſignificet, vnam habere hunc nummum libram.

DVPONDIVS, nummus eſt bilibris, per duas PP perſcriptas.

SESTERTIVS, nummus duarum ſemiſſis librarum, per duas L L, & S, ex qua incipit ſemis, perſcriptas, HS: vnde ſeſtertius dicitur ſemis tertius: de quo Arruntius hæc ait. Seſtertius, olim dupondius & ſemis, quaſi ſemiſtertius, quo tempore denarius decuſſis valebat: hoc eſt, poſt duo, ſequens tertio loco eſt ſemis. Hoc quoque ſecundum Atticos & Ionas, qui ἥμισυ τρίτον dicebant pro δύο ἥμισυ, teſte etiam Didymo, qui hoc ponit, oſtendens in omni parte orationis & conſtru-

A ctionis, analogiam Græcorum ſecutos eſſe Romanos. Vnde & Herodotus in primo hiſtoriarū, Ἐποιέετο δὲ καὶ λέοντος εἰκόνα χρυσοῦ ἀπέφθου, ἕλκουσαν σταθμὸν τάλαντα δέκα. Οὗτος ὁ λέων, ἐπείτε κατεκαίετο ὁ ἐν Δελφοῖς ναός, κατέπεσεν ἀπὸ τῶν ἡμιπλινθίων· ἐπὶ γὰρ τούτοισιν ἵδρυτο. καὶ νῦν κέεται ἐν τῷ Κορινθίων θησαυρῷ, ἕλκων σταθμὸν ἕβδομον ἡμιτάλαντον. * εἰδύλων τῶν δέκα ταλάντων γεγυμνῆσθαι τὸν λέοντα. καταλέγει ἔχειν ἕβδομον ἡμιτάλαντον. τουτέστιν ἓξ ἥμισυ τάλαντα. Septimum ſemitalen- B tum dixit pro ſex ſemis talenta.

DENARIVS quoque decem librarum nummus per X perſcriptam ✱ notatur. Horum pleraque in Verrinis Ciceronis licet inuenire, antiquiſſimæ ſcripturæ emendatis codicibus.

OBOLVS dicitur, vt Dardanus docet, ſcripulus eſſe, id eſt, ſex ſiliquæ.

DRACHMA, ſiue ARGENTEVS ſcripuli tres.

VNCIA drachmæ octo, ſcripuli viginti quatuor.

C Vnciæ duodecim, LIBRA.

Libra vel MINA ATTICA, drachmæ ſeptuaginta quinque. Libra vel MINA GRAIA, drachmæ nonaginta ſex.

TALENTVM Athenienſe paruum, minæ ſexaginta: magnum minæ octoginta tres, & vnciæ quatuor.

Libra vel AS, vnciæ duodecim.

DEVNX, vnciæ vndecim.

DECVNX vel DEXTANS, vnciæ decem.

D DODRANS, vnciæ nouem.

BESSIS, vnciæ octo.

SEPTVNX, vnciæ ſeptem.

SEMIS, vnciæ ſex.

QVINCVNX, vnciæ quinque.

TRIENS, vnciæ quatuor.

QVADRANS, vnciæ tres.

SEXTANS, vnciæ duæ.

VNCIA SESCVNX, vel, vt alij, SESCVNCIA, tres dimidiæ partes vnciæ.

E SEMVNCIA, ſemis vnciæ.

Duæ SEXTVLÆ, ſunt tertia pars vnciæ, id eſt, ſcripuli octo.

SICILICVS, ſcripuli ſex.

SEXTVLA, ſcripuli quatuor: dimidia Sextula, ſcripuli duo.

Rurſus ſextula & dimidium ſextulæ SICILICVS appellatur.

SCRIPVLVS, ſiliquæ ſex.

SILIQVA eſt, quod dicunt Græci κεράτιον, vel F λιτλός.

Neceſſarium tamen exiſtimaui ad confirmanda ſupradicta, à diuerſis auctoribus de his dicta ſubiicere. Liuius in triceſimoquarto ab Vrbe condita. Multitudinis eorum argumentum ſit, quod Polybius ſcribit centum talentis eam rem Achæis ſtetiſſe, quum quingentos denarios pretium in capita, quod redderetur dominis, ſtatuiſſent. Mille enim ducentos ex ratione, Achaia habuit captiuos Italicos. Qua ratione oſtenditur ſex G millia denariorum, habere talētum. Nam quum quingeni denarij pro mille ducentis captiuis dati colligantur, ſexcenta millia denariorum, centum ea oſtendit fuiſſe talenta. Centeſima autem pars ſexcentorum millium, ſex millia inueniuntur. DENARII autem illo tempore, nummi argentei erant, viginti quatuor ſiliquarum: quod in eo-

in eodem libro oſtendit Liuius. Signati, octoginta quatuor millia fuere Atticorum. τετράδραχμα vocant. Trium ferè denariorum in ſingulis agenti eſt pondus. Vide, quòd quatuor drachmæ ſunt ſeptuaginta duæ ſiliquæ. Diximus enim ſuperius, quod tres ſcrupuli quorum ſinguli, ſex ſiliquas habeant drachmam faciunt. Tres autem denarij idem habebant, id eſt, ſeptuaginta duas ſiliquas. Idem Liuius in triceſimo octauo ab Vrbe condita, Oſtẽdit magnum talentum Atticum octoginta habere libras, & paulò plus, quum ſupradictorum computatio manifeſtet octoginta tres libras & quatuor vncias habere talentum: quod eſt ſex millia denariorum. Liuius Talentum ne minus pondo octoginta, Romanis ponderibus, pendat. Id eſt, ſic decreuit ſenatus, vt non plus, quàm ternæ libræ, & quaternæ vnciæ ſingulis deſint talentis. Et eſt ſciendum, quod ſecundum Liuij computationem, centum minæ Atticæ, quarum ſingulæ ſeptuagintaquinque drachmas habent, faciunt talentum magnum. Nam minus ſexaginta habet, ſecundum Dardanum. Quod autem eſt magnum & minus, oſtendit Terentius in Phormione, Act.3.ſc.3.

Si quis daret talentum magnum.

Italica autem mina drachmas habet, vt ſuprà dictum eſt, nonaginta ſex: quod eſt libra duodecim vnciarum, id eſt denarij ſeptuaginta duo. Hac igitur computatione, octoginta tres libræ Romanæ & quatuor vnciæ, quod eſt magnum talentum, centum minas Atticas faciunt. Seneca in decimo epiſtolarum ad Nouatum, Viginti quatuor ſeſtertia, id eſt, talentum Atticum paruum. Vigintiquatuor enim ſeſtertia, ſexaginta libras habent. Varronis quoque auctoritate ſupradictorum pleraque comprobemus. Varro de lingua Latina libro quinto, Multa pecuniæ ſignatæ vocabula ſunt æris & argenti hæc. AS, ab ære, DVPONDIVS, à duobus ponderibus. Quod vnum pondus, ASSIPONDIVM dicebatur. id ideo quòd as erat libræ pondus. Deinde à numero vſque ad Centuſſem. Ab tribus aſſibus TRESSIS, & ſupra ſic proportione vſque ad Nonuſſis. In denario numero hoc mutat. Quod primum eſt ab decem aſſibus, DECVSSIS. Secundum ab duobus decuſſibus, VICESSIS. Reliqua conueniunt, vt TRICESSIS pro portione vſque ad CENTVSSIS (quod Perſius oſtendit.

Et centum Græcos vno centuſſe licetur) quo maius æris proprium vocabulum non eſt. Nam ducenti, & ſic pro portione quæ dicuntur, non magis aſſes, quàm denarij aliæque res ſignificantur. Æris minima pars SEXTVLA: quod ſit ſexta pars vnciæ. SEMVNCIA, quod dimidia pars vnciæ. VNCIA ab vno dicta. SEXTANS ab eo, quod ſexta pars aſſis eſt: QVADRANS, quod quarta: & TRIENS, quod tertia pars. SEMIS, quod ſemis, id eſt, dimidium aſſis, vt ſuprà dictum eſt. SEPTVNX, à ſeptem & vncia colliſum. Reliqua obſcuriora, quod à diminutione: & ea, quæ diminuuntur, ita ſunt, vt extremas ſyllabas habeant. Vna dempta vncia DEVNX. DEXTANS, dempto ſextante. DODRANS, dempto quadrante. BES, vt olim DES, dempto triente. In argento, nummi, id eſt à Siculis. DENARII, quod denos æris valebant: QVINARII, quod quinos: SESTERTIVS, duobus ſemis. Dupondius enim & ſemis, antiquus ſeſtertius eſt, & veteris conſuetudinis, vt retro æra diceret, ita, vt ſemis quintus, ſemis quartus, ſemis tertius pronunciarent. Ab ſemis tertius, ſeſtertius dictus. Nummi denarij decima ibella. Didymus etiam ita ea confirmat.

ΔΙΔΥΜΟΣ ἐν τῷ περὶ τῆς παρὰ Ῥωμαίοις ἀναλογίας Υ. Ἴωνες καὶ Ἀττικοί, τὰ δύο ἥμισυ τρίτον φασί. καὶ τὰ ἓξ ἥμισυ τάλαντα, ἕβδομον ἡμιτάλαντον. καὶ τοὺς τέσσαρας ἥμισυ πήχεις, πέμπτην ἡμισπιθαμήν, καθάπερ φησὶν Ἡρόδοτος προθεὶς τὸ ἐνδεκάτης. Λάσος ἐν τῷ περὶ μουσικῆς. Ἐπιφέρει τρίτον ἡμιπόδιον· ἀντὶ τοῦ δύο ἥμισυ πόδες. Καὶ καθόλου, ὅταν βούλονται ἀριθμόν τινα δηλοῦν, καὶ μόριόν τι προσκείμενον, τὸ ὁμώνυμον τοῦ ἀριθμοῦ ἀεὶ τοῦ πλεονάζοντος λαβόντες, τὸ ὅλον φασίν. οἷον τὰ ἓξ ἥμισυ, ἕβδομον ἥμισυ φασὶ τοῦ ἑπτὰ ἕβδομον, ὃς μονάδι πλεονάζει τοῦ ἓξ τὸ ὁμώνυμον λαβόντες. Καὶ Ῥωμαῖοι δὲ εὑρεθήσονται τούτῳ χρώμενοι τῷ σχήματι. τὰ γὰρ δύο ἥμισυ ἀσσάρια, (τὸ δηνάριον, ὡς αὐτοὶ λέγουσι δηναρίους παρὰ τὸ δῆνα ἐσχηματισμένους) σηστέρτιουμ φασί, τοῦ μὲν ση, τὸ ἥμισυ δηλοῦντος, ὡς ἐν τῷ σημόδιουμ, σήσκυας, σήσκουπλα, τοῦ δὲ τέρτιουμ, τὸ τρίτον. καί ἐστιν ἥμισυ τρίτον. Τὰ δὲ χίλια σηστέρτια ποιεῖ διακόσια πεντήκοντα δηνάρια ἀργυρᾶ, δέκα δὲ χρυσᾶ, ἅπερ καὶ μᾶλλον νούμμους φασί. τὸ δὲ ΣΥΣΚΟΥΑΣ, σύνθετον ἐστὶν ἀπὸ τοῦ ση, καὶ τοῦ κουμ, καὶ τοῦ ἄσσαρις. καί ἐστιν ἥμισυ σὺν ἀσσαρίῳ, τουτ᾽ ἔστιν ἓν ἥμισυ ἀσσάριον. ὥσπερ δὲ ἡμιέδιμνον λέγουσιν Ἀττικοί, ἀντὶ τοῦ ἡμιμέδιμνον, οὕτω καὶ οὗτοι σημόδιουμ, πλεονάζοντες τὸ σ.

NECESSARIVM eſſe exiſtimauimus etiam ipſa nomina numerorum, & quæ ab eis deriuantur vel componuntur, ſubiungere.

Et ſciendum eos declinari numeros, qui variant genera, qui verò vna voce tria genera continent, indeclinabiles eſſe tam apud Græcos, quàm apud Latinos. Vnus, vna, vnum: Duo, & duæ, & duo: hi & hæ Tres, & hæc tria: hi & hæ & hæc Quatuor: ſimiliter quinque, & ſex, & ſeptem, octo, nouem, decem, vndecim, duodecim, tredecim, quatuordecim, quindecim, ſedecim, decem & ſeptem, decem & octo, decem & nouẽ,

VIGINTI, vigintiunus, vigintiuna, vigintiunũ. Sic deinceps omnibus cardinalibus numeris minores vſque ad nouem adduntur: quamuis contrarium ante decem fiat vſque ad ſedecim. Licet tamen & præpoſterè maximè coniunctione interpoſita hæc proferre, decem & vnum, decem & duo. Triginta, quadraginta, quinquaginta, ſexaginta, ſeptuaginta, octoginta, nonaginta, CENTVM, ducenti ducentæ ducenta, trecenti trecentæ trecenta, quadringenti quadringentæ quadringenta, quingenti quingentæ quingenta, ſexcenti ſexcentæ ſexcenta, ſeptingenti ſeptingentæ ſeptingenta, octingenti octingentæ octingenta, noningenti & nongenti, noningentæ & nongentæ, noningenta & nongenta, hi & hæ & hæc MILLE.

Ex his naſcuntur ORDINALIA nomina, hæc inæqualiter quidem quantum ad vocem primus, & ſecundus: æqualiter verò tertius, & quartus, quintus, ſextus, ſeptimus, octauus, nonus, DECIMVS, vndecimus, duodecimus, ab vndecim & duodecim. Nam reliqua ex vtraque

parte declinantur contra conſuetudinem Græcorum vſque ad nonumdecimum: vt tertiuſdecimus, quartuſdecimus, quintuſdecimus, ſextuſdecimus, ſeptimuſdecimus, octauuſdecimus, nonuſdecimus, VICESIMVS, viceſimus primus, viceſimusſecundus, viceſimuſtertius, viceſimuſquartus, viceſimuſquintus, viceſimusſextus, viceſimusſeptimus. Sic omnes ſequentes, velut in primitiuis, ad imitationem Græcorum, à viceſimo & ſupra, maiori minorem addunt numero plerumque: ante decem verò minorem ponunt B quando compoſita accipiuntur, & ſub vno accentu proferuntur. Nam licet, diſſoluta compoſitione, diuerſis accentibus ea proferentes, mutare ordinem quomodo & apud Græcos, & dicere decimus & ſeptimus, pro ſeptimusdecimus: &, tertius & viceſimus, pro viceſimuſtertius. ſic & ſimilia. Triceſimus, quadrageſimus, quinquageſimus, ſexageſimus, ſeptuageſimus, octogeſimus, nonageſimus, CENTESIMVS, ducenteſimus vel duceſimus, trecenteſimus vel C treceſimus, quadringenteſimus vel quadrigeſimus, quingenteſimus vel quingeſimus. Liuius ab Vrbe condita triceſimo primo. Anno quingeſimo. Sexcenteſimus vel ſexceſimus, ſeptingenteſimus vel ſeptigeſimus, octingenteſimus vel octigeſimus, noningenteſimus & nongenteſimus vel nonigeſimus & nongeſimus, milleſimus.

Habent ex omnibus numeris Romani DISPERTITIVA, quæ Græci vocant ἐπιμεριζόμενα: quæ naturaliter ſemper pluralia ſunt. D quippe in multos diſtribui eundem ſignificant numerum: vt, ſingulos oculos habebant Cyclopes quod Græci dicunt, ἀνὰ ἓν, ἀνὰ δύο, ἀνὰ τρία. Sic vſque ad mille habent Latini: vt, ſinguli, bini, quæ ſunt anomala, quantum ad vocem Vnius & Duorum: terni vel trini: ſed terni, ἀνὰ τρεῖς, trini, τριχοὶ magis ſignificat, vel τρισσοί. trini ludi, quaterni, quini, ſeni, ſepteni, octoni, noueni, deni, vndeni, duodeni, ternideni ex duobus E integris, quomodo tertiuſdecimus: & deinde quaternideni, quinideni, ſenideni, ſeptenideni, octonideni, nouenideni, VICENI, viceniſinguli, vicenibini, viceniterni. Similiter ceteri, triceni, quadrageni, quinquageni, ſexageni, ſeptuageni, octogeni, nonageni, CENTENI, ducenteni, per ſyncopam duceni: trecenteni, per ſyncopam treceni: quadringenteni, quadringeni: quingenteni & quingeni ſexcenteni & ſexceni, ſeptingenteni & ſeptingeni, octingenteni & octingeni, nongenteni & nongeni, milleni. Au- F ctores tamen non propriè etiam ſingulari numero ea protuliſſe inueniuntur: vt Lucanus,

—ſepteno gurgite Nilus:

Pro ſeptenario. Et Virg. in decimo Æn.

It grauis Auletes: centenáque arbore fluctum
Verberat aſſurgens.—

Hæc tamen ipſa etiam in ſemper pluralibus geminatis ponuntur: vt bina mœnia, terna arma. Cicero in ſecundo Verrinarum, Inter binos ludos. quia LVDI quando ſpectacula ſignifi- G cant, ſemper pluraliter dicuntur. Liuius in triceſimo quinto. bina equeſtria arma. Vni quoque & vnæ & vna ſemper pluralibus adiunguntur, quæ pro ſingularibus accipiuntur: vt Salluſtius in Catilinario. Hi poſtquàm in vna

A mœnia conuenere. pro, in vnam vrbem. Virgilius in ſecundo Æneidos.

—ſatis vna ſupérque
Vidimus excidia.—

Pro vnum excidium. Et Lucanus in quarto,

—totúmque in partibus vnis
Bellorum fecere nefas.—

pro vna in parte. Donatus in arte prima. Atque excepto amphibracho & epitrito, quorum alterum tripla, altera epitrita diuiſione partimur, vniuerſorum pedum trina conditio reperitur. Trina pro tripertita dixit.

PRIMANVS, primæ legionis: Secundanus, ſecundæ legionis, ſimiliter tertianus, vnde tertiana febris: quartanus, vnde etiam quartana febris: quintanus, vnde & quintana porta caſtrorum: ſextanus, ſeptimanus, vnde ſeptimana dierum: octanus, nonanus, decimanus, vnde decimana porta caſtrorum. DECANVS quoque à decem, & decuria, & decurio nomen, & verbum decurio decurias, vnde decuriatus, ex quo decuriata comitia: vt à centum centurio nomen & verbum, & centuriatus, ex quo centuriata comitia, ex quo ſuccenturiatus. Terentius in Phormione,

—Ego in ſubſidiis hic ero
Succenturiatus, ſi quid deficias.—

Sunt & altera forma ex omni numero deriuatiua, in RIVS deſinentia, (exceptis vnus & duo, è quibus ſingularis & dualis dicimus) vt ternarius iambus, qui tres habet pedes: quaternarius, quinarius, vnde & ſemiquinarius: ſenarius, ſeptenarius, vnde & ſemiſeptenarius: octonarius, nouenarius, DENARIVS, vnde & denarius nummus: vndenarius, duodenarius, ternariuſdenarius: ſimiliter cæteri, vicenarius, tricenarius, quadragenarius, quinquagenarius, ſexagenarius, ſeptuagenarius, octogenarius, nonagenarius, CENTENARIVS, ducentenarius & ducenarius, trecentenarius & trecenarius, quadringentenarius & quadringenarius, quingentenarius & quingenarius, ſexcentenarius & ſexcenarius, ſeptingentenarius & ſeptingenarius, octingentenarius & octingenarius, noningentenarius & noningenarius (ſed melius per ſyncopam proferuntur) millenarius.

ADVERBIA quoque ex omni numero inueniuntur, ab vnus quidem & duo inæqualiter, ſemel & bis: à cæteris verò æqualiter, ter, quater.

Reliqua omnia in es productam deſinunt, quinquies, ſexies, ſepties, octies, nouies, decies, vndecies, duodecies, terdecies, quaterdecies, quinquieſdecies, ſexieſdecies, octieſdecies, nouieſdecies, VICIES, tricies, quadragies, quinquagies, ſexagies, ſeptuagies, octogies, nonagies, CENTIES, ducenties, trecenties, quadringenties, quingenties, ſexcenties, ſeptingenties, octingenties, noningenties & nongenties, millies, Infinitis tamen numerorum aduerbiis etiam interponitur, quotiens, totiens, ſimiliter multotiens, aliquotiens.

Inueniuntur & aliæ deriuationes, vel compoſitiones multæ à nominibus numerorum: vt, vnicus, vllus, vnitas, vnio, vniuerſus, & vno,

verbum

verbum, vnas, vnat: ternitas vel trinitas, ſeptimana, ſenio. Perſius.

Iure etenim id ſummum, quid dexter ſenio ferret.

Millia, ſemiquinarius, ſemiſeptenarius, nundinum & nundinæ, trinundinum, trinum nundinum. Et ſciendum, quòd poetæ ſæpe deriuatiuis vtuntur pro primitiuis, vel contra: vel aliis ſpeciebus pro aliis. Virgilius in decimo Æneidos,

Tot lecti proceres bis denis nauibus ibant. pro bis decem Et Lucanus,

—*ſepteno gurgite Nilus.*

pro ſeptenario.

Sunt præterea SIMPLVM, duplum, triplum quadruplum, & ſimilia, quæ propriè ad pondus, vel numerum dicuntur: SIMPLEX, duplex, triplex, & ſimilia, quæ ad omnem rem dicuntur: & verba ex iis duplico duplicas, triplico triplicas: multiplex, multiplico multiplicas: dupondius, tripondius, & ſimilia.

Illud quoque ſciendum, quod VNDEVIGINTI dicimus pro decem & nouem: id eſt, vnde vnum deeſt viginti. Vel vndeuiginti, poſt quem viginti numerus eſt, quod eſt nouem & decem numerus. Poſt eum enim ſequitur viginti numerus. Horatius in ſecundo ſermonum,

—*Vnde*—

Octoginta annos natus, cui ſtragula veſtis.

Vnde octoginta dixit, id eſt, ſeptuaginta nouem annos habens ætatis: hoc eſt, octoginta, vnde vnum. Etiam DVODEVIGINTI dicunt, pro decem & octo: quod Attici δυοῖν δεόντων dicunt. Idem inuenitur in cæteris cardinalibus numeris, id eſt, triginta, & quadraginta, & reliquis: duodetriginta pro viginti octo & ſimilia.

VNIFORMIS, biformis, triformis, & ſimilia.

Duo aſſes, DVSSIS, dupondius: Treſſis, quadraſſis, decuſſis, viceſſis, triceſſis, quadrageſſis, quinquageſſis, ſexageſſis, ſeptuageſſis, octogeſſis, nonageſſis, A CENTVSSIS: poſt quem numerum, teſte Varrone, non componuntur cum aſſe numeri. Deunx, dextans, dodrans, beſſis, ſeptunx, ſexcunx, quincunx, triens, quadrans, ſextans, ſextula.

Libra, BILIBRIS, trilibris, quadrilibris, & ſimilia.

Anniculus, vel annuus, biennis, triennis, quadriennis, quinquennis, & ſimilia. Biennium, triennium, quadriennium, quinquennium, & ſimilia. BIMVS, trimus, quadrimus, & ſimilia. BIDVVM, triduum, quadriduum, & ſimilia.

B BINOCTIVM, trinoctium, quadrinoctium, & ſimilia.

BICORPOR, tricorpor, & ſimilia.

BIPES, tripes, quadrupes, decempes & decempeda, & ſimilia.

BICEPS, triceps, quadriceps, centiceps, & ſimilia.

BIFARIAM, trifariam, quadrifariam, & ſimilia.

BIPATENS, tripatens, & ſimilia.

BILINGVIS, trilinguis, & ſimilia.

BIVIVM, triuium, quadriuium, & ſimilia.

C BIFIDVS, trifidus, quadrifidus, & ſimilia.

BISVLCVS, triſulcus, & ſimilia.

GEMINVS, tergeminus, centigeminus & ſimilia.

VNIMANVS, bimanus, trimanus, centimanus, & ſimilia.

VNICOLOR, bicolor, tricolor, & ſimilia.

DVVMVIR, triumuir, quinqueuir, ſeptemuir, decemuir, centumuir, & ſimilia.

BIGÆ, trigæ, quadrigæ, & ſimilia.

BIIVGVS, vnde Virgilius in quinto Æneid.

D —*Biiugo certamine campum*
Corripuere.—

Et, bigati nummi: triiugus, quadriiugus, & ſimilia.

TRIANGVLVM. Cæſar in Arato:

—*Cur diuite lingua,*
Græcia, præcurram, potiùſque triangula dicam: quadrangulum, quinquangulum, ſexangulum, & ſimilia.

BIFVRCVS, trifurcus, quadrifurcus, & ſimilia.

ELIÆ VINETI SANTONIS ANNOTATIONES IN PRISCIANI librum de figuris, & nominibus Numerorum.

¶ELOQVENTIAM VESTRAM. Pluralis numerus pro ſingulari. Quod loquendi genus ſub Cæſarum & Auguſtorum tyrannide adulatoribus nimium placuit. Priſcianus in grammaticorum præfatione ad Iulianum non eſt ita locutus. ¶*Ad millies mille.* quem Galli millionem vulgò dicunt. Plinius libro triceſimo tertio Naturalis hiſtoriæ. Non erat apud antiquos numerus vltra centum millia. Itaque & hodie multiplicantur hæc, vt decies centena millia aut ſæpius dicantur. Hæc Plinius, qui millies millena potiùs dixiſſet, vt arbitror, quàm millies mille. Sic enim Cicero & alij veteres Latini diſpertitiuis numerorum nominibus in multiplicãdo potiùs vſi. ¶*Non plus tredecim.*

I	vnum,
V	quinque,
X	decem,
L	quinquaginta,
[X]	mille,
IↃↃ	quinque millia,
CCIↃↃ	decem millia.
IↃↃↃ	quinquaginta millia,
CCCIↃↃↃ	centum millia,
qↃ	quingenta millia,
cmↃ	mille millia.

Plures in libro de notis, qui Marco Valerio Probo inſcriptus extat. ¶*Ergo ια pro μία.* In vetuſto codice Græca tonos non habebant notatos. Impreſſi ιά ſcribebant: ſed Cyrillus ἴαν vocem eſſe dicit: vnam verò & primam vltima acuta ἰάν. ¶*Vel ſic* X. In hac nota, literæ Δ & X facilè agnoſcuntur. ¶*χείλια χ πέλεται.* Verſus hi in impreſſis exemplaribus adhuc deſiderati ſunt. Quorum tertius valde dubito, an ſine mendo ſit. Multùm corrupta fuerunt Græca omnia in codice membraneo. In quo literarum nomina vt notabantur ſcribebantúrve, ita reddidimus. Ibi fuit ſola litera χ, quæ χῖ vulgò ſcribitur appellatúrque. Π verò illic tribus locis ΠΕΙ: quam πῖ ſcribebant duabus tantum literis, pronunciabántque, qui nobis prima linguæ Græcæ rudimenta tradiderunt. ¶ *Nam per i vnum notabant.* Notam vnius I, non literam, ſed lineolam vocat Aulus Gellius in principio libri decimi noctium Atticarum. Et certè ſunt, qui à Priſciano hic ita diſſentiunt, vt dicant non à Græcis hominibus eorúmque literis, ſed ab illiteratorum teſſeris, taleiſve, numerarijs iſtas notas viu receptas. Vide caput vltimum libri decimi parérgon Andreæ Alciati. ¶*Decem per χ* Decim frequenter vetuſti codices, i

A pro e ante m: quomodo & in Virgilianis caſtigationibus monuit Pierius. ¶ *Quæ nota eſt quinquaginta.* Græci per conſonantem ν quinquaginta notant: quæ eſt Latina n. ¶ *Teſte Apollonide.* Quis hic fuerit grammaticus Apollonides, non ſatis ſcio. Eſt apud Stobæum, & in epigrammatum anthologia, Poeta Græcus Apollonides. Eſt & vnus ex Plinij Solinique auctoribus Apollonides: ex quo inter cetera Bithias Scythiæ illi nouerunt. ¶ *Et Lucio Tarrhæo.* Hic mihi non multò no-
B tior. Tarrhæi prouerbia Græca formis edidit Aldus Manutius. Citatur in vetuſtis ſcholiis Tarrhæus, qui commentaria in Apollonij Argonautica ſcripſerit: ſi fortè ſit idem Tarrhæus. ¶*De quo Arruntius.* Ita in Arruntio geminabant liquidam antiqui codices hoc loco: alibi non geminabant, vt apud eundem Priſcianum libro tertio de ſuperlatiuo. Victorinus in capite de orthographia, vt ferrum, & currit, ſic Arruntium per duo r ſcribere præcipit: ſi nomen idem ſit. Hunc au-
C tem Arruntium, niſi fortè multi fuerunt Arruntij grammatici, Arruntium Claudium appellat Diomedes, quo loco de propriorum nominum ſpeciebus diſputat: Arruntium Celſum Cariſius de aduerbiis perditè, tutò, vt, Terentij & Virgilij interpretem faciens. Quibus tamen omnibus locis impreſſi codices noſtri Aruntium vnico r ſcribunt. ¶ *Teſte etiam Didymo.* quem & Didumum ſcribunt antiqui libri. Eſt enim vocalis il-
D la Græca y, u vocalis Latina. Hoc autem Didymo nemo plura ſcripſit, inquit Quintilianus libro primo inſtitutionum oratoriarum: quem & quatuor millia librorum ſcripſiſſe meminit Seneca in epiſtola, quam numerant tertiam libri tertiidecimi illarum, quas ad Lucillium ſcripſit. Suidas autem aliquot Διδύμους grammaticos recenſet: hunc, Claudium Didymum vocat.
¶Ἐποίησε ἤ. In his Herodoti Græcis, ſi quid corruptum habuit membraneus codex, id ex i-
E pſo ſui auctoris libro reſtituimus. Verborum autem Herodoti vltimum eſt. ἡμιτάλαντον. quæ ſequuntur alia Græca εἰ δύλεν τῶν δέκα ταλάντων γεγονῆναι τὸν λέοντα. κατὰ λέγει ἔχειν ἴσ᾽ ὁμοῖον ἡμιτάλαντον. τουτέστιν ἐξ ἥμισυ τάλαντα. ſicut in vetuſto codice habuerunt, ita tibi damus: ſiue Didymi ſint hæc, ſiue alicuius alterius, locum Herodoti Græcum Græcè explicantis. ¶*Vt Dardanus docet.* Quis hic grammaticus? quem & alibi citat. ¶*Scripulum eſſe.* Dicitur & genere neutro ſcripulum:
F vt apud Martialem in epigrammate quarto libri quarti.

Ergo nec argenti ſex ſcripula Septitiana:
Et in viceſimo quinti:
Flammata te togæ ſcripula tota decem:
Et in quinquageſimo quinto decimi.
Libras, ſcripula, ſextuláſque dicit.

Cæterùm varia eſt huius nominis ſyllaba prima. Scrupulum per quintam vocalium, & ſcri-
G pulum per tertiam ſcriptum reperio. Medici noſtri ſcrupulum per u ferè appellant: ſed qui per i ſcripulum malunt, hi deducunt à ſcribendo, propterea quod Græcis γράμμα dictum legant, vt in carmine illo mutilo de ponderibus.

Gramma vocant: ſcriplum noſtri dixêre priores:
quod

quod nomen γράμμα à verbo Græco γράφεσθαι originem trahit: cuius eadem est significatio cum Latino scribere. At eam primam syllabam quæ i habet pro u variatam etiam reperies: quod id & scripulum & scriptulum olim dictum sit, teste Carisio Grammatico vetustissimo: cuius apponam verba de hoc nomine. Scriptulum, quod nunc vulgus sine t, dicit, Varro in Plautorino dixit. Idem in annali Nummum argenteum conflatum primum à Seruio Tullio dicunt. Is quatuor scriptulis maior fuit, quàm nummi. Sic Carisius noster habet: vnde coniicias, eos, qui hunc scrupulum à scrupo trahunt, errare posse: postquam ex scripulo & scriptulo, scrupulum & scruptulum ita possunt esse facta: sicut ex carnifice carnufex, & ex optimo, maximo, optumus, maxumus facta. ¶ *Vnciæ duodecim libra.* Hæc est libra, quam postea Italicam & Romanam libram, minámque appellabit drachmarum nonaginta sex. ¶ *Libra vel mina Attica, drachmæ septuaginta quinque.* Tantidem æstimat Minam Atticam carmen de pōderibus. Corrupta exemplaria octoginta notabant pro septuaginta quinque. ¶ *Libra vel Mina Graia, drachmæ nonaginta sex.* Hic numerus fuit in exemplaribus impressis: in aliis C V. id est centum & quinque. Mina Graia centum est drachmarum in carmine de pōderibus & mensuris. Vide de his Guilielmum Budæum, Alciatum & Georgium Agricolam. ¶ *Talentum Atheniense paruum, minæ sexaginta.* Varia talentorum genera apud veteres fuerunt, Atticum, Aegineum, Euboicum, Byzantinum, Ægyptium & alia: de quibus quærunt, qui nuper de asse, de mensuris, de ponderibus, & nummis scripserunt. Apud eosdem multa de mina & libra: quas Priscianus pro eodē accipit, vt heminę sexaginta, sint sexaginta libræ: & minæ octoginta tres maioris talenti, octoginta tres libræ Romanæ vnciarum duodenûm, vt paulò post patebit. ¶ *Bessis vnciæ octo.* Hic ita scripserunt etiam membranei libri, pro BES. Dicebatur enim vtrunque, vel Beda teste: apud quem bissis & bissa legitur pro bessis: i pro e. Bes autem monosyllabum, est in Monosyllabicis Ausonij,

Tertia defuerit si portio quid reliquum? Bes.

¶ Κεράτιον, vel ΛΕΠΤΟΝ. Hoc ΑΠΤΟΝ quid nominis esse debeat non video, nisi forte λεπτόν. Leptum tamen, id est minutum, seu minutias, alij ceratio minus faciunt, & omnium minimum. ¶ *In tricesimo quarto.* non procul à fine. Ita tricesimum quartum dicit, quem inepti, quartum decadis quartæ. Istas δεκάδας Titi Liuij non nouerunt antiqui homines. Legitur autem apud Liuium, est pro sit: quingenos pro quingentos: & ea ratione. pro ex ratione. ¶ *Signati octoginta,* argenti addunt apud Liuiū signati argēti octoginta: ibique tetradrachmā scripsit, pro tetradrachma. Neutrius generis nomē est τετράδραχμον: quod quatuor drachmas significat. ¶ *Quod tres oboli.* Obolus & scriptulus, idem, sex siliquæ. Drachma, tres scriptuli, siue oboli tres. Ergo drachma, decem, & octo siliquæ. Hunc siliquarū numerū quater multiplicans fiet quater denæ & octonę siliquæ. Quatuor ergo drachmæ, id est tetradrachmum, septuaginta duæ siliquæ. Tres autem denarios dicit Liuius esse ferè tetradrachmum. ¶ *Quarum singulæ septuaginta quinque drachmas habent.* Idem Budæus, & Agricola, Priscianum hic errasse ostendunt. Nam si talentum Atticum maius, valet, vt ait, octoginta tres libras Romanas cum

A quatuor vnciis, & idem valent centum minæ Atticæ, quarum singulæ septuaginta quinque drachmas continebāt: post quam libra Romana ex duodecim est vnciis: octoginta tres libræ Romanæ & quatuor vnciæ, sunt mille vnciæ. & quia drachmarum octo est vncia, erit talentum maius, ex octo millibus drachmarum. Centenæ verò minæ Atticæ si septuagies quinquies multiplicentur, fient tantùm septem millia & quingentæ drachmæ, quæ deberent esse octo millia. Præterea quod subiungit de talento mi- B nore, habere sexaginta secundū Dardanum: si sexaginta minas Atticas intelligit, quæ contineant septuagies quinquies sexagenas tantum, id est, quatuor millia & quingentas drachmas: ipsum paulò post ex Senecæ auctoritate sexaginta libras Romanas probabit habere, quæ sunt nonagies sexies sexagenæ, hoc est, quinque millia septingentæ sexaginta drachmæ. ¶ *Vt suprà dictum est.* Italica & Romana mina, est, quam libram simpliciter appellauit, ex C duodecim vnciis constantem. Quod autem idem sit duodecim vnciæ, id est libra, & septuaginta denarij, sic collige. Vncia est scripulorum viginti quatuor, vt suprà dixit: & scripulus siliquarum sex. quare in vncia fuerint centū & quadraginta quatuor siliquæ. Hunc ergò siliquarū numerum multiplica per duodecim vncias libræ: fient mille septingentæ viginti octo siliquæ. Hanc denique summam siliquarum per viginti quatuor diuidito, postquam, vt dixit, denarij sunt vicenûm quaternûm siliquarum: inuenies D septuaginta duos denarios. ¶ *Senecā in decimo epistolarum ad Nouatum.* Inter Senecæ scripta, nullæ extant ad Nouatum epistolæ, sed tantùm libri tres de ira ad Nouatum scripti. ¶ *Varro de ling. Lat. libr. 5.* Hæc oratio non fuit in codicibus impressis, inter verba comprobemus & multa: quam in aliis reperimus. In laceris tamen illis & mutilis Marci Terentij Varronis reliquiis, quæ extant, liber numeratur quartus, in quo leguntur hæc de asse & partibus eius. In his autem ex Varronis libro descriptis, quæ- E dam aliter habent, atque apud Varronem ipsum hodie inueniuntur: sed Prisciani exemplaribus nihil addere, neque detrahere voluimus. ¶ *Ab duobus decussibus vicessis.* Habent quidem viginti & triginta: sed ab iis deriuata sæpius per c reperio scripta, vicesimus, & tricesimus, viceni & triceni, vicennium & tricennium, vicessis & tricessis. pro vicessis autem bicessis etiam per b pro u scribebant alia nostrorum exemplarium. Nam & ipsum viginti u pro b habet, quòd ex bis denis compositū sit. Ab F autem hic habebant vetusti codices pro à ab tribus, ab decem, ab duobus. ¶ *Quod Persius ostendit.* Varronis esse hoc non potest. Nam ante natum poetam Persium, in cuius Satyrarum extrema quinta legitur centussis, Marcus Terentius Varro plus sexaginta annis mortuus fuerit, quomodo computat Hieronymus Eusebij interpres. At ne Prisciani quidem esse interiectionem facilè crediderim. Sciolorum quispiam audaculus potiùs interscripserit. ¶ *Semis quod semis.* In Varronis codice, semis, quod se- G mi as: & semis, quod semiæs. ¶ *In argento nummi, id est, à siculis.* Alia exemplaria. Et argentei nummi, id est, ab siclis. Ipse Varronis codex, in argento nummi, id à Siculeis. ¶ *Sestertius duobus semis.* Sic omnia nostra exemplaria. In ipso Varrone: sestertius, quod semis tertius. ¶ *Nummi denarij à decima libella.* Apud Varr. nulla præpositione, Nummi denarij, decuma, libella. ¶ ΔΙΔΥΜΟΣ ἐν τῷ περὶ.

Hæc Græca ex vnico exemplari, edere meliora nõ potuimus. ¶ *Ἰάδης ἐν τοῖς.* Plinius libro triceſimo quarto hiſtoriæ naturalis, Iadem inter nobiles ſtatuarios memorat: ceterùm Iadem muſicum aliunde non noui. ¶ *Τὸ δηνάριον.* Vel ex hoc loco poterunt diſcere noſtri homines, quàm inepti ſint, qui vocalem Græcam η, proferunt ìta, & non êta. Omnia autem nomina Latina, quæ hîc Græcis literis ſcribuntur, ſic deſcripſi, vt in exemplari vetuſto ſcripta reperi. Accentuum tantùm notas adieci & ſpirituum. Δηνάριον ergo illic vltima breui, & Δηναρίους vltima longa diphthongo, & δῆνα, id eſt, denarium, denarios, & dena: σηστέρτιουμ, ſeſtertium: σῆ, ſe: σημόδιουμ, ſemodium: σήσκουας, ſeſquas: ſeſquaſſis: quod nomen Latinum, neſcio an alibi vnquam legerim. σήσκουπλα ſeſcupla: τέρτιουμ, tertium vltimam literam μ diphthongo ου præcedente, ſicut & in σηστέρτιουμ, & σημόδιουμ: μίλλι, mille geminata conſonante media, & poſteriore ſyllaba breui. ſicut eam corripiunt ſui Latini: νούμμους, nummos. priore ſyllaba diphthongo ου, & geminata etiam hîc media conſonante, quemadmodum & apud Iulium Pollucem libro nono, altera vocali ω longa, vt eam accuſatiuorum pluralium terminationem ſemper Latini produxerunt: & κούμ, cum, præpoſitio per ου & μ. ¶ *Sedecim decem & ſeptem.* Qui puerum numerare Latinè docebant, dicere me præcipiebant, quindecim, ſedecim, ſeptemdecim, octodecim, nouemdecim: ſed hæc tria poſteriora vereor, vt ne barbara ſint. Miror enim, quod hic auctor eorum nullam faciat mentionem. Quòd ſi in aliquo veterum ſcriptorum fortè reperiuntur, vt ſeptemdecim memini legiſſe in Nerone Suetonij, & in Verrinis Ciceronis: octodecim & nouendecim in breuiario Eutropij: eoſdem numeros ibi etiam notatos inuenias XVII. XVIII. XIX. vt planè neſcias vtrum auctores ipſi ſeptemdecim, octodecim, nouemdecim, dixerint: an verò imperiti, quos notis comprehenſos repererant numeros, ita ipſi extulerint, pro decem & ſeptem, decem & octo. decem & nouem: quæ probat Priſcianus: quæque interdum reperias in vetuſtis codicibus. & frequentius etiam, quàm illa, de quorum probitate dubitare me confiteor. ¶ *Quamuis contrarium ante decem.* In vndecim, duodecim, tredecim, quatuordecim, ſedecim, minores numeri vnum, duo, tres, quatuor, quinque, ſex præcedunt ante decim ſiue decem. ¶ *Hæc inæqualiter quidem.* ὁμαλὸς æqualis: ἀνώμαλος inæqualis. Hinc aduerbia ὁμαλῶς æqualiter: ἀνωμάλως inæqualiter. Ab ἀνώμαλος etiam eſt ἀνωμαλία: quam Varro de analogia diſſerens, inæqualitatem appellauit. Sunt ergo primus & ſecundus, ſinguli & bini, ſemel & bis, anomala: quæ non ducuntur ab vnus & duo, ſicut tertius, terni, & ter, ab eo fiunt, quod eſt tres: quartus, quaterni, & quater, à quatuor. Anomali autem vocem corruperunt aliquando barbari: qui à norma fictum ſomniantes, anormalum dicebant. ¶ *Contra conſuetudinem Græcorum.* Qui priorem partem non declinant, vt δυοκαιδέκατος duodecimus, δυοκαιδεκάτη, δυοκαιδέκατον. Sic τρισκαιδέκατος, ὀκτωκαιδέκατος, & alia. ¶ *Viceſimus primus, viceſimus ſecundus.* Vnus pro primus, & alter pro ſecundus, hîc interdum vſurpatur. Eutropius libro quarto, Anno quinquageſimo vno poſt, quàm ſecundum Punicum bellum tranſactum erat. Sic vnum & centeſimum caput legis, in quadam Cælij epiſtola ad Ciceronem: vna & viceſima legio apud Cornelium Tacitum, libro viceſimo. Liuius libro tertio, Anno trecenteſimo altero. Eutropius primo, Anno trecenteſimo & altero. Liuij epitome quadrageſimonono, altero & ſexcenteſimo anno ab vrbe. ¶ *Ad imitationem Græcorum.* Dicunt Græci εἰκοστὸς πρῶτος, viceſimus primus εἰκοστὸς δεύτερος, viceſimus ſecundus: εἰκοστὸς τρίτος, viceſimus tertius, &c. Dicunt etiã cum cõiunctione εἰκοστὸς καὶ πρῶτος, εἰκοστὸς καὶ δεύτερος, εἰκοστὸς καὶ τρίτος. & præpoſito minore numero, πρῶτος καὶ εἰκοστὸς, δεύτερος καὶ εἰκοστὸς, τρίτος καὶ εἰκοστός. Polyb. in extremo libro ſecundo, περὶ τὴν εἰκοστὴν καὶ τετάρτην ὀλυμπιάδα. Et ibid. περὶ τὴν ἐνάτην καὶ τριακοστήν. ¶ *A viceſimo & ſupra.* Vt viceſimus primus, viceſimus ſecundus, ſic triceſimus primus, triceſimus ſecũdus. quadrageſimus primus, quadrageſimus ſecũdus: quinquageſimus primus, &c. ¶ *Et dicere decimus & ſeptimus.* Hæc ſeptem ſine coniunctione etiam reperiſſe memini in bonis auctoribus, decimuſtertius, decimuſquintus, decimuſſextus. decimuſſeptimus, decimuſoctauus, decimuſnonus: ſed quia imperiti homines variis modis corruperunt antiquorum ſcripta, tutiùs fuerit, in numerandi ratione, antiquiſſimi grãmatici præceptis auſcultare. ¶ *Anno*, quingeſimo. In Liuianis codicibus quingenteſimo pro quingeſimo, hodie legetur. ¶ *Quæ Græci vocant ὑπομειζόμενος.* Huic loco ſua reſtituimus Græca ex duobus antiquis codicibus. ¶ *Cicero in ſecundo Verrinarum.* In quarto, vt nunc diuiduntur in libros orationes illæ, atque in ea oratione, quam Aſconius de iuriſdictione inſcribit. ¶ *Vnde ſeptimana dierum.* Quæ ſic Italis, Gallis, Hiſpanis, hodiéque appellatur. ſed quod nomen hac ſignificatione apud antiquiores Latinos auctores non ſis inuenturus. Hebdomada ſunt, qui libentiùs appellent Græco verbo. De iſtis autem ſeptimanis, & dierum nominibus, Angelus Politianus capite octauo Miſcellaneorum. ¶ *Quotiens, totiens, ſimiliter multotiens, aliquotiens.* Sic idem Priſc. li. 15. & Priſciano antiquior grãmatic. Victorinus. Quare longè ineptos iudicabis, qui noſtris temporibus, Angelo Politiano, vt arbitror, duce, & auctore, dicunt quoties, toties, multoties, aliquoties, ſine n. ¶ *Cæſar in Arato.* Hoc non memini legiſſe in Germanici Cæſaris Arateis, quæ extant.

IN CARMEN DE PONDERIBVS ET MENSVRIS.

Pondera *Pæonis.* Remium Fauinum appellant huius imperfecti poematis auctorem vetuſta exemplaria: ſed corrupta nomina exiſtimantes Politianus, Lilius Ferrarienſis, & alij quidam, Rhemnium Fannium Palæmonem pro Remo Fauino appellauerunt. Proſtitit autem aliquandiu ſine titulo inter Priſciani ſcripta carmen hoc: vnde eiuſdem Priſciani opus eſſe multi putauerunt. ¶ *Scripulum noſtri.* Quia primam ſyllabam ſcripulum producit vt in ſupra citatis illis tribus locis Martialis, id debet triſſyllabum legi in hoc poemate, per eam quam ſyncopem vocant grammatici. ¶ *Semina ſex alij.* Georgius Agricola libro de reſtituendis põderibus & menſuris. ¶ *Etenim cuncta nõ fœdere certo.* Sic habuerunt omnia noſtra exemplaria: ſyllabam-

que

que breuem ſic producunt: quum ſic legi poſſit, ſi quis malit, *Etenim non certo fœdere cuncta.* Agricola verò Georgius libro de reſtituendis ponderibus & menſuris, legit, Etenim non omnia fœdere certo. ¶ *Scripla tria drachmam faciunt.* Sic fuit in antiquo libro, pro, In ſcripulis ternis drachmam. Poteſt autem *a* in *tria* ideo productum videri, quòd ſequatur muta cum liquida. ¶ *Holcéque.* ὁλκὴ apud Galenum & alios.

¶ *Nam ſex his.* ſextulis. ¶ *Grammata dicta.* Græci γράμματα dicunt, quas Latini literas: & viginti quatuor habẽt: quot diei ciuilis horas numeramus. ¶ *Hæc magno Latio.* Latina, Italica, Romana libra, eſt ex duodecim vnciis: quæ ſunt drachmæ nonaginta ſex. ¶ *Ter quinque hanc.* Ter quinque, quindecim: & ter viginti, ſexaginta. Quindecim autem & ſexaginta, ſeptuaginta quinque. ¶ *Quòd ſi decerpſeris.* Ex centum drachmis ſi quatuor drachmas ſubduxeris, reliquæ erunt nonaginta ſex drachmæ: quæ Romana libra eſt. ¶ *Si quartam dempſeris hinc.* Id eſt, ſi ex centum drachmis, quæ Graia mina eſt detraxeris quartam partem, quæ drachmæ ſunt viginti quinque, fiet Attica mna: quam dixit ex ſeptuaginta quinque drachmis conſtare.

¶ *Cecropium.* Atticum. Athenienſe talentum.

¶ *Sexaginta minas.* Sexaginta minæ Graiæ, ſunt ſex millia drachmarum, poſtquam mina centum drachmas valet. Si quis autem contendat *a* longũ ſemper eſſe in fine horum nominum triginta, quadraginta, quinquaginta, ſexaginta: id vt *a* hîc quoque producatur, mnas pro minas legere potes. ¶ *Nam nihil his obolo.* Budæus, Portius, Alciatus, Agricola, de his quæſierunt diligentiùs ex Polluce, Galeno, Cleopatra, Suida, & aliis. ¶ *Nam ſic.* aſſem. ¶ *Erit ille decuncis.* Quo caſu decuncis? pro decuncis legitur & decunces. ¶ *Sed nullum reliquo.* Semunciam, id eſt, dimidium vnciæ, ſi ex aſſe ſuſtuleris, reſtabunt vndecim vnciæ & ſemis. ¶ *Tenui ſcribens puluere,* geometriæ peritus. Sed quis hic?

Pes longo ſpatio latóque notetur in anglo. Ineptus fuit, qui hoc, *in anglo,* ſubiecit ad complendum verſum, quem ſic mancum inuenerat,

Pes longo ſpatio latóque notetur.

Petrus Daniel Aurelianenſis cod. antiquum miſerat: in quo etiam mutilus erat hic verſus, ſicut in omnibus aliis noſtris. De hoc ergo eum rogaueram, ſcripſerámque ſic potiùs legi poſſe:

Pes longo ſpatio latóque notetur & alto:

quum reſcripſit habere ſe codicem ex impreſſorum antiquiſſimis: in quo ſic legeretur,

Pes longo ſpatio, atque alto, latóque notetur.

¶ *Angulus vt par ſit.* Vt angulus ſit æquabilis, & rectus: quem iungunt tres lineæ trium dimenſionũ, longitudinis, altitudinis, & latitudinis. Sed de fabrica Amphoræ, Quadrantis, Cubi, lege Budæum libro quinto de Aſſe, & Georgium Agricolam de reſtituendis ponderibus & menſuris. ¶ *Quam ne violare liceat.* Locum hunc explicauit Georgius Agricola libro primo de menſuris Romanis. ¶ *Tarpeio in monte.* In monte Capitolio, vbi fuit arx Tarpeia, & Iouis Capitolini templum. ¶ *Terque capit modium,* amphora. ¶ *Sextarius iſtum.* Hoc eſt, modius capit ſextarios ſedecim. ¶ *Quòd ſoluitur in digitos pes.* Pedem, quo res metimur, in 16. partes æquales diuidimus: quos appellamus digitos. Diuiditur idem & in 12. quos vocamus pollices. ¶ *Heminas.* ἡμισυ dimidium ſignificat: vnde heminam di-

A ctam putant. Feſtus. Hemina ex Græco ἡμισυ: quod eſt dimidia pars ſextarij. ¶ *Adde duos.* Ad quatuor ſextarios, qui χοίνικα faciunt, adde duos ſextarios, fient ſex ſextarij: qui χοῦν complent. ¶ *Bis quinæ.* Docuit Agricola intelligendum hoc de pondere olei. Senſus ergo huius loci erit. Cyathum olei pẽdere decem drachmas. ¶ *Si quinque addantur.* Si quinque drachmæ ad decem addentur, fient 15. drachmæ: quot continet cyathus ſemis. ¶ *Quam vocitant chemen.* χήμη eſt rectus huius: quod variè B corruptum fuit in noſtris exempl. De cheme & myſtro Agricola lib. 3. ¶ *Noſtra,* Romanæ amphoræ, quæ continere duas vrnas dicta eſt, ſi vnam vrnam addideris, fiet Attica amphora, tres complectens vrnas. ¶ *Artaba.* Ἀρτάβη, menſura Ægyptiaca, Perſica, Medica: de qua plura Georgius Agricola in libro priore de externis menſuris. ¶ *Illud præterea.* Idem Agricola libro tertio de ponderibus. ¶ *A ſummo.* Sic habent hîc ſcripti calamo codices, & ſic legendum, non à ſumma. ¶ *Tot quæq;.* & quæ linea C ducta in ſuperficie cylindri ſecundum longitudinẽ, à ſummo ad imum eius in tot partes diuiditur, quot ſcripula pendit cylindrus. ¶ *Hoc.* Hac re, cylindro. ¶ *Maiori immergitur.* Legitur &, Maiori mergitur. Senſus autem eſt, ſi aqua in quam cylindrum inieceris, fuerit tenuis & leuior, ea cedet oneri: & in eam cylindrus altius deſcendet, maioréque pondere: Sed confer huc, quæ de aqua marina & fluuiali diſputat Ariſtoteles in Problematibus, & Macrobius ſeptimo Saturnaliorum. ¶ *Plures modulos.* Plu- D ra, quæ dixit, fruſta, & partes cylindri ſuper aquam extabunt. ¶ *Aut ſi tantundem.* Vt cyathum aquæ fontanæ, verbi gratia, & cyathum puteanæ. Quanquam ſcribit Plinius libro triceſimo primo leuitatem deprehendi aliter, quàm ſenſu, vix poſſe, nullo penè momento ponderis aquis inter ſe diſtantibus. ¶ *Si pondera ſecum.* Pondere pro, pondera, quædam exemplaria, ſed eodem, puto ſenſu. Si aquarum, & aliorum liquorum pondera, inter ſe conueniunt: aut ſi æquè pari inter ſe conueniunt pondere: vt ſi E fuerit, exempli cauſa aquæ pluuiæ libra, & libra aquæ fluuialis: maior erit quantitas aquæ pluuiæ, quam alterius, quòd aqua pluuia ſit tenuior & leuior. ¶ *Ter ſeptem numeros.* viginti vnam earum partium, in quas diuiſa ſit linea longitudinis cylindri. ¶ *Illos,* alteros latices, alterum liquorum. ¶ *His drachma grauius.* longitudinem cylindri diuiſit in ſcripula. Sunt autem tria inter viginti vnum & viginti quatuor, quæ drachmam faciunt. ¶ *Quarum ſi ſigna.* Menſurarum, ponderum, numerorum no- F tæ extant, ſed corruptæ pleræque, apud Cornelium Celſum, Valerium Probum, Voluſium, Metianum, Scribonium, Largum, Priſcianum, Bedam, Paulum diaconum. ¶ *Argentum fuluo.* Scribitur & flauo. ¶ *Prima Syracuſii.* Syracoſij, ſunt, qui ſcribere malint in Sileno Virgilij, quàm Syracuſio, Syracuſanus autem Archimedes quomodo deprehenderit argẽti in aurea corona miſtionem, & manifeſtum artificis furtum, exponit pluribus Vitruuius libro nono. ¶ *Illæſo quod diis erat ante dicatum.* corona illa aurea, G iam facta. ¶ *Denſius hoc.* Hîc quædã exẽplaria P pro D habent Penſius pro Denſius. Sunt autem hæc magis etiam corrupta apud Palladium in libro de Architectura. ¶ *Necnon & ſine aquis.* Extremum carminis hoc hemiſtichium, in omnibus noſtris exemplaribus. Quod autem per aquam docuit, id etiam ſine aqua deprehendi poſſe deinceps docebat Fan-

nius, ſi fortè carmen abſoluit: quod ad nos venit imperfectum.

In Volvsivm Metianvm.

HVnc Libellum quomodo ſuus auctor inſcripſerit, dubito: cuius titulum in antiquis cod. non reperi. ¶ *Item inſcriptula.* Sic & habuit nomen hoc in Metiani tam nouis, quàm vet. exempl. ſicut veteres primùm dixiſſe ſuprà docuimus.

¶ *Centeſimáque commodia.* Sic fuit in vtriuſque generis exempl. quicquid ſit nominis hoc commodia, ſiue à modio deductum, ſiue aliunde. ¶ *Vndecies hac not.* Quæ in impreſſis exempl. erant. Vndeciæs, Duodeciæs, Tredeciæs, Quatuordeciæs, Quindeciæs ea in vet. cod. Danielis noſtri fuerunt Vndeciære, Duodeciære, Tredeciære, Quatuordeciære, Quindeciære.

GVILIELMI BVDÆI PARISIENSIS, SECRETARII REGII, BREuiarium de aſſe.

AS, QVI ET Aſſis dicitur, in duodecim vncias diſtribuitur. As quaternos denariolos noſtros valuit, & pauxillo plus. Sic fit, vt duo aſſes, & ſemis, ſeſtertium faciant, id eſt, Karoleum noſtrum & ſemiſſem denarioli.

Duo aſſes, ſextans dicebatur, quòd nomiſma paruum fuit, cuius meminit Plinius & Liuius.

Quadrans etiam nummulus. & valebat aſſis quartam partem, & Triens tertiam. Semis autem duos quadranteis valebat.

Apud Græcos drachma in ſex obolos diuiſa eſt, & in trienteis, quadranteiſque. Seſquiobolus Athenis erat Romæ ſeſtertius.

Seſtertius, & nummus idem erant apud Romanos.

Seſtertius æſtimatione noſtra decem turonicis denariolis, & ſemiſſe denarioli valuit.

Denarius quaternos ſeſtertios nummos, valebat, hoc eſt, quaternos caroleos noſtros, & binos denariolos turonicos, ex eo dictus denarius, quòd pro decem aſſibus locaretur æreis & cederet in ſolutum.

Seſtertius ex eo dictus eſt, quòd duos aſſes, & ſemiſſem valeret. Qua ratione quaterni ſeſtertij denarium Romanum valebant. Et ſeſtertius dictus, quia tertius ſemis eſt, duo ſunt ſolidi aſſes, & ſemis, hic etiam nummus dicebatur, & argenteus erat.

Libra Romana, quæ & mina, & pondo dicitur, centenos denarios, ſeu quod idē eſt, centenas drachmas habebat. Cùm igitur denarius quaternos ſeſtertios æquaret pondere & æſtimatione, liquet in libra Romana quadrigentos fuiſſe ſeſtertios, & in duabus libris & ſelibra, mille ſeſtertios, qua ratione fit; vt ſeſtertia ſingula numero plurali millenos ſeſtertios valeant, hoc eſt, duas libras, & ſemiſſem.

A Vt enim ſeſtertius nummus dicitur, ex eo quòd duos aſſes & ſemiſſem valebat, hoc eſt, duas libras æris grauis, & ſelibram: ita ſeſtertia numero plurali & genere neutro ideo dicuntur, quòd ſingula duas libras & ſelibram argenti valerent, hoc eſt, ducentos & quinquaginta denarios, ſiue mille ſeſtertios, quod idem eſt. Sic fit, vt decem ſeſtertia, & decem millia ſeſtertium nummorum pro eodem ab antiquis dicerentur.

Mille ſeſtertij, æſtimatione noſtra, viginti quin-
B que coronatorum valent. Dicitur autem mille ſeſtertij, & mille nummi: vel mille ſeſtertium, & mille nummum: vel copulatè, mille ſeſtertium nummum.

Cùm autem mille ſeſtertij, id eſt, ducenti quinquaginta denarij, duas libras argenti, & ſemiſſem valerent, ſequitur vt libra Romana, quę & mina dicitur & pondo, decem aureos coronatos valuerit. Coronatos autem ita intelligi volo, vt ſinguli triginta quinque ſolidos valeant, quod eſt legitimum pre-
C cium.

Igitur decem millia nummum, vel decem millia ſeſtertium, quod idem eſt, ducentos, & quinquaginta aureos coronatos valebant. Hęc etiam decem ſeſtertia dicuntur, cum ſingula ſeſtertia, ſingula millia ſignificent.

Decies ſeſtertium, idem eſt quod decies centena millia ſeſtertium, quæ ſumma centies maior eſt decem ſeſtertiis. Idem eſt enim decies ſeſtertiū, quod
D mille ſeſtertia. Cum enim ſingula ſeſtertia millenos nummos ſeſtertios valeant, ſi mille ſeſtertia millies multiplices, fient decies centena millia, quem lingua vernacula millionem vocant.

Decies igitur ſeſtertiū, centies ducentos & quinquaginta aureos valet, hoc eſt, viginti quinque millia. Sic fiet, vt millio Romanus viginti quinque millia coronatorum valeat.

Hoc igitur tenere oportet, quòd quemadmodum, cum à nummis ſeſtertiis ad ſeſtertia genere
E neutro fit tranſitus, numerus millies multiplicatur: ita cùm ad eam loquutionem ventum eſt, quæ per aduerbia numeralia enuntiatur, ſeſtertia ſingula conduplicata creſcunt. vt verbi gratia. Si centum ſeſtertia dicam, centum millia ſeſtertium intelligere debeas. Quod ſi centies ſeſtertium dicam, non iam centum ſeſtertia, ſed centies centena ſeſtertia, ſeu centies centena millia ſeſtertium, intelligendum ſit.

Vt autem facilis, & obuia ſit vnicuique earum
F ſummarum intelligentia, quæ apud autores identidem leguntur, hoc meminiſſe oportet, quod ſequitur: vt quæ vis ſumma etiam in digitos deduci poſſit ſine calculis, aut abaco.

Decem ſeſtertia ducenti quinquaginta aurei.
Viginti ſeſtertia quingenti aurei.
Triginta ſeſtertia ſeptingenti, & quinquaginta.
Quadraginta ſeſtertia mille aurei.
Quinquaginta ſeſtertia mille ducenti, & quinquag.
G Sexaginta ſeſtertia mille & quingenti.
Centum ſeſtertia duo millia & quingenti.
Ducenta ſeſtertia quinque millia.
Quadringēta ſeſtertia decem millia coronatorum.
Cenſus equeſtris ſub Iulio Cæſare.
Quingenta ſeſtertia duodecim millia & quingenti,
Sexcenta ſeſtertia quindecim millia.
Octingenta ſeſtertia viginti millia.

Cenſus

A Cenſus ſenatorius ante Auguſtum.

Mille ſeſt ertia viginti quinque millia.

Mille ac ducenta ſeſtertia triginta millia.

Cenſus ſenatorius ſub Auguſto.

Notandum quod ſupra mille ſeſtertia Romani ferè ſemper per aduerbia loquebantur, infra mille nunquam per aduerbia loquuti ſunt, hoc modo:

Decies ſeſtertium, id eſt mille ſeſtertia, viginti-quinque millia.

Duodecies ſeſtertium, triginta millia aureorum.

Cenſus ſenatorius ſub Auguſto.

Quindecies ſeſtertium triginta ſeptem millia & quingenti.

Vicies ſeſtertium quinquaginta millia.

Tricies ſeſtertium ſeptuaginta quinque millia aureorum.

Quadragies ſeſtertium centum millia aureorum.

Quinquagies ſeſtertium centum viginti-quinque millia aureorum.

Sexagies ſeſtertium centum quinquaginta millia aureorum.

Centies ſeſtertium ducenti quinquaginta millia aureorum.

Tanti æſtimatus eſt vnio Cleopatræ.

Quadringenties ſeſtertium decies centena millia, id eſt millio, Millies mille, id eſt, millio.

Tanti æſtimatus eſt à Plinio ornatus Lolliæ.

Millies ſeſtertium vicies quinquies centena millia, id eſt, duo milliones, & quingenta millia.

Bis millies ſeſtertium quinquagies centena millia.

Cenſus Lentuli auguris ſub Auguſto.

Quater millies ſeſtertium decem milliones dicuntur, hoc eſt, centies centena millia.

Decies millies ſeſtertiũ viginti quinque milliones.

Quadragies millies ſeſtertium centum milliones.

Vicies ſepties millies ſeſtertium coegiſſe Tiberius dicitur, id eſt, ſexaginta ſex milliones, & quinquaginta millia aureorum coronatorum, vt noſtro ſermone loquar.

Libra Romana in duodecim vncias & ſemiunciam diuiditur, & vncias in octonas drachmas. Sic fit vt centenæ drachmæ libram & minam, ſeu pondo faciant.

Drachma in terna ſcrupula diuiditur. Sic fit vt ſint vicena quaterna ſcrupula in vncia. Pariſienſes drachmam groſſum appellant, & ſcrupulum appellant denarium, & binæ drachmæ ſterlini quinque dicuntur, id eſt, quadrans vnciæ.

B Hæc de pondere dicta ſufficiant.

Mina apud Græcos idem eſt quod libra & pondo apud Romanos. hæc centum drachmas continebat, hoc eſt centum denarios Romanos, ſeu quadringentos ſeſtertios.

Mina igitur decem aureos coronatos valuit. Et drachma tres ſolidos turonicos & ſemiſſem, quanti ſcilicet denarius Romanus æſtimatus eſt à nobis, hoc eſt, quaterni nummi.

Talentum multiplex fuit, vt in libro noſtro latiſ-
C ſimè enarratum eſt. ſed talentum Atticum. quod plurimum celebratur ab hiſtoricis, ſexaginta libras valuit, ſeu minas, hoc eſt, ſex millia denariorum vel drachmarum quæ ſexagies denos coronatos valent, hoc eſt, ſexcentos.

Talentum ſexcenti aurei.

Decem talenta ſex millia aureorum.

Quindecim talenta nouem millia aureorum.

Viginti talenta duodecim millia.

Quinquaginta talenta triginta millia aureorum.

D Centum talenta ſexaginta millia.

Ducenta talenta centum millia & viginti.

Quadringenta talenta ducenta & quadringenta millia.

Mille talenta ſexcenta millia.

Duo millia talentum mille & ducenta millia.

Decem millia talentum ſexagies centena millia.

Tanti funeraſſe Alexander Epheſtionem dicitur.

Breviarii Bvdaici De Asse Finis.

GVILIELMI PHILANDRI CASTILIONENSIS EPITOME DE PONDERIBVS & menſuris Romanorum.

LIBRA quæ & pondo dicitur, in duodecim vncias diuiditur. Eius partes ſunt, Vncia. Sextans. Quadrans. Triens. Quincunx. Semis quæ & ſelibra. Septunx. Bes. Dodrans. Dextans. Deunx.

Seſcuncia autem eſt vncia vna & dimidia.

Vncia diuiditur in
- Duas ſemuncias.
- Tres binas ſextulas, ſiue duellas duas, quæ ſcripula octo ſingulæ pendunt.
- Quatuor ſicilicos, quæ ſunt drach. 8. ſinguli enim duas drac. pendunt.
- Sex ſextulas, quæ ſcripula 4. ſingula pendunt.
- Septem denarios: nam in libra ſunt octoginta quatuor.
- Viginti ſcripula.

Denarius diuiditur in
- Victoriatos duos, qui & quinarij olim dicebantur.
- Sextantes ſex.

Libra diuitur in partes
- Æquas
  - Semiſſes duas.
  - Trientes tres.
  - Quadrantes quatuor.
  - Sextantes ſex.
  - Seſcuncias octo.
  - Vncias duodecim.
- Diſpares
  - Deuncem & vnciam.
  - Dextantem & ſextantem.
  - Dodrantem & quadrantem.
  - Beſſem & trientem.
  - Septuncem & quincuncem.

Libra rurſus diuiditur in
- Semuncias 24.
- Duellas 36.
- Sicilicos 48.
- Sextulas 72.
- Denarios 84.
- Victoriatos 168.
- Scripula 288.

Selibra ſiue ſemis diuiditur in
- Quadrantes 2. Sextantes 3. Seſcuncias 4.
- Vncias 6. Semuncias 12. Duellas 18.
- Sicilicos 24. Sextulas 36. Denarios 42.
- Victoriatos 84. Scripula 144.

Vncia diuiditur in
- Semuncias 2.
- Duellas 3.
- Sicilicos 4.
- Sextulas 6.
- Denarios 7.
- Victoriatos 14.
- Scripula 24.

Semuncia diuiditur in
- Duellam & dimidiam.
- Sicilicos duos.
- Sextulas 3.
- Denarios 3. & dimidium.
- Victoriatos 7.
- Scripula 12.

Duella diuiditur in
- Sicilicum & tertiam eius partem.
- Sextulas 2.
- Denarios 2. & vnius tertiam partem.
- Victoriatos 4. & dimidium & tertiam dimidij.
- Scripula 8.

Sicilicus diuiditur in
- Denarium & dimidium & eius quartam.
- Victoriatos tres & dimidium.
- Scripula ſex.

Sextula quæ & ſtagi interpreti Nicandri vocatur, diuiditur in
- Denarium & ſextam eius partem.
- Victoriatos duos & tertiam.
- Scripula quatuor.

Denarius diuiditur in
- Victoriatos duos.
- Scripula 3. & tres ſeptimas ſcripuli.
- Sextantes ſex.

Victoriatus diuiditur in ſcripulum vnum & dimidium, & tres decimas quartas ſcripuli.

Scripulum diuiditur in duo ſimplia.

De pon-

De ponderibus Græcorum Attica pondera.

Talentum minarum ſexaginta. Id minus eſt.
Mina duas habet ſemiminas, drachmas verò 100.
Drachma habet obolos 6.
Obolus habet duos ſemiobolos, chalcos verò ſeu æreola ſex.
Æreolum habet minuta ſiue minutia ſeptem. χαλκοῦς.
Minutum non diuiditur. λεπτόν.

Talentum diuiditur in
- Minas 60.
- Drachmas 6000.
- Obolos 36000.
- Semiobolos 72000.
- Æreola 216000.
- Minuta 1500012.

Mina diuiditur in
- Drachmas 100.
- Obolos 600.
- Semiobolos 1200.
- Æreola 3600.
- Minuta 25200.

Obolus diuiditur in
- Semiobolos 2.
- Æreola 6.
- Minuta 42.

Semiobolus diuiditur in
- Æreola 3.
- Minuta 21.

Æreolum diuiditur in minuta ſeptem, quæ diuidi non poſſunt.

Talentum Atticum duplex.
- Maius 80. minarum, hoc eſt librarum Romanarum 83. & 4. vnciarum, eſt enim mina grauior libra drachmis quatuor.
- Minus ſexaginta minarum.

Mina Attica duplex.
- Maior ſiue Solonis centum drachmarum.
- Minor ſiue vetus quinque & ſexaginta drachmarum.

Pondera medica.

Mina medica vncias habet 16.
Libra vnc. 12.
Vncia drachm. 8.
Drachma ſcrip. 3. Eadem holce vocatur.
Scripulum obolos 2.
Obolus ſemiobolos 2.
Semiobolus ſiliquam vnam & dimidiam.
Siliqua grana 4.

Mina medica diuiditur in
- Vncias 16.
- Drach. 128.
- Scripula 384.
- Obolos 768.
- Semiobolos 136.
- Siliquas 2304.
- Grana 9216.

Libra diuiditur in
- Vncias 12.
- Drach. 96.
- Scripula 288.
- Obolos 576.
- Semiobolos 1152.
- Siliquas 1728.
- Grana 6912.

Vncia diuiditur in
- Drachmas 8.
- Scripula 24
- Obolos 48.
- Semiobolos 96.
- Siliquas 144.
- Grana 576.

Drachma diuiditur in
- Scripula 3.
- Obolos 6.
- Semiobolos 12.
- Siliquas 18.
- Grana 72.

Obolus diuiditur in
- Semiobolos duos.
- Siliquas 3.
- Grana 12.

Semiobolus diuiditur in
- Siliquam vnam & dimidiam.
- Grana ſex.

Siliqua diuiditur in grana quatuor.

Pondera Veterinariorum.

Mina habet vncias 15.
Libra drachmas 90.
Vncia drachmas 7. & dimidiam.
Drachma ſcripula 3.
Denarius ſcripula 4.
Scripulum obolos 2.

Mina diuiditur in
- Libram & quadrantem, hoc eſt vncias 15.
- Drachmas 112. & dimidiam.
- Scripula 337. & dimidium.
- Obolos 675.

Libra diuiditur in
- Vncias 12.
- Drachmas 90.
- Scripula 270.
- Obolos 540.

Vncia diuiditur in
- Drachmas 7. & dimidiam.
- Scripula 22. & dimidium.
- Obolos 45.

Drachma diuiditur in
- Scripula 3.
- Obolos 6.

Scripulum diuiditur in obolos duos.

FINIS.

FRANC. HOTMANI I.C.

ANTIQVITATVM ROM. LIB. V. & poſtumus: QVI EST

DE LITE ORDINANDA,

Itémque

De pœnis & ſupplicijs apud Rom.

DE LITE ORDINANDA:

Obſeruatio I. nunc primùm edita.

De Conuentione CAP. I.

ANTIQVO iure primum in lite ordinanda locum obtinebat CONVENTIO. Erat autem Conuentio denunciatio debitori poſſeſſoríve extra iudiciū teſtatò facta, vt vel quod deberet præſtaret, vel quod poſſideret exhiberet reſtitueretúe. l. 8. C. de bon. lib. l. 7. D. de inoff. teſtam. qua de cauſſa Denunciatio etiam dicebatur. l. debitores, 10. C. de pignor. Pro Conuenire dicebant veteres appellare, admonere, & ſi vehementius agerent, flagitare. Cic. pro Quinctio: Tunc appellat vltrò Næuium, vt quoniam ſuſpicaretur aliqua de re fore controuerſiam, videret vt quamprimùm & quàm minima cum moleſtia tota res tranſigeretur. Item, Quem nunc interficere nefariè cupis, cum tum prudēter appellare nolebas. Ita credo hominem propinquum, maiorem natu nolebas aut non audebas appellare. Item, Cùm cuperes appellare, non audebas, ne inuitus adiret. Itē, cùm tibi quotidie poteſtas fuiſſet hominis admonendi, verbum nullum facis: biennio iam confecto ferè, appellas. Plaut. in Caſin. *Ducite ex animo curam, atque alienum æs, Nequis formidet flagitatorem ſuum, Ludi ſunt, ludus datus eſt argentarius.* Poſterior ætas dixit Inſinuare. quo in eadem ſignificatione vtebantur quo Intimare. l. 2. C. ſi ex plur. tutor. & curat. Fuit autem honeſtiſsima conſuetudine comparatum vt ſi res conuenire inter aduerſarios non poſſet, plerunque illam controuerſiam ad communes aliquot amicos & familiares deferrent, qui intra priuatos parietes experirentur an componere inter ipſos eam controuerſiam poſſent. Cicero pro Cæcina, Priuatæ controuerſiæ plerumque diſceptatore domeſtico & honoraria amici opera diiudicantur. Idem pro Quinctio: Quis tam tui Sexte diſſimilis qui non heredem cùm primùm vidiſſet, certiorem faceret, appellaret, rationem adferret, ſi quid in controuerſiam veniret, aut intra parietes, aut ſummo iure experiretur? Item, Dat iſte amicum M. Trebellium, nos Sext. Alfenum, res conuenire nullo modo poterat. Item pro Cœlio: Nunquam ſe ne cogitaſſe quidem & conſtituto cœpiſſe de tantis iniuriis experiri. Hi interdum Arbitri dicuntur ſed Honorarij, vt ſcil. à compromiſſariis ſeparentur, quoniam nullius apud illos pecuniæ compromiſſum fiebat. l. pen. C. de recept. l. vlt. C. vbi & apud quem. qui verò ſine compromiſſo ad hoc tantum interueniunt vt experiantur an conſilio ſuo vel auctoritate litem poſsint amicè & bona partium pace dirimere, propriè Arbitri eſſe negantur l. Pomponius, 13 §. D. de recept. Si conuenire inter illos poterat, ea Compoſitio dicebatur Tranſactio: id eſt pactio de re ambigua per quam vitandæ litis cauſſa eius rei pars aufertur, pars remittitur l. tranſactio, 38. D. de tranſact. eiuſque conſuetudinis veſtigia extant in l. neque impuberes, 22. D. de in ius voc. l. 2. D. ſiquis caut. l. eleg. inter, 23. §. 2. D. de condict. indeb. quemadmodum copioſè docuimus in Diſput. noſtra De tranſactionib. Ea conuentio litis Præparatio dicebatur. l. 7. D. de inoff. teſta. quoniam iam tum mota erat controuerſia. l. 4. D. ſi cui plus quā per leg. Falcid. hoc eſt vt nondum quidem litigioſa diceretur: quia tum demum litigioſa dicitur cùm lis conteſtata eſt l. 1. D. de litig. ſed tamen res eſſe in controuerſia l. ſed etſi, 25. §, ſi ante, D. de petit. hæred. & nondum quidem inſtituta petitio ſed tamen inchoata. l. amplius, 15. D. rat. rem hab. & §. 5. Inſt. de off. iud. Eiúſque rei quatuor effectus reperio. Primum vt per illam conuentionem reus in mora conſtitueretur. l. 32. D. de vſur. neque enim facilè accidit, inquit Papin. vt mora non præcedente ad iudicium deueniatur l. 5. D. eod. Secundum, vt bonæ fidei poſſeſſorem in mala fide conſtituat. l. item veniunt, 20 §. petitum. & d. l. ſed etſi. 25. §. ſi ante, D. de pet. hered. quod litis conteſtandæ propria vis fuit, l. ſi homo, 25. D. de rei vindic. Tertium, vt actio quæ alioquin tempore peritura erat, ad heredem transmitteretur. d. l. 7. D. de inoff. teſtam. Quartum, vt præſcriptionē impediret. Nouel. 119. §. vectura. l. 3. l. 7. l. vlt. C. de præſc. trig. annor. l. 2. C. vbi in rem act.

De edendo. CAP. II.

SEcunda litis præparatio fuit Editio: quæ duplex fuit, vna actionis ſiue formulæ qua actor ſe vſurum

rum minabatur, altera inſtrumentorum litis quibus ſe ad intentionis ſuæ probationem vſurum denunciabat. l. 1. l. 3. D. de edend. Prior enim ante vocationem in ius fiebat. nam qui ſic teſtatò conuentus erat, poſtulabat ſibi genus ſiue formulam eius actionis qua petitor ſe vti velle dicebat, edi, id eſt oſtendi. l. non videtur, 33. D. de iudi. quod Vlp. his demonſtrat verbis, Editio fit vt ſciat reus vtrum cedere an contendere debeat: nam ceſſio apud Prætorem fiebat. Itaque actionum editio ſpeciem non inſtitutæ ſed futuræ litis demonſtrare dicitur. l. 3. C. eod. Dicebatur etiam Rei iudicium, vt in l. accipientis, 15. D. de auct. tut. l. 2. D. pro Dom. Cicer. pro Quinctio: Iudicium quin acciperet in eadem ipſa verba quæ Næuius edebat, non recuſaſſe. Item, ſe iudicium id quod edat accipere. Interdum tamen editio actionis in iure fiebat, velut in ſpecie d. l. non videtur, De iud. atque ita cum vocatione in ius cohærebat, vt vix ac ne vix quidem ab ea diuelli poſſet. qua de cauſſa videmus in Cod. titulum de Edēdo præcedere titulum De in ius voc. cum tamen in Pandectis hic illum antecedat. Altera autem editio nimirum Inſtrumentorum litis, fiebat in iure apud Prætorem, cùm is qui iudicium poſtulabat Prætori inſtrumenta, quibus intentionem ſuam fundabat, exhibebat: veluti tabulas teſtamēti, chirographum, pacta, ſtipulationes. l. 1. §. edenda, D. eod. l. 5. & ſeqq. C. eod. Cauſſa enim in actionib. perſonalib. exponenda eſt l. & an eadem, 14. §. pen. D. de except. rei iud. neque enim tam titulus actionis quàm obligationis origo ſpectatur. l. 3. C. ad Macedon. l. qui id quod, 33. D. de donat. Sed quid ſit actionis editio paulo apertius exponendum eſt. Ergò illud ſcire oportet, certas actionum formulas antiquitus ab iis Iuriſconſultis conceptas fuiſſe qui primi ius ciuile conſtituerunt, quibus ciues inter ſe diſceptarent: quemadmodum olim docuimus in Iuriſconſulto noſtro ex l. 2. §. 2. de orig. iur. quas formulas Prætor vrbanus in ſuum Edictum retulerat, vt omnibus notæ atque in promtu eſſe poſſent. l. 1. D. ſi pars hæred. pet. l. 1. D. de poſſ. hered. pe. Cic. pro Q. Roſcio. ſunt iura, ſunt formulæ de omnibus rebus conſtitutæ, ne quis aut in genere iniuriæ, aut in ratione actionis errare poſſit. Expreſſæ ſunt enim ex vniuſcuiuſque damno, dolore, incommodo, calamitate, iniuria publice à Prætore formulæ, ad quas priuata lis adcommodatur. Hæc aucupia actionum appellantùr l. 1. C. de formul. quia ſi quis in deligenda actionis formula erraſſet, litem amittebat: quippe cùm ipſius aduerſarius ab illa actione vtpote inepta abſolueretur, neque actori ad aliam actionem regreſſus eſſet. l. quod in herede, 9. §. 1. D. de tribut. l. cùm filius, 77. §. variis, D. de legat. 2. l. huiuſmodi, 84. §. vlt. De legat. 1. propter legem quam Fabius, opinor, ex XII. tab. commemorat: Bis eadem de re actio ne eſto. Indéque vſitatum prouerbium, Qui formula cadit, cauſſa cadit. cuius veſtigia ſunt in l. 1. D. ſi menſ. fal. mod. l. actio, 47. D. de neg. geſt. Cic. de inuent. 2. Ita ius ciuile habemus conſtitutū vt cauſſa cadat is qui non quemadmodum oportet egerit. Quapropter vbi incertum erat vtra potius actio competeret, actor duas dictabat, proteſtatus ſe ex ea quæ competere videretur acturum l. 1. §. 2. D. quod legat. Prius enim quàm quis agat, eum accuratè explorare oportet quemadmodum agere debeat, ac tum ad agendum procedere l. qui in alterius, 42. D. de reg. iur. vt mihi vehementer obſcurum ac difficile intellectu videatur quod Imp. ſcribit in §. ſin minus, 33. de action. non modò ſi quis aliud pro alio intenderit, nihil periclitari, veluti ſi quis Stichum pro Erote petierit, verumetiam ſi quis quod ſibi ex teſtamento debebatur, actione ex ſtipulatu petierit: quoniam agnita veritate in eodē iudicio licet ei ſuum errorem corrigere. quæ verba perſpicuè cum his Vlpiani verbis pugnant ex l. 5. D. de except. rei iud. cùm quis actionem mutat, ſi tamen eadem de re experiatur, etſi diuerſo genere actionis, quam inſtituit, videtur de eadem re agere: niſi dicamus hoc nouum ius à Zenone introductum fuiſſe. quod tamen ex ſtyli genere difficile dictu videtur. Illud fatendum eſt, vbi actio diſiunctiua eſt. quamuis ab initio vna ſpecie actum fuerit, tamen licere mutato conſilio ad aliam tranſire, vt de noxali traditur in l. 4. §. 3. D. de nox. act. Sed ſi pluribus ex cauſis eadem res debeatur, veluti ex teſtamento, & ex ſtipulatu, nulla earum alterius petitione vitiatur: non enim ſi mihi ex teſtamenti cauſſa non debetur, idcircò ex ſtipulatu non debetur, l. & an eadem, 14. §. pen. D. de except. rei iud. quinetiam ſi quis pigneratitia ante ſolutionem egit, quamuis non rectè egerit, tamen oblata in iudicio pecunia, rectè agit. l. 9. §. vlti. D. de pign. act. Porrò editio actionis & inſtrumentorum olim vocationem in ius præcedebat. Hodie vtrumque ſimul fit, editio nempe & vocatio. Sed hac tota de re amplius diximus in Epitomat. ad rubricas De edendo, & De in ius voc.

De Vadimonio. CAP. III.

TErtia litis præparatio priſcis temporibus fuit, ſi res in eo conuentu conuenire non potuerat, vel Vadatio, vel In ius vocatio. Erat autem vadatio denunciatio reo ab actore facta, vt certo die ad eū qui iuriſdictioni præerat adeſſet, exacto ab eo vade, hoc eſt fideiuſſore iudicio ſiſti. Cicero pro Quinctio: Res conuenire nullo modo poterat. itaque ex eo tempore res eſſe in vadimonium cœpit cùm vadimonia ſæpe dilata eſſent, & cùm aliquantum tēporis in ea re eſſet conſumtum &c. Verbi notionē Varro ſic explicat: Vas, inquit, appellatur is qui pro altero vadimonium promittebat. Conſuetudo erat cùm reus eſſet parum idoneus inceptis rebus, vt pro ſe alterum daret. Promitti autem vadimonium ſolebat ad certum locum & loco vbi ius dicebatur proximum, vt inde copulati aduerſarij ad Prętorem adirent. Cicer. in ead. orat. Ipſe ſuos amicos corrogat, vt ad tabulam Sextiam ſibi adſint, hora ſecunda poſtridie, veniunt frequentes. teſtificatur iſte P. Quinctium non ſtitiſſe, ſe ſtitiſſe. Item, Ad vadimonium non venerat. illicóne ad Prætorem conuenit? Liuius lib. 33. Prætores, quorum iuriſdictio erat, tribunalia ad piſcinam publicam poſuerunt, eò vadimonia fieri iuſſerunt. Agell. lib. 7. Scipio cùm oppidum quoddam obſideret, & ius in caſtris diceret, quiſpiam interrogauit ex more in quem diem locúmque vadimonium promitteret. Et Scipio manum ad ipſam oppidi arcem protendens, Perendie, inquit, ſeſe ſiſtant in illo loco. Atque hæc quidem & vſitatior & honeſtior fuit ratio ad Magiſtratum vocandi. altera ſeuerior, quæ propriè in ius vocatio dicebatur. Erat enim in ius vocare, cōfeſtim ad eum ducere, qui iuriſdictioni præerat. l. 2. D. ſi quis in ius voc. Non dixi ad eum cuius de ea rē notio vel iuriſdictio erat, vt in l. 4. C. de diſtr. pign.

nam etiam ſi vocatus cuius iuriſdictioni ad quam A vocatus erat ſubiectus non erat, tamen ſequi cogebatur, quoniam cognoſci hoc ipſum oportebat vtrum ei ſubiectus eſſet an non. l. 2. D. ſi quis in ius voc. l. 5. D. de iud. l. ſi is qui, 66. §. 2. D. de furt. Dicebatur autem interdum vocari in iudicium ſed fortaſſe cùm extra ordinem agebatur, vt in l. 2. §. 2. D. qui ſat. cog. l. vlt. D. de eo per quem fact. Porrò inter Vadari & in Ius vocari hoc intererat quod Vadatio non præſens erat, ſed in diem locúmque certum B fiebat, vt paulò antè docuimus. In ius vocatio præſens & momentanea erat. Cicer. pro Quinctio: Vadari vis? Promittit. in ius vocas? ſequitur. Præterea vadatio ſine vi fiebat, in ius vocatio inuito vim adferebat; propter legem XII. tab. Si in ius vocet atque eat. ſi caluitur, pedémve ſtruit, manum endo iacito. quam nos legem in Fragment. XII. tab. expoſuimus, itémque in Comment. de verbis iuris. Atque hæc nimirum fuit ratio cur eas perſonas quibus reuerentia debebatur, veluti parentem C aut patronum in ius vocare ſine Prætoris venia non licuit, l. 4. & ſeqq. D. ill. tit. Fuit tamen etiam hoc iuris, vt qui antè vadationem in ius vocaretur, ſi vadem ſiue fideiuſſorem daret, qui ſtipulanti promitteret illum iudicio ſiſti, dimitteretur, & in certum diem locúmque promitteret. l. neque 22. D. de in ius voc. l. 5. §. vlt. D. qui ſatiſd. cog. Vnde rubrica, In ius vocati vt eant aut ſatiſdent. interdum etiam cũ pœna ea ſtipulatio fiebat. l. 2. §. vlt. l. 3. D. qui ſatiſd. cog. l. 4. §. vlt. D. Si quis caut. D

De pœna deſerti vadimonij.

CAPVT IV.

QVod ſi tum reus non comparebat, tum à veteribus vadimonium, à poſterioribus promiſſionem deſeruiſſe dicebatur, l. 4. §. quæſitum. D. qui ſatiſd. cog. cuius deſertionis duplex erat pœna vna fideiuſſoris, vt ſi certa ſumma petebatur, tanti damnaretur. l. 2. §. vlt. l. 3. l. 5. §. vlt. D. eod. altera vo- E cati. nam ſi vocatus neque ſui copiam faceret, neq; idoneè defenderetur, tum Prætoris iuſſu edictis, hoc eſt libellis publicè fixis euocabatur l. 7. §. 2. D. de ſuſpect. §. pen. Inſt. eod. quod ſi ne tum quidem comparebat, Prætor in eius bon. poſſeſſionem mittebat, vt ſi latitare non deſineret, ad extremum venderentur. l. 19. D. de in ius voc. l. 2. l. 7. D. ex quibus cauſſ. in poſſ. Cicero. Verr. 4. Inſimulant hominem fraudãdi cauſſa diſceſſiſſe. poſtulant vt bona poſſidere liceat. Cic. in Quinctiana: Tabulæ ma- F ximæ ſignis hominum nobilium conſignantur. diſceditur. poſtulat à Burrieno prætore Næuius, vt ex edicto bona poſsidere liceat. Iuſsit bona proſcribi eius, &c. Prius tamen ad domum denunciabatur, aut per libellum ædibus affixum. l. 4. §. 3. §. 4. D. de damn. inf. l. 5. §. 1. D. quod vi aut clam. l. illud tenendum, 18. §. nulla, D. de excuſat. l. 3. C. de ann. except. Et inde dictum, Ad ianuam tabulas figere. l. vlt. §. 2. D. quod vi aut clam. Hoc autem loco notandum eſt, certos ſtatóſq; dies fuiſſe quibus Præ- G tor in ſella eburnea ſedens pro tribunali ius dicebat, qui dies Seſſionum dicebantur. l. 2. D. quis ord. in bon. poſſ. l. is cui, §. ſatisfactionis, D. vt in poſſ. legat. Atque hi fuerunt qui Cognitionum dies dicebantur. Alij autem erant quibus experiundi iuris poteſtas fiebat, qui vtiles dicebantur, l. 1. D. de diuer. temp. l. & poſt edictum, 73. §. 1. D. de iudic. l. mulier, §. quædam, D. de adult. & hi nimirum fuerunt qui Poſtulationum dies vocabantur. d. l. 2. Quis ord. in bon. poſſ. Creditores igitur omnes bonorum poſſeſſionem à Prætore poſtulabant. l. pen. D. de bon. auct. iud. poſsid. l. pen. C. de dignit. l. 2. l. 7. D. quib. ex cauſſ. in poſſ. l. item ait, 21. §. pen. D. ex quib. cauſ. maior. Atque hoc primum Decretum dicebatur, ex quo creditores ita bona poſsiderent vt ea tantũ cuſtodirent l. ſi quis, 10. D. qui poſsid. idque Prætorium pignus nuncupabatur. l. 2. C. qui pot. in pign. l. 3. D. vt in legat. poſſeſſ. Poſt diem trigeſimum creditores à Prætore poſtulabant, vt ſibi vnum è ſuo numero conſtituere liceret, qui adminiſtrandis, & ſi opus eſſet vendendis bonis præficeretur, qui olim Magiſter, poſteà Curator bonorum dictus eſt, vt in Orat. pro Quinctio, & in l. vlt. D. de curat. bon. & l. 8. D. de bon. auct. iud. poſſ. Poſtremò exacto eo tempore quod Prætor arbitratu ſuo præſtituerat, tertium decretum interponebat, vt bona auctione diſtrahi permitteret: ac plerumque vnus Bonorum emtor erat, cui & aduerſus quem actiones omnes vel debitori vel contra debitorem competentes concedebantur. l. cum poſtea, 9. §. ſed etſi, D. de iureiur. Verùm ſi debitor ſine latitatione aberat, quãuis non defendebatur, tum eius quidem bona poſſideri iubebantur, at non etiam vendi niſi poſt reditum vel pubertatem. d. l. 21. §. 1. Ex quib. cauſ. maior. l. 6. ex quib. cauſſ. in poſſeſſ. l. ſi pupillus 23. & l. vlt. De reb. auct. iud.

De noua in iudicium vocandi forma.

CAPVT V.

ATque hæc quidem vetuſtiſsima in ius vocandi ratio fuit, quæ poſtea Græcorum inſtitutis planè immutata eſt. Inſtitutum enim fuit, vt qui aliquem vocare in ius vellet, ſi quidem apud iudicem ordinarium litigaturus erat, actionem ei ſuam in libello perſcriptam, hoc eſt actionem in factum exhiberet, qui Latinè libellus conuentionis, Græcè ἐπιδόσεως βίβλιον dicebatur. Sin autem apud Delegatum litigaturus erat, reſcriptum à Principe impetratum ei exhiberet. Nouell. de litig. §. omnem, vtrocunque autem loco acturus erat, viatorem à iudice poſtulabat, qui litis executor dicebatur, propterea quod ea quæ ad peragendum iudicium pertinebant, exſequebatur, nam primùm omnium libellum conuentionis ab actore acceptum ex Iudicis auctoritate ad eum qui in iudicium vocandus erat, deferebat, quam auctoritatem Græci ὑπόμνημα, Latini Commonitionem vocarunt: cùm priùs duas cautiones adhibere ſoliti eſſent: quarum prior fuit nuda, cùm actor repromiſiſſet ſe intra duos menſes vel litem conteſtaturum, vel damnum omne quod ex eo reus ſenſiſſet in duplum præſtaturum, cautione tamen XXXVI. aureorum non excedente, quo in damno continebantur primùm ſportulæ viatoris, hoc eſt merces operæ & laboris quem in reo adeundo ceperat, quas tamen ſi iudicio abſoluebatur, ab actore reciperaret, l. vlt. C. de fruct. & lit. expenſ. l. vlt. C. de princip. agent. in reb. §. tripli, de act. & Nouell. 96. auth. libellum. C. de lit. conteſt. nam illas reus de ſuo præſtare cogebatur. Altera cautio fuit aut fideiuſſoria, aut ſi dare fideiuſſorem non poſſet, iuratoria vel per ſe vel procuratorem ſuum in iudicio vſque ad litis exitũ perſeueraturum: & ſi iudicio victus eſſet, decimam litis

litis partem reo præſtaturum, hoc eſt decimam eius quantitatis partem quam libello conuentionis complexus erat, niſi fortè communi conſenſu apud arbitros litigaretur. Nouell.112.§.2.authen. generaliter,.C. de epiſc.& cler. Hæc enim pœna temerè litigantibus impoſita eſt: ſiue reus tantundem, ſiue minus in litem perſequendam impenderit. nam ſi quid plus impendit, vetus regula retenta eſt, vt victus victori in litis ſumptus damnetur. Victoris autem partes ſunt, vt ei quem in ius vocat non modò libellum conuentionis oſtendat, verumetiam eius exemplum præbeat; & dierum aliquot ſpatium, olim quidem decem, Iuſtiniani autem conſtitutione XX. permittat ad deliberandum vtrum cedere, an contendere debeat, ſimul vtrum iudicem ad quem vocatus eſt planè recuſare, an ei fortè collegam & συνδικαστὴν adiungi velit. Vocatus primum ipſe quoq; ſuam reſponſionem ſcripto comprehendit eóque teſtatur quo die libellum editum acceperit, quæ ipſius ſubſcriptio ἀντιβιβλον appellabatur. deinde vt ſatiſdet iudicio ſiſti, poſtremò vt viatori ſportulas perſoluat: quæ omnia Nouell.53.82.96. continentur.

De ſatiſdationibus. CAP. VI.

NAM quod ad ſatiſdationes attinet, antequam lis conteſtaretur hoc iuris fuiſſe cõſtat, vt illæ tum ab actore tum ab reo exigerentur l.8.§.2.l.Iulianus,11.D.qui ſatiſd.cog. In iis autem exigendis alia iuris antiqui ratio fuit, alia noui. Antiquo iure, ſi in rem agebatur, actor ſiquidem ſuo nomine agebat non ſatiſdabat: ſi alieno, ſatiſdabat de rato. Reus autem ſatiſdabat iudicatum ſolui; ſiue ſuo ſiue alieno nomine defendebatur. l. 8. D. iud.ſol. d.l.8.§.2. D.qui ſatiſd, cog. Sin autem in perſonam agebatur, tum actor ſi ſuo nomine agebat, non ſatiſdabat, ſi alieno, de rato ſatiſdabat. Reus, ſiquidem alieno nomine defendebat, ſatiſdabat: ſin ſuo, non item. l.18.D.de interrog. act. l.5. §.1. D. de noxal. act. Iure autem nouo multa ſunt immutata. nam Actor ſiquidem ſuo nomine agat, non ſatiſdat: ſin alieno, ſatiſdat de rato, duobus tantum exceptis caſibus, ſi mandatum procuratorium publicè exhibeat, vel ſi procurator publicè apud acta ipſo domino præſente ſit conſtitutus. l. 1. C. de ſatiſd. nam vbi de domini voluntate conſtat, de rato cautio neceſſaria non eſt d.l.1.& l.maritus,21.C.de procur. l. ſatiſdatio,21, D. rem rat.hab. Reus ſi ſuo nomine agat, non quidem ſatiſdat. iudicatum ſolui, ſed tantum cauet de lite perſequenda, vt paulo antè diximus. Sin alieno, tum dominus ipſe præſens eſt, quo caſu non ſatiſdat procurator, ſed ipſe reus ſub hypotheca ſuorum bonorum ſatiſdat, niſi ſententiæ dicendæ tempore adfuerit, fideiuſſorem iudicatum, à quo appellatum non erit, facturum. aut abſens eſt dominus, quo caſu procurator iudicatum ſolui ſatiſdat. d.l. 1. C.de ſatiſd.§.4. & ſeqq.Inſt.eod.

De interrogationibus in iure & reſponſionibus. CAP. VII.

CVM in ius ventum erat, permittebat Prætor actori, ſiquidem iuſta eſſe cauſa videbatur, non modò aduerſarium de iis quæ ad actionem ſuam inſtituendam pertinebant interrogare, verumetiam ex ipſius reſponſione ius ſumere l. 2. D. de interrogat. l.4. D.de confeſſ. l.inde Neratius, 23. l. proinde,25.D.ad leg.Aquil. velutian heres, aut pro qua parte heres ſit.l.1.D.de interrog. vtrum ex lege an ex teſtamento. vtrum ſuo nomine an per ſubiectam ſibi perſonam. l. 9.§.illud,D.eod. an poſſideat.l. qui ſeruum, 20.§. in iure, D. eod. l.qui petitorio,36. l.vlt. D. de rei vind. non tamen quo titulo & qua ex cauſſa poſſideat. l.pen. C.de petit.hered. Quòd ſi reus reſpondere recuſet, Prætor ſummatim vtrum iuſta an iniuſta recuſationis cauſſa ſit, cognoſcit l. ſi ſine, 9.§.pen. D.de interrog. Eius autem interrogationis primus hic effectus fuit, vt ſi interrogatus mentitus eſſet, tanti damnaretur quanti illum, ſi actione directa teneretur, damnari oportuiſſet. l. ſi filius,12.§.7.& l.vlt. D.de interrog. l.1.§.interdum D.ſi quadrup. l.5.7.8.20. De interrog. Itaque ſi interrogatus an poſſideat mentiatur, & ſe poſſidere neget, actor in poſſeſſionem mittitur. l.vlt. D. de rei vind. & d.l.qui ſeruum, D.h.t. Secundus vt per eam probetur id in quo actori probatio deficiebat. l.2.3.4. D.eod. Tertius, vt actionem ad id quod reſponſum eſt adcommodatam pariat. l.4.& paſſ.eod. propterea quòd is qui confeſſus eſt, quaſi ex confeſſo obligatus eſt l. de ætate, 12. §. qui interrogatus,8. l. confeſſionibus, 14.eod. Altera rei defenſio ſeu reſponſio Clauſulæ condemnationis opponebatur, & propriè dicebatur Exceptio cuius rei inſigne hoc & planè ſingulare teſtimonium exſtat in §.1. de replicat. ex quo dilucidè apparet, Exceptionem non intentionis actionis, ſed condemnationi opponi. Si excipiat debitor vt ita demum condemnetur, SI NON conuenerit ne eam pecuniam creditor petat. quanquam quando ſimul intentio cum condemnatione coniungitur, generaliter excludere dicitur quod in intentionem condemnationémve deductum eſt l. 2. D. de except. & hæc cauſa eſt cur Exceptio definitur condicio l. 22. D.eod. quoniam condicionaliter concipiebatur per SI NON, vel NISI, vel EXTRA QVAM. quaſi reus tacitè actoris intentionem veram eſſe & ſe condemnandum eſſe fateretur, non tamen purè, ſed ſub condicione NISI, verbi gratia creditor pactus ſit de non petendo: tametſi non vtique ſemper verum ſit eum qui excipit de actionis intentione confiteri. l.9.D.ill.tit. qua de cauſſa priore loco actor ſuam intentionem implere cogitur, tum deinde reus ſuam probare l. 8. l. 19. C. eod. Eiuſdemmodi eſt exceptio compenſationis aut deductionis. nam ſi actor in iure intenderit ſibi centum ex cauſſa mutui dari oportere, alter compenſationem obiecerit, intentionem fatetur, ſed non condemnationem: & tunc licet ſine iudicio petitio fuerit, tamen in effectu petitio iudicialis eſt, vt apertè in l.amplius,15.D.rem rat.hab. Etſi autem Tribonianus in d.l. 1. D.ill.tit. ſcribat illam interrogationum conſuetudinem è foro ſublatam eſſe, tamen illæ etiamnunc vſurpantur; nec modò antè, verumetiam poſt litem conteſtatam, quotieſcunque iudici opus videtur, ex l.pen. D.eod. At iure moribus recepto actor ſuam intentionem libello complectitur, quem in articulos diuidit, qui vulgò Poſitiones appellantur, quorum vnicuique ordine reus reſpondet. Sed de harum interrogationum genere diximus olim in Epitomat.Pand.ad illam rub.

De litis conteſtatione. CAP. VIII.

POST actionis editionem & propoſitam ſummatim actoris poſtulationem, ſequebatur litis conteſtatio. l. 1. C. de lit. conteſt. Vbi lis conteſtata dicitur, cùm iudex narrationem audire cœperit: vbi tamen ſubaudiendum eſt ab vtroque, hoc eſt & actoris intentionem & rei contradictionem, vt in l. rem, 12. §. patroni, C. de iudic. l. 2. C. de iureiur. propt. cal. Ex quo quæſtio exoritur, vtrum in iure apud Prætorem, an in iudicio apud pedaneum iudicem litis conteſtatio fieret. De qua ita definiendum arbitror, vt dicamus in ordinariis iudiciis apud Prætorem, in extraordinariis apud Iudicem fieri ſolitam: vbi tamen cùm in ORDINARIO iudicio: quia conteſtatio illa iudicij ordinationem ſiue conſtitutionem præcedebat. Cic. pro Q. Roſcio: In hanc rem, inquit, ſe cognitorem dediſti, lite conteſtata, iudicio damni iniuria conſtituto tu ſine mecum Flauio deciſiſti. Et ſub finem: Cùm Panurgus eſſet interfectus, & lis conteſtata cum Flauio damni iniuria eſſet, tu in eam litem cognitor Roſcij ſis factus. Nam & propter ſumptus & propter damna, moleſtias atque occupationes forenſes rei etiam intererat litem conteſtari. Neque obſtat l. ſi à me, 11. D. de iudic. ſi quis mecum litem conteſtatam habeat, vel ego cum illo. Itaque Cic. in illa ipſa Orat. Neſciebat Fannium Roſcio eſſe ſocium? præclarè. nam iſte cum eo litem conteſtatam habebat. id eſt, Roſcius Flauio litem intenderat. Dicimus & litem conteſtari in aliquem, vt in l. ſeruus, 14. D. de his qui not. infam. & litem inter duos conteſtatam, in l. 1. D. de litigioſ. At cùm extra ordinem agitur, hoc eſt ſine Prætore rectà ad iudicem itur, tum litis conteſtatio in iudicio fit. l. ſi eum, 10 in fi. D. ſi quis caut. Atque hæc quidem Romani iuris ratio fuit, quam Græci Impp. poſteri ſic immutarunt, vt cùm ex viatoris conuentione Reus ſe iudicio ſtitiſſet, iudex primùm ex die vocationis in libello adſcripto animaduerteret, an x x. dies reo ad deliberandum dati tranſacti eſſent. quo explorato tunc litis conteſtatio fieret, quam illi προκάταρξιν appellarunt. Nouell. 53. Porrò quis & quàm multiplex effectus litis côteſtationis fuerit, docuimus obſeruationũ noſtrarum lib. 4. cap. 5.

De conſtituendo iudicio. CAP. IX.

LITIS conteſtationem ſequebatur conſtitutio iudicij, quæ duabus partibus conſtabat, quarum prior erat Datio iudicis, altera formulæ actionis. Actionum quædam ipſo iure competere dicuntur, quædam à Prætore dari. §. 1. de perpet. & temp. act. cùm tamen omnes tam ciuiles quàm prætoriæ in albo Prætoris perſcriptæ eſſent. l. 1. D. commod. l. 1. D. ſi ſeru. vind. l. 1. D. ſi pari hered. pet. l. 1. De poſſ. her. petit. Ipſo iure competere dicuntur quæ ciuiles ſunt, quia ciui eo ipſo quia ciuis eſt competunt, veluti actio familię erciſcundæ. l. 1. D ill. tit. Item quæ ex contractibus competunt, quæ idcirco naſci dicuntur, neque à Prætore temerè denegari poſſunt, quantumuis iniquæ videantur: veluti, quamuis dolo, vi, aut metu contracta verborum obligatio ſit, tamen ſummo iure naſcitur ex illa actio, quemadmodum ad tit. Inſt. de action. iampridem diximus.

A Et hoc eſt, quod dici ſolebat, ius ſummum ſummam interdum eſſe iniuriam. Interdum tamen vbi euidens erat actionis iniquitas & actoris impudentia Prætor pro poteſtate actionem ſummo iure competentem denegabat. qua de re Prætor nonnunquam ſummatim & de plano, nonnunquam pro tribunali & cum cauſſæ cognitione ſtatuebat. De plano, veluti ſi dolus euidens aliáve iniquitas prohibebat, vt in l. 1. §. 4. D. de dol. mal. l. 123. De verb. oblig. l. 5. C. de cond. ob turp. cauſſ.

B Item ſi obligatio, ex qua competere dicebatur actio, ipſo iure peremta, extincta, ſublata erat. Quod vt intelligatur, illud ſcire oportet, Obligationes ac proinde natas ex illis actiones interdum ipſo iure perimi, interdum per tuitionem Prætoris, ſiue per exceptionem ipſo iure perimuntur: veluti ſolutione, nouatione, acceptilatione. nam vt certis & legitimis modis obligationes contrahuntur, ita certis & legitimis modis ſic diſſoluuntur, ſic moriuntur, ſic intereunt, vt parere actio- C nem non poſſint: ac proinde Prætor earum nomine conſtituere iudicium non poſſit: qua de re ſummatim, vt dixi, Prætor cognoſcebat, veluti ſi credita pecunia ſoluta fuiſſe diceretur. nam vbi actor edito puta chirographo creditam abs ſe pecuniam docuerat, confeſtim reus ſe ſoluiſſe oſtendebat l. 1. C. de probat. l. 9. §. 1. D. de ſolut. Item ſi nouatione perempta obligatio dicatur, de eo Prætor ſummatim cognoſcit, & ſi probatum ei fuerit, iudicium non dat. l. ſi debitor, 91. D. de ſo- D lut. Item ex S.C. Macedoniano ſi de filijfa. conditione Prætori apparebat. l. 7. §. non ſolùm. l. 9. §. hoc S.C. D. ad Maced. quod idem de Velleiano traditur in l. 15. l. 16. l. 17. §. ſi mulier. l. 30. D. ad Vellelan. atque idcirco etiam actiones quæ competunt, dari tamen à Prætore dicuntur. l. 9. §. vlt. & l. ſeq. D. de tut. & rat. diſtr. Quod vt planius fiat, intelligendum eſt, Dari à Prætore actiones propriè dici quæ prætoriæ ſunt: quarum quædam merè ſunt prætoriæ, quæ ex ipſius iuriſdi- E ctione ſubſtantiam capiunt. quædam ciuiles & fictitiæ, quales ſunt vtiles ad directarum exemplum compoſitæ, quæ non niſi benignitate Prætoris conceduntur, & vt paſſim dicitur, adcommodantur. Et huc pertinet regula iuris l. 102 §. 1. D. de reg. iur. Eius eſt actionem denegare cuius eſt dare. quod ſimiliter interdum ſummatim fiebat. veluti ob ſpretam noui operis nũciationem. l. 1. §. 3. D. de nou. oper. nunciat. Item ob contumaciam fratris qui non contulit. l. 1. §. ſi frater, D. F de colla. bon. Interdum cum cauſſæ cognitione: veluti ſi decretalis erat, vt in l. item ſi, 14. §. 1. D. quod met. cauſſ. & in l. 1. C. TH. de dol. ſic edicto comprehenſum erat, vt aduerſus eum qui omiſſa teſtamenti cauſſa alio modo hereditatem poſſidet, non continuò detur actio, ſed cauſſa cognita ſi dolo malo id fecerit. l. 6. §. 2. D. ſi quis omiſſ. cauſſ. Per tuitionem Prætoris diſſoluuntur obligationes, quæ non per ſe & ſummo iure exſtinguntur, ſed per exceptionem à Prætore ex bono G & æquo adcommodatam elidũtur, excluduntur. Omnes enim exceptiones ex bono & æquo adcommodantur contra ſtrictam iuris ciuilis rationem. veluti ſi pactum de non petendo factum eſt, ſi iuſiurandum præſtitum eſt, ſi debitor bonis ceſſit, ſi dolo vel vi vel metu contracta ſtipulatio dicatur. nam cùm hi non ſint legiti-

legitimi, & iure ciuili conſtituti tollendarum obligationum modi, obligationes durant, ſed quia contra æquum & bonum durant, idcirco Prætor æquitatem ſequens per exceptionem illas excludit. qua tota de re abundè dixi ad leg. 19. C. de probation. Huic autem cognitioni, ſiue ſummaria ſiue plana erat, cauſſam præbebat Rei defenſio, quæ duplex erat. Nam cùm in ius ventum erat, actor iudicium in hunc ferè modum poſtulabat, vt in Iuriſconſulto noſtro docuimus: Quando te mihi ex cauſſa mutui centum dare oportet, poſtulo vt tantam mihi pecuniam ſoluere damneris. Huius actionis duæ ſunt partes, Intentio quæ etiam allegatio dicitur, & Clauſula condemnationis, & aduerſus bipartitam hanc actionem reo duplex defenſio competit: quarum prior eſt Negatio, quæ intentioni opponitur, cùm in iure fit interrogatio. & quamuis generali Defenſionis nomine comprehendatur, l. 5. l. 8. D. de exception. l. 11. C. eodem. tamen propriè & ſtrictè neque defenſio neque exceptio eſt: ſi quidem, (inquit Imp.) intentionem actoris probatione deficere confidis, nulla tibi defenſio neceſſaria eſt. l. 9. C. de exception. Itaque reſponſiones in iure dilucidè ab exceptionibus ſeparantur. l. 43. D. de regul. iuris. l. 12. §. 1. D. de interrog. Negatio autem litem inficiatur, vt ait l. 2. in fin. D. de except. His ita conſtitutis dicebatur Acceptum iudicium: nam litis conteſtatio & iudicij conſtitutio ſic inter ſe cohærent vt ſæpè coniunguntur, velut in l. quod ſi nolit, 31. §. culpam, D. de ædilit. edict. l. 1. D. de litigioſ. l. ſed etſi, 28. §. 1. §. 2. D. de iudic. qua de cauſſa dicebatur interdum Iudicium conteſtatum. l. ſi mulier, 19. D. ſol. matr.

De datione & recuſatione iudicis.

Cap. X.

Altera conſtituendi iudicij pars fuit Datio & recuſatio iudicis, nam olim certæ fuerunt iudicum decuriæ, hoc eſt certus ordo eorum quos cùm vſus veniret iudiciis dare operam oportebat. vnde iudicandi munus neceſſarium in l. pen. §. quæ autem. D. de vacat. l. cùm qui, 13. D. de iuriſd. l. duobus, 30. D. de lib. cauſſ. l. vlt. §. iudicandi, D. de muner. & hono. Ergò in cauſſis priuatis plerumque nõ Prætor ipſe iudicabat, ſed priuatum aliquem iudicem de litigatorum tamen conſenſu dabat, qui de cauſſa cognoſceret, & ſecundum formulam ſibi à Prætore præſcriptam ſententiam pronunciaret. Dixi autem de litigatorum ſententia & conſenſu, quoniam inter eos de Iudice conuenire oportebat. l. ex conſenſu, 23. D. de appellat. l. obſeruandum, 47. l. ſi in iudiciis, 80. D. de iudi. Cic. in Cluent. Neminem voluerunt maiores noſtri nõ modò de exiſtimatione cuiuſquam, ſed ne pecuniaria quidem de re minima eſſe iudicem niſi qui inter aduerſarios conueniſſet. Itaque qui ex hoc Iudicum ordine editus alterutri litigatori ſuſpectus videretur, reiiciendi & recuſandi ei poteſtas fiebat. l. ſi pariter, 9. D. de lib. cauſſ. l. 1. D. apud eum à quo appell. Cicero Verrin. V. Præterea conuentus honeſtus Syracuſis. multi equites Rom. viri primarij, ex qua copia iudices reiici oporteret. Item, Si ex omni copia conuentus Syracuſani ſplendidiſsimorum hominum faceres poteſtatem Aratori non modò re-

A iiciendi, ſed etiam ſumendi Recuperatores, tamen hoc nouum genus iniuriæ ferre nemo poſſet. Tempus autem recuſando iudici olim præſcriptum fuit X. dierum: ſed nouiſſimo iure XX. dies à Iuſtiniano præſtituti ſunt. Nouell. 53. 82. 96. Recuſationis autem cauſſas libello complecti oportuit, vel apud acta teſtari. l. vlt. C. de iudic. & d. l. ſi pariter, De lib. cauſſ. Hæ dicebantur exceptiones declinatoriæ, & antè litem conteſtatam opponebantur. nam priuſquam iudicium conſtituatur, de Iudicis & reorum perſonis conſtare oportet. Vbi lis

B conteſtata erat, locus recuſationi iudicis non erat. nam qui litem cõteſtatur, ratam habere iudicis dationem intelligitur, & recuſationis cauſſis, ſi quas habebat, tacitè renunciaſſe. l. 2. C. de iuriſd. omn. iudic. & l. apertiſsimi. 14. C. de iudic. ad quam legem hac tota de re copioſè diſſeruimus. Recuſato verò iudice litigatores cõmuni cõſenſu de arbitro deligendo conueniunt d. l. 14. quam ad rem triduum præſcriptum eſt l. vlt. eod. Hi dicebantur Iudices delegati, propterea quod certæ cauſ-

C ſæ cognitio ijs delegabatur. Item Pedanei, quod non edito & legitimo loco iudicabant, ſicut magiſtratus ex tribunali & ſella eburnea, ſed humi, vel pedibus ſtantes vel humili ſubſellio conſidentes cauſſas audiebant. l. 1. & paſſ. C. de pedan. iud. Longè igitur aliud fuit ius dicentis, aliud iudicis officium. l. 1. D. de iuriſd. l. 4. D. de damn. infect. Qui cum imperio eſt, latiſſimam pro iure imperij ſui poteſtatem habet, & multa pro ſuo arbitratu

D ex bono & æquo decernit. At iudex delegatus nullam eiuſmodi poteſtatem habet, niſi in bonæ fidei iudiciis. Magiſtratibus iuriſdictio & cognitio attribuitur. Pedaneis iudicibus notio ſiue cognitio, iuriſdictio nunquam. l. 5. D. de re iud. l. vlt. C. vbi & apud quem cognit. reſtit. l. quidam conſulebat, 57. De re iud. & paſſim Iudices pedanei à Magiſtratibus ſeparantur. l. 1. C. de pedan. iud. l. vlt. D. de off. Præt. l. 5. D. de verb. obl. l. 1. D. de præt. ſtipul. Porrò Prætor ipſe nunquam in quibuſdam cauſis

E iudicat, & cùm ei commodum eſt, vt in ſpecie l. Titiæ, 35. §. 1. D. de aur. & arg. leg. & l. 9. D. de off. præſ. qua de re in Epitom. noſtris ad Pand. dictum eſt, itémque in Obſeruat. lib. 6. cap. 6. cap. 23. ca. 24. ſed luculentius earund. Obſer. lib. 7. cap. 4. & 5.

De exceptionibus declinatoriis.

Cap. XI.

Litis autem ordinandæ pars fuit exceptio decli-

F natoria. Exceptio generale nomen eſt, qua omnis eius qui in ius vocatus eſt reſponſio ſiue contradictio comprehenditur, inde meo quidem iudicio dicta, quod Reus poſterior Actorem prius dicentem excipit. Declinatoria verò exceptio dicitur allegatio, per quam reus non actoris petitionem excipit ac ſuſtinet, ſed præſens iudicium euitat & certamen detrectat. itaque propriè hæc Præſcriptio eſt: qualis eſt de foro competenti, cùm ſe ad eum in

G ius vocatum contendit, cuius iuriſdictioni ſubiectus non eſt: quamquam ſequi nihilominus vocantẽ debet, vt de ipſius allegatione cognoſcatur, vtrum ſcilicet ipſius iuriſdictio ſit an nõ. l. 5. D. de iud. l. 2. D. ſi quis in ius voc. nam hæc præſcriptio ante litis conteſtationem opponenda eſt. l. vlt. C. de except. l. ſed et ſi ſuſcepit, D. de iudic. nam alia præſcriptio eſt Iudicis incompetentis, alia Iudicis ſuſpecti.

illa per exceptionem opponitur ſine cauſſæ expoſitione,quia poſtea cognoſcitur:hęc per libellum vel apud acta & cũ cauſæ cognitione.vt ſ.dictum eſt.l. vlt.C.de iud.l.ſi pariter,D.de lib.cauſſ.Eſt & Exceptio procuratoria;cùm reus negat puta militi alieno nomine actionem intendere.l.ita demum.13.C. de procurat. Forum autem competens dicitur quò quemque in ius vocare inuitũ licet, neque per vllũ aut priuilegium aut præſcriptionẽ declinari poteſt: qua de re abundè diximus in Epitomat. ad rub. de iudiciis.Atq; hæc quidem exceptio dilatoria quoq; dicitur.ſed Dilatoriæ nomen multo latius eſt. nã interdum cauſſæ ipſius ſummã attingit,ſed tantum ad tempus: veluti ſi conuenerit ne intra certum tempus peteretur,vtputa intra triennium. §. appellãtur, Inſt.de except.& nos in Comment.de verb.iur. Ac omnes quidem declinatoriæ dilatoriæ ſunt, at non omnes dilatoriæ ſunt declinatoriæ. Illæ apud Prætorem in iure tantũ obiiciuntur, & ſimul diſceptantur.l.vlt.C.de excep.l.ita demum,13.C.de procur.At dilatoriæ quædam ſunt quæ apud Prętorem quidem conteſtantur, ſed apud Iudicem tantum cognoſcuntur l.exceptionem,19.C.de probat.

De re & lite. Cap. XII.

NVnc illud admonendi ſumus,quæ vſq; ad hoc tempus dicebatur Res, nunc iudicio conſtituto propriè Litem dici ſolitam,& quæ res in cõtrouerſia eſſe dicebatur, eandẽ dici rem litigioſam. l.1.D.de litigioſ.& qui anteà Partes, nunc litigatores appellari.Res autem litigioſa eſt cùm in iudiciũ deducta eſt.l.ſi rem,31.D.de nouat.l.liberto,31.§.2. D.de neg.geſt. l.2.C.de pet.hered. Pinguius interdum Controuerſiæ nomen pro lite vſurpatur,nunquam autem lis pro controuerſia. Hinc illud Varronis: Quibus res erat in controuerſia ea vocabatur lis.ideò in actionibus videmus dici, *Quam rem, ſiue litem,dicere oportet*.Et poſt litis conteſtationem lis exerceri dicitur. l. non diſtinguemus, 32.§.item ſi qui, D. de recept. litis enim nomine etiam actio intelligitur. l. litis, 36. D. de verbor. ſignificat.Sed ex illis Varronis verbis intelligitur Iuriſconſultos interdum dubitaſſe, vtrúmne Rem an Litem dicere oporteret: quod Cicero in Muræn. exagitat, Tot homines, inquit, tam ingenioſos ſtatuere non potuiſſe, vtrum diem tertium an perendinum, Iudicem an arbitrum,rem an litem dici oporteret. Et certum eſt interdum ſeparari, vt in l.cum miles, 11. D. de alien. mut. iud. vt rem magis quàm litem tranſtuliſſe in militem credatur. Item in l.ſi defunctus.9.C.de ſuis & legit. ſi quæ poterant vel de re vel de lite competere actiones. Coniunctim autem de rebus & controuerſiis omnibus arbitrum ſumere, frequens eſt locutio, vt in l. qualem, 15.§.1.l.quid tamen, 21. §. plenum. l.de rebus 43. l. de his, 46. D. de recept. Porrò nouo iure Iuſtin. conſtitutum eſt, vt ea litigioſa res haberetur, cuius ne dominio apud iudicem inter actorem & reum orta contentio eſt, Nouell.112.

De Condictionibus. Cap. XIII.

COnſtituto iudicio moris fuit, vt actor reo condiceret, id eſt denunciaret quo die ad Iudicem cum adeſſe vellet. nam Condicere, inquit Iuſtinianus, priſca lingua dicebatur pro denunciare. Cicer. pro Qu. Roſcio: Quid enim factum eſt? veniſti domum vltrò Roſcij: quod temet commiſiſſes in iudicium vt denunciares. rogaſti vt ignoſceret. te adfuturum negaſti. deberi tibi ex ſocietate nihil clamitaſti. Cùm autem ferè in diem tertium ſiue perendinum ea condictio fieret, hinc probabile eſt Comperendinationem appellatam. Comperendinatio eſt, inquit Pædianus, ab vtriſque litigatoribus inuicem ſibi denunciatio in perendinum diem, námque cùm in rem aliquam agerent litigatores,& pœna ſe ſacramenti peterent, poſcebant iudicem qui dabatur poſt tertium diem: quo dato,deinde inter ſe in perendinum diem vt ad iudicium venirent,renunciabant. Quò eodem illæ veteres notæ pertinebant, I.D.T.S.P. in diem tertium ſiue perendinum. Ex quibus verbis intelligitur, Comperendinationem non ad ius & Prætorem, ſed ad iudicium pertinuiſſe: vt Macrobij errorem admirari liceat. qui lib. 1.cap.16. Comperendinos dies definit quibus vadimonium dicere licebat.

De cauſſæ coniectione. Cap. XIV.

CVm ex comperendinatione ventum eſſet ad Iudicem, antequam cauſſa ageretur, ait Pædianus, litigatores quaſi per indicem cauſſam exponebant. quod ipſum dicebatur cauſſæ coniectio, quaſi cauſſæ ſuæ in breue coactio. Itaque Sabinus Regulas Iuris Cauſſæ coniectionibus comparabat. l. 1. D. de regul. iur. quia Iudex leuiter audita litigatorum altercatione ſummam quandam eius controuerſiæ quaſi informationem colligebat: qualis ferè fuit Rhetorum in iis quæ Græci τὸ κρινόμενον, Latini diſceptationem appellarunt. A. gellius li.5.c.10. Et cum ad iudices coniiciendæ cõſiſtendæq; cauſſæ gratia veniſſent, &c. Afranius apud Nonium: Cauſſam coniicere apud te volo. ambo adeſte. profuturos arbitror. Sed ne actum agamus, diximus olim hac tota de re Obſeruationum noſtrarum libro 2. capit. 18. itémque ad l.1. D. de regul. iur.

De iure moribus recepto in litibus apud iudices inſtituendis. Cap. XV.

MOribus noſtris inductum eſt, vt omnes apud Iudicem allegationes, quæ vel ab actore vel à reo proferuntur, litteris conſignentur: in quibus primum obtinet locum is qui Libellus conuentionis appellatur. de quo ſuprà dictum eſt: cuius quattuor ferè partes ſunt. Prima, vt actor ab exordio nomen Iudici & ſuum & rei profiteatur. hoc modo: Apud Iuridicum Alexandriæ L.Titius aduerſus C. Mæuium actionem inſtituit. Secunda, vt paucis ſuam intentionem cum cauſſa exponat hoc ferè modo: Intendítque illum ſibi centum aureos dare oportere ex cauſſa mutui, vel legati, vel dotis, &c. nulla enim ſine cauſſæ adiectione petitio, poſtulatio, allegatio eſt. Tertia eſt, vt intentionis ſuæ probationem paratam eſſe profiteatur hoc ferè modo, Quemadmodum ex ipſius chirographo, vel teſtibus, vel tabulis teſtamenti ſe probaturum profitetur. Poſtrema eſt, Poſtulatio, vt niſi

vt niſi reus quamprimum ſatisfaciat, in litis æſtimationem damnetur. Hunc Conuentionis libellum reus interdum ſic excipit, vt eius ſibi copiam edi, & ſpacium ſibi ad deliberandum dari poſtulat. Vbi verò per viatorem eius libelli copia ei facta eſt, iubetur protinus reſpondere. Solent autem Reſpōſiones primæ ſumi ex declinatoriis & dilatoriis exceptionib. ſi quas habet: quibus vbi actor reſpōdit, & reus ſi ei commodum fuit confirmauit, Iudex ſolet eam primam velitationem ſiue altercationem ſententia interlocutoria dirimere. Quo facto Reus iubetur actoris intentioni deſtrictè reſpōdere, & ſuas defenſiones producere. Eóque tempore, audita ſcilicet vtriuſque partis allegatione, ſiue actoris intentione ſiue rei contradictione, propriè Conteſtata lis dicitur, nam actor diſertè poſtulat vt reus litem conteſtetur, in quo Iudex interloquitur & iubet. Porrò producta à reo defenſione, actor eius ſibi copiam fieri poſtulat. Iudex concedit, cúmque iubet intra certam diem replicationes, ſi quas habet, proferre. Actor itaque quas habet probationes producit, & teſtes nominat, quos ſe editurum profitetur. Reus inſtrumentorum copiam petit. Iudex iubet reum interrogari, exhibere: deinde tempus producendorum teſtium præfinit, quod eodem modo in duplicationibus & triplicationibus obſeruatur, vſque dum litigatores concludant. ſic enim loquuntur. Cætera Pragmatico cuiuis nota ſunt, neque ad inſtitutum noſtrum pertinent, quod de lite ex iuris Rom. forma & præceptis ordinanda ab initio fuerat.

Finis.

DE POENIS ET SVPPLICIIS APVD ROM.

Obſeruatio II. nunc primùm edita.

PRiscis temporibus moris fuit, vt capitalis criminis damnati lictoribus aut carnifici traderentur qui eos ad palum adligatos capite furcæ inſerto virgis in foro vel comitio ad necem cæſos ſecuri ferirent. Vnde frequentiſſima apud auctores locutio, More maiorum, more priſco de damnatis ſupplicium ſumere. Sueton. Neron. Legit ſe hoſtem à ſenatu iudicatum & quæri vt puniatur more maiorum; interrogauítque quale id eſſet genus pœnæ. & cùm comperiſſet nudi hominis ceruicem inſeri furcæ, corpus virgis ad necem cædi, conterritus duos pugiones arripit. Cicer. Ver. V. Hos ad ſupplicium iã more maiorũ traditos & ad palum adligatos ex media morte liberare auſus es. Item alio loco: Etiam illud præcidas licet, te quod ſupplicium more maiorum ſumſeris, ſecuríſque percuſſeris, idcircò à me in crimen vocari. Sueton. Claud. Cùm ſpectare antiqui moris ſupplicium Tiburi concupiſſet, & deligatis ad palum noxiis carnifex deeſſet, accitum ab vrbe ad veſperam vſque opperiri perſeuerauit. Cato apud Salluſt. de confeſſis ſicuti de manifeſtis rerum capitalium more maiorum ſupplicium ſumendum. Ve-A rùm Regib. exactis conſtituta rep. tres Valeriæ leges ab eadem familia latæ ſunt: Ne quis qui ad populum prouocaſſet, virgis cæderetur, ſecuríve necaretur: teſte Liuio lib. II. III. X. Quare qui vel ad populum non prouocabat, vel iterum à populo damnatus, carnifici tradebatur. Deinde Porcia lex à M. Porcio Catone Tribuno pl. lata eſt anno CDLIIII. ne quis magiſtratus ciuem R. virgis cæderet necarétve, ſed damnato exſilium permitteret. quæ lex B cùm interdum neglecta eſſet, vt intelligitur ex A. Gell. lib. X. cap. III. poſt à C. Sempronio Graccho Tribuno pl. renouata eſt anno DCXXX. ne de capite ciuis R. iniuſſu populi iudicaretur. quod Cice. in Rabir. & Liu. lib. X. teſtantur. Porcia lex (ait Cicer.) virgas ab omnium ciuium corpore amouit, libertatem ciuium lictori eripuit. Idem Verr. VII. O nomen dulce libertatis! ô ius eximium noſtræ ciuitatis! ô lex Porcia legéſque Semproniæ! Cæſar apud Salluſt. Maiores noſtri Græciæ morem imitati ver-C beribus animaduertebant in ciues, de condemnatis ſummum ſupplicium ſumebant. poſtquàm Reſp. adoleuit, lex Porcia aliæque leges paratæ ſunt, quib. legib. exſilium damnatis permiſſum eſt. Idémq; Polib. lib. VI. teſtatur, & Tacitus lib. XIV. Indéq; lex Porcia dicta eſt pro tergo lata & pro ſcapulis. Eiúſque iuris antiqui mentio fit apud Pompo. l. 2. §. exactis, D. de orig. iur. Quinetiam lege Iulia de vi publica renouatæ illæ fuere leges veteres: ſi quis cùm imperium poteſtatémve haberet ciuem R. aduerſus D prouocationem necaſſet, verberaſſet. l. 7. D. ad l. Iul. de vi pub. Idq; ius Paulus Apoſtolus ſignificat Act. XVI. quod cùm ciuis R. eſſet, tamẽ iuſſu tribuni militaris adligatus ac virgis cæſus fuiſſet. ὁ δὲ χιλίαρχος, inquit Lucas, ἐφοβήθη ἐπιγνοὺς ὅτι ῥωμαῖός ἐστι. Nã & iis qui exercitui præerãt, itémq; tribunis militum & præfectis claſsium vel alarũ militaris criminis coercitio ſine prouocatione data erat l. 6. D. de cuſtod. reor. l. 12. §. 2. l. 13. §. 3. D. de re milit. & apud Paul. ſent. lib. V. cap. XXVI. atque inde natum eſt E Meri imperij nomen. Hircius li. 1. de bell. Afric. Ira percitus Scipio adnuit cẽturionib. quid fieri vellet, atq; ante pedes centurionẽ iter fecit. Atq; hæc cauſſa fuit quamobrẽ Cæſarem appellauerat Paulus. nam cùm olim ſtãte rep. populus R. hoc eſt, tribuni ple. appellarentur, vt paulo ante diximus, Rep. ad vnum trãſlata, & tribunitia poteſtate adſumpta, cœptũ eſt ad Cæſarẽ appellari. Nunc illud ſcire oportet, interdũ cauſſas eiuſmodi accidiſſe, vt ex vſu reip. videretur, morem illum veterem renouare: vt cùm apud F Salluſt. Porcius Latro ſic loquitur: Deinde lege Gabinia promulgatum, Qui coitiones vllas clandeſtinas in vrbe conflauiſſet, more maiorũ capitali ſupplicio multaretur. Sic Liu. lib. LV. Naſica & Bruto Coſſ. C. Mationem accuſatum quod exercitum deſeruiſſet, damnatúmq; ſub furca diu virgis cæſum H-S. nummo veniſſe. Deinde in l. Iulia exceptiones aliquot fuiſſe, eorũ quibus ad populum prouocandi ius non erat, quarũ primam Paul. ſent. V. tit. XXVI. numerat, eorum qui artem ludicram faciebant, hoc G eſt hiſtrionum: quippe qui Romæ infames habebãtur. l. 1. D. de his qui not. inf. & Tacit. li. I. annal. Secũda fuit eorũ qui iudicati & cõfeſsi erãt. quib. tãquam ipſa lege dãnatis ius appellãdi non eſt. ſent. V. tit. XXXV. & argumentum habet in l. 5. D. de cuſtod. reor. Tertia fuit furum ac latronum. Aſcon. in Diuinat. vt fures, inquit, & ſeruos nequam qui apud Triũuiros capitales ad columnã Meniã puniri ſolẽt.

Liu. lib. XXXVIII. Atenim quod ex bonis redigi non poſsit, ex corpore & tergo L. Scipionis petituros inimicos, vt in carcere inter fures nocturnos & latrones vir clariſsimus includatur. Quartam fuiſſe arbitror, abiectarum & humiliũ perſonarum: veluti libertinos, ſcænicos, tabernarios, cocos, arenarios omnes infames. Cicer. Verr. III. Oblitóſne igitur hos putatis quemadmodum ſit iſte ſolitus virgis plebem R. concidere? quam rem etiam tribunus pl. in concione egit, cùm eum, quem virgis iſte cæciderat, in proſpectum populi R. produxit. Denique repub. in vnum tranſlata plerumque Principis iuſſu milites ſiue ſpiculatores ipſius in damnatos animaduertebant: quippe cùm Imp. conſtitutionibus omnes pœnæ eſſent extraordinariæ, l. hodie, 13. D. de pœn. & corpora eorum qui erant in carcere necati ſæpè vncis ad gradus & ſcalas Gemonias indéque in Tyberim protrahebãtur. Tacit. XI. Narciſſus denunciat centurionibus & tribuno qui aderant, exſequi cædem. ita Imperatorem iubere. Meſſalina ſtatim ictu Tribuni transfigitur. Lamprid. in Heliogabalo: Sabinum conſularem virum, ad quem libros Vlpianus ſcripſit, vocato Centurione mollioribus verbis iuſſit occidi. ſed centurio aure ſurdior imperari ſibi credidit vt vrbe pelleretur. itaque fecit. ſic vitium Centurionis Sabino ſaluti fuit. Ergò euerſa rep. pœnæ alias ordine, id eſt legibus publicorum iudiciorum, alias extra ordinem, hoc eſt ſine legib. & variis modis iudicabantur. ac initiò probandorũ criminum ordo legibus publicorum iudiciorũ inſtitutus in vſu eſſe deſiit. l. 8. D. de pub. iud. poſt verò non modò exercendorum publicorum iudiciorum ordo in vſu eſſe deſiit, verum etiam criminum puniendorum. l. 7. §. vlt. D. repetund. l. 3. §. pen. D. de ſicar. l. vlt. D. ad leg. Fab. l. 13. D. de pœn. Hodie licet ei qui extra ordinem de crimine cognoſcit, quam vult ſententiam ferre, vel grauiorem vel leuiorem. Quinetiam interdum Principes permittebant liberam mortis facultatem ſiue arbitrium. l. 8. §. 1. D. de pœn. & paſsim apud Tacitum. Sic etiam Domitianus veſtalibus inceſti accuſatis liberum mortis arbitrium permiſit. Sueton. Domitiano.

Sequitur tabula de ſupplicijs.

Suppliciorum alia ſunt, ait Paulus, ſent. 5. tit. 17.

- Summa: l. 28. D. de pœn. quibus libertas adimitur.
  - Crux
  - Crematio
  - Decollatio, ſiue capitis amputatio, gladio non ſecuri d. l. 8. §. 1.
  - His tribus modis olim adimi vita poterat, non laqueo, non furca. l. 8. §. 1. D. de pœn.
- Mediocria, quib. libertas adimitur, & pœnæ ſeruitus imponitur.
  - Metallum, opus metalli, opus publicum perpetuum. — l. 8. §. 3. l. 17. l. 36. De pœn. §. 2. Inſtit. quibus mod. ius pat. poteſt.
  - Ludus l. 25. §. 2. De adqui. hered. l. 6. §. 4. de iniuſt. rup. & d. l. 8. §. pœn. de pœn.
    - Venatorius: cùm damnatus in arena cum feris depugnat. l. 10. D. de vi pub.
    - Ad beſtias.
    - Gladiatorius.
  - Deportatio.
- Minima quibus neque libertas neque ciuitas adimitur. l. 5. D. interd. & releg.
  - Relegatio.
  - Exſulium.
  - Opus publicum ad tempus.
  - Vincula ad tempus.

CRVX

CRVX ET FVRCA.

Furca fuit trium generum. Vna, lignum plauſtri, quod temoni ſubiicitur, & ſeruis non tam ſupplicij quàm ignominiæ cauſſa ferendum imponebatur. Halicar. lib. VII. Plut. in Coriol. & Donat. in Terent. Altera, lignum duplex, quo damnati collum inſerebatur, quo commodius ad ſupplicium traheretur: quod ſignificari puto in l. 1. D. de vi pub. Aurel. Victor: Senatus ſententia conſtitutum, vt more maiorum collo in furcam coniecto virgis ad necem cæderetur. Prudentius:

Etiam retortis brachiis Furca eminus,
Romanus acto ingerebatur rogo.

Tertia fuit, qua hodie paſſim vtuntur, ex qua laqueo ſuſpendi damnati ſolent. Iſidor. lib. V. patibulum appellat. Sed patibulum adpenſos ſtatim examinat: crux autem ſubfixos diu cruciet. Vnde in Euangelio, latronibus vt morerentur & de ligno ante ſabbatum deponerentur crura ſubfracta ſunt, quia ligno ſuſpenſi citò mori non poterant. Seruile autem plerumque hoc ſupplicium fuit. Cic. Verr. V. vt quã ſeruis damnatis crucem fixeras, indemnatis ciuibus R. reſeruares. Itemque latronum & transfugarum, vt paullo antè docuimus ex l. 28. §. pen. & l. 38. §. 1. de pœn. itémque ſacrilegorum l. 6. D. de peculat. Crucis diſſimilis & forma & ratio fuit. Seneca de conſolat. ad Marciam: cap. 20. Video iſtas cruces non vnius quidem generis ſed aliter ab aliis fabricatas, alij capite conuerſos in terram ſuſpendere, alij per obſcœna ſtipitem egerunt, alij brachia patibulo explicuerunt. Et hanc vſitationem fuiſſe conſtat. Sozomen. hiſt. eccleſ. lib. 1. cap. VIII. narrat Conſtantinum hoc genus ſupplicij ſuſtuliſſe, & in ſuis numis ſculpſiſſe. Idem ſcribit Nicephor. hiſt. eccleſ. lib. VII. cap. XLVI. quia pro ſigno venerandæ Chriſtianæ religionis habebatur, vt Theodoſ. loquitur l. vlt. C. Th. de pagan. ſacrif. & templ. Itaq; non dubium eſt, quin paſſim in libris noſtris, vbi Crux poſita erat, ibi furcæ nomen à Triboniano ſuppoſitum, vt in d. l. 8. §. 1. De pœn. Moris autem fuit vt viui capite velato cruci ſubfigerentur impactis in manus & pedes clauis & brachiis expanſis pendentes, inedia tandem necarentur. quod ſi diutius viuere viderentur, carnifices crura ſubfringebant. Ioan. cap. 19. vbi ait crura Chriſto ideò non ſubfracta quia mortiuum eum offenderant. Senec. de vita beat. cap. XIX. Cùm refigere ſe crucibus conantur in quas vnuſquiſq; veſtrum clauos ſuos ipſe adiicit ad ſupplicium tamen acti ſtipitib. ſingulis pendent. Lactant. lib. IV. de diuin. inſt. cap. XXVI: Subfixus itaque cùm ſpiritum ſponte depoſuiſſet, neceſſarium carnifices nõ putauerunt oſſa eius ſubfringere, ſicut mos eorum ferebat: ſed tantummodò latus eius perforauerunt. Porrò moris fuit, vt milites aliquot cuſtodes imponerentur, nequis ſuſpendioſorum corpora ſupulturæ mandaret. Petron. in Satyr. Proxima nocte cùm miles quis cruces adſeruabat ne quis ad ſepulturam corpora detraheret notaſſet ſibi & lumen &c. Ex quo intelligitur, indulgenter potius quàm ex more permiſſum fuiſſe Ioſepho Arimatheenſi decurioni vt Chriſti corpus ſepulturæ mandaret. Obſeruandum tamen Iudæos adpropinquante feſto die ſupplicio adfectos ex hominum conſpectu tolli iuſſiſſe. Ioan. 19. nam Deute. 21. in crucem actorum cadauera ad veſperam de ligno deponi, eodémque die ſepeliri debebant.

A Ideò petierunt, vt crura latronibus ſubfringerentur: Math. 27. Marc. 15. Luc. 23.

CREMATIO.

Crematio eſt viui hominis damnati exuſtio: qua pœna transfugæ ad hoſtes & publici conſilij renunciatores adficiebantur. l. 8. §. 2. l. 38. §. 1. D. de pœn. item falſæ monetæ damnati. l. 2 C. de falſ. monet. item qui in vrbe dolo malo incendium fecerunt. l. 9.
B D. de incend. naufrag. Tacit. ſub Nerone, vbi de Chriſtianis hoc ſupplicio adfectis loquitur.

DECOLLATIO.

Decollatio eſt, quæ alibi capitis amputatio dicitur, cùm quis ad gladium damnatus lictori vel carnifici traditur, vt gladio ei caput amputetur. d. l. 8. §. 1. De pœn. Sueton. Calig. Miles decollandi ar-
C tifex quibuſcumque è cuſtodia capita amputabat. Eadem dicitur ſpecialiter Animaduerſio. l. 11. §. vlt. & l. ſeq. De pœn. Vnde illud veteris poetæ in orat. Cicer. pro C. Rabirio: Animaduerte & dicto pare: id eſt, gladio percute. Ex quo intelligitur cur Ant. Caracalla dixerit, gladio te iuſſum meum exſequi oportuit, vt ſcribit Spartianus, cùm in Papinianum animaduerti iuſſiſſet: quem carnifex ſecuri percuſſerat. Nam decollationem gladio, non ſecuri, non telo fieri oportuit. d. l. 8. §. 1. De pœn. Proconſul
D in vita Cypriani: Taſcium Cyprianum gladio animaduerti placet.

METALLVM, OPVS METALLI.

Damnatio in metallum eſt, cùm quis ad effodendum metallum grauioribus vinculis adligatus damnatur. Magna hæc capitis minutio eſt. quia pœnæ ſeruitutem irrogat l. 8. §. 1. l. 36. De pœn. At Iu-
E ſtiniani lege noua Media capitis diminutio facta eſt. Nouell. 22. Sed ad opus metalli damnati leuiorib. vinculis premuntur, opinor cùm in excoquendo elaborent. Grauius enim ſupplicium illud fuit. l. 8. §. 4. De pœn. l. vlt. D. de extraord. cogn. Vtraque autem pœnæ eſt ſeruitus, l. 17. l. 19. l. 36. de pœn. De grauitate autem huius ſupplicij vide Diod. Siculum lib. VI.

LVDVS VENATORIVS.

F

Damnatus ad ludum venatorium pœnæ ſeruus efficiebatur. l. 25. §. 2. D. de adquir. hæred. l. 8. §. 1. De pœn. non tamen vt continuò conſumeretur, ſed vt in arena ferro cum beſtiis pugnare diſceret, ad populi voluptatem, vt aliquando in theatro veneraretur, interdum etiam vt pirrycharius fieret, hoc eſt, ſub armis geſticulari & ſaltare diſceret l. 8. §. pen. D. de pœn. l. 10. D. ad leg. Iul. de vi pub. l. vlt. D. de fugit. Perſæpè autem non damnati, ſed vltrò ſeſe
G ad venationes dabant, de quibus l. 1. §. remouet, D. de poſtul. vnde Beſtiariorum & Harenariorum nomina in l. 21. §. 2. D. de teſtib. l. 11. C. de inoff. teſtam. Cyprian. epiſt. lib. II. Quid illud, oro te, quale eſt vbi ſe feris obiiciunt quos nemo damnauit, ætate integra, honeſta ſatis forma, veſte precioſa viuentes in vltroneum funus ornantur, malis ſuis miſeri gloriantur. pugnant ad beſtias non crimine ſed fu-

rore ſpectant filios ſuos patres, frater in cauea & ſoror præſto eſt. Et rurſus eorum duo fuerunt genera. Nam alij mercede id faciebant cùm ſuas operas ad depugnandum cum beſtiis locaſſent, alij verò virtutis oſtentandæ cauſa id faciebant. Illorum fama minuebatur, non caput. Horum neque fama neque caput, niſi paſſi ſint ſeſe corollariis in harena coronari. Hi enim infamia notantur. d. l. 1. §. remouet, De poſtul. Voluntarij neque parentum neque cognatorum bonis excluduntur. l. 1. §. qui operas, D. ad S.C. Tertyll. De his diſertè ſcribit Theodoricus rex apud Caſſiod. lib. v. epiſt. antepen. qui propter deſperatam audaciam dicebantur παράβολοι. Vide Sueton. Auguſto. & l. 3. §. lege, D. de teſtib.

AD BESTIAS.

Damnari ad beſtias dicebantur qui primo quoque muneri ſiue ſpectaculo deſtinati erant, vt ad palum adligati ſtatim à beſtiis conſumerentur. l. 1. C. Th. ad leg. Fab. l. 31. D. de pœn. l. 1. §. 2. D. de abig. Itaque non dubium eſt quin ſerui pœnæ fiant. l. 8. D. de teſtam. & Vopiſc. in Aureliano. & Apoſtolus 1. ad Corinth. 4.

LVDVS GLADIATORIVS.

Aliud eſt Damnari ad ludum gladiatorium, aliud Damnari ad gladium. Qui ad ludum gladiatorium damnabatur, Laniſtæ arte armorum ludiera inſtituendus dabatur, & populi voluptatibus reſeruabatur. quinetiam poſt quinquennium pileari, hoc eſt pileo & libertate donari poterat: ac deinde poſt biennium rudem accipere: vt ait Vlp. collectan. tit. 11. nimirum vt cæteris gladiatoribus præficeretur. Rudem enim Soſipater definit, Scipionem quem Laniſta liberandis gladiatoribus gerit. Inſigne igitur fuit honeſtæ miſſionis à ludo gladiatorio. Sed hæc quæ vocantur Cruenta gladiatorum ſpectacula Conſtantinus ſuſtulit l. vn. C. de gladiator. penit. toll. non tamen ludum & pœnam. l. 1. C. Th. ad leg. Fab. Idem eſt autem Damnari ad ludum gladiatorium quod damnari ad ferrum d. l. 8. de teſtam. Sueton. Nerone: Exhibuit ad ferrum etiam cccc. ſenatores. Interdum dicebatur Ad gladium, vt in l. 25. §. ſiquis planè, D. de adq. hæred. §. 6. §. ſed & ſi quis, De iniuſt. rupt. teſtam. Cic. Tuſcul. 11. Gladiatores aut perditi homines aut bàrbari vulneribus confecti mittunt ad dominos qui quærant quid velint. ſi ſatisfactum iis ſit ſe velle decumbere, quis mediocris gladiator ingemuit? quis vultum mutauit vnquam? quis non modò ſtetit, verum etiam decubuit turpiter? quis cùm decubuiſſet, ferrum recipere iuſſus, collum contraxit. Agell. lib. vii. cap. iii. Gladiatori compoſito ad pugnandum propoſita hæc ſors eſt, aut occidere ſi occupauerit; aut occumbere ſi ceſſauerit. Propriè autem Ad gladium damnatio ad Decollationem pertinet, vt damnatus vel ſtatim vel certè intra annum conſumatur. Paull. ſentent. libr. v. tit. xvii. & in Collectan. tit. xi. At ſtante repub. ſecuri vtebantur, quam lictores in faſcibus virgarum præferebant: vt in Rabiriana, docuimus. Cùm is qui ſententiam pronunciarat, lege agere iuſſiſſet, lictor damnatum palo adligabat, eique ceruicem ſecuri præcidebat. vt initio dictum eſt. Cic. Verr. v. producantur è carcere, & deligantur ad palum, & ſecuri feriuntur. Valer. v. cap. viii. L. Brutus filios ſuos pro tribunali virgis cæſos & ad palum religatos ſecuri percuti iuſſit.

AQVÆ ET IGNIS INTERDICTIO.

Aqua igni, tecto interdici damnatis ſolebat, quibus non nominatim ſed tacitè & vi ipſa exſulium inferebatur. quoniam earum rerum vſu prohibebantur, ſine quibus retineri vita non poteſt. Itaque & bona omnia & iura & ciuitatem amittebant. l. 3. D. de peculat. l. vlt. D. de legation. Cæſar apud Salluſt. Poſtquam reſp. adoleuit, & multitudine ciuium factiones valuere, circumueniri innocentes, alia huiuſcemodi fieri cœpere. hinc lex Porcia aliæque leges paratæ ſunt, quibus legib. exſilium damnatis permiſſum eſt. Lactant. libr. de orig. error. 11. cap. xx. Exſulibus quoque igni & aqua interdici ſolebat. Adhuc enim videbatur nefas quamuis malos tamen homines ſupplicio capitis adficere. Interdicto igitur vſu earum rerum quibus vita conſtat hominum, perinde habebatur ac ſi eſſet qui eam ſententiam exceperat morte multatus.

DEPORTATIO.

Deportatio, media capitis minutio eſt, quæ libertatem quidem relinquit, ſed & ciuitatem, id eſt omnia quæ iuris ciuilis ſunt adimit, & bonorum omnium publicationem infert. §. 1. Inſt. de cap. min. l. 2. D. de publ. iud. l. 17. D. de pœn. l. 8. C. eod. l. 59. De cond. & demonſt. l. 2. C. de bon. præſcript. neque laborandum eſt eo de eo quod dixit Calliſtratus in l. pen. D. de extraord. cognit. libertatem adimi deportatione: quia quamuis deportatio iuris gentium libertatem relinquat, quæ in effectu nulla eſt, non magis quàm in ſeruis, tamen eandem in effectu adimit, cùm iure ciuili haud multo meliori condicione ſint quàm ſerui. quamuis enim adquirere aliquid poſſint, tamen quia morientes fiſcum hæredem habent, alienare nihil poſſunt, ac ne ſeruis quidem libertatem dare; vt omittam quod tota illa Calliſtrati diſputatio confuſa eſt: cùm exiſtimationis & criminis capitalis cauſas, quas in diuidendo ſeparauerat, in explicando perſpicuè permiſcet. Interdum tamen deportati etiam libertate priuabantur. l. 2. D. vt nemo priu. & expulſus ciuitate habetur pro ſeruo. l. 5. in fi. D. de ſtat. homin. Mirum autem eſt quod dicitur in l. 13. D. de donat. int. vir. & vxor. Deportatione matrimonium non diſſolui. Vide quæ ſcripſi ad l. 97. D. de reg. iur.

RELEGATIO.

Relegatio eſt inſulæ vinculum, hoc eſt damnatio vt quis in certa & adſignata inſula moretur, neque ex ea egredi liceat. l. 5. 6. 7. D. de interd. & releg.

Hæc

Hæc capitis minutio non eſt: famam minuit non caput. l. 28. D. de pœn. Itaque relegatus omnia quæ iuris ſunt retinet: ius patriæ poteſtatis, ius ſui, ius adgnationis, ius patronatus, etiam teſtamenti factionem. itaque neque liberorum, neque parentum, neque adgnatorum, neque cognatorum bonis excluditur. l. 4. l. 7. §. 1. D. de interd. & releg. l. 13. D. de bon. poſſeſſ. Hæc igitur non propriè Exſulium eſt. l. 2. D. de pub. iud. Sed exſulium ſalua ciuitate. l. 4. D. ſi quis caut. Vnde illud Ouid. *Quippe relegatus nō exſul dicor in illo.* Item: *Ipſe relegati non exſulis vtitur in me, &c.* Itaque pœna hæc plerumque honeſtioribus tantum infligitur. l. 1. §. vlt. D. de ſicar. l. 5. C. de pœn. l. ſi adulterium, §. imperatores, D. ad leg. Iul. de adult. Paul. ſent. v. tit. xx. & xxvii. l. 1. §. quanquam, De abigeis. Exiſtimationem tamen minuit, id eſt, damnatum infamat, non tamen exiſtimationem conſumit. l. pen. D. de extraord. cog. A deportatione autem hoc differt, quod ſemper hæc & in perpetuum eſt: illa interdum etiam ad tempus. l. 7. §. 1. D. de interd. & releg. Itaque temporalis exſulij nomine Relegatio intelligitur. l. 13. D. ex quib. cauſ. in poſſ. l. 13. D. de falſ. Obiter autem hic corrigo. l. 5. D. de cap. min. vt legatur, vel relegauit vtiq; vſque eò vt ciuitatem amitteret. Et notandũ eſt, quandoque Relegatum dici pro Deportato, ſed non à iuris auctoribus. quod & alij obſeruarunt.

INTERDICTIO.

Interdictio generale verbum eſt. nam interdicitur damnato interdum arte ſua l. vlt. D. de pœn. interdum negociatione l. 9. §. 2. D. de pœn. honoribus, foro, aduocationibus & poſtulationib. d. l. 9. Propriè autem Interdictionem hic vſurpamus ſtrictè pro Relegatione: cùm relegatio in inſulam eſſe non poſſit ſine aliorum omnium locorum interdictione l. 4. D. de pœn. item cuicumque certo loco interdicitur, is extrà eum locum relegatur. veluti cùm patria interdicitur. l. 10. C. de ſent. & interloc. Hæc vt plenius intelligantur, dico Exſulium interdum abuſiuè & generaliter vſurpari, eique tres ſpecies ſubiici, quarum prima eſt, Interdictio certi loci, cùm quis certo tantum loco excluditur, aliorum ei omnium aditus & habitatio permittitur. Secunda huic contraria eſt, lata fuga, quod Græco more dictum interpretor pro φυγὴ, cùm omnium locorum aditu interdicitur præter vnũ, vt dixi, certum & deſignatum, ex quo ei egredi non licet. Tertia eſt, Relegatio quæ eſt inſulæ vinculum, neque à lata fuga niſi loci qualitate differt, quoniam illa continentis eſt, hæc inſulæ. Tanto ergò grauior eſt Relegatio Interdictione, quanto acerbius eſt vnum in locum concludi quàm ab vno ſolo excludi. l. 5. l. 7. §. ſicut, §. ſolet, D. de releg.

OPVS PVBLICVM.

Damnatio in opus publicum aut perpetua eſt aut temporalis. quæ perpetua eſt, inter mediocria ſupplicia numeratur: ſicuti de metallo diximus, & pœnæ ſeruitutem irrogant. l. 8. §. in miniſterium, l. 17. l. 36. De pœn. ac deportationi ſimilis eſt. l. 1. C. eod. Quæ temporalis eſt, non caput ſed exiſtimationem etiam in perpetuum minuit. l. 6. C. ex quib. cauſ. infam. l. 28. D. de pœn. l. vlt. D. de extraord. cogni. Obſeruauimus autem pœnam operis publici non niſi humilibus & plebeiis, id eſt, non honeſtioribus perſonis irrogari. l. 5. C. de pœn. l. 38. §. imperator, D. de adult. l. 1. §. vlt. D. de effractor. l. 1. §. 2. D. de abig. & l. 6. D. de extraord. crimin. Porrò Opus publicum video ſeparari ab Opere metalli, & refugas operis publici in opus metalli damnari. l. 8. §. quiſquis D. de pœn. Huiuſmodi fuerunt Lautumiæ ſiue Lapidicinæ publicæ. l. 9. D. ex quib. cauſſ. maior. l. 1. in fi. D. de aleat. item calcariæ, aut ſulphurariæ. d. l. 8. §. 8. De pœn. item ſalinæ, quæ vſitata fuit pœna mulierum d. l. 8. §. in miniſterium, De pœn. l. 6. D. de capti. Item damnatio ad remum publicæ ſcilicet triremis aut quadriremis, apud Valer. lib. i x.

VINCVLA.

Vinculorum pœnam apertè videmus nominari lib. ſentent. v. tit. xvii. & l. 1. in fi. D. de aleat. vbi ea pœna interdicta dicitur, quaſi carcer non ad puniendos noxios, ſed ad cuſtodiendos reos ſit inſtitutus. l. 8. §. ſolent. l. 35. D. de pœn. vbi tamen §. vlt. ſeruos in perpetua vincula damnari adfirmat. Sic Catilinarios Cæſaris ſententia in vincula perpetua damnatos legimus apud Cicer. & Salluſtium. Probabile eſt eam pœnam Impp. conſtitutionibus in liberis hominibus ſublatam; niſi operi publico coniuncta eſſet. itaq; perſpicuè ab Opere publico ſeparatur d. l. 1. in fi. De aleat. l. 8. §. 4. D. de pœn. vt & à Carcere. l. 1. C. ex quib. cauſ. infam. itémq; à Cuſtodia publica l. 3. §. lege, D. de teſtib. quia cuſtodia militaris, hoc eſt militum aliquot intelligitur, quæ à vinculis ſeparatur. l. 4. §. 1. D. ſi quis cautio n. l. 9. D. de teſtam. item à Cuſtodia publica & à compedibus l. 45 §. 1. D. de iur. fiſc. quaſi vincula collorum Compedes pedum fuerint, vt Iſidor. lib. v. tradidit. Temporalium autem frequens mentio eſt: vt cùm ob ſuſpecti crimina quædam vincitur tutor l. 3. §. qui pecuniam, D. de ſuſpect. item qui reus in iudicio confeſſus eſt. l. 4. D. ad leg. Iul. maieſt. Vtrùm autem infamiam adferat, quæri poteſt. quia qui in vinculis eſt cuſtodiáve publica lege Iulia de vi in reum teſtimonium dicere vetatur. l. 3. §. lege, D. de teſtib. ſed hoc tantiſper verum eſt, dum quis in vinculis continetur. reuera enim infamia niſi damnatus non adficitur. l. 1. C. ex quibus cauſſ. infam. irrog.

EQVVLEVS.

Equuleus ſiue Eculeus, ſtipes creditur fuiſſe, in equi formam inciſus, cui imponebantur rei, vt neruis vtraque ex parte diſtentis cruciarentur. Prudentius in Romani martyrio:

—Iuſſerat
Euiſcerandum corpus eculeo eminus
Pendere, & vncis vnguliſque creſcere

Conſtant. in l. 7. C. de malefic. Sic eculeo deditus, vnguliſque ſulcantibus latera perforata pœnas proprio dignas facinore. Ammianus lib. x x i x. Intenduntur eculei, expediuntur pondera plumbea, cum fidiculis & verberibus.

FIDICVLÆ.

Fidicularum mentio fit in l. 4. C. ad leg. Iul. maieſt. & l. 16. C. de quæſtion. fuiſſe videntur chordæ quibus noxiorum artus magno cruciatu diſtendebantur Valer. lib. i i i. cap. i i i. Rupit verbera, fidi-

culas laxauit, ſoluit equuleum. Seneca de ira III. Torſerat per omnia quę in rerum natura turpiſſima ſunt, fidiculis, eculeo, igne, &c.

PLVMBATÆ.

Plumbatæ dicebantur verbera plumbea, quibus damnati cædebantur. l. 2. C. de exact. tribut. l. vn. C. de his qui potent. nom. l. 40. C. de decurionib. Prudentius περὶ στεφάνων:

--- Tundatur tergum crebris ictibus,
Plumbeoq; ceruix verberata extuberet:
Pulſatus ergò martyr illa grandine,
Poſtquam inter ictus dixit hymnum plumbeos.

VIRGVLÆ.

Harum fit mentio in d. l. 7. C. de malefic. & in l. vn. C. de emend. ſeru. & videntur ferramenta fuiſ-

A ſe ad vngularum inſtar biſulca, quibus latera cruciatorum ſecabantur vel fodiebantur. Prudentius:

Coſtas biſulcis exſecandas vngulis. Item:
Non vngularum tanta vis fodit latus.

Auguſtin. epiſt. CLIX. Non extendente eculeo, non ſulcantibus vngulis, non vrentibus flammis. Cypria. lib. II. ep. II. commemorat equuleum extentum, vngulam effodientem, & ignem exurentem. Hoc denique obſeruandum eſt, condicionis hominum tres eſſe gradus, ſecundum quos pœnarum gradus
B metimur. l. 1. l. vlt. & paſſ. D. de pœn. Summum, qui eſt honeſtiorum perſonarum, veluti decurionum. l. 9. §. 3. D. de pœn. Medium, eorum qui non ſunt infimæ ſortis. Infimum, quales ſunt liberti, item perſonæ turpes & famoſæ, quales diximus eſſe Arenarios, ſcænicos, lenones, tabernarios. l. 7. C. de inceſt. nupt. Serui verò omnium atrociſſimè puniebantur: vt conſtat ex Pauli ſentent. itémq; ex tit. de pœn. Digeſt. & Cod.

FINIS.

FRANC.

FRANC. HOTMANI IVRISC. IN ORATIONES M. T. CICERONIS, EAS MAXIME quæ quæſtionem aliquam Iuris continent,

COMMENTARII MAGNA EX parte noui.

INDEX ORATIONVM QVÆ HOC VOLVMINE CONTINENTVR.

Commentarij in has priores primùm editi ſunt anno M. D L I V. *nunc verò renouati.*

Pro P. Quinctio, Oratio I.
Pro Sex. Roſcio Amerino, II.
Pro Q. Roſcio Comœdo, III.
Accuſationes omnes in Verrem. VII.
Pro M. Fonteio, XI.
Pro A. Cæcina, XII.
Pro lege Manilia, XIII.

Hi verò posteriores noui ſunt & poſtremi.

Pro C. Rabirio perduellionis reo, Oratio XVIII.
Pro A. Licinio Archia poëta, XXVI.
Ad Quirites poſt reditum, XXVIII.
Poſt reditum in ſenatu, XXIX.
Pro domo ſua ad Pontifices, XXX.
Pro P. Sextio, XXXIII.
In Vatinium, XXXIV.
Pro M. Cœlio, XXXV.
De prouinciis conſularibus, XXXVI.
In L. Piſonem, XXXVII.
Pro T. Annio Milone, XXXVIII.
Pro C. Rabirio Poſtumo, XXXIX.

M. T. CIC. PRO P. QVINCTIO ORATIO I.

ARGVMENTVM.

L. Scipione C. Norbano COSS. *(quo tempore L. Sylla ex Mithridatico bello reuertens, infeſtis armis Romam cum maximo exercitu contendebat) Sex. Neuius præco, qui ſibi à P. Quinctio plebeio homine pecuniam ex ſocietate deberi, & deſertum ab eodem vadimonium diceret, vi Cal. intercalares, hoc eſt,* XXIII *die Febr. à P. Burrieno Prætore ex edicto poſſeſſionem bonorum ipſius Quinctij poſtulauit: quam quum impetraſſet, fundum in Gallia, qui communis ipſorum erat, poſſedit. Biennio poſt M. Tullio Cn. Dolabella* COSS. *L. Sylla Dictaturam gerente, quum hic ipſe Neuius à Cn. Dolabella Prætore iudicium Pro ſocio aduerſus Quinctium peteret, cum eo vt Quinctius ſolus iudicatum ſolui ſatiſdaret, iudicium Quinctius nō recuſauit, ſatiſdare recuſauit: hanc afferens cauſam, quòd ij ſoli ſatiſdarent, quorum bona, quòd vadimonium deſeruiſſent, poſſeſſa eſſent: poſſeſſa autem ſua bona nunquam fuiſſe. quum Cn. Dolabella Prætor decernit, eúmque iubet aut ſatiſdare, aut ſponſionem facere, Si bona ſua ex edicto poſſeſſa eſſent. Sponſionem Quinctius facere maluit, fecit. In eam ſponſionem à Prætore iudicem C. Aquilium Iuriſconſultum petiit: Neuius non recuſauit. Datus itaque C. Aquilius à Prætore iudex eſt, qui de hac ſponſione iudicaret. Is peritos iuris tres, L. Lucullum, P. Quintilium, M. Marcellum in conſilium aduocauit. Sedit ipſe iuratus: ſedere & alij, ſed iniurati. neque enim iudicabant, non accepta ſcilicet à magiſtratu poteſtate: ſed conſilium communicabant. Cauſa priuata eſt: id eſt, actor non totius populi (vt in publicis iudiciis) ſed vnius alicuius priuati hominis, qui ſe læſum quæritur, iniuriam perſequitur. Acta eſt poſt aliquot ampliationes, quum difficile iudicium videretur: aut propter iuris obſcuram dubiámque rationem, aut quia ciuis R. exiſtimatio agebatur. quæ duæ ampliandi cauſæ fuerunt, vt ſuo loco docebimus. Et (vt puto) in Comitio acta eſt: qui locus erat in foro propter Curiam, in quo priuatarum rerum iudicia fieri ſolebant: vt conſtat ex Plauto, Macrobio, & Bruto Ciceronis. Dicta eſt autem à M. Tullio, annum (vt ſcribit Agellius) ſextum & vigeſimum ætatis agente. ſiquidem à C. Serrano Q. Cæpione* COSS. *quibus ſe natum ipſe in Bruto ſcribit, ante diem* III *Non. Ian. (vt Agellius auctor eſt, & ipſe teſtatur in Epiſtolis ad Atticum) ad Tullium & Dolabellam* COSS. *quo tempore (auctore Agellio) hæc cauſa dicta eſt, totidem anni numerantur.*

COMMENTARIVS.

A *Quæ res.* In exordio aduerſarios in inuidiam inducit commemoranda eorum gratia, potentia, iniuria. Gratia Neuij apud nobilitatem: potentia nobilium Neuij fautorum apud prætorem & iudicem. Iniuria & iniquitate Burieni prætoris in hoc iudicio peruerſè ac præpoſterè conſtituendo. Clienti verò ſuo beneuolentiam iudicis conciliat exponenda ipſius inopia ac ſolitudine amicorum: ſua verò perexigua dicendi facultate & exercitatione forenſi. Quinctij porro incommodis & difficultatibus, qui per aduerſariorum iniuriam bieñium propè affectus eſt. Rem verò modicè ac ſtrictim attingit, huiuſce conſtituti iudicij peruerſam atque iniquam rationem leuiter demonſtrans. Locos autem beneuolentiæ à ſua & clientis, & aduerſariorum perſona conciliandæ hoc initio coniunxit.

In ciuitate. In hac ciuitate. vt infrà, Aut C. Aquilius vir iuratus hoc ius in ciuitate conſtituat. Si eſt homini honeſto locus in ciuitate inuito Neuio.

Summa gratia & eloquentia. Gratia, copia eſt plurimorum amicorum, vt ſcribit Aſconius: & intelligitur ex his verbis quæ proximè inſequuntur: P. Quinctius, cui exiguæ amicorū copiæ ſunt, cum aduerſario gratioſiſſimo contendat. Plurimum autem in ciuitate gratia poterat. primùm B in iudiciis: etenim moris erat in iudiciis tum priuatis, tum publicis, amicos omnes aduocare, quorum auctoritate moueri iudices poſſe putabantur. iique, vt ſcribit Aſconius, Aduocati dicebātur, qui ſcilicet præſentiam ſuam amico commodabant. Orator enim, Patronus dicebatur. Patronus autem, inſtituto Romuli, qui ex Patrum

numero plebi, quos ei commodum eſſet, deligendi poteſtatem fecit, qui ipſius cauſas ſuſciperent. ex quo illi quidem Patroni, hi verò Clientes, vt alibi docuimus, dicebantur. Eò igitur & Prætores, & Conſules, & omnes denique, quicunque poterant, tum magiſtratus, tum alij ciuitatis principes aduocabantur: in quibus potentia quidem dicebatur: quum in eo cui aduocati aderant, Gratiæ verbum potius vſurparetur. In hanc ſententiam ipſe in Oratione pro Cæcina, Denique, inquit, nimia iſta quæ dominatur in ciuitate potentia, in hoc ſolo genere quieſcit. Has copias amicorum, qui aduocari ad iudicium ſolebant, Æſchines in Oratione contra Cteſiphontem τῆς παρασκευῆς, καὶ τῆς παρατάξεως nomine ſignificat: quibus verbis modò quod Manum, modò quod Aciem inſtructam Latini appellant, Græci declarant. Τὴν μὲν παρασκευὴν ὁρᾶτε, ὦ Ἀθηναῖοι, καὶ τὴν παράταξιν, ὅση γιγνεται. Copias enim aduocatorum oſtendit Demoſthenis & Cteſiphontis: quas inuidioſè Manum, atque Aciem inſtructam, quaſi ad vim faciendam comparatas appellat. Poterat præterea Gratia plurimum in honorum petitionibus, poterat in Senatu, qua de re mentio fit in Miloniana cùm dicit Munatium Plancum ſuam potentiam inuidioſè criminari, ac dicere, Senatum non quod ſentiret, ſed quod Tullius vellet, decernere. Denique omnibus in Reip. partibus amicorum copiæ plurimum (vt ipſe dicit) poterant. De eloquentia verò, quid attinet dicere? cùm in liberis ciuitatibus dominam & reginam eam rerum omnium fuiſſe conſtet: vt ipſe docet initio libri de Oratore I.

Quarum alteram eloquentiam. Sic enim frequenter ad proximum ſe refert. Duplex autem quaſi certamen impar hoc iudicio conſtitutum ſignificat, Oratorum & Reorum. Differentiam porrò locus hic oſtendit inter Metuere & Vereri: quam obſcuram eſſe, idem in lib. De orat. III. his verbis ſignificat: Comparationis autem duo ſunt loci: vnus cùm idemne ſit, an aliquid interſit, quæritur, vt metuere & vereri: &c.

Alteram C. Aquil. Hic eſt, puto, C. Aquilius Gallus, auditor Q. Mutij Pont. Max. vt ſcribit Pomponius in capite de origine iuris, Seruij Sulpitij in iure præceptor, vt Cicero tradit in Bruto: clarus iuris ciuilis ſcientia, à quo de dolo malo formula prolata eſt, quam Cicero euerriculum malitiarum omnium appellat, in libro de Nat. Deorum III. & de Offic. III. quem ipſe idem & in Topicis & eodem libro de Offic. ſuum collegam appellat, opinor, quòd Præturam vnà cum ipſo geſſerit: cùm Tullio quidem de pecuniis repetundis, Aquilio verò ambitus quæſtio obuenisſet: vt in Cluentiana ſignificat, & alibi exponemus.

Ne me dicendo impediat. Ne permultis in rebus timore prolabar, vt ipſe inquit infrà. & hac verecundia qua quidem, auctore Fabio, nihil eſt ad conciliandum grauius, beneuolentiam ſibi iudicis adiungit.

Gratia Sex. Neuij. Gratiam ſibi nobilitatis paucis hiſce diebus conciliarat, cùm à partibus Marianis, inclinata tamen & propè iacente iam fortuna, ad Syllanos deſciuiſſet. vt conſtat infra. Itaque ei aderant homines nobiliſſimi ac potentiſſimi ciuitatis, vt infrà dicitur. Potentes, diſerti,

A nobiles omnes aduocandi ſunt.

Neque vſuſ ctus. Annum agens ætatis ſextum & vigeſimum, vt in expoſitione argumenti diximus.

Cum patrono diſertiſsimo comparer. Comparari hoc loco committi ſignificat: quomodo duo paria gladiatorum inter ſe committi dicuntur, Nam comparari ad certamen intelligitur. Græci παρίστασθαι dicunt, ἀντιπαρατίθεσθαι, & ἀντιπαραβάλλεσθαι.

B *Tenues opes, nullæ facultates.* Non diuitias ſignificat, quum infrà fortunas appellet illius ampliſſimas: ſed quam antea gratiam appellari diximus: aut, quod vernacula noſtra lingua dicere ſolemus, creditum. Ita in Epiſtol. I. ad Q. Frat. Nunc quoniam ita accidit, vt neque Prætores ſuis opibus, neque nos noſtro ſtudio quicquam proficere poſſemus, &c. Similiter infra. Obteſtatur, vt plus huius inopia poſſit ad miſericordiam, quàm illius opes ad crudelitatem. Et paulò C poſt, Si apud hoc conſilium, ex opibus, non ex veritate cauſa pendetur. Itaque hoc ipſo loco opibus ac facultatibus nullis præditum, cum homine gratioſiſſimo, quaſi contraria contrariis reſpondentia, comparat. Facultates autem maius eſſe voluit, quàm opes: vt Facultatis verbo ἱκανότης intelligatur: nam ἱκανώτατοι à Xenophonte dicuntur in Tyranno, quibus nihil deeſt ad ſummam potentiam.

Qui hanc cauſam aliquoties egit. Apparet ali-D quoties ampliatam hanc cauſam fuiſſe: quod etiam infrà ſignificat. Nec illud, inquit, mihi arrogabo, me poſſe cauſam commodius demonſtrare, quàm antea demonſtrata ſit. item, Et ab illo, inquit, qui antè dixit, informata iam cauſa eſt. Ac de ampliatione quidem in Verrinis orationibus idoneo loco diſputabimus.

Noua legatione impeditus. Quam ſignificet legationem, obſcurum eſt: niſi fortè nouam appellat, quaſi alteram nunc legationem obeat, quum E iam antè legatus Proconſuli, aut Proprætori cuipiam fuiſſet. De Legatorum quidem generibus in Ver. III breuiter explicauimus.

Ad me ventum eſt. Deferri enim cauſæ poſt ampliationem, etiam ad alium poterant patronum: vt in Bruto delata à C. Lælio dicitur ad Sergium Galbam quædam publicanorum cauſa.

Vt ſumma haberem cætera. Si maximè & ſummam haberem eloquentiam, & ſummam amicorum copiam ac facultatem. Græcè, εἰ τἄλλα πλεο-F νεκτοίην: cuius contrarium eſt ἐλαττοῦσθαι.

Tot controuerſiis implicatam. Iam enim biennium in hoc iudicio verſabantur, vt ipſe dicit inf.

Quæ quo plura. Nunc locum beneuolentiæ à iudicis & aſſeſſorum perſona conciliandæ attingit.

Hos qui tibi in conſilio adſunt. Datus Aquilius à Prætore Dolabella iudex huius cauſæ fuerat, ſicuti in expoſitione argumenti diximus. Is ſibi iuriſconſultos aliquot in conſilium aduocarat: qui cum illo tantummodo conſilium communi-G carent, ſententiam ipſi, non accepta ſcilicet eius rei poteſtate, neque (vt opinor) iurati non ferrēt. itaque Iudicem C. Aquilium identidem appellat; eius aduocatos, quod ſciam, nuſquam.

In conſilio adſunt. Libri manuſcripti Aſſunt. & certè ſic ſe res habet, vt veteres ita locuti fuiſſe videantur, quum apud Plautum in Pœnulo

ſcriptum ita ſit, Heus Milphio vbi es? MIL. Adſum A apud te: eccum. AG. At ego elixum volo.

Solitudini atque inopia. Aduocatos enim habebat Quinctius, & paucos, (de quibus infra) & non potentes. Nam profuſis ſumptibus potentium amicitiæ parabantur: ipſe ſemper inculte atque horridè vixerat.

Ex opibus, non ex veritate. Opibus, gratia. Veritate, bonitate cauſæ, æquitate. Terentius in Andria, Idne eſt verum? immò id genus hominum eſt peſſimum. Vergilius, B

Quæcunque eſt fortuna, mea eſt, me verius vnum
Pro vobis fœdus luere & decernere ferro.

Sed in re aperta putidū eſt exempla conquirere.

Nihil tam ſanctum atque ſyncerum in ciuitate. Artificioſa laudatio conſilij, quaſi ſanctius in ciuitate aduocari non poſſit, neque ſyncerius. & locus eſt ex comparatione maioris. Si apud quos multo maiore ratione valere debet æquitas, apud eos non valeat: ne apud eos quidem valebit, apud quos minus videtur valere poſſe. C

Humilitatem cuiuſquam. Infimam ac tenuem conditionem, inopiam ac ſolitudinem ab amicis.

Non eò dico C. Aquili. Purgat quod initio dictum paulo acerbius videtur: Gratia Sex. Neuij ne Pub. Quinctio noceat, id verò non mediocriter pertimeſco. Oſtendit ex prætoris decreto cauſam cur id pertimeſcat, fuiſſe.

Quid ergo eſt? Locus attentionis: quaſi noua quædam & inuſitata in hoc iudicio verſentur. D

De fortunis omnibus decernit. Illud enim hoc iudicio quæritur, ſintne ex edicto bona poſſeſſa eius, qui vadimonium deſeruerit. Horum verò bona omnia auctione vendita, ære primum alieno diſſoluto, ei qui poſſeſſionem poſtularat addicebantur: vt poſtea docebimus.

Omnes quorum in alterius manu. Nam ex officij conſideratione, fiducia: ex poteſtatis, metus naſcitur, & cogitatio periculi: quod ipſum ſi ſolius officij ratio ducatur, reuera nullum eſt, in iis E videlicet qui quum innocentes ſint, tamen in crimen vocantur. Sed cur potius poteſtatis ratio ducitur? propter inſitam cuiq; à natura ſui charitatem ac diligentiam. Notum eſt illud Alcibiadis, ἐξὸν φυγεῖν, μὴ ζήτει δίκην. Et illud de eodem apud Plutarchum, εἰπόντος δὲ τινός, οὐ πιστεύεις ὦ Ἀλκιβιάδη τῇ πατρίδι; τὰ μὲν ἄλλ᾽ ἔφη πάντα, περὶ δὲ τῆς ψυχῆς τῆς ἐμῆς, οὐδὲ τῇ μητρί. μήπως ἀγνοήσασα τὴν μέλαιναν ἀντὶ τῆς λευκῆς ἐπενέγκῃ ψῆφον. id eſt, Quum quidam dixiſſet, Quid? Alcibiades, non fidis patriæ? Sanè, inquit ille, aliis omnibus in F rebus: verùm vbi mea vita agitur, ne matri quidem. ne fortè imprudens, nigrum pro candido calculum conſtituat.

Verbo Sex. Neuium, reuera homines diſertiſſimos. Mirè Quinctij cauſam ſubleuat, dum iſtam illi ſtructam à nobilibus calumniam fuiſſe dicit, propter inſitum inueteratúmque illorum in ipſum odium: quod ex eo tempore cœptum dicit, quum ipſe Marianas partes ſecutus eſt. quaſi hæc vna Quinctij calamitatis cauſa ſit. Non eſt, G inquit, hæc reuera Neuij controuerſia, ſed ab hominibus maleuolis atque inuidis malitioſè conflata, vt hoc nomine quæſito Quinctium opprimant. Nam appoſitus eſt modò Neuius, per quem illū homines aliquot nobiles opprimerēt.

Homines diſertiſſimos, fortiſſimos. L. Philippum, Q. Hortenſium: de quibus infra. Sed mirum eſt quod addidit, Fortiſſimos; quod verbum nūquam niſi maximi honoris loco tribuit. Videamus ergo ne FLORENTISSIMOS potiùs ſit corrigendum, cùm infrà L. Philippum florentiſſimum ciuitatis appellet.

Qui communi iudicio. Iniquè conſtituto. hoc enim ad Prætorem Burrienum pertinet, non ad hoc Aquilij iudicium.

Dici aut commemorari. Alibi perſæpe fingi aut commemorari. Sed hoc loco Dici, ad res nouas, Commemorari ad veteres, referendum videtur, quæ olim etiam auditæ & dictæ ſunt.

Qui caput alterius, famam, fortunáſq; defendam. Caput, locum ac numerum ciuis R. Latinè appellamus. vnde cenſa dicuntur ciuium capita, quum à Cenſoribus in luſtris condendis eorum nomina in tabulas publicas relata ſunt. Quocirca quibus iudiciis de ciuitate quis eximitur, ea iudicia Latini Capitalia appellant. Paulus Iuriſc. ſub tit. De pub. iud. Iudicia, inquit, capitalia ſunt, ex quibus pœna, mors, aut exilium eſt: hoc eſt, aquæ & ignis interdictio. per has enim pœnas eximitur caput de ciuitate. Sed in hoc verbo lapſa conſuetudo, ſenſim eò deducta eſt, vt & Caput, exiſtimationem hominis nominemus: & omnem infamiam, pœnam capitalem. Modeſtinus in l. licet, D. de verb. ſig. Licet, inquit, Capitalis Latinè loquentibus, omnis cauſa exiſtimationis videatur: tamen appellatio Capitalis, mortis vel amiſſionis ciuitatis intelligenda eſt. Et ab eadem ratione in Orat. pro Q. Roſcio, priuata iudicia, quæ turpitudinem afferūt, Capitalia tamen non appellat. Si qua, inquit, ſunt priuata iudicia ſummæ exiſtimationis, & propè dicam capitis, tria hæc ſunt, fiduciæ, tutelæ, ſocietatis. Hæc autem conſuetudo manauit, opinor, ex eo, quòd qui turpi iudicio damnati eſſent, à Cenſoribus tribu mouebantur. Quum ergo ex ea tribu capita illa eximerentur, in Ceritúmque tabulas relata eſſent, propè de ciuitate ſublata videbantur: quum ſcilicet & ius ſuffragij amitterent, & ad hoc tantùm ciues eſſent, vt pro capite ſuo tributi nomine æra penderent. Ex his autem illud intelligi volumus, quòd capitis iudicium hoc Quinctianum tam ſæpe appellatur, non tamen publicum fuiſſe, vt quidam imperitè ſcripſerunt: ſed quum priuatum ſit, propterea tamen capitis appellari, quia turpem exiſtimationem afferat. Hoc autem iudicio, ideo Quinctij caput atque exiſtimatio in diſcrimen vertitur, quòd eo quæritur, vadimonium deſeruerit Quinctius, nécne. Deſertoribus autem vadimonij, pœnam eſſe conſtitutam, infamiam, pro locis intelligetur.

Priore loco cauſam dicere. Neuius iudicio Pro ſocio certare cum Quinctio volebat, ſed cum eo, vt Quinctius (quaſi qui vadimonium deſeruiſſet) ſolus iudicatum ſolui ſatiſdaret. Soli autem ſatiſdabant, quorum bona, quòd ipſi vadimonium deſeruiſſent, ex edicto poſſeſſa eſſent. Negabat ergo poſſeſſa eſſe bona Quinctius. cuius rei conſtitutum eſt hoc iudicium. Ergo hoc iudicio vadimonium deſeruiſſe arguitur, & tamen priore loco falſum id eſſe docere cogitur. fecit enim ipſe ſponſionem: qui verò ſponſionem faciunt, debēt ipſi,

ipſi, vtpote actores, cauſam priore loco dicere.

Partes accuſatoris obtinet. Inuidioſè dictum in Hortenſium. nam Accuſatores in cauſis publicis dicuntur. auctor hic ipſe in Partitionibus. Sed & ſe capitis defenſorem, & Hortenſium graui verbo Accuſatorem appellat, quòd hoc iudicio de fama, fortuniſque omnibus Quinctius decernat.

Tela depellere. Euellere ſententia poſtulabat, vbi de medicina facienda loquitur. Sed hanc ſcripturam id quod ſequitur confirmat, vitandi illorum impetus.

Vitandi tuorum impetus. Neque enim eum qui poſterius dixerat, licebat, niſi ampliata cauſa, redargui.

Quaſi venenatum. Similitudinem non ad illud quod antecedit, Falſum crimen: ſed ad illud potius Medicinæ faciundæ, referendam puto. vt ſit ſenſus, Non erit locus medicinæ faciundæ, non magis quàm ſi tinctum veneno telum iecíſſent: & verbum, IECERINT, quaſi bis poſitum intelligatur. primùm quidem poſt illa verba, Falſum crimen iecerint: deinde ſuo loco, Quaſi iecerint, &c.

Prætoris iniquitate. Cn. Dolabellæ. Iniquitatem autem in ius dicente ponimus, quum variè & non æquabiliter omnibus ius dicit: ſed aut gratia inflectitur, aut potentia infringitur, aut adulteratur pecunia. Iniquitati autem æquabilitas opponitur. Cicero in Ep. 1. ad Q. Fr. Quare, ſit ſumma in iure dicendo ſeueritas, dummodo ea ne varietur gratia, ſed conſeruetur æquabilis. ſed tamen parui refert abs te ius dici æquabiliter, & diligenter, niſi idem alij faciant, quibus tu eius muneris aliquam partem conceſſeris.

De probro, quàm de re. Noluit, inquit, agi de re pecuniaria ciuili actione, arbitrio Pro ſocio: priùs quàm hoc iudicio iudicatum eſſet, an ex edicto bona Quinctij, quaſi qui vadimonium deſeruiſſet, poſſeſſa eſſent.

Antequam verbum accuſatoris audiſſet. Hæc dicuntur oratoriè, quaſi iniuriam Quinctio Dolabella feciſſet: quum re vera conſtitui aliter iudicium non poſſet. Nam aut ſatiſdare Quinctius debebat, quum eius bona poſſeſſa dicerentur, aut non eſſe poſſeſſa docere. hoc verò, niſi ſponſione facta, non poterat. qui verò ſponſione certaret, eum priore loco cauſam dicere oportebat.

Verbum accuſatoris. Verbum ab accuſatore: vt infrà 12. Tum denique vocem accuſatoris audiat.

Eorum gratia & potentia. Apud prætorem.

Opes ſuas. Potentiam, vulgus, creditum.

Quo plus propter virtutem nobilitatémque poſſunt. Ipſe in Orat. pro Muræna, Semper in hac ciuitate nimis magnis accuſatorum opibus ſapientes iudices reſtiterunt. Nolo accuſator in iudicium potentiam afferat, non vim maiorem aliquam. & ibi multa in hanc ſententiam.

Fidem, veritatem. Probitatem, integritatem, innocentiam.

Non ius par, non agendi poteſtas eadem. Cn. Dolabellam Prætorem dicit, hominem nobilem & Neuij familiarem: qui aut ſatiſdare Quinctium iubebat, aut ſponſionem facere. Eadem querimonia poſtea repetitur, & in peroratione. Sed omnia hæc ad tempus dicuntur, & ad cauſam

A ſubleuandam. nam, vt paulo antè poſui, reuera conſtitui aliter hoc iudicium non potuit.

Cæterarum rerum. Græcorum locutionem imitatur, qui τῶν ἄλλων πραγμάτων dicunt, ſubaudientes περὶ. Ergo Cæterarum rerum dixit, pro Cæteris in rebus. Simile eſt illud Terentij in Adelph. Nolim ceterarum rerum te ſocordem eodem modo.

Viro bono, veruntamen. Ironia: vt infra, Vereor, ne ſe derideri putet, quod iterum iam dico O-

B ptimus. Nam hoc eodem modo dicimus, vt illud vulgare apud nos, Vir optimus niſi quòd Deum eſſe nullum putat: vel niſi quòd fidem non colit. ſic, Viro bono, ſed qui non didicit magna fide ſocietatem gerere, id eſt perfidioſo & improbo.

Officia certi patrisfamiliàs. Id eſt, probati & cogniti. vt Ver. v. certæ res dicuntur, quæ probatæ ſunt, & iuſtæ veræque cognitæ. Hæc omnia, inquit, non rerum certarum, ſed furtorum impro-

C biſſimorum ſunt vocabula. ſic nebulo certus, id eſt cognitus & ſpectatus, ad Att. lib. xv. Scribit autem Statius illum cum patre habitare velle. hoc verò mirum: & id gaudet. quem tu illo certiorem nebulonem?

Parum facetus ſcurra. Scurras à dicacibus ea re Cicero diſtinguit in lib. de Orat. II. quòd dicaces in iocando modum adhibent, rationem perſonæ, temporis & loci ducunt: ſcurræ quotieſcunque poſſunt, quaſi neceſſe habeant dicere, dicunt.

D Temporis, inquit, ratio, & ipſius dicacitatis moderatio & temperantia, & raritas dictorum diſtinguet Oratorem à ſcurra: & quod nos cum cauſa dicimus, non vt ridiculi videamur, ſed vt proficiamus aliquid, illi totum diem, & ſine cauſa.

Vocem in quæſtum contulit. E duabus, inquit, tenuiſſimis rebus, quas ſolas habuit, ex quibus pecuniam facere potuit, alteram vendidit, vocem videlicet, quũ ex præconio quæſtum faceret: al-

E teram, libertatem ſcilicet, nõ vendidit. Notũ eſt, maioribus annis xxv, licuiſſe libertatem vẽdere, pretij parte aliqua, ei à quo venderentur, data.

Vocem, in quæſtum. Præcones in comitiis legum, ſubiiciente ſcriba, leges pronuntiabant: in comitiis magiſtratuum, tribus citabant, qui deſignati eſſent, renuntiabant: in iudiciis iudices, reos, & teſtes citabant, audientiam faciebant, Oratores dixiſſe pronũtiabant: in auctionibus, rei pretium indicabant, addictam à magiſtro rem venditam

F pollicebantur.

Quo impunius dicax eſſet. Nam ſcurræ nulli, niſi liberi. ſeruis enim ridicula iacere nõ licebat.

In tua pecunia. Suam enim ille nullam habebat. quare in aliena diſcendum erat. Socios autem eos nobis ferè adiungimus qui pecuniæ exercendæ rationes tenent.

In Gallia comparabantur. Videtur ſignificare, vt inde Romam deportarentur.

Tollitur ab atriis Liciniis. Dicit, puto, nobile il-

G lud L. Licinij Craſſi atrium, in quo quatuor Hymettij marmoris columnas, Ædilitatis gratia ad ſcenam ornandam aduectas, ſtatuit, vt ſcribit Plinius: cùm publicè nondum eſſent vllæ marmoreæ. Et fuiſſe atria quædam, in quibus auctiones fierent, argumento eſt locus primæ contra Rullũ Orationis, quem ſubiiciam. Homines, inquit, ne-

quiſſimi,conſumptis patrimoniis hoc faciunt, vt in atriis auctionariis potiùs, quàm in triuiis, aut in compitis auctionentur.

Trans Alpes. In Sebuſianos,infrà.

Fit magna mutatio loci non ingenij. Hinc illud Æſchinis contra Cteſiphontem οὐδ' ὅςις ἐςὶν οἴκοι φαῦλος οὐδέποτ' ἦν ἐν Μακεδονίᾳ κατὰ τὴν πρεσβείαν καλὸς κἀγαθὸς, οὐ γὰρ τὸν τρόπον, ἀλλὰ τὸν τόπον μόνον μετήλλαξε. Neque qui domi nequam eſt,vnquam erit in legatione Macedonica frugi ac probus. Fit enim mutatio loci non ingenij. ſed agnominatio τρόπου & τόπου Latinè non apparet.

Ab adoleſcentulo quæſtum ſibi inſtituiſſet ſine impendio. Vtrum turpem quæſtum ſignificat, quem perditi & infames pueri productorum opera faciebant,præſertim quum de ætate tenera loquatur:an potiùs quæſtum ex voce,atque præconio? Illud opinor,potiùs intelligit.

Nec mirum,ſi is qui vocem. Hoc dicit, Si ex voce viliſſima leuiſſimáque re quæſtum fecerat,minimè mirum eſt,ſi ex fructuoſa & quæſtuoſa re, nimirum pecunia, magnum expectabat emolumentum.

Arbitrium pro ſocio condemnari ſolerent. Condemnari arbitrium, incognita mihi locutio: Condemnari arbitrio, facilis & expedita. quomodo ego legendum hoc loco potius exiſtimarem. Arbitrium enim hoc in genere pro Iudicium dicimus:id eſt,in iis cauſis, in quibus EX FIDE BONA eſt additum. veluti tutelæ, mandati, fiduciæ,pro ſocio,rei vxoriæ, & ſi quæ ſunt generis eiuſdem. non quò idem ſit Iudicium & Arbitrium. hoc enim inter ſe differunt, quòd iudicibus quidem Prætor qui iudicium dedit, certam formulam præſcribit, quam ipſi in iudicando directò ſequantur: arbitris non præſcribit: ſed eorum arbitrio poteſtatique permittit,ex bono & æquo vt iudicent. quid ergo eſt? In conuentionibus, ex quibus alter alteri obligatur, Prætor in iure dicendo præter vſitatam iudiciorum formulam hoc addit, EX FIDE BONA.quo verbo arbitrium quodammodo videtur potius, quàm iudicium conſtituere, propterea quòd datos ab ſe iudices nequaquam ad certam formulam adſtringit ſed illorum, vt dixi, poteſtati permittit, vt prout æquum boníque exiſtimabunt, ita iudicent. Et ſanè ſic ſe res habet, vt hæc modò Iudicia, modò Arbitria promiſcuè nominentur, Itaque Cicero quum in Topicis locutus ita eſſet, In omnibus igitur iudiciis, in quibus ex fide bona eſt additũ, primus cauſarum vſus eſt: in lib. de Offic. III, Quintus inquit, Sceuola ſummam vim eſſe dicebat in omnibus iis arbitriis,in quibus adderetur Ex fide bona. Item, quod Paulus l.6. de neg.geſt. ait, in bonæ fidei iudiciis tantundem officium iudicis valere, quantum in ſtipulatione interrogatio. Eadémque prorſus ratione dati diſceptatores modò Iudices, modò Arbitri nominantur. Cicero lib.de Offic. III, Itaque C. Calphurnius arbitrum illum adegit, Quicquid ſibi dare facere oporteret Ex fide bona, M. Cato ſententiam dixit, &c. & paulo pòſt, Is igitur iudex ita pronuntiauit, Quum in venundando rem eam ſciſſet,&c. Eſt igitur Arbitrio pro ſocio condemnari, conciſa locutio, quæ plena ſic effertur, Condemnari arbitrio, ſiue iudicio, quod aduerſus ſocium pro ſocio conſtitutum eſt. Hæc autem iudi-

A cia libera,ſiue arbitria,Iuriſconſulti poſtea bonæ fidei iudicia nominarunt. de quibus quum eam diſciplinam coleremus, edito De actionibus libello,copioſè diſputauimus. Senſus eſt igitur. Ita diligens erat in auertendo, quaſi metueret, ne ſi minus id faceret, iudicio pro ſocio damnaretur: quaſi ij damnari ſolerent, qui bona fide & abſtinenter ſocietatem colerent.

Tametſi cauſa poſtulat. Non ineptus elicitur ſenſus: ſed concinnior eſſet oratio, ſi ſic legeremus,
B Nam etſi cauſa poſtulat,tamen quia poſtulat,&c.

Quia poſtulat,non flagitat. Ergo plus eſſe voluit Flagitare, quàm Poſtulare. vt qui poſtulat,ſi refutetur,non inſtet:qui flagitet,acriter aſſiduéque vrgeat. Rogare ſimiliter in Epiſtola ad Varronẽ, quàm Flagitare minus eſſe voluit: Ex ea, inquit, media excitatos miſi, qui metuo ne te fortè flagitent:ego autem mandaui vt rogarent. Sed poſtulamus, quod quaſi iure noſtro contendimus: rogamus, quod in beneficij & gratiæ loco petimus.
C Flagitatur autem propriè, quod debetur: vnde qui debitam pecuniam poſcunt, Flagitatores appellantur. Plautus in Caſina,

Ducite ex animo curam, atque alienum æs:
Ne quis formidet flagitatorem ſuum.
Ludi ſunt,ludus datus eſt argentariis.

Moratur in Gallia Quinctius. Atq; ita ſocietas extinguitur. Nam (vt ait Vlp. l. nemo,35. D. pro ſocio) nemo poteſt ſocietatem heredi ſuo ſic parere,vt ipſe heres ſocius ſit.Et Pomponius l.adeo,
D 59. Adeo morte ſocij ſoluitur ſocietas, vt nec ab initio paciſci poſſimus, vt heres etiam ſuccedat ſocietati.

Moritur repentinò. Suſpicioſè dictum.Vult enim & Neuij conſcientiam furtorum, & Quinctij celerem interitum argumento eſſe, veneno ſublatum à Neuio fuiſſe Quinctium.

Ad eundem ſummus honos quoque perueniret. Similiter in Oratione pro Cæcina, Vſumfructum omnium bonorum ſuorum Cæſenniæ legat, vt
E frueretur vnà cum filio. Magnus honos viri iucundus mulieri fuiſſet, ſi diuturnum eſſe licuiſſet. Etenim honorificum erat hæredem inſtitui, vt contrà,inhoneſtum ac turpe præteriri.Quamobrem Ciceroni obiecerat Antonius, hæreditates ei nullas ab amicis obueniſſe. quod contrà Cicero defendit, amplius ſe HS ducenties acceptum hæreditatibus retuliſſe, id eſt ſcutatorum, vt nunc loquimur,amplius quingenta millia. Et Suetonius Auguſtum ſcribit grauiſſimè ferre ſo-
F litum, ſi à quoquam ſuorum amicorum præteritus in teſtamento fuiſſet. Addidiſſe autem videtur teſtamento, quod etſi lege & iure agnationis heres erat, honeſtior tamen teſtamento quàm lege veniat ad nos hereditas.

De ſocietate. Non quæ nunc erat, ſed quæ cum defuncto fuerat.

Aut ſocietatem. Propter ſocietatem C.Quinctij aliquid ſibi deberi.

Aliquantulum eſſe relictum. A C.Quinctio.

G *Pecuniam Romæ curari oporteret.* Curare pecuniam, curare vt pecunia detur & ſoluatur. Græci πορίζειν ἀργύριον & πορίζειν dicũt. Terẽti' Phorm. Datúmne argentum eſt? DE. Curaui illico. Cic.ad Q.Fratrem, Redemptori tuo dimidium pecuniæ curaui. Nomẽ autem dicitur,quicquid in accepti vel expenſi tabulas refertur. Videtur autẽ in pa-
ctione

ctione cautũ fuiſſe, vt ea pecunia Romę redderet.

In Gallia. Vacare videtur, cùm addat, Narbone. niſi propter multitudinem circunſtantium id dicat, quorum plerique ignorare eam ciuitatem poterant. Id autem alibi feciſſe Oratorem ſuis locis admonuimus.

Quæ ipſius erant priuata. Id eſt, quas C. Quinctius priuatas habuerat ac proprias: non autem cũ Sex. Neuio communes. quod infra conſtabat.

Vir optimus. Officioſus, liberalis qui ad gratificandum de pecunia promptus ac paratus eſſet. Sic Iupiter optumus dicitur, beneficentiſſimus, quod omnibus proſit.

Et ex ea liberos. Quo ſanctior eſt affinitas: nam viuis liberis nunquam diſſoluitur. infra.

Hoc eo per te agebatur. Quum, quid ſoluendum eſſet, non ſatis inter illos conueniret, ſumptus C. Aquilius eſt arbiter. Ergo, ne iudicio & vi, coactus fuiſſe Quinctius exiſtimetur, dicit cur opus diſceptatore Aquilio fuerit.

Per te C. Aquili. Moris erat, vt in pactionibus, tranſactionibus, teſtamentis, ſponſalibus & eiuſmodi actionibus Iuriſconſulti adhiberentur, eorúmque arbitrio eiuſmodi negotia conferent.

Niſi à Quæſtoribus. Manu ſcripti libri, partim ad Caſtoris, partim ad Caſtoris templum: quorum prius, meo iudicio, corruptum eſt ex nota librarij, qui ſic ſcripſerat, A, Quæſtor. cui poſtea ſubſcriptum gloſſema, ſenſim cum veris germaniſque verbis contextum eſt. Nobis hæc verior videtur: etſi ſubobſcura ſit. ſed ſperamus nos ſenſum tamen verum & germanum eruiſſe, quem modò exponemus.

Niſi à Quæſtoribus quæſiſſet quantum ſolueretur. Corrige ſic, A Quæſtoribus quæſiſſes: & facilior erit aditus ad obſcuriſſimi loci ſententiam. In Gallia pecuniæ diſſimilis fuit ratio ac Romæ, vt apparet ex Oratione pro Fonteio, & aliis locis. Quum igitur quod C. Quinctio P. Scapula expenſum in Gallia pecunia Gallica tulerat, id Romæ pecunia Romana curare Quinctium oporteret: propter diſſimilem pecuniæ rationem, non ſatis commodè poterat inter P. Quinctium & Scapulæ liberos conuenire quantum ſolueretur. Sumptus igitur ea de re eſt arbiter. Is à Quæſtoribus vrbanis, qui pecuniam quæ ex vectigalibus debebatur, in ærarium pecunia Romana referebant, quæſiuit ad denarium, id eſt Romanæ pecuniæ rationem, quantum ſolueretur. Hoc eſt quod modò dixit, Per te C. Aquili decidit. Nam decidere dicimur in re dubia & impedita, cùm minus quàm petitum eſt, ſoluitur.

Propter neceſſitudinem quæ tibi cum Scapulis eſt. Plinius lib. VII, capite De mortibus repentinis, ſcribit P. Quinctium Scapulam, quum apud Aquilium Gallum cœnaret, mortuũ eſſe repentinò.

Quid iis ad denarium ſolueretur. Denarius, numus erat Romanus. Cicero ad Atticum ſcribens, lib. Epiſt. II. Scripſi, inquit, ad Quæſtores vrb. de Q. fratris negotio. vide quid narrent, & quæ ſpes ſit denarij, an ciſtophoro Pompeiano iaceamus. Quinto Ciceronis fratri, Aſiæ Proprætori populus pecuniam debebat. eam Cicero cupiebat denario, id eſt, pecunia Romana ſolui: non ciſtophoro, qui numus erat Aſiaticus: ſicuti victoriatus, Gallicus. Et denarij dicti, vt ait Varro, quòd denos æris valebant.

A *Conſtituit Scapulis ſe daturum.* Hinc conſtituta pecunia dicitur à Iuriſcõſultis, cuius etiam actionem Prætor dabat. Nam ciuili iure, ſine ſtipulatione actio non naſcebatur ex conſtituto. Verè igitur hic locus conſtitutæ pecuniæ exemplum Iuris ſtudioſis ſuppeditat.

Vereor ne ſe derideri. Nunc hoc dicendi tempus eſt, cùm illius inhumanitatem & duritiam accuſat. Nam optimus dicitur qui humanitatem & benignitatem exercet.

B *In ſummas anguſtias.* Propter pecuniam conſtitutam quæ ſua die ſoluenda erat.

Suis côditionibus. Côditionibus, pactionibus, quę ſuis eſſent rationibus & cõmodis opportunæ atq; appoſitæ. ſic in Verrinis, Suum tempus, & Suum iudicium, hoc modo Aſconius interpretatur.

Poſterius, inquit, iſta videbim. Quinctius. Vſitata traiectio, qua veteres frequenter vtebantur. vt hic ipſe in libro de Oratore II. Licet, inquit, rogare, Philippus? Et paulò pòſt, Cœnabo, inquit, a-

C pud te, huic luſco familiari meo C. Sextio. Et alibi, Audiamus, inquit, pulchellum puerum, Craſſus. Sed exemplorum, Cæſaris & Liuij libri referti ſunt.

Non plus ſua referre. Nam (vt ait Vlp. in l. qui erat, D. famil. ercif.) ſi quis ad exequendam ſententiam à Prætore datus diſtrahat, duplam promittere non cogatur. in ea enim conditione eſt, ne cogatur implere id, quod coguntur ij qui ſuo arbitrio diſtrahunt. Nam inter officium ſuſci-

D pientis & voluntatem diſtrahentis multum intereſt. Item in l. Si pignora, D. de euict. 8. pignora veneant per apparitores prætoris, extra ordinem ſententiam exequentes, nemo vnquam dixit dãdam in eos actionem re euicta. Sed ſi dolo rem viliore pretio proiecerint, tunc de dolo actio datur in eos domino rei.

Quum auctionem venderet. Suſpectus mihi locus. vereor vt ſit potiùs legendum, Quum auctione venderet: in ſexto caſu. vt ſit, Conſtituta au-

E ctione, vel dum auctio fit.

Ea quæ proſcripſerat. Quæ ſcilicet iterum proſcribenda curauit.

Dat iſte amicum M. Trebellium. Subauditur, Arbitrum. Et conſultò amicum dixit, quaſi apud quem gratioſus ſit futurus. De hac conſuetudine cognoſce infrà.

Propinquum noſtrum. Hæc in Quinctij perſona.

Res eſſe in vadimonium cæpit. Vetus locutio, de qua in Diuinatione diximus. Sic in Pompeiana

F dixit, In poteſtatem eſſe. Pro Cæcina, In poſſeſſionem veſtigium facere. De Finibus, In hiſtoriam veſtigium ponere. In Verr. VII, In poteſtaté eſſe.

In vadimonium. Qui litem alicui intendere volebant, à Prætore poſtulabant, vt eum vadari liceret. Plautus in Aulularia,

Pulmentum pridem ei eripuit miluius:
Homo ad Prætorem plorabundus deuenit:
Inſit ibi poſtulare, plorans, eiulans,
Vt liceret miluium vadarier. De Euclione lo-

G quitur. Eſt autem Vadari, vades poſtulare, id eſt locupletes fideiuſſores, qui aliquem certæ pecuniæ ſponſione vadimonium obiturum præſtabant. qua de re copioſè à nobis dictum eſt in Comment. de verb. iuris.

Vadimonia ſæpè dilata eſſent. Quòd malè Neuius agere cœpiſſet.

Perfectum eſſet. Cùm omnia vtrique integra A etiam eſſent. Nõnulli Profectum,quod loci ſenſus repudiat.

Venit ad Vadimonium. Non in ius,ſed ad alicuius argentarij tabernam vt moris erat.

Rem Gallicanam. Apparet ergo eum priuatas res,non quæ in ſocietate fuerant,vendidiſſe.

Ante diem IIII. *Cal. Februarij.* Idem valet ac ſi dixiſſet, Quarto Calendas. Nam hæc implicata locutio eſt,quæ fuſa ſic effertur, Quarto die ante diem Calendas. qua locutione ipſe etiam Calen- B darum dies includitur.ſicuti Tertio Calend. dicitur, qui tamen ſecundum ante Cal. locum obtinet. Et cùm aut Quarto aut Tertio Calend. nominamus, hoc ipſum præciſè dicimus, quod modò planius explicabimus, Die quarto, vel tertio ante Calend. ſic in Epiſt.ad Tironem, cuius initium, Nos apud Alyziam diem poſt Nonas Nouemb.qui præciſè ſic vulgò diceretur, Octauo Idus, ita expreſſit vt diceret, Ante diem octauum Idus.ſed in hoc non laboramus.Nodus difficilior C eſt in illo, quòd hic locus pugnet manifeſtiſſimè cum eo qui infrà legitur. Inuenitur dies profectionis,pridie Cal. Febr. Ego pro IIII Cal. ſcribendum ita putarem, II Cal. Nam ſecundo Cal. in eodem die dicimus, quo pridie Cal. Cicero in Epiſt.ad Ligarium,cuius initium,Me ſcito,lib.VI, Ego,inquit,cùm ad II Calen: intercalares priores rogatu fratrum tuorum veniſſem. Quinetiam ſi- D milem animaduerti poſtea errorem in earũdem Epiſt.lib.XIIII, epiſt. IIII. quam cùm pridie Cal. Brunduſio datam eſſe ſcriptum in extremo ſit, tamen aliquantò poſt ipſius initium ita legimus, Brunduſio profecti ſumus ad V Cal. vbi coniuncta duorum II extrema, & ex iis V effectum facile eſt exiſtimare.

Vt eum diem memoriæ mandetis. Quorſum? quia factum Neuius vadimonium dicebat Nonis Februarij.

L. Albius Sex. filius Quirina. Quirina,nomen eſt E tribus, ablatiui caſus: vt ſit, ex Quirina. Moris fuit, cùm aliquis ciuis Romanus oſtendendus eſſet, vt interdum ſignificaretur à tribu. vt in Verrinis, C. Verrem Romilia, L. Claudium Palatina. Hæc ferè Aſconius. Et de tribu Quirina, idem Aſconius in Corneliana, Duæ, inquit, ſolæ tribus cum Sergia, & Quirina damnauerunt.

Vada Volaterrana. Volaterranus ager in Hetruria eſt,qui mari minimè profundo alluitur: vnde vada Volaterrana.Plinius,Ptol.Strabo. F

Ex publicio narratum. Similem locutionem legiſſe me non memini: Ex aliquo narratum, pro, Ab aliquo.

Ipſe ſuos neceſſarios. Hanc igitur inter Amicos & Neceſſarios ſtatuit differentiam, vt neceſſarij dicantur quos alicuius muneris ſocietas neceſſitudoque coniunxit: veluti qui eiuſdem collegij ſunt, aut ſodalitatis: vt hoc loco præcones Neuio neceſſarij dicuntur. alibi plerunque cognati, affines, collegæ in magiſtratib. aut aliis Reipub. G muneribus neceſſarij appellantur.

Ab atriis Liciniis & faucibus macelli. Atria Licinia,de quibus ſuprà diximus, in Palatio erant. vbi L. Craſſi domus, quam emit poſtea M. Tullius. Macellum autem propè ab Eſquiliis. vt fauces macelli eas putem anguſtias quæ inter Viminalem & Eſquilias inſtar faucium habebant, ex quibus in macellum, inde in forum iter eſt. Ergo ex atriis Liciniis auctionariis præcones, ex faucibus macelli nobiles homines, otio affluentes, qui cupediis inhiabant, aut otio ibi ſuo fruebantur. Cicero Ver. V Albam Æmilium ſedentem in faucibus Macelli loqui palàm, viciſſe Verrem,emptos habere iudices.

Ad tabulam Sextiam ſibi adſint. Romæ circum forum, tabernas argentariorum fuiſſe ſatis conſtat. in iis tabulas quoque fuiſſe intelligitur, in quibus multa quæ in foro agerentur ſcribi, conſignarique ſolebant: veluti ſi quæ auctione venderentur. vnde Auctionariæ tabulæ appellatæ, de quibus vide quæ dixi in Oratione pro Cæcina, ad illa verba, Ebutio negotium datur: adeſt ad tabulam, licetur Ebutius. Præterea, ſi quæ teſtata eſſe oporteret, vt quum deſerta eſſent vadimonia: vt patet ex hoc loco: in quo tabulam Sextiam, argentarij Sexti tabulam interpretor. aut cùm abſentem defendi procurator teſtaretur, vt infra. Edebantur autem argentariorum tabulæ in iudiciis, iiſque fides atque auctoritas adiungebatur, vt ex Iuriſconſultorum reſponſis patet.

Teſtificantur iſti. Vetus, Teſtificatur iſte: & ita legendum eſſe verbum proximum, ſe ſtitiſſe, declarat. Teſtificatur ergo, id eſt, teſtes ſumit aut facit. Nam teſtificatio eſt denunciatio teſtibus aliquot data opera aduocatis facta, vt rei alicuius teſtes ſint. ac ferè teſtificationes in tabulas referebantur, quæ teſtium annulis obſignabantur. cuius rei non hoc tantùm loco exemplum habemus,ſed etiam Verrina VII.

Non ſtetiſſe, & ſe ſtetiſſe. Lego, Stitiſſe, vtrobique. Non enim à Stando, ſed à Siſtendo declinatum eſt, quod ad vadimonium adeſſe ſignificat. Planeſium virgo Palinurum amicum ſic apud Plautum alloquitur, Vbi tu es, qui me conuadatus Veneriis vadimoniis? vbi tu es,qui me libello Venerio citaſti? ecce me ſiſto,ades contrà. Siſto ego tibi me, & mihi contra itidem vt ſiſtas, ſuadeo. Hoc idem Gellius etiam confirmat lib.Noct.Att. II. cap. XIIII.

Conſignantur. Deſertum à P. Quinctio vadimonium fuiſſe.

Vt ex edicto bona poßidere liceat. Nam qui vadimonium deſeruiſſent, in eorum ſe bona Prætor miſſurum creditores edixerat: vt ſi dies XXX poſſiderentur, auctione vendita, ipſis creditoribus, quaſi qui cauſam obtinuiſſent, addicerentur. Suet. in Caligula, Comprehendit, inquit, meritoria vehicula: adeò vt plerique litigatorum, quòd occurrere abſentes ad vadimonium non poſſent, cauſa caderent. Vlpianus in edicto perpetuo ſcriptum ita fuiſſe tradit, In bona eius qui iudicio ſiſtendi cauſa fideiuſſorem dedit, ſi neque poteſtatem ſui faciet, neque defendetur, iri iubebo.Cicero in Catil. Illum, inquit, exercitum magnopere contemno, collectum ex ruſticis mendiculis, ex decoctoribus, ex iis qui vadimonia deſerere, quàm illum exercitum maluerunt: quibus ego non modò ſi aciem exercitus noſtri, verùm etiam ſi edictum Prætoris oſtendero, conciderit.

Iußit bona proſcribi. Oratoriè quæ ſuæ cauſæ aduerſaria ſunt, in narratione reticens, poſſeſſionis

nis mentionem ſubterfugit: cùm infrà etiam bona poſſeſſa neget.

Societas erat. Falſum. Nam vt ſupra docuimus, ſocietas, defuncto ſocio diſſoluitur. Ergo hæc oratoriè dicuntur & liberius: quia nondũ pro ſocio iudicio & communi diuidundo res erant diuiſæ.

Affinitas liberis iſtius vnis diuelli nullo modo poterat. Inſignis locus, & diligenti animaduerſione dignus. Ex quo alter in Oratione pro Seſtio intelligi poterit, in quo ita ſcriptum eſt, Ademit Albino ſoceri nomen mors filiæ: cùm tamen ex ipſius filiæ matrimonio, duo liberi exiſterent. Quare hoc ita accipiendum eſt, vt mortua perſona per quam affinitas contracta eſt, affinitatis quidem nomen intereat, ſed quandiu liberi ex eo matrimonio manebunt, tandiu vis affinitatis permaneat. exempli cauſa, Lege Iulia ſancitum eſt, ne cui inuito genero denuntiare liceat vt teſtimonium dicat in ſocerum. Vxore Seſtij mortua, ex qua duo liberi extabunt, non licebit Seſtio teſtimonium inuito denuntiare in Albinum: quamuis ſoceri nomen amiſerit. mortuis liberis, licebit. Itaque quod Paulus ait in l. pen. D. de iur. dot. Socerum qui dotem promiſit, manente affinitate in quantum facere poſſit cõdemnandum eſſe: Dirempto verò matrimonio ex cauſa, & perſona id tribuendum: ad hanc ego regulam reuocarem, & affinitatem etiam poſt diremtum matrimonium, quandiu liberi viuerent, manere, ideóque in quantum fieri poſſet, ſocerum condemnandum eſſe. Atque hæc quidem ita ſe habent. Quod autem de Quinctij affinitate Cicero dicit, de mutuo amore ac beneuolentiâ, oratoriè accipiendum eſt: quum illius affinitatis, ne manente quidem matrimonio, legibus vlla vis conſtituta ſit.

Quæ ex re intelligi. Hoc eò interiecit, vt iudicis acerbitatem & odium in aduerſarium excitaret. Nam ex hoc ipſo facto illud intelligi voluit, nunquam illum neque ſocij, neque affinis animum induiſſe, cùm tamen & ſocius & affinis eſſet. Eſt enim argumentum ex repugnantibus, Si fide ſocietas colitur, non & aliquis ſocius eſt, & fidem violat.

Tam ſanctum atque ſolenne. Hoc poſtremum verbum ferè in iis ponitur, quæ ad ſacra & religiones pertinent, vt in ea Pro domo ſua. Verbis priſcis ac penè ſolennibus domum conſecrare. Ergo puta dictum, Tam ſanctum ac religioſum.

Etenim pro. Et profectò ita eſt vt: vel, Et certè ſic ſe res habet, vt. Eſt autem argumentum ex contrariis.

Libellos deiicit. Fixos in triuiis & compitis, vt cuique futuram certo die Quinctij bonorum auctionem denuntiarent. Et hoc eſt quod modò dixit, Iuſſit bona proſcribi. Proſcribi enim bona dicuntur, cùm fixis publicè libellis, venditio eorum bonorum in diem certam edicitur, ac ſignificatur. vnde Proſcripti ciuili bello dicti ſunt, quorum nomina in tabula pro Roſtris ſubfixa perſcripta erant, illorum & bonorum venditionem, & interfectoribus præmium, receptatoribus autem ſimiles pœnas denuntiante. Vlpianus: Proſcribere, palam ſic accipimus, claris literis vt de plano legi poſſint, ante tabernam ſcilicet, vel ante cùm locum in quo negociatio exercetur, aut in loco remoto, ſed in euidenti. l. 11. D. de Inſtit.

A Huc autem illud Senecæ pertinet ex lib. de benef. IIII. ſpondeo pro iudicato, & ſuſpenſum amici bonis libellum deiicio: creditoribus eius me obligaturus: vt poſſim ſeruare proſcriptum, ipſe proſcriptionis periculum ſubeo.

Abducit. Quî poterat, cùm id magiſtratus imperio atque auctoritate fieret: An quòd fretus auxilio populi & Tribunorum eſſet, quos contra Prætoris iniuriam modò appellat. Appellatione autem aut paris, aut ſuperioris poteſtatis, alterius B imperium conquieſcit? An quod id ſibi licere putaret?

Denuntiat ſeſe procuratorem eſſe. Quis eſt procurator? Cicero in Oratione pro Cæcina declarat his verbis, Procurator dicitur, omnium rerum eius qui in Italia non ſit, abſítve Reipub. cauſâ quaſi quidam penè dominus, hoc eſt alieni iuris vicarius. Ergo procurator abſentis dicitur, vt Cognitor præſentis. & ita ſcripſiſſe arbitror Aſconium, vt quodam loco demonſtraui.

C *Inbibuerit.* Aut Inſtituerit, aut In animo habuerit, legendum putarem. Aliis tamen IMBIBERIT, ex antiquitatis obſeruatione magis arridet.

Contra ius & conſuetudinem. Cùm neque deſertum vadimonium eſſet, neque reus latitaſſet: quippe qui procuratorem Neuium reliquiſſet.

Edicto Prætoris. Principiò locus mihi obſcurus videbatur, & omnino verbum Edicto poſitum D pro Decreto exiſtimare cogebar: quod tamen inſolens & inuſitatum eſſe intelligebam. Præterea, hoc ipſum Ciceronis cauſæ aduerſari, eúmque, ſi ita ſcripſiſſet, locutum pugnantia perſpiciebam. Nam ſi ex edicto Prætoris hoc factum eſt, ineptè & ſine cauſa tam grauiter queritur, non rectè atque ordine id eſſe factum. Sed poſtea conſultis antiquis exemplaribus hanc lectionem in omnibus ſine vlla varietate reperi, quæ mihi multò verior & ſincerior videtur, Contra ius, conſuetu- E dinem, edicta Prætorum. Nam quod dicit Edicta Prætorum, ſic accipiendum eſt, quia Prætores non dant poſſeſſionem, niſi abſens iudicio non defendatur: defenſum autem fuiſſe Quinctium confirmat. Et huic ſententiæ mirificè concordat, quod ſcribit infra. Hunc per inſidias vi de agro communi deiecerit. vt hanc ſcripturam ſine controuerſia veram & incorruptam eſſe appareat.

A ſeruis communibus. Nondum enim iudicio communi diuidundo diuiſæ res erant.

F *Exiſtima C. Aquili modo & ratione.* Alij innumeri, Id modo & ratione: quod & ſenſus repudiat, & optimi mei codicis auctoritas.

Confugit ad C. Flaccum. Poſtulauit edictum, vnde vi: vt vnde vi deiectus fuiſſet, eò reſtitueretur.

Ad C. Flaccum Imperatorem. Quem dicat C. Flaccum, quidque is in Gallia geſſerit, mihi obſcurum eſt. Cùm tamen eum Imperatorem nominet, victoriam ab illo aliquam reporta- G tam ſignificat. Hoc enim nomine decorabantur aut militum acclamatione (vt Cicero Proconſul in Cilicia) aut Senatuſconſulto, belli duces, qui prœlio aliquo hoſtes populi Romani deuicerant.

Cum iſto gladiatore. Veteres in maximis familiis, ſiqui ingenio excellerent, eos nobilioris

alicuius artis præceptoribus in diſciplinam tradebant, & arte aliqua erudiendos inſtituendóſque curabant, veluti medicina, pictura, muſica. Qui verò nequam, ſed valenti tamen & firmo corporis habitu viderentur, eos ad Laniſtas, id eſt, ludi gladiatorij magiſtros mittebant, vt poſtea doctos & inſtitutos, ſpectandos populo ludorum diebus exhiberent. Ex iis tranſlatum poſtea nomen eſt ad homines nequam & improbos, quaſi ſeruos viliſſimos, ſed firmis corporis viribus præditos. Cicero II Philip. Tu iſtis faucibus, iſtis lateribus, iſta gladiatoria totius corporis firmitate tantum vini in Hippiæ nuptiis exhauſeras. Sic Verrina IIII Apronium Verris acceſſum, quem grandi & obæſa corporis habitudine fuiſſe conſtat, gladiatorem ſæpe appellat. Laniſtæ præterea ipſi ſuos habebant domi gladiatores, quos eis qui vti vellent, locabát. Liuius lib. XXVIII. Gladiatorum ſpectaculum fuit, non ex eo genere hominum, ex quo Laniſtis comparare mos eſt, ſeruorum delectu ac libertorum, qui venalem ſanguinem habent. Hoc ita eſt. ſed multis locis gladiatores non hac ſignificatione, ſed pro ſicariis, & percuſſoribus appellantur: vt dicemus in Orat. pro Sex. Roſcio. Nunc verò facetè ludit, & ridiculè Neuium gladiatorem appellat, vt haberet verbum ad quod inſequens illud PVGNABAT referatur.

Gladiatore vetulo. Grandem natu fuiſſe Neuium apparet ex eo quod dicit infrà, illius ætati difficile eſſe diſcere & dediſcere. Quare Vetulũ, ſic interpretor, vt ad ætatem referatur, potiùs quàm ad vſum & peritiam. quomodo in Orat. pro Sext. Roſc. Capitonem veterem ac nobilem gladiatorem appellat.

Populo ſanè ſuo. Eo magis, quòd contra Neuium pugnaret, populi partium bello ciuili deſertoré, & amicum nobilitatis. & SANE SVO, pro Admodum fauorabili.

Caput petere non deſinebat. Ludit ex ambiguo. Nam petitiones dicuntur gladiatorum. & caput hoc loco ciuis Romani exiſtimationem ſignificat, quam vitæ & capiti ſemper ſapientes homines antepoſuerunt. Hoc ergo tantum periculum à Quinctio propulſare populus cupiebat: cùm tantam conciui inferri iniuriam, præſertim ab homine contrariarum partium, moleſtè ferret. Tranſlatè alibi Cicero hac locutione eſt vſus. Nam in Muræniana. Etenim ſciebam, inquit, Catilinam non latus aut ventrem, ſed caput & collum ſolere petere.

Iudicatum ſolui ſatiſdaret. Satiſdamus alteri, cauemus nobis. Cauet enim qui ſatis accipit. Cicero in Bruto, At verò tibi ego Brute non ſoluam, niſi priùs à te cauero, amplius eo nomine neminem petiturum. ſed exemplorum copiam Oratio pro Q. Roſcio facilè ſuppeditat. Peruulgatus tamen eſt hic error, quo etiam doctiſſimi homines ducuntur, vt Cauere dicant aliquem alicui, pro Satiſdare. Nam Satiſdare, ſponſores dare ſignificat; ei qui ſibi à debitore cauet. vnde Satiſdato debere dicitur, qui creditori fideiuſſores, ſiue ſponſores dedit. Cicero lib. XVI, Ep. ad Atticum, Poſſumus enim, vt ſponſores appellentur, procuratorem introducere: neque enim illi litem conteſtabuntur: quo facto, non ſum neſcius ſponſores liberari. ſed & illi turpe arbitror, eo nomine, quod ſatiſdato debeat, procuratores eius non diſſoluere: & noſtræ grauitatis, ius noſtrum ſine ſumma illius ignominia perſequi. Ergo Iudicatum ſolui ſatiſdaret, hoc ſignificat, daret ſponſores locupletes, qui præſtarent quantum iudicio facto ſolui oporteret, ſi Quinctius damnaretur, tantum ſuo periculo ſolutum iri. Sed iudicatum ſolui ſtipulatio tres clauſulas in vnum collatas habet: (ait Vlpianus) de re iudicata, de re defendenda, de dolo malo, l. 6. D. iudic. ſolui.

Vt procurator ſatiſdaret. Huius rei veſtigium extat in L. hæc autem, 5. §. 2. D. quibus ex cauſ. in poſſ. vbi cùm pupillus in ſuam tutelam venit, & rectè defenditur, hoc eſt ſatiſdato iudicatum ſolui, Prætor decedere de poſſeſſione iubet. Ex quo exiſtimari poteſt, ius hoc fuiſſe, vt quamuis bona poſſeſſa eſſent, tamen ſi ante venditionem offeretur, defenſio & ſatiſdatio, poſſeſſio deſineret.

Negat Alphenus æquum eſſe. Hoc quî probet, mihi non ſatis conſtat. Neque adduci poſſum vt exiſtimem non receptum fuiſſe temporibus illis, iuriſconſultis excellentiſſimis, præceptum iuris æquiſſimum & vſitatiſſimum, Neminem in aliena re ſine ſatiſdatione idoneum defenſorem intelligi. præſertim locum illum ex Verrina quarta conſiderans, in quo de Epicrate Bidino, qui metu Verris ex Sicilia profugerat, ſic loquitur, Inſimulant hominem fraudandi cauſa diſceſſiſſe: poſtulant, vt bona poſſidere liceat. amici, ſiquis quid peteret, iudicio ſecum agi paſſuros, iudicatum ſolui ſatiſdaturos eſſe dicebant. Et huc pertinet reſcriptum Imperator. in l. 1. C. de ſatiſdand. Rei procurator vel defenſor etiam ſub geſtorum teſtificatione factus, in ipſo litis limine iudicatum ſolui ſatiſdationem in omnibus cauſis præſtare cogitur. Et huic reſcripto conſimile eſt aliud in l. exigendi, 12. C. de procur. Sed hoc loco fortaſſe ſignificat Orator, poſtulaſſe Neuium, vt Alphenus Quinctij nomine ſatiſdaret, non ſuo. Nam Modeſtinus in l. ſi ad defendendum, 10. D. iudic. ſolui. ſcribit, à procuratore qui mandatum habet, non ſuo nomine ſatiſdationem exigi: ſed vel ſi præſens ſit dominus, eum ſuo nomine ſatiſdaturum, vel ſi abſit, ſignificat eius nomine ſatiſdandum eſſe. Quòd ſi mandatum aliquis non habeat, & ſua ſponte velit defendere, tum ſuo nomine ſatiſdaturum. Recuſabat igitur Alphenus ſatiſdare Quinctij nomine, non autem ſuo. & recuſabat, niſi ſi Neuius quoque viciſſim ſatiſdaret: ſolum autem ſatiſdare Quinctium æquum eſſe negabat, quòd ij ſoli ſatiſdant, quorum bona, quòd vadimonium deſeruerant, ex edicto poſſeſſa ſunt. Vlpianus tamen in d. l. 5. Quibus ex cauſ. ait, pupillum cuius bona poſſeſſa ſunt, ſi ipſe ſe defendat, non cogendum eſſe ſatiſdare: ſin ab alio defendatur, ſatiſdationem eſſe neceſſariam.

Appellantur Tribuni. Cùm Prætor, vt Alphenus ſatiſdaret, decerneret. infrà. Nam appellantur, vt Prætoris decreto intercederent. Tribunis poteſtas erat, magiſtratuum omnium decretis intercedere. Cicer. De legib. III, Plebes quos pro ſe contra vim, auxilij ergo decem creaſſit, Tribuni eius ſunto: quódque ij prohibeſſint, quód-

quódque plebem rogaſſint, ratum eſto. Qui verò Tribunos appellabant, ij iurare conſueuerant, ſe ideo appellare, quòd æquo iure vti non poſſent: ſicut Aſconius ſignificat. Tribuni verò, vt ex Liuio patet, hanc vocem Veto pronuntiabant.

Idib. Septemb. Scipione & Norbano COSS. Ex quo intelligitur Alfenum ſiſti Quinctium promiſiſſe menſe poſtquam Roma diſceſſiſſet, ſeptimo: & notandus hic, dies iduum Septembris quo primum die ludis Romanis confectis ad iudicia redibatur. vt ex lib. de Oratore III. intelligitur, & Verrina II.

Vadimonium ſiſti. Quod Sex. Alfenus promiſerat. Nam Quinctium ſine vadimonio diſceſſiſſe, ſuprà expoſuit.

Annum & ſex menſes nihil petit. Poſtea dicit Biennium, oratoriè. Apparet autem quod ſuprà dixi, cùm poſt hoc tempus iudicium acceptum ſit, M. Tullio, & Cn. Dolabella COSS. actam hanc cauſam fuiſſe. Nam annum & ſex menſes ducimus ab Idib. Septemb. Scipione & Norbano COSS.

Conditionibus producit. Quas ipſe, per ſimulationem tranſactionis, Quinctio deferebat.

A Cn. Dolabella denique Prætore poſtulat. Hic eſt ille Cn. Dolabella, qui ex Prætura Ciliciam prouinciam ſortitus, quum eam auaro & iniquo imperio adminiſtraſſet, à M. Scauro accuſatus & damnatus eſt: quemadmodum ex Verrina tertia intelligitur. Sed alius fuit hoc eodem tempore, ſimili, vt ſcribit Aſconius, prænomine, nomine, & cognomine Cn. Cornelius Dolabella: quem ſuprà diximus Conſulem hoc anno cum M. Tullio fuiſſe. Hunc autem, de quo modò loquitur, Prætorem illum fuiſſe Dolabellam, qui à Scauro damnatus eſt, coniecturam capimus ex eo, quòd Suetonius & Plutarchus ſcribunt, Conſularem à Iulio Cæſare accuſatum eſſe, nec damnatum: vnus autem Dolabella Conſul his temporibus reperiatur.

Ex formula. Ex qua ſe in edicto ſatiſdare iuſſurum denuntiarat. Similiter in Ver. v. A L. Metello, vt ex edicto ſuo iudicium daret in Apronium, Quod per vim, aut metum abſtuliſſet: (quam formulam Octauianam & Romæ Metellus habuerat, & habebat in prouincia) non impetrat.

Ex formula, Quod ab eo petat, cuius. Formulam appellat caput ex Prętoris edicto, in quo ita erat: Quod ab eo petetur, cuius ex edicto Prętoris Romani bona dies XXX poſſeſſa erunt, eius rei nomine iudicatum ſolui ſatiſdare iubebo. Sic Verrina V. infrà. à Lucio Metello, vt ex edicto ſuo iudicium daret in Apronium, Quod per vim, aut metum abſtuliſſet: (quam formulam Octauianam & Romæ Metellus habuerat, & habebat in prouincia.)

Prætoris Romani. Sic infrà, Procuratorem decreto Prætoris Romani oportuiſſe parere. Nam idem valet, vt ſi diceret, Vrbani.

Ita ſatiſdare iuberet. Solum Quinctium. Sed ſi aliquo in libro probo & antiquo Iuberetur ſcriptum offenderem, lubenter eam lectionem cum hac recepta commutarem.

Si bona poſſeſſa eſſent. Nam hoc modo ſponſionem facere Neuium oportuiſſet, & onus probãdi ſubire quod nunc in Quinctium deriuatũ eſt.

Decernit. Moris erat vt prius iuberet Prætor, poſtea decerneret. Aduerſus iuſſum recuſare licebat. aduerſus decretum non licebat. Sed hoc loco Decernit, inuidioſè pro Iubet & ad decernendum ſe comparat, poſuit.

Sponſionem cum Sex. Neuio facere. In priuatis cõtrouerſiis, ne qui calumniarentur, impunè diſcederent, moris erat, vt qui litem intenderet, aduerſarium ſponſione certæ pecuniæ laceſſeret, ni veram cauſam haberet. Cicero Verrina v, P. Rubrius Q. Apronium ſponſione laceſſiuit, ni Apronius dictitaret te ſibi in decumis eſſe ſociũ. Et paulò pòſt, Cum eodem Apronio poſtea P. Scandilius Eques Romanus eandem ſponſionẽm de ſocietate fecit. inſtitit, oppreſſit, non remiſit. facta eſt ſpõſio H-S V milliũ & pro Comœdo, inf. Petita eſt pecunia certa. cum tertia parte ſponſio facta eſt. Contráque is qui ſponſione prouocabatur, aut fateri cogebatur, aut ſi inficiaretur, reſtipulari. Valerius lib. II, Pertinacius, inquit, progreſſa contentione, Valerius ſponſione Luctatium prouocauit, non ſe petiturum triumphum, ni ſuo ductu Punica claſſis eſſet oppreſſa. nec dubitauit reſtipulari Luctatius. Sic apud Liuium lib. 39. In extrema oratione Catonis conditio Quinctio fertur, vt, ſi id factum negaret, ſponſione defenderet ſeſe. Id eſt, quod Valerius dixit, reſtipularetur. Ergo ſtipulatione vltro citroque interpoſita concipiebatur hæc ſponſio. Quod ſi ita eſt, exoritur illa dubitatio, Cur ſponſio appellata ſit, ac non ſtipulatio: vt actus ille iudicialis vſitatus, qui hoc nomine appellatus eſt? Sed reſpondemus, ex vſitatis locutionibus, quum dicitur Laceſſere ſponſione, Certare, Prouocare, Contendere, coniecturam capi poſſe, eum qui laceſſeret, priùs ſpõdere, quàm ſtipulari debuiſſe: cùm ſpopondiſſet, tum ſtipulari ſolitum. aduerſarium verò etiam ab illo reſtipulari, vt ille iterum ſponderet: & eius ſponſio ritè facta conceptáque videretur. eámque cõiecturam adiuuare videtur, quod Verrina ſeptima legimus, Verrem plagis voluiſſe C. Seruilium quendam cogere, quum ageret nemo, nemo poſtularet, nemo eſſet aduerſarius, ſpondere tamen cum lictore ſuo, ni furtis quæſtum faceret. vt appareat, quum ex potiore ac maiore parte res nominentur, rectè & hanc Sponſionem, & contrà illam Stipulationem appellari ſolitam. Sed quæritur ab hominibus non imperitis, inter Sponſionem & illud quod veteres Sacramentum appellabant, ecquidnam interſit. Hoc perſpicuè intelligitur ex Varronis verbis, qui Sacramẽtum ſic definit, Sacramentũ à ſacro. Qui petebat, & qui inficiabatur, de aliis rebus, vtrique quingentos æris ad Pontificẽ deponebant, de aliis rebus item, certum alium legitimum numerum aſſium. Qui iudicio vicerat, ſuum ſacramentum à ſacro auferebat: victi, ad ærarium redibat. Sic enim locum illum & legendum, & diſtinguẽdum putamus: vt ſit ſenſus, In aliis cauſis, quingentos æris deponebãt (quod etiam S. Pompeius tradit) in aliis, alium certum ac legitimum numerum. & Redibat, non Redibant, vt vulgò legitur: quum apertiſſimè ad vocem Sacramentum referatur. Sex. Põpeius, Sacramenti, inquit, nomine, id æs dici cœptũ eſt, quod pœnæ nomine penditur: & id quidẽ propter ærarij inopiam, & ſacrorum publicorum multitudinem conſumebatur in rebus diuinis. Quod autem in Varronis

libris AD PONTEM legitur, non vt ſcripſimus ad Põtificem, id ex inſcitia librariorum manaſſe opinor, qui hanc notam P O N T. pontem interpretati ſunt. nam ad Pontificem deponi hác pecuniam ſolitam fuiſſe, ex Sex. Pompeij verbis coniicimus. Neque ſum neſcius, eſſe qui Pontes quibuſdam locis menſulas interpretentur, altis pedibus impoſitas: quæ inſtar pontium habent. de quo poſtea in Oratione pro Sex. Roſcio idoneo loco diſputabimus. Nunc redeamus ad differentiam. In Sacramentis ergo, deponebantur in ſacro pecuniæ: & qui cauſa cadebat, eius pecuniæ referebantur in ærarium. At in ſponſionibus, opinor, non deponebantur: ſed tantùm interpoſita ſtipulatione promittebantur. vnde ex ſponſo agi eo ipſo iudicio dicebatur: vt hac eadem Oratione, ſuprà. Sponſionem facere maluit. fecit te iudicem C. Aquili ſumpſit. ex ſponſo egit. Nam poſtea qui iudicium dederat Prætor, victum pro imperio pecuniam ſoluere cogebat. Hanc igitur vnam opinor fuiſſe differentiam, quum aliis in rebus omi ibus ſimillima eſſet vtriuſque ratio. quemadmodum ex iis locis cognoſcimus, in quibus ſacramentum & in poſſeſſionis, & in proprietatis controuerſiis interpoſitum dicitur: vt in libro de Oratore I. & in Oratione pro Milone, & apud Aſconium Ver. III. vbi de Ampliatione loquitur.

Si bona ſua ex edicto poſſeſſa eſſent. Id eſt, ſpondere certam pecuniam, ni poſſeſſa non eſſent. Quod enim cum negatione quibuſdam in libris legitur, Poſſeſſa non eſſent, mendum manifeſtum eſt, vt perſpicuè intelligitur. Spondet enim, id eſt, promittit certam pecuniam ſi ſua bona poſſeſſa non ſint.

Recuſabant qui. Aduerſus iuſſum prætoris recuſare, id eſt, cauſam dicere licebat.

De re iudicium fieri. De pecunia, ſi qua ex ſocietate Neuio deberetur.

Vt aut vterque inter ſe. Nam vt ex Iuriſconſultorum libris intelligitur, in actionibus in perſonam, qualis eſt actio Pro ſocio, neuter litigatorum cogitur ſatiſdare: duntaxat qui ſuo nomine iudicium accipiunt.

Vt aut vterque inter ſe, aut neuter ſatiſdaret. Quorſumnam pertinere dicetur hæc recuſatio, qua tam vehementer & tam acriter tum Quinctius, tum ipſius aduocati depugnant? Nam in Prætoris quidem decreto de ſatiſdatione verbum nullum. Hoc conſideret lector, & diligenter cum animo ſuo reputet, primùm ecquanam ratione tam præciſa ſatiſdationis recuſatio fiat, deinde cur bipartita defenſione Quinctius vtatur: ſi de ſatiſdádo nihil Prætor decreſſet, ac ſimplex fuiſſet de ſponſione iuſſio: non autem diſiunctiua, vt aut ſatiſdaret Quinctius, aut ſpõſionem faceret. Non enim dubito, ſiquis diligenter omnia conſideret, quin facilè in eandem opinionem adducatur, quam ego iampridem ſum amplexus, neque omnino poſſum dimittere: vt locus ille ſuperior ita legi ac reſtitui debeat, Iubet P. Quinctium ſatiſdare, aut ſponſionem cum Sex. Neuio facere. quod cùm multa ex iis quæ ſequuntur, comprobant, tum illud manifeſtò oſtendit, quòd in ſequenti pagina hunc eundem iuſſum Cicero commemorans, ſic ſcribit, Dolabella iniuriam facere fortiſſimè perſeuerat: aut ſatiſdare, aut ſponſionem iubet facere.

Famam alterius in iudicium venire. Veniet autem, ſi cogatur ſolus ſatiſdare. Nam ij ſoli ſatiſdant, quorum bona, quòd vadimonium deſeruerint, decreto Prætoris poſſeſſa ſunt: quaſi ſoluendo non ſint, quum contrà qui poſſident, vel ex iis quæ poſſident, locupletes ſint.

Ne videretur iudicaſſe. Re ipſa confeſſus eſſe, & conceſſiſſe.

Sponſionem porrò. Coniecturam quam expoſui hæc ipſa particula PORRO confirmat: quæ ſignificat, atque adeo apertè oſtendit, duas recuſationis partes ad bipartitum Prætoris iuſſum relatas eſſe.

De capite ſuo. De fortunis omnibus, & exiſtimatione.

Priore loco. Nam qui ſponſione prouocat, is actoris partes obtinet. qua de cauſa in Verr. VII, Seruilium quendam legimus tanta contentione recuſaſſe, ne ſponſionem faceret, ni Verres furtis quæſtũ faceret. hoc enim ille probare debuiſſet.

Nemo noſtro loco natus. Nemo nouorum hominum.. nobilibus enim noui homines opponuntur: vt alibi docuimus. Tullius autem ortus ex equeſtri ordine, nullis ipſius maioribus honores in Repub. conſecutis. Ortum ſe tamen antiquiſſima ſtirpe gloriatur in II de legib. ex regio ſcilicet Volſcorum genere, apud quos rex Tullus regnauit, vt ſcribit Silius Italicus,

Tullius aratas raptabat in agmina turmas,
Regia progenies, & Tullo ſanguis ab alto.

Aut ſponſionem iubet facere. Iubet pro decernit. Nam hoc, iam decretum, non modò iuſſum appellatur. vt infra.

Acerrimè ſubmoueri. Per lictores. Prætoribus enim & Conſulibus ſui lictores erant, quibus populum ſubmouere pro imperio poterant. At Tribuni pleb. viatoribus in ſubmouendo vtebantur. Conſules quidem & Prætores ita ſubmouebant, vt qui non pareret, prehendi iuberent. ſed Tribuni non pro imperio, ſed comiter verbis ſubmouebant, Si vobis videtur, diſcedite Quirites. Et huius ſummouendi moris exemplum eſt apud Liuium lib. III vbi de Appij Claudij Decemuiri decreto in Virginiam puellam loquitur. Aduerſus iniuriam decreti, inquit, quum multi magis fremerent, quàm quiſquam vnus recuſare auderet: P. Numitorius puellæ auunculus, & ſponſus Icilius interueniunt: datáque inter turbam via, lictor decreſſe ait: vociferantémque Icilium ſummouet.

In altera re. Si ſatiſdediſſet.

Cauſæ nihil eſſet quin. Vetus locutio, quæ hoc ſignificat, Recuſare, vel inficiari non poſſe quin. Similiter infra, Pridie Cal. ſi Romæ fuit, cauſæ nihil dicimus quin tibi vadimonium deſeruerit. Et infrà. Nunquid eſt cauſæ C. Aquili, quin ſi longè aliter poſſedit, &c. Et apud Terentium, Non cauſam dico quin quod meritus eſt ferat.

Quin ſecus iudicaret ipſe de ſe. Secus, minùs rectè, minùs verè, aliter quàm ſeſe res habeat. Salluſt. in Iugurtha, Prius tamen omnia pati decreuit, quàm bellum ſumere, quia tentatum antea ſecus ceſſerat. Apud hunc noſtrum, Epiſt. ad Appium, lib. III, De tuo in me animo iniquis ſecus exiſtimandi videris nonnihil loci dediſſe.

Quod

Quod iudicium grauiſſimum eſt. Similiter Ver. VII. Meo, inquit, iure contendam, eum qui ſuo iudicio condemnatus ſit, iuratorum iudicum ſententiis damnari oportere. Et in Cluentiana de reo Fabritio, qui patroni infantia deſperatus, à ſubſelliis diſceſſerat, Iam tum, inquit, Fabritius primùm ſuo iudicio, quod eſt grauiſſimum, deinde legis vi condemnatus eſt.

In altera ſpes eſſet. Si ſponſionem faceret.

Te iudicem C. Aquili ſumpſit. In iudiciis tum priuatis, tum publicis, dabantur ij à Prætore iudices, qui reis placuiſſent. Sumebat igitur actor priore loco iudicem, cui, ſi reus eum non reiiceret, Prætor iudicandi poteſtatem dabat: ex quo ipſo, vt Varro ſcribit, Iudex dicebatur, quòd iudicaret accepta poteſtate, & cauſam quibuſdam verbis dicendo finiret: id eſt quibus verbis à Prętore iudicium erat conſtitutum.

Ex ſponſo egit. Id eſt, ex ſponſione, ſecundum ſponſionem factam actionem inſtituit. Interdum eſt agere ex ſponſu, vt apud Gell. lib. 4. cap. 4.

Qui pro capitę diceret. Modò dixit, Fama, fortuniſque.

Poſteriore loco diceret. In prima quidem actione. Nam ampliata cauſa, aut comperendinata priore loco cauſam reus dicebat, actor poſtremo, vt ex Verr. III. notum eſt, & ex Aſconio.

Inaudita criminatione. Nondum audita.

Priore loco cauſam dicere intelligis. Oratoriè de hoc, quaſi iniurioſè decreto, cóqueritur: cùm tamen reuera ſi bona poſſeſſa eſſent, aut ſolùm ſatiſdare, aut ſponſionem facere Quinctium oporteret: &, ſi ſponſionem faceret, priore loco dicere.

Illud etiam reſtiterat. Superfuerat ad noſtras iniurias cumulandas. Et accipe dictum per ironiam: vt ſi diceret, Non ſatis malorum habebamus, niſi inſuper hic quaſi cumulus acceſſiſſet.

In ius adducerent. Ad Prætorem. Nam ius, Prætoris dicitur: Iudicium verò, datorum à Prætore iudicum.

Ita ſine iniuria potentiam leuem. Vſqueadeò ſe ſua potentia non vſuros putant, niſi iniuriam imponant. Nam hic, opinor, ordo & contextus eſt, Ita leuem potentiam, pro vſque eò leuem & inanem. Et apparet quod ſuprà dixi, Potentiam eorum fuiſſe, apud quos Gratioſi eſſe aliqui dicebantur: Gratiam autem eorum, qui potentium hominum amicitia florebant.

Vt eas in conſilium. In publicis iudiciis poſtquam propoſitis omnibus argumentis Orator dixerat DIXI, & præco vtrumque Oratorem dixiſſe pronuntiarat, dimittebat Orator Iudices ad dicendam ſententiam. Et hoc eſt (vt ſcribit Aſconius) quod dicitur Mittere in conſilium. quod (vt dixi) ipſorum eſt Oratorum. Sed in cauſis priuatis, in quibus præcones fuiſſe non reperio, poſteaquam prior patronus dixerat, ſi Recuperatores, inter ſe: ſi Iudices, cum aduocatis ſuis capita conferebant. tum alter patronus dicebat. vbi dixiſſet, teſtes dabantur, tabulæ poſcebantur, literæ inſpiciebantur, poſtremò in conſilium ibatur. quæ tum ex Verrina V. tú ex Aſconio & Macrobio didicimus. Hæc cùm ita ſint, tamen ſi longior orator videbatur, in priuatis quidé iudiciis iudex ire poterat in conſiliú, eáq; ratione Oratori ſilentium imponebat, vt hic locus perſpicuè oſtendit. In publicis autem Quæſitor conſilium dimittebat. Cicero in Bruto: Videt oſcitantem iudicé loquentem cum altero, nonnunquam etiam circulantem, mittentem ad horas, quæſitorem vt dimittat, rogantem.

Priore patrono cauſam defendente. Id eſt, patrono cauſam dicente priore loco.

Nos rem iudicari nolle. Qui enim rem iudicari nolunt, oſtendunt ſuæ ſe cauſæ diffidere.

Ab illo qui antè dixit. M. Iunio, quem hanc cauſam aliquoties egiſſe ſuprà dixit.

Informata iam cauſa eſt. Informare, eſt formam aliquam alicui rei inducere: ſic, vt quæ res ea futura ſit, iam tum ex ea rudi & inchoata formà exiſtimari poſſit. Pictores adumbrare verbum in ea re vſurpant. Quum igitur hominis ſpeciem vmbris tantùm & rudibus lineamentis inchoatam oſtendunt, informata hominis effigies dicitur: quòd in illo opere, quamuis rudi & impolito, formam tamen eſſe hominis, non belluæ, perſpicitur. Ergo Informata cauſâ hoc ſignificat, non penitus explicata, planéque demonſtrata, vt planiſſimè cognoſci, intelligique poſſit: ſed aliqua ex parte expoſita, vt ignorari nequeat. Exemplis autem in re plana atque aperta ſuperſedeo.

Neq; excogitare, neque pronuntiare multa poſſum. Alterum ad modeſtiam dictum eſt, oratoriè: alterum ad veritatem. vt ex his ipſius verbis in Bruto cognoſces, Erat eo tempore in nobis ſumma gracilitas & infirmitas corporis, procerum & tenue collum: qui habitus, & quæ figura non procul abeſſe putatur à vitæ periculo, ſi accedit labor, & laterum magna contentio.

Quod tibi natura dat vt ſemper poſſis, id mihi cauſa dat vt hodie poſſim. Ergo non vera laudatio, ſed ironia potiùs illa eſt. neque enim qui perpetuò partitione tam accurata vtitur, ſed qui in loco, & qui cauſa poſtulante id facit, laudem meretur. Coniecturam adiuuat quod ſcribit Aſconius in illum Diuinationis locum, Quid, quum accuſationis tuæ membra diuidere cœperit? Hîc, inquit, irridet Hortenſij conſuetudinem: vt ſæpe aliás. Et Quintilianus libro IIII, Nec immeritò, inquit, multum ex diligentia partiendi tulit laudis Q. Hortenſius: cuius tamen diuiſionem in digitos diductam, nonnunquam Cicero leuiter eludit. Nam eſt certus eius modus: & euitáda maximè conciſa nimium & velut articuloſa partitio. Nam & auctoritati plurimum detrahunt multa illa non membra, ſed fruſta: & huius gloriæ cupidi, quo ſubtilius & copioſius diuiſiſſe videantur, & ſuperuacua aſſumunt, & quæ natura ſingularia ſunt, ſecant.

Id mihi cauſa dat. Omnes ad vnum veteres & manu ſcripti & impreſſi libri, quoſcunque videre potui, non DAT, ſed CONCEDIT ſcriptum habent. quorum ſine cauſſa auctoritatem nunquam repudiabimus.

Veſtra exiſtimatione reuocabitis. Dum verebor ne ſi aliter atque oſtendi faciá, ſecus de me exiſtimetis. ne tacita exiſtimatione veſtra reprehédar.

Non fuit cauſſa. Confirmatio huius, primæ partis triplex eſt. primùm enim docet nihil debuiſſe Quinctiú: ſecundo nihil petiiſſe vnquam Neuium antea: poſtremo ſi maximè debitum quid fuiſſet, vadimonium quòd deſertú eſſet, nó

tamē iccirco cauſā cur poſſeſſio peteretur fuiſſe.

Cur poſtulares. Alij, Poſtularet. qđ magis arridet.

Qui huic rei. Omnes, puto, alij, Quis huic rei. quorum ſine cauſſa nunquā defugiā auctoritatē.

Mentitum fuiſſe. Iidem, opinor, omnes, Feciſſe. quod ſine dubio rectum eſt.

Certis nominib. Certis de cauſis. Contra in Senatuſconſulto Macedoniano, Qui pecuniam, incertis nominibus crederet. Id eſt cauſa nō aſſcripta.

Ab eo qui contraxiſſet Quicum contraxiſſet, legendum equidem iampridem exiſtimaram: ſed poſtea hanc meam opinionem veterum auctoritas omnium librorum penitus confirmauit.

Aut intra parietes, aut ſummo iure experiretur? Conſuetudo veterū. Priuſquā iudicio contenderent, honoraria amici opera plurimū vtebantur, qui intra domeſticos parietes de illorum controuerſia diſceptaret. exemplum ſuprà, & apud Liuiū libro IIII, quo loco de Ardeæ ciuitatis legatis commemorat, Quum res, inquit, peragi intra parietes nequiſſet, ventum in ius eſt. Hoc eſt quod Cic. dicit in Oratione pro Cæcina, ea iudicia quę diſtrahendarum controuerſiarum cauſa reperta ſunt, per ſæpe diſceptatore domeſtico diſceptari.

Aut ſummo iure experiretur? Experiri nonnunquam præciſè dicitur: nonnunquam etiam plenè & coniunctè Experiri ius. id quod pro Lege agere vſurpatur: propterea, opinor, quòd qui rem aliquam iudicio petunt, ij quod iuris ſe habere ad eam rem petendam arbitrantur, id ad iudices tentandi & experiendi cauſa exponunt. Id adeò ex his Titi Liuij verbis intelligi poteſt, qui libro X, Prætor, inquit, L. Petitio dixit, ſeſe eos libros in ignem coniecturum eſſe. priùs quàm id faceret, ſe ei permittere, vti, ſiquod ſeu ius, ſeu auxilium ſe habere ad eos libros repetendos exiſtimaret, experiretur: id integra ſuā gratia eum facturum. Loquitur de Numæ libris. Sed agere, vel experiri ſummo iure tum dicimur, cùm quammaximè poſſumus duriter & præfractè cum aduerſario contendimus, cúmque quamaſperrimo & vehementiſſimo iudicio poſſumus, perſequimur. infrà ſummo iure agere ſic extulit, Ad extrema & inimiciſſima iura cupidè decurrere. Inimiciſſimmè & infeſtiſſimè contendere. Et in epiſt. ad Att. lib. X V I, Agere vehementer & ſeuere.

Quod viri optimi faciunt. Hoc quemadmodum quadret cum eo quod proximè dicebat, coniectura aſſequi non poſſum. Nam argumentum eſſe videtur ex comparatione minoris. Si diſſoluti homines debitores ſuos appellant ac flagitant, id non faceret Neuius, homo omnium auariſſimus: Ergo quum hoc ſumpſiſſet, nemo eſt tam diſſolutus, qui non appellet: ita efferre videlicet argumentationem debebat, Si viri diſſoluti appellant, non eſt probabile Neuium auariſſimum appellaturum non fuiſſe: quum contrà de viris bonis loquatur, de quibus tamen antea ſuſpicio nulla eſt. Etiam illud abſurdum, quum dicit S I Q V I, quaſi vlli viri boni ſint, qui propinquos ſuos claros atq; honeſtos haberi nolint. Quod quum ita ſit, haud ſcio an non paulò commodius ita legeremus, ne dicam verius, Quod iure optimo faciunt hi qui ſuos propinquos &c. vt comparatione vti duplici videatur, hominum diſſolutorum cum auariſſimo, & eorū quibus ſuorum amicorum exiſtimatio chara eſt, cum eo qui eam pro

A nihilo putat. vt ſit ſenſus, Si iure optimo, & ſaluo amicitiæ officio id facere poſſunt hi qui de amicorum exiſtimatione ſunt ſoliciti, ſi inquam appellare debitores ſuos poſſunt, neque tamen vllam in ea re faciūt ſuis amicis iniuriam: cui probari poteſt, id facturum non fuiſſe Neuium, qui neque de amicitia, neque de propinquitate vlla laborat? cum eo videlicet, vt pro illa interrogationis nota, quæ ad verbum F A C E R E T adiuncta eſt, nota membri ſcribatur. Mihi quidem hæc

B lectio atque ſententia placeret. Quòd ſi nihil mutandum exiſtimamus, vel εἰρωνικῶς hæc dici ſtatuemus, & feſtiuè ad Neuij improbitatem exagitandam: vel viros dici optimos interpretabimur, ex eo ipſo quòd propinquorum exiſtimationem charam habeant. Sed aſſumptio durior, neque ſatis cohærere videbitur.

Neceſſarios caros & honeſtos eſſe atque haberi volunt. Nihil muto. ſed Caritatis mentio quorſum hoc loco pertineat, aut quàm appoſitè cum ho-

C neſtate coniungatur, non diſpicio. Fortaſſe rectius legeremus, Claros & honeſtos. Nam Claros dici video etiam pro Integris, & caſtis, & nulla malæ exiſtimationis labe contaminatis. Ipſe in orat. pro Q. Roſc. Quem tu, ſi ex cenſu ſpectas, eques Romanus eſt: ſi ex vita, homo clariſſimus eſt. Nam eundem paulò pòſt hominem honeſtum appellat, Nega, nega nunc equiti Romano homini honeſto credi oportere. Vetera igitur exemplaria conſulantur, ſiqua ſunt, (vt confido

D eſſe nonnulla) quæ meam coniecturam auctoritate ſua comprobent.

Sanguinem vitámque eripere conatur. Id eſt, opes ac fortunas, quibus vita ſanguíſque retinetur.

Reſpirare liberè non ſinis. Non ſinis viuere, non ſinis ſpiritum ducere. item vt modò dixit, Quem nunc vita priuare vis.

Prudenter appellare. Alij omnes Pudenter: melius omnino meo iudicio. Etenim contrarium contrario poſuit, cùm dixit nefariè interfice-

E re, & Pudenter appellare. Nefarius enim, qui religionem omnem reſpuit, atque aſpernatur. Verecundia autem vna ex omnibus maximè religioſorum hominum propria: quippe cuſtos virtutum omnium, vt idem ait in partitionibus.

Cuius caput oppugnet, eius auribus pepercisse. Feſtiuè & ridiculè ex verborum ambiguitate: quaſi ad auriculas & caput hoc pertineat, cùm de auditione quæ aures ferit, intelligat.

At aliquanto. Aliquantò per T fortaſſe con-

F cinnius legeretur.

Anno vertente ſine controuerſia. Annus vertens quid ſit, Vitruuius his verbis oſtendit, lib. Archit. I X, Sol, inquit, ſigni ſpatium, quod eſt duodecima pars mundi, menſe vertente vadens tranſit. ita X I I menſibus X I I ſignorum interualla peragrando, quum redit ad id ſignum vnde cœperit, perficit ſpatium vertentis anni. Eadem figura Plautus menſem vertentem dixit in Perſa, Tu hanc ſi emeris, Nunquam hercle hunc men-

G ſem vertentem, credo, ſeruibit tibi.

Tecum anno plus. Omnes prope libri veteres, Annum plus: vtrunque rectè. Aliquid tamen apud nós tot veterum librorum valeat auctoritas.

In Gallia agi non potuit. Vtrum intermiſſis belli tempore iudiciis, quum Prætor forum agere, & conuentum habere non poſſet. Cui bello præerat

erat C. Flaccus, quem Imperatorem antea nominauit? A

In prouincia ius dicebatur. Vel hoc dicit, Si prætor intra fines prouinciæ, bello diſtrictus ius non dicebat, Legatum habebat in prouincia, qui quaſi Prætorij imperij vicarius, iudicium ea de re conſtituere poterat, & iudices de conuentu dare. Vel hoc, ſi minus in Gallia peregrina, at in ea parte quæ in prouinciæ formam redacta eſt, vbi ius à magiſtratib. & dici ſolet. B

Et Romæ iudicia fiebant. Hoc propterea dicit, quia propter ciuile bellum quod hiſce temporibus flagrabat, iudicia in vrbe aliquandiu intermiſſa fuerant.

Satis eſt argumenti. Confirmationis pars altera.

Tot & tales viros defatigat. Vtrum Neuij aduocatos, homines nobiles, an potius iudicem, & eos qui illi in conſilio aderant? Sic opinor, vt ſuo more iudicibus laudem aliquam aſpergat.

C *Oſtendo teſtimonio eſſe nihil deberi.* Quid ita? Quum, inquit, Quinctij exitium & calamitatem, & omnium eius fortunarum interitum petat, hoc ſignificat, atque adeò apertè oſtendit, ſe non ob pecuniam iudicio contendere, ſed odium in illum conceptum effundere. Et opinor, ex eo ratio ducitur, quòd quibus pecuniæ debentur, ij dum ad ſuum peruenire poſſint, ſatis habent: neque quicquam amplius à debitore poſtulant: at qui ira acerbiore & intimo odio quempiam perſequuntur, non facilè exſaturantur, niſi ſummum illi exitium & perniciem attulerint. D

De rationib. & controuerſiis ſocietatis. Præclarè. Huc autem communi diuidundo iudicium pertinebat, nondum enim res communes diuiſæ fuerant.

Ne in ciuitate ſit. Non, ne in vrbe ſit (neque enim qui vadimonij deſerti damnati erant, exilio mulctabantur) ſed ne numeretur inter ciues. Hoc dicit propter ignominiam qua afficiebantur qui turpi iudicio damnati eſſent. Nanque hi, pòſt à Cenſoribus, ſi plebeij eſſent, in Ceritum tabulas referebantur, & ærarij fiebant, vt ad hoc eſſent ciues tantùm, vt pro capite ſuo tributi nomine æra penderent. Aſconius. E

Decernat de vita. Elatè hæc dicuntur, & per amplificationem.

Eam quum orarit. Perorarit, meo iudicio rectius & apertius legeretur.

Honeſtiore iudicio conflictere? Honeſtius hoc iudicium eſt arbitrio pro ſocio, Nam illo damnati, infamia notantur. Huius autem iudicij exitus infamiam non affert. F

Iugulare non potes. Spoliare iis rebus quibus anima & ſpiritus conſeruatur.

Vt facilius iudicium ſit? Nam de facto tantùm quæritur hoc iudicio, & coniectura, Sintne poſſeſſa ex edicto bona: quum in iudicium Pro ſocio de iure pleræque diſceptationes incidant, & longior ac difficilior ſit rationum ſubductio compenſationum, quæ in præſtationibus & ſocietatis nominibus plurimùm fiunt, conſideratio. G Ergo Facilius, & dilucidius ſignificat, & breuius: quòd quo quidque dilucidius eſt, eo minore negotio ac tempore explicatur.

Contra caput non didicit dicere. Didicit, conſueuit. Eadem figura vſus eſt Plautus in Amphitryone. ALC. Cur negas? AMPH. Quia verè didici dicere. ALC. Haud æquum facit, Qui quod didicit, id dediſcit. Et in Curc. TERAPONT. miles, Non ego nunc mediocri incedo iratus iracundia, Sed ea ipſa illa qua excidionem facere condidici oppidis. Vatinius in epiſt. Si vales, bene eſt, lib. v, Ego autem quem potius adoptem, aut inuocem, quàm illum, quo defendente vincere didici? Hic noſter in Orat. pro Deiotaro, Et venit vel euocatus, vt is, qui Senatui parêre didiciſſet.

Quid à nobis autem C. Aquili refertur? Referre, reſpondere, contradicere. Iuriſconſulti Replicare poſtea dixerunt. Græci ἀνθυποφέρειν: id eſt, aduerſus defenſionem alterius opponere. In Orat. pro Cæcina, Hic eſt mucro defenſionis tuæ: in eum ipſum cauſa tua incurrat neceſſe eſt: ego enim tibi refero, &c. Et paucis pòſt verſibus, Idque me non ad meam defenſionem attuliſſe, ſed illorum defenſione retuliſſe. Item in Partit.

Si veretur vt res iudicio facto parata ſit. Ergo, quòd in actionibus in perſonam, neceſſariam eſſe ſatiſdationem Iuriſconſulti negant, modò is qui cum agitur, iudicium ſuo nomine ſuſceperit: ita intelligendum eſt, niſi ſi periculum ſit ne ſoluendo reus non ſit, qua in cauſa etiam actor ſatiſdare viciſſim cogitur. Et hoc ipſum poſterius iterat his verbis, Quo in loco conditionem tuli, ſi vellet pecuniam petere, P. Quinctium iudicatum ſolui ſatiſdaturum, dum ipſe ſi quid peteret, pari conditione vteretur. Sed moris tamen fuiſſe apparet, vt qui vadimonium deſeruiſſet, & cuius ex edicto bona poſſeſſa eſſe dicerentur, ſolus ſatiſdare cogeretur.

Quibus verbis. Certis enim verbis ſatisdationum formulæ conſtabant.

Iiſdem ipſe, quod peto, ſatiſdet. Quod peto, id ſignificat, Quod iam antea petij, quod ſæpe poſtulatum eſt. hoc enim aduocati Quinctij poſtularant vt de re pecuniaria iudicium fieret, & vterque inter ſe aut neuter ſatiſdaret. ſuprà.

Vnum illud vnde hæc omnia naſcuntur. Dicit iudicium Pro ſocio, vnde omnes quæ annis ab hinc duobus controuerſiæ fuerunt, quaſi ex fonte fluxerunt. Itaque infra ſcribit in hanc ſententiam his verbis, Deinde quòd omnia iudicia difficillima cum ſumma ſua inuidia fieri mallet, quàm illud vnum pecuniarium iudicium, ex quo vno hæc omnia nata & profecta eſſe concedit.

Inter tot annos. Elatè: quum duo tantum anni ſint, ac ne ij quidem integri. De hac autem loquutione dicendum neceſſario fuerit Verrina II. & putidum eſt eadem ſæpius iterare.

Male agere cœpit. Hæc dicuntur ad tempus. Nam ſi hoc verum eſſet, quum antea mentionem dilati vadimonij interpoſuit, non eſt dubium quin de hoc quoque aliquid dixiſſet. Eſt autem ſenſus, Vbi ex amicis intellexit malè ſe hoc modo acturum eſſe, vadimonium diſtulit: ne ſi hac actione ad Prætorem vteretur, cauſa caderet. Ergo qui vadabantur, actionis ſuæ formulam aduerſario edebant: quod ipſum ſignificare videtur Vlpianus, libro Pandectarum II, ſub tit. De edendo, Qua quiſque, inquit, actione agere volet, prius eam edere debet. nam æquiſſimum videtur, eum qui acturus eſt, edere actionem: vt proinde ſciat reus vtrum cedere, an contendere vltrà debeat: & ſi contendendum putet,

veniat inſtructus ad agendum, cognita actione qua conueniatur. Sed quid ſit malè agere, oſtendit Cicero in Partit. his verbis, Plus petiſti, ſerò petiſti, nō fuit tua petitio, non à me, non hac lege, non his verbis, non hoc iudicio. Et Quintilianus libro III. In omnibus, inquit, ferè cauſis, in quibus cecidiſſe quis formula dicitur, hę ſunt quęſtiones, an huic, an cum hoc, an hac lege, an apud hunc, an hoc tempore liceat agere, & ſi qua ſunt talia.

Sponſionem de probro facere maluit. Ni bona Quinctij ex edicto poſſeſſa eſſent qua ſpōſione ciuis Romani exiſtimatio in diſcrimen vocatur. nam qui vadimonij deſerti damnati erant, ignominia notabantur.

Conditionem æquiſſimam repudiet. Vt quibus verbis à Quinctio ſatisaccipiat, iiſdē ipſe verbis Quinctio ſatiſdet.

Fateatur, ſe non pecuniam, ſed vitam, & ſanguinem petere. Ipſe poſtea ſic interpretatur, Si non verbo, re quidem ipſa fatetur.

Tanto negotio. Tam laborioſo, & tum Quinctio, tum ipſi etiam Iudici graui & moleſto.

Inuito atque ingratis. Ingratis, grauatè, illibenter. Terent. Heaut. Ea coacta ingratis, Poſt-illa cœpit victum vulgò quærere. Hic ipſe Verrina VI, Producam cæteros: reticebunt quæ poterunt, libenter: dicent quæ neceſſe erit, ingratis.

Adhibenda vis veritati. Æquitati: quod iam ſæpè diximus.

Illum conſeſſum. Neuij aduocatorum: hominum nobilium & potentium. Græci dicerent τὴν παράταξιν, vt in Orat. κατὰ Κτησιφ.

Eo leuiora infirmioráque eſſe exiſtimo. Minus apud te ponderis habitura. Tantum enim illorum & tam vehemens euertendi Quinctij ſtudium documento tibi eſſe debebit, eos non æquitate, ſed cupiditate & libidine certare.

Quid ſi debuiſſet? Tertia pars confirmationis, in qua docet cauſſam cur poſſeſſio peteretur, non fuiſſe.

Vt tu ipſe prædicas. Si minus verbo, re quidē ipſa.

Quid igitur demonſtrat? Quam affert huiuſce cōſilii ſui rationem: vulgus dicit, allegat. Galli dicunt, Remonſtrer.

Omnes denique cauſæ & neceſſitudines. Genus loquendi animaduerſione dignum. Ita enim veteres loquebantur, vt CAVSA præciſè dicerent, pro cauſa coniunctionis, amicitiæ, beneuolentiæ. Idem in Epiſt. ad Ser. Sulpitium, Cum Lyſone eſt mihi quidem hoſpitium vetus, quam ego neceſſitudinem ſanctè colendam puto: ſed ea cauſa etiam cum aliis compluribus, familiaritas tanta nullo cum hoſpite. Item in ea de prouinc. conſul. Non alterum eſſe arbitror explicare breuiter, quæ mihi ſit ratio & cauſſa cum Cæſare.

Ad Prætorem ire conuenit. Conuēnit, ęquum fuit. Præteritum enim tempus demonſtrat: vt quod proximè ſequitur.

Pecuniam ſi cuipiam fortuna ademit. Dicamus ἐν ἐπιτομῇ quid hoc toto loco ſignificet, & velificemur ei κατορθώσει quam obtinere volumus. Hoc enim ad huiuſce loci ſenſum eruendum non mediocriter pertinebit. Quibus, inquit, aduerſa fortuna eſt, ij aut pecuniam, ſalua exiſtimatione, aut exiſtimationem, ſalua pecunia, aut vtrunque ſimul amittunt. Horum omnium poſtremi ſunt miſerrimi. Qui verò ſub præcone ſubiiciuntur, vtrunque illud amittunt.

A Omnium igitur hi ſunt miſerrimi. quid amplius? Etiam mortuis miſeriores habendi ſunt. quum enim vel moriendo memoriam ſui penitus extinguere cupiant, id tamen non poſſunt: mori enim iis obſcurè non licet. Hæc de loci ſententia ſummatim: nunc ſingula videamus.

At non nemo. Scribamus Et non nemo, vel Ac non nemo: ſic enim ſententia poſtulat, quam oſtendemus.

B *Aut ignominia affectus, aut iudicio turpi conuictus.* Alterum ad animaduerſionem ac notam Cenſoriā: alterum ad res iudicatas refertur, de quibus in Oratione pro Cluent. Quòd ſi illud iudicium putaretur, inquit, vt cæteri turpi iudicio damnati, in perpetuum omni honore ac dignitate priuantur, ſic hominibus ignominia notatis neque ad honorem aditus, neque in curiam reditus eſſet.

C *Bonis quidem ſuis vtitur: alterius opes, id quod miſerrimum eſt, non expectat.* Huius loci caſtigationem ſenſus ipſe oſtendit, & vetuſti codicis auctoritas, in quo, pro Alterius, ſcriptum eſt, Altiores. Sic igitur legamus, Qui dum bonis ſuis vtatur, altiores opes, id quod miſerrimum eſt, non expectat. Senſus autem apertus eſt. Non eſt, inquit, difficile reperire, qui, quum exiſtimationem amiſerit, bona tamen retineat, vt qui Senatores iudicio turpi conuicti ſunt, & Senatu moti, aut Equites equo publico multati. Hos igitur miſeros quidem iudicabimus, quòd exiſtimationem amiſerint, ſed non vſque eò tamen, vt qui bonis etiam, & fortunis omnibus euerſi ſunt.

D *Hoc adiumento & ſolatio.* Quòd bonis tamen, & fortunis ſuis fruuntur.

Sub præcone ſubiectus eſt. Similis loquutio in Orat. pro domo ſua, Cyprius Rex cum omnibus bonis ſub præcone ſubiiceretur. Et tranſlatio ſumpta eſt ex conſuetudine præconum, qui de ſuperiore loco auctione vendebant. Stantes enim ſuper lapidem, quem Græci πωλητήριον appellant, res venales pronuntiabant, vt ex illo Plauti intelligitur, in Bacchidibus: O ſtulte, ſtulte, neſcis nunc vænire te. Atque in eo ipſo aſtas lapide, vbi præco prædicat. Vnde in Piſoniana, Sex. Attilium & Q. Numerium Trib. pl. quos P. Clodius corruperat, Cicero de lapide emptos dicit, quòd ei ſuum ſilentium pretio ac mercede vendiderant, & (vt ſæpe hac in re loquitur) addixerant: perinde quaſi ſilentium illorum ſimiliter vænale fuiſſet, ac res quæ in auctionibus de lapide vænales proclamantur. Eraſmus autem viliſſimos & vehementer obſcuros homines ea locutione ſignificari putauit, opinor eodem iudicio, quo propè omnia Ciceronis ſcitè & prouerbialiter dicta interpretatus eſt.

Infra etiam mortuos amandatur. Id eſt, deteriore conditione eſt, quàm mortui. Nonnulli codices Mādatur, quod abſurdum eſt. In Orat. ad Quir. poſt reditum, eandem loquutionem vſurpat, Quum is inimicus ſpiritu duntaxat viueret: re quidem infra omnes mortuos amandatus eſſet.

G *Vita turpis ne morti quidem honeſtæ locum relinquit.* Hoc loco mihi aqua hæret, vt aiunt. Nam ſi vitam turpem, interdum mors honeſta conſequitur, quomodo non morti honeſtæ interdum vita turpis antecedet? Nodus mihi quidē perdifficilis videtur: neque ſanè quēadmodum expediri poſſit, ſatis intelligo. Quòd ſi tamen coniecturæ locus eſt, fortaſſe ſic potius ab Oratore ſcriptum fuit, Vita hęc turpis, ne

ne morti qui dem obſcuræ locum relinquit. primùm quia generatim illud falſum eſt, niſi pronomen HÆC interiiciamus, vt modò quum dicit, Vita hæc turpis: apertè intelligitur vita eorum qui ſub præcone ſubiiciuntur. Deinde quum miſeram illorum conditionem eſſe affirmet, valde alienum eſt quod dicit, eos eſſe miſeros ob eam cauſam, quòd honeſtè mori non poſsint. Nam ne iis quidem qui honeſtiſſimè viuunt, ſemper id contingit, vt honeſtam mortem obeant. Ex profectò ita eſt, vt quum quis & ſe tanta ignominia affectum videt, & ſuam turpitudinem ſermone omnium diuulgati, & verò etiam ſua bona omnia diſtrahi ac dilacerari, non de honeſta morte tum cogitet, ſed de obſcura potius: nimirum quomodo ſui memoria funditus extingui, ac deleri poſſit. quod tamen ipſum aſſequi non poteſt, vt proximè oſtendit, quum ait, De quo libelli in celeberrimis locis proponuntur, huic ne perire quidem certè tacitè obſcuréque conceditur. Et illud, Huic viuo videntíque funus ducitur. Nam quibus funus ducitur, eorùm non eſt obſcura & occulta mors. Eò accedit, quòd illæ particulæ NE QVIDEM verbum illud, quò referendæ omnino ſunt, TANTVM ABEST, ſi vulgatam lectionem retineamus, non habent: niſi fortè hoc modo aliquis ſubaudiendum putet, Vita turpis tantum abeſt vt vitæ honeſtæ locum relinquat, vt ne morti quidem honeſtæ. quo quid obtuſius dici poteſt? Nam ſi vita turpis eſt, quomodo honeſtæ vitæ locum relinquet? At hoc ſenſu quem exponimus, relatio aperta eſt, vt ſit, Tantum abeſt vt honeſtæ, vt ne obſcuræ quidem morti locum relinquat. Sed conſideretur locus qui proximè ſequitur, qui quum aliud nihil præter horum verborum interpretationem contineat, tum verò nihil planè aliud declarat, quàm quod modò diximus, iis qui ſub præcone ſubiiciuntur, ne obſcurè quidem mori, & memoriam ſui extinguere licere.

Ergo hercule. Ergo ſic accipio quaſi diceret, Et ſanè: vt ſit confirmandi nota, non concludendi, vt infrà Qui locus igitur abſentis defendendi procuratori primus datus eſt? quum proſcribebas. Ergo affuit. Apud Plautum in Epidico,

MIL. Quæ te intemperiæ tenent? Quas tu mihi tenebras cudis? quin fidicinam Produci iubes?

PERIP. Hæc ergo eſt fidicina: hic alia nulla eſt. Idem in Bacchid.

LYD. Non hic placet mihi ornatus.

PIST. Nemo ergo tibi hoc apparauit, mihi paratum eſt, cui placet.

Certe tacite. Vox Certè ab omnibus abeſt antiquis exemplaribus, & certè non admodum opportuna videtur hoc loco. Mihi tamen ſine magna cauſa religio eſt quicquam immutare.

Cui magiſtri fiunt & domini conſtituuntur. Theophilus homo Græcus, qui Iuſtiniani Inſtitutiones in Græcum ſermonem conuertit, Magiſtrum in auctionibus appellatum ſcribit, vnum aliquem lectum de creditoribus, qui debitoris bonis auctione diuendendis præeſſet. Quod Cicero etiam ſignificat in epiſtola ad Atticum prima: Vnà, inquit, agebant cæteri creditores, in quibus erat Lucullus, & P. Scipio, & is, quem putabant magiſtrum fore, ſi bona vænirent, L. Pontius. Et ſanè vel hic locus argumẽto eſt, Magiſtrum in auctione dici ſolitum, qui bonis alicuius vendendis ita præeſſet, vt ei qui plurimo liceretur, rem addiceret. Notus eſt Ciceronis in Ple-

A torium Fonteij accuſatorem iocus, de quo meminit Quintilianus lib. VI: Eius, inquit, matrem dixit, dum vixiſſet, ludum, poſtquam mortua eſſet, magiſtros habuiſſe. Dicebantur autem, dum vixit, infames fœminæ ad eam conuenire ſolitæ: poſt mortem, eius bona vænibant: quanquam hic Ludus per tranſlationem dictus eſt: Magiſtri, per ambiguitatem. Hæc Fabius.

Qua conditione pereat. Quo pretio ſuæ res væneant, atque addicantur.

B *Viuo videntíque funus ducitur.* Prouerbium vſitatum, quum quis valens & incolumis ſibi ſuas fortunas eripi & videt, & patitur. Terentius Eunucho, Viuus vidéntque pereo, nec quid agam ſcio. Cicero pro Seſtio, Ille Cyprius miſer viuus, vt aiunt, & videns cum victu ſuo ac veſtitu publicatus. & DVCITVR eleganter, vt ex ſententia perſpicitur, quum impreſſi nonnulli indicitur, ſcriptum habeant. Indicebantur quidem funera per præcones, ea ſcilicet quæ ſimpludeatia non erant: ſed quibus funus ducebatur, iis, opinor, ipſis funera non indicebantur.

C *Ad exequias cohoneſtandas.* Supremi diei celebritatem. Et notanda verborum vicinitas Exequias, & Reliquias, quam figuram Rhetores agnominationem appellant.

Prætores vt conſideratè fierent comparauerunt. Vlp. in l. 4. §. prætor ait, D. de dam. infect. Dum ei qui aberit prius domum denunciare iubeam. Abeſſe autem videtur & qui in iure non eſt. Verecundè autem prætorem denuntiari iubere, non extrahi de domo

D ſua: ſed domum in qua degit denuntiari, ſic accipere debemus, vt etſi in aliena domo habitet, ibi ei denuntietur: quod ſi nec habitationem habeat, ad ipſum prædium erit denuntiandum, vel procuratori eius vel certè inquilinis.

Experiundi poteſtas non eſt. Latitante nimirum aduerſario.

Iugulare ciuem Spoliare iis rebus, quibus anima & ſpiritus retinetur.

In homines alieniſsimos. Nulla cognatione aut af-

E finitate coniunctos. Nam Alieni verbum in eo homine ponitur. Cicero pro Cæcina, Ne forte quæratis, num propinquus? nihil alienius.

Et communis humanitatis cauſa. Quo quaſi vinculo omnes inter ſe homines natura colligauit. Cicero de Officiis III, Natura, inquit, præſcribit, vt homo homini, quicunque ſit, ob eam cauſam quòd is homo ſit, conſultum velit.

Si res iſta grauiſsima ſua ſponte videretur. Malefacta alia ſua ſponte, & naturali interpretatione, alia

F diſputatione Iuriſconſultorum dicuntur. Aſconius. Ergo vadimonium deſerere in poſtremi generis loco, ac numero ponendum oſtendit.

Aut voluntas congregaſſet, aut fortuna. Latè ſocietatis vocabulum accepit, vt infrà. Cum eo tu voluntariã ſocietatẽ coibas, qui te in hæreditaria ſocietate fraudarat. Nam ſocij non omnes propriè appellantur, inter quos res cõmunicata eſt: niſi ſi animo ſocietatis cõmunitatem contraxerint hæres vero ſocij ſocius non eſt, vt ſuperius demonſtratũ eſt. Vlpianus lib. Dig. XVII, Vt ſit Pro ſocio actio, ſocietatẽ interce-

G dere oportet. Nõ enim ſufficit rẽ eſſe communẽ, niſi ſocietas intercedat. Cõmuniter autẽ res agi poteſt, etiã citra ſocietatẽ: puta, quũ non affectione ſocietatis incidimus in cõmunionẽ, vt euenit in re duobus legata. item, ſi duobus ſimul empta res ſit, aut ſi hæreditas, vel donatio cõmuniter nobis obueniat.

Si de prædiis tuis ageretur Sex. Neui. Vidi multos codices manu ſcriptos, in quibus omnibus, extra vnum antiquiſſimum, ita legitur, Si dupondius tuus gereretur: in altero, Si dupondius vnus ageretur. vidi etiam complures impreſſos, in quibus ſcriptum ita eſſet, Si dupondius tuus ageretur. quam lectionem reperio præterea in veteribus impreſſis libris Iulij Rufiniani. In hac diſſenſione tam multiplici, quæ potius ſequenda ſcriptura ſit, difficile eſt exiſtimare. Illud tamen affirmare liquidò poſſumus, quum in perſona furaciſſimi & auariſſimi hominis loquatur, maximéque aridi atque auidi (talem enim antea Neuium deformauit) alienum videri prædiorum mentionem, perinde quaſi de re paruula fieri, ac leui momento æſtimanda, & ſumi argumentum ex comparatione prædiorum, quaſi rei minoris, cum iure amicitiæ, quaſi re quàm illa maiore, præſertim quum antea dixerit, nullum eſſe officium tam ſanctum atque ſolenne, quod non auaritia comminuat. & hunc ipſum Neuium iam dixerit aliquam commodi ſui particulam multò pluris facere, quàm omnem Quintij exiſtimationem. Quæ quo attentius conſidero, eo magis adducor equidem in opinionem, non DE PRÆDIIS TVIS, vt vulgò legimus, ſed DVPONDIVS VNVS, vt in vetuſto libro ſcriptum eſt, legi potius oportere, quum præſertim de re, vel ipſius Neuii confeſſione, paruula & leuiſſima loquatur. Dupondius autem, ſiue Dupondium duos aſſes valebat, vt ſcribit Varro, quæ ſumma perexigua eſt: reſpondet enim octo Gallicæ pecuniæ numis denariolis, vt Budæus docet, qui hanc ipſam lectionem comprobat, & iiſdem verbis hunc locum citat, libro de Aſſe quinto. Dum hæc ſcriberemus animaduertimus contrarium huic vitium in Plutarcho, quod & Latino & Gallico interpretibus viris doctiſſimis, errorem obiecit. Plutarchus enim quum in vita Coriolani ſic ſcripſiſſet, Μαρκίων οἶκος ἐν ῥώμῃ, τῶν πατρικίων πολλοὺς παρέσχεν ἐνδόξους ἄνδρας. ὧν καὶ μάρκιος ἦν ἄγκος ὁ Νούμα θυγατριδοῦς, id eſt, Martiorum familia Romæ patritios complures edidit, viros illuſtres: in his Ancum Martium, Numę ex filia nepotem: quum inquam Plutarchus ſic ſcripſiſſet (id quod ex Liuio, & alibi ex Plutarcho ipſo intelligitur in libris tamen quos vidi omnibus, ita ſcriptum eſt, μάρκιος ἦν γαῖος ὄνομα θυγατριδοῦς: id eſt (id quod interpretes etiam conuerterunt) Martius Gaius, nomine Nepos. quum tamen Plutarchus de quo loquatur, perſpicuè oſtendat. Poſt Tullum, inquit, Hoſtilium regnauit.

Si in paruula re. Et, tua ipſius confeſſione, paruula: neque .n. vim habet interrogatio confeſſionis, niſi quũ ex perſonæ ratione veriſimilitudinẽ accepit.

Non modò ad C. Aquilium. Corrigendum putarem, Non modò aut C. Aquilium: licet omnes libri diſſentiant. L. autem Lucullum Iuriſconſultum intelligit, de quo in lib. De clar. orat.

Quid ago? Formula eſt conſilij petendi. Itaq; Terent. in Phormione Demiphonem conſiliũ à tribus Iureconſultis petentem his verbis facit, videtis quo in loco res ſit. quid ago? dic Hegio.

Tu te collegiſſes. Hoc quid ſit declarat Cicero Tuſculana quarta extrema, Quid eſt, inquit, ſe ipſum colligere, niſi diſſipatas animi partes rurſum in ſuum locum cogere?

Conſilium cepiſſe, hominis propinqui fortunas euertere. Conſilium capere cum infinitiuo, rara locutio & obſeruanda, qua vſum eundem alibi reperio, in Verr. IIII. Capit conſilium de amicorum ſententia, non adeſſe ad iudicium. Et ad Att. epiſt. li. XIV. Nec alia cauſa profectionis mihi vlla fuit tum, quum conſilium cœpi legari ab Cæſare.

C. Aquili, L. Lucull, P. Quintili, M. Marcelle. C. Aquilius iuratus iudex in hac cauſa ſumptus, de quo initio diximus. Ei aderant in conſilio alij tres Iuriſperiti. in his L. Lucullus, quem Cicero in Bruto acutum, & iuris tum publici tum priuati peritum appellat. De cæteris nihil reperio.

Socius & affinis. Elatoriè, nam reuera ſocius non erat: vt ſuo loco diximus.

Domum potius denuntiem. vt paulò antè diximus ex l. 4. de damn. inf.

Primum expectare. Hæc omnia verba ad poſtremum verbum Oportere referuntur.

Quàm ad hanc rationem extremam neceſſariam deuenire. Nihil muto. ſed ſi neceſſaria hæc ratio eſt, non video cur non ſtatim amplectenda ſit. Fortaſſe, Nec neceſſariam, rectius legeretur, vt ſit ſenſus, Ad hanc extremam & inimiciſſimam rationem decurrere, præſertim quæ non ſit neceſſaria. Neq; eſt vllum mendũ in antiquis libris frequẽtius, quàm vt è duabus geminis vocibus, altera omittatur.

Viderint iſta officia. Omnes ad vnum libri veteres, quibuſcum etiam poſteriores nonnulli conſentiũt, Viderint, inquit, iſta officia.

Non quid habeam, ſed quibus rebus inuenerim, quærant. Ne me ex meis opibus virum bonũ, bonúmq; patremfa. iudicent. Ex hoc loco intelligi poteſt, viros bonos dici ſolitos patresfa. locupletes. quod etiam confirmat Aſconius, qui diuites à veterib. appellatos ſcribit, bonos & honeſtos.

Et quemadmodum natus, & quo pacto educatus ſim, memini. Verba hæc ſunt omnia non Ciceronis, ſed Neuij. Et, Quemadmodũ natus, dixit, pro Quibus parẽtibus generatus. Itaq; idem in Partitionib. ſic inquit, Quamobrem omnis vis laudandi vituperandíque ex his ſumetur virtutum vitiorúmq; partibus: ſed in toto quaſi contextu orationis hæc erunt illuſtranda maximè, quemadmodum quiſque generatus, quemadmodum educatus, quemadmodum inſtitutus. Quintilianus autem lib. V. in eandẽ ſententiam, Argumenta, inquit, ducuntur ex genere. Nam ſimiles parentibus ac maioribus ſuis filij plerunque creduntur: & nonnunquam ad honeſtè turpitérq; viuendum inde cauſæ fluunt. item ex educatione & diſciplina. quoniam refert à quibus, & quo quiſque modo ſit inſtitutus.

Multo facilius diuitem quàm patremfa. fieri poſſe. Id eſt, difficilius patremfa. quamuis nauum, atq; induſtrium, diuitias parare quàm ſcurram.

Quorum illi ætati vtrunque difficile eſt. Minuitur enim memoria ſenibus, vt ipſe in Catone ſcribit. Denique veriſsima illa ſunt Diphili apud Stobęum

ἅπαντα δ' ἐργαζόμενος ἀθλίως ἄρα
Πολιὸς τεχνίτης, ἐστὶν ὁ χρόνος ὦ ξένε.
Χαίρει μεταπλάττων πάντας ἐπὶ τὰ χείρονα. De iuuẽtute contrà Plato in Theæteto ſic ſcribit; Τὸ γὰρ ὄντι ἡ νεότης, εἰς πᾶν ἐπίδοσιν ἔχει.

Res autem noua & inaudita. Omnes libri veteres, quibuſcum etiam poſteriores nonnulli conſentiũt, Atque inaudita.

Ad ephemeridem reuertitur. Quũ per dies ſingulos res geſtæ ſcribũtur, ea hiſtoria Græco vocabulo

ἐφημερὶς dicitur: cui Latinum verbũ reſpõdet, quod A apud Gellium Sempronius Aſellio diarium appellat. Sed aliæ ſunt quotidianæ tabulæ, in quibus accepta & expenſa perſcribuntur, quæ Cicero Aduerſaria nominat: de quibus in Oratione pro Q. Roſcio explicabimus.

Cauſæ nihil dicimus. Non recuſamus, non inficiamur. nota locutio, de qua ſuprà.

Profectus vnà L. Albius, homo in primis honeſtus. Omnes tum manu ſcripti, tum impreſſi veteres, Profectus eſt vnà L. Albius, homo cum primis honeſtus. B Et paulo pòſt, Profecuti ſunt familiares & Albium & Quintium. In hac varietate alij quod ſequantur arbitrio ſuo deligere poterunt. Mihi ſi tam multorum librorum, præſertim qui inter ſe concordiſſimè ſentiunt, tantam coniunctionem & quaſi conſpirationem negligerem, temeritati, opinor, ac ſtultitiæ verteretur.

Cum adſtipulatore tuo comparabuntur. Hoc eodé verbo vſus eſt in Oratione in Piſonem, Quaſi verò C non modò ego, qui multis ſæpè auxilio fuiſſem, ſed quiſquã tam inops fuerit vnquam, qui iſto non modò propugnatore tutiorem ſe, ſed aduocato aut adſtipulatore paratiorem fore putaret. Ex hoc autem loco apertiſſimè intelligitur, eum Adſtipulatorem à Cicerone appellari, qui vadimonij facti teſtis ſit. Sed origo huius vocabuli ſubobſcura eſt: niſi fortè quũ Adſtipulari pro aſſentiri vulgò dicatur, argumentemur, Adſtipulari propriè idem valere quod Spondere vel promittere. vt Adſtipulatores ij ſint, qui al- D teri anteſtanti & interroganti Teſtéſne futuri ſint, vadimonium ab aliquo promiſſum, reſpondeant (vt in lite conteſtanda) Teſtes. Sed in epiſtola ad Octauium, Adſtipulator alia in re ponitur: in Vitellio Suetonij, Stipulator. de quo quidem aliàs quum erit otium, explicabimus.

Vixit autem ſemper incultè atque horridè. Suſpicioſe in Neuij aduocatos. Nam hoc totum eò ſpectat, vt aduerſarij gratiam imminuat. Vult enim non honeſtis rationibus partam illorum amicitiam videri, E ſed luxu & profuſis ſumptibus. Quare hic ſenſus eſt, Non, ſi non adeò gratioſa & potenti amicitia Quinctius inſtructus eſt, debet hoc tamẽ illius cauſam lædere. malis enim illa rationibus parta atque conciliata eſt.

Non ad ſolarium, non in campo, non in conuiuiis verſatus eſt. Solarium, inquit Varro, dicunt id, in quo horæ in ſole inſpiciebantur. Eundem Plinius ſcripſiſſe auctor eſt, ſolarium ſtatutum in publico, ſecundum Roſtra, in columna. Cenſorinus autem lib. de Die F nat. cap. XIX. Illud ſatis conſtat Solarium Romæ nullum in foro prius fuiſſe, quàm id quod M. Valerius ex Sicilia aductũ ad roſtra in columna poſuit. Ad ſolarium igitur celebris aliquis locus fuiſſe debuit, in quo nobiles & otioſi homines animi gratia otiabantur: item vt in faucibus macelli: ſicuti paulo antè dictum eſt. Coniecturam adiuuat quod ſcribit Macrobius, capite de iocis Auguſti, Quid ergo? inquit. vt me populus R. dicat bene cultum, in ſolario ambulaturus ſum? Non ignoramus alias eſſe ſolarij G ſignificationes: ſed hanc huic loco conuenire ſolam arbitramur.

Non in campo. Martio: in quo ludi & exercitationes omnium generum præbebantur. Cicero de off. II. Suppeditat, inquit, campus noſter ſtudia venandi, & honeſta exempla ludendi. Genera ludorum Horatius his verſibus deſignat,

Cur neque militaris
Inter æquales equitet? Gallica nec lupatis
Temperet ora frænis?
Cur timet flauum Tyberim tangere? cur oliuum
Sanguine viperino
Cautius vitat? neque iam liuida geſtat armis
Brachia, ſæpe diſco,
Sæpe trans finem iaculo nobilis expedito?

Strabo verò libro Geogr. v. de campo Martio ſcribit in hanc ſententiam, quam de Græco ſermone ſic expreſſimus: Magnam ornamentorum partem campus Martius continet: qui præter ea quibus ſua ſponte ac natura abundat, aliis etiam ex arte & induſtria ornamentis atque inſignibus inſtructus eſt. Etenim admirabilis campi magnitudo, quum equiria & alias equeſtres pugnas ſuppeditet, locum tamen tam multis pila, circo, palæſtra ſeſe exercẽtibus, vacuum relinquit. Opera autem quibus cinctus eſt, ſolum herbis conſertum omni tempore anni; collium denique vertices theatri ſpeciem & ornatum ad alueum vſque fluminis præ ſe ferentes, ſpectaculum præbent ita amœnum, vt ægrè & inuitus ab eo abſcedas.

Commiſſum nihil eſſe. Nihil eſſet, ſententia poſtulat: & quum veritate adductus ſic emendaſſem, poſtea opinionem meam Aldinus codex comprobauit.

Docui quod primum. Tranſitio ad ſecundum partitionis membrum.

Poſſidere nullo modo. Nonnulli Poſſideri, rectius omnino meo iudicio.

Qui fraudationis cauſa latitarit. Vt in illo Epicrate Bidino, de quo Verrina quarta dicitur, quòd ex Sicilia metu Verris profugerat. Inſimulant, inquit, hominem fraudandi cauſa diſceſſiſſe. poſtulant vt bona poſſidere liceat. Vlpianus libro Pand. XLII, verba hæc ex edicto perpetuo interpretans, Non ſufficit, inquit, latitare: ſed & neceſſe eſt fraudationis cauſa id fieri. Quid autem ſit Latitare videamus. Latitare eſt non (vt Cicero definit) turpis occultatio ſui. poteſt enim quis latitare non turpi de cauſa: veluti qui tyranni crudelitatem timet, aut vim hoſtium, aut domeſticas ſeditiones. ſed & is qui fraudationis cauſa latitat, non tamen propter creditores, etſi hæc latitatio creditores fraudet, in ea tamen erit cauſa, ne hinc poſſideri bona eius poſſint: quia non hoc animo latitat, vt fraudet creditores. animus enim latitantis quæritur, quo animo latitet, vt fraudet, an alia ex cauſa. hæc ille. Quòd autem ita Latitare verbum à Cicerone definitum ſcribit, vt omnino ac ſimpliciter diceret eſſe turpem occultationem ſui, ob eámque cauſam eum reprehendit, primùm hoc vbi à Cicerone dictum ſit, non video: deinde vt dictum ſit, non eſt tamen cur reprehendi debeat. quum turpem illam occultationem creditores fraudandi cauſa ſuſcipi edicti verba demonſtrent: vbi FRAVDATIONIS CAVSSA latitarit, ſcriptum apertè eſt.

Niſi latitant. Omnes libri veteres, Niſi ſi latitant.

Hæres non extabit. Hac de cauſſa lege Ælia Sentia latum eſt, vt teſtatoribus qui ſoluendo non eſſent licere ſeruum vnum cum libertate hæredem inſtituere. Vnde, inquit, Iuſtinianus, qui facultates ſuas ſuſpectas habent, ſolent ſeruum ſuum primo aut ſecun-

do aut etiam vlteriore gradu heredem inſtituere: vt ſi creditoribus ſatis non fiat potius eius hæredis bona, quàm ipſius teſtatoris à creditoribus poſſideantur, & vel diſtrahantur, vel, inter eos diuidantur.

Qui exilij cauſa ſolum verterit. Id eſt, ſedem ac locum mutarit: vt ipſe interpretatur in Oratione pro Cæcina, & pro Domo ſua. Qui erant, inquit, rerum capitalium damnati, non prius ciuitatem amittebant, quàm erant in eam recepti, quò vertendi, hoc eſt mutandi ſoli cauſa venerant. Ergo addidit EXILII CAVSA: quòd etiam ſua ſponte ſolum vertere, & in aliam ciuitatem migrare cuiuis licebat. De exilio verò dicemus in Oratione pro Cæcina.

Quo tempore exiſtimas: Ante hæc verba deſiderantur hæc omnia, quæ tibi lector ex libro manuſcripto perantiquo reſtituimus, Dici id non poteſt. QVI ABSENS IVDICIO DEFENSVS NON FVERIT, ne id quidem. Ad hæc autem omnia etiam illud ſubaudiendum eſt, ius bona poſſideri vendíque iubebo. Hoc enim in edicto Prætoris perpetuo legimus apud Vlpianum, eo quem ſuprà dixi libro. Edicti autem hæc verba ſunt, In bona eius, qui iudicio ſiſtendi cauſa fideiuſſorem dedit, ſi neque poteſtatem ſui faciet, neque defendetur: iri iubebo. Et alibi, Qui fraudationis cauſa latitarit, ſi boni viri arbitratu non defendetur, eius bona poſſideri vendíque iubebo. Dicet aliquis: Sed cùm eorum quibus ignis & aqua interdicebatur bona publicarentur, quomodo bonorum illorum poſſeſſio creditorib. dabatur? Reſpondendum, quia id demùm quod æri alieno ſupereſt, in ærarium olim, poſtea in fiſcum redigebatur. l. 1. §. 1. & l. non poſſunt. 11. D. de iur. fiſ.

Quiſquam diuinare poterat, te poſtulaturum. Quippe quum nec cauſa cur poſtulares, eſſet, nec cuiquam id te facturum denuntiaſſes.

Neque quenquam attinebat id recuſare, quod Prætor non fieri, ſed ex edicto ſuo fieri iubebat. In omnibus quos quidem viderim, & ſcriptis & impreſſis ita legitur, Quod Prætor non fieri, ſed ex edicto ſuo fieri iubebat. In quo tamen quis ſit ſenſus, non facilè dixerim. Nã quòd ita nonnulli emendarunt, vt ſcriberent, Quod Prætor non modò fieri: ſententiam corrumpit. neque enim verum eſt, Prætorem ex edicto ſuo iuſſiſſe Neuium bona Quintij poſſidere. ſiquidem earum cauſarum quæ in edicto comprehenſæ ſunt, nulla erat cur id iuberet. Quamobrem ita legendum potius arbitrarer, Quod Prætor fieri, ſed non ex edicto ſuo fieri iubebat. Nam quod ait, Neq; quenquam attinebat: ſic interpretor, Nullius intererat. Quum enim contra edictum hoc fieret, paratum erat Tribunorum auxilium, aut collegæ: vt Ver. II. Itaque, inquit, L. Piſo, multos codices impleuit earũ rerum, in quibus ita interceſſit, quòd iſte aliter atque vt edixerat, decreuiſſet.

Attinebat id recuſare. Moris erat vt primum petitor apud prætorem verba faceret qui dicebatur poſtulare: tum reus, qui recuſare dicebatur. At poſtea Iuriſconſulti poſtulandi verbum vtriuſque commune eſſe voluerunt.

Quũ proſcribebas. Tũ.n. id ſcire procurator potuit.

Et quum is iudicium acciperet pro Quintio. Quid eſt iudicium accipere? Pati à Prætore dari in eam rem iudices, de qua mouetur controuerſia.

Poſtulabam, inquit, vt ſatiſdaret. Iudicatum ſolui.

A *Ita videbare.* Manifeſtum mendum. Corrigendũ putarem, Iubebare, vt etiã adiuuetur coniectura de qua diximus §. Neuiũ poſtulaſſe, vt Alphenus procurator ſatiſdaret, nõ ſuo, ſed Quintij nomine: & ob eam cauſam ſic loquutus ſit, vt diceret, iuſſum Quintiũ ſatiſdare: non autem in tertia perſona, Alphenũ.

Verùm prætor decernebat. Ex hoc loco apparet, inter Iuſſum & Decretũ Prætoris quid interſit. & hoc ipſum etiam oſtenditur ſuprà. Recuſatio enim cõtra iuſſum interponitur. Decreto verò aut parere neB ceſſe eſt, aut ab eo appellare. Celſus ſub titulo De re iudic. Quod iuſſit vetuítue Prætor, contrario imperio tollere & remittere poteſt: ſed de ſententiis contrà. Qui locus noſtris interpretibus mirificas tragœdias excitauit.

Tribuni igitur appellabantur. Tribunis pl. reliquorum omnium Magiſtratuum decretis intercedendi poteſtas erat. appellantur ergo vt intercederent. niſi intercedant, decreto parere neceſſe eſt.

C *Non eſt id iudicium pati.* Reuera hic Cicero tenetur. Atque hic totius cauſſæ ac defenſionis Hortenſij firmamentum eſt: vt in argumento demonſtrauimus. Nam (vt ait Vlpianus) Rectè defendi, hoc eſt, iudicium accipere, vel per ſe vel per alium, ſed cum ſatiſdatione l. 63. D. de iudic.

In ea ipſa verba, quæ Neuius edebat. Erãt enim formulæ omnibus de rebus conſtitutæ, ad quas priuata quæq; lis accommodaretur: vt in Orat. pro Comœdo. Has autẽ formulas quibus litigatores ſuas actio-D nes concipiebant, quum in ius ventum eſſet, ipſi edebant. Tũ enim aut in ea verba conceptũ Prætor iudiciũ conſtituebat, ſi reus nõ recuſaret: aut ſi recuſaret, quòd nõ his verbis agi oportere diceret, & rectè recuſaret, petitor cauſa cadebat. Cicero De inuent. II. Et ita, inquit, ius ciuile habemus conſtitutum, vt cauſa cadat is, qui non quemadmodum oportet, egerit. Idem Ver. v. Recuperatores ſe de cohorte ſua daturum minabatur. Quærebant quæ in verba Recuperatores daret. reſpondebat, SI PATERET aduerE ſus edictum feciſſe, quæ in iudicio dicturum eſſe dicebat. Vlpian. Qua quiſq; actione agere volet, prius eam edere debet. Eum quoque edere Labeo ait, qui producit aduerſarium ſuũ ad album & demõſtret quid dicturus ſit, vt id dicẽdo quo vti vellet Hęc ille l. 1. D. de edendo. Eas autẽ labeo ſignificat actiones, quæ cùm à Prætore inſtitutę eſſent, eius in edicto atque albo perſcriptæ ac propoſitæ fuerant.

Per eum magiſtratum, qui auxilij cauſa conſtitutus eſt. Tribunum plebis. de quo apud Ciceronem ſcriF ptum ſic eſt, Plebes quos pro ſe contra vim, auxilij ergò decem creaſſit. Tribuni eius ſunto. Auxilium autem aduerſus patrum iniurias intelligitur quemadmodum alibi docuimus.

Talis vir iuratus hoc ius in ciuitate conſtituat. Partẽ enim Iuris quandam Rhetores Iudicatum numerãt. Alioqui priuati homines ius non conſtituunt. Et, Talis vir: dicit ſuo more, laudationem iudici breuiter aſpergens.

Cuius procurator non omnia iudicia acceperit. ConG trà apertè dixit, & modò paulo antè, & verò etiã pagina proxima. Quare ſine negatione legendũ putarẽ, Cuius procurator omnia iudicia acceperit. Vlp. l. 34 de iureiur. Sufficit ad plenam defenſionem, ſi defenſor paratus ſit iudicium accipere.

A Prætore ad Tribunos appellare. In omnibus antiquis libris, à Prætore Tribunos appellare: quod valde probo. nec (opinor) vſquam aliter loquutus eſt.

Et

Ei, miſero abſenti. Miſerum pro innocente dici nonnunquam, ſcribit Aſconius. Ego hoc loco ita accipi opinor oportere.

Et miſero abſenti, ignaro fortunarum ſuarum. Vox OMNIA inter ignaro, & fortunarum interiecta eſt in libro vetuſtiſſimo. quam lectionē, vt veram & germanam recipio, vt ſit, Ei miſero, abſenti, ignaro, omnia fortunarum ſuarum, &c.

Ex edicto bona poſſeſſa non ſunt. Enumeratis partibus, totum concluſit, Quoniam earum cauſarum, quibus de cauſis daturum ſe Prætor bonorum poſſeſſionem edixerat, nulla omnino eſt, non dedit igitur: aut ſi dedit, non ex edicto.

Decreto Prætoris R. oportuiſſe parere. Addidit Romani, non quò prouinciarum non eadem ratio eſſet (nam iis ne Tribuni quidem erant qui intercederent, vt ex Verrina IIII. & Aſconio intelligimus) ſed augendi cauſa, vt ſuprà, Cuius ex edicto Prætoris Romani bona poſſeſſa ſunt.

Quid ſi M. Brutus. Tribunus plebis. Et (opinor) is ipſe eſt quem Cn. Pompeius Ciſalpinam Galliam tenentem, bello perſequutus, interfecit.

Non more, ſed auxilij cauſa. Quod à magiſtratu iniquè fit, hoc fieri dicitur, Non more, vel nullo more, ſiue nullo exemplo. Innumera exempla, Verrina accuſatio ſuppeditat. Poſtulabat autem Alphenus, vt Tribuni intercederent, ne qui (vt Næuius quidem contendebat) vadimonium deſeruerat, eius bona poſſideri iuberentur. Ergo ſi Prætori hoc decernenti Tribunus intercedebat, non more intercedebat, ſed contra Tribunorum omnium inſtituta, & omnino improba atque iniqua ratione. Hoc quum apertum planúmque ſit, tamen nonnulli nō MORE, ſed MORÆ cum diphthongo legendum putarunt, itáque impreſſerunt. Cicero pro Cæcina, & C. Piſone domo tectiſque ſuis prohibito, Prætor quemadmodum more & exemplo opitulari poſſit, non habebit.

Se iudicio id quod edat accipere. Corrige IVDICIVM, vt & ſententia poſtulat, & omnium librorum veterum auctoritas.

Tabulas obſignauerunt. Hæc eſt quam Teſtationem appellabāt: vnde illud Ouid lib. de Pont. IIII.

Confiteor, teſtari licet, ſignate Quirites:
Nil opus eſt legum viribus, ipſe loquor,

Inde etiam, Sabellis obſignatis agere.

Iſto calumniante biennium. Suprà dixit vadimonia differente, quòd malè agere cœpiſſet. Et Biennium, oratoriè: quum antea annum & ſex menſes dixiſſet, Calumniante autem, id eſt ludificante, tergiuerſante.

Ab vſitata conſuetudine. Ab eo iudicio quod vſurpari ſolet in eius generis controuerſiis nimirum de re pecuniaria.

Singulare iudicium. Vnum iudicium.

Quare P. Quintius abſens negatur eſſe defenſus. Negetur, fortè ſic concinnius legeretur, &, vt opinor, rectius.

Nuper iniecit. Sic ad Atticum li. II. Sed illud quid ſit, quod iis obſcurè, ſcire cupis.

Parem certationem. Iniquiores fuiſſe Tribunos Sext. Neuio, populares videlicet homines, apud quos gratioſus fuerat Alphenus, gratioſus Quintius, vterque Marianarum partium, & popularis. Qui tribunos appellabant, iurabant ſe ideo iudicium recuſare, quòd æquo iure vti non poſſent: vt antè docuimus.

Illo tempore. L. Scipione, C. Norbano Coss. qui vrbem in dominatu ſuo tenebant, & bellum acerrimum cum L. Sylla gerebant.

Per ius & magiſtratum. Non per Prætorem tantùm, ſed per ius: id eſt, modò nihil iniuria decerneret.

Erat illarum partium. Omnes quos vidi veteres, & ſcripti, & impreſſi, Erat enim, inquit, &c. quod valde placet. Nam hæc particula ENIM, vſitata eſt in obiectionibus, ſed in re perſpicua putidum eſt exempla cumulare.

Illarum partium. Populi partium aduerſus Syllam. hoc enim tempore, ciuilis diſſenſionis flamma ciuitas ardebat.

Ne gladiatori quidem hæreret. Deprauatus apertè locus. Mihi valde placeret vt ſic legeretur, Ne gladiatori quidem cederet. Omnes tamen, quos vidi, libri diſſentiunt. Burrienum autem Prætorem ſignificat, nobilem, quem gladiatorem ſuo more appellat, hominem videlicet habitu corporis prægrandi, & robuſtum. Sed quid omnibus de libris affirmamus, quum in Lugdunenſibus impreſſis anno M.D.XV. non Hæreret, ſed Cederet planiſſimè ſcriptum inueniamus?

Qui tum & poterant per vim & ſcelus plurimum, & quod poterant, id audebant. Nam etſi Conſules diuerſarum partium eſſent, tamen quum iam tum in Italia eſſet Sylla (vt ex hiſtoria intelligimus) & vrbi propinquaret, veriſimile eſt, nobiles, qui in vrbe reliqui erant, animos erexiſſe. quanquam non eſt dubium, quin oratoriè potentiam illorum verbis maiorem faciat. Omnis autem hæc nobilitas, quæ in vrbe manſerat, anno inſequenti à L. Damaſippo Prætore vrbis in curia interfecta eſt, Florus, Appianus, Plutarchus.

An omnes tu iſtos vincere volebas? Quum contrarias partes ſequereris, & in vrbe eſſes cum aduerſariæ partis hominibus: & ſummè cuperes vt Conſules vincerent. Sed quid illud erit, quod infert Aude id dicere, non palàm, ſed his ipſis, &c. NOLEBAS igitur legamus, ſi modò ſenſum aliquem elicere volumus. Nam mihi quidem de hoc toto loco attentius cogitanti ſic videtur, figuram eſſe quam Græci ἀνάκλασιν vocant, quum (vt ait Rutilius) id quod ab altero dictum eſt, non in eam mentem, qua intelligitur, ſed in aliam, aut contrariam excipitur. Quum enim diſparem ſibi Neuius fuiſſe cum Alpheno contentionem diceret, ſic Cicero detortè & oratoriè hoc interpretatus eſt, Fuit (inquit) ſanè diſpar atque diſſimilis. Sed quæ fuit iſta diſparitas? vna illa ſcilicet, quòd Alphenus quarum partium bello ciuili fuit, eas partes omni ſtudio ſequutus eſt; contrarias apertè oppugnans: tu contrà (inquit) perfidiosè cum iſtis tuis defenſoribus colludebas, eóſque tu cum cæteris Syllanis oppugnare ac vincere nolebas.

Aude id dicere. Dic audacter & liberè hoc interfuiſſe. Re vera enim hoc interfuit: quòd ille omnes Syllanos oppugnabat, tu cum iſtis colludebas: & quum in vrbe & exercitu hoſtili verſareris, hoſce tamen tuos fautores ex hoſtium numero excipiebas.

Non palàm. Ne perfidiæ & ſceleris arguare.

His ipſis quos aduocaſti. Qui tuæ perfidiæ ſunt conſcij.

Tametſi nolo eam rem commemorando renouare. Conſideretur locus, & iudicetur, ſatiſne ſententiæ

cohæreant:an potius ante Tametſi, ſex verſus à ca- A
pite Neque enim, reponendi ſint. Nam mihi qui-
dem accuratè locum hunc totum perpendenti ſic
videtur. Primùm quòd hæc ἐπιθεραπεύσεις familia-
ris Ciceroni, quum de Syllanorum temporum ca-
lamitate loquutus eſt, ineptè hoc loco ante malorũ
& calamitatis mentionem ponitur. Quum autem &
de iis qui periere loquutus eſt, & de iis item qui vi-
cerunt. quoniam recentem adhuc Reip. cicatricem
refricare videbatur, commodiſſimè ſubiungi poſt B
illos verſus quos modò notauimus, potuit.

Neque enim inter ſtudium veſtrum, quicquam, vt opinor, interfuit. Aliud interfuit, legendum eſſe quis
non videt? quum & interfuiſſe aliquid, & quid illud
ſit quod interfuit, manifeſtò demonſtret.

Alphenus cum iis, & propter eos periit. Alphenus
enim proſcriptus fuerat, eiúſque bona publicè à
Sylla vendita: vt patet paulò poſt.

Vt amici tibi eſſent, qui vincebant, effeciſti. Hoc eſt
quod infrà ſignificat, Ab afflicta amicitia transfu- C
gere, atque ad florentem aliam deuolare.

Ingenio, vetuſtate. Vetuſtate dictum pro callidi-
tate: quomodo etiam Veterator dicitur: ſicuti calli-
dus. cuius (vt ſcribit Cicero) tanquam manus opere,
ſic animus vſu concalluit.

Quòd ſi tum par. Hoc quàm aptè cum illo ſupe-
riore loco conſentiat, quàm malè cum proximo
cohæreat, nemo, opinor, qui attentè conſiderabit,
non apertiſſimè perſpiciet.

Neque iudicium redditum eſt vſitatum. Quum D
enim de re pecuniaria iudicandum eſſet, de probro
tamen iudicari Prætor iuſsit.

Non conditio, non ſponſio. Nam quæ conditio mi-
hi à Prætore delata eſt, vt aut ſatiſdarem, aut ſpon-
ſione certarem, ea fuit iniquiſſima. Iniquiſſima
præterea ſponſio. quæ priore loco, cogat me cau-
ſam dicere.

Interceßit poſtulatio. Quum Neuius poſtularet, vt
ſolus ſatiſdarem.

De re pecuniaria. l. Iudicio communi diuidundo E
& actione pro ſocio.

Index ipſe arceßetur. Ad Prætorem, vt nobis tem-
pus, quandiu diceremus, præſtituat.

Hominem antiqui officij. Antiquitas proximè ac-
cedit ad Deos, vt idem ſcribit lib. de legibus 1. ita-
que de antiquis ferè ita loquitur, quaſi omnes æ-
quabiliter eſſent viri boni. vnde in Orat. II. Verrin.
tres homines veteres pro grauibus & ſeueris inter-
pretatur Aſconius. Similiter hoc loco Antiquum
officium, pro ſyncero & minimè fallaci: vt in Orat. F
pro Sexto Roſcio. In qua muliere veſtigia antiqui
officij remanent. item eadem oratione. Homines
antiqui, qui ex ſua natura cæteros fingerent. Te-
rentius in Adelphis.

Næ illiuſmodi iam nobis magna ciuium
Penuria eſt: homo antiqua fide ac virtute.

Pro me pugnabit L. Philippus. De L. Philippo Ci-
cero in Bruto his verbis, Duobus igitur ſummis
Craſſo & Antonio L. Philippus proximus accede-
bat: ſed longo interuallo tamen proximus. Et pau- G
lo pòſt, Sed tamen erant ea in Philippo]: quæ qui
ſine comparatione illorum ſpectaret, ſatis magna
diceret, ſumma libertas in oratione, multæ face-
tiæ, ſatis creber in reperiendis, ſolutus in explican-
dis ſententiis. Erat etiam in primis, vt temporibus
illis, Græcis doctrinis inſtitutus, in altercando cum
aliquo, aculeo & maledicto facetus. Hic eſt de quo

A ſcribit Horatius in epiſtolis, Strenuus & fortis, cau-
ſiſq́ue Philippus agendis. Clarus. Epiſtola eſt vii.
lib. i. lectu digniſſima.

Quorum frequentiam. Veteres nonnulli, Vt eo-
rum, ſed nihil muto.

Quatu contra Alphenum velitabaris. Celeriter,
quomodo velites digladiari ſolēt, altercabaris. Ve-
lites autem, expediti pedites, quaſi volitantes. Ex
quo factum, vt Velitari pro leuiter altercari vſur-
B petur. Plautus Menæch. Neſcio quid velitati eſtis
inter vos duos. Sex. Pompeius, Aduelitatio, inquit,
iactatio quædam verborum figurata, ab haſtis veli-
taribus. Velites dicuntur expediti milites, quaſi vo-
lites, id eſt volitantes.

Quum hæc facta ſint. Omnes libri veteres, Quum
hæc ita facta ſint: quos ſequor.

Cur cæteri ſponſores. Fideiuſſores, quibus ſpondē-
tibus pecuniæ cuipiam creduntur. Apparet has pe-
cunias Quinctium ſatiſdato debuiſſe.

C *Tam inſignitè improbus.* Non. Marcellus, Inſigni-
tè, inquit, cum indicio notæ. Cicero lib. de Orat. ii.
Nec improbum notari ac vituperari inſignitè poſ-
ſe. Hæc Nonius. Sic etiam Plautus locutus eſt in
Pœnulo, Act. iii. ſcen. vi.

Qui quum ipſe vltrò deberet. Deeſt, opinor, verbũ
defendere: vt ſit, Vltro defendere deberet.

Communi luce priuaret. Elatè. nam hoc ipſum eſt
quod ſuprà dixit, Non modò ampliſſimis fortunis,
ſed etiam victu veſtitúque neceſſario priuare.

D *A me nominis eius, quod inficiatus eßet, diem petiuit.* Opinor hic ſenſus eſt: Quum debitũ, quod infi-
ciatus erat, probaſſem, & ſe condemnatum iri vi-
deret, petiit à me vt petitionem differrem, & diem
ei longiorem, qua diſſolueret, conſtituerem.

Ita ſe graues eſſe. Quanuis ſint graues, niſi tamen
verum dixerint, leuem eorum auctoritatem fore.
Significare videtur auctoritate præditos homines
teſtimonium dicturos.

In tua, quoniam contra te eſt. Omnes alij, Id in tua.

E *L. Sylla Dictatore vendente.* L. Sylla rerum poti-
tus, eorum qui à contrariis partibus ſteterant, no-
mina publicè in tabula ſcribi iuſſit, vt ad cædem
quærerentur, præmio etiam percuſſoribus propoſi-
to: & bona in foro publicè vendidit. Dictaturam
autem Sylla anno ſuperiore extremo ceperat, &
totum hunc annum geſſit quo hæc oratio habita
eſt; id eſt Tullio & Dolabella Coſs. Nam Con-
ſules hi ad ſpeciem & dicis tantummodo cauſa
creati ſunt, vt Appianus auctor eſt. Depoſuit autem
F anno, cui proximus antecedit, Seruilio Iſaurico,
Claudio Pulchro Coſs. ergo recenti re hæc dixit
de bonis Alpheni venditis: & apparet Neuij &
Quinctij charitas & gratia in Alphenum, cuius o-
pera quum ſemper antea vſi fuiſſent, nunc eius in-
terempti bona per ſummam iniuriam à tyranno
crudeliſſimo mercantur.

Et quum eßet attentè auditurus. Nonnulli, Et
eum: quam lectionem ſentētia manifeſtò repudiat.

Geſtum agere conaretur. Similiter in Cæſaris
G perſona lib. de Orat. ii. Soleo, inquit, ſæpe mira-
ri eorum impudentiam qui agunt in ſcena geſtum
ſpectante Roſcio. Sed de Roſcio plena ſunt om-
nia. verùm illud inſigne, quòd quum eſſet oculis
peruerſiſſimis, ita tamen à Q. Catulo, quem prin-
cipem ciuitatis fuiſſe conſtat, mirabiliter diligeba-
tur, vt illud extet de eo carmen in lib. de Natur.
Deor. ii.

Conſti-

Conſtiteram, exoriẽte m aurorãm forte ſalutans,
Quum ſubitò à læua Roſcius exoritur.
Pace mihi liceat cæleſtes dicere veſtra,
Mortalis viſus pulchrior eſſe Deo.

Quod adhibebat erga propinquum ſuum. Sic valde placet. Omnes tamen alii codices, Habebat.

Solus dignus videatur eſſe qui eò non accedat. Hiſtrionum ars apud Romanos turpis habebatur. Prætoris in edicto hæc verba ſunt libro Pand. III, Infamia notatur, qui artis ludicræ, pronuntiandíue cauſa in ſcenam prodierit. Itaque, vt ex Liuio & Valerio Max. didicimus, & tribu mouebantur, & à militaribus ſtipendiis repellebantur. Suetonius autem in vita Tyberii, Et ex iuuentute vtriuſque ordinis profligatiſſimus quiſque, quo minus in opera ſcenæ arenæque edenda Senatuſconſulto tenerentur, famoſi iudicii notam ſponte ſubibant. Liuius tamen & Valerius tradunt, Attellanorum genus vacuum nota fuiſſe.

Nimium, inquit, in eo cauſa conſiſtit. Nonnulli ſic impreſſerunt, Nimirum, inquit, in eo cauſa conſiſtit. Sed libri veteres cum hac noſtra conſentiunt: neque video cur mutari debeat, quum & ſententia bona ſit, & bonis elata verbis. Nam Nimium pro Valde, & pro vehementer plerunque vſurpatur. Terentius in Eunucho, Tum equidem iſtuc os tuum impudens videre nimium velim.

Inauditum facinus. Non, vt ſuprà inaudita criminatione, id eſt nondum audita: ſed Inauditum, id eſt ſingulare, & ante hoc tempus non auditum.

Ante V Calend. intercalares. Decemuiri qui XII legum tabulas conſcripſerunt, inſtituerunt vt Februarius menſis ſecundus eſſet: Intercalarius autem poſt Terminalia, hoc eſt poſt diem Februarij viceſimum tertium interiiceretur, vt quo die viceſimus quartus Februarij numerandus eſſet, eo die Kalendæ intercalares dicerentur. Quod cum ita ſit, quod hoc loco ſcribit Cicero Ante V Kal. intercalares, ſic intellige, viceſimo die februarij. Nam viceſimus tertius dicitur, pridie ſiue ſecundo Kal. quoniam, vt ſuperius diximus, illa locutione Ante V Kal. is ipſe Kalendarum dies primus numeratur.

Pridie Kal. intercalares. I Viceſimo tertio die Februarij.

Vt ſtatim de iure aliquis cucurrerit. Ius etiam locus dicitur, in quo Prætor ius dicit, vt ſcribit Paulus Iuriſcõ. in l. vlt. D. de iuſt. & iur. Vnde in ius vocare dicimus, & Ex iure manum conſertum vocare. Ergo Currere de iure, currere de loco in quo ius dicitur. vt Verrina III, Currere de concione: & apud Plautum, Currere de veſtibulo. Puerilis annotatio, fateor: ſed quanto puerilior eſt illorum qui ſic interpretati ſunt, Aliquis de iure, id eſt, mediocris aliquis Iuriſconſultus? vel hoc modo, Hoc videtur prouerbialiter dici, pro eo quod eſt, ad ſummum exegerit.

In Sebuſianos biduo veniunt. Sebuſianos, probo: vt eos ſignificet de quibus Cæſar libro I ſic ſcribit, Inde in Allobrogum fines, ab Allobrogibus in Sebuſianos exercitum ducit. Hi ſunt extra prouinciam trans Rhodanum primi. Quibus ex verbis apparet eos ſignificari quos hodie Breſſæos appellant. Sed apud auctores admodum incerta & varia eſt ſcriptio huius vocabuli. Plinius enim Secuſianos appellat. In Lugdunenſi, inquit, Gallia ſunt Secuſiani, liberi: in quorum agro, colonia Lugdunum. Strabo verò σεγοσιάνους. προκάθηται δὲ, inquit, τοῦ ἔθνους

A τῶν σεγοσιάνων ἡ πόλις αὕτη (de Lugduno loquitur) κειμένη μεταξὺ τοῦ ῥοδανοῦ, καὶ τοῦ δούβιος.

Si Craſsi omnes cum Antoniis exiſtant. Qui ſex ab hinc annos Octauio & Cinna coss. interfecto Octauio cos. & vrbe à Mario oppreſſa, occiſi ſunt: Craſſus quidem quum ipſe ſua manu filium occidiſſet: Antonius, quum eos milites qui ad eum interficiendum miſſi erant, longa & luculenta oratione ita produxiſſet, vt penè quid ſibi imperatum eſſet, obliti eſſent.

B *Eſt quadam tamen ita perſpicua veritas.* Similis ſententia in Oratione pro Cælio, quam non alienũ eſt huic loco ſubſcribere. O magna vis, inquit, veritatis, quæ contra hominum ingenia, calliditatem, ſolertiam, contráque fictas hominum inſidias facile ſe per ſe ipſa defendat.

An antequam poſtulaſti. Hucuſque à capite Biduo poſt, priorem hanc partem intellige, Vtrum DCC millia paſſuum biduo decurſa ſunt: vt hanc coniungas, An antequam: & quod ſequitur, Vtrun-
C libet elige, de vtraque hac parte intelligamus.

Quado? poſt dies XXX. Subaudi, Quàm emiſſarius Neuii profectus eſſet. Et accipe dictum ὑπερβολικῶς, pro diebus compluribus. vt infrà dicit, quum hæc eadem aliis verbis iterat, Sex. Neuium diebus compluribus ante poſſeſſionem miſiſſe. Nam idem eſt vt quum dicimus, Poſt tres mẽſes, vel poſt quindecim annos. Nam elatè, vt dixi, hoc pronuntiandum eſt, & per irriſionem.

D *Tibi tum ſatiſdaret, & iudicium accipere vellet.* Vſitata immutatio temporis, pro Satiſdediſſet & Voluiſſet. Pleni ſunt exemplorum libri: ſed vnum in præſentia proferre ſatis erit. In Orat. pro Cluentio, Itaque, inquit, nunc quemadmodum audiar, ſentio: at tum ſi diceret, non audiret: non quòd alia res eſſet, immò eadem, ſed tempus aliud. id adeò ſic cognoſcite. Quis tum auderet dicere, nocentem condemnatum eſſe Oppianicum? & quæ ſequuntur.

E *A ſuis diis penatibus præceps eiectus.* Sui cuique ciui ac patrifamilias dii in aliqua parte domus erant, quos ipſe, familiáque eius priuatim coleret. Plautus, Dii penates meûm parentum, familiæ lar pater. Ii modò Penates, modò domeſtici, modò lares familiares dicebantur. Demipho apud Terentium, At ego deos penates hinc ſalutatum domum deuortar. Et in adelph. Abi domum, ac deos comprecare. Penates autem, vt Cicero ſcribit, libro de Nat. deor. II, à penu dicti ſunt. (eſt enim omne quo
F veſcuntur homines, penu) aut ab eo quòd penitus inſident, ex quo etiam Penetrales à Poëtis vocantur Hæc ille. His ara & focus conſecratus erat. ex quo illud, Pro aris & focis pugnare. Virgil. lib. Æneid. II.

Ædibus in mediis, nudóque ſub ætheris axe
Ingens ara fuit, atque vmbra amplexa penates.

Cicero Pro domo ſua, Quid eſt ſanctius, quid omni religione munitius, quàm domus vniuſcuiuſ-
G que ciuium? hîc aræ ſunt, hîc dii penates, hîc ſacræ religionis ceremoniæ continentur, hoc perfugium eſt ita ſanctum omnibus, vt inde abripi neminem fas ſit. Fiebant autem priuata his diis ſacra, quæ in familia perpetuò manebant, & priuatis feriis agebantur. Erant autem priuatæ feriæ, vt Sex. Pompeius ſcribit, ſacrorum propriorum, vt dies natales. Sedes vbi lares erant poſiti, lararium appellabantur. fuerunt & penates laréſque publici. de

quibus Dionyſius Hal.lib.2.

Potueris P.Quinctium de poſſeßione deturbare. Hac de re ſuperius ita diſputatum eſt, vt intelligeretur, cùm Prætor in poſſeſſionem mittit, non licere dominum detrudere: at cùm poſſidere iubet, licere. l.7.l.12.l.15.de damno inf. His autem in cauſſis, quibus ob latitationem datur poſſeſſio, vnum decretũ interponi ſolitum Vlpian.in L.Fulcinus,7.D.quib. ex cauſſ.in poſſ.manifeſto declarat. Cùm enim ea vendi iubeat, quomodo non inuitus detruderetur?

Opinor, ex edicto. Ex edicto, ſecundum edictum, ſicuti ſe iuſſurum edixerat.

Ni ex edicto. Omnes alij, Si ex edicto. quorum auctoritate moueri me fateor, præſertim quum tãta ſine vlla varietate ſit conſenſio. Sponſionem igitur, non Quinctij, ſed ipſius Neuij exaudiemus. ſcilicet ſi vulgatam lectionem retineamus, qua ſanè (vt verum dicam) noſtra hæc mihi quidem multo probabilior videtur.

Nunquid eſt cauſa C. Aquili, quin. Id eſt, Poteſtne negare, ac defendere ſe non poſſediſſe? De hac locutione ſuprà.

Qui ex edicto meo in poſſeßionem venerit. Venerint, corrigendum putarem. itaque omnino poſtulat, quæ ſequitur, oratio. Sed difficilior dubitatio eſt in eo, quod perſpicuè Prætor vetare videtur hoc edicto, ne dominus inuitus detrudatur. Cui ſuperiora ferè omnia repugnant. Neque dubium eſt, quin ſi duo decreta in his cauſſis interponi ſolerent, non vel Prætor Burrienus interpoſuiſſet, vel interpoſita non fuiſſe Cicero conqueſtus eſſet. Difficilis quidem hic nodus eſt, vt dixi, qui tamen ita diſſolui nõ incommodè poterit, ſi dicamus, hanc edicti partem non de iis fuiſſe ſcriptam qui latitarant: ſed de iis qui abſentes non defendebantur. Aliud eſt enim latitare, aliud abſentem non defendi, vt Vlpian. docet in l.12.D.quib.ex cauſſ.in poſſ.

Qui fraudandi cauſa latitet. Hæc ex artificio Rhetorico non è iure Ciuili deprompta eſſe paulo ante monui. Repugnant enim vendi latitantis bona licere, & detrudi eum non licere.

Auferre & abducere. Caius lib.III.ad leg. XII. Tab. Ferri propriè dicimus, quæ quis ſuo corpore baiulat: portari ea quæ quis iumento ſecum ducit. Agi quæ animalia ſunt.

Vt Quinctio ius non auferatur. Vis non afferatur. vetus codex. quam lectionem tanquam perſpicuè meliorem & veriorem amplector.

Hoc dico. Multa deſunt. Itaque vidi librum manu ſcriptum, non peruetuſtum, in quo ad marginem ſic ſcriptum eſſet, Hic in vetuſto exemplari duo folia erant abſciſſa. Deſiderãntur autem omnia (quæ ad caput partitionis tertium pertinebant: in quo non poſſediſſe Neuium docebat. Deinceps ſequebatur epilogus, quam hæc ἀνακεφαλαίωσις antecedit.

Ne appellauiſſe quidem. Omnes alij, Appellaſſe.

Omnia iudicia difficillima. Difficillima iudicia dicuntur, quæ difficiliter & grauatè à Iudicibus fiunt: tametſi non magnam cauſa difficultatem habeat: vt quum ciuis R. caput agitur. Itaque his iudiciis, ſi videretur reus abſoluendus, ſtatim, id eſt prima actione, abſoluebatur. ſi condemnandus, non ſtatim ſed ampliata ſemel ac ſępius cauſa, iudicium fiebat:, quum Iudices admodum ægrè de capite ciuis R. iudicarent, Ipſe in Orat.pro Cæcina, & Aſconius in Verr.

Dum ipſe pari conditione vteretur. Alioqui enim vt non cogebatur actor ſatiſdare, ſic neque reus cogi poterat. hoc ex iure conſuetudineque veterum, quemadmodum ſcribit Iuſtinianus tit. de Satiſdat. lib.Inſt.tit.4.

Reliquum eſt, vt Tertiam partem, vtpote Quinctio viuo ſuperuacaneam prætermittit. Si hæres non extabit.

Iudicio pati paratum. Corrige ſic, Iudicium pati: item vt cæteris in libris omnibus.

Omnino autem bona poſſeßa non eſſe conſtitui. Omnino, id eſt denique. Et ſic probo, contra aliorum librorum varietatem, in quibus Omnia pro Omnino vitioſè, meo iudicio, legitur. Percurrit enim ea breuiter, quæ partitionis capite III. docuit, non eſſe poſſeſſa bona, quòd cuncta poſſeſſa non eſſent.

Quòd bonorum poſſeßio ſpectetur non aliqua ex parte, ſed in vniuerſis quæ teneri ac poßideri poſſint. Id eſt poſſideri bona ex edicto non dicuntur, niſi vniuerſa omnino poſſideantur. Nam, vt ſuprà diximus, hæc erat improbè latitantium pœna, atque ignominia, vt vniuerſa eorum bona dies XXX. poſſeſſa & ꝓſcripta (id eſt palàm propoſitis libellis, quibus omnes creditores admonerẽtur vt certo die adeſſent ad auctionem) publicè diuenderentur ac diſtraherentur. Et hoc illud eſt quod ſuprà dixit, Cuius verò victus veſtitúſque neceſſarius ſub præcone ſubiicitur: Etenim aliud eſt, in quorundam bonorum poſſeſſionem mittere, aliud bonorum poſſeſſionem dare. Hanc enim bonorum venditio ſequitur: illam, non item: quemadmodum ex multis Iuriſcõſultorum reſponſis intelligimus, ſub titulo, Quibus ex cauſis in poſſeſſ. eatur. præſertim ex illo Celſi reſponſo, de quo mentio eſt in l. Fulcinius, ferè in extremo. quum ait, Si quis abſens non defendatur, commodius ſe exiſtimare, in fundi, quem petere volebam, poſſeſſionem mittendum, quàm bona eius poſſideri. Sed iam illa quæſtio exoritur, Dimiſſis creditoribus, & ære alieno diſſoluto, quum quid ſuperaret, quid eo fieret? Nuſquam equidem quicquam diſertè ſuper ea re ſcriptum, aut reſponſum inuenio: ſed quum tam crebrò in hac Oratione Neuium apertè criminetur, ad hanc rationẽ cupiditate & auaritia adductum eſſe, & in hoc vno laboraſſe, vt homini propinquo vitam ac ſanguinem, id eſt fortunas omnes eriperet, facile adducor in hanc opinionem, vt ei qui bonorum poſſeſſionem poſtulaſſet, quæcunque reliqua eſſent, addicerentur: ita tamen vt ſi qui poſtea creditores alij reperirentur, cõfugere nominũ ſuorum cauſa ad ipſum poſſent.

In vniuerſis quæ teneri ac poſſideri poſſint. Aliud enim tenere eſt, aliud poſſidere. Tenere dicitur, quæ quis naturaliter accepit. Poſſidere, quæ ciuiliter, animo & corpore. ex quo etiam quædam tenere dicimur, quæ non poſſidemus: quædam etiam poſſidere, quæ non tenemus. Itaque rem aut nobis commodatam, aut apud nos depoſitam tenere dicimur, non poſſidere. At theſaurum, qui nobis ignorantibus in agro noſtro eſt, poſſidemus potius quàm tenemus, l. poſſideri, D. de acq. poſſ. vſum autem & vſumfructum, & cæteras ſeruitutes magis, inquit Vlpianus, tenemus, quàm poſſidemus l. 1. D. Quod legat.

Quò iſte ne aſpirarit quidem. Non modò non acceſſit, ſed ne aſpirauit quidem. Vtrunque ſic interpretatur Aſconius. Accedere, inquit, eſt proximum fieri: aſpirare, in eam partem qua quid quæſitum eſt, vultum & oculos ac ſpiritum oris aduertere.

Ex quo & ex ceteris dictis. Locus non cohæret. Deeſſe quippiam videtur.

Veſtræ naturæ bonitatique obſequamini. Natura enim alterius ad lenitatem, alterius ad crudelitatem atque aſperitatem ſua ſponte ducitur. Laudabilis autem illa, & cum humanitate conſentiens: hæc magis vituperatur, vt ad ferarum & beluarum naturā propius accedens. Eſt igitur honeſta laudatio Iudicis & aſſeſſorum, ſine ſuſpicione aſſentationis: & tacita cohortatio ad miſericordiam.

Si cauſa cum cauſa contenderet. Neque enim nunc æquitate cauſæ, ſed gratia & potentia certatur.

Quod vitæ ratio cum ratione vitæ decerneret. Quia Neuii vita omni voluptatum genere diffluens, profuſis ſumptibus amicorum copiam ei conciliauit: Quinctij verò ruſticana atq; inculta vita, nobilium & principum virorum amicitias ab illo alienauit: & nunc amicorum potentia & gratia certatur, vt quodammodo vitæ ratio cum ratione vitæ decernere, atque contendere videatur.

Ad voluntatem loqui. Sic in paradox. loquitur ad voluntatem: quicquid nuntiatum ſit facit.

Ab afflicta amicitia. Marianorum. vide ſuprà.

Cupiditati petulantiæque addicantur. Addicere quempiam alterius cupiditati, genus eſt dicendi, quod crebris ſermonibus vſurpat, nos ſemel explicabimus. Tranſlatio ex eo more qui tum erat, ducta videtur: vt qui pecuniæ damnati iudicatum facere non poſſent, nexi creditoribus in ſeruitutem addicerentur: vnde etiam Addicti dicebantur. Vt igitur cui quis addictus eſt, is pro ſuo iure, arbitratu ſuo, addicto item vt ſeruo vti, atque abuti poteſt. eodem modo qui per alterius gratiam atque potentiam iniquo iudicio damnatur atque opprimitur, tranſlato vocabulo, addici alterius cupiditati libidinique dicitur.

Afflicta amicitia. Hoc dictum eſt ſuprà.

Et quæſtum & ſumptum Gallonij ſequi maluerunt. Quæſtum Gallonij: quia præco Gallonius, item vt Sex. Neuius. de quo Horatius lib. Serm. II.

Galloni præconis erat acipēſere mēſa Infamis.

Sumptum autem, quia ventris & gutturis vitio mirabiliter addictus in cupedias & ſuauiſſimos quoſque cibos profuſos ſumptus faciebat. de quo Lælius apud Lucilium,

O Publi, ô gurges Galloni, es homo miſer, inquit: Cœnaſti in vita nunquam bene, quum omnia in iſto Conſumis ſquilla, atque acipenſere cum decumano.

A Hos verſus retulit Cicero in lib. II. De finib. vbi ſic ſcribit, Rectè ergo is negat vnquam bene cœnaſſe Gallonium, rectè miſerum: quum præſertim in eo omne ſtudium conſumeret, quem libenter cœnaſſe nemo negat. Cur igitur non bene? quia quod bene, id rectè, frugaliter, honeſtè, ille porrò malè, prauè, nequiter, turpiter cœnabat. Non igitur nec lapathi ſuauitatem acipenſeri Gallonij

B Lælius anteponebat, ſed ſuauitatem ipſam negligebat.

Aliquando tamen poſſe conſiſtere. Omnes alij, Aliquando tandem. Quam lectionem recipio: quanquam TAMEN PRO TANDEM plerunque ab hoc eodem vſurpari, alio loco docuimus. ſed hoc loco durior videtur illa ſignificatio.

Ne vnde arbitratu quidem ſuo poſtularet. Poſtulare à Prætore ius dicitur, qui quid ad iuriſdictionem

C eius pertinens ſiue in agendo, ſiue in defendendo poſtulat. hoc autem dicit, quia quum de re pecuniaria contendere cuperet, non licuit.

Ipſius Sex. Neuij lachrymans manum apprehendit. Mos antiquorum, quum vehementius quempiā rogarent, vt eius manum prehenderent. Plautus in Amphit. IVP. Per dextram tuam te Alcmena oro, obſecro, Da mihi hanc veniam, ignoſce, irata ne ſies. Et in Captiuis, Hæc per dexterā tuam, te dextera retinēs manu Obſecro, infidelior mihi ne fuas,

D quàm ego ſum tibi. Sic in epiſtola Platonis VII, quū Theodotē referret à Dionyſio ſuppliciter deprecātē nequid in Heraclidē grauius conſuleret, προσπεσὼν δ᾽ αὐτῷ ὁ Θεοδότας, λαβόμενος τῆς χειρὸς ἐδάκρυσε καὶ ἱκέτευε μηδὲν τοιοῦτον ποιεῖν. i. Prolapſus ad pedes Dionyſij Theodotes, manu prehenſa lachrymabatur, & obſecrabat nequid tale admitteret.

Per fratris ſui mortui cinerem. Veteribus mos erat propinquorum ſuorum cineres in vrnis aſſeruare. His Tullius oratoriè ſenſum tribuit. vt Verr. VII.

E Non ex litibus æſtimatis tuis pecuniam, domum, ſed ex tua calamitate cineri, atque oſſibus filij ſui ſolatium vult reportare.

Per ipſius coniugē & liberos. Nam P. Quinctij conſobrinam habet in matrimonio Neuius, & ex ea liberos.

Ne per te ferat. Neuius. Id eſt, Ne hoc abs te auferat: ne abs te diſcedat beneficio illo affectus.

PRO SEXT. ROSCIO AMERINO, ORATIO II.

ARGVMENTVM.

L. Sylla II. Q. Metello Coss. C. Erutius Sex. Roſcium municipem Amerinum, Equitem R. parricidij reum apud M. Fannium Quæſitorem inter ſicarios fecit, eúmque ita accuſauit, vt diceret cauſam ei maleficij ſuſcipiendi fuiſſe, primùm odium patris, qui & ab ſeſe illum amandarat, & in prædia ruſtica relegarat, neque vnquam domi ſuæ habuerat: & hoc amplius, exhæredare illum in animo habebat. M. Tullius annum tum agens ætatis ſeptimum & viceſimum, Roſcium hac oratione defendit. in qua hæc

ferè capita complexus eſt. Primùm abhorrere à tanti ſceleris atrocitate vitam Sext. Roſcij honeſtiſſimè atque integerrimè tranſactam: patri autem cauſam nullam fuiſſe cur eum odio haberet, atque exhæredare vellet. Quòd verò rei eum ruſticæ præpoſuerat, id non modò non odij ac maleuolentiæ, ſed etiam amoris & beneuolentiæ paternæ ſingulare teſtimonium extitiſſe. incredibile eſſe, hoc crimen in quenquam humana ſpecie ac figura præditum cadere potuiſſe, niſi tanquam ea quæ oculis cernuntur, expreſſa ſceleris veſtigia extarent: facultatem denique perficiendi maleficij nullàm Roſcio fuiſſe, qui neque Romæ tum fuiſſet, quum cædes facta diceretur, neque vllum liberum hominem noſſet, per quem negotium tranſigeret. ſeruos verò ipſum etiam in quæſtionem poſtulare, quum, ij ne dentur, aduerſarij magnopere recuſent. Secundo loco ita reum purgat, vt etiam in T. Roſcium quendam, cognomento Magnum, *crimen conferat, quòd & veteres & capitales inimicitias cum Sexti patre exercuerit, & Romæ tum fuerit quum ille occiſus dicatur: verus præterea ſicarius & gladiator ſit, ac ſæpe in cæde verſatus. Deinde L. Chryſogonum L. Syllæ libertum, & apud eundem gratioſiſſimum interfecti bona quaſi proſcripti coëmiſſe, poſſidere, partem cum T. Roſcio communicaſſe: & quia nunc Sexti huiuſce vitam vterque ſibi ad ea bona fruenda obſtare atque officere intelligit, Erutium, accuſatorem veterem & exercitatum appoſuiſſe, qui crimen callidè confingeret, accuſationémque ſuſciperet. Reum autem Roſcium non modò nullum emolumentum ex nece patris, ſed etiam ſummam egeſtatem atque inopiam reportaſſe: iniquum eſſe, vt cuius iniuria patriis fortunis omnibus ſit euerſus, atque ad ſummã inopiam redactus, eius nunc potentia per ſummum dedecus ſummamq́; iniuriam vita priuetur. Cauſa publica eſt: hoc eſt accuſator non priuatam alicuius, ſed læſæ totius Reip. iniuriã perſequitur. Acta eſt in foro (vt moris erat publicè, & in conſpectu populi, circum ſubſellia Iudicum, coronã facientis hæc capitis iudicia fieri) ad* M. *Fannij Prætoris tribunal, qui quæſtioni inter ſicarios præerat, quum ei in conſilio Iudices ex ordine Senatorio, qui tum ſolus lege Cornelia iudicabat, aſſiderent. Et acta eſt, vt Gellius teſtatur, L. Sylla iterum, & Q. Metello* Coss. *anno poſt cauſam P. Quinctij. ex quo, quod initio de ætate Ciceronis diximus, licet intelligi. Nam à Q. Cæpione & Q. Serrano, quibus* Coss. *Cicero natus eſt, ad illos* Coss. *totidem anni numerantur. Quo magis & Feneſtellam erraſſe miror, quem Aſconius (auctore Gellio) meritò reprehendit, & Fabium* Quinctilianum: *qui lib.* XII. *putauit Ciceronẽ ſex & viginti natũ annos, hanc cauſam dixiſſe: ſed hoc eos, opinor, in errorem induxit, quòd annũ Cæpionis & Serrani non numerabant: vt plerunq; vſu venit, cùm ſatis conſtet* III. *Nonas Ianuarij natum Ciceronem fuiſſe: vt in ſuperioris Orationis initio demonſtrauimus. Prima autem hæc cauſa eſt, quam publicam egit, vt ex Oratione intelligitur, & in Bruto docet his verbis, Itaque prima cauſa publica pro Sext. Roſcio dicta, tantùm commendationis habuit, vt non vlla eſſet quæ non noſtro digna patrocinio videretur. De hac Oratione in libro de Off.* II. *ſic ſcribit,* Maximè *autem & gloria paritur, & gratia defenſionibus: eoq́; maior, ſi quando accidit vt ei ſubueniatur qui potentis alicuius opibus circumueniri, vrgeriq́; videatur: vt nos & ſæpe aliàs, & adoleſcentes, contra L. Syllæ dominantis opes pro Sex. Roſcio Amerino fecimus: quæ (vt ſcis) extat Oratio.*

COMMENTARIVS.

Credo ego vos Iudices. Hoc principio beneuolentiam à ſua perſona conciliat quòd hominis miſeri & innocentis cauſſam à cæteris omnibus propter defenſionis periculum deſertam, officio adductus ſuſceperit. IVDICES autem, Senatores intellige: vt paulò pòſt, Ex ciuitate in Senatum, ex Senatu in hoc conſilium delecti eſtis. Antea iudicia penes Equites R. erant: nunc Sylla victor duos ab hinc annos in ordinem ea Senatorium tranſtulerat.

A Et IVDICES, priuati homines ex Iudicum decuriis dati ab accuſatore & reo, qui M. Fannio Prætori, & iudici quæſtionis pro tribunali ſedenti, in ſubſelliis iurati aſſidebant, ſententiam ad Prætoris vrnam perorata cauſa laturi.

Hominesq́; nobiliſſimi. De hoc more initio ſuperioris Orationis diximus: vnde quæ ad hunc locum pertinebunt, ſumere licebit. Homines autem nobiliſſimos dicit Scipiones, Seruilios, Metellos.

Potiſſi-

Potiſſimum ſurrexerint. Stantes enim & Oratores in foro, cauſſam: & ſenatores in curia, ſententiam dicebant.

Is qui. Pronomen IS abeſt ab omnibus aliis quos vidi & antiquis & impreſſis libris: & abeſt tantùm meo iudicio, non deeſt.

Neque ætate. Annorum, vt ante dixi, XXVII.

Neque auctoritate. Nam auctoritas bene gerenda Rep. conciliatur: ipſe autem nondum ad Remp. acceſſerat.

Omnes enim hi. Rationis ſubiectio nouo modo, & omnino præter conſuetudinem poſita. Nam particula ENIM cauſam cur mirarentur, afferri debebat: nunc cur alij ſedent, oſtendit.

Iniuriam defendi. Propulſari: & ſic loquutus eſt lib. de Offic. III. Etenim ſi is qui defendit iniuriam, neque propulſat à ſuis, quum poteſt, iniuſtè facit, &c.

Nouo ſcelere. Accuſatorum. Et NOVVM ſic accipio, inauditum, ſingulare, nefarium. Terentius,

Neque huius ſis veritus fœminæ primariæ,
Nouo modo ei quin faceres contumelias.

Propter iniquitatem temporum. Propter Syllæ potentiam, cuius offenſionem metuunt.

Verbum de Rep. feciſſet. Id eſt de rebus à Sylla in Republ. geſtis: de proſcriptis, eorúmque bonis venditis.

Multo plura dixiſſe. Nam qui hoc Syllæ renunciarent, rem verbis maiorem facerent.

Nequaquam tamen ſimiliter exire. Hoc dicit, Nō tanti fiet vt ad Syllam perferatur: quippe habita ab homine adoleſcente, nulla auctoritate prædito. Verùm hæc eum ſpes fefellit. coactus eſt enim Syllæ offenſionem veritus in Græciam proficiſci. Et quoniam ea de re, Plutarchi verba magnopere ad hunc locum pertinent, melius erit ea ſubiicere, ἐν δὲ τῷ χρόνῳ τούτῳ, χρυσόγονος ἀπελεύθερος σύλλα, προσαγγείλαντός τινος οὐσίαν ὡς ἐκ προγραφῆς ἀναιρεθέντος, αὐτὸς ἐωνήσατο δισχιλίων δραχμῶν. ἐπεὶ δὲ ῥώσκιος ὁ υἱὸς καὶ κληρονόμος τοῦ τεθνηκότος ἠγανάκτει, καὶ τὴν οὐσίαν ἀπεδείκνυε πεντήκοντα καὶ διακοσίων ταλάντων οὖσαν ἀξίαν. ὅτε σύλλας ἐλεγχόμενος, ἐχαλέπαινε, καὶ δίκην πατροκτονίας ἐπῆγε τῷ ῥωσκίῳ, τοῦ χρυσογόνου κατασκευάσαντος. ἐβοήθει δ' οὐδεὶς, ἀλλ' ἀπετρέποντο τοῦ σύλλα τὴν χαλεπότητα δεδοικότες, οὕτω δὴ δι' ἐρημίαν τοῦ μειρακίου τῷ κικέρωνι προσφυγόντος, οἱ φίλοι συμπαρώρμων, ὡς οὐκ ἂν αὐτῷ λαμπροτέραν αὖθις ἀρχὴν πρὸς δόξαν ἑτέραν οὐδὲ καλλίω γενησομένην. ἀναδεξάμενος οὖν τὴν συνηγορίαν, καὶ κατορθώσας, ἐθαυμάσθη. δεδιὼς δὲ τὸν σύλλαν, ἀπεδήμησεν εἰς τὴν ἑλλάδα. hoc eſt, Per id tempus Chryſogonus libertus, Sylla publicante bona cuiuſdam quaſi ex proſcriptione interfecti, emit ea bona duobus millibus drachmarum, quod quum Roſcius, filius & hæres defuncti, ægrè ferret, demonſtrarétque ea bona eſſe ducentorum quinquaginta talentorum, Sylla redargui ſe grauiter & acerbè tulit, Roſciíque nomen de parricidio deferendum curauit: cuius rei tranſactore & adminiſtro Chryſogono vſus eſt. Roſcio verò nemo ſubueniebat: quin potius omnes abhorrebant, Syllæ offenſionem pertimeſcentes. Itaque adoleſcens ab omnibus deſertus, ad Ciceronem cōfugit. Suadebant id amici, dicebāt non alium ad gloriam neque illuſtriorem, neque ſplendidiorem aditum poſtea oblatum iri. Itaque eius patrocinium ſuſcepit: & quum præclarè eam cauſam egiſſet magnam apud omnes admirationem ſui concitauit. Veritus

A autem Syllam, in Græciam profectus eſt. Hæc Plutarch. In quibus quod μειράκιον Roſcium appellat, intelligendum eſt eum aut falli, cùm illum maiorē annis quadraginta Cicero poſtea fuiſſe dicat: aut Ciceronem oratoriè loquutum eſſe.

Nō modò ignoſcendi, verùm etiam cognoſcendi. Hoc ſignificat: Siquid ad Syllā quaſi de ipſo liberius dictum perfertur, non modò ei qui dixerit non ignoſcitur, ſed etiam incognita cauſa damnatur. Videtur
B autem ad illud Terentianum alluſiſſe: Nā & cognoſcendi & ignoſcendi dabitur peccati locus.

Pro capite ac fortunis. Hoc loco planè ac Latinè loquitur. nam hic Caput non exiſtimationē ſignificat, vt in Orat. pro Quinctio: ſed more Romano, PRO CAPITE, id eſt pro vita: in cuius diſcrimen Sex. Roſcius adductus eſt. Nam in parricidas extremum & ſummum ſupplicium conſtitutum eſt.

Quemadmodum conſueuerunt. Hoc ad illorum laudem pertinet. Nam (vt ex Verrina prima conſta-
C bit,) accuſatorum nomen odioſum: defenſorū verò, laudabile & gratioſum erat. Id quod libro de Officiis II. pluribus verbis commemorat.

Quæ ſunt ſexagies. Hac defectione vſus eſt etiam Plautus. Subauditur autem Seſtertiûm. Et infrà plenè loquutus eſt, Hæc bona, inquit, H-S ſexagies emuntur duobus millibus nummûm. Etiam alia defectio, quū dicimus H-S ſexagies, hoc ſubintelligimus, Centena millia, vt ſit, Sexagies centena millia ſeſtertiûm. De qua quidem locutione diximus
D in Orat. Verrina III. Sunt autem noſtratis pecuniæ, vt Budæus probauit, aureorum centum quinquaginta millia. & eidem ſummæ reſpondet quod ſcribit Plutarchus de ducentis quinquaginta talentis.

Duobus millibus nummûm. Id eſt ſeſtertiorum: nam & Numus dicitur præciſè, & Seſtertius, & Numus ſeſtertius. Reſpondet autem hæc ſumma noſtratis pecuniæ aureis ſcutatis quinquaginta.

E *L. Cornelius Chryſogonus.* Syllæ libertus, Et Chyſogonus, ſerui nomen, quaſi dicas, Aureus fœtus, vel Semen aureum. L. Cornelius, patroni. Nam qui libertate donabantur, in eius nomen tranſibant à quo libertate donati eſſent. L. Sylla victor proſcriptorum ſeruis, qui firmis corporis viribus, & ætate integra eſſent, amplius decem millibus libertatem dedit, eóſque ciues Romanos eſſe, & Corneliorum nomine appellari voluit. vide Verrin. V. De hoc ipſo Chryſogono operæpretium eſt Pli-
F nij verba ſubſcribere ex libro XXXV. capit. XVII. Eſt, inquit, & viliſſima creta, qua circum præducere ad victoriæ notam, pedéſque venalium trans mare aduectorum denotare inſtituerunt maiores, talémque in cataſta videre maiores noſtri Chryſogonum Syllæ: &c. alióſque deinceps, quos enumerare iam non eſt, è ſanguine Quiritum, & proſcriptionum licentia ditatos.

Is à vobis. Locus beneuolētiæ ab aduerſariorum perſona conciliandæ: cùm eorum potentiam, ſcelus
G & audaciam oſtendit: demonſtrátq; eorum auaritia crimen hoc in hominem innocentem conflatum fuiſſe.

In alienam prouinciam. Hoc ad Iuriſconſultorum obſeruationem pertinet, qui ſcribunt veteres pecuniæ nomine fortunas omnes intellexiſſe.

Hunc ſibi ex animo ſcrupulum. Scrupulus eſt lapillus in calceo latens, & preſſus pedem offendens.

Hinc ægritudinem cum cogitatione, ſcrupulum appellamus. Terentius in Phormione, Monſtri, ita me di ament, ſimile. P. Inieci ſcrupulum. Noſter in Orat. pro Cluent. Hic tum iniectum eſt hominibus ſcrupulus, & quædam dubitatio, quidnam eſſet actũ.

Vt ad hanc ſuam. Magis placeret, Et ad hanc.

Periculum quod in omnes intenditur. Hoc declarat infrà his verbis, An verò, Iudices, vos non intelligitis, nihil aliud agi, niſi vt proſcriptorũ liberi quauis ratione tollantur, & eius rei initium in veſtro iureiurando, atque in Sex. Roſcij periculo quæri?

Nonnihil ſecuti. Tranſlatum à venatoribus videtur qui ferarum veſtigia ſequuntur. Senſus eſt. Quã obrem videantur non penitus hoc crimen confinxiſſe, ſed argumenta & veſtigia quædam ſceleris animaduertiſſe, quæ illi nunc ſequuntur: vt crimen è tenebris educere poſſent.

In deferendo nomine ſequuti. Deferri nomen dicitur, quum is qui accuſare vult quempiam apud Prætorem, interrogat, Aio te patrem interfeciſſe. vt ſi neget, eius nomen in reos referatur, & inſtituatur accuſatio. aliud ergo Deferre nomen eſt, aliud Accuſare. quod ego non dicerem, niſi homines non imperitos aliter ſcripſiſſe animaduertiſſem.

Qui ex ciuitate in Senatum. Cenſores enim, vt ſcribit Feſtus, ex Equeſtri ordine optimum quenque curiatim in Senatum legebant. vnde etiam Allecti dicti ſunt: nimirum quòd propter Senatorum penuriã ex Equeſtri ordine in Senatorum numerum aſſumebantur. Et alibi, Conſcripti dicebantur, qui ex Equeſtri ordine Patribus adſcribebantur, vt numerus Senatorum expleretur.

Propter dignitatem. Hoc loco à perſona iudicum beneuolentia quæritur: cùm quanta eorum iudicij & auctoritatis expectatio ſit, oſtenditur.

Ex ſenatu in hoc conſilium. Nam, vt paulò ante poſui, Senatus hoc tempore iudicabat. Ex Senatu autẽ Iudices ex ſenſu legebantur, anno ætatis XXXV. treſque illorum decuriæ fiebant. Singulis autem decuriis per vices annua vacatio erat. Plutarchus, Plinius, Suetonius. Quum igitur Senatorum decuria hoc anno iudicaret, iudicio à M. Fannio Prætore conſtituto, accuſator primùm ex ea decuria Iudices dedit, dedit & reus: datorum nomina in vrnam miſſa ſunt, vt de pluribus neceſſarius numerus cõfici poſſet. non enim omnes iudicabant, ſed ad eum numerum, qui lege, verbi gratia, repetundarum, ambitus, de ſicariis, maieſtatis, definitus erat. Poſt ſortitionem accuſator & reus, quos viſum fuit, reiecerunt: poſt reiectionẽ Prætor Fannius ex aliis ſubſortitus eſt, quibus Iudicum legitimus numerus compleretur: ex quibus omnibus Conſilium conſtabat. Atque ita intelligendum eſt quod dicit, Ex Senatu in hoc conſilium delecti eſtis. vnde illa peruulgata, Cum conſilio cognoſcere, De conſilij ſententia pronuntiare, Aduocare conſilium, Dimittere cõſilium, Mittere in conſilium. & vt ipſe in hac Oratione extrema demonſtrat, more maiorum hoc Publicum conſilium appellabatur.

Homines ſicarios atque gladiatores. Per abuſionem, inquit Fabius Quintilianus, Sicarios etiam omnes vocamus, qui cædem telo quocunque commiſerint.

His de rebus. Hinc attentio comparatur, cùm etiam atrocibus, atque inuſitatis flagitiis ſe dictum oſtendit.

Summus timor, quem mihi natura pudórque meus

A *attribuit.* Vide locum Diuinationis illum, Quum illius diei mihi venit in mentem, &c. & quæ in eum locum annotauimus.

Te quoque M. Fanni. A perſona quæſitoris beneuolentiam conciliat.

Cùm huic idem. Vetus codex. Cùm huic eidem. & ſic emenda, Id eſt, num huius eiuſdémque quæſtionis Iudex eſſes. nam de iudice quæſtionis hic locus intelligendus eſt: qui cuiuſmodi fuerit, copioſè in Commentario verborum iuris expoſuimus. B Significat autem iam antea Prætorem Fannium geſſiſſe, & hanc ipſam quæſtionem inter ſicarios exercuiſſe. Ergo ante annos decem. non enim eundem magiſtratum capere, niſi poſt decennium, licebat.

Iudex præeſſes. Prætor iudicium exerceres. nam Prætores, Iudices quæſtionis principes dicebantur, vt Verrina III, & in Cluentiana, & hac ipſa Orat. infrà.

Iudicium inter ſicariis. Vetus locutio, Inter ſicarios, pro De ſicariis. & ſic locutus eſt lib. De finib. II. in Cluentiana, & Philip. II.

Committitur. Exercetur, fit.

Quum in tria cædes indigniſſima. Syllanis proſcriptionibus.

Hanc quæſtionem. Publica iudicia quæſtiones dicuntur, quòd in iis reus in iudicium vocatus, nocens ſit an innocens, conſtituto iudicio quæritur. Sed hoc loco non hoc iudicium de Sext. Roſcio ſignificat, ſed hanc prouinciam, ac muneris publici procurationem, quæ Prætori ſorte obuenit. D Prætores creati in comitiis, ſortiebantur prouincias: alii iuriſdicũdi prouincia obueniebat, alij quæſtio inter ſicarios, repetundarum, maieſtatis, & ſimiles. Nam has etiam procurationes Cicero Verrina VII, prouincias appellat.

Haud remiſſius ſperant futuram. Obſcurus locus, & mea quidẽ opinione, vna litera corruptus. Corrigendum putarem FVTVRVM, eâ loquendi forma ac figura quam Agellius in hoc ipſo auctore, E & aliis pleriſque Latinis ſcriptoribus annotauit libro I. cap. VII. vt Remiſſius, ſit aduerbium: Futurum autem, verbum ſit indefinitum & (vt Græci dicunt) ἀπαρέμφατον, neque virilis, neque neutrius generis, ſed ab omni neceſſitate generum abſolutum. quale illud eſt Verrina VII. Sed quocunque venerint, hanc ſibi rem præſidio ſperant eſſe futurum. Et in Orat. C. Gracchi, Credo ego inimicos meos hoc dicturum. In tertio annali Quadrigarij, Dum ij conciderentur, hoſtium copias ibi occupatas futurum. F Apud Valerium Antiatem, Omnia ex ſententia proceſſurum. Apud Plautum, Etiámne habet Caſina gladium? habet, ſed duos: Quibus altero te occiſurum ait, altero villicum. Apud Laberium, Non putaui hoc eam facturum. Ergo hic ſenſus eſt, Haud remiſſius futurum, id eſt acriter & ſeuerè exercitum iri, fore vt non diſſolutè, ſed grauiter, & vehementer exerceatur.

Etenim quid aliud. Nũc ſummam cauſæ breuiter exponit vt dociles habere iudices poſſit.

Ad hoc ipſum iudicium cum præſidio venit. Præſidium, opinor, aduocatorum conſeſſum ſignificat, G quos antea ſummos Oratores hominéſque nobiliſſimos appellauit: præterea pagina inſequenti ſic ſcribit, Fama & vita innocentis ab hoſpitibus, amiciſque paternis defenditur. Hæc autem idcirco iniecit, vt aduocationis tam frequentis inuidiam

inuidiam minueret: quam orationi ſuperiore in Sext. Mæuio mirificè exaggerabat. Dictum eſt iam anteà, nobiliſſimorum hominum aduocatione vſum eſſe Roſcium.

Quos populus poſcit. Ad ſupplicium: propter cędes quotidianas, de quibus modò locutus eſt.

Municeps Amerinus. Ameria ciuitas eſt in Vmbria. Municipia autem dicebantur ciuitates ſuo iure ac legibus vtentes, deque vlla populi R. lege adſtrictæ: quarum ciuibus munera, id eſt honores Romæ capere licebat. Feſtus ſcribit, municipia tandem omnia ciuitate donata eſſe. Itaque Roma (vt ſcribit Modeſtinus Iuriſconſultus) communis patria erat omnium.

Hoſpitijs florens hominum nobiliſſimorum. In Italia, & prouinciis, exteriſq; nationibus, ciues R. neceſſitudinem hoſpitii contrahere cum aliquo peregrino ſolebant, aut priuatim, quæ *ἰδιοξενία* à Græcis dicitur, aut publicè, quam iidem *προξενίαν* vocant.

Hoc ſolum filio reliquit. Hoc dicit propter tam frequentes aduocatos. ex omni nobilitate: & inuidiam huius conſeſſus amolitur.

Domeſtici prædones. Qui Sext. Roſcij domum prædiáque deprædati ſunt. de quibus paulo pòſt commemorabit.

Hoc tumultu proximo, quum omnium nobilium dignitas & ſalus in diſcrimen veniret. Quo tempore Cinna & Marius in vrbem recepti, omnes aduerſæ partis nobiles trucidarunt. tum enim in Italiæ municipia plerique confugerunt. Appianus, Florus. Et PROXIMO, ſeptem ab hinc annis, Octauio & Merula Coſs. Tumultum dixit *ὑποχοριστικῶς* pro bello ciuili.

Eam partem cauſámque. Munit aſtutè viam ad id quod intendit, proſcriptum non fuiſſe. Soli enim à Sylla nobilitatis aduerſarij proſcripti ſunt.

Quum proſcriberentur homines. L. Sylla victor tabulam in foro fixit, in qua ſcripta erant eorum nomina quos ad cædem quæri volebat, præmio etiam percuſſori propoſito. Hi proſcripti dicebantur, quaſi palàm ſcripti. Multi quum ſua nomina in tabula legiſſent, ſibi manus attulerunt. Appianus ſcribit L. Syllam harum proſcriptionum principem atque auctorem fuiſſe. *Μάειος μὲν γὰρ ἐζήτει καὶ ἐκόλαζεν τοὺς εὕροι: Σύλλας δὲ ὑπὸ μισθοῖς τε μεγάλοις, καὶ κολάσεσι τῶν ἐπικρυψάντων ὁμοίαις τὸν ἐντυχόντα κτείνειν προὔγραψε.* Marius enim, inquit, conquirebat, & quos inuenerat, ſupplicio afficiebat: Sylla autem magnis præmiis percuſſoribus propoſitis, pœnis verò iis qui quempiam occultaſſent, iiſdem ac proſcriptis, conſtitutis, quo quiſque loco repertus eſſet, iuſſit interfici.

Alterum ſedere. T. Roſcium Magnum.

Iſte qui adeſt. Quem infrà, Sex. Roſcij non modò municipem, ſed etiam cognatum appellat.

Plurimarum palmarum vetus ac nobilis gladiator. Gladiatoribus poſt victoriam palma dabatur. Gellius ex Plutarcho lib. Noct. IIII. Propterea, inquit, in certaminibus palmam ſignum eſſe placuit victoriæ, quoniam ingenium eiuſmodi ligni eſt, vt vrgentibus opprimentibúſque non cedat. Liuius in fine libri X. Eodem anno coronati primùm ob res bello bene geſtas ludos Romanos ſpectarunt, palmæque tum primum tranſlato è Græcia more, victoribus datæ.

Vetus ac nobilis gladiator. Vetus, peritus, exercitatus. vt infrà, Vt ad eam rem aliquē accuſatorem veterem compararent. Itē vetus videlicet ſicarius, homo audax, & ſæpe in cæde verſatus. Vnde Vetuſtas in Orat. pro Quinctio, pro calliditate & verſutia. Gladiator autem per tranſlationem, pro ſicario, & qui multos interfecit. Ergo gladiator plurimarum palmarum, id eſt qui artem gladiatoriam ſic exercuit, vt multos interfecerit, & victor palmam ſæpenumero reportarit.

Ad eum laniſtam contulit. Laniſta ludi gladiatorij magiſter. Locus hic hoc oſtendit, & alter in quo infrà ſic loquitur, Num aut ille laniſta omnino iam à gladiis receſſiſſe videtur: aut is diſcipulus magiſtro tantulum de arte concedere?

Ante hanc pugnam. Hanc cædem Sex. Roſcij.

Scelere audaciáque ſuperauit. Hoc ſignificat, Quū de Sext. Roſcij cæde conſpiraſſent, ipſe has partes ſuſcepit, & Roſcium interfecit. Nam Romæ T. Magnum, quum cædes facta eſt, Capitonem autem Ameriæ fuiſſe declarat, infrà.

Occiditur ad Balneas Palatinas. De balneis Palatinis alibi legiſſe non memini. Eas in colle Palatino fuiſſe conſtat. quo in loco, res eſt minimi momenti.

Homotenuis, libertinus. Libertinus, libertis parētibus natus. Nam ſi libertus ipſe fuiſſet, ſine dubio Græcum ſerui nomen addidiſſet.

Cliens & familiaris iſtius T. Roſcij. De clientibus & patronis frequens eſt mentio in Orationibus Ciceronis. Hoc autem loco, vno pro omnibus, de eo more explicabimus, vt hinc poſthac quæ aliò pertinere poſſe videbuntur, depromi poſſint. Romulus plebeii generis hominibus à Patribus diſcretis, ne qua inter eos diſſenſionum materia relinqueretur, vnicuique ex plebe permiſit, quencunque ex Patribus vellent, patronum cooptare. Hæc autem inter eos iura conſtituit. Patroni quidem, vt quæ clientes iura & legitima ignorarent, eos docerent. quod ſignificat Horatius Epiſtol. ſecundo libro,

Romæ dulce diu fuit, & ſolenne recluſa
Mane domo vigilare, clienti promere iura.

Eorum abſentium æquè ac præſentium, neque ſecus quàm parentes liberorum, curam gererent: cauſas & priuatæ & publicæ rei ſuſciperent: denique tum priuatim, tum publicè, eorum commodis & rationibus conſulerent. Viciſſim autem vt clientes ad collocandas patronorum filias dotem, ſi opus eſſet, conferrent: patronos, aut ipſorum liberos ab hoſtibus captos redimerent: multas, ſi quæ deberentur, eorum nomine perſoluerent: ſi qui ſumptus publicè faciendi eſſent, partem contribuerent. Vtriſque autem hanc legem impoſuit, vt neque inter ſe accuſare, neque aut teſtimonio, aut ſuffragio lædere, inimicitiáſve exercere poſſent. Hoc inſtituto, ſumma plebis cum Patribus conſenſio & beneuolentia ad multas ætates conſeruata eſt. autor Dionyſius Hal. lib. 2. cui potius quàm Plutarcho aſſentior qui *ἐκ τῶν πολλῶν* patronos creatos putauit, in vita Romuli, vbi ſimilia ferè de patronis & clientibus commemorat.

Poſt horam primam noctis. Accipe horas inæquales, quæ & diurnæ & nocturnæ duodecim ſemper fuerunt. cuius horologij rationem cognoſce ex Vitruuio, libro IX.

Ciſiis peruolauit. Ciſium vehiculi biroti genus, ait Feſtus.

Quatriduo, quo hæc geſta ſunt. Id eſt, intra quatuor dies, vel ante quartum diem quàm hæc geſta ſunt. Et ſic loquutus eſt infrà, Mors Sex. Roſcij quatriduo, quo is occiſus eſt, Chryſogono nuntiatur. Sic etiam Aſconius in Orat. contra Ant. & Catili. Hunc inquit, Antonium Gellius & Lentulus Cenſores ſexennio, quo hæc dicuntur, Senatu mouerunt. Id eſt quum hæc dicerentur, nondum ſexennium præterierat ex quo eum Senatu mouerant. Plautus in Aſinaria, Et ſiqua inutilis Pictura ſit: eam vendat. ni quatriduo Abalienarit, quo ex te argentum acceperit: Tuus arbitratus ſit: comburas, ſi velis.

In caſtra L. Syllæ Volaterras defertur. Strabo Volaterris Marianos proſcriptos conſtitiſſe, eáſque triennium obſeſſas hoc ciuili bello, poſteáque à Sylla victore earum agrum proſcriptum fuiſſe narrat.

Societas coitur. Bonorum Sext. Roſcij interfecti, itémque ſuperſtitis, partem enim Chryſogono, vt eius gratia & potentia rectores ſint, offerunt.

Proſcriptionis mentio nulla. Hunc locum Chameſius libro 3. ex memoria (vt opinor) ſic protulit: Cum iam proſcriptionis commemoratio fieret, cũ etiam qui antea proſcripti erant, ſederent, nomen refertur in tabulas, Sext. Roſcij, vſitatam ſcripturam omnes antiqui libri comprobant.

Manceps fit Chryſogonus. Manceps dicitur, quicunque auctione aliquid emit. Proſcriptorum enim bona auctione conſtituta, in foro vendebantur. Quare mancipem modò appellat, quem poſtea ſectorem. ſed de mancipibus & ſectoribus fuſius in Verrinis orationibus.

Propria traduntur. Id eſt, donantur. Nam donationes lege Cincia mancipatione fiebant. Vere autem quæ mancipio dabantur, propria fiebant.

Sexagies H-S. Dictum ſuprà.

Imprudente L. Sylla. Opportunè dictum. Nam etiam poſt Syllæ mortem omnes ipſius res geſtas populus R. ratas & fixas eſſe iuſſit.

Quum eodem tempore, & ea quæ præterita ſunt, & ea quæ videntur inſtare, præparet. Sic omnes libri veteres. Mendum tamen ſubeſſe aliquod apparet. Deeſſe autem verbum REPVTET videtur. vt ſic legamus, Quum eodem tempore & ea quæ præterita ſunt, reputet, &c.

Simulatque ille deſpexerit. Verrina VII. in eandem ſententiam dixit, oculos deiicere, tranſlate ab iis, qui ſomno oppreſſi, oculos dimittunt, Si tantulum, inquit, oculos deieceerimus præſto eſſe inſidias.

Quamuis ille fœlix ſit. De hoc cognomine Plutarchus in eius vita, & Appianus lib. ἐμφυλίων. Plinius quidem lib. VII, ſic ſcribit, Vnus hominum ad hoc æui, Fœlicis ſibi cognomen aſſeruit L. Sylla, ciuili nempe ſanguine, ac patriæ oppugnatione adoptatus. Et quibus fœlicitatis inductus argumentis? quòd proſcribere tot millia ciuium, ac trucidare potuiſſet. O praua interpretatio, & futuro tempore infœlix!

Paterno funeri iuſta ſoluiſſet. Iuſta, ſacra quæ placandis manibus fiebant. Græci νομιζόμενα.

Focis patriis diiſque penatibus. Vide quæ diximus in Orat. pro Quinctio, ſuprà: nam eadem inculcare non eſt noſtri conſilij.

Ne iter quidem ad ſepulchrum patrium reliquiſſet.

A Nam in agris veteres ſepeliebantur, (vt lex vetus teſtatur, In vrbe ne ſepelito) & ſpatium certos pedes latum conſecrabatur, vt Philippica I X. extrema, Vtique locum ſepulchro in campo Eſquilino C. Panſa Conſul, ſeu quo in loco videtur, pedes triginta quoquoverſus aſſignet, quò Seruius Sulpitius inferatur. Quod etiam Liuius lib. VI. ſignificat, Vt ſinguli, inquit, propè trecentorum ciuium poſſiderent agros, plebeio homini vix ad tectum neceſſarium, aut locum ſepulturæ, ſuus pateret ager. Con-
B dito porrò cadauere, gleba in os iniecta, iuſtiſque factis, locus is vbi quis humatus erat, religioſus fiebat. Quum autem agrum illum in quo humatus erat Roſcius, T. Magnus poſſideret, huic Sex. Roſcio non licebat religionis obeundæ cauſa ad ſepulchrum patrium per fundum alienum tranſire. Sed fortaſſe hoc oratoriè dicitur, & agrorum publicatorum, eadem quæ & priuatim venditorum ratio fuit. De his autem Pomponius ſic ſcribit, ſub titul. De ſepulchro violato, Vtimur eo iure,
C vt dominis fundorum, in quibus ſepulchra fecerint, etiam poſt venditos fundos adeundorum ſepulchrorum ſit ius. Legibus nanque prædiorum vendendorum cauetur, vt ad ſepulchra quæ in fundis ſunt, iter ei, aditus, ambitúſque funeris faciundi cauſa ſit. Hinc ſeruitutes itineris ad ſepulchrum, apud Iuriſconſultos. Labeo l. ſi mercedem, 53. D. de act. empt. Si eum fundum vendidiſti, in quo ſepulchrum habuiſti, nec nominatim tibi ius ad ſepulchrum excepiſti parum tibi eo nomine cau-
D tum habes. Paulus: Minimè: ſi modò in ſepulchrum iter publicum tranſit.

Decurionum decretũ ſtatim fit, vt Decemprimi proficiſcantur ad L. Syllam, Decuriones, non Magiſtratus, vt homines pereruditi exiſtimant, ſed Senatores coloniarum. aut municipiorum fuerunt. vnde Decuriare verbum pro In decuriam aſcribere. Iuriſconſulti in municipiis vulgò duos hoſce ordines quaſi contrarios numerant, Plebeios & Decuriones. Ex Decurionum autem ordine, item vt Romæ
E ex Senatorum, Magiſtratus creabantur. Paulus, Is qui non ſit Decurio, Duumuiratu, vel aliis honoribus fungi non poteſt: quia Decurionum honoribus plebeij fungi prohibentur. Erátque Duumuiratus ferè in municipiis ſummus magiſtratus, vt conſtat ex l. I. D. De albo ſcribendo. Cicero in Piſonem, Gabinium denique ſi vidiſſent Duumuirum (de Campanis loquitur, & Gabinio Conſule, Conſulatum cum Duumuiratu comparans) veſtri illi vnguentarij citiùs agnouiſſent. Sed vt eo vnde di-
F greſſa eſt, reuocetur oratio, Decretum Decurionum in municipiis ſic accipio, vt Romæ Senatuſconſultum. Decemprimi autem Magiſtratus non erant, quemadmodum plerique exiſtimarunt. Vlpianus enim Decaprotos minores annis XXV. fieri tradit: quum ad Rempublicam adminiſtrandam ante eam ætatem admitti neminem teſtetur. Eorum autem adminiſtratio, nequaquam in Reipublicæ gubernatione, ciuitatéque regenda ac defendenda verſabatur, ſed potius in ſumptibus Reipublicæ cauſa faciendis. Illa autem munera, Iuriſ-
G conſulti Perſonarum, hæc verò Patrimonij appellant. Tributorum autem exactioni ferè præerant, in quo ſi quæ detrimenta fiſcus defunctorum culpa contraxiſſet, ſarcire ea Decemprimi, & Viginti primi ſolebant.

Homines nobiles allegat iis. Allegare in priuato negotio

negotio dicimus, quod in publico Legare. Terentius in Andria, Hoc modò te obſecro, vt ne credas à me allegatum hunc ſenem. Summittere etiam Cicero in eadem re vſurpat, vt Verrina IIII. Summittebat iſte Timarchidem, qui moneret, &c.

Homines antiqui, qui ex ſua natura cæteros fingerent. Antiquitas, vt idem libro de legibus I. ſcribit, proximè accedit ad deos. itaque veteres antiquos omnes æquabiliter viros bonos exiſtimabant. Ex quo plerunque Antiqui, qui integri & boni viri ſunt, appellantur. Terentius in Adelphis. Dij boni, Næ illiuſmodi iam nobis magna ciuium Penuria eſt, homo antiqua virtute ac fide. Hoc in genere annumerare poſſumus noſtris temporibus Maturinum Corderium, ſenem eruditum & ſanctum: cuius, dum hæc pangerem, mihi propter ſummam ipſius cum illis antiqua virtute & fide hominibus ſimilitudinem, in mentem veniebat.

Qui ex ſua natura cæteros fingerent. Tales eſſe cæteros arbitrarentur quales ipſi eſſent. In hanc ſententiam ſic ſcribit in Epiſt. ad Q. Fratrem, Vt quiſque eſt vir optimus, ita difficillimè eſſe alios improbos ſuſpicatur.

Nomen Sex. Roſcij de tabulis exempturum. De tabulis, in quibus erant proſcriptorum & occiſorum nomina perſcripta. Valerius Max. libro IX. Quatuor millia & ſeptingentos diræ proſcriptionis edicto iugulatos in tabulas publicas retulit. (de Sylla loquitur) videlicet ne memoria tam præclaræ rei dilueretur. An potius de tabulis ſuis priuatis, & Codice accepti & expenſi, in quo quæſita ſibi Roſciana prædia præſcripſerat. Sic puto: cum inferat, Prædia vacua filio traditurum. Vacua autem prædia ſunt, quorum nemo poſſeſſor. Vnde vacua poſſeſſio apud Iuriſconſultos.

Adpromitteret. Adpromiſſor eſt, qui quod ſuo nomine promiſit, idem pro altero quoque promittit. Feſtus: apud quem tamen locum corruptum arbitror, legendúmque, Qui quod alter ſuo nomine promiſit,

Ad Ceciliam Nepotis filiam. Corrige ſic, Cæciliam Balearici filiam, Nepotis ſororem, vt infrà Nam Q. Cæcilius Metellus, qui à Balearibus deuictis Balearicus dictus eſt, filiam habuit, quæ ex familiæ nomine Cæcilia dicta eſt: & filium Q. Cæcilium Metellum, qui quòd Metelli Macedonici nepos eſſet, vt à patre ſuo diſcerneretur, Nepos appellatus eſt. Et hæc ipſa eſt Cæcilia, cuius fides & religio tantùm in ciuitate valuit, vt ex eius ſomnio, Marſico bello templum Senatus ſententia, Iunoni Soſpitæ reſtitutum fuerit: vt apud Ciceronem lib. de Diuinat. I. duobus locis. Sed quod eodem in libro de Cæcilia Metelli loquitur, cuius omine ſororis ſuæ filia ipſius marito nupſit, ad hanc Cæciliam non pertinet. Nam vetus illa loquutio eſt, Cæcilia Metelli, quæ præciſè hoc ſignificat, quod plenè ſic effertur, Cæcilia vxor Metelli. vt alibi, Poſthumia Sulpitij, Cornelia Cæſaris, Terentia Ciceronis. Cæciliam autem de qua ibi Cicero loquitur, Metelli vxorem fuiſſe, patet ex Valerio Max. qui lib. I. hanc eandem hiſtoriam commemorat.

Quaſi exempli cauſa, veſtigia antiqui officij remanent. Quaſi exempli cauſa, id eſt vt quaſi teſtimonio ſit, olim fuiſſe homines tanto officio & probitate præditos. Aſconius hoc modo, Fuit, inquit, Pupius Piſo eiſdem temporibus quibus Cicero, ſed tanto ætate maior, vt adoleſcentulum Ciceronem pater ad eum deduceret, quòd in eo & antiquæ vitæ ſimilitudo, & multæ erant literæ. Antiquum autem pro bono & integro, modò dici docuimus. & Cicero ſic loquutus eſt in Orat. pro Quinctio, Quid tum? tu aliquem patronum inuenies hominem antiqui officij.

Hoſpitiiq; oppreſſo iam. Suprà dixit Sexto Roſcio patri hoſpitij neceſſitudinem fuiſſe cum Metellis, ex quorum familia Cæcilia.

Quàm occiſus in proſcriptos. Vt Sextus pater, qui poſteaquam occiſus eſt, in proſcriptorum numerum eſt relatus, infrà. Cogitabant enim ſi eum occiderent, illius nomen in proſcriptorum numerum referre.

Aliquem accuſatorem veterem. Peritum, exercitatum, multis in accuſationibus verſatum. Et hoc contumelioſè dicitur. Nam accuſatoris nomen erat inuidioſum, vt diximus in Diuinat.

Tempore ipſo pugnarent. Nihil muto, ſed ſi liber aliquis antiquus ita haberet, Tempore ipſum oppugnarent: non valde repugnarem.

Iugulandum vobis tradiderunt. Id eſt condemnandum, necei addicendum, ſed inuidioſo verbo vti maluit, oratoriè.

Ceruices Roſcio dare. T. Roſcio Magno, quem ſuprà gladiatorem nominauit, & inſidias vitæ huiuſce Sex. Roſcij paraſſe dixit.

Inſutus in culeum, ſupplicium parricidarum. Hæc verba SVPPLICIVM PARRICIDARVM, ad marginem à ſtudioſo quopiam poſita, librarij errore ducti in contextum Ciceronis verborum induxerunt, De ſupplicio parricidarum, cognoſce infrà.

Cum ferro atque telis. Qualis hæc conſuetudo fuerit vt verè dicam incertus ſum. Doctiores viri hunc locum obſeruabunt, & quæ ad eum facere animaduertent, notabunt.

Aut condemnetis. Condemnare pro Condemnandum curare, locutio vſitata.

C. Fimbriam. Qui legatus L. Flacci Cõſulis miſſ in Aſiam, vt Syllæ ſuccederet, ipſum interfecit, & imperium in ſe tranſlatum ſic adminiſtrauit, vt Mithridatem ferè ceperit. ab exercitu poſtea deſertus, ſe ipſe percuſſit. Velleius, Appianus, Florus.

In funere C. Marij. Qui primo ſeptimi Conſulatus ſui menſe deceſſit.

Q. Scæuola vulneraretur. Adhuc enim tum erat Romæ Fimbria: ſed paulo pòſt miſſus eſt, vt modò dixi, L. Flacco (qui Conſul in locum Marij creatus eſt) legatus. Tum autem Scæuola tãtummodò vulneratus eſt, vt hic locus apertè oſtendit: ſed triennio poſt Carbone & Mario, COSS. nex ei iuſſu L. Damaſippi Prætoris in veſtibulo ædis Veſtæ allata eſt. vt apud Ciceronem de Nat. deorum III. & Appianum ἐμφυλίων α, & Velleium Paterculum. Damaſippus autem poſtea victoria conſtituta, L. Syllæ iuſſu interfectus eſt. Auctor Salluſtius.

Diem Scæuola dixit. Idẽ ſcribit Val. Max. li. IX. capite De dictis improbis, factiſque ſceleratis.

Quem pro dignitate ne laudare quidem quiſquam ſatis commodè poſſet. Eundem in libro de Natu. deorum III. temperantiæ prudentiæque ſpecimen appellat. In Lælio ſcribit, mortuo augure Scæuola ad quem à patre ſumpta virili toga deductus erat, ſe ad

hunc Pontificem contuliſſe: quem vnum (inquit) noſtræ ciuitatis & ingenio, & iuſtitia præſtantiſſimum audeo dicere.

Omnes ciues ſuos. Obſcura loquutio, Mors omnes ciues ſuos perdidit: niſi fortè SVOS pro ILLIVS poſitum eſt: vt alibi apud hunc ipſum non vno loco tametſi ne ſic quidem obſcuritas tolletur: non enim omnes Scæuolæ ciues ob eam mortem afflicti ſunt, ſed eius tantùm mortis auctores. Præterea quorſum Scæuolæ ciues, illos appellat? Locus eſt (vt dixi) obſcurus, & fortaſſe etiam corruptus. nam fieri poteſt, vt pro EIVS CONSCIOS librarius CIVES SVOS poſuerit.

Non eſt ferendum. Mendum apertiſſimum. Vacat enim negatio, & ſententiam deprauat. Itaque in NVM nonnulli eam commutant, vt cum interrogandi nota legatur: quibus aſſentior.

Crimen aduerſariorum. Id eſt Criminatio. vt alibi frequentiſsimè.

Quid igitur eſt? Obſcurus mihi locus. neque equidem quemadmodum explicari poſsit, ſatis intelligo. niſi forte ſic legamus. Non tamen eodem modo de omnibus. Et illa verba, Quid igitur eſt? aut poſt verbum PVGNAT reponamus, aut poſt Populus R. impoſuit.

Scelera omnia complexa eſſe videantur. Complexa præter conſuetudinem, in patiendi ſignificatione, vt Fateatur in Orat. contra Rullum, Hunc excipere nominatim, qui publicus eſſe fateatur. Experta, pro Balbo, Cuius igitur auditu virtus dubitationi locum non daret, huius præſens experta, atque perſpecta obtrectatorum voce lædetur?

Vultu ſæpe læditur pietas. Vultu importuno, qualis eſſe ſolet indignantium. nam vultus ſermo quidam tacitus mentis eſt: vt ſcripſit idem aliis locis quammultis. Huc autem pertinet illa Cleobuli apud Diogenem Laertium ſententia: πατέρα δεῖ αἰδεῖσθαι.

Vetus videlicet ſicarius. Vetus, peritus, exercitatus.

Ne in conuiuio quidem vllo interfuiſſe. Romanorum in conuiuiis intemperantiam, cum ex aliis rebus permultis, tum vel maximè ex eo more intelligimus, quem Athenæus lib. δειπνοσοφ. δ. ex Nicolai Damaſceni hiſtoriis commemorat. Ῥωμαίους, inquit, ἱστορεῖ παρὰ τὸ δεῖπνον συμβάλλειν μονομαχίας, γράφων οὕτως, τὰς τῶν μονομάχων θέας οὐ μόνον ἐν πανηγύρεσι καὶ θεάτροις ἐποιοῦντο Ῥωμαῖοι, παρὰ Τυῤῥηνῶν παραλαβόντες τὸ ἔθος, ἀλλὰ κἂν ταῖς ἑστιάσεσιν. ἐκάλουν γοῦν τινες πολλάκις ἐπὶ δεῖπνον τοὺς φίλους ἐπί τε ἄλλοις, καὶ ὅπως ἂν δύο ἢ τρία ζεύγη ἴδοιεν μονομάχων, ὅτε καὶ κορεσθέντες δείπνου καὶ μέθης, εἰσεκάλουν τοὺς μονομάχους. καὶ ὁ μὲν ἅμα ἐσφάττετο, αὐτοὶ δ' ἐκρότουν ἐπὶ τούτῳ ἡδόμενοι. ἤδη δέ τις κἂν ταῖς διαθήκαις γέγραφε γυναῖκας εὐπρεπεστάτας μονομαχῆσαι, ἃς ἐκέκτητο. ἕτερος δὲ παῖδας ἀνήβους ἐρωμένους ἑαυτοῦ. ἀλλὰ γὰρ οὐκ ἠνέσχετο ὁ δῆμος τὴν παρανομίαν ταύτην, ἀλλ' ἄκυρον τὴν διαθήκην ἐποίησεν. id eſt, Scribit Romanos inter cœnam gladiatorum pugnas edidiſſe, his verbis, Gladiatorum ſpectacula nõ tantùm ludis, & in theatris Romani præbebãt, conſuetudine ex Tyrrhenis accepta, ſed etiam in conuiuiis. Amicos igitur quidam ſæpe ad cœnam inuitabant, cum aliis de cauſis, tum vt duo triáve paria gladiatorum ſpectarent. nam cùm cibo & potu ſatiati eſſent, gladiatores euocabant. Ac vnus aliquis interficiebatur, illi autem plauſu & voce voluptatem demonſtrabant. Quidam etiam teſtamento mulieres facie eximia, quarum dominus erat, pugnare iuſſit: alius etiam pueros impuberes, quos in deliciis atque amoribus habuerat. Sed populus hãc improbitatem non tulit, teſtamentáque reſcidit, atque irrita eſſe iuſſit. Hæc Athenæus. Vnde autem mos ille profectus ſit, licet ex hoc quem ſubſcribã Liuij loco in lib. I X. exiſtimare. Et Romani quidem ad honorem demum inſignibus armis hoſtium vſi ſunt, Campani ab ſuperbia & odio Samnitum gladiatores, (quod ſpectãdum inter epulas erat) eo ornatum armarunt.

Quæ vita maximè disiuncta à cupiditate. Huc illud Menandri pertinet, ἀγροῖκος εἶναι προσποιῇ πονηρὸς ὤν. Quum ſis improbus, ruſticum te ſimulas. Item illud Catonis initio libri de re ruſtica. Et virum bonum Maiores noſtri eum laudabant, ita laudabant bonum agricolam, bonúmque colonum. Ampliſſimè laudari exiſtimabatur, qui ita laudabatur.

Disiuncta à cupiditate. Omnes veteres, Diſiuncta à cupiditate eſt. quod probo.

In vnico filio. Hoc pro cauſa dicitur, nam alter poſtea mortuus eſt, quàm hic in prædia relegatus.

Omnium conſtantiſſimus. Conſtantem hominem amenti opponit. nam vt ipſe ſcribit Tuſcul. III. qui moderatus eſt, & temperans, eum neceſſe eſt eſſe conſtantem. qui autem conſtans, quietum: qui quietus, perturbatione omni vacuum: ergo etiam amẽtia. In Orat. pro Q. Roſcio mobili opponit conſtãtiſſimum. Quem hominem? leuem? imò grauiſſimum. mobilem? imò conſtantiſſimum.

Tantummodo aleretur ad villam. Ad villam, in villa, vt veteres Grammatici interpretantur. Villa autem ex eo, vt ſcribit Varro, appellatur, quòd ab agro in eam conuehuntur fructus, & euehũtur, cùm veneunt. Sic in Piſonem, Deprehenſus cum ferro ad Senatum, pro in Senatu. Et Verr. III. Duo ſigna quæ ad impluuium ſtant, quæ multos annos ad valuas Iunonis Samiæ ſteterunt.

Vt commodis omnibus careret. Et commodis, non dubito quin ſit reponendum. Reſpondet enim hoc habuiſſe Roſcium commodi, quòd certis fundis patre viuo frueretur: præterea non ad priorem, ſed ad proximam partem hoc referri intelligitur.

Vita attenta, Frugalis, parca.

Patre certo naſcere. Infamiam matris Erucij ſignificat. vt quum hic ipſe Metello nepoti quærenti ex ſe quis ei pater eſſet. ita reſpondit. Tibi, inquit, hoc reſponſum mater tua difficilius effecit. hoc ex Apoph. 4. Plut.

Senex ille Cæcilianus. Inductus à Cæcilio, poeta comico.

Expreſſamq́ imaginem noſtram vitæ quotidianæ. Noſtræ vitæ quotidianæ, plerique libri veteres. & ita ſine dubio corrigendum.

Quid cenſes hunc ipſum. Figura loquendi non peruulgata, Similem in libro de Oratore I. reperi, quã ſubſcribam. Quod ſi tibi tantum in nobis videtur eſſe, quibus etiamſi ingenium (vt tu putas) non maximè defuit, doctrina certè & otium, & hercule etiam ſtudium illud diſcendi acerrimum defuit: quid cenſes ſi ad alicuius ingenium vel par, vel maius illas, quæ ego non attigi, acceſſerint, qualem illum & quantum Oratorem futurum. Item in libro de Officiis II. Quid enim cenſemus ſuperiorem illum Dionyſium, quo cruciatu timoris angi ſolitum?

ſolitum? quid Alexandrum, quo animo vixiſſe arbitramur? Item in oratione contra Rullum II. Quid cenſetis eum iſti decemuiri, cum imperio, cum faſcibus, cum illa delecta finitorum iuuenum per orbem vagabuntur, quo tandem animo, quo periculo miſeras nationes futuras.

In iſto artificio callidiores, quàm hic in ſuo. Callidos ipſe libro III. de Nat. deorum, ſic interpretatur, quorum tanquam manus opere, ſic animus vſu concalluit. Callidior igitur, peritior, exercitatior. etenim non quaſi in vitio poſitum accipiendum eſt.

Quum ab aratro arceſſebantur qui Conſules fierent. Verba ipſius ſubiiciam in Catone maiore, quæ hunc locum illuſtrant, In agris erant tum Senatores, id eſt, ſenes. ſiquidem L. Quinctio Cincinnato in agro aranti nuntiatum eſt, eum Dictatorem eſſe factum. Et paulò pòſt, A villa in Senatum arceſſebantur, & Curius, & cæteri ſenes. ex quo qui eos arceſſebant, Viatores nominati ſunt. Ac de hoc Attilio, & aliis præterea nonnullis apud Val. Max. libro IIII, capite De paupertate: Columellam initio libri I. de rè Ruſtica. De Lucio quidem Quinctio multa & lectu perquam iucunda apud Dionyſium Hal. libro X. & Liuium libro III.

Quem neque in Vrbe Videret. Hoc valde probò, quamuis omnes libri diſſentiant. nam ſi illorum lectionem comprobemus, Qui neque in vrbe viueret, VOCATVRVS verbum quò referatur, non habebit. pro quo tamen ipſo valde placeret vt legeremus EVOCATVRVS.

Et id erat certi accuſatoris officium. Certi, id eſt docti, & exercitati, & ſuum munus bene & ratione fungentis.

Vt amorem illum penitus inſitum eiiceret. Etenim, vt Paulus Iuriſconſultus ſapienter ſcribit, in l. vltima, D. de bon. damn. ratio naturalis, quaſi lex quædam tacita, liberis parentum hæreditatem addicit, velut ad debitam ſucceſſionem omnes vocando: propter quod & in iure ciuili ſuorum hæredum nomen eis inditum eſt, ac nè iudicio quidem parentis, niſi meritis de cauſis, ſubmoueri ab ea ſucceſſione poſſunt. Idem ferè Plato lib. de Legibus XI.

Cogitabat. cui dixit? Hoc amplius omnes tum veteres, tum impreſſi libri, Cogitabat. Cogitabat? cui dixit? quod ſine cauſa reiicere non eſt noſtri pudoris.

Huiuſce pecuniæ. T. Roſcij Magni.

Legem Memmiam putares aliquid Valere. Legem Memmiam Valerius etiam nominat lib. III, eaque vetitum ſcribit, ne qui Reipub. cauſa abeſſent, eorum nomina in reos referrentur. De calumniatoribus etiam latam eſſe, hic locus demonſtrat. vt apud Martianum in l. I. ad Senat. Turp. & Papinianum in l. Quæſitum, D. de teſtibus, non Rhemmiam, ſed Memmiam potius legendum eſſe videatur. nam de Rhemniorum familia adhuc nos quidem nihil legiſſe meminimus.

Innocens ſi accuſatus ſit. Priori ſubeſt ius argumenti ex differentibus: hoc modo, non ſiquis accuſatus, continuo damnatur. nec continuo ſi quis accuſator eſt, continuo damnare poteſt, alterius enim eſt accuſare, alterius damnare. Secundum ex cauſa ſine qua non depromptum videtur. Damnari enim nemo niſi qui accuſatus ſit, poteſt. Vtilius eſt autem neminem accuſare, quam quemuis, hoc eſt, & nocentem & innocentem promiſcue damnari.

A *Anſeribus cibaria publicè locantur, & canes aluntur in Capitolio.* De anſeribus, qui canibus dormientibus, Gallorum in Capitolium aſcenſum perſenſerunt, & clangore vigiles excitarunt; nota eſt hiſtoria ex Liuio, & Plutarcho De fortuna populi R: & in vita Camilli. Ob eam cauſam anſeribus cibaria Cenſores magiſtratum ineuntes locare ſolitos tradit idem Plutarchus in problematis. Sed de canibus non idem puto. eos enim tum dormiſſe, quũ anſeres vigilantes cuſtodes excitarunt, Plutarchus B & Plinius itémque Columella teſtantur. Itaque Plutarchus in libro De fortuna P. R. canis in crucem ſublati ſignum in Capitolio poſitum tradit: anſeris autem in ſtrato pretioſo & ferculo reſidentis. Verba Plutarchi hæc ſunt, Πομπεύει δὲ μέχρι νῦν ἐπὶ τῶν τότε συμπτωμάτων ἡ τύχη. κύων μὲν ἀνεσταυρωμένος, χὴν δὲ μάλα σεμνῶς ἐπὶ στρωμνῆς πολυτελοῦς, καὶ φορείου καθήμενος. Plinius autem libro X. Eſt, inquit, & anſeri vigil cura, Capitolio teſtata defenſo, per id tempus canum ſilẽtio proditis rebus. Quamobrem C cibaria anſerum Cenſores in primis locant. Idem libro XXIX, Eadem de cauſa ſupplicia annua canes pendunt, inter ædem Iuuentutis & Summani, viui in furcas ſambucea arbore fixi. Lucretius,

Romulidarum arcis ſeruator candidus anſer.

Columella lib. 8. Nam clangore prodit inſidiantem, ſicut etiam memoria tradidit, in obſidione Capitolij: quum aduentu Gallorum vociferatus eſt, canibus ſilentibus Virg. Æneid. VIII.

D Atque hic auratis volitans argenteus anſer.
Porticibus, Gallos in limine adeſſe canebat.

Aliquem commiſiſſe. Sic omnes libri, quorum tamen in aliquo, ſi,

Aliquid aliquem commiſiſſe alias reperiſſem, lubenter eam ſcripturam cum hac vulgata commutarem.

Literam illam, cui Vos Vſque eò inimici eſtis. Obſcurus locus. ſed (vt opinor) ſic elicietur ſenſus. Moris erat præter eas literas quæ ad rei abſolutionem E vel condemnationem, aut ad iudicij ampliationem, pertinebant (quæ literæ notæ ſunt omnibus, mediocriter quidem eruditis) etiam alias Iudicibus dare, quæ ad accuſatorem vel calumniæ vel præuaricationis damnandum pertinerent. De præuaricatione argumentum eſt apertiſſimum in Partit. vbi præuaricationem defenſor docet eſſe tantummodo accuſatoris corruptelam ab reo, argumento ex conſequentibus: quòd ea litera de accuſatore, ſoleat dari Iudici. Ex quibus verbis dari ſolere Iudicibus F literam quæ accuſatorem notaret, & item alteram quæ præuaricationem factam ſignificaret, facilè intellectu eſt. De calumnia verò teſtimonio eſt hic locus. Literam verò A, quæ accuſatorem: P, quæ præuaricatum: C. verò quæ calumniatum ſignificaret, dari ſolitam, ex illo Partitionum loco coniecturam facimus. Nam ſublata etiam conſuetudine ſententiam per tabellam ferendi, hunc tamen morem fuiſſe vt Iudex voce pronũtiaret CALVMNIATVS ES, Martianus teſtatur in l. I, D. ad S.C. Turpil. Alij G hanc literam ita interpretati ſunt, vt θ Græcum ſignificari putarent, quæ prima eſt litera verbi θάνατος. quaſi verò aut Græca litera Romani in iudiciis vterentur, aut qui calumniæ damnabantur, mortis pœnam ſubirent. Hæc tamen Eraſmus ſe ex Aſconio in ſuum magnum volumen conieciſſe affirmat: quem alij ſine vlla dubitatione auctorem ſequuti ſunt. Sed de Eraſmo dicetur ſuo loco. Noſtram qui-

dem coniecturam locus in Epiſtola M. Cælij ad M. Tullium confirmat, Scito, inquit, C. Sempronium Rufum, rufum mel ac delicias tuas, calumniam maximo plauſu tuliſſe. & quæ poſtea ſubſcribit. Siquis autem eas tantùm notas de quibus ſcribit Aſconius dari Iudicibus ſolitas exiſtimet, is intelligat, iudiciis noua lege conſtitutis, tabellas quoque eas dari conſueuiſſe, quæ ad eam legem & quæſtionem accommodatæ eſſent. cuius rei cum alia multa teſtimonio eſſe poſſunt, tum illud in primis quod ex Cæſaris libro de Bello ciuili III, huc adſcribemus, L. Domitius in concilio dixit, placere ſibi bello confecto ternas tabellas dari ad iudicandum de iis qui ordinis eſſent Senatorij, bellóque vnà cum ipſis non interfuiſſent: ſententiáſque de ſingulis ferrent qui Romæ remanſiſſent, quique intra præſidia Pompeij fuiſſent, neque operam in re militari præſtitiſſent. Vnam fore tabellam, qui liberandos omni periculo cenſerent: alteram, qui capitis damnarent: tertiam, qui pecuniam multarent.

Vt etiam eas omnes. Omnes ad vnum libri veteres, Vt etiam calumniis. Ego, Vt etiã alias omnes. Quũ enim literæ illi quæ calumniæ nota atque ſignificatio eſt, ob eam cauſam inimicos eſſe dicat iſtos accuſatores improbos, quòd vehementer, ne ab Iudicibus in vrnam conſtituatur, metuant, eandem quoque aliarum odij cauſam eſſe intelligẽdum eſt: vt ſenſus hic ſit, Vſque eò metuunt ne literam illam conſtituant, vt quoties literas ferri atque conſtitui vident, conſcientia calumniæ cohorreant, ac reformident.

Ad caput affigent. Simili tranſlatione dicitur, vt illud, Notam vel ignominiam inurere. Vtrunque autem à Barbarorum conſuetudine transfertur, qui notas, quas Græci στίγματα appellant: certorum hominum frontibus inurebant.

In hiſce ſubſelliis ſederent. In ſubſelliis defenſoris, quæ à læua Prætoris conſtituebantur.

Negligentiam eius in accuſando conſiderare. Hinc illud Ciceronis in M. Callidium: qui quum peſtem capitis ſui, quum iudicia mortis ſe comperiſſe manifeſtò, & manu tenere diceret, ſolutè tamen egerat, ac leniter & oſcitanter, Tu iſtuc M. Callidi niſi fingeres, ſic ageres? & multa in hanc ſententiam, quæ ex Bruto cognoſces.

Cauſam publicam nullam dixerim. Idem ſcribit in lib. De clar. Orat. Cauſarum autem aliæ publicæ dicuntur, aliæ priuatæ, quo modo etiam publica & priuata iudicia: de quibus hoc loco breuiter explicandum eſt. nam cauſæ quidem quæ ſint publicæ, alij multis locis indicarunt: ſed vim cauſámque huius appellationis nemo adhuc, quod ſciam, commodè demonſtrauit. Quum autem docendi melior, meo iudicio, ratio nulla ſit, quàm ex contrariorum contentione atque comparatione: conſtet autẽ cauſas priuatas à Cicerone innumeris locis cauſas rei priuatæ nominari (vt Ver. II. & libro de Nat. deorum III, & in Bruto) erit opinor, nemini dubium quin cauſæ publicæ etiam eæ dicantur quæ ſunt Reipub. Hoc autem ita interpretor, vt cauſæ Reipub. dicantur quum Reſpublica læſa eſt: priuatæ, quum priuatim aliquis ex ciuibus, ſiue ille priuatus ſit, ſiue magiſtratus. Sed quæritur quibus delictis, & quando lædi Reſpub. dicatur an ſimulatque lex aliqua violata eſt: vt ſi quis furtum commiſerit, aut pupillum, ſociúmve fraudarit? nequaquam alioqui enim publicæ omnes cauſæ dicerentur: quum ſcilicet lędi ne-

A mo, iniuriáque affici, niſi contra leges poſſit. Sed quum Reſpub. res populi dicatur, in populi autem arbitrio ac voluntate ſitum ſit, quo in quodque peccatum modo animatus eſſe velit, cauſæ (iudicio meo) populi dictæ ſunt eorum criminum, quæ ipſe grauiora iudicauit, quibúſque lædi ſe exiſtimari voluit. veluti veneni, ſicæ, inceſtus, adulterij. offendi enim his peccatis non eum duntaxat qui hac iniuria affectus eſt, ſed etiam ſe vniuerſum, lege lata demonſtrauit. Quorum igitur maleficiorum po- B pulus cauſam ſuſcepit, eorum cauſæ vel Reipublicæ, vel publicæ cauſæ appellatæ ſunt. Quas autem ſuſcipiat, in eius, vt dixi, arbitrio ac poteſtate ſitum eſt. Itaque non modò peculatus, aut repetundarum, & ſimilia crimina, ſi populus volet, publica nominabuntur, eorúmque quæſtiones cauſæ publicæ, verumetiam furti, rapinæ, damni iniuria dati, iniuriæ: & omnia denique quæ non ſua ſponte, ſed prudentium interpretatione maleficia C nominantur. quod ex lege Lectoria planè intelligitur, quæ aduerſus eos lata eſt qui minorem circumueniſſent. ſiquidem lege lata, ea cauſa quæ priuata antea ſemper fuerat, publica facta eſt. Cicero de Nat. deorum III, Inde, inquit, iudicium publicum rei priuatæ, lege Lectoria. Rei priuatæ, id eſt quæ antea ſemper priuata fuerat. Atque hæc quidem de cauſis priuatis & publicis dicta ſint. Sequitur vt de iudiciis exponamus: in quibus etiam præceptum de contrariorum contentio- D ne adhiberi volumus. Priuata autem iudica ex eo dicta eſſe arbitror, quod ferè priuatim & inter priuatos parietes diſceptarentur. vt patet ex Ora. pro Cæcina, vbi ſic ſcribit, Perſæpe diſceptatore domeſtico diiudicantur. Conſtat etiam ex iis quæ in Oratione pro Quinctio diximus. Res autem ex eo quod plerunque fit nominari, nemini ignotum eſt. Publica ergo iudicia dicentur quæ in publico exercentur. ſicuti conſtat iudicia publica Romę plurimum in foro, & ſub dio exerce- E ri ſolita. quod ita ſcilicet accipi volumus, quum Iudicij nomine cognitionem ipſam & quæſtionem Iudicum intelligimus. nam ſi Iudicium Cauſam interpretemur eandem eſſe quam de Cauſa dicimus, notionem ac ſententiam intelligi volumus. Vtcunque autem ſeſe res habeat, falſam certè eſſe apparet Iuſtiniani ſententiam, qui iudicia publica ex eo dicta putauit quòd cuiuis de populo agere liceret. Non enim publica ſunt, aut dicuntur, quòd cuiuis de populo liceat agere: ſed contrà, quia cau- F ſæ publicæ ſunt, id eſt, quia quiuis de populo læſus eſt, quia cuilibet de populo iniuria facta eſt, quia denique cuncta Reſpublica læſa eſt: propterea licet cuiuis de populo, quaſi pro ſua virili parte, ſuam Reſque publicæ iniuriam perſequi. Etenim ob eam cauſam vnicuique accuſandi poteſtas permiſſa eſt, quòd ad vniuſcuiuſque ſingulatim, & publicè ad vniuerſum populum ea pertinet iniuria. Præterea ſi ob eam cauſam Publica iudicia dicerentur, quòd cuiuis liceret agere, Populares quoque G actiones Publica iudicia vocari poſſent. quo nihil dici poteſt abſurdius. Porrò autem iudicia publica non ideo dici quòd illorum criminum quæſtio quodammodo ad populum pertineat, & Magiſtratus quaſi populi vicarius de iis cognoſcat, duabus de cauſis intelligitur: primùm, ex contrarij contentione. alioqui enim priuata dicerentur, quòd ea priuati exercerent: quod abſurdum eſt,

quaſi

quaſi verò non etiam Prætores ipſi, & Triumuiri A capitales, & Ædiles, & Quæſtores de quibuſdam cauſis cognoſcerent: aut dubium ſit quin cauſæ priuatæ, quia rei priuatæ ac pecuniariæ ſunt, ita etiam appellētur. Deinde quis ignorat populum omnium legum cuſtodem ac vindicem eſſe, Prætorémque eum etiam qui iure dicundo præeſt, à Populo R. quaſi vicarium in imperio & poteſtate collocatum eſſe, & ipſius nomine atque imperio ius in priuatis cauſis dicere? Sed quorum iudiciorum quęſtio propriè ad populum pertinere dicatur, explicabimus in B Orat. Verrin. IIII. Nunc Platonis locum ſubiiciemus ex libro de Legibus VI, qui noſtram ſentētiam de Priuatis Publiciſque iudiciis apertè confirmat, Δύο δὲ τῶν λοιπῶν ἔστω κριτήρια, τὸ μὲν ὅταν τις τινὰ ἰδιώτην ἰδιώτης ἐπαιτιώμενος ἀδικεῖν αὐτὸν, ἄγων εἰς τὴν δίκην, βούληται διακριθῆναι. τὸ δ' ὁπόταν τὸ δημόσιον ὑπό τινος τῶν πολιτῶν, ἡγῆταί τις ἀδικεῖσθαι, καὶ βουληθῇ τῷ κοινῷ βοηθεῖν. Id eſt, Cæterarum rerum duo iudicia ſunto. Alterum, quum quis priuatus à priuato quopiam iniuria ſe affectum queri- C tur eúmque in ius ducens, de ea re diſceptari poſtulat. alterum, quum Rempublicam à quopiam ciuium læſam eſſe aliquis exiſtimat, & vult Reipub. perſequi iniuriam. In eandem ſententiam Demoſthenes Κατὰ μηδίου. πάνθ' ὅσα τις βιαζόμενος πράττει κοινὰ ἀδικήματα, καὶ κατὰ τῶν ἔξω τοῦ πράγματος ὄντων ἡγεῖτο ὁ νομοθέτης. Quæcunque quis vi feciſſet, communia peccata eſſe: etiam ad eos qui extra negotium eſſent exiſtimauit legiſlator. Legiſlator vim D factam non ad eum tantum, cui iniuria facta eſt pertinere verùm eorum etiam commune eſſe, qui læſi non ſint. Et paulo poſt τὴν γὰρ πόλιν ἡγεῖτο ἀδικεῖν οὐ τὸν παθόντα μόνον τὸν ὑβρίζειν ἐπιχειροῦντα quod exiſtimaret, eum qui iniuriam facere inſtituerit non ei tantum quem læderet, ſed etiam vniuerſæ ciuitati iniuriam facere.

Reſideret, deinde ſpatiaretur. Etenim æquo in loco cauſas Oratores dicebant, & interdum inambulabant, in ſpatio ſcilicet quod inter aduocatorum E ſubſellia relinquebatur. quod cum ex hoc loco, tum ex illis Quintiliani verbis intelligitur, quæ ſubiiciam, Conueniens etiam ambulatio quædam propter immodicas laudationum moras: quanquam Cicero rarum inceſſum, neque ita longum probat. Et paulo pôſt, Ambulantem loqui ita demum oportet in cauſis publicis, in quibus multi ſunt Iudices, ſi quod dicimus, quaſi ſingulis inculcare peculiariter velimus. Hoc tamen poſtea ſublatum, queritur Cornelius Tacitus in dialogo de Oratore, his F verbis, Quantum virium detraxiſſe orationi audito ria & tabularia credimus, in quibus iam ferè plurimæ cauſæ explicantur? nam quo modo nobiles equos curſus & ſpatia probant, ſic latus Oratorum campus, per quem niſi liberi & ſoluti ferantur, debilitatur & frangitur eloquentia.

Nonnunquam etiam puerum vocaret. Quintilianus eodem capite, Vnde moueor vt ne id quidem G tranſeam ineptiſſimè fieri, quum inter moras laudationum, aut in aurem alicuius loquuntur, aut cum ſodalibus iocantur, aut nonnunquam ad librarios ſuos ita reſpiciunt, vt ſportulam dictare videantur.

Reſpirare viſus eſt. Cùm antea metu, ne quis alius diceret animam retineret.

Alias res agere. Agere vetuſte pro attendere, animaduertere. Hinc illa vox præmes in ſacrificiis: Hoc age: & apud Plautum frequentiſſime. Ergo ex contrario alias res agere dicuntur, qui non attendunt.

Chryſogono nunciaui. Aberat igitur ab hoc iudicio Chryſogonus quod propter perorationem hoc loco notandum fuit.

Gratiam potentiámque eius. Gratia rationem habet cum potentioribus: potentia cum inferioribus. Ergo gratiam, apud Syllam qui tum rerum potiebatur: Potentia, apud iudices huiuſce conſilij.

Reſtitue nobis veterem t.i.c.a. prudentiam: confitere huc ea ſpe veniſſe. Obſcurus mihi locus, niſi AVT disiunctiua particula interponatur: vt ſit, Aut confitere. Senſus erit ſic apertus, Vtere nunc vetere illa tua calliditate oratoria: refer priſtinam illam tuam prudentiam, qua in quanuis mala cauſa, tamen aliquid commodè fingebas. aut ſi id non potes, confitere. & quæ ſequuntur. Legendum tamen putarem Confitere te, &c.

Latrocinium non iudicium. Quaſi indicta & incognita cauſa Sex. Roſcius damnaretur.

Inter ſe congruere. Conſentire, nulla ex parte repugnare.

Tamen non temerè creditur. Suetonius in Auguſto ſcribit, nonniſi confeſſos parricidarum ſupplicio affici moris fuiſſe. Dixit, inquit, ius non diligentia modò ſumma, ſed & lenitate. ſiquidem manifeſti parricidij reum, ne culeo inſueretur, quòd nonniſi confeſſi afficiebantur hac pœna, ita fertur interrogaſſe, Certè patrem tuum non occidiſti.

Expreſſa ſceleris veſtigia. Id eſt notæ & argumenta certa, quæ Iudices in coniectura facienda ſequuntur.

T. Clælium quendam Terracinenſem. T. Cœlium reperio ſcriptum apud Valerium Max. & Cœlios fratres, vbi hanc ipſam hiſtoriam exponit. Hoc amplius, Tarracinenſem. quo modo ſine dubio corrigendum hoc loco eſt. Eſt enim Tarracina, vt Plinius ſcribit, oppidum Volſcorum, quorum lingua Anxur nominatur.

Id ætatis autem duo filij. Græca locutio quam alibi quoque notauimus pro eius ætatis.

Somnum ſtatim capere potuiſſe. Potuiſſet, alij plerique. quod probo.

Quos nobis poetæ tradiderunt.. Oreſtem & Alcmæonem. notæ ſunt fabulæ.

Ne pij quidem. Deorum iuſſis atque oraculis parere.

Nolite enim putare Iudices. Sumptum videtur ex Æſchinis oratione contra Timarchum. cuius hæc ſunt verba, Μὴ γὰρ οἴεσθε, ὦ Ἀθηναῖοι, τὰς τῶν ἀδικημάτων ἀρχὰς ἀπὸ θεῶν, ἀλλ' οὐχ ὑπ' ἀνθρώπων ἀσελγείας γίνεσθαι· μηδὲ τοὺς ἠσεβηκότας καθάπερ ἐν ταῖς τραγῳδίαις ποινὰς ἐλαύνειν, καὶ κολάζειν δᾳσὶν ἡμμέναις. ἀλλ' αἱ προπετεῖς τοῦ σώματος ἡδοναὶ καὶ τὸ μηδὲν ἱκανὸν ἡγεῖσθαι ταῦτα πληροῖ τὰ λῃστήρια, Id eſt, Nolite enim putare, Athenienſes, ſcelerum principia ex diis, non ex hominũ intemperantia proficiſci. neque eos, qui aliquid impiè ſceleratéque commiſerint, (quemadmodum in fabulis) à furiis agitari, cruciaríque tedis ardentibus: ſed corporis effrenatæ libidines, inexplebiléſque cupiditates, ea latrocinia direptionéſque perficiunt. In eandem rationem noſter lib. 1. de Legibus ſic ſcribit, At verò ſcelerum in homines, atque impietatum nulla expiatio eſt. Itaque pœnas luunt non tam iudiciis, vt eos agitant inſectantúrque furiæ, non ardentibus tedis, ſicut in fabulis, ſed angore conſcientiæ, fraudíſque cruciatu. Similis

etiam ſententia extat in Orat. in Piſonem. A

In fabulis. In Tragœdiis. Fabularum enim nomine Latini & Tragœdias & Comœdias appellant.

Niſi penè manifeſtum parricidium proferatur. Dixi modò ex Auguſto Suetonij, nonniſi confeſſos hac pœna affici moris fuiſſe.

Dum ea rerum potita eſt. De Athenienſium imperio cognoſce ex commentariis in Orat. pro L. Manilia. B

Cum interrogaretur cur nullum. Sic Laertius ἐρωτηθεὶς διὰ τί κατὰ πατροκτόνου νόμον οὐκ ἔθηκε, διὰ τὸ ἀπελπίσαι ἔφη. id eſt: Interrogatus cur legem de parricidis nullam ſanxiſſet, reſpondit ſe id neminem facturum putaſſe. Plutarchus autem in vita Romuli ſic ſcribit: ἴδιον δὲ τὸ μηδεμίαν δίκην κατὰ πατροκτόνων ὁρίσαντα πᾶσαν ἀνδροφονίαν, πατροκτονίαν, προσειπεῖν. ὡς τούτου μὲν ὄντος ἐναγοῦς, ἐκείνου δὲ ἀδυνάτου. καὶ μέχρι χρόνων πολλῶν ἔδοξεν, ὀρθῶς ἀπογνῶναι τὴν τοιαύτην ἀδικίαν. οὐδεὶς γὰρ ἔδρασε, τοιοῦτον οὐδὲν ἐν ῥώμῃ σχεδὸν, ἐτῶν ἑξακοσίων διαγενομένων. ἀλλὰ πρῶτος μετὰ τὸν ἀννιβιακὸν πόλεμον, ἱστορεῖται λεύκιος ὅστιος πατροκτόνος γενέσθαι. C Id eſt: Eius illud quoque proprium fuit, quod cum nullum ſupplicium conſtituiſſet, in eos qui parentes necaſſent, homicidium omne parricidium appellauit, quaſi illud ſceleratum ac nefarium eſſet, hoc vero à nemine vnquam fieret.

Cælum ſolem. E quatuor elementis aerem, cœlum: ignem, ſolem: quòd hæ voces magis ad rem D accommodatæ viderentur, appellauit.

Non tam prohibere, quam admonere. Sic in oratione pro domo: Neque erat cauſa cur prohibendo nō tam deterrere videretur, quàm admonere.

Maleficio ſummouerentur. Mirè dixit, ſummouere maleficio, pro arcere & deterrere.

Noluerunt feris corpus. Mirum eſt autem, nullam hoc loco de cane, gallo gallinaceo, vipera & ſimia mentionem fieri. cum tamen Paulus in l. 9. D. de parricid. ſcribat, more maiorum in parricidas eam E conſtitutam pœnam fuiſſe. Sed credendum eſt Tribonianum ea de ſuo, ſumpta ex Conſtantini lege, appoſuiſſe.

Delati eſſent in mare. A flumine, in quod coniecti fuiſſent.

Ipſum polluerent, quo cætera quæ violata ſunt, expiari putantur. Euſtathius lib. Iliad. α, in illum Homeri verſum, οἱ δ᾽ ἀπελυμαίνοντο, καὶ εἰς ἅλα λύματ᾽ ἔβαλλον, ſic ſcribit: διὰ τί δὲ εἰς τὴν ἅλα, ἢ πάντως διὰ τὸ φύσει ῥυπτικὸν εἶναι τὸ τῆς θαλάσσης ὕδωρ. εἰς τὴν ἀ- F πείρητον οὖν φασὶ τὰ περιπτώματα ἔβαλλον, διὸ καὶ παροιμία φησὶ, θάλασσα κλύζει πάντα τ᾽ ἀνθρώπων κακά. ἡ παρ᾽ Εὐριπίδῃ κεῖται, hoc eſt, Quid ita autem in mare? an omnino, quòd aqua maris natura abſtergendi vim habet? Prouerbium autem eſt in Iphigenia Taurica: ortúmque ex eo euentu putatur, quem Diogenes Laertius commemorat, Platonem quum in Ægyptum proficiſceretur, comitem ſibi Euripidem adiunxiſſe. quem quum morbo affectū ſacerdotes Ægyptij in mare merſiſſent, atque ita ſa G naſſent, hunc verſum confeciſſe, quem poſtea Iphigeniæ attribuit, θάλασσα κλύζει πάντα τ᾽ ἀνθρώπων κακά, Mare proluit omnia mortalium mala.

Etenim quid eſt tam commune. Hunc locum ſummis à populo R. clamoribus ac laudationibus exceptum ſcribit ipſe in Oratore ad Brutum, vbi etiā hoc adſcribit, aliquanto pòſt ſentire ſe cœpiſſe, quàm hæc ſcripſiſſet, nequaquam hæc ſatis deferbuiſſe. Sunt enim omnia, inquit, ſicut adoleſcentis, non tam re & maturitate, quàm ſpecie & expectatione laudati. Morem fuiſſe populi, dum cauſæ ab Oratoribus dicerentur, ſiquid inſigniter dictum videretur, & ſtrepitu & clamore teſtimonium dare, ſibi ea quæ dicerentur vehementer probari, cum ex ipſius Ciceronis Orationibus plurimis intelligitur, tum ex eo Quintiliani loco quem antè protuli ex lib. Inſtitutionum XI.

Vt eorum oſſa terra non tangat. In Oratore, Terram non tangant: quæ mihi probabilior lectio videtur.

Nunquam abluantur. Alluantur, in eodem libro: & ſic emenda.

Eſto. Particula, qua frequentiſſimè vtitur in hac ſententia, Vt hoc tibi concedam & largiar.
In eadem re vocem ἔστω Demoſthenes & Æſchines crebro vſurpant, vt alibi oſtendimus.

Ita quæro abs te C. Eruci quomodo. Locum ſic interpungendum putarem Ita, ita quæro abs C. Eruci quomodo? quod ſententiam planiſſimè declarat.

Si per alios feciſſe dicis. Argumentum ex partium enumeratione. Omnes enim quorum opera interfici Roſcius potuerit, ab reo ſic remouet, vt omnis criminis ſuſpicio in T. Roſcium deriuetur.

Pretium dedit. pretium dixit, pro Mercedem. Nā hæc propria locatio fuit: niſi potius ad redemptionis conſuetudinem reſpexit.

His veſtigiis ad caput maleficij. Tranſlatum à venatoribus: qui ferarum veſtigiis perſequendis tandē ad earum latebras perueniunt. Caput tamen pro fonte & auctore poſuit.

Luxuries creatur. Propter vrbis celebritatem, Vbi autem ſolitudo eſt, neque conuiuia, agitantur, neque alij eiuſdem generis ſumptus fiunt. Obſeruanda eſt etiam verborum copia, luxuries naſcitur, creatur, exiſtit, erumpit, gignitur.

Quam tu agreſtem vocas. Contumelioſius igitur Agreſtem, quam Ruſticam. nimirum quia rura culta ſunt: & vbi cultura, ibi, hominum frequentia eſt: vnde vita conſuetudine fit humanior. At agri extra rura deſerti & inculti, in quibus ſolæ feræ degunt. Atque illud eſt, quod mox infert: Is homo (vt tute dicis) nunquam inter homines fuerit.

Et tamen, cauſa de parricidio dicitur. Mire dixit, pro tamen dubitatur an Roſcius parricidium commiſerit. Nam dubitatur de iis quæ ambigua ſunt. & quæ aliquam vtraque ex parte ſimilitudinem habent.

Ex tanta familia. Ex tam multis ſeruis. Nam (vt ipſe ait in Orat. pro Cæcina) familia eſt ſeruorum multitudo.

Vt ſeruos in quæſtionem polliceatur. Moris fuit vt qui reus alicuius criminis argueretur, ſeruos ſuos in quæſtionem daret: in caput autem ipſius nunquam niſi eo petente ac poſtulante quæreretur. Eóque illud reſpicit quod ipſe ſcribit in Partitionibus, Multi etiam ſuam vitam neglexerunt, vt eos qui his chariores quàm ipſi ſibi eſſent, liberarent. Et eodē rurſus libro, De noſtrorum etiam prudentiſſimorum hominum inſtitutis, qui de ſeruis in dominos quæri noluerunt.

O Scipio, te Metelle. Magis crederem hos iudices eſſe, quàm aduocatos Roſcij: ſcilicet, quæ ante conſtitutum iudicium operam ſuam in controuerſia

ſia ſedanda poſuerint.

In æde atque ex cæde. Hoc illud eſt quod poſtea dicet Qui omni tempore in præda & ſanguine verſabantur.

Eiuſmodi tempus erat, inquit, vt homines impunè occiderentur. Significat tempus Syllanarum proſcriptionum: quibus, vt dixi, præmium erat percuſſoribus publicè propoſitum.

Vna mercede duas res aſſequi velle. Tranſlatè dictum, pro vna eademque opera, quam quaſi mercedis loco perſoluis, ac ſi diceret, vnius accuſationis labore. Neque enim adduci poſſum vt putem eam mercedem ſignificari, quam illi à Chryſogono perſolutam eſſe ſcribit: quum & ſenſus foret ineptiſſimus, & laudi potius quàm vitio duci oporteret, ſi pro vna mercede quam acciperet, duplicem laborem ſumeret.

Nos iudicio perfundere. Perfundi propriè dicimur liquoribus, vt ille Philodamus, qui à Rubrio aqua calida perfuſus dicitur, Ver. III. Eleganter autem ad animum trāsfertur: vt quum dicimus Perfundi voluptate, ſuauitate, mœſtitia. Cicero ad Atticum, Dii immortales, quis me horror perfudit? Qua figura dictum puto Iudicio perfundere, pro Metu & formidine perfundere, qua, qui in iudicium vocati ſunt, afficiuntur. Senſus eſt enim, Quum interfectum dicas Roſcium à ſicariis, reuera Titos Roſcios accuſas, ſicarios, & gladiatores certiſſimos, quum tamen in iudicium nos vocaris, & nomen noſtrum detuleris. Ita vna opera vnius accuſationis, duas res aſſequeris nam & metu iudicij nos afficis, & illos tamen accuſas.

Te à ſectoribus huc adductum. Qui ſint Sectores declarat Aſconius his verbis, Sectorem autem dicit æſtimatorem redemptorémque bonorum damnati atque proſcripti, qui ſpem lucri ſui ſequutus, bona condemnatorum ſemel auctionatur. Ex quibus verbis Sectores ab antiquo verbo Secare, quod ſequi ſignificat, dictos eſſe apparet. quo verbo vſus eſt, teſte Seruio, Vergilius, lib. Æneidos X, Quæcunque eſt fortuna hodie, quam quiſque ſecat ſpe. Ex quo verbo ſine dubio declinata hæc quoque ſunt, Secta, & Sector, & Sectio: vt Sectores nomen ex eo reperiſſe videantur, quòd iudicia & reos ſectarentur, quorum damnatorum bona auctione coemerent. Nam quod proximè dicit, eoſdem fuiſſe ſectores collorum & bonorum: ludit ancipiti ſignificatione vocabuli: vt in ſimilibus locis innumeris. Et alludit ad Secutores, quod fuit gladiatorum genus, qui iidem & Mymillones dicebantur. Sueton. Calig. Retiarij quinque totidem ſenatoribus ſuccubuerant.

Quid poſtea? Poſtea pro præterea. vt in Ora. pro Cæcina, infra Poſtea cur Ebuti de iſto potius fundo, quàm de alio Cæcinæ denuntiabas? Plautus in Mercatore,

Neſcio quid animo meo ægrè eſt pater:
Poſtea nocte hac quieui non ſatis ex ſententia.

Neque ad eum qui cauſam dicit. Hoc dicitur ad tempus. Nam (vt Aſconius ſcribit) pleraque crimina ex anteacta vita ſæpe firmantur. omnis enim cōfirmatio ab attributis perſonæ & negotio ſumi ſolet. Ergo attributa perſonæ maximè in anteacta vita quæri ſolent, negotio, in ipſo crimine.

Venio nunc Eruci eò. Tranſitio ad ſecundum petitionis caput: vbi de Roſciorum audacia ſe dicturum propoſuit.

Accuſarem alios potius, ex quibus poſſem creſcere: Nam qui nobili aliqua accuſatione quempiam dānabant, laudem eloquentiæ, ingenij, induſtriæ, probitatis apud populum conſequebantur: quæ via erat ad honores & Remp. certiſſima: vt libro de Off. II, & in Diuinatione.

Iſtic ſedes. In accuſationis ſubſelliis.

Alias quoque ſuas palmas cognoſcet. Palmæ gladiatoribus victoribus in victoriæ ſignum dari ſolebant. Cædes igitur ab iſto factas complures ſignificat. Vide ſupra.

L. Caßius ille. De hoc ipſo Caſſio vide Aſconium in Milonianam. Valerius Maximus lib. III, eius tribunal propter nimiam ſeueritatem, Scopulum reorum appellari ſolitum, memoriæ tradidit.

Hunc Quæſitorem ac iudicem fugiebant. Quæſitor in publicis cauſis, Prætor is dicitur qui iudicio præeſt, deriuata ex eo appellatione, quòd qui accuſatur, nocens ſit, an innocens, cum conſilio quærit, id eſt cognoſcit.

Quàm implicatus ad ſeueritatem. Implicatum dixit, quaſi ſeueritate præpeditum quo minus liberè ac facilè miſericordia vteretur. Nonnulli autem inclinatus repoſuerunt: quod mei libri manuſcripti repudiant videtúrque à Ciceronis conſuetudine paulo alienius.

Huic quæſtioni & contra. Huic quæſtioni vir & contra omnes alij libri: & ſic emenda. Significat autem M. Fannium Prætorem huius quæſtionis.

Ab innocentia clementiſſimus. Id eſt in cauſa innocentium vel ex ea parte qua innocentiam perſpicit. Similis locutio lib. de Orat. I. Sed vide ne hoc Scæuola totum ſit à me. Et Tuſcul. II, Quid enim dicāt, & quid ſentiant hi qui ſunt ab ea diſciplina, nemo ignorat. Sic in Bruto, Stare à Senatu, & à bonorum cauſa, quod Græci dicerent πρὸς συγκλήτου.

Iudice quærente. Iudicem, vt opinor quæſtionis ſignificat: de quo ſuperius diximus.

Sed eò perſpicuum crimen. Hoc quid ſit, non intelligo. Mihi corrigendum videtur, Sed & perſpicuum. Et ſenſus eſt planiſſimus. Potius crimen adiungeret ad prædam, quàm ad egeſtatem.

Vt hoc dubitemus. Dubitemus, cogitemus, conſideremus. Virgil. IX. Æneid. percipe porrò Quid dubitem, & quæ nunc animo ſententia ſurgat. Id eſt, cogitem, inquit Seruius. omnis enim cogitatio in dubitatione eſt ante ſententiam.

Quæſtum noſſet nullum fructum autem eum ſolum quem labore peperiſſet. Quæſtum & Fructum ita diſtinguere videtur, vt quæſtus pecuniæ ſit, & mercium: fructus verò agrorum. Sic lib. Tuſc. IV. nam vt quæſtuoſa mercatura fructuoſa aratio dicitur, non ſi altera ſemper omni damno, altera omnis calamitatis ſemper vacet, &c. Vlpianus ſimiliter & Paulus l. 7. & aliquot in ſequentibus, D. Pro ſocio: quæſtum eſſe ſtatuunt, qui ex opera & induſtria cuiuſque obuenit.

Propter fori inſolentiam. Inſolens: Inſolitus. Terentius, Quid tu Athenas inſolens? Cicero Moueor etiam loci inſolentia. contrarium eſt conſue-ſuetudini.

Propter multitudinem. Vt ſim vnus ex multis: quē πόλλοστον à Græcis nominari alio loco docuimus.

Te pugna Cannenſis accuſatorem ſat bonum. Æmylius Paulus, Terentius Varro COSS. victi ſunt ab Annibale memorabili prælio ad Cannas commiſſo. Quadraginta millia peditum, duo millia

ſeptingenti Equites, & tanta propè ciuium ſociorúmque pars cæſi dicuntur. in his Conſul Æmylius, Quæſtores duo, XXI. Tribuni mil. Conſulares quidam, Prætoriſque & Ædilitij. Hæc ex Polybij lib. III. & Liuij XXII. Ergo hæc ἀλληγορικῶς à Tullio dicuntur, & ſignificant maximam eorum cædem eſſe factam qui accuſare conſueuerant. Nam vt poſtea demonſtrat, proſcriptione Syllana, qui ciuium bona diripiebant, accuſatores etiam ſuſtulerant, ne ab iis poſtea in iudicium vocarentur. Et magnum interfectorum numerum fuiſſe oſtendit, cùm eam cædem cum clade Cannenſi comparat. Senſus eſt igitur, Ego quia multi patroni appellantur, fortaſſe in eorum grege annumerabor: tibi quia accuſatores præter te nulli ſunt, fortaſſe hoc nomen imponetur, & ſis bonus accuſator eſſe videbere. Hæc cùm iampridem ſcripſiſſem, poſtea in Arnobij Quinctio aduerſus gentes, locum hunc obſeruaui. Nunquid bellum Iliacum in Socraticam verti condemnationem poteſt? aut pugna illa Cannenſis proſcriptio fieri, crudelitáſque Syllana? poteſt quidem proſcriptio (quemadmodum Tullius ludit) pugna dici, appellarique Cannenſis.

Thraſimenum lacum. Anno ante illos, quos modò nominauimus, Conſules, C. Flaminius COS. inſidiis ab Annibale circumuentus ad Thraſimenum lacum; qui eſt in agro Peruſino, cum exercitu cæſus eſt. Deſiderata ſunt in eo prælio quindecim millia Romanorum, qui magna ex parte immota acie, ad extremum, vt Romani moris erat, perſtiterunt. Polyb. li. III, Liuius lib. XXII.

Sed ad Seruilium. Lacum modò Lacunam dicit, vbi aqua continebatur. Nam Varro docet, ſemper lacum portis additum (inquit Donatus) ſcilicet ob vſum iumentorum exeuntium & introeuntium: præterea vt aduerſus hoſtilem ignem portis de proximo ſubueniretur. Ergo lacus Seruilius Romæ fuit (vt apud Feſtum Pompeium: quo tamen loco libri corrupti ſunt) à conditore Seruilio nominatus, in quo hydræ effigies fuit, poſita à M. Agrippa. Seneca in libro de diuina prouidentia: videant (inquit) largum in foro ſanguinem & ſupra Seruilianum lacum (id enim proſcriptionis Syllanæ ſpoliarium eſt) ſenatorum capita & paſſim vagantes per vrbem per miſſorum greges, & multa millia ciuium Romanorum vno loco poſt fidem, imo per ipſam fidem trucidata. Quid ergo? fœlix eſt L. Sylla, quod illi deſcendenti ad forum gladio ſubmouetur, quod capita conſularium virorum patitur oſtendi, & pretium cædis per Quæſtorem ac tabulas publicas numerat.

Ferro Phrygio. Sic accipio, Gladiis ſeruorũ Phrygum. nam ex Phrygia venales nouitij plurimum adducebantur. vnde illud apud Athenæum, ἀνδράποδ' ἐκ φρυγίας. ἀπὸ δ' ἀρκαδίας ἐπικούρου. Herodianus etiam libro primo, ſeruorum Phrygum mentionẽ facit, qui Romæ frequenter ſub præcone ſubiecti, auctione vendebantur.

Curtios, Marios, denique Mamercos. Notos accuſatores illius ætatis, qui omnes ferro Phrygio interfecti ſunt.

Aetas à præliis auocabat. A præliis, forenſibus ſcilicet: ab accuſandi labore & negotio. Et alludit ad ætatem cui vacatio à re militari concedebatur.

Poſtremò Priamum ipſum ſenem Antiſtium. Dicit opinor, P. Antiſtium, quem in Bruto tabulam primùm, deinde probabilem Oratorem fuiſſe ſcribit.

A Hunc Appianus à L. Bruto Prætore ex voluntate C. Marij Conſulis, cùm Senatum coegiſſet, vnà cũ omni quæ in vrbe erat, nobilitate interfectum tradit. Priamum autem appellat, quòd inter accuſatores quaſi Rex quidam & princeps exiſteret.

Non modò ætas, ſed etiam leges. Fortaſſe aut ignominia affectum, aut turpi iudicio damnatum. Nam vt ſcribit Vlpianus, remouentur à poſtulando perſonæ turpitudine notabiles: veluti qui calumniæ cauſa publico iudicio damnatus eſt.

B *Imprudentibus Imperatoribus.* L. Syllam ſignificat. neque enim vult videri hoc apertè dicere, voluntate Syllæ illos eſſe interfectos. Illos autem cùm dico, ſuperiores intelligo: non hunc P. Antiſtium, qui ante Syllæ victoriam conſtitutam interfectus eſt.

Qui ſuis vulneribus mederentur. Qui prouiderent ne poſtea accuſari poſſent. & his verbis Chryſogonum, & Titos Roſcios vult intelligi.

Ita ruebant in tenebris. Ruere propriè ſues dicun- C tur: vt Grammaticis placere video, Ergo rectè verbum miſcebant coniunxit.

Non ſtudio accuſare. Non dedita opera & conſulto: ſed ratione officij ac defenſionis coactum.

Aſſiduus eo tempore Romæ fuerit. Chariſius lib. I. Cùm à Seruio Tullio, inquit, populus in quinque claſſes eſſet diuiſus, vt tributum, prout quiſque poſſideret, inferret: ditiones qui aſſes dabant, aſſidui dicti ſunt: & quoniam ſolis negotiis publicis fre- D quentes aderant, eos qui frequenter aſſunt, aſſiduos & ab aſſibus dixerunt.

In cuius fide ſint & clientela. Chryſogonum ſignificat, de quo ſuprà, ſic ſcribit Nam, quum multos veteres à maioribus Roſcij patronos, hoſpitéſque haberent, omnes eos colere atque obſeruare deſtiterunt, ac ſe in Chryſogoni fidem & clientelam contulerunt.

Cum defenſione noſtra contendito. Conferto, comparato.

E *Vereor enim cuicuimodi es Roſci.* Hunc locum ita citat Priſcianus lib. XIII. ſcribitque dictum Cuicuimodi, pro cuiuſcuiuſmodi, id eſt cuiuſcunque modi. vt apud Terentium in Andria, Tam nulli conſilij, pro Nullius conſilij. Et in Heaut. Loquitur alteræ, pro alteri. Ego in libro de Legibus II, in emendatis exemplaribus ſcriptum ſimiliter inuenio hoc modo, Nam neque in populo lex dici verè poteſt, cuicuimodi fuerint illa, etiamſi pernicioſum aliquid populus acceperit. Et in epiſt. Etſi diligen- F ter, lib. 3. epiſt. ad Atticum. velim omnia cuicuimodi ſunt, ad me ſcribas.

De huius maleficio. De Sext. Roſcij parricidio.

Partes iſtius depopoſiſſe. Tranſlatum ab actoribus ſcenicis. Sic Terentius, Duras fratris partes prædicas.

Mallius Glaucia. Corrige Manlius, vt ſuprà. & ſic paulo infrà, Sua ſponte Manlius nuntiat.

In curru collocat Automedontem illum. Glau- G ciam, curſorem celerrimum, qualis fuit Automedon, Achillis auriga, qui Xanthe & Balio equis velociſſimis, vtpote Zephyri filiis, rapidiſſimè ferebatur.

Niſi hoc video. Niſi pro Sed, antiquè & eleganter poſitum. vt apud Plautum in Sticho, Act. II, ſcena I, Miror quid fiet, niſi vt periculum fiat, viſam quid velit. Et in Epiſt. ad Memmium, lib. Ep. XIII,

XIII, Nec cur ille tantopere contendat, video, nec cur tu repugnes: niſi tamen multo minus tibi concedi poteſt, quàm illi, laborare ſine cauſa. Et apud Terentium multis locis.

Hanc primam tamen eſſe lemniſcatam. Lemniſci, inquit Feſtus, id eſt, faſciolæ coloriæ, dependentes ex coronis, propterea dicuntur, quòd antiquiſſimũ fuit genus coronarum lanearum. Plinius libr. 16. Inter corticem & lignum tenues tunicas multiplici membrana, è quibus vincula tiliæ euocantur, tenuiſſimæ earum philyræ coronarum lemniſcis celebres, antiquorum honore. Et lib. XXI, Craſſus diues, primus argento auróque folia imitatus, ludis ſuis coronas dedit. acceſſerúntque & lemniſci, quos adiici ipſarum coronarum honos erat. Feſtus autem à lana deriuare hoc velle vocabulum videtur: quaſi laniſci diceremus: quod quale ſit, coniectura aſſequi non poſſum. cùm ſatis conſtet Græcum eſſe vocabulum, quo lib. v. Athenæus vtitur, ἐκ τούτων, inquit, περιστεραὶ, καὶ φάσσαι, καὶ τρυγόνες καθ' ὅλην ἐξίπταντο τὴν ὁδὸν, λημνίσκοις τοὺς πόδας δεδεμέναι, πρὸς τὸ ῥᾳδίως ὑπὸ τῶν θεωμένων ἁρπάζεσθαι. Lemniſcos eas faſciolas eſſe putamus quæ in numis antiquis circum coronas Imperatorum deuinctæ cernuntur, quem morem Rex Galliæ Henricus nuper in aureis & argenteis numis imitatus eſt. Seruius in illud Virgilij, Puniceis ibant euincti tempora teniis, Significat, inquit, lemniſcatas coronas, quę ſunt de frondibus, & diſcoloribus faſciis: & ſicut Varro dicit, magni honoris ſunt.

Minorem annis LX. de ponte in Tyberim deiecerit. Varro apud Nonium Marc. Cùm, inquit, in quintũ gradum peruenerant, atque habebant quinquaginta annos, tum denique erant à publicis negotiis liberi, atque expediti, & otioſi. Ideo in prouerbium quidam putant veniſſe, Sexagenarios de ponte deiici oportere, id eſt, quòd ſuffragium non ferant, quod per pontem ferebant. hæc Varro. Ergo ad hunc morem Tullius alludens, hoc ſignificat, deiectum eſſe de ponte aliquem in Tyberim à T. Capitone: non de ponte comitiorum cauſa facto, ſed de Sublicio, aut alio quopiam in Tyberi facto. Ex illa porrò conſuetudine Depontani ſenes, vt Sex. Pompeius ſcribit, appellati ſunt, qui ſexagenarij de ponte deiiciebantur: ex quo etiam nata eſt fabula, de qua ſcribit Ouidius Faſtorum v.

Tum quoque priſcorum virgo ſimulacra virorũ
Mittere roboreo ſcirpea ponte ſolet.
Corpora poſt decies ſenos qui credidit annos
Miſſa neci, ſceleris crimine damnat auos.
Fama vetus, tunc quum Saturnia terra vocata eſt,
Talia fatidici dicta fuere ſenis,
Falcifero libata ſeni duo corpora gentes
Mittite, quæ Thuſcis excipiantur aquis.
Donec in hæc venit Tyrinthius arua, quotannis
Triſtia Leucadio ſacra peracta deo.
Illum ſtramineos in aquam miſiſſe Quirites,
Herculis exemplo corpora falſa iaci.
Pars putat, vt ferrent iuuenes ſuffragia ſoli,
Pontibus infirmos præcipitaſſe ſenes.

De more autem ſuffragiorũ hoc intelligere poſſumus, tum in comitiis legum, quæ in foro fiebant: tum in comitiis magiſtratuum, quæ in Campo Martio, pontes quoſdam leuiter fieri ſolitos, quos populus R. ſuffragium laturus tranſgredi ſolebat. quod. & Varro verbis ſuperioribus ſignificauit Suetonius in Cæſare demonſtrat his verbis, Con-

A iurati primùm cunctati, vtrúmne illum in Campo per comitia tribus ad ſuffragia vocantem partibus diuiſis è ponte deiicerent, atque exceptum trucidarent, &c. Etſi enim vnius tantùm mentionem faciat, tamen complures fuiſſe & ex iis locis intelligitur in quibus de pontibus mentio fit, vt lib. de Leg. III. & ad Herennium I. neque veriſimile eſt vnum tantùm XXXV. tribubus tranſmittendis pontem, ſatis fuiſſe. Cùm igitur ſeptis incluſæ tribus ad ſuffragia ferenda prodirent, magiſtratus qui in pontibus ciB ſtis præerant, ſiquem ſexaginta annis maiorem animaduerterent, eum de ponte per viatores deiici iubebant. Cùm autem Maria lex (vt Cicero ſcribit lib. III. de Legib.) pontes anguſtos fecerit, nequis videlicet ad populum rogandum ſubire poſſet, diſtinctos apparet ac ſeparatos his pontibus candidatos à populo fuiſſe. Ac de his ipſis pontibus Cornificium quoque loquutum arbitror in libro ad Herennium primo, quum ait Cæpionem cum viris C bonis impetum feciſſe, pontes diſturbaſſe, ciſtas deieciſſe. & Ciceronem lib. I. ad Att. Operæ Clodianæ pontes occuparant.

Et minitatum eſſe. Eleganter, cùm in aliis omnibus mendoſe meditatum eſſe, ſcriptum ſit.

Iuſiurandum accommodetis. Accommodare ſuum iuſiurandum ad alicuius teſtimonium dicitur Iudex cum dedita opera ſecundum alicuius teſtimonium ſententiam dicit.

Alter ex ipſa cæde. T. Roſcius Magnus.

D *Ad magiſtrum ſuum.* Laniſtam, Capitonem.

Alter, ſi diis. T. Roſcius Capito.

Si diis placet. Donatus ſcribit proprium eſſe exclamantis propter indignitatem rei.

More maiorum comparatum. Sic Pomponius in l. 10. D. de teſtib. nullus idoneus teſtis in re ſua intelligitur.

Nihil opus fuit te iſti credere. Sic omnes libri veteres. Mihi tamen non eſt dubium quin ita emendandum ſit, vt ſic legamus, Nihil opus fuit te iſtic ſedeE re: vt Erucij ſubſellia demonſtret. quod enim ſequitur, ſedere illum in accuſatoris ſubſelliis oſtendit. quod etiam his verbis apertè docuit, Tecum enim mihi res eſt T. Roſci, quoniam iſtic ſedes, ac te palàm aduerſarium eſſe profiteris. Et infrà, Solus tu inuentus es qui cum accuſatoribus ſederes. Qua de re ipſe in Ora. pro Flacco, Quid, inquit, ſi teſtium ſtudium cum accuſatore ſociatum eſt? taménne iſti teſtes habebuntur? Et paulo pòſt, Hoc verò quid eſt? vnà ſedent, ex accuſatorum ſubſelliis ſurgunt, F non diſſimulant, non verentur. de ſubſelliis queror: vna ex domo prodeunt, &c. Quare quod modò dixit, Vnum ſtultiſſimè, ſic accipiendum eſt, Hoc ſtultiſſimè feciſti, & non de Erucij conſilio, quòd in accuſatoris ſubſelliis conceſſiſti. Fidem enim hoc pacto tuo teſtimonio abrogaſti.

Accuſatore muto. Qui accuſationem adiuuat, aut accuſator eſt, aut teſtis. Accuſator autem non es: quippe mutus quum ſis, & verbum nullum facias. Teſtis porrò non habetur is idoneus, G qui de accuſatoris ſubſellio ſurgit. Stultiſſimè igitur feciſti. Teſtes autem ſua ſeorſim ſubſellia habebant, ſeparata ab rei & accuſatoris ſubſelliis.

Vt eius bona veneant. Tanquam proſcripti: & ne perſequendi ſceleris facultas filio ſuperſit.

Suſpicionem hanc putetis. Suſpitione hac vtamini

ſed tranſlate dixit, vt illud inſequeris oſtendit: non ego ita diſputabo, nam à calculis diſputandi verbum ſumptum eſt.

Indicij partem acceperit. Indicium pro Indicij præmio poſuit. Et amare hoc dixit quoniam indices ſunt conſcij & participes ſceleris.

Quod operæ pretium eſſet. Apparet verum eſſe quod Donatus ſcripſit in Andriam: operæpretium dici de mirificis & laudabilibus.

Honoris aliquid haberi. Honos præter vulgarem ſignificationem, præmium etiam ac remunerationem declarat, vt infrà, Quòd viris fortibus, quorũ opera eximia in rebus gerendis extitit, honos habitus eſt, laudo. quod de conſuetudine Græcorum ſumptum videtur, qui τὸ γέρας pro vtroque vſurpant. Cicero Ver. 3. Ei poſtea præmia tamen liberaliter tribuit, bona quædam proſcriptorum in agro Beneuentano diripienda conceſſit. habuit honorem vt proditori; non, vt amico, fidem.

Quod non eius ſcelus. Ita probo: quum in omnibus aliis Eiuſce vis corruptè legatur.

Illum acuere. Hortari, vrgere, ſtimulare. Terentius in Adelphis, Attẽtiores ſumus ad rem omnes, quàm ſat eſt, Quod illos ſat ætas acuet.

Partem ſuam depaciſci. Paciſci, vt illius prædæ parte ſibi concedatur.

Aliqua fretus hora ſemper. Fretum aura, omnes libri veteres. quorum alterum contextus reiicit orationis, alterum ſententia poſtulat. Nam vt aliqua hora fretus eſſet Capito, tempus tamen obſeruare aliud Legati & occupare potuiſſent. Nunc auram aliquam, dicit aliquem Capitonis fautorem, amicum ac beneuolum, de L. Syllæ intimis ac familiaribus.

Interceſſore. Id eſt impediente, prohibente.

Si accuſator voluerit teſtimonium eis denuntiare. Quid ita Tullius ipſe non denuntiabat, ſi ex re id ſua eſſe intelligeret? quia denuntiare teſtimonium nemini niſi lege licebat. Lege autem accuſatores poterant: reis verò denuntiandi poteſtatem lex non permittebat. non enim defenſor teſtes producit: cùm teſtes facti tantùm producantur, vt ſcribit Aſconius.

Summum admiſiſſe dedecus. Itaque in edicto Prætoris lib. Dig. III. verba hæc ſunt, Infamia notatur qui furti, &c. tutelæ, mandati, depoſiti ſuo nomine, non contrario iudicio damnatus erit. Quæ verba Vlpianus exponens, Mandati, inquit, condemnatus, verbis edicti notatur non ſolùm qui mandatum ſuſcipit, ſed & is qui fidem, quam aduerſarius ſecutus eſt, non præſtat: vt puta ſi fideiuſſi pro te, & ſolui: mandati ſi te condemnauero, famoſum facio.

Vicaria fides amicorum ſupponitur. Qua de cauſa, qui iudicio, inquit Vlpianus, contrario damnabitur, non erit infamis, nec immeritò. nam in contrariis non de perfidia agitur, ſed de calculo, qui ferè iudicio ſolet dirimi. hæc ille, l. Furti, D. de iis qui not. inf.

Ignominia mortuum affecerit. Sine dubio tale quippiam deſideratur, Viuum fortunis euerteris, vel Viuum bonis ſpoliarit.

Atque adeo inter viuos. Senſus eſt, Non modò inter homines honeſtos, ſed etiam inter viuos. quæ ſententia inepta eſt: hoc tamen particulæ illæ ATQVE ADEO ſignificant. Quare corrigẽdum ſic putarem, Atque adeo inter viros. Nam hoc modo Viri nomẽ

A ab Hominis diſtinguit, ſcribens ad Q. Fratrem, Sed quum veneris, virum te putabo: ſi Salluſtij Empedoclea legeris, hominem non putabo. Et Tuſc. II, Ita & tulit dolorem, vt vir: & vt homo, maiorem ferre ſine cauſa neceſſario noluit. Et ſimilem Græci inter ἄνδρα & ἄνθρωπον differentiam ſtatuunt: vt apud Xenophontem in Tyranno, οἷς δὲ ἐμφυῇ τιμῆς τε καὶ ἐπαίνου ἔρως, οὗτοί εἰσιν ἤδη, οἱ πλεῖστον μὲν τῶν βοσκημάτων διαφέροντες· ἄνδρες δὲ καὶ οὐκέτι ἄνθρωποι μόνον νομιζόμενοι.

B *In crimen mandati iudiciumq́; infamia.* Sic omnes libri veteres. Impreſſi ex ingenio, vt opinor, correcti, Iudiciſque infamiam. Ego ſic corrigerem, In crimen mandatique iudicium infame reuocatur. Etenim infame ſic accipio, vt ſuperiore pagina, ſemel atque iterum, Iudicium turpe, pro eo quod infamiam ac turpitudinem affert. ſic etiam paſſim loquitur, vt in Orat. pro Cæcina, & pro Q. Roſcio multis locis.

Si recte fiat. Si pro An, vt apud Terent. in Heaut.
C Viſam ſi domi eſt. Et apud Plautum in Milite glor. Philocomaſium dicere nomen, Si iniuria eſt?

Legationis ipſius ceremoniam polluerit. Inuidioſè hoc addidit. Nam ceremoniæ in legationibus adhibentur, duntaxat quæ ad fœdera faciunda, aut leges pacis bellique dicendas mittuntur.

Si quid opus eſſe putaret. Id eſt, Caueret rem ratam Roſcium habiturum.

Damnatus per arbitrum. Puta dictum Per Iudi-
D cem. nam in hiſce iudiciis in quibus EX FIDE BONA addebatur, quale eſt mandati iudicium, arbiter idem ipſe dicitur, qui Iudex eſt. Eſt autem animaduertendus locus, eo magis quòd apertè oſtendit nihil intereſſe, damnatus quis dicatur per arbitrum, an per Iudicem (in iis ſcilicet iudiciis quæ bonæ fidei Iuriſconſulti præciſè nominant, id eſt, in quibus EX FIDE BONA addebatur) vt ignominia afficiatur. quum Budæus vir doctiſſimus in commentariis Linguæ Græcæ, quem alij plerique ſecuti
E ſunt, tradiderit Iudicio pro ſocio afferri infamiam, arbitrio non afferri. de qua re aliis quibuſdam locis fuſius explicauimus.

Et rem reſtitueret. Id eſt, quantum ex bona fidè dare facere illum mandati nomine oporteret, perſolueret.

In rebus minoribus. Iudicio mandati tranſit ad illud pro ſocio: quia ſocios eiuſdem legationis & mandati T. Roſcius fefellerat.

Tecti eſſe ad alienos poſſumus. In hanc ſenten-
F tiam ipſe Verrina III. his verbis: Nullæ ſunt occultiores inſidiæ, quàm quæ latent in ſimulatione officij, aut in aliquo neceſſitudinis nomine. Nam qui palam eſt aduerſarius, facile cauendo vitare poſſis: hoc verò occultum, inteſtinum, ac domeſticum malum, non modo exiſtit, verum etiam opprimit antequam proſpicere atque explorare potueris. Item Verrina VII. Tacitæ magis & occultæ inimicitiæ timendæ ſunt, quàm indictæ & apertæ.

G *In virorum bonorum numero.* Inſignis locus: ex quo intelligitur cur infames, Improbi inteſtabiléſque dicerentur.

Si quod illorum forte dubitabitur. Sic poſtulat verbum Conuincatur. Et ſimiliter dictum eſt vt illud lib. de Off. III, Hoc non turpe eſt dubitare Philoſophos, quod ne ruſtici quidẽ dubitent? Vidi tamẽ qui corrigendum putarent Si quo de illorum: quorum ſenten-

ſententiam locus ipſe refellit.

Ille laniſta. T. Capito, de quo ſupra.

A gladiis receßiſſe. Ita probo, quum in aliis omnibus ſcriptum ſit, A gladiatore ceſſiſſe. Senſus autem hic eſt, Num ille ludi gladiatorij magiſter artem deſiiſſe videtur?

Aut is diſcipulus. Rectius putarem, Hic diſcipulus, vt T. Magnum demonſtret, qui in accuſatoris ſubſelliis ſedebat.

Gemina audacia. Gemini ferè ſunt inter ſe ſimillimi. Itaque ad eas res quæ tunc inter ſe ſimillimæ, Latini hoc vocabulum tranſtulerunt. Sic in Orat. pro Q. Roſcio, Simillima enim & maximè gemina ſocietas hæreditatis eſt.

Indigni erunt. P. Scipionem & Metellum clariſſimos viros ſignificat de quibus ſupra.

Nihil intereſſet, vtrum eam rem recuſares. Quòd ſi recuſares, ſatis intelligi poſſet te propterea recuſare, quia ſi loquerentur, cædem faterentur à vobis factam.

In dominos quæri de ſeruis iniquum eſt. Verba T. Magni, & T. Capitonis, Iniquum eſt in nos de iis ſeruis quæſtionem haberi. idem autem traditur in Partitionibus, & libris Pand. multis locis.

Anne quæritur? Sex. enim Roſcius reus eſt. Reſponſio Ciceronis, Si quæratur de iis ſeruis, in reum quæretur. Vos autem rei non eſtis, ſed Sex. Roſcius. propterea cùm quæritur quorum ſint ſerui, vos dominos eſſe non dicitis.

Neque enim cùm de hoc. Iacet vox ENIM, & meo iudicio, vt otioſa & ſuperuacanea inducenda eſt. vt illi in vetuſtis codicibus, Vos enim dominos eſſe dicitis.

Cum Chryſogono ſunt. Verba Roſciorum, Magni & Capitonis, Negatis vos eſſe illorum dominos & apud vos eſſe: cum Chryſogono eſſe dicitis.

Literis eorum & vrbanitate. Ironia. Veteres in magno ſeruorum numero, qui valere ingenio videbantur, alios literis inſtituendos curabant: alios aliis ingenuis artibus ac diſciplinis, vt pictura, medicina, muſica.

Ex tot elegantißimis familiis. Proſcriptorum: quorum bona vendente L. Sylla, Chryſogonus emerat.

Homines pene operarios. Verba ſunt Caſſij apud Varronem lib. de Re ruſt. I. quæ quales Operarij fuerint, demonſtrant, Operarios parandos eſſe, qui laborem ferre poſſint, ne minores annorum XXII, & ad agriculturam dociles.

Aut humanitatem. Humanitatem, doctrinam interpretor: vt aliis multis locis, quorum partim annotauimus.

Cuius tota argumentatio. Argumentatio, tractatio, diſputatio. Videamus tamen ne potius Cicero dixerit: quod verbum & Plinius vſurpat & commodiſſimè à ſuo fonte declinatur. Nonnulli manuſcripti libri Augmentatio ſcriptum habebant: vt etiam de coagmentationis verbo ſuſpicari liceat, aut Commentum.

Nimiam gratiam potentiámque Chryſogoni. Gratiam apud L. Syllam: potentiam, in iudiciis. Nam gratia apud ſuperiores dicitur, potentia in inferiores: vt alibi docuimus.

Venio nunc ad illud nomen aureum. Tranſitio ad tertium ac poſtremum partitionis caput, χρυσὸς autem aurum, γόνος ſemen, ſignificat. Semen igitur aureum vel fœtum aureum declarat.

Sub quo nomine tota ſocietas ſtatuitur. Alludit ad nomina ſocietatum, quæ in tabulas ſocietatis referuntur: nam quidquid in codicem refertur, id Nomen dicitur. Societatem autem bonorum Sex. Roſcij ſignificat, quam tres quidem illi coierant, ſed ſub vnius Chryſogoni nomine. Solus enim Chryſogonus, qui & bona vendenda curauerat, & illa minimo pretio coemerat.

Si enim hæc audientur. Si pro Etſi, vel Si maximè. Sic Terentius in Eunucho, Nam ſi ego digna hac contumelia. Sum maximè, at tu indignus qui faceres tamen. Eſt ergo ſenſus, Vt hæc contumelia bona cum venia ex me audiatur, & Iudices eam palàm fieri patiantur, tamen non fuit, &c.

Siue Valeria eſt, ſiue Cornelia. Siue à L. Valerio Flacco, ſiue à L. Cornelio Sylla, inuenta & excogitata eſt. L. Flaccus deſtituta ciuitate Conſulibus, Carbone quippe & Mario interfectis, à Senatu Interrex proditus, vt Conſulum creandorum cauſa comitia haberet, & Syllam Dictatorem dixit, & legem tulit, vt omnia quæcunque Sylla feciſſet, eſſent rata. Cicero in Rullum, Omnium legum iniquiſſimam diſſimillimámque legis eſſe arbitror eam quã L. Flaccus Interrex de Sylla tulit, vt omnia quæcunque ille feciſſet, eſſent rata. Sed hoc loco Cicero ſatis acerbè Syllam perſtringit: non enim ait ſe ignorare à quo lata ſit, ſed à quo excogitata & ſcripta ſit. Ergo hoc totum. *Siue Cornelia eſt*: contumelioſe & grauiter in L. Syllam dictum putato.

In aduerſariorum præſidiis. Præſidijs, id eſt caſtris. ſic in Orat. pro Ligario, Tantummodo in præſidiis eratis, animi verò à cauſa abhorrebant.

Feciſſe dico vt ementiretur. Id eſt, ementitum eſſe, finxiſſe, dixiſſe, paſſum non eſſe. Et eſt Latina locutio, qua veteres frequenter vtebantur. Plautus Menæchmi, Tu facito ante ſolis occaſum vt venias aduerſum mihi. Sed putidum eſt exempla in re perſpicua proponere.

Tabulas publicas. Quas Quæſtores Ærarij aſſeruabant: & in quibus pecuniam quæ ex publicatis bonis redigebatur, perſcribere ſolebant. NVLLA autem, non NVLLAS video in antiquis omnibus & manu ſcriptis libris. quod valde probo. vt ſit antiquè poſitum pro Non redierunt. Locutio autem ita & nota eſt, & à nobis ſæpe explicata, vt exempla proferre nihil neceſſe ſit.

Ab iſto nebulone. Chryſogono, quem paulo pòſt & hominem poſtremum, & ſeruum nequiſſimum appellat. Sed hæc poſtea Ciceroni doluit orationis acerbitas.

Rediuiam curent. Rediuiam, multi libri veteres: quam ſcripturam etiam apud Feſtum reperio: qui Rediuiam à Rediuire declinatam dicit, quod Soluere ſignificat. Eſt enim Rediuia (inquit) morbus, quũ circa vngues cutis ſe reſoluit. Senſus eſt igitur, Quũ magno malo mederi debeam, vitæ ſcilicet & capiti Sex. Roſcij: nunc curam leuiuſculi mali ſuſcipio, de bonis ſcilicet quæ contra leges ſunt vendita, de quibus ipſe nihil laborat. Alia perinſigni tranſlatione ſimili fere in re vſus eſt lib. de diuinat. II. Vrbẽ philoſophiæ mihi crede proditis, cum caſtella defenditis.

Quæ ad huius vitæ caſum cauſámque pertinent. Ordo & ſenſus hic eſt, Quæ pertinent ad caſum vitæ, id eſt calamitatem Sex. Roſcij, eiúſque cauſam ac defenſionem.

Qui neque apud aduerſarios occiſus eſt. Neque, inquit Aſconius, eſt coniunctio diſiunctiua, & ſemper poſtulat vt rurſus inferatur: vt cùm dicimus, Neque hoc, neque illud. Deeſſe igitur alterum membrum videtur. quid dico, videtur? imò verò, niſi planè cæci ſumus, apertè ac dilucidè perſpicitur. Deſunt autem hæc verba. Neque proſcriptus fuerat. quod illum locum quem ſubiiciam, conſideranti perſpicuè conſtabit. Scriptum enim ita dicunt eſſe, Vt eorum bona veneant, qui proſcripti ſunt: quo in numero Sex. Roſcius non eſt: aut eorum qui in aduerſariorum præſidiis occiſi ſunt.

Tantulo venierint. Seſtertiûm duobus millibus ſuprà.

Nihil pernicie cauſa Perniciȷ, Aul. Gellius lib. IX. vetuſtè vt dies, dij: progenies, progeniȷ: luxuries, luxuriȷ: acies, aciȷ. Apud Nonium tamen Marcellum reperio Pernici: niſi locus corruptus eſt. Chariſius autem lib. I. Cicero, inquit, pernicies cauſa, genitiuum extulit.

Ex iis quæ nunc maximè fiunt. Nunc maximè: hoc ipſo tempore, hoc ipſo temporis puncto, ac momẽto. Eſt enim genus loquendi cum emphaſi vſurpatum, quale illud eſt, Nunc ipſum: quod lib. VII, VIII, & XII. Epi. ad Atticum vſurpauit. Et item illud, cùm maximè. vt Verrina IV, cùm hæc maximè cognoſceremus, & iam in manibus tabulas haberemus.

Accuſare ſe dixit Erucius. Deſideratur tota argumentatio, qua neque venire bona potuiſſe, neque veniſſe docuit.

Rus amœnum & ſuburbanum, plura præterea prædia. Rura agrorum dicuntur tantùm, quia (vt Varro ſcribit) quotannis rurſum facienda eadem, vt rurſus capias fructus. Prædia verò nonniſi cùm ædificia ſunt. Hæc tamen verborum proprietas minimè à Iuriſconſultis obſeruatur.

Vaſis Corinthiis & Deliacis. Aes Corinthium nõ naturale, ſed artificioſum fuit: confuſo quippe auro argentóque miſcebatur. Illud principiò caſus miſcuit, Corintho cùm caperetur incenſa. Eius tria genera fuere, Candidum, argento nitore quamproximè accedens, in quo illa mixtura præualuit: alterum, in quo auri fulua natura: tertium, in quo æqualis omnium temperies fuit. Cicero Verrina VI, Tu videlicet ſolus vaſis Corinthiis delectaris? tu illius æris temperationem, tu operum lineamenta ſolertiſſimè perſpicis. Sed antiquiſſima æris gloria Deliaco fuit, mercatus in Delo concelebrante toto orbe. hæc fere ex Plinio. Florus autem ſic: Æris notam pretioſiorem ipſa opulentiſſimæ vrbis fecit, iniuria: quia incendio peruſtis plurimis ſtatuis atque ſimulacris, æris, auri, argentíque venæ in commune fluxere.

Authepſa illa. Vas fuiſſe videtur ex ære, duos hãbens fundos: quorum in ſuperiore elixa, in inferiore igniculus imponebatur, coquendis quæ ſupra poſita fuerant, accommodatus. Vocabulum fictum eſt ex αὐτὸς & ἕψω: quaſi per ſe cibos coqueret, neque foco opus eſſet.

Magna caterua togatorum. Qui ſe in illius fidem & clientelam contulerunt. Clientes enim ſuos patronos affectationis officio colebãt, & honoris cauſa, cùm illi vrbem obibant, ducebant ac reducebãt. Inuidioſe autem hoc dicitur de togatis, qui libertũ hominem ita obſeruanter affectabantur. Martialis de illiuſmodi togatis affectatoribus,

Iam parce laſſo Roma gratulatori,
A Laſſo clienti, quamdiu ſalutator,
Anteambulones & togatulos inter
Centum merebor plumbeos die toto. Et alibi,
Si matutinos facile eſt tibi rumpere ſomnos,
Attrita veniet ſportula ſæpe toga.

Item alibi locis innumeris.

Videtis Iudices, vt omnes deſpiciat. Omnes prope aliȷ, in queis etiam Aldinus, Videtis Iudices: etiam videtis Iudices, vt omnes deſpiciat. quod cur ex libris tollatur, opinor cauſa nulla eſt.

B *Pro illa tenui infirmaq; parte.* Marij, Cinnæ, Carbonis.

Honos habitus eſt. Præmia tributa ex eorum ſpoliis, in quos animaduerſum eſt.

Homines poſtremi. Id eſt, infimi, nequam, nullo numero. quemadmodum ex contrario Primi homines pro primariȷ, honore ac dignitate præditi. Brutus Ciceroni, in lib. Epiſt. ad Brutum, Quòd ſi Romanos nos eſſe meminiſſemus, non audacius C dominari cuperent poſtremi homines, quàm id nos prohiberemur. C. Gracchus in Orat. poſt reditum ex Sardinia. Si vlla meretrix domum meam introiuit, & cuiuſquã propter me ſolicitatus eſt omnium nationum poſtremiſſimum nequiſſimúmque exiſtimatote.

Nihil eſt quòd quiſquam aut tam ſtultus. Hæc tota cohortatio eſt Iudicum, Chryſogoni potentiam timentium. ſed quę de decernendo loquitur, & magiſtratu ac procuratione ad M. Fannium Quæſito- D rem pertinere maximè videntur.

Si rectè & ordine iudicaris. Ordine, modo, ratione, ſapienter. Nam ordo ex ſapientia naſcitur, & apta rerum atque accommodata compoſitione.

Poſteaquam magiſtratus creauit. Cn. Papyrio, C. Mario Coss. altero in Sicilia, altero Præneſte interfectis, L. Sylla vrbe potitus. Dictator à L. Flacco Interrege dictus eſt. Proximis tamen Calendis Ianuariis Conſules creari permiſit, tãtùm ad ſpeciem, &, vt ſcribit Appianus, ἐς πρόσχημα τῆς πατρίου πο- E λιτείας, M. Tullium & Cornelium Dolabellam. apud Appianum enim vitioſè legitur Σύλλιος καὶ Ὀρβούλλιος, quum Τούλλιος ſcribi debeat, & Κορνήλιος. Denique hoc toto triennio quo Dictaturam geſſit, Conſules per ſimulationem tantùm, ac dicis cauſa creati ſunt.

Qui equeſtrem ſplẽdorem pati non potuerunt. Nam huic ordini Sylla victor iudicia ademerat, & in Senatorum ordinem tranſtulerat.

Serui nequiſſimi. Chryſogoni.

F *Annulumq; dedit.* Inſigne & ornamentum Equeſtris ordinis, quo vti nemini, niſi qui in cenſu H-S CCCIↃↃↃ CCCIↃↃↃ CCCIↃↃↃ poſſideret, licebat. Sic ergo loquitur, quaſi omnibus fortunis euerſus Roſcius etiam annulum de digito ſuo detraxiſſet, cúmque Chryſogono dediſſet.

Os ſuum tibi tradidit. Semper tibi præſto fuit: nũquam tuum aſpectum præſentiámque vitauit. ſic apud Terentium in Adelphis, Clemens, placidus, nulli lædere os, arridere omnibus. vbi Donatus, G Nulli lædere os, id eſt nullum præſentem lædere. Plato κατὰ στόμα ſimiliter pro præſente aliquo dixit in lib. de Legib. IX. πρὸ τούτου δὲ κατὰ τὸ στόμα τοῦ διώκοντός τε καὶ φεύγοντος, ὁ δικαστὴς ἑξῆς ἡμῶν ἐγγύτατα κατὰ πρέσβιν ἱζέσθω. Antea, inquit, in cõſpectu accuſatoris & rei, Iudex ordine, & quãproximè poterit, pro dignitate ſua conſideat. Alibi, ſcilicet in Euthydemo, in os dicere, εἰς τὴν κεφαλὴν εἰπεῖν dixit. quod Gallicè

Gallicè dicimus *in barbam*, ἄξιε θύειν, εἰμὴ ἀγροικότερον ἦν εἰπεῖν, εἶπον ἄν σοι εἰς κεφαλὴν, ὅτι μαθὼν μου, &c. Noſter autem ſic Verrina oratione quarta, Qui teſtes interrogari priore actione nolueris, & iis tacitum os tuum præbere malueris, quanuis & te & patronos tuos ingenioſos eſſe dicito. Item lib. Epi. ad Atticum 1, Auli filius millies dignus, qui Palicano, ſicut facit, os ad malè audiendum quotidie præbeat. id eſt qui quotidianas eius contumelias audiat. Terent. in Adelph. quid potui melius qui hodie vſque os præbui? id eſt, morem geſſi inquit, Donatus. Item nonnulli eruditi hoc loco contra omniũ quos quidem librorum auctoritatem repoſuit, De digito ſuum pro dedit os ſuum. vtraque igitur lectio probabilis & aperta eſt.

Ego aliena miſericordia viuo. Quod vulgus dicit ex eleemoſina, inſignis locutio.

Familia mea maxima veris. Familia, vt ipſe inquit in Orat. pro Cęcina, intelligitur, quę conſtat ex ſeruis pluribus.

Quod præter cæteros tu metuere non debeas. Cùm tantum apud Syllam gratia valeas, quantum in ciuitate nemo alius.

Quam in aliis rebus quas L. Sylla geßit. Quas L. Flaccus interrex ratas in perpetuum eſſe iuſſit ſupra hæc tamen dicuntur ἐν ἰσοπλόοις.

Veſtitum ſedere. Nam atra toga luctuoſe indutus cum barba & capillo in iudicium reorum more venerat.

Diligenter defenditur. Aduocationem ipſius copioſam ſignificat: de qua initio orationis dictum eſt non vno loco.

Summa Reip. in huius periculo tentatur. Summa Reipub. locutio eſt idem ſignificans quod ſtatus, ſiue firmamentum Reipub. Ergo hic ſenſus eſt, Tentatur ſumma Reipub. id eſt, Id agitur vt Reipub. euertatur, vt optimis quibuſque ciuibus, qui ſua virtute Rempubl. ſuſtinent, exitium ac pernicies afferatur.

Meſſala, vt videtis Iudices, ſuſcepit De hoc Meſſala ipſe in Bruto ſic loquitur, M. Meſſala minor natu quàm nos, nullo modò inops, ſed non nimis ornatus genere verborum, prudens, acutus, minimè incautus patronus in cauſis cognoſcendis componendiſque, diligens, magni laboris, multæ operæ, multarúmque cauſarum.

Ad dicendum impedimento eſt ætas. Annus legitimus cauſas agendi, fuit decimus octauus: vti ſcribit Vlp. l. 1. D. de poſtul. & Iuſtin: §. 3. Qui & quib. ex cauſ. manumiſſ. nam anno ætatis XVII, pueri depoſita prætexta virilem ſumebant, atque in forum à pa-

A rentibus deducebantur.

Sua cauſa cupere ac debere. Vſitata loquutio, Alterius cauſa cupere, pro Alterius cupidũ & ſtudioſum eſſe, alteri ex animo bene velle, verèque amicum eſſe, propendere beneuolentia & ſtudio in alterum.

Vti nobiles reſtituerentur in ciuitatem. Sylla nanque in bellum Mithridaticum profecto, Marius & Cinna vi in vrbem cum hoſtili exercitu regreſſi,
B & Conſulem vtrunque, Octauium ſcilicet & Merulam, & omnes aduerſæ partis nobiles partim occiderunt, partim qui effugere potuerant, proſcripſerunt.

Actum eſt. In ſumma rerum deſperatione ponitur, vt ſæpe apud Terentium. Nam quùm Iudices de conſilio dimittebantur, pręco pronuntiabat, Actum eſt, Ilicet. id eſt, ire licet.

Quod maiores publicum conſilium vocari. Id eſt cõſeſſum Iudicum publicæ vtilitati conſulentium. Sic
C in lege Iulia repetundarum: apud Valeſium l. 5. D. illo tit. Nonne quis ob ſententiam in ſenatu conſiliove publico dicendum pecuniam accipiat. Nam Conſilium pro cœtu conſeſſúque Iudicum vſurpari, conſtat ex locis innumeris. In Orat. pro Mil. In iudicio verò, & in eo conſilio, in quo ex cunctis ordinibus ampliſſimi viri iudicarent. Et ſuprà hac ipſa Orat. Qui ex ciuitate in Senatum, ex Senatu in hoc conſilium delecti eſtis. Neque iis aſſentior, qui quia Senatus publicum conſilium vocatur, ita hunc
D Iudicum conſeſſum dictum putant, quòd Senatores hi Iudices eſſent. non enim pars tam exigua Senatus Publicum conſilium vocatur: ſed cunctus Senatus. præterea non quaſi Senatores hic ſedent, ſed quaſi Iudices: nec maiores iudicium hoc publicum, conſilium publicum eo duntaxat tempore vocari voluerunt, quo ſoli Senatores iudicabant: quid enim? duos ab hinc annos conſeſſus Equitum & Senatorum, decem autem poſt annos, Equitum Senatorũ & Tribunorum æris, nunquid publicum iudicium
E eodem modo vocitatum eſt? Sed publica conſilia, meo iudicio, omnia iudicia publica vocata ſunt, & diſtincta hoc nomine à priuatis: in quibus etiam Iudicis & aduocatorum eius conſilium dicitur, ſed priuatum; quippe quod non rei communis & publicæ, ſed priuatæ tantùm & pecuniariæ rei cauſa ſit aduocatum. Cicero pro Quinctio, Si apud hoc conſiliũ ex opibus, non ex veritate cauſa pendetur. Et alibi frequenter.

Deſit fortaſſe quippiam. Hoc, opinor, inducendum
F eſt, & ex libris tollendum. Nam mihi quidem nihil fingi poſſe videtur perfectius.

PRO Q. ROSCIO COMOEDO, ORATIO III.

ARGVMENTVM.

C. FANNIVS *ſeruum ſuum Panurgum Q. Roſcij Comœdi gratis communem fecit. pactis legibus, vt eum Roſcius arte hiſtrionica inſtitueret. Inſtitutum Q. Flauius Tarquinienſis quidam interfecit. Roſcius ad Flauium iudicio* DAMNI INIVRIA DATI *perſequendum, Fannium cognitorem dedit. Lite conteſtata, iudicio conſtituto, Q. Roſcius cum Flauio ſine Fannio decîdit. accepit fundum quem* H-S. *centum millium fuiſſe, aiebat Fannius. Anno pòſt teſte & arbitro C. Piſone, Q. Roſcius C. Fannio pro opera, pro labore quòd cognitor fuiſſet, quòd vadimonia obiſſet, certam pecuniam dedit, ea conditione, vt ſi quid ille exegiſſet à Flauio, partem eius dimidiam Roſcio diſſolueret. C. Fannius quum Flauium diu multúmque perſecutus eſſet, neque quicquam (vt ipſe dicebat) ab eo exigere potuiſſet, Roſcium in ius vocat. Iudicium in certam pecuniã,* H-S *ſcilicet quinquaginta millium, à Prætore poſtulat: & actionem quæ Certi condictio vocatur, impetrat, hanc afferens cauſam, Quia quodcunque ſibi petit ſocius, id ſocietatis fit:* H-S *centum millia Roſcius à Flauio exegit, eorum partem dimidiam ad ſe pertinere. M. Tullius Q. Roſcium hac oratione defendit. demonſtrat ſocium, niſi cognitorem datum, partem alterius petere non poſſe: ac multò minus de ea tranſigere: atque hoc idem Fannium ipſum indicaſſe, qui tranſactione à Q. Roſcio facta, nihilominus Flauium perſequutus eſt, Roſcióque etiam repromiſit partem eius quod exigeret dimidiam. hoc amplius,* H-S *centum millia à Flauio exegiſſe. Sed initio orationis non ſtatim ingreditur in cauſam. Diſputat enim, malè Fannium egiſſe. neque enim incertam pecuniam ad Iudicem peti. hanc autem vel ipſius Fannij confeſſione incertam eſſe: quippe quam ad arbitrum antea petierit. ad arbitrum autem incertam pecuniam peti. Cauſa priuata eſt. ſtatus iuridicialis Intentio: debes mihi* H-S. I Ↄ ↃↃ *: iis de cauſis quas ſuperius expoſui. D. non debeo. Q. an debeat. Ratio: quia non ſocietatis, ſed meo priuato nomine tranſegi. Firmamentum: At quod ſocius à debitore exigit, id non ſibi, ſed ſocietati exigit. Diſceptatio an ſocius cum debitore ſocietatis tranſigere, niſi pro tota ſocietate, non poſſit. agitur apud C. Piſonem Iudicem à Prætore datum: cui M. Perpenna, vir Conſularis in conſilio adeſt. Quibus Conſulibus acta ſit, non reperio. Facilè tamen ante ſuperiorem actam eſſe duabus hiſce de cauſis exiſtimarim. Primùm, quia conſtat acta ſuperiore cauſa continuò Tullium in Græciam metu L. Syllæ profectum eſſe. Deinde quòd Macrobius ſcribat Roſcium à L. Sylla Dictaturam gerente, aureo annulo donatum. quod quum ad Roſcij laudem vel maximè pertineret, mihi veriſimile non ſit Oratorem, ſi iam tum id factum fuiſſet, prætermiſſurum fuiſſe.*

COMMENTARIVS.

Multa quæ deſunt quærenda. Deeſt principium, narratio, partitio & prima pars confirmationis in qua quid demonſtratum ſit ex ſequẽtibus intelligetur: nimirum pecuniam quæ hoc iudicio petitur adnumeratam non fuiſſe. A

Vir optimus, & ſingulari fide præditus. C. Fannius. & εἰρωνικῶς dicitur. vt pro Quinctio ſupra Vereor ne ſe derideri putet, cùm iterum iam dico Optimus.

Qui ſuo iudicio. In ſuo iudicio, Aldinus, & omnes ſcripti libri. quod verum puto.

Tabulis ſuis. Moris erat vt patresfamiliarum, quæcunque per ſingulos dies aut acciperent, aut expenderent, ea primùm properè ac feſtinanter in

in codicem memoriæ cauſa paratum, referrent, quę Aduerſaria dicebantur: deinde per otium in aliis tabulis ordine & accuratè perſcriberent. eas tabulas accepti & expenſi nominabant: de quibus Cicero in Cluentiana ſic ſcribit, Confecit tabulas diligentiſſimè. hæc autem res habet hoc certè, vt nihil poſſit neque additum, neque detractum de re familiari latere. De earum tabularum fide Cenſores cùm vrbem luſtrarent, patresfam. iuſiurandum (vt ait Dionyſius lib. 4.) interponere iubebant. Nam ex iis vniuſcuiuſque ciuis cenſum æſtimabant. Tabulas autem qui in poteſtate patris erant, nullas conficiebant: vt ex Orat. pro Cælio intelligitur.

Per tabulas hominis honeſti. Vt ſi tu ab eo qui mihi pecuniam debebat, pecuniam meo iuſſu accipias.

Expenſam tulerunt. Id eſt, In tertij tabulas referri, ac perſcribi iuſſerunt, expenſam tibi ab ſeſe pecuniam fuiſſe. Moris erat, vt ſi cui quid expenſum ferretur, creditor non modò in vtriuſque, verùm etiã in aliquot aliorum tabulas id referendum curaret, quo res cautior eſſet. Seneca lib. de benefic. III. vtinam nulla ſtipulatio emptorem venditori obligaret: nec pacta conuentaque impreſſis ſignis cuſtodirentur: fides potius illa ſeruaret, & æquum colens animus. Adhibentur ex vtraque parte teſtes. Ille per tabulas pluriũ nomina interpoſitis parariis facit. Ille non eſt interrogatione contentus, niſi rem manu ſua tenuit. Expenſam autem dicimus, vt adnumeratam, creditam, diſſolutam, Ære enim graui, & libra in eo tradendo Veteres vtebantur. vnde Expenſa in rationibus ſemper poſtea dicta ſunt, & Prima penſio, ſecunda, & ſi qua alia. Item Diſpẽdium, & Compendium. hæc ex Varrone, & Plinio.

Falſum perſcriberent nomen. Nomen eſt quodcũque in tabulas refertur, inſcripto eius, cui vel acceptum, vel expenſum fertur, nomine. Plautus in Curculione, LYCO trapezita, Noui Ædepol nomen. nam mihi iſtoc nomine, Dum ſcribo, expleui totas ceras quatuor. ET PERSCRIBERENT, rectè: quum in aliis omnibus Perſcriberem vitioſè legatur.

Sibi expenſum ferri. Id eſt, quod ipſe Roſcius iuſſiſſet. Planius autem ita dixiſſet: Quod ſibi ille acceptum ferri iuſſiſſet? nam conſtat moris fuiſſe, vt creditor in ſuis tabulis expenſum debitori ferret: Debitor contra in ſuis, acceptum illi referret.

Et eius qui falſum perſcripſit. Nihil muto: venit tamen in mentem VT pro ET dici frequentius.

Secundum illum iudicetis. Iudicat vnus C. Piſo cui qui in conſilio aſſident vtpote iniurati, proprie non iudicant. Impropriè igitur hoc verbo eſt vſus.

Paulò antè à M. Perpenna P. Saturi tabulas poſcebamus. C. Piſo Iudex fuit huius iudicij. Ei in conſilio adfuit M. Perpenna, vt dicemus ſupra, in illum locum, Nam tibi M. Perpenna, C. Piſo certè tanti non fuiſſet, &c. Quo in loco (vt apparet) aſſeſſor priore loco nominatus eſt: quo modo hic quoque factum arbitramur: vt verbum Saturi pro Argentarij poſitum ſit. Argentarium autem eum ſignificat cuius opera in aliqua earum tranſactionum, de quibus poſtea dicet, vſi ſunt. nam ad argentariorum tabulas qui tabernas in foro habebant, iſtiuſmodi pactiones pecuniarum fieri ſolitas, patet ex Orat. pro Quinctio, pro Cæcina, & aliis locis. Locum igitur hoc modo reſtituendum putamus, Paulo antè M. Perpenna, C. Piſo, argenta-

A rij tabulas poſcebamus. Nam A particula quæ verbis illis M. Perpenna antecedit, abeſt ab omnibus veteribus & manu ſcriptis & impreſſis libris. Præterea P. Saturium non eſſe hoc loco appellatum à Tullio, illud coniecturam affert, quòd ſuprà, primũ eum tum demũ appellare videtur, quid, ait, tu Saturi, qui contra hunc venis, exiſtimas aliter? &c.

Non conficis tabulas? Hoc pronuntiatur à perſona Chæreæ ad Iudices conuerſo vultu. vt ſit ſenſus, Fortaſſe quæratis an tabulas non conficiat. nam il-

B lo loco, Quomodo tibi tanta p. ext. iacet? rurſus aſpectus in Chæream conuertitur.

Leue & tenue hoc nomen H-S CCCIↃↃↃ *ſunt?* Nomen quinquaginta duntaxat millium eſſe debebat, non centum. ſed elatè hoc dicitur quod centum millia Roſcius à Flauio accepiſſet, vtriuſq; nomine, vt Fannius quidẽ dicebat: vt Roſcius, ſuo ſolius.

H-S CCCIↃↃↃ. Valerius Probus in libello de notis antiquis, & Priſcianus in eo quem de ponderibus & menſuris inſcripſit, docent his notis

C CCCIↃↃↃ ſignificari Centum millia, his verò CCIↃↃ, decem millia. illis IↃↃ, quinque millia. Priſcianus quidem his literis IↃↃↃ quinquaginta millia: vterque verò (vt modò diximus) illis ſuperioribus CCCIↃↃↃ centum millia. Quæ quum ita ſint, & quales antiquæ notæ fuerint tam facilè ex his notis intelligi exiſtimarique poſſit: id certè doctiſſimis illis viris in mentem non veniſſe valde miror, niſi fortè, quod mihi magis veriſimile videtur, eorum libri, ac notæ deprauatæ ſunt. Nam ſi in au-

D gendo totidem ad læuam adiectæ C literæ, vel apoſtrophi (vt Priſcianus vocat) quot antè ad dextram fuerant, priorem numerum altero tanto multiplicant: dubium, opinor, non erit quin demendis vtrinque iiſdem literis contrà atque in augendo vſuveniat. quod ipſi quoque in vtriſque illis numeris verum eſſe oſtendunt. Docent enim & IↃↃↃ quinquaginta millia deſignare, & CCCIↃↃↃ centũ millia, ac ſimiliter IↃↃ quinque millia: CCIↃↃ verò,

E decem millia. Quod ſi ita eſt, profectò non modò hæc nota IↃↃↃↃ quingenta millia ſignificabit: illa verò CCCCIↃↃↃↃ, decies centena millia: verum etiam illa IↃ quingenta, hæc verò CIↃ millenarium numerum. vt ex illa obſeruatione intelligitur, quòd quantum augetur numerus adiectis literis, tantundem ademptis minuitur. Ex quo illud etiam exiſtimare poſſumus, quas notas vulgò pro quingentis & pro mille vſurpari ſcribunt, D ſcilicet & ∞; eas notas pro illis germanis IↃ & CIↃ vulgo vſurpatas eſſe. Nam quòd corruptas

F quidam arbitrantur poſteriorum imperitia fuiſſe, hoc ex monimentis antiquiſſimis falſum eſſe apparet: in quibus & D pro quingentis, & CIↃ pro mille ferè inuenitur: vt etiam CD pro quadringentis plurimum reperiatur. quod Ↄ pro quingentis vſurpari ſolitum oſtendit. nam ſi IↃ tantùm ſcriberetur, præpoſita litera C millenarium numerum efficeret. Vtcunque autem ſe res habeat, illud eſt certè ſine controuerſia quod paulo antè di-

G ximus: & IↃ quingentorum, & CIↃ millenarij numeri ſignificationem fuiſſe. quod ex aliarum notarum analogia, de quibus inter Priſcianum & Valerium conſtat, cuiuis licet animaduertere. Sed quoniam de notis numerorum quædam obſeruauimus, ex quibus & quæ ſit ſcribendi antiqua ratio intelligi poteſt, & plerique veterum auctorum loci vitioſè ſcripti, caſtigari: non alienum erit præcepta

quatuor quibus hanc omnem diſciplinam complexi ſumus, hoc loco exponere. ſed principio vnam-

I
IIII
V
X
XXXX
L
C
CCCC
IↃ

Prima obſeruatio, Numerorum notæ ſunt quinque ſimplices: reliquæ verò coniunctæ. ſimplices ſunt I, V, X, L, C. Secunda, Hæ notæ alternis tantùm ex ſuo genere multiplicantur: cæteræ nonniſi cum diuerſi generis notis coniunguntur. nam neque plures V, neque plures L, neque aut IↃ, aut cæteræ quæ alternis vicibus ſubſequuntur, ſimul reperiuntur, ſed aut I, aut X, aut inſequentes intermediæ. Sequitur tertia obſeruatio, Multificatio non fit ſupra quadruplum: nam in quinto loco noua nota ſuccedit. Hoc notauimus in numeris qui ex ſuo genere multiplicantur. IIII. enim tantùm ſcribuntur, non IIIII. & XXXX. non XXXXX, quùm certa nota, & huius numeri propria conſtituta ſit. Quarta obſeruatio, In coniunctione priores augent poſtpoſitæ ſequentibus: præpoſitæ verò detrahũt, hoc modo: I, literæ V poſtpoſita, valet ſex: præpoſita, quatuor. I, poſt X, valet vndecim: ante nouẽ. In antiquiſſimis monimentis IIX valet octo, & VL quadraginta quinque. Sed in vulgatis & paruis numeris facilior eſt cognitio: in maioribus ſanè peccatum eſt in libris veterum, ignorantia librariorum multis locis. vt quum Verrina V, ſic ſcribitur, Modiûm LXX M M M, pro, ſeptuaginta tria millia, ſic enim Latinè & antiquè ſcribi oportuit, IↃↃ CCIↃↃ CCIↃↃ CIↃ CIↃ CIↃ. & alibi XV M, pro quindecim millibus. Quum enim nullam eſſe certam notam viderent, quæ hunc numerum indicaret, non animaduerterunt coniungi notas oportere maximorum numerorum, item vt ſuperiores: & in coniunctione priores augere poſtpoſitas ſequentibus. vt ſi hanc notam IↃↃ illi ſequenti CCIↃↃ poſtponamus, efficiemus quindecim millia, & hoc modo CCIↃↃ CCIↃↃ IↃↃ, pro 25000: qua in re vel plurimum in Plinianis numeris peccatum eſt. Sic in maximis numeris priores notæ præpoſitæ ſequentib. tantundem quãtum poſtpoſitæ efficerent, detrahũt quod ex monimentis antiquis intelligitur, in quibus D X C, quingenta nonaginta ſignificat: & D X X C, quingenta octoginta. Hoc poſtremò de notis numerorum intelligendum eſt, quod Valerius Probus etiam oſtendit, lineam alicui numero impoſitam ſignificare millia. quod ex Ciceronis epiſt. ad Attic. quinta & ſexta facilè intellectu eſt. nam pro HS XX CD, qua nota epiſtola quinta vſus eſt, in ſequenti epiſtola HS CCIↃↃ CCIↃↃ CCCC ſcripſit. Quo ex loco etiam, veterem hanc notam eſſe, non nouam & ab imperitis cõfictam eſſe, quemadmodum antea dicebamus, perſpicuè conſtat. Atque hæc quidem de notis numerorum. De ſeſtertiis verò eorúmque notis, in libello De re numaria copioſè diximus.

Sunt & pecunia extraordinaria. Iam ſuprà diximus, moris fuiſſe vt omnes pecuniæ ordine in tabulas referrentur. & hoc ipſum oſtẽdit ſ. Quamobrem quum cætera nomina in ordinem referebas,

quanque notam ſuo ordine atque loco collocabimus.

CIↃ 1000
CIↃ CIↃ CIↃ CIↃ 4000
IↃↃ 5000
CCIↃↃ 10000
CCIↃↃ CCIↃↃ CCIↃↃ CCIↃↃ 40000
IↃↃↃ 50000
CCCIↃↃↃ 100000
CCCIↃↃↃ CCCIↃↃↃ CCCIↃↃↃ CCCIↃↃↃ. 400000

B

hoc nomen in aduerſariis relinquebas? Ob eámque cauſam quæ non erant relatæ, Extraordinariæ ab antiquis vocabantur. Sic idem in Verr. III. Homo ſtultiſſime & amentiſſime, tabulam quum cõficeres, & quũ extraordinaria pecunia crimen ſubterfugere velles, ſatis te elapſurum omni ſuſpicione arbitrabare, ſi quibus pecuniam credebas, iis expenſum non ferres, neque in tuas tabulas vllum C nomen referres? Et Verr. IV, Idem præterea pecunias iſtius extraordinarias grandes ſuo nomine fœnerabatur.

Referre in tabulas timeat. Quia falſum ſit.

Id iurare in litem non dubitet. Iuſiurandum, opinor, illud dicit, quod poſtea Iuriſconſulti iuramentum calumniæ appellarunt. quaſi qui aliquem in ius vocat, iurat ſe non malitia, neque falſa fictáque intentione, ſed quia bonam ſe & veram cauſam habere arbitretur, litem intendere. Sed aliud eſt iura- D mentum in litem, de quo iidem Iuriſcõſulti diſputant, quum Iudex propter rei calumniam atq; contumaciam actori quanti litem illam, id eſt aduerſarij iniuriam æſtimet, iurare permittit. de quo quidẽ iuramento loqui Oratorem non arbitror, quum infrà non litis æſtimationem, ſed certam pecuniam quæ ex ſocietate debeatur, à Fannio actione Pro ſocio petitam eſſe demonſtret.

In codice accepti & expenſi relatum. Magis placeret In codicem. vt in multis veteribus, etiam E impreſſis.

In aduerſariis patere contendit. Aduerſaria dicuntur tabulæ ad quotidianum vſum paratæ: in quibus curſim & negligenter ea ſcribimus, quæ poſt accuratius in certas & perpetuò manſuras tabulas ordinatè ac diſpoſitè perſcribimus. deductáque ex eo appellatio videtur, quòd ibi ſtatui ſoleant vbi nobis aſſiduè obuerſentur: quaſi aduerſus nos poſita. vnde etiam Aduerſarij dicti, quaſi in quos perpetuò incurramus, vel qui ſe nobis aſſiduè opponant: hoc F enim propriè aduerſari ſignificat. Aduerſaria & Tabulas noſter Verrina 4. ſic expreſſit: Omnia, quæ dicimus, rationibus populorum non interpoſitis, neque perturbatis, neque repentinis: ſed certis inſtitutis, ordine relata atque confecta ſunt.

Diligis & magnificè circumſpicis. Tranſlatum à pauonibus, qui dum aduerſo ſole expanſis plumis frequenter ſe circumſpectant, ac veluti mirantis caudæ gemmãtibus pinnis ſe protegunt (vt ille ait) propter G earum ornatum ac ſplendorem, maiorem in modum ſibimetipſis placent.

Memoriæ tradere literarum vetuſtatem. Literarum vetuſtatem, ſic accipio, literas vetuſtas: & literas vetuſtas, vetuſta nomina. Nam literæ, priuatæ tabulæ modò dicuntur: vt Ver. IV & VI, multis locis, & j. Hinc illud in Piſonẽ. Quas rationes ſi cognoris, intelliges nemini plus quàm mihi literas profuiſſe:

quem

quem locum alibi explicauimus. Ergo Memoriæ A tradere literarum vetuſtatem, hoc ſignificat, conſeruare vetuſta nomina, curare vt eorum memoria in multum tempus perduret.

Apud Iudicem. Qui iuriſiurandi religione de vnaquaque re diligentius æſtimanda & perpendenda commoneri debeat.

Hæc ſunt menſtrua, illæ ſunt æterna. Hæc ad remotius, Illæ ad proximum retulit: præter conſuetudinem Latinæ orationis, quo modo loquutum Ariſtotelem Budæus putauit in IIII. Ethic. ἴδοι δ' ἂν B τις καὶ ἐκ τῶν κωμῳδιῶν τῶν παλαιῶν καὶ τῶν καινῶν, τοῖς μὲν γὰρ ἦν γελοῖον αἰσχρολογία, τοῖς δὲ μᾶλλον ἡ ὑπόνοια.

Perpetuæ exiſtimationis fidem & religionem amplectuntur. Qui enim in cenſum adſcribebantur, & tabulas conficiebant, iuſiurandum dabant, ſe bona fide tabulas confecturos: vt ſcribit Dionyſius Hal. li. IV.

Hæc ſunt deiecta. Sic omnes libri veteres. Alij tamen Coniecta, quod planè reiecio. Nam Deiecta C ſic accipio, quaſi diſiecta, & permiſtè nulloque ordine poſita, vti ea quæ de ſuperiore loco in inferiorem fortuitò depulſa ac deturbata ſunt. Haud ſcio tamen annon Diſiecta rectius legeretur.

Tamen in codicem. Vſitata defectio. Subauditur enim, Vt tibi hoc concedam & largiar.

In codicem acceptum & expenſum referri debuit. Fortaſſe alibi ſic rectè dicatur, vt ſit ſenſus, Id quod acceptum & expenſum eſt, ſed hoc loco verba D hæc ad vocem ſuperiorem Nomen referuntur. Quare Accepti & Expenſi reponendum potius putarem.

Amplius triennium eſt. Nam tantum temporis intereeſſit, ex quo Panurgus interfectus eſt, & Roſcius eius nomine H-S CCCIↃↃↃ accepit à percuſſore.

Pecunia tibi debebatur certa. Longa diſputatio, in qua ad ſummam hoc dicit, Malè Fannium egiſſe, qui incertam pecuniam petat ad Iudicem. Incertam E autem Fannium ipſum iudicaſſe, quum eandem antè ad arbitrum petierit. nam ad arbitrum nunquam niſi incertam pecuniam peti. Arbitrum autem hoc toto loco etiam eum ſignificat, qui Iudex eſt, ſed in iis iudiciis quæ nunc à Iuriſconſultis vel arbitraria vel bonæ fidei appellantur. in quibus additur EX FIDE BONA. quibus in cauſis iidem Iudices dicebantur & Arbitri, idem Iudicium & Arbitrium, vt diximus in Orat. pro Quinctio. Atque hoc eſt quod idem ait in Murænianа, Iuriſconſultos nondum ſtatuere potuiſſe, vtrum Arbitros an Iudices appellarent.

Legitimæ partis ſponſio. Infrà tertiam appellat. ex quo coniecturam capimus, in litibus quibus pecunia certa petitur, non fieri ſponſionem arbitratu litigatorum, ſed lege conſtitutam, & definitam ſummam fuiſſe: opinor ex Prætorum edictis: quæ leges erant annuæ. Addidit autem In qua legitimæ partis ſ. f. eſt, quo magis oſtenderet, certam pecuniam in G iudicium deductam eſſe.

Iudicium eſt pecuniæ certæ, arbitrium incertæ. Quid ita? quoniam Iudices (quippe priuati homines) poteſtatem iudicandi nullam, niſi quam à magiſtratu, & qua de re acceperant, habebant. veluti, L. Caſſius Iudex eſto. Si apparet aureos XX Neuio dare oportere Sempronium, eum tantæ pecuniæ condemnato. Poterat L. Caſſius de aureis XX iudicium ſtatuere: de vno minus, aut amplius, non poterat: non accepta ſcilicet à Prætore poteſtate. nam poteſtates & imperia ſunt penes magiſtratus: Iudices autem, priuati (vt diximus) homines erant. Itaque ſi maximè vndeuiginti deberentur, qui tamen XX petiti ſunt, petitorem Iudex damnabit. vnde illud vulgatum, vt qui plus peteret, cauſa caderet. Officium ergo Iudicis eſt, conſtituere ſimpliciter, debeantúrne XX aurei, annon debeantur: non autem de aureorum numero arbitrari. Qua de cauſa reprehendit Hippodamum Mileſium Ariſtoteles lib. de Repub. II. qui Iudicibus poteſtatem fecerat, vt reum partim damnarent, partim abſoluerent. οὐ καλῶς δ' οὐδ' ὁ περὶ τῆς κρίσεως ἔχει νόμος, τὸ κρίνειν ἀξιοῦν διαιροῦντα τῆς κρίσεως ἁπλῶς γεγραμμένης, καὶ γίνεσθαι τὸν δικαστὴν διαιτητήν. De iudiciis, inquit, non rectè ſancitum eſt: quum poteſtas ſit Iudici, vt diuidat, id eſt partim condemnet, partim abſoluat, quum purè dica ſcripta eſt, vtq. ex Iudice fiat arbiter. Nam τὴν κρίσιν ἁπλῶς γράφειν, Iuriſconſulti ſic Latinis verbis explicant, Iudiciũ ſiue actionem purè intendere. Et paulo pòſt, ἔπειτα πῶς οὐκ ἔσται ταραχώδης ἡ κρίσις, ὅταν ὀφείλειν ὁ μὲν δικαστὴς οἴηται, μὴ τοσοῦτον δ' ὅσον ὁ δικαζόμενος. ὁ μὲν γὰρ εἴκοσι μνᾶς, ὁ δὲ δικαστὴς δέκα μνᾶς, ἢ ὁ μὲν πλέον, ὁ δ' ἔλασσον, ἄλλος δὲ πέντε, ὁ δὲ τέτταρας, τοῦτον δὴ τὸν τρόπον δῆλον ὅτι μερίσουσιν, οἱ δὲ πάντα δικάζουσιν, οἱ δὲ οὐδέν. τίς οὖν ὁ τρόπος ἔσται τῆς διαλογῆς τῶν ψήφων, ἔτι δὲ οὐδεὶς ἐπιορκεῖν ἀναγκάζει τὸν ἁπλῶς ἀποδικάσαντα ἢ καταδικάσαντα, εἴπερ ἁπλῶς τὸ ἔγκλημα γέγραπται δικαίως. οὐ γὰρ μηδὲν ὀφείλειν ὁ ἀποδικάσας κρίνει, ἀλλὰ τὰς εἴκοσι μνᾶς. ἀλλ' ἐκεῖνος ἤδη ἐπιορκεῖ ὁ καταδικάσας, μὴ νομίζων ὀφείλειν τὰς εἴκοσι μνᾶς. Iam verò, inquit, qui poterit non turbulentum eſſe iudicium? quum deberi quidem Iudex, non tantum autem quantum petitor exiſtimabit. hic enim viginti minas, Iudex verò decem: hic plus, ille verò minus, alius quinque, alius quatuor, atque hoc ſcilicet modo partientur: alij integram ſummam, alij nihil deberi iudicabunt, Quanam igitur ratione diſcerni ac numerari ſententiæ poterunt? Præterea nemo peierare cogit eũ qui ſimpliciter damnabit, aut abſoluet, ſi purè lis iure intenditur. neque enim qui abſoluit, nihil deberi iudicat, ſed viginti minas. Is verò peierat, qui quem viginti minas debere non putat, tanti tamen condemnat. hæc ille. Exemplum autem ſubiiciemus. Qui abſoluit reum à quo viginti aurei petuntur, quum decem tantùm deberet, non iudicat nihil deberi, ſed viginti aureos deberi negat. quod verum eſt.

F *Vt totam litem obtineamus.* Corrige, Aut obtineamus, vt in aliis libris. Huius autem rei ipſa verba formulæ teſtimonio ſunt, Aio te mihi dare centum oportere. nam Oportere verbum neceſſitatem ſignificat. ex quo apertè intelligitur, quod Paulus reſpondit in l. Verbum oportere, D. De verb. ſig. ad libera & bonæ fidei iudicia referendum non eſſe. Verbum oportere, inquit, non ad facultatem Iudicis pertinet, qui poteſt vel pluris vel minoris condemnare: ſed ad veritatem refertur. Iudicem enim appellat, quem Arbitrum hoc loco Cicero nominauit, nimirum eum qui in bonæ fidei iudiciis ſedet. quum contrà qui in ſtricti iuris iudiciis ſedeant, hic à Cicerone Iudices appellentur.

Verba formulæ. Formulæ Iudicij ſcilicet, quod à Prætore dari Iudici ſolebat. Et H-S IↃↃↃ. poſuit: quòd hæc ipſa eſſet præſentis iudicij data ac præſcripta Piſoni Iudici à Prætore formula. in

hanc enim ſummam ſponſio facta eſt.

Si peteret H-S ꟾↃↃↃ dari. Corruptus locus, quem ſic puto corrigendum: SI PATERET H-S ꟾↃↃↃ DARI OP. id eſt, oportere, vt apud Valeriũ Probum in not. antiquis. vt verba ſint formulæ iudicij, & grandioribus literis ſcribantur. Sic Verr. v, Dabat iſte iudicium, SI PATERET iugera eiuſmodi fundi eſſe plura, quàm colonus eſſet profeſſus, tum Xeno damnaretur. Et eadem rurſus Orat. Quærebant quæ in verba Recuperatores darent: reſpondebat, SI PATERET aduerſus edictum feciſſe, quæ in iudicio dictorum eſſe dicebat. Et in Diuinat. 129, Iudicium dat ſtatim, SI PATERET eam ſe & ſua Veneris eſſe dixiſſe. nã & PATERET dicebatur, & APPARET, vt Ver. 4. & PARET, vt in Inſtitut. Iuris libro IIII. cap. de Actionibus. Hanc autem notam OP. quæ Auctore Paulo Diacono, Oportere ſignificat, aut reponendam arbitror, aut certè ſubaudiendam.

Ad libellam ſibi deberi. Libella, idem quod libra, pondo, as valebat. & erat ex argento parua, vt apud Varronem lib. de Ling. Lat. IV. Veteres autem cùm paruam pecuniolam ſignificabant, hoc verbo vtebantur. Cicero Verr. IV, Et quis Volcatio, ſi ſua ſponte veniſſet, vnam libellam dediſſet: Plautus in Pſeudolo,

Tibi libellam argenti nunquam credam, dum ſtrenuas.

Cauſam perdit. Etiamſi vno minus deberetur. Et hoc eſt quod modò dixerat, Directum, aſperum, ſimplex. hoc eſt, præfractè iudicium à Prætore definitur, & quaſi ad viuum reſecatur, vt Iudici ab iis verbis ne tantulum quidem diſcedere liceat: vnde iudicia hæc ſtricti Iuris à Iuriſconſultis appellantur, quòd iis dati Iudices ad certam formulam ac ſummam adſtringantur. Quæ verò ea ſint, docuimus in libello De actionibus.

Mite, moderatum, quantum æquius & melius. Sic reſtituo, Mite moderatum, QVANTVM ÆQVIVS ET MELIVS SIT DARI: vt verba ſint arbitrij à Prætore dati, & ſubaudiatur, Tantùm dari iubeas, aut aliquid eiuſmodi. In arbitrio rei vxoriæ de repetitione dotis ſoluto matrimonio, formulam hanc fuiſſe ipſe in lib. de Off. III. docet his verbis, Reliquorum autem iudiciorum hæc verba maximè excellunt. in arbitrio rei vxoriæ, MELIVS ÆQVIVS. In Topicis autem, In primiſque in arbitrio rei vxoriæ, in quo eſt QVID ÆQVIVS MELIVS. Ergo hoc pro exemplo poſuit, cùm in aliis addi ferè ſoleret, EX BONA FIDE. vt lib. de Offic. III, Quid ſibi dare facere oporteat ex fide bona. Nam hac formula non certa & definita ſumma petebatur, ſed quantum Iudex bona fide deberi iudicaſſet. Atque hoc eſt quod Iuſtinianus ait ſub tit. De actionibus, In bonæ fidei iudiciis libera poteſtas permitti videtur Iudici ex bono & æquo æſtimandi, quantum actori reſtitui oporteat. Dicebantur autem Bonæ fidei iudicia, conciſa loquutione, pro Iudicia in quibus addebatur, EX BONA FIDE. vt diximus in Orat. pro Quinctio.

Ille tamen. Ille dicit, alium litigatorem ſignificans, alioqui dixiſſet Hic. ſed eum qui arbitrio ageret, deſignat. & TAMEN dixit, cum vſitata defectione. Subauditur enim, Quanquam pecuniæ ſummam aliquam nominet.

Itaque alter. Qui ad arbitrum venit. Confidit enim pluris petitionem non obfuturam: quæ aliis

A pud Iudicem litigantibus periculoſa eſt.

Quæ quum ita ſint. Cùm in arbitrio nonniſi inniſi incerta pecunia petatur.

De hac pecunia. Certa & definita.

Compromiſſum feceris. In iudiciis ſponſiones, in arbitriis compromiſſa fieri ſolebant. illæ, ni verè actio intenderetur. hæc, ni damnatus arbitri ſententiæ pareret. quid ſit compromiſſum, explicauimus Verrina IIII.

B *Si pateret.* Omnes alij, & ſcripti & impreſſi libri, SI PETERES? cum interrogandi nota. quod perſpicuè rectum eſt. Senſus eſt enim, Si peteres quantum æquius melius arbitro videretur, quo modo de hac certa & definita pecunia compromiſſum faciebas? Repugnant enim Certam pecuniam petere, & Petere quantum æquius melius. illic Iudex ad certam ſummam adſtringitur, hic arbitro poteſtas permittitur de quauis ſumma pro ſuo arbitratu ſtatuendi.

C *Eundémne tu arbitrum & iudicem ſumebas?* Simul & vno tempore. quia ſimul & quantum æquius melius eſſet, petebas, & certam ac definitam pecuniam præciſè flagitabas.

Infinitam largitionem. Nam arbitris, vt dictum eſt, certa ſumma non definitur, in qua vel damnent, vel abſoluant: ſed ex æquo & bono poteſtas eis de ea re diſceptandi permittitur. Infinitum autem dixit pro eo quod vulgo dicimus indefinitum.

D *Et eundem in anguſtiſſimam.* Vno tempore. In eandem rationem Seneca libro De beneficiis III. ſic ſcribit, Melior videtur conditio cauſæ bonæ ſi ad Iudicem, quàm ſi ad arbitrum mittatur. quia illum formula includit, & certos quos non excedat terminos ponit: huius libera & nullis conſtricta vinculis religio eſt. detrahere aliquid poteſt, & adiicere.

De eo ad iudicem veniſti. In quo malè te vtrobique egiſſe oſtendis. nam ſi pecunia incerta eſt, ad E Iudicem peti non poteſt: ſi certa, ad arbitrum.

Cæteri quum ad iudicem cauſam labefactari animaduertunt, ad arbitrum confugiunt. Labefactari ſic accipio, vt ſi dixiſſet Labefactatum iri, quemadmodum apud Iuriſconſultos frequentiſſime, ſatis dare iudicatum ſolui, pro ſolutum iri: decem dari, pro datum iri. Neque enim ſi cauſa agi ad Iudicem cœpta eſt, ad arbitrum defertur. Ergo hic ſenſus eſt, Qui animaduertunt fore, vt ſi cauſa ad Iudicem deferatur, euertatur ac labefactetur: malunt arbitrum ſumere. Exemplum extat in Oratione Demoſthe-F nis contra Phormionem, μελλούσης δὲ τῆς δίκης εἰσιέναι εἰς τὸ δικαστήριον, ἰδίον τῷ ὑμῶν ἐπιτρέψαι τινί. καὶ ἡμεῖς ἐπετρέψαμεν Θεοδότῳ ἰσοτελεῖ κατὰ συνθήκας, Et aduerſus Apaturium, ἐνεστηκυιῶν δὲ αὐτοῖς τῶν δικῶν, πεισθέντες ὑπὸ τῶν παρόντων εἰς ἐπιτροπὴν ἔρχονται. καὶ γράψαντες συνθήκας ἑνὶ μὲν διαιτητῇ κοινῷ Φωκρίτῳ πολίτῃ αὐτῶν, ἕνα δ' ἑκάτερος παρακαθίζετο, ὃς μὲν Ἀριστοκλέα Οἶηθεν, ὁ δὲ παρεμβάλων ἐμέ. Sed qui ſemel iudex datus eſt, arbitrium recipere eius rei de qua Iudex eſt, ſiue ſe compromitti iubere, lege G Iulia prohibetur. l. 9. D. de arbitr.

Ad Iudicem venire eſt auſus. Quum tamen malam cauſam haberet. nam malæ cauſæ ad arbitrum melior eſt conditio: vt ex Seneca paulò ante docebamus. Quod autem ab arbitro ventum ad iudicem Orator ſcribit, obſeruandum eſt. Nam commiſſum fuiſſe compromiſſum Paulo videtur in

tur in l. ſi quis 30. D. de arbitr. Si quis ait rem de qua compromiſſum ſit, in iudicium deducat, quidam dicunt, prætorem non interuenire ad cogendum arbitrum ſententiam dicere: quia iam pœna non poteſt eſſe, atque ſi ſolutum eſt compromiſſum. Sed ſi hoc obtinuerit, futurum eſt vt in poteſtate eius quem pœnitet compromiſſa, ſit compromiſſum eludere. Ergo aduerſus eum pœna committenda eſt: litis apud iudicem ſuo ordine habenda. Hæc Paulus. vtrum igitur Fannius compromiſſum amiſerit an non, cum id certi iuris non fuerit, incertum eſt.

Indicauit ſibi pecuniam non deberi. Iudicauit, omnes alij libri: quod magis placet. nam Iudicare, fateri & oſtendere plerunque ſignificat, vt in Orat. pro Quinctio, non vno loco. Sententius autem hic eſt, Quum ad arbitrum hanc pecuniam petiit, apertè oſtendit ſibi pecuniam certam non deberi: nunc autem eandem pecuniam petit. Incertam igitur pecuniam malè ad Iudicem petit.

Expenſum tuliſſe non dicit. Indicat tres obligationes ex quibus certi contentio naſcitur Re, nominibus & ſtipulatione, Nam ex actu incerto ad arbitrum datur actio. Expenſum ergo tuliſſe, & Adnumeraſſe non idem ſunt: nam quę pecunia mutuò datur, adnumerari dicitur. mutuum enim, inquit Paulus, non poteſt eſſe, niſi proficiſcatur pecunia. eiúſque nomine chirographum, id eſt pecuniæ cautio fiebat. quod verò non in pecunia numerata debetur, expenſum in tabulas refertur. vt ſi ſocius H-S CCCIↃↃↃ ſocietatis nomine ſeruum emerit, ſocio ſuò IↃↃↃ expenſa referet. De ſyngrapha verò, & obligatione quæ nominibus fiebat, dixi copioſè Verr. III.

Præterea enim quemadmodum certam pecuniam petere poßit, non reperio. Eadem partium enumeratio eſt apud Agellium, cap. II, lib. XIV. ſed paulo aliis expreſſa verbis. Iſta men, inquit, cum ſuis multis patronis clamitabat, probari apud me debere pecuniam datam conſuetis modis: expenſi latione, menſæ rationibus, chirographi exhibitione, tabularum obſignatione, teſtium interceſſione. Nam menſæ rationem Argentariorum tabulas intelligit, quæ expenſi latione cõtinentur: de quibus dixi ſuperius. Chirographum autem & tabulas debitoris ſigno conſignatas, Adnumerationis verbo, Cicero complexus eſt: teſtium interrogationem, Stipulationis. Quare hic locus diligenter iuris ſtudioſis notandus atque obſeruandus eſt: qui tribus tantùm cauſis certam peti poſſe pecuniam oſtendit: nimirum ex obligationibus quæ vel re vel verbis vel literis contrahuntur. vnde tractatus apud Iuriſc. Si certum petatur. Nam Bonæ fidei iudiciis incerta petitur: quum Iudici, vt Iuſtinianus ait, poteſtas permittatur, ex æquo & bono æſtimandi quid cuique debeatur.

Stipulatus es. De ſtipulationis etymologia, formula, vi & effectu, vide in Comment. noſtro de verb. iuris.

Cum tertia parte ſponte facta eſt. Proxima pagina legitimam partem appellauit. In petitione igitur certæ pecuniæ non arbitratu litigatorum ſponſiones fiebant, vt in aliis modi cauſis, ſed lege præſcriptæ ac definitæ fuerunt.

Et reus is eſt. Ita probo: quum in aliis vitioſiſſimè legatur, Et res eius eſt, cuius.

Aduocatio ea eſt. Iam ſuprà dixi, moris fuiſſe in

A iudiciis tum priuatis, tum publicis, vt litigatores cum patronis amicos adducerent, quorum præſentia & gratia cauſam ſuam apud Iudices adiuuarent.

In hanc formulam. Iudicij, quæ tibi C. Piſo à Prætore præſcripta eſt. quæ quamuis facilis ſit & expedita, neque à me longiore oratione explicanda eſſe videatur, tamen perinde ac ſi difficillima quæque iudicia, & arbitria obſcuriſſima de cauſa conſtituta in ea formula concluſa eſſent, ita longa vtemur explicatione.

B *Iudicia legitima.* Quibus lege agi dicebatur.

Omnia arbitria honoraria. Arbitri appellantur Honorarij, opinor ex eo quòd honoris cauſa arbitrium ad eos defertur. vnde Honoraria illiuſmodi amicorum opera appellatur in Orat. pro Cæcina. quoniam, vt Vlpianus ſcribit, qui arbitrum ſumunt, quaſi virum bonum eum diſceptatorem inter ſe deligunt. nam Honos, vt ſcribit Varro, quaſi honeſtum onus, Itaque Honeſtus dicitur, & Honoratus, quaſi Oneratus: qui ſuſtinet Rempu. Cicero de

C Fato, Ac mihi quidem videtur, quum duæ ſententiæ fuiſſent veterum Philoſophorum, Chryſippus tanquam arbiter honorarius, medium ferire voluiſſe. Et lib. Tuſcul. V, Quorum controuerſiam ſolebat tanquam honorarius arbiter iudicare Carneades. An potius hoc modo: quoniam arbitrorum duo ſunt genera, vt Proculus ſcribit, in l. Societatem, D. pro ſocio: & alij à Prætore dantur, qui li-

D tium ſcilicet cauſa ſumuntur: alij non dantur, vt quum dicimus Arbitratu L. Titij inſulam ædificare ſpondes? tum enim boni viri arbitrium comprehenſum eſt: ij quidem qui à Prætore dantur, Honorarij appellantur, quòd ab eo qui honorem gerit, ſumpti ſint. quomodo ius Honorarium Iuriſconſulti interpretantur, & actiones honorarias item ſucceſſiones honorarias.

E *Omnia officia domeſtica.* Si ageretur in hoc iudicio de maximis quibuſque officiis, qualia ſunt quæ domeſtici & cognati inter ſe debent.

Quæ ex ſocietate debeatur? Hoc Fannius cõfirmabat, quum diceret Roſcium Panurgi nomine, qui vtriuſque illorum communis erat, pecuniam accepiſſe, quam inter illos diuidi, ex ſocietatis partibus oportebat. Non eſt tamen hæc actio Pro ſocio, vt multis ex locis intelligitur: quum enim actio Pro ſocio bonæ fidei ſit, patet tamen hanc ſtricti iuris eſſe, vtpote Certi condictionem.

F *Fiducia, tutelæ, ſocietatis.* Fiducia eſt contractus quo fidem alterius ſequuti, rem ei aliquam ſimulandi tantùm cauſa, mancipamus. veluti, vult aliquis filium ſuum ex manu poteſtatéque ſua dimittere. Lex eum iubet alteri filium ſuum mancipare ac vendere, nuntúmque ab illo accipere: vt poſtea filius ille ab emptore, quaſi ſeruus emptus, manumittatur. Hæc venditio, Fiducia dicitur, quia non verè nec ex animo facta eſt, ſed ea ſpe ac

G fiducia tantùm vt emptor illum manumittat: vnde etiam Fiduciarius pater, emptor ille appellatur. Nomen autem Fiducia ex eo inuenit, quòd pater verus alia re nulla fretus quã fide ac probitate emptoris, filium ei ſuum mancipat. Quòd ſi viciſſim pater ille fiduciarius venditum ſibi filium naturali patri remancipet ac vendat, tum Fiducia contracta, id eſt vltro citróque facta dicetur: quia non vera venditio hæc eſt, ſed ad ſpeciem facta duntaxat, & ea

ſpe ac fiducia, vt eum pater verus manumittat. ita A enim emancipati filij ſui, ſi inteſtatò deceſſiſſet, pater hæres futurus erat. Hæc autem à nobis eo fuſius explicata ſunt, quòd illa neminem eorum qui hac ætate ius ciuile interpretati ſunt, in iis quidem libris quos legimus, adhuc animaduertiſſe comperiebamus. Boetius autem in Topica Ciceronis aliud exemplum exponit Fiduciæ, quod ſubſcribemus. Fiduciam accipere dicitur is cui res aliqua mancipatur, ita vt eam aliquando mancipanti re- B mancipet. veluti ſi quis tempus dubium timens, amico potentiori fundum mancipet, vt ei, cùm tempus quod ſuſpectum eſt, præterierit, reddat. hæc mancipatio, fiduciaria dicitur, idcirco quòd reſtituendi fides interponitur. hæc ille. Cicero autem pro Flacco, exemplum Fiduciæ protulit, quæ pignus tantummodo ſignificat. qua in re Paulus Iuriſconſultus in Sententiis hoc nomen crebrò vſurpat. Adoleſcens enim pecuniam fœnore acceperat, ſic vt pro ea pecunia fundum ſimulatè man- C cipaſſet, ea ſcilicet lege, vt ſi intra certum diem pecuniam redderet, ipſi fundus redderetur. Pecuniam, inquit, adoleſcentulo grandi fœnore, fiducia tamen accepta, occupaſti. Hanc fiduciam commiſſam tibi tenes hodie, ac poſſides. Id eſt, quia intra præſtitutum tempus perſoluta tibi non eſt pecunia, ſtipulatio commiſſa eſt: hoc eſt, commiſſum eſt id quamobrem fundus ſit tuus. Fiduciam igitur dare tum dicimur, quum eius fidem qui nobis iure ciuili obligari non poteſt, ſequimur. (qualia fe- D rè Fidei commiſſa olim fuerunt: tametſi non eadem prorſus ratio eſt) vt rectè Maiores eum qui fiduciam violaſſet, ſummum admiſiſſe dedecus exiſtimarint. Ad cuius enim fidem is confugiet, qui per eius fidem læditur, cui ſe commiſerit? vt ipſe ſcribit in Orat. pro Sex. Roſcio. De Fiducia autem dictum eſt etiam in Orat. pro Cæcina.

Et ſocium fallere. De ſocietate, in Orat. pro Sext. Roſcio, ſuprà.

Dabit enim nobis iam tacitè vita acta in alterutram E *partem firmum & graue teſtimonium.* Hunc locum ipſe in Syllana luculenter tractat his verbis, Omnibus in rebus, Iudices, quæ grauiores maioréſque ſunt, quid quiſque voluerit, cogitarit, admiſerit, non ex crimine, ſed ex moribus eius qui arguitur, eſt ponderandum. neque enim poteſt quiſquam noſtrum ſubitò fingi. neque cuiuſquam vita repentè mutari, aut natura conuerti. Et hoc ipſum eſt quod ſcribit Iuuenalis Satyra II, nemo repente Fit turpiſſimus. F

Audacter dico. Nam elatè loqui videtur, & oratoriè, cùm plus fidei in Roſcio ineſſe dicit, quàm artis: cùm in eo tantùm artis & diſciplinæ ſit, quantum in nullo alio poſt hominum memoriam fuiſſe creditur.

Plus veritatis. Bonitatis, probitatis. quod ſæpe alibi commonſtratum eſt.

Ita digniſſimus eſt. Ita pro Adeò; cum ſuperlato verbo poſitum reperio in Orat. pro Seſtio, Cuius ſententiam ita frequentiſſimus Senatus ſequutus G eſt, vt vnus diſſentiret hoſtis. Sed hoc in loco, ordo (vt mihi videtur) & ſenſus hic eſt, Qui digniſſimus eſt ſcena propter artificium, ita tamen vt digniſſimus ſit curia propter abſtinentiam. Curia autem pro Senatu, figura vulgò nota. Cùm igitur Hiſtrionica turpis haberetur, Senatores eſſe hiſtriones non poterant. In hanc ſententiam de hoc ipſo

A Roſcio multa in Orat. pro Quinctio ſuprà. Locum autem hunc Auguſtinus in libro I. De conſenſu Euangeliſt. ita profert: Nónne Cicero cùm Roſcium quendam laudaret hiſtrionem, ita peritum dixit, vt ſolus eſſet dignus qui in ſcenam deberet intrare: ita virum bonum, vt ſolus eſſet dignus, qui eò non deberet accedere. quid aliud apertiſſimè oſtendens, niſi illam ſcenam eſſe tam turpem. vt tanto minus ibi eſſe homo debeat, quan- B to magis fuerit vir bonus?

Crimen gratiæ concedebas. Crimen, criminationem: vt ſæpe aliàs. Gratiæ, C. Fannij, cuius in gratiam Roſcium accuſabas.

Aliquem timidum. Qui de ſocio, à quo fraudaretur, queri non auderet.

Dementem. Qui ſe fraudari ſentiret, non animaduerteret.

Diuitem. Qui non tanti faceret pecunia fraudari, quàm litium & iudiciorum moleſtiam ſuſcipere.

C *Inertem.* Qui de ſuo iure decedere, quàm litigare mallet.

Nactus eſſet. Roſcius.

Qui experiri non poſſet. Experiri quid ſit, iam ſuprà dictum eſt in Oratione pro Quinctio.

Incredibile eſſet. Propter ipſius vitam ab eiuſmodi ſuſpicione planè abhorrentem.

Vos qui noſtis. Vos qui vtrunque noſtis, ſententia poſtulat, & ſic puto corrigendum.

Nónne ipſum caput & ſupercilia illa penitus abra- D *ſa.* Caput & ſupercilia radere, moris fuit quibuſdam calorem ægrè & moleſtè ferentibus. Iulius Cæſar etiam vellisse capillos dicitur. Suetonius, Circa corporis curam moroſior, vt non ſolùm tonderetur diligenter ac raderetur, ſed velleretur etiam, vt quidam exprobrauerunt: caluitij verò deformitatem iniquiſſimè ferret, ſæpe obtrectatorum iocis obnoxiam expertus. P. Scipio Africanus apud Gellium lib. VII, Nam qui quotidie vnguentatus aduerſum ſpeculum ornetur, cuius ſupercilia radun- E tur, qui barba vulſa fœminibúſve ſubuulſis ambulet, &c. cúmne quiſquam dubitet, quin idem fecerit quod cinædi facere ſolent? Sed Cicero quę Fannius mollitiæ & delitiarum cauſa fecerat, quia deformitatem afferebant, oratoriè impudentiæ ſignum interpretatur.

Nónne ab imis vnguib. ad verticem ſummum. Sic Plaut. in Epidico, STRATIPHOCLES, Contempla Epidice, vſque ab vnguiculo ad capillum ſummum.

F *Siquam coniecturam.* Quæ fuit opinio quorundã, quos ideo φυσιογνώμους Græci appellant, qui ſe profitebantur hominum mores naturáſq; ex corpore, oculis, vultu, fronte pernoſcere.

Ballionem illum improbiſſimum. Notiſſimum lenonem ex Pſeudolo Plauti, Comœdia cæterarum omnium facilè principe.

Niſi fortè quod præclarè. Salſè & contumelioſe dictum. & eſt ſenſus, Roſcius tum quàm optimè lenonem agit, cùm Chæream optimè imi- G tatur. quia perſona illa impura & lutulenta in huius vita & moribus expreſſa eſt. imitari autem ſimilium eſt. quare ſui ſimilem, qui ſe imitaretur, Roſcium exiſtimauit. Hæc Turnebus. Sed videamus ne ad Chæream hæc nullo modo referri poſſunt, quem aut hiſtrionem fuiſſe aut lenonem perſonam agere conſueuiſſe, nulla vt opinor in hac oratione litera ſignificatur.

Plauti

Plauti autem locum de pileo perſpicuum eſt ad eum morem pertinere quo radi ſerui ſolebant cum accepto pileo libertatem aſſequebantur.

Et Fannium quicquam per ſe bonitate amiſiſſe. Omnes libri conſentiunt: ego contra omnium auctoritatem PER SVAM BONITATEM, reſtituo, ſententia poſtulante, quam libris omnibus facilè antepono. nam Bonitatem [illegible] modò dicit, & εἰρωνικῶς loquitur.

Ait, propter ipſa. H-S IↃↃↃ. Id eſt, tantùm ob lucrum & quæſtum.

Nam tibi M. Perpenna, C. Piſo. Cùm anteà C. Piſonem apertè huius iudicij Iudicem appellarit, apparet M. Perpennam ei in conſilio adfuiſſe. vt moris erat Iudicibus aduocare Iuriſperitos, quorum conſilio in re diſceptanda vterentur. ſicut in cauſa P. Quinctij, C. Aquilius L. Lucullum, P. Quintilium, & M. Marcellum aduocauit Sed M. Perpennam priore loco nominat, opinor ob eam cauſam, quòd ampliſſimis honoribus vſus eſſet. Eum enim fuiſſe puto qui fuit Conſul cum P. Claudio, annos ab hinc ad quatuordecim, & à quo poſtea Sertorius interfectus eſt. Roſcium principibus quibuſque ciuitatis, in his etiam L. Syllæ, & L. Catulo gratioſiſſimum fuiſſe ita notum eſt, vt teſtimonia proferre putidum videatur.

Imò in ſuis nummis verſabatur. Perſpicuè rectum: cùm in alus propè omnibus, Summis pro Nummis vitioſè ſcriptum ſit. & hanc lectionem ſimilis locutio confirmat Verr. VI, infrà, Non modò in ære alieno nullo, ſed in ſuis nummis multis eſſe, ac ſemper fuiſſe.

Facere voluit. Mendum typographi: corrige Noluit.

Si poteſt Dionyſia. Nota ſaltatricula: cuius nomine oratorem Hortenſium Torquatus appellabat. Gellius lib. I. cap. V.

Illa propria. Id eſt, ſine controuerſia, ſine iudicio.

H-S ſexagies. De hac locutione dixi in Orat. pro Sex. Roſcio. Hæc autem ſumma ſuperiorem ſummam trecentorum millium decies repetitam altero tanto exuperat. tricies enim illa annis decem tantummodo conficit: hæc in annos ſingulos H-S ſexcenta millia. i. IↃↃↃↃ CCCIↃↃↃ. neque equidem quemadmodum hunc nodum expediam, coniectura aſſequi poſſum. nam quod apud Plinium lib. VII. legimus, H-S quingenta millia annua meritaſſe Roſcium: valde etiam incertum eſt. cùm, vt Budæus quoque admonuit, in plerìſque non Quingenta, ſed CCCL ſcriptum ſit. Macrobius autem lib. Satur. III de Roſcio ſic ſcribit, Tanta autem fuit gratia & gloria, vt mercedem diurnam de publico mille denarios ſine gregalibus ſolus acceperit. quæ ſumma ſingulis annis H-S efficit CCCCIↃↃↃↃ CCCIↃↃↃ CCCIↃↃↃ CCCIↃↃↃ CCCIↃↃↃ ſuprà IↃↃↃ CCIↃↃ, id eſt, quatuordecies ſexaginta millia H-S: vt ille locus ſuperioris paginæ mihi valdè lubricus & incertus eſſe videatur.

Sunt formulæ de omnibus rebus conſtitutæ. Ex Legibus XII tabularum Actiones compoſitæ ſunt quibus inter ſe ciues R. diſceptarent. quas actiones ne populus prout vellet inſtitueret, certas & ſolennes eſſe voluerunt: & appellabatur hęc pars iuris, Legis actiones. Hæ apud Pontificum collegium erant: ex quibus conſtituebatur, quis quoque anno præeſſet priuatus. & ferè populus annis propè centum hac conſuetudine vſus eſt. Poſtea cùm Appius Claudius compoſuiſſet, &c. ad formam redegiſſet has actiones, Cn. Flauius ſcriba eius, libertini filius, ſurreptum librum populo tradidit. Augeſcente ciuitate, qui præerant, quædam agendi genera compoſuerunt. Nec poſt multum temporis ſpatium Sex. Ælius actiones compoſuit: & librum populo dedit, qui appellatur Ius Ælianum. hæc Pomponius, cap. de Origine iuris. Non modò autem ex duodecim tabularum Legibus formulæ conceptæ ac proditæ fuerunt, verùm omnibus etiam ex Legibus quæ poſtea latæ ſunt. veluti ex lege Aquilia, Rhodia, Cornelia, Voconia, & ſimilibus. quas actiones, Legitimas Vlpianus appellat in l. Qui ſeruandarum, D. De præſc. verbis. tum præterea conſenſu populi, ex placitis Iuriſconſultorum, vt illa De dolo malo formula, quam Cicero euerriculum malitiarum omnium appellat. Quinetiam Prætores quarum rerum noua in edictis iudicia conſtituebant, earum rerum formulas atque actiones certas inſtituere ſolebant: vt teſtatur hic ipſe Verr. V. his verbis, A L. Metello vt ex edicto iudicium daret in Apronium, QVOD PER VIM, aut metum abſtuliſſet (quam formulam Octauianam & Romæ Metellus habuerat, & habebat in prouincia) non impetrat. Omnium autem, quocunque ex iure profectæ eſſent, formularum quaſi diſpenſator quidam, atque adminiſtrator vrbanus Prætor erat: vt qui iudicio vellet contendere, is eius iudicij actioniſque formulam ab illo poſtulare cogeretur. In quo non paruæ ſæpe apud Prætorem contentiones exoriebantur, cùm an huic, an cum hoc, an hac lege, an apud hunc, an hoc tempore (vt Fabius ſcribit) liceret agere, diſceptaretur. nam ſi quis formula cecidiſſet, id eſt non eam qua agere debebat poſtulaſſet, cauſa cadebat: vt ſcribit Cicero lib. de Inuen. II, Ita ius ciuile, inquit, habemus conſtitutum, vt cauſa cadat is, qui non quemadmodum oportet, egerit. Prætor autem, ſi modò idoneam atque appoſitam actor formulam poſtularet, quamuis eam dari non æquum eſſet, recuſare tamen non poterat. Quomodo enim? an cùm adminiſtrator iuris eſſet, id quod ius largiri atque impertiri iubebat, recuſaſſet? Quapropter ſi domum quam ex mea materia in Titij fundo conſtructam poſſideo, Titius (vtpote ipſius iure ciuili dominus) petere velit, actionemque (pretium tamen materiæ non offerens) à Prætore poſtulet, quam lex XII tab. dominis ad res ſuas vindicandas dedit, SI PARET HANC DOMVM EX IVRE QVIRITIVM MEAM ESSE: quamuis iniquum id videatur, recuſare tamen illi Prætor nec actionem nec iudicium poterit. quippe cùm ius actor poſtulet, id eſt quod ſibi à legibus conceſſum ac permiſſum eſt. Hanc tamen iuris acerbitatem ita Prætor leniet, vt Iudicem à ſe datum, ſi dolo malo actorem vti cognouerit, reum abſoluere iubeat. Exceptionem enim adiiciet, EXTRA QVAM ſi dolo malo Titium vſum appareat. Atque hoc eſt quod ait eodem in loco Cicero, Prætoris exceptionibus multæ excluduntur actiones. Ac de formulis quidem hactenus. Cùm autem eiuſmodi aliquod negotium exortum eſſet, cuius certa nondum eſſet in-

ſtituta formula: aut Prætor ipſe de controuerſia cognoſcebat, aut ſubſidiariam actionem dabat, quæ modò Vtilis, modò In factum præſcriptis verbis dicebatur. cuius rei exemplum Vlpianus in Titulis oſtendit. Cùm enim fideicommiſſa Leges improbarent, quippe quæ clam iis relinquerentur, quibus apertè Legibus non licebat, actionem ſcilicet eorum nomine ac formulam Leges nullam inſtituerant. quapropter vbi conſtitutum eſt vt Fideicommiſſa valerent, Vlpianus ait ea non per formulam peti conſueſſe, ſicuti legata: ſed cognitionem Romæ quidem fuiſſe Conſulis, aut Prætoris qui Fideicommiſſarius vocabatur: in prouinciis verò, Præſidum prouinciarum. Quod tamen cùm magno in litium numero fieri non poſſet, Prætor quidem Romæ, in prouinciis verò Præſides, aut Proconſules, actionem plerunque Vtilem actori concedebant, Iudicémque aut Recuperatores dabant qui de ea controuerſia cognoſcerent. Eſt autem Vtilis actio, quæ cùm alia de cauſa inuenta atque inſtituta ſit, aliam tamen in cauſam atque controuerſiam accommodatur: ex eo dicta, quòd vtilitate Reipub. poſtulante concedi ſoleat. Quoties enim deficit actio, inquit Vlpianus, Vtilis actio danda eſt. Exempli cauſa, Flauius Panurgum ſeruum Roſcij manu ſua interfecit. Lex Aquilia concedit actionem Roſcio aduerſus Flauium, SI PARET Panurgum manu Roſcij interfectum, Flauius quanti plurimi damnetur. Prætor ergo Roſcio legis Aquiliæ actionem dabit: quæ quoniam directò, id eſt ex præſcripto legis datur, Directa nominatur. Quòd ſi non ſua manu Panurgum Flauius occiderit, non eſt actio lege Aquilia prodita. Prætor tamen quamuis ius non ſit dari, eandem formulam ad hanc quoque cauſam accommodabit, quæ ob eam cauſam Vtilis dicetur, quòd eam vſu Reip. poſtulante concedere ſoleat. Quid verò ſi neque ſuo corpore, neque corpus læſit Flauius: ſed miſericordia ductus Panurgum compeditum ſoluerit, & is poſtea effugerit? Tum quia nouum hoc negotium eſt, & neque ius neque vtile eſt, dari Aquilianam: nouam concipiet Prætor formulam, quæ In factum appellabitur, quòd factum in ea Prætor comprehendat. Eáque actio plerunque Ciuilis à Iuriſconſultis appellatur, opinor, quaſi dicas humanam & humanitatis ac ciuilitatis gratia inſtitutam, cùm alibi ciuiles actiones iidem nominent, quæ iure ciuili, non Prætorio conſtitutæ ſunt. Et quoniam de Vlpiani libello mentio facta eſt, hoc loco non poſſum præterire ſilentio inſignis loci caſtigationem, quam idem liber mihi hodie demonſtrauit. nunquam enim intempeſtiuum eſſe arbitror, ſtudioſorum labores iuuare, & maculas ex his Ciceronis pulcherrimis libris eluere. præſertim cùm beneficium clariſſimi & præſtantiſſimi viri Io. Tilij meis ſcriptis celebrare mihi in animo ſit, vt cùm illum qui librorum optimorum theſaurum habet inæſtimabilem, ex quo etiam ad nos nonnulla iam peruenerunt, maioráque peruentura ſperamus: tum alios ad iſtiuſmodi liberalitatem in ſtudioſos exercendam alliciam. Locus ergo ille nobilis, qui in libro de Orat. I. vulgò ſic legitur, De his, credo, rebus, inquit Craſſus, vt in conditionibus ſcribi ſolet, quibus ſciam poteróque: quíque doctiſſimorum ingenia non

A ſine cauſa exercuit, ſic corrigendus eſt, vt pro CONDITIONIBVS, CRETIONIBVS legamus. Cretio enim, inquit Vlpianus, eſt certorum dierum ſpatium, quod datur inſtituto hæredi, ad deliberandum vtrum expediat ei adire hæreditatem, necne. velut, Titius hæres eſto, cernitóque in diebus centum proximis, quibus ſcieris poteriſque: niſi ita creueris, exhæres eſto. Et paulò pòſt, Cretio vulgaris dicitur, aut continua. Vulgaris, in qua adiiciuntur hæc ver- B ba, Quibus ſcieris poteriſque. Continua, in qua non adiiciuntur. Ei qui vulgarem cretionem habet, dies illi dati computantur, quibus ſcit ſe hæredem inſtitutum eſſe, & potuit cernere. ei verò qui continuam habet cretionem etiam illi dies computantur, quibus ignorauit ſe hæredem inſtitutum: aut ſciuit quidem, ſed non potuit cernere. Hæc Vlpianus. Quin ergo ad eam formulam Craſſus alluſerit, hominem certè qui dubitet, neminem fore arbitramur.

C *Ad quas priuata lis accommodatur.* Accommodetur, duo libri veteres: quod magis probo.

Arbitrium pro ſocio adegeris. Vetus locutio, Adigere arbitrium, pro Agere ad arbitrium. vtrunque autem dicimus, Arbitrium adigere, & Arbitrum adigere. & eſt ſimilis ſignificatio, quæ illius Agere in iudicium, vel ad iudicium. Idem Offic. III. Itaque Calphurnius cùm demolitus eſſet, cognouiſſétque Clodium ædes poſtea proſcripſiſſe quàm eſſet ab Auguribus demoliri D iuſſus, arbitrum illum adegit, Quicquid ſibi dare facere oporteret ex fide bona. Et in Topicis, Quemadmodum ſi in vrbe de finibus controuerſia eſt, quia fines magis agrorum videntur eſſe, quàm vrbis, finibus regundis adigere arbitrum non poſſis: ſic ſi qua pluuia in vrbe nocet, quoniam res tota magis agrorum eſt, aquæ pluuiæ arcendæ adigere non poſſis arbitrum.

E *Cur non arbitrium pro ſocio adegeris Q. Roſcium, quæro.* Hæc fallaciter dicuntur & oratoriè. Nam re vera C. Piſonem arbitrum Pro ſocio ſumpſerat: ſed cùm paratum eſſet iudicium, pactione (vt Saturius dicebat) interpoſita renuntiatum ac remiſſum eſt.

Iudicio graui. Apparet verum eſſe quod in Quinctiana diximus, in iis iudiciis, in quibus EX FIDE BONA adderetur, idem fuiſſe iudicium atque arbitrium. de quo tamen aliter Budæus exiſtimaſſe videtur in commentariis. F vbi etiam illud adſcripſit, Iudicio Pro ſocio damnatum exiſtimationem amittere: arbitrio, non amittere. quod cùm hic locus apertè repudiat, tum ille alius luculentus, quem ex Orat. pro Sex. Roſcio ſubiiciam, Si hanc ei rem priuatam Sex. Roſcius mandauiſſet, ille qui ſeſe facturum recepiſſet, nónne ſi ex eo negotio tantulum in rem ſuam conuertiſſet, damnatus per arbitrum, & rem reſtitueret, & honeſtatem omnem amitteret?

G *Iudicio graui experiri nolebas?* Graue Pro ſocio iudicium ſiue arbitrium ſic appellat, vt in Orat. pro Cæcina, Turpe: in Roſciana, modò infame, modò turpiſſimum: paulò ſuprà, ſummæ exiſtimationis, & penè dicam capitis. Ex hoc porrò loco facile intellectu eſt quod initio diximus, non eſſe hoc iudicium Pro ſocio, cuius cauſa habita

habita hæc oratio eſt: ſed Certi condictionem.

Propter magnitudinem criminis? Refer ad proximum membrum, Inſimulas. vt ſit, Num inſimulas propter magnitudinem criminis? id eſt fraudis in ſocietate factæ?

Quem per arbitrum. Senſus eſt, Si arbitrum (qui & Iudex dicitur) ſumpſiſſes, & actione Pro ſocio apud eum egiſſes, is quia à Prætore de ea re iudicandi poteſtatem accepiſſet, ſi planum feciſſes fraudatum te in ſocietate à Roſcio fuiſſe, Roſcium condemnare potuiſſet. quia planum facere non poteras. non egiſti actione Pro ſocio, neque eo iudicio condemnare Roſcium potuiſti. Vel ſic, Cùm egiſſes actione Pro ſocio, (reuera enim ſumptus antea fuerat arbiter) quia tamen intelligebas non poſſe id planum fieri, iudicium litémque omnem remiſiſti. Nunc Iudex datus eſt, cui certa formula de H-S ꟾↄↄↄ à Prætore præſcripta eſt: ſponſio in eandem ſummã facta eſt, ad cuius anguſtiſſimam formulam Piſonem adſtrinxiſti. de ſocietate, neque in ſponſione, neque in formula verbum vllum feciſti. Hoc igitur iudicio condemnare Roſcium fraudis in ſocietate factæ non potes: quòd Piſonis de ea re nullum eſt arbitriũ, id eſt nulla ei de ea re iudicandi facultas data eſt. in formula enim certa & anguſta à Prætore concluſus eſt: à qua ne tantulum quidem poteſt diſcedere.

Proprium erat iudicium. Sic poſtulat ſententia. Alij libri corruptè, Proprium non erat.

Vbi licet agere. Si iudicio Pro ſocio vſus eſſes, id eſt libero iudicio, & vt Iuriſconſulti ex verbis illis EX FIDE BONA præciſè appellant, iudicio bonæ fidei: licuiſſet hoc obiicere. nunc quia ſtricto iudicio (ſic enim iidem appellant) vſus es, non licet. nihil autem oportet, quod non licet. non igitur oportet.

Nam quo tu tempore formula illa vti noluiſti. Cùm arbitrio Pro ſocio vti noluiſti: id eſt cùm inſtitutum iudicium renuntiaſti, ac litem inchoatam remiſiſti, noluiſti perſequi iudicium de ſocietate quod inſtitueras.

Fecit pactionem. Verba Fannij, Volebam, inquit, litem inſtitutam perſequi: ſed Roſcius metuens ne turpi iudicio damnaretur, fecit pactionem, tranſegit de ſumma quapiam.

Num tabulas habet, an non? Saturium alloquitur, & de Fannio intelligit, hoc ſenſu: Ecquid habet eius pactionis tabulas? omnes enim in tabulas actus legitimi referebantur, ſtipulationes, ſponſiones, pacta, conuenta, & quæ ſunt in eodem genere. & ſic locutus eſt ſuprà. Quid ita non profers? non conficit tabulas? imò diligentiſſimè, &c.

Familiarem ſuum. Aliquem è ſuis familiaribus.

Non petiit. Hoc ſignificat, Apparet non petiiſſe, cùm C. Piſo ſumptus ſit. & oſtendit C. Piſonem non fuiſſe familiarem Q. Roſcij.

Non pepigit. Apparet non pepigiſſe, cùm tabulas non proferat.

Quare ſit abſolutus. Abſolutus, non arbitri ſententia: ſed abſolutus, id eſt ſolutus, ac liberatus ea lite ac iudicio. ſic infrà. Cur de fundo decidit, & iudicio non abſoluitur? Neque enim ab arbitro lata eſt ſententia, remiſſo videlicet, ac renuntiato iudicio. Atque hoc ipſum eſt ſcilicet, quod Iuſtinianus ait olim dictitari ſolitum, Omnia iudicia abſolutoria eſſe, id eſt reum etiam accepto iudicio, ac lite conteſtata, & ſemel acta cauſa, ſi tamen culpam agnoſcat, poſſe à Iudice liberatum ab actione dimitti, ne infamia notetur. quod etiam in actore vſitatum fuiſſe ex hoc loco intelligimus: cùm videlicet actor ſe calumniatum eſſe agnoſcit.

Satisfeciſti. Purgaſti te, voluiſti ei dolori mederi quem de tua iniuria conceperat.

Vt in iudicium denuntiaret. Denuntiares, in ſecunda perſona corrigendum putarem. Nam actorum erat denuntiare, vt ſcribit Iuſtinianus: quod antiquo verbo Condicere dicebatur. vnde Cicero in Epiſt. ad Lentulum, Condicere cœnam dixit, non (vt homines non imperiti arbitrantur) pro Inuitare ad cœnam, ſed quod Suetonius in Nerone, Indicere cœnam, id eſt Denuntiare vt cœnam paret, velle ſe apud eum cœnare. Craſſus, inquit, vt quaſi teſtata populo R. eſſet noſtra gratia, penè à meis laribus in prouinciam eſt profectus. nam cùm mihi condixiſſet, cœnauit apud me, in mei generi Craſſipedis hortis. Hoc verò dilucidè Suetonius in Tyberio demonſtrat, Sexto, inquit, Claudio libidinoſo ac prodigo ſeni cœnã ea lege condixit, nequid ex conſuetudine immutaret aut demeret.

Abſolutus eſt. Iudicio liberatus eſt, dimiſſus eſt, τῆς δίκης ἀπηλλάχθη.

Idcirco videlicet. Ironia.

Quid erat cauſæ. Interrogatio Ciceronis.

Res erat manifeſta. Fannij reſponſum. nam in illius perſona loquitur.

Magna cum expectatione. Iudicum. nam hic locus nota diſtinctionis eſt interpungendus.

Veteris hiſtrionis exponere ſocietatem. Ordo eſt, Exponere ſocietatem, quam de Panurgo vetere hiſtrione Roſcius & Fannius contraxerant.

Communem factum eſſe gratis cum Roſcio. Nam & ita coiri poſſe ſocietatem non dubitatur (inquit Iuſtinianus) vt alter pecuniam conferat, alter non conferat: & tamen lucrum inter eos commune ſit. quia ſæpe opera alterius pro pecunia valet.

Duodecim æris. Præciſa locutio. Subauditur enim Numos: & idem ſignificat vt ſi diceret, Duodecim aſſes. Gellius lib. XX ad hanc legem, Si iniuriam alteri faxit, viginti quinque æris pœnæ ſunto: Quis, inquit, erit tam inops, quem ab iniuria facienda viginti quinque aſſes deterreant? As autem denariolos Gallicos quatuor valebat, vt Budæus docet: quem vbique ſecuti ſumus, & ab ære dictus eſt, vt Varro tradit. Æreis enim numis Romani plurimum vtebantur: vnde Ærarium dictum, & Tribuni, Quæſtores, ac Scribæ Ærarij.

Sic eſt vulgus. Similis ferè ſententia de Imperatorum exiſtimatione in Orat. pro Pompeio, Vehementer autem pertinere ad bella adminiſtranda, quid hoſtes, quid ſocij de Imperatoribus veſtris exiſtiment, quis ignorat? cùm ſciamus homines in tantis rebus, vt aut contemnant, aut metuant, aut oderint, aut ament, opinione non minùs famæ, quàm aliqua certa ratione commoueri.

Si veniret ab Statilio. Hiſtrione vulgo non admodum probato, vt hic locus oſtendit.

Ad primos peruenit comœdos. Locus declarat honeſtius fuiſſe Comœdi nomen, quàm Hiſtrionis.

tametſi Hiſtrionis nomen generale ſit, & comœdos, tragœdos, mimos, pantomimos, ethologos comprehendat: itaque Cicero lib. de Orat. 1, & alibi, Æſopum & Roſcium claros hiſtriones nominat. ſed opinor hiſtrionum nomen in iis permanſit, qui cæteras fabulas Hetruſcorum more agerent, quorum omnium turpis erat exiſtimatio. Comœdos autem propriè eos fuiſſe qui Atellanas agerent: quod genus ludorum, inquit Liuius, ab Oſcis acceptum, tenuit iuuentus, nec ab hiſtrionibus pollui paſſa eſt. eóque inſtitutum manet, vt actores Atellanarum nec tribu mouerentur, & ſtipendia, tanquam expertes artis ludicræ, faciant. hæc Liuius, & Val. Maximus.

Nam quo quiſque eſt ſolertior. Itaque libro de Orat. 1. in perſona Craſſi ſic ſcribit, Sæpe enim ſoleo audire Roſcium, cùm ita dicat, ſe adhuc reperire diſcipulum, quem quidem probaret, potuiſſe neminem: non quo non eſſent quidam probabiles: ſed quia, ſi aliquid modò eſſet vitij, id ferre ipſe non poſſet. De diſcipulis quoque in quibus docilitas ineſt, & memoria, idem ſcribit Plato in perſona Theodori, in dialogo περὶ τῆς ἐπιστήμης. Τὸ γὰρ εὐμαθῆ ὄντα, ὡς ἄλλο χαλεπὸν, πρᾶον αὖ εἶναι διαφερόντως, καὶ ἐπὶ τούτοις ἀνδρεῖον, παρ' ὁντινοῦν. ἐγὼ μὲν οὔτ' ἂν ᾠόμην γενέσθαι, οὔτ' ὁρῶ γιγνομένους. ἀλλ' οἵ τε ὀξεῖς, καὶ ἀγχίνοι, καὶ μνήμονες, ὡς τὰ πολλὰ καὶ πρὸς τὰς ὀργὰς ὀξύρροποί εἰσι καὶ ἄττοντες φέρονται, ὥσπερ τὰ ἀνερμάτιστα πλοῖα, καὶ μανικώτεροι, ἢ ἀνδρειότεροι φύονται. οἵ τε αὖ ἐμβελθίστεροι, νωθρείπως ἀπαντῶσι πρὸς τὰς μαθήσεις, καὶ λήθης γέμοντες. id eſt, Docilem enim perdifficile eſt, ſimul admodum eſſe manſuetum, & præterea fortem cum omnibus. ego quidem neque fuiſſe puto, neque qui ſint video. ſed acuti, & ingenioſi, & optima memoria præditi vel plurimum in iracundiam propenſi ſunt, & cùm impetu feruntur, vt naues ſine retinaculis: & furioſi potiùs quàm viriles exiſtunt. Conſtantiores autem & grauiores, tardi ferè ſunt ad artes perdiſcendas, & obliuioſi.

Me cognitorem dediſti. Cognitor præſentis dicitur: Procurator abſentis. hoc aliis multis locis explicauimus, & mendum ex Aſconij libro, vbi hoc ipſum explicabat, ſuſtulimus.

Lite conteſtata. Lis conteſtata dicitur, cùm accepto à Prætore iudicio vtraque pars teſtibus præſentibus pronuntiat, TESTES ESTOTE. Gallus Ælius reos tum demum dici putauit, cùm lis conteſtata eſt: reos autem ſiue qui agerent, ſiue cum quibus ageretur.

Iudicio damni iniuria conſtituto. Præciſa locutio. ſubauditur enim DATI. vt illa duo verba DAMNI INIVRIA, formulæ verba ſint, & grandioribus literis ſcribantur. Senſus eſt igitur, Iudicio conſtituto, cuius formula hæc viſitata eſt, DAMNI INIVRIA DATI, &c. vt paulò ſuprà. Et in Quinctiana, Arbitrium PRO SOCIO adigere. In Topicis, FINIVM REGVNDORVM, AQVÆ PLVVIÆ ARCENDÆ. Iniuriæ autem nomine in hac actione culpa intelligitur: vt Vlpianus ſcribit in l. 1. D. de iniur. nam ſi iniurioſè Flauius Panurgum interfeciſſet, ex vno facto incidiſſet & in Aquiliam, & in iniuriarum actionem. iniuria enim ex affectu fit: damnum ex culpa: vt ſcribit Paulus in l. qui ſeruum, D. de action. &

A oblig. Hæc autem ſi vera ſunt, Iuriſconſultorum libros innumeris in locis mendoſos eſſe oportet: in quibus non Iniuria, ſed iniuriæ ſcriptum eſt. nam hanc quidem lectionem etiam veterum librorum confirmat auctoritas.

Sine me decidiſti. Ex duobus reis ſtipulandi ſi ſemel vnus egerit, alteri promiſſor offerendo pecuniam nihil agit. l. ex duobus, 16. D. de duob. reis conſt.

Planius dicam. Nam cùm pro dimidia parte B dixiſſet, obſcurum erat vtrum dimidiam partem litis, an ſocietatis intelligeret.

Pro me? potui. Hoc ergo ſignificat, Seruo communi occiſo, & altero ex ſociis cognitore facto ad percuſſorem iudicio perſequendum, lite iam ab eo conteſtata, poſſe tamen alterum ſuo nomine cum percuſſore tranſigere. Sanè ſocium ſuæ partis alienandæ poteſtatem habere, conſtat ex l. Si ſocius. D. Si cert. pet. & l. Nemo. 2. D. pro ſocio. & quamuis procurator per litis conteſtationem C ſit dominus litis, l. Quod quis, l. Neque tutores, C. de Procur. nihil tamen officit quominus dominus, eóque etiam ſocius, de ſua parte tranſigere poſſit, l. Tranſactionis, C. De tranſact.

Si ſit hoc verò. Si ſit hoc verum: ſententia poſtulat, & ſic puto corrigendum.

Quum iacerent pretia prædiorum. Próſcriptione Syllana: tum enim emere nemo volebat. nam ſiue diuerſarum partium quis eſſet, bona erant D ipſius incertiſſima: quia vti quiſque aut domum (inquit Salluſtius) aut villam, poſtremò vas aut veſtimentum alicuius concupiuerat, dabat operam vti is in proſcriptorum numero eſſet. ſiue in ſtudio Syllanarum partium fuiſſet, viliſſimo pretio proſcriptorum bona, auctione conſtituta, mercari poterat. cùm, vt idem ait, nunquam prius finis iugulandi fuerit, quàm Sylla omnes ſuos diuitiis expleuerit.

Neque villam habuit. Villa ab eo quòd in eam E inuehuntur, & euehuntur quæ veneunt, dicta eſt. à quo ruſtici veam non viam dicunt, propter vecturas: & vellam non villam, quò vehunt. item qui vehunt dicuntur vellatoriam facere. hoc ex Varrone lib. De re ruſt. 11.

Tam maleuolus es. Vt ægritudinem ſuſcipias propter Roſcij proſperitatem.

Iſta moleſtia. Inuidentia, quæ tibi dolorem & moleſtiam affert: quam tibi ego adimerem, ſi prædij bonitatem verbis extenuarem.

F *Vertit hic rationem.* Immutauit defenſionem: aliam defenſionis viam iniit.

De tota re, inquit, decidiſti. Ambiguè dictum, quaſi de tota ſumma Fannius dixiſſet: cùm contrà non de tota re, ſed pro tota ſocietate, id eſt pro vtroque decidiſſe Roſcium diceret. Reuera autem ita eſt vt Cicero diſputat, non enim pro tota ſocietate, ſed pro ſua tantùm parte exegit. Vlpianus l. ſi ſeruus 27. §. 2. D. ad leg. Aquil. Si ſeruus communis meus & tuus ſit occiſus à ſeruo G Titij. Celſus ſcribit, alterum ex dominis agentem, aut litis exiſtimationem conſecuturum pro parte, aut noxæ dedi ei in ſolidum oportere: quia hæc res diuiſionem non recipit. Ex quibus verbis apparet ſi res diuiſionem reciperet, pro parte tantùm ſolutionem recipi: quomodo intelligenda eſt l. ſi in re communi, 19. D. de noxal. act.

De tota

De tota ſocietate. Planius dixiſſet, pro tota ſocietate: vel, vt ſuprà, Pro me & pro te.

Societatis, non ſuas lites redemit. Verba Saturij. Pactionem, inquit, non de ſua lite, ſed de ſocietatis fecit.

Quid ita ſatis non dedit? Satiſdare eſt ſponſores dare, quantum ei ſatis ſit, qui ſibi ea ratione cauet. vt ſi quis pecuniam ſocietati debeat, & vni ex ſociis ſolidum perſoluat, cauet ſibi ab eo, acceptis ſponſoribus, id eſt fideiuſſoribus, neminem ampliùs eo nomine quicquam petiturum. eleganter hoc verbum Cicero tranſtulit in Bruto, Ego tibi, inquit, Brute non ſoluam, niſi priùs à te cauero amplius eo nomine neminem cuius petitio ſit, petiturum. Sed de Satiſdare & Cauere in Orat. pro Quinctio fuſius explicauimus.

Amplius à ſe. Nonnulli A SE, pro AB IPSO poſitum hoc loco exiſtimant. Sed videamus, ne nimis hoc ſit inſolens: & ſic potiùs locum accipiamus, quaſi ſtipulationis formulam Cicero vſurparet: quod mihi ſanè veriſimilius videtur.

Et iudicio non abſoluitur. Non liberatur ab ea controuerſia quam ei Fannius intenderat, ſi de tota lite decidebat.

Stipulatione alliget. Neminem poſtea petiturum.

Ex conditione iuris. Quia ius eſt, ſolidum ſoluenti, hanc ſtipulationem interponere.

Ex conſuetudine cautionis. Quia hæc ſatiſdatio & cautio in huiuſcemodi ſolutionibus exigi conſueuit.

Ab hinc annis XV. Manifeſtum mendum. Legendum opinor IV, id eſt quatuor. primùm quòd iam ſuprà, nomen hoc IↃↃↃ H-S, de quo hæc controuerſia eſt, nonniſi ab hinc quadriennium à Fannio in aduerſaria relatum dicat. ſcribit enim, Amplius triennium. deinde quòd modò repromiſſionem ab hinc triennium factam confirmet, quam ſatis conſtat non multò poſt Roſcij tranſactionem factam eſſe. Poſtremò tandiu prolatam eſſe rem, mihi certè non ſit veriſimile. Erroris autem occaſionem facilè notæ ignoratio imperitis librariis præbere potuit. nam veteres, vt antè dixi, hanc notam IV, pro quatuor ponebant, quæ tamen multis ignota eſt.

Repromittis tu ab hinc triennium Roſcio. Societate diſſoluta. nam alioqui promiſſione nulla fuiſſet opus. & hoc eſt quod proximè dicet, In re tam veteri, in negotio tam confecto, in ſocietate diſſoluta.

Si Flauius nihil debet. Hoc Fannius non dicit. ſed hoc contendit, H-S centum millia quæ Roſcius à Flauio accepit, communi nomine accepta eſſe, ideóque partem ad ſe dimidiam, ad Roſcium alteram dimidiam pertinere.

Quod iampridem ipſe exegit. Hoc dicitur ad tempus. Non enim quod exegit à Flauio, nunc ſtipulatur à Fannio: ſed partem dimidiam eius ſummæ quam Fannius à Flauio conſequeretur. Hoc enim inter eos certa de cauſa, quam modò explicabit, conuenit.

Pro opera, pro labore. Hæc dicuntur de Fannio. vt ſit, pro opera quam interpoſuit: pro labore quem ſumpſit in Flauio perſequendo.

Quòd vadimonia obiſſet. De vadimonio dictum eſt in Orat. pro Quinctio.

Fannio daret H-S CCCIↃↃↃ. Hîc mendum eſt ſi-
A ne dubio. neque enim veriſimile eſt integram ſuam ſummam Roſcium Fannio pro opera & labore dediſſe. præſertim cùm ab eo partem dimidiam eius, quod à Flauio exacturus eſt, ſtipuletur. Sed qua ratione reſtitui locus poſſit, coniectura aſſequi non poſſum.

Non exitum exactionis. Aut exactionis poſuit pro actionis & petitionis, aut quod mihi probabilius videtur ACTIONIS hoc loco legendum eſt.

Fannium à Q. Flauio. Tranſactionis nomine:
B quam lite apud Cluuium Iudicem cum Flauio conteſtata, fecit Fannius. vt infrà. Dicat deciſionem factam eſſe, quæ facta non eſt.

Viri optimi exiſtimationi Q. Roſcij. Hæc verba, Q. Roſcij: ſubolent gloſſam. Libri tamen ij quibus, cùm hæc ſcriberem, vtebar, hanc lectionem retinebant.

Cùm de tota re decidiſſet. Non de tota re Fannius dicebat: ſed de tota ſocietate, vel totius ſocietatis nomine.

C *Addictus erat tibi?* Apud veteres, qui pecuniæ damnati iudicatum facere non poterant, nexi in ſeruitutem creditoribus addicebantur. vt ille Veturius, de quo ſcribit Val. Maximus lib. VI, cap. I. vnde Addicti nominati ſunt. Sed opinor, etatè hoc dictum eſt, pro Damnatus erat tibi pecuniam aliquam ſoluere? De addictis notus eſt Quintiliani locus lib. VII. cap. de Finitione.

Non abſtulit. Fannius: & verba ſunt Saturij.

A me teſtem ſpectabis. Expectabis, opinor, ſcri-
D ptum à Cicerone eſt: & ſic puto legendum.

Flauium Fannio diſſoluiſſe. Ex tranſactione. infrà. Dicat deciſionem factam eſſe, quæ facta non eſt.

Si ex cenſu ſpectas. Cenſus eſt facultatum cuiuſque ciuis æſtimatio. Teſtes autem ex cenſu ſpectantur, quòd homines tenues & egentes facilè pretio ad falſum dicendum adducantur. Vnde teſtes idonei, Locupletes teſtes dicebantur. Cicero in Topicis, Opulentos homines, & ætatis ſpa-
E tio probatos, dignos quibus credatur, putamus: non rectè fortaſſe. ſed vulgi opinio vix mutari poteſt.

Eques R. eſt. Quorum cenſus erat H-S CCCCIↃↃↃ CCCIↃↃↃ CCCIↃↃↃ CCCIↃↃↃ: auctore Suetonio.

Homo clariſſimus eſt. Clariſſimus, Integerrimus, caſtiſſimus, nulla malæ exiſtimationis labe contaminatus. nam ſi de magiſtratibus & imperiis in-
F telligeret, non dixiſſet, Si ex vita: ſed potius, Si ex honoribus.

Qui ex Cluuio audierunt. Nam, vt Verrina III ſcribit Aſconius, apud veteres etiam de auditione teſtimonium dicebatur. poſt verbum autem AVDIERVNT, deeſſe hæc opinor omnia, quæ ferè in omnibus ſimilibus locis interponuntur, TESTIMONIVM T. MANILII, ET C. LVSCII.

Fidem iuſiurandi. Iuriſiurandi, omnes alij. & ſic emenda.

Nihil mihi detraham. Locus eſt ſubobſcurus:
G ſed, vt opinor, hic ſenſus eſt, Nihil ſciens de mea exiſtimatione detraham, nihil lubens ac volens diminuam. quod facerem, ſi tantum mihi ſumerem, vt de illorum exacta ſeueriſſimè ætate, adoleſcens & nulla auctoritate præditus, iudicium meum interponerem. non faciam igitur, vt mihi tantum arrogem. conceptam enim de me opi-

nionem imminuerem, & temeritatis atque arrogantiæ notam ſubirem.

Diu deliberandum & concoquendum. Quæ concoquimus, retinemus: quæ non concoquimus, euomimus, ac reiicimus. ergo à ventriculo tranſlatum eſt vocabulum, vt ea non concoquere dicamus, quæ reiicimus ac probare non poſſumus. Cicero Varroni, Nunc vide vtra te κρίσις magis delectet, χρυσιππεία ne, an hæc quam noſter Diodorus non concoquebat. Ea contrà concoquere, quæ pati ac ferre poſſumus. Idem ad Q. Fr. De Epiſtola Vatinij, riſi. ſed me ab eo ita obſeruari ſcio, vt eius iſta odia non ſorbeam ſolùm, ſed etiam concoquam. Græci, ἄλλα καὶ σίξω, vel σιπαρῶ. vt illud Xenoph. in IV de Cyri diſciplina. ἡ ὀργὴ οὖν σαφῶς οἶδ' ὅτι ὑπό τε τῶν ἀγαθῶν σιπανθήσεται, καὶ σὺν τῷ φόβῳ λήγοντι ἄπεισι. Sed hoc loco Concoquendum dictum eſt, quaſi Ruminandum, & ſæpius idem animo agitandum. ſenſus eſt enim, Quemadmodum cibum grauem diutiſſimè concoquimus priùs, quàm in ſanguinem & nutrimentum mutetur, eodem modo diu multúmque de hac ſalebroſa & difficili propoſitione priùs deliberandum eſt, debeáſne Chæreæ iniurato in ſua lite credere: quàm eam comprobes. Græci ἀναμασᾶσθαι dicunt, vt apud Ariſtophanem in Veſpis, Μόλις τὸ πρᾶγμα ἔγνωσαν ἀναμασώμενοι: Vix rem cognorunt, vbi concoxerunt.

Quem ego ſi ferrem iudicem. Iudicem enim actor, quem ei commodum erat, ferebat. reus aut recuſabat, ſi ſibi eum iniquum fore putaret, aut comprobabat: comprobato ab vtroque iudici Prætor iudicandi poteſtatem faciebat. hinc Iudex dictus, vt ſcribit Varro, qui iudicat accepta poteſtate. Dare autem iudicem veteres dicebant pro offerre ſic lib. de Orat. II. cùm ei M. Flauius in aliis probris obiectis P. Mutium iudicem tuliſſet &c. Item Seruilius ille Galba cùm Iudices à Scribonio Tribuno pl. ferat familiares ſuos, &c.

Dixit enim, inquit, iniuratus. Hoc illud eſt quod Fabius præcepit libro V. nam & tota genera teſtimoniorum eleuata ab Oratoribus ſcimus: vt de auditionibus: non enim ipſos eſſe teſtes, ſed iniuratorum afferre voces.

Quid intereſt inter periurum & mendacem? Hoc totum ad tempus dicitur, & oratoriè. nam qui periurus eſt, mendax etiam erit: at non contrà, qui periurus non eſt, mendax etiam non erit. Et quæ de peccatorum gradibus dicuntur, eodem modo accipienda ſunt.

Nimis cupidus. Cupiditatis verbum ferè in vitio ponitur. Modò eum ſignificat qui alterius cauſa cupit: quæ à teſtibus voluntas aliena eſſe debet. de Iudice quoque ſic in Orat. pro Cæcina, Tamen is aut timidior videatur, quàm fortem: aut cupidior, quàm ſapientem Iudicem eſſe æquum eſt.

H-S *millies.* Vicies quinquies centena millia aureorum.

A Ballione, aut aliquo. De Ballione cognoſce infrà.

Hoc poſtulare auderes. Aldinus liber, & omnes alij, Expoſtulare. quorum auctoritate ſummáque conſenſione moueri me fateor. Plautus etiam in Perſa hoc eodem verbo ſic vſus eſt, Act. IIII. Scena III.

DORPALVS, benedictis benefacta, aures meæ
Auxilium expoſtulant.

Cùm altera penſio ſoluenda eſſet. Apparet deciſionis nomine trecenta Flauium Fannio promiſiſſe: è quibus centum & quinquaginta, id eſt dimidia pars Flauio debebatur. quam ſummam duabus penſionibus ſolutam eſſe oſtendit. nam prima penſione, inquit, H-S IↃↃↃ ſoluta ſunt: altera verò, CCCIↃↃↃ.

Cur cùm altera penſio. Id eſt, ſolutio. Varro de lingua Latina IV, Ab ære impendendo, Diſpenſator: & in tabulis ſcribimus expenſum, & prima penſio, & ſic aut ſecunda, aut quæ alia.

Quàm trecenta millia. Id eſt integram ſummam, quam Fannio Cluuius deciſionis nomine promiſerat.

Iam intelligis C. Piſo. Nam cùm Panurgi nomine pecuniam Fannius acceperit, Roſcium ſibi ſoli petiiſſe intelligitur.

Qui cognitor eſt datus. Nonnulli impreſſi, Qui cognitorem dat: imperitè, cùm in hoc vis ſit, quia cognitor Roſcius datus non ſit, alteri non petiiſſe, & hoc verum eſt. nam ſocius (vt antea diximus) ſuam ſolam partem alienare poteſt: ideóque eam ſolam petere.

Sibi, non tibi exegit. Corrige ſic, Tibi, non ſibi exegit? cum interrogandi nota. quod ego, quia perſpicuum eſt, pluribus verbis non confirmo.

Lis conteſtata cùm Flauio damni iniuria eſſet. Grandioribus literis duo illa verba ſcribenda ſunt: quæ ex formula Aquilianæ actionis eſſe docuimus. infrà.

Ex tua oratione. Qua in petendo ac perſequendo Flauio vtebare.

Huic peteres. Non ſoli. ſed vt modò dicit, In ſocietatem.

Hæres ſibi ſoli, non cohæredibus petit. Nomina ipſo iure diuiduntur inter hæredes, l. 2. C. famil. erciſ. itaque non poteſt hæres agere, niſi pro ea parte qua hæres eſt. neque ei ſententia cum altero hærede lata, quicquam aut prodeſt, aut nocet. l. A ſententia, D. de appellat. quinimo pro parte qua non eſt hæres, extraneus habetur. l. Prætoriæ, D. de Præt. ſtipul.

Quodcunque ſibi petat ſocius, id ſocietatis fieri. Hoc falſum puto. nam, vt paulo antè poſui, ſuam tantùm partem ſocius alienare poteſt: ex quo ſuam tantùm partem eum poſſe petere, argumentari poſſumus.

ACCVSATIONIS IN C. VERREM

LIBER PRIMVS, QVI DIVINATIO dicitur,

ORATIO IIII.

COMMENTARIVS.

PRINCIPIO illud ſcire oportet, nos in Verrinis explicandis, quæ ab Aſconio Pediano doctiſſimo viro explanata ſunt, ea conſultò prætermiſiſſe: ne cùm ſtudioſorum optimæ voluntati, qui ad harum Orationum cognitionem omni feſtinatione properát, conſulere debeamus, moram contrà illorum ſtudiis afferamus. Itaq; huius orationis argumentum omiſimus, quod cùm ſit ab Aſconio fideliter & ſummâ cum diligentia expoſitum, melius erit ex ipſius commentariis cognoſcere. Sed quoniam de numero librorum quibus accuſatio in Verrem continetur, eorúmq; inſcriptionibus mihi longè alia opinio eſt, quàm aliis (puto) omnibus qui de iis noſtra memoria conſcripſerunt, & ſcio meam opinionem probari quàmplurimis hominib. ſummo ingenio iudicioq; præditis: operæpretium eſſe arbitror eá breuiter hoc loco exponere. Primùm enim, qui vulgo ſepté Accuſationis libros conſtituunt, eos falſa opinione & manifeſto errore duci, vel hinc licet intelligatur, quòd prima hæc Oratio, quam Primum Accuſationis librum appellant, ſolam M. Tullij cum Q. Cæcilio de conſtituendo accuſatore contentionem continet, & amplius tribus menſibus antè habita eſt, quàm accuſari Verres cœperit: quemadmodum ex eo conſtat, quòd poſteaquam accuſator Tullius conſtitutus eſt (id autem habita hac diuinatione factum eſt) dati ſunt illi inquirendi, inſtruendæque accuſationis cauſa c & x dies. Secunda autem oratio etſi illa quidem accuſationis initium quoddam eſt, quoniam tamen neque ea quæ conſecuta ſunt, id eſt quibus crimina exponebantur, ab Oratore literis mandata ſunt, neque aliud quicquam præter exhortationem Iudicum, & minas in aduerſarios continet, de Verris criminibus mentionem facit nullam, Accuſationis liber appellari non poteſt. Ecquemnam igitur librorum numerum ſtatuemus? Illum ipſum ſcilicet qui ab ipſo Cicerone poſitus, & à Quintiliano, Tacito, Gellio, & cæteris præterea omnibus antiquis ſcriptoribus obſeruatus eſt. quinque enim perpetuò numerant, reliquos à duobus prioribus: de quibus ipſis ſic loquitur Aſconius, Libros, inquit, pro qualitate criminum Tullius diuidens, anteactis vnum dedit hunc ſcilicet ſolum: (de primo loquitur, quem alij tertium faciunt) crimini ipſi repetundarum quatuor: A vnum de iure dicundo, alterum de re frumentaria, tertium de ſignis, quartum de ſuppliciis. Fabius verò libri vndecimi capite ſecundo, Habeamus ſanè, inquit, vt qui notis ſcribunt, certas imagines omnium, & loca ſcilicet infinita, per quæ verba, quæ ſunt in quinque contra Verrem ſecundæ actionis libris, explicentur. Cornelius verò Tacitus in eo dialogo quem de Oratore inſcripſit, Quis, inquit, nunc ferat Oratorem de infirmitate valetudinis ſuæ præfantem? quis B quinque in Verrem libros expectauerit? Atque hæc quidem Tacitus. Sed melius eſt Ciceronem ipſum de ſuis libris loquentem audire. Is igitur in eo libro quem Oratorem inſcripſit, verba hæc ex eo libro proferens qui vulgò Sextus creditur, Conferte hanc pacem cum illo bello, huius Prætoris aduentum cum illius Imperatoris victoria: Hoc, inquit, genere antiqui delectabantur, nos etiam in eo frequentes, vt illa ſunt in quarto Accuſationis, Conferte hanc pacem, &c. Quibus ex C verbis perſpicuum eſt, eum quartum Ciceroni fuiſſe, qui hodie Sextus numeratur. quemadmodum ex eo quoque loco, cùm inquit, Exponenda narratio, quæ plus dignitatis deſiderat quàm doloris: vt in quarto Accuſationis, de Ennenſi Cerere, de Segeſtana Diana, de Syracuſarum ſitu diximus. Sunt enim hæc omnia in ea poſita oratione, quæ vulgo Sextus accuſationis liber inſcribitur. Quid? quoto accuſationis de Siciliæ laude commemorat? eo videlicet qui Quartus inſcribi- D tur, ferè initio. & tamen in eodem Oratore, Adhibenda, inquit, numeroſa oratio, ſi aut laudandum eſt aliquid ornatius, vt nos in Accuſationis ſecundo de Siciliæ laude diximus. De ſuis libris Ciceronis ſententiam audiuimus. nunc Agellij doctiſſimi viri teſtimonium, quaſi corollarium, & (vt dici ſolet) παρέργως audiamus. Is libro Noct. Att. I. cap. VII. ita ſcribit, In Oratione Ciceronis quinta in Verrem ita ſcriptum fuit, Homines tenues, obſcuro loco nati nauigant, ad- E eúntque ad ea loca quæ nunquam antea viderant. Atqui ſatis conſtat hæc verba in ea legi Oratione, quæ vulgo ſeptima numeratur. Item in libro XIII. cap. XIII. verba hæc, Eſt modò locus intra Oceanum, &c. è tertia in Verrem protulit: cùm tamen in ea quæ vulgo quinta credita eſt, tantùm inueniantur. Item eodem lib. cap. XX. verba hæc, Perangusto fretu diuiſa, profert è quinta in Verrem, cùm tamen in ea

quæ ſeptima vulgo numeratur, legamus. Item eod. cap. verba hæc, Nemo ita viuebat, vt nulla eius vitæ pars manifeſto peccatu, &c. è ſecunda in Verrem notat, cùm tamen alibi quàm in ea quæ quarta vulgo creditur, non legantur. Iulius autem Rufinianus, in libello De figuris, In Verrinarum, inquit, libro I, Si pupillo redimitur, mihi præda de manibus eripitur. quæ verba in Verrina tertia reperies. Verrinas enim accuſationes Iulius ſignificat. cùm, vt opinor, non malè VII Verrinæ dici poſſint, quæ ad Verris cauſam pertineant. quomodo a Seruio Virgilij interprete perpetuò nominantur. Cùm autem ex illo loco de Iulij ſententia manifeſtò conſtet, haudquaquam etiam dubium cuiquam fore arbitror, quin mendum ſit alio in loco, vbi ſic ſcriptum eſt, Cicero in Verrem III actionis libro, Vos quod ad famam, &c. non enim Tertiæ actionis, ſed Primo ſecundæ actionis legendum: quod tamen etiam ipſa nota ſignificare poteſt, modò ſic interpungatur, Cicero in Verrem I, II actionis libro. vt cùm ſcribimus, Liuius libro III, I Decadis. Quæ cùm ita ſe res habeat, cui tandem obſcurum, aut dubium eſſe poſſit, quin locus ille Oratoris ad Brutum, in quo de ſeptem Accuſationis libris mentio fit, ab imprudente quodam & importuno emendatore deprauatus ſit: qui cùm hunc locum ex opinione, vt fit, non ex veritate æſtimaſſet, vbi Quinque legebatur, Septem reponendum eſſe crediderit? Sunt autem M. Tullij verba hæc, quo loco de temperando orationis genere loquitur, At hæc interdum temperanda & varianda ſunt. Quod igitur in Accuſationis ſeptem libris non reperitur genus? quod in Habiti? quod in Cornelij? &c. quis inquam ex Quintiliani, Taciti, Gellij, quos antea protulimus, auctoritate, aliiſque tam multis argumentis non videt, Quinque reponi oportere? Atque hæc quidem de librorum Accuſationis numero ſatis dicta ſint. Proximum eſt vt aliam abſurdam falſámque opinionem euellamus, quam omnes ad hunc vſque diem de actionum numero habuerunt: cùm ſeptem alij numerent, alij ſex. vtrique falsò: quemadmodum ex veterum iudiciorum more perſpicuè intelligitur. Cùm enim aut duas aut tres, pluréſve actiones eſſe dicimus, hoc tantùm ſignificamus, cauſam non ſemel tantùm, ſed vel bis, vel ter, vel ſæpius actam eſſe. Cùm igitur bis tantùm cauſa Verris acta ſit, ſemel interrupta atque interciſa oratione: (quæ, quoniam nullius elegantiæ fuiſſet, non eſt à Cicerone mandata literis) iterum, perpetua, quæ quinque libros accuſationis, de quibus modò dixi, continet, duas tantùm numerari actiones neceſſe eſt. Itaque hos quinque libros Alteram actionem Cicero appellat, extrema Oratione ſecunda, his verbis: Si quis eſt, inquit, qui perpetuam orationem accuſationémque deſideret, altera actione audiet. Hæc enim lege Acilia huius erat iudicij ratio, vt reus comperendinaretur, ac bis ageretur repetundarum cauſa. quæ omnia intelligi nullo negotio poterunt, cùm eò ventum erit. Et profectò ita eſt, vt Fabius eo quem ſuprà protuli loco, Secundam actionem hos quinque libros appellet. Quæ ſunt, inquit, in quinque in Verrem ſecundæ actionis libris. Sed hæc, vt dixi, cùm eò peruenerimus, v- A bi certus mihi locus ad explicandam comperendinationem conſtitutus eſt, intelligi facilius poterunt. Nunc reliquum eſt vt quid ſit Diuinatio breuiter explicemus. DIVINATIO eſt iudicium quo duo pluréſve, qui ſe præponi in accuſando volunt, de accuſatione ſibi deferenda contendunt. Ex eo autem deductum nomen putamus, quòd cùm in hoc iudicio Iudices non de præterito, ſed de futuro ſtatuant, vter ſit rectius accuſaturus (quod totum opinabile eſt, B coniecturáque nititur) diuinare dicantur, eorúmque iudicium, opinabilis diuinatio. Id quod ex his Ciceronis verbis, quibus in extrema hac oratione prima vſus eſt, facilè perſpicitur. Quapropter, inquit, Iudices veſtrum eſt deligere, quem exiſtimetis facillimè poſſe magnitudinem cauſæ ac iudicij ſuſtinere, fide, diligentia, conſilio, auctoritate.

Si quis veſtrûm Iudices. Hoc principio beneuolentiam ſibi à ſua perſona conciliat, quòd miſe- C ræ & afflictæ prouinciæ cauſam partim officio patrocinij adductus, partim prouincialium propè omnium rogatu impulſus ſuſceperit. Simul cauſas propter quas ad accuſandum ſe traducat, has quinque exponit. quòd rogatu Siculorum id fecerit, quibus officium ſuum de prouincia decedens, detulerat: quòd alium hoc tempore idoneum non habeant: Quintum etiam Cæcilium repudient: quòd vniuerſam Siculorum gentem defendat, vnum autem duntaxat accuſet. quod D hominem iam omnium voluntate ac iudicio damnatum accuſet: quòd accuſatorum penuria nulla iam penè iudicia eſſe videantur. In hoc numero lectiſſimi & ornatiſſimi viri complures fuerunt ex eo conſilio Iudicum, qui Glabrioni Prætori in iudicio Verris affuerunt: quemadmodum ex libro Accuſationis primo intelligitur. Erant autem ex ordine tantùm Senatorio, priuati homines, hoc eſt ſine imperio ac poteſtate. Magiſtratibus enim Iudicibus eſſe non lice- E bat. Quis porrò Prætor in hac contentione fuerit, non conſtat. Opinor Iudicem quæſtionis duntaxat ei præfuiſſe: cuius de officio diximus in Comment. de verbis iuris.

Qui adſunt. Populum ſignificat, qui circum ſubſellia coronam faciebat.

Me qui tot annos. Elatè: cùm eſſent anni duntaxat quinque. Sic enim in Bruto, Cùm igitur eſſem in plurimis cauſis, & in principibus patronis quinquennium ferè verſatus, tum in patrocinio F Sicilienſi maximè in certamen veni. Hanc verò ſuſcepit contentionem cùm Ædilitatem peteret, annum ſcilicet agens ætatis XXXVII. nam à C. Attilio, Q. Seruilio COSS. quo tempore natum Ciceronem alibi docuimus, ad Cn. Pompeium, M. Craſſum COSS. quo tempore hæc Diuinatio facta eſt, totidem anni numerantur.

In cauſis, iudiciiſque publicis. De priuatis publiciſque cauſis, cognoſce ex Orat. pro Sex. Roſc.

G *Subito nunc mutata voluntate ad accuſandum deſcendere?* Nam cùm multorum inimicitias ij ſubirent qui alios accuſabant, delata erat accuſandi moleſtia ad homines adoleſcentes, neque ferè quiſquam, niſi ea ætate ad accuſandum deſcendebat. quam tamen ætatem Cicero quamuis in foro iudiciiſque publicis vel plurimum verſatus,

ſine

ſine vlla accuſatione tranſegerat. Nunc igitur cùm ad eam ætatem peruenerit in qua defendere omnes ſolebant, accuſare nulli: mirari multi tam ſubitam conſilij mutationem poterant. vt hac eadem oratione, infrà. Nemo mirabatur in Africano illo, quod in me nunc ſe mirari ſimulant, Quid ſibi iſte vult? accuſatorémne ſe exiſtimari, qui antea defendere conſueuerat, nunc præſertim ea iam ætate, cùm Ædilitatem petat?

Cauſam rationémque cognouerit. Cauſa eſt quæ impellit quoquo modo. Ratio, qua conſideratè & adhibito conſilio inducimur.

Id quod facio probabit. Accuſandi ſtudium laudine an vitio duci oporteat, præclarè oſtendit Quintilianus lib. x i i, cap. v i i.

Cùm Quæſtor in Sicilia. Quatuor ab hinc annos: Prætore Sex. Pæduceo, cui ſucceſſit C. Sacerdos, qui ſucceſſorem habuit C. Verrem.

Itáque ex ea Prouincia deceſſiſſem. Decedere de prouincia ferè dicuntur qui cum imperio aut poteſtate ſunt. Diſcedere verò, priuati. Itaque Syriæ reges, qui per Siciliam iter faciebant, dicitur Verres de prouincia diſcedere iuſſiſſe. infrà.

Iucundam diuturnámque memoriam. De ſua Quæſtura in Orat. pro Plancio ſic ſcribit, Non vereor ne quis audeat dicere, vllius in Sicilia Quæſturam aut gratiorem aut clariorem fuiſſe. Frumenti in ſumma charitate maximum numerum miſeram: negotiatoribus comis, mercatoribus iuſtus, municipibus liberalis, ſociis abſtinens: omnibus etiam viſus in omni officio diligentiſſimus.

Cùm ſummum in veteribus patronis. Eandem ego eſſe arbitror harum duarum particularum C V M & T V M rationem hoc loco, quæ ſemper à Cicerone ſeruata eſt. nam etſi Nonnullum, minus ſit quàm Summum, tamen minus eſt veteres patronos ſine Tullio, quàm eo præterea addito habuiſſe.

Cuncti ad me publicè ſæpe venerunt. Cuncti, elatè & ὑπερβολικῶς. Etenim neque Mamertini venerant, neque Syracuſani. Publicè autem & priuatim venire, contraria ſunt. Illud, Reipub. nomine & auctoritate venire ſignificat; ex quo quid aliud ſit, poteſt intelligi. Cicero Accuſationis quinto, Quid enim tibi naue opus fuit, qui ſi quò publicè proficiſceteris, & præſidij & vecturæ cauſa ſumptu publico nauigia præberentur: priuatim autem nec proficiſci quoquam potes, &c.

Nec deos quidem habere. Lactantius lib. de orig. error. i i. cap. i i i i. Locum hunc proferens, ac deridens, ſic intulit: Quaſi verò ſi Verres ex vrbibus delubríſque ſuſtulerat, de cœlo quoque ſuſtuliſſet. Vnde apparet iſtos deos nihil habere in ſe amplius, quàm materiam, de qua ſunt fabricati.

Quas res luxuries in flagitiis. Hæc eadem ſimiliter in Prætaræ Sicilienſis initio coniunctim enumerat. Sed cùm, inquit, perferre non poſſent luxuriem, crudelitatem, auaritiam, ſuperbiam, &c. vt ea coniungere vitia videatur, quæ maximè omnium generis humani ſocietati bellum indixerunt. Etenim luxuries in mulieres & pueros, crudelitas in viros, auaritia in cuiuſque bona & fortunas exercetur: ſuperbia verò hominum inter ſe communicationem funditus euertit.

A

Hoc vno Prætore per triennium pertuliſſe. Annuæ fuerunt Prætoriæ prouinciæ, vt apparet ex prima in Antonium. ſed cùm ſucceſſor expectaretur Arrius, prorogatum ei ſuum imperium eſt.

Auxilium expectaſſent. Petiſſent, omnes ad vnum tum veteres, tum impreſſi libri. Mihi tamen hæc valde arridet, quam etiam Spei verbum non modò comprobare, ſed etiam poſtulare ac requirere videtur.

B

Dicebam habere. Hoc loco ab aduerſarij perſona beneuolétiam comparat; quem à Siculis, cùm iis ſe vltro offerret, repudiatum fuiſſe oſtendit.

Qui præſertim Quæſtor. Cur Præſertim? quia ſi quæ illius extitiſſent in Siculos officia, eorum memoria recentior eſſe potuiſſet, quàm meorũ.

Si iſtum non noſſent. Acerbè in Cæcilium: de quo infrà.

C

Adductus ſum officio. Rationes omnes, quas & in exordio & in extremo orationis exponit, his verbis complectitur. Nam Officio, ad Quæſturam ſuam pertinet: Fide, ad officij ſui delationem: Miſericordia, ad Verris libidinem & crudelitatem: Multorum bonorum exemplo, & quæ ſequuntur, ad extremum orationis: de quo paulò antè diximus.

D

Ex meo tempore. Non vt meo tempori ſeruirem, ſed meorum neceſſariorum calamitatibus ſubuenirem. Tempus pro ratione negotiorum, id eſt commodo vel incommodo recenti, cui ex tempore conſulendum ac proſpiciendum eſt. Itaque libro de Offic. 2. quod ſic dixerat, Tempus quod mihi ab amicorum temporibus datur, paulò infrà ſic expreſſit, Ab amicorum negotiis. Et hoc iam contra Cæcilium eſt, qui ſuas ſe iniurias perſequi dicebat. Neceſſarios autem ſuos Siculos appellat, propter ius hoſpitij quod cum iis habebat.

E

Quam defenſio exiſtimanda. Odioſum erat Accuſatoris nomen, vt multis ex locis intelligitur: itaque illud tanquam inuidioſum declinat. vt libro Accuſat. i. Sed ego defenſorem in mea perſona, non accuſatorem maximè laudari volo. Et libro ſecundo, infrà. Quanquam in hac cauſa multo plures partes mihi defenſionis, quàm accuſationis ſuſcepiſſe videor. Itaque in libro de Officiis i i, cùm ad accuſandum duabus tantùm de cauſis deſcendendum eſſe dixiſſet, Reipublicæ cauſa, & patrocinij: Patrocinij, inquit, vt nos pro Siculis: quo loco Accuſationem in C. Verrem intelligit. Et libro de claris Orat. Cùm igitur eſſem in plurimis cauſis, & in principibus patronis quinquennium ferè verſatus, tum in patrocinio Sicilienſi maximè in certamen veni.

F

Si mihi vnus. V N V M oppoſuit Multis mortalibus, multis ciuitatibus. S I verò pro E T S I poſuit, vt ſæpe aliàs. Senſus eſt, Cùm tam multos defendam, vt vnum accuſem, non tamen hæc accuſatio, ſed defenſio potiùs appellanda eſt. nam, vt idem ſcribit libro De finib. 2. & Tuſculan. Diſput. 5. ſemper ex eo quod maximas partes continet, latiſſiméque funditur, tota res appellatur.

G

Hanc cauſam. Multos mortales, Siciliam totam defendendi.

Reipub. cauſa. Accuſare Reipub. cauſa dicitur

populi in ſecundo caſu. non enim à populo nunc auxilium poſtulatur, ſed à legibus, quarum cuſtodes hos iudices populus R. conſtituit, vt Verrina VII. infra. Ad populum confugiet? facilis eſt cauſa populi, legem enim ſociorum cauſa iuſſiſſe, ac ei legi cuſtodes ac iudices præpoſuiſſe dicet.

Me cognitorem iuris ſui. In Aſconio corrige ſic, Aut procurator, ſi abſentis negotium ſuſcipit: aut cognitor, ſi præſentis cauſam nouit, & ſic tuetur vt ſuam. Deeſt enim verbum Abſentis. quod cùm ex Orat. pro Cæcina intelligitur, tum ex his Sex. Pompeij verbis, Cognitor eſt, qui litem alterius ſuſcipit coram eo cui datus eſt. Procurator autem abſentis nomine actor fit.

Cauſam ſubleuabis. Subleuabitur cauſa, ſi negetur eum petitum eſſe actorem: poſito eo quod poſtea docebit, alium præterea nullum petitum eſſe à Siculis. nam ſi actorem Siculi nullum petunt, facilè exiſtimari poteſt, non tam graues eorum eſſe iniurias, quàm homines arbitrantur.

Non præiudicium, ſed planè iudicium. Ex tribus Præiudiciorum generibus, de quibus diſputat libro quinto Quintilianus, opinor illud intelligit, quod ex iudiciis naſcitur ad ipſam cauſam pertinentibus. Vnde etiam nomen inuenit. Nam cùm actorem Siculi poſtulant, condemnant ipſi Verrem ſuo iudicio. quod quidem illorum iudicium ad Verris cauſam pertinens, huic cauſæ præiudicium affert. Sed elatè dixit, & ſuo more, Non præiudicium, ſed planè iudicium factum eſſe. quaſi diceret, Quid nunc ſubleuare conaris eam cauſam, quæ non dico præiudicata, ſed omnino iudicata, & damnata eſt. Sed Aſconius de eo genere præiudiciorum locum exponit, quod Fabius Exemplum vocat. Nunc vtra probabilior ſit opinio, eruditiores exiſtimare poterunt. Damnationem autem in opinione, vt dixi, hominum intelligit. vt in ſequenti Oratione oſtendit his verbis, Reus in iudicium adductus eſt C. Verres, homo vita atque factis omnium iam opinione damnatus. Et paulò pòſt, Quæ eſt iſta tanta dicendi facultas, quæ iſtius vitam tot vitiis flagitiiſque conuictam, iampridem omnium voluntate iudicióque damnatam, aliqua ex parte poſſit defendere? Et eadem rurſus Oratione, Nam illud mihi nequaquam dignum induſtria conatúque meo videbatur, iſtum à me in iudicium iam omnium iudicio condemnatum vocari.

Nimium familiariter inimicitias exercere. Græci ὑπίεσθαι dicunt, & ὑποβάλλεσθαι. Familiariter autem & amicè inimicitias exercent, qui cùm ſe aduerſarios profiteantur, ac præ ſe ferant, amicorum tamen officio funguntur, & rei cauſam ſubleuant.

C. Lentulus Marcellinus. Apperet Marcellum hunc fuiſſe, ſed à Cn. Lentulo adoptatum, ita nomen antiquorum more immutaſſe.

Marcellorum nomini. M. Marcellus Syracuſas in fidem receperat. Scribit autem Cicero libro de Officiis primo, more maiorum comparatum fuiſſe, vt qui nationes aut ciuitates deuictas bello, in fidem recepiſſent, earum patroni eſſent.

Vel maxima minuerentur. Nimirum ipſis ciuitatibus. quaſi diceret, Minus arguerentur ob ea

A crimina, quorum ſociæ atque adiutrices fuerunt. Tacitè ad ſocietatem accuſationis eas allectat, obiecta ſpe præteritionis criminum. tametſi non præteriri dixit, ſed minui, ne præuaricari velle videatur. De Syracuſano crimine vide lib. Accuſat. inde Mamettino lib. III. & lib. V. infrà.

C. Verri communicata ſunt. Id eſt à C. Verre communicata, ſic infrà ſæpè locutus eſt vt 120. ego in hoc iudicio mihi Siculorum cauſam ereptam

B populi R. ſuſceptam eſſe arbitror.

At enim cur à me. Remouet à ſe arrogantiæ ſuſpicionem, ne multis claris & diſertis Oratoribus, qui patroni erant Siciliæ, præponi velle exiſtimetur. Senſus eſt, Non te petunt Siculi, Cur enim te potiùs, quàm Marcellos? Et hoc cùm dicis, nimium es arrogans.

Oculis indicare. Cùm hos qui præſentes adſunt Siculos, id à vobis apertè petentes intuemini.

Qui eſſent idonei. Propter adoleſcentes hæc di-

C cuntur. Semper enim, vt dixi, accuſatores idoneos adoleſcentibus opponit.

Quàm neminem. Hoc propter Cæcilium. neque enim accuſator, ſed præuaricator eſt Cæcilius.

Ciuili ferè actione & priuato iure repetunt. Ciuilem actionem opponit non Prætoriæ, vt ſæpe apud Iuriſconſultos: ſed Sociali. vt ſit Actio ciuilis, quæ ciuium propria eſt, qua præcipuè ciues vtuntur: Socialis, qua ſocij. Ius autem

D priuatum dicit, cui præerat vrbis Prætor, qui inter priuatos ius dicebat: vt Accuſationis primo.

Hæc lex ſocialis eſt. Apparet, cùm infrà in eorum voluntate ſitum eſſe oſtendat, maneántne an tollantur hæc iudicia: & nationes exteras legationes miſſuras, quæ illa tolli poſtulent. quin & Verrina VI. ſic ſcribit: Vtitur, inquit, hac lege, qua iudicium eſt communis & priuatæ rei ſociorum.

E *Munitam quàm anteà.* Cùm Equeſtris ordo iudicaret. Munitam autem intelligit cuſtodibus & propugnatoribus: id eſt Iudicibus. Quod enim in arce cuſtos eſt, id in lege Iudices.

Seſtertium millies. Conciſum genus orationis, quo veteres Millies centena millia ſignificabant: quod ex Verrina tertia & quarta intelligitur. Nam cùm in illa Dionem quendam Haleſinum H-S vndecies centena millia numeraſſe dixiſſet, de eodem loquens oratione ſequenti, bis eadem

F pagina vndecies numeratum, ſimpliciter dixit. Gulielmus Budæus ratione Gallica vicies quinquies centena millia aureorum, quo tempore libros de Aſſe conſcripſit, ei ſummæ reſpondere oſtendit. quam etſi longè alienam eſſe conſtat ab aureis qui noſtro hoc tempore ſex & quadraginta aſſiculis æſtimantur, cùm illo tempore XXXV tantum valerent, tamen quoniam eandem eſſe certum eſt eorum qui tum erant aureorum, & quibus nunc vtimur, rationem: aſſi-

G culorum præterea XXXV veterum cum his ſex & quadraginta vulgatis: vſitatum numerum auctoritate tanti viri confirmatum immutare non auſi ſumus.

In huiuſmodi. Hactenus maximè ſe petitum oſtendit. Deinceps minimè peti Cæcilium, atque adeò recuſari demonſtrat.

Acutum & ſuſpicioſum. Siculi perſpicaces. ſic Accuſ. III. Ita acutè vt Siculum. Et lib. v, Et in Bruto, de Sicilia loquens, Quòd eſſet, inquit, acuta illa gens & controuerſiæ natura.

Ex Sicilia literas. Accuſatori conſtituto, Prætoris eius quæſtionis quæ in iudicium vocabatur, lege poteſtas fiebat, omnia non modò Romæ, ſed etiam in prouinciis obſignandi ac deportandi quæ ad inſtituendam accuſationem pertinere exiſtimaret. Dabatúrq; ea lex accuſatori ſcripta, qua vti, vbi commodum erat, poſſet. hoc ex Ver. v.

Nec ea dico. His nolle Cæcilius oſtenditur veri accuſatoris officio fungi: illis verò, Hoc dico, te, ſi maximè cupias, tamen verum accuſatorem eſſe nō poſſe: id eſt firmum non eſſe.

Scribam & familiarem. Familiarem ideo dixit, quoniam ſuorum inimicorum amicis & familiaribus nemo vtitur.

Retentum eſſe. Nam anno ſecundo Cæcilius de prouincia deceſſerat: & per ſingulos annos Quæſtores Verri mutati ſunt, vide infrà.

Lectiſſimum atque ornatiſſimum adoleſcentem. Laudat Cæcilij fratrem, vt oſtēdat, ſi vlla eſſet Verris in Cæcilium inimicitia, non manſurū illum cū Verre fuiſſe: ſed fratris inimicitias perſecuturum.

Hoc dico. Superiora dixit vt probet eum accuſatorem verum eſſe nolle: nunc eſſe non poſſe, ſi maximè cupiat, oſtendit.

Verum accuſatorem. Verus accuſator dicitur, qui nihil diſsimulat, nihil fert obſcurè, nihil quicquam ſciens prætermittit.

Frumentū in cellam imperauiſſet. Prætori ex S.C. licebat frumentū in annuum ſumptū aratorib. imperare. Attribuebatur enim Quæſtori ex ærario pecunia, quam aratoribus pro frumento ſoluerent: Prætor autem ea pecunia perſoluta frumētum quò vellet, vehi imperabat: aut pro frumento pecuniam, quanti frumentum erat: aut verò etiam à Quæſtore pecuniam ex S.C. attributam accipiebat. Hac igitur de cauſa genus hoc frumenti, Æſtimatum dicebatur, quòd non frumentum, ſed eius æſtimationem Prætor accipiebat. Huc autem illud Seruij pertinet in primum Æneid. Cellarium dici paucorum dierum: vnde & in cellam dici imperatum frumentum, penus verò diei temporis loco.

Quum eſſet tritici modius H S II. Sic interpretor, Seſtertius duobus, vt apud Non. Marcellum in dictione Exigere. ſic enim loquitur frequēter in Frumentaria. & ſenſus eſt, Quaſi tanti venderetur ab aratoribus, aut ſummum ternis: quod pretium Verres in æſtimando ſequi debebat, & vide infrà. Nam quod in omnibus tum antiquis, tum impreſſis libris ſcriptum eſt H-S V, mendum manifeſtum eſt: quod etiam ex Aſconio intelligitur, & Nonio Marcello, in eo quem modò notaui loco.

Domeſtici periculi metu. Locutio è Græcis fontib. fluxiſſe videtur quo οἰκεῖον quod proprium eſt appellant.

Emptum ex S.C. frumentum. Tenebātur populi Siciliæ vectigales populo R. frumenti quantum vellet, certo pretio vendere. Ea pecunia Quæſtori ex vectigalibus attribui ſolebat, qui populo R. frumenti numerum quem is poſceret, curabat.

Pecunia omnis ſoluta non eſt. Certis enim nominibus deductiones fiebant. de quibus vide infrà.

Mancipes à ciuitatibus pro frumento pecuniam exegerunt. Mancipes dicuntur qui in auctione publica redimunt. Modò Decumanos ſignificat, quib. Verres vendere Siciliæ decumas conſueuerat. Publicani, quorum Verres ſocius erat in decumis, illas quā plurimo redimebant, quòd poſtea non vnas modò decumas, ſed ternas & quaternas exigerent. Sæpe tamen has decumas aratoribus ac ciuitatibus remittebant, pretium quanti emerant exigentes, & præterea lucrum, aut acceſſionem.

Non reperiebat. In tam manifeſto crimine.

Si tibi iudicium, Indicium. Mendū fuit typographi.

Qui nullo ſuo peccato. Obſcurè reſpondet obiectioni, quæ ad illud vtrunque fieri poterat, quod ſe in accuſatore conſtituendo deſiderare dixerat, vt paulo pòſt, in tertio, Fortaſſe dices, quid? &c. Non enim apertè affirmat ſummam eſſe in ſe vitæ integritatem, atque innocentiam: ſed nullam ſibi criminum ſocietatem eſſe cum Verre.

Impediuntur. Tangit Cæcilium: quaſi diceret, Vt tu qui, quia peccati es ſocius, accuſare non potes.

Ego etiam quæ tu. Trium criminum genera ſe perſecuturum affirmat: quæ Verres ſine Cæcilio, quæ cum Cæcilio, & quæ Cæcilius ſine Verre. ex quib. duò poſteriora dicit Cæcilium ne attingere quidem velle.

Quòd non te prohibuerit. Alij omnes: Quòd te nō: & ſic emenda.

Aut ratio aut exercitio. Rationem opinor modò dixit pro habitu ex conſuetudine & vſu, plus eſt igitur ratio quàm exercitatio.

Difficili in loco. Quia ſi eam eſſe in me affirmem; arrogans videbor: ſi negem, ea ipſa lege quam ſtatuo, excludar.

Maius id. Hominum ſcilicet opinionem.

Hanc contentionem. Ambiguum verbum. Nam & ad hanc cauſam de conſtituendo accuſatore referri poteſt, & ad comparationem Ciceronis cum Q. Cæcilio. Nam cùm ſibi quiſque id ſumit quod aduerſario detrahit, contendere dicitur. Certamen autem ſignificat, quod ex illa comparatione contentionéque ortum eſt.

Familiariter. Mei rationem non ducens: vt in hac noſtra contentione, in qua etſi vlla eſſet in te facultas, tamen nullam præ mea ducerem.

Tu te collige. Cicero Tuſcu. IIII, Quid eſt ſe colligere? niſi diſſipatas animi partes rurſus vnum in locum cogere: quod fit cùm diligentius conſideramus. At in contentione diſſipantur partes animi, quæ diſſipatio iudicium impedit.

Putáſne poſſe. Putáſne te poſſe, omnes alij libri, in queis Aſconius & ſic puto legendum.

De maximis acerbiſſimiſq; rebus. ἀνανταπόδοτον figura: qua nōnūquā de induſtria Tullius vtitur, vt ex tēpore dicere videatur. ſimilis eſt illa in Orat. pro Balbo narratio, Audiui hoc de parente meo, &c.

Tot res tam varias. Hoc amplius omnes ad vnum tum veteres, tum impreſſi libri, Tot res, tam graues, tam varias.

Voce, memoria. Tacitè eas res complexus eſt quæ in Oratore deſiderantur: Inuentionem, quod ingenium appellat: Diſpoſitionem, quod conſilium: Memoriam, & Vocem.

Quæ Romæ, quæ in Italia. Amplificatione iterat eadem, quæ modò dixerat, ſed aliis verbis. Romæ & in Italia, refero ad Præturam vrbanam. Nam vſque centeſimum lapidem Prætor vrbanus ius dicebat: & Romam inde vſque vadimonia promittebantur.

Achaia, Aſia. In Quæſtura & legatione. Præturam autem Sicilienſem omittit, quod iam ante Cæcilium ab eius accuſatione alienum oſtendiſſet.

Putáſne poſſe, id quod. Putáſne te poſſe: duo libri veteres. quod non diſplicet.

Quæ ille libidinoſè, quæ crudeliter fecerit. Hoc amplius omnes alij libri, Quæ ille libidinoſè, quæ nefariè, quæ crudeliter.

Athenis nō Lilybæi. Locum hunc Aſconius interpretatur; Tãtum igitur in eius ſententiã Plauti verſus ex Menæchmis ſubſcribam: Atque adeo hoc argumentum Græciſſat tamen, non Atticiſſat verum, Sicilliciſſat. Item illum Hieronymi locum ex epiſtola Paulæ & Euſtochij ad Marcellam ſcripta. Certè etiam ſi præclarus orator reprehendendum neſcio quem putat, quod literas Græcas non Athenis, ſed Lilybæi, Latinas non Romæ, ſed in Sicilia didicerat &c. Quo in loco Eraſmi χρόνιον legitur, ſanè homine illo erudito indignum. In Sicilia autem Latinas literas didicerat. Erat enim Cæcilius (vt Aſconius iam inde ab initio monuit) homo Siculus.

Mihi elaboratum. Græca locutio. Xenophon libro de Cyri inſtitutione v, ἐπεὶ δ᾽ ἐξήλθομεν, τί ἡμῖν πεπραγμένον ἐστὶ φανερὸν ἐστι; Similiter in Orat. pro Pomp. Quamobrem quicquid in hac cauſa mihi ſuſceptum eſt Quirites, &c. Quantum autem elaborarit, oſtendit in libro de claris Orat. extremo.

Cùm illius diei mihi venit in mentem. Omnes & veteres & impreſſi libri, Cùm illius temporis: quod ego ſine vetuſti auctoritate codicis immutare non auſim. Subauditur enim, Eius diei: & magis accõmodatum eſt ad ſententiam. ſiquidem iis qui metuunt, potius momenti temporis in mentem venit, quàm diei: Video etiam Priſcianum lib. 18. locum hunc ita deſcripſiſſe.

Quo die citato reo. Nam apud veteres, vt alio quodam loco ſcribit Aſconius, & Iudices, & rei, & accuſatores & defenſores à præcone Prætoris citabantur. Plutarchus in Apoph. ſcribit Ciceronem tanto in metu cuiuſdam agendæ cauſæ tempus expectaſſe vt ſeruum nomine Erotē libertate donarit, quòd cauſam quam acturus erat in poſterum diem dilatã nuntiaſſet. Ipſe de ſe in Cluentiana ſic ſcribit, Semper equidem magno cum metu incipio dicere: quotieſcunque dico, toties mihi videor in iudicium venire non ingenij ſolùm, ſed etiam virtutis atque officij: ne aut id profiteri videar, quod non poſſim implere, quod eſt impudentiæ: aut id non efficere, quod poſſim, quod eſt aut perfidiæ, aut negligentiæ.

Toto corpore perhorreſco. Natura hoc accidit metu affectis, vt ſanguis cor deſerens, defluat, eóque cutis illorum palleſcat, ex quo fugiente vi naturali, ac neruos deſerente quibus robur tenebatur, horror ac tremor conſequitur.

Modò differendum, modò omni ratione pugnandum. Quidam Omni oratione. & ſic interpretantur, Modò, altercatione & velitatione quadam vtendum: modò omni, id eſt perpetua & continuata oratione pugnandum. Ego & differere ſimpliciter accipio, pro Rationibus conquiſitis dicere, & argumentari: quod etiam in perpetua fit oratione: & Omni ratione, legendum arbitror: quo verbo quãuis dicendi rationem complectitur. Nam Omnem orationem, pro Perpetuam, mihi non fit veriſimile Ciceronem dixiſſe.

Artificio peruertet. Quod paulo infrà dixit, Ab inſtitutis, cogitationibúſque abducere.

Hominis petitiones. Vtrum ictus ſignificat, quaſi gladiatorum: quorum dicuntur propriè Petitiones: an potius cùm de ratione dicendi loquatur, Partitiones legamus? quod verbum cum ratione dicendi Hortenſij magnopere congruit. Ipſe in libro de Clar. Orat. Hortenſius attulerat duas quidem res, quas nemo alius, partitiones quibus de rebus dicturus eſſet. In Orat. pro Quinctio, Faciam quod te ſæpe animaduerti facere Hortenſi: totam cauſæ meæ dictionem certas in partes diuidam. tu id ſemper facis, quia ſemper potes.

Iiſdem cauſis. Quum eandem cauſam ſimul defendimus. Contrariis. cùm tu accuſabas, ego defendebam: vt in cauſa Quinctij. Cicero in Bruto, Etenim videram in iiſdem cauſis, vt pro M. Canuleio, pro Cn. Dolabella quum Cotta princeps adhibitus eſſet, priores tamen agere partes Hortenſium.

Ita contra me ille dicet. Id eſt, Quum dicet, non tanta confidentia ingenij dicet, quin nonnullum, &c.

Vt nonnullum etiam. Vt non putet ſibi cum homine imperito eſſe negotium, & qui de illius ingenio iudicare non poſſit. Sibi hoc tribuit, ne terreantur Siculi laude Hortenſij. Nam qui de aliorum ingenio iudicant, non multo inferiores eſſe oportet iis de quibus iudicant.

Eluſurus. Complexionibus illis & argumentis vtrinque concludentibus, Vis verum, an falſum? vtrum dixeris, id contra te futurum eſt. Tranſlatum à gladiatoribus. qui ex iis quibuſcum pugnant, interdum quærunt, vbi feriri malint, ſuprà, infrà, dextrà, ſiniſtrà, antè, à tergo.

Qui tibi æſtus, qui error. Eleganter in eadem tranſlatione gladiatorum perſiſtit, quibus magna aliqua plaga in capite accepta, tenebræ, error, æſtus oboriri conſueuit, quod ἰλιγγιᾶν Græci vocãt vt dixi Verrina 4.

Periculum faceſſeris. Sic Tacitus lib. 1. & v. eſt locutus, procreamis, ꝗ a leris.

Trayicere. Tranſlationem criminum ſignificat. Nam cùm tanta Cæcilio cum Verre ſocietas fuerit, multa in eum crimina traiici ac deriuari facilè poterunt.

Subire inuidiam. Suſtinere eam inuidiam quam ille tibi oratione ſua parabit. ſic enim omnes omnino, quos vidi, libri. Solus Aſconius, Subire inuidiæ. quod ſic, inquit, Latinè dixit, vt Vergilius in ſexto, Subeúntque feretro. Nonius Marc. Subire orationem.

Vide modò. Dum res adhuc eſt in integro.

Geſtu ac motu. Non ad laudem hoc dicitur, ſed illum obſcurè pungit. nam in libro De claris Orat. de eodem loquens, Vox, inquit, canora, & ſuauis, motus & geſtus plus artis habebat, quàm erat Oratori ſatis. Gellius autem lib. 1, ob eam cauſam à L. Torquato geſticulariam Dionyſiam eum notiſſimæ, ſaltatriculæ nomine appellatum ſcribit.

Hac proluſione. Alia vtitur in re ſimillima perinſigni ac perelegāti metaphora in libro de diuinat. 11. his verbis. Sed hæc fuerit, nobis tanquam leuis armaturæ prima orationis excurſio: nunc cominus agamus. Experiamur itaque ſi poſſimus cornua commouere diſputationis tuæ.

Eſto,

Eſto, ipſe nihil eſt. Particula veteribus vſitata, cùm aduerſariorum confeſſio ſimul cum alia obiectione ſubiicitur, Græcis ἔστω in vſu eſt; vt ſæpe in Orat. κατ' κτησιφ. Hac autem ipſa Cicero ſimiliter vſus eſt infrà, *Ipſe nihil eſt.* Q. Cæcilius.

Quum ſubſcriptoribus exercitatis. Subſcriptores dicebantur, qui in accuſatori, qui rei nomen detulerat, ſubſcribebant. Aſconius pro Cornelio, Detulit nomen Publius, ſubſcripſit Caius. Et Epiſt. ad Q. Fratrem, Gabinium de ambitu reum fecit P. Sylla, ſubſcribente priuigno Memmio. Dabantur autem plerunque ab reis ipſis actoribus cuſtodes, ne forte præuaricarentur. Interdum ſubſcriptionem ipſi à Iudicibus poſtulabant. Nulli autem, niſi per Iudices liceret, ad ſubſcribendum admittebantur: vt oſtendit paulo infrà. Et omnino hic locus demonſtrat ſubſcriptores fuiſſe patronos qui ſecundo, tertio, & quarto loco cauſam agerent. nam hoc tempore (vt Aſconius ſcribit in Oration. pro Scauro) quatuor ferè patronis vtebantur. At poſt bellum ciuile ante legem Iuliam ad duodenos patronos eſt peruentum. Et ob eam cauſam quatuor tantùm patronos Tullius hic numerat. Quartum, inquit, quem ſit habiturus, non video. Hic mos etiam fuit Athenis, vt ex argumento Libanij in Orat. κατ' λεπτίνην intelligitur, quam ſecundo loco habitam ſcribit. Nam Aphepſion, inquit, natu maior, primas cauſæ partes egit. & δευτερολογίαν eam appellat; de qua in fine argumenti pauca explicat. In orationem verò κατ' ἀνδροτίωνος, auctor argumenti ſecundi ſic ſcribit, ἰστέον δὲ ὅτι ἡνίκα δύο ὦσι κατήγοροι, ὧν μὲν εἷς πρεσβύτερος, οὗτος λαμβάνει τὴν πρωτολογίαν, κατὰ τιμήν. ὥσπερ καὶ ἐνταῦθα ὁ Εὐκτήμων ἔλαβε τὴν πρωτολογίαν, ὡς πρεσβύτερος. καὶ εἶπε τὰ προοίμια, καὶ τὴν κατάστασιν, καὶ μέρος τι τῶν ἀγώνων. ὁ δὲ Διόδωρος ἰδιώτης ὢν ἔλαβεν ἀπὸ τοῦ Δημοσθένους τὸν παρόντα λόγον, καὶ ἔστι δευτερολογία. ἔχει δὲ ἃ παρέλιπεν ὁ Εὐκτήμων. Quando, inquit, duo ſunt accuſatores, quorum alter ſenior eſt, hic habet priores partes, honoris cauſa: veluti in hac cauſa, Euctemon priores habuit partes, vtpote natu maior: vſúſque eſt prooemiis, & narratione, partémque argumentationis expoſuit. Diodorus autem homo imperitus, à Demoſthene hanc orationem accepit, quæ eſt deuterologia. continet autem quæ Euctemon prætermiſit.

Eſt tamen hoc aliquid. Tamen pro Tandem: vt ſæpe alias, hoc ſenſu, Lambin quæro quid ſit in Q. Cæcilio cur debeat admitti ad accuſandum: neque quicquam adhuc dictum eſt. Nunc tandem aliquid dicitur, ſed tamen quod non ſatis ſit: vt in Orat. pro Sex. Roſcio, Audio: nunc dicis aliquid quod ad rem pertineat. Nonius Marc. ex hoc Salluſtij loco, Tamen pro Tandem vſurpari docet, Nam qui enare conati fuerant, icti ſæpe ferramentis nauium, tamen aut vulnerati à ſuis, aut afflicti vndarum vi poſtremò periere.

Omnibus enim rebus. Liber Aſconij, In omnibus enim rebus: quo modo legendum & reſtituendum arbitror. Neque enim Ornatiſſimus ad Rebus refertur, ſed ad Gregem accuſatorum. quaſi diceret, In rebus omnibus, ſiue in vſu & exercitatione forenſi, ſiue in facultate dicendi, is qui primas habet partes debet eſſe omnium actorum ornatiſſimus. Deletum autem & ſublatum opinor ab iis qui Ornatiſſimus ad Rebus omnibus referendū putabant.

Habet Allienum. Et hoc loco & paulo poſt ſequi videtur Aſconius eorum opinionem, qui Alienus legendum putabant. cùm tamen apertiſſimè Tullius viri nomen proprium eſſe oſtendat. Sic faciet Allienus; Ipſe Allienus detracturus eſt, Si Allienus minus vehemens fuerit. Senſus eſt autem nō obſcurus, & de Iudicum ſubſelliis intelligi poteſt; ac de iis cauſis quæ ad Prætorum tribunalia in foro agebantur. Similiter enim dixit in libro de Oratore primo extremo, habitare in ſubſelliis eum, cuius operam nullam ad rem, niſi in ſubſelliis vtilem eſſe ſignificabat. Et in ea pro Muræna cum longo interuallo veneris, cum iis qui in foro habitarunt, de dignitate contendas. Sic igitur accipio, vt Tamen, item vt paulo antè, pro Tandem, poſitum intelligatur. & A ſubſellis hoc ſignificet, Qui in ſubſellis habitarit, in foro agendíſque cauſis plurimum ſit verſatus. Senſus igitur hic erit, Quinam iſti tandem ſunt, qui ſibi delationem dari poſtulant? Q. Cæcilius? At nunquam in cauſis, iudiciíſque verſatus eſt. L. Apuleius? at nouitius & planè tyro eſt in vſu exercitationéque forenſi. Allienus igitur: Tandem vnum aliquem qui in ſubſellus hæſerit, habitarit, verſatus ſit, nominaſtis. Sed tamen ita verſatus, vt clamator potius quàm declamator dici poſſit.

Hunc tamen à ſubſellijs. Similiter dictum vt à pedibus, à manu ſubſellia, inquit Aſc. ſunt minorum magiſtratuum, aut iudicum priuatorum. Apud hos allienus agitare cauſſas ſolebat: non, vt Cicero, apud maiores magiſtratus, qui pro tribunali cauſſas cognoſcebant.

At ne is quidem. Magis placeret, At ne is quidem.

Totum iudicium ſuſtinebit. Clamore & vociferatione εἰρωνία eſt, vt in omnib. quæ ſequuntur.

Tantum contendet in dicendo. In clamando, non tanta contentione vociferabitur, vt mox ex eo quod ipſe poteſt, in clamando aliquantum remittet.

Vt tu tamen aliquid. Alij omnes vt tu tandem. vtrunque rectè, modò Tamen, vt ſuprà, pro Tandem accipiamus.

Se aliquid futurum putet. Hanc lectionem ſolus codex comprobat, quem aliis omnibus antepono. Cæteri omnes tum veteres, tum impreſſi, Factum. Sic autem loquutus eſt paucis ſuprà verſibus. Vt tu tamen aliquid eſſe videare.

Et ſibi primas. Perſpicuè rectum. omnes alij, Tibi primas.

Ex quibus alieniſſimis. Obſcurus locus, ſed, vt opinor, hic ſenſus eſt, Oratores iſti qui ſubſcriptionem ſibi poſtularunt, nihilomagis verſati ſunt in iudiciis, quàm tu, aut Apuleius: adeóque à foro alieni ſunt, & ignari diſciplinæ conſuetudiníſque forenſis, vt quum tu te ſperes poſſe ab iis vſum rationémque forenſem condiſcere, contrà ipſi tibi docendi ſint tanquam hoſpites, atque peregrini, qui nunquam in forum ingreſſi ſunt. Nam Hoſpitem in ea re ſæpe Cicero vſurpat: vt in libro de Orat. 1, Fateor enim callidum quendā hūc, & nulla in re tyronem ac rudem, nec peregrinum atque hoſpitem in agendo eſſe debere. Et pro C. Rabirio, Adeóne hoſpes huius vrbis, adeóne ignarus es diſciplinæ noſtræ vt hæc neſcias?

Ita paratus. Tam imparatus. De hoc autem Oratorum grege tantummodo loquitur, non de Allieno. vt nihil Aſconio Alieniſſimi alluſionem prodeſſe appareat.

Aliquis ſit recipiendus. Aliquis ex illis hominibus A alieniſſimis, ex iſto Oratorum grege: is ſcilicet quẽ quartum habiturus es.

Quaſi præteriens. Vtpote abiectis & infimæ ſortis hominibus. Et hoc de viatorum conſuetudine tranſlatum eſt. Nam qui in itinere ab honorato viro interpellantur, ei ſtantes, & gradu (vt dicitur) compreſſo reſpondent. ſin à quouis de populo, prætereuntes & inſtitutum iter perſequentes.

Inopia amicorum. Id eſt, tam parum poſſe gratia B apud Iudices. Amicorum enim, ad Iudices refertur non ad Meos ſubſcriptores. vnde paulo pòſt, Non eſſe hos tales viros commiſſuros, in eandem ſententiam. Nulli enim, niſi quibus per Iudices licebat, ad ſubſcribendum admittebantur.

De populo. Contemptim, vt in lib. De clar. Orat. Quantum non quiuis vnus de populo, ſed exiſtimator doctus & intelligens poſſet cognoſcere. Et alio loco, Atque eodem tempore accuſator de plebe L. Cæſulenus fuit, quem ego audiui, &c. Qua in re C etiam illud dicitur, Vnus de multis: vt libro de Off. 2, Itémque in ſermonibus alium quendam videmus, quamuis ſit præpotens, efficere, vt vnus de multis eſſe videatur. Iſocrates πρὸς νικοκ. ἡγούμεθα σε δεῖν οὐχ ἵνα τῶν πολλῶν, ἀλλὰ πολλῶν ὄντα τύραννον. Idẽ etiam in Orat. πρὸς φίλιπ. πολλοστὸν appellat. Διονύσιος, inquit, τοίνυν πολλοστὸς ὢν καὶ τῷ γένει καὶ τῇ δόξῃ, ἐπιθυμήσας μοναρχίας, κατέσχε Συρακούσας.

A columna Menia. Vbi treſuiri capitales, ſeruorum & infimorum hominum crimina cognoſce- D bant: ſumique de damnatis ſupplicium iubebant. octo enim habebant lictores qui eorum iuſſu in damnatum animaduerterunt. vt ex Plauti Amphytrione & Aſinaria cognoſcitur.

Cuſtodem inquit. Quis inquit? num Cæcilius? opinor. Sic enim ipſe poſtea libro Accuſ. 1, Quod meum factum lectiſſimi viri atque ornatiſſimi ita comprobarunt, vt ei qui iſtius Quæſtor fuiſſet, & ab iſto læſus inimicitias iuſtas perſequeretur, non modò deferendi nominis, ſed ne ſubſcribendi qui- E dem, cùm id poſtularet, facerent poteſtatem. Paulo tamen pòſt ſic loquitur, Verùm vt ad te Cæcili redeam. Nam cùm id contumelioſius fuiſſet, nimiſq; inhumanum, Cæcilium ſubſcriptioni negare eſſe idoneum, obſcurè atque occultè illum remouere conatur, generali reſponſo ad omnes ſubſcriptores.

Meas capſas. In quibus literas, auctoritates, tabulas recondam, quas ex Sicilia deportabo, ſi ad me accuſatio deferatur. F

Non eſſe hos tales viros. Liber Aſconij, Nunquam tales viros. Nihil cenſeo mutandum.

Hos tales viros. Iudices noſtræ huius contentionis. Et eſt obſcura laudatio Iudicum.

Fides mea. Mea vna ſufficit integritas: neque alterum ferre poteſt.

Diligentia. Quæ tanta eſt, vt mihi etiam à cuſtode timeam, nequid ille vel enuntiet, vel ſuffuretur.

Qui ſi rectè monere. Qui ſi te rectè, omnes alij: & ſic emenda. G

Quid enim dices. Propoſitio Q. Cæcilij: Læſus ſum à C. Verre, & ob hoc iure illi ſum inimicus, quare præuaricator eſſe non poſſum.

Arbitror. Non te hoc dicturum, ſed tibi iniuriam illatam.

Vnum eximium. Non eodem te loco habuiſſe, quo reliquos omnes Siculos. Siculus enim ipſe quoque Cæcilius, quocirca infert, Sed cæteri Siculi vltorem, &c.

Id quod non poteſt. Omnes alij, Non potes. quod magis placet: tametſi aqud Donatum in Adel. ſic legatur. neque enim ita hoc accipiendum eſt, quaſi neget iure Cæcilio licere, ſed quòd nulla in eo facultas agendi, nulla dicendi ratio ſit.

Et hoc te præterit. Valde placeret vt cum interrogatione legeretur.

Non id ſolùm ſpectari. Hæc erat Q. Cæcilij ratio, Qui iniuria affecti ſunt, accuſare debent. Ego ſum affectus: accuſare igitur debeo. Nunc Cicero propoſitionem diſtinguit, quòd non eos tantùm qui debent, ſed etiam qui poſſint ſpectare oporteat.

In quo alterum. Non Alterutrum, quod quidam exiſtimant. Poſtremum enim excluditur his verbis, Sed quid facere poſſit. Sed Alterum ſimpliciter dixit, ſatis intelligi putans primum illud Qui debeat, quod principale eſt, & primo loco expetendum.

Quod ſi ei. Nunc argumentum ipſum in Q. Cæcilium retorquet, Qui iniuria affecti ſunt: accuſare debent, Concedo, nimirum vt quiſque maxima & atrociſſima affectus eſt. Prouinciæ autem maxima eſt & grauiſſima: præponenda igitur.

Grauius ferre. Id eſt, grauiores & atrociores exiſtimare iniurias.

Te læſum. Extenuat, cùm iniuriam factam dicere debuiſſet: quod grauius eſt, vt infrà oſtendit.

Ac eam tibi. Reſponſio Cæcilij, non eſſe priuatam iniuriam, quà à Verre affectus eſt, ſed publicam: quòd Magiſtratui populi R. facta ſit.

Cæterorum animos. Mira commutatio verborum, pro eo quod Cæcilius dixerat, Quæ publica eſt, vel, Quæ ad Rempub. pertinet: vtpote quæ magiſtratui populi R. facta ſit.

Liberta Veneris Erycinæ. Verba ſunt Polybij, in libro primo, Eryx eſt Siciliæ mons, mari imminens, ex ea parte quæ Italiam ſpectat, inter Drepanum ac Panormum, magis tamen Panormo coniunctus. Hic magnitudine omnes Siciliæ montes ſuperat præter vnum Ætnam. In eius vertice planicies eſt, inque ea Veneris Erycinæ templum ſine controuerſia omnium Siciliæ templorum opulentiſſimũ atque ornatiſſimum. Quod idem Strabo quoque libro Georg. v 1, ſcribit. Qui ergo quæve Siculorũ religionibus conſecrati eſſent Veneri, ij Venerei Venereæve dicebantur. neque enim mulieres modò, vt ex Strabone intelligitur, ſed etiam viri Veneri conſecrabantur. Cicero in Cluentiana, Martiales quidam Larini appellantur, miniſtri publici Martis. quorum quum ſatis magnus numerus eſſet, quúmque, item vt in Sicilia permulti Venerei ſunt, ſic illi Larini in Martis familia nominarentur. Atque iidem, opinor, erant Venerei, de quibus frequens mẽtio eſt in Verr. i v, & v, id eſt viatores atque apparitores quidam, qui magiſtratibus populi R. præſto eſſe ſolebant.

Iudicium dat ſtatim. In prouinciis & Prætores, & Quæſtores, vt apparet, iudicia in cauſis priuatis dabant. Eſt autem Dare iudicium, Iudices conſtituere in certa verba, vt SI PATERET eam ſe & ſua Veneris eſſe dixiſſe. Plena autem eſt oratio, Tum eius bona Veneri adiudicantor. Nam Iudices à Magiſtratu dati de facto poſtea cognoſcebant, & eorum ſententiam Magiſtratus exequebatur. Erat autem hoc Cæcilij negotium, vtpote Quæſtoris Lilybætani, qui ea Veneri Erycinæ commiſſa eſſent, pete-

petebat. Et de Iudiciorum priuatorum forma fuſiùs in Orat. pro Q. Roſcio.

Iudicant Recuperatores. De Recuperatoribus dixi in Orat. pro Cæcina, vnde ea aſſumentur quæ ad hunc locum pertinebunt.

Id quòd vos omnes admirari video. Apud Iulium Rufinianum, Quod admirari vos video. Vtra ſit verior, ſtudioſi ex librorum veterum vel conſenſione, vel diſſenſione iudicabunt. Illud quidem corruptum eſt ſine controuerſia, quod eodem in libro ſcriptum eſt, Ex aliquo Circæo poculo. nam ex particula tollenda eſt.

Non Verres, ſed Q. Mutius. Conſul hic Aſiam, vt ſcribit Valerius, tanta fide ac vigilantia gubernauit, vt Senatus poſtea in eam prouinciam ituris Magiſtratibus exemplum, atque formam officij Scæuolam decreto ſuo proponeret. In ea autem menſes tantùm nouem verſatus eſt: ex quo vt ſcribit Cicero, illuſtriorem virtutis gloriam reportauit: Epiſt. ad Att. lib. v. Itaque diem feſtum Aſiatici in eius honorem celebrarunt, quæ Mutia dicebantur, vt infrà.

Tanquam Circæo poculo. Nota eſt de Circe fabula, ex libr. Odyſſ. x, quæ Vlyſſis ſocios in ſues mutauit. Et alludit ad nomen Verris quaſi è Q. Mutio ſus factus ſit, Verres.

Ad ſe auertit. Propter agnominationem in qua cum ludere conſtat, legendum putarem in præterito tempore Auertit.

Sic te læſum. Eſt igitur Lædere, idem quod damnum atque incommodum afferre: at Iniuriam facere, iniuſtè & improba ratione damnum afferre.

Perfidioſum an præuaricatorem. Perfidioſus dicitur, qui cùm inimicus ſit, amicum ſe ſimulat: Præuaricator, qui cùm amicus ſit, inimicum ſe fingit. Illud ad C. Verrem, hoc ad Siculos refertur. Præuaricatoris autem verbum à varicibus deductum eſt, quæ ſunt venæ in ſuris inflexæ, & obtortæ: vnde hic ipſe in Partitionibus, Defenſor, inquit, vim verbi ex nomine ipſo reperiet, quod ſignificat eum qui in contrariis cauſis quaſi variè eſſe poſitus videatur. Ex illo autem Partitionum loco illud intelligitur, quod animaduerſione dignum eſt, moris fuiſſe vt qui in iudicium adductus eſſet, ſi præuaricatione liberatus eſſe diceretur, rurſus in iudicium reuocaretur, eiúſque cauſa ſecundo loco cognoſceretur.

Quid ſi ne iniuriæ quidem cauſa remanet. Obſcurè facit eius rei ſuſpicionem quam affirmare non audet: redditam ſcilicet à C. Verre, Cæcilio Agonidis pecuniam fuiſſe, quam ille auerterat. Nam hæc iniuriæ atque inimicitiarum cauſa fuerat.

Quæſtorem illius fuiſſe. Malè dictum Cæcilij inuenit. Contendebat enim in ſe, quia quòd Quæſtor Verris fuiſſet, omnia eius crimina nota & perſpecta haberet, in accuſando præponendum eſſe. id quod eius dictum nunc ita extulit, vt nihil frigidius eſſe videatur.

Hac vna in re te mihi. Hac vna re, crederem eſſe corrigendum, propter ſequentem particulã, Quòd. Idem autem ſignificat, vt quod ſequitur, Hanc vnã ob cauſam. Neque eſt aliud dicendi genus. magis apud Ciceronem vſitatum.

A maioribus noſtris. Idem in libro Accuſat. i. Tu cùm Quæſtor ad exercitum miſſus ſis, cuſtos non ſolùm pecuniæ, ſed etiam Conſulis, particeps omnium rerum conſiliorúmque fueris, habitus ſis in liberûm loco, ſicut mos maiorum ferebat. Idem in

A Orat. poſt reditum, Qui ſi mihi Quæſtor Imperatori fuiſſet, in filij loco fuiſſet. Et in Epiſt. ad Brutum lib. ſu. Epiſt 13, Quum ad te tuus Quæſtor M. Varro proficiſceretur, commendatione egere eum non putabam: ſatis enim commendatum tibi eum arbitrabar ab ipſo more maiorum: qui vt te non fugit, hanc Quæſturæ coniunctionem liberorum neceſſitudini proximam voluit eſſe.

Quam coniunctionem ſortis. Nam & Conſules & Prætores Prouincias ſortiebantur, & ex S. C. Quæ-
B ſtores. Quibus igitur eadem prouincia obuenerat, diuinitus eam muneris officiique publici ſocietatẽ accidiſſe putabant: qua de cauſa ineſſe in ea ſocietate religionem aliquam exiſtimabant.

Publicam muneris ſocietatem. Nihil muto: ſed ſi quis vetus liber ita ſcriptum haberet, publici muneris ſocietatem, lubenter hanc cum illa commutarem.

Quum is tibi parentis numero fuiſſet. In hanc ſententiam hic ipſe in Oratione pro Cluentio, Facilè
C intelligo non modò reticere homines parentum iniurias, ſed etiam æquo animo ferre oportere.

Iniuſtum impiúmque bellum. Alludit ad belli iura, quæ ab Anco Rege Fecialibus deſcripta, & conſtituta ſunt. Bellum enim populus R. nullum niſi à niſi à collegio Fecialium iuſtum, piúmque habitum, faciebat.

Quamobrem qui Quæſtor fueris. Probabilior ſcriptura mihi videtur ea quæ in Aſconij libro le-
D gitur, Quamobrem eum cui Quæſtor fueris.

Atque ille. Atque frequenter idem ſignificat quod Atqui, vt hoc loco.

Vtra illuſtrior. Id eſt, vtrius noſtrum: vel ſic. Vter noſtrum honeſtius ita de ſe loquuturus eſt.

Ab hoſpitibus clientibuſq́ ſuis. De clientibus latè explicaui in Orat. pro Sex. Roſcio.

In amicitiam populi R. ditionémque eſſent. Vetus loquutio, qua eadem vſus eſt in Orat. pro lege Manil. Cùm veſtros portus atque eos portus quibus vi-
E tam ac ſpiritum ducitis, in prædonum fuiſſe poteſtatem ſciatis. Et infrà, Verrina v ii, pag. 528, Quòd qui illam partem vrbis tenerent, in eorum poteſtatem portum futurum intelligebant. Aulus Gel. lib. i. cap. v ii, ſimilem ex Plauti Amphytrione notauit, Non verò mihi in mentem fuit. In Oratione pro Cæcina eadem figura dixit, In poſſeſſionem veſtigium fecero. Et lib. v. de Finibus, In aliquam hiſtoriam veſtigium ponere.

M. Catonem illum ſapientem. Ver. v ii, & quæ ex Liuio deſcripſi.

F *Decimo Silano diem dixiſſe.* Hunc poſtea Marcum appellat, & Conſularem, Ver. i v. Conſul autem M. Iunius Silanus fuiſſe traditur, anno ab hinc xxxviii. collegámque habuiſſe Q. Cæcilium Metellum. At Decius fuit Silanus Conſul anno poſt Ciceronem Conſulem. Lego igitur M. Silano, adductus præterea Ciceronis verbis in Orat. pro Cornelio, apud Aſconium, Quid idem Domitius? M. Silanum, Cõſularem hominem, quemadmodum Tribunus pl.
G vexauit? Cur autem vexarit ex Aſconij commentariis cognoſces.

Neque enim. Particula ENIM, conuenire huic loco planè non poteſt. Itaque conſulendi ſunt libri veteres ex quibus reperiuntur in quo VERO pro ENIM legatur.

Is qui Princeps Senatus fuit. Princeps Senatus à Cenſoribus legebatur, is qui primus Cenſor ex iis

qui viuerent,fuiſſet. Liuius Decadis quartæ,libro nono,Scipionem & Polybius, & Rutilius hoc anno mortuum ſcribunt. Ego neque his, neque Valerio aſſentior:his,quòd Cenſorib. M.Porcio.L. Valerio.Principem Senatus ipſum L. Valerium Cenſorem lectum inuenio, quum ſuperioribus duobus luſtris Africanus fuiſſet:quo viuo, niſi vt ille Senatu moueretur (quam notam nemo memoriæ prodidit) alius Princeps in locum eius lectus non eſſet. Eum in Senatu primum ſententiam rogari ſolitum tradit Aulus Gell.lib.IV,cap.XV.

Accuſabat M. Aquilium. Quem M. Antonius defendit,diloricata tunica,vt cicatrices apparerent. Ver. VII, & libro de Orat.II.

L.Cottam in iudicium vocabat. Qui tamen abſolutus eſt,ne nimis aduerſarii viribus abiectus videretur.Ipſe in Oratione pro Muræna,& Val. Max.li. VIII.

Bis Conſul. Primùm tempore tertij belli Punici, quum Ædilitatem peteret, nec dum per ætatem Conſulatum petere poſſet.iterum bello Numantino:legibus vtroque tempore ſolutus.

Se mirari: quum moleſtè ferant. Moleſtè ferunt tã diligentem accuſatorem adhiberi, id tamen diſſimulant ac fingunt ſe mirari cur hac ætate accuſationem ſuſcipiam. Adoleſcentes accuſare ſolitos antea diximus: id quod ex Oratione pro Cælio intelligitur. Voluit,inquit, vetere inſtituto eorum adoleſcentium exemplo, qui pòſt in ciuitate ſummi viri & clariſsimi ciues extiterunt,induſtriã ſuã à populo R.ex aliqua illuſtri accuſatione cognoſci.

Ea iam ætate. Non tamen admodũ grandi, neq; enim annos natus erat XXXVIII. qui fuit annus Ædilitatis legitimus: ſed Ea ætate, quia nonniſi in adoleſcentia ſolebant accuſare, quum adoleſcentiam Cicero in defendendis amicorum periculis tranſegerat.

Quum Aedilitatem petat. Quam hoc ipſo anno conſequutus eſt, vt apparet ex libro Accuſat. V, Nunc ſum deſignatus Ædilis: habeo rationem quid à populo R. acceperim.

Non nimis ſeuerè. Dictum puto pro Non multum,vt in Epi.ad Pætum,Teſtes verbum honeſtiſſimum eſt in iudicio:alio loco non nimis.

Quod in offenſione. Id eſt,ſi minus rectè & ſyncerè accuſet,ſi ab religione officij ſui declinet, vt paulo pòſt,Si tantulum offenſum titubatúmque ſit,id eſt peccatum. Item vt in Orat. II, Hic ſi quid erit offenſum, omnes homines alium ordinem ad res iudicandas quærendum arbitrabuntur.

Multos obſides. Deterrentur homines à maleficio,qui & exiſtimationi iam collectæ, & expectatis honoribus(ne eos non conſequantur) metuunt.Sũt enim hæc tãquam pignora, quæ ab illis habet Reſpub.vt ſiqua in re offendant,ea quaſi Reipub.commiſſa videantur.Cæcilius,cuius neque opinio, neque honorum expectatio vlla eſt, nullo metu à ſuſcipiendo ſcelere deterreri poteſt. Contra M.Tullius,qui ſi in hac cauſa,&c. Obſides autem dicere maluit,quàm Pignora,vt maiorem timorem ſignificaret, ne non & expectationem & famam ſatis commodè tueri poſſet. Maior eſt enim in obſidibus,quàm in pignoribus religio.

Dignitate ſuperatum. Id eſt non putabo vos id feciſſe, quòd Q. Cæcilium digniorem qui accuſet exiſtimetis.

Tam ſeueram accuſationem. Quàm mea eſt:vel,Tã ſeuerum accuſatorem. Qui verò frigidum & inertẽ accuſatorẽ cupiunt,ij reo fauere ſe oſtendũt.Quare obſcurè ſignificat Iudices, in ſuſpicionẽ populi venturos,quòd hominis vita atque factis omnium iam opinione damnati cauſam ſubleuent.

ARGVMENTVM VERRINÆ ORATIONIS SECVNDÆ, QVÆ PRIMÆ ACTIONIS initium continet.

M. Tullio accuſatore conſtituto,atque ex Sicilia quò inſtituendæ accuſationis cauſa profectus erat,reuerſo,C. Verres, quum ſuæ cauſæ magnopere diffideret,neque dubitaret quin multis & teſtimoniis & tabulis, tum publicis, tum priuatis conuinceretur, duplicem inire rationem cœpit: primùm vt huius cauſæ actio in annum proximum perduci poſſet, quòd ſcilicet in eum annum & Qu. Hortenſius ipſius patronus, & Qu. Metellus eiuſdem amiciſſimus, Conſules deſignati eſſent: deinde quòd M. Glabrio,præſentis anni Prætor, breui magiſtratu abiret,multíque huius conſilij Iudices Magiſtratum caperent,quo tempore Iudicibus illis eſſe non liceret,in quorum locum M. Metellus frater Conſulis Prætor deſignatus, & alij Iudices,non tam,vt ſperabat, ad corrumpendum difficiles,ſuccederent. tum præterea L. Metellus,illorum frater, Siciliam prouinciam ſortitus eſſet, cuius auctoritate Siculos commoueri poſſe confidebat. Id vt efficeret, quoniam quatuor duntaxat menſes ante Calendas Ianuarij ſupererant, principiò cauſam alterius rei interponere conatus eſt, quæ omne tempus ad agendum idoneum abſume-

abſumeret. Sed eius ſpem Ciceronis diligentia longè fefellit. Itaque ea ſpe fruſtratus tentare aliam rationem cœpit. Nam cùm ex hoc tempore, Nonis ſcilicet Sextilibus, non multum tẽporis ad agendum ſupereſſet, ludis propè menſes treis auferentibus, præſertim ſi horis ſuis legitimis, id eſt xx. diebus accuſator vti voluiſſet: conſilium hoc cepit, vt partim dicendo partim excuſando, rem integram in annum ſequentem produceret. Huic illius conſilio Cicero ita occurrit. Statuit perpetuam orationem in aliud tempus reſeruare, & breuiter teſtes interrogando accuſationem expedire. Et quoniam ſibi ab vſitata ratione Hortenſii, & corrumpendorum iudiciorum conſuetudine timebat, hac tota Oratione multis minis interpoſitis, & Hortenſium, & alios eiuſmodi artifices perterrere conatus eſt: oſtendens ſe admiſſum dedecus ſeueriſſimè perſequuturum. Deinde cùm Senatoria iudicia infamia laborarent, & Populus Equitum iudicia magnopere flagitaret, oſtendit hanc vnam eſſe vel maximam aut ea amittendi, ſi ſe corrumpi ſinerent: aut confirmandi facultatem, & ordinis inuidiam infamiámque iudiciorum ſedandi, ſi in hoc iudicio, quo Senatorij ordinis integritas in iudicium vocatur, ſeueritatem & religionem tam graui & delecto conſilio dignam adhibeant. Atque argumentum quidem hactenus expoſuimus: quòd etſi Aſconius illud quoque conſcripſerat, mihi tamen paulo fuſius ac dilucidius explicanda eſſe nonnulla videbantur. Ex his autem etiam illud intelligi volumus, non rectè adhuc appellatam atque inſcriptam hanc fuiſſe orationem, vel ſecundum Accuſationis librum, vel Alteram actionem: cùm illa initium potius, & quaſi proœmium quoddam ſit Accuſationis, quæ (quemadmodum in Diuinatione diximus) quòd interrupta, atque interciſa oratione conſtaret, non eſt ab Oratore mandata literis.

COMMENTARIVS.

Quod erat optandum maximè Iudices. Hoc initio beneuolentiam ab ipſa re, hoc eſt ab huius iudicij genere conciliat: cùm id eiuſmodi eſſe oſtendit, vt illius opera recuperari Senatorij ordinis amiſſa exiſtimatio, eiúſque in iudiciis auctoritas confirmari poſſit. Iudices autem dicit primùm M. Acilium Glabrionem Prætorem, cui ſorte quæſtio de pecuniis repetundis obuenerat: tum Senatores qui ei in conſilio affuerunt, vti ex Iudicum decuria ſortitione obuenerant, ab accuſatore & reo, vt mos erat, reiecti. Affuerunt deſignati M. Metellus Prætor, M. Cælonius Ædilis cum Tullio, Q. Manlius, Q. Cornificius, P. Sulpitius Tribuni pleb. M. Crepereius, L. Caſſius, Cn. Tremellius Tribuni militares, P. Seruilius Iſauricus vir clariſſimus maximis rebus geſtis, Q. Catulus, is qui Capitolium dedicauit, C. Marcellus qui Proconſule in Sicilia fuerat, L. Octauius Balbus, homo iuris & officij peritiſſimus, Q. Titinius. Acta eſt in foro, ad ædem Caſtoris. Agi autem cœpit Nonis Sextilibus, durauitque ad xix. Cal. Septemb.

Veſtri ordinis. Senatorij ad quem decem ab hinc annis tranſlata fuerant ab Equeſtri ordine iudicia, lege L. Syllæ Dictatoris.

Summo Reipub. tempore. Id eſt, ſummo Reipub. commodo: vel Reipub. tempore & ſtatu id ſummè poſtulante. Hoc enim vox Tempus plerunque ſignificat. Cicero De claris Orat. Sed quoniam perpetua quadam fœlicitate vſus ille exceſſit è vita, ſuo magis, quam ſuorum ciuium tempore. Et Ver. III, Quùmque iter hoc ſibi magis ad quæſtum ſuũ, quàm ad Reip. tempus accommodatum depopoſciſſet. Et Philip. V, Quòd C. Cæſar C. F. Propr. ſummo Reipublic. tempore milites veteranos ad libertatem populi R. cohortatus ſit, eóſque conſcripſerit.

His iudiciis quæ nunc ſint. Senatoriis, vel Senatorio ordine iudicante.

In ipſo diſcrimine ordinis. Cùm ordo veſter adductus eſſet in diſcrimen, manerêntne penes eum iudicia, an aliò transferrentur. Ipſe Verr. VII, At quo tempore futurum eſt? nempe eo, quum populus R. aliud genus hominum, atque alium ordinem ad res iudicandas requirit.

Concionibus & legibus. Hoc quid ſit, Aſconius declarat. Adſcribemus etiam ipſius Oratoris locum ex Orat. pro Cluentio, qui planius Aſconij ſententiam confirmat: Condemnato Oppianico, ſtatim L. Quinctius (Tribunus pleb. erat & Oppianici patronus) homo maximè popularis, qui omnes rumorum & concionum ventos colligere conſueſſet, oblatam ſibi facultatem putauit, vt ex inuidia Senatoria poſſet creſcere, quòd eius ordinis iudicia minus iam probari populo arbitrabatur. Habetur vna atque altera concio, vehemens & grauis, accepiſſe pecuniam Iudices, vt innocentem reum condemnarent. Tribunus pleb. clamitabat: agi fortunas omnium dicebat, nulla eſſe iudicia: qui pecunioſum inimicum haberet, incolumem eſſe neminem poſſe.

Vt augerem inuidiam ordinis. Senatorem Verrem iis ipſis criminibus conuincens, quorum hoc tempore ordo Senatorius inſimulatur. Ipſe Verr. VII, Deniq; ſi videor hîc, id quod ego nõ quæſiui, de vno iſto voluiſſe creſcere: iſto abſoluto, qđ ſine multorũ ſcelere fieri nõ põt, de multis mihi creſcere licebit.

Depeculatorem ærarij. In Quæſtura.

Vexatorem Aſiæ. In Legatione.

Prædonem iuris Vrbani. In Prætura vrbana.

Labem atque perniciem pro. Sic. In Pręturа Siciliēſi.

Auctoritas ea. Iudiciorum. Sic Verr. III, Vt cùm hæc res pro voluntate populi R. eſſet iudicata, aliqua ex parte, mea diligentia conſtituta auctoritas iudiciorum videretur.

Equidem, vt de me. Hoc loco à iudicum perſona beneuolentiam aucupatur, laudem eis, artificiosè aſpergens: cùm eorum integritatem & religionem dicit aduerſario ita ſuſpectam fuiſſe, vt omni ſtudio iudicium hoc ad alios traducere conaretur.

Inſidiæ terra marique. Rediens ex Sicilia, iter à Rhegio Romam vſque terra facere veritus, propter fugitiuorum & Verris inſidias, à Vibone (quæ eſt vrbs in Agro Brutio) Veliam Lucaniæ oppidum paruo nauigio tranſiit.

Concurſus tantæ multitudinis. Nam hoc tempore propter comitia ludos & luſtrum plebs ruſtica Romam conuenerat.

Quas vno tempore mihi. Meæ exiſtimationi, præuaricationis præmia proponens: vt infrà, Fecit animo lubentiſſimo populus R. vt cuius diuitiæ me de fide deducere non potuiſſent, ne eiuſdem pecuniis de honore deiiceret.

Nihil tam munitum, quod non expugnari pecunia poſſit. Alludit ad Philippi dictum, nullum eſſe oppidum tam munitum, quod expugnari non poſſit, modò aſellus auro onuſtus poſſet in illud aſcendere. Sic enim hic noſter ad Atticum ſcribens teſtatur. Diodorus autem. lib. 16. Dicunt, inquit, Philippum cùm vrbem quandam admodum munitam, oppugnare vellet, & quidam illam aduerſum oppugnationem tutiſſimam eſſe diceret, quæſiſſe, num aurum eius vrbis mœnia tranſcendere non poſſet? Expertus ſcilicet Philippus erat, quæ capi armis non poſſent, ea perfacilè auro expugnari poſſe.

Tum cùm primùm reus à me factus ſit. Liber Aſconij, Tum, cùm à me reus factus ſit. Nihil cenſeo mutandum. Sæpe enim interpretes non omnia verba religiosè deſcribunt.

Non vt idem conſiceret. Non quo ſe tam induſtrium ac diligentem putaret: ſed vt meum tempus obſideret. Diligētia autē ad multitudinē literarū: Induſtria ad celeritatem editionis refertur. Verr. III.

Reum ſuum adduceret. Adduci intelligo non ex Achaia: nam eum Romæ reum fecerat: ſed in iudicium. vt paulo ſuprà, Adductus eſt in iudicium C. Verres. Et in Orat. ſequenti. Quid iam Reipub. honeſtius, quàm in tanta inuidia iudiciorum adducere hominem, cuius damnatione, &c. Et ſic loquutus eſt in Orat. pro Milone, Reus enim Milonis lege Plotia fuit Clodius quoad vixit.

Meum tempus obſideret. Vt illud occupet, méque ab eo remoueat. Nam tres eo anno menſes Tullio erepti ſunt, ad agendum maximè appoſiti.

Tot graues ab amiciſſimis ciuitatibus legationes. Decedentibus de prouincia moris erat, vt ciuitates eius prouinciæ Senatuſconſulto Legationes decernerent, eáſque Romam mitterent: quæ, ſi Magiſtratu functi abſtinenter, & moderatè prouinciam rexiſſent, eos laudarent: ſin minus, vituperarent, atque in iudiciū, poſtulato actore, adducerent. Laudationis autē ferè legitimus numerus decem erat ciuitatū, quēadmodum ex Verrina VII, intelligitur: quibus tum præſertim locus dabatur, cùm Magiſtratu functus in

A ſuſpicionem iniquę adminiſtrati imperij vocaretur. Alioqui enim de Legationibus ita ſcribit Cicero ad Appiū, Epiſtolarū li. III, Deinde vidi multis accidere, vt eorū cauſa Legationes Romam venirent. ſed his Legationibus nō memini vllum tēpus laudandi, aut locū dari. De priuatorū quidē hominū laudationibus (priuatos autē dico, etiā Magiſtratibus fungētes, ciuitatū videlicet laudationes ab iis diſtinguens) Valerius Max. li. VI, ca. Quæ liberè dicta aut facta ſunt, ſic ſcribit: Cùm Cato in Senatorē nocentem & infamē
B reū Iudex ſediſſet, tabellæq; Cn. Pompeij laudationē eius cōtinētes, prolatæ eſſent, proculdubio efficaces futuræ pro noxio, ſubmouit eas è quæſtione, legem recitando, qua cautum erat, ne Senatoribus tali auxilio vti liceret.

Tempus ipſum emiſſe. Pecunia effeciſſe vt cauſā nō niſi anno inſequente diceret. quo anno & ab hoc Prætore M. Glabrione, & à magna parte horū Iudicum, ad Prætorem alium, Iudicéſque alios veniret.

Procellam temporis. Tranſlatum à nauiculariis, qui
C ſi infeſtum aliquem & periculoſum locum adituri ſunt, eóque ipſo tempore procella aliqua impendere videatur, eam tamen deuitant. nam Procella venti impetus vehementiſſimus, ſed non diuturnus.

Quod ſi nō modò. Non modò, id eſt Nō dico. vt in Diuinat. Quid habes quod poſſis dicere, quamobrē nō modò mihi, ſed cuiquā anteponare? & ſæpe aliâs.

Non vſque eò deſpiceret. Contemnit enim, cùm ex eo ordine reum aliquem fieri poſtulat, & modò aliquis fiat, quis ille ſit, minimè laborat.

D *Dum hic quæ opus eſſent compararet.* Dū Verres pararet ea quæ ſibi in iudicio opus eſſet: id eſt dū largitione & promiſſis Iudices ſibi adiungeret, atque amicos faceret.

Perficere hoc Prætore. Artificioſa laudatio Glabrionis, & Iudicū, qua ſibi beneuolentiā illorū conciliat, cùm eos minimè ad corrūpēdū accōmodatos, neq; Verris rationi, atq; conſiliis appoſitos eſſe oſtendit. Nōnulli libri, Hoc Glabrione Prætore. qđ verbū vt gloſsā Aſconij ſub inſequēti verbo ſubiectā, reiicio.

E *Quod populus R.* Aſconius, & pleriq; libri, Quod Prætor. quod vitiū ex ignoratione notę veteris manauit. cùm P.R. diſtinctæ literæ grandiores, pro populus Romanus ſcriberentur: coniunctæ verò alteram vocem, Prætor ſcilicet, indicarent.

In reiectione Iudicum iudicauit. Cùm Verres ſpectatiſſimos & ſeueriſſimos Iudices reiiceret, quos nullo modo corrumpi poſſe arbitrabatur. De reiectione ſatis copiosè Aſconius.

Omnium voluntate iudicioq́ damnatam. Volunta-
F tem & iudicium cōiungit, hoc ſenſu, Quam omnes iam damnatam vellent, & damnandam eſſe iudicāt.

Cn. Carbonem ſpoliatum. Libro Accuſat. I.

Legatio exitium Aſiæ. Eodem libro,

Multas domos, plurimas vrbes. Facilis fuit error, qui vt acciderit, veremur. vt cùm Vrbes multas, domos plurimas, ſcriptum eſſet, librarius vocem Vrbes omiſſam, & in margine poſitam, alienum in locum coniecerit.

Legatus & Proquæſtor. Omnes alij Proquæſtore:
G & ſic legiſſe videtur Aſconius.

Scelus illud priſtinū. Nā vt Carbonem auxiliis ſpoliatum prodiderat, & oppugnarat, ſic Dolabellę cauſam omnem ad inimicos accuſatoréſque detulit.

Bonorū poſſeſſionumq́ addictio. Addici bona dicūtur, quæ in iure apud Prætorē alteri cedebantur, cū Prætor hoc verbū pronūciaſſet, Addico veluti, Edixit

Præ-

Prætor nequis hæredem mulierem inſtituat. Inſtituit aliquis filiam: eique Mæuium ſubſtituit. Prætor bona Mæuio condonabit. hoc ſignificat Addicere. Vide infrà Addicit præterea, & tum maximè quum in iure fit ceſſio. fit autem illa per tres perſonas: Cedentis, id eſt domini: Vindicantis, id eſt eius cui ceditur, & Addicentis Prætoris. Sic enim Vlpiani locum reſtituendum arbitror. Condonare autem poſſeſſionem, eſt quum duo inter ſe de poſſeſſione contendunt (meliore enim conditione eſt is qui poſſidet, quàm qui petit) alterum poſſeſſorem conſtituere, & à petitionis onere liberare.

Aut imprudentia ſubterfugit. Imprudentiam, omnes tum veteres, tum impreſſi libri. Mihi hęc probatur: quòd prudentiam hac in re ſubterfugere diceremus, non imprudentiam.

At enim hæc ita. Hæc ſubiectio referenda ad illud eſt quod ſuprà negauit, vllam eſſe tantam eloquentiam, quæ aliqua ex parte poſſit illius vitam defendere.

Inania nobilitatis, hoc eſt hominum arrogantium nomina. Ludit obſcurè ancipiti ſignificatione vocabuli, vt & Nomina inania dicat, quaſi vana ac futilia: & Inania nobilitatis, quaſi veræ ac germanæ nobilitatis expertia.

Adiuuant quòd noti ſunt. Acerbè dictum per agnominationem verborum Nobilis & Notus. Nam illud, Satis notus eſt, in deteriorem partem accipitur. vt alibi diximus. Sic in oratione pro Cælio. Res eſt omnis in hac cauſa nobis Iudices cum Clodia muliere non ſolum nobili ſed etiam nota.

Manſit in conditione. Aſconius, Ea manſit in conditione. & ſic emenda.

Redemptio eſt huius iudicij facta grandi pecunia. Translatum à redemptionibus operis faciendi. Nam qui certo precio opus aliquod faciendum ſuo periculo conduxit, Redemptor dicitur: & qui locat, Venditor. opus verò ipſum, Redemptoris bona. Et contumelioſè ducta ſimilitudo ab operariis & fabris, qui vulgò ſuas operas locant, quaſi hi quoque artem corrumpendorum iudiciorum vulgò mercede propoſita exercerent.

Fortuna populi R. Nam ſorte Iudices contigerunt in iudicio C. Verris, non eiuſmodi, quales ipſe ſperabat, & optabat. Sed cur populi R? An potius, Reipub. legendum? vt in antiquiſſimo codice manu ſcripto. quæ verba frequentiſſimè mutata ſunt à librariis, quum ea notis duarum literarum P.R. & contrà R.P. ſcripta reperirent. Nam Populum R. frequentius Cicero pro plebe dicit. Reip. autem hæc fortuna eſt, ſicuti initio dixit, Summo Reipub. tempore adductum Verrem. Et Orat. ſeq. Neque enim ſalus vlla maior Reipub. hoc tempore reperiri poteſt, quàm populum R. intelligere diligenter reiectis ab accuſatore Iudicibus, &c.

Renuntiata eſt tota conductio. Renuntiare conductionem, eſt irritam nuntiare: ſicuti ſcribit Aſconius in eum locum, Præturæ vrbanæ. Renuntiat Rabonius illam deciſionem tutoribus. Liber Aſconij, & alij plerique, Conditio. ſed hoc probabilius. Perſtat enim in tranſlatione redemptionis, quæ alio verbo Conductio dicitur. vt ſi diceret, Renuntiata eſt tota redemptio.

Ex alacri atque læto. Alacritatem Cicero Tuſculana IV, lætitiam geſtientem interpretatur. Propriè igitur Lætitia animi eſt: Alacritas autem, corporis. Itaque hominis Lætitia propria, quippe quæ opinione conſtet: Alacritas autem communis omnium animantium. Idem de Diuinat. II, Galli victores alacritate, & quaſi lætitia ad canendum excitantur.

Hic diebus paucis. Familiare Ciceroni, pro Paucis pòſt diebus. In Orat. pro Cluentio, Aſinius autem breui illo tempore occiditur, & venenum diebus paucis deprehenditur.

Comitiis Conſularibus. Quibus Verris Patronus Q. Hortenſius, & Q. Metellus, Conſules deſignati fuerant. Fiebant autem comitia Conſularia ante diem VI, Cal. Sext. Hoc tempus ſignificat Iuuenalis Satyra III, Charus erit Verri, qui Verrem tempore quo vult Accuſare poteſt.

E campo. Campum Martium ſignificat, in quò comitia fiebant, mandabanturque Magiſtratus à populo R.

A multitudine. Rectius fortaſſe, Frequentia ac multitudine.

Pedetentim cautéque dicentur. Hoc loco Platonem imitatus videtur, apud quem Socrates de Protagora loquens ſic inquit, ἐπειδὴ οὐδ᾽ ἡμῶν αὐτὸν οὕτως ἔχοντα παχυν τίντα διαλογίζει, καὶ ἀγωνιῶντα, ὡς λαβοίμεθα ὁρμήματος. Et in Orat. pro Cluentio, A me tamen, vt æquum eſt, omnia cautè pedetentímque dicentur, vt neque fides huius defenſionis relicta, neque cuiuſquam aut dignitas læſa, aut amicitia violata eſſe videatur.

Fornicem Fabianum. Fornicem, veteres arcum triumphalem quem nunc dicimus, appellabant. Monimentum eſſe ſolebat rerum in bello præclarè geſtarum. Vicerat autem Fabius Allobroges: è quibus ſpolia, ad columnas quæ arcum ſuſtinebant, affixerat. Poſitum in Sacra via fuiſſe declarat Cicero pro Plancio his verbis, Equidem ſi quando, vt fit, iactor in turba, non illum accuſo qui eſt in ſumma Sacra via, quum ego ad Fabij Fornicé impellor: ſed eum qui in meipſum incurrit atque incidit. Vbi tamen corruptè Fabium legitur, Idem libro de Orat. II, Etiam illa ridentur, quæ minuendi, aut augendi cauſa, ad incredibilem admirationem efferuntur: velut tu Craſſe in concione, ita ſibi ipſum magnum videri Memmium, vt in forum deſcendens caput ad Fornicem Fabij demitteret.

Neceſſariiſque eius. C. Verris.

Honeſtiſſimi homines inter ſe & mecum loquebantur. Vnus manu ſcriptus, Inter ſe & me colloquebantur. ſed nihil muto.

Omnes Siculi, omnes negotiatores. Non enim Siculi ſoli Verrem, ſed etiam Romani homines qui in Sicilia negotiabantur, accuſant. infrà.

Non omnia in vnius poteſtate. Vetus, Num omnia in vnius poteſtate ac moderatione vertentur? Ne hoc quidem loco mutandum quidquam putarim.

Prætores deſignati ſortirentur. Præter vrbis Prætorem, qui iuri dicundo tantùm præerat, aucta vrbe alij Prætores creati ſunt, qui de quæſtionibus capitalibus legum præſcripto & imperio cognoſcebant. Deſignati autem antequam Magiſtratum inirent, ſortiri inter ſe ſolebant, quis de pecuniis repetundis, quis de ambitu, quis de veneficiis, quis aliis denique quæſtionibus præfuturus eſſet. quæ quia ſatis perſpicua eſſe arbitror, mediocriter quidem eruditis, vno tantùm huiuſdem auctoris loco confirmabimus. ex Orat. pro Muræna, Quid? in ipſa Prætura, nihilne exiſtimas inter tuam & iſtius ſortem inter-

fuiſſe? huius ſors ea fuit, quam omnes tui neceſſarij tibi optabamus, iuris dicundi. Et paulo pòſt, Quid tua ſors? triſtis, atrox, quæſtio peculatus. ex altera parte lacrymarum & ſqualoris, ex altera plena catenarum atque Iudicum. Non erat igitur M. Metellus vrbis Prætor, ſed Quæſitor. Aurelius Cotta eo anno vrbis Prętor fuit. nõ eſt hoc anno M. Glabrio, ſed M Mummius de quo infrà. Non erat Iunius qui præfuit in cauſa Cluentij, ſed Verres. Hoc eodem modo, Prætorum prouincias (nam hæ quoque prouinciæ dicuntur, vt Verr. VII.) apertè diſtinguit in Orat. pro Cluent. Quid ergo eſt? hæc quæſtio ſola ita gubernatur? quid M. Pletorij, & C. Flaminij inter ſicarios? quid C. Orcinij peculatus? quid mea de pecuniis repetundis? quid C. Aquili, apud quem nunc de ambitu cauſa dicitur? quid reliquæ quæſtiones?

Vt is quoque domum mitteret. Domum pueros mitteret: alij tum veteres, tum impreſſi libri: quorum auctoritatem ſequimur.

Neque tamen quid tantopere. Valde arridet. Cęteri tamen ſic, Neque quid, &c.

Fiſcos complures cum pecunia Sicilienſi. Fiſci propriè dicebantur, in quibus æra publica deferebãtur. vt apparet ex tertio Accuſat. infrà, Viator ac Venerius, qui fiſcum ſuſtulit. Et eadem rurſus Orat. Quatuor H-S quos mihi Senatus decreuit, & ex ærario dedit, ego habebo, & in ciſtam transferam ex fiſco. At pecuniam Sicilienſem intelligit, ex Siciliæ furtis & rapinis conciliatam. eſt ita. ſed hoc verbo conſultò vſus eſt, augendæ rei cauſa. Nam Fiſci, vt ſcribit Aſconius, etiam vtenſilia ſunt ad maioris ſummæ pecunias capiendas.

Diuiſores omnium tribuum. Diuiſores fuiſſe arbitror, qui & Diribitores dicebantur, qui in comitiis populum in tribus aut claſſes centuriáſve ad ſuffragia ferenda diuiderent, ſinguliſque ciuibus, cùm quis largitione in populum vteretur, pecuniam in ſua tribu diſpertirentur. Nam vnanquanque tribum ſuum Diuiſorem habuiſſe docet hic locus. Neque veriſimile eſt genus hominũ tam apertè corruptionibus accommodatum, quaſi probatum iam, & receptum fuiſſe. Veruntamen per hos Diuiſores commodiſſimè ſuffragia corrumpebantur. Ex quo etiã Diuiſorum nomen contumelioſum cœpit eſſe. vt quùm Verrem ita loquitur, Tu ſeiuſmodi euaſiſti, non in hominis luxurioſi, ſed tantùm in furis, ac Diuiſoris diſciplina educatus.

Omnia mea cauſa debere. Alij, Facere debere. imperitè. cùm hoc genus dicendi frequentiſſimum apud Ciceronem eſſe conſtet. cuius exempla ponerem, niſi in re aperta putidum videretur.

Quum ipſe Præturam petiſſet. Declarat in libro Accuſat. IV. infrà. Quod (inquit) H-S LXXX millia Diuiſoribus, vt Prætor renunciarere dediſti.

Putaris perfici poſſe. Aldinus & omnes impreſsi, Putarie id perfici. Idem noſter manu ſcriptus probo.

Fortem amicum. Id eſt, Audacem. Opponit iis qui negarunt ſe id tentare audere. G Cùm plerique audere id ſe negaſſent, vnus tamen inuentus eſt, quem alij tandem exemplo, vt fit, confirmati, ſequuti ſunt.

Patris iſtius diſcipulum atque amicum. Nam Verris patrem etiam Diuiſorem appellat, eo quem modò commemoraui loco.

H-S quingentis millibus. Coronatorum duodecim millibus, & præterea quingentis.

Et fuiſſe tamen. Tandem opinor, rectius legeretur. Tamen enim iam antè dictum eſt. quaſi dicat,

A Cùm plerique audere id ſe negaſſent, vnus tamen inuentus eſt, quem alij tandem exemplo, vt fit, confirmati, ſequuti ſunt.

Solicitabar rebus maximis. In Oratione pro Muræna, apertius declarat Cicero his verbis quàm aliud ſit petendi, aliud accuſandi tempus, Primùm accuſandi terrores, & minæ, quibus tu quotidie vti ſolebas, ſunt fortis viri: ſed & populi opinionem à ſpe adipiſcendi auertunt, & amicorum ſtudia debilitant. Neſcio quo pacto ſemper hoc fit, neque in B vno atque altero animaduerſum eſt: ſed iam in pluribus. ſimulatque candidatus accuſationem meditari viſus eſt, vt honorem deſperaſſe videatur. Et multa in hanc ſententiam.

Quamobrem accerſerentur. Aſconius, & duo libri veteres quorum auctoritatem non opinor aſpernandam, Arceſſerentur.

Non veniſſent. Omnes alij, Non veniſſe. vide Aſconium.

Cæterorum hoc anno. Non obſcurè in C. Hortenſium, C & Metellos, quaſi pecunia & largitione Verris, honores aſſequutos.

Cuius diuitiæ. Vide infrà, Verr. III.

M. Metellum Prætorem. Deſignatum, cui ſortè obtigerat, vt de pecuniis repetundis quæreret.

Pro prærogatiuis iam reddidiſſe videatur. Senſum interpretatur Aſconius. ſed tamen Eam pro Iam rectius & cõcinnius legi poſſe arbitrarer. vt ſit ſenſus, Pro prærogatiuis tribubus, quas ei Verres addixe- D rat, hoc ſuæ erga illum voluntatis ſpecimen & quaſi primitias eſſe voluit. Nam Prærogatiuam tranſlatè poſuit pro anteceſſione, progreſſione, primordio, vt in Epiſt. Catonis ad Ciceronem lib. Epiſt. XV, Quòd ſi triumphi prærogatiuam putas ſupplicationem.

Accerſit alter Conſul. Aſconius, Arceſſit. probo.

Præſertim Siculos, timidos homines. Non, quaſi ſint Siculi natura timidi: ſed Præſertim, quòd alij E eſſent præterea nonnulli teſtes Romani ciues. infrà.

Qui te ignorat. Qui te non nouit. Sic Terentius in Heauton.

Erras ſi id credis, & me ignoras Clinia.

In Eunucho.

Iſti te ignorabant: poſtquam eis mores oſtendi tuos, Impetraui. Cicero Acad. quæſt. IV, Maiore etiam ſtudio Lucullus Philoſophiæ deditus fuit, quàm qui illum ignorabant, arbitrabantur.

F *Hunc Iudicem ex Cal. Ian. non habebimus.* Locus animaduerſione dignus: ex quo illud intelligitur quod ſæpè dixi, non licuiſſe & Magiſtratus & Iudicis partes vno tempore ſuſtinere. Etiam illud: multa in Orationibus dicere Ciceronem ad tempus, non ad veritatem. Nam & Cæſonium hoc loco, & Cornificium paulo infrà ſpectatos & integros appellat: cùm in prima Epiſt. ad Atticum vtrunque vt Conſulatu quem petebant, indigniſsimum, acriter perſtringat.

G *Iudex triſtis & integer.* Donatus in illum Terentij locum, Triſtis ſeueritas ineſt in voltu, atq; in verbis fides: Ad laudem, inquit, interdum ſumitur, non ad amaritudinem Triſtis. Cicero, Iudex triſtis & integer. Hæc Donat. Seruius in illud Vergilij, Triſtiſque ſenectus: Seuera, inquit. Cicero, Iudex triſtis & integer.

Subſortiemur etiam in M. Metelli locum. Non ſubſortie-

ſortiebantur Conſules, ſed Prætor vrbis, vnà cum Iudice quæſtionis. Itaque hæc dicuntur ex perſona Metelli, non vt Conſulis, ſed vt amici Verris, ad ſpem omnem Siculis tollendam: quaſi omnia in eorum manu ſint. Subſortitio verò in eorum fiebat locum, qui vel ob reiectionem, vel aliam ob cauſam, vt quia Magiſtratus eſſent, in conſilio interesse non poterant.

Nonæ ſunt hodie Sextiles. Quintus dies Auguſti. Romulus Martium primum anni menſem conſtituit. vnde Iulius, ante C. Iulium Cæſarem, Quintilis: Auguſtus, ante Auguſtum, Sextilis dicebatur. Id illi S.C. datum eſt, quòd eo menſe triumphos tres in vrbem intulerat: & Ægyptum in ditionem populi R. redegerat. Tranquillus, Macrobius.

Ante ludos Votiuos. Vouebantur à Magiſtratibus pro ſalute Reip. Profecturi enim in militiam Imperatores, vota pro Repub. cæſis victimis nuncupabant. inde paludati extra vrbem exibant. Hæc autem ideo dicit, quia ludorum diebus iudicia in vrbe non exercentur.

Quos Cn. Pompeius facturus eſt. Qui quum adhuc Quæſtor eſſet, cum imperio Conſulari contra Sertorium miſſus eſt. in quo imperio eos Ludos vouerat. Votiui autem ludi XVII Cal. Septemb. dabantur, vt ex hoc loco, rationem ſubducenti conſtabit.

Hi ludi dies quindecim auferent. Locus oſtendit, primum diem ludorum votiuorum fuiſſe, decimum ſeptimum Cal. Septemb. eoſque ad tertium Kalendas ſeptembris duraſſe. poſt quē dies quatuor continuò vacui ludis ſequebantur. Nam pridie nonas ſeptembris committi Romanos ludos Kalendarium Romanum à Paulo Manutio editum demonſtrat. Eos autem nouem dies in palatio duraſſe conſtat, tum ex eodem Kalendario, tum ex eo quod Cicero lib. de orat. III. teſtatur, extremum Romanorum diem fuiſſe pridie idus ſeptembris poſt duo dies vacui ludis, ſecundum quos Circenſes ludi ſequebantur à die decimo ſeptimo ad decimum tertium Kal. Octobris. A quo die ſeptem & triginta dies vacui ludis excurrebant ad vſque diem ſeptimum Kal. Nouemb. vt illud idem Kalendarium oſtendit. Quod cum ita ſit, rectè Cicero ſubiungit: Homenſium cogitare prope XL. dies inter accuſationem & defenſionem interponere. Nam à primo votiuorum ad extremum Romanorum Circēſium triginta quinque dies numerantur, qui omnes, præter ſex, in ludis conſumuntur. Sed idem admodum elatoriè locutus eſt verrina IIII. Vbi hac de re loquens ita ſcribit, Hoc ſi Romæ fieri poſſet certe aliqua ratione expugnaſſet iſte vt dies XLV inter binos ludos tollerentur, per quos ſolos iudicium fieri poſſet. Neque aliter locus ille intelligi poteſt, quaſi dicamus non veritatem illo loco ſecutum eſſe oratorem: ſed ad Verris intercalarium alluſiſſe, quod totidem diebus conſtabat.

Continuò Romani conſequentur. Oratoriè pro paucis interiectis diebus. interſunt enim dies quatuor. Romanos autem inſtituiſſe traditur L. Tarquinius Priſcus, primóque in circo, qui Maximus dictus eſt dediſſe, bello cum Latinis fœliciter geſto, & Apiolis captis. Solennes deinde annui manſerunt: primique Romani ſunt nominati. Hi Iunoni, Ioui & Mineruæ ab Aedilibus curabantur: maximíque etiam appellabantur. Liuius lib. I, Cicero lib. Accuſat. V.

Prope XL. diebus. Nam à primo votiuorum ad extremum Romanorum Circenſium, triginta quinque numerantur qui omnes præter ſex in ludis conſumuntur.

Aut nulli, aut pauci dies. Nā tres Iudices Nonis Decemb. magiſtratū ineunt: vt paulò antè oſtendit.

Iurato ſuam. Neque enim qui Iudex quæſtionis erat, iurabat, quippe qui ſententiam ipſe non ferret, ſed eorum qui ipſi in concilio aſſidebant, tantummodo pronuntiaret. Iurabat autem vrbis Prætor, qui Iudices legebat de quæſtione ſententiam laturos, vt apparet ex Orat. pro Cluentio.

Meo legitimo tempore. Viginti diebus. hi enim dabantur ad accuſandum legitimi, totidémq. defenſori ad reſpondendum. Aſconius Verr. 3.

Mei laboris. Laboris, in itinere faciendo, & conquirendis literis ac teſtimoniis: Induſtriæ, in celeritate reditionis: Diligentiæ, in multitudine comparandarum literarum, & teſtium. Ver. III.

Quoniam inſtituiſti. Ad præteritum tempus referendum. Achaicum enim inquiſitorem interpoſitum ſignificat, qui & inquiſitionis tempore menſes tres ad agēdum appoſitos eriperet: & reuerſus quod reliquum erat temporis ad Calendas vſque Ianuarias dicendo conſumpturus erat.

Secundum binos ludos. Votiuos & Magnos.

Comperendinem. Atque ita non modò ego accuſarim, ſed tu quoque defenderis. Comperendinare verò eſt, cauſa vtrinque dicta, iubere vt perendie & reus & accuſator reuertantur, cauſam iterum acturi. Factum autem eſſe hoc ipſum ſignificat Accuſationis I, his verbis, Vt his ludorum diebus interpoſitis, nemo iſtum comperendinatum, ſed condemnatum iudicaret. Et rurſus Accuſ. IIII, Vt nuper poſteaquam eſt comperendinatus, cum iam pro damnato, mortuóque eſſet, &c.

Aſtuta. Aſtus & Aſtutus ab ἄστυ, Ita eſt: ſed Aſtuta non ita ſubtiliter hoc loco dici puto, pro Vrbana, ſed pro callida & veteratoria: quum apertè extrema Oratione, hanc ipſam Aſtutam rationem, Malitiam appellet: Nunc id quod facimus, ea ratione, vt malitiæ illorum occurramus, neceſſariò fieri intelligat. Neceſſarium verò declarat lib. Accuſ. I, his verbis, Tametſi ita de meo facto loquor, quaſi ego illud mea voluntate potius, quàm veſtra iniuria adductus fecerim. Mea voluntate & Neceſſariò conſilio, inter ſe opponit tanquam repugnantia.

Qui innocentia. In Quæſtura Sicilienſi.

Suſcepto negotio. Mea voluntate. Recipere & Suſcipere inter ſe opponit, vt ſuprà oſtendimus.

Nequaquam dignum induſtria. Id eſt, Humilius videbatur, quàm vt eò mihi deſcendendum eſſet.

Profiteor huic generi. Nunc illud eſt, quod poſtea dicet, Id ſum aſſecutus, vt vna hora, qua cœpi dicere, reo audaci, pecunioſo, profuſo, perdito ſpem iudicij corrumpendi præciderem.

Agam in Magiſtratu. Ædilitate, quam proximis comitiis Ædilitiis adeptus eſt.

Ex eo loco. In primo Accuſ. Hanc ego cauſam cùm agam beneficio populi R. de loco ſuperiore. Nemini enim, niſi magiſtratui, concionem aduocare, & cum populo agere licebat.

Secum agere de Repub. ac de hominibus improbis voluit. Non enim agere cum populo, & in concionem aſcendere, niſi Magiſtratibus licebat. vt apparet ex eo loco quē modò protuli: & ex Orat. pro Pōpeio, in exordio: & lib. Accuſa. V. infra Et ſic ſcribe, Ac de hominibus: vt in aliis omnibus.

Conſul Hortenſius cum ſummo imperio. Conſulum ſummum imperium, & planè regia poteſtas erat. Itaque duodecim iis faſces, item vt Regibus, præferebantur: Magiſtratibus omnibus intercedebant: iis ſolis nõ intercedebatur: ab omnibus Magiſtratibus, & comitiatum & concionem auocare poterant: nullus eis auocare poterat, ne Prætor quidem, qui aliis omnibus euocabat. prouocabatur tamen ab iis ad populum: neque vitæ & necis poteſtatem in ciuem vllum habebant. Quare re vera populi ſummum erat imperium: ſecundùm populum, eius Conſulis qui faſces haberet. Sed quæ populi, quæ Conſulis poteſtas eſſet, Salluſtius his verbis planiſſimè declarat, Itaque, quod plerunque in atroci negotio ſolet, Senatus decreuit, darent operam Conſules nequid Reſpublica detrimenti caperet. Ea poteſtas per Senatum more Romano Magiſtratui maxima permittitur, exercitum parare, bellum gerere, coercere omnibus modis ſocios atque ciues, domi militiæq; ſummum imperium atque iudicium ſummum habere. Aliter ſine populi iuſſu nulli earum rerum Conſuli ius eſt.

Hoc eſt, paulo amplius quàm priuatus. Nam Æditas primus eſt Magiſtratus curulis. olliſque ad honoris amplioris gradum is primus aſcenſus erat, & ex minoribus erat Magiſtratibus, id eſt, ex iis qui minoribus auſpiciis creabantur. ſellam tamẽ curulem, & iudicia, & antiquiorem in Senatu ſententiæ dicendæ locum habebant. Priuatus autem à Latinis ei, qui cum imperio eſt opponitur, quaſi publico, & iam in re publica non priuata verſanti. quapropter Magiſtratus à Græcis πολιτικοὶ & πολιτευταὶ, quaſi dicas publici, appellantur.

Quam me acturum eſſe polliceor. Ad populum de loco ſuperiore.

Minus quàm priuatus. Quippe qui multis partibus melius Reip. quàm ipſe Conſul, cuius id munus eſt, conſulam atque proſpiciam.

Non modò commemorabuntur, ſed etiam agentur. Vt ſcilicet de ea re populus R. ſuffragia ferat. Nam Commemorare, ſimpliciter rem exponere ſignificat: ſed Agere, eo animo exponere, vt non modò populus R. audiat, ſed de ea re ſuffragium ferat. Agere nanque cum populo, rogare eſt quid populum quod ſuffragiis ſuis aut iubeat, aut vetet. vnde pagina inſequenti, Hæc omnia me diligenter ſeuereque acturum eſſe polliceor. An potius ſic exponamus, Certiſſimis firmiſſimiſque probationibus, atque argumentis coarguentur, & conuincentur. vt infrà Ita res à me agetur, vt in eorum conſiliis omnibus, non modò aures hominum, ſed etiam oculi populi R. intereſſe videantur.

Intra decem annos: Quum dicimus Intra decem annos, hoc ſine dubio ſignificamus, Minus decem annis, vel Minus decem ab hinc annis. quod exemplis confirmandum eſt. Plautus in Curculione,

Dimidiam partem nationum vſque omnium.

Subegit ſolus, intra viginti dies. Liuius libro quarto, Decemuiros legibus ſcribendis intra decem hos annos & creauimus, & è Repub. ſuſtulimus. Idem lib. i x, Quid ego antiqua repetam? nuper intra decem annos C. Mænius Dictatura ſe abdicauit. Cæſar lib. i, Intellecturum, quid inuicti Germani, exercitatiſſimi in armis qui intra annos x i i i i tectũ non ſubiſſent, virtute poſſent, id eſt paulo minus annis x i i i i proximis. Liuius lib. ix, Puberes ad triginta omnes intra annum cum ſtirpe extinctos. Idem lib. x, Legem recitari iuſſit, qua inter decem annos eundem Conſulem refici non liceret. Similiter Intra Calendas, id eſt ante exitum eius diei. quod contrà tamen apud Agellium ineptiſſimè diſputatur. Itaque cùm mihi huius ſcripturæ fides in dubium veniret, conſului librum Aſconij, in quo non Intrà, ſed Inter, & in manuſcripto, & in Aldino reperi. quam lectionem longè probabiliorem & commodiorem eſſe iudicaui. Video enim vſurpatum ab hoc auctore eſſe multis in locis hoc dicendi genus, quod noſtram ſententiam planiſſimè confirmat: vt in Orat. pro Quinctio, Qui inter tot annos ne appellarit quidem Quinctium, cùm poteſtas eſſet agendi quotidie. Et pro lege Manilia, Qui inter tot annos vnus inuentus eſt, quem ſocij in vrbes ſuas cum exercitu veniſſe gaudeant. Quibus ex locis hac locutione Inter tot annos, nihil aliud ſignificari videtur, quàm Per tot annos. quod etiam ex illo Titinnij intelligitur, apud Nonium Marc. Quæ inter decem annos nequiſti vnam togam detexere. Similem etiam errorem irrepſiſſe video in libro Liuij ab vrbe condita primo: cùm Aldus & veteres manuſcripti habeant in eo loco, Bina poſtea inter tot annos, tot bella, opima parta ſunt ſpolia: alij Intra emendarunt, & hodie in multis impreſſis legitur.

Nullo Iudice Equite R. Sic omnes, quos vidi, codices. Ego contra omnium auctoritatem clariſſimi & eruditiſſimi viri Iohannis Lucanij iudicium ſecutus, NVLLA in caſu recto reſtituendum opinor.

Ne tenuiſſima quidem ſuſpicio. Hæc dicuntur Oratoriè, & ad tempus. Contra enim ſcribit Appianus, Equites non minus turpiter & flagitioſè iudicia adminiſtraſſe, quàm Senatores.

Sublataque populi R. Quam habebat per Tribunos. Magna enim Tribunorum poteſtas, non modò in Senatores, ſed etiam in Magiſtratus. itaque Magiſtratum, quem vellent, in concionem rapere pro ſuo iure poterant: & qua de re viſum eſſet, interrogare, prehenderéque, atque in vincula ducere vel Conſulem ipſum, vt ſcribit Plutarchus in Tiberio. Liuius verò, Appium Claudium Cenſorem, à Tribuno pl. Sempronio prehenſum eſſe, atque in vincula duci iuſſum: miſſos in Africam Tribunos, qui Scipionem, ſi Prætoris dicto audiens non eſſet, comprehenderent, ac iure ſacroſanctæ poteſtatis reducerent. Tullius autem libro de Legib. i i i, cùm reliqui Magiſtratus omnes Conſuli parerent, vnum Tribunum pl. illius imperio non paruiſſe demonſtrat. Aſconius autem de ſublata interceſsione locum interpretatur: quod mihi quidem dubium, ac lubricum videtur, ex eo quod ſcribit Cæſar libro de Bello ciuili primo, & Cicero de Legib. i i i, Syllam nudata omnibus rebus Tribunitia poteſtate, tamen interceſſionem liberam reliquiſſe: hoc amplius quod de poteſtate Tribunorum in Senatores Cicero loquitur, cùm interceſſio non omnino in Senatores, ſed iniuſtis Magiſtratuum decretis opponeretur.

Minoris H-S X X X M. Liber Aſconij, Minoris H-S tricies. quæ ſummæ vehementer inter ſe diſcrepant: nam illa ſeptingentos quinquaginta aureos efficit, hæc ſeptuaginta quinque millia. Vtra verò probabilior ſit, difficile eſt exiſtimare. tametſi aliorum damnationes litiumque æſtimationes reputanti, perexigua ſanè hæc ſumma videtur ſeptingentorum quinquaginta aureorum: præſertim cùm ab

Oratore

Oratore commemoretur non paruæ alicuius ſummæ loco, ac numero, ſed eius quæ magnas Senatorum rapinas fuiſſe demonſtret. Omnino autem aut Millibus integrè ſcribendum eſt, aut his notis vtendum, CCIↃↃ CCIↃↃ CCIↃↃ: de quibus in Orat. pro Q. Roſció explicauimus: ſed mihi verior Aſconij lectio videtur.

Q. Hortenſio Prætore, de pecuniis repetundis. Ordo eſt, P. Septimio dānato de pecuniis repetundis, Prætore Q. Hortenſio. Hæc enim Q. Hortenſio Prætori ſors obtigit, vt de repetundis pecuniis quæreret: ſicuti conſtat ex libro de Clar. Orat. Sed cur nominatim Q. Hortenſio Prætore? An criminoſè hoc dictum eſt in Hortenſium? vt Aſconius interpretatur. Mihi quidem minimè videtur: præſertim cùm damnatum dicat Sulpitium. An igitur vt rem nemini dubiam, ſed manifeſtam, & vel ipſius aduerſarij oculis teſtatam prolaturum ſe oſtendat? opinor, hæc potius cauſa eſt.

Lis æſtimata ſit in eo nomine. Omnes alij libri, Æſtimata ſit eo nomine. Et in Orat. pro Cluentio, P. Septimio Scæuolæ litem eo nomine eſſe æſtimatā. Æſtimari autem lis dicitur, cùm reo damnato initur ſurtorum eius omnium ratio atque æſtimatio, ex qua, ſumma quædam pecuniæ conficitur: vt ſociis ereptæ pecuniæ reſtituantur. Nam continuò damnati bona Sectoribus auctione venduntur, qui eam ſummam Quæſtoribus Ærarij repræſentent.

C. Popilio. Hunc in Ora. pro Cluentio Publium appellat, vbi de hiſce omnibus copiosè commemorat.

Inuenti ſunt Senatores. Vnum tantùm in Cluentiana nominat, C. Fidiculanium Falculam, à quo condemnatum ſcribit Oppianicum, cùm tamen poſt paucos ex ſubſortitione dies ſediſſet. Sed operæpretium eſt alium ex Orat. pro Cæcina locum ſubſcribere, ex quo & Fidiculanium negotium intelligatur, & M. Tullij integritas, qui cùm in hac pro Cæcina teſtem Falculam ob eam cauſam repudiet, iure tamen eum in Oratione pro Cluentio abſolutum fingit. Decimo, inquit, loco teſtis expectatus, & ad extremum reſeruatus, dixit Senator populi R. ſplendor ordinis, decus atque ornamentum iudiciorum, exemplar antiquæ religionis Fidiculanius Falcula. In eum quid dicam, niſi id quod negare non poſſit, veniſſe in conſilium publicæ quæſtionis, cùm eius conſilij Iudex non eſſet: dum incognita re iudicare voluiſſet, maluiſſe condemnare, quàm abſoluere? cùm, ſi vno minus damnarent, cōdemnari reus non poſſet, non ad cognoſcendam cauſam, ſed ad explendam damnationem præſto fuiſſe. Vtrum grauius aliquid in quempiam dici poteſt, quàm ad hominem condemnandum quem nunquam vidiſſet, neque audiſſet, adductum pretio eſſe?

C. Verre ſortiente. Aut Subſortiente legendum, aut Sortiri pro Subſortiri poſitum, atque vſurpatum eſt. Iunianā enim ſubſortitionem ſignificat, de qua & hoc extremo libro, & in Orat. pro Cluentio multa mentio eſt. Subſortiebatur autem non modò Prætor vrbis, qui ius dicebat, ſed vnà cum ipſo is Prætor qui quæſtioni capitali præeſſet. Itaque non modò C. Verres, qui eo anno Prętor vrbis erat, quo acta Oppianici cauſa eſt, ſubſortitus dicitur: ſed etiam C. Iunius qui ei quæſtioni præfuit. Reponebantur autem in arcam Prætoris vrbani, eorum qui manſerant Iudicum nomina, in libellis perſcripta. Cicero pro Cluēt. Multa à C. Iunio petita eſt, quòd C. Verres Prætor vrbanus homo ſanctus & diligēs, ſubſortitionem eius in eo codice non haberet. & aliquanto pòſt, Ab illo enim, ſiue quòd in legem nō iuraſſet, ſiue quòd ex lege ſubſortitus Iudicem non eſſet, multa petita eſſe dicitur.

Exirent. Non ex vrna, vt ſit, Eorum nomina ex vrna educerentur: ſicuti nonnulli exiſtimant. Non enim ex vrna nomen Falculæ exierat: ſed Irent ſimpliciter accipio, quaſi dictum ſit, Adirent ad illud iudicium, & Prætori aſſiderent.

Inuentus eſt ſenator. C. Ælius Stalenus in Oppianici cauſa Iudex, cui tamen in Orat. pro Cluentio, ab Oppianico ſolo numerata eſſe HS ſexcenta quadraginta millia corrumpendorum Iudicum cauſa defendit. Quapropter recitatus hic ex hac Oratione locus, in ea cauſa eſt ab Actio aduerſus Tullium, cui quàm honeſtè & præclarè reſpondeat, operæpretium eſt ex ipſius verbis cognoſcere, ſuprà, pro Cluentio.

Se habere hominem potentem. Quem ſignificet neque obſcurum eſt, & ipſe claré oſtendit in quinto Accuſationis, Hortenſium compellans, Quæ iſte in prouincia palàm dictitabat, cùm ea quæ faciebat, tua ſe fiducia facere dicebat, ea ne vera putentur, tibi maxime eſt prouidendum.

Satis eſſe arbitretur. Quidam corrigunt, Arbitrarentur: cuius rei ſi rationem aliquam afferrent, tolerabilius opinor facerent. Nunc ſine cauſa quæ recta ſunt immutare, non eſt mei pudoris.

Patronis, aduocatis. Moris erat in iudiciis tum priuatis, tum publicis, amicos omnes aduocare, quórum vel auctoritate vel gratia moueri poſſe Iudices exiſtimabātur. Hos Aduocatos nominabāt, qui pręſentiam ſuam amico commodabant. qui verò ipſi orabant, cauſámque dicebant, Patronos. patet ex Orat. pro Sylla, Sex. Roſcio, & aliis.

Cui loco. Locus pro Res, vt ſit, Cui rei, vel exiſtimationi. Ita Terentius in Andria,

Summum bonum eſſe here, putabam hunc Pamphilum,
Amicum, amatorem, virum paratum in quouis loco.

Tribunitiam poteſtatem tanto ſtudio requiſiuit. Illā enim tres Tribuni pl. Sicinius, Quinctius, & Palicanus hoc triennio ſumma contentione flagitarant. itaque de Pompeio, qui eàm hoc anno populo reddidit, ſic loquitur Cicero libro de Legib. III, Senſit, inquit, deberi non poſſe huic ciuitati illam poteſtatem: quippe quam tantopere populus noſter ignotam expetiſſet, qui poſſet carere cognita? Sapientis autem ciuis fuit, cauſam nec pernicioſam, & ita popularem vt non poſſet obſiſti, perniciosè populari ciui non relinquere. Palicanum autem ſignificat.

Concionem ad Vrbem Conſul deſignatus habuit. Ad vrbem, in vrbe, inquit Aſconius. quod quemadmodum intelligi debeat, coniectura aſſequi non poſſum: cùm locus ipſe quem alibi teſtē citauit ex Salluſtio, perſpicuè extra vrbem Imperatores illos fuiſſe oſtendat, quos ad vrbem fuiſſe dicit: Hi vtrique, inquit, ad vrbē Imperatores erant, impediti ne triūpharent, calumnia paucorū, quibus omnia honeſta atque inhoneſta vendere mos erat. Nemini autem qui cum imperio prouinciali eſſet, niſi aut triumpharet, aut imperium deponeret, vrbem introire licebat. Quod etiā ipſe Aſconius in Ora. pro M. Scauro, planiſſimè demōſtrat: Horū, inquit, magna pars per tabulas laudauerunt, quia aberāt: inter quos Pōpeius

quoque. nam quòd erat Proconſule, extra vrbẽ mo- A rabatur. Et Dion. lib. Καὶ μέντοι καὶ τοῦ δήμου ἔξω τοῦ πωμηρίου, τὴν γὰρ ἀρχὴν ἤδη τὴν τοῦ ἀνθυπάτου ἔχων οὐκ ἠδυνήθη ἐς τὴν πόλιν ἐσελθεῖν, ἀθροισθέντες, πολλὰ ὑπὲρ τοῦ Γαβινίου ἐδημηγόρησε, καὶ γράμματά τινα παρὰ τοῦ Καίσαρος πρὸς ἑαυτὸν ὑπὲρ αὐτοῦ πεμφθέντα ἀνέγνω, &c. Quibus enim mãdatum erat imperium, ij cæſis in vrbe victimis, votiſque nuncupatis, paludati continuò ex vrbe exibant. quod ex libro Accuſationis v, intelligitur, vbi ſic loquitur, B Alterum, quòd cùm paludatus exiſſet, votáque pro Imperio ſuo, communique populi R. nuncupaſſet, noctu ſtupri cauſa lectica in vrbem introferri ſolitus eſt ad mulierem nuptam vni, propoſitam omnibus. Itaque libro Epiſt. fam. XVI, cùm ad Tironem ſcriberet, & ſe ad Vrbem acceſſiſſe dixiſſet prid. Non. Ian. paucis pòſt verſibus, Senatum ſibi frequentem flagitaſſe triumphum dicit: poſteaquam ſe Proconſulem paulo antè nominaſſet. cùm tamẽ ſatis conſtet Proconſulari imperio neminem in vr- C be fuiſſe. Sed & libro tertio in Epiſtola ad Appium, poſteaquam ſic ſcripſit, Videbam te hanc epiſtolam, cùm ad Vrbem eſſes, eſſe lecturum: in Epiſtola inſequenti apertè oſtendit tum in Vrbem illũ nondum introiiſſe. Quinetiam ex libro XI. Epiſt. ad Atticum, intelligitur, Ciceronem etſi in vrbem tũ ingreſſus non eſſet, quòd ſibi triumphum decretum iri ſperabat, tamen neque imperium, neque laureatos lictores, & cætera inſignia depoſuiſſe: ſed cum iis Pompeium vrbe relicta profugientem D ſecutum eſſe. Ex his igitur omnibus facilè id quod volumus intelligitur, Ad vrbem eos dici Magiſtratus, qui cum poteſtate prouinciali, aut nuper è prouincia reuertiſſent, aut nondum in prouinciam profecti eſſent: ſed extra vrbem manerent: vt modò Põpeius, qui cùm triumphum expectaret (quem poſtea adeptus eſt, vt ex Orat. pro L. Manilia, Plinio, & Valerio Maximo intelligitur) extra vrbem morabatur. vt mihi obſcurior Aſconij ſententia videatur, niſi fortè Vrbis verbum latè accepit etiam pro continẽ- E tibus ædificiis vt cùm poſtea dixit in IV Verrinam, Etiamſi adminiſtrator eius Romæ eſt. Nam vt Paulus Iuriſconſultus docet in l. II, D. de verb. & rer. ſig. Vrbis appellatio muris, Romæ autem continentibus ædificiis finitur, quod latius patet. vt Romæ eſſe dicerentur etiam qui ad Vrbem erant, quãuis in vrbe nõ eſſent. Verba ſunt Ciceronis in Ora. pro Cluent. quæ meam ſententiam confirmant, Interea Oppianicus cùm iam conualeſceret, & huc ad vrbem profectus eſſet, (ſolebat enim extra portam F aliquid habere conducti) cecidiſſe ex equo dicitur, &c.

Factus eſt in eo ſtrepitus, & grata concionis admurmuratio. Conſuetudo populi, cùm quid, quod ſibi placeret, in cõcione audiſſet, teneri nõ poterat quin ſummiſſa voce, alius alij benè & præclarè dictum inſuſurraret. In Ora. pro Pomp. cùm Orator obſcurè Lucullum auaritiæ notaſſet, ea re lætus populus inſuſurrare cœpit, ſignificari Lucullum. Veſtra, inquit, admurmuratio facit Quirites, vt agnoſcere vi- G deamini, qui hæc fecerit. ego autem neminem nomino. Idem etiam in Curia Senatorum mos erat. vt in Piſonem, Quo quidem tempore cœpi P. C. fructum immortalem veſtri in me & amoris, & iudicij, qui non admurmuratione, ſed voce, & clamore, abiecti hominis, & ſemiuiui furorem petulantiámque fregiſtis. Et Epiſt. ad Q. fratr. Multa feci verba de toto furore latrociniòque P. Clodij. Eum tanquam reum accuſaui, multis & ſecundis admurmurationibus. Quintilianus lib. XI, Conueniens etiam ambulatio quædam, propter immodicas laudationum moras. Et aliquanto pòſt, Vnde moueor vt ne id quidem tranſeam ineptiſſimè fieri, cùm inter moras laudationum, aut in aurem alicuius loquuntur, aut cum ſodalibus iocantur, &c. Sed alia erat populi acclamatio aduerſa, quæ, vt Cicero De Orat. II. ſcribit, aut Orationis peccato aliquo excitatur, ſi aſperè, ſi arroganter, ſi turpiter, ſi ſordidè, ſi quoquo animi vitio dictum eſſe aliquid videatur. Eamãpſe ſuſtinuit, cùm pro C. Rabirio diceret: Nihil, inquit, me clamor iſte commouet, ſed conſolatur, cùm indicat eſſe quoſdam ciues imperitos, ſed non multos, Nunquam, mihi credite, populus R. hic qui ſilet, Conſulem me feciſſet, ſi veſtro clamore perturbatum iri arbitraretur.

In retinenda religione. Iuriſiurandi.

Vnum Senatorem vel tenuiſſimum. Aſconius, Vnũ hominem. ſed nihil cenſeo mutandum.

Aliis rectè factis. Hoc eſt, Non tam turpiter factis, quàm ſi pecunia abſolutus eſſet. Similiter infrà Quòd ſi non modò in cauſa, verùm in aliquo honeſto præſidio, aut in alicuius eloquentia, aut gratia ſpem aliquam collocaſſet. Honeſtum præſidium appellat, quod modò dixit Rectè factum. Item in Orat. pro Milone infrà, Rectè facta appellat munera, & ludos qui à Candidatis deliniendæ multitudinis cauſa fiunt. Qui non modò, inquit, improbitati iraſcuntur Candidatorum, ſed etiam in rectè factis ſæpe faſtidiunt.

Inueſtigare & conſequi. Modò Inueſtigare, Perueſtigare ſignificat, & quærendo inuenire, vt apud Terentium, Nihil tam difficile, quin quærendo inueſtigari poſſit. Aliàs Exquirere, & veſtigiis odorari ſignificat.

Poſt hæc conſtituta iudicia. Omnes propè tum veteres, tum impreſſi libri, Poſt hæc iudicia. Sed hanc ſcripturam & Aſconij liber tuetur, & ſenſus ipſe confirmat.

Hoc ſplendore. Tribuit hoc ſuæ fidei, & diligentiæ in reiiciendis Iudicibus: libro Accuſat. I, Ita, inquit, reiecti Iudices, vt hoc conſtet, poſt hunc ſtatum Reip. quo nunc vtimur, ſimili ſplendore & dignitate conſilium nullum fuiſſe.

Non iam ex eodem. In libro Accuſ. I, Splendor veſter facit, infrà, &c.

Quod ſperare mihi videor. Nõnunquã etiã verbũ Debere adiũgitur: vt li. Epi. IX. Epiſt. I, Quãobrẽ quãdo placatis his vtor, videor ſperare debere ſi te viderim, &c. Sæpe hoc eodẽ modo: vt li. de Orat. II. Itaq; ſiquid eſt in me quod iã ſperare videor, quoniã quidẽ, &c. Et li. de Amic. Quo in genere ſperare videor, Scipionis amicitiã, & Lælij, notam poſteritati fore.

Hoc iudicio probatus. Hoc ſignificat quod apertè dicit infrà, Quid iam Reipub. honeſtius, quàm adducere hominem, cuius damnatione totus ordo cũ populo R. & in laude & in gratia poſſit eſſe?

Cogita qui ſis, quo loco ſis. Aldinus & omnes alij, Cogita quo loco ſis, quos ſequi videtur Aſconius.

Paterna legis Acilia. De qua Orat. ſequenti infrà.

Soceri Scauri. M. Æmylium Scaurum ſignificat, quem Salluſtius in Iugurth. ſic deſcribit, Scaurus homo nobilis, impiger, factioſus, audax, ſed vitia ſua callidè occultãs, vir Cõſularis & in Senatu princeps. Sed Cicero ſemper de illius laudibus prolixius, vt in Orat.

Orat. pro Fonteio, in Bruto, & lib. de Orat. I.

Delectóque conſilio. Id eſt, lectiſſimis & maximè eximiis Iudicibus. Sic in Orat. contra Rull. Quid cenſetis, cùm iſti Decemuiri cum imperio, cum faſcibus, cum illa delecta finitorum iuuentute per orbem terrarum vagabuntur?

Quadraginta diebus interpoſitis. Alij propè omnes, Triginta. Aſconius Quadraginta. quod perſpicuè rectum eſt, vt ex ſimilibus locis intelligitur, infrà. Nam oratoriè loquitur, nunc triginta quinque dies ſint tantum, hoc eſt à primo Votiuorum ludorum ad extremum Circenſium, vt ſuperius oſtendi.

In obliuionem diuturnitate adducta ſit. Nonnulli alios libros ſecuti, Diuturnitatis. quam correctionem, vt docto homine indignam, ſilentio potius, quam argumentis refutandam puto.

Sed ab iis qui nunc. Sic Aſconius. Omnes fere alij, Sed ab aliis qui nunc. Sequor Aſconium.

Teſtibus vtar ſtatim. In Accuſationibus vſitatis, ſeparata erat ab oratione perpetua, teſtium interrogatio. hic ſtatim ſunt citati à præcone teſtes: quod ipſe declarat Oratione proxima, infrà vt tota hæc actio, teſtium interrogatio meritò appelletur. Atque idipſum eſt quod in Accuſationis primo ſcribit his verbis, Etenim ſic me ipſum egiſſe memoria tenetis, vt in teſtibus interrogandis, omnia crimina proponerem, & explicarem. Non quò primus teſtes appellaret, quàm crimen breuiter explicaſſet, quemadmodum ex hiſce verbis intelligitur, Vt cùm rem totam in medio propoſuiſſem, tum denique teſtem interrogarem: & his præterea quæ proximè conſequuntur, Hîc in ſingulas res teſtes dabũtur: ſed quoniam actus ille legitimus & iudicialis Teſtium interrogatio ob citatos primo die teſtes diceretur, Primũ ergo breuiter vnumquodq; crimen ſingulatim explicabatur ab Oratore, Verres illo die, ex illo templo Dianæ ſignum ſuſtulit: tum excitabat ipſe teſtes, eóſque interrogans, confirmabat accuſationem. vt mihi ſuſpectus omnino locus ſit proximus, in quo ſcriptum hoc modo eſt, Vbi id interrogando, argumentis atque oratione firmauero, tum teſtes ad crimen accommodem. Nam ſi interrogãdo firmauit crimen, quid eſt quod cõtinuò ſequitur, Tum teſtes ad crimen accommodem? Quo modo enim interrogando confirmauit, niſi adhibitis, accommodatíſque teſtibus? Aperiam igitur quod mihi in mentem venit, de quo eruditiores exiſtimare poterunt. Quoniam in illo primi Accuſationis loco, quem ſuperius protuli, dicit ſe in teſtibus interrogandis crimina explicaſſe, veni in ſuſpicionem, prætermiſſum in ſcribendo verbum INTERROGANDO, poſtea in conferendo, ad marginem adſcriptum: deinde verò ab alio ſcriptore non ſuo loco reſtitutum eſſe. itáque potius legendum ſum arbitratus, Quòd ita teſtes conſtituam vt interrogando crimen totum explicem: vbi id argumentis, atque oratione firmauero, tum teſtes ad crimen accommodem. Vt verbum INTERROGANDO, non ipſam teſtium compellationem declaret, ſed (vt in libro ſequenti) actum illum legitimum & iudicialem, qui teſtium interrogatio dictus eſt: præſertim cùm hoc ipſum apertè iiſdem verbis in eo libro explicarit, Vt in teſtibus, inquit, interrogandis omnia crimina proponerẽ & explicarem. Ex quibus ipſis verbis perſpicuè falſitas eorũ opinionis intelligitur, qui locũ hunc de reo interrogãdo interpretabantur, cũ apertè de teſtium interrogatione Cicero loquatur.

Eadem interrogandi facultas. Ex his verbis apparet, quare prima hac actione non defenderit Hortẽſius. Nam cùm teſtes facti tantùm producantur, neganti autẽ factum defenſori non proſint, & tota hæc actio teſtium interrogatione conſtaret, nihil Hortẽſio relictum omnino eſt, præter eandem interrogãdi, dicendi, atque argumentandi facultatem. Verba autem Oratoris in libro ſequenti hæc ſunt, Credo, ſi meis horis vti voluiſſem, vererer ne, quem nemo prima actione defendere auſus eſſet, eum ego accuſare non poſſem. Et aliquanto poſt, Niſi verò illud dicet, quod & in teſtimonio Tettij priore actione interpellauit Hortenſius. quo tempore quidem ſatis ſigni dedit, ſi quid eſſet quod poſſet dicere, ſe tacere non poſſe: vt quàndiu in cæteris rebus tacuerit, ſcire omnes poſſemus, nihil habuiſſe quod diceret. Et lib. III, infrà, Qua re igitur id aſſecutus es? ingenio? qui teſtes interrogari priore actione nolueris, & iis tacitum os tuum præbere malùeris, quanuis & te & patronos tuos ingenuoſos eſſe dicito. Et lib. Acc. V, Reducam iterum Equitem R. L. Flauiũ, ſi voles, quoniam priore actione, vt patroni tui dictitant, noua quadam ſapientia: vt omnes intelligunt, conſcientia tua teſtem nullum interrogaſti. Aliam tamen in Oratore cauſam huiuſce rei attulit, quam ſubiiciam, Eſt inquit, παθητικὸν, quod bene tractatũ ab Oratore, admirabilem eloquentiam facit: quo perturbantur animi, & concitantur, in quo vno regnat oratio. éſtque vehemens, incenſum, incitatum, quo cauſæ eripiuntur, quod cum rapidè fertur, ſuſtineri nullo pacto poteſt. Quo genere nos mediocres aut multo etiam minus, ſed magno ſemper vſi impetu, ſæpe aduerſarios de ſtatu omni deiecimus. Nobis, pro familiari reo, ſummus Orator non reſpondit Hortenſius. Hæc ille. At Plutarchus de ea re in Ciceronis vita ſic loquitur, vt ſępe in Romanis hiſtoriis, in quibus hoſpes nõnunquã alicui videri poſſit.

Si quis erit qui perpetuam orationem, accuſationemq́ deſideret, altera actione audiet. Moris erat tũ in publicis, tum in priuatis iudiciis, vt, ſi Iudicibus non liqueretur, Amplius cognoſcendum pronuntiaret. cuius rei exemplum libro Accuſationis primo infrà, reperies, & in Bruto. Itaque de integro cauſa agebatur, & cognoſcebatur. In hoc verò repetundarum iudicio: lege Glauciæ, qua hoc Verris iudicium conſtitutum eſt, iubebatur, vt bis cauſa ageretur, Hoc igitur dicit, Prima hac actione interrupta atq; interciſa vtemur oratione: altera verò, id eſt poſt comperẽdinationem, perpetua. Similiter in Orat. pro Fonteio, Fonteius ita duabus actionibus accuſatus eſt, vt obiectum nihil ſit, quo ſignificari veſtigium libidinis poſſit. Et pro Cæcina, Decemuiri prima actione nõ iudicauerunt: poſtea re quæſita & deliberata, ſacramentum iuſtũ iudicauerunt. Sic pro Cluent. ſ. Hæc igitur, vt apparet, prior actio eſt, aut potius prioris actionis initiũ, quæ nouẽ cõtinuis diebus trãſacta eſt.

Nunc id quod facimus, ea ratione facimus. Tenebricoſa oratio, qua, ſi Aſconium ſecuti, poſtremum Facimus tollatur, nihil erit apertius. Referẽdum enim verbũ illud INTELLIGAT, ad illud quod antecedit SI QVIS. vt cuiuis appareat, nõ INTELLIGANT, plurali, ſed INTELLIGAT ſingulari numero ſcribendũ eſſe. Similiter aũt dixit & de malitia, & de cõſilio neceſſario paulo ſ. Nũc quoniã pugnare cõtra me inſtituiſti, nõ tã ex tua natura, quã ex iſtius tẽpore & cauſa malitioſè, neceſſe eſt iſtiuſmodi rõi aliquo cõſilio

obſiſtere. Et eodem loco, Ita fiet, vt tua iſta ratio exiſtimetur aſtuta: meum hoc conſilium, neceſſarium. Cur autem neceſſario id fieri dicat, oſtendit libro ſequenti in eo loco, Tametſi ita de meo facto loquor, &c. Quæ cùm ita ſint, haud ſcio an aliorum opinio pluribus verbis refutanda ſit, qui locum ſic correxerunt vt ſic legatur, Ea enim ratione. Nam cum ſine vetuſti auctoritate codicis id faciũt, tum verò ſententia per ſe abſurda eſt: cùm præter Ciceronis, & omnino doctorum hominum conſuetudinem, rationem cur quid dicatur tanto priuſquã illud dicatur, exponat.

Quadringenties HS. Seſtertiorum nummorum quadringenties centena millia, id eſt decies centena millia aureorum.

Dixi. Hoc verbum, inquit Donatus, denuntiatio eſt confirmandæ ſententiæ, nec mutandæ. Et alibi, Hoc verbum in fine additum ſuperiora confirmat, & eſt proprium his qui perorauerint cauſam.

ACCVSATIONIS IN C. VERREM

LIBER TERTIVS, ORATIO VI.

COMMENTARIVS.

SERMONEM *vulgi, atque hanc opinionem populi* R. *fuiſſe.* Nonnulli libri veteres, Vulgo & Populo, in dandi caſu. quod & Tulliana elegantia, & Quintiliani auctoritas refellit, apud quem libro IX. ſemel atque iterum ita hunc locum ſcriptum reperio.

Altera actione reſponſurum non fuiſſe. Id eſt, hac ſecunda, quę tota ficta eſt. diximus iudicium Repetundarum nonniſi duabus actionibus abſolui poſſe. Et reſponſurum præconi, & accuſatorem & reum citanti. Eſſe autem, non Fuiſſe legitur in antiquis, & impreſſis propè omnibus. quod primi, vt opinor, Florentini immutarunt. Ego ſequor antiquos.

Neque ad iudicium affuturum. Quid ita? cùm, etiã lata ſententia, dãnatis tamen exulare liceret; neq; in eorũ corpus animaduerteretur (vt cõſtat ex loco Salluſtij quē paulo poſt afferemus) & abſentes, atq; in voluntarium exiliũ profecti etiam dãnarentur, vt poſtea declarat, cùm inquit, Abſens ſi iſte damnatus eſſet, &c. Ego præter pudorem, & vt Orator. ait pudentem exitũ nullã cauſam reperio: ſi quidẽ dãnaretur. nã ſiue præſens, ſiue abſens bonis omnibus multabatur, corpore nullũ ſupplicium ſuſtinebat. præterea ne damnato quidem dies ad populũ dici poterat, vt multis ex locis intelligetur. Cui damnari expediret. Nam cùm bonis multatus aliquis eſſet, vita nõ multabatur, vt patet ex Orat. pro domo ſua. At ſi abſolutus fuiſſet, dies dici potuiſſet. quod hoc loco ſignificari opinor, vt multis ſequentibus.

Vt ad audendum proiectus, ſic paratus ad audiendum. Ludit, opinor, agnominatione verborum, & adiectione vnius literæ, qua ſola hæc duo inter ſe verba differunt, Audendum & Audiendum.

Tamen impudentia ſua. Tamen pro Saltem, vt ſit ſaltem reticentia & abſentia pudentem exitum, &c. Dicit autem pudentem exitum, propter infamiam quam præſens ſuſtinebat.

Virtutis veſtræ factum. Laudẽ me ex diligẽtia mea: vos ex integritate, quos corrumpere non potuit.

Qui adeſſe noluerit. Nam abſentes damnabantur tamen. Itaq; Verres quamuis in exilium voluntariũ abierit, nihilominus eſt damnatus: quod idem Dolabellę contigiſſe poſterius dicemus.

Tam demum illa victa videbantur. Nulla enim ſine pugna & certamine victoria.

Sibi conſuluiſſe. Significat futurum fuiſſe, vt iis pœnis afficeretur, quæ ſunt Legibus conſtitutæ, quę vitantur exilio voluntario. Ad Populum enim propter ius ciuitatis violatum, & imminutæ maieſtatis crimina reuocandum fuiſſe: cuius Populi iniuſſu de cõdemnatis ſupplicium ſumere non licebat. Cæſar apud Salluſt. in Catil. Poſtquam Reſpub. adoleuit, & de multitudine ciuium factiones valuere, circumueniri innocentes, alia huiuſmodi fieri cœpere, tum lex Portia, aliæq́; leges paratæ, quibus legibus exilium damnatis permiſſum eſt, cùm antea morem Græciæ imitati, verberibus animaduerterent in ciues, de condemnatis ſupplicium ſumerent. Ergo quod ad repetundarum cauſſam attinet, nulla in re ſibi, niſi forte pudore ſuo, conſuluit cum ſcilicet infamiam damnationis præſens expectare ac ſuſtinere voluit. Sed cum ab aliis ſibi grauioribus iudiciis cauit, tum ſibi profuit atque conſuluit.

Salus illa maior Reip. Quaſi reipub. interſit, manere iudicia Senatoria, itaque paulo infrà, Splendor veſter facit, vt peccare ſine ſummo Reip. detrimento ac periculo non poſſitis.

Itaque mihi videor magnam. Apud Non. Marcellum, in dictione Deponere, Itaque mihi videor, Iudices, magnam, quod mihi maiorem in modum arridet. præſertim cùm ſtatim inferat, Quam veſtræ laudi. Vox autem illa facilè prætermitti potuit, cùm hac nota vulgò ſcriberetur, Iud.

Et propè depoſitam. Seruius in illum Verg. locum, quem citat Aſconius, Conſuetudo erat, inquit, vt deſperati ante ianuas ſuas collocarentur, vel vt extremum ſpiritum redderent terræ, vel vt poſſent à tranſeuntibus fortè curari, qui aliquando ſimili laborauerant morbo. Cicero, Ægram & pr. d. R. partem. hæc Seruius.

Vt cum hac res. Cauſa Verris.

Pro voluntate populi R. Vult videri populum R. cupere vt Verres damnetur. Nam pro voluntate, dixit, vt ex voluntate.

Auctoritas iudiciorum. Id eſt antiquitates iudiciorum ſenatoriorum. Nam ſi iudicia in hoc ordine retineantur, per me conſtabilita veſtra auctoritas videbitur, quæ iam nutare propter Aureliam rogationem videtur.

Poſtremo vt eſſet hoc iudicatum. Poſtremo dixit pro denique, in ſumma, ne multis morer.

Vt eſſet hoc iudicatum. Vt eſſet exploratum & certum, quod nunc in dubium vocatur:

vera &

vera & incorrupta ſenatoria eſſe iudicia. Sic idem lib. ad Att. XI. Sed tota res etiam nunc fluctuat, κατὰ ὀπώρην ταχύς: quæ ſi deſederit, magis erunt iudicata quæ ſcribam. Sic initio inſequentis orationis. Suſcepi cauſam populi R. quod putabam tum denique rectè iudicari poſſe. ſubaudi, de iudiciaria controuerſia.

Vt finis aliquando. Multo planius legeretur, ET finis.

Ea res. Maiores etiam tenebræ, ſi totum locum, vt ſcriptus eſt, relinquamus. Etenim quam rem intelligi dicemus? Emendamus igitur ſequentem locum, REVS eſt enim nocentiſſimus: quoniam in Aſconij libro legimus, Homo eſt nocentiſſimus, ad hunc modum: Reus eſt homo nocentiſſimus: vt EA RES hoc ſignificet quod proximè declarat. Sanè totus hic locus mihi ſuſpectus eſt, neque omnino quicquam affirmare auſim. nam quod ſequitur de pecunia, poſtulare videtur vt pro Nocentiſſimus, Opulentiſſimus aut ſimile quiddam legamus. niſi fortè vtrunque neceſſarium eſt: quod etiam non obſcurè ſignificare videtur Aſconius.

Quòd iſte inuentus eſt. Apud Priſcianum lib. VII, capite de Genitiuo pl. ſecundæ decl. Iſte vnus inuentus eſt. quod ἐνεργητικώτερον videtur, & mihi vehementer arridet.

Iacent in tenebris. Nam cum venturum accuſatorem ſenſiſſet, qui quæ domi erant obſignaret abſcondit vide infrà.

Hoc auaritiæ ſupplicio communi. Aſconius ſuperiore libro quod eſſet ſupplicium lege Repetundarum conſtitutum oſtendit his verbis, Duæ, inquit, res conſequebantur damnationem, altera redditio pecuniæ iis ad quos pertinebat, in quo vel ſimpli, vel dupli, vel quadrupli ratio ducebatur: altera exilium.

Cui damnari expediret. Propter animaduerſionem populi, ad quem, ſi hoc iudicio abſoluatur, propter ius libertatis & ciuitatis imminutum, reuocabitur. nam animaduertere in ciuem R. ad populum ſolum, vt modò dixi, pertinebat. Et locus apertè oſtendit, quod etiam ex Orat. pro domo ſua intelligitur, vbi multatio bonorum erat, ſupplicium in corpus irrogari ius non fuiſſe.

Nobiſcum actum iri. Id eſt, cum Senatoribus. Significat populum R. in alios quoque Senatores animaduerſurum eſſe.

Contentus erit. Priſcianus lib. 18. contentus fuerit: & paulo poſt ſententia ſua liberauit: quod valde probo.

Peccandi locus. Id eſt, nulla peccandi facultas cuiquam relicta eſt, ſubauditur autem impium.

Ad aliud iudicium perducere potuerimus. Aſconius ſic, Po. ſ. & Equitum R. Quod ſic interpretati ſumus, Populi ſcilicet & Equitum Romanorum. in quo quidem error manifeſtus eſt cùm ſatis conſtet peculatus quæſtionem ad populum non pertinuiſſe: ſed eius Quæſitorem & Iudices conſtitutos, itē vt in aliis publicis cauſis fuiſſe. quod vel ex hoc ipſo loco ita perſpicuum eſt, vt alia teſtimonia conquirere putidum videatur. Locum igitur in Aſconio corruptum puto, quem tamen quemadmodum emendare poſſim, non diſpicio.

Alieno nomine. Pecuniam opinor, eam ſignificat, quam tum empti, tum æſtimati frumenti nomine à Quæſtoribus vrbanis accepit. Illam enim fœneratus

A eſt, hanc auertit. vide librum Accuſ. III.

De capite detraxerit. Hæc latè dicuntur li. III. infrà, & ſeq. Ex quibus illud intelligitur, Caput in Decumis eam appellari frumenti ſummam, qua Decumani ciuitatis alicuius Decumas coemunt. Caput autem appellatur, propter eam rationem quam habet ad lucrum & ad acceſſionem: quorum vtrunque Decumanis concedebatur: ſicut in mutua pecunia Caput cum Vſura confertur.

Illum eius peculatum. Patet peculatum non pecu-
B niæ tantum eſſe ac nummorum, ſed & cuiuſuis rei quæ publica ac populi R. ſit.

Meditetur de ducibus. Aliud iudicium denuntiat, maieſtatis ſcilicet, quod prætorem quoque ſuum habebat. Maieſtatis igitur imminutæ, crimen eſt, duces hoſtium pecunia liberare priuatim domi ſuæ duces hoſtium ſeruare.

Noſtro crimini. Noſtræ accuſationi locutio vſitata.

Oportuiſſe concedam. Εἰρωνικῶς plus eſt enim Opor-
C tere, quàm Licere. Oportere ſiquidem perfectionem ſignificat officij.

Eò quò me iampridem. Ad iudicium populi in campum Martium vbi perduellionis iudicium triginta quinque tribubus conuocatis fiebat. Aliorum quidē criminum quæſtiones lege lata populus conſtituerat: eiſque legi, vt Cicero Ver. v. ſcribit, cuſtodes & vindices, id eſt Quæſitorem & Iudices præpoſuerat qui de reis & accuſatione cognoſcerent. Sed hu-
D ius criminis perduellionis ſcilicet atque imminutæ libertatis populi R. iuriſque ciuitatis iudicium & cognitionem ſibi reſeruarat. quo vehementiora erant huiuſmodi iudicia, propter animaduerſionem poteſtatémque populi, de qua paulo antè commemorauimus. ſimiliter hac eadem Oratione ſuprà, criminis Falſi quæſtionem ad populum pertinere Cicero demonſtrat. Poſterius tamen crimen illud violatorum ciuium ex L. Iulia de vi ab Auguſto lata in prætoris ſui iudicium vocabatur, vt docet Vlp. in l. I. D.
E de vi pub. Lege Iulia, inquit, de vi tenetur qui cum imperium poteſtatémve haberet ciuem R. aduerſus prouocationem necauerit, verberauerit iuſſeritve quid fieri.

Conſilia ſenatoria. Iudicium repetundarum peculatus & Maieſtatis quorum vnicuique ſuus prætor cum ſenatorum conſilio præeſt.

Qui cognitores homines honeſtos daret. Cognitores hoc loco eoſdem videtur exiſtimare dici Aſconius, qui in Diuinat. cùm inquit, Cognitorem iuris ſui.
F Ego Cognitores ſimpliciter eos intelligo, quibus eorum qui capiebantur ſtatus & cōditio nota eſſet, id eſt qui teſtificari poſſent, eos non eſſe ſpeculatores. Itaque in lib. Accuſat. V. vbi hæc eadem ipſa narrantur, Homines, inquit, tenues, obſcuro loco nati, nauigant: adeunt ad ea loca quæ nunquam antea viderant: vbi neque noti eſſe iis, quo venerant, neque ſemper cum cognitoribus eſſe poſſunt. Et paulo pòſt, Clauſum habuiſſe cùm Panormo Pretius veniret, qui cognoſceret hominem?
G aliquid de ſummo ſupplicio remitteres. ſi ignoraret, tum hoc iuris in omnes conſtitueres, vt qui neque tibi notus eſſet, neque cognitorem locupletem daret, quanuis ciuis R. eſſet, in crucem tolleretur. Hos γνωστῆρας Græci appellant. Xenophon lib. κυρ. παιδ. VI. εἰ δέ τις χρημάτων προσδεῖσθαι νομίζει εἰς ἐμπολὴν, γνωστῆρας ἡμῖν προσάγων, λαμβανέτω ὧν ἡμεῖς ἔχομεν.

v. & xxx *tribus* Quarum aliæ Ruſticæ, aliæ Vrbanæ dicebantur: illæ quidem ingenuorum, vt ſcribit Aſconius pro Milone: laudatiſſimæ, inquit Plinius, eorum qui rura haberent. Vrbanæ verò libertinorum, vt Florus docet in epitome lib.xx. in quas, inquit Plinius, transferri ignominiæ eſſet, deſidiæ, probro. itaque quatuor ſolæ erant à partibus vrbis, in queis habitabant, Suburrana, Palatina, Collina, Exquilina Hæc Plinius. Omnes autem tribus huic iudicio perduellionis in campo Martio præerant: vt ex oratione pro C. Rabirio intelligitur.

In Latumiis. De iis in Oratione in Verrem quinta ſuo loco explicauimus.

Beneficio populi R. Vtpote Ædilis factus: non enim cuiquam niſi Magiſtratui, aut ei cui per Magiſtratum licebat, ius erat in concionem aſcendere.

De loco ſuperiore. In Campo Martio ſuperiorem aliquem fuiſſe locum oportet, vnde Magiſtratus orationem ad populum haberet. In foro quidem Roſtra ad eam rem fuiſſe nemini ignotum eſt. Similis autem in Verrina VII. locus eſt.

Vllum munus Ædilitatis. Ædiles ſolennes ludos curabant, Ver. VII. & lib. de legib. III. vnde munera Ædilitia dicebantur. Cicero de Offi. II, Craſſus tum cognomine diues, tum copiis, functus eſt Aedilitio maximo munere. Ad hanc igitur Aedilium conſuetudinem alludit, Nullo, inquit, Ædilitio munere gratiore populo R. fungi potero, quàm hoc meo officio Reip. præſtando. Etſi autem muneris nomine venationes propriè intelliguntur vt Lactantius docet lib. de vero cultu, VI. cap. XX. vulgo tamen pro ludis omnibus vſurpari conſueuit præſertim autem pro gladiatoribus vt ex Suetonio in Nerone & Veſpaſiano & Domitiano cuiuis licet animaduertere.

Nihil eſt iam. Poſtquam omnia diligentis accuſatoris officia præſtitimus.

In præteritis rebus. Quæ ad accuſationem comparandam pertinebant.

In reliquis. Quæ ad conuincendum & condemnandum Verrem pertinebunt.

Veterem conſuetudinem. Vt homines honeſtiſſimi, non imperiti adoleſcentuli accuſent.

Celeritas reditionis. Quinquaginta enim diebus obiit vniuerſam Siciliam.

Qui à me auxilium. Ne quaſi pro meo iure, ab iis qui mea cauſa deberent, hoſpitium exigere viderer. De more hoſpitiorum alibi explicauimus.

Neque priuatim. Patet igitur eos qui apud hoſpites ſuos diuerſabantur ſumptibus ſuis vixiſſe. Idemque ex Seneca intelligitur.

Quantam lex dabat. Tantummodo in furta inquiſiui, non in alia flagitia. Etenim Legem repetundarum dicit, quę poteſtatem faciebat inquirendi in pecunias à ſociis ereptas.

Pactionis. Quam cum reo feciſſent ſe præuaricaturos.

Quam iſte laudem. Optimæ Iudicum reiectionis.

Nimium ſui iuris. Nulla gratia à ſemel ſuſcepta ſententia deduci poſſe.

Onus meum. Si ſuſpectus eſſem, vos quoq; quos retinueram, fore ſuſpectos.

Non ſolùm notis. Noti & Ignoti actiua ſignificatione pro iis qui norunt, & qui non norunt. In Orat. pro Celio, De dignitate, Celius notis ac maioribus natu facilè ipſe reſpondet. quibus autem non

A æquè eſt cognitus, &c. Et lib. Epiſt. fam. v, Atque illi artifices corporis, ſimulacra ignotis nota faciebant. Sic paulo pòſt & lib. Accuſ. v. infrà.

Comitiis meis. Quibus Ædilitatem petebam.

Fructum diligentiæ. Quam in reiiciendis Iudicibus adhibueram.

Reo audaci. Ad corrumpendum.

Perdito. Qui nullis opibus, modò iudicium corrumperet, parcebat.

Remp. ſtare non poſſe. Quòd qui integerrimi Iudi-

B ces haberentur, ij corruptiſſimè iudicarent: pro Iudicum autem integritate ac leuitate ſtétque cadátque Reſp.

Reliquis diebus. Sex. nam diebus nouem primam actionem tranſactam eſſe infrà oſtendit.

His ludorum diebus. Votiuorum & Romanorum.

Comperendinatum. De Comperendinatione paulo pòſt idoneo loco explicabimus.

Cum cauſa. Etenim neque adoleſcentes qui aut

C exercendi ſui, aut oſtentandæ eloquentiæ cauſa: neque Quadruplatores, qui lucri cupiditate adducti accuſant: cauſam habent idoneam cur boni ciues ob accuſationem exiſtimentur.

Fuit iuſtior. Vt Reip. commodis ſeruire exiſtimarer. Alij codices, Illuſtrior. ſed hanc magis probo.

Graue & incommodum iudicare. Quòd multæ neceſſariò ſubeundæ ſint inimicitiæ, & damnatorum, & eorum qui illorum ſunt propinqui atque amici. vnde libro Accuſ. III, Multa ſunt, inquit, impoſi-

D ta huic ordini munera, multi labores, multa pericula, non ſolùm legum, ac iudiciorum, ſed etiam rumorum ac temporum. Sic eſt hic ordo quaſi propoſitus atque editus in altum, vt ab omnibus ventis inuidiæ circunflari poſſe videatur. Aſconius etiam in fine Verrinæ tertiæ, Facilè, inquit, pro veris Iudicibus improbi ſupponi poterant, volente hoc Iudice quæſtionis, & illis patientibus qui veri Iudices erant: quia niſi citati non conſidebant, & graue opus erat, & incommodum iudicare.

E *Spes illorum noua*. Poſt priorem actionem corruptos eſſe Iudices.

A porta. Quum in exilium proficiſceretur.

Nouo querimoniæ genere. Nouum dixit, quaſi ridiculum. Eſt enim nouum & abſurdum, defenſorem queri quòd ab accuſatore reus opprimatur.

Aliter quàm ego velim. Aſtutum me, & callidum appellans.

De meis legitimis horis. Viginti diebus qui accuſatori dati erant ad accuſandum vt poſterius docet

F Aſconius.

Lege conceſſum eſt. Hac qua nunc vtimur, hoc eſt Cornelia à L. Sylla lata.

Abuſus ero. Id eſt tempus omne conſumpſero. Alludit ad Iuriſconſultorum conſuetudinem, qui ea dicunt, in abuſu conſiſtere, quæ vtendo conſumuntur. Similiter Verrina VII. infrà libertatem quam vos ſociis dediſtis, hac ille in acerbiſſimo ſupplicio, miſerrimæ ſeruitutis abuſus eſt.

Ea re quidem quod. Senſus eſt reus quamuis no-

G cens ſi obſcura cauſa eſt, abſolui potius quàm damnari poteſt. non enim niſi patefacta & notiſſima cauſa ſit, condemnari licet. Quare ſi quid ex me fiat quo minus cauſa cognoſcatur, moleſte ferre non debes.

Nam cauſa cognita. Demonſtrat ſiquid, fecit, quo minus cauſa cognoſceretur, feciſſe quo minus

minus reus damnaretur.

Adimo enim comperendinatum. Id eſt, puta me perendinationem adimere: quemadmodum paulò poſt ait, puta te non hac tam atroci, ſed illa lege mitiſſima cauſam non dicere. Ridiculum eſt enim exiſtimare id in Ciceronis poteſtate fuiſſe. Primùm quia lex Cornelia qua nunc vtebantur id iubebat: deinde quia iam Comperendinatus erat Verres, & nunc ex comperendinatione cauſa hæc agitur. Cõperendinatam autem pro comperendinatione poſuit vt in illa de claris Orat. Vnum quaſi comperendinatus, medium diem fuiſſe.

Quod habet lex in ſe moleſtiſsimum. Quã comperẽdinãdi neceſſitatem retulit lex Cornelia, moleſtam & grauem accuſatis: quoniam quo ſæpius cauſa agitur eo clarius & apertius crimina explicantur & cognoſcuntur.

Bis vt cauſa dicatur. Ex hoc loco erui poſſe putaui differentiam inter Comperendinationem & Ampliationem: quum in Lege comperendinationis numerus actionum duarum præſtitutus eſſet, Ampliationis, nullus eſſet certus numerus. Itaque cauſam C. Cottæ accuſati repetundarum à L. Scipione, ſepties ampliatam eſſe Valerius auctor eſt. Et Cicero in lib. de claris Orat. cauſam quorundam publicanorum tribus ampliationibus prolatam. Et Liuius libro XLIII, M. Titinum repetundarum ab Hiſpanis accuſatum, bis ampliatum, tertiò abſolutum fuiſſe. Et paucis pòſt verſibus, Grauiſſimis criminibus accuſati ambo, ampliatíque, quum dicenda de integro cauſa eſſet, excuſati exilij cauſa ſolum vertiſſe. Præterea in Ampliatione iudicari primò poterat, vt infrà, in Comperendinatione nonniſi poſt ſecundam actionem, vt ex hoc loco intelligitur.

Opus eſt redargui. Id eſt Vtile eſt, vt paulò infrà, Verum ſi cauſam cognoſci opus eſt.

Glaucia primus. C. Seruilius Glaucia: quo Prætore Saturninus maximè vſus eſt in illa ſeditione, propter quam in Curia interfectus eſt. Eum Cicero libro De Orat. III, per ſimilitudinem ſtercus Curiæ appellari poſſe dicit, niſi deformis eſſet cogitatio ſimilitudinis. Eius etiam mentionem facit contumeliæ cauſa in Bruto, in Orat. de reſponſ. Haruſp. & pro Rabirio Poſthumo. Huius legis Seruiliæ meminit Aſconius in Comment. pro M. Scauro.

Iudicari primò poterat. Id eſt prima actione, vt cõtinuò poſt, Illi turpe ſibi exiſtimant non primò iudicare. Ex quo apparet lege Seruilia, id eſt Glauciæ, primò iudicari non licuiſſe: ſed expectandam alteram fuiſſe neceſſariò actionem.

Amplius pronuntiari. Iudices ſibi non liquere dicebant. Prætor amplius cognoſcendum pronuntiabat. cuius rei exemplum eſt infrà poſitum in cauſa Philodami hoc ipſo libro infrà, & in Bruto.

Opinor illam veterem. Cæciliam niſi fallor ſignificat, de qua Valerius lib. VI. cap. XI.

Citò abſolui. Vnica actione. vt illud, TARDE cõdemnari, poſt ampliationem ſcilicet, quæ ſæpe non ſemel, ſed iterum ac ſæpius fiebat.

Hac tam atroci. Cornelia poſtrema. Atrociores autem ſemper fuiſſe poſteriores Tullius auctor eſt in lib. de Offi. II. Iulia verò à Iulio Cæſare lata poſtea eſt. Atrox autem Cornelia, propterea quòd cognoſci crimina multis ampliationibus iubebat. Cõdemnari autem, niſi cauſa diligentiſſimè cognita, nemo poterat, vt modò diximus.

Illa lege mitiſsima. Si Aſconium audiamus. Acilia mitiſſima autem quod vnam duntaxat actionem habebat. Rariſſimè autem contingebat, vt vnica actione cauſa ita cognoſceretur, vt nihil omnino difficultatis ſupereſſet. In cauſa enim dicenda, defenſiones multæ aut veræ, aut veriſimiles afferuntur à reo, quæ rem obſcurant. in quo ipſo mollitia & lenitudo legis apparet. Nam condemnari niſi euidentiſſimis & manifeſtiſſimis criminibus nemo poterat: abſolui autem poterat. Sed quomodo mitiſſimam Aciliam diceres quam Aſconius ſuperiore Oratione, ſeueriſſimam appellauit, & Cicero atrociores ſemper fuiſſe poſteriores teſtetur. Videamus igitur ne mitiſſimam Cæciliam ſignificet quæ neceſſitatem non improbat, ſed primo iudicandi poteſtatem faciebat.

Accuſabo: reſpondebis. Moris tamen erat, vt modò dixit, prima actione reum reſpondere, pòſt in altera priore quoque loco dicere. Sed quoniam altera actione non reſpõdebit, poſteriore loco dicet in hac accuſatione: quaſi lege adhuc Acilia vtantur.

Genere cauſarum. De pecuniis repetundis: vbi aliquid ereptum vi, aut ablatum furtim à quopiam dicitur.

H-S *quadringenties.* Scutatorum decies centena millia.

Prætore Sacerdote. Erat in manuſcripto C. Sacerdote, cum prænomine. eſt etiam in multis poſtea locis. quo mihi magis hæc lectio probatur. Fuerat autem Prætor in Sicilia ante Verrem C. Sacerdos.

Meſſanam literas dedit. Reſtituo, Meſſana: ex libro ſequenti, infrà, Quo die, inquit, Siciliam tetigit, Meſſanà literas Haletiam mittit. Et omnino Meſſana in Pelori promontorij ſinu ſita eſt, quod Italiæ eſt proximum. vnde Silius, lib. XIV,

Incumbens Meſſana freto, niuibúſq; reuulſa.

Commiſſam eſſe dicerent. Commiſſa hæreditas ea dicitur, in qua id commiſſum eſt, quamobrem alteri debeatur. Iuſſus hæres fuerat in foro ſtatuas ponere: niſi poneret, Veneri Erycinæ multatus eſt. Mortuo teſtatore, non poſuit. Commiſſa multa dicitur, & hæreditas, quoniam id commiſſum eſt, quamobrem ei auferatur. Similiter pœna commiſſa dicitur à Iuriſconſultis, & commiſſa ſtipulatio: à Cicerone in Orat. Pro domo ſua, deuotio ſui capitis commiſſa. Et in Epiſt. ad Thermum libro XIII. Commiſſæ hypothecæ.

H-S *decies centena millia.* In libro ſeq. H-S Vndecies. ex quo apparet vel Vndecies hoc loco reponendum, vel in illo oratoriè & elatè loqui Ciceronem, vt ſæpe aliàs. Decies autem H-S, viginti quinque ſcutatorum millia noſtratis pecuniæ efficiunt, vt Budæus, cuius tantiſper in his occupationibus auctoritatem ſequimur, diſputauit.

Decies centena millia. Plena loquutio, quæ præciſè in ſequenti libro ſic vſurpatur, Seſtertium decies. vbi tamen Vndecies, vt dixi, legitur. Sed Plutarchus in Antonio id planiſſimè demonſtrat, τῶν φίλων τινὶ μυριάδας ἐκέλευσε πέντε καὶ εἴκοσι δοθῆναι. τοῦτο Ῥωμαῖοι δεκίες καλοῦσι. id eſt, amico cuidam drachmarum, ſiue denariorum ducenta quinquaginta millia dari iuſſit. hoc Romani Decies vocant. Quibus ex verbis hoc quoque intelligitur, Decies præciſè dici ſolitum, etiam ſine voce Seſtertium, pro Decies centena millia H-S. quod vſque

eò verum eſt, vt etiam cum ſingulari numero coniungatur, quaſi Centena millia non ſubaudiretur. vt Verrina V, infrà, H-S bis & tricies in annos ſingulos Verri decernebatur quod aratoribus ſolueret. Et paulo pòſt, Hic per triennium propè centies & tricies erogatum eſt. Et Verrina IIII, H-S vndecies numeratum eſſe. Sed quod in libris quibuſdam tum Ciceronis, tum aliorum legitur, Seſtertio decies, & Seſtertij decies: id planè abſurdum eſt. vehementérque miror Budæum hunc errorem tandiu in hominum mentibus aluiſſe.

Abigendos curaſſe. Abigei, inquit Vlpianus, ij dicuntur, qui pecora ex paſcuis vel ex armentis ſubtrahunt, & quodammodo deprædantur, & abigendi ſtudium quaſi artem exercent, oues de gregibus, vel boues de armentis abducentes.

Stragulæ quod fuerit. Eodem loco, Stragulæ domi quod fuerit. Nihil muto tamen.

Quum ego dicerem. Neque id tabulis, aut teſtibus probarem.

Magni momenti. Ad fidem Iudicibus faciendam.

Cauſa agi videretur. Non, quum hæc aut à me dicerentur, aut à te negarentur.

Interrogandis. Id eſt, In actu illo iudiciali, qui teſtium interrogatione conſtabat. Prius enim crimen breuiter exponebat, vt ſuperius diximus, quàm vllum teſtem interrogaret. ſed quia ſtatim initio teſtes à præcone citati ſunt, idcirco dicit, In teſtibus interrogandis.

Veſtra iniuria. Ad defenſores Verris & vocē cōuertit, & vultū. ἀποστροφὴ hæc à Græcis appellatur.

In Siciliam. Inquirendi cauſa.

Menſes tres. Maium, Iunium, & Quintilem. Nonis enim Sextilibus agi hæc cauſa cœpta eſt.

Remiſſurum. Sine accuſatione traducturum.

Quadrageſimo pòſt die. Huius loci interpretationem ſ. expoluimus, eam inde repetere quam hoc loco inculcare ſatius duximus.

Duceretur. Protraheretur, partim dicendo, partim excuſando.

Ad Prætorem alium. M. Metellum, Prętorem comitiis proximis deſignatum.

Crimina non ſuppeterent. Quibus explicandis tēpus meum legitimum conſumerem.

Iniuriæ atque impudentiæ. Iniuriam cum impudentia poſuit, hoc ſenſu, quòd ſe aliud conſiliū velle corrumpere non diſſimulabant.

Eripiendum redemerunt. Qui certa pactione receperunt, ſe iudicium corrupturos.

Ita cauerent. Ea lege ſeſe obligarent.

Aut ex eo. Longè probabilior lectio quæ eſt in libro Aſconij, Aut ex iſto. Verris enim filium oſtendit, qui in iudicio erat cum patre atratus. & vide infrà.

Recognoſcere. Quaſi tanta ſit ſimilitudo paternæ turpitudinis, vt filij turpitudine cognita, continuò parentis in mentem veniat; & cùm alij ex formæ aut ingenij ſimilitudine liberi agnoſcantur, iſtum imago paternæ pueritiæ demonſtret.

Date hoc, & concedite pudori meo. Eſt enim hominis pudentis, non modò nihil facere, ſed etiam nihil dicere impudicum.

Perductorum. Perductores, inquit Aſconius, dicuntur etiam inuitarum perſonarum. inde, vt puto, ducta appellatione, quòd ſuaſionibus aut pollicitationibus illas perducant vt velint. Similiter mimam Tertiam, Iſidori Mimi filiam, dolo atque inſidiis ad

A Verrem per Rubrium perductam poſtea multis in locis dicit infrà. Verrem ipſum, cùm puer eſſet, abduci à foro ſolitum, non, vt ipſe prædicabat, perduci. Quibus ex locis, Perductores, quàm Productores, ſcribendum potius exiſtimaui: præſertim cùm hoc modo apud Tertullianum ſcriptum offenderim, in Apologetico, capite, qui de Chriſtianis conquerantur. Hos Græci προαγωγεῖς appellant.

Damna, dedecora. Ordo eſt, damna, quæ res patris eius: dedecora, quæ ætas ipſius pertulit. Damna autem, quæ ex aleæ ludo contracta ſunt. B

Lucretur. Id eſt Ne repoſcatur ab eo illiuſmodi damnorum ratio. Indicia autem veteris infamiæ appellat damna & iacturas aleatorias.

Quæſtor S.C. prouinciam. Quæſtores comitiis tributis creabantur, poſt ſenatus decernebat, vt prouincias inter ſe ſortirentur.

Quæſtor Cn. Papirio COS. *fuiſti.* Cnei Papirij Carbonis alterum Conſulatum ſignificat quem annos ab hinc tredecim cum L. Cornelio Cinna geſſit, C cùm infrà ſic ſcribat, Idem feciſſes quod anno pòſt M. Piſo. Quæſtor cùm L. Scipioni Conſuli obtigiſſet, &c. Conſul enim fuit Scipio inter ſecundum & tertium Carbonis Conſulatum. Erat autem Quæſtura primus honoris gradus, cuius rationem Tacitus lib. XI. deſcribit. Huic à Tribunis Ærariis adnumerari pecunia ex Ærario ſolebat in ſtipendium militum, annonam exercitus, & ſumptum in Legatos & Proquæſtores. Inde autem dictos apparet quòd, item vti vrbani, pecuniam quæ populo R. ex D vectigalibus debebatur Romæ quærebant, & aſſeruabant: ſic illi in prouinciis, quæ Reipub. deberentur quærerent, & Romam ad Quæſtores vrbanos mitterent.

Obtigit tibi Conſularis. Quæ dicantur Prætoriæ aut Conſulares prouinciæ diximus in Comment. Orationis de prouinc. Conſularibus: & in commentario verborum iur.

Statuere te debuiſſe. Vt lege illa nobili Solonis A- E thenienſis, de qua ipſe ſcribit libro X. Epiſt. ad Atticum: quæ capite ſanciebat, ſiqui in ſeditione, nō alterutrius partis fuiſſet. Gellius legē profert li. 2. c. 12.

Luxuria atque inertia. Inertia dicitur in iis in quibus virtus nulla eſt. Cicero lib. De Finib. II, Sed luſtremus animo non has maximas artes, quibus qui carebant, inertes à maioribus nominabantur.

Beneficiis, officiiſque omnibus. Omnes libri veteres, Beneficiis omnibus. quod magis probo. Nā verbū Officij, opinor, potius inferioris eſt in ſuperiorem, & redolet gloſſam, hominis tamen non doctiſſimi.

F *Pecuniæ attributa.* Senatuſconſulto: & numerata, vt ſcribit Aſconius, à Tribunis Ærariis: qui quemadmodum ex legibus XII. tab. intelligitur, pecuniā publicam domi cuſtodiebant, eam duntaxat quæ in vrbe ſignabatur. Attributa autem, vt Varro ſcribit, pecunia dicebatur quæ aſſignata erat: vnde Tribuni Ærarij dicti, quibus attributa erat pecunia quæ militibus redderetur. Nam id quod attributum erat, Æs militare dicebatur.

Cn. Carbonis mortui nomen odio ſit. Hic ex Cinna- G nis partibus cùm eſſet, Vrbi bellum intulit: & ſe ipſe per biennium Conſulem creauit. Tandem à Cn. Pompeio in Siciliam miſſo captus, & flens muliebriter, interfectus eſt. Liuius, Plutarchus, Appianus.

Illam relictionem. Alii propè omnes, Reiectionem, ſed nihil muto.

Nouos homines. Noui homines dicebantur, quorum nulli maiores Magiſtratum in Republica geſſiſſent. Iis opponuntur Nobiles. Plutarchus in catone Cenſorio, εἰωθότων δὲ τῶν Ῥωμαίων τοὺς ἀπὸ γένους δόξαν οὐκ ἔχοντας, ἀρχομένους δὲ γνωρίζεσθαι δι' αὐτῶν, καινοὺς προσαγορεύειν ἀνθρώπους, ὥσπερ καὶ τὸν κάτωνα προσηγόρευον, &c.

Accepi vicies. Rationem tribus verſiculis relatam reprehendit, Accepi, Dedi, Reliqui. primùm quòd ſingula nomina nō deſcripſerit: ſed vniuerſè & generatim omnia in vnū nomen congeſſerit. Deinde quòd ita quadrēt ſummæ, vt neque plus quicquam, neque minus inueniatur. quod vix, aut nullo modo in veris rationibus contingit. Nam quod dedit & accepit, cum eo quod accepit ita conuenit, vt non Archimedes melius potuerit deſcribere. Summa autem iſta ad noſtratis pecuniæ rationem redacta, ſcutatos, vt nunc dicimus, aureos accepiſſe dicetur Verres 53224, cum aſſiculis nouem: dediſſe 38938, cum vno & viginti aſſiculis: reliquiſſe 14285, cum aſſiculis triginta.

Legatis. De Legatorum generibus in ſequenti pagina cognoſces.

Proquæſtoribus. Aſconij liber, Pro Quæſtore: quam lectionem, meliorem iudico: quòd vbi Quæſtor eſſet, ibi Proquæſtoribus opus non erat.

Coborti prætoriæ. Cohors prætoria manus dicebatur partim euocatorum militum, partim adoleſcentium nobilium quæ & in caſtris & in agmine atque acie præſto Imperatori eſſe ſolebat. Scipio enim Africanus primus fortiſſimum quenque delegit qui ab eo in bello non diſcederent, & cætero munere militiæ vacarent, & ſexquiplex ſtipendium acciperent. Prætoriam autem dixit vetuſte: quum eſſet Conſularis. Nam Prætores dicti, vt ait Varro; qui præirent iure & exercitu. quare apud Liuium libro VII, Legis vetuſtæ priſcis literis, verbiſque ſcriptæ mentio fit, vt qui Prætor maximus eſſet, Idib. Septemb. clauum pangeret: id eſt qui ſummum imperium & poteſtatem haberet, veluti Conſul, vel Dictator.

Quod exemplum. Nam alij omnes impenſas minutatim & articulatè deſcribunt.

Rationum res relatarum. Alij omnes, Res rationum rel. Legendum putarem, Verris rationum relatarum. ſubaudiendum autem, Literæ. vt libro Accuſat. v. infrà, Cedo mihi eiuſdem Prætoris literas, & rerum decretarum, & frumenti imperati. Nam & paulo antè dixit, Ex tot hominum rationibus relatis. Et aliquanto poſt, Rationes relatæ P. Seruilij.

Seditioſus homo Cn. Carbo. Stetit, vt dixi, à partibus Marianis, & cum Sertorio ac Cinna in vrbem receptus, eam velut captam, cædibus & rapinis vaſtauit, occiſo Cn. Octauio cos. & omnibus aduerſæ partis nobilibus.

Quæſtor cùm L. Scipioni Conſuli. Alij, L. Piſoni. corruptè: Carbonis enim ſecundum Conſulatum L. Scipionis C. Norbani Conſulatus proximè ſequutus eſt.

Fidem ſuam. Quam nec Conſuli ſuo dedit.

Morem maiorum. Qui Prætorem Quæſtori ſuo parentis eſſe loco voluerunt.

Neceſſitudinem. Qualis eſt parentis cum filio.

Periculoſam infeſtámque. In aliis omnibus codicibus, Periculoſam, inuidioſam, infeſtámque. Eſt autem ſenſus, Nemo erit tutus ab altero ſi non à ſuo Quæſtore Conſul ſit tutus.

A *Nemo vnquàm ſapiens proditori credendum putauit*. In hanc ſententiam Plutarchi verba, quę ad hūc locum magnopere pertinent, ſubſcribemus. οὐ μόνος οὖν, ὡς ἔοικεν, Ἀντίγονος ἔφη προδιδόντας μὲν φιλεῖν, προδεδωκότας δὲ μισεῖν. οὐδὲ Καῖσαρ, εἰπὼν ἐπὶ τοῦ θρακὸς Ῥυμιτάλκου, φιλεῖν μὲν προδοσίαν, προδότην δὲ μισεῖν. ἀλλὰ κοινόν τι τοῦτο πάθος ἐστὶ πρὸς τοὺς πονηροὺς τοῖς δεομένοις αὐτῶν, ὥσπερ ἰοῦ καὶ χολῆς ἐνίων θηρίων δέονται. τὴν γὰρ χρείαν ὅτε λαμβάνουσιν ἀγαπῶντες, ἐχθαίρουσι τὴν κακίαν ὅταν τύχωσι. hæc Plu-
B tarchus in vita Romuli, quæ ſic conuertimus, Non ſolus igitur, vt apparet, dixit Antigonus; ſe proditores, dum produnt, amare: poſtquam prodiderunt, odiſſe. neque Cæſar: qui in Thracem Rhumitalcum dixit, placere ſibi proditionem; proditorem verò eſſe odio. Sed hoc ferè modo omnes, qui improborum opera egent, in eos affecti ſunt, quomodo qui quarundam ferarum felle aut veneno indigent. ea enim, dum eis vtuntur, amant: vbi vſi ſunt, malum ac perniciem illam oderunt.

C *In tali re*. Vt exemplum in Verre aliis Quæſtoribus edatur.

Nullæ ſunt occultiores inſidiæ. Simillima ſententia in libro Accuſ. v, Etenim tacitæ magis & occultæ inimicitiæ timendæ ſunt, quàm indictæ & apertæ. Sumptus autē hic locus videtur ex libro Xenophontis, rerum Græcarū ſecundo. καίτοι τοσοῦτο μὲν δεινότερον προδοσία πολέμου, ὅσῳ χαλεπότερον φυλάξασθαι τὸ ἀφανὲς τοῦ φανεροῦ· τοσοῦτο δ' ἔχθιον, ὅσῳ πολέμιοι μὲν ἄνθρωποι καὶ σπένδονται αὖθις, καὶ πιστοὶ γί-
D γνονται. ὃν δ' ἂν προδιδόντα λαβάνωσι, τούτῳ οὔτε ἐσπείσατο πώποτε οὐδεὶς, οὔτ' ἂν ἐσπείσατο τοῦ λοιποῦ.

Nam quæ in iſtum u.c. contulit in illum. Alij, Nam, quæ in ipſum v.c.c. in iſtum. Aſconius etiam, Nam quæ in ipſum. Valdè placeret vt ſic legeremus, Nam quæ in ipſum v.c.c. in illum.

Ad inimicos accuſatoréſque detulit. Significat M. Scaurum, de quo mentionem facit hoc codē libro, paulo infrà, Vnde ſatis conſtat, & condemnatum, &
E in exilium pulſum fuiſſe Dolabellam. Demiror autem quod ſcribit Aſconius, Iudicem aduerſus Dolabellam fuiſſe Verrem: cùm ipſe in Diuinatione doceat, Senatores lege prohibitos fuiſſe, Iudices eſſe. Nam quòd hunc ſcribit fuiſſe Dolabellam, qui à Cæſare accuſatus eſt, ἁμάρτημα μνημονικὸν putandū eſt, & diſſimulandum: non inconſtantiæ, vt nonnulli faciunt, aſſignandum. Quem ergo Cicero Dolabellam nominat, eum à M. Scauro accuſatum eſſe idē poſtea oſtendit, & damnatum infrà, cùm ita loqui-
F tur, Nemo iam Dolabella, neque tui, neque tuorum liberûm, &c. Quem verò Cæſar accuſauit, & Conſularis erat, & abſolutus eſt, vt Suetonius & Plutarchus ſcribunt. Atque is fuit videlicet Dolabella, qui cum M. Tullio Conſulatum geſſit vndecim ab hinc annis: quo Conſule alter quoque Cn. Dolabella Prætor vrbanus erat, vt in Oratione pro Quinctio diximus, & ex Prætura prouinciam Ciliciam nactus vt Cicero poſtea oſtendit.

G *Multò ex maxima parte*. Quidam hæc verba EX PARTE tollenda eſſe arbitrantur. Qua verò adducti ratione venerint in eam opinionē, non video. Conſtat enim ſua ſententia huic orationi. Quanquam ſi miſerum pro Innocente accipiamus, vt voluit Aſconius, tollenda omnino videntur eſſe. Nam ſi innocens Dolabella oppreſſus eſt, non ex parte, ſed in totum alterius inuidia conflagrauit. Sed ego niſi auctoritate vetuſti codicis adiutus, Miſerum

pro Calamitoſo & Afflicto potius accipiendum, quàm quicquam temerè mutandum putarim. Illud quidem certè fateri oportet, quem locum citat Aſconius ex Orat.II, in L. Catilinam, cum locum, etſi aliter vulgò ſcriptus eſt in omnibus libris (non enim Miſerum ſed Timidum vbique legitur) tamen in antiquiſſimo libro manuſcripto, quocum omnes Ciceronis Orationes diligentiſſimè contuli, eam lectionem retinuiſſe, quam profert Aſconius.

Aut ad quam ſpem. Omnes propè, Ad aliquam ſpem. ſed nihil muto.

Primíque magiſtratus. Quæſtura prima erat, vt ſcribit Aſconius, Senatoris adminiſtratio. Eratque Magiſtratus, ſed ex minorib. vt Gellius ex Varrone docuit, id eſt ex iis qui minoribus auſpiciis creabantur, & in vrbe neque lictorem, neque viatorem, hoc eſt, neque præhenſionem, neque vocationem habebant: quinetiam à priuato in ius ad Prætorem vocari poterant. lib. XIII, cap. XII, & XIII.

Syllanarum proſcriptionum. De quibus ſatis multa diximus in Orat pro Sex. Roſcio.

Cn. Dolabella Cilicia prouincia conſtituta eſt. Vt eam pro prætore adminiſtraret, cùm anno ſuperiore prætor in Vrbe fuiſſet, vt poſt intelligitur.

Quibus allegationibus. Allegatio dicitur in priuato negotio, quod in Publico Legatio. Iuriſconſulti Allegationes poſtea tranſlatè dixerunt, & Allegare cauſam, pro eo quòd Cicero Afferre, aut Proferre, aut etiam Opponere dicit. Quinetiam quaſi tranſlatè vſum hoc verbo Ciceronem reperio in Epiſtola benè longa ad M. Catonem, lib. Epiſt. XV, Extremum, inquit, illud eſt, vt quaſi diffidas rogationi meæ, philoſophiam ad te allegem.

In Achaia. Per quam iter in Ciliciam prouinciã faciebat. Non enim hęc in prouincia geſta ſunt.

Magiſtratum Sicyonium. Sicyon oppidum eſt in Peloponneſo, ea parte qua Achaia prouincia eſt, quæ propriè dicitur Achaia. Plinius lib. XXXVI, Sicyonẽ diu fuiſſe ſcribit officinarum omnium metallorum patriam.

Ex quo genere hominem iſtum iudicetis. Mallem Ex quo genere hominum: vt illa inter ſe opponantur. Genus animaduerſionis, & Genus hominum.

Athenis audiſtis. Hæc omnia fiunt in itinere.

Etiam æſtimatum. Damnationem litis æſtimatio ſequebatur: vt alibi docuimus.

Quæ literis mandata ſunt. Poetas diſcebant in ſcholis pueri, & ex iis Deorum fabulas. Eſt autem in Heſiodi Theogonia hæc fabula.

Λητὼ δ' ἀπόλλωνα, καὶ ἄρτεμιν ἰοχέαιραν.
Ἱμερόεντα γόνον περὶ πάντων οὐρανιώνων
Γείνατ' ἄρ αἰγιόχοιο Διὸς φιλότητι μιγεῖσα.

Tacitus tamen lib.3. ſic ſcribit: primi, inquit, omnium Epheſij adiere memorantes non vt vulgus crederet, Dianam atque Apollinem Deli genitos: eſſe apud ſe Cenchrium amnem locum Orthygã vbi Latonam parte grauidam & olei, quæ tum etiã manent adniſam, edidiſſe ea numina, eorúmq; monitu ſacratum nemus.

Temporibus exactis. Nouem menſibus.

Fugiſſe Delum. Mallem Confugiſſe. Confugere enim dicimus tanquam ad portum & perfugium. Et abſurda hæc oratio videtur, Ex longo errore & fuga fugiſſe. Macrobius autem expoſuit hanc fabulam libro Satur.I. cap. XVII.

Diis hominibúſque. Diis dixit, quòd templa incenderent: de quo vide Herodotum libro quinto & A ſexto. Cicero etiam lib. De Legibus II, Patrum, inquit, delubra eſſe in vrbibus cenſeo: nec ſequor Magos Perſarum, quibus auctoribus Xerxes inflammaſſe templa Græcię dicitur, quòd parietibus includerent deos, quibus omnia deberent eſſe patentia ac libera, quorúmque hic mundus omnis templum eſſet, & domus, Hoc quoque Æſchylus queritur in Perſis,

οἳ γῆν μολόντες Ἑλλάδ' οὐ θεῶν βρέτη
B ᾐδοῦντο συλᾶν, οὐδὲ πιμπράναι νεώς.
βωμοὶ δ' ἄϊστοι, δαιμόνων θ' ἱδρύματα
πρόῤῥιζα φύρδην ἐξανέστραπται βάθρων.

Religionem tamen aliquam colebant. Nam etſi neque ſtatuas, neque templa, neque aras ædificarẽt, ſacrificia tamen in præcelſis atque editis montibus cæli complexui, quem Iouem nominabant, & Lunæ, Telluri, Igni, Aquæ, & Ventis facere ſolebant. Sed de Perſarum religione & cerimoniis fusè libro I. Herodotus & Strabo Geogr. VI.

C *Fuit illa cupiditas.* Longè probabilior lectio manuſcripti codicis, Fuit vlla.

Tenem ipſum. De Tene ipſe ſic ſcribit libro de Nat. deor. III. Tenes enim Cyeni filius in eam cum nouis colonis ex Troade nauigaſſe dicitur, conditámque ex ſe vrbem Tenedon nominaſſe.

Iunonis Samia. In Samo Inſula Iuno nata traditur & educata, Iouſque nupta. Quocirca templum & ſimulacrum in habitu mulieris figuratum eſt, & ſacra eius anniuerſaria nuptiarum ritu celebrata.

D *Non ad Prætorem, ſed Romam.* Etſi non Neronis Legatus erat Verres, ſed Dolabellæ, vt rectè Nero feciſſe videretur, quòd in eum qui ipſius Legatus non eſſet, animaduertendum non putaſſet, in qua ſententia fuiſſe videtur Aſconius: apparet tamẽ hoc reſponſum non in eam partem commemorari à Tullio, quòd Neronis factum probaret. Et profectò ita eſt, vt & ad Prætorem quem oportebat Samij queſti ſint (Prætor quippe Nero erat in Aſia, in qua & Samos) & Nero pro ſummo imperio de iis co-E gnoſcere potuiſſet, quæ in ſua prouincia commiſſa dicerentur.

In ſylua denique. Erant in viridariis ſyluulæ Romæ, & in ſuburbanis. quò ſe vitandi caloris cauſa conferebant.

Diſpoſita ſub diuo. Sub dio, omnes alij libri. quam ſcripturam confirmat Aſconius. Apud Varronem tamen vtrunque reperio. Iupiter, inquit, olim Diiouis & Dieſpiter dictus, id eſt Diei pater: à quo D j dicti, qui inde & Dius (ſic enim puto ſcribendũ, nõ F Dies) & Diuus. vnde Sub dio. Diuo, Diuſfidius. Itaque inde Dius (ſubaudi dicitur: ſic enim legi arbitror oportere) perforatum tectũ, vt videatur Diuũ, id eſt Cælũ. Ergo Subdio hoc ſignificat quod Virg. dixit, Nudo ſub ætheris axe, Græci ὑπαίθριον dicũt & ἐκ Διὸς ὥρας. Plat. in Protagor. ἐπειδὴ δὲ αὐτοῖς ἀνηλογοθεσίαν διαφυγὰς ἐπήρκεσε, πρὸς τὰς ἐκ Διὸς ὥρας εὐμαρείαν ἐμηχανᾶτο, ἀμφιεννὺς αὐτὰ πυκναῖς τε θριξί. &c.

Subſortitus es. Aut Subſortitus dixit κατὰ πρό-G ληψιν, pro Subſortiturus: quaſi iam certos habeat, & deſignatos quos anno inſequenti ſubſortiatur. vt ſuperiore Oratione multis locis, Condemnatum dixit Verrem ſpe, & certa quadam populi Rom. expectatione: aut Subſortiturus eras, omnino legendum. quod mihi veriſimilius videtur, perpendenti verba & interpretationẽ Aſconij, & illud q ſ. dixit. Subſortiatur in M. Metelli locũ.

Teſti-

Teſtibus quàm horis tuis. Aſconium hunc locum aliter & legiſſe, & intellexiſſe, ſatis ex ipſius verbis intelligitur. TVIS enim eius interpretatio manifeſtò repudiat. Neque ea ſanè in eius libro aut manuſcripto, aut veteri impreſſo legebatur. Tolerari tamen fortaſſe poterit, ſi modò ſententiam attendamus. Opponere nanque Cicero videtur inter ſe Noſtris teſtibus, & Tuis horis. vt Tuis horis eodem modo dictum videatur, quo ſuperiore Oratione dixit Suum iudicium: id eſt, vt ipſe Aſconius interpretatur, ſibi appoſitum. Vti ergo, tuis horis, perinde interpretor quaſi dixiſſet, Tibi commodis, vel, Tempore tuis rationibus accommodato, & appoſito. vt ſit, Poſteaquam vidiſti nos tantum nolle in accuſando temporis conſumere, quantum tibi commodum fuiſſet.

Quæſtorem, Sectoremq́. Nam Quæſtores Ærarij à Populo in eius bona publicè poſſidenda mittebantur qui damnatus eſſet. vt ſcribit Liuius, miſſos Quæſtores in poſſeſſionem bonorum Scipionis Aſiatici, ſed eos nequaquam tantam ſummam in Ærarium redegiſſe, quantæ pecuniæ damnatus fuerat. Sectores autem à ſequendo dictos, ex verbis Aſconij coniicimus. Arbitror ab antiquo verbo Seco, ſecas, quod idem ſignificat vt ſequor. vnde Sector, ſectaris, & Secta, ſectæ. Accuſatores enim & iudicia ſectabantur, quoniam damnatorum bona ipſi æſtimare, & certam ſummam promittere ſolebant. verùm hoc apertè iam apud Nonium animaduerte. Secare, inquit, ſequi. vnde & ſectatores bonorum, & ſectores dicti ſunt. Virg. lib. x. Quæ cuique eſt fortuna hodie quam reſecat ſpem.

Grætis hominibus in prouerbio. Quòd ita citharam pulſaret, vt à ſe tantummodo exaudiretur: prouerbium in eos conuenire arbitror, qui ſuis duntaxat commodis & rationibus conſulentes, aliorũ nullam curam aut cogitationem ſuſcipiunt. Sic in Orat. contra Rullum, Atque hoc carmen, Tribunus non vobis, ſed ſibi intus canit.

Pergæ fanum. Fanum hoc non Pergæ, quod eſt oppidum Pamphyliæ, ſed proxime Pergam fuiſſe Strabo teſtatur libro Geog. XIIII, ἐν ᾧ. inquit, πανηγύρεις κατ᾽ ἔτος συντελεῖται. Perge verò ſine diphthongo legiſſe Aſconium ex eius verbis coniicio, vt ſit Perge, Perges, ἀπὸ τῆς πέργης.

Audacia atque amentia. Non modò diripuiſſe, ſed etiam domum tuam deportaſſe ſigna atque ornamenta ſociorum.

Quid de M. Marcello. Hic imperator populi R. Syracuſas bello cepit; neque tamen vlla ſigna indè exportauit. vide latè infrà. Itaque Liuius lib. VI. tertiæ decadis, Ouans, inquit multam pręſe prædam in vrbem intulit. Cum ſimulacro captarum Syracuſarum catapultæ, balliſtæque, & alia omnia inſtrumenta belli lata, & pacis diuturnæ, regiæque opulentiæ ornamenta, argenti æriſque fabrefacta vaſa, & alia ſuppellex, pretioſaque veſtis, & multa nobilia ſigna, quibus inter primas Græciæ vrbes Syracuſæ ornatæ fuerant.

L. Scipio. De L. Scipione Aſiatico, eiúſq; triũpho ſcribit Liuius Decadis quartæ lib. VII. extremo.

Quid de Flaminio. T. Quintium Flaminium dicit, de cuius triumpho Liuius li. IV, quartæ decadis, & Plutarch. in eius vita.

Quid de L. Paulo. Huius triumphũ vide apud Liuium Decadis quartæ lib. V. De abſtinentia, Cicero libro de Off. II, ita ſcribit, Omni Macedonum gaza, quæ fuit maxima, potitus eſt Paulus: tantum in Ærarium pecuniæ inuexit, vt vnius Imperatoris præda finem attulerit tributorum. At hic nihil in domum ſuam intulit, præter memoriam nominis ſempiternam. Plinius eadem propè, libro XXXIII, cap. III.

Quid de L. Mummio. Cicero, eo quem modò dixi loco, Quid, qui eius collega in Cenſura fuit L. Mummius? nunquid copioſior, quum copioſiſſimã vrbem funditus ſuſtuliſſet? Italiam ornare, quàm domum ſuam maluit: quanquam Italia ornata, domus ipſa videtur mihi ornatior. Strabo item libro Geographiæ octauo, contemptorem ſignorum & tabularum maximum facit Mummium. Itaque quod de vrbis Romæ & Italiæ templis Cicero ſcribit, idem ille attingens, σχεδὸν δέ τι, inquit καὶ τὰ τῶν ἄλλων ἀναθημάτων τῶν ἐν Ῥώμῃ τὰ πλεῖστα καὶ ἄριστα ἐντεῦθεν ἀφῖχθαι. τινὰ δὲ καὶ αἱ κύκλῳ τῆς Ῥώμης πόλεις ἔχον, Ferè, inquit, quæ Romæ ſunt pretioſiſſima templorum ſigna & ornamenta, ea magna ex parte ex Corintho deportata ſunt. nonnulla etiam Italiæ ciuitates habuerunt.

Olympum, vi, conſiliis. Strabo lib. XIIII. ſcribit in hanc ſententiam, In vertice Tauri montis Olympus eſt, Zeniceti pyratæ ſedes. Mons item & arx eodem nomine: vnde Lycia omnis, & Pamphylia Piſidiáque cernitur. Quem montem cùm Iſauricus cepiſſet, ſeſe ille cum vniuerſa domo exuſſit. Illius erat & Coryeus, & Phaſelis, & loci Pamphyliæ plurimi. Hæc autem omnia cepit Iſauricus.

P. Seruilius. Hic eſt P. Seruilius Iſauricus, qui, vt Strabo ſcribit lib. XII, Iſauriam in populi R. imperium ditionémque redegit. quo loco idem teſtatur ſe Iſauricum vidiſſe.

Certè maior eſt. Aſconio ſubobſcurus videtur locus. ego ea de cauſa ſubiectum arbitror ἐπιφώνημα, quòd omnia ſubtiliter admodum & enucleatè Seruilius perſcripſerit: ex quo eum apparet voluptatem etiam in deſcribendo, & ſingula quæque ita ſubtiliter enumerando cepiſſe.

Vrbi foróque. Hac de re Aſconius ſcribit & eodẽ is Liuij locus pertinet, quem ex lib. IX. ſubiiciam, Dictator ex S.C. triumphauit, cuius triumpho longè maximam ſpeciem captiua arma præbuere, tantum magnificentiæ viſum in iis vt aurata ſcuta dominis argentariorum ad forum ornandum diuiderentur. inde natum initium fori ornandi, ab Ædilibus, cùm tenſæ ducerentur.

Reliquorum quoque peccatorum. Fore vt hoc iudicium corrumpi poſſet.

Eſſe ſeruos. Seruos cupiditatum Hortenſium & cæteros appellat, quòd vt ea ſigna ſibi haberent, receperant ſe Verris voluntati, in iudicio turpiter corrumpendo, morem geſſuros. Nam corrumpendorum iudiciorum artifices, iudiciorum dominos & reges appellat.

Spem omnium abiecere. Deſperarunt ſe à Prætorum rapinis & iniuriis fortunas poſſe ſuas integras conſeruare.

Exitio ſociorum. Id eſt, quin eſſet maxima Prætoribus, & populi R. Magiſtratibus, ad populandas prouincias feneſtra patefacta.

In Achaiam, Aſiam, Pamphiliam. Per quas iter in prouinciam Ciliciam faciebat.

Cum imperio & ſecuribus. Abeſt hoc totum ab omnibus & manuſcriptis, & impreſſis libris, quos quidem adhuc viderim vno Aſconio excepto, neq;

qua ratione hoc adſcriptum ſit, intelligo, quum ſatis conſtet Legatis non modò imperium, ſed ne poteſtatem quidem datam fuiſſe: vt apparet infrà. Secures autem Legati, niſi cùm operam fiduciariam præſtant, id eſt cùm Proprætore relicti, aut à Prætore quopiam miſſi ſunt, quorſum haberent? Itaque Cornelij Lictoris Verris legationem obeuntis, infra fit mentio, Quapropter autem *ἀρωνικῶς* dictum, accipiendum eſſet, quemadmodum Aſconius interpretatus eſt: aut tollendum hoc totum, & remouendum putarem: quaſi ſumptum ex illo Orationis ſextæ loco, infrà, O dij immortales, præclaram defenſionem: mercatorem cum imperio ac ſecuribus in prouinciam miſimus. Vbi de Prætore loquitur, cui ſummum imperium & ſex ſecures dabantur, vt alibi dictum eſt. Hæc autem dicuntur per irriſionẽ: quia nulli neque Magiſtratui, neque Legato quicquam in prouinciis mercari licebat, quòd videretur ereptio, non emptio, quum venditori ſuo arbitratu vendere non liceret. Legatos tamen lictores interdum à ſuis prætoribus conceſſos, ſed vt opinor cũ faſcibus duntaxat, locus Ciceronis quem ſubſcribam oſtendit ex lib. epiſt. famil. 12. ep vlt. Illud non nimium probo, quod ſcribis, quò illi animo æquiore ferrent. te tuis etiam legatis lictores ademiſſe.

Nam in iſto Iudices. Neceſſariò anticipatione vſus eſt, vt intelligi poſſet quod modò dixit, Tuas quoad ais te confeciſſe. Eſt enim alius ad dicendum locus de tabulis conſtitutus.

De Antonio falſa. M. Antonium Oratorem non exiſtimatum eſſe tabulas conficere, ſcribit in ipſius perſona Cicero libro de Orat. II. his verbis, Sulpitius, Me quidem, inquit, rectè mones, ídque mihi gratum eſt, ſed ne te quidem Antoni, multum ſcriptitaſſe arbitror. Tum ille, Quaſi verò, inquit, non ea præcipiam aliis, quæ mihi ipſi deſunt: ſed tamen ne tabulas quidem conficere exiſtimor. Verùm & in hoc ex re familiari mea, & in illo ex eo quo dico, quantulum idcunque eſt, quid faciam iudicari poteſt. De alio tamen Antonio locum Aſconius interpretatur.

Huiuſce rei ratio. Id eſt Poteſt hoc aliqua ratione defendi. Poteſt aliqua eſſe huiuſce rei ratio videri.

Ad M. Terentium. C. Caßium coss. Tribus ab hinc annis hoc eſt anno vrbis D.CLXXX. Lucullum C. Caſſium Conſules prodit Carolus Sigonius qui diligentiſſimè faſtorum rationem obſeruauit ex fragmentis Capitolinis traiicit M. Licinium Lucullum à M. Terentio Varrone adoptatum ac propterea M. Terentium Varronem Lucullum appellatum.

Aduentus ſui veſtigia. Aut rixis, aut cædibus factis.

In Helleſponto Lampſacum. Helleſpontus Aſiam diſcriminat ab Europa, hinc Seſto, & Callipoli: illinc Lampſaco & Abydo nobiliſſimis vrbibus, inter ſe quaſi è regione ſpectantibus.

Aſia prouincia. Quæ definitur à Septentrione Bythynia, ab Occaſu Propontide, Ægeo, pelago, atque Icario, Myrtoóque, à Meridie Lycia, ab Oriente Pamphilia, & Galatia.

Virum non haberet. Mortuum nimirum. Mulierem enim modò appellat, non virginem.

Veritus ne quid in ipſo ſe offenderit. Obſcura loquutio. Fortaſſe ſic rectius legeretur, Veritus ne quid ipſum in ſe offenderit: vel, Ne quid in ſeipſum offenderit. vel ſic potius, Ne quid ipſe in ſe offenderit. vt pronomen Ipſe Verrem demonſtret. Nam ſic loquutus eſt in Orat. pro Milone, Quæ ſi vos cepit obliuio, aut ſi in me aliquid offendiſtis: cur non id meo capite potius luitur, quàm Milonis?

Tametſi non erat ignarus. Negationem ſententia manifeſtò repudiat, quæ abeſt etiã non modò ab omnibus cũ veteribus, tum impreſſis libris: ſed etiã à lexico Nonij Marcelli in dictione Conſtituere.

Tum ipſos tantum Prætores. Malim, Tamen ipſos. Erítque multo ſententia cõcinnior. Fuit autem lapſus perfacilis, in nota vulgari Tñ, u vocalem, pro n conſonante accipere.

Conſules & prætores. Sic ſæpe alibi loquitur, pro Proconſules & Proprætores, id quod à nobis alio loco demonſtratum eſt.

Cauſamq; neglexit. Cauſam, excuſationem. vt infrà, Omen magis Patribus Conſcriptis, quàm cauſa placuit. Terentius in Hecyra,

Nam hercle abs te factum eſt turpiter:
Etſi tibi cauſa eſt, mater te impulit.

Ornatè conuiuium apparat. Vitruuius lib. VI. cap. X. Nam cùm fuerunt Græci delicatiores, & ab fortuna opulentiores, hoſpitibus aduenientibus inſtruebant triclinia, cubicula, cum primóque die ad cœnam inuitabant, poſtremo mittebant, pullos, oua, olera, poma, reliquáſque res agreſtes.

Quos ei commodum ſit. Vetuſtè, inquit Aſconius, in eum locum ſequentis Orationis. Aut enim Iudicem, quem commodum erat, pro Eum quem volebat. Similiter hac eadem Orat. Bona patria eriperes, & cui tibi commodum eſſet, condonares.

Inuitatio vt Græco more biberetur. Morem attingit duplicẽ. primùm vt inuitatio fieret: deinde vt maioribus poculis poculis...

Inuitatio vt Græco more biberetur. Morem attingit duplicẽ. primùm vt inuitatio fieret: deinde vt maioribus pocceretur. quare de vtroque teſtimonia proferemus. Cicero lib. Tuſculanarũ diſputationum I, de Theramene loquens, Cùm venenũ, inquit, vt ſitiẽs obbibiſſet, reliquũ ſic è poculo eiecit, vt id reſonaret. Quo ſonitu reddito, ridẽs, Propino, inquit, hoc pulchro Critiæ, qui in eũ fuerat teterrim⁹. Græci enim in conuiuiis ſolent nominare cui poculum tradituri ſint, hæc ille. Morem autem hunc animaduertere poſſumus ex conuiuio, de quo mentionem facit Xenophon, libro de Cyri minoris expeditione VII: in quo conuiuæ inter ſe ad bibendum prouocantes, cũ nominant cui pincernam poſtea cornu vino plenum tradere iubent. Itaque, inquit, regi omnes propinant. Xenophon ipſe cùm adeſſet, ab alio prouocatus, regem inuitat. ad extremũ, ἀναστὰς δὲ ὁ Σεύθης, inquit, συνεξέπιε, καὶ συγκατεσκεδάσατο τῷ μετ' αὐτοῦ τὸ κέρας. Alexãd. porrò Aphrodiſ. in Problematis eius moris quo maiorib. pocebãt, mẽtionem facit, cauſámq; affert quã nõ alienum erit hoc loco exponere. Διὰ τί ἐν τοῖς συμποσίοις τοὐναντίον οἱ ἄνθρωποι κέχρηνται. ἀρξάμενοι μὲν γὰρ, ἐν μικροῖς πίνουσι. πληρωθέντες δὲ, ἐν μεγάλοις ποτηρίοις. τοῦτο νομίζεται μὲν εἶναι ἐγκατάγελαστον, ἔχεται δέ τινος αἰτίας εὐλόγου. διὰ γὰρ τὴν εὐοχίαν πρὸς τὸ πίνειν πυκνότερον καὶ συνεχῶς, ἄρχονται μὲν ἀπὸ μικροτέρων φιαλῶν, λήγουσι δὲ ἐν μείζοσιν. αἱ γὰρ μικραὶ, αὐτάρκη κόρον ὡς ἐν δαψιλεῖ ποτῷ ποιεῖν οὐχ οἷαί τε εἰσίν. ἐὰν μὲν τοι ἀπὸ μειζόνων ἄρχονται, θᾶττον πληρούμενοι πυκνῶς τοῦτο πράττειν, ὡς ἐν τρυφαῖς, οὐ δύνανται, ἔτι γέμειν καὶ τῇ ἀθρότητι, καὶ τῷ πλήθει ξενιζόμενοι εὐθὺς ἐμέσεις ἀνιώμενοι τὸ πλῆθος ἀποστρέφονται. ἐν δὲ

τοῖς

τοῖς μικροῖς, κατ᾽ ὀλίγον ἐθιζομένη, καὶ πλῆθος ἐνεγκεῖν δύναται τῷ χρόνῳ. Hoc eſt, Cur Græci in conuiuiis cõtraria ratione poculis vtũtur? Bibunt enim initio in paruis, pleni verò in grãdiorib. poculis. hoc exiſtimatur quidem eſſe perridiculum. habet tamen cauſam aliquam probabilem, nam propter epulas, vt crebrò & continenter bibant, à paruis quidem poculis initium faciunt, finem à maioribus. parua enim, vbi largè & prolixè bibendum eſt, ſatietatem afferre commodè nequeunt. Quòd ſi à maioribus inciperent, celerius explerentur, neque crebrò hoc facere (vt fit in epulis) poſſent. Præterea natura, frequentia & crebritate bibendi excepta, ſtatim faſtidio afficitur, & copiam atque abundantiam auerſatur. paruis autem paulatim aſſueta, ſuccedente tempore abundantiam ferre poterit.

Poſcunt maioribus poculis. Poſcere hoc loco Nonius Prouocare interpretatur, vt ſit Prouocant inter ſe maioribus poculis exhauriendis, vt in illo Virgilij,

Aut acrem dubites in prœlia poſcere Turnũ.

Calere viſa eſt. Non ad libidinem. non enim ea præda vlli conuiuæ quærebatur. Philodamum verò vino accenſum non dicit, quem ſumma grauitate hominem, & natu grandem appellat. Calere igitur comitum & ſodalium animos intelligo, ad audendum & ſuſcipiendum facinus conſtitutum. Quod Demoſthenis locus, quem Cicero ſine vlla dubitatione ſibi modò imitandum propoſuit, apertiſſimè declarat. Is eſt in Oratione περὶ τῆς παραπρεσβείας, vbi de Æſchinis intemperantia commemorat, apud Xenophonem cœnantis. Ἐπειδὴ δὲ ἧκον εἰς τὸ πίνειν, εἰσάγει τινὰ Ὀλυνθίαν γυναῖκα, εὐπρεπῆ μὲν, ἐλευθέραν δὲ, καὶ σώφρονα, ὡς τὸ ἔργον ἐδήλωσε· ταύτην τὸ μὲν πρῶτον, οὑτωσὶ πίνειν ἠνάγκαζον ἡσυχῇ καὶ τρώγειν οὗτοι, μοὶ δοκεῖν, ὡς διηγεῖτο Ἰατροκλῆς ἐμοὶ τῇ ὑστεραίᾳ. ὡς δὲ προῄει τὸ πρᾶγμα, καὶ διεθερμαίνοντο, κατακλίνεσθαι καί τι καὶ ᾄδειν ἐκέλευον. ἀδημονούσης δὲ τῆς ἀνθρώπου, καὶ οὔτε ἐθελούσης, οὔτε ἐπισταμένης ὕβριν, τὸ πρᾶγμα, ἔφασαν οὗτοι καὶ ὑπερφρονοῦσαν, καὶ οὐκ ἀνεκτὸν εἶναι τὴν θεοῖς ἐχθρὰν τι, ἢ ἀλιτηρίων Ὀλυνθίων αἰχμάλωτον οὖσαν, τρυφᾶν. Id eſt, Cùm ad potationem ventum eſſet, introducit mulierem quandam Olynthiam: forma quidem eximia, ſed ingenuam & pudicam: quemadmodum reipſa compertum eſt. Hanc ergo principiò (vt opinor) bibere iſti atque edere leniter cogebant: ſicuti mihi poſtridie narrabat Iatrocles. Poſtquam res progreſſa eſt, & illi calere cœperunt, vt diſcumberet atque aliquid caneret iuſſerunt. Mulier cùm animo angeretur, doloréque ardens, Neque canere vellet, neque ſciret, tum iſte ac Phryno, Enimuero, inquiunt, contumelia hæc eſt, neque tollerandum vt iſta ex nefariis ac ſceleratis Olynthiis captiua delitias agat, noſque ludificetur. Donatus autem hunc Ciceronis locum in Terentium proferens, Enimuero, inquit, ſignificationem habet nimium permoti atque irritati animi, principiúmque eſt aliquid cum iracundia dicturi.

Negauit moris eſſe Græcorum. In eandem rationem Æmilius Probus in exordio de vitis Principũ Græcorum, Quem enim, inquit, Romanorũ pudet vxorem ducere in conuiuium? aut cuius non materfamiliâs primum locum tenet ædium atque in celebritate verſatur? Quòd multo fit aliter in Græcia: nam neque in conuiuium adhibetur, niſi propinquorum, neque ſedet niſi in inferiore parte ædium. Item Vitruuius lib. VI. cap. X. Habent autem eæ domus (inquit) veſtibula egregia, æcos quadratos tam ampla magnitudine, vti faciliter in eis tricliniis quatuor miniſtrationum, ludorúmque operis locus poſſet eſſe ſpatioſus. In his æcis fiunt conuiuia virilia, non enim fuerat inſtitutum. Matreſ. eorum moribus accumbere. Et paulo pòſt, Græci enim ἀνδρῶνας appellant æcos, vbi conuiuia virilia ſolent eſſe, quòd eò mulieres non accedant.

Clamor interea fit tota domo inter ſeruos Rubrij atque hoſpitis. Hoc amplius liber Iulij Rufiniani, in figura παθοποιία, Pugna inter ſeruos Rubrij. quod mihi mirandum in modum arridet.

Vir optimus, & homo honeſtiſſimus. Vir primus, omnes ad vnum ſcripti, & veteres impreſſi. & ſic locutus eſt infrà. A Liſone verò Lilybætano, primo homine, apud quem diuerſatus es. Apud Nonium Marcellum in dictione Iactare, reperio Primario. Ego à librorum conſenſione non facilè diſcedo.

Aqua denique feruenti. Ridiculè & contumelioſè dictum in Rubrium, quaſi non vt vir, gladiis, ſed vt mulier inſtrumentis ex culina ſumptis depugnaret.

Tantos tumultus concitatos videret. Quomodò videret, qui non aderat? An Videret, pro Accepiſſet, poſuit: an potius Audiret legendum eſt? quod mihi quidem veriſimilius videtur, niſi fortè tumultum in oppidò factum ſignificet.

In concionem veniunt. Mos Græcorum vt de publica iniuria concio cognoſcat, & pſephiſma fiat, de quo in Oratione pro Flacco.

Pro ſuo quiſque ſenſu ac dolore. Id eſt pro eo ac indignè quiſque & grauiter ferebat. Similiter in Orat. Pro Sex. Roſcio, Hæc ego pro meipſo, & animi mei ſenſu ac dolore pronuntio.

Ignem ſubiicere. Antiquus codex, impreſſi veteres nonnulli, Ignémque ſubiicere. quam lectionem cùm propter librorum auctoritatem, & compoſitionis numerorúmque concinnitatem elegantiorem iudicarem, recipere tandem alia de cauſa minimè dubitaui, quòd viderem eam Iulio Rufiniano doctiſſimo viro placuiſſe.

Quam ille Adrianus. Hunc poſtea diſertè Prætorem appellat libro Accuſat. V. quod quidem propter Aſconij dubitationem dicimus. De hoc autem Adriano ſic ſcribit Valerius Maximus. libro nono, Cùm Adrianus ciues R. qui Vticę conſiſtebant, ſordido imperio vexaſſet, iccircóque ab his viuus eſſet exuſtus: nec quæſtio vlla in vrbe hac de re habita, nec querela verſata eſt. Et Florus in Epitome, C. inquit, Fabius in Africa propter crudelitatem & auaritiam in Prætorio ſuo viuus exuſtus eſt.

Sociorum ambuſtus incendio. Ambuſtus, ſemiuſtulatus, ἡμίφλεκτος, flãma circumuentus & obſeſſus.

Cauſam vllam excogitare. Id eſt, Defenſionẽ aliquam falſam comminiſci atque confingere.

Quamobrem commiſerit, aut quid euenerit. Nihil muto. ſed ſi quis vetus liber ſcriptum ita haberet, Quamobrem euenerit, aut quid commiſerit: eam lectionem lubentiſſimo animo reciperem.

Quaſi diceret. Ordo igitur loci ſuperioris hic

fuit, Non enim potuit dicere, quod cùm ſeditioné,&c.acrius imperaui,acrius animaduerti,&c. A

Accēſus C.Neroni fuit. Accēſus,inquit,Varro ab acciendo dictus eſt,ꝙ is quoq;(itē vt Pręco)quos Magiſtratus iuberet, acciebat.à quo nō abhorrēt Ciceronis verba in Epiſt.ad Q. Fratrē, His rebus nuper Cn.Octauius iucūdiſſimus fuit: apud quē primus lictor qui fuit, tacuit Accenſus. quoties quiſq; voluit dixit, & quá voluit diu.Præconū enim id munus fuiſſe, nemini ignotum eſt. Sed in B prouinciis & in exercitu Aſconius ſcribit Accenſum fuiſſe nomen ordinis, & promotionis in militia.& hoc ipſum ex Varronis verbis intelligitur, apud Noniū Marcellū.Honeſtiorē quidē cæteris Apparitoribus fuiſſe Accenſum, alter in eadem Epiſtola locus non obſcurè ſignificat, quem hîc ſubiiciá,Accenſus ſit eo etiá numero,quo eū maiores noſtri eſſe voluerunt, qui hoc nō in beneficii loco,ſed in laboris ac muneris nō temerè, niſi libertis ſuis,deferebát: quibus illi quidē nō mul- C to ſecus,ac ſeruis imperabát.Declarat etiam hoc ipſum locus Verrinæ v.infrà ex quo,quæ ad hūc pertinebūt,aſſumi licebit.Atque hęc quidem de Accenſis dicta ſint. ex quibus illud intelligi volumus,multum inter Apparitoris & Accenſi verba intereſſe.quod qui anteà tradiderit, reperi adhuc neminem. Apparitores enim,verbū generale eſt,eoque omnes,qui Magiſtratui apparere ſolent, eiúſque imperio præſto eſſe, intelliguntur, veluti Scribæ,Accenſi,Interpretes,Lictores,Via- D tores, Precones, quod veterum auctoritate, ſcriptorū cōfirmandū eſt. De Scribis quidē minimè obſcurū eſt, cū in hac ipſa Orat.infrà, poſteaquá ſic loquutus eſt, Tu ex pecunia publica H-S tredecies Scribá tuum permiſſu tuo cùm abſtuliſſe fateare, &c. quatuor verſibus interiectis ita ſcribat, In eadē ciuitate apparatori tuo eſſe conceſſum,vt H-S vno nomine tredecies auferret. Item infrà, Tuus Apparitor parua mercede populi cōductus, de aratorū bonis prædabitur? cùm paulo E antè Scribá apertè nominaſſet.Sed cū hoc ipſum, tū verò vnde hoc nomē inuenerint declarat in Cluentiana his verbis,Quid ſibi autē illi Scribæ, quid Lictores, quid cæteri, quos apparere huic quæſtioni video,volūt?De Interpretibus teſtis eſt Epiſt.ad Thermū,lib.XIII,cuius initium eſt.Cùm mihi.in qua cùm Marcilium patrē Interpretem ſuū nominaſſet,ad extremū ſic ſcribit,Ego cū anteà ſtudioſè commendabá Marcilium, tum multo nunc ſtudioſius,ꝙ in longa apparitione ſingu- F larē eius fidē cognoui. De Lictoribus autē Epiſt. I,ad Q.Fratrem, Sit Lictor non ſuæ, ſed tuæ lenitatis Apparitor, maioraq; præferant faſces illi ac ſecures dignitatis inſignia,quàm poteſtatis. Et apud Gellium lib.II.cap.II, ex libro Quadrigarii, Poſteaquam Lictor ille qui apparebat,citò intellexit, Maximum Proconſulem deſcendere iuſſit.

Non te abſolutum eſſe improbitatis. Argumentum ex differentibus.Non ſi iure Philodamus damnatus eſt, iccirco Verris factum à Nerone compro- G batum eſt.Alia enim Philodami,alia Verris facti ratio eſt:nec alienum alteri coniunctum eſt.

Eſſe damnatos. Eoque apparere malam cauſam non Verrem,ſed Philodamos habuiſſe.

Neronis iudicio liberaretur. Quòd hæc cædis abſolutio,comprobatio eſſe videret cauſæ,cur eſſet facta.

A *Quod multi reprehenderunt.* Imperatoribus iniuſſu Senatus de prouincia decedere non licebat: vt cōſtat ex Orat.in Piſonē,his verbis,Gabinius eduxit exercitū è Syria. qui licuit extra prouinciam? Et apud Liuium, lib.Decad.III nono, Q.Fabij in Senatu ſententia refertur, vt P.Scipio, ꝙ de prouincia deceſſerit iniuſſu Senatus, reuocaretur: agereturque cum Tribunis pleb. vt de imperio ei abrogando ferrent ad Populum. Reprehenderūt B autem in eius accuſatione.

Veneras ipſe, qui primus ſententiam diceret. Ipſe Dolabella. & obſerua, in aliena prouincia, alterius prouinciæ Prætores, primos ſententiam in Prætoris conſilio dixiſſe.

Ciuis R. de creditoribus. Aſconius,Et ex creditoribus.

Fortunas agi ſuas. Dixi ſuprà,Fortunas non modò pro opibus, ſed pro capite & exiſtimatione, tum hoc loco, tum aliis præterea compluribus v- C ſurpari.

Et quum homines conſtaret. Quæ omnia Philodami cauſam magnoperè lædebant.

Amplius pronuntiaretur. Senſus eſt, Tametſi multa Philodami cauſæ aduerſarentur, etiam illud accederet,quòd,quia occiſum hominem conſtaret, aperta cauſa videretur, non tamen prima actione condemnarunt:ſed fecerunt,quod in obſcuris cauſis fieri ſolebat, vt cauſam ampliarent, & non liquere reſponderent. Sed oratoriè hæc D dicuntur, cùm in optimam partem accipi hæc poſſet ampliatio: quam ſatis conſtat, etiam tum fieri à pleriſq; bonis viris ſolitam, cùm reus condemnandus videretur: ſed leuiter, de capite cuiuſquam iudicare nollent.vt ex Orat.pro Cæcina intelligitur.

Lachrymas & concurſiones. Corrigendum putarem Cōcurſationes:quo verbo tum vtimur, cùm vehemens aliquod ſtudium ſignificamus, & frequentem itionem ac reditionem: vt prima ad E Lentulum Epiſtola, Libonis & Hypſæi non obſcura concurſatio & contentio. Sed Concurſiones dicimus earum rerū quæ inter ſe conflictantur: vt cùm Cicero ſcribit Epicurum ſenſiſſe ex atomorum concurſione natum eſſe mundum: aut cùm ait, vitandas eſſe crebras vocalium Concurſiones.

Quid facere potuerit. Hoc partim perſtringendi, partim propter gratiam eius & potentiam excuſandi Neronis cauſa dicitur.

F *Ex illis.* Philodamis,patre,& filio.

Famámque ſororis defenderet. Alij Defenderat: quos magis ſequor.

Nemo iam Dolabella. Aſconius profert hunc locum in Diuinationem hoc modo, Iam iam Dolabella neque me tui, neque tuorum liberûm miſeret. Itáque etiam ſcriptum apud Quintilianum reperio, lib.IX.cap.I, in antiquis ſcilicet impreſſis: nam poſtea nonnulli typographi legendum G hoc loco aliter putarūt: ſicut in Aſconio quidam etiam correxerant.

Hominum innocentûm ſanguine lui velles. Non Expiari ſignificat,vt infrà,hoc eodem libro,Multorúmque innocentium ſanguis iſtius ſupplicio luendus eſt.Sed Abſtergi ac deleri,vt nullum eius criminis veſtigium relinquatur. quaſi diceret, Tegi,aut velari.

Spoliatum

Spoliatum auxiliis, nefariè oppugnatum. Hoc amplius omnes propè alij, Spoliatum auxiliis, pecunia nefariè oppugnatum. quod verbũ ſumptum eſt ex eorum libris, qui gloſſam Aſconij ſub verbo, Auxilis, ſubſcripſerant.

Niſi damnato te referre noluit. Nam & expenſa Dolabellæ multa retulit, quæ ille non acceperat: & plus à Dolabella acceperat quàm in tabulas accepti retuliſſet, vt infrà. Sed hoc abſens & exul Dolabella redarguere non poterat. Hoc eſt quod dicit infrà. Iterum geſſit hæreditariam Quæſturã cum Dolabella, magnam pecuniam auertit, ſed eius rationem cum damnatione Dolabellæ permiſcuit. Et vide paulo infrà.

Non modo pacata. Non modò quibuſcum bellum nullum eſt, ſed etiam pacis ac belli ſocietas contracta eſt.

Teſtimonium tuum. In libro Aſconij, Teſtimonium publicum tuum. Sed Teſtimonium publicum dicitur ciuitatum & populorum, vt infrà, & alibi frequenter.

Non multo poſt in domũ. Ex iis quæ ſequũtur ſatis cõſtat, recitatas eſſe cũ teſtimonio literas. Ex quo adducor in opinionẽ verba hæc eſſe nõ teſtimonii, ſed literarum. & eo magis, ꝙ cùm teſtimonia recitantur, inſeri ſimiles particulę nõ ſolent. Quę cùm ita ſint, deeſſe hæc ſuſpicor, Recita de literis ad Neronẽ miſſis. LITERÆ C. VERRIS AD NERONEM. NON MVLTO POST, &c. Nã etſi poſtea recitatæ denuò ſunt, ſatis tamen apparet, non hoc ipſum caput de obſeſſione, ſed de iis in quos à Verre culpa collata eſt, recitatum eſſe.

Lampſaceni ciues conabantur. Omnes ad vnum libri veteres, Lãpſaci ciuitas ſ. conabatur? Et poſtea, Volebat? Quod cur mutari debuerit cauſam eſſe nullam opinor.

In qua ciuitate nõ modo Legatus pop. R. circunſeſſus. Videtur eſſe legendũ, Legatus popul. R. nõ modò circũſeſſus. Hæc enim locutio, quæ à Cic. pro Nõ dico, crebrò vſurpatur, de eo detrahit quod ipſi ꝓximè adiunctũ eſt. Detrahit autẽ vt apparet, nõ de Legati perſona, ſed de verbo Circunſeſſus.

Niſi publicè ſatisfactum ſit. Niſi decreto publico traditi ad pœnã ſint culpæ auctores. vt in L. Minutio, & L. Manlio contigit, qui M. Æmylio Lepido, C. Flaminio COSS. quòd Legatos Carthaginenſes pulſaſſe dicebantur, iuſſu M. Claudii. Præt. Vrb. per Feciales traditi ſunt Legatis, & Carthaginem auecti. Liuius lib. Decadis quartę octauo. Et Florus in Epit. lib. XV. Quum, inquit, Legatos Apolloniatium ad Senatum miſſos quidam iuuenes pulſaſſent, dediti ſunt Apolloniatibus.

Legitimum tempus expectare. Quod eſt legitimũ tempus accuſandi comites magiſtratuum? Opinor, ad ipſos Magiſtratus, dum in prouincia cum imperio verſantur. Nã Accuſationis tertio, Quæſtores, inquit, Legatos, Præfectos ſuos, Tribunos multi miſſos fecerunt, & de prouincia decedere iuſſerunt. Et Liuius auctor eſt, Locrenſes, qui de Q. Pleminii, Scipionis Legati, iniuriis ad Senatũ queſtum venerant, à Q. Fabio COS. interrogatos detuliſſentne eas querelas ad P. Scipionem, Vlpianus l. 5. D. de pœn. Si quos comitum vel legati reos Proconſul inuenerit vtrum punire eos debeat an ſucceſſori ſeruare, quæri poteſt, ſed multa extant exempla quæ non tantum ſuorum, nec ſub ſe agentium, verum ſuos quoque ſeruos pœna affecerunt, quod quidem faciendum eſt, vt exemplo deterriti minus delinquant. Sed erat Magiſtratus tum improbus, Dolabella Prætor. Magiſtratus igitur vitio, eas tum iniurias vlciſci non poterant. Quod erat igitur tempus legitimum? Accepto ſucceſſore, vt ſcribit Aſconius. ita puto: niſi ſi de prouincia, qui iniurias feciſſent, ſtatim decederent. Tum enim Romam deferri ſolere querimonias ex eo coniicio, quod ſuprà dixit, Se demonſtrat incolumen eſſe non poſſe, ſi Philodamo viuere, & aliquãdo Romam venire licuiſſet. Et hac ipſa pagina, Lampſacenos in iſtũ nunquam vlla res mitigaſſet, niſi eum pœnas Romæ daturum credidiſſent.

Qui populi R. nomen contemnerent. Veteres & Aldini libri, Qui populum R. contemnerent. quod ſine antiqui auctoritate codicis immutare non auſim.

Quo niſi nos vindicatis. QVÒ ad vtrumque refertur: & ad VTENTVR, & ad VINDICATIS: vt ſit, Niſi vos liberetis, atque aſſeratis ab hoc perfugii genere: niſi illud periculum à vobis propulſetis, eo vtentur neceſſariò. Vindicetis tamen apertius legeretur.

Veſtris committere legibus. Vetus codex, Noſtris: vt modò paulò infrà, Quaſi deſperatis noſtris legibus. Lectionem tamen vulgatam non improbo. Quæ verò inter Committere & Permittere differentia ſit, alibi dictum eſt.

Tu mihi cùm circunſeſſus. Mihi redundat, figura dicendi & Græcis & Latinis vſurpata. Terentius in Phormione.

Qui mihi vbi ad vxores ventum eſt, tum fiunt ſenes. Cicero extrema hac Oratione, Is mihi etiam queritur. & alibi frequentiſſimè.

In alios tranſtuliſſe. Malim Contuliſſe: vt eſt in libro Aſconii.

Quos tu inſimularis. Inſimularas libri veteres, quod non improbo.

Cur imminuiſti ius Legationis. Huius criminis, quo ſe is obſtringit (quemadmodum notat Aſconius) qui ius poteſtatis alicuius imminuit, mentio fit apud Liuium libro IV: vbi de Mamerco Æmylio loquitur, qui Cenſuram Dictator annuam & ſemeſtrẽ fecerat, cùm antea quinquennalis eſſet. Cenſores, inquit, ægrè paſſi, Mamercũ quòd Magiſtratũ populi R. minuiſſet, tribu mouerunt, octuplicatoq; cenſu ærariũ fecerunt. ob eamq; ipſam cauſam præterea legimus, Q. Fabiũ Maximum cùm eſſet Conſul, patrem ſuum in equo ad ſe venientem iuſſiſſe deſcendere.

Ab accuſatore rogatus. Liber Aſconij, Interrogatus. ſed nihil muto.

Cur iniurias tuas coniunctas cùm publicis reliquiſti. Subauditur, Inultas. vt pro Cæcina, infrà, Nunc verò quis eſt, qui aut vim armatis hominibus factam relinqui putet oportere?

Qui populum concitarent. Corrige, Concitarant.

Inter hoſtium tela. In libris Aſconij error eſt hoc loco, quem, cùm Aſconium corrigerem, notare prætermiſi. Quod enim ita ſcriptum eſt, Cùm de Magiſtratu dicat, non Legato, & falſum eſt: de Verris enim Legatione loquitur: & illa duo verba NON LEGATO præter manuſcriptum & Aldi librum adiecta ſunt. Legendum autem ita potius arbitramur, Cùm de Magiſtratus Legato dicat. Prætorum enim Legatos à Legatis belli,

pacis,& fœderum diſtinguit. quorum quæ ſit differentia facile intellectu eſt.

Nomen Legati eiuſmodi eſſe debet. In hanc ſententiam idem in Oratione de Haruſp.Reſp.Sic enim ſentio, ius Legatorum, cùm hominum præſidio munitum ſit, tum etiam diuino iure eſſe vallatū. & notum eſt vetus prouerbium, πρέσβις ὐ τύπτεται, ὐδὲ ὑβρίζεται. Pomponius l. 17. D.de legationib. Si quis legatum hoſtium pulſaſſet contra ius gentium id commiſſum eſſe exiſtimatur,quia ſancti habentur legati, & ideo ſi qui legati apud nos eſſent gentis alicuius bellum cum eis indictum ſit,Reſponſum eſt liberos eos manere,id enim iuri gentium conuenit eſſe. Itaque eum qui legatum pulſaſſet,L.Mutius dedi hoſtibus,quorum erant legati,ſolitus eſt reſpondere.

Mileſiis lanæ publicæ abſtulerit. Miletus ciuitas eſt Aſiæ, vbi tinguntur lanæ optimæ: inquit Seruius Gram. in illud Vergilij, Quanuis Mileſia magno Vellera mutentur.

Magio & L.Fabio,qui Myndi habitabant. Liber Aſconij, L. Magio & L. Fannio. quos à Mariano exercitu ad Mithridatem transfugiſſe dicit, & ad Sertorium legatos,de ſocietate belli aduerſus Romanos, ab eodem miſſos eſſe. Appianus autem L.Mummij & L.Fannij mentionem facit in Mithridatico,quos cum Sertorio in Hiſpania ſcribit fuiſſe,& ad Mithridatem profectos,ei,vt cum Sertorio belli ſocietatem coiret,perſuaſiſſe. Nunc vtrū ſit verius, difficile eſt dicere:tametſi,cùm eos Myndi Cicero habitaſſe dicat, veriſimilior Aſconij ſentētia videatur,qui egiſſe illos apud Mithridatem ſcribit. Eſt enim Myndus Cariæ oppidum, item vt Miletus.Cariam autem Mithridatis in regno fuiſſe, & eo deuicto in populi R. imperium ſubactam,notum eſt ex hiſtoria. Scribit autē Plutarchus ſimiliter in Sertorio, & hic ipſe in Orat. pro Lege Manil. Mithridatem Legatos ad Sertorium miſiſſe.

Quos nuper Senatus. Quos Senatus hoſtes iudicarat,ij more maiorum ita puniebantur,vt nudorum hominum ceruix furcæ insereretur, corpus virgis ad necem cæderetur.

Vſque ab Dianio quod in Hiſpania eſt, ad Sinopem, quæ in Ponto eſt. Poteſt hoc totum augendi cauſa de induſtria poſitum ab Oratore videri.ſuſpicari tamen poſſet aliquis hæc verba, Quod in Hiſpania eſt,& illa, Quæ in Ponto eſt,ſumpta ex eius libro fuiſſe, qui notam Aſconij in ſuum librum tranſtulerat:hæc enim illius ferè verba ſunt.

Huius adeo nefaria. Omnes,opinor,alij,Siue adeo.quod quamobrem mutari debuerit,non intelligo.Ver.v. Qua ad Apronij quæſtum, ſiue adeo qua ad iſtius ingentem prædam &c.

Iuſſit L.Murena. Qui in bello Mithridatico L. Syllæ legatus in Aſia fuerat:pater L.Murenę quē Cicero defendit.

Conſulum deſignatorum nomen expectant. Malim, Extimeſcunt: quod verbum ſua ætate in multis codicibus fuiſſe declarat Aſconius. Sed vtrunque retinere non inutile fuerit, ita tamen vt alterum,ſcilicet EXPECTANT,poſt illa verba MENSEM FEBRVARIVM: alterum poſtremo loco reponatur. vt ſit, Menſem Februarium expectant, & Conſulum deſignatorum nomen extimeſcunt.

C.Malleolo Quæſtore. Abrupta oratio videtur,& carere tranſitione, qua frequenter vti nouorum in criminum expoſitione Cicero conſueuit.

Alteram tutelæ. Criminosè, Hæreditatem tutelæ dixit, quaſi bonorum, quæ in tutela eſſent. itáque illud conueniet, quod ſtatim infert,Nam cùm p.M.t.e.in bona eius impetum fecit.

Nam Malleolus. Eò pertinet, Potuit impetum facere continuò poſt patris mortem. Erant enim bona Malleoli non Romæ, ſed in prouincia.

B *Pecunias occuparat apud populos.* Occupare pecuniam alicui, vel apud aliquem, veteribus, opinor, idem ſignificabat, quod dare fœnori. deriuatáque locutio videtur ex eo, quòd fœnerata pecunia otioſæ opponitur, quaſi quæ in commodo domini, quæſtúque faciendo occupata ſit. Cicero pro Flacco, Pecuniam adoleſcentulo grandi fœnore, fiducia tamen accepta, occupauiſti. Iuriſconſulti autem exerceri pecuniam,& otioſam relinqui frequenter pro contrariis vſurpant.

C *Syngraphas fecerat.* Syngrapha,ſiue Syngraphus, (vtrumque enim dicimus) tabella eſt, in qua perſcripta eſt pactio vtriuſque obſignata paciſcentis manu. Eius cùm apud Demoſthenem varia exempla ſunt,tum apud Plautum hoc inſigne,in Aſinaria. DIABOLVS adoleſcens,

Agedum, iſtum oſtende, quem conſcripſiſti
ſyngraphum.
Inter me & amicam,& lenam.leges pellege.

D PARASITVS. Diabolus Nicocli filius,Cleretæ
Lenæ dedit dono argenti viginti minas,
Philænium vt ſecum eſſet noctes & dies
Hunc annum totum. Et quæ ſequuntur. Syngraphas autem tantùm in Græcia fieri conſueſſe reperio. nam Romæ pactiones eiuſmodi in accepti & expenſi codices referebantur: cùm ſyngraphæ in tabella certa, id eſt quæ data opera pararetur,neque aliud quicquam contineret,perſcriberentur.Cuius rei exemplum eſt in Epiſtola vlt.

E lib.Ep.ad Atticum quarti, Nam cùm inter Memmium & Domitium facta eſſet pactio, & cùm ea pactio firmari poſſet aut ſtipulatione aut ſcriptura,ſcripturam Domitius maluit.itaque in codices accepti & expenſi multorum amicorum relata eſt. Atque hæc ipſa eſt (niſi vehementer me animus fallit) obligatio, quam nominibus fieri ſolitam Iuſtinianus ſcribit. de qua breuiter Iuris ſtudioſorum gratia nobis explicandum eſt.Olim,inquit Iuſtin. ſcriptura fiebat obligatio, quæ nomi-

F nibus fieri dicebatur.hæc ille.Nomen autem eſſe quodcunque in codicem refertur, inſcripto eius cui vel expenſum vel acceptum fertur, nomine, docuimus alibi non vno loco.Principio igitur intelligendum eſt, veteres ſiue quòd pecuniā ſuam ferè apud argentarios haberent, ſiue quod fidem (de qua dicemus in Maniliana, infrà.) ita colerēt, plerunque quam pecuniam alicui aut aſſignabant, aut ſoluebant, eam ab argentariis, curare conſueuiſſe: quod cùm ex ſexcentis Plauti locis,

G tum verò ex his Donati verbis facilè intellectu eſt, Tunc, inquit, in foro & de menſæ ſcriptura, magis quàm ex arca domoque vel ciſta pecunia numerabatur.argentarius itaque nomen illud, id eſt articulum (vt nunc loquimur) hoc modo in codicem referebat: Seſtertium quadringenta, Memmij nomine Cn. Domitio Calendis proximis

x.mis debebuntur. atque hoc Perſcribi vulgò dicebatur: vt apud Terentium in Phormione,

Sed transi rurſus ad forum, atque illud mihi
Argentum iube rurſum reſcribi Phormio.
PHORMIO. Quod? næ ego perſcripſi porrò illis quibus debui

Quem locum Donatus explicans, Reſcribi, inquit, id eſt reddi, ſeu per menſæ ſcripturam dari. Quoniam ad numerationem pecuniæ antecedit ſcriptura, Reſcribere dicebant pro Renumerare. Reſcribi ergo eſt per ſcripturam, id eſt de menſæ ſcriptura dari. vnde hodie additur chirographis, Domo ex arca ſua, vel Ex menſę ſcriptura. Ex quibus Imperatoris verba facilè, opinor, intelligentur, cùm ait, Olim ſcriptura fiebat obligatio, quæ nominibus fieri dicebatur. Eiúſque, vt dixi, exemplum extat in illa ad Atticum Epiſtola, his verbis, Hæc pactio non verbis (id eſt non ſtipulatione, ac teſtibus pręſentibus) ſed nominibus & perſcriptionibus multorum cùm eſſe facta diceretur, prolata à Memmio eſt. Perſcriptiones enim amicorum ſignificat, qui quadraginta H-S Domitio ſe Memmij nomine debere in ſuis tabulis perſcripſerant. Apud Senecam verò lib. de Beneficiis II, Quidam, inquit, nolunt nomina ſecum fieri, nec interponi pararios, nec ſignatores aduocari, nec chirographum dare. Et libro III, Ille per plurium tabulas nomina interpoſitis parariis facit. De eodem genere obligationis alter quoque Ciceronis locus intelligendus eſt in lib. de Off. III, Emit homo cupidus & locuples tanti quanti voluit Pythius, & emit inſtructos. nomina facit, negotium conficit. His enim verbis, opinor, ſignificat curaſſe Cannium, vt pecunia Pythio apud argẽtarium perſcriberetur, eique de menſæ ſcriptura (vt Donatus loquitur) numeraretur. Atque hæc quidem de ſyngraphis & iis obligationibus quæ nominibus fieri dicebantur. Inter Chirographum autem & Syngrapham hoc intereſſe ſcribit Aſconius, quòd in chirographis tantum ea ſcribuntur quæ geſta ſunt: in ſyngraphis etiam contra fidem veritatis pactio venit. Eſt enim Chirographum generale nomen, quo ſyngrapha etiam continetur. Sed ſyngraphis cautio datur quaſi creditarum pecuniarum. qua de cauſa facilè falſum in eas referri poteſt, ſi creditas pecunias, quæ tamen creditæ non ſunt, perſcribatur: cùm chirographis aut facti obligatio contineatur, vt apud Senecam lib. Declamationum I, aut acceptilatio, vt in exemplis quæ ex Donato protulimus. Quod Cicero ſignificans modò criminoſè dixit in Malleolum, Syngraphas fecerat. Et in Verrem infrà, Inanes ſyngraphas perſequebatur. Et in Orat. de Haruſp. Reſponſ. Brogitarum putabo regem, ſi habuerit vnde tibi ſoluat quod ei per ſyngrapham promiſiſti.

Nam ille quoque ſodalis. Senſus eſt, Nam ille, vt in cæteris rebus, ſic in auaritia ſodalis iſtius erat. Non eſt obſcura ſententia, nec huius noſtræ explanationis indigebat. ſed ne quis vocem Sodalis ad pronomen Ille referendam putaret, propterea cautionem adhibui lectoribus non ingenioſiſſimis.

Quando pondus argenti familiam magnam. Mirum eſt tum proxime hoc idem iteratum eſſe, quod etiam de argento facto intelligere cogimur. Sic tamen omnes quot vidi codices ſcriptum habent.

Facillimè comparantur. Id eſt Paruo pretio, vel, quæ vendi non multò poterant: vt illud ex contrario, Reliqua vendidit quæ vendi magno pretio poterant.

Cùm ad H-S X X *quinquies.* Corrige ſic, H-S vicies quinquies. De quibus notis fuſiſſimè in Orat. pro Qu. Roſcio explanauimus. Redacta ſumma ad noſtratis pecuniæ rationem, aureorum efficiet ſexaginta duo millia, & præterea quingentos.

Circumpedes autem homines formoſos. Pueros fuiſſe puto, non qui à pedibus alibi dicuntur, ſed qui dominis cœnantibus & in conuiuiis accumbentibus ad pedes ſtabant. Seneca lib. de benefic. 3. vt primum diluxit ſeruus qui cœnanti ad pedes ſteterat, narrat quæ inter cœnam ebrius dixiſſet.

Aliquando dixit H-S *decies.* Aureorum viginti quinque millia.

In codicis extrema cera. Aſconius extremam ceram, vltimam tabulam interpretatur: quomodo Plautus ceras quatuor, pro quatuor tabulas dixit in Curcul. Noui ædepol nomen. nã mihi iſtoc nomine·Dum ſcribo, expleui totas ceras quatuor.

In flagitioſa litura. Scriptam antea videri vult integram ſummam fuiſſe, aut certe H-S decies. ſed poſtea correxiſſe, & pro Decies, ſcripſiſſe Sexies. Et in litura, locutio vulgata, pro In cera interlita: vt infrà.

Expenſa ſeruo Chryſogono. Quæ ſeruo meo Chryſogono ſexcenta data, & expenſa ſunt in Aſia, ea à pupillo Malleolo, id eſt ex Malleoli numis illi expenſa ſunt. ei ego debeo. Nam acceptum referre alicui, aliud nihil eſt quàm in tabulas referre, id eſt ſcribere ſe ab aliquo accepiſſe. vt Expenſum ferre alicui, ſcribere ſe ei dediſſe & appendiſſe. Sed cùm dicitur hoc loco, Expenſa Chryſogono, non ſubauditur Tulit, aut Retulit. ſed ſenſus eſt, vt dixi, Ea quæ data & expenſa ſunt, pupilli nomine illi expenſa ſunt, egóque accepi, & habeo.

H-S *ſexcenta millia* Coronatorum quindecim millia.

Quomodo ex decies H-S *ſexcenta ſint facta.* Corruptas, opinor, tabulas fuiſſe ſignificat. quod ita factum fuiſſe coniicimus, vt pro DECIES ſcripſerit SEXIES.

Eodem modo quadrarint. Dempta reliqua quadringenta intelligere videtur Aſconius, & eorum rationem relatam. quod mihi non ſit veriſimile. Sed quòd tam aptè quadrantes & perfectas habeat ſummas, ex eo furti ſuſpicionem facere conatur.

Quomodo Chryſogono expenſa lata ſunt. Cùm ſcriptum aliter fuiſſet. quomodo? difficilis coniectura eſt. ſed tamen ſi diuinationi locus eſt, Chryſopoli à ſe acceptum Verres retuliſſe potuit. Eſt enim Chryſopolis Aſiæ ciuitas: & in Aſia hæc geſta ſunt.

H-S *quinque millia ſoluta non ſunt.* Magnum crimen, ingens pecunia, furtum impudens: vt mihi ſuſpicionem faciat, non Quinque, ſed Quingenta potius legendum eſſe.

Vicariique retinentur. Vicarius, dicitur in alterius ſerui peculio, ſeruus. Ordinarium au-

tem Iuriſconſulti, Vicarij dominum appellant.

Productus & mater. Corrige, Productus eſt, & mater, vt in Aldino, & aliis.

Commune Milyadum. Græca locutio τὸ κοινὸν μιλυάδων: pro, Reſpublica, vel Ciuitas Milyadum. vt apud Calliſtratum in l. ſi de vi, D. de iud. τὸ κοινὸν συρακουσίων. Eſt autem Milyas, Ptolemæo auctore, Carbaliæ ciuitas, quæ eſt in Pamphylia.

Frumento imperando, æſtimando. Nam Quæſtorum frumentaria erat procuratio propria: vt in Orat. de Haruſp. Reſponſis. Imperabatur autem præter decumas frumentum, quod emptum dicebatur. Sumebatur etiam in cellam Magiſtratuum, quod Æſtimatum appellabant. de quo vide quæ dixi infrà.

Quæ res per eum geſtæ ſunt. Hoc totum vſque ad verbum Exigeret, parentheſi concludito: & HIS NOMINIBVS, pro HIS IN QVAM NOMINIBVS dictum putato.

Per iſtum omnia tamen. Vetus, Per iſtum tamen omnia: quæ lectio paulo concinnior videtur.

Coniunctione criminum. Fatendo ſe criminum participes fuiſſe, & pollicendo ſe indices futuros. Nam impunitas legibus propoſita erat, iis, qui ſe Indices profitebantur.

Legationis, nonniſi condemnato, & eiecto eo qui poſſet reprehendere. Imperfecta oratio. Græci hanc figuram ἀνανταπόδοτον appellant, Subaudiendum videtur, Ratio relata eſt, vt ſit. Legationis relatio relata eſt. vt continuò poſt, Nunc denique Pretutæ. vbi ſubaudiendum, Rationem audiamus. Nã verbum AVDISTIS, ad vtrunque referre, nulla ratio eſt.

Quæſtorem ſe in ſenatu. Aſconij interpretatio poſtulare videtur vt Quæſtores, multitudinis numero reponamus. duos enim dicit, Lilybætanum ſcilicet, & Syracuſanum.

Sine Prætore poſſet referre. Alij omnes, Poſſet rationem referre.

Omen magis quàm cauſa placuit. Ex hoc, inquit, Dolabellæ exemplo, ominati ſunt exitũ fore huiuſce iudicij ſimilem qui fuerat Dolabellæ, quem antè damnatum & eiectum dixit. Et CAVSA, pro Excuatio: vt ſuprà oſtendi.

Dolabella pr. & propræt. Prætori, Romæ: proprętori in Cicilia. Quib. ex verbis intelligitur, quod alibi copioſè diſputatum eſt. non propriè ſed abuſione quadam vocabuli, Verrem in Sicilia prætorem dici. Tametſi mendum hoc loco ſubeſſe negare non auſim cùm paulo ſuprà ſic legatur Cn. Dolabellæ PR. POPVLOR. PECVNIÆ REDACTÆ. quod hoc in loco notæ poſitæ fortaſſis ſignificant.

Quod minus Dolabella Verri acceptũ retulit, quàm Verres illi expenſum tulerit. Id eſt, Quod Dolabella minus in ſuis tabulis ſcripſerit ſe à Verre accepiſſe, quàm Verres in ſuis ſcripſit ſe ei dediſſe. vt infrà.

H-S Quingenta triginta quinque millia. Scutatorum quinque millia, & præterea octingentos.

Et quod plus. Tollenda coniunctio ET; tum ex hoc loco, tum ex eo qui proximè ſequitur: auctore codice manuſcripto.

H-S decies, & octinginta millia. Scutatorum quadraginta quinque millia.

A *Aliud in tabulis habebas.* Non intelligo quid velit, præſertim cùm dicat ALIVD. Aperta autem erit oratio, & cum ſuperiore conueniens, ſi eo ſublato, verba ita commutemus, Quòd plus frumenti fecit accepiſſe iſtum, quàm tu homo caſtiſſimus in tabulis habebas, H-S decies & octingenta millia.

Extraordinariæ pecuniæ. Hoc quid ſit, explicatũ eſt in Orat. pro Q. Roſcio ſuprà.

B *H-S quater decies.* Scutatorum centum millia. Q. autem, non P. appellat, infrà. Fuit autem hic P. Tadius illius in Sicilia legatus, de quo infrà.

Aſſiduitate. Aſſiduitas dicebatur eorum qui honoris & officij cauſa aliquem obſeruabant, & aſſectabantur. quæ quidem obſeruatio Magiſtratum petentibus, teſtimonio erat amicorum copiæ & multitudinis. Itaque Q. Frater in libro de Petit. Conſulatus, Habes, inquit, aliquot collegia, præterea ſtudio dicendi conciliatos plu-
C rimos adoleſcentulos, quotidianam aſſiduitatem & frequentiam. Et multo pòſt quaſi ad extremum, Hominum nobilium voluntas, adoleſcentulorum frequentia, eorum qui abs te defenſi ſunt, aſſiduitas, ex municipiis multitudo eorum quos tua cauſa veniſſe appareat.

Ne accuſaretur. Ambitus. vide infrà.

Ex vtroque genere, & iuris dicundi, & ſartorum tectorum. Prætores in comitiis fiebant, Populíque ſuffragio deſignabantur. poſtea ſortiebantur in-
D ter ſe prouincias: alius præerat iuri dicundo, alius quæſtioni de pecuniis repetundis, alius de ſicariis, alius de peculatu, alius item de aliis criminibus cognoſcebat. Cui verò ſorte obuenerat vt iuri dicundo præeſſet, Prætor is vrbanus dicebatur. Cicero in Orat. pro Muræna, Quid? in ipſa Prætura nihilne exiſtimas inter tuam & iſtius ſortem interfuiſſe? huius ſors ea fuit quam omnes tui neceſſarij ubi optabamus, Iuris dicundi. Et paulo pòſt, Quid tua ſors? triſtis, atrox, quæſtio pecula-
E tus. ex altera parte, lacrymarum & ſqualoris: ex altera, plena catenarum atque iudicum. Errat igitur Budæus (quod pace ſummi viri dixerim) qui eundem & iuridicundo, & alicuius criminis quęſtioni Prætorem in Vrbe præfuiſſe affirmat. Diuerſa quippe & diuerſorum Prætorum hæc munera atque officia fuerunt. Nõ fuit anno ſequenti M. Metellus vrbis Prætor, ſed Quæſitor. Aurelius Cotta eo anno (teſte Aſconio) Vrbis Prætor fuit. Non eſt hoc anno M. Glabrio, ſed M.
F Mummius. Non erat Iunius qui præfuit in cauſa Cluentij, ſed C. Verres. Prætor enim ſeniorum iuniorúmque centuriis renuntiatus, ſortem, inquit Cicero, nactus eſt vrbanæ prouinciæ, vt ius in Vrbe diceret, infrà. Eius autem iuriſdictionis duas reperio partes, alteram in iudiciis dandis, alteram in decernendo. neque enim de rebus ipſe controuerſis, niſi de certis, iudicabat: ſed aut Iudices, priuatos homines, aut Recuperatores da-
G bat, qui ex ea formula quam ipſe iis præſcribebat, inter litigatores ſententiam ferebant. de qua formula multis antea in locis, pluribus verbis cõmemorauimus. De iis præterea rebus quas ante iudicium conſtitutas tranſactaſque eſſe oportet, ius dicebat: veluti, vter in poſſeſſione ſit, vt ſatiſdetur iudicatum ſolui, in integrum reſtituat, interdicat: quæ omnia propriè Decreti appellatione con-

ne continentur, & generaliter Iuriſdictionis, quemadmodum ex eo intelligitur quod hic ipſe ſcribit infrà, vbi ait non eſſe veritum C. Verrem poſcere ob ius dicendum à M. Octauio pecuniam, cui bonorum poſſeſſionem ademerat. At verò ſarctorum tectorum exigendorum procuratio propria eſt Cenſorum: quemadmodum ex innumeris Liuij locis intelligitur. Interdum tamen eam Senatus aut Conſulibus, aut Prætori mandabat, quod in C. Verris Prætura vſuuenit. Quam ob cauſam de vtraque hac illius adminiſtratione dicturus eſt, iure dicundo videlicet, & ſarctis tectis exigendis.

Qualis in edicto conſtituendo fuerit. Creati Prætores priuſquam ius dicerent, vt cuique notum eſſet, quemadmodum anno ſuo ius dicturi eſſent, ſolebant in albo edicta conſtituere, atque proponere, quæ ab edicendo, id eſt antè denuntiando, ac prædicendo dicta ſunt: quaſi tanto antè populo denuntiarent, quæ eſſent in iure dicendo obſeruaturi. Hoc autem inito Magiſtratu, habita concione, & iurati in leges, faciebant. Cic. de finib. II, Quid enim mereri velis iam, cùm Magiſtratum inieris, & in concionem aſcenderis (eſt enim tibi edicendum, quæ ſis obſeruaturus in iure dicendo: & fortaſſe etiam ſi tibi erit viſum, aliquid de maioribus tuis, & de teipſo dices more maiorum) quid merearis igitur, vt te dicas, in eo Magiſtratu omnia voluptatis cauſa facturum eſſe?

P. Annius Aſellus. Lege Voconia, qui cenſus eſſet, vetabatur mulierem ſuis bonis hæredem ſuprà quadrantem inſtituere. Fecit teſtamentum Annius non cenſus. Filiam ſcripſit hæredem, lege nulla prohibente. Eam hæreditatem Verres deſignatus Prætor, vt Annij filiæ adimeret, atque in hæredem ſubſtitutum transferret, edicto denuntiauit, ſe mulieribus quæ hæredes ſiue à cenſis, ſiue à non cenſis factæ eſſent, non daturum poſſeſſionem. Id illi iure Prætorio licebat. Verùm in eo arguitur, quòd etiam in tempus præteritum edictum valere voluit, cùm ſatis conſtet, leges id iuris tantum ſtatuere, quo poſt eas leges populus vtatur. Diſputari autem pro Verre ſic poterat: non potuiſſe illum denegare petitionem hæreditatum, niſi earum quæ ſe Prætore deferebantur. non deferebantur autem niſi quæ teſtamentis ante ſe prætorem factis relictæ fuiſſent.

Neque cenſus eſſet. Neque enim aliter licuiſſet. Qui verò Cenſi dicerentur, Aſconius exponit. Gellius autem primæ claſſis homines, qui Claſſici dicebantur, referre ſcribit ſolitos C & XXV millia æris, ampliúſve: infra claſſem autem appellatos, ſecundæ claſſis, cæterarúmque omnium claſſium: qui minore ſumma æris quàm ſuprà dixi, cenſerentur.

Natura hortabatur. Hoc eſt quod à Iuriſconſultis vſurpari ſolet, parentum hæreditatem liberis naturæ iure deberi. l. vlt. D. de bon. damnat.

Faciebant omnia cum pupilla. Priſcianus lib. XVIII. locum hunc ita deſcribit: Faciebant omnia cum puella, leges, æquitas. Quod non improbo.

Inſtitutus ſecundum filiam. Id eſt filiæ ſubſtitutus. Sed quærendum eſt, qualis hæc ſubſtitutio fuerit. Nam cùm & filia extaret, & ea toties pupilla

A nominetur, conſentaneum eſt, pupillarem ſubſtitutionis formulam fuiſſe. Rurſus cùm ſubſtitutũ admitti ſuperſtite filia, hoc eſt, contra pupillaris formulæ præſcriptum, videamus, difficile dictu eſt, tantam Verris impudentiam à Cicerone prætermiſſam ſilentio fuiſſe. Sanè multa conturbant. ſed probabilius videtur pupillarem formulam fuiſſe: Prætorem autem perempto primo gradu, teſtamento initium à ſecundo gradu dediſſe. vt in l. ſi filius, 75. D. de hæred. inſt. l. ex facto, 43. §. B Lucius, D. de vulg. & pupill. Neque obſtat quod dici ſolet, vitioſa inſtitutione totum teſtamentum corrumpi: quia Vitium in illa regula intelligitur, quod à iure ciuili damnatur. hoc autem caſu primi gradus inſtitutio iure ciuili valebat: tametſi prætorio iure admiſſa non eſt. Itaque videmus ſubſtitutionem, ac proinde reliquas omnes teſtamenti partes hoc caſu effectum habere.

Quid poſſit fieri. Ita videlicet ſcribi edictum poſſe, vt in præteritum tempus regrediatur, eáque C teſtamenta reſcindat, quæ ante Verris annum facta eſſent.

Illi bona res. Alludit ad mercatorum conſuetudinem, qui, ſi mercem bonam viderint, facilè ad emendum adducuntur: ſi vendant, & res vendibilis videatur, de aliis emptoribus cogitant, quo pluris vendant. Itaque etſi emptorem L. Annium reperiebat Verres, experiendum tamen aliíne D vendere pluris poſſet, exiſtimauit.

Edictum ſcripſerit. Priſcianus, conſcripſerit: & addit: συνέγραψεν ἄρα, ἢ συγγεγράφοι ἄρα.

Cùm intelligam legem Voconiam. Hanc legem latam Cæpione & Philippo COSS. ſuaſiſſe ſe annos LXX natum gloriatur Cato apud Ciceronem, in eo libro, qui ipſius nomine inſcriptus eſt: extántque nonnulla ipſius Orationis verba apud Gellium lib. XVII, cap. V. Et Auguſtinus lib. de Ciuit. Dei III, Lata, inquit, etiam eſt lex Voconia, Nequis hæredem fœminam faceret, nec E vnicam filiam. Ex quo adducor in ſuſpicionem mendum eſſe apud Florum, in Epit. lib. XLI, qua ſic ſcribit, Q. Volumnius Saxa legem tulit, nequis hæredem mulierem inſtitueret: ſuaſit legem M. Cato. extat Oratio eius: Voconius enim pro Volumnius legendum videtur. Huius legis mentionem quoque Cicero facit in libro De finibus II, cuius verba, quòd ad hunc locum magnoperè pertinent, ſubiiciam, Memini, inquit, me adeſſe P. Seſtio Rufo, cùm is ad amicos rem ita deferret, ſe eſſe hæredem Q. Fabio Gallo, cuius in teſtaF mento ſcriptum eſſet, ſe ab eo rogatum, vt omnis hæreditas ad filiam perueniret. Id Seſtius factum negabat. poterat autem impunè: quis enim redargueret? nemo noſtrum negabat. erátque veriſimilius, hunc mentiri, cuius intereſſet, quàm illum, qui id ſe rogaſſe ſcripſiſſet, quod debuiſſet rogare. Addebat etiam, ſe in legem Voconiam iuratum contra eum facere non audere, niſi aliter amicis videretur. Aderamus nos quidem adoG leſcentes, ſed & multi ampliſſimi viri: quorum nemo cenſuit plus filiæ dandum, quàm poſſet ad eam lege Voconia peruenire. Item aliquanto poſt, Si te amicus tuus moriens rogauerit, vt hæreditatem reddas ſuæ filiæ, nec vſquam id ſcripſerit, vt ſcripſit Fabius, nec cuiquam dixerit, quid facias? tu quidem reddes, &c. Quod autẽ de hoc legis Voconiæ cap. diximus, ex

Dionis libro LVI, ita modificandum eſt: ne mulierem hæredem inſtituere liceret, ſupra quadrantem. ſcribit enim ὑπὲρ δύο ἥμισυ μυριάδας: id eſt, HS XXV. quæ pars quarta eſt bonorum eius, qui Cenſus auctore Pediano dicebatur. Alterius etiam capitis Voconiæ legis mentio fit in libris noſtris, & paulo pòſt: Ne plus legatis, quàm hæreditatibus auferretur: id eſt, ne plus cuiquam legare liceret, quàm ad hæredem hæredéſve perueniret. Item, Ne fœminæ vltra conſanguineos ab inteſtato ſuccederent. A

Quid potius? Sequens interrogatio ſatis oſtendit, Quis potius, legendum eſſe, Subaudiendum eſt autem, Cupiditati hominum occurrit. Et eſt aperta ironia. B

Qui ab A. Poſtumio. Sic accipio, vt ſi ſcriptum eſſet, Qui poſt A. Poſtumium, Q. Fuluium Cenſores. veluti cùm dicimus, Ab vrbe condita. itaque vocem POSTVE EA, dilucidandi cauſa poſitam interpretor. quaſi ſcriptum ita fuiſſet: Qui ab illo tempore quo Poſtumius & Fuluius Cenſores fuerunt, póſtve id tempus, in teſtamento ſcribendo, virginem aut mulierem hæredem fecit, fecerit: ſecundùm eius teſtamenti tabulas neque petitionem, neque poſſeſſionem dabo. C

Fecit, fecerit. Apparet ex integra diſputatione, prius verbum, præteriti temporis: poſterius autem futuri vim & ſignificationem habere. Et hac locutione de induſtria vſus eſt, vt ambiguitatem vitaret, quæ in poſteriore verbo ineſſe poterat. Cuius rei exemplum eſt apud Gellium, lib. XVII. Legis, inquit, veteris Atiniæ verba ſunt, Quod ſurreptum erit, eius rei æterna auctoritas eſto. Quis aliud putet in hiſce verbis, quàm de tempore tantùm futuro, legem loqui? Sed Q. Scæuola patrem ſuum, & Brutum, & Manilium viros apprimè doctos, quæſiſſe ait, dubitaſſéque, vtrúmne in poſt facta modò furta lex valeret, an etiam in antè facta: quoniam QVOD ſurreptum erit, vtrumque tempus videretur oſtendere, tam præteritum, quàm futurum. Priſcianus autem lib. XVIII. locum hunc citans: Præterito, inquit, indicatiui vſus eſt, quaſi indubitabili: futuro verò ſubiunctiuo, in quo eſt aliqua dubitatio, vtrum faciat, necne. Hæc Priſcianus, rectè. illud non ſatis intelligenter, cùm verba hæc, FECIT, FECERIT, ad teſtamentum refert: cùm infrà perſpicuè Cicero ad hæredem ea referat: vt cùm ait, Ne quis hæredem virginem, neve mulierem faceret: in lege Voconia non eſt, Fecit fecerit. Similem cautionem: in Pandectis noſtris reperio, vbi lex Iulia de marit. ordinib. profertur: QVI ARTEM LVDICRAM FECIT FECERIT. D E F

Eius rei fraudem. Id eſt pœnam. Nam veteres, vt ait Vlpianus, Fraudem pro pœna ponere ſolebant.

Quæ neque poſt edictum. Omnes, opinor, antè Florentinorum librorum editionem, Quod neque. Et ſic ferè locutus eſt in Oratione pro Cæcina. infrà. Quod eſt grauius, & cuius rei cauſa maximè iudicia conſtituta ſunt, id iam mala conſuetudine diſſolutum eſt. G

Improbum. Improbum dici puto in quo liberi ſine iuſta cauſa exhæredati ſunt: aut perſonæ turpes inſtitutæ: Inofficioſum, in quo liberi, parentes, aut propinqui præteriti: Inhumanum, in quo amicorum, quibus aliquid relinquere moris fuit, mentio facta nulla eſt.

Noui iuris. Neque enim poſterioribus legibus, ſed quæ ante teſtamentum factæ ſunt, teſtamentum reſcindi poteſt.

Imitatus eſſes. Priſcianus lib. XVIII. dictum putat pro imitari potuiſſes: ἱμιμήσω ἄν.

Qui poſt eos Cenſores cenſus eſſet. Obſcurè dictum, pro, Qui cenſus, poſt eos Cenſores teſtamentum ſcribet, ne quis hæredem &c. vt in lege Falcidia: Quicunque ciuis R. poſt hanc legem rogatam teſtamentum faciet, &c.

Quæ ſua ſponte ſcelerata. Itaque in omnibus ferè publicorum iudiciorum legibus, etiam præteritum tempus reprehenditur. vt in Orat. pro Cluentio, Quíve in Senatu ſententiam dixit, dixerit: qui eorum coiit, coierit; conuenit, conuenerit: qui venenum malum fecit, fecerit, &c. Sunt autem ſua ſponte ſcelerata, quæ non ciuili, ſed gentium iure malefacta exiſtimantur. de quibus Vlpianus ſic ſcribit in l. Probrum, D. de Verb. ſign. Probra quædam natura turpia ſunt, quædam ciuiliter, & quaſi more ciuitatis: vtputa furtum, adulterium, natura turpe eſt: enimuerò tutelæ damnari, hoc non natura probrum eſt, ſed more ciuitatis. nec enim natura probrum eſt, quod poteſt etiam in hominem idoneum incidere.

Cornelia, teſtamentaria, nummaria, cæteræ complures. Subaudi SVNT. quanquam ita interpunctus legitur hic locus, vt de tribus legibus loqui videatur: cùm contrà, vtramque legem & teſtamentariam ſcilicet, & nummariam, Cornelias ab auctore appellatas eſſe conſtet. de quibus cognoſce ex capite, Ad legem Corneliam de falſis, libro Digeſtorum XLVIII.

Ad populum pertineat. Quid eſt hoc, Ad populum? cùm & P. Syllam à populi cauſa remotiſſimum fuiſſe conſtet, & nullius rei, præter perduellionem, quæſtio populi iudicio relicta ſit. Mendum igitur ex nota P. ortum arbitror: quam librarius POPVLVM interpretatus eſt, cùm PRÆTOREM ſignificaret. Cùm enim cæterorum criminum, præter perduellionatum, iudicia olim à Quæſtoribus ex tempore creatis exerceri ſolerent: L. Sylla legem tulit, vtvt perpetuæ quæſtiones eſſent: hoc eſt, vt Prætores crearentur, qui per annum integrum de certis criminibus quærerent: quemadmodum intelligitur ex L. 2. D. de orig. iur. & lib. Cicer. de Finib. II. itémque De clar. Orat. Sanxit igitur lex Cornelia, teſtamentaria, numaria, vt falſi quæſtio ad Prætorem pertineret ex certo tempore: id eſt, poſt eam legem rogatam.

Si quis noui quid inſtituit. Priſcianus, Inſtituerit, omnino legit: & ſic interpretatur, διατυπώσειν ἄρα.

Rata eſſe patitur. Aſconius, Patietur? vt quaſi per indignationem, & interrogatiuè dici videatur. Mihi cur optimum & apertiſſimum ſenſum, contra aliorum librorum auctoritatem immutemus, cauſa nulla videtur. niſi fortè Priſciani auctoritatem ſequamur, qui NON particulam interponit: & locum ita profert: Is non omnia quæ acta ſunt, rata eſſe patietur? quæ ſententia mihi ſanè arridet.

Furias,

Furias, Fuſſias. Fuſſiarum legum alibi mentio- A nem fieri non memini. Quinetiam in libro Aſconij non Fuſſias, ſed Fuſias legimus. Conſtat autem veteres pro FVRIIS, Fuſiis dixiſſe, & pro Valeriis, Valeſiis. Tulit autem C. Furius legem de teſtamentis, vt ſcribit Cicero in Orat. pro C. Balbo. vt aliquis ſuſpicari poſſit, annotationem docti cuiuſdam hominis eam fuiſſe, qui in ſuo codice variam lectionem, vt mos eſt, annotarat, quæ poſtea in contextum inducta eſt. nam quæ lex Fuſia Caninia, de ſeruis teſta- B mento manumittendis in Pandectis appellatur, eam legem Vlpianus in titulis Furiam appellauit.

Qui plurimum tribuunt edicto. Tanto verò edictis Prætoriis leges præſtant, quantò populi maieſtas & amplitudo, vnius Magiſtratus, qui in ipſius manu ac poteſtate eſt, iuri ac poteſtati antecellit.

Plus complecteris quàm lege. Legis enim vis in poſterum, non in præteritum tempus valet. cu- C ius dicti frequens eſt mentio apud Iuriſconſultos.

Si finem edicto Prætoris. Apud Quintilianum libro V, immutatus ordo eſt, hoc modo, Si finem Prætoris edicto: & pro Naſcitur, ſcriptum eſt Naſcatur. Nihil affirmo. ſed hanc tamen ſcripturæ varietatem teſtatam relinquere volui, vt ſtudioſi cum antiquis codicibus eam conferre D poſſint.

Ei qui cenſus ſit, licet? Alij, Qui cenſus non ſit. quod propter Theophili Iuriſconſ. auctoritatem recipio. Scribit enim ſub tit. De leg. Falcid. Voconia lege cautum fuiſſe, ne plus vni legatario relinquere liceret, quàm ad hæredem hæredéſve perueniret. In ea tamen hoc fuiſſe incommodi, quòd ſi multi eſſent legatarij, quorum ſingulis vncia legaretur, vnica in hæreditate vncia remaneret. Ergo loci huius ſententia hæc eſt. Voconia lex ne fraus ſuperiori capiti fieret, vetuit E ne qui cenſus eſſet plus vni legatario attribueret, quàm in hæreditate relinqueret. Quid? Tu Verres, qui ſuperius caput ad non cenſos produxiſti, quid ita non idem in hoc quoque capite fraudis vitandæ cauſa, feciſti? Nam ſi de cenſis nominatim Voconia lex ſcripta eſt, vt ne iis id liceret: perſpicua eſt ex contrariis conſequentia, id iis qui Cenſi non eſſent, ad quos tuum Edictum pertinet, licuiſſe.

In eodem genere ſit. Vt eorum qui cenſi ſunt, hereditatibus caueatur: primùm ne ad mulieres F perueniant, deinde ne legatis exhauriantur.

Tamen eſſet improbum. Quo tandem modo improbum eſſet, prætorem edicere, ſe non daturum actionem legatario, cui plus quàm heredi relictum eſſet ab eo qui cenſus non eſſet? & cur potius improbum in incenſis, quàm in cenſis? Locum igitur ſic interpretor, improbum futurum fuiſſe, ſi non modò de futuro, ſed etiam de præterito tempore ſtatuiſſet.

Sed tum vituperari. Tantum vituperari, corri- G gendum ex antiquo libro, ſententia vulgatam lectionem manifeſtò repudiante.

Nuper Annia ea de multorum. Diſtingue ſic, vt poſt vocem Annia, puncti notam adſcribas.

Itaque hoc magnum indicium hominum. Subaudiendum, EST, aut fortaſſe etiam adſcribendum. Priſcianus autem pro ITAQVE, poſuit IAM: &, QVOD VERRES.

Reſcinderes mortuorum. Elatoriè: non enim teſtamentum reſcidit, ſed priorem tantùm inſtitutionis gradum peremit.

Ex Sicilienſi edicto. Nam in prouinciis quoque Prætores edicta conſtituebant, quæ, ſi ex vrbanis deſcripta eſſent, Tranſlatitia dicebantur.

Ex vrbano edicto. Non ſuo veteri: ſed ex illo M. Marcelli qui tum præturam obundebat.

Quam poſtea tu tibi defenſionem. Opinor, aduerſus eorum accuſationem qui edictum reprehenderent quòd in præteritum tempus conſtitutum eſſet. quaſi dicat, Læſiſti te ipſe primus, aliiſque præterea viam idipſum faciendi demonſtraſti, cùm caput illud ex vrbano edicto tuo ſuſtuliſti. In quo etiam notanda agnominatio eſt, In defenſione offenderet.

Acerba videtur. Si quid iſtius in ea commiſſum eſſet.

Noſtra diligentia, indulgentiáque. Indulgentia ſæpe in bonam partem, pro beneuolentia & charitate: vt illud eiuſdem in Orat. poſtquam rediit, Liberi mei propter indulgentiam meam mihi vita ſunt mea chariores. Bene autem diligentiam coniunxit cum indulgentia, cùm iis tantùm in rebus quæ diliguntur, charæque habentur, ſoleat adhiberi diligentia: quæ ipſa etiam à Diligendo repetiſſe appellationem videtur.

Bona noſtra partiuntur. Locus iuris noſtri ſtudioſis obſeruandus. Simile illud in Heauton. Terent. Niſi vbi ille huc ſaluus redierit meus particeps. Et hæc ſuorum heredum appellationis cauſa videtur apud Iuriſconſultos fuiſſe.

Nec petitionem, inquit, nec poſſeſſionem. Vtræque enim à Prætore poſtulari ſolebant: Prætor ex edicto dabat, id eſt ex iis cauſis, quibus de cauſis daturum ſe in edicto denuntiarat.

Togam prætextam. Detrahes ornamenta non ſ. f. ſed etiam ingenuitatis? Plutarchus in vita Romuli, de mulieribus Romanis loquens, φορεῖν δὲ καὶ παῖδας αὐτῶν τὴν καλυμμένην βύλλαν ἀπὸ τοῦ σχήματος, ὁμοίαν πομφόλυγι περιδέραιόν τι, καὶ περιπόρφυρον.

Syracuſis profugiſſe. Hoc alibi dici non memini.

Si alienam vicem pro noſtra iniuria doleremus. Sic omnes quos vidi libri. Budæus in Comm. vocem Iniuria, ſtudioſè omiſiſſe videtur. quaſi dictum eſſet, æquè ac noſtram vicem. ἡμεῖς δὲ εἰ τῶν ἀλλοτρίων ὑπεραλγοῦμεν ὁμοίως, καὶ ὑπὲρ τῶν ἡμετέρων, οὐκ ἔσθ᾽ ὅπως ἴχνος οὐδὲν τούτου ἐν τῇ ἀγορᾷ ὑπελείπετο.

In foro eſſet relictum? Sic valdè arridet. alij tamen omnes cum negatione, Non eſſet relictum: & ſine interrogandi nota, quos Budæus ſecutus videtur.

Non manu vindicaſſet. Aſconio videtur confuſa locutio, & NON particula redundare. Ego, quid vacet nihil video: modò cùm interrogatione locus legatur, vt in omnibus legitur: vt quiuis poteſt intelligere. itáque eum Priſcianus protulit lib. XVIII. vbi Græcam quoque interpretationem appoſuit: οὐκ ἂν ἐξεδίκησεν. quo loco etiam animaduerti pòſterius HVIC, omiſſum eſſe. quod non improbo.

Vti proximum quenque potiſsimum. In aliis de- erat vox PROXIMVM. ſed hanc ſcripturam, cùm ſenſus ipſe, tum etiam Aſconij liber confirmat.

Vti prox. q. potiſsimum hæredem eſſe oporteret, ſi is inteſtato mortuus eſſet, ita ſecundum eum poſſeßio daretur. Demiror tam craſſum mendum & tam manifeſtum, tamen vſque ad hoc tempus neminem animaduertiſſe. Quis eſt enim qui non videat nullum his verbis ſubeſſe ſenſum, non magis, quàm in delirantis ſomniis? Nam vt ita legeretur, Ac ſi is inteſtato mortuus eſſet, tamen IS pronomen quò referretur, verbum nullum haberet. Quis eſt porrò, qui vel curſim Aſconium inſpexerit, qui non apertiſſimè perſpicere poſſit, totum hoc SI IS INTESTATO MORTVVS ESSET, ſumptum ex eius libro fuiſſe, in quo pro AC SI, vel vt SI IS int. m. eſſet, legitur, ETSI inteſtatò m. eſſet: annotante videlicet atque interpretante ea verba quæ ſunt auctoris, Hæredem eſſe oporteret. propterea quòd idem obſeruatum eſt eo caſu cùm tabulæ teſtamenti non proferuntur, ac ſi inteſtatò aliquis deceſſiſſet. Sin autem inteſtatò aliquis deceſſiſſet, agnatus proximus lege XII tab. hæreditatem habebat: ac proinde ei bonorum poſſeſſio à Prætore dabatur, qua de re hæc ſunt Vlpiani verba, in Inſtitut. Inteſtati datur bonorum poſſeſſio per ſeptem gradus: primo gradu liberis: ſecundo legitimis hæredibus, &c. Legitimos autem hæredes appellat ex lege XII. tab. conſtitutos, quam idem Vlpianus paulo ſuprà commemorat, Ac ſi inteſtatus moritur cui ſuus nec extabit hæres, agnatus proximus familiam habeto. Exterminemus igitur ac remoueamus, quantum quidem ingenio contendere poſſumus, hæc prodigia ac portenta mendorum, quæ præclara huius excellentiſſimi ſcriptoris monimenta ad hunc vſque diem fœdè ac turpiter contaminarunt, itaque hunc locum poſthac ſcriptum impreſſúmque videamus, Vti proximum quenque potiſſimùm hæredem eſſe oporteret: ita ſecundum eum poſſeſſio daretur Simile mendum in Orat. pro Muræna natum eſt ex gloſſa ſub verbo Superſtitibus ſubſcripta. cùm enim ita ſcriptum eſſet, Vtriſque ſuperſtitibus: ſubſcripſit aliquis Præſentibus. quod verbum poſtea cum auctoris verbis contextum eſſe apparet ex Seruij comment. in III Æneid. Superſtes, inquit, præſentem ſignificat. vt Cicero in Muræniana, Vtriſque ſuperſtitibus, id eſt præſentibus. Plura de ſuperiore illo Verrinæ loco, & noſtra coniectura diſputauimus lib. Obſeruat. I. cap. V. quam etiam in ſequentibus illis verbis confirmari animaduertimus: Teſtamentum extabat nullum. Vt lege hereditas ad gentem Minutiam redibat, ita poſſeſſio ei genti danda erat.

Potiſsimum hæredem. Quomodo Potiſſimum, cùm is tantùm qui proximus eſt, ad hæreditatem vocetur? Potiſſimum igitur, non nomen, ſed aduerbium eſt. vt in Offic. Vt ſi nautæ certarent, quis potiſſimùm gubernaret.

Hæredem eſſe oporteret. Perinde ac ſi inteſtatò mortuus eſſet.

Erat nullum. Id eſt, Extabat nullum. nam factum fuiſſe, ſed tum non extitiſſe, paulo poſt intelligitur.

A *Lege hæreditas.* Legem intelligit XII tabularum: vnde etiam Legitima hæreditas dicitur a Iuriſconſultis: & hæredes, tutoréſque Legitimi. Verba legis ſunt, Proximus agnatus familiam habeto.

Poſſeßio eſſet data. Ab inteſtato, vnde legitimi.

Aut pro præde. Sic & apud Aſconium, & Priſcianum lib. XVIII. & in omnibus ad vnum libris. Ego ſi hæc ſcriptura retineatur, ingenuè fateor nihil me hoc in loco intelligere. Putarem B enim ET pro AVT reponendum: cuius ſententiæ meæ rationem, ſimúlque totius huiuſce loci explorationem poſui in lib. Obſeruat. I. cap. VI.

Aut pro præde ſatis accepiſſet. Id eſt, Quod ad prædem & ſecuritatem attineret, contentus eſſet, vel, Pro eo nomine quo præs dari deberet, idoneum accepiſſet. denique ſententia ex Pauli verbis quæ ſuprà ſcripſimus, facilis & aperta eſt.

C *Tantùm quod.* Rara & notanda locutio: pro, Hoc tantùm defuit, quod hominem non appellauit. Cuius ſimilem notauimus Verrina V.

Cauſam quidem totam perſcribit. Id eſt, Conditionem eius totam complectitur à quo erat pecunia corruptus. vt libro Accuſat. V. Quia pertimuerat adoleſcens, quòd eandem ſuam cauſam videbat eſſe. Et pro M. Marcello, Vehementer angebar cùm viderem virum talem, qui in eadem cauſa in qua ego, fuiſſet, non in eadem eſſe D fortuna.

Si de hæreditate. Totum hunc locum ſatis explicaſſe videmur in lib. Obſerua. I. cap. II.

Qui ſe dicat. Et eius rei teſtes producat. l. I. §. ſufficit, D. ſecund. tab. Quod perinde eſt ac ſi ſecundum nuncupationem poſſeſſio peteretur. l. 2. C. eod. l. vlt. C. de codicill.

Item vt illo edicto. Poſt verbum Dixi, aſcribe notam membri, quod Græci κῶλον appellant: eritque hic ſenſus, Idem edixit in Sicilia de hæredi- E tatum poſſeſſionibus dandis, quod omnes Romæ præter iſtum: ſimiliter atque illo edicto, de quo ante dixi. Edictum autem ſignificat de mulierum hæreditatibus.

Qui æquo iure vteremur. Inepta ſententia. Repone Vterentur. locus erit facilis, & expeditus hoc ſenſu, Digniores qui vterentur æquo iure: id eſt iuſto, & recto. Priſcianus tamen vulgatam ſcripturam retinet.

L. Piſo multos codices impleuit. Etenim & Prætor F Prætori, & Conſul Conſuli, & par denique omnis poteſtas pari, item vt ſuperior inferiori intercedebat. Cicero de legib. III, Par maiorve poteſtas plus valeto. Hunc autem L. Piſonem ius inter peregrinos dixiſſe arbitror. Nam C. Verres inter ciues ius reddebat. In libro Commentariorum Cæſaris de bello ciuili III, ſimiliter M. Cælij Prætoris mentio fit, qui initio Magiſtratus tribunal ſuum iuxta C. Trebonij Prætoris vrbani ſellam collocauit: & ſiquis appellauiſſet, fore G auxilio pollicebatur. Apud Valerium Maximum lib. VII. cap. VII. appellatus Mamercus Conſul Cn. Oreſtis Prætoris vrb. decretum reſcidit.

Multos codices. In quos acta ſui magiſtratus referebantur.

Redite

Redite in memoriam Iudices. Priſcianus, QVIRITES. quod ſi verum eſt, ad populum qui coronam circum ſubſellia faciebat, hæc pertinet ἀποστροφή. quæ tamen mihi noua & vix probabilis videtur.

Ridiculi inueniebantur. Ridiculi, faceti, qui riſum mouent. vt illud alibi, Facie magis, quàm facetiis ridiculum. Et lib. De Orat. I. Multa ex vita ac ſermone communi non modò acutè, ſed etiam ridiculè ac facetè colligeres.

Ius tam nequam eſſe Verrinum. Cornelius Tacitus in Oratore quaſi frigidius dictum reprehendit. Sed Quintilianus excuſat, quòd in aliorum perſona hoc dicatur, & quaſi pro teſtimonio poſitum eſſe videatur. Ius autem liquorem dicit, in quo Verrina caro decocta eſt. Et eodem modo ludit in Epiſt. ad Pætum: Tu iſtic te Atteriano iure delectato, ego me hîc Hirciano. Et Epiſt. inſeq. Etiam Hircio cœnam dedi: ſine pauone tamen in ea cœna cocus meus præter ius feruens nihil potuit imitari.

Sacerdotem execrabantur. Ludit ex ambiguo. Sacerdotes enim ſuem ſacrificabant. At C. Sacerdoti Prætori Verres ſucceſſit.

Virgis plebem R. concidere. Quod lex Portia vetabat. Cicero pro C. Rabirio. Salluſtius in Catilin.

Liberum eſſe nunquam duxerit. Minus eis detulerit, quàm liberis: ſeruorum loco habuerit. Sic libro Epiſt. ad Att. I. Quanquam ille paſtor Idæus Menelaum ſolum contempſerit: hic non Paris tam Menelaum, quàm Agamemnonem liberum non putauit.

Viros bonos & honeſtos. Quomodo Bonos? cùm à quo ſummum beneficium acceperint, eius aſpernentur voluntatem. An quibus de cauſis factum id putat Aſconius? An potius bonos appellat, & honeſtos, ſolius iudicium teſtatoris ſpectans: vt eius voluntatem commendatiorem reddat?

Ei cùm cautum vellet. Cùm id quod ei relinquebat, prouidere vellet vt certum & extra periculum poſitum eſſet. Fideicommiſſum enim ſignificat, cùm ei clàm aliquid relinquebatur, cui palàm legibus relinqui non licebat. Ergo hæc cauſa eſt. A. Tribonius iſtos hæredes inſtituerat ſub conditione, ſi iurarent ſe non minùs dimidium &c. Eo mortuo cùm inſtituti hæredes bonorum poſſeſſionem ſecundùm tabulas à Prætore peterent, ſimul poſtularent, vt ſibi iuſiurandum remitteretur. Nam, vt ait Vlpianus in l. quæ ſub conditione, 8. D. de cond. inſt. quæ ſub conditione iuriſiurandi relinquuntur, à Prætore reprobantur. prouidit enim ne is qui ſub iuriſiurandi conditione quid accepit, aut omittendo conditionem, perderet hereditatem: aut cogeretur turpiter accipiendo conditionem, iurare. Et multa in hanc ſententiam, quæ Martianus confirmat, in l. non dubitamus, 20. D. de cond. & demonſt.

Ne minus dimidium. Vetus locutio, in qua Quàm particula ſubauditur. Eadem vſum reperio Liuium libro III, tertiæ Decadis, Ex quingentis ſeptuaginta qui in præſidio fuerunt, minus dimidium ferrum faméſque abſumpſit. Et libro X, Cædes in eo prælio minor, quàm victoria fuit: non plus quinque millia occiſa, minus

A dimidium eius hominum captum eſt. Et Plautus non vno loco.

Contra legem Corneliam. Imò, vt opinor, Valeriam, quæ tamen re & veritate Cornelia erat: quemadmodum in ea pro Sex. Roſcio docuimus. Hoc autem non legis caput aliquod, ſed ſententiam fuiſſe arbitror: vt quibus aqua & igni interdictum eſſet, eos neque teſtamento neque inter binos iuuare liceret.

Erat iniquum. Hæc dicuntur ἐν εἰρωνείᾳ, vt

B contumeliam Verris oſtendat. quaſi diceret, non magnum ſcelus facturum fuiſſe C. Verrem, ſi contra legem Corneliam homini afflicto & inopi, ex fraternis bonis partem aliquam impertiret. Eſt igitur ironia, quaſi non id fecerit Verres iniquitate rei permotus quæ magna non erat, ſed ſuperbia & faſtidio potius in homines tenues, & paruis opibus ac facultatibus præditos.

Et ille libertus. Vetus, At ille libertus: quod probo.

C *Negat ſe daturum.* Iniuria: cùm Prætoris hæ partes non ſint. nam ipſe iuris eſt miniſter, & quaſi diſpenſator. quare cùm teſtamentum ratum eſſet, & iſte conditioni pareret, debuit Prætor ei ſecundum tabulas poſſeſſionem dare. Verùm ad quem iſta hæreditatis pars redibat? Nimirum cæteris cohæredibus accreſcebat.

Patronum ſuum proſcriptum. Apparet hunc ſeruum fuiſſe communem amborum fratrum, & ab vtroque manumiſſum.

D *Adimis tu ei qui iurauit? quo exemplo?* Senſus eſt non obſcurus, vt mihi quidem videtur. Concedit enim Prætori qui iuri dicundo præeſt, decretum interponere, & in cauſis ciuilibus ac priuatis ius dicere. veluti dare bonorum poſſeſſionem. Negat autem eius officio contineri, vt pœnam in eum ſtatuat qui in legem publici iudicij commiſerit. quemadmodum ſuprà dixi, Quæſitorum hoc munus fuiſſe, qui de cauſis capitis cum conſilio iudicabant. & apparet non ita mul-

E to pòſt, infrà. qua Verri crimini dat, quòd iudicium in Prætura publicum exercuerit. Sed Aſconius ita hunc locum interpretatur, quaſi non IVRAVIT, in præterito: ſed IVRABIT, in futuri temporis ſignificatione ſcriptum inuenerit: vt ſit, Adimis tu ei qui iurabit? quod ego quemadmodum illi in mentem venerit, coniectura aſſequi non poſſum. ADIMIS autem oratoriè dixit, pro Denegas. poſſeſſionem enim libertus nondum adeptus erat.

F *Proſcriptum iuuat.* Obiectio Verris, abſurda. Quapropter Cicero ſic refert, Lex eſt, quæ capite ſanxit, ſi quis proſcriptum iuuet. Si in legem commiſit, ea lege quæſtio conſtituatur, & Quæſitor ei legi præpoſitus, de ea re cum conſilio quærat. Nam ad eum Prætorem qui nactus eſt ſortem vrbanæ prouinciæ, vt ius diceret, huiuſce rei cognitio non pertinet. Sed quæri poteſt ad quem huius criminis quæſtio pertineret. Ego ad Maieſtatis prætorem puto: cùm

E id crimen publicæ ſecuritati aduerſetur. l. 1. & l. 3. D. ad leg. maieſt.

Libertinus homo. Quem antea libertum appellarat. nam hoc tempore vtrumque nomen eodem in homine ponebatur. cùm olim libertini eſſent ingenui ex libertis prognati: vt ſcribit Sueton.

Modeſtum ordinem. Omnes alij, O modeſtum A ordinem: & ſic emenda. Rapit Verrem in inuidiam Libertinorum.

Poſſum ſexcenta decreta proferre. Alij omnes libri Sexaginta: quorum auctoritatem eleuat primùm conſuetudo Ciceronis, qui pro Multa, conſueuit ponere Sexcenta: deinde Donati auctoritas, qui in illud Terentij, Sexcentas dicas ſcribito, ſic inquit, Perſpicere hinc licet conſuetudinem vtriuſque ſermonis. nam Apollodorus μυρίας dixit, pro Multis. Et vt apud Græcos μύρια, ita B apud nos Sexcenta dicere pro multis, vſitatum eſt. Cicero, Sexcenta poſſum decreta proferre. Hæc Donatus.

Præturam petere cœperit. At petitio annum vnum durabat. Ergo, elatoriè hoc dixit, pro, priuſquam deſignaretur Prætor comitiis prætoriis.

Sulpitij patroni filia. Eius filia qui patronus fuerat defuncti Sulpitij Olympij. Verres enim edixerat, ſi quis libertus alienum heredem inſtituiſſet, neque quicquam patroni ſui libertis reliquiſſet, C ſe iis ſextam hereditatis partem condonaturum. Qua de re dixi lib. Obſeruat. 1. cap. 1.

Suam quoque rationem ducere. Vetus locutio, pro qua nunc dicimus, habere ſui rationem. hic ipſe lib. Epiſt. ad Att. VIII, Inde ſuſcepto bello, cùm pacis conditiones ad te afferri viderem, duxi rationem meam, quam tibi facilè me probaturum arbitrabar.

Canibus ſuis quos circa ſe haberet. Canes opinor, item vt libro V, ob eam cauſam appellat, quòd D indagare omnia & odorari ſolerent, ſiquid vſquam peruestigare prædæ poſſent.

Quos nunquam liberos putauit, libertinos homines ſolitus ſit appellare. Veteres, Quos nunquam liberos homines duxerit, ſolitus ſit app. in quo mendum eſt manifeſtiſſimum.

Qui ob ius dicendum. Notetur locus, ex quo illud intelligitur, Iuriſdictionis verbo, etiam dationem poſſeſſionis contineri.

In ſartis tectis. Sarta tecta quæ dicuntur ſuperius expoſitum eſt. E

Frater germanus Q. Titinij. Nam Titinius cognomen erat. Itaque C. Titinius appellabatur.

Q. Tadius. Verrina VI. Q. Tadium nominat, qui in Sicilia cum ipſo fuerat, & eius iuſſu pecuniam pictoribus Græcis dederat, quam expenſam in tabulas retulerat, qua ex re coniecturam faciebam hunc Verri Quæſtorem fuiſſe: ſed explorati nihil habeo publicum quidem Tadium eius legatū fuiſſe dictum eſt Verrina. 3. inf. F

Nam quid ego. Quidam libri, Iam quid ego. Sed Nam, pro Iam vſurpat Cicero crebris ſermonib.

In æde Caſtoris. Ædem Caſtoris votam bello Latino, A. Poſthumio Dictatore, filius eius Duumvir, ad ipſum creatus, dedicauit. Auctor Liuius libro II. Eam poſtea L. Metellus Dalmaticus, manubiis ſuis ornauit, infrà. Et in Orat. pro Scauro apud Aſconium, L. ipſe Metellus auus huius, ſanctiſſimos deos illo conſtituiſſe in templo videtur in veſtro conſpectu Iudices, G vt ſalutem à vobis nepotis ſui deprecarentur. Erant autem in ipſo foro, celeberrimo in loco Prætorij, locati Caſtor & Pollux: vt ipſe ſcribit Verrina quinta extrema, infrà. Vóſque omnium rerum forenſium, conſiliorum maximorum, legum iudiciorúmque arbitri, celeberrimo in loco Prætorij locati Caſtor & Pollux. Sed cùm geminis fratribus ædes in foro eſſet conſtituta, ſolius tamen Caſtoris nomine vocabatur. auctor Suetonius.

Aduocatiónes ſunt. Aduocatur conſilium, in quo de maximis rebus deliberatur.

L. Sylla Q. Metello COSS. Error manifeſtus. Fuerunt enim hi Conſules annos ab hinc decem plus minus. Reponendum ergo ſine controuerſia, CESS. id eſt Cenſoribus, vt in duobus libris manuſcriptis.

Aurelius COSS. Anno ante Verrem Prætorem.

Veruntamen cùm eſſet. Satis conſtat vocem VERVNTAMEN otioſam eſſe: eámque etiam à nonnullis libris abeſſe. Sed tamen ita longum verbum temerè in hunc incidiſſe locum, difficile eſt credere. Aperiam igitur quod mihi in mentem venit, vt alij eruditiores melioribus argumentis id aut confirmare, aut repudiare poſſint. Solet Cicero CVM & TVM frequenter coniungere: interdum etiam adiuncta particula VERO, quæ vim verborum auget. Prætermiſſum igitur fuiſſe ſuſpicor à ſcriptore TVM VERO: eoque in margine poſtea repoſitum: ſed ea tamen nota qua plerique vti ſolent, linea videlicet impoſita, hunc in modum, tum verò. vt alius non ſuo loco verbum illud reponens, Tamen verò, ad extremum etiam Veruntamen ſcribendum putarit. Quamobrem ita legendum ac reſtituendum potiùs arbitramur, vt ex Q. Tadio cognouiſtis, cùm eſſet omnibus in rebus apertiſſimè impudentiſſiméque prædatus, tum verò hoc voluit c.r.i.l.ſ.

In ſinum delatum. Vltro ſibi oblatum, cùm minimè expectaret. Sinum enim dicit, vt oſtendat non quæſitum, ſed receptum.

In quo moliri. Moliri dicimur in re difficili & & laborioſa, quaſi molem mouere. Vſus igitur hoc loco eſt eo verbo, quaſi furandi difficultatem in opere tam integro ac tam perfecto ſignificans. vt paulopòſt, Tu Verres hîc quod moliare, nihil habes. Et infrà. Dubitamus quid iſte in hoſtium præda molitus ſit.

Aedem Caſtoris tradi. Per pupillum.

Sine vllo intertrimento. Intertrimentum vtriuſque partis damnum incommodúmque ſignificat. auctor Aſconius. Cuius rei cauſam declarat ex vi verbi Varro De lingua Lat. IV, his verbis, Detrimentum, ait, à detritu: quòd ea quæ trita, minoris ſunt pretij. Ab eadem mente Intertrimentum: ab eo quòd duo quæ inter ſe trita, etiam deminuta ſunt. Hæc Varro. Scæuola verò in l. vlt. D. de pign. act. cullerrum, in quibus frumentum deportabatur & intertrimentum appellat.

Facilem pupillo traditionem. Difficilis traditio eſt, cùm multa deſunt: facilis ergo, vbi quod deſit, nihil.

Iam mehercule. Omnes manuſcripti, & impreſſi veteres, Nam mehercule. quod qui immutarunt, fortaſſe hanc particulam confirmandi vim, ſignificationémque habere ignorarunt.

Qui legem noſſet. Id eſt contrariam locutionis & conductionis: vt ſæpe alibi.

Numerus traditur. Priſcianus TRADERETVR καὶ διὸ ὀρθὸν ἄν: haud ſcio quo iudicio cùm proximè ſequatur FIT, non FIERET.

Prima-

Priuatorúmque omnium controuerſiis. Nominatim. Priuatorum controuerſias: quoniam Magiſtratus à priuato in ius (quemadmodum ex Gellio intelligimus) vocari nõ poterat: niſi qui vocationem aut prehenſionem non habebat. vt Quæſtores, Tribuni Ærarij, Ædiles, quos etiam ad Prætorem vocatos idem demonſtrat. Et apertè ex l. cúmque, 13. D. de peric. & com. rei vend. At Magiſtratus à Magiſtratu poterat. ita puto: ſed Magiſtratum aut ius emiſſe, aut ad Chelidonem veniſſe, non putauit dici honeſtè. De magiſtratibus autem quos iudicio perſequi licebat, ſic ſcribit Vlpianus, lib. Pandectarum XLVII, ſub tit. De iniuriis, Siquid igitur per iniuriam fecerit Magiſtratus, vel quaſi priuatus, vel fiducia Magiſtratus, iniuriarum poteſt cõueniri. Sed vtrum depoſito Magiſtratu: an verò quandiu eſt in Magiſtratu? Sed verius eſt, ſi is magiſtratus eſt qui ſine fraude in ius vocari non poteſt: expectandũ eſſe quoad Magiſtratu abeat. Quòd ſi ex minoribus Magiſtratibus erit, id eſt qui ſine imperio, aut ſine poteſtate ſunt Magiſtratus, & in ipſo Magiſtratu poſſe eos conueniri. Idem in l. 2. D. de in ius vocãdo. In ius, inquit, vocari non oportet neque Conſulem neque Præfectum, neque Prætorem, neqꝫ Proconſulem, neque cæteros Magiſtratus qui imperiũ habent, qui & coercere aliquem poſſunt, & iubere in carcerem duci: nec Pontificem dum ſacra facit, nec eos qui propter loci religionem inde ſe mouere non poſſunt; ſed nec eum qui equo publico in cauſa publica tranſuehatur. Item in l. ſed etſi, 26. ex quib. cauſ. manu.

Sartis tectis dominata eſt. Aſconius legit, Sartis tectíſque dominata eſt: additámque eſſe particulam ait, vt plenum eſſet dictum. Ego Sartis tectíſque, cum cõiunctione legiſſe puto Aſconiũ: ſcripſiſſéq; Ciceronem: vt clauſula finis hexametri vitaretur.

In me iudicium ne det, mihi bona addicat. Quid ſit Iudicium dare, alibi oſtendimus. At Bona addicere, condonare eſt ex edicto, & ea pro imperio alicui permittere, veluti cùm Q. Annio P. Aſellij bona Verres dedit, quòd is filiam hæredem inſtituiſſet.

Tabulas obſignabant. Tabulas Verris annulis ſuis obſignabant, in quibus ſcriptum erat, eos Verri pecuniam debere. Hinc Tabulis obſignatis agere: de quo alibi diximus. Plautus in Milite glor. Videtur tempus eſſe vt eamus ad forum, vt in tabellis quas conſignaui hic heri latronibus ego diminuerem ſtipendium.

Pecuniam confici poſſe. Pupillum, vt ab ea controuerſia liberetur, grandem pecuniam daturum.

M. Iunius tutor. Priſcianus lib. XVII. M. Iunius defenſor, tutor, & Patritius.

De Muſtio auditum. Aſconius alio quodam loco, Veteres, inquit, etiam de auditione teſtimonium dicebant. quod etiam ex Orat. pro Q. Roſcio intelligitur.

Etenim id iudicium. Omnes veteres, Etenim iudicium. quam ſcripturam, quia liber vetus Aſconij confirmat, immutare non auſim.

Vt ſuſcipiãt ipſi negotiũ. Reficiendarũ colũnarũ.

Quod erat HS quadraginta millium Quod minus mille aureis perfici poterat, tranſigunt HS ducentis millibus, id eſt quinque millibus aureorum. Erat enim faber Rabonius.

Nullam maiorem pupillo. Quàm ſi columnæ arbitrio C. Verris reficiendæ locentur.

Proſcripta neque edicta die. Id eſt libello propoſi- A to palámque affixo, in quo die auctioni conſtituebatur. Sic Vlp. l. ſed ſi 11. D. de inſtit. act. Proſcribere palam ſic accipimus claris literis vnde de plano rectè legi poſſit.

Ludis ipſis R. De ludis Romanis dictum eſt priore actione.

Renuntiat Rabonius illam deciſionem tutoribus. Hoc eodem modo dictum eſt, vt illud actione priore F. Renuntiata eſt tota conductio. id eſt vt in Aſconio, B ex antiquo libro, reſtitui. Irritam nuntiat.

Digitum tollit. Mos in auctionibus. Qui licebatur in turba, digitũ tollebat. ſic Verrina V, infrà. Vtrum eſt æquius eum qui manu quæſierat, an eum qui digito licitus ſit, poſſidere. Hanc etiam Feſtus cõſuetudinẽ notat, cùm ait, Manceps eſt, quiſquis à populo aliquid emit, conducítve: quia manu ſublata ſignificat ſe auctorem emptionis eſſe. & ad hanc cõſuetudinẽ reſpexiſſe videtur Orator in ea de prouinc. conſularib. vbi ſic ſcribit. Cùm palã populi R. C Imperator inſtructo exercitu dexteram tendens nõ ad laudem milites hortaretur: ſed omnia ſibi & empta & vendita eſſe clamaret.

Si opus pupillo redimeretur. A tutorib. Id eſt ſi pupillus ipſe reciperet ſe columnas refecturum.

Si res abiret ab eo mancipe. Mancipes ergo, nõ tantùm Publicanorum principes dicebantur; ſed omnino quicunque aliquid in auctionibus emebant.

Improbè vel callidè. Alii omnes, Verum callidè, in quo mendum eſt apertiſſimũ. Nam improbe ἀλα- D νῶς ſignificat: & in eo ponitur: qui cùm probus videri velit, eſt tamen nefarius.

Præda de manibus eripitur. Sperabat enim ab eo ſe partem pecuniæ maximam recepturum, cui pretio quammaximo imperato, opus illud addixiſſet.

In bonis, prædibus, prædijſq; vendendis. Vellẽ in huius loci interpretatione poſſem vel non nominare Aſconiũ, vel eũ honorificẽtius appellare. Sed quoniã noſtram ſententiã confirmare, niſi recepta opinione infirmata, nõ poſſumus; quod meũ officium E eſt, quódq; mihi ab initio has partes ſuſcipiẽti propoſitũ fuit, faciã, vt omnia liberè exponã. in quo tamen à me, vt æquũ eſt, omnia cautè pedetentímque dicẽtur, vt neque ratio mei officij neglecta, neque illius ſingularis auctoritas læſa eſſe videatur. Satis conſtat agere hoc loco Ciceronem de locatione publicorũ operũ, docereque Iudices, eũ cui propè ſoli reficiẽdi quod tuendũ redemerat, poteſtatẽ factam oportuit, ab eo tamẽ negotio iniquitate Verris excluſum eſſe. Cùm igitur magis magíſque facti F indignitatem intelligi ac perſpici vellet, veterẽ omniũ Conſulum, Cenſorũ, Prætorũ, Quæſtorúmque conſuetudinẽ oſtendit, vt ex ea facilius quàm lõgè ab æquitate Verres diſceſſerit, appareat. Cõſuetudinẽ aũt eſſe ait, vt in operib. locãdis (quæ ipſa etiam Bona dicũtur eorũ qui redemerũt, vt ex eo apparet quod continuò ſequitur, Scilicet tu Prætor in mea bona quos voles, immittes) in quibus & prædes & prædia dãtur à conductoribus; optima conditione ſit is, pluráque ei concedantur, miniméque ſummo G iure cũ eo agatur, cuia res eſt redempta, & cuium periculũ eſt, ſiquid vitii contigerit. Ex quibus intelligi volumus; quod ait BONIS VENDENDIS, perinde accipiendum eſſe, quaſi dixiſſet, Locandis. vt quemadmodum Redimere pro Conducere dicimus, & Redemptor pro Cõductor, ita Vẽdere pro Locare dicendum ſit, & opus faciendum alicui tradere, quod apertiſſime Caius Iuriſconſultus confir-

mat in l.19.& 20.D.de act.empt.vbi de publicanis loquitur vectigalia redimunt veteres.inquit,in emptione,venditione,quæ appellationibus promiſcuè vtebantur:item eſt & in locatione & conductione. Bona autem,vt modò dixi, res ipſæ conductæ dicantur,quaſi ipſius redemptoris factæ ſint.vnde ait, Cuia res ſit,Et continuo poſt,In mea bona. Prædibus verò & Prædiis dictum in ſexto caſu intelligatur,quaſi dixiſſet, Datis vel appoſitis prædibus & prædiis. Hæc interpretatio ita perſpicua, itáque ad ipſa Ciceronis verba mihi quidem accommodata videtur eſſe,vt aliam qui quærat,neminem futurum exiſtimem. Videamus tamen Aſconij auctoritas quid valere in præiudicata opinione debeat. Bona, inquit, prædia, dicuntur bona ſatiſdationibus obnoxia.Et paulo pòſt, Bona prædia res fideiuſſorum dicuntur.Quid?in his verbis,Conſuetudo in bonis, prædibus, prædiíſque vendendis: referrine nomen Bonis ad illud tertium PRÆDIIS,dicemus? Ex Aſconij quidem ſententia, non dubitanter affirmabimus.vt etiam vera eorum eſſe opinio videatur, à quibus annotatum fuiſſe vidimus, Bona ex Aſconij ſententia ſubſtantiuum eſſe, Prædia verò adiectiuum:quaſi verò vocem Prædia, vſquam adiectiuè poſitam videamus. quanquam vt maximè poſita ſit,quorſum tamen proximum illud Prædibus,pertinebit? Quod ſi BONIS adiectiuum eſt,tantúmne igitur ad Prædiis referendum erit, ac non etiam ad Prædibus?Sed hæc omitto. Satius enim videtur eſſe,de loci ſententia dicere. Quæ fuit mens Aſconij, cùm putaret de prædum & fideiuſſorum agris, boníſque vendendis, Oratorem agere?vbi tandem de D. Bruti prædiis auctione vendendis, vlla ſuſpicio eſt? Atque vt fuiſſe concedam, tamen ecquid ad propoſitum pertinet, in bonis fideiuſſorum vendendis,optima eſſe conditione an redemptores, an fideiuſſores? neque enim ſatis intelligo vtrum ad hos an ad illos potius illud referendum exiſtimet, CVIA RES SIT: CVIVM periculum. Sed nimis multa fortaſſe,præſertim in ea re quæ ſine controuerſia planior eſt,q̃ vt lõgæ diſputationis indigeat.

Prædibus & prædiis populo cautum eſt. Id eſt, dati ſunt ſponſores, oppoſitáque eorum bona & prædia pignori,ni probum & non vitioſum opus fieret. Similiter Liuius libro Decadis tertiæ ſecundo,vbi de captiuis redimendis actum eſſe in Senatu commemorat, cenſuiſſe quoſdam ſcribit,de priuato à cognatis,ſi velint, redimendos: quod ſi quibus argentum in præſentia deeſſet, dandam ex Ærario pecuniam mutuam, prædibúſque ac prædiis cauendum populo.Sunt autem prædes,vt ſcribit Varro,& Prædia à præſtando dicta, quòd ea pignori data publicentur,ni Mancupes fidem præſtent.qui tamen locus apud Varronem corruptiſſimè legitur. Interdum etiam Prædes, prædia ipſa ſignificare putant. vt in illo Phippicæ II, Ne L.Plancus prædes ſuos venderet. quod tamen Aſconij ſententiam nulla ex parte tuetur.cùm de prædum bonis vendẽdis ſuſpicio nulla ſit,ſed tantum de operib. locãdis.

In mea bona quos voles immittes. Id eſt,in opus illud quod faciendum redemi.Nam vt qui conduxerunt.Redimere dicuntur: eodem modo quæ conducta ſũt,Redẽpta & Redẽptoris bona nominãtur.

Operæ pretium eſt ipſam legem cognoſcere. Legem dixit,antiquè pro pactione,vt in Com.de verb. Iur. dixim°. Placet aũt in marmore inſcriptã legẽ parieti faciendo Puteolis inuẽtam hoc loco adſcribere: partim quod hunc locũ nõ mediocriter illuſtret,partim etiã vt antiquitatũ R.ſtudioſis gratum faciam.

ab Colonia deducta anno XC.N.Fuſidio N.F.
M.Pullio duouir.P.Rutilio Cn.Mallio Cos.
operum lex II.

Lex parieti faciendo in area quæ eſt ante ædẽ Serapi trans viam qui redemerit, prædes dato prædiáq; ſubſignato, duumuirum arbitratu.In area trans viã paries qui eſt propter viã in copariete medio oſtiei lumen aperito latum P.VI.altum P.VI facito ex eo pariete antas duas ad mare vorſum proiicito lõgas P.II.craſſas P.I.inſuper id limẽ robuſtũ lõg.P.VIII. latũ P.I. altũ P.S—— imponito inſuper id & antas mutulos robuſtos duos craſſos S—— altos P.I.proiicito extra pariete in vtrãq; partẽ P.IV, inſuper ſimas pictas ferro affigito inſuper mutulos trabiculas abiegnieas II craſſas quoq; verſus S imponito.Ferróq; figito inaſſerato aſſerib° abiegnieis ſectilibus craſſeis quoq, verſus —— diſponito ne plus S——operculáque abiegneia lata S——craſſa {-cumatiúmque imponito ferróque plano figito portuláque tegito tegularúmque ordinibus Seneis quoque verſus tegulas prImores omnes in antepagmento ferro figito, marginémque imponito eidem fores clatratas II cum poſtibus eſculineis facito,ſtatuito occludito picatóque ita vt ei ad ædem honorus facta ſũt eiſdẽ maceria extrema,paries qui eſt eum parietem cũ margine altum facito P.X. eiſdẽ oſtium introitu in area quod nũc eſt & feneſtras quæ in pariete propter eam areã ſunt parietem obſtruito,& parieti qui nũc eſt propter viã marginem perpetuom imponito,eóſque parietes marginéſque omnes quæ lita non erunt calce harenato lita politáque & calce vda dealbata recte facito, quod opus ſtructile fiet in terra calcis reſtinctaı partem quartam inditomine maiorem, cæmenta ſtruito. quam quæ cæmenta arda pendat P.XV.niue angolaria altiorem —— {facito.

Locúmq; purum pro eo opere reddito eidẽ ſacella aras,ſignáq; quæ in cãpo ſunt,quę demõſtrata erũt ea omnia tollito deferto componito ſtatuitóq; vbei locus demonſtratus erit duumuirum arbitratu Hoc opus omne facito arbitratu duouir. & duumuiratiũ qui in cõſilio eſſe ſolent puteoleis dũ in minus viginti adſient cũ ea res cõſuletur quod eorum viginti iurati probauerit probũ eſto dies operis K. Nouẽb.primeis dies pequn pars dimidiata dabitur, vbei prædia ſatis ſubſignata erunt,altera pars dimidia ſoluetur opere effecto probatóque. C. Bloſſius Q. F. H-S ∞ Ɖ idemq, Præſ. Q.Fudeius.Q. F. Cn. Tetteius Q.F.C.Cranius C. F. Ti. Craſſicius.

Ex opere faciundo.quæ pupilli Iunij. Vetus, Ex opere faciũdo pup.Iunij quæ. & ſic puto corrigendum.

Corriguntur leges Cenſoriæ. Vetus liber Aſconij, Cenſoriè.vt ſit,more & exemplo Cenſorũ.A Cenſoribus autẽ ſarctorum tectorum leges conſcribebantur, quibus addere poſteriores Cenſores nonnunquam capita quædam ſolebant, quos C.Verres imitatus eſt.Infrà tamen Verrina V, Cenſorias leges hoc edicto commutatas dicit.vt nihil immutãdum videatur. De lege Cenſoria, quæ ad Siciliæ portum pertinebat,mentionem facit Vlpianus in l. in lege Cenſoria,D.de verb.ſignific.

Cn.Domitius. Totus hic verſiculus, Cn.Domitius. L. M. L. C. Cn.S.Cenſores addiderunt,grandioribus literis ſcribendus eſt. Verba enim hæc ſunt capitum,quæ vulgò à Cenſoribus addebantur.

Socium ne admittito, néue ei partem dato, néve ei redimito. Cœpit hic locus emendari, reſtituto duobus locis quod tum in impreſſis multis, tum etiam in Aſconio deerat, pronomine EI. Quid enim ſenſus elici poterat, cùm ita ſcriptum eſſet? Qui de Cenſoribus redemerit, ne redimito. ſed cœpit, vt dixi, emendari, non enim planè integritati tuæ reſtitutus es. Nos verò ex noſtro libro, quod antea inchoatũ erat, abſoluimus. Reponimus enim quod ſuo loco deerat, pronomen EVM: vt poſthac ita legamus, Qui de Cenſoribus redemerit, eum ſocium ne admittito. Pupillum autem intelligit: ſicuti conſtat ex eo quod antè dixit, legem ab eo ſcriptam, qua pupillus excluſus eſt: & præcipuè ex eo quod continuò ſequitur, Ne parum locuples eſſet, &c. Quod autem ſcribit, Néve ei redimito, hunc habet ſenſum, Ne alter verbo redimat, reuera autem pupillus. Superius enim dixerat, Si opus pupillo redimatur.

Subierant periculum. Alij omnes, Subierunt. ſed hanc ſcripturam liber Aſconij confirmat.

H-S D L X *millib.* Quatuordecim millib. aureorũ.

H-S L X X X *millibus.* Duobus millib. aureorum.

Vetus tectorium delitum ſit. In aliis puto omnib. Deletum, nihil muto. Nam Delitas literas auctore Priſciano dixit M. Tullius in Epiſt. ad Caluum, Tuli moleſtè, quòd literæ delitæ mihi antè redditæ ſunt. Apud eundem tamen lib. XVIII. hoc in loco reperio DEIECTVM.

Aedilitatem petiuiſſem. Ædilibus quippe ſacrarum ædium procuratio committebatur. libr. 3. de Legib. & Accuſat. v.

Satiſdet damni infecti. Damnum infectum, inquit Caius Iuriſconſultus, eſt damnum nondum factũ, quod futurum veremur. Eſt autem præciſa locutio. ſubauditur enim Nomine. Satiſdare ergo damni infecti eſt, cauere datis fideiuſſoribus ſe damnum, ſiquod acciderit, ei cuius interierit, præſtaturum.

Hoc opus bono ſuo quoque. Alij omnes, in queis Aſconius, Bonum ſuo cuique. mendosè, vt arbitror. His enim quæ poſuimus, orationis verbis, eius accommodata videtur interpretatio: vt ſit ſenſus, Hoc opus bona quaque re, ac materie facito.

Lapis aliquis cædendus & apportandus fuit machina ſua? an illò, &c. Dele notam interrogationis. & puta dictum pro conſuetudine loquendi, directò, nullo verſo aut mutato verbo. vt ſi diceret, Quam vim iſtius fuiſſe legis exiſtimatis, qua iubetur opus bona quaque re fieri? Parui aliquot lapides cædendi fuerunt, & machina ſupernè tollendi, atque in ſuum locum deportãdi. Hoc eſt vniuerſum opus quod fecit Rabonius. nam quod ſequitur, An illò, &c. ſic emendo, vt in Aldino & aliis impreſſis ac manuſcriptis omnibus, NAM ILLO, ſine interrogandi nota. Differunt enim Saxum & Lapis: vt omnes norunt. Ideo ait, lapidem aliquem cædendum fuiſſe, & ſupernè machina tollendum ac deportandum. At ſaxa maiora nulla neque opus fuiſſe, neque aducta eſſe. Et addit MACHINA SVA, quia data opera machinam à fabro certam fieri oportebat.

Pauca operæ fabrorum mercedis tulerunt. Argumentum ex conſequentibus, Quoniam parua ſit ces, parum quoque operis eſſe factum. Nam quod ſequitur, VTRVM EXISTIMATIS, hoc idcirco ſubiunxit, vt oſtenderet paruam fuiſſe mercedem, ex eo quòd pro opere multo maiore, perexigua tamen pecunia ſoluta eſt: nempe mille ſcutati. Mercedes tamen in aliis corruptè legitur.

Manupretij machinæ. Manupretium quid ſit, opinor, cum Aſconio, tum ex his Valerij verbis intelligetur, quæ ſunt in eius Oratione apud Liuium, Decadis quartæ libro quarto, Sed in purpura quæ teritur, abſumitur, iniuſtam quidem, ſed aliquam tamen cauſam tenacitatis video: in auro verò, in quo præter manus pretium nihil intertrimenti fit, quæ malignitas eſt? Item ex illo Alpheni Iuriſconſulti, libro Pande. XIX. Quoad opus lapidis erit, pro lapide & manus pretio dominus redemptori in pedes ſingulos ſeptena dabit, item ex illo Plauti in Menæchmo.

ANCILLA. Obſecro mi Menæchme inaures da mihi,
Faciunda pondo duûm nummûm ſtalagmina,
Vt te lubenter videam, quom ad nos veneris.
MENÆCH. Fiat. cedo aurũ: ego manupretiũ dabo.

Senſus eſt igitur, Nihil opus fuit illo capite legis, quo iubetur, vt opus bona materie fiat. Nam materies nulla noua aducta eſt. vſi ſunt iiſdem lapidibus, quos tantummodo renouarunt, (quemadmodum paulo poſt ait, Totum opus ex rediuiuis cõſtitutũ eſt) itaque ſumptus dũtaxat factus eſt in fabrorũ operas, eáſque perpaucas, & manus pretium eius machinæ, quam ille data opera fecit. non enim materiei machinæ ratio ducenda eſt, quæ ad Fabrũ redit, ſed manupretij tantùm. Quæ cùm ita ſint, ſine dubio corrigendum, vt in aliis omnibus, Manupretium, in recto caſu, vt ſit, Quantum abſtulit mercedis manupretium machinæ.

Vtrum exiſtimatis. Hæc eò pertinent, vt quàm exiguus factus ſit ſumptus, intelligatur.

Lapide rediuiuo. Rediuiui lapides dicuntur, qui ſumpti ex edificio vetere, deintegro cæduntur, nouámque formam, quaſi in vitam reuocati, recipiũt; vt eſſe propè alij lapides videantur.

H-S *quadragenis millibus.* Mille coronatis.

Ad extremum conſcripſerit. Nonnulli libri ADSCRIPSERIT quod Priſcianus lib. XVIII. confirmat vbi pro CONSTITVERETVR etiam ſcriptũ reperio CONSTRVERETVR κατασκευασθείη ἄρα.

Atenim pupillo redimi non licebat. Legendũ, vt in Aldino, & aliis omnib. Atenim ſi pupillo: quanquã leue eſt hoc mendũ, aliud ſi nullũ eſſet. non enim cohæret oratio cũ iis quæ antecedunt. Quorſum enim pronomẽ IPSVM referendũ dicemus? Ad Raboniũ quidẽ pertinere, nõ eſt dubiũ. Sed eius, niſi duabus antè paginis, nullũ verbum factũ eſt, quò ſine cõtrouerſia, non eſt veriſimile Oratorem tã longè ſuam orationem retuliſſe. Deeſſe igitur perexiguũ quiddam apparet, in quo Rabonij mentio fiebat.

De populo accedere. Hoc interrogatiuè legendum putat Aſconius. Ex quo illum credibile eſt, paulo aliter hũc legiſſe locũ, hoc opinor, modo, Num neceſſe erat rem ad ipſum peruenire? non poterat aliquis ad hoc negotium de Populo accedere.

Anguſtijs temporis excluduntur omnes. Anguſtiorẽ tamen diẽ operi faciundo præſtitã arbitratur boni viri proferri. Labeo teſtatur in l. inſulã. 58. D. locat. In operis, inquit, locatione erat dictũ antequã diẽ effici deberet dicẽdo ſi ita factũ nõ eſſet quanti locatoris intereſſet, tantã pecuniã cõductor promiſerat, eatenus eam obligationem contrahi puto quatenus vir bonus de ſpatio temporis exiſtimaſſet. quia id factum apparet eſſe, vt eo ſpatio abſolueretur ſine quo fieri non poſſit.

Nemo Rabonio moleſtus eſt, neque Calendis Decemb. neque Nonis, neque Idibus. Subtiliſſimè locum hunc interpretatus erat Aſconius: quemadmodum quidem ex eius verborum veſtigiis ſuſpicari poſſumus. Sed verba propè omnia in iis quidem libris quos vidimus, interciderunt. Hanc tamen illorum fuiſſe ſententiam ſuſpicamur, Religioſis diebus vim cuiquam fieri non licebat. Idcirco Calendas & Idus nominauit, cùm diceret Rabonio moleſtum neminem fuiſſe. Nam Idus Ioui, Calendæ Iunoni dicatę ſunt. Nonas tamen, qui dies feriatus non erat, etiam nominauit: opinor, per occaſionem inductus aliorum ſimilitudine dierum ſolennium. tametſi hæc ex ipſa actionis ratione, ac pronuntiationis, per irriſionem dici, ſatis intelligi poſſe arbitratur Aſconius. Sed de actione iudicare ipſi aut perquam difficulter, aut nullo prorſus modo poſſumus. Hiſtoriam quidem, ex Macrobij Saturnalium primo, breuiter explicauimus.

Negabat opus in acceptum referre poſſe. Quid ſi, Referri? ſed in hoc vis nulla eſt. Illud potius imprimis obſeruandum eſt, referri in accepti tabulas non tantùm pecunias, verùmetiam opera, ſi quæ deberentur, moris fuiſſe.

Codicem obſignaſſem. Notum eſt quod ſuprà declarauit Aſconius, moris fuiſſe, vt accuſator omnia clauſa rei obſignaret.

Amicos allegat. Qui à me contendant vt codicis poteſtatem faciam.

Aliquid defenſionum. Rectius, puto, legatur, vt in lib. Aſconij, Aliquid defenſionis. Defenſionem autem intelligit aduerſus eorum accuſationem, qui dicerent, cùm opus à Rabonio non eſſet ſua die perfectum, eum tamen non exegiſſe.

Hac conditione ſiquis de populo Redemptor acceſſiſſet. Ex hoc loco iamdiu conor ſenſum aliquem eruere, ſed adhuc non poſſum. ita mihi obſcurus eſt, ac reconditus. nam quod affert Aſconius difficultatem mihi potius augere, quàm tollere videtur. Quòd enim verba hæc, QVI SIBI ereptam prædam arbitraretur, ad Rabonium referri putat oportere, hoc falſum eſſe intelligitur ex eo, quòd neque ſiquis alius ad hanc redemptionem acceſſiſſet, in Rabonij poteſtatem veniſſet: neque hæc verba intelligi de alio videntur poſſe, quàm de illo ipſo, ad quem eadem propè verba pertinent quibus paulo antè vſus eſt, SI DEVS pupillo redimitur, mihi præda de manibus eripitur. Deinde quæ ſubiicit argumenta, quibus doceat ad Verrem pecuniam perueniſſe, apparet manifeſtiſſimè ad illud ipſum probãdum pertinere, quod in extremo dixerat. Ex quibus arbitrari profectò cogimur, deprauatum eſſe locum, itaq; reſtitui poſſe vt ſic legatur, Hac conditione quiuis de populo redemptor acceſſiſſet: ſed cùm die cæteros redemptores excluſiſſet, tum in eius arbitrium ac poteſtatem venire nemo volebat, qui ſibi ereptã prædam arbitraretur. hoc ſenſu, Si hanc conditionẽ operi dixiſſet, vt quadriennio pòſt, eius operis ratio exigeretur, quiuis de populo redemptor acceſſiſſet: ſed duæ aliis omnibus res obſtabant. primum anguſtiæ temporis. nam Verres die cæteros excluſerat. ſic enim Accuſat. tertio loquitur, Exiguam diem præfinire operi, quo cæteros ab negotio excluderes: cùm ipſe in tuo redemptore nullam certam diem obſeruares. Deinde, vt ſuprà dixit, probatio futura erat Verris. idcirco nemo eum de opere ſuo arbitrari ac iudicare volebat, qui bo-

A lum illum, quem iſte iam ſpe atque animo deuorarat, ſibi quaſi è faucibus ereptum arbitraretur. Significat autem pupilli pecuniam, quàm ei pro operę faciundo imperaturus eſſet. Mirum eſt autem Priſcianum lib. XVIII. ſic locum hunc citare: hac conditione ſi quis de populo redemptor acceſſiſſet, non eſſet vſus: nam ſiquis acceſſiſſet, &c.

Cùm die cæteros excluſiſſet. Verres, ſcilicet. quod tamen falſum eſſet, ſi nihil immutaremus. nam ſi quadriennium præſtituiſſet, neminem excluſiſſet.

B *Venire nolebat.* Vetus liber Aſconij, Volebat, in quo ſenſus nullus eſt. Meam tamen coniecturam etiam adiuuat.

Nam quid argumentamur. Omnes libri veteres, Nonne argumentamur. in quo mendum manifeſtum eſt. Scriptum fuiſſe opinor, Non enim. ſed ea nota, quæ peruulgata eſt, vt litera. n. inter duo puncta collocetur. Quòd ſi liber antiquus noſtram hãc confirmaret, lubentius eam reciperem.

C *Nam quid argumentamur.* Quorſum hæc? vt hoc confirmet quod modò dixit, Hanc fuiſſe Verri prędam propoſitam.

Fecit iſte iudicium. Placet ſic, Fecit ipſe indicium per N. vt in aliis omnibus.

D. Brutus contenderet. Vt aliquid pupillo redimeretur. Apertè autem id contendiſſe illũ dicit, quippe Verris conſilium & technam intelligentem.

Numerauit. Rabonio ſcilicet. idque ex lege, quæ præſentem pecuniam ſolui iubebat.

D *Quod iam iſte ferre non poterat.* In libro Aſconij, Referre. quod quemadmodum conuenire poſſit, non diſpicio. Horum autem verborum ſenſus eſt huiuſmodi, Quoniam tantam Bruti contentionem diutius ferre non poterat, opere addicto Rabonio H-S IↃLX millibus, prædibus acceptis ab eodem Rabonio, remiſit, &c.

H-S LX millibus. Scutatis mille & quingentis.

Rabonij tabulæ. Scripſerat Rabonius, addictã ſibi à C. Verre pecuniam numeratam non eſſe,

E *Pupillum Iunium u. prætextatum.* Nam prætexta pueri toga ad annum ætatis XVII vtebantur: quo anno puram ſumebant, quæ Virilis dicebatur.

Populariter agere. Id eſt, ſeditioſè, & inuidioſè in ordinem Senatorium.

Gracchi & Saturnini. Non exponimus hiſtoriã, quàm vnicuique notam eſſe arbitramur. vide Appianum lib. de bellis ciuil. lib. I, Florum in Epit. & Plutarchum in Gracchorum vita.

Paulo tamen obſoletius. Paulo tandem, apertius F legeretur, hoc ſenſu, Qui antea ſplendidè magnificéque veſtiebatur. Erat enim Verres atratus in iudicio cum liberis & cognatis, vt erat conſuetudo. Quanquam TAMEN, pro Tandem frequẽter à Cicerone vſurpari ſuprà docuimus, Et Obſoletius veſtiri, antiqua loquutio eſt, pro Detrita & ſordida veſte indutum eſſe, vt in Rulliana II, Veſtitus obſoletior, & apud Liuium libro 27. vbi de M. Liuio loquitur, Erat, inquit, veſte obſoleta, capillóque & barba promiſſa.

G *Sine bulla venerat.* Aurea bulla ornamentũ puerorum erat ingenuorum, quorum patres equo meruiſſent, in cordis figura formata, quam ante pectus geſtabant. de qua Macrobius pluribus verbis commemorat libro Saturn. primo: Plutarchus in Romulo, & Plinius lib. XXXIII. Titus quidem Liuius libro Decadis III. ſexto, ſic ſcribit, Aurum, argentum, æs ſignatum omnes Senatores craſtina

die

die in publicum conferamus: ita vt annulos ſibi quiſque & coniugi, & liberis, & filio bullam, relinquant.

Ius ingenuitas dabat. Prætexta. Solis enim ingenuis ea conceſſa erat, libertinis verò nullo iure vti prætextis licebat, ac multo minus peregrinis, quibus nulla eſſet cum Romanis neceſſitudo. Sed poſtea libertinorum filiis certa de cauſa prętexta conceſſa eſt quam Macrobius eodem loco exponit.

Quod ornamentum. Bullam auream.

In vltima Phrygia, quid in vltimis Pamphyliæ partibus. In his regionibus Legatus, & Proquæſtore Cn. Dolabellæ Conſuli fuerat.

In foro populi R. Furtum in æde Caſtoris factum ſignificat, quam paulo antè in foro fuiſſe docuimus. Eodem modo ſcribit in libro ſequenti infrà, Quum videret in foro latrocinia Præturæ, &c.

Templum illud. Hæc dicit manu ædem Caſtoris oſtendens.

A ſigno Vertumni. Hic præeſſe creditus eſt contrahendis permutandíſque rebus: vnde Vertumni nomen reperiſſe arbitror. non quò mentes hominum & cogitationes verteret, vt nonnulli putant, ſed quia vertendis rebus præeſſet. Sed de Vertumni ſigno, quod in vico Thuſco fuiſſe traditur, extat elegia Propertij perelegans, in libr. Elegiarum IIII: quam vide omnino. Ex vico autem Thuſco in circum maximum, vbi ludi committebantur, iter eſt: quod (quia per illud iter deferri dij in thenſis ſolebant, in quorum honorem ludi dabantur, quemadmodum ex lib. Accuſa. quinto intelligimus) Ædiles curabant, quibus commiſſa erat ludorum procuratio. Significat igitur Verrem, cùm ludis præeſſet, quæſtum ex eius viæ curatione feciſſe. Fieri autem quæſtus poterat à viarum curatoribus, cùm aut ne quis viam facere cogeretur pecuniam dabat, aut id quod factum eſſet, ne improbaretur. Idem libro Accuſat. V, Omnéſque dij qui vehiculis thenſarum ſolennes cœtus ludorum initis, quorum iter iſte ad ſuum quæſtum, non ad religionum dignitatem faciendum exigendúmque curauit.

In quo quoque gradu. Particula IN ab aliis pleriſque libris abeſt & citatur ſine ea locus hic à Priſciano.

Eiuſmodi exegiſti. Cùm ei Ædilitatem gerenti ludorum procuratio commiſſa eſſet. Nam de Ædilitate hunc locum interpretari cogimur: quanuis nuſquam eius mentionem faciat.

Freto diiunctus. Freto interfuſi maris, quo Sicilia olim Italiæ cohærens auulſa eſt. quod quàm latum ſit Thuydides exponit, initio libri ſexti, his verbis, Σικελίας γὰρ περίπλους μέν ἐστιν ὁλκάδι οὐ πολλῷ τινὶ ἔλασσον ἢ ὀκτὼ ἡμερῶν, καὶ τοσαύτη οὖσα, ἐν εἰκοσισταδίῳ μάλιστα μέτρῳ τῆς θαλάσσης διείργεται τὸ μὴ ἤπειρος εἶναι.

Cùm populus R. Apud Priſcianum eodem loco reperio. Quam populi R. vt ad iudices referatur. quod mihi non probatur VICERENT autem dictū ſcribit ὁρῶν ἅμα, omnino eo aſpicerent.

Atque etiam. Atque etiam pro Atqui, vt alibi frequenter. Accuſat autem Verrem, quòd cùm Prætor vrbanam prouinciam ſortitus eſſet, iuríque dicundo præeſſet, quæ prouincia à capitalibus quæſtionibus ſeiuncta omnino eſt, quæſtioni tamen lege Corneli. conſtitutæ præfuiſſet. quod à noſtris iuris ſtudioſis diligenter obſeruari velim, qui de l. Imperium tanta contentione diſputant: eùm apertè conſtet, Quæſitorum merum Imperium fuiſſe, atque à Iuriſdictione planè diſiunctum: Prætoris verò vrbani mixtum fuiſſe, & in ſola iuris dicundi prouincia conſtitutum.

Petita multa eſt. Ea videlicet, quæ lege Cornelia conſtituta fuerat: ſiquis eam legem migraſſet. Antea tamen cùm quis Magiſtratus multam irrogaret, eius multæ certatio ad populum erat: vt ex libro III, de Legibus intelligitur, Oratione pro Cluentio, & aliis locis innumeris. Vnde autem deductum hoc nomen ſit, valdè obſcurum puto: cùm Sabinum, non Latinum eſſe vocabulum, Varro, auctore Gellio, teſtetur.

Adductus eſt in iudicium verbo. Id eſt, nullo argumento, nullis probationibus. Similiter in Orat. pro Sext. Roſcio, De quibus quoniam verbo arguis, verbo ſatis eſt negare. & infrà Oratione proxima. Itaque tantùm verbo poſuit: Sacerdote Prætore, Sthenium literas publicas corrupiſſe. Niſi fortè ſic poſtea ſcribendum eſt, vt duos ab hinc annos ſuſpicatus eram, & modò quoſdam libros Lutetiæ & Florentiæ multis ab hinc annis impreſſos ſcriptū habere reperio, Re quod in Tribunatu, & omnino ita eſt, nam Priſcianus eo quem ante citaui loco hoc amplius REVERA ſcriptum habet.

Contra legem Corneliam interceſſiſſet. Corneliam Tribunitiam intelligit, quam L. Sylla victor tulerat ne ad tribunos pl. prouocatio eſſet, vt ne iis intercedere liceret. Cicero lib. I. de legib. III. & Cæſar Gallici belli lib. I.

Paucos homines arrogantes. Non eſt omittendum ſine cauſa quod, hoc amplius, in lib. Aſconij reperio, neque ab hac ſententia alienum eſt; Paucos homines, vt leuiſſimè dicam, arrogantes.

Detrahere conatus ſit. Omnes libri veteres, Conatus eſt. quod ſine cauſa immutare non auſim.

Tabulas quas protuliſti. In Oppianici iudicio ſubſortitione facta dicebatur Iunius, Prætor eius quæſtionis, alios qui Iudices eius conſilij non eſſent, ad explendam damnationem ſuppoſuiſſe. Id vehementer confirmatum eſt auctoritate prolati codicis C. Verris, Prætoris vrbani, in quo ſcripta inueniebantur aliorum iudicum nomina, quàm qui Oppianicum damnaſſent. Solebant enim nomina ſelectorum iudicum à Prætore vrbano conſignari, & vbique haberi, vt ex illo conſtat quod eſt ſuprà. Libelli nominum veſtrorum, conſiliſque huius in manibus erant omnium. Itaque in Oratione pro Cluentio, Multa, inquit, à C. Iunio petita eſt, quòd C. Verres, Prætor vrbanus homo ſanctus & diligens ſubſortitionem eius, in ſuo codice non haberet.

Annulus aureus. Vide infrà lib. III.

Interpolando. Renouando ceram, ne litura lacunáve appareat. Interpolare, inquit Nonius, eſt immittere & interponere, & nouam formam è vetere fingere. & eſt tractum ab arte fullonia, qui poliendo diligenter vetera quæque, quaſi in nouam ſpeciem mutant. Plautus in Amphytrione, Illic homo me interpolabit, meúmque os finget denuo. Hæc Nonius. Apud Plautum autem de Mercurio Soſia loquitur, cùm illum de pugnorum vi ac pondere prædicantem audiſſet.

Reperire poſſet. Omnes alij, Reperire poſsit. quod non puto immutandum.

Eiuſdemmodi ſortitionem. Aſconij liber, Eiuſmod

ſubſortitionem. Vtrum legamus, non magni referre A arbitror. Etſi enim de ſubſortitione loquatur, ſortitionem tamen pro ſubſortitione poni, alio loco docuimus.

Per ſodalem ſuum Q. Curtium. Sodales dicuntur eiuſdem imperij prouincialis miniſtri, & adiutores. vt ſuprà, Nam ille quoque ſodalis iſtius erat in hoc morbo. vt huius Q. Curtij ſodalem fuiſſe, dum Cn. Dolabellæ vel Legatus, vel Proquæſtor eſſet, appareat. Nam infrà, ſic ſcribit, Hinc ratio cum Q. & Cn. Poſthumiis, Curtiis, multis nominibus, &c. B

Ex hac decuria noſtra. Hoc anno Senatum iudicaſſe, conſtat ex initio huius & ſuperioris Orationis. In Senatu autem trecentos fuiſſe Iudices ex cenſu conſtitutos, docet Celius in Epiſt. lib. VIII, Plutarchus in Gracchorum vita, & Plinius lib. XXXIII. itémque Florus in Epit. lib. LX: Legebantur autem annorum non minus XXXV, vt ſcribit Suetonius in Auguſto. Iam in prima & quinta Philippica tres fuiſſe Senatorum Iudicum Decurias Cicero declarat. Aſconius autem hoc loco inter Centurias & C Decurias hoc tantùm intereſſe ſcribit, quòd hæ honeſtiorum, illæ inferiorum dicerentur. Ex quo adductus ſum in opinionem, Decurias ex eo dictas, quòd decies decem continerent. vt ſiue Centurias, ſiue Decurias dicamus, nihil interſit. itaque Aſconius in extremo commentario in Piſonianam, Centurias tantùm poſuit, cùm etiam de Senatoribus loqueretur. Pompeius, inquit, tulit, vt ampliſſimo ex cenſu ex centuriis aliter quàm antea, lecti Iudices, æquè tamen ex illis tribus ordinibus, res iudicarent. Singulis autem decuriis per vices annua vacatio erat: vt eodem loco Suetonius oſtendit. Cùm igitur conſtituta eſſet quæſtio, qui Quæſitor erat, ex ea decuria ex qua Iudices conſcribi oportebat, Iudices deligebat: deinde in vrnam mittebat, vt ex ſortitione legitimus ac neceſſarius numerus confici poſſet. Sed Aſconius ſic locum interpretatur, Ex decuria noſtra, vt ſit, Ex ordine noſtro, nempe Senatorio In quo vis nulla eſt. tametſi hoc probabilius eſſet, ſi alij ordines iudicarent, nimirum Equites, aut etiam Tribuni Ærarij. Tum enim decuriæ Senatoriæ nomine, ordo Senatorius intelligeretur. ſed vt dixi nihil intereſt. Nam vt ordinem modò deſignet, tamen ex certa decuria delecti fuerant. hoc tamen animaduerſione dignum eſt in Aſconio, Equitum centurias dici & Tribunorum æris, Senatorum autem decurias.

Cuius mihi copiam quàm largiſsimè factam. Liber Aſconij, Cuius mihi poteſtatem largiſſimam fieri.

Cum is annuerat. Ex eodem libro ſine controuerſia ſic reſtitui oportet, Cùm iis quos iſte annuerat. Deſiderari autem nihil arbitror. In aliis quidem impreſſis, ſic legitur, Facultas eorum, quos iſte annuerat. ſed ita vt dixi corrigendum eſt.

ACCVSATIONIS IN C. VERREM

LIBER QVARTVS, ORATIO VII.

COMMENTARIVS.

Vt poſſim aliquo modo. Aliquando, omnes propè alij, & ita ſine controuerſia corrigendum. D

Hoc onere ſuſcepto, & recepta cauſa Siciliensi. Inter Suſcipere & Recipere quid interſit, cognoſce ex Aſconij commentariis in Diuinat. & ſuprà.

Cauſam totius ordinis. Senatorij, qui iudiciorum infamia laborat, ſuprà.

Cauſam populi R. Qui alium ordinem ad iudi- E ciorum adminiſtrationem poſtulabat.

Quod putabam. Conſiderandũ an potius QVAM legendum ſit. Senſus. Suſcepi cauſam illam de iudiciis vel retinendis vel transferendis, quæ tota in coniectura poſita eſt, nam alij Senatoribus culpam omnem attribuũt alij bonorum accuſatorum inopiæ: vel in diuinatione dictum eſt. Putabam igitur eam cauſam tum demum bene iudicari atque extingui poſſe ſi eam improbiſſimo reo firmus accuſator in iudicium veniret. Poterit tamen ita locus F explicari. Quod putabam tum denique ea de cauſa id eſt de controuerſia iudiciaria rectè iudicari poſſe: & quæ ſequuntur. Similis locus qui hunc illuſtrat legendus in oratione proxima.

Satis temporis ad dicendum. Viginti autem dies accuſatori dabantur: vt Aſconius teſtatur.

Diligens & firmus accuſator. Non pueri & quadruplatores, qui ſoli hoc tempore accuſant,

Atque adeo antequam. Laudat narrationem iſtam, vt numeroſè ſcriptam in Oratore, his verbis, Adhibenda eſt, inquit, numeroſa oratio, ſi aut laudandum eſt aliquid ornatius, vt nos in Accuſationis ſecundo, de Siciliæ laude diximus. Opportunè autem, qui Siciliæ calamitatem expoſituus eſt, initio florentem illius ſtatum exponit: vt è vtriuſque ſtatus comparatione acerbior calamitas, magíſque luctuoſa videatur.

Princeps Siciliæ. Prima fuit Siciliæ ciuitas Meſſana: quæ, quòd ab Hierone Syracuſanorum duce, qui poſtea Rex fuit, oppugnaretur, partim à Carthaginenſibus, partim à Romanis auxilium petiit, miſſóque Appio Claudio vrbem tradidit: Carthaginenſium duce, quem in arcem ante aduentum Appij receperant, ex vrbe pulſo. Polybius.

Prouincia eſt appellata. Subacta Italia, Romani primam omnium Siciliam aggreſſi ſunt. auctores Polybius, Diodorus, & alij. Eámque ſub imperium ſuum redactam, primam (vt ait Cicero) Prouinciæ nomine appellarunt. quo verbo procul victam regionem, vt Feſtus putat, ſignificabãt. Ex quo aliæ item regiones omnes, quæ extra Italiã populi R. imperio parerent, prouinciæ appellatæ ſunt: duntaxat

in quas

in quas Magiſtratus à populo cum imperio mitterentur,qui in iis ius dicerent. Nam aliæ, in quibus ius dicere Magiſtratibus populi R.non licebat, Liberæ dicebantur:& Liberari prouinciæ,quæ ſuo iuri,ſuiſque legibus relinquebantur.

Semel in amicitiam noſtram veniſſent. Capta Meſſana,& Hierone Syracuſis pulſo ac fugato, M.Valerius & M. Octacilius coss. miſſi in Siciliam fuerunt. quorum aduentu pleræque Syracuſanorum ciuitates ad Romanos defecerunt. ipſéque adeò Hiero,quem Conſules in amicitiam, percuſſo fœdere receperunt: pacto etiam inito, vt deinceps Syracuſani,ſocij atque amici populi R. appellarentur.Polybius.

*In Africam ex hac prouincia gradus Imperij factus eſt.*Pulſis ex Sicilia Pœnis,p. c. itáque prouincia populus R.duce Attilio Regulo,primùm in Africam belli terrorem conuertit,& paucis diebus Clypeam ciuitatem maritimam,itémque amplius ccc caſtella ſubiugauit.Polybius,Strabo,alij.

*Maioribus in Africam.*Nonnulli alij, Maioribus noſtris.& ſic puto emendandum.

*Receptaculum claßibus.*Sic Strabo lib.vi. de Meſſana loquens ἐχρήσαντο (inquit) ὁρμητηρίῳ ῥωμαῖοι πρὸς τὸν σικελικὸν πόλεμον τὸν πρὸς καρχηδονίους. vſi ſunt, inquit, eo receptaculo Romani in bello Siciliensi contra Carthaginenſes.

*Claßibus noſtris pateret.*Immutatio temporis,Pateſet,pro Patuiſſet:quę frequentiſſimè tum ab hoc, tum ab aliis veteribus vſurpatur.

*Exornauit.*Hæc ipſe fuſius libro v,infrà.

Superatis hoſtibus temperauit. Pro Ab hoſtibus, vetuſtè poſitum,vt ſuprà, Te putet quiſquam, ſociis temperaſſe. Et infrà, Si cuiquam denique vlla in re vnquam temperauerit, vt ei vos quoque temperetis.

Loci natura. Syracuſarum ſitum & deſcriptionem cognoſce,infrà

Terra marique claudebatur. Mari ab ortu. Terra, ex ea parte quæ Ætnam montem ſpectat, de quo Verrina vi, Hinc Poſidonius Syracuſas ἀκρόπολιν ἐπὶ θαλάττης ſitam dicebat: vt Strabo lib. vi teſtatur.

*Vi conſilióque cepiſſet.*Captæ ſunt à M. Marcello Syracuſæ noctu, opera & conſilio tranſfugæ cuiuſdam, à quo illi nuntiatum eſt, diem feſtum Dianæ in vrbe per triduum agi: & quòd alia in obſidione deeſſent,vino largius epulas celebrari.Liuius.

*Hoſtium vrbem.*Syracuſas.

Itaque ad omnes. Nunc ne inſulæ vtilitate quæ erat extrema in partitione poſita,commemorat.

*Ex ſociorum inſula.*Sicilia.

*Domi noſtræ conditum.*Nonnulli libri iam conditum,quod non improbo. Senſus eſt enim Tantam eſſe Siculorum liberalitatem, vt quod apud ſe natum eſt,id non ſit ab iis petendũ: continuò enim id ad nos aduehunt.

*Cellam penariam.*In hanc eandem ſententiam luculenter Strabo lib.Geog.vi,his verbis, τὴν δὲ τῆς χώρας ἀρετὴν θρυλλουμένην ὑπὸ πάντων, οὐδὲν χείρω τῆς ἰταλίας ἀποφαινομένων, τί δεῖ λέγειν; σίτῳ δὲ καὶ μέλιτι, καὶ κρόκῳ καὶ ἄλλοις τισὶ κἂν ἀμείνω τις φαίη. πρόσεστι δὲ καὶ τὸ ἐγγύθεν. ὡσανεὶ γὰρ μέρος τι τῆς ἰταλίας ἡ νῆσος. καὶ ὑποχορηγεῖ τῇ, Ρώμῃ, καθάπερ ἐκ τῶν ἰταλικῶν ἀγρῶν ἕκαστα εὐμαρῶς καὶ ἀταλαιπώρως. καὶ δὴ καὶ καλοῦσιν αὐτὴν ταμιεῖον τῆς Ρώμης. κομίζεται γὰρ τὰ γιγνόμενα πάντα, πλὴν ὀλίγων τῶν αὐτόθι ἀναλισκομένων

A δ ἰώρο· ταῦτα δ' ἐστὶν, οὐχ οἱ καρποὶ μόνον, ἀλλὰ καὶ βοσκήματα καὶ δέρματα, καὶ ἔρια, καὶ τὰ τοιαῦτα. id eſt, Regionẽ verò quam omnes tãtopere celebrant,atque Italia ipſa nihilo deteriorẽ eſſe prędicãt,quid attinet cõmemorare?nã à frumẽto ſanè ac melle, & croco aliiſque præterea frugibus.poſſit aliquis melius Italico Siculum ſolum dicere.Huc accedit vicinitas locorum atque propinquitas. Eſt enim quaſi pars quædam Italiæ hæc inſula,quæ Romæ res ſingulas; quaſi ex ipſius Italiæ prædiis prolixè ac nullo labo- B re ſuppeditat. Qua de cauſa vrbis eam Romæ cellam penariam nonnulli nominant. quum ſcilicet omnia quæ ibi naſcuntur,eò comportentur, paucis exceptis,quæ ab incolis conſumuntur. qualia hæc ſunt,non fructus modò,ſed & pecora,& coria,& lanæ,& quæ ſunt generis eiuſdem.

Italico maximo difficillimóque bello. Cauſam huius fuiſſe belli ſcribunt Appianus,Liuius,& alij,non impetratam à S. P. Q. R. ciuitatem: cuius magno ſtudio Italici omnes tenebantur. ob eámque cau- C ſam defeciſſe omne Latium, Picenum, Hetruriam, Campaniam,& omnem propè Italiam. bellúmque ſibi calamitoſum & exitiale,populo R.intuliſſe. fractos enim à Carbone Lucanos, à Sylla Samnites,à Catone Hetruſcos,à Gabinio Marſos,à Cn. Pompeio Strabone euerſum Aſculum fuiſſe.

*Non pro penaria cella,ſed pro Aerario.*Non modò commeatum, ſed etiam pecuniam ſuppeditaſſe.

*Quæ forſitan ne ſentimus.*Nonnulli veteres,Quod forſitan:vt hic locus κατὰ παρένθεσιν legatur. ex quo D non ineptus elicitur ſenſus. Receptam tamẽ lectionem retineo,quam & manuſcripti codicis & Aſconij auctoritas confirmat

Multis locupletioribus. Mercatores autem ſignificat quaſi diceret.Multo ideo locupletiores ciues habemus,quod habeant prouinciam propinquam fructuoſam.&c.

*Quò facilè excurrãt.*Mercatores,quos illa mercibus ſuppeditandis cum quæſtu compendióque di- E mittit.

*Negotium gerant.*Negotiatores,id eſt decumani, aratores,pecuarij,cæterique publicani, ac vectigalium redemptores,qui in ea prouincia ſedes ac domicilium collocant.

*Quaſi quædam prædia.*Prouinciæ ſunt prædia:vectigalia,prouentus.

Nunc increbruit. Quam nunc ſuſcepit vita hominum,conſuetudóque communis.

*Cæterorum ſimile Græcorum.*Qui otio & ceſſatio- F ne delectantur.Sic in Orat. pro Seſtio, Græculum ſe atque otioſum putari voluit.

Neque Publicanus neque negotiator. Publicani nomine,& pecuarij,& portitores intelliguntur. Erant hi omnes,propter vectigalium rationem, omnibus odio exteris nationibus.

*Neque negotiator.*Id eſt,Alius negotiator, præter publicanos: veluti aratores, argentarij, Senatores, quibus liberæ Legationes ad negotia obeunda, de- G cernuntur.Nam publicanus negotiator eſt.

Ad aram legum. Ariſtoteles libro Rhethoricæ iii, ſcribit Archytam Tarentinum in rebus diſſimillimis ſimilitudinem poſuiſſe: cùm diceret Iudicem & aram idem eſſe: quòd ad hæc ambo, qui iniuria affecti ſunt, confugiant, petentes, vt ſuas iniurias vlciſcantur,ὥσπερ,inquit,Ἀρχύτας ἔφη ταυτὸν εἶναι διαιτητὴν καὶ βωμόν. ἐπ' ἄμφω γὰρ τὸ ἀδικούμενον καταφεύγει.

Conſilio confugerent. Confugerint,opinor,rectius A legeretur.

C.Marcellus. Succeſſor M. Lepidi, Siciliæ Prætoris.

Poſtquam M. Antonij. Deprauatus locus, relicta nulla, aut perquam obſcura ſententia. Quum enim ET particula alteram item geminam deſideret, vt cùm dicimus, Et hoc pertulerant,& illud ſenſerant: deeſt tamen quæ illi priori comitetur, Tametſi & illum annum. ſed hoc mendum non difficile eſt corrigere. Extat enim apud Aſconium & hoc loco, & B in Diuinationis commentariis vera lectio: in quibus non Poſtquam M.Antonij, ſed hoc quidem loco, ET POSTEA M. ANTONII: in Diuinatione verò, ET POST, ſcriptum habebat meus manuſcriptus, & Aldi liber. De Antonio porrò ſcribit Aſconius, nec vno loco. Infinitum autem eius imperium Tullius appellat, quòd ei Senatus æquum imperium in omnibus prouinciis cum Proconſulibus, vſque ad quinquageſimum miliarium à mari decreuerat. vt ſcribit Velleius Paterculus poſteriore volumine. C

Sic à maioribus. Deſiderari videtur, Scilicet. vt ſit, Scilicet, ſic à maioribus acceperant. Affirmationem enim plerunque ſignificat. quod eo probabilius videtur, quia ſæpe in antiquis libris notam inuenio, punctum ad ſ literam, pro Scilicet, hoc modo ſ. quæ nota prætermitti à librario facilè potuit.

Beneficia Senatus. Vt legibus Hieronis vterentur D Reges Siciliæ. Victis hoſtibus nouæ leges à populo R. per decem Legatos mittebantur.

Quandoquidem iam ante. Nonnulli libri quando quidem agros iam ante, quod ſine dubio rectum puto.

Apud patronos. Marcellos, Scipiones, Metellos. De prouincialium hominum conſuetudine patronos adoptandi ſuo loco dictum eſt.

In iſtum crimina. Id eſt Criminationes, vt alibi dictum ac demonſtratum eſt. E

Cognouerant. In Quæſtura, quam Pæduceo Prætore Lilybæi geſſerat.

Plures partes defenſionis. Cùm ſcilicet vnum accuſem, multos defendam.

Quemadmodum venerunt. Quàm animosè, quàm nullis minis deterriti.

Ipſi velint. Reformidantes L. Metelli Prætoris Siciliæ, & Verris amiciſſimi animum offendere.

Saluti conſulam. Potius habebo rationem, quid F illis ſubſidio, quàm quid terrori eſſe poſſit.

Cum faſcibus mihi præſto fuerunt. Habuerunt enim Quæſtores in prouinciis ſuos lictores, prætextam togam, & reliqua Magiſtratus inſignia: quemadmodũ ex Orat. pro Plancio intelligitur. Nam, inquit, ſimulac me Dyrrachium attigiſſe audiuit (de Plancio loquitur, Quæſtore tum Macedoniæ) ſtatim ad me lictoribus dimiſſis, inſignibus abiectis, veſte mutata profectus eſt. At Vrbani Quæſtores neque lictores, habebant neque Viatores, quia neque vocationem G neque prehenſionem habebant vt ait Gell. lib. XIII. cap. XII. Sed hoc loco quæritur, cùm iſti Quæſtores Verri non Metello fuiſſent, an tam diu poſt Verris diſceſſum imperium obtinerent, præſertim cũ alij in ipſorum locum ſucceſſiſſent? Nam faſces imperij ſunt inſignia. Reſpondemus, hos neque imperium neque poteſtatem id temporis habuiſſe quod Cicero demonſtrat, cùm ait, Quæſtores vtriuſque prouinciæ qui iſto prætore fuerant. Fuiſſe illos dicit non eſſe. Sed deponere ſuos faſces, qui è prouincia cùm imperio vel poteſtate redibant, antequã in Verrem ingrederentur non ſolebant, quod ex ipſius Ciceronis facto apparet lib. epiſt. ad Atticum VIII & Piſonis in oratione contra ipſum. Etſi autem alij, qui Verris Quæſtoribus ſucceſſiſſent, eſſent in prouincia: deponere tamen ſuos faſces prius quàm in Vrbem ingrederentur, nullis Magiſtratibus mos erat.

Non tam illis Siciliam. Acerbè in Metellum, & Metelli comites. vt ſi diceret, Illa prouincia, quam non adminiſtrationis cauſa, ſed prædæ & quæſtus gratia poſtulaſtis, vnde pleni atque opimi decederetis, non tam fuit Sicilia, quàm Verris opes ac facultates conciliatæ annis ſuperioribus.

Si decreſſent Legationem. De hoc more mittendarum Legationum, cognoſce ex commentariis in Verr. II, infrà.

Præſentibus denuntiauimus. Teſtimonia. Et ſic loquutum video Quintilianum libro Inſt. V, Et quoniam, inquit, duo genera ſunt teſtium, aut voluntariorum, aut eorum quibus Iudex in publicis iudiciis lege denuntiare ſolet, &c. Perrarò tamen Denuntiare præciſè dicitur: ſed Denuntiare teſtimonium.

Vna opera. Vt Verrem laudarent.

Publico conſilio. Sui ſenatus auctoritate.

Vis illa ſummi imperij. Quam L. Metellus Siciliæ prætor habet. Nam proconſules & proprætores neminem in prouincia qui donum decretis intercederent habebant: vt paulo poſt dicetur. præterea tum priuatis, tum capitalibus cauſis præerant, quapropter ſummum imperium habere dicebantur.

Proficiſcerentur. Laudaturi Verrem.

Qui contra iſtum Legatos decr. Senatores videlicet Siciliæ ciuitatum, qui ipſi Legati mitterentur.

Quod intelligo. De vtroque genere hominum, & noſtrorum, & Siculorum.

Vt vos quoque temperetis. Pro Vt vos, ſcribendum putarem EI VOS. nam VT particula bis poſita ſententiam relinquit inchoatam, & imperfectam.

Statim Romæ & ad Vrbem. Ex hoc loco coniecturam capimus, diſſimilem fuiſſe Conſulum & Prætorum rationem in ſortiendis comparandíſve prouinciis. Nam Conſules adhuc deſignati, & antequam Magiſtratum inirent, ſibi decretas prouincias aut ſortiebantur, aut ſuo ipſi arbitratu inter ſe comparabant. quemadmodum ex Orat. de Prouin. Conſ. Salluſtio in Iugurtha, & innumeris Liuij locis facilè intellectu eſt. At Prætores, qui modò Vrbani Magiſtratus erant, eas prouincias in quas cum imperio exirent, quo tempore, opinor, Magiſtratu abibant, ſortiri conſueuerant. Ad vrbem autẽ quid ſignificet, dixi ſuprà. Meam coniecturam etiam hoc adiuuat, quòd li. Epiſt. ad Att. I, Epiſt. Accepi, ita ſcribit, Prouincias Prętores nondum ſortiti ſunt. cùm illam Epiſtolam VI Cal. Feb. ſcribat.

Vno anno. Quærit Aſconius, cur vno anno. Reſpondemus, quia Prætoriæ prouinciæ ſunt annuæ: & quia diuinare Verres non poterat, fore vt ſibi nõ ſuccedente Arrio, prorogaretur prouincia.

Non prouinciæ rudis. Quæſtor videlicet, & Legatus didicerat in Achaia, Aſia, Pamphylia. &c.

Ex nomine iſtius. Sic ſcilicet, Verres, ô Verres, prouinciam, & inanem relinques. Nam ipſa quoque hominum

hominum nomina in omen vertebant: adeò vt ne dux quidem eligeretur nominis ominoſi. Liuius Decadis III. lib. VIII, Sed illi primum non Atrium Vmbrium Semilixani, nominis etiam abominandi ducem, ſed Decium Iubellium Tribunum mil. ſequuti ſunt.

Quid in prouincia facturus eſſet. Priſcianus lib. VIII. Quid iſte in prouincia. quod mihi videtur ad Tullianæ orationis genus propius accedere.

Perridiculi homines. Facæti qui aliis riſum mouent, vt ſupra Ver. 3.

Sed etiam nomina. Obſcurus mihi locus: niſi ſubaudimus eorum, quod ſpoliandorum aliqua erat occaſio Dionis nimirum & aliorum. vel nomina, cauſas ſpecioſas interpretemur: & Veneris Erycinæ cauſam intelligamus.

Ad euertendam prouinciam. Legendum apparet, Ad euerrendam.

Beneficio Q. Metelli. Itaque paulò poſt Q. Cæcilium Metellum eum nominat.

H-S vndecies numeratum. De hoc genere dicendi cognoſce infrà.

Eſſe multatum. Id eſt Teſtamento damnatum eam hæreditatem Veneri reddere.

Ex teſtamento. Secundum teſtamentum ſecundum legem, ſic formam teſtamento præſcriptam.

Cauſam pecuniæ. Conficiendæ. Sic apud Iuriſconſultos cauſa bonorum plerunque dicitur, vbi ſubauditur acquirendorum.

Vt eſt conſuetudo. Erat hæc Quæſtorum procuratio, vt quæ Reipub. commiſſa eſſent, exquirerent. eáque de cauſa iure dicendo conuentus circuirent, quemadmodum docet Suetonius in Cæſare, & perſpicitur in Diuinatione ſuprà, de Quæſtore Cæcilio Siciliam iuris dicendi cauſa obeunte. Et Varro, Quæſtores, inquit, à quærendo, qui conquirerent publicas pecunias.

Qui Erycum montem obtinebat. Aſconius, Erycinum. & ſic emenda: vel vt Virgilius, Plinius, & alij Erycem.

Quadruplatorum deterrimus. Fortaſſe TETERRIMVS.

Conuentu quadruplatorum. Quadruplatores qui dicantur, cognoſce ex Aſconio in Diuinationem, & in hunc ipſum locum.

Hunc hominem. Vetus, Hic hominem. quæ lectio probabilior videtur.

Maluit ſe potius. Similem locutionem in diuinatione obſeruauimus.

Sex. Pompeij Chori. Qui beneficio Sex. Pompeij ciuis R. erat factus.

Ac prudentiſſimi. Vetus, Prudentiſſimi. quod magis arridet.

Lucullus qui tum in Macedonia fuit. Quo tempore in Aſiam proconſul ad bellum Mithridaticum profectus eſt. Nam Proconſulari imperio Macedoniæ præfuiſſe Lucullum non reperio.

Teſtimonia M. Lucul. Deeſſe videtur verbum Recita: vt aliis in locis innumeris.

Si commiſſum quid eſſet. Contrà quàm teſtamento cautum erat.

Multa erat. Hæreditas ad Venerem transferebatur.

Ipſos viginti annos. Sine dubio probabilior Aſconij lectio, Ipſo vigeſimo anno. vt etiam ad extremum negatio tollatur. petitam enim hæreditatem fuiſſe apparet, ex eo quòd ſcribit cauſam à Verre fuiſſe cognitam. Neque obſtat quod ab hinc duos A & viginti annos. Nam duobus annis antequam hæc Cicero diceret, facta, hæc erant in Sicilia. IPSOS autem ἐμφατικῶς dixit pro integros: vt certo loco demonſtrauimus.

Petita eſt. Quaſi exiſtente conditione, cùm voluntati teſtatoris non eſſet obtemperatum.

Non peruenit. Sed ad Volcatium.

Aſſeueratur in hoc, an tentatur. Vtrum ſeriò id dicunt, vt defendant, an experiuntur ſi poſſint ea ratione defendere. Nam Aſſeuerare pro ſerio dicere, B & pro eo quod Græci σπουδάζειν dicunt, Latinè vſurpamus. Hic ipſe in Bruto, Bella ironia, ſi iocaremur: ſin aſſeueramus, vide ne religio nobis tam adhibenda ſit, quàm ſi teſtimonium diceremus. Plato in Gorgia, Εἰπέ μοι ὦ Χαιρεφῶν, σπουδάζει ταῦτα Σωκράτης, ἢ παίζει; Et in Phædro, Δοκῶ γάρ σοι παίζειν, καὶ οὐχὶ ἐσπουδακέναι.

Verres calumniatores. Apud Aquilam Romanum, hoc modo, Verres calumniatorem apponebat, Verres de cauſa cognoſcebat, Verres pronuntiabat. C quod ex memoria promptum apparet, & minus diligenter perſcriptum.

Qua vi erat. Quo iure, aut quo verò imperio auferebat.

H-S CCCC millia. Coronatorum quadraginta millia.

Ecquis Volcatio. Omnes libri veteres, Et quis: quo modo quidem acrior efficitur oratio.

Vnam libellam. Dixi in Orat. pro Q. Roſcio.

H-S quadringentis. de hoc dictum eſt Actione pri D ma extrema.

Quo quiſque te maximè. Apud Aquilam Romanum locum hunc ſic ſcriptum reperio, Comites illi delecti manus erant tuæ: vt quiſque te familiaritate attigerat, ità maximè manus tua putabatur. Quod etſi decurtatum & mutilum eſſe conſtat (reliqua enim ad ipſius propoſitum vel maximè pertinebant: ſed librarius in his verbis, Manus erant tuæ: quæ ſecundo loco poſita erant, hallucinatus eſt) præbet E tamen exiſtimandi copiam, non Quo maximè Aquilam ſcripſiſſe, quod verbum inſolitum atque inuſitatum eſt: ſed Vt maximè: quod & particulæ inſequenti ITA MAXIME reſpondet: & ad loquendi conſuetudinem propius accedit.

Nemo vnquam tam reus, tam nocens. Prius TAM abeſt à libro manuſcripto: vt ſic legamus, Nemo vnquam reus tam nocens. quod valdè probo.

In Verre defenſionis tentare rationem. Odioſè in Verris defenſores, quaſi qui iiſdem, quibus C. Ver- F res, criminibus affines, in eo defendendo experiantur num aliquem ſibi ex ſimilitudine cauſæ defenſionem comparare poſſint. Vrget Iudices commemoratione incommodorum quæ ſine dubio conſecutura ſunt, ſi hæc Verris defenſio admittatur.

Opera tanta danda eſt. Vox TANTA, non eſt dubium quin aut aurium ſcriptoris, aut eius qui dictabat pronuntionis, vitio in hunc locum irrepſerit: ex quo ſine controuerſia tollenda & inducenda eſt.

Spes amicitiæ. Spes quam in eorum erga nos amicitia poſueramus, fore vt pro ea amicitia exiſtimationi noſtræ conſulerent. vt paucis poſt verſibus, Ego iampridem ab eo, cui meam exiſtimationem charam fore arbitror. Similis ſpes Ciceronem fefellit in Aſiæ Proconſulatu, vt in Epiſt. I. lib. VII. ad Att. Nam οὐ τοῦ πάρεργον volo te hoc ſcire omnia illa prima, quæ etiam tu literis in cælum fe-

rebas, ἐπίτηκ[illegible] fuerunt. Quàm non eſt facilis virtus, quàm verò difficilis eius diuturna ſimulatio.

Vt indicemus. Subaudi, nos ab illorum comitatu, niſi forte ABDICEMVS legendum videtur.

Miſſos faciamus. Idem libro proximo, infrà, Quæſtores, Legatos, Præfectos tuos, &c.

Liberaliſſimi. Id eſt, ad bene de omnibus merendum promptiſſimi, maximáque voluntate cuius gratificandi præditi. Hoc autem modo præfecturas ambire ſolitos ſimilis in lib. De orat. II. locus demonſtrat vt noſter Seæuola Septumuleio illi Anaguino cui pro C. Gracchi capite erat aurum repenſum rogāti vt ſe in Aſiam præfectum duceret, Quid tibi vis, inquit, inſane? tanta malorum eſt multitudo ciuium vt tibi ego hæc confirmem, ſi Romæ manſeris tum paucis annis ad maximas pecunias eſſe venturum.

Vetus aſſectator Qui iampridem illius, in prouinciis, comes eſſe conſueuerat.

In beneficij loco deferendum. In hanc rationem de Q. Fuffidio ſic loquitur in Epiſtola ad Brutum, lib. Ep. XIII, Et fuit in Cilicia mecum Tribunus mil. quo in munere ita ſe tractauit, vt accepiſſe ab eo beneficium viderer, non dediſſe.

In conſilio, hoc eſt cum ſua cohorte. Prætores in prouinciis Legatorum ſuorum, & negotiatorum ciuiū Ro. opera vtebantur in iudiciis. Cohortem in conſilium aduocare legibus non licebat. itaque Oratione ſeq. infrà, Metellum ex ſua cohorte iudices nullos dediſſe affirmat. Veruntamen quia non In conſilio cognoſcere dicere ſolemus, ſed Cum conſilio, vt conſtat ex locis innumeris: corrigendum potius ſic putarem, vt Concilio per c legeremus: vt ſignificet conuentum, qui quò concilium indictum vadimoniáque promiſſa eſſent, agebatur. Liuius lib. XXXI, Siculorum ciuitatibus, Syracuſas, aut Meſſanam, aut Lilybæum inducitur concilium. Prætor R. conuentus agit. eò imperio euocati conueniunt. excelſo in ſuggeſtu ſuperba iura reddentem, ſtipatū lictoribus vident: virgæ tergo, ſecures ceruicibus imminent, & quotannis alium atque alium dominum ſortiuntur.

Quas ipſe inſtituerat cognoſcere. Non enim cauſas ſolebat Prætor cognoſcere, niſi certas: vt quæ ad Remp. pertinebant. qualis erat Dionis, & duorum fratrum.

Qui iudicia dant. Qui litigatoribus dant poteſtatem iudices eligendi, & apud eos cauſam dicendi. Iudicibus autem poteſtatem cognoſcendi, iudicandíque. Qua poteſtate Romæ prætor Vrbanus, in prouinciis Proprætores & proconſules præditi fuerunt.

Qui iudicant. Priuatorum hominum, qui iudices à Prætore dabantur.

A quopiam veſtrum. Noſtrum, poſtulabat tenor orationis. ſed Veſtrum dixit, quò facilius iniuriæ ſuæ commemoratione iudices commouerentur.

Interdicere poſſit. Intercedere legendum, & ex ſenſu apparet, & ex Aſconio. Hoc enim ob eam cauſam dictum eſt, vt ab vrbanis Prætoribus Prouinciales diſtingueret. Vrbanis enim, & Tribuni pl. & pares denique omnes, maioréſque poteſtates intercedere poterant.

Non poſſit aliter iudicare. Inconſequens locutio, quod vitium orationis Græcis ἀνακόλουθον appellant: & nonnunquam in hoc ipſo auctore reperitur. Subauditur autem, Quanto deterior erit reorum conditio? Sed cur Octauius aliter iudicare non poterit? quia priuatis hominibus ius facere non licet: ſed neceſſe habent, ex eo iure quod illis à Prætore datum eſt, ſententiam dicere: neque ab ea formula, vel tantulum eis diſcedere permittitur.

Sit eiuſmodi L. Octauius. Senſum in hac verborum interpunctione non video. Legendum ſic, arbitrarer, Sit eiuſmodi. ſubaudi, iudicium: vel iuris à Prætore dati formula, L. OCTAVIVS BALBVS IVDEX ESTO, SI APPARET, &c. Hanc autē fuiſſe iudiciorum formulam, diximus in Orat. pro Q. Roſcio.

Quo de agitur, ex iure eum P. Seruilij eſſe. Antiquus liber, Ex iure quūm. Qui hanc notā ignorarūt, partim Equum, vt in aliis propè omnibus impreſſis, & manu ſcriptis, poſuerunt: partim, vt in hoc, Eum. Ego hanc notam ſic interpretor, vt ſignificet Quiritium. Formula autem hæc erat actionum, vt ex Valerio Probo intelligimus: cuius quæ fuerit ſententia declarat Vlpianus, in eo libello qui Tituli Vlpiani inſcriptus eſt, & nuper in lucem editus. verba eius ſubſcribemus, vt quærendi labore ſtudioſos leuemus, Qui tantùm in bonis, non etiam ex iure Quiritium ſeruum habet, manumittendo Latinum facit. In bonis autem alicuius ſeruus eſt, velut hoc modo: ſi ciuis R. à ciue R. ſeruum emerit, iſque traditus ei ſit, neque tamen mancipatus ei, neque in iure ceſſus, neque ab ipſo anno poſſeſſus ſit. nam quandiu horum quid fiat, is ſeruus in bonis quidem emptoris eſt: ex iure Quiritium autem venditoris eſt. Ex quibus verbis alius Ciceronis locus intelligitur, ex lib. Epiſt. XIII, Eius frater, inquit, nuper mortuus eſt. nullam omnino arbitrabamur de ea hæreditate controuerſiam eum habiturum. & eſt hodie in bonis. Significat enim nondum in iure ceſſionem eſſe factam: adiſſe tamen hæreditatem. nam, vt idem Vlpianus ſcribit, hæreditas in iure ceditur, & antequam adeatur, & poſtquam adita fuerit.

Q. Catulo reſtituetur. Subaudiendum, TVM damnetur Seruilius. Et ſcribenda hæc ſunt eatenus literis paulo grandioribus. Ponit autem Q. Catulum petitorem: & P. Seruilium reum ac poſſeſſorem fundi: quem Prætor, licet Seruilij eſſe appareat, Q. tamen Catulo reſtitui iubet.

Non neceſſe erit. At ei adimet, cuius eſſe apparuit. Oſtendit vim poteſtatis Prætoriæ in prouinciis: cuius quamuis iniquo & iniuſto imperio, neceſſe tamen habeant iudices obtemperare. magnamque habet hæc fictio commonſtrandæ iniquitatis & iniuriæ facultatem. Dicit enim, Si hoc in vrbe fieret, neque intercedi poſſet, indigniſſimum omnibus videretur. Atqui in Sicilia factum eſt, vbi ne hiſcere quidem quiſquam audebat, vbi nemo poterat intercedere. Nam etiam in Vrbe iudices ad eam Prætoris formulam aſtringerentur, niſi aut Tribuni aut par, minórve alia poteſtas appellaretur. Ex iure enim à Prætore dicto, ac præſcripto priuati homines iudicabant: neque tantulum ab ea formula diſcedere poterant. adeo vt ſi vndeuiginti aperte deberentur, & viginti petita eſſent, in eaque viginti ius à Prætore compoſitum fuiſſet, iudici nihil aliud niſi condemnare petitorem liceret, quemadmodum in Oratione pro Q. Roſcio docuimus. Nam cùm iudicibus ſine Magiſtratus permiſſu, neque abſoluere, neque condemnare liceat: (alioqui enim ius illis facere liceret, quæ poteſtas ſolis Magiſtratibus, permiſſa

miſſa eſt) non debet illis, cùm de condemnando Prætor loquitur, abſoluere permitti. itaque cùm ad reſtituendum fundum L. Octauius iudex datus ſit, non autem ad eundem ei cuius erit, adiudicandum, neceſſe erit L. Octauio P. Seruilium cogere Q. Catulo fundum reſtituere: eúmque, quem æquo iure non oporteat, condemnare.

Aut condemnare. Obſcurus, &, vt mea fert opinio, malè affectus locus: qui tamen parua immutatione facta cōmodiſſimè ſanari poterit, ſi pro AVT, ET particulam reponamus: quam ſenſus ipſe flagitat. Nam ſi ſic interpretemur, Aut condemnare in litis exiſtimationem, genus orationis, inconcinnum & alienum videbitur.

Si non accipit. Creditor.

Te debere dicis. Tu debitor.

Si petit. Apud Aſconium, petitur: cui nonnulli libri conſentiunt inepte vt proximus locus demonſtrat.

Ducas. Quidam de addicto loco interpretantur, vt ſit ſenſus, ſi peteret aliquid is qui Verri non placebat, duci damnatum iubebatur: eúmque addicebat. Huic igitur Verris facto ſimile illud eſt Piſonis quod in oratione contra ipſum Cicero commemorat. Nonne cum CC talenta tibi Appolloniatæ Romæ dediſſent ne pecunias creditas ſoluerent, vltro Fufidium equitem R. hominem ornatiſſimum, creditorem debitoribus ſuis addixiſti?

Iudicia eiuſmodi. Deeſſe iniqui iudicij formulam ſatis ex ipſa re exiſtimari poteſt. Quod enim ſequitur, verba ipſa continet Oratoris deprauata & mutila, quæ literis grandioribus ſcribi non oportet. Ex iis ſanè quæ ſequuntur, & ex Donato in Phormione, paucis immutatis, ita hæc verba intelligenda eſſe conſtat: Qui ciues R. erant, dabantur Iudices, ſi Siculi eſſent rei, cùm Siculos eorum legibus dari oporteret. qui Siculi, ſi ciues R. eſſent. Nam paucis verſibus interiectis, Quod ciuis, inquit, Romanus à Siculo petit, Siculus iudex datur: quod Siculus à ciue R. ciuis R. datur. Donatus in illud Terentij, Hic in noxia eſt: ille ad defendendā cauſam adeſt: Cùm ille eſt, hic præſto eſt: tradunt operas mutuas: Huic loco, inquit, reddidit Cicero illum locum in Verrinis, Qui ciues, &c. nam ſubauditur ad Qui ciues R. erant, Iudices dabantur: ad Si Siculi eſſent, ſubauditur Rei. deeſt autem hoc loco SI, quam alij omnes libri retinuerunt. vt ſit, Si Siculi eſſent, &c.

De decem Legatorum. Moris erat, vt Cicero Philippica XII. teſtatur, decem in eam regionem Legatos mittere, quæ paulo antè in imperium ditionémque populi R. venerat, qui eius iura & Remp. conſtituerent exempla facilè eſt cuilibet apud Liuium inuenire. Hunc autem P. Rupilium non publicanū in Sicilia fuiſſe, ſed operam publicanis dediſſe, poſteáque Conſulem fuiſſe Valerius Max. lib. VI. memoriæ prodidit, apud quem tamen non Rupilius, ſed Rutilius corruptè legitur: de quo vide Aſconium.

Quod priuatus à populo. Populi nomine ordinem aliquem aut collegium ſignificat: quæ populi pars eſt, vt infrà Palyſtritos, Syracuſanos, populum Syracuſanum appellat.

Alternæ ciuitates reiectæ ſunt. Ciuitates dixit pro ciues. Senſus eſt cùm petitor iudices ex rei ciuitate, res cōtra iudices ex actoris ciuitate datas reieciſſet. Hoc ex Heraclij iudicio intelligitur.

Quod Siculus à ciue R. Priſcianus lib. VII, hunc

A locum citans, Ciui ſcribit, non Ciue. Et paulo pòſt, Primùm ſuæ leges, quod ciuis cum ciui ageret. Sic enim, inquit, veteres codices habent, quos imperitia quorundam corrumpit, mutantium ſcripturas.

Ex ciuium R. conuentu. Conuentus ex Equitibus R. conſtabat, qui in prouinciis negotiabantur, & à Prætore in conſilium aduocabātur. vnde Conuentum ſeu Forum agere Prętor eadem in re dicebatur. vt infra.

B *Primum ſuæ leges.* Subaudi Perturbatæ & ereptæ ſunt. vt mihi pro AVT EVM; legendum potius eſſe videatur AVT ENIM, & poſt AGERET; nota puncti diſtinguenda oratio.

Iudicium conſtitutum. Iudices certi cōſtituti; quos à Prætore dari oporteret.

Edictum enim hominis cognoſcite. Obſeruandus locus à quo intelligitur non licuiſſe prætoribus, eorum quos iudices dederant, reſcindere iudicia, cùm enim iis iudicandi poteſtatem dediſſent, iudicare

C ipſimet videbantur.

Nemo dubitat. Omnes alij, Dubitabat. corruptè; vt cuiuis apparet.

Non Q. Scæuolæ. Facetè Q. Scæuolæ meminit; quem alibi diximus, abſtinenter prouinciam rexiſſe: ex quo etiam qualis illius comitatus fuerit, facilè intellectu eſt. Dabantur, inquit, ex cohorte Iudices. at ex qua cohorte? non Q. Scæuolæ, ſed C. Verris. quaſi ex ſolo ipſius nomine, qualis ipſius comitatus fuerit, exiſtimari poſſet.

D *Hoc principe.* Suſpicari aliquis poſſet, hoc prætore legendum eſſe, & errandi cauſam notam hanc attuliſſe PR. mihi tamen arrogantiæ ſuperbiæque Verris hoc tribuiſſe Cicero videtur.

Sicuti videtis edictum. Mihi totus hic locus valdè ſuſpectus eſt. ſententia etiam obſcura & incerta. Quare eum aliis explicandum relinquo.

Iudicia plurimarum controuerſiarum ſublata. Senſum ne hoc quidem loco video, niſi abſurdum. Lex enim Hieronica, Siculorum erat, qua lege non tol-

E lebantur, ſed conſtituebantur iudicia, vt legendum potius videatur, Lege Hieronica iudicia plurimarum controuerſiarum conſtituta: ſublata vno nomine omnia. & SVBLATA, à C. Verre. Nam hoc quoque verbum Conſtituta ſimiliter video prætermiſſum olim à ſcriptoribus fuiſſe Verrina II, ſuprà hoc loco, Conſtat inter omnes, poſt hæc conſtituta iudicia, quibus nunc vtimur, &c. quod tamen ex Aſconij libro poſtea reſtitutum eſt.

Facilè ad HS tricies. Facilè, ſine dubio, ſine con-

F trouerſia. Terentius in Andria,

Facilè hic plus mali eſt, quàm illic boni.

HS Tricies. Septuaginta quinque millia aureorum.

Leuiore artificio. Non tam appoſito, neque vſitato.

Affines iſtius. Affines ſunt, aut quorum propinquam aliquis in vxorem duxit, aut qui aliorum ipſi propinquam duxerunt. Significat autem Verri cū illorum vxoribus ſtupri conſuetudinem interceſſi-

G ſſe. Itaque quaſi Verris propinquæ illorum vxores fuiſſent, ita affines iſtos illius appellat. ſimiliter infrà, Agathinum ita obſeruabat, vt aliquem affinem ac propinquum.

Non promptiſſimum. Hebetiorem, tardiorem, hominem minime malum.

Præter Marcellos. Communes patronos Siciliæ

non ſingulares,ac proprios Heraclij.

Iure ſuo. Pro ſua virili parte: cùm Siculus eſſet, & Marcelli patroni Siciliæ,

In palæſtra, Palæſtra, locus in vrbibus Græciæ quamplurimis, vbi in curſu & luctatione, aliiſque variis ludis adoleſcentes exercebantur. Galenus li. II. de ſanitate tuenda τοῦτο μὲν δὴ κοινὸν γυμνάσιον ὀνομάζεται, ἴδια δὲ ἀφ' οὗπερ καὶ τὰ γυμνάσια προσαγορεύουσιν ἅπαντες ἔν τινι κοινῷ τῆς πόλεως οἰκοδομησάμενοι χωρίῳ, εἰς ὅπερ καὶ ἀλειψόμενοί τι καὶ διατριψόμενοι ἢ διαπαλαίσαντες, καὶ δισκεύσαντες ἤ τι τοιοῦτον ἄλλο πράξοντες, ἥκουσι, hoc eſt propriè verò à loco Græce denominatur, quem γυμνάσιον ipſi appellant. Is locus eſt in publica aliqua vrbis regione extructus, quo vngendi, fricandi, luctaturi deicum iacturi aut tale quippiam facturi confluunt.

Palæſtra commiſiſſe. Lego, Commiſſam eſſe. vt libro ſuperiore ſuprà. Eſt autem Commiſſa hęreditas quæ conditione exiſtente debetur ei, cui ſub ea conditione relicta eſt.

Heraclio dica. Dicam Latinè dixit, Syracuſanorum linguam exprimens. Eſt autem δίκη actio ſiue lis vt apud Terentium in Phormione. En vnquã iniuriam audiſti mihi ſcriptum dicam & alibi. Et tibi ſcribam dicam. Sed poſtea δικὸς καὶ ἐγχρηστικῶς pro δικαστὰς vſurpat.

Adiectum eſſe oculum. Galli eleganter, *Qu'il auoit aſſiegee de l'œil*, quam obſederat oculo. hoc eſt, Notarat & deſignarat oculis ad prædam. In Orat. pro lege Agraria, hoc eodem verbo vſus eſt, An vos, inquit, aliter exiſtimabatis, cùm ad omnia noſtra pauci homines cupiditatis oculos adieciſſent, non eos in primis id acturos? Græcè dicimus ἐποφθαλμεῖν.

Dicas ſortitorum. Id eſt iudices qui de controuerſiis inſtitutis cognoſcerent & ſimiliter δικὰς dixit pro δικαστὰς, vt apud Latinos iudicium pro iudices.

Sortiri dicam. Id eſt ſortiri iudices qui de dica, id eſt actione inſtituta diſceptarent.

Paratus. Id eſt meditatus, quemadmodum prima omnium educeretur.

Hoc eſt cùm populo. Notandus locus ex quo intelligitur, legem quæ de populo loquitur, de collegiis, & ordinibus qui populi partem conſtituunt intelligi poſſe. Lex autem Rupilia iubebat quod populus cum priuato ſenatum iudicem dari: vt paulo ante docuit.

Aequo iure. Non vt alibi nonnunquam, æquabili & non vario iure: ſed æquo & honeſto iudicio. Hoc autem Heraclius poſtulabat, quòd ſatis intelligeret, daturum Verrem quos ipſi commodum eſſet, Iudices: non ex lege Rupilia, & æquo iure ſortiturum. ſic infrà, Nympho, cùm ſe vellet æquo iudicio defendere, iſte viros optimos Recuperatores dat. Et Aſconius in Orationem habitam in toga candida, cùm Cicero dixiſſet, Quem enim clientem habere poteſt is qui in ſua ciuitate cum peregrino negauit ſe iudicio æquo certare poſſe? Antonius, inquit, appellauit Tribunos, iurauítque ſe ideo recuſare, quòd æquo iure vti non poſſet.

Ex iis ciuitatibus, quæ in id forum conuenirent. Syracuſos ab aliquot finitimis ciuitatibus, ſi qua lis inter earum ciues oriretur, vadimonium promittebatur Magiſtratus populi R. iudices dabat è lege Rupilia primum ciues aliquos ex rei ciuitate; quos ſi actor eiiceret tum ex ipſius ciuitate dabat quos ſi

A reus quoque reiiceret, tum ſenatus alterutrius ciuitatis iudex dabatur.

E lege Rupilia dentur. Sortitò, non electi qui Verri viderentur.

Lege agere. Iudicio experiri. Prætor actionem in eos dabat, qui in legem aliquam commiſiſſent hinc lege agere, eſt iudicium ex lege poſtulare.

Iudices citari. Erant in iudiciis præcones, qui tum Iudices, tum actores & reos, tum etiam teſtes citabant.

B *Multo maturius, quam vnquam antea.* Vide Verrina VII, infrà.

Inſtituto ſuo. Conſuetudine Syracuſanorum.

Horam decimam. Accipe horam inæqualem: vt ſæpe monui.

Atque Iudices. Atque ſe Iudices, omnes libri veteres quos valde ſequor.

Sortiri dicas oportere. Ex hoc loco apparet, Dicam non Actionem ſignificare, ſed Iudicium. Iudicium

C verò Iudices ipſos: vt ſæpe Legatio Legatos. vnde poſtulare Iudicium, pro poſtulare Iudices: vt in illo, quem modò protuli, Nympho cùm ſe vellet æquo iudicio defendere, iſte viros optimos Recuperatores dat: id eſt, æquis Iudicibus vti, eorúmque præſidio ius ſuum tueri, Iudices dat ex cohorte ſua nequiſſimos. Itaque paucis pòſt verſibus, & Sortiri iudicium, & Sortiri dicam eadem in re perſpicuè potuit. Et ſuprà, Iudicium conſtitutum, pro Iudices conſtituti. O præclarum iudicium, id eſt O præ-

D clari Iudices.

Nulla debetur. Pro, Non debetur. Terentius in Eunucho, Memini. tametſi nullus moneas. Plautus in Aſinaria, Quem in tonſtrinam iuſſeram venire, is nullus venit.

Turpiſſima perſona calumniæ. Tranſlatum ex fabulis, pro Turpiſſimæ partes. id eſt, turpiſſima procuratio, vel negotium mandatur.

Sortiri iudicium debuiſſe. Id eſt, Iudices vt modo δικὰς dixit pro δικαστάς.

E *Cùm ex eo numero iudices haberet.* Id eſt, ſi haberet.

Cæteras dicas omnes illo foro, M. Poſtumius Quæſtor ſortitus eſt. Id eſt iudices qui de litibus inſtitutis cognoſcerent. Quæſtores autem mandato Prætorum iure dicendo conuentus circumibant. Suetonius.

Illo foro. Syracuſano. Et nota forum idem eſſe quod conuentum.

Populo Syracuſano. Palæſtratis Syracuſanis.

F *Iſtum condemnetis neceſſe eſt.* At cum repetundarum, qua de re conſtitutum eſt hoc iudicium.

Alieno præmio. Palæſtritarum. Nam hi ſoli diripiendæ hæreditatis participes fuerunt.

Ad communem litium æſtimationem. Id eſt, vt quemadmodum Verri, ita & ipſis hoc iudicio lites æſtimentur. In lege de pecuniis repetundis hoc fuiſſe caput Cicero declarat, in Orat. pro Rabirio Poſth. vt repeteretur ab iis, ad quos ea pecunia, quã is cepit, qui damnatus eſt, peruenerit.

G H-S *Tricies.* Scutatorum ſeptuaginta quinque millium.

Poſſeſſio traditur. Secundum tabulas teſtamenti: in quo niſi ſtatuæ ponerentur, ſubſtituti palæſtritæ fuerant: patrimonij verò poſſeſſio, iniuſtę decreta eſt.

Venerat legibus. An legitimã ſignificat hæreditatẽ quę proximo cognato à legibus defertur: an legibus dixit, p legũ permiſſu iuſto ſc. & legitimo teſtamẽto.

Vtenda

A

Viendæ ac poßidendæ. E quibus fructuũ percipiendorum poteſtatem illi fecerat. vt in Orat. pro Sext. Roſcio, Quid ſi conſtat hunc non modò colendis prædiis præfuiſſe, ſed certis fundis patre viuo frui ſolitum eſſe?

Nomine ciuitatis. Nomine quæſito palæſtritarum.

Corinthiorum vaſorum. Vide pro Sex. Roſcio.

Cohors iſtius inuicta. Ἀλληγορικῶς ſignificat cohortem Verris, & quæ voluit, & quo pretio voluit, ex ea auctione abſtuliſſe.

B

Verbo redigendis. Vnam in ſummam, quæ Reip. numeraretur, conferendis.

Re diſpertiendis. Quibuſcum prædæ ſocietatem Verres coierat.

H-S C C L *millia.* Aureorum ſex millia ducentos quinquaginta.

Per ſummam iniuriam erepta. Aut Eripi, aut Erepta eſſe, plenius, opinor, & rectius legeretur.

Auctores iniuriæ. Cleomenes & Æſchrio.

C

Penè alterum filium. Generum ſuum Adoleſcentem electum ET ALTERVM FILIVM non filij ſui ſimilem, quidem quaſi præditum & impurum ſæpe oſtendit; ſed cuius exiſtimatio non minus chara quã filij eſſe debuit.

De prouinciáque deceßit. Vetus codex, impreſſi cõ plures veteres, in his Cratandri liberi Ditceſſit. Vtra ſit verior, affirmare non auſim. Hoc tamen non dubitabo dicere, nuſquam me alibi ſic locutum Ciceronem animaduertiſſe, vt Decedendi verbum in iis poneret, qui ſine imperio aut poteſtate de prouin-

D

cia excederent. Aldinus codex, Deceſſit.

Non modo deriuare in aliquem, ſed communicare cum aliquo. Deriuare eſt totum trãsferre communicare partem.

Per pſeudothyron reuertantur. Cùm palàm exire à Verre viderentur, latenter poſtea, quaſi per poſticum reuertebantur.

Et illa ſcelera quoque per Theomnaſtum. Vetus codex, Etiam illa ſcelera ſunt, quæ per Theomnaſtum. quæ lectio mihi verior ac ſyncerior videtur.

E

Vt vrbs tota ſpoliaretur. Vide librum Accuſationis IIII, infrà.

Buleuterium appellant. Βουλευτήριον vbi conſultationes fiunt vbi βουλευταὶ hoc eſt ſenatores de Repu. ſententias dicunt.

Honeſtißimo loco. Totius Buleuterij.

Marcellea. Marcellea, feſtus erat dies, quem Syracuſani in M. Marcelli honorem & memoriam ſacris epuliſque celebrabant.

F

Mithridates in Aſia. De Mithridate cognoſce ex commentariis in Pompeianam.

Mutia. Quæ Aſiani, in Q. Mutij Scæuolæ, qui abſtinenter prouinciam rexerat, honorem inſtituerãt.

Nimis feris & immanis. In Pompeiana.

Syracuſanis vnum diem. Syracuſanos in quarto caſu, poſtulat Latini ſermonis conſuetudo.

Locarentur. Vt certi homines certo pretio reciperent, ſe, quæ opus eſſent, ad diem omnia daturos, paratáque habituros.

G

Iam in iſta. Vetus, Sed iam in iſta. valde placet.

Quoquam ſi acceßiſti. Aliquis elicitur ſenſus. ſed ſi Quónam enim acceſſiſti, legeremus, multò concinnior ſententia videretur.

Euerſum atque extérſum. A verbo Euerro deductum, alludit enim ad Verreorum vocem, quaſi præclarè Verrea vbiq; celebrata ſint, euerſis videlicet, atque exinanitis domibus, fanîſque omnibus.

A

Sed ex manibus, naturáque tua. Vehementer aſſentior eruditiſſimo viro Ioanni Lucanio, vt non Manibus, ſed MORIBVS legatur. tametſi omnes quos vidi, libri diſſentiant.

H-S *quingentorum millium.* Duodecim millium aureorum, & præterea quingentorum.

Vt ea etiam. Senſus poſtulat VT EIVS niſi vetus locutio ſit, cuius adhuc ſimilem non obſeruarim.

B

Per eius interpretes. Vtrum interpretes planè ſignificat, quaſi Verres Bidinos Grætiæ homines ſine interprete intelligere non poſſit: an interpretes modo emiſſarios & tranſactores ſuorum factorum appellat vt infra multis locis.

Tam palæſtricum. Qui tantopere palæſtræ ſe negotiis interponeret. alij Palæſtritam, ſed nihil muto.

Vnctior diſcederet. Iocus ex conſuetudine palæſtritarum, qui oleo inungebantur. Nam pecunia inungi Verrem ſolitum ſignificat.

C

Qui ſtatim. Deeſſe aliquid apparet. præſertim ex eo quod mox dicet; Per aliquem eorum, qui interfuerant. Ex quo coniectura ducor, certos homines, qui ſe amicos Epicratis fingerent, tranſegiſſe Epicratis nomine cum Verre duobus millibus aureorum, vt à moleſtia litium liberaretur.

H-S L X X X. Aureorum duo millia.

Non poſſe. Omnes libri veteres, Non poteſt nihilo meliore ſententia. ſed dum integer locus reſtituatur, illorum auctoritatem ſequendam arbitrarer.

D

Interfuerat. Liber manuſcriptus, Interfuerant; numero multitudinis. quod magis placet. Interfuerant autem, in illa Verris & aliorum trãſactione.

Vbi auditum. Omnes alij, Auditum eſt. quod non puto immutandum.

Aeſtuare illi. Tranſlatum ab iis qui præ nimia contentione animi & vehementi cogitatione deſudant. Sic paulo poſt. Itaque æſtuat dubitatione, verſabat ſe in vtranque partem.

E

Heraclius tamen affuerat. Sine dubio ſyncerior hæc ſcriptura eſt, & multo quàm alia concinnior, in qua non TAMEN, ſed TVM legimus.

Rhegium. Vrbem in margine Italiæ ſitam, à qua Sicilia auulſa eſt.

H-S L X X X. Vt eum ab omni moleſtia liberarent.

Ab ſeſe caueat. Exigat ab illis talem cautionem, quam ipſi commodum erit. ſe paratos quauis cautione repromittere, neminem eo nomine amplius petiturum; vide Orationem pro Quinctio, & pro Q. Roſcio.

F

Refert illam ſuam Syracuſanam. Mutilatus locus, quem etiam qui SVMMAM pro SVAM repoſuerunt, fœdius deprauarunt. Legendum arbitror, Refert ſe ad rationem illam ſuam: vel Refert rationem illam ſuam: hoc ſenſu, Syracuſis culpam ſuam in generum contulerat: nunc idem facere inſtituit: cùm in Volcatium deriuare hoc crimen voluit.

G

Qua via modo viſa eſt. Hoc ego vt verè dicam, intelligere non poſſum, & ſi mihi hoc genere vtendum eſſet, ita potius dicerem, Hanc pecuniam quæ via modo viſa eſt exire ab iſto, eandẽ ſemitã reuertiſſe. Nã ſuprà ſic fere locutus eſt, pecuniã quã per anticũ hoſtiũ exierat per poſticũ reuertiſſe.

Quid enim debuit Prætor. Ordo eſt, Quid? debuit Prætor non animaduertiſſe, cùm cõperiſſet &c. Sed apertior eſſet ſẽtẽtia, ſi ita legeretur, Quid enim? nõ debuit Prætor, &c. animaduertiſſe? vt particula NON quę poſteriore loco poſita eſt, priore loco reponatur.

Non modo eques. R. Non modo pro NON DICO quod ſæpè à me ſuperius annotatum eſt.

Colluſiſſet. Colludere dicuntur, qui quod in ſpeciem ex animo facere videntur, id ſimulatè & fictè agunt inter ſe, aliorum ſenſibus illudentes.

Succenſuit. Ob tantam acceptam contumeliam.

Iure agere. Paulo poſt iudicio agere dicet. alibi etiam iudicio petere. At Romæ lege agere, hoc dicitur propter actiones ex lege XII. cōſtitutas. Sic apud Vlpianū in Inſtitut. lege aut legitimo iudicio agere: id eſt apud prætorem aut iudices ab eo datos.

Pecunia eſſe tentatum. Periculum illos facere voluiſſe, num ob iniquè decernendum Verres pecuniam acciperet.

Nouo modò. Contra morem maiorum, nullo exemplo.

Petunt hæreditatem. Vt quam palæſtræ commiſſam eſſe dicerent.

Exitus nullus reperiebatur. Teneri ſe videbant, neque quemadmodum ab hac illorum defenſione, poſſent diſcedere, reperiebant.

Inſimulant hominem. Epicratem. Itaque quando hoc non ſucceſſit, alia adoriuntur via alij Codices homines corrupti.

Vt bona poßidere liceat. Petunt poſſeſſionem ex edicto prætoris cuius hæc verba Vlpianus commemorat in l. Fulcinius. 7. D. quib. cauſ. in poſſ. Qui fraudationis cauſa latitarit, ſi boni viri arbitratu nō defendetur, eius bona poſſideri vendique iubebo.

Iudicio ſecum agi paſſuros. Id eſt, iudiciū acceptu-ros & daturos fideiuſſores, qui ſponderent eam pecuniam cuius Epicrates dānatus eſſet, ſoluturos. De hac ſatiſdatione in Quintiam diximus. Locus autē oſtendit procuratores quoq; iudicatu ſolui ſatiſdare. Nam vt ait Caius l. qui proprio 46. §. 2. De procurat. Nemo alicui litis idoneus defenſor ſine ſatiſdatione, intelligitur.

Omnia conſilia. Sic liber manuſcriptus. Alij codices, Omnia iudicia. quod perſpicuè falſum eſt.

Literas publicas corrūpiſſe. Quidam Corripuiſſe: non rectè opinor. Nam de hoc quoq; crimine mentio fit infrà.

Actionem eius rei poſtulant. poſtulant vt eius rei iudicium quæſtionémque conſtituat. Eſt enim hæc rei capitalis actio. Et ſimiliter paulo poſt locus eſt, eius rei imprimis actionem eſſe daturum.

Ne qua ipſius. Verris ſcilicet. Et hoc addidit, quaſi non tam abſentis innocentiæ timerent quàm Verrem iudicem formidarent.

Abſentem Epicratem. Vetus liber abſente Epicrate: quod probo.

Actionem eſſe daturum. Id eſt quæſtionem conſtituturum. Nā ſi ſemper oſtendiſſent abſentem defendere, nunquam iudicium dediſſet ac proinde nūquā ſpecioſam cauſam dādæ poſſeſſionis habuiſſet.

Poſſidere & ſibi habere. Quaſi latitantis ac non defendi. Apparet autem id quod in Quinctiana dominus vnicum decretum in his dandis poſſeſſionibus interponi ſolitum fuiſſe nimirum vt ſtatim poſſideri bona vendiquè iubeantur quemadmodum paulo ante Vlpianus expoſuit.

Vtrum res ab initio. Omnes interrogationis notæ tollendæ, præter poſt emam: delendúmque etiam EST verbum, poſt PERDVCTA. Eſt autem ſenſus, Ex ea ratione qua in hac tota controuerſia vſum eſſe Verrem oſtendi, & ex magnitudine pecuniæ, & moribus Verris æxiſtimari poteſt, hæc vt faceret,

A pecuniam à Bidinis accepiſſe. Nam ſic vita hominum eſt, vt ad maleficium nemo conetur ſine ſpe atque emolumento accedere.

Moueri loco. Nam quæ moueri potuerant, remota erant & direpta.

Non reſtituebatur. Laudat Metellum, quòd eos qui ſibi eſſent commendati, reſtitueret. Probabilior igitur veteris ſcriptura codicis, Vi reſtituebatur

Senator. Qui Verre Prætore bonis expulſus eſſet. Et ductus ad Metellum vt eum reſtitueret.

B *Ab Heraclio.* Etenim propter illam commendationem aliquid apud Metellum ponderis eius habebat oratio.

Duci iubebat. In ſua bona redire.

Multi ducti ſunt. In bona ſua: vnde Verris Imperio atque iniuria expulſi fuerant.

Cenſus qui iſto Prætore. De Cenſu vide in Oratione inſequenti.

In iſto tabellario. Non puto tabellarium hoc loco

C ſignificari eum. qui literas perfert. quid enim ad illos homines eruditio pertinet? Videamus igitur ne ſcribam potius ſignificet.

Omnia Verris cauſa velle. Præciſa locutio, quæ plena ſic effertur, Verris cauſa velle facere.

Erant qui putarent. Obſcurè facit eius rei ſuſpicionem, quam affirmare liquidò non audet.

Laudationem petere. Pro eo more de quo in Verrina ſecunda ſuprà.

Quod ego. Particula Quod vacat antiquæ & elegā-

D ter. Virg. 1. Geor. Quòd niſi & aſſiduis terram inſectabere raſtris.

Glabrionis literis. Qui Romæ Quæſtor repetundarum iudicium exercebat, mihíque in Siciliam inquirendi cauſa proficiſcenti, literas, poteſtatémque & quærendi & exſcribendi omnia permiſerat.

Qua adire vellem. Inſtituendæ accuſationis cauſa.

Conſtitui cum hominibus. Hinc conſtitutum iuris verbum de quo ſuo loco diſputauimus.

Edidi Metello. Vt eos mihi de prouincia decede-

E re & mecum Romam venire ſineret.

H S C millia. Mirū eſt plus eſſe in cōpromiſſo, quā in cōtrouerſia. Paulus tamen in l. 32. D. de recep. arb. Non diſtinguemus, inquit, in compromiſſis minor an melior ſit pœna quam res de qua agitur.

Calumniam. Vt qui nihil deberet, iudicio tamen vexaretur.

Pœnis compromiſiſſ. Compromiſſum dicitur certa pecunia, ab vtroque litigatore mutuo promiſſa, ni Arbitri ſententiæ pareant.

F *C millia.* Aureorum duo millia, quingentos.

CCC millia. Aureorum ſeptem millia, & præterea quingentos.

Quod ciuis Centuripinus. Nō quo nō id ius eſſet verū quod ipſe iudices de ſua cohorte arbitratu ſuo dare volebat. vt Cicero expoſuit. Primū ſuę leges, &c.

Rerum capitalium. Hæc tum Iudicia publica, tum Cauſæ publicæ dicuntur: in quibus reus nocēs ſit an innocēs quæritur. Ergo hoc Quæſtio eſt in publico iudicio, quod in priuato Cognitio. Locus autē id-

G ipſum iudicabat quod alibi diſputatū eſt, Prætores in prouinciis merum & mixtum imperiū habuiſſe.

Ex multis ſimilibus. Nonnulli veteres, Ex multis millibus. quod valdè arridet.

Huic itidem. Vetus locutio. Huic homini criminis iſtius nomen ad prętorem deferunt: pro Reum iſtius criminis apud Prætorem.

Iſtius libertus, & accenſus idē Timarchides. De Accenſo

cenſo diximus ſuprà. Qualis fuerit Timarchides ipſe declarat infrà.

Tranſactor. Interpres mercaturæ iudiciorum faciendæ.

Ob ſalutem. Abſoluendi, quam damnandi cauſa.

Difficultate numaria. Hoc Græci dicunt, ἀπορεῖσθαι τῶν χρημάτων vt contra εὐπορεῖσθαι. Demoſth. κατὰ τίμον. τὰ γὰρ εἰς τὰς θυσίας, καὶ τὴν βουλὴν, καὶ ἄλλα χρήματα ἀναλισκόμενα ὁ νόμος ὁ ποιῶν προσευπορεῖσθαι.

In ea quæſtione præbebat. Antique pro gerebat.

Quoquo modo ſe in ea quæſtione præbebat. Tametſi in eo iudicio & criminis cognitione iniquum ſe ſopatro demonſtrabat.

In conſilio habebat. Obſeruandum prætores prouinciarū in cauſis capitalibus negotiatores aliquot in conſilium adhibuiſſe, déque illorum ſententia rem iudicaſſe. At in priuatis cauſis iudices ex eo numero decernere ſolebant.

Quem habet in conſilio. Nonnulli habuit ſed hoc vt puto rectius cùm res in præſentia narratur.

Quod ſuos amicos. Nam in priuatis etiam iudiciis adhiberi à iudice in conſilium alij ſolebant, vt patet ex iudicio pro Quinctio.

Nam hercule. inquit Q. Minutius. Nam pro Atqui: cuius rei exempla proferam proxima Oratione.

Alterutri adeſſe. Adeſſe propriè dicuntur patroni & aduocati inquit Donatus in illud Terentij ex phormione Adeſte quæſo. Cicero in Catone Adſum amicis, venio in ſenatum frequens.

Tantum crimen inuidiamq́. Tantam ſui criminandi, ſeque in inuidiam vocandi materiam præbuiſſe.

Aeſtuabat dubitatione. Tranſlatum à mari commoto, à quo ita iactantur naues, vt ſæpe qui nauigent vertigine afficiantur. Græci ἰλιγγιᾷν dicunt. Plato in Protagora, Ἐγὼ δὲ τὸ πρῶτον ὥσπερ ὑπὸ ἀγαθοῦ πύκτου πληγεὶς ἐσκοτώθην καὶ ἰλιγγίασα. Loquitur Socrates, fingens ſe Protagoræ oratione, quaſi pugilis ictu, percuſſum, vertigine affectum eſſe. ſic ſuprà Æſtuare illi qui dederant pecuniam.

Retinere retinete. Pœnam damnati repetundarum fuiſſe, aquæ & ignis interdictionem ſuperius ex Aſconio demonſtratum eſt.

De bello & pace ſententiam ferat. Notetur locutio, Ferre in Senatu ſententiam, pro Dicere. Nam in foro ferebantur in vrnam tabulæ, in Senatu ſententiæ dicebantur.

Niſi Februario menſe. Iam ſæpe dictum eſt, Februarium menſem audiendis exterarum gentium & prouinciarum legationibus deſtinatum fuiſſe. Quare hoc puto ſignificari, ſententias Senatorum Legatos emere ſolitos: Verrem eo menſe venalem ſuam ſententiam habiturum, & pretio vt in curiam veniat, facilè adductum iri.

Adſpirabit ad curiam. Seruius in XII. Æneid. Aſpirare, inquit, apud maiores accedere ſignificabat. Cicero, Nunquam aſpirabit ad curiam. hæc ille.

Decernat bellum Cretenſibus. Hoc tempore Cretenſes belli ſocietatem cum piratis aduerſus populum Romanum coierant: vt ex Plutarcho intelligitur in Pompeij vita, & Liuio lib. XCVIII, & XCIX. Ergo DECERNAT BELLVM CRETENSIBVS, ſcilicet, vt eius belli adminiſtratio Q. Hortenſio mandetur. ſed Q. Metello tamen eius collegæ mandata eſt. Nam cùm Conſules ſortirentur, Hortenſio, vt bellum gereret cum Cretenſibus, obue-

A nit. Sed is vrbe delectatus & foro, in quo primum locum poſt Ciceronem obtinebat, collegæ vltro exercitum ceſſit, ipſe in vrbe remanſit. Metellus autem in Cretam miſſus, eam inſulam cepit. hæc ex Dione.

Liberet Byzantios. Liberari dicuntur prouinciæ, cùm ſtatuitur ne amplius ſint prouinciæ (vt apparet ex ſecunda Philippica) id eſt vt Romanis Magiſtratibus ius in iis dicere non liceat: vt ex Oratione de pro. Conſul. intelligitur.

B *Regem appellet Ptolemæum.* Regem Ægypti, qui Rex à Senatu populóq; R. appellari cupiebat. De quo honore dixi in Oratione pro lege Man. Significat autem emptam à Rege Verris ſententiam.

Quæ vult Hortenſius. Qui tum Conſul erit cum ſummo imperio.

In iudicibus ſit neceſſe eſt. Tum enim Senatores ſoli iudicabant. Sedebit igitur in ſua decuria.

In eius exercitu. Hortenſium ſignificat, quem duabus primis Orationibus ſæpe dominium & regem

C iudiciorum appellauit.

Habeatis ſanè vobiſcum. Vetus, Habeatis ſanè vobis. quod magis arridet.

Si qui extra. Idem, QVI extra, ſine particula SI: quæ lectio vera & aperta eſt. niſi fortè HI pro SI legamus, vt coronam populi demonſtret. Equites autem dicit & Plebem.

Amplius quàm trium iudicum. Figura dicendi è Græcis fontibus deriuata. Solent enim Græci plerunque comparatiuum iungere cum ſecundo caſu,

D interiectâ particula ἢ: vt ἀμείνων ἢ ἡμῶν. Cæſar apud Plinium in laudatione Ciceronis ſimilem locutionem vſurpaſſe videtur, Omnium triumphorum lauream adepte maiorem. Quod Linacer dictum putat pro omni triumpho: tametſi mihi quidem ablatiuus Laurea ſubaudiendus potius videtur. vt hic locus Liuij ex lib. Decadis tertiæ ſecundo, propius ad hãc dicendi figuram accedere videatur, Qui vbi, quà cuique proximum fuit, decurrere: (loquitur de Annibalis exercitu) eo magis Romanis ſubita atq; im-

E prouiſa res fuit, quòd orta ex lacu nebula, campo, quam montibus denſior, ſederat. Nam ordo eſt, Nebula ſederat campo: denſior quàm montibus. pro Denſior montibus.

Leges Corneliæ. Sylla rerum potitus, multas in Plebis & Equitum odium leges tulit: de quibus in Diuinatione diximus. In his hanc fuiſſe apparet, ne in reiiciendis iudicibus, amplius quàm tres iudices reiiciendi poteſtatem haberent. Aſconius in Orat. pro Milone, lege Pompeia quindecim reiici licuiſſe in

F Milonis cauſa, & iudicio de vi ac de ambitu teſtatur: quinos ſcilicet ex ſingulis ordinibus, Equitibus, Senatoribus, & Tribunis ærariis.

Addictam fidem. Tranſlatum ab auctionibus verbum: quaſi Verres ſimiliter plus numeranti fidem ſuam mancíparet, quemadmodum in auctionibus pluris licitanti res addicitur.

Prædonum conſuetudine. Qui vitã iis non adimunt, qui eã certo pretio redemerunt. Cicero li. de Offi. ſecundo, Cuius, inquit, iuſtitiæ tanta vis eſt, vt nec il-

G li quidē, qui maleficio & ſcelere paſcũtur, poſſint ſine vlla particula iuſtitiæ viuere. nã qui eorũ cuipiã, qui vnà latrocinãtur, furatur aliquid, aut clàm eripit, is ſibi ne in latrocinio quidē relinquit locũ. Ille autē qui archipirata dicitur, niſi æquabiliter prædã diſpertiat, aut occidet à ſociis, aut relinquet. Poly. li. 6. μὴ φοτιζομένοις διαφέρειν τὰ κατ' ἰδίαν ἀδικήματα τῶν κοινῶν

ἀλλὰ πλήθει μόνον καὶ μεγέθει τῶν συμβαινόντων. καὶ γὰρ κατ' ἰδίαν τὸ τῶν ῥᾳδιουργῶν καὶ κλεπτῶν φῦλον, τούτῳ μάλιστα τῷ τρόπῳ σφάλλεσθαι, τὸ μὴ ποιεῖν ἀλλήλοις τὰ δίκαια, καὶ συλλῆψιν τὰς εἰς αὐτοὺς ἀδείας.

Quem Bulbum. quem Stalenum. Hi duo iudices in Oppianici iudicio turpiter, & auarè verſati, pœnas legibus & iudicio dederunt. Staienum tamen legitur in libro de Clar. Orat.

Alteram decuriam Senatoriam. Alteram, id eſt ſecundam. Tres autem decurias ſiue centurias fuiſſe iudicum Senatorum, apparet ex Philippica prima, & quinta, & Epiſtolâ Celij lib. VIII. Sed de decuriis diximus in eius Orationis fine quæ huic antecedit.

Obtinebit. Sedebítne iudex in ſecunda decuria Senatorum.

De capite libero. Antiqui ſic loquebantur pro de homine libero velut apud Iuriſc. Tanta eſt vis atque poteſtas in capite libero. Et Vlpian. cap. Inſt XI. Qui liberum caput nam captatum ſibi &c.

Sanguine notabit. Capitis eos ciues, quos ei commodum erit, condemnabit.

Quid ni iſte neget. Cùm id ei maximè ſit aduerſarium.

Quæ palàm geſta ſunt. Dimiſſos & remotos Iudices.

Vt in vno omnia. In hôc vno, vel In eo vno, rectius putarem.

Occultè egeris. Pecuniámne ob condemnationem acceperis.

Alia rogando. Gratia: vt Poſcendo, imperio: Sumendo, precario: vt infrà.

Profiteretur. Polliceretur.

Ex oppidi nomine & fluminis. Ælianus li. 2. de flu minum ſimulachris loquens. In Sicilia inquit, Syracuſij Anapium in viri formâ effingunt, Cyanã fontẽ, in fœminæ Ægeſtenſes, Porparẽ, Crimiſſũ & Telmiſſum, in viri agrigentini puerum ex oppidi nomine, & fluminis effictum venerantur: quæ etiam Delphis conſecrarunt. Himeram autem per mediam Siciliam fluere Strabo lib. VI. item alij teſtantur.

Steſichori poetæ. Hunc ſcribit Suidas triceſima ſeptima olympiade vixiſſe, mortuum verò ſexta & quinquageſima, libros ſcripſiſſe Dorica lingua κϛ΄. Inde autem appellatũ ὅτι πρῶτος κιθαρῳδίᾳ χορὸν ἔστησεν. id eſt, quòd primus cithara ſaltare inſtituit: prius enim Tiſiam dictum fuiſſe. De Steſichoro Socrates in Phædro ſic loquitur, ἔστι δὲ τοῖς ἁμαρτάνουσι περὶ μυθολογίαν καθαρμὸς ἀρχαῖος, ὃν Ὅμηρος μὲν οὐκ ᾔσθετο, Στησίχορος δέ. τῶν γὰρ ὀμμάτων στερηθεὶς διὰ τὴν Ἑλένης κακηγορίαν, οὐκ ἠγνόησεν ὥσπερ Ὅμηρος. ἀλλ' ἅτε μουσικὸς ὤν, ἔγνω τὴν αἰτίαν, καὶ ποιεῖ εὐθύς, Οὐκ ἔστ' ἔτυμος ὁ λόγος οὗτος, οὐδ' ἔβας ἐν νηυσὶν εὐσέλμοις, οὐδ' ἵκεο πέργαμα Τροίας. ποιήσας δὴ πᾶσαν τὴν καλουμένην παλινῳδίαν, παραχρῆμα ἀνέβλεψεν. id eſt Iis qui in loquẽdo peccarunt vetus eſt expiatio, quã Homerus quidem non intellexit, ſed Steſichorus. Oculis enim orbatus ob Helenæ vituperationem, id non ignorauit ſicuti Homerus. ſed cùm muſicus eſſet, cauſámque noſſet, continuò ſcripſit,

Non verus ſermo ille fuit, non vlla parata.
Nauis, & ad magnæ non venit mœnia Troiæ.

Et cùm vniuerſam recantationem abſoluiſſet, continuò viſum recepit.

Vt putant. Quòd ij ſoli ſignorum ſtudio capiuntur, qui artificij excellentiam norunt, vt ab ſe omnem eiuſmodi ſuſpicionem remoueat, ſæpe in hiſce Orationibus harum ſe rerum rudem & imperi-

A tum profitetur. vt modò de capella, & infrà. Quo non facilè quicquam dixerim me vidiſſe pulchrius. tametſi non tam multum in iſtis rebus intelligo, quàm multa vidi infrà & alibi ſæpe.

Ab eo qui fuit Himeræ. Sculptorem aliquem inſignem ſignificat: mihi tamen ignotum. Plinius Himeræi ſculptoris, quod ſciam, non meminit.

Ea quidem mira. Mirè aduerbium eſt, & ad Scitè refertur, vt ſit Mirè ſcitè & venuſtè.

Nihil pretio. Vetus codex, Precario. quod magis

B placet.

Emigrat atque adeò exit. Quid intereſt inter Exire, & Emigrare? Emigrare ſeu Migrare dicitur, qui ex eo loco in quo habitabat relictis vaſis diſcedit. quod opinor hic Plauti locus oſtendit in Menæhmis, vbi Menæhmum viri fratrem vxor ſurrepti Menæhmi noctu cum palla ad meretricem profectum apud patrem inſimulat.

SENEX, Vbi habitas inſaniſſime?
MENÆHMVS. Tún ſenex ais habitare me in illiſ-
C ce ædibus? SE. Tu negas?
ME. Nego hercle verò: imò ſi non hæc eluderet, neget.
VXOR. Niſi ex quo nocte emigraſti?
SE. Concede hoc filia.
Quid tu ais? non hinc emigraſti?
ME. Quem in locum? aut quamobrem obſecro

Similiter Verr. VII, infrà, emigrare Verres ex Prætorio dicitur, cùm in lucum quendã Syracuſis pro-

D ximum, ad aliquot dies animi cauſa diuertit: cùm ſcilicet eo non omnia ſua vaſa exportaſſet. Exire verò eum apparet, qui cùm alibi iam diuerſaretur, nondum tamen ex priore hoſpitio vniuerſa ſua vaſa exportarat. Tum igitur cùm deportat, exire dicitur. Sed hæc ſeruatur perrarò differentia. Nam & locum qui mutat, & qui vaſa exportat, migrare, & commigrare, & emigrare dicitur. vt modò quod ſequitur, Ad generum Agathini migrare maluit.

E *Omnia inter eos eſſe communia.* Etiam Dorothei vxorem. hoc ſignificat.

Aliquem affinem. Quaſi ſocerum, & cuius cum filia rem habuiſſet. vide ſuprà.

Statim educunt. In ius. vt infrà Sumptum à Græcis qui ἐπάγειν dicunt. Demoſthenes, περὶ στεφάνου, μετὰ ταῦτα συστάντων οἷς ἦν ἐθελοντὴς κακῶς ἐμὲ ποιεῖν, καὶ γραφὰς εὐθύνας, εἰσαγγελίας ἐπαγόντων μοι.

Aiunt ab eo literas publicas eſſe corruptas. Quod capitale crimen eſſe, vt lege Cornelia de falſis vin-

F dicari, nemo ignorat. Quæret igitur aliquis, & meo iudicio non ſine cauſa dubitabit, quamobrẽ poſtea dicat Agathinus à prætore rogatus vt rei capitalis Achiniũ accuſet, ſe nõ vſque eo Achinio eſſe inimicũ, vt eũ rei capitalis accuſet. Ex quo perſpicuè intelligitur, hoc prius iudiciũ rei capitalis nõ fuiſſe. Reſpõdemus autẽ primũ hæc in prouincia fieri nõ Romæ, vbi lex Cornelia valebat. Deinde cũ res capitalis hæc eſſet, licuiſſe tamen rei capiti parere, mitiorí; iudicio in pecuniam ſcilicet aut pœnam corpo-

G ralem agere. Nã capitis quoque poſtea propter hoc ipſum crimen accuſatum Achinium fuiſſe poſterius intelligetur.

Poſtulat vt ſecũ. Legẽdũ opinor POSTVLAT VT QVIA SECVM, vel POSTVLAT QVIA SECVM, pendet enim ſententia ex fine periodi, vt his omnibus de cauſis ſe ad leges reiiceret.

De his omnib. cauſis. Id eſt, has omnes ob cauſas.

Hora

Hora octaua. Diei.

Mulier tacere. Callidama.

Id ipſum agere. Omnes alij, Id iſtum: quod ſine cauſa non arbitror immutandum.

Virgis ſupplicium ſumeret. Neque tamen iccirco capitale iudicium appellatur. Nam vt ait Paulus in l. 2. D. de pub. iudic. non capitalia iudicia ſunt, ex quibus pecuniaria aut in corpus aliquo coercitio pœnæ eſt.

Hyemi fluctibúſque. Freto Siculo.

Homo certus. Qui à præſtituto tempore non recederet.

Venerios in domum Stheny. Venerij, viatores erant in Sicilia, dicti à Venere Erycina: qui Magiſtratibus populi R. quaſi apparitorum loco ac numero eſſe ſolebant.

Corrupiſſe videri. Illud animaduerſione dignum eſt hoc loco, morẽ fuiſſe iudicibus, ita pronuntiare ſententiã, vt non feciſſe aliquẽ liquidò dicerent, ſed feciſſe videri. ſimiliter ſuprà. Feciſſe videri pronuntiant. & in Orat. pro Cæcina, Iſte veſter teſtis, qui auſus eſt dicere feciſſe videri eum, de quo, &c. Et lib. Acad. quæſt. 11, Quam rationẽ, inquit, maiorũ etiã cõprobat diligẽtia: qui primùm iurare ex ſui animi ſentẽtia quenq; voluerunt: deinde ita teneri, ſi ſciens falleret, ꝙ inſcientia multa verſaretur in vita: tum qui teſtimoniũ diceret, vt Arbitrari ſe diceret etiam quod ipſe vidiſſet: quæq; iurati iudices cognouiſſent, vt ea non eſſe facta, ſed vt videri pronuntiarent.

Homo Venerius. Pius & religioſus in Venerem. Illum enim Erycinæ Veneri condemnabat.

HS quingenties. Sine dubio maior hęc ſumma eſt, quàm veriſimile ſit, partẽ duntaxat Sthenij bonorũ fuiſſe. Efficit enim noſtratis pecuniæ duodecies centena quinquaginta millia aureorũ. Legẽdũ potius arbitrarer, Quingenta: vt aut vox Millia ſubaudiatur, aut cũ hæc nota HS ſcripta eſſet, prętermiſſa ſit: quę ſumma eſt duodecim millium aureorũ, & præterea quingentorum: quanta ex Epicratis bonis fuiſſe dicitur.

Rei capitalis reum. Apparet igitur ſuperius iudiciũ de falſo ac literis publicis corruptis rei capitalis non fuiſſe.

Nomen abſentis deferre. Quod Romę nullo modo licebat: cum is cuius nomen deferebatur præſens apud prætorem interrogaretur, an contra legem feciſſet, et ſi negaret eius nomen in ordinem ac ſeriẽ reorum referretur. Hoc enim eſt nomen referre vt diximus.

Itaque defertur. Mirum autẽ profectò eſt, crimen iſtud cuius & accuſatus & dãnatus eſt Athenius à Cicerone nominatũ non eſſe. Ex quo coniecturã illius eiuſdẽ criminis corruptarũ ſcilicet literarũ, iterũ publico capitaliq; iudicio accuſatũ fuiſſe, vt capitis poſtularetur: id eſt vt vel ſummo ſupplicio afficeretur ſi fortè id Thermitanorũ legibus licebat vel exilio multaretur. Nã vnius eiuſdẽmq; criminis duplicẽ interdum actionẽ eſſe, Capitalẽ ſcilicet & non capitalẽ, item priuatã & publicã nemo iuris ciuilis ſtudioſus ignorat. Capitalis autẽ rei dãmnatũ intelligi eũ, cui pœna mors aut aquæ & ignis interdictio fuit in numeris ex locis perſpicitur vt l. edicto, 13. D. de bo. poſſ. l. qui cũ 14, D. de bon. lib. l. eum patronum, 10. de iure patr. l. 2, D. de pœnis l. licet, 103. de verb. ſignifi.

Cn. Lentulus & Lucullus coss. In recenſione Cõ

A ſulum Cn. Lentuli collegã reperio L. Gelliũ: itémq; in Ora. pro Balbo, nõ vno loco. ex quo in ſuſpicionẽ incidi; pro L. Gellius ſuppoſitũ hoc loco fuiſſe Lucullus. quã ſuſpicionẽ etiã hoc adiuuat, ꝙ cũ priorẽ Conſulẽ cum prænomine poſuerit, veriſimilius eſt alterum ſine prænomine Lucium non reliquiſſe. Et profectò ita eſt, vt L. Lucullus hoc tempore in Aſia bellum aduerſus regem Mithridatem adminiſtraret.

B *Erat ſumma voluntas Senatus.* Antiqua loquutio, pro, lubentiſſimis animis aſſentiebantur. ſic lib. Epi. ad Att. 1, Iudices habemus quos volumus, ſumma accuſatoris voluntate.

Tranſigi nihil potuit. Senatuſconſultum perſcribi non potuit.

Dicendo tempus conſumerent. Senatuſconſultum antè exortum aut poſt occaſum ſolis factum, ratum non erat. Itaque ſi qui Senatuſconſultum, quominus fieret, impedire vellent, dicendo tempus con- C ſumebant. Licebat enim Senatori & qua de re vellet, & quandiu vellet, dicere. Atque hoc Diem tollere, & Diem eximere veteres appellabant. Gellius, Valerius, Plutarchus.

Neq; officij ſui. Quod in eo Magiſtratu ſuſtinebat

Neque periculi. Ne amitteret exiſtimationem.

Neque pietatis. In patrem.

Humanitatis. In amicos.

Ambitione inductus petiſſet. Ambitio modò ſtudium gratiæ & fauoris conciliandi ſignificat, vt D infrà, Quiſquam dubitabit, quin tu iſtam inuidiam non ambitionis, neque beneficiorum collocandorum, ſed pecuniæ conciliandæ cauſa ſuſceperis. Et infrà, Officij potius in ſocios, quàm ambitionis in ciues rationem duxerit. Sic Epiſt. prima ad Q. Fratrem, Præſertim cùm mores ad nimiam lenitatem atque ambitionem incubuerint. Græci τὸ ἀρεσκεύεσθαι dicunt, gratiam & beneuolentiam aucupari, & qui ita ambitioſi ſunt τοὺς ἀρέσκους appellant: ipſam ambitionem, ἀρέσκευμα.

E *A Vibone Veliam.* Vibo vrbs eſt ſita in agro Brutio, qua è Sicilia Cicero rediens, Veliam Lucanię oppidum nauigio peruenit. Nauigium enim feſtinanti commodius erat magna naue.

Si ego non affuiſſem ad diem. Cùm ad iudicium Prætor veniſſet, ſi accuſator à præcone citatus, non reſponderet, rei nomen de reorum numero eximebatur. Aſconius in Orat. pro Cornelio, Poſtero diem cùm P. Caſſius aſſediſſet, & citati accuſatores non adeſſent, exemptum nomen eſt de reis F Cornelij.

Primis illis temporibus. Paucis poſt damnationem diebus, quibus Romam ea res perlata erat nuncíuq; Roma in prouinciam reuerſi.

Tribunos plebis hoc ſtatuiſſe. obſeruandum igitur Tribunos pl. iuriſdictionem earum rerum habuiſſe: de quibus edicebant. Nam vt videmus Orator apud eos cauſam agit Athenij ipſi Athenium abſoluant.

Damnationem duci non oportere. Sthenium pro G damnato habere non oportere.

Vertit ſtilum. Superiore parte ſtili quod ſcriptum erat, induxit. Vſus eſt Horatius in 1 Sermonum, Sæpe ſtilum vertas, iterum quæ digna legi ſunt, ſcripturus.

In quot laqueos ſe induerit. Gręca locutio, ἐνδύεσθαι ἑαυτὸν, & περιβάλλειν, pro Implicare, & Irretire. Similiter in Lucullo, Philo, vt docuit Antiochus, in

idipſum ſe induit, quod timebat. Et paulo infrà, Videte vt dum expedire ſeſe vult, induat. item infrà.

In communibus poſtulatis. Quæ à Legatis prouinciarum ſcripta Conſulibus edebantur menſe Februario, vt de iis in Senatu ageretur. Apparet autem hoc ex loco duo poſtulatorum genera fuiſſe, vnum communium, quæ communiter ab vniuerſis ciuitatibus alicuius, prouinciæ proponebantur. Alterum propriorum, quæ ab ſingulis tantum ciuitatibus proprio ſuo nomine conſulibus edebantur.

Dicere audiſtis. Priore actione, pro teſtimonio.

Circumfer. Scribam alloquitur, cui literas dederat, vt ſuprà cognouimus, recitandas.

Totum hoc nomen. Nomen igitur non tantum articulos debitoris ſignificat: vt aliquis ex Aſconij verbis ſuſpicari poſſet: ſed etiam quicquid in tabulas refertur vt nominis verbo caput rei cuiuſque ſignificetur.

Iudicauit. Iudicabit, opinor, paulo venuſtius legeretur.

Non ex ipſius. In veteribus nonnullis, NON particula meliore loco poſita videtur, inter Publicas, & Corrupiſſe. Ex nomine autem dixit pro ſcilicet nomine: hoc eſt ex eo loco vbi præſentem Athenitum in reos relatum fecit.

Cognitorem aſcribit. Cognitor præſentis dicitur, qui Procurator abſentis. Dixi in Diuinatione, & alibi frequenter.

Prætorum literas. In quibus acta iudiciorum deſcribi conſueuerant.

Qui antè fuerunt. Rectius putarem, Ante te: vt alibi plerunque.

Scriptum habes. Ciuem R. homini Siculo cognitorem fuiſſe.

Palatina. Præcisè in texto caſu, pro Ex tribu Palatina. Et vide Aſcon. in II. Verrinam.

Si de literis corruptis contrauenit. Si acerrimum ſe aduerſarium in illa cauſa præbuit.

Peracutus eſſe. Contemptim nos intuens, quaſi abiectos deſpiciens.

Timarchidi. Quem non ita multo antè interpretem mercaturæ iudiciorum faciendæ fuiſſe dixit: infrà.

Nunc abtinebat. Id eſt, Tunc, quo tempore fuit cognitor.

Apronio illi. Oſtendit Apronium, de quo mox dicet.

Videatur &c. Corrigendum putarem, Videretur vt.

Dubitare etiamnum poteſtis. Aldinus & alij, opinor, omnes, Dubitate etiam ſi poteſtis. in quo cùm ſenſus ſit optimus, non video cur quicquam immutari oporteat.

Improbam perſonam imponeret. Partes daret hominis improbi, & ementiti cognitoris. Tranſlatum ex fabulis verbum.

Cùm ei Legatio. Minus iniquum videri vult, Legatum abſentem in reos referri, quàm non Legatum. Legationem igitur liberam intelligit, quæ non Reipub. ſed aut ſyngraphæ exigendæ, aut hæreditatis perſequendæ, aut voti ſoluendi cauſa dabatur: vt ex libro de Legib. III intelligitur. Dabatur autem iis ferè, qui periculum aliquod iudiciorum declinare vellent.

Exemplum eiuſmodi. Exemplum eſt quod aliis aut imitandum, aut fugiẽdum proponitur, Dicit autem

A Crudelitatis exemplum immanitatiſque naturæ, quod omnibus acerbum, & omni contentione fugiendum videri debeat. Sic in Orat. pro Flacco, In hoc ego reo, ne quod pernicioſum exemplum prodatur, pertimeſcam?

Nunc à me tamen reportata eſt. Reporta, in curiã, id eſt, refixa, reſtituta.

Cn. Pompeium. Nam Syllæ partes ſequutus eſt Pompeius à quo etiam Imperator appellatus eſt. Et apud Cn. Pompeium, opinor, cùm Prætor eſſet,
B & quæſtionem imminutæ maieſtatis exerceret.

Quod tum magis. Probabilior lectio, quam tum in manuſcripto, tum impreſſis nonnullis reperio, Cùm magis inuidioſo.

Communi Siciliæ. Legendum putarem, A communi Siciliæ: vt libro ſuperiori, Commune Miliadum pro Reſpub. & ſuprà, Vt ij pro parte in commune Siciliæ conferrent. Græca locutio, de qua alio loco commemorauimus.

Mamertina ciuitas. Vide librum Accuſat. IV, j.

C *In Eryco monte*. Iam ſupra diximus, Aut Erycino, vt in Aſconio: aut Eryce monte legendum eſſe, quemadmodum & Strabo, & Virgilius, & Plinius, & alij omnes loquuti ſunt.

Sthenij nomen aſcriptum eſt. Nam ſcriptum & inciſum eſt, ex Sthenij damnati bonis hoc eſſe donum Veneri dicatum. Exacta ſunt enim H-S quingenta millia. vt ſuprà.

Quid tandem habuit argumenti. Id eſt, quid fuit
D cauſæ: Gallicè dicimus, Quæ fuit apparientia? Sic lib. Off. II. Tabulæ verò nouæ quid habent argumẽti, niſi vt emas mea pecunia quidẽ & eum tũ habeas ego nõ habeam pecuniam? Dolet Sthenij nomini notam infamiæ tantam, & tam diuturnã iniuſtam. Conſecratum enim religioni monimentum in perpetuum tempus manebat. Idcirco dicit, In eo potiſſimum: id eſt in ſacro & religioſo loco.

Sthenianum præmium. Hoc poſtea explicabit.

Amoris iudicium. Corrige. Indicium. Alludit au-
E tem ad Cupidinis nomen ac numeri nomen cùm dicit, cupiditatis ſignum, nomen eum amoris & neceſſitudinis iudicium, quod Cupido deus ſit amoris neceſſitudiniſque conciliandæ.

Quæ illam totam. Nam ob amorem hoſpitæ, cuius & vir & pater inimici erant Sthenio, recepta erat abſentis à Verre & delatio & accuſatio.

Exiſtimatio offenſa. Senatus enim tum iudiciorũ infamia laborabat. & alibi ſæpe.

In Quæſtura mea. Quam in Sicilia geſſi, Prætore
F Sex. Peduceo.

M. Syllanum. Vide quæ dixi in Diuinat.

Centum & triginta millia. Ter mille ducentos quinquaginta aureos.

Octauium Ligurem. Verrina III. infrà.

Quod eſt enim p.g.p. cogenda, quod præteriit. Omnes veteres & manuſcripti, & impreſſi libri duabus illis vocibus EST, & QVOD carent. quam ſcripturam, cùm optimam habeat ſententiam, ſine cauſa immutare non auſim.

G *Honos aliquis*. In Senatoribus cooptandis. infrà.

Poteſtas. In Magiſtratibus creandis. infrà.

Procuratio. In Sacerdotiis mandandis. infrà.

Catinenſes. Vtrunque reperio & Catanenſes, & Catinenſes. Quare nihil mutandum cenſeo.

Ne genera quidem. Veluti ne ex libertinis crearentur.

Quas enim leges. Hoc dicit propter Rupiliũ, quem ſuprà

ſuprà ex Senatuſconſulto, de decem Legatorum ſententia leges Siculis dediſſe oſtendit.

Nuper L. Licinio, Q. Mutio COSS. Annos ab hinc XXIV. Nam vox nuper etiam de longinquo tempore frequenter. vt infrà Nuper homines nobiles eiuſmodi, Iudices: ecquid dico, Nuper? imò verò modò, ac planè paulo antè vidimus &c.

De quæſtu. Vt qui ſordidum & illiberalem quæſtum feciſſet: veluti, qui leno, præco, hiſtrio fuiſſet.

De cenſu. Ne quis, niſi qui certam ſummam in bonis haberet, Senator eſſet.

Colonorum. Qui ex aliis Siciliæ oppidis Agrigentum deducti fuerant.

Vetere Agrigentinorum. VETERVM legendum eſſe apparet, ex iis quæ & modò paulo antè dixit, & dicet paucis pòſt verſibus.

His amplius numerus eſſet. Obſcura locutio & inſolens, quam ita intelligi arbitror oportere, Vt numerus maior, atque amplior, ſiue in quo eſſet amplius veterum ciuium, non colonorum.

Obeam oratione mea. Vt ſigillatim quid vnaquaque in ciuitate fecerit, perſequar.

Iouis ſacerdotem. Diodorus ſic lib. 16. Timoleon inquit magiſtratum honoratiſſimum, animum inſtituit: quem Syracuſani Iouis Olympij famulatum appellabant. Electuſque eſt primus Callimenes famulus Olympij Iouis: & ita deinceps is honos per manus traditus eſt, annique à magiſtratu eiuſmodi annotati fuerunt, vſque ad tempora quæ noſtræ huic hiſtoriæ terminus & mutationi Reipub. initium fuit. Romanis enim Siculos alios in communionem Reipub. inducentibus famulorum principatus ille, qui annos plures trecentos durauerat, obolitus eſt.

In tribus illis. Id eſt, vnus ex tribus illis.

Religionem ſacrorum. Alij omnes, Religiones. quod cur immutari oporteat, non intelligo.

Cephaledi. Strabo libro VI. κεφαλοίδιον Siciliæ oppidulum appellat: vt fortaſſe Cephaledij legendum eſſe videatur.

Suo more deciditur. Sponſione facta certæ pecuniæ.

Toreumata. ἀπὸ τοῦ τορεύειν: dicuntur propriè torno facta, itémque ſculpta & cælata opera. eadem puto, quæ lingua noſtra dicimus, *Taillez en boſſe.*

Comitia. Quibus legi ſacerdotem oportebat.

Alio menſe. Quòd neceſſarium putabatur, vt vitaretur aduentus Herodoti.

Non eſt homo acutior. Hæc dicuntur εἰρωνικῶς. Dixit enim ſæpe antea, nihil eum obſcurè nec diſſimulanter agere: neque verò quicquam obtuſius, aut minus rectè fieri hac exemptione potuit.

Eſt conſuetudo Græcorum. Græci treis in partes menſem diuidebant, earum prima τὸ ἱςάμενον dicebatur, altera τὸ ἐπὶ δέκα, tertia τὸ φθῖνον. prima & ſecunda decem diebus perpetuò conſtabat: tertia autem ideo incerta & varia erat, quòd luna modò tardius, tum autem celerius ſe oſtendat: quippe quę interdum altero die poſt coniunctionem, interdum tertio, nonnunquam quarto appareat. Quum igitur celeriùs appareret, eximebatur: cùm ſeriùs, addebatur dies vnus, aut ſummum alter. Hęc ex libro Theodori Gazæ, De menſibus.

Eo die Kalendas Martias. Huius rei non diſſimile eſt quod Plutarchus de Alexandro magno ſcribit. in Parallis. his verbis ἐνίων δὲ καὶ τῶν περὶ τὸν μῆνα νενομισμένων, ὁσομένων δ᾽ οὖν φυλάξασθαι Δαισίου γὰρ
A εἰώθεσαν οἱ βασιλεῖς τῶν μακεδόνων ἐξάγειν τὴν ςρατιάν τοῦτο μὲν ἐπανορθώσατο, κελεύσας δεύτερον ἀρτεμίσιον ἄγειν.

Offendit eum menſem. Venit enim triceſimo die, quàm menſis comitialis Verris inſtituto cœperat.

Intercalarium. De Intercalatione, cognoſce ex Macrobio, & argumento in orationem Demoſthenis κατ᾽ ἀνδροτίωνος. Intercalarium autem dixit virili genere, menſem ſignificans interpoſitum, qui quadraginta quinque dierum erat. Suetonius in Iulio,
B Fuitque is annus quo hæc conſtituebantur, XV menſium, cum intercalario, qui ex conſuetudine in eum annum inciderat.

Dies XLV. De huius loci interpretatione dixi, meam ſententiam, in Verrina II, nec etiam adhuc mutare poſſum.

In cenſu habendo. Legendum putarem & in cenſu habendo, ne diſſoluta eſſet oratio.

In ſortitione fallere. Vt in Theomnaſti ſacerdotio.

Dies eximere. Vt in illo Climathiæ.

C *Ex omnibus ciuitatibus tolleret.* Hæc dicuntur εἰρωνικῶς, quòd minus malum maiore malo commutarit.

Tot comitiis. Quibus ij Magiſtratus mandabantur.

Licitationibus. Auctis ſubinde pretiis ab iis qui Cenſuras mercabantur.

Deſcribebat. Partiebatur, partito diſtribuebat.

Suiſque acceſſionibus. Acceſſionem hoc loco accipio pro interuentu, & interpellatione eorum qui
D Cenſuras ad eum, mercatum ibant. Coniungit enim cum eo quod dixit SVO LABORE. Quòd ſi pro Quæſtu & compendio acciperemus, vt libro inſequenti: quæ coniuncta voluit, maiorem in modum diſtraheremus, ſenſúmque meo iudicio ineptum redderemus.

Hiante atque imminenti. Sumpta tranſlatione à coruis, aut vulturibus, qui cadaueribus imminere ſolent, ore & faucibus apertis.

E *Hac verò eius.* In meo manuſcripto ſyncerior eſt lectio, Huius verò. Timarchidem enim deſignat, cùm hæc vulgata Verrem ſine dubio ſignificet.

Athenionem. Ducem in Sicilia Drepanitanorum, qui à populo R. deſciuerant: & fugitiuorum, a quibus omnibus Regem ſe appellari iuſſit. Appianus in Mithrid.

Omnibus oppidis. Per omnia oppida.

In Timarchidis poteſtate. Priſcianus lib. VI. diſputat Ciceronem hoc loco Timarchidi ſine, s, litera
F dixiſſe: vt Terent. in Heaut. Anchonidi filia pro Anchonidis.

Denarij trecenti. In ſingulis denariis, quatuor ſunt ſeſtertij. quare trecenti denarij, triginta (vt nunc loquimur) ſcutatos aureos efficiunt.

Ad ſtatuam Prætoris. Hæc fuit Magiſtratuum Romanorum conſuetudo, vt in prouinciis quas regebant, ſtatuas ſibi ponendas curarent, quaſi de prouincia bene meritis. Interdum etiam templa iis ædificabantur.

G *Ac denarium.* Omnes libri veteres, Hæc denaria. in quo mendum illud eſt peruulgatum. nam Denariûm in ſecundo caſu legendum eſt, vt referatur ad millia. HAEC autem non dubito quin ſit verius: vt illa inter ſe duo opponantur, Illam pecuniam clàm dederunt: hæc denariûm millia palàm contulerunt.

Denarium XXXIX M. Quadrat ſumma. ſed pro

M litera, ſcribe plenè Millia. Etenim ne hac quidem nota pro Mille veteres vtebantur. Notis autem quemadmodum ſcribi debeat, diximus in Oratione pro Q. Roſcio. Hæc autem ſumma noſtratis pecuniæ ſcutatorum efficit tria millia, & præterea nongentos.

Tantam pecuniam. Cùm ſtatui multo minore pecunia ſtatua potuiſſet.

Ordo aliquis. Eſtne genus quoddam hominum ſeiunctum ab aliis ordinibus, vt cùm alijordines conferent, ipſi non conferant? nequaquam. Creantur enim, verbi gratia, ex aratoribus. Quamobrem cùm ſui ordinis homines, id eſt aratores conferebant in ſtatuam, ipſi quoque pro ſua virili parte, vtpote aratores, conferre iubebantur.

Cenſorum eſt collegium. Locum ſic diſtinguerem vt tres interrogationes eſſent, Ordo aliquis Cenſorum eſt collegium? genus aliquod hominum.

Iſtos homines habent. Tribuunt honorem ſtatuarum.

Qui magis. Pecuniam ad ſtatuam conferant.

Ob beneficium. Quod, abs te Cenſores creati, acceperant.

Ergo hoc fatebere. Sequi non videtur. Non enim qui, quòd beneficium acceperit, aliquid largitur, continuò eius poſtulatu à quo accepit, donat. Poteſt enim ſua ſponte grati & memoris hominis officio fungens, id largiri. Verum id ſignificat, Verrem ob eam cauſam beneficium iis contuliſſe, vt pecuniam conferrent. itaque ſic interpretor, Ob beneficium? quod abs te eam ob cauſam acceperant.

Nam erepta non audebis dicere. Alij nonnulli Empta. quod perſpicuè abſurdum eſt.

Ambitionis. Demerendæ gratiæ & fauoris. vide infrà.

Cenſus habitus. Sic æſtimatæ ſunt cuiuſque facultates.

Nullius ciuitatis Reſpublica poſſet adminiſtrari. Nam pro cuiuſque facultatibus tributa ſingulis ciuibus imponebantur.

Letilij. Quem ſupra Verris tabellarium fuiſſe dixit, & Roma ad Metellum complures literas attuliſſe.

Qui Cenſor. Pro Quis Cenſor: vt ſæpe aliâs. Terentius in Phormione, Qui erit rumor populi? METVERET autem, vt in manuſcripto legendum omnino eſt.

Tamen ſi animo æquo. Tametſi animo, habent alij libri quammulti. & ſic emenda.

Graue videretur. Magnum tibi præiudicium fieri videretur.

Cognatus voluntarius. Repente cæpit dicere, ſe omnia Verris cauſa velle ſibi cum eo amicitiam cognationémque eſſe.

Magiſtratum abnegaſſet. Abrogare magiſtratum eſt legem ferre, vt alicui ſuus magiſtratus à populo tollatur priuatúſque reddatur.

Pupillo Drepanitano. Soſippi Epicratis fratris filio, ex Drepano ciuitate Siciliæ. Mortuum ſignificat Soſippum ante Metelli aduentum. Pupillos tamen numero multitudinis dixit, infrà Verrina VI.

A. Claudium. Hunc libro Accuſat. IIII. Apollonium Niconis filium Drepanitanum appellat: Qui nunc, inquit, A. Clodius vocatur. infrà. Ciuis R. erat factus, & in Clodiorum familiam aſcitus.

H-S CXX *millia.* Coronatorum tria millia.

Legitimum quinquennium. Et ex hoc loco, & ex iis qui ſequuntur, intelligi poteſt, ad conſumendam pecuniam in ſtatuas collatam, permitti legib. quinquennium, quo præterito, neque poſitis ſtatuis, accuſare licere.

Comprobaremus. Vetus, Comprobauerimus, perſpicuè rectum.

H-S CCC *millia.* Coronatorum ſeptem millia, ſupra quingentos.

Moram accipiendi ſ.u.ſ.c. dandi auferre videamur. Corruptus locus: quem ne ope quidem aliorum codicum reſtituere poſſumus: in quibus non MORAM, ſed MOREM per E legimus. non tam quòd Auferre morem, ſuſpecta mihi locutio eſt: quàm quòd probata pecuniæ exactione, præberi potius, quàm auferri cauſa dandi ſociis videatur. Quòd ſi pro Auferre, Afferre legamus, nihil erit apertius. Sæpe autem & Cauſam & Moram afferre apud Ciceronem legimus. eſt autem ſenſus, Si hoc probabimus, tantum abeſt vt auaros Magiſtratus reuocemus à cogendis pecuniis, eorúmque auaritiam tardemus, vt potius honeſta nomina quæſiſſe videamur, quibus ſocij ſine Magiſtratuum periculo pecunias conferant. Locutionum exemplum, vtriuſque vnum ex hoc ipſo afferemus. in Orat. pro Clu. Oppianicus, qui pecuniam Saſſiæ concupiuiſſet, domo ſibi quærendum remedium exiſtimauit ad eam moram quæ nuptiis afferebatur. In libro de Diuinat. II, Ac mihi quidem explicandæ philoſophiæ cauſam attulit caſus grauis ciuitatis.

Hunc enim puerum non oderant. Acerbè in puerum, tanquam blandum & gratioſum Syracuſanis. id quod ad infamiam pueri pertinet. Syracuſanos enim, qui Legationem laudandi cauſa miſerāt, multis locis non leuiter laceſſit.

Vt in foro ſtatuerunt, abſtuliſti. Id eſt, extorſiſti, obtinuiſti.

Vt ijdem darent. Id eſt bis iidem conferrent: ſemel ordinis ſui nomine, aratorum ſcilicet: iterum pro virili parte, cùm Siculi omnes communiter conferrent.

Pecuniam coactam. In aliis omnibus, Pecuniam per vim coactam. & ſic emenda.

Poſtulatis communibus. Quæ menſe Februario edi ſolebānt. Dixi iam antea, Menſe Februario audiri ſolitas legationes. vt in Epiſt. ad Lentulum, Senatus haberi Februario toto non poteſt, niſi perfectis aut reiectis Legationibus.

Audio ne in cellam. Male interpuncta oratio locum reddit obſcurum. Senſus eſt, Audio Legatos cùm poſtulant, Ne prætores in cellam, &c. ſic igitur ſcribendum, vt poſt Audio, diſtinctionis nota ponatur. Ac de hoc toto genere, modò vt Deus velit, libro inſequenti fuſius explicabitur.

Formulas viſitatas. Vt præter formulam, nihil ſimile habeāt poſtulationum: neque aliud quicquam ſint niſi criminationes.

Sententiámque non perſpiciat. Priſcianus li. XVIII. RESPICIAT ἐκ ἄρα κατίδοι.

Vt ipſis ne liceat. Statuas Prætori, antè, quàm deceſſerit, ponere.

Nihil ergo, inquit. Subaudi Impetraro.

Seſe pecuniam. Mendum typographi. In aliis, Seſe ad ſtatuas pecuniam.

Tuis patronis. Horrenſio, Siſenna, Curione, & aliis.

Multi

Multi primarij multa. Aliud mendum:in aliis libris,Multi primarij viri multa dixerunt.

Circunſcribere. Modò ſignificat Reiicere & excludere.

Omnino præclarè te habes. Præclarè tecum agitur: habes quo te oblectes. εἰρωνεία.

Summa Reipub. Summus principatus, ſumma rerum dominatio manet penes populum R.

Propter ædem Vulcani. Paulo ſupra comitium dedicatum à Tatio rege Sabinorum.

O cauſam ſingularem. Cauſa pro Excuſatio:vt ſæpe aliâs. Græci πρόφασιν dicunt. pro quo Cicerò Specioſam cauſam.vt ad Att.lib. XVI, Reuerſionis has ſpecioſas cauſas habes.

Vt hoc tamen. Tandem, apertius legeretur:hoc ſenſu,Denique ne multis morer:hoc iam ita planiſſimum faciam.

Qui in Sicilia. Vetus liber, Qui ex Sicilia.quod verum puto.

Et huius ego pecuniæ. Rectius putarem, At huius.

Quoniam intelligitis. Suſpectus mihi locus. Legendum putarem, Sed quoniam.vt poſt Coactam eſſe, non clauderetur ſententia: ſed in fine periodi inſequentis.

Ambitionis in ciues. Potius ſpectarit quid officij ſui ratio poſtularet,quàm quemadmodum gratiam ſibi ſuorum ciuium conciliaret. Dictum eſt de hoc vocabulo.

Sed etiam Sotera inſcriptum. Eundem Tito Flaminio tributum à Calchidenſibus honorẽ ſcribit Plutarchus in eius vita:& cani ſolitum Ἰὴϊε ὦ Τίτε σωτήρ

A communi Siciliæ. Corrige Siciliæ:vt dixi infrà, & ſic legitur in impreſſis multis.

Ad honores atque ampl. In manuſcripto probabilior lectio,Ad honorem. nàm de ſtatuarum honore loquitur.

Nonnulla religione deorum. Ex quo manauit opinor ſeruorum conſuetudo, ad ſtatuas,tanquam ad aſylum confugiendi. Cuius quidem conſuetudinis frequens eſt mentio in libris noſtris ciuilibus. Quin etiam Liuius libro tertio Decadis III, Decium Magium, qui à Campanis fuerat Annibali deditus, cùm Carthaginem mitteretur, tempeſtate delatum eſſe ſcribit Cyrenas: ibique cum Magius ad ſtatuam Ptolemæi regis confugiſſet, deportatum eſſe Alexandriam ad Ptolemæum, à quo à vinculis liberatus eſt.

Propè ſoli ſuperius. Quo L. Sylla Q. Pompeius coss.creati ſunt. Nam Mithridates quinquies bellum in Romanos inſtaurauit:quod à Pompeio magno tandem confectum eſt. At Superius dicit primùm illud quod fœliciter in Aſia geſſit,de quo Cicero in Orat. pro Pompeio, Delenda eſt, inquit, vobis illa macula Mithridatico bello ſuperiore ſuſcepta:cùm vna die tota Aſia,tot in ciuitatibus, vno nuntio ciues R. necandos trucidandóſque denotauit. Et eadem rurſus Orat. Quas Mithridates & à maioribus acceperat,& ipſe bello ſuperiore ex tota Aſia direptas in ſuum regnum conieceerat. Dixit autem PROPE SOLI, Romanorum fortunam diſſimulans,qui eo bello magnam offenſionem acceperunt.cùm & L. Caſſius, Aſiæ Proconſul,& Manius Attilius,& Q.Oppius,Minutius Ruffus,C.Popilius exercitus haberent:è quibus Q.Oppius à Mithridate captus eſt,& Manius auctor belli ſuſcipiendi coactus aurum fuſum & liquefactum potare. auctor Appianus. Cùm autem hęc ita ſe habeant,haud ſcio qua fiducia nonnulli bene conſtitutum locum perturbare audeant,qui in ſuis libris pro SOLI SVPERIVS,hæc verba OMNIVM SÆVISSIMVM ſuppoſuerunt.

Impetum à mœnibus. Error typographi.nam Mœnibus impetum excipere dicimur, non à mœnibus, Bis autem repulſum Mithridatem Appianus auctor eſt.

In bello ſoleat defendere. Sæpius tamen accidiſſe conſtat,vt quod odium in aliquem attuliſſent, id in eius imaginem ac ſimulacrum profunderent.Itaque iidem ipſi Rhodij Chalcide capta, Philippi Regis Macedonum ſtatuas deiecerunt:Athenienſes verò, etiam plebiſcito facto, eiuſdem ſtatuas, imagines omnes,nomináque earum,item maiorum eius virilis ac muliebris ſexus omnium, ſuſtulerunt: ſicuti ſcribit Liuius lib.1.quartæ Decadis. Appianus verò in Mithridatico,Epheſios ſtatuas omnes Romanorum deturbaſſe ac comminuiſſe ſcriptum reliquit.

Maximè remotiſſimi. Maximè cum ſuperlatiuo,vt Epiſt.ad Att.lib. XII,Siue hanc aberrationem à dolore delegerim,quæ maximè liberaliſſima, doctóq. homine digniſſima,laudari me etiam oportere. Et apud Liuium libro 1,quintæ Decadis,Parua,inquit, aut mediocris res Achæi videtur agi: ego maximè grauiſſimam omnium,non agique tantum arbitror, ſed quodammodo actam eſſe.

Leontini miſera in ciuitate. Corrige, Leontinis.vt infrà, & alibi. Nam Leontini Leontinorum dicimus:vt Syracuſæ,Puteoli.

Iſtius in gymnaſio. Ordo eſt, In gymnaſio, ſtatua iſtius deiecta eſt.

Ante ipſum Iouem. Alij complures Ante ipſum Sepim. quo verbo cuius Dei nomen ſignificetur, non reperio. niſi fortè Sabim, aut Serapim ſcribamus: quorum tamen religionem à Syracuſanis cultam nuſquam reperio. Iouem autem Olympium opinor ſignificat de cuius templo cognoſce ex Orat.VI infrà.

Atque illam. Multitudinem.

Centuripinorum Magiſtratum & Decemprimos. Vide quæ dixi in Orat.pro Sex.Roſcio,ſupra.

Hic ego aliud alij concedo. Centuripinis ignoſco, qui tam repentè ſtatuas ſtultè repoſuerunt, quas publico conſilio demoliendas curarant.

Sua vi & auctoritate. Cùm ſtatuas reponi iuſſit.

Sed ego Metello non iraſcor. Epitherapeuſis: ne Metellum acerbius læſiſſe videatur.

Malitiosè. Non feciſſe animo iuuandi Verris, & huius criminis extenuandi.

H-S CXX *milia.* Tria millia coronatorum.

Cur Haleſini? cur Centuripini? Hæ ſunt omnes ſine fœdere immunes ac liberæ ciuitates.

Vtrum dè te aratores. Vtrum, ſine particula An: præter Latini ſermonis conſuetudinem: vt apud Græcos πότερον, & maximè apud Platonem. ſic infrà, Tametſi iandudum erro,qui quæram vtrum emeris, & quomodo,& quanti emeris: quod verbo tranſigere poſſum. Valde tamen, vt verum fatear, huic loco duæ illæ voculæ AN MALE, conuenirent? neque ſanè eas non deeſſe affirmare auderem.

Iſtam orationem contemnendorum Siculorum. Id eſt qua Siculos contemneres,ſi leuem & nullius momẽti eſſe illorum exiſtimationem diceres. Alij repoſuerũt,Negotiatorum.vt ſit,Iſtam orat. negotiatorum

Siculorum. quod ſi ſine vetuſti auctoritate codicis A auſi ſunt, impudenter mea quidem ſententia fecerunt.

Inſcribique iuſsiſti. In quo, quanti eorum iudicium faceres, oſtendiſti.

Communi Siciliæ. Corrige Siciliæ: & vide infrà.

Genus humanum. Vetus, Hominum: & ſic emenda. nam ſuprà perſæpe hoc eodem modo loquutus eſt.

Sperabas. Sperares, & oratio, & veterum codicum B auctoritas poſtulat.

Tua ſapientia. Calliditate, qua vſus es in literis remouendis.

Inſcriptura Siciliæ. Scriptura dicebatur, eorum ratio, qui paſcua publica conducebant: vt exigenda à ſociis ſuo periculo exigerent, quæ tamen Reip. repræſentabant.

Pro magiſtro eſt. Magiſter ſocietatis, vnus aliquis è ſociis dicebatur, qui Romæ ſocietati alicui, id eſt, aut ſcripturæ, aut portorij, aut vectigalium ita præ- C erat, vt & Decumanos quaſi Senatum cogendi, & ad eos de ſocietatis negotiis referendi poteſtatem haberet: curámque omnem gereret tabularum, & rationum, quæ vndique ab iis qui operas dabant, Romam mitterentur. Hic Promagiſtrum in prouincia habebat, ſui quaſi muneris vicarium, & ſocietati præfectum, qui etiam Magiſter dicebatur. Promagiſtro autem coniunctim dicitur, vt Proconſule, Proprætore.

Sociorum intereſſe. Socios intelligit non Siculos, D ſed qui ſcripturæ ſocietatem coierant.

Circum omnia fora. In certis Siciliæ vrbib. prætores ius dicere ſolebant hoc forum agere Latinè dicitur. Ad ea fora vadimonia ex proximo territorio conſtituebantur. Prætor ea certis temporib. obibat, quo notari Verrē Carpinatius ſolebat.

Hoc erat etiam capitalior. Deterior, pernitioſior, magis exitialis. Sic Off. 1. Totius iniuſtitiæ nulla capitalior eſt, quàm eorum &c.

Ferebat expenſas. Dixi in Orat. pro Q. Roſcio. E

Extraordinarias. Extraordinariæ pecuniæ dicuntur, quæ in accepti & expenſi tabulis perſcriptas nō habemus. Dixi in eadem Orat.

Operas dabat. Societates certo pretio Romæ à Cenſoribus vectigalia, quæ pro exportandis rebus à Syracuſanis pendebantur, conducere ſolebant: ſociúmque aliquem in ſingulis prouinciæ vrbibus habere qui ea exigeret: quem paulo pòſt Seruum ſocietatis appellat. Atque is quidem operas dare dicebatur. Vnus autem tota Sicilia Promagiſtro erat: F qui verò operas dabant, totidem, quot ciuitatum ratio poſtulabat.

Sine portorio. Nulla pecunia pro exportatione ſoluta.

Seueriora iudicia. Quàm quæ à Senatoribus exercerentur.

Reos iudicare. Corrige Res iudicare. quæ locutio apud Latinos vſitata eſt.

Iudices poſcit. Dixi ſuprà.

Ab homine non noſtri generis. L. Aureliū Cottam G Prætorem dicit: patricium hominem, qui legē promulgarat, de iudiciis Equeſtri ordini reſtituendis. vide ſuprà.

Nitatur. Vetus, Nititur, quod probo.

Fidem ſuam & religionem. Quippe quæ multis iam documentis perſpecta & cognita eſt. blanditur Decumanis.

Condemnari noluerunt. Voluerunt, legendum eſſe apparet vel ex eo quòd ſuprà dixit, At quorum iudicio condemnatum? Ergo hic ſenſus eſt, Iudicarunt te nocentem, & niſi literas remouiſſent, certiſſimè condemnatum iri.

Vtrum illorum iudicium, ac voluntatem. Voluntas apparet in literis remouendis: in quo cupiditas dominata eſt: Iudicium in eo, quòd eum & nocentem, & damnandum eſſe cognouerunt. Eſt autem anteferendum cupiditati & voluntati iudicium. hoc igitur ſequendum.

Magis accuſatoriè. Magis animo infenſo, & cupiditate ducto, qualis eſſe ſolet accuſatorum.

Tantum poſſem. Tantum, hoc loco eſt aduerbiū, pro Tantummodo: poſtea nomen eſt.

Quantum poſſum. Etiam quaſi plus ſit in literis: quippe quæ nō extant, vt aliquid affinxiſſe conuincar.

Veſtem Melitenſem. Veſtis Melitenſis muliebris fuit, quæ fiebat Melitæ: quæ eſt inſula ſatis lato ab Sicilia mari periculoſóque diſiuncta. vide infrà. Maltam hodie appellamus, Veſtē autem muliebrē fuiſſe docet hic locus, & alij. Sed tātúmne Melitenſiū, quaſi etiam amicorum vxores ornaturus eſſes?

Omnia tela excipiat. Patiatur ſe his telis & criminibus confici.

Deſcendo. Quid eſt deſcendere? Honos habeatur homini doctiſſimo & diligētiſſimo Laurentio Vallæ, qui in Elegantiarum libris luculēter hoc verbū exponit his verbis, Deſcendere dicimur in cāpum, aut in certamen, non quia de loco ſuperiore in inferiorem deſcendimus: ſed quia de loco tuto in locū diſcriminis. opinor, quòd qui in loco ſuperiore ſe tenet, pugnam detrectare exiſtimetur: quem cùm reliquit, & in locum æquum venit, atque deſcendit, mentem ſe pugnandi habere declarat.

Communi inter ſe conſcientia. Nam quòd vnà cùm id actum eſt, fuerint, conſcij ſunt inter ſe quid geſtūm ſit. alter igitur alterius conſcientia ab omni tum ſimulatione, tum diſſimulatione reuocabitur: ne ſcilicet mendacii ab aliis eiuſdem rei conſciis coarguatur.

Vt verum ſcire. Et vt verum, legi poſtulat oratio.

Decretúmne ſit. Vt literæ remouerentur.

Iſtum ſine dubio condemnarent. Mutilatus ſine dubio locus, qui quo modo reſtitui poſſit, non diſſpicio: niſi forte ante hæc verba, reponamus AN NON. Anantapodoton eſſe putarem, ſed particulam SI, neceſſario iterari oporteret. at quo in loco iteranda ſit, incertum.

Nulla vi aut ratione abſolui poteſt. Frigida concluſio hæc videtur omnino: quæ, ſi cum interrogatione legatur, & pro Nulla reponatur Vlla, multo futura eſt acrior ac vehementior.

Aſſequi potuerit. Aſſequi in patiendi ſignificatione. vt complexa, in Orat. pro Sex. Roſcio: & Experta, in Orat. pro Balbo.

Tabulas haberent, Quarum ipſi rationibus exigēdis & conficiendis præerant.

Obſignaui ſtatim. Accuſatoribus, Prætoris lege atque imperio poteſtas dabatur, omnia quæ apud quenque ad accuſationem inſtruendam pertinentia reperirent, obſignandi, nequid remoueri poſſet.

Erant hæc. Apertius legeretur, vt in vetuſto libro, Nec erant hæc ex eo genere.

Libellum Canuleij. In manuſcripto. Libellus Canuleij, vt mihi grandioribus literis ſcribendum eſſe videa-

videatur, vt ſæpe aliis in locis.

Quinquaginta tricliniorum lectos. Certus numerus pro incerto. In quarto Accuſationis, in ſingula triclinia amplius triginta lectos quæſitos dicit.

Quaſi etiam amicorum Vxores. Figura quam Græci νόημα nominant. Facit enim occultè ſuſpicionem donata hæc eſſe amicorum vxoribus, quos in inuidiam conatur adducere, quippe Verris defenſores. Apparet autem ex hoc loco, Melitenſes veſtes eſſe muliebres.

H S LX. Subaudi, Millia, ex conſuetudine. Id eſt aureos mille quingentos.

Viceſima portorij. Partẽ enim viceſimã earũ rerũ quæ exportabantur, publicani portorij & vectigalis nomine capiebant: id eſt quinque in centena. Erat autem aurũ viceſimariũ, quod in ærario ſanctiore ad vltimos Reip. caſus ſeruari ſolitũ ſcribit Liuius libro Decadis III, ſeptimo.

H-S *duodecies.* Aureorum triginta millium. Inſignis locus, vt qui planiſſimè oſtendit, ſi ſeſtertium ſexaginta millia, ſunt pars ſeſtertium duodecies viceſima: ſeſtertium duodecies, conciſam eſſe loquutionem, pro Duodecies centena millia ſeſtertium. ſed non, mille ac ducenta ſeſtertia, neutrius generis: vt Budæus putauit, qui ſeſtertia mille ſeſtertios continere falsò credidit. Quid enim me coget Budæus notam hanc H-S, hoc loco Seſtertia potius quàm Seſtertios interpretari? an quòd non eſt addita vox Millia? Atqui ſexcentis locis oſtendimus, eam non modò in ſeſtertium, verum etiam in iugerum, in nummorum, in aſſium, in denarium, in modium, in medimnorum denique numeris ſubaudiri.

Quod ſibi iſte Mamertinos. Mamertini, ciues Meſſanenſes dicti: quòd à Mamertinorum regione Campana, eò colonia deducta ſit. Polybius, Strabo, Plinius.

Verſuram à Carpinatio feciſſe. Verſura fieri propriè dicitur, cùm creditoris conuerſio quædam, & mutatio fit: id eſt cùm quis alij vt ſoluat, ab alio pecuniam mutuatur. Modò Verſuram facere, ſimpliciter ſignificat æs alienum contrahere. Sic in Orat. pro Cælio, Tabulas qui in patris poteſtate eſt, nullas cõficit. verſuram nunquam omnino fecit vllam. & aliis locis innumeris.

Cùm hæc maximè cognoſceremus. Elegans locutio, cum emphaſi momentum ipſum ſignificãs quo quid fieri dicitur. Sic libro Ep. ad Att. II, Cùm hæc maximè ſcriberem, ecce tibi Seboſus.

Vſque alterum r. Prius enim ſcriptum fuerat, A C. Verre. pòſt autem, RE interlitum, & in lituram RVTIO relatum.

Tum flagitioſa. Cùm, repetitum eſſe arbitror: & hoc loco reponendum, vt ſit, Cùm flagitioſa, &c.

Ac fœneratio. Quas enim pecunias Carpinatius occupabat, earum vſuræ ad Verrem pertinebant.

Seruus ſocietatis ſemper mendoſus eſſet. Id eſt, Semper vitium feciſſet, ſemper mendum commiſiſſet. Seruum autem ſocietatis dicit eum, qui Syracuſis operam dabat ſocietati: cúmque Magiſtro ſocietatis opponit. Neque enim ſeruum illum fuiſſe putandum eſt: ſed, vt dixi, ſeruum appellat qui cum Magiſtro conferatur.

Deſcriptionem. Librum in quem tranſlatæ rationes erant ex tabulis.

Sed ipſa cubilia. Tranſlatio à feris ſumpta, quæ in ipſis cubilibus deprehenduntur. Similis figura in

A Piſonem, An verò tu parum putas inueſtigatas eſſe à nobis labes imperij tui, ſtragéſque prouinciæ? quas quidem nos non veſtigiis odorantes ingreſſus tuos, ſed totis volutationibus corporis, & cubilibus perſecuti ſumus. Et infrà. Nam nos quidem quid facimus in Verre, quem in luto volutatum totius corporis veſtigiis inuenimus?

Extremam partem. Rutius.

Caudam illam. Extremitatem. Sumpta videtur tranſlatio à beſtia, cuius cauda extra cubile extans,
B index eſ[illegible]m ibi deliteſcere.

Laudantur Oratores. Concluſio per enumerationem: in qua breuiſſimè renouans memoriam eorũ quæ dicta ſunt, videri vult ſpem omnem defenſionis ita Hortenſio oratione ſua præciſam, vt vel ipſe Hortenſius libenter Verris patrocinium ſit abiecturus, modò liber ac ſolutus eſſet, neque iam defenſionis accepta mercede teneretur. Et quoniam laudabile & honeſtum erat reorum patrocinium ſuſcipere: propoſita Oratorum veterum & Hortẽ-
C ſij diſſimilitudine, ab hac laudis expectatione remouere conatur Hortenſium. Non, inquit, ſi laudabiliter defendit Antonius, continuò ex Verris defenſione gloriam conſequere. Alia enim Verris, alia illorum quos Antonius defendebat, ratio & cauſa eſt. in illorum igitur defenſione decus & laus: in huius verò, dedecus & turpitudo verſantur.

In manifeſto peccato tenebatur. Agellius lib. XIII. cap. XIX, non Peccato, ſed Peccatum ſcriptum ſe teſtatur reperiſſe in vno atque altero antiquiſſimæ
D fidei libro Tironis, Ciceronis liberti.

At hominem flagitioſiſſimum, libidinoſiſſ. nequiſſimumq; defendit. Similis ſubiectio quæ proximè ſequitur, & totius loci ſententia hanc ſcripturam cõprobat: eam quæ eſt apud Gellium, repudiat: An hominẽ defendat? ſic. n. apud eũ legitur li. VI. cap. XVI.

Fortitudinis commemoratione. Vt animi veſtri illius fortitudinis recordatione occupati, horũ criminum obliuiſcantur.

Magis Vir. Contentione rem auget. Nam virum
E nequam & ignauum non contentus appellaſſe addidit, Inter mulieres. acſi diceret, vel muliere ignauior. Similiter illud, Magis impura inter viros muliercula. vt ſi diceret, impurior meretrice, & ea meretrice quæ vel viris impudicior eſſet. Nam quanuis impudica mulier, retinet tamen quàm vir impudicus, plus pudoris ac verecundiæ. Eadem ratione de Clodio in Orat. pro domo ſua loquitur. Cùm ipſe impurus atque impius hoſtis omnium religionum, qui contra fas & inter viros ſæpe mulier, & in-
F ter mulieres vir fuiſſet. Vitia tãdem hic alia in Clodio, quam in Verre notauit. Nam in Verre ignauiã coarguit: in Clodio vero primum infamiam, deinde religionem in operto bonæ deæ violatam cum habitu muliebri, in mulierum commeatum introiſſe.

Ne in alterius impudentia. Ne hominem apertè improbum defendendo, impudentes viderentur.

Liberi enim ad cauſas. Non iam accepta mercede patrocinij, non vendita ſui pudoris exiſtimatione.

Si impudentes in defendendo. Vult exiſtimari anci-
G piti cogitatione diſtrahi animum Hortenſij. Si defendam, impudens: ſi deſeram, ingratus exiſtimabor. Quæ cura nunquam Craſſum & Antonium ſollicitos habuit: vt illorum diſſimilis in ſuſcipiendis cauſis ratio iure gloriam conſecuta ſit: cùm Hortenſium ſumma maneat turpitudo ac dedecus.

Ingrati in deſerendo. Sphingem Hortẽſio à Verre datam, notũ eſt omnibus mediocriter quidẽ eruditis. Plinius li. xxxIIII, Ciceronis dictũ in Hortenſiũ cõmemorat. Cùm, inquit, orta in Verris iudicio altercatione, Hortenſius diceret Ciceronis ſe ænigmata nõ intelligere: reſpõdit debere, quoniã ſphingẽ domi haberet. Quintilianus lib. VI, his verbis, Ex hiſtoria etiã ducere vrbanitatẽ, eruditum: vt Cicero fecit, cùm ei teſtem in iudicio Verris roganti dixiſſet Hortenſius, Non intelligo hæc ænigmata: Atqui debes, inquit, cùm Sphingem domi habeas. Acceperat autem ille à Verre Sphingem æneam, magnæ pecuniæ. & idem tradit Plutarchus in vita Ciceronis, & Apophthegmatis.

ACCVSATIONIS IN C. VERREM

LIBER QVINTVS, ORATIO VIII.

COMMENTARIVS.

TERTIVS hic accuſationis liber eſt, nõ, vt vulgò inſcribitur, quintus: ſicuti à nobis initio demonſtratũ eſt. Continet autem furta Verris in omni frumẽti genere, in decumano, empto, & æſtimato. Hunc enim ſibi ordinem accuſationis Orator hoc libro conſtituit. Genus cauſæ honeſtum eſt. Conſtitutio coniecturalis, ſimplex: verſatúſne ſit in re frumentaria Verres auarè & incontinenter.

Reipub. cauſa. Communi vtilitate commoti. Patrocinij tamen, non accuſationis cauſa ad hanc ſe accuſationem deſcendiſſe, dicit in libro de Officiis II. Sed hoc quidem, inquit, non eſt ſæpe faciendum: nec vnquam niſi Reip. cauſa, vt duo Luculli: aut patrocinio, vt nos pro Siculis.

Rationem vitæ repoſcunt. Aptiſſima ſimilitudo, & mirè conueniens. Vt qui Reip. debitor eſt, ſi alium debitorem rationes reddere iubeat, audiendus non ſit, niſi primùm ipſe rationes referat: eodem modo, qui ſe ſcelere aliquo obligauit, niſi priore ipſe loco pœnas luat, ab alio ſi repoſcat, minimè ferendus eſt. Vide Diuinat. 120.

Quis huic ignoſcat? Quid ita? an quoniam vindicandi maleficij ratio ex hoc capite ducitur, Reip. intereſſe vt maleficia vindicentur? quod cùm generale ſit, & vniuerſum, ipſum quoque omnino accuſatorem complectitur. Et cùm accuſandi voluntas hoc habeat rationis, vt aliis exemplum ſtatuatur, ſi vera eſt voluntas, ad id ſe quod procliuius eſt applicabit. Pœnæ igitur ſe primùm accuſator offerat: tum alios in crimen vocet.

Non modo communi volũtate. Pro ſua virili parte.

Quòd C. Carbonem. Cicero ad Papyrium Pætum, Epiſtola Ain' tandem? Tres, inquit, fratres fuere, P. C. M. Carbones. Publius Flacco accuſante condemnatus, fugit Marcus ex Sicilia, Caius accuſante L. Craſſo cantharidas ſumpſiſſe dicitur. is Tribunus pl. ſeditioſus, & P. Africano vim attuliſſe exiſtimatus eſt. Et in Bruto, C. Carbo propter perpetuam in populari ratione leuitatẽ morte voluntaria ſe à ſeueritate iudicũ vindicauit. At de L. Craſſo in eodẽ libro ſic ſcribit, Accuſauit C. Carbonẽ eloquẽtiſſimum hominem admodũ adoleſcens ſummã ingenij non laudem modò, ſed etiam admirationem eſt conſequutus. In libro de Offic. II. Nam L. quidem Craſſus. cùm eſſet admodum adoleſcens. nõ aliunde mutuatus eſt, ſed ſibi ipſe peperit maximã laudem ex illa accuſatione nobili & glorioſa. Quot verò natus annos eam cauſam egerit, docet in eius perſona Tullius libro de Orat. III. Quippe, inquit, qui omnium maturrimè ad publicas cauſas acceſſerim, annóſque natus vnum & viginti nobiliſſimum hominem & eloquentiſſimum in iudicium vocarim. Quo tamen loco videamus ne librarij culpam admiſerint, ac pro Vndeuiginti, Vnum & viginti ſcripſerint. cùm ſcilicet Cornelius Tacitus in Dial. de Oratore apertè teſtetur, eam tum Craſſi ætatem fuiſſe. Nonodecimo, inquit, ætatis anno L. Craſſus C. Carbonem, vno & vigeſimo Cæſar Dolabellam, altero & XX. Aſinius Pollio Catonem iis orationibus inſecuti ſunt, quas hodiéque cum admiratione legimus. Memorabilis autẽ huius Craſſi fiducia fuit, qui cùm ex Conſule prouinciam Galliam obtineret, atque in eam Cn. Carbo, cuius patrem damnauerat, ad ſpeculãda acta ſua veniſſet, nõ ſolùm eũ inde nõ ſummouit, ſed inſuper locũ ei in tribunali aſſignauit, nec vlla de re, niſi eo in cõſiliũ adhibito, cognouit. auctor Valerius. Idem ſcribit, cùm accuſationẽ Craſſus inſtrueret, & Carbonis ſeruus ſcrinium plura continens quibus facilè opprimi poſſet, ad eum attuliſſet vt erat ſignatum, eum ſeruo catenato ad eum remiſiſſe.

Quid facere poſſemus, oſtendimus. In Quæſtura, qua Sex. Peduceo Prætore Sicilij functus eſt.

Fuiſſe videar. Fore, poſtulare videtur oratio: vt ſit, Fore videar.

Mea lege & conditione. Quam mihimetipſi mea voluntate ſtatui, atque indixi.

Neceßitudinis. Quæ interdum nos dum Quæſturam gererem, interceſſit.

Quàm contrariæ hominum ſent. In hanc eandem ſententiam ipſe in Lælio ſic ſcribit, Diſpares mores, diſparia ſtudia ſequuntur. nec ob aliam cauſam vllam, boni improbis amici eſſe non poſſunt, niſi quòd tanta eſt inter eos, quanta maxima poteſt eſſe, morum ſtudiorúmque diſtantia.

Conſiliis commißis. Cum illo communicatis, eius fidei commiſsis. Nam commiſſa conſilia alia in re alibi dicuntur.

Meretriciam diſciplinã. Vitæ rationẽ impurã, atque impudicam, qualis doceri ſolet à meretricibus.

Domeſticum lenocinium. Rubrij perductoris domeſtici.

Ex thenſarum orbitis. Ex hoc & alio tertiæ Ora-

tionis

tionis loco, capio coniecturam, & Ædilem Verrem fuiſſe,& cùm Ædilis viam à Vertumni ſigno ad circum maximum, in qua Thenſæ ducebantur, exigeret, iniqua & improba ratione pecuniam coegiſſe. vide infrà Aſconium de Thenſis, & orbitis.

Ciuium R. iura ac libertatem. C.Gracchus legem tulerat, ne de capite ciuis R. iniuſſu populi iudicaretur.

Arbitrarer. Rectius putarem, Arbitrarere. cùm præſertim continuò ſequatur, Quæris:& Hortenſium alloquatur.

Virtutem depreſſam. Ne ſi emerſerit, ſuo ſplendore veſtram illam nobilitatem obſcuret. Moleſtè patiebatur nobilitas, populum R. nouis hominibus honores & imperia mandare.

Non pudore, non pudicitia. A quibus omnibus eſt multò remotiſſimus.

Patere, an hiare. Sumpta à beſtiis tranſlatione, quæ ſimul eum, à quo paſtum accipere conſueuerunt, aſpexerint, hiare ſolent. Ex quo intelligi voluit, ædes nobilium, quoties ipſe intrò recipiebatur, ſolitas eſſe aliquid ab eo recipere.

Qui ita dixerunt, vt ſine præſidio. Aſperè, ſed ſubtiliter dictum. Alij certis hominibus præſidio ſunt, quòd eos charos habeant. Vos verò non quo Verrem ametis, propterea eſtis illis præſidio: ſed ideò amatis, quòd præſidij veſtri indigeat. cuius vobis mercedem prolixè cumulatéque perſoluit.

Populíque Romani beneficia. Honores, quos adepti ſumus, virtute potiùs, quàm opulentia & facultatibus ornemus.

Impunè eludentem. Laſciuientem, neminem præ ſe ducentem.

Forum comitiúmque. Comitium in foro fuiſſe, locus hic oſtendit quem ſubiiciam ex Epiſtola 11 libri IIII epiſt. ad Atticum, Metellus tamen poſtulat vt ſibi poſtero die in foro obnuntietur: nihil eſſe quod in campum noctu veniretur: ſe hora prima in comitio fore. Itaque ante diem XI. Cal. Ian. in comitium Milo de nocte venit. Plinius præterea in lib. XV, cap. XVIII. Colitur, inquit, ficus arbor in foro ipſo, ac comitio Romæ nata. Tectum autem fuiſſe comitium ſcribit Liuius decad. 3. lib. 7. eoque populum conuenire ſolitum apparet ex Ciceronis verbis.

Veſtro Marte. Veſtra ſponte. Tranſlatum ab Imperatoribus, qui ſuis ipſorum auſpiciis & copiis bellum gerunt.

Tuis manubiis. Manubiæ prædam ſignificant de hoſtibus captam. Vult igitur hæc Verris furta in Siculos, quaſi in hoſtes facta videri, & ſocios in loco ac numero hoſtium à Verre habitos fuiſſe.

Non minus religioni. Non minùs propter rationem officij veſtri, quàm propter fructum iucunditatis & oblectationis attendere.

Inter Siciliæ. Siciliæ quædam ciuitates prouinciales ſunt, quædam liberæ; Liberarum quædam fœderatæ, quædam non fœderatæ.

Vita victúque. Rebus quibus populus R. alitur ac ſuſtinetur.

Vectigal eſt certum. Certa & definita non frumenti, ſed pecuniæ ſumma, quam populo R. quotannis in frugum ſiue copia, ſiue inopia perſoluant. Ac de toto hoc genere vt breuiter dicamus, hoc intelligi oportet, Ciuitatum, alias vectigales fuiſſe, alias liberas atque immunes. Vectigalium autem alias certum (aut in pecunia ſcilicet, aut in frumento) vectigal ſoluiſſe: quæ ſtipendiariæ dicebantur. alias decumanas fuiſſe, quæ decimam frugum partem ſoluebant. quod vectigal, quia ex annorum ratione, & frugum copia aut inopia modò minus, modò amplius eſt, non certum appellatur. Harum vtrarumque Liuius mentionem facit lib. XXXVI, his verbis, Cæteræ ciuitates Aſiæ quæ Attali ſtipendiariæ fuiſſent, eædem Eumeni vectigal penderent: quæ vectigales Antiochi fuiſſent, eæ liberæ atque immunes eſſent. Decumanarum autem agri aratoribus Romæ à Cenſoribus locari ſolebant, vt eos ſuis ciuitatibus colerent, ea lege vt decimam frugum partem populo R. penderent. Eas porrò decumas Publicani à populo R. emebát certo pretio, quod Quæſtoribus ærarij repræſentabant. Decumas autem poſtea qui in operis erant, ab aratoribus exigebant. Hæc de vectigalibus. Liberarum ciuitatum aliæ fœderatæ ſunt, quæ ſcilicet hoſtes nunquam fuerunt, ſed ad amicitiam ſociali fœdere iungendam coëunt. Exteri populi omnes aut prouinciales populi R. ſunt aut liberi. Liberorum alij fœderati ac ſocij, alij non fœderati. Liber populus, inquit Proculus, eſt is qui nulli alterius populi poteſtati eſt ſubiectus, ſiue is fœderatus eſt, item ſiue æquo fœdere in amicitiam venit, ſiue fœdere comprehenſus eſt, vt is populus alterius maieſtatem comiter obſeruaret. Hoc enim adiicitur vt intelligatur, alterum populum ſuperiorem eſſe, non vt intelligatur alterum non eſſe liberum L. 7. capt. & popl. Exteras ſic vocat Cicero Verrina 4. primùm quòd omnium nationum exterarum princeps Sicilia ſe ad amicitiam populi R. applicuit. Et Ver. 6. Mihi credite iudices, cùm multas acceperint per hoſce annos ſocij, atque exteræ nationes calamitates & iniurias, &c. Hoc ita eſt, cùm duo tamen fœderis genera numeramus vt Proculus. Quòd ſi tria, vt Liuius & vt videtur Cicero qui blanditiæ cauſa ſocios appellat prouinciales: tum erit aliud. Iam prouinciales alij ſunt Vectigales: alij ſtipendiarij. Vectigales qui incertum, Stipendiarij qui certum. At enim iccirco nauem Mamertinis non imperaſti, quòd ſunt fœderati. Et Suetonius in Auguſto ſic ſcribit Vrbium quaſdam fœderatas, ſed ad exitium licentia præcipites libertate priuauit. Aliæ ſine fœdere, & ſuis legibus, & ſuis vectigalibus vti permittitur. ſed alij liberi populi dicuntur. Ac de hoc triplici vectigalij genere videndus Appianus lib. de bell. ciuil. 1.

Cenſoria locatio vt Aſia. Agri enim earum ciuitatum publicati, id eſt populi R. facti, Romæ à Cenſoribus locari ſolebant aratoribus, qui eos ciuitatibus illis colerent, ea lege vt certum frumenti numerum quotannis populo R. penderent. Quod etiam in quibuſdam Siciliæ ciuitatum agris factum eſt, vt modò oſtendet: & Verrina VII, declarat his verbis, Qui publicos agros arant, certum eſt quid ex lege Cenſoria dare debeant. Cur iis quicquam præterea ex alio genere imperauiſti? Ex quibus intelligi volumus

Certi vectigalis genera duo fuiſſe, alterum pecuniæ, alterum frumenti. A

Perpauca Siciliæ ciuitates. Septẽdecim. Vide ſup.

Vt Aſia lege Sempronia. Corrige, Aſiæ, quod ſententia perſpicuè flagitat. Legem autem Semproniam, quam Tib. Sempronius Gracchus tulit, vt iis qui agrum acciperent, pecunia quæ Regis Attali fuiſſet diuideretur. Hæredem autem populum R. relinquat Attalus Rex Pergami. C. Florus Epiſt. 58.

Quarum ager. Non omnium priuatorum, ſed tantùm ipſius ciuitatis. B

Illis eſt redditus. Itaque paulo pòſt ſic ſcribit, Voluerunt eos in ſuis rebus intereſſe. Nam Hiſpanis, Aſianis, Pœnis non eſt redditus, ſed ciues R. eò migrarunt, qui agros illos conduxerunt. Hoc primum genus procubus in l. 7. de capt. & propt. non numerat. Cicero tamen Ver. 6. ſocios videtur pro omnibus appellare. Maiores noſtri facilè patiebantur, hæc eſſe quamplurima apud ſocios, vt imperio noſtro, quàm ornatiſſimi florentiſſimique eſſent, apud eos autem quos vectigales aut ſtipendiarios fecerant, tamen hæc relinquebant. C

Fœderatæ ciuitates. Fœderis tria ſunt genera. Vnum quo bello victis leges dicuntur. vbi enim omnia ei qui armis plus poſſet dedita eſſent, quæ ex iis habere victos, quibus multari eos velit, ipſius ius atque arbitrium eſt. Alterum cùm pares bello æquo fœdere in pacem atque amicitiam venirent. Tunc enim repeti, reddique per conuentionem res, & ſi quarum turbata bello poſſeſſio ſit, eas aut ex æquo ſimul, aut ex formula iuris antiqui, aut ex partis vtriuſque commodo componi. Tertium genus eſt, cùm qui hoſtes nunquam fuerint, ad amicitiam ſociali fœdere iungendam coeunt. Ij neque dicunt, neque accipiunt leges. id enim victoris & victi eſt. Hæc Liuius libro bell. Maced. IIII. D

Immunes ciui. Quæ nihil penſitant. ſic Verrina v I I, Qui ſunt immunes, ij certè nihil debent. E

Præterea omnis ager. Id eſt, præter ſeptemdecim, quæ certum frumenti vectigal lege Cenſoria pendunt; & liberas fœdere, aut ſine fœdere.

Decumanus eſt. Decimam partem ſuarum frugum pendit populo R. & à Cenſoribus locari ſolet.

Venditionis decumarum. Cenſores haſta in foro poſita decumas Siciliæ, auctione vendebant. Eas Publicani redimebant, & pecuniam populo R. repræſentabant. F

Vt ibidem in Si. Id ante Verrem Prætorem factum eſt. at poſteà Cenſoribus, vt Romæ venderent permiſſum.

Muneris illius functio. Penſionis illius ſolutio. ſic infrà. Tamen hoc vobis eſt ſtatuendum, quid aratorem ipſum arationis nomine muneris in Rem. fungi ac ſuſtinere velitis. Vlpianus in Titulis, Dos quæ ſemel functa eſt, amplius fungi non poteſt: niſi aliud matrimonium. Sic Paulus dixit eas res quæ pondere, numero & menſura conſtant, functionem in ſua ſpecie recipere: id eſt ſolutionem. G

Scio te Romæ. Dicta hæc ſunt, & explanata libro Accuſ. primo, ſuprà. & alibi.

Exiguam diem præfi. uri. Præfinire, melius opinor legeretur.

Ipſe in tuo redemptore. Apertius eſſet, Cùm ipſe: vt in impreſſis quibuſdam.

Frugum minutarum. Frumenti & legummum.

Ante te. Antequam venderes, antequam Prętor Siciliam obtineres.

Quam ipſis videretur. Nonnulli ſic correxerunt, Quæ ipſis videretur imperitè, cùm alibi hac ipſa locutione ſit vſus: vt in Orat. pro C. Rabirio perd. Fit, inquit, s-c. vt C. Marius, L. Valerius c o s s. adhiberent Tribunos pl. & Prętores quos eis videretur. Et Liuius, Mitterétque cum imperio, quem ipſi videretur, qui rem gereret quoad Manutius conualuiſſet.

A Cenſoriis legibus. Quæ ſunt in aliis prouinciis de vectigalibus conſtitutæ.

Cenſoriis cæteris legibus. An perplexè loquitur, Cenſorias leges nunc appellans, quas modò à Conſulibus datas dicebat? Quid verò illud eſt quod dicit, Quæſtores ante Prætorem Verrem decumas vendidiſſe, cùm biennio ante Præturam Verris Sicilienſem Conſules illi fuerint à quibus venditas fuiſſe declarat? Ego quid reſponderi poſſit, non intelligo. niſi & hic & paulo pòſt pro c o s s. reſtituendum ſit c e s s. qua nota verbum Cenſoribus ſignificatur. Nam præterquàm quòd conuenire hæc non poſſunt cum illorum Conſulatu, ſicuti oſtendimus: tum illud affirmare liquidò poſſumus, nuſquam nos legiſſe decumas à Conſulibus, ne extra ordinem quidem venditas fuiſſe. Cenſorum enim hæc eſſe cura conſueuerat. Et cùm ante Verrem Prætorem (quemadmodum paulo antè dixit) Quæſtores in Sicilia vectigalia vendere ſolerent, tum hanc curam Cenſoribus impoſitam fuiſſe eo veriſimilius videtur, quòd Cicero in Orat. contra Rullum ſic ſcribit, Cenſoribus vectigalia locare, niſi in conſpectu populi R. non licet. Et altera rurſus oratione, Vectigalia locare nuſquam licet, niſi in hac vrbe hoc ex loco, hac veſtrum frequentia.

Omnibus cuſtodibus. Quæ tantam facit Decumano poteſtatem ſpeculandi & obſeruandi oratorem, vt neque, &c.

Non haberet. Eoque accuratius de iis retinendis, & amplificandis cogitaret.

Ita acute vt Siculum. Gentem Siculam acutam natura & controuerſam fuiſſe, ſcribit Cicero de Clar. orat.

Diligenter conſtituta. Ita Decumani rationibus conſultum ac prouiſum eſt.

Ad ſuos. i. q. conuerteret. Veteres omnes, Conuerterit. quòd cum ſuperioribus verbis concordat.

Ex ea contumacia. Iuriſconſulti à contendendo, Grammatici à tumendo dictam eſſe Contumaciam putant: quibus hic locus & ſuperior, qui eſt infrà, ſuffragari videtur: vt Contumacia nihil aliud ſit quàm habitus oris, ſuperbia & arrogantia quadam inflati atque intumeſcentis.

Non res, non ratio. Non quòd negotia inter ſe communia haberent.

Studiorum ſimilitudo. In Orat. pro Cluent. Magnam, inquit, vim habet ad coniungendas amicitias, ſtudiorum ac naturæ ſimilitudo.

In omnibus iſtis rebus. Iſti, legendum: vt in multis impreſſis.

Sed etiam corpore. Statura fuiſſe ſignificat Apronium vaſta, & ingenti, habitúque corporis opimo atque obeſo.

In cu-

In cubiculo ſolus. In manuſcripto Socius: quod valde placet.

Prætextato. Prætextam pueri togam ad annum XVII geſtabant: quo tempore puram, quæ etiam virilis dicebatur, ſumebant.

Saltare nudus cœperat. Græcorum hic mos erat in conuiuiis, apud Romanos turpis. itaque in Piſonem id ipſum Gabinio: in ſecunda Catilinaria, Catilinæ ſociis crimini dedit.

Addictos fuiſſe. Eius poteſtati atque arbitrio permiſſos. Tranſlatum ex addictis, quorum conditio non multum diſſimilis ſeruorum conditionis eſſe videbatur.

Decumanus edidiſſet. Profeſſus eſſet. Vulgus, Per ſcriptum & declarationem dediſſet.

Ego tantundem. In manuſcripto, Eho tantundem? Alij, Ego tantum dem? diſiunctis verbis: quæ lectio recta eſt: cùm hæc vulgata, vitiata ac deprauata ſit.

Quantum exarauero. Exarare hoc loco, non Arare, vt ſæpe aliàs: ſed ex aratione percipere, & ſata colligere ſignificat. vt infrà, Quòd iis plus frumenti imperabatur, quàm quantum exararat.

Per deos immortales quid eſt hoc? Veteres & impreſſi nonnulli. Quid, quid eſt hoc? quod non improbo.

Dicis enim. Satius putarem, Edicis enim.

In octuplum. In quo ſimplum, opinor, continetur: vt in furti manifeſti actione. Petebant igitur ſepties tanto amplius, quàm quantum eis ablatum eſſet.

Qua vectigalia ſunt. Legendum putarem, Quà vectigalia ſunt. vt ſit, Ex qua parte, vel Quibus in locis vectigalia ſunt in Italia.

Petitor ac pignerator. Prætoris auctoritate pignus pro ſecuritate rei accipiat, poſſeſſorem nihil in ea re deterius facturum.

Integra re. Nondum erepta re.

Digito licitus ſit. In auctione qui licitabantur, id eſt pretium augebant, digitum tollere ſolebant, vt dictum eſt Ver. III. ſuprà.

Qui in ſingulis iugis. Hunc locum intelligimus ex Varronis & Plinij verbis, quæ ſubiiciam. Varro de re ruſtica lib. I, In Hiſpania vlteriore metiuntur iugis, in Campania verſibus, apud nos in agro Romano ac Latino iugeris. Iugum vocant quod iuncti boues vno die exarare poſſint. Plinius autem lib. XVIII. cap. III. Iugerum, inquit, vocabatur, quod vno iugo boum in die exarari poſſet.

Recuperatorum reiicere decurias. Erant item vt Romæ, Senatorum: ſic in prouinciis, ciuium R. (ex quibus conuentus conſtabant) decuriæ. Dabat autem actor iudices: dabat & reus. tum omnia nomina iudicum ſcribebantur, vt & actor quos vellet, reiiceret ex rei Iudicibus: reus ex actoris.

Iubet Recuperatorum reijcere decurias. Omnes alij etiam impreſſi libri, Recuperatores. & ſic poſtea perſæpe legimus, Reiicere Recuperatores. Quare putarem ſic corrigendum, & locum interpungendum Iubet Recuperatores reiicere. Decurias ſcribamus. Quas decurias? de cohorte mea reiicies, inquit. vt illa verba Decurias ſcribamus, aratorum verba ſint. quod verò ſequitur, in Verris perſona dicatur. Similiter. ferè hac ipſa oratione locutus eſt. Recuperationes reiice: quod aduerſum edictum feceris ex quo numero? ex eadem cohorte.

A *Horum canum.* Verba ſunt Verris. Canes autem dicit ſuos aſſeclas, omnia vbique ad prædam & rapinam perueſtigantes. ſic Ver. 3. ſupra. Multa ſibi opus eſſe, multa canibus ſuis, quos circa ſe haberet. At lambere dicuntur tribunal, quòd eo alantur, & illud quaſi alumnam ac nutriculam ſugant. Hæc cùm ita ſint, tamen Ammianus Marcellinus libro XV de fratribus Cybiratis hunc locum intelligit, qui cùm ciues R. non eſſent, de Prætoris cohorte eſſe non poterant, & Lambere B idem ipſe in malam partem pro Lacerare, ſumere videtur.

Crapulam exhalaſſent. Quorum nondum ebrietas vinolentiáque deferbuerat.

Impudentia accipere. Vt cui lege atque edicto liceat. & hæc ſcriptura aperta eſt: cùm alij pleriq; vetus mendum retineant, Imprudentia accidere.

Vllum iudicium reperietur. Nullus extitit, qui iudicio Decumanum ſit perſequutus.

Sine vlla dubitatione commiſſam. Commiſſa pœ- C na, multa, hæreditas dicitur, cùm quid quamobrem peti poſſit, commiſſum eſt.

Illuſos & irritos. Irriſos, non dubito quin ſit legendum: quam ſcripturam etiam in impreſſis veteribus nonnullis reperio.

Res agi videretur. Simularent ſe colloqui & conferre de aratoris controuerſia.

Noua dignitas publicani. Habitu & ornatu multo magis exculto & nitenti, quàm quo ſolent eſſe publicani.

Apronio permiſiſſent. Suſpicor de mendo. ſen- D ſum enim video aut nullum, aut ineptum. Quòd ſi Permitterent, legamus, nihil erit apertius.

Ad iudicium tuum. Ad hanc accuſationem.

Habuiſſe te edictum. Id eſt, in edicto. niſi fortè ita ſit legendum vt paucis verſibus interiectis, Idem habuit in edicto, &c.

Tecum tuos omnes. Secunda perſona poſita exempli cauſa. quaſi dicat Aratorem aliquem. nota locutionem.

E *Tum bona tua repetere ac perſequi.* Terentius in Eunucho,

Sed tu quod cauere poſſis, ſtultũ admittere eſt,
Malo ego nos proſpicere, quàm hunc vlciſci accepta iniuria.

Colluſio. Neque Siculi dentur Iudices, neque alij: qui nomine, Iudices: reuera, ſocij & prædæ & furtis eſſent.

Procuratoribus. Qui tibi in prædando operam ſuam nauarent.

F *Non modò factum iudicium.* Non, Conſtitutum, ſed Habitum, vel exercitum. vt ſi diceret, Non modò nunquam de ea re Iudices cognouerunt, &c. Conſtitui verò iudicium à Prætore dicitur in priuatis cauſis, cùm Iudicibus ſumptis imperat vt de controuerſia cognoſcant: quod cùm facilè ac perſpicuè ex Ciceronis locis innumeris intelligatur, ſanè mirum eſt has à Budæo locutiones ad forenſia noſtra vocabula ita tranſlatas in Prioribus annotationibus fuiſſe, vt quod vulgò dici- G mus Facere ſuper aliqua re proceſſum aut inſtantiam, Conſtituere iudicium interpretetur. & in cauſis publicis, Euacuare finem non procedendi, Conſtituere quæſtionem. cuiuſmodi alia ſunt in iiſdem annotationibus permulta, quæ Latinæ linguæ ſtudioſus facilè animaduertet.

In quadruplum. Si minus arator dediſſet, quàm

popoſciſſet Apronius,infrà.

Magiſtratus Siculus. In eo autem iniuria eſt, quòd ſi plus quàm debeat, arator dederit, idque velit repetere, ad magiſtratum Siculum petere non poſſit: ſcilicet à quo tantundem ſoluere coactus eſt. ſed ad Verris aſſeclas: à quibus iterum damnabitur. nam dubitatio damnationis, illis Recuperatoribus, quæ poterat eſſe? vt ipſe ait infrà.

Quid dereliquit iudicij. i. Quos iudices? Siculos enim relinquere iudices in condictionis cauſa debebat.

B

A me vis exigere. Verba ſunt Decumani. Si vis id, quod plus quàm debebas ſoluiſti, iudicio condicere.

Si vter velit. Ita ſe edicti iniuriam poſſe tegere putabat, ſi iudicium hoc Recuperatorum in vtrius arbitrio reliquiſſet. Atqui non erat dubium quin hos decumani iudices poſtularent. Sed paulo infrà ſemel atque iterum ſic ſcriptum eſt, Si vter volet. quo modo quidem ſcripſiſſe hoc loco Tullium ſuſpicamur.

C

Homo lynceus. In Aldino & aliis quammultis, Luteus: quæ lectio melior eſt ſine controuerſia. Nam quid hoc ſignificat? Homo cùm ſit lynceus, tamen vult videri callidus. Ecquinam enim callidi ac verſuti ſunt, niſi lyncei? At lutei dicuntur, hebetes & tardi, vt apud Plautum in truculento, Blittea, & lutea eſt meretrix, niſi quæ ſapit in vino Ad rem ſuam. Talem autem fuiſſe Verrem cùm ſæpè alibi, tum hoc loco declarat, quem ſubiiciam ex ſuperioribus. Itaq; excogitat quid? nihil ingenioſè, nihil quod quiſquam poſſit dicere improbè, vel callidè: nihil ab ipſo tectum, nihil veteratorium expectaueritis: omnia aperta ac perſpicua reperientur, impudentia, amentia, audacia.

D

Cum Decumano pactus eſſet. Tranſegiſſet de ſumma decumæ nomine perſoluenda.

Ad aquam. Ad litus freti Siculi, vnde Romam auehantur decumæ. ſic infrà. Coge vt ad aquam tibi (id quod ſummi iuris eſt) frumentum Ennenſes metiantur, &c.

E

Sed illi ipſi. Omnes ad vnum libri veteres, Sed iſti ipſi. quod non video cur temerè ſit mutandum cùm præſertim eos demonſtret quos in iudicium produxerat.

Extra ſuum forum. Moris erat vt in certis prouinciæ ſuæ oppidibus, Magiſtratus R. conuentum temporibus haberent, vbi ius dicerent: & quo qui in vicinia erant vadimonia conſtituerent Hoc forum dicitur, & cùm Magiſtratus conuentum egit, forum agere dicebatur. Ciuitas autem illa Territorium à Iuriſconſultis appellatur. l. de verborum ſig.

F

Potius quàm paciſcar. Malo in area relinquere, quàm iniquè tranſigere. Sic enim, vt in aliis propè omnibus corrigendum, Non tollam, p. q. paciſcor.

Vim adhibebat. Cogebat inuitum decidere aratorem, & iniquè tranſigere.

G

Quod vellet Decumanus. Quò vellet, ſine dubio, item vt in impreſſis pleriſque libris, corrigendum, vt infrà, Quocunque is vellet, &c. Quid ſit autem Vadimonium, in Quinctiana explicauimus.

Ex Leontino. Agro. Vrbs enim, Leontini, vt ſu-

A

prà diximus, appellatur.

Ex miſ. ar. calumniandi quæſtus. Calumniandis, in patiendi ſignificatione rectiùs, opinor, legeretur. Multa ſunt apud Ciceronem generis eiuſdem ac ſignificationis, vt illud pro Cælio, Magnum crimen vel in legatis inſidiandis, vel in ſeruis ad hoſpitem necandum ſolicitandis.

Iugera ſationum ſuarum. Plinius lib. XVIII. Iugerum, inquit, vocabatur quod vno iugo boum in die exarari poſſet. Columella ſcribit ſemiiugerum Gallos Arepennum vocare.

Quid enim in eo periculi. Non enim ex iugerum numero, ſed ex fructibus perceptis decumæ pendebantur.

Cauſa erat iudicij poſtulandi. Apronio & cæteris decumanis. Quòd ſi pro Poſtulandi, Formidandi vetus liber aliquis haberet, lubentiſſimo animo eam lectionem comprobarem. Rationem enim non cur Decumani iudicium poſtularint, ſed cur aratores formidarint, exponi oportebat. Et ſic ferè loquitur infrà. Iſte, æquiſſimus homo, formidinem illam ſuam miſeris Agyrinenſibus iniiciebat, Recuperatores ſe de cohorte ſua daturum.

Quod vos lex commonet. Quæ de pecuniis repetundis lata, de pecuniis ereptis quæri iubet.

Sui quæſtus cauſa irrupiſſe. Alij, Conſtituiſſe. quæ coniectura longius à verbo remota videtur omnino. Ego veteris ſcripturæ veſtigia ſecutus, Reperiſſe legendum arbitrarer.

Magno, inquit, decumas vendidi. Altera hypophora. Decumani, quòd magnam vim eis Verres in aratorum bona permiſerat, quamplurimo decumas emerant. quod quia ad ærarij commodum & vtilitatem maximè pertinebat, ob eam rem Verres ſe populi R. gratiam, & in hoc iudicio defenſionem conciliari poſſe ſperabat.

Aedem Caſtoris. In cuius ſartis tectis exigendis ſine vlla religione prædatus es.

Diligentiaq́. Corrige, Diligentia? cum interrogandi nota. vt in Aldino, & in multis impreſſis.

Codicis lituras. In quo coram delatum facis nomen Sthenij, cùm abſens reus eſſet factus.

Teſtes interrogari. Non fuit defenſus priore actione C. Verres, neque interrogati teſtes: adempta conſilio accuſatoris ea facultate Hortenſio: dum in teſtium interrogatione Cicero primam actionem conſumit.

Ingenioſos eſſe dicito. Conceſſio Ironica. Præbuit enim hoc ſilentium occaſionem exiſtimandi populo, nihil eſſe quod poſſent dicere atque defendere.

Tribus decumis pro vna defungeretur. Nonnulli impreſſi, Defrugeretur. Vtra ſit melior, ſtatuere equidem facilè non poſſum. Nam fieri poteſt vt hoc verbo facetè Cicero ſit vſus: quod ad frugum iacturam & amiſſionem indicandam non malè accommodatum eſt. Id ego, vt verè dicam, neque negare, neque affirmare auſim. Quare doctioribus iudicium relinquo, quibus antiquorum codicum maior facultas erit.

Temporibus Reipub. Difficultate rei frumentariæ.

Vnius anni ratio. Vt vectigal eo anno quammaximè amplificares: in poſterum nihil vnde ſolui poſſet, relinqueretur.

Tibi

Tibi enim conſulatus. Populi ſumma erat poteſtas in creandis magiſtratibus. Itaque inire omnes à populo gratiam ſtudebant, ad quam aditus iis facillimus patebat qui ærarium locupletaſſe putarentur. Eſt autem ironia; Minúſne Metelius locupletare ſtuderet ærarium, vt paternum auitúmque honorem conſequeretur.

Serant in beneficio populi R. In iis agris qui cùm eſſent publicati, tamen illis ſunt redditi. infrà.

In alienam prouinciam. Nondum enim Verres deceſſerat.

Frumenti hornotini. Hornum & Hornotinum, quod ipſius anni eſſet, veteres dicebant.

Quod quidem iudicium. Quæ teſtificatio exiſtimationis, quam de ſuo Prætore prouinciales haberent.

Nulla ex parte exequi. Efficere vt tantum agri ſereretur, quantum antea ſolebat.

Oculis animóque ſenſium. Quid mihi agros deſertos intuenti in mentem venerit: quid mihi de iis rebus cogitanti viſum ſit.

Affecta viſa ſunt. Adeò inculta erant omnia, & horrida: tanta erat vaſtitas & ſolitudo.

Sed etiam dominorum. Quaſi pro derelictis haberentur.

Cuius antea ſpeties. Alij omnes veteres, Cuius antea ſpes: abſurdè, cùm de ſpecie, ac viriditate, luxuriáque agrorum loquatur. Mendum natum eſt ex linea impolita Spés.

Siciliam quæreremus. Adeò diſſimilis erat ab illa quam antea videramus, vt non agnoſceremus.

Populare putabis habere. Quo gratioſus eſſe apud populum poſſis; quaſi eius vectigalia amplificaris.

Partem tuæ prædæ. Si ex tuis furtis partem aliquam tibi detraheres, quam ad decumas adiungeres.

Vt aliquis ſumma dec. vinceret. Vt pluris, quàm alij Prætores, vectigalia venderet.

Ceruiculam iactaturum. In Hortenſio frequenter actionem & geſtum (cuius, vt ſcribit Val. Maximus, ille perſtudioſus fuit) reprehenſum fuiſſe, Gellius & Quintilianus teſtantur.

Et populo ſe ad coronam daturum. Difficilis locus. Nam Coronam pro multitudine populi (quæ, quia circum ſubſellia rotundum facit ambitum, & quaſi circum, Corona interdum nominatur) non video qui commodè hoc loco accipere poſſimus: tum quòd Dare ſe populo, & coniunctè Dare ſe ad coronam, eadem ſententia, tam continenter, mihi non eſt veriſimile dixiſſe Ciceronem: tum quia nulla huic locutioni Dare ſe populo, vel ad coronam, quæ quidem huic loco conueniat, ſubeſſe ſententia videtur. Coronari autem Oratores Romæ ſolitos, quaſi qui ciuem ſeruaſſent, ciuica corona eis deberetur, nuſquam legiſſe memini. niſi fortè hoc ſignificet Cornelius Gallus his verſibus quos ſubſcribemus,

Sæpe perorata percepi lite coronam:
Et data ſunt linguæ præmia digna meæ.

Apud Donatum autem in Terentij commentariis locum hunc ſic deſcriptum reperio, Ceruiculam iactare, & populo ſe accommodare. Vidi qui reponendum putarent, AC CORONÆ: pro Multitudini populi; quæ (vt dixi) coronam facit. ſed hanc ſententiam iam ante refellimus.

A Neque iam dubitamus, quin coniectura noſtra vera ſit, Hortenſio ab Oratore obiſci, quòd caput populo ad coronam recipiendam quaſi re bene geſta, & ciue ſeruato præbiturus eſſet.

Auctorem rumorem haberetis. Notanda locutio. in lib. de Officiis 1. dixit in eandem ſententiam, Nihil præter auditum habere.

Vno quæſtu decumarum. Sola ea pecunia quam ex decumarum venditione conciliauit.

B *Omnia ſua pericula.* Id eſt, Siquando in iudicium vocaretur, ſe Iudices largitione corrupturum, & damnationis periculum euaſurum.

Quomodo ex locatione. Argumentum ex conſentaneis. Nemo gratis eſt improbus. Non peruertit igitur iura & leges Siculorum Verres, ſine quæſtu.

Iniquam legem, nouámque. Ne pupillus Iunius à redemptoribus ſocius admitteretur, itaque is excluderetur cuia res eſſet.

C *Iniqua lege vendebas.* Erat iniqua lex, vt tantum arator daret, quantum ſibi deberi Decumanus edidiſſet.

Hæc omnia venditis decumis. Vetus, & quidam impreſſi, Hæc omnia iam venditis. placet.

Tempore admonitus. Quòd ita emolumenti tui ratio poſtularet.

Cui probari poteſt. Cui fidem facies, quis poterit perſuaderi.

Arationes magnas conductas. Cùm multos agros
D aratorios colendos ſuſcepiſſet: ex quorum fructibus decumam ſolueret.

Magno inſtrumento. Iis rebus omnibus, quæ fructus quærendi, cogendi, & conſeruandi gratia paratæ ſunt. Sed inſtrumenti nomine quæ res intelligantur, cognoſce ex Vlpiano in l. inſtrumento, & l. quæſitum eſt, D. de inſtructo, vel inſtr. leg.

Æquo iudicio defendere. Æquis iudicibus.

Pergamenus. Non ex Pergamo minoris Aſiæ
E vrbe, ſed Perga Pamphiliæ oppido, vt apparet, ſuprà. Περγαίους tamen Strabo appellat: vt fortaſſe Pergæus, aut per irriſionem Perganus à Cicerone dictum ſit. Veteres quidem omnes libri Pergameus habent.

Planè conſtitit. An profeſſus numerum iugerum non eſſet.

Edicta pœna. Corrigendum putarem, Edicti, in ſecundo caſu, vt modò paulò antè. quid enim Edicta pœna ſignificat?

F *Redemptionis.* Decumarum, vectigalium.

Fundum eum locatum eſſe. Omnes alij veteres, Fundum elocatum eſſe: quam lectionem tantiſper conſeruabo, dum mihi auctoritate alicuius antiqui codicis euincatur. Nam cùm proba ſit, & probam habeat ſententiam, eam ſine cauſa immutare, petulantis eſſe arbitror, & facilitate ſtudioſorum abutentis. Diſſimilis eſt eius loci ratio qui proximè ſequitur, Dabat teſtes, iudicium: quæ lectio tametſi omnium, quos vidi librorum,
G auctoritate nitatur, cùm tamen apertè vitiata & corrupta ſit, leuem & infirmam reddit illorum auctoritatem. quod eodem modo de loco illo iudicari volumus, in quo ſcriptum eſt, Quod in ſatis erat. cùm in aliis, Quod ſatis erat, deminutè & vitioſè legatur.

Si pateret iugera. Hoc & in Diuinatione expoſui, & in Ora. pro Q. Roſcio. Dicitur & SI PA-

RET, vt apud Vlpianum l.inter hæc verba.D. de verb. ſig. & apud Paulum l.hæc verba, ſub eod.tit.

H-S LXXX.Coronatorum duum millium.Nam ſubauditur vox Millium.

Pœnas damnationis contemneret. Nihilomagis decumanis,quantum vellent exſolueret.

*Tres fratres conſortes.*Nihil muto.fortaſſe tamen moueri hæc verba ſuo loco potuerunt: & poſt vocem Nymphodorus temerè collocari: cum eo tamen vt ſingulis articulis ſingulæ diſtinctiones apponantur: Tres fratres, conſortes, eiuſdem ciuitatis, &c. Sunt autem Conſortes, qui agrum eundem ſortiti ſunt, & inter ſe poſtea regionibus diuiſerunt.

Quantum exararant. Collegerant. Vide infrà.

Hominibus coactis. Probo lectionem vetuſti codicis, Hominibus exactis: id eſt, expulſis, eiectis.

Singulis nominibus. In vnoquoque eorum quos nominaui.

Iſte ciues R? at nullus inimicior. Nullis, in tertio caſu,non dubito quin ſit legendum.

Hæc eiuſmodi. Hæc quoniam huiuſmodi: vt in aliis.

Huiuſmodi caſus affuit. Quoniam hæc fuit quaſi quædam communis fortuna, atque calamitas.

In publico biduum tenuit. Id eſt, in via, ſub dio. vt infrà, Senator populi Rom.quod in vobis fuit, in veſtro oppido iacuit, & pernoctauit in publico.

Cuſtodiis Apronij retentum. Cuſtodiis, cuſtodibus, apparitoribus. Plautus in Captiueis, Ita vinculis, cuſtodiiſque circummuniti ſumus.

Depactus eſt. Cùm quibus vellet Apronius conditionibus tranſegiſſet.

Is ager in Apronio. Particula IN, vt otioſa, & in hunc locum importunè coniecta, tollenda de libris, ac repudianda eſt,auctoribus omnibus veteribus etiam impreſſis.

Mittit ad hominem Venerios. De Veneriis dictum eſt ſuprà.

Apparitores. Miniſtri dicebantur Magiſtratuum,deriuata ex eo appellatione, quòd iis perpetuò apparere, eorúmque imperio præſto eſſe ſolebant. itaque etiam Statores appellabantur. Sed de apparitoribus vide quæ dixi Verr. III. ſuprà.

Mediocre argumentum. Neque enim apparitores niſi à Prætore iuſſi, Decumanis paruiſſent: non iubebat autem Prætor, niſi ſui quæſtus & emolumenti cauſa.

Præter oculos Lollij hæc omnia ferebantur. Præter oculos, Ante oculos. & ſic locutus eſt Liuius libro belli Maced. VIII. An non præter omnium oculos tantum auri argentique in triumpho L. Scipionis,&c. Sic Varro Eumenidibus,apud No. Marcellum, qui etiam hunc locum citat, Præter matris Deûm ædem exaudio cymbalorum ſonitum.

Eodem genere ac loco nati. Infrà, ſeruum Apronium appellat.Erat autem Verris libertus.

Nemo tuorum amicorum, nemo abs te interrogatus. Nonius Mar. in dictione producere,ita hunc locum citat,Nemo tuorum amicorum,nemo abs te productus, nemo interrogatus. Probat, inquam, ex hoc loco, vſum eſſe Producendi verbo Tullium. Mihi autem quare hoc repudiemus, cauſa eſſe nulla videtur: cùm præſertim Oratoris conſilio mirificè conueniat. Hoc enim idem valet ac ſi diceret, Neminem poſſis producere, atque interrogare,&c.

Cauſam fugitiui ſuſtinent. E Græcis fontibus deriuata locutio. Nam αἰτίαν ὑπέχειν. Græcè dicimus. Similiter Epiſt.ad Att.libro XIII, Nunc verò cùm de Magno conſtet, nonne furor eius omnem cauſam ſuſtinet? Fugitiuos autem dicit, qui in Sicilia Athenione duce graſſabantur.

Clauſa ſua conſilia. Celare non potuerit,ſe teſtimonium contra Verrem dicturum.

Studio adductus. Cùm nullas ſuas iniurias perſequeretur.

Iam videtis. Omnes alij, Iámne videtis: & ſic emenda.

Non potuerit nouum. Hoc non potuerit,vt in omnibus.

Cuius iſte fidei. Suam in accuſando induſtriam commendat, quòd non Verris tantùm, ſed etiam Apronij crimina nota & perſpecta habeat.

Stipatorios Venereos. Omnes alij libri, Stipatores. quod quamobrem immutari debuerit, coniectura aſſequi non queo. Stipatores autem dicit, qui eum aſſectarentur, qui latus eius cingerent.

Eò vocari. Eò conuocari, corrige vt in aliis libris.

Nemo vnquam niſi turpis. Propter odorem teterrimum oris & corporis.

Et blanditia flagitioſa. Fœminis, inquit Aſconius, & maximè meretricibus blanditiæ conueniunt. Ergo hoc ad Apronij infamiam ac turpitudinem pertinere voluit.

Cura tuarum fortunarum. Nunquam tibi in mentem veniret, tempus fore cùm abs te horum ratio repoſceretur. Apud Nonium Marcellum locus hic corruptè legitur hoc modo, Nunquam tua me cura, tuarúmve fortunarum cogitatio tangeret.

Deſtitui alios in conuiuio. Deſtitui pro Conſtitui: vt libro Accuſat. V. Qui quia Cleomenem in defendendo filio læſerat, nudus penè eſt deſtitutus. Q.autem Lollium intelligit. Sic apud Plautum. Hoc Herculis eſt iam fanum Veneris quod fit: ita duo deſtituit ſigna hic cum clauis ſenex. Sic in Oratione C. Gracchi apud A. Gellium,Iccirco palus deſtitutus eſt in foro,veſtimenta detracta ſunt. Item apud Liuium lib. VII, vbi de Galli & Manlij Torquati duello loquitur, Duo,inquit,in medio armati deſtituuntur.

Si Athenio viciſſet. De Athenione cognoſce infrà.

Cùm emiſſet idem. Verres agrorum Siciliæ decumas, auctione pluris licitanti vendebat. Emere quamplurimo ſolebat Apronius, quòd quantum aratores poſceret, tantum ab iis auferret. Ipſis tamen poſtea ciuitatibus, & aratoribus decumas nonnunquam remittebat, pretium quanti emerat, exigens, & lucri præterea nonnihil.

Aliam ciuitatem occurrere. Vtrum, Accurrere corrigendum eſt, vt nonnulli putant: an Occurrere

rere ſic dictum eſt, vt Græci dicunt καταντᾶν? quod Lucas in eo libro, in quo res geſtas ſcribit Apoſtolorum cap. XVI vſurpat, Κατήντησε δὲ εἰς Δέρβην καὶ Λύστραν.

Cùm ille magno præſertim emiſſet. Et eodem pretio remittere decumas aratoribus vellet. Nam Lucrum, vt infrà conſtabit, ſumma erat pecuniæ aut frumenti, quam Apronius, decumas aratoribus remittens, ab iis vnà cum pretio, quanti decimas emerat, exigebat. Vnde illud in Diuinatione, ſuprà. Mancipes à ciuitatibus pro frumento pecuniam exegerunt. Non tamen in pecunia numerata perpetuò dabatur. quin ne decumas quidem Decumani pecunia numerata perpetuò coemebant: vt apparet multis ex locis. Cùm autem magno emiſſet Apronius, nolebant Agyrinenſes, ſi tantidem acciperent, quanti ille emerat, inſuper aliquid adiungere. Atque hoc eſt quod ſuprà dixit, Poſcere grandem pecuniam cœpit, vt accepto lucro diſcederet. Nonnulli hoc loco corrigere voluerũt, Cùm illi emiſsét: quod abſurdũ eſt.

Iſtum cui res erat. C. Verrem.

Ad recuperatorem. In quo ipſo paratiſſimum ſibi exitium videbant.

Pictorem Tlepolemum. In manuſcripto, Præconem: quòd eo mihi probabilius videtur, quia ſæpe antea præconem in Recuperatoribus nominauit. ex cohorte enim Iudices à Verre dabantur. At pictor Tlepolemus, de quo infrà, ex cohorte non erat.

Repente Cornelij. L. Sylla victor, proſcriptorum ſeruis, qui firmis corporis viribus, & ætate integra eſſent, amplius decem millibus libertatem dedit: eoſque ciues Romanos eſſe, & Corneliorum nomine appellari voluit: vt ex plebe perpetuò decem hominum millia, qui ad ſua mandata præſto eſſent, haberet. Appianus. Ergo cùm dixit Artemidorum medicum Cornelium, Cornelij nomen, vtpote inuiſum, de induſtria inculcauit.

Quæ in verba Recuperatores daret. Dixit pro Quinctio. ſuprà.

Aduerſus edictum feciſſe. Aratores.

Quæ in iudicio dicturum eſſe dicebat. Si pateret Recuperatoribus, aratores ea feciſſe quæ Apronius dicebat ſe in iudicio dicturum. Oſtendit iniquitatem iudicij. Nam verba formulæ edenda ſunt, vt proinde ſciat reus, cedere an contendere vltrà debeat.

Quid ergo? Timarchidis verba, ſuadentis Agyrinenſibus vt mallent tranſigere, quàm iudicio contendere.

H-S *quinquagenis millibus.* Mille ducentis quinquaginta coronatis.

Decumas accipiant. Quas emerat Apronius.

Lucrum dent. Et pretium quanti emerat, & aliquam præterea pecuniam.

Si magno emerant. Ab Apronio, cui pecuniam tantam, quanta primùm emerat, rependerant. Iubet enim Verres habere eos ſibi decumas, & pretium reddere. vt infrà. Iubet Segeſtenſes à Docimo tantidem publicè accipere.

Pretium exquiſiſti. In auctione.

Emptori lucrum. Apronio, qui magnum iam commodum ſentiebat, cùm illi pretium eſt redditum, quòd nimio decumas emerat.

Quamobrem imperabas. Nam ſiquando Prouinciales decumas ab ipſis Decumanis accipiunt, & pretium rependunt, & ſua voluntate nonnunquam lucrum Decumano dant, tantum puta, quantum facere deductis operis & impendiis potuiſſet, ſi Romæ aut alibi frumentum vendidiſſet. At lucrum hoc imperare, rapere eſt: quod legibus vindicatur.

Apronio dent lucrum. Lucri, putarem corrigendum: vt ſæpe poſtea.

Medimna XXXIIII. Huius notæ ignoratione multa in hac Oratione deprauata ſunt, quæ caſtigare facile eſt ſi legamus, MED. & intelligamus medimnum: vt perpetuò vox Millia ſubaudiatur: item vt H-S, id eſt ſeſtertiûm millia, & huius ipſius & ſuperioris Orationis locis innumeris. Hanc autem notam etiam in manuſcripto libro ſæpe offendi. ex cuius ignorantia etiam alius error, qui infinitis locis huius Orationis tenebras offudit. Cùm enim Modium numerum librarij ſcriberent, hanc notam frequenter exarabant, MOD. quæ vix credi poteſt quàm crebrò cum alia ſuperiore commutata ſit. Nos Dei benignitate, quem in Chriſto Ieſu, Deo & Domino noſtro colimus, magnam harum macularum partem, quæ hos pulcherrimos libros inquinarant, ac turpiſſimè contaminarant, eluiſſe ſtudio ac labore noſtro arbitramur. XXX autem & III hoc loco ſimiliter legendum eſt, vt paulo infrà pagina inſequenti.

Plebi Romanæ. Vetus liber, Plebis: & ſic emenda.

Decumas vendidiſti. Tolle notam interrogationis, & colloca poſt illa verba, SIT DATVM.

X *medimna.* Corrigendum eodem modo putarem, X med. id eſt Medimnum millia.

H-S DC. Subauditur millia. id eſt, coronatorum quindecim millia.

Vt probaret hoc triticum. Cùm enim frumentum non ſatis probum dari diceret, aliquid inſuper pecuniæ poſcebat: quam Cicero ſæpe poſtea acceſſionem appellat.

Apronio H-S III. Id eſt, Numi ſeſtertij tres. Sed quoniam de millibus perpetuò loquitur, legendum potius putarem, Vti in medimnum ſingula, dentur Apronio H-S tria. vt vtrobique vox Millia ſubaudiatur. vt infrà, Neque multum. bina, aut terna millia addebat. vbi de hac ipſa re loquitur.

H-S XXX. Subaudi millia. id eſt coronatos ſeptingentos & quinquaginta.

Medimna XXXIII. Emendo, Medimnũ: vt ſuprà.

H-S LX. Error manifeſtus. Nam III millia H-S, in ſingula medimnum millia, ſi medimnum ſint XXXIII millia, efficiunt XCIX millia ſeſtertium. Iam pro decumis hordei XXX millia exacta ſunt, quæ omnia, ſummam efficiunt CXXIX millium H-S: id eſt coronatorum CIƆ CIƆ CIƆ CC XXV. Emenda ergo, H-S CXXIX.

Recita literas publicas. Locus ſic poſtulat, Recita. LITERÆ PVBLICÆ.

Cui Pyragri cognomen eſt. Aut Pyrager legendũ eſt, aut in tertio caſu Pyragro. Hanc enim locutionem conſuetudo Latini ſermonis repudiat.

Tritici medimna XVIII. Corrige Medimnum: & ſubaudi, millibus. Emerat enim non pecunia numerata Decumanus, ſed certa pactione frumenti. omnium frugũ cuiuſuis generis decumas.

Tritici modium XXXVII. Legendum puto, Medimnum. Nam in lucro (vt antè dixi) & ipſum pre

num,id eſt,tritici medimnum x v i i i,& incrementum continetur. quod eò probabilius videtur,quia continuò poſt idem eſt mendum,vbi tritici modium x v i i i legimus:cùm medimnum(vt paulò antè) legendum conſtet: & rurſus paulò pòſt, Tritici modium x x v & x x v i, pro Medimnum. Error ſanè (vt paulò antè poſui) natus eſt ex notis Med. & Mod. quas librarij, non ſatis ad negotium ſuum intenti,plerunque cõmutarunt.

Cùm illa prædonis copia. Accenſum prædonem ſignificat:Copiam & manum Veneriorum.

Prædonis copia. Prædonis,Accenſi Timarchidis. Copia, Venerÿs & apparitoribus. magis tamen placeret vt Prædonum legeremus.

H-S M. M. Quinquaginta coronatos:ſed pro hac nota ſcribe c I Ↄ c I Ↄ.

An Apronio ipſi data ſit. Vtpote non magna. Acceſſio autem, pecunia numerata conſtat,quæ, cùm in frumento lucrum datur, præter lucrum additur:opinior vt frumentum probetur.

Redimiculum præbeat. Quid ita non I N redimiculum legamus,item vt poſtea, in collum, in crines?&c. Huius autem conſuetudinis Plato in Alcibiade priore mentionem facit his verbis. ἐπεὶ ποθ' ἐγὼ ἤκουσα ἀνδρὸς ἀξιοπίστου, τῶν ἀναβεβηκότων παρὰ βασιλέα, ὃς ἔφη παρελθεῖν χώραν πάνυ πολλὴν καὶ ἀγαθὴν ἐγγὺς ἡμερησίαν ὁδὸν, ἣν καλεῖν τοὺς ἐπιχωρίους ζώνην τῆς βασιλέως γυναικός. εἶναι δὲ καὶ ἄλλην, ἣν αὖ καλεῖσθαι καλύπτραν. καὶ ἄλλους πολλοὺς τόπους καλοὺς καὶ ἀγαθοὺς εἰς τὸν κόσμον ἐξῃρημένους τὸν τῆς γυναικός· καὶ ὀνόματα ἔχειν ἑκάστους τῶν τόπων, ἀπὸ ἑκάστου τῶν κόσμων. Audiui enim ex vno eorum qui ad Regem ierant fide digno, cùm ſe regionem planè amplam & fructuoſam præteriiſſe diceret, vnius propè diei iter longum,quam incolæ Reginæ zonam vocitarent. Eſſe aliam præterea, quam rurſus Calyptram nominarent,itémque alia loca eſſe quamplurima, eáque amœna ac fructuoſa, quæ mundi Reginæ Attributæ eſſent, & quorum ſingula ex ſingulis ornamentis nomen adepta eſſent. Id ſcribit Athenæus lib. 1. Videte eum. Probus in Themiſtocle,magnis muneribus ab Artaxerxe donatus in Aſiam rediit, domicilíumque Magneſiæ ſibi conſtituit: namque hanc vrbem ei Rex donarat cum duabus aliis, quæ panem præberet, ex qua regione quinquaginta talenta quotannis redibant. Lampſacum item vnde vinum ſumeret & Myrtam ex qua obſonium haberet.

Pippæ vir adumbratus. Tranſlatum à pictoribus, qui adumbrare dicuntur cùm leuiter informant, vt quaſi vmbra duntaxat eius rei, quam picturi ſunt,appareat. Nam exprimere poſtea dicuntur, cùm adhibent colores. Itaque ſæpe hæc quaſi contraria inter ſe Cicero opponit. vt Tuſcul. I I. Eſt enim gloria, ſolida quædam res & expreſſa, non adumbrata.Similiter actores in ſcena,veluti qui Priami aut Achillis perſonam ſuſtinent, adumbrati dicuntur. & hoc loco vir adumbratus, qui mariti nomen ac perſonam ſuſtinebat, cùm eſſent alij reuera Pippæ mariti.

Pretium rediſſet. Si decumæ illi addicerentur in auctione.

Quoad efficere ſe poſſet. Quoad videbatur ferri aliquo modo poſſe.

Dimidio ferè pluris, quàm ſuperiore anno. Non igitur Medimnis M M aut c I Ↄ c I Ↄ ſed Medimnûm

A x x x v millibus legendum omnino eſt.

Amplius ab Herbitenſibus exprimi. Lucri nomine,vt annis ſuperioribus.

Demit de capite. Caput ſumma erat principalis: cui reſpondet Lucrum,& Acceſſio.Summam autem intelligo pretij, quo decumæ à publicanis emuntur, veluti in hac auctione Med. x x x v. millia.

Medimna D C. Emenda vt paulo pòſt c I Ↄ c I Ↄ

B c I Ↄ I Ↄc. & pro Medimna, lege Medimnûm. Reſtabant igitur x x x I millia,& præterea c c c c.

Pro medimnis M M M V I I I, *referri* D M M D *&* I I I I. Nemo eſt qui, ex iis quæ modò diximus, non facilè intelligat legendum eſſe, Medimnûm x x x v,referri x x x I & c c c c. Conſideret autem lector ſtudioſus veſtigia veteris ſcripturæ. M M M V I I I,pro x x x V M. & D M M D,pro x x x I M. facilè enim pro x, M ſupponi potuit. item I I I I, pro c c c c.

C *Vi abductam ab Rhodio tibicine.* Donatus in illud Terentij, Multæ ſunt cauſæ quamobrem cupio abducere: Abducere, inquit, dixit tanquam ab ſtulto: nec per verum meritum, ſed per fraudem. Cicero, Per vim atque dolum abducta ab Rhodio tibicine. ſcriptum eſt,Perducta.

Aemuli non moleſti. Æmulum dicit pro Riuali,qui eandem amat. vt in illo Terentij,Et iſtum æmulum, quod poteris, ab ea pellito. Æſchrionem autem, propter vxorem: & Docimum pro-

D pter Tertiam ſignificat.

Improbiſſimi cognitores. Cognitores (vt alibi declarauimus) præſentium dicuntur, qui Procuratores abſentium. Contumelioſè autem Cognitores appellat, quaſi non ſuum ipſi ius perſequerentur,ſed mulierum: vtpote quibus id Verres libidinis cauſa conceſſerat. itaque paulò infrà, Coguntur, inquit, Æſchrioni, id eſt Pippæ dare tantum,&c.In Ora.pro Cæcina,Ebutium viduarum cognitorem contumeliæ loco appellat: quòd a-

E lendis earum litibus & controuerſiis ipſe aleretur.

Tritici modios. Lege Medimnûm, vt ſuprà: & ſcribe ſic, Medimnum c I Ↄ c I Ↄ c I Ↄ I Ↄ c.

H-S x v. Subaudi, Millia. id eſt, trecentos ſeptuaginta quinque coronatos.

De capite ipſi dempſit. Ipſe, aut Ipſo, legendum potiùs arbitrarer.

Nec vitam retinere poſſet. In hanc ſententiam

F Salluſtius in coniuratione ſic ſcribit, Nam vti quiſque aut domum,aut villam,poſtremò vas aut veſtimentum alicuius concupiuerat, dabat operam vt is in proſcriptorum numero eſſet. neque prius finis iugulandi fuit,quàm Sylla omnes ſuos diuitiis expleuit.

Vt dicere in concione non dubitaret. Bona proſcriptorum pro Roſtris à Sylla vendita oſtendit in Orat. contra Rullum, his verbis, L. Sylla cùm bona indemnatorum ciuium funeſta illa au-

G ctione ſua venderet, & ſe prædam ſuam diceret, tamen ex hoc loco vendidit. locum autem, in quo eam habebat orationem, dicit: id eſt, Roſtra. & in eandem ſententiam ſic ſcribit lib. 2. de Offi. Eſt enim auſus dicere, haſta poſita, cùm bona in foro venderet, & bonorum virorum,& locupletum,& certè ciuium,prædam ſuam ſe vendere.

Publica

Publica auctoritate. Carbone occiſo, totam ſe Syllæ arbitrio Reſpubl. tradidit: comitiorum, creandorúmque Magiſtratuum ſummam ei poteſtatem permiſit. quinetiam lex à L. Flacco Interrege lata eſt, vt quæcunq; Sylla, aut tanquam Conſul, aut tanquam Proconſule geſſiſſet, rata & fixa manerent. Eiuſdémque præterea ſtatua aurea Equeſtris in palatio pro Roſtris publicè poſita eſt, in cuius baſi grandioribus literis inciſum eſt, L. Syllæ Imperatori fauſto. Plurarchus, Appianus, & Cicero in Rullum.

Vnum hoc illius. Subaudi, Factum: vel Decretum, Senatuſconſulto reprehenſum eſt.

De capite dempsiſſet. Summas imminuiſſet pretij, quo decumas coëmiſſent. Nos lingua noſtra Demptionem capitis nominamus, *Le rabais.*

A populo factarum. Quid ſi, Ab ipſo factarum? vt paulo pòſt, Quod ex ea pecunia remiſerit; quam ipſe quæſierat. nam etiam ad amplificationem hoc pertinet. vt cùm ipſe Sylla eas res quæſierit, de capite tamen in iis diminuere non potuerit. Quinetiam hoc eo probabilius videtur, quia in libris manuſcriptis ſæpe hac nota vſos conſtat librarios, ĪPO pro IPSO, hac verò PO. pro POPVLO, quod, ne longiùs abeamus, etiam proximum locum corruperat, quem quinto abhinc verſu ſcriptum in aliis libris hoc modo reperies, POSSET pro lege. cùm re vera legendum ita ſit, po. eſſet, id eſt populo eſſet pro lege. Res autem factas dicit, pro Quæſitas, & paratas. vt alibi frequenter Pecuniam facere. vt ſuprà.

Illum viris fortiſſimis. Contentio; in qua trium ex rerum comparatione crimen augetur: perſona decumanorum, remittentis poteſtate, & qualitate vectigalium.

Veterum religione legum. Auctoritate legum, quę quicquam remitti vetant. Dicit autem Religionem, quòd magiſtratus omnes, quinque diebus quibus creati erant, in leges iurare cogebantur.

In decumis Segeſtenſium. Supra inter liberas & immunes ciuitates Segeſtanam nominauit. Ex quo de mendo ſum ſuſpicatus. quod tamen quomodo ſit corrigendum, non video. niſi fortè Eceſtenſium legamus: quos Plinius libro tertio capite de Sicilia, inter ſtipendiarios nominat.

Hoc eſt, tritici modium quinque millia. Quinque millibus, legendum eſſe dubium nemini eſt. ſed quod dixit HOC EST, deeſſe aliquid oſtendit.

H-S MD. Coronatos trecentos ſeptuaginta duos. Nam hæc nota ſeſtertios nummos ſignificat mille quingentos.

Tantidem publicè accipere. Apertus locus, & qui dilucidè id quod antè de lucro diximus, ac perſpicuè confirmat.

Quinque millia & acceſsionem. Corrige, Quinq; millibus, & acceſſione.

MMM *de capite eſſe dempta.* Duobus igitur millibus vendidiſſe ſe decumas, in tabulas retulerat. atque hoc eſt quod ſtatim dicet, An audacius tabulas publicas commutauit.

Non intelligis. Non intelligis, poſtulat ſententia: vt interrogatione periodus claudatur.

A. Valentinus. Vetus liber, Aldinus, & quidam alij, Valentius: & ſic poſtea legitur.

Quo iſte interprete. Dialogia ludit in voce Interpres. Is enim dicitur Interpres, cuius opera ad alterius linguam intelligendam vtimur: Sed interpretem dicit, cuius opera ac miniſterio in furtis & flagitiis vſus eſt.

Medimnis DC. Nihil muto. Nam cùm agrum miſerum & ieiunum appellet, DC. medimnum millibus eius decumas veniſſe, non eſt veriſimile.

H-S XXX. Septingentos & quinquaginta aureos.

Vtrum tibi ad defenſionem. Vtraque defenſio inanis eſt. itaque teneri Verrem, neque elabi poſſe oſtendit. Erat enim relatum in tabulas dediſſe Liparenſes H-S XXX: id eſt medimnum duo millia: quæ ſumma pro agri tenuitate maior eſt, & iniquior quàm ferre poſſit. Quærit igitur an ſua voluntate ciuitas tantum dedit: quod non eſt veriſimile: an ab inuitis potiùs expreſſerit, in quo eum lex tenet. Vtrum igitur horum dixerit, in eo culpa & crimen hærebit.

Tibi Decumas vendidiſſe. Aut Te decumas vendidiſſe, legendum eſt: aut Veniſſe, pro Vendidiſſe: quod mihi veriſimilius videtur.

Vt ad medimna DC. Non quò & hæc tritici, & illa pecuniæ numeratæ ſumma daretur, huiúſque illa eſſet acceſſio. dictum eſt enim iam antea, & apertè commonſtratum, lucri nomine & caput, & lucrum præterea contineri. quod etiam ex eo intelligi licet, quòd modò XXX ſeſtertiûm millibus medimnum duo millia æſtimat; id eſt ſingula medimna ſeſtertiis nummis quindecim: quæ & vulgata etiam hoc tempore æſtimatio eſt, & cum aliis huius Orationis locis conueniens. Ad medimna igitur DC ita accipio, quaſi diceret, pro medimnis DC. præſertim cùm veriſimile non ſit, ad DC medimna, duo millia inſuper addita fuiſſe.

Medimna II *millia.* Medimnum, ſecundo caſu, corrigendum: vt ſtatim Vendidiſſes, pro Vendidiſſet, vt in multis impreſſis.

Solutum ſit literis. Omnes alij, Ex literis.

Seiuncta à Sicilia. Lipara inſula eſt cum oppido, dicta à Liparo rege Siciliæ: citra Siciliam eſt, abéſtque ab Italia XII paſſuum millibus. Plinius.

Cuidam tuorum ſodalium. Sodalium, per contemptum. nam comites Magiſtratuum, miniſtri imperij ſunt. Sodalium igitur, id eſt ſociorum prædæ & furtorum.

A Tiſſenſibus. Plinius Tiſſinenſium mentionem facit, non Tiſſenſium. lib. III, cap. VIII.

Diognetum. Diognotum, opinor, antiqua & vera lectio eſt: nam illa nihil ſignificat.

Cur hoc auctore. Si iſtius exemplum & auctoritatem ſequi volumus.

Serui publici ad vectigalia accedant. Apparitores, Lictores, Accenſi, aliique Magiſtratuum Statores, quales in Sicilia ſunt Venerij. Vlpianus in Titulis, Seruus publicus, Prætoríſve, parte dimidia teſtamenti faciendi habet ius. Cicero Philippica 13. Quos Antonius deliciarum cauſa loris in conuiuio cædi iubebat à ſeruis publicis.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

H-S XXI. Subaudi, Millia: id eſt, Quingentos A viginti quinque coronatos.

H-S MM *modium*. Corrige, MMM medimnum. nam H-S nota nihil ſignificat ſine numero. Numerum autem duorum millium ad frumenti ſummam pertinere manifeſtum eſt. Modiorum verò minor omnino ſumma eſt, quàm vt de ea tantũ quereretur. & in medimnis, non in modiis æſtimatio fiebat.

Vicarium nullum habet. Vicarius & Ordinarius relata ſunt. Vterque ſeruus: ſed ille in huius, quaſi domini peculio ſeruus. B Peculium autem eſt, quicquid permiſſu domini ſeruus in bonis habet. Martialis, Eſſe ſat eſt ſeruum, iam nolo vicarius eſſe. Ordinarium Iulianus diſpenſatorem appellat l. & ideo D. de inſt. act.

H-S XXII. Quingentos quinquaginta coronatos.

Med. DCCC. Scribe plenè Medimnis: nequis imperitus medimnum millia ſignificari putet: quæ ſumma hominibus quidem tenuibus nimiũ C immenſa eſt.

Cognoſcite nomina publicanorum. Ironia. Latina enim eſſe debebant: Banobalis verò Græcum. Publicani enim ciues R. at qui ciuitate donabantur, ij in aliquam Romanam familiam trãſibant. hoc eſt quod dixit, Serui, in publicanorum numero eſſent. Nunc hoc addidit, vt doceat Græcos homines, ſeruos publicos, non ciues R. decumas D emiſſe. quod ſolis publicanis, id eſt ciuibus R. legibus licebat.

Plus lucri addere, quàm quanti venierant. Hoc falſum eſt, ſi lucrum à capite ſeparemus. nam H-S CIↃ IↃ, quæ lucri ſolius nomine data ſunt, pretium efficiunt non amplius centum medimnorum, ducta æſtimatione qua ſuprà vſus eſt. Verum igitur apparet quod antè diximus, in lucro ſummam quoque principalem numerari: vt non pluris eſſe lucri ſolius ſummam hoc loco affirmet, quàm capitis: ſed in eo iniuria ſit, quòd E cùm ingens atque iniqua eſſet ſumma capitis, nimioque decumæ veniſſent, eam etiam auxerit in lucro imperando.

Med. DCCC. Scribe plenè Medimnis: vt ſuprà.

Quàm Pratori. Vetus, Populo R. rectè, & ſic emenda. Error natus eſt ex notæ ignorantia. cùm librarij grandioribus literis ſcripſiſſent P. R. ſignificantes, Populo Romano: alius Prætori interpretatus eſt. Error contrario peccatum eſt in libro Cæſaris de bello ciuili I, Dent operam Conſules, populus R. Tribuni pleb. nequid F detrimenti, &c. Nam pro Populus R. ſcribendum eſt Prætores: vt cuiuis licet vel ex ipſo loco, vel ex Orat. Ciceronis pro Deiotaro facilè intelligere.

H-S VII *dare coacti ſunt.* Totus hic locus ita corruptè legitur in hoc libro, & aliis quos vidi, omnibus, vt diutiſſime ſpem eius reſtituendi omnem abiecerim. Aliquando tamen Dei benignitate, qui mihi ſemper omnibus in rebus præſto eſt, mihi viſus ſum ita illum commodè G ſanare poſſe, ſi quod modò dixi meminerimus, æſtimari ſcilicet medimna ſingula quindecim numinis: & ſingula medimnum millia, H-S quindecim millibus. Quod apertiſſimè conuenit cum duabus ſummis inferioribus, H-S XLV: & Med. MMM. vbi tamen corrupte H-S legitur pro Med. nam ſupradicta æſtimatione medimnũ tria millia cum H-S XLV millibus quadrant. Vbi verò legitur Medimnum XV millibus, ſi pro Medimnum, Modium reponamus: efficient Medimnum MMD: hoc eſt (eadem ſcilicet æſtimatione) H-S XXXVII millia & præterea quingentos. Cùm igitur MMD medimnum millia H-S efficiant XXXVII millia & quingentos, atque hæc capitis, ſine lucro, ſumma fuerit: ſatis conſtat, in lucro ſolo medimna fuiſſe duntaxat quingenta, id eſt H-S VII millia & D. cùm quidem in vniuerſo medimnum ponat tria millia, numũm verò XLV. vt appareat non ita deprauatum fuiſſe locum, quin veræ tamen & germanæ lectionis quædam quaſi veſtigia ſuperſint. Vbi enim H-S VII legitur, ſcribendum oſtendimus XXXVII millia, & D. vbi verò Medimnum XV, Modium. In quo perfacilè fuit errare, præſertim cùm Mod. & Med. vt dixi, notis ſcriberentur. Quod autem ſcriptum eſt H-S MMM, ſi ante hæc verba HOC EST H-S, ita ponatur Medimnum MMM, hoc eſt H-S XLV: locum integrum ac ſanatum ſic habebimus. Petrini cum eorum decumæ magno addictæ eſſent, tamen inuitiſſimi H-S XXXVII millia, & D dare coacti ſunt. Itáne diſſolute decumas vendidiſti, vt cùm modium XV millibus veniſſent, medimnum MMM, hoc eſt H-S XLV lucri Decumano darentur? Nam VT poſtremum tollendum eſt.

Permagno decumas eius agri vendidi. Modium XV millibus. id eſt Medimnum MMD.

Non Turpioni lucrum datũ. Nam medimnum habuit duntaxat D, hoc eſt H-S VII millia, & D.

Sed Petrinis pecunia erepta. In manuſcripto & impreſſi quibuſdam, Pecuniam ereptam. & ſic emenda. Ridet autem Verris amentiam, quòd nõ minus iniquum ſit contra leges à Petrinis auferre, quàm eodem modò Turpioni tradere. Itaque vtrum dicat, teneri tamen, & nihil defenſionis habere.

Quum Decuma C med. veniſſent, H-S XV *dare coacti ſunt.* Deprauatus locus, qui quomodo reſtitui poſſit, coniectura aſſequi non queo. Etenim ſiue de medimnis tantùm intelligamus, & ſeſtertiis numis, leuior ſumma eſt, quàm vt eius mentionẽ facere voluerit. ſiue de medimnum & H-S millibus, multo maior, quàm vt ſoli Halicyenſium incolæ tantas decumas penderent.

Liberorúmque tuorum. Publicatis enim tuis bonis, inopia & egeſtate laborabunt.

Illis emiſſariis. Emiſſarij dicuntur furtorũ conciliatores, qui in ſingulas ciuitates ad prædam & rapinam immittuntur.

Commercium in eo agro. Id eſt, in eo agro res cõtrahere & quærere poſſunt. Commercium enim eſt rei contrahendæ & quærendæ facultas.

H-S *ſex millibus.* Centum quinquaginta coronatis.

H-S *ſexdecim millia* & DCLIV. Coronatos paulominus quingentos ſexaginta tres.

Cum Equeſter ordo iudicaret. Ante Syllæ legem: ante decennium.

In operis erant. Qui ſocietati operam dabant aut in portoriis, aut in ſcriptura, aut in decumis exigendis, vide infrà.

Iudices reiicere. Imperfecta ſententia. Quod enim ſequitur, pendet à tribus illis particulis SIC

nota

nota igitur interrogans nulla niſi poſt verbum VENTVRVM: membrum autem poſt REIICERE ponatur: articulus, poſt TAMEN.

Prudentes, ac viri boni. Vetus codex, Pudentes: & ſic puto corrigendum.

Inuiti enim Romam. Locus hic meam de negotiatoribus ſententiam, confirmat. Eos nimirum in prouincia ſedes fortunarum ſuarum ac domicilium habuiſſe.

Equitem R. Equites in numero multitudinis, & oratio & ſententia poſtulat: niſi fortè enallage numeri poſita intelligatur.

Nomen Senatorum. Senatoriũ, rectius putarem.

Conſul eſſet. Cum M. Licinio Lucullo.

Ne haberes: prouidiſti. Iudicem enim reieciſti.

Legum ac iudiciorum. Quod & iudicia ſoli hoc tempore exercent & lege de pecuniis ob rem iudicandam captis tenentur. cum ea ſoluti equites fuerint, cum ad eos iudicia tranſlata ſunt. Vt patet ex Orat. pro poſthumo.

Temporum. Quorũ ex inclinatione modò aliis atq; aliis gratificandũ, atque inſeruiendum eſt.

Omnibus ventis inuidiæ. Nulla res ſit, ex qua inuidia naſcatur, quæ inuidiam huic ordini non conciliet.

In hac miſera. Omnes alij, In hac tã miſera. quod ſine cauſa reiiciendum non putamus.

Mod. VII C. Mod. VII M, id eſt, Millibus, legendum potius putarem. Verbum tamen Millibus integrè ſcribendum.

H-S MM *millia.* Aut Tria millia legendum: aut verbum Millia inducendum. Efficit autem illa ſumma coronatos LXXV: hæc, quinquaginta.

Merces Decumani. Pecuniæ videlicet numeratæ.

Prætoris præda. Modiũ videlicet ſex milliũ: id eſt, H-S XV millium coronatorum vero CCCLXXV.

H-S XX *millia.* Quingentos coronatos.

LXXMMM. Inperitè ſcriptũ pro Tribus & ſeptuaginta millibus. Corrige ſic IↃↃↃ CCIↃↃ CCIↃↃ CIↃↃ CIↃ CIↃ. vel ſic, LXXIII millia: & H-S III millia.

H-S III *millia.* Coronatos ſeptuagintaquinq;.

Sigillatim aratores. Rectius puto, quod nonnulli ſcribunt, Singulatim. vt continuò poſt, Sed in quo publicè, &c.

In agrum Muticenſem. Mutyenſem putarem corrigendum. Mutyenſes enim, non Muticenſes, & Plinius & Strabo vocant.

Cognoſcite pactiones Menenorum. Perturbatus planè locus. Vetus codex hoc modo, & rectius, Ex literis publicis pactiones Hyblenſium cum Cn. Sergio. Cognoſcite item profeſſiones ſationum, & pactiones Menenorum. Recita ex literis publicis. Pactiones Menenorum cum Venerio ſeruo.

Ciratarinos. Veteres libri, Citarinos. quæ ſcriptura ex Plinio & aliis confirmatur.

Ex omni reliquo vectigales fuiſſe. Quod ſuperat ex decumis, id totum C. Verri ſoluiſſe.

L. Medimna. Quinquaginta medimnum millia, cum trecentis modium millibus aptiſſimè conueniunt. Medimnum igitur legendum. Addendum autem etiam videtur de pecunia numerata, de qua poſtea commemorat, H-S L. id eſt, coronatos CIↃ CCI. vt ſic legamus, L. medimnum, L H-S.

Et præterea L. millia. Lego H-S L. millia. quod infrà de pecunia numerata ſe dixiſſe affirmat.

Maximus honeſtiſſimorum. Hoc amplius omnes libri veteres, Maximus hominum honeſtiſſimorum. quod non improbo.

In omnibus finibus. Omnium finibus; ſententia poſtulat: cùm dicat eos arare tota Sicilia.

Penſum magis exigendum. Spectandum eſt quantam diligentiam in eo adhibuerim: quàm accuratè meum officium fecerim. Tranſlatio ab operis diurnis muliercularum deducta, quibus penſa lanea, aut linea nenda traduntur. Similis figura libro de Orat. III. Nunc ad reliqua progrediar: méque ad meum munus penſúmque reuocabo.

Medimnis XXXVI. Corrige Medimnum, vt infrà: & ſubaudi millibus.

Hoc eſt tritici. Nam ſepties triginta ſex efficiunt CCXVI. ſunt autem in Medimno ſex modij.

Tritici modios. L. Corrige Modium, vt infrà: & ſubaudi Millia.

Ratio decumarum. Alij libri decumanorũ quod probo.

Perpetua atque æquabili ſatione. Plana & integra; cùm pars nulla eſt quæ non ſeratur.

Cum octauo. Cùm octo pro vno medimna colliguntur.

Ex iugere ararent. An potius EXARARENT; vt alibi ſæpe. vide infrà.

Non eſt plus XXX. Subaudi, Millium. ſed quid dico ſubaudiendum? Nam & Baſileæ, & Lutetiæ multis antè annis excuſi libri vocem illam conſeruant. Cenſeo igitur reponendam.

XXXVI. *Medimnum.* Subaudi, millibus.

Tum inſaniſſet. Quippe qui pluris emiſſet, quàm quanti eſſent decumæ.

Vt cum decumo. Alij Decumano; ineptè: cùm paulo antè hoc modò ſit locutus. & ſenſus eſt, Etiam ſi cum decumo; id eſt decies tantundem quantum eſſet ſatum, perceptum eſſet. Nam plerunque cum octauo, rarò cum decumo fructus percipiebatur.

Atque hoc. Vetus, Atqui. quod magis placet.

Vt iugera ſingula. Corrigendum putarem, Vt in iugera ſingula: vt etiam paulo pòſt loquitur. Alioqui ſenſum non video.

Ad iugera XXX. Corrige, Iugerum: vt ſuprà.

Medimna XC. Corrige Medimnum: & ſubaudi Millia. nimirum cùm ternæ decumæ exiguntur. Cùm enim triginta ſunt iugerum millia, decumæ non ampliùs medimnum XXX millium eſſe debebant. At ternæ exactæ ſunt, id eſt XC medimnum.

Quanti decumæ venierunt. Ipſius capitis.

Totius ſummæ DXL *millia mod.* Emenda Millium. & quod dicit Adde, intellige ad ſuperiorem ſummam CCCXXIIII.

Tritici mod. XXXII CCCC. Id eſt Tritici modium triginta duo millia, & præterea quadringentos. Tot enim efficiunt ternæ quinquageſimæ ſuperioris illius ſummæ. Quod verò ſequitur, AB OMNIBVS, parentheſi includendum eſt. pendet enim ſententia, quæ abſoluitur his verbis, Sunt hæc iam ad H-S, &c.

Ab omnibus enim terna. Tolle notam articuli, ſeu virgulæ, vt vulgò vocãt, & accipe ternas quinquageſimas, quæ ſummam, vt dixit, efficiunt XXXII millium & CCCC.

Ad H-S ccccxl. Tolle notam H-S, quæ nihil ſignificat: & repone M, quæ nota eſt millium. Sed ne ſic quidem locus eſt integer. Nam proxima ſumma ad ſuperiorem adiecta, modium efficit trecenta quinquaginta ſex millia, & præterea quadringentos. quo modo legendum eſt hoc loco, ſine dubio.

At ego cccc. Nam ad hanc ſummam deſiderantur adhuc modium XLIII millia, & præterea ſexcenti.

Quibus ternis medimnis. Multi enim quaterna & quina ſoluerunt.

Ad ſingula medimna multi H-S *duo.* Corrige Medimnum: quod ex ſumma intelligitur: & accipe Seſtertium duo millia, vt ex loco patet. Georgius Agricola Duorum legendum putat, opinor, propter nomen Acceſſionem. ſed hæc locutio frequens eſt in hac oratione. quod ſemel dictum volui, ne ſi in multis ab eo diſſentiam, nonnulli eius librum à me non lectum putent. Sed niſi quis totam hanc Orationem accuratè legerit ac perpenderit, non facilè de vno aliquo aut altero loco iudicare poterit.

Singulos numos. Emendo, Singula numum: vt ſuprà, Singula medimnum. & ſubaudi, millia. quæ fortaſſe cùm eſſent addita, deprauata nota ∞ pro c I Ↄ, ab imperitis librariis omiſſa ſunt.

Quoniam XC. *medimna duximus.* Atqui medimnum XC millia duxerat. ſic igitur legendum.

H-S XC *millia.* Coronatorum duo millia: ſupra ducentos quinquaginta. hac autem ſumma, quadringentorum millium numerus completus eſt. ad quam XLIII millia, & ſexcenti præterea deſiderabátur. Ducta enim æſtimatione ſingulorum modium ad binos H-S, & aliquanto amplius, fiet idem numerus modium quadraginta trium millium, & præterea ſexcentorum.

CCXVI. *decumas.* Legendum vt ſuprà, CCXVI modium millibus, decumas agri Leontini vendidiſti.

Paruo. Exigua enim ex tam ingenti ſumma pars ad populum R. peruenit.

De modo iugerum. Ni aratores numerum iugerum eſſent profeſſi. infra.

Artemidorus Cornelius. Inuidioſè addidit Cornelius: nomen à Sylla cum ciuitate Græcis & ſeruis quamplurimis ſuæ factionis hominibus conceſſum. vide infrà.

Si largiſſimus eſſe vellet. Liberaliſſimus in populum R.

De viuo reſecandum. Id eſt, de eo quod pro arationis impenſa perceperant: præter quod vnum nihil erat omnino reliquum factum aratoribus. putum ac reliquum appellat. Tranſlatio autem ſumpta eſt ab imperitis medicis, qui non modò redundantia, & quæ reliquo corpori nocent, vrere, & ad viuum amputare ſolent, ſed etiam de viuo aliquid reſecare.

Aliquid reſecandum. Vt quemadmodum incolumitatem integritatémque, ſanitatis retinere, qui ita ſecantur, non poſſunt: eodem modo ſalui eſſe aratores non poſſint.

Hoc corollarium nummorum. Corollarium, inquit Varro, dicitur, quod additum, præterquam quod debitum. Eius vocabulum fictum à corollis: quòd hæ, cùm placuerant actores, in ſcena dari ſolitæ.

A *Homo amentiſſimus.* Auaritia & cupiditate.

H-S D *millia.* Coronatorum duodecim millia ſupra quingentos. Sed hæc ſumma neque binis, neque ternis H-S millibus conuenit: quin potiùs, vt bina tantùm ducamus, fiunt per triennium DXL millia: ſi terna, octingenta & decem millia. Quare & minorem ſummam eum duxiſſe apparet, & ſuo more ſummam integram quingentorum potiùs dixiſſe.

B *Si quis villicus.* Villicus, agri colendi cauſa conſtitutus, atque appellatus à villa, quòd ab eo in eam conuehuntur fructus, & euehuntur cùm veneunt. A quo ruſtici etiam nunc quoque viam, veam appellant, propter vecturas: & vellam, non villam, quò vehunt, & vnde vehunt. Varro de re Ruſt. I.

Ex fundo cui H-S *dena merces eſſet.* Omnes alij libri, Ex eo fundo. ſed in eo quod ſequitur, legendum potiùs putarem, Cuius H-S denum merces

C eſſet: vt ordo ſit, Cuius merces, id eſt prouentus, ſeu vectigal, eſſet denum millium H-S, id eſt coronatorum CCL.

Demptis tegulis, inſtrumento. Inſtrumento fundi ea continentur, quæ fructus, quærendi, cogendi, conſeruandi gratia parata ſunt.

Viginti millia nummûm. Coronatos I Ↄ.

Vt hi minus multis iugis arent. In minus multis: apertius, opinor, legeretur. Iugum autem, vt ſuprà dixi, vocant, quod iuncti boues vno die exa-

D rare poſſunt.

Atque hoc peræquè. Magis placeret, Atqui.

Minus multis iugis. Alij omnes, Minus multis locis. ſed ſic proxima pagina locutus eſt, vt hoc loco legitur: vt nihil putem corrigendum.

Dicit quanti. Vetus, Dicit dein quanti. Vox autem DEINDE quæ ſequitur, abeſt à manuſcripto: & rectè, opinor.

Ait ſe miſiſſe, & confirmaſſe. Hoc amplius liber optimus & perantiquus, Præſentem confirmaſſe.

E quod eo mihi rectius videtur, quia paulò infrà ita ſcribit, Niſi præſens confirmaſſem.

Tantum quod. Inſolens locutio, cuius tamen geminam reperio in libro Epiſtolarum ad Atticum, XV, in ea cuius initium eſt, IIII Cal. Hæc cùm ſcriberem, tantum quod exiſtimabam ad te orationem eſſe perlatam. Senſus eſt non obſcurus. hîc enim ſignificat quod alibi dicit, Nihil propius factum eſt quam: vel Tantum non. quod cùm alij non intellexiſſent, hunc locum immutare volue-

F runt, At Suetonius in Auguſto pro Paulo ante vſurpaſſe videtur, loquens enim de Auguſto, Iubere, inquit, primum Marcello Octauiæ ſororis ſuæ filio, tantùm quod pueritiá egreſſo nuptû dedit.

Noſtram patrúmque memoriam. Sine dubio probabilior veteris libri ſcriptura, Noſtra patrúmque memoria. Athenionem autem dicit, de quo nos ſæpe anteà: & bellum illud ſeruile, quod bello Punico ſecundo exortum eſt, quod cùm opprimi à Prætoribus non potuiſſet, C. Fuluio

G Conſuli mandatum eſt. cuius belli initium fuit Eunus ſeruus, natione Syrus, qui contracta agreſtium ſeruorum manu, & ſolutis ergaſtulis, iuſti exercitus numerum impleuit. Cleon quoque alter ſeruus ad LXX millia ſeruorum contraxit, & copiis iunctis contra populum R. exercitúmque eius, bellum ſæpenumero geſſerunt. Florus in Epit. lib. LVI.

Bis

Bis in ea prouincia. Nonius Marc. in dictione Interitus, Bis in eadem, ſed nihil muto.

Verſata ſint. Vetus, Verſatæ ſunt, quod Nonius confirmat.

Aratorum internecio. Nonius Marc. ex hoc loco, Interitio verbum à Cicerone vſurpatum eſſe probat. mihi tamen quicquam immutare religio eſt.

Iugulatum ſentis? Vetus, Non ſentis? placet.

Hoc eum diſertè ſcribere. Græci διαῤῥήδην ἐναργῶς: id eſt, planè, apertè, dilucidè, definitè, nominatim. Liuius Decadis IIII, libro ſexto, Tum decretũ Phaneas, in quo id diſertè ſcriptum erat: oſtendit. Et lib. V, Alteram ex duabus conditionibus, quæ modò diſertè à Quinctio datæ ſunt, legit. Plautus in Amphytrione.

Satin' hoc planè, ſatin' diſertè here nunc videor tibi locutus eſſe?

Deiectos, eiectos. Deiectus, qui de loco, in quo erat, pulſus eſt: Eiectus, qui prohibitus eſt accedere. Sed in Orat. pro Cæcina, dum Orator ſuæ cauſæ ac tempori ſeruit, hanc ſubtilem differentiam eludit.

Interiit: ſaltem commoda. In manuſcripto, Aldino, & veteribus impreſſis, Interierit: ſaltem populi R. commoda reſpicite. quæ lectio mihi rectior, & probabilior videtur.

Non ſolum id, quod commune eſt propter imperium, ſed etiam id quod ipſius præcipuum eſt. Malè interpũcta oratio ſenſum reddit ineptum. Ego ſic legendũ cenſeo, Non ſolum (id quod commune eſt) propter imperium, ſed etiam (id quod ipſius præcipuũ eſt) propter crudelitatem.

Id quod commune eſt. Omnium Magiſtratuum.

Quod ipſius præcipuum. Id eſt, proprium, peculiare.

Vlla Salus ſeruare. Deam intelligit, quam populus R. coluit, cui ædes vota in bello Samnitium à C. Iunio Bubulco COS. Romæ extructa eſt. Terentius in Adelphis.

Ipſa ſi cupiat Salus
Seruare prorſus non poteſt hanc familiam.

Inſtituta legis. Legendum putarem, vt ſæpe aliâs, Contra inſtituta, leges, conſuetudinem, &c.

Sponſione laceſſiuit. De ſponſione, cognoſce ex Orat. pro Quinctio, ſuprà.

Non aliqua ſe ſimulatione exiſtimationi hominum vindicaſſet? Veteres libri hoc modo, Non aliqua ſe ſimulatione populi R. exiſtimationi vindicaſſet? quod ſine cauſa immutare non auſim. Nonnulli tamen ex iis, Non aliqua re. quod apertè falſum eſt. vt illud Aldinum, Populi Romani exiſtimationi hominum.

Quicquid dixiſſes. Dixiſſent, legendum potius arbitrarer. ſententia quidem apertè poſtulat.

Sed ne animam quidem. Teterrimum enim odorẽ ſpirabat, vt dixit infrà.

Neque apud te. Ineptus ſenſus: vt mihi non ſit dubium quin pro Neque, reponi oporteat: Atque & legi ſine interrogatione, εἰρωνικῶς. vox enim Profectò, ironiam ſignificat, vt Credo, vt Scilicet.

Tui capitis. Tuæ exiſtimationis.

H-S V *millium.* Hic eſt locus qui Budæo propè ſolus errorem obiecit, vt Seſtertia in neutro genere mille valere ſeſtertios exiſtimaret. Eum enim ita citauit, Facta eſt ſponſio ſeſtertiis quinque. Quare cùm paulo poſt, hanc eandem ſummam ita repetitam videret, Cogit Scandilium quinque illa millia nummũ dare Apronio: ratiocinatus eſt Seſtertiũ in neutro genere mille Seſtertios valuiſſe. Quod mihi ſanè permirũ videtur. Primùm quia neque in Aldino, neque in aliis libris aliter hic locus legitur, quàm in hoc noſtro exẽplari ſcriptus eſt. deinde quia eadẽ ipſa ſumma ita repetita eſt, vt vox Millia, adderetur. Cogit, inquit, Scandilium Apronio H-S V millia mercedis nomine, ac præmij dare. vt Budæus nulla ratione diuinare potuerit, illam ſuperiorem notam H-S, in neutro genere, potius quàm hanc poſteriorem accipiendam eſſe. Præterea non Latinè, opinor, Ciceronem loquentem facit, cùm illum dixiſſe contendit, Facta eſt ſponſio Seſtertiis. neque enim Seſtertiis, ſed Seſtertium ſolet dicere. vt pro Q. Roſcio, ſuprà. Legitimæ partis ſponſio facta eſt. niſi fortè particulam CVM adiungat: vt ſuprà, Cum tertia parte ſponſio facta eſt. Sed quid attinet plura? cùm Tullius ipſe paulo pòſt de nummis Seſtertiis loqui ſe manifeſtiſſimè doceat.

Recuperatores aut iudicem. Vide quæ dixi in Ora. pro Cæcina infrà.

Circundati cancelli videntur. Id eſt, Satiſne vobis teneri videtur, neque elabi poſſe, quin horum alterutrum fateatur. Cancelli ſunt ſepta ex ferro, in modum retis facta. Tranſlatio ſumpta eſt à beſtiis, quæ ſeptis & cancellis continentur, vt effugere non poſſint.

Qui erunt tantis ceruicibus. Ceruices pro audacia, vt ſæpe alibi: tranſlatione à bubus ſumpta, quorum ij valentiſſimi iudicantur qui ceruicibus ſunt duriſſimis. quaſi dicat, quis tantum onus inuidiæ ſuſtinere poſſit?

Recuperatores reijci. Moris erat vt cùm primùm actor, deinde Reus aliquot Recuperatores dediſſet, vterque quos ſibi ſuſpectos haberet, reiiceret. Nomina autem in libello ſcribebantur, vt ſuperius intellectum eſt.

Cum cognitore tuo Apronio. Cognitor præſentis dicitur, qui procurator abſentis. Hoc igitur dixit εἰρωνικῶς, vt ſuprà Procurator. & infrà, Cur tu Apronium malebas, quem omnes tuum procurare in decumis negotium loquebantur?

Ni ſocium tibi in decumis. Probabilior eſſet ſententia & apertior, Ni ſocium te ſibi in decumis. quomodo in Aldino & aliis propè omnibus impreſſum eſt.

Caſſianum iudicem. Vide Orat. pro Sex. Roſcio ſuprà, & Aſconium in Milonianam.

Auget atque ornatè. Legendum ornat: vt in quibuſdam impreſſum.

Vt Romam reijcias. Sponſionis factæ iudicium, & diſceptationem.

Suo tempore eſſe redditurum. Suum tempus dixit, ſibi commodum & opportunum. vt Actione prima, Suum iudicium: quod ita interpretatur Aſconius. Contrarium eſt in eadem oratione, Alienum tempus offenderat.

Sponſionem acceptam facere. Acceptam miſſam facere, legendum videtur. Nam ſi accepta eſſet, non eſſet ſublatum de Verre iudicium, ſed factum. Niſi fortè acceptam facere, dictum putamus, vt alibi ſæpe, pro acceptum ferre.

H-S V *millia.* Centum & viginti quinque aureos.

Crimen domeſticum at vernaculum. Verna ſeruus eſt domi noſtræ ex ancilla natus. Crimen vernaculum, domi natum & confictum ab accuſatore.

Ex tempore periculi. Ex eo tempore quo in iudicium vocatus es. A

Excogitatum iam. Aldinus.& alij libri veteres, Cogitatum. quod magis arridet: cùm Excogitare fingere potius,& cōminiſci ſignificet. tametſi, vt verũ dicam, neutra ſatis huius loci ſententiæ congruit. Exiſtimarem ita potius corrigendum, Cognitum iam, & te Prætore iactatum, niſi fortè melius ſic fuerit, Cognitum iam te Prætore & iactatum.

Sedentem in faucibus Macelli. Vide pro Quinctio, ſuprà. B

H-S CCCC *millibus.* Coronatorum decem millibus.

H-S D. Subaudi, millibus. id eſt duodecim millibus coronatorum, ſupra quingentos.

Qui minimo CCC. Septem coronatorum millib. & præterea quingentis.

In illo niſi ita res. Vetus codex. In illum. & ſic puto corrigendum.

Literas manifeſtas quæris. Deprauatus apertè locus. Nam & literas protulit ac recitauit anteà maniſeſtiſſimas: & poſtea cùm Albæ conditionem recipit, non literas, ſed res allaturum ſe oſtendit. Sic igitur legendum exiſtimarem, Nihil ciuitatum auctoritates, teſtimonia, literas: res manifeſtas quæris. Nã voculam RES omittere præſertim RAS ſyllabæ tã proximam, facillimum fuit ſcriptoribus, non valde ad negotium ſuum attentis. C

Gladiator, quàm ſcurra. Nam ſcurræ, liberi: gladiatores, ſerui viliſſimi: vt ſuprà oſtendi. Sic in Orat. pro Quinctio, Næuium ſcurram appellat,& libertate vſum dicit, quo impunius dicax eſſet. D

Aratoris autem intereſt. Quanto enim plus habet frumenti, tanto pluris ſunt decumæ.

Decumam eſſe quàm maximam. Longè melior lectio quæ eſt in manuſcripto codice, Decumam eſſe quàm maximi.& ita ſenſus poſtulat.

Tritici mod. CCVI. Corrige, CCXVI, vt infrà.

Amicus, verum etiam amator. Amicus, inquit Donatus, interpres Terentij, animi eſt: amator verò corporis. E

Tritici mod. XXX. Id eſt Tritici modium triginta millia.

Nam ſi DXXX. *mod.* Deceptum puto librariũ notę ſimilitudine: cùm CIↃ, quæ nota eſt mille ſignificans, ſcriptum eſſet. Nam & modò paulo antè, & paulo pòſt præcisè modium triginta dixit, millia ſubaudiẽs: vt hoc loco legendum appareat, Millibus triginta modium tritici. F

XXX. *mod. minoris.* Subaudi Millibus, vt ſuperiores loci declarant, niſi forte potius addi oporteat.

Panchreſto medicamento. Ad verbum, Medicamento ad omnia vtili & accommodato: qualis eſt herba, quam Panacem ſiue Panacæam indidem ſumpto nomine Græci vocant, vt Plinius ſcribit. Pecuniam autem ſignificat, qua vna ſuos ſibi omnes amicos deuinxerat.

Eductus eſt Apronius. In ius. Et ſic loquutus eſt Aſconius in Orat. in toga candida. Deinde Græci, quos ſpoliauerat, eduxerunt Antonium in ius ad M. Lucullum prætorem, qui ius inter peregrinos dicebat. Sic noſter paulo ſuprà, Et cùm in ius ipſum eduxi, expreſſi,&c. Sumptum videtur de Græcorum conſuetudine, qui εἰσάγειν interdum omnino dicunt, interdum εἰσάγειν τὴν δίκην. Plato in Apol. G Τὸν μὲν γὰρ διαφθείροντα ἐξευρών, ὥς φησιν, ἐμὲ εἰσάγει τουτοισὶ καὶ κατηγορεῖς. Demoſthenes. περὶ Στεφάνου φθόνου δίκην εἰσάγειν, οὐκ ἀδικήματος οὐδενός.

Quod per vim aut metum abſtuliſſet. Formula iudicij, grandioribus literis ſcribenda. Verba Vlpiani ſubijciam, quæ ad hunc locum faciunt. Ait Prætor, Quod metus cauſa geſtum erit, ratum non habebo. Olim ita dicebatur, Quod vi metúſve cauſa. Vis enim fiebat mentio, propter neceſſitatem impoſitam, contrariam voluntati. Metus autem propter inſtantis, vel futuri periculi cauſa, mentis trepidationem. Sed poſtea detracta eſt vis mentio: quia quodcunq; vi atroci fit, id metu quoq; fieri videtur.

Formulam Octauianam. Quam L. Octauius, Prætor cùm eſſet, inſtituerat. Et hoc conſultò addidit, ad laudem præſentis L. Octauij iudicis: vt ſuperiore Orat. Formulam autem modò Actionem dicit, vt locus oſtendit: & Octauianam ab auctore nominat, quo modo Publicianam, Paulianam, Fauianã, Caluiſianã,& cæteras Iuriſcõſulti nominãt. Prætores.n. in certa tribu ſe iudicium ex ratione damni & iniuriæ actoris edicebant. Cicero pro Comœdo, ſunt iura, ſunt formulæ, de omnibus rebus conſtitutæ, ne quis aut in genera iniuriæ aut in ratione actionis errare poſſit, expreſſæ ſunt enim ex vniuſcuiuſque damno, dolore, incommodo, calamitate, iniuria, publicæ à Prætore formulæ, ad quas priuata lis accommodatur.

Et Romæ Metellus habuerat. In Prætura. Hoc autẽ amplificandi cauſa ſubiunxit, vt oſtenderet ſe ius æquiſſimum impetrare non potuiſſe.

Cur enim ſibi hoc Scribæ ſoli ſumant? Non obſcurè ſignificat Accenſi munus non omnibus apparitoribus, ſed Scribis tãtùm cõcedi ſolitum fuiſſe. tametſi κατ' ὑπόκρισιν dicat, ſe non reprehendere quòd libertus Timarchides nomen illud ſibi ſumpſerit, opinor cùm viator tãtùm, ſtatórve eſſet. Suprà tamẽ permultis locis Timarchidem hoc nomine appellauit, vt ſuprà. Interea iſtius libertus & accenſus idẽ Timarchides. Et ſuprà, Crebrò dimittebat ſe accẽſus ad aurem Timarchides. Erat autem nomen ordinis & promotionis in militia, vt Aſconius ſcribit: inde dicti, quòd ad neceſſarias res ſæpius acciretur. quemadmodum ex Varronis verbis, quæ Nonius refert, intelligimus. Cùm ergo honeſta eſſet Accenſorum procuratio, quippe quorum opera vicaria Imperatores multas ad res vterentur: credibile eſt hoc Ciceronem ſignificare huic viatori, indignum fuiſſe eum honorem noménque mandare. De accenſo etiam dictum eſt ſuprà.

L. Papirius Scriba. Hoc quorſum pertineat, fateor mihi obſcurum eſſe: ſuſpectúmq; omnino locum, tanquam mendo & vitio alicui affinem.

Commune Accenſorum. Verbũ Accenſorũ abundat: niſi vehemẽter me animus fallit. irrepſiſſe autẽ opinor ex adnotatione alicuius ſtudioſi viri: cuius in libro ſubſcriptũ hoc gloſſema inuentum eſt, ſub illis verbis, Hoc eſſe cõmune. vt HOC particulã ita declararet, non Scribarum, ſed Accenſorum.

Apparitores recentes. Qui nuper cum L. Metello venerunt. Hoc autem nomine & accenſi,& interpretes,& lictores,& viatores,& alij deníque omnes Imperatoris miniſtri intelliguntur.

Cæde, concide. Impartire aliquid de præda cohorti Metelli. Sic enim paulo pòſt hoc ipſum interpretatur, Vulteium corrumpat, Scribas accenſúmque pretio deliniat.

Gemino

Gemino & ſimillimo. Tranſlatum à geminis, qui inter ſe ſolēt eſſe ſimillimi. in Orat. pro Q. Roſcio, Simillima, & maximè gemina ſocietas hæreditatis eſt.

Oppone. Vetus codex & quidam impreſſi, Appone.

Dare, profundere, opponere. Da, profunde, Appone.

Non ipſo Metello. Alij omnes, Non hoc ipſo Metello.

Quibus rebus inſinuet. Quibus ſe rebus, legendū potius videtur.

Scribas, accenſumq́. Vulteium, opinor, ſignificat: cùm eum Timarchides illo in loco in quo Scribarum mentionem fecit, nominarit.

Sum iratus Metello. Quòd teſtes retinuit.

Non ſermone incauto atque improbo. Incauto, qui non cauetur. Inſolens locutio, cuius ſimilem reperio apud Cornelium Tacitum libro primo, Conſultátque ex duobus itineribus breue & ſolitum ſequatur, an impeditius & intentatum, cóque hoſtibus incautum.

Quod ſcribit Metelli filium. Ex his verbis cōiectura ducimur, deeſſe locum epiſtolæ Timarchidis: in quo de Metelli filio mentio fiebat.

Veſter ille puer prætextatus. Prætexta pueri toga vtebantur adusque annum ætatis decimum ſeptimum: quo tempore puram, quæ Virilis dicebatur, ſumebant.

C. Lælij, M. Catonis materiem. Qui ſapientes habiti & nominati ſunt. Cicero de Amic. & lib. de Off. III. Hic eſt M. Cato, qui puer apud M. Druſum auunculum educatus, metu mortis adduci non potuit vt Latinos ciuitatem petentes apud auunculum adiuuaret. ille ipſe qui ad Syllam à pædagogo deductus, cùm proſcriptorum capita in atrio aſpexiſſet, gladium petiit vt ſua manu crudeliſſimum tyrannum interficeret.

Quid ex eo boni ſperari. Hæc in Verris filium, qui in iudicio ſedebat cum patre atratus, eo conſilio dicuntur, ne in epilogo, vt mos erat, productus ab Hortenſio conciliet miſericordiam iudicum patri. Hac enim commiſeratione vti mos erat: vt Cicero in Orat. pro Sylla, pro Flacco, & aliis.

Cuſtodes amicorum eum ſectabuntur. Hoc velim aliquis eruditior interpretetur: cui ego magnā gratiam ſum habiturus, ſtudioſus lector infirmitatem ingenij mei excuſabit, quam fateri malui, quàm (quod plerique faciunt) quenquam in fraudem inducere. Cuſtodes quidem, vt ex Cicerone docet Seruius in lib. Æneid. v, dicebantur quaſi magiſtri militiæ, qui ad militiam euntibus dari ſolebāt, quibus primo anno regerentur. videndum etiam cum omnia in hunc puerum acerrimè dicantur, & niſi hoc loco turpitudo lateat, orationis cauſa vehemēter lædatur, an cuſtodes amicorum perductores ſignificet, de quo tamen diuiditur, aliquis iudicabit.

Frumentum emere in Sicilia. Altera pars cauſæ frumentariæ, in qua de frumento empto breuiter commemorat. Lege Rupilia tenebantur populi Siciliæ vectigales populo R. frumenti quantum vellet, certo pretio vendere. Ea pecunia Prætori ex vectigalibus attribui ſolebat, qui populo frumenti numerum quem is poſceret curabat. Id frumentum, Emptum dicebatur.

Certarum decumarum. Alterarum decumarum, ex iis quæ ſequuntur, legendum apparet. & ita legitur in codice manuſcripto perantiquo. Alteras autem decumas ſignificat, quæ præter primas à Siculis dabantur, accepta tamen pecunia.

Quantum ex primis decumis fuiſſet. Nimirum modium tricies: quantum ex ſumma pecuniæ, quæ eſt in annos ſingulos, ad nonagies exiſtimare licet. Nā deſiderari aliquid hoc loco certum eſt ante hoc verbum Tritici mod. DCCC. nimirum HVIVS, vt ſubaudiatur, Imperati. Fuit enim hæc ſumma imperati, vt mox dicemus. & apparet ex eo quod dicit infrà. Nam vt illud miſſum faciam permultos aratores in alteras decumas, & in hæc DCCC millia modium, quod emptum populo R. darent, &c. Sic igitur ſcribamus, vt poſt FVISSET, ea nota ponatur quam Græci κόμμα, Latini membrum appellant, poſt κόμμα, vox HVIVS. vt ſit, Huius tritici mod. IↃ CCC millia.

H-S *ternos.* Terni, vetus codex. & ſic emenda. Illud autem animaduerſione dignum eſt hoc loco, quòd frumentum, quod præter decumas Siculi dabant, populus R. carius emeret, quàm vulgò veniret. Nā ſæpe antea medimnum, id eſt ſex modios, XV ſeſtertiis nummis fuiſſe oſtendit: cùm hic pro alteris decumis XVIII ſeſtertios in medimnum, imperato verò XXIIII attributos dicit.

H-S *duodetricies.* Falſum. & hoc vidit Budæus, qui hunc locum, vt ait, mendoſum maluit relinquere, quàm quicquam aſſerere. Nos parua immutatione ita hunc locum emendauimus, vt cuiuis noſtram hanc ſententiam probatum iri confidamus. Sic igitur legimus, II & tricies: quod ſic interpretamur, bis & tricies. Nam in annos ſingulos tantundem ſine vllo errore efficitur. Mendi autem occaſionem hoc attulit, quòd cùm hic locus notis ita ſcriptus eſſet, H-S II & tricies: & alij poſtea imperiti librarij ſic eum deſcripſiſſent, Duo & tricies: alius tandem corruptam locutionem animaduertens, deterius in duodetricies corrupit. niſi fortè Duo & tricies Latinè dictum putemus, ſimili figura qua Fabium in annalibus duo & triceſimo anno dixiſſe Agellius teſtatur, lib. v, cap. IV. Mortuus eſt, inquit, Fabius, anno duo & viceſimo, Rex fuit anno viceſimoprimo. Et qua Cornelium Tacitum vſum plerunque, Budæus obſeruauit, cùm diceret, Vna & viceſimanorū principes, Sextadecimanos duodeuiceſimanóſq; læuū cornu cōpleſſe, Abduxit Alexandria Duodeuiceſimanos, tertianóſq;. Plinius lib. II, Quantas enim dimetiens habet ſeptimas, tātas habere circulum duo & viceſimas. Sed ſuperior coniectura magis arridet, vt Bis & tricies ſimiliter dictum ſit, ac Bis & vicies in Epiſtola prima lib. ad Att. XI. Ego in ciſtophoro in Aſia habeo ad H-S bis & vicies. Et Sueton. in Cæſare, Galliam quæ patet ad bis & tricies centum millia paſſuum.

Duodetricies decernebatur. De hoc dicendi genere, quo centena millia non ſubaudiuntur, & aduerbium Decies cum ſingulari numero conſtruitur, cognoſce ſuprà.

Sic per triennium ad hanc frumenti emptionem Sicilienſem propè centies & tricies erogatum eſt. Per triēniū, ſic accipe. Per ſingulos annos triēnij. Nam etſi ex nonagies & bis ac tricies non integrā hanc ſummam efficiamus, ſed tātùm Centies & bis ac vicies: tamen hæc eſt conſuetudo Ciceronis, vt plerunque numerum denariū inchoatum efferat pro perfecto. quod & alibi plerunq; obſeruauimus, & Aſconius

quodam loco admonuit. Et ſi Triennium integrum A ſumamus, efficiemus H-S ter & centies ſexagies ſexies. Similis locutio infrà, Quod Antonius vno aduentu; & vix menſtruis cibariis fecerit, id iſtum per triennium feciſſe. Mitto inquam hęc omnia quæ ab iſto per triennium perfecta ſunt. id eſt, per ſingulos annos triennij.

Datam tibi ex Aerario inopi. Tum tamen poſita adhuc erat apud eas ſocietates, vnde erat attributa: vt nunc dicet. ſed quod debetur Ærario, id in Ærario eſſe intelligitur. & eſt Rhetorica amplificatio. B

Non agam tecum accuſatoriè. Elatoriè ſuperlatis verbis, cum criminis augendi cauſa odioſa, quæ per ſe læuia ſunt exagerantur. Sic in oratione ſequenti. Latine me ſcitote non accuſatorie loqui.

Binis centeſimis fœneratus eſt. Centeſimæ dicuntur, cùm ſingulis Calendis pars ſortis centeſima vſuræ nomine perſoluitur. vt ſi in centũ H-S millia ſingulis mẽſibus mille ſeſtertij ſoluantur. Binæ, cum duo millia. de quo latè dixi in Diſput. De vſuris. C

Nihil dicet ex tempore. Id eſt, Nihil fictum, nihil ad tempus accommodatum. vt infrà.

Magiſter ſcripturæ. In Sicilia qui tamen non tam Magiſter erat, quàm pro magiſtro. vide infrà.

Et ſex publicanorum. Corruptus locus. Vetus o liber, Et eius ſocietatis publicanorum.

Ad ærarium referas. Magiſtratus, qui pecuniam publicam adminiſtraſſent, Romæ ad Quæſtores ærarios rationem referebant.

Reddas ſocietati. Fœnus enim alienæ ſortis capere D niſi iniuria non poſſet.

Fœneratio eſt appellanda. Deeſt aliquid huiuſmodi, Ferendum non putat, tolerare non potuit. niſi fortè ἀναν[illegible] eſſe dicamus, quale alibi non vno loco notauimus.

Perſcriptorem fœnerationis. In tabulas debitorum nomina retuliſſe, literis conſignaſſe. De præſcriptio ne dictum eſt Verrina III, & antiquorum conſuetudine, in obligationibus quæ nominibus fiebant.

Et caſu ſcribæ tum duo fuerunt. In manuſcripto, Et- E enim caſu ſcribæ tum duo magiſtri affuerunt. quod valde arridet.

Ferendum non putant. Præſertim cùm grauiores & acerbiores eſſent. Nam vnas centeſimas vel acerbiſſimis fœneratoribus ſatis videri, idem ſcribit libro epiſt. ad Att. IIII.

Vſura ſæpe iuuiſſet. Obſerua, Vſura, pro vſu & cõmodo pecuniæ. quæ propria eſt huius verbi ſignificatio. Similiter in libro Tuſc. diſput. I, Natura dedit vſuram vitæ tanquam pecuniæ, nulla præſtituta F die. quid eſt igitur quod querare, ſi repetit cùm vult? Sed poſtea recepta loquendi conſuetudine factum eſt, vt quemadmodum Locatio pro Locationis mercede accipitur, eodem modo Vſura, pro Vſuræ mercede & pretio diceretur: de quo fuſius in libris de Vſuris explicauimus.

Effugere non poſſes. Similiter Modeſtinus Iuriſconſultus libro Digeſtorum XII, tit. Si certum pet. Principalibus, inquit, conſtitutionibus cauetur, ne ij qui prouinciam regunt, quive circa eos G ſunt, negotientur, mutuam pecuniam dent, fœnúſve exerceant.

Iſte annos ſingulos. Corrigendum putarem, Iſte in annos ſingulos.

Senatus dederat publicè cauſam. Cauſam dare, pro Negotium dare, notanda locutio, cuius nullam adhuc ſimilem reperire potui.

Mihi fratriq́ meo. L. Tullium fratrem dicit patruelem, qui cum Cicerone profectus erat in Siciliam, inquirendorum Verris criminum cauſa. Idem libro de finib. V. Vnáque nobiſcum Q. Frater & T. Pomponius, & L. Cicero frater noſter, cognatione patruelis, amore germanus.

Decumarum nomine. Alterarum.

Progredi iſte non poſſet. Hoc quid ſignificet, non diſpicio. Effugere quidem & elabi hoc iudicio, verbum Progredi non declarat. quòd ſi, IPSE NON POSSEM legeremus, nihil eſſet apertius. niſi fortè hoc ſignificet, Singula peccata tanta ſunt, vt ſi pluribus verbis eorum indignitatem explicare vellem, ſumma & maxima viderentur: neque maiori indignitate ac ſcelera poſſe ſuperari. Mihi tamen correctio magis arrideret.

Mancipes aduexiſſent. Mancipes hoc loco appellat publicanorum principes, Romanos homines, qui vectigalia quæſtus ſui cauſa redimebant.

Lex Terentia. Frumentaria, de qua ſuprà.

H-S XV. Id eſt, Seſtertios quinos denos.

Tanti enim eſt illo tempore medimnum. Subaudi, Venditum. niſi fortè à librario prætermiſſum eſt.

Retines H-S XII. Et paulo antè, & modò paulo infrà, Modios ſingulos ſeſtertiis ternis æſtimatos dicit: vt hoc loco, non XII, ſed XVIII, reponendum eſſe videatur.

Cæteris temporibus. Cùm alij Prætores eſſent, & frumentum Siculis ſuum relinquerent.

Vt in multis. Omnes alij, Vt tu in multis.

Ad amicos tuos gloriaris. Nam annonam vilem fuiſſe Magiſtratus geſti tempore, glorioſum erat Magiſtratibus. Epiſtolæ autem ad Hortenſium miſſæ, in qua hoc idem ſcriptum erat, mentionẽ facit.]

Non interpoſitis. Non refertis nominibus quibuſdam intermiſtis atque interiectis.

Vetat te Volcatius. Quod pecuniam ipſe ab aratoribus extorſit.

Premit fauces defenſionis tuæ. Tollit & infirmat. nullum relinquit iſti defenſioni locum. Ducta eſt tranſlatio ab iis, quibus ſi, cùm aliquid dicturi ſunt, premantur fauces, loquendi facultas adimitur.

Cùm pœna abſuit. Sic in Orat. pro Milone, Magna eſt illecebra peccandi, impunitatis ſpes.

In illa caligine ac tenebris. Oppreſſa dominatione Syllæ Republica. Similiter in Orat. quam habuit in Senatu poſt reditum, In Rep. caliginem & tenebras fuiſſe dicit, cùm eſſet Gabinij & Piſonis oppreſſa Conſulatu.

Tum occupauerat. Occupauerant, numero multitudinis, poſtulat (opinor) ſententia.

Lucra ligurientem. Senſim carpentem & delibantem. nam Ligurire tenuiter, & quaſi faſtidiosè cibum capere ſignificat. Terentius in Eunucho.

Quæ dum foris ſunt nihil videtur mundius,
Nec magis compoſitum quicquam, nec magis
elegans:
Quæ, cum amatore ſuo cùm ſunt, liguriunt.
Harum videre ingluuiem, ſordes, inopiam,
Quàm inhoneſtæ ſolæ ſint domi, atque auidæ
cibi.

DCCC *millia.* Imperata, & ciuitatibus æquabiliter diſtributa.

H-S XV. Seſtertios quinos denos, vt infrà.

H-S XII. Corruptè, item vt illud in Aldi libro XXI. ſed dixi paulo ſuprà quamobrem hoc quoque loco H-S XVIII legendum arbitrarer.

Spe-

Spectatione & collybo. Spectatione, probatione pecuniæ, quæ à numulariis ſpectabatur. Spectator, inquit Donatus, probator. vt Spectatores pecuniæ dicuntur. Plautus in Perſa, Toxilus, Numi ſexcenti hic erunt, probi, numerati. Dorpalus, Non hercle qui nunc hoc dem ſpectandum ſcio. Collybus autem propriè minuta eſt moneta: ſed ferè pro permutatione nummorum ſumitur, qui in alienam regionem, in qua diuerſi generis nummorum vſus eſt, deportantur. Cicero permutationem appellat in Epiſto. ad Appium Pulchrum, cuius initium eſt, Tralleis veni: Puto, inquit, me Laodiceæ fore, vbi perpaucos dies dum pecunia accipitur, quæ mihi ex publica permutatione debetur, commorabor. Etiã pro rerum omnium permutatione cum pecunia, quæ fit ab argentariis, Collybus dicitur. vt apud Ciceronem Ep. v. libri ad Att. xII, Cùm omnia quæ haberet, cum argentario Celio permutare vellet, & in auream pecuniam redigere.

Non rerum certarum. Certas res dicit, quaſi probatas ac receptas: vt pro Quinctio, certum patrem familias, probatum & cognitum.

Cerarium quid vocas? Vtrùm Cerarium eum appellat, qui ex cera tabulas cõficiebat? Ceratas enim tabulas fuiſſe conſtat. vt quoniam aratoris rationibus hæ tabulæ ſeruiebant, deduci aliquid iuberet Verres, quod pro ærarij mercede diſſolueretur. An Cerarium dicit locum, in quo cera reconditur: vt Tabularium, in quo tabulæ? Scribæ autem daretur hæc deductio, quaſi pro cera quæ ex cerario promebatur. Nam Scribarum hanc fuiſſe tertiam deductionem ſignificare videtur.

Parua mercede populi. Populus R. Magiſtratuum miniſtris, ſcribis, accenſis, præconibus, lictoribus, interpretibus, cæteriſque apparitoribus, mercedem miniſterij perſoluebat. Apparitorem autem Scribã hoc loco appellat, vt pagina inſequenti, de quo paulo antè diximus.

Mecum duos frugaliſſimos. Omnes alij, Et mecũ.

Mulio qui adduxerit. Vetus, Multò qui aduexerit. Corrigo ſic, Mulio qui aduexerit.

Adeſſe iuſſit. Omnes alij, Abire. Ego, Adire.

Qui fiſcum ſuſtulit. Fiſcus eſt, in quo pecunia publica deportatur. vt patet infrà.

Patribusfamilias, viris bonis. Priſcianus lib. vI, ex hoc loco docet Latinè dici patribusfamiliis, item vt ex aliis, familiæ, & familiarum.

Noli hos colligere, qui numulis corrogatis. Scribam Verris ſcenicum fuiſſe ſignificat, & ab iis qui ſuas opes in ludos profundebant, ſceniciſque corollaria præbebant, locupletatum, locum in aliqua Scribarum decuria coemiſſe: cùm tamen ex eorum eſſet numero qui artem ſcenicam tam ineptè factitarent vt ex omnibus maximè & potiſſimè exploderentur.

De nepotum donis, ac de ſcenicorum corollariis. Nepotes dicuntur qui temere & inconſulte largiendo patrimonia effundunt. Hi epulis, viſcerationibus, & gladiatorum muneribus, ludorum venationúmque apparatu ſuas opes profundebant. Dona autem dicit, quæ hiſtrionibus ludis ſcenicis fiebant. Corollaria autem (vt ſcribit Varro) dicebantur, quæ addita, præter quàm quæ debita. Eſtque vocabulum fictum à corollis, quòd hæ cùm placuerant actores, in ſcena dari ſolebant. Tranquillus in Auguſto, Itaque corollaria, & præmia, alienis quoque muneribus ac ludis, & crebra & grandia de ſuo af-

A ferebat. Plinius libro xxI, Sic coronis è floribus receptis, paulo mox ſubiere, quæ vocantur Ægyptiæ: ac deinde hybernæ, cùm terra flores negat, ramento è cornibus tincto, paulatímque & Romæ ſubrepſit appellatio, coronis inter initia propter gracilitatem nominatis: mox & corollariis, poſtquã è lamina ærea tenui inaurata aut inargentata dabantur. Plutarchus autem in Catonis Vtic. vita, ſcribit cum ludis Ædilitiis Fauonij, coronas non ex auro, B ſed ex oleaſtro certantibus dediſſe.

Cùm decuriam emerunt. Locum in aliqua Scribarum decuria. Liuius de L. Petilio loquens, cuius in agro Numæ libri reperti ſunt, Q. inquit, Petilius Prætor vrbanus ſtudioſus legẽdi, eos libros à L. Petilio ſumpſit, & erat familiaris vſus, quòd Scribã cũ Quæſtor Q. Petilius in decuriam legerat.

In ſecundum ordinem ciuitatis. Equeſtrem.

Eos Scribas tecum diſceptatores huius criminis habebo. In iudicio peculatus. Nam hoc crimen pecu- C latus eſt: Sed cur in eo iudicio Scribæ iudices ſedebunt? Hoc intelligitur ex prima & II. Verrina, in quibus ſæpe oſtendi M. Aurelium Cottam Prætorem vrbanum nũc legem ferre, vt iudicia, quæ modò penes ſolos Senatores erant, cum equitibus, & tribunis ærariis communicentur. Scribæ autem ordinis erant equeſtris. Iudicium autem peculatus apertè Verri denuntiat, ſuprà.

Induſtriæ propoſitus. Ordo Senatorius.

Pretio peruenire. Ad ordinem Scribarum.

D H-S *terdecies.* Atqui binæ quinquageſimæ totius ſummæ, id eſt H-S trecenties & ſexageſies ſexies, efficiunt quatuordecies & ſexagies ſupra quadringenta millia. Terdecies verò ſumma eſt eadem ac Tricies. vt non Terdecies hoc loco legendum eſſe videatur, ſed potius Tredecies. & ſumma illa binarum quinquageſimarum minimè plena ſit: quòd nõ æquabiliter ab omnibus eas ciuitatibus abſtulerit. Et profectò ita eſt, vt maior hæc ſumma eſſe videatur, quàm vt eam Scribæ permiſſam fuiſſe veriſimi- E le ſit. Efficit enim aureorum ſeptuaginta quinque millia. at H-S tredecies, xxxII millia & quingentos. Sed nihil attinebat hunc laborem ſumere, ſi Aldinum aut alios libros in tempore vidiſſem: in quibus, non Terdecies, ſed Tredecies legitur. Sic igitur corrigendum.

C. Catoni clariſſimo viro. Vide Orat. ſeq. De litis autem æſtimatione dictum eſt ſupra.

H-S XVIII *millibus.* Coronatis CCCCL. & ſic malo legere, quàm vt in aliis nonnullis, vIII. mil- F libus, quæ ſumma ducentis aureis noſtratis pecuniæ reſpondet. Sed quid attinet argumentari, cùm hanc ſcripturam omnes libri retineant in Oration. inſequenti,

Annulus aureus. Plinius lib. xxxIII, Annuli, inquit, diſtinxere alterum ordinem à plebe. Et paulo pòſt, Annuli planè medium ordinem tertiúmq; plebi, & patribus inſeruere: ac quod antea militares equi nomen dederant, hoc nunc pecuniæ iudices tribuunt.

G *Corona & phaleris & torque donaſti.* Coronæ ciuicæ ciui dabantur ob ciuem in prælio ſeruatum. Dabantur & vallares, muraléſque coronæ. Phaleris autem equitum nobilium equos ornari ſolitos, conſtat ex Liuio & Plinio. De Torquatis autem militibus Vegetius lib. II. ſic ſcribit, Torquati inquit, duplares, torquati ſimplares erant, quibus torquis aureus ſolidus, virtutis præmium fuit:

quem qui meruiſſet, præter laudem, interdum duas annonas, duplares duas, ſimplares vnam. De hiſce omnibus Suetonius in Auguſto ſic ſcribit, Dona militaria aliquanto facilius, phaleras & torques, quidquid auro, argentóque conſtaret, quàm vallares ac murales coronas, quæ honore præcederent, dabat. Has quàm parciſſimè & ſine ambitione, ac ſæpe etiam caligatis tribuit.

Ingenio, gloria præditum. Impreſſi multi, Gratia præditum. quod magis arridet.

Piratarum manibus incenſa eſt. Vide Verr. VII. infrà.

Prædonum incendiis. Hoc alibi dictum non memini.

Vt eſſet vnde Scriba tuus hoc tuum munus, ac beneficium tueretur. Cenſus equeſtris ſeſtertium erat quadringentorum millium. auctor Suetonius. Hunc cenſum Equites tueri oportebat: alioqui equo publico à Cenſoribus multabantur.

In prælio, in bello. Inter bellum & prælium quid interſit, declarat Liuius his verbis libro X belli Punici, Faſſus in curia eſt, non prælio modò ſe eſſe, ſed bello victum.

Ita eundem annulum. Ita, pro itaque: vt lib. De na. deor. I, Virtus autem actuoſa eſt, & deus veſter nihil agens: expers virtutis igitur: ita ne beatus quidem eſt.

De æſtimato. Æſtimatum frumentum eſt, quod ex S. C. & legibus Prætori in cellam certo pretio imperatum, æſtimare ipſi, & pecuniam pro frumento accipere licebat. Dabat igitur Senatus Quæſtori ex ærario pecuniam, quam aratoribus ac ciuitatibus pro frumento ſolueret. Prætor eam pecuniam aratoribus vel ciuitatibus adnumerabat: ac tum frumẽtum quò vellet vehi imperabat: aut ſi aratores ciuitatéſve mallent pro frumento pecuniam, quanti frumentum & vectura erat.

Te verò eo magis. Te, quò referatur, non video. Nam de Verre nunc in tertia perſona loquitur. Corrigendum putarem. Tum verò.

Ad ſummam tritici adiecto. Maiore tritici numero, quàm legibus liceret, imperato: vt infrà, Reperietis quinquies tanto iudices amplius iſtum, quàm quantum ei in cellam ſumere licitum ſit, ciuitatibus imperaſſe.

Denariis ternis. Denarius, inquit Varro, decem aſſes valebat. Seſtertius autem aſſes duos cum ſemiſſe Ita denarius ſeſtertios quatuor valebat. Quod igitur binis, aut ſummùm ternis erat ſeſtertiis, id Verres duodenis æſtimauit. infrà, & in Diuin.

Non ex æſtimatione, neque ex ternis denariis. Æſtimare ſiquidem licebat, etiam ternis, quaternîſq; denariis: ſi modò tanti & frumentum & vectura eſſet, patet igitur prius adnumeratam Aratorij pecuniam à Quæſtore fuiſſe, quam ſenatus attribuerat. Poſt cum Prætor frumentum poſceret, aratorem acceptam pecuniam ei reddidiſſe, & hoc amplius aliquid acceſſionis nomine ne procul aliquo deportare illud cogeretur: vel quod iam frumentum non haberet, aut in id tempus ſeruare vellet quo pluris poſſet id vendere.

Ex coauctione annonæ atque æſtimationis. Hoc eſt quod ſuprà dixit, Iſte numero ad ſummam tritici adiecto, &c. & infrà, Atque iſto Prætore Iudices, non ſolùm æſtimandi frumenti modus non fuit, ſed ne imperandi quidem: neque enim id quod debebatur, ſed quantum commodum fuit, impe-

A rauit. Annona autem pro frumento Prætoris annuo, ſumitur hoc loco: vt cùm ſcribit Aſconius in Diuinat. Annonas Prætoris dicit, quæ in frumenti certo numero præbebantur ab Siculis. Et Vegetius eo, quem modo protulimus, loco.

Accommodatione magiſtratuum. Facilitate Prætorũ, qui ſe ad illorum voluntatem accõmodabãt.

Philomelóne Epheſum. Philomelióne corrigendum putarem. Eſt autem Philomelium Phrygiæ ciuitas. eius quæ παρώρειος dicitur, id eſt vltra montes B iaciens, Strabo, Ptolemæus, Plinius. Vecturam autem à Philomelio Epheſum difficilẽ anfractus, opinor, flexúſque Mæandri faciunt: qui, vt Plinius ſcribit, ad decimum à Mileto ſtadium illabitur mari. Paſſuum autem à Philomelio Epheſum vſque, ducenta triginta millia numeramus.

Inter annonam intereſſe. Cùm carior ſit Epheſi, quàm Philomelij.

Mediterranea eſt. In media Sicilia ſita eſt.

Coge vt ad aquam. Ad aquam, vide ſuprà.

C. *Poteſt eſſe controuerſia.* Hoc dicit, Si fateri cogeris neque varium fuiſſe annonæ pretium, neque tãti abs te æſtimandum.

Qui legem de pecuniis repet. primus tulit. In libro de Officiis II, Nondum, inquit, centum & decem anni ſunt, cùm de pecuniis repetundis à L. Piſone lata eſt lex, nulla antea cùm fuiſſet. at verò poſtea tot leges, & proximæ quæque duriores: tot rei, tot damnati: tantum Italicum bellum propter iudicio- D rum metum excitatum: tanta ſublatis legibus & iudiciis expilatio direptióque ſociorum: vt imbecillitate aliorum, non noſtra virtute valeamus.

Ambitioſi homines. Qui gratiam & beneuolentiam prouincialium ambiunt, & conſectantur. ſic J.

Non ex annonæ ratione. Quanti frumentum eſſet: binis videlicet aut ſummum ternis ſeſtertiis.

His honeſtus. Corrige, Is honeſtus.

Venit Prætor. Huius elegantiſſimæ conformationis hæc fere ſententia eſt. Senatus attribuerat E Verri pecuniam, qua frumentũ in vſum ac cibaria ſua coemeret: denarium in ſingulos modios. Is ſi frumenti ſatis haberet, poterat pecuniam illam ſibi attributam ſeruare: cum ab aratoribus nihil peteret. At non modo illam retinuit, verum etiam aratoribus vt pecuniam darent, imperauit. Qua de cauſa? nulla prorſus, verùm ea fuit furandi occaſio, cogi poterant aratores frumentum metiri Prætori in cellam accepta tamen pecunia, quaſi ergo ſine pecunia dare frumentum deberent, ita il- F lis æſtimationem pro frumento imperabat: eámque grauiſſimam & prorſus immodicam: cum bis tanto plus, quàm quanti frumentum vendi poterat, æſtimaſſet.

Non ſperaueram. Nonnulli impreſſi codices antiqui, in his Aldinus, Nam ſperaueram. quæ lectio mihi maiorem in modum arridet. Hæc enim particula NAM, interdum pro Atqui ponitur, vt ſuprà. Nam Hercule, inquit Q. Minutius, me quoque Petilius, vt ſibi in conſilio adeſſem, rogauit. Et apud G Plautum in Aulularia.

Euclio. Exi inquam age, exi exeundum hercle tibi hinc eſt foras,
Circumſpectatrix cum oculis emiſſitiis.
Staphyla, Nam cur me miſeram verberas?
Eu. Vt miſera ſis,
Atque vt te dignam mala malam ætatem exigas.

Staph.

Staph. Nam qua nunc cauſa me extruſiſti ex ædibus? Item in Caſina act. 3. ſcen. 5. & Menæchmis, act. 2. ſcen. 3, & aliis locis ſexcentis.

Quaternos numos dederit. Eóſque ſumere & retinere poſſis, cùm frumentum ſit vilius.

Senatus dare voluit. Rectius putarem, Dari voluit.

Quantum reliqui ſcriba fecerat. Ablatis binis illis quinquageſimis.

Vrbanis prædiis. Vrbana prædia Iuriſconſulti appellant, omnia ædificia, quanuis in villa ſint.

Puri ac reliqui. Quod impendiis omnibus deductis ſolum ſupereſt. Sic lucra & damna in ſocietatibus æſtimanda Paulus tradit in L. mutius, 30, D. pro ſorte.

Non ad æquitatis conditionem. Non quia hoc ferat æquitatis ratio.

Minima malorum. Plautus in Sticho, E malis multis, malum quod minimum eſt, id minimum eſt malum.

Certo fructu ſuo. Id eſt etiamſi per triennium certum ac liquidum, purúmque ab omni impendio fructum habuerit.

Id ſi facere non poſſunt. Facere pro ſoluere. Item vt in XII. tab. iudicatum facere.

Perinde quaſi. Nonnulli correxerunt, Proinde quaſi. ſed vtrumque frequentiſſimè dicitur.

Genera iniuriæ non magnitudine pecuniæ. Non differunt iniuriæ genera vtrumque enim iniurioſum eſt ſiue tuum ſiue publicum frumentum tanti æſtimes. Differunt autem pecuniæ magnitudine, quia multis partibus maior erit publici quam tui frumenti æſtimatio ac ſumma verum hoc nihil ad ius iſtius tui facti. Nam ſi publicum tanti æſtimare iniuria eſt, æque in tui æſtimatione magna iniuria conſiſtit.

Vt omnia remittantur. Si maximè etiam ſi omnia remittantur.

Comitatus exilio quæritur. Quæritur is, qui Verri in exilium eunti, ſimiliter damnatus, ſit comes.

Status iudiciorum. Acerbe in ordinem ſenatorium: vt eos terreat atque ad ſeueritatem adducat. Finis enim accuſatori iudicum ſeueritas proponitur vt ipſe in partitionibus demonſtrat.

Ob iudicandam rem. Mire crimen hoc eſt è multis ſingularibus data opera delegit ad iudices offenſionis inuidiæque quam apud populum propter iudiciorum corruptionem ſuſtinebant leniter admonendos. & animaduertendum quæmadmodum aperte hæc opponat. Pecuniam ob ius dicendum accipere, & ob rem iudicandam. Nam illo ſuperiori totam eius præturam vrbanam ſignificat, hoc verò Sopatri & Athenij damnationem ex quo intelligi licet, tametſi ius dicere nonnunquam Prætores dicantur, quin publica iudicia exercent: propriè tamen tum demum ius dicere prætorem vrbanum aut prouincialem cum priuata iudicia data decernit.

Vt ego aſſentiar orationi. Etſi fatear verum eſſe multos ob rem iudicandam pecunias rapere. Tangit iterum conſeſſum hunc iudicum.

Relinquetur. Mihi placet relinquatur. Reſpondet enim Exiſtimentur.

Queruntur omnes liberi populi. Liberi populi ſunt, qui neque vectigal pendunt, & ſuis legibus vtuntur. Magiſtratibus enim Populi R. ius in iis dicere non licet.

Quòd reſtat. Id eſt quòd neceſſariò conſequitur, A ſi magiſtratus ita gerantur, impunè in ſocios graſſabantur.

Opera conſumitur. Ex lege Cornelia repetundarum accuſandi.

Quid ſedetis. Cur hoc iudicium lege ſociali conſtitutum exercetis?

Hos recentes. Hoc amplius duo libri veteres, Profereshos recentes. quod ſine dubio rectum eſt.

Auctorem iſtius æſtimationis. Auctor dicitur cuius exemplum & factum imitamur. Tranſlatione ab B iis qui rem aliquam nobis mancipio tradiderunt ſumpta. Nam vt illi rem tradunt, ſic iſti exemplum: vt illos in rei controuerſia laudamus, hoc eſt nominamus, ſic hos in reprehenſione facti noſtri commoramus.

Defenſionis exempla quæris? Ex accepti ſignificatione vocabuli contraria contrariis oppoſuit. Nam Exemplum dicitur, & quod imitandum, & quod fugiendū eſt. Nam graues pœnæ poſſunt quæ cæteris documento eſſe, ne delinquant, exempla dicuntur.

C *P. Seruilium, Q. Catulum.* Q. Catulum Lutatium dicit, eius, quem pauló ſuprà patrem appellauit, filium. Conſul hic M. Lepidum collegam, qui cùm acta Syllæ reſcindere tentaret, bellum excitarat, prælio vicit. P. autem Seruilium dicit Iſauricum, de quo libro Accuſ. 1, copioſè diximus.

In Sicilia factitatum eſt. Hoc dicit propter M. Lepidum & Antonium: de quibus ſupra. & item C. Sacerdotem, de quo tamen reſpondet pagina ſequenti.

D *Huic præcipua lex iniuriæ definitur.* Apertius eſſet, Huic præcipuè. ſic interpretor, Cur quaſi lege permittente, liceat huic vni iniuriam facere, & ea lex vna hac prouincia definiatur, quaſique circunſcribatur? Cur potius in hac licet quàm in cæteris? an priuilegium de ea latum eſt.

Ante Lepidus quidem fecerat. Ne Lepidus quidem fecerat, ex iis quæ ſequuntur legendum eſſe apparet. Et vide de Lepido Aſconium initio Ver. E III. Sic etiam legitur in veteribus Lutetiæ impreſſis.

M. Antonium delegiſti. De hoc quoque Aſcon. in Diuinat. & Ver. III.

Quod imitarere? & hic vtrum. Suſpectus mihi locus. hiare enim aliquid videtur. Omnes tamen libri conſentiunt.

Quàm ſe poſſit. Poſtulare ſententia videtur, Quàm ſi poſſet.

Sed quid probarint. Quid probatum, & laudatum fecerint, quid fecerint, quod aliis probetur. Proba F rit tamen in ſingulari numero, rectius & apertius exiſtimarem.

Contra voluntatem. Antiquus codex, Vtilitatem, quod perſpicuè rectum eſt.

Mors oppreſſit. Indicto Cretenſibus bello, malè re geſta ibidem periit, inquit Aſconius.

Populúſque R. Iudices. Legendum putarem, Populíſque R. in ſecundo caſu: ſicuti legitur in Aldi. & multis impreſſis codicibus.

Si eodem conſilio fecit. Non enim factum ipſum G eſtimationis per ſe eſt improbum: niſi cum illud etiam accedit vt cùm aratorum incommodo ac detrimento fiat. Ergo EODEM CONSILIO, id eſt vt ex aratorum prædetur incommodo.

Tritici mod. H-S. XV. id eſt tritici modius ſeſtertiis quindecim: vt numos ſeſtertios intelligamus.

Denariis III. Id eſt duodecim ſeſtertiis numis. nā in denario quaterni ſeſtertij ſunt.

Eodem tempore. Id eſt, eodem anno.

Dare gratis malebant. Nunquam igitur gratis frumentum dabant: ſed cùm decretum à ſenatu pecuniam accepiſſent, poſt prætori frumentum poſcenti, vel frumentum vel pecuniam dabant. Malebant igitur gratis frumentum dare quàm iſtius pecuniæ nomine quæſito dici illud vendere: cum multo plus illis imponeretur, quàm quanti frumentum eſſet.

Populi R. in capita deſcripſiſſes. Populo R. in tertio caſu, alij libri rectius: & ſic emenda. Deſcribere autem, diſtribuere & diſpertiri ſignificat.

Simili fecit anno. Annona, reponendum cenſeo, vt modò paulo antè, Niſi frumenti ratio ex temporibus eſſet, & annona.

Lex ſociorum cauſa rogata. Hoc idem in Diuinatione dixit, ſuprà, Nam ciuibus cùm ſunt ereptæ pecuniæ, ciuili ferè actione, inquit, & priuato iure repetuntur. hæc lex ſocialis eſt, hoc ius nationum exterarum.

Sociorum querimonias non audire. Senſus eſt, Lex bipartita eſt, primum enim iubet quæri de pecunia, contra leges capta: deinde ſociorum cauſa id iubet vtramuis partem negligentis, in vtramuis tamen peccatis: Non poteſtis vnam in partem peccare quin ſimul in aliam delinquatis.

Occultis itineribus. Nam auaritiæ ſuæ ſpecioſam aliquam cauſam prætexebant, exitum ac rationem aliquam defenſionis comparabant.

Atque anguſtiis. Anguſtis, corrigendum videtur. nam contraria contrariis retulit, cùm dixit Occultis itineribus, & Viam illuſtrem: Anguſtis, & Latam.

Non enim vobis ſumma. Id eſt nullum certum æſtimationis frumentariæ modum conſtituiſtis ſed indefinite æſtimationem comprobaſtis.

Ab aratorum voluntate. Non enim ex annonæ ratione ſemper modus æſtimationi præſtituendus eſt: quid enim ſi vectura ſimul æſtimanda ſit? vt malit arator multo maiorem pecuniam quanti frumentum ſit numerare.

Conſul es deſignatus: prouinciam ſortitus es. Senatus, priuſquam comitia Conſularia fierent, Conſulibus futuris prouincias decernebat; vt apparet ex Orat. de prou. conſul. his verbis, Itaque ego idem, qui nunc Conſulibus iis, qui deſignati erunt, Syriam Macedoniámque decerno. Deſignati autem Conſules ſortiebantur prouincias: ſicuti ex hoc loco intelligitur, & ex Salluſtij verbis ex bello Iugurthino, quæ ſubiiciam, Sed vbi Senatus delicti conſcientia populum timet, lege Sempronia, prouinciæ futuris coss. Numidia atque Italia decretæ ſunt. Conſules declarati ſunt P. Scipio Naſica, L. Beſtia Calpurnius. Calpurnio Numidia, Scipioni Italia obuenit. Prætorum autem alia ratio eſt, vt ſuprà dixi.

Percellæ nomen. Vulgus prætextu cellæ. Alibi Cicero cellę quæſito nomine, cellæ nomen, per cellæ ſimulationem ac ſpeciem.

Pertinere hoc ad commodum Senatorium. Quòd nonniſi ex eodem ordine Senatorio aut cum poteſtate, aut cum legatione in prouincias mittuntur.

Eorum qui iudicent. Soli enim nunc iudicant Senatores.

Cum poteſtate, aut cum legatione. Cum poteſtate dicuntur eſſe magiſtratus, qui imperium à populo R. acceperunt: vt Prætores, & Conſules. Legatorum verò varia erant genera: quemadmodum ex his Ciceronis verbis intelligitur, ex in Oratione Vatinium, Legati, id eſt nuntij pacis ac belli, curatores, interpretes, bellici conſilij auctores, miniſtri muneris prouincialis, deligebantur à Senatu, more maiorum. Miniſtros autem dicit prouincialis muneris; qui cum Prætore, aut Conſule mittuntur in prouincias, & in conſilio cum Prætore conſident. Salluſtius in Iugurthino, Rogationem ad populum promulgat vti quæreretur in eos qui à Iugurtha in legationibus, aut imperiis pecunias accepiſſent.

Alienis peccatis conceſſuros. Concedere pro Ignoſcere, vt in Orat. pro Sex. Roſcio, Deinde quòd cæterorum neque dictum obſcurum poteſt eſſe propter nobilitatem, & amplitudinem, neque temere dicto concedi propter ætatem & prudentiam.

Prætorem, qui quotidie templum tenet. C. Aurelium Cottam, qui pro Roſtris conciones habebat. de quo in Diuin. dictum eſt. Nauium Antiatium roſtris ſuggeſtum in foro ad ornatum extructum eſt, Roſtráque id templum appellatum. Varro, Liuius, & alibi dictum eſt.

Rempub. ſiſtere negat poſſe. Siſtere, id eſt ſtare, conſiſtere.

Senatoriis iudiciis. Quoniam ij iudicant, qui magiſtratus, prouinciales ſoli capere poſſunt nec eas res in aliis damnabunt quas ipſi committere poſtea cogitant.

Minore periculo prouinciarum. Quoniam ij qui deinceps in prouinciam profecturi ſunt, eorum exempla imitabuntur, quorum facta hoc iudicio comprobari viderint. Hinc illud periculoſum prouinciis genus iniuriæ confirmari iudicio.

Ne id quidem licebit dicere. Licet dicere, alij, opinor, omnes. quod puto retinendum, cùm ſuprà in eodem tempore ſic loquutus ſit. Quod ſicui læuis hæc videtur caſtigatio, id quod fuerit noſtrum conſilium conſideret. Ciceronis orationes cum duodecim plus minus tum ſcriptis tum impreſſis libris collatas (qua in re nobis pueri aliquot honeſti ſuam operam nauarunt) adhibito iudicio à typographorum recentiorum audacia vindicare voluimus.

Qui ipſi legibus teneantur. Nam ſoli ſenatores repetundarum legibus tenentur, quippe qui ſoli prouincias obtineant. SENSVS EST. ergo ſi qui vindices & cuſtodes lege repetundarum à populo poſiti ſunt, & quaſi in præſidio collocati, tenere ac defendere illam non poſſunt, aliorum hominum præſidium quæratur.

Quapropter cognita tota re. Concludit per indignationem ex prouinciæ calamitate & miſeria: & in extremo, quæ de tribus frumenti generibus diſperſè dicta ſunt, eorum breuiter per enumerationem memoriam reuocat.

Pecunia deberetur. Tum dupli tum æſtimati frumenti nomine.

Inſtrumenta agrorum. Etenim non modo attributam ſibi à Senatu pecuniam non acceperant verum etiam multo maiorem pecuniam æſtimationis nomine dare coacti ſunt, quam quanti frumenti eſſet. De fructu enim eam ſoluere non poterant, inſtrumentum ad pecuniam conficiendam coacti ſunt.

Ad in-

Ad incertum caſum & euentum. In hanc ſententiam Theophraſti locum ex lib. de plantis octauo ſubſcribemus πρὸς αὔξησιν Id eſt ad incrementum autem atque alimentum aeris temperies multum refert, ac omnino anni ratio atque conſtitutio quippe cum pluuię, ſerenitates, hiemes, cōmode acciderit, vberiora omnia, ac fœcundiora ſunt, quamuis arida terra, & macra ieiunaq. ſit, eoq. prouerbio dici ſolet, non rectè tamen annus fert, non ager. Magni enim intereſt, qualis quæq. terra ſit.

Lege & conditione. Ea lege & pactione, qua Similis in amicitiam populi R. recepti ſunt. Conditio pactionem ſignificat Cicero in Topic. Si quæratur an natura ne ius profectum ſit, an ab aliqua quaſi conditione & pactione hominum.

Altera nouis inſtitutis. Decumæ quæ non gratis neque ex lege debentur: ſed conſtituto pretio imperantur.

Magiſtratibus & legatis. Ergo Magiſtratuum nomine etiam quæſtores ipſos comprehendit.

Cum cupiunt gratis dare. Non accipere pecuniam Quæſtoribus à ſenatu attributam, quoniam eius pecuniæ nomine prætores audacius frumentū æſtimāt.

Me duce atque auctore. Meo ductu atque auctoritate. Auctor illis redeundi Cicero erit, cùm illos ſua fide ac periculo redire iubebit.

ACCVSATIONIS IN C. VERREM

LIBER SEXTVS, ORATIO IX.

COMMENTARIVS.

IN hoc quarto accuſationis libro quem alij ſine cauſa ſextum nominant, furta Verris recenſetur in ſignis & ornamentis Siciliæ: falſámque Tullius eſſe demonſtrat Hortenſij defenſionem, cùm diceret, empta, non ablata eſſe hæc ſigna: primùm quòd Magiſtratibus populi R. nihil in ſua prouincia mercari liceat: deinde quòd ea Verres eo pretio per poteſtatem abſtulerat, vt nihilo turpius facturus fuiſſet, ſi ea palàm atque apertè diripuiſſet. Hac autem prima parte propoſitio continetur eorum quæ mox ſingulatim commemoraturus eſt: & attentionem comparauit cùm demonſtrauit ſe magna, noua, incredibilia dicturum: quæ cùm ad ſummam Reip. tum ad Deos immortales pertinerent.

Quemadmodum ipſe appellat ſtudium. Studium pro voluptate & delectatione, ſæpe apud hunc eundem ſcriptorem. In libro de Senect. Ignoſcetis autem: nam & ſtudio rerum ruſticarum prouectus, & ſenectus eſt natura loquacior. Terentius in Adelphis,

Dij voſtram fidem,
Vtrùm ſtudióne id ſibi habet, an tanti putat
Fore, ſi perdiderit gnatum?

Morbum & inſaniam. Nunquid dubium eſt, quin vitia mentis humanæ inueterata caduca, quæ morbos vocamus, immoderata ſint? ait Seneca epiſt. lib. 12. Nam vt qui alicuius rei cupiditate, & impotenti quadam appetentia tenentur, ij plerunque in inſaniam incidunt: eodem modo tam perditè Verres hæc amare viſus eſt, vt in poteſtate mentis eſſe videretur. Et profectò ita eſt, vt Plinius & Lactantius iterum proſcriptum ab Antonio Verrem affirment, quòd ei ſe vaſis Corinthiis ceſſurum negaſſet.

Suo nominis pondere penditote. Id eſt, Ei nomen illud imponite, quod rei grauitatem æquare poſſit. Nam etiamſi grauiſſimo latrocinij verbo eá appellemus, verbo tamen huic præponderare videbitur.

Gemmam aut Margaritam. Quid inter vtranque interſit, vide apud Iuriſconſultos ſub titulo D. de aur. & arg. legat.

Picturam textilem. Lana contextam, veſtes ſtragulas dicit, quæ vulgo Tapetia dicuntur.

Latinè non accuſatoriè. Hoc eſt ſimpliciter & apertè, omnium Latinè loquentium more, nulla ſuperlatione vtens vocabuli, vt ſolent accuſatores. Alibi dixit, More Romano, in epiſt. quadam ad Trebatium, cuius initium, In equo Troiano. Balbus, inquit, mihi confirmauit, te diuitem futurum. id vtrum Romano more loquutus ſit, bene nummatum te futurum: an quomodo Stoici dicunt, omnes eſſe diuites, qui cælo & terra frui poſſunt, poſtea videro. Et eodem rurſus libro, epiſtola, Vide quam mihi. Item Philipp. VII. Quem gladiatorem non ita appellaui vt interdum etiam M. Antonius gladiator appellari ſolet: ſed vt appellant ij qui planè & Latinè loquuntur.

Ne in oppidis quidem. Infra, contra ſic ſcripſit: Non modo oppidum nullum, ſed ne domus quidē expers huius iniuriæ reperiretur.

Vna in amore ac delitiis. Meſſanam dixit, quam paſſim, ita perſtringit, vt eius de Verre teſtimonium eleuet. Miſerant enim Mamertini Id eſt, Meſſanenſes ciues, legatos Romam, qui Verrem laudarent.

In quo ſigna. Videtur deeſſe INERANT: aut tale quippiam. ſed nihil muto de meo.

Idiotas appellat. Sic aliis præterea locis non paucis. Idiotas autem iccirco imperitos appellabant, quòd priuati & plebej homines, vſu magnarum rerum carentes, earum iudicium nullū adipiſcuntur.

Nimirum didici etiam. Nam veteres Rom. nī Græcorum hanc leuitatem exiſtimabant. Itaque plerunque ſe orator, quod pictorum ſculptorúmque nomina pronunciet, excuſat.

Propter quem Theſpia. Plinius lib. XXXVI. cap. V. de Praxitele loquens: Eiuſdem eſt, inquit, Cupido obiectus à Cicerone Verri: ille propter quem Theſpiæ viſebantur: nunc in Octauiæ ſcholis poſitus.

Myronis vt opinor, & certè. In manu ſcripto, & nonnullis impreſſis, Et certè ita eſt. Myron autem inſignis fuit ſtatuarius, de quo meminit Cicero lib. de Orat. 13. Buculam ex ære fecit, propter quam nobilitatus eſt: cuius ſuprà mentio fit. Sed intelligendum eſt, Myrones duos fuiſſe, alterum Lycium alterum Eleutheri natum, Græcum: Ille Polycleti hic Atladis diſcipulus, polycleti condiſcipulus fuit. Itaque Plinij tres locos explico qui obſcuriores videntur: in lib. XXXIIII cap. 11. & VIII.

Quæ cuiuis. Videntur tabulæ ante ſigna occultandi poſitæ, quo maior illorum religio haberetur.

Canephoræ ipſæ vocabantur. Canephoræ virgines erant Athenis Cereris miniſtræ, quæ in pompis & ſupplicationibus manibus ſublatis ſacra deæ repoſita in capitibus portabant. de quibus Suidas ſic ſcribit. *κανηφόροι ἐν ταῖς πομπαῖς αἱ ἐν ἀξιώματι παρθένοι ἐκανηφόρουν, ὥσπερ καὶ ἐν τοῖς παναθηναίοις. ἡ πάσαις δὲ ἱερεῖς τὸ κανηφορεῖν. φιλόχορός φησιν ὡς ἐριχθονίου βασιλεύοντος πρῶτον κατέστησαν, ὡς ἐν ἀξιώματι παρθένοι φέρειν τὰ κατὰ τὴν θεόν. ἐφ' οἷς ἐπέκειτο τὰ πρὸς τὴν θυσίαν τοῖς τε παναθηναίοις, καὶ ταῖς ἄλλαις πομπαῖς.*

Sed earum artificem quemnam? Apud Quintilianum, Sed Earum rerum artificem, quem? quemnam? quod valde placet. vt vox Rerum, non Canephoras tantùm, ſed etiam tabulas ſignificet. Repetitio quidem illa, Quem? quemnam? etiam alterius auctoritate confirmatur, Iulij Rufiniani, in libro de figuris: & Donati in illud Terentij, Quid? quid aliud volui dicere? *In epiſtola tamen Plinij Secundi lib.1, ep. frequens mihi: non reperio. Sed deeſſe facilè mihi perſuadeo.*

C. Claudius, cuius Aedilitatem magnificentiſſimam ſcimus fuiſſe. C. Claudius Pulcher, Appij F. Ædilis ſcenam varietate colorum adumbrauit, vacuis ante pictura tabulis extentam. Valerius.

Forum ac Baſilicas. Olim, inquit Aſconius, cùm in foro ludi populo darentur, ſignis ac tabulis pictis partim ab amicis, partim è Græcia commodatis, vtebantur ad ſcenæ ſpeciem, quia adhuc theatra non fuerant.

Commodis hoſpitum. Commoda, pro Commodata. Etenim re vera Commodatum inde dictum eſt, non, vt nonnulli putarunt, quòd cum modo vtendum aliquid concedatur, ſed quòd qui vtendum dat, amico commodet, eiúſque vtilitati ſeruiat.

Aliud illum tamen. Vetus aliquis liber conſulendus eſt: ecquid pro TAMEN ſcriptum habeat OMNINO alioqui locum non intelligo.

Tam vehemens. Tam excellens vt in Quinctiana: Homines nobiles, ſeu rectè, ſeu perperam facere cœperunt, ita in vtroque excellunt, vt nemo noſtro loco natus aſſequi poſſet.

Ad hæreditatem ſacrorum non quærebant meretricis hæredem. Romæ vnaquæque familia ſua ſacra, gentis ſuæ propria, habebat: quæ gentilitia vocabantur, & perpetua eſſe iubebantur lege XII tabularum. Itaque bonorum hæredem, ſacrorum quoque hæredem eſſe oportebat. Cicero libro de Legib. II. Fuit autem à Chelidone meretrice hęres inſtitutus Verres.

Patefieri. Oſtendi: vt Orat. inſeq. Sed quædam mihi magnifica & præclara eius defenſio oſtenditur.

Si tibi hoc quenquam. Senſus eſt: Si maximè tibi hoc largiar, & concedam, te emiſſe: tamen non vſque eo iudices nulla mente ac nullo iudicio ſunt vt ad confeſtim credant tibíque concedant.

Nihil dum etiam. Temporibus nimirum optimis & nondum corruptis ac deprauatis. Vt Verrina III. Ita enim æquabiliter omnes erant eiuſmodi, vt hæc laus eximiæ virtutis & innocentiæ non ſolum hominum, verùm etiam temporum eſſe videatur.

Tam amentem. Id eſt, ad inſaniam vſque auarum & cupidum: vt cùm argenteam ſuppellectilem à populo R. accepiſſet, tamen incontinentia & impotentia quadam animi aliam coemeret.

Debetur enim de publico. Vaſarium appellabant, quicquid magiſtratus ſibi in prouinciam euntibus, ex ærario ad vſus ſuos attributum. ſecum aſportabant. Vt in Piſoniana: nonne ſeſtertium centies & octogies, quod quaſi Vaſarij nomine in venditione mei capitis aſcripſeras, ex ęrario tibi attributum Romæ in quæſtu reliquiſſe?

Immò ſiquis ibidem, Athenæus lib. δειπνοσοφ. 5, Romanorum continentiam collaudans, de Scipione Africano ſic ſcribit, *σώφρονες δ' ἦσαν καὶ πάντα ἄριστοι οἱ ἀρχαῖοι Ῥωμαῖοι. Σκιπίων γοῦν ὁ Ἀφρικανὸς ἐπίκλην, ἐκπεμπόμενος ὑπὸ τῆς συγκλήτου ἐπὶ τὸ καταστήσασθαι τὰς κατὰ τὴν οἰκουμένην βασιλείας, ἵνα τοῖς προσήκουσιν ἐγχειρισθῶσιν, πέντε μόνους ἐπήγετο οἰκέτας, ὡς ἱστορεῖ Πολύβιος καὶ Ποσειδώνιος. καὶ ἑνὸς ἀποθανόντος κατὰ τὴν ὁδοιπορίαν, ἐπέστειλε τοῖς οἰκείοις ἄλλον ἀντ' ἐκείνου πριαμένους πέμψαι αὐτῷ.* Id eſt, Romani veteres omnibus in rebus prudentes & optimi viri fuere. Scipio Africanus qui dictus eſt, à Senatu ad conſtituenda orbis terrarum regna legatus, vt idoneis viris committerentur, quinque ſolos ſeruos ſecum eduxit: quemadmodum in hiſtoria Polybius & Poſidonius commemorant. cúmque vnus in itinere eſſet mortuus, ad ſuos miſit, vt alium pro illo emerent, ad ſéque mitterent. Lampridius in Seuero: Iudices cùm promoueret, exemplo veterum (vt & Cicero docet) & argento, & neceſſariis inſtruebat: ita vt præſides prouinciarum acciperent argenti pondo vicena, phialas ſenas, mulos binos, equos binos, veſtes forenſes binas, domeſticas ſingulas, balneares ſingulas, aureos centenos, cocos ſingulos. Et ſi vxores non haberent, ſingulas concubinas, quod ſine his eſſe non poſſent: reddituri depoſita adminiſtratione, mulas, mulos, equos, muliones, & cocos: cætera ſibi habituri, ſi bene egiſſent: in quadruplum reddituri, ſi malè. Zonaras autem lib. 11. *διὰ τοῦτο,* inquit, *τοῖς τε ἄρχουσι τοῖς ἐκδημοῦσι καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς κατά τι πρᾶγμα τῇ πόλει διαφέρον ἐξιοῦσι τὰ τε ἄλλα τὰ ἀναγκαῖα καὶ δακτύλιος ἐκ τοῦ δημοσίου ἐκδίδοτο.* Id eſt, apud Romanos magiſtratibus ſuis exeuntibus aliiſque Reip. cauſa peregrè proficiſcentibus, cùm aliæ res omnes neceſſariæ, tum etiam annulus ex ærario ſuppeditatur. De prohibita autẽ emptione idẽ tradi tur à Iuriſc. in l. non licet, 46. & l. qui officij 62. D. de cont. empt.

Antiquæ religionis. Religio pro continentia, temperantia, modeſtia, quod metus numinis audaciam & cupiditatem reprimat atque coerceat.

Cur emeres. Quo iure emeres, vel qua fronte, cùm id tibi non licere intelligeres.

In ſuis nummis multis eſſe. Perſpicuè rectum: cùm in aliis vitioſè Multos, in accuſandi caſu legatur. & hanc ſcripturam ſimilis loquutio confirmat in Ora. pro Q. Roſcio, ſuprà. quam Vlpianus explicat ſub tit. de verb. ſignific. his verbis, AEs alienum eſt, quod nos aliis debemus: Æs ſuum, quod nobis alij debent. Ergo hoc Tullius ſignificat, multos in illius ære fuiſſe.

Abducuntur homines nonnunquam. Nihil eſt quod non emi poſſit, ſi tantùm des, quantum velit venditor: inquit idem in Oratione contra Rullum in Senatu.

Ab humanitate, & pietate. Conſuetudo poſtulare videtur, A PIETATE, multóque ita concinnior erit oratio.

A *H-S* VI *mill.* Ex ſequentibus legendum apparet VI millibus & D. Hoc autem tabularum nomen grandioribus literis ſcribendum eſt, vſque ab illo verbo HÆC OMNIA.

Malo emere, quàm rogare. Prouerbium natum ab iis, qui grauatè & illibenter precibus vtuntur, vt malint quamuis carò emere, quàm precibus impetrare. Eſt igitur εἰρωνεία: quia viliſſimè Verres emerit, vt emere tam vili pretio maluerit, quàm rogare.

B *H-S* CXX *millibus.* Tribus millibus aureorum.

Qui modus eſt. Tanti quæque res eſt, quanti ab eo qui concupiſcit, æſtimatur.

Neque voluntate, neque difficultate. Enumerat ea tria, quæ hominem ad vendendum inducunt. Nam aut vtilis res eſt, aut inutilis. Si eſt inutilis, voluntas ad vendendum impellit: non enim fere quiſquã rem quæ domi ſuæ nulli vſui eſt, & corrumpitur, ſeruat. **C** Sin vtilis eſt, tamen aut propter rei numariæ difficultatem, aut propter ingens lucrum venditur.

Ne forte. Apparet deeſſe quippiam.

Ennenſi, Agyrinenſi. Alij omnes, A Etnenſi, Agyrinenſi.

Prædarum ac furtorum. Hoc dicit propter Cybeam, nauim onerariam permagnam quam Verri Mamertinos ædificaſſe poſtea dicet, qua furta ſua Romam veheret.

D *Rogatus de Cybea.* Sic appellat nauem onerariam non omnem tamen, ſed, vt opinor, quadratam. Nã à cuborum ſimilitudine dictam opinor. Eſt autem κύβος, figura omni ex parte quadrata. vt Cubeas naues dictas putem, quæ in omnes partes æquè pateant. Et de hac Cybea illud Iuuenalis Sat. VIII. intelligendum eſt: Inde Dolabella eſt: atque hinc Antonius: inde Sacrilegi Verres referrebant manibus albis Occulta ſpolia, & plures de pace triumphos.

E *Communis & priuatæ rei.* Id eſt, qua conſtitutum eſt vt de pecuniis quæratur, non modò quæ ciuitatibus, ſed & quæ ſingulis quibuſque ciuibus eſſent ereptæ.

Sacra ſe maiorum. Animaduertendum, appellatione pecuniæ res omnes contineri: vti permultis locis Iuriſconſulti tradunt. Verum eas res tantum quæ in hominum commercio eſſe dicuntur. Itaque rerum ſacrarum & religioſarum ad pecuniarum repetundarum iudicium, non pertinere, perſpicuè Cicero demonſtrat. **F**

Apud deos. Alii omnes, Apud eos deos.

Ingratus. Omnes veteres, Gratis. contra quorum omnium auctoritatem hæc ſe ſcriptura manifeſtiſſimè tuetur.

Quæ malo integra reſeruare. Iidem libri, Quæ modo integra reſeruare volui, vt quàm minimum dem illis, &c. quod cùm ſenſum habeat minimè abſurdum, immutare non auſi ſumus.

G *Procedat in numerum.* Legationum quæ laudandi cauſa mittebantur, numerum vſitatum & quaſi legitimum fuiſſe, decem ciuitatum, ſuo loco dictum eſt.

Multas familias totas. Vox Totas abeſt ab iiſdem libris.

Publice commodaſti. Si minus ſingulis ciuibus, tamen vniuerſis profuiſti: Rempub. enim eorum adiuuiſti cum ei quod populo debebat remiſiſti.

A *Communes hoſtes omnium.* Sic lib. Off. III. Pirata, inquit, non eſt ex perduellium numero definitus, ſed communis hoſtis omnium.

Inſtituunt amicos. Inſtituere ergo eſt, parare & conciliare: vnde inſtituere hæredem docui eſſe, in ſede collocare: ſed tanto ante parare, & tanquam deſignare.

B *Phaſelis illa.* Vrbs eſt Pamphyliæ nobilis, olim piratarum receptrix, quam Strabo lib. Geograph. XIV, Zeniceti piratæ fuiſſe ſcribit: qui, cùm Olympum montem Seruilius Iſauricus cepiſſet, ſeſe cum vniuerſa domo cremauit.

C *Vrbs ante Cilicum, atque prædonum.* Initio belli Mithridatici piratæ ex Cilicia orti, vnà cum proſcriptis & fugitiuis prouincias populi Ro. Italiámq; omnem vexarunt. hi tum ob eam cauſam, quòd primi ex Cilicia deſcenderant, tum quia ferè in Ciliciam ſe recipiebant, Cilices, vt ſcribit Appianus, appellati ſunt. aduerſus quos Cn. Pompeius lege Gabinia Imperator factus, bellum incredibili celeritate confecit. Plutarchus in Pomp. & Appianus in Mith.

Ita proiecta in altum. Hoc Liuius eleganter deſcribit lib. XXXVIII, his verbis, In confinio Lyciæ & Pamphyliæ Phaſelis eſt: prominet penitus in altum, conſpicitúrque prima terrarum Rhodum à Cilicia petentibus, & procul nauium præbet proſpectum.

D *C. Cato duorum hominum clariſſimorum nepos, L. Pauli, & M. Catonis, & P. Africani ſororis filius.* Deeſſe tale quippiam videtur, Inimicos habuit Mamertinos. C. autem Catonem dicit ex M. Catone, M. filio, & L. Pauli Æmylij filia ſuſceptum. Eiuſdem L. Pauli filius erat Africanus minor, quem Maior Africanus à L. Paulo adoptauerat. Et de hoc ipſo ſcribit Velleius Paterculus his verbis, Mandetur deinde memoriæ ſeueritas iudiciorum. quippe C. Cato Conſularis, M. Catonis nepos, Africani ſororis filius, repetundarum ex Macedonia damnatus **E** eſt: cum lis eius IIII æſtimaretur. vbi corrigendum tum ex hoc, tum ex ſimili loco infrà videtur, Cùm lis ei H-S XVIII æſtimaretur.

H-S XVIII *millibus.* Quadringentis & quinquaginta coronatis.

Laboris. Videtur eas intelligere quas poſteriores Angarias appellarunt: mox dicturus moleſtiam, munus.

F *His quidem in temporibus.* Aldinus & omnes libri veteres, His quidem temporibus. quos ſequor.

Hinc illa Verrea. Diem feſtum, Verris memoriæ ſacrum.

Hinc illa crux. Vide infrà.

Vtrùm quam apud. Occaſionem inuidiæ captat, & apud ordinem ſenatorium (quo ex ordine hi iudices ſunt) & apud populum, qui circum ſubſellia coronam faciebat.

G *Nunc item Pompeij.* Id eſt, ciues R. facti, & in Põpeiorum familiam aſciti. Moris erat, vt qui peregrini ciuitatem R. adipiſcerentur, ij nomen eius familiæ ſumerent, cuius opera ac beneficio in ciuitatem aſciti erant; ac meo iudicio gentiles eorum fiebant: ſic vt ius inter eos gentis, non ſtirpis eſſet.

Quæ L. Frater meus. Quò, vt paucis antè verſibus, crederem corrigendum. quem autem L. fratrem dicat, expoſui infrà.

Priuatim negotij geram. Publice quidem Cicero A negotium hoc gerebat. Literas enim à Glabrione prætore acceperat, ſed ita locutus eſt, quoniam vniuerſum ordinem ſenatorium ſibi ſoli oppoſuit.

Per eum ordinem agetur. Per ordinem ſenatorum.

Ad quam cùm adirent. Qui adirent, melius opinor legeretur.

Illa Attalica. Ordo eſt, Illa peripetaſmata, quæ tota Sicilia nominabantur Attalica. Dicuntur autē peripetaſmata παρὰ τὸ περιπίπτειν: quòd armariis B appenſa decidant. Attalica verò auro intertexta, qualia ſolebant eſſe Regis Attali. Plinius lib. VIII, capite de generibus veſtium, Aurum, inquit, intexere, in eadem Aſia inuenit Attalus rex, vnde nomen Attalicis.

An literis pepercisti? Non illum in tabulas referre iuſſiſti, item vt de ſignis ſacrarij. Hinc illud in Piſonem, Quas rationes ſi cognoueris, intelliges nemini plus, quàm mihi literas profuiſſe. Ludit e- C nim ancipiti ſignificatione vocabuli: quia literas intelligit tabularum, in quibus ipſius iuſſu Scriba quæ ipſe vellet & quomodo vellet ſcribebat: cùm cæteroqui prodeſſe literæ dicantur hominibus doctrina & eruditione præditis. Ipſe in hac Oratione nec ita multo pòſt, Dicat ſe emiſſe. Etenim hic propter magnitudinem furti ſunt, vt opinor, literæ factæ.

Scilicet dicto. Nihil muto. Sed cum hæc vox SCILICET perſæpe ſola prima litera adiecto puncto D ſcribatur: haud ſcio, an melius eam in pronomen SE, mutaremus. nam illud, ID. quod neceſſe erat, multo rectius ad inſequentia referretur. quaſi dixiſſet Reſpondit ſe dicto audientem fuiſſe prætori, vt neceſſe erat.

Quæſiui an domum reuertiſſent. Alij omnes, Quemadmodum, pro Quæſiui an domum. quorum omnium auctoritatem huius ſcripturæ ſynceritas apertè repudiat.

HS D ſe tibi vendidiſſe. Emenda vt proximè, HS E VI millibus & D.

Fuit tanti, mihi crede. Id referre ſcilicet. Id eſt, Tantum tibi valuiſſet, vel hoc tibi profuiſſet, quòd eo pacto defenſionem tibi comparaſſes. niſi fortè tale aliquid aut deeſt, aut ſubaudiendum eſt, Si me hercule hæc duo verba ſcribi iuſſiſſes, FVIT TANTI, mihi crede haberes, quod defenderes. vt infrà. Emi, pecuniam ſolui: credo, etiam tabulæ proferentur. Eſt tanti. Sed melius erit hoc modo: tanti tua interfuit tantum tibi commodi in eo poſitum F fuit, nam ſi retuliſſes haberes vnde factum tuum defenderes.

Quid à Philarcho. Tertia orationis pars in qua furta Verris minutiora enumerat, de phaleris, Hydriis Syphis, vaſis argenteis, toreumatis, equuleis, argenteis, emblematis, patellis, pateris, thuribulis: officina, in qua vaſa aurea, textrina, in qua veſtes ſtragulæ conficiuntur: item de annulis aureis, lectis æratis, candelabris.

Alias ita nobiles. Iidem libri, Alias item. cuius ſcri- G pturæ ſenſus, librorum auctoritatem confirmat.

Te minus habiturum. Iidē libri, Te minus inuidiæ habiturū. Mihi noſtra valde arridet: eiúſq; ſententia multo cōcinnior & elegātior videtur. ſed cùm alterius lectionis ſententia non abſurda ſit, diſcedere ab auctoritate librorū non eſt mei pudoris, ne plus ipſe mihi ſumam, quàm quantum aliis concedi patior.

Appellant, cupiſſe. Iidē libri, Appellāt ſtudiū, cupiſſe. Et verſu proximo, Celaſſe pro Celare: quorū alterum, initium orationis, alterū, ſenſus ipſe repudiat.

Abs te appellatus eſſet. Inuidioſè. Nam & appellare vt Aſconius auctor eſt inferioris eſt ad ſuperiorem: voluit igitur videri vſq; eo flagraſſe cupiditate Verrem vt ſuæ dignitatis oblitus accedere ad illum voluerit.

Cum inanibus ſyngraphis. Miſſus eſt Verres in Aſiā legatus cum Cn. Dolabella proconſule. Legati verò nonnunquam ij aſciſcebant, quibus negotia erant in prouincia. Tum enim ſuas ſyngraphas perſequi poterāt: quarū cauſa etiam certæ legationes, quæ (vt alibi diximus) Liberæ appellabantur, inſtitutæ ſunt. Inanes autē ſyngraphas dicit, in quibus numeratam fuiſſe pecuniam ſcriptum erat, cùm tamen numerata non eſſet. nam in ſyngraphis contra fidem veritatis pactio venit, vt ſcribit Aſconius. De ſyngraphis diximus lib. I, ſuprà.

Retulit ſeſe Q. Tadium dediſſe. Publium Tadiū Verris legatū fuiſſe cōſtat ex Verrina III. meminit & Q. Tadij ſuprà: & videtur hic Verris quæſtor fuiſſe.

Mirandum in modum canes venaticos diceres. Alludit ad Cybiratarū mores, qui venandi ſtudio erant, dediti. Sunt enim Cybiratæ in montuoſa & aſpera regione. vide infra. Notanda autē figura hæc quam abciſſionem vocant, nam cum eſſet dicturus mirandum in modū odorabuntur, præciſe orationem repreſſit & ſic extulit, Canes Venaticos diceres ita odorabuntur.

Vbi quicquid eſſet. Rectius putarem, Quidque.

Boeti manu facta. Boetus ſculptor nobilis, de cuius operibus Plinius libro XXXIII, cap. XII. & libro inſequenti, cap. VIII.

Scyphos ſigillatos. In quibus ſigilla quædam inſculpta ſunt: vt deorum, aut animalium.

HS CC me popoſcerunt. Lege ſeſtertios ducentos: quæ ſumma eſt coronatorum quinque. nam ſeſtertiûm ducenta millia, aureorum quinque millia efficiunt. Alij codices hoc loco deprauati ſunt.

Luteum negotium eſſe. Artificium luto, non argento dignum.

Ad eam rem iſtos fratres Cybiratas fuiſſe. Locutio eſt idē ſignificās vt ſi plene dixiſſet, viui fuiſſe. Sic et Cato plerunq; loquitur, vt dicat, Id eſt ad aluum crudam, lateri ſi dolorem: pro emolumento, vel vſui eſt.

Comperendinatus. Vide Verrinā ſecundā extremā.

Ludis Circenſibus. Qui dabantur in circo maximo Dabantur autē certamina equeſtria, de quibus Ouid.

Circa erat pompa celeber, numeróque Deorum:
Primáque ventoſis palma petetur equis.

Dabantur item curulia, de quibus Plinius libro VIII. cap. XLII. Gellius lib. III, cap. I, curricula ludorum Circenſium ſolennia ſeptem fuiſſe ſcribit. De iiſdem ludis diximus, in Verrina II.

In donatione hiſtrionum. Significat, opinor, largitiones quæ hiſtrionibus fieri ſolebant: ſi qui præter cæteros populo placuiſſent.

Vtrum emeris. Locus animaduerſione dignus, in quo Vtrum ſimpliciter, ſine particula AN, poſitum eſt: vt ſuprà.

Compone hoc. Confice, explica: quod vulgus dicit reſoluere.

Me enim tabulas. Ex lege Prætoris Glabrionis, qui Ciceroni poteſtatem fecerat omnia quæ ad accuſationem inſtruendam pertinerent, conquirendi. quemadmodum Verrina III. dictum eſt.

Q. Lu-

Q. Lutadio Catulo. Lutatio quin ſit legendum, non eſt dubium. quod fuit nomen Q. Catuli, cuius in familiam ciuitate donatus, erat alcitus.

H-S M. Id eſt, mille nummis ſeſtertiis: xxv. coronatis.

Scaphia cum emblematis Scaphia, ſunt ſcyphi inſtar ſcaphæ facti. Emblemata verò παρὰ τὸ ἐμβάλλεσθαι, dicuntur cruſtę & ornamenta exemptilia, quæ ſcyphis vbi cõmodum eſt, apponi, adimíq; poſſent.

Perbona toreumata. Toreumata dicuntur opera ſculpta & cælata, παρὰ τὸ τορεύειν. Mentorem autem in vaſis cælandis mirum artificem fuiſſe teſtis eſt Plinius, lib. xii.

Homines certos. Data opera, non alia de cauſa, miſſos, niſi vt nuntium illud deferrent. Sæpe alibi ſic locutus eſt.

Eriphylam accepimus in fabulis. Vxor fuiſſe traditur Amphiarai vatis, qui cùm ab Adraſto rege ad bellum magna contentione vocaretur, neque tamen parere vellet, quòd ſe nunquam inde reditu-rum tanto antè præuideret, ſeſéque ideò abdidiſſet; tandem ab vxore aureo monili à rege corrupta proditus eſt, & in bellum proficiſci coactus: vbi hiatu terræ abſorptus eſt. Plato de Rep. ix, οὐκ ἄρα ἄθλιος ἐστὶ καὶ πολὺ ἐπὶ δεινοτέρῳ ὀλέθρῳ χρυσὸν δωροδοκεῖ ἢ Ἐριφύλη, ἐπὶ τῇ τοῦ ἀνδρὸς ψυχῇ τὸν ὅρμον δεξαμένη. Nónne miſer eſt, multóque grauiorem ſibi perniciem quærit dum aurum accipit, quàm Eriphyla, quæ vt ſalutem viri proderet, monile accepit? Monile autem dictum, inquit Feſtus, eſt ornatus muliebris qualem habuiſſe Eriphylam fabulæ ferunt. Ex eo etiam equis dependens à collo ornamentum monile appellatur.

Caſtra iam mouerat, & vaſa collegerat. Tranſlatum à re militari. Vaſa enim impedimenta Latinè dicuntur, vt Græcè τὰ σκεύη.

Reos fieri rerum capitalium. Apparet igitur Reos fieri, dici eos, quorum nomen defertur, atque in reorum aliorum numerum recipitur: hoc eſt in tabulis publicis perſcribitur.

Ad iudicium. Subaudi corrumpendum. Nam ad eam ſe rem inſtruebat, vt ſæpe alias dictum eſt.

Abſentem de reis eximit. Eximere de reis, eſt nomen alicuius in reorum album relatum inducere: vt in Commentario verbatim expoſuimus.

In his equitabit equuleis. Iactabit ſe, quaſi idoneam defenſionem nactus: & Iactabit ſe vt agitatores, qui in equis deſultoriis equitant, ſeſéque oſtentant.

Eſt tanti. Tanti ſunt venditi, hoc pretium eſt quo empti ſunt. Et ſic locutus eſt ſuperiore oratione: Accipis H-S xv. pro Medimno: tanti eſt enim illo tempore medimnum retines H-S xii. tanti enim eſt &c. Poteſt igitur ſic accipi: poteſt & illo modo quem expoſuimus paulo ſuprà. Tanti tua intereſt tanti tua refert tabulas proferri: ſi proferas, dilutum crimen concedam.

Veruntamen. Argumentum eſt ex repugnantibus Non & emiſti, & quæſtus eſt te ſpoliatum. Non & ſponte vendiderat, & venditum repetere volebat.

Cæterorum cauſam. A quibus argentum factum abſtuleras. ET cauſam difficiliorem, id eſt conditionem duriorem.

Aliquem ſuperiorem inuitaſſet. Notanda vocabuli ſignificatio: vt Superior in eo dicatur, qui præſtantior eſt dignitate, veluti magiſtratus. Auctor Rhetoricorum ad Herennium ſic loquutus eſt, In

A ſuperiores contumax, in æquos & pares faſtidioſus, in inferiores crudelis.

Non ferendum. Nam ſiue ciuis, vt Calidius: ſiue ſocius eſt honore dignus habendus eſt.

Quo tu te ſuperiorem fingis. Quòd videlicet honores in ciuitate adeptus es: cùm ille priuatus in equeſtri gradu permanſerit. Itaque docet illum non dignitate, ſed pretio & largitione eos honores adeptum fuiſſe.

H-S LXXX. Coronatorum duo millia. De diuiſo-

B ribus autem dictum eſt Ver. II.

Accuſatori. Qui te ambitus accuſare inſtituerat: Et H-S trecenta millia, id eſt aureorum ſeptem millia, & prætereà quingentos.

Equeſtrem ordinem Cui aditus ad patricios honores non patebat.

Auulſo emblemate. Suprà docuimus quæ appellarentur emblemata.

Vt intelligatis. Argumentum ex repugnantibus: Nam & auaritia ducebatur ad aliquid auferendum

C & maximam thuribuli partem relinquebat.

Cybiratici canes. Duos fratres Cybiratas dicit, & Canes per metaphoram appellat, quòd omnia ſagaciter odorabantur. Etiam hac de cauſa, quòd cùm Cybiratæ in regione aſpera ac montuoſa ſint, propè ab Tauro monte, venandi ſtudio dediti fuerunt. Itaque Celius ad Ciceronem Aſiæ Proconſulem ſcribens, lib. Epiſt. Famil. viii, Item, inquit, de Pantheris, vt Cybiratas acceſſas, curéſque mihi vt

D vehantur.

Lepuſculis. Iocans perſtat in metaphora de canibus: & lepuſculos appellat furta paruula.

Agam oſtiatim. Perſequar enumerando vnamquamque domum in qua aliquid expilauit.

Qui cùm in conuiuium. Vetus, Quin cùm in conuiuium. & ſic emenda.

Cœnam iſti dabat apud villam in Tindaritano. Apud villam, in villa, inquit Non. Marcellus. Sic Terentius, Apud forum modò è Dauo audiui.

E *Inſigne pœnatium.* Ornamentum ſacrarij, in quo pœnates collocabantur.

Qui nunc apud exercitum cum L. Lucullo eſt. Bello Mithridatico, cui annos propè ſeptem Lucullus præfuit.

Cœnabat apud eum. Verres ſcilicet.

Argentum illi cæterum purum appoſuerat. Obſcurus locus, & corruptus, niſi me animus fallit. Purum autem argentum appellat ſine emblematis. vt paulo infrà, Emblemata detrahuntur. ſic Saluntini, excuſ-

F ſis deliciis, cum argento puro domum reuertuntur. Ego hoc modo legendum potius arbitrarer, Argentum ille cæterum, purum, ne purus ipſe relinqueretur: duo pocula non magna, veruntamen cùm emblematis appoſuerat. Primùm enim cùm de Eupolemo intelligit, Ille, non Illi dicendum fuit, ne ad eum qui cœnabat hæc oratio referatur. Purum autẽ relinqui hoſpitem ſic accipio, quaſi diceret, nudum & inanem. Ludit enim ancipiti ſignificatione vocabuli. Et quod initio poſuit Cæterum, ne cui mirum

G videatur, intelligendum eſt ſic eum loquutũ eſſe cũ alibi, tum in Epiſt. ad Trebatium, cuius initium eſt, Accepi à te, lib. Epiſt. vii Verbum autem Apponebat, quomodo ſuperiore in loco conſiſteret, coniectura aſſequi non poſſum. Gloſſema ſanè ex ſuo, id eſt extremo loco ſumptum fuiſſe res ipſa non obſcurè ſignificat. Purum autem Cælato Paulus opponit in L. ſi in rem, D. de rei vindicatione.

Quaſi feſtiuum acroama. Acroama Græcè auditionem ſignificat. Latini pro Feſtiua narratione, & pro eo item qui feſtiua narratione auditorum animos exhilarat, vſurpant. Tales plerunque adhiberi ſolebant locupletum conuiuiis, qui conuiuarum animos exhilararent: iiſque dari corollaria ſolebant.

Pardiorum, hoc eſt ſummum magiſtratum. Pro Pardiorum corrigendum putarem Proagorum. vt hac eadem oratione, Diſcedens mandat Proagro Sopatro, vt demoliatur. Proagorus refert rem ad Senatum. Et paulo pòſt, pagina inſequenti, C. Marcelli ſtatuam delegit. in ea Sopatrum, hominem tũ domi nobilem, tum ſummo magiſtratu præditum, diuaricari ac deligari iubet.

Illa verò optima. Repetendum, & ſubaudiendum verbum ſuperius, Indicia atque argumenta iſtius improbitatis ſunt.

Cùm Haluntium veniſſet. Omnes libri veteres, Cùm ad Haluntium. quo modo ſine dubio corrigendum putarem. cùm ex iis quæ ſequuntur, non Haluntium veniſſe, id eſt in oppidum ingreſſum eſſe, ſed ad oppidum tantùm acceſſiſſe appareat. & ſic loquitur, infrà.

Vt omne ſtatim. Vetus liber, Id omne. & ſic puto corrigendum.

Qui viderent. Pro, qui hoc vidiſſet, vrbem captam exiſtimaſſet.

Equum Troianum introductum. Prouerbiali figura dictum, pro calamitatem ingentem. Sic in ea pro Muræna, Intus intus eſt inquam, equus Troianus, à quo nunquam me conſule dormientes opprimemini.

Vlla in prouincia fuit? Omnes veteres & manuſcripti & impreſſi libri, In illa prouincia fuit? quod ſine cauſa, & planè temerè, ac petulanter immutatum eſt. Nam ſi aliter legeremus, quæ ſententia proximis verbis ſubeſſet, Auertere aliquid ſolebant, Etiam aliquid occultè auferebant? Quos enim ſignificari dicemus? Hac autem antiqua lectione repoſita, nemini quod ſignificet, obſcurum erit, cùm apertè magiſtratus eos demonſtret, qui hanc ipſam prouinciam auaro & iniquo imperio adminiſtrarant, qui etiam repetundarum iudicio damnati fuerant, vt oſtendit, ſuprà, cùm ait ex ea prouincia Prætores condemnatos eſſe complures, duos tantùm abſolutos. Sed video quid corrigendi cauſam huic importuno emendatori præbuerit. Nonius Marcellus in dictione Euerriculum, hoc modo hunc locum profert. Quaſi verò religioſè Nonius auctorum locos deſcripſerit: ac non ſatis habuerit, eos eatenus attingere atque indicare, quatenus propoſita vocabula notari intelligique poſſent. Cuius rei documenta ſunt innumera, ſed exempli cauſa vide in dictione Tangere, locum Verrinæ, v, quem teſtem citauit.

Per Magiſtratum. Siculum: cuius opera in furtis vtebantur.

Vt egomet mihi detraham. Omnes veteres impreſſi Vt ipſe de me detraham. quam lectione & manuſcriptus tuetur, & Nonius Marcellus in dictione Detraho. ſic igitur corrigendum.

Aliquod leuiter preſſo veſtigio. Libri veteres, Aliquid. Ego, Aliquo. quo genere loquendi vſus eſt in his ipſis Orationibus non ſemel.

Per præſtigia. Quod paulo antè dixit occultè.

Aliquid nummorum dicis cauſa daret. Hæc locu-

A tio quid ſignificet, non ita obſcurum, aut difficile eſt ad intelligendum. Apparet enim tum apud Iuriſconſultos, tum apud alios item auctores idem ſignificare quod Cicero plerunq; dicit, Simulandi cauſa, vel Per ſimulationẽ, aut Per ſpeciem. vt cùm ſcribit Vlpianus in Pandectis, titulo de s.c. Silaniano, Si ſeruus finxit ſe domino auxiliũ ferre, vel dicis gratia tulit: nihil hoc commentum illi proderit. id eſt per ſimulationẽ officij, atq; vt falſam viſionem & ſpeciẽ defenſionis obiiceret. Sic Plinius li. xxviii.

B Si Pontifici accidat dicis cauſa epulanti. id eſt cùm reuera non epularetur, ſed ceremoniæ cauſa epulari ſe fingeret. Similiter igitur hoc loco, Aliquid nummorum dicis cauſa dare, nihil aliud eſſe patet, quàm per ſimulationẽ ſolutionis dare, vel falſam ſpeciem ſolutionis obiicere. Sed huius vocabuli origo, perdifficilis eſſe videtur ad inueſtigandũ: niſi fortè deprauatũ conſuetudine loquentium verbum DICIS exiſtimemus, de verbo DIXIS: quo vocabulo Græ-

C ci ſpeciẽ & oſtentationẽ ſignificant, præſertim cùm ſatis conſtet, Dicis cauſa apud Latinos nihil aliud ſignificare, quàm apud Græcos δείξεως ἕνεκα. Quanquam de voce δίκη deriuata quoq; videri poſſit. vt non Dicis, ſed Dices cauſa ſcribamus, cùm δίκη plerunq; ritũ modúmq; ſignificet: vt Dices cauſa, ritus tãtùm obſeruãdi cauſa. ac nõ reuera fieri aliquid dicatur. vnde δίκην etiã aduerbiũ pro Inſtar Græci vſurpant. Latinas in hoc genere locutiones apud Cæſarẽ iſtas obſeruauimus, Ad ſpeciẽ, Per cauſam, Simula-

D tione, Speciem atq; opinionẽ præbere. In libro de Bello Gal. 1, Omnes alarios in conſpectu hoſtiũ poſuit, vt ad ſpeciẽ alariis vteretur. Item de Bello Ciuili, Qua re animaduerſa Varus, & terrore exercitus cognito, buccinatore in caſtris, & paucis ad ſpeciem tabernaculis relictis, de tertia vigilia ſilẽtio exercitũ in oppidũ reducit. Eodẽ rurſus lib. I, Retineri legiones duas, quæ ab ſe ſimulatione Parthici belli ſint abductæ. Et Lib. III, Speciẽ atq; opinionẽ pugnantiũ præberẽt. Et li. VII, Mulionéſq; cùm caſſidibus e-

E quitũ ſpecie ac ſimulatione collibus circunuehi iubet. Eodẽ rurſus libro, Per cauſam ſupplementi, equitatúſq; cogẽdi, ab exercitu diſcedit. Quẽ Liuius imitatus lib. II, Per cauſã, inquit, renouati ab Æquis belli. Cicero ſuprà. Per ſimulationẽ ædilitatis dixit, quod vulgò dicimus, Prętextu ædilitatis, Signa ablata ex vrbibus, quatridui cauſa, per ſimulationẽ ædilitatis. Per nomen: Quantã quiſq; concupierit pecuniam: tantam licebit per cellæ nomen æſtimationis magnitudine conſequatur, atque hæc quidem de ve-

F tuſta locutione olim ſcripſeram: ſed poſtea in commentario verborũ iuris originẽ eius alterã iudicaui.

Cn. Lentulus Marcellinus. Apparet ex Marcellorũ familia fuiſſe, à Lentulo verò adoptatum. nam hic mos erat adoptantium, de quo alio loco explicauimus.

Cum tunica pulla, & pallio. Pullus color, ater, terræ ſimilis. Ipſe in Vatinium, Atque illud etiam ſcire ex te cupio, quo conſilio aut qua mente feceris, vt in epulo Q. Arrij familiaris mei cum toga pulla ac-

G cumberes. Et paulo pòſt; Quis vnquam cœnauit atratus? Eo colore ferè plebs infima in tunicis, & togis vti ſolebat. Quintilianus in v, Non poſſum togam prætextam ſperare, cùm exordium pullum videam. Et lib. II, Iam collidere manus, terræ pedem incutere, femur, pectus, frontem cædere, mirè ad pullatũ circulum facit. Et lib. VI, Pugnam illã decertatoriã imperitis ac ſæpe pullatæ turbæ relinquunt.

quunt. Hoc igitur in Verre reprehendit, quòd Imperator Populi R. qui cæſis victimis paludatus ex vrbe exiſſet, in prouincia ſua non modo ſine paludamento, ſed etiam cum tunica pulla, quæ infimæ plæbis & artificum propria eſt, in publicum prodiret. Pallium autem, notum eſt Græcorum hominũ fuiſſe, ciuibus R. alienum. Valerius Max. In mali ominis numero poſuit, ꝙ M. Craſſo, qui à Parthis cæſus eſt, pullum paludamentũ ſit traditũ, cùm in prælium exeuntibus album aut purpureum dari ſoleret.

Ad Sellam. Prope tribunal: ad Sellam Prætoris eburneam.

Romæ in iudicio audiret. Audiretur, rectius putarem. Sententia quidem ſic poſtulat.

Nomen ſuum comprobauit. Alludit ad nomen Verris, vt ſuprà cognomen autem Frugi.

Hic modo me commonuit. Omnes alij, Hoc modò. Sed hanc ſcripturam cum ipſius elegantia, tum etiã Quintiliani auctoritas tuetur, apud quem ita ſcriptum reperio libro IX, cap. II.

Agrigenti allata eſſet. Agrigento, poſtulat Latini ſermonis conſuetudo: & ita legitur in veteribus etiam impreſſis.

In cretula. Creta veteres vti ſolitos tum in publicis, tum in priuatis literis auctor eſt Cicero, in Ora. pro Flacco, his verbis, Hæc quæ eſt à nobis prolata laudatio, obſignata erat creta illa Aſiatica, quæ ferè eſt omnibus nota nobis, qua vtuntur omnes, non modò in publicis, ſed etiam in priuatis literis, quas quotidie videmus mitti à publicanis, ſæpe vnicuique noſtrum.

Ad quos ſolebat. Quorum opera in conquirendis rebus inſignibus vtebatur.

Iſtius patresfamiliâs. Error typographi. Emenda, Patriſfamiliâs.

In ſingula conclauia. Conclauia, pro Tricliniis: Latino verbo.

Conchylio tinctum. Ex conchylij concha inciſa colligitur ſuccus, tingendis veſtibus expetitus ex eo enim inficitur purpura. Plinius libro IX, cap. XXXVI.

Purpuram tantum. Alij ſic interpungunt, Ipſe dabat purpuram; Tantum amici operas. ineptè. Eſt enim defenſorum obiectio. At enim non tam multos ſumptus faciebat in ſtragulis, quàm tu dicis. Et hoc apparet ex eo, quod continuò ſequitur.

Quaſi hoc mihi. Omnes alij, Quaſi verò hoc mihi.

Lectos æratos, & candelabra ænea. Ex ære Syracuſano ſcilicet, quod nobile & pretioſum fuiſſe, vtpote auro vel argento temperatum, auctor eſt Plinius libro XXXIV, cap. III.

Venio nunc non ad furtum. Aldinus & alij omnes, Non iam ad furtum: quod ſine cauſa corrigendum non putarem. Eſt autem hæc quinta Orationis pars in qua facinus Verris atrocius commemorat, de candelabro admirabili opere è gemmis auróque confecto, quod cum Syriæ Rex in Capitolio ponere ſtatuiſſet, Verres ei partim per fraudem partim per vim abſtulit.

Reges Syriæ. Regnum igitur inter ſe partiti erant: non vt multis in locis fieri mos fuit primus filius ſolus Regis nomen obtinuit. Biennium autem Romæ, illos conſtitiſſe, poſterius dicet cum per ſenatum Ægypti, regnum ſibi reſtitui poſtularent.

Regnum Ægypti ad ſe & ad Selenem matrem ſuam pertinere arbitrabantur. Dicit, puto, Antiochum, cui cognomẽ Euſebij, Syrij per ludum ac iocum impoſuerunt: quaſi à luna, adamatus, eã in vxorẽ duxiſſet. is enim à Tigrane Armeniæ Rege victus, & regno ſpoliatus eſt. verũ Lucullus deuicto Mithridate Antiochũ eius filiũ in regnũ patrium reſtituit. Sed quod Lucullus dederat, pòſt ademit Põpeius, qui poſcenti regnũ, reſpondit, ne volẽti quidẽ Syriæ, nedum recuſanti daturũ ſe regem, qui XVIII annos, quibus Tigranes Syriã tenuit, in angulo Ciliciæ latuerit: victo autem eodem Tigrane, à Romanis alieni operis præmia poſtulet. Appianus, Iuſtinus.

In eius regnum. Odioſè in Verrem, quaſi Regem ſe in Sicilia, non Populi R. magiſtratũ haberi vellet.

His decumis. De quibus modò tam multa diximus ternis videlicet, & quaternis, quas à Siculis extorquebat.

Trulla excauata cum manubrio aureo. Trulla à ſimilitudine truæ, diminuto verbo. Truæ autem, vt Varro ſcribit, è culina in lauatrinã, aquam fundunt, Trullæ figuram eandem eſſe quæ Trulli, idem eodem loco auctor eſt. Vas autem vinarium fuiſſe, nõ (vt quidam putant) aquarium, cum ex hoc loco intelligitur, tum ex his Horatij verſibus,

Qui Veientanum feſtis potare diebus
Campana ſolitus trulla, vappámque profeſtis.

Niſi quemadmodum. Alterutrum abundat, aut QVAM, aut NISI.

Perfectum templum offenderant. Capitoliũ, quod ante annos amplius quadringentos à Tarquinio cõſtructum erat, Syllanis temporibus de cælo tactum, incendio conflagrauit. Id Sylla mortuo, Q. Catulus reſtituendum perficiendúmque curauit.

Suo tempore. Tempeſtiue: templo ſcilicet perfecto, & Iouis ſigno dedicato.

Quo metueret. Nam quo quiſque melior eſt, eo minus eſſe alios improbos ſuſpicatur.

In prætorium. Domum publicam, in qua Prætores populi R. diuerſari ſolebant.

Regno Syriæ. Quod paulo poſt opulentiſſimum & maximum appellat.

Qui eſſe debebat. Id eſt, qualem tot, clariſſimæ gemmæ ſolent efficere.

Certare videretur. Dici non poſſet vtra maior eſſet ars, an operum varietas.

Hominem apparatum. Nonnulli libri hominum, in ſecundo plurali, quod mihi placet: tametſi rerum apparatus non hominum vulgo dicatur. ERGO ad hominum apparatum: id eſt ad apparatum qui hominum cauſa fieret.

Dies vnus alter. Sic omnes libri, neque ego quicquã mutare auſim, fieri tamen potuit vt VOX ABIIT in hoc ſermonis genere vſitata, ex hoc loco propter inſequentis affinitatem effluxerit, Dies vnus abiit, alter, plures. Verum, vt iam teſtificatus ſum, nihil de conſenſu librorum immuto.

Si ſibi videatur. Formula loquendi honorifica: vt illa: Si vobis videatur, diſcedite Quirites. Item illa, aſſurge, niſi moleſtum eſt.

Religione Iouis. Pietate erga Iouem Capitolinum. Nam religionẽ fere in delubris ornãdis cõſtituebãt.

Maximo conuentu. Paulo poſt ciuium R. conuentum fuiſſe dicit.

Societatis amicitiaq;. Nã ſocium hunc atq; animum populi R. appellatum fuiſſe, poſterius conſtabit.

Violatum Regem. Nam iis qui viuunt in regno, regale nomen magnum & ſanctum eſſe videtur: vt ipſe in Maliniana ſcribit.

A *Qui approbarint.* Id eſt,ſenatus. Iudices enim omnes hi ex ordine ſenatorio fuerunt.

Liberæ ciuitates. Liberæ ciuitates, immunes, & quæ ſuis vtuntur legibus,in quibus magiſtratui Populi R. ius dicere non licet.

Q. Catule te appello. L.Scipione,C.Norbano coſſ. Capitolium conflagraſſe,eiúſque retinendi curam, L.Syllam ſuſcepiſſe neque tamen dedicaſſe,Cornelius Tacitus lib.xix.memoriæ prodidit.Hoc ſolum, B inquit,fœlicitati negatum.Q.igitur Catulus dedicauit,eiúſque nomen inter tanta Cæſarum opera vſq; ad Vitellium manſit. Hinc illa inſcriptio Romæ Capitolij ruinis effoſſa Q. Lupatius Q. F. Catulus Coſ. ſubſtructionem & tabularium de S. C. faciendum curauit Capitoliũ Q. Catulus dedicauit, quod Sylla,qui reſtituere cœperat,morte interceptus perficere non potuit.

Illa flamma diuinitus excitata. Lactantius lib. de falſa ſap.3.cap.7. Capitolium inquit, quod eſt Romanę vrbis,&religionis caput ſummum,non ſemel, C ſed ſæpius fulmine ictũ conflagrauit. Homines autem ingenioſi quid de hoc exiſtimauerint,ex dicto Ciceronis apparet: qui ait diuinitus extitiſſe illam flammam, cum quæ terreſtræ illud domicilium Iouis deleret, ſed quę ſublimius magnificentiúſque depoſceret.

Omni è conuentu Syracuſano. Alij libri, Omnes,accuſandi caſu.quod non puto immutandum.

Hæreditariis ornamentis. Dictum eſt iam aliquoties Verrem à Chelidone clientela ſua & amica hæ- D redem inſtitutum fuiſſe.

Quid huic ſacri. Argumentum eſt ex cauſa remota.Nam cauſſa rem aliquam aut ſacram aut religioſam habendi, eſt metus diuini numinis:hoc eſt,pietas.Quare quo in homine metus Dei nullus eſt,is nihil neque ſacri neque religioſi quicquam ducit.

Athenis mineruam. Quibus omnibus de rebus libro accuſationis primo dictum, & commemoratum eſt.

Segeſta. Quinta pars huius Orationis,quæ furtũ E Verris continet, in ſimulacro Dianæ Segeſtanæ quod cum religioſiſſime colebatur à P. Africano, Carthagine capta Segeſtanis reſtitutum fuerat:eiuſque beneficij monumentum atque indicium in baſi conſtitutum.

Ab Aenea fugiente. Nam Æneæ & Antenori ſolis,Achiui Troia capta pepercerũt:qua de cauſa Æneas domo profugus,in Siciliam,ſedes quærẽs,delatus eſt:vbi oppida quædam condidiſſe dicitur.Strabo tamen libro VI, à Philoctetæ comitibus, qui F Crotonem commigrarunt,conditam Segeſtam putat: quos Philoctetæ vnà cum Ægeſto Troiano trãſmiſerat in Siciliam. Thucydides autem omnino à Troianis conditam ſcribit,neque nominatim quem quam auctorem commemorat. Eius verba ex libro VI.ſubiiciam. Ἰλίου δὲ ἁλισκομένου, τῶν Τρώων τινὲς διαφυγόντες Ἀχαιοὺς, πλοίοις ἀφικνοῦνται πρὸς τὴν Σικελίαν, καὶ ὅμοροι τοῖς Σικανοῖς οἰκήσαντες, ξύμπαντες μὲν Ἔλυμοι ἐκλήθησαν πόλεις δ' αὐτῶν Ἔρυξ τε καὶ Ἔγεστα.

Verumetiam cognatione. Nam,vt ſcribit Virgilius, Romanæ ſtirpis origo Æneas.

Tranſlatum Carthagine. Alij libri,Carthaginem: & ſic emenda.De Scipione autem idem Appianus teſtatur libro extremo. ἐς δὲ Σικελίαν ἔπεμπεν, ὅσα Καρχηδόνιοι σφῶν ἀναθήματα κοινὰ πολεμοῦντες ἔλαβον ἐλθόντας ἐπιγνώσκειν καὶ κομίζεσθαι. ὃ καὶ μάλιστα αὐτὸν ἐδημαγώγησεν, ὡς μὴ τοῦ δυνατοῦ φιλάνθρωπον.

Propter eximiam pulchritudinem. Notandum ἐξόμορφον,religionem ſimulacro, propter pulchritudinem & artificium attributam.

P. Scipio. Pauli Æmylij filius,à Scipionis Africani maioris filio adoptatus.

Eo maiori odio. Nam contrariorum vis ex contẽtione & comparatione facilius intelligitur.

Himera. Qua de re Verrina III. dictum.

Phalaris. Tyrannus apud eoſdem crudelis & immanis in quem vniuerſa illa ciuitas impetum fecit.

Metu terreri. Prohiberi,impediri me facerent.

Domum populi R. Tot librorũ conſenſus ſequendus eſt.Fieri tamẽ poteſt vt nota IMP. effluxerit,atque ita Cicero ſcripſerit, Donum Imperatori populi R. illud eſſe dicebant,nuſquã enim niſi ex Africani nomine inuidia quæritur, ſic ꝫ. Cùm Imperator populi R. vir clariſſimus &c. Item,Certiorem te faciunt P. Africanum Carthagine deleta ſimulacrum Dianæ maiorib. ſuis reſtituiſſe, idque apud Segeſtanos eius Imperatoris nomine poſitum ac dedicatum fuiſſe.

Omnia prouinciæ fora. Dictũ eſt iam aliquoties in quibuſdã prouinciis oppida certa fuiſſe, vbi Magiſtratus ius dicerent: & quò promitti vadimonia ſolebant.Ea Fora Latinè dicebantur.

Barbaros operarios. Operarij,ſerui,ſed valentes & robuſti,& nati ad onera ferenda. Eos in re ruſtica non minores annis XXII parandos eſſe, Varro lib. I.teſtatur.

Vnxiſſe vnguentis. Mos Græcorum,vt honoris cauſa vnguentis vngerent. Hinc Plato repertum in ciuitate ſua poetam ita iubet accipi, vt vas vnguento plenum in ipſius caput effundatur, & lana capiti imponatur,ita extra vrbem honore illo affectus educatur.

Liberorumq́; tuorum. Propter damnationem & æſtimationem litis.

Inuitis diis. Iratis & propter religionem eorum violatam infeſtis.

In pace. Quaſi ij religioſius in pace,quàm in bello colantur qua de cauſa milites impij à Poetis appellantur.

Recuperauit. Quomodo recuperauit,quam non amiſerat,Reſpõdetur,religionem ſimul cũ loco,id eſt,eã quæ illo in loco ei tribuebatur. Nã colebatur quidem ab hoſtibus,neque omnino religionẽ amiſerat:ſed eius tantum loci cultum amiſerat.

Verumetiam P. Africani. Videtur maius crimen facere, Africani memoriã, quã Deorũ religionem violatam, ſed propterea, quia Deorũ vltio tardior eſt,Scipionũ verò, qui Romæ opibus & copiis florebãt,multo paratior, vt veriſimile ſit Verrẽ magis hominum quàm Deorum offenſum pertimuiſſe.

Te nunc P. Scipio. Apoſtrophe ad P. Scipionem, non iudicẽ,ſed aduocatum Verris, in ſubſelliis vnà cum aliis illius defenſoribus ac patronis ſedentem, nobiles enim complures Verri aduocatos fuiſſe G pro locis intelligitur.

Qui non obtruſit aliqua ex parte. Obtriuit, opinor,melius legeretur.

Aut fortuna hominibus,aut natura. Fortunæ bona externa:naturæ corporis & animi bona (vt opinor) attribuit.

Non præcerpo fructum officij tui. Non præripio tibi laudem,quàm mereri iſto officij genere poteris.

Ne iſta

Ne iſta præclara nobilitas. Ironice ſimul & acerbè dictum. Nam planè & Latinè dixiſſet VT ISTA. Senſus eſt igitur Hominis nobilis partes ſubibo, quaſi ignaui & inertis: & non modo Reipub. verum etiam familiæ generiſq; ſui dignitatem negligentis. Ita præclara illa nobilitas cauſam de populo R. querendi habebat, quod hominibus nouis induſtriis honores mandet, cum tamen nobiles inertes prætereat.

Sit apud alios. Senſus eſt; ſi Scipiones vſque eo maiorum ſuorum virtutem ac memoriam aſpernantur, eſto: erit apud eos maiorum ſuorum imago quæ in illorum atriis conſeruabitur. At alij qui virtutem eorum defendunt, ipſorum laude & gloria tanquam imitatores ornabuntur. Amara exprobratio eſt in P. Scipionem, Verris aduocatum.

Eſt aliqua mea pars virilis. Partem illi aliquam debeo gratiæ, eam videlicet quam vnus aliquis ex ciuibus deberet. Græci καθ' ὅσον ἐπιβάλλει μέρος ἑκάστῳ.

In his artibus pro mea parte verſor. Artibus dixit pro virtutibus: veteres enim ſic loquebantur; ac propterea Inertes eos vocabant, qui virtutibus carebant Cicero de Finib. lib. II, Sed luſtremus animo non has maximas artes, quibus qui carebant, inertes à maioribus nominabantur.

Quæ cognatio. Hoc dicit, Homines virtutem colentes nō minori cognatione inter ſe deuincti ſunt, quàm qui eiuſdem ſunt nominis ac generis.

Carthagine captum. Omnes alij libri conſentiunt. Locus tamen poſtulare ſic videtur, Carthagine capta recuperatum.

P. Seruilio. Iſaurico de cuius rebus geſtis Verrina III. dictum eſt.

Cuius ampliſſimum in orbe terrarum. Syllanis temporibus templum Iouis in Capitolio igne conſumptum, à Q. Catulo refectum, ac dedicatum eſt. Florus, Plutarchus, Appianus.

Et quidem. Fortaſſe in aliquo manuſcripto reperiretur Equidem.

Tantum dolore afficior. Tanto dolore, ſcriptum habebat codex manuſcriptus: & ſic puto emendandū.

At hoc ſolum. Sexta Orationis pars, de ſigno Mercurij Tindaritanis per vim erepto, & eius ciuitatis Magiſtratu ſummo in ærea Marcelli ſtatua equeſtri diuaricato ac deligato.

Meſſanam deportaret. Vbi eam nauim habuiſſe dixit, in quam omnia imponenda & exportanda curabat.

Proagoro. Paulo poſt ſummum eius ciuitatis Magiſtratum appellat.

Prætoris accerſitus nuntio. A Prætoris accerſitus: vetus codex, & ſic emenda.

In conuentu palam. In foro Tindaritano, vbi forum agere prætor & ius dicere cum ſolitus eſſet, negotiatores conuenire conſueuerant. ſed dictum eſt hac de re aliis ſatis multis locis.

Recentiſſima erant. Nam paulò antè Prætor in ea prouincia fuerat.

Diuaricari ac deligari. Nonius Marcellus, Diuaricari, inquit, diſtendi. Ductum ab his, qui vitio naturæ ita ſunt pedibus diſcretis, vt eos in diuerſum habeant ſeparatos. & hunc locum citat.

Vinctus in aere. Ære, legendum eſſe locus ipſe ſua ſponte declarat.

Diſpoſitè iſtum accuſare. Id eſt, Diſtinctè, atque diſtributè. Hoc dicit, quia pertinere hoc crimen ad

A librum ſequentem videbatur.

Hoc crimine. De homine innocenti tanto cruciatu affecto.

Eſt peculatus. Locus oſtendit quid inter peculatus & repetundarum iudicium interſit. Illo tenetur qui rem populi R. hoc, qui rem ſociorum & prouincialium auerterit.

Marcello huic Æſerninoq. Æſernia, vrbs Samnitium in Italia: vnde hunc C. Marcellum fuiſſe opinor, & ob eam cauſam, vt ab alio C. Marcello di-

B ſcerni poſſet, Æſerninum appellatum. Huius in Bruto mentio fit his verbis, M. Marcellus Æſernini pater, non ille quidem in patronis, &c. Plinius lib. XII. Marcelli Æſernini libertum quendam ſpadonem Theſſalicum prædiuitem fuiſſe ait, qui plantanum in ſuburbana ſua tranſtulerit.

Publice legatum. Delectum vt vulgus loquitur, deputatum vel commiſſarium. nam hac quoque in re legati nomen ponitur.

Dixit hoc. Non memini me ſimilem locutionem

C animaduertiſſe. Dixit ille & illi homines nobiliſſimi. Obſeruanda eſt igitur, & conſulendi libri veteres ecquis reperiatur in quo DIXERE ſcriptum inueniatur. Ecce tamen in Bruto locum iam video non ex diſſimili admodum genere: in quo ſcriptum ita eſt. Tum etiam Magiſtri dicendi multi ſubito extiterunt. tum Leontinus Gorgias Thraſimachus Calchedonius, Protagoras, Abderites, Prodicus Cius, Hippius Elæus, in honore ma-

D gno fuit.

Quid Agrigento. Septima huius libri pars, de Apollinis & Herculis ſimulacris, quę apud Agrigentinos religioſiſſime colebantur per vim à Verre ſublatis.

Nomen Myronis. De Myrone dictum eſt initio huius orationis, Plinius eo quem citauimus loco ſcribit hunc Apollinem feciſſe quem à Triumuiro Antonio ſublatum reſtituit Epheſiis, Diuus Auguſt. admonitus in quiete.

Improbos. Hoc nomen quo pertineat non ſatis di-

E ſpicio: niſi fortè hoc amplius ATQVE IMPROBOS Cicero ſcripſerit, aut fortè NEFARIVM ſingulari numero legendum ſit: neutrum tamen ſatis placet. Siquis Codex vocem illam abindicaret, facile me adſtipulatorem haberet.

Etenim iſte Agrigenti. Tota hæc periodus neque cum ſuperioribus, neque cum inſequentibus verbis congruere videtur. deniq; quorſum iſtud ETENIM pertineat, dici non poteſt. Ego, vt liberè quod ſentio, exponam, totum hunc verborum ambitum à

F priore librario prætermiſſum, poſt ad marginem aſſcriptum, arbitrarer ab altero deſcriptore alieno loco poſitum fuiſſe & aliquanto ſuperius, ad illa ſcilicet verba, QVOD ISTE IVDICES CVM CLAM FECISSET, attexendum eſſe: eúmque integrum parenthefis nota includendum: vt mox poſt verbum PLACEBANT, illud ſubiungatur: CVM AD SVVM SCELVS, &c. Coniecturam adiuuat quod narratio inſequens de nocturna Herculis oppugnatione aptiſſimè cum illo vigiliarū agendarū præcepto cōgruit.

G *Rictus eius ac mentum paulò ſit attritius.* Nonius Marcellus, Ricta, inquit, neutri generis. Lucretius, Mollia ricta tremunt duros nudantia dentes. Marc. Tull. De ſignis, Vt rictum mentumq; eius paulo ſit attritius. Ego nihil muto. tantum eos quæſo, quibus antiquorum codicum facultas erit, vt hanc ſcripturam ratione aliqua confirment, aut repudient.

Non ſolum id venerari, verumetiam oſculari ſolerēt.

Hunc in precando oſculandi morem expreſſit Homerus Ἰλιάδ. α. vbi Iunonem Iouem precantem inducit.

Καί ῥα πάροιθ' αὐτοῖο καθέζετο, καὶ λάβε γούνων.
Σκαιῇ δεξιτερῇ δ' ἄρ' ἀνθερεῶνος ἑλοῦσα,
Λισσομένη προσέειπε Δία κρονίωνα ἄνακτα.

De contrectatione quoque Arnob. cont. gent. lib. VI. Ita enim, inquit, non videtis ſpirantia hæc ſigna, quorum plantas & genua contingitis, & contrectatis orantes. De mento Plinius lib. XI. cap. XLV. Antiquis Græciæ in ſupplicandis mentum attingere mos erat.

Conuulſis repagulis. Repagula ſunt (vt Verrius ait) quæ patefaciendi gratia ita figuntur, vt ex contrario quæ oppangantur. Hæc Feſtus lib. XVI. vbi hunc locum citat.

Homines moliebantur. A moriendo moliri dictum inquit Feſtus. Itaque verbum eſt magnum conatum vimq; ſignificans. Sic Verrina III, Hic Verres quod moliare nihil habes.

Hunc immaniſſimum Verrem. Ludit in nomen Verris, cùm in Apri mentionem incidiſſet. De Apro Erymanthio nota eſt fabula.

Chryſas eſt. Octaua pars orationis, de tentato Aſſorinorum templo, ſpoliata æde matris magnæ apud Enguinos, Cereris ſigno religioſiſſimo è fano Catinenſium & altero Iunonis Militenſium ſublato.

Æditui cuſtodéſque maturè ſentiunt. Gellius lib. XII. cap. X, In Verrem, inquit, M. Tullij, in exemplaribus fideliſſimis, ita inueni ſcriptum, Æditimi cuſtodéſque maturè ſentiunt. In libris autem vulgariis, Æditui ſcriptum eſt. M. Varro in lib. II. ad Marcellum, de Latino ſermone, Æditimum dici oportere cenſet, magis quàm Æditu um. quòd alterum ſit recenti nomine fictum, alterum antiqua origine incorruptum. hæc Gellius. Eiuſdem Varronis verba hæc ſunt ex lib. I. de Re ruſt. Sementinis feriis in ædem Telluris veneram rogatus ab Æditimo, vt dicere didicimus à patribus noſtris: vt corrigimur à recentibus vrbanis, ab Æditu o.

Hæc Scipio ille non intelligebat, homo doctiſſimus atque humaniſſimus. Gellius lib. XIII, cap. XV, Humanitatem, inquit, veteres appellauerunt id propemodum quod Græci παιδείαν vocant, nos eruditionem inſtitutionémque in bonas artes dicimus: quas qui ſinceriter cupiunt appetuntque, ij ſunt vel maximè humaniſſimi. Eius rei Nonius Marcellus teſtimonium hoc protulit ex Varronis rerum humanarum lib. I, Praxiteles qui propter artificium egregium, nemini eſt paulum modò humaniori ignotus.

Cereris apud Catinenſes. Hunc locum Lactantius protulit lib. de Origin. erroris I, cap. III. vbi ait, huius Cereris tantam fuiſſe religionem, vt adire templi eius ſecreta penetralia viris nefas eſſet.

Illius fani antiſtites. Omnes libri veteres, Antiſtitæ. quod Gellius & Priſcianus verum eſſe confirmant. Plautus etiam in Rud. ſic loquutus eſt, Qui propè hîc adeſtis, quique auditis clamorem meum, Ferte ſuppetias, qui Veneri Veneriæque antiſtitæ.

Catinenſium legibus. Inſtituto Catinenſium, ſenatus Coniunctus rerum Capitalium iudicia exercebat. Hoc addidit propter inuſitatam Romæ iudiciorum rationem. Nam vt infrà ſcribit, Orat. inſeq. ad ſenatum deueniet qui de Verre ſupplicium ſumat? non eſt vſitatum non ſenatorium.

Rem indicat. Aduertendum iudicare rem pro

A cognoſcere & conſilio iudicum quærere.

Virorum ac mulierum. Non dubito quin VIRGINVM priore loco reponendum ſit; nam (vt ſuprà dixit) ſacrum hoc per Virgines ac mulieres confici ſolebat.

Inſula eſt Melita. Diodorus lib. VI, eam à Syracuſis ſubeſſe ait ſtadia octoginta, eius incolas fortunatos haberi, quoniam & varij generis exercent artes, & optimas faciunt lineas telas, tum tenuitate, tum mollitie inſignes.

B *Maſiniſſæ Regis.* Hæc eadem Valerius Maximus, lib. I. cap. I.

Certos homines. Locutio Ciceroni familiaris, pro vnius huius rei cauſa delectos: data opera paratos.

Sententiam per tabellam feretis? Quid opus fuit addere, Per tabellam? vt ſi minus hominum exiſtimatione, ſaltem criminis atrocitate ab rei tam nocentis abſolutione deterrerentur.

Earum rerum inficiandi. Notanda locutio, Facul-
C tatem earum rerum inficiandi. pro Eas res; cuius locutionis ſimiles aliis quibuſdã locis obſeruauimus.

Vetus eſt. Nona pars orationis, de Cereris ſigno, (quod omnium longè ſanctiſſimum habebatur, & ab Ennenſibus ſumma religione colebatur) ex eorum templo ſublato. Vide Lactantium lib. de orig. err. II. cap. 4.

Vetus eſt hæc opinio. Cum hoc loco iuuabit conferre Diodori Siculi principium lib. VI. vbi hæc eadem ferè ad verbum commemorantur.

D *Inſitum atque innatum.* Id eſt, vt ad id credendum non tam opinione, & maiorum inſtitutis, quàm ipſa natura duce veherentur.

Quam eandem Proſerpinam. Terrena vis omnis atque natura Diti patri dedicata eſt, quis Dis, vt apud Græcos πλούτων quia & recedant omnia in terras, & oriantur à terris. Is rapuit Proſerpinam quod Græcorum nomen eſt. Ea enim eſt quæ περσεφόνη Græce nominatur: quam frugum ſemen eſſe volũt, abſconditámque quæri à matre fingunt. Mater au-
E tem eſt à gerendis frugibus Ceres tanquam Geres. Hæc noſter II. de nat. Deor.

Vmbilicus Siciliæ. Var. hæc ipſa de re li. de lin. Lat. VI. Ennius, ô ſancte Apollo, qui vmbilicum certum terrarum obtines. Vide apud Varronẽ cætera.

Lectiſſimi flores omni tempore anni. Ea de re Strabo his verbis in ſexto, διὰ δὲ τὸ εὐλείμονα εἶναι τὰ περικείμενα χωρία, καὶ ἀνθηρὰ, τὴν κόρην ἐκ σικελίας πεπιστεύκασιν ἀφικνεῖσθαι, δεῦρο ἀνθολογήσουσαν. ἐκ δὲ τούτου ταῖς γυναιξὶν ἐν ἔθει γεγονέναι, ἀνθολογεῖν τε
F καὶ στεφανηπλοκεῖν, ὥστε ταῖς ἑορταῖς αἰσχρὸν εἶναι στεφάνους ὠνητοὺς φορεῖν. Nonnulli autem ex vetuſtis libris reponunt LÆTISSIMI. quod non diſplicet.

Cum infulis ac verbenis. Infulæ, ſacerdotum inſignia dicebantur, quibus ornati ſacra diis faciebant. De verbenis Plinius lib. XXII. cap. II, Verbena, inquit, gramẽ eſt, ex arce cũ ſua terra euulſum: ac ſemper & Legati cùm ad hoſtes, clarigatúmque mitterẽtur, id eſt res raptas clarè repetitũ, vnus vtiq; Ver-
G benarius vocabatur. hæc ille. Sed poſteà tranſlatum verbũ eſt ad omnes herbas ex loco puro collectas: quæ ſacris rebus adhiberentur.

Non illi decumarum imperia. i. decumæ imperatę.

Vt mihi non ciues illius ciuitatis, ſed omnes ſacerdotes, omnes accolæ, atq; antiſtites Cereris eſſe videantur. Accolæ dictũ puto pro Populares, ſiue Cõciues, id eſt δημόται: Eſt enim ſenſus, Quemadmodum vrbs, non

non videtur vrbs, ſed fanum: ſic ciues non videntur ciues Ennæ, ſed ſacerdotes & concilies Cereris, quę vrbem illam inhabitat. Sic Liuius libro x, qui eundem agrum, nempe Hetruſcum, colerent, accolas vocauit. Loquitur de Hetruſcis, qui Gallos in agri partem accipere recuſabant. Non tam, inquit, quia imminui agrum, quàm quia accolas ſibi quiſque adiungere tam efferatę gentis homines horrebat. Et paulo pòſt, Samnites, inquit, Hetruriæ populi demonſtrabant habere accolas Gallos inter ferrum & arma natos, &c.

Hæc conſtituta. Nihil muto, vetuſti libri auctoritatem expecto. in quo ſi INSTITVTA reperiant, lubenter eam locutionem cum hac recepta commutabo.

Sancire nos velle oporteret. Sancire, (inquit Seruius) eſt ſanguine fuſo confirmare. Hinc noſter in orat. pro Balb. ſanctiones ait ſacrandas aut genere ipſo, vt obteſtatione & conſecratione legis: aut pœna, cum caput eius qui contra facit conſecratur.

Appellari Græca voluerunt. Noſter in ea pro Balbo, Sacra Cereris, iudices, ſumma maiores noſtri religione confici ceremoniáque voluerunt. Quæ cum eſſent aſſumpta de Græcia, & per Græcas ſemper curata ſunt ſacerdotes, & Græca nominata.

Viſus etiam Vrbis omnium pulcherrima. Legendum putarem, Græcarum omnium pulcherrimæ. vt paulò infra, Vrbem Syracuſas maximam eſſe Græcarum omnium. Eſt autem hæc orationis pars decima in qua de Syracuſorum vrbis templis compluribus ſpoliatis & direptis commemorat. & M. Marcelli qui vrbem cępit victoriam temperantiam cum Verris aduentu & latrocinio comparat.

A M. Marcello Syracuſæ. Hæc apud Liuium lib. xxv. & nos initio Verrinæ IIII. ſummatim expoſuimus.

Conſtitutas. Diuturna pace & Siculorum fidelitate fundatas & conſtabilitas.

Forum Syracuſanorum. Verrina VII, infrà & de portu Syracuſanorum eodem lib.

Noſtris claſſibus. Quo neque Carthaginienſium neque noſtræ claſſes vi & armis adire potuerant.

Cilicum myoparoni. Quos dicat Cilices, dixi ſuprà.

Cui nomen Arethuſa. Amnes quidam odio maris ipſa ſubeunt vada, ſicut Arethuſa, fons Syracuſanus, in quo redduntur iacta in Alfeū. Hęc Plinius lib. II. cap. III. Poetæ fingunt virginem ab Alfeo adamatam, cum eius vim effugere non poſſet, à Diana in fontem commutatam eſſe: qui ne amatoriis aquis miſceretur, cuniculis in Siciliam profugit. Hæc Ouid. Metamorph. v.

Ornatiſſimum Prytaneum. Athenis πρυτανεῖον dicebatur locus, in quo οἱ πρυτάνεις iudicia exercebant, & de Rep. benemeriti publicis ſumptibus alebantur. Ad eius ſimilitudinem alterum fuiſſe Syracuſis Prytaneum apparet.

Qui Theſmotes vocatur. Aldinus liber, & alij nonnulli, Themictes. Ego aut Theſmotetes legendum putarem, aut Themiſtes. Theſmotetis autem nomē qua de cauſa tributum eſſet Apollini, coniectura aſſequi non poſſum. neque enim legum lator Apollo vſquam, quòd ſciam, fingitur. quare Themiſtes ſatius putarem: cum Themis, vt Suidas auctor eſt, quondam ante Apollinem vaticinandi munus obierit. ὅτι δὲ Θέμιστες οὐ μόνον δίκαι, ἀλλὰ καὶ μαντεῖαι, καὶ βουλαὶ δῆλον ἐκ τῶν παλαιῶν, inquit Euſtatius in lib. Odyſſ. x. quod etiam Ammianus Marcel. à Poetis fictum teſtatur lib. XXI. Sunt tamen qui Temenites legant: de quo eſt apud Suetonium in Tiberio.

Partitione ornatus. Nam neque pro victore egiſſet, ſi plane omnia reliquiſſet, neque pro humano ſi omnia ſuſtuliſſet vtriuſque igitur rationem habuit & victoriæ & humanitatis.

Ad ædem Honoris atque Virtutis: Ædem Honoris ad portam Collinam ſitam eſſe, ipſe in libro de legib. II. declarat. De vtraque idem lib. de nat. deor. II, ſcribit his verbis, Vides Virtutis templum, vides Honoris à M. Marcello renouatum, quod multis antè annis erat bello Liguſtico à Q. Maximo dedicatum? Et Liuius lib. VII tertiæ decadis, Marcellum aliæ atque aliæ obiectæ religiones tenebant: in quibus, quod cum bello Gallico ad Claſtidium ædem Honori & Virtuti vouiſſet, dedicatio eius à Pontificibus impediebatur, quòd negabant vnam cellam amplius quàm vni deo rectè dedicari. Ita addita Virtutis ædes, approperato opere.

Domum ſuam. Nam illa domus inanitas ſummæ continentiæ & temperantiæ argumentum fuit. Cuius autem tanta continentia præditus, maiori vrbi ſuæ, quam cætera ornamenta omnia ſplendori & gloriæ eſſe ſolet.

Forum & iuriſdictionem. Hoc loco, Item vt aliis non paucis, iuriſdictionis nomen generaliter pro iure, quod à prætoribus Magiſtratibusue omnibus redditur vſurpatur.

Qui tamen in bello religionum iura. Quæ ſunt in bello iura religionum cum paulo poſt dicat, ſacra omnia, adepta victoria, profana fieri? Sed ita locutus eſt, cum præter rei militaris inſtituta, & conſuetudinem quæ in pace religionum iura habentur, ea ab hoſte victore conſeruantur.

Pugna erat equeſtris Agathoclis regis. Vide Iuſtinum lib. XXII.

Commemoratione. Modò Commemorationem pro agnitione & memoria vſurpauit: vt ſit quia eos ſe viuos ac tyrannidem obtinentes vidiſſe memorarent.

Quid de valuis. Fores in liminibus profanarum ædium, Ianuæ nominantur, inquit hic ipſe lib. II. de natura Deor. valuæ ergo ſacrarum ædium ſunt.

Vllo tempore fuiſſe. Sunt qui ex antiquis libris VLLO TEMPLO corrigant. Ego, vllo in templo, potius reponerem.

Honeſtius eſt. Nam victores non modò quod ſibi emolumento eſt diripiunt, ſed etiam quod victis hoſtibus voluptati fuit diſperdunt.

Argumenta erant in valuis. Argumenta eodem modo dicuntur vt ſigna: quibus res aliqua ſignificatur, & de re quapiam fit exiſtimatio. Virgilius libr. VII. quà Turni arma deſcribit.

At leuem clypeum ſublatis cornibus Io
Auro inſignibat, iam ſetis obſita, iam bos,
Argumentum ingens, & cuſtos virginis Argus.

Quem in locum Seruius interpres, Argumentum, ait, fabula. vt Cicero, Argumenta erant in valuis, &c.

Gorgonis os pulcherrimum, crinitum anguibus. Perſpicuè rectum. cum in aliis omnibus aliter & mendoſè, opinor, ſcriptum ſit, Cinctum anguibus; quod ex fine libri quarti Metamorph. intelligitur.

Bullas omnes aureas. Bullas dicit, clauorum capi-

ta:quòd inſtar,opinor,bullæ haberent. Plautus in Aſinaria,Iuſſine in ſplendorem dari bullas has foribus noſtris?

Etiámne gramineas haſtas? Fraxineas legendum putarem. Cùm enim procera ſit fraxinus, & teres, haſtis accommodata eſt.vnde Achillis haſta fraxinea apud Homerum Iliad π. πηλιάδα μελίην, τὴν πατρὶ φίλῳ πόρε χείρων.Mirum eſt tamen Seruium, (ſi quidem illa verba ſunt Seruij) hunc locum ſic protuliſſe, Gramineum in campum, id eſt graminoſum. Cicero De ſignis. Etiámne gramineas haſtas?

M.Syllanionis. Probabilior quorundam ſcriptura,Annei, pro Marci: quod Romanum nomen eſt. Fuit autem Syllanion inſignis ſtatuarius,in quo hoc Plinius ſcribit memorabile fuiſſe, quòd nullo doctore nobilis fuit.

Homo elegantiſsimus. Qui operum liniamenta ſolertiſſimè perſpicit:eáque ſubtiliter iudicat.

Si quando aliquid. Corrigendum putarem, Si quando quis aliquid.

Aedem Felicitatis. In ea Praxitelis ex ære pulcherrima ſigna fuiſſe Plinius ſcribit: in quibus & Veneris,quæ cum ipſa æde incendio conflagrauit, Claudij principatu. Item alibi, Fuere, inquit, & Theſpiades ad ædem Felicitatis,quarum vnam adamauit eques R.Iunius Piſciculus.

Monimentum Catuli. Capitolium.

In alicuius iſtorum Tuſculanum. Plinius lib. xxxv, De Hortenſij Tuſculano loquitur, in quo ædem illum feciſſe ſcribit tabulæ Argonautarum à Cydia factæ,quam H-S CLXIIII emerat. Ædes enim hæ quoque appellabantur: vt mihi non Ædilibus, proximo verſu, ſed Ædibus potius legendum eſſe videatur. nam de hoc more veterum apparet ex æde Apollinis,in qua Lucullus Pompeio & Ciceroni cœnam apparauit.Tuſculum autem,oppidum eſt vrbi proximum, & vt Strabo ſcribit,in ipſius vrbis conſpectu.Eius ager Tuſculanus dicitur, in quo ciues R.complures villas habebant. De Tuſculano agro,Strabonis verba quæ de Græco expreſſi, ſubiiciam. In Albano colle,inquit,ſitum eſt Tuſculum, oppidum non paruis ornamentis inſtructum.Ornatum eſt autem vndique conſitionibus & ædificiis: ſed multo maximè iis quæ ſunt verſus Romam. Nam ibi Tuſculanus eſt collis, vbertate agrorum, & aquationibus inſignis, pluribus in locis ſenſim & leuiter aſſurgens, villáſque complectens magnificentiſſimas. Huic Albano monti continentia atque adiuncta ſubſunt eadem bonitate & magnifico ornatu prædia. Hinc campi ſunt, quorum partim Romæ.eiúſque ſuburbiis,partim verò mari adiuncti ſunt.ſed qui cum mari continentes ſunt, minus ſunt ſalubres.Hæc Strabo.

Spectet eorum ornatum. Nonnulli FORVM ex ingenio corrigunt. nam forum ab ædilibus ornari ſolere, ſignis commodatis, aliis locis dictum eſt. Vſitatam tamen lectionem retineo: ſi modò ædibus pro ædilibus legatur. nam forum ornari ſolere ſignis à ciuitatibus Græcis commodatis ſæpe antea dictum eſt. Itaque vnde apportata eſſent,ſolas fori ornatus non indicabat. vide infrà.

Ad deferenda quàm ad aufferenda. Deferre igitur eſſe vult, huc illud deportare, quod baiulorum & operariorum eſt. Aufferre verò, ſemel ſuam in domum,id quod emptum, aut alio quouis modo paratum eſt, aſportandum locare & ſibi aufferre.

A Sic paulo ſuperius dixit, Quod iſte ſi portare potuiſſet,non dubitaſſet aufferre.

Vrion nominant. Templum οὐρίου Διὸς inter Boſphorum Thracium & vrbem Trapezontem fuiſſe, auctores ſunt Arrianus ἐν περίπλῳ Ponti Euxini, & Stephanus in libro de vrbibus.

In Capitolio videmus. Haud ſcio an potius VIDIMVS in præterito tempore legẽdum ſit:quippe cùm nuper Capitolium deflagraſſet, qua de B cauſa modo paulo ante dixi. Si recordari voluerits quanta religione fuerit, quod in Capitolio poſuerat Flaminius.

Flaminius ita ex æde ſua ſuſtulit. Sua,id eſt,Iouis. Plutarchus in vita Syllæ,Flaminium ſubacta Macedonia non modò à Græcorum templis temperaſſe ſcribit,ſed etiam dona illis & ornamenta complura addidiſſe.

Etiam Archimedem illum. Archimedes Geome- C tra nobiliſsimus,de quo vide Liuium libro Decadis tertiæ quinto,Ciceronem lib.de finib. v,& Val. Max.lib.VIII.

Nullum denique ornamentum. Omnes libri veteres. Vllum denique, à quorum auctoritate non diſcedimus.

Niſi fortè exiſtimatis. Ironia. Non enim iudiciorum ſeueritas ad Græcos homines à vendendo aut emendo deterrendos pertinebat: ſed ad Romanos, qui ea iudiciorum metu Græcis hominibus D relinquebant.

Turpitudinem ſummam. Quaſi pluris paucos aliquot numulos, quam deos patrios & religionem à maioribus traditam faciant.

Hæc eſſe quamplurima apud ſocios. Socij,ſunt fœderati populi & immunes. Vectigales, qui vectigal incertum,vt decumas: Stipendiarij, qui certum vectigal, quod ſtipendiarium dicitur, veluti certam pecuniam, quotannis populo R. pendunt. vide infrà.

E *Vt imperio noſtro.* Nam illa patientia, quàm benignè ac liberaliter à nobis haberentur, æſtimandi copiam præbebat.

Marmorea Venus illa ne auferatur. Omnes, quos vidi, codices conſentiunt. Video tamen, qui NE particulam tum ex hoc, tum ex proximo loco tollendam putent: ſed qua ratione adducti in eam opinionem venerint,non explicarunt.itaque dum illi cauſas huius correctionis afferant,receptam lectionem conſeruabimus. Etenim niſi planè nihil vide- F mus, non alia ſententia dixit Plautus, Quem quidem ego vt non excruciem, alterum tantum auri non meream.Non alia hic noſter in lib.de Finibus. Quid merearis,vt te dicas in eo magiſtratu omnia voluptatis cauſa factūrum eſſe?

Illa ne auferatur? Placet merere vt ILLA auferatur: quod ab aliis ex antiquo libro annotatum eſt. item vt mox: Vt Europam amittant. Nam vetus locutio eſt. Merere vt auferatur: pro eo quod vulgo dicimus, Lucrari.

G *Iacchum aut Parthalum*? Iacchus, Bacchus dicebatur, ἀπὸ τοῦ ἰαχεῖν. & vox initiatorum erat ἴακχ' ὦ ἴακχε. Paralum autem vt aliis in libris, non Parthalum legendum eſt. Fuit autem Paralus nauis longæ,vt ſcribit Plin.inuentor.& Plut. ac Thucyd. ſacram nauim incredibilis celeritatis πάραλον dictã tradunt:qua Athenienſes,cùm grauior aliquis caſus vrgeret,vti ſolebant.

Atque

Atque vt cæteros. Vndecima & poſtrema orationis pars, de Senatu Syracuſarum vrbis, quem Verri propter acceptas ab eo iniurias infeſtum fuiſſe oſtendit, vt laudationem ab iis Verris cauſæ miſſam eluet, ſimúlque Mamertinæ ciuitatis legationem, quæ pro Verre ſola propugnabat, acriter excogitat.

Si nobis videretur. Comiter & honorificè hoc dicitur: vt in formula dimittendæ concionis: Si vobis videtur, diſcedite Quirites. Plinius lib. 11.

Primo fuit dubium. Ne populi R. ſenatores nimiam de ſua dignitate & amplitudine decedere viderentur.

Quid ſalutis. Salus erat prouinciæ, qui eam iniquo & auaro imperio vexaſſet legibus damnari, vt qui poſtea ſuccederent exemplo edocti, moderati & continentes eſſe diſcerent.

Inauratam ſtatuam. Hac de re dictum eſt Verrina IIII.

Quantum dicendo aſſequi poterat. Vult intelligi Latinè Siculos loqui conatos: cùm paulo pòſt eidem ipſi, quòd Græcè in eo Senatu loquutus eſſet, Metellus obiecerit.

Inuentorem olei deum. Ariſteum, de quo paulo antea. Et eſt argumentum ex repugnantibus: Non & ille palæſtram diligit, in qua oleum & vnctiones neceſſariæ ſunt: & olei inuentorem Deum ſuſtulit. Sed reſpondere poterat, non olei ſe odio Ariſteum, ſed quo ipſe vnctior eſſet, in ædes ſuas abſtuliſſe.

Tum meum animum in illos. Multi alij, Tum ego meum animum: & ſic emenda.

Quas in ærario ſanctiore conditas habebant. Romæ fuit ærarium ſanctius, quod ferè nunquam, nec niſi ſumma & propè extrema neceſſitate Reip. poſtulante aperiebant. Syracuſarum igitur ærarium, in quo quæ ſanctius aſſeruanda erant, recondebantur, ſanctius ad Romani ſimilitudinem appellat. Liuius Lib. VII ſecundi belli Punici, Cætera expedientibus, quæ ad bellum opus erant coſs. aurum viceſimarium, quod in ſanctiore ærario ad vltimos caſus ſeruabatur, promi placuit.

Eum qui ſummam poteſtatem haberet. L. Metellum, quem ſatis acriter hoc loco pungit.

Dicat ſententiam qui velit. Hoc eo dicit, quia Romæ diſſimilis erat ratio ſententiarum in Senatu dicendarum. Nam poſt comitia Conſularia Conſules deſignati primi rogabantur, & eorum is prior, qui priore loco declaratus eſſet. Ante comitia, is qui è Cenſoribus princeps Senatus lectus erat. ij deinde quos Conſulibus videbatur, ita tamen vt ne Prætorium Conſulari, Ædilitium Prætorio, Tribunitium Ædilitio anteferrent. auctores Salluſtius, & Gellius. At in Augurum collegio Romæ, ferè eadem quæ in Senatu Syracuſis. Sic enim Cicero in Catone, In collegio noſtro vt quiſque ætate antecellit, ita ſententiæ principatum tenet, neque ſolum honore antecedentibus, ſed iis etiam qui cum imperio ſunt, maiores natu Augures anteponuntur.

Vt aliquid eſſet mora. Vt eum diem interpellatione eximerent.

Principium ſententiæ præſcribi ſolet. Valde arridet quod ab aliis annotatum eſt, ex libro veteri: PRINCIPVM. id eſt primariorum.

Cùm ſurgeret nemo, neque ſententiam diceret. Ergo Syracuſis item vt Romæ, ſtantes Senatores ſententiam dicebant. Cicero ad Att. lib. I. epiſtola, Vereor ne putidum, Locutus ita eſt in Senatu, vt omnia il-

A lius ordinis conſulta γενικῶς laudaret, mihique vt aſſedit, dixit ſe putare ſatis ab ſe etiam de iſtis rebus reſponſum.

Inire à prætore gratiam. A L. Metello proprætore Siciliæ.

Ne nudus quidem filius. Allegoricè, cùm de nuda ſtatua intelligatur, nudum filium appellat, quaſi neceſſarij veſtitus indigentem, & miſerandum.

Commonefaceret. In memoriam reuocaret, demonſtraret, commemoraret.

B *Prohibuiſſet Verres.* Verris nomen tollendum omnino, & pro eo vocem VERO reponendam eſſe non dubito: quæ ad irriſionem pertinet. vt apud hunc noſtrum pro C. Rabirio: popularis verò Tribunus pl. cuſtos defenſórque iuris & libertatis. & apud Virgil. Egregiam verò laudem, & ſpolia ampla refertis.

Intra Syracuſanam Inſulam. Vide lib. ſeq.

In ære inciſum. Hoſpitij publici teſſeram ſignificat.

Diſceſſio facta eſſet. Item vt Romæ, ſic in Sicilia C Senatuſconſulta per diſceſſionem fiebant.

Sed etiam perſcriptum. Non dubito, quin totum hoc deſit SENATVSCONSVLTVM: ſed vſitatis notis S.C. à librario non animaduerſis. vt ſit, ſed etiam perſcriptum S.C. atque in tabulas relatum.

Prætor appellatur. Vt Senatuſconſulto intercederet. Nam ſicuti Romæ Tribunos plebis, eodem modo in prouinciis Populi R. magiſtratus appellari, ad eóſque prouocari ius erat.

Qui Quæſtor iſtius fuerat Cæcilius. Hic eſt Quæ- D ſtor Cæcilius in quem facta eſt diuinatio, vter potius accuſaret, ipſéne an Tullius. Fuiſſe autem Quæſtorem dixit: ſiquidem per ſingulos annos Verri Quæſtores mutati ſunt.

Quòd ego in Senatu Græco verba feciſſem. Valerius Maximus libro II, capite De inſtitutis antiquis, Magiſtratus, inquit, priſci, quantopere ſuam Populique R. maieſtatem retinentes ſe geſſerint, hinc cognoſci poteſt: quòd inter cætera obtinendæ grauitatis E indicia, illud quoque magna cum perſeuerantia cuſtodiebant, ne Græcis vnquam niſi Latinè reſponſa darent: quin etiam ipſa linguæ volubilitate, qua plurimum valent, excuſſa, per interpretem loqui cogebant: non in vrbe tantum noſtra, ſed etiam in Græcia & Aſia, quo ſcilicet Latinæ vocis honos, per omnes gentes venerabilior diffunderetur: nec illis deerant ſtudia doctrinæ, ſed nulla in re pallium togæ ſubijci debere arbitrabantur; indignum eſſe exiſtimantes, illecebris & ſuauitati literarum impe- F rij pondus & auctoritatem donari. hæc ille. Ab eadem etiam, opinor, ratione falſam credidit Plutarchus, & adulterinam orationem quandam Græcis literis conſcriptam, quam Athenis pronuntiaſſe Catonem nonnulli affirmabant. Nam per interpretem, inquit, omnia loquutus eſt: quanquam ita Græcè ſciret, vt interpretis opera minimè indigeret. Scribit tamen Fabius Quintilianus libro XI, M. Craſſum, Diues qui dictus eſt, cum Aſiæ præeſſet, quinque Græci ſermonis differentias ſic tenuiſſe, vt qua G quiſque apud eum lingua poſtulaſſet, eadem ſibi ius redditum ferret.

Illum Numidicum verum. Q. Cæcilius Metellus Conſul, duobus prœliis Iugurtham fudit, & vniuerſam Numidiam vaſtauit: inde Numidicus appellatus. Eius ſororem habuit in matrimonio L. Lucullus, pater L. Luculli: cuius vitam ſcripſit Plutarchus. qua de cauſa idem Plutarchus ipſius auunculum

appellat Metellum Numidicum. quo in loco eundem Metelli ſororis virum L. Luculli patrem à Seruilio augure furti conuictum & damnatum ſcribit. De Numidico verò & germano Metello, vide Orat. pro Balbo, Gellij lib. I, cap. VI, Salluſtium item in bello Iugurth. & Valerij librum III, capite De conſtantia.

Recentes nuntios. Lætilium ſignificat: de quo vide lib. accuſat. III.

Non commendatitias ſed tributarias. Solent prouincialibus magiſtratibus mitti ab amicis commendatitiæ literæ, eorum cauſa quibus negotia ſunt in prouincia, extántque Ciceronis eius argumenti Epiſtolæ complures. ſolent etiam à Senatu mitti, ſiquando prouincialibus aliquod tributum ſit imperandum. quæ tabulæ, tributariæ dicuntur. Dicit igitur tranſlata ſignificatione vocabuli non commendatitias, ſed tributarias literas ad Prætorem miſſas: id eſt, quæ illi tribuerent, & promitterent.

Quem Syracuſani Theoractum vocant. Per contumeliam. nam Theomnaſtus, qui dei memor eſt. Theoractus, à verbo φάσσω: quem Deus ferit, ac furore perculit.

Omnium literarum fieri poteſtatem. Lege Cornelia repetundarum quæ iubebat accuſatori poteſtatem fieri, omnia quæ ad ipſius accuſationem inſtituendam pertinere poſſent, præter publicanorum

A literas, Romam deportare vel exſcribere.

Quod S.C. ratum eſſe non deberet. Propter interceſſionem.

Legum ſanctionem. Legum eas partes, quibus pœnas conſtituimus aduerſus eos, qui contra leges fecerint, ſanctiones vocamus, inquit Iuſtin. lib. Inſtitut. II. cap. I

Qui ex tanta prouincia. Sunt qui ex antiquo libro ſic reſtituunt: Quoniam ex tota. Quod mihi non diB ſplicet.

Vt ea quæ. Rectè ex eodem libro, vt ad ea.

Nauem debeámne. Vide librum ſeq.

Verrea illa flagitioſa. Vide lib. Accuſat. II.

Minime conueniebat. Subeſt vis argumenti ex repugnantibus. Non & Dij nulli ſunt, & honores diuini cuiquam tribuendi ſunt. Primum autem ex eo confirmat, quod ſimulacra Deorum Verres tollens, Deos ipſos hoc eſt numen & mentem diuinam tollere videtur.

C *Etiam mehercule.* Dixit, pro quia etiam.

Suſtuliſſent. Rectè cùm in aliis quibuſdam ſuſtuliſſet, ſingulari numero legatur. nam ad vocem IIDEM, hoc refertur. Suſtulerant tamen Verris prætoris vſu atque imperio.

Dies reliqueris. Quaſi diem feſtum Marcelli nomine iccirco agerent, quòd iis tam multa contra belli & victoriæ conſuetudinem reliquiſſet.

ACCVSATIONIS IN C. VERREM

LIBER SEPTIMVS, ORATIO X.

COMMENTARIVS.

HÆc oratio tripartita eſt. Nam primo loco de bello fugitiuorum tractat, ex Spartaci reliquiis conflato. tum de maritimo aduerſus prædones & piratas, quorum latrociniis mare tum infeſtum habebat Sicilia. poſtremò de ciuium R. ſuppliciis. Ac primos quidem duos locos de bello ſuſcepiſſe ſe dicit, & re nata, aduerſus defenſionem Hortenſij, qui omnia Verris crimina virtute ac laude rei militaris tegere atque obſcurare volebat. At de ſuppliciis, dicit ſe non cuiuſquam rogatu, ſed ſua voluntate, reique indignitate adductum, ad accuſandum deſcendiſſe. Continet autem hic poſtremus locus minorem orationis partem, ex quo mirum alicui videri poſſit, quòd cùm ex maiore parte res nominandæ ſint, tamen hunc poſtremum librum De ſuppliciis veteres nominarint: cùm de bello maritimo ex maiore parte inſcribendus eſſe videatur, niſi fortè hæc cauſa eſt, quòd maritimi belli tractatio nō accuſandi cauſa inſtituta eſt, vt modò demonſtrauimus: ſed querela de ſuppliciis ad crimē repetundarum quodammodo pertinet, propterea quod imperij crudeliter & contra leges adminiſtrati accuſationem cōtinet.

Et priuatim, & publicè. Tum vt priuatus, furtim tum vt magiſtratus, & pro imperio ac poteſtate,

E quam Prætor habuit palàm.

Religione. Nunc promiſcuè tùm Deorum tū hominum metum ac pudorem ſignificat.

Cauſa conſtituitur. Ita parant, meditanturque defenſionem. Cauſæ tamen conſtitutionem, ſiue ſtatum ſignificat: cùm ita confligitur, Verres pecunias contra leges cepit: at prouinciam virtute ſua ſeruauit. Vtrum æquius ſit Verrem propter repetundarum crimen damnari quàm propter prouinciam conſeruatam abſolui. Diſceptatio eſt ex iuris & æF quitatis contentione.

Pro ſuo iure contendet. Vulgò dicimus, Pro eo quod ſua intereſt, Pro ſua virili parte, vel Pro ea parte, quatenus ſua intereſt, cùm ſit ciuis R. & permagni ſua interſit, bonos eſſe imperatores in hac Rep.

Siculorum teſtimoniis. Contemptim, Siculorum teſtimoniis, vtpote Græcorum, quorum leuis auctoritas in teſtimoniis. Vt in Oratione pro FlacG co copiosè.

Virtutem eximiam. Feſtiuè. Poſterius enim oſtendit neminem vnquam ignauiorem fuiſſe.

Sed etiam fortis. Vehemens & qui in commouendis iudicibus iis ipſis ſenſibus ad quos illos addu-

adducere vellet, permoueretur. Qua de re huius ipſius Antonij præcepta extant in II. de Oratore.

Ipſe arripuit M. Aquilium. Scribit idem Cicero libro de Orat. II. & Quintilianus libro 2. Florus autem in epitome, his verbis, Marcus inquit, Aquilius Conſul in Sicilia bellum ſeruile concitatum confecit. Cùm de pecuniis repetundis cauſam diceret, ipſe rogare Iudices noluit. M. Antonius qui pro eo perorabat, tunicam à pectore eius diſcidit, vt honeſtas cicatrices oſtenderet, quibus conſpectis indubitanter abſolutus eſt. In Oratione pro Flacco M. Aquilium patres noſtri, multis auaritiæ criminibus teſtimoniis conuictum, quia cum fugitiuis fortiter bellum geſſerat, iudicio liberarunt.

A pectore abſcidit. Alibi, diloricauit, & iudicibus cicatrices aduerſas ſenis Imperatoris oſtendit.

Et ad dubia Reipub. tempora reſeruandus. Verba ſunt Quintiliani in libr. XII, quæ quia ad hunc locum vehementer pertinere videntur, ſubiicere voluimus. Ad hoc, inquit, nemo dubitabit quin ſi nocentes mutari in bonam mentem aliquo modo poſſint, ſicut poſſe interdum conceditur, ſaluos eſſe eos magis è Republ. ſit, quàm puniri. Si liqueat igitur Oratori futurum bonum virum, cui verba obiicientur, non id aget, vt ſaluus ſit? Da nunc vt crimine manifeſto prematur dux bonus, & ſine quo vincere honeſtè ciuitas non poſſit: nónne ei communis vtilitas Oratorem aduocabit? Certè Fabritius Cornelium Rufinum, alioqui & malum ciuem, & ſibi inimicum, tamen quia vtilem ſciebat ducem, imminente bello palàm Conſulem ſuffragio ſuo fecit: atque id mirantibus quibuſdam reſpondit, A ciue ſe ſpoliari malle, quàm ab hoſte venire. Ita hic ſi fuiſſet Orator, non defendiſſet eundem Rufinum vel manifeſti peculatus reum? hæc Fabius.

Non agam ſummo iure tecum: non dicam id, quod debeam forſitan obtinere. Apud Quintilianum libro IX, cap. II, hunc locum ita ſcriptum reperio. Non agam tecum iure ſummo: non dicam, quod forſitan obtinerem. Nihil muto tamen, cùm ſatis conſtet multa illum nõ accuratè de libro ſumpſiſſe: ſed ex memoria, quantum ad propoſitum ſatis eſſe putabat, prompſiſſe.

Certa lege conſtitutum. De pecuniis repetundis.

Abſtinueris. Qua de re agitur: quod vrgere accuſatoris officium eſt primum ac ſummum.

An bello fugitiuorum. In Triochalino primùm excitatum eſt: vbi fugitiui duce Euno, fractis ergaſtulis ad LX. millia coniurauerunt: Prætorum caſtra ſuperata, Manilij, Piſonis, Lentuli, Hypſei. M. Perpenna vicit, & obſeſſos Ennæ fame conſumpſit. Hic ouans, vrbem ingreſſus. Pòſt paulo, idem incendium excitauit Athenio Cilix paſtor: qui interfecto domino ergaſtula aperuit. Prætoriana caſtra Seruilij & Luculli ſuccubuere. M. Aquilius exemplo Perpennæ, & ferro & fame maceratos cepiſſet, niſi metus ſupplicij fuiſſet. Itaque magna ex parte mortem ſibi conſciuere. dux aufugit. hæc ferè ad ſummam Florus lib. hiſtoriarum III. Athenæus libro δειπνοσοφ. ϛ. Seruorum in bellis quæ in Sicilia excitarant, ſcribit interfecta amplius decies centena millia.

A *An bello fugitiuorum.* Secunda Orationis pars, quæ refutationem continet. Nam Prætore in Sicilia Verre, fugitiui bellum in Italia excitarant: quos cum in Siciliam tranſire conarentur, vt ſe cum Siculo ſeruitio coniungerent dicebat Hortenſius à Verre intercluſos aditu fuiſſe.

Magna laus, & honeſta oratio. In manuſcripto ſine coniunctione legitur, Magna laus, honeſta oratio. Terentius,

Quæ ſeſe voluit in ignem iniicere, prohibui:
B Seruaui. honeſta oratio eſt.

Cicero in lib. de Off. II. Itaque, inquit, vulgo loquuntur ſeſe in beneficiis collocandis mores hominum, non fortunam ſequi. honeſta oratio eſt.

In Italia fuit. Duce Spartaco gladiatore nobili, qui cum aliis ſeptuaginta qui Capuæ in ludo Lentuli exercebantur, fugitiuorum magna coacta manu, comparatiſque copiis, bellum aduerſus Romanos magnum & periculoſum prope quadriennium geſſit. ſed à Craſſo poſtea & Pompeio confectum C hoc bellum eſt. Appianus, Plutarchus. De Spartaco Athenæus lib. δειπνοσοφ. ϛ. ſic ſcribit: Σπάρτακος ὁ μονομάχος ἐκ Καπύης πόλεως Ἰταλικῆς ἀποδρὰς κατὰ τὰ Μιθριδατικὰ, πολὺ πλῆθος ἀποστήσας οἰκετῶν. ἦν δὲ καὶ αὐτὸς οἰκέτης Θρᾷξ γένος, κατέδραμε πᾶσαν Ἰταλίαν χρόνον οὐκ ὀλίγον, πολλῶν δούλων καθ' ἑκάστην ἡμέραν συῤῥεόντων ὡς αὐτόν. καὶ εἰ μὴ ἀπέθανεν ἐν τῇ πρὸς Λικίννιον Κράσσον παρατάξει, οὐ τὸν τυχόντα ἂν ἱδρῶτα τοῖς ἡμεδαποῖς παρεσχήκει, ὡς ὁ κατὰ τὴν Σικελίαν Εὔνους. Id eſt, Spartacus gladiator ex Capua D vrbe Italiæ, cùm in Athenienſium fines profugiſſet, magnum ſeruorum numerum ſecum aſciuit. Erat autem ipſe quoque ſeruus, Thrax genere, ac per vniuerſam Italiam breui ſpatio peruagatus eſt, multique in dies ſerui ad eum confluebant. Quòd niſi in bello quod cum Licinio Craſſo geſſit interfectus fuiſſet, non vulgare negotiũ noſtris hominib. præbuiſſet, quemadmodum in Sicilia Eunus fecerat.

Aut ratibus. Rates, inquit Feſtus, vocant ligna colligata, quæ per aquam aguntur: quo vocabulo E interdum etiam naues intelliguntur.

Vlla præſidia. Diligentia atque opera Verris comparata.

At cum in Italia. Tum in Italia: Vetus codex: & ſic emenda. Obiectio eſt Verris: quaſi bellum tam prope Siciliam eſſe non potuerit, quin ſimul in Siciliam peruaderet.

Eodem interuallo. Pro eodem tempore.

Ad vtram partem. Imo ad vtranque. nam Itali ſuas cum Siculis copias coniungere conabantur.

F *Hoſtibus.* Seruis fugitiuis, qui ex Italia tranſire in Siciliam, vt ſe cum Siculis fugitiuis coniungerent, conabantur.

Quam ad Peloridem accedere. Pelorum Siciliæ promontorium, verſus Italiam.

Minimo in periculo. A fugitiuis. Nam quod infrà ſcribit. Tantum fuiſſe prouinciæ periculum: de prædonibus loquitur. Et hoc eſt quod dici ſolebat: bonas leges ex malis moribus naſci.

Seueritatem exempli. Hoc eſt, quod Iuriſconſulti G tradunt: nonnunquam euenire, vt aliquorum maleficiorum ſupplicia exacerbentur quoties nimium multis graſſantibus exemplo opus ſit.

Vocari iuſſiſſe. Hoc tenor orationis poſtulat: tametſi aliis in libris omnibus ſcriptum ita ſit, Vocari iuſſit. Valerius autem Maximus hanc cauſam affert, quòd Domitius ad exturbanda latrocinia, quibus

prouincia vaſtabatur, nequis telum haberet edixerat.

Crudelem in animaduertendo. In cauendis, item vt in adeundis periculis. conſuetudo imitanda medicorum eſt: qui leuiter ægrotantes leuiter curant: grauioribus autem morbis periculoſas curationes & ancipites adhibere coguntur.

Cn. Norbanus. Prætor in Sicilia.

Vſu. Conſuetudine, cùm alij ad alios plerumque commeent.

Publicè conſcripſerit. Qui cum imperio in prouinciis erāt, cùm ad Senatum ſcribebant, publicè ſcribere dicebantur.

Tricalino. Triochalino, Vetus codex manu ſcriptus, & impreſſi Florentiæ vetuſtiſſimi. Et ita legit Volaterranus in libro VI. Triochala, inquit. vbi ſeruile bellum concitatum eſt. Silius,

Et mox ſeruili vaſtata Triochala bello.

Cicero in Verrem libro VII, In Triochalino, quem locum fugitiui antè tenuere. hæc ille.

Nominati erant. Sic dicebantur qui rei criminum poſtulati erant. Tranquill. Caligula Quæſtorem ſuum in coniuratione nominatum flagellant. Plinius in Epiſt. Inductus eſt nominatus. Egit ipſe pro ſe. Sic apud Iuriſconſultos vt in Comment. de verbis Iuris expoſui.

Tum potuit: Quod conſcius fortaſſe coniurationis dominus fuiſſet.

Nundinatio. Viſitata ratio quæſtus faciendi, qualis in nundinis eſſe ſolet.

In conſilio. Nimirum ipſi Iudices.

Publica tabula. Acta Magiſtratuum.

Ad Palum. Vt virgis cæſi cruci poſtea ſuffigerentur.

Exitus exitiales. Sic in Oratione contra Rullum ad Quir. Neque verò illa popularia ſunt æſtimāda, iudiciorum perturbationes, rerum iudicatarum infirmationes, reſtitutio damnatorum, qui ciuitatum afflictarum perditis iam rebus extremi exitiorum ſolent eſſe exitus.

Hac vbi veniunt. Eueniunt, poſtulare videtur oratio.

Vt non ab iis. Vetus codex, At pro Vt, tribus in locis proximis, quod ſine dubio rectū eſt. Et vt quamlibet occaſionē arripiamus Ciceronis libros adiuuandi, idē propè mendum eſt in Partitionibus oratoriis, eo loco vbi de inſitis cōmemorat. Nam pro, Aut ea quæ ſunt quaſi coniuncta, Aut ea quæ ſunt quaſi pugnantia inter ſe, Aut earum rerum de quibus agitur, cauſę, Aut cauſarū euentus: pro quatuor, inquam, illis particulis AVT, reponendā ſingulis in locis VT, facilè demonſtraremus, niſi hoc breuiter monuiſſe ſatis eſſe putaremus. In eadem pagina locum infimū ſic diſtinguo, & emendo, Habeo communia præcepta fidem faciendi, & commouendi. Quoniā fides eſt f.o. m.a.a.i.a.a.v.a.a. m.a.a.m.a.a. cupiditatē (tot enim ſ.m.g.p.p.g. ſingulorum) omnem collocationē ad finē accōmodo definitæ quæſtionis. In impreſſis enim libris & praua interpunctione omnia peruerſa ſunt, & vox DEFINITÆ deſideratur. nam cùm duplex collocatio ſit, eorū ſcilicet quæ ad fidem, & eorum præterea quæ ad motū pertinent, non omnis ſanè collocatio ad quæſtionē omnino accommodanda eſt, ſed ad finitam. nam ad infinitam fides tantum pertinet, ad finitā & fides & motus. quare cùm de finita dixero, inquit, de vtraque dixero.

Cum M. Aquilio. Hunc dicit, quod eius exēplo, ſperabat Hortenſius Caium quoque Verrem ob laudem imperatoriam abſolutum iri.

Cum Paulus. In Paulo, diſciplinam: in ſuperiore Affricano, celeritatem: in altero, conſilium: in Mario, vim atque virtutem ſingulariter notat: vt aliquanto poſterius conſtabit.

Suſpenſos. Excitatos, & in ſpem coniungendarum copiarum erectos.

Cauſam dicere dominos. Elatoriè cùm ſuperius tantum dixerit, iis denunciatum, vt cum cauſa diceretur, adeſſent.

Vt ab eo ſeruorum ſceleris. Vox Seruorum, abeſt à libris veteribus etiam impreſſis: in queis Aldinum numeramus. Et rectè abeſt, vt ex ſententia & loco perſpicitur.

Carnifice internuntio. Quia cum iam carnifici ad ſupplicium traditi fuiſſent, tranſigi de illorum miſſione ſine carnificis opera non potuit.

H-S LX, Coronatos mille quingentos.

Nuper iuratus. In priore actione, cum teſtes producti ſunt.

H-S centum abſtuliſti. Coronatorum duo millia & quingentos.

Diocli filio. Dioclis, contra librorum omnium auctoritatem, corrigendum putarem.

De tribunali citari. Vt cauſam diceret, coniurationis accuſatus.

Tam diu maneret integer. Plagam aliquam pecuniariā nō acciperet: nō aliqua pecunia emūgeretur.

In nominibus. Id eſt, deberi. Sic in Topic. Non ſi vxori vir legauit omne argentū, quod ſuū eſſet: idcirco quæ in nominibus fuerūt legata ſunt. multum enim differt in arcâne poſitum ſit argentum, an in tabulis debeatur. Quem in locum videtur vox Debeatur è gloſſa interpretis obrepſiſſe.

Conſtantiam. Nam quæ nunc cōmemorabit, ſummam in illius actis repugnantiam oſtendunt.

Belli fugitiuorum nomine. Quaſi conſcius ſeruorum conſpirationis fuiſſet.

Cum conſilio Referendum ad verbum IVDICAVIT, vt ſit, Cum conſilio iudicum, qui reorum cauſas cognouerant.

Quid ſi. Obiectio tacita Hortenſij: quaſi Cicero accuſatoria conſuetudine, ex eo quod ſeuerius iudicatum eſſet, inuidiam in Reum concitaret.

Factum clementer. In ſeruis abſolutis.

Reſcindere. Mox docebit hunc ipſum anno & ſex menſibus pòſt, accepta pecunia carcere dimiſſum & abſolutum.

Suo iudicio. Nam cuiuſque iudicium ſolet in re ſua eſſe grauiſſimum.

Ita conſtitutas. Quominus veriſimile eſt eum ſeruorū conſpirationis conſcium aut participem fuiſſe.

Salutem prouinciæ. Vt cæteris formidines ſimilium periculorum proponerentur.

Faſces Prætoribus. Proprætoribus in prouincia lictores præferebant ſex ſecures, quarum in ſummo faſces virgarum erant.

Vt cæteris. Pecunioſis hominibus. Itaque mirabantur homines hunc Apollonium tam diu à Verre integrum manſiſſe.

Inuidioſi criminis. Quod cum ſeruis conſpiraſſet.

Redemiſſe. Periculum, ne in iſtiuſmodi calumniā raperentur. & ſic malo quam MVLTO in quibuſdā.

Haſiſſe. Cōcinna trāſlatio à feris quę decipulis & laqueis adhęreſcūt: quaſi hos laqueos Verr. per totā prouin-

prouinciam pecunioſis hominibus poſuiſſet, in A quos ſolus Apollonius incidiſſet: cùm cæteri motu perterriti, periculum pecunia vitaſſent.

Vita redimi. Quæ tam grauia atque acerba ſunt, vt mori multis ſatius atque optabilius videatur.

Occurrere. Pecunia ſe à tantis incommodis liberare.

Iniectum ad crimen. Mirè dixit, pro In crimen: hoc eſt, ſine ſpe quæſtus atque prædæ, tantum crimen tanto homini obiectum.

Omnibus pecunioſis. Artificioſè ex vnius calamitate exiſtimari vult, ſimulem aliorú compluriuм fortunam conditionémque fuiſſe.

Cupio mihi. Tertia pars orationis, in qua continetur digreſſio de vita Verris flagitioſa ac diſſoluta, atque à diſciplina militari diſiunctiſſima, vt intelligatur, nihil minus ad eius defenſionem, quàm rei militaris commemorationé conuenire.

Retinendum & conſeruandum, quæſo cognoſcite. Deprauatus locus, & aſteriſci nota inſigniendus.

Ad tempeſtatum vim ac fluminum. Vetus, Ac imbrium. itaque legitur in quibuſdam impreſſis.

Hæc natura loci, cælíque dicitur. Sic Seneca in conſolat. ad Martiam: Videbis lepidiſſima hyberna & nullum diem ſine interuentu ſolis. vbi de Syracuſis loquitur. Idem autem de Rhodo inſula tradunt Plinius, & alij.

Non à Fauonio. Nam is ventus plurimum flat veris initio. Horatius libro tertio Carm.

Quid fles Aſterie, quem tibi candidi
Primo reſtituent Vere Fauonij.

Aut ab aliquo aſtro. Aquario. Aſtra enim hæc appellantur. Varro libro de re Ruſtica primo, Dies primus eſt veris in Aquario: æſtatis, in Tauro: Autumni, in Leone: Hyemis, in Scorpione. Et ibidem de Fauonio.

Meletenſi. Henricus Memmius vir clariſſimus, ex ingenio reponebat MELITENSIS ſecundo caſu: Nam in deliciis Melitenſe linum fuit: de roſa Melitenſi, nobis non conſtat.

Reticulúmque ad nares ſibi apponebat. Apud Nonium Marcellum, in dictione Minutum, Ad nares admouebat. Nihil muto. ſed tamen hoc modo locutum potiùs Ciceronem reperio. vt Tuſc. III: Faſciculum ad nares admouebis? incendes odores? Etiam aliud argumentum. Iterum idem Nonius in dictione Reticulus, M. inquit, Tullius in Verrinis, Reticulúmque ſibi ad nares admouebat. Et rurſus in dictione Macula. poſtremò etiá in dictione Tenuis.

Iura deſcripſerat. Deſcribere plerunque eſt diſtribuere ac diſpertiri. Ius igitur reddebat cuique pro rata pretij accepti. reddebat autem decretis interponendis.

In quibus Prætores conſiſtere, & conuentum agere ſolent. Conuentus ciuium R. erat, qui in prouinciis negotiabantur, & à Prætore, cùm forum agere vellet, aduocabantur. Ex quo quid ſit Conuentum agere, intelligitur. Lucas in Actis, cap. 19. εἰ μὲν οὖν Δημήτριος καὶ οἱ σὺν αὐτῷ τεχνῖται, πρός τινα λόγον ἔχουσιν, ἀγοραῖοι ἄγονται, καὶ ἀνθύπατοί εἰσιν. Ad illa autem oppida in quibus conuentus agebantur, promitti vadimonia ſolebát: vt ex Verrina v. intellectum eſt.

Prætorum. Codex Memmianus hoc amplius Prætorum populi R.

Verſari ſolet. Nihil muto. ſi quis tamen codex SERVARI haberet, eam lectionem non repudiarem.

Clamore atque conuitio. Hic quoque locus argumento eſſe poterit, conuicium à multis vocibus dictum eſſe: quod Vlpiano Iuriſconſulto videbatur: & ex oratione pro Sextio, quodam inſigni loco intelligitur.

Legibus quæ in poculis. A magiſtro conuiuij, à quo magiſteria nominata fuit: de quibus in Catone Maiore.

B *Vt Cannenſem pugnam.* Æmylio Paulo, & Terentio Varrone COSS. & ducibus, cum maxima clade aduerſus Annibalem ad Cannas pugnatum eſt, cæſáque eo prælio Romanorum XLV millia cum Paulo COS. & Senatoribus LXXX, Conſularibus, atque Prætoriis, aut Ædilitiis XXX, Liuius.

Aeſtus ſumma. Id eſt extrema: de hac ipſa conſuetudine paulo infrà.

Et labor operis maximè offenditur. Senſus (niſi locus ſit corruptus) hic eſt, Labores operariorum facillimè perſpiciuntur: perſpicuè deprehenditur quantú ſuo labore operarij perficere poſſint. Virgilius Æneidos I,

dum quæ fortuna ſit vrbi,
Artificúmq; manus inter ſe, operúmq; labores
Miratur.

C *Pulcherrimo Syracuſarum loco.* Alij nonnulli Luco: & rectius. vt paulò infrà, Lucum illum litoris percrepare totum. Hæc autem infrà ferè totidem verbis inculcat.

D *Carbaſeis intenta velis.* Plinius libro XXX, cap. I. Hiſpania citerior habet ſplendorem lini præcipuum, torrentis in quo politur natura, qui alluit Tarraconem. Et tenuitas mira, ibi primùm Carbaſis repertis.

Virtute, non genere. Alludit ad illud Ennij, quo Annibalem loquentem facit: Hoſtem qui feriet, mihi erit Carthaginenſis, Quiſquis erit.

Cum pallio purpureo, tunicáque talari. Pallium E Græcorum erat: Talaris Tunica mulierum. quæ geſtare indignum Romanis hominibus exiſtimabatur: idémque ipſum & Catilinæ & Antonio Tullius obiecit: & rurſus huic ipſi paulo poſt. Hoc didicimus ex Gellio, apud quem tamen mendum eſſe ſuſpicamur. Is libro VII, cap. XII, ſcribit his verbis, Tunicis vti virum prolixis vltra brachia, & vſque in primores manus, ac propè in digitos Romæ atque omni in Latio indecorum fuit. fœminiſque ſolis veſtem longè latéque dif- F fuſam indecere exiſtimauerunt; ad vlnas cruráque aduerſus oculos protegenda. Indecere autem pro Decere nouè dixit. in Aldino enim libro ſic legitur. Et poſtea, Viri autem Romani primò quidem ſine tunicis, toga ſola amicti fuerunt: poſtea ſubſtrictas, & breues tunicas citra humerum deſinentes habebant. Liuius lib. XXIX. Ipſius etiam Imperatoris (de Scipione loquitur) non Romanus modò, ſed ne militaris quidem cultus iactabatur. cum pallio, crepidiſque, libellis etiam G palæſtræque operam dare, æquè ſegniter mollitérque cohortem totam Syracuſarum amœnitate frui.

Percrepare totum mulierum vocibus. Apud Nonium Marcellum, in dictione Crepare, ſcriptum reperio, Muliebribus vocibus. Alij nunc antiquorum codicum auctoritate hanc Lectionem aut

tueri, aut refutare poterunt.

Vetus Antoniana. De qua proximè locutus eſt.

Omnia iſtius æra illa vetera. Adoleſcentibus Romanis moris fuit ad bellum vnà cum Imperatoribus proficiſci: & æra, id eſt ſtipendia merere, quæ militibus ſemeſtria, aut annua dabantur.

Abduci non perduci. Tota ironica eſt oratio. Perduci enim ad libidinem pueri dicebantur, vt Verrina III. docuimus: Verres autem dicebat ſe abduci: id eſt ſubduci, & pudicitiam ſuam attentari: ſed non perduci, id eſt, perunci.

Tamen ære dirutus eſt. Ære diruti dicebantur, quibus ſtipendium propter ignominiam non dabatur, quòd Æs diruebatur in fiſcum, non in militis ſacculum. Varro, Nonius, & Feſtus. Senſus eſt autem per tranſlationem, Tametſi frequens eſſet in caſtris aleatoriis, vt ſtipendio priuandus non eſſet, tamen ære dirutus eſt, id eſt omnia alea perdidit. Et vide ſupra, lib. I.

Ab iſto ætatis fructu. Dum ætatis & corporis fructu vendendo pecuniam conficeret.

L. Lucullo, M. Cotta coss. Quo anno Romæ Præturam geſſit.

Vadimonij cauſa. Nam ex proximis municipiis vadimonium Romam promittebatur.

Iura omnia populi R. Codex Memnianus, Prætoris vrbani, quod ſine dubio rectum eſt.

Chelidonis. De qua Verrina III. copioſè locutus eſt.

Cùm paludatus exiſſet, votáque pro imperio ſuo, communique Populi R. nuncupaſſet. Paludamenta (vt Varro in VI de lingua ſcribit) ſunt inſignia & ornamenta militaria. Ideo ad bellum cùm exit Imperator, ac lictores mutant veſtem, & ſigna incinuerunt: paludatus dicitur proficiſci: quæ, propterea quòd conſpiciuntur qui ea habent, ac fiunt palam, paludamenta dicta. Imperatoris autem ad bellum ituri ceremoniæ declarantur his Liuij verbis, quæ ſubiiciam, Per hos fortè dies P. Licinius cos. votis in Capitolio nuncupatis, paludatus ab vrbe profectus eſt. Semper quidem ea res cum magna dignitate ac maieſtate geritur, præcipuè conuertit oculos animoſque, cùm ad magnum nobilémque aut virtute aut fortuna hoſtem, euntem cos. proſequuntur. Contrahit enim non officij modò cura, ſed etiam ſtudium ſpectaculi, vt videant ducem ſuum, cuius imperió conſilioque ſummam R. P. tuendam permiſerunt. Et libro eiuſdem Decadis V, Conſul proficiſcens Prætorve paludatis lictoribus in prouinciam & ad bellum, vota in Capitolio nuncupat: victor perpetrato eodem, in Capitolio triumphans, ad eoſdem deos quibus vota nuncupauit, merita dona Populi R. traducit. Ex hoc autem Ciceronis loco intelligi poteſt, qua de cauſa magiſtratus quidam Ad vrbem dicerentur. Nam ex vrbe paludati exibant, ſed dum ad vrbem eſſent, ita dicebantur. de quo latius diſputaui in Verrina Oratione II.

Votáque nuncupaſſet. Vota nuncupata dicuntur, inquit Feſtus, quæ Conſules Prætores cùm in prouinciam proficiſcuntur faciunt: ea in tabulas præſentibus multis referuntur.

Sed etiam creditum, ac commiſſum. Quorum hæc differentia eſt, quòd rebus datis abuti licet: commiſſis ac creditis non licet.

His extraordinariis cupiditatibus. Extraordinariæ

A cupiditates dicuntur, quæ contrà atque modus & ordo vitæ flagitat, intemperanter & immoderatè conquiruntur: vt cùm quis rebus Venereis vtitur, non vt naturæ neceſſitatique pareat, ſed voluptatem nouam excogitat: vt Xerxes, qui præmium ei propoſuiſſe dicitur qui nouam voluptatem inueniſſet.

Nunc ſum deſignatus Ædilis. Prior, vt in Orat. in Piſonem gloriatur. Erant enim duo Ædiles,
B Curules ex Curia dicti: quòd hi ex Patribus, id eſt Senatoribus erant. de quibus in tertio de Legibus ſic ſcribit, Suntoque Ædiles curatores vrbis, annonæ, ludorúmque ſolennium: olliſque ad honoris amplioris gradum is primus aſcenſus eſto. Hi iuriſdictionem quidem habebant. imperium verò non habebant. ex minoribus enim magiſtratibus erant, vt ex Liuio & Gellio intelligitur: quorum alter prehendi, ducique à maioribus magiſtratibus Ædilem ſcribit, alter à priuato in
C ius vocari. itáque Verrina II, ſic ſcribit, Erit tum Conſul Hortenſius cum ſummo imperio & poteſtate: ego autem Ædilis, hoc eſt paulo amplius quàm priuatus.

Maxima cum cerimonia. Codex Memnianus, Cùm cura, tum ceremonia. quod non diſplicet.

Qui primi Romani ſunt nominati. Hos L. Tarquinius inſtituit, primoſque in Circo qui Maximus dicitur, dedit: bello cum Latinis fœliciter geſto, & Appiolis captis. Solennes deinde annui manſe-
D re ludi, primique Romani ſunt nominati. auctor Liuius.

Antiquiorem in Senatu ſententiæ dicendæ locum. Non quo Ædiles ſententiam primi rogarentur: ſed Antiquiorem, quàm alij ſcilicet Senatores, priuati homines: ita tamen priuati, vt pedarij non eſſent, ſed curulem aliquem magiſtratum antea geſſiſſent. nam Pedarij ſententiam in Senatu verbis non dicebant, ſed in alienam ſententiam pedibus ibant.

E *Sellam curulem.* At Ædiles erant in minoribus Magiſtratibus. Pedianus autem minores Magiſtratus non è tribunali, ſed ex ſubſelliis ius dixiſſe ſcribit. Cogitandum igitur, an in ſenatu tantùm curuli ſella, vterentur: cùm autem ius dicerent, in ſubſelliis conſiderent.

Ius, imagines. Ius enim dicebant Ædiles de certis rebus. Sic enim legere malo: quàm vt alij quidam. Ius imaginis. De imaginibus autem Polyb. lib. VI, ſic ſcribit, moris fuiſſe, vt cùm aliquis è no-
F bilibus eſſet mortuus, deferretur in roſtra, nonnunquam ſtans ante omnium oculos, rarò autem recubans. dein oratione de ipſius laudibus pronunciata, eoque ſepulto & iuſtis factis, mortui imago in clariſſimo aliquo domus loco poneretur in cellula lignea condita: ἡ δ᾽ εἰκών πρόσωπόν ἐστιν εἰς ὁμοιότητα διαφερόντως ἐξειργασμένον καὶ κατὰ τὴν πλάσιν καὶ κατὰ τὴν ὑπογραφήν. Eſt autem imago perſona ad ſimilitudinem inſigniter & forma & lineamentis expreſſa. Eas autem imagines feſtis
G publicis aperiebant, ornabántque: cúmq; aliquis ex ea familia mortuus efferretur, imagines illæ ſimul efferebantur. Hæc ille: quibus verba Plinij conſentanea ex lib. XXXV. cap. II. ſubſcribam. Expreſſi, inquit, cera vultus, ſingulis diſponebantur armariis, vt eſſent imagines quæ comitarentur gentilitia funera, ſempérq; defuncto aliquo, totus aderat familiæ eius, qui vnquam fuerat, populus.

Cicero initio Agrariæ ſecundæ. Eſt hoc in more poſitum Quirites, inſtitutoque maiorum, vt ij qui beneficio veſtro imagines familiæ ſuæ conſecuti ſunt, eam primam habeant concionem, qua gratiam beneficij veſtri cum ſuorum laude coniungant.

Imagines, ad memoriam poſteritatémque prodendam. Dura oratio, Prodere poſteritatem. Nonius Marcellus ſic interpretatur, vt ſit prætendere, propagare. citátque & hunc locum, & illud Virgilij, Æneidos IIII,

Italiam regeret, genus alto à ſanguine Teucri
Proderet.

Seniorum, iuniorúmque centuriis. Nam quibus in comitiis Prætores & Conſules creabantur, in iis comitiis populus non per tribus, ſed ex cenſu, ordinibus, & ætate per centurias diuiſus ſuffragium ferebat. vnde Centuriata comitia appellata ſunt. Locus autem notatione dignus eſt: ex quo intelligitur præconem in comitiis centuriatis non ſemel vniuerſæ claſſis, ſed ordine cuiuſque centuriæ ſententiam pronunciare ſolitum fuiſſe.

Sorte obtigiſſet vt ius diceret. Creati à populo Prætores, prouincias, id eſt procurationes inter ſe ſortiebantur: cui Iuriſdictio obuenerat, Prætor is vrbanus appellabatur: cæteri Quæſitores. Eam procurationem paulo poſt Prouinciam tranſlato verbo appellat. Nam prouincias quoque Prætores olim inter ſe ſortiebantur, antequam magiſtratum inirent, vt alio loco declarauimus. Sic ſupra. Nam vt Prætor factus eſt, qui auſpicatò à Chelidone ſurrexiſſet, ſortem nactus eſt vrbanæ prouinciæ.

Ad ſummam ſtultitiam nequitiámque veniſſe. Obſcurus mihi locus. Fortaſſe ſic ſcriptum erat, Ad ſumma ſtultitia nequitiáque hominem veniſſe. Cùm autem vox Hominem, omiſſa eſſet, ablatiuus in accuſandi caſum facilè mutatus eſt. Sed nihil affirmo, videtur enim ſtultitiæ ſapientiam nequitiæ integritatem ſimpliciter opponere.

Ad bellum confugias. Vt ex eo tibi defenſionis facultatem aliquam compares.

Illud Themps.inum incommodum. Strabo & Plinius Temeſam ab Lao primam eſſe vrbem Brutiæ tradunt, ſua ætate dictam Tempſam. In eam Scipione & Sempronio coss. deductam eſſe coloniam Liuius auctor eſt, libro IIII Decadis tertiæ. Eam autem à fugitiuis qui poſt Spartaci necem reliqui facti ſunt, populatam fuiſſe Cicero ſignificat.

Cùm ad te Valentini veniſſent. Hipponem eſſe non longè à Tempſa ſcribunt iidem, quos antè nominaui: quæ ipſorum ætate Vibona Valentia nominata ſit. Hos Valentinos eſſe puto, Tempſanorum vicinos, de quibus loquitur.

Cùm tunica pulla. Tunica ſolebant vti purpurea cum lato clauo. Pulla autem amictos tunica, Cicero in Vatiniana interrogatione atratos appellat. Pallium Græcorum hominum erat.

In æde Bellonæ. Exterarum nationum legatis, quos in vrbem admittere nolebant, Senatus dabatur in æde Bellonæ. Sex. Pompeius. Animaduerti tamen etiam magiſtratibus qui ad Vrbem dicebantur, datum in eo tẽplo Senatum. Liuius enim libro Decadis III octauo, de P. Scipione loquens. Ipſe, inquit, decem nauibus Romam rediit. Et Senatu extra vrbem dato in ęde Bellonæ, quas res in Hiſpania geſſiſſet, diſſeruit. Et libro IX inſequentis Decadis, Lucius, inquit, Manlius Proconſul ex Hiſpania redierat: cui poſtulanti ab Senatu in æde Bellonæ triumphum, rerum geſtarum magnitudo impenetrabilem faciebat.

In eorum tabellis ſpem ſibi aliquam ponit. Tabellas iudiciales dicit, quibus damnaturi erant Verrem iidem ipſi qui eum voce tum damnarant. Iudicabant enim Senatores lege Cornelia L. Syllæ.

Eſto nihil ex fugitiuorum. Quarta pars Orationis, quæ refutationem continet aduerſus Hortenſium, qui nauale bellum contra pyratas ſummâ virtute à Verre adminiſtratum, pyratáſque complures, in his Archiparatum ipſum, captos ab eo defendebat.

Diligentiámque in eo ſingularem. Subaudiendum verbum, adhibuit. Nam habere diligentiam, nõ memini me legiſſe.

Poſt videbatur. Senſus concinnior videretur, ſi ſic legeremus: Poſt, ſi videatur, & ipſum literis & teſtibus quæreremus. Codex Mennianus meam hanc ſententiam confirmat.

Simul cùm iſte decederet. Legendum fortaſſe, Et ſimul cum iſto decederet. Vt particula ET quæ mox ſequitur REBVS, ET IIS hunc in locum transferretur, nihil tamen affirmo.

Antiquæ ſunt iſtæ leges. Legem Claudiam intelligit, de qua Liuius lib. XXI ſic ſcribit. Inuiſus etiam Senatui ob nouam legem, quam iniquè Q. Claudius Tribunus pl. vno patrum, adiuuante C. Flaminio tulerat: ne quis Senator, quíve Senatoris pater fuiſſet, maritimam nauem, quæ plus quàm trecentarum amphorarum eſſet, haberet: id ſatis habitum ad fructus ex agris vectandos. Quæſtus omnis indecorus patribus viſus eſt.

Mercari nihil. Lex enim fuit de qua ſuperiore Oratione dictum eſt, vt qui cum imperio ac poteſtate in prouinciis eſſet, ne quid emere eis liceret.

Nauicularíam facturum. Facere nauiculariam, vt alibi, Facere mercaturam facere argẽtariam: pro quæſtum, ex arte nautica facere, artem nauticam exercere.

Tuis Mamertinis laudatoribus. Scriptum opinor, Mamertinis tuis laudatoribus. De Mamertinorum legatione quæ Verrem laudabat, priore actione dictum eſt.

In tabulis nihil habent. Scriptum non habent, ſe tibi in ſumptum pecunias dediſſe.

Etenim vel Capitolium. In hanc ſententiam Liuius libro primo his verbis, Tarquinius, inquit, intentus perficiendo templo, fabris vndique ex Hetruria accitis, non pecunia ſolùm ad id publica eſt vſus, ſed operis etiam ex plebe. qui cùm haud paruus & ipſe militum adderetur labor, minus tamen plebs grauabatur, ſe templa Deum exædificare manibus ſuis.

Deinde id quod perſpicio & quod oſtendam. Vetus, Deinde id quoque perſpicio, quod & oſtendam. itáque arbitror emendandum.

Eſſe perſcriptas. Perſcribi ei pecuniæ dicuntur, cui expenſæ latæ ſunt: id eſt, cui ſcriptum eſt in tabulis, eas pecunias expenſas, ſiue adnumeratas fuiſſe. Scriptum igitur fuerat in Mamertinorum tabulis publicis pecunias Verris in falſas quaſdã & ementitas operum locationes erogatas fuiſſe, quas in illam triremem ædificandá impenderat.

Quid emeris, aut quid locaueris. Attingit differen-

tiam apud Iuriſconſultos nobilem emptionem eſſe,cùm artifex & rem & operas præbet.locationem,cùm ei materia ſubminiſtratur, ipſe ſolum ſuas operas præbet.

Scriptum proferre. Nam moris erat vt ſinguli patresfam.omnia & expẽſa & accepta in tabulas referrent; atq; ex iis fidem expenſarum ſuarum facerent vt dictum eſt in ea pro Comœdo.

In Fecialium manibus educatum. Fecialium collegium à Numa Pompilio inſtitutum eſt, qui de belli paciſq; & fœderũ iurẽ conſulerentur:itáque & ad eos de bello indicendo referebatur, & bellum ipſi pium verbis conceptis indicebant:fœderaque etiam ſanciebant,in quibus ſiquid de quo ambigeretur, ortum eſſet, referri ad eos cõſueuerat.Varro de vita Populi R.Itaque bella & tardè, & nulla licentia ſuſcipiebant: quòd bellum nullum,niſi pium, putabant geri oportere: & prius, quàm indicerent bellum iis, à quibus iniurias factas ſciebant, Feciales Legatos repetitum mittebant quatuor,quos Oratores vocabant

Dedantur Mamertinis. Appoſitè Dedãtur: verbo Fecialibus vſitato.Nam qui fœdus violarant,ii vt populo,cuius fœdus violarant,dederentur,Feciales poſtulabant.Varro de vita P.R.Sicuius Legati violati eſſent,quid feciſſent, quanuis nobiles eſſent,vt dederentur ciuitati ſtatuerunt: Fecialéſq; x x qui de his rebus cognoſcerent, iudicarent & ſtatuerent,conſtituerunt.

Plus Mamertinis Cybea. Id eſt, quadrata. vide ſuprà.

Pretio abs te ius fœderis. Legendum putarẽ CONTRA ius fœderis:non enim ius fœderis emerunt, ſed ne in naues ſumptus facerent pretiũ dederũt.

Ex lege Terentia & Caßia. De ea libro III copioſe dictum eſt.

Ex eo genere. Ex genere decumani, quod ab aratoribus ſine prætio exigebatur.

Quod emeretur. Siciliæ ciuitates ea conditione in fœdus receptæ fuerant, vt cum vſus ferret, frumentum populo R.certo pretio darent:quod genus emptum vocabatur,pro quo ex s. c.pecunia ſoluebatur.

Qui publicos agros arant. Septemdecim Siciliæ ciuitatum,quæ bellum cum populo R. geſſerunt, agri publicati ſunt,iiſq; tamen redditi. Hi à Cenſoribus locari ſolebant aratoribus,tum Siculis,tũ ciuibus R.qui certũm frumenti numerum quotannis populo R.ſoluerent:reliquum ſibi haberẽt: id eſt,ſuis ciuitatibus colerent.

Quid Decumani. Decumanos appellat,non ipſos Publicanos qui Decumas emebant, ſed aratores qui debebant.

Et vt hoc beneficium. Vetus codex,At vt hoc,&c.

Trabali clauo figeret. Ingẽti & valido,quales ſunt, quibus trabes coniunguntur. Nam per ridiculũ, transfertur ad ea quæ vehementer firmantur ac ſtabiliuntur.Horatius Carminum I.

Te ſemper anteit ſæua neceſſitas,
Clauos trabaleis,& cuneos manu
Geſtans ahena:nec ſeuerus
Vncus abeſt,liquidúmque plumbum.

A malo auctore emiſſent. Auctor dicitur is,à quo quis ius in rem quampiã titulo aliquo nactus eſt: vt pro empto, pro donato, & ſiqui ſunt generis eiuſdẽ. Quod nomẽ ab auctionibus deductũ opinor,in quibus is rem au fert,qui maximè pretium

A auxit.vnde etiã Auctoritas verbum declinatũ eſt, de quo in orat.pro Cæcina explicauimus. Nam quod vtrunque verbum ſine c pleriq; ſcribunt, id eos præter veterum cõſuetudinem facere tum ex antiquis monimentis intelligitur, in quibus c litera ſemper adiecta eſt:tũ ex Valerii Probi notis antiquis,qui AVC. pro Auctor notari ſolitum teſtatur.Hoc igitur Orator dixit ἀλληγορικῶς. Nam quæ res à malo auctore accepta eſt, ea iure ciuili per verum dominum nullo negotio aufertur.

B *Decretarum & frumenti.* Codex Mennianus,decretarum frumenti.quod ſine dubio verum eſt.

Primum vt in iudiciis. Vt, particula meo iudicio vacat.

Legitimum numerum. Hoc loco intelligimus vſitatum numerum non legatorum, ſed legationum,quæ ex prouincia mitterentur, ad eius laudationem qui cum imperio in ea fuerat,fuiſſe decem.Vide quæ diximus Verrina II.

Spoliatos,expoliatóſque. Expilatóſque legendum, C vt in aliis omnibus.

Omnia eſſe largitum. Nam & biremem quam debebant, & frumenti numerũ quod pro ſua portione dare debebant,eis remiſerat.

Contra legem. Claudiam, de qua ex Liuio ſuperius diximus. Mennianus codex LEGES, quod à conſuetudine Ciceronis non abhorret.

Auaritia & nequitia tua. Mire duo contraria coniunxit.Nequitia enim eorum eſt,qui tum nepotes,tum diſſoluti appellãtur, qui rem ſuam diſ- D perdunt. Itaq; prætor prodigo rerum ſuarũ cõmercio his verbis interdicebat: Quando tu bona patria auitaque nequitia tua diſperdis. Sed auaritiam notauit,vt militum remigúmque pecuniam propterquam ea nauis amiſſa eſt,iudicibus renouaret. Nequitiam autẽ,vt Verris in populi R. rebus adminiſtrandis negligentiam oſtenderet. Ergo auaritiam in re ſua nequitiam in publica. Et vide infra. prædonũ dux Heracleo non ſua virtute,ſed iſtius auaritia nequitiaq; victor,quod infra E ſic interpretatur: Miſſione remigum, famæ reliquorum.

Precario eſſent rogandi. Inſolens locutio: Rogare aliquem precario, videndum igitur an Eſſet ROGANDA, potius legendum ſit:vt ad nauem referretur. Quaſi dictum eſſet,vt etiamſi non pro iure fœderis, ac pro imperio poſceretur,ſed precario rogaretur.

Merces imperij auxilium iuris. Vetus, Auxilij,iuris:& ſic puto legendum. nam per irriſionem lo- F quitur cum indignatione: quaſi diceret,Mamertini hanc tibi Cybeam perſoluerunt, quaſi mercedem imperij populi R. & auxilij, quod ei ex fœdere præſtare debent. hoc apparet infrà, vnde etiam intelligitur non TVI merces, vt in aliis; ſed FVIT merces, vt in hoc noſtro corrigẽdum eſſe.

Etiam in ſociorum & Latinorum ſtipendio. De Latinarum ciuitatũ iure ac conditione, quo tempore Latium in populi R. ditionem ſubactum eſt, G quoniã nonniſi pluribus verbis explicari poteſt, melius eſt ex Liuio cognoſcere, eo loco quẽ indicabo,libro ſcilicet Decadis I,octauo:paucis paginis poſt libri initium.

Poſt imperium conſtitutum. Eodem modo dicitur,vt,poſt vrbem conditam.

Deſcribere. Poſteriores dixerunt Taxare.

Certo pretio ſexcentenos numos nautarum miſsione conſtituere. Apertius ita legeretur, & (vt opinio mea fert) rectius, certum pretium, ſexcentenos numos, nautarum miſſioni conſtituere.

Quod & nautæ. Codex Mennianus, Quod eius nautæ. Placet.

Nomine claſsis, eſſent in Sicilia re quidem vera naues inanes. Confuſa locutio: concinnior erit ſententia, ſi ſic legamus, & verba interpungamus, Nomine, claſſis eſſet in Sicilia: re quidem vera, &c. vt ſit, Verbo & ſimulatione claſſis erat in Sicilia: at reuera, &c.

P. Ceſetius, & P. Tadius. Verris legati, vt conſtat ex ſuperioribus.

Ex claſſe noſtra. A claſſe, antiquus liber. quod perſpicuè verum eſt.

Tametſi poſtu. Mennianus codex, in Acta, quod valde arridet.

Cuſtodes miſit. Id eſt, obſeruatores & exploratores: qui ſi rationes quoque perſcriberent, atque conficerent, ἀντιγραφεῖς à Græcis appellabantur.

Cohortique. Cohorti Prætoriæ, qua pro præſidio Prætores vtebantur.

Symphoniſtos ſex. Omnes & manuſcripti & impreſſi veteres, Symphoniacos homines ſex. à quorum auctoritate ſine cauſa diſcedere non auſim.

Coniectura bona eſt. Sic omnes antiqui. nunc ſunt qui reponant, coniectura eſt, quod antiquandum puto. Nam coniecturam bonam dixiſſe videtur: pro bona copia æſtimandi datur: bona facultas eſt coniecturæ faciendæ.

Vt mos eſt, vt ſolet fieri. Poſtremum è margine ſumptum videtur, & ab indoctis librariis cum veris germaniſque verbis contextum.

Homines maritimi. Alij, opinor, omnes, Homines Mamertini: quod perſpicuè falſum eſt. cùm de Mamertinis nunquam niſi inuidioſè & maledicè loquatur. nam Mamertini legationem, quemadmodum ſæpe antea dictum eſt, laudandi Verris cauſa miſerant.

Seruilius. Iſauricus: de quo Verrina III dictum eſt: qui phaſelin, Olympum, & Iſaurum Ciliciæ vrbes quibus ſe piratæ tuebantur cepit. Cicero poſtea Niconem nobiliſſimum piratam nominat à Seruilio captum, & cùm fugiſſet, recuperatum.

Ante currum. Nam moris fuit, vt qui triumphantes vrbem inirent, vinctos hoſtium duces ante currum ſuum ducerent, eoſque cùm de foro in Capitolium currum flectere inciperent, duci in carcerem, ſecurique feriri iuberent.

Lautumias Syracuſanas omnes audiſtis. Latomias, legendum potius exiſtimarem, παρὰ τὸ λᾶς καὶ τέμνειν. vnde Latomi etiam nominati, qui lapides excidunt. Et ſic apud Varronem ſcriptum reperio, libro de Lingua IIII, Quod, inquit, Syracuſis vocantur Latomiæ, & de Latomia tranſlatum, quod hic quoque in eo loco lapidicinæ fuerunt. Et apud Sex. Pompeium, Latumias, inquit, ex Græco, & maximè à Syracuſanis, qui Latomias & appellant, & habent ad inſtar carceris, ex quibus locis exciſi ſunt lapides ad extruendam vrbem. Itaque λιθοτομίας Thucydides appellat, libro VII extremo, ſic ſcribens, καὶ τοὺς μὲν ἄλλους ἀθηναίων, καὶ τῶν ξυμμάχων ὁπόσους ἔλαβον, κατεβίβασαν ἐς τὰς λιθοτομίας, ἀσφαλεστάτην εἶναι νομίσαντες τὴν

A τήρησιν. Paucis autem pòſt verſibus locum deſcribit his verbis, quæ non inutile fuerit ſubiicere. τοὺς δ' ἐν ταῖς λιθοτομίαις οἱ συρακούσιοι χαλεπῶς τοὺς πρώτους χρόνους μετεχείρισαν. ἐν γὰρ κοίλῳ χωρίῳ ὄντας, πολλοὺς οἵ τε ἥλιοι τὸ πρῶτον καὶ τὸ πνῖγος ἔτι ἐλύπει, διὰ τὸ ἀστέγαστον, καὶ αἱ νύκτες ἐπιγιγνόμεναι τοὐναντίον μετοπωριναὶ, καὶ ψυχραὶ τῇ μεταβολῇ ἐς ἀσθένειαν ἐνεωτέριζον. πάντα τε ποιούντων αὐτῶν διὰ στενοχωρίαν ἐν τῷ αὐτῷ. καὶ προσέτι τῶν νεκρῶν ὁμοῦ ἐπ' B ἀλλήλοις ξυννενημένων οἳ ἔκ τε τῶν τραυμάτων, καὶ διὰ τὴν μεταβολὴν καὶ τὸ τοιοῦτον ἀπέθνησκον. καὶ ὀσμαὶ ἦσαν, οὐκ ἀνεκτοί. quem locum ſic conuertimus, Eos verò qui in Latomiis erant, Syracuſani primùm duriter & acerbè tractabant. Cùm enim illo in loco concauo frequentes eſſent, primùm quidem ſol & æſtus eos offendebant, quòd locus apertus eſſet, ac ſine tecto. Noctes autem inſequentes, quæ Autumnales erant & frigidæ, noua & contraria ratione propter mutationem morbos inducebant. C Eò accedebat, quòd propter loci anguſtias ibidem omnia facere, & naturæ neceſſitati parere cogebantur. quinetiam cadauera eorum qui aut ex vulneribus, aut propter illam aëris mutationem, aut ſimili quapiam de cauſa mortem obierant, ſimul congeſta & coacervata erant. Ex quo quidem odoris intolerabilis fœditas conſequebatur.

Periti & humani. Animaduertendum, humanos dici pro acutis & ingenioſis: quales ſunt Siculi. D quod Gellius lib. XIII huius verbi vim exquirens, prætermiſiſſe videtur.

Ex nauigio quod erat factum ſex remorum numero. Pagina inſequenti Mioparonem pyraticum appellat. Itaq; non dubium eſt quin Menniani codicis ſcriptura melior ſit, quod erat captum, & ex remorum &c. puto tamen etiam particulam ET ſuperius deeſſe, vt ſit: Oporteret & ex ipſo.

Cùm tanto plures. Obſcura mihi locutio. quod ſi quis liber ALTERO TANTO ſcriptum haberet, E eam lectionem non grauatè, cum hac noſtra commutarem.

Alios Sertorianos milites. Q. Sertorius à Sylla proſcriptus, in vlteriore Hiſpania bellum ingens excitauit, plurimáſque ciuitates in poteſtatem ſuam redegit. Metellum & Perpennam cum duobus exercitibus prœlio fudit, tandem octauo ducatus ſui anno à M. Antonio & M. Perpenna aliiſque coniuratis in conuiuio interfectus eſt, magnus dux, & aduerſus duos Imperatores, F ſæpe par. Liuius, Plutarchus, Appianus.

Aut aliquam ob cauſam nauigarent. Vetus, Aliquam aliam ob cauſam. & puto rectius.

Quemadmodum ſeſe induit. Irretiuit, illaqueauit. Similiter libro Accuſat. II, Videte porro aliam dementiam: videte, vt, dum expedire ſeſe vult, induat. Locutio à feris tranſlata eſt, quæ plagis ſibi à venatoribus poſitis quo magis expedire ſe conantur eo magis impediunt.

Securi non percuſsiſſe. Sed domi ad iudicium G ſuum conſeruaſſe, quo facilius crimen inimicorum diluere poſſet.

Non ita vixeras. Hæc quaſi ironicè dicta accipienda ſunt: cùm toties in ſuperioribus orationibus docuerit, eum multa in ſe ſcelera admiſiſſe, propter quæ aliquando in iudiciũ vocãdus eſſet.

Quid igitur cùm eſſes in imperio. Qui igitur, cùm eſſes in imperio: alij, opinor, omnes. In imperio

autem, vt Cum imperio Latinè dicimus. Cicero de Finib. II, Virginem filiam ſua manu occidit, potiùs quàm ea P. Clodij libidini, qui tum erat ſummo in imperio, dederetur.

Producere ad ignotos. Dixi iã anteà priore actione, Notos & Ignotos, de vtriſque dici: & qui norũt, & qui noti ſunt: qui ignorant, & qui ignorantur.

Quod cùm imperio. Quo cum imperio, legendum puto; & ſic conſuetudo poſtulat. Locus autem oſtendit, priuatum, & cum imperio eſſe, ab antiquis opponi: de quo tamen à quibuſdam reprehendi me temerè animaduerti. Mennianus Codex QVOAD.

M. Acilium. Huius iudicij Prætorem, penes quẽ ea poteſtas erat.

Seu potius. Nam hoſtes propriè ſunt, qui nobis, aut quibus nos bellum decreuimus: cæteri latrũculi vel prædones ſunt. l. 118. D. de verb. ſignif. l. 24. D. de Captiu.

Duci in carcerem. Idẽ ſcribit Zonaras lib. II, moris fuiſſe vt triumphans in forum R. curru inſigni deuectus captiuos in carcerem duci, ac necari iuberet, ac tum in Capitolium aſcenderet, ibique ſacrificium quoddam faceret.

Eſt nunc, credo, nuſquam dubium. Omnes libri veteres, Et nunc credo eſſe dubium. quod ſi ſine antiquæ auctoritate codicis immutandum putarem, impudens viderer.

Quæſo cui probares. Ita placet. Sed ſi quo in libro veteri legeret QVÆSO, magis aliquato placeret.

Tamenne id credat, . oris: Hanc ſcripturam quãuis nullius, quem quidẽ viderim, codicis auctoritate confirmatam, ſententia tamẽ apertè comprobat. cùm in alijs libris vitiosè ſic legatur, Tamẽ te derideri vides: quo nihil abſurdius dici poteſt.

Hac tanta præda. Quinta pars orationis in qua de Siculorum claſſe, cui Verres Syracuſanum hominem Cleomenem præfecerat, ab Heraclione archipyrata fugata atque inflammata exponit.

Aeſtate ſumma. Id eſt extrema, vt apparet, ex inferioribus. vbi hanc orator conſuetudinem exponit.

Quod iam demonſtraui. Hac ipſa Oratione infrà: vbi hæc ipſa totidem ferè verbis dicta ſunt.

In littore. Hoc littus & vulgò Syracuſis Acta dicebatur, & ita Cicero paucis poſt verbibus illud appellat.

Tot in acta dies. Id eſt, in littore: vt apud Virg. lib. Æneid. V.

At procul in ſola ſecretæ Troades acta,
Amiſſum Anchiſen flebant.

Alij reponunt TOT NOCTES AC DIES, quod non opinor ex antiquo libro ſumptum: præſertim cùm ſexaginta dies Cicero modò nominarit. Actam autem vulgò Syracuſani littus illud appellabant. Vide Seruium in V. Æneid. Strabo. lib. IX. dictum putat ἀπὸ τοῦ ἄγνυμι.

Atque imperat. Mennianus codex, Imperare: quod valde placet.

Legati poteſtatem. Dixi iam ſemel ac ſæpius, Legatos cum poteſtate eos eſſe, qui ab Imperatore cum poteſtate imperatoria alicui prouinciæ ac negotio præfecti ſunt.

Prætoris denique poteſtatem. Ita probo: cùm in alijs corruptè ſcriptum ſit, Populi R. Error autem ex notæ ignorantia natus eſt: cùm P.R. pro vtroque vocabulo ſcriberentur. Idem apud Cæſarem libro de bello ciuili :, acciderat. vt dix. mus infrà.

Ternis denariis. Inſignis locus ex quo intelligitur, frumentum illud quod legatis & Quæſtoribus in cella dabatur, tribus tantùm denarijs æſtimatum fuiſſe.

Vbi muli? vbi tabernacula? Liuius lib. XLII, Ante L. Poſthumium COS. nemo vnquam ſociis in vlla re ſumptui aut oneri fuit: ideo magiſtratus mulis tabernaculiſque, & omni alio inſtrumento militari ornabantur, ne quid tale imperarent ſocijs. priuata hoſpitia habebant, ea benignè comitérque colebant: domúſque eorum Romæ hoſpitibus patebant, apud quos ipſis diuerti mos eſſet.

Tum etiam cognatione. De hoc ſuperiore libro dictum eſt, infrà.

Habitare in ea parte. Quod, vt infra dicet, qui illam partem vrbis tenerent in eorum poteſtatem vrbem futuram intelligebant.

Habitari in eo loco Syracuſanum. Vetus, Habitare. & ſic puto corrigendum: vt infrà.

Soleatus Prætor. Soleæ, crepidæ ſunt muliebres, quibus plantarum calces tantùm infimè teguntur: cæteris propè nudis & teretibus habenis vinctis. Gerebantur in ipſo feruore æſtatis: at viros, præſertim belli duces atque Imperatores tales mulierum deliciæ minus decere exiſtimabantur. Vide Gellium libro XIII, cap. XX. De pallio & tunica paulo ante explicatum eſt. Plutarchus in Antonio Φαικάσια ſoleas videtur appellare. ὅθι τούτοις ἑστία τοὺς Ἕλληνας, ἐγυμνασιάρχει δ' Ἀθηναίοις καὶ τὰ τῆς ἡγεμονίας παράσημα καταλιπὼν οἴκοι μετὰ τῶν γυμνασιαρχικῶν ῥάβδων, ἐν ἱματίῳ καὶ φαικασίοις προῄει. Id eſt, Ob eas cauſas Græcos conuiuio excepit, & Athenis gymnaſij magiſtrum egit: relictiſque domi Magiſtratus inſignibus, & acceptis gymnaſiarcharum virgis, cum pallio & ſoleis in publicum prodiit.

Quod erat terreſtre præſidium. Sententia poſtulare videtur, Quod ibi erat.

Præcidi ancoras imperauit. Ancoræ, inquit Nonius, vincula quibus antennæ tenentur. quod ex Lucilio comprobat.

Moliebantur. Propter remigum paucitatẽ, nam moliri propriè dicimur in re difficili & laborioſa, quaſi molem mouere.

Quod reliquum vita viúmque fames fecerat. Omnes alij, Virúmque. & ſic emenda.

Erat enim ſola illa nauis conſtrata. Id eſt, tecta. quod infrà intelligitur his verbis, Poteróne in eos eſſe vehemens, qui naues inanes non modò habuerunt, ſed etiam apertas? In eum diſſolutus, qui ſolus habuerit conſtratam nauem, & minus exinanitam? Sic Hircius de bello Alexandrino, Magnoque impetu quatuor ad eam conſtratæ naues, & complures apertæ contenderunt, cui coactus eſt Cæſar ferre ſubſidium.

Illius auaritia nequitiáque. Vide quæ diximus paulo ſupra hac ipſa oratione.

Prætorium. Domum regiam, quæ regis Hieronis fuerat, qua Prætores vti ſolebant.

Ignis è ſpecula ſublatus. Φρυκτωρία, quæ Græci appellant, ſignificat, faces quæ prædonibus aduẽtantibus, ab ijs, qui in ſpecula & cuſtodia collocati erant accendebantur.

Ex Timarchide. Liberto ſuo & accenſo: cuius opera Verres familiarius vtebatur, in eum locum aditus

aditus erat nemini, niſi qui aut ſocius, aut miniſter libidinis eſſe poſſet.

Lampſaceni periculi ſimilitudo. Vide librum Accuſat. I. vbi & illud de Adriano dictum eſt.

Iſtius acta commemorabantur. Ita placet. neq; mutandum quicquam cenſeo. Tantum hoc modeſte aſcribo, conſiderari poſſe, ecquid de acta illa, de qua ſuperius toties commemorauit, hoc loco ſignificet. Vt ſit ſenſus: Tum iſtius acta illa in qua iſte dies ſexaginta commorabatur, in qua conuiuia mulierum agitabat, in qua tabernacula collocarat, quæ cantu & Symphonia perſtrepabat, ab omnibus probri cauſa commemorabatur.

Duo ſepulcra. Animaduertendum ſepulcra dici hoc loco, pro Buſtis: cum in lib. de legib. II. notet ex duodecim tabulis non qui vratur, ſepeliri: ſed qui humetur. Tametſi Plinius ſepultos quoquomodo conditos dici teſtetur.

Habita eſt tumultus. Id eſt, eius terroris quem prædonum aduentus & victoria Syracuſanis attulerat.

Ciuium R. Qui in Sicilia negotiabantur: qua de cauſa dixit Exiſtimationem communem. quia cum Verres ciuis R. eſſet, communis exiſtimatio agebatur.

Ad illa æſtiua. Nam cum æſtas ſumma eſſe iam cœperat, ibi tabernacula collocabat. Sic enim ſupra. Tabernacula quemadmodum conſueuerat, temporibus æſtiuis collocari iuſſit.

Commouiſſe caſtra. Ironia eſt: quaſi propter militiam illam muliebrem prædones ab aditu territi fuiſſent.

Heracleo archipirata. Hunc Pergamenonē Oroſius nominat: niſi forte Pergamenus Heracleo fuerit, & pergameno, corrigendum ſit. Metellus, inquit, prætor Siciliæ, cum fœdiſſima illa C. Verris prætura Siciliam afflictā inueniſſet, maxime Pergamenone Archipirata, nefariis prædis ac cædibus dilacerantur, qui pulſa claſſe Romanorum, Syracuſanorū portum obtinuerat. mox eum nauali terreſtrique prælio coniunctum Sicilia decedere coegit.

Quatuor myoparonibus. paucis poſt verſibus, prædonum nauiculas appellat.

Crepidines. Sunt quaſi aggeres quibus fluctus coercentur: ita dicti, quod fluctus illas alluuens aſſidue crepitare videntur.

Carthaginenſium. Imperium Siciliæ etiam Carthaginenſes tentauere: diuq; varia victoria cum tyrannis dimicatum, ad poſtremum amiſſo Hamilcare Imp. cum exercitu aliquantiſper quieuere victi. Iuſtinus.

Quo Athenienſium claſſis ſola poſt hominum memoriam CCC nauibus vi ac multitudine inuaſit. Athenienſium cum Syracuſanis bellū ſcribit Thucydides lib. VI. & VII. Sed Cicero nauium numerum oratoriè protulit: cùm Thucydides lib. VII extremo, vbi nauale prælium deſcribit, quod extremū in portu Syracuſarum commiſſum eſt, & quo Athenienſiū claſſis victa ac ſuperata eſt, vtriuſq; claſſis numerū paulò minus ducentarum nauium fuiſſe affirmet.

Opes ipſius ciuitatis victa. Illius ciuitatis, vetus & quidam impreſſi. quod valde probo, vt ciuitatē Athenienſium demonſtret. Lubet autem hoc loco verba Senecæ ex lib. de conſolatione ad Martiam aſcribere, quæ magnopere huc pertinet. Videbis celebratiſſimum carminibus fontem Arethuſam nitidiſſimi & perlucidiſſimi ad imum ſtagni, gelidiſſimas aquas profundentē: ſiue illas ibi primum naſcens inuenit, ſiue immerſum terris flumen integrum ſubter tot maria, & à confuſione peioris vnde ſeruatum reddidit. Videbis portum quietiſſimū omniū, quos aut natura poſuit in tutelam claſſium, aut adiuuit manus, ſic tutum, vt ne maximarum quidem tempeſtatū furori ſit locus. Videbis vbi Athenarum potentia fracta, vbi tot millia captiuorū, ille excifis in infinitam altitudinem ſaxis Lautumius carcer incluſerat, & ipſam ingentem ciuitatem, & latius territorium quam multarum vrbium fines ſint: lepidiſſima hyberna, & nullum diem ſine interuētu ſolis. ſed cum omnia iſta cognoueris, grauis & inſalubris æſtas hyberni cæli beneficia corrumpit.

Radices iactebant Ludibrij & periuriç atque inediæ, exprobrandæ cauſa.

Tantum exarabat. Exarare pro ſata colligere.

Suppeditare poſſent. Legendum opinor POSSET, numero ſingulari: vt ſit ſufficere & ſatis eſſe poſſet. Idem lib. I. Off. ob eaſq; cauſas ſtudeat parare ea quæ ſuppeditant, & ad cultum & ad victum.

Hominum conuentu atque multitudine. Meo iudicio alterutrum deeſt, vel TANTO vel IN vt ſit, Tanto hominum cōuentu, quod auribus ſuauiſſimum, & ſententiæ accommodatiſſimū videtur.

Reſpergerent. Elatorie: pro, In Prætoris conſpectu atque oculis, ſic vt ſpectare eas prætor poſſit.

Remigibus dimiſſis. Qua de re ſuperius dictū eſt.

Nauibus præpoſiti. Hos nauarchos itentidem appellat.

Iſtius audacia. An non potius nequitia, aut inertia, aut tale quippiam? Sed audaciam dixit pro temeritate & amentia: quod nullo legum metu afficiebatur.

Hanc rationem habere. Hoc conſilij capere: ita ſuæ cauſæ defenſionem meditari.

Quàm hoc ſi veneret. Veniret, ſentētia poſtulat. Hoc autem Aſconius Verrina quarta interpretatur, contingeret.

Illi enimuero. Significationem habet prompti & parati animi. Itaq; ſæpe iratis accommodatur.

Teſtificatione vteretur. Obſeruanda conſuetudo, cuius ſimile exemplū extat in Quinctiana ſuprà vnde intelligitur, teſtificationem ſcripturam fuiſſe illius rei, propterquam aduocati teſtes eſſent, ipſorum teſtium annulis obſignatam. Quam cōſuetudinem Venuleius ſignificās in L. curent, 22, D. de teſtib. curent, inquit, Magiſtratus cuiuſque loci teſtari volentibus & ſe ipſos & alios teſtes vel ſignatores præbere: quo facilius negotia explicentur, & probatio rerum ſalua ſit.

Deriſum credo. Quia ſtatim conſilium mutauit, & aliam defenſionis rationem inſtituit.

A ſuis Conſiliariis. Non qui ſuperius illud conſilium ei dederant: ipſe enim Verres ſua ſponte illud ceperat. Sic aliis locis ſæpe oſtēdit, eum nullius neq; ingenij eſſe, neque conſilij.

Nimia prætoris diligentia. Non eſt otioſum verbū PRÆTORIS, nam eorum qui in ſummo imperio ſunt, acta omnia publica ſunt, neque teſtificatione vlla priuata iuuari poſſunt. Hæc igitur nimia diligentia, ſuſpicionem potius quàm defenſionis facultatem præbere afferebat.

Iam iſte erat. Id eſt, Non modo falſas illas teſtifi-

autem, vt Cum imperio Latinè dicimus. Cicero de Finib. I I, Virginem filiam ſua manu occidit, potiùs quàm ea P. Clodij libidini, qui tum erat ſummo in imperio, dederetur.

Producere ad ignotos. Dixi iā anteà priore actione, Notos & Ignotos, de vtriſque dici: & qui norūt, & qui noti ſunt: qui ignorant, & qui ignorantur.

Quod cum imperio. Quo cum imperio, legendum puto; & ſic conſuetudo poſtulat. Locus autem oſtendit, priuatum, & cum imperio eſſe, ab antiquis opponi: de quo tamen à quibuſdam reprehendi me temerè animaduerti. Mennianus Codex QVOAD.

M. Acilium. Huius iudicij Prætorem, penes quē ea poteſtas erat.

Seu potius. Nam hoſtes propriè ſunt, qui nobis, aut quibus nos bellum decreuimus: cæteri latrūculi vel prædones ſunt. l. 118. D. de verb. ſignif. l. 24. D. de Captiu.

Duci in carcerem. Idē ſcribit Zonaras lib. II, moris fuiſſe vt triumphans in forum R. curru inſigni deuectus captiuos in carcerem duci, ac necari iuberet, ac tum in Capitolium aſcenderet, ibique ſacrificium quoddam faceret.

Eſt nunc, credo, vnquam dubium. Omnes libri veteres, Et nunc credo eſſe dubium. quod ſi ſine antiqui auctoritate codicis immutandum putarem, impudens viderer.

Quæſo cui prol atres. Ita placet. Sed ſi quo in libro veteri legeret QVÆSO, magis aliquanto placeret.

Tamen nunc id erat, ... oris: Hanc ſcripturam quauis nullius, quem quidē viderim, codicis auctoritate confirmatam, ſententia tamē apertè comprobat. cùm in aliis libris vitiosè ſic legatur, Tamē te deriderì vides: quò nihil abſurdius dici poteſt.

Hac tanta præda. Quinta pars orationis in qua de Siculorum claſſe, cui Verres Syracuſanum hominem Cleomenem præfecerat, ab Heracleone archipyrata fugata atque inflammata exponit.

Aeſtate ſumma. Id eſt extrema, vt apparet, ex inferioribus, vbi hanc orator conſuetudinem exponit.

Quod iam demonſtraui. Hac ipſa Oratione infrà: vbi hæc ipſa totidem ferè verbis dicta ſunt.

In littore. Hoc littus & vulgo Syracuſis Acta dicebatur, & ita Cicero paucis poſt verbibus illud appellat.

Tot in acta dies. Id eſt, in littore: vt apud Virg. lib. Æneid. V.

At procul in ſola ſecretæ Troades acta,
Amiſſum Anchiſen flebant.

Alij reponunt TOT NOCTES AC DIES, quod non opinor ex antiquo libro ſumptum: præſertim cùm ſexaginta dies Cicero modò nominarit. Actam autem vulgò Syracuſani littus illud appellabant. Vide Seruium in V. Æneid. Strabo. lib. IX. dictum putat ἀπὸ τοῦ ἄγνυμι.

Atque imperat. Mennianus codex, Imperare: quod valde placet.

Legati poteſtatem. Dixi iam ſemel ac ſæpius, Legatos cum poteſtate eos eſſe, qui ab Imperatore cum poteſtate imperatoria alicui prouinciæ ac negotio præfecti ſunt.

Prætoris denique poteſtatem. Ita probo: cùm in aliis corruptè ſcriptum ſit, Populi R. Error autem ex notæ ignorantia natus eſt: cùm P.R. pro vtroque vocabulo ſcriberentur. Idem apud Cæſarem libro de bello ciuili I, accideràt, vt dix[i]mus in[f]rà.

Ternis denariis. Inſignis locus ex quo intelligitur, frumentum illud quod legatis & Quæſtoribus in cella dabatur, tribus tantùm denariis æſtimatum fuiſſe.

Vbi muli? vbi tabernacula? Liuius lib. XLII, Ante L. Poſthumium COS. nemo vnquam ſociis in vlla re ſumptui aut oneri fuit: ideo magiſtratus mulis tabernaculiſque, & omni alio inſtrumento militari ornabantur, ne quid tale imperarent ſociis. priuata hoſpitia habebant, ea benignè comitérque colebant: domúſque eorum Romæ hoſpitibus patebant, apud quos ipſis diuerti mos eſſet.

Tum etiam cognatione. De hoc ſuperiore libro dictum eſt infrà.

Habitare in ea parte. Quod, vt infra dicet, qui illam partem vrbis tenerent in eorum poteſtatem vrbem futuram intelligebant.

Habitari in eo loco Syracuſanum. Vetus, Habitare. & ſic puto corrigendum: vt infrà.

Soleatus Prætor. Soleæ, crepidæ ſunt muliebres, quibus plantarum calces tantùm infimè teguntur: cæteris propè nudis & teretibus habenis vinctis. Gerebantur in ipſo feruore æſtatis: at viros, præſertim belli duces atque Imperatores tales mulierum deliciæ minus decere exiſtimabantur. Vide Gellium libro XIII, cap. XX. De pallio & tunica paulo ante explicatum eſt. Plutarchus in Antonio φαικάσια ſoleas videtur appellare. ἐπὶ τούτοις ἀσία τὰς ἔλλωας, ἐγυμνασιάρχει δ' ἀθηναίοις καὶ τὰ τῆς ἡγεμονίας παράσημα καταλιπὼν οἴκοι μετὰ τῶν γυμνασιαρχικῶν ῥάβδων, ἐν ἱματίῳ καὶ φαικασίοις προῄει. Id eſt, Ob eas cauſas Græcos conuiuio excepit, & Athenis gymnaſij magiſtrum egit: relictiſque domi Magiſtratus inſignibus, & acceptis gymnaſiarcharum virgis, cum pallio & ſoleis in publicum prodiit.

Quod erat terreſtre præſidium. Sententia poſtulare videtur, Quod ibi erat.

Præcidi ancoras imperauit. Ancoræ, inquit Nonius, vincula quibus antennæ tenentur. quod ex Lucilio comprobat.

Moliebantur. Propter remigum paucitatē, nam moliri propriè dicimus in re difficili & laborioſa, quaſi molem mouere.

Quod reliquum vita numque fames fecerat. Omnes alij, Viriúmque. & ſic emenda.

Erat enim ſola illa nauis conſtrata. Id eſt, tecta. quod infrà intelligitur his verbis, Poteróne in eos eſſe vehemens, qui naues inanes non modò habuerunt, ſed etiam apertas? In eum diſſolutus, qui ſolus habuerit conſtratam nauem, & minus exinanitam? Sic Hircius de bello Alexandrino, Magnoque impetu quatuor ad eam conſtratæ naues, & complures apertæ contenderunt, cui coactus eſt Cæſar ferre ſubſidium.

Illius auaritia nequitiáque. Vide quæ diximus paulo ſupra hac ipſa oratione.

Prætorium. Domum regiam, quæ regis Hieronis fuerat, qua Prætores vti ſolebant.

Ignis è ſpecula ſublatus. Φρυκτωρία, quæ Græci appellant, ſignificat, faces quæ prædonibus aduētantibus, ab iis, qui in ſpecula & cuſtodia collocati erant accendebantur.

Ex Timarchide. Liberto ſuo & accenſo: cuius opera Verres familiarius vtebatur, in eum locum aditus

aditus erat nemini, niſi qui aut ſocius, aut miniſter libidinis eſſe poſſet.

Lampſaceni periculi ſimilitudo. Vide librum Accuſat. 1. vbi & illud de Adriano dictum eſt.

Iſtius acta commemorabantur. Ita placet. neq; mutandum quicquam cenſeo. Tantum hoc modeſte aſcribo, conſiderari poſſe, ecquid de acta illa, de qua ſuperius toties commemorauit, hoc loco ſignificet. Vt ſit ſenſus: Tum iſtius acta illa in qua iſte dies ſexaginta commorabatur, in qua conuiuia mulierum agitabat, in qua tabernacula collocarat, quæ cantu & Symphonia percrepabat, ab omnibus probri cauſa commemorabatur.

Duo ſepulcra. Animaduertendum ſepulcra dici hoc loco, pro Buſtis: cum in lib. de legib. 11. notet ex duodecim tabulis non qui vratur, ſepeliri: ſed qui humetur. Tametſi Plinius ſepultos quoquomodo conditos dici teſtetur.

Habita eſt tumultus. Id eſt, eius terroris quem prædonum aduentus & victoria Syracuſanis attulerat.

C *Ciuium R.* Qui in Sicilia negotiabantur: qua de cauſa dixit Exiſtimationem communem. quia cum Verres ciuis R. eſſet, communis exiſtimatio agebatur.

Ad illa æſtiua. Nam cum æſtas ſumma eſſe iam cœperat, ibi tabernacula collocabat. Sic enim ſupra. Tabernacula quemadmodum conſueuerat, temporibus æſtiuis collocari iuſſit.

Commouiſſe caſtra. Ironia eſt: quaſi propter militiam illam muliebrem prædones ab aditu territi fuiſſent.

Heracleo archipirata. Hunc Pergamenonē Orolius nominat: niſi forte Pergamenus Heracleo fuerit, & pergameno, corrigendum ſit. Metellus, inquit, prætor Siciliæ, cum fœdiſſima illa C. Verris prætura Siciliam afflictā inueniſſet, maxime Pergamenone Archipirata, nefariis prædis ac cædibus dilacerantur, qui pulſa claſſe Romanorum, Syracuſanorū portum obtinuerat. mox eum nauali terreſtrique prælio coniunctum Sicilia decedere coegit.

Quatuor myoparonibus. paucis poſt verſibus, prædonum nauiculas appellat.

Crepidines. Sunt quaſi aggeres quibus fluctus coercentur: ita dicti, quod fluctus illas alluuens aſſidue crepitare videntur.

Carthaginenſium. Imperium Siciliæ etiam Carthaginenſes tentauere: diuq; varia victoria cum tyrannis dimicatum, ad poſtremum amiſſo Hamilcare Imp. cum exercitu aliquantiſper quieuere victi. Iuſtinus.

Quo Athenienſium claſſis ſola poſt hominum memoriam CCC nauibus vi ac multitudine inuaſit. Athenienſium cum Syracuſanis bellū ſcribit Thucydides lib. vi. & vii. Sed Cicero nauium numerum oratoriè protulit: cum Thucydides lib. vii extremò, vbi nauale prælium deſcribit, quod extremū in portu Syracuſarum commiſſum eſt, & quo Athenienſiū claſſis victa ac ſuperata eſt, vtriuſq; claſſis numerū paulò minus ducentarum nauium fuiſſe affirmet.

Opes ipſius ciuitatis victæ. Illius ciuitatis, vetus & quidam impreſſi. quod valde probo, vt ciuitatē Athenienſium demonſtret. Lubet autem hoc loco verba Senecæ ex lib. de conſolatione ad Marciam aſcribere, quæ magnopere huc pertinet. Videbis celebratiſſimum carminibus fontem Arethuſam nitidiſſimi & perluci diſſimi ad imum ſtagni, gelidiſſimas aquas profundentē: ſiue illas ibi primum naſcens inuenit, ſiue immerſum terris flumen integrum ſubter tot maria, & à confuſione peioris vnde ſeruatum reddidit. Videbis portum quietiſſimū omniū, quos aut natura poſuit in tutelam claſſium, aut adiuuit manus, ſic tutum, vt ne maximarum quidem tempeſtatū furori ſit locus. Videbis vbi Athenarum potentia fracta, vbi tot millia captiuorū, ille excisis in infinitam altitudinem ſaxis Lautumius carcer incluſerat, & ipſam ingentem ciuitatem, & latius territorium quam multarum vrbium fines ſint: lepidiſſima hyberna, & nullum diem ſine interuentu ſolis. ſed cum omnia iſta cognoueris, grauis & inſalubris æſtas hyberni cæli beneficia corrumpit.

Radices iaciebant Ludibrij & periuriç atque inediæ, exprobrandæ cauſa.

Tantum exarabat. Exarare pro ſata colligere.

Suppeditare poſſent. Legendum opinor POSSET, numero ſingulari: vt ſit ſufficere & ſatis eſſe poſſet. Idem lib. 1. Off. ob eaſq; cauſas ſtudeat parare ea quæ ſuppeditant, & ad cultum & ad victum.

Hominum conuentu atque multitudine. Meo iudicio alterutrum deeſt, vel TANTO vel IN vt ſit, Tanto hominum cōuentu, quod auribus ſuauiſſimum, & ſententiæ accommodatiſſimū videtur.

Reſpergerent. Elatorie: pro, In Prætoris conſpectu atque oculis, ſic vt ſpectare eas prætor poſſit.

D *Remigibus dimiſſis.* Qua de re ſuperius dictū eſt.

Nauibus præpoſiti. Hos nauarchos itentidem appellat.

Iſtius audacia An non potius nequitia, aút inertia, aut tale quippiam? Sed audaciam dixit pro temeritate & amentia: quod nullo legum metu afficiebatur.

Hanc rationem habere. Hoc conſilij capere: ita ſuæ cauſæ defenſionem meditari.

Quàm hoc vſu veneris. Veniret, ſentētia poſtulat. Hoc autem Aſconius Verrina quarta interpretatur, contingeret.

Illi enimuero. Significationem habet prompti & parati animi. Itaq; ſæpe iratis accommodatur.

Teſtificatione vteretur. Obſeruanda conſuetudo, cuius ſimile exemplū extat in Quinctiana ſuprà vnde intelligitur, teſtificationem ſcripturam fuiſſe illius rei, propterquam aduocati teſtes eſſent, ipſorum teſtium annulis obſignatam. Quam cōſuetudinem Venuleius ſignificās in L. curent, 22, D. de teſtib. curent, inquit, Magiſtratus cuiuſque loci teſtari volentibus & ſe ipſos & alios teſtes vel ſignatores præbere: quo facilius negotia explicentur, & probatio rerum ſalua ſit.

Deriſum credo. Quia ſtatim conſilium mutauit, & aliam defenſionis rationem inſtituit.

A ſuis Conſiliariis. Non qui ſuperius illud conſilium ei dederant: ipſe enim Verres ſua ſponte illud ceperat. Sic aliis locis ſæpe oſtēdit, eum nullius neq; ingenij eſſe, neque conſilij.

Nimia prætoris diligentia. Non eſt otioſum verbū PRÆTORIS, nam eorum qui in ſummo imperio ſunt, acta omnia publica ſunt, neque teſtificatione vlla priuata iuuari poſſunt. Hæc igitur nimia diligentia, ſuſpicionem potius quàm defenſionis facultatem præſtori afferebat.

Iam iſte erat. Id eſt, Non modo falſas illas teſtifi-

cationes priuatas confingebat: verum etiam publicas ipſas ciuitatum literas corrumpebat. Id quod Verrina IIII dictum eſt. A

Vbi hoc vides. Non incõmode fortaſſe ſexta hæc orationis pars numerari poterit, in qua de crudelitate Verris exponit, qui Sycularum ciuitatũ nauarchos falſo proditionis crimine damnatos, acerbiſſimis ſupplicijs affecit.

Verum etiã apertas. Conſtratas naues (vt ſuperius docui) oppertis apponit: quę cum tectæ nõ eſſent, B hoſtium telis patebant: quominus prædonibus reſiſtere potuerunt.

Vbi execrationes. Pactiones iureiurando & deuotione capitis ſancitæ, atq; confirmatæ.

Contubernium. Qui in militia ſub iiſdem tabernaculis ſunt, contubernales appellantur. Irridet illa Verris caſtra æſtiua Veneria.

Inconſtantiæ. Quod in pari cauſa diſſimilia iura conſtituam.

Secum fuiſſet vna. Poſterius dicit, propterea quod C in eius quadriremi Cleomenes vectus eſſet.

E prætorio. Non è loco quo ius reddebatur, vt nonnulli verbum hoc interpretãtur, ſed è domo prætoria, in qua re cum Cleomene deliberata, conſilium de nauarchis necandis inierat.

Iniici catenas. Collo & ceruicibꝰ, vt poſteriꝰ dicet.

Fidem populi R. Vt ſocij & fœderati, cum à Verre pro hoſtibus ac prædonibus haberentur.

Prædonum ſocius. Quaſi cum prædonibus colluſiſſet, & claſſem illis per illam apparatus & pugnę D ſpeciem prodidiſſet.

Cuiuſmodi eſſet. Cuiuſmodi, pro Cuiuſcunq; modi: vt in Epiſt. ad Marcellũ, Cogitandum tibi tamẽ eſſet, Romæne & domi tuæ, cuiuſmodi res eſſet, an Mitylenæis aut Rhodi malles viuere.

Quid, inquam, magnopere potuit Cleomenes facere. Quid potuit dici cõcinnius? At ſi Quintiliani verba ſpectemus, alium ordinem conſeruauit. Sic enim libro Inſtit. IX ſcribit, Interim ſententia quidem repetitur, ſed eodem verborũ ordine. Quid E Cleomenes facere potuit, (non enim poſſũ q. I. ſ.) quid inq̃ã Cleomenes magnopere facere potuit?

Atque eum vident. Dictũ videtur pro ſtatim: vt in illo Virgilij, Atque illum in preceps prono rapit alueus amni. de quo Gell. lib. x. cap. vlt.

Electos ex ſuis ciuitatibus. Qui nauibus p̃ponerẽt.

Societatem flagitiorum. Quod ſuperius militiæ muliebris contubernium appellauit.

Iniuriarum damnatus. Significat illũ infamẽ fuiſſe: ac propterea ad accuſationẽ non admittendũ. F

In decumis. In decumanis territandis, vt ſe calũniæ metu certa pecunia liberarent.

Proclamant. Teſtãtur ſe paratos eſſe iudicio ſuos liberos & propinquos defendere.

Hoſpitem. Videtur ſignificare ius hoſpitij nõ ſolo facto, id eſt diuerſando contrahi ſolitũ, ſed certis quibuſdam & ſolennibus verbis vti ſolitos fuiſſe.

Per hoſpitium. Per cauſam hoſpitij. De Athenio Thermetano dictum eſt Verr. IIII.

Patrem domi reliquiſſes. Nam patre viuo ſenatore G Verres in Siciliam profectus erat.

Cleomenem læſerat. In eum enim culpam fugæ contulerat.

Deſtitutus. Dixi ſuperius de hoc verbo: & ab exemplis docui, vſurpari ſolitum pro conſtitutus.

Cleomenem nominare. Qui cum eſſet Imperator à Verre præpoſitus, ſecum omnes fugere, & ſe conſequi iuſſerat.

Prætoris æmulum. Videtur iam imitatorem ſignificare, hoc eſt, qui poteſtate atque imperio Verrem referret. Superius tamen de eo ipſo ſic locutus eſt: ſi eum non tanquam virum, at tanquam æmulum remouiſſet.

In ea cauſa. Paulo poſt dicet: In eadem cauſa, id eſt iiſdem criminibus appetitum.

Eius qui poteſtatem habuit. Cleomenis, Imperatoris à Verre præpoſiti.

In commeatu. Vetus liber, cum commeatu: quod probabilius videtur.

Hoc animaduerſum. Mirè addidit pronomen HOC: quod nullo pacto huic loco congruit. Longius ergo κατ᾽ ἔννοιαν refertur: nimirum, Vtrum in naui aliqua eſſet, an non.

Domi ſuæ. In ciuitate ſua, in patria. Viuus notus erat in patria: mortuus tota Sicilia.

Defenſionem cauſæ ſuæ. Sic Latinè ἀπολογίαν interpretatur.

Quot & quanti. Quo pretio à Verre definito & conſtituto.

Iam illa præclara. Subaudi, quæ in eadem apologia conſequebantur.

Sceleratorúmque furias. Quibus Verres pepercerat, niſi fortè ſcelerum potius legendum ſit, quod conſuetudo poſtulat.

Seſtiíque ſui carnificis. Obſeruandũ, vnũ aliquem de lictoribus carnificis munus præcipuè obiiſſe, nam in ſequenti pagina hunc lictorẽ appellat.

Hac ille eſt abuſus. Abuſus ad extremum vſus, vt nihil reliqui fecerit quaſi diceret vniuerſam illam libertatem conſumpſit, ea quoad licuit eſt vſus, nihil prætermiſit. Similiter Verrina 3. Niſi omni tempore, quod mihi lege conceſſum eſt, abuſus ero, quærere.

In eius quadriremi. Ei enim Phalargus præpoſitus à ſua ciuitate fuerat. Summum tamen in ea imperium Cleomenes obtinebat.

Humanum, alius, ne condemnaretur. Apud Quintilianum libro IX, Humanum eſt.

Obſoletus. Tritis & vſitatis: quorũ alij ante ipſum accuſati, condemnatique fuerant.

Sumitur de parentibus. Vehemens amplificatio, ſupplicium in liberos conſtituitur, de parentibus ſumitur. Parẽtum enim dolor & cruciatus quem ex eo ſuſcipiebant, quod adire ad ſuos filios prohiberentur, mortis illis inſtar erat.

Veſtitúmque ferre liceat. Alij libri Introferre. Veruntamen apud Nonium Marcellum in dictione Ferrè, hanc lectionem offendimus.

Niſi vt filiorum extremum ſpiritum excipere ſibi liceret. Quinctil. lib. IX, cap. extremo, Sic vt illud, Ore ſpiritũ excipere liceret: ſi iungas, laſciui carminis eſt: ſed interpunctis quibuſdam, & tribus quaſi initiis, fit plenũ auctoritatis. Quibꝰ ex verbis p̃ſpicuũ eſt, ita illum hũc locũ legiſſe, vt vocem Ore, interponeret, quo in loco diu multumq; addubitauimus, donec apud Noniũ Marcellũ in dictione Excipere, ſic ſcriptũ offendimus, Filiorum extremũ ſpiritũ ore excipere liceret: & poſtea apud Seruium in quartũ Æneid. Significat autẽ Fabius laſciuum carmen hoc futurũ ſine illis interpũctis fuiſſe: q. ſpiritus alterius ore oſculando excipitur.

Vt cibum tibi introferre liceat, tantum nemo recuſabat. Apud Quintilianũ hoc modo, Vt cibum veſtitúmque introferre liceat, tantum. recuſabat

nemo

nemo. Et ſanè ſic antea locutus eſt, vt de veſtitu etiam mentionem faceret.

Aderat ianitor carceris, carnifex Prætoris. In eodem libro, eodem cap. legitur cum coniunctione, Et carnifex. ſed hoc, cùm ad rem nihil pertineret, negligentius ex memoria depromplit. In lib. verò VIII, cap. IV, hunc locũ integrum ita deſcripſit, vt cum recepta lectione conſentiat.

Mortis celeritatem. Sine diuturno cruciatu & ſenſu doloris.

Redimat pretio. Ita ex hoc quoque parentum gemitu & dolore certa merces comparabatur.

Heraclij nauarchi. Quem ſuperius Furium latino nomine appellari dixit.

Patres enim veniunt. Senſus eſt. Dico de eo qui non filij, ſed alieni corporis ſepeliendi poteſtatem redemit. Pretio enim tibi cauillãdi occaſionem, ac dicendi credendum patribus non eſſe: quaſi huc teſtes veniũt irati propter amiſſos filios. Itaq; totum hoc NE poſſis d. p. e. u. l. a irati) parenteſi includenda ſunt.

Viuorum funera locabantur. Locari funus propriè dicitur cùm de funeris ſumptibus tranſagitur. itaque tranſlato hoc verbo vſus eſt, pro ſepeliendi poteſtatem redimere.

Periculum commune. Nam cùm ſemel fœderum & ſocietatis iura violata eſſent, idem poſtea ſociis omnibus accidere poſſe cogitabant.

Auaritiæ vulnera. Quia propter Verris auaritiam, calamitas illa nauahs accepta erat: cùm neque militum neque remigum in nauibus ſatis eſſet. certum enim pretium ab cuiuſque miſſionem acceperat.

Neque tibi. Qui te non auaritiæ, ſed crudelitatis arguant, & propinquorum ſuorum necem vlciſcantur.

Fortuna reſeruauit. Sæpe vſurpatur pro Dei prouidentia, vt apud Virg.

Fortuna omnipotens & ineluctabile fatum.

Locus hic perſpicuè pro prouidentia dici oſtendit, vt ea quam Græci Nemeſim appellant.

Phalargus Centuripinus. Quem ſuperius dixit pecuniam Timarchidi ob virgarum metum dinumeraſſe.

Plus quàm ſatis opus eſt. Non memini me coniunctim vtrumque alibi legiſſe. Veteres tamen omnes libri etiam impreſſi conſentiunt.

Spe noſtri imperij. Sperantibus fore vt libertatem innatam ſub imperio veſtro retinerent.

Spoliis hoſtium. Qua de re ſuperiore Oratione dictum eſt.

Septemdecim populis Siciliæ. Qui à fide atque amicitia populi R. defecerunt, & arma pro Carthaginenſibus tulerunt.

Veſtros quondam nautas. Verba ſunt Verris, Siculorum orationem irridentis, vnde deeſſe quidam ſuſpicari licet, in quibus Verrem hoc modo reſpondere orator admonebat.

Naue abducta. Non igitur Haluntinorum tantùm & Apollonienſium, ſed etiam Tindaritanorum nauis capta eſt.

Apud te. Hoc mirè implicatum eſt & ad illud inſequens referendum. Nec hoc quidem iuris apud te obtinuit.

Non eſt viſitatum, non Senatorium. Non enim in curia, ſed in foro iudicia exercebantur: quippe quæ non S.C. ſed populi lege conſtituta eſſent.

A *Cauſa populi.* Populus enim nullis aliis de criminibus, niſi de perduellione iudicabat. Cæterarum quæſtionum lege certa iudicia conſtituerat.

Sociorum cauſa. Legẽ de pecuniis repetundis, totam eſſe ſociorũ cauſa conſtitutã, etiam in diuinatione docuit. Nã ciuibus cùm ſint ereptę pecuniæ, ciuili ferè actione, & priuato iure eas repeti.

Hæc arx ſociorum. In qua præſidium ſuis fortunis conſtitutum eſſe arbitrantur.

Populus R. concedat. Cùm furandi cõſuetudnom B ita vulgarem, & cõmunem, & ab omnibus populi R. magiſtratibus vſurpatã animaduertant, putant id lege aliqua populi R. pmiſſũ, & cõceſſum eſſe.

Ad paucos. Hoc eſt quod dicebatur Romam eſſe ἐπιτομὴν τῆς οἰκουμένης.

Nemo iſtorum. Qui cum imperio aut poteſtate in prouincias mittuntur.

Obſcura cupiditas. Ita ſine vlla non modò religione, verùm etiam diſſimulatione in omni genere furandi ac prædandi verſantur.

C *Publicè ſpoliarentur.* Quaſi pro hoſtibus habiti & prædæ obiecti.

Sufficere aliquo modo. Materiam tuis direptionibus ſuppeditare: cùm haberent quod diriperes, quod auferres: quod nunc ſpoliati & exinaniti non habent.

Quo nomine. Locus hic oſtendit repetundarum iudicium inde dictum eſſe, quòd eo iudicio ſocij pecunias ſibi contra leges ereptas repetebant, quas ex condemnatorum litibus æſtimatis do- D mum reportarent.

Hoc ornatu. Moris fuit in epilogo vel miſericordiæ captandæ cauſa, vel indignationis commonendæ producere ſordidatos, qui ſe ſupplices ad iudicum pedes abiicerent.

Hoc capillo. Sordidati enim & barbam & capillos dimittebant, vt corpore inculto atque horridò miſericordiam mouerent.

Princeps fuit. Omnes alij, Princeps floruit, à quibus cur diſſentiam, cauſa nulla eſt.

E *Ex litibus æſtimatis.* Inter litem & rem quantum intereſſet, ferè non videbant. Itaque lites æſtimare Pedianus interpretatur res ſiue pecunias propter quas damnatus quis fuit in ſummam redigere: quæ ſumma de ipſius bonis exigeretur. Duæ res enim, inquit, damnationem conſequebantur: altera redditio pecuniæ iis ad quos pertinebat, altera exilium.

Cineri atque oſſibus. Poſteaquam combuſtũ cadauer erat, oſſa legebantur, & in vrnam conde- F bantur. exiſtimabant autem ſenſum aliquem iis ineſſe: qua ppter ſolatiũ ſe dicit iis oſſib. quærere.

Itineris. Cũ huc ex Sicilia ad iudiciũ Verris venit.

Non vt aliquid ex huius bonis. Ex ſuis bonis multi veteres impreſſi & ſic emenda.

L. Metellum. Hac ipſa de re quarta oratione quæſtus eſt, quòd aliquot teſtes Romam venire prohibuerit.

Laborẽ & induſtriã. In agẽdo & exponẽdis crimin.

Hanc querimoniam. De crudelitate Verris & ſup- G pliciis in miſeros & innocentes conſtitutis.

Corpora mortuorũ. Quorum ob ſepulturam merces dabatur.

Officio meo. Qui totius Siciliæ rogatu hanc accuſandi prouinciam ſuſcepi.

Quapropter. Concluſio eſt huius criminis de claſſe amiſſa & à prædonibus capta atque incenſa.

Iſta defendat. Nonnulli libri IS ITA defendat. Ego ſic probarem: IS ITA defendat vt illa communia,&c.

Culpam fortunæ aſsignare. Videtur legendum culpam fortunę homini aſſignare. Itaque mox ita loquitur. Nullam tibi obiicio fortunam.

Intercludere perfugium fortunæ. Defenſionis ex fortuna petendæ facultatem præcidere.

Martem communem. Sic Philipp. XI. Sed vt concedam incertos exitus eſſe belli, Martem communem, tamen pro libertate vitæ periculo decernendum. Hinc ἀλλοπρόσαλλος Mars Græcis dictus. Hinc illud Iliad. Σ. Ξυνὸς ἐνυάλιος καί τοι κτανέοντα κατέκτα. Idem Νίκη δ᾽ ἐπαμείβεται ἄνδρας.

Quòd ſi fortunam obiici tibi non oportet. Omnes alij, Fortunam tibi obiicere non oportet.

Illorum innocentium. Qui ſe in fugam contulerunt, neque prædonum impetum ſuſtinere potuerunt. Eos enim Verres quaſi exercitus deſertores & claſſis proditores ſecuri percuti iuſſerat.

Iccirco à me. Videtur legendum, Iccirco te à me. Erat autem inuidioſum crimen, propterea quòd non iis tantùm de quibus ſumptum erat ſupplicium iniuria facta, ſed fœderum cum Siculis & ſocietatis fides violata videbatur.

Seueritatem imperij. Rectè. quod autem ſecuritatem quidam repoſuerunt, abſurdum eſt.

In eo maximam fuiſſe. Cleomenem ſignificat, & Centuripinam nauem, in qua eſt vectus.

Vulneris atque plagæ. Vt vno ictu ſecuris mors afferretur.

Tenebræ. Tam multorũ teſtimoniis conuictus.

Eſt paternus amicus ille? non vt quiſque. Vetus liber, Eſt paternus amicus. imò verò vt quiſque. & ſic puto corrigendum. M. autem Marcellum ſignificari arbitror, Prætorẽ deſignatum, iudicem à Cicerone retentum.

Ipſe pater ſi iudicaret, per deos immortales, quid facere poſſet, cùm hæc tibi diceret? Apud Quintilianum lib. VI cap. I. locus hic multo aliter legitur: hoc modo, Si pater ipſe iudicaret, quæ diceret, cùm hæc probarentur? quod, opinor, ex memoria deprompſit: vt in iis locis conſueuit, quorum ſatis habet ſententiam proferre: neque verba ſpectare neceſſe eſt. Nam in fine huius enumerationis, hæc eadem verba repetuntur ab Oratore, Hæc ſi tibi tuus parens diceret,&c. quaſi dixiſſet, Hæc, inquam, ſi tibi tuus pater diceret. quo in loco verbum POSSES bis poſitum, meam ſententiam mirificè confirmat: vt hoc loco non POSSET in tertia perſona, ſed item vt illo loco, in ſecunda POSSES corrigatur.

Tu in prouincia. Ανακεφαλαίωσις omnium, quæ de bello maritimo dicta ſunt.

Tum in prouincia. Sequitur Proſopopeia qua pater Verris inducitur omnia ſuperiora flagitia ſtrictim enumerans, vt ea figura Orationis ſubſit quam συναθροισμὸν Græci, Latini frequentationem appellant.

Nauis oneraria. Cybea, qua ſua furta Romam deportarat. Quod autem eſt PRIVATIM & mox PVBLICE, diuerſa reſpicit. Nam priuatim, id eſt propriè Verri contra leges ædificata eſt: & præſertim contra legem Claudiam, de qua ſuperiùs dictum eſt. Publicè autem, id eſt à ciuitate, cui vniuerſæ Verres ſumptus in nauem quam ex fœdere debebant, remiſerat.

A Quæſtore & ab legato. P. Ceſetio, & P. Tadio, qui prædonum nauium ceperunt.

Satis promiſſo muneri ac recepto. Alij, Satis promiſſo noſtro, ac muneri recepto. quod cur improbemus, cauſa nulla eſt.

Reliqua eſt ea cauſa. Septima huiuſce libri pars, De ſuppliciis ciuium R. ex qua huic libro nomen impoſitum eſt ab Aſconio, Nonio Marcello, & aliis quibuſdam, De ſuppliciis. tametſi de fugitiuorum bello & de maritimo latius fuſiúſque tractet: opinor, quia hæc magis attributa ſunt negotio, & crimini repetundarũ: vt ſuprà demõſtraui.

In conuictos ſeruos. Seruis maleficij conuictis virgæ & extrema ſupplicia conſtituta erant: quæ apud Triumviros capitales ad columnam Mœniam luebant.

Nullũ diſcrimen. Inter ſeruos & ciues Romanos.

Communi cauſa. Quia nullum præter Perduellionem crimen eſt, propter quod ciui R. adimi vita poſſit. Lex enim Porcia, itémque Sempronia virgas à ciuium R. corporibus remouerunt.

Quaſi enim poſſit eſſe vlla cauſa cur hoc cuiquam ciui R. iure accidat. Verba ſunt Ciceronis in Oratione pro C. Rabirio, ex quib. intelligi hoc poſſit: Porcia lex virgas ab omnium ciuium R. corpore amouit. Porcia lex libertatem ciuium lictori eripuit. C. Gracchus legẽ tulit, ne de capite ciuium R. iniuſſu populi iudicaretur. hæc ille. De populi verò iudicio dictum eſt in actione prima ex Polybio, & in Orat. pro Cæcina. Nota autem parentheſis inducenda eſt.

Venerio ſeruo. De his dictum eſt Verrina IIII. quemadmodum eorum opera, vulgò Verres in huiuſmodi negotiis vteretur.

Vadimonium promittere. Nã certę ciuitates erant, in quibus Prætores forum agere & conuentum habere ſolebãt: ad quas vadimonia ꝓmittebãtur.

Cùm ageret nemo, nemo poſtularet. Cùm eum nemo ſponſione laceſſeret, Ni hoc dixiſſet. Sponſionẽ enim ipſe facere nolebat. Ergo apparet, quod meminimus alibi dicere, Sponſionem ex eo appellatam, quòd prius eum qui ageret, ſpondere, quàm ſtipulari oporteret.

H-S duobus mil. Coronatis quinquaginta. De ſpõſione verò dixi copioſè in Orat. pro Quinctio.

Ni furtis quæſtum faceret. Præciſa oratio, pro, Ni dixiſſet Verrem furtis quæſtum facere.

De cohorte ſua. Prætoria, ex qua nemo contra ipſius voluntatem iudicare auderet.

Iudicium capitis. Elatoriè. vt in Oratione pro Quinctio. nam rei pecuniariæ ſponſio erat, ſed tamen actioni iniuriarum præiudicium fiebat.

In æde Veneris. Erycinæ, de qua in Diuinatione dictum eſt.

Nocturna vita. Significat Verrem nota Veneri Erycinæ nũcupaſſe, ſi libidinẽ ſuã explere liceret.

Vbi Tribuni pl. ſunt. Qui libertatis retinendæ cauſa creati ſunt: cùm eam Conſularis poteſtas nimia labefactaret. Nam exactis regibus plebi non re, ſed verbo (vt alibi Cicero teſtatur) permiſſa libertas erat.

Nunquàm concionis. Cùm Magiſtratus ad populum de ciuitatis & libertatis iure abs te violato, quererentur, & populum rogarent vt Centuriatis comitiis perduellionem tibi iudicarent.

Tantæ frequentiæ. Quę circum iudicum ſubſellia coronam faciebat.

Præ-

Prædandi rationem. Nam ciues illi Romani, mercatores erant: quibus necatis naues illorum exinaniebantur.

Nam vt illi, quos à Poetis accipimus, ſinus quoſdam obſediſſe maritimos. Vt Leſtrygones, qui Capuæ portum obſidebant: de quibus Homerus in Odyſſea.

Alter, non Dionyſius. Apud Quintilianum libro VIII, capite extremo, ita hunc locum ſcriptum reperio, vt ab hac vſitata lectione nonnihil diſcrepet. primùm enim vox ALTER abeſt: deinde pro Quoddam nouum, Nouum quoddam, immutato ordine: poſtremò pro In iiſdem locis verſata eſſe dicitur, ſic ſcriptum eſt, In iiſdem verſata locis dicitur. Nunc vtrum ſit verius, eruditi viri cognoſcent. Nam mihi quidem ſine maximis grauiſſimiſque cauſis quicquam immutare religio eſt. Quòd ſi cuique ſuam ſententiam teſtificari licet, omnino vox illa quam dixi abeſſe, iacere atque otioſa eſſe videtur. In aliis quidem locis, ſine dubio immutato ordine multo lenius fluit ipſa comprehenſio.

Pluribus & maioribus canibus. De Scylla media parte corporis, Circes opera & veneficiis in canes ac lupos mutata, nota eſt omnibus fabula ex libro Metamorph. XIIII, & Æneidos III. Reuera autem ſaxum eſt, eminus humanam figuram, ſed fluctuum colliſione latratus canum, luporúmque vlulatus referens. Canes autem Verris comites appellat, vt ex ſimilibus locis intelligitur, & ex Iulio Rufiniano, in libro de figuris.

Quæ nunc in defenſione. Præmunitio eſt aduerſus Hortenſij defenſionem, qui dicturus erat nòn de ciuibus R. ſed de Sertorianis proſcriptis ſumptum ſupplicium fuiſſe.

Eos Sertorianos milites eſſe, atque à Dianio fugere. De Sertorio, & Dianio dixi Verr. III.

Quibus adiumentis ſe ad ſalutem. Alij, Quibus argumentis. Cenſeo nihil immutandum.

Supplicium maturius. Ne ſi diutius in Latumiis haberentur, pro ciuibus R. agnoſcerentur.

Literas Syracuſanorum. Syracuſani enim Verri ſuffragati, literas ad Senatum miſerant, quibus de ipſius integritate & abſtinentia teſtificabantur: ſimul etiam de eorum ſuppliciis, qui in Latumiis necati fuerant, rationem reddebant.

Omnes ne mortui. Morbo extincti, non ſupplicio affecti.

Ἐδικάθησαν. Fortaſſe legendum ἐδικαιώθησαν: Herodot. in Clio de Deioce loquens: εἴ τινα πυνθάνοιτο, ὑβρίζοντα, τοῦτον ὅκως μεταπέμψαιτο κατ' ἀξίην ἑκάστου, ἀδικήματος ἐδικαίευ. Id eſt, ſi quem comperiſſet iniuriam cuiquam facere, in eum prout acerſiuiſſet, pro delicti ratione animaduertebát. Dixit autem ἐδικαίευ Ionicè, pro ἐδικαίου. videndum tamen ecquid hoc Siculorum loquendi genus fuerit. Præſertim cùm dicat, Verrem nunquam illud intellexiſſe, & ſimul ſubiungat, vt SICVLI loquuntur: Siculos autem Græcè perperàm locutos, in diuinatione ex Plauto docuimus.

Quot bella maiores. Idem quoque in ea pro lege Manilia commemorat.

Apud Senatores. Nam hoc tempore ſolus ordo Senatorius lege Cornelia L. Syllæ dictatoris iudicabat. Lectiſſimos autem dicit, quoniam ab accuſatore & reo reiectio facta erat.

Frequentia populi. Qui hæc ad communem cauſam libertatis ac dignitatis ſtatuit pertinere.

Ex his laqueis. Ex hoc iudicio de pecuniis repetundis conſtituto.

Maiores plagas. Crimen imminutæ maieſtatis: ob ciues indemnatos ſupplicio affectos.

Superiore ex loco. Significat centuriata comitia in quibus de perduellione iudicium ab vniuerſo populo fiebat. Qua de re Verrina III. copiosè dictum eſt. Vnde & ex hoc loco intelligi poteſt in campo Martio centuriatis comitiis, æquè vt in foro tributis, locum aliquem ſuperiorem fuiſſe, vnde Magiſtratus ad populum verba faciebant.

Cui ſi etiam. Abruptus videtur locus, & fortaſſe deſit quippiam. Nam apoſtrophe ad populum abruptior (vt dixit) videtur.

Baſilicas. Quas circa forum fuiſſe conſtat.

Proditor Conſulis. His de rebus Verrina III. dictum eſt.

Fidem porrexit. Dextram fidei inſigne apud veteres fuiſſe, nemo neſcit. Itaque qui alterius fidem implorabant, eius manum apprehendere ſolebát: vt ex fine Quinctianę orationis intelligitur.

Nullum in Repub. monimentum. Id eſt, Nulla res geſta memoratu digna. Rara & (vt opinor) inſolens locutio.

Isti generi hominum. Sartorianorum, qui nunc armis poſitis in foro & cóſpectu omniũ verſátur.

Nouæ proſcriptionis. Quaſi dicat, Syllanæ proſcriptionis renouatæ, cuius recens erat memoria.

Puteoli toti. Pro, cuncti Puteolani: vt ſæpe antea, Adeſt tota Sicilia.

Priore actione. Hac de re ſatis dictum eſt in Verrinam ſecundam extremam: vnde quæ ad hunc locum pertinebunt, aſſumentur.

Capitibus inuolutis. Ne pro ciuibus R. agnoſcerentur.

Prædonum numerum. Potius eorum qui pro prędonibus capti atque in Latumias abducti fuerát.

Negotij gerendi. Ergo etiam qui mercaturam faciunt generaliter negotium gerere dicuntur. Quid autem inter mercatores & negotiatores interſit, alio loco explicauimus.

Capitis vitaque diſcrimen. Quod cum negotij gerendi cauſa nauigant, & peregrinantur, ſubire cogantur.

Hæ formidines. Vt pro piratis & prædonibus habiti ſupplicio afficiantur.

Prouincia Sicilia. Nihil muto: tantùm hoc dico, facile me antiqui libri auctoritati aſſenſurum, in quo vox SICILIA abſit, quæ ex gloſſa irrepſiſſe videtur, cùm toties iã Cicero Siciliam nominarit.

Propter togæ nomen. Ciues Romanos togam in prouinciis geſtare leges iubebant: qui non geſtabant, ciuitatis ius imminuebant, vt ex Orat. pro Poſthumo intelligitur. At quibus aqua & ignis interdicebatur, iis togæ ius adimebatur: quemadmodum Plinius in quarto Epiſtolarum teſtatur.

Iam domum veniſſe. Propter Italiæ vicinitatem.

Dolor me non deficit. Hoc ex artis præcepto: ſi vis me flere, dolendum eſt, q. d. ſatis habeo doloris: cætera tanto dolore explicando neceſſaria, deficiunt.

Valentinorum. Ex Vibona Valentia, de qua initio huius Orationis dictum eſt.

Vim verborum. Quæ ad inflammandos iudicum animos requiritur.

De tanta re dicam. Nec hîc quidem quicquam A muto: niſi fortè DICERE M aliquo in antiquo libro legeretur.

Cum illo numero. Deſiderari videtur IN: vt ſit, Cùm illo in numero. & ſic puto corrigendum.

Verri ſe praſto. Vt enim imminutæ maieſtatis, in ciuitatis iure violando, accuſaret.

In prætorio. Non in iure, ſed in ea domo in qua diuerſari prætores ſolent.

Toto ex ore crudelitas eminebat. Apud Agellium lib. x, cap. III, Emanabat. apud Quintilianum, lib. B IX, cap. II, Emicabat. quod ἐνεργητικώτερον, videtur, & ad crudelitatem oſtentandam accommodatius.

Expectabant quo progreſſurus. Cùm animaduertendi in illum cauſa eſſet nulla, mirabantur quidnam acturus eſſet.

Cruciatum à corpore. Omnes alij libri, quibuſcum Agellius conſentit, Cruciatúmque.

Iſtam poteſtatem viderat. Vt ciues R. præſertim indemnati ad ſolum Prætoris nutum atque arbi- C trium ſecuri ferirentur.

Libertatis. Quæ Regibus exactis, à quibus ſimilis crudelitas exercebatur, adepta eſt.

O lex Porcia, legéſque Sempronia. De his legibus dictum eſt paulo ſuprà.

Reddita plebi R. Tribunitia poteſtas. Tribunitiam poteſtatem à Sylla ſublatam Pompeius populo R. reſtituit: vt diximus in Diuinat.

Ignes, candentéſque laminæ. Omnes libri veteres, Ardentéſque laminæ: quibuſcum Agellij liber D conſentit, lib. x, cap. III.

Non inbibebat. Codex Agellij, Lenibat. quod reiicio, vt ab ea crudelitate quam intelligi in Verre voluit, planè alienum.

C. Numitorio equiti R. primario homini. Libri veteres, in his Aldinus. Primo homini. quorum auctoritatem, ſine cauſa nunquam repudiabimus. præſertim cùm ſuperiore libro ſic locutus ſit, A Liſone verò Lilybætano, primo homine, &c.

Conſilio in medio. Conſilium in medio teſtimo- E nio dimittere, quid ſignificet intelligo. Teſtem in medio conſilio dimittere, non intelligo. Fuiſſe autem in poteſtate Prætoris conſilium, cùm ei commodum videretur, dimittere, nemo ignorat.

Repentinum ſpeculatorem. Id eſt, De quo antea nihil eiuſmodi auditum: de quo nulla prius eiuſmodi ſuſpicio fuerat.

Ex literis. Id eſt, actis publicis: vt mox, Quia ſit aliquis in literis grauius: id eſt, in actis Syracuſanorum, in quibus eorum nomina qui in latumias F coniecti erant, perſcripta fuerant.

Te nunc ſerò doceant. Quod priùs diſcere noluiſti: & SERO, quia iam remedij locus eſt nullus.

Tuis proximus. Iis qui te quaſi propinquum ac neceſſarium ſuum defendunt, & eo nomine tam ſtudioſè pro te pugnant.

Quod mihi datur. Clamitaſſe illum, ſe ciuem eſſe Romanum.

Quid enim nuper. Priore actione.

Sua confeſſione induatur. Iam ſuperius dictum G eſt, vſurpari hoc verbum pro irretiatur.

Apud omnes. Mira frequentatio & mihi ſuſpecta: cùm in eadem comprehenſione toties vocem Apud inculcarit.

Cum cognitoribus. Non procuratoribus, vt Aſconius putauit: ſed cum iis quibus noti eſſent.

Hac vna tamen. Apud Agellium, Hac vna tantùm, lib. I, cap. VII. Ego vulgatam ſequor, quam omnes libri veteres confirmant.

Sperant eſſe futurum. De hac locutione vide Agellium eo ipſo capite quod modò citauimus exemplum etiam obſeruauimus in Orat. pro Roſcio.

Quod quis ignoret iam omnes prouincias. Id eſt, De quo quis ignoret: vel quæ res ignoretur: ciuem ſcilicet illum Romanum eſſe.

Qui tum in Sicilia nominabat. Deeſſe opinor verbum Negotiabatur: quod tamen in Florentina editione ſola reperio. vt ſit, Qui tum in Sicilia negotiabatur.

Cognoſceret hominem. Subauditur SI: niſi fortè vt in parte dilemmatis altera apponẽdum videatur.

Domum ſuam proſpicere. Potuit hoc à Verre non contumeliæ in Italiam, ſed irridendi hominis gratia, dici. vt quia ciuem ſe Romanum iactabat, in ſublimem locum tolleretur, vnde ſuam domum poſſet proſpicere.

Peranguſto freto diuiſa. Agellius lib. XIII, cap. XIX, non Freto, ſed Fretu ſcripſiſſe Ciceronem affirmat. in quo tamen vis nulla eſt. Quantum autem hoc fretum, & quàm latum ſit, ex Thucydidis verbis ſuperius expoſui.

Summóque ſupplicio affectum. Nihil muto: aliorum tamen omnium librorum lectionem teſtatam relinquere volui: vt ſtudioſi argumento aliquo eam aut confirment, aut repudient. Sic igitur ſcriptum eſt, Summóque ſupplicio affixum. Et vt dicam quod ſentio, valde vereor vt purior & ſyncerior hæc ſcriptura ſit. nam in libris Nonij Marcelli, in dictione Alumnus, ita hunc locum citatum reperio, vt hanc ſcripturam apertè tueatur.

Non in foro, non in comitio, non in roſtris. In foro, & Comitium & Roſtra: ſed quo quique locus celebrior erat & frequentior, eo illum ſuperiore loco poſuit. In Comitio autem Equitibus & Senatoribus conuenire mos erat, vt ſcribit Aſconius: pro Roſtris, conciones habebantur.

Quod enim his locis. Locutio inſolens & noua vt opinor. Nam etſi locis, in neutro genere accipias, tamen quòd locum nullus, opinor, dicit.

Hæc conqueri & deplorare. Vetus liber conſulendus, an pronomen HÆC inculcatum habeat.

Legum iudiciorúmque & iuris auctores. Subaudi legum iudiciorúmque conſeruandorum: item iuris conſeruandi. Nam Auctores iuris propriè Iuriſconſulti dicuntur, vt alio loco docuimus.

Et veritas omnium poſtulat. Abundat, opinor, vox OMNIVM. Niſi fortè SECVRITAS potiùs pro VERITAS legendum videtur.

Hoc loco Hoc tempore, quo ciuitatis Romanæ tam indigna vexatio commemorata, & audita eſt.

In veſtris ſilentiis. Hoc enim Verris ſcelere inulto nemo qui ciuium R. libertatẽ violare timeat, reperietur: nam impunitate propoſita, facilè quiuis ad maleficium ſuſcipiendum aggreditur.

Si res aliter acciderit. Quaſi ominis cauſa, quod intelligi voluit, reticuit. nam hoc ſignificat, ſi Verres ab hoc iudicio veſtro diſceſſerit.

Quoniam mihi poteſtatem apud ſe agendi dedit. Nemini enim, niſi qui Magiſtratum gereret, concionem aduocandi, & cum populo agendi poteſtas erat. Ædilis autem Cicero proximis comitiis ædilitiis deſignatus erat: vt iam ſæpè diximus. Significat igi-

cat igitur: id quod ſæpe iam ante dixit, Verrem à ſe perduellionis accerſitum iri: quod iudicium centuriatis comitiis apud populum vniuerſum exercebatur. Perduellionis autẽ propter ius ciuitatis violatũ.

Ante Kal. Feb. Hoc eſt, ſimulatque Ædilis eſſe cœpero. Initurus autem Ædilitatem erat proximis Kal. Ianuarij.

De vno iſto voluiſſe creſcere. Nam ex accuſatione aliqua nobili adoleſcentes homines eloquentiæ & ingenij gloriam conſequebantur.

De multis mihi creſcere licebit. Amarè, nec tamen obſcurè, iudicibus qui ſe Verris largitione corrũpi ſinerent, minitatur. Itaque paulo poſt apertè ſic loquitur, non omnes qui tanto ſe ſcelere obſtrinxerint, vt fidem ſuam corrumpi paterentur, in diſcrimen ac iudicium vocandi.

Delecto conſilio. Id eſt, quod iudicib. totius Senatus lectiſſimis cõſtat. Sic delecta manus dicitur eorum, qui egregij & tanquam eximij habentur.

Probarim atque delegerim. Alterum ad eos quos à ſe eo datos non reiecit, alterum ad eos quos ipſe dedit refertur.

Non cera, ſed cœno obliti. Notam dicit Cenſoriã, qua Cenſores quos Senatu mouerant, aut equo publico multarant, notare conſueuerant. Ceram autẽ ceratas Cenſorum tabulas modo ſignificat.

Extra iudicium. In corrũpẽdis largitione iudicib.

Exiſtimationis metu. Extra periculum exiſtimationis amittendæ.

Deſignatum conſulem. Proximis conſularibus comitiis: vt in Verrina II. dictum eſt.

Non minore negotio. Vnde notus ille verſiculus: Non minor eſt virtus, quàm quærere parta tueri.

Tribuni pl. reſtituti. Qua de re in Diuinat. dictũ eſt.

Tanta exiſtimatio. Cum Magiſtratus per quẽ agi liceret, in Repub. deeſſet.

Tua fiducia. Fretum artificio tuo, & vſitata in iudiciis corrumpendis induſtria.

Rationem officij perſolutam. Noue dixit Perſoluere rationem officij, pro officio ſuo ſatisfacere.

Paucis horis primæ actionis ὑπερβολικῶς, pro paucis diebus. Dies autem nouem in illa actione conſumpti ſunt.

Inclinatio temporum. Sic Philip. V. Minimis momentis P. E. maximè inclinationes temporum fiũt. & in II. de l. agr. Temporis inclinatione & perleui ſæpe fortunæ momento vectigali p. po. R. pendere.

Ea lege promulgata. Dictũ eſt actione priore de lege, quã tulit Aurel. Cotta Prætor, vt iudicia cum equeſtri ordine & Tribunis ærariis cõmunicarẽtur.

Iudicibuſq́ nobis. Alij nonnulli Codices NOVIS. quod mihi rectius videtur.

Proſcriptam videtis. Id eſt, propoſitã. Proſcriptæ leges dicuntur, dũ inſcripto Latoris nomine, palam in foro ſpectandæ ac legendæ proponuntur.

Recreari ac confirmari. Poſt conſularia comitia, quib. Hortẽſius & Metellus Cõſules deſignati ſunt.

Vehementer aduerſaretur. Vetus liber, Aduerſetur: quod magis placet.

Iam antea iudiciis indignum putauit. Priore actione cum ab illo manus vix abſtinuit, quo tempore Prætor Glabrio conſilio in medio teſtẽ dimiſit: veritus ne Pop. R. præſentes pœnas ab illo repeteret. Indignum igitur iudicauit Verrem de quo iudiciũ exerceretur, cùm tam apertus perduellio eſſet, in præſentia mactandum exiſtimauit.

De veteribus iudicibus. Hanc ſcripturam ſenten-

A tia confirmat, tametſi non Iudicibus in aliis, ſed Iudiciis legatur. Eſt enim ſenſus, Equites R. qui ex veterum iudicum numero conſtituti erunt noui iudices. Nam annis ab hinc decem equites R. iudicabãt vt ſæpe antea demonſtrauimus.

Me actore. Cum mihi eorum criminum perſequẽdorum prouincia data eſſet.

Hominum potentiſſimorum ſuſcepit inimicitias. Hoc ipſum ſuperius in diuinatione poſuit. Multa autem in hanc eandem rationem dixit Liuius, libro

B decadis quartæ nono, quem vide.

Ac doloribus. Occiſus quidem hic Q. Põpeius in Conſulatu fuit, nam milites illum ſacrificare incipientem in modum hoſtiæ mactauerunt. Sed hoc nihil ad honorum contentionem pertinet. Videndũ igitur ecquid L. A. SPRIBVS rectius legeremus.

Oculos deiecerimus. Tranſlatum à ſomniculoſis: & ſimiliter videtur dixiſſe in ea pro Sext. Roſcio, Cùm præſertim tam multi occupationem eius obſeruent, tempuſque aucupentur: vt ſimulatque ille

C deſpexerit, aliquid huiuſcemodi moliantur.

Tacitæ magis & occultæ. De hac ſententia dictum eſt libro Accuſat. I. ſuprà. Quemadmodum autem huic loco & Oratoris inſtituto conueniat nondum, vere vt dicam diſpicere potui. videtúrque à librariis ac ſcriptoribus prætermiſſa & in recognoſcendo ad marginem poſita, tandem ab eo, qui ſententiam non ſatis attenderet, alieno loco poſita fuiſſe. Eius autem ſedem eſſe arbitrarer poſt illam interrogationem. Quare quid habent, &c. Neque du-

D bito ſiquis attentius vtriuſque loci ſententiam conſiderarit, quin veriſſimam meam eſſe coniecturam agnoſcat.

Artifices ad corrumpendum. Superiore actione nominauit eos, qui deponere aut accipere, aut polliceri, aut ſequeſtres, aut interpretes corrumpendi iudicij ſolent eſſe.

Populi R. ſalutis cauſa. Honeſtius ita locutus eſt, cùm ſi contraria contrariis retuliſſet dicturus fuiſſet, mea ſponte.

E *Nunc te Iupiter.* Concluſio vniuerſæ accuſationis: in qua Deos deáſque omnes quorum religionem Verres violarat, obſecrat atque obteſtatur, vt quam ipſi fidem in ſuſcipienda atque augenda cauſa dederant, eandem iudicibus in iudicando diſceptandóque præbeant. vbi ſimul memoria violatarum omnium religionum, de quibus libro ſuperiore dictum eſt, curſim ſtrictímque renouatur.

Cuius iſte domũ. Et hac de re, & cæteris omnib. ſuperiore oratione dictum eſt à Cicerone à quo nunc

F ſtrictim & aceruatim hæc commemorantur.

Dignum regio munere. Obſeruanda locutio, donum regale, dignum regio munere, Quaſi donum ſit res, Munus verò ipſa donatio & liberalitas.

Celeberrimo in loco Prætorij. Obſeruandum locũ aliquem in foro fuiſſe, quod prætorium diceretur: nimirum in quo prætores cùm iudicia exercerent, ſedere ſolebant. Prætores autem rerum capitalium Quæſitores dico: nam vrbanum in Comitio ius dixiſſe, multis ex locis intelligitur.

Deinde vti C. Verrem. Omnes alij libri, Denique. vtrunque rectè. ſed hoc tamen tam multorum auctoritate librorum præponderat.

Vtq́ Reſp. meaq́ fides vna hac accuſatione mea contenta ſit. Suſpicor de mendo: legendúmque potius arbitrarer. Mea fide, vnáque hac accuſatione. Qualis autem huius iudicij exitus fuerit, Aſconius ex-

ponit: qui poſt priorem actionem Verrem in exi-
lium ſua ſponte profectum eſſe ſcribit, neque ſen-
tentiam iudicum expectaſſe. Hortenſium autem
nouo accuſandi genere ita perculſum fuiſſe, vt ra-
tionem defenſionis omitteret: quod etiam Tullius
in Bruto declarat. Hortenſium tamen Verris de-
fenſionem ſcripſiſſe, Quintilianus multis in locis
teſtatur. De Verris autem exitu, Lactantius ita lo-
quitur lib. de orig. error. II. cap. IIII. At enim Verres
ob hæc facinora damnatus eſt. Apud ipſum Ver-
B rem non fuit illa damnatio: ſed vacatio. vt quemad-
modum Dionyſio deorum ſpolia geſtanti, Dij im-
mortales bonam dederunt nauigationem: ſic etiam
Verri bonam quietem tribuiſſe videantur, in qua
A ſacrilegiis ſuis tranquillè frui poſſet. Nam fremen-
tibus poſtea ciuilibus bellis, ſub obtentu damna-
tionis ab omni periculo & metu remotus, aliorum
graues caſus & miſerabiles exitus audiebat: & qui
cecidiſſe ſolus omnibus ſtantibus videbatur, is ve-
rò vniuerſis cadentibus ſolus ſtetit: donec illum &
opibus ſacrilegio partis, & vita ſatiatum, ac ſene-
ctute confectum proſcriptio triumuiralis auferret,
eadẽ ſcilicet, quæ Tullium violatæ Deorũ maieſta-
tis vltorẽ. Quin etiã felix in eo ipſo fuit, quod ante
B ſuam mortẽ crudeliſſimũ exitũ ſui accuſatoris au-
diuit: Dijs videlicet prouidentibus, vt ſacrilegus ac
prædo religionum ſuarum non ante moreretur,
quàm ſolatium de vltione cepiſſet.

PRO M. FONTEIO, ORATIO XI.

ARGVMENTVM.

M. Fonteius M. F. eius qui Sulpitio Prætori bello ſociali legatus, Aſculi interfectus eſt, perfunctus Quæſtura, legatione in Macedonia & Hiſpania, Prætor Galliam prouinciam obtinuit, eíque triennium præfuit: quo tempore Cn. Pompeius Hiſpanienſe bellum aduerſus Sertorium adminiſtrauit. Romam reuerſus repetundarum reus factus eſt, poſtulantibus Gallis, in his Induciomaro Treuirorum duce, claro & nobili. & accuſatus à M. Pletorio, ſubſcriptore M. Fabio. Ex multis criminibus tria hæc ſuperſunt: oppreſſam ære alieno Galliam fuiſſe: quæſtum ex viarum munitione factum, vt aut ne cogeret munire, aut id quod munitum eſſet, ne improbaret: denique portorium vini inſtituiſſe. Duabus autem actionibus accuſatus eſt: idq́ ob legem, vt mea quidem opinio eſt, Seruiliam repetundarum, quæ comperendinari reum iubebat, quemadmodum ex Verrina accuſatione intelligitur. Fonteij defenſionem Cicero ſuſcepit: quam ferè derogandæ fide & auctoritate teſtibus Gallis hominibus, conſumpſit: quibus, quia nulla religione ac metu Deorum immortalium teneantur, credi negat oportere. Nomen autem neque Quæſtoris, ad cuius tribunal cauſa hæc acta eſt, neque Conſulum, quibus habita eſt oratio, reperire potui. Apparet tamen poſt legem Aureliam, quia iudicia inter tres ordines communicata ſunt, cauſam actam fuiſſe. Deſiderantur autem in hac oratione permulta. Quæ recuperare legendis auctoribus potuimus, ea deſcripſimus. Ex Ammiani quidem Marcellini lib. XV. hic locus eſt, vbi Gallorum mores expoſuit. Vini, inquit, auidum genus, affectans ad vini ſimilitudinem: multiplices potus: & inter eos humiles quidam obtuſis ebrietate continua ſenſibus, quã furoris voluntariam ſpeciem eſſe Catoniana ſententia definiuit, raptantur diſcurſibus vagis: vt verum illud videatur, quod ait defendens Fonteium Tullius, Gallos poſthæc dilutius eſſe poturos, quod illi venenum eſſe arbitrabantur. Ex Aquila autem Romano alter hic eſt: Frumenti maximus numerus è Gallia: peditatus ampliſſimæ copiæ è Gallia: equites numero plurimi è Gallia.

COMMENTARIVS.

A quibus verſuras tantarum pecuniarum factas eſſe dicunt. Verſura fieri propriè dicitur, cùm credito-
ris conuerſio quædam & mutatio fit. nimirum cùm
quis alij vt ſoluat, ab alio pecuniam mutuatur. nam
vt Vertere ſolum, pro mutare veteres dicebant, ſic
etiam Vertere creditorem pro mutare dictum ab il-
lis videtur. Sed modò Verſuram facere, ſimpliciter G
ſignificat æs alienum contrahere. ſic Verrina IIII,
Inſpiciebamus Syracuſis à Carpinatio confectas ta-
bulas ſocietatis, quæ ſignificabant multis nominib.
eos homines verſuram à Carpinatio feciſſe, qui pe-
cuniam Verri dediſſent. ſic in Orat. pro Celio, Ta-
bulas qui in patris poteſtate eſt, nullas conficit:
verſuram nunquam omnino fecit vllam. Senſus
ergo hic eſt, A quibus illos tantum æris alieni
contraxiſſe dicunt? à quibus tantam pecuniam fœ-
nore ſumpſiſſe? &, VERSVRAS FACTAS:
vt pecuniam M. Fonteio imperanti & exigenti da-
rent.

A ciuibus R. qui negotiantur. Patet igitur ve-
rum eſſe quod alibi docuimus, literarum obligatio-
nem, ita ciuium R. propriam fuiſſe, vt in prouinciis,
tamen vbi Romani magiſtratus copia erat, ea pe-
regrini quoque homines aſtringerentur. Alioqui rẽ
inter ſe rationémq; cõmunẽ habere nõ potuiſſent.
Quare idẽ quoq; Romę factitatũ eſſe non dubito.

Cicero pro Flacco ius ex hac obligatione dictum oſtendit, Repente teſtimoniis Fuſiorum, nominibúſque recitatis, Recuperatores contra iſtam rem minimè dubiam iudicauerunt.

Qui negotiantur in Gallia. Non à mercatoribus. aliud eſt enim mercatorem eſſe, aliud negotiatorē: vt ſupra oſtendiſſe memini: quod tamen hodie vulgo ignoratur. A negotiatoribus ergo, id eſt, à publicanis aratoribus, pecuariis, vt infrà, Omnes illius prouinciæ publicani, agricolæ, pecuarij, cæteri negotiatores, &c.

Tabulæ nullæ proferuntur. De tabulis cognoſce ex Orat. pro Q. Roſcio.

Sine ciuium R. tabulis. Vt non pecuniæ rationem cum ciuibus Ro. contrahant: quam rationem ciues R. in ſuis tabulis perſcribunt.

Negotiatorum, colonorum pub. De hiſce omnibus multa multis in locis Verrinæ accuſationis explicauimus. Colonos tamen accipio hoc loco, qui in coloniam Narbonenſem miſſi ſunt: de qua paucis pòſt verſibus, & pagina inſequenti, Vtrum colonis veſtris, negotiatoribus veſtris, &c.

Partim noſtra memoria bella cum populo R. Memoria Ciceronis nullum cum Gallis bellum nobile geſtum memoriæ mandatum eſt: niſi quis Cimbricū bellum Gallicū interpretetur. Florus quidem in Epitome de C. Cæcilio meminit: quem in Gallia tranſalpina Saluios rebellantes belli Italici tempore viciſſe ſcribit.

Partim modò ab noſtris Imperatoribus: Loquitur de iis quæ ipſius memoria geſta ſunt, de quibus nihil ſcriptum reperio. In Ora. pro Quinctio, C. Flaccum imperatorem nominat, qui bellum in Gallia adminiſtrabat.

Narbo Martius. Narbo, nota ciuitas. Martiū autem dictum eſſe quidam putant, quòd C. Cæſar Dictator colonos ex Martia legione milites eò deduxiſſet. Sed cùm Velleius Paterculus hanc coloniam deductam ſcribat Porcio & Martio coſs. veriſimilius videtur ex Martii nomine appellationem ſumpſiſſe. In libro tamen Velleij priore, mendosè Marco legitur pro Martio.

Populo R. copiis armiſque. Alij propè omnes, Copiis remiſque. in libris manu ſcriptis PO. RO. Ego ſic caſtigarem. Qui Gallicorum bellorum pericula à Populo R. copiis armiſque propulſarūt, nam ſi copiis populi R. ac non ſuis id feciſſent, minorem multò gratiam apud populum Rom. iniuiſſent.

Atque honeſtiſſimorum hominum. VOX ATQVE otioſa eſt. Sententia autem ad vocem Numerus requirere Maximus videtur. quare ſic corrigendum putarem, Eſt præterea numerus ciuium Ro. maximus, hominum honeſtiſſimorum. Itaque pagina inſequenti ſic ſcribit, Quid? ciuium R. quæ voluntas eſt? nemo eſt ex tanto numero, &c.

Qui proximè fuerant. Emendo, Proximè: vt ſit, Qui proximè, id eſt, paulo antè hoſtes fuerant.

In toto orbe terrarum. Bellum hoc tempore Populus R. gerebat cum Sertorio in Hiſpania, duce Pompeio: cum Iſauris & piratis in Cilicia, duce Seruilio: cum Dardanis in Thracia, duce Curione: cum Mithridate in Aſia, duce Lucullo: cum Spartaco in Italia, duce Vareno.

Ad Hiſpanienſe bellum. Quod Pompeio duce aduerſus Sertorium gerebatur.

Cauſam vnà cum populo R. cognoſcitis. Non quò

A Populus Ro. quaſi ſententiam laturus cognoſceret: vt in certis criminibus, quorum quæſtiones ad Populum Ro. pertinere dicuntur, de quibus diximus Verrina III. hoc enim iudicium eſt repetundarum, lege populi conſtitutum: cui legi cuſtodes ac vindices præpoſiti ſunt: vt Verrina VII, Quò confugient ſocij? ad Senatum deuenient, qui de Verre ſupplicium ſumat? non eſt vſitatum, non Senatorium. ad Populum Ro. confugient? facilis eſt cauſa populi.
B Legem enim ſociorum cauſa iuſſiſſe, & ei legi cuſtodes ac vindices præpoſuiſſe dicet, hic locus eſt igitur vnus, quo perfugiant, &c. Sed CVM POPVLO R. id eſt, præſente & inſpectante populo R. qui circum ſubſellia Iudicum coronam faciebat. Iudices autem hoc iudicio Senatores, Equites & Tribunos ærarios fuiſſe patet ex ſequentibus. Neque tamen diſplicet, quod Gab. Faernus ex antiquo libro repoſuit PR. vt Prætorem interpretemur.

Ex Cn. Pompeij decreto. Proximè dixerat M. Fon-
C teii. Eos, inquit, ex iis agris, quibus erant multati, decedere coegit. Et ſanè quorſum attinebat Pompeij mentionem facere, non diſpicio: cùm ipſius Fonteij mentio magnopere ad cauſam ſententiámque pertineat. præterea quomodo Cn. Pompeij decreto: cùm id aut S. C. aut Prætoris Gallici decreto factum dici oporteat? nam neque dum Pompeius Conſul tum fuerat: neque, vt opinor, imperium in Gallia geſſerat. Quare M. Fonteij, non dubito quin ſit corrigendum: de quo tamen ex
D integra & non contaminata oratione planius conſtaret.

Religio, laudatio, auctoritas. De laudationibus prouincialium cognoſce ex Verr. II.

Qui oppugnent. Faernianus liber OPPVGNATVM quod recipimus: & COGNOSTIS pro Cognoſcitis.

Copiam affert. Corrige, Copiam affero: vt in omnibus antiquis.

Gallorum conſenſio. Conſenſio, in malam partē quaſi conſpiratio, coniuratio, ſic Verrina VII, Quid
E igitur? nullíne motus in Sicilia ſeruorum Verre Prætore? nullæne conſenſiones factæ?

Summa auctoritas. In antiquo Faerni, Summæ auctoritatis hominum. quod valde arridet.

In duabus Hiſpaniis. Ea quæ cis, & altera quę vltra Iberum flumen poſita eſt.

Clariſſimóſque Imperatores. Pompeium, Metellum, Perpennam.

Auctor placeat. Auctor, teſtis cuius auctoritatem ſequimur.

F *Optimis hominibus delegare.* Faernus rectè ex antiquo, Nominibus: id eſt, debitoribus. Sic in ea pro domo, Delegaui amico locupletiori, non que illi onus illud imponerem. Cælius ad Ciceronem ſcribens lib. VIII, Tamen in hoc deprecor, ne meū hoc officium arrogantiæ condemnes, quòd hunc laborem alteri delegaui.

Viam Domitiam munire. Dictam, opinor, & munitam à Cn. Domitio, qui Proconſul cum Gallis & Allobrogibus bellum geſſit. Vide Florum in Epit.
G libr. LXI. Rectè autem Faernus admonuit, Muniri legendum eſſe.

Legatis ſuis. De legatis ſcripſi Verrina III.

Ex literis quidem veſtris. Cùm in hoc conſilio Iudices ſedeant, vt antè dixi, ex Senatu, equitibus, & Tribunis ærariis: hæc ad Senatores tantum pertinet oratio. Senatus enim de vectigalibus & ſumma Reipub. conſulebatur.

De iis rebus. De literis à Senatu ad Fonteium miſſis.

Portorium vini. Portorium, vectigal quod in portu pro exportandis mercibus ſoluitur. vnde qui hoc vectigal publicani redemerunt, Portitores dicuntur.

Crodimum Porcium. Crodimi, opinor, legendum eſt, vt paucis pòſt verſibus. Totus autem hic locus valde corruptus eſt. Faernianus liber ita reſtituit: Crodeum, Porcium, & Manium ternos victoriatos: Vulchalore Seruæum binos:

Ternos victoriatos. De Victoriatis Plinius lib. XXXIII ſcribit his verbis, Qui nunc Victoriatus appellatur, lege Clodia percuſſus eſt. antea enim hic numus ex Illyrico aduectus, mercis loco habebatur. eſt autem ſignatus Victoria, & inde nomen. Eſt autem Victoriatus ſemis denarij: & nunc, inquit Voluſius Metianus, tantundem valet quantum olim quinarius. Varro libro de analogia III, Nam quam rationem, inquit, duo ad vnum habent, eandem habent XX ad decem. in numis, in ſimilibus. ſi eſt ad vnum victoriatum denarius, ſic ad alterum victoriatum alter denarius. Ita enim locum illum corrigendum eſſe arbitramur.

Quid æquo quæſitore? Prætor qui capitis iudicio præeſt, & cum conſilio de cauſa cognoſcit, Quæſitor dicitur: & ipſum iudicium, Quæſtio: quòd eo iudicio is qui accuſatus eſt, nocens néene ſit, cum conſilio quæritur.

Actio rerum. Locum hunc Faernus ope libri veteris adiutus, ſic reſtituit: At ratio rerum & vis argumentorum coarguit. poteſt igitur teſtibus iudex non credere? Cupidis & iratis & coniuratis, & ab religione remotis non ſolum poteſt, ſed etiam debet.

Salus ipſa virorum fortium innocentiam. Dicit deam ſalutem, cui templum in Quirinali dedicatum eſt. Sic Terent. in Adelphis,

-ipſa ſi cupiat Salus.
Seruare prorſus non poteſt hanc familiam.

Non ſolum ſemel, ſed etiam breuiter interrogandus. Fortaſſe, Breuiter eſt interrogandus. Teſtes autem & ab ipſis accuſatoribus & à defenſoribus interrogari ſolitos, notum eſt omnibus ex ſcriptis Aſconij.

Vnoquoque de teſte. Rectè Faernianus codex, vno de teſte. vt ſuprà, eandem rem: & mox, Nolumus: itémq; Iudici, pro Iudices.

Simplex aurium iudicium. Hinc illud Hadriani præclare dictum. Teſtibus ſic non teſtimoniis crediturum, apud Calliſt. l.3. D. de teſtib.

Coniectura & cogitatione traduntur. Corrigendum ſic putarem, Coniecturæ & cogitationi traduntur. Nam locus erit hoc modo perſpicuus: & eandem habebit ſententiam quam ille in Orat. pro Sex. Roſcio Quæ poſita ſunt in ſuſpitionibus, ea veſtris ingeniis coniecturæq; committo.

Cn. & Q. Cepionibus. Valerius Max. Caium & Quintum appellat libro VIII, cap. de teſtibus. vbi hæc omnia exempla paulo dilucidius commemorat.

Hominem nouum. Homines noui nobilibus opponuntur. qua de re nobis alio loco explicatum eſt.

M. Aemylio Scauro. Hic eſt M. Scaurus, cuius pater, quamuis patritius, propter paupertatem carbonariam exercuit. qui nullo præſidio fortunæ, ſed eloquentia & labore ſummos quoſque magiſtratus adeptus eſt: princeps etiam Senatus fuit.

A *In C. Fimbriam.* Valerius eo quem ſuprà dixi loco, C. Flauium.

Quantus in L. Craſſo. Hæc eadem eodem loco Valerius.

Si quicquid. Rectius in Faerniano: Si vt quidque.

Illi equites R. quos nos vidimus. Senatores Romuli inſtituto ſoli ſemper iudicauerant. C. Gracchus poſtea legem tulit, vt ad equeſtrem ordinem iudicia transferrentur. Iudicarunt annos amplius XL. deinde L. Sylla victor ſolis Senatoribus iudicia reſtituit. B Poſtremò L. Aurelius Cotta Hortenſio Metello coss. id eſt decem poſt legem à Sylla latam annis iudicia inter tres ordines communicauit, Senatum ſcilicet, Equites, & Tribunos ærarios, Florus, Appianus, Plutarchus, Aſconius.

Belgarum. Faernus ex codice reſtituit Vulgarum: partim quia Cæſar Volgas lib. I. nominat, Allobrogum vicinos: partim quia Belgæ hoc tẽpore nihil ad Imperium populi R. pertinebant.

C *Qui optima in cauſa ſunt.* Qui optima conditione ſub imperium ditionémque populi R. ſubiuncti ſunt.

Scit Induciomarus quid ſit. Hic eſt Induciomarus princeps Treuirorum, qui à C. Cæſare bello victus atque interfectus eſt.

Primùm illud verbum, Arbitror. Hoc idem lib. Acad. quæſt. II, teſtatur his verbis, Quam rationem maiorum etiam comprobat diligentia: qui primùm iurare ex ſui animi ſententia quenque voluerunt: D deinde ita teneri, ſi ſciens falleret, quòd inſcitia multa verſaretur in vita: tum qui teſtimonium diceret, vt arbitrari ſe diceret etiã quod ipſe vidiſſet: quæq; iurati iudices cognouiſſent, vt ea non eſſe facta, ſed vt videri pronuntiarent.

Religione iuſiurandi. Corrige Iuriſiurandi, vt aliis in libris omnibus.

Delphos vſque ad Apollinem Pythium. Nota eſt hiſtoria ex Pauſania in Phocicis, & Iuſtini libro XXIV extremo: quam & Strabo attigit lib. IV, & Liuius lib. XLIX.

E *Sanctam teſtimoniorum fidem.* Ipſe in libr. de Off. III, in hanc ſententiam, Qui igitur iuſiurandum violat, is fidem violat: quam in Capitolio vicinam Iouis Opt. Max. vt in Catonis oratione eſt, maiores noſtri eſſe voluerunt.

Humanis hoſtiis. Hunc Gallorum morem cognoſce ex Comment. Cæſaris libro de bello Gall. VI, Plinius libro XXX. ſcribit vſque ad ſuam memoriam eum morem à Gallis retentum, ac conſeruatum fuiſſe: ſed Tiberij Cæſaris principatum F Druidas eorũ ſuſtuliſſe. hoc amplius, DCLVII demum anno vrbis Cn. Cornelio Lentulo, P. Licinio Craſſo coss. Senatuſconſultum factum eſſe, ne homo immolaretur, palámque ad illud vſque tempus ſacra prodigioſa celebrata. Multa etiam hac de re ſcribit Euſebius libro de Præparat. Euang. IV.

Illo triennio in Galliam venerunt. Quo Fonteius Galliæ præfuit. Prætoriæ prouinciæ annum vnum obtinebantur: ſed plerunque prorogabãtur, vt Verri, G vt Piſoni, vt aliis innumeris.

Gallis credere. Faernus ex libro ſuo reponit: Cum Gallis iurare. quod abſurdum puto.

Sagatos brachatóſque verſari. Saguni, opinor, non militarem veſtem Romanorum ſimilem ſignificat, ſed ſtragulæ veſtis genus, non abſimile cilicio. Suetonius in Othone illiuſmodi ſagi mentionem

tionem facit his verbis, Ferebatur & vagari noctibus ſolitus, & in validum quenque obuiorum vel potulentum corripere, ac diſtento ſago impoſitum in ſublime iactare. Tacitus de moribus Germanorum. Nudi aut ſagulo leues, nulla cultus iactatio. Et paulo pòſt, Tegmen omnibus ſagum, fibula, aut ſi deſit, ſpina conſertum. De brachis autem & ſagis Diodorus lib. VI ſic ſcribit, Veſtes autem ad terrorem intonſas, ac coloris varij ferunt, quas illi vocãt brachas. Sagula gerunt virgata: hyeme quidem craſſiora, æſtate ſubtilia.

Conuictis virorum bonorum teſtimoniis. Conuictus, alij nonnulli: & ſic puto emendandum. ſed vtrocunque modo, mendum tamen ſubeſt. nam verbum Magiſtratibus, quò ſe referat, non habet, quare haud ſcio an ſic potius ſit legendum, Magiſtratibus quos ante oculos veſtros geſſit, legationibus flagitioſè obitis, conuictus virorum bonorum teſtimoniis, inuiſus ſuis omnibus. Nihil tamen affirmo: tantùm ſententiam meam teſtificor.

Qui maximè gloria & laude ducuntur. Qui maxime ignominiam oderunt, quam ex damnatione Fonteij ciuis ſui & multis honoribus affecti conſequentur.

Senatum Equitéſque. Apparet quod ſuprà dixi, ſediſſe in hoc conſilio Iudices ex tribus ordinibus. nam Ordinem cum Aſconio Tribunorum ærariorum dignitatem appello. Tribunos enim ærarios, cùm Senatum appellat, præter eos Senatores qui ſine poteſtate tum erant, intelligi voluit. Magis tamen placeret vt ex Faerni ſententia legeremus, Senatores.

Excitandus nobis erit ab inferis C. Marius. Marius IIII COS. Ambronum Teutonúmque gentem ferociſſimam, quæ cum exercitu numeroſiſſimo in Italiam inuaſerat, prælio vicit: qua victoria Romam nuntiata V COS. abſens creatus eſt. Quintum Conſul Catulo cum Cimbris difficile bellum gerenti præſidio fuit, hoſtéſque ſuperauit.

Cn. Domitius & Maximus. Q. Fabius Max. cum Allobrogibus, Cn. Domitius cùm Aruernis, acerba & diuturna bella geſſerunt, vt ipſe alibi ſcribit, & Cæſar lib. I. de quorum victoriis cognoſce ex Floro in Epit. lib. LXI. Itaque placet Faerni coniectura, vt Q. Maximus ſcribatur.

M. Pletorius. Hic eſt M. Pletorius Fonteii accuſator, in quem Ciceronis iocus memoratur à Quintiliano libro VI, Eius, inquit, matrem dixit dum vixiſſet, ludum habuiſſe, dicebantur autem dum vixit infames fœminæ ad eã conuenire ſolitæ: poſt mortem eius bona venibant. quanquam hic Ludus per tranſlationem dictus eſt: Magiſtri, per ambiguitatem. hæc Fabius.

M. Fabium ſubſcriptorem. De ſubſcriptoribus ſatis multa diximus in Diuinat. in C. Verrem.

Cauſa duabus actionibus perorata. Hunc locum & alium ſimillimum qui ſequitur, explicauimus in Comment. Verrinæ II, vnde ea aſſumentur, quæ huc pertinebunt.

In poteſtatibus, in imperiis gerendis. Cum poteſtate eſſe dicuntur, qui à populo alicui negotio præficiuntur: cum imperio, quibus nominatim à populo dabatur imperium. vt illi quidem, Minores magiſtratus fuerint: qui videlicet minoribus auſpiciis creabantur: veluti Quæſtores, Ædiles, Tribuni ærarij, Tribuni militares, Triumuiri capitales, Treuiri ære, auro, argento. Maiores verò, qui maioribus

A auſpiciis: qui in imperio, & item cum imperio eſſe dicuntur: Tribuni plebis Conſules, Prætores, Dictatores.

M. Aemylium Scaurum accuſatum à M. Bruto. Ter accuſatum Scaurum reperio, primùm à Cn. Domitio Trib. pleb. quòd eius opera ſacra multa Populi R. deminuta eſſe diceret. iterum à Q. Seruilio Cæpione lege Seruilia repetundarum: tertiò à Q. Vario Tribuno pleb. lege Varia proditionis. quæ omnia ex Aſconio didicimus. ſed M. Bruti qualis ac-

B cuſatio fuerit, legiſſe non memini.

M. Aquilius. Repetundarum à P. Lentulo accuſatus, vt Verrina II, Is eſt qui cùm cauſam diceret, Iudices rogare noluit. cuius patronus M. Antonius cùm pro eo peroraret, tunicam diſcidit, vt honeſtas cicatrices oſtenderet. teſtis Cicero lib. de Orat. II, & Ver. VII.

L. Cotta. Quem P. Africanus poſteaquam bis Cõſul & Cenſor fuiſſet, in iudicium vocauit. in Diuinat. abſolutus eſt tamen, ne nimiis aduerſarij viribus

C abiectus videretur. vt in Orat. pro Muræna, & apud Valerium Max. libro VIII.

P. Rutilius. Cognomento Rufus, de quo perſæpe Tullius commemorat. vt in Bruto, Qui quanquam, inquit, innocentiſſimus in iudicium vocatus eſſet, quo iudicio conuulſam eſſe penitus ſcimus Rempubl. cùm eſſent eo tempore eloquentiſſimi viri L. Craſſus & M. Antonius Conſulares, eorum adhibere neutrum voluit, dixit ipſe pro ſeſe. Et in Piſonem, Damnatio iſta quæ in te flagitatur, obti-

D git P. Rutilio, quod ſpecimen habuit hæc ciuitas innocentiæ, maior mihi iudicum & Reipubl. pœna illa viſa eſt, quàm Rutilij. De eodem Florus in Epit. ſic ſcribit, P. Rutilius vir ſummæ innocentiæ, qui Legatus C. Marii Proconſulis à publicanorum iniuriis Aſiam defenderat, inuiſus Equeſtri ordini, penes quem iudicia erant, repetundarum damnatus, in exilium miſſus eſt.

Eloquentiſſimi C. Gracchi. Idem ſcribit in Bruto,

E & in Oratore multis locis.

Cùm hominem inuenire nequam neminem poſſes, ſolus tamen Frugi nominaretur. Ergo Frugi hominem cum homine nequam, quaſi contraria inter ſe, opponit. in Tuſcul. III, hoc modo: Frugalitas, vt opinor, à fruge: qua nihil melius è terra oritur. nequitia ab eo, quòd nequicquam eſt in tali homine ex quo idem nihili dicitur. Hæc Cicero. feréque nequitiæ verbum ita propriè vſurpatur, vt ponatur in hominibus luxu diffluentibus. quos nepotes etiam vulgò appellamus, ex quo Prætoris bonis ali-

F cui interdicentis formula concepta eſt: quemadmodũ Paulus Iuriſconſultus teſtatur. Quandoquidem tibi bona paterna auitáque nequitia tua diſperdis, liberóſque tuos ad egeſtatem perducis, ob eam rem tibi ea re commercioque interdico.

Viator quæreret, Viatoribus enim Tribuni pleb. vtebantur: Conſules & Prætores Lictoribus.

Ad probra nunc audienda. Rectè Faernus ex lib. antiquo Non audienda. non enim bona fortuna in audiendis, ſed in non audiendis probris apparet.

G *In monimentis rerum geſtarum.* In ſtatuis.

Aſculanorum manus à qua interfectus eſt. Cùm Italiæ populi ſeſe ad bellum populo R. inferendum compararent, obſidéſque inter ſe ciuitates darent, Seruilius ea de re admonitus Aſculum profectus cùm Aſculanos vehementius obiurgare inſtituiſſet, qui tum diem feſtum celebrabant, ab iis

vnà cum Fonteio Legato ſuo, omnibúſque ciuibus R. qui in eo oppido erant, interfectus eſt. Appianus.

Totum illud ſociale bellum. Quod propter negatam Italicis populis ciuitatem exortum eſt. nota eſt hiſtoria ex Appiano, & aliis.

Exercitus. Rectè Faernianus codex: Exercitatus. & mox: A me iudices, quod non eſtis.

Partim ciuitatis diſcordiis. Ciuilibus bellis. Appianus auctor eſt amplius centum millia hominum Syllæ victoria cæſa eſſe, & præterea Senatores nonaginta: eorum autem qui cum imperio aut poteſtate eſſent, XV, Equitum duo millia ſupra DC. Quod enim ſcribit ὑπάτους πεντεκαίδεκα, ſic interpretor, qui cum imperio aut poteſtate eſſent. nam Conſules quinque tantùm interfecti ſunt. Valerius Max. ſcribit quatuor millia & ſeptingentos diræ proſcriptionis edicto iugulatos Syllam in tabulas publicas retuliſſe.

Hac calamitate. Ac Reip. calamitate, ſine aſpiratione: corrigendum ex libro Faerni.

Quos legatos nuper in bello. Legendum videtur In bello ſociali. nam eo bello omnes illi interierunt.

Quos L. Iulius, P. Rutilius. Horum omnium & poteſtatem, & cædem cognoſcet lector ſtudioſus ex vna aut altera pagina libri primi περὶ τῶν ἐμφυλ. apud Appianum cap. de Bello ſociali. nam neque longam interpretationem hic locus poſtulat: & ſi poſtularet, locum illum Appiani totum hunc in locum adſcribi oporteret.

Tradere & condemnare. Placet Faerni coniectura, vt condonare reſtituamus.

Et multis & firmis. Vetus codex, & aliquot impreſſi, Non & multis, quod placet: vt cum interrogatione legatur.

Obiicitur contra iſtorum impetus Macedonia. In Macedonia & Hiſpania Legatum fuiſſe ex eo loco coniecturam capio, vbi paulò antè dixerat, Legationibus flagitioſè obitis: ab vtraque autem ſignificat miſſas publicè Legationes, quæ Fonteium, vt moris erat, laudarent.

Vt oportet bello Gallico. Appianus ἐμφυλ. β, ſic ſcribit. οὕτω δή τι Ῥωμαίοις ἐπίφοβα, ὡς νόμῳ τῆς ἀτελείας στρατείας ἱερέων καὶ γερόντων ἐγγεγράφθαι, πλὴν εἰ μὴ κελτικὸς πόλεμος ἐπίοι, τότε δὲ καὶ γέροντας καὶ ἱερέας στρατεύεσθαι. Vſque eo, inquit, Galli Romanis terribiles & formidoloſi ſunt, vt in lege de vacatione militiæ, quæ ſacerdotibus & ſenibus permittitur, illud aſcriptum ſit, niſi ſi bellum Gallicum exoriatur. tum enim & ſenes & ſacerdotes in militiam proficiſci, Liuius quoque lib. VIII tradit, exorto tumultu Gallico, Mamercum COS. iuſſum ſcribere exerci-

A tum ſine vlla vacationis venia. quin opificum quoque vulgus, & ſellularij, minimè militiæ idoneum genus, exciti dicuntur. Idem præterea lib. X, vbi de eodem nuntio commemorat, Senatus, inquit, iuſtitium indici, delectum omnis generis hominũ haberi iuſſit, nec ingenui modò, aut iuniores ſacramento adacti ſunt: ſed ſeniorum etiam cohortes factæ, Libertinique centuriati. Plutarchus præterea in vita M. Marcelli, de Gallis loquens: Οὓς μάλιστα, inquit, B Ῥωμαῖοι δεῖσαι δοκοῦσιν. ἅτε δὴ καὶ τὴν πόλιν ὑπ' αὐτῶν ἀποβαλόντες. ἐξ ἐκείνου δὲ καὶ θέμενοι νόμον, ἀτελεῖς εἶναι στρατείας τοὺς ἱερέας, πλὴν εἰ μὴ γαλατικὸς πάλιν ἐπέλθοι πόλεμος. id eſt, Quos maximè Romani metuiſſe videntur, quippe à quibus vrbe pulſi aliquando fuerant. ac iam tum legem tulerant, vt vacatio militiæ ſacerdotibus eſſet, præterquam ſi rurſus Gallicum bellum exoriretur. Item in Camillo, οὕτω δ' ἦν ὁ φόβος ἰσχυρὸς, ὥστε θέσθαι νόμον ἀφεῖσθαι τοὺς ἱερεῖς στρατείας χωρὶς ἂν μὴ γαλατι- C κὸς ᾖ πόλεμος. id eſt, Tantus erat Gallorum metus, vt legem Romani tulerint, vt ſacerdotes militiæ vacationem haberent, præterquam ſi bellum Gallicum exoriretur. Tumultu tamen, non bello Gallico, hãc fuiſſe conſuetudinem. Cicero Philippica octaua docet his verbis: Grauius autem eſſe tumultum, quàm bellũ hinc intelligi poteſt, quòd bello Gallico vacationes valent, tumultu non valent. Appian. ἐμφυλ. β. loquens de Cæſare vrbem ingreſſo. τὰ δὲ κλεῖθρα τῶν δημοσίων ταμείων ἐξέκοπτε, καὶ τῶν δημάρχων ἑνὶ Μετέλλῳ κωλύοντι θάνατον ἠπείλει. τῶν δὲ D ἀψαύστων ἐκίνει χρημάτων ἅ φασιν ἐπὶ κελτοῖς πάλαι σὺν ἀρᾷ δημοσίᾳ τεθεῖναι μὴ σαλεύειν ἐς μηδὲν εἰ μὴ κελτικὸς πόλεμος ἐπίοι.

De matris hunc complexu. Vtranque & matrem ſcilicet, & ſororem in epilogo productas eſſe, & locus demonſtrat, & patet ex more qui ex his verbis Verr. III. cognoſcitur, quæ ĩ. ſubſcribã: Cur cogis ſodalis vxorẽ, ſodalis ſocrũ, domũ denique totã ſodalis mortui cõtra te teſtimoniũ dicere? prudẽtiſſi- E mas lectiſſimáſq; fœminas in tantum virorum conuentum inſolitas inuitáſque prodire cogis?

Cæteræ fœminæ gignere ipſæ præſidia. Sex erãt Veſtales, vt ſcribit Dionyſius Hal. quas annos XXX. cœlibes eſſe oportebat. ac primo quidem decennio religionẽ diſcebãt, altero ſacra faciebãt, tertio alias docebant. quo exacto licebat illis, relictis ſacerdotij inſignibus, nubere. ſed hoc, inquit, & perpaucæ fecerunt, & quibus hoc accidit, exitus vitæ infelices euenerunt. hæc ex Dionyſio & Plutarcho.

Commoueri. Rectius in Faerni libro. Cõmoneri.

Sacerdotis Veſtæ. Rectius in Faerniano Veſtræ: & mox tradit in præſenti.

PRO

PRO A. CAECINA,

ORATIO XII.

ARGVMENTVM.

M. Fulcinius Tarquinienſis vxori Ceſenniæ moriens omnium ſuorum bonorum vſumfructum reliquit, vt frueretur vnà cum filio hærede inſtituto. Mortuo filio, & auctione bonorum conſtituta, Sex. Ebutius, eius mulieris cognitor, fundum ex iis quendam mercatus eſt: eique fundus ille ab argentario ad cuius tabulam auctio fiebat, venditus addictúſque in tabulas relatus eſt. Non ita multo pòſt Ceſennia A. Cæcinæ Volaterrano nupſit: quo hærede inſtituto, deceſſit. Ebutius continuò in eum fundum quem emerat, proficiſcitur, ſuum eſſe illum affirmans, ſibíque emiſſe: idque etiam ex argentarij tabulis demonſtrans: & hoc amplius, non poſſe hæredem eſſe Ceſenniæ Cæcinam, quod Volaterranis adempta eſſet à Sylla victore ciuitas. Itaque cùm in illum Cæcina fundum ingredi vellet, coactis armatiſque hominibus per vim eum ab eius fundi aditu ingreſſúque prohibuit. Repulſus Cæcina interdictum de armatis hominibus à Prætore impetrat: vt vnde deiectus eſſet, eò reſtitueretur, Ebutius reſtituiſſe ſe defendebat, id eſt, imperio Prætoris paruiſſe: (hæc enim veterum iudiciorum ratio fuit) quanuis reuera non reſtituiſſet: ſed quia Prætor non aliter reſtitui iuſſerat, niſi ſi deieciſſet. Deiectum autem Cæcinam non fuiſſe, cùm in eo fundo non eſſet: ſed tantùm repulſum: ac prohibitum: deiici enim eum duntaxat, qui ex eo, in quo erat, loco depellitur. Quibus omnibus reſpondet Cicero mea ſententia, calumnioſè, & ad tempus cauſámque nimis accommodatè. Cum enim id quod de loco dicebat Ebutius, deiectum videlicet à Prætore neminem intelligi, niſi qui cum in loco eſſet, ex eo depulſus eſt, hoc tantùm ſignificet, neminem deiici, niſi qui locum illum aut poſſideat aut teneat, id eſt, niſi in eo ſit: tamen callidiſſimè verba ipſa Non deieci, ſed eieci, quæ frigidiſſima prima ſpecie videntur eſſe, vrget, atque inſectatur: ſententiam illorum calumnioſè diſſimulans, & defenſionem illam, quaſi perridiculam ac planè nugatoriam pluribus verbis exagitans. etiam ad extremum vtens illa calumnia: cum Prætores vim armis factam, etiam ſi deiectus non poſſideat, reſtitui iubeant, alia ratione non iubeant: non eſſe quærendum, poſſideátne Cæcina: an non: quia vis armatis hominibus facta ſit. Nam reſponderi nullo negotio poterat, in vi armis facta, etiam ſi is qui deiicitur non poſſideat, in loco tamen eſſe illum oportere. quòd ſi, cum iuris in eam rem nihil habeat, neque eam poſſideat, in loco tamen eſſe illum oportere. quòd ſi cùm iuris in eam rem nihil habeat, neque eam poſſideat, tamen ingredi velit, ſine vlla iniuria prohiberi ac repelli poſſe. Secundo loco reſpondet Cæcinam poſſediſſe. quod ex eo confirmat, quia ſit hæres vſufructuariæ, quæ ſine controuerſia poſſidebat. quod apertè falſum ac nugatorium eſt: vt vel iis qui primoribus labris ius ciuile deguſtarunt, facilè intellectu eſt, In extremo de Volaterranorum iure ſic reſpondet: ius non fuiſſe populo R. ciuitatem adimere Volaterranis. & neminem inuitum ciuitatem aut libertatem amittere. Genus cauſæ iudiciale eſt. ſtatus definitionis. Intentio eſt, Deieciſti Cæcinam, quòd eum in fundum Fulcinianum ingredi prohibuiſti. depulſio, Non deieci. Quæſtio eſt, An deiecerit. Ratio, In fundo enim non erat. Firmamentum, Deiici etiam qui ingreſſu tantum prohibetur: tametſi de loco non depellatur ſed hoc firmamento ad ſpeciem vtitur, non ad veritatem: infirmat enim rationis verba, non rationis ſententiam. nam reuera ratio hæc erat. Neque poſſidebat Cæcina, neque tenebat. deiici non dicitur, niſi qui ſaltem in loco eſt. quare deiectus non eſt. Indicatio igitur nulla

eſt, quæ ex conflictione rationis ac firmamenti naſcitur: cùm firmamentum cum ratione non committatur. Quibus C O S S. *acta ſit, nondum reperi. apparet tamen diu poſt Syllæ mortem actam eſſe. P. Dolabella Prætore vrbano. Agitur autem ad Recuperatores ab eo datos, cùm bis iam ampliata fuiſſet. Et hic fuit, opinor, Cæcina Volaterranus, equeſtris ordinis, quadrigarum dominus, quem Plinius ſcribit lib. x, comprehenſas hirundines in vrbem ſecum auferentem, victoriæ nuntias amicis miſiſſe, in eundem nidum remeantes illito victoriæ colore. quòd niſi mendnm eſt apud Gell. lib.* v I, *cap. 16, vbi hæc oratio Pro A. Licinio nominatur, nomen habuit Cæcina Licinij. de quo tamen affirmare non auſim. De hac oratione Cicero in Bruto ſic ſcribit: Tota mihi cauſa pro Cæcina de verbis interdicti fuit: res inuolutas definiendo explicauimus, ius ciuile laudauimus, verba ambigua diſtinximus.*

COMMENTARIVS.

Si quantum. Hoc initio beneuolentiam à clientis pariter & aduerſatij perſona conciliat: cùm huius audaciam, & impudentiam, vnà cum illius moderatione & conſtantia comparat.

Tantum in foro atque in iudiciis impudentia valeret. Romæ in foro iudicia exercebantur: priuata plurimùm in comitio: vt apparet ex lib. Macrobij Saturn. I I I, Plauto in Pœnulo, & Varrone de lingua latina I V. Comitium autem in foro fuiſſe Plinius lib. x v. demonſtrat his verbis, Colitur ficus arbor in foro ipſo atque comitio Romæ nata, ſacra fulguribus ibi conditis. & ſic accipio locum libri Rhetor. ad Her. II, In foro aut in comitio cauſam coniicito. quem locum poſtea explicabimus.

Non minus in cauſa ſederet. Aquila R. & Fab. Quintilianus, Non minus nunc in cauſa: quod particula T V M quæ proximè ſequitur, rectum eſſe oſtendit.

Conſiderati hominis eſſe putauit. Cùm illius ceſſit audaciæ, & ſe in fugam coniecit. Hoc enim dicit vt conſideratione & prudentia adductus, non autem ignauia & inani metu perculſus fugiſſe Cæcina videatur.

Et hoc conſtantis. In propoſito ſuſceptóque conſilio permanentis. non temerè deſerentis eam controuerſiam, quam prudenter & conſideratè ſuſceperat.

Iure iudicioq́ ſuperare. Ius, quod Prætor decreuit, cùm iudicium conſtituit: Iudicium, iudicum ſiue Recuperatorum à Prætore datorum cognitio atque diſceptatio.

Non dubitauit idipſum quod arguitur confiteri. Cõuocatos à ſe homines, & armatos fuiſſe: ſed diſſimulat Cicero defenſionem Ebutij. Defendebat enim, quantum ego exiſtimare poſſum, ſe ob eam cauſam armaſſe, ne vis ſibi afferretur, ac de ſuo fundo vi à Cæcina deiiceretur. quinetiam non modò id confitebatur, ſed etiam profitebatur, ac præ ſe ferebat. teſtes enim eos ipſe ſumpſerat, quemadmodum Cæcina in ipſius fundum per vim armatis hominibus ingredi conatus eſſet: & eum prohibuiſſet, non deieciſſet. Atque hoc videlicet quaſi grauiſſimo in ſua cauſa firmamento vtebatur, infrà.

Hoc rationis habuit. Cùm in iudicium venire auſus eſt.

Quoniam ſi facta vis non eſſet moribus. Tolle negationem, quæ in hoc vno (vt opinor) libro legitur, ab imperito aliquo & temerario correctore, ſine cauſa poſita. nam ſæpe poſtea in hac ipſa Oratione

A de vi quæ moribus fiebat, loquitur: infrà, Placuit Cæcinæ de amicorum ſententia conſtituere, quo die in rem præſentem veniretur, & de fundo Cæcina moribus deduceretur. Ad eum fundum profectus eſt, ex quo ex cõuentu vim fieri oportebat. Cũ ad vim faciendam veniretur, Ipſe porrò Cæcina cur ſe moribus deduci volebat? Sed ingenioſi quidã homines locum ſic interprætantur, vt poſt E S S E T notam diſtinctionis quaſi ſpiritus ſuſtineatur, adhibeant & vocem moribus ad vocem ſuperior referunt: vt ſit, Non fuiſſet ſuperior moribus, id eſt, more inſtitutóq; maiorum. Quorum ego ſententiam refellerẽt: ſi cuiquã paulo acutiori placere poſſe exiſtimarem. Quid ſit igitur Vim fieri moribus, videamus. Ex his ſanè locis, quos commemorauimus, & ſiqui ſunt præterea ſimiles, illud manifeſtò intelligitur, moris fuiſſe, vt cùm de agro quopiam controuerſia inſtitueretur, quia propter commoda poſſeſſionis magna iurgia, & pugnæ interdum ac cædes oriebantur, litigatores de amicorum ſententia diem interſe ſumerent, qua die in rem præſentem, id eſt, in agrum illũ vnà venirent, & in eo agro vim aliquam alter alteri faceret, non veram & ſolidam, ſed fictam & ſimulatam. Ex tota autem oratione illud apertè conſtat, quòd is qui detruſus erat, à Prætore ex edicto poſtulabat, vt vnde vi deiectus eſſet cùm poſſideret, eò reſtitueretur. Prætor decernebat. Cùm reſtitui iuſſus ab aduerſario peteret vt ſe reſtitueret, reſpondebat aduerſarius ſe reſtituiſſe. altero igitur reſtitutum ſe negante, ſponſio fiebat. Recuperatores ſumebantur: apud quos quærebatur, reſtitutúſne eſſet, qui fuerat deiectus, annon: id eſt, paruiſſétne deiector edicto atque imperio Prætoris, annon. Hoc autem iudicio (vt ſæpe poſtea docebimus) reuera nihil aliud quærebatur, quàm vter poſſideret. nam ſi non poſſidere aduerſarium deiector probaret, vincebat: & edicto Prætoris paruiſſe iudicabatur. non enim aliter erat reſtituere iuſſus, niſi ſi poſſeſſorem deieciſſet. Deiectionis enim inuidia probationis onus in deiectorẽ reiiciebat. vt patet infrà, Oſtendo, ſi ſine armatis coactíſve hominibus deiectus quiſquam ſit, eum qui fateatur ſe deieciſſe, vincere ſponſionem, ſi oſtendat eum non poſſediſſe. Atque hæc quidem mea quondam fuit propter illum Ciceronis locum ſententia, qui non modo mihi adoleſcenti vt tum eram, verum etiam cuiuis exercitato errorem obiicere facile potuit, quid enim clarius dici potuit, quàm Deiectori onus incumbere probandi deiectum non poſſediſſe? Sed poſtea partim maiore attentione

tētione adhibita, partim aliis Ciceronis locis excitatus, ſtatui probandæ poſſeſſionis onus Deiecto non deiectori incumbere. vt infra docebimus. Hæc autē vis eſt, & deiectio quā moribus fieri dicit: quam infrà. Vim quotidianā appellat: quā A. Gel. li. x x, cap. i x vim ciuilē ac feſtucariam appellat: quam veræ vi ac ſolidæ opponit. de qua Ennius dixerat, Non ex iure manuconſertum, ſed mage ferro. Rem repetunt, regnúmque petunt, vadunt ſolida vi. Vt etiā perſpicuè appareat conſertionem illam manuum, de qua toto illo capite diſputat, nihil aliud fuiſſe, quàm vim hāc, ac deductionem, quæ moribus (vt Cicero dicit) fiebat: & quam dicit olim præſente Prætore fieri ſolitam, qui ipſe in rem præſentem, agrúmque litigioſum proficiſcebatur. Verba autem Iuriſconſulti, quæ Gellius protulit, quæ in vulgatis libris valde corrupta ſunt, ſic legenda ac reſtituenda putamus: Manum conſerere, eſt qua de re diſceptabatur in re præſenti (ſiue ager, ſiue quid aliud eſt) cùm aduerſarius aduerſarium ſimul manu prenderet, in ea re omnibus verbis vindicare, id eſt, vindicia correpta (Vindiciam autem hic ſurculum ſiue feſtucam, opinor, appellat: quæ aliter Vindicta dicitur, vt cùm ſerui Vindicta id eſt virga manumitti dicuntur: propius enim ad Vindiciæ nomen, vnde Vindicta deducta eſt, accedit) manus in re atque in loco præſenti conſerere: quod apud Prætorem (id eſt, præſente in agro Prætore) ex x i i tabulis fiebat. in quibus ita ſcriptum eſt: Si qui in iure manum conſerunt. Sed poſtquam Prætores propagatis Italiæ finibus, latis Iuriſdictionibus, negotiis occupati, proficiſci vindiciarum dicendarum cauſa longinquas in res grauabantur: inſtitutum eſt contra x i i tabulas tacito conſenſu, vt litigantes non in iure apud Prætorem manum conſererent, ſed ex iure manuconſertum vocarent, id eſt, alter alterum ex iure ad conſerendam manum in rem, de qua ageretur, vocaret. atque profecti ſimul in agrum de quo litigabatur, terræ aliquid ex eo, veluti vnam glebam, in ius in vrbem ad Prætorem deferrent: & in ea gleba, tanquam in toto agro, vindicarent. hæc Gellius. In quibus illud obſeruandum eſt, hanc manuum conſertionem etiam tum fieri ſolitam cùm de poſſeſſore conſtaret: & actor vindicatione, id eſt, in rem actione vti vellet. quod etiam Cicero demonſtrat in Orat. pro Murena, & lib. de Orat. i, Multíſque, inquit, præceſſem, qui aut interdicto tecum contenderent, aut te ex iure manuconſertum vocarent, quod in alienas poſſeſſiones tam temerè irruiſſes. agerent enim tecum lege Pythagorei omnes, vindicarentque, &c. Interdictum autem eo in loco non hoc de vi quotidiana & feſtucaria ſignificat: ſed de vi hominibus armatis coactiſque: in qua ſcilicet non ex iure manuconſertum vocari ſolet: ſed vis re vera adhibita eſt. Quare duabus de cauſis manuconſertum vocabatur: primùm cùm de poſſeſſione agendum eſſet: & interdictum V N D E V I ſimplici & ciuili poſtulandum: deinde cùm in rem actione, ſiue vindicatione vtendum eſſet: eo enim conſertio fiebat, vt in re præſenti vindicari poſſet. Superioris exemplū eſt in Epiſto ad Trebatium, lib. v i i: Tantum metuo, inquit, ne artificium tuum tibi parum proſit. nam vt audio, iſtic Non ex iure manuconſertum, ſed mage ferro Rem repetunt. Et tu ſoles ad vim faciendam adhiberi? & quæ ſequuntur. Eſt autem Manuconſertum confictum vocabulum, coniunctúmque ex manus & conſerere qua de re in Comment. verb. iur. copioſè diximus.

Si cauſa more inſtitutóque omnium defendatur. Si nobis permittatur vti hoc interdicto, & ex eo reſtituamur. Dicit hunc eſſe morem maiorum, vt dominus de ſuo fundo depulſus & in eum ingredi prohibitus (quamuis re vera deiectus non ſit, ſi verba conſectemur) vti poſſit hoc interdicto. Ebutius qui Cęcinam neque dominum neque poſſeſſorem eſſe diceret, negabat ei vti hoc interdicto licere, quod dominis aut poſſeſſoribus tantùm datur.

Itaque longe alia. Beneuolentiam, à re ipſa conciliat, cùm eam ſe cauſſam agere oſtendit, quæ cum aduerſarij, tum etiam eiuſdem teſtium confeſſione comprobata ſit.

Recuperatores. In priuatis iudiciis arbitratu Prætoris aut Iudex dabatur vnus, qui de facto cognoſceret: aut Recuperatores tres. neque verò certas fuiſſe cauſas exiſtimandum eſt, in quibus modò Iudex, modò Recuperatores darentur: vt plerique putant, in controuerſiis poſſeſſionum Recuperatores dari ſolitos. nam & de iniuriarum cauſa ad Recuperatores actæ mentio fit apud Gel. lib. x x, cap. i. & lib. de Inuent. i i, & de corona murali apud Liuium lib. x x v i, de pecunia credita apud Plautū in Bacchid.

Poſtquam quidem Prætor Recuperatores dedit:
Damnatus demum: vi coactus reddidit
Ducentos & mille Philippum.

de furto item apud Plautum in Red. cùm temere virginem quam Pleſidippo adoleſcenti tradiderat eiuſque nomine arrabonem acceperat, abduxiſſet.

Quis me eſt (inquit) mortalium miſerior quem modo damnauit ad Recuperatores Pleſidippus?

Item de eorum cauſa, qui iugerum numerum ex edicto Prætoris profeſſi non eſſent, Verrina v, his verbis: Iudicium in aratorem in quadruplū. ex quo iudicum numero? ex cohorte Prætoris, præclara honeſtiſſimorum. quid amplius? minus te iugerum profeſſum eſſe dico: Recuperatores reiice, quòd aduerſum edictum feceris, Denique hoc planum eſt ex his eiuſdem Orationis verbis. Cœpit Scandilius Recuperatores, aut iudicem poſtulare. A recuperando verò dictos apparet, quòd per eos ſuum ius priuati homines recuperarent. vt infrà dicitur, Si alia ratione ius noſtrum recuperare poſſemus.

Quanti ea res erit, tanti pecuniæ, iudicium Recuperatorium dabo teſtibuſque publicè duntaxat decem denunciandi poteſtatem facio. Q. E. R. Chæ. Crinitus.

Hac actione. Tertia, nunc enim tertium agitur hęc cauſa cū Iudices anteà bis ſibi non liquere dixiſſent, & amplius cognoſcendū pronuntiaſſent. Hęc enim fuit iudiciorū conſuetudo, de qua diximus in Verrina i i & i i i, & paulo pòſt latius explicabimus.

In confeſſione aduerſarij. Qui conuocatos & armatos à ſe fuiſſe homines fatetur. hoc enim non modò non negabat, ſed etiam profitebatur, ac præ ſe ferebat: vt ſuprà diximus.

Hoc ipſum quod nos arguimus. Obſcurus mihi locus, & vt arbitror mutilatus. deeſſe autem verbum aliquod opinor, vt ſic legatur, Hoc ipſum quod nos arguimus, confitentur.

Illorum cauſæ actionem. Quomodo ſuam cauſam agant: qua ratione defenſionem ſuam inſtituant.

Veſtram in iudicando dubitationem. Bis enim ſibi de hac cauſa non liquere reſponderant.

Sperarunt ſe. Ab aduerſariorum improbitate & malitia beneuolentiam aucupatur: quos dicit inſidioſe in hoc iudicio egiſſe, vt cauſa ampliaretur.

De iure ciuili iudicium fieri videretur. Ius ciuile, ius ciuium interpretor. Quod enim Cæcina Volaterranus eſſet, cui municipio Sylla victor, item vt cæteris Italiæ municipiis, ciuitatem ademerat, iure Quiritium ac ciuium vti eum poſſe negabat: veluti hæreditatem à ciue R. accipere. ſolis enim ciuibus R. hæreditatum aditio permittebatur. Cæcina autem ab vxore ſua Ceſennia hæres fuerat inſtitutus. ergo De iure ciuili ſic accipio, de iure ciuium, vel de iure ciuitatis.

Quod videtur ad ſummam illius exiſtimationem. Quippe, cùm hoc iudicio quæſtioni publicæ de vi & coactis armatiſque hominibus præiudicium fiat.

Moram acquiſiſſe. Id eſt lubentiſſimè arripuiſſe occaſionem differendæ & producendæ damnationis. Apparet duabus de cauſis ampliationem interponi ſolitam. primùm cùm reuera non liquebat iudicibus, & obſcura erat cauſa. deinde ſi graue erat iudicium, vtpote quod exiſtimationem lædebat. nam ſi abſoluendus eſſet reus, prima actione iudicabatur. ſi videretur condemnandus, Amplius pronuntiabatur: non ex iure ſcripto, ſed ex conſuetudine, vt modò declarat. & in hanc eandem rationem atq; ſententiam ſic loquitur Aſconius in III Verrina: Et omnino, inquit, ſi videbatur iudicibus bona cauſa, abſoluebant reum: ſi mala, non ſtatim damnabant, ſed hac excuſatione parcebant.

Spatium ad ſeſe colligendum dediſſe. Seſe colligere non illud ſignificat hoc loco quod Cicero dicit in Tuſculana diſputatione IV, diſſipatas animi partes rurſum in vnum locum cogere. ſed hoc εἰρωνικῶς accipiendum eſt, quaſi diceret, Ne tam celeriter damnetur poſt ſuſceptum iudicium, ſed aliquod ei reſpondendi ſpatium inter ſuſceptum iudicium & condemnationem daretur.

Diſceptatore domeſtico diiudicatur. Dixi de hac cõſuetudine pro Quinctio, in illum locum, Si quid in controuerſiam veniret, aut intra parietes, aut ſummo iure experiretur. Et putidum eſt eadem iterare.

Seueritatem iudicii. Nam illæ priuatorum cauſæ ſunt, qui de ſuo negotio pro ſuo arbitratu tranſigere conſtituereque poſſunt. hæ verò Reipublicæ: cuius ratio ſcriptis legibus conſtituta eſt. vt omnino eam in perſequendo ipſius iure rationem tenere neceſſe ſit, quæ certis ſcriptiſque legibus præſcripta & definita ſit.

Quod eſt grauius. Quod puniendorum maleficiorum cauſa repertum eſt.

Cuius rei cauſa maximè iudicia conſtituta ſunt, id iam diſſolutum eſt. Locutionem huic ſimilem obſeruaſſe me in Verrinis, & annotaſſe memini: cuius neque hæc diſſimilis eſt, qua vſum Varronem animaduerti initio lib. I, de re Ruſt. Hoc libro, circumciſis rebus quæ non arbitror pertinere ad agriculturam. Cicero de diuin. 2. Nunquid igitur in iis rebus eſt quod prouiſione aut permotione mentis magis quam natura ipſa ſentiamus? Sed hæc planè gemina eſt ei quam in lege Atinia repperio apud Gell. lib. 17. cap. 7. Quod ſubreptum erit, eius rei æterna auctoritas eſto.

Diſſolutum eſt. Tardiſſimè, & poſt multas ampliationes dilationeſque iudicatur.

At ea, in qua exiſtimationis periculum eſt. Ita probo: cùm in aliis partim De qua, partim At ea qua, vitioſè legatur.

Exiſtimationis periculum eſt, tardiſſimè iudicatur.

A Vt in publicis omnibus iudiciis, & priuatis præterea quibuſdam: ex quibus videlicet damnatio affert ignominiam, quæ modò commemorabo. nam illa tardiſſimè iudicantur, dũ ſæpius ampliatur cauſa, & pronuntiatur non liquere. Valerius Max. lib. VIII, de cauſa quadam mentionem facit, quam ſepties ampliatam fuiſſe ſcribit.

Quæ cauſa fuerit ad conſtituendum iudicium. Videlicet grauitas criminis. nam propter illam, & vt maleficium in pœnam vocetur, iudicium conſtituitur. B At propter eandem ſententia differtur. Eſt autem argumentum ex repugnantibus. Non & aliqua de re quàm celerrimè iudicium cõſtituendum eſt, & eiuſdem rei diſceptatio differenda. Sed facilis, vt quiuis intelligit, ad id afferri reſponſio poterat. Nam in conſtituendo iudicio, periculi nihil eſt: at in re iudicanda quamplurimum. Conſtituere iudicium vel quæſtionem (vtrunque enim dicimus) in publicis duntaxat iudiciis, dicitur Quæſitor, qui iudicum C reiectione vtrinq; facta, certos conſtituit iudices, qui ſibi iurati in conſilio adſint, & ſecum cauſam cognoſcant. In priuatis verò iudiciis, cùm Prætor vrbanus iudici aut Recuperatoribus à litigatoribus acceptis poteſtatem de cauſa cognoſcendi & iudicandi facit, Iudicium conſtituere dicitur.

Qua iure. Qua in ſponſione. nam hoc quaſi per parentheſim dictum intelligendum eſt.

Maturo iudicio. Prima actione, non ampliata cauſa.

D *Qui per tutelam.* Quatuor hęc ſunt priuata iudicia, quorum damnatio affert ignominiam. de tribus Cicero in Orat pro Q. Roſcio, de quarto in Orat. pro Sext. Roſcio & vniuerſis Iulianus ex Prætoris edicto in Pandectis, Qui Pro ſocio tutelæ, mandati, depoſiti, ſuo nomine non contrario iudicio dãnatus erit, &c. Quibus verbis eum duntaxat infamia notari ſignificat, qui directa actione, non qui contraria damnatus erit. Eſt autem Directa actio, ea formula quæ cùm certam ob cauſam inuenta atq; in-E ſtituta ſit, ad eandem ipſam cauſam accommodatur. veluti Lex XII tab. Pro ſocio actionem inſtituit, aut ea ex lege ſcilicet inſtituta eſt. Quoniam vtriuſque ſocij cauſa inſtituta hęc actio eſt, Directa vtrinque nominatur. At in tribus cæteris negotiis inuenta primùm eſt actio tantum pupillo in tutorem, mandatori in mandatarium, & deponenti in depoſitarium. quare quæ his in cauſis dantur actiones, quia illæ ipſæ ſunt maximè, quæ primum inſtitutæ ſunt, Directæ nominantur. Et quoniam vſu rerum poſtu-F lante intellectum eſt viciſſim quoque dandas eſſe tutori in pupillum, mandatario in mandatorem, depoſitario in deponentem certis de cauſis actiones: conceſſæ quoque ſunt eædem ipſæ antiquitus inſtitutæ conceptæque formulæ, quas Directas, cùm ad ſua negotia referuntur, nominamus. ſed quia non ad ſuam cauſam propriè accõmodãtur, Contrariæ nominantur. quaſi dicas, Eædem ipſæ actiones, ſed ad contrariam partem accommodatæ. Ex quibus illud quoq; intelligi facile eſt, quam ob cauſam qui con-G trario iudicio damnati ſunt, infamia non notentur. Cùm enim Lex XII tabul. de tutore tantum, mandatario, ac depoſitario mentionem feciſſet, cùm infamiam damnatis infligeret, Prætor qui formulas contrariis in cauſis accommodauit, pœnæ grauitatem longius propagandam non putauit. ſiue quòd lege id cautum non eſſet, ſiue quòd non tanto odio hi contrario iudi-

cio damnati, digni viderentur: vt Vlpianus oſtendit. Atque hæc quidem hactenus. Quid ſit autē fiducia, diximus in eum locum Orat. pro Q. Roſcio, quem ſuprà notauimus.

In eo, quo delictum maius eſt, eo pœna eſt tardior. Indignè, inquit, cùm in actione ex ſtipulatu, & verbi vnius obligatione, ſententia ſtatim pronuntietur (in quo tamen minor culpa eſt) hîc vbi graue delictum eſt, & ſcelus planè nefarium, differri ac procraſtinari iudicium.

Eſt enim turpe iudicium: & facto quidem turpe. Vitioſa & praua diſtinctio ſententiam elegantiſſimam funditus euertit. Sermocinatio enim hæc eſt: in qua primùm contrà diſputantium verba ponuntur: deinde reſponſio ſequitur. hoc ſenſu, At enim, (dicet aliquis) iudicium turpe eſt: & lædit exiſtimationem: ob eámque cauſam tardius & ſerius tranſigendum. non enim parua res eſt, neque leui momento æſtimanda ciuis R. exiſtimatio cui Cicero obiectioni continuò ſic refert, Et factam quidem turpe. Sanè, inquit, turpe hoc iudicium eſt: & ignominiam affert, nec iniuria, cùm factum turpe ſit, quo dignius eſt celeri & matura condemnatione. Lambino enim FACTVM reponenti lubenter aſſentior.

Eſt enim turpe iudicium. Obiectio eſt, vt dixi: cui particula ENIM frequenter accommodatur. exempla crebra ſunt apud hunc auctorem. vt Verrina III, Cauſam enim, inquit, cognoſci oportet. ea re quidem, quòd aliter condemnari reus non poteſt. & hac ipſa oratione, Vſus enim, inquit, eius & fructus fundi fuerat Ceſenniæ.

Non iudicari. Sic libri veteres nonnulli in aliis Vindicari: quod ſententiæ ratio non obſcurè repudiat.

Leuiore actione confligere. Quàm hac, quæ eſt de vi armata & iniuria, vnde turpis exiſtimatio ſequitur.

Tamen is aut timidior. Vſitata defectio, quam alibi notaſſe meminimus. ſubauditur autem, Etſi fortis & ſapientis hominis perſonam ſuſtineat.

Aut cupidior. Cupiditatis verbum ferè in vitio ponitur. hoc loco cupidum dicit iudicem, qui alteri faueat.

Quod ad ſe delatum ſit. De quo iudicandi poteſtas illi à Prætore facta eſt.

Si Prætor is, qui iudicia dat. Multi enim Romæ Prætores: ſed alij quæſtiones exercebant capitales eum verò intelligit, qui iuri dicundo præerat, qui Vrbanus dicebatur. Hic enim iudicia priuata conſtituebat, id eſt, agendi poteſtatem litigatoribus iudicandi verò priuatis hominibus iudicibus ſumptis permittebat. Quod autem ait, Prætorem nemini præſcribere, qua formula actionis vti debeat, ex eo facile conuincitur nullam eſſe actionem præſcriptis verbis. quemadmodum in aliis libris noſtris probauimus.

Conſtituta iam re. Accepto à Prætore iudicio, & re ad Iudices delata.

Veſtræ benignitati. Humanitati, comitati, qua erga aduerſarios vtimini. & hanc reprehendit, cùm dicit Nimiæ.

Vel iniuriarum, vel capitis iudicia. Hoc eſt quod ſcribit Vlpianus ſub tit. de iniuriis: Lex Cornelia de iniuriis competit ei, qui iniuriarum agere volet ob eam rem, quòd domum ſuam vi introitam eſſe dicat: Sed & criminale poſtea iudicium legib. Iuliis

A conſtitutum eſt. Nam Martianus ad legem Iul. de vi pub. Hac, inquit, lege tenetur, qui hominibus armatis poſſeſſorem domo agróve ſuo deiecerit, expugnauerit. & ſub tit. ſequenti, Siquis aliquem deiecerit ex agro ſuo hominibus congregatis ſine armis, vis priuatæ poſtulari poterit.

Per interdictum. Decreta quædam Prætoris, quibus ille aliquid fieri iubebat aut vetabat, Interdicta dicebantur, præſertim in poſſeſſionum controuerſiis. Vnde autem dicta ſint, diu quæſitum eſt. nam
B ab Interdicere deductum vocabulum non videtur; quòd cùm Interdicere verbũ Prohibere ſignificet, & denuntiare nequid fiat: pleraque interdicta iubeant, non prohibeant. Ego ex eo deriuatam appellationem puto, quòd inter hoc Prætoris decretum & principalis negotij controuerſiæve diſceptationē aliquid fieri aut iuberetur, aut vetaretur: quaſi hoc decretum interea dictum atque interpoſitum eſſet, dum actionem principalis cauſæ aliquando litigator poſtularet. itaque puto ſenſiſſe ac diſputaſſe Iu-
C riſconſultos, quorum obtinuiſſe ſententiam Tribonianus ſcribit: non autem, quod ille neſcio quo auctore tradidit, quòd inter duos dicantur. niſi fortè non DVOS, ſed DVO ſcribendum ſit. Exempli cauſa, Cùm in fundo eſſem, deieciſti tu me ex eo, vi armatis aut non armatis hominibus, quòd tuum eſſe illum fundum diceres. Prætor me per interdictum reſtitui iubet: hoc eſt dicere, Iubet me poſſidere interea, dum ille conſtituto iudicio planum fecerit, ac
D docuerit, ſe illius eſſe fundi dominum. hoc ita eſſe, ex iis quæ pòſt dicentur, facilè ac dilucidè conſtabit. Sed quoniam vbi non conſtat vter poſſeſſor ſit, petitória actio inſtitui non poteſt, quia & ciuilis & naturalis ratio poſtulat (inquit Iuſtinianus) vt alius poſſideat, alius à poſſidente petat: propterea inter hanc de poſſeſſione contentionem & principalis cauſæ diſceptationem hæc quaſi actio ac iudicium à Prætore dabatur, quo vter eſſet poſſeſſor conſtitueretur. Hæc ergo inter Actionem & Interdictum
E ſimilitudo eſt, quòd vtrunque à Prætore datur vt l. 35. §. non ſolùm, D. de Procur. vtrunque certa cōceptáque verborum formula conſtituitur, in vtroque ſponſiones fiunt, vtroque Iudex aut Recuperatores dantur: Sublatis autem iudiciis ordinariis, ab illis poſtulari actiones deſierunt, tum interdicta quoque (vt Iuſtinianus ait) vnà cum cæteris formulis interciderunt. Sic enim intelligendum eſt, quod apud Iuriſconſultos paſſim legimus, iudiciorum alia eſſe ordinaria, alia extraordinaria. Ordinaria e-
F nim dicebantur, cùm ordine prius ad Prætorem in ius adibatur, ac formula ab eo conceptióque actionis poſtulabatur: deinde ad iudicem diſceptabatur: Extraordinaria verò, cùm omiſſa Prætorum iuriſdictione rectà ad iudicem aditur. quamobrem Vlpianus in l. pecuniæ, D. de verb. ſig. actionum nomine formulas intelligi ſcribit, quæ in ordinariis iudiciis in vſu erant. Perſecutionis autem verbo (inquit) extraordinarias perſecutiones puto contineri: vtputa Fideicommiſſorum, & ſiquæ aliæ ſunt, quæ non
G habent iuris ordinarij executionem. Paulus autem in l. actio, D. de negot. geſt. Nec refert, ait, directa quis an vtili actione agat, vel conueniatur. planè in extraordinariis iudiciis vbi conceptio formularum non obſeruatur, hæc ſubtilitas ſuperuacua eſt. Quæ omnia iuris ſtudioſus ex Orat. pro Q. Roſcio, facilius intelliget.

Ratio iuris. Huiuſce cauſæ difficultas atq; obſcuri-

tas.vt Ius de quo iudicium eſt, Ius Cæcinæ de quo
in hoc iudicio quæritur.

Ne ſummo iure egiſſe. Hoc quid ſit, diximus in
Orat.pro Quinctio.Summo autem egiſſet iure Cę-
cina,ſi cùm actione leuiore confligere potuiſſet,vti
tamen odio & maleuolentia animi inductus, iſta a-
ctione voluiſſet.

Ne certum ius non obt. Certum ius, bonam cau-
ſam,veram & iuſtam cauſam.

E municipio Tarquinienſi. De municipiis,dixi in
orat.pro Sex.Roſcio.

Argentariam non ignobilem fecit. Argentarij La-
tinè dicti ſunt,qui Græcè Trapezitæ dicebantur: a-
pud quos pecuniæ deponi ſolebant, quas occupare
aliquis atque exercere vellet. inde enim fœnore vel
gò ſumebantur.præerant etiam auctionibus facien-
dis. nam ad eorum tabernam plerunque fiebant, &
in tabulas quod cuique expenſum aut acceptum eſ-
ſet,referebant.

Fundum vendidit. Hæc à Iuriſconſultis permuta-
tio dicitur.l.ſi mulier,re,D.de part.dot.l. 25. l.26.l.
27.l.50,D.de iur.dot.

Temporibus illis difficillimis ſolutionis Sic omnes
libri veteres. Magis tamen placeret, Solutionibus.
Quod ſi Solutionis legamus,ordo hic erit,Tempo-
ribus ſolutionis, difficillimis. id eſt, quo tempore
argentarij difficultate rei nummariæ laborabant,ne
que ſine maxima difficultate æs alienum diſſoluere
poterant.Tempora autem Syllana ſignificat,quibus
ciuitatem ille multis Italiæ municipiis ademit, eáq;
omnibus iniuriis cumulauit.Hoc autem ideo ſubie-
cit,vt ſignificaret non magno illum fundum Ceſen
niæ venditum:ſed eo tempore, quo propter bello-
rum ciuilium calamitates prædiorũ pretia iacebãt.

Vna cum filio. Stultè,qui hoc loco ſcribit,niſi hoc
additum fuiſſet futuram fuiſſe,vt ex vſufructu triens
detraheretur. ex Nouel.Iuſtin. lib.4.Ridiculum ca-
put. Cum alicui Patauino Doctorculo locum hunc
oſtendiſſet,admonitus eſt legitimam deberi filio ex
Nouella Iuſtiniani prima, trientem, quaſi verò vel
Falcidia lex,vel legitimæ detractio ad illius exẽplũ
inducta hoc tempore fuiſſet: nedum trientis portio
ex Iuſtiniani iure. Legitum igitur partitionis intel-
ligit.

Magnus honos viri. Honorificum fuiſſe aliquid a-
mici teſtamento accipere,dictum eſt in Orat. pro
Quinctio copioſè: vnde aſſumi poterunt, quæ ad
hunc locum pertinere videbuntur.

Ex quo maximum fructum. Alludit ad vſum-
fructum bonorum.Multo maiorem,inquit,ex filio,
quàm ex mariti bonis fructum capiebat.

In partem vocatæ ſunt. Siue re & verbis, ſiue re
tantum coniunctæ fuerunt, in ſolidum quidem iu-
ris interpretatione ab initio vocatæ ſunt: concurſu
autem partes fecerunt.

Auctio hæreditaria. Cum à communione diſce-
dere cuperẽt,neque id facilè & commode res inter
ſe partiri poſſent, placuit auctionem conſtitui, vt
pecuniæ redactæ partitio fieret.

Cognitoris viduarum. Cognitor, qui præſentis
negotium cauſámque ſuſcepit, Procurator, qui
abſentis Hoc dictum eſt, & demonſtratum alibi
frequentiſſime. De cognitoribus extant ſententiæ
apud Paulum iuriſconſultum: lib. 1. vbi tamen ti-
tulus corruptè legitur De curatoribus & cognito-
ribus, pro De procuratoribus, &c. Cognitorem
autem Ebutium Cicero viduarum per contem-

A ptionem appellat, quaſi viduarum tantùm negótia
ſuſciperet, inter quas ſolus peritus iuris & calli-
dus exiſtimaretur. vt ſi diceret, neminem eius o-
pera vti velle, præter viduas mulieres imperitas,&
quæ hominem ignorarent.

Fundo antiquo continens. Fundo dotali, quem ma
ritus cum dote numerata permutarat.

*Nullam eſſe rationem amittere eiuſmodi occaſio-
nem.* Vſitata locutio, pro Quamobrem amitti de-
beat. ſic in Lucullo,Nec verò eſſe vllam rationem
B diſputare cum iis qui nihil probarent.

Adeſt ad tabulam. Olim ad argentariorum ta-
bernas auctiones fieri in foro ſolebant, vt cui quæ-
que res addicta eſſet, ei argentarius expenſam
pecuniam in tabulas referret. vt modò oſtendit,
cùm ait, Pecuniam argentario promittit. & pau-
lo pòſt, Se autem habere argentarij tabulas, in
quibus ſibi expenſa pecunia lata ſit, acceptaque
relata. & Quintil. lib. XI, Hortenſius, inquit,
auctione dimiſſa, quod cuique vendidiſſet, te-
C ſtibus argentariorum tabulis reddidit. quod Se-
neca in prologo Declamationum commemorat
his verbis, Hortenſius à Siſenna prouocatus in au-
ctione perſedit diem totum, & omnes res, & pre-
tia, & emptores, ordine ſuo recenſuit argentariis
recognoſcentibus, ita vt in nullo falleretur.& Sue-
tonius in Nerone, Perfidiæ verò tantæ,vt non mo-
dò argentarios pretiis rerum coemptarum frau-
daret, &c. itémque Vlpianus in l. item videndum,
D. de petit. hæred. & aliis locis ſexcentis. Ad
D eaſdem tabernas tabulæ figebantur, in quibus
quarum rerum auctio futura eſſet, perſcriptum e-
rat. atque illæ tabulæ ſcilicet, Auctionariæ dice-
bantur. Cicero in Catil. Meo beneficio tabulæ
nouæ proferentur, ſed auctionariæ. Hinc Tabu-
la Valeria in epiſtola ad Terentiam, id eſt Valerij
argentarij, ad cuius tabernam bona Ciceronis
auctione vendebantur. Nam ad me, inquit, P.Va-
lerius homo perofficioſus ſcripſit, id quod ego
maximo cum fletu legi, quemadmodum à Veſta
E ad tabulam Valeriam ducta eſſes. & in epiſt. ad
Att. lib. XII, vbi de Scapulanis hortis loquitur,
quos emere cogitabat, vt in iis fanum defunctæ
Tulliolæ ædificaret: De hortis, inquit, Scapulanis
hoc videtur effici poſſe, vt præconi ſubiiciantur,id
niſi fit, excludemur.ſin ad tabulam venimus,vince-
mus facultatem Othonis noſtra cupiditate. & libro
inſequenti, Quid vis? inquam At ego ad tabulam.
vt ſi rectè poſſem,Scapulanos hortos.id eſt, Prope-
rabam ad tabulam,ad quam Scapulanorum horto-
F rum auctio futura eſt.

Id pleriſque ſcirent. Emi Ceſenniæ.

Pecunia ſoluitur à Ceſennia. Nota locutio:pro Ex
numis Ceſenniæ. idem lib.epiſt.ad Att. IV, Homi-
nes, non modò non recuſare, ſed etiam hoc dicere,
ſe à me ſoluere. & lib. VII, Frater laborat, vt tibi
quod debet, ab Egnatio ſoluat. Plautus in Capti-
uis: Sequere me: viaticum vt dem ab Trapezita ti-
bi. Græci παρ' ἐμοῦ τὰ χρήματα ἐκτίνειν. Quantum
autem ad ius attinet ſatis conſtat ei rem emi, cuius
G nomine emitur,non cuius pecunia ſoluitur.l.1.C.ſi
quis alter. vel ſi Paulus ſent. 2. tit.1.fundus eius eſ-
ſe videtur, cuius nomine comparatus eſt, non à
quo pecunia numerata eſt,ſi tamen fundus compa-
ratori ſit traditus.

Tabulas auertit. Ceſenniæ. in quibus expenſa E-
butio pecunia relata erat, quam ipſe Ceſenniæ
nomine

nomine argentario ſoluerat.

Sibi expenſa pecunia lata ſit, acceptáque relata. Expenſa pecunia refertur, etiam quæ adnumerata non eſt. vt cùm alicui res addicta eſt certo pretio, argentarius expenſam illi tantam pecuniam refert. cùm hoc tantùm ſignificet, ab illo deberi. Senſus nunc qui ſit, opinor non obſcuruũ eſt. niſi ei qui ſcribit, accepto relatam tanquam creditori. Nam etiam ei qui ſoluta pecunia liberatur accepta refertur.

Fundum poſſedit. Iuriſconſulti traditionem requirunt: vt modò dictum eſt. ſed cum Ceſennia fundum illum naturaliter vt pote vſufructuaria poſſideret, nihil traditione opus fuit: l. 9. §. nihil, D. de acq. rer. dom. in l. 62. De euict. §. interdum, De rer. diuiſ.

Locauítque. Vt Cicero contendit, tanquam pleno iure domina: vt Abutius, tanquam vſufructuaria quod verum crede.

Propter incommodum Volaterranorum. L. Sylla rerum potitus Italiæ municipiis ciuitatem ademit, Cicero in Orat. pro domo ſ. Liuius, Appianus, & alij. hoc præter alia eam vim habebat, vt nemo ex iis municipiis hæreditatem à populo R. poſſet accipere. Volaterras autem biennium obſeſſas, & omnibus iniuriis à Sylla Dictatore affectas, notum eſt, ex hiſtoria. Sed huic loco reſpondet poſtea Cicero copiosè.

In poſſeßione cum eſſet. Mortua igitur fructuaria confeſtim tanquam conſolidationem facta & pleno iure dominus eius fundi poſſeſſionẽ naturalem apprehenderat. nam antea ciuiliter tantum poſſidebat, cum vſusfructus poſſeſſionem non impediat. l. pen. D. de acq. poſſ.

Nomine hæredis. Ambiguè dictum. Nam hæredis nomine dicimus, pro Quaſi hæres eſſet. & ridiculè hoc ſignificat, quaſi qui tam parua ex parte hæres eſſet, indignus hæredis nomine videretur.

Homini Romæ in foro denuntiat. Ex hoc loco, & illo altero, intelligi poteſt, moris fuiſſe, vt qui litem inſtituere & aliquid petere vellet, prius de ea re debitori denuntiaret. id eſt, tanto antè prædiceret, litem ſe & controuerſiam ei velle intendere, niſi cedendum putaret.

Quid ais? iſtius ille fundus eſt. Sic omnes quos vidi, & ſcripti, & impreſſi. Ego contra omnium auctoritatem ſic reſtituo, Tuus ille fundus eſt? neque eſt cur meam ſententiam quæ aperta eſt, pluribus confirmem. Verba ſunt Cæcinæ, vt apparet, quibus Ebutij reſponſio ſubiecta eſt.

Poſſedit Ceſennia. Hoc loco nota interrogationis ponenda eſt: & intelligendum ſermocinationem eſſe Cæcinæ & Ebutij.

Teſtamento viri fuerat Ceſenniæ. Quare mortua fructuaria redit ad fundi proprietarium vſusfructus. nam vſumfructum, ſimul cum vſufructuario extingui atque interire, nemo ignorat.

Tam malitioſè intenderet. Hoc loco Intenderet, dictum putemus pro Strueret, aut Compararet. Lis enim tum propriè, cùm iudicium poſtulatur, intenditur. hæc autem ante vllum vadimonium facta ſunt. Vlpianus in l. ſed & ſi, par. etiam ſi, D. de petit. hæred. Mouere controuerſiam pro eodem dixit, quod hoc loco Tullius Litem intendere. Hoc, inquit, ideo adiectum eſt, quoniam poſt litem conteſtatam omnes incipiunt malæ fidei poſſeſſores eſſe: quinimo poſt
A controuerſiam motam. quanquam enim litis conteſtatæ mentio fiat in Senatuſconſulto, tamen & poſt motam controuerſiam omnes poſſeſſores pares fiunt: & quaſi prædones tenentur, & hoc iure hodie vtimur. cœpit enim ſcire rem ad ſe non pertinentem poſſideri is, qui non interpellatur. hæc ille. Conuenire autem hoc propriè dicitur: quo verbo Iuriſconſulti plurimùm vtuntur. ſed pro Mouere controuerſiam Caius in l. ſi quo tempore, ſub eod. tit. ſic vſurpat: Si quo tempore
B conueniebatur poſſeſſor hæreditatis, pauciores res poſſidebat, deinde aliarum quoque rerum poſſeſſionem aſſumpſit, ſiue ante iudicium acceptum, ſiue poſtea acquiſierit actionem, eam quoque victus reſtituere debebit.

Conſtituere quotidie. Lambinus, diem conſtituere. Non placet. nam hæc vſitata locutio eſt.

In rem præſentem veniretur. Dictum eſt iam antea moris fuiſſe, vt in poſſeſſionum controuerſiis vterque aduerſarius aliquot homines aduoca-
C ret, cum quibus in fundum, de quo controuerſia eſſet, proficiſceretur: ibíque illis præſentibus vis ſine armis per ſimulationem fieret: vt alter ex iis, qui ſcilicet naturaliter non poſſidebat, ipſis poſtea teſtibus vti poſſet de fundo ſe deiectum: & interdictum poſtularet. Hanc conſuetudinem ſignificat in libr. de Offic. 1. his verbis, Vt ſi conſtitueris te cuipiam aduocatum in rem præſentem eſſe venturum, atque interim gra-
D uiter filius ægrotare cœperit, non ſit contra officium non facere quod dixeris.

Quam verbis nuntiabatur. Nuntiabat, magis arrideret.

Armatos homines opponit. Vt ſi ſe inuito ingredi conetur, eum prohibeat. quo iure permiſſum eſt. l. 3. D. de acqu. rer. domin. l. 13. §. vltim. D. de iniur. neque eo nomine interdictum datur quia deiicitur, qui poſſeſſionem amittit, non qui non accipit. l. 1. §. eum qui D. de vi &
E vi arm. quid verò ſi etiam cum armis Cæcina veniſſet? tum enim etiam armis eum depellere licuiſſet neque illi eo nomine datum interdictum fuiſſet. l. 3. §. cum igitur. D. eod.

Ad eum fundum profectus. Sic omnes veteres. Corrigendum putarem, Profectus eſt. Hoc autem loco mea ſententia cauſæ ſeruit Orator, vt non modò prohibitus, ſed etiam deiectus Cæcina videatur. item vt in illo qui proximè ſequitur: Ingrediens iam intra finem eius lo-
F ci, &c.

Ex conuentu vim fieri. Vim illam vſitatam, quæ dicis cauſa & per ſimulationem fiebat.

Plus animi, quàm conſilij. Plus animi, plus audaciæ: ſed hoc frequentius in vitio: illud, quia in laude plerunque ponitur, maluit dicere.

Sine vlla exceptione. Id eſt purè ac ſimpliciter decreuit vt reſtitueret, neque addidit Cùm Cæcina poſſideret. ſed ſiue poſſideret, ſiue non poſſideret, reſtitui iuſſit. quod planum eſt vbi
G ſi vis ſimpliciter & ſine armatis hominibus facta eſt, addi hanc exceptionem ſolere oſtendit, Cùm is qui deiectus eſt, poſſideret: ſi per eiuſmodi rationem ac vim, non ſolere: ſed purum dari interdictum, vt ſiue poſſideret, ſiue non poſſideret, tamen reſtituatur. idémq; Vlp. tradit in l. 1. §. 1. & §. interdictam autem hanc exceptionem, quia de ea Cicero

poſtea copioſiſſimè diſputat, ſignificat Cornelius Tacitus in dialogo de Oratorib. his verbis: Quis de exceptione & formula perpetietur illa immenſa volumina, quæ pro M. Tullio, aut A. Cæcina legimus? Notandum igitur, interdictum de vi armata purè dari ſolitum: at de vi priuata, cum hac exceptione, ſi quo tempore deiectus eſt, poſſidebat d. §. Interdictum. Fuit & illa differentia, quod hoc interdictum annuum erat. d. l. 1. in pr. illud autem perpetuum: vt Cicero Famil. 15. ſignificat. Tertia hæc fuit, quòd in illo dari ſolebat exceptio, Niſi qui deiectus eſt, prior vi hominibus armatis conuenerit. Cicero in epiſt. ad Trebatium: cuius initium eſt Adeóne, libro VII. Et tu ſoles, inquit, ad vim faciundam adhiberi? Neque eſt quòd vllam exceptionem in interdicto pertimeſcas, quòd tu prior vi hominibus armatis conueneris. ſcio enim te non eſſe procacem in laceſſendo. Quarta hæc fuit, quod quotidianum ei tantum dabatur, qui à deiectore nec vi nec clam nec precario poſſidebat. vt poſterius Cicero demonſtrat. Alterum autem etiam ei qui à me illis modis poſſideb. l. 14. eod.

Reſtituiſſe ſe dixit. Quod reſtituiſſe ſe dixit, nòn ſic accipiendum eſt, quaſi reuera ſe in fundum litigioſum reduxiſſe Cæcinam contenderet. hoc enim falſum eſſe ex Oratione intelligitur. Sed hoc eam vim habet, quaſi diceret Reſtituere non debere. Hic enim mos fuit in iſtis ſponſionibus, vt reſtituere iuſſus ſtatim ſe reſtituiſſe diceret. quod ita intelligi volebat, quaſi edicto atque imperio Prætoris, cui ciuem modeſtè parere oportebat, paruiſſet. Cùm enim ſub ea conditione eſſet reſtituere iuſſus, Si deieciſſet, non deieciſſe ſe contendebat: eóque Prætoris imperio & interdicto morem geſſiſſe. hoc cōfirmatur apertiſſimè, infrà.

Sponſio facta eſt. De ſponſione abundè explicatum eſt in Orat. pro Quinctio: & abſurdum eſt eadem ſæpius inculcare.

Vt controuerſia nihil haberet. Nihil dico. ſed ſi vetus aliquis codex reperiretur, in quo ſic ſcriptum eſſet, Primùm vt controuerſiæ: valde hanc lectionem comprobarem.

In eas ipſas res quas improbiſſimè fecit, teſtimonium ſumpſit. Oratoriè quæ aduerſarius iuuandæ ac ſubleuandæ ſuæ cauſæ gratia fecerat, & ſecum facere magnopere videbantur, in illum, tanquam ei aduerſaria, retorquet. Teſtimonium autem Ebutius duabus de rebus ſumpſerat. primùm in ſuum fundum Cæcinam per vim ingredi conatum eſſe: deinde (quia interdicto illum vſurum intelligebat) non deiectum, ſed prohibitum duntaxat eſſe illum, ne ingrederetur. & quos Orator criminatur conuocatos & armatos homines fuiſſe, eos in eam rem aduocatos, vt teſtes eſſent, à ſe fuiſſe defendebat.

Quod ex illa parte id dicit. Sic accipio, Quod, cùm ex illa parte ſit, id eſt, ſtet à parte aduerſarij, tamen hoc dicit, quod illius cauſæ maximè eſt aduerſariū.

P. Ceſennius auctor fundi. Hic eſt P. Ceſennius, quem ſuprà hæredem à M. Fulcinio inſtitutum dixit. & Auctor fundi, quia auctione hæreditaria conſtituta, Ceſennia (vt Cicero dicebat) fundum de eo ſibi per Ebutium cognitorem emerat. Auctor enim is dicitur, à quo quis auctoritatem, id eſt, ius dominij in rem quampiam accepit. Ipſe Verrina VII. Tum illi intellexerunt ſe id quod à malo auctore emiſſent, diutius obtinere non poſſe: id eſt

A ab eo, qui vendendi auctoritatem nullam habebat. Declinatum autem vocabulum arbitror ab auctionibus, in quibus ei qui plurimum auget, res addicitur: & ex ea auctione atque adiectione ſua auctoritatem ſibi in rem emptam comparat. Nam ab Augendo deductum Grammatici veteres teſtantur: & nota illa oſtendit quæ eſt apud Valerium Probum, qua veteres vtebantur A V C. quæ Auctor ſignificat: & in antiquis monimentis ſic ſcriptum eſſe plerique teſtantur. Cùm ergo Auctor is propriè
B diceretur, cui propter ſummam auctionem & licitationem, res addicta eſſet, & Auctoritas ius ex ea auctione quæſitum: tranſlatum poſtea fuiſſe vocabulum putamus ad eos, qui rem quoquomodo abalienarent. vt cùm quæreretur ex eo qui rem acceperat, vnde ſibi ius in eam comparaſſet, ſuum illum quaſi auctorem nominaret, qui ſibi ſuam auctoritatem tradidiſſet. vnde ſenſim in eos quoque quorum ſententiam & conſilium ſequimur, quaſi ius quoddam ita ſentiendi certum & con-
C ſtitutum haberent, conſuetudine ſermonis tranſlatum eſt. Nam verbi gratia, cùm inſtitutum eſt, vt legum quæ comitiis centuriatis ferrentur, ante initum ſuffragium patres auctores fierent, id eſt, vt s.c. prius aliquid decerneretur, poſtea illud idem à populo iuberetur: ea lex hanc vim habebat, vt quaſi in euictionibus, poſſeſſionúmque controuerſiis poſſeſſor ſuum auctorem à quo ius ſuum adeptus eſt laudat, ita populus conſilij ſui auctorem ac ſuaſorem Senatum laudare poſſet. Aucto-
D rem autem Galli *Guarend.* appellant. Quòd ſi quis vel αὐθέντης vel αὐτός vocabula nobis obiiciat, indéque propter literarum ſimilitudinem Auctoritatem dictam putet, is Dionis verba audiat, qui libro LV ſic ſcribit: Ἐβουλεύοντο μὲν, καὶ ἥ γε γνώμη συνεγράφετο, οὐ μέντοι καὶ τέλος τι ὡς κεκυρωμένη ἐλάμβανεν, ἀλλὰ αὐκτώριτας ἐγίγνετο, ὅπως φανερὸν τὸ βούλημα αὐτῶν ᾖ. τοιοῦτον γάρ τι ἡ δύναμις τοῦ ὀνόματος τούτου δηλοῖ. ἑλληνίσαι γὰρ αὐτὸ καθάπαξ ἀδύνατόν ἐστι. id eſt, Conſultabant autem Senato-
E res (abſente Cæſare ſcilicet) & eorum ſententia per ſcribebatur. non tamen, quaſi rata, effectum habebat: ſed erat Auctoritas, vt eorum ſententia nota eſſet. Tale enim quiddā vis huius verbi declarat: quod vno verbo Græcè exprimi non poteſt. Hæc Dion. Sed de Auctoritatis verbo poſtea diſputabimus.

Cui nomen eſt Phormio. Nomen hoc loco dixit pro cognomen.

Nec minus niger, nec minus confidens. Verba ſunt Getæ ſerui, act. I, ſcena VI.

F Eſt paraſitus quidam Phormio,
Homo confidens: qui, illum di omnes perduint.

Sed Niger, opinor, ex hiſtrionis, quem illas partes agentem viderat, colore dixit: tametſi improbitatis quoq; argumentū videri hoc voluit. Athenæus quidem libro δειπνοσοφιστῶν VI, verba paraſiti cuiuſdā profert, ex quibus exiſtimari poteſt moris fuiſſe, vt nigri paraſiti in ſcenā producerentur. Δύ' ἐστὶ Ναυκληρικὰ παρασίτων γένη. Ἓν μὲν, τὸ κοινὸν καὶ κεκωμῳδημένον. Οἱ μέλανες ἡμεῖς. θάτερον ζητῶ γένος. Σατραποπαρ-
G άσιτον ἐκ μέσου καλούμενον χιλιοταλάντους. Verba ſunt Alexis comici, in Gubernatore.

Minus abeſſe LIII. Subaudi paſſuum millibus. & apparet hoc dicto ſignificare Tullium tot millia ſeſtertiûm, pro pretio corruptionis, Falculam accepiſſe. quod ſi ita eſt, ſcutatos accepit CIↃ CCCXXV. Sed in Orat. pro Cluentio longè maiorē ſummam

ſummam reperio. Video enim accepta dictum H-S quadringenta millia. Fidiculanius, inquit, quid feciſſe dicebatur? accepiſſe à Cluentio H-S CCCC. nimirum vt Oppianicum quem Cluentius accuſabat, damnaret. Quare aut hoc, aut illo loco mendum omnino eſt. Vtro autem in loco ſit, obſcurum eſt. tametſi aliarum pecuniarum ſummam reputanti, quæ ad Iunianum iudicium corrumpendum Staleno datæ ſunt, maior illa pecunia videtur quadringentorum H-S. nam XL tantùm in ſingulos Iudices diſtribuenda data dicitur: quæ ſumma noſtratiũ aureorum efficit mille dũtaxat. cùm quadraginta H-S, decem millia ſcutatorum efficiant. vt ex hoc loco ille potius Cluentianæ corrigendus, & pro CCCC, LIII, reponendum eſſe videatur.

In Albiano iudicio. In iudicio Statij Albiani Oppianici, quem A. Cluentius Habitus veneficij accuſabat.

Cùm eius concilij iudex non eſſet. Cùm ex ipſius decuria Iudices eo tempore non darentur. de decuriis iudicũ dixi in Verrinis Orationibus, non vno loco. Facilè autem (vt ſcribit Aſconius) pro veris iudicibus improbi ſupponi poterant, volente hoc iudice quæſtionis, & illis patientibus, qui veri Iudices erãt: quia niſi citati non conſidebant, & graue onus erat, & incõmodum iudicare. Cæſar quoq; initio libri de bello ciuili III, iudiciorum quorundam mentionem facit, quibus nõnulli ambitus dãnati erant: quæ iudicia, inquit, aliis audientibus iudicibus, aliis ſententiã ferentibus ſingulis diebus erant perfecta.

Cùm cauſam non audiſſet. Vide Aſconium in Ver. III, ferè in extremo.

Si vno minus damnarent. Erant Iudices XXXII, vt ex Cluentiana intelligitur: & ſexdecim corrumpendos Ælius Stalenus iudex ipſe decimus ſeptimus ſuſceperat. cùm vnus deeſſet, C. Fidiculanius Falcula ad cõplendam Oppianici damnationẽ dicebatur eſſe ſuppoſitus. Hæc autem ad tempus dicuntur vt cauſæ ſeruiat, nam in Cluentiana Fidiculanium excuſat.

Non abfuiſſe animo. Aldus, & omnes, quos vidi, veteres & ſcripti, & impreſſi, Affuiſſe. quod cùm perſpicuè rectum ſit, non ſatis ſanum oportet hominẽ fuiſſe, qui hanc nouam lectionem induxit.

Tantiſper de aliquo reo cogitaſſe. Facetè dictum. nõ attẽdebat, inquit, dum alij teſtimonium dicerent: ſed interea cogitabat an vnquam ſimili fortuna vti poſſet, quali in Oppianici aut Safinij iudicio vſus erat.

Intelligere præclarè quid cauſa optaret. Mirè inuertit aduerſarij defenſionẽ. Armatos enim & conuocatos à ſe homines fuiſſe prædicabat Ebutius. ſed ita, vt propterea armatos fuiſſe diceret, quia per vim Cæcina in ipſius fundum ingredi conaretur: & ſecũ præclarè actum eſſe, quòd eũ comitatum ſecum habuerit. At hanc Orator defenſionem aduerſarij cauſæ maximè aduerſariam videri vult. Qua de cauſa dicit, exiſtimaſſe ſe primò ex verbis Falculæ, præclarè illum intelligere, quid cauſa optaret, cùm armatos cum Ebutio vllos fuiſſe negaret.

Cùm ſubitò ecce idem qui ſolet. Terentius Redire ad ingenium dixit in Adelphis act. I, ſcen. 2. Parmeno, Si mihi fidem das te taciturum, dicam. Philotis, Ad ingenium redis. Cicero in Diuin. Redit ad ſe, atque ad mores ſuos.

Cùm quid liqueret non habuiſtis. Cùm duabus iam actionibus reſpondiſtis vobis non liquere, & Amplius pronuntiaſtis.

An controuerſia non erat. Cùm & ego petitor, & Ebutius reus ea de re conſentiremus.

Non deieci, ſed obſtiti. Defenſio Ebutij non tam, opinor, nugatoria, quàm Cicero vult videri. nã quominus Ebutius obſtaret, ne in ipſius fundũ ipſo inuito Cæcina ingrederetur, & vim vi repelleret, nulla lege prohibebatur. hæc enim erat illius oratio, Non te ſum paſſus in fundum meũ ingredi: ſed armatos oppoſui, qui periculum, quod mihi tu intentabas, à me meiſq; fortunis propulſarent. Sed cùm deieciſſe ſe fateri nolit, illud intelligi poteſt, quod paulo infrà apertius oſtendit, prohibere quidẽ aditu ingredi volentem licere, ingreſſum verò deiicere, vi quidẽ armatis hominibus, non licere. Et hoc ipſum quod modò dicebamus confirmat Vlpianus his verbis ſub tit. de vi & vi arm. Eum, inquit, qui neq; animo neq; corpore poſſidebat: ingredi autem incipere poſſidere prohibeatur: verius eſt non videri deiectum. Deiicitur enim qui amittit poſſeſſionem, non qui accipit. vim vi repellere licere, Caſſius ſcribit, idque ius natura comparatur. Apparet autem, inquit, ex eo, arma armis repellere licere.

Non enim te ſum paſſus in fundum ingredi. Vera defenſio & probabilis, cùm Cæcina dominus non eſſet. Quòd ſi eſſet dominus, vt Cicero defendit, tum quid iuris ſit oſtendit Vlpianus in l. 3. D. de vi & vi arm. Si autem cùm dominus veniret in poſſeſſionem, armati eum prohibuerunt, qui inuaſerant poſſeſſionem: videri eum armis deiectum.

Vt ius ac deductio moribus fieret. Sic legitur in omnibus libris, quos quidẽ adhuc viderim, ſed ex compluribus locis vis non ius legendum eſſe manifeſtò intelligitur. neq; hæc noſtra ſententia indiget vllius confirmationis. ſic in Ora. pro Quinctio, Ius non auferatur: pro Vis non afferatur, ſcriptum erat, errore manifeſto: vt in eum locum diximus.

Ego homo imperitus iuris. Hæc dicuntur non εἰρωνικῶς; ſed in imperiti hominis perſona, qui de hoc negotio conſilium exquireret.

Iuris retinendi cauſa non conuenit. Niſi vt vi vis repellatur. Armaſſe autẽ defendebat ſe homines Ebutius, vt vim Cæcinæ & eius cõuocatorũ repelleret.

A magiſtratibus animaduertenda. Magiſtratus dicit, Quæſitores rerum capitalium, qui à quærendo, id eſt cognoſcendo, atque animaduertendo Quæſitores dicuntur. Ergo hoc dicit eſſe crimen publicũ, & quod ab iis, qui cũ imperio ſunt animaduerti debeat. nam priuatarum rerum Iudices, priuati homines erant, & ſine Magiſtratu atque imperio.

Ad conſtitutum experiundi iuris gratia. Conſtitutum, vocabulum ad ius ciuile pertinens, & ſignificat diem tempúſque litigatoribus indictum, quo ſe in loco certo ac conſtituto ſiſtant. Ipſe in Orat. pro Cælio, Cùm ſit iis confitendum, nunquam ſe ne congreſſu quidem & conſtituto cœpiſſe de tantis iniuriis experiri. Et in epiſt. ad Att. lib. XI. ep. 3, Atque eo die cogitabam in Anagnino, poſtero autem die in Tuſculano, ibi vnum diem v. Cal. igitur ad Conſtitutum. Et eleganter tranſtulit in epiſt. ad Marium. Si, quod conſtitutum habes cum podagra, fac in alium diem differas. Varro de re ruſt. lib. II, Seroſam enim mane ſalutaui: cùm alius eum ſalutaſſet, alius conuiciatus eſſet, qui tam ſerò veniſſet ad conſtitutum.

Ex iure ciuili ac Prætorio non habes. Actiones primùm à Iuriſconſultis ex legibus XII tabularum conſtitutæ ſunt: quę Ciuiles iccirco in libris Pande-

ctarum appellantur, quòd iure ciuili comparatæ ſint. ſed cùm multis in cauſis deeſſe actiones, Prætores animaduerterent, alias item pro ſuo ipſi iure atque imperio conſtituerunt: quæ ideo Prætoriæ in iiſdem libris nominantur. Vtriuſque tamen generis actiones Prætor vrbanus, qui iuri dicundo præerat, litigatoribus, qui eas poſtulabant, dare ſolebat, & agendi poteſtatem petitoribus permittere.

Vt hoc genus vnum vel maximum prætermitterent. Hoc cum exclamatione pronuntiandum & magna admiratione: alioqui enim deeſſe quippiam videtur. & particula VT vim habet interrogationis: acſi diceret, Tamen vſque eò imperitos exiſtimabimus, vt &c.

Si qui introire prohibuiſſent. Sed huic loco facile reſpondere poterat Ebutius, ſumere pro vero & confeſſo Ciceronem, quod erat in controuerſia: non in ſuum fundum introire Cæcinam prohibui, ſed in meum.

Primo aditu veſtibulóque. His verbis confirmatur Cæcilij Galli iuriſconſulti ſententia, quam Gellius & Macrobius commemorant, Veſtibulum eſſe non in ipſis ædibus, neque ædium partem: ſed locum ante ianuam domus vacuum, per quem de via aditus acceſſúſque ad fores ædium fit. Ipſa enim ianua procul à via fiebat, area interſita quæ vacaret.

Iniuriarum quid ad cauſſam. Iterandum illud verbum, INIVRIARVM? Cum interrogationis nota.

Quem oporteret reſtitui. Omnes alij Oportet. quod cur immutemus, cauſa nulla eſt.

Quid denique ad ius ciuile, aut ad actoris actionem, & ad animaduerſionem ages? iniuriarum? Obſcurus locus, &, vt opinor, deprauatus. nam etiam in aliis propè omnibus pro ACTIONEM reperio NOTIONEM. Ego ſic legendum potius exiſtimarem, Quid denique ad ius ciuile? Cùm ad actoris vltionem & animaduerſionem agatur iniuriarum quod notum eſt ex l. 2. §. emancipatus, D. de collat. bon. l. 7. §. 1. D. de iniur. & animaduerſionem agens iniuriarum.

Actio enim iniuriarum non ius poſſeſſionis aſſequitur. Ea tamen vis eſt illius, & efficientia. nam eùm qui deiecit iniuriarum damnatus eſt, nunquam ſe iudicio à deiecto abſoluet, niſi poſſeſſionem ei reſtituat. & profectò ſic eſt, vt deiecto & iniuriarum actio dari ſoleat, vt paulo antè ex Vlpiano docuimus, & hoc ipſum interdictum. ita tamen vt iniuriarum actio interdictum extinguat.

Aut vim fieri vetat. Hæc genera interdictorum Iuriſconſulti perſecuti ſunt lib. Pandect. XLIII.

Vnde vi prohibitus ſis, nemo vnquam interdixit. Ita eſt. & ſuprà diximus, hoc ipſum Vlpiani tempore ſine controuerſia fuiſſe, vt ſi cùm dominus veniret in poſſeſſionem, armati eum prohiberent, qui inuaſerant poſſeſſionem: ei tanquam armis deiecto interdictum Vnde vi competeret. neque hoc diſputaſſe arbitror aut Piſonem, aut Calphurnium, ſed illud tantùm, non eſſe dominum prohibitum: id eſt, non eſſe Cæcinæ fundum à quo depulſus eſt.

Deijcior enim, inquit, ſi quis meorum deiectus eſt. Quid ſi pars familiæ deiecta eſt, pars relicta? Vlpianus in l. 1, De vi & vi arm. reſpondit, ſi ſerui quidam deiecti ſunt, alij detenti & vincti, aut etiam eis imperatum, vi me deiectũ intelligi. deſiiſſe enim

A te poſſidere, cùm ſerui ab alio poſſideantur. Quid ergo ſi non ſit imperatum? ego per eos retineri poſſeſſionem puto, eóque deiectum dominum non videri. quod ſanè ex ſuperiori eiuſdẽ Vlpiani reſponſo confirmatur, his verbis: Apud Viuianum relatum eſt, Si quis me vi deiecerit, meos non deiecerit, nõ poſſe me hoc interdicto experiri: quia per eos retineo poſſeſſionem, qui vi deiecti non ſunt.

Omnes in ædibus adſeruati ac retenti. Si retentis imperatum eſſet, quo tempore Vlpianus ſcripſit dari B ſolere interdictum, ex eius verbis ſuprà ſcriptis intelligitur: ſi non imperatum, non dari.

Ius armatorum hominum iudicio approbatum. Vis approbata, ſententia poſtulat. quod enim ius tandem eſt armatorum hominum? quare legendum ita eſſe, non eſt dubium.

Non in æquitate defenſionis. Apud Aquilam R. Æquitate iuris. omnes tamen alij libri eum hac recepta conſentiunt.

Quod obſtiterit armatis hominibus. Si obſtitit ne C dominus introiret, iam ſuprà competere diximus interdictum. ſed in illo controuerſia eſt: quod Tullius oratoriè diſſimulat.

Qui multitudine coacta. Obſcurus locus: ſed, vt opinor, ſic explicandus, vt illa duo verba ſubaudiantur, ADVERSVS EVM. vt ſit, nullam eſſe actionem, nullum ius conſtitutum aduerſus eum, qui multitudine coacta aditu quempiam prohiberet: actionẽ, D inquam, de eo, quòd armatis hominibus obſtiterit.

Quid ergo? hoc quam habet vim? Prior interrogatio aperta eſt: ea quippe Cicero vtitur, cũ hoc ſignificat, Si ita eſt, ſi tibi hoc concedam & largiar, quid ad hæc reſpondebis? vt ſtatim obiectionem quampiam ſubiiciat: vti hoc loco ſubiectam ab eo fuiſſe exiſtimamus. Sed poſterioris ſententia quæ ſit, non diſpicio, quid enim pronomen HOC ſignificet, coniectura aſſequi non poſſum. nam vt nota tollatur interrogationis, vt in quibuſdam libris ſublata eſt, tamen interrogatio illa ſuperior, Quid ergo? E nihilo magis quò pertineat, habitura eſt. Cùm animi penderem, libros veteres conſului. nihil adiumenti. In vno tantùm poſt illa verba. Hoc quam habet vim? inane ſpatium non longum relictum erat. ex quo deſiderari nonnulla facile ſum ſuſpicatus, cùm etiam proxima particula VT ſimiliter abeſſet. Deſiderari autem interdicti verba grandioribus olim conſcripta literis exiſtimaui, eóque magis, quòd in vetuſtis codicibus animaduertebam, quæ literis grandioribus ſcribenda eſſent, notis ferè F omnia exarata eſſe. & præciſis verbis atque inchoatis. vt cùm ita ſcriptum interdictum librarius animaduerteret, neque eas notas intelligeret, qua tum plerique ignorantia atque adeò negligentia præditi erant, conſultò prætermiſerit. quod ipſum in hac eadem rurſus Oratione factum eſt, in illa ſcilicet lacuna quæ aſteriſco notata eſt infrà, & Verrina III, Ver. v. & alibi frequenter. Meo igitur iudicio tale quippiam prætermiſſum eſt: Quid ergo? hoc quam habet vim? VNDE VI TV ILLVM DEIECISTI, G EO TV ILLVM RESTITVAS. nam vt illa res, &c. Vt poſt Aſpirare poſſim, non interrogandi, ſed membri nota ponatur, nondum videlicet abſoluta, ſed pendente adhuc ſententia: & illa verba, Quid hoc ab illo differt? ſic exponamus, quaſi diceret, Si maximè res illæ duo facto inter ſe differrent, ac diſſiderent, tamen cur in eo diſcreparent, vt in altera æquum ſit reſtitui, in altera minimè.

An in

An in eadem vi. Veteres libri, An cum eadem. A

Quam conditionem vobiſmetipſis. Quibus hæc, itidem vt Cæcinæ, vſu venire poſſunt.

Quod vis Cæcinæ facta non eſt. Quippe qui non poſſidebat. hoc enim eſt Ebutij cauſæ firmamentum: vt infrà oſtendam. ſcribit autem Labeo, eum qui per vim poſſeſſionem ſuam retinuit, vi non poſſidere. l. 1, D. de vi & vi arm. Quare hæc mihi Ebutij defenſio probatur, vt in poſſeſſione retinenda non videatur eſſe vis facta, ſi qui non poſſidebat prohibitus eſt introitu. B

Nemo, inquit, occiſus eſt, neque ſaucius. Tum enim aut iniuriarum actio daretur, aut quæſtio de vi publica decerneretur. Locus autem non eſt iſtis actionibus, niſi cùm res ad manus & ad pugnam venerit.

Tu vim negabis eſſe factam. Negari certè non poſſet, ſi ei qui poſſideret, vis eſſet allata. ſed quia non poſſidere Cæcinam contendebat Ebutius, bona C ratione hac defenſione vtebatur. alioqui verum eſſet, quod Tullius oratoriè vociferatur. & hoc eſt quod ſcribit Vlpianus in l. 3. De vi & vi arm. Qui armati venerunt, etſi armis non vſi ſunt ad deiiciendum, ſi deiecerint, armata vis facta eſſe videtur. ſufficit enim terror armorum, vt videantur armis deiecisse.

Cùm ad vim faciundam veniretur. Ex conuentu, vt vis fieret moribus. de quo ſuprà.

Si quos armatos, quamuis procul conſpexiſſent. Hûc D tamen morem ſic interpretatur Vlpianus in l. 3. ſupradicta. Si quis, ait, viſis armatis, qui alio tendebant, metu hoc deterritus profugerit, non videtur vi deiectus: quia non hoc animo fuerunt, qui armati erant, ſed aliò tendebant. proinde etſi cùm armatos audiſſet venire, metu poſſeſſione deceſſerit: ſiue verum, ſiue falſum audiſſet, dicendum eſt non armis eſſe eum deiectum: niſi poſſeſſio ab his fuerit occupata. Et in l. metum, D. de eo quod metus E cauſa: Si fundum, inquit, meum dereliquero, audito quòd quis cum armis veniret, an huic edicto locus ſit. Et Pomponius refert, Labeonem exiſtimare edicto locum non eſſe, ſed & VNDE VI interdictum ceſſare: quoniam non videar neque vi deiectus, qui deiici non expectaui, ſed profugi. aliter atque ſi poſteaquam armati ingreſſi ſunt, tunc diſceſſi huic enim edicto locum fore.

Non modò non erit, cur depugnare quiſquam poſthac poſſeſſionis cauſa velit ſed ne illud quidem cur repugnare. F Vlpianus tamen in eadem lege ſic ſcribit, Eû, inquit, qui cum armis venit, poſſumus armis repellere: ſed hoc confeſtim, non ex interuallo: dummodo ſciamus non ſolum reſiſtere permiſſum, ne deiiciatur: ſed etſi deiectus quis fuerit, eundem deiicere, non ex interuallo, ſed ex continenti poſſe. Et Iulianus l. qui poſſeſſionem, eod. Qui poſſeſſionem vi ereptam vi in ipſo congreſſu recipit: in priſtinam cauſam reuerti potius, quàm vi poſſidere intelligendus eſt.

Poſſeſſionis cupidiores, quàm vitæ. G Vt non prius poſſeſſionem, quàm vitam relinquant: id eſt, quàm cædes aut vulnera facta ſint.

Quod ſi fuiſſet, & ex eo. Alij, Quid? ſi fuiſſet, &c. quod magis arridet.

An tu, qui tam diligenter, &c. poteriſne dicere. Anne, coniunctim perſæpe dicitur. Terent. in And. Anne eſt intus Pamphilus? Interdum tamen aliquot A interiectis verbis, vt hoc loco, & lib. de finib. 1, An partus ancillæ ſitne in fructu habendus, diſſeretur inter principes ciuitatis.

Si ad verbum rem volumus attingere. Aſtringere, magis placeret. vt Ver. VI. Quis hic eſt? qui ad ſtatuam adſtrictus eſt.

Quod fœdus aut pactio. Pactiones publicas modò dicit, quæ fiunt cum hoſtibus, vt induciarum, vt de reddendis captiuis. quam Conuentionem publicam Vlpianus appellat in l. conuentionem, D. de pactis.

B *Iudicia aut ſtipulationes.* Iudicia Iudiciorum formulas, quæ à prætore præſcribebantur. Nam iudicia pro contractibus interpretari nulla ratio eſt.

Aut pacti & conuenti formula. Sic Cicero appellare ſolet, quos Contractus Iuriſconſulti nominãt. qua tota de re diximus abundè in Diſput. de pact.

Ornatè & copioſè L. Craſſus. De Curiana controuerſia Cicero pluribus verbis & locis commemorat, ex quibus quæ ad hunc locum pertinebunt, ſumere C licebit.

Lex vſum & auctoritatem fundi iubet eſſe biennĩu. Budæus locum ſic explanat, id eſt biennio fundum vſucapi. Aſſentior eruditiſſimo viro, & omnium qui ſua ætate fuerunt, mea quidem opinione diligentiſſimo. Quare ſententiam meam teſtatus, verendum, credo, non erit ne quid pudore meo & obſeruantia, qua ſemper ſummi viri auctoritatem ſingulariter colui, alienum faciam, ſi quæ mihi in mentem venerunt huiuſce loci ſententiam accura D tius perpendenti, breuiter exponam. primùm igitur vt Auctoritatis vocabulo Vſucapionem intelligamus, quemadmodum quidem ipſe voluit, tametſi teſtimonio in eam rem vtatur non admodum idoneo, prius illud verbum VSVS quorſum pertineat, conſideremus. Cui nanque probari poterit ita loquutum fuiſſe Ciceronem, vt diceret, Biennium eſſe vſum & vſucapionem fundi? quid enim illo dicendi genere inſolentius, ne dicam ineptius? Quòd ſi huic quoque vocabulo eandem vim ac E ſignificationem tribuamus, qualis illa tandem enuntiatio, aut quæ ſub illa ſententia ſubiecta eſt? Biennium eſt vſucapio fundi: vel illa, Vſucapio fundi eſt biennium. Quid ſi tamen hoc exponamus modo? Lex iubet vſum eſſe, id eſt durare biennium. Primùm noua locutio, Vſus eſto biennium: pro Biennis. deinde abſurda ſententia, Vſus & auctoritas eſtó biennium. Quid enim? an auctoritas, id eſt ius ex vſucapione comparatum biennio circumſcriptum eſt? Nam Auctoritatis verbo ius illud F intelligitur, quo rem aliquam iure ciuili acquiſitam, noſtram eſſe affirmamus: vt cùm in lege Atinia ſcriptum eſt, Si quid ſurreptum erit, eius rei æterna auctoritas eſto: hæc, opinor, ſententia ſub illis verbis ſubiecta eſt, In rem furtiuam ius domini æternum eſſe; neque vlla alterius quamuis diuturna poſſeſſione labefactari poſſe. & illud in Officiorum primo, Aduerſus hoſtem æterna auctoritas eſto: id eſt, vt ne peregrinus ciuis Rom. bona quantumuis diutur G no vſu acquirere & vſucapere poſſit: ſed ius domini integrum & inuiolatum ſemper permaneat. Scæuola ſimiliter in l. vltim. D. de pig. act. Cùm controuerſia de latitudine ei moueretur, quòd aliâs probare non poterat, petiit à creditore, vt inſtrumentum à ſe traditum auctoritatis exhiberet. Ex quibus locis, & aliis præterea innumeris hanc eſſe huius legis, de qua meminit Cicero, ſenten-

tiam exiſtimamus, vt cùm aliarum rerum vſus an- A nuus auctoritatem, id eſt ius dominij bona fide poſſidenti afferat, fundi nonniſi biennis vſus afferre poſſit. vt mihi quidem hoc in loco non BIENNIVM ſed BIENNEM potius legendum eſſe videatur, & in illo Topicorum perſimili, BIENNIS: quaſi in Lege ſcriptum hoc modo fuiſſet, VSVS, AVCTORITAS FVNDI, BIENNIS ESTO. CÆTERARVM RERVM, ANNVVS ESTO. Quorum verborum ſenſus hic eſt apertiſſimus: Vſus biennis, B eſto auctoritas fundi. cæterarum rerum, annuus. vt ſi quæratur, quod ius ſit in eam rem poſſeſſori: &, vt modò loquimur, quis titulus: reſpondere poſſit, Quia bona fide annum aut biennium ea re vſus ſit. quam coniecturam Venuleij verba confirmant, qui Auctoritatis verbo, pro iure ex vſucapione quæſito, perſpicuè vſus eſt in l. vlt. D. de euictionib. Si alienam rem mihi tradideris, & eandem pro derelicto habuero, amitti auctoritatem placet: Et Ciceronis paulo infrà. Aquæductus, hauſtus, iter, actus à C patre: ſed rata auctoritas harum rerum omnium à iure ciuili ſumitur. Et item in Orat. pro domo ſ. Multæ ſunt domus in hac vrbe, atque haud ſcio an penè cunctæ iure optimo, ſed iure priuato, iure hæreditario, iure auctoritatis, iure mancipij, iure nexi. Nam Auctoritatis verbum ipſe etiam Budæus eo in loco ſimiliter interpretatur. Confirmat præterea noſtram opinionem quòd in Topicis, in libris quidem omnibus quos adhuc viderim, ſine coniunctione locus ſic legitur, quemadmodum hunc noſtrum le- D gendum eſſe ſuſpicamur, Quoniam vſus auctoritas fundi biennium eſt. Item illud, Et ſunt cæterarum rerum omnium, quarum annuus eſt vſus. Subauditur enim verbum antecedens, Auctoritas. vt ordo & ſenſus hic ſit, Quoniam vſus biennis fundi, eſt rata ipſius auctoritas: ſit etiam ædium. at in lege ædes non appellantur. & ſunt cæterarum rerum omnium quarum annuus vſus, eſt rata auctoritas: id eſt, quarum annua poſſeſſio ratam auctoritatem, hoc eſt, ius dominij fixum & firmum afferre ſolet. nam An- E nuus & Biennis comparare atque opponere videtur. vt Plinius lib. 11, ca. 82, Vtpote, inquit, cùm quidam annuo & bienni ſpatio durauerint. Quæ quanuis ita ſeſe habeant, nihil tamen affirmare volumus, ſed aſſenſionem noſtram ſuſtinebimus, dum alij maioris auctoritatis viri coniecturam hanc noſtram bona aliqua & probabili ratione aut confirment, aut repudient. Nos diſputandi finem faciemus, ſi vnum illud addiderimus, non videri abſurdam oportere verborum implicationem, qua vſum eſſe Tullium F ſuſpicamur, cùm ſic diceret, Lex vſum, auctoritatem fundi iubet eſſe, biennem. quod videlicet Legis verborum notiſſimum ordinem ſequeretur, in qua, vt diximus, ſcriptum hoc modo fuiſſe arbitramur, Vſus, auctoritas fundi, biennis eſto. Cæterarum rerum, annuus eſto. Ac de hoc quidem verbo Auctoritas, quæ ſit ipſius origo ac notatio, paulò ſuprà in hanc ipſam Orationem explicauimus: itémque in Fragment. XII. tab.

Vtimur eodem iure in ædibus. Rationem exponit G in Topicis, ſuprà dicto loco.

Quæ in lege non appellantur. Quarum in Lege non ſit mentio.

Quà velit. Is cui ſeruitus debetur.

Si via ſit in Brutiis immunita. Brutij, Italiæ populi, ad fretum Siculum ſiti. Tuſculum verò oppidum proxime vrbem: atque, vt Strabo ſcribit, in ipſius vrbis conſpectu. Eius ager Tuſculanus: in quo, vt alibi diximus, Romani ciues villas habebant amœniſſimas. in his M. Scaurus, M. Cicero, Q. Hortenſius, L. Lucullus, & alij quàm multi. Porrò autem qui viam, hoc eſt ſeruitutem debet, munire viam debet, munitámque & paratam præſtare. Quod ſi non fecerit, tum ei cui ſeruitus debetur, lex XII. tab. poteſtatem facit, quà velit iumentum, quod vehiculum trahit, agere. Senſus ergo eſt apertiſſimus, Si verba, inquit, ſequeremur, quæ poteſtatem faciunt, vt quà velit is cui ſeruitus debetur, ſi via vbi illa debetur imminuta eſt, iumentum agat: agere liceret vel per amœniſſimum & ornatiſſimum quemuis agrum, qualis eſt ager M. Scauri: quam ille grauiſſimam contumeliam ſibi factam interpretaretur. cùm agro illo ſuo nihil neque iucundius neque ſuauius quicquam habeat. Cùm autem id lex dicit de eius ſolius agro ſentit, qui ſeruitutem delibat, quam non muniuerat.

Actio eſt in actorem præſentem. Auctorem, omnes libri veteres: & rectum eſt, opinor, ſic emendari. nam quam actionem Cicero nominat, eam his conceptam fuiſſe verbis ex Valerio Probo didicimus, Quando in iure te conſpicio, poſtulo anne fias auctor.

Quàm rem, cuius cauſa verba ſunt, non conſiderarent. Inſolens locutio: cuius ſimilem non memini me legiſſe: Quàm non conſiderarent. pro Vt non conſiderarent.

Pupillus Cornelius. Cum teſtamenti ſcripti tempore, pupillus eſſet, adeundæ hæreditatis tempore pubes eſſet.

Amitteret hæreditatem. Quippe qui pupillus non eſſet, vtpote non impubes. nam pubertatis primus annus, quartuſdecimus.

Intelligitis enim. Alij intelligetis. & ſic emenda.

Rectè igitur diceres te reſtituiſſe? Notetur locus, cui ſimiles ſunt alij quammulti: ex quibus verum eſſe intelligitur quod antea diximus, ſponſionis verbis quibus quis Reſtituiſſe ſe dicit, non factum ipſum comprehendi: hoc eſt, non facto ipſo ac reuera dicere ſponſorem ſe reſtituiſſe. quippe qui nullo modo reſtituerit. nam hoc ipſo in loco qui reſtituiſſe ſe dicit, non reſtituit. & ſi hoc aliis verbis efferret, ſic diceret, Reſtituere non debeo: quippe qui non deiecerim. Sed quòd Magiſtratus imperio parere ciuem neceſſe eſt, vti hac illi oratione non licet, Non reſtituam, aut Reſtituere non debeo. Quocirca reſtituiſſe ſe contendit: id eſt, Magiſtratus edicto atque imperio morem geſſiſſe: ſed ſub ea tamen conditione qua & reſtituere iubebat. Iubebat autem reſtituere, ſi deieciſſet. non deiecerat, quare magiſtratus imperio paruerat: & hoc modo reſtituerat. Similis locus infrà, Si glebis aliquem deieceris, iuſſúſque ſis quem hominibus armatis deieceris, reſtituere: reſtituiſſe te dices?

In vno ſeruulo familiæ nomen non valere. Vlpianus eodem modo in l. 40. §. 2. D. de verb. ſignificat.

Hominum prudentium conſilium & auctoritas reſpuat hanc defenſionem, & pro nihilo putet. In hāc rationē reſpondit Vlpian. hoc modo in l. 1. D. de vi & vi arm. Familiæ autem appellatio ſeruos continet. ſed quæritur, quem numerum ſeruorum contineat: vtrum plurium, an verò duorum, vel trium. ſed

verius

verius eſt,in hoc interdicto, etiam ſi vnus ſeruus vi deiecerit,familiam videri vi deieciſſe.

Qui legitimè procurator dicitur omnium rerum eius. Hoc eſt,quod ſcribit Vlpianus in l.1, D. de procur.quoſdam non putare, vnius rei mandatum ſuſcipientem procuratorem eſſe:ſicuti nec is quidem, qui rem perferendam, vel epiſtolam vel nuntium perferendum ſuſcepit, propriè procurator appelletur.ſed verius eſt, inquit, eum quoque procuratorem eſſe,qui ad vnam rem datus ſit. Cicero igitur Procuratoris nomen propriè ad eum reſtringit, qui vel ad lites,vel vniuerſorum negotiorum procurator eſt.Reliquos Mandatarios eſſe vult.

Eius qui in Italia non ſit. Nam qui, vt ſæpe antea diximus,præſentis negotium ſuſcipiebat,Cognitor dicebatur.& ita ſcripſiſſe arbitramur Aſconium:tametſi verbum ABSENTIS deſit.vt alibi oſtendimus ex Feſto Pompeio: & hic locus manifeſtò demonſtrat.

Qui in Italia non ſit. Nam cum quis eſſet in Italia, cogi ipſe poterat vadimonium promittere. Suetonius in Caligula, Comprehendit, inquit, meritoria vehicula,adeò vt pleríque litigatorum, quòd occurrere abſentes ad vadimonium non poſſent, cauſa caderent.

Aut cliens aut libertus. De Clientibus cognoſce ex Orat.pro Sex.Roſcio.

Si tuus me libertus deiecerit,nulli tuo præpoſitus negotio. Modò vel mandato tuo id fecerit, vel ratum habueris. Rectius enim,ait Vlpianus, dicitur Ratihabitionem in maleficio mandato comparari l. 1, parag.deieciſſe,& l.3.parag.cùm procurator, D.de vi & vi arm.

Si vnus ſeruulus. Idem in l.1,Sed verius eſt,in hoc interdicto,etiam ſi vnus ſeruus me deiecerit, familiam videri deieciſſe.

Omnes alieni ac mercenarij. Idem, Si filiusfa. vel mercenarius vi deiecerit, vtile interdictum competit.

Armatiſve. Nihil muto: ſed magis placeret Armatíſque:vt infrà. Ea fit plerunque per homines coactos armatóſque.

Sed perinde valebit,quaſi armatiſſimi fuerint. In hanc ſententiam Vlpianus in l.3. ſic ſcribit: Armis deiectum,quomodo accipimus? Arma ſunt omnia tela:hoc eſt,& fuſtes,& lapides, non ſolùm gladij, haſtæ,& frameæ, id eſt romphææ. planè & ſi vnus vel alter fuſtes vel gladium tenuit, armis poſſeſſor deiectus videtur.plus dicitur. Etſi inermes venerũt, ſi in ipſa contrectatione, qui inermes venerant, eò proceſſerunt,vt fuſtes aut lapides ſumerent: vis erit armata.Qui armati venerunt,etſi non armis vſi ſunt ad deiiciendum:ſi deiecerint, armata vis facta eſſe videtur.ſufficit enim terror armorum, vt videantur armis deieciſſe.

Inermes armati. Lambinus reſtituit, Armatus armati.quod mihi non placet.Nam Orator perſpicuè loquitur de pluribus, in quibus vnus tantum armatus erat,reliqui inermes:vt mox oſtendet.

Vim quæ ad caput,& ad vitam pertinet, reſtitui ſine vlla exceptione voluerunt. Exceptionem ſignificat,quemadmodum ſuprà demonſtrauimus,adiectionem quæ in interdicto ſubiicitur, CVM QVI DEIECTVS EST POSSIDERET.

Non deieci,ſi non ſiui accedere. Firmiſſima defenſio, vt ſuprà oſtendi.nam ſi ingreſſum deieciſſet, omnino reſtitui oporteret. vt Paulus ſcribit in l. Fulcinius,eod tit.& clarius poſtea Cicero infrà vbi ſiue poſſideat,ſiue non poſſideat,qui armis deiectus eſt,reſtituẽdum dicit.at qui per vim(inquit Labeo) poſſeſſionem ſuam retinuit, vi non poſſidet. d.l.1, parag.eum qui.

Iuriſconſultorum auctoritati obtemperari non oportere. De iuriſconſultorum auctoritate Iuſtinianus ſic loquitur in lib.Inſtit.iuris 1, Reſpónſa prudentũm ſunt ſententiæ & opiniones eorum,quibus permiſſum erat iura condere.nam antiquitus conſtitutum erat, vt eſſent qui iura publicè interpretarentur:quibus à Cæſare ius reſpondendi datum eſt,qui Iuriſconſulti appellabantur. quorum omnium ſententiæ & opiniones eam auctoritatem tenebant, vt iudici recedere à reſponſo eorum non liceret:vt eſt conſtitutum.hæc ille. Neque hoc mirum cuiquam videri debet, cùm præſertim homines plerunque (vt Quintilianus ſcribit) indocti, ſæpe etiam ruſtici,iudices darentur: &, vt alibi teſtatur,rure etiam plerunque accerſerentur.cuiuſmodi tres iſti fortaſſe Recuperatores fuerunt:quos Cicero, nunquam ſanè valde honorificè appellauit. Iudices ergo iſtius generis imperiti homines ferè ad Iuriſconſultos confugiebant, qui ſua eis reſponſa ſcripta dabant. Pomponius ſub tit.de Origine iuris, Ante tempora Auguſti,publicè reſpondendi ius,non à Principibus dabatur: ſed qui fiduciam ſtudiorum ſuorum habebant,conſulentibus reſpondebant: neque reſponſa vtique ſignata dabant, ſed plerunque iudicibus ipſis ſcribebant aut teſtabantur:qui illos conſuluerant.primus D.Auguſtus,vt maior iuris auctoritas haberetur,conſtituit vt ex auctoritate eius reſpõderent.Porrò autem vt totam Iuriſconſultorum rationem breuiter explicemus,illud intelligi oportet cùm ius (vt idem Quintilianus ſcribit) aliud certum eſſet,nimirum quod ſcripto aut moribus conſtaret:aliud dubium, quod æquitatis regula examinandum eſſet:Iuriſconſultos in hoc vno genere reſponſa dediſſe,iúſque conſtituiſſe. Iuris autem omnis quæſtio, vt idem alibi oſtendit, aut verborum proprietate, aut æqui diſputatione, aut voluntatis coniectura continebatur. veluti cùm in hac cauſa quæreretur,An Deiecti verbo etiam is, qui prohibitus eſſet accedere,contineatur,conſulti Iuriſperiti ſunt.Sed ad rem.Ex hac diſputatione facile eſt exiſtimare,Iuriſperitos à Cæcina conſultos, eius cauſam probaſſe. quod etiam in peroratione oſtendit his verbis, Auctoritatem ſapientiſſimorum hominum facere nobiſcum:opinor,quòd Cæcinam poſſeſſorem fuiſſe cùm deiiceretur, exiſtimarent. ſcribit enim Paulus in l.Fulcinius,D.eod. vi poſſideri, & ob eam cauſam interdictum competere, etiam ſi non dominus(cúm tamen poſſideret) vi deiectus eſſet. Veritum igitur Piſonem Ebutij patronum ne illorum auctoritas iudicibus errorem obiiceret,hanc diſputationem inſtituiſſe,vt diceret,non ſemper Iuriſconſultorum reſponſa ſequi oportere.Quod contrà Cicero callidè & aſtutè defendens, ius ciuile vniuerſum collaudat. & eius auctoritatem confirmat.cùm contra vnam illius partem, eámque infirmam aduerſarius diceret:ſed hoc ſcilicet habuit rationis,quòd omnia iura ciuilia per Iuriſperitos deſcriberentur: vt in vniuerſo iure ciuili Iuriſperitorũ nomen valere poſſe videatur.

Vt dici ſolet ſummo iure. Hoc quid ſit, explicauimus in Orat.pro Quintio.

*Tum illud quod dicitur * derident.* In lacuna,ſic li-

bri veteres, Si veni be. Locus eſt mutilus: quem reſtituere ſine melioris ope codicis, non poſſumus. A Quòd ſi tamen vllus coniecturæ locus eſt: fortaſſe ipſa illa verba deſiderantur, quæ eadem in re ad diſputatione Antonius ex XII tabulis protulit in libro de Orat. I. VTI LINGVA NVNCVPASSIT. Tu ſi, inquit, cauſam ageres militis, patrem eius, vt ſoles, dicendo à mortuis excitaſſes, &c. vt totum illud VTI LINGVA NVNCVPASSIT, non in XII. tab. ſed in magiſtri carmine ſcriptũ videretur. B

Aucupia verborum, & literarum tendiculas. Græcè ſimiliter dicitur: vt apud Platonem in Theæteto, οἱ δὴ ὀνομάτων γε δεινοὶ θηρευταὶ, διευλαβεῖσθε ἀλλήλων.

Cùm tua ſint ea partes. Partes dicuntur perſonarum, quæ comœdias agunt: ad quas hoc loco alludit. Et paulo pòſt idem dicit aliis verbis. Cùm tua ſit hæc oratio. nam VNDE DEIECTVS ES. A. I. Q. P. E. A. E. N. DEIECTVS: verba ſunt Ebutij. Gallicè ſimili metaphora dicimus, *le rolle que vous iouez.* C

Eiectus, non deiectus. Libri veteres, Eiectus es, non deiectus. Et ſic emenda.

Cùm tua ſit hæc oratio. Subauditur, inquam: vt ſit, Cùm inquam, hæ tuæ ſint partes, atque oratio.

Eos qui conſuluntur. Iuris peritos.

Antea commemoraui. quod idem faceret. Omnes propè alij libri, Antea non commemoraui. quod perſpicuè falſum eſt, vt patet ex ſequentib. ſed pro Quòd idẽ, valde placeret vt reſtitueremus Cùm idẽ. D

Tamen probaſſe nemini, quod defendit. Ita placet. cùm in aliis pleriſque partim Non probaſſe, partim Probaſſe memini quod defendis, legamus. quæ ſententia perabſurda eſt. nam cum verbo Commemoraui hæc ſententia manifeſtò contexitur.

Nec ius ciuile in cauſis ſemper valere oportere. Ius ciuile συνεκδοχικῶς (quod adhuc neminem animaduertiſſe valde miror) cùm partem eius vnam ſignificet: nimirum Reſponſa prudentum. nam ius ciuile dicitur, quod in legibus, ſenatuſconſultis, rebus iu- E dicatis, iuriſperitorum auctoritate, edictis magiſtratuum, more, æquitate conſiſtit: vt ipſe ſcribit in Topicis. ſed Pomponius Iuriſconſultus in l. 2. D. de orig. iuris, ius illud quod ſine ſcripto in ſola prudentium interpretatione conſiſtit, propriè ius ciuile appellari ſcribit, & generis nomen proprium ac peculiare ſibi facere.

Non hoc debent dicere iuri ciuili. Hoc dicit, Iuriſperitorum reſponſis iuris nomen, niſi cùm æquitati conſentanea ſunt, non tribuitur. Aliter tamen ſen- F ſiſſe videtur Paulus Iuriſconſultus ſub tit. de iuſt. & iure. Prætor, inquit, ius reddere dicitur, etiam cùm iniquè decernit, relatione ſcilicet facta non ad id quod ita Prætor fecit, ſed ad illud quod Prætorem facere conuenit. Et profectò ita eſt, vt Iuris nomine, his quidem locis, non tam illa æqui veríque regula intelligatur, quàm vis à populo delata & permiſſa, cui ſua voluntate ciues obtemperant.

Iuris numeretur peritus. ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον. nam vt interdũ fallatur, non tamen Iuriſconſulti nomen ac G dignitatẽ amittit. Iuriſconſultus autem, vt eſt in libro de Orat. I. dicitur, qui legum & conſuetudinis eius, qua priuati in ciuitate vtuntur, & ad reſpondẽdum & ad agendum, & ad cauendum peritus eſt.

Id fuit ius, quod iudicatum eſt. Non illud quod conſulti reſponderant. quare contra ius ciuile iudicatum non eſt.

Si de iure vario. Id eſt, cùm alij aliter reſpondiſſent. nam, vt ſcribit Quintilianus, Iuriſconſultis diuerſas inter ſe opiniones tueri conceſſum erat.

Si aliter pronuntiatum eſt, ac Mutio placuit. Hoc loco duos Mutios patrem & filium ſignificat, qui ambo Pontifices fuerunt, & iidem iuriſperitiſſimi: vt ipſe ſcribit in libro de Legib. I. quorum alter P. Mutius Scæuola pater, quo cos. C. Gracchus cæſus eſt: alter Q. Mutius, de quo Cicero ius ciuile didicit, ſocer L. Craſſi Oratoris: vt & paulo pòſt, & in libris de Orat. oſtendit. nam L. Craſſus Liciniam, Scæuolæ & Læliæ filiam, in vxorem duxit.

Vt Manilius ſtatuebat. M. Manilius ſummus Iuriſconſultus. vt Cicero teſtatur in I. de Oratore & de Finibus libro. Pomponius ſub tit de orig. iuris, Poſt hos, inquit, P. Mutius, & Brutus, & Manilius, qui fundauerunt ius ciuile. ex his P. Mutius decẽ libellos reliquit, Brutus ſeptem, Manilius tres. extant & volumina inſcripta Manilij monumenta.

Qui ius ciuile contemnendum putat. Oratoriè, cùm de iuris ciuilis particula, nimirum de Iuriſconſultorum reſponſis agatur, vniuerſi iuris ciuilis laudationem inſtituit: quaſi de toto ciuili iure aduerſarij detrahant.

Leges ac iura labefactat. Quorũ illi ſunt interpretes. populi conſenſu ac voluntate conſtituti.

Aequabile inter omnes. Hoc ad ius certum pertinet, quod aut ſcripto cõſtare, aut moribus, ex Quintiliano docemus. at Iuriſconſulti de iure dubio reſpondent.

Imponi falſa tabula. Sic omnes ſcripti & impreſſi: haud ſcio tamen annon potius INTERPONI ſcriptum fuerit. præſertim cùm ab hoc in illud facilis ſit lapſus: cùm ſyllabam ter pleriq; ſic ſcribant vt apicem in capite literæ appingant, t'. ſic in Orat. pro Pompeio, memini Intenecionem in omnibus antiquis libris pro Internecionem ſcriptum fuiſſe.

Teſtamentum aut tabulas. Omnes manuſcripti Teſtũ, linea ſuperimpoſita. vt mihi non Teſtamentum, ſed Teſtimonium legendum eſſe videatur. primùm quòd cùm de teſtibus ac de tabulis & modò paulo antè, & vno prætereà interiecto verſu ſit loquutus: vtrunque hoc verbum eleganter & commodè ad vtrunque illud referri poteſt. deinde quòd cùm in tabulis teſtamenta ſcribantur, & Tabulę pro Teſtamento plerunque vſurpentur, ineptè Teſtamentum aut Tabulas coniunctè ac ſine cauſa poſuiſſet.

Quæ dominatur in ciuitate potentia. De potentia, cognoſce ex Orat. pro Quinctio.

Cui filius agnatus ſit, eius teſtamentum non eſſe ruptum. Nam agnatione poſthumi rumpitur teſtamentum. Vlpianus in l. 3. D. de iniuſt. rupt. irrito fact. teſt. Poſthumi per virilem ſexum deſcendentes ad ſimilitudinem filiorum nominatim exheredandi ſunt, ne teſtamentum agnaſcendo rumpant. Cicero de Orat. I, Num quis eo teſtamento, quod paterfamiliàs antè fecit quàm ei filius natus eſt, hæreditatem fecit? nemo. quia conſtat agnaſcendo rumpi teſtamentum.

Quod mulier ſine tutore auctore promiſerit. Olim mulieres ſub tutoris poteſtate atque auctoritate perpetuò fuerunt. Cicero pro Muræna, Nam cùm multa præclarè legibus eſſent conſtituta, ea Iuriſconſultorum ingeniis pleraque corrupta ac deprauata ſunt. Mulieres omnes propter infirmitatem

conſilij

conſilij maiores in tutorum poteſtate eſſe voluerunt.hi inuenerunt genera tutorum quæ poteſtate mulierum continerentur, Vlpianus in Titulis, capite de Tutelis: Tutores, inquit, conſtituuntur tam maſculis, quàm fœminis. Sed maſculis quidem impuberibus duntaxat propter ætatis infirmitatem: fœminis autem tam impuberibus, quàm puberibus, & propter ſexus infirmitatem, & propter forenſium rerum ignorantiam. M. Cato pro Lege Oppia diſſerens apud Liuium, ſic loquitur: Maiores noſtri nullam ne priuatam quidem rem agere fœminas ſine auctore voluerunt: in manu eſſe parentum, fratrum, virorum. Et L. Valerius Tribunus pl. in oratione cõtraria, in extremo: Nunquam, inquit, ſaluis ſuis exuitur ſeruitus muliebris. Quiddam tamen inter mulierum & pupillorum tutelam interfuiſſe & Cicero in Topicis ſignificat his verbis, Non quemadmodum quod mulieri debeas, rectè ipſi mulieri ſine tutore auctore ſoluas, ita quod aut pupillæ aut pupillo debeas, rectè poſſis eodem modo ſoluere. Et Vlpianus in Titulis, capite de Tutelis, cuius verba ſubijciam: Moribus tutor datur mulieri; pupillóve, qui cum tutore ſuo lege aut legitimo iudicio agere vult, vt auctore eo agat (ipſe enim tutor in rem ſuam auctor fieri non poteſt) qui Prætorianus tutor dicitur, qui à Prætore vrbis dari conſueuit. Pupillorum pupillarúmque tutores & negotia gerunt, & auctoritatem interponunt, mulierum autem tutores auctoritatem duntaxat interponunt. Tutoris auctoritas neceſſaria eſt, mulieribus quidem in his rebus, ſi lege aut legitimo iudicio agant, ſi ſe obligent, ſi ciuile negotium gerant, ſi libertæ ſuæ permittant in contubernio alieni ſerui morari, ſi mancipia alienent: pupillis autem hoc amplius, etiam in rerum nec mancipi alienatione, tutoris auctoritate opus eſt.

Deberi viro dotem, quam mulier nullo auctore dixiſſet. Nam, vt modò diximus, ſub tutorum poteſtate mulieres perpetuò fuerunt.

Quod enim eſt ius ciuile. Mirè iuris ſcripti & certi laudatione iuriſconſultorum reſponſis auctoritatem conciliat. nam vtrunque hoc caput, de quo modò explicauimus, ex duodecim, vt arbitramur, tabulis exſcriptum eſt.

Neque inflecti gratia, neque perfringi potentia. Ex hoc loco intelligitur quod alibi diximus, Gratiam hoc differre à potentia, quod illa cum ſuperioribus, hæc cum inferioribus rationem habet. vt ſi quem priuatum hominem apud Conſules, cæteróſque magiſtratus, & primos ciuitatis gratioſum eſſe dicamus: horum verò magnam eſſe potentiam in iſtos Recuperatores.

Quæ cum omnia tua iure mancipij ſint. Sic omnes libri veteres. Ego contra omnium auctoritatem paucis immutatis, ſic puto corrigendum: Quæ tua communi iure mancipij ſint, &c. Mancipi autem res ſunt, vt Vlpianus in Titulis exponit, prædia in Italico ſolo, tam ruſtica, qualis eſt fundus, quàm vrbana qualis domus: item iura prædiorum ruſticorum: velut via, iter, actus, & aquæ ductus: item ſerui & quadrupedes, quæ dorſo, collóve domantur, velut boues, muli, equi, aſini, cæteræ res nec mancipi ſunt. Mancipatio propria ſpecies alienationis eſt rerum mancipi: eáque fit certis verbis, libripende & quinque teſtibus præſentibus. res mobiles non niſi præſentes mancipari poſſunt, & non plures, quàm quæ manu capi poſſunt. immobiles autem etiam plures

A ſimul, & quæ diuerſis locis ſunt, mancipari poſſunt. Hæc Vlpianus. In capite proximo mendum eſt apertiſſimum: Traditio propria eſt rerum. addendum eſt enim Nec mancipi: quod propter inſequens ſimile verbum (vt alibi perſæpe) omiſſum eſt. nam Vlpianus Mancipationem dicit eſſe propriam alienationem rerum mancipi: Traditionem rerum nec mancipi: Vſucapionem & In iure ceſſionem vtrarúmque communem. Eſt ergo ius mancipij, ius dominij in iis rebus quæ mancipi ſunt quæſi-
B tum (eo more quem Caius explicat in libro 1 Inſtitutionum) quarum rerum nomine euictio præſtatur, vt ab eo qui emiſſet, repeti non poſſent. Plautus in Curculio.

Cappadox, Memini, & Mancupio tibi dabo.
Curculio, Egóne ab lenone quicquam
Mancupio accipiam, quibus ſui nihil eſt, niſi vna lingua,
Qui abiurant, ſiquid creditum eſt? alienos mancupatis,
C Alienos manumittitis, alieniſque imperatis.
Nec vobis auctor vllus eſt, nec voſmet eſtis vlli.

Vnde Manceps etiam dicitur in eadem Scena, vt Auctor: qui cum in auctione emerit, & manu rem venditam ceperit, alteri poſtea mancipium ſuum, id eſt ius dominij atque auctoritatem tradit.

Curculio, Ego mancupem nihil moror, nec lenonum alium quenquam.

Idem in Perſa,

Dorpalus, Iſte qui tabellas affert, adduxit ſimul
D Forma expetenda liberalem mulierem
Furtiuam, abductam ex Arabia penitiſſima:
Eam te volo accurare, vt iſtic veneat:
Ac ſuo periculo is emat, qui eam mercabitur.
Mancipio neq; promittet, neque quiſquã dabit.

Si ciuili ac publica lege. Id eſt, ſi ciuium ac populi lege.

Vt retineam quod meum factum ſit. Hoc eam vim habet, vt ciuis teſtamento alicuius hæreditatem
E poſſit accipere. peregrinus non poſſit: vt ſæpe in hac Oratione oſtenditur. nam cum hæreditatis aditio per in iure ceſſionem fieret, hæc autem inter ciues R. tantùm valeret, vt ipſe docet in Topicis: ſequitur, vt peregrinus hæres à ciue R. inſtitui non poſſit.

Vſucapio fundi. Id eſt, ius dominij, atque auctoritas, quam vſus fundi biennis affert. & hoc verè dicitur. nam ciuium hoc ius erat proprium: peregrini vſucapere non poterant. vt in lege XII tab. quam ipſe memorat lib. Off. I. Aduerſus hoſtem æterna aucto-
F ritas eſto. Hoſtis enim, inquit, apud maiores noſtros is dicebatur, quem nunc peregrinum dicimus.

Aquaductus. hauſtus, iter. Harum ſeruitutum explicationem imperiti iuris cognoſcet ex libro Pandect. VIII, vel Inſtitut. II.

Rata auctoritas. Ius dominij firmum ac fixum. & vide ſuprà.

A iure ciuili ſumitur. At non ex iuriſconſultorum reſponſis. ex quo quàm religioſè cauſæ ſeruiat intelligitur.

G *Sin autem ingredienti cum armata multitudine obuius fueris.* Iam ſuprà dictum eſt, verum hoc eſſe, vt qui non poſſidentem prohibuit, non reſtituat. at qui poſſidentem, quamuis dominus non eſſet, repulit, reſtituere debere, l. Fulcinius, De vi & vi arm.

Tum ſtatueritis vim in cæde ſolùm, non in animo libidinis. Omnes libri veteres, Tu res ſi equos, veſtes, ſi vim non in cæde ſolùm ſed animo libidinis. Qui

locus quemadmodum reſtitui poſſit, diuinare non poſſum: ſed huius rei lectores admonere volui, ne lacunoſum & hiantem locum in integri & ſynceri loco numerarent.

Niſi cruor appareat, vim non eſſe factam. Quod contra iure ciuili conſtitutum eſt, vt ſi quis aliquem deiecerit ex agro ſuo hominibus etiam ſine armis congregatis, vis priuatæ poſtulari poſſit. l. ſi quis, D. de vi priuata. & l. pen. Tu vim putas eſſe ſolum, ſi homines vulnerentur? Vis enim eſt & tunc, quoties quis id quod ſibi deberi putat, non per iudicem repoſcit. Sed hac defenſione vtebatur Ebutius, In retinenda poſſeſſione vim factam non intelligi, ſi qui prohibitus eſt, non poſſidebat. Quod ſi aliter vim factam eſſe contenderet, quæ aut iniuriarum actione, aut publica quæſtione de vi publica aut priuata vindicanda eſſet, tum vim factam non putari, niſi res ad manus & ad pugnam veniſſet.

Iniuriarum delictum eſſe. Ne hic quidem locus eſt integer.

Vir ornatiſſimus C. Aquilius. Hic eſt, opinor, idẽ ipſe Aquilius, qui in Quinctiana cauſa Iudex fuit, de quo in primæ Orationis initium explicauimus.

In cauendo. In vadimoniis concipiendis, in litium actionibus, exceptionibuſve conſtituendis, id eſt iudiciorum formulis concipiendis, quæ à Prætore litigatores poſtularent. hæc enim tum erat Iuriſconſultorum procuratio.

Qui iuris ciuilis rationẽ nunquam ab æquitate ſeiunxerit. Eandem ipſius diſcipulo Ser. Sulpitio laudem hic ipſe tribuit, Philippica IX extrema: quem ego ſanè Seruium non ea tantùm in re, verumetiam in cauendo reſpondendóque præceptoris veſtigia ingreſſum ac perſequutum eſſe, animaduerti. Quæ mihi res in memoriam reuocat opinionem, quam duos ab hinc annos amplexus, ac nuper Franciſci Duareni Iuriſconſulti doctiſſimi literis atque aſſenſione confirmatus, nunc vix poſſum ex animo dimittere. verſum videlicet illum integrum, qui apud Vlpianum legitur in l. 1, De dolo malo, MACHINATIONEM QVANDAM ALTERIVS DECIPIENDI CAVSA, non Labeonis, aut Vlpiani, ſed vel ſtudioſi alicuius, vel fortaſſe Triboniani fuiſſe. alioqui enim ſtultiſſime à Labeone Seruium reprehendi, cùm ipſius definitio nihil aliud contineat, quàm hoc ipſum, quod Seruium dixiſſe locus hoc modo ſcriptus ſignificat. Probabile autem eſſe Sulpitium præceptoris ſui ſententiam amplexum, dolum malum ita definiſſe, vt permultis in locis Aquilium Cicero feciſſe teſtatur: nimirum Cum aliud agitur, aliud ſimulatur: neque differentiam ac proprietatem illam quam adhibere Labeo voluit, dicere voluiſſe: non dialecticæ imperitia. qua in arte excelluiſſe illum Cicero teſtatur: ſed quòd (vt videtur) in negotiis rebuſque contrahendis nemo aliud agere, aliud ſimulare, niſi animo alterius inducendi fraudandique poſſit. Quòd ſi mihi pace Dei Opt. Max. quod inſtitui opus abſoluere aliquando liceat, ſpero fore, vt Pandectarum libri multis mendis & fœdis maculis, itemque alienis notis repurgati in lucem edantur. Notas autem intelligo qualis illa eſt Triboniani in l. 1. D. de interrogat. in iure faciendis: quam ſeptẽ verſibus conſtantem aut literarum varietate, aut ſanè ſignificatione aliqua diſtingui, vt à Calliſtrati verbis internoſceretur, oportuit. Sed hæc hactenus, nunc quod inſtat agamus.

A *Purum liquidúmque te haurire ſentias.* Nulla calliditate, aut aſtutia admixtum, nihil non ſyncerum & purum.

Veſtræ defenſionis eſſe dicitis. Noſtræ defenſionis Aldus, & omnes libri veteres. quod qui corrigendum putauit, hallucinatus eſt. Significat enim Cicero ſuam cauſam C. Aquilio probatam eſſe. idcirco dicit, Magnam à nobis initis gratiam, cum cauſam noſtram tanto viro probari dicitis.

Contra me ſentire. C. Aquilium.

B *Veſtrum nominetis.* Noſtrum nominetis, Aldus & omnes tum ſcripti, tum impreſſi veteres. Et ſic ſine controuerſia corrigendum.

Quid ait iſte veſter auctor. Noſter auctor, iidem omnes, vno Aldino excepto. quam ſcripturam, vt germanam & incorruptam retineo.

Omnibus, quicquid verbis actum pronuntiatúmque ſit, conuenit. Deeſt quiddam: vt tamen ſententiam coniicere poſſimus. hoc enim dixiſſe videtur, Placet, inquis, hoc omnibus: (& ſubaudi Conſultis) Quibus

C quidque verbis actum pronuntiatúmque ſit, ſpectari conuenit. Niſi fortè QVIBVS pro OMNIBVS ſit reponendum. Et hoc eſt quod dicit infrà, Id verum, id æquum, id vtile omnibus eſſe, ſpectari quo conſilio & qua ſententia, non quibus quidque verbis eſſet actum. Huic autem illius obiectioni ſic reſpondet, Ego iniſtum numerum conſultorum, qui ſcilicet hoc reſponderunt, non aſcribam, opinor, illum, qui tam diſſimili ratione vſus eſt. & mox Aquilij reſponſum ſubiicit: qui rem & ſententiam interdicti cum Cæcina facere dicebat. Coniecturam

D adiuuat locus infrà, Quia non quibus quidque verbis dicatur, quæritur; ſed quæ res agatur.

Iſtum ipſum. C. Aquilium.

Qua vos auctore. Aut Nos corrigendum neceſſario eſt, vt in libris quibuſdam impreſſis legitur: aut verſu inſequenti ſic reponendum, vt veterum codicum auctoritas poſtulat, Cauſæ nos conſtituere dicitis.

In qua fuiſſet. Sic accipio, Quem poſſediſſet. Et

E ſic puto aut dixiſſe, aut certè intellexiſſe Aquilium. ſed artificioſè & oratoriè verba Tullius ad ſuum commodum vtilitatémque deflectit.

Etiam illa materia æquitatis Etiam illa me tueret æquitate: corrigendum putarem, Omnino enim locus mendo non caret.

Iure æqui boniq. Vocem IVS ex ſuo remotam loco in hunc poſtea irrepſiſſe alienum, arbitror: & proximo in verſu reponẽdam. vt ſic legamus, Semperque id ius valuiſſe plurimum.

F *Is quo modo ſe reſtituiſſe dixit, neceſſe eſt malè fecerit ſponſionem.* Hoc ipſum eſt, quod paulo antè nominauit Iuscallidum & verſutum. nam, vt ſuprà oſtendimus, ſponſionis ſententia non eſt ex verbis & ſyllabis æſtimanda. cùm hac ſponſione vulgò vterentur, & ſe reſtituiſſe contenderent, qui hoc ſignificabant Reſtituere non debere. Sed quia apertè hoc dicere non audebant, ne viderentur magiſtratui nec obedientes eſſe, reſtituiſſe ſe dicebant, quaſi quis diceret, Parui Prætoris imperio: non ením

G me reſtituere iuſſit, niſi ſi deieciſſem: non deieci: non iuſſit igitur reſtituere. & profectò ita eſt, vt hanc quoque calliditatem Cicero non probet: quemadmodum pagina inſequenti oſtendit in illo loco, Velim Recuperatores, &c.

Ita me reſtitui iuſſiſſet. Omnes ferè veteres, etiam impreſſi, Iuſſit. quod ſine dubio rectum eſt. hæc enim

enim verba SI EX EO FVNDO ESSEM DEIECTVS: & illa EO VNDE DEIECTVS ESSEM, Prætoris verba ſunt, & grandioribus literis ſcribenda. Senſus eſt tamen ſubobſcurus, ſed qui facilè ſic elicietur: Quoniam verbis & ſyllabis decertandum putas mihi placet conditio. Iam cùm Prætor ſic dixit, Eò vnde deiectus ſum: non Fulcinianum fundum ſignificauit. vnde (hoc enim tibi nũc temporis cauſa concedam & largiar) deiectus non ſum: ſed proximum. Tu verò qui de Fulciniano fundo intelligens exceptione vſus es, Reſtitui, ſi deieci: & non deieciſſe te defendis: malè ſponſionẽ feciſti. Decretum enim Prætoris non eſt ſub exceptione conceptum, Si deiectus ſum: vt de Fulciniano fundo diſputandum ſit: ſed purè & ſimpliciter, EO VNDE. Quare cùm omnino nullum in locum me reſtitueris: cauſam amiſeris neceſſe eſt. Hoc ex iis quæ ſuprà diximus nullo negotio intelligetur. Qui defendebat, & ſe reſtituiſſe dicebat, hoc (vt diximus) duntaxat ſignificabat, Non deieci: eũ ſcilicet locum intelligens, de quo erat controuerſia. Iam ſi Iudex non mentem Prætoris, ſed verba & ſyllabas ſpectaret, qui non certũ fundum nominauit: reum ſine dubio condemnaret. Nam cùm fateatur aliquo ex loco eiectum eſſe aduerſarium, neque eum vllum in locum reſtituerit, neceſſe eſt malè fecerit ſponſionem. & hoc eſt quod dicit pag. inſequenti, Si Prætor non diſtinxit locum, quò me reſtitui iuberet, & reſtitui iuſſit, non ſum ex decreto reſtitutus.

Ex proximi vicini fundo. Plerique alij, Proximo. quod magis placet.

Ex edicto Prætoris. Aldus & omnes propè alij libri, Ex decreto Prætoris. quomodo legendum videtur. niſi fortè iccirco hanc ſcripturam malimus, quod Interdicta Edicto & albo prætoris continebantur. l. 1. C. de interdict.

Ego enim tibi refero. Referre, contradicere, ad defenſionem alterius afferre, & contra alterius reſponſionem opponere. Græci ἀνθυποφέρειν dicunt, Iuriſconſulti Replicare. Hic ipſe in Partition. Denique vnicuique rationi opponendum eſt ab accuſatore id, quod ſi non eſſet in accuſatione, cauſa omnino eſſe non poſſet. itaque ea quæ ſic referuntur, Continentia cauſarum vocentur. Et paulo pòſt, Firmamentum autem, quod contrà ad labefactandam rationem refertur, ſine quo accuſatio ſtare nõ poteſt. Et in Orat. pro Quinctio, Quid à nobis autem C. Aquili refertur?

Ex edicto reſtitutus. Aldus, & omnes, puto, alij Ex decreto. ſed hanc ſcripturam retineri poſſe, paulo antè docuimus.

Duo genera cauſarum eſſe intelligebant. Notanda locutio, nobis præſertim iuris ciuilis ſtudioſis, qui in hoc genere vulgò ſic loquimur, Duos caſus, & duobus caſibus contingere.

Vnde deiectus eſt Cæcina? ex Vrbe. Vnde deiecisti? ab Vrbe. Complures tum impreſſi, tum manuſcripti, Vnde deiectus eſt Cinna? ex vrbe: vnde deiectus Carbo? ab vrbe. Quod mihi maiorem in modum arridet. nam illud quid valeat, aut quorſum pertineat, difficillimè intelligitur. Cùm autem exempla hæc afferri intelligamus, quibus id quod proximè dixit cõfirmet: veriſimile eſt ex hiſtoria ſumpta eſſe potius, quàm ineptè & abſurdè conficta: vt illa de Gallis & Graccho, quæ proximè ſequuntur. De Cinna autem nota eſt hiſtoria. cùm Conſul eſſet, &

A legem, quam Marius de nouis ciuibus promulgarat, per vim ferret, ab Octauio collega cum Sextio Tribuno ple. pulſum eſſe, in eiúſque locum L. Merulam creatum. pulſus eſt poſtea ſimiliter vnà cum Mario. cùm ope Appij Claudij Tribuni ple. cui Ianiculi cuſtodia mandata erat, in vrbem ingreſſus, Ianiculum occupaſſet. Sed de Carbone exemplum eſt obſcurius. nam hoc eodem tempore ſimul cum aliis omnib. ex vrbe deiectus eſt, hoc eſt cũ Cinna, B Mario & Sertorio, cùm, vt dixi, Ianiculum occupaſſent. ab vrbe verò deiectum non memini.

Vnde deiecti Galli? à Capitolio. Nota eſt hiſtoria. Galli vrbe capta & incenſa, cùm arcem vnam Capitolij reliqui ex Romanis tenerent, nocte ſubluſtri alij aliis innixi, ſubleuantéſque inuicem, in ſummũ euaſere. Clangore anſerum M. Manlius excitatus primum, qui iam in ſummo conſtiterat, deturbat, cuius caſus prolapſi cùm proximos ſterneret, tota prolapſa acies in præceps delata eſt. Hæc Liuius, C Plut. & alij.

Vnde qui cum Graccho fuerunt? ex Capitolio. Cum Tyberio Graccho. nam, vt Appianus & Plutarchus ſcribunt, P. Scipio Naſica Pont. Max. in Capitoliũ, quò Gracchus cum multitudine conuenerat, vt leges ciuitati maximè ſalutares ferret, cum Senatu profectus impetum in Gracchi comites fecit: eóſq; non modò ex Capitolio deiecit, ſed etiam ex rupe præcipites exturbauit.

In cuniculum. Cuniculum egiſſe Gallos in Capi- D tolium iterum Philippi. III, ſignificat his verbis: Adeſſe in Capitolio iuſſit. quod in templum ipſe neſcio quà, per Gallorum cuniculum aſcendit. Ea tamen de re nullus, quod ſciam, alius ſcriptor commemorauit.

Sed in Capitolium reſtitui oportere. Oporteret, omnes libri veteres. quod perſpicuè rectum eſt, & per ſe intelligitur.

Optaret, vt cùm eſſet à patria deiectus, eò reſtitueretur. Conſideretur locus, & cogitetur quorſum illud E pertineat membrum ſuperius. nam ſiue CVM pro Quoniam, ſiue pro Poſtquam poſitum dicamus, ſententia tamen non admodum apta videbitur: deinde vt hæc verba ſic maneant, apparet tamẽ, vt diſputationi ſeruiant, tale quiddam deſiderari. Vnde eſſet deiectus. Nam in his verbis omnis verſatur diſquiſitio, quippe illa ſunt, quæ confictis exemplis declarat. vt mihi veniat in mentẽ ſuſpicari, non hoc modo ſcripſiſſe Ciceronem, ſed illo potius, Optaret, vt vnde eſſet deiectus, eò reſtitueretur. quod niſi eſſet, F verba quæ conſequuntur, omnino quò referrentur non haberent.

Qui poſtulat, vt à quo loco deiectus eſt, hoc eſt vnde deiectus eſt reſtituatur. Mutilatum eſſe locum & ex verbis intelligitur, & ex litura librorum veterũ perſpicitur: in quibus hoc amplius legitur, Hoc poſtulat, vt vnde deiectus eſt, eò reſtituatur. Ex quibus verbis reſtitui locus minimo negotio poterit, ſi ſic legamus. Qui poſtulat, vt à quo loco deiectus eſt, eò reſtituatur: hoc poſtulat, vt vnde deiectus eſt, eò re- G ſtituatur. Nam hæc eò pertinent, vt quemadmodũ hoc verbo VNDE duo illa A QVO intelligi docuit, & in eam rem exemplum de deiecto à tempeſtate protulit: ſic viciſſim duo hæc A QVO, hoc vno & ſingulari VNDE contineri demõſtret: in quam rem etiam proximè exemplum de Piſone à ſuis ædibus deiecto proferet.

Res ipſa eo hoc ſensire. Corrige, Res ipſa hoc ſẽtire

In vtranque rem valeat. Et à quo, & ex quo loco. A

Eoq; tu reſtitui. EO'QVE, verbo ſcilicet: vt ſit pronomen, & referatur ad verbum VNDE.

Vt verò iam Recuperatores. Hæc ſunt quæ appellantur μυςήεια Rhetorum: quæ melius fuiſſet ſempiterna obliuione deleri, quàm cum ſummo omnium incommodo à tam multis artis magiſtris enuntiari. Firmiſſimam & primam Ebutij defenſionem in poſtremum locum, quaſi iam eneruata & afflicta eius cauſa, coniicit: eámque leuiter & negligenter, quaſi ad rem minus pertinentem percurrit, B cùm in illa vna totius cauſæ firmamentum ſtatúſq; verſetur. Qua de re lubet huius ipſius verba ex Oratione Pro Cluentio ſubſcribere, ex quibus ipſius in agendo fides atque integritas intelligatur. Errat, inquit, vehemẽter, ſiquis in orationib. noſtris, quas in iudiciis habuimus, auctoritates noſtras conſignatas ſe habere arbitratur. omnes enim illę orationes cauſarum & tẽporum ſunt, non hominũ ipſorũ, ac patronorum. nã ſi cauſæ ipſæ pro ſe loqui poſſent, nemo adhiberet oratorem: nunc adhibemur, vt ea C dicamus, non quæ noſtra auctoritate conſtituantur, ſed quæ ex re ipſa cauſáque ducantur.

Eum deiici poſſe, qui tum poſſideat. Quod veriſſimum & rectiſſimum eſſe, quis non videt? itaque ſine controuerſia ſcribit ſic Vlpianus in l. 1. D. de vi & vi arma. Interdictum, inquit, hoc nulli competit, niſi ei, qui tunc cùm deiiceretur, poſſidebat: nec alius deiici viſus eſt, quàm qui poſſidet. Siue autem corpore, ſiue animo poſſidens quis deiectus eſt: palàm eſt eum vi deiectum videri. idcircóque ſiquis D de agro ſuo vel de domo proceſſiſſet, nemine ſeruorum relicto: mox reuertens prohibitus ſit ingredi ad ipſum prædium: vel ſiquis eum in medio itinere detinuerit, & ipſe poſſederit: vi deiectus videtur. ademiſti enim ei poſſeſſionem, quam animo retinebat, etſi non corpore.

Quòd negabas quenquam deiici poſſe, niſi qui in eo loco eſſet. Non hoc præciſè Piſo negabat, quod planè frigidum ac nugatorium fuiſſet: ſed hoc defendebat, ſi in fundum Cæcina ingreſſus poſtea vi ar- E matis hominibus deiectus eſſet, hoc quidem illum vti potuiſſe interdicto: quia verò tantùm prohibitus eſt ingredi, deiectũ nullo modo fuiſſe. id quod ſine controuerſia verum eſt.

Niſi qui in eo loco eſſet: nunc iam poſſe concedis: eum qui non poſſideat, negas deiici poſſe. Sic Aldi liber. Alij, opinor, omnes, Niſi qui in eo loco fuerit: nunc qui poſſideat, cum, etiam ſi non fuerit in eo loco, deiici poſſe concedis. Quam lectionem haud ſcio qua de cauſa librarius cum hac corrupta & conta- F minata commutarit. ſenſus eſt enim illius apertiſſimus, Anteà ſemper negauit Ebutius deiectum Cæcinam ex fundo Fulciniano, quod in eo non fuiſſet: nunc hoc dicit: deiectum tantùm qui poſſidet. cui, Cicero ſic refert: Poſſeſſio duplex eſt: aut animi ſcilicet aut corporis. abſens enim corpore, animo tamen retinere poſſeſſionem poteſt. Finge nunc eius qui animo tantùm poſſidebat, familiam deiectam eſſe: ſi nemo poteſt deiici, niſi qui in loco eſt, deie- G ctus non dicetur: itaque ſentire anteà videbatur Ebutius. ſin deiicitur quicunque poſſidet, vt modò defendit; deiectum quoque hunc dici neceſſe eſt: quare pugnantia loquitur Ebutius. Sed huic calumniæ facillimè reſpondetur. nam quæ anteà dixit Ebutius, de eo qui non poſſidet intelligenda ſunt: vt copioſè ſuprà multis in locis oſtendimus, Siquis e-

A nim quamuis non poſſideret, cùm tamen in loco eſſet, ex eo vi armatis hominibus deiectus eſt, decreto Prætoris reſtituendus eſt.

Cur ergo aut in illud quotidianum. Summa hæc eſt: Hoc interdictum datur ei qui armatis hominibus depulſus eſt, quamuis non poſſideat: ergo etiam is, qui non poſſidet, deiectus dicitur. Sed facile reſponderi poterat, tenere ſaltem eum debuiſſe, qui deiectus dicatur, ſi non poſſideret: id eſt in loco eſſe debuiſſe: alioqui deiectum eum non dici poſſe.

B *Illud quotidianum interdictum.* Quod Prætor interpoſuit in vi quotidiana & ſimulata, cùm deductio moribus facta eſt.

Cùm ego poſſiderem. Hæc eſt exceptio de qua ſuprà loquutus eſt.

Vincere ſponſionem. Hanc ſponſionem Ni ex edicto reſtituerit. vt ſuprà & paulo pòſt.

Si oſtendat eum non poſſediſſe. At negantis factum probatio nulla eſt. denique perſæpe poſtea demonſtrat, Deiecti, non Deiectoris partes fuiſſe, proban- C dæ poſſeſſionis onus in ſe ſuſcipere, quod & naturali & ciuili æquitati conſentaneum eſt, vt qui excipit. qui intendit probet. l. 19. D. de probat.

Niſi qui poſſideat. Non enim deiicitur, niſi cui poſſeſſio adimitur. non adimitur autem niſi ei qui habet. titul. 1, §. cum qui, D. de vi & vi armat.

Qui poſſit oſtendere. Id eſt, eum qui vi armata deiecit, etiam ſi probare poſſit ſe poſſediſſe, tamen propter odium armorum condemnari.

D *Per eiuſmodi rationem aut vim.* Et vim, quin ſit legendum, nemo mea ſententia dubitabit, qui loci ſententiam diligenter animaduerterit.

Deuincta interdicta. Eodem edicti capite coniuncta ſunt, duo ſub illo titulo interdicta ſunt: Sic ſcripſerat Vlp. l. 2. §. vlt. D. de interd. vbi Tribonianus repoſuit ALIQVA.

In illa vi quotidiana. Vim quotidianam appellat, quam ſuprà multis in locis, Quæ moribus fit, & deiectionem, vel deductionem moribus, vel quæ E ex conuentu fit, nominauit. Gellius ciuilem & feſtucariam, ex feſtuca, opinor, qua in conflictione vtebantur, appellat.

Niſi oſtendere poſſit, cùm poſſideret, vi deiectum. Non quò ei qui deiectus eſt, probationis onus incumbat. alioqui enim deiici nemo vellet: & aperta eſſet audacibus hominibus feneſtra vim poſſeſſoribus afferendi, eóſque deiiciendi. ſed cùm is qui deiecit, quod potuit probauit, tum contrà deiectus pugnat: & ſe poſſediſſe, ſi poteſt, oſtendit.

F *Nec vi, nec clam, nec precario.* Vi poſſidere quis dicatur, facilè ex ſuperioribus intelligitur. Clàm poſſidere Vlpianus ſic definit in l. vi, D. de acquirend. poſſeſſ. Clàm poſſidere eum dicimus, qui furtiuè ingreſſus eſt poſſeſſionem eo ignorante, quem ſibi controuerſiam facturum ſuſpicabatur, & ne faceret, timebat. Et paulo pòſt, Itaque clam nanciſcitur poſſeſſionem, qui futuram controuerſiam metuens, ignorante eo quem metuit, furtiuè poſſeſſionem ingreditur. Precario verò G poſſidemus (ait Vlpianus) quod precibus petenti vtendum conceditur tandiu, quandiu is qui conceſſerit, patitur.

Qui ſe reſtituere dixit. Dicit, in præſenti, magis arriderct. Omnes tamen libri veteres cum hac ſcriptura conſentiunt. Senſum autem explicauimus infrà.

Ad-

Additum non eſt tamen oportebit. Apparet cum A interrogandi nota pronuntiandum.

Tametſi extra cauſam eſt. At contrà, in hoc ſumma iudicij cauſaque tota conſiſtit: quemadmodum vel leuiter cauſam intuenti perſpicuum eſt.

Poſſediſſe propter Vſumfr. Rectiſſimè. naturaliter enim vſufructuarius poſſidet, ſiquidem corpore fundo incumbat. ſi per colonum, ciuiliter, vel potiùs quaſi ciuiliter. l. 12. l. pen. D. de acquir. poſſ. Quod cùm Lambinus non intelligeret, reponendum putauit, PER COLONVM. B

Hæres eodem iure poſſederit. Non, opinor, tam fuit Cicero imperitus, vt quod æquiſſimum eſſet non videret: ſed, vt in Cluetiana teſtatur, cauſæ ſeruit. De iure vero Vlpianus ſic ſcribit in l. ſiquis domum, D. locati. Si fructuarius, inquit, locauerit fundum in quinquennium, & deceſſerit, hæredem eius non teneri, vt frui præſtaret. & hoc perſpicuè verum eſt: vt cuiuis vel mediocriter erudito licet intelligere. Iuſtinianus ſub titul. de rerum diuiſ. Licet vſufructuarius maturis fructibus, C nondum tamen perceptis deceſſerit: ad hæredes eius non pertinent, ſed domino proprietatis acquiruntur. Cùm autem ita perſpicuè Cicero calumnietur, quid eſt quod Lambinus ſcribit, non eſſe credibile, illum ita cauſæ ſeruiſſe, vt impudentiſſimè mentiretur? Poteſt-ne quicquam repugnantius fingi quàm illud eſt Ciceronis, cum illo Vlpiani? Non igitur debuit ſutor vltra crepidam: vt in vetere prouerbio eſt.

Poſtea cur Ebuti. Poſtea pro Præterea. vt apud D Plautum in Mercatore.

Neſcio quid animo meo ægrè eſt pater.
Poſtea nocte hac quieui non ſatis ex ſententia.

Hic ipſe pro Roſcio Amer. Nónne cogitas, te à ſectoribus huc adductum eſſe? quid poſtea? neſcimus per iſta tempora, &c.

Cæcina denunciabat ſi Cæcina non poßidebat? Denuntiare, vt alibi diximus, aliud nihil eſt, quàm litem & iudicium oſtentare, niſi petitioni ſatisfiat. Cùm igitur denuntiare ſit petitoris, poſſeſſori au- E tem, vt ſcribit Vlpianus, ſatis ſit quod poſſidet, rectè & probabiliter concludit, quia denuntiauit Ebutius, poſſeſſorem fateri fuiſſe Cæcinam. Quid ad hæc reſpondere potuit Ebutius? denuntiatione non amitti ius poſſeſſionis, item vt actione.

Cur ſe moribus deduci volebat. Etenim, vt proxima pagina oſtendit, deducuntur ij ſoli, qui poſſident, aut certè qui in fundo ſunt: & ob eam cauſam deduci ſe patiebatur, quòd confideret ſibi facilem poſſeſſionis probationem futuram. F

Sententia reſponderat? Hoc amplius alij tum impreſſi, tum antiqui libri, Et ad eam * Vt inane ſpatium relinquatur. quod aliqua ex parte repleri facilè poterit ex iis, quæ ſuprà dixit, vt ſic legamus, Et ad eam rem diem conſtituerat, amicos conuocarat. Sed alia multo plura deeſſe abrupta ſententia quæ proximè conſequitur, manifeſtò declarat. itémq; illud quod ſcribit inſequenti pagina, Deinde nihil rationis affers, quamobrem ſi libertas adimi nullo modo poſſit, ciuitas poſſit. G

At enim Sylla legem tulit. Dicit legẽ, qua victor Sylla ciuitatem Volaterranis ademerat.

Si quid ius non eſſet rogari, eius ea lege nihilum rogatum. Legum principium hoc erat: Conſul, vel Prætor, vel alius magiſtratus, qui cum populo egerat, populum iure rogauit: populúſq; iure ſciuit, Extremum illud, Si quid ius non fuit rogari, eius ea lege nihilum rogatum: conſtat ex prima in Antonium, & lege quadam apud Frontinum de aquæ ductibus, & libro Valerij Probi, De notis antiquis, in quo tamen quædam corrupta ſunt: itémque ex Orat. pro domo ſua, his verbis, Quæ tua fuit conſecratio? Tuleram, inquit, vt mihi liceret. quid non exceperas, vt ſi quod ius non eſſet rogare, ne eſſet rogatum? Etiam in Epiſto. ad Atticum, libro III, Epiſtola Ad V Cal. vbi rogationem de ſe reſtituendo ſcriptam commemorauit, his notis vtitur, quæ hoc ſignificant, E. H. L. N. R: vbi tamen I pro L. corruptè legitur. Verùm vt ad rem reuertamur, quid ita Syllæ non fuit ius id rogare? hoc intelligitur ex eadem Oratione, Cùm hoc, inquit, iuris à maioribus proditum ſit, vt nemo ciuis R. aut libertatem, aut ciuitatem poſſit amittere, niſi ipſe auctor factus ſit. Et paulo pòſt, Ius à maioribus noſtris ita comparatum eſt, vt ciuis R. libertatem nemo poſſit inuitus amittere. Et pro Balbo, Iure noſtro neque mutare ciuitatem quiſquam inuitus poteſt, neque, ſi velit, mutare non poteſt. Et eadem rurſus Orat. O iura præclara, atque diuinitus iam inde à principio Romani nominis à maioribus noſtris comparata: ne quis inuitus ciuitate mutetur, néve in ciuitate maneat inuitus. hæc ſunt enim fundamenta firmiſſima noſtræ libertatis, ſui quenque iuris & retinendi & dimittendi eſſe dominum. Et multa in hanc ſententiam.

Perſpicis hoc nihil eſſe vt in cæteris quæ rogaui. Scripti libri pro Vt in cæteris, ET ea terris, quæ inter. Melior aliquis quærendus: & tantiſper aſteriſci nota in margine relinquenda.

Nihil rationis affers. Apparet de eo ſuperius Tullium diſputaſſe: & multa omnino deeſſe.

Hominem diſertiſsimum noſtræ ciuitatis Cottam. Dicit C. Cottam, quem in Bruto dilaudat, & ex omnibus ætatis ſuæ oratoribus cum P. Sulpitio primas tuliſſe ſcribit.

Arretinæ mulieris. Ex Arretio, Tuſciæ oppido. Ciuitas eſt, inquit Strabo, mediterranea, montuoſis locis proxima, ſtadia mille ac ducenta ab vrbe Romana diſtans. Municipiis ademptam à Sylla victore ciuitatem dictum eſt. infrà.

Decemviris religionem inieciſſet. Ex hoc loco & alio præterea ſimillimo in Oratione pro domo ſua coniecturam capio, Decemviros Romæ creatos fuiſſe, qui de cauſis ciuitatis ac libertatis cognoſcerent: item vt de cauſis capitalibus Triumviros, & de certis item cauſis Centumviros. Verba illius Orat. hæc ſunt: Si Decemviri ſacramentum in libertatem iniuſtum iudicaſſent, tamen quotieſcunque vellet quis, hoc in genere ſe rem iudicatam referre poſſe voluerunt.

Sacramentum noſtrum iuſtum iudicari. De ſacramento vide quæ diximus in Orat. pro Quinctio. Nam abſurdum ſit eadem inculcare.

Prima actione non iudicauerunt. Hunc locum alibi quoque explicauimus initio Verrinæ II, & huius Orationis.

Et Sylla ipſo. Idem pro domo ſua, Populus R. L. Sylla Dictatore ferente, comitiis centuriatis, municipiis ciuitatem ademit, ademit iiſdem agros. de agris ratum fuit: fuit enim populi poteſtas. de ciuitate, ne tandiu quidem valuit, quandiu illa Syllani temporis arma valuerunt.

A *Et lege agant,& ſuum ius perſequantur.* Lege agere, modò nihil aliud ſignificat, quàm litem intendere. vnde Legis actiones dictæ ſunt: quas Pomponius in l.2. De orig.iuris, ex legibus XII tabularum à Iuriſconſultis conceptas & conſtitutas eſſe ſcribit. Ergo Lege agere hoc ſignificat, Actionem intendere, quæ lege XII tabularum ciuibus populoque concedatur. Terentius in Phor. Vna iniuria eſt tecum. D. Lege agito ergo. Cicero Verr. IV: Quis vnquam iſto Prætore Chelidone inuita B lege agere potuit? Et libro de Orat. I. Alter plus lege agendo petebat, quàm quantum lex in XII tabulis permiſerat.

Et omnes iure ciuili. Exemplum apparet in Vſucapione, quæ vſque eò iuris ciuilis eſt, vt ea ſoli ciues vtantur: peregrini vſucapere non poſſint. vt ſuprà demonſtrauimus.

Ea quæ tibi in mentem non veniunt. Obſcurus locus, cùm infrà dicat, Qui hæc commemorant: & rurſus, Vt hæc ex iure ciuili protulerunt.

C *Si ciuitas adimi non poſſit.* Nam eorum qui in colonias deducebantur, partim rerum capitalium damnati erant, vt mox dicemus. quare inuiti ciuitatem amittere videbantur.

In colonias Latinas ſæpe noſtri ciues profecti ſunt. Qua profectione media capitis diminutio contingebat: vt ſcribit Boëtius. ciuitas enim amittebatur: vt ex ſimili loco intelligitur, quem ex Orat. pro domo ſua ſubſcribemus: Qui ciues R. inquit, in colonias Latinas proficiſcebantur, fieri D non poterant Latini, qui non erant auctores facti, noménque dederant. qui erant rerum capitalium damnati, non priùs hanc ciuitatem amittebant, quàm erant in eam recepti, quò vertendi, hoc eſt mutandi ſoli cauſa venerant. Id autem vt eſſet faciendum, non ademptione ciuitatis, ſed tecti & aquæ & ignis interdictione faciebant. Hæc ille. Deducebantur igitur Coloniæ eorum hominum, qui aut ſua voluntate nomen dederant, ciuitatemque mutabant: aut quibus tecto, E aqua, & igni interdictum erat. nam (vt ſcribit Polybius) qui erant rerum capitalium damnati, in colonias Latinas, vt Præneſte, Tybur, Neapolim in exilium proficiſcebantur. Sunt autem coloniæ Latinæ, coloniæ in Latium deductæ, quibus tum quidem ius ciuitatis Romanæ conceſſum non erat. Nam antiquitus Latini neque ſuffragia ferebant, neque magiſtratus petere poterant. vnde etiam liberti alij dicuntur Ciues Ro. alij Latini Iuniani: veluti qui inter amicos manumiſſi erát, F aut ab iis manumiſſi, qui tantùm in bonis, non etiam ex iure Quiritium ſeruum illum habebát. Latini autem quibus modis ius Quiritium conſequerentur, tradit Vlpianus in Titulis, capite tertio.

Aut ſua voluntate. Ante hæc verba nota puncti deſideratur. ſua autem voluntate proficiſcebantur, qui auctores erant, ſuúmque nomen profitebantur.

Legis multa. Cùm eis tecto, aqua, & igni eſſet interdictum. G

Quam multam ſi ſufferre voluiſſent, tamen manere in ciuitate potuiſſent. Alij nonnulli Noluiſſent, tum manere. quod falſum eſt, vt ex ſimili loco intelligitur hac ipſa pagina: Qui ſi in ciuitate legis vim ſubire vellent, non prius ciuitatem, quam vitam amitterent. Nam tecto illis, & aqua, & igni interdicebatur: ac certa pœna ſanciebatur, ſiquis eos tecto recepiſſet, aquáve & igni iuuiſſet. quòd ſi de ciuitate exire nollent, quandiu aere & veſci & tegi poſſent, tádiu eis in ciuitate manere licebat.

Quem Paterpatratus dedidit. Paterpatratus, Fecialium princeps, qui, ſi quid cum hoſtibus patrandum, id eſt, aut belli aut pacis cauſa tranſigendum eſſet, populi Romani nomine patrabat. Dedebatur autem hoſtibus, qui cum eis pacem fecerat, quam populus Roma. ratam habere nollet. Eam deditionem Paterpatratus, ex Fecialium collegio creatus, patrabat. De deditione exemplum eſt notum omnibus de T. Veturio, & Sp. Poſthumio, qui à Samnitibus dediti, repudiati ſunt: apud Liuium libro IX. De Mancino etiam nota eſt hiſtoria ex Plutarcho in Gracchorum vita, Liuio libro LV, & LVI: Valerio libro I, capite VI, & Cicerone libro de Offic. III, in Topicis, & libro de Oratore I, his verbis, Si C. Mancinum nobiliſſimum atque optimum virum, ac conſularem, cùm propter inuidiam Numantini fœderis Paterpatratus ex S.C. Numantinis dediſſet, eúmq; illi non recepiſſent, poſteaq; Mancinus domum reueniſſet, neque in Senatum introire dubitaſſet, P. Rutilius M. F. Tribunus pleb. de Senatu iuſſit educi, quòd eum ciuem negaret eſſe: quia memoria ſic eſſet proditum, quem pater ſuus aut populus vendidiſſet, aut Paterpatratus dedidiſſet, ei nullum eſſe poſtliminium. Et apud Pomponium Iuriſconſultum l. vlti. D. de Legat. Eum, inquit, qui Legatum pulſaſſet, Q. Mutius dedi hoſtibus, quorum erant Legati, ſolitus eſt reſpondere. quem hoſtes ſi non recepiſſent, quæſitum eſt an ciuis R. remaneret: quibuſdam exiſtimantibus remanere, aliis contrà: quia quem ſemel populus iuſſiſſet dedi, ex ciuitate expuliſſe videretur, ſicut faceret, cùm aqua & igni interdiceret. in qua ſententia videtur P. Mutius fuiſſe. Id autem maximè quæſitum eſt in Hoſtilio Mancino, quem Numantini ſibi deditum non acceperunt: de quo tamen lex poſtea lata eſt, vt eſſet ciuis R. & Præturam quoque geſſiſſe dicitur.

Si pater vendidit eum. Hæc erat non vera, ſed ſimulata, & ficta venditio. nam venditionem in emancipationibus aut adoptionibus fieri ſolitam ſignificat. de qua Caius ſic ſcribit libro Inſt. I. Emancipatio autem, hoc eſt manus traditio, quædam ſimilitudo venditionis eſt: quia & in emancipationibus præter certum patrem alius pater adhibetur, qui Fiduciarius nominatur. ergo iſte naturalis pater filium ſuum Fiduciario patri mácipat, hoc eſt manu tradit: à quo Fiduciario patre naturalis pater vnum aut duos numos quaſi in ſimilitudinem pretij accipit, & iterum eum acceptis numis Fiduciario patri tradit. hoc ſecundò & tertiò fit, cùm Fiduciario patri mancipat ac tradit: & ſic de patris poteſtate exit. Tamen cùm tertiò mancipatus fuerit filius à patre naturali Fiduciario patri, hoc agere debet naturalis pater, vt ei à Fiduciario patre mancipetur, & à naturali patre manumittatur: vt ſi filius ille mortuus fuerit, ei in hæreditate naturalis pater, non Fiduciarius ſuccedat. Hæc Caius. Vlpianus autem in Titulis, capite X, Liberi, inquit, parentum poteſtate liberantur emancipatione: id eſt, ſi poſteaquam mancipati fuerint, manumiſſi ſint. Sed filius

filius quidem ter mancipatus, ter manumiſſus, ſui iuris fit. id enim Lex XII tabularum iubet his verbis, Si pater filium ter venundauit, filius à patre liber eſto. Cæteri autem liberi, præter filium tam maſculi, quàm fœminæ, vna mancipatione manumiſſioneque ſui iuris fiunt. Hæc cùm ita lege, videndum annon commodius locus hic ſic ſint retur, Si pater ter vendidit eum, &c. Nam hoc mendo nihil eſſe in libris antiquis frequentius, nemo in iis verſatus ignorat.

Quem in ſuam poteſtatem ſuſceperat. Ex legitimis nuptiis.

Ex poteſtate dimittit. Quare, cùm iuris illum ſui ac poteſtatis faciat, non inuitus in illa venditione libertatem amittit. & hoc eſt quod dicit in Oratione pro domo ſua, Quod tu ipſe potuiſti in tua cauſa diſcere: credo enim, quanquam in illa adoptione legitimè factum eſt nihil, tamen te eſſe interrogatum, auctorne eſſes, vt in te P. Fonteius vitæ neciſque poteſtatem haberet, vt in filio.

Cùm eum vendidit, qui miles factus non eſt. Moris erat, vt conſcripto exercitu, qui citatus non reſponderet, vnà cum bonis ſuis omnibus venderetur. Valerius Max. libro ſexto exemplum de C. Vatieno protulit, qui, quòd ſiniſtræ manus digitos, ne bello Italico militaret, abſciderat, publicatis eius bonis, in perpetua vincula damnatus eſt. Et de alio rurſus, quem M. Curius Conſul vnà cum omnibus eius bonis vendidit. de quo etiam meminit Florus in Epit. libro XIV. Suetonius in Auguſto, cùm eum in re militari multa ad antiquum morẽ reuocaſſe dixiſſet, Equitem, inquit, R. quòd duobus filiis adoleſcentibus cauſa detrectandi ſacramenti pollices amputaſſet, ipſum bonaque ſubiecit haſtæ: quem tamen quòd imminere emptioni publicanos videbat, liberto ſuo addixit, vt relegatum in agros pro libero eſſe ſineret.

Cùm autem incenſum vendidit. Dionyſius Halicar. libro IV. Antiquit. pœnam incenſis conſtitutam ſcribit, vt bona primùm eorum publicarentur, deinde virgis cæſi venderentur. Vlpianus autem in Titulis ſic ſcribit: Maxima capitis diminutio eſt, per quam & ciuitas & libertas amittitur: veluti cùm incenſus aliquis venierit, &c.

Cùm ij qui iuſ[?] ſeruitute iuſta fuerint. Seruitus iuſta, id eſt, ſeruitus iure gentium ac iure ciuili comprobata. nam, vt ſcribit Paulus Iuriſconſul. in l. Poſtliminium, & Vlpianus in l. hoſtes, D. de capt. & poſtl. reu. liberi, qui à piratis aut latronibus capti venundantur, ſerui non ſunt. vnde quæſitum eſt, ſi meus ſeruus à latronibus captus ad hoſtes peruenerit, inde in bello victis hoſtibus ſeruus venierit, an poſſit vſucapi. & Iabolenus in l. lationes, D. eod. Labeoni, Ofilio, & Trebatio placere reſpondit, vſucapi non poſſe.

Cenſu liberentur. Serui, qui in peculio HS centum millia haberent, aut quibus eas facultates domini impartirent, ſi eos domini in cenſum ciuium à Cenſoribus adſcribi iuberent, libertatem conſequebantur. Nam, vt ſcribit Aſconius, more veterum Cenſi dicebantur, qui centum millia profeſſione detuliſſent. & ſic accipio quod veteres tradunt, Seruos, qui voluntate domini cenſebantur, libertatẽ conſequutos eſſe. Cicero de Orat. I. Quid de libertate, quo iudicium grauius eſſe

A nullum poteſt, nonne ex iure ciuili poteſt eſſe contentio, cùm quæritur is qui domini voluntate cenſus ſit, ſi luſtrum non ſit cõditum, ſitne liber?

Quibus lege aut Romana ciuitas, aut libertas erepta ſit. Cur ergo priuilegia de Cicerone & Clodio lata ſunt, vt exularent? Reſponſio ex more & inſtituto intelligitur. Nam primùm reo dies à Tribuno pleb. ad populum dicebatur: deinde citabatur, & ter antè intermiſſa die accuſabatur, quàm multa irrogaretur. itaque trinundino accuſa-

B tus à populo aut morte, aut alia pœna damnabatur: cum eo tamen vt ne pœna capitis cum pecunia coniungeretur: id eſt, ne ſimul pecuniæ & capitis multa ei à Tribuno diceretur. Magiſtratus autem ſic populum rogabat, Velitis, iubeatis Quirites, vt Clodio, puta, aut M. Tullio, aqua & igni interdicatur. Si populus iuberet, pœna etiam ſanciebatur, ſi quis M. Tullium tecto recepiſſet, & aqua aut igni cæteriſve rebus, quibus vita continetur, iuuaret. non ergo ferebatur vt exirent: ſed

C tantùm, ne quis reciperet. quòd ſi minus verbo eſſet ciuitatem adimere, re quidem vera nihil aliud erat. Hoc autem primùm in eam rem valebat, vt ipſis manere in ciuitate liceret, ſiquidem aëre ſolo viuere ac tegi vellet. deinde vt ne prius ciuitatem R. amiſiſſe viderentur, quàm eſſent in eam recepti, quò vertendi, hoc eſt mutandi ſoli cauſa venerant. Hæc Cicero diſperſè in Orat. pro domo ſ.

Exilium enim non ſupplicium eſt. Hoc eſt quod

D dicit in eadem Oratione. Exilium per ſe ipſum calamitatis nomen eſſe, non turpitudinis. quando igitur eſt turpe? re vera, quando eſt pœna peccati: opinione autem hominum, etiam ſi eſt pœna damnati. Ex quibus verbis intelligimus duo fuiſſe exilij genera: primùm ſi quis ſibi conſcius antè damnationem ſua ſponte in exilium proficiſceretur, vt C. Verres, & L. Tubulus, de quo mentio fit in libro de Finib. II: aut poſt damnationem, cùm lex ferretur, vt aqua & igni damnato

E interdiceretur. vt Cn. Dolabellæ Verr. III. Prius exilij genus etiam Athenis vſurpari ſolitum apparet ex his Demoſthenis verbis in Orat. κατ' ἀριστοκρ. τῷ δὲ φεύγοντι τὸν πρότερον ἔξεστιν ἀπόντα λόγον μεταστῆναι, καὶ οὐθ' οἱ δικάζοντες, οὔτ' ἄλλος ἀνθρώπων οὐδεὶς κύριος κωλῦσαι. Et de Romanorum lege ac conſuetudine verba Polybij ſubiicienda ſunt. quæ hunc locum apertè ac dilucidè declarant. κρίνει μὲν οὖν ὁ δῆμος καὶ διαφόρου πολλάκις, ὅταν ἀξιόχρεων ᾖ τὸ τίμημα τῆς ἀδικίας, καὶ μάλιστα

F τοὺς τὰς ἐπιφανεῖς ἐσχηκότας ἀρχάς. θανάτου δὲ κρίνει μόνος, καὶ γίνεταί τι περὶ ταύτην τὴν χρείαν παρ' αὐτοῖς ἄξιον ἐπαίνου καὶ μνήμης. τοῖς γὰρ θανάτου κρινομένοις ἐπὰν καταδικάζονται, δίδωσι τὴν ἐξουσίαν τὸ παρ' αὐτοῖς ἔθος ἀπαλλάττεσθαι φανερῶς, κἂν ἔτι μία λείπηται φυλὴ τῶν ἐπικυρουσῶν τὴν κρίσιν ἀψηφοφόρητος, ἑκούσιον ἑαυτοῦ καταγνόντα φυγαδείαν. ἔστι δ' ἀσφάλεια τοῖς φεύγουσιν ἔν τε τῇ νεαπολιτῶν καὶ πραινεστινῶν, ἔτι δὲ τιβουρινῶν πόλει, καὶ ταῖς ἄλλαις πρὸς ἃς ἔχουσιν ὅρκια. Huc etiam illud Lactantij

G pertinet, ex lib. de orig. erroris II. cap. X: exſulibus quoq; ignis & aqua interdici ſolebat. adhuc enim videbatur nefas, quamuis malos, tamen homines ſupplicio capitis afficere.

Nulla in lege noſtra reperietur. Poſterioribus temporibus, cùm vnius dominatu Reſpub. teneretur, diſſimillima fuit legum ratio: vt conſtat ex

verbis Vlpiani in l. ſi quis fortè, D. de pœnis. Et A ſunt, inquit, pœnæ quidem quæ aut vitam adimant, aut ſeruitutem adiungant, aut ciuitatem auferant, aut exilium, aut coertionem corporis contineant.

Cùm ex noſtro iure duarum ciuitatum nemo eſſe poßit. Rationem attulit in Orat. pro Balbo. O iura, inquit, præclara atque diuinitus, iam inde à principio Romani nominis à maioribus noſtris comparata: ne quis noſtrum plus, quàm vnius ciuitatis eſſe poſſit. diſſimilitudo enim ciuitatum B varietatem iuris habeat neceſſe eſt.

Nec ademptam cuiquam ciuitatem eſſe, nec adimi poſſe. De Volaterranis ipſe idem ſic loquitur in Orat. pro domo ſ. Populus R. L. Sylla Dictatore ferente, comitiis centuriatis municipiis ciuitatem ademit, ademit iiſdem agros. de agris ratum eſt: fuit enim populi poteſtas de ciuitate ne tandiu quidem valuit, quandiu illa Syllani temporis arma valuerunt. Hanc verò Volaterranis cùm etiam tum eſſent in armis L. Sylla victor Repub. C recuperata comitiis centuriatis ciuitatem eripere non potuit: hodiéque Volaterrani non modò ciues, ſed etiam optimi ciues fruuntur nobiſcum ſimul hac ciuitate.

Non omnibus antiquißimis ciuibus poßit. Hoc amplius omnes ad vnum & ſcripti & impreſſi libri, Non omnibus patriciis, omnibus antiquiſſimis ciuibus. Quod ſine vlla dubitatione retinendum ac reponendum eſt. nam Patricios pro antiquiſſimis ciuibus poſuit. cùm (vt ſcribit Liuius) D Patricij dicerentur, qui progenies ſenatorum eſſent, quos Romulus crearat. hac ætate antiquiſſimæ cuiuſque ſenatoriæ familiæ liberi.

Iudicare non debetis. Priuatis enim iudicibus iudicare, niſi ea de re de qua definitè iudicandi poteſtatem à Prætore acceperant, licebat: vt copioſè diximus in Orat. pro Q. Roſcio.

Vt non ſuſtulerit horum nexa atque hæreditates. Ipſe lib. de Orat. 3. & Varro de lingua v 1, nexum ſcribunt eſſe, omne id quod per libram & æs geritur. E Gerebatur autem hoc modo, vt Caius in Inſtitut. teſtatur, Adhibitis non minùs quàm quinque teſtibus, ciuibus R. puberibus, & præterea alio eiuſdem conditionis, qui libram æneam tenebat, qui appellabatur Libripens, is qui mancipiũ accipit, æs tenens ita dicebat: Hunc ego hominem ex iure Quiritium meum eſſe aio: iſque mihi emptus eſt hoc ære, æneáque libra. deinde ære percutiebat libram, idque æs dabat ei, à quo mancipium accipiebat, quaſi pretij loco. Nexu igitur F abalienationes & commercia fiebant. Ex his autem intelligitur ſolos ciues R. hoc iure nexus vſos eſſe: quippe cùm is qui emebat iure Quiritium, mancipium, id eſt rem quamlibet, quam manu caperet, ſuam eſſe diceret. Et hoc eſt quod ipſe apertè oſtendit in Topicis, Abalienatio, inquiens, eſt eius rei quæ mancipi eſt, aut traditio alteri nexu, aut in iure ceſſio, inter quos ea iure fieri poſſunt. Quare cùm ciuitas adimeretur, nexa quoque & ſimiles abalienationes atque commercia G adempta eſſe intelligebantur. nam iure ciuili, vt ſcribit Boëtius, fieri aliquid non inter alios, niſi inter ciues R. poteſt: quorum eſt etiam ius ciuile.

Atque hæreditates. Id eſt, ius adeundarum hæreditatum. nam hæreditatis aditio per alterum illum abalienationis modum fiebat, id eſt per in iure ceſſionem. hæres enim apud Prætorem rem tenens ita vindicabat: Hanc ego rem ex iure Quiritium meam eſſe aio. deinde poſtquam is vindicaſſet, Prætor interrogabat eum qui cedebat, an contrà vindicaret. quo negante, aut tacente, tunc ei qui vindicauerat, eam rem addicebat.

Illum audaciæ petulantiæque conceßit. Deeſſe quiddam poſt hæc verba & ſententia oſtendit mutila & contaminata, & relicta in vetere codice lacunula. deeſſe autem tale quippiam videtur, Nunc in ciuitatis controuerſiam vocatur.

Derelinquo iam communem cauſam. Locus apertè mutilatus. hoc amplius, veteres libri, pro COMMVNEM, OMNEM.

Non minus in hac cauſa laborarit. Etiam poſt hæc verba deeſſe quippiam apparet.

De eo contemptus. Fortaſſe Ab eo. Libri tamen alicuius auctoritatem expectamus.

Etruriæ nomine totius in vtraque fortuna cognitum. Hoc quid ſit, diſpicere non poſſum. quamobrem explicandum aliis eruditioribus relinquam. Aperiam tamen quod mihi in mentem venit, & quibuſdam probaui amicis meis, eruditis hominibus. Vereor vt vocabulum Hominem alieno loco repoſitum in illud quod nunc legimus NOMINE ſit mutatum: itáque ſcribi hunc totum locum oporteat. Habetis h. ſ. p. v. c. & ſpectata fide, ampliſſimum Etruriæ totius, hominem in vtraque fortuna cognitum, &c. Vtranque autem fortunam ſignificat: tum ſecundam, quæ ciuile bellum anteceſſit, quo tempore & ciuitas & ſuffragij ius Italiæ populis datum eſt: tum aduerſam, quæ Syllæ victoriam conſecuta eſt, cùm Sylla municipiis omnibus ciuitatem ademit, atque omnes (vt Valerius Max. ſcribit) Italiæ partes ciuilis ſanguinis fluminibus inundauit.

Cùm iudicium de Vi ſit. Enumeratio.

Auctoritatem ſapientißimorum hominum. Iuriſperitorum. ſuprà.

Cæcinæ fundus ſit, necne. Lambinus ſcribit Bucananum virum omnium iudicio planè ſingularem legendum putare, CÆCINA. vt fundus dicatur pro colonus: ea ratione qua populus dicebatur fundus. Bucanani iudicio nemo plus tribuit, quàm ego. ſed quominus ei aſſentiri poſſim, hæc obſtant, primum quòd Fundum hominem dici, pro Ciue, nuſquam legi. Docui quidem Obſer. 2. c. 5. Fundum eum dici, qui alicui rei auctor eſt. multáque in eam ſententiam diſputaui. ſed fundum pro ciue, pro eo qui iuris ciuilis particeps eſt, nuſquam legi. præterea præcipua totius iſtius cauſæ vis in eo vertitur, vtrum Æbutius an Cæcina fundi iſtius controuerſi ſit dominus. Nam ſi Æbutius dominus non fuit; certè iniuſtè dominum aditu ſui fundi prohibuit. Quod verò Bucananus ait, nuſquam niſi perleuiter tactum fuiſſe, Cæcinam fundi dominum eſſe, videamus ne mendum ſit memoriæ: quid enim aliud ſuperius actum eſt, vbi Cicero multis verbis contendit, Æbutium non ſibi, nec ſua pecunia fundum illum emiſſe: ſed Ceſenniæ, & de ipſius pecunia.

PRO

PRO LEGE MANILIA AD POPVLVM,

ORATIO XIII.

ARGVMENTVM.

M. ÆMYLIO, L. Volcatio COSS. *L. Lucullus qui bellum aduerſus regem Mithridatem annos iam propè ſeptem Proconſulari imperio adminiſtrarat, à Senatu reuocatus eſt. cùm repentè C. Manilius Tribunus pl. rogationem ad populum tulit, vti eius belli adminiſtratio Cn. Pompeio, qui tum ſummo cum imperio bello maritimo præfectus erat, tranſmitteretur. Rogationis capita Plutarchus in Pompeio hæc enumerat. Vt prouincia vniuerſa cui Lucullus præfuerat, omnéque ipſius imperium, exercitus, & copiæ Pompeio mandarentur: & hoc amplius Bithynia adiungeretur, cui Glabrio præerat: claſſis item & copiæ omnes maritimæ quas ipſe initio belli piratici habuerat. omnéſque præterea prouinciæ, quibus ſolis ſuperiore lege non præfuerat, Phrygia, Lycaonia, Galatia, Cappadocia, Cilicia, Colchis ſuperior, & Armenia. Eam legem Cicero creatus Prætor hac Oratione ſuadet. Genus ergo deliberationis eſt, exornatione mixtum. Habita eſt iis* COSS. *quos nominaui. quod vt putem, facit, quòd hanc Orationem Prætor habuit, vt ſæpe in ea oſtendit. Præturam autem eum geſſiſſe Lepido, Volcatio* COSS. *Aſconius apertè ſcribit in Orat. pro Cornelio: tametſi paucis pòſt verſibus in loco deprauato ſcriptum ſit, anno inſequenti, L. Cotta, L. Torquato* COSS. *& apparet ex duorum annorum ratione, quos ab Aedilitate vacuos ordinariis magiſtratibus intercedere oportebat. Aedilitatem enim geſſit Q. Hortenſio, Q. Metello* COSS. *itémque ex eo, quòd hic annus eſt, ex quo ipſe natus eſt, vnus & quadrageſimus: qui annus eſt Præturæ legitimus. anno autem ſuo, omnibus functus honoribus: vt ipſe dicit in libro de Offic.* II. *Legem autem hanc appellat, ſuo more: cùm plebiſcitum ſit potiùs. Tribuno enim plebis rogationem ferente, & tributis comitiis, plebe ſola per tribus ſusè conuocata, Plebiſcitum dicitur. cùm ex Centuriatis comitiis feratur, & à Conſule, aut Prætore. vide Gel. lib.* V, *cap.* XXVII.

COMMENTARIVS.

Frequens conſpectus veſter. Magiſtratus, quibus A ſolis cum populo agendi ius erat, legem trinundino per præconem promulgari in foro iubebant, vt tertia die comitia haberentur, & populus ſuffragia ferret: id eſt legem latam aut iuberet, aut antiquaret. Eam, vt ſcribit Quinctilianus libro II, pro concione ſuadere aut diſſuadere moris fuit. Lucius ergo Manilius Tribunus pl. comitia in foro habebat conuocatis tribubus, legémque ferebat, quam Cicero Prætor frequenti populo hac oratione ſuadet.

B *Hic autem locus.* Templum in foro, roſtris, vt Liuius ſcribit, nauium Antiatium exornatum. hic ipſe paulo pòſt, Et his temporibus non pudebat magiſtratus populi R. in hunc ipſum locum aſcendere, cùm eum vobis maiores veſtri exuuiis nauticis & claſſium ſpoliis ornatum reliquiſſent. Teſtórque omnes deos, & eos maximè qui huic loco temploque præſident. Ex roſtris igitur haberi ſolebant ad populum conciones à magiſtratibus: vt infrà dicemus. nam de ſu-

A periore loco, Magiſtratus cum populo: ex æquo & plano, patroni in iudiciis cauſas agebant. Roſtra autem tum ante curiam Hoſtiliam fuiſſe Varro teſtatur, quorum inde vocabulum fictum tradit, quòd ibi Roſtra ex hoſtibus capta, fixa eſſent.

Ad agendum ampliſſimus, ad dicendum ornatiſſimus. Ex Meſſalæ libro De minoribus magiſtratibus Gellius lib. noct. Att. XIII, docet aliud eſſe Agere cum populo, aliud Concionem habere. Nam, cum populo agere, inquit, eſt rogare quid B populum, quod ſuffragiis ſuis aut iubeat, aut vetet. Concionem autem habere, eſt verba facere ad populum, ſine vlla rogatione. Ergo ad agendũ ampliſſimum appellat, quòd nullis, niſi amplitudine præditis viris, magiſtratum ſcilicet gerentibus, agere cum populo liceret: ad concionandum autem ſiue ad dicendum ornatiſſimum, quòd ornamento eſſet iis, qui concionabantur, vt adoleſcentibus qui de laude alicuius pro Roſtris Orationes ad populum habebant.

Optimo cuique maximè patuit. Licebat enim, etiã

priuatis hominibus, quibus dicendi copiam magiſtratus fecerant, in ſuperiorem locum aſcendere, & concionari. Cicero in Vatinium, In illo augurato templo ac loco collocatis, quò auctoritatis exquirendæ cauſa cæteri Tribuni pl. principes ciuitatis producere conſueuerunt. Idem lib. epiſt. ad Attic. IV. epiſt. I. Habui, inquit, concionem: omnes magiſtratus præſentes, præter vnum Prætorem, & duos Tribunos pl. dederunt. Et epiſtola inſequenti, de Clodio Tribunitio ac priuato loquens, Tum ſubito, inquit, ille in concionem aſcendit, quam Appius ei dedit. Appius autem Præturam tum gerebat. Aſconius autem in Milonianæ argumento, Concionem, inquit, Miloni poſt aliquot dies dedit M. Celius Tribunus pl. & Manilius Canianus eius collega.

Mea vitæ rationes. Quas proximè declarat, cùm ait, Omne meum tempus amicorum temporibus, &c.

Nam cùm antea per ætatem. Nondum cognita & pertractata Repub. nam Quæſturam quidem geſſerat, & Ædilitatem: ſed illam in Sicilia: hanc ætate minore, quàm vt perfectum quidquam ingenio & huius loci auctoritate dignum afferre poſſet.

Huius auctoritatem loci. In quem non niſi magiſtratibus licebat aſcendere. Itaque Verrina VII, quam Orationem Ædilis creatus habuit, Populus quidem R. inquit, quoniam mihi poteſtatem apud ſe agendi dedit, ius ſuum me agente ante Cal. Feb. recuperabit. & Verrina III, Hanc ego cauſam cùm agam beneficio populi R. de loco ſuperiore.

Omne meum tempus amicorum temporibus tranſmittendum putaui. Tranſmittendum, id eſt tribuendum, addicendum. nam temporibus in tertio caſu poſuit, quaſi diceret, dedere & conſecrare. Similis locutio in hac eadem Orat. Et quiſquam dubitabit, quin huic tantum bellum tranſmittendum ſit, id eſt, committendum. Statius, Operi tranſmittere noctem. Tempora autem negotia, pericula, neceſſitates, vt vulgus loquitur, ſignificant. vt lib. De offi. II. Tantum erat philoſophiæ loci, quantum ſuperfuerat amicorum & Reipub. temporibus: id eſt negotiis, neceſſitatibus.

Ita neque hic locus. Senſus eſt, Eo pacto dum priuatis ſeruio, veſtram mihi beneuolentiam conciliaui: cùm interea tamen deſertus hic locus non eſſet.

In priuatorum periculis. Eis enim qui in magiſtratu erant, diem dicere non licebat. loquitur enim de publicis iudiciis, cùm dicit Pericula. nam in cauſis priuatis quæ conſuetudo fuerit, dixi Verrina III.

Caſtè integréque verſatus. Propter legem Cinciam hoc dicit, quæ donum pecuniámve ob cauſam orandam accipere vetabat. Liuius lib. 34. Tacitus XI, & XIII, Cicero in Catone, & de Oratore II. In hanc autem ſententiam ſcribit in Oratione pro Muræna his verbis, Neque enim iam mihi licet, neq; eſt integrum, vt meum laborem hominum periculis ſubleuandis non impertiam. nam cùm præmia mihi tanta pro hac induſtria ſint data, quanta antea nemini: labores, per quos ea ceperis, cùm adeptus ſis, deponere, eſſet hominis & aſtuti & ingrati.

A *Propter dilationem comitiorum.* Differebantur plerunque propter obnuntiationes. nam ſi dum comitia haberentur, Augur aliquis de cœlo ſeruaſſet, Magiſtratus obnuntiare poterat, & comitia in alium diem differre. Cicero ad Q. Fratrem, lib. 3. Comitiorum quotidie ſinguli dies tolluntur obnuntiationibus, magna voluntate bonorum omnium. Plutarchus in Catone Vtic. ὅτι πρώτη κληθεῖσα τῶν φυλῶν ἐκεῖνον ἀπέδειξεν, ἐξαίφνης ὁ Πομ-
B πήϊος βροντῆς ἀκηκοέναι ψευσάμενος, αἴσχιστα ἔλυσε τὴν ἐκκλησίαν, εἰθισμένων ἀφοσιοῦσθαι τὰ τοιαῦτα, καὶ μηδὲν ἐπικυροῦν διοσημείας γενομένης. Tribus Prima nominata Prætorem illum declarauit, cùm repente Pompeius mentitus ſe tonitru audiſſe, comitia turpiſſimè diſſoluit. Solebant enim ſigno à Ioue dato arbitrari fas non eſſe cum populo agere, & quicquam ratum habere. Differebantur præterea per Tribunorum interceſſionem: vt ibidem Plutarchus oſtendit, Catonem cùm in co-
C mitiis Ædilitiis fraudem in tabellis factam animaduertiſſet, τῶν δημάρχων ἐπικλήσει τὴν ἀνάδειξιν λῦσαι. id eſt per Tribunorum appellationem comitia deſignationémque Ædilis Fauonij dirimiſſe. Has autem obnuntiationes, dilationéſque comitiorum, candidatorum ſcilicet gratia faciebant: cùm aliqui ſibi paratam repulſam videbant.

Prætor primus. Prætorum certus numerus non fuit. nam pro eo ac tempus Reipub. poſtulabat,
D numerus auctus eſt, vt docet Pomponius Iuriſc. ſub T. de orig. iuris. Ætate Ciceronis octo fuerũt: vt ex Piſoniana intelligitur. Primum autem ſe declaratum fuiſſe docet etiam in eadem Orat. his verbis, Ædilem priorem, Prætorem primum cunctis ſuffragiis populus R. faciebat: homini ille honorem, nõ generi: moribus, non maioribus meis: virtuti perſpectæ, non auditæ nobilitati deferebat. Docet præterea in Bruto: vt poſtea dicemus. & item Plutarchus in eius vita his verbis, στρατη-
E γίαν μετιόντων ἅμα σὺν αὐτῷ πολλῶν καὶ μεγάλων, πρῶτος ἁπάντων ἀνηγορεύθη, καὶ τὰς κρίσεις ἔδοξε καθαρῶς καὶ καλῶς βραβεῦσαι. id eſt, Cùm multi, iique ſummi viri Præturam ſimul cum eo peterent, primus omnium renuntiatus eſt: dicitúrque iudicia purè & incorruptè exercuiſſe. Qualem autem Prætor quæſtionem exercuerit, notum eſt ex Cluentiana, & fragmentis Orationis pro Cornelio apud Aſconium: vbi ſic ſcriptum eſt, Poſtulatur apud me Prætorem de pecuniis repe-
F tundis. & ex Orat. pro Rab. Poſth. De pecuniis repetundis iudex ſedi, Prætor quæſiui. Ex quibus locis error interpretis Plutarchi intelligitur, qui Licinium Macrum peculatus reum apud Ciceronem Prætorem poſtulatum fuiſſe ſcribit: cùm apud Plutarchum ſcriptum ſit, κρινόμενος κλοπῆς: id eſt, vt Valerius Maximus exponit, repetundarum reus.

Centuriis cunctis. Maiores enim Magiſtratus, vtpote Cenſores, Conſules, Prætores, iis comi-
G tiis fiebant, quæ Centuriata dicebantur: quòd in iis populus non tributim, id eſt per XXXV tribus deſcriptus, neque ex generibus hominum: ſed centuriatim, id eſt per centenas turmas ex cenſu, ordinibus, & ætate diuiſus ſuffragia ferret.

Quid de me iudicaretis. Hoc demonſtrat in Bruto his verbis, Nos autem non deſiſtebamus cum

omni

omni genere exercitationis, tum maximè ſtylo A
noſtrum illud quod erat, augere, quantuncunque
erat. Atque (vt multa omittam) in hoc ſpatio, & in
iis poſt Ædilitatem annis & Prætor primus, & in-
credibili populari voluntate ſum factus. nam
cum propter aſſiduitatem in cauſis & induſtriam
tum propter exquiſitius & minimè vulgare ora-
tionis genus, animos hominum ad me dicendi no-
uitate conuerteram.

Quid aliis praſcriberetis. Quam vitæ rationē pro-
baretis, & aliis ciuibus exemplo meo præſtitue- B
retis.

Nam cùm & auctoritatis. Omnes alij, Nunc
cùm. & ſic emenda.

Honoribus mandandū. Nihil muto, magis tamen
placeret, MANDANDIS, in ſexto caſu: ſed ita, ſi mo
do libri veteris auctoritas accedat. Eius autem
mutationis ſententiam quiuis facillime perſpicit:
auctoritatem ſcilicet Ciceroni tribui per honores
ei mandatos.

Et quoque rei. Dicendi facultati. C

Duobus potentiſſimis regibus. Ipſe in Lucullo Mi-
thridatem regem poſt Alexandrum, maximum
appellat.

Mithridate & Tigrane. Altero Ponti, Altero Ar-
meniæ rege, & ſuperioris ſocero, vt Appianus: ge-
nero, vt Plutarchus ſcribit.

Alter relictus, alter laceſſitus. Relictus, inuidioſè
in Lucullum. Cæſis Mithridatis equitibus ad Ga-
lorum, quò ſe paulò antè Mithridates clade acce-
pta receperat (quæ ciuitas hodie Garipo dicitur, D
ad Halym fluuium ſita, in Galatia, non procul ab
Amiſo) Lucullus Mithridatem perſecutus à mili-
tibus (vt hiſtorici ſcribunt) deſertus eſt; qui cùm
nihil propius eſſet, quàm vt Rex caperetur, ef-
fuſis de ipſius regis ſententia theſauris & pecu-
niis omnibus, in eas ſeſe relicto Rege proiecerūt.
ita Rex in Armeniam ad ſocerum Tigranem pro-
fugit. Eam fugam Cicero Luculli culpæ atque
auaritiæ tacitè adſcribit. nam cum eo Lucullus ad
huiuſce belli mandandam adminiſtrationē com- E
parabatur.

Alter laceſſitus. Hoc verbo res à L. Lucullo ad-
uerſus Tigranem geſtas extenuat, eadē de cauſa:
cùm reuera non tam paruæ eſſent, quàm eas vi-
deri vult. Etenim parua admodùm manu Tigra-
nis ingentes copias prælio fuderat: vt ſcribit Ap-
pianus: & Tigrano certam vrbem regiam & opu-
lentiſſimam occuparat, iterumque non ita multo
pòſt eundem Tigranem profligarat, vt in extremá
Armeniam relicto Mithridate profugerit. F

Ad occupandam Aſiam. Quam annos ab hinc
centū & XXVI Cornelius Scipio ſub imperium
populi R. victo Antiocho rege ſubiunxerat.

Magna res aguntur. Magnæ opes, magnæ faculta-
tes, & Magnæ res occupatæ, non à Mithridate: ſed
occupatæ & impenſæ in vectigalibus exercendis.

In veſtris vectigalibus exercendis. Equitum R. ſo-
cietates quinto quoque anno menſe Martio au-
ctione in foro conſtituta à Cenſoribus vectigalia
populi R. conducebant. hi quòd publica condu- G
cerent, Publicani nominati ſunt. Cùm autem ſo-
cietatem, vt dixi, earum rerum coiiſſent: alij in
operis erant, alij Romæ manebāt. & quæcunque
ſocietatis ſcire intereſſet: qui in operis erant, ad v-
nū quempiam de iis, qui Romæ eſſent, qui Magi-
ſter ſocietatis dicebatur, perſcribebāt: ac viciſſim
qui in vrbe manſerant, ad eum qui in prouincia
Promagiſter dicebatur, literas mittebant.

Vectigalibus exercendis. Quid eſt exercere vecti-
galia: decumas ab aratoribus exigere, ſcripturam
à pecuariis, portorium à mercatoribus. hæc enim
ſunt populi R. vectigalia. Sic infrà. Quo tandem
animo eſſe exiſtimatis aut eos, qui vectigalia no-
bis penſitant, aut eos qui exercent atque exigūt?
De triplici genere vectigalium, in eum locum ex-
plicauimus.

Pro neceſſitudine, quæ mihi eſt cum illo ordine. Nam
ex equeſtri ordine publicano patre ortus, eum or-
dinem ſemper complexus eſt: vt teſtatur in Orat.
pro Rabirio Poſthumo. Plinius lib. XXXIII. M.
Cicero demum ſtabiliuit equeſtre nomen in Cō-
ſulatu ſuo, ei ſenatum concilians, ex eo ſe ordine
profectum eſſe celebrans, & eius vires peculiari
popularitate quærens.

Cauſam Reipub. Cauſa: negotium, procuratio. Idē
in epiſt. ad Lentulum, Itaque, inquit, Alexandrina
cauſa, quæ nobis adhuc integra eſt, videtur ab illo
planè eſſe depoſita. & Philipp. V, Cæſar autē eam
complexus eſt cauſam, quæ eſſet Senatui, quæ po-
pulo, quæ cunctæ Italiæ gratiſſima. & Verrrina V.
Cui Senatus dederat publicè cauſam, vt mihi fra-
trique meo gratias ageret.

Bithynia, quæ nunc veſtra prouincia eſt. Nicomedes
cognomento Philopater, Nicomedis filius. qui pa-
tre Pruſia necato Bithyniæ regnum occuparat,
regno à Mithridate pulſus à Sylla reſtitutus eſt.
hac de cauſa paucis poſt annis, hoc eſt, Octauo &
Cotta Coſſ. moriens populū R. regni ſui hæredem
fecit, regnúmq; eius in prouinciæ formam reda-
ctū eſt. Eutrop. App. in Mithridatico, Flor. in epit.

Veſtra prouincia eſt. Regiones extra Italiam quæ
po. R. imperio parerent, & ad quas adminiſtran-
das magiſtratus mitterentur, qui in iis ius dicerēt,
Prouinciæ dicebantur: qui non parebant, ſed cō-
miter populi R. maieſtatem tuerentur, Liberi po-
puli appellabantur. vt ſæpe alibi docuimus.

Regnum Ariobarzanis. Cappadociam, ex qua i-
pſum bis antea pulſum & bis à Romanis reſtitu-
tum Mithridates, Lucullo à Senatu reuocato, ter-
tiò deiecit: & tandiu eo regno potitus eſt, dum
Pompeius ipſo & Tigrane deuictis, Ariobarzanē
tertio loco reſtituit.

Huic qui ſuccurrerit. Fuit tēpus cùm Succeſſerit
legendum arbitrarer: ſed librorum omnium tum
ſcriptorum tum impreſſorū ſumma conſenſio in
hanc me opinionem deduxit, vt exiſtimem hoc
verbo vſum de induſtria Tullium, vt Glabrionis
ſtudium & cupiditatem notaret, atque obſcurè
perſtringeret. tanquam ſi diceret, Qui cucurrerit
vt huic ſuccederet: qui tam cupidè in eam prouin
ciam profectus ſit. Græci hoc eodem modo. ἀνα-
διδράσκειν dicunt, & ὑποδιδράσκειν. Plat. πολιτ. η.
ψευδεῖς δὴ καὶ ἀλαζόνες οἶμαι λόγοι τε καὶ δόξαι ἀντ'
ἐκείνων ἀναδραμόντες κατέσχον τὸν αὐτὸν τόπον τοῦ
τοιούτου. Glabrionem autem intelligi & ex eo con-
iicio quod infrà dicit. L. Lucullū partem militum
Glabrione tradidiſſe; & ex Plutarcho in vita Pō-
peij prope media hiſtoria: & ex Dione, cuius in
fragmento lib. XXXV. hæc ſunt verba, ἐταράχθησαν
δὲ καὶ τότε ἄλλως τε καὶ ἐπειδὰν τὸν ἀκίλιον τὸν ὕπα-
τον, ὃς τῷ λουκούλλῳ διάδοχος δι' ἅπερ εἶπον ἐξεπέμφθη
πλησιάζοντα ἐπύθοντο. id eſt, Cōturbati autē ſunt tū
aliis de cauſis, tum poſtquam Acilū Conſulē, qui

Lucullo ſucceſſor miſſus erat, appropinquare finxerunt. Glabrionem autem ex Aciliorum familia fuiſſe, nemini obſcurum eſt. Fuerat autem anno proximo Conſul M. Acilius, cum C. Piſone: vt idẽ auctor paulo ſuperius oſtendit: & initio eius fragmenti Conſulem eius anni ſucceſſorem Lucullo miſſum teſtatur.

Cauſa quæ ſit videtis. Cauſa, negotium, quæſtio, conſultatio.

Fruſtra requiretis. Abeſt vox prior à vetuſtis libris omnibus quos quidem viderim, & impreſſis quammultis. abeſt autem, vt dixi, non deeſt. nam Requirere modò ſignificat carere, & ex alicuius rei abſentia laborare, item vt aliis locis cõpluribꝰ. Quare locum illũ in Diuinat. Nihil de ſuis veteribus ornamentis requiret, Aſconius ſic interpretatur, Amiſſum ſentiet: hoc eſt enim, nihil requiret: non ſentiet ſibi deeſſe aliquid ex iis rebus, quas nunquam habuit.

Et ab imperatoribus Reipub. Moderatoribus, ſuſpicor eſſe corrigendum. nam Imperatores Reipub. qui dicuntur? Magiſtratus autem Reipublicæ moderatores appellari rectè poſſunt. itaq; magiſtratũ Tullius lib. de Orat. 1, definiẽs ſic inquit. Sin autem quæreretur, quis eſſet qui ad Remp. moderandam vſum & ſcientiam & ſtudium ſuum contuliſſet, &c. hunc & Reipub. rectorem, & conſilij publici auctorem eſſe habendũ. Item lib. de Rep. 5. Sic huic moderatori Reip. beata ciuiũ vita propoſita eſt, &c.

Appetentes gloriæ præter cæteras gentes. Quàm præclara hæc laudatio ſit, intelligi licebit ex his Simonidis poëtæ verbis apud Xenophontẽ in Tyranno, quæ propter ſententiæ & ſermonis elegãtiam ſubſcribemus. Καὶ γὰρ μοι δοκεῖ, ὦ Ἱέρων, τούτῳ διαφέρειν ἀνὴρ τῶν ἄλλων ζώων, τῷ τιμῆς ὀρέγεσθαι. ἐπεὶ σιτίοις τε καὶ ποτοῖς, καὶ ὕπνοις, καὶ ἀφροδισίοις πάντα ὁμοίως ἥδεσθαι ἔοικε τὰ ζῶα. ἡ δὲ φιλοτιμία. οὔτ᾽ ἐν τοῖς ἀλόγοις ζώοις ἐμφύεται, οὔτ᾽ ἐν ἅπασιν ἀνθρώποις. οἷς δ᾽ ἂν ἐμφυῇ τιμῆς τε καὶ ἐπαίνου ἔρως, οὗτοι εἰσὶν ἤδη οἱ πλεῖστον μὲν τῶν βοσκημάτων διαφέροντες, ἄνδρες δὲ καὶ οὐκέτι ἄνθρωποι μόνον νομιζόμενοι. & paulo poſt, καὶ γὰρ οὐδεμία ἀνθρωπίνη ἡδονὴ τοῦ θείου ἐγγυτέρω δοκεῖ εἶναι, ἢ ἡ περὶ τὰς τιμὰς εὐφροσύνη. id eſt, Etenim mihi quidem ea re videtur homines cæteris animantibus antecellere, quòd honoris ſunt appetentes. quippe cibo, & potu, & ſomno, & rebus venereis æquabiliter omnia animantia fruuntur: at honoris & gloriæ ſtudium neque in beſtiis innatum eſt, neque adeò omnibus in hominibus. quibus verò honoris & laudis amor eſt ingenitus, hi ſunt iã multo quàm pecudes & beſtiæ præſtantiores: iam verò non homines modò, ſed viri exiſtimandi. Et paulò pòſt, Neque enim vlla eſt humana iucunditas, quæ propius ad deorum voluptatem accedat, quàm lætitia quæ ex gloria percipitur.

Mithridatico bello ſuperiore. Quod inſtauratum eſt Q. Pompeio L. Sylla COSS. nam initio eius belli Mithridates Q. Oppium, vt Florus appellat, Proconſulem, vt Appianus (cui potius aſſentior) Proprætorem cepit, & in vincula coniecit: Manium Attilium aſino inſidentem Pergamum vſque deduci iuſſit, præeunte præcone, & proclamante adeſſe Manium Attilium: eique vt Pergamum venit, aurum liquefactũ in os infundi iuſſit. præfectis deinde Aſiæ vniuerſis mandauit, vt intra diem trigeſimum Romanos & Italos omnes ad vnum,

A viros, mulieres, pueros, qui in Aſia eſſent, trucidarent, & necatos ne ſepelirent, ſed eorum corpora feris obiiceret: vt auctor eſt Appianus. Occiſa autẽ ciuiũ R. centũ quinquaginta millia Plutarchus in vita Sylla ſcribit: Val. Maxi. octoginta millia.

Inſignia victoriæ. Triumphos.

Laus eſt tribuenda, quòd egerunt. Quòd, coniũctio, pro Quantũ ad illud attinet quod egerũt. vt paulo pòſt, Quòd reliquerunt, pro Quantũ ad illud attinet quod reliquerunt. vt apud Terent. Vt id oſtẽ B derem, quòd te iſti facilẽ & feſtiuũ putant, id non fieri ex vera vita. Et in Eunucho: Sanè quòd tibi nunc vir videatur eſſe, hic nebulo magnus eſt.

Syllam in Italiam Reſp. Oppreſſa à Mario, & Cinna, & Carbone, qui nobilitatem quæ in vrbe mãſerat, ferè totam trucidarunt, Sylla Reipub. hoſte à Senatu iudicato. Pacem igitur, inquit Liuius, cũ Mithridate fecit, ita vt his cederet prouinciis, Aſia, Bithynia, Cappadocia.

Murænam Sylla reuocauit. Propter pacem, quam C ipſe cum Mithridate fecerat. nam ille in Aſia legatus à Sylla relictus cum duabus legionibus, vt Aſiæ negotia cõſtitueret, triumphi cupiditate incenſus Regi bellum facere non deſiſtebat, vſquedum per A. Gabiniũ à L. Sylla reuocatus eſt. Hac de re ſcribit idẽ in Orat. pro Muræna his verbis: Mithridatem L. Sylla maximo & fortiſſimo exercitu, pugna excitatum, non rudis imperator, vt aliud nihil dicam, cum bello inuectũ totam in Aſiam cum pace dimiſit: quem L. Muræna pater D huiuſce vehementiſſimè vigilantiſſiméq; vexatũ, repreſſũ magna ex parte, nõ oppreſſum reliquit.

Boſphoranis finitimis ſuis bellum inferre ſimulaſſet. Qui Boſphorum Thracium incolunt, nam Ponti ab occaſu finis eſt Boſphorus Thracius. His, vt Appianus ſcribit, Mithridates reuerſo Sylla, quòd ab ipſo deſciuiſſent, bellum intulit, eiſque ſub imperium redactis Macharem filiũ ſuum regem impoſuit. Tantas autem copias paraſſe dicitur, vt in ſuſpicionem populo R. venerit, aduerſus ſe bellum E illud moliri: eo magis quòd nondum integrum Cappadociæ regnum Ariobazani reſtituiſſet.

Vſque in Hiſpaniam legatos Ecbatanis miſit. Strabo Mediam duas in partes diuidit: quarum alteram, inquit, maiorẽ vocant: cuius metropolis fuit Ecbatana ciuitas, & Medici imperij caput. Media autem in Tigranis imperio, ad quẽ ipſe profugerat. Legatos ipſe nominat Oratione Verr. III. L. Magium & L. Fanniũ: qui à Mariano exercitu ad Mithridatem profugerant: vt Aſconius auctor eſt.

F *Ad eos duces.* Sertorium. & vide quæ dixi Ver. III. nam ineptum eſt eadem iterare.

Duobus in locis diſiunctiſſimis. In Aſia & Hiſpania. ab illa enim quã eſt hæc, nihil poteſt eſſe diſiũctiꝰ.

Vno conſilio, ab vnis hoſtium copiis. Sertorij enim copias cum ſuis coniuncturum ſe putabat: vt ſcribit hic ipſe in Mureniana his verbis, Qui Rex tibi aliquot annis ſumptis ad confirmandas rationes & copias belli tantum ipſe opibus conatúque inualuit, vt ſe Oceanum cum ponto, Sertorij copias G cum ſuis coniuncturum putaret.

De imperio dimicaretis. Id eſt, non de aliqua imperij parte, ſed omnino in imperij totius certamẽ ac diſcrimen deueniretis. & ANCIPITI, quoniam vtrinque bellum inferebatur, ab Aſia ſcilicet, & Hiſpania.

Sertoriana atque Hiſpanienſis. Q. Sertorius dux partium

partium Marianarum, à L. Sylla victore proſcriptus, in vlteriore Hiſpania ingens bellum aduerſus populum R. excitauit, plurimáſque ciuitates in poteſtatem ſuam redegit. Octauo ducatus ſui anno Cn. Pompeio bellum ei inferente à M. Antonio & M. Perpenna aliíſque coniuratis proditus, & in conuiuio interfectus eſt. Florus, Appianus, Plutarchus.

Initia illa geſtarum rerum. Mithridatē enim prælio fudit in Ponto: vt ille in extremam Armeniā profugerit ad Tigranem. quorum vtrunque poſtea vno conſilio, vnis copiis in ſe inuadentem repulit ac profligauit. Florus, Plut. Appian.

Hac autem extrema. Clades accepta primùm à Fabio, deinde à L. Triario: Mithridatis reditus in Pōtum & magnā ſui regni partē: multarum nationū contracta belli ſocietas cū Tigrane & Mithridate aduerſus populum R. de quibus infrà.

Tot ciuium R. millibus. Centum & quinquaginta, vt Plutarchus teſtatur.

Legati quòd erant appellati ſuperbius. Liuius & Aſconius, quòd pulſati ac violati eſſent. Strabo quòd ſordes ex tectis in eos prætereuntes coniectæ dicerentùr. ipſe in II Orat. contra Rullum ſic, Corinthi veſtigiū vix relictum eſt. Erat enim poſita in anguſtiis atque in faucibus Græciæ ſic, vt terra clauſtra locorū teneret, & duo maria maximè nauigatione diuerſa penè coniungeret, cùm pertenui diſcrimine ſepararentur. De legatorum verò corporibus quæ ſancta dicebantur, præter ea quæ ſcripſimus Verr. III, Martianus in l. ſanctū D. de rer. diuiſ. ſic inquit, Sagmina herbæ quædā ſunt, quas Legati populi R. ferre ſolebant: ne quis eos violaret: ſicuti Græcorum ferunt ea quæ vocantur κηρύκεια.

Extinctum eſſe voluerint. Libri veteres Extinctā: vt ad Corinthum referatur. nihil muto tamen: poteſt enim ad verbum LVMEN reſpondere. quod vſurpauit alludens, opinor, ad Leptinis dictum, qui Corinthum alterum Græciæ oculum, Athenas alterum appellabat.

Legatum populi R. conſularem. Florus legatum ſine prænomine Aquilium nominat, & in vincula coniectum ſcribit. Cùm autem Conſularem Tullius appellet, non video quem alium intelligamus, niſi M. Aquilium, C. Marij ſextùm Conſulis collegam, qui ſeruile bellum in Sicilia confecit: & cuius tunicam Antonius orator diloricauit. Attilium tamē Appianus vbique nominat. ſed menda ſunt apud Græcos hiſtoricos in Romanorum nominibus innumera. De Attilij contumelia dixi paulò antè ex Appiano.

Regno expulſus eſt Ariobarzanes. Hoc dictum eſt in enarratione infrà.

Socius populi R. atque amicus. Hoc quanti fuerit, ex his Liuij verbis intelligitur ex libro XXXI: Itaque pacem illi prius petendam à populo R. eſſe, quàm vt Rex, ſociúſque & amicus appelletur. nominis eius honorem pro magnis erga ſe Regum meritis dare populum R. conſueſſe. Præterea ex verbis Cæſaris, qui lib. I de bello Gall. ſic ſcribit. Vbi eò ventum eſt, Cæſar initio orationis ſua Senatúſque in eum (de Arioviſto loquitur) beneficia commemorauit, quòd Rex appellatus eſſet à Senatu, quòd amicus, quòd munera ampliſſimè miſſa. Quam rem & paucis contigiſſe & à Romanis pro maximis hominum officijs conſue-

A uiſſe tribui dicebat. Illud autem animaduerſione dignum, quod Dionyſius Halicar. Liuius, Appianus, & Tacitus teſtantur Regibus appellatus Senatum dono mittere ſolitum auream coronam, aut eam pateram, ſellam curulem eburneā, & ſcipionem eburneum, togam pictā, & palmatam tunicā. Salluſtius autem in Iugurthino Plutarch' in Pompeio demonſtrant, Regibus à Senatu appellatis moris fuiſſe, vt in exteris regionibus ſolium

B ſuum iuxta Imperatorum populi R. ſellam ponerent, & cuſtodię cauſa turmam equitum R. haberent. Et alio loco, Amicos, inquit Salluſtius, populi R. qui amicitiā diligenter colerent, nullum laborem ſuſcipere: cæterùm ex omnibus maximè tutos eſſe. Valerius Maximus lib. v. cap. VII. conſuetudinem Imperatorum qui Regem aliquem appellabant, fuiſſe docet, vt eum in ſuo tribunali ac ſella curuli collocarent.

Vos alium miſeritis. Glabrionem, opinor: ac ne il-

C lum quidem Appianus nominat: ſed tantummodò à quodam reuocatum eſſe Lucullum ſcribit, quem populus R. Aſiæ præfecerat.

Summo ſine periculo Ne Glabrionē offendāt. qui cū ſummo imperio prouinciam administrabat.

Vnum virum eſſe. Significat Cn. Pompeium.

Et cum propè eſſe. In bello maritimo aduerſus prędones & piratas, quos toto mari mediterraneo perſequebatur. Ergo maris mediterranei partem ſignificat Aſiæ finitimam. illud enim ad vſque Ci-

D liciæ fines & Amanum montem diffunditur.

Eiuſmodi in prouinciam homines. Prætorem illum deſignat, quiſquis is fuit, qui Aſiam prouinciam adminiſtrabat. & non obſcurè rapacem & improbum magiſtratum fuiſſe ſignificat.

Diutiſſimè commoraretur. Commoratur, omnes antiqui libri: & ſic emenda.

Cum Antiocho, cum Ætolis, cum Pœnis. Hoc amplius libri omnes alij, cum Antiocho, cum Philippo, cum Ætolis &c. quod ſine cauſa omittendum

E non putamus. Antiocho rege Syriæ, qui cū Ætolis ſocietate facta Græciæ ciuitates fœderatas bello vexabat, & Lyſimachiam vrbē in litore Thracio ſitam repetebat, populus R. Attilio Glabrione duce bellum intulit: Philippo Macedoniæ regi, quòd Athenas ſociorum vrbem obſideret. Pœnis autem Appio Claudio duce primùm bellum fecit propter ciuitatem Meſſanam fœderatam, quam illi, ſocietate cum Hierone Syracuſarum tyranno facta, oppugnabant. Polybius, Liuius,

F Appianus.

Vbertate agrorum. Genera vectigalium tria complexus eſt. Decumas, quæ ex frumento, vino, oleo, & frugibus minutis: Scripturam, quæ ex paſcuis: & Portoriū, quod ex mercium exportatione recipitur. Hæc omnia Cenſores publicanis vendere cōſtituta auctione ſolebant: qui quanti mancipes redemerant, tantum Quæſtoribus Vrb. ad ærariū populi R. repræſentabant: id eſt, ante perceptos fructus perſoluebant. Nam poſtea qui in operis

G erant Decumani, pecuarij, Portitores, ea legibus Cenſoriis à prouincialibus exigebant: ſuíſque cōmodis & rationibus in ea cōductione conſulebāt.

Neque ex ſcriptura vectigal conſeruari poteſt. Ex Scriptura, id eſt, ex publicis paſcuis. vt in orat. pro Flacco, Mirandū verò eſt, homines eos, quibus odio ſunt noſtræ ſecures, nomē acerbitati, ſcripturæ, decumæ, portoriū morti, libenter arripere fa-

cultatem læſdi. Vnde Scripturarius ager, vt ſcribit Feſtus, in quo vt pecora paſcantur, certum æs eſt, quòd Publicanus ſcribendo conficit rationem cum paſtore. nam propriè Scriptura pecuariorum ratio dicitur.

Publicani maximas familias, qu... ſalinis habent. Vectigal ex ſalinis in Aſia aut alia vlla prouincia fuiſſe, nō memini me legiſſe. nā quod Liuius, Salinator qui dictus eſt, inuenit, id in prouincia non fuit. & omnino cùm hic locus ſuperiori reſpondeat, in quo de portu, decumis, & ſcriptura mentio facta eſt, triáque tribus reſpondere debeant: non video quorſum Salinarum mentio hîc pertineat: aut non potius SALICTIS aut SALTIBVS quàm Salinis legendum eſſe videatur. Salictorum enim nomine paſcua, quæ plerunque ſalicibus conſita ſunt, non difficile eſt intelligi. Pomponius autem in l. Si quis, D. de vſufructu, ex multis ſaltibus paſtione fructus percipi teſtatur.

Suas rationes & copias in illā prouinciā contulerunt. Rationes pro facultatibus & rebus omnibus ad quæſtū pertinentibus dictū puto. vnde Conſulere, proſpicere, prouidere ſuis rationibus, pro Suis commodis, apud hunc ipſum frequētiſſimè. nam Rationes pro literis & tabulis rationum, quæ calculis ſubducuntur, non video quemadmodum exponere poſſimus: cùm ſatis conſtet Magiſtrum ſocietatis in vrbe manere ſolitum, & omnium tabularum, rationum, ac literarum quæ vndique ab iis qui operas dabant Romam mittebantur, curam habuiſſe. de qua conſuetudine dictum eſt Verrina III.

Firmamentum cæterorum ordinum. Similiter in Orat. pro Plancio, Flos equitum R. ornamentum ciuitatis, firmamentum Reip. publicanorum ordine continetur.

Cæteris ex ordinibus. Diuerſos igitur facit negotiatores à publicanis: Item vt. In epiſt. 2. ad Quint. frat. negotiatores enim Aratores, & pecuarios præſertim appellant. In orat. pro Fonteio. Notandum etiam hoc loco Argentarios à Negotiatoribus diſtingui. In illa autem pro Fonteio non diſtingui.

Partim ſuas & ſuorum in ea prouincia pecunias collocatas habent. Innumeros tum in Aſia publicanos ac fœneratores fuiſſe, totámque prouinciam omnibus incommodis vexaſſe, Plutarchus auctor eſt in vita Luculli.

A Repub. ſeiunctam eſſe non poſſe. Hoc eſt quod dicit lib. De officiis III, Singulorum enim facultates & copiæ, diuitiæ ſunt ciuitatis.

Etenim illud primùm parui refert. Poteſt per ironiam dictum intelligi. magis tamen placeret, vt pro ETENIM, Nec enim reponeremus.

Iiſdem redimēdi facultas erit. Eidem ſocietati, quę hoc tempore vectigalia conduxit. Redimere, conducere eſt: vnde Redemptores, publicani mancipes, qui auctione cōſtituta vectigalia redemerūt, & pecuniam pro iis repræſentarunt. ſed de hoc vocabulo fuſius explicauimus in Verrinam III.

Id quod certè calamitate docti. Quod, abundat. & ſine controuerſia ita legendum eſt: Id certè calamitate docti &c.

Permulti amiſerunt. Mithridatis imperio trucidatis CL ciuium Romanorum millibus.

Fidem concidiſſe. His temporibus, quibus erat opus pecunia, ex argentariorum menſis ſumere A ſolebant, non modò, qui ſuas pecunias apud eos collocarant: verùm etiam alij, qui modò ſoluendo eſſe viderentur. Sed de Romanorum conſuetudine dixi copioſè Verrina III. Fidei autem anceps eſt ambiguúmque vocabulum. tam enim ad eum qui fidem habet refertur, nimirum argentariū, quàm ad eum qui fidem ſeruat, pecuniámque diſſoluit. Priorem ſententiam hæc continet loquutio apud Plautum frequens, Et rem & fidem B perdidi: quòd Gallicè dicimus *Creditum*. Poſteriorem hic locus Cæſaris, ex libri de bello ciuili tertij principio, His rebus confectis, cùm fides tota Italia eſſet anguſtior, neque creditæ pecuniæ ſoluerentur, Cæſar conſtituit, vt arbitri darentur: per eos fierent æſtimationes poſſeſſionum & rerum, quanti quæque earum ante bellum fuiſſent, atq; eæ creditoribus traderentur. Sic apud Ciceronē nonnullis locis Fidem ſuam tueri, id eſt, debitam pecuniam perſoluere. vt libro epiſt. ad Att. XI, E- C go in ciſtophoro in Aſia habeo ad H-S bis & vicies. huius pecuniæ permutatione fidem noſtram facilè tuebere.

Quæ in foro verſatur. Apud Argentarios. nam qui argentariam faciebant, ſuas circa forum tabernas habebant. vnde Circunforaneum æs Cicero appellat epiſtola 1. lib. ad Att. II. Liuius libro VI tertiæ decadis, Annibal, inquit, vocato præcone tabernas argentarias, quæ circa forum Romanum tunc eſſent, iuſſit venire. id eſt, eas quæ D tum erant: nam aliæ poſtea ſunt additę. Has à Tarquinio rege in foro poſitas Dionyſius Hal. lib. III, docet his verbis: τήν τε ἀγορὰν ἐν ᾗ δικάζουσι καὶ ἐκκλησιάζουσι καὶ τὰς ἄλλας ἐπιτελοῦσι πολιτικὰς πράξεις, ἐκεῖνος ἐκόσμησεν, ἐργαστηρίοις τε καὶ τοῖς ἄλλοις κόσμοις περιλαβών. id eſt, Forum in quo ius dicitur, & conciones fiunt, aliáque ad Remp. pertinentia tranſiguntur, ille tabernis & aliis ornamētis circundatum exornauit.

Implicita eſt cum illis pecuniis Aſiaticis. Societate E negotiatorum.

Quare videte. Concinna frequentatio, qua hoc primo capite quæ dicta ſunt curſim enumerat.

Ne forte à vobis. Satis aptus elicitur ſenſus. ſed fortaſſe ſine præpoſitione A, concinnior ſententia videretur.

Me L. Lucullo tantum impertiri laudis. De eiuſdem laude in libro qui Lucullus inſcribitur, ſcribit his verbis. Poſt ad Mithridaticum bellum miſſus à Senatu, non modò opinionem vicit omnium, F quæ de virtute eius erat, ſed etiam gloriam ſuperiorum: idque eo fuit mirabilius, quod ab eo laus imperatoria non admodum expectabatur qui adoleſcentiam in forenſi opera, Quæſturæ diuturnum tempus, Muræna bellum in Ponto gerente, in Aſiæ pace conſumpſerat. ſed incredibilis quædam ingenij magnitudo non deſiderauit indocilem vſus diſciplinam. Et pag. inſequenti, Tantus ergo imperator in omni genere belli fuit, prælis, oppugnationibus, naualibus pu- G gnis, totiúſque belli inſtrumentis & apparatu, vt ille rex poſt Alexandrum maximus (de Mithridate loquitur) hunc à ſe maiorem ducem cognitum, quàm quempiam eorum quos legiſſet fateretur.

Maximas Mithridatis copias. Appianus ad trecēta hominū millia fuiſſe ſcribit: Plutarchus peditum centū & viginti millia, equitū decē & ſex millia.

Vrbem-

A *Vrbémque Aſiæ clariſſimam.* Florus in epit. lib. xcv, L.Lucullus,inquit, Proconſul ad Cyzicum vrbem exercitum Mithridatis fame ferróque deleuit, pulſúmque à Bithynia Regem variis belli ac naufragiorum caſibus fractum coegit in Pontum profugere. De eadem obſidione Appianus pluribus verbis in Mithridatico, & Plutarchus in Lucullo. Cicero autem in Muræniana his verbis, L. Luculli verò res tantæ extiterunt, vt neque maius bellum commemorari poſſit,neque maiore B conſilio & virtute geſtum.nam cùm totius impetus belli ad Cyzicenorum mœnia conſtitiſſet, eámque vrbem ſibi Mithridates Aſiæ ianuam fore putauiſſet, qua effracta & reuulſa,tota pateret prouincia: perfecta ab Lucullo hæc ſunt omnia, vt vrbs fideliſſimorum ſociorum defenderetur, vt omnes copiæ Regis diuturnitate obſidionis cõſumerentur. In Oratione autem pro Archia poëta,Populi,inquit,Romani laus eſt, vrbem amiciſſimam Cyzicenorum eiuſdem conſilio ex omni C impetu regio, ac totius belli ore ac faucibus ereptam eſſe atque conſeruatam.

Ducibus Sertorianis ad Italiã ſtudio inflammato raperetur. Hæc eſt,opinor, de qua in Oratione pro Muræna ſic ſcribit:Quid illam pugnam naualem ad Tenedum,cùm contento curſu, acerrimis ducibus, hoſtium claſſis Italiam ſpe atque animis inflata peteret, mediocri certamine & parua dimicatione commiſſam arbitraris?Et in Orat.pro Archia, Noſtra ſemper feretur & prædicabitur L. D Lucullo dimicante cum interfectis ducibus depreſſa hoſtium claſſis, & incredibilis apud Tenedum pugna illa naualis: noſtra ſunt trophæa, noſtra monimenta, noſtri triumphi. Sed apud Plutarchum & Appianum non ad Tenedum, ſed ad Lemnum (quæ non magno interuallo diſiuncta eſt) prælium cum Sertorij duce commiſſum dicitur.neq; claſſem illam in Italiam profectam ſcribunt, ſed à Mithridate aduerſus Lucullum miſſam,qui magnam partem exercitus regii Lampſacum obſidione ſoluta profugientis perſequeba- E tur.nam ei claſſi M. Varum Sertorij legatum Mithridates,vt Appianus ſcribit, præfecerat: eique Alexandrum quendam Paphlagonium,& Dionyſium Eunuchum adiunxerat. Plutarchus autem Marium nominat Sertorij legatum ἑτερόφθαλμον quem in eo bello captum fuiſſe teſtatur.

Studio inflammato raperetur. Rapidè & ſummo impetu ferretur,infeſtiſſimis ducum animis & nocendi cupiditate incenſiſſimis.

F *Patefactúmque noſtris legionibus eſſe Pontum.* Fugato Rege, & in Armeniam profecto,Lucullus maritimo itinere in Pontum profectus, omnes ferè vrbes occupauit.in his Amaſtrim & Heracleam, Sinopen & Amiſum.

Medea illa quondam profugiſſe dicitur. Hanc Æetæ Colchorum regis filiam fuiſſe ſcribit lib. De natura deorum III.quo in libro hi verſus ex vetere poëta recitantur.

Poſtquam propter appropinquat, iámque pe-
G ne vt comprehendatur parat,
Puerum interea obtruncat, membráque articulatim diuidit,
Pérq; agros paſſim diſpergit corpus:id ea gratia:
Vt dum nati diſſipatos artus captaret parens,
Ipſa interea effugeret: illum vt mœror tardaret ſequi,
Sibi ſalutem vt familiari pareret paricidio.

Cætera lege apud Ouidium lib.Metam.VII.

In ponto omnem reliquit. Plutarchus & Appianus retardatos Luculli milites ſcribunt aſtutia & calliditate Mithridatis, qui cùm propius nihil eſſe videret, quàm vt in fuga caperetur, mulum illis onuſtum auro oppoſuit, pecuniáſq; omnes effudit,quibus colligendis ac diripiendis dum milites intenti eſſent,ab illorum manibus effugit.

Ita illum in per. ILLVM,Æetam, Medeæ patrem. HOS, Luculli milites. ſed in illorum numero tacitè etiam Lucullum ipſum vult intelligi. nam his illum verberat verbis,vt cauſæ ſeruiat,& eum ab exiſtimatione boni imperatoris remoueat.

Plures etiam gentes contra imperatorem noſtrum cõcitatæ ſunt. Plutarchus numerat Medos, Adiabenos,Arabes,Albanos,Iberos, & qui circa Araxen ſine rege ſunt.

Fani locupletiſſimi. Fanum,opinor, Cumarũ vrbis ſignificat, quòd à Muræna impulſu Archelài, qui à Mithridate ad illum deſciuerat, direptũ & ſpoliatum eſt.Appianus in Mithr. Μουρήνας μὲν δὴ διὰ Καππαδοκίας αὐτίκα ἐσβαλὼν ἐς Κόμανα, πόλιν ὑπὸ τῷ Μιθριδάτῃ μεγίστην, σεβάσμιον ἱερὸν καὶ πλούσιον ἔχουσαν, ἱππέας τινὰς ἔκτεινε τοῦ Μιθριδάτου. καὶ πρέσβεσιν αὐτοῦ τὰς συνθήκας προτείνουσιν, οὐκ ἔφη συνθήκας ὁρᾶν. οὐ γὰρ συνεγέγραπτο Σύλλας. ἀλλ' ἔργῳ τὰ λεχθέντα βεβαιώσας ἀπήλλακτο. ταῦτα δὲ εἰπὼν ὁ Μουρήνας, ἐνθέως ἐλεηλάτει, καὶ οὐδὲ τῶν ἱερῶν χρημάτων ἀπεχόμενος, ἐχείμαζεν ἐν Καππαδοκίᾳ. id eſt, Muræna per Cappadociam continuò Cumas aggreſſus, (vrbem earum quæ Mithridati parerent maximã, in qua religioſum fanum & opulentum erat) equites quoſdam Mithridatis interfecit,& legatis ipſius fœdus proferentibus, reſpondit ſe fœdus non videre: neque enim Sylla conſcripſerat,ſed reipſa quæ inter eos conuenerant confirmans, diſceſſerat. quæ cùm Muræna dixiſſet, ſtatim regionem populatus eſt, neque à rebus ſacris abſtinuit, deinde in Cappadocia hyemauit. Hæc Appianus, cuius hiſtoriam, quòd eam ex Plutarchi παραλλήλοις magna ex parte ad verbum deſcriptam animaduertimus, Latinam facere deſtitimus.

Etſi vrbem ex Tigranis regno ceperat. Tigranocerta,ſiue Tigranocertã(vtrunq; enim dicitur)quam Tigranes ex ſuo nomine appellarat,in quã copioſiſſimos quoſq; & locupletiſſimos totius imperij ſui ciues quaſi in coloniã deduxerat: quã omnes vt Regi gratificarentur,certatim donis ac muneribus pretioſiſſimiſq; quibuſq; rebus ornarãt, atque inſtruxerant:in qua(inquit Plutarchus) præter alias opes immẽſas, talentorũ octo millia Lucullum reperiſſe conſtat.Etſi ergo, inquit, noſter exercitus vrbem opulentiſſimã ceperat,eámq;(vt idem ſcribit)exceptis theſauris militi diripiendã Lucullus conceſſerat, & octingentas præterea drachmas ſingulis militibus ex hoſtiũ ſpoliis dederat:tamẽ &c.Pungit Lucullum non obſcurè.

Nimia longinquitate locorum. Confert in milites, quod vult tamen ad Lucullum pertinere intelligi. Dionis autem verba ad hunc locum pertinentia hæc ſunt ex reliquiis libri XXXV. Λούκουλλος δὲ Τιγράνην μὲν οὐκ ἐπεδίωξεν, ἀλλὰ καὶ πάνυ κατὰ σχολὴν σωθῆναι εἴασε, καὶ ἀπ' αὐτοῦ καὶ αἰτίαν ὡς οὐκ ἐθελήσας τὸν πόλεμον, ὅπως ἐπὶ πλεῖον ἄρχῃ, καταλῦσαι, παρά τε τοῖς ἄλλοις. καὶ παρὰ τοῖς

πολίταις ἰσχυ καὶ διὰ τοῦτο τότε ἐς τοὺς στρατηγοὺς τὴν ἀρχὴν τῆς Ἀσίας ἐπανήγαγον. καὶ μετ' ταῦθ' ὡς καὶ αὖθις τὸ αὐτὸ τοῦτο πεποιηκέναι ἔδοξε. τὸν ὕπατον αὐτοῦ τὸν κατ' ἐκεῖνον χρόνον ὄντα, διάδοχον ἔπεμψαν. id eſt, Lucullus autem Tigranem non eſt perſequutus, eique longiſſimum ſpatium ſaluti ſuæ conſulendi permiſit. qua de cauſa, cum ab aliis, tum à ſuis ciuibus inſimulatus eſt, prorogandi imperij ſtudio bellum, dirimi noluiſſe. ob eámque cauſam tunc Aſiæ imperium ad Prætores tranſtulerunt, ac poſtea cùm hoc ipſum ruſus facere videretur, eum qui tum erat Conſul, ſucceſſorem ei miſerunt.

Mithridates autem & ſuam manū iam confirmarat. Appianus manum ait fuiſſe militū quatuor millium: & totidem illi regem Tigranem tradidiſſe.

Regum afflicta fortuna. Hoc eſt quod dicit in Epiſtolis famil. Nihil tam miſerabile, quàm ex beato miſer.

Clarum atque victorem. Primùm in L. Flaccum, quem in Ponto Lucullus reliquerat. nam & illū fugauit, & quingentos ex illius militibus interfècit. deinde in C. Triarium Luculli legatum, qui in Flacci locum cum exercitu nouo miſſus eſt. nā hic Lucullum aduentare ſentiens, triumphi cupiditate impulſus prælium cum Mithridate commiſit: quo in prælio cæſi ſunt Tribuni quatuor & viginti, centuriones centum quinquaginta, ciuiū ſupra ſeptem millia interfecta. vt Appianus & Plutarchus ſcribunt.

Sinite ho. loco. Simulata præteritio: quam Græci παράλειψιν appellant. cùm id obliquè dicimus, quod velle tacere videbamur.

Non ex prælio nuntius. Acerbè dictum. ſignificat enim ex eo prælio neminē omnino ſuperfuiſſe.

Veſtro iuſſu coactus. Maieſtatis populi R. hæc pars erat, vt & imperium daret, & adimeret. Tota autē in hiſce tribus verſabatur, in dando ſcilicet adimendóque imperio, iubendis & abrogandis legibus, bellis inferendis aut diſſoluendis.

Imperij diuturnitati. Conſul cum Aurelio Cotta prouinciam Aſiam (vt Plutarchus ſcribit) ſortitus eſt: in eámque eſt anno inſequenti cum exercitu aduerſus Mithridatem profectus. Annos ergo ſeptem totos in imperio permanſit. nam totidem anni ſunt ad Lepidi & Tulli conſulatum, quo anno Prætor Cicero hanc legem ſuaſit. Et de imperij diuturnitate Mamercus Æmylius Dictator cùm de minuenda cenſura cum populo ageret, apud Liuium lib. IV, ſic inquit, Maximam libertatis populi R. cuſtodiam eſſe, ſi magna imperia diuturna non eſſent: & temporis modus imponeretur, quibus iuris imponi non poſſet.

Qui iam ſtipendiis confectis erant. Id eſt, Veterani, qui iam emeritis ſtipendiis erant. Ciues Romani ab anno XVII ætatis, ad annum XLV annos noīē militare & ſtipendia facere iubebantur: vt patet ex Liuij libro XXIII, & Dionyſij Hal. libro III. Hos autem Plutarchus Fimbrianos milites fuiſſe tradit: id eſt, eos qui ducē C. Fimbria cùm L. Valerium Flaccum Conſulem occidiſſent, eum imperatorem delegerunt.

Partem Glabrioni tradidit. Opinor, qui Conſul anno ſuperiore fuerat cum C. Calpurnio Piſone. nam, vt ſuprà diximus, Dion ſucceſſorem hunc Lucullo miſſum teſtatur. Appianus autem nomen reticuit, & tantummodo dicit Lucullum ab eo, qui miſſus erat in Aſiam vt Lucullo ſuccederet, reuocatum: & præconem in eius exercitum miſſum, qui abrogatum eſſe Lucullo imperium militibus renuntiaret.

Quantum illud bellum futurum putetis. Deeſſe aliquid apparet, & (opinor) tale quiddam eſt, Tantū cogitate Quirites, quinetiam pro Futurum, Factū vitiosè legitur in aliis codicibus.

Coniungunt reges potentiſſimi. Mithridates & Tigranes.

Agitatæ nationes. Quæ vtriuſque regis imperio parent.

Integræ gentes. Nondum bello à nobis laceſſitæ. dixit ſuprà magnas aduentitias multorum regum & nationum copias.

Bello maximo, atque acerrimis hoſtibus. Cinna Carbone, Sertorio, ciuili bello aduerſus L. Syllam.

Ad patris exercitum. Cn. Pompei Strabonis, Catonis in Cōſulatu collegæ. Is bello Italico Proconſul, cùm ſatis feliciter Remp. geſſiſſet, anno inſequenti Q. Pompeium Syllæ in conſulatu collegā, qui ad capiendum iuſſu populi à Cn. Pompeio exercitū profectus erat, in tribunali interficiendum curauit. Itáque in Italia Cinnano bello exercitum habuit, in quo exercitu hunc quoque Cn. Pompeium ipſius filium adoleſcētem fuiſſe Plutarchus auctor eſt. Eundē Cneum, Cnei Pompeii patrem, anno vertente, cùm Cinnā ab vrbis mœniis depelleret, fulgure ſimul cum aliis quammultis interemptum ex hiſtoria conſtat.

Extrema pueritia miles fuit. Similis locus in Ora. pro Balbo, Quid enim abeſt huic homini, &c. vſúſne rerum? qui pueritiæ tempus extremum, principium habuit bellorum atque imperiorum maximorum: cuius plerique æquales minus ſæpe caſtra viderunt, quàm hic triumphauit: qui tot habet triumphos, quot oræ ſunt partéſque terrarum: tot victorias bellicas, quot ſunt in rerum natura genera bellorum. Et lubet hoc loco particulam eius orationis, quam ipſe Pompeius ad populum habuit, dum lex Gabinia de bello maritimo ferretur, deſcribere. extat apud Dionem in hanc ferè ſententiam. Magna me profectò Quirites, ij quos mihi mandatis honores lætitia afficiunt. natura enim omnes homines beneficiis ſibi à ſuis ciuibus tributis maiorem in modum delectātur. iíſque acceptis exultant. egò verò qui honoribus à vobis atque ornamētis omnibus tam ſæpe ſum affectus, ſanè quàm ſatis magnam pro recentibus veſtris in me beneficiis voluptatem animo capiā, conſtituere non poſſum: tametſi neque vos decere arbitror, ita in me affectos eſſe, vt ſatiari deferendis mihi honoribus non poſſitis: neque mihi conuenire, in continuis imperiis ac magiſtratibus verſari. Etenim ſic ſe res habet Quirites, vt mihi ſemper ab ineunte ætate Reſpub. gerenda fuerit: vobis verò aliorum quoque ratio habenda eſt. Ecquid memoria tenetis, quàm exercitus bello Cinnano puer adhuc, neque dum ineunte adoleſcentia, fuerim? quantos labores in Sicilia, in Africa vixdum in iuniorum cenſum relatus ſubierim? quanta in Hiſpania pericula nondum in Senatum cooptatus ſuſceperim: Quæ non eò dico Quirites, quaſi in me ingrati atque immemores fueritis: nihil, nihil profectò minus. etenim præter ea ornamenta, quibus à vobis ſum effectus, quæ & magna & multa ſunt, cōmiſſa

miſſa mihi Sertoriani belli adminiſtratio tum, cùm alius qui eam aut vellet, aut poſſet ſuſcipere, nemo reperiretur: & hoc amplius, triumphus contra leges decretus, ſummum planè & eximium quendam mihi honorem ornamentúmq; attulerunt. Hæc Dio. Lubet etiam alterum A. Hircij locum deſcribere, ex lib. de bello Africano: in quo ita loquitur. M. Cato interim, qui Vticæ præerat Cn. Pompeium filium multis verbis aſſiduéq; obiurgare non deſiſtebat: Tuus, inquit, pater, iſtius ætatis, cùm eſſet, & animaduertiſſet Rempub. ab audacibus ſceleratiſque ciuibus oppreſſam, bonóſque aut interfectos, aut exilio multatos patria ciuitatéq; carere: gloria & animi magnitudine elatus priuatus atque adoleſcentulus, paterni exercitus reliquiis collectis penè oppreſſam funditus & deletam Italiam vrbémque Romanam in libertatem vindicauit: idémque Siciliam Africam, Numidiam, Mauritaniam mirabili celeritate armis recepit: quibus ex rebus ſibi eam dignitatem, quæ eſt per gentes clariſſima notiſſimáque, conciliauit: adoleſcentulúſque atque eques Romanus triumphauit.

Miles fuit ſummi imperatoris. L. Syllæ ex Aſia in Italiam victorem exercitum reportantis.

Maximi ipſe exercitus imperator. Plutarchus & Florus eum in agro Piceno priuatum hominem, annos tres & viginti natum, voluntarium exercitum conſcripſiſſe tradunt, & cum tribus legionibus ad L. Syllam veniſſe, ad eúmque ſe nobilitatem omnem contuliſſe: vt deſerta vrbe ad caſtra veniretur, complures in itinere Italiæ ciuitates ſolicitaſſe: Scipionem & Carbonem aduerſæ partis duces prælio laceſſiſſe: mox ad Syllam cum exercitu inſtructiſſimo & paratiſſimo profectum, Imperatorem ab ipſo Sylla ſalutatum: ſtatímque in Celtiberiam miſſum eſſe.

Sæpius cum hoſte conflixit. Hoſtes publicè tantùm dicuntur, ſcilicet quibus bellum populi R. iuſſu à collegio Fecialium indictum eſt: Inimici priuatim, à quibus animo alienati & diſiuncti ſumus.

Plura bella geßit. Quæ ante hoc tempus bella geſſerit, quas prouincias confecerit, ex pagina inſequenti cognoſces.

Ciuile, Africanum. De quibus omnibus mox dicetur.

Virtutes imperatoriæ. De quibus lege Xenophontem lib. de Cyri vita & diſciplina 1.

Teſtis eſt Italia. Italico bello extremo, ciuile exortum eſt: quo tempore diuiſa Italia diuerſas partes ſecuta eſt. In eo bello iam ſupra dictum eſt Cn. Pópeium voluntarium exercitum conſcripſiſſe, & proſperè rem geſſiſſe.

Huius virtute & conſilio. Alij prope omnes, Subſidio. quod rectum eſſe patet ex iis, quæ modò diximus. Annos enim tres & viginti natus ſubſidium L. Syllæ in Italiam attulit, & veriſimile eſt hoc potius ſignificaſſe Tullium, quàm à conſilio hominem peradoleſcentem laudare voluiſſe.

Teſtis eſt Sicilia. Quam Perpenna & Carbo ex Italia pulſi vi occuparant ea ſpe, vt hoc propugnaculo aduerſus Syllam vterentur. Ergo Senatuſconſultum factum eſt, vt Pompeius eò cum imperio proficiſceretur. Cuius audito aduentu Perpenna profugit. at Carbo captus, & à Pompeio damnatus, interfectus eſt. Eius caput ad Syllam miſſum Appianus ſcribit. Hæc ex Plutarcho, Floro, & Appiano.

Teſtis eſt Africa. In quam poſtea miſſus eſt aduerſus Cn. Domitium proſcriptum, & Hiarbam Numidiæ regem, bellum aduerſus Syllam molientes, quos prælio victos interemit. Quo bello intra dies XL confecto Romam rediit, & quatuor ac XX annos natus adhuc eques R. quod quidem nemini antea contigerat, ex Africa triumphauit, Magnúſq; à L. Sylla appellatus eſt. Florus & Plutarchus.

Ipſorum ſanguine redundauit. Plutarchus ex viginti hoſtium millibus tria tantum millia effugiſſe tradit.

Teſtis eſt Gallia. De bello tranſalpino apud Plutarchum in Pompeij quidem vita verbum nullum. Scribit autē Florus in epitome, & Plutarch. in Sertorij vita, Metellum & Pompeium ab obſidione Calagurij oppidi (quod in Hiſpania eſt) depulſos, ac coactos in diuerſas regiones petere: Metellum vlteriorem Hiſpaniam, Pompeium Galliam. quo tempore bellum hoc geſſiſſe illum arbitramur. ſcribit enim ſic Plinius lib. VII. Et ſtatim ad ſolis occaſum tranſgreſſus, excitatis in Pyreneo trophæis, oppida DCCCLXXVI ab Alpibus ad fines Hiſpaniæ vlterioris in ditionem redacta victoriæ ſuæ adſcripſit. Libro tamen tertio capite de Hiſpania citeriore, oppida DCCCXLVI, ſcriptum legimus.

Gallorum internecione. Omnes libri veteres Intenſione. ex quo corrupto aliud corruptius natum eſt in impreſſis omnibus, Interemptione. quorum vtrunque repudio.

Teſtis eſt Hiſpania. In qua Sertorium octauum iam annum cum populo R. bellum gerentem deuicit. de Sertorio ſupra.

Teſtis eſt iterum & ſæpius Italia. Seruili bello, quod à Spartaco gladiatore conflatum eſt. de Spartaco plenæ ſunt hiſtoriæ. de Pompeio autem hoc dicit Tullius ad tempus. nam de Spartaco Craſſus victoriam reportauit, & ouans in vrbem ingreſſus eſt. Atque hoc eſt, quod Craſſum in hac Oratione grauiter tuliſſe Tullius ſignificat ad Atticum ſcribens, lib. I. epiſt. Vereor, Proximus Pompeio ſedebam; intellexi hominem moueri, vtrum Craſſum inire eam gratiam quam ipſe prætermiſiſſet, an eſſe tantas res noſtras, quæ tam libenti Senatu laudarentur ab eo præſertim, qui mihi laudē eo minus deberet, quòd meis omnib. literis in Pōpeiana laude perſtrictus eſſet. Scribit tamen Plutarchus miſſum tandem ad id bellum Cn. Pompeiū fuiſſe, opinor, qui Craſſo ſuccederet, eóque Craſſum ea re audita cōtinuò triumphi cupiditate prælium cum Spartaco commiſiſſe: proſperéque rem geſſiſſe, cæſis hoſtiū XII millibus, & præterea trecentis. fortunam tamen eius victoriæ expertem eſſe Pompeium non fuiſſe: hoſtium enim quinque millia, qui ex eo prælio euaſerant, illi profliganda reſeruaſſe. Cæſis autem illis ſcripſiſſe Pompeium ad ſenatum, Craſſum in acie gladiatores quidem fudiſſe, ſe verò bellum funditus euelliſſe.

Teſtes verò iam omnes oræ. Maritimo bello, aduerſus piratas ortos ex Cilicia. de quibus latè ſcribit Appian. in Mithri. & Plutar. in Pompeio.

Tam turpe, tam vetus. Nam Octauio & Cinna coss. cœptum eſt, vt ex Appiano intelligitur, qui Proconſule Sylla in Aſiam miſſo hoc bellum initium habuiſſe ſcribit. Confectum eſt autem hoc ipſo anno Lepido & Tullo coss. Vetus ergo, ad hinc annis videlicet tribus & viginti, exortis è Cilicia prædonibus: vnde Cilicum bellū in

Verrinis Orationibus appellatur.

Aut ab omnibus annis. Bellum intra quadrageſimum diem à Pompeio confectum tradunt Florus, Appianus, Plutarchus.

A prædonibus captas Vrbes. Quadraginta, vt ſcribit Plutarchus.

Brunduſio nunquam niſi ſumma hyeme tranſmiſerint. Quare nominatim Brunduſio? quia per hoſce annos, quibus aduerſus piratas & Mithridatem bellum geſtum eſt, exercitus populi R. Brunduſio trãſmittebant. quæ ciuitas eſt in Calabria, portu nobili, vnde in Græciã iter eſt. ſic infrà. Pompeium Brunduſio profectũ dicit ab bellũ contra piratas. Piratas maritimam oram circa Brunduſiũ inuaſiſſe ſcribit Appianus in libro qui Mithridaticus inſcribitur.

Legati populi R. redempti ſint. Hac de re nihil adhuc ſcriptum reperi.

Duodecim ſecures. Duos, inquit Plutarchus, Prętores, Sextilium & Bilinum in ipſis prætextis cum miniſtris lictoribúſque ac cæteris eius magiſtratus inſignibus captiuos abduxerunt. Prætoribus autem ſenos lictores præire ſolitos, alibi ſæpenumero dictum eſt. In vrbe autem faſces tantùm & Prætoribus & Conſulibus præferebantur: in prouinciis, etiam ſecures.

Colophonem aut Samum. Vrbes Ioniæ.

Veſtros portus. Caietæ, Miſeni, & Hoſtiæ.

Vitam & ſpiritum ducitis. Id eſt, eas res quibus vita & ſpiritus continetur. Frumentũ enim ex Aſia, Africa, Sicilia, Sardinia eò comportabatur.

In prædonum fuiſſe poteſtatem. Sic Gellius libri x, cap. 14. Ipſe in Diuinat. Ab exteris nationibus, quæ in amicitiam populi R. ditionémque eſſent. Apud Terentium, Ille vbi miſer famelicus videt me eſſe in tantum honorem.

Portum Caietæ. Portus eſt Campaniæ, de quo Virgilius initio libri VII,

Tu quoque litoribus noſtris Æneia nutrix,
Æternam moriens famam Caieta dediſti.

Inſpectante Prætore. Quem Prætorem dicat, neq; ex Plutarcho, neque ex Appiano, neque ex Dione cognoſcere poſſumus. Fortaſſe tamen M. Antoniũ ſignificat, qui ante Pompeium contra piratas miſſus malè rem geſſit, & indicto Cretenſibus bello ibidem interiit: vt Aſconius tradit, & Florus in Epit. Coniecturam iuuat quòd ſcribit Plutarchus, eius filiam à prædonibus captam fuiſſe.

Ex Miſeno autem. Italiæ promontorio, à Miſeno Æneæ tibicine: de quo Virgilius libro Æneidos III, & VI.

Eius ipſius liberos. Eius Antonij filiam: quam tamen magna pecunia redemptam poſtea reddiderunt.

Hoſtienſe incommodum. Hoſtiam vrbem ab Anco (vt Liuius ſcribit) Martio conditam Strabo libro Geogr. V. vrbis Romæ nauale appellat, quò Tyberis erumpit, eam præterlabens. extenditur autem in longum in Campaniam vſque & Samnitium montes. Hæc autem ipſa de re Dion libro XXXVI ſic ſcribit: Προχωρούντων δὲ αὐτοῖς τούτων, ἐς τὴν ἤπειρον ἀνέβαινον, καὶ πολλὰ καὶ ἐκείνους τοὺς μηδὲ χρωμένους τῇ θαλάσσῃ ἐκακοποίουν. καὶ ταῦτ᾽ οὐ τὴν ἔξω συμμαχίδα αὐτῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν Ἰταλίαν αὐτὴν ἐποίουν. τά τε γὰρ κέρδη τὰ αὐτόθεν μείζω χρήσειν, καὶ πάντας τοὺς λοιποὺς ἐπὶ πλεῖον ἐκφοβήσειν, ἂν μηδὲ ἐκείνης ἀπέχωνται, νομίζοντες, ἔς τε τὰς ἄλλας τὰς πόλεις, καὶ ἐς αὐτὰ τὰ Ὤστια ἐσέπλεον, τάς τε ναῦς ἔκαιον, καὶ πάνθ᾽ ὑφαρπάζον. καὶ τέλος, ὡς οὐδεμία σφῶν ἐπιστροφὴ ἐγίγνετο, τάς τε διατριβὰς ἐν τῇ γῇ ἐποιοῦντο, καὶ τοὺς ἀνθρώπους ὅσους μὴ διώλλυσαν, τά τε σκῦλα ὥσπερ ἐλάμβανον, ἀδεῶς ὥς γε ἐν οἰκείᾳ διετίθεντο. Id eſt, Prædones cùm illi ſe ad ipſorum amicitiam adiunxiſſent, in continentem etiam ſe intulerunt, multiſque incommodis etiam eos qui nauigare non ſolebant, affecerũt, idque non extra ſociorum ſuorum fines duntaxat, verùm in ipſa etiam Italia. nam & quòd maiores quæſtus illinc ſe conſequuturos, & aliis maiorem terrorem iniectum iri ſperabant, ſi ne ab ea quidem abſtinerent: cùm in alias eius vrbes, tum in ipſam Hoſtiam ſuas naues appulerunt: ibíque Romanorum naues incenderunt: omniáque diripuerunt: & tandem quaſi de reditione non cogitarent, & in terra morabantur, & eos omnes quos non interfecerant, prædámque vniuerſam ſecurè tanquam in ſuis finibus depoſuerunt. Hæc Dion. Hoſtiæ porrò ſitum & Tiberis curſus ab vrbe Roma vſque in mare deſcriptionem nemo, quod ſciam, elegantius deſcripſit Procopio, lib. de bello Gottorum I.

Conſul populi Ro. Hic quis fuerit, adhuc reperire non potui.

Tantáne vnius hominis. Tantámne, ſine controuerſia reponendũ, vt ad vocabulũ Luce referatur.

Intra Oceani oſtium. A freto Herculeo, vnde Oceanus in mediam terram influit.

Prætereunda non ſunt. Sic omnes alij libri. quare nihil auſim immutare. planius tamen ſingulari numero legeretur, Prætereundum non eſt.

Aut obeundi negotij, aut conſequendi quæſtus. Altero negotiatores ſignificat, altero mercatores. quorum illi, ſunt qui negotia in prouinciis obeunt, veluti publicanorum ſocietates: Senatores etiam qui hæreditates, legata, aut nomina ſua perſequuntur: hi, qui Romam merces ab exteris nationibus important.

Belli impetus. Pompeij claſſis, in qua bellum impetu & violenta quadam incurſione ferebatur.

Qui Siciliam adijt, Africam explorauit, inde Sardiniam cum claſſe venit. Hæc omnia prædonum bello in mari mediterraneo geſta ſunt. Sed SARDINIAM VENIT, pro IN SARDINIAM locutio ſuſpecta eſt, quam tamen omnes ad vnum tum ſcripti tum impreſſi libri conſeruant.

Duabus Hiſpaniis. Eam quæ eſt cis, & alterã, quæ eſt vltra Iberum flumen.

Gallia Ciſalpina. Italiæ parte ab Alpibus ad Rubiconem flumen, quæ Gallia dicta eſt ab iis Gallis, qui Tarquinio Priſco (vt Liuius libro quinto demonſtrat) regnante, ducentis ante vrbem captam annis, Alpes tranſgreſſi, mediam prope Italiam occuparunt. Hanc igitur Romani Ciſalpinam, alteram verò vnde venerant, Tranſalpinam vocarunt. Cæſar hanc Vlteriorem, illam Citeriorem perpetuò appellat.

Italiæ duo maria. Adriaticum & Tyrrhenum.

Vndequinquageſimo die. Florus in Epitome, intra quadrageſimum diem.

Idem Cretenſibus. Prædonibus, qui Cretam inſulam occuparant: quos Q. Metellus eò cum imperio miſſus, oppugnabat. Florus in Epit.

Legatos deprecatoreſq; miſiſſent. Oppugnati à Metello legatos ad Cn. Pompeium miſerunt, vt ſi facultas eſſet, inſulam ei potius quàm Metello dederent, quem ſatis intelligebant acerrimum de ipſis ſupplicium ſumpturum eſſe. Pompeius vt fructum eius

eius laudis Metello præcerperet, L. Octauium Legatum ad Metellum miſit: vt ab oppugnatione deſiſteret: ipſeque Legatus in vrbem ingreſſus piratis contra Metellum præſidium tulit: ſed Metellus nihilominus obſeſſos in deditionem compulit, & in eos pro ſuo iure animaduertit. Hæc cùm ita ſe habeant, tamen oratoriè Tullius quæ ſumma vituperatione digna ſunt, laudi & gloriæ vertit.

Ineunte hyeme apparauit. Plutarchus confectum bellum ſcribit ſpatio trium menſium. Appianus ſic, Intra ſeptuaginta dies omnes piratarum naues, id eſt, amplius trecentæ in eius poteſtatem venère, partim vi captæ, partim ipſis deditæ: centum autem & xx, diebus cunctas illorum vrbes, arces, perfugia, caſtella, receptacula in ditionem populi R. ſubiunxit, cæſis ipſorum plus minus decem millibus.

Multæ ſunt artes eximiæ. Artes eximiæ, virtutes: vt libro de Finib. II, vbi maximas artes appellat: & cõtrà, inertes, nulla virtute præditos. Sed luſtremus, inquit, animo non has maximas artes quibus qui carebant, inertes à maioribus nominabantur.

Quanta facilitate. Sic permulti antiqui & impreſſi libri. alij Felicitate. quod perſpicuè falſum eſt, cùm de virtutibus loquatur: & Facilitatis nomine comitatem & humanitatem Pompeij ſignificet. De qua Valerius Max. commemorans ſcribit, regem Armeniæ Tigranem, qui & per ſe magna cum populo Ro. bella geſſerat, & infeſtiſſimum vrbi Mithridatem Ponto pulſum, viribus ſuis protexerat, in conſpectu ſuo diutius iacere ſupplicem paſſum non eſſe: ſed benignis verbis recreatum, diadema quod abiecerat, capiti reponere iuſſiſſe: certiſque rebus imperatis in priſtinum fortunæ habitum reſtituiſſe: æquè pulchrum eſſe iudicantem & vincere reges, & facere. quod idem Plutarchus etiam in ipſius vita teſtatur.

Qualia ſint in Cn. Pompeio. Quanta ſint, plerique libri veteres, & rectius omnino, meo iudicio.

Quem enim poſſumus. Apparet hæc dici in Lucullum, cùm contra eum ſolum pugnet, qui ſibi rerũ geſtarum gloriam eripi querebatur.

Pecuniam ex ærario depromptam. Imperatoribus in prouinciam ituris pecunia Senatuſconſulto, ex ærario attribuebatur, quam Quæſtores ærarij adnumerabant. patet ex Verrina III, Aſconio & aliis. Hæc pecunia, Attributa dicebatur: vt Varro demonſtrat.

Propter cupiditatem prouinciæ. Magiſtratus populi R. propter auaritiã, prouinciarũ cupidiſſimos fuiſſe, nemo mediocriter quidem eruditus ignorat.

Roma in quæſtu reliquerit. Apud argentarios.

Veſtra admurmuratio. De admurmuratione populi & clamoribus cognoſce ex Verr. II.

Noſtri exercitus ferant. Id eſt, afferant.

Per hoſce annos in Italia. Cùm aduerſus Mithridatem, Cilices, Sertorium, Spartacum exercitus ducebant. nam cum his hoſtibus per hoſce annos bellum geſtum eſt.

Per agros atq; oppida ciuium R. Nã Italicis populis ciuitas data erat annis ab hinc circiter XVIII.

Qui alios in ſe ſeueros eſſe iudices volũt. Leuiter, opinor, id perſtringit quod tum notum fuiſſe omnibus videtur: paratum ſcilicet in Lucullum repetundarum iudicium fuiſſe, ſed eum ne id fieret omni ſtudio prohibuiſſe. Sanè inimicos Lucullo fuiſſe, vel ex his Ciceronis verbis intelligitur in eo

A libro quem ipſius nomine inſcripſit: Quinetiam, inquit, cùm victor à Mithridatico bello reuertiſſet, inimicorum calumnia triennio tardius quàm debuerat, triumphauit. nos enim Conſules introduximus penè in vrbem currum clariſſimi viri.

Hic miramur hunc hominem. Cn. Pompeium.

Sic in Aſiam peruenerunt. Bello maritimo in Ciliciam & Pamphyliam.

Non modò manus. Non modò nihil rapuiſſe, ſed ne pedem quidem vbi non licebat poſuiſſe dica-
B tur.

Incredibilem curſum inuentum. Rectius putarem Inuentum: vt in aliis codicibus quammultis. vt ſit ſenſus, Quanam arte tanta celeritas reperta eſt? quæ res tantæ celeritati cauſam præbuit? nam vnde initus ſit curſus, quærimus pro, Ex quo loco cœpit quis currere. quæ ſententia huic loco nulla ratione conuenit.

Ab inſtituto curſu. Tangit Luculli factum, quem auaritia à perſequendo Mithridate retardatum dixit
C ſuprà.

Non nobilitas vrbis. Athenas, opinor, ſignificat: quò ingreſſum Pompeium Plutarchus ſcribit rem ſacram feciſſe, & habita concione continuò deceſſiſſe.

Quæ cæteri tollenda eſſe arbitrantur. Ipſe de ea re in Verrina VII ſic ſcribit: At iſtorum villæ ſociorum fideliſſimorum & plurimorum pulcherrimis ſpoliis ornatæ refertæque ſunt. vbi pecunias exterarum nationum eſſe arbitramini, quibus nunc om-
D nes egent. cùm Athenas, Pergamum, Cyzicum, Miletum, Chion, Samum, totam denique Aſiam, Achaiam, Græciam, Siciliam iam in paucis villis incluſas eſſe videtis?

Homines R. hac quondam abſtinentia. Exempla veteris continentiæ vide apud Valerium Max. libro IV, cap. III, & quod ſ. ex Athenæo memorauimus.

Tantum bellum hoc tranſmittendum. Id eſt, committendum, mandandum: vt ſuprà ab initio, Omne meum tempus amicorum temporib. tranſmitten-
E dum putaui. id eſt tribuendum & impendendum.

Quoniam auctoritas multum in bellis. Auctoritatem dicit grauem & vehementem opinionem de alicuius ſingulari virtute ac magnitudine conceptam.

Tanta & tam præclara iudicia fecit. Cùm eques adhuc Romanus ante ætatem ſenatoriam triumphauit: adhuc Quæſtor: tamen proconſulari imperio aduerſus Sertorium miſſus ſit: iterum eques triumpharit: conſulatum ante alios magiſtratus
F geſſerit: vt infrà.

Refertiſq; omnibus templis. Quæ circum forum ſunt. auctor libri de optimo genere Orat. & Aſconius in Miloniana.

Ad commune omnium gentium. Maritimum.

Tanta repente vilitas annonæ. Quippe mercatores ſimul vt Pompeium maritimo bello præpoſitũ audierunt, confiſi fore vt prædones ex maritimis locis profugerent, & libera eſſet nauigatio, magnũ frumenti numerum Romam adduxerunt. Appia-
G nus. Plutarchus.

Accepta in Ponto calamitate. C. Triario deuicto.

Ad eas regiones. Maritimo bello, ad Pamphiliam & Ciliciam. huius rei nulli in hiſtoriis mentio.

In vltima propè terris. Elicè, pro In Pamphiliam.

Vſque in Hiſpaniam. Cùm quæſtor aduerſus Sertorium pro Conſule miſſus eſt.

A *Ad eum potiſſimum eſſe miſſum.* Cùm ipſe Quæſtor tantùm: alij qui idem bellum adminiſtrabant Q. Metellus, M. Perpenna, Conſulares eſſent.

Maximo, Marcello, Scipioni, Mario. Horum omniũ vitæ & res geſtæ à Plutarcho & aliis cõſcriptæ ſunt. ex quibus quæ ad hunc locum pertinebunt, deligere eſt melius. nobis enim non hiſtoriam ſcribere propoſitum eſt, ſed quaſi digitos ad fontes intendere.

Vt in his ipſis locis adſit. In prædonum bello. nam Appianus in Mithridatico ſic ſcribit, ἐπειδὴ τούτους B ὀξέως τε οὕτω καὶ παραδόξως γενομένους, οἱ Ῥωμαῖοι τὸν Πομπήϊον μέγα ἐπαίροντες ἔτι ὄντα περὶ Κιλικίας, εἵλοντο τοῦ πρὸς Μιθριδάτην πολέμου στρατηγὸν, ἐπὶ τῆς ὁμοίας ἐξουσίας αὐτοκράτορα ὄντα, ὅπῃ θέλοι, συντίθεσθαί τε καὶ πολεμεῖν, καὶ φίλους ἢ πολεμίους Ῥωμαίοις οὓς δοκιμάσειε ποιεῖσθαι. στρατιᾶς τε πάσης ὅση πέραν ἐστὶ τῆς Ἰταλίας, ἀρχὴν ἔδωκαν· ἅπερ οὐδενὶ τῶν πάντη πάσι πρὸ τοῦδε ὁμοῦ πάντα ἐδόθη. καὶ ἴσως αὐτὸν καὶ διὰ τόδε Μέγαν στρατηγὸν ὀνομάζουσιν. id eſt, His ita celeriter & præter omnium opinionem confectis, Ro C mani Pompeium, qui tum adhuc erat proximè Ciliciam, maiorem in modum efferentes, elegerunt ducem belli Mithridatici, eum eodem ſummo imperio ac poteſtate: vt quacunque ratione vellet & paciſceretur, & bellum gereret, & amicos aut hoſtes Romanis, quos illi videretur, faceret. exercitúſque omnis qui extra Italiam eſſet, imperium ei dederũt. quæ nemini adhuc omnino antea ſimul omnia data fuerant. & fortaſſe eum etiam ob eam cauſam Magnum Imperatorem appellant.

Veſtris ampliſſimis beneficiis affectus Q. Catulus. Omnibus functus honoribus. Conſulatu quidem XII ab hinc annis, collega M. Æmylio Lepido. nam hæc ſunt populi beneficia, vt ſæpe dixi.

Summis ornamentis honoris. Omnes adepti magiſtratus. Conſulatum autem ante annos tres, collega C. Cæcilio Metello.

Omiſſis auctoritatibus, ipſa re ac ratione. Similiter lib. I. De nat. deo. Non tam, inquit, auctoritatis in diſputando, quàm rationum momẽta quærenda ſunt. E cuius ferè conſimilis eſt apud Platonem ſententia, in dialogo qui Laches inſcribitur, ἐπιστήμῃ γὰρ οἶμαι δεῖ κρίνεσθαι, ἀλλ' οὐ πλήθει, τὸ μέλλον καλῶς κρίνεσθαι.

Ad vnum tamen omnia deferri non oportere. Deferri hac lege ad Pompeium omnia Plutarchus docet in eius vita, his verbis, quæ quia ad hunc locum intelligendum magnopere conducunt, ſubſcribemus. γράφει νόμον εἷς τῶν δημάρχων Μανίλιος (Μάλλιος legitur in libris quos vidi omnibus) ὅσης Λεύκολ- F λος ἄρχει χώρας καὶ δυνάμεως, Πομπήϊον παραλαβόντα πᾶσαν. προσλαβόντα δὲ καὶ Βιθυνίαν, ἣν ἔχει Γλαβρίων, πολεμεῖν Μιθριδάτῃ καὶ Τιγράνῃ τοῖς βασιλεῦσιν. ἔχοντα καὶ τὴν ναυτικὴν δύναμιν, καὶ τὸ κράτος τῆς θαλάσσης, ἐφ' οἷς ἔλαβεν ἐξ ἀρχῆς. τοῦτο δὲ ἦν ὑφ' ἑνὶ συλληβδὴν γενέσθαι τὴν Ῥωμαίων ἡγεμονίαν· ὧν γὰρ ἐδόκει μόνων ἐπαρχιῶν μὴ ἀφικνεῖσθαι τῷ προτέρῳ νόμῳ, Φρυγίας, Λυκαονίας, Γαλατίας, Καππαδοκίας, Κιλικίας, τῆς ἄνω Κολχίδος, Ἀρμενίας, αὗται προσετίθεντο μετὰ στρατοπέδων, καὶ δυνάμεων, αἷς Λεύκολλος G κατεπολέμησε Μιθριδάτην καὶ Τιγράνην. Manilius, inquit, vnus e Tribunis pl. legem fert, vt prouincia tota cui Lucullus præfuiſſet, omnéque illius imperium Pompeio tranſmitteretur: adiungeretur etiam Bithynia, quæ Glabrioni obuenerat: itáque bellum aduerſus reges Mithridatem & Tigranem adminiſtraret. hoc amplius, claſſem quoque & copias omnes nauales haberet, quas initio belli maritimi habuerat. quodquidem aliud nihil erat, quàm ad vnum vniuerſum planè Romanorum imperium deferri. quas enim ſolas ſuperiore lege prouincias non videbatur habuiſſe, Phrygiam, Lycaoniam, Galatiam, Cappadociam, Ciliciam, Colchidem ſuperiorem, Armeniam, hæ omnes adiunctæ atque attributæ ſunt, vnà cum exercitu & copiis, quibus Lucullus Mithridatem & Tigranem reges deuicerat.

B *Obſoleuit iam iſta oratio.* Reiecta ac repudiata eſt. tranſlatè dicitur ab iis, quæ ex vſu remota reiiciuntur.

Contra virum fortem A. Gabinium. Tribunum pleb. qui legem tulit de adminiſtratione belli maritimi Pompeio mandanda. Extant apud Dionem Gabinij & Catuli orationes contrariæ. idémque Dion & præterea Plutarchus auctores ſunt, legem magna Senatus diſſenſione latã eſſe: & alterũ C Conſulem eùm vehementius legi refragaretur, propè à plebe diſcerptum fuiſſe. Catulum quidem ſumma contentione primùm repugnaſſe: ſed poſtea cognito tanto populi ſtudio atque voluntate, deſtitiſſe. Cicero autẽ in Orat. pro Cornelio, apud Aſconium, & ipſe quoque Aſconius L. Trebellium Tribunum pleb. pertinaciter interceſſiſſe ſcribunt, Senatuíq; promiſiſſe, moriturum ſe antè, quàm illa lex perferretur: eùm Aulus Gabinius introuocare tribus cœpit, vt Trebellio magiſtratum abrogaret: & D aliquandiu Trebellium ea re non perterritum adfuiſſe, perſtitiſſéque in interceſſione, quòd omnia magis, quàm perſeueraturũ eſſe Gabiniũ, arbitrabatur. ſed poſtquã x & vii. tribus rogationem accepeiũt, & vna mens eſſet populi qui ſupererat, vt iuſſum cõficeret, remiſit interceſſionẽ Trebellius: atq; legem Gabinius de piratis perſequendis pertulit. Qua de re etiam Dion eodem loco meminit.

Ex hoc ipſo loco. Ex ſuperiore loco, ex Roſtris.

Legati, Prætores, Quæſtoréſq; capiebantur. De Le- E gatis & Prætoribus ſuprà dictum eſt: de Quæſtoribus nihil compertum habeo.

Commeatu & publico & priuato. Puto me iam ſ. dixiſſe tũ ex Plutarcho, tũ ex Appiano, ante conſtitutũ Pompeij imperiũ ſummã Romæ fuiſſe rei frumẽtariæ caritatẽ & inopiam. Dion autẽ li. XXXVI, ſic ſcribit, οὔτε γὰρ ἄλλο τι τῶν ἐπακτῶν ἐφοίτα σφίσι, καὶ ἡ σιτοπομπεία παντελῶς ἀπεκέκλειστο.

Vt neque priuatam rem. Mercatores nauigare non auderent.

F *Neque publicam iam obire.* Magiſtratus qui in prouincias mittebantur, proficiſci non auderent.

Satis latè quondam mare tenuiſſe dicitur. Quàm latè docet Dionyſius Hal. lib. I. Antiquit. I. his verbis, Ἀθηναῖοι μὲν γὰρ αὐτῆς μόνον ἦρξαν τῆς παραλίου, δυοῖν δέοντα ἑβδομήκοντα ἔτη, καὶ οὐδὲ ταύτης ἁπάσης, ἀλλὰ τῆς ἐντὸς Εὐξείνου τε πόντου, καὶ τοῦ Παμφυλίου πελάγους, ὅτε μάλιστα ἐν θαλάσσῃ ἐκράτουν. i. Athenienſes enim ipſius tantùm oræ maritimæ dominatum annos duodeſeptuaginta tenuerunt: ac de G illius quidem totius, ſed intra Euxinum Pontum & Pamphilum pelagus: quo tempore maximè maritimis viribus pollerent.

Permultum claſſe maritimíſque rebus. De Carthaginenſibus Appianus in Libyco ſic ſcribit: καὶ δυναστεύοντες ἤδη Λιβύης ἐκράτουν, καὶ πολλῆς θαλάσσης ἐκδήμους τε πολέμους ἐστράτευον ἐς Σικελίαν, καὶ

Σαρ-

Σαρδὼ, καὶ νήσους ἄλλας, ὅσαι τῇδε τῆς θαλάσσης εἰσὶ, καὶ ἐς Ἰβηρίαν. πολλαχῆ δὲ καὶ ἀποικίας ἐξέπεμπον. ἥ τε ἀρχὴ αὐτοῖς ἐγένετο δυνάμει μὲν ἀξιόμαχος τῇ Ἑλληνικῇ, περιουσίᾳ δὲ μετὰ τὴν Περσικήν. Id eſt, Cúmque iam magnam potentiam adepti eſſent, Libyam ſubiugarunt, maritque magnam poſtenti & longinqua bella gerebant in Sicilia, Sardinia, aliiſque inſulis quæ ſunt in illo mari, etiam in Hiſpania, multáque in loca colonias mittebant. ac potentia quidem hæc illorum fuit, vt cùm viribus quidem Græcorum potentiam æquarent, opibus ſecundū Perſas excellerent. Hæc ex verſione noſtra, quàm magno ſtudio inſtitutam reliquimus, quòd Appiani libros & mendis refertos, & magna ex parte ex Plutarchi παραλλήλοις deſcriptos perſpeximus. Quod ſanè vehementer admirati ſumus, cùm eadem ætate ambo fuerint: neque Plutarchi vllam Appianus mentionem faciat.

Non Rhodiorum. De Rhodiis Strabo lib. XIV his verbis: θαυμαστὴ δὲ ἡ εὐνομία, καὶ ἡ ἐπιμέλεια πρός τε τὴν ἄλλην πολιτείαν καὶ τὰ ναυτικὰ, ἀφ᾽ ἧς ἐθαλαττοκράτησε πολὺν χρόνον, καὶ τὰ λῃστήρια καθεῖλε. id eſt, Mirifica autem iuris legúmque conſtitutio, & cura tum de aliis quibuſque Reip. partibus, tum de rebus maritimis: ex quo factum eſt, vt diu maris imperium tenuerit, & piratas profligarit.

Non modò vtilitatis. Interceptis vectigalibus.

Sed etiam dignitatis. Ereptis XII. ſecuribus, captis quibuſdam Legatis, Quæſtoribus, & Prætoribus.

Antiochum regem claſſe Perſénque ſuperarunt. Antiocho apud Thermopylas victo & Græcia expulſo, C. Liuius præfectus Romanæ claſſis adiuuante Eumene rege Aſiæ Polyxenidam Antiochi præfectum ad Coryeum portum nauali prælio vicerunt, tredecim naues ceperunt cum milite ac remige, X demerſerunt. Anno inſequente L. Æmylius Regillus, qui Liuio ſucceſſerat, eundem Polyxenidam ad Myoneſum nauali prælio vicit, XLII nauibus in ea pugna potitus: quarum XIII captæ in poteſtatem ipſius venerunt, cæteræ incenſæ aut demerſæ. Hæc ex Liuio libro XXXVI & XXXVII. De Perſe nauali pugna ſuperato apud Plutarchum nulla ſuſpicio. quin potius ſcribit Perſen apud Oreum cum Romanis prælio nauali proſperè decertaſſe, & XX naues onerarias cepiſſe, alias merſiſſe quæ frumento onuſtæ erant, & hoc amplius quatuor quinqueremibus potitum eſſe.

Omnibúſque naualibus pugnis Carthaginenſes. Annis à Carthagine condita ſeptingentis Romani Siciliam eis ademerunt: poſt Sardiniam ſecundo bello Punico Hiſpaniam: & cum maximis copiis inter ſe bellarent, Pœni duce Annibale Italiam annos quindecim perpetuos: Romani duce P. Scipione maiore Libyam populati ſunt, donec Carthaginenſibus imperij ſummam, naues, elephantos ademerunt, & ſtipendium ipſis imperarunt. Secundæ induciæ inter Romanos & Carthaginenſes ad L. annos durarunt: donec illis diſſolutis tertium & poſtremum bellum inter ſe geſſerunt: quo bello Romani Carthaginem euerterunt duce Scipione minore: eámque ſuciam eſſe voluerunt. Hæc ex Appiano, quem Latinum facere inſtituebamus.

Cum mercibus atque oneribus commeabant. Deli portus ſummam eſſe opportunitatem, Strabo libro Geog. X ſcribit. ſitum enim eſſe percommodè in Aſiam ex Italia & Græcia nauigantibus: nauigan-

A tium autem frequentiam ibi mercatum quendam efficere.

Nihil timebat. Propter populi R. ſocietatem. nā paulo ante fuerat Athenienſium. at hoc tempore capta fuerat à Mithridatis ducibus, vt idem eodem libro ſcribit.

Appia iam via carebamus. M. Valerio Maximo, P. Decio Muræna coss. anno viceſimo poſt initiū Samnitici belli Appius Claudius Craſſus Cenſor, B cui poſtea Cæco fuit cognomen, Appiam viam à porta Capena vſque ad vrbem Capuam, muniendam curauit. Hoc ex Iulio Frontino. inde Brunduſium vſque munita eſt, vt Strabo docet lib. V, qui ad Tarracinam ſcribit Viam Appiam mare contingere: ἐστρωμένην μὲν ἀπὸ τῆς Ῥώμης μέχρι Βρεντεσίου. Prædones verò vniuerſum mare occuparant. quare Appiæ viæ pars maritima infeſta.

Non pudebat magiſtratus populi R. Quibus ſolis licebat in concionem aſcendere.

C *In hunc ipſum locum.* Locum ſuperiorem, qui dicebatur Roſtra. de quibus Liuius libro VIII. Naues, inquit, Antiatium partim in naualia Romę ſubductæ, partim incenſæ: roſtriſque earum ſuggeſtum in foro extructum adornari placuit: Roſtráque id templum appellatum. Ex quo loco, & altero Plinij, quem modò proferemus, intelligitur, locum ipſum in quem concionatores aſcendebant, Roſtris ornatū fuiſſe: id eſt oratores ſuper ipſis roſtris ſtetiſſe, & ex iis, de loco ſcilicet ſuperiore, concionatos eſ- D ſe. Plinius enim li. XVI de coronis roſtratis loquēs, Anteà, inquit, Roſtra nauium tribunali præfixa fori decus erant: veluti populo Rom. corona impoſita: poſtquam verò Tribunitiis ſeditionibus calcari ac pollui cœpere: poſtquam vires ex publico in priuatum magis ſinguliſq; ciuium quæri, & ſacroſancta omnia profana fecere: tum à pedibus eorum ſubiere in capita ciuium Roſtra. Liuius lib. VIII, docet ſub Roſtris partē inferiorem fuiſſe, vnde & priuati vocem mittere poterant. & lib. XXXVIII, vbi de P. E Scipionis Africani iudicio commemorat, Tribuni, inquit, in Roſtris prima luce conſederunt. Scipio reus citatus ad Roſtra ſubiit, ſilentióque facto, Hoc inquit, die cum Annibale pugnaui. Et paulo pòſt, ſub Roſtris & ſub Tribunorum pedibus reos ſtetiſſe oſtendit. Et hoc ipſum eſt, quod ſignificat Cicero ſcribens ad Atticum libro II, Poſtero autē die Cæſar, is qui olim, Prætor cùm eſſet, Q. Catulum ex inferiore loco iuſſerat dicere, Vectium in Roſtra produxit, cúmque in eo loco conſtituit, quò Bibu- F lo coſ. aſpirare non liceret.

Dolori ſuo, quàm auctoritati veſtræ. Rectiùs dolori, quàm voluntati aut cupiditati. nam dolorem ęgritudinem modo dicit ex iniuria aliqua conceptam. De iniuria autem dictum eſt iam ſuprà multis locis.

Ne legaretur A. Gabinius. Legationem eius generis intelligit, quæ non à Senatu tantùm, ſed à populo etiā mittebatur omniū maximè honorifica, ſumptu publico, vt Legatus quaſi Imperatoris vicarius G eſſet. ſed de generibus Legationū diximus in Verrina Orat. III. vnde cætera intelligentur.

Cùm cæteri ad expilandos ſocios. Lucullum, puto ſignificat, quem ſæpe in hac Oratione latenter pungit.

Qui conſilio ipſius atque periculo. Nam ſi quam exercitus offenſionem accepiſſet, eius offenſionis culpa Legiſlatori & auctori adſcripta fuiſſet.

Anno proximo Legati eſſe potuerunt. Significat hûc morem fuiſſe, vt ne ij qui Tribuni pl. fuiſſent, Legati anno proximo iis eſſent Imperatoribus, qui Tribunis illis conſtituti fuiſſent.

Sunt tam diligentes. In retinendo more maiorum, quo Tribunis pleb. Legatis anno pòſt eſſe non licebat.

Etiam præcipuo iure eſſe deberet. Notanda locutio. nam hoc ipſum eſt, quod vulgò dicimus, Priuilegiũ aliquod habere.

Ego me relaturum eſſe profiteor. Quomodo? cùm Conſules in vrbe eſſent, & ei qui cum maiore poteſtate eſſet potiſſimum Senatus conſulẽdi ius eſſet: vt ſcribit Varro apud Gellium libro XIV. Hoc eſt quod modò ſignificat, cùm ait, Neque me impediet cuiuſquam Quirites inimicum edictum. Oſtendit enim edicturos Conſules, ne quis minore cum imperio Senatum habeat. Prætores autem abſentibus Conſulibus Senatum habuiſſe Cicero declarat in Epiſtola ad Plancum libro X: Placuit nobis vt ſtatim ad Cornutum Prætorem vrbis literas deferremus, qui quòd Conſules aberant, Conſulare munus ſuſtinebant more maiorum. Senatus eſt continuò cõuocatus, frequénſque conuenit, &c.

Veſtrum ius beneficiúmque defendam. Ius Præturæ ſignificat, & beneficium magiſtratus à populo accepti. nam Prætoribus quoque ius erat ad Senatum referendi, vt modò diximus.

Præter interceſſionem. Varro apud Gellium eo quẽ ſuprà dixi loco ſcribit intercedendi ne Senatuſconſultum fieret ius fuiſſe iis ſolis, qui eadem poteſtate, qua ij qui Senatuſconſultum facere vellent, maioréve eſſent.

Si quid de eo factum eſſet. Valerius Maximus eodem prorſus modo, in lib. VIII, cap. XVI. Plutarchus ſic, Κάτλου δὲ κατὰ τοῦ νόμου προσελθόντος πολλὴν μὲν αἰδούμενος ὁ δῆμος ἡσυχίαν παρέσχεν, ἐπεὶ δὲ πολλὰ μετὰ τιμῆς ἀνεπιφθόνως ὑπὲρ τοῦ Πομπηίου διελθὼν, συνεβούλευε φείδεσθαι, καὶ μὴ προβάλλειν τὸν τοιοῦτον ἄνδρα κινδύνοις ἐπαλλήλοις καὶ πολέμοις. ἢ τίνα εἶπεν ἕξετε ἄλλον, ἂν ἀπολέσητε τοῦτον, ἐκ μιᾶς γνώμης ὑπεφώνησαν ἅπαντες, σεαυτόν. ὁ μὲν οὖν Κάτλος, ὡς οὐκ ἔπειθεν, ἀπέστη. id eſt, Cùm autem Catulus contra legem diceret, populus ipſum reueritus diu cum ſilentio attendit. Vbi verò multa largè & honorificè de Pompeio loquutus ſententiam dixit, Conſeruandum, neque obiiciendum periculis ac bellis continentibus talem virum: alioqui Quem, inquit, alium habituri eſtis, illum ſi amiſeritis? omnes vna voce acclamarunt, Teipſum. Catulus igitur, cùm perſuadere non poſſet, deſtitit.

Semper in pace conſuetudini, in bello vtilitati. Huius rei exemplum ſuppeditat hiſtoria de C. Mario apud Valerium Max. Duas, inquit, Camertium cohortes, mira virtute vim Cimbrorum ſuſtinentes in ipſa acie aduerſus conditionem fœderis ciuitate donauit: quod quidem factum & verè & egregiè excuſauit, dicendo inter armorum ſtrepitum verba ſe iuris ciuilis exaudire non potuiſſe. Lege eundem Valerium libro VII, cap. De neceſſitate.

Duo bella maxima, Punicum & Hiſpanienſe ab vno Imperatore eſſe confecta. Dicit P. Scipionem Æmylianum, qui cùm Ædilitatem peteret, & per decem annos Conſul fieri non poſſet, legibus ſolutus eſt: & Conſul creatus, extra ſortem in Africam miſſus, Carthaginem vrbem expugnauit ſeptingenteſimo anno, quàm erat condita. poſteà cùm vitio ducum bellum Numantinum non ſine publico pudore duraret, delatus eſt vltrò Scipioni Africano à Senatu populóque Romano Conſulatus: quem cùm ille capere, ob legem quæ vetabat quenquam intra decem annos iterum Conſulem fieri licere, minimè vellet: ſicuti priori Conſulatu legibus ſolutus eſt. & quarto decimo anno poſt Carthaginem deletam Numantiam cepit, captámque deleuit.

Idem cum Iugurtha, idem cum Cimbris, idem cum Theutonis bellum adminiſtraret. De bello Iugurthino confecto à C. Mario Conſule. & Iugurtha victo L. Syllæ Quæſtori tradito, nota eſt hiſtoria ex Iugurthino Salluſtij. Liuius tradit, Iugurta in C. Marij triumpho ducto, & cum duobus filiis in carcere necato, decretam ei prouinciam Galliam fuiſſe propter Cimbrici belli metum, qui bellicoſis ſe Teuthonis cõiunxerant. duobus deinde præliis eos hoſtes deleuiſſe, in quibus cæſa traduntur hoſtium ducenta millia, capta nonaginta: Marium abſentem quintùm Conſulem creatum, triumphum oblatũ, donec Cimbros viciſſet, diſtuliſſe: deinde iuſſu Q. Catuli Proconſulis exercitu, prælio eos viciſſe, in quo cæſa traduntur hominum centum quadraginta millia, capta ſexaginta. Cæſar Commenta. de bello Gal. I, ſcribit Cimbris & Theutonis à C. Mario pulſis, exercitum non minorem laudem, quàm ipſum imperatorem meritum fuiſſe.

Adoleſcentulum priuatum. Annos tres & viginti natum. de hiſce omnibus cognoſce infrà.

Cuius à ſenatorio gradu ætas longè abeſſet. In hanc ſententiam Plutarchus ita ſcribit. Δῆλον δ᾽ ἐστὶν, ὅτι καὶ βουλῆς ἂν ἐθελήσας τότε ῥᾳδίως ἔτυχεν. ἀλλ᾽ οὐκ ἐσπούδαζεν ὥς λέγουσι, τὸ ἔνδοξον ἐκ τοῦ παραδόξου θηρώμενος. οὐ γὰρ ἦν θαυμαστὸν, εἰ πρὸ ἡλικίας ἐβούλευε Πομπήιος, ἀλλ᾽ ὑπερλαμπρὸν, ὅτι μηδέπω βουλεύων ἐθριάμβευε. τοῦτο δ᾽ αὐτῷ καὶ πρὸς εὔνοιαν ὑπῆρξε τῶν πολλῶν οὐ μικρόν. id eſt, Conſtat eum, ſi voluiſſet, facilè in Senatum legi potuiſſe. ſed id non ſtuduit (vt aiũt) quippe rem glorioſam ex minus glorioſa captans. neque enim magnum erat, ſi Pompeius ante ætatẽ in Senatum legeretur: ſed hoc perinſigne fuit, quòd nondum in Senatum lectus triumphabat. Hoc autem ei ad populi beneuolentiam conciliandam non parum conduxit. Quæ verò legitima hæc ætas fuerit, mihi non ſatis conſtat. niſi fortè cum ſenatores ex magiſtratibus legerentur. primus autem magiſtratus Quæſtura fuerit, annum poſt Quæſturam, dicamus fuiſſe Senatorium. Cicero Philipp. V. C. Cæſarem C. F. Pontif. Proprær. Senatorem eſſe, ſententiámque loco Prætorio dicere, eiúſque rationem, quæcunque appetet, ita haberi, prout haberi lege liceret, ſi anno ſuperiore quæſtor fuiſſet.

Equitem R. triumphare. Florus in Epit. Cn. Pompeius, inquit, in Africa Cn. Domitium proſcriptum & Hieram regem Numidarum bellum molientes victos interemit: & XXIV annos natus adhuc Eques R. quod quidem nemini contigerat, ex Africa triumphauit. quod idem ſcribit Plinius libro VII.

Duo Conſules clariſſimi. Lepidus & Catulus. patet ex Floro & Appiano.

Ad bellum maximum. Sertorianum. infrà. Sed Cicero plerunque ad tempus loquitur, vt Philippica XI, De Cn. Pompeij imperiis, ſummi viri atque omnium principis, Tribuni pleb. turbulenti tu lerunt

tulerunt.nam Sertorianum bellum à Senatu priua-
to datum eſt,quia Conſules recuſabant:cùm L.Phi-
lippus pro Conſulibus ſe eum mittere dixit, non
pro Conſule.

L. Philippus. Orator, de quo Cicero cum multis
locis,tum in Bruto his verbis, Duobus igitur ſum-
mis Craſſo & Antonio L. Philippus proximus ac-
cedebat,ſed longo interuallo tamen proximus. Et
paulo pòſt,Sed tamen erant ea in Philippo,quæ qui
ſine comparatione illorum ſpectaret, ſatis magna
diceret,&c.

Pro Conſule,ſed pro Conſulibus mittere. Hac de re
Plutarchus in Pompeij vita ſic ſcribit, ὅτε καὶ φασὶν ἐν
συγκλήτῳ πυνθανομένου τινὸς καὶ θαυμάζοντος, εἰ Πομ-
πήϊον ἀνθύπατον οἴεται δεῖν ἐκπέμψαι φίλιπ-
πος, οὐκ ἔγωγε φάναι τὸν φίλιππον, ἀλλ' ἀνθ' ὑπάτων
ὡς ἀμφοτέρους τοὺς τότε ὑπατεύοντας οὐδενὸς ἀξίους
ὄντας. id eſt, Quo tempore etiam aiunt in Senatu
quærente quopiam & admirante,ſi Philippus Pom
peium Proconſule mittendum exiſtimaret: reſpon-
diſſe Philippum,ſe non pro Conſule, ſed pro Con-
ſulibus mittere:quaſi vtronque eorum qui tum Cõ-
ſules erant,pro nihilo haberet. Ex hoc autem loco
intelligi poteſt,quod puto me alibi dixiſſe,Procon-
ſules non eos dici tantum qui ex Conſulatu in pro-
uinciam cum imperio Conſulari mittuntur: ſed eos
omnes qui quamuis Conſules non fuerint, tamen
cum eo imperio mittuntur. vt in libro de Legibus
I, L. Gellius ex Prætura Proconſule in Græciam
miſſus dicitur. Athenis, inquit, audire ex Phædro
meó memini Gellium familiarem tuum, cùm Pro-
conſule ex Prætura in Græciam veniſſet, Athenis
philoſophos in locum vnum conuocaſſe,&c. Atque
vt noſtram ſemel de Proconſulibus & Proprætori-
bus ſententiam exponamus, ſic arbitramur: cùm
antiquitus auctis imperij finibus Prætores crearen-
tur, qui in prouincias ſummo cum imperio mitte-
rentur (de quibus apud Liuium frequens eſt men-
tio) inſtitutum tandem fuiſſe,vt qui Romæ Conſu-
latum aut Præturam geſſiſſent, ij anno inſequenti
in prouincias eodem cum ſummo imperio mitte-
rentur:quæ iccirco Conſulares & Prætoriæ voca-
bantur. quarum illæ biennium obtinebantur, hæ
annum vnum: vt teſtis eſt hic ipſe in prima Philip-
pica. qui verò ex Conſulatu prouinciam obtine-
bant,Proconſules,ſiue Proconſule: qui ex Prætura,
Proprætores,ſiue Proprætore dicebantur. De Pro-
conſulibus quidem nemini dubium id eſſe arbitra-
mur: de Proprætoribus verò quoniam dubi-
tare nonnullos animaduertimus, teſtimoniis
confirmandum videtur. Cicero lib. De diuina. II,
Bellicam rem adminiſtrari maiores noſtri niſi auſ-
picato noluerunt:quam multi anni ſunt, cùm bella
à Proprætoribus & Proconſulibus adminiſtrantur,
qui auſpicia non habent? Quin igitur Gabinius qui
ex Conſulatu Syriam obtinuit, Proconſul: quin
Verres qui ex Prætura Siciliam,Proprętor dici poſ-
ſet, dubitaturum neminem exiſtimamus. Atenim
Prætor hic perpetuò nominatur. Ita eſt:ſed aut Prę-
turam magiſtratum eſſe annuum negemus, aut per
abuſionem id dici fateamur,neceſſe eſt. Repugnant
enim Præturam Verris eſſe annuam, & Verrem Prę
torio imperio tum Romæ,tum in Sicilia quadrien-
nium præfuiſſe. Ac nè cui mirum videatur,verbum
Prætoris pro Proprætoris vſurpari,locum ex Verri-
na IIII,ſubſcribemus,in quo & Conſul pro Procon
ſul, & Prætor pro Proprætor perſpicuè vſurpatur:

A Cùm id quod omnes intelligebant diceret Hera-
clius,legem eſſe Rupiliam, quam Prætor Rupilius
ex s.c. de decem Legatorum ſententia dediſſet,hoc
omnes ſemper in Sicilia Conſules Prætoreſque ſer
uaſſe,&c. Sententiam noſtram nunc ita perſpicuè
confirmabimus,vt quod amplius dubitetur, nihil
futurum ſit. Cœlius ad hunc noſtrum ſcribens libro
Epiſt. VIII,ſic ait, Itémque Senatui placere,in Cili-
ciam prouinciam inque VIII reliquas prouincias
quas Prætorij pro Prætore obtinerent,eos qui Prę-
B tores fuerunt,neque in prouincia cum imperio fue-
runt,quos eorum ex s.c. cum imperio in prouinciam
pro Prætore mitti oporteret, eos ſortitò in prouin-
cias mitti placere:& quæ ſequuntur. Videmus,opi-
nor,apertè nunc eos ipſos qui Prætorij erant, Præ-
torio imperio in prouincias mitti moris fuiſſe. In
quo tamen illud intelligendum eſt,tametſi mos id
inſtitutóque fieret,vt qui ex Prætura Conſulatúve
exirent,in prouincias Proprætorio Proconſularive
imperio mitterentur, eóque hi magiſtratus eſſent
C ordinarij: nonnunquam tamen extra ordinem tum
Proprætores, tum Proconſules mitti conſueuiſſe,
quorum imperium extraordinarium appellabatur.
velut in his duobus, de quibus modò commemo-
ratum eſt,Cn.Pompeio,& L.Gellio, quorum vter-
que cùm Conſul anteà nunquam fuiſſet, pro Con-
ſule tamen in prouinciam eſt miſſus.nam de Pom-
peio quidem apertè id Cicero vndecima Philippi-
ca teſtatur: cuius verba paulo antè deſcripſimus.
quod eodem modo intelligendum eſt in iis, qui
D cùm Conſules quidem fuiſſent, non tamen ſtatim
ex Conſulatu in prouinciam proficiſcebantur:quē-
admodum Ciceroni vſuuenit, qui quia aliquot poſt
Conſulatum annis in Ciliciam Proconſul profectus
eſt,propterea extraordinarium ſuum imperium ap-
pellat,in Epiſtola I x libri ad Atticum v. Faciam,
inquit, vt ſumma modeſtia & ſumma abſtinentia
munus hoc extraordinarium traducamus. Atque
hæc quidem de Proconſulum imperio extraordi-
E nario. A quo Proprætorum extraordinarium impe-
rium nihil omnino differre hinc intelligi poteſt,
quòd Cicero Philippica XI imperium à Senatu in
ſuam ſententiam C.Cæſari adoleſcenti, neque vllo
vnquam magiſtratu functo, delatum vt Proprætor
eſſet,extraordinarium appellat. Atenim (ait) C.Cæ-
ſari adoleſcenti imperium extraordinarium mea
ſententia dedi. Significat autem s.c. quod in Ora-
tione v perſcriptum eſt. Eiuſdemmodi fuit Cn.Pi-
ſonis imperium, de quo Salluſtius in Coniuratione
F Catilinæ ſic ſcribit: Poſtea Piſo in citeriorem Hiſ-
paniam Quæſtor pro Prætore miſſus eſt, adnitente
Craſſo,&c. Non igitur aut Proconſulum aut Pro-
prætorum perpetuò extraordinarium imperium
fuit:quemadmodum placere quibuſdam video: ſed
tum demum cùm in prouinciam aut ante Conſula-
tum Præturámve,aut non ſtatim ex Conſulatu Prę
turáve, cum imperio mitterentur. Hæc cùm ita ſe
habeant,illud tamen minimè ſilentio prætermitten
dum videtur, quoniam Prætoris vocabulo veteres
G pro eo qui exercitui præeſſet vtebantur (quemad-
modum ex Aſconio notum eſt) eos qui Ducis ex-
ercitus vicarij relicti eſſent, (quos Locumtenentes
generales Gallicè nominamus) Proprætore etiam
appellari conſueuiſſe:quod vel ex eo intelligi lice-
bit,quia Salluſtius in bello Iugurthino ſcribit Albi-
num Conſulem ad comitia profectum, Aulum fra-
trem in caſtris Proprætore reliquiſſe: quem paucis

poſt verſibus Legatum appellat.& in eodem, C.Marium in expeditionem profectum, L. Syllam Quæſtorem ſuum in caſtris pro Prætore reliquiſſe. Valerius autem Max. lib.11, cap. De diſciplina militari, L.inquit, Martius Tribunus militum, cùm reliquias duorum exercituum P. & Cn.Scipionum, quos arma Punica in Hiſpania abſumpſerant, diſperſas mira virtute collegiſſet, eorúmque ſuffragiis dux eſſet creatus, Senatui de rebus actis à ſe ſcribens, in hunc modum orſus eſt: L. MARTIVS PROPRÆTOR. Cuius honoris vſurpatione vti cum Patribus conſcriptis non placuit, quia duces à populo, non à militibus ſolerent creari. Hæc Valerius. De Proconſulum autem & Proprætorum ordinario imperio lubet Appiani verba ex libro Syriaco ſubſcribere καὶ στρατηγοὺς, inquit, ἐπὶ τῇ στρατιᾷ περιέπεμπον, οὓς αὐτοὶ καλοῦσιν ἑξαπελέκεας, ὅτι τῶν ὑπάτων δυώδεκα πελέκεσι καὶ δυώδεκα ῥάβδοις, ὥσπερ οἱ πάλαι βασιλεῖς, χρωμένων, τὸ ἥμισυ τῆς ἀξιώσεως οὗτοι δὲ τοῖς στρατηγοῖς, καὶ τὰ ἡμίσεα παράσημα. Quæ nos cùm Appianum Latinum faceremus, ſic conuertimus: Imperatores cum exercitu miſerunt, quos ipſi Sex ſecurium magiſtratus (id eſt Proconſules aut Prætores) vocant: nam cùm vtantur Conſules duodecim ſecuribus, totidémque faſcibus, quemadmodum priſci Reges: dimidium autem poteſtatis illorum magiſtratus iſti habeant: inſignium etiã partem duntaxat habent dimidiam. Atque hæc quidem vſque ad Auguſti imperium ita ſe, quemadmodum diximus, habuerunt. Hic verò prouincias ita diuiſit, vt aliæ Cæſaris, aliæ Populi dicerentur. Cæſaris, quæ validiores erant, & quas annuis (vt Suetonius ſcribit) magiſtratuum imperiis regi nec facile nec tutum erat. Has igitur ipſe ſuſcepit, in eáſque rectores mittere inſtituit viros (vt ait Strabo) tum Conſulares, tum Prætorios, tum etiam Equites. quos & ille generali nomine διοικητὰς, & Iuriſconſulti in Pandectis Præſides appellant. Nomen (inquit Macer) Præſidis generale eſt, eo quòd & Proconſules, & Legati Cæſaris, & omnes prouincias regentes licet Senatores ſint, Præſides appellantur. Vbi tamen SENATORES NON SINT cum negatione legendum videtur: vt Equites ſignificet, de quibus hoc ipſum Strabo teſtatur. Populi autem prouinciis qui præerant, Proconſules (vt ait Suetonius) dicebantur. vnde caput eſt in libro Pandectarum 1, De officio Proconſulis: quod ad populi prouinciarum ſolos rectores pertinet. Nã etſi Populus in ſuas prouincias στρατηγοὺς ἢ ὑπάτους (vt Strabo appellat) id eſt, Prætores & Conſules (quibus nominibus abuſus eſt pro Proprætores & Proconſules, vt continuò pòſt demonſtrat) tamen vtroſque Proconſulum nomine appellari ſolitos & Suetonius teſtatur, & ex Pandectarum libris facile intellectu eſt. cùm ſcilicet extraordinarium eſſet eo tempore propè omnium in prouinciis imperium. eóque generali nomine (vt paulo antè moris fuiſſe oſtendimus) Rectores omnes appellarentur. Nam, vt in eiuſdem Imperatoris vita Suetonius ſcribit, Auguſtus auctor Senatui fuit, ne magiſtratus depoſito honore ſtatim in prouincias mitterentur: & vt cura ærarij à Quæſtoribus vrbanis ad Prætorios Prætoréſve tranſiret.

Ex S.C. legibus ſolutus. Solui legibus dicuntur, quibus præcipuo iure vt ſint, neque legibus teneantur, Senatuſconſulto permittitur.

Conſul antè fieret, quàm illum magiſtratum per

A *leges capere licuiſſet.* Annos natus XXXIII plus minus vt conſtabit computanti annos à Seruilio & Pulchro COSS. quo tempore annum agebat ætatis XXIV, vt ſcribit Florus in Epitome. Licebat autem primum honorum gerere, Quæſturam ſcilicet, qui minor eſt magiſtratus, anno XXVII. ſed curulis magiſtratus is non erat. primus erat Ædilitas, cuius annus legitimus erat XXXVII. itáque Valerij locum interpretor, quem modò ſubieciam, Initia magiſtra-
B tuum à ſummo imperio cepit. At P.Scipio Africanus Ædilitatem capere poterat. Prætura gerebatur anno XL. Conſulatûs anno XLIII.

Iterum Eques R. ex S.C triumpharet? Victo Sertorio. & ita Plinius libro VII, capite De laude Cn. Pompeij, & Valerius Max. libro VIII, Eques R. inquit, Proconſul in Hiſpaniam aduerſus Sertorium pari imperio cum P.Metello principe ciuitatis miſſus eſt: nondum illum honorem auſpicatus, bis triũphauit: initia magiſtratuum à ſummo imperio ce-
C pit. Sed quomodo Equitem R. appellat. cùm Florus in Epitome Quæſtorem dicat miſſum aduerſus Sertorium, Quæſtura autem prima Senatoris adminiſtratio dicatur ab Aſconio & aliis? Huic ego quæſtioni ſic reſpondeo: non omnes qui magiſtratus gerebant, etiam curules ac maiores, Senatores fuiſſe: ſententiam tamen in Senatu eis dicere licuiſſe. nam, vt ſcribit Feſtus Pompeius, ij qui poſt luſtrum conditum ex iunioribus magiſtratum cepere, in Senatu ſententiam dicunt: non tamen Senatores vocã-
D tur antequam in ſenioribus ſint cenſi. Itaque Valerius Max. libro II, P.Craſſum triennio antè Quæſtorem factum ſcribit, quàm in Senatorium ordinem à Cenſoribus conſcriptum. quo vno modo, inquit, etiam iis qui honores geſſerant aditus in curiam dabatur. Sed melius eſt A.Gellij verba ſubſcribere, quæ ad hunc locum magnopere pertinent. Videtur, inquit, eos ſignificare, qui nondum à CESS. in Senatum lecti, Senatores quidem non erant: ſed quia honoribus populi vſi quidem erant, in Sena-
E tum veniebant, & ſententiæ ius habebant. nam & curulibus magiſtratibus functi qui nondum à Cenſoribus in Senatum lecti erant, Senatores non erant. & quia in poſtremis ſcripti erant, non rogabantur ſententias: ſed quas principes dixerant, in eas deſcendebant. Hoc ſignificabat edictum, quo nunc quoque COSS. cùm Senatores in curiam vocant, ſeruandæ conſuetudinis cauſa tranſlatitio vtuntur: Senatores, quibúſque in Senatu ſententiam dicere licet. hæc Gellius. Huius autem edicti mentionem
F Liuius facit in lib. XXIII. Conſules, inquit, edixerunt, quoties Senatum vocaſſent, vti Senatores, quibuſq; in Senatu dicere ſententiam liceret, ad portam Capenam conuenirent. Quo in libro, paulo ſuprà, ea quæ modò dicebamus planiſſimè confirmat. Dictator, inquit, recitato vetere Senatu, inde primum in demortuorum locum legit, qui poſt L. Æmylium & C. Flaminium Cenſores curulem magiſtratum cepiſſent, necdum in Senatum lecti eſſent, vt quiſq; eorum Senator primus creatus erat. Tum legit, qui
G Ædiles, Tribuni, & Prætores, Quæſtoréſve fuerant. Idem lib. XXXVI, P. Cornelius cos. edixit, qui Senatores eſſent, quibúſque in Senatu ſententiam dicere liceret, quique minores magiſtratus eſſent, ne quis eorum ab vrbe abiret, &c.

A Volis cõprobatam ſemper eſſe. Vos ſemper illorũ conſilium ſequutos, cùm hæc in illo præter conſuetudinem & maiorum inſtituta conſtituebant.

Præſertim

Præſertim cùm iam ſuo iure. Suo iure, ſine illorum A auctoritate:& quaſi iam iſtorum auctoritati minus eſſet obnoxius, quam leuem euentus eſſe iudicauit.

Difficile eſt in Aſia. Cùm & procul à vobis remoti ſint,& in locis verſentur opulentiſſimis.

Cilicia, Syria. Hoc amplius veteres, & impreſſi nonnulli. Cilicia, Lycia Syria : quod non reiicio. nam facilè ob ſimiles propinquas ſyllabas prætermitti potuit.

Veſtrum imperatorem. Enallage, pro Veſtros im- B peratores.

Propter multitudinem. Quales enim plerique ſunt tales eſſe omnes exiſtimantur.

Nemo arbitrabatur. Arbitratur, omnes alij libri: & ſic emenda.

Hoc anno cum imperio miſimus. Glabrionem ſignificare videtur, qui ſucceſſor Lucullo miſſus fuerat.

Vrbes iam locupletes. Senſus eſt, Vrbes iam locupletes omni ſtudio à rapacibus & auaris magiſtrati- C bus requiruntur, quæ bello laceſſantur, & quibus detur occaſio belli aduerſus nos excitandi, vt poſtea feneſtram apertam habeant ad eas vrbes, vt pote hoſtiles, expilandas ac diripiendas.

Tribuni militum. Singulis legionibus, quæ ſex millium militum erant, ſeni præficiebantur: qui interdum populi ſuffragiis interdum Imperatorum beneficio creabantur.

Manus, oculos, animum. Alludere videtur ad Sophoclis præceptum, de quo lib. De offic. I ſic com- D memorat, Pericles cùm haberet collegam in Prætura Sophoclem poetam, hique de communi officio conueniſſent, & caſu formoſus puer præteriret, dixiſſétque Sophocles, O puerum pulchrum Pericle, ait, At enim Prætorem Pericle decet non ſolùm manus, ſed etiam oculos abſtinentes habere.

Videbat enim populus R. Reſtituo, Populum Romanum. eſt enim ſenſus, Ora maritima videbat pecuniam publicam & vectigalem non referri in æ- E rarium, vt populi R. vniuerſi fieret, ſed à paucis ciuibus potentioribus interuerti: cùm alij Imperatores ante Pompeium in maritimas regiones mitterentur.

P. Seruilius. Cognomento Iſauricus: qui annos ab hinc XIII Conſul cum Appio Claudio fuit: quo anno Sylla Dictaturam depoſuit, vt Appianus auctor eſt. Is Proconſul in Cilicia Iſauros domuit, cum Prædonibus aliquoties conflixit, arces eorum validiſſimas Phaſelim & Olympũ euertit: Iſaurúmque ipſam Ciliciæ arcem ſuſtulit: vnde Iſauricus B cognominatus eſt. Strabo libro XVI, & Florus in Epit.

Eſt C. Curio. C. Scribonius Curio, qui cum Cn. Octauio Conſul fuit annis ab hinc decem. Proconſul Dardanos in Thracia domuit. Florus.

Cn. Lentulus. Qui cum L. Lucullo Conſulatum geſſit ſex ab hinc annis. Conſul cum Spartaco pugnauit. Plutarchus.

Hac poteſtate Prætoria. Quæſtura de pecuniis repet.

C *Qui huic loco templóque præſident.* Plinius libr. XXXIV, cap. De ſtatuis, tres Sibyllæ ſtatuas iuxta Roſtra fuiſſe tradit: vnam quam Sex. Pacuuius Taurus AEdilis pl. reſtituit: duæ, quas M. Meſſala. Et eodem rurſus lib. aliquanto pòſt Herculis ſtatuam nominat, tunicati, Eleo habitu, torua facie, &c. Suetonius autem in Iulio ſimulachrum Veneris genitricis pro Roſtris fuiſſe teſtatur.

Noſtra illa laborioſiſſima vitæ ratione. In priuatorũ periculis propulſandis. Idcirco initio dialogi De D oratore hãc vitæ rationem in cauſis agendis occupatam, ambitionem appellat. Si infinitus, inquit, forenſium rerum labor, & ambitionis occupatio decurſu honorum etiam ætatis flexu conſtitiſſet.

Mihi nõ neceſſarias, vobis non inutiles. Quid ſignificat? Tacitè, opinor, Lucullo & aliis, qui hoc anno vel cum imperio, vel cum Legatione in Aſiam miſſi ſunt, quorúmque ſimultates ſubiturum ſe ob hanc cauſam intelligit, denũtiat fore: vt per earum ſimul- E tatum cauſam, eos in iudicium adducat, & plurimas res ab iis minus honeſtè geſtas patefaciat.

M. T. CICERONIS.

PRO C. RABIRIO PERDVELLIONIS REO, ORATIO XVIII.

Argumentum huius orationis petendum eſt ex Obſeruationum noſtrarum lib. II. *Cap.* VIII.

COMMENTARIVS.

QVIRITES. Hoc vocabulo vtebantur oratores in Comitiis vel tributis vel cẽturiatis, in quibus iudex populus ſuffragia ferebat.

Periculis. Hoc verbum vſque eò vſitatum erat in iudiciis, vt etiam pro inſtrumentis cauſſarum, hoc eſt literis, tabulis & quibuſuis ſcripturis vſurparetur. Vnde Cic. Verr. IV. pericula magiſtratuum dixit committi ſcribis.

Capitis, famæ, fortunarum. Perduellionis damnati virgis cæſi & vnco per vrbis vias tracti, ad extremũ cruci, ſeruorum inſtar, ſuffigebantur.

Dignitas hominis. Rabirium Senatorij ordinis fuiſſe, teſtatur Dio lib. XXXVII.

Perpetua conſuetudo. Semper Cicero defendere ſolitus eſt. Vnicum C. Verrem, qui Prætor Siciliam expilarat, accuſauit. Maxima autem & gloria paritur & gratia defenſionibus, eóque maior ſi quando accidit vt ei ſubueniatur qui potentis alicuius opibus circumueniri vrgeríque videatur, inquit Cic. de Off. II.

Conſulatus ipſe. Egit hanc cauſam Cicero Conſul, egit & aliquanto poſt L. Murenæ cauſſam: prætor A. Cluentium defendit. Ædilis deſignatus Verrem accuſauit. Notanda conſuetudo, vt quamuis ſummis magiſtratib. fungentes tamen priuatorum cauſſas agerent.

Iuſtæ inimicitiæ. Nam Labienus eius accuſator iniuſta de cauſa Rabirio inimicus erat, quaſi Saturninum ipſius patruum interfeciſſet.

Summum auxilium. Significat S. C. extremæ neceſſitatis: de quo in libello de Senatuſconſultis abundè diximus.

Conſenſu bonorum. Significat conſenſionem eorum qui Conſulum imperio armati Saturninum è Capitolio egredientem oppreſſerunt.

Senectus. Annis abhinc XXXVI. Saturninum interfecerat. Si iam tum Senator erat, annum nunc agit ſexageſimum ſextum. nam Senatoria ætas annorum fuit XXX. Sed ſolitudinis verbum addidit oratoriè ad inflectendos populi animos, ad miſerationem quaſi afflicti & innocentis rei, cùm tamen à Principib. ciuitatis defenderetur. Nam ſolitudo dicitur eorum qui ab omnibus derelicti ſunt.

Suam ſalutem. Callidè ſuſpicionem iniicit inſidiarum à Labieno accuſatore.

Seditionum vias. Qualis illa ſeditio fuit, quam Saturninus tribunus pl. ſeditioſus ac turbulentus annis abhinc ſex & triginta excitauit.

Summum in COSS. *imperium* Fuere quidem Conſules cum ſummo imperio ſi reliquos magiſtratus

A ſpectemus, ſed ſumma imperij vis fuit penes populum: quia reſp. R. ex tribus generibus temperata erat, plurimúmque omnium democratia valebat. Fuit quidem in Conſulib. monarchiæ ſpecies, in ſenatu, Ariſtocratiæ, ſed penes populum ſumma vis imperij manebat. nam vt Dionyſ. Halic. ſcribit lib. IV. Vetus lex fuit, vt populus magiſtratus crearet, leges iuberet, bellum aut pacem decerneret. Sed vbi S. C. vltimæ neceſſitatis factum erat, vniuerſa populi poteſtas ad COSS. transferebatur. Cic. in ea poſt

B redit. in Senatu: Maiores noſtri cùm Regum poteſtatem non tuliſſent, ita magiſtratus annuos creauerunt vt conſilium ſenatus Reip. præponerent ſempiternum. Huius ordinis auctoritate vti magiſtratus & quaſi miniſtros grauiſſimi conſilij eſſe voluerunt.

Poſt hominum memoriam. Id eſt, hac hominum memoria, vel quantum hujus ætatis homines meminiſſe poſſunt. Vetus locutio eſt illarum ſimillima,

C poſt homines natos, poſt vrbem conditam, poſt ſacra conſtituta.

Dimicatione capitis. Quod ſuperius dixerat, Periculo capitis. Capitale iudicium dicebatur, quo damnatus vel ciuitatem vel libertatem amittebat. ſed nunc propriè & Latinè dicitur quia perduellionis & parricidij damnatis vita adimebatur, alio crimine damnatis vita concedebatur.

Pacem ac veniam. Formula precationis Pontificialis, vt Seruius teſtatur. Pax petitur à Diis vt ſint

D placati, venia vt ſint propitij. Virgil. lib. I. Orantes veniam templum clamore petebant. Plautus in Trinummo: Larem corona noſtrum decorari volo. Vxor venerare vti nobis hæc habitatio bona, fauſta, felix, fortunatáque eueniat. Qui placare volebant Deos, limina templorum oſculabantur, interdum poſte caput tundebant. Tibullus lib. I. eleg. 2.

Non ego ſi merui dubitem procumbere tẽplis
  Et dare ſacratis oſcula liminibus.
Non ego tellurem pedibus perrepere ſupplex
E Et miſerum ſancto tundere poſte caput.

Cic. pro Fonteio: Illi in bellis gerendis à Diis immortalibus pacem ac veniam petunt. Liuius li. 3. vnã opem ægris corporibus relictam ſi pax & venia à Diis immortalibus impetrata eſſet.

Opt. Max. Cic. I. de nat. Deor. Iupiter antè optimus id eſt beneficentiſſimus quàm maximus dicebatur quia maius eſt certéque gratius omnibus prodeſſe quàm opes maximas habere.

Ad Deorum numen. Sic in ea poſt red. ad Quir.

F Vobis qui apud me Deorum immortalium numen ac vim tenetis.

Mani-

Manibus ſuffragiiſque. Caſſia lex tabellaria dicitur à Cicerone vindex tacita libertatis, principium iuſtiſſimæ libertatis. Permiſit enim populus vt in iudiciis omnibus perduellione excepto, ne voce vt antea, ſed per tabellam ſuffragium ferret, atque ita quod ſentiret liberè declararet. Poſtea lata lex Cornelia eſt, quæ idem quoq; in perduellionis iudicio permiſit.

Curriculum. Iampridem reponendum cenſui, circulum, tranſlatè ab agitatoribus qui ex campo in gyrum equos in verturas adigunt.

Semihora. Dies naturalis eſt tempus ab exoriente ſole ad occaſum ſolem: Nox tempus ab Occidente ſole vſque ad Orientem. Dies ciuilis eſt tempus vno cœli ambitu peractum, diem & noctem naturalem continens, hunc Romani mediis noctibus definiebãt. Ita ſemper æqualis apud illos fuit à media nocte ad mediam inſequentem. Dies itémq; nox naturalis diuiſa eſt antiquiſſimis temporibus in partes æquales duodenas, quas Horas appellarunt: vnde accidebat vt æſtiuorum dierum horæ longiores eſſent, noctium verò contractiores, viciſſimq; hybernorum dierum breuiores, noctium verò longiores ſolo excepto æquinoctio, in quo æquales ſunt horæ quales xxiv, ciuilem diem complent. Ciuilium enim dierũ ſemper xxiv. horæ fuerunt à media nocte ad mediam inſequentem. Agell. lib. iii. cap. ii. Macrob. Satur. i. c. iii. & Cenſorin. de die nat.

De locis religioſis ac lucis. In lucis erant, vt ait Plinius, numinum templa, priſcóq; ritu Deo præcellẽtem arborem dicabant, nec magis auro fulgentia atque ebore ſimulacra quàm lucos & in iis ſilentia ipſa adoramus. Cic. de legib. ii. ſcribit, moris fuiſſe vt in fundi villæq; conſpectu lucus eſſet, in eóq; latum religio, quos certis diebus Domini & famuli colebant.

Iurati iudices. Moris erat vt Iudices, antequàm tabellam ferrent iurarent ſe ex animi ſui ſententia iudicaturos. Prætor qui eos cogebat, non iurabat, quoniam quo die magiſtratum inierat in leges iurauerat.

Peculatu facto. Peculatus eſt crimen pecuniæ publicæ expilatæ.

Tabulario. Locus in quo tabulæ publicæ recondebantur. Liuius xliii. Cenſores ex templo in atrium libertatis adſcenderunt, & ibi ſignatis tabulis publicis, clauſóq; tabulario, & dimiſſis publicis ſeruis. Tacitus lib. xiii. Princeps curam tabularum publicarũ à Quæſtoribus ad præfectos tranſtulit.

C. Curtius. Legendum, Curius: nam C. Curius Rabiria huius ſororem in matrimonio habuit, ex qua Curius natus eſt qui ab hoc Rabirio auunculo ſuo adoptatus dictus eſt, C. Rabirius Curianus.

Familiaris funeris. Prætoris edictum fuit, ne in ius vocare liceret qui funus familiare duceret, iuſtave mortuo faceret. l. 2. D. de in ius voc.

Legem Fabiam. Ne quis ſeruum alienum inuito vel inſciente domino celaret, vinctum haberet, emeret ſciens dolo malo. l. pen. & vlt. D. ad leg. Fab. de plagiar.

In iudicium vocarit. Ordo accuſationis hic fuit poſtulabatur aliquis, legibus interrogabatur, reus fiebat, in iudicium vocabatur, accuſabatur. Sed diem dicere Tribunorum pl. erat proprium qui ad populum accuſabant: quod priuatis hominibus nõ licuit.

Lex Porcia. Porcia lex memorabilis à M. Porcio Catone lata eſt, ne quis magiſtratus ciuem R. virgis

A cæderet, nec ſecúre: cùm anteà nudatorũ ceruix inſereretur furcæ, corpus virgis ad necẽ cæderetur. Itaq; pœna damnatorum poſtea fuit, vel bonorum multatio, vel omnium publicatio, vel aqua & igni interdictio: nulla enim lex ciuẽ exſulio multabat, ſed interdicto vſu earũ rerum quibus vita conſtabat, vi ipſa exſulij neceſſitas impoſita dãnatis intelligebatur.

Multa irrogatione. Multarum ratio hæc fuit: Magiſtratus reo ad populum diem dicebat: ter eum accuſabat: poſt ei multam irrogabat, id eſt rogabat po-
B pulum vt certa bonorum parte multaretur. Hæc irrogatio trinundinum vt cæteræ leges durabat: poſt per trinundinum quartò reus accuſabatur. ſi defenderetur, ea multæ irrogatio dicebatur: ſi damnabatur, multæ iudicatio.

Perduellionis. Perduelles ab antiquis dicebantur qui à nobis hoſtes. l. 234. De verb. ſignif. qui hoſtili animo in Remp. armati ſunt. l. vlt. D. ad leg. Iul. maieſt. Cùm quis ius libertatis populi R. violaſſet; veluti, ſi quis regnum adfectaſſet, ſi Tribunum pl. qui
C ſacroſanctus erat pulſaſſet, ſi ciuem R. virgis cæcidiſſet ſecurive percuſſiſſet aut vllo ſeruili ſupplicio adfeciſſet.

Popularis eſt. Romæ alij Optimates dicebantur principes ciuitatis qui Senatus potentiam quibus poterant modis amplificabant: alij Populares qui plebis libertatem aduerſus Principum opes tuebantur. Horũ duces ac principes ſemper Tribuni pl. fuerũt.

In Campo Martio. Exactis Regibus ager Tarqui-
D niorum qui inter vrbem & Tyberim fuit, conſecratus Marti Martius deinde campus fuit. In eo centuriata ſemper habita ſunt comitia, quia nonniſi imperato exercitu haberi non poterant: idque præſidij cauſſa dum populus erat in ſuffragiis ferendis occupatus. Agell. lib. xv. cap. xxvii. Liu. lib. xxix. Maiores veſtri ne vos quidem niſi cum vexillo in arce poſito comitiorum cauſſa exercitus edictus eſſet, &c. In eo etiam luſitare adoleſcentes ſolebant vnde illud Off. i. Suppeditat autem campus noſter honeſta exempla
E ludendi.

Auſpicato in loco. Lex fuit vetus, Ioue fulgente tonante agi cum populo nefas eſto. Itaque neq; tributa neque centuriata comitia ſine auſpice nec niſi in loco inaugurato haberi licebat, hoc eſt ab Auguribus ad eam dicato & conſecrato: vt Liuius lib. iii.

Cuſtos libertatis. Regibus exactis cùm patricij & nobiles nimia ſua potentia in tenuiores ciues abuterentur, plebs armata in montem ſacrum, qui tria ab vrbe paſſ. millia diſtat, ſeceſſit. Ibi à Senatu impetra-
F uit, primùm vt quinque, deinde vt alij totidem libertatis ſuę cuſtodes defenſoréſq; crearentur, qui Trib. pl. dicti ſunt. Hiſtoria nota eſt ex Liuio & aliis.

Virgas, flagella, carnificem. Notandum diſcrimen inter virgas & flagella: inter lictorem & carnificem. Omnes lictores in vrbe domicilium habebant, & virgarũ faſces Conſulibus & Prætoribus præferebãt. Carnifex extra vrbẽ habitabat, ne ciuitatẽ funeſtaret. Idem euocabatur ſi quis perduellionis dãnatus eſſet, ſi quis vel ſeruus vel ex infima plebe à Triũuiris ca-
G pitalibus dãnatus eſſet: nolam & flagellũ geſtabat, præſertim cùm in damnatũ animaduerſurus eſſet, vt Zonaras teſtatur: nolã, vt omnes ab ipſius cõtagione cauerent: flagellum, quo damnatum cædebat. Sunt autem flagella ſummę arborũ partes, vt Seruius definit. Virgis autem lictores vtebantur ex arbore betulla. Betulla, inquit Plinius, terribilis magiſtratuum virgis. Faſces autem ex bacillis & virgis conſtrictis

faſces conſtabant ſecuri inſerta vt eius acies exſtaret. Eas Magiſtratus, ſi quando cum populo ageret, ſtatim populo lictores ſubmittere iubebat, cùm Reges eas ſemper erectas geſtare permitterent.

C. Gracchus. Significat legem Semproniam à C. Sempronio Graccho latam. Leges enim ex familiæ nomine appellabantur.

Duumuiris. De hoc Regum inſtituto dictum eſt d. lib. II. Obſer. cap. VIII. Duumuiri hi ſunt, quos vulgus appellat Commiſſarios, quibus commiſſa eſt cura aliqua à Repub.

I lictor, colliga manus. Lex horrendi carminis erat, inquit Liuius. Duumuiri perduellionem iudicanto. ſi à Duumuiris iudicatum erit, prouocatione certato. ſi vincent, caput obnubito, infelici arbori reſte ſuſpendito: verberato vel intra pomœrũ vel extra pomœrium. Hac lege Duumuiri creati, cùm condemnaſſent, tum alter ex his, P. Horati te perduellionem iudico, inquit. Lictor colliga manus. &c. Inde lictorum nomen, vti Agellius teſtatur. Eſt autem Infelix arbor quæ fructum non fert, & in Deorum inferorũ tutela eſt, vt Macrobius & Plinius ſcripſerunt. Liuius li. II. Conſules ſpoliari hominem & virgas expediri iubent. Idẽ li. III. Lictores voca, virgas & ſecures expedi. Lib. IIX. Tunc Papirius ſpoliari magiſtrum equitum, & virgas ac ſecures expediri iuſſit.

Caput obnubito. Moris erat vt Carnifices & lictores capita damnatorum inuoluerent. Cic. Verr. VII. Quid de illis dicemus qui capitibus inuolutis in pyratarum numero producebantur vt ſecuri ferirentur. Et mox: Capitibus inuolutis ciues R. ad necem producere inſtituit. Quinetiam deſperati ſibi caput inuoluebant. Horat. Sat. III. lib. II.

Nam malè re geſta cùm vellem mittere operto
Me capite in flumen. Plaut. Moſtell. Fuge atque operi caput.

Patrui tui. Saturninus è Capitolio egreſſus cum ducibus factionis, in his T. Labieno venit, ibiq. fuſtib. & ſaxis à populo trucidatus eſt, & in ipſa morte laceratus. Plin. iunior ſcribit, Caput Saturnini à Rabirio Senatore per quadriuia in ludibrium circumlatum.

Eius fratris. Duo fuerunt Gracchi eloquentiſſimi, Tiberius & Caius Sempronij, Vterq. Tribunus pl. fuit, vterque ſeditioſus ac turbulentus & Senatui infeſtus, vterque in ſeditione populi interfectus. Tiberius cùm iterum Tribunus pl. creari vellet auctore P. Naſica in Capitolio à primatibus occiſus eſt, ictus primum fragmentis ſubſelliorum, & inter alios qui in eadem ſeditione interierunt inſepultus eſt in flumen proiectus. Caius autem ſeditioſo tribunatu acto cum Auentinum montem armata multitudine occupaſſet à L. Opimio Cos. ex S. C. vocato ad arma populo pulſus atque interemtus eſt. Liu. lib. LVIII. & LXI.

Vrbis domicilio. Notandus locus, ex quo intelligitur primum carnificem intra vrbem domicilium non habuiſſe, vt paullo ante diximus: deinde cenſorum notionem & iudicium fuiſſe quibus habitare in vrbe vel liceret vel non liceret.

Annalium. Cic. de Orat. II. Annales appellari ſcribit res ſingulorum annorum litteris mandatas. Commentarios autem regum ſignificat tabulas in quibus acta Regum perſcripta erant, & quæ in tabulario publico adſeruabantur.

Obductio. Placet aliorum coniectura, vt Obnuptio

A legatur, ex illis verbis: Caput obnubito.

Condicio. Sic legendum hoc ſenſu: Ea condicione quiſquam viuat vt in eum cadere ſeruilis ſupplicij cruciatus poſſit.

Vindicta. Hæc erat virga quam Prætor aut lictor manumittendi ſerui capiti imponens hæc verba pronunciabat: Hunc hominem liberum eſſe aio. ſimul dominus hęc dicebat, Abito quo voles, nihil te moror. Plaut. in Sticho: In hunc diem nihil te moror, abi quo lubet. Liu. X. Tu verò abeas neque te quiſ-

B quam moretur.

Ab vnco. Quorundam criminum damnatis vncus in mentum impingebatur, atque ita per vrbis vias tracti in Tyberim deiiciebantur. Sueton. Nemo punitorum non in Gemonias abiectus vncóque tractus in Tyberim. Ouid. in Ibin:

Pérque vias vrbis populo plaudente traheris,
Infixuſque tuis dentibus vncus erit.

Clamor iſte. Apparet populum vocem illam indignè tuliſſe, Saturninum hoſtem populi R. appellari.

C Moris fuit in concionibus ſiquid Magiſtratus diceret quod populo placeret vt id acclamationibus exciperent, ſi quid diſplicéret, admurmurarent & obſtreperent. Sic in Agrar. III. Video quoſdam Quirites, ſtrepitu ſignificare neſcio quid.

Cum telo. Nemini ciui R. licuit cum telo intra vrbem cum gladio cum cultro eſſe. Plaut. in Aulular. vbi Euclio Congrionem coquum increpat: Ad tres viros, inquit, iam deferam tuum nomen. quamobrem? quia cultrum habes. coquum decet.

D *Intereſſe aliquid.* Ius ciuile ita comparatum fuit, vt conſilium delinquendi æquè vt delictum ipſum vindicaretur, Cicer. pro Mil. Quaſi exitus rerum non hominum conſilia legibus vindicentur. Lex non minus eum qui hominis occidendi cauſſa cum telo fuerit quàm eum qui occiderit, punit. l. aut facta, 17. §. euentus, D. de pœn. Idem traditur in l. 7. C. de ſicar. In maleficiis voluntas ſpectatur non exitus l. 14. D. de ſicar. Hinc Paullus lib. Sent. 5. tit. 23. Qui

E hominem occiderit aliquandò abſoluitur, & qui non occidit damnatur. Conſilium enim cuiuſque non factum puniendum eſt.

Fit S.C. Hæc fuit grauiſſimi S.C. ſententia, quod in atrocioribus negociis atque extremis reip. periculis fieri ſolebat: Viderent coss. ne quid &c. darent operam &c. curarent &c. Eo S. C. dicebatur reſp. Conſulib. commendari, permitti, vt eam defenderent Cic. Phil. V. Conſulib. totam remp. commendandam cenſeo, iiſque permitti, vt remp. defen-

F dant, prouideántque ne quid reſp. detrimenti capiat. Idem Phil. VIII: De ea re ita cenſuerunt vti Opimius Cos. remp. defenderet.

Qui remp. Qui exercitum ducturus erat ibat in Capitolium, inquit Seruius: inde vexilla duo ſumebat, vnum quo equites, alterum quo pedites euocabat, his verbis, Qui vult remp. ſaluam eſſe me ſequatur. Cic. pro C. Cornelio, apud Aſcon. At enim extremi ac difficillimi temporis vocem illam C. Corneli Conſulem mittere coegiſti, Qui remp. ſaluam

G eſſe vellent vt ij ad legem accipiendam adeſſent. Liuius XXII: Audendum atque agendum non conſultandum in tanto malo eſſe. Irent ſecum extemplò armati qui remp. ſaluam vellent. Cic. Tuſc. IV. de Scipione loquęs: Iratus fuiſſe videtur Tiberio Graccho cùm eum Conſulem languentem reliquit, atque ipſe priuatus vt ſi eſſet Conſul qui remp. ſaluam eſſe vellet ſe ſequi iuſſit.

Ex

Ex compedibus Gracchus. L. Saturninus quendam libertini ordinis ſubornauit, qui ſe T. Gracchi filium fingeret. ad hoc teſtimonium Sempronia Gracchorum ſoror inducta, nec precibus nec minis adduci potuit vt dedecus familiæ adgnoſceret. artibus tamen ſuis effecit vt Tribunus pl. crearetur, quo in magiſtratu vnà cum Saturnino interfectus eſt. Val.Max. auctor lib. de vir. illuſtr. & Cic. multis locis.

Dignitatem iudiciorum. Soli Senatores perquandiu iudicia Romæ exercuerunt, poſtea lege C. Gracchi tranſlata ſunt in Equites. tum Sulla victor rurſus ea Senatoribus reſtituit. poſtremò C. Aur. Cotta Prætor legem tulit, vt inter ordines tres communicarent, Senatorum, equitum, & tribunorum ærarij.

Princeps Senatus. Vnus è Senatoribus qui è Cenſoriis natu maior erat & multis præclaris rebus gloriam atque auctoritatem adeptus fuerat, princeps Senatus dicebatur, ac primus in ſenatu ſententiam rogabat. Liu. & Plutarch.

Meruiſti. Militaris ætas fuit ab anno ætatis XVII. quo Iuniores dicebantur ad annum XLVI. quo ſeniores dici incipiebant. Nulli autem, vt Polyb. & Plutarch. ſcribunt, magiſtratum gerere licuit niſi qui annos X. militaſſet & ſtipendium meruiſſet. Vnde merere & mereri ſtipendium dicebantur. Veterani erant emeriti qui annos XX. meruerant.

Præfectura. Præfecturæ dicebantur quædam regiones in Italia quibus propter defectionem & perfidiam ſuæ leges ſuique magiſtratus adempti fuerant. Itaque Roma mittebatur in eas quotannis præfecti qui in iis ius dicerent. Feſtus earum duo genera conſtituit. vnum earum in quas ſolebant quatuor ſexve mitti qui populi R. ſuffragiis creati erant. alterum earum in quas Prætor vrbanus quotannis mittere ſolebat qui ius dicerent. Falſum eſt ergò quod nonnulli ſcribunt, præfecturas ius ciuitatis habuiſſe, Liu. XXVI. Habitari tantum tanquam vrbem Capuam frequentarique placuit. corpus nullum ciuitatis, nec ſenatus nec plebis concilium, nec magiſtratus eſſe ſine publico conſilio, ſine imperio multitudinem nullius rei inter ſe ſociam ad conſenſum inhabilem fore. Præfectum ad iura reddenda ab Roma quotannis miſſuros. Idem Cic. Agrar. II.

Coire ſocietatem ſalutis. Communi ſtudio non modò ſuæ ſaluti conſulere, verumetiam imminens à ſedibus periculum propulſare. Cùm periculum nominat, ſignificat magnam populi Romani multitudinem arma duce Saturnino ſumſiſſe.

Domeſticis vulneribus. Significat vulnera rei familiaris, hoc eſt æs alienum, vt deſperatione rei familiaris ad res nouas, ad conturbandum reip. ſtatum perfugerit.

C. Decianus. Valer. lib. VIII. c. I. C. Deciano ſpectatæ integritatis viro vox ſua exitium adtulit. nam cùm Publium Furium inquinatiſſimæ vitæ pro roſtris accuſaret, quia quadam in parte actionis de morte L. Saturnini queri auſus fuerat, nec reum damnauit, & inſuper adiectas ei pœnas pependit.

L. Titius. Valer. eodem loco: Erat innocens agraria lege lata, gratioſus apud populum, tandemque quia Saturnini imaginem domi habuerat ſuffragiis eum tota concio oppreſſit. Ambroſ.
A Off. I. Si tyranni aliquis habeat imaginem, nónne obnoxius eſt damnationi? Memini legiſſe me quoſdam capitali iudicio damnatos, quia Bruti & Caſſij interfectorum Cæſaris imagines adſeruaſſent.

Roſtra. Naues Antiatum partim in naualia Romæ ſubductæ partim incenſæ, roſtriſque earum ſuggeſtum in foro exſtructum adornari placuit. Roſtra id templum appellatum. Liu. lib. VIII. qui
B locum illum, vt Cicero perſæpe Templum vocat, quia veteres loca omnia auſpicata, inaugurata, auguriis conſtituta Templa vocabant. Ex illo ſuggeſtu, quod in foro fuiſſe diximus, conciones haberi ſolebant à magiſtratibus ad populum comitiis tributis, legéſque eodem ex loco ferebantur.

Natus eſſet. Significat Labienum iuuenem etiamnum fuiſſe. Tribunatus quidem pl. anno ætatis XXX. gerebatur: Quæſtura, XXXVII. Prætura XL.
C Conſulatus XLIII. Id legibus conſtitutum erat quæ propterea vocabantur Annales.

In periculum capitis arceſſas. Vetus locutio eſt pro Accuſare, vocare in iudicium vbi reus de capite & fortunis ſuis periclitetur.

Fraudem capitalem. Vlp. interpretatur, tale aliquid delinquere propter quod capite puniendus ſit. Veteres enim, inquit, fraudem pro pœna ponere ſolebant. l. 23. §. 2. D. de ædil. edict. Sed Fraudis verbum video à veteribus tribus modis vſurpatum.
D primum pro dolo, idque frequenter apud Iuriſconſultos. vnde fraus vulpecula apud Cic. deinde pro culpa, velut in formula, Ne illi fraudi ſit, id eſt, Ne illi culpæ imputetur. Poſtremò pro pœna, velut in formula, Se fraude eſto, id eſt ſine pœna.

Ætas illa. Significat C. Rabirium admodum adoleſcentem illo tempore fuiſſe quo Saturninum interfecit. Equitem tamen in fine orationis appellat. ergò annis XVII. maiorem: nam illo militare ſolebant. Sed mirè de ætate dicit, cùm ætas nulla
E criminis excuſationem adferat, niſi quæ à pubertate abſit. l. 3. D. de reg. iur. Agell. lib. XI. cap. XVIII.

Tribun. ærarij. Ærarium, locus in foro, in æde Saturnini, in quo publicæ pecuniæ deponebantur. Eius procuratio Quæſtoribus vrbanis & Tribunis ærarij mandabatur. Illi pecuniam publicam expenſam & acceptam in tabulas referebant: his pecunia, quam militibus in ſtipendium darent, adtribuebatur. Hæc Varro & Aſcon.

F *Parricidij.* Scribendum cum vno R. Paricida eſt idem qui homicida, qui parem hoc eſt ciuem R. interfecit. At Parricida cum gemino R. is eſt qui patrem aut propinquos interfecit.

C. Marius. Hunc Cicero patrem patriæ hoc loco eo lubentius appellat, vt populo gratum faceret, pro quo Marius contra Senatum & nobilitatem pugnarat. vel etiam quòd Cimbros & Teutones, qui fuſo Q. Catulo COS. in Italiam irrumpebant, prœlio ſuperauit: pro qua victoria
G duo illi triumphi decreti ſunt, ſed vno contentus fuit.

Fides data. Conſules fidem publicam Glauciæ & Saturnino dederant, fore vt cum eis non vi ſed iure ageretur.

Siue S.C. Credo fidem publicam ordinariò iure ſine S.C. dari non potuiſſe. ſed cùm reſpub. per S.C. vltimæ neceſſitatis conſulum fidei ac poteſtati per-

miſſa eſſet, credo etiam dandæ fidei publicæ poteſtatem iiſdem permiſſam fuiſſe. ergò hæc oratoriè dicuntur potiùs quàm verè.

Magiſtratum gerere. Plutarch. in problem. ſcribit, Tribunatum pl. magiſtratum non fuiſſe, cùm Tribuni neque purpuram haberent neque lictores, neque in ſella curuli ſedentes ius dicerent, neque poteſtatem creato Dictatore deponerent more omnium magiſtratuum. Cic. tamen tribunatum pl. ſexcentis locis Magiſtratum appellat.

Scæna. Liu. epit. LXIX. indicat, manu Scænæ ſerui interfectum: ſed Rabirij manu conſtabat interemtum Saturninum adiutore Scæna.

Fiſtulas. Florus lib. III. Tubos quibus aqua in Capitolium ducebatur præciſos ſcribit. Plutarch. in Mario. Appian. ciuil. I. Saturninus aquæ penuria coactus deditionem fecit.

Euentus. Plut. in Gracchis: Moris fuit, cùm de ciue capitale iudicium conſtitutum erat, ſi non adeſſet, vt claſſicum per vrbem ad concionem euocandam caneret, & ad extremum antè damnati ædes. Varro de ling. V. Quo die comitia erant, in arce claſſicum canat, endo circúmque mœros & antè priuati huiuſce T. Quinctij Trogi ſceleroſi hominis hoſtium canat, & vt in campo cum primo lucu adſit.

PRO A. LICINIO ARCHIA POETA.

ORATIO XXVI.

ARGVMENTVM.

M. Pvppio, *M. Valerio* coss. *Gracchus quidam Archiam Græcum hominem Antiochiæ natum, lege Plautia Papiria de ciuitate reum fecit, quòd falsò ſe pro ciue R. gereret. Hanc Cicero ita defendit, quaſi eadem lege ciuis eſſet. nam cùm ea lege cautum eſſet, vt qui fœderatis ciuitatibus, adſcripti erant, ſi tum cùm lex ferebatur in Italia domicilium haberent, & LX. diebus apud Prætorem eſſent profeſſi, contendit eum in ciuitatem Heracleam, de cuius fœdere conſtabat, adſcriptum fuiſſe, domicilium in Italia habuiſſe, & apud Q. Metellum Prætorem profeſſum eſſe. Ad Gracchi autem obiectionem qui Heracleinſium tabulas adſcriptionis teſtes poſtulabat, reſpondet eas Italico bello interiiſſe. ſed de domicilio leuiter admodum & perfunctoriè reſpondet: profeſſionis tamen tabulas edit. Reſtabat de Cenſu: nam qui à Cenſoribus in luſtro condendo cenſi non erant, ciues dici non poterant. Reſpondet igitur Archiam eo tempore in bello Aſiatico cum L. Lucullo adfuiſſe. Denique ſatis patet, maximam defenſionis partem non tam in æquitate cauſſæ, quàm in Archiæ commendatione conſumi: qui eum, quod poeta excellenti ingenio res Romanas ſcribat, ciuitate R. dignum & pro ciue R. retinendum eſſe contendit.*

COMMENTARIVS.

In qua me non. Mirum eſt ſtatim in ipſo exorſu hexametrum imprudenti excidiſſe. Sed hoc magis notandum eſt, moris fuiſſe, vt qui peregrini in ciuitatem R. recipiebantur, prænomen & nomen aliquod familiæ R. haberent, id eſt eius cuius beneficiò vel auctoritate ciues R. fiebant.

Huiuſce rei ratio. Rationem pro Arte poſuit, & illam adtingit nobilem diſputationem, de quâ lib. de Orat. I. vtrum arte ac præceptis eloquentia pariatur, an tota in quodam ingenij atque exercitationis genere ponenda ſit. Tria igitur complexus, naturam, artem & exercitationem, ex partium enumeratione docet, ſe Archiæ hoc defenſionis officium debere.

Hunc principem. Auctorem, hortatorem, ducem.

Suſcipiendam & ingrediendam. Suſcepit, capto ab Archia conſilio: ingreſſus eſt, labore & exercitatione.

Cuncti penitus. Bis idem dixit: vt aliquis de gloſſa ſuſpicari poſſit. Alij *Vni* pro *cuncti* reponunt.

Commune vinculum. Hæc eſt illa Græcis ἐγκυκλοπαιδεία nominata: de qua Vitruuius initio lib. I. Fab. lib. I. & Cic. in III. de Orat.

Sed ne cui. Opportuna & planè neceſſaria excuſatio, cùm in foro exorſus eſſet tractare locum communem philoſophiæ περὶ ἐγκυκλοπαιδείας.

Quæſtione legitima. Legibus conſtituta. lege aliqua publicorum iudiciorum conſtituta.

Prætore exercente iudicium. Notanda locutio iudiciorum publicorum propria. nam in priuatis cauſſis

cauſſis iudex cognoſcere dicitur, & eius iudicium, cognitio. In publicis iudicium exercere & quærere.

Tanto conuentu hominum. Qui circum iudicium ſubſellia ſtantes coronam faciebant.

Erat Italia. Perſpicuè Latium ab Italia ſeparat, nam vniuerſa Italia ſic diuiditur, vt eius pars propriè Latium dicatur à Tiberi vſque L. millium paſſ. longitudine, qua in parte Roma fuit. tam tenues primordio imperij fuere radices (ait Plin.) Altera pars vniuerſale nomen retinuit Italiáque dicta eſt. Hinc alij Latini, alij Italici. Tertia, Gallia citerior in prouinciæ formam redacta. Hinc iura quatuor, Prouincialium, Italicorum, Latinorum, Quiritium ſiue ciuium R. nam cùm ex illis populis quidam bellum cum populo R. geſſiſſent, alij in pace manſiſſent, victor populus R. aliam atque aliam conditionem iuris ac libertatis iis permiſit. Hinc iuris gradus quatuor fuerunt. Optima conditio fuit Quiritium, incommodior Latinorum, infrà Latinos Italicorum, duriſſima prouincialium, deterior etiam peregrinorum & exterorum. At anno vrbis DCLXII. bello Italico confecto vniuerſa Italia in ciuitatem R. & XXXV. tribus recepta eſt. Tum autem eadem illa iuris varietas exteris populis tribui cœpta, vt aliis ciuitas, aliis ius Latij, aliis ius Italicum concederetur.

Ciuitate donarunt. Nota licuiſſe quidem in aliis gentibus plurium ciuitatum ciuem eſſe. at de ciuitate R. Cicero in ea pro Cæcina ſic ſcribit: Nam cùm ex noſtro iure nemo duarum eſſe ciuitatum poſſit, tum amittitur hæc ciuitas cùm is qui profugit receptus eſt in aliam ciuitatem. Item in ea pro Balbo: O iura præclara atque diuinitus iam inde a principiò R. nominis à maioribus noſtris comparata, ne quis noſtrum plus quàm vnius ciuitatis eſſe poſſit. Diſſimilitudo enim ciuitatum varietatem iuris habeat neceſſe eſt.

Hoſpitio. Moris fuit veterum vt quos amicitia dignos iudicarent, cum iis ius priuati hoſpitij contraherent.

Prætextatus. Artificioſè ſic loquitur pro, cùm adhuc eius eſſet ætatis qua ſunt noſtri prætextati: neque enim niſi firmata ætate Archias ciuis R. factus eſt.

Fortè ſimulabant. Cùm reuera à politioribus literis abhorrerent; tamen ne indocti haberentur, diſſimulabant.

Data eſt ciuitas. Lex Plautia Papyria lata eſt à M. Plautio Siluano C. Papirio Carbone Tribunis pl. neque dubitandum eſt quin hoc loco Siluani reſtituendum ſit. Hi autem fuerunt Tribuni pl. Cn. Pompeio, L. Catone COSS. anno DCLXIV. Sed quæri poteſt, cur non lege Iulia potius quæ biennio antè lata eſt, ciuis R. factus dicatur. nam in ea pro Balbo ita ſcribit: Lege Iulia, qua ciuitas ſociis & Latinis data eſt, magna contentio Heracleenſium & Neapolitanorum fuit, cùm magna pars in iis ciuitatibus iuris ſui libertatem ciuitati anteferrent. Reſpondendum igitur, Archiam nondum illo tempore in eam ciuitatem adſcriptum fuiſſe.

Heracleam. In Orat. pro Balbo ſcribit, cum hac ciuitate propè ſingulare fœdus Pyrrhi temporibus C. Fabricio COS. ictum fuiſſe.

Si qui adſcripti. Idem valet ac ſi dixiſſet, iis qui adſcripti: & puto huc pertinere illud quod lib. Fam. XIII. ſcribit his verbis: L. Manlius eſt Soſis. is fuit Catinenſis: ſed eſt vnà cum reliquis Neapolitanis ciuis R. factus, decurióque Neapoli. erat enim adſcriptus in id municipium, antè ciuitatem ſociis & Latinis datam.

Profeſſi eſſent. Suum nomen: id eſt, profeſſi eſſent velle ſe ciues R. eſſe.

Sexaginta diebus. Tria legis capita fuerunt, Si quis fœderatæ ciuitati adſcriptus eſſet, ſi in Italia domicilium haberet, ſi LX. diebus cenſum apud Prætorem profeſſus eſſet: id eſt, intra diem ſexageſimum poſt latam legem.

De ciuitate ac lege. Cl. Puteanus vir doctiſſ. cenſet legendum, Hac ciuitate, quod Lambinus improbat, ego probo: nam hac lege reus erat Archias, deinde non de Heracleenſi ſed de Ro. ciuitate loquitur.

Italico bello. Latini, hoc eſt Italiæ populi ciuitatis R. multos annos expetiuerunt, tandem facta conſpiratione populo R. bellum intulerunt, quod modò Sociale dictum eſt, modò Marſicum, quòd à Marſis primùm ſit excitatum.

Tabulario. Locus in quo tabulæ publicæ adſeruabantur. Iuriſconſulti Archiua nominant l. 9. §. nonnunquam, D. de pœn.

Sedem fortunarum. Sic I.C. Domicilium ibi quis habere intelligitur, vbi larem rerúmque ac fortunarum ſuarum ſummam conſtituit. l. 7. C. de incol. l. in lege 203. De verb. ſig.

In tabulis. Q. Metelli Prætoris, vt ſup. dixit.

Appij Gabinij. Hi Prætores fuerunt, apud quos incolæ domicilium profitebantur.

Papiam. Quam C. Papius Tribunus pl. tulit, vt peregrini vrbe expellerentur.

Cenſus noſtros. Cenſores à cenſu agendo, Liuius dictos ſcribit. Varro, Cenſorem dictum ad cuius cenſionem, id eſt, arbitrium populus cenſebatur.

Iulio & Craſſo. L. Iulius Cæſar, P. Licinius Craſſus Cenſores fuerunt Cn. Pompeio, L. Porcio Catone COSS. anno DCLXIV.

Superioribus. L. Marius Philippus, M. Perpenna tertio poſt anni luſtrum LXVI. fecerunt. quo tempore in Aſia fuit Archias cum Lucullo quæſtore. Cenſura deinde intermiſſa fuit vſque ad annum DCLXXIII. quo L. Gellius Cn. Lentulus CENSS. luſtrum LXVII. fecerunt. cùm Lucullus in Aſia bellum contra Mithridatem adminiſtrabat. Hi ſunt quos Cic. proximos appellat.

Teſtamentum fecit. Teſtamenti factio ciuium Ro. propria eſt. Itaque neque teſtamentum quiſquam facere neque teſtamento capere poterat, niſi qui ciuis R. eſſet, peregrinus non poterat. l. 8. D. de teſtam. Militare quoque in legione Ro. non aliis quàm ciuibus licebat. Ideóque ſoli ciues ad ærarium in beneficio deferri ab Impp. & beneficiarij milites fieri poterant. Qui enim cum imperio è prouinciis veniebant, ſi cuius militis fortis egregiáque opera in bello aut prœlio vſi erant, eius nomen ad ærarium deferebant, vt ex præda beneficium ei aliquod tribueretur. Porrò cùm de teſtamento loquitur, ius Quiritium ſignificat, quod Varro lib. de re ruſt. II. Sex hiſce partibus conſtare ſcribit: aditione hæreditatis, mancipatione, in iure ceſſione, vſucapione, emptione è præda ſub corona, & emtione in bonis ſectionéve. Ergò cùm teſtamenta per æs & libram fierent, id eſt per nexum & mancipationem,

qui teſtamentum illo ritu faciebat, ciuem ſe R. eſſe A
oſtendebat.

In beneficiis. Locum hunc in Comment. de verb. iur. ſub voce BENEFICIVM interpretati ſumus.

Conuitio defeſſæ. Patet igitur conuicium à vocum multitudine dictum eſſe. qua de re dictum in eod. comm. de verb. iur.

Creſcat oratio. Poëtarum lectionem oratoribus conferre docet Quinctil. lib. x. cap. 1.

Pericula exilij. Omen de calamitate quàm paucis B
poſt diebus accepit.

Profligatorum. Intelligit Catilinarios.

Roſcij morte. Quem Q. Catulus etſi eſſet oculis peruerſiſſimis, tamen oriente ſole pulcriorem eſſe iudicabat. Porrò Macrob. ſcribit, Ciceronem Roſcio hiſtrione tam familiariter vti ſolitum, vt res rationéſque ipſius ſua ſolertia tueretur. Satis conſtat, inquit, cum contendere cum illo ſolitum, vtrum ille ſæpius eandem ſententiam variis geſtibus efferret, an ipſe per eloquentiæ copiam ſermone diuerſo C
pronunciaret.

Poetam natura valere. Multa extant in hanc ſententiam: ſed illa præclara quæ ſcribit Horatius ſub finem libri de arte poet.

Homerum Colophonij. Vide Agell. lib. III. cap. II. Natura fieret laudabile carmen, &c.

Delubrum eius. Inſania hæc Græcorum fuit, vt delubra viris inſignibus ædificarent. non tantum: verum etiam Romanis magiſtratibus qui prouincias adminiſtrabant: feſtúmque diem illis conſecra- D
rent. Vnde Verrea feſtus dies in Verris honorem, ſæpè in Verrin.

Lucullo imperante. Hæc omnia latè expoſita ſunt in Maniliana.

Carus Africano Ennius. Sic Val. Max. lib. VIII. cap. I. Superior Africanus Ennij poetæ effigiem in monimentis Corneliæ gentis collocari voluit, quòd ingenio eius opera ſua illuſtrata iudicaret.

Huius proauus Cato. Hic eſt M. Cato maior, cuius
hoc elogium eſt apud Liuium: In hoc viro tanta vis E
animi ingeniíque fuit, vt quocunque loco natus eſſet fortunam ſibi ipſe facturus videbatur. nulla ars neque priuatæ neque publicæ rei gerendæ ei defuit. Vrbanas ruſticáſque res pariter callebat. ad ſummos honores alios ſcientia iuris, alios eloquentia, alios gloria militaris prouexit. huic verſatile ingenium ſic pariter ad omnia fuit, vt natum ad id vnum diceres quodcunque ageret. in bello manu fortiſſimus, multíſque inſignibus clarus pugnis. Idem poſtea-
quàm ad magnos honores peruenit ſummus Impe- F
rator. Idem in pace, ſi ius conſuleres, peritiſſimus: ſi

cauſſa oranda eſſet, eloquentiſſimus.

Rudium hominem. Rudiæ, vetus Calabriæ opidum. Silius Ital. Rudiæ genuere vetuſtæ, Nunc Rudiæ ſolo memorabile nomen alumno.

Latina ſua. At Plinij tempore alia ratio, nam lib. III. cap. V. Italia, inquit, tot populorum diſcordes feráſque linguas ſermonis commercio contraxit ad commercia, & humanitatem, homini dedit, breuitérque vna cunctarum gentium in toto orbe patria facta eſt.

Eodem gloriam. Deſiderari videtur quippiam eiuſmodi: eodem nominis noſtri gloriam.

Theophanem Mitylenæum. Strabo lib. XIII. hunc ſcribit Pompeio familiariſſimum fuiſſe, eiúſque res geſtas verſibus mandaſſe.

Corduba. Opido Hiſpaniæ, Senecæ & Lucani patria: quam tamen Martialis Facundam appellat: Duóſque Senecas vnicúmque Lucanum Facunda loquitur Corduba.

Trahimur laudis ſtudio. Inſignem hac de re Xenophontis locum ex Tyranno deſcripſimus in Manilianæ commentariis.

Nomen inſcribunt. Sic Tuſc. I. Quid noſtri philoſophi? nónne iis ipſis libris, quos ſcribunt de contemnenda gloria, ſua nomina inſcribunt?

Decimus Brutus. D. Iunius Brutus COS. cum Scipione anno DCXVI. in Hiſpaniam cum imperio profectus LX. Galleciorum millia oppreſſit, vnde Gallecius dictus eſt. Oroſius, Paterculus, Strabo.

Templorum ſuorum. Valer. lib. VIII. cap. I. hac de re ſcribens, templa ſua interpretatur quæ ex manubiis ſuis conſecrauerat.

Fuluius. Hic eſt Q. Fuluius Nobilior appellatus, de quo in I. Tuſcul. Honorem tamen huic generi non fuiſſe declarat oratio Catonis, in qua obiecit vt probrum M. Nobiliori, quod is in prouinciam poëtas duxiſſet. duxerat autem Conſul ille in Ætoliam, vt ſcimus, Ennium. Item in lib. de clar. Orat. Q. Nobiliorem M. F. iam patrio inſtituto deditum ſtudio literarum, qui etiam Q. Ennium, qui cum patre eius in Ætolia militauerat, ciuitate donauit.

Quæ detracta. Sic de Offic. I. vix inueniri qui laboribus ſuſceptis periculíſque aditis, non quaſi mercedem rerum geſtarum deſideret gloriam.

Præſentiret in poſterum. Sic in ea pro C. Rabirio: Itaque cùm multis aliis de cauſſis virorum bonorum mentes diuinæ mihi atque æternæ videntur eſſe, tum maximè quòd optimi & ſapientiſſimi cuiuſque animus ita præſentit in poſterum, vt nihil niſi ſempiternum ſpectare videatur.

AD QVI.

AD QVIRITES POST REDITVM SVVM.

ORATIO XXVIII.

ARGVMENTVM.

HÆc oratio eiuſdem ferè argumenti eſt, cuius & ſequens: nam vt in illa gratias agit in Senatu Patribus conſcriptis, pro ſuo reditu: ſic in hac gratias agit populo R. in foro ex roſtris, de re eadem. Eſt autem tripartita. Nam poſt exordium, inſtitutionis ſuæ beneficium triplici comparatione amplificat, vt eius magnitudinem verbis augeat: ſiquidem cuiuſque rei magnitudo ex aliarum inferiorum collatione deprehenditur. Ergo primo loco ſuperiorem ſuam fortunam cum ea comparat, quam hoc tempore recuperauit: & hanc longè præſtabiliorem illa eſſe diſputat, propterea quod vt valetudo, ita etiam dignitas reſtituta, magis quàm adſiduè percepta, delectat. altero, comparat ea beneficia quæ antea vel à diis, vel à parentibus, vel ab ipſo populo R. ſingulatim acceperat, cum eo quod iam adeptus eſt: & hoc vnum illis omnibus ea re anteponit, quòd illa ſingulatim & diuerſis temporibus acceperat: hoc verò vno, ſuperiora omnia vniuersè, vnóque tempore receperit. Poſtremò ſuum reditum confert cum trium aliorum Conſularium, qui olim fortunam eandem ſubierant, reditu: & ſuum ea re præſtantiorem ac magnificentiorem eſſe diſputat: quòd illi aut multorum propinquorum adſiduis precibus, aut oppreſſo ſenatu, ac nullis conſulibus deprecantibus, reſtituti fuerint: pro ſe verò nulli propinqui, præter vnum generum & Q. Fratrem, ſed ipſe ſenatus & magiſtratus propè omnes, Italiáque vniuerſa deprecata ſit. Hac amplificatione abſoluta, vt diſceſſus ſui ignominiam eleuet, quem ignauia & timiditate tanquam fugam ſuſcepiſſe videri poterat, quale tum Reipub. tempus fuerit exponit: & quemadmodum Clodianorum armis oppreſſa ciuitate, obſiſtere illis niſi grauiſſimo excitato ciuili motu, non potuerit. itaque tantiſper declinandum fuiſſe, dum nouis magiſtratibus Rempub. ſuſcipientibus, ipſe vna cum illa reſtitueretur: quo loco Lentuli Conſulis, cæterorúmque huius anni magiſtratuum, ac præcipuè Cn. Pompeij ſingulare in ipſo reſtituendo ſtudium ita laudibus in cælum tollit, vt in ſuperioris etiam anni conſules, & Clodium ipſum acerrimè vehementiſſimeq́ inuehatur. Ad extremum, poſteaquam quantum à populo Rom. acceperit oſtendit, deinceps quantum eius cauſſa præſtiturus ſit, commemorat: idque ſe primum in ipſius numine colendo, deinde in Repub. benè ac fortiter gerenda, poſtremò in referenda populo Rom. gratia, potius quàm vlciſcendis inimicorum iniuriis declaraturum pollicetur.

IN EANDEM COMMENTARIVS.

A *A Ioue Opt. Max.* Quē propter beneficia popul⁹ Ro. Optimum, propter vim Maximū nominauit, vt in ea pro Domo, & lib. de natura deorum II.

Deuoui. Diſcedens in exilium. Nam eo tempore dicit ſe votum diis nuncupaſſe, vt ſi ſua cómoda Reipub. ſaluti anteponeret, in exilio periret: ſin ſecus, tum in patriam ſaluus rediret. De hoc voto dicit etiam in Epilogo orat. pro domo.

Meas rationes. Mea cómoda. Frequens locutio. Vn le, Cóſulere ſuis rationibus. Itaq; in Orat. pro domo dixit. Commodis omnibus, emolumentis, B præmiis prætermiſſis.

Mea voluntate. Lubenter, non coactus.

Quæ antè geſſeram. In coniuratione opprimēda.

Miſeram profectionem. Sic maluit quàm exilium nominare.

Veſtra ſalutis. Ne propter me ciuile aliquod bellum exoriretur.

Deflecterent. Antiqui omnes libri, *Deficerēt:* quod ſine dubio vitioſum eſt. Magis placet, *Deflecterent.* Videndum tamen an, *defigerent*, admitti poſſit.

Hoc ſi animo. Subaudiendum, Inquam: propter hyperbaton, & ad vocē SVSCEPISSEM referēdū.

Deuotionis conuictum. Id eſt reum, vt apud Virg. Æneid. 5.

Cadentem in littore taurum,
Conſtituam antè aras, voti reus.

Nam vt in iure ciuili, qui ſub conditione ſpo-

pondit, impleta conditione, obligatus & debendi A reus eſt: ſic vota diis re perfecta debentur & rei debendi meritò dicuntur. In ea pro domo ſic extulit. Hanc ego deuotionem capitis mei, tum denique conuictam eſſe & commiſſam putabo.

Iudicio deorum. Quorum erga me beneuolentiam euentus declarauit. Nam homines ex euentu Dei voluntatem æſtimant.

Etſi homini. Videtur legendū, *etſi enim homini.* Eſt enim argumentū ex cōparatione minoris: ex quo tantæ lætitiæ cauſam oſtendit. Orditur autem B hoc loco beneficij accepti magnitudinem verbis augere: quem locum comparatione crebra idcircò perſequitur, quia magnitudo cuiuſque rei ex aliarum inferiorum collatione oſtenditur. Comparat igitur hoc principiò præſentem hanc fortunam ſuam cum ea quam antè exilium habuit: quam hac multo inferiorem fuiſſe diſputat ex eo, quòd minus, quæ aſſiduè percepta ſint, quàm quæ ſunt reſtituta delectant. Hic porrò locus eſt quem Ammianus Marcellinus lib. 15. de C memoria ita extulit: Mirabamur illam ſententiam Tullianam ex æternis veritatis ipſius adytis promulgatam, quæ eſt talis: Et quanquam optatiſſimum eſt, perpetuò fortunam quam florentiſſimā permanere, illa tamen æqualitas vitæ non tantū habet ſenſum, quantū cum ex ſæuis & perditis rebus ad meliorē ſtatū fortuna reuocat.

Indulgentiam. Verbum in parentibus proprium, quo præcipuè illorū in liberos caritas ſignificat.

Excellens ingenium. Hoc amori paterno facilè D conceditur: & præſertim eius, cui reſtituti ſunt liberi, vel potius qui liberis reſtitutus eſt.

Meus frater. Coniugis mentionem prætermittit, vel propter eam cauſam, quam in commentariis orationis ad Senatum expoſui. Vel potiùs, quòd illa aut ſe domi in luctu & tenebris continebat, aut neceſſariis itineribus detinebatur: ſolus frater in vrbe & foro, populo ſupplicabat: vt poſterius oſtendit.

Reliquæ fortunæ. Non enim omnes, ſed partem E duntaxat ex Clodij præda & direptione recuperarat. Vt autem paria paribus referantur, videndum an non poſtea vox INCOLVMES requiratur, vt ſit quàm tunc incolumes incolumi afferebant. niſi fortè ſola vox precor retinenda ſit: cùm in antiquo libro vocem INCOLVMITATES ſolum animaduertam.

Carendo magis quàm fruendo. Sic Plautus in captiueis:

Tum deniq; omnes noſtra intelligimus bona, F cùm quæ in poteſtate habuimus ea amiſimus.

Celebritas oppidorum. Incolarum frequentia.

Tanta eloquentia. Hanc eandem ſententiam aliis verbis inſignitè commutatā, vide initio Orat. ad Senatum.

A parentibus. Sequitur altera comparatio, in qua ſuperiora, Deorum, parentum, & populi R. beneficia cum hoc beneficio conferens, recens hoc multo præſtantius eſſe oſtendit, ex eo, quòd illa ſingulatim & cum aliquo interuallo accepe- G rat: in hoc verò omnia illa vniuersè & vno tempore adeptus eſt.

Id quod neceſſe erat. Refertur ad vocem, paruus, quaſi diceret, ab illis paruus à vobis magnus ſum natus.

Nunc ſum conſularis. Nam ab exilio in ciuitatē reſtitutus, quaſi à morte ad vitā reuocatus videor.

Rempub. accepi. Accipere Rempub. Capeſſere Remp. Accedere ad Remp. crebrò vſurpat, pro Magiſtratus adipiſci, & Reip. procurationes ſuſcipere. de ſolo tamen Conſulatu ſuo loquitur.

Vnius opera ſeruatam. Significat illud S.C. quo ei togato, non vt nonnullis, benegeſta, ſed vt nemini conſeruatæ Reipub. ſingulari genere ſupplicationis, deorum immortalium templa patefacta ſunt. Itaq; videndū ecquid pronomen MEA deſideretur: vt ſit mea vnius opera.

Veſtra voluntas. In me reſtituendo.

Gradatim ſingulos. Omnes honores ordine, & ſuo quemq; anno ſeſe adeptū. lib. 2. de offi. teſtat.

Vniuerſe cuncta. Sic in omnibus antiquis, quæ quidem adhuc legere contigit. Ego niſi vox CVNCTA, tollatur, fateor me locum non intelligere. Ac meo iudicio & VNIVERSE aduerbialiter legendum eſt, & vox CVNCTA, vt gloſſa ſub illo aduerbio ſubiecta, expungenda in manuſcripto legitur ITA.

P. Popillij. Quæ ad hunc totum locum pertinent dixi in Orat. ad Senatum, vnde quæ neceſſaria videbuntur, adſumi poterunt.

Q. Metello. Qui cùm L. Saturninum Cenſor notaſſet, cúmque inſitiuum Gracchum contrà vim multitudinis incitatæ cenſu prohibuiſſet, cúmq; in eam legem, quam non iure rogatam iudicarat, iurare vnus noluiſſet, de ciuitate maluit, quàm de ſententia dimoueri. Pro Sextio. Et plura diximus orat. ſuperiore.

Spectata ætate filius. Qui etiam pius propterea nominatus eſt, quòd pietate ſua & adſiduis precibus patrem reſtituit. Velleius lib. II.

L. Dalmaticus. De quo Epitome LXII. & Plutarchus in Coriolano.

Aut Metellarum liberi. Legendum puto: Tum Metelli tum Metellarum liberi. nam vtroſque & in hac & in ſuperiore orat. coniunxit.

Tertius Conſularis. Poſt Popillium & Metellum.

Indigniſſimam fortunam. Cùm poſt ſextum conſulatum à Sylla in exiliū vnà cum filio eiectus eſt.

Diſſenſu. Rectè. cùm in aliis legatur DISCESSV. Bellum enim illud ciuile ſæpè leniore vocabulo Diſſenſionem adpellat.

Nudum à propinquis. Cùm poſterius hoc addat, quos ego parare mihi non potui; ſignificare videtur, perpaucos ſe propinquos habuiſſe, ac ferè nullos. Hæc autem ipſa verba aliquanto poſt iterat in hac eadem oratione.

C. Piſonis. Hæc eadem ſuperiore orat. dicta ſunt.

Viginti millia. Idem in Orat. pro domo. Plutarchus, Appianus, Dio.

Pro me præſente. Nam antè Ciceronis diſceſſum hoc factum eſt, cùm P. Clodius de promulganda lege ageret.

Qui in foro poſſet eſſe. Manutius rectè hunc locū diſtinxit, cùm aliis in libris omnibus longè diſſimilem propter interpunctionem ſententiam haberet. Sed ex ſuperiore oratione, in qua eadem planè verba reperiūtur, facile eſt, vtra ſit rectior, iudicare. Ergo verba hæc, *qui domi, qui in foro poſſet eſſe*, cum altera proxima ſententia comparanda ſunt; hoc modo: ſolus frater inuentus eſt, qui domi, id eſt in vrbe Roma, quique in foro, ſupplicando & orando meam cauſam ageret. Nam vxor & liberi vel peregrè mea cauſa proficiſcebā-tur,

tur,vel parietibus ſe in luctu & lacrymis incluſos continebant.vt verbum,*eſſe*, per ſe poſitum intelligatur,pro filij,parentis,fratris munus obire:non autem ad vocem FILIVS referatur.

Magna parte. Omnes antiqui, Magnam partem: in accuſandi caſu,quod ſine dubio rectum eſt: & ab iis qui veterem locutionem non intelligebāt, immutatum.Figura eſt è Græcorum fontibus deriuata,qui vocem κατὰ crebrò ſubaudiunt.

Parare non potui. Significare videtur ſibi perpaucos ac ferè nullos propinquos fuiſſe:vt paullo ante dictum eſt.

Cuſtode ciuitatis atque imperij. Cum alias res fortiter geſtas, tum præcipue propter innumerabiles Cimbrorum Teutonúmque copias ab illo ſuperatas.Liuius in epit.lib. LXVIII. Primores, inquit, ciuitatis qui aliquantulum vt nouo homini ad tantos honores euecto inuiderant, conſeruatā ab eo Remp.fatebantur.

Tribunitus. De his omnibus dixi in ſuperiore Orat.

Cumprimum licuit. Per vim Clodianorum: quæ tandem ſummo Magiſtratuum conſenſu ſuperata eſt.

Motus municipiorū. Omnibus enim è municipiis & coloniis ciues ad comitia de Cicerone reuocando concurrerunt.

Inimicis interfectis Graccho & Saturnino.

Prouincias obtinentibus. Piſone Macedoniam, Gabinio Syriam.

Inimico autem. Q. Metello Conſule, qui cum prius ſummáſ cum Cicerone inimicitias exercuiſſet,dixit in Senatum, eas ſe temporibus & Reip. permittere.Itaque paulò poſt,illum dicit, primò non aduerſatum eſſe,pòſt etiam adiuuiſſe;& paucis poſt verſibus, idem quod hoc loco adſcribit, illum ad Senatum retuliſſe. Totum hoc igitur ad Q. Metellum pertinet.

Is inimicus. P.Clodius.

Communibus hoſtibus. Piſoni & Gabinio.Nam iis ſuam vocem præbuit,cum legem de Cicerone in exilium eiiciendo pertulit.

Spiritu dumtaxat. Alibi ſemper duo hæc apponit,NOMINE & REIPSA profecto autem reuera viuit qui ſpiritu viuit.Vtrum igitur SPECIE legēdum ſit vt nota SPV ſumta ſit pro SPE,an potius ſignificat Clodium debilitatione & abiectione animi cōſternatum nihil præter ſpiritum reliqui habuiſſe. ſic opinor.

L. Opimius. Qui cōſul cum Q.Fabio.C.Gracchū interfecit.In quo huius loci poſita vis eſt.nā cum Popilius ob eam cauſam quia Tiberium interfecerat,exſularet,rectum erat eum ab eo reuocari, qui ipſe ſimilem ob cauſam Caium fratrem ſuſtulerat.

Qui erat inimicus. Ipſe lib.de officiis III.cauſam inimicitiarum hiſce exponit verbis. C. Marius cùm à ſpe Conſulatus longe abeſſet, & ſeptimū annum poſt Præturam iaceret, Q.Metellum, cuius legatus erat,cum ab eo imperatore ſuo Romā miſſus eſſet,apud populum R.criminatus eſt,bellum illum producere: ſi ſe conſulem feciſſent, breui tempore aut viuum aut mortuum Iugurtham ſe in poteſtatem populi R.redacturum.Itaque factus eſt ille quidem Conſul,&c.

M. Antonius. Orator,qui C.Mario ſextum Conſuli vnà cum A.Poſtumio Albino ſucceſſit, anno A ab V.C.D.LVIII.

Ne gratiæ cauſa. σαρκασμὸν Græci hanc figuram appellant:cùm acerba irriſio ſub ſpecioſis verbis ſubiicitur.Vterque autem infeſtiſſimus Ciceroni hoſtis fuit.

Adfinis. C.Piſo Conſul C.Piſonis Ciceronis generi cognatus erat. Adfinis autem nomen abuſiuè vſurpat.

Cauſam capitis. Non dixit, Egeram, ſed B receperam.De Gabinio tamen à Cicerone defenſo, locus eſt in lib.Epiſt.ad Q. Frat.II.

Fœdere. Notum eſt P. Clodium Tribunum pl. prouinciam Syriam Gabinio,Macedoniam Piſone ſpopondiſſe, ea lege,vt ſe in Cicerone in exilium eiiciendo adiuuarent.

Calendis Ian. Cum P. Lentulus,Q. Metellus,noui conſules magiſtratum inierunt.

Tamquam legitimi Tutoris. Legitimi tutores ſunt agnati proximi lege XII tab.inſtituti. Hos autem C potius quàm teſtamētarios nominauit, quia propter eiuſdem ſanguinis communionem & fidelius & ſtudioſius pupillorum rationibus conſulere exiſtimantur.Quod contra tamen Solon credidit,vt alio loco diximus: ſed certū eſt orbos pueros agnatorum proximorum opem potiſſimum implorare.

De ſolemni religione. Patet etiam ex Liuio primā Conſulum relationem de religionibus fuiſſe.

Tribunus Pl. Sex.Attilius quem in Sextiana D ſcribit,cùm omnes in ſenatu,aliúſque alio grauius & ornatius de ſua ſalute dixiſſent,fierétque ſine vlla varietate diſceſſio, ſurrexiſſe: nec auſum eſſe, cùm eſſet emtus intercedere: ſed noctem ſibi ad deliberandum poſtulaſſe.

In augenda. In Sextiana dixit in duplicanda.

Variis rationibus. Omni mora ludificatione, calumnia.

Cn. Oppius ſocer. Hunc Cornicinum appellat lib. ad Att.4.epiſt.2. & hoc ipſum in ea pro Sextio E attingit.

Ad vos. Significat autem diem VIII,Kal. Febr. quo die in forum ventum eſt, ad legem de Cicerone reuocando, rogandam. id quod in ſenatu Cn. Pōpeius ſuaſerat: cùm diceret, ſeſe otij ipſius cauſſā vt omni populari concitatione defungeretur, cenſere vt ad Senatus auctoritatem populi quoque beneficium adiungeretur.

Hic tantum interfuit. Sequitur ſecunda pars orationis in qua diſceſſus ſui cauſas exponens, ne F videretur ignauia & timidate profugiſſe, Reipublicæ ruinas oſtendit: eamq; Clodianorum vi atque armis oppreſſam tamdiu nullam fuiſſe diſputat,dum ſingulari Conſulum, cæterorúmque magiſtratuum ſtudio. Cn. verò Pompeij virtute, tota denique Italia incumbente, ipſe cum illa ſimul reſtitutus eſt.

In Tribunali Aurelio centuriari. In Sextiana hoc ſic extulit: pro tribunali Aurelio decuriari : ex quo intelligitur, & PRO idem valere quod IN & G DECVRIARI idem quod centuriari.

Ex ea parte. Qui pro Rep.ſtabant.

Centuriari vidiſſem. Anno ſuperiore, cū in exilium eiectus ſum.

Proditores deſertores. Hortenſium præcipuè ſignificat,à quo ſceleratiſſimè inſidioſiſſiméque ſe tractatum ſcribit ad Quinct.frat.lib.epiſt.I.

Domeſticis hoſtibus. Hoſtibus Reipub.qui domi

& intus graſſabantur.

Flumine ſanguinis. Quod in ſuperiore oratione expoſuimus.

Æque me & illam. Neque enim ea Reſpub: eſt vbi non ius valet, quo inter ciues æquitas conſeruatur. ſed vis, qua, qui potentiores ſunt, dominantur.

Vulnerarentur. P. Sextium ſignificat, quem in ea oratione, qua illum defendit, plus xx. vulneribus adfectum dicit.

Conſulis faſces. A. Gabinij, vt & ipſe in Piſoniana, & Dio. lib. 38. apertè teſtatur.

Ædilis curulis. Similiter Salluſtius ſcribit, P. Lentulum Suram, Catilinæ ſocium, P. Lentulo Spintheri, qui tum Ædilis erat, traditum, vt eum in libera cuſtodia haberet.

Collegæ. Q. Metello, vt ſuperius dictum eſt.

Penè omnes. Vno excepto Prætore Appio, & duobus tribunis Pl.

Auctoritate præſidio. Vetus codex hoc amplius, præſidio copiis: quod non diſplicet.

Vno diſſentiente. P. Clodio.

Nudum à propinquis. Superius his iiſdem verbis eſt vſus.

Producti ad vos. Conſules enim, quos ex priuatis volebant, ad populum in roſtra, ſuadendæ aut diſſuadendæ legis cauſſa producebant.

Auctores teſtes. Verſus hexameter, qui imprudenti excidit. In Sextiana minus vna ſyllaba ſimile quiddam vidimus. præſentes fluctus tempeſtatémque fugiſſe. In Verrina VI. Cùm loquerer tāti fluctus gemituſque fiebant.

Cn. Pompeius. Qui vnus ex productis fuit. vt in Sextiana oſtendit. Tum enim ſine vllo magiſtratu erat. Productus eſt ab eo, inquit, Cn. Pōpeius qui ſe non ſolum auctorem meæ ſalutis, ſed etiam ſupplicem populo R. exhibuit.

Vniuerſæ Reipub. Iis bellis, quæ ille in tribus orbis partibus ſua virtute confecit, victo in Africa Carbone, in Hiſpania Sertorio, in Aſia Mithridate.

Seruatam. A coniuratione Catilinæ.

Auctoritate ſenatus. Quia Cicero nihil in coniuratione opprimēda niſi auctore Senatu geſſerat.

In eo me loco. Elatoriè, quamquam poſitus eſt in Conſulatu, nunc reſtitutus eſt Conſularis, vt bis in conſulari dignitate collocatus dici poſſit.

Iiſdem Centuriis. Conſul, comitiis centuriatis vtpote è maioribus magiſtratibus creatus fuerat. Lex etiam de eo reuocando in Comitiis Centuriatis, in campo Martio lata eſt, vt in ſuperiore orat. docuimus & ipſe prima epi. lib. ad Atticum IIII. his oſtendit verbis. Antè diem VI. Id. Sextil. cognoui litteris Q. fratris mirifico ſtudio omniū ætatum, atque ordinum, incredibili concurſu Italiæ, legem Comitiis Centuriatis eſſe perlatam.

P. Seruilius. De quo ſuperiore orat. dictum eſt.

L. Gellij. Qui conſul cum Cn. Lentulo fuit, & in ſenatu dixit ciuicam coronam Ciceroni à Rep. deberi: vt ipſe in Piſoniana teſtatur.

En ego tot teſtimoniis. Hæc tertia & poſtrema orationis pars eſt: in qua poſteaquam quantum à populo R. acceperit, expoſuit, quemadmodum deinceps illi gratiam relaturus ſit, & maiorem in remuneranda gratia quam vlſciſcendis inimicorum iniuriis operam poſiturus, oſtendit.

Frugum vbertate. Reuerſo Cicerone, cùm eſſet annonæ ſumma caritas S. C. in eius ſententiam

A factum, léxque lata eſt, vt Pompeio per quinquēnium omnis poteſtas rei frumentariæ toto orbe terrarum daretur. Eò propè momento frumenti vilitas conſecuta eſt. Itaque in ea pro domo cum de mea, inquit, dignitate in templo Iouis Opt. Max. Senatus frequentiſſimus decreuiſſet, ſubito illo ipſo die cariſſimam annonam nec opinata vilitas conſecuta eſt. Erant qui Deos immortales (id quod ego ſentio) numine ſuo reditum meum dicerent comprobaſſe.

B *Tum ſe fuiſſe miſerum.* Hoc quid ſit, & quemadmodum Oratoris inſtituto conueniat, fateor me non intelligere. Repugnant enim Marium forti & confirmato animo fuiſſe, virtutem animi nunquam perdidiſſe, & ſimul miſerum ſe eſſe dixiſſe. Præthereà Ciceronis diſputatio ad Marij fortitudinem cum ſua virtute comparandam pertinet. Vt mihi mirum videatur, ſi non hoc loco negatio deſit: vt ſic legatur: Tum ſe non fuiſſe miſerum.

Viro forti adimi. Animi virtus, & fides in Remp.

C *Municipem meum.* E municipio Arpinati: notum eſt & Ciceronem & Marium Arpini natos fuiſſe.

Delere voluiſſent. L. Syllam qui ſemper à populi partibus alieniſſimus fuerat, apud Quirites grata oratione exagitat.

Cum fortuna. A qua victi patria expulſi fuimus.

Obſidione liberauiſſet. Oratoriè. Significat enim tempus illud cùm ipſe Quinctius Conſul Cimbros, & qui iam in Italiam peruenerant ingenti prælio cecidit, in quo cæſa traduntur hominum

D centum XL millia. capta LX. Liuius lib. LXVIII.

Adoleſcentem filium. Nam is quóque à Sylla victore vrbe pulſus & exſilio damnatus, in Africā traiecit. Velleius, Liuius, Appianus.

In paludibus demerſus. Hoc idem in Sextiana, & apud Plutarchum Appianum & Epitomen Liuij LXVII. Velleius autem ſic: Marius poſt ſextum conſulatum, annumque LXX. nudus ac limo obrutus, oculis tantummodò ac naribus eminentibus, extractus arundineto circà paludem Maricæ,

E in quam ſe fugiens conſectantes Syllæ equites, ab diderat, iniecto in collum loro in carcerem Minturnenſium, iuſſu Duumviri perductus eſt, &c.

Quatuor genera. Plura in Sextiana, ſed minus ſubtiliter & accuratè numerat: Cùm inquit, alij me ſuſpicione periculi ſui non defenderent, alij vetere odio bonorum incitarentur, alij inuiderent, alij obſtare ſibi me arbitrarentur, alij vlciſci dolorem ſuum aliquem vellent, alij rem ipſam publicam atque hunc bonorum ſtatum ociúmq;

F odiſſent.

Vnum eorum. Qui Catilinæ latenter & obſcurè fauerant, eiúſq; conatus oppreſſos dolebant.

Conſeruaui. Patefacta & oppreſſa coniuratione,

Perſimulationem. Q. Hortenſium vt ſuperius dixi deſignat.

Nunquam perdidiſſet. Quod certè non diceret, ſi ſe in illa calamitate miſerum fuiſſe fateretur.

Quartum. Piſonem & Gabinium Conſules ſignificat.

G *Quod erat.* Quippe cùm Conſulatum, quod ſummum imperium eſt, obtinerent.

Vendiderunt. Acceptis à P. Clodio prouinciis.

Reuocando domum. Hoc egit poſtea cum orationem in Senatu haberet: quæ eſt de prouinciis Cōſularibus: qua futuris Conſulibus Syriam Macedoniámque decernit, vt Gabinio & Piſoni ſucceſſores

ceſſores ſubmittantur.

Neque id Reip. vt cumque neceſſe eſt. Hoc quid ſit, diuinare nunquam potui. Cum autem paria paribus referat, & ſuperius de odio, quod temporibus Reip. poſtulantibus deponitur, ſit locutus, cogitandum eſt, ecquid rectius ita legeretur: *Reip. temboribus vnquam neceſſe eſt*: vel tale quippiam.

Diſsimilis eſt ratio. Hoc idẽ & in Orat. pro Plancio & lib. de Off. II. vbi alterius cuiuſdam dictũ hoc eſſe ſignificat. Commodè, inquit, quicumque dixit, pecuniam qui habeat non reddidiſſe, & qui reddiderit, non habere: gratiam autem & qui reddiderit habere, & qui habeat retuliſſe.

A *Cum mortuo.* Satiſne recte colere aliquis hoc modo memoriam dicatur, alij viderint. Ego cùm in antiquo libro MORTVVS caſu recto ſcriptũ animaduertam; deeſſe potius quędam exiſtimo, quibus ea res planius explicaretur.

Sententia ſimpliciter referenda. Quid ſit ſententiam referre non intelligo. Et animaduerti Verrina IIII. ferri quoque in Senatu ſententiam dictum pro dici. Retinete, retinete hominẽ in ciuitate Iudices, parcite & conſeruate, vt ſit qui vobiſcum res iudicet, B qui in ſenatu ſine vlla cupiditate de bello & pace ſententiam ferat.

IN SENATV POST REDITVM, ORATIO XXIX.

ARGVMENTVM.

M. Tullius poſtridie quam ab exilio in patriam reuerſus eſt, hoc eſt Nonis Septemb. in Senatum profectus, orationem hanc habuit, qua nominatim vtrique Conſuli, dein, octo Tribunis pl. poſt ſeptem Prætoribus, dein Cn. Pompeio tum temporis priuato, poſtremò Senatui vniuerſo pro reditu impetrato gratias agit. Conſules ſunt P. Lentulus Q. Metellus: quorum ita beneficia commemorat, vt illis reſtitutionis ſuæ laudem attribuit. huic quod aduerſatus non ſit, ſimpliciter gratias agat: ſimulque duos ſuperioris anni Conſules, quorum opera P. Clodius in ipſo eiciendo precipuè vſus fuerat, vehementer exagitat. Tribuni ſunt T. Annius Milo, P. Sextius, C. Seſtilius, M. Cuſpius, T. Fadius, M. Curtius, C. Meſsinius, Q. Fabritius: in quibus duo primi nominati, vt principes in Ciceronis ſalute recuperanda fuerunt, ita potiſsimam in hac gratiarum actione partem obtinent. duos reliquos Sex. Attilium, & Numerium Quintium, à quibus læſus potius, quã adiutus fuerat, ita prætermittit, vt tamen non obſcurè perſtringat. P. autem Clodium, qui Tribunus anno ſuperiore fuerat, & lege lata Ciceronem in exiliũ eiecerat, multis verbis paſſim diuexat. Prætores ſunt L. Cæcilius, M. Calidius, C. Septimius, Q. Valerius, P. Craſſus, Sex. Quintilius, C. Cornutus, quorum nulli eximiè ac præter ceteros gratias agit. Octauum autem Prætorem App. Claudium, P. Clodij fratrem, qui à reliquis diſſenſerat, pretermittit, Nõ eſt autẽ mirandũ Tribunos pl. antè Prætores nominari: quia multò maiores illorũ quàm prætorũ in comitiis, & legibus, vel ferẽdis vel abrogandis partes fuerunt. Poſtea Cicero Cn. Pompeio qui tum priuatus, id eſt ſine vllo magiſtratu fuit, nominatim ſingularibus verbis gratias agit, quòd pro ipſius ſalute, municipia, coloniáſque adiiſſet, & præſtantiſsimam de eo in Senatu ſententiam dixiſſet. Diximus autem hanc orationem habitam eſſe Non. Sextilib. poſtridie quàm reuerſus eſt. Cuius rei auctorem habemus Ciceronem ipſum, qui in epiſt. I. lib. ad Attic. IIII. his ſcribit verbis. Poſtridie in ſenatu, qui fuit dies Non. Septemb. ſenatui gratias egimus. Unde perſpicuè intelligitur, primam fuiſſe hanc, quam poſt reditum ſuum habuit, ac propterea orationem ad Quirites poſteriore locò collocandam fuiſſe. Quod enim nonnulli diſputant, de altera quadam oratione locum illum epiſtolæ accipiendum eſſe, quia ſingulis Senatoribus gratias egerit, ridiculum eſt, nam illa huius orationis verba, quibus hæc illorum coniectura nititur. Vobis vero P. C. ſingulis & egi & ago gratias vniuerſis: ego initio quantum potui, &c. Hæc, inquam verba, non ad aliam orationem ſed ad huius ipſius exordium referenda ſunt: & ſtultum eſt exiſtimare Ciceronem in Senatu prius egiſſe gratias ſingulis ſena-

toribus, id eſt priuatis, quàm conſulibus & magiſtratibus & vniuerſo ſenatui. Præterea, cum ſatis conſtet ipſe etiam in vtraque oratione pluribus verbis teſtificetur, Senatum principem in ipſius reditu conficiendo fuiſſe, ac prius in Senatu quam ad populum actum ea de re fuiſſe. imò verò Senatum auctorem fuiſſe, vt ea de re cum populo ageretur, nemo non videt, rationē poſtulaſſe vt prius ſenatui quàm populo, gratiæ agerentur.

COMMENTARIVS.

Fratremque meum. Qui propter meum exilium, magno ſemper in luctu, mœrore ac ſqualore iacuerat: qui niſi me per vos recuperaſſet, eandem fortunam ſubire, idem ſibi domicilium & vitæ & mortis depoſcere ſtatuerat: qui incredibili pietate, amore inaudito, maximo in ſqualore volutatus eſt ad pedes inimiciſſimorum vt fratri, reditum conficeret. In Sextiana, in oratione ſeq. & alibi.

Parum cumulate. Minus quam par fuerit, verbis rei magnitudinem non æquantibus.

Mea natura. Quaſi aut minus quàm debeam, beneficiorum magnitudinem expendam: aut illorum obliuiſcar, aut in agendis gratiis natura ſim tardior.

Vbertas ingenij. Primum in recordandis, deinde in ponderandis & æſtimandis beneficiis.

Dicendi copia. In iis commemorandis, & pro dignitate explicandis.

Genus orationis. In conquirendis verbis, quæ rei magnitudini ſatis faciant: Nam hæc tria ſingulatim propoſuit: conſiderationem beneficiorum, quæ ad ingenium; commemorationem, quæ ad facultatem dicendi; & prædicationem, quæ ad orationis lumen pertinet.

Vniuerſa. Nam hic locus eſt, non de ſingulis, ſed de omnibus quæ vnquam à vobis accepimus, commemorandi.

Liberis noſtris parentes. Nam etſi fratris liberi reuera orbati ſuo parente non eſſent, tamen ille propter luctum & mœrorem, parentis ergà illos officium præſtare non poterat.

Dignitatem, ordinem. Dignitatem intelligit eam amplitudinem quàm ex honoribus præclare geſtis ſibi in ciuitate maximam pepererat: ordinem verò ſuum, in ſenatu locum: nam vna cum ciuitate ordo illi reſtitutus fuit.

Qui fortunas. Omnia enim per ſuos iniquos erepta, per Conſules æſtimata & reſtituta ſunt. Vide epiſt. 2 lib. ad Att. quarti.

Nihil iucundius. Quippe cum omnes omnium caritate, patria vna complectatur: vt idem in primo de Offic. ſcribit.

Noſmet ipſos nobis. Perditi enim dicuntur, qui rebus iis omnibus quas habebant chariſſimas ſpoliati ſunt. Cicero autem & fortunas & vxorem, & liberos & cognatos, omnes poſtremò dignitates, patriā deniq; ipſam amiſerat. Itaq; lib. 1. ad Att. 3. Deſidero, inquit, non mea ſolum, neque meos, ſed me ipſum. quid enim ſum.

Libertas ciuitas. Hoc de ingenuis, & ciuium liberis dici ſatis intelligitur.

Ceteris rebus. Opibus & honoribus.

Honoribus. Notandum honoris verbum in eo poni, qui honeſtat, non qui honeſtatur: vt paucis poſt verſibus pop. Rom. honores. Ergò CVIVS HONORIBVS, id eſt, cuius muneribus, in quibus ſummi honores ſunt, nam honores, id eſt procurationes ad miniſtrandæ Reip. omnes à populo mandabantur.

A *Ampliſſimo conſilio.* Senatu. Quæri tamen poſſet: cùm ſenatores non à populo crearetur, ſed à cenſoribus legerentur, quid eſt, quod populi beneficio ſe in ſenatu collocatum dicit? poſſet autem ſubtiliter reſponderi, nonnullos qui magiſtratum adepti eſſent, quamuis ſenatores non eſſent, tamen ius in Senatu dicendæ ſententiæ habuiſſe. Qua de re diximus in libello de ſenatu, cap. 1. ſed hæc pinguius & quaſi oratorio more dicta accipienda ſunt.

Altiſſimo gradu. Conſulatu: quem illi cuncta Italia, omnes ordines vniuerſa ciuitas, non prius tabel-
B la, quam voce detulerat: vt de ſe ipſe teſtatur.

Omnium terrarum arce. Ad quam præſidij cauſſa gentes omnes confugiunt. Nam præter prouincias, quæ ſua omnia ad ſummam ſenatus poteſtatem referebant, Reges etiam & liberi populi complures ſæpe ad ſenatum auxilij cauſſa confugiebant.

Magnificentiſſimis decretis. In ea pro Sextio, diuina Senatus conſulta hæc appellat: & quattuor enu-
C merat: primum, vt cuncta ex Italia omnes qui Remp. ſaluam vellent, ad ſuffragia de Cicerone reuocando ferenda, conuocarentur: alterum, quod de ipſo reuocando factum eſt in capitolio, vtróque referente Conſule, cum Pompeius illi vni teſtimonium patriæ conſeruatæ dedit: tertium, nequis, dum lex de ipſo reuocādo ferretur, de cælo ſeruaret, nequis moram vllam afferret: quartum, vt iis qui ex tota Italia ipſius ſalutis cauſſa conuenerant, agerentur gratiæ, atque vt iidem ad res redeuntes, vt venirent, roga-
D rentur.

Studio atque conſenſu. Nam ex CCCCX. ſenatoribus & magiſtratibus omnibus vnus diſſentit P. Clodius.

Quod hac anteà. Subeſt mendum. neq; enim plena ſententia eſt, quinetiam particula; QVOD, ab omnibus vetuſtis libris, quam plurimis etiam impreſſis abeſt. Quòd ſi coniecturæ locus poteſt eſſe, fortaſſe particula TAMEN, illius, QVOD locum ſubſtituta, ſententiam impleret: vt ſenſus ſit: Etſi hæc olim ac-
E cepimus tamen cum anteà ſingulatim, hoc tempore vniuerſè recuperauerimus, multò maius hoc recens beneficium eſt, quàm alia ſuperiorum temporum vniuerſa.

Immortalitatem quandam. Rectè addidit, QVANDAM. nunc enim non de vitæ, ſed de famæ & nominis immortalitate ſe loqui oſtendet.

Cùm vi ferro. Significat eam ſeditionem quæ facta eſt VIII. Kal. Febr. de qua in Orat. pro domo, & ea pro Sextio pluribus verbis exponit.

F *Non multo poſt diſceſſum.* Paucis poſt menſibus. In Sextiana tamen cum de totis ſeptemdecim menſibus loqueretur, dixit, breuis temporis dolore intericcto.

L. Minnio. Quadrato Tribuno plebis, qui Kal. Iunij ad Senatum de Cicerone reuocando retulit: viro incredibili fide, magnitudine animi, conſtantia: qui & ſenatui perſuaſit (vt in Sextiana Cicero ſignificat)

cat) & populo (vt Dio. lib. 38. teſtatur) vt tanquam in publica calamitate Ciceronis cauſa veſtitus mutaretur.

Minime timidum. Itaque in Sextiana: Cuius, inquit, in mea cauſſa nunquam fides virtúſque contremuit.

Decernendi. Senatus conſulti faciendi.

Eum Tribunum pl. Ælium Ligurem, qui interceſſit. Pro Sext. Interceſſit Ligur iſti neſcio quis, additamentum, &c.

Sub alieno ſcelere. Amborum Conſulum Piſonis & Gabinij: quorum opibus & auctoritate ad quærendam mihi perniciem eſt vſus P. Clodius.

Vendiderant. Acceptis à P. Clodio prouinciis, Piſo Macedonia, Gabinius Syria.

Flagitauiſtis. Tamquam veſtro iure, & debitam: nam flagitare propriè eſt debitorem acrius & vehementius appellare.

Ille ipſe annus. Quo Piſo & Gabinius Conſules fuerunt.

Fatalem. Fatalis & in bona & in mala re dicitur: quaſi fato & certo Dei decreto vel ſalutaris vel exitioſus. Itaq; in Catilinam IIII. Meus, inquit, conſulatus ad ſalutem Reipub. propè fatalis fuit. Sed quomodo Cicero MALVERAM cum illo verbo coniunxit? Cum fatalis & voluntarius contraria ſint: vt ipſe quoque in Philipp. oſtendit: vtrum quia exitioſi verbo vti noluit, cum ipſe non periiſſet? an potius hac ſententia: in illum annum decretum erat quoddam à Diis exitium: idque malui ipſe me quã Rempub. ſubire.

Octo Tribunos. Totidem habuit anno inſequenti, vt poſterius oſtendit.

Conſules modeſti. εἰρωνικῶς. hoc enim legis nomine cupiditatem ſuam tegebant. Itaque in Sextiana ſic ſcribit: Qui cum in Senatu priuatim vt de me ſentẽtias dicerent flagitabantur, legẽ illi ſe Clodia timere dicebant. Sed in ea pro domo apertius: Homines legum metuentes, tum frequentiſſimus ſenatus eos vt de me referent, quotidie flagitaret, nõ ſe rem improbare dicebant, ſed lege iſtius impediri.

Impediebantur lege. Quam Clodius tulerat, nequis ad ſenatum de reuocando Cicerone referret; néve ſententiam diceret, vt paulò infrà & libr. ad Attic. III. Tu te ſcripſiſti ad me, quoddam caput legis Clodium in Curiæ poſtte fixiſſe, ne referri, neuè dici liceret.

Quæ de me. Nam illa lex nihil me facere vetabat: ſed Conſules ipſos, & eos qui ius ad ſenatum referendi habebant.

Inimicus. P. Clodius qui lege lata Ciceronem in exilium eiecit.

Si reuixiſſent. Elatoriè. Clodia lex aqua & igni interdicebat eiis qui ciues R. in dicta cauſſa indemnatos necaſſent. ſignificabantur autem Catilinarij.

Magno in periculo. Feſtiuè cum ſarcaſmo legis ſententiam immutat: quaſi Clodius ſignificaſſet, ſi Catilinarij reuixiſſent, illico reuocandum Ciceronem, vt illorum conatibus iterum obſiſteret.

Princeps ciuitatis. Cn. Pompeius, de quo ſic in Sextiana: Initur conſilium de interitu Cn. Pompeij, quo patefacto ferróque deprehenſo, ille incluſus domi tam diu fuit, quam diu inimicus meus in Tribunatu. Item in ea pro Milone: Comprehenſus eſt in templo Caſtoris ſeruus P. Clodij; quem ille ad Cn. Pompeium interficiendum collocarat, extorta eſt confitenti ſica de manibus: Caruit foro poſtea Põpeius,

A caruit ſenatu, caruit publico, ianua ſe ac parietibus, non iure legum iudiciorúmque texit.

Sine conſulibus. Sic in Sextiana: quid dicam conſules? hoccine & ego appellem nomine euerſores huius imperij? proditores veſtræ dignitatis? hoſtes bonorum omnium? & alibi ſi appellandi ſunt Conſules, quos nemo eſt qui non modo ex memoria, ſed ex faſtis euellendos non putet.

Tutoribus annuis. Minus eſt tutorem quàm parentem habere: ille tanquam alienam, hic quaſi

B Communem rem adminiſtrat, qua de cauſa liberi ſui heredes à Iuris conſultis appellantur. Et Terent. dixit, Meus particeps. Ergò plus eſt cum Remp. dixit, non modo parentes, ſed ne tutores quidem habuiſſe.

Caput meæ proſcriptionis. Caput illud legis, ne quis referret, neue ſententiam de Cicerone reuocando diceret. Cur autem proſcriptionem hanc, non legẽ nominet poſterius exponet.

P. Lentuli Conſulis. Qui poſt annum Piſonis & Gabinij, Conſulatum vna cum Q. Metello adeptus

C eſt. Cuius vim omnem, ad Ciceronem patriæ recuperandum, omni ſtudio contulit.

Q. Metelli. Qui etſi P. Clodij frater eſſet, & inimicitias cum Cicerone exercuiſſet, tamen eas ſe inimicitias dixit patribus conſcriptis & temporibus & Reipub. permittere.

Pænè omnium. Nam è prætoribus ſolus aduerſatus eſt App. Claudius P. Clodij frater: è tribunis duo tantum Sex. Attilius Serrarius & Q. Numerius, Cic. in Piſonem, & in eandem Aſconius.

D *Tuto ſe in Senatum.* Aliis Conſulibus Magiſtratũ adeptis, & iam gerentibus.

Dignitas iam. Cum omnes æquè liberè atq; honorifice de me in ſenatu loquerentur; ac ſi ipſe nulla vnquam ignominia adfectus fuiſſem.

Ne propter me. Sic in ea pro Sextio multis verbis exponit, ſe neque mortis terrore, neque victoriæ, ſi dimicare placuiſſet, diffidentia, ex vrbe ceſſiſſe: ſed ne propter ſe ciuile aliquod bellum & cruentum

E exoriretur. Itaq; ſeruaui, inquit, Rempublicam diſceſſu meo iudices, cædem à vobis, liberiſque veſtris, vaſtitatem, incendia, rapinas, meo dolore luctuque depuli. Et in Piſoniana: Itaque diſceſſu meo, inquit, omnes illi nefarij gladij de manibus crudeliſſimis exciderunt.

Populi ſuffragiis. Lege per pacatum populum ordine & bono modo ferenda.

Flumine ſanguinis. Significat eam ſeditionem, quę in foro VIII, Cal. Feb. facta eſt: cum corporibus ciuium Tiberis compleretur, cloacæ refercirentur, è

F foro ſpongiis ſanguis effingeretur, vt ipſe in Sextiana loquitur: & hoc ipſum totidem verbis in orat. ad Quirites inculcat.

Sociis Regibus. Qui legationes ad Senatum pro cõſuetudine mittebant.

Nihil iudices, Non exercebantur iudicia, Comitia non habebantur, non cogebatur ſenatus.

Cum is exceſſiſſet. De ſe loquitur, cum is in exiliũ abiiſſet, qui non priuato conſilio, ſed auctore Senatu ſupplicium de coniuratis ſumpſerat.

G *Faſces fractos clariſſimi Conſulis.* Apparet P. Lentulum ſignificari, & eius quoque faſces hoc tempore fractos. ſicuti anno ſuperiore A. Gabinij fuerant, vt patet ex Piſoniana & ſeq.

Tribuni pl. P. Sextij, qui omnem magiſtratus ſui vim ad conficiendum Ciceronis reditum contulit; vt ſæpè iam dictum eſt.

Sanctiſſimum corpus. Corpora Tribunorum pl. legibus ſacratis ſacro ſancta fuiſſe, nemo neſcit.

Vulneratum ferro. In Sextiana, vbi hæc copioſius narrat, ait illũ plus viginti vulneribus, in illa ſeditione, de qua modò dixi, confectum, exanimatum concidiſſe, & pro occiſo à Clodianis relictum.

Deus noſtræ vitæ. Quippe, qui me à morte ad vitam, à deſperatione ad ſpem, ab exilio ad ſalutem reuocauit: vt ipſe poſterius loquitur. Sic in ea pro Sextio: Quem ego Deum ac parentem ſtatuo fortunæ ac nominis mei, & fratris rerumque noſtrarum.

Lumen conſolatus ſui. Hoc facinus omnium, quæ in conſolatu ſuo gereret, maxime memorabile: quódq; inter alia ipſius acta, tamquam clariſſimum lumen eluceret.

Vt eſt deſignatus. Simulatque deſignatus fuit, multò antequam magiſtratum gereret, cùm ad gloriam ſuam, atque ad ampliſſimi beneficij gratiam magis pertinere videret, cauſſam illam integram ad ſuum conſulatum reſeruari, tamen rem talem, per alios quàm per ſe tardius confici maluit. In Sextiana.

Vt eſt deſignatus. Significat eum morem, quem Agellius commemorat, vt poſt comitia conſularia Conſules deſignati primi ſententias rogarentur, & eorum is prior, qui priore loco declaratus eſſet.

Pedibus iret. Quomodo per diſceſſionem S.C. fieret, docuimus in libello de Senatu.

Scribendo adeſſet. Hac quoque de re in eodem libello diximus.

Vt antè dixi. Paulò ſupra his verbis: Caput meæ proſcriptionis recitaretur. Lex autem à pacato populo & ordine ac more maiorum fertur: proſcriptio à victore Tyranno, pro imperio, ciuitate oppreſſa promulgatur. Sic quoque in ea de prouinciis conſ. locutus eſt: Iidem illam proſcriptionem capitis mei, contra ſalutem Reipub. ſed ſaluis auſpiciis rogatam eſſe dicebant.

Nominatim. Hoc dicit propter leges ſacratas, & duodecim tabulas, quibus ſancitum erat, vt ne priuilegium irrogari liceret, néve de capite ciuis, niſi comitiis centuriatis rogaretur.

Sanciret. Confirmaret. Nam quę Cicero aduerſus coniuratos geſſerat, auctore Senatu geſſerat. Violata igitur erat Senatus auctoritas, cum ob eam cauſſam, quia Senatui paruerat ipſe violatus eſt.

Conſulari vulnere. Piſonis & Gabinij.

Q. Catuli. Filio eius, qui cum C. Mario Conſul fuit, nam hoc ipſum illi in Orat. pro domo adtribuit.

Cinnano tempore. Cùm L. Cinna & C. Octauius Conſules Rempub. mutuis diſcordiis, bellóque ciuili labefactarũt. Nota eſt hiſtoria ex Appiano, Plutarcho, Floro & aliis.

Q. Metellus. Hoc addit ad obiectionem tacitam, Nam cùm Q. Metellus P. Clodij frater adfinis eſſet, & cum Cicerone inimicitias exercuiſſet videbatur, ſi ſolus Conſul fuiſſet, Ciceronem non admodum adiuturus. Hic eſt Q. Metellus Nepos ad Q. Metellũ Celerem Galliæ proconſulem, ipſius fratrem exſtãt epiſt. Ciceronis lib. fam. v.

Auctorem adſcriptorémque. Auctor fuit, cum eius ſententiã alij ſecuti ſunt. Adſcriptor, cum pro more nomen eius in perſcribendo S.C. apponeretur. De quo more dixi in libello de ſenatu.

Mercatores prouinciarum. Nam Piſo & Gabinius conſules cum P. Clodio Tribuno pl. pepigerant, vt ſi A Ciceronem in exilium eiicerent, ille Macedoniam, hic Syriam prouinciam pro coſs. obtinerent.

Venditores veſtræ dignitatis. Erat enim non conſulum, ſed Senatus vniuerſi munus prouincias decernere: vti patet ex orat. de prouinc. conſular.

Quorum alter. A. Gabinius, qui in pueritia malè ob Catilinæ conſuetudinem audierat: qua de cauſſa Catilinam ipſius virum poſtea appellat.

Alter Cethegũ. L. Piſo, nam C. Cornelius Cethe- B gus, ordinis ſenatorij, vnus è coniuratis & inter primos fuerat, ei enim prouincia data erat, vt ianuã Cic. Conſulis obſideret, eúmque vi aggrederetur. Itaque damnato gula in carcere per vindices rerum capitalium fracta eſt. Appianus eum prætorem fuiſſe dicit de quo propter eã diffido, quia Salluſtius ſimpliciter eum ſenatorem appellat; qui non videtur id in integra hiſtoria prætermiſſurus fuiſſe.

Quorum alter. A. Gabinius.

Sanctiſſima parte. Myſteria ea maximè ſancta exi- C ſtimantur, quæ maxime occultantur: quæ aut rarò aut nunquam vel attinguntur vel aſpiciuntur, Pſeudothyron poſtea nominat.

Et Gabinij. Obſcænam infamiam ſignificat.

Poſtea publicam. Nam equitatum in Syria & cohortes optimas perdidit.

In aram tribunatus. Ad aram aſyli cauſſa cõfugitur. Tribunatus vt antè diximus, magiſtratus eſt ſacro ſanctus. Itaq; Tribunis nihilo magis quàm maioribus magiſtratibus, moleſtus eſſe priuatæ rei cauſ- D ſa nemo poterat. Geſſit autem Gabinius tribunatũ Metello & Marcio Coſs.

Vim prætoris. Vrbani, qui iûs de pecuniis creditis reddebant.

Bonorum proſcriptionem. Prætor Vrbanus ex edicto mittebat in bonorum poſſeſſionem eorum debitorum, qui abſentes iudicio defenſi non fuerant. Cum dies xxx poſſeſſa eſſent, proſcribebantur: id eſt libellis palam fixis denunciabatur: ea bona auctione conſtituta venditum iri.

E *Quo in magiſtratu.* Tribunatum per ſæpe magiſtratum appellari, alio quodam loco docuimus.

Rogationem de piratico bello. Tulit enim Gabinius, vt bellum aduerſus piratas Cn. Pompeio in trienniũ mandaretur. Pædianus in Cornel. Velleius lib. 2. & Plutarchus in Pompeio.

Tribunus pl. P. Clodius.

Ne auſpiciis. Tulit, nequis per eos dies quibus cũ populo agi liceret, de cœlo ſeruaret: ſed inuidioſè hæc ita efferuntur.

F *Obnunciare.* Quidam hæc tanquã diuerſa notarũt & interdum ſine obnunciatione per auſpicia legũ lationem impediri putant. Sed Pedianus in Piſoniano vnũ idémque hic notari oſtendit. Tulit legem, inquit, nequis per eos dies, quibus cum populo agi liceret, de cœlo ſeruaret. propterquam rogationẽ ait legem Fuſiam & Æliam propugnacula & muros tranquillitatis & otij euerſam eſſe. Obnunciatio enim, qua pernicioſis legibus reſiſtebatur, quam Ælia lex confirmauerat, erat ſublata.

Concilio aut comitiis. Conciliũ populi dicitur propriè intrà vrbem, in foro, cum de legibus ſciſcendis ciuib⁹ve iudicandis agitur. Comitia vero cũ in cãpo Martio pop. ad creandos magiſtratus conuenit.

Ne legi intercedere. Nouem tribunis legem ferentibus, decimus qui intercederet, obſiſtere poterat. Tulit ergo P. Clodius vt Tribuno pl. legem ferenti nemo intercederet.

Certiſſi-

Certiſsima ſubſidia Reipub. Sic in Piſoniana leges illas appellat, propugnacula muróſque tranquillitatis & otij. vt paulo antè dictum eſt.

De Capitolio veniſſet. Hominum enim viginti millia veſtem pro ſalute Ciceronis mutarunt. Hac de re & ipſe in Sextiana, & Dio. lib. 38.

Cincinnatus ganeo. Qui ſibi calamiſtro, id eſt, ferro calefacto, capillos in cincinnos, quaſi ſemicirculos intorquet. Acerbè in Gabinij nequitiam.

Nonarum Decemb. Quo die S.C. de coniuratis plectendis factum eſt, quod indicatur lib. Fam. I. in Epiſtola, Periucundæ: & ſupplicium de iis ſumtum, vnde illud in orat. pro Flacco: ô Nonæ illæ Decembres, quæ me conſule fuiſtis: quem ego diem verè natalem huius vrbis aut certè ſalutarem appellare poſſum. Hinc illud Bruti, qui Cæſarem occidit ad Atticum: an quia non omnibus horis iactamus idus Martias, ſimiliter atque ille nonas Decembres ſuas in ore habet & meliore conditione &c. Erant autem illo die, item vt aliis nonnullis antea fuerant, armati equites R. in cliuo Capitolino, circa templũ concordiæ. Qua de re Salluſtius ſic ſcribit: Nonnulli equites R. qui præſidij cauſa cum telis erant circum ædẽ concordiæ, ſeu animi mobilitate, &c: Scribit etiam eadem de re Cicero in Sextiana, & Phil. III. Et Suetonius præclarè in C. Cæſare.

Compellauit. Acrius obiurgauit, increpuit, male accepit verbis. ſic infra: nominatim alij compellabantur.

L. Lamiam. Sic in Sextiana: L. Lamiam in concione relegauit; edixitque vt ab vrbe abeſſet millia paſſuum ducenta, quod eſſet auſus pro amico deprecari.

Cenſuiſſetis. Senatusconſulto propriè de ea re facto, quòd pro me vno poſt hominum memoriam publico cõſilio ſuſceptum eſt: vt ipſe ſcribit in oratione pro Cn. Plancio.

Prætexta. Qua maiores magiſtratus vtebantur; & quam tum quaſi in publica calamitate ob veſtis mutationem abiecerant.

Grauiſsima ciuitatis. Rectius in manu ſcripto libro: GRATISSIMÆ magis enim amici luctus ad grati animi memoriam, quàm ad grauitatem pertinet.

Tyrannus. Sic in Sextiana: quis vnquam conſul Senatũ ipſius decretis parere prohibuit: quis Tyrannus miſeros lugere vetuit? Item: ſiue illa mutatio ad luctum ipſorum, ſiue ad deprecandum valebat, quis vnquam tam crudelis fuit, qui prohiberet quenquã aut ſibi mœrere, aut ceteris ſupplicare? Et in Piſoni. Quis hoc fecit vlla in Scythia Tyrannus, vt eos quos luctu adficeret, lugere non ſineret?

Circo Flaminio. In foro non longe à Roſtris fuit & Circus maximus, & Circus Neronis. in Sextiana hoc ipſum commemorat.

Madenti coma. Vnguentis pro conſuetudine, de qua apud Plautum in Caſina.

Grauis auctor. Auctores dicuntur in legibus ferendis, ſenatores primarij, qui ad eas ſuadendas aut diſuadendas adhibentur: quorum alij poſtea ſententiam ſequuntur. Sic in Piſon: Productus in concionem ab eo, cùm eſſes interrogatus quid ſentires de conſulatu meo, grauis auctor, Calatinius credo aliquis, aut Africanus, aut Maximus &c. Liuius lib. 45. traditum fuiſſe ſcribit, nequis prius intercederet legi, quam priuatis ſuadendi diſuadendíque legem poteſtas facta eſſet: eóque perſæpe eueniſſe, vt qui non profeſſi eſſent, ſe interceſſuros; animaduerſis vitiis legis ex ratione diſuadentium intercederent, & qui A ad intercedendum veniſſent, deſiſterent, victi auctoritatibus ſuadentium legem.

Saltatoris. Patet ex orat: pro Deiotaro, ſaltationem apud Romanos probro fuiſſe: ſiue propter leuitatem, ſiue propter obſcœnitatem motus, qua ſaltantes vtebantur.

Cæſoninus Caluentius. Caluentius homo Gallus è patria in Italiam venit; Placentiæ conſedit: vbi in ciuitatem receptus eſt. Inde Romam cum filia pro- B fectus, eam Piſoni Cæſonino huius L. Piſonis patri collocauit. Cic. in Piſoniana, & in eandem Aſco.

Conſulis ſtudium. Hoc quid ſit non facile diuinarim. Cogitandum ecquid.

Conſulendi. Melius quadraret. nam adoleſcentes ſeſe ad iuriſconſultos iuris diſcendi cauſſa conferre ſolitos, nemo eſt qui neſciat. Denique hoc ipſum ſignificare videtur, cum in Piſo: ſic loquitur: Nunquam erat audita vox in foro, nunquam periculum factum conſilij.

C *Non diſcendi initia rei militaris.* Nihil muto, velim tamen antiquos libros conſuli ſi quis forte ſcriptum ſic haberet: Non dicendi initia, non rei militaris &c.

Cognoſcendorum hominum. Inſinuandi ſe in hominum notitiam & familiaritatem.

Cappadocem. E Cappadocia magnum ſeruorum venalium numerum, Romam adduci ſolere, teſtis eſt Strabo lib. XIIII.

De grege venalium. Fabius lib. 8. ca. 2. Quod commune eſt & aliis nouum intellectu alicui rei pecu- D liariter tribuitur: vt vrbem Romam accipimus & venales nouitios: cùm ſint vrbes aliæ quóq;, & venalia multa. Itaq; Cicero in Piſoniana, Nouitios appellauit, quos hic Venales. Nemo, inquit, queritur, Syrum neſcio quem de grege nouitiorũ factũ eſſe conſulẽ.

Pſeudothyro. Quod ſuperius ſignificauit his verbis: qui ne à ſanctiſſima quidẽ parte corporis potuiſſet hominum impuram temperantiam propulſare.

Cum Græculis. Eadem ferè & in Sextiana & in Piſoniana commemorat.

E *Penitus illi diſciplinæ.* Epicuri enim quædam ſunt dogmata à recto Philoſophandi genere, non aliena quæ Piſo contemnebat.

Ex iſtis ineptiis. εἰρωνικῶς. nam quaſi in Piſonis perſona loquitur.

Prudentiſsimam ciuitatem. Quam qui primi fundarunt, alieniſſimi ab otio & voluptatibus, virtuti autem & induſtriæ deditiſſimi fuerunt.

Vultum importunum. In Sextiana & Piſoniana copioſè vultus iſte Piſonis ſuis coloribus depingitur.

F *Latere poſſe.* Populum enim ſuis rugis & ſupercilio decepit: vt mox inferet.

Piſonum adfinitatem. Senſus hic videtur: Ne quidem ille nunquã fefellit, quamquam cum nobiliſſimæ gentis nomen ferret, & ex iis eſſet, qui Frugi cognomen haberent, nõ ſtatim hominem penitus cognouit. Dixit autẽ ADFINITATEM κατὰ μείωσιν, καὶ χαριεντιστικῶς: ne ſi cognationem dixiſſet, omninò videretur illi Piſonum familiæ gentilitatem concedere.

Quem longè hinc. Legendum opinor in muliebri G genere *Quam*: vt ad verbum *adfinitatem* referatur & ſit ſenſus, quam adfinitatem cognati eius materni, qui Galli ſunt, longè hinc ab hac Piſonũ ſtirpe, vſq; trans alpes, ad ſuos tranſtulerunt. Quid autem ſignificet, ex iis quæ de Caluentio & Cæſonino ſuperius diximus, facile eſt intelligi. Cùm hæc ſcripſiſſem manu ſcriptum librũ conſului, vbi QVAM apertiſſimè legitur.

Notata. Cum forte per impudentiam ab eo qui capillos intorquet, attingitur.

Prouinciarum fœdere. Syria & Macedonia vt ſuperius dictum eſt.

Senatui populóque. Nam antè ſenatum ordines reliqui iam fecerant. In Piſonian.

Sententiis. Nam ſenatus veſtem mutandã cenſuerat. Conſules autem cõtra quàm ſenatus cenſuiſſet, vt ciues ad veſtitum redirent, edixerunt.

Domicilium ſuperbiæ. Capua inter tres maximas, Romam, Carthaginémq; olim numerata: vt ait Flo. lib. 1. Itaq; noſter in prima contra Rullũ. Qui locus, inquit, propter vbertatem agrorum, abundãtiámq; rerũ omniũ ſuperbiã & crudelitatem genuiſſe dicitur, qua de cauſſa Plin. lib. 3. felicem eam appellat: & (vt veteres dixerũt) ſummum liberi patris cum Cerere certamen. De Campanorum ſuperbia Liu. lib. 9. & Valerius lib. 9. cap. 5.

Sicut eras eo tempore. Hoc quid ſit fateor me non intelligere, alius fortaſſè acutior videbit. Incidebat tamen ſuſpicio, an non tale quiddam deeſſet. QVO *Duumviratum gerebas.* Nam Capuæ Duumvir Piſo fuit. Sed nihil huiuſmodi affirmo.

Cum tuo illo pari. Sic in Piſoniana: Cum illo ſuo pari, quem tamen omnibus vitiis ſuperare cupiebat.

Miſericordiam. Sic in Piſoniana: Productus in cõcionem cùm eſſes interrogatus, quid ſentires de conſulatu meo, reſpondes crudelitatem tibi nõ placere.

Peſtem. Coniuratos Catilinarios.

Ad finem ſuum. Cicero Tulliolam filiam ſuam Piſoni huius propinquo collocarat.

Comitiis prærogatiua. Quæ fuerit prærogatiua tribus, diſce ex Aſcon. in Diuin.

Primum cuſtodem. In Piſoniana paulò aliter, cui primam inquit, comitiis tuis dederas tabulam prærogatiuæ. Quod vir doctiſſimus N. Gracchius ſic interpretatur, quaſi ſinguli candidati ſingulis amicis ſuis tabulã darent, in qua numerum ſuffragiorũ, quibus à prærogatiua creati ſui candidati eſſent, punctis notarent, quòd cum maximi momenti eſſet, munus hoc cuſtodiendi, id eſt ſuffragiorum numerũ obſeruandi, non niſi fideliſſimo & certiſſimo amico mandabatur, cuſtodem autem eum dici, qui quid obſeruat nemini ignotum eſt.

Tertio loco. Nam & honori & amicitiæ tribuebatur, inter primos ſententiam rogari. Idem in Piſon.

Meum generum. L. Calpurnium Piſoné. ſic in Sext. Gener & Piſo gener à Piſonis Conſulis pedibus ſupplex reiiciebantur.

Vnam quidem horam. Hoc pluribus verbis in Sext. expoſuit: vbi ait, Conſules ne noctem quidem inter ſuum diſcrimen & eorum prædam intereſſe paſſos fuiſſe. Et alibi: Illo, inquam, ipſo die, die dico? imo hora, atque etiã puncto temporis eodem mihi Reiq; publicæ pernicies Gabinio & Piſoni prouincia rogata eſt.

Concidiſſe Remp. Ciceronem exilio damnatũ eſſe.

Arbitria funeris. Sic in Piſoniana: Eodem & loci veſtigio & temporis, arbitria, non mei ſolum, ſed patriæ funeris abſtuliſti. Et in ea pro domo: videre prætextatos inimicos, nondum morte complorata arbitria petentis funeris. Vt facile appareat, arbitria in funeribus dici ſolita, pro mercede libitinariorum veſpillonum, pollinctorum; eorum deniq; omnium qui mercede funera iurabant.

Vicinum Conſulem. Piſonem. Nam in Piſoniana ſcribit, eum ſocrus ſuæ domum, ad ſuam domum exhauriendam patefeciſſe.

Vicinum alterum Conſulem. Gabinium: ſic pro domo: cùm domus in palatio, villa in Tuſculano, altera ad alterum Conſulem trãſferebatur: columnæ marmoreæ ex ædibus meis &c. In fundum autem Vicini Conſulis non inſtrumentum, aut fundamenta aulæ, ſed etiam arbores traſferebantur.

Ærarium prouinciæ. Clodius in lege qua prouincias illis attribuit, adſcripſit, vt iis magna pecunia ex ærario, quaſi ad prouincias adminiſtrandas neceſſaria daretur, quàm tamen poſteà cum ipſis partitus eſt, vt in orat. pro domo: & in Sextiana legimus.

T. Annio. Milone, qui cùm hoc anno Tribunus pl. eſſet, omne ſuum ſtudium, ad Ciceronem reuocandum cõtulit, vt hic & in Sextiana & Miloniana multis verbis teſtatur.

Iudicio frangendum. Milo enim Clodium de vi reum fecit, quod ipſius domum oppugnaſſet, & cædem in foro cum gladiatoribus feciſſet. Dio. lib. 39. Cicero. lib. ad Attic. 4. Nam Milonis domum meamq; in Ceramio expugnare, & incendere ita conatus eſt, vt palam hora quinta cum ſcutis homines, eductis gladiis, alios cum accenſis facibus adduxerit.

P. Sextius. Alter tribunus pl. pro quo exſtat Ciceronis oratio, in qua hæc fuſius explicantur.

Tam populare. Cum Senatores ferè optimates ſint.

In priuato iudicio. Cùm Cicero iudex eſſet in iudicio quodam additus, in quo de re ipſorum ageretur.

Cuius patri. Cicero Sex. Peduceo Prætori in Sicilia quæſtor fuit, Videndum igitur cui adoptatus hic ab illo fuerit.

Q. Fabritius. Princeps rogationis, qui octauo Kal. Febr. roſtra maturè occupauit, vt de me cum populo ageret. In Sextiana.

Ianuario. Illo die 8. Kal. Februarij.

Iam verò prætores. Hactenus octo Tribunos pl. enumerauit, qui ipſius reditum adiuuerunt, duo reliqui non conſenſerunt: Numerius Quintius & & Sex. Attilius Serranus, non interceſſerunt tamen: cum tantum & Senatus & omnium magiſtratuum conſenſum viderent.

L. Cæcilius. Prætor Vrbanus.

Penè omnibus. Præter vnum App. Claudium. P. Clodij fratrem.

In ius adeundi. Iudicio diſceptandi. Nam prætoris Vrbani poteſtas erat iudicium dare, vel denegare. Puto autem de ipſis Ciceronis bonis controuerſiam fuiſſe. nam de aliis rebus actionem, quo iure denegaſſet.

Non iudicem. Vetus liber VINDICEM: quod meo quidem iudicio, multo rectius eſt.

Huic homini. P. Lentulum conſulem in ſella curuli ſedentem vultu oſtendit.

Vt cuncti. Sic in Sextiana: In mea vna cauſſa poſt Romam conditam factum eſt, vt literis conſularibus ex S. C. cuncta ex Italia omnes, qui Rempublicam ſaluam vellent, conuocarentur. Et pro domo. Senatus decreuit vt omnes qui Rempublicam ſaluam eſſe vellent, ad me me vnum defendendum venirent.

A te Romule. Nunquam poſt te, id eſt poſt ea quàm id inſtituiſti, ea vox alibi quam in exercitu apud præſentes & audientes milites vſurpata eſt: niſi hoc tempore cùm Romæ à cuncto Senatu pronunciata etiam per vniuerſam Italiam valuit.

Conſul

Conſul vſus. Duo notat quæ verborũ illorum ſollennium propria ſunt, vt & apud præſentes atq; audientes, & ab vno conſule pronuncientur eámque conſuetudinem ſemper vſque à Romulo obſeruatam dicit. at nunc & ad abſentes miſſa ſunt, & ab vniuerſo Senatu pronunciata. Verba autem illa ſignificat, quæ in tumultu, eductis è Capitolio vexillis, is qui exercitum ducturus erat, dicere ſolebat: Qui Rem. ſaluam eſſe vult, me ſequatur. Auctor Seruius in lib. Æneid. 8.

Q. Metellus. Nepos: qui Conſul erat cum Lentulo.

Frater inimici. Sic in oratione pro Cælio: fratrẽ patruelem Clodij Metellum hunc appellat, oratoriè potius, quàm ex Iuriſconſultorum ſubtilitate: qui cõſobrinum potius dixiſſent, quia P. Clodius Cæciliæ filius erat, quæ huius Metelli Nepotis amita fuerat.

Priuata odia. Sic in Sextiana ſcribit, ex magnis cõtentionibus Reip. maximè ſibi inimicum fuiſſe. Et de prouin. Conſul. Quid? Q. Metellus Nepos nonne conſul in templo Iouis opt. max. permotus cum auctoritate veſtra, tum illius P. Seruilij incredibili grauitate dicendi, abſens mecum ſummo ſuo beneficio, rediit in gratiam.

P. Seruilius. Iſauricus, qui & conſulatum & cenſuram geſſit, & de Iſauris, quos in Cilicia domuit, triumphauit. Flo. lib. 3. Eut. lib. 6. Velleius lib. 2.

Communis ſanguinis. Nam Iſauricus Q. Metelli Macedonici nepos erat ex filia: quod ex orat. pro domo intelligitur: vbi Cicero eum alloquens, Macedonicum eius proauum appellat.

Fratrem ab inferis. Significat Q. Metellũ Celerem, qui Cicerone conſule Prætor cum eſſet, ei in opprimenda coniuratione adiutor ac ſocius exſtitit.

Numidicum illum. Qui poſt conſulatum Numidiã ſortitus, duobus prælijs Iugurtham fudit & Numidiã vniuerſam domuit. Sall. in Iugurtha. Epit. Liuij LXV. & plenè auctor libelli de viris illuſtribus.

De patria diſceſſus. C. Saturninus Tribunus pl. cùm legem Agrariam per vim tuliſſet, Numidico iurare in illam recuſanti diem dixit, qui cùm à bonis ciuibus defenderetur, ne cauſſa malorum certaminum eſſet, in voluntarium exilium Rhodum profectus eſt. Qua de re multa Cicero in Sextiana, in Piſonem pro Balbo. & Epit. 69. Appian. lib. 1. Plut. in Mario. auctor lib. de viris illuſtrib.

Adſcriptor. Nam ſcripto. S. C. eorum omniũ nomina, quorum de ſententia factum fuerat, adſcribebantur: qui ſcribendo etiam adeſſe ſolebant, vt in libello de ſenatu docuimus.

CCCCX. ſenatores eſſetis. Antiquus liber apertè: cùm quadringenti nonaginta eſſetis vt vna litera c. in fine deſideretur, & vox SENATORES, gloſſam ſuboleat.

Diſſenſit vnus. P. Clodius. Nã in ea pro domo: cũ inquit, de mea dignitate in templo Iouis opt. Max. ſenat⁹ frequẽtiſſim⁹, vno iſto diſſentiẽte decreuiſſet.

In concione. Paulo poſt de oratione quam Pompeius ad populum habuit commemorat.

Vocem acerbam. Nam populus, ſi quid ab eo qui concionẽ habebat, dictũ eſſet, quod improbaret, admurmurare ſolebat: quod accidit Ciceroni dũ pro C. Rab. perduellionis reo ad popul. orat. quæ exſtat haberet.

Decreuiſtis. De hoc S. C. ſuperius dictum eſt. Et hac tota de re meminit etiam in ea pro Sextio.

Calumniarentur. Malitioſè moras necterent. Sic in epiſt. ad Lentulum: Res ab aduerſariis noſtris extracta eſt variis calumniis.

A *Res cùm rediſſet.* Legendum vt in antiquis: Ad res cùm rediſſent. Nam in Sext. Atq; inquit, vt iidem ad res redeuntes, vt venirent rogarentur.

Natalẽ conſtituit. Alio quoq; loco idẽ dicit. natalẽ appellat quia eo die à morte ad vitã reuocatus eſt.

Comitiis centuriatis. Quæ extra pomœriũ in Cãpo Martio à populo per claſſium cẽturias diuiſo ſic habebantur, vt & centuriatim ſuffragia colligerẽtur, & quod plures centuriæ iuſſiſſent, id ratũ haberetur.

B Hoc autem ipſum de ſe ipſe ad Lentulũ ſcribens. lib. Fam. 1. confirmat his verbis. Me vniuerſa reſpub. duce ſenatu, comitante Italia, referente cõnſule, comitiis centuriatis, cunctis ordinibus hominibúſque incũbentibus, omnibus deniq; ſuis virib⁹ recuperauit.

Maximè iuſſa. Id eſt, ſumma & maxima: Erant enim & populi vniuerſi, & à maioribus tantum magiſtratibus & maximis auſpiciis habebantur.

Conſulem fecerant. Conſul enim vtpote ex maioribus magiſtratibus comitiis centuriatis creabatur.

C *In Campo.* Martio, vbi centuriata comitia habebãtur: & Lex de Cicerone reuocando à Lentulo cos. lata eſt: quemadmodũ in ea pro domo legimus. Ille verò dies quis fuit, cũ te P. Lentule, lege de me ferẽtem populus. R. ipſe vidit, ſenſitque quantus & quãta dignitate eſſes: conſtat enim nullis vnquam comitiis Campum Marcium tanta celebritate, tanto ſplendore, omnis generis hominum, ætatum, ordinum floruiſſe.

D *Illa dignitate.* Hi ferè Senatores erant, eius amici de quo in comitiis agebatur. Ergò, vt quiſq; ſumma dignitate amicum habebat ab eo, iſto munere obeundo ornabatur. Itaq; hac ipſa de re in Piſoniana ſic ſcribit: Quæ lex quemadmodũ accepta ſit, quid me attinet dicere? ex vobis audio, nemini ciui vllam quo minus adeſſet, iuſtam excuſationem eſſe viſam, nullis comitiis vnquam multitudinem hominum tantam, neque ſplendidiorem fuiſſe. hoc certè video quod indicant tabulæ publicæ, vos rogatores, vos

E diribitores, vos cuſtodes fuiſſe tabularum, & quod in honoribus veſtrorum propinquorum non facitis, vel ætatis excuſatione, vel honoris, id in ſalute mea, nullo rogante, vos veſtra ſponte feciſſe.

Rogatores. Inſtituti ſunt olim in comitiis, quo tempore ſuffragia non tabella ſed voce ferebantur, qui cẽturias ſingulas ſuum ſuffragium rogarent. poſtea latis legibus tabellariis retenta ſunt, vt ciſtam per cẽturias ferrent, in quã ſuffragij tabul. pop. coniiceret.

F *Diribitores.* Qui tabellas ſuffragiorum populo per centurias diriberent, id eſt, diſtribuerent.

Cuſtodes. Qui & ne quid in ſuffragiis fraudis admitteretur, obſeruabant, & cuiúſque centuriæ eductã è ciſta ſuffragia punctis notabant.

Propter metũ. De inſidiis Põpeio poſitis, & quemadmodum domi ſe proptereà tenuerit, ſuperius dictum eſt.

Superioribus Tribunis. Superioris anni.

Promulgarent & referrent. Promulgarẽt ad populum, referrent ad Senatum.

G *Colonia nuper conſtituta.* Capuam ſignificat, quam C. Cæſar in primo conſulatu deduxerat.

Gereret magiſtratum. Cæſar deductæ Capuam Coloniæ duumviros præfecit L. Piſonem ſocerum & Cneum Pompeium generum, in Sext. Piſon.

Interceſſorum Legendum videtur, interceſſor, Nemo, inquit, repertus eſt mercenarius interceſſor Ca-

puæ, ſicuti fuit ille Ælius Ligur, qui Senatus decreto, quod de me, referente L. Mummio, factum erat, interceſſit, vt in Sext. oratione legimus, nam illum hoc loco perſtringit.

Princepſque. id eſt primus.

Italiæ præſidium. Sic in ea pro domo: Hic municipia Coloniáſq; adiit, hic Italiæ totius auxilium cupientis implorauit.

Priuilegij. Cicero legem Clodiam de ſe latam inuidioſè priuilegium multis locis appellat. Pro domo: vetant leges ſacratæ, vetant leges XII. leges priuatas hominibus irrogare, id enim eſt priuilegium.

B *Conſignauit.* Sub obſcurus locus. videtur autem ſignificare Campanos in decreto quod de Cicerone adiuuando fecerunt, legem Clodiam & priuilegium appellaſſe; & tamquam violentam & crudelem notaſſe. Nam in ea pro Milone, de Pompeio loquens. Qui cum de me inquit, decretum Capuæ feciſſet, ipſe cunctæ Italiæ cupienti & eius fidem imploranti ſignum dedit, vt ad me reſtituendum Romam concurrerent.

C *Corporis vulneribus.* Superius ex oratione Sextiana dictum eſt, illum vulneribus plus viginti adfectum fuiſſe.

Deorum numero. A quibus enim ſumma in hominum genus beneficia promanarant, eos antiqui in Deorum numerum reponebant.

Sic in omnibus. Vetus codex HOMINIBVS: quòd ſine dubiò multò eſt rectius.

D *De priuatis vni.* Patet Cn. Pompeium ſignificari, qui tum magiſtratum nullum gerebat.

Quod licuit. Per Conſulum interdictum.

Suis periculis. Cùm in capitis iudicium vocati eſſent.

Mihi priuato. Depoſito conſulatu.

Dixerat Conſul. Gabinius.

Cliui Capitolini. De hoc ſuperius eſt dictum.

Compellabantur. Acerbius obiurgabantur.

Citabantur. Rei, vt in Sextiana.

E *Relegabantur.* L. Lamiam ſignificat.

Aditus templorum. Significat gradus templi Caſtoris, quos Clodius poſteaquam in illud aſcendit, vt legem per vim ferret, euellendos tollendóſque curauit: niſi qui ei aduerſarentur, ingredi in templum & eum deturbare poſſent: vt et Sextiana intelligitur & ex his Piſonianæ verbis: Id autem templum ſublato aditu, reuulſis gradibus, à coniuratorũ reliquis armis teneretur. Pro domo: Cùm verò gradus Caſtoris conuelliſti ac remouiſti, tum vt modeſtè tibi

F agere liceret, homines audaces ab eius templi aditu atque adſcenſu repuliſti.

Ad portas. C. Cæſarem ſignificat, qui (teſte Plutarcho) cum Galliam vtrâque cum imperio & exercitu obtineret, tamen non prius ad bellum profectus eſt, quàm Cicero ex Italia pulſus eſſet. Clodij enim beneuolentiã ſibi retinere voluit. ne ea quæ conſul cõtrà leges & auſpicia geſſerat, à Tribuno pl. reſcinderentur: vt in Piſoniana Cicero ſignificat.

G *Magnóque exercitu.* Legionibus quatuor præter auxiliares: vt Plutarchus ſcribit in Cæſare.

In multos annos. In quinquennium lege Vatinia & contrà legem Semproniam. Cic. in Vatin. Sueto. in Iulio; Plutarchus in eodem.

Nunquam inficiando. Adludit ad illum verſum L. Accij Poëtæ, quem Aſconius notat in Piſoniana: vbi ſic loquitur: Quamquam quod ad me attinet nunquam iſtam imminuam curam inficiando tibi.

Simulatione collegiorum. Legem Clodij ſignificat, vt collegia id eſt conuentus artificum à Numa inſtituti & magna ex parte tum à legibus, tum à S.C. ſublati, multique alij reſtituerentur. Cicero in Piſo. collegia non ea ſolum quæ Senatus ſuſtulerat, reſtituta, ſed innumerabilia quædam ex omni fece vrbis ac ſeruitiorum conſtituta. Hac de re Dio. lib. 38.

Tribunitij ſanguinis. P. Clodij. Similiter in Planciana, cadente in hexametrum periodo: victoriæ noſtræ graues aduerſarios paratos, interitus nullos vltores eſſe videbam.

Sine ferro. Quia ſola Senatus auctoritate, laqueo gulam condemnatis in carcere frangi iuſſit.

Quæſtiones. Sic appellantur iudicia publica.

Cn. Plancius. Qui tũ quæſtor fuit in Macedonia. Is eſt pro quo exſtat oratio, cuius in epilogo Plancij erga ſe patria exſulantem officia commemorat.

In filij loco. De hac quæſtoris cum prætore neceſſitudine, diximus in diuinatione.

P. Popillio. Totum hunc locum totidem penè verbis inculcat in orat. ad Quirites poſt reditũ: Hic eſt P. Popillius, qui cum in conſulatu in eos qui cum T. Graccho conſenſerant, iuſſu ſenatus animaduertiſſet, poſtea C. Graccho legem aduerſus eos ferente, qui ciues R. indicta cauſſa ex vrbe eieciſſent, in exilium abiit: & aliquanto poſt à L. Beſtia Tribuno pl. reſtitutus eſt. Plutarch. in Gracchis: Valer. lib. 4. c. 7. Cicero in Bruto, & in oratione pro domo.

Q. Metello. De quo ſatis copioſè ſuperi' dictũ eſt.

Filius. Metellus Pius, qui ex adſiduetate, quam in populo pro patre orando, adhibuit, hoc cognomen adeptus eſt. Velleius lib. II.

L. & C. Metelli. L. & Q. Metelli in ſeq. orat.

Pontum & Bithyniam. cùm Quæſtor pro conſuli, vt in Pontum & Bithyniam iret obueniſſet.

Tribunitiis rogationibus. Popillius, rogatione L. Beſtiæ. Hæc eade totidẽ verbis in oratione pro domo.

Interfectis inimicis. Nam & Gracchus & Saturninus interfecti ſunt.

Cum alter. Locus requirere vocem TAMEN videtur: vt ſit, cùm tamen alter. Nam hoc ſignificat poſtulatu ſenatus non ſunt reſtituti, cùm tamen, &c.

Senatus paruiſſet. Popillius, cui cõſuli ſenatus mãdarat, vt in eos qui cum Ti. Graccho conſenſerant, more maiorum animaduerteret. Valerius lib. 4. c. 7.

Vim eandémq. Dictum eſt ſuperius de Numidici diſceſſu.

Tertius antè me conſularis. Primus fuit Popillius, alter Metellus.

Suis humeris reportauit. Vocem hanc crebro in orationibus vſurpat. Vnde illud Vatinij apud Macro. lib. Satur. II. qui Ciceroni humeris ſe reportatũ glorianti dixit. Inde ergo tibi per varices. ſic enim legendum, non, *Vnde*. Plutarchus autem hac de re ita loquitur: *καὶ τοσαύτῃ τὰς πόλεις χαρὰ καὶ σπουδὴ τοὺς ἀνθρώπους περὶ τὴν ἀπάντησιν εἶχεν, ὥς τε τὸ ῥηθὲν ὑπὸ Κικέρωνος ὕστερον ἐνδεέστερον εἶναι τῆς ἀληθείας. ἔφη γὰρ αὑτὸν ἐπὶ τῶν ὤμων τὴν Ἰταλίαν φέρουσαν εἰς τὴν Ῥώμην εἰσενηνοχέναι.*

Præſtare poſſim. Virtutem & vitam.

PRO

PRO DOMO SVA AD PONTIFICES.

ORATIO XXX.

COMMENTARIVS.

PRO *domo*. Poſt profectionem Ciceronis ex vrbe, bona eius P. Clodius publicauit, poſtcà direpta ſunt omnia, quę aut in domo aut in villis fuerunt. domus direpta primum, deinde inflammata ac diruta. Hæc Aſcon. in Piſon. Ipſe verò ep. II. ad Att. lib. IV. Diximus apud Pontifices prid. Kal. Oct. acta res eſt accuratè à nobis. & ſi vnquam in dicendo fuimus aliquid aut etiam ſi nunquã alias fuimus, tum profectò magnitudo doloris vim quandam nobis dicendi dedit.

Summæ Reip. Nam qui Pontifices eorũ pleriq; etiã Senatores, atq; adeo publici conſilij principes erant. non omnes autẽ Põtifices ſenatores fuiſſe, locus hic ex lib. ad Att. IV. demonſtrat: Kal. Oct. habetur ſenatus frequens adhibentur omnes pontifices qui erant ſenatores. Et hanc ipſam illorum cognitionem bipartitam quoq; fuiſſe, infra demonſtrat: Quæ cum ſit in ius religionis & in ius reip. diſtributa &c.

Ciuiũ ſalus. Conſuetudo Ciceronis, vt ex ea cauſſa quam agit, totius reip. pendere ſalutem adfirmet cauſſam autem in extrema orat. oſtendit: ne ſi iſta Clodij dedicatio in ciuitate probetur, idem poſtea omnes ſeditioſi Tribuni pl. audeant.

Perditos magiſtratus. Magiſtratus modò dicit Tribunos. pl. nam P. Clodius in tribunatu Ciceronis domũ euerterat, & in area Libertatis atrium ędificarat.

Sceleratorum ciuium. Quorũ opera Clodius omnia illa in tribunatu geſſerat.

De rep. ſenſi. Quo tempore Cicero ab exſulio rediit hoc eſt prid. non. Sept. Lentulo Metello coss. cùm eſſet annonæ ſumma caritas, & ad eam procurationem bonorũ omniũ ſermone Pompeius vocaretur, Cic. ſententiam dixit, in eiúſq; ſententiã S. C. factum eſt, vt eum Pompeio ageretur vt eam rẽ ſuſciperet, léxque ferretur. poſtridie Cicero cõcionẽ habuit, lex conſcripta eſt, qua Pompeio per quinquenniũ omnis poteſtas rei frumentariæ toto orbe terrarum daretur.

Sed conuicio. Conuicium dicitur de multis vocibus aut multorum ſimul, aut vnius frequentatis.

Summa religione. De conſecrata Ciceronis domo à Clodio. nam Cicerone nec dum reuerſo eam conſecrationem improbarant. Dicitur autem ſumma religio vt ſumma reſp.

Fuiſti tu. Puto legendum, FVISTI TVM. & mox: SED IAM. Pontifices optimates erant. Cicero autẽ quod populus expetebat, ſuaſerat, vt frumentaria procuratio Pompeio mandaretur.

Exercitus terrore. Cæſar tum propter Galliæ proconſulatum exercitum habebat: cuius metu, quaſi ei Cæſar ſubfragaretur, Clodius aduerſarius terrebat.

Obſeßione templorum. Hæc omnia Clodij & in Sextiana & aliis locis innumeris inculcantur.

Turbulento die. Eo biduo (inquit ad Att.) cum eſſet annonę ſumma caritas, & homines ad theatrum primò, deinde ad ſenatum concurriſſent impulſu Clodij, mea opera frumenti inopiam eſſe clamarẽt, accurate ſententiam dixi &c.

Cedere curaſti. pro *coegiſti*, non memini me ſimilem apud hunc locutionem animaduertiſſe.

Turbulento illo die. Quo multitudo, vt dixi, propter annonæ caritatem concitata in Capitolium conuenerat. Itaq; cùm L. Cæcilius prætor ludos Appollinares faceret, ita infima coacta multitudo annonæ caritate tumultuata eſt, vt omnes qui in theatro ſpectãdi gratia conſiderant pellerentur. Hæc Pædianus in Milo. in qua ipſa Cicero ſcribit, huius Cecilij prætoris domũ ob eãdem cauſſam oppugnatam fuiſſe.

Lentulus, Metellus. Quibus cõſulibus & adiutoribus Cicero reſtitutus eſt. Metellus verò quas inimicitias cum Cicerone gerebat, eas reip. condonauit.

Frater tuus. Nam Clodij ſororem in matrimonio habebat, vt in ea pro Cœlio: Non deniq; modò te Q. Metelli matrimonium tenuiſſe ſciebas. Sic infra: A Q. Metello fratre tuo, conſule.

Diſcenſioni. Rectè, cùm in manu ſcripto, *Diſceßioni* vitioſè legatur.

De qua agebatur. Abeſt hoc totum à libro antiquo vitioſè. nam & rem qua de agebatur, & conſules qui agebant, coniunxit.

Nonnulli. Omnes Conſulares, præter Miſſalam & Afranium, quod tutò ſe negarent poſſe ſententiam dicere.

Quorum lege. Nam lege Cornelia & Cæcilia duorum iſtorum conſulum reuocatus eſt.

Populi ſermo. Cùm per eos dies ſenatus de annona haberetur, & ad eius procurationem ſermone nõ ſolum plebis, verumetiam bonorum Pompeius vocaretur, multitudóq; à me nominatim vt id decernerẽ poſtularet, feci & accuratè ſententiam dixi.

Diſcerni. Decerni legendum nemo non videt.

Prouinciæ frumentariæ. Quæ vectigal potius quam ſtipendium quotannis pendunt: vt Aſia, Sicilia.

Varietatem venditorum. Qui alias merces ex iis locis quò frumentum miſerant, vehendas curabant, quàm cuiuſmodi Romæ eſſent qui aliis in locis negociabantur.

Stimulator. Vulgus ſic dixiſſet, Si finalis, hoc eſt rationatiua cauſſa fuit annona, impulſiua, Clodius. Rectius tamen putarem, *Sin caſſa.* Poteſt etiam ſic intelligi, vt cauſſam pro ſpeciem & prætextum, interpretemur: vt paullo antè, Ob annonæ cauſſam.

Natiuum, delatum. Inſitum, aduentitium: quod intus eſſet, quod extrinſecus obueniſſet. alibi dicitur inteſtinum oblatum.

Decuriatos. Decuriare & centuriare paſſim vſurpatur pro conſcribere.

Annonam præſtare. Caritatis euentum & periculũ in ſe recipere.

Puerorum. Adpoſita puerorum multitudo fuerat, qui de caritate quiritarentur, & Ciceroni inuidiam crearent.

Operis. Conductis ad cædem tanquã operariis. Edi derat autem, quia tãta vndiq; multitudo ad comitia & legem de Cicerone reuocando iubendam confluxerat vt annona multo grauior facta ſit.

In templo Iouis. Paullo antè templum concordiæ nominauit.

Vno diſſentiente. P. Clodio.

Amico locupletiori. Cn. Põpeio:& adludit ad verbũ iuris. nã Delegare dicuntur debitores: qui præſentẽ pecuniã non habent, cùm alium debitorẽ quendã ſuum à pecunia paratiorẽ creditori ſuo adſignant.

Id quod omnes. Abundat pronomen ID.

Rem maximam. Rem frumentariã. ſic infrà: Nos quod rei maximę ſummum virum perfecimus, &c.

Populi R. pœnitere. Vetus liber hoc amplius, Neceſſe eſt pœnitere, quod mihi non placet.

Cn. Pompeio. De extraordinariis eius imperiis dictũ eſt in Manilianæ comment.

Quo auctore. Cùm enim lex Manilia de bello Mithridatico ferretur, Cicero eam ſuaſit. Hi propriè auctores legũ dicebantur, & exſtat oratio.

Vtendum. Tum enim Lucullum & alios complures Pompei obtrectatores habuit.

Diſputare. Cũ iis qui probabiles & ſpecioſas quaſdam rationes adferunt, diſputare poſſum: Clodij verò impudentiam ferre non poſſum.

Publicaſſes. Clodius legem tulerat, vt Cypri regnũ vniuerſaq; Gaza regia publicaretur: in Sextian. & apud Dionem lib. XXXVIII.

Eodem iure. Hereditario, ex paterna ſucceſſione ſocius autem à ſenatu nondum erat appellatus.

Huius imperij Fortaſſè deeſt, nomine.

Produxeras. Productionem pro roſtris, non puto hic intelligi. Fortaſſè producere nunc dixit, pro euehere, promouere, ornare, augere illo extraordinario imperio. Sic de finib. III. vt nemo dicit in regia regem ipſum quaſi productum eſſe ad dignitatẽ. &c.

Subduxeras. In Sextiana: Non illi ornandum M. Catonem, ſed relegandum putarunt.

Carnificem. Significat eius ſententiam in ſenatu de necandis Catilinarijs dictam.

Nominibus. Abuſiuè, pro cognominibus.

Libertatem. Nõ intelligo, niſi aut ſubaudiatur aut addatur INTERCEDENDI. nam Cæſarem extraordinaria imperia concupiſſe, notum eſt.

Conſilium. De Catone per honoris ſpeciem relegando.

Ciciliam dediſſes. In Sextiana: Vt Gabinio pro illa ſua Cilicia, quam ſibi, ſi remp. prodidiſſet, pactus erat, Syria daretur.

Lege generi. C. Cæſaris. Vide in Indice noſtro legũ R. Lex Iulia de prouinc. & in orat. de prouinciis conſular.

C. Gracchus. Vide in cod. Indice Lex Sempronia de prouinciis.

Decreta lege. Mendoſus locus. nam aut verbum DECRETA tollendum eſt, aut legendum vt ſæpè apud hunc ipſum. *Rogata lege.*

Helluoni prægustatori. Non dubium eſt quin eam fæditatem ſignificet, quam & mox & aliquanto poſt notabit.

Lege tua. Vide Clodiã de annona, in Indice legũ R.

Priuilegium. Contra XII. tab. & ſacratas leges.

Iiſdem machinis. Serendis inter me & Pompeium inimicitijs, excitandis apud illũ ſuſpicionibus. Satis enim conſtat Ciceronẽ à Pompeio deſertum fuiſſe.

Quis ſenatus. pro, Quis apud ſenatum. ſimile loquendi genus non memini.

Vtile reip. fuit. Propter nouorum motuum formidinem.

Potuiſſe iure pub. Ius publicum modò ſpeciatim poſuit, pro eo quod propriè ad magiſtratus pertinet, nam à pontificio iure id ſeiungit. Generaliter autẽ ius publicum eſt, quod, vt ait Vlpianus, ad ſtatum rei R. ſpectat: id eſt, quod in ſacris, in ſacerdotibus, in magiſtratibus conſiſtit.

Iudicio ſenatus. Quomodo ſenatus? cùm in Verr. VII. ita ſcribat: Quo confugient ſocij? ad ſenatum deuenient, qui de Verre ſupplicium ſumat? non eſt vſitatum, non ſenatorium. ergò de ſuperiorum temporum ratione hæc intelligenda ſunt: cùm, vt Polyb. VI. ſcribit, ſenatus de rebus capitalibus cognoſcebat.

Aut populi. Tantum in crimine perduellionis.

De quaque re. De priuata cuiuſque re vnde priuati iudices appellabantur.

Eſſe parricidium. Nihil immutò, tantum dico magis ESSE TE TE PATRICIVM ad hunc locum pertinere, quam ESSE parricidium.

Ratio generum. Agell. V. cap. XIX. Sed ad rogationes non temerè nec inexploratè committuntur. nam comitia arbitris etiam pontificibus præbentur, quæ curiata appellantur.

Exheredabit. Exheredare poſuit pro Emancipare propterea quod emancipatio ius omne & ſuitatis & adgnationis, id eſt (vt paullo poſt loquitur) ius omne legitimum & hereditatum & tutelarum exſtinguit. Reſponſio eſt Clodij, q.d. non diu illum in filiorum numero retinebit, ſtatim emancipabit.

Cur intereunt. Sacra patriciæ gentis propria ab homine nunc plebeio facto, retineri non poterant.

Hereditates nominis. Triplex adoptionis ius notat: qui enim adoptabatur, adoptiui patris prænomen, nomen & cognomen ſic adſumebat, vt ſuum dumtaxat nomen idq; inflexum atque immutatum retineret: vt apud Dion. lib. XL. & XLVI.

Neque patris heres. Cùm iam emancipatus & propterea exheredatus ſis. Cogitandum tamen ecquid potius PARTIS ſit legendum, vt veteres dicebant participem. Terent. Donec ſaluos redierit meus particeps. Et Verr. III. Quibuſcum viui bona noſtra partimur. partis heres; id eſt particeps, ſuus heres. nam pars ad patrem refertur, non ad fratres.

Et quam deſeruiſti. Refertur ad vocem GENTIBVS, perturbatis ambabus gentibus, & quas. &c.

Emancipari. Emancipatio, vt modò dictum eſt & ſuitatis & adgnationis ius exſtinguit. quo modò ergò plebeius manebat, cùm adgnatio nihil aliud eſſe videatur, quàm gens? Patet nimirum aliud eſſe gentem, aliud adgnationem: vt Gens ad patriciorum & plebeiorum qualitatem referatur: Adgnatio ad propinquitatem.

Anguſtiorem. Mutilus locus, & ſine vetuſti libri ſubſidio plane deſperatus.

Flamines, ſalios. Quos omnes è patriciis creari oportet.

Auctores centuriatorum & curiatorum. Idem intelligitur ex Liuius VI. horum comitiorum auctore, patricios fuiſſe.

In concionibus reſponſa. Moris fuit, vt qui quid per auſpicia improbare vellet, is augures & eum qui cũ auguribus de cœlo ſeruarat, in concionem productos interrogaret, ecquid ſigni animaduertiſſent.

Lex Curiata. Iulius Cæſar legem comitiis curiatis

tulerat,

tulerat, vt Clodium à plebeio adoptari liceret. Sic de prouinc.conſul. Oblitíne erant tum cùm ille qui id egerat, plebeius eſt lege curiata factus, dici de cœlo eſſe ſeruatum.

Infirma ſunt. Obiectio Clodij, qua Ciceroni Cæſaris inuidiam conciliat.

Exceptis telis. Id eſt, cùm iam exceperim, cùm iam mihi impoſita ſint vulnera.

Auſpiciorum patronus. Vt quæ Cæſar contra auſpicia egiſſet, reſcinderes. Huius autem rei cauſſam exponit in ea de aruſp.reſp. cùm Senatus ſeſe nimiæ Cæſaris potentię opponere cœpiſſet, tum Clodium ſubitò ſe ei vendidiſſe, & in concionibus leges Iulias oppugnare cœpiſſe.

Viros fortes. Suetonius in Iulio: Cicerone in iudicio quodam deplorante temporum ſtatum, P. Clodium inimicum eius fruſtrà iampridem à patribus ad plebem tranſire nitentem, eodem die horáque nona tranſduxit.

Trinum nundinum. Hac de re dixi in comment. ad XII. tab.

M. Druſi legibus. M. Liuius Druſus tribunuspl. multas leges tulerat. Philippus coss. qui ei inimicus erat, obtinuit à ſenatu vt leges eius omnes vno S.C. tollerentur. decretum eſt enim contra auſpicia eſſe latas, neque iis teneri populum. Hæc Pædianus in Cornel. Cic. de legib. II. Quid leges non iure rogatas tollere? vt etiam decreto collegij, vt Liuius conſilio Philippi Conſulis & Auguris?

Cæciliam Didiam. In hac caput hoc fuiſſe apparet, vt in legibus ferendis trinundinum ſeruaretur. vt Philipp. v. Quid promulgata fuit? nónne antè lata quàm ſcripta? nonne ante factam vidimus, quàm futuram quiſquam eſt ſuſpicatus? vbi lex Cæcilia & Didia? vbi promulgatio trinundinum?

Iure agere. Quaſi tum de cœlo ſeruatum non fuiſſet.

Tua rogatione. De me in exilium eiiciendo.

Tam iure, tam lege. Adludit ad formulam adrogationis.

De capite ciuis. Hac de re dixi in comment. XII. tab. Idem iteratur in ea pro Sextio.

Prædicta die. Videtur idem eſſe, diem dicere, & diem prodicere. Magiſtratus diem dicere dicuntur reo, cùm ei certam diem præſtituunt, qua die eum ad populum accuſaturum denunciant.

Vt antè. Rectè in aliis, *Vt ter antè.* nam accuſatio trinundinum durabat. id eſt accuſator primo nundino, ſemel: altero, iterum: tertio, poſtremum. Ergò intermiſſam diem, pro intermiſſum tempus poſuit; id eſt, intermiſſis atque interpoſitis aliquot diebus.

Illum diem. Vltimum trinundini.

Aut auſpiciis. Auſpicia populi iudicium tollebant, ſi quis obnunciaſſet: quia ſic quoque cum populo agebatur.

Excuſatione. Pædianus ſcribit, moris fuiſſe, vt Reipub. ſæpè vel morbi vel alterius rei excuſatio permitteretur. ſed difficile dictu eſt hoc loco tales excuſationes intelligi, cùm tantùm in iſta poſtremo die momenti ſit: niſi fortè de morbo ſontico planè conſtet. Erat autem etiam excuſationis genus aliud, de quo Liu. lib. III. Cæſo Quinctius iudicij die cùm excuſaretur ſolum vertiſſe exſulij cauſſa, nihilominus Virginio comitia habente, collegæ appellati diuiſere concilium.

Tota cauſſa. Id eſt, nihil eo iudicio & illa tota accuſatione actum videbatur, ſi accuſatori nouum de

A integro iudicium altero trinundino inſtituendum erat.

Pecunia non expetebatur. Propter tenuitatem.

Hoc iure firmato. Si conſtitutum ſit hoc iuris eſſe.

Liguris. Deguſtis. Ligurire dicuntur qui non vno ſe cibo ſatiant, ſed ex variis paullulum delibant. Significatur Sex. Clodium varias diſciplinas primoribus labris deguſtaſſe.

Quadrupedum impuriſſimo. Et hic quoque fœditatem illius ſignificat.

B *Mancipem.* Adludit ad publicanorum ſocietates quorum quidam Mancipes erant, qui publica à Cenſoribus redimebant: alij Prædes, qui pro illis fideiubebant.

Populo commiſerant. Qui honores in comitiis petebant.

Damnabantur. Sic in Sextiana: Quocunque venerant, quod iudicium cumque ſubierant, damnabantur.

C *Nouicius Ligur.* Sex. Ælium tribunumpl. ſignificat, qui cognomen Liguris ſibi quaſi ex antiqua Æliorum gente eſſet, adripuerat.

Teſtamento improbatus. Non ſubſtitutus heres. exheredatus inter ceteros. Probro dabatur fratribus præſertim, cùm præteriti in teſtamentis fuiſſent.

Damnationis ſocium. Significat illum cædis fraternæ conſcium & participem fuiſſe.

Se ipſa diſſoluat. Ipſo iure nulla ſit. non aliunde reſcindatur, ſed in ipſa vitium inſit.

Satiſne tibi videtur. Puto quædam deeſſe, ex quibus iſtud quod iam infert, conſequebatur. Fortaſſè

D autem hoc deeſt, RECITA S.C. quod quia notis ſcriptum erat, effluxit.

Vno ſortitu. Contrà legem Cæciliam Didiam, ne vna rogatione diuerſis de rebus ad populũ ferretur.

Stuprorum omnium. Suſpicor de mendo. nam pro altero OMNIVM deſiderari videtur PRINCIPEM, aut tale quidpiam.

Decumis & Clodiis. Significat iſtos legem Clo-

E diam ſuaſiſſe.

Ne reciperet. Ne quis me tecto reciperet: ſi quis recepiſſet, is pœnam ſubiret.

Legem Liciniam. Ne ei qui legem de curatione poteſtatévé aliqua tulerit, eius collegis, cognatis, adfinibus ea poteſtas curatióve mandaretur.

Exſules. Byzantini ciues rerum capitalium à ſuis condemnati, per Piſonis legatos reducti ſunt.

Eidem negotium dedi. M. Catoni, cuius nominis auctoritate facinus iſtud tegebat.

F *In Aſia ciſtophorum.* Ciſtophorus, numus Aſiaticus. Patet hæc omnia de Gabinio dici, non quo Clodius iſtis de rebus legem tulerit: ſed oſtendit quàm abſurdum ſit dici vna de re populum rogari, quia vno de homine multæ res rogentur.

Gradus Caſtoris. Quos ligneos & exemtitios fuiſſe multis ex locis intelligitur.

Aduocationem. Amicos, à quibus comitati eò venerant.

Ampliſſimum ordinem. Similem iterationem nuſ-

G quam me animaduertiſſe memini. Itaque ſi quis vetus codex reperiretur, in quo ſic legeretur, Ampliſſimum ordinem pro me non modò, &c. eam ſcripturam lubenter cum hac commutarem: vt vox *Senatus* ex gloſſa adſcita videatur.

Nemo intercederet. Magiſtratibus multam inrogantibus alios intercedere potuiſſe, patet ex aliis Ciceronis locis.

Ex prouincia. Cilicia, in qua proprætor triennium fuerat.

Campanum Conſulem. Inuidioſè pro Duũvirum. qua de re dixi in Piſon. & in ea poſt redit. in ſenatu.

Inteſtinum bellum. Inteſtinum bellum dici notandum eſt, non tantum domeſticum, verumetiam inſitum & penitus in animis infixum.

Senatum Conſules vetabant. Hoc quid ſit, non intelligo: niſi verbum HABERI, aut ſubaudiendum ſit, aut potius adhibendum.

Domus ardebat. Hæc ipſa totidem verbis in Sextiana.

Catilinæ delicias. Gabinium ſignificat.

Cethegi conſobrinum. Piſonem.

Clariſſimos. Vtrumque Decium.

Vt qui modus. Vetus liber: Quid ageres, non erat: niſi vt qui mihi dux in omnibus meis rebus fuerat, ſocius idem eſſet iniuriæ, quid? eiicere poſſes? non. quid ergo? extrudere ad Cypriam pecuniam? præda perierit. alia non deerit. hic modo amandatus ſit.

Eiiciuntur duo. Cato & Cicero.

Quo auctore. Sic multis locis, & præſertim in Sextiana: omnibus in concionibus illa furia clamabat, ſe, quæ faceret, contra ſalutem meam facere auctore Cn. Pompeio.

Fregit fœdus. Conſpirationi de necando Pompeio renunciauit, conſilium mutauit.

Domum conieceerit. Incluſus domi tamdiu fuit, quamdiu inimicus meus in tribunatu. in Sext.

Nihil eſſe inſcriptum. Hoc quid ſit, non intelligo: niſi fortè IVRE SCRIPTVM potiùs legendum ſit. vt in Sextian. vbi hac ipſa de re loquens: ita de me, inquit, ſcripſiſſe illum quæ ſcripſerat, iis verbis, rebus, ſententiis, vt etiam ſi iure eſſet rogatum, tamen vim habere non poſſet.

Nec referre ad Senatum. Nam quoddam legis caput Clodius in curiæ poſte fixerat, ne referri néve dici liceret. ad Att. III. ep. XV. & in ea poſt redit. in ſenat.

Interdictum ſceleris. Puto interdictum hoc loco vſurpari antiquè pro ſeuero & imperioſo edicto: vt in comment. ad Inſtit. diximus.

Scripto illo iſtius. Quod ad curiæ poſtem, vt dixi, fixerat.

De Macedonia. Id eſt, prouinciis, quas pro præmio acceperant.

Tribuni pl. Poſt IV. idus Decemb. quibus T. Annius, P. Sextius, & alij tribunatum inierunt.

Felicem Catilinam. Qui quod Catilina non potuit, Ciceronem eiecerit.

Decreuit. De hoc decreto in ea poſt reditum in ſenatu.

Publicanorum. Qui omnes equeſtris erant ordinis.

Conuenticula. A Numa rege inſtituta, vt Plutarchus, Plinius & Florus teſtantur.

A porta in Capitolium. Hæc pluribus ſcribit ad Attic. IIII. ep. I.

Legem ferentem. Vide in Indice noſtro, lex Cornelia de reditu Ciceronis.

Lege interrogauit. Interrogare legibus quid ſit, expoſui in Comment. verb. iur.

Pro populo feciſti. In arcanum bonæ deæ muliebri habitu ingreſſus es.

Auctor factus ſit. Locum hunc in Comment. orat. pro Cæcina interpretati ſumus.

Vt in filio. Vti patriendo filio eſt: vt in formula quam Agellius prodit lib. V. cap. XIX.

A XXX. *Curia.* Curiata lex quéadmodum ferretur vide in Indice, Lex curiata.

Decemviri. Decemviri ſtelitibus iudicandis à centumvirorum numero: apud quos ſacramento certabatur de certis cauſſis, & in his de cauſſis liberalibus. quod iudicium tribus ſemper actionibus conſtitiſſe patet ex l. 2. C. de adſert. toll. vnde adſertiones ſecundæ apud Fab. lib. V. cap. II. lib. II. cap. I. quod hoc loco Cicero ſignificat, cùm ait hoc in genere ſolo rem iudicatam referri potuiſſe.

B *Referri.* retractari. Sic referri myſteria dixit in lib. de Orat. II. pro iterari.

L. Sylla. Vide, lex Cornelia de ciuitate, & in orat. pro Cæcin. quem nos expoſuimus. Appianus quoq; Ciu. II. ſcribit, eum poſteaquàm in ſingulis hominibus crudelitatem exercuiſſet, opida adortum ea aut mœnibus nudaſſe aut tributis adflixiſſe, aut ciuitatem paulo antè à ſenatu datam eripuiſſe. Hinc illud Salluſtij in Catilinario: Etruriam nouarum rerum cupidam conſule Cicerone fuiſſe, quod Syl-

C læ dominatione agros bonáque omnia amiſerat.

Concilio aduocato. Concilium ſolius plebis eſſe, ſæpe à nobis dictum eſt. Itaque centuriata comitia concilio aduocato nunc opponit.

Qui in eius nomen incideris. Vtrum hoc ſignificat, Qui eum imprudens & incautus nominaris: an fortaſſe ſic legendum: Qui in tabulis eius nomen incideris: vt tabulas æreas ſignificet, in quibus ſuam legem Clodius auctore laudato inciderat.

Interamna. Nam P. Clodius de inceſtu accuſatus

D iurauit ſe illo die Interamnæ fuiſſe.

De iniuriis publicis. Videtur, cùm Menulæ cuidam ciui Anagnino iniuria publicè facta eſſet, P. Clodius in eius gratiam legem aliquam de iniuriis publicis tuliſſe, qua grauem pœnam conſtituerat.

Ne ſcriptum quidem. Etiam pag. inſequenti negat pœnam interdictionis in ipſa rogatione perſcriptam fuiſſe.

Gracchus de Popillio. Vide, Lex Sempronia de iure ciuitatis, in Indice. Item, Apuleia & Metello.

E *Capite demiſſo.* Significat eam obſcœnitatem quã ſuperius aliquotiens iam notauit.

Iudicem ſubdidit. Erant iudicum decuriæ perſcriptæ ex ſenatorum numero. in demortui autem locum alter ſufficiebatur.

Deſceſſu meo. Notanda locutio pro, Me abſente.

Quinctius Furius. Hiſtoriæ notæ ſunt ex Liuio & aliis.

Mihi ſine illo. Mihi pro, in me poſitum videtur.

Popillius. Et de Popillio & de Metello dictum eſt

F in extremo orat. poſt red. in ſenatu.

Frequentare. Cogere, congregare.

Lentidios. Hunc nominat in Sextiana: Accuſa Lentidium, non percuſſit locum.

Vis vltima. Cùm T. Gracchum priuatus, & P. Mutij ſegnitiem deteſtans ſua manu interfecit. Vide Valer. lib. III. cap. II.

Illius temporis. Quo Catilinæ coniurationem oppreſſit.

Demiſſè. Lentè, non aeriter, non vehementer.

G *Audiente populo.* Significat inſimulandum illud, de quo famil. lib. V. ep. II. & in Piſon.

Concidere, quàm occidere. Plus ergò hoc quàm illud eſt: quaſi Concidere, cadere ſit cum dolore: occidere, cum interitu.

Prætextatos. Quod magiſtratuum eſt inſigne.

Arbitria funeris. Dixi in ea poſt reditum, Arbi-

tria aliquot locis dici, pro mercede libitinariorum.

Id quod in omni. Sic in extrema orat. Quæſo obteſtórque vos Pontifices, vt ne quem auctoritate, ſtudio, ſententiis reſtituiſtis, nunc manibus veſtris collocetis. Significat eos cùm in ſenatu ſententias dicerent, ſibi perpetuò ſuffragatos fuiſſe.

In conſpectu. In palatino colle, loco edito & celebri. vt paulo poſt: In palatio atque in pulcerrimo vrbis loco.

Ab eodem extructam. Sic in extremo: per religionis vim ſceleratius ædificata.

Sp. Melij. Nota eſt hiſtoria ex Liuij lib. IV. & Valer. lib. VI. cap. III. vbi hæc omnia commemorántur.

Nomine ipſo. Domum deinde, inquit Liuius, vt monumento area eſſet, oppreſſæ nefariæ ſpei, dirui extemplo iuſſit. id æquimelium appellatum eſt.

Stultitia pœna. Puto legendum ſtultitiæ in ſecundo caſu.

Ecquid aliud æquum. Puto æquum dictum pro planiciem. vt hic noſter alibi dixit, æquora camporum. & prius Æquum Melij pro planiciem & aream Melij dictum, poſt verò coniunctè Æquimelium.

Ex Pontificis Max. domo. C. Cæſaris, cùm in opertum bonæ Deæ ingreſſus eſt.

Anili ſuperſtitione. Iterum eius in opertum bonæ deæ ingreſſum ſignificat.

Cæcus factus. Appius Claudius, qui annos quamplurimos luminibus orbatus, tamen Senatus principatum tenuit.

Exceperas. Significat caput tranſlatitium Si quid non fuit ius rogari, eius hac lege nihilum rogatum. de quo in orat. pro Cæcina.

Negares liberos eſſe. Elatoriè, pro negares intercedendi ius habere.

Aedilitatis ſuæ. Notum eſt Æediles ad ludorum ſuorum ornatum ſigna in prouinciis conquirere & Romam deportare ſolitos.

Duos conſules. Plura in ea poſt redit. in ſenat.

Q. Seio. Qui ædes continenter habuit.

Adſignauit genti Clodiæ. Adſignabantur in teſtamento liberti certis hæredibus. Sic puto Clodij teſtamentum ſignificari, quo quendam ex Clodiis heredem ex iſta ædium parte inſtituerat, & proximum quemque ei ſuccedere iuſſerat, ne ea res è ſua familia exiret. Videtur autem moris fuiſſe, vt quibus teſtamentum illud non diſpliceret, ij nomen ſuum profiterentur.

Cogere. Obſeruanda Tribunorum poteſtas, vt Pontificum collegium captis pignoribus cogere poſſent certo in loco adeſſe.

Prouidiſti. Videtur ſignificare veneno ſublatum.

Recuſares. Legendum puto, vti recuſares.

Legem tribuniciam. Vide in Indice, Lex Papiria de conſecratione.

Ipſo ſi loco. Mendoſus locus ex veteri aliqua ſcriptura reſtituendus.

Abſentis exercitus. Cæſaris, cuius nomine terrorem imperitis obiiciebat.

Maternæ temeritatis. Superius dixit hunc à matre coactum id feciſſe.

Murenam. Pro quo exſtat oratio, quia illum ambitus defendit: quod illis verbis ſignificat, Separatim ſemel.

In templo inaugurato. Notum eſt ſenatum niſi in augurato loco haberi fas non fuiſſe.

Loco publico. Modò locum publicum aliquoties appellauit.

Te Capitoline. Deeſſe poteſt vox, Iuppiter.

Ea conditione deuoui. De hac ipſa deuotione dicit etiam in exorſu orationis ad Quir. poſt red.

Auctoritate, ſtudio. Similis locus ſupra, ex quo intelligitur. Pontifices extra collegium, cùm in ſenatu ſententias dicebant, Ciceroni ſuffragatos fuiſſe. Ad Attic. ep. II. cùm Pontifices decreſſent ita: Si neque populi iuſſu, neque plebiſcito qui ſe dedicaſſe diceret, nominatim ei rei præfectus eſſet, videri poſſe ſine religione eam partem areæ mihi reſtitui. Poſt factum eſt S.C. Videri Ciceronis domum iudicio Pontificum religione liberatam: & vt magiſtratus curarent, vt ei ſine vi ædificare liceret. in ea de aruſp. reſponſ.

PRO P. SEXTIO.

ORATIO XXXIII.

Argumentum ex narratione Ciceronis ſumtum.

P. LENTVLO *Q. Metello* COSS. *cùm Q. Fabricius tribunus pl.* VIII. *Kal. Feb. templum, hoc eſt roſtra maturè occupaſſet, vt ad populum de Cicerone reuocando ferret, Clodiani ſeditione excitata obſtiterunt. repentè Q. Metellus* COSS. *in roſtra conſcendit & cum populo agere cœpit. qua de re Cicero non adſcripſit. Deſcendit P. Sextius tribunus pl. vt ei, quæ cùm de cœlo ſeruaret ſenſerat, obnunciaret. fit in illum impetus à Clodianis, pugna armatis vtrimque hominibus committitur. Ob hanc cauſſam anno inſequenti* Marcellino *& Philippo* COSS. *M. Tullius Albinouanus reum de vi P. Sextilium fecit, lege Lutatia. Prætor eſt M. Aemilius Scaurus.*

Pro tantis opibus. Cùm tantæ ſint opes Reip. eùm Reſp. poſſit in tantis ſuis opibus benè de ſe meritis gratiam referre.

Cogitando recordari. Prius verbum abeſſe potuit: ſed bina cum binis comparauit, cogitando recordari, & vno adſpectu intueri.

De ciuitate. Oratoriè geminauit, cùm ſatis dixiſſet, de capite.

De liberis. De liberorum mendicitate, propter bonorum publicationem hoc addidit.

Voluntarios. Nulla vel minima cauſſa impulſos, ſola ſua voluntate adductos. vt apud Terent. Mala mens, malus animus. Gallicè dicimus, De gayeté de cœur.

Qua voce. Vetus liber, *quia qua voce.* & ſic omninò legendum eſt.

Perorata. Perfectè orata & acta diligenter.

Confuſa atque vniuerſa. Non huius criminis propria, ſed generatim ad omnem eius vitam pertinente.

Eo auctore. Ad ius hoc pertinet, & filij obſeruantiam in patrem demonſtrat.

C. Albini filiam. Senatoris, cuius ex filia natus eſt L. Sextius. ep. VIII. lib. Fam. XIII.

Grauiſſimus antiquitatis viris. Vetus liber GRAVISSIMÆ. quod non diſplicet. Infra: Nec illam diuinam grauitatem, plenam antiquitatis potuit ſuſtinere.

Ademit ſoceri nomen. Falſum hoc videtur. nam, vt ipſe quoque in Quinctiana ſcribit, Adfinitas liberis viuis nunquam diuellitur. denique adfinitatis iura permanent. Ergò propter nouas Sextij nuptias hoc dicit, Lucium enim Scipionem ſocerum habere cœpit.

Adſiduitate. Quam huic ſuo noſtro quõdam genero in hac cauſſa & iudicio præſtat.

Hic eſt puer. Prætextatus, quem in epilogo flentem excitabit.

Patre viuo. Hoc quorſum pertineat, non intelligo, niſi fortè ex aliquo libro veteri addi poſſit, ATQVE AVCTORE.

Fluctibus Reipub. Bello ciuili Mariano.

Quæſtor ſorte. Quæſtores in comitiis creabantur. Et hunc Sextium cunctis ſuffragiis creatum in Vatin. teſtatur. Poſteaquam autem creati Quæſtores erant, prouincias ſortiebantur. Huic obtigit Cõſularis, vt cum L. Antonio in Macedoniam proficiſceretur.

Religione. De neceſſitudine Quæſtoris & Proconſulis multa diximus in I. & III. Verrinam.

Communem metum. Plutarch. ſcribit eum propter æris alieni magnitudinem ad Catilinaria conſilia propenſum fuiſſe.

Inficiando. Adludit ad illum Accij ſenarium; Nunquam iſtam imminuam curam inficiando tibi.

Suum Conſulem. Hic exoritur quæſtio: Cùm P. Sextij quæſtura prouincialis eſſet, vt in Macedoniam cum Antonio proficiſceretur, quomodo toties Cicero in iſtis vrbanis negotiis & Catilinariis temporibus nominat ſuum Conſulem & Quæſtorem bonum? Reſpondendum, coniurationem patefactam poſt illa comitia ſub anni finem. Antonio imperium & exercitum per S. C. vltimæ neceſſitatis commiſſum. In eo extraordinario imperio extraordinaria quoque Sextij quæſtura vſum fuiſſe.

A Nunc tamen κ῀τ πρόληψιν ita loquitur, & conſentaneum eſt Quæſtores deſignatos eos quibuſcum in prouinciam profecturi erant, tantiſper obſeruaſſe.

Cum exercitu. Salluſt. ſcribit Q. Pompeium prætorem Capuam ſenatus decreto miſſum, vti pro tempore atque periculo exercitum compararet. Cicero autem paullo poſt perſpicuè teſtatur Sextium habuiſſe exercitum. Putarem igitur aut Q. Pompeium comparatas à ſe copias Antonij Con-
B ſulis iuſſu P. Sextio tradidiſſe.

Nomine commutato. Anteà præfectura erat, & quotannis Roma mittebantur in eam præfecti, qui ius in conuentu dicerent. Nunc Cæſaris Conſulis lege ius Coloniæ poſt anno circiter CLII. recuperauerat: ſuum ſenatum, decuriones ſcilicet & magiſtratus, duumuiros quaſi binos conſules habebat. Velleius, Appianus, Dio.

Deprecantur. Vetus liber TESTANTVR. Et fieri certè potuit, vt illud ſuperius TESTIMONIO DE-
C CLARANT, pro gloſſa ſubiectum tandem in contextum irrepſerit. nam ſubiecta verba perſpicuè demonſtrant, decretum iſtius non deprecandi huius præſentis periculi Sextiani cauſſa factum fuiſſe, ſed eius teſtandi, in quo tum verſati ſunt cùm ad eos Sextius exercitum duxit.

P. Sexti. Cùm in epiſt. ad Brutum Lucius nominetur, neceſſe eſt aut alterum filium fuiſſe, aut in alterutrò loco mendum eſſe. primi ſanè filij patrum ſuorum prænomen ferè habebant.

D *Recita Sexti.* Moris fuit, vt ſcribæ darentur recitanda quæ propriè ad iudicium pertinebant. Puto iſtud filio traditum, quod à cauſſa remotius videretur.

Vicem officij. Viciſſitudinem officij, relationem gratiæ.

Tribunorum pl. nouorum. Qui tribunatum V. idus Sept. inierant, in quibus Q. Metellum nepotem fuiſſe, & Ciceroni concionandi poteſtatem ademiſſe, ſatis conſtat. Plutarchus L. Beſtiam adiun-
E git. id quod argumento eſt, eum quoque vnum ex decem nouis fuiſſe. Salluſtius: Conſtituerat vt L. Beſtia tribunus pl. concione habita quereretur de actionibus Ciceronis, belliquе grauiſſimi inuidiam optimo Conſuli imponeret.

Summa celeritate. Vetus liber, eadem celeritate.

Communem Martem. Perpetua conſuetudo Ciceronis, vt ἀλλοπρόσαλλον communem appellet. Cicero timiditati Antonij tribuit, quod Salluſtius pedum ægrotationi.

F *M. Petreij.* C. Antonius pedibus æger, quod prælio adeſſe nequibat, M. Petreio legato exercitum permittit. Salluſt.

Mirificus vſus. Quod amplius annis XXX. tribunus aut præfectus, aut legatus, aut prætor cum magna gloria in exercitu fuerat. Salluſt.

Suſtinuit. Placet veteris codicis ſcriptura, CONTINVIT.

Sed vt agam. Vetus, ſed agam. placet.

Offerunt. Idem, efferunt. quod valdè arridet. nam
G inſequens *obtulerit*; ad proximum *offendere*, refertur.

Fœdere. Frequentiſſima conſuetudo Ciceronis, vt fœdus pro pactione priuata vſurpet. Plena eſt Piſoniana.

Legum Conſul. Turnebus ex antiquo libro in quo

LEGVM CVRIA legitur, reſtituendum putat: *lege curiata Conſul*. quod mihi non diſplicet.

Felix. Vt non Clodij contentioni acerrimæ, ſed fortunæ & fato Reipub. ruinam adtribuat.

Puteali. Fœneratores, inquit Cornutus, ad puteal Scribonis Licinij, quod eſt in porticu Iulia ad Fabianum arcum, conſiſtere ſolebant. Puteal autem dictum eſt, in quo fœneratores deambulabant.

Atque perculſus. Hæc duo verba perſpicuè ab antiquo libro abſunt; neque ſatis aptè ad hunc locum conueniunt. niſi fortè ſic corrigantur: *A quibus perculſus olim*. & tota hæc periodus vſque ad: *Perfugerat* parentheſi includatur. Sententiam autem rectiſſimè Manutius expoſuit.

Veſtitus aſper. Legendum, Aſperè. nam ad ablatiuum purpura refertur.

Imaginis formandæ. Turnebus, ORNANDÆ: quoniam imaginibus honores & magiſtratus ſubſcribebantur. Verùm an etiam ex municipalibus magiſtratibus ornamenta imaginibus quærerentur, fateor mihi compertum non eſſe. Quare cùm de Capua & Campana grauitate loquatur, putarem ad ipſius vultum, ſtatum & inceſſum hoc referri oportere.

Maximo curſu. Curſum alibi ſolet dicere, pro nauigatione. ſed hoc loco Altum mare videtur ſignificare.

Hominum opinioni. Opinione, caſu ſexto: & libri veteris auctoritas & inſequens periodus flagitat. Falſa opinione, errore hominum commendatum.

Ictum ſanciri. Id eſt, ſi iaceretur, ſanciri poſſe. Adludit ad ſanctionem fœderum, de qua in Orat. pro Balbo.

De prouinciis Conſulum. Id eſt, de prouinciis quæ Conſulibus obuenerant, exercitu & pecunia ornandis. Comitiis curiatis lex ferebatur.

Sed etiam. Vetus, ſed eam. vtrumque rectè. ſed hoc libri auctoritas confirmat.

Et ſeuerus conſultò. Sic placet. ſi tamen in libro aliquo veteri CONSVL CONSVLTO reperiſſem, magis placeret. neque vſquam eſt ab antiquis librariis peccatum frequentius. vt initio libri de Orat. Maximè moleſtiarum, pro Mole, moleſtiarũ, quod mihi primùm in mentem venerat, poſtea repertum in libris veteribus & ab aliis obſeruatum audio.

Relegauit. Graui & inuidioſo verbo vſus eſt. non enim id Conſul potuit. vnde illud in Catilin. Ex vrbe vel eiecimus, vel emiſimus, vel ipſum egredientem proſecuti ſumus.

Aut edicto. Manifeſtum mendum. Manutius reponit, *ſuo* edicto. ego, *Vno*. Libri veteres conſulendi ſunt.

Tam longa. Non dubito quin *tam longè* reponendum ſit.

Quod tantum homines fefelliſti. Vetus, Tam homines. Locum vitio carere non arbitror.

Ceteris ſupplicare. Id eſt, pro ceteris. nam ad ſuperius illud DEPRECARI refertur.

Iiſdem COSS. Addendum eſſe verbum, Inſpectantibus, nemo opinor qui locum adtenderit, inficiabitur.

Gradus Caſtoris. Satis conſtat gradus iſtos exemtitios fuiſſe, vt alibi notauimus.

Gloriam commutaret. Conſtantiæ gloriam patriæ caritati anteponeret. mallet conſtantiæ gloriam adipiſci quàm in patria manere. Sic in ea pro Balbo: Q. Metellus, cui patriæ ſalus dulcior quàm

A conſpectus fuit: qui de ciuitate diſcedere quàm de ſententia maluit.

Abſtinenter. Quid eſt hoc, Non moderatè ſed abſtinenter? Illud ad remp. hoc ad priuatam vitæ illius rationem pertinet. Manut. rem explicat.

Non auctor ſed dux. Hoc quoque obſcurum eſt. nam auctor idem qui dux videtur. ſed Ducem modò dicit, quem vulgò exſecutorem. Senatus auctor fuit, ego ſum exſecutus.

Quæſtore Oſtienſi. Opidum quà Tiberis influit in
B mare. Itaque ad eum portum naues quibus frumenta Romam importabantur, adpellebant.

Principem Senatus. Princeps ſenatus dicebatur quem Cenſores in recitando ſenatu primum legerant. hic primus ſententiam rogabatur, vt alibi diximus.

Scurrarum. Scurræ adhiberi in conuiuiis ſolebant qui flagitiis quantumuis flagitioſis & impudicis conuiuatores exhilararent.

Stuprorum ſacerdoti. De Clodio intelligit, qui
C cùm vt ſæpè dictum eſt, in opertum bonæ deæ muliebri habitu eſſet ingreſſus, per ancillarum manus ſeruatus eſt.

Cauſſa dictionem. Sic in Quinctiana: Cauſſæ meæ dictionem certas in partes diſtribuam. Proprie tamen cauſſæ dictio eſt cauſſæ dicendæ ius atque poteſtas. vt Teſtimonij dictio, apud Terent. Iuriſdictio, legis actio, teſtamenti factio, & ſimilia.

Ob aliam cauſſam. Cæſar verebatur ne quæ anno ſuperiore Conſul contra auſpicia peregerat, à
D Prætoribus infirmarentur. Itaque tribunum pl. Clodium ſibi adiungere voluit.

Propiora pericula. Sic in Piſon. Cæſar ſibi amicior quàm mihi.

Publicè ſuſcepta. Se contra tribunum pl. armatum decertare nolle ſine conſilio publico: Conſulibus ex S. C. Rempub. defendentibus, ſe arma ſuſcepturum.

Domi meæ. Vatinium ſignificat, vt infra conſta-
E bit. Sic in Piſoniana: Qui familiaritatis licentia ſuorum improbiſſimorum ſermonum domicilium in auribus eius impulſu veſtro collocauerunt.

Hanc ſuſpicionem. Suſpicionem ſæpe pro metu vſurpat. vt infra: cùm alij me ſuſpicione periculi ſui non defenderent.

Ad portas. Qui cùm imperio in prouincias miſſi fuerant, ſimulatque portam Romæ ingrediebantur imperium deponebant. l. vlt. C. de offic. proconſ. Itaque ſi quid negotij haberent ad vrbem manebant. Ergò ad vrbem & ad portas pro eodem
F promiſcue vſurpantur.

Bis vincere. Nam victo cum ſua manu Clodio, Conſulum factio ſupererat. Ita ſine duplici ciuium ſtrage vincere non potuiſſem: Conſulum autem cæde peſſimum in ciuitatem exemplum inducebatur.

Veſtrarum ſedium, templorùmque. Ne homines impij ac nefarij è pugna ciuium occaſione ſumta veſtris ſedibus ac templis ſceleratas faces inferrent.

G *Vectores*. Vſitatum eſt vectores dici non qui vehunt, ſed qui vehuntur paſſiua ſignificatione.

Proſcriptio. Proſcribere eſt tabulam proponere, in qua notentur eorum nomina quos interfici oporteat, præmio interfectorib. propoſito.

At ciues. Sic pro domo: Viciſſes cum magna internecione improborum, ſed tamen ciuium.

Omnibus definita mors. Pro decreta, deſtinata, præfinita.

Non mihi mors,non exſilium. Nihil muto.ſed profectò conſtat & totum hunc locum, & verò negocium ipſum potiùs ad Exitij quàm ad Exſilij verbum pertinere.

Fata continebantur. Vt à vate fata pronunciantur. nam Canere verbum de vatibus vſurpari ſolitum. vt in Catil. vt hæc quæ nunc fiunt canere Dij immortales videantur.

Sapientiſſ. Socrates apud Platonem diſputat, aut vigere animos poſt mortem, aut ſtatim exſtingui atque interire. Ita nullum eſſe in morte periculum.

Erechthei filia. Cic. III. de nat. deor. In pleriſq; ciuitatibus intelligi poteſt augendæ virtutis cauſſa, quo liberius Reipub. cauſſa periculum adiret optimus quiſque virorum fortium memoriam honore Deorum immortalium conſecratam. ob eam enim ipſam cauſſam Erechtheus Athenis filiæque eius in numero Deorum ſunt.

Deuouiſſet. Deuotionis formulam, cùm is qui deuouebat capite velato in inſtructam hoſtium aciem inrumperet: retulimus in Indicem formularum antiquarum. Lactant. lib. de falſ. ſap. III. cap. XII. Denique nemo vnquam exſtitiſſet qui hanc ipſam breuem contemneret aut ſubiret mortem, niſi ſpe vitæ longioris. nam illi qui propter ſalutem ciuium voluntariæ ſe neci obtulerunt, vt Thebis Menoeceus, Athenis Codrus, Romæ Curtius & duo Decij, nunquam mortem vitæ commodis prætuliſſent, niſi ſe immortalitatem opinione ciuium conſequi putauiſſent.

Vitam exhauſiſſe. Bello Cinnano, ne viuus capta vrbe in manus incideret, ſeipſum interemit.

Iiſdem radicibus. Vterque Arpini natus erat. hanc autem miſeriam ſuſtinuit Marius poſt VI. conſulatum anno ætatis LXX. Profugit autem in parietinas Carthaginis, vbi vitam inopem in tugurio tollerauit.

Minturnis. In Planciana ſcribit Minturnenſes feſſum inedia & fluctibus recreaſſe, viaticum congeſſiſſe, eámque ob cauſſam in laude verſari.

Ad Reipub. ſtatum. Profectò videtur aliquid eiuſmodi deeſſe, Ad turbulentiſſimum, aut perditiſſimum, aut tale quidpiam.

Periculo Reipub. viuebam. Viuere periculo Reipub. dicitur, cuius caſus Reip. potiſſimùm damno futurus eſt. Cic. in Vatin. Omnes hoc ciues iudicare, ciuitatis ſalutē cum mea vnius ſalute eſſe coniunctā.

Conſularibus literis. Cùm toties miſſas illas à ſenatu literas dicat, demiror cur Manilius potiùs à Conſularibus quàm à Conſulibus eas ſcriptas putet. Sic infra: In mea cauſſa factum eſt, vt literis conſularibus ex S. C. cunctis ex Italia omnes qui Remp. ſaluam vellent, conuocarentur. At in Paradox. Ergò ego ſemper ciuis eram: & tum maximè cùm meam ſalutem ſenatus exteris nationibus vt ciuis optimi commendabat.

Exemplum fidei publicæ. Vt meo exemplo fidem Reip. præſtent.

Auxilio bonorum. Cæſaris, Craſſi, Pompeij.

Breui temporis dolore. BREVIS caſu ſecundo corrigendum puto.

Furori hominis. Iampridem de iſto homine nihil dixit. profectò, ſi vetus liber habuiſſet, FVRIOSI, lubenter hoc cum illo commutaſſem.

Sine iudicio. Contra legem XII. tab. quæ ciuem R. ſine populi iudicio damnari vetat.

Gratulationes. Conſules epulabantur, & in coniuratorum gratulatione verſabantur. Pro dom.

Partitionem ærarij. Clodius legem tulerat de maximis pecuniis Pitoni & Gabinio quaſi in prouinciam euntibus adtribuendis; quas cum ipſis deinde partitus eſt.

Semiſſibus ac trientibus. Vt frumentum quod antea ſemis æris ac trientibus in ſingulos modios dabatur, gratis daretur. Aliquot fuere ciuium millia, quibus frumentariæ teſſeræ dabantur, vt iis aut nullo aut perexiguo precio frumentum de publico habere liceret.

Cilicia. Sic pro domo: Cui quidem cùm Ciliciā dediſſes, mutaſti pactionem, & Ciliciam ad Prætorem ita extra ordinem transtuliſti: Gabinio precio amplificat, Suriam nominatim dediſti.

Vni helluoni. Manut. de Vatinio interpretatur, quod cuiuſmodi ſit, non intelligo. putarem de Gabinio ipſo intelligendum. quod locus ille pro Domo ſatis oſtendit.

Peſsinuntius. Vt hic Matris magnæ ſacerdos ſuo ſacerdotio ſpoliaretur, fanúmque illud Brogitaro Gallogræco adtribueretur. De aruſp. reſp.

Lege tribunitia. Plebiſcito. Ad contemtum hoc dicit; cùm de religionibus ageretur.

Venditum. Vt rex ſacerdotium illud gereret.

Appellati reges. Moris fuit, vt Reges exteri in ſummi honoris ac beneficij numero ponerent, ſi à ſenatu populóque R. Reges, ſocij atque amici appellarentur. Tum aurea corona, aurea patera, ſella curulis eburnea, ſcipio eburneus, toga picta, & palmata illis dono à ſenatu mittebātur. Cæſar, Liuius alij.

Byzantium. Obſcura traiectio. Ordo eſt: Exſules condemnati, reducti Byzantium, tum cùm indemnati ciues eiiciebantur. Auget inuidiam ex contentione. Hoc poſterius ſignificat, cùm ait: Rerum capitalium condemnatus in liberas ciuitates per legatos noſtros reduceret?

Rex Ptolemæus. Rex Cypri. nam pulſo ex Italia Cicerone Clodius legem tulit vt huius regnum in prouinciæ formam redigeretur, eiúſque bona in foro haſta poſita, inſtituta auctione diuenderentur.

Illum magnum. Sic pro Deiotaro: Antiochus magnus ille rex Aſiæ, cùm poſteaquàm à Scipione deuictus Tauro tenus regnare iuſſus eſſet, omnémque hanc Aſiam amiſiſſet, dicere ſolitus eſt, benignè ſibi à populo R. factum eſſe, quod nimis magna procuratione liberatus, modicis regni terminis vteretur.

Tigrane. Mithridatis genero. & hac de re dictum eſt in Maniliana.

M. Catonis. Clodius legem tulit, vt Catoni prouincia daretur regiæ gazæ vendendæ & pecuniæ deportandæ, partim vt virum fortiſſimum & improbis ciuibus infenſum à Repub. remoueret, partim vt eum ſocium ac defenſorem haberet ſi quis legem de Cypro publicatā criminari vellet.

Dixit eam ſententiam. Exſtat apud Salluſt.

Templo occupato. Sæpè dictum eſt, roſtra paſſim appellari templum. Collega autem is eſt. Q. Metellus Nepos, qui vt iniquam legem ferret, templum occupauit: non tulit autem, Catone cum vitæ periculo reſiſtente.

Nominatim. Vt ſi ille recuſaſſet, facilè lex de altero ferri potuiſſet.

Quod ex malis boni. Malum fuit inſonti regi ſine cauſſa

cauſſa ſuum eripere. bonum, de bonis illius coactam pecuniam in ærarium inferre. quod à Catone potiùs integerrimo viro, quàm à quouis alio fieri è repub. fuit.

Sententia ſua. Cùm enim pulſus eſt Cicero, tunc damnari & ſenatus viſus eſt & ſententia Catonis. Pulſus enim eſt ob coniuratorum necem: illi autem ex S.C. in Catonis ſententiam facto necati ſunt.

Ceſſeram pactioni. Coitionem propriè alibi appellat.

Tribunipl. conſilio. Puto legendum, Concilio. nam concilium plebis dici Agellius monet, cùm plebiſcitum rogatur. vnde illud in Vatiniana: Numquando tibi moram adtulerit, quominus concilium aduocares, legémque ferres, quod eo die ſcires de cœlo eſſe ſeruatum.

Quæ verò promulgata. Hactenus paginas totas quatuor in legibus perlatis enumerandis conſumſit.

Populari ſacerdoti. In Piſoniana quoque ſic appellatur; vbi cauſſam expoſuimus. Senſus eſt, non tantum improbiſſimè abſolutus eſt, ſed etiam honos illi paratus. Stuprorum quoque ſacerdotem in hac eadem illum appellat.

Cn. Pompeius. Excuſat Pompeium quod à principio nefariis Clodij conſiliis & actis obuiam non erat. voluiſſe enim obſiſtere: ſed vt Cæſari ſatisfaceret ſuorum actorum diſſolutionem metuenti, hominem nefarium furere in Ciceronem atque in ipſam remp. paſſus eſt.

Sceleratiſſimos. Paucis verbis omnia bella Pompeij virtute confecta complectitur. vnum aduerſus Carbonem in Sicilia, Sertorium in Hiſpania. Item aduerſus Gallos, Afros & Hiſpanos qui odio quodam in populum R. impulſi Carbonis & Sertorij partibus hæſerant. Item aduerſus reges Hiarbum, Mithridatem, Tigranem. Item aduerſus pyratas. de ſeruili, teſtis eſt Italia, quæ cùm ſeruili bello tetro periculoſóque premeretur, ab hoc auxilium abſente expetiuit, quod bellum exſpectatione Pompeij attenuatum atque imminutum eſt, aduentu ſublatum ac ſepultum.

Omnibus bellis. De tribus orbis partibus Pompeius triumphauit: victo in Africa Carbone, in Hiſpania Sertorio, in Aſia Mithridate. non autem vniuerſus terrarum orbis, ſed & maior & nobilior pars imperio populi R. tenebatur. Et notandum Auctoritatis verbum: quia priuatus tum Pompeius erat. eſt enim magiſtratus, poteſtas: priuati verò hominis, auctoritas.

Diſſentiente nullo. Kal. Iuniis referente L. Mummio trib. diſſenſit nemo. Kal. Ianuar. referente P. Lentulo COS. diſſenſit vnus, P. Clodius, qui tum ſenator & priuatus fuit. Ex vtraque poſt redit.

Ligus iſte. Ælium Ligurem deſignat. nam hoc Æliæ gentis cognomen fuit.

Damnabatur. Probo Manutij coniecturam, vt ſit, Repellebatur, damnabatur.

Cui fructum. Nam hic antè reditum Ciceronis eſt mortuus.

In ſenatu priuatim. Non publico conſilio, ſed priuato alicuius ſtudio.

Sententias dicerent. Mirum eſt non potius dictum, Rogarent.

Legem Clodiam. In qua caput hoc fuit, ne quis de Ciceronis reditu referret, ne quis decerneret, ne diſputaret, ne loqueretur, ne pedibus iret in ſenten-

A tiam, néve ſcribendo adeſſet.

Ferro deprehenſo. Sic in Miloniana: Comprehenſus eſt in templo Caſtoris ſeruus P. Clodij quem ille ad Cn. Pompeium interficiendum collocarat. extorta eſt confitenti ſica de manibus. caruit foro Pompeius poſtea, caruit ſenatu, caruit publico. Ianua ſe ac parietibus, non iure legum iudiciorúmque texit.

Imaginibus. Ælia gens nobilis imagines habuit. Erant ſimulacra maiorum cerea quæ in atrio in armariis ſeruabantur, & feſtis diebus coronata & ornata in conuiuiis oſtentabantur. B

Nationis eius. Sic Cornelius Fronto: Natio ſolum patrium quærit. Gens, ſeriem maiorum. Hac autem de cauſſa hunc eundem in orat. pro domo, nouitium Ligurem appellat.

Referentibus. Notandum ius fuiſſe tribuniſpl. ad ſenatum referre de repub.

Iratior. Cæſar Ciceroni iratus fuerat, quod in iudicio quodam ſtatum reip. deplorans Cæſarem perſtrinxerat. C

Non multum. Reſpondet tacitis multorum cogitationibus, qui profectionem illam fruſtra ſuſceptã, ac propterea ſuperuacaneam illius mentionem intelligebant, q.d. ſi nihil illa profectio profuit, certè nihil obfuit: Sextij tamen ſedulitas apparuit.

Malis ominibus. Exeuntibus in prouincias omnes bona omina precabantur. nam moris fuit, vt qui cum imperio in prouincias mittebantur paludati in capitolio vota pro repub. & ſuo imperio nuncuparent: D & cùm vrbe exirent, amici eos quamplurimi vſque ad portas fauſtis ominibus atque declamationibus proſequerentur. Inimici verò precibus eos deteſtabantur. hæ preces Diræ dicebantur. quod accidit in M. Craſſo. Vultures autem aues mali auſpicij.

Vulturij paludati. Sic in Piſon. Appellatus eſt hic Vulturius, illius prouinciæ, ſi diis placet, imperator. Sic vocat direptorem & expilatorem prouinciæ.

E *Cohortes.* Perſpicuè cohors de peditibus, cùm turma de equitibus dicatur.

Ineunt magiſtratum. IIII. idus Decembres.

In luctu irridentibus. Ridere in luctu alienum. cauſſam inridendi magnam eſſe oportet. Sic in Verrinis nunquam tam malè eſt Siculis, quin aliquid commodè & facetè dicant.

Gracchum. Vt Ti. Gracchus Tribunuſpl. ſeditionibus rempub. euertit: ſic iſte Numerius Quinctius tribunuſpl. euertere conatus eſt. Et hoc ſignificat F illud poſterius, FATVM ciuitatis.

Nitedula. Muſculi ſpecies: facete dictum de infimæ ſortis homine qui virum dignitate inſignem lædere conatur, vt nitedulæ arbores adrodunt.

Serranus. Notum eſt C. Attilium Serranum dictum ex eo quod ſerentem (ait Cicero) inuenerunt. At iſtius in horreo tam pauca erant grana, vt calari id eſt numerari poſſent: vnde Calatinus dictus. Simile illud Virgil. Pauperis eſt numerare pecus.

At Lælios. Probo Manutij coniecturam, vt legatur G ATTILIOS, vt infra: Attilius hic Calatinus.

Nominibus in tabulas. Qui in familiam nouam adoptabantur, nomina ſua in Cenſorum tabulas referebant. Vt primùm igitur per hanc adoptionem locuples factus eſt, nomen ſuum de creditorum tabula ſuſtulit & expunxit, ære alieno diſſoluto: niſi forte tabulam auctionariam potius ſignificet, quæ de illius proſcriptis bonis fixa erat.

Actum eſſe iure. Significat illam clauſulam tranſlatitiam, Si quid hac lege non iure rogatum, eius hac lege nihilum rogatum. A

Centuriatis. Ex lege XII.tab.

Flammam quaſſata. Tranſlatum ab arboribus, ex quarum quaſſatione oritur incendium.

Fugiſſe. Sine prima ſyllaba verſus exiuiſſet.

Hoſtem pudoris. P. Clodium.

Vim habere. Quod iure rogatum eſt, quomodo vim habere non poſſet? iure rogatum ſignificat, quod ſaluis auſpiciis rogatum eſt. ſed verba & ſententiæ inuſitatæ fuerunt. B

Otij cauſſa. Ad maiorem cautionem, vt omnis periculi expers eſſem. Et notandum, auctoritatem propriè dici ſenatus, iuſſum populi.

Socer abiectus. Poſt reditum ad Quir. Cùm Cn. Oppius ſocer optimus vir ad pedes eius flens iaceret, noctem ſibi ad deliberandum poſtulaſſet.

Conſilij de me agendi. Fortaſſè Concilij. nam cõcilium de plebe dici, paulò antè docuimus. Agi ergò concilium pro haberi concionem dictũ videtur. C

Senatus auctoritas. Nota eſt differentia inter Senatus decretum & auctoritatem. Cæterùm comitialibus diebus ſenatus non habebantur, vt ſenatoribus adeſſe in comitiis & ſuffragia ferre liceret.

Repugnandi. Vetus Depugnandi, quod ſine dubio verum eſt.

Seruorum & libertorum. Suorum libertorum & ſeruorum, qui pro Comitij foribus pernoctarunt, vt illum latentem ſuis corporibus, nudi ſcilicet à gladiis, regerent. D

Effingi ſanguinem. Sic rectè non effundi. Similis apud Caton. locutio. Fuſcinas ſpongia effingat: quod nos iam olim docuimus. etſi hæc poſtea tacitè à quibuſdam pro ſuis edita ſunt.

Patritio Prætori. Appium Pulcrum deſignat qui & patriciæ gentis erat & præturam eo anno gerebat. hic enim gladiatores eos quos in funere Marci propinqui ſui daturus erat, P. Clodio fratri ſuo commodauit.

Cinnano duce. Cùm inter Cinnam & Octauium coss. in vrbe depugnatum eſt. E

Auſpiciis, ſuffragiis. Obnunciatione, cùm quis de cœlo ſeruaſſet: & numero ſuffragiorum.

Aedilitate. Moris enim fuit, vt Ædiles ludos ederent & munus darent: hoc eſt, gladiatorum paria complura in forum inducerent.

Forum purges. Manutij coniectura bona eſt, vt SPVRCES legatur, ſed veteris codicis auctoritatem expecto.

Ac ſuis munitus. Suorum comitatu & præſidio ſeptus. F

Magiſtratum gereret. Faceret quæ ſui eſſent officij: legum lationem obſeruaret. ſi vtile videret, obnunciaret.

Contra verba atque interceßionem. Rectè diſputat Manutius, interceſſionem nulla lege prohibitam. fieri poteſt, vt *Inſectationem* aut aliud quidpiam eiuſmodi ſcriptum fuerit.

Venit in templum. Vide quàm artificioſè Sextij aduentus cauſſam diſſimulet. Fingit illum non vt Fabricio opem ferret, ſed vt Metello Conſuli nouam neſcio quam rogationem ferenti, in forum veniſſe. G

Spiritum exhauſiſſet. Plaga illa ſcilicet. Videndum tamen an EXHALASSET in aliquo veteri reperiri poſſet, vt ad ipſum Sextium referretur.

Accuſa Lentidium. Vnum ex iis quorum opera mercenaria Clodius in concilio plebis aduocando vtebatur. Lollium, Sergium, alios nominat in ea pro domo.

Imperari. In Tuſc. II. Gladiatores aut perditi homines aut barbari, quas plagas perferunt? quomodo illi qui benè inſtituti ſunt, accipere plagam malunt quàm turpiter vitare? quàm ſæpe apparet nihil eos malle quàm domino ſatisfacere vel populo? mittunt etiam vulneribus confecti ad dominos, qui quærant quid velint, ſi ſatisfactum iis ſit, ſe velle decumbere. quis mediocris gladiator ingemuit? quis vultum mutauit vnquam? quis non modò ſtetit verum etiam decubuit turpiter? quis cùm decubuiſſet, ferrum recipere iuſſus collum contraxit?

Hac ipſa vu eſt. De qua accuſatus & ad hoc iudicium vocatus eſt.

Templum cruentauit. Suo ſanguine.

Reſpiraſſet. Huic oppoſuit, Exanimatum eſſe. Quòd ſi RESPIRASSET vetus aliquis liber haberet, non illubenter iſtud retinerem.

Gens iſta Clodia. Acerbè in Appium Clodium, cuius illi gladiatores fuerunt.

Rerum capitalium. Significat illud ſuperius: Reducti exſules Byzantium condemnati, &c.

Ad comitia. Luſtrum quinto quoque anno fiebat, vt omnibus notum eſt. In eo ciues cenſebantur à Cenſoribus. tum qui vrbe aberant ſub luſtrum veniebant cenſendi cauſſa. Significat hunc ex aliquo municipio infimæ ſortis hominum fuiſſe qui in cenſum irrepſerit.

Statua. Moris fuit, vt qui pro repub. mortem obierant, iis ſtatua in foro prope roſtra poneretur.

Obnunciaret quod ſenſerat. Conſuli Metello rogationem aliquam ferenti nunciaſſet quod de cœlo ſeruans viderat.

Templa deorum. Clodius templum nympharum incendit, vt publicæ recenſitionis memoriam tolleret.

Anno ſuperiore. Lentulo Metello coss. VIII. Kal. Febr. nam tum demum Milo & Serranus Tribuni.

Noua quæſtio. Propter caſum aliquem inſignem, qualis tum fuit tanta in foro pugna facta, ſolebat ferri ad populum, vt certus eius criminis Quæſitor extra ordinem crearetur: quemadmodum in cauſſa Miloniana factum eſt. Vide extraordinaria iudicia, in Comment. verb. iur.

Oportere. Inſignis differentia inter Oportere & Neceſſe eſſe. Oportet tantum quod eſt legitimum. Neceſſe eſt interdum etiam quod præter leges eſt.

Simplex cauſſa. Si locus eſt integer, ſignificat tumultu illo reſtincto ſummam multo maximæ magiſtratuum partis conſenſionem fuiſſe.

Collegas. Septem duntaxat.

Penè placatus. Sic ad Quir. poſt red. Hoc duce Lentulo, collega autem eius clementiſſ. atque optimo viro primò non aduerſante poſt etiam adiuuante reliqui magiſtratus penè omnes fuerunt defenſores ſalutis meæ.

Auctoritate. Auctoritas eſt in iis quorum exſtant in Remp. merita ſingularia.

Si moribus ageret. Vſitatũ eſt pro, ſi legib. ageret: hoc eſt, ſi more inſtitutóque ciuitatis ei reſiſteret.

Priſtini iudicij. Turpitudinem iudicum ſignificat, à quibus Clodius de ſacris Bonæ deæ violatis reus, turpi-

turpiter abſolutus eſt. Dixit autem HOC ACCVSANTE, acerrimum eius in accuſando ſtudium ſignificans.

Legibus iudiciiſque. Sic ad Lentulum: Qui cùm tribunuſpl. (inquit) pœnas à ſeditioſo ciue per bonos viros iudicio perſequi vellet, exemplum præclariſſimum in poſterum vindicandæ ſeditionis de repub. ſuſtulerunt.

Naturali iure. Multa enim in legibus ex naturæ & gentium iure ſcripta ſunt: quale illud eſt, vt vim vi repellere liceat. l.2. & l 3. D. de iuſt. & iur.

Fuſi ac diſperſi. Cic. de Inuent. 1. & Lucretius hoc eleganter deſcribunt.

Quas Vrbes. Sic de repub. 1. Quam cùm locis manúque ſepſiſſent, huiuſmodi coniunctionem tectorum opidum vel vrbem appellarunt, delubris diſtinctam. ſpatiis communibus ornatam.. Omnis ergò populus qui eſt talis cœtus multitudinis, ciuitas eſt, omnis ciuitas quæ eſt conſtitutio populi, reſpub.

Ius experiretur. Experiri præciſè & coniunctè Experiri ius dicitur qui in iudicium vocat, quoniam iudiciorum euentus incertus eſt.

Pictam olim. Lucullus villas habuit complures magnificè extructas. Hunc cùm Gabinius tribunuſpl. in inuidiam populi vocaret, tabulam pro concione explicauit ad populum, in qua villa quædam Luculli picta erat.

Conficere. Inuidioſè & oratoriè, Piſo pecunia pro pace accepta, bello nihilominus illos laceſſiuit. Illi vt iniuriam vlciſcerentur, Macedoniam excurſionibus depopulati ſunt. Vide in Piſon.

Creditorum. Ciues R. complures paſſim in prouinciis negociabantur, miſeris prouincialibus pecunias credebant, eóſque fœnore trucidabant. At Piſoni lege Clodia permiſſum eſt, vt ius in liberos populos de creditis pecuniis diceret. deinde, aut ius non dixit, aut ita dixit vt bonis ciues R. euerteret.

De ædile ipſo. Patet P. Clodium hoc tempore ædilitatem geſſiſſe.

De vi Milonem. Tribunipl. ſi quis accuſare vellet diem dicebant, mulctámque inrogabant: vt ſup. iam aliquoties dictum eſt.

Per ſenatus auctoritatem. Puto ironiam hanc eſſe: cùm ſuperiùs dixerit: Ecce tibi Conſul, Prætor, tribunuſpl. noua noui generis edicta proponunt.

Optimates. Appius Cæcus Cenſor (ait Liuius) primus ſenatum libertinorum filiis inquinauit: & poſteaquam eam lectionem nemo ratam habuit, nec in curia adeptus erat quas potuerat opes vrbanas humilibus per omnes tribus diuiſis forum & campum corrupit. quæ forenſis factio dicta eſt, quæ cùm Cn. Flauium patre libertino humili fortuna ortum Ædilem Curulem dixiſſet, id adeò nobiles ægrè tulerunt vt plerique anulos aureos & phaleras deponerent. Ex eo tempore in duas partes diſceſſit ciuitas. aliud integer populus fautor & cultor bonorum, aliud forenſis factio tenebat, donec Q. Fabius Cenſor, ſimul concordiæ cauſſa, ſimul ne humillimorum in manu comitia eſſent, omnem forenſem turbam in quattuor tribus coniecit, &c.

Cum dignitate ocium. Hoc fuit ſummum bonum Ciceronis opinione, vt in 1. de Orat. teſtatur; Perbeatos eſſe, qui cum & honoribus & rerum geſtarum gloria florerent, eum vitæ curſum tenere potuerunt, vt vel in negocio ſine periculo, vel in ocio cum dignitate eſſe poſſent.

Omni ſcientia. Sēper veritus ſum, ne OMNI STV-

A DIO potius legēdum eſſet. qua de re nihil adfirmo.

Propter metum pœnæ. Cauſſam ſignificat quæ Tib. Gracchum ab optimatibus alienauit. nulla enim alia de cauſſa quàm iudicij de ſe futuri formidine ab optimatibus, quorum pater ſuus princeps ac defenſor perpetuò fuerat, defecit.

Pater tuus Scaure. M. Scaurus princeps Senatus ſemper in rep. defendenda conſtans. Itaq; Saturnini tumultu armatus in comitio conſtitit, cùm ingredi vix poſſet, non ad inſequendum ſibi tarditatem pe-

B dum, ſed ad fugiendum impedimento fore putauit.

Ad C. Marium. Quem ſeptimum Conſulatum gerentem hortatus eſt vt contra Saturninum tribunumpl. libertatem legéſq; manu defenderet, protinúſque arma ſibi adferri iuſſit. quibus adlatis vltima ſenectute confectum corpus induit, ſpiculóque innixus antè fores curiæ conſtitit.

Inſitiuum Gracchum. C. Quinctius Gracchus Tib. ſe Gracchi filium mentitus eſt. quo mendacio plebem vſq; eò decepit atq; induxit, vt tribunuſpl. de-

C ſignaretur.

Iurauit. Moris fuit, poſteaquam lex trinundinum promulgata ad extremum perlata erat vt ciues omnes in eius verba iurarent.

Inuideant. Antiqua locutio, quæ idem quod illa inſequens valet: Multique expectant. Tuſcul. III. Ab inuidendo inuidentia rectè dici poteſt, vt effugiamus ambiguum nomen inuidiæ, quod verbum dictum eſt à nimis intuendo fortunam alterius. vt eſt in Menalippo: Florem quiſnam liberum inuidit

D meum? malè Latinè videtur, ſed præclarè Accius: vt enim Videre ſic Inuidere florem rectius quàm flori dicitur.

Tabellaria lex. T. Sempronius Gracchus Tribunuſpl. cùm Agrariam legem ferret aduerſus voluntatem ſenatus & equeſtris ordinis nequis ex publico agro plus quàm D. iugera poſſideret, in eum furorem exarſit, vt M. Octauio collegæ cauſſam diuerſæ partis defendenti poteſtatem lege lata abrogaret,

E ſéque & C. fratrem & Appium Clodium ſocerum triumviros ad diuidendum agrum crearet. Promulgauit & aliam legem Agrariam qua ſi quis Latinus agrum pateſaceret vt iidem triumviri iudicarent quà publicus ager, quà publicus eſſet. deinde cùm minus agri eſſet quàm quod diuidi poſſet ſine offēſa etiam plebis, quoniam eos ad cupiditatem ampla ſperandi incitauerat, legē ſe promulgaturum oſtendit, vt iis qui Sempronia lege agrum accipere deberent, pecunia quæ Regis Attali fuiſſet diuideretur. heredem autem populum R. reliquerat Attalus rex

F Pergami. Tot indignitatibus commotus grauiter ſenatus, antè omnes P. Mutius COS. qui cùm in ſenatu in Gracchum peroraſſet, raptus ab eo ad populum delatúſque plebi rurſus in eum pro roſtris concionatus eſt. Cùm iterum tribunus pl. creari Gracchus vellet, auctore P. Cor. Naſica in Capitolio ab optimatibus occiſus eſt, ictúſque primum fragmētis ſubſelliorum, & in flumē proiectus. C. Gracchus frater Tribunuſpl. cùm pernicioſas leges tuliſſet, & Auentinum montem armata multitudine occupaſ-

G ſet, à L. Opimio COS. populo ad arma ex S. C. vocato pulſus & interemtus eſt. Hæc ex Liuio, Plutarcho & ipſo Cicer.

Antè Saturninum. Hiſtoria Saturnini ex Rabiriana petenda eſt.

Niſi me fallit. Alibi ſic legiſſe non memini: ſemper ſic: Niſi me animus fallit.

Tribus locis. Hanc diſtributionem ad ſuam cauſſam & rei tempus adcommodat. Itaque in Vatiniana. Duo, inquit, ſunt tempora quibus noſtrorum ciuium ſpectentur iudicia de nobis: vnum honoris, alterum ſalutis.

Illum fœdum vultum. Conſtat Clodium Pulchellum fuiſſe. itaque de hominum adfectu intelligendum eſt, quibus fœdi & turpes videntur quos oderunt.

Ad aures. In Vatin. Non putas fas eſſe verbum ex ore exire cuiuſquam quod non iucundum & honorificum ad aures tuas accedat: vt fortaſſis ACCESSISSE verius ſit.

Productus eſt ab eo. Priuato nemini agere cum populo, id eſt concionem habere licebat. ſed magiſtratus aliquis eum ad populum producebat. Producere ergò eſt concionandi poteſtatem alicui permittere.

Iucunditate maiorem. Legendum videtur, Maiorem in caſu ſexto: vt ſit, Nullam vnquam Pompeij ſententiam fuiſſe maiore cum auctoritate dictam, nullam vnquam eius eloquentiam maiore cum iucunditate auditam.

In campo Martio. In hoc campo haberi centuriata comitia ſolebant, armatorum præſidio in arce poſito. Lex verò Clodij neque ex S. C. neque comitiis centuriatis lata erat, ſed contra voluntatem ſenatus tributis comitiis in foro. ea verò quam de reuocando Cicerone P. Lentulus COS. tulit, ex S. C. comitiis centuriatis in campo Martio lata eſt.

Ornamenta confecit. Cenſus equitis R. fuit HS. quadringentorum millium. qui minus habebat ei locus in equeſtri ordine non erat.

Idiotarum. Hominum imperitorum, qui vulgarem quandam ſine modo viuendi rationem ſequũtur. At Philoſophi doctrina inſtructi & temperati exquiſitum quoddam vitæ genus accuratè ſeruant.

Plebicola. Valerius primi Conſulis collega Plebicola dictus eſt quòd faſces & imperium populo ſubmiſit. Sic Gellium ridiculè Publicolam appellat qui contemtis nobilibus mulieribus ex infima plebe vxorem duxerit.

Meo periculo belluare. Cum helluationis tuæ periculum in me redundet.

Duo populares. Reliqui quinque neutri ſtudio vehementius dediti, moderati.

Q. Ancharij fidem. Qua quamuis quotidie de cœlo ſeruarent, vt Vatinio leges ferenti impedimẽto eſſent, ille tamen auſpiciis neglectis, & multas & reipub. exitioſas pro Cæſaris potentia leges pertulit.

Gratum fuiſſe. GRATAM Ciceronis conſuetudo poſtulat.

Nihil putaret. Fortaſſe NIHILI.

Tribum ſuam non tulit. Ferre tribum ſuam, id eſt obtinere ſuffragia tribus. non tulit ergò, id eſt aduerſariam illam ſibi habuit. Erat autem ignominiæ maximæ ſi quis candidatus in honoris petitione ſuam tribum non ferret.

Venio ad ludos. Ludorum alij theatrales erant, quibus tragœdiæ & comœdiæ agebantur: alij gladiatorij, quibus aliquot gladiatorum paria inter ſe committebantur: alij venationes, quibus homines cum beſtiis depugnabant, qui propterea beſtiarij dicebantur. Cic. Fam. VII. Reliquæ ſunt venationes binæ per dies quinque magnificæ, nemo negat: ſed quæ poteſt eſſe homini politico delectatio, cùm aut homo imbecillus à valentiſſima beſtia

A laniatur, aut præclara beſtia venabulo tranſuerberatur. Elephantorum extremus dies fuit, in quo admiratio magna vulgi atq; turba. quinetiam miſericordia quædam conſecuta eſt atque opinio eiuſmodi eſſe quãdam illi belluæ cum genere humano ſocietatẽ. Fuerunt autẽ Elephanti plerumq; funambuli. Hos ludos omnes Ædiles publica impẽſa curabãt, præter Apollinares qui à Prætore vrbano fiebant.

Plauſum, ſibilum. Moris fuit in conſeſſu ludorum, ſi quis è ſummis ciuitatis viris ingrederetur, vt ſi po-

B pulo gratus eſſet, ei plauſus daretur: ſin minus, ſibilis exciperetur.

Acroama. Acroamata, feſtiui homines qui vrbanis dictis delectant.

Embolia. Quorſum hoc? opinor, cùm ſignificare vellet Clodium ludium modò viri modò mulieris partes agere, duo turpiſſima eius facinora commemorauit. Sententia certè perobſcura eſt.

Pſaltria. Clodius enim pſaltriæ habitu in opertũ bonæ deæ ingreſſus erat libidinis cauſſa.

C *Equi gladiatorum.* De munere gladiatorum equitum cognoſce ex Iſidoro in Etymolog.

Palmarum intentus. Significat opinor eam conſuetudinem, qua vulgus in ſibilis faciendis vtitur, vt manum ſimul porrigant. Sic Pædianus in Cornelianа: cùm ille eos qui ſibi intentabant manus prendi à lictore iuſſiſſet.

Simulans caterua. Simulans concionata eſt: Clodij geſtus effingens concionata eſt.

Cantorum conuicio. Conuicium quaſi conuocium

D dictũ eſſe Vlpianus quoque teſtatur. Cicero pro Archia: Suppeditat nobis vbi & animus ex hoc forenſi ſtrepitu reficiatur, & aures conuicio defeſſæ conquieſcant. Ergò CONVICIO hoc loco dictum interpretor, pro eo quod modò dixit CONCENTIONE: hoc eſt, pro adclamatione qua conductę aliquot operæ in Clodij concionibus vti ſolebant, cùm illa vſitata pronunciarẽt: Benè & præclarè: bellè & feſtiuè. de quo more in lib. de Orat. III. & apud Quinct.

De illo S. C. Significat decretum ſenatus de reuo-

E cando Cicerone.

Omiſſo geſtu. Omiſſo actore: omiſſa cõſideratione actoris, cùm animus in cogitando occupatus eſſet.

Vidi inflammari. Pulſo Cicerone bona eius omnia repente publicata, domus incẽſa, area libertati conſecrata, prædia direpta ſunt: lex de eius exſulio per lata, eíq; aqua & igni interdictũ, & ne quis ei tectum intra XL. millia paſſuum ab Italia præberet.

Equidẽ audiebamus. Pro, Nos quidẽ abſẽtes auditu accepimus. vos q adfuiſtis, melius iudicare poteſtis.

F *Millies reuocatũ.* Moris fuit, ſi quid hiſtrio diceret quod populo gratũ eſſet, vt à populo eadem iterare iuberetur.

Munus Scipionis. Manutius hoc in loco meã quãdã in Verrinis huius vocis explicationem reprehenderat: ſed ſpero illi ſatisfactum in Comment. verb. iuris ſub voce MVNVS.

Maximè delectatur. Notandum, ex omnibus ludorum generibus nullũ fuiſſe quo populus magis quàm gladiatoribus delectaretur.

G *Columnam Meniam.* Vetus, A columna Menia. quod non puto contemnendum, cùm paulò antè dixerit, Sextium veniſſe in populi conſeſſum. Erat autem proiectum columnæ impoſitum, vnde gladiatorum certamina in foro ſpectabantur.

Concionum moderatores. Pag. ſeq. concionum dominos appellat.

Graculorum

Graculorum inſtituto. Significat nõ philoſophorũ qui quæſtionem in conuentu poſcebant, ſed eorum conſuetudinem qui concionantes populũ interrogabant, ecquid lex quam ferebant probaretur. qua de re Cicero pro Flacco.

Mater, te appello. Attilius ne à populo conſpectus ſibilis exciperetur ſub tabulas occultè ſubrepebat, quaſi verba illa in tragœdia pronunciaturus.

Regulus. Nota eſt Reguli hiſtoria ex Valerio, Cicer. & aliis: qui cùm fidem hoſti datam fallere nollet ad hoſtes reuerſus reſectis palpebris vigilando necatus eſt.

Sociis populi R. Sic dicebantur omnes exteræ nationes quæ fœdere aliquo æquo vel iniquo populo R. coniunctæ erant. l. non dubito, 7. D. de capt. & poſtlim. reuerſ. Notandum præterea Quæſtores & Legatos imperium non habuiſſe; ſuum ſcilicet ſibíque proprium. nam Impp. plerumque illis imperium & lictores ac faſces adtribuebant.

Diuina S.C. Quatuor de ſe reſtituendo S.C. enumerat in orat. poſt red. in ſenat.

Ad res redeuntes. Feriis & ludis indictis dicebantur Res prolatæ. poſt ferias dicebatur Rediri ad res. Hinc illud ſcurræ apud Plautum: Res ſunt prolatæ meis dentibus.

Aduentus mei. Sic in Piſon. Vnus ille dies mihi quidem immortalitatis inſtar fuit, quo in patriam redij: cùm ſenatum egreſſum vidi populúmque R. vniuerſum, cùm mihi ipſa Roma propè conuulſa ſedibus ſuis ad complectendum conſeruatorem ſuũ procedere viſa eſt. Porrò cùm veniſſet ad portam Capenam gradus templorum ab infima plebe completi ſunt: à qua plauſu maximo cùm eſſet Ciceroni gratulatio facta ſimilis & frequentia & plauſus cùm in Capitolium celebrauit. ep. 1. lib. IV. ad Att.

Aliquid defecti. Legendum puto, DETECTI: quaſi ſpeculator & explorator fuerit. Sic in Acad. Quia poſſit fieri vt patefacta & detecta mutentur. Manutius autem, EFFICTI, de me ficti.

Mea proſcriptionis. Odioſo verbo eſt vſus, & quo funeſta ciuilium proſcriptionum memoria renouatur, qua Marius primùm tum etiam Sylla vſus eſt cum ſua potentia leges oppreſſiſſent. Fuit autem Sex. Clodius peritus pragmaticus & artifex legum ſcribendarum: ſique legem de Ciceronis exſulio perſcripſit.

Tabulam, ſe ſcriptorem. P. Clodius erat tabula, quia apud illum concipiebatur & ſcribebatur lex. Vatinius autem & Sex. Clodius eò ventitabant, vt operas conferrent.

Legẽ contemnat. Vide in Indice, Tullia de ambitu.

Nimia gloriæ cupiditate. εἰρωνικῶς. nam gloriæ cupiditas laudi vertebatur.

De Venalibus. De grege nouitiorum.

Samnites. Gladiatorum alij prouocatores dicebantur, quod aduerſarium acriter laceſſebant: alij Samnites qui lentius pugnabant: rurſus alij Retiani, alij Mirmillones.

Habitura ſit exitum. Veretur vt impunè non euadat. Facinus habet exitum, cùm pœnam effugit.

Tribunos appellare. Appellare Tribunos ſolebant priuati homines ſi quid cõtra populi R. libertatem, ſi quid contra ius ab aliquo magiſtratu decretum putarent. ac tum Tribuni intercedebant. ſed appellare eſt compellere, poſtulare à tribunis vt ciui oppreſſo auxilium ferant.

Iudicium diſturbare. Vatinius lege Licinia & Iulia

A reus factus, cùm Tribunos appellaſſet, & quidam interceſſiſſent, Prætor autem Memmius quod ea appellatio contra morem maiorum eſſet, iudicium nihilominus exerceret, in eius tribunal adſcendit, ſubſellia diſſipauit, iudicium vi ſuſtulit.

Soccro eius. C. Cæſar Conſul filiam vxorem duxit, ipſe ſuam filiam Cn. Pompeio vxorem dedit, vt ſuam potentiam augeret. Vtinam Cn. Pompeij adfinitatem cum Cæſare nunquam contraxiſſes, aut nunquam diremiſſes.

B *Ab vniuerſo populo.* De hoc inſtituto, vt populus vniuerſus Senatores deligeret, nihil equidem memini me legiſſe. Quare AB pro EX poſitum putarem: vt ſit, Deligerentur ex quouis ordine & genere ciuium: & idem bis aliis atque aliis verbis dictum eſſet. vt ſæpè alibi, & in Vatiniana: adeóne tibi ſordidum conſilium publicum viſum eſt, adeò adflictus ſenatus? Porrò notandum eſt, antè creatos Cenſores Conſule vno nominante creari à populo Senatores ſolitos. poſteà Cenſores cooptare in ſe-
C natum inſtituerunt qui ætate & rerum vſu prudentiáque idonei viderentur. at poſterius, inquit, deplorans Plinius laxitas mundi & rerum amplitudo damno fuit: poſtquam ſenator cenſu legi cœptus, iudex fieri cenſu magiſtratum ducémque nihil magis exornaret, &c.

Suis ceruicibus. Ceruices pro humeris paſſim à Cicerone vſurpantur.

Laborum patientes. Certiſſimum eſt in quibuſdam antiquis & manuſcriptis ita legi. In quibuſ-
D dam etiam ſic: Labore, ſe ocio ſuo perfrui, quod ſine dubio recipiendum eſt. nam ſenſus eſt, viris fortibus laborem relinquant, ſibi ocium habeant.

L. Opimius. Qui Conſul C. Gracchum & vna cum eo circiter tria millia ciuium R. occidit. Monimentum autem eius fuit baſilica, quæ ex eius nomine Opimia dicta eſt. In baſilicis iudicia centumuiralia exercebantur. Hic damnatus eſt ob Gracchum interfectum, quaſi regia poteſtate in ciues R. vſus eſſet.

E *Alia quædam.* Video in antiquo libro ita ſcriptum: Et ſi quos eorum aut iniqui iudicij quædam procella aut aliqua repentina vis aut tempeſtas perculit popularis: per populum tamen ipſum & creati ſunt atque reuocati, aut animo invulnerati atque inuiolati vixerunt.

Milciadis. Hic accuſatus eſt quòd à rege Perſarum corruptus infectis rebus à pugna diſceſſerat: In vincula publica coniectus miſera & indigniſſima morte periit.

F *Ariſtidis fuga.* Græco verbo φυγὰς vſus eſt pro Latino. nam exſulio damnatum Ariſtidem & patria pulſum, ſatis conſtat.

Oppugnantem rerum potiri. Obſcurus mihi locus: parem eſſe gloriam, ſi quis Remp. defendens occidat; ac ſi quis eam oppugnans ſuperior diſcedat & rerum potiatur. nam ex repub. oppreſſa gloriam quæri non memini.

Defenſorem, propugnatorem, auctorem. Nihil video aut iterari aut augeri: ſed ſingulis ſingula referen-
G da & reddenda. Meæ ſalutis defenſorem, veſtræ auctoritatis propugnatorẽ, publicæ cauſſæ auctorem.

Prætextatum. Vide in Iuriſconſulto noſtro quæ de prætexta diximus.

Superior annus. Imò honorem aliquem à populo adeptus fuerat, nimirum vt Augur eſſet: nam pater ipſius Cõſulatũ adeptus Augur creatus fuerat,

IN VATINIVM INTERROGATIO, SIVE ORATIO XXXIII.

ARGVMENTVM.

VATINIVS in Sextij iudicio teſtis productus ab accuſatore, acerbum in illum teſtimonium dixerat. Moris autem fuit, vt teſtis primùm ab accuſatore, tum etiam à defenſore interrogaretur. idcircò hæc oratio inſcribitur Interrogatio. ſed in interrogando licuit oratoribus extra rem multa dicere. Itaque perpetua oratione Cicero grauiter & acerbè in Vatinium inuehitur. Cic. Fam IX. Tota verò interrogatio mea nihil habuit aliud niſi reprehenſionem illius tribunatus, in quo omnia dicta ſunt libertate animóq; maximo de vi, de auſpiciis, de donatione regnorum.

COMMENTARIVS.

Sordes domeſticas. Propter nequitiam in re familiari. Opulentos (vt alibi ſcribit) dignos quibus credatur putant. Vnde locupletes teſtes dicti ſunt.

Etſi omnes. Vnde prouerbium natum de odio Vatiniano.

Suffragio. Indignum qui cum ciuibus ſuffragium ferat.

Albinouano. M. Tullius Albinouanus Sextij accuſator.

Præuaricator. Accuſator qui cum reo concludit. Qui varices habent dilatatis tibiis modò huc modò illuc ambulando feruntur. Sic præuaricatores modò in reum, modò pro reo faciunt. Præuaricator, ait Cicero, qui in contrariis cauſſis quaſi variè poſitus eſſe videatur. Vide l.1. D. ad ſen.at. Turpill.l.4.§.1. D.de his qui not.infam.l.1.D.de præuaric.

Libros. Scriptas P. Sextij conciones.

Inflato collo. Iocatur in ſtrumam Vatinij.

Defenſio nunquam. Leges enim quæ damnari neminem cauſſa indicta volunt, nemini deeſſe defenſorem volunt.

Oppugnatio. Sic Verrina II. accuſatorum nomen odioſum, defenſorũ contra gratum & iucundũ eſſe.

Cornelium. C. Cornelius tribunus pl. retulerat ad ſenatum, vt quoniam exterarum nationum legatis mutua pecunia daretur vſura, turpiáque & famoſa ex eo lucra facerent, ne quis legatis exterarum nationum pecuniam expenſam ferret. Hanc relationem ſenatus repudiauit. ea re offenſus Cornelius quæſtus eſt in concione exhauriri pecuniis vſuris; legémque ferre cœpit, ne quis niſi per populum legibus ſolueretur. Erat tum eſt alter tribunus pl. P. Seruilius Globulus, qui Cornelio obſiſteret. Is, vbi legis ferendæ dies venit, & præco ſubiiciente ſcriba verba legis recitare populo cœpit, & ſcribam ſubiicere & præconem pronunciare paſſus non eſt. tum Cornelius ipſe codicem recitauit. quod cùm improbè fieri C. Piſo COS. vehementer quereretur, tollique ea re tribunitiam interceſſionem diceret, graui conuicio à populo exceptus eſt. & cùm ille eos qui ſibi manus intentabant prehendi à lictore iuſſiſſet, fracti eius faſces cuncti, lapidéſque etiam ex vltima concione in Conſulem iacti: quo tumultu Cornelius perturbatus concilium dimiſit.

Contra auſpicia. Hæc omnia in P. Sextium dicuntur. nam P. Clodium legem contra auſpicia tuliſſe, ſæpè in Sextiana dictum eſt.

Conſuli. Cùm Gabinij faſces fracti ſunt.

Concilium dimiſiſſe. Sic Pædianus: Quo tumultu Cornelius perturbatus concilium dimiſit.

Impudenter Vaticinando. Adludit ad nomen Vatinij, qui de altero Conſulatu gerendo ſe dicebat cogitare.

Patriæ pepercerim. Nam ſi Clodianorum furori reſiſtere voluiſſem, ſeditio in vrbe orta maxima fuiſſet.

Omnia illa S. C. Quattuor, vt dixi, de Cicerone reſtituendo S. C. recenſentur in orat. poſt red. ad quir.

Societatum. Publicani complures vectigalium ſocietatem coibant: id eſt prouinciæ alicuius vectigalia ſimul conducebant, ſic vt corpus id eſt conuentum eis habere liceret. l.1. D. quod cuiuſq; vniuerſit.

Cùm mea vnius ſalute. Hoc eſt quod ſcribit in Sextiana, multos ſe abſente dixiſſe, illum reip. periculo viuere.

Reddo tuum. Viciſſim tibi dictum volo. ſi tamen MVLTVM aliquo in antiquo libro reperiretur, fortaſſè repudiandum non eſſet.

Duo ſunt tempora. Huius rei partitionem ad ſuum tempus adcommodat. Nam in illa pro Sextio, cùm ſibi commodum videret, Tribus locis, inquit, ſignificari maximè populi R. iudicium ac voluntas poteſt: concione, comitiis, ludorum gladiatorúmque conſeſſu.

Experti ſumus. Cùm in quæſtura poſtremus renunciatus es, in ædilitate repulſam tuliſti.

Exſpectamus. Duo tum parati erant illius nomen deferre, Æmilius & Licinius.

Memoriter. Sæpè pro paratè & promptè, vt in Lælio: Is multa narrare de ſocero ſuo C. Lælio memoriter & iucundè ſolebat. Et in lib. de fin. 1: Næ tu iſta poſuiſti tam multa memoriter.

Extremum adhæſiſſe. Poſtremum omnium renunciatum eſſe. Contra gloriatur Cicero ſe primum Ædilem, primum Prætorem declaratum.

Et magiſtratu. Sic in Sextiana Tribunatum militarem ibi ſiue magiſtratum appellauit.

Aquaria prouincia. Apparet præfecturam fuiſſe & procuratione ad mercium quæ aqua vehebantur vel im-

vel importationem vel exportationem. nam ad aquam ſæpè pro Ad littus in Verrin. poſuit.

Negocia gerentes. Notetur differentia inter Negociatores & Mercatores. nam illi in prouinciis, hi Romæ domicilium habebant. Illi aratores præſertim & pecuarij fuerunt. qua de re diximus in Comment. verb. iur.

In conuentu. Conuentus præfecturarum dicitur: Ordo coloniarum & municipiorum.

Pedibus confici. Vſitatum Ciceroni pro terreſtri itinere.

Hiempſalis. Hi duo reges Numidiæ fuerunt.

Sine S.C. Nemini qui cum imperio aut poteſtate eſſet extra populi R. ditionem ſine S.C. exire licuiſſe, dictum eſt in Piſon. & in ea pro Poſthum.

Ad fretum. Herculeum.

Iam inde. Iam nunc, ex hoc tempore.

Tribunus pl. Notentur honorum gradus: Quæſtura, legatio, Tribunatus pl. Ædilitas, Prætura, Conſulatus.

Clariſſimorum. Cæterorum tribunorum nouem, quos ſcelerum ſuorum ſocios fuiſſe dicebat.

Ampliſſimi. C. Iulij Cæſaris, quem ait per Vatinij nomen à Cicerone oppugnari.

Puerorum extis. Haruſpicina hæc erat, vt pecudum extis inſpectis coniectura de rebus futuris fieret. ſi iecur amplum erat, bonum ſignum; ſin minus, infauſtum. At Pythagorei puerorum exta inſpiciebant.

Deos mactare. Doctiſſimus vir in ſuis in Catilin. commentariis locutionem hanc veterem obſeruauit: item vt apud Plautum: Quia enim te macto infortunio. Ego ſimilem apud Arnob. contr. gent. lib. VII. animaduerti. Primum, inquit, quod Dij boni malè non queant facere, etiam ſi nullo fuerint honore mactati. Verbi autem notationem vetus illa formula oſtendit, de qua idem Arnobius aliquanto poſt commemorat: MACTVS HOC VINO inferior eſto. Deos igitur mactare, eſt cultum præſtare.

Concilium aduocares. Proprium hoc erat magiſtratuum plebeiorum: nam concilium de ſola plebe dicitur: concio de populo vniuerſo.

Cum Cæſare. Cæſar enim Bibulo de cœlo ſeruante nihilominus leges ferebat.

Quæ ſit auctoritas. Quaſi dicat, nulla. nam auctores dicuntur qui aliis ita cauſſam præbent, vt eius rei periculum præſtent. Vatinius autem ſe non ſua ſed Cæſaris auctoritate defendebat, & eum quaſi auctorem laudabat.

Contentionis. Quam cum Bibulo collega de agro Campano ſuſceperat.

Tres erant. Non enim Augures ſoli, ſed etiam Tribuni & Conſules obnunciabant. De Tribunis locus hic documento eſt, vt ille alter in Sextiana: Qui cùm cauſſam reipub. ſuſcepiſſet, cúmque auſpiciis religioníque parens obnunciaret, quod ſenſerat, &c. Loquitur de Sextio tribuno pl. qui quod viderat de cœlo ſeruans, Q. Metello Conſuli legem neſcio quam ferenti, obnunciarat.

Prætextatos ſedentes. Qui magiſtratum gerebant iudices eſſe non poterant. Duo ergò iſti Ædiles & prætextati ſedebant, ſed non in iudicum ſubſelliis & conſeſſu.

Quam fruſtrà confeceras. Vatinius candidatus ædilitatem petens cùm confideret ſe creatum iri prætextam purpura togam pararat. Simile illud ad Att. δίβαφον cogitat: ſed tinctor eum moratur.

A *Tribunus pl.* Notandus locus, vbi Tribunatus magiſtratus appellatur: quod ſup. adtigimus. cùm tamen Plutarchus ſic ſcribat: Cur tribunus pl. purpura non vtitur, cùm cæteri magiſtratus vtantur? an quod magiſtratus non eſt: nam nec in ſella ius dicunt, nec Dictatore creato ſe abdicant.

Sedentibus in templo COSS. Piſone & Gabinio ad roſtra ſedentibus, ſpectantibus, quieſcentibus. Notum eſt hæc dici propter P. Clodij leges.

Quibus eras in deliciis. C. Cæſar, quem infra quo- B que Vatinij amiciſſimum appellat.

Conſulem in vincula. Vis tanta Tribunorum hæc fuit, vt etiam Conſules obtorto collo in carcerem ducerent: quod Liu. lib. IV. ſcribit, & lib. IX. idem de Cenſoribus teſtatur; quos Tribunus in carcerem coniecit.

Tabula Valeria. Valerij argentarij, vt nos in ea pro Cæcina expoſuimus.

Continuatis tribunalibus. Et gradus templorum circum forum, vti ſup. diximus, & tribunalia exem- C tilia erant: hæc coniunxit Vatinius, vt per editum locum Conſulem in vincula duceret, ne quis ex collegis eum abduceret.

M. Bibulum. Cæſar collegam in Conſulatu habuit Bibulum. ſed ipſe vnus omnia ad ſuum arbitrium geſſit. vnde iocus, vt non adſcriberetur Cæſare & Bibulo COSS. ſed Iulio & Cæſare COSS. Non Bibulo quidquam nuper, ſed Cæſare factum eſt, Nam Bibulo fieri Conſule nil memini.

In priuatis. Sic in l. plerique, 18. D. de in ius voc. D Plerique putauerunt nullum de domo ſua in ius vocari licere, quia domus tutiſſimum cuique refugium atque receptaculum ſit, eúmque qui inde in ius vocaret vim inferre videri.

Producere. Priuati ius adſcendendi in roſtra non habebant, vt alibi diximus: ſed ab aliquo magiſtratu producebantur. qui legem ſuadebant, auctores legis dicebantur. hoc eſt quod ait, principes ciuitatis auctoritatis exquirendæ cauſſa produci ſolitos.

E *Quæſtor Macedoniam.* Proconſules & Proprætores qui de prouincia decedebant, ſi ſucceſſor tardabat, Quæſtorē cum imperio relinquebant. quod Cicero de Cilicia decedens fecit.

Promulgaris quæſtionem. Eſt ferre legem ad populum, vt quæſtionem id eſt iudicium extra ordinem conſtitui liceret, cui Quæſitor certus cum conſilio iudicum præficiebatur.

De alterius conſiliis. Vatinia lex de repetundis hæc fuit, vt qui repetundarum reus eſſet, ei alterna con- F ſilia reiicere liceret: hoc eſt, vt accuſator & reus alternis vicibus non ſingulos iudices, ſed integram decuriam reiicerent, Hanc legem æquiſſimam & optimam ab initio quidem magiſtratus promulgauit, ſed tamdiu ferre diſtulit, dum C. Antonius reus eſſet factus, ne ſcilicet huius legis æquitate frui poſſet, ſimul atque reus factus eſt, tulit. Leges autem in futurum tempus valent, non in præteritum.

Aeliam & Fuſiam. Vide in Indice legum.

Druſi, Sulpitij. De Gracchis dictum eſt ſup. M. Li- G uius Druſus tribunus pl. Latinis ciuitatem, plebi agros, equitibus curiam, ſenatui iudicia permiſit. adeò profuſus fuit, vt diceret ſe nemini ad largiendum præter cœlum & cœnum reliquiſſe. Conſuli legibus eius obſiſtenti ita collum in comitio obtorſit vt multus ſanguis naribus efflueret. tandem immiſſo inter turbam percuſſore interfectus eſt L. Apuleius Saturninus tribunus pl. legem quoque Agra-

riam tulit.cùm aliam legem ferret: iam, inquit, niſi quieſcitis grandinabit. tandem profugit in Capitolium. inciſis fiſtulis deditionem fecit. nihilominus lapidibus & tegulis deſuper interfectus eſt. P.Sulpicius tribunus pl. cùm auctore C.Mario pernicioſas leges promulgaſſet vt exſules reuocarentur & noui ciues libertiniq; diſtribuerentur in tribus, & aduerſantib. Coss. vim intuliſſet, L.Sylla cùm exercitu in vrbem ingreſſus eſt. Cùm Sulpitius in villa quadam lateret, indicio ſerui ſui retractus & occiſus eſt. ſeruus ob indicium manumiſſus, ſed ob proditionem de ſaxo tarpeio deiectus eſt. Liuius, Plutarchus, alij.

Quæſtio flagitaretur. Sup. dictum eſt, quid ſit petere quæſtionem ſiue iudicium.

Rem fieret. Quid eſt rerum fieri? apud Prætorem legibus interrogari. cùm enim in ius ventum eſſet, dicebat accuſator apud Prætorem reo, aio te illud feciſſe, ſi tacuiſſet, lis ei conſtituebatur vt victo: ſi negaſſet, petebatur à magiſtratu dies inquirendorū eius Criminum, & inſtituebatur accuſatio.

Lentulum Claudium. Cùm duos prætores nominet, videtur hoc iudicium extraordinarium fuiſſe, niſi fortè cùm poſterius ſingulari numero dixerit.

Quæſitore. Alterum quæſtionis principem fuiſſe intelligamus.

Qui tuam poſt legem. Verba formulæ: Quicumque poſt hanc legem: vt in ea pro Poſtumio.

Q. Maximo. Antonij accuſatore.

Contentionum reiectionis. Iam x x. vt opinor, anni abierunt, ex quo monui in Indice legum R. videri legendum CONDICIONEM, hoc ſenſu: vt condicionem reiiciendi commodiorem haberet ex lege Vatinia, quàm anteà liceret.

Miſericordiæ. Miſericors erat lex Vatinij in reos quia commodiorem, vt dixi, reiectionis condicionē iis dabat.

Imagines. Significat Vatinium tres iſtas imagines ex atrio ædium Antonij in carceris locum aliquem contumeliæ cauſſa ferri iuſſiſſe. Nam *fratris filia* ſine dubio legendum eſt.

Feceriſne fœdera. Fœderati immunes erant, itaque accepta à vectigalib. aut ſtipendiariis pecunia, eos fœderatos fecerunt. quæ ſolius populi Rom. poteſtas erat.

Erogaris. Vatinius in ſua lege qua Cæſari prouincia Gallia mandabatur adſcripſerat, vt ei ſumtus ex ærario adtribueretur.

Partim à Cæſare. Iampridem in Indice legū oſtendi, locum eſſe obſcurum, & legendum videri. *A Senatu*: ortumque mendum ex nota S E. nam penes Senatum diſpenſatio ærarij erat, Publicani quoq; per ſæpè pecunia remp. iuuabāt. Vatinius ergò lege ſua eripuit & ſenatui & publicanis partes illis cariſſimas ornandi Cæſaris, quam enim gratiam à Cęſare inire potuiſſet, Vatinius præcipuit. Sic infra: Eripueras Senatui prouinciæ decernendæ poteſtatem, ærarij diſpenſationem.

Acerrima. Legem Iuliam omnium acerrimam fuiſſe, patet etiam ex orat. pro Poſtumo, & lib. III. de offic.

Amiciſſimi. C.Cæſaris, quem tu tibi amiciſſimū ſoles dicere.

Epulo. In ciuium potentiorum funerib. epulum

A populo dabatur; iſq; dies populo & conuiuis feſtus erat. Itaq; togam pullam ſiue atram quę lugubris eſt, eò inferre abſurdum erat.

Supplicationes. Moris fuit cùm litterę ab imperatoribus de victoria miſſæ in Senatu recitatæ fuiſſent, gratulatio fieret (quæ ſupplicatio dicebatur) ad omnia Deorum puluinaria.

Fauſti adoleſcentis. L. Syllæ fil j, qui Fauſtus dictus eſt, eùm pater Felix appellatus eſſet.

Lege Licinia & Iulia. De legibus vt trinundino ante B promulgarentur quàm ferrentur.

Edixeris. Edicta modò dicit programmata ad certum tempus & certi negotij cauſſa propoſita.

Die trigeſimo. Nam certa quaque lege dies præfiniebatur reis, intra quā cauſſam dicerent. Sic Cornelia de maieſtate decimum præfinierat.

Ne cauſſam diceres. Nam appellatio in vrbe non erat niſi poſt decretum. Dixi in vrbe: quia in prouinciis ciues R. appellabant tribunos ne cauſſam capitis dicerent, vt in Verr. v. expoſuimus.

C *Vrnas deleuerit.* Fortaſſè *Deiecerit.* Proximè tribunal Prætoris habebantur vrnæ, in quas cauſſa vtrimque perorata & cognita iudices tabellas deferebant: vnde illud Virgil. Quæſitor Minos Vrnam mouet.

C. Cæſaris. Cæſar adiutore Vatinio Bibulum collegam ſibi obnunciantem armis foro expulit. ac poſtero die conqueſtum in ſenatu, cùm nemo qui ea de re ad ſenatum referret reperiretur, in eam coegit deſperationem, vt quoad poteſtate abiret domo D abditus, nihil aliud quàm per edicta obnunciaret. M.Catonem interpellantem extrahi curia per lictorem, duciq; iuſſit in carcerem.

In quo ne quid. Veretur ne ſi quid falſò iracundius dixerit, iniuriarum à Vatinio poſtuletur.

Ex iſto loco. Minitatur accuſationem. Stans autem in foro, eo loco vbi cauſſæ aguntur, hæc dicebat.

Indices quæſtionis. Vide in Comment. verb. iuris.

Quo S.C. legatus. Patet ex orat. de prouinciis conſul. E prouincias omnes in ſenatus poteſtate fuiſſe. hoc eſt, eius iudicium arbitriúmque fuiſſe quæ proconſulibus aut proprætoribus decernerentur, & quantū imperij iis qui mittebantur tribuendum, quantum pecuniæ ex ærario adnumerandum eſſet. Polyb. lib. VI.

Tua lege. Nam de ſe tulit, vt C. Cæſari agrum Cāpanum diuidenti legatus eſſet.

Duobus prodigiis. Videtur dicere de legatis à Clodio lege ſine S.C. lata miſſis: de quibus nihil iam me F mini. Si poſſet ad illud prius referri, nemo neſcit Gabinio & Piſoni imperium lege lata ampliſſimum adtributum.

Ex teſtamento. Id eſt, niſi aliquis heres inſtitutus iuſſus à teſtatore ſit certa die populo gladiatores dare. nam munera eiuſmodi teſtamento legari Populo ſolita, ſatis planè conſtat.

Diem dicere. Vide in Comment. verb. iuris.

Mactandus. Vetus, Multandus.

Petituruſne. Biennio antè adeptum, biennio poſt G adeptum.

Certiſſimi. Id eſt, notiſſimi: de quo cuique certum & exploratum eſt. ſic in Quinctiana, certum patremfam. dixit.

PRO

PRO M. COELIO.

ORATIO XXXIIII.

ARGVMENTVM.

M. Cœlius eques R. duabus iam accuſationibus nobilis, vna maieſtatis qua C. Antonium peregerat. altera ambitus qua L. Atratinum iterum perſequebatur. Lege Lutalia de vi accuſatus eſt a L. Atratino adoleſcente L.F. quod legatos Alexandrinorum atque in his Dionem legationis principem interfeciſſet. Hi miſſi fuerant centum numero (vt Dio lib. XXXIX. *teſtatur) à populo Alexandrino, qui ſenatum docerent, quibus cauſſis impulſi Ptolemeum regem ſuum expuliſſent. Fuit is Ptolemæus Auletes cognominatus, de quo in orat. pro Poſtumo. Accuſationi argumentum cauſſámque præbuit Clodia P. Clodij ſoror, flagitioſa & libidinoſa vita infamis. nam cùm Cœlius ab illa ornamenta quædam aurea de ipſius armario commodato ſumſiſſet, dedit ea Cœlius ſeruis L. Luceij apud quem Dio pro hoſpitio habitabat, vt illum necarent. Cùm aurum ſuum Clodia repeteret, eóque nomine exorta inter illos ſimultas fuiſſet, dicebatur Clodius iniſſe conſilium eius necandæ, venenúmque paraſſe quod ei in balneis è pyxide præberetur. Multa etiã accuſatores dixerunt aduerſus mores Cœlij, quem Cicero non inficiatur in adoleſcentia malè audiſſe. Dicta eſt apud Cn. Domitium Prætorem, vt patet ex orat. Cn. Lentulo, L. Martio Coſs. vt exiſtimare licet ex eo quod Dio ſcribit legatos illos interfectos. Abſolutum hoc iudicio Cœlium fuiſſe conſtat, Prætorémque poſtea fuiſſe, interfectúmq; ciuili bello inter Cæſarem & Pompeium. Scribit enim Cæſar lib. ciu.* III. *eum ſenatus decreto in Repub. remotum, à conſule ſenatu prohibitum, & de roſtris cùm concionari vellet deductum: Turios ſeſe contuliſſe, vbi ab equitib. Gallis & Hiſpanis, qui eò miſſi fuerant, interfectus eſt. De legibus ab illo latis Cæſar eod. lib. & Cic. ep.* XVII. *lib.* VIII. *De iracundia ſingulari Seneca lib.* III. *de ira. de eloquentia & variis ipſius actionibus Cicero in Bruto multis verbis.*

COMMENTARIVS.

Conſuetudinis noſtræ. In ſeditionib. primo quoque A tempore vindicandis. nam alioqui contra conſuetudinem iudicia ludorum dieb. exerceri.

Intermiſſis. Propter ludorũ dies feſtos. nam clauſis tabernis exornari vndique forum ſolebat.

Eſſe legem. Lutatiam. Vide, lex Lutatia de vi, in Indice noſtro legum R.

Ab eius filio. M. Cœlius L. Atratinum ſemel accuſatum atq; abſolutum iterum iam accuſabat. L. Atratinus L.F. Adoleſcens paternum dolorem hac M. Cœlii accuſatione vlciſcebatur.

Opibus meretriciis. Clodiam deſignat P. Clodij ſororem, quæ hanc Cœlio accuſationem conflarat.

Laborioſis. Idem Tuſc. II. Induſtrios homines Græci ſtudioſos vel potius amantes doloris appellant: nos commodius, laborioſos. Idem tamen Philip. XI. Qui magnos dolores perferunt, hos non miſeros ſed laborioſos dicere ſolemus.

Exiſtimare verò. Legendum VERE, vt in aliis omnibus.

Vtrum vellet. Significat Atratinum patris impe- C rio ad hanc ſuſcipiendam accuſationem impulſum fuiſſe.

Hic introitus. Non ſuperiorem orationem ſignificat, ſed eam quæ mox ſequetur.

Parum ſplendidus. Significat eum propter vitæ ſordes rarò cum inluſtribus ciuib. verſatum eſſe.

Criminis loco. Nón criminis loco ponebatur, ſed cùm equeſtri loco natus eſſet & patre ignobili, minus tolerabilem eius videri audaciam volebant.

Noſtra exiſtimatio, ſed iudicium. Exiſtimatio eſt opinatio & conjectura: iudicium verò, ſententia quę re cognita pronunciatur.

Quid nos opinemur. Ex teſtibus & patris & matris B ipſius familiaribus qui Puteolis ad teſtimonium dicendum aduocati à nobis producentur, quid nobis exiſtimare liceat, audietis.

Præſens mæſtitia. Sedebant in ſubſelliis ſordidati & atrati ad miſericordiam iudicum commouendã.

Ampliſſimum ordinem. In Curiam. nam qui Romę ſenatus, idem in municipiis, curia: & qui ſenatores ij decuriones dicebantur.

Ea noſtri ordinis. Obſeruandum ſenatores R. qui municipiis vnde orti fuerant, fortè aliqua de cauſſa C erant, legatos Decurionum decreto Romam mitti ſolitos.

Si nitamur. Reſtituo, *Nitatur*, & ad vocem defenſionis refero. Si iudicio ſuorum municipum Cœlij

defenſio nitatur, firmiſſima eius fundamenta ſunt.

Ab his fontibus. Commendatione Tuſculanorũ municipum.

Sed vocibus. Id eſt, conuiciis. nam conuicia & voces idem, vt ſæpè antea dictum eſt.

Pœniteat. Hunc locum reprehenderunt quidam, vt Agell. lib. XVII. quod Pœnitere verbum niſi in voluntariis rebus non probè dicatur: non fuiſſe autẽ in arbitrio Cœlij qua forma naſceretur. Mirum eſt autem tam frigidè Agellium reſpondiſſe, cùm dicere potuerat, Pœnitet pro dolet, tædet, piget, ægrè eſt diſplicet, frequenter vſurpari: vt apud Terent. Noſtri nolme pœnitet. Me quantum hic operis fiat pœnitet. Noſter in offic. Quo ad te quantum proficias nũ pœniteat. Infamiam autem Cœlio ex ætate obiectã ſignificat.

Rem vt definias. Hinc κατηγορεῖν Græci dicunt: & inde κατηγορίαν apud Dialecticos. nomen certum maleficij, quod lege aliqua publicorum iudiciorum vindicetur, proferendum eſt.

Petulantius iactatur. IACIATVR, quibuſdam eruditis magis placet.

His iudicibus. Hoc tempore lege Vatinia ſoli equites iudicabant.

Falſo Reſponſa. Mirè Reſponſa pro Relata poſuit, niſi fortè alterum cum altero commutando.

Virilem togam. Ineuntes annum ætatis XVII. prætextam & bullam deponebãt, puram virilem togam ſumebant.

Si acceſſit. Petentibus magiſtratum adoleſcentes ſe quamplurimi adiungere ſolebant, vt eos honoris cauſſa adſectarentur. Liu. lib. xxxv. P. Scipio & L. Flaminius candidati circunducunt fratres ſuos.

Africam Prætor obtinebat. Pędianus in orat. in tog. candid. Catilina ex prætura Africam obtinuit, quam cùm grauiter vexaſſet, legati Afri. in ſenatu iam tũ abſente illo queſti ſunt, multęq; graues ſententiæ in ſenatu de eo dictæ ſunt. Item in ead. Antè annum quàm hæc dicerentur, Catilina cùm rediſſet ex Africa Torquato & Cotta Coss. accuſatus eſt repetundarum à P. Clodio adoleſcente qui poſtea inimicus fuit Ciceronis. Defenſus eſt Catilina, vt Feneſtella tradit, à M. Cicerone.

Sequeſtrum. Apud quem tantiſper deponerentur pecunię quę ſi quis magiſtratus deſignatus eſſet pro miſſæ fuerant.

Ne aduocatus quidem. Aduocatus qui reo ſuam præſentiam commodat. Pro Sylla: Parens tuus, Torquate, conſul reo de pecuniis repetundis Catilinæ fuit aduocatus.

Iterum petenti. Bis enim conſulatum petiit, & bis repulſam paſſus eſt. vt in Liu. epitom.

Ad cohibendum brachium. Sic Seneca lib. declam. v. Apud patres noſtros qui forenſia ſtipendia auſpicabantur nefas putabãt brachium extra togam exerere, nam in togis pars quædam in dextra parte excurrebat quæ ſinus dicebatur, & in dextra humerum ita reiiciebatur vt illud obuolueret. Quinctil. lib. x. Illud verò refellendum quod quidam reiecta in humerum toga cùm dextera ſinum vſque ad lumbos reduxerunt. Item Sinum verò in dextrum humerum ab imo reiicere ſolutum ac delicatum. Suetonius de Cæſare, acceptis vulneribus occumbente, Toga caput obuoluit, ſimul ſiniſtra manu ſinum ad ima crura reduxit.

Mereri ſtipendia. Ser. Honoratus teſtatur à Tullio ſcriptum, cuſtodes dari ſolitos adoleſcẽtibus ad mi-
A litiam euntibus, quibus primo anno regerentur. vnde illud Virgilij.

Cuſtodem ad ſeſe comitémque impubis Iuli
Epytidem vocat. Hinc Plaut. in Moſtell.
Ad legionem cùm ibant adminiculum.
Eis donant tuum aliquem cognatum ſuum.

Induſtriæ quidem ſtimulis. Corpus patiens inediæ, vigiliæ, algoris, ſupra quam cuiquam credibile eſt. Salluſt.

Participem coniuratione. Paulo poſt dicet, Sociũ
B coniurationis. promiſcue cum inter illa multum interſit.

Coniurationis accuſatione. C. Antonium Ciceronis in conſulatu collegam accuſarat & peregerat.

Iterum arceſſeret. Iam ſup. dictum eſt Cœlium ambitus crimine L. Atratinum ſemel accuſaſſe, eundémq; abſolutum iterum accuſaſſe. Hæ ſunt tres Cœlij accuſationes, quas Cic. in Brut. ſignificat.

Tabulas conficit. Filiuſfa. tabulas non conficit. quia præter peculium nihil habet. Peculij tamẽ rationes
C conficere ſolitos & filiuſfa. & ſeruos ſatis conſtat ex tit. Digeſt. de pecul.

Verſuram fecit. Credo verſuram facere non modò pro creditorem mutare vſurpari, verumetiam pro Mutuam pecuniam accipere. nam qui Mutuum facit, verſuram facit, & aliud pro alio rependit. Sic autem neceſſario illud intelligendum eſt infra in hac orat. Quid ſigni? nulli ſumtus, nulla iactura, nulla verſura. Noſter pro Font. A quibus verſuras tantarum pecuniarum factas eſſe dicunt. Vide vocem ver-
D ſura, in comment. noſtro de verb. iur.

A patre ſemigraret. Notanda conſuetudo, vt filiifa. adoleſcentes ſimul cum parentibus habitarent, neque ab iis ſine probro ſemigrarent.

Victoriam conſecutus. Nam vt ſup. dictum eſt. C. Antonium Ciceronis in conſulatu collegam coniurationis peregerat.

A ſuis coli. Habere quos in petitione circum duceret.

Vtinam ne in nemore. Noti verſus Ennij de Me-
E dæa quibus Clodiam deſignat. Plures proferuntur lib. ad Heren. III.

Comitiis pontificiis. Lege Domitia Pontifices à populo comitiis creabantur.

Nocturnorum teſtium. Ridicule, quia noctu videre commodè non potuerant.

Congreſſu & conſtituto. Moris fuit antequam in ius iretur, vt domi apud amicos communes experirentur, ſi fortè ſedari ab iis controuerſia poſſet. Cic. pro Cæcin.

F *P. Aſcitius.* Apparet hunc inter ſicarios accuſatũ & iudicio abſolutum fuiſſe.

Lupercos. Vetus inſtitutum vt nudi ſubligaculis ſubcincti Februario menſe per vrbem vagarentur, quaſi lupos arcerent. Varro, Plinius, Seruius.

Timere videatur. Legendum, *Videantur*, in plurali; probabile eſt lupercos vultus tinctos habuiſſe ne adgnoſcerentur, & ita bacchatos eſſe. quod ſi quis è ſodalib. eorum diem illum feſtum non obiiſſet, eum ab alijs accuſari ſolitum. ita ſodalitatem com-
G memoratum.

Amicus meus. Ironia. nunc enim inimicum ſuum P. Clodium dicit.

Precariò. Nunc ſignificat venia petita, quaſi dicat, bona tua venia.

Aurum ſumtum à Clodia. Aurum factum: id eſt, aureum aliquod ornamentum, & mundo Clodiæ, vel ex

vel ex armario in quo Deæ Veneris ſimulacrum colebat. nam aliquanto poſt dicet, Aurum commodatum, quod ſi ſignatum fuiſſet, creditum aut mutuo datum dixiſſet.

Sequeſter. Nunc cum ſignificat, apud quem impudicæ mulieres tantiſper collocantur.

Certum nomen. Crimen de quo lex aliqua publicorum iudiciorum perlata erat, certum nomen habere dicebatur: de quo lata nulla erat lex incertum. Cic. de inuent. II. Inſcriptũ quoque maleficium dicebatur, de quo lex lata non erat: quod à Iuriſconſultis extraordinarium dicitur.

Mulieris viro. P. Clodium deſignat, quem Plutarchus inceſtam cum tribus ſororib. conſuetudinem habuiſſe ſcribit. Hinc illud Ciceronis lib. Fam. I. Clodium non pluris Bonam deam quàm tres ſorores feciſſe.

Ex barbatis. Tonſoribus non vſos Romanos antè annum CCCCLIV. Plinius teſtatur: primúmq; omnium radi Africanum inſtituiſſe. Cic. pro Muræna: Hęc iam tum barbatis illis ridicula videbantur.

Cæcus ille. Appium Clodium Craſſum, cui Cæco cognomen fuit, vt Frontinus teſtatur: de quo apud eund. Frontinum & Cicer. de ſenect. Pompo. de ori. iur. Eutrop. lib. II. Epit. Liu. XIII. Sueton. in Tib. & Auctorem de vir. inluſt.

Q. Metelli matrimonium. κλωδίαν μέτελλος ὁ κέλερ εἶχεν ἣν κουαδραντάρειαν ἐκάλουν: ait Plut. in Cic. Idem Cic. ep. II. lib. Fam. V. & ep. I. lib. II. ad Attic.

In familiam nupſiſſet. Nubere in familiam dicebantur quæ in manum conueniebant, & matresfa. fiebant. Genus loquendi crebrò in Pandectis vſurpatum.

Q. illa Clodia. Quæ in pudicitiæ iudicium vocata nauem cum ſacris matris Deum Tiberino vado adhæreſcentem cingulo ſuo adligatam extraxit. Suet. Valer. alij.

Virgo veſtalis. De hac Suet in Tib. & Valer. V.

Pacem Pyrrhi. Non diremit, ſed ne fieret diſſuaſit: vt in Cat. maior. & apud Suet. in lib. Cic. Philipp. I. Annibal credo erat ad portas, aut de Pyrrhi pace agebatur: ad quam cauſſam etiam Appium illum & cæcum & ſenem delatum eſſe memoriæ proditum eſt. Vide Vlp. in l. I. §. 4. D. de poſtul. & Liu. epit. XIII.

Aquam adduxi. Frontin. & auct. de vir. inluſt.

Viam muniui. A porta Capena vſque ad vrbem Capuam. vt Front. ſcribit.

Imagines viriles. Quæ in atrio in armariis ſeruabantur, cùm quis curulem magiſtratum geſſiſſet.

Baiis acta conuiuia. Baias amœnum eſſe litus Campaniæ nemo neſcit. ſed credo ciues R. delicatos lacus in hortis ſuis habuiſſe ex aquæductibus deriuatos, in quib. animi & deliciarum cauſſa natabant, eáſq; Baias appellabant, vt paullo poſt, cuius in hortum, domum, baias iure ſuo libidines omnium conuenirent.

Dedete ac diſiice. Placet acutiſſima viri docti coniectura: vt ſit, *Dide ac diſſice.* Vt illud Verr. V. Cæce, concide. hoc eſt, diſſipa, diſperde rem familiarem. per me licebit.

Triſti ac decrepito ſeni. Lambinus ex antiq. lib. repo nit, *Directo*: opinor pro ſeuero. cuius locutionis exẽpla requiro.

Domum, baias. Dixi ſup. Baias dici ſolitas etiam Romæ lacus natandi cauſſa in hortis potentiorum comparatos.

Alij voluptatis cauſſa. Notum eſt Epicureos ſi-
A gnificari.

Cum voluptatem dignitatem. Stoicos intelligit.

Genus orationis. Cic. in Bruto: Quam eius actionẽ multum tamen & ſplendida & grandis eadem tamen in primis faceta & perurbana commendabat oratio. Grandes eius conciones aliquot fuerunt: acres accuſationes tres, eæq; omnes ex reip. contentione ſuſceptæ. defenſiones, etſi illa erant in eo meliora quæ dixi, non contemnendæ tamen ſanéq; tolerabiles.

B *Conſularem.* C. Antonium, vt ſup. dictum eſt.

Subiret periculum capitis. Obſcurum: niſi fortè ſubire periculum capitis dicatur accuſator qui calumniæ periculum ſubit: nam calumniæ damnatos ſequitur infamia.

Baiæ ipſa. Nauigationes in hortis, vt ſup. dictũ eſt.

Palam in meretricia vita. Nemini mulieri corpore quæſtum facere licuit, niſi quæ licentiam ſtupri apud ædiles vulgaſſet, more, inquit Tacitus, inter veteres recepto, quo ſatis pœnarum inter impudicas in
C ipſa profeſſione flagitij credebant. Sueton. in Tib. Fœminæ famoſæ vt ad euitandas legum pœnas iure ac dignitate matronali exſoluerentur, lenocinium profiteri cœperunt.

Necanda cauſſam paraſſe. Nam in pœnam quoque conſilium vocatur. l. I. §. I. D. de ſicar. & venef.

Hoſpites domi necandi. Placet Lambini coniectura, vt legatur *Hoſpitem domini.*

Alexandrinus Dio. Cùm Ptolemeus rex ab Alexandrinis pulſus Romam quæſtum de Alexandri-
D norũ iniuriis veniſſet, Alexandrini legatos centũ ad ſenatum miſerunt. princeps legationis fuit Dio. Legati partim in itinere partim Romæ interfecti ab iis quos rex ſua pecunia induxerat.

Venerem ſpoliatricem. Adoleſcentium, à quibus Clodia munera rapiebat, venerémque in armario exornabat.

Illis ſtudiis, illis artibus. Mox etiam eruditum illũ appellat: vt ſuſpicari liceat, illum eſſe Lucilium hiſtoriæ ſcriptorem, ad quem exſtat illa nobilis Cice-
E ronis epiſtola, cuius initium eſt, coram me tecum.

Metellus abſtraheretur. Significat hunc à Clodia vxore veneno ſublatũ. qua de cauſſa Clytemneſtra dicta eſt, ait Fab. libro VIII. cap. VI. quod vt illa ferro virum Agamemnonem, ſic hæc Metellum interfecerit.

Fratri ſuo patrueli conſulari. Non dubium eſt quin Q. Cæcilium Metellum Nepotem conſularẽ ſignificet. nam is Conſul cum P. Cornelio Lentulo fuit anno DCXCVII.

F *Conſtitutum factum.* Sic legendum arbitror. nam ſup. dictum eſt, conſtitutum verbum eſſe iuris, cùm & dies & locus inter quoſdam præſtitutus eſt in quẽ conueniant. Cicero pro Cæcina: Qui ad conſtitutum experiundi iuris gratia veniſſent. Et in ep. I. ad Attic. lib. XII. Poſtero die in Tuſculano. ibi vnum diem V. Kal. igitur ad conſtitutum. Vid. in Epitomatis noſtris ad tit. Dig. de Conſtit. pecun. & in comm. de verb. iur.

Quadrantaria permutatione. Fab. d. lib. VIII. cap.
G VI. Vt Cœlius Quadrantariam Clytemneſtram in triclinio Coam, in cubiculo Nolam. Plutarchus in Cicer. Quadrantariam dictam ſcribit. ὅτι τῶν ἐραστῶν τις αὐτῇ χαλκοῦς ἐμβαλὼν εἰς βαλάντιον, ὡς ἀργύρεον εἰσέπεμψε. quod vnus ex amatoribus quadrantes (qui erant ærei) coniecerit in illius crumenam pro numis argenteis. Coam autem in triclinio dictam puto & Nolam in cubiculo, quod illic ſe pa-

ratam fore oſtenderet,ſed in cubiculo recuſaret,niſi A mercedem acciperet. Nolarum enim vſus illo tempore non fuit.

Mimi non fabulæ. Mimus, actio hiſtrionica turpiſſimorum facinorum imitatrix. Ouid.

Sribere ſi fas eſt imitantes turpia mimos.

Horum clauſula nulla erat vt in comœdiis, ſed abrumpi ſtrepitu & tumultu aliquo ſolebant.

De cognatorũ ſententia manumiſſi. Significatur mulieri non licuiſſe ſeruos ſine cognatorum ſententia manumittere. manumiſerat autem ne de iis quæſtio B haberetur, quoniam liberi non torquebantur apud Rom. vt apud Athæn. & Cic. in partit. Eiuſdemque rei exemplum exſtat in Milon. & apud Aſcon. in eiuſd. comment.

Camurti & Ceſerni. Patet hos duos de vi damnatos, quod in eorum numero fuiſſent qui Alexandrinos legatos interfecerant.

Vetere inſtituto. Sic in Diuinat ſignificat vetus inſtitutum fuiſſe vt adoleſcentes rerum capitalium accuſationes ſuſciperent. quod etiam Plutarchus in C Cicer. teſtatur.

Flexu ætatis. Sic initio dialogi de orat. Si infinitus forenſium rerum labor vt ambitionis occupatio, de curſu honorum etiam ætatis flexu conſtitiſſet.

Nomen amici mei. Atratini, quem initio orationis neceſſarium ſuum appellauit.

Interpoſitus ſermo moreretur. Mori ſermo dicitur, cum rumor diſſipatus ſedatur.

A noſtris rationib. ſeiunctum. A noſtris inſtitutis, ſtudiis, diſciplina, à bonorum virorum partibus.

Remp. violatã. Significat C. Antoniũ, de quo ſup.

Obſides periculi. Obſcurus locus. niſi fortè hoc ſignificet, ſi quid periculi timeretur à Cœlio, accuſationes illas tamquam obſides vel prædes eſſe quibus reip. caueretur.

Sex. Clodius. Is fuit familiariſſimus P. Clodij & operarum Clodianarum dux: quo auctore poſtea in lato ab iis corpore Clodij curia cum eo incenſa eſt. Aſcon. in Piſon. De hoc etiam Sex. Clodio aliquoties in Milon. mentio fit.

Huius miſeri. Patrem M. Cœlij demonſtrat qui atratus & ſordidatus in iudicium mouendæ miſericordiæ cauſſa venerat.

DE PROVINCIIS CONSVLARIBVS. ORATIO XXXVII.

ARGVMENTVM.

HABETVR *hæc oratio in ſenatu Cn. Lentulo, L. Philippo* COSS. *cùm M. Tullius rogatus eſſet ſententiam de prouinciis futuris conſularib. decernendis. Decernit autem Syriam in qua Gabinius & Macedoniam in qua Piſo imperium tenebant. Prouinciarum autem duplex diuiſio eſt. nam ſtante Rep. aliæ conſulares aliæ Prætoriæ fuerunt. Imperio conſtituto aliæ populi Rom. alia Cæſaris factæ ſunt. Conſulares erant, quæ ab iis qui conſulatum geſſerant imperio conſulari, id eſt,* XII. *lictoribus & faſcibus obtinebantur. Prætoriæ fuerunt, quas qui Prætores in vrbe anno proximo fuerant Prætorio imperio obtinebant. Neque enim certæ fuerunt prouinciæ in quas ſemper viri conſulares, & alij in quas ſemper Prætorij mitterentur, ſed ex magiſtratuum qui eas obtinebant nomine nomen ſumebant. Vtraque autem prouinciæ in ſenatus quidem poteſtate fuerunt, ſed diſſimilis in iis decernendis illius poteſtas fuit. nam lege Sempronia vtræque à Senatu decernebantur, ſed Conſulares & conſulibus anno proximò futuris antè comitia mandabantur vt eas poſt menſes demum* XVII. *obtinerent, & in ſenatus poteſtate ſic erant vt Tribuni pl. intercedere decretis quæ de ÿs fecerat non poſſent, & in incertum tempus, quamdiu ſcilicet, Senatus non alios ſubmitteret, obtinerentur. Prætoriæ verò prætorib. anni præſentis mandabantur, vt eas proximis Kal. Ianuarÿ depoſita prætura ſtatim obtinerent. In populi autem poteſtate idcircò erant, quia Tribuni pl. decreto à ſenatu de iis facto intercedere poterant, & annuo tantum imperio obtinebantur. Ius quoque ſenatui fuit, quæ prouinciæ conſulares erant eas prætorias facere, hoc eſt anni præſentis prætoribus mandare. qua mutatione ſimul illæ prouinciæ è poteſtate ſenatus in populi poteſtatem tranſibant.*

COM-

De prouinciis. Prouinciæ regiones erant extra Italiam ita populi R. imperio ſubiectæ vt & magiſtratibus qui ad eas adminiſtrandas mittebantur parerent, & eædem ſtipendiariæ ac vectigales eſſent. Itaque in eas ſemper cũ prætore qui ius dicebat Quæſtor qui ſtipendia & vectigalia exigeret, mittebatur. Porrò Redigere in formam prouinciæ eſt incolis & leges ſuas & iuris dicendi poteſtatẽ adimere, magiſtratus in eas cum imperio mittere, & in ſingulos annos vectigal imponere. Critognatus apud Cæſarem: Reſpicite finitimam Galliam quæ in prouinciæ formam redacta iure & legib. commutatis ſecuribus ſubiecta perpetua premitur ſeruitute.

P. C. Centum quos Romulus ſenatores creauit præcipue patres appellati ſunt, quod hi ſoli patres ciere poterant, vt ait Liu. lib. I. Dicebãtur etiam omnes patricij. Poſtea Tarquinius Priſcus centũ adlegit qui patricij minorum gentium dicti ſunt. Exactis regibus, ex primoribus equeſtris gradus auctus eſt numerus ad trecentos. Inde formula vocandi per præconẽ ſenatus, qui patres quique conſcripti eſſent, ad curiã adirent. Conſcriptos videlicet in nouum ſenatum appellabant lectos. Liu. lib. II.

Dolori meo. Iuſto dolori veniam dari ſolere teſtis eſt etiam Vlp. ſub tit. de adult. Iuſtus erat Ciceronis dolor expulſi ex vrbe à Piſone & Gabinio Coſs. quorum ille Macedoniam, hic Syriam prouinciam obtinebat.

Habeo auctorem. Auctor dicitur cuius ſententiam propter conſilium & grauitatem & exiſtimationem rebus egregiè geſtis partam ſequimur: non tãtum in legibus, verum etiam in ſententiis dicendis. velut in Piſon. Auctore. N. eius ſententiæ principe.

P. Seruilium. Qui quod Iſauros domuerat Iſauricus dictus eſt. Idcircò in eo vigor, auctoritas & exiſtimatio.

Portenta ac penè funera. Quaſi in ſuo conſulatu remp. euertiſſent. nam his conſulatum obtinentibus Cicero eiectus in exſilium fuerat.

Pro pignore. Cum hoſtib. meis pactionem fecerũt, vt ſi prouincias eis tribuerent, ipſi meã illis ſalutem proderent & quaſi pignus in manus darent.

Galliæ duæ. Citerior, vlterior: quas C. Cæſar vno imperio coniunctas obtinebat.

Lege Sempronia. Hanc tulit C. Sempr. Gracchus trib. pl. vt ſenatus quotannis conſulib. & Prætoribus futuris prouincias decerneret: vt prætoriarum decreto interdici liceret, Conſularium non liceret. Pro domo: Tu prouincias conſulares quas C. Gracchus non modò non abſtulit à ſenatu, ſed etiam vt neceſſe eſſet quotannis cõſtitui per ſenatum lege ſanxit, eas lege Sempronia per ſenatum decretas reſcidiſti. extra ordinẽ ſine ſorte nominatim dediſti conſulib.

Condemnarunt. Nam qui Ciceronem condemnarunt qui nihil niſi auctore ſenatu geſſerat, ſenatum ipſum condemnaſſe intelliguntur.

Annibal. Qui annis XV. Italiam vexauit.

Pax erepta. Prouinciarum rectores plerumque quaſuis belli finitimis gentibus inferendi occaſiones captabant vt ex iis triumphandi materiam quærerẽt.

Militares. Viæ militares ſunt quæ exitum ad mare aut in vrbes aut in flumina publica aut ad aliam viã militarem habent. l. vlt. D. de loc. & itin. pub. quidã prætorias aut conſulares appellant l. 2. §. ait prætor, D. ne quid in loc. pub.

A *Delectu & conquiſitione.* Is cui belli adminiſtratio permiſſa erat, conquiſitores per Italiam mittebat qui iuuentutem ad arma vocarent, & diem qua in capitolium conuenirent præſtituebant. Tum tribuni militum delectum habebant: poſtea ſedente in tribunali conſule delecti ſacramento militiæ adigebãtur. Vbi tumultus erat, ſubitarij milites ſine delectu conſcribebantur. Liu. lib. XLIX.

Sine imperio. Notandus locus ex quo intelligitur Legatos cum poteſtate quidem ſed ſine imperio B fuiſſe. Lictoribus tamen interdum honoris cauſſa iis vti permittebantur. Cic. Verr. III. In Achaiam ſumtu publico & legationis nomine cum imperio & ſecurib. miſſus eſt. loquitur de Verre Dolabellæ proconſulis legato. Appian. lib. ciu. I. Legatos Romani appellãt quos prouinciarum rectorib. addunt, vt iis adiumento ſint.

Cohortes in hyberna miſit. Statiua caſtra duorum generum fuerunt. Æſtiua & hyberna, quæ poſtrema ſub pellib. habebantur. quã de re ſatis à nobis dictũ C eſt in notis ad Cæſ. lib. IV. Gall.

Omitto iuriſdictionem. Inſignis locus: vnde intelligitur ex iis ciuitatibus quas populus R. in ſuam poteſtatem redegerat alias fuiſſe in prouinciæ formam redactas in quib. magiſtratus populi R. iuriſdictionem exercebat, vt ſup. dictum eſt, alias liberas quæ ſuis legibus & magiſtratibus vtebantur. Cic. Off. III Quas ciuitates L. Sulla pecunia accepta ex S. C. liberaſſet, vt hæ rurſus vectigales eſſent, neque his pecuniam quã pro libertate dederant redderemus. Tac. D lib. XII. Redditur Rhodiis libertas adempta ſæpè aut firmata prout bellis externis meruerant. qua de re videnda etiam l. 7. D. de capt. & poſtl. reuerſ.

Refertiſſimam ſignis. Græcarum omnium ciuitatũ ſtudium in ſignis & ſimulacris Deorum fingendis ſummum ac præcipuum fuiſſe, planiſſimè ex Verr. VI. intelligitur.

Mithridaticos impetus. Mithridates rex Ponti, quẽ Cicero poſt Alexandrum Maximum appellat. annos XL. bellum geſſit cum Romanis.

E *Cæſonine Caluenti.* Contumelioſè Piſonem multis locis ſic appellat. Caluentius quidam homo inſuber patris Piſonis ſocer, idem mercator & præco Romam venit cum filia, quam Cæſonino cuidam furaciſſimi hominis filio collocauit Cic. in Piſon. Cæſoninus ſemiplacentinus Caluentius.

Qui lucus. Notandum igitur non modò lucos ſacros fuiſſe, verum etiam ſimulacra quædam Deorum in iis fuiſſe, quæ Græci venerari ſolebant. qua de re plura dixi in Rabir. perd.

F *Liberos populos.* Iterùm notandum eſt, non licuiſſe magiſtratibus Rom. ius in liberis ciuitatibus dicere.

Generi tui. C. Iulij Cæſaris, qui legem tulerat vt Achæi, Theſſali. Græci liberi & immunes eſſent. qua de re in ea pro dom. & in Piſ.

De Pecuniis creditis. Sic veteres loquebantur, poſtea Iuriſconſulti generalius de reb. creditis dixerunt.

Fronte & ſupercilio. Grauitatem & triſtitiam vul- G tus Piſonis Cicero multis locis exagitat velut in illo: cuius ſupercilio tamquam Atlante cœlum niti videbatur. Pro domo præter ſimulatam verſutámq; triſtitiam nihil commendaret.

Semiramis illa. Hactenus de Piſone: iam de Ga-

binio, effeminato & molle homine, & libidinoſiſſimo, qualis quondam Semiramis illa Syriæ regina. A

Ariobarzanes. Rex fuit Cappadociæ primùm à Mithridate regno pulſus, poſt rex & amicus populi R. appellatus.

Thracem. Gladiatorum varia fuerunt nomina, Thraces, Mirmillones, Samnites, Prouocatores, Retiarij. Cic. Philipp. VI. & Ammian. Sed vir doctiſſ. Iuſtus Lipſius hac tota de re copioſè ſcripſit & eruditè in lib. de Gladiatorib.

Cum tyrannis. Olim tyranni dicebantur in Græcia homines potentes & opulenti, quos Perſæ Satrapas appellabant. Hi cum Gabinio certa pecunia paciſcebantur vt ipſo agente reges & ſocij populi R. à Senatu appellarentur. B

Dexteram tendens. Notandus locus. nam alludit ad conſuetudinē illorum qui in auctionibus ſi quid liceri vellent digitum tollebant. Cic. Verr. III. Solebant tamen etiam Imperatores acie inſtructa in cohortandis militibus dexteram tēdere quod ex Suet. in Cæſare animaduerti poteſt. C

Publicanos. Publicani dicebantur qui præſenti pecunia vectigalia populi R. à cenſoribus redimebant. vt poſtea ſuis commodis ſeruirent. quo in quæſtu rapaciſſimi reperiebantur. Liuius L V. Vbi publicanus eſt ibi aut ius publicum nullum, aut libertatem ſociis nullam eſſe.

Iudæis & Syris. Oratoriè hæc dicit, quia Gabinius non ſinit Iudæos & Syros à publicanis diripi.

Cuſtodiæ ſuſtulit. Vetuit ne quis publicanis deberet cuſtodiæ traderetur. Lictores interdum & apparitores publicanis adtribuebantur quorum opera in exigēdis vectigalibus vterentur. Carceres trium generum fuere: Vrbani, quales ſunt turres. Ruſtici, vt ergaſtula & compedes. Caſtrenſes, cùm captiui trahuntur catenati. Cuſtodia militaris dicebatur cùm is qui in nexu erat catenam manui dextræ adligatā habebat, quę eadem manui militis ſiniſtræ erat adſtricta. D

Stipendiaria ac vectigales. Vectigal aliud certum dicebatur, aliud incertū. Certū propriè Tributū eſt, vnde ſtipendiū dari militibus ſolebat. Tacit. lib. X X. Nam neq; quies gentium ſine armis, neq; arma ſine ſtipendiis, neq; ſtipēdia ſine tributis haberi queunt. Incertum, quod fructibus agrorū & paſcuis & portoriis penditur, cuius certus eſſe modus nō poteſt. Ver. V. & Iuſtin. in §. per traditionem. de rer. diuiſ. E

Eius ordinis. Publicani omnes equeſtris ordinis fuerunt. Cic. in Plan. Flos equitum R. ornamentum ciuitatis, firmamentum reip. publicanorum ordine continetur. F

Temeritate redemtionis. Redimere veteres ſæpe vſurpabant pro conducere. Vnde Publicani redemtores vectigalium dicebantur.

Auguſtius ærarij. Ærarium Romæ triplex fuit. duo ſemper clauſa & ad extrema reip. tempora reſeruata: tertium, quò vectigalia & tributa inferri ſolebant, apertum ſemper fuit, vnde pecuniæ quotidie ab ærarij quæſtoribus ad vſus reipubl. promebantur.

Frui publico. Publicani prohibentur frui publico, id eſt, vectigalia exigere quæ redemerunt cùm hoſtium excurſiones audiuntur, ac tum ſenatus iis remittere aliquid ſolebat. G

Lege cenſoria. Lex apud Iuriſc. ſæpè pro pactione vſurpatur. Cenſores autem quinto quoque anno auctione conſtituta publicanis vectigalia certis pactionibus locabant. Ea dicebatur lex cenſoria, id eſt pactio, pactum conuentum, contractus cenſorū cum publicanis.

Ferri auxilium non oportet. Delenda vox NON. nā huius enthymematis, cui ſubeſt argumentum ex comparatione minoris hic ſenſus eſt. Si publicano cui frui publico propter hoſtium incurſus non licet, cautum eſt ipſa lege & pactione cenſoria, ei'ne qui ſi minus verbo at certè re ipſa hoſtis eſt & publicanos euertit, ferri auxilium oportet? Videtur ſignificare Gabinium ſubſidium aut ſupplementum aliquod vt militum vel frumenti à ſenatu petiſſe.

Supplicationem. Moris fuit cùm Imperatores publicè litteras ad ſenatum de re bene geſta & cæſis hoſtibus dediſſent, vt ſenatus ſupplicationes id eſt gratiarum actiones diis decerneret quæ magna pompa & celebritate pro templis omnibus victimis fiebāt. itaq; diebus illis feriari populus ſolebat.

Græcos. Piſonē Græcos eruditos homines aliquot ſecum habuiſſe & litteris Græcis delectatum apertè ex Piſon. intelligitur.

Orcheſtra. Turnebus *Exoſtra* repoſuit: id eſt, machina qua quæ intus geruntur rotis circumactis ſpectatoribus patefiunt. Siparum autem eſt velum quod extrema parte ſcenæ tendebatur poſtquam hiſtriones interdum comiſſabant. Ergò ſenſus eſt, qui prius velut cum hiſtrionibus & mimis retro velum heluabatur id iam pro palam factitat.

Ne imperator appelletur. Ironia, quaſi iam philoſophari & gloriam contemnere didicerit. Porrò belli duces qui rem benè geſſerant Imperatores vocabantur, primum in prouincia militum adclamatione, deinde Romæ ex S. C. quemadmodum in initio comment. ad Inſtit. à nobis iampridem dictum eſt. Appellatum autem in prouincia Piſonem Imperatorem locus hic in Vatin. declarat. Appellatus eſt hic vulturius illius prouinciæ ſi diis placet Imperator.

T. Albutio. Hic Sardiniam prouinciam proprætor obtinebat.

Maſtrucatis. Maſtruca viliſſimum veſtis genus è villis quorumlibet animalium quo Sardi montani vtebantur.

Exitum. Albutius ex Sardinia pecuniarum repetundarum damnatus in exilium eiectus eſt. Tuſc. V. Quid? T. Albutius nonne animo ęquiſſimo Athenis exul philoſophabatur? cui tamē illud ipſum non accidiſſet ſi in rep. quieſcens epicuri legib. paruiſſet.

Faciam prætorias. Vt non conſules ſed Prætores eas obtineant, ac proinde duo Prætores confeſtim in illas mittantur, itaque Piſo & Gabinius reuocentur.

Si hic ſinat. Demonſtrat Tribunum aliquem qui Gabinio & Piſoni fauebat, ſéq; illi decreto interceſſurum minabatur. nam lege Sempronia decretis de prætoriis prouinciis intercedi licebat. Locus eſt inſignis ex quo intelligitur, mutatam fuiſſe priſtinā conſuetudinem, quam Valer. lib. II. his tradit verbis: Tribunis pl. intrare curiam non licebat. antè valuas poſitis ſubſelliis decreta patrum examinabant. Poſtea lex Atinia lata eſt vt qui tribunus pl. eſſet, idem vi ipſa tribunatus ſenatorii eſſet ordinis, dicundęq; in ſenatu ſententiæ ius haberet. Agell. lib. XIV. cap. vlt. Suet. Auguſto: In locū demortui tribuni pl. candidatum ſe petitorem oſtendit, quamquam patricius needum ſenator. Et infra: comitiis tribunitiis ſi deeſſent candidati ſenatores, ex equitibus R. creauit, ita vt po-

vt poteſtate tranſacta in vtro vellent ordine manerent.

Tribunus intercedere. Cicero de legib. III. Plebes quos pro ſe contra vim auxilij ergo creaſſit, Tribuni eius ſunto. quódq; ij prohibeſſint, quódq; plebē rogaſſint, ratum eſto. ſanctíque ſunto. Intercedēdi formula fuit vox VETO. Liu. lib. VI. Faxo, ne iuuet vox iſta VETO, qua nunc continentes collegas noſtros auditis.

Qui deſignati erunt. Prouinciæ conſulares decernebantur à ſenatu non iam conſulatum gerentibus ſed iis qui proximis comitiis conſules deſignarentur, vt eas poſt menſes XVII. obtinerent, vt antea dictum eſt. Salluſt. Iugurth.

Ea lege referetur. Sempronia nimirum, nam duæ fuerunt leges: Sempronia, vt prætoriarū decreto intercedi liceret, conſularium non liceret: & Cornelia, vt qui prouinciam ex S. C. obtineret is imperium tamdiu haberet quoad in vrbem rediſſet.

Interpellationem. L. Philippi Coſ.

Cæſare impulſore. Cæſar offenſus dicto quodam Ciceronis in quadam oratione adiutor fuit P. Clodio vt tribunus pl. fieret.

Adfectum confectum. Bellum adfectum eſt propè iam ad exitum perductum: confectum, hoſtibus domitis & ſubactis. Salluſtius dicere ſolet, Patratum. Sic infra: Ipſe Cæſar quid eſt quod in Gallia commorari velit, niſi vt ea quæ per eum adfecta ſunt, perfecta reip. tradantur.

M. Lepidus. De hac inimicorum reconciliatione Val. max. lib. IV. cap. II.

Pontifex. max. Pontifices hoc tempore fuere, VIII maiores, VII. minores. Vnus fuit olim à Numa rege creatus Maximus, quod maximarum rerum quæ ad ſacra & religionem pertinebant iudex eſſet, & vindex priuatorum & magiſtratuum qui religionum leges non obſeruabant. Dionyſ. lib. II. Cic. pro dom.

Non degeneraſſent. Satis notum eſt huius duos fuiſſe filios, Tiberium & Caium, homines populares, à ſenatu alienos, qui ſuis conſiliis & legibus pernicioſis remp. labefactarunt.

Quo duces eſſent ducti. Hæc Valer. lib. IV. cap. I. Antè triumphantis currum capti hoſtium duces vincti ducebantur. Imperator auratis quadrigis laurea coronatus dextra ramum lauri tenens vehebatur: cúmq; in capitolium adſcendere inciperet necare iubebat. Cic. in Piſ. Diſſeris de triumpho? quid tandem habet iſte currus? quem vinctum antè currum duces? Idem Verr. VII. at etiam qui triumphant eóq; diutius hoſtium duces ſeruant vt his per triumphum ductis pulcherrimum ſpectaculum fructúmque victoriæ populus R. percipere poſſit: tamen cum de foro in capitolium currum flectere incipiunt illos duci in capitolium iubent, idémque dies & victoribus imperij & victis vitæ finem facit.

Vnum pro vniuerſis. Paſſim hoc idem Cicero prędicat ſe cum Clodianorum factionē videret ad arma & cędes paratā ſponte ceſſiſſe atq; in exſuliū abiiſſe.

Religionem & pudicitiam. Notiſſima eſt hiſtoria de P. Clodio in ſacrum bonæ deæ noctu ingreſſo.

Numero vt nemini. Cæſar in fi. lib. II. Ob eáſque res ex litteris Cęſaris dies XV. ſupplicatio decreta eſt, quod antè id tempus acciderat nulli; Idem Plutar. in ipſius vita & Suet. tradunt.

C. Mario. Sex aut ſeptem dierum.

Quindecim dierum. Emendo DECEM, cùm dixerit duplicatum ordinarium numerum fuiſſe.

A *Relatum ad nos eſt.* Locus hic declarat ius fuiſſe ſenatui & ſtipendium & legatorum numerum & ſupplicationem ſine populi ſuffragio decernendi. Cic. pro Balbo: C. Cęſarem ſenatus & genere ſupplicationis ampliſſimo ornauit & numero dierum nouo. Idem in anguſtiis ærarij victorem exercitum ſtipendio adfecit, Imperatori decem legatos decreuit: lege Sempronia ſuccedendum non cenſuit. harum ego ſententiarum & auctor & princeps fui.

Scribendo adfui. Summæ beneuolentiæ argumentum hoc erat, cùm ſenator S. C. de alicuius honore B ſcribendo quaſi teſtis adeſſet. Cic. ad Catonem ep. VI. lib. XV. Fuiſſe iucundum quod ſcribendo adfuiſti: hæc enim S. C. non ignoro ab amiciſſimis eius cuius de honore agitur ſcribi ſolere.

Præda antè parta. Quæ parta victoria hoſtib. eripiebantur, ea plerumque Quæſtori cōmittebantur, vt Romam ad ærariū & Quæſtores ærarij referret. Interdum tamen vbi milites benè rem geſſerant, ea Imperatores illis præmij loco concedebant. Raro C igitur, vbi præda Quæſtoribus attributa erat, ſtipendium à ſenatu mittebatur.

Actum eſt de decem legatis. Cæſar decem habuit in Gallia legiones. His ſingulis ſinguli præfecti erāt legati, vt ex Cæſaris commentariis intelligitur.

Amittit viriditatem. Dux belli iuſta victoria potitus laureatas litteras ad ſenatum per tabellarios victoriæ nuncios mittebat. ſimul laurea lictorum faſces exornabat. Videtur inſuper hic locus iudicare corona laurea donatum à militibus donatum vt D eam in capite geſtaret. In triumpho quidem laurea inſigni exornari ſolitos paullo poſterius intelligitur.

Tribus prouinciis cingatur. Bythinia, Ponto, Syria, quas Pompeius bello Mithridatico ſubiugarat.

Gallorum copias. Cæſ. lib. I. Cimbros & Teutonas appellat. ſed probabile eſt eos à Gallis conductos & in Italiæ fauces perductos fuiſſe.

Cn. Pomtinium. Prætor hic erat Cicerone ConE ſulatum gerente, cui optimam in opprimenda Catilinæ coniuratione operam nauauit. Cic. Catil. III.

Galliam timendam. Appian. ciuil. II. Galli adeo Romanis terribiles ſunt ac formidoloſi, vt in lege de vacatione militiæ quæ ſacerdotibus & ſenibus permittitur illud adſcriptum ſit, niſi ſi bellum Gallicum exoriatur. tum enim & ſacerdotes & ſenes in militiam proficiſci.

Abſciſſa. Manutius, *Acciſa.* nihil muto. nam tranſlatio eſt ab arboribus, quarum rami & propaF gines abſcinduntur, ſed poſtea nihilo minus reuireſcunt.

In capitolium. Moris fuit, vt paullo antè dixi, triumphantib. curru aurato, quadrigis albis, corona in capite laurea, lauro in manu dextera, os minio oblitis vehi, ibíque cæſis victimis gratias diis agere. Zonaras lib. II. Plin. de minio teſtatur: opinor, quaſi os ſanguine hoſtium tinctum adhuc & madidum haberent. nam ſanguinolentis ex acie redeuntibus adclamari ſolebat, Macte virtute eſto: vt Seneca meG moriæ prodidit.

Eam legem ſciſcere. Id eſt, legem Vatiniam probare. Vatinius tribunus pl. tulerat, vt Cæſari ciſalpina Gallia cum Illyrico & tribus legionibus mandaretur, ei denique legendorum ſibi legatorum poteſtatem dederat. Hanc legem

multi contra auſpicia latam contendebant: quia Bibulus Coſ. de cœlo tum ſeruabat, cùm Vatinius tribunus pl. leges ſuas ferebat. Vlteriorem Galliam ſenatus Cæſari mandauerat.

Quo defenſorem habeat. Id eſt, quæ tribunum habeat qui eam in Cæſaris poteſtate retineat. ſignificat citeriorem Galliam quæ à populo mandata fuerat.

Belli Gallici rationem habet. Reliquis vlteriorem Galliam in qua ſola Cæſar bellum gerit.

Præfinit diem. Intra quam in prouinciã exeat, nempe Kal. Martiis.

Kal. Ianuar. Coſſ. & Præt. Kal. Ian. magiſtratus ineunt.

Deſponſam. Alludit ad ſponſalia quæ nuptias in diem differunt, eáſque incertas redduut: quia perſæpè ſcuib. ex cauſſis repudia mittuntur.

Fuerit. Hoc ſignificat fore abſurdiſſimum. nam Kal. Ian. deſignati proconſules & proprætores prouincias inter ſe aut ſortiebantur aut comparabant, id eſt conueniebant in qua proficiſci mallent. Liu. de bell. pun. Decreuerunt patres vt conſules compararent ſortirenturve prouincias. Item de bello Maced. Decreuerunt patres vt prouincias Macedoniam atque Italiam conſules compararent inter ſe ſortirenturve.

Paludatus. Paludamentum veſtis propria ducum ad rem militarem proficiſcentium. Coccinei coloris erat, opinor quod is color ſanguinis ſimilis eſt. Itaque Plin. lib. xxvii. Imperatoriis paludamentis dicatum Cocci teſtatur. Silius Italicus de Scipione.

At contra ardenti radiabat Scipio Cocco.

Moris igitur fuit vt qui in prouincias exituri erant prius in capitolium adſcenderent, ibique certa Deo alicui vota nuncuparet, ſe, ſi victores redirent, aram verbi gratia honori & virtuti dicaturos. Liu. de bell. Perſ. conſul proficiſcens prætereà paludatis lictoribus in prouinciam & ad bellum vota in capitolio nuncupat. Item lib. xxi. cùm is more maiorum ſeciendum vota in capitolio nuncupata lictoribus paludatis profectus eſſet ab vrbe.

Popularis. Populares dicebantur qui populi partibus fauebant: Optimates, qui ſenatui. Multa Cic. pro Sext.

A fortiſſ. viro. L. Philippo Coſ.

Nobis inuitis. Ergo & à populo & alicui populari. Sueton. Iulio: Galliam ciſalpinam Illyrico adiecto lege Vatinia accepit. mox per ſenatum comatam quoque, veritis patribus ne ſi ipſi negaſſent, populus & hanc daret.

Fratri meo. Q. Ciceroni, qui vnus è legatis Cæſaris erat in Gallia.

Quinqueuiratum. Cæſar coſ. legem tulit vt ager Campanus iis qui tres pluresve liberos haberent diuideretur: ſimul curatores qui agros diuiderent vigintiuiros conſtituit. ad hanc curationem Cicero à Cæſare inuitatus eam repudiauit. quare neceſſe eſt xv. ad æſtimandum, v. ad diuidendum comparatos fuiſſe. Sunt tamen quibus placeret ſcribi *vigintiuiratum*: quorum iudicium, modò libri veteris authoritas accederet, magnopere probarem.

Tribui conſulari. Pompeio, ſuo genero, & Piſone ſuo ſocero.

Legationem quam vellem. Quam Marcus recuſauit hanc Quinctus frater accepit. Porrò Legationum non vna forma erat: ſed maior interdum aut minor legatis poteſtas à præſidib. mandabatur.

Decere me non putabam. Mox tamen dicet non alienum à ſua dignitate viſum eſſe.

Terror iniectus Cæſari. Timuit Cæſar ne quæ anno ſuperiore geſſerat à prætoribus infirmarentur. Idcirco P. Clodium audacem hominem & tribunum pl. ſua opera factum ſibi adiunxerat, qui prætorib. obſiſteret. Cicero in Piſo. Adducta res in certamen te conſule petebatur vtrùm quæ ſuperiore anno ille geſſiſſet manerent an reſcinderentur. Et pro domo. Tua denique omnis actio poſterioribus menſibus fuit, omnia quæ C. Cæſar egiſſet quæ contra auſpicia eſſent acta per ſenatum reſcindi oportere.

In capitolio. Vbi tum ſenatus ſemper habitus eſt.

Funus iuſtum atque indictum. Idem ſcribit in ea pro dom. quibus ex locis ſuſpicari licet iure pontificio conſtitutum fuiſſe, vt ea demum iuſta funera putarentur quæ à familia indicta atque promulgata fuiſſent.

Lege curiata. Hac de re aliis locis abundè dictum eſt. P. Clodius patricius à C. Fonteio plebeio homine adoptatus eſt. Adoptiones autẽ pro collegio Põtificum in comitiis curiatis fiebant propter ſacrorũ commutationem.

Cuius tribunatus ſi ratus eſt. Emendo, *Si ratus non eſt*, libris omnibus inuitis. non tantum: verum etiam in verbis proximis ita legendum cenſeo, vt Lambinus animaduertit. *Nihil eſt quod ratum ex actis Cæſaris poſſit eſſe.* Etiã hoc amplius, pro illis verbis: *Auſpiciorum religione conſeruata*, ſcribendum arbitror, *Non ſeruata.* In pari cauſſa, inquit, paria iura ſtatuenda ſunt. Si Cæſaris acta ideirco irrita eſſe non debet, quia tum de cœlo ſeruatum eſt, neque auſpiciorum religio ſeruata eſt (vt Bibulus contendebat) neque etiam adoptio & tribunatus P. Clodij irritus fuiſſe iudicandus eſt, cùm eodem die de cœlo ſeruatũ ſit nec in illa traductione auſpiciorũ religio ſeruata ſit.

Legem Æliam. Vt quo die de cœlo ſeruatum eſſet agere cum populo non liceret.

Legem Fuſiam. Ne omnib. faſtis diebus legem ferri liceret. nam Clodius legem tulerat contrariam vt omnes dies faſti comitiales eſſent. cùm antea comitialibus omnib. legem ferri liceret, non omnes autem faſti vtique comitiales eſſent. Qui autem dies faſti ſint & nefaſti, vide in comm. verb. iur.

Obnunciari. Magiſtratus qui de cœlo ſeruabat obnunciare poterat: Augur ſolam ſpectione, ius obnunciandi non habebat. qua de re in obſeruat. noſtris cap de Augur. & auſp.

Intercedi. Ab aliquo tribuno pl. Duo legitima impedimenta genera coniunxit, Obnunciationem & Interceſſionem.

Cenſorum iudicium. Clodius legem tulerat, ne quis ab vno cenſorum iure damnari poſſet. Vtriuſq; notionem & iudicium requirebat. Cic. in Piſ. ab codẽ homine vetus illa magiſtra pudoris & modeſtiæ cẽſoria ſeueritas ſublata eſt. quo loco videndus Aſco.

Leges ſacratas. Cic. pro Corn. Tanta igitur in illis virtus fuit, vt anno xii. poſt reges exactos propter nimiã dominationem potentium ſecederent, leges ſacratas ipſi ſibi reſtituerent (lego *Inſtituerent*) duos tribunos crearent, montẽ illũ trans Anienem qui hodie mons ſacer nominatur, in quo armati cõſederãt æternæ memoriæ cauſſa cõſecrarent. Itaq; auſpicato poſtero an. x. tribuni pl. comitiis curiatis creati ſunt.

Contra auſpicia. Cùm lex à Cæſare in curiatis comitiis ferebatur, vt P. Clodio trãſire ad plebẽ liceret eo die

eo die Lentulus de cœlo ſeruaret.

Texerunt. Nam cùm M. P. Clodium accuſaturus eſſet, complures primarij ſenatores obſtiterunt.

Aut in rebus. Placet Lambini iudicium, vt particula *aut* hoc ex loco tollatur. Res autem bonis modò ſignificat acta Cæſaris, hoc ſenſu: Si negligunt legum ſeueritatem in actis Clodij, negligamus etiam in actis Cæſaris.

Auſpiciorum ratio ſit eadem. Duas res notat auſpicia & leges. In auſpiciis negligendis par Clodij &

A Cæſaris ratio fuit: in legibus autem diſſimilis. nam illius leges ſunt euerſæ & perditæ ciuitatis: huius verò etiam ab inimicis comprobatæ ſunt.

Si dignitas. Si in dubium vocaretur vtrùm dignus an indignus ſit Cæſar qui tantam prouinciam & tantis finib. obtineat, non feram illius dignitatem imminui.

Si honos. Si quæratur an etiam honorib. nouis ſit augendus, proſpiciam ne huic ordini infenſus ab eo alienetur.

IN L. CALPVRNIUM PISO-NEM, ORATIO XXXVII.

ARGVMENTVM.

HABITA *ſuperiore oratione, L. Piſo ex S.C. de prouincia reuocatus eſt, Pompeio II. & Craſſo II. Coss. Reuerſus grauiter queſtus eſt in ſenatu de Cicerone, & in eum acriter inuectus. Ei ſtatim Cicero hac oratione reſpondit. nam illis Coss. habitam, præter id quod Pædianus profert, argumento eſt etiam quod extrema ferè oratione ſcribitur legem iudiciariam promulgari, quam eſſe legē Pompeiam ab ipſo ſecundo hoc ſuo conſulatu latam, ſatis conſtat.*

COMMENTARIVS.

Syrum. Seruis nomina ex natione imponebant, vt A Lydo & Syro: inquit Strabo lib. VII. & Donat. in Terent.

Nouiciorum. Poſt red. in ſen. Cappadocem modò abreptum de grege venalium.

Periculum Conſilij. Ex hoc loco putaui in ea poſt red. in ſen. legendum, Non conſulendi ſtudium, non diſcendi initia rei militaris.

Omnes.n. honores. Omnes cunctis ſuffragiis adepti ſumus, noſtro quidem animo: inquit, Offi. II.

Ædilem priorem. E duobus curulibus. B

Cunctis ſuffragiis. Initio Manilianæ, cunctis centuriis. quod verius eſt.

Cum hac me. Puto corrigendū, Qui cum hoc me.

Niſi nequior. Significare videtur, eum in hæc verba ſponſionem feciſſe.

Tacitaquàm voce. Omnes ſuam ſententiam præ ſe ferebant.

XL. annis. Dio, XXXVI. ſed Pædianus ſatiſfacit.

Melioribus auctoribus. C. Cæſari qui poſtea diuiſit. C

Adoleſcentes. Significat proſcriptorum liberos. L. Sulla eos lege lata petendorum honorum poteſtate priuarat. Cùm nihilominus petere vellent, Cicero contra eos orationem habuit. de qua Plinius lib. VII. Te orante Cicero proſcriptorum liberos honores petere puduit. Et Quinctil. lib. XI. ex ea hæc profert. Quid enim crudelius quàm homines honeſtis parentibus ac maiorib. natos à rep. ſubmoueri. D

Senatus auctoritate. Nam prouinciarum ornamēta in ſenatus erant poteſtate.

A *Cum Antonio communicaui.* Videtur legendum, *Commutaui.* Macedoniam. n. ſortitus fuerat, quam cum Gallia, quæ Antonio obuenerat, commutauit: vt Dio ſcribit. Salluſtius autem: Collegam, inquit, ſuum Antonium pactione prouinciæ perpulerat, ne contra rempub. diſſentiret. Plutarchus autem obſcurè rem ita narrat. *καὶ τοῦτο πρῶτον θεραπεύων ὁ Κικέρων, ἐκείνῳ μὲν ἐψηφίσατο τῶν ἐπαρχιῶν Μακεδονίαν, αὐτὸς δὲ τὴν γαλατίαν διδομένην, παρῃτήσατο.* Vt primo quoque tempore huic malo B mederetur, illi quidem Macedoniam è duabus prouinciis conſularib. decreuit: (hoc excuſari non poteſt) deſponſam autem ſibi Galliam recuſauit & in concione depoſuit.

Tempora reip. ferre. Vid. epiſt. II. libro Fam. V. Meæ enim, inquit, rationes ita tribuerunt. atque eius mei conſilij maiorem in dies ſingulos fructum voluptatémque capio. Illud dico, me vt primum in concione prouinciam depoſuerim, ſtatim quem- C admodum eam tibi traderem cogitare cœpiſſe. Plutarchus cauſſam exponit, quòd Antonius propter æris alieni magnitudinem Catilinariis conſiliis implicabatur.

Inſſi. Non. pro imperio conſulari, ſed auctoritate S.C. extremæ neceſſitatis.

Extremo menſe. Non Decemb. de quib. dixi in orat. poſt red.

Q. Catulus. Sic & in Sextiana, & in ea poſt red. Plutarchus autem & Appianus Catonem nomi- D nant.

Tribuno pl. Q. Metello. Vide epiſt. II. lib. Famil. V.

Iurauit. Plut. ſcribit, cùm Cicero concionem habiturus eſſet, Metellum & Beſtiam tribunos pl. obſtitiſſe, & pro roſtris ſubſellia collocaſſe ne conſcenderet, neq; aliud ei permiſiſſe quàm vt ex inferiore loco magiſtratum eiuraret. Ciceronem autem non vſitatum ſed nouum iuſiurandum iuraſſe.

L. Metellum. Q. Martium Coſſ. Nouem ab hinc annis. Olim legebatur Luſcellium, vt fortaſſe L. Cæcilium legendum ſit.

Magnos ludos. Legendum eſſe *Magiſtros* ſcripſi olim in Aſconio meo.

Quidam tribunus pl. L. Mummius.

Priuatus. Conſul tamen deſignatus.

Incidiſſent. Aſconius, *Incidiſſet.* quod probo, cùm vnus tantum dies eorum ludorum eſſet Adr. Turnebus vir ſummus reponit ex aliquo lib. IN III. KAL. non rectè. nullam enim tum eiuſmodi poteſtatem Piſo habebat. Itaque modò Q. Metellum deſignatum conſulem Piſoni iam conſuli & imperium obtinenti & poteſtatem in Sex. Clodium habenti oppoſuit.

Cum illo coniuraſſes. Coniunxiſſes, corrige vt aliis in libris omnibus.

A ſenatu deſperaſſe. Non fuit in poteſtate ſenatus ei prouinciam denegare. nam legib. populi Roma. conſulibus deſignatis decernendæ erant prouinciæ. Puto igitur hoc potius ad ornamenta prouincialium pertinere: veluti ad exercitum & pecuniam. Sic ſupra: Ego prouinciã Galliam ſenatus auctoritate, exercitu & pecunia inſtructam & ornatam &c.

Gurguſtio. Genus habitationis anguſtum, à gurgulione dictum, ait Feſtus.

Quincta ferè hora. Cùm ſub meridiem nondum pridianam crapulam exhalaſſet.

Sic æquatum præbebas conſulatum tuum. Verum æquatum dixit, quod conſulare imperium tribuniciæ poteſtati æquares, id eſt, maius & grauius eſſe non ſineres, quàm ſe imminuti magiſtratus tenebantur. aut potius, quod ſuum magiſtratum ei tanquam vltro planum & æquatum ad omnia ſua conſilia perficienda præberet: quod magis puto.

Relatio illa. Cùm ad ſenatum conſul de cauſſa Catilinarij retulit.

His ſtantibus. Non parietes ſignificat, ſed patres conſcriptos. q. d. quamdiu tales conſules & ſenatores quales iſti ſunt, permanebũt. Sic mox: Me ſtante & manente.

Praſtaret. Videtur dictum, pro optaret, aut præoptaret. In orat. de prouinciis conſ. locum huius non abſimilem, notaſſe memini.

Inter mortuas Catilinæ reliquias. Videtur nunc ſignificare, ſemimortuas: cùm alibi particula INTER augendi vim habeat. Vt inter bibere pro ebibere. Fuſas autem ac ſuperatas Catilinæ copias Petreij pugna, nemo ignorat. Hæc eadem in Sextiana.

Saltatrice tonſa. A. Gabinium ſignificat, quem infra quoque ſaltatorem appellat.

Aduocato aut adſtipulatore. Aduocatum modò teſtem dicit. Adſtipulator autem dicebatur adſtipulandi correus: hoc eſt, qui cautionis cauſa adhibebatur, vt idem quod alter ſtipularetur. Vide in comment. de verb. iur.

Buſtuario gladiatore. P. Clodio certum eſt gladiatores in buſto & funeribus dari ſolitos.

Putidæ carnis. Putridæ, vt in aliis.

Eiecto cadauere. Puto de iis accipiendum quæ

A fluctib. eiiciebantur, vt in ea pro Sex. Roſcio.

In hoc animali. Turnebus ex Iſidoro *Maiali.* Repoſuit, quaſi ſue caſtrato. Satis confidenter. nam vt Ciceronis conſuetudinem omittam, quæ ab iſto dicendi genere aliena eſt, quàm aptè, quæſo, cùm caſtrati mentione congruunt quæ tam ſæpè & tam acriter de ipſius ſcortationibus dicuntur; vt cùm in ea de prouinc. conſul. narratur virgines nobiliſſimas ſe in puteos abieciſſe & morte voluntaria nefariam illius turpitudinem depuliſſe. Sic

B autem in Sextiana ſæpè Animalis verbo eſt vſus, cùm de Piſone loqueretur.

Barbato Epicuro. L. Piſone Epicureo, vt poſt. docebit.

Catilinæ laternario. A. Gabinio, comite nocturno Catilinæ ad ſtupra eunti. Sic Catil. I. Cui tu adoleſcentulo, quem corruptelarum illecebris irretiſſes, non aut ad audaciam ferrũ, aut ad libidinem facem prætuliſti? Alibi Gabinij virum Catilinam appellauit. Videturque hoc quoque loco eandem obſcœ-

C nitatem ſignificare. quid igitur ſi Gabinium dici putemus, puerum Catilinæ laternarium, quod vt fieri pueros qui laternas geſtant à tergo ſequuntur, ſic Catilina Gabinio adoleſcenti quaſi laternario perpetuò à tergo adfixus eſſet. Turnebus ex manuſcripto, vt ait, libro, *Lanternarium* repoſuit, quod cuiuſmodi ſit, diuinare non poſſum.

Contaminatum ſpiritum. Fortaſſe obſcœnitatem quoque turpiſſimæ libidinis ſignificat.

Funeſtum animal. P. Clodium.

D *Arbitria funeris.* Dixi in ea poſt red. in ſen.

Campanum Conſulem. C. Cæſar cùm in ſuo conſulatu coloniam Capuam deduxiſſet, duumuiros ei L. Piſonem ſocerum & Cn. Pompeium generum præfecit. vnde illud in Sextiana: Capillo ita horrido vt Capua in qua ipſe tum imaginis ornandæ cauſſa duumuiratum gerebat, Seplaſiam ſublaturus videbatur. Inuidioſè igitur Campanum conſulem dixit, pro Duumuiro, quaſi Piſo Duumuiri nomen de-

E dignaretur, Conſulis adrogaret. Superioribus autem temporibus Prætores appellabantur: vt noſter in Rulliana II. teſtatur. Senſus ergo eſt, vt primum te Seplaſia Duumuirum adſpexit, repudiauit aſpernataque eſt, quaſi honore illo indignum. Prætexta autem viros in coloniis ſummos magiſtratus conſtat ex Liu. lib. XXXIV.

Decios Magios. De his ſe omnibus vide Valer. lib. V. cap. VI. & Plin. lib. XXII. cap. V.

Citius agnouiſſent. Lubentius vidiſſent.

F *Fluentes buccæ.* Propter obſcœnitatem.

Inaurata ſtatua. Hæc de re Plutarchus in Cicer.

Experrecta tandem. Nam Pompeius diu mugi natus erat.

Fracti faſces. Dio quoque Gabinij faſces fractos ſcribit. & idem in ea poſt red. ad quir. ſignificatur.

Deprehenſus. In Milon. planius, & in eam Aſconius.

Senatus auctoritate. Hoc ad Cicer. pertinet, cætera, ad Pompeium. puto non minus vno verſu in-

G tercidiſſe.

Fœdere obſtricti. Fœdus pro priuata pactione multis locis quibus hac de re loquitur, vſurpat. Paulo poſterius tamen pactione obſtrictos dicet.

Lege impediri. Sic in ea poſt red. Homines modeſti lege ſe impediri dicebant.

Integri capitis. Verbum è iure ſumtum. nam caput integrũ modò dicit quod deminutũ non eſt.

Omni-

Ominibus bonis. Alibi dictum eſt moris fuiſſe, vt qui paludati in prouincias cum imperio proficiſcebantur, eos populus frequens fauſta omnia illis imprecans, ad portam vſque proſequeretur.

Loca pones, quæ meus diſceſſus. Sic continuato ſpiritu legendum eſt, vt ordo ſit: Cætera illa vulnera quæ meus diſceſſus &c. Sũt enim illa omnia reipub. quidem vulnera, quæ diſceſſus Ciceronis impoſuit; ſed agente & feriente Conſule Piſone.

Vnum Prætorem. Appium Clodium, P. fratrem.

De lapide emtos. Præcones in lapide ſtantes auctionem prædicabant. Tribunos Aſconius nominat. Cicero autem ſæpè in Sextiana & in vtraque poſt red.

Ex hara, Locum hunc Nonius profert, vbi haram porcorum ſtabulum interpretatur.

Populi liberi. Obſcurus locus: populi liberi erant liberi.

Hic Vulturius. Direptor, depopulator. Sic in Sext. Exierunt malis ominibus duo Vulturij paludati.

Munitio Theſſalonicæ. Theſſalonicenſes poſiti in gremio imperij noſtri, relinquere opidum & arcem munitę coacti ſunt: inquit noſter in ea de prouin. conſ. vnde ſuſpicari liceret, ARCIS vocem hoc loco deeſſe.

Obſeßio militaris via. Obſeſſam nunc dixit, cùm ibid. barbarorum excurſionibus infeſtam & caſtris Thraciis notatam dixiſſet.

In præſepibus. Præſepia, inquit Nonius, omnia loca clauſa & recondita. Varro de repub. I. Is habebat culinam ruſticam, vnam præſepiam latam, cellam vinariam. Olim de hac ſcriptura diffidens, ſuſpicabar legendum *Paropſydibus.*

Phalaridis tauro. Hæc eadem Tuſcul. diſput. III.

M. Regulus, Hæc nota ſunt ex lib. Off. III.

Non cognoſcere homines. Eſſe homines qui eius rei rationem legibus maieſtatis poſſint repoſcere.

Cruentare. Putas furere, eſſe cruentare ſuum corpus? maior eſt furor in ſuam famam & ſalutem, quàm in ſuum corpus ſæuire.

Familiam dimiſiſſes. Familiæ nomine ſerui intelliguntur. partem ergò pro toto poſuit. ſi omnes hos ſeruos manumiſiſſes: pro, ſi bona tua omnia dilapidaſſes.

Conſtringendum. Elatoriè, pro Bonis tibi à prætore interdicendum, ad agnatos & gentiles deducendum, curatorem tibi creandum.

Partim eius præda. Rara & notanda locutio: pro cùm eam prædam deuoraſſent, partim profundæ libidines, partim &c. Sæpè alibi *partim* cum genitiuo coniungitur, vt Off. II. horum ipſorum partim eiuſmodi ſunt, partim &c. Sed nuſquam ſimilem iſtius locutionem animaduertiſſe me recordor.

Vbi omnia diripuit. Puto deeſſe negationem: vt ſit, Vbi non omnia diripuit. Alioqui quorſum vox *Emtiones* pertineret?

Permutationes. Permutationes pecuniarum dicuntur, cùm pecunias quæ certo in loco adnumerantur alio loco curari volumus. Vulgus Cambium iſtud appellat. qua de re in Diction. noſtro feudali.

Tuſculanum montem. Excelſam ædificationem.

Numen deorum. Quia Sybillini libri vetabant Ptolemæum regem reſtitui. Orat. pro Rabir. poſt. & Fam. lib. I.

P. Lentulus. Conſul huius anni.

Præcidit. Veritus pœnas legum maieſtatis & de pecuniis repetundis.

A *Brachata.* Sic dicta eſt Gallia, quòd brachis vteretur, quas nos Brayes appellamus, Germani Brach vel Broch. Gallorum autem nomine Germanos plerumque veteres comprehendebant.

Ferente ſuffragium libero. Oratoriè, cùm paucos dicat legi curiatæ ferendæ interfuiſſe.

Manupretium. Per contemtum, vt hominis mercenarij auctoramentum.

Redderetur. Fortaſſè, *Traderetur.* niſi ad mercedis & manupretij rationem ſpectant, quod operis præ- B ſtitis quaſi redditur.

Orbabas Italiam iuuentute. De prouinc. conſ. Exercitus ille noſter ſuperbiſſimo delectu & duriſſima conquiſitione collectus.

Craſſe. Dicit M. Craſſum, qui bellum Spartacum confecit. Qui de cauſſa Plutarch. ſcribit, ei permiſſum vt ouans vrbem iniret: quaſi indignum eſſet de ſeruis ſubactis triumphare. Agell. lib. V. Myrteam coronam M. Craſſus, cùm bello fugitiuorum confecto, ouans iniret, inſolenter adſper- C natus eſt. S. C. faciendum per gratiam curauit, vt lauro non myrto coronaretur. Plin. lib. XV. Myrtea ouantium fuit corona, excepto M. Craſſo, qui de fugitiuis & Spartaco laurea coronatus inceſſit.

Tot dierum. Quindecim: vt diximus ad eam de prouinc. conſ.

Malè veſtitus. Sic in lib. de fato: Viator benè veſtitus cauſſa graſſatori fuiſſe dicitur, cur ab eo ſpoliaretur.

In campo Martio. Qui tum extra vrbem erat.

D *Litteras profuiſſe.* Nam pro argento litteras reddidi.

L. Craſſus. De hoc Craſſo & Cotta Pædianus.

Themiſta ſapientior. Patet non vnum aut alterum verbum deeſſe, ſed fortaſſe verſum vnum. Themiſta autem mulier philoſophiæ ſtudio nobilis. Lact. de falſ. ſap. III. cap. XXV. Denique nullas vnquam mulieres philoſophari docuerunt, præter vnam ex omni memoria Themiſtam; neque ſeruos præter vnum Phædonem. Hieronymus in prol. cõ- E ment. in Sophon. prophetam: Plato inducit Aſpaſiam diſputantem: Sappho cum Pindaro ſcribitur: & Alcæo Themiſta inter ſapientiſſimos Græciæ philoſophatur.

L. Aelius. Cognomento Lamia, de quo in Sext.

In cuius infamiam. Culpam legis Clodiæ contulit in plebem. Plebiſcitum enim appellauit.

Veſtra ſchola. Diſciplina Epicurea, quæ dedecus pro nihilo haberi ſuadet.

Cum amoribus. Vt pares cum paribus: quod eſt in F veteri prouerbio.

Luxuriam. Luxa membra, inquit Feſtus, è ſuis locis mota & ſoluta. à quo luxurioſus in re familiari ſolutus.

Conchyliis aut piſcibus. Quibus delicatiſſimæ menſæ inſtruuntur. Plin. Athenæus.

Eodem de ſolio. Turnebus ex antiquo libro: Bibitur vſque dum de ſolio miniſtretur. Solium autem in quo lauabatur. Liu. lib. XLIIII. Lauanti Regi dicitur, nunciatum hoſtes adeſſe. quo nuncio cùm pa- G uidus exſiluiſſet è ſolio, victum ſe ſine prœlio clamitans proripuit.

Tabulas obſignare. Vt in teſtationibus quæ ob alicuius dictum fiunt. Notarat illud Philodemi dictum, voluptatem ſummum eſſe bonum. mordicus illud retinebat.

Diſertum decernere. Eodem modo dixit, vt Præ-

tores dicuntur decernere ingenuum, ſeruum, aut filium.

Ad iſtum de iſto. Cùm iſti ſuos libellos in quibus de iſtius vita ſcribebat, inſcriberet.

Mihi penè turpis. Nam pulchrum eſt laudari, ſed à laudato viro.

Elogio. Et elogia & tituli ſepulcrorum inſcriptiones dicebantur.

Vindicarit. Coniurationem vindicarit, ei aqua & igni interdici.

Summum imperatorem. Cn. Pompeium.

Laurea lingua. Rectè ſic: cùm in aliis LAVDI ſit ſcriptum.

Cruentis faſcibus. Sanguine ciuium R. & ſociorum innocentium.

In hominis. Particula SED aut ſubaudienda aut addenda: vt ſit, ſed in cuiuſmodi hominis caput.

Complecteris viros. Adiungis, vt videantur fuiſſe participes.

Qui plus poſſent. Pompeium & Cæſarem ſignificat.

Criminationes. Cùm me ad illum deferebatis quaſi vitæ ipſius inſidias poſuiſſem.

In Albanum. Fundum Cn. Pompeij. Plut. ſcribit eum data opera eò ſeceſſiſſe & cùm ad eum Cicero veniſſet per poſticum ſe ſubduxiſſe.

Eadem ſenſiſſe. Cenſuerat enim coniuratos non vltimo ſupplicio adficiendos.

Honorum ſocios. Cùm mihi quinqueviratum agro Campano diuidendo detulit. vide quæ hac de re in Orat. de prouinc. adſcripſi.

Sententiam præſtaret. Id eſt, nunquam ſuo loco deeſſet, paratum ſe ſemper ad ſententiam liberè dicendam præſtaret.

Alter ſibi amicior. C. Cæſar, qui, vt modò dixit, ſuam ſalutem antepoſuit meæ. Sic in Sextiana: Suáque ſibi propiora pericula quàm mea, loquebantur.

Præterita facta refricatis. Mendoſus ſine dubio locus: & in quo vox: *vulnera* deſideratur. ſed ſine ope vetuſti codicis nihil remedij.

Tibi nomen non deferrem. Cur tuum nomen non deferrem, cur te reum non facerem? Significabat Ciceronem à deferendo Piſonis nomine, metu Cæſaris generi deterritum fuiſſe.

Nunquam iſtam. Verſus Accij, vt Pædianus auctor eſt: ad quem adludit quoque in ea poſt reditum, vt ibi notaui.

Sollicitudinis atque oneris. Cùm antea dixerit coniunctionem meam & Cæſaris, videtur ſignificare Cæſarem non alienum ab illa accuſatione futurum. quam coniecturam vox ONERIS adauget. verbum tamen ſollicitudinis ad curam de ſocero accuſato potius pertinere videtur.

Languet iuuentus. Ad iuuenes enim accuſandi onera transferebantur: vt in I. & II. Verr. docuimus.

Conſularibus ſpoliis nudare. Per iudicium repetundarum opima ſpolia quæ ex conſulari imperio detraxit, eripere.

Beneficio Prouincia, quam tibi P. Clodius, à quo miſſus es beneficij loco tradidit.

Inueſtigatas. Ad comparandam & inſtruendam accuſationem.

Fide tua. Cùm incolumem eum domum reuerſurum ſpopondiſſes.

More maiorum. Mos maiorum fuit, vt damnati virgis ad necem cæderentur, ad extremum co-

A rum ceruix ſecuri abſcinderetur. Liuius, alij.

Eduxeras Propriè vſurpatur de iis qui in prouincias educuntur.

Regi Cotto. Beſſorum regi.

Denſeletis. Qui cùm initio pacem grandi pecunia emiſſent, poſtea bello laceſſiti acerrimè ſeſe vlti ſunt. de prouinc. conſul.

Arripuerunt. Puto legendum, *Abripuerunt.* & *Familias* magis placet quam vt in Turnebi libro, *Matreſa.* Familias enim cum pecoribus coniungit.

B *Iouis Velſuri.* Iupiter Velſurius quis, nondum legi quod ſciam. De Vrio dixi in Verrin. ſed nihil ad iſtum.

Vaſarij nomine. Apparet ſic appellari ſolita, quæ magiſtratibus in prouinciam ituris ad eorum vſus domeſticos ex ærario adtribuebantur. Galli dicunt, *L'emmeublement*, vbi de legatis agitur. Cicero Verr. VI. paulo poſt initium, & nos ex Athenæo, Zonara, Lampridio quædam in eum locum notauimus.

C *In venditione mei capitis.* Cùm pactionem vnà cum Clodio feciſti, vt ſi tua cum illo conſilia ad meam perniciem coniunxiſſes, tantum tibi ex ærario in ſumtum exercitus adtribuerent.

In quaſtu. In fœnore. Idem quoque Verri obiecit.

Fuſidium. Turnebus Fufidium. rectè. hæc enim Ro. familia eſt. Q. Fufidium tribunum militum ſecum habuit Cicero in Cilicia.

Addixiſti. Oratoriè, cùm debitores damnati creditoribus addicerentur nexi, dicit contrà credi-
D torem debitoribus addictum, quia milites ad eius domum, ad hyberna miſſi ſunt.

Honorarij. De hoc nuſquam in Verrinis fit mentio. patet autem prouinciales gratis dediſſe Prætoribus in cellam.

Redemtiones. Cùm ſe pecunia à calumniis redimerent.

Pellium nomine. Turnebus admonuit, ad tentoria & papiliones hoc pertinere. non enim conquiſitas pelles ad arma facienda ſignificat, ſed potius ad of-
E ficinam tegendam in qua arma fierent. Seruius tamen in illud Georg. Vſum in caſtrorum & miſeris velamina nautis: In vſum, inquit, caſtrorum ideo dixit, & quia de ciliciis poliuntur loricæ, & teguntur tabulata turrium. De pellibus autem vide quid notaui in Cæſar. commment. & in ſup. orat. ad vocem Sub pellibus.

Vectigalem prouinciam. Cùm eſſet libera & immunis, eam vectigalem feciſti.

Seruis tuis. Quos quaſi publicanos habebas in
F prouincia. Cicer. Verr. V. Hæc æquitas in tuo imperio fuit, vt ſeruos Venerios Siculorum dominos eſſe velles; vt aratores in ſeruorum numero eſſent, ſerui in publicanorum. Putaui aliquando legendum, *Seruis tuis publicis*, quos ſcilicet in portubus ad exigenda portoria collocabat. vt cùm in ead. Verr. dixit, Cur hoc auctore non Romæ ſerui publici ad vectigalia accedant.

Centuriatus vendito. Puto me aliquid dixiſſe in Epiſtolam ad Q. fratr.

G *Menſis propoſitis.* Menſis argentariorum, quos ciuitates publicè in foris & locis publicis collocabant vt militibus ſtipendium adnumerarent.

Prætoria nunciata. Cùm tibi nunciatum eſt, Macedoniam quam proconſulari imperio tenebas, prætoriam eſſe factam: vt ſtatim Prætores anni illius in eam proficiſcerentur. Eò pertinebat ſup. o-

ratio de prouinc.conſul.patétque hoc ex loco de ſo- A
lo Piſone eam ſententiam obtinuiſſe.

Quæſtor. Reiecisti quæſtorem qui ædilis fuerat: prætuliſti ei vnum ex legatis tuis omnium turpiſſimum: & eum tibi quæſtorem eſſe quàm illum ædilitium induiſti. Etſi autem ſorte quæſtores obueniebant, tamen ſi grati proconſulibus non eſſent, reiici facilè poterant.

Ad beſtias. Significat miſſos qui cum beſtiis pugnarent, in iis ludis quos P. Clodij amici ac ſocij populo præberent. Beſtiæ ſanè Romam ad amicos B & eorum ludos mittebantur. ſed hoc criminis loco non poſuiſſet.

Samothracium, idem Tharſum. Rectè in libro Turnebi, *Thaſum.* Dionyſius: εἰλυγίηντι Θάσος Δημήτερος ἀκτὴ. ἴμβρος, θρηΐκη τε σάμος, κορυβάντιον ἄστυ.

Aurum corouarium. Dixi in comm.verb.iur.

Vtinacborum. Turnebi liber: vt in Achæorum centum talentis. Ceteroqui locus eſt αἰνιγματώδης, vt Oedipo opus ſit, non Dauo.

Vocabula. Non enim aurum coronarium, ſed a- C lio nomine appellabas.

Diplomata. Dixi in comm.verb.iur.

Tota in prouincia. Conſuetudo Ciceronis interiectionem repudiat, vt ſit, Tota prouincia.

Arſinoam, Thracum, Neopactum. Turneb. liber antiquus, *Stratum, Naupactum,* quarum vtramque Strabo lib. x. in Acarnania collocat. ſed de Arſinoa nihil reperio.

Aggrinarum atque Dolopum. Idem, *Agrianum.* Agræos Strabo eodem loco in Ætolia numerat; D Dolopes autem in Acarnania.

Crepidatus. Hac de re dixi in orat. pro Poſtum.

Me hortere. Ad tuum nomen deferendum.

Lege iudiciaria. Vide Pædianum.

Non aquè. Turnebus dicit ſibi videri, *Non enim,* fore commodius. Sed nunc ſignificat, Non promiſcuè, vt vulgus loquitur, indifferenter.

Coniicientur in ordinem. Quia ex ampliſſimo cenſu deligentur.

Ad ſimulationem coniicietur. Translatum ab eo more, quo lecti per gratiam aut probitatis ſimulationem iudices coniiciebantur in numerum, id eſt decuriabantur. Studium ambitioſorum hominum per gratiam & amicorum copiam non efficiet vt in decurias ſcribantur. Improborum hominum iniquitas nihil per ſimulationem, id eſt adumbratam pietatem valebit. Ceterum bis peccat qui prætextu pietatis peccat.

Neminem inuitus. Putarem legendum *Inuitum,* nam præter adoleſcentes quos facilius erat eludere, alij inuitiſſimi ad accuſandum adducebantur: vt in Diuinat.dictum eſt.

Dehortabitur. Fortaſſe reipub. tempora diſſuadebunt.

P. Rutilio. Ruffo. de quo Valer. & Cic. pro Poſt. & paſſim.

Emiſſus. Abſolutus translatum ab iis qui è carceribus emittuntur.

Quinque & ſeptuaginta. Patet lege Pompeia iudiciaria cautum fuiſſe, vt quinque & ſeptuaginta iudices cauſſam cognoſcerent, & tabella ſententiam ferrent.

Diribeantur. Deribendi ergò verbum non tantum in Comitiis, ſed etiam in iudiciis vſurpabatur.

Sententiam tuliſſe. Turnebus ait ſe in manuſcripto ita legiſſe: Tum tu ipſe de te, Feciſſe videri, pronunciaſti. quod mihi mirandum in modum adridet. alioquin ſenſus hic nullus eſt.

Vbi exercitus. Id eſt, quamobrem exercitum retinuiſti, tot ſumtus de ærario feciſti?

Non euentis. Præclara ſententia, quam in ea pro Poſt. planius exponit.

Semper ſordidum. Semper in ſordibus, lamentis & luctu iacentem, quàm obſoletis veſtibus, dum reus erit, amictum.

PRO T. ANNIO MILONE ORATIO XXXVIII.

ARGVMENTVM.

AGITVR *in foro ad tribunal L. Domitij prætoris. Iudicium eſt extraordinarium. nam cùm eſſent leges, eſſent quaeſtiones de cæde, vel de vi, quibus ſummi Prætores ſiue Quæſitores præerant, quibúſque reus poſtulari Milo poterat, Pompeius tamen Conſul creatus legem de vi promulgauit, qua nominatim cædem in Appia via factam comprehendit. in qua id quoque ſcriptum erat, vt Quæſitor ſuffragio populi crearetur: creatúſq; eſt Cn. Domitius Ahenobarbus, apud quem Milonis cauſſa extra ordinem acta dicitur; quod non veteribus legibus apud ſummum Prætorem, ſed noua lege data opera perlata apud certum Prætorem, id eſt de induſtria creatum acta ſit: quæ quidem lex pœnam grauiorem & formam iudiciorum breuiorem damnato conſtituebat, quàm illa vetus & vſitata. quinetiam quas tabulas aliis legibus Quæſitores ipſi ſuis iudicibus dabant, eas non Domitius Quæſitor, ſed Pompeius* COS *diſtribuit. Itaque nouum iudicium Cicero illud appellat, & obſcurè Pompeij factum accuſans, Quantum, inquit, luctum fuiſſe in hac vrbe à noſtris patribus accepimus, cùm P. Africano domi ſuæ quieſcenti illa nocturna vis eſſet adlata? quis tum non inge-*

muit? quis non arſit dolore? num igitur vlla quæſtio de Africani morte lata eſt? certè nulla. quid ita? quia non alio facinore clari homines alio obſcuri necantur. Id eſt, qua lege pœna conſtituta eſt in eos qui cædem fecerint, ea lege quicumque vel clarum vel obſcurum hominem interfecerit, tenetur. neque noua lex, nouum iudicium, noua pœna extra ordinem ſtatuenda eſt: ſua enim vnicuique crimini ordinaria perpetuáque quæſtio lege conſtituta erat, vt ait idem in Bruto, perpetuæq; ob eam cauſſam quæſtiones dicebantur, quia forma iis per leges publicorum iudiciorum præſcripta atque conſtituta perpetuò ſeruabatur. nec quemadmodum antea fiebat, vt quodque crimen admittebatur, Quæſitor nouus nouáque iudicij forma conſtituebatur.

COMMENTARIVS.

A *Noua forma.* Nam Pompeius exercitum in foro & omnibus in templis quæ circum forum ſunt, collocarat.

Corona. Populi ſtantis, & circum iudicum ſubſellia coronam facientis.

Exitum. Conſuetudo Ciceronis, quam & alibi notauimus, vt eius cauſſæ quam ſuſcepit exitum ad vniuerſam Rempub. adfirmet pertinere.

Heſterna concione. Pridiè quàm hæc oratio haberetur, Munacius Plancus tribunuspl. pro concione populum adhortatus eſt ne Milonem elabi pateretur. Aſcon. B

Quorum clamor. De hac populi conſuetudine aliis locis dictum eſt.

Contemſit. Cùm tribunuspl. eſſet, concionéſque de rep. pro roſtris haberet.

Ampliſſimorum ordinum. Hoc tempore lege Aurelia facti iudices numero quinque & ſeptuaginta ex tribus ordinibus, ſenatorio, equeſtri, & tribunis ærarij. Sederunt autem in hoc iudicio vnus & quinquaginta.

Veſtræ quæſtionis, Quæſtio eſt iudicium publicum: quoniam in eo reus in iudicium vocatus, nocens ſit an innocens quæritur.

M. Horatij. Hic cum in duello Curiatios tres occidiſſet, ſororem lugentem mortem vnius cui deſpoſa erat, ſua manu interfecit. Nota hiſtoria ex Liu.

Nondum libera. Nondum exactis regibus.

Patris vlciſcendi. Oreſtes matrem Clytemneſtram occiderat, quæ patrem ipſius Agamemnonem necarat. Cùm in iudicium adductus eſſet, variatis iudicum ſententiis, deorum quæſtio conſtituta eſt. Eum Minerua abſoluendum iudicauit. Notiſſima vel fabula vel hiſtoria eſt. D

XII. tab. Verba legis hæc ſunt: Si nox furtiua faxit, & im aliquis occiſit, iure cæſus eſto. Fuit & aliud caput in hanc ſententiam: vt ſi qui luci furtum faceret, ſéque telo defenderet, domino cum clamore teſtificanti, eum occidere ius eſſet. Idem traditur in l. ſi pignori, 54. D. de furt. l. 9. D. ad leg. Corn. de ſicar. & vide quæ dixi in Fragment. XII. tab. E

Eſt enim hæc non ſcripta. Deſcriptio eſt iuris gentium: quod & ius naturale paſſim appellatur. nam vim atque iniuriam propulſare, vi vim defendere, iuris gentium eſſe dicitur in l. 3. D. de iuſt. & iur. l. 4. D. ad leg. Aquil. & nos tit. 1. Epitom.

Eſſe cum telo. Fuit enim lex in XII. tab. Ne cui hominis occidendi cauſſa cum telo eſſe liceret. l. aut facta, 16. §. euentus, D. de pœn. l. 7. C. de ſicar. Itaque Romani ciues omnes cùm domi erant togati ac ſine telo eſſe cogebantur. Vnde illud ioculare Plauti: Ad tres viros iam ego deferã tuum nomẽ. quamobrem? quia cultrum habes. coquum decet. F

A *Cauſſa non telum.* Lex non ſimpliciter vetat eſſe cum telo; ſed coniunctè, hominis occidendi cauſſa.

Huius ambuſti. Munacius Plancus & Pompeius Rufus tribunipl. concionibus ſuis plebem in Milonem accenderunt. Itaq; orta ſeditione cùm Clodij corpus cremaretur, curia incenſa eſt: nec prius deſtiterunt quàm eius incendij flamma è concione fugati ſunt.

Officioſos labores. Suſceptos ad innocentium defenſionem.

B *Erant leges.* Dixi in argum. huius orat.

Incendium curiæ. Poſt biduum quàm Clodius occiſus eſt, interrex proditus eſt M. Æmilius Lepidus. Cùm factio aduerſaria poſtularet, vt ad comitia Conſulum creandorum deſcenderet, idq; ipſe non faceret, domum eius per omnes interregni dies (fuerunt autem ex more quinque) obſederunt: deinde omni vi expugnata & imagines maiorum deiecerunt, & lectulum vxoris eius Corneliæ fregerunt, itémque telas, quæ ex more veterum in atrio texebantur, diruerunt. C Poſt ſuperuenit Milonis manus, cuius aduentus ſaluti fuit Lepido. in ſe enim ipſæ conuerſæ ſunt factiones inimicæ, atque ita oppugnatio domus interregis omiſſa eſt.

Diuiſa ſententia. Cùm aliquis in dicenda ſententia duas pluréſve res complexus eſſet, & ſi non omnes probarent, poſtulari ſolebat à quouis ſedente vt diuideret; id eſt vt de rebus ſingulis ſeparatim referret. qua de re Aſcon. Cic. ep. 11. lib. Fam. 1. & nos in libello de Senatuſconſultis. Pridie autẽ Kal. D Mart. S.C. factum eſt, P. Clodij cædem & incendium curiæ & oppugnationem ædium M. Lepidi contra remp. factam.

Salutarem litteram. Vide litteram A. in Commen. verb. iur.

Populus conſultus. Vetus locutio, Conſulere populum, pro Rogare, in legibus ferendis, hac ſcilicet formula, velitis iubeatis Quirites.

In ſuis monimentis. Monimentum igitur eſt non tantum ſepulcrum, ſed quidquid monendi, id eſt E memoriæ conſeruandæ cauſſa extructum eſt.

Exitus rerum non hominum conſilia. Notanda ſententia, cuius illa ſimilis: In maleficiis voluntas ſpectatur non exitus. l. diuus, 14. D. de ſicar. Itaque qui hominem vulnerarit vt occidat, pro homicida damnatur. l. 1. eod.

Infirmior fides reconciliatæ gratiæ. Apparet inimicitias inter Pompeium & Clodium fuiſſe; ſed eas reconciliatione gratiæ ſopitas.

Conſuetudines victus. Patet Familiares eos dici F propriè inter quos victus conſuetudo intercedit.

Dictator Lanuuij Milo. Municipiorum magiſtratus interdum duo erant, ac tum Duumviri; interdum

vnus

vnus, actum ille interdum Prætor interdum Dictator dicebatur.

Quo facilius argumentis perſpicere. Fortaſſè corrigendum, SINE ARGVMENTIS. nam argumentis non perſpicitur, ſed conijcitur.

Calceos & veſtimenta. Senatores calceis vtebantur auratis. Penula autem veſtimentum eſt itinerarium aut frigoris & pluuiæ: quo Alex. Imp. ſenatores aliter vti vetuit, vt ſcribit Lamprid.

Neque præſente domino. Præſens erat corpore, at non animo. Vtrum autem quis abſit an non attendat; nihil intereſt.

Illud Caſſianum. L. Caſſius fuit ſummæ vir ſeueritatis quotiens quæſitor iudicij alicuius eſſet in quo quæreretur de homine occiſo, ſuadebat atque etiam præibat iudicibus, vt quærerent cui bono fuiſſet perire eum de cuius morte quæreretur.

Adſpexit me illis oculis. Hunc diximus corpus Clodij in curiam adtuliſſe, & ibi cremaſſe, eóque incenſo curiam conflagraſſe. Ideo lumen curiæ dicit.

Coloniam nouam. Sunt qui *Collinam* ex V.C. reſtituant, & tribum Collinam intelligant. quod mihi perabſurdum videtur. nam quid argumenti aut rationis hoc habet, vt ciuis priuatus tribum renouet & nouos tribules conſcribat? Valere autem ad perditos ciues conciliandos ſpes deducendæ coloniæ & agri diuidendi.

Lege Plautia. De vi publica armatis hominibus in lata. Vide in Indice noſtro.

Septa. In comitiis repagula quædam erant tum in campo tum in foro, quibus multitudo arcebatur. Suffragium autem laturi intromittebantur.

Diuina quadam ſors. Ex magno iudicum numero prior reus, tum accuſator reiiciebat quos ſibi iniquos cierabat. reliquorum nomina in vrnam conneiebantur: deinde ſortitio vſque ad legitimum numerum fiebat.

Mercenario tribuno pl. Q. Pompeius, qui quo die P. Clodius occiſus eſt, turbulentam concionem habuerat.

Interamna. Quo loco Clodius in operto bonæ deæ deprehenſus probauit corruptis teſtibus ſe fuiſſe. Pragmatici noſtri dicunt, *Il a prouué ſon alibi.*

A *Teſtamentum obſignaui.* Ad teſtamentum per æs & libram heres ſecretò tamen tabulis ſcriptus olim adhiberi poterat; non etiam familiæ emtor. §. ſed neque, Inſt. de teſtam. & nos ad illum §. Atque ita M. Tullius & P. Clodius à Cyro architecto heredes ſcripti eius teſtamentum iure ciuili factum obſignauerunt. rectè. at in eo quod per ſcripturam fit prætorio iure adhiberi non poteſt.

Niſi de inceſtu. Cic. in partit. Homines noſtri cùm de ſeruis in dominos quæri noluiſſent, de in-B ceſtu tamen & coniuratione quærendum putauerunt.

In arcas. In foſſas ſeparatas, quas Iuriſconſulti Malas manſiones appellant. Tormentorum autem ad exprimendam veritatem genera hæc fuerunt; Ignis, rota, flagella, equuleus, aculeus. l. 8. C. de maleſic. item Fidiculæ. l. 4. D. ad leg. Iul. maieſt.

Penes accuſatorem. Teſtes quos accuſator de domo producit interrogari non placet. l. 24. D. de te-C ſtib. hoc eſt, qui in accuſatoris poteſtate ſunt. l. 1. §. 1. l. 10. §. 2. D. de quæſtion.

Sp. Melium, Tib. Gracchum. Ex Liuio, Plutarcho, Cicer. hiſtoria hæc nota eſt.

Aedem nympharum. Pro Cœlio, & in Paradox. IV. Ædes nympharum manu tua deflagrarunt. In æde nympharum tabulæ publicæ adſeruabantur.

Latialis Iupiter. Lucanus.

Et reſidens celſa Latialis Iupiter Alba.

Hic humanis hoſtiis colebatur. Hæ fuerunt Latinæ D feriæ celebres.

Sine cantu. In funeribus ceræ nobilium imagines ferebantur: næuiæ ſiue cantus adhibebantur: ludi quoque gladiatorum: item lamenta mulierum genas dilacerantium. ſerui autem teſtamento manumiſſi partim funus pileati antecedebant, partim cadauer in lecto poſitum ventilabant. vide l. 1. C. de lat. lib. toll.

Prætorem circumſcripſiſſet. Vetus & notanda locutio. Circumſcribere aliquem eſt ab repub. remo-E uere & ei curia foróq; interdicere. qua de re in not. ad Cæſar.

In pugnis gladiatoriis. Dixi in Sextiana.

In me offendiſtis. Vetus locutio: pro A me offenſi eſtis. Verr. III. Hoſpes veritus ne quid in ipſo ſe offenderit.

PRO C. RABIRIO POSTVMO.

ORATIO XXXIX.

ARGVMENTVM.

CVm Ptolemæus rex Aegypti, qui Auletes dictus eſt, regno eſſet ab Alexandrinis pulſus, ea re (vt ſcribit Dio.) quia & ab Aegyptiis tributa multa exigeret, & iis petentibus vt Cyprum à Romanis repeteret, aut eorum amicitiæ renunciaret, diu multumq; recuſaſſet, Romam profectus eſt: eóſque grauiter in Senatu accuſauit, ac tandem impetrauit, vt à COS. *P. Lentulo, qui Ciliciam tum proconſulari imperio adminiſtrabat, reduceretur. Quod ſimul atque Alexandrinis nunciatum eſt, legatos Romam miſerunt, cauſſam cur eum expuliſſent, Senatui dicturos. Hos verò Ptolemæus in itinere partim interficiendos curauit, partim etiam pecunia corrupit. De quo cùm accuſatus Ro-*

mæ fuiſſet, pecunia à C. Rabirio Poſtumo, publicano potenti inprimis & pernicioſo mutuo ſumta, Senatores corrupit, itáque iudicium effugit. Aliquanto poſt Iouis ſtatua, quæ in Albano erat, de cœlo tacta. conſulti Sibyllini libri ſunt, in quibus ſcriptum erat, Ne rex Aegypti cum multitudine reduceretur. Miratus populus eorum verſuum cum iis quæ acciderant, conſenſum, abrogauit ea quæ de regis reductione decreta erant. Atque hæc ferè Dio. Ptolemæus itaque in Syriam ad A. Gabinium, qui cum exercitu Imperator erat, profectus eſt, eumq́; tum precibus, tum decem millium talentum pollicitatione adduxit, vt ſe in regnum reduceret. Ibi aderant equites Romani nonnulli, qui eum cum equis proſecuti ſunt. In iis erat Poſtumus, ſperans fore, vt ſuam pecuniam rege reſtituto reciperet, quæ ſpes paulo poſt etiam multo magis aucta eſt, cùm rex Alexandria potitus, eum Dioecetem creauit, ſuæq́; pecuniæ curationem ei commiſit. At Rabirius cùm eo munere fungeretur, & pallio vſus eſt, quod Græcorum veſtimentum erat: quo facto ciuitatis Ro. ius imminuit, & pecuniam à Rege ad abſoluendum Gabinium imperatè coëgit: eiuſque partem ipſe pro ſoluto accepit. Reuerſus Romam Gabinius lege Iulia repetundarum accuſatus facilè condemnatus eſt. Sed quoniam nec prædes dedit, nec tantum ex eius bonis quanta ſumma litium æſtimatarum fuerat, redigi potuit, Rabirius legis Iuliæ ſecundo capite accuſatus eſt, quo caueatur, vt quod à Deo ſeruari non potuerat, id ab eo peteretur, ad quem pecunia peruenerat. Accuſationis capita ferè hæc fuerunt: Quòd pecuniam corrumpendi Senatus cauſſa credidiſſet, quòd Gabinio vt regem reduceret, perſuaſiſſet: quòd cum ipſo in equo Alexandriam profectus eſſet: quòd dioecetes ac præſertim palliatus fuiſſet, regique extero ſeruiiſſet: quòd partem peculatus accepiſſet.

COMMENTARIVS.

PRO C. RABIRIO. C. Rabirius Poſtumus, patre natus C. Curio equeſtris ordinis, maximo publicano: adoptatus à C. Rabirio eiuſdem ordinis, auunculo ſuo, in familiam & nomen eius tranſiit. Verba ſunt Ciceronis Oratione extrema: Hem Poſtume, túne es Curij filius, C. Rabirij iudicio & voluntate filius, natura ſororis filius? Eũ autem eſſe arbitror C. Rabirium huius auunculum, pro quo extat Ciceronis oratio, quæ pro C. Rabirio perduellionis reo inſcripta eſt, vt paulo poſt dictum ſum*.

Poſtumo. Poſtumi dicuntur qui patre mortuo nati ſunt. Solebant hæc cognomina imponi interdum à fortuna, vt docet Plutarchus in vita Curiolani: ſiquidem Proculus ſimiliter dictus eſt, qui patre procul abſente natus eſt. Cicero initio narrationis: Hoc ille natus, quamuis patrem ſuum nunquam viderat, &c.

Si quis eſt. Cùm exordiorum genera duo ſint, Principium & Inſinuatio, vtitur eo Cicero, quod huic cauſſæ proprium eſt, cui & rei & perſonæ turpitudo offenſionem contraxerat: nimirum inſinuatione, quemadmodum notat Quintilianus lib. 4. cap. 1. Remouet igitur criminis memoriam & recordationem, quæ odioſum reddebat Rabirium: & ad rei probabilis cogitationem iudicum animos traducit. Commemorat enim Rabirij calamitatem & miſeriam, qui cùm regi Ptolemæo magnam auri vim credidiſſet, ab eo non modò fraudatus, ſed etiam vexatus egens ac nudus aufugerat. Idq; eo cõſilio facit, vt miſeratione mentes iudicum permoueat. Siquidem ſui finis propoſitus eſt Oratori, quemadmodum ex peroratione intelligi poteſt.

Poteſtati Regiæ. Ptolemæo Alexandrino regi, quod ex narratione perſpicuum erit.

Opes ſuæ fortunæ. Facultates ſibi à fortuna ſui commiſſas. Et conſultò fortunam nominat, vt o-

A pum & diuitiarum inſtabilitatem notet, ne quis temeritati & culpæ Rabirij patrimonij ſui iacturam adſcribat. Fateor tamen nunquam me vſque adhuc genus iſtud dicendi vſquam obſeruaſſe. Itaque fuit tempus, cùm mihi neſcio quid in mentem de gloſſemate veniret. ſed tantus veterum librorum conſenſus plus apud me quàm ſuſpicio vlla valuit.

Quanquam. Conſultò diſputat hoc loco Cicero, an iure vituperetur is, cuius benè & prudenter ſuſcepta conſilia fortuna eluſit. eò nimirum vt maio-
B re miſericordia dignam Rabirij calamitatem eſſe oſtendat: ſiquidem non eius temeritate, aut inconſulta ratione contigit, ſed vi atque iniuria fortunæ: Non enim eorum ſolemus miſereri, qui ſua culpa & præcipiti ac cæco conſilio in calamitatem aliquam incurrerunt.

Conſilia euentis. Sæpè hanc eandem ſententiam commemorat Cicero aliis libris. Scribens ad Lentulum famil. epiſt. lib. 1. Sed hæc, ait, ſententia ſic & illi & nobis probabatur, vt ex euentu homines
C de tuo conſilio exiſtimaturos videremus. ſi cecidiſſet vt volumus & optamus, omnes te & ſapienter & fortiter: ſin aliquid eſſet offenſum, eoſdem illos & cupidè & temerè feciſſe dicturos. Et paulò poſt, Redeóque ad illud, quod initio ſcripſi, totius facti tui iudicium, non tam ex conſilio tuo, quàm ex euentu homines eſſe facturos. Idem lib. ep. ad Att. 1x: Ne dùm hominum humilium, ſed etiam ampliſſimorum virorum conſilia ex euentu non ex voluntate à pleriſque probari ſolent. Eſt et-
D iam ſimilis ſententia apud Polybium lib. Hiſtor. 111. Et vbertas orationis, conſilia euentis ponderare. De conſilio ex euentu exiſtimare, & iudicium facere, conſilia ex euentu non ex voluntate probare.

Vt iam nihil. Oſtendit quàm abſurdum ſit eorum hominum iudicium, qui de conſiliis ex euentu exiſti-

existimant. Si ſoli ſapientes ſunt, qui ea quæ euentura ſunt præſentiunt, neceſſe eſt ſolos diuinos & hariolos ſapientes eſſe, propterea quod ij ſoli futura præſagiunt.

Inanem ſpem. Sperabat autem Rabirius ſi regem pecunia mutua iuuiſſet, fore vt rex in regnum reſtitutus veterem illi debitam pecuniam perſolueret.

Illud tamen deprecor. Callida & occulta inſinuatio eſt: eò pertinens, vt iudices admoniti humanitatis ſatis habeant afflictum & calamitoſum Rabirium non erigere: ab accuſatoribus verò opprimi non patiātur. q.d. Satis miſeriarum habet, nihil eſt quod eum præterea Memmius perſequatur.

Ad eas ruinas. Tranſlatio ſumta ab iis qui caſu ruinoſæ domus obruti & oppreſſi iacent, quorum oneri incumbere & inſultare, hominum eſt fera & agreſti natura & planè barbara præditorum. Miſerorum fortunas inſectari, & aliorum incommodis illudere, multis aliis locis à Cicerone dicitur.

Satis eſt. Obſcurè notat Memmium inhumanitatis: eúmque ita conatur iudicibus odioſum reddere. Erigere lapſos, eſt recreare & excitare iacentes, itemque releuare & reſtituere.

Quod ſermone hominum. Notandus locus, in quo rationem exponit cur plerumque ſoleant poſteri maiorum virtutem imitari. Plato libro de legib. primo, ad diſciplinam & educationem id refert. Plutarchus in libro de nobilitate putat latētia quædam principia & ſemina virtutis in generatione cum liberis communicari, vt Homerus ſcribit de Telemacho, ἐνέςακται μένος ἠΰ.

P. Decium. Hæc hiſtoria nota omnibus ex Val. Max. Liuio & aliis. Quid vltra (inquit filius patrem P. Decium nomine compellans) moror familiare fatum? datum hoc noſtro generi eſt, vt luendis periculis publicis piacula ſimus. itáque eum Pontifice verba præeunte ſeſe deuouiſſet, quà confertiſſimam cernebat Gallorum aciem concitat equum: inferénſque ſe ipſe infeſtis telis interfectus eſt. hæc ferè Liuius. Cicero præterea in ea pro Sextio; & in Paradox.

Inſtrumentum bonitati. Facultatem liberalitatis exercendæ. Pecuniam bonis & honeſtis rationibus quærebat, quam in liberalitatem & beneficentiam conferret.

Hoc ille natus. Initium narrationis: Etſi enim ſummam criminis, de quo iudicium eſt, non continet. quia de cauſſa quidam exiſtimant in defenſionem cauſſæ repetundarum & ambitus non incidere narrationem, tamen genera duo exiſtere narrationum Fabius libri quarti capite ſecundo teſtatur: vbi diſertè ſententiam illam repudiat, & ait aliud genus narrationum cauſſam exponere, aliud verò eas res quæ ad cauſſam ſpectant: vt in hac ipſa Ciceronis oratione, quam ille teſtem eo loco citat.

Quamuis patrem ſuum nunquam viderat. Vnde Poſtumus appellatus eſt, vt antè dixi.

In paternæ culpæ ſimilitudinem. Quomodo CVLPÆ? cùm eodem modo paulo antè laudem appellarit, & animi magnitudinem in patre nominarit. Videndum igitur, an potius VITÆ legendum ſit: vt mox, eum magnitudine animi tum liberalitate vitam patris & conſuetudinem expreſſerat.

Multa geſſit, multa contraxit. Iuriſconſulti gerere & contrahere ſic diſtinguunt, vt illud ad ea pro-
A priè negotia pertinere dicant, quæ non verbis, ſed re conſtant. quo in numero mutuatio pecuniæ in publicanis præſertim principem facilè locum obtinet: hoc autem propriè ad ea vnde vltro citróque obligatio naſcitur: veluti emtionem & locationem.

Magnas partes hab. pub. Suſtinuit ea onera, quæ ſunt maxima publicanorum: obiit eas partes quas maximi publicani obire ſolent, quales ſunt qui ſocietatum magiſtri dicebantur.

B *Alexandrino.* Alexandria vrbs eſt Ægypti primaria, ab Alexandro condita, in qua Ægypti reges plurimum verſabantur.

Mittere in negotium. Ad obeunda ſocietatum negotia: ad deportandas pecunias, quæ à ſocietate credebantur; aut ad eas exigendas.

Fide ſuſtentas. Fidem pro illis interponit.

Pulſus intereà regno Ptolem. Verba ſunt Dionis libro 39. quæ nos de Græco expreſſimus: cùm Ptolemæus grandem pecuniam tum ſuam tum mutuò
C acceptam Romanis quibuſdam elargitus eſſet, vt regnum ſuum confirmaret, & amicus ac ſocius appellaretur, eámque poſtea vi ab Ægyptiis exigeret; à quibus aliam etiam ob cauſſam vexatus fuerat (iubebant enim illum aut Cyprum à Romanis repetere, aut ipſorum amicitiæ renunciare) eúmque ſuos comprimere nullis copiis inſtructus poſſet, ex Ægypto profugit, Romámque profectus illos accuſauit, quod regno eum expuliſſent.

Senſit Poſtumus. Reipſa comperit quàm vafer &
D aſtutus eſſet, quando pecuniam illi creditam recipere non potuit.

Dixit Sibylla. Cùm à Senatu decretum eſſet, vt Lentulus qui tum proconſul Ciliciam obtinebat Regem reduceret: Rex autem legatos Alexandrinorum qui Romam cauſſam expulſionis dicturi veniebant partim interficiendos partim corrumpendos curaſſet, Iouis ſtatua in Albano poſita de cœlo tacta eſt. ob eam cauſſam Sibyllini libri conſulti ſunt, in quibus ita ſcriptum fuit: Ἂν ὁ τῆς Αἰ-
E γύπτου βασιλεὺς βοηθείας τινὸς δεόμενος ἔλθῃ, τὴν μὲν φιλίαν οἱ μὴ ἀπαρνήσασθαι, μὴ μέντοι καὶ πλήθει τινὶ ἐπικουρήσητε, εἰ δὲ μὴ, καὶ πόνους καὶ κινδύνους ἕξετε. id eſt: Si Aegypti rex venerit, opis indigens, amicitiam quidem ne recuſetis, exercitu autem ne illum adiuuetis, alioquin in labores & diſcrimina incurretis. Quæ verba Senatus cum iis quæ acciderant conferens, ea quæ prius decreuerat religionis cauſſa (vt dicebant) abrogauit. Hæc Dio. Itaque Cicero ad Q. frat. epiſt. 2. De rege (inquit)
F Alexandrino factum eſt S.C. cum multitudine reduci periculoſum Reipub. videri. Sed tamen idem ad Lentulum ſcribens lib. Epiſt. famil. 1. ficta & ſimulata hæc fuiſſe omnia confirmat. Hæc, ait, opinio eſt populi Ro. à tuis inuidis atque obtrectatoribus nomen inductum fictæ religionis, non tam vt te impedirent, quàm vt ne quis propter exercitus cupiditatem Alexandriam vellet ire. Item epiſt. 1. Senatus religionis calumniam non religione, ſed maleuolentia & illius regiæ largi-
G tionis inuidia comprobat. Item alibi, Nihil tibi detraxit Senatus, niſi id quod per eandem religionem dari alteri non poteſt. Quinetiam Dio, eo quem diximus loco; Hæc, ait, Sibylla vaticinata eſt. promulgata ſunt autem à Catone, quamuis nihil ex Sibyllinis libris populo indicare fas eſſet niſi id Senatus decreuiſſet. Cùm enim

repente(vt ferè fit)eorum verſuum ſententia ſermone omnium celebraretur, timuit Cato ne celaretur; & religioſos homines in concionem adduxit, ibíq; nulla exſpectata Senatus auctoritate, coegit illos oraculum enuntiare.

Quod malè cecidit, bene conſultum putares. Cum interrogatione legendum, vt ſit Ironia, qua ſequi iudicium eorum videtur, qui conſilia euentis ponderant. q. d. Nemo negat ſtultè Rabirium feciſſe. Cùm enim conſilia ex euentis probemus, & malè euenerit, malè ac ſtultè cõſultum fuiſſe dicendũ eſt.

Multa rogabat. Nomen pro aduerbio, inquit Seruius in illud Æneid. v. Multa gemens: & eſt Græca figura: vt idem ait in illud vndecimi,

Multáque ſe incuſat qui non acceperit vltrò.

Hinc primum exoritur. Propoſitio eſt quæ vnum accuſationis caput continet. Tranſlatione autem crimen hoc defendit, quaſi illi non Rabirium, ſed Senatores accuſent.

Exoptata ſeueritas. Hoc tempore Senatores vnà cum equitibus iudicabant, lege Aurelia.

Corruptores noſtri. Cauſſam dicere eſt in iudicio reſpondere, vel pro ſe, vel pro alio. Sumit perſonam Senatorum, qui mirari poſſent ſi corruptores pro eis in iudicio reſponderent. Corruptorem autem fuiſſe Rabirium dicere non poſſumus, ſed materiam tantùm & inſtrumentum dediſſe corrumpendi.

Quanquam ad ſumtum. Lego: quanquam enim ad ſumtum. Reddit enim rationem cur Senatus corruptio nihil ad Rabirij cauſſam pertineat.

Cùm ille Roma profe. Emendo, Cum illò, nimirùm in Albanum, Pompeij villam non longè ab vrbe. Mentionem Pompeij interponit, qui magna auctoritate & dignitate Romæ pollebat, vt gratiam quærat facto Rabirij: quaſi id Pompeius ſua præſentia comprobarit. Quod ſi *ille* legeremus intelligi non poſſet, quo profectus Pompeius fuiſſet. Verùm hoc contendit, In Albano Pompeij numeratam eſſe pecuniam, non abſente Pompeio, hoc enim cauſſæ noceret potius, ſed præſente, ſuáque præſentia factum quodammodo comprobante.

Reditum conſuli datum. Nimirum P. Cornelio Lentulo Spinteri: Verba ſunt Dionis lib. Romanæ hiſt. 39. καὶ ἔτυχεν ὥστε ὑπάτου [illegible] ὢν κιλικίαν ἐπι[illegible] κατάχθῆναι.

Fœdus in Capitolio. In vertice Capitolini collis Iouis Feretrij templum erat, vnde ſceptrum ſumebatur, per quod in fœdere faciendo iurabant, & lapidem ſilicem, quo fœdus ferirent. Feſtus Pompeius: Fiebant igitur in Capitolio fœdera: ſicuti Liuius ſcribit lib. decad. iv. ſeptimo, cum Antiocho factum fuiſſe.

Quòd ſi creditor. Locus eſt ex comparatione parium, vt quod in pari valet, valeat etiam in eo quod par eſt. Si conſilio iuuare ciues & auxilio æqua in laude ponendum eſt, pari gloria debent eſſe ij qui conſulunt, & ij qui defendunt. At quod primum eſt, erit igitur & ſecundum. Item ſi qui gladium vendidit, ei ſimilis eſt, qui mutuam pecuniam dedit: pari iure debet eſſe creditor, cuius pecunia debitor abuſus eſt, & faber cuius gladio ciuis interfectus eſt. Verum eſt autem primum, verum igitur ſecundum.

Neque tu C. Memmi. C. Memmius tribunus erat plebis, qui A. Gabinium, poſteaquam L. Lentulo Flaminis filio accuſatore maieſtatis abſolutus eſt, reum fecit lege Iulia repetundarum. Et quia ex bonis condemnati Gabinij redigi ea ſumma, in quam condemnatus erat, non potuerat; eiúſque pecuniæ pars aliqua ad Rabirium perueniſſe dicebatur, accuſatus quoque ab eodem Memmio fuit Rabirius, vt quod ex bonis Gabinij ſeruare non potuerat, ab eo ſeruaretur.

Eſt enim hæc cauſſa quo ea. Verba hæc: Quo ea pecunia peruenerit, maiuſculis literis ſcribi oportet: ſunt enim legis Iuliæ repetundarum verba. Senſus autem (vt arbitror) eſt huiuſmodi, Nunquam quiſquam ad quem ea pecunia peruenerit cauſſam dicere cogitur, niſi ex cauſſa principali damnata reus redundet, vtpote in ea nominatus.

Sunt lites æſtimatæ. Ciuis Romani damnatio, pecunia erat & exſilium. Omnia enim furta æſtimabantur, & ea pecunia quam accepiſſe dicebatur, in ſummam redigi ſolebat, quæ ex eius bonis auctione venditis ſoluebatur. Inde lis æſtimata dicitur, id eſt, ea pecunia, de qua lis & controuerſia facta eſt.

A populo recipi, lex æqua eſt. Sententia aut nulla, aut inepta. Reſtituo ex codice peruetuſto, A populo recepta eſt: at nec ex Poſtumij bonis ſeruari legem æquum eſt.

Si eſt hoc nouum. Si prima lex Iulia nouiſſime id conſtituit, ſanè ſit vel maneat hæc noua iudicij conſuetudo, vt qui non adpellatus eſt in litibus æſtimandis cauſſæ principalis, cauſſam poſteà dicere cogatur.

Cornelia. A L. Cornelio Sylla lata: ſicuti Seruilia à C. Seruilio Glaucia: ſiquidem à nomine familiæ leges adpellabantur. Cicero Philip. 1. Quære acta Gracchi: leges Semproniæ proferentur. quære Syllæ, Corneliæ. Sylla autem (vt Appianus auctor eſt) Cornelius adpellari voluit. Porro illud mihi prætermittendum nõ videtur, quod ſcribit Cicero lib. de officiis 2. accuſationis 3. & de claris oratoribus: cùm de pecuniis repetundis à L. Piſone Tribuno pleb. Cenſorino & Manilio coss. lata eſt lex, nulla antea cùm fuiſſet: & quod in Diuinatione, & omnibus Verrinis ſæpè commemorat: eam legem ſociorum atque amicorum populi Romani cauſſa comparatam eſſe.

Seuerius ſcripta. In eandem ſententiam ſcribit Cicero libro de officiis ſecundo, ferè in extremo, poſteaquam ea lex à L. Piſone lata eſt, latas eſſe quamplurimas & proximas quaſque duriores. Item lib. accuſationis primo, Aciliam repetundarum legum molliorem poſteriore illa fuiſſe, quæ à Glaucia lata eſt. nam per Aciliam iudicari primo licuiſſe: Glauciam autem tuliſſe vt perendinaretur reus.

Quæ aliquam facultatem dicendi. Facultas dicendi à Cicerone dicitur quæ à Græcis δείνωσις, à Latinis eloquẽtia, vt in Oratione pro Quinctio, cùm ait Hortenſio elargitam eſſe naturã, copiam & facultatẽ dicendi. At enim hoc loco de Ciceronis eloquẽtia nulla ſuſpicio eſt; de peritia nãque vſu atq; exercitatione in publicis tractandis iudiciis agitur. Hac enim argumentatione cùm vſus eſſet. Nemo ad quẽ ea pecunia peruenerit in crimen vocandus eſt, niſi qui in litibus principalis cauſſæ adpellatus eſt: Rabirius non eſt adpellatus: Ergo Rabirius non eſt in crimen vocandus. Propoſitionem confirmat ex vſu & exercitatione, quam habuit, in foro & iudiciis repetundarum: quaſi diceret, cùm in cauſſis repetundarum vel plurimum ætatis meę verſatus ſim, ſatis commodè mihi videor earum conſuetudinem vſu tractandóque cognouiſſe. De dicendi copia & facultate nihil attinet hoc loco commemorare.

Quo

Quo modo eam fori conſuetudinem Cicero didicerit, id probandum eſt. Prætereà neque Quæſtoris, neque iudicis partes quidquam ad dicendum adiumenti adferebant. non enim voce, ſed tabella ſententiæ ferebãtur. Emendo igitur *Diſcedi*, à verbo diſco, quod cognoſcere & percipere declarat. Quo quidẽ dicendi genere libro de Oratore primo vſus eſt. Ego, inquit, non deſpero fore aliquem aliquando, qui & ſtudio acriore quàm nos ſumus, & ocio ac facultate diſcendi maiore ac maturiore, &c. Atque hic videlicet erit huius loci ſenſus: Obiri omnia munera, quæ ad diſcendum legis Iuliæ vſum, adiumentum adferre poſſunt.

Tabulis priuatorum. In quibus priuati perſcribere ſolebant quæ ſingulis diebus expendiſſent, vnde expenſi tabulæ dicebantur: cuiuſmodi rationes ac tabulis ciuitates quoque habebant. De tabulis Cicero ita ſcribit oratione pro Cluentio: Hæc autem res habet hoc certè, vt nihil poſſit neque additum neque detractum de re familiari latere.

In ferendis litibus. Conciſa oratio, quæ plena ita efferri poſſet in ferendis ſeu ſubducendis rationibus litium.

Quæ in iudicio à Gabinio recitatæ non ſunt. Lego: *in iudicio A. Gabinij*: vt infrà, In iudicio Gabinij tertio quoque verbo excitabantur: Non enim ſolebant à reis contra ſe tabulæ recitari, & facilis lapſus videtur fuiſſe librarij, vt pro A. maiuſcula litera minuram ſcriberet.

Quæ adpellatione litium. Pro Adpellatione quæ fit in litibus æſtimandis: non enim lites ſed homines adpellabantur.

Quæ non tenetur. Alia tranſlatio eſt, quia lege, qua non oportuit, actum eſt.

Quid deceat. Totum hunc locum copioſè ac luculenter perſequitur Cicero oratione pro A. Cluẽtio, his verbis: Eſt enim ſapientia iudicis, &c.

Cuius conſcientia. Magis placeret conſcientiam, vt ſit ſenſus, Nihil eſt quod quiſquam vereatur, vt tabula conſcia, & teſtis ſuæ libidinis eſſe poſſit.

Quantum ſibi permiſſum. Hanc eandem differentiam notat in Oratione pro Cluentio, & item pro Fonteio. Permittimus quæ toleramus, & aliorum poteſtati atque licentiæ concedimus. Committimus, quæ commendamus, & fidei aliorum credimus. Eſt ſapientis iudicis, ait, meminiſſe ſe hominem, cogitare ſibi tantum eſſe permiſſum, quantum commiſſum ſit & creditum: & non ſolum ſibi poteſtatem eſſe datam, verùm etiam fidem habitam eſſe. In oratione pro Fonteio: Frugi hominem, Iudices, videtis poſitum in veſtra fide ac poteſtate: atque ita vt commiſſus ſit fidei, permiſſus poteſtati.

Quod in Gabinium Iudex eſſes, nihil Gabinio datum. Corruptus locus ſententiam habens aut nullam aut ineptam. Legendum puto, Quid? cùm in G. i. c. nihil à Gabinio dictum cùm in eum lites æſtimarentur.

Non priùs vos equites, quàm Senatores. Sedebant enim Iudices tum equites, tùm Senatores, lege iudiciaria, quam tulit Aurelius Cotta Prætor.

Conſule de hac ipſa quæſtione referente. Nimirum ad Senatum. Conſul autem referre dicebatur, cùm rem aliquam Senatoribus conſiderandam ac decernendam proponeret, vt Senatuſconſultum fieret.

Glaucia. C. Seruilius Glaucia is fuit, quo prætore Saturninus maximè vſus eſt in ſeditione illa nefaria, ob quam in Curia vnà cum coniuratis omnibus Marij c o s. opera interfectus eſt. Eum Cicero lib. de oratore III. per ſimilitudinem ſtercus Curiæ adpellari poſſe adfirmat, niſi deformis eſſet cogitatio ſimilitudinis. Idem in Orat. de reſp. aruſp. ſcribit, C. Marium ſplendidiorem fuiſſe, cùm eum iratus Glaucia vituperaret, quàm cùm eum laudaret. In libro qui Brutus inſcriptus eſt, Longè autem, inquit, poſt natos homines improbiſſimus C. Seruilius Glaucia, ſed peracutus, & callidus, cumprimíſque ridiculus. Is ex ſummis & fortunæ & vitæ ſordibus in Prætura c o s. factus eſſet, ſi rationem eius haberi licere iudicatum eſſet. Nam & plebem tenebat, & equeſtrem ordinem beneficio legis deuinxerat.

Cùm lex aliqua rec. Solebat enim trinundino promulgari lex, vt qui vellet intercederet: nemine intercedente ad populum ferretur. Macrobius lib. Saturn. 3. cap. 17. Cicero pro domo ſua, & Philip. v. Quint. lib. 2. cap. 1. Quibus ex locis & aliis prætereà quamplurimis quæ ſit inter Promulgare & Ferre legem differentia non difficile eſt intelligi. Cicero Philip. I. Ac de iis tamen legibus quæ promulgatæ ſunt, ſaltem queri poſſumus, de iis quæ iam latæ dicuntur, non illud quidem licuit. In oratione pro Seſtio: Legum multitudinem, cùm earum quæ latæ ſunt, tum verò quæ promulgatæ fuerunt dicam. Pro P. Sylla: Lex dies fuit propoſita paucos ferri cæpta nunquam.

Quicunque poſt hanc legem. Maiuſculis literis ſcribendum, verba enim ſunt legis recitatæ.

Omnia ſemper ſenſiſſe pro vobis. Multa erant Ciceronis in equites beneficia, quæ notare maluit, quàm commemorando quodammodò exprobrare videri. Sed in quarta Catilinaria fuſiùs ea commemorat. Quid ego hic equites Romanos commemorem? qui vobis ita ſummam ordinis conſiliíque concedunt, vt vobiſcum de amore Reipub. conſtẽt: quos ex multorum annorum diſſenſione huius ordinis, ad ſocietatem concordiámque reuocatos hodiernus dies vobiſcum, atque hęc cauſſa coniungit: quam coniunctionem ſi in conſulatu confirmatam meo, perpetuam in Rep. tenuerimus, confirmo vobis poſthac malum ciuile ac domeſticum ad nullam Reip. eſſe venturum partem.

Apertè equites R. reſtiterunt. Cicero lib. ep. ad Attic. I. epiſtola Magna mihi. Credo, inquit, te audiſſe, noſtros equites penè à Senatu eſſe diſiunctos, qui primum illud valdè grauiter tulerant, promulgatum ex S.C. fuiſſe, vt de iis qui ob iudicandam pecuniam accepiſſent, quæreretur.

Si quis pecuniam cepiſſet. Subaudiendum eſt, in iudicium lege Iulia vocetur.

Equites Romani. C. Flauius Puſio, Cn. Titinius, C. Mæcenas.

Suo iudicio. Cicero in prætura vrbana graue & incommodum fuiſſe ſcribit iudicandi munus. Veruntamen hoc erat equitum officiũ, quod recuſare, non poterant, niſi cùm ad Senatorium ordinẽ tranſibant: Tranſlatis enim à Senatu ad equites iudiciis, non cogebantur Senatores iudicandi munus ſuſcipere. Atque id eſt quod ſcribit eos lege Iulia teneri oportere, qui eſſent illam vitæ condicionem ſuo iudicio ſequuti: id eſt, cùm in illorum eſſet poteſtate, iudicarent vel nẽ. Quoniam autem adeò incommodum erat id iudicandi munus, non dubium eſt,

quin equites, quibus licebat honores petere, non eo ſeſe expedire conati eſſent: itaque vacua ſubſellia remanſiſſent, aut plebs ipſa iudicaſſet, niſi beneficio ac priuilegio & fauore quodam ſingulari à Senatu equites adfecti fuiſſent. Placuit igitur Senatui equeſtrem ordinem lege Iulia ſoluere ac liberare. Sed ſubiiciam locum Epiſtolarum Ciceronis ad Atticum lib. 2. vnde hæc facilius intelligantur: Cato (inquit) noſter optimo animo vtens & ſumma fide nocet interdum Reipub. dicit enim tanquam in Platonis *πολιτείᾳ*, non tanquam in Romuli fæce ſententiam. Quid verius? quàm in iudicium venire qui ob rem iudicandam pecuniam acceperit? Cenſuit hoc Cato, adſenſit Senatus, equites curiæ bellum, non mihi. & paulò pòſt: Quid ergo iſtos, inquies, mercede conductos habebimus? Quid faciemus? ſi aliter non poſſumus? an libertinis atque etiam ſeruis ſeruiamus? hæc ille. Præterea nemini dubium eſt, quin Equitum iudicia propter integritatem admodum probarentur, contrà Senatorum iudicia odio toti populo propter ſordes erant: quemadmodum ex prima in Verrem actione intelligi poteſt. Omnia (inquit) commemorabuntur, quæ intra decem annos poſteaquam iudicia ad Senatum tranſlata ſunt, in rebus iudicandis nefariè flagitioſéque facta ſunt: cognoſcet ex me Pop. Ro. quid ſit quamobrē cùm equeſter ordo iudicaret annos propè quinquaginta continuos, nullo iudice equite Ro. iudicante, ne tenuiſſima quidem ſuſpicio acceptæ pecuniæ ob rem iudicandam conſtituta ſit.

Et ſimul etiam ſolicitudo. Senſus eſt, Iſtis honoribus & ornamentis aliqua etiam ſolicitudo atq; moleſtia, nimirum ob maiorum iudiciorum pericula, immixta eſt (*maiorum* enim lego, non *maior*) vnde in Cluentiana, Senatorem hoc queri non poſſe, (de periculis loquitur) propterea quod ea conditione propoſita petere cœpiſſet, quódque permulta eſſent ornamenta, quibus eam mitigare moleſtiam poſſet, locus, auctoritas, domi ſplendor, apud exteras nationes nomen & gratia, toga, prætexta, ſella curulis, inſignia, faſces, exercitus, imperia, prouinciæ: quibus in rebus ſumma rectè factis maiores noſtri præmia tum plura peccatis pericula propoſita eſſe voluiſſe.

Tàm es tu iudex, quàm ego Senator. Budæus ita hūc locum citat in adnot. in Pand. Tu tamen es iudex, vt ego Senator, ita eſt, Ego legenda & interpungenda verba ita eſſe arbitror, Tam es tu iudex quàm ego Senator, vt in vocādi caſu Senator eſſe intelligatur: & EGO pronomen ad Poſtumum non ad Senatorem referatur: vt paulò pòſt, Ego hoc cogor. Senſus autem eſt; Tu Senator non minus iudex es, id eſt, non minus iudicandi moleſto & graui munere premeris. quàm ego, qui eques ſum. Quare fortaſſè æquum eſſe dices, vt quemadmodum tributum nobis eſt illud beneficium ad moleſtiam iudiciorum mitigandam, ita tibi quoque, ius par onus eſt, tribuatur. Nam ſi Senatoris verba dicamus eſſe, vt ſit ſenſus, Tu eques tàm es iudex, quàm ego ſum Senator, inepta ſententia eſt. Quid autem ſi ad hunc modum explanemus? Tu eques tàm es iudex quàm ego, qui ſum Senator, ſum iudex. Senſus erit optimus & integerrimus, ſed abruptam neque ſatis congruam reddit orationem. Vbi enim ita vnquam extulit Cicero, aduerſariorum obiectionem? Præterea pronomen EGO quod proximè conſequitur, huic ſententiæ apertiſſimè aduerſatur.

Petiiſti, ego hoc cogor. Ita in Cluentiana, Senatorem hoc queri non poſſe, propterea quòd hac conditione propoſita petere cœpiſſet.

Legem lege Senatoria. Legem Iuliam intelligit. Legem verò Senatoriam Senatuſconſultum adpellat, quo ſolutus ordo equeſtris lege Iulia fuerat: vt paulò pòſt, Vos Senatus liberos hac lege eſſe voluit.

Inuidia, ſed ſermone maleu. Ex inuidia maleuolorum, ſermones & obtrectationes maledicæ & contumelioſæ proficiſcuntur. Refero igitur Inuidia ad Maleuolorum, non minus quàm Sermone. Sed grauius verbum eſt inuidiæ, quoniam ſtudium & voluntas nocendi ineſt in ea: cùm plerumque maleuoli de nobis garriant & loquantur, non alio conſilio, ſola tantum detrahendi conſuetudine.

Ad curiam putaretis. Hæc oratio in foro habita eſt, vbi rerum capitalium iudicia exercebantur. In Curia Senatus cogebatur, populus pro roſtris. Eſt autem à ſimili ſumta reprehenſio. Quid intereſt in foro an in Curia, an pro roſtris hoc tantum iugum ceruicibus veſtris imponatur? Cur igitur potius id in foro quàm in curia patramini?

Non patitur mea etiam fides. Non poſſum, quæ mea eſt fides in Gabinium, loqui de eo acerbius. Acerbius enim loqueretur de Gabinio & grauius, ſi (quod poterat) ita Rabirium defenderet, vt ſola auaritia & pecuniæ promiſſę cupiditate inductum eum fuiſſe diceret, non Poſtumij ſermonibus.

Ex tantis inimicitiis. De Gabinij & Ciceronis inimicitiis dicetur paulò poſt, vnde adſumi poterunt, quæ ad hunc locum pertinere videbuntur.

Quo cum ſtante. Accuſatus tamen ambitus à P. Sylla: maieſtatis (quod regem contra S.C. & religionem reduxiſſet) à Memmio: ſed incredibili Pōpeij contentione, & accuſatorum ſuorum infantia abſolutus eſt. Vide ep. 1. 2. 3. & 4. lib. ep. ad Q. Fr. III. Ex quibus ipſis illud præterea intelligi poteſt falſum eſſe quod ſcribit Dio, à Cicerone accuſatum fuiſſe Gabinium, his præſertim verbis ep. 2. Ego tamen teneo ab accuſando vix mehercule, ſed tamen teneo, vel quod nolo cum Pompeio pugnare, vel quod Iudices nullos habemus, addo etiam maleuolentiam hominum: & timeo, ne illi me accuſanti accidat: nec deſpero rem & ſine me, & non nihil per me confici poſſe. Item ep. 4. quæ paulò poſt ſcripta eſt, quàm fuit abſolutus. Aiunt nonnulli Saluſtius item me oportuiſſe accuſare, iis ergo Iudicibus committere: quid eſſem ſi me agente erat elapſus? & quæ ſequuntur. Quinimò Val. Max. lib. 4. cap. 2. Ciceronem reconciliata gratia Gabinium defendiſſe dicit his verbis: Sed huiuſce generis humanitas in M. Cicerone præcipua apparuit: A. namque Gabinium repetundarum reum ſummo ſtudio defendit, qui eum in Conſulatu ſuo vrbe expulerat.

Si defenſioni Gabinij. Oſtendit accuſatoris criminationem inter ſe pugnare: quæ defenſio magnam habet vim atque grauitatem, vt oſtendit Fabius lib. 5. cap. 13. Eſt (inquit) interim Oratoris efficere, vt quid contrarium eſſe videatur. Obiicitur Oppio, quod de militum cibariis detraxerit: aſperum crimen, ſed contrarium eſſe oſtendit Cicero, quia iidem accuſatores obiecerunt Oppio, quòd is voluerit largiendo corrumpere exercitum.

Gabinius ſe id. Longè alia eſt Ciceronis oratio cùm in Piſonem inuehitur: eam enim tum temporis habuit, cùm adhuc inimicitiæ permanerent. Seipſum ait, faſces ſuos, exercitum populi Ro. numen interdictúmque Deorum immortalium, reſponſa ſacer-

ſacerdotum, auctoritatem Senatus, iuſſa populi, nomen ac dignitatem imperij regi Ægyptio vendidit. Et paulò pòſt: Exercitum eduxit è Syria. quî licuit extrà prouinciam? præbuit ſe (ita lege ex codice manu ſcripto, cùm in impreſſis *Tribuit* legatur) mercenarium comitem regi Alexandrino. quid hoc turpius? in Ægyptum venit, ſigna contulit cum Alexandrinis. quando hoc bellum aut hic ordo aut populus ſuſceperat? & quæ ſequuntur. Item Philipp. 2. Inde itur Alexandriam cōtra Senatûs auctoritatem, contrà religionem. ſed habebat ducem Gabinium, quicum quiduis facillimè facere poſſet.

B *Claſſem Archelai.* Verba ſunt Dionis ex libro Rom. hiſt. 39. ἐν ᾧ δὲ ταῦτα, οἱ Ἀλεξανδρεῖς τέως μὲν ἀγνοήσαντες ὅτι ἐς τὴν Ἰταλίαν ἀπειρηκὼς ἦν, ἢ τεθνηκέναι αὐτὸν νομίσαντες, Βερενίκην τὴν θυγατέρα αὐτοῦ ἐς τὴν βασιλείαν ἀντικατέστησαν. Et eodem libro. ἦρχε δὲ τότε τῶν Αἰγυπτίων ἡ Βερενίκη, καὶ ἐπιεικὲς μὲν οὐδὲν πρὸς αὐτὸν, καίτοι φοβουμένη τοὺς Ῥωμαίους ἔπραξε. σέλευκον δέ τινα ὡς καὶ ἐκ τοῦ βασιλείου γένους τοῦ ποτε ἐν τῇ συρίᾳ ἀνθήσαντος ὄντα μεταπεμψαμένη, ἄνδρα τε ἐπεγράψατο καὶ κοινωνὸν τῆς τε βασιλείας καὶ τοῦ πολέμου ἐποιήσατο. ὡς δὲ ἐκεῖνος ἐν οὐδενὸς μοίρᾳ ἂν ἑωρᾶτο, τοῦτον μὲν ἀπέκτεινεν. ἀρχέλαον δὲ τὸν τοῦ ἀρχελάου τοῦ πρὸς τὸν σύλλαν αὐτομολήσαντος, δραστήριόν τε ὄντα καὶ ἐν τῇ συρίᾳ τὴν δίαιταν ἔχοντα, ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς ὑπηγάγετο. Dum hæc, inquit, gererentur, ignorantes Alexandrini Ptolemæum perrexiſſe in Italiam, aut ipſum mortuum exiſtimantes, Berenicem eius filiam in regnum conſtituerunt. Et eodem libro: Tum autem Ægyptiis Berenice imperabat, & quanquam Romanos metueret, tamen nullam in Ptolemæum humanitatem exercuit: ſed Seleucum quendam qui genere regio, quod aliquando in Syria floruerat, ortus erat, in regni & belli ſocietatem cooptauit: hūc autem cùm nullo loco eſſe videretur, interfecit, atque Archelaum Archelai filium eius, qui ad Syllam confugerat, nauum hominem & induſtrium, qui tum erat in Syria, eadem conditione ad ſe euocauit. Strabo hæc eadem paulo aliter libro Geographiæ XVII. Hoc igitur contendebat Gabinius, Archelaum Regem Ægypti, cum à Senatu decretum eſſe audiſſet, vt à P. Lentulo Ptolemæus reduceretur, exercitum paraſſe: quem vti repelleret, ait ſe copias Romanorum eò duxiſſe. Verùm autem ſi quærimus ex his Dionis verbis, non difficile eſt intelligi. Ἐπεί μέντοι ὁ Πτολεμαῖος μετὰ τῶν τοῦ Πομπηΐου γραμμάτων ἦλθε, καὶ πολλὰ μὲν αὐτῷ, πολλὰ δὲ καὶ τῷ στρατῷ χρήματα τὰ μὲν ἤδη παρέξειν, τὰ δ' ἂν καταχθῇ δώσειν ὑπέσχετο, τά τε τῶν πάρθων εἴασε, καὶ ἐπὶ τὴν αἴγυπτον ἠπείχθη, καίπερ ἀπαγορεύοντος μὲν τοῦ νόμου μήτε ἐς τὴν ὑπερορίαν τοὺς ἄρχοντας τινὰς ἀποδημεῖν, μήτε πολέμους ἀφ' ἑαυτῶν ἀναιρεῖσθαι· ἀπειρηκότος δὲ, καὶ τοῦ δήμου, τῆς τε σιβύλλης, μὴ καταχθῆναι τὸν ἄνδρα. ἀλλ' ὅσῳ γὰρ ἐκωλύετο ταῦτα, τόσῳ πλείονος αὐτὰ ἀπημπόλησε. Καταλιπὼν οὖν ἐν τῇ συρίᾳ σισένναν τε τὸν υἱὸν κομιδῇ νέον, ὄντα καὶ στρατιώτας μετ' αὐτοῦ πάνυ ὀλίγους, τὴν μὲν ἀρχὴν ἐφ' ἧς ἐτέτακτο, τοῖς λῃσταῖς ἔτι καὶ μᾶλλον ἐξέδωκεν. Poſtquam, inquit, Ptolemæus cum literis Pompeij venit, ac multas tùm ipſi, tum verò etiam exercitui pecunias partim in præſentia, partim ſi reductus eſſet daturum ſe pollicitus eſt, Gabinius & Parthos reliquit, & in Ægyptum profectus eſt. tametſi neque copias extrà fines educere, neque bella per ſe ſuſcipere magiſtratibus liceret. A populo prætereà

A & Sibylla prohibitum eſſet, ne reduceretur; ſed quo illa magis magiſque vetabantur, ea ipſe magis pluriſque vendidit. Relicto igitur in Syria Siſenna filio admodum adoleſcente, & cum eo perpaucis militibus, imperium cui præerat latronibus etiam magis prodidit.

Huic videlicet perblandus. Emendo ex Codice manu ſcripto; *Perſuaſor blandus*, quo verbo magnoperè hic locus illuſtratur.

Seſtertium bis millies. Quoniam hunc locum diligenter explanat Budæus in libro de Aſſe, cenſeo inde petendam eſſe interpretationem, ne maximos & grauiſſimos labores, quos homo eruditiſſimus noſtra cauſſa ſuſcepit, aut parui facere, aut prorſus contemnere videamur.

Num Gabinij comes vel ſectator? negat, non ad Gabinij. Qui hunc locum mutilatum eſſe neget, arbitror fore neminem. Quem enim comitem intelligi dicemus? aut quem verò antè nominauit, ad quem referri hæc verba poſſint? Quæ deeſſe certum eſt, talia

C quædam fuiſſe ſuſpicamur: At profectus Alexandriam eſt Poſtumus, Num Gabinij comes? &c. Quod autem ſequitur, *negat non ad Gabinij* ita emēdanda cenſeo, *negas, non enim ad Gabinij, &c.* Reddit cauſſam cur illi crimini eſſe non oporteat, quòd ſit Alexandriam profectus: Si in exercitu cum Gabinio fuiſſet, fortaſſè culpari poſſet. Sed cùm Romæ profectus eſt in Ciliciam, vnde & in Syriam, & paulò pòſt Alexandriam perrexit, P. Lētulo proconſuli data erat regem reducendi prouincia. Te-

D nuiſſima autem hæc defenſio eſt, qua non cur Alexandriam ſit profectus, ſed cur Roma exceſſerit, rationem reddit. Huius porrò criminis mentionem facit Suetonius Claudio, his verbis: Quendam verò & quòd comes Regis in prouincia fuiſſet, referens maiorum temporibus Rabirio Poſtumo Ptolemæū Alexandriam creditur ſeruandi cauſſa ſecuto, crimen maieſtatis apud Iudicem motum.

Cuius id negotium non erat. Cui non erat prouincia Regem reducendi data. Lentulo enim data fue-

E rat, ad quem tum Ciliciæ proconſulem ita ſcribit Cicero, epiſtola LEGI TVAS LITERAS: Quoniam S. C. nullum exſtat, quo reductio Regis Alexandrini tibi adempta ſit, &c. te poſſe perſpicere, qui Ciliciam Cyprúmque teneas, quid efficere, & quid conſequi poſſis: & ſi res facultatem habitura videatur, vt Alexandriam atque Ægyptum tenere poſſis, eſſe & tuæ & noſtri imperij dignitatis. Ptolemaide aut aliquo propinquo loco rege collocato: te cum claſſe atque exercitu proficiſci

F Alexandriam, vt cùm eam pace præſidiíſque firmaris, Ptolemæus redeat in regnum: ita fore, vt per te reſtituatur, quemadmodum Senatus initio cenſuit. Item: Quare quid adſequi poſſis, non tam facile eſt nobis quàm tibi, cui propè in conſpectu Ægyptus eſt, id iudicare.

Romam contenderat. Romæ legendum cenſeo, vt eſt in quibuſdam codicibus impreſſis: erat etiam in manuſcripto: quoniam Roma profectum eſſe Poſtumum in Ciliciam auctore Lentulo contendit.

G Adſciuerat autem ſibi Lentuli prouinciam Gabinius, quemadmodum ex his Ciceronis verbis apparet in Orat. in Piſonem: Ille ſi non acerrimè fureret (de Gabinio loquitur) auderet quam prouinciam P. Lentulus, amiciſſimis huic ordini, cùm & auctoritate Senatus & ſorte haberet, interpoſita religione, ſine vlla dubitatione depoſuiſſet, eam

ſibi tum adſciſcere, cùm etiam ſi religio non impe- A diret, mos maiorum tamen, & exempla, & grauiſſimæ legum pœnæ vetarent?

Vita eius oblata pœna ex. Non video quid adportet hic ſenſus. Neque enim pœnam à Poſtumo repetitam eſſe vſquam oſtendit. Legendum igitur arbitror: ET VITA EI ABLATA PENE EST, qua locutione vſus ipſe quoque eſt in libro de Senectute.

Verùm ſi quærimus, ſtultè. Callidiſſimo conſilio multis verbis ſtultum fuiſſe perſuadere conatur Ra- B birium: Cùm enim eò contendiſſe diceretur, vt pecuniam à Rege ſimul cum Gabinio promiſſam acciperet, contrà adfirmat Cicero non malitia aut improbitate iter ingreſſum eſſe Rabirium, ſed imprudentia potius & inconſulta ratione, nimirum vt pecuniam mutuo datam reciperet. Multo enim Poſtumo ſatius eſt ſtultum atque imprudentem, quàm improbum atque aſtutum exiſtimari.

Sed ego hoc tandem Poſtumo non ignoſcam. Hoc in loco vetuſtus codex manuſcriptus, quem ſæpè C commemoro, ſcriptum habebat; Sed in hoc tamen Poſtumo ignoſcam: quæ lectio mihi probabilior eſſe videtur.

Doctiſſimum Platonem. Ter profectus eſt in Ciciliam Plato, ſed prima profectione neque ſe magnoperè Dionyſio commiſit, neque in inſidiis verſatus eſt; quod vtrumque notat hoc loco Cicero. Etſi enim venundari iuſſus eſt, hoc tamen ad periculum non ad inſidias pertinet. Secunda profectione cùm perpetuò de reditu cogitaret, Tyrannus in arcem D eum deduxit, ibíque habitare iuſſit, prohibuit etiam ne quis nauicularius eum niſi mandato ſuo auderet educere. De qua cuſtodia loqui Oratorem quidam exiſtimant: Sed Plato in epiſtola ſeptima, vbi copioſè profectiones illas tres exſequitur, apertè ſcribit Tyrannum id amore non maleuolentia feciſſe, quod eum apud ſe retinere cuperet. Sic enim loquitur: Ἄλλως τε καὶ διηγγελμένον ἤδη πότε τοὐναντίον ἢ τὸ πρότερον πάλιν, E ὡς Πλάτωνα Διονύσιος θαυμαστῶς ὡς ἀσπάζεται: τὸ δὲ εἶχε δήπως. τὸ γὰρ ἀληθὲς δεῖ φράζειν, ἠσπάζετο μὲν ἀεὶ προϊόντος τοῦ χρόνου. De tertia igitur & poſtrema profectione loqui Ciceronem exiſtimo, qua & tyranno ſe commiſit, quem perfidioſum nouerat, & in ſummis inſidiis periculiſque verſatus eſt. Cùm enim, vt ipſe ſcribit, Dionyſius ſe odio eſſe Platoni intelligeret, quod bona Dionis vendidiſſet, ſibique ea ſumpſiſſet, cum extra regiam inter milites habitare iuſſit, ſperans fore vt à militi- F bus, quibus odio erat, interficeretur. Id quod apertè oſtendit Plutarchus in Dione his verbis: Πλάτωνα δ' ἐν τῷ περὶ τὴν οἰκίαν κήπῳ διαιτώμενον, εἰς τοὺς μισθοφόρους μετέστησεν πάλαι μισοῦντας αὐτὸν καὶ ζητοῦντας ἀνελεῖν, ὡς πείθοντα Διονύσιον ἀφεῖναι τὴν τυραννίδα, καὶ ζῆν ἀδορυφόρητον. Platonem verò in horto ædibus proximo agentem inter milites mercenarios collocauit, qui & eum iampridem oderant, & è medio tollere ſtudebant: quòd Dionyſio ſuaſiſſet vt tyrannidem abiiceret, & ſine ſtipa- G toribus & ſatellitibus viueret.

Calliſthenem doctum hominem. Hanc hiſtoriam attingit Iuſtinus, lib. XII. & XV. & item P. Curtius lib. VIII. Commiſerat ſe Alexandro Magno, à quo acceſſitus erat, vt geſta ei⁹ memoriæ proderet. Cùm autem victor bello Perſico Alexander adorari vellet, apertè recuſauit Calliſthenes. Quam ob cauſſam truncatis imperio tyranni membris, abſciſſiſque auribus & naſo & labiis vnà cum cane in cauea incluſus eſt, & ad metum ceterorum circumgeſtatus. Strabo eum ſcribit Cariatæ in Bactriana comprehenſum eſſe, & in vincula coniectum, quam poſtea Alexander inuerterit.

Demetrium & ex Republica. Idem à Strabone memoriæ proditum lib. Geographiæ nono; verba eius ſubiiciam, vt quærendi labor abſit: οὗτος γὰρ ὁ ἀνὴρ πρὸς μὲν τὰ ἄλλα (de Caſſandro loquitur) δοκεῖ τυραννικώτερος γενέσθαι. πρὸς Ἀθηναίους δὲ εὐγνωμόνησε λαβὼν ὑπήκοον τὴν πόλιν. ἐπέστησε γὰρ τῶν πολιτῶν, Δημήτριον τὸν Φαληρέα, τὸν Θεοφράστου τοῦ φιλοσόφου γνώριμον. ὃς οὐ μόνον οὐ κατέλυσε τὴν δημοκρατίαν, ἀλλὰ καὶ ἐπηνώρθωσε. δηλοῖ δὲ τὰ ὑπομνήματα ἃ συνέγραψε περὶ τῆς πολιτείας ταύτης ἐκεῖνος. ἀλλ' οὗτος ὁ φθόνος ἴσχυσε, καὶ ἡ πρὸς ὀλίγους ἀπέχθεια, ὥστε μετὰ τὴν Κασσάνδρου τελευτὴν ἠναγκάσθη φυγεῖν εἰς Αἴγυπτον. τὰς δὲ εἰκόνας αὐτοῦ πλείους ἢ τριακοσίας κατέσπασαν οἱ ἐπαναστάντες, καὶ κατεχώνευσαν. ἔνιοι δὲ προστιθέασιν, ὅτι καὶ εἰς ἀμίδας. id quod ego ita interpretor: Caſſander enim aliis quidem in rebus tyrannus fuiſſe videtur, in Athenienſes verò facilem & benignum exſtitiſſe, vnde obſequentem habuit ciuitatem. Siquidem è ciuibus Demetrium Phalereum Theophraſti philoſophi familiarem, præfecit: qui non ſolum ſtatum popularem non euertit, ſed etiam reſtituit. id quod ex Commentariis, quæ ille de ea Rep. conſcripſit, intelligi poteſt. Attamen adeò valuit inuidia, & aduerſus paucos ſuſceptum odium, vt poſt Caſſandri mortem coactus ſit in Ægyptum fugere. Itaque inſurgentes ſtatuas eius plusquam trecentas detraxerunt & fuderunt.

In eodem iſto Aegypti regno. Diogenes Laertius lib. V. de vitis Philoſophorum, ſcribit Demetrium poſt Caſſandri mortem Antigoni metu ſe ad Ptolemæum Soterem contuliſſe, multúmque illic temporis moratum, inter cetera conſuluiſſe regi, vt filiis, quos ex Euridice ſuſceperat, impartiretur regnum. Illo non obtemperante, ſed ei quem ex Beronice genuerat diadema tradente, ab hoc ipſo poſt patris mortem fuiſſe adſeruatum in prouincia, quoad aliquid de illo ſtatuiſſet. Hic ille mœſtior vixit, ac veluti dormitans ab aſpide manu morſus ex vita migrauit, ſepultúſque eſt in Buſirite, regione propè Dioſpolim. De eo ita ſcribit Cicero in oratore: Phalerei Demetrij oratio, cùm ſedatè placidéque loquitur, tum illuſtrant eam quaſi ſtellæ quædam tranſlata verba atque immutata.

Nihil fieri poſſe dementius. Cur igitur & Platoni, & Calliſtheni, & Demetrio ignoſcendum eſt? eorúmque præterea exemplo Rabirio Poſtumo? Reddit eius rei rationem Plato, ea quam ſupra diximus epiſtola, ferè in extremo: ὅπως γὰρ ἄνθρωπος ἀνοσίων ὅσιος, σώφρων τε καὶ ἔμφρων τὸ μὲν ὅλον, οὐκ ἄν ποτε διαψευσθείη τῆς ψυχῆς τῶν τοιούτων πέρι. κυβερνήτου δὲ ἀγαθοῦ πάθος ἂν ἴσως οὐ θαυμαστὸν εἰ πάθοι, ὃν χειμῶνος μὲν ἐσόμενος, οὐκ ἂν πάνυ λάθοι. χειμώνων δὲ ἐξαίσιον καὶ ἀπροσδόκητον μέγεθος, λάθοι τ' ἂν καὶ λαθὸν κατακλύσειεν βίᾳ. Vir enim ſanctus, temperans, & prudens nunquam in rebus facinoroſis vſque quaq; animi fallitur. ſed fortaſſè minimè mirum videri debet, ſi boni gubernatoris inſtar fallatur, quem futura tempeſtas non omninò latere, fluctuum autem inuſitata & improuiſa magnitudo latere poteſt, ſuáque vi imprudentem obruere.

Maior

Maior iam ſuperior. Cùm pecuniam expulſo regi & egenti non modo ſuam, ſed etiam amicorum credidit.

Siquidem tam ſemper ſtulti. Emendo ex codice manuſcripto, Si quidem non tam ſemper ſtulti. Cùm enim ſapienter non ſtultè factum eſſe à Poſtumo probare velit, tamen ſtultum eſſe Poſtumum hæc oratio ſi negationem tollas, potius oſtendit.

Quam ob rem illud maneat. Difficilis locus & qui me valdè torſit. Eſt autem obſcuritas non in verbis, ſed in ſententia. Quid enim refert relatiuum illud? nam illa verba, *Quod ſuam* &c. pendent à verbo *inſaniſſe*. Puto igitur immutationem eſſe temporis & modorum: & vocem *illud* ad proximum *quod neque* referendam. *Maneat & fixum ſit*, futurum tempus demonſtrant. Conatur autē hoc loco perſuadere Cicero, tam fixum fuiſſe Rabirij factum, vt infectũ fieri non poſſet, nimirum tempore iam elapſo quo pallium ſumſerat. Quare ita hunc locum interpretor, vt *maneat* pro manebat dictum ſit, & *fixum ſit* pro fixum erat, & item *quod neque mutari poteſt.* pro mutari poterat, vt paulò infrà: *Mutari factum iam nullo modo poterat*. Nam interdum hac temporis mutatione vtitur Cicero, vt in orat. pro Cluen. At tum ſi dicerem, non audirer, non quod alia res eſſet, imò eadē, ſed tempus aliud, pro dixiſſem auditus eſſem: & ſtatim, quis tam auderet dicere, quis tam poſſet arguere.

Chlamydatum illum L. Syllam imperatorem. Emendo ex codice manu ſcripto. *Chlamydatam illam L. Syllæ imperatoris*: quod cùm omnis ſententia, tum illa particula *verò* poſtulare videtur. Nota eſt enim diſcrimini ſeruiens, ac ſi dixerit, Syllæ ſtatua Chlamydata modò eſt, Scipionis verò non ſolum cum Clamyde, ſed etiam cum crepidis.

L. verò Scipionis. Fuit hic P. Scipionis Africani frater, & proconſule in Aſiam miſſus Antiochũ Syriæ Regem diuicit, cæſis hominum quinquaginta millibus captis duobus. Cicero libro accuſationis primo. Quid de L. Scipione, qui bellum in Aſia geſſit, Antiocúmque regem potentiſſimum vicit?

Cum chlamyde ſtatuam. Plerumq; enim togatæ dicari ſtatuæ ſolebant, quemadmodum ſcribit Plinius lib. xxxii. cap. v. Atque horum quidem mentionem facit. Valerius Max. libro tertio: ſed cum hunc Ciceronis locum inſerere in ſuam ille hiſtoriam cogitaret, verborum obliuione Neopoli Syllam cum Chlamyde ambulaſſe ſcribit.

In Capitolium ſtatuam. Solebant in foro ſtatui complurimæ: vnde fori ornamenta à Plinio dicuntur. Locus tamen in roſtris erat clarior, vt ſcribit Cicero in orat. pro Deiotaro. Huius L. Scipionis fratri Africano poſitas fuiſſe in Opis, in Pollucis, in Capitolio ſtatuas idēm Cicero ſcriptum reliquit epiſt. ad Attic. lib. 6. epiſtol. 1.

P. Rutilium Rufum. Huius Rutilij frequens mentio eſt in Ciceronis libris. Panetij auditor fuit, itaq; dicere ſolebat, vt nemo pictor eſſet inuentus, qui Veneris eam partem, quam Apelles inchoatam reliquiſſet, abſolueret: ſic ea quæ Panætius prætermiſiſſet, & non perfeciſſet, propter eorum quæ perfeciſſet præſtantiam, neminem eſſe perſecutum. Hæc Cicero libro de Offic. iii. Idem in libro de oratore i. eum hominem doctum & Philoſophiæ deditum appellat. In Bruto ſunt, inquit, eius orationes ieiunæ, multa præclara de iure, doctus vir, & Græcis literis eruditus. Panætij auditor, propè per-

A fectus in Stoicis, & paulo poſt: Qui quamquam innocentiſſimus in iudicium vocatus eſſet, quo iudicio conuulſam eſſe penitus ſcimus Remp. cùm eſſent eo tempore eloquentiſſimi viri L. Craſſus, & M. Antonius conſulares, eorum adhibere neutrum voluit, dixit ipſe pro ſeſe. Idem pro Fonteio: Quam multa audiuit in ſuo iudicio P. Rutilius? qui etſi dãnatus eſt, mihi videtur tamen inter viros optimos atque innocentiſſimos eſſe numerandus. Porrò autem

B oppreſſum Rutilium fuiſſe ſignificat, quo tempore Mithridates poſtquam Aſiam occupauit, ad omnium Aſiæ vrbium primores literas ſcripſit, vt triceſimo die quam ſcriptæ erant literæ, omnes Romanos Italóſque cum vxoribus & liberis interficerent, atque in ſepultos abiicerent: id facientibus præmium: contrà verò pœnam propoſuit. Auctor Cic. in orat. pro lege Manilia, Appianus in Mithridatico, Liu. lib. 78. Plut. in vita Syllæ.

Tempori adſignandum. Tempus plerumque à Ci-

C cerone pro neceſſitate ponitur, vt hoc loco & epiſt. fam. lib. vii. Tempori cedere, id eſt, neceſſitati parere ſemper ſapientis eſt habitum.

Nã vt ventũ eſt Al. Aletes Strabo lib. geographiæ 17. de Ptolemæo loquens: ὃς χωρὶς τῆς ἄλλης ἀσελγείας χοραυλεῖν ἤσκησε, καὶ ἐπ᾽ αὐτῷ τε ἐσεμνύνετο ἐπὶ τοσοῦτον ὥς οὐκ ὤκνει συντελεῖν ἀγῶνας ἐν τοῖς βασιλείοις, εἰς οὓς παρῄει διαμιλλησόμενος τοῖς ἀνταγωνισταῖς. Id eſt, qui, vt ceteram illius intemperantiam atque incontinentiam omittam, Tibicinum artem exercuit,

D in quo ipſo tantoperè gloriabatur, vt non vereretur certamina in regia inſtituere, ad quæ ipſe quoque vt cum aliis certaret accedebat.

Hoc enim nomine vtitur. Inſolens locutio, cuius tamen haud abſimilis illa eſt Iuſtiniani tit. de verborum oblig. lib. Inſt. 3. Stipulatio quæ hoc nomine inde vtitur, quod ſtipulum apud veteres firmum appellabatur.

Id ſequitur. Nimirum ex tanta fortunarum ſuarum iactura & naufragio.

E *Niſi fortè.* Locus ex comparatione parium, vnde abſurdam aduerſariorum criminationem eſſe demonſtrat.

Præter rogitatum ſi querare. Ineptus ſenſus. Reſtituo ex eode codice, *ſi loquare.* Dauus ſimiliter apud Terent. in Andr. verbum ſi mihi vnum præterquam quod te rogo, faxis, caue.

Si te ſecundo lumine. id eſt, die, vt apud Virgilium lib. Æneid. 4.

Tres Notus hybernas immenſa per æquora noctes,

F Vexit me violentus aqua.

Vix lumine quarto proſpexi Italiam.

Cic. epiſt. ad Att. lib. 7. ep. extrema: Cæſaris interdicta ſi te ſecundo lumine hic offendere, reſpuentur.

Ex decumis imperatorum. id eſt, tributorum, quæ Ptolemæus Alexandrinus imperarat, vt paulo poſt intelligetur.

Acceßionem fecit centeſima. Significat moris fuiſſe vt coactores qui decimas exigebant pro mercede centeſimas ſibi ſumerent: quos acceſſionem appel-

G lat, vt Verr. v. multis locis: cùm igitur centum puta tritici medimnos populo admenſi eſſent, vnum ſibi ſumebant.

Vt noſtri facere coactores. Hoc loco Publicanos, opinor, temporis cauſſa coactores appellat.

Deceßionem de ſumma. id eſt, detractionem de ea ſumma quæ Gabinij nomine cogebatur.

Vndecim millia talentum. Nam ſi ex centum quæ

cogi quærebantur, decumam Gabinio ſibi centeſimam coegit, relinquitur ſi decem millia Gabinio debita ſunt, mille ad eum rediſſe. Cùm enim decē millia pro decuma Gabinio coacta ſunt, centum millia regi coacta fuiſſe intelligitur, quorum centeſima pars ſunt mille. Demonſtrat igitur acceſſionem Rabirium non feciſſe: nam ſi fecit, ſequitur vndecim millia coacta fuiſſe. At teſtes de x. tantum millib. loquuntur.

Ad Gabinium peruenerunt. Auget more oratorio. Dicendum enim potius fuerat, Gabinij nomine exacta ſunt.

Sed etiam ab his. Iudicibus qui in vtriuſque, id eſt, tam eius qui cæperit, quàm eius quo peruenerit iudicio iidem ſedebant.

Qui tandem conuenit. Quomodo non repugnat illud ipſum ſibi: Pro Flacco, in ædem ſacram reiciēdam ſe præſcripſiſſe dicunt, quod minimè conuenit: nam aut omnia occultè referenda fuerunt, aut apertè omnia.

Imponere tantum pati ſuis. Emendo ex meo codice quem ſæpè commemoro, imponere tanto plus ſuis, vt ſit ſenſus: Non fuit Regi facile imponere ſuis plus tributi; acceſſionis nomine, tanta illa ac tā ingeti ſumma decem millium talentorum exacta. Cic. lib. accuſat. 3. Quid ad hanc impudentiam addi poteſt, ſi & æſtimauit tanti, vt homines ferre non poſſent, & tanto plus quàm erat ei conceſſum legibus imperauit.

Aderunt teſtes legati Alexandrini. Deeſſe apparet ea verba, quibus C. Memmium interrogabat vnde Poſtumum probaret pecuniam ſibi Gabinij nomine coegiſſe. Legatos autem Alexandrinos intelligit eos, qui Alexandria euocati à Quæſtore fuerant, vt in C. Rabirium teſtimonium dicerent. Legati enim illi vocabantur, qui ex nationibus exteris vel ad laudandum vel ad accuſandum mittebantur, quoniam à ſuis ciuibus legationem accipiebant, quemadmodum ex orat. pro Flacco & libro Accuſ. ſecundo intelligi poteſt. Pro Flacco: Hermippus qui hanc ipſam legationem quam habet non accepit à ſuis ciuibus, ſed ab vltro Tmolo petiuit: cui nullus honos in ſua ciuitate habitus eſt vnquam. Actione in Verr. 1. Vidit etiam tot graues ab amiciſſimis ciuitatibus legationes cum publicis auctoritatibus ac teſtimoniis conueniſſe.

Soletne is dicere. Cùm à coactoribus imperatorū nomine pecunia redigeretur, ſolebat imperatoris nomen in tabulas expenſi & accepti, id eſt, Alexandrinorum & coactorum referri. qua de cauſſa ſi poſtea quærendum ciuibus videretur, primum in eum cuius nomine redacta erat pecunia, accuſatio intendebatur, vt ſi furtum factū appareret, tum is quoque qui coegerat & acceſſionem receperat, in crimē ſimiliter vocaretur, vt eius cauſſa tamquam appendicula quædam cauſſæ iudicatæ & damnatæ fuiſſe videatur. Pendet enim eius cauſſæ veritas, à prioris cauſſæ bonitate, nam ſi furtum decuma factum eſt, reddi quoque furti acceſſionem oportet. Neque prius intelligi poteſt furtúmne fecerit coactor, & iniuria corollarium acceperit, quàm iudicatum ſit furtum in ſorte ac principali factum eſſe. Cicero libro accuſationis ſecundo: Sed cùm ob tua decreta, ob imperata, ob iudicata pecuniæ dabantur, non erat quærendum, cuius manu numerarentur, ſed cuius iniuria quererentur.

Quæ mihi fuerit cur eundem defenderem. Nimirum Pompeij beneficio adductus, cùm tamen diu multumque repugnaſſet. In epiſt. 1. earum quæ ad Q. frat. lib. 111. ſcriptę ſunt. Pompeius inquit, à me valde contendit de reditu in gratiam, ſed adhuc nihil profecit, nec ſi vllam partē libertatis tenebo, proficiet. Et epiſt. 1v. defendiſſes, inquit, Salluſtius, idq; Pompeio contendenti dediſſes, etenim vehementer orabat. Sed præſtat ipſius Dionis verba ponere, ex quibus quemadmodum ſe res habeat, non eſt difficile intelligi: οἱ γὰρ (inquit) λαχόντες περὶ αὐτοῦ κρῖναι τό, τε πλῆθος ἅμα φοβηθέντες, καὶ μηδὲν μέγα παρὰ τοῦ Γαουινίου εὑράμενοι (ὁ γὰρ ἐπί τε βραχυτέροις εὐθυνόμενος, καὶ προσδοκῶν καὶ τότε κρατήσειν, οὐ πολλὰ ἐδαπάνησε) κατεψηφίσαντο αὐτοῦ, καὶ τοῦ Πομπηΐου πλησίον ὄντος, καὶ τοῦ Κικέρωνος ἀγορεύοντος αὐτῷ. ὁ γὰρ Πομπήϊος κατὰ τὴν τοῦ σίτου πρόνοιαν, ἐπειδὴ πολὺς ὑπὸ τοῦ ποταμοῦ διέφθαρτο, ἐκδημήσας, ὥρμησε μὲν ὡς καὶ ἐς τὸ πρότερον δικαστήριον ἀπαντήσων (ἐν γὰρ τῇ Ἰταλίᾳ ἦν) ὑστερήσας δὲ αὐτοῦ οὐκ ἀπεχώρησεν ἐκ τοῦ προαστείου, πρὶν καὶ ἐκεῖνο τελεσθῆναι. Καὶ μέντοι, καὶ τοῦ δήμου ἔξω τοῦ πομηρίου (τὴν γὰρ ἀρχὴν οὐδὲ τὴν τοῦ ἀνθυπάτου ἔχων οὐκ ἐδύνατο ἐς τὴν πόλιν ἐσελθεῖν) ἀθροισθέντος, πολλὰ ὑπὲρ τοῦ Γαουινίου ἐδημηγόρησε, καὶ γράμματά τε τινα παρὰ τοῦ Καίσαρος πρὸς ἑαυτὸν ὑπὲρ αὐτοῦ πεμφθέντα ἀνέγνω, καὶ τοὺς δικαστὰς ἱκέτευσε, τόν τε Κικέρωνα οὐχ ὅπως κατηγορῆσαι ἔτι αὐτοῦ ἐκώλυσεν, ἀλλὰ καὶ ὑπεραπολογῆσαι καὶ ἔπεισεν· ὥστε καὶ ἐκ τούτου τό τοῦ αὐτομόλου ἔγκλημα καὶ ὄνομα ἐπὶ πλεῖον οἱ αὐξηθῆναι, οὐ μέντοι καὶ ὠφέλησέ τι τὸν Γαουίνιον, ἀλλὰ τότε μὲν ἔφυγεν ἁλοὺς, ὥσπερ εἶπον ὕστερον δὲ ὑπὸ τοῦ Καίσαρος κατήχθη. Id eſt Quibus enim ſorte obtigerat id iudicium ij, ſimul populum timentes, ſimul quod nullum à Gabinio munus acceperant (is enim leuioribus de cauſis in ius vocatus, nullos ſumtus iam faciebat, haud dubius cauſſa ſe tum quoque ſtaturum) reum damnauerunt: quamuis & Pompeius prope adeſſet, & Cic. pro Gabinio diceret. Pompeius qui ad rem frumentariam explicandā profectus vrbe erat (nam frumēti permultum exundatione Tiberis corruptum fuerat) ac tum in Italia verſabatur, ad hoc quoq; iudicium vt veniret, ſicuti in priore adfuerat, properauit. Sed cùm ſerius veniſſet, ex ſuburbanis non ante receſſit quàm id conſummatum eſſet. Idemque populo extra pomœrium congregato, quia ipſi proconſulare imperium iam gerēti in vrbem venire non licebat, multa pro Gabinio verba fecit, recitatis etiam literis, ad ſe pro Gabinij ſalute à Cæſare miſſis: iudicéſque deprecatus eſt. Ciceronemq; non modò à Gabinio accuſando auertit, ſed vt eiuidem cauſſam ageret effecit: atque hinc Ciceroni nomen crimenq; præfugæ auctum vehementius eſt. Nihil tamen ea Gabinio profuerunt: ſed exilio damnatus tum eſt, eumque Cæſar poſtea temporis reduxit. Itaque libro epiſtolarum ad Marium, ep. 1. cogor ait, nonnunquam homines non optimè de me meritos, rogatu eorum qui benè meriti ſunt defendere. Et apertius lib. ad Att. ix. epiſt. vi. Beneficium ſequor (mihi crede) non cauſſam, vt in Milone, vt in. ſed hactenus. Gabinium autem intelligit, cuius cauſſam ſicuti Milonis beneficio adductus non æquitate defenſionis ſuſceperat: ſic enim ſcribit epiſt. ad Q. fratrem ſecūda, lib. 11. Ego tamen teneo ab accuſando (de Gabinio loquitur) vix me herclè, ſed tamen teneo, vel quod nolo cum Pompeio pugnare (ſatis eſt quod inſtat de Milone) vel quod iudices nullos habemus.

Mortales inimicitias. Dignitas & ornamentum huius orationis in verbi ambiguitate verſatur, quam Dilo-

Dilogiam figuram appellari ſcribit Aſconius, cùm ambiguum dictũ duas res ſignificat. Mortales enim inimicitiæ dicuntur, quæ tantæ ſunt vt ſui quiſque inimici mortem exoptet, ſed mortalis præterea ſempiternis amicitiis opponens intelligi voluit, etſi grauiſſimæ eſſent inimicitiæ, & planè capitales, non tamen in omne tempus ſuſceptas ſed fragiles ac diſſolubiles fuiſſe, atque vt ita dicam temporales. In eandem rationem illud eſt Q. Cęcilij Metelli apud Liuium, vulgatum illud quia verum erat in prouerbiũ venit. Amicitias immortales, inimicitias mortales eſſe debere.

Cauſſam & illum & me vehementer ignoras. In orat. pro Roſcio Amer. Quod ſi quis eſt qui & ſi & cauſſam lædi putet, cùm Chryſogonus vituperetur, is cauſſam ignorat, ſeipſum prope non nouit.

Inimiciſſimus Gabinio fui. Cauſſa tantæ ſimultatis ex oratione pro Seſtio, & in Piſonem, & poſt reditũ intelligi poteſt. Erant eo anno Conſules L. Piſo & A. Gabinius, cùm Roma Cicero expulſus eſt: & eius cauſſæ vehementer obfuerunt. Luctum enim & deprecationem prohibuerunt: edixerunt etiam vt ad ſuum veſtitum ſenatores redirent, & cùm princeps P. Lentulus auctoritate & ſententia ſua cauſſam Ciceronis exſulis ſuſcepiſſet, ambo ei Conſules vehementer etiam atque etiam reſtiterunt.

Me ſcilicet maximè. Propter infamiam, quòd homines, qui me in Gabinium teſtem fuiſſe intelligãt, ſi nunc auctoritate Pompeij eum defendam, fidem fallere putabunt. Sic enim ep. quadam ad Q. fr. Accuſaſſes, inquit Salluſtius, aut defendiſſes. Lepidum amicum Salluſtium, qui mihi aut inimicitias putet periculoſas ſubeundãs fuiſſe, aut (ſi defendiſſem) infamiam ſempiternam.

Quid? poſtea creditum? Emendo ex codice manu ſcripto. *poſtea credendum?* vt paulò pòſt, quod legi ſolet, At ſi verum tum cum veriſſima fronte, ita emendo, *Tum dixerunt, cùm ſeueriſſima fronte dixerunt.*

Doceat nos verum quid vultis? ſileant? Deprauatus apertè locus, emendo ex eodem codice: *Doceãt nunc verum eſſe quod vultis, aut ſileant?* Dici audiebamus de Alexandria, nunc cognoſcimus omnes illius pręſtigias, illinc, inquã, omnes fallacias, omnia deniq; ab iis malorum argumenta nata ſunt.

Audiebamus de Alexandria. Iam antea audiebamus ſolos Alexandrinos iſtas in nos ſtruere calumnias, nunc reipſa verum eſſe comperimus.

Malorum argumenta. In veteribus impreſſis *Minorum* legebatur corruptum ſcilicet à *malorum*: poſtea factum eſt alicuius emendatione qui de Numis mẽtionem factam eſſe meminerat, vt *Numerorum* ſcriberetur, vtrúmq; corruptè. *Malorum* igitur ex eodẽ libro correximus. Sunt autem argumenta malorum cauſſæ & fontes malorum in qua eadem ſignificatione vſurpaſſe videtur Tullius hoc verbum libro accuſationis quarto: Vidi, inquit, argenteum cupidinem cum lampade, quid tandem habuit argumenti, aut rationis res? quamobrem in eo potiſſimum Sthenianum præmium poneretur. Ouid. lib. 4. de Ponto.

Erroris nam tu vix eſt diſcernere noſtri
Sis argumentum maius, an auxilium.

Nobiſcum. Cùm pro Gabinio diceremus: Gabiniũ enim defenderat Cicero, ſicuti paullò ſuprà dictum eſt.

Quibus ſuperciliis. Quàm compoſito vultu ad ſeueritatem, & grauitatem.

Humeris geſtum agebant. Sublatis videlicet & erectis, capitéque in humeros depreſſo. qui geſtus eſt A eorum qui negant habere quod de alio querantur. Nam qui accuſant, neruos intendunt, & caput quoad poſſunt erigunt atq; extollunt.

Vbi ſemel quis. Vetus codex: *At vbi ſemel.*

Ei credi non oportet. Nam vt ex Apologia Socratis à Platone ſcripta intelligi poteſt, ij ſoli peierare exiſtimantur, qui nullos eſſe Deos credunt. Quamobrem cùm deeſſe putent, qui periurium vlciſcantur, iis fides nulla adiungenda eſſe videtur.

B *Iudices qui fuerint de reo.* Codex ſcriptus, *Qui ſederint*, vtrúmque rectè: ſed hoc Ciceroni familiarius.

Lites quò ea. Idem, *Lites enim quo ea*: id eſt, lites quę ex capite ſecundo legis Iuliæ oriebantur.

Qui damnatus eſt. Auget oratorio more, pro eo quod ſuprà dixerat, Qui ex cauſſa iudicata redundat reus.

Ergò is Gabinio. Deeſſe quædam apparet, ex quibus & iudicij peruerſitatem planius oſtendebat, & C Poſtumo nullam à rege ſolutam eſſe pecuniam inde probabat, quod nihil haberet, id quod ex iis verbis aduerſariorum apparet, quæ poſt ſequuntur; At habet, & celat.

Condemnato Gabinio. Tenebricoſus & perdifficilis locus, quem puto explanari niſi ſuperiore reſtituto non poſſe. Primùm enim cur cõdemnato Gabinio? cùm pauciſſimis antè diebus condemnatus eſſet: quemadmodũ inde apparet, quod ſupra dixit. Modò vobis inſpectantibus. & item. Dixerunt hic D modo. Præterea cur potius condemnato, quàm antè? an quia repetita pecunia regi redderetur? at ne Alexandrinis quidem à quibus accepta erat, ſed P. Romano addicebatur, vt paullo antè *Populus accepiſſet.* Cogitabunt igitur alij niſi moleſtum erit. Ego niſi reſtituto plenè loco nihil me adfirmare poſſe non inficior.

Duo lauta patrimonia. Patris Curij, cuius patrimonio & hereditate locuples in lucem ingreſſus eſt: & C. Rabirij à quo adoptatus & nomen & heredi- E tatem acceperat.

At permutata aliquando. *Alicunde* alij, alij *item aliunde*. Meus manuſcriptus, *Aliunde*. quod magis probo: Fiebant autem pecuniæ permutationes non vno modo. Nam ſi abs te certo loco pecuniam accipiam, & alibi procuratori ſuo ſoluam permutatio pecuniæ fieri intelligitur. Eiúſque generis mentio fit ſæpè in epiſtolis ad Attic. vt epiſtola LAODICEAM, lib. v. epiſt. DE CÆLIO libro XII. epiſt. ANTEA lib. XV. epiſt. penult. lib. XI. Fieri quoque F permutatio tum dicitur, cùm non pecuniam, ſed alias quaſdam res, veluti merces mihi in ſolutum alio quodã loco adſignas, ſicut in hac ſpecie. Cùm enim exhauſtum eſſet Regis ærarium, tãtis imperatorum à quibus reductus erat ſolutionibus, ac propè exinaniti ciues tributis & vectigalibus, pecuniam Poſtumo debitam Alexandriæ ſoluere non poterat. Merces igitur ac pecunias quas Puteolis habebat ei adſignauit, quas Romam rediens acciperet.

Ductæ naues Puteolis ſunt. Puteoli eſt opidum in G Campania ſitum ad mare Thyrrenum, eo itinere quod Roma tritum eſt Alexandriam. Plinius in proœmio lib. XIX. ſcribit Valerium Marianum à Puteolis nono die leniſſimo flatu Alexandriam perductum eſſe.

Fallaces quidem & fucoſæ. Id eſt, quæ longè aliud erant, ac præ ſe ferebant. Obductæ namq; & opertæ

fuerant charta, vitro & linteis, quæ tria ſunt mercium genera, quæ Alexandriâ Romam vehebantur: quemadmodum ſcribit Plin. lib. XIII. cap. XI. & lib. XXXVI. cap. XXVI. Latebant autem ſub iis mercibus aliæ pretioſæ, in quibus erat & pars aliqua pecuniæ. A

Parua arctata plus. Emendo ex meliore codice: *parua atque arcta: quid amplius?* Eſt etiam in multis impreſſis: *quid amplius?* Cicero lib. Accuſ. III. Quid amplius? minus te iugerum profeſſum eſſe dico.

In foro non haberemus. His verbis intelligi voluit Orator minutum eſſe C. Rabirij cenſum, qui quadringentorum ſeſtertiûm eſſe debebat, vtpote equitis Romani. Tanta, inquit, illius paupertas eſſet, niſi C. Cæſaris liberalitate iuuaretur, vt annulum aureũ tueri non poſſet, & in forum vna cum ſui ordinis equitibus ingredi. Id quod extrema oratione clarius exponit: Atque in hoc foro veſtigium facere liceat, quod ipſum fortuna eripuerat, niſi vnius amici opes ſubueniſſent. B

Deſcripta ſuſtinuerunt. Deſcribere hoc loco partiri ſignificat & deſtinguere, quaſi diuerſè & ſeorſim ſcribere. Sumta ab exactoribus tributorum dicendi formá, à quibus partitè & ſeparatim ſingulorum nomina ciuium deſcribi ſolent, atque vt vulgò loquuntur, taxari. Cicero pro Flacco: in quo igitur Prætoris eſt diligentia requirenda? in numero nauium, & in deſcriptione æquabili ſumtus? & item: Deſcripſit autem pecuniam ad Pompeij rationem, quæ fuit ad commodata L. Syllæ deſcriptioni, qui cum omnes Aſiæ ciuitates proportione in prouincias deſcripſiſſet. &c. Item de pet. conſul. fac vt planè iis in rebus deſcriptum ac diſpoſitum ſuum cuique munus ſit. Quod igitur hoc loco Cicero adfirmat, quæ multi homines neceſſarij deſcripta ſuſtinuerũt, ea vniuerſa ſuſtinere Cæſarem, hũc habet ſenſum: Cùm ſuum quiſq; partitũ & certum onus haberet, (onus autem officij intelligit, quo C. Poſtumum iuuabant) Cæſar ea omnia ſuſcepit ſolus, ac tàm eſt officioſus vnus & ſingularis amicus, quàm alij omnes ſimul antea officioſi fuerant. Id quod eo conſilio latè commemorat, quaſi iudices admonens ne committãt vt C. Cæſaris fauor, & in Rabirium voluntas atq; auctoritas nihil apud illorum animos momenti habuiſſe videatur. C D E

Niſi verò mediocri virtute. Senſus eſt, Non tam amaſſet Poſtumum C. Cæſar, præſertim tam florenti & proſpera fortuna vtens, tantiſq; occupationibus diſtrictus, niſi ſingularem quandam minimèq; mediocrem in eo virtutem animaduertiſſet.

Adflictum & abſentem. A Cæſare videlicet qui tum erat cum imperio in Gallia: Romæ namque Poſtumum fuiſſe certum eſt. Vnde paulò poſt: Amiciſſimum hominem ſi honeſtate ſpoliatum audierit, nec ſine magno dolore feret. &c. quin etiam ſcribit Dion. lib. XXXIX. extremo, Pompeium cùm ad vrbem commendandi Rabirij cauſſa veniſſet literas C. Cæſaris ad ſe ſcriptas pro muris recitaſſe, quibus eum vt Rabirio quibuſcumq; in rebus poſſet, ſubueniret, multis precibus rogabat. F

Oblitum eſſe facile poſſit probare. Probare hoc loco nihil aliud eſt, quàm efficere vt probum rectumque aliud videatur. In oratione pro Murena, Cuius reprehenſio me vehementer monet, vt vobis iudices, rationem facti mei probet. Erit igitur ſenſus, Tanta ſunt C. Cæſaris negotia vt ſi amicorum abſentium obliuiſcatur, nemini mirum videri debeat, ſi meminerit, & ſe tamen oblitum eſſe velit, ſimulare, improbari à nemine eius obliuio poſſit. G

Penè populares. Id eſt multitudini iucundæ: cùm illa bonitas qua ſolet miſeris & adflictis ſubuenire à paucis ſpectetur & cognoſcatur. Vtramque enim cõfert inter ſe, vt maior eius bonitas videatur, quod eo conſilio latè diſputat, vt obſcurè ſignificet, ſi Rabirium iudices condemnent, itaque ſummam illam Cæſaris virtutem adſpernentur, ac parui ducant, fore vt Cæſar maxima adficiatur iniuria, eiuſque dignitas violetur, atque labefactetur.

Splendor ſui nominis. Sumta eſt tranſlatio ab iis, quorum oculi ſplẽdore Solis præſtricti, cernere poſtea commodè non poſſunt. Quod autem ſequitur LVMINIBVS officit, ab iis ſumtum eſt, quorum vicini ſublatis in ſummam altitudinem ædibus ſuis, luminibus obſtruere dicuntur, & officere, quo minus aperto & libero adſpectu fruant.

Aſpernari ac refutari. Quoniã ea quæ refellimus & confutauimus pro nihilo ducuntur, factum eſſe arbitror, vt refutare interdum pro aſpernari & contemnere ſumatur Cic. de prouin. conſul. Semper illas gentes noſtri imperatores refutandas potius quã bello laceſſendos putauerunt.

Labefactandam illius dignitatem. Nimirum C. Cæſaris. Nam ſi eius in Rabirium beneuolentiam, fauorem, ac ſtudium ſpernatis, imminuetur eius dignitas, fides atque auctoritas violabitur. Idem Cicero Epiſt. quadam ad Q. fr. de ſe & Cn. Pompeio ſcribit, cùm de accuſando Gabinio vrgeretur: Non putaſſet ſibi Pompeius de illius ſalute, ſed de ſua dignitate mecum eſſe certamen.

Iudicio & voluntate filius. Quem vulgò adoptiuum filium appellamus. Adoptatus enim fuerat ab eo Rabirius, ex quo & nomen ipſum, & patrimoniũ ampliſſimum acceperat.

Numo ſeſtertio addici. Figura dicendi, qua veteres vtebantur in auctione vel nullo vel viliſſimo pretio rem addictam ſignificabant. Valerius lib. 5. de Gratis loquens, M. inquit, Cornuto prætore funus Hircij & Panſæ iuſſu Senatus locante, qui tum Libitinam exercebant, tum rerum ſuarum vſum, tum miniſteriũ ſuum gratuito polliciti ſunt, quia ij pro Rep. dimicantes occiderant: perſeuerantiſque poſtulatione extuderunt vt exſequiarum apparatus ſeſtertio numo ipſis præſentibus addiceretur, quorum laudem adiecta lege conditio auget magis quàm extenuat.

At hoc etiam optat miſer vt condemnetur à vobis. Suſpicor mendoſum ac mutilatum eſſe locum. Neque etiam adduci poſſum vt credam dicere Oratorem C. Rabirium optare, vt peculatus damnetur: à quo eum quàm alieniſſimum eſſe docere conatus eſt. Præterea non cohæret quod de fide creditoribus præſtanda ſequitur, nam ſi reliqua Gabinianæ pecuniæ ſeruentur, ex eius bonis (id quod ex condemnatione ſequitur) tam exigua ſunt eius bona, vt nihil ſuperfuturum ſit, quo eius creditores abſoluãtur. Locum igitur ad hunc modũ emendandũ eſſe arbitror: *At hoc tamen optat miſer, vt ſi cõdemnetur à vobis, ita bona veneãt, &c.* Et ſanè cõtinuo ſubiungit nihil aliud niſi fidem curat: quod & cum ea lectione conuenientiſſimum videtur, & ad noſtram tuendam ſententiam vehementiſſimum.

Vt ſolidum ſuum cuique ſoluatur. Creditoribus nẽpe, à quibus pecuniam ſumſerat mutuo, quam Alexandrino Regi crederet. Sed hoc tamen loco quæri illud poteſt, cùm ſupra numum ſeſtertium in bonis Poſtumi fuiſſe neget, quomodo ex iiſdem bonis abſolui

ſolui creditores poterunt? Nec me latet banc multis impedita videri poſſe quæſtionem, quo lubentius quid de ea ſentiã explicabo. Arbitror autem equidem intelligendã hoc loco ac ſubaudiendam eſſe regulam, quæ ſæpè in libris noſtris ciuilibus vſurpatur & ſermone iuriſconſultorum trita eſt, ea dumtaxat in bonis cuiuſque eſſe videri, quæ deducto ære alieno ſuperſunt. Tanta ita fuiſſe Rabirij debita, vt iis exſolutis ac deductis, ne vnus quidem ſeſtertius in eius bonis ſupereſſet.

Aduentitia pecunia. Id eſt quæ acceſſione aliqua adiecta eſt. Legitimam autem acceſſionem vt donationis, legati, hereditatis appellat Aſconius, Cicero pro L. Manilia: Mithridates autem & ſuam manũ iam confirmarat & eorum qui ſe ex eius regno collegerant, & magnis aduentitiis multorum regum & nationum copijs iuuabatur; quo tamen loco ſuũ animum legitur in meo codice manu ſcripto. Idem lib. 2. ad Att. 1. Vnam rationem non reiiciebam, vt ager hac aduentitia pecunia emeretur, quæ ex nouis vectigalibus per quinquennium reciperetur. Acceſſionem autem ſignificat vectigalium, quæ à Pompeio multis partib. aucta fuerant. Hoc autem propoſitum eſt oratori dicere, Tantum abeſt vt aduentitia illa pecunia quam petitis, ad poſtumũ peruenerit, vt ne ſua quidem illi ſit reddita.

Quod ſæpè audiui patri tuo. C. Curio: ſic enim duob. locis ſuperius eum appellat in orat. pro C. Rabirio perduellionis reo, mentionem facit Cicero cuiuſdam G. Curtij, propinqui C. Rabirij qui iudicio clariſſimo peculatus crimine accuſatus, pro virtute ſua honeſtiſſimè liberatus eſt. Ex quibus verbis adductus ſum in opinionẽ, & eum fuiſſe C. Rabiriũ à quo Poſtumus adoptatus eſt, quem ea oratione defendit Cicero, & pro Curtij, *Curij.* reponendum eſſe, de quo tamen eruditi & ingenioſi viri iudicare poterunt.

Rectis oculis hanc vrbem intueri. Nam ij qui ab vrbe expulſi ſunt ægritudine & dolore impulſi, ſæpè in eam oculos reflectunt: vt Catilina quem aiebat Cicero retorquere oculos ſæpè ad vrbem: & Cicero ipſe qui cum in exſilium pulſus eſſet: τὰ πολλὰ (vt Plutarchus ſcribit) περὶ τὴν Ἰταλίαν ὥσπερ οἱ δυσέρωτες ἀφόρων. Petit igitur ne reflexis & retortis oculis vrbem intueri cogatur, quemadmodum ij faciunt qui ſolum vertere coacti ſunt.

FINIS.

Q. ASCONII PEDIANI PATAVINI COMMENTAtiones in aliquot orationes M. Tullij Ciceronis.

In treis Verrinas, & quartæ initium.
In Orationem pro C. Cornelio.
In Orationẽ contra C. Antoniũ, & L. Catelinam.
In Orationem contra L. Piſonem.
In Oratione pro M. Scauro.
In Orationem pro Milone.

Franc. Hotmani in eaſdem notæ: primùm æditæ Anno 1551.

FRANC. HOTMANVS I. C. STVDIOSIS.

QVAM ſit excellens ſcriptor Aſconius, nemo eſt eorum qui in eius libris verſati ſunt, qui non intelligat. Quòd ſi alij probatis & magnis auctoribus auctoritatem velint adiungere, non difficulter ij quoque declarare tum ex Plinij tum ex Quinctiliani teſtimonio exiſtimare poterunt. quorũ alter inter ſuos auctores libro primo refert Aſconium, alter ei Latini ſermonis laudem & auctoritatem tribuit libro primo & tertio inſtitutionis oratoriæ. Fuit autem Aſconius, quemadmodum Euſebius ſcriptum reliquit, Neronis tempore, ætatémque ad annum quintum & octogeſimum perduxit, captus luminibus annum agens ætatis tertium & ſeptuageſimum. quo poſt tempore magno apud omnes in honore & gratia propter admirabilem doctrinam fuiſſe traditur. Scripſit in multas Ciceronis orationes commentarios ſanè doctos: in quibus, non, quod pleriq; hodie faciunt inepti homines, artificium modò troporum & ſche-

marum perſecutus eſt: ſed cum obſcuros locos perſpicuè, & mira tamen breuitate illuſtrauit, tum quæ ad hiſtoriæ cognitionem pertinebant, ita diligenter & accuratè complexus eſt, vt, niſi dei benignitate extarent hæc illius præclara monimenta, profectò reip. Romanæ hiſtoriam magis mutilam & contaminatam haberemus. Scripſit autem ſuis filiis, ſicuti in Milonianæ commentariis oſtendit his verbis, Quid ſit diuidere ſententiam vt enarrandum ſit, veſtra ætas, filij, facit. Sed quemadmodum in vita magnum vulnus accepit Aſconius, orbatus videlicet vſu præſtantiſſimæ, & nobiliſſimæ partis ſui corporis; eodē modo ingenti profectò calamitate poſt mortem affectus eſt, amiſſa hominum ac temporum vitio maxima & pulcherrima parte eorum quæ literis mandauerat: eáque inſuper ipſa quę nobis reliqua facta eſt multis mendis & quaſi maculis inquinata. Quòd niſi aliquod ætatis noſtræ eruditi homines in iis repurgandis operam ſuam collocaſſent, iacuiſſet profectò Aſconius nullo numero & planè ad nullam rem vtilis. Fuere autem qui Aſconium emendare conati ſunt primùm Budęus, & Aluarus quidam, vt teſtatur Tiletanus Pariſienſis Typographus, homo non indoctus: quos ſecuti ſunt magna cum laude duo ætatis noſtræ doctiſſimi & clariſſimi viri, Petrus Danęſius, & Paulus Manutius. Verùm hanc illorum fuiſſe in hoc præclaro & laudabili inſtituto rationem atque voluntatem, vt alios præterea ab hoc eodem ſtudij genere omnes repellerent, minimè equidē arbitror. Præſertim verò ſi ea quis præſidia ſe afferre oſtēderet, quibus nos inſtructos ad hoc negotium deſcendiſſe profiteri poſſumus: auctoritatem videlicet antiqui & manu ſcripti codicis, & aſſiduitatem lectionis Aſconij, cum ſumma & accurata diligentia coniunctam: quæ duo vel maxima adiumenta eſſe homini ad iſtam ſe ſtudiorum rationem comparanti, ſatis conſtat. Mihi enim & antiqui libri fuit facultas, quod cùm ſit in hoc genere præcipuum, ſibi tamen hoc ſubſidij defuiſſe alij minimè diſſimularunt. Et cùm earum orationum Ciceronis, quas Aſconius interpretatur, partem maximam exponendam ſuſcepiſſem, equidem ſummam operam adhibui, vt illius interpretationem, quam alij adhuc locis propè innumeris laceram & mutilatam reliquerant, quoad eius facere poſſem, correctam & emendatam illis traderem. Sed illud quidquid eſt, quod nos in hoc opere præſtitiſſe profitemur, operæ precium eſt exponere. Mea quidem ſemper in hac re fuit ratio atq; ſententia, primùm vt quid eſſet Aſconij re vera, & ſine dubio: tum quid eſſet eiuſdē aliorum iudicio & coniectura clariſſimè & apertiſſimè notaretur. Neque enim eorum vnquam libertatem, ne dicam audaciam probauimus, qui cùm dixiſſe aliquid auctorem quempiam ſuſpicantur, repente illud vulgata lectione ſublata reponendū putant. Ex quo quidē illud mali accidit neceſſariò, vt apud multos auctores multa hodie perperam ſcripta reperiantur: quæ tamen ne ab exercitatiſſimis quidem hominibus emendari poſſint. Quo ſanè incommodo nuper ipſe quoque Aſconius affectus eſt, dum, ſublata ac profligata ſcriptura vetere, quidam impreſſores librorum ſuas nobis coniecturas pro verbis Aſconij venditarunt, nullam antiquæ lectionis mentionem facientes: quam tamen nouis illis coniecturis nonnunquā meliorem, certè ad veritatem indicandam accommodatiorem fuiſſe non difficile erat intelligi. Hanc igitur illorū audaciam prorſus fugiendam putauimus, & deſcriptum ex noſtro codice exemplar imprimendum Typographo tradidimus: ita tamen vt ſi quid vſpiam corruptum aliquis eorum quos nominauimus emendaſſet, id quemadmodum factum eſſet, extremo volumine notaremus. In quo ſanè minimè quorūdam exemplum ſecuti ſumus: qui cùm aliorum inuentis plerunque pro ſuis vterentur, nominare tamen neminem voluerunt: ſibi videlicet alienę induſtriæ laudem & gloriam vindicantes. Nam & quid ab ipſo eſſet Budæo collatum, & quid Petri Danæſij fateretur eſſe Manutius, & quæ denique ipſe quoq; Manutius præſtitiſſet, quæ ſane & multa ſunt, & perquàm acutè ac prudenter excogitata, ea ſuo cuique auctori aſcribenda curauimus. Quem laborem quia publicæ vtilitatis cauſſa ſuſcepimus, ſtudioſis probatum iri confidimus, ſperamus quidem certe æſtimatoribus non iniquis. Quod ſi hæc alij tanquam minuta & ieiuna repudient, proferant modò illi aliquid ſplendidius atque vtilius, magnam profectò ijs gratiam pro beneficio accepto habebimus.

Q. ASCO-

Q. ASCONII PEDIANI PATAVINI
COMMENTATIO LOCORVM OBSCVRORVM EX oratione M.Tullij Ciceronis in Qu.Cęcilium, de accuſatore in Verrem coſtituendo, quæ Diuinatio dicitur.

ARGVMENTVM.

CN. Pompeio primum & M.Craſſo Coſs. C.Verres perfunctus Quæſtura, Legatione, & Prætura vrbana, viuo patre C.Verre, & prætextato filio, ac filia nupta, vxorem habens, cum ſucceßiſſet in Sicilia C.Sacerdoti Prætori, eámq; non ſibi ſuccedente Arrio, per triennium tenuiſſet, atque in ea fuiſſet libidinoſe auare, crudelitérque verſatus, ſuccedente tandem in eadem prouincia L.Metello, repetundarũ reus ab Siculis poſtulatus eſt: qui omnes, præter Syracuſanos, & Mamertinos, M.Tullium, illo tempore florentem defenſionibus amicorum ad accuſandum deſcendere compulerunt, iam pridem illis neceßitudine copulatum, quòd Quæſtor in Sicilia fuiſſet Prætore Sex. Peduceo, & quòd, cum decederet, in illa oratione, quam Lilybæi habuit, multa iis benigne promiſiſſet. Acceßit his, non ignobilis futura de Verre victoria, quia à Metellis, Scipionibus, & multis aliis nobilibus viris, & præcipue ab Hortenſio ipſo defenderetur, facile & principe in ſenatu propter nobilitatem, & in foro ab eloquentiam rege cauſarum, & eodem Conſule deſignato cum Q. Metello fratre Metellorum, alterius Prætoris Siculi, alterius Prætoris vrbani. His ita conſtitutis, extitit Q.Cæcilius Niger, homo Siculus, & Quæſtor Verris, & eiuſdem, vt ipſe dicebat, inimicus, qui ſe potius accuſatorem contenderet conſtitui oportere, has afferens cauſſas: vnam, quod ab eo læſus, & ob hoc iure illi ſit inimicus, quare preuaricator eſſe non poßit: alteram, quòd, cum Quæſtor ei tum fuerit, etiam ipſe in quæſtione crimina nouerit Verris: tertiam, quòd Siculus pro Siculis agat. Huiuſcemodi propoſitionibus Cicero deſignatus Aedilis his ſex capitibus reſpondet: accuſatorem eum eſſe oportere, qui inuitus cogitur religione officij, rogatus àb omnibus Siculis, qui pro Republica agat, quem volunt, qui accuſant, quem metuit, qui accuſatur, qui idoneus eſt facundia & innocentia, qui hoc facit imitatione maiorum. Diuiſio principalis vnà de ſe ipſo, altera de contentione ſui & Cæcilij. Diuinatio dicitur hæc oratio, quia non de facto quæritur & coniectura, ſed de futuro, quæ eſt diuinatio, vter debeat accuſare. alij ideo putant diuinationem dici, quòd iniurati iudices in hac cauſa ſedeant, vt, quod velint, præſentire de vtroque poßint. alij, quòd res agatur ſine teſtibus, & ſine tabulis, & his remotis argumenta ſola ſequantur iudices, & quaſi diuinent. agitur autem cauſa ſenatoriis iudiciis in inuidia apud populum conſtitutis corruptione multorum, vexatis prouinciis omnibus, ac ſociis populi Romani feßis toto orbe terrarum, libidine & iniquitate Romanorum magiſtratuum, accuſatoribus præuaricatione infamibus, flagitante plebe iudicia equeſtris ordinis, quæ ferè ante annos x. victor Sylla ſuſtulerat, cognoſcente de pecuniis repetundis M. Glabrione Prætore, & amplißimis quibuſque ſenatorij ordinis indicantibus, ſumma expectatione cunctorum. Genus cauſæ honeſtum. Status, qualitas negotialis comparatiua de conſtituendo accuſatore, qui potißimum de duobus, aut qui ſolus accuſet. dicit enim Cæcilius, aut à ſe accuſandum eſſe Verrem, aut à ſe quoque.

Initium expoſitionis.

S*I QVIS veſtrum iudices.* Hoc toto ca-
pite ſolœciſmi ſpecies continetur, niſi
addas ET, aut IDEM: vt ſit, ET ſubito
nunc mutata voluntate ad accuſandum
deſcenderim: quare multi non, deſcenderim, legunt
ſed Deſcendere.

Eorum qui adſunt. Coronam populi dicit, circum
ſubſellia ſtantem.

Cauſis, iudiciiſque publicis. Iam hoc contra Cæci-
lium eſt, qui nunquã ſui periculum fecit. Cauſę autẽ
etiam priuatæ ſunt: ſed repetundarum, ambitus, ma-
ieſtatis: & cæteræ, Reipublicę cauſa conſtitutæ ſunt.

Vnà & id, quod facio. probabit. Principalis diuiſio
huius cauſæ bipartita eſt, vtrum recte Cicero accu-
ſet, & vtrum Cæcilio ſit anteponendus.

Cum Quæſtor. Elatorie. cum enim à duobus Quę-
ſtorib⁹ Sicilia regi ſoleat, vno Lilybætano, altero Sy
racuſano, ipſe verò Lilybætan⁹ Quæſtor fuerit. Sex.
Peduceo Prætore: omnibus tamẽ ſe placuiſſe dixit.

Siculis omnibus. Narrationem in exordio multi ad
mirantur, ac reprehendunt, ſed nõ recte, eſt enim ar-
gumentalis narratio ad priorẽ diuiſionẽ: in qua queri
tur, an recte Cicero ex defẽſore accuſator effect⁹ ſit.

Veteribus patronis multis. Siculi veteres patronos
habebant: in quibus Marcellus, à Marcello ortus, qui
Syracuſas victor ſeruauit incolumes. Scipiones, quo
rum auctor P. Scipio Africanus, Carthagine exciſa,
Siciliæ ornamenta retulit ſua, quibus quondã à Pœ-
nis victoribus ſpoliata erat: Metelli, quorum familia
proxime Siculis patrocinium præbuit, cum fuit reus
M. Lepidus in ea prouincia Prætor, inſtãtibus ad ac-
cuſandũ eum Metellis duobus, Celere, & Nepote.

Populati, atque vexati. Populati auaritia, vexati li-
bidine & crudelitate.

Cuncti. Simul omnes quaſi coniuncti.

Cauſam defenſionémque. Cauſa genus eſt ad accu-
ſationem, & defenſionem. & mire defenſionem vult
eſſe, non accuſationem.

Sæpe eſſe pollicitum. In ea oratione, quam decedẽs
Lilybæi habuit.

Veniſſe tempus aiebant. Vt Terentius: Hoc hercle
factum eſt: fac, vt promiſſa appareant.

Se ſe iam ne deos quidem in ſuis. Mire imitatus eſt:
verba Siculorum, dolore oxymora, & inania: quaſi
deos non habeant, qui ſimulacra perdiderunt. Delu-
bra verò templa eſſe hic aliter oſtendit Tullius, ali-
ter cum dicit templis atque delubris, & ſunt qui tẽ-
pla eſſe dicant ſingulorum diis attributorum loco-
rum, delubra multarum ædium ſub vno tecto à di-
luuio pluuiæ munitarum. alij delubra dicunt ea tem-
pla, in quibus ſunt labra corporum abluendorum,
mortuorum, vt Dodonæi Iouis, aut Apollinis Del-
phici, in quorum delubris lebetes tripodéſque viſun
tur. ſunt etiam, qui delubra ligna delibrata, id eſt,
decorticata, pro ſimulacris deorum more veterum
poſita exiſtiment, ſed male.

Per triennium. Expectabat Arrium prouincia Sici-
lia ſucceſſurum Verri, qui non ſucceſſit. hinc trien-
nium Verris Prætura durauit.

Rogare & orare. Rogare vt hominẽ, orare vt deos.
iam enim, quibus id facerent non habebant.

Quos me incolumi nemini ſupplices eſſe opporteret.
Superbiſſimum videretur, ſi addidiſſet Alteri: vt eſ-
ſet, Nemini alteri. Nunc hoc non addidit: quaſi nec
ipſi Tullio ſupplicare debere intelligatur. quanquã

A cum anaphora ſit ad perſonam Siculorum non vi-
deretur inuidioſe orator dicere, quæ Siculos dixiſſe
commemorat.

Grauiter, & acerbe. Grauiter quod accuſare vole-
bam: acerbe, quod Siculorum iniuriis affligebar.

Multorum bonorum exemplo. Ipſe mox dicet, quo
exemplo optimorum virorum.

Vetere conſuetudine. Quia viri robuſtiores accuſa-
re conſueuerant, non, vt nunc, adoleſcentuli.

Non ex meo. Vt Cæcilius, qui inimicitias perſequi-
B tur ſuas.

In Achaia, Aſia. In his prouinciis Legatus & Pro-
quęſtore Dolabelię C. Verres flagitia multa cõmiſit.

Romæ denique. In Prætura vrbana.

Populata, vexata. Non à Verre tantum, ſed ab o-
mnibus. hoc enim vult intelligi, prodeſſe ſe velle
Reip. accuſationis exemplo.

Socij. Non Siculi tantũ, ſed per omnes prouincias.

Accuſatores ſe idoneos non habere. Cæcilum tangit.

Populus Romanus interea, tametſi multis incommo-
C *dis.* His enim X. annis victore Sylla ciuilibus bellis
ſpoliatus eſt populus Romanus poteſtatę tribunitia,
iudicandi iure, quod habuit: per equites Roma-
nos, militaris arbitrio creandorum ſacerdotum ſe-
natus aut iudicium.

Difficultatibus. Propter plebem ruſticam, quæ par
tim agros, partim ius ciuitatis amiſit, partim omni-
no proſcripta eſt victore Sylla, quod plebs Romana
de Marianis partibus fuerat. difficultatem enim pau
pertatem ſignificat. Terentius è contrario:

D Quàm vos facillime agitis. & ipſe alibi,
In ſumma difficultate eſſe nummaria.

Iudiciorum deſiderio tribunitia poteſtas efflagitata.
Primus Sicinius Tribuns pl. nec multo poſt Quin-
tius, & poſtremo Palicanus, perfecerant, vt tribuni-
tiam poteſtatem populo redderent Coſs. Cn. Pom-
peius Magnus, & M. Licinius Craſſus.

Ordo quoque alius ad res iudicandas poſtulatur. C.
Gracchus legem tulerat, vt equites Romani iudica-
rent. iudicauerunt per annos XL. ſine infamia. poſt
E victor Sylla leges tulerat, vt ſenatorius ordo iudica-
ret: & iudicauit per X. annos turpiter. nunc Aurelius
Cotta legem fert, vt ſenatores, & equites Romani,
ac tribuni ærarij ſimul iudicent. hoc eſt, quod Tul-
lius dicit offenſione ſenatorij ordinis fieri. & bene
addit, QVOQVE, vt, ſimul iudicaturos alios eſſe,
monſtraret.

Etiam cenſorium nomen. Regendis moribus ciuita
tis Cenſores quinto quoque anno creari ſolebant.
hi prorſus ciues ſic notabant, vt qui ſenator eſſet,
F eiiceretur ſenatu, qui eques Romanus, equum publi-
cum perderet, qui plebeius, in Cæritum tabulas re-
ferretur, & ærarius fieret, ac per hoc non eſſet in al-
bo centurię ſuæ, ſed ad hoc eſſet ciuis tantum, vt pro
capite ſuo tributi nomine æra penderet. iidem com-
pleto quinquennio vrbem luſtrabant, & Soli taurilia
ſacrificia de ſue, oue, tauro faciebant. eorum notam
ſucceſſores plerunque ſoluebant. hoc igitur tam tri-
ſte ſeuerúmque nomen populus Romanus ſic ode-
G rat, vt intermiſſum eſſet per plurimos annos, quos
nunc orator propter infamiam corruptorum iudicij
dicit plebem ipſam, quæ ante recuſabat, expoſcere.

In hac libidine hominum nocentiſſimorum. Qui præ-
dantur ſocios populi Romani.

Totius ordinis. Senatorij ſcilicet.

Cogni-

Cognitorem iuris ſui. Qui defendit alterum in iudicio, aut patronus dicitur, ſi orator eſt, aut aduocatus, ſi aut ius ſuggerit, aut præſentiam ſuam commodat amico, aut procurator, ſi negotium ſuſcipit, aut cognitor, ſi præſentis cauſam nouit, & ſic tuetur, vt ſuã. ergo cognitorem dixit modo, familiariſſimum defenſorem.

De quo non præiudicium, ſed planè iudicium. Præiudicium dicitur res, quæ cum ſtatuta fuerit, affert iudicaturis exemplum, quod ſequantur, iudicium autẽ res, quæ cauſam litémque determinat.

Non præiudicium. De Verre iam factum eſt à populo R. iudicium, eum ſpoliauiſſe prouinciam, & contra leges prędatum eſſe: quòd Siculi, qui antea legati publice, teſtimonium dixerãt, actorẽ cauſæ ſuæ contra Verrem Tullium quæſiſſent.

Ne nimium familiariter inimicitias. Senſus eſt per iocum hæc ſignificans. quaſi dicat, videto Cæcili, ne nimium amice inimicitias exerceas, hoc eſt, ne inimicum fingas, vt præuaricari poſſis.

Deinde ſunt teſtes viri clariſſimi. Ordo, & ſenſus hic eſt primũ cauſam inimici tui ſubleuando non videberis accuſator: deinde teſtimoniis conuinceris in eo, quòd negas me à Siculis eſſe delectum.

Sortis, qui eſt in conſilio, C. Marcellus: ſcit is, quem adeſſe video, Cn. Lentulus Marcellinus. Et Marcellus, & Marcellinus inter ſe gentiles ſunt. qua re, reddidit rationem, cur iſti Siculorum patroni ſunt; ſcilicet, quia à M. Marcello originem ducant, qui Syracuſas cœpit, nec tamen deleuit.

Veſtrum iudicium ab ſuo iudicio. Non dixit, ab ſua voluntate, vt præſcribat iudicibus, ſequendum eſſe Siculos: quod paulò antè tentauit.

Duo crimina vel maxima. Per vnã furatus eſt, Syracuſanam: per alteram furta exportauit, hoc eſt Mamertinam. ſed leuiter hoc præterit, quòd illos quoq; conatur à laudatione Verris abducere. Syracuſanorum autem crimina alij etiam de Heraclij bonis, quę cum palæſtritis partitus Verres eſt: & de Cleomenis Nauarchi flagitio, & de aliis multis rebus interpretantur. Mamertinorũ, de naui quam Verri fecerunt, & quam pop. R. ex fœdere non exhibuerunt, multis aliis immunitatibus contra fas remunerati. &, Duo crimina, generaliter, nam multa ſunt.

Vt oculis iudicare poſſitis. Hoc quidã leuiter à Cicerone dictũ & neoterice putant. ſed aptum eſt aſſeuerationi.

Cur hoc mihi detrimento eſſe debeat. Cur hoc me in hac cauſa debeat impedire.

Temporis, valetudinis, facultatis. Tẽporis, Marcelli iudicantis tunc: valetudinis, Marcellini, quod erat tũc infirmior valetudine corporis: facultatis, alterius Marcelli, iuris magis ſtudioſi, quàm eloquentiæ.

Quàm neminem. Ac per hoc neminem Cæcilium ſignificat.

Ciuili ferè actione priuato iure repetuntur. Recte: hoc enim iudicium pecuniarum repetundarum publicum eſt.

Hanc habent arcem. Arx vel ſedes tyranni dicitur, vt ſæpe alibi, vel editus in ciuitate & munitior ad ſalutem ciuium locus, vt Verg.

Quo res ſumma loco Panthu, quã prendimus arcẽ. ergo prima ſpes in muris eſt, ſecunda in arce, ſi muros hoſtis irruperit.

Non modo à populo Romano. Cur à populo Romano, ſi ſocialis eſt? quia ipſi ſocij populi Romani ſunt.

A *Quod in vnaquaque re.* Leges Hieronicas, Rupiliáſque dicit, aut regis ſui, aut Rupilij. de x. Legatorum ſententia conſtitutas.

Eripuiſti, atque abſtuliſti. Eripuiſti, quidquid auri & gemmarum: abſtuliſti, quod in vnaquaque re beneficio ſenatus populique Romani iuris habui.

Seſtertium millies ex lege repeto. Fruſtra calumniãtur Ciceronem homines, & modo eum ſeſtertium millies dicunt repetere, modo quadringenties: cum primum non ſuo ore, ſed Siculorum loquatur accuſatorie vociferantium: deinde, ſi maxime ad eum ſunt referenda quæ dicit, adhuc non inſtructus ſit contra Verrem, nec ad plenum nouerit cauſam. Tertio, cur aut calumniatoris, aut præuaricatoris perſonam ſubeat, cum aliud iam agatur? non enim de cõdemnando Verre, ſed de conſtituendo accuſatore confligitur. poſtremo, cur id fraudi ſit Ciceroni, cũ ad tempus oratorum dicta proferantur; nam eodem modo erit contrarium præſenti actioni, quod alibi dicit, (oratione ſcilicet tertia) victum à ſe Cęcilium, Quæſtorem fuiſſe, qui idoneas cauſas ad accuſandũ Verrem multas protuliſſet.

Accedere, aut aſpirare. Accedere, eſt proximum fieri: aſpirare, in eam partem, qua quid quęſitum eſt, vultum & oculos ac ſpiritum oris aduertere.

Etiam ſi tacent, ſatis dicunt. Tale illud eſt: Cum tacent, clamant. &, Victoriam ipſam vaciſſe videris. &, Philoſophandum eſt, etiamſi non eſt philoſophandum. hæc in loco nec oxymora nec cacozela iudicanda ſunt: aut enim inferioribus dictis, aut ſupra poſitis leniuntur: vt eſt illud: Vereor, vt hoc, quod dicam, perinde intelligi poſſit auditu, atque ego ipſe cogitans ſentio. & illud quod ſequitur, Verum non tacent.

Te ipſum vlciſcantur. Vlciſcor & punio ſignificat, & vindico: nunc ergo, puniant intelligemus.

Ecquis vnquam tam palàm de honore, tam vehemẽter de ſalute ſua contendit. Bene diſtribuit: omnis enim ſtudioſa contentio aut de honore, aut de ſalute præcipuè eſt.

Non enim, inquit, illud peto, quod ſoleo, cum vehementius contendi impetrare. Acriter ipſum inducit Hortenſium confiteri conſuetudinem ſuam in corrumpendis iudiciis peruagatam. & addit, videri ſibi tantundem ſe impetraturum à iudicibus corruptis, ſi Cæcilius conſtituatur, quantum ſi planè abſoluatur Verres. & eſt ordo & ſenſus. Non enim, inquit, illud peto, quod ſoleo impetrare à iudicibus, cum vehementius contendi. quid? hoc ſcilicet, reus vt abſoluatur: non id peto, CVM VEHEMENTIVS CONTENDI: cum pecuniam iudicibus dedi. ſignificat iudicium corrumpi. ſed quare non aperte dicit? quia ipſum Hortenſium inducit loquentẽ: & omnes homines facinora ſua honeſtius leuiúſq; pronunciant.

Quod facile eſt, quod honeſtum, quod non inuidioſum. Scilicet vt à Cæcilio Verres accuſetur, quo facto & non damnabitur reus: &, cùm hoc egerint iudices, tamen non videbuntur eſſe corrupti, cum tantundem fecerint.

Cuius ego cauſa laboro. Inepti ſunt homines, qui hanc clauſulã notant, vt malam: cum ſit ex Spondeo & Bacchio de induſtria durior ad exprimendam ſententiam poſitam, more Ciceronis, vt alibi idem: Non tu eum patria priuare, qua caret, ſed vita vis.

Aliquis metus adiunctus ſit ad gratiam. Id agit corruptor, vt gratioſus iudex non ſolum velit ſeruare corruptori ſuo fidem, verum etiam aliquid

habeat, cur vel inuitus cogatur ad cuſtodiendam pactionem promiſſæ à ſe gratiæ. quid autem eſt, quòd metum adiungat ad gratiam? ſcilicet aut cuſtos, aut ſignum, aut aliquid eiuſmodi.

Certos. Aut ob hoc, quòd ſententiam ſuam, cur quiſque damnaret, aut cur quiſque abſolueret, prius dixiſſet: aut ideo certos, quaſi ſequeſtres huius rei inter iudices ſe habere dicit Hortenſius, quibus, antequam tabulas in vnũ omnes coniiciant, atque confundant, furtim oſtendant, quam quiſq; ſententiam conſtituendo accuſatori conſcripſerit.

Non enim ſingulos ferre ſententiam, ſed vniuerſos cõſtituere. In diuinationibus & in aliis cauſis maioribus vniuerſi iudices in ciſtam tabulas ſimul coniiciebãt ſuas, eáſque inſculptas literas habentes, A abſolutionis, C condemnationis: cùm de alicuius capite agebatur, N L, ampliationis: his enim literis ſignificabãt non liquere. Vult ergo corruptionis tantã ſolicitudinem circa iudices eſſe Tullius, vt hac religione iniecta pro ſe iudicent. ſinguli autem ſententiam de tabula pronunciabãt in leuioribus cauſis, & ob id ipſum neq; nota, neq; cuſtode opꝰ fuit, cur corruptor iudicum adiungeret metum ad gratiam iudicantis. Conſtituere autem, tabulas in ciſta ponere, ſignificat magis, quàm decernere.

Ceratã vnicuique tabellã dari cera legitima. Terẽtius Varro frater C. Varronis conſobrini M. Tullij, reus ex Aſia apud L. Furium Prætorẽ primo de pecuniis repetundis, deinde apud P. Lentulum Suram eſt accuſatus, abſolutúſq; eſt à Qu. Hortenſio, qui corruptis iudicibus hunc metum adiunxit ad gratiã, vt diſcoloribus ceris inſignitas iudices tabellas acciperent, vt timeret vnuſquiſque eorum ne fidem pactionis non ſeruaſſe videretur, ſi non in tabula, quã vnicuique datam meminiſſet Hortenſius, ex nota ceræ ſcilicet diſcoloris, abſolutũ Varronẽ reperiret.

Non illa infamia ac nefaria. Mire ex ipſius Hortenſij perſona hoc dicitur. quæ ſæpe virtus maxima Ciceronis in huiuſmodi allocutionibus inuenitur.

A pueris nobilibus. Appio Claudio adoleſcẽte nobili, qui cùm accuſaret Terentium Varronẽ repetũdarum reum ex Aſia, victus ab Hortenſio eſt: in quo iudicio diſcoloribus ceris ſigna ſententiarum notabantur. ſignificat & Cæſarem, item adoleſcentẽ, in Dolabella reo ex Sicilia, qui quidem damnatus non eſt quantũ oportuit. per Hortenſij gratiam, nã ſi non damnatus eſt Dolabella, quo modo poſtea dicit Tullius: Iam iam Dolabella neque me tui, neq; tuorũ liberum, quos tu miſeros in egeſtate ac ſolitudine reliquiſti, miſeret. ſignificare poteſt ſanè etiam Scaurũ, qui alterum Dolabellam conſularem triumphalémq; accuſauit: & potuit eidẽ Hortenſius reſiſtere.

Si à quadruplatoribus. Quadruplatores delatores erant criminũ publicorũ: in qua re quartã partem de proſcriptorum bonis, quos detulerãt, aſſequebãtur. Alij dicunt quadruplatores eſſe eorum reorũ accuſatores, qui conuicti quadrupli dãmnari ſoleant, vt aleæ, aut pecuniæ grauioribus vſuris fœneratæ, quã pro conſuetudine: aut eiuſmodi aliorum criminum.

Ad viros fortes. Quàm graue futurum erat, ſi, Ad me, diceret, cùm de illo ſpecialiter, nominatimq; dicat. & viros contra pueros nobiles ponit, ſpectatos contra ſordidum quadruplatorum genus.

Totã eſſe mutandã. Amare totã dixit: quaſi ex nulla parte bonam rationẽ defendendi habeat Hortenſius.

Meliore conditione ſit. Id eſt, meliorem conditionem habeat, melioriq; ſit: quippe qui & poſſit, & debeat honeſte agere: & hoc ſit facilius, quàm corrumpere iudices.

Homines eos quos ipſe vidit. Bene, ipſe vidit, maior enim eſt Hortenſius Tullio: adeo, vt in libris, qui de oratore ſcribuntur, etiam laudetur Hortenſius à L. Craſſo, & M. Antonio. hos ante ſe Cicero, Catonémq; veneratur, & multos alios, quos & de Oratore, & in Oratore, & Bruto collegit. ſed Craſſum & Antonium vidit Hortenſius: alij vetuſtiores ſunt.

Sine magno multorum periculo poſſe corrumpi. Bona occaſione ſubtiliter & iudicibus comminatur, & Siculis acrimoniam ſuam in accuſando demonſtrat.

Suſceptam. Suſcipitur totum: recipitur pars. ſuſcipitur, quod principale eſt: recipitur, quod hinc pendet. ſuſcipitur ſolum aliquid propter ſe: recipitur etiam propter aliud.

Vt mihi non vnus improbus. Verres.

Omnis improbitas. Et corrupti iudices, & corruptores eorum, & ſequeſtres, & interpretes, & emiſſarij, & omne quod vitij eſt.

Tu te tui periculum. ἀπὸ τῆς πείρας, tentamentum dicit. hoc eſt quando tu te ipſe tentaſti? quando vel exercuiſti, vel protuliſti.

Vitam alterius totam explicare. Præſtruit ad illud quod dicturus eſt, multa eſſe crimina in Verre, quæ conſcius ſocietatis Cæcilius nõ audebit attingere. & hoc innocentiæ eſt, Vitam alterius totam explicare, illud eloquentiæ. Atque ea non modo in animis iudicum, & quod ſequitur.

Sociorum ſalutem, commoda prouinciarum. Hoc eſt cauſſam patriæ ſuſcipere: vt recepiſſe ſingulorum.

Rationem vitæ repoſcere. Accuſatorem eſſe.

Suæ reddere. Defenſorem.

Niſi à Siculis potuiſſe cognoſci. Aut quia Siculus ipſe eſt: aut quia, niſi Quæſtor in Sicilia nihil aliud fuit Cæcilius, in quo noſceretur quid hominis eſſet.

Vt eſt hominum genus. Amariora dicturus ad Siculorum perſonam contulit dicta.

Deportare literas. Aſportare aliquid, vt intereat: deportare, vt mutet locum.

Deinde accuſatorem firmum, verúmque eſſe. Firmũ, vt poſſit: verum, vt velit.

Potamonem ſcribam & familiarem. Hæc omnia ſigna ſunt falſi accuſatoris.

Lectiſſimum adoleſcentem. Vera laudatio. vult enim illum non, vt inimicum fratris contra germanitatis officium eſſe cum Verre, ſed ideo quod Cæcilius quoque Verri carior ſit.

Quæritur Sicilia tota. Inepte quidam mirantur, cur hæc Tullius in accuſando Verre non obiecerit Cæcilio, & multa alia: & non intelligunt hæc ad tempus commode adiungi, quæ victo Cæcilio non ſunt neceſſaria.

Frumentum in cellam. Annonas prętoris dicit. quę in frumenti certo numero præbebãtur ab Siculis: in quibus Verres & pecuniam pro frumento exegit, & eo pretio, vt pro duobus ſeſtertiis duodenos in modios ſingulos exegerit, ſexies plus, quàm emebatur.

Emptum eſt ex S. C. frumentum ab Siculis. Sicilia dabat decumanum frumentum, quod ab aratoribus exigebatur ſine pretio. dabat emptum, pro quo ex S. C. pecunia ſoluebatur. dabat æſtimatum quod decretum Prætor in cellam, hoc eſt in vſus cellæ æſtimare ſolebat, accipiens: cum interdum pro frumento pecuniam ſumeret.

Pecuniam publicam tu tractabas. Hæc erat prima ſenato-

ſenatoris adminiſtratio, Quæſtorem fieri, & in prouincia curam gerere pecuniæ publicæ in vſus diuerſos erogandæ.

Ne qua deductio fieret. Modo deductio diſpendium ſignificat, aliàs deductio immunitio eſt etiam iuſta.

Mancipes à ciuitatibus. Mancipes ſunt publicanorū principes, Romani homines: qui quæſtus ſui cauſſa ſi decumas redimunt, decumani appellantur: ſi portū aut paſcua publica, portitores aut pecuarij: quorum ratio ſcriptura dicitur. hi omnes exigēda à ſociis ſuo periculo exigunt, & Reipublicæ repræſentant, prouidentes etiam in illa redemptione commodis ſuis. licet autem, ſi moderatè fiat, æſtimare in cellam Prętori frumentum. mancipi pro frumento ab aratoribus pecunias accipere non licet.

Quod cùm faciebat. Eſt vera defenſio, eſt & inanis: vt tamen aliquid dici videatur. neutram harum habuit Verres: & tamen ita faciebat. mire oſtendit auaritiæ cæcitatem.

Sunt alia magis occulta furta. Inepte à quibuſdam quæritur, quę ſint: nulla ſunt enim: ſed oratorum eſt, neq; minuere laudes, vel crimina, neque oſtendere.

Benigniſſime cum Quæſtore ſuo communicauit. Iocul ariter irriſit, fures deſignans: vt tota iſta Quæſtura ad ſocietatem furtorum valeat, non ad accuſationem.

Si tibi indicium poſtulas. Certa ſunt, in quibus impunitas indici datur, vt in cauſſa proditionis, maieſtatis, & ſi quid huiuſmodi eſt. Certæ etiam perſonę ſunt, quæ indices fieri poſſint. itaque neque repetūdarum cauſſa per indices agi ſolet, neque ſenatoria perſona poteſt indicium profiteri ſaluis legibus. Index eſt autem, qui facinoris, cuius ipſe eſt conſcius, latebras indicat impunitate propoſita. eſt autem ſenſus: index potes eſſe, ſi tibi hoc licet: accuſator, de qua re agimus, eſſe non potes. Satis contumelioſe tanquàm leuem hominem exagitauit Cæcilium.

Ego etiam quæ tu ſine Verre commiſiſti. Quæ iſta? nulla ſcilicet. hæc enim vim comminationis, non veritatis habent.

Et qui ſis. Non in nomine tantum, & in genere eſt. ſed in omnibus attributis perſonæ. ergo, qui ſis, & quòd Siculus, continet, & quòd indoctus, & quòd non intelligeret, & quòd nullo ingenio.

Putabas ne te poſſe. Proprium oratoris eſt in omni qualitate comparatiua, ſic agere, vt eum cui præferri velit, occaſionem ſibi ſumat oſtendendi, quàm peritè poſſit tractare id ipſum, de quo agitur, ergo quia de conſtituendo accuſatore ambigitur, oſtendit Cicero qualis accuſatio eſſe debeat: vt proinde, ac dicit, videatur acturus.

Athenis, non Lilybei, Romæ, non in Sicilia. Dicit illū Græcas literas ſimul & Latinas in Sicilia didiciſſe, in ea inſula, quæ neutra lingua bene vtatur: ita enim Plautus in Perſa. Dabuntur dotis inde ſexcenti tibi. Logi, atq; Attici omnes: nullum Siculum acceperis.

Quod mihi ab amicorum negotiis datur. Quod mihi licet per amicorum negotia quibus occupamur.

Ita mihi deos velim propitios. Genus iuriſiurandi id eſt, quod dicimus: Tantum mihi diuinitas faueat, quantum verū eſt illud, quod dico tibi. ſic igitur, Ita mihi deos velim propitios, vt commoueor animo, ac toto corpore perhorreſco, cum mihi illius diei venit in mentem, quo die citato reo, &c.

Magnitudo iudicij. Repetundarum. iudicium ſine dubio magnū eſt & ex perſona Verris, qui poſt præturam de fortunis omnibus dimicat: & amplitudine

A iudicum: ſunt enim clariſſimi & autoritatis contemplatione, & multarum rerum huiuſmodi.

Tu horum nihil metuis, nihil cogitas, nihil laboras. Metum ad offenſionem inimicorum Verris retulit, cogitationem ad exſpectationem hominum, laborem ad magnitudinem rerum.

Iouem ego Optimum Maximum. Hæc capita ſolent vſitata eſſe cauſidicis imperitis. quod genus vitij in primo libro Rhetoricon vulgare nominat. Incipiebant autē veteres, vt Virgilius oſtendit, aut ab inuoB catione deorum, quale eſt.

Præfatus diuos ſolio Rex infit ab alto:

aut ab reprehenſione ſuperioris temporis, vt ait Lucilius.

Vellem cum primis, fieri ſi fors potuiſſet,

vitioſe ambo cola. & Virgilius,

Ante equidem ſumma de re ſtatuiſſe Latini

Et vellem, & fuerat melius.

Cuius ego ingenium ita laudo. Cur hoc Tullius dicit? ſcilicet, ne terreantur Siculi laude patroni aduerC ſarij ſui.

Factum eſſe, nec'ne. Factum eſt, non eſt factum: calumniationes, & hoc genus argumēti complexio dicitur quæ, ſi probabilis eſt, vincitur: ſi neceſſaria, ſolui non poteſt.

Quid, cum accuſationis tuæ membra diuidere cæperit? Hic irridet Hortenſij conſuetudinem, vt ſæpe aliàs,

Tranſigere? Quod manifeſtum eſt.

Expedire. Definiendum.

D *Abſoluere.* Diuidendum. an tranſigere eſt, quod aut confiteri non timeat, aut negotiatione excludat: expedire, quod diffinitione ſoluatur: abſoluerę, quod per qualitatem licitum eſſe monſtretur?

Ipſe profecto metuere incipies. Mire deſcripſit imperitum, cui perſuaderi poſſit, verum dicere aduerſarium ſuum.

Ex illius inuidia deonerare aliquid. Hoc plus eſt, quàm ſocium criminis reddere.

E *Poteriſne eius orationis ſubire inuidia?* Quaſi Latine dixit, vt, Magno ponderi ſubire.

Præſtringat aciem. Vel à pręſtigiatoribus tranſtulit verbū, vel à tironibus, qui ignari & rudes pugnæ etiā vano armorū ſonitu terrentur pręſtrictis luminibus. Plautus in Milite Glorioſo:

Vt, vbi vſus veniat, contra conſerta manu

Oculorum præſtringat aciem in acie hoſtibus.

Magiſter ludi. Literarij ludi magiſter. omnē enim ſcholam ludum dixere Romani. & magiſtri ludi diF cuntur, qui primas literas docent. ergo libellum veterem vult intelligi attuliſſe Cæcilium, vnde magiſter dictata pueris præbere conſueuiſſet.

Cum ſubſcriptoribus exercitatis, & diſertis. Ironia ſubſcriptores autem dicuntur, qui adiuuare accuſatorem cauſidici ſolent: quos oportet ſummiſſius agere, quàm dicat ille, quem ſequuntur.

In omnibus enim rebus. Hic ratio redditur, quare dixerit, Tametſi non eſt ſatis. nam ſuprà ideo poſuit, Eſt aliquid hoc, vt oſtenderet, quod ſine his nihil ſit G Cæcilius.

Proximum ſubſcriptorem. Secundum ab accuſatore Cæcilio.

Habet Alienum. Cæcilius ſcilicet. Alienum autem volunt intelligi proprium nomen eſſe quaſi ab Allia, vt Virgilius.

Quoſque ſecans infauſtū interuenit Allia nomē.

alij alienum non nomen propriū putāt eſſe, ſed alie-

num,& alterius iudicij, & nõ ex auditorio Prætoris
maiorúmque cauſſarum,ſed à ſubſelliis,hoc eſt non
à tribunalibus. ſunt enim ſubſellia Tribunorum,
Triumuirorum, Quæſtorum, & huiuſcemodi minora
iudicia exercentium, qui non in ſellis curulibus,nec
tribunalibus,ſed in ſubſelliis conſidedant.

Hunc tamen ab ſubſelliis. Vtrum hoc ad contemtum,an
ad genus laudis pertinet? ego quaſi ad laudem dictum
accipio:vt maior irriſio ſit Cæcilij, qui
nec à ſubſelliis fuerit aliquando.

In clamando quidem. Huiuſmodi homines in libris
de Oratore non declamatores, ſed clamatores
idem Tullius vocat.

Totum iudicium ſuſtinebit. Quia tu nec partem iudicij
ſuſtinebis. hoc eſt enim totum iudicium, &
ſpes omnis.

Actoribus Græcis. Palliatarum ſcilicet fabularum.
in his enim, etiamſi Latinæ ſunt, Græca omnia ſeruantur.
nam Latinæ fabulæ per pauciores agebantur
perſonas,vt atellanæ,togatæ,& huiuſmodi aliæ. An
ideo actores Græcos dixit.

Sæpe illum qui eſt ſecundarum, aut tertiarum. Comœdia
quinque actus habet,hoc eſt quinquies ducitur
in ſcenam. Eſt ergo perſona primarum partium,
quæ ſæpius actu regreditur, ſecundarum, & tertiarum,
quæ minus minúſque procedunt. Terentius
in Phormione:

Quia, primas partes qui aget,is erit Phormio.

Quàm ille primarum. Subaudi, partium.

Multum ſubmittere. Subaudi, vocem, vel geſtum,

Quartum quem ſit habiturus. Duos dixit,quomodo
quartum nominat? ſcilicet ab accuſatore:cum ipſo
Cæcilio numerans proximum Allienum.

Quartum ex illo gregre oratorum. Obturbatores
quoſdam ſordidóſque cauſidicos ſignificat, qui adhibebantur
ad moram faciendam,dum meliores aduocati
recrearentur,& ſe denuo compararent ad dicendum.
& non receſſit à tranſlatione ſcenicorum,
qui ſunt tragici & comici, dicendo quartum actorem,
& gregem.

Cuicunque. Siue mihi, ſiue Cæcilio.

Alieniſſimus hominibus. Hinc apparet,etiam ſupra
alienum alieni iudicij hominem ſignificari. &
ideo de alienis, quaſi exteris per iocum dicit tanquam
peregrinantibus & aduenis aliquem hoſpitio
eſſe recipiendum Cæcilio.

Quaſi præteriens ſatisfaciam vniuerſis. Sufficiet,inquit,
omnibus, quod ego vel præteriens breuiter dixero,
pro leuitate eorum, quibus reſpõdendum eſt.
oblique autem Cicero remouere conatur Cæcilium
etiam à ſubſcribendi ſpe,quòd poſtea ille popoſcerat
ſecundarum munus. ſed inhumaniſſimum erat
dicere, ne ſubſcriptorem quidem idoneum poſſe
eſſe Cæcilium. quare in ſumma ſibi ſubſcriptorem
neceſſarium nõ eſſe dicit. alibi(III. orat.) ait, Sed ne
ſubſcribendi quidem, cum id poſtularet, facerent
poteſtatem.

De populo ſubſcriptor addatur? Amarè, ſubſcriptor
de populo:quaſi iſti in vulgo numerandi ſint.&, addatur,
proprie,quaſi inuito,& ſuperbo, quòd huiuſmodi
res additæ dicuntur.

Veſtri ordinis reos. Reos veſtra defenſione condignos.
vt fures & ſeruos nequam,qui apud Triumuiros
capitales apud columnam Meniam puniri ſolẽt.

Ad columnam Meniam. Menius, cum domum
ſuam venderet Catoni & Flacco Cenſoribus,vt ibi
Baſilica ædificaretur,exceperat ius ſibi vnius colum

A næ.ſuper quam tectum proiiceret ex prouolantibus
tabulatis, vnde ipſe & poſteri eius ſpectare munus
gladiatorum poſſent,quod etiam tum in foro dabatur.
ex illo igitur columna Menia vocitata eſt.cauſis
eiuſmodi ſoliti aderant autem his rebus moratores
apti talibus negociis.

Cuſtodem inquit Tullio me apponite. Subſcriptorem
non dixit,ſed cuſtodem:vt quia acerbe reſponſurus
erat,laceſſitus conuitium facere videatur. nam ſubſcriptores
non ſolum chartarum cauſſa, neque iu-
B uandi accuſatoris adhiberi ſolent, ſed etiam vt non
facile corrumpatur.

De iſto cuſtode toto. Hoc eſt,de omni genere ſubſcriptorũ,
id eſt,etiam ſi Cæcilius ſubſcriptorem ſe eſſe
depoſcat.

Nunquam tales viros commiſſuros. Male facturos,
praue,& iniqua ratione.nam committi fraus dicitur,
atq; peccatum.ſum enim & fidelis,& diligẽs:& ideo
nec cuſtode indigeo,& ſpeculatorem eſſe inter mea
ſecreta non patior.

C *Verum, vt ad te Cæcili redeam.* Recte,quia in ſubſcriptores
παρέκβασιν fecerat.

Sed cæteri Siculi. Sæpe in Cæcilium vtitur hoc cõuitio,
vt illum non Romanum,ſed Siculum dicat.

Præfectus Antonij. Antonius curator tuendę totius
oræ maritimæ,quà Romanum erat imperium, non
ſolum ipſe nequam, verum etiã comitibus peſſimis,
rem inauditam inuaſit,& indicto Cretenſibus bello
male rę geſta ibidẽ periit, antequã Põpeius contra
piratas miſſus eſt.de hoc alibi ait Tullius,Poſt Mar-
D ci Antonij infinitum illud imperium ſenſerant.

Quibus ſe in claſſe vti velle dicebat. Cani remigibus
celeuma per ſymphoniacos ſolebat,& per aſſam vocem,
id eſt ore prolatam,&, vt in Argo naui,per citharam:
ſed quia hic,in claſſe,dixit,poſſumus intelligere,
ad hoc ſymphoniacos capi ſolere, vt in claſſe
pugnantibus claſſicum canant,vnde ipſi tubæ claſſis
nomen eſt poſitum claſſicum.

Non Verres, ſed Q. Mutius. Scæuolam ſignificat,
huius Quæſtor Rutilius Ruffus damnatus eſt, quòd
E cum Prætore conſenſerit ſuo, ne publicani aliquid
agerent in prouincia ſua.quo cognito, equites Romani
(nam tum ante Syllana tempora iudicabant)
damnarunt eum. hic eſt Mutius, in honorem cuius
Aſiani diem feſtum Mutia nominabant.

Circeo poculo. Illa enim ſues ex hominibus faciebat.
Redit autem iam ad argumentum,non ad ſimilitudinem,
pertinet,vult enim innuere,quod rectè fecit,
alienum eſſe,& paruiſſimi temporis, proprium
verò,& perpetuum, quod admiſit.

F *Redit ad ſe atque ad mores ſuos.* Nota redire ad ſe
homines.

Hic tu ſi læſum te à Verre dicis. Iniuria ſemper iniuſta
eſt:lædi etiã aliquis iuſte poteſt: nam & qui iure
damnantur,læduntur,ſed non iniuria. & recte cõtra
patiar,defendam,poſuit:contra concedam,negabo.
& bene addit,negabo:potuit enim aliter atque aliter
intelligi defenſio:eſt enim hic finis,quid ſit iniuria.

Quam ne in alio quidem probarent. Qui & idoneus
orator, & integer Quæſtor accuſandi Verris
G fuiſſet.

Quamobrem eum,cui Quæſtor fueris, accuſes. Accuſes,
pro eo quod eſt accuſare velis. an apud nos
modo accuſes,cum dicas ab illo tibi iniuriã factam.

Itaque neque L. Philoni. Omnia exempla ſunt
Quæſtorum, qui Prætores ſuos non permiſſi ſunt
accuſare.

Atque ille Cn. Pompeius. Propiora exempla & magis ſimilia, poſteriora ponenda ſunt. Strabonem autem dicit Pompeium, Cn. Pompeij patrem.

Etenim ſum lex ipſa. Vide, firmamenta argumentorum quoties in oratione ſine metu faſtidij repeti ſolent.

Clariſsimi viri noſtra ciuitatis. Hoc rurſum extra contentionem, quam ante cum Cæcilio habuit, de ſuo officio, quemadmodum cœperat, repetit, ne leuis videretur ex defenſore repente accuſator factus.

M. Catonem illum ſapientem. Cato hic accuſauit Ser. Galbam pro direptis Luſitanis, & P. Furium pro iiſdem, pro iniquiſſima æſtimatione frumenti.

Accuſauit M. Aquilium. Hic M. Aquilius de pecuniis repetundis accuſatus eſt. hic eſt igitur Lentuli A Suræ pater, in carcere ſtrangulati propter coniurationem.

Lucium Cottam in iudicium vocauit. Hunc P. Africanus poſt ſecundum Conſulatum & Cenſuram dicitur accuſaſſe.

Iudiciiſque corruptis, & contaminatis. Corrupta iudicia ſunt in iis, qui acceperunt pecuniam: contaminata in iis, qui offenſione ordinis infamantur.

Requiret. Amiſſum ſentiet, hoc eſt enim, nihil requiret. non ſentiet ſibi deeſſe aliquid ex iis rebus, B quas nunquam habuit.

Ego me dignitate ſuperatum non arbitrabor. Ero enim defenſor, vt fui: & neceſſitatem accuſationis euadam. hoc quidem videtur planè dicere, ſed latenter hoc ſignificat, prauo de ſe iudicio magis iudicibus hæſuram turpitudinem, quàm ſibi.

Q. ASCONII PEDIANI COMMENTATIO IN ORATIONEM M. TVLLII CICERONIS contra C. Verrem, quæ priore actione habita eſt.

VICTO Cæcilio, & accuſatione ad ſe delata, Cicero, cùm inquiſitionis tempus in Siciliam poſtulaſſet dies CX. & cum filio patrui ſui Tullij totam prouinciam colligendis literis in Verrem, & denunciandis teſtimoniis peragraſſet diebus L. quia pedeſtre iter ex Sicilia & propter fugitiuos & propter Verris inſidias dubitabat, à Vibone tranſiit. tum repente adueniens, cùm videret id agi, vt à M. Glabrione Prætore, & ab iis iudicibus, qui tunc erant, ad alium annum, aliúmque Prætorem res tota tranſiret, eriperetúrque ſibi reus patrocinio Hortenſij ac Metelli, qui tunc Conſules futuri erant, (per hos enim Verres eludendi iudicij fiduciam ſumpſerat) hoc commentus eſt rationis, vt orationem longam prætermitteret, neque in criminibus declamatione cumulandis tempus abſumeret, ſed tantummodo citaret teſtes ad vnumquodque crimen expoſitum, & eos Hortenſio interrogandos daret. qua arte ita eſt fatigatus Hortenſius, vt nihil, contra quod diceret, inueniret, ipſe etiam Verres, deſperato patrocinio, ſua ſponte diſcederet in exilium. hoc igitur laborat in oratione hac tota Tullius, vt oſtendat, non dolo, nec aſtutia, ſed neceſſitate facere id, quod fecit: & magis aduerſariorũ fraudibus occurrat, quàm vt ipſe ſit captioſus. vult enim, vt diximus, omne hoc tempus, quod eſt ante Calen. Ian. diſpenſare in totius cauſę actionem, ne ad alium Prætorem alióſque iudices nouis Conſulibus veniendum ſit. Toto igitur hoc libro exhortatio iudicum continetur, ad verè iudicandum: minæ in aduerſarios diriguntur, omnia tentantes ad corrumpendum iudicium: & expoſitiones Ciceronis conſilij ſui iudicibus exhibentur, quaſi inter eos tractentur communiter: vbi breuitas quoque obiiciendorum criminum mira arte conficitur. Status, quantum ad crimina cauſæ repetundarum pertinet, coniectura multiplex ineſt omnibus libris. quantum ad ſpecialem intentionẽ libri huius refertur, qualitas ne- A gotialis extra ſcriptum in particula iuris eſt conſtituta. inducitur enim poſtulatio de agendi nouo genere: ſiquidem petit permitti ſibi non vti oratione perpetua, ſed breuiter crimina proponere, & ad ſingula teſtes dare. Sunt autem capita orationis hæc: an talis reus, cuius damnatio proſit Reipublicæ: an talia eius conſilia ad corrumpendum iudicium: an talia & tam manifeſta crimina ad patrocinium deſperandũ: an huiuſmodi ab eo & ab eius ſuffragatoribus & dicta & facta ad eludendam accuſationem, B vt nouo genere ſit agendum Tullio. quarum rerum quaſi per narrationem facit demonſtrationem. expoſitio conſilij ſui, vt cum iudicibus deliberatio, videtur inducta: in qua oſtenditur certandum cũ Hortenſio aſtutia, non vtendo horis omnibus ad dicendum, ad tollendam, ſi fieri poſſit, comperendinationem, per teſtes crimina comprobando. facit hoc Cicero, vt hæc res non ſolùm compendio ac breuitate moram temporis tollat, ſed etiam circa artificium dicendi breuiter etiam in hac parte vim oratoris o- C ſtendat.

Qui concionibus & legibus. Concionibus Quinctium dicit Tribunum pl. qui veneficij rerum Oppianicum Cluentio accuſatore defendens, victus erat illo damnato. legibus autem L. Aurelium Cottam Prætorem ſignificat, qui legem promulgarat de reſtituendis iudiciis equeſtri ordini.

Depeculatorem ærarij. Sub Carbone Conſule, cum Quæſtor eſſet. Peculator autem, qui furtum facit pecuniæ publicæ.

D *Vexatorem Aſiæ atque Pamphyliæ.* Sub Dolabella, cùm Legatus ei, & pro Quæſtore eſſet, mortuo Malleolo.

Prædonem iuris vrbani. In Prætura vrbana, quam Sicilienſis ſecuta eſt, de qua nunc accuſatur.

Cùm multæ mihi à C. Verre terra marique inſidiæ. Alias ſignificat inſidias, quæ vitæ eius factæ ſunt, alias, quæ integritati & exiſtimationi. nam VNO TEMPORE MIHI, vult intelligi etiam præ-

mia ſibi præuaricationis oſtentauiſſe Verrem: ſed TERRA MARIQVE, inſidias factas ſuæ vitæ ſignificat?

Ordini, nomini denique ſenatorio. Ordini inſidiatur, ne dignitas iudicandi ordinem ſequatur, detectis in corruptione iudicantibus: nomini, ne ſenatorium nomen honori ſit, ſed potius ignominiæ. ſenatorio enim bis ſubauditur, & ſenatorio ordini, & nomini ſenatorio.

Semel ait ſe in vita pertimuiſſe. Contumaciam Verris præcipitem. nam ſemel vicinum eſt ad penè nunquam. ex eodem ſenſu eſt, quòd ſemel in vita riſiſſe Craſſum ſcribit Lucilius. vnde Virgilius mihi videtur dixiſſe.

Tum primum noſtri Cacum videre timentem.

Tum cum à me reus factus ſit. Quid eſt reum fieri, niſi apud Prætorem legibus interrogari? Cùm enim in ius ventum eſſet, dicebat accuſator apud Prætorem reo, Aio te Siculos ſpoliaſſe. ſi tacuiſſet, lis ei æſtimabatur, vt victo: ſi negaſſet, petebatur à magiſtratu dies inquirendorum eius criminum, & inſtituebatur accuſatio.

Diem. Dies fœminino genere tempus: & ideo diminutiuè diecula dicitur breue tẽpus & mora. dies horarum XII. generis maſculini eſt: vnde hodie dicimus, quaſi hoc die. petiit autem Tullius C & X. dies: Rupilius, ſiue Oppius, ſuppoſitus à Verre, C & VIII petiit.

Inuenit iſte, qui ſibi in Achaiam. Alij hunc Rupilium, alij Oppium putant. ſunt, qui Rupilium dicunt accuſatorem, Oppium reum. alij Q. Metellum nepotem accuſatorem, Curionem reum. moris autem fuerat, vt agendi dies priori prior ordinaretur. itaque, ſi omni tempore poſtulato vſus eſſet ad inquiſitionem Tullius, futurum erat, vt prior locus ad agendum daretur ei, qui biduo breuiorem diem poſtulauerat. cuius accuſationis interpoſita de induſtria mora, cum Verres ad alios Conſules diſtuliſſet.

Cum publicis auctoritatibus. Publicis literis.

Perdita, profligatáque. Peius voluit eſſe profligata, quàm perdita. eſt enim perditum, quod inueniri non poteſt: profligatum, quod poteſt.

Tempus emiſſe. Id eſt, dilationem temporis impetraſſe. iudicium autem ſuum debemus intelligere ſibi aptum. & è contrario ait, alienum tempus offenderat.

Quod ſi non modò in cauſa. Per innocentiam.

Honeſto præſidio. Per compenſationem criminum auctoritate dicentis.

Aut in alicuius eloquentia. Acerbè in Hortenſium, quem corruptione iudicum, non eloquentia ſui, dicit eſſe confiſum.

Gratia. Amicorum plurimorum, quibus defenſoribus vteretur.

Deligeretur ex ſenatu, qui reus fieret. Oppius, vel Curio.

Hoc Prætore. Glabrione ſcilicet.

Hoc conſilio. Lectiſſimorum ex omni numero ſenatus iudicum.

Quod populus R. in reiectione iudicum iudicauit. Ex iis, quos renuit, intellectum eſt, eos iudices habere velle, quos corrumpi poſſe confideret.

Niſi Cn. Carbonem. Carbo, Marianæ partis dux, idémque Conſul, deſertus Arimini eſt à Quæſtore ſuo Verre, ſpoliatus pecunia publica, quam Quæſtor in exercitu de ærario ſumpſerat, cum ad Syllam ille tranſiret proditor partium Marianarum.

Cuius legatio. Legatus per has prouincias Dolabellæ Proconſulis fuit, & pro Quæſtore, Malleolo mortuo: eiuſdémque in iudicio, cùm accuſaretur, proditor fuit.

In inuidiam ſuis maleficiis adduxit. Propter ſua ſcelera, inquit, tum fecit inuidioſum reum.

Oppugnauit & prodidit. Peius prodere, quàm oppugnare: propterea quòd, oppugnare inimici & hoſtis officium eſt, prodere, grauius, cùm ad eos, qui amici eſſe debent, referatur hoc verbum.

Cuius Prætura vrbana ædium ſacrarum. Quemadmodum hic dicit, ſic diuiſa ſunt crimina huius Præturæ vrbanæ, ſcilicet iuris dicundi, ſartorúmque tectorum.

Contra omnium inſtituta. Qui Prætores vrbani ante ſe fuerunt. ſunt autem inſtituta Prætorum in decretis interponendis, diiudicandíſque cauſis.

Ita vexauit, ac perdidit. Nimirum, vexauit, ingentis calamitatis vſum ſignificat. nam & ipſe ſuprà ſic ait, Populatæ, vexatæ, funditus euerſæ prouinciæ. Virgilius,

Candida ſuccinctã latrantibus inguina monſtris.
Dulichias vexaſſe rates.

Ex aratorum bonis. Aratores frumenti decimam dare populo Romano ſolent. hos non vna atque altera, ſed tribus amplis decimis per mancipes, à ſe ſubornatos, id eſt publicanos, qui decumani vocantur, Verres exhauſit.

Socij fideliſſimi in hoſtium numero exiſtimati. Hic locus crimina continet expoſita in ea oratione, quæ inſcribitur de ſuppliciis.

Abſentes rei facti. Vt Sthenius, & Heraclius.

Partim regum locupletiſſimorum. Agathoclis, aut Hieronis, Siciliæ regum.

Noſtrorum imperatorum. Scipionis, & Marcelli: dedit Marcellus, reddidit ex Africa Scipio.

In ſtupris verò, & flagitiis. De Cleomenis vxore dicit.

Proponit inania mihi nobilitatis. Vt Curionis, & Metellorum trium, Hortenſij, & Scipionis. hi enim Verri palàm ſuffragabantur.

Aliud quiddam diu machinetur. Dilationem accuſationis, & corruptionem iudicij.

Redemptio eſt huius iudicij facta. Sic quidam accipiunt, quaſi hoc dicat Cicero, corrupti ſunt iſti iudices. nõ hoc dicit, ſed ait artifices quoſdam corrumpendorum iudicum pactos eſſe cum Verre, & redemiſſe ſemel omnem procurationem iudicij corrumpendi ſuo periculo, abſolutioniſq; præſtandæ.

Ea manſit in conditione atque pacto. Hic eſt ſenſus. de pacto, inquit, & promiſſione corrumpendorum iudicum non eſt receſſum. ſed poſtquam reiecti ſunt iudices, diſplicuit totum negotium redemptoribus, & reſilierunt à conditione ac pacto.

Renunciata eſt tota conductio. Renunciatio dicitur recuſatio eius rei, quæ in pactum & promiſſionem venerat.

Libelli nominum veſtrorum. Moris erat, celebrata iudicum reiectione, & haberi in officio Prætoris, & in arca reponi nomina iudicum ſelectorum. reiectio autem idcirco dicitur, quia, cum multi iudices in conſilio cum Prætore ſuo iudicaturi eſſent, qui quæſitor fuiſſet in publica cauſa, verbi gratia repetundarum, ambitus, maieſtatis, neceſſe fuerat eôs primum de decuria ſenatoria conſcribi, cum ſenatus iudicaret, deinde in vrnam ſortito mitti, vt de

pluribus

pluribus neceſſarius numerus confici poſſet: tertiò, id eſt poſt vrnam, permitti accuſatori ac reo, vt ex illo numero reiiciant, quos putauerint ſibi aut iniquos, aut ex aliqua re incommodos fore. ſolet autem ex moribus ac fama iudicum illorum, quos aut reiiciebant, aut retinebant, voluntatis coniecturam facere populus, quis cauſæ ſuæ confidere, quis corrumpere iudices vellet. reiectione celebrata, in eorum locum, qui reiecti fuerant, ſubſortiebatur Prætor alios, quibus ille iudicum legitimus numerus compleretur. prima enim ſortitio dicebatur. his perfectis, iurabant in leges iudices, vt obſtricti religione iudicarent. cùm iuraſſent omnes præter ipſum Prætorem, nomina eorum libellis, vt ſuprà diximus, continebantur, & vbique habebantur, ne pro selectis iudicibus, vt fit in multitudine, aliqui ſuppoſiti corruptiſſimè iudicarent, itáque ad Prætoris tribunal conſiderent vt iudicaturi cum Prætore ſuo.

Nulla nota, nullus color, nulla ſordes. Etſi hæc Cicero, quia contra Hortenſium proſunt, ſæpiſſimè repetat: tamen, in qua cauſa, & à quo, & quo modo hæc facta ſint, meminimus in Diuinatione narraſſe. illud factum tamen animaduertendum, quòd alkini ſordes non tabulis, ſed ſententiis, figuratè dixit.

Ex alacri, atque læto. Alacris ſiue alacer (vtrumq; enim dicimus) dicitur, is qui intentis eſt ſenſibus vniuerſis: quod eſt indicium erecti animi, atque ſublimis. nam è contrario lacer dicitur amputatis à corpore ſenſuum membris, hoc eſt auribus, oculíſve, quæ ſignificatio ad animum ſæpe transfertur: vt enim plerunque afflicto animo ſenſibus non vtimur erectis, ſic alacer dicitur is, cui omnes ſenſus in loco quiſque ſuo vegeti ſunt & intenti, Læti verò qui vultu indicant adeſſe animum ſyncerum ſenſibus ſuis: qua re cognita, illud quoque intelligitur, aliud eſſe alacrem, aliud lætum. ſunt, qui alacrem feſtinantem & properum dici putant, quaſi alis acrem.

Ecce autem. Proprium hoc Ciceronis eſt in rebus improuiſis. quod cum cura Virgilius & legit, & tranſtulit, vt,

Ecce autem gemini à Tenedo.

Comitiis conſularibus. Sunt etiam ædilitia, & prætoria, & tribunitia comitia.

Eadem illa vetera conſilia. Corrumpendi iudicij.

Per eoſdem. Per ſuprà dictos redemptores conductoréſque facinoris iſtius.

C. Curio, quem ego. Quæri ſolet, cur hoc de Hortenſio, cur de aliis non dicat. quia nemo ſolebat precari veniam apud veteres de eorum compellatione nuda, quos negotium tangeret. Curionem autem patrem dicit.

Tam apertè, palàmque dixiſſet. Apertè, ad verba pertinet non obſcura: palàm, ad præſentium multitudinem, & qualitatem frequentis loci.

Ad ipſum fornicem Fabianum. Fornix Fabianus arcus eſt iuxta Regiam, in Sacra via, à Fabio Cenſore conſtructus, qui à deuictis Allobrogibus Allobrox cognominatus eſt, ibíque ſtatua eius poſita propterea eſt.

Apertè iam, ac perſpicuè nulla. Non ex ſua perſona hoc dicit Tullius: nam eſſet offenſum.

Quòd tota Sicilia, omnes Siculi, omnes negotiatores. ἐπεξήγησις: vt, quidquid ſubiectum eſt, intelligatur eius eſſe, quòd dixit, tota Sicilia.

In vnius poteſtate. Hortenſij ſcilicet.

Non tenebimus iudicia. Finxit ſenatores dicere, Non tenebimus iudicia, mollius ſcilicet, quàm ſi

A populares fingeret dicentes, Auferemus à ſenatu iudicia.

Iſtius perditi lætitia. Verris.

Hominis ampliſſimi gratulatio. C. Curionis.

His diebus paucis, quum Prætores deſignati ſortirentur. Accuſatio cœpta eſt Nonis Auguſti: & comitia conſularia fuerunt VI. Cal. Auguſti. nec multo poſt ſortitio Prætorum fuit, celebratis eorundem comitiis.

B *Et M. Metello obtigiſſet, vt is de pecuniis repetundis.* Sorte obueniebat vnicuique Prætori. hic ergo M. Metellus amicus Verris ſucceſſurus Glabrioni fuerat.

Fiſcos complures. Sportæ, ſportulæ, ſportellæ, nummûm ſunt receptacula: & ſacci, ſacculi, ſaccelli, & crumenæ & vellereæ, & ſcorteæ, & manticæ, & marſupia. ita fiſci, fiſcinæ, fiſcellæ, ſpartea ſunt vtenſilia ad maioris ſummæ pecunias capiendas. Vnde quia maior ſumma eſt pecuniæ publicæ, quàm

C priuatæ, vt pro cenſu priuato loculos & arcam & ſaccellos dicimus, ſic pro publico theſauro ærarij dicitur fiſcus.

A quodam ſenatore ad equitem Roma. Horum nomina quidam ineptè quærunt: quaſi certum ſit, quod dicitur, & non de induſtria fingatur à Tullio ad inuidiam aduerſariorum, & ſui defenſionē, quia cogitur nouo modo cauſā agere horis breuioribus, quàm mos eſt accuſatoribus: itaque ſuſpicantur ſenatorem alij Craſſum, alij Hortenſium.

D *Equitem Rom.* Alij neminem proferunt, alij Publicium quendam, temporibus illis in diuidenda pecunia populo famoſiſſimum. pecunia Sicilienſis eſt ex Siciliæ prædationibus capta.

Comitiorum meorum nomine. Vt ego Ædilitate deiicerer, quam petebam. poſt conſularia enim & prætoria comitia ædilitia ſequebantur. comitiorum autem meorum nomine, addidit, vt oſtenderet, excepta hac pecunia, totam ad corruptionem iudicij

E deſtinatam eſſe.

Diuiſores omnium tribuum. Vtrùm legitimos habent omnes tribus diuiſores ſuos, quos Plautus magiſtros curiarum in Aulularia vocat his verbis,

Nam noſter, noſtræ qui eſt magiſter curiæ,
Diuidere argenti nummos dixit in viros:

an diuiſores criminis nomen eſt? ſed ſi hoc eſſet, non ſibi vnum ex iis carum eſſe dixiſſet.

Qui ſe omnia mea cauſa debere arbitrabantur. Locutio pro plena habetur: ſed ſi quæras, quod inte-

F grum eſt, deeſt, facere, vt ſit, omnia facere. & bene, omnia protulit, vt hæc proditio ſecreto actæ rei propter amicitiam videatur eſſe ſuſcepta.

Cùm ipſe Præturam petiſſet. Oſtendit Verrem non gratis factum fuiſſe Prætorem vrbanum, & alterum Metellum. Prætorem vrbanum, alterum. Prætorem Siciliæ, pecunia Verris ſimiliter meruiſſe Præturā.

C. Verrem Romilia. C. Verrem nomen eſt proprium, Romilia nomen eſt tribus, ablatiui caſus, vt ſit, ex Romilia. tribus enim vrbanę ruſticęq; omnes

G XXXV. numerantur: ex quibus aliquam neceſſe eſt, cuiuſque ordinis fuerit, ciuis Romanus obtineat. moris autem fuit, vt cum aliquis ciuis Romanus oſtendendus eſſet, ſignificaretur aut à prænomine ſuo, aut à nomine, aut à cognomine, aut à cognatione, aut à tribu in qua cenſeretur, aut à curia, aut à cenſu, vt, ſi erat ſenator, equéſve Romanus. ſic alibi ait L. Claudium Palatina.

Ex optima. Ironia eſt.

Patris iſtius diſcipulum. Tanquam diuiſorum magiſtri.

Iſtius. Verris ſcilicet.

Vrgebant comitia. Hæ ſunt res maximæ.

Vrgebant comitia: inſtabat iudicium: fiſci minabantur. Exquiſitè dictum.

Agere, quod ad iudicium pertinebat, liberè. Vel occupatione in petendo honore: vel quia accuſatio libertatem & minas exigat, petitio blandimenta & preces.

Minari denique diuiſoribus, ratio non erat. Cur enim minarer, inquit, corruptoribus, vel diuiſoribus, quos accuſatione Verris impeditus accuſare non poſſem, id ipſúmque illi callidi homines intelligerent?

Diſtrictum, atque obligatum. Diſtrictus poteſt & ſine vinculis in diuerſum manu ducentium ferri: obligatus etiam nodis vinculorum in loco intelligitur. plus eſt ergo obligatum eſſe quàm diſtrictum.

Qui quamobrem arceſſerentur. Benè interpoſuit hæc ad cauſam non veniendi. nam, ſine hac ad deſignatum Conſulem Siculos non veniſſe, contumaciæ videretur. ſanè & hic, & in primo capite Verrinarum animaduertitur inconſequens locutio, ſimiliſque ſolœciſmi, ſiquidem, non veniſſe, legeris: nam ſi, non veniſſent, legeris, error non erit.

Cæterorum hoc anno. Criminoſè, vt ſuprà diximus, in Hortenſium, Metellóque.

Cum filio blando & gratioſo. Fœminis, ac maximè meretricibus blanditiæ conueniunt, gratia verò quę poteſt in adoleſcentibus eſſe ſine infamia? gratiam enim amicorum copiam modo dicit.

Appellare. Quaſi familiares.

Et conuenire. Quaſi de promiſſorum debito.

Intellectum & animaduerſum. Intelligitur aliquid argumentis: animaduertitur ſenſibus præſenti animo vtentibus: plerunq; enim animaduertimus rem aliquam oculis, aut quouis ſenſu corporis ſine animi intentione. ergo plus eſt animaduerſum, quàm intellectum. an, ab aliis intellectum, ab aliis animaduerſum, intelligi poſſit? quod ſi eſt, rurſus plus erit quàm intelligere, animaduertere.

Vt cuius diuitiæ me. Magna emphaſi diuitias dixit. & ſignificat breuiter, etiam ſi præmia præuaricationis oblita, ſed fruſtra.

Sed etiam Q. Metellum. Subaudi, Conſulem. & ne error ſit in nominibus, tenere vos oportet, tres Metellos eſſe, vnum Conſulem cum Hortenſio, alterum in vrbe Quæſitorem de pecuniis repetundis, tertium Siciliæ Prætorem.

Dedit enim prærogatiuam ſuæ voluntatis eiuſmodi. Dilogia dicitur figura, cum ambiguũ dictum duas res ſignificat. nam prærogatiua præter iuſtum integrúmque beneficium aut dictũ, aut factum aliquid ſignificat liberalius ab eo, qui nobis bene facturus eſt. & rurſus, prærogatiuæ ſunt tribus, quæ primæ ſuffragium ferunt ante iure vocatas. mos enim fuerat, quo facilius in comitiis concordia populi firmaretur, bina omnino de iiſdem candidatis comitia fieri: quorum tribus primæ prærogatiuæ dicebantur, quòd primæ rogarentur, quos vellent Conſules fieri: ſecundæ, iure vocatæ, quòd in his, ſequente populo, vt ſæpe contigit, prærogatiuarum voluntatem, iure omnia complerentur. hoc igitur dicit Cicero, Metellum vocando ad ſe Siculos, & eos minis deterrendo ab accuſatione Verris, propè o-

A mne beneficium, corruptarum à ſe tribuum Verris pecunia, perſoluiſſe. Vult enim, illum Verris pecunia Conſulem factum intelligi.

An me taciturum. Eſt hic epitherapeuſis: vbi non emendatio dicti atrociſſimi, ſed confirmatio ponitur rectè dixiſſe, cauſa ſubiecta cum quadam acrimonia.

Arceſſit alter Conſul deſignatus Siculos. Hæc eſt prærogatiua, quam Metellus Verri pro prærogatiuis reddidit. nam huius rei fuerat dilata narratio.

B *Prouiſum.* Quomodo, ſi comitiorum ſors atque fortuna eſt? ſed vult totum pecunia Sicilienſi, hoc eſt corruptis à Verre tribubus, eſſe confectum.

Te non fato, vt cæteros ex veſtra familia. Dictum facetè & contumelioſè in Metellos. antiquum Næuij eſt, Fato Metelli Romæ fiunt Conſules. cui tunc Metellus Conſul iratus verſu reſponderat ſenario hypercatalecto, qui & Saturnius dicitur. Dabunt malum Metelli Næuio poëtæ: de qua parodia ſubtiliter Cicero dixit, te non fato, vt cæteros ex veſtra

C familia.

Quæſitor. Prætor de pecuniis repetundis quæſtionem exercens. nam propriè Quæſitores dicuntur criminalium quæſtionum, vt Virgilius,

Quæſitor Minos vrnam mouet.

Duo igitur Conſules. Q. Hortenſius, Q. Metellus,

Quæſitor. M. Metellus.

Nimium diligentem. Hæc eſt artificioſa laudatio iudicis ſine ſuſpicione aſſentationis, & tamen efficax ad beneuolentiam. qui autem diligentem vitu-

D perare non poterat, pro crimine addidit Nimium, Terentius, Ne quid nimis.

M. Cæſonius. Deſignatus Ædilis cum Tullio, & ideo non iudicaturus, quia & Ædilis & iudicis partes ſuſtinere non poterat vno tempore. vt autem ſagacem integritatem eius oſtẽderet, non dixit, Quod corrumpamus, ſed conemur corrumpere, & non aperta & plana corruptione, ſed Aliqua, id eſt vel exigua.

E *Iuniano conſilio.* Iunius Quæſitor fuit in Cluentij cauſa Verre Prætore, in qua cùm Oppianicus damnatus eſſet, defenſor Oppianici Tribunuſpl. Quinctius rem in inuidiam adduxit, cùm diceret pecuniam in iudicio fuiſſe verſatam: & cùm incertum eſſet, ex qua parte eſſet profecta, populus Romanus non credidit ab Oppianico datam, quia damnatus erat, & errore multorum in falſo crimine Cluentius fuit. hic ergo Cæſonius, damnatis aliis iudicibus, non modo innocens pronunciatus eſt,

F ſed etiam ex iis fuit, qui illa crimina Staleni, & Bulbi, & Guttæ, & cæterorum iudicum detexerunt, cum Verres quoque turbatus ſubiectos iudices eſſe diceret, & interpolatos libellos ſortitionis iudicum, quos libellos ipſe obſignauerat.

Magiſtratum ineat neceſſe eſt nonis Decembribus. Eo die Tribunuſpl. futurus.

Ex acerrima equeſtri illa familia. Nouo modo laudem ab ignobilitate quæſiuit, more ſuo laudans equites Romanos, & maximè quia, cùm iudicarent,

G ſine infamia ſe geſſerunt.

L. Caſſius cùm ad cæteras res. Inde ſunt leges Caſſiæ tabellariæ de ſuffragiis liberè ferendis non voce, ſed tabula. ille ille Caſſius, qui cognoſcendis criminalibus cauſis in primis quærendum eſſe dicebat, cui bono.

Homines veteres. Graues, & ſeueri. & vide figuratè ſingulis additam laudem ex ore aduerſarij, veluti oſten-

oſtendentis,cur ſibi iſti omnes diſpliceant.

Tribuni militares. Tribunorum militarium duo ſunt genera,primum eorum,qui Rufuli dicuntur.hi in exercitu creari ſolent. alij ſunt Comitiati, qui Romæ comitiis deſignantur.

Subſortiemur etiam. Mirè oſtēdit ſecuritatem rei, tanquam ipſe ſit omnia facturus.

Nona Sextiles. Sextiles, Auguſtæ: Quinctiles, Iuliæ:nōdum enim nomina de Imperatoribus ſumpſerant: propter quam mutationem nominum Virgilius ait,

Et incipient magni procedere menſes.

Hac tota argumentatione ſignificat Cicero bis accuſare ſe non poſſe, ſi accuſandi conſuetudinem ſeruare noluerit,non ſeruire breuitati.

Ludos Votiuos. Hos Pompeius vouerat, ſi Sertorium ſuperaſſet.

Deinde continuo Romani conſequentur. Romani ludi ſub regibus inſtituti ſunt magníque appellati, quòd magnis impenſis dati ſunt:tunc enim primum ludis impenſa ſunt ducenta millia nummûm.alij ideo magnos ludos dictos putant, quòd Conſo, conſiliorum ſecretorum deo, id eſt Neptuno latium regi & rerum conditarum,& diis magnis, id eſt laribus vrbis Romæ,dati ſunt:quibus aiunt raptas Sabinas eſſe, vt videatur propter hoc dicere Virgilius,

-Magnis Circenſibus actis

nam & Magni & Circenſes iidem ſunt.

Deinde ſe ducturos. Dilaturos,moram facturos.

Dicendo. Longa oratione.

Excuſando. Cur interdum non dicant. admittebantur enim excuſationes multæ etiam pro reo, aut occupationis alicuius,aut malæ valetudinis.

Ad ludos Victoriæ. Hos Sylla inſtituit bello ciuili victor.

Secundum quos. Plebeios ludos,quos exactis regibus pro libertate plebis fecerunt, aut pro reconciliatione plebis poſt ſeceſſionem in Auentinum.

Quem ego hominem. M.Metellum ſcilicet:in cuius locum ſubſortiendum iudicem, ex perſona Verris ſuprà dixerat:qui Prætor futurus ſit ex Cal. Ian. qui nunc in iudicum numero eſt.

Malim & iuratoſuam. Cùm iudex ſit Metellus, tabellam iudiciariam iuratus accipiet. cùm Prætor fuerit,& non iurabit, quia non eſt moris,& in poteſtate habebit tabellas omnium iudicum.

Id enim conſilij mihi profecto taciti dabitis. Sermocinatio iſta non decet iudicum grauitatem:ideo,Taciti, dixit. ſic agit autem, vt oſtendat ſe non debere horis legitimis abuti ad bis accuſandum Verrem, cum poſſit pro vna actione teſtimoniis vti tantum.

Perficiam vt nemo. Nunc illud eſt quod poſtea dicet; ET NE aliter quàm ego velim, meum laudet ingenium.

In alia tempora reſeruemus. In ſecundam actionem.

Autoritatibus. Cōfirmationib. eloquētiæ ſcilicet.

Ex iſtius tempore, & cauſa. Senſus eſt: non ingenij tui eſt,quòd contra me malitioſe exis: ſed hoc ita expetit tempus huius, hoc eſt periculum Verris, & mala cauſa,quam ſuſcepiſti.

Secundum binos ludos. Poſt binos ludos, votiuos, ac Romanos.

Ante primos ludos comperendinem. Id eſt, me & te dixiſſe profitens, comperendinationis iudicibus faciam poteſtatem.

Aſtuta. Vrbana:etenim vrbs ἄστυ dicitur. Teren. An in aſtu venit?

A *Cupiditas.* Corruptionem iudicum ſignificat.

In quibuſdam iudiciis. Terentij Varronis: vbi diſcoloribus ceris vſus eſt,& vbi,vt ſuprà diximus, eluſit nobiles pueros.

Aſſiduum. Moleſtum addictum.

Ex eo loco,ex quo. De Roſtris ſcilicet.

Hoc munus Aedilitatis. Alluſit ad ambiguitatem muneris,& Verris nomen beſtiæ præferentis.

Qui aut deponere,&c. Deponitur in ſequeſtri: accipitur ab eo,qui corrumpitur,recipitur: id eſt pro-
B mittitur ab eo,qui pro iudicaturo ſpondet: pollicetur, qui apud ſe dicit aut præmiū,aut ſententiæ poteſtatem eſſe. ſequeſtres ſunt, apud quos pecunia deponitur:interpretes,per quos inducitur pactio.

Inter decem annos. Rectè dixit. hoc enim tempus, quo ſenatus iudicat, victore Sylla ab ordine equitū transferente iudicia.

Annos propè quinquaginta. Tanto enim ferè tempore equeſter ordo iudicauit lege Sempronia.

Sublata populi Romani poteſtate. Scilicet ſublata
C prouocatione ad populum, hoc eſt ad Tribunos pl.

Q. Calidius damnatus dixerit, minoris ſeſtertium tricies honeſtè n. p. d. Q. Calidius, M. Calidij oratoris pater, ex Prætura Hiſpanienſi accuſatus à Gallio, pro quo poſtea Cicero dixit, atque damnatus, cum ſenſiſſet iudicibus pecuniam contra ſe datam, in eos iudices, qui paruo pretio corrupti ſe damnauerant, exclamauit: Vel idoneam, inquit, mercedem pro meo capite paciſci debuiſtis. hoc ſaltem honeſtatis eſſet in vobis, vt hominem præ-
D torium non vili pretio venderetis. &,Honeſtè, ironicè dictum eſt.

Lis æſtimata ſit. Hoc eſt pecunia, de qua lis fuit, & propter quam condemnatus eſt, in ſummam redacta, quæ de eius rebus exigeretur. Duæ res enim conſequebantur damnationem: altera redditio pecuniæ iis ad quos pertinebat: in quo vel ſimpli, vel dupli, vel quadrupli ratio ducebatur, altera exſilium.

Qui ambo peculatus damnati ſunt. Quid hoc, in-
E quiet quiſpiam, ad iudicium corruptum pertinet? reſpondebimus, litis æſtimationem fieri non ſolum ex titulo propoſiti criminis, ſed etiam ex aliis probationibus, quæ ex antè actis rebus apud iudices conſtiterint. hi, peculatus crimine propoſito,etiam quas iudicando pecunias ceperant, reddiderunt. Similiter ſoluitur etiam illud, quod ſuprà de pecuniis repetundis poſitum eſt.

Qui C. Verre Prætore Vrbano ſortiente. Sic hoc criminoſè dicit, quemadmodum ſuprà, Hortenſio
F Prætore. & totum hoc magis inuidioſe, quàm verè, dicitur: nam ipſe Verres pro teſtimonio dixit, in Iuniano iudicio adulteratas fuiſſe tabellas ſuas,in quibus ſuppoſiti iudices eſſent ad ſententiam corruptam ferendam.

Quem incognita cauſa condemnarent. Cùm cauſam antè non audiſſent. ſignificat autem C. Fidiculanium Falcuculam,qui ad cōplendam Oppianici damnationem dicebatur eſſe ſuppoſitus.

Quòd inuentus eſt ſenator. Stalenum dicit ab v-
G traque parte fuiſſe corruptum. quod aduerſus eum recitatum poſtea, in Cluentiana oratione vix purgat, vbi dicit à ſolo Oppianico ſeſtertium DCXL. Caio Ælio Staleno iudici data pro numero iudicum,qui corrumpendi eſſent.

Vt diſcoloribus ſignis. Iam ſuprà dictum eſt. Signa autem alij ceratas diuerſo colore tabulas,alij ab

A iudicibus appoſitas tabulis ceras, diuerſi coloris aiũt, vt hoc ſignum eſſet ad voluntatem rei ſententiæ ſcriptæ.

Iuratorum hominum. Iudicum ſcilicet, qui in leges antè, quàm iudicarent, iurare conſueuerant.

Se habere hominem potentem. Hortenſium vult intelligi: ſcit enim hoc nimis valere ad minuendam eius autoritatem.

Apud M. Glabrionem. Prætorem præſentis anni, quíque præeſſet huic iudicio.

B *Neque enim vllam aliam ob cauſam populus Romanus.* Per annos continuos tres populus Romanus illo tempore tribunitiam poteſtatem flagitabat. hoc Cicero vtitur ad inuidiam iudiciorum & infamiam ſenatu iudicante.

Qui Cn. Pompeio. In inuidia tunc Pompeius fuit, quòd Conſul redderet populo tribunitiam poteſtatem: ſed totum Tullius ad ſui temporis commodum refert, vt etiam Catuli ſententiam in ſenatu demonſtret.

C *Cùm primùm concionem ad vrbem Conſul deſignatus.* Ad vrbem, in vrbe. & ſic dici ſolet de iis, qui cum poteſtate prouinciali aut nuper è prouincia reuertiſſent, aut nondum in prouinciam profecti eſſent. Pompeius autem pro conſule de Hiſpania, Sertorio victo, nuper venerat, & ſtatim habuerat concionem de reſtituenda tribunitia poteſtate, Palicano Tribuno pl.

Homines in ſpeculis ſunt. Scilicet equeſter ordo, & vrbana plebs, & omnes, qui fauent tribunitiæ D poteſtati.

Obſeruant. Modò ſpeculantur, aliàs venerantur, Virgilius,

Præterea regem non ſic Aegyptus, & ingens
Lydia, nec populi Parthorum, aut Medus Hydaſpes
Obſeruant.

Poſt legem tribunitiam. Ex quo lex fertur de tribunitia poteſtate reſtituenda.

Vnum hominem vel tenuiſſimum. Pauperem, qui, vnde iudices corrumperet, non haberet, Dolabel- E lam autem ſignificat.

Quod tametſi non reprehendunt. Potuit enim dici, Quid ergo? noxius ſi pauper ſit, non eſt damnandus?

Non gratia. Non vult amicum videri Hortenſij Verrem, ſed tantummodo prædæ participatione ſociatum.

Non cognatione. Hoc ad Metellum collegam Hortenſij pertinet, qui illum, tanquam ſi ſit cognatus, defendit.

F *Mediocri vitio.* Mediocria vitia ſuſtinebit, ſi quis nimia ſeruitute patrocinium meruerit, aut aſſentatione aliqua defendi meruerit.

Inueſtigare. Ratione.

Conſequi. Via. hoc totum ad terrendos à corruptione iudices dicitur.

Poſthac conſtituta iudicia. Senatoria iudicia dicit, per hos x annos Syllæ legibus conſtituta.

Qui iampridem inuentus eſt. Verrem dicit.

Quo loco ſis. In tribunali.

G *Fac tibi paternæ legis Aciliæ.* M. Acilius Glabrio legem Aciliam tulit, de pecuniis repetundis, ſeueriſſimam, vt qua ne comperendinari quidem liceret reum.

Fortiſſimum patrem. M. Acilium Glabrionem.

Sapientiſſimum auum. Scæuolam dicit, iuris periciſſimum, qui cum Cn. Piſone Conſul fuit quo anno Tib. Gracchus occiſus eſt.

Grauiſſimum ſocerum fuiſſe. Scaurum ſignificat.

Scauri conſtantiam. Inde ſubiecit quid ſit conſtantia. & animaduertendum, hanc eſſe artificioſam laudationem iudicum ad beneuolentiam, quæ tamen ab aſſentationis ſuſpicione ſemota eſt.

Ad ſuſpicionem criminis. Quòd multum rapuit.

Ad rationem ſalutis. Vt corruptis iudicibus reus reſeruetur.

Serui deſignatorum Conſulum. Mentionem facit illius rei, quam de Metello ſuprà monſtrauerat, quòd Siculos domum arceſſitos iam antè conterruit.

Quadraginta diebus interpoſitis. Iis, qui ſunt per binos ludos, votiuos, atque Romanos: quos alij bini conſecuturi erant, Victoriæ, atque plebeij.

Cùm hæc frequentia totius Italiæ Roma diſceſſerit. Frequentiam dicit plebis ruſticæ, cui voluit iudicij exitu notam eſſe integritatem ſuam. conuenerat autem ex municipiis cuiuſcunque modi multitudo, aut propter comitia ſuffragiorum cauſa, aut ludorum votiuorum, Romanorum, Victoriæ, plebeiorum, aut vt cenſeretur apud Cenſores Gellium & Lentulum, qui tunc erant.

Huius iudicij, & laudis fructum, & offenſionis periculum veſtrum. Figura Zeugma: ad ſingula enim ſubaudiendum eſt, puto eſſe oportere.

Faciam hoc non nouum, ſed ab iis, qui nunc principes noſtræ ciuitatis ſunt, ante factum. Verum dicit. etenim L. Licinius, & item M. Licinius, ambo conſulares: Marcus verò etiam triumphalis fuit. hi cùm accuſarent L. Cottam, non vſi ſunt oratione perpetua, ſed interrogatione teſtium cauſam peregerunt.

Illud à me nouum cognoſcetis. In eo ſe dicit noui aliquid allaturum, in quo diligentius crimen expoſiturus eſt, quàm qui antè ipſum breuiter accuſauerunt.

Vt ibi id interrogando. Apparet ex hoc dicto, teſtes ſuos etiam ipſum accuſatorem interrogare conſueſſe.

Argumentandi, dicendíque ſit. Argumentari, eſt argumentis vti ad rem probandam: dicere, amplificatione vti ad rem dilatandam, & ad delectandum commouendúmque auditorem oratione perpetua.

Si quis erit, qui perpetuam orationem. Vides quòd argumentis ſe vſurum non negat iam modo, quanquam perpetuam orationem ſe neget habiturum in hac actione, quæ prima eſt.

Si quis erit, qui perpetuam orationem accuſationémque. Bene hæc ſeparauit: vt oſtenderet, etiam ſine perpetua oratione accuſationem tamen eſſe: & intelligi poſſet vt res non vna, ſed vt duæ ſunt.

Nunc id, quod facimus, ea ratione facimus. Inconſequens locutio, & obſcura non minus eſt, quàm illa in fine orationis pro Ligario. niſi fortè, facimus ſemel ponitur.

Cùm multa libidinosè, multa crudeliter, in ciues, atque ſocios. A ſpecie cœpit, & ſubiunxit genus, dicendo poſtea, in deos, atque homines. ſed non eſt vitium, quòd pro auxeſi poſitum, non pro ratiocinatione eſt.

Seſtertium quadringenties. Diximus de hac quæſtione ſummæ variæ. in Diuinatione enim ſeſtertium millies dixit. quod ſoluimus, quod adhuc non erat inſinuata criminum ratio Ciceroni: & quòd ex perſona

perſona Siciliæ loquebatur, agere voluit veritatem: A
& quoniam, ſpe dupli vel quadrupli repetitionis,
quantumuis accuſatori progredi licuit. nam quam-
uis ſeſtertium octingenties dupli nomine exigi vſus
eſt, ſeſtertium tamen quadringenties tantummodo
repetitum eſt: ad gratiámne Hortenſij, an ſuam, an
etiam conniuentia Ciceronis ipſius, parum com-
perimus.

Dixi. Moris veterum fuit, cum ſatis viſum eſſet
fluxiſſe verborum, hanc ſibi neceſſitatem finiendæ
orationis imponere, vt dicerent ad vltimum, Dixi: B
quòd etiam, ab vtraque parte oratione conſumpta,
vt in conſilium dimitterentur, Prætor ſoleret pro-
nunciare, Dixerunt. bene ergo Tullius denuncians
aduerſariis compendium breuitatis, hoc verbo vſus
eſt, Dixi. Non autem ibi finitur prima actio; indu-
centur enim dehinc à Tullio teſtes: quorum verba
in oratione conſcribere, nullius elegantiæ fuit. mul-
tis autem diebus prima actio celebrata eſt, dum te-
ſtes Verris producuntur criminum diuerſorum,
dum recitantur publicæ priuatæque literæ: quibus
rebus adeo ſtupefactus Hortenſius dicitur, vt ratio-
nem defenſionis omitteret: adeo perculſus Verres,
vt abiret in exilium ſua ſponte. nec quid amplius in
iudicio geſtum eſt, niſi quòd Tullius metuens ne tā-
tum negocium penè tacitum præteriret, finxit Ver-
rem cōperendinationi præſto fuiſſe, vt bis defenſus
accuſaretur iterum. & quemadmodum victoriæ cō-
ſuluerat breuitate dicendi, ita laudem eloquentiæ
tanquam repetita accuſatione eſt conſecutus reli-
quorum conſcriptione librorum, qui cæteros con-
ſequuntur.

Q. ASCONII PEDIANI COMMENTATIO IN M. TVLLII CICERONIS ORATIONEM CONTRA C. VERREM, QVÆ EST DE PRÆTVRA VRBANA.

ARGVMENTVM.

DEINCEPS *hæc omnia non dicta, ſed ſcripta ſunt contra eum. quod ita factum eſt. Fingit Cicero adeſſe in iudicio Verrem comperendinatum, & reſpondere citatum, & defendi. in cæteris enim orationibus defenſor futurus, accuſationis officium his libris, qui Verrinarum nomine nuncupantur, compenſare decreuit, & quoniam accuſare multos indecorum Tullio videbatur, in vna cauſa vim huius artis & eloquentiæ demonſtrare. nam & bene intelligentes omnem virtutem oratoriam, quæcunque in criminationibus conſtituta eſt, hic expreſſam vident: & contra ex hoc defenſionum vim in cæteris orationibus & neruos eius ex hac virtute cognoſcunt, quæ in opprimendo exprimitur reo. Igitur rerum ſcena ſic facta eſt, vt dicit Tullius, non autem acta res eſt.* ADEST, *inquit, Verres, reſpondet, defenditur. ergo cum prima actione accuſatus ſit, ac defenſus Verres: nunc, velut defenſus iterum (ſic enim mos erat) in altera actione, accuſatur ad vltimum rurſus oratione perpetua. crimina repetundarum, & alia pleraque ex anteacta vita ſæpe firmantur. ſumitur etiam hinc ſæpe defenſio. omnis enim confirmatio ab attributis perſonæ, & negotio ſumi ſolet. ergo attributa perſonæ maxime in anteacta vita quæri ſolent: negocio, in ipſo crimine. Libros igitur pro qualitate criminum Tullius diuidens, anteactis vnum dedit, hunc ſcilicet ſolum: crimini ipſi repetundarum quatuor, vnum de iure dicendo, alterum de re frumentaria, tertium de ſignis, quartum de ſuppliciis. ad hanc enim ſimilitudinem poeta Virgilius Minoëm iudicem apud inferos, tanquam ſi Prætor ſit rerum capitalium, Quæſitorem appellat dat ibi ſortitionem, vbi vrnam nominat: dat electionem iudicum, cùm dicit, Conſiliúmque vocat: dat cognitionem facinorum, cùm dicit, Vitáſque & crimina diſcit. Ergo hic liber, qui de anteacta vita eſt, ſtatum neceſſe eſt coniecturalem habeat. Capita autem quæ ipſe Tullius fecit, diuidendo totam hanc accuſationem ſunt hæc: primum in Quæſturam, deinde in Legationem & vicequæſturam, tertiò in Præturam vrbanam, quartò in præturam Sicilienſem. Nam quum omnes eius actus Quæſturæ nomine, Legationis, Præturæ vrbanæ, Sicilienſiſq́ quadripartita librorum diuiſione cognoſcantur. anteacta eius omnia hoc libro comprehenſa ſunt ad eorum fidem, quæ poſt dicentur. Prooemia ſanè huius libri inſimulatione conſtituta ſunt, quaſi veræ accuſationis in Ver-*

rem audentem adeſſe, atque defenſum: in exhortatione iudicum ad rectè iudicandum: tum in minis contra aduerſarios: & in exhibenda ratione officij ſui, cur ita maluerit accuſare, vt prima actione tantum teſtibus vteretur. quæ omnia eiuſmodi ſunt, vt non tam noua dicere, quàm dicta libri ſuperioris inſtaurare videatur. Poſt hæc omnia ipſius Ciceronis per honores Verris cum criminibus iunctos diuiſio per ordinem temporum currit.

NEMINEM *veſtrum ignorare arbitror iud.* Hoc totum figmentum eſt Ciceronis, vt ſequentium librorum vera actio videatur. nam Verres iam ſua ſponte elegit exilium.

Reſpondet. Rectè dictum eſt, reſpondet. nam apud veteres & iudices, & rei, & accuſatores, & defenſores citabantur à præcone Prætoris.

Patior iudices. Cum dolere debuerit, reſtitit ſibi, pati ſe, & æquo animo ferre dicit, vt pugnam victoria conſequatur.

Neque enim ſalus vlla Reipub. maior eſt. Eadem repetit, quæ in prima actione dicta ſunt, è Republica eſſe damnari Verrem.

Diligenter reiectis. Reiectos iudices pro electis intelligi conuenit. ibi enim reiectio iudicum, vbi & retentio, confirmatur. in reiectione autem accuſatoris, vel fides accuſationis, vel præuaricationis perfidia, vt ſuprà dixi, apparet.

Et propè depoſitam. Deſperatæ ſalutis. ſic & Virgilius.

Ille vt depoſiti proferret fata parentis.

Poſtremo vt eſſet hoc iudicatum. Subauditur, accelli, [illegible] ad omnia; quibus hoc verbum in hac ſententia conuenit.

Homo eſt enim nocentiſſimus. Terentius: Et habet, quod det: & dat nemo largius. & de perſona: Fatuus, inſulſus, tardus ſtertit.

Impie, nefariéque commiſit. Nefandum, eſt nō fandum: nefarium, quod ſacra polluit, fari è pio ſolita celebrari: ergo nefarij ſacrilegi.

Agunt eum præcipitem. Proprium Ciceronis & in orationibus, & in dialogis, & in epiſtolis ſæpius eandem ſententiam dicere, & vti eloquentia diuerſis modis, in iiſdem ſententiis, tamen ab aliqua occaſione repetitis. nam & hic repetitio furoris, in qua videtur inſaniæ Verris cauſam velle monſtrare. eſt enim hic locus de ſuppliciis irrogatis: vbi oſtendit, ciues Romanos Verrem pro prædonibus occidiſſe.

Religiones vero, cærimoniæque. De ſignis & furtis tacet modò, quaſi minus idoneis ad furorem auaritiæ.

Supplicio communi. Æſtimatione litis, & exilio.

Cui damnari expediret. Quia minor in damnatione pœna, quàm in concione populi Romani, & in eorum animaduerſione.

Non iſtum maius in ſeſe ſcelus &c. Non iſtum modò terret, ſed ſubtiliter etiam iudicibus comminatur.

Non is reus. Qui eſt nocentiſſimus.

Non id tempus. Quod inuidioſum ſenatui eſt.

Non id conſilium. Quod ex optimis viris lectum tale eſt, vt, ſi quid in ipſo culpæ fuerit, ſperari melius ex ſenatu non poſſit.

Ne actor quidem. Tullius ſcilicet, in quo omnia ad vincendum parata.

Ad aliud iudicium. Populi ſcilicet, & equitum Romanorum.

Alieno nomine à Quæſtoribus vrbanis. Quæſtores vrbani ærarium curabant, eiúſque pecunias expenſas & acceptas in tabulas publicas referre conſueuerant. alieno autem nomine dicit, Carbonis nomine, & exercitus eius: nam Conſulis & militum eius nomine pecunias ex ærario ſumptas auertit, conuerſus ad Syllam bellis ciuilibus. vel alieno nomine, ad frumenti emptionem, quod Siculis non perſoluit.

De capite. Hoc in Silicia fecit gratioſus in decumanos, vt frumentum in auctione promiſſum ab decumanis, vſibus populi Romani (cùm illi freti Verris gratia licerentur quamplurimo) de ſumma detraxit, minúſque eos inferre paſſus ſit annonæ populo Romano: quod illicitum probatur multis documentis.

M. Marcelli, & P. Africani monumenta. Signa conceſſa & reportata Siculis à M. Marcello & Scipione Africano. nam Marcellus donauit, quæ victis Syracuſis aſportare iure belli potuerat: Africanus victa Carthagine reportauit, quæ victis Siculis ademerant Pœni.

Meditetur de ducibus hoſtium. Hic crimen de ſuppliciis eſſe cognoſcitur: in hoc enim libro hæc latius explicantur.

Quos in eorum locum ſubditos. Captis prædonum ducibus, Verres illos quidem remiſit accepto præmio: pro illis autem mercatores innocentiſſimos partim trucidauit, partim domi ſuæ priuatim reſeruauit, quòd diceret timuiſſe ſe, ne ſibi crimini daretur, eos ipſos à ſe pecunia liberatos eſſe.

Vſque dum per me licuerit. Quantum in ipſo fuerit. An hoc? domi ſuæ priuatus, quòd eſt maieſtatis crimen, hoſtes publicos habere non dubitauit: ſed finem fecit huius audaciæ me cogente, qui inſtiti vt de eius domo in publicam cuſtodiam ducerentur.

Quò me iampridem vocat populus R. Se dicit, quia Ædilis eſt factus, vt defendat libertatem populi Romani.

Qui cognitores homines. Hoc genus defenſoris in iure cognitor dicitur, maximè cùm de alicuius ſtatu agitur. ipſe alibi, Cognitorem iuris ſui.

Quinque & xxx. Ac per has totus populus Romanus. Tribus principio tres fuerunt, Tatienſis vna à Tatio rege, Ramnenſis altera à Romulo, Luceres altera à Lucumone, ſiue Lucretino, ſiue à Luco, quem lucum Aſylum vocauerat Romulus. poſt de nominibus Sabinarum plures factæ; quibus deprecatricibus parentum bellum maritorúmq; finitum eſt. ad poſtremum xxx. & v. factæ. Obtinuerunt autem nomen aut à tributo dando, aut quia primo tres fuerunt, vnde etiam Tribuni dicti.

Religionem. Quia iurati teſtes dicebant.

Latumiis. Latumiæ carcer Syracuſis. Latomiæ autem lingua Siculorum lapicidinæ dicuntur, id eſt loca cæſis lapidibus exſecta.

De loco ſuperiore. De Roſtris, quippe qui Ædilis ſum factus.

Quo in numero è vobis complures fuerunt. Alia enim ſortitio-

ſortitione nunc ſedent: alia in diuinatione conſtituendi accuſatoris fuit.

Inimicitias iuſtas. Ad aliud argumentum victoriā ſuam interpretatus. ſimpliciter fatetur quod in diuinatione expugnauerat, non idoneam fuiſſe cauſam accuſandi Verris Cæcilio commentitiam ſimul item. an iuſtas inimicitias magnas dicit? vt è contrario Virgilius,

Iniuſto ſub faſce viam dum carpit.

Cùm id poſtularet. Bene addidit, quia in Diuinatione huiuſce rei mentio facta non erat.

Vim in inquirendo tantam habui. Dicit plura crimina inuenire potuiſſe, quàm inuenta ſunt, ſi vellet Tullius non ad legem repetundarum inquiſitionem facere, ſed ad vniuerſa, quæ commiſerat Verres. nam certè quantum abſtulerit ex Sicilia Verres, non quantum flagitij commiſerit, dicere accuſatorem cauſa compellit.

Ne quis de mea fide. Et Verris pecunioſi rapinis inuidiotum: & apud iudices plurimum valet: vt non ſine cauſa de eorum conſtantia Cicero dubitare videatur. & valet ad ſuſpicionem magnopere, immo opinionem, vel potius fidem redempti Hortenſij & fautorum Verris ad defenſionem eius: quo ſe quoque è ſuſpicione hominum non excepit Tullius.

Sciebam, in reiiciendis iudicibus. Multi, inquit, ita ſubtiles fuerunt præuaricatores, vt in tota actione fideles actores eſſe viderentur, qui tamen non effugerunt ſuſpiciones hominum, cum in reiiciendis iudicibus verſarentur. reiiciens enim malos, & retinens bonos, verus accuſator intelligitur. qui verò contra facit, vt ſit impedimento cæteris, & ſi rem aſtu tegat, facilè tamen de hoc intelligitur quòd præuaricator exiſtat. Et eſt bona occaſio cum cauſa laudandi iudices oratoris.

Poſt hunc ſtatum Reip. quo nunc vtimur. Qui eſt per x. annos ex quo Sylla vicit, ex quo iudicat ſenatus.

Quam iſte laudem. Vitat argumentum, quod ipſe rhetoricorum primo reprehendit, & commune appellauit.

Qui cùm P. Galbam iudicem reieciſſet. Bonum.

M. Lucretium retinuit. Malum ſcilicet. ſed tamen ſcire vos conuenit, hunc Lucretium à Cicerone eſſe reiectum. neque enim præſentem iudicem vituperare fas fuit.

Reiici paſſus eſſet. Ac per hoc reieciſſet ipſe.

Contra honorem meum nihil poſſe. Quia non ſum Ædilitate deiectus.

Deinde reliquis diebus. Apparet, multis diebus prima actione accuſatum productis teſtibus Verrē.

Non enim ſpolia C. Verris. Vt quadruplator, qui de condemnati bonis ipſe aliquid ſumam.

Sed exiſtimationem. Vt bonus ciuis exiſtimarer.

Cum cauſa. Cui rei contrarium eſt, ſine cauſa.

Reipub. conſulere. Subaudiendum eſt ad omnia, meum fuit.

Abſtulerit. Pro certo habuerit, perſuaſum ſibi crediderit.

Quanto periculo venturi ſimus ad eos iudices. Vult intelligi, metuendum eſſe ſenatui, ne equites Romani iudicent: quos non ſolum pro integris, ſed etiam pro inimicis nobilitatis vult populus Romanus iudices eſſe.

A porta ſubitò retraxiſſet. Hoc comminiſcitur Cicero, vt credamus veram fuiſſe ſecundam actionem: quæ ſecundùm veram geſtorum fidem non dicta, ſed ſcripta eſt.

Non ſine cauſa. Corruptis iudicibus ſcilicet.

Nunc ne nouo querimoniæ genere. Aſtutia Ciceronis hæc fuit, vtendo teſtibus: vt nihil reliqui eſſet Hortenſio, niſi vt eos interrogare poſſet. dicendi autem facultatem nullam ei dedit, nihil ipſe dicendo. etenim metuebat, ne ſi locum dicendi inueniſſet Hortenſius, breuitatem temporis longa oratione conſumeret: vt ſecunda actio ad alios iudices, qui corrumpi poſſent, aliúmque Prætorem poſt Cal. Ian. perueniret, Conſulibus futuris ſe & Metello, fautoribus Verris. hæc ita ſunt, quemadmodum dicimus. ſed Cicero ſic proponit querelam Hortenſij, vt & iniuſta, & ridicula eſſe videatur. & eſt ordo. nunc ne nouo querimoniæ genere vti poſſit Hortenſius, morem illi geram.

Hic tu fortaſſe eris diligens. Apoſtropha ad ipſum Hortenſium: qua oſtendit, non poſſe ſe cogi vti oratione perpetua, & omnibus horis ſuis, ſi nolit vti. & mirè horis dixit, cùm dies ſint plurimi: vt oſtendat nimiam diligentiam, & eas horas dictis dictione eſſe complendas. veteres præterea horas generaliter dicebant more Græcorum.

Quod mihi lex mea cauſa dedit. De commodo proprio licet vnicuique detrahere, præſertim cùm inde aduerſario nihil poſſit eſſe incommodi.

Ea re quidem. Vt quæſtionem propoſitam infirmaret, cauſam propoſitionis affinxit, quæ ſibi ſolutionem propoſiti, quam volebat, afferret.

Adimo enim comperendinatum. Comperendinatum pro comperendinatione poſuit. & eſt ſenſus. aufero vobis moleſtiam bis dicendi. ſed quid? dices vtile eſſe bis dicere? & mihi ego denego hanc vtilitatem: in qua re cur me accuſes, non habes. aut enim comperēdinatio propter me magis, quàm propter te, eſt inſtituta: aut non magis propter te, quàm propter me. ſi enim numerum dicendi conſideres, ex æquo res eſt: ſi ordinem, ego ſum prior & vltimus. nam ſimul accuſator dixerit, reſpondet prima actione defenſor: & rurſum comperendinato iudicio dicit prior defenſor, & defenſionem tanquam duplicem in medio poſitam obruit vltimus accuſator.

Glaucia primus tulit. Ante legem Glauciam de comperendinatione, aut ſtatim ſententia dicebatur, ſi abſoluendus eſſet reus: aut, Amplius, pronunciabatur, ſi videretur eſſe damnandus, cum dixiſſent iudices, Non liquet, hoc eſt, obſcura cauſa eſt. itaque ea pars interpoſita dilatione dicebat, in cuius peroratione videbatur obſcuritas. comperendinatio verò vtriuſque partis recitatio eſt. Alij ſic adnotant. comperendinatio eſt ſecunda actio. item comperendinatio eſt ab vtriſque litigatoribus inuicem ſibi denunciatio in perendinum diem. nanque cùm in rem aliquam agerent litigatores, & pœna ſe ſacramenti peterent, poſcebant iudicem: qui dabatur poſt tertium diem: quo dato, deinde inter ſe in perendinum diem, vt ad iudicium venirent, denunciabant. quò cum eſſet ventum, antequam cauſa ageretur, quaſi per indicem rem exponebant. quod ipſum dicebatur cauſæ coniectio, quaſi cauſæ ſuæ in breue coactio. Alij ſic. inter comperendinationem & ampliationem hoc intereſt, quòd comperendinatio ex vna tantum re dabatur, cùm cauſam iudex non intelligeret. & omnino, ſi videbatur iudicibus bona cauſa, abſoluebant reum: ſi mala, non ſtatim damnabant, ſed hac excuſatione parcebant.

nam cùm condemnandi nota eſſet c litera, abſoluendi A, ampliandi ſignum N L dabant, quo ſignificabant non liquere: vnde ampliatio naſcebatur.

Iudicari. Dici ſententia abſolutionis. hoc ſignificat id, quod ſequitur.

Cito abſolui, Iudicari.

Tardè condemnari. Ampliari.

Aciliam legem. Acilij Glabrionis, patris huiuſce Prætoris: de quo etiam ſuprà dixit, quæ lex neque comperendinationem, neque ampliationem habet.

Mittam in conſilium. Id eſt, perorabo. nam mittere iudices in conſilium, eſt dimittere iudices ad ſententiam dicendam, vbi allegatis omnibus argumẽtis, orator dixerit, Dixi.

In hoc quidem genere cauſarũ. Coniecturali ſcilicet.

Seſtertium quadringenties. In Diuinatione, millies, dixit. ſed cur ita variauerit fidem ſummæ, iam in ſuperioribus diximus.

Nomina ſua exegiſſe. Tituli debitorum nomina dicuntur, præſertim in iis debitis, in quibus hominum nomina ſcripta ſunt, quibus pecuniæ commodatæ ſunt. cui rei contrarium eſt, mutuas accepiſſe, ergo nomina, debita, vel debitores.

Hæc eadem ſi audiſſe dicerent. Apud antiquos & de auditione teſtimonium dicebatur.

Vt in teſtibus interrogandis. Tenere debemus, interrogatores teſtium & accuſatoris, & defenſoris eſſe, & eius, qui producit, & eius, contra quem producuntur.

Sed etiam populus R. Qui circum ſubſellia coronam fecit.

Interpoſuiſtis accuſatorem. Qui iſte ſit accuſator, vel quem accuſet, in priore libro iam notauimus. quòd autem dicit, menſes mihi tres cum eripuiſſetis, hoc dicit: c. & x. dies inquirendi in Sicilia poſtulaui. conſequens erat, vt, etiam ſi quinquageſimo die rediſſem, vt redij, ſtatim accuſarem. quòd ne poſſem facere, interpoſuiſtis accuſatorem quendam cuiuſdam ex Achaia rei, qui ſibi c. & VIII. peteret. ita factum eſt, vt, quamuis ego feſtinato rediſſem, ille adhuc proficiſceretur, nõ potuerim tamen agere, donec complerentur illo abſente c. & VIII. dies. Sic enim erat à Prætore legibus ordinatum, vt, ſi intra centum & octo dies ille inquiſitor Achaicus aduenitſet, priore loco ageret. ita factum eſt, vt propè tres menſes ſine ludorum impedimento ad agendum appoſitos ſine cauſa Tullius amiſerit aduerſariorum dolo. centum enim & octo dies plus, quàm tres menſes, ſunt.

Vt cum horis noſtris. x x. diebus ſcilicet. hi enim dabantur ad accuſandum legitimi, totidémque defenſori ad reſpondendum.

Ne, quem nemo prima actione defendere auſus eſſet. Teſtes tabulæque facti dari ſolent: itaque ab accuſatore dantur. non facti non dantur teſtes: ergo nihil proſunt à parte defenſoris. quid ergo facit pro defenſore? oratio ſcilicet: cuius poteſtatem Hortenſius non habuit tacente accuſatore. non ergo defendere Verrem non auſus eſt, ſed, quia non poterat vt volebat, in totum prætermiſit Hortenſius.

Et, quam diem qui iſtum eripiendum redemerunt. Fingit Tullius perueniſſe ad ſe pactionem eorum, qui in ſe ſuſceperant procurationẽ corrumpendorũ iudicum, & liberãdi Verris. quos ita in cauendo ſcripſiſſe dicit, pro eo ſe promittere corrupturos eſſe iudicium, ſi poſt Cal. Ian. de Verre iudicarent.

In eandem. Quam ego eſſem ſtultus, inquit, ſi

A quam diem illi in promittendo elegerant, ego in accuſando non effugiſſem, præſertim cùm poſſem effugere, ſi imprudens non eſſem.

Nũc mihi temporis eius, quòd mihi ad dicendũ datur. Alij fecerunt hoc dies x x. alij pauciores, alij plures.

Aut ex iſto, quem ſui ſimillimum produxit. Reprehendunt homines ſtultiſſimi Tullium, quòd in filio Verris innoxium lædat ætatem, ignorantes illum accuſatoria arte prouidere, ne in epilogis productus ab Hortenſio conciliet miſericordiam iudicum patri.

B *Lenonum, aleatorum, perductorum.* Lenones ſunt ſcortorũ, perductores etiam inuitarum perſonarum, & in quibus ſtupra exercita legibus vindicantur.

Quæſtor Cn. Papirio Conſule fuiſti. Vno nomine Cn. Papirij Carbonis & tempus criminis ſignificauit, & crimen. legitur tamen & Conſuli.

Obtigit tibi conſularis. Prouincia, ſubauditur.

Diſſenſio ciuium. Leuiter dixit bellum ciuile grauiſſimum Syllæ cum Marianis.

C *Quid ſentire debueris.* Cum quibus facere.

Ac ſorte. Potuiſti enim, & debuiſti, ſi nolles, repudiare illam ſortem, aut ſuſceptam tueri.

Pecunia attributa. Quæ in ſtipendium militum de ærario à tribunis ærariis adnumerari Quæſtori ſolet. ergo Verri adnumerata intelligitur.

Voluntatis aſſenſioniſque eorum. Syllanorũ ſcilicet.

Compilarit. Pilos peruellerit: ſic fraudauerit furto, vt ne pilos quidẽ in corpore ſpoliatis reliquerit.

Ad nobilitatem, hoc eſt ad ſuos. Totum hoc per i-

D roniam dicitur in Verrem, & Verris defenſores.

Accepi, inquit. Referri ad ærarium ratio ſolet pecuniæ publicæ à Quæſtoribus. Verres igitur retulit. ſed Tullius hoc reprehendit, primò falſam hanc breuem relationem eſſe, deinde idcirco acceptam, quia proditor Carbonis fauorem ſibi apud Syllam comparauerat. nam paucis verbis, quid acceperat, quid reliquerat, dixit.

Dedi ſtipendio, frumento, Legatis. Hæc omnia no-

E mina ſunt erogationum: quibus, aut ſtipendium militibus dediſſe ſe, dicit Verres: aut frumentum coẽmiſſe in annonam exercitus: aut Legatis, & pro Quæſtori in ſumptum dediſſe: eis enim alimenta de publico dabantur.

Pro Quæſtore. Id eſt, pro officio quæſtorio. ſignificat autem Quæſtoris annonas. ſibi imputat pecunias publicas datas Verres. accepi, inquit, vicies ducenta triginta quinque millia, quadringentos decem & ſeptem nummos.

F *Cohorti Prætoriæ.* Comitibus conſularibus. Veteres enim omnem magiſtratum, cui pareret exercitus, Prætorem appellauerunt. Vnde & prætorium tabernaculum eius dicitur, & in caſtris porta prætoria, & hodie quoque præfectus prætorio.

Reliqui Arimini ſexcenta millia. Hæc ſumma cum ratione conſentit.

Hoc modo aut tu Hortenſi, aut ego. Ambo enim Quæſtores fuerant.

G *Quæ ne falſo quidem potuit.* Non enim veriſimile eſt, tantæ pecuniæ rationem duobus verſiculis confici potuiſſe.

Oppidum ſibi elegit Ariminum. Hoc oppidum Albinouanus Syllæ prodiderat, dux ipſe Marianus.

Recita denuo. P. Lentulo, L. Triario Quæſtoribus. Hoc eſt caput lectionis relatarum à Verre rationum ad ærarium totius Quæſturæ eius.

Non vt honos, & dignitas. Pro nobilitate pugnante

te Sylla contra Marianos, hac enim de cauſa ſe tsansfugiſſe aiebat Verres, vt dignitas & ſalus nobilitati reſtitueretur.

Idem feciſſes, quod anno poſt M. Piſo. Exemplo vrget Verrem, vt oſtendat, quid facere potuiſſet, niſi furtum pararet.

Beneuenti eſſe iuſſit. Beneuentani plerique Syllani erant.

Non modo non exiſtis. Emergit, exoritur, exurgit.

Malleolo occiſo. Oratoriè pro mortuo occiſū dixit.

Quæ in iſtum valebant crimina. Apertius hoc poſtea dicturus eſt Tullius, etenim accuſator Dolabellæ volens indice Verre vti contra Dolabellam, librum criminum communium Verris & Dolabellæ Verri oſtendit, & promiſit hæc ſe crimina non obiecturum, ſi ſibi Verres & cauſam omnem Dolabellæ proderet, & teſtimonium aduerſus eum diceret. quare Verres Dolabellam, cui Legatus, & pro Quæſtore fuerat, oppugnare compulſus eſt. Inimicos autem accuſatoréſque Dolabellæ, Cæſarem dicit. nam Scaurus Dolabellam alium accuſauit, nec damnare potuit.

Miſer cùm eſſet. Miſerum pro innocente Tullius ponit. ſic alibi: Et erunt, qui illum, ſi hoc fecerit, non improbum, ſed miſerum, me non diligentiſſimum Conſulem, ſed crudeliſſimum tyrannum exiſtimari velint.

Ex communi calamitate. Ex Syllanis temporibus ſcilicet: Defenſionem de Sylla excluſit, ne liceret illi dicere, Sylla mihi iuſſit, Sylla hoc fecit.

Circumſcripto. Sublato, circunducto, ac prætermiſſo, aliàs decepto ſignificat.

Poſteaquam Cn. Dolabellæ ἀνακεφαλαίωσις de Dolabella. nam ſuprà de eius damnatione dicebat.

Eſt alius mihi locus. De ſignis ſcilicet. an peculatus, ſi hinc euaſerit Verres?

Aeſtimatum. Impoſito pretio exactum, ſecundum legem repetundarum.

Ita magni fluctus eiiciebantur. Extra fines littoris exibant.

Temporibus exactis. Menſibus exactis.

Sacra putatur. Sic Virgilius,

Sacra mari colitur medio.

elegerunt potiùs ſacra dicere, quàm, id quod in conſuetudine eſt, ſacrata.

Vt ne Perſæ quidem. Cyro, Dario, Xerxéque duce.

Diis hominibúſq́. Quia non ſolùm hoſtes erant, vtpote, barbari, verum etiam more gentis ſuæ nulla diis in terris templa condenda eſſe credebant, præſertim cum vni Soli, quem venerarentur, vix mundus ipſe ſufficeret. Erant ergo & ædium ſacrarum & ſimulacrorum euerſores.

Equos, muneráque. Quærendum cur equos à cæteris muneribus ſeparauit. an, quia Aſiani magno pretio æſtimant equos?

Quem quondam in Comitio vidiſtis. Licebat enim mutua hæc ſigna deportare Romam Ædilibus ad ornatum ludorum, & rurſum ſociis reportare. nec hoc crimen diſtulit in orationem, quæ eſt de ſignis: quia ſpecialiter crimē & breue eſt, nec habet, quod adiici poſſit.

Iunonis Samiæ. Hinc Virgilius,

Poſthabita coluiſſe Samo.

Non ad Prætorem, ſed Romam deferri oportere. Atqui legimus, de Oppio & de Procilio non apud populum Romanum depoſitas eſſe querelas, ſed apud

A eos, ſub quibus agebant aut Quæſturam, aut legationem. Legatus autem Verres non Neronis, ſed Dolabellæ erat.

Cum obſignandi gratia veniſſem. Moris fuit, vt accuſator obſignaret domum, & clauſa omnia eius, quem accuſaturus erat, ne qua furtorum indicia aut in vaſis, aut in ſignis, aut in literis conſtituta, ab eo remouerentur.

Ad omnes colūnas. Locus intercolumniū dicitur.

B *In ſylua.* In viridario.

Sub dio. Id eſt, ſub cœlo, cœlum Græci τὸν δία dicunt: ſed ita declinatur, hoc diū, huius dij, huic dio, hoc dium, ô dium, ab hoc dio.

Quandiu alium Prætorem. Metellum ſcilicet, cum iudicibus, quos in horum locum, quemadmodum ſuprà dixit, ſubſortiturum ſe Verres eſſe credebat.

Noſtris teſtibus, quàm horis. Vſus eſt enim prima actione Cicero magis teſtibus ſuis, quàm temporibus, id eſt ſibi ad dicendum lege datis.

C *Quæſitorem.* Legitur & Quæſtorem. ſi Quæſitorem, illum ipſum Glabrionem, cuius cura eſt vt ſociis omnia rapta reddantur. ſi Quæſtorem, cum ad quem rediguntur pecuniæ ex proſcripti bonis, & à quo ſociis adnumerantur. Sectorem autem dicit æſtimatorem redemptorémque bonorum damnati, atque proſcripti, qui ſpem ſectans lucri ſui, id eſt ſecutus ſpem æſtimationis ſuæ, bona omnia auctione vendit, & ſemel infert pecuniam vel ærario, vel ſociis. contra hos igitur iam pugnat Verres, inquit

D Tullius, ſubtrahens omnia ſigna, non contra me, qui illum, etiam ſubtractis ſignis, teſtimoniis tamen poſſum conuincere.

Trierarchus. Naui triremi præpoſitus. Triremis ternos remorum ordines habet. ita & biremis, & quadriremis, & deinceps dicuntur.

Quem omnia intus canere dicebant. Cùm canunt citharistæ, vtriuſque manus funguntur officio. dextra plectro vtitur: & hoc eſt foris canere. ſiniſtra digitis chordas carpit: & hoc eſt intus canere. difficile autem, quod Aſpendius citharista faciebat, vt

E non vteretur cantu vtraque manu, ſed omnia, id eſt vniuerſam cantionem, intus & ſiniſtra tantum manu complecteretur. vnde omnes quotquot fures erant, à Græcis Aſpendij citharistæ in prouerbio dicebantur, quòd, vt ille carminis, ita iſti furtorum occultatores erant. valet hoc prouerbium & in eos, qui multum inteſtinis ſuis commodis conſulunt præter honeſtatem.

Artificio ſuperaſſe. Vt interius poſitus eſſet, qui

F intus cantare conſueuerat.

Pergæ fanum antiquiſſimum. Apparet oppidum Pergam vocari, cuius nominatiuus caſus Perga eſt: ergo aduerbium loci Pergæ. Fanum, religioſiſſimum templum, vnde fata petuntur.

Quid de L. Scipione? De quo cùm ſenatus ambigeret, vtrum idoneus eſſet, qui in Aſiam contra Antiochum mitteretur, P. Scipio Africanus, frater eius, Legatum ſe ei obtulit ad id bellum gerendum, & victoriam reportauit.

G *Quid de L. Mummio?* Legatorum populi Romani violatorum cauſa bellum aduerſus Corinthū Græcam vrbem geſſit populus Romanus, eámque deleuit duce Mummio. cur autem Græcorum triumphorum ponit exempla? quia de ſignis loquitur, quorum copia apud Græcos eſt conſtituta.

Omnes erant eiuſmodi. Boni ſcilicet.

P. Seruilius. Bona occaſio promerendi iudicis cū

obteſtatione coniuncta. hic enim bellum in Cilicia A geſſit, déque ea triumphauit captis Coryco, Olympo, Phaſylide, tribus magnis eius terræ vrbibus.

Legatus Quæſtorius. Legatum ex Quæſtore agens.

Per triumphum vexit. Ferculis enim ſigna ante triumphantem vehi per pompam ſolebant.

Ad ærarium perſcribenda. Hæc fuit veterum diligentia, vt, quod quiſque de ſubiugata prouincia per triumphum apportauiſſet, perſcriptum in tabulis in ærario reponendis conſeruaretur.

Figuram, ſtatum. Figura eſt circa geſtum ſitúmq; B membrorum: ſtatus circa ornatum & habitum veſtis, inſignium, & armorum.

Certè maior eſt. Non video, quid apportet hic ſenſus. nihil enim mirum, diligentiorem eſſe Seruilium, quàm Verrem, ſi ita eſt. niſi fortè, quod ait, Certè maior eſt, ſic accipiamus, quaſi dicat, Verè maior eſt: & quod ſubiunxit, argumentum ſit, virtutis, quàm voluptatis, maiorem eſſe fructum.

Dices tua quoque ſigna. Oratoria plaſi hanc ſibi obiecit quæſtionem, quæ genus confeſſionis in ſe C habet. nam Aedili atque Prætori Hortenſio, & item Metellis, rapta ex prouinciis ſigna ad ornandum forum & Comitium commodauerat Verres. olim enim, cùm in foro ludi populo darentur, ſignis ac tabulis pictis partim ab amicis, partim è Græcia commodatis vtebantur ad ſcenæ ſpeciem, quia adhuc theatra non fuerant.

Comitium. Locus propter ſenatum, quò coire equitibus, & populo Romano licet.

Qui ſe iudiciorum dominos. Hortenſium, cæte- D róſque nobiles.

Ex Aſia, atque Achaia. Vnde fuerant iſta ſigna per furtum ſublata.

Non arbitror illum negaturum. Nam ſolebant magiſtratibus commodari reddenda.

Quoniam quidem cum imperio ac ſecuribus. εἰρωνεία μετὰ συγχωρήσεως. Cum imperio ac ſecuribus, bene: quia licet negotiari equitibus & priuatis.

Habeo & ipſius, & patris eius accepti tabulas. Id eſt, acceptarum pecuniarum. legitur & Ab eo, & Ac- E cepi. moris autem fuit, vnumquenque domeſticam rationem ſibi totius vitæ ſuæ per dies ſingulos ſcribere, ex quo appareret quid quiſque de redditibus ſuis, quid de arte, fœnore, lucróve ſepoſuiſſet quoque die, & quid item ſumptus damníve feciſſet. ſed poſtquam obſignandis literis reorum ex ſuis quiſq; tabulis damnari cœpit, ad noſtram memoriam tota hæc vetus conſuetudo ceſſauit. dicit igitur Tullius, habere ſe & patris eius tabulas, quoad vixit, & ipſius Verris, quoad confeciſſe dixit. ex quibus pro- F ditur, quàm multæ tabulæ pictæ, quot ſigna apud eum nulla emptionis origine furto capta noſcantur. remoratúrque in eo, quòd ſe dicat Verres non ex aliquo tempore cœpiſſe literas domeſticæ rationis facere, ſed ex aliquo tempore deſtitiſſe: quod factũ nullo exemplo defendi poteſt.

De M. Antonio. Hic eſt M. Antonius diſſolutiſſimus curator totius oræ maritimæ, Cretæ mortuus: de quo ipſe dicet, Et poſt M. Antonij infinitum illud imperium ſenſerant: & quem Saluſtius ait perdundæ G pecuniæ genitum, & vacuum à curis niſi inſtātibus.

Eſt aliqua etiam huiuſce rei ratio. Vel mala, vel bona. dicit ergo, etſi non bonam, apparet tamen eſſe aliquam rationem. Aut ipſe hoc dicit. bona ratio nunquam ſcribendi, iudicium perſeuerans de tabulis non conficiendis: aliquando cœpiſſe, correctio erroris in melius: deſtitiſſe cum cœperis, mala ratio: eſt enim inconſtantia, & mutatio quædam in deterius.

Vſque ad M. Terentium, & C. Caßium coss. Ab horum Conſulatu videtur tabulas Verres rationum ſuarum deſtitiſſe conſignare: quamuis à præſenti tempore non longè abeſt.

Alio loco, cuiuſmodi ſit, conſiderabimus. Scilicet ad tegenda furta pertinet iſta prætermiſſio rationum, ne conſcriptis iis, quæ ante habuit: & iis, quæ nunc habet, extraordinaria rerum poſſeſſio cerneretur.

Atque vtinam neges. Cum enim confiteris, etſi improbe, videris tamen aliquid dicere, cum dicis, emi, non rapui. ſi autem negaueris, & conuinceris, & huiuſmodi defenſione nudaberis.

Impluuium. Locus ſiue tecto in ædibus, quo impluere imber in domum poſſit.

Quæ ſectorum expectant. Repetundarum cauſa ita ſe habet, vt, ſi conuictus reus ſit, atque damnatus, pecuniam reddat æſtimata lite, hoc eſt in pretium redactis omnibus furtis: quam ſummam pecuniæ proſcriptis eius bonis ſectores curabant. Sectores autem dicti ſunt, qui ſpem lucri ſui ſecuti, bona condemnatorum ſemel auctionabantur, próque iis pecunias penſitabant ſingulis: ac poſtea pro compendio ſuo ſingulas quaſque res pecunia populo venditabant. ſola ergo hæc duo ſigna dicit apud Verrem relicta, aſportatis ad amicos cæteris ſignis.

At credo. Tranſitus ad aliam criminum ſpeciem. non enim hæc, quæ ante acta ſunt, ſic dicit, tanquam Sicilienſia crimina, propria huius cognitionis, quæ per ſingulos libros conſtat eſſe diuiſa, vt de iure dicundo, de re frumentaria, de ſignis, de ſuppliciis.

Ad ſummum Græcorum otium. Dixit hoc ſecundum illam ſententiam de Græcis habitam, quos otioſos & leues eſſe conſenſum eſt.

Cum iſte à Cn. Dolabella efflagitaſſet. Ergo non è republica ire coactus eſt, ſed, vt mitteretur, ambitione perfecit. Nicomedes autem Bithyniæ rex eſt, Sadala Thraciæ, ambo ſocij populi Romani.

Ianitorem quendam. Ianitorem cùm dixiſſet, addidit Quendam, vt oſtenderet non appellatiuum nomen eſſe, ſed proprium.

Videant. Si in promptu res eſt.

Inueſtigent. Quam non videant. & ideo poſterius poſitum.

Homo factus ad iſtius libidines. In naſcendo ſors eſt, in faciendo induſtria. bene ergo non natum, ſed factum dixit. non enim naturam perductores procreare Verri, ſed ipſum ſibi docendo poſt eos fingere.

Cùm ſuæ partes eſſent. Id eſt, viciſſitudo tangeret. ſimul enim oſtendere vult, nec ſuſcipiendum ſibi eſſe nunc hoſpitem, &, cùm ſuſcipiat, condignum ſolere ſuſcipere.

Vna cupiditate. Vna vel præcipua: vel vere vna, extra quam non iure, non more, non honeſtate moueretur.

Ius ſuum. Ne Rubrium pateretur.

Laborabat. Bene, quia inuitus ſuſceperat hoſpitem ſe indignum.

Quid opus eſſet. Vt mulieri ſcilicet vis afferretur.

Græco more biberetur. Grandibus, inquiunt, poculis, & meracis potionibus, qui non intelligunt dicta Ciceronis: & hoc putant Græco more potare. Eſt autem Græcus mos (vt Græci dicunt) *συμπιεῖν χυαθιζομένους*, cum merum cyathis libant, ſalutantes primo deos,

A mo deos, deinde amicos ſuos nominatim. nam toties merum bibunt, quoties & deos & caros ſuos nominatim vocant.

Poſcunt maioribus. Sunt, qui producta ſcilicet O litera poſcunt legunt, quaſi ſæpe potant. ſed poſcunt prouocant intelligẽdum eſt: vt ſit ſenſus: prouocant ſe inuicem. maioribus autem Poculis poſcunt à pincerna. id eſt petunt: vt ſubaudiatur bibere.

Quærunt, quid optimum factu ſit. Adeo non Græca leuitate res geſtæ ſunt, ſed agitato conſilio defenſa libertas.

B *Leuius eorum peccatum.* Magna vi oratoria, etiam parcere peccatum eſſe dicebant, inquit, quia Verri parcebatur, ſed tamen leue, quia Legato.

Sit iſte multo ſceleratior, & nequior, quàm ille Adrianus. Cinnanis temporibus cum C. Fabius Adrianus, vt alij aiunt, Legatus, vt alij putant, pro Prætore, vel Prætor, prouinciam obtineret Africam, Vticę in prætorio ſuo viuus vſtus eſt, quòd corrupto ſeruitio ciuitatis illius de principum nece conſpiraſſe diceretur. C ſed opportune Tullius cauſam tacet illatæ necis in Adriano, & inultam mortem eius oſtendit: quem dicit oratorie non in hoſpitio, ſed domi ſuæ viuum crematum. &, ille, ſic dixit, vt de notiſſimo videretur loqui.

Accenſus Neronis. Accenſus nomen eſt ordinis, & promotionis in militia, vt nunc dicitur princeps, vel commentarienſis, aut cornicularius. hæc enim nomina de legionaria militia ſumpta ſunt.

D *Interpellauit.* Interpellare, eſt mediam alterius orationem interrumpere, vel actioni ſe alterius interponere. Apparet ergo Hortenſium, quamuis diu multumq; tacuerit, Tertium in medio teſtimonio perſtrinxiſſe, quòd diceret Philodamum adeo malam cauſſam habuiſſe, vt à C. Nerone damnatus ſit.

Putaſſe non oportere. Reprehenſio iudicati ab ea parte, quà cauſæ deriuatio facit, ne nobis iudicata obſint. non enim cauſam Verris releuatam eſſe, ſed illos damnatos, quod, quoquo modo, occiſum hominem eſſe conſtaret.

E *Pertimuit iſte.* Mire orator, non Verrem vindicare mortem Cornelij damnatione Philodami, ſed crimen ſuum releuare voluiſſe: quorum alterum iniuriam paſſi eſt, alterum male ſibi conſcij.

Contendit ab eo. Extorſit ei.

Togati creditores Græcorum. Noluit dicere equites Romanos, ſed togatos dixit, & Creditores Græcorum, vt oſtenderet cuius gratificationis in Verre.

Accuſator apponitur. Non dicit accedit, ſed à Verre ſcilicet ſubornatur.

F *Et ex creditoribus Lampſacenorum.* Et hic cauſa gratiæ in perſona oſtenditur accuſantis.

Vt de Philodamo amplius pronunciaretur. Mos veterum hic fuerat, vt, ſi abſoluendus quis eſſet, ſtatim abſolueretur: ſi damnandus, ſtatim damnaretur: ſi cauſa non eſſet idonea ad damnationem, abſolui tamen non poſſet, amplius pronunciaretur.

Quid ego nunc in altera actione. Hic apparet, etiam in ampliatione ſic alteram actionem dici, quemadmodum in comperendinatione.

G *Cn. Dolabellæ ſpiritus?* Plus ſignificauit dicendo ſpiritus, quàm ſi animoſitatem contentionemve diceret.

Perpaucis ſententiis. Per nimium paucis ſententiis autem cum dixit damnatum, vt oſtenderet vix paucos inuentos, qui ad opprimendum eum, numerum damnationis implerent poſt ampliationem.

A *Idcirco ne exercitum, atque hoſtem relinquebas?* Recte dixit: bellum enim à Dolabella gerebatur in Cilicia.

Sed etiam ſpoliatum auxiliis. Auxiliis pro auxilio; Quæſtoris ſcilicet. aut Auxiliis ipſius pecuniæ, quæ auertebatur. Sic Virgilius:

Auxiliumque viæ veteres tellure recludit
Theſauros.

Ad inimicos tuos. Accuſatores ſcilicet Scaurum.

Niſi damnato. Non poſſet enim rationes falſas B ad ærarium referre Verres, niſi damnato Dolabella, qui redarguere mentientem præſens valeret.

Teſtimonium publicum tuum, quod apud Neronem dixiſti. Contra Philodamum.

Bellum ne populo R. Sic enim ad Neronem ſcripſerat Verres.

Niſi publice ſatis factum ſit. Niſi decreto publico traditi ad pœnam ſint culpæ auctores. ſatisfacere eſt enim, tantum facere, quantum ſatis ſit irato ad vindictam.

C *Ei ciuitati bellum indici.* Vt Corinthiis, vt Tarentinis.

Lictorem tuum. Cornelium ſcilicet.

Legitimum tempus ad vlciſcendum. An vitio magiſtratus? accepto enim ſucceſſore ad magiſtratum accuſari poſſunt.

Et ait, iudicium eſſe factum. Locus reprehenſionis contra iudicatum, ne proſit Verri, Philodamum eſſe damnatum.

In alios contuliſſe. Non in Philodamum.

D *Neq; in eos, quos tu inſimularis.* Dixeris, vel accuſaris. ſenſus hic eſt. & alios, inquit, non Philodamum, accuſaſti: & ij ipſi, quos accuſaſti, damnati non ſunt.

Vbi hos perſequeris. Subauditur, nuſquam, ὀν ὑπό-κρίσει.

Ab accuſatore interrogatus. Verres ſcilicet, productus in cauſa Philodami, & interrogatus. loqui enim niſi interrogato, teſti non licebat. interrogatur autem & ab eo, contra quem productus.

E *Cur imminuiſti ius legationis?* Qui poteſtatem ſuã in adminiſtrando non defenderit, imminuti magiſtratus, veluti maieſtatis læſæ, reus eſt.

Quod is Epheſi. Epheſus ciuitas, in qua Dianæ numen peculiariter colitur.

Sed etiam inter hoſtium tela. Inuidioſe orator hoc addidit, cũ de magiſtratu dicat, non Legato: nam Legatorum, in fœderibus faciundis, vel legibus pacis belliique dicendis, ſancta corpora iure gentium atq; inuiolata ſeruantur.

F *De ſua claſſe.* Habent enim Mileſij præſidiariam claſſem, ex fœdere præbendam populo Romano maritimis neceſſitatibus. Myoparo nauigij nomen eſt.

L. Magio, & L. Phannio. Hi transfugæ facti à Mariano exercitu apud Mithridatem agentes, ab eodem Rege ad Sertorium miſſi erant de paciſcenda ſocietate belli aduerſus Romanos: quos in Italia iam poſitos, & ad Sertorium feſtinantes, & hoſtes iudicauerat, & inquirendos mandauerat ſenatus. hi tamen ad vltimum ad Romanos, prodito ex magna G parte Mithridate, redierunt.

Vſque à Dianio ad Synopem. Dianium Hiſpaniæ maritima ciuitas, Sinope Ponti eſt, vbi Rex Mithridates erat.

Renunciationẽmque eius. Quia renunciauerat, nauẽ à Verre L. Magio venditam fuiſſe.

Non ſolum illud perſcribũt, quod tum prohibiti ſunt, ſed etiam cauſam adſcribunt. Senſus hic eſt, non, ſolũ

probibitos ſe ſcribunt, ſed cur ſe magiſtratus ipſe prohibere curauerit,ne,cum oporteret,in literas publicas referrent quod geſtum eſſet.

Qui tametſi Februarium menſem. Hic eſt menſis, quo frequens ſenatus poſtulatis prouinciarum, & legationibus audiendis datur.

Et Conſulum deſignatorum nomen expectant. Et, Extimeſcunt, legitur. nam vtroque verbo idem ſignificatur. Hortenſij autem & Metelli opibus dicit Legatos Mileſios poſſe terreri,ne de myoparone dicant, præſertim cum ad beneficia petenda venturi ſint Februario menſe,& in manu ſit conſulum,quādo,& quemadmodum referant ad Senatum.& bene Nomen Conſulum dixit, vt potentiam demonſtraret eorum,quorũ etiam nomen,formidinem efficit.

Religione adducti. Quia iurati teſtes produci ſolēt, non ſolum,ne falſa dicant,verum etiam,ne,quæ vera ſunt,taceant.

Legum domeſticarum metu. Patriæ ſuæ legum, quibus coguntur de incommodis patriæ non tacere.

C. Malleolo Quæſtore Cn Dolabellæ occiſo. Suſpicioſo verbo vſus eſt:nam non inſiſtit,vt probet à Verre occiſum eſſe:ſed ita vult videri, quia Verri mors eius lucro fuit.

Alteram tutelæ. Filij Malleoli tutor factus eſt Verres.

Syngraphas fecerat. Inter ſyngraphas & cætera chirographa hoc intereſt: quòd in cæteris tantùm, quæ geſta ſunt,ſcribi ſolent,in ſyngraphis etiam cōtra fidem veritatis pactio venit,& nō numerata quoque pecunia, aut non integrè numerata,pro temporaria voluntatē hominum ſcribi ſolent more inſtitutóque Græcorum: & cæteræ tabulæ ab vna parte ſeruari ſolent, ſyngraphæ ſignatæ vtriuſque manu, vtrique parti ſeruandæ traduntur.

Extrema cera. Vltima tabula,vltima parte tabulæ.

Nomen infimum. Vltimum titulum. Infimum autem,vt appareat falſum eſſe.

Expenſa Chryſogono ſeruo. Quæritur, cuius ſeruo. Verris ſcilicet,non Malleoli.

Quadrarint. Solida facta ſint, vt neque plus quidquam,neque minus inueniatur in ſumma. vbi enim ratio ſine fraude eſt, difficile eſt ſexcenta, detractis quadringentis,quadrare, & ſolidari,vel ſolida fieri, quin aut minus,aut plus aliquid reperiatur.

Vt illa de Cn. Carbonis pecunia. Et,ibi enim ſexcenta ſuperfuiſſe,mentitus eſt.

Commune Miliadum. Mire, Commune,rempublicam.

Frumento imperando,æſtimando. Licebat enim magiſtratibus in vſus ſuos frumentum accipere, ſi vellent,aut pro frumento pretium:quæ æſtimatio dicebatur: in qua re auariſſimi quique infinitā pecuniā contrahebant, iniquum pretium ſociis imperando.

Coria,cilicia,ſaccos. Cilicia texta de pilis in caſtrorum vſum atque nautarum.

Dolabella æſtimatam. Sub quo hæc Quæſtor Verres admiſit.

Conſiſtam in vno nomine. Perſeuerabo, inquit, in eodem titulo quæſtorij criminis.

Ex eodem genere. Furtorum ſcilicet Verris.

In ſua poteſtate ac ditione tenuit. Obnoxium criminum conſcientia,& ſocietate cum reo Dolabella,cui pro Quæſtore fuerat,& legatus,

Homo adoleſcens. Quia cupidius accuſauit, quàm grauiorem virum decebat & doloſius:ſed excuſatur ætate.

A *Eorum omnium voluntatem repudiaui.* Quia non, vt Scaurus,adoleſcens accuſo.

Non accuſatorem maxime laudari volo. Accuſatorium nomen ita viro bono fugiendum eſt vt aut dici omnino ſe accuſatorem nolit, aut velit ſe non ſatis accuſatorem videri. tale eſt illud Terentianum,

Eia,ne parum leno ſies.

Rationes ad ærarium. Quia redargui potuit earum ſolutas,ſi ante damnationem Dolabellæ more Quæſtorum rationes ad ærarium retuliſſet. ſic enim fie-
B bat ſimul vt de prouinciis Quæſtores Romam rediiſſent.

Proinde quaſi exſcribendi. Etſi occupaſſet accuſator tabulas rei,aut amicorum eius, tamen ad neceſſarios vſus licebat exſcribere, id eſt exempla transferre.

Qui nunquam rationes ad ærarium referat. Hoc ideo, quia nec ſuperioris Quæſturæ, quæ cum Carbone fuit,rationes ad ærarium retuliſſet.

Tribus verſiculis. Ait enim,Accepi, dedi,reliqui.

C *Quæſtorem ſe expectare.* Bini Quæſtores in Sicilia quotannis erant ſingulis Prætoribus,Lilybetanus,& Syracuſanus.

Omen magis,quam cauſa. Omen,auſpicium:cauſa, excuſatio. Omen autem ideo dixit,quia eius exemplum attulit Verres,qui pecuniarum repetundarum damnatus eſt.

Ecce. Reſiduis ſordibus.

Nomina. Tituli,& capita criminum.

Quòd minus Dolabella. In hoc capite, vt oſtendat
D falſitatem rationum Verris, dicit, non conueniſſe ſummas Dolabellæ cum ipſius ſummis: in qua re vult credi,non Dolabellam,ſed Verrem fuiſſe mentitum.

Hinc ille extraordinaria pecunia. Sordida lucra, & furta ſignificat.nam eæ ſunt,quæ neq; de redditibus, neque de annonis, neque de aliqua legitima acceſſione,vt donationis,aut hæreditatis,verbi gratia,videntur adiectæ.

Hinc ratio cum Q. & Cn. Poſthumiis Curtiis. Hi
E ſunt qui extraordinarias pecunias Verris tractabant: quæ in tabulis Verris nunquam ſcriptæ ſunt,ne ſe ipſe proderet,ac pecunias tantas ſuis literis indicaret.

Hinc ſeſtertium quater decies P. Tadio. Et hic extraordinariarum Verris pecuniarum ſuſceptor eſſe oſtenditur Græcorum teſtimonio.

Cui ſit data,nihil ad me. Oratorie,quæ probari nō poſſunt,fingit ſe voluntate negligere. Terentius.

En,non dico.quaſi non noris, tentatum aduenis.

Tabulas cum conficeres. Quo modo ergo dicit, Ver-
F rem tabulas non habere,ſed aliquo tempore cœpiſſe non ſcribere? hæc ergo tempora rationis tabulas confectas habent.

His expenſum non ferres. Expenſum ferre, eſt ſcribere,te pecuniam dediſſe.

Acceptum Curtij referrent. Accepiſſe à te ſe ſcriberent,expenſum tuliſſe te ſibi ſcriberent.

Vt ex vtroque genere. Summa diuiſio accuſationis Præturæ vrbanæ & criminum C. Verris, in duobus cōſtitutā,iuris dictione,& ſartis tectis.

G *Qui auſpicato à Chelidone.* Auſpicari dicuntur incuntes magiſtratus.& quia chelidon,id eſt hirundo, vrbem frequentat,facete vrbanam prouinciam Chelidonis auſpicio meretricis dicit eſſe ſuſceptam.

Neque cenſus eſſet. Neque centum millia ſeſtertiū poſſideret.nam more veterum cenſi dicebantur,qui centum milia profeſſione detuliſſent. huiuſmodi

A adeo facultates cenſus vocabantur. Alij ſic intelligunt, Neque cenſus eſſet, hoc eſt neque cenſus eius in quinquennium illud eſſet factus, quorum annorũ ſpatio inſtaurari ſenſus ſolet apud Cenſores quorum adminiſtratio per luſtrum, hoc eſt quinquennium, extenditur.

An tentatus. Tanquam ſcire quis vellet, qualem ſe Prætorem fuerit præbiturus.

Appellat haredem. Iniurioſum verbum in perſona prętoris. appellatio enim eſt inferioris ad potiorem.

B *Cum intelligam, legem Voconiam.* Voconius legem tulerat, ne quis centus, hoc eſt pecunioſus, hæredem relinqueret filiam. hoc ergo caput edicti eſt legem Voconiam probantis prætoris.

Non improbum, non inoffitioſum, non inhumanum. Hæc enim teſtamenta nõ ſolent valere: nam improbum, contra leges: inoſſicioſum, contra merita: inhumanum, contra pietatem.

Sua ſponte ſcelerata, at nefaria eſt. Maleficia ſponte & non diſputatione iuris conſultorum, ſed naturali interpretatione fugienda ſunt, vt veneficium, parricidium, & cætera, quæ etiam nullo prohibente euitanda ſunt.

C *Cornelia teſtamentaria, nummaria.* Lex Cornelia, nummaria, quæ de moneta, ne quis priuatus pecuniam faceret.

Ex certo tempore. Vt & quod ſemper reprehenſum eſt, tamen à certo tempore in iudicium veniat, & à certo tempore plecti poſſit.

Rata eſſe non patietur? Hoc totum ἐν ὑποκρίσει, vt quaſi per indignationem dici videatur, & interrogatiuè.

D *Cedò mihi leges Atinias, Furias, Fuſias.* Iſte omnes de iure ciuili ſunt, nihil continent criminum capitalium, publicique iudicij.

Bona, fortunáſque. Bona in ipſis poſſeſſionibus, fortunæ in fructibus earum.

Eripies igitur pupillæ togam prætextam? Toga cõmunis habitus fuit & marium, & fœminarum: ſed prætexta honeſtorum, toga viliorum: quod etiam circa mulieres ſeruabatur.

E *Hoc populus Romanus non manu vindicaſſet.* Confuſa locutio: abundare enim videtur Non.

Poſteaquam ius Prætorium conſtitutum eſt. Ex quo ius prætorium ſtabilitum eſt. ſi hoc dixit, quaſi diceret, poſt conditam vrbem Romam, aut poſt hominũ memoriam, ex quo ius pretorium.

Tum vti proximum quenque potiſſimum hæredem eſſe oporteret. Vt ſi is inteſtatus mortuus eſſet.

F *Ita ſecundum eum poſſeſſio daretur.* Quaſi ab inteſtato agnati eius ſuccederent, quamuis diceretur teſtamentum feciſſe, ſi tamen tabulæ non proferrentur.

Et hoc vetus edictum. tranſlatitiúmque eſt. Tranſlatitia veteres dixerunt non noua, nec nuper inuenta, ſed aliunde tranſlata.

Si habuiſſet iſte edictum. Quale ſuprà tranſlatitium dixit eſſe.

G *Lege ageret in hæreditatem.* Experiretur iure, quemadmodum probaret ſe hæredem ſcriptum eſſe: & poſſeſſionem à Prætore peteret.

Aut pro præde litis vindiciarum, cum ſatis accepiſſet, ſponſionem faceret. ita de hæreditate certaret. Aut peteret, inquit, vt poſſeſſor eſſet: aut acciperet ab aduerſario ſatis pro præde litis vindiciarum, & ipſe ſponſionem faceret: & ita de hæreditate certaret. Lis vindiciarũ eſt, cum litigatur de ea re apud Prætorẽ, cuius incertũ eſt quis debeat eſſe poſſeſſor. & ideo, qui eam tenet, ſatisdat pro præde litis vindiciarum aduerſario ſuo, quo illi ſatisfaciat, nihil ſe deterius in poſſeſſione facturum, de qua iurgium eſſet. Rurſus ſponſione ipſe prouocatur ab aduerſario certæ pecuniæ, aut æſtimationis: quam amittat, ni ſua ſit hæreditas, de qua contendit. Prædes ergo dicuntur ſatiſdatores locupletes pro re, de qua apud iudicem lis eſt: ne interea, qui tenet, diffidens cauſæ, poſſeſſionem in deteriorem faciat, tecta diſſipet, excidat arbores, & culta deterat.

Si poſſeſſor, ſponſionem non faciet. Subauditur, eſt: hoc eſt, ſi poſſeſſor eſt, ſponſionem non faciet.

Quid id ad Prætorem? Bene dixit. cùm enim incertum ſit, cuius debeat eſſe poſſeſſio: cur Prætor dicat ſi poſſeſſor eſt, quaſi iam probauerit poſſeſſorem eſſe eum, qui incubauit? ergò, à quo pretium accepit, poſſeſſorem illum vocat, & vetat eum facere ſponſionem: & cum in poſſeſſionem mittere Prætor ipſe deberet: quem nondum miſit, iam poſſeſſorem appellat.

Ergo quia poſſeſſor eſt, non moues poſſeſſione: ſi poſſeſſor non eſſet, non dares. Contrariũ poſuit, vt oſtenderet improbitatem gratificati Prætoris: Ergo nec adimere tibi licet poſſeſſionem incubanti, nec dare iure poſcenti: quod cum vtrunque fieri oporteat, cur hunc poſſeſſorem nominas, à quo corruptus es, quaſi eum, quia poſſeſſor dicitur, mouere de poſſeſſione non poſſes?

Si de hæreditate ambigitur. Caput eſt edicti Verris.

Hoc tranſlatitium eſt. Ciceronis verba ſunt.

Qui ſe dicat hæredem eſſe. Verba Verris iniuſta. dabo, inquit, ſi quis tabulas teſtamenti bene obſignatas protulerit. Sequitur, Non dabo, inquit, ſi ſe tantum hæredem factum eſſe dixerit, quamuis ille teſtamentum non proferat. Apparet, Verrem contra Minutiam gentem fuiſſe corruptum ab eo, quem ante poſſeſſorem appellat in edicto, quam ei poſſeſſionẽ paratus eſt dare.

Ipſe in Sicilienſi edicto. Figura prolepſis, non enim adhuc peruenimus ad Siciliam: cuius crimina, in accuſatione futura ſunt: in tempore præterita.

Capite Anniano. Propriè iuris capita dicuntur.

In quibus ita interceſſit. Intercedere, vt vides, etiam Prætor Prætori ſolet, vt Piſo Verri, appellatione cauſæ ad collegam facta.

Quàm plena ac referta Chelidonis. Plebeia quædã clientula Verris Chelido fuit, quæ illum etiam moriens fecit hæredem: qua cauſa impune illã meretricem appellat orator.

Tribunus pleb. M. Lollius Palicanus.

Cuius rei. Non in eodem negocio, ſed generaliter cuius criminis, id eſt crudelitatis.

Suo tempore. Cum agetur de ſuppliciis.

Viros bonos, & honeſtos. Quo modo igitur fallunt mortui voluntatem, cum ad Verrem adeunt? an vetuſte bonos pro magnis, honeſtos pro diuitibus poſuit? in bonos & honeſtos, vt ipſe crediderat?

Dat eis poſſeſſionem. Iniuſte. aut enim ſolui potius debuit teſtamentum, quod contra legem Corneliã factum fuerat: aut integrum eum voluntate mortui permanere.

Lex eſt: pœna eſt. Accuſetur, inquit, cum fecerit, & damnetur: hoc Prætoris eſt: non, prohibere ne faciat. qui enim ius dicit, factorum iudex eſt, non futurorum duntaxat in ciuilibus cauſis.

O modeſtum ordinem. Quia ordinem dixit, equitum

Romanorum ordinem dici quidam putant: ſed libertinos ſignificat; quorum non conditionem, ſed more ſuo, quaſi honeſtorum, ordinem vocat.

C. Sulpitius Olympus fuit. Vetus locutio. eminus eſt Vulturnus Capua tria millia paſſuum.

Ex edicto iſtius, quod edictum Sacerdos non habuerat. Edictum in cauſa veteri nouum adhuc oſtendit, vt nummarium probet. nam ex ipſo negocio videtur edixiſſe Verres, vt omnis libertus non patrono tantum, ſed etiam patroni filiæ ſextam relinquat hereditatis.

L. Gellius. Sine ornamentis nomen poſuit, quia per ſe clarum eſt conſularis & nobilis viri.

Aduentitia. Quia ab alieniore hæreditas veniebat.

Non alienus à matris eius genere, & nomine. Qui putant εἰρωνικῶς pronunciandum, non vident contra teſtis ſuæ dignitatem nunquam dicturum Ciceronem fuiſſe. ergo ſimpliciter accipiendum eſt. vult enim patrem Verris diuitiorem fuiſſe, matrem honeſtiorem intelligi.

Tabulas protulit. Per quas probauit abiſſe à ſe pecunias certis nominibus inſcriptas. non enim Verres ſcripſerat ſe accepiſſe: ſed illo tempore, vnde, & quo modo, & per quos dederit, ſcriptum in tabulis oſtendit.

Quo maximarum rerum frequentiſſimæ quotidie aduocationes fiunt. Vel vti conſulatui conuenientibus aduocatis, vel vt alterutri parti apud arbitros adſint, vel vt ipſi iudices in rem aliquam capiantur.

Quibus de ſartis tectis. Harum rerum cura propria Cenſoribus datur, id eſt ſartorum tectorum exigendorum. verùm hæc tueri & procurare, cum cæteris item tum publicis tum priuatis operibus ædilium cura eſt annua. Prætores, niſi ſenatus decreuerit, de hac re minus laborant.

Sine vllo intertrimento. Detrimentum vel vnius partis dici poteſt: intertrimentum non ad vnius partis ſpectat ſed dantis & accipientis.

Nullam eſſe columnam, quæ ad perpendiculum eſſe poſſit. Perpendiculum, linea laterum æqualitatem à ſummo ad imum latitudine probans. hoc autem cũ in columnis omnibus, tum maximè in ſtructilibus vetuſtis, vbi tumoris eſt aliquid, euenit, in quibus aut media, aut ima craſſiora ſunt.

Sartis tectiſque dominata eſt. Addidit, que, vt eſſet plenum dictum: nam ſarta tecta dicuntur.

Eques R. publicanus. Aut potius parcus & attentus, quo magis indignum ſit ad meretricem veniſſe.

Etenim iudicium id, quod propè omnium fortunarũ. Cauſam Muſtius pecuniariam habuit Tullio defendente: cuius oratio non eſt edita.

Foro ornato. Hoc fieri ludis ſolebat, qui in foro etiam tum dabantur.

Renuntiat Rabonius. Renunciat, irritam nunciat.

Ab eo mancipe, quem ipſe appoſuiſſet. Rabonio ſcilicet fabro.

Veteratorium. Acutum, callidum.

Quod eſt igitur remedium? quod: Repetit Quod, vt deliberantis cunctatio videatur ineſſe verbis eius.

In bonis prædibus, prædiiſque vendundis. Bona prædia dicuntur bona ſatiſdationibus obnoxia, ſiue ſint in mancipiis, ſiue in pecunia numerata: prædia verò domus, agri, hæc omnia venduntur, ſi rationi publicæ locator ſartorum tectorum non reſponderit. Ad hoc autem hæc omnia ſunt obnoxia, vt pro ſua voluntate agat redemptor operis, quidquid ſuo pericu-

A lo facit. tu autem Verres, cùm ego populo Romano ſim obnoxius & prædibus, id eſt fideiuſſoribus, & prædiis appoſitus, tu mihi non exactor ſis operis, ſed dominus voluntatis?

Vt optima conditione ſit. Ad hoc, inquit, aſtrictus redemptor tenetur populo Romano, vt optima cõditione, quod vult, de redemptione ſua agat. & tu cũ excludis, quem ſolum admitti oportuit: vt ad eius pecuniam, ac ſumptum operis, quem illi imperaturus es, alius accedat.

B *Prædibus, & prædiis.* Prædia ſunt res ipſæ: prædes homines, id eſt, fideiuſſores, quorum res bona prædia vno nomine dicuntur.

Populo cautum eſt. Ærario ſcilicet.

Corriguntur leges cenſoriæ. quod enim video. Non εἰρωνικῶς pronunciandum.

Socium ne admittito. Eum qui tradere ædem debebat.

Ne ve partem dato. Aliud enim ſocius, aliud particeps. nam particeps qui certam habet partem, & non

C indiuiſe agit, vt ſocius.

Ne ve redimito. Ne ipſe iterum à ſe redimat, aut per ſuppoſitam perſonam, vt alter ei redimat.

Cum prædia ſubierant periculum. Satiſdatorem dicit fuiſſe D. Brutum.

Si quid operis cauſa reſciderit. Satiſdet damni infecti redemptor nouus veteri, ſi quid pro neceſſitate operis in æde læſerit.

Qui redemerit. Rabonium ſignificat.

Qui à vetere redemptore acceperit. Pupillum dicit.

D huic iubet ſatiſdare Rabonium, hoc eſt ipſum ſibi. nam cùm ſit tutor pupilli, vtrobique res eius agitur.

Hoc opus bonum ſuo cuique. Verbum eſt res diuerſas ſimul comprehendens, hoc eſt bono latere, integris menſuris, apta arena, vtili calce, machinis idoneis, proba materie.

Manupretij machina. Manupretium dicitur, vbi non tam materiæ ratio, quàm manus atque artis ducitur.

De populo accedere. Huc vſque à capite quod eſt, At

E enim, interrogatiue pronunciandum eſt. & contra reſponſiue, Omnes reiecti ſunt, Omnia, inquit, facta ſunt, ne quis de populo redemptor fieret, qui aut pupillo parceret, aut conſcius prædæ Prætoris eſſet. Sed quæritur, qui fieri potuit, vt, cum ex Idibus Septembribus in calendas Decembres diem operi faciundo præſtituerit, omnes anguſtiis temporis excluderentur, in tanta facilitate operis faciendi, quantam ipſe oſtendit, cum diceret, minus eſſe operis illas quatuor columnas reponere, quàm vnam ab in-

F tegro nouam efficere. Reſpondetur, Ciceronem impenſam operis paruam putare, non moram. ſed has, inquit, anguſtias temporis nõ timuit Rabonius propter conniuentiam Verris.

Neque Calendis Decembribus, neque Nonis, neque Idibus. Religioſe in me * nominat vultu * diuo * nouit Idus Calen. * Cicero Nonas addidit, quamuis hoc pronuntiatione ſoluatur. Et cum irriſione hoc dici videre poſſumus.

Iſtam diem quo modo aſſequitur. Quo modo accur-

G rit ad diem?

Putabat ſe aliquid defenſionis habiturum. Vt diceret, adeo nullum appoſui redemptorem, vt poſt diẽ præſtitutum operi non ab eo ſuſceperim opus, nec in acceptum retulerim.

Vt vno minus teſte haberet. Vt de tot, qui contra ſe ſunt, teſtibus vnum Rabonium detraheret. Cum die

die cæteros excluſiſſet, tum in eius arbitrium ac poteſtatem venire volebat. Præſtituendo diem anguſtiſſimam operi, duas res aſſecutus eſt Verres, inquit: & cæteros excluſit conditione temporis; & ipſum Rabonium in ſua poteſtate habuit: qui videbat quidem ſibi prædam eripi à Verre, ſed non ſe commodebat metu temporis præfiniti.

Qui ſibi ereptam prædam arbitraretur. Rabonius ſcilicet qui à Verre ſibi arbitraretur lucrum redemtionis ereptum.

Quod iam iſte referre non poterat. Nimis enim erat inuidioſum.

Rabonij tabula. In quibus ſcriptum eſt, ad Verrem pecuniam perueniſſe, quàm Rabonius tutor pupilli nomine dedit Verri, tanquam ſi ipſe à pupillo acciperet.

Gracchi credo, aut Saturnini. Seditioſorum Tribunorum pl.

Sine bulla. Simul cum prætexta etiam bulla ſuſpendi in collo infantibus ingenuis ſolet aurea, libertinis ſcortea, quaſi bullientis aquæ ſinus communiens pectúſque puerile.

Dubitamus, quid iſte in hoſtium præda molitus ſit. Scilicet, cum piratarum nauem cepit, & prædam omnem ad ſe auertit.

Ex L. Metelli manubiis. Ex æde Caſtoris, quam de manubiis L. Metellus extruxerat: qui Metellus ſubactis Dalmatis Dalmaticus appellatus eſt. Manubiæ autem ſunt præda Imperatoris pro portione de hoſtibus capta.

A ſigno Vortumni in Circum maximum. Signum Vortumni in vltimo vico Thurario eſt, ſub baſilicæ angulo flectentibus ſe ad poſtremam dexteram partem. Vortumnus autem Deus inuertendarum rerum eſt, id eſt Mercaturæ. Circus autem maximus eſt idẽ, in quo nunc Circenſes ſpectantur.

Quam tu viam thenſarum, atque pompæ eiuſmodi exegiſti. Sic exegiſti. Exigere viam dicũtur magiſtratus, cùm viciniam cogunt munire quàm diligentiſſimè ſumptu facto. Thenſæ autem ſunt ſacra vehicula pompa ordinũ & hoſtiarum. Thenſas alij à deuinitate dici putant: alij, quòd ante ipſas lora tenduntur, quæ gaudent manu tenere & tangere qui eas deducunt. Orbita autẽ duas res ſignificat. nam orbita & rota ipſa intelligitur, & veſtigiũ rotæ in molli ſolo.

Interceſſiſſet contra legem Corneliam. Vt Tribuni pl. aliorum quoque magiſtratuũ capeſſendorũ poteſtatem haberent. perſuaſiſſe dicitur hãc legẽ Opimius.

A *Contra alicuius hominis nobilis voluntatem.* Catulũ ſignificat, qui tũc princeps fuit Syllanæ factionis.

Paucos homines, vt leuiſſimè dicam, arrogantes. Catulum, Hortenſium, Curionémque ſignificat.

Manubias detrahere conatus ſit. Spolia quæſita de viuo hoſte nobili per deditionem Manubias veteres dicebant: & erat imperatorum hæc præda, ex qua quod vellent, facerent.

Nam de ſubſortitione illa Iuniana iudices nihil dico. Sortitus erat iudices Prætor Verres in iudicio, quo B Oppianicus accuſatus eſt à Cluentio. reiectione vtrinque facta, ſubſortitus eſt in eorũ locum Verres, vt mos eſt, alios. damnato Oppianico, cùm in inuidia res eſſet, quòd pecunia reus videretur oppreſſus: & princeps illorum iudicum damnatus eſſet Iunius, quòd diceretur alios ſuppoſuiſſe, qui reum damnarent, non eos, quos Prætor fuerat ſubſortitus: etiam Verres ipſe, vt hæc inuidia aduerſus Iunium vera videretur, ſuſtulit, quos in ſuis tabulis habebat, & alios C in litura ſcripſit, & obſignauit annulo non ſolum ſuo, ſed etiam ſcribæ ſui. quem furtorum participẽ ſuorũ & diuitẽ feceerat, & annulo donauerat aureo.

Eiuſdem modi ſubſortitionem homo amentiſſimus ſuorum quoq; iudicum fore putauit. Obſcurus locus, ſed, vt opinor, hic ſenſus eſt. putauit, inquit, Verres eodem loco ſupponi potuiſſe iudices, qui ſe corrupti abſoluerent, quemadmodum ſuppoſiti erant, qui Oppianicum condemnarant. nam Q. Curtius, ſodalis eius, iudex quæſtionis, ſubſortiebatur in locum D reiectorum, quos iſte redemerat, improbos iudices, quibus ad venales ſententias proferendas vltimo die ſubiectis vteretur. Facilè autem pro veris iudicibus improbi ſupponi poterant volente hoc iudice quæſtionis, & illis patientibus, qui veri iudices erãt: quia niſi citati non conſidebant, & graue onus erat, & incommodum iudicare.

Q. Curtium iudicem quæſtionis. Apparet hunc poſt hoc factum à Cicerone eſſe reiectum conuitio populi, qui in corona aderat.

E *Ex hac decuria noſtra.* Decuriam modò ordinem, ac per hoc ex vobis: quia honeſtiorum decuriæ, inferiorum centuriæ dicebantur.

Cuius mihi poteſtatem largiſſimam fieri oportebat. Quæ ſcilicet nõ fieret, ſi pro vobis alij ſubiicerẽtur.

Quos iſte annuerat. Quaſi diceret, ſuggereret.

Sine cauſa. Non reiectis ſcilicet iis, in quorum locum alios ſubſortiebatur. hoc eſt vnoquoque veſtrum nobis manente neque reiecto.

Q. ASCONII PEDIANI COMMENTATIO IN M. TVLLII CICERONIS CONTRA C. Verrem orationem, de Prætura Siciliensi, & primum de iuris dictione.

ARGVMENTVM.

HÆC ſine dubio ad accuſationem propoſiti criminis ſpectat oratio. nam in ſuperiore anteactæ res ſunt expoſitæ: quæ quia magis adiuuant accuſationem, quàm ipſæ ſint principales, in vnum librum coactæ ſunt iudicio Ciceronis curſim enumerantis, quæ Verres Quæſtor, quæ pro Quæſtore, quæ Legatus, quæ denique Prætor vrbanus

admiſerit.vbi ventum eſt ad cauſam ipſam, & Sicilienſia crimina, quatuor libros edidit,vnũ de iuris dictione,alterum de frumento,tertium de ſignis, quartum de ſuppliciis: in qua diſtributione non ordo temporis, ſed facinorum genera, & momenta ſeruata ſunt. Incipit autem à laude Siciliæ, & egreditur ad crimen Dionis, deinde Soſippi, & Epicratis. Sed de iure Siculorum euerſo fruſtra quidam Ciceronem reprehendũt, quòd nõ inde cœperit: cum ſuperiora crimina non egeant eiuſmodi tractatu, qui ad ſequentia pertinet: & oratoris conſilio à magnis iiſdémque clarioribus ſumendum eſſet exordium. itaque poſt hoc, duo criminum genera perſequitur ad extremum, primùm de Heraclio, de expreſſis honoribus ab inuitis, de Epicrate Bideno, déque rebus capitalibus, vbi de Sopatre, de Sthenio: quæ omnia ſunt de iure dicundo. alterum de ſenatoribus, de ſacerdotibus, de Cenſoribus pretio à Verre factis, de collatione in ſtatuas, de publicanorum cum Verre conuenientia in furtis, de tabulis Carpinatij pecunias Verris extraordinarias continentibus. Genus cauſæ in omnibus Verrinarum libris admirabile. ſtatus principaliter coniectura.

Ea me ad hoc negocium prouincia attraxit. Hoc verò plus eſt, quàm quod in Diuinatione dixit. Suſcepi cauſam reip.

Princeps Siciliæ. Tum cum Meſſana ciuitas ſeditione diuiſa auxilium contra Hieronem per legatos à populo Rom. petiit: quod initium fuit diſcordiæ.

Nunquam poſtea deficerent. Apparet, quia poſt ſocietates & amicitiã firmatã nihil tale commiſerant.

In amicitia perpetua manerent. Quæ nunquam defecerant.

Signis, monumentíſque pulcherrimis. Præparatio ad librum de ſignis.

Denique ille ipſe M. Marcellus. Hic imperator cum eſſet, vicit, cepitque Syracuſas, & victis perpecit.

Quæ cum manu munitiſsima eſſet. Ne quis diceret, Non fuit quod timeret.

Cum vi conſilioque cepiſſet. Ne quis diceret, Non potuit hoſtium vrbem Syracuſas.

Quando illa frumentum. Omne genus penſitationis in hoc capite poſitum eſt, canonis, oblationis, indictionis.

Italico bello. Sociali.

Quæ forſitan ne ſentimus quidem iudices. Quædam commoda ita, vt non ſentiantur, alia conſequuntur, vt ſanitatem integritas virium. ſentimus autem, ſi illa ſubtrahantur: cuiuſmodi eſt, quod nunc dicit, negociatores Romani lucra faciunt, & locupletes ſunt de opportunitate Siciliæ.

Illam veterem. Bonam conſuetudinem.

Non hanc, quæ nunc increbruit. Malam.

Neque publicanus, neque negociator. Odioſiſſima hæc ſunt Romanorum hominum per prouincias nomina.

Aram legum. Tribunal Prætoris, ac ſubſellia iudicum.

Publico conſilio. Quia non poteſt negari, fuiſſe illos accuſatores M. Lepidi: addidit, publico conſilio: quaſi illud non omnes tunc fecerint.

Tametſi illum annum. M. Lepidi Prætoris, qui accuſari cœperat à duob⁹ Metellis, Celere, & Nepote: qui cum legibus interrogaſſent, victi eius apud populum gratia deſtiterunt.

Vt bis ex ea familia. Semel, quòd proauus conſeruauit victor Syracuſas: iterum, hic pronepos magiſtratu ſuo Siculos recreauit.

Et poſtea M. Antonij. Hic eſt M. Antoni⁹, qui gratia Cottæ Conſulis, & Cethegi factione in ſenatu, curationem infinitam nactus totius oræ maritimæ, Siciliam & prouincias omnes depopulatus eſt; & ad poſtremum inferens Cretenſibus bellum, morbo interiit.

In neminem ante hunc. Recte: quia Lepidus legibus tantũ interrogatus, nec dum etiã cœperat accuſari.

Poſtulata conſulibus, quæ non poſtulata. Ne ipſe in Verrem cõcitaſſe Siculos videatur, voluntatem eorum contra Verrem cum multis aliis rebus eſſe mõſtratam dicit, tum etiam quia petitiones ad ſenatum per Legatos Siculi tales miſerunt, vt non tã beneficia poſtulare, quã huius iniurias deſcribere viderentur, vt puta cum petũt, ne rei fiant abſentes, quia Stheni⁹ apud Verrem hoc paſſus fuerat: & alia huiuſmodi.

A quo mea longiſsime ratio. A quo, à qua re, à quo negocio, accuſationis ſcilicet.

Publice, priuatéq;. Aut legati, aut ſuas iniurias perſequentes.

At quemadmodum iudices venerint. Obſcurus ſenſus, & per hyperbaton cũ parentheſi, figura, & nouo modo, in ſententia magis, quàm in verbis explicatur. eſt enim ſenſus hic, at quemadmodum iudices venerint, id eſt quàm animoſè contra Verrem, ex hoc cognoſcite. & docet, quoties deterriti, & per quos, & quibus minis, accuſandi tamen Verris non depoſuerint voluntatem.

Saluti enim potius illorum conſulam, quàm voluntati. Hoc ideo, quia contra Metellum dicturus eſt Siciliæ nunc Prætorem.

Quæſtores vtriuſque prouinciæ. Duos Quæſtores habet Sicilia, Lilybætanum & Syracuſanum. nam Prætori vna prouincia eſt, Quæſtori duæ.

Præſto fuerunt. Vt impedirent ſcilicet meam inquiſitionem. ſequitur enim, Non minus acres cõtra me fuerũt. apparet, cum triennio Siciliam tenuerit vnus Verres, Quæſtores tamen per annos ſingulos huic eſſe mutatos.

Prætorem verò. Ipſum Metellum, ſucceſſorem Verris.

Vna opera. Quòd Romam venerunt, aut quòd proceſſerunt in conſpectum iudicum.

In laudando atque repetendo. Accuſando repetundarum.

Quæ ratione iſti amica ſit. Ob remiſſa munera, ſocietatémque prædarum.

Alia ciuitas nulla iudices publico conſilio. Scilicet laudant aliæ, ſed non publico conſilio, per priuatos teſtes: ſuprà enim dixit, Præter duas ciuitates, Mamertinam ſcilicet, & Syracuſanam.

Vni illa

Vis illa ſummi imperij. Metelli Prætoris in Sicilia, & Romæ fratris eius Metelli, alterius Prætoris vrbani, alterius Conſulis cum Hortenſio.

A

Iniuſſu populi ac ſenatus. Magnifice cùm de miſerrimis & tenuiſſimis oppidis Siciliæ loquatur, tamen dicit & populum, & ſenatum.

Teſtimonium publicum, mandatáque acceperant. A ſuis ciuitatibus ſcilicet:

Vſu venisse. Contigiſſe.

Statim Romæ, & ad vrbem. Præturæ ius. omnis enim magiſtratus, qui intramuranus non eſt, nec vrbanus; etiamſi adminiſtrator eius Romæ eſt, ad vrbem dicitur. Salluſtius.

B

Ii vtrique ad vrbem imperatores erant.

Maximam vno anno pecuniam facere poſſet. Cur vno anno? an quia diuinabat, Arrium ſibi non ſucceſſurum per trienniúm ſe fuiſſe in Sicilia futurum?

Cum videret in foro latrocinia. Furta in æde Caſtoris, ac pro Roſtris.

In quarto actu improbitatis. Fabula, ſiue tragica, ſiue comica, quinq; actus habere debet. ergo & mire tranſtulit: & ſignificatur, adminiſtrationes in republica Verris infames tanquam ſcenicos actus ſpectaculo omnibus fuiſſe.

C

Non ſolùm genera furandi, ſed etiam nomina. Species negociorum hominúmque ſignificat.

Quas ego illum in Italia ſcripſiſſe arbitror. Quaſi in naui ſcribere non potuerit. ſed hoc eo dicit, quia cõſtat Verrem negocia Siciliæ extra Siciliam didiciſſe.

Sacerdote Prætore. Hic & temporis admonitio eſt, & argumentum calumniæ Verris, de qua Sacerdos nihil contra hæredem ſtatuerit.

D

Quadruplatores. Accuſatores, ſiue delatores criminum publicorum ſub pœna quadrupli: ſiue, quòd ipſi ex damnatorum bonis, quos accuſauerant, quartam partem conſequebantur.

Ad vrbem. Iam ſuprà diximus, quid interſit ad vrbem, & in vrbe.

Is qui Ericynum montem obtinebat. Lilybætanus ſcilicet Quæſtor, non Syracuſanus. nam hos binos Quæſtores annuos habuit Sicilia.

E

Excurſor & emiſſarius. Sic vocantur conciliatores furtorum, quæ à magiſtratibus committuntur, atq; internuncij.

Paulo tamen conſideratiorem. Si conſideratiorem, inquit, aliquatenus calumniatorem quæreret, reperire non poſſet.

Veneri abſoluit, ſibi condemnat. Senſus hic eſt: ita Verrem in cauſa bona tamen prædatum, quaſi minus damni eſſet, ſi Dionem Erycinæ Veneri addicere voluiſſet.

F

Quod non debebatur. Mire perſeuerauit in cauſa, vt oſtenderet calumniam fuiſſe Prætoris.

Quid ipſius Q. Cæcilij Dionis. Ipſius, honorifice poſitum eſt, quaſi alicuius magni hominis.

Qui tunc in Macedonia fuit. Pro Conſule ſcilicet: nam, vt opinor, Curioni ſucceſſerat.

Sed legis exceptio? Qua non licet vt teſtimonium defenſori denunciet accuſator.

E Chelidonis ſinu. Alludit ad nomen, quòd hirundo, quam Chelidona Græci vocant, veri, id eſt tempori veris, ſit amica.

G

Si commiſſum quid eſſet. Commiſſa dicuntur, quæ contra teſtatoris voluntatem facta, aut non facta ab hærede, mulcta aliqua pœnáque plectuntur.

Ipſo vigeſimo anno. Præſcripto temporis.

Cognoſcit. Iam primum hoc peccatum.

Ab duobus fratribus. Pares voluntate, videri vult, in pari damno: & non vnam partem hæreditatis ablatam, ſed duas partes.

At enim ad Verrem pecunia iſta non peruenit. Coniecturæ ſtatus.

Tentatur. Mire contra Hortenſium, qui improbos ſæpe defendit.

Verres calumniatores apponebat. A ſummo ad imũ, hoc eſt à primis ad poſtrema.

Volcatio ſeſe dicunt dediſſe. Tollit coniecturam, cauſam quærit.

Ecquis Volcatio. A perſona.

Veniat nunc. A conſequentibus.

Sed cum ob tua decreta. Collectio.

Centum cohortes fugitiuorũ fuiſſent. Propter Athenionem dicit, qui dux fugitiuorum per Siciliã fuit.

Sed in tua manu numeratum. Diffinitiue.

Nam ſi hanc defenſionem probabitis. Admittetis, accipietis.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

Non accepit ipſe. Sed non accepit ipſe.

Licet tollatis. Pro eo quod eſt, iam tollite.

Ad Q. Mutij innocentiam referatur. Q. Mutius Aſiam ſingulariter rexerat, adeo vt dies feſtus à Græcis in honorem eius conſtitueretur, qui diceretur Mutia.

Miſſos faciamus. Dimittamus à nobis de prouincia, eorumque opera non vtamur.

Rationem reddendam nobis arbitremur. Accuſari nos poſſe credamus.

Et eos in concione. Quædam præmia & honori, & lucro ſunt, vt haſtæ, vexillã, faleræ, coronæ ciuicæ, at annuli aurei ingenuitatis ſigna & liberationis à cura inuiſtæ publicarum.

Qui iudicia dant. Prætorum.

Si, cùm hæc à quopiam veſtrum petita ſint, Prætor improbus, cui nemo intercedere poßit. In prouincia ſcilicet: nam Romæ appellari Tribuni poſſunt contra omnem poteſtatem.

L. Octauius. Verbi gratia hunc dicit, qui nunc in numero iudicum ſedet, ſubtilitérque laudat.

Vt prætor in ea verba iudicium det. In verba litis iure compoſito.

L. Octauius Balbus iudex, homo &c. Hæc ſunt exempla verborum, quæ in verba iudicium dare fingit Prætorem improbum.

Iuris & officij. Ius ad doctrinam pertinet, officium ad virtutem.

L. Octauius Balbus iudex eſto. Iudicio ſuo fungatur Balbus in Seruilium.

Si conſtat, fundum Capenatem P. Seruilij eſſe, neque is fundus reſtituetur Catulo. Cuius non eſt. Memento autem, iudices præſentes eſſe, quorum nominibus vtitur ad exemplum.

Neque is fundus reſtituatur. Hoc ſignificat, coge, vt reſtituat.

Aut condemnare eum quem non oporteat. Quia de fundo exemplum dederat, ſubiecit clauſulam etiam de condemnatione.

Si non accipit, quod te debere dicis, accuſes: ſi patitur ducas. Senſus hic eſt. ſi non acceperit creditor quod ſe debere debitor dicit, accuſetur: ſi patitur, condemnetur: idem ſcilicet.

Duci iußit. Vel reum fieri, & accuſari eum qui petitor eſſet, vel etiam damnari. Melius autem, duci iuſſit, in vincula vel in carcerem, intelligimus, quàm duci iuſſit, damnauit.

Qui ciues Romani erant. Subauditur, dabantur.

Si Siculi eſſent. Subauditur, rei.

Tum ſi eorum legibus dari oporteret. Subauditur, iudicia.

Qui Siculi. Subauditur, erant iudices.

Si ciues Romani eſſent. Subauditur, rei. ſic Terentius: Hic in noxa eſt, hic ad defendendam cautam adeſt: cum ille eſt, hic præſtò eſt: tradunt operas mutuas.

Verum vt totum genus complectamini iudiciorum, prius iura Siculorum. Explanationem ſubiecit obſcuræ rei.

Domi certet. Apud ciues ſuos.

Suis legibus. Siculis etenim apud veteres non Romano tantum iure, ſed & ſuæ cuiuſque ciuitatis legibus agebatur.

Ex P. Rupilij decretro. Hic eſt P. Rupilius, qui quondam ex publicano factus conſul, poſtea de decem Legatorum ſententia leges Siculis conſcripſit.

Cum alternæ ciuitates reiectæ ſunt. Apparet ex hoc dicto, primum petitoris ac rei ciuitatem ad iudicandum proponi, poſtremo iri ad aliam quálibet, vtriuſ A que facta reiectione.

Quod ciuis Romanus. Deeſt, in eo: vt ſit, in eo quod ciuis Romanus.

Ex ciuium Romanorum conuentu. Ex iis ciuitatibus, ad quas ciues Romani conuenire ſolent agendæ ſuę aut publicæ rei cauſa.

Aut eum iudicem, quem commodum erat. Vetuſte poſuit pro eo, quem volebat. ſic Terentius: Amat, dabitur à me argentum, dum erit commodum: nam meretrici dare quando eſt commodum? ſed eſt poſitum pro eo, quàm diu libuerit. B

Si quid perperam iudicarit ſenatus. Multi ſubdiſtingunt, & ſeparatim addunt, ſenatus, vt quaſi per interrogationem oſtendat, ne ſenatui quidem cuiuſquam ciuitatis in poteſtate fuiſſe iudicare quod ſenſerat.

Niſi cum nihil intereſſet iſtius. Niſi, cum, quid iuſſu ederet, non habebat.

Stragulæ veſtis. Stragula veſtis eſt picta.

Inſanias. Noue, ſed proprie. C

Reliqua deſiderantur in Verrinas accuſationes.

Q. ASCONII PEDIANI COMMENTATIO IN M. TVLLII CICERONIS orationem pro C. Cornelio, maieſtatis reo.

ARGVMENTVM.

HANC *orationem dixit L. Cotta. L. Torquato Coſs. poſt annum quàm ſuperiores. Cornelius homo non improbus vita habitus eſt. fuerat Quæſtor Cn. Pompeij, dein Tribunus pl. C. Piſone Conſule, biennio ante, quàm hæc dicta ſunt. in eo magiſtratu ita ſe geſſit, vt iuſtior, ſed pertinacior videretur. alienatus autem à ſenatu ex hac cauſa. Retulerat ad ſenatum, vt quoniam exterarũ nationum Legatis pecunia mutua magna daretur vſura, turpiaq; & famoſa ex eo lucra fierent, ne quis Legatis exterarum nationum pecuniam expenſam ferret. cuius relationem repudiauit ſenatus, & decreuit ſatisfactum videri eo S. C. quod ante annos aliquot Cn. Domitio C. Cælio Coſs. factum erat, cum ſenatus ante pauculos annos illo S. C. decreuiſſet, ne quis Cretenſibus pecuniam mutuam daret. Cornelius ea re offenſus ſenatui, queſtus eſt de ea re in concione exhauriri prouincias vſuris, prouidendum vt haberent Legati vnde in præſentia pecuniam creditoribus darent: promulgauítq; legem, qua auctoritatem ſenatus minuebat, ne quis, niſi per populum, legibus ſolueretur: quod antiquo quoque iure erat cautum. itaq; in omnibus S. C. quibus tũ aliquem legibus ſolui placebat, adiici erat ſolitum, vt de ea re ad populum ferretur: ſed paulatim ferri erat deſitum, réſque iam in eam conſuetudinem venerat, vt poſtremo ne adiiceretur quidem in S. C. de rogatione ad populum ferenda, eáque ipſa S. C. per pauculos admodum fiebant. Indigne eam Cornelij rogationem tulerant potentiſſimi quique ex Senatoribus, quorum gratia magnopere minuebatur. itaque P. Seruilius Globulus Tribunus pl. inuentus erat, qui C. Cornelio obſiſteret, is, vbi legis ferundæ dies venit, & præco ſubiiciente ſcriba verba legis recitare populo cœpit, & ſcribam ſubiicere, & præconem pronunciare paſſus non eſt, tum Cornelius ipſe codicem recitauit. quod cum improbe fieri C. Piſo Conſul vehementer quereretur, tollique ea re tribunitiam interceſſionem diceret, graui conuitio à populo exceptus eſt. & cum ille eos, qui ſibi intentabant manus, prendi à lictore iuſſiſſet, fracti eius faſces cuncti, lapidéſque etiam ex vltima concione in Conſulem iacti. quo tumultu Cornelius per-*

lius per-

*lius perturbatus Concilium dimiſit. Actum deinde eadem de re in ſenatu eſt magnis contentionibus. tum Cornelius ita ferre rurſus cœpit, ne quis in ſenatu legibus ſolueretur, niſi CC affuiſſent, neve quis cum ſolutus eſſet, intercederet, cum de ea re ad populum ferretur. hæc ſine tumultu res acta eſt. nemo enim negare poterat, pro auctoritate ſenatus eſſe eam legem: ſed tamen eam tulit inuitis optimatibus, qui vel pauci ſenatuſconſultum facere ſolebant. Aliam deinde legem Cornelius, etſi nemo repugnare auſus eſt, multis tamen inuitis tulit, vt Prætores ex edictis ſuis perpetuis ius dicerent, quæ res tum gratiam ambitioſis Prætoribus, qui varie ius dicere aſſueuerant ſuſtulit. alias quoque complures leges Cornelius promulgauit: quibus plerique collegæ interceſſerunt per quas contentiones totus prope Tribunatus eius peractus eſt. Sequenti deinde anno M. Lepido L. Volcatio Coſs. quo anno Prætor Cicero fuit, reum Cornelium duo fratres Cominij lege Cornelia de maieſtate fecerunt. detulit nomen Publius, ſubſcripſit Caius. & cum P. Caſsius Prætor decimo die, vt mos eſt, adeſſe iuſsiſſet, eóque die ipſe non affuiſſet, ſeu auocatus propter publici frumenti curam, ſeu gratificans reo: circumuenti ſunt ante tribunal eius accuſatores à notis operarum ducibus, ita vt mors intentaretur, ſi mox non deſiſterent. quam perniciem vix effugerunt interuentu Conſulum, qui aduocati reo deſcenderant. & cum in ſcalas quaſdam Cominij fugiſſent, clauſi in noctem ibi ſe occultauerunt, deinde per tecta vicinarum ædium profugerunt ex vrbe. poſtero die, cum P. Caſsius aſſediſſet, & citati accuſatores non adeſſent, exemptum nomen eſt de reis Cornelij. Cominij autem magna infamia flagrauerunt vendidiſſe ſilentium magna pecunia. Sequente deinde anno L. Cotta L. Torquato Coſs. quo hæc oratio à Cicerone Prætore dicta eſt, cum prima pars M. Manilius, qui iudicium per operarum duces turbauerat, deinde quòd ex S. C. anno Coſ. præſidebant, & iudicio non reſpondiſſet, atque eſſet damnatus recreauiſſet iam accepta pecunia tollere, ait Cornelium lege maieſtatis. Res acta eſt magna expectatione paucos ante me: ergo Cornelius perterritus Manlij exitu in iudicium adhibuit, vt ne clamor quidem illius ab aduocatis eius oriretur. Dixerunt in eum infeſti teſtimonia principes ciuitatis, qui plurimum in ſenatu poterant, Q. Hortenſius, Q. Catulus, Q. Metellus pius, L. Lucullus, M. Lepidus. dixerunt autem hoc, vidiſſe ſe, cum Cornelius in Tribunatu codicem pro Roſtris ipſe recitaret: quod ante Cornelium nemo feciſſe exiſtimaretur. volebant videri, ſe iudicare eam rem magnopere ad crimen imminutæ maieſtatis tribunitiæ pertinere. etenim prope tollebatur interceſsio, ſi id Tribunis permitteretur. Cicero, quia non poterat negare id factum eſſe, eò confugit, vt diceret, non ideo, quòd lectus ſit codex à Tribuno, imminutam eſſe tribunitiam poteſtatem. Qua verò arte & ſcientia orationis: ita vt & dignitatem clariſsimorum ciuium, contra quos dicebat, non violaret, & tamen auctoritate eorum lædi reum non pateretur, quantáque moderatione rem tam difficilem aliis tractauerit, lectio ipſa declarabit. adiumentum autem habuit, quòd ſicut diximus, Cornelius, præter diſtrictum propoſitum aduerſus principum voluntatem, cætera vita nihil fecerat, quo magnopere improbaretur. Præterea quòd ipſe Globulus, qui interceſſerat, aderat Cornelio, & quod ipſum quoque diximus, quòd Cornelius Pompeij Magni Quæſtor fuerat apud duas præfecturas equitum Roman. & tribuno & ex tertia quoque parte * apud pleroſque exceptis iis familiaris principum ciuitates. Res acta eſt magno conuentu, magnáque expectatione, quis euentus iudicij futurus eſſet. A ſummis viris dici teſtimonium, & id, quod ij dicerent, confiteri reum animaduertebant. Extat oratio hominis accuſatoris: quam ſumere in manus, eſt aliquod operæpretium, non ſolum propter Ciceronis orationes, quas pro Cornelio habemus, ſed etiam propter ſemetipſam. Cicero ipſe ſignificat quatriduo Cornelium defendiſſe, quas actiones contuliſſe eum in duas orationes apparet. iudicium id exercuit Q. Gallius Prætor.*

Initium expoſitionis.

POSTVLATVR *apud me Prætorem primũ de pecuniis repetundis. Proſpectat videlicet Cominius, quid agatur. videlicet homines fæneos in medium ad tentandum periculũ proiectos.* Simulacra effigieſq; hominũ ex fœno fieri ſolebant, quibus obiectis ad ſpectaculum præbendum tauri irritarentur.

Quid Metellus, ſumma nobilitate, ac virtute, cum bis iuraſſet, ſemel priuatim. Priuatum parte publica legũ, deiectus eſt ratione, an vi an veri ſuſpicionem animi tollit C. Curionis virtus, ac dignitas, & Q. Metelli adoleſcentia ad ſummã laudem omnibus rebus ornata. Hoc exemplum affert hoc loco, quòd vult probare, deſiſtere eum debere ab accuſatione, quanquam neq; accuſauerit, neq; fecerit pactionẽ. nam Metellus & poſtulauerat Curionem, & deſtiterat. Confugit autẽ orator ad Metelli nobilitatem, & ad C. Curionis induſtriam, vt legeret id, quod illi vtilius, quàm honeſtius, fecerant. Res autẽ tota ſe ſic habet: in qua quidem illud primum explicandum eſt, de quo Metello hoc dicit. fuerunt enim tunc plures Q. Metelli. ex quibus duo conſulares, Pius, & Creticus, de quibus apparet eum non dicere: duo autem adoleſcentes, Nepos, & Celer, ex quibus nunc Nepotẽ ſignificat, eius enim patrem. Q. Metellum Nepotem, Balearici filiũ, Macedonici nepotem qui Conſul fuit cũ T. Didio, Curio is, de quo loquitur, accuſauit, iſq; Metellus moriens petiit ab hoc filio ſuo Metello, vt Curionem accuſatorẽ ſuum accuſaret, &; id facturum eſſe, iureiurando adegit. Metellus fecit reum Curionem. cúmq; interim quendã ciuem idem Metellus, ſeruũ eſſe contendens, vi arripuiſſet, ac verberibus affeciſſet, Curio aſſertorem ei comparauit, dein, cum appareret eum exitum iudicij illius futurũ, vt liber is iudicaretur. quem Metellus verberibus affectum à ſe negare nõ poterat: inter Metellum & Curionem facta pactio eſt, vt neque arbitrium de libertate vrgeret in Metellum Curio, neque Metellus perſtaret in accuſatione Curionis: eáq; pactio ab vtroque iuramento firmata eſt. huc ergo illud pertinet, cũ iuraſſe dixit, ſemel priuatim, & iterum legatum, ſcilicet cum in Curionem calumniam iurauit. Cum hoc autem Metello poſtea Cicero ſimultates geſſit: euaſit enim Metellus malus atque improbus ciuis.

Legem, inquit, de libertinorum ſuffragiis Cornelius cum Manlio dedit. quid eſt hoc? DEDIT. *an tulit, an rogauit, an hortatus eſt? nam tuliſſe ridiculum eſt, quaſi legem aliquam aut ad ſcribendum difficilem, aut ad excogitandum reconditam, qua lex paucis his annis non modo ſcripta, ſed etiam lata eſſet.* P. Sulpitium in Tribunatu hanc eandem legem tuliſſe ſignificauimus. tulit autem L. Sylla, qui poſtea Felix appellatus, Q. Pompeio Coſs. ante XVI annos, quàm hęc dicta ſunt, cum per vim remp. poſſediſſet, ab initiis bonarum actionum ad perditas progreſſus quod & initiũ bellorum ciuilium fuit, & propter quod ipſe Sulpitius Coſ. armis ire oppreſſus eſſe viſus eſt.

In quo cum multa reprehenſa ſint, tum in primis celeritas actionis. Celeritatem actionis ſignificat, quia Manilius, ſicut iam oſtẽdimus, poſt paucolos ſtatim dies, quàm inierat Tribunatum, legem eandem cõpitalibus pertulit.

Petiuit tamen à me Prætore maxima conteſtatione, vt cauſam Manilij defenderem. C. Cornelium ſignificat, ſicut iam ante dictum eſt.

A VERSV A PRIMO DCCCCL.

Dicit de eodem Manilij tribunatu, Nam cum is Tribunus pl. duas leges tuliſſet in eo magiſtratu, vnam pernicioſam, alteram egregiam, quod ſumma republica nõ hæſit, ſed ab illo ipſo Tribuno abiectum eſt, bonum autem quod ſumma rep. manet in veſtri ordini fuit. Dictũ eſt enim ſuprà de his legibus: quarum vna de libertinorum ſuffragiis, quæ cum S.C. damnata eſſet, ab ipſo quoque Manilio abiecta eſt: altera autem defenſa eſt de bello Mithridatico Cn. Pompeio extra ordinem

B mandando, ex qua lege tum Magnus Pompeius bellum gerebat. Dicit de diſturbato iudicio Manliano.

Aliis ille in illum furorem magnis hominibus auctoribus impulſus eſt, qui aliquod inſtitui exemplum diſturbandorum iudiciorum, pernicioſiſſimum, temporibus ſuis accommodatiſſimum, meis alieniſſimum rationibus, cupierunt. L. Catilinam & Cn. Piſonem videtur ſignificare. Fuit autem Catilina patritius, & eodẽ illo tempore erat reus repetundarum, cum prouin-

C ciam Africam obtinuiſſet, & Conſulatus candidatũ ſe oſtendiſſet. accuſator erat eius P. Clodius adoleſcens, ipſe quoque perditus, qui poſtea cũ Cicerone inimicitias geſſit. Cneus quoque Piſo adoleſcens, potens & turbulentus, familiaris erat Catilinæ, omniúmq; conſiliorũ eius particeps, & turbarũ auctor.

VER. CIR. SXI.

Poſſum dicere, hominem ſumma prudentia clarum C. Cottam de ſuis legibus abrogandis ipſum ad ſenatum re

D *tuliſſe.* Hic eſt Cotta, de quo iam ſæpe diximus, magnus orator habitus, & compar in ea gloria. P. Sulpitio, & C. Cæſari. Videntur autem in rebus paruis fuiſſe leges illæ, quas cum tuliſſet, retulit de iis abrogandis ad ſenatum. nam neque apud Salluſtium, neque apud Liuium, neque apud Feneſtellam vllius alterius latæ ab eo legis mentio, præter eam, quam in concione tulit repugnãte nobilitate magno populi ſtudio, vt iis qui Tribuni pl. fuiſſent, alios quoque magiſtratus capere liceret. quod lex à Dictatore L.

E Sylla paucis ante annis lata prohibebat. neque eam Cottæ legem abrogatam eſſe ſignificat.

SEQVITVR.

Poſſum & eiuſdem Cottæ legem de iudiciis priuatis anno poſt, quàm lata ſit, à fratre eius. M. Cottam ſignificat. fuerunt autem tres, duo hi, C. & M. tertius L. Cotta, qui lege ſua iudicia inter tres ordines communicauit, ſenatum, equites, tribunos ærarios: adeptíque ſunt omnes conſulatum.

F STATIM.

Legem Liciniam & Mutiam de ciuibus regundis quam duo Conſules omnium, quos vidimus, ſapientiſſimi tuliſſent, video conſtare inter omnes, non modo inutilem ſed pernicioſam reip. fuiſſe. L. Licinium Craſſum oratorem, & Q. Mutium Scæuolam Pont. Max. eundémq; & oratorem, & iuriſconſultum, ſignificat. hi enim legem eam, de qua loquitur, de regendis in ſua ciuitate ſociis, in ſuo conſulatu tulerunt. cum enim

G ſumma cupiditate ciuitatis Romanæ Italici populi tenerentur, & ob id magna pars eorum pro ciuibus Romanis ſe gereret, neceſſaria lex viſa eſt, vt in ſuæ quiſque ciuitatis ius redigeretur. verum ea lege ita alienati animi ſunt principum Italicorum populorũ, vt ea

vt ea vel maxima cauſa belli Italici, quod poſt triennium exortum eſt, fuerit.

Quatuor omnino genera ſunt, iudices, in quibus per ſenatum more maiorum ſtatuatur aliquid de legibus. Vnum eſt eiuſmodi, placere legem abrogari, vt Q. Cæcilio, M. Iunio Coſs. quæ leges rem militarem impedirent, vt abrogarentur. Q. Cæcilius Metellus Numidicus, M. Iunius Syllanus, de quibus facit mentionem, Cõſules fuerunt bello Cimbrico, quod diu praue ſimul & infeliciter geſtum eſt. atque ipſe quoque hic Iunius male rem aduerſus Cimbros geſſit, ac plures leges, quæ per eos annos, quibus hæc ſic gerebãtur, populo latæ erant, quibus militiæ ſtipendia minuebantur, abrogauit. Alterum, quæ lex lata eſſe dicatur, ea non videri populum teneri, vt L. Marcio, Sex. Iulio Coſs.

De legibus Liuiis. Puto vos reminiſci, has eſſe leges Liuias, quas illis Conſulibus M. Liuius Druſus Tribunus pl. tulerit: qui cum ſenatus partes tuendas ſuſcepiſſet, & leges pro optimatibus tuliſſet, poſtea eò licentiæ eſt progreſſus, vt nullum in iis morem ſeruaret. itaque Philippus Conſul, qui ei inimicus erat, obtinuit à ſenatu, vt leges eius omnes vno S.C. tollerentur. decretum eſt enim, contra auſpicia eſſe latas, neque iis teneri populum.

Tertium eſt de legum abrogationibus, quo de genere perſæpe S.C. fiunt, vt nuper de ipſa lege Calpurnia, quæ derogaretur. Lex hæc Calpurnia, de ambitu erat. tulerat eam ante biennium C. Calpurnius Piſo Conſul, in qua præter alias pœnas pecuniaria quoq; pœna erat adiecta.

P. Africanus ille ſuperior, vt dicitur, non ſolùm à ſapientiſſimis hominibus, qui tum erant, verum etiam à ſe ipſo ſæpe accuſatus eſt, quòd, cum Conſul eſſet, cum T. Longo, paſſus eſſet tum primum à populari conſeſſu ſenatoria ſubſellia ſeparari. Hoc factum eſt ſecundo Conſulatu Scipionis, poſt ſeptimum annum quàm Carthaginẽſibus bello ſecũdo data eſt pax. factũ id eſſe aute Antias tradidit ludis Romanis, quos fecerũt Ædiles curules Attilius Serranus, T. Scribonius Libo: id eos feciſſe iuſſu Cenſorum Sex. Ælij Peti, C. Cornelij Chetegi, & videtur in hac oratione hunc quidem auctorem ſecutus Cicero dixiſſe, paſſum eſſe Scipionem ſecerni à cætero conſeſſu ſpectacula ſenatorum. in ea autem, quam poſt aliquot annos habuit, de aruſpicum reſponſo, non paſſum eſſe Scipionem, ſed ipſum auctorem fuiſſe dandi eum locum ſenatoribus, videtur ſignificare. verba eius hæc ſunt. Nam quid ego de illis ludis loquar quos in Palatio noſtri maiores ante templum matris magnę fieri celebrarique voluerunt: quibus primum ludis ante populi conſeſſum ſenatui locum P. Africanus. II. Coſ. & collega eius Sempronius Longus, hoc tributum eſſe ſenatui ſcribit, ſed ſine mentione Megaleſium: Ædiles enim eos ludos facere ſoliti erant. votiuis ludis factum tradit, quos Scipio & Longus Coſs. fecerunt. Non præterire autem vos volo, eſſe oratoriæ calliditatis, vt, cum opus ſit, eiſdem rebus ab vtraque parte vel à contrariis vtantur. nam cum ſecundum Ciceronis opinionem auctore Scipione Conſule Ædiles ſecretum ante omnes locum ſpectandi ſenatoribus dederint, eodem illo facto Scipionis in hac quidem oratione, quia cauſa popularis erat, premebatúrque ſenatus auctoritate, atq; ob id dignitatem eius ordinis quàm poſſit maxime eleuari cauſæ expediebat, pœnituiſſe ait Scipionem, quòd paſſus eſſet id fieri. in ea oratione de aruſpicum re-

A ſponſo, quia in ſenatu habebatur, cuius auribus erat blandiendum, & magnopere illum laudat, & non auctorem fuiſſe dandi, nam id erat leuius, ſed ipſum etiam dediſſe dicit.

CIRCA MEDIVM.

Quo loco numerant cum lex feratur, quot loca interceſſionis ſunt iubeat dicere. Eſt vtique ius vetandi, cum ea feratur quandiu ferundi transferuntur id eſt lex. dũ priuati dicunt, dum ſitella defertur, dum æquantur ſortes, dum ſortitio fit, & ſi qua ſunt huius generis alia:*

B His peractis, cum id ſolum ſupereſt, vt populus ſententiam ferat, iubet vnumquemque is, qui fert legẽ, diſcedere. quod verbum non hoc ſignificat, quod in communi conſuetudine eſt, de eo loco, vbi lex fertur, ſed in ſuã quiſq; tribum diſcedat, in qua eſt ſuffragium laturus. populus enim confuſus, vt ſemper alias, ita & in concione.

PAVLO POST.

Vnum tamen. quod hoc ipſo Tribuno pleb. factum C *eſt prætermittendum non videtur, neque enim maius eſt legere codicem, cum intercedatur, quàm ſitellam ipſam cum ipſo interceſſore deferre, nec grauius incipere ferre quàm perferre, nec vehementius oſtendere ſe laturum inuito collega, quàm ipſi collegæ magiſtratum abrogare, nec criminoſius tribus ad legem accipiendam, quam ad collegam reddendum priuatum intronocare. quæ vir fortis huius collega Aulus Gabinius in re optima fecit omnia: neque, cum ſalutem populo R. atque omnibus gentibus finem diuturnæ captiuitatis, turpitudinis, &* D *ſeruitutis afferret paſſus eſt plus vnius collegæ ſui quàm vniuerſæ ciuitatis vocem valere, & voluntatem.* Manifeſtum eſt, de ea lege Ciceronem nunc dicere, qua Cn. Pompeio bellum aduerſus piratas datum eſt. L. autem Trebellius Tribunus pl. quem non nominat: quo perſeuerante intercedere, (nam ſenatui promiſerat, moriturum ſe ante, quàm illa lex perferretur) introuocare tribus Gabinius cœpit, vt Trebellio magiſtratum abrogaret, ſicut quondam T. Gracchus Tribunus M. Octauio collegæ ſuo magiſtratũ E abrogauit. & aliquandiu Trebellius ea re non perterritus aderat, perſtabátque in interceſſione, quod omnia magis, quàm perſeueraturum eſſe Gabiniũ arbitrabatur. ſed poſtquam x. & VII. tribus rogationem acceperunt, & vna mens eſſet populi, qui ſuperaret, vt iuſſum conficeret, remiſit interceſſionem Trebellius: atque ita legem Gabinius de piratis perſequendis pertulit.

At enim de corrigenda lege retulerunt. Diximus iam in principio, Cornelium primo legem promul- F gaſſe, ne quis per ſenatum lege ſolueretur: deinde tuliſſe, vt tum denique de eã re S.C. fieret, cum adeſſent in ſenatu non minus CC. hæc eſt illa, quam appellat, correctio.

Idem, niſi hac ipſa lex, quam C. Cornelius tulit, obſtitiſſet, decreuiſſem id, quòd palam iam iſti defenſores iudiciorum pugnauerunt, ſenatui non placere id iudiciũ de Sylla bonis fieri. quam ego cauſam longe aliter Prætor in concione defendi, cum id dicerem, quod idem iudices poſtea ſtatuerunt, iudiciũ æquiore tempore fieri oportere. G Quia defuerat ſuperioribus temporibus in ærario pecunia publica, multa & ſæpe eius rei remedia erant quæſita, in quibus hoc quoque vt pecuniæ publicæ, quæ reſiduæ apud quenque eſſent, exigerentur. id autem maxime pertinebat ad Cornelium Fauſtum Dictatoris filium, quia Sylla per multos annos, quibus exercitibus præfuerat, &

Rempub. tenuerat, ſumpſerat pecunias ex vectigalibus, & ex ærario populi Romani: eáque res ſæpe erat agitata, ſæpe omiſſa, partim propter Syllanarum partium potentiam, partim quòd iniquum videbatur, poſt tot annos, quam quis pecuniam acceperat, eius reddere rationem.

STATIM.

Ante verò quàm multarũ rerum iudicia ſublata ſint, & quia ſcitis, prætereo, & ne quem in iudicium oratio mea reuocare videatur. Bello Italico, quod fuit adoleſcentibus illis, qui tum in Rep. vigebant, cum multi Varia lege iniquè damnarentur, quaſi id bellũ illis auctoribus conflatum eſſet, crebræque defectiones Italicorum nunciarentur, tunc ob eius triſtitiæ occaſionem ſenatus decreuit, ne iudicia, dum tumultus Italicus eſſet, exercerentur. quod decretum eorũ in concionibus populi ſæpe agitatum erat. ſupererãt autem ex iis, qui illa iudicia metuerunt, vigentes multi, maxime C. Curio, Curionis adoleſcentis pater, eius, qui bello ciuili Cæſaris fuit partium.

PAVLO POST.

Non Cn. Dolabella C. Volcatium, honeſtiſſimum virum, communi & quotidiano iure priuaſſet. Duo fuerũt eo tempore Dolabellæ, quorum alterum C. Cæſar accuſauit, alterum M. Scaurus.

Non denique homo illorũ & vita & prudentia longe diſſimilis, ſed tamen nimis in gratificando iure liber, L. Siſenna bonorum Cn. Cornelij poſſeſſionẽ ex edicto ſuo P. Scipioni, adoleſcenti ſumma nobilitate, eximia virtute prædito, dediſſet. Hoc ſolum hic annotandum eſt, hunc eſſe L. Siſennam, qui Res Romanas ſcripſit.

Quare cum ambitum populus Romanus videret, & cum à Tribunis pl. doceretur, niſi pœna acceſſiſſet in diuiſores, extingui nullo modo poſſe, legem hanc Cornelij flagitabat, illam quæ ex S.C. ferebatur, repudiabat. Idque vir is doctiſſimus duorum Conſulum deſignatorum calamitate.

ET EADEM DE RE PAVLO POST.

Vt ſpectaculum illud duorum deſignatorum Conſulum calamitate, re & tempore ſalubre ac neceſſarium genere & exemplo miſerum ac funeſtum, videremus. P. Syllam & L. Antronium ſignificat: quorum alterum L. Torquatus, qui, cum hæc Cicero dicebat, Conſules erant, ambitus damnarant, & in eorum locum creati erant.

Quid ego nunc tibi argumentis reſpondeam, poſſe fieri vt alius aliquis Cornelius ſit, qui habeat Philerotem, res vulgare nomen eſſe Phileroti, Cornelios verò ita multos, vt iam etiam collegium conſtitutum ſit? Frequenter tum etiam cœtus factioſorum hominum ſine publica auctoritate malo publico fiebant: propter quòd poſtea collegia S.C. & pluribus legibus ſunt ſublata, præter pauca atque certa, quæ vtilitas ciuitatis deſideraſſet, vt fabrorum lictorumque.

At enim extremi ac difficillimi temporis vocem illam. C. Corneli Conſulem mittere coëgiſti, qui Rempublicam ſaluam eſſe vellent, vt ad legem accipiendam adeſſent. C. Piſo, qui Conſul eodem anno fuit, quo Cornelius Tribunus pl. erat, cum legem de ambitu ex S.C. grauiorem, quàm fuerat antea, ferret & propter multitudinem diuiſorum, qui per vim aduerſabantur, è foro eiectus eſſet, edixerat id, quod Cicero ſignificat, & maiore manu ſtipatus ad legem perfe-

A rendam deſcenderat.

Plebem ex Maniliana offenſione victam & domitam eſſe dicit, ante veſtros annos propter illius Tribuni pl. temeritatem poſſe adduci, vt omnino ne illius poteſtate ab alienemur * *reſtituerunt eam poteſtatem, alterum nihil vnum poſſe contra multos, alterum longe abeſſe.* Manifeſtum puto eſſe vobis, M. Craſſum, & Cn. Pompeiũ ſignificari: è quibus Craſſus iudex tum ſedebat in Cornelium, Pompeius in Aſia bellum Mithridaticũ gerebat.

B *Tanta igitur in illis virtus fuit, vt anno XVI. poſt reges exactos propter nimiam dominationem potentium ſecederent, leges ſacratas ipſi ſibi reſtituerent, duos Tribunos crearent, montem illum trans Anienem, qui hodie mons Sacer nominatur, in quo armati conſederant, æterna memoriæ cauſa conſecrarent. itaque auſpicato poſtero anno X. Tribuni pl. comitiis curiatis creati ſunt.* Inducor magis librariorum hoc loco eſſe mendam, quàm vt Ciceronem parum proprio verbo vſum eſſe credam. illo enim tempore, de quo loquitur, C quod fuit poſt XVI. annos quàm reges exacti ſunt, plebs ſibi leges ſacratas non reſtituit, (nunquam enim Tribunos pl. habuerat.) ſed tum primum eas conſtituit. Numerum quidem annorum poſt reges exactos quàm id factum eſt, diligenter poſuit, quî fuit A. Verginio Tricoſto, L. Veturio Ceturino coss. Cæterum quidam non duos Tribunos pleb. vt Cicero dicit, ſed quinque tradunt creatos tum eſſe, ſingulos ex ſingulis claſſibus. ſunt tamen, qui eundem illum duorum numerum, quem Cicero, po- D nant: inter duos Tuditanus, & Pomponius Atticus, Liuiúſque noſter. idem hic & Tuditanus adiiciunt, tres præterea ab illis duobus collegas creatos eſſe. nomina duorum qui primi creati ſunt, hæc traduntur, L. Sicinius L.F. Velutus, L. Iunius C.F. Patereulus. Reliqua pars huius loci, quæ pertinet ad ſecundam conſtitutionem Tribunorũ, & Decemuirorum finitum imperium, & breuiter & aperte ab ipſo dicitur. nomina ſola non adiicit, quis ille ex Decemuiris fue- E rit, qui contrà libertatem vindicias dederit, & quis ille pater, contra cuius filiam id decreuit: ſcilicet, quòd notiſſimum eſt, Decemuirum illum Appium Claudium fuiſſe, patrem autem virginis L. Virginiũ. vnum hoc tãtummodo explicandum, quo loco primum de ſecunda ſeceſſione plebis, deinde de concordia facta, ſic dicit.

Tum interpoſita fide per tres legatos, ampliſſimos viros, Romam armati reuertuntur: in Auentino conſederunt: inde armati in Capitolium venerunt: decem Tri- F *bunos pl. per Pontificem. quòd magiſtratus nullus erat, creauerunt.* Legati tres, quorũ nomina non ponit, ij fuerunt, Sp. Tarpeius, C. Iulius. P. Sulpitius, omnes conſulares: Pontifex maximus fuit M. Papyrius.

Etiam hæc recentiora prætereo: ponam principium iuſtiſſimæ libertatis, Caſſiam, qua lege ſuffragiorum vis poteſtáſque conualuit, alteram Caſſiam quæ populi iudicia firmauit. Quæ ſit iſta lex Caſſia, qua ſuffragiorum poteſtas conualuit, manifeſtum eſt. nam ipſe quoque paulò antè dixit, legem Caſſium tuliſſe, vt G populus per tabellã ſuffragium ferret. altera Caſſia lex, quę populi iudicia firmauit, quæ ſit, poteſt quęri, eſt autẽ hæc, L. Caſſius, L.F. Longinus Tribunus pl. C. Mario, C. Flacco Coſs. plures leges ad minuendã nobilitatis potentiam tulit, in quibus hanc etiam, vt, quẽ populus damnaſſet, cuive imperiũ abrogaſſet, in ſenatu nec eſſet, tulerat autem eam maxime propter ſimultates cum Q. Cæcilio, qui ante bienniũ conſul

fuerat

fuerat: & cui populus, quia malè aduerſus Cimbros rē geſſerat, imperiū abrogauit. Dicit de nobilibus.

Qui non modò tum Sylla, verùm etiam, illo mortuo, ſemper hoc per ſe ſummis opibus retinendum putauerunt: inimiciſſimi, C. Cottæ fuerunt, quòd is Conſul paulum Tribunis pl. non poteſtatis, ſed dignatis addidit. Hic Cotta, vt puto, legem tulit, vt Tribunis pl. liceret poſtea alios magiſtratus capere: quod lege Syllæ iis erat ademptum.

Quandiu quidem hoc animo erga vos illa plebs erit, quo ſe oſtendit eſſe: cùm legem Aureliam, cùm Roſciam non modò accepit, ſed etiam efflagitauit. Aurelia lege communicata iudicia inter ſenatores, & equeſtrem ordinem, & tribunos ærarios. Roſcia eſt, quam L. Roſcius Otho biennio ante COS. firmauit, vt in theatro equitibus Romanis XIIII. ordines ſpectandi gratia darentur.

Memoria teneo, cum primum ſenatores cum equitibus Romanis lege Plotia iudicarent, hominem diis ac nobilitati perinuiſum, Cn. Pompeium cauſam lege Varia de maieſtate dixiſſe. M. Plautius Silanus Tribunus pl. Cn. Pōpeio Strabone, L. Porcio Catone Coss. ſecundo anno belli Italici, cùm equeſter ordo in iudiciis dominaretur, legem tulit adiuuantibus nobilibus, quæ lex vim eam habuit, quam Cicero ſignificat: nam ex ea lege tribus ſingulæ ex eo numero quinos denos ſuffragio creabant, qui eo anno iudicarent. ex eo factum eſt, vt ſenatores quoque in eo numero eſſent, & quidam etiam ex ipſa plebe.

PRO CORNELIO.

Num in eo, qui ſint hi teſtes, hæſitatis? ego vobis edam duos. reliqui ſunt de conſularibus, inimici tribunitiæ poteſtatis. pauci præterea aſſentatores eorum atque aſſeclæ ſubſequuntur. M. Lucullum, & M. Lepidum ſignificat. quinque enim conſulares, vt iam diximus, in Cornelium teſtimonium dixerunt, Qu. Catulus, Qu. Hortenſius, Qu. Metellus Pius Pont. Max. quos

A hac ſecunda oratione tractat: & duo, qui non dixerunt, quos nunc ſignificat, Lucullus & Lepidus.

Quid auunculus tuus, clariſſimus vir, clariſſimo patre, auo, maioribus, credo ſilentio, fauente nobilitate, nullo interceſſore comparato, populo R. dedit, & potentiſſimorum hominum collegiis eripuit cooptandorum ſacerdotum poteſtatem. Hoc egere enarratione, quia hoc loco nomen non ponit, quis fecerit, ei demum videri poteſt, qui oblitus ſit, minus ante XX. verſus hæc de eo ipſo Ciceronem dixiſſe. Sed ſi familiari-

B ter ex Q. Catulo ſapientiſſimo viro atque humaniſſimo velim quærere, vtrius tandem tibi Tribunatus minus probari poteſt, C. Cornelij, an, non dicam P. Sulpitij, non L. Saturnini, non C. Gracchi, non Tiberij: neminem, quem iſti ſeditioſum exiſtimant, nominabo: ſed auunculi tui Q. Catuli, clariſſimi patriæque amantiſſimi viri: quid mihi tandem reſponſurum putatis?

Quid? idem Domitius M. Syllanum, conſularem hominem, quemadmodum Tribunus pl. vexauit? M. Syl-

C lanus quinquennio ante conſul fuerat, quàm Domitius Tribunus pl. atque ipſe quoque aduerſus Cimbros rem malè geſſerat. quam ob cauſam Domitius eum apud populum accuſabat: criminabatur bellū cum Cimbris iniuſſu populi geſſiſſe, idque principium fuiſſe calamitatum, quas eo bello populus accepiſſet: ac de eo tabellam quoque dedit: ſed pleniſſimè Silanus abſolutus eſt: nam duæ ſolæ tribus eum, Sergia, & Quirina, damnauerunt.

Hæc eſt controuerſia eiuſmodi, vt mihi Trib. pl.

D *Cn. Domitius Catulo. M. Terpolius contemptiſſimum nomen eiectum eſſe ex iis qui Tribuni pl. fuerunt.* Poſt infractam tribunitiam poteſtatem à Sylla, ante reſtitutam à Cn. Pompeio, apparet. fuit autem is Tribunus pl. ante XII. annos, D. Bruto, & M. Lepido COSS. Cn. Domitius Tribunus fuerat ante II. de XL. annos, C. Mario II. C. Fimbria COSS. Magno numero ſententiarum Cornelius abſolutus eſt.

Q. ASCONII PEDIANI COMMENTATIO IN M. TVLLII CICERONIS orationem in toga candida contra C. Antonium & L. Catilinam competitores in ſenatu.

ARGVMENTVM.

HÆC oratio dicta eſt L. Cæſare, C. Figulo COSS. *poſt annum quàm pro Cornelio dixerat. Sex. competitores in Conſulatus petitione Cicero habuit, duos patritios, P. Sulpitium Galbam, L. Sergium Catilinam: quatuor plebeios, ex quibus duo nobiles, Cn. Antonium, M. Antonij oratoris filium, L. Caſſium Longinum, duos, qui tantum non primi ex familiis ſuis magiſtratum adepti erant, Q. Cornificium, & C. Licinium Sacerdotem. ſolus Cicero ex competitoribus equeſtri erat loco natus, atque in petitione patrem amiſit. cæteri eius competitores modeſtè ſe geſſere, viſiq; ſunt Q. Cornificius & P. Galba ſobrij ac ſancti viri; Sacerdos nulla improbitate notus. Caſſium, qui iners ac ſtolidus tum magis quàm improbus videretur, ſed poſt paucos menſes in coniuratione Catilinæ eſſe apparuit, ac cruen-*

tiſsimarum ſententiarum fuiſſe autorem: itaque hi quatuor pro re iacebant. Catilina autem & Antonius, quanquam omnibus maximè infamis eorum vita eſſet, tamen multum poterãt. coierant enim ambo, vt Ciceronem Conſulatu deiicerent, adiutoribus vſi firmiſsimis, M. Craſſo, & C. Cæſare. itaque hæc oratio contra ſolos Catilinam & Antonium eſt. Cauſa orationis huiuſmodi in ſenatu habendæ Ciceroni fuit, quòd, cùm in dies licentia ambitus augeretur propter præcipuam Catilinæ & Antonij audaciam, cenſuerat ſenatus, vt lex ambitus aucta etiam cum pœna ferretur: ei quoque rei Q. Mutius Oreſtinus Tribunus pl. interceſſerat. cùm Cicero, grauiter ſenatu interceſsionem ferente, ſurrexit, atque in coitionem Catilinæ & Antonij inuectus eſt ante dies comitiorum paucos.

ENARRATIO.

Dico P. C. ſuperiore nocte cuiuſdam hominis nobilis, & valdè in hoc largitionis quæſtu noti & cogniti domum Catilinam & Antonium cum ſequeſtribus ſuis conueniſſe. Aut C. Cæſaris, aut M. Craſſi domum ſignificat. etenim acerrimi ac potentiſſimi fuerunt Ciceronis refragatores, cùm petit Conſulatum, quòd eius in dies ciuilem creſcere dignitatem animaduertebant. & hoc ipſe Cicero in expoſitione ſuorum conſiliorum ſignificat. eius quoque coniurationis, quæ Cotta & Torquato coss. ante annum quàm hęc dicerentur facta eſt à Catilina & Piſone, arguit M. Craſſum autorem fuiſſe.

Quem enim aut amicum habere poteſt is, qui tot ciues trucidauit: aut clientem qui in ſua ciuitate cum peregrino negauit ſe iudicio æquo certare poſſe. Catilinã, cùm in Syllanis partibus fuiſſet, crudeliter feciſſe, nominatim etiam poſtea Cicero dicit, quòd occiderit Q. Cæcilium, M. Volumnium, L. Tantaſium: M. etiam Marij Gratidiani, ſummè popularis hominis, qui ob id bis Prætor fuit, caput abſciſſum per Vrbem ſua manu Catilina tulerat: quod crimen ſæpius ei tota oratione obiicit. fuerat verò hic Gratidianus arcta neceſſitudine Ciceroni coniunctus. Clientem autem negat habere poſſe C. Antonium. nam is multos in Achaia ſpoliauerat, nactus de exercitu Syllano equitum turmas. deinde Gręci, quos ſpoliauerat, eduxerunt Antonium in ius ad M. Lucullum Prætorem, qui ius inter peregrinos dicebat. egit pro Græcis etiam tum adoleſcentulus, de quo paulò antè mentionem fecimus. & cùm Lucullus id, quod Græci poſtulabãt, decreuiſſet, appellauit Tribunos Antonius, iurauítque ſe ideo recuſare, quòd æquo iure vti non poſſet. hunc Antonium Gellius & Lentulus Cenſores ſexennio, quo hæc dicerentur, ſenatu mouerant, cauſáſq; ſubſcripſerunt, quòd ſocios diripuerit, quòd iudicium recuſarit, quòd propter æris alieni magnitudinem prædia mancipárit, bonáque ſua in poteſtate non haberet.

Ne ſe iam tum reſpexit, cum grauiſsimis veſtris decretis abſens notatus eſt. Catilina ex Prætura Africam prouinciam obtinuit. quam cùm grauiter vexaſſet, Legati Afri in ſenatu iam tum abſente illo queſti ſunt, multæque graues ſententiæ in ſenatu de eo dictæ ſunt.

In iudiciis quanta vis eſſet, didicit cùm eſt abſolutus: ſi, aut illud iudicium, aut illa abſolutio nominanda eſt. Ante annum quàm hæc dicerentur, Catilina cùm rediſſet ex Africa, Torquato, & Cotta coss. accuſatus eſt repetundarum à P. Clodio adoleſcente, qui poſtea inimicus Ciceroni fuit. defenſus eſt Catilina, vt Feneſtella tradit, à M. Cicerone. quod ego vt addubitem, hæc ipſa Ciceronis oratio facit, maximè A quòd is nullam mentionem huius rei habet, cùm potuerit inuidiam facere competitori tam turpiter aduerſus ſe coeunti: præſertim cùm alterum competitorem ſuum Antonium in eadem hac oratione ſua admoneat, ſuo beneficio eum ex vltimo loco Præturæ candidatum ad tertium perueniſſe. Neſcis, me Prætorem primum eſſe factum, te conceſſione competitorum, & collatione centuriarum, & meo maximè beneficio è poſtremo in tertium locum eſſe ſubiectum? qui igitur Antonio ſuffragationem B ſuam imputandam putat, is, ſi defendiſſet Catilinam, caput eius protectum à ſe non ei imputaret? quòd ita eſſe, manifeſtum eſt ex eo, quod ſtatim dicit. Qu. enim Mutius Tribunus pl. intercedebat, ne lex ambitus ferretur: quod facere pro Catilina videbatur. hunc Mutium in hac oratione appellans Cicero ſic ait. Te tamen Qu. Muti tam malè de Rep. exiſtimare, moleſtè fero, qui heſterno die me eſſe dignum Conſulatu negabas. quid? populus Romanus minus diligenter ſcit ſibi conſtituere defenſo- C rem, quàm tu tibi? qui, cùm te furti L. Calenus ageret, me potiſſimum fortunarum tuarum patronum eſſe voluiſti. & cuius tu conſilium in tua turpiſſima cauſa delegiſti, hunc honeſtiſſimarum rerum defenſorem populus Romanus autore te repudiare poteſt? niſi fortè hoc dicturus es, quo tempore à L. Caleno furti delatus ſis, eo tempore in me tibi parum auxilij eſſe vidiſſe. Verùm, vt egerit Mutij cauſam Cicero, ſicut Catilinæ egiſſe eum videri vult Feneſtella, cur, cùm, quamuis malè exiſtimet de D cauſa Mutij, tamen ei exprobret patrocinium ſuum, non idem in Catilina faciat, ſi modò pro eo dixit? & cur ipſum illud iudicium ſæpius in infamiam vocat? quod parcius videretur fuiſſe facturus, ſi in eo iudicio fuiſſet patronus. Atque vt alia omittam, hoc certè vix videtur dicturus fuiſſe, ſi illo patrono Catilina repetundarum abſolutus eſſet. Stupris ſe omnibus, ac flagitiis contaminauit: cæde nefaria cruentauit: diripuit ſocios: leges, quæſtiones, iudicia violauit. & poſtea. Quid ego, vt violaueris prouinciam, E prædicem? nam, vt te illic geſſeris, non audeo dicere, quoniam abſolutus es. mentitos eſſe equites Romanos, falſas fuiſſe tabellas honeſtiſſimæ ciuitatis exiſtimo: mentitum Q. Metellum Pium, mentitam Africam. vidiſſe puto neſcio quid illos iudices, qui te innocentem iudicarunt. O miſer, qui non ſentias illo iudicio te non abſolutum, verum ad aliquod ſeuerius iudicium ac maius ſupplicium reſeruatum. Veríne ergo ſimile eſt, hæc cum Catilinæ obiicere, ſi illo defendente abſolutus eſt? Præterea mouet F me, quòd, cum ſint commentarij Ciceronis ſuarum etiam defenſionum commentarium tamen huius defen-

defenſionis aut principium nullum inueniam. Itaq; puto non defendiſſe, ſed tantùm de defendendo cogitaſſe: quod per hæc ipſa negari non poteſt. Hoc autem iudicio abſolutus eſt Catilina, infamia iudicum. Vt & Clodius infamis fuerit, quippe qui præuaricatus eſt. nam & reiectio iudicum ad arbitrium rei videbatur eſſe facta.

Populum verò, cùm inſpectante populo collum ſecuit hominis maximè popularis, quanti faceret, oſtendit. Diximus & paulò antè, Marij caput Catilinam per vrbem tuliſſe.

Me qua amentia inductus eſt vt contemneret, conſtituere non poſſum. vtrùm æquo animo laturum putauit? an in ſuo familiariſſimo non viderat, me ne aliorum quidem iniurias mediocriter poſſe ferre? Manifeſtum eſt C. Verrem ſignificari.

Alter, pecore omni vendito, & ſaltibus propè addictis, paſtores retinet, ex quibus ait ſe, cùm velit, ſubitò fugitiuorum bellum excitaturum. C. Antonium ſignificat.

Alter induxit eum, quem potuit, vt repente gladiatores populo non debitos polliceretur, quos ipſe conſularis candidatus perſpexit, & legit, & emit, præſente populo Romano factum eſt. Q. Gallium, quem poſteà reum ambitus defendit, ſignificare videtur. hic enim cùm eſſet præturæ candidatus, quòd in Ædilitate, quàm ante annum geſſerat, beſtias non habuerat, dedit gladiatorium, ſub titulo, patri ſe id dare.

Quamobrem augere etiam mercedes ſi vultis, Q. Mutium peruerſi legem impedire vt cœpit ſenten. cos. ſed ego ea lege contentus ſum, qua duos Conſules deſignatos vno tempore damnari vidimus. Legem Calpurniam ſignificat, quam C. Calpurnius Piſo ante triennium de ambitu tulerat. Quod autem dicit damnatos eſſe deſignatos Conſules, P. Syllam & P. Antonium, de quibus iam diximus, vult intelligi. Cognomen autem Q Mutio Tribuno, quem nominat, fuit Oreſtinus.

Atque vt iſtum omittam, in exercitu Syllano prædonem, in introitu gladiatorem, in victoria quadrigarium. De Antonio dici manifeſtum eſt. ſed dicit eum in exercitu Syllæ prædonem propter equitum turmas, quibus Achaiam ab eo vexatam eſſe ſignificauimus. in introitu gladiatorem, pertinet ad inuidiã proſcriptionis, quæ tum facta eſt. In victoria quadrigarium, quòd, cum Sylla poſt victoriam Circenſes faceret, ita vt honeſti homines quadrigas agitarent, fuit inter eos C. Antonius.

Te verò Catilina Conſulatum ſperare, aut cogitare, non prodigium atque portentum eſt? à quibus enim petis? à principibus ciuitatis? qui tibi, cum L. Volcatius COS. *in conſilio fuiſſet, ne petendi quidem poteſtatem eſſe voluerunt.* Paulo ante diximus, Catilinam, cum de prouincia Africa decederet, petiturus Conſulatum, & legati Afri queſti de eo in ſenatu fuiſſent, graues multas ſententias de eo dictas eſſe. Itaq; cùm profeſſus deinde eſſet, Catilina petere ſe Conſulatum. L. Volcatius Tullus Conſul conſilium publicum habuit, an rationem Catilinæ habere deberet, ſi peteret Conſulatum. nam quærebatur repetundarum. Catilina ob eam cauſam deſtitit à petitione.

A ſenatoribus? qui te autoritate ſua, ſpoliatum ornamentis omnibus, vinctum penè Africanis oratoribus tradiderunt. Diximus modo de hoc. nam iudicium quòque ſecutum repetundarum, à quo ipſe per infamiam liberatus eſt Catilina, ſed ita, vt eum ſenatorum vrna damnaret, equitum & tribunorum abſolueret.

A *Ab equeſtri ordine? quem trucidaſti?* Equeſter ordo pro Cinnanis partibus contra Syllam ſteterat, multáſque pecunias abſtulerant: ex quo ſacculari erant appellati: multíque ob eius rei inuidiam poſt Syllanam victoriam erant interfecti.

A plebe? cui ſpectaculum eiuſmodi tua crudelitas præbuit, vt nemo ſine luctu aſpicere, ſine gemitu recordari poſſet. Eiuſdem illius Marij Gratidiani quòd caput geſtarit, obiicit. quo loco dicit Catilinam caput M. Marij geſtaſſe, quod caput etiam tum plenũ B animæ & ſpiritus ad Syllam vſque ab Ianiculo ad ædem Apollinis manibus ipſe ſuis detulit. omnia ſunt manifeſta. nè tamen erretis, quòd his temporibus ædes Apollinis in Palatio ſit nobiliſſima: admonendi eſtis, non hanc à Cicerone ſignificari, vt puto; quàm poſt mortem etiam Ciceronis multis annis Imp. Cæſar, quem nunc diuum Auguſtum dicimus, poſt Actiacam victoriam fecerit: ſed illam demonſtrari, quæ eſt extra portam Carmentalem, inter forum Olitorium, & circum Flaminium. ea enim ſola C tum demum Romæ Apollinis ædes. Quid tu potes in defenſione tua dicere, quod illi non dixerunt? quæ tibi dicere non licebit. & paulo poſt.

Denique illi negare potuerunt, & negauerunt: tu tibi ne inficiandi quidem impudentia locum reliquiſti. quare præclara dicentur iudicia tuliſſe, ſi, qui inficiantem Luſcium condemnarunt, Catilinam abſoluerint confitentem. Hic, quem nominat, L. Luſcius notus centurio Syllanus, diuéſque è victoria factus, (nam amplius HS. centies poſſederat) damnatus erat non D multo antè, quàm Cicero dixit. obiectæ, ſunt ei tres cædes proſcriptorum circa eoſdem dies. L. quoque Bellienus damnatus eſt: quem Cicero ait auunculum eſſe Catilinæ. hic autem Lucretium Aſellam, Conſulatum contra voluntatem Syllæ ad turbandum ſtatum ciuitatis petentem, occiderat, iuſſu Syllæ tunc Dictatoris.

Is ergo negat ignarum eſſe: cum etiam illi, imperitos ſe homines eſſe, &, ſi quem etiam interfeciſſent, Impe- E *ratori ac Dictatori paruiſſe dicerent. ac negare quoque poſſe: Catilinam verò inficiari non poſſe.* Huius autem criminis periculum, quod obiicit Cicero, paucos poſt menſes Catilina ſubiit. poſt perfecta enim comitia conſularia, & Catilinæ repulſam, fecit eum reum inter ſicarios L. Lucullus paratus eruditúſque, qui poſtea Conſulatum quoque petiit.

Hanc tu habes dignitatem, qua fretus me contemnis & deſpicis: an eam, quam reliqua vita es conſecutus? cùm ita vixiſti, vt non eſſet locus tam ſanctus, quò non F *aduentus tuus, etiam cum culpa nulla ſubeſſet, crimen afferret.* Fabia virgo Veſtalis cauſam inceſti dixerat, cùm ei Catilina obiiceretur: erátque abſoluta hæc Fabia, quia ſoror erat Terentiæ Ciceronis. ideo ſic dixit, Etiam ſi culpa nulla ſubeſſet. ita & ſuis pepercit, & nihilo leuius inimico ſummi opprobrij turpitudinem obiecit.

Cum deprehendebare in adulteriis: cùm deprehendebas adulteros ipſe: cum ex eodem ſtupro tibi & vxorem, & filiam inueniſti. Dicitur, Catilinam adulte- G rium commiſiſſe cum ea, quæ ei poſtea ſocrus fuit: & ex eo ſtupro duxiſſe vxorem, cum filia eius eſſet. hæc Lucceius quoque Catilinæ obiicit in orationibus, quas in eum ſcripſit. nomina harum mulierum nondum inueni.

Quid ego, vt violaueris prouinciam, prædicem, cuncto populo Romano clamante, ac reſiſtente? nam, vt te illic geſſeris, non audeo dicere, quoniam abſolutus es.

Dictum eſt iam ſæpius, Catilinam ex Prætura Africam obtinuiſſe, & accuſante eum repetundarum P. Clodio abſolutum eſſe.

Præterea illum nefarium conatum tuum, & penè acerbum, & luctuoſum populo Romano diem, cum, Cn. Piſone ſocio, neque alio nemine, cædem optimatum facere voluiſti. Quos nominat, intelligitis. fuit enim opinio, Catilinam, & Cn. Piſonem adoleſcentem perditum, coniuraſſe ad cædem ſenatus faciendam ante annum quàm hæc dicta ſunt, Cotta & Torquato Coſſ. eámque cædem ideo non eſſe factam, quòd prius, quàm parati eſſent, coniuratis ſignum dediſſet Catilina. Piſo autem, cùm hæc dicerentur, perierat in Hiſpania, miſſus à ſenatu per honorem legationis, vt auus ſuus ablegaretur. ibíque, dum iniurias prouincialibus facit, occiſus erat, vt quidam credebant, à Cn. Pompeij clientibus Pompeio non inuito.

An oblitus es, te ex me, cùm Præturam peteremus, petiſſe, vt tibi primum locum concederem? quod cùm ſæpius ageres, & impudentius à me contenderes: meminiſti, me tibi reſpondere, impudenter te facere, qui id à me peteres, quod auunculus nunquam impetraſſet? Diximus iam ſuprà, Syllæ ludis, quos hic propter victoriam fecerit, quadrigas C. Antonium & alios quoſdam nobiles homines agitaſſe. præterea Antonius redemptas habebat ab ærario vectigales quadrigas, quam redemptionem ſenatori habere licet per legem. fuit autem notiſſimus in circo quadrigarum agitator Boculus. Dicit de malis ciuibus.

Qui poſteaquam illo, vt conati erant, Hiſpanienſi pugiunculo neruos incidere ciuium Romanorum non potuerunt, duas vno tempore conantur in repub. ſicas diſtringere. Hiſpanienſem pugiunculum Cn. Piſonem appellat: quem in Hiſpania occiſum eſſe dixi. Duas ſicas, Catilinam & Antonium appellari manifeſtum eſt.

Hunc vos ſcitote Licinium gladiatorem iam immiſiſſe cupidum Catilinæ iudices, Quintúmque Curium hominem quæſtorium. Curius hic notiſſimus fuit aleator, damnatúſque poſtea eſt. in hunc eſt endecaſyllabus Calui elegans: Et talis Curius pereruditus. Huic orationi Ciceronis & Catilina & Antonius contumelioſè reſponderunt: quod ſolùm poterant, inuecti in nouitatem eius. feruntur quoque orationes nomine illorum editæ, non ab ipſis ſcriptæ, ſed ab Ciceronis obtrectatoribus: quas neſcio an ſatius ſit ignorare. cæterum Cicero Conſul omnium conſenſu factus eſt: Antonius pauculis centuriis Catilinam ſuperauit, cum ei propter patris nomen paulo ſpecioſior manus ſuffragata eſſet, quàm Catilinæ.

Q. ASCONII PEDIANI COMMENTATIO IN M. TVLLII CICERONIS orationem contra L. Piſonem.

*

HÆc oratio dicta eſt Cn. Pompeio Magno II. M. Craſſo II. coss. ante paucos dies quàm Cn. Pompeius ludos faceret, quibus theatrum à ſe factum dedicauit. hoc intelligi ex ipſius Ciceronis verbis poteſt, quæ in hac oratione poſuit: dixit enim ſic: Inſtant poſt hominum memoriam apparatiſſimi, magnificentiſſimique ludi. Feneſtella quidem poſuit hanc inter eas orationes, quas dixit Cicero L. Domitio Appio Claudio coss. vltimam. ſed, vt ego ab eo diſſentiam, facit primum, quòd Piſo reuerſus eſt ex prouincia Pompeio & Craſſo Coss. Gabinius Domitio & Appio: hanc autem orationem dictam ante Gabinij reditum, ex ipſa manifeſtum eſt: deinde, quòd magis naturale eſt vt in ipſo recenti reditu inuectus ſit in Ciceronem, reſponderítque inſectationi eius, qua reuocatus erat ex prouincia, prius quàm poſt anni interuallum. apparet autem Ciceronem reſpondiſſe Piſoni. in ſumma, cùm dicat in ipſa oratione Cicero inſtare magnificentiſſimos apparatiſſimóſque ludos, non video quo modo hoc magis Domitio & Appio Coss. dictum ſit, quibus Conſulibus nulli notabiliores ludi fuerunt, quàm Pompeio & Craſſo: quo anno Pompeius exquiſitiſſimis magnificentiſſimiſque omnis generis ludis theatrum dedicauit.

ARGVMENTVM.

Argumentum huius orationis breue admodum eſt. nam cum reuocati eſſent ex prouinciis Piſo & Gabinius ſententia Ciceronis, quàm dixerat de prouinciis conſularibus Lentulo & Philippo Coss. *reuerſus in ciuitatem Piſo de inſectatione Ciceronis in ſenatu conqueſtus eſt, & in eum inuectus, fiducia maximè Cæſaris generi, qui tum Gallias obtinebat. Piſoni Cicero reſpondit hac oratione.*

INITIVM EXPOSITIONIS.

CIRCA VER. A PRIMO.

Quod minimum ſpecimen in te ingenij, ingenij autem? immo ingenui hominis, ac liberi? qui colore ipſo patriam aſpernaris, oratione genus, moribus nomen. Tametſi hæc oratio ſic inſcribitur. In L. Piſonem: tamen non puto vos ignorare, hunc Piſonem ex ea familia eſſe, quæ Frugi appellata ſit: & ideo dicit aſpernari eum moribus nomen.

CIRCA

CIRCA VER. A PRIMO LXXX.

Hoc non ad contemnendam Placentiam pertinet, vnde ſe is ortum gloriari ſolet, neque enim hoc mea natura fert: nec municipij, præſertim de me optimè meriti, dignitas patitur. Magnoperè me hæſitare confiteor, quid ſit, quare Cicero Placentiam municipium eſſe dicat. video enim in annalibus eorum, qui Punicum bellum ſecundum ſcripſerunt, tradi, Placentiam coloniam deductā pridie Cal. Ian. primo anno eius belli, P. Cornelio Scipione patre Africani, T. Sempronio Longo coss. Neque illud dici poteſt, ſic eam coloniam eſſe deductam, quemadmodum poſt plures ætates Cn. Pompeius Strabo, pater Cn. Pōpeij Magni, tranſpadanas colonias deduxerat. Pompeius enim non nouis coloniis eas conſtituit, ſed veteribus incolis manentibus ius dedit Latij, vt poſſent habere ius, quod cæteræ Latinæ coloniæ, id eſt, vt petendi magiſtratus gratia ciuitatem Romanam adipiſcerentur. Placentiam autem ſex millia hominum noui coloni deducti ſunt: in quibus equites deducendi fuit cauſa, vt opponerentur Gallis, qui eam partem Italiæ tenebant. deduxerunt Triumviri P. Cornelius Aſina, P. Papirius Maſo, Cn. Pompeius ſiue Cn. Cornelius Scipio. eámque coloniam LIII deductam eſſe inuenimus. Deducta eſt autem Latina. duo porrò genera earum coloniarum, quæ à populo Romano deductæ ſunt, fuerunt. Erant enim aliæ quibus ius Italiæ dabatur, aliæ item quę Latinorum eſſent. De ſe autem optimè meritos Placentinos ait, quòd illi quoque honoratiſſima decreta erga Ciceronem fecerant certauerántq; in ea re cum tota Italia, cum de reditu eius actum eſt.

PAVLO POST.

De auo Piſonis materno. Hic cùm ad Padum Placentiæ fortè conſediſſet, pauci in eam ciuitatem (nam tum erat ciuitas) aſcendit. Prius enim Gallus, dein Gallicanus, extremo ſemiplacentinus haberi cœptus eſt. Hic quoque dicit ciuitatem fuiſſe. ab eadem perſuaſione ponit Placentiam municipium fuiſſe. Auum autem Piſonis primo Gallum fuiſſe ideo ait, quòd veniſſe cum in Italiam dicit trans Alpeis, quòd in Italia conſederit, Placentiæ poſtquam aſſitus ſit à Placenti auus multo poſt ea tempora fuit, quibus Placentia colonia deducta eſt.

CIRCA VER. A PRIMO*.

Lautiorem pater tuus ſocerum, quàm C. Piſo in illo luctu non ei filiam meam collocaui, quem ego poteſtas cum omnium fuiſſet, vnum potiſsimum delegiſſem. Quis fuerit ſocer Piſonis patris, ſuprà dixit his verbis. Inſuber quidam fuit, idem mercator, & præco. is cum Romam cum filia veniſſet, adoleſcentem nobilem Cæſonium hominis furaciſſimi filium auſus eſt appellare, filiam collocauit. Caluentium aiunt eum appellatum, patris Piſonis, contra quem hæc oratio eſt, ſocerum. Rutilium Attilium Nudum Feneſtella tradit. Cicero filiam poſt mortem Piſonis generi P. Lentulo collocauit, apud quem illa ex partu deceſſit.

EGO *in C. Rabirio perduellionis reo* XL *annis ante me Conſulem interpoſitam ſenatus auctoritatem ſuſtinui contra inuidiam, atque defendi.* Poſſit aliquis credere, lapſum memoria Ciceronem, qui dicat, XL annis ante ſe Conſulem factum eſſe S. C. aduerſus A L. Apuleium Saturninum Tribunum plebis: cum XXXVI anni à C. Mario & L. Valerio Flacco Conſulibus numerentur. ſed hic non ſubtilis computatio annorum facta eſt, verum ſummatim tempus comprehenſum eſt: & perinde accipiendum, ac ſi dixerit propè XL annis. hæc enim conſuetudo eſt ipſius Ciceronis: itaque idem in ea quoque, quam habuit in Catilinā in ſenatu, cùm octauus decimus dies eſſet, poſteaquam factum S.C. vt viderent Cōſules, ne quid Reſpublica detrimenti caperet, dixit: B Vigeſimum iam diem patimur hebeſcere aciem horum auctoritatis. habemus enim S.C. veruntamen incluſum in tabulis, tanquam gladium in vagina reconditum.

Ego, cum in concione abiens magiſtratu à Tribuno pl. dicere prohiberer ea, quæ conſtitueram, cùm is mihi tantummodo iurare permitteret, ſine vlla dubitatione iuraui, rempublicam, atque hanc vrbem mea vnius opera eſſe ſaluam. Diximus iam antea, à Q. Metello Nepote Tribuno pl. Ciceronem Conſulatu abeuntem C prohibitum eſſe concionari de rebus, quas in eo magiſtratu geſſit.

Dicit de ludis compitalitiis, quos Q. Metellus fieri vetuit. Qu. Metellus (facio iniuriam fortiſsimo viro mortuo, qui illum, cuius paucos pares hæc ciuitas tulit, cum hac importuna belua confeeram) ſed ille deſignatus Conſul, cum quidam Tribunus pl. ſuo auxilio ludos contra S.C facere iuſsiſſet, priuatus fieri vetuit: atque id, quod nondum poteſtate poterat, obtinuit auctoritate. Tu, cum calendis Ian. compitalitiorum dies incidiſſet, D Sex. Clodium, qui nunquam antea prætextatus fuiſſet, ludos facere, & prætextatum volitare paſſus es. L. Cæcilio Q. Marcio coss. quos & ipſe Cicero ſuprà memorauit, S.C. collegia ſublata ſunt, quæ aduerſus remp. videbantur eſſe. ſolebant autem magiſtri collegiorum ludos facere, ſicut magiſtri vicorum faciebant compitalitios prætextati, qui ludi ſublatis collegiis diſcuſſi ſunt. poſt nouem deinde annos, quàm ſublata erant, P. Clodius Tribunus pl. lege lata reſtituit collegia. inuidiam ergo & crimen reſti- E tutorum confert in Piſonem, quòd, cum Conſul eſſet, paſſus ſit ante, quàm lex ferretur, facere prætextatum ludos Sex. Clodium. is fuit familiariſſimus Clodij, & operarum Clodianarum dux: quo auctore poſtea illato ab iis corpore Clodij, curia cum eo incenſa eſt. quos ludos tunc quoque fieri prohibere tentauit L. Mumius Tribunus pl. ante biennium autem, quàm reſtituerentur collegia, Q. Metellus Celer Conſul deſignatus magiſtros vicorum ludos cōpitalitios facere prohibuerat, vt Cicero tradit, F quamuis auctore Tribuno pl. fierent: cuius Tribuni nomen adhuc non inueni.

PAVLO POST.

Ergo his fundamentis poſitis Conſulatus tui, triduo poſt inſpectante & tacente te, à P. Clodio fatali portento prodigióque reip. lex Aelia & Fuſia euerſa eſt, propugnacula, muriq; tranquillitatis, atque otij collegia, non ea ſolum, quæ ſenatus ſuſtulerat, reſtituta, ſed innu- G merabilia quædam ex omni fece vrbis ac ſeruitiorum conſtituta. ab eodem homine in ſtupris inauditis, nefariiſque verſato, vetus illa magiſtra pudoris & modeſtiæ cenſoria ſeueritas ſublata eſt. Diximus. L. Piſone, & A. Gabinio Coss. P. Clodium Tribunum pl. quatuor leges pernicioſas reip. tuliſſe, annonariam, de qua Cicero hoc loco mentionem non facit, (fuit

A enim ſummæ popularis) vt frumẽtum populo, quod antea ſemis æris ac trientibus in ſingulos modios dabatur, gratis daretur: alteram, ne quis per eos dies, quibus cum populo agi liceret, de cœlo ſeruaret. propter quam rogationem ait legem Fuſiam & Æliam, propugnacula & muros tranquillitatis atque otij, euerſam eſſe: obnunciatio enim, qua pernicioſis legibus reſiſtebatur, quam Ælia lex confirmauerat, erat ſublata. tertiam de collegiis reſtituendis, nouíſque inſtituendis, quæ ait ex ſeruitiorum fece conſtituta: quartam, ne quem Cenſores in ſenatu legendo præterirent, néve qua ignominia afficerẽt, niſi qui apud eos accuſatus, & vtriuſque Cenſoris ſententia damnatus eſſet. hac ergo eius lege Cenſuram, quæ magiſtra pudoris & modeſtiæ eſt, ſublatam ait.

PAVLO POST.

Perſequere connexos his funeribus dies. pro Aurelio tribunali, ne conniuente quidem te, quod ipſum eſſet ſcelus, ſed etiam hilarioribus oculis, quàm ſolitus eras, intuente, delectus ſeruorum habebatur ab eo, qui nihil ſibi vnquam nec facere, nec pati turpe ducit. Profectò intelligitur, P. Clodium ſignificare.

Dicit de Caſtoris templo. Id autem templum, ſublato aditu, reuulſis gradibus, à coniuratorum reliquiis, atq; à Catilinæ præuaricatore quondam, tum vltore, armis teneretur. Catilinam lege repetundarum abſolutum eſſe accuſante P. Clodio, iam dictum eſt.

STATIM.

Cum equites Rom. relegarentur, viri boni lapidibus è foro pellerentur. L. Lamiam à Gabinio Conſule edicto relegatum eſſe, iam diximus.

Seplaſia mehercule, vt dici audiebam, te vt primum aſpexit, Campanum Conſulem repudiauit. Dictum eſt in diſſuaſione legis agrariæ ad populum, plateam eſſe Capuæ, quæ Seplaſia appellatur, in qua vnguentarij negotiari ſint ſoliti. ergo eos quoque, qui in ea platea negotiarentur, dicit inuitos Piſonem vidiſſe, cum Capuam Conſul venit, quòd eos, à quibus ille expulſus erat, adiuuiſſet.

Ecquod in hac vrbe maius vnquam incendium fuit, cui non Conſul ſubuenerit? at tu illo ipſo tempore apud ſocrum tuam propè à meis ædibus cuius domum ad meam exhauriendam patefeceras, ſedebas. Poſt profectionem ex vrbe Ciceronis, bona eius P. Clodius publicauit. poſtea direpta ſunt omnia, quæ aut in domo, aut in villis fuerunt, & ex eis ad ipſos Conſules lata complura. domus direpta primum, deinde inflammata, ac diruta eſt. Socrus Piſonis quæ fuerit, inuenire non potui, videlicet quòd auctores rerum non perinde in domibus ac familiis fœminarum, niſi illuſtrium, ac virorum nomina tradiderunt.

At ne tum quidem emerſiſti lutulente Cæſonine è miſerrimis naturæ tuæ ſordibus, cum experrecta tandem virtus celeriter & verum amicum, & optime meritum ciuem, & ſuum priſtinum morem requiſiuit. Profectò, Cn. Pompeium ſignificari intelligitur.

De me cùm omnes magiſtratus promulgaſſent præter vnum Prætorem, à quo non fuit poſtulandum, fratrem inimici mei, prætérque duos de lapide emptos Tribunos pl. legem comitiis centuriatis tulit P. Lentulus COS. P. Clodij App. Claudius, ſicut iam ſæpe ſignificauimus, fuit frater. Duos tribunos, de quibus ipſis ſæpe iam diximus, quos de lapide emptos ait, quia mercede id faciebant, Sex. Attilium Serranum, & Q. Numerium ſignificat.

Appellatus eſt hic Vulturius illius prouinciæ, ſi dis placet, Imperator. ne tum quidem Paule noſter tabellas cum laurea Romam mittere audebas? Confido vos intelligere, L. Paulum hunc ſignificari, qui fuit pater naturalis Africani poſterioris, quíque de Macedonia atque vltimo eius conſulatu de rege triumphauit: Macedoniam autem Piſo, in quem hæc oratio B eſt, obtinuit: propter quod Paulum eum appellat: irridens eum, quòd ibi ſe non proſperè geſſit.

M. Marcellus, qui ter Conſul fuit, ſumma virtute, pietate, gloria militari, periit in mari: qui tamen ob virtutem, gloria & laude viuit. Fortaſſe quæratis, quem dicat Marcellum. fuit autẽ nepos M. Marcelli eius, qui bello Punico ſecundo Syracuſas vicit, & quinque Conſulatus adeptus eſt. hic autem Marcellus, de quo Cicero dicit, naufragio ad ipſam Africam periit, paulò antè cœptum bellũ Punicum tertium. C idem, cum ſtatuas ſibi, ac patri, itémque auo poneret in monumentis aui ſui ad Honoris & Virtutis ædem, ſubſcripſit, III. Marcelli nouies COSS. fuerat autem auus quinquies, pater ſemel, ipſe ter. itaque neque mentitus eſt, & apud imperitiores patris ſui ſplendorem auxit.

Me conſequentibus diebus in ea ipſa domo, qua tu me expuleras, quam expilaras, quam incenderas, Pontifices, Conſules, Prætores collocarunt, mihíque quod ante me nemini, pecunia publica ædificandam domum D *cenſuerunt.* Hæc Cicero oratorio more, non hiſtorico, videtur poſuiſſe. nam multis ætatibus ante Ciceronem nulli id contigiſſe verum eſt. nemini verò vnquam antea, videamus, ne parum caute dicamus. antiquis enim temporibus pluribus idem contigit. nam Valerio Maximo, vt Antias tradidit, inter alios honores domus quoque publice ædificata eſt in Palatio: cuius exitus, quo magis inſignis eſſet, in publicum verſus declinaretur, hoc eſt extra priuatum aperiretur. Varronem autem tradere M. Valerio, E quia ſæpius vicerat, ædes in Palatio tributas. L. Higinius dicit in libro priore de viris claris: P. Valerio Voleſi filio Publicolæ ædes publicas ſub Velia, vbi nunc ædes Victoriæ eſt populum ex lege, quam ipſe tulerat, conceſſiſſe. tradunt & Antiochi regis filio obſidi domum publice ædificatam, inter quos Atticus in annalibus, quæ poſtea dicitur Lucilij poëtæ fuiſſe. Varro quoque in lib. III. de vita populi Romani, quo loco refert quàm gratus fuerit erga benemeritos, dicit Mutini, quòd in Sicilia cum equita- F tu ſuo tranſierat ad nos, ciuitatem Romæ datam, ædéſque, & pecuniam ex ærario. Videamus tamen, num ideo Cicero dicat ſibi, quod antea nulli, domum pecunia publica ex ærario ædificatam, quia illis aut locus publice datus ſit, aut domus quæ non fuerat eorum, neque propter illos publico ſumptu ædificata: Ciceroni domus, quæ fuerat ipſius, & diruta atque incenſa erat & conſecrata, publico ſumptu ædificata ſit: quod nouum & huic primo, & adhuc etiam ſoli contigit.

G *O ſtultos Camillos, Curios, Fabricios, Calatinos, Scipiones, Marcellos, Maximos: O amentem Paulum, ruſticum Marium, nullius conſilij patres horum Conſulum, qui triumpharunt.* Diximus hanc orationem eſſe dictam Cn. Pompeio Magno II. M. Craſſo II. Coſs. Pompeij pater bello Italico de Picentibus, M. Craſſi pater P. Craſſus ante bellum Italicum de Hiſpanis triumphauit.

Eadem

Eadem cupiditate vir ſummo ingenio præditus C. Cotta, nullo certo hoſte, flagrauit. eorum neuter triumphauit, quòd alteri illum honorem collega, alteri mors ademit. Credo vos quærere, & quis hic Cotta, & quis ille collega Craſſi fuerit. fuit autem C. Cotta orator ille compar P. Sulpitij, qui eſt in dialogis Ciceronis de Oratore ſcriptis, qui, cum decretus illi eſſet triumphus, mortuus eſt ante diem triumphi, cum cicatrix vulneris eius, quod ante plures annos in prælio acceperat, reſciſſa eſſet repente. Craſſo autem collega fuit Q. Scæuola Pontifex: qui cum animaduerteret Craſſo, propter ſummam eius in rep. potentiam ac dignitatem, ſenatum in decernendo triumpho gratificari, nō dubitauit reip. magis quàm collegæ habere rationem: ac, ne fieret S.C. interceſſit. ſed idem prouinciam, cuius cupiditate plerique etiam boni viri delinquebant, depoſuerat, ne ſumptui eſſet ærario.

Irriſa eſt à te paulo ante M. Piſonis cupiditas triumphandi: à qua te longè dixiſti abhorrere. qui etiam ſi minus magnum bellum geſſerat, vt abs te dictum eſt: tamen iſtum honorem contemnendum non putauit. tu eruditior, quàm Piſo? Quis hic M. Piſo fuerit, credo vos ignorare. fuit autem, vt puto iam nos dixiſſe, Pupius Piſo eiſdem temporibus, quibus Cicero, ſed tanto ætate maior, vt adoleſcentulum Ciceronem pater ad eum deduceret, quòd in eo & antiquæ vitæ ſimilitudo, & multæ erant literæ. orator quoq; melior, quàm frequentior, habitus eſt. biennio tamen ſerius, quàm Cicero, Conſul fuit. triumphauit pro Conſule de Hiſpanis, Q. Hortenſio, Q. Metello Cretico coss. ante Ciceronis Conſulatum.

Inſtant poſt hominum memoriã apparatiſſimi, magnificentiſſimiq; ludi: quales non modo nunquam fuerunt, ſed ne quo modo quidem fieri poſthac poſſint, poſ-

A *ſum vllo modo ſuſpicari.* Cn. Pompeij ludos ſignificat, quibus theatrum à ſe factum dedicauit, quibus ludis elephantorum pugnam primus omnium dedit in Circo.

Eſt quidam Græcus, qui cum iſto viuit, homo vere vt dicam, ſic enim cognoui, humanus, ſed tam diu quam diu cum aliis eſt, aut ipſe ſecum. Philodemum ſignificat, qui fuit Epicureus illa ætate nobiliſſimus, cuius & poemata ſunt laſciua.

Quanquam, quod ad me attinet, nunquam iſtam im-
B *minuam curam inficiãdo tibi.* Propè notius eſt, quàm vt indicandum ſit, hunc verſum eſſe L. Accij poëtæ, & dici à Thyeſte in Atreo.

Quod populari illi ſacerdoti ſexcentos ad beſtias amicos ſocióſque, ſtipendiarióſque miſiſti. Manifeſtum eſt, P. Clodium ſignificari.

Ecquid vides, ecquid ſentis, lege iudiciaria lata quos poſthac iudices ſimus habituri? Legem iudiciariam ante aliquot annos quibus temporibus accuſatus eſt
C Verres à Cicerone tulit Aurelius Cotta Prætor: qua communicata ſunt iudicia ſenatui, & equitibus Romanis, & tribunis ærariis, rurſus deinde Pompeius in conſulatu ſecundo, quo hæc oratio dicta eſt promulgauit, vt ampliſſimo ex cenſu ex centuriis aliter quàm antea, lecti iudices, æquè tamen ex illis tribus ordinibus, res iudicarent.

L. Opimius eiectus patria eſt, is, qui & Prætor, & Cõſul maximis periculis Rempublicam liberarat. nõ in eo, cui facta iniuria eſt, ſed in eis, qui fecerunt, ſceleris &
D *conſcientiæ pœna remanſit.* Notum eſt, Opimium in Prætura Fregellas cepiſſe: quo pacto viſus eſt cæteros quoq; nominis Latini ſocios male animatos repreſſiſſe: eũdémq; in Cõſulatu Fuluiũ Flaccũ cõſularẽ, & C. Gracchũ tribunitiũ oppreſſiſſe: ob quã inuidiã poſtea iudicio circũuẽtus eſt, & in exiliũ actus.

Q. ASCONII PEDIANI COMMENTATIO IN M. TVLLII CICERONIS orationem pro M. Scauro.

Hanc quoque orationem eiſdem Conſulibus dixit, quibus pro Vatinio, L. Domitio Ænobarbo, & Appio Claudio Pulchro coss. ſummus iudicij dies fuit ad IIII. Nonas Septembris.

ARGVMENTVM HOC EST.

M. Scaurus M. Scauri filius, qui princeps ſenatus fuit, vitricum habuit Syllam: quo victore, & munifico in ſocios victoriæ, ita abſtinens fuit, vt nihil neque donari ſibi voluerit, neq; ab haſta emerit. Aedilitatẽ ſumma magnificentia geſſit, adeo vt in eius impẽſas opes ſuas abſumpſerit, magnumq; æs alienũ contraxerit. Ex Prætura prouinciam Sardiniã obtinuit: in qua neque ſatis abſtinẽter ſe geſſiſſe exiſtimatus eſt, & valde arrogãter. quod genus morũ in eo paternũ videbatur, cũ cætera induſtria nequaquã eſſet par. orauerat tamẽ aliquando inter patronos cauſarũ: ſed poſtquàm ex prouincia redierat, dixerat pro C. Catone, iſq; erat abſolutus ad III. nonas Quint. inde, cũ ad Cõſulatus petitionẽ ad III. Cal. Quint. Romã rediſſet, querentibus de eo Sardis à P. Valerio Triario, adoleſcente parato ad dicendũ & notæ induſtriæ, filio eius qui in Sardinia cõtra M. Lepidũ arma tulerat. & poſt in Aſia Pontóq; Legatus L. Luculli fuerat, cum is bellũ contra Mithridatẽ gereret, poſtulatus apud M. Catonẽ Prætorẽ repetundarũ, vt in actis ſcriptũ eſt, poſtridie Nonas Quint. poſt diẽ tertiũ, quàm Cato erat abſolutus. Subſcripſerunt Triario in Scaurum L.

Marius L. F. M. & Q. Pacuuij fratres, cognomine Claudi, qui ad inquiſitionem in Sardiniam, itemque in Corſicam inſulas dies tricenos acceperunt, neque profecti ſunt ad inquirendum. cuius rei hanc cauſam reddebant, quòd interea comitia conſularia futura erant: timere ergo ſe, ne Scaurus ea pecunia, quam ab ſociis abſtuliſſet, emeret Conſulatum, & ſicut pater eius feciſſet, ante, quàm de eo iudicari poſſet, magiſtratum iniret. ac rurſus ante alias prouincias ſpoliaret, quàm rationem prioris adminiſtrationis redderet. Scaurus ſummam fiduciam in paterni nominis dignitate, magnam in Cn. Pompeij Magni reponebat. habebat enim filium liberorum Cn. Pompeij fratrem: nam Tertiam Scæuolæ filiam, dimiſſam à Pompeio, in matrimonium duxerat. M. Catonem autem, qui id iudicium, vt diximus, exercebat, metuebat admodum propter amicitiam, quæ erat illi cum Triario. nam Flaminia Triarij mater, & ipſe Triarius ſororem Catonis Seruiliam, quæ mater M. Bruti fuit, familiariter diligebat. ea porrò ad Catonem maternam obtinebat auctoritatem, ſed in eo iudicio neq; Pompeius propenſum adiutorium præbuit, (videbatur enim apud animum eius non minus offenſionis contraxiſſe, quod iudicium eius in Mutiam, crimine impudicitiæ ab eo dimiſſam, leuius feciſſe exiſtimaretur, cum eam ipſe probaſſet, quàm gratiæ acquiſiuiſſe neceſſitudinis iure, quòd ex eadem vterque liberos haberet) neque Cato ab æquitate ea, quæ & vitam eius, & magiſtratum illum decebat, quoquam deflexit. Poſt diem autem quartum, quàm poſtulatus erat Scaurus, Fauſtus Sylla tum Quæſtor, filius Syllæ Felicis, frater ex eadem matre Scauri, ſeruus eius vulneratus proſiluit ex lecticis, & queſtus eſt pro interempto eſſe competitoribus Scauri, & ambulare cum trecentis armatis, ſéque, ſi neceſſe eſſet, vim vi repulſurum: Defenderunt Scaurum ſex patroni, cum ad id tempus raro quiſquam pluribus quàm quatuor vteretur: at poſt bella ciuilia ante legem Iuliam ad duodenos patronos eſt peruentum. fuerunt autem hi ſex P. Clodius Pulcher, M. Marcellus, M. Calidius, M. Cicero, M. Meſſala Niger, Q. Hortenſius. ipſe quoque Scaurus dixit pro ſe, ac magnopere iudices mouit & ſqualore, & lacrymis, & Aedilitatis effuſa memoria, ac fauore populari, ac præcipue paternæ auctoritatis recordatione.

ENARRATIO.

CIRCA VER. A PRIMO XL.

Cum enumeraret iudicia, quæ pater Scauri expertus eſt. Subit etiam populi iudicium inquirente Cn. Domitio Tribuno pl. Cn. Domitius, qui Conſul fuit cum Caſſio, cum eſſet Tribunus pl. iratus Scauro quod eum in Augurum collegium nō cooptauerat, diem ei dixit ad populum & mulctam irrogauit, quòd eius opera ſacra multa populi Romani deminuta eſſe diceret. crimini dabat, ſacra publica populi Romani deum penatiũ, quæ Lauinij fierẽt. opera eius minus recte caſte fieri, quo crimine abſolutus eſt Scaurus quidem, ſed ita, vt à tribus tribubus damnaretur, à XXXII. abſolueretur, & in eis pauca puncta inter damnationem & abſolutionẽ intereſſent. Ibidem.

Reus eſt factus à Q. Seruilio Cepione lege Seruilia, cum iudicia penes equeſtrem ordinem eſſent, & P. Rutilio damnato nemo tam innocens videretur, vt non timeret illa. Q. Seruilius Cepio Scaurum ob legationis Aſiaticæ inuidiam & aduerſus leges pecuniarum captarum, reum fecit repetundarũ, lege, quam tulit Seruilius Glaucia. Scaurus tãta fuit cõſtantia, & animi magnitudine, vt Cepionem contra reum detulerit, & breuiore die inquiſitionis accepta effecerit, vt ille prior cauſam diceret, M. quoq; Druſum Tribunum pl. cohortatus ſit, vt iudicia cõmutaret. Ibidem.

Ab eodem etiam lege Varia cuſtos ille Reipub. proditionis eſt in crimen vocatus: vexatus à Q. Vario Tribuno pl. eſt non multò antè. Italico bello exorto, cum ob ſociis negatam ciuitatem nobilitas in inuidia eſ-

A ſet, Q. Varius Tribunus pl. legẽ tulit, vt quæreretur de iis, quorum opera conſilióve ſocij contra populum Romanum arma ſumpſiſſent. tum Q. Cepio, vetus inimicus Scauri, ſperans inueniſſe ſe occaſionem opprimendi eius, egit vt Q. Varius Tribunus pl. belli concitati crimine adeſſe apud ſe Scaurum iuberet annorũ LXXII. ille per viatorem accerſitus, cum iam ex morbo male ſolueretur, diſſuadentibus amicis, ne ſe in illa valetudine & ætate inuidiæ populi obiiceret, innixus nobiliſſimis iuuenibus

B proceſſit in forũ: deinde, accepto reſpondendi loco, dixit. Q. Varius Hiſpanus M. Scaurum principem ſenatus ſocios in arma ait concitaſſe: M. Scaurus princeps ſenatus negat: teſtis nemo eſt: vtri vos Quirites conuenit credere? qua voce ita omnium cõmutauit animos, vt ab ipſo etiam Tribuno dimitteretur. Dicit iterũ de patre M. Scauri. Non enim tantum admiratus ſum ego illũ virũ. ſicut omnes, ſed etiã pręcipue dilexi. primus enim me flagrantẽ ſtudio laudis in ſpem impulit poſſe virtutẽ ſine præſidio fortunę,

C quò cõtẽdiſſet, labore & cõſtantia peruenire. Poſſit aliquis quærere, cur hoc dixerit Cicero, cũ Scaurus patricius fuerit: quæ generis claritas etiã inertes homines ad ſummos honores prouexit. verũ Scaurus ita fuit patritius, vt tribus ſuprà eum ætatibus iacuerit domus eius fortuna. nam neque pater, neque auus, neque etiam proauus, vt puto, propter tenues opes, & nullã vitæ induſtriam, honores adepti ſunt: itaq; Scauro æquè ac nouo homini laborandũ fuit.

Si mehercule iudices pro L. Tubulo dicerem, quem vnum ex omni memoria ſceleratiſſimum & audaciſſimum fuiſſe accepimus, tamen non timerem, venenum hoſpiti, aut conuiuæ ſi diceretur cœnanti ab illo datum, cui neque hæres neque iratus fuiſſet. L. hic Tubulus prætorius fuit ætate patrum Ciceronis is propter multa flagitia, cum de exilio accerſitus eſſet, ne in carcere necaretur, venenum bibit.

Circa tertiam partem a primo.

Illa audiuimus, hoc verò meminimus, ac penè vidimus, eiuſdem ſtirpis & nominis P. Craſſum, ne in manus incideret inimicorum, ſe ipſum interemiſſe. Hic Craſſus fuit pater Craſſi eius, qui æmulus potentiæ Cn. Pompeij fuit. periit autem in dominatione L. Cinnæ, cum ille & alios principes optimatum, & collegam ſuum Cn. Octauium occidit.

Statim.

At neque illius Craſſi factum ſuperioris, iiſdem honoribus vſus, qui fortiſſimus in bellis fuiſſet, M. Aquilius potuit imitari. Hæc verba, quibus Cicero nunc vtitur, AC NEQVE, eam videntur habere naturam, vt ſemel poni non ſoleant: quia NEQVE eſt coniunctio diſiunctiua, & ſemper poſtulat vt rurſus inferatur, vt cum dicimus, neque hoc, neque illud. quo autem caſu acciderit, quáve ratione. vt hoc loco Cicero hoc verbo ita vſus ſit, præſertim cum adiecerit illam appoſitionem, & nomen intulerit poſtea alterum, neque perſpicere potui, & attendendum eſſe valde puto. moueor enim merito viri auctoritate: neque, ignoro aliquando hoc verbum, Neque, vel ſemel poni, vt in eadem hac oratione ante ipſe Cicero poſuit: Sic inquam ſe iudices res habet, neque hoc à me nouum diſputatur, ſed quæſitum ab aliis eſt. ſed hoc loco & ſine præpoſitione illius verbi videmus eſſe poſitum, & tamen poſt ſecundum aliquid inferri. nam cum dixit, Neque hoc à me nouum diſputatur; infert, Sed quæſitum ab aliis eſt.

Paulo post.

Quid verò alterum Craſſum temporibus iiſdem, num aut clariſſimi viri Iulij, aut ſummo ingenio præditus M. Antonius potuit imitari? Hic alter Craſſus idem eſt de quo ſuprà diximus. alterum autem eum appellat, quia ante mentionem fecit P. Craſſi, qui fuit Pontifex Maximus, & bello Ariſtonici in Aſia dedit operam vt occideretur. Iulios autem cum dicit, duos Cæſares fratres Caium & Lucium ſignificat: ex quibus Lucius & Prætor & Conſul fuit, Caius ædilitius quidem occiſus eſt, ſed tantum in ciuitate potuit, vt cauſa belli ciuilis contentio eius cum Sulpitio Tribuno fuerit. nam & ſperabat, & id agebat Cæſar, vt omiſſa Prætura Conſul fieret cui cum primis temporibus iure Sulpitius reſiſteret, poſtea nimia cõtentione ad ferrum & ad arma proceſſit. idem inter primos temporis ſui oratores, & tragicus poëta bonus admodum habitus eſt. huius ſunt enim tragœdiæ, quæ inſcribuntur Iulij, & hi autem Iulij & Antonius, ab ſatellitibus Marij ſunt occiſi, cum Craſſus, vt ſuprà diximus, eundem caſum ſua manu præueniſſet.

Circa medium.

Neque verò hæc ipſa quotidiana res Appium Clau- A *dium, illa humanitate & ſapientia præditum, per ſe ipſa mouiſſet, niſi hunc Claudij fratris ſui competitorem fore putaſſet: qui ſiue patritius, ſiue plebeius eſſet, (nondum enim certum conſtitutum erat) cum illo ſibi contentionem fore putabat.* Fuerunt enim duæ familiæ Claudiæ: earum quæ Marcellorum appellata eſt, plebeia: quæ Pulchrorum, patritia. ſed hoc loco vrbane Cicero luſit in Claudium, cum quo in gratiam non redierat. nam quia is P. Clodij erat frater, qui ex patritia in plebeiam familiam tranſie- B rat, per ſummam infamiam ſe quoque dubitare adhuc dixit.

Post duas partes orationis.

Dicit de Scauro quem defendit. Nam cum ex multis vnus ei reſtaret Dolabella paternus inimicus, qui cũ Q. Cepione propinquo ſuo contra Scaurum patrem ſuum obſignauerat ſtateras, eas ſibi inimicitias non ſuſceptas, C *ſed relatas &c.* Ne forte erretis, & eundem hunc Cn. Dolabellam putetis eſſe, in quem C. Cæſaris orationes legitis, ſcire vos oportet, duos eodem tempore fuiſſe, & prænomine, & nomine, & cognomine, Dolobellas. horum igitur alterum Cæſar accuſauit, nec damnauit, alterum M. Scaurus accuſauit, & damnauit.

Post tres partes.

Quo primo loco defendit quòd tam magnificam do- D *mum Scaurus haberet. Præſertim cum propinquitas & celebritas loci ſuſpicionem deſidiæ tollat, aut cupiditatis.* Demonſtrare vobis memini me, hanc domum in ea parte Palatij eſſe, quæ, cum ab Sacra via deſcẽderis, & per proximum vicum, qui eſt ab ſiniſtra parte, prodieris, poſita eſt. poſſidet eam nunc Longus Cæcina, qui Conſul fuit cum Claudio. in huius domus atrio fuerunt quatuor columnæ marmoreæ inſigni magnitudine, quæ nunc eſſe in regia theatri Marcelli dicuntur vſus erat is Ædilis, vt ipſe quoque E ſignificat, in ornatu theatri, quod ad tempus perquam ampla magnitudine magnum fecerat.

Hæc cum tu effugere non potuiſſes, contendes tamen & poſtulabis, vt M. Aemilius cũ ſua dignitate omni, cum patris memoria, cum aui gloria, ſordidiſſimæ, leuiſſimæ, vaniſſimæ genti, ac propè dicam, pellitis teſtibus condonetur. Auum nunc Scauri maternum ſignificat L. Metellum Pontificem Max. quem poſtea quoque nominat. nam paternus auus proauúſque Scauri humiles atque obſcuri fuerunt.

F

Ver. a nouissimo CLXI

Vndique mihi ſuppeditat, quod pro M. Scauro dicam, quocunque non modo mens, verum etiam oculi inciderint. curia illa de grauiſſimo principatu patris fortiſſimóque teſtatur. L. ipſe Metellus, auus huius, ſanctiſſimos deos illo conſtituiſſe in templo videtur in veſtro conſpectu iudices, vt ſalutem à vobis nepotis ſui deprecarentur. Caſtoris & Pollucis templum Metellus, quem nominat, refecit. Laudauerunt G Scaurum conſulares nouem, L. Piſo, L. Volcatius, Q. Metellus Nepos, M. Perpenna, L. Philippus, M. Cicero, Q. Hortenſius, P. Seruilius Iſauricus pater, Cn. Pompeius Magnus. horum magna pars per tabulas laudauerunt, quia aberant inter quos Pompeius quoque: nam quòd erat pro Conſule, extra vrbem morabatur, vnus præterea adoleſcens

laudauit frater eius Fauſtus Cornelius Syllæ filius. is in laudatione multa humiliter & cum lacrymis locutus, non minus audientes permouit, quàm Scaurus ipſe permouerat. ad genua iudicum, cum ſententiæ ferrentur, bifariam ſe diuiſerunt qui pro eo rogabant: ab vno latere Scaurus ipſe, & M. Glabrio ſororis filius, & Paulus, & P. Lentulus Lentuli Nigri Flaminis filius, & L. Æmilius Bucca filius, & C. Memmius Fauſta natus ſupplicauerunt: ex altera parte Sylla Fauſtus frater Scauri, & C. Apronius Limo, cui Fauſta ante paucos menſes nupſerat dimiſſa à Memmio, & T. Peduceus, & C. Cato, & M. Olenas Curtianus. Sententias tulerunt ſenatores duo & xx, equites tres & xx, tribuni ærarij xxv. ex quiA bus damnauerunt ſenatores IIII, equites II, tribuni II. Cato prætor, cum vellet de accuſatoribus in cõſilium mittere, multique è populo manus in accuſatores intenderent, ceſſit imperitæ multitudini, ac poſtero die in conſilium de calumnia accuſatorum miſit. C. Triarius nullam grauem ſententiam habuit: ſubſcriptores eius M. & Q. Pacuuij fratres denas, & L. Marius tres graues habuerunt. Cato Prætor iudicium, quia æſtate agebatur, ſine tunica exercuit campeſtri ſub toga cinctus. in forum quoque B ſic deſcenderat, ſicque dicebat, idque repererat ex vetere conſuetudine, ſecundum quam & Romuli ætatis ſtatuę in Capitolio, & in Roſtris Camilli fuerunt, togatæ ſine tunicis.

Q. ASCONII PEDIANI COMMENTATIO IN M. TVLLII CICERONIS orationem pro Milone.

*

Hanc dixit Cn. Pompeio III. Conſule, ad VI. Idus Apr. quod iudicium cum ageretur, exercitum in foro & omnibus in templis, quæ circum forum ſunt, collocatum à Cn. Pompeio fuiſſe, non tantum ex hac oratione, & annalibus, ſed etiam ex libro apparet, qui Ciceronis nomine inſcribitur De optimo genere oratorum.

T. ANNIVS Milo, & P. Plautius Hypſæus, & Q. Metellus Scipio Conſulatum petierunt, non ſolum largitione palàm profuſa, ſed etiam factionibus, armatorum ſuccincti. Miloni, & Clodio ſummæ erant inimicitiæ, quòd & Milo Ciceronis erat amiciſſimus, in reducendóq; eo enixe operam reip. dederat, & P. Clodius reſtituto Ciceroni erat infeſtiſſimus, ideóque ſumme ſtudebat Hypſæo, & Scipioni contra Milonem. ac ſæpe inter ſe Milo & Clodius cum ſuis factionibus Romæ depugnauerant: & erat vterque audacia par: ſed Milo pro melioribus partibus ſtabat. præterea in eundem annum Conſulatum Milo, Clodius Præturam petebat: quam debilem futuram Conſule Milone, intelligebat. deinde, cum diu tracta eſſent comitia conſularia, perficíque ob eas ipſas perditas candidatorum contentiones non poſſent, & ob id menſe Ianuario nulli dum neque Conſules, neque Prætores eſſent, trahetúrque dies eodem quo antea modo, dum Milo quamprimum comitia confici vellet, conficerétq; cum bonorum ſtudiis, qui obſiſtebant Clodio, tum etiam populo, propter effuſas largitiones, impenſas quoque ludorum ſcenicorum ac gladiatorij muneris maximas, in quas tria patrimonia effudiſſe eum Cicero ſignificat, competitores verò eius trahere vellent, ideóque Pompeius gener Scipionis, & T. Munatius Tribunus pl. referri ad ſenatum de patriciis conuocandis, qui interregem proderent, non eſſent paſſi, cum interregem prodere moris eſſet ad XIII. Cal. Feb. (acta etenim magis ſequenda, & ipſam orationem, quæ actis congruit, puto quàm Feneſtellam, qui ad XIIII. Cal. Feb. tradit) Milo A Lanuuium, ex quo erat municipio, & ibi tum Dictator, profectus eſt ad Flaminem prodendum poſtera die. occurrit ei circa horam nonam Clodius paulo vltra Bouillas, rediens ab Aricia, propè eum locum, in quo Bonæ deæ ſacellum eſt. erat autem allocutus Decuriones Aricinorum. vehebatur Clodius equo. ſerui xxx. ferè expediti, vt illo tempore mos erat iter facientibus, gladiis cincti ſequebãtur. erant cum Clodio præterea tres comites eius, ex quibus eques Romanus vnus C. Caſſinius Schola, duo de plebe B noui homines, P. Pomponius, C. Clodius. Milo rheda vehebatur cum vxore Fauſta filia L. Syllæ Dictatoris, & M. Fuſio familiari ſuo, ſequebatur eos magnum ſeruorum agmen: inter quos gladiatores quoque erant, ex quibus duo noti. Eudamus, & Birria. hi in vltimo agmine tardius euntes, cum ſeruis P. Clodij rixam commiſerunt. ad quem tumultum cum reſpexiſſet Clodius minitabundus, humerum eius Birria romphea traiecit. inde cum orta eſſet pugna, plures Miloniani accurrerunt. Clodius vulC neratus in tabernam proximam Bouillano delatus eſt. Milo vt cognouit vulneratum Clodium, cum ſibi periculoſius illud etiam viuo eo futurum intelligeret, occiſo autem magnum ſolatium eſſet habiturus, etiam ſi ſubeunda eſſet pœna, exturbari tabernam iuſſit. fuit anteſignanus ſeruorum eius M. Fuſtenus atque ita Clodius latens extractus eſt, multíſque vulneribus confectus. cadauer eius in via relictum, quia ſerui Clodij aut occiſi erant, aut grauiter ſaucij latebant. Sex. Tedius ſenator, qui forte ex ruD re in vrbem reuertebatur, ſuſtulit, & lectica ſua Romam ferri iuſſit. ipſe rurſus eodem, vnde venerat, greſſum recepit. perlatum eſt corpus Clodij ante primam noctis horam: infimæque plebis & ſeruorum maxima multitudo magno luctu corpus in atrio domus poſitum circumſtetit. augebat autem facti inuidiam vxor Clodij Fuluia, quæ cum effuſa lamentatione vulnera eius oſtendebat. maior poſtera die luce prima multitudo eiuſdẽ generis confluxit, compluréſque noti homines eliſi ſunt, inter E quos C. Vibienus ſenator. erat domus Clodij, ante

paucos

paucos menſes empta de M. Scauro, in Palatio. eodem Munatius Plancus frater L. Planci oratoris, & Q. Pompeius Rufus Syllę Dictatoris ex filia nepos, Tribuni pl. accurrerunt: eiſque hortantibus vulgus imperitum corpus nudum calciatum, ſicut in lecto erat poſitum, vt vulnera videri poſſent, in forum detulit, & in Roſtris poſuit. ibi pro concione Plancus, & Pompeius, qui competitoribus Milonis ſtudebant, inuidiam Miloni fecerunt. populus duce Sex. Clodio ſcriba corpus P. Clodij in curiam intulit, cremauitque ſubſelliis, & tribunalibus, & menſis, & codicibus librariorum. quo igne & ipſa quoque curia flagrauit, & item Porcia baſilica, quæ erat ei iuncta, ambuſta eſt. domum quoque M. Lepidi Interregis, (is enim magiſtratus curulis erat creatus) & abſentis Milonis eadem illa Clodiana multitudo oppugnauit. deinde ſagittis repulſa eſt. tum faces ex lecto libitinæ raptos attulit ad domum Scipionis & Hypſæi, deinde ad hortos Cn. Pompeij, clamitans eum modo Conſulem, modo Dictatorem. incendium curiæ maiorem aliquanto indignationem ciuitatis mouerat, quàm interfectio Clodij. itaque Milo, quem opinio fuerat iuiſſe in voluntarium exilium, inuidia aduerſariorum recreatus, nocte ea redierat Romam, qua incenſa erat curia, petebátque nihilo deterius Conſulatum, aperte quoque tributim in ſingulos millia aſſium dederat. concionem enim ei poſt aliquot dies dedit M. Celius Tribunus pl. & Manilius Canianus eius collega: ipſiúſque cauſam etiam ad populum probabant. dicebant vtrique Miloni à Clodio factas eſſe inſidias. fiebāt interea alij ex aliis Interreges, qui comitia conſularia propter eorum candidatorum tumultus & eaſdem manus armatas habere non poterant. itaq; primo factum erat S.C. vt Interrex & Tribuni pl. & Cn. Pompeius, qui pro Conſule ad vrbem erat, viderent ne quid detrimenti reip. caperet: delectus autem Pompeius tota Italia haberet. qui cum ſumma celeritate præſidium comparaſſet, poſtulauerunt apud eum familiam Milonis, item Fauſtæ vxoris eius exhibendam duo adoleſcentuli, qui Appij Claudij ambo appellabantur, qui erant C. Claudij filij, qui frater fuerat Clodij, & ob id illi patrui ſui mortem velut auctore fratre perſequebantur. eaſdem Fauſtæ & Milonis familias poſtulauerunt duo Valerij, Nepos, & Leo, & L. Herennius Balbus. P. Clodij quoque familiam, & comitum eius poſtulauit eodem tempore Celius, familiam Hypſæi, & Q. Metelli Manilius Canianus eius collega. Affuerunt Miloni Q. Hortenſius, M. Cicero, M. Marcellus, M. Calidius, M. Cato, Fauſtus Sylla. verba pauca Q. Hortenſius dixit, quæ ſunt, liberos eſſe eos, qui pro ſeruis poſtularentur. nam poſt recentem cædem manumiſerat eos Milo ſub hoc titulo, quòd caput ſuum vlti eſſent. Hæc agebantur menſe intercalari, poſt diem trigeſimum ferè, quàm erat Clodius occiſus. Q. Metellus Scipio in ſenatu contra M. Cepionem conqueſtus eſt, ac de cæde P. Clodij falſum eſſe dixit quòd Milo ſic ſe defenderet, & Clodium Aricinos Decuriones alloquendi gratia abiiſſe, profectum cum ſex ac xx. ſeruis: Milonem ſubito poſt horam quartam, ſenatu dimiſſo, cum ſeruis amplius ccc. armatis obuiam ei contendiſſe, & ſupra Bouillas inopinantem in itinere aggreſſum: ibi P. Clodium tribus vulneribus acceptis, Bouillas perlatum: tabernam, in quam profugerat, expugnatam

A à Milone: ſemianimem Clodium extractum, in via Appia occiſum eſſe, annulúmque eius ei morienti extractum: deinde Milonem, cùm ſciret in Albano paruulum filium Clodij veniſſe ad villam, & cum puer ante ſubtractus eſſet, de ſeruo Alicore quæſtionem ita habuiſſe, vt eum articulatim conſecarent: villicum & duos præterea ſeruos iugulaſſe: ex ſeruis Clodij, qui dominum defenderint, vndecim eſſe interfectos: Miloni duos ſolos ſaucios factos eſſe: ob quæ Milonem poſtero die xii. ſeruos, qui
B ei maxime operam nauaſſent, manumiſiſſe, populóque tributim ſingula millia æris ad defendendos de ſe rumores dediſſe. Milo miſiſſe ad Cn. Pompeium dicebatur, quòd Hypſæo ſummæ ſtudebat, quòd fuerat eius Quæſtor, deſiſtere ſe petitione Conſulatus, ſi ita ei videretur. Pompeium reſpondiſſe, nemini ſe neque petendi, neq; deſiſtendi auctorem eſſe, neque populi Romani poteſtatem, aut conſilium, aut ſententiam interpellaturum. deinde per C. Lucilium, qui propter M. Ciceronis familiaritatem a-
C micus erat Miloni, egiſſe quoque dicebatur, ne ſe de hac re conſulendo inuidia oneraret. Inter hæc cùm crebreſceret rumor, Cn. Pompeium creari Dictatorem, neque opportune aliter mala ciuitatis ſedari poſſe: viſum eſt optimatibus tutius eſſe, eum Conſulem ſine collega creari: & cùm tractata ea res eſſet in ſenatu, facto in M. Bibuli ſententiam S.C. Pompeius ab Interrege Ser. Sulpitio v. Cal. Mart. menſe intercalario Conſul creatus eſt, ſtatímque Conſulatum iniit: deinde poſt diem tertium de legibus no-
D uis ferendis retulit: duas ex S.C. promulgauit: alteram de vi, qua nominatim cædem in Appia via factam, & incendium curiæ, & domum M. Lepidi Interregis oppugnatam comprehēdit: alteram de ambitu, qua pœnam grauiorem, & formam iudiciorum breuiorem. vtraque enim lex prius teſtes dari per triduum, deinde vno die atque eodem & ab accuſatore & ab reo perorari iubebat, ita vt duæ horæ accuſatori, tres reo darentur. his legibus obſiſtere M. Celius Tribunus pl. ſtudioſiſſimus Milonis co-
E natus eſt, quòd & priuilegium diceret in Milonem ferri, & iudicia præcipitari: & cum pertinacius legem Celius vituperaret, eò proceſſit iræ Pompeius, vt diceret, ſi coactus eſſet armis ſe rempub. defenſurum. timebat autem Pompeius Milonem, ſeu timere ſe ſimulabat. plerunque non domi ſuæ ſed in hortis manebat, ídque ipſum in ſuperioribus, circa quos etiam magna manus militum excubabat. Senatum quoque ſemel in porticu ſua habuerat Pompeius, quòd diceret timere ſe aduen-
F tum Milonis. dein proximo ſenatu P. Cornificius ferrum Milonem intra tunicam habere ad femur alligatum dixerat. poſtulauerat, vt femur nudaret, & ille ſine mora tunicam leuauerat, tum M. Cicero exclamauerat, omnia illi ſimilia crimina eſſe, quæ in Milonem dicerentur, alia. deinde Munatius Plancus Tribunus pl. produxerat in concionem M. Æmilium Philemonem, notum hominem, libertum M. Lepidi. is ſe dicebat, paritérq; ſecum quatuor liberos homines iter faciētes ſuperueniſſe, cùm Clo-
G dius occideretur, &, ob id cum proclamaſſent, abreptos, & perductos in villam Milonis ibíq; per duos menſes præcluſos fuiſſe: eáq; res, ſeu vera, ſeu falſa magnā inuidiā Miloni cōtraxerat. idémq; Munatius & Pōpeius Tribuni pl. in Roſtra produxerāt Triumvirum capitalē, eúmq; interrogauerant, an Galatam Milonis ſeruum cædes faciētē deprehendiſſet, ille

A dormientem in taberna pro fugitiuo deprehenſum,
& ad ſe perductum eſſe reſponderat. denunciaue-
rant tamen Triumviro, ne ſeruum remitteret. ſed
poſtera die Celius Tribunus pl. & Manilius Cania-
nus collega eius ereptũ è domo Triumviri ſeruum
Miloni reddiderunt. Etſi nullam de his criminibus
mentionem fecit Cicero: tamen, quia ita compere-
ram, putaui exponenda. inter primos & Q. Pom-
peius, & C. Salluſtius, & T. Munatius Plancus Tri-
buni pl. inimiciſſimas conciones de Milone habe-
B bant, inuidioſas etiam de Cicerone, quòd Milo-
nem tanto ſtudio defenderet. erátque maxima pars
multitudinis inſenſa non ſolum Miloni, ſed ipſi etiã
propter inuiſum patrocinium Ciceroni. poſtea Põ-
peius & Salluſtius in ſuſpicione fuerunt, in gratiam
rediſſe cum Milone, ac Cicerone. Plancus autem
infeſtiſsimè perſtitit, atque in Ciceronem quoque
multitudinem inueſtigauit. Pompeio autem ſuſpe-
ctum faciebat Milonem, ad perniciem eius compa-
rari vim vociferatus: Pompeiúſque ob ea ſæpius
C querebatur, fieri ſibi quoque inſidias, & id palàm:
ac maiore manu ſe armabat. dicturum quoq; diem
Ciceroni Plancus oſtendebat, poſtea autem Q.
Pompeius idem minitatus erat. tanta tamen con-
ſtantia ac fides fuit Ciceronis, vt non populi à ſe a-
lienatione, non Cn. Pompeij ſuſpicionibus, non pe-
riculi futuri metu, ſi ſibi dies ad populum diceretur,
non armis, quæ palàm in Milonem ſumpta erant,
deterreri potuerit à defenſione eius, cùm poſſet o-
mne periculum ſuum & offenſionem inimicæ mul-
D titudinis declinare, redimere etiam Cn. Pompeij a-
nimum, ſi paulum ex ſtudio defenſionis remiſiſſet.
Perlata deinde lege Pompeij, in qua id quoque ſcri-
ptum erat, vt Quæſitor ſuffragio populi ex iis, qui
Conſules fuerant, crearetur, ſtatim comitia habuit,
creatúſq; erat Cn. Domitius Ænobarbus Quæſitor.
aliorum quoque iudicum, qui de ea re iudicarent,
Pompeius tales propoſuit, vt nunquam neq; clario-
res viros, neq; ſanctiores propoſitos eſſe conſtaret.
E poſt quod ſtatim noua lege Milo poſtulatus à duo-
bus Appiis Clodiis adoleſcentibus, iiſdẽ, à quibus
antea familia eius fuerat poſtulata. itémq; de ambi-
tu ab iiſdem Appiis, & præterea de vi à Q. Petulcio,
& L. Cornificio, de ſodalitiis à P. Fuluio Nerato.
poſtulatus autem erat & de ſodalitiis, & de ambitu
ea ſpe, quòd primum iudicium de vi futurum appa-
rebat, quo eum damnatum iri cõfidebant, nec poſt-
ea reſponſurum. Diuinatio de ambitu accuſatorum
facta eſt, Quæſitore A. Torquato: atq; ambo Quæ-
F ſitores Torquatus & Domitius pridie Nonas Apr.
reum adeſſe iuſſerunt; quo die Milo ad Domitij tri-
bunal venit, ad Torquati amicos miſit. ibi poſtulan-
te pro eo M. Marcello obtinuit, ne prius cauſam de
ambitu diceret, quàm de vi iudicium eſſet perfectũ.
apud Domitium autem Quæſitorem maior Appius
poſtulauit à Milone ſeruos exhiberi numero IIII.
& L. & cùm ille negaret, eos, qui nominabantur, in
ſua poteſtate eſſe, Domitius ex ſententia iudicum
pronunciauit, vt ex ſeruorum eorum numero accu-
G ſator quot vellet ederet. citati deinde teſtes ſecun-
dum legem, quæ, vt ſuprà diximus, iubebat, vt prius,
quàm cauſa ageretur, teſtes per triduum audirentur,
dicta eorum iudices conſignarent, quarta die adeſſe
omnes in diem poſterum iuberentur, ac coràm ac-
cuſatore ac reo pilæ, in quibus nomina iudicum in-
ſcripta eſſent, æquarẽtur: dein rurſus poſtera die ſor-
titio iudicum fieret vnius & LXXX. qui numerus

A cum ſorte obtigiſſet, ipſi protinus ſeſſum irent: tum
ad dicendum accuſator duas horas, reus tres habe-
ret, reúſque eodem die illo iudicaretur: prius autem
quàm ſententiæ ferrentur quinos ex ſingulis ordini-
bus accuſator, totidem reus reiiceret, ita vt numerus
iudicum relinqueretur, qui ſententias ferrent, quin-
quaginta & vnus. primo die datus erat in Milonem
teſtis Caſſinius Schola, qui ſe cum P. Clodio fuiſſe;
cũ is occiſus eſt, dixit, atrocitatémq; rei factæ quàm
maxime potuit auxit. quem cum interrogare M.
B Marcellus cœpiſſet, tanto tumultu Clodianæ mul-
titudinis circunſtãtis exterritus eſt, vt vim vltimam
timens in tribunal à Domitio reciperetur. quam ob
cauſam M. Marcellus, & ipſe Milo à Domitio præ-
ſidium implorauerunt. ſedebat eo tempore Cn. Põ-
peius ad ærarium, perturbatúſque erat eodẽ illo cla-
more: itaque Domitio promiſit, ſe poſtero die cum
præſidio deſcẽſurum ídque fecit: quare territi Clo-
diani ſilentio verba teſtium per biduum audiri paſſi
ſunt. interrogauerunt eos M. Cicero M. Marcellus,
C & Milo ipſe. multi ex iis, qui Bouillis habitabant,
teſtimonium dixerunt de iis, quæ ibi facta erãt, cau-
ponem occiſum, tabernã expugnatam, corpus Clo-
dij in publicum extractum eſſe. virgines quoq; Ve-
ſtales dixerunt, mulierem ignotam veniſſe ad ſe, quę
Milonis mandato votum ſolueret. quòd Clodius
occiſus eſſet. vltimæ teſtimonium dixerunt Sem-
pronia Tuditani filia, ſocrus P. Clodij, & vxor Ful-
uia: & fletu ſuo magnopere eos, qui adſtabant, com-
mouerunt. Dimiſſo circa horam decimam iudicio,
D T. Munatius pro concione populum adhortatus eſt,
vt poſtero die frequens adeſſet, & elabi Milonem
non pateretur, iudiciúmq; & dolorem ſuum oſten-
deret. euntibus ad tabellam ferendam poſtero die
iudicibus, qui fuit iudicij primus ad III. Idus apr.
clauſæ fuerunt tota vrbe tabernæ: pręſidia in foro &
circa omnes fori aditus Põpeius diſpoſuit: ipſe pro
ærario, vt pridie, conſedit, ſeptus delecta manu mi-
litum, ſortitio deinde iudicum, vt primo die facta
E eſt. poſt tantum ſilentium toto foro fuit, quantum
eſſe in aliquo foro poſſet. tum intra horam ſecun-
dam accuſatores cœperunt dicere, Appius maior, &
M. Antonius. & P. Valerius Nepos. vſi ſunt ex lege
horis duabus. reſpondit his vnus M. Cicero: & cum
quibuſdam placuiſſet ita defendi crimen, interfici
Clodium pro republica fuiſſe, quam formam M.
Brutus ſecutus eſt in ea oratione, quam pro Milone
compoſuit, & edidit, quamuis non egiſſet, Cicero-
ni id non placuit, quòd, non qui bono publico da-
F mnari, idem etiam occidi indemnatus poſſet. itaq;
cum inſidias Milonem Clodio feciſſe poſuiſſent
accuſatores, quia falſum id erat, (nam forte illa rixa
commiſſa fuerat) Cicero apprehendit, & contrà
Clodiũ Miloni feciſſe inſidias diſputauit: eóq; tota
oratio eius ſpectauit, ſed ita cõſtitit, vt diximus, neu-
trius cõſilio pugnatum eſſe eo die, verum forte oc-
curriſſe: ex ea rixa ſeruorum ad eam cædem peruen-
tum. notum tamen erat, vtrunq; mortem alteri ſæpe
minatum eſſe: & ſicut ſuſpectum Milonem maior,
G quàm Clodij, familia faciebat. ita expeditior & pa-
ratior ad pugnam Clodianorum quàm Milonis fue-
rat. Cicero cum inciperet dicere, exceptus eſt accla-
matione Clodianorum, qui ſe continere ne metu
quidem circunſtantium militum potuerunt: itaque
non ea, qua ſolitus erat cõſtantia dixit. manet autem
illa quoque excepta eius oratio. ſcripſit verò hanc,
quã legimus, ita perfectè, vt iure prima haberi poſſit.

ENARRATIO.

VNVM *genus eſt aduerſum, infeſtumq́ nobis, &c.*
Ita vt in expoſitione argumenti diximus. Mu-
natius Plancus pridie pro concione populum ad-
hortatus erat, ne pateretur elabi Milonem.

*Declarant huius ambuſti Tribuni pl. illæ intermor-
tuæ conciones, quibus quotidie meam potentiam inuidio
ſe criminabatur*, T. Munatius Plancus, & Q. Pom-
peius Rufus Tribuni pl. de quibus in argumento hu-
ius orationis diximus, cum contra Milonem Scipio-
ni & Hypſæo ſtuderent, concionati ſunt eo ipſo tē-
pore, plebémque in Milonem accenderunt. quo pro-
pter Clodij corpus curia incenſa eſt: nec prius deſti-
terunt, quàm flamma eius incēdij fugati ſunt è con-
cione. erant enim tunc Roſtra non eo loco, quo
nunc ſunt, ſed ad Comitium, prope iuncta curiæ. ob
hoc T. Munatium ambuſtum Tribunum appellat.
fuit autem paratus ad dicendum.

*Cur igitur incendium curiæ, oppugnationem ædium
M. Lepidi cædem hanc ipſam contra remp. ſenatus factā
eſſe decreuit?* Poſt biduum medium, quàm Clodius
occiſus erat, Interrex primus proditus eſt M. Æmi-
lius Lepidus. non fuit autem moris, ab eo, qui pri-
mus Interrex proditus erat, comitia haberi. ſed Sci-
pionis & Hypſæi factiones, quia recens inuidia Mi-
lonis erat, cum contra ius poſtularent, vt interrex ad
comitia Conſulum creandorum deſcenderet, idq́ue
ipſe non faceret, domum eius per omnes interregni
dies (fuerant autem ex more quinque) obſederunt:
deinde omni vi ianua expugnata, & imagines maio-
rū deiecerunt, & lectulū aduerſum vxoris eius Cor-
neliæ, cuius caſtitas pro exemplo habita eſt, fregerūt
itémq; telas, quæ ex vetere more in atrio texeban-
tur, diruerūt. poſtq; ſuperuenit Milonis manus & ipſa
poſtulans comitia, cuius aduentus fuit ſaluti Lepido:
in ſe enim ipſæ conuerſæ ſunt factiones inimicæ, at-
que ita oppugnatio domus Interregis omiſſa eſt.

*Quòd ſi per furioſum illum Tribunū pl. ſenatui, quòd
ſentiebat, perficere licuiſſet: nouam quæſtionem nunc nul
lam haberemus. decernebat enim, vt veteribus legibus
tantummodo extra ordinem quæreretur. diuiſa ſenten-
tia eſt poſtulante neſcio quo. (nihil enim neceſſe eſt om-
nium flagitia proferre) ſic reliqua auctoritas ſenatus
empta interceſſione ſublata eſt.* Quid ſit diuidere ſen-
tentiam, vt enarrandum ſit, veſtra ætas filij facit. Cū
aliquis in dicendenda ſententia duas pluresve res
complectitur, eæ ſi non omnes probantur, poſtula-
tur vt diuidat, id eſt vt de rebus ſingulis referatur.
Forſitan nunc hoc quoq; velitis ſcire, qui fuerit, qui
poſtulauerit, quod non ferat auditor. non eſt ei, qui
hoc poſtulat, oratione longa vtendum, ac ne conſur-
gendum quidem vtique eſt. multi enim ſedentes hoc
vnum verbum pronunciant, diuide. quod cum audi-
tum eſt liberum ei, qui facit orationem, diuidere. ſed
ego, vt curioſius ætati veſtræ ſatisfaciam, acta etiam
totius illius temporis perſecutus ſum: in quibus co-
gnoui pridie Cal. Mart. S.C. eſſe factum, P. Clodij
cædem, & incendium curiæ, & oppugnationem æ-
dium M. Lepidi contra remp. factam: vltra relatum
in acta illo die nihil: poſtero die, id eſt Cal. Mart. Mu
natium in concione expoſuiſſe populo, quæ pridie
acta erant in ſenatu: in qua concione hæc dixit ad
verbum. Q. Hortenſium dixiſſe, vt extra ordinem
quæreretur apud Quæſitorem æſtimare futurum, vt
cum puſillum ediſſet dulcedinis, largiter acerbitatis,
deuoraret: aduerſus hominem ingenioſum ingenio
vſi ſumus: inuenimus Fuſium, qui diceret, diuideret

A ſententiam. reliquæ parti ego & Salluſtius interceſ-
ſimus. Hæc concio, vt puto, explicat, & quid ſenatus
decernere voluerit, & quis diuiſionem poſtulauerit,
& quis interceſſerit, & cur. illud vos meminiſſe non
dubito, per Q. Fuſium illo quoque tempore, quo de
inceſtu P. Clodij actum eſt, factum, ne à ſenatu aſpe-
rius decerneretur.

*Dederas enim, quàm contemneres populares inſanias,
iam ab adoleſcentia documenta maxima.* Conſtantiam
L. Domitij, quam in Prætura præſtitit, ſignificat. nā
B eo tempore, cum Cn. Manlius Tribunus pl. ſubnixus
libertinorum & ſeruorum manu, perditiſſimam le-
gem ferret, vt libertinis in omnibus tribubus ſuffra-
gium eſſet, idq́; per tumultum ageret, & cliuum Ca-
pitolinum obſideret, diſcuſſerat perrupet atque cœ-
tum Domitius, ita vt multi Manlianorum interfice-
rentur. quo facto & plebem infimam offenderat &
ſenatus magnam gratiam inierat.

Itaque illud Caſſianū iudiciū in his perſonis valeat.
L. Caſſius fuit, ſicut iam ſæpe diximus, ſummæ vir
C ſeueritatis. quoties Quæſitor iudicij alicuius eſſet, in
quo quæreretur de homine occiſo, ſuadebat, atque
etiam præibat iudicibus, hoc quod Cicero nunc ad-
monet, vt quæreretur, cui bono fuiſſet perire eū, de
cuius morte quæreretur. ob quam ſeueritatem, quo
tempore Sex. Peduceus Tribunus pl. criminatus eſt.
L. Metellum Pont. Max. totúmq; collegium Ponti-
ficum male iudicaſſe de inceſtu virginum Veſtaliū,
quòd vnam modo Æmiliam damnauerat, abſolue-
rat autem duas, Martiam & Liciniam, populus hunc
D Caſſium creauit, qui de eiſdem virginibus quæreret.
iſq́; & vtraſq; eas, & præterea cōplures alias, nimia
etiam, vt eſtimatio eſt, aſperitate vſus, damnauit.

*Et aſpexit me illis quidem oculis, quibus tunc ſolebat,
cum omnibus omnia minabatur. mouet me quippe lumē
curiæ.* Hic eſt Sex. Clodius, quem in argumēto huius
orationis diximus corpus Clodij in curiam attuliſ-
ſe, & ibi cremaſſe, eóq; incenſo curiam conflagraſſe
ideo lumen curię dicit.

*Quando illius poſtea ſica illa, quam à Catilina acce
E perat, conquieuit? hæc intentata nobis eſt: huic ego obiici
vos pro me paſſus non ſum: hæc inſidiata Pompeio eſt.*
Manifeſtum eſt pertinere ad id tempus, quo poſt ro-
gationem à P. Clodio in eum promulgatam vrbe
ceſſit. Quare dicat Inſidiata Pompeio eſt, fortaſſis
quæratis. Piſone & Gabinio Coſs. pulſo Cicerone
in exilium, cum III. Idus Sext. Pompeius in ſenatum
venit, dicitur ſeruo P. Clodij ſicam excidiſſe, eáque
ad Gabinium Conſulem delata, dictum eſt, ſeruo
imperatum à P. Clodio, vt Pompeius occideretur.
F Pompeius ſtatim domum rediit. ex eo domi tenus.
obſeſſus eſt etiam à liberto Clodij Damione, vt ex
actis eius temporis cognoui: in quibus xv. Cal. Sep.
L. Nouius Tribunus pl. collega Clodij, cum Damio
aduerſum Flauium Prætorem appellaret Tribunos,
& Tribuni de appellatione cognoſcerent, ita ſenten
tiam dixit: Et hoc apparitore P. Clodij vulneratus
ſum: & hominibus armatis præſidiis diſpoſitis à re-
publica remotus ſum. Cneus Pompeius obſeſſus
eſt. cum appeller, non vtar eius exemplo, quem vitu-
G pero: & iudiciū tollam, & reliqua de interceſſione.

*Hac iſtam Appiam viam, monumentum nominis
ſui, nece Papiria cruentauit.* Pompeius poſt trium-
phum Mithridaticū Tigranis filium in cathenis de-
poſuerat apud Flauium ſenatorem: qui poſtea cum
eſſet Prætor eodē anno, quo Tribunus pl. Clodius,

petit ab eo Clodius, ſuper cœnam, vt Tigranem adduci iuberet, vt eum videret. adductum collocauit in conuiuium, dein Flauio non reddidit: Tigranem dimiſit, & habuit extra cathenas, nec repetēti Pompeio reddidit: poſtea in nauem depoſuit: & cum profugeret ille, tempeſtate delatus eſt Antium. illico, vt deduceretur ad ſe, Clodius Sex. Clodium, de quo ſuprà dixi, miſit, qui eum reduceret. Flauius quoque re cognita ad diripiendum Tigranem profectus eſt. ad quartum lapidem ab Vrbe pugna facta eſt: in qua multi ex vtraque parte ceciderunt, plures tamen ex Flauij, inter quos & M. Papirius eques Romanus publicanus, familiaris Pompeio. Flauius ſine comite Romam vix perfugit.

Hæc eadem longo interuallo conuerſa rurſus eſt in me. nuper quidem, vt ſcitis, me ad Regiam penè confecit. Quo die periculum hoc adierit, vt Clodius eum ad Regiam penè confecerit, nuſquam planè inueni: nō tamen adducor, vt putem Ciceronem mentitum, præſertim cum adiiciat, vt ſcitis. ſed videtur mihi loqui de eo die, quo Conſulibus Domitio & Meſſala, qui præceſſerant eum annum, cum hæc oratio dicta eſt, inter candidatorum Hypſæi, & Milonis manus in via Sacra pugnatum eſt, multíque ex Milonianis ex improuiſo ceciderunt. de cuius diei cedæ & periculo ſuo vt putem loqui eum, facit & locus pugnæ, nam in Sacra via traditur commiſſa, in qua eſt Regia, & quòd affuerunt cum candidatis ſuffragatores Milonis Cicero, Hypſæi Clodius.

Potuit ne L. Cæcilij iuſtiſſimi fortiſſimíque Prætoris, oppugnata domo. L. Cæcilius Rufus, de quo dicitur, Prætor fuit P. L. Spinthere, Q. Metello Nepote Coss. quo anno Cicero reſtitutus eſt. is cum faceret ludos Apollinares, ita infima concitata multitudo annonæ caritate tumultuata eſt, vt omnes, qui in theathro ſpectandi cauſa conſederant, pellerentur. de oppugnatá domo nuſquam adhuc legi. Pompeius tamen, cum defenderet Milonem apud populum, de vi accuſante Clodio, obſtitit. & legimus apud Tironem libertum Ciceronis in libro quarto de vita eius, oppreſſum à Clodio L. Cæcilium prætorē.

At quo die? quo, vt ante dixi, fuit inſaniſſima concio ab ipſius mercenario Tribuno pl. concitata. Hoc ſignificat, eo die, quo Clodius occiſus eſt, concionatum eſſe mercenarium eius Tribunum pl. ſunt autem cōcionati eo die, vt ex actis apparet, C. Salluſtius, & Q. Pompeius, vtriq; & inimici Milonis, & ſatis inquieti. ſed videtur mihi. Q. Pompeium ſignificare. nam eius ſeditioſior fuit concio.

Dixit C. Caſſinius Interamnas. familiariſſimus, & idem comes Clodij, P. Clodium illo die Albæ manſurū. Fuit hic Caſſinius, apud quem Clodius manſiſſe Interamnæ videri volebat, qua nocte deprehenſus eſt in Cæſaris domo, cum ibi in operto virgines pro populo Romano ſacra facerent.

Scitis iudices, fuiſſe qui in hac rogatione ſuadenda dicerent, Milonis manu cædem eſſe factam, conſilio verò maioris alicuius. me videlicet latronem & ſicarium abiecti homines & perditi deſcribebant. Q. Pompeius Rufus, & C. Salluſtius Tribuni fuerunt, quos ſignificat. hi enim primi de ea lege ferenda populum hortati ſunt, & dixerunt, manu Milonis occiſum eſſe Clodium, conſilio verò maioris alicuius.

Atqui vt illi nocturnus aduentus vitandus fuit, ſic Miloni cum inſidiator eſſet, ſi illum ad Vrbem noctu acceſſurum ſciebat, ſubſiſtendum. &c. Via Appia eſt prope Vrbem monumentum Baſilij: qui locus latrociniis fuit perquam infamis: quod ex aliis quoque multis intelligi poteſt.

Comites Græculi, quocunque ibat, etiam cum in caſtra Hetruſca properabat. Sæpe obiicit Clodio Cicero, ſocium eum coniurationis Catilinę fuiſſe. quam rem nunc quoq; reticens oſtendit. fuerat enim opinio, vt Catilina ex Vrbe profugerat in caſtra Manlij centurionis, qui tum in Hetruria ad Feſulas exercitū ei comparabat, Clodium ſubſequi eum voluiſſe, & cœpiſſe, tum dein mutato cōſilio in vrbem rediſſe.

Non iam hoc Clodianum crimen timemus, ſed tuas Cn. Pompei (te enim iam appello, & ea voce, vt me exaudire poſſis) tuas inquam ſuſpiciones perhorreſcimus. Diximus in argumento orationis huius, Cn. Pompeium ſimulaſſe ſe timere, ſeu planè timuiſſe Milonem, & ideo ne domi quidem ſuæ, ſed in hortis ſuperioribus ante iudicium manſiſſe, ita vt villam quoque præſidio militum circundaret. Q. Pompeius Tribunus pl. qui fuerat familiariſſimus omnium P. Clodio. & ſectam ſuam ſequi ſe palàm profitebatur, dixerat in concione paucis poſt diebus, quàm Clodius erat occiſus: Milo dedit, quem in curia cremaretis: dabo, quem in Capitolio ſepeliatis. in eadē concione idem dixerat (habuit enim eam ad VIII. Cal. Feb. cum Milo pridie, id eſt, VII. Cal. Feb. venire ad Pompeium in hortos eius voluiſſet) Pompeiū ei per hominem propinquum miſiſſe, ne ad ſe veniret. prius etiam quàm Pōpeius tertium Conſul crearetur, tres Tribuni, Q. Pompeius Rufus, C. Salluſtius Criſpus, T. Munatius Plancus, cum quotidianis concionibus ſuis magnam inuidiam Miloni propter Clodiū excitarent, produxerant ad populū Cn. Pompeium, & ab eo quæſierant, num ad eum delatum eſſet illud quoque indicium, ſuæ vitæ inſidiari Milonem. reſponderat Pompeius, Licinium quendā de plebe, ſacrificulum, qui ſolitus eſſet familias purgare, ad ſe detuliſſe, ſeruos quoſdam Milonis, itémq; liberos comparatos eſſe ad cædem ſuam: nomina quoque ſeruorum edidiſſe: ad Milonem miſiſſe, vt eos in poteſtate ſua haberet: à Milone reſpōſum eſſe ex iis ſeruis, quos nominaſſet, partim neminē ſe vnquam habuiſſe, partim manumiſiſſe: dein, cum Licinium apud ſe haberet, Lucium quendam de plebe ad corrumpendum indicem veniſſe: qua re cognita, in vincla eum publica à ſe coniectum. decreuerat enim ſenatus, vt cū Interrege & Tribunis pl. Pompeius daret operā, ne quid reſpublica detrimēti caperet. Ob has ſuſpiciones Pōpeius in ſuperioribus hortis ſe continuerat. deinde, ex S. C. delectu per Italiam habito cum rediſſet, venientem ad ſe Milonem vnū omniū non admiſerat. item; cum ſenatus in porticu Pōpeij haberetur, vt Pōpeius poſſet intereſſe, vnum tū excuti prius, quàm in ſenatū intraret, iuſſerat. hæ ſunt ſuſpiciones, quas dicit ſe Cicero pertimeſcere.

Contra heſternam concionem illam. Idem T. Munatius Plancus, vt ſæpe diximus, poſt audita & obſignata teſtium verba, dimiſſóſque interim iudices, vocata concione cohortatus erat populum, vt clauſis tabernis poſtero die ad iudicium adeſſet, nec pateretur elabi Milonem.

Incidebantur iam domi leges, quæ nos noſtris ſeruis addicerent. Significaſſe iam puto nos, fuiſſe inter leges P. Clodij, quas ferre propoſuerat, eam quoque, qua libertini, qui non plus quàm in vrbanis tribubus ſuffragium ferebant, poſſent in ruſticis quoque tribubus, quæ propriæ ingenuorum ſunt, ferre.

Senatus, credo, prætorem eum circunſcripſiſſet. ne

cum

cum ſolebat quidem id facere, in priuato eodem hoc aliquid profecerat. Significat id tempus, quo P. Clodius, cum adhuc Quæſtor deſignatus eſſet, intrauit eò, vbi ſacrificium pro populo Romano fiebat. quod factũ notatum erat à ſenatu, decretúmque, vt extra ordinem iudicium fieret.

Quo loco inducit loquentem Milonem cum bonarum partium hominibus, de meritis ſuis.

Plebem, & infimam multitudinem, quæ P. Clodio duce fortunis veſtris imminebat, eam, quo tutior eſſet veſtra vita, ſe feciſſe commemorat vt non modo virtute flecteret, ſed etiam tribus ſuis patrimoniis deliniret. Puto iam ſupra eſſe dictum, Milonem ex familia fuiſſe Papia, deinde adoptatum fuiſſe à C. Annio auo ſuo materno. tertium patrimonium videtur ſignificare matris. aliud enim quod fuerit, non inuenio. Peracta vtrinque cauſa, ſinguli quinos accuſator & reus ſenatores, totidem equites, & tribunos ærarios reiecerunt, ita vt vnus & quinquaginta ſententias tulerint. ſenatores condemnauerũt XII. abſoluerunt VI. equites condemnauerunt XIII. abſoluerunt IIII. tribuni ærarij condemnauerunt XIII. abſoluerunt III. Videbãtur non ignoraſſe iudices, inſcio Milone initio vulneratũ eſſe Clodium: ſed compererãt, poſtquam vulneratus eſſet, iuſſu Milonis occiſum. fuerunt, qui crederent, M. Catonis ſententia eum eſſe abſolutum, nam & bene cum republica actum eſſe morte P. Clodij non diſſimulauerat, & ſtudebat in petitione Conſulatus Miloni, & reo affuerat. nominauerat quoque eum Cicero præſentem, & teſtatus erat audiſſe eum à M. Fauonio ante diem tertium quàm cædes facta erat, Clodium dixiſſe periturum eſſe eo triduo Milonem. ſed Milonis quoque notam audaciam vindicare R. P. vtile viſum eſt. vnde ſciri nunquam potuit vtram ſententiam tuliſſet. damnatum autẽ opera maximè Appij Claudij, pronunciatũ eſt. Milo poſtero die factus reus ambitus apud M. Torquatum abſens damnatus eſt illa quoque lege accuſator fuit eius Appius Claudius. & cum ei præmium lege daretur, negauit ei. ſubſcripſerunt & in ambi-

A tus iudicio P. Valerius Leo, & Cn. Domitius Cn. F. poſt paucos dies quoque Milo apud Fauonium Quæſtorem de ſodalitiis damnatus eſt accuſante P. Fuluio Nerato, cui lege præmium datum eſt. deinde apud L. Fabium Quæſtorem iterum abſens damnatus eſt de vi. accuſauit L. Cornificius, & Q. Patulcius. Milo in exilium Maſſiliã intra pauciſſimos dies profectus eſt. bona eius propter alieni æris magnitudinem ſemuncia venierunt. Poſt Milonem eadem lege Pompeia primus eſt accuſatus M. Saufeius B M. F. qui dux fuerat in expugnanda taberna Bouilis & Clodio occidendo. accuſauerunt eum L. Caſſius, L. Fulcinius C. F. C. Valerius. defenderunt M. Cicero, M. Celius: obtinueruntque, vt vna ſententia abſolueretur. condemnauerunt ſenatores X. abſoluerunt VIII. condemnauerunt equites Romani IX. abſoluerunt VIII. ſed ex tribunis ærariis decem abſoluerunt: VI. condemnauerunt: manifeſtumque odium Clodij ſaluti Saufeio fuit, cum eius vel peior cauſa quàm Milonis fuiſſet, qui aperte dux fuerat C expugnandæ tabernæ repertus. deinde poſt paucos dies apud Conſidium Quæſtorem lege Plautia de vi, ſubſcriptione eadem accuſatus eſt, quòd loca occupaſſet, & cum telo fuiſſet anteſignanus operarum Milonis. accuſauerunt C. Fidius, Cn. Aponius Cn. F. M. Seius Sex. F. defenderunt M. Cicero, M. Terentius Varro Gibba. abſolutus eſt ſententiis plenius, quàm prius. graues habuit XIX. abſolutorias II. & XXX. ſed è contrario hoc, ac priore iudicio, accidit. equites enim, ac ſenatores eum abſoluerũt, D tribuni ærarij damnauerunt. Sex. autem Clodius, quo auctore corpus Clodij in curiam illatum fuit, accuſantibus, C. Ceſennio Philone, M. Aufidio, L. Aponio. Defenderunt. Magno conſenſu damnatus eſt ſententiis VI. & XL. abſolutorias V. omnino habuit, duas ſenatorum, tres equitum. multi præterea & præſentes, & cum citati non reſpondiſſent, damnati ſunt, ex quibus maxima pars fuit Claudianorum.

FINIS.

FRANC.

FRANC. HOTMANI IN ASCONIVM NOTÆ, AVCTIORES.

QVÆ ex codice correximus, lector ex collatione perſpiciet: quæ ſunt ex ingenio, infrà deſcripſimus.

Pag 1322. Libidine & iniquitate R.M. His verbis lacunam repleri poſſe putaui antiqui codicis: cùm etiam antea mutilatũ eſſe hunc locum ſatis intelligi poſſet ex verbo Feſſis. ſumpta autem à nobis hæc ſunt ex illo Ciceronis loco, qui eſt in oratione quinta Verrina, ad quem reſpexiſſe videtur Aſconius. Locus intra Oceanũ iam nullus eſt, neque tam longinquus, neque tam reconditus, quò non per hæc tempora noſtrorum hominũ libido iniquitaſque peruaſerit.

Pag. ead. In quæſtione criminis. Aut quæſtura legẽdum: aut pro quæſtura quæſtionem poſuit.

Pag. 1323. Cauſa genus eſt. Daneſij. Vetus, Cauſæ ingerunt quas iuſte defenſionem & mirè &c.

Pag. 1325. Non præiudicium. Sic repleui lacunas libri veteris, in quo ita ſcriptum eſt. Non præiudiciũ d.v. i. ſ. eſt * iudicium eum ſp. prouinciam * quod Siculi q. antea * publicè &c.

Pag. 1325. Iuris magis. Budæi: vetus codex, viri magis ſtud. q. e. cauſa.

Pag. 1326. (oratione tertia.) Verba hæc ex margine in contextum irrepſiſſe arbitror. Erat autem in manuſcripto, Orationes iri. quod ita emendauimus. Locum autem dicit illum ex Ver. 3. Quod meum factum lectiſſimi viri &c.

Pag. 1327. Damnatus non eſt. Sic legitur cum negatione in libro veteri: ſed quum eſſet, Hortenſium, repoſui Hortenſij: hoc ſenſu, Dolabella quidem damnatus eſt, ſed non tanti, quantum oportuit, idq; per Hortenſij gratiam. in quo tamen latini ſermonis reg[illegible] nutat.

Eadem, Iam iam. Mutarat hunc locum Manutius, & ſcripturam aliam ex ipſa orat. poſuerat. Ego cur hoc Aſconio repugnante facerem, cauſam eſſe nullam putaui. præſertim quum ita hunc locum citet Fabius, & figuram in iterata particula iam iam notandam putet.

Ead. Terentius Varro. Sic reſtitui locum ex Bruto, & orat. de prou. conſul. Legebatur antea, Varro cõſobrinus frater huic cenſi, &c.

Pag. 1327. Pro conſuetudine. Lacunam Aldini codicis repleuit hoc verbo Budæus, aut Alueus.

Pag. 1328. Principale eſt. Daneſij. Vetus, ſuſcipitur quod hinc pendet, * ſuſcipitur ſolum aliquid propter ſe recipitur.

Ead. Prætuliſti? Rectius putaui, protuliſti. Nam proferre pro ſpectandum & cognoſcendum præbere, dixere & Plin. iunior, & Fabius. & cæteri.

Pag. 1329. Et tamen ita faciebat: mirè &c. Daneſij. Vetus, & lamenta faciebat miſer.

Pag. 1331. Ducitur in ſcenam. Daneſij. Vetus, dicitur in ſcena.

Eadem. Numerans proximum Apuleium. Manutius pro Alienum. Apuleium impreſſerat. ſed proximum dicit, puto, vltimum, & eum de quo proxime meminerat.

A *Pag. Ead. Alibi (III orat.) ait.* Similiter corrigendum putaui vt ſuprà: quum in vetere ſcriptum eſſet, mox: hallucinante, puto, librario, quum in margine reperiſſet, III. or. Nã ex tertia Verrina eſt hic locus.

Ead. Quaſi inuito & ſuperbo. Malim, Inuitò & ſuperfluò, duobus aduerbiis.

Pag. 1334. Videtur planè dicere. Budæi. Vetus, placere.

Pag. 1333. Quaſi inter eos. Sic repoſui, coniecturam capiens ex eo, quod dicit paulò pòſt, Expoſitio
B conſilij ſui, vt cum iudicibus deliberatio &c. Vetus, Quaſi inter tractans cõmuniter * breuitas &c.

Pag. 1334. Nam vno tempore. Locus hic nullo ſenſu ſic antea legebatur, Nam vult intelligi e.p. ſ.p.o. Verrem, ſed terra marique inſidias factas, ſignificat: quem ex ipſius Oratoris verbis reſtitutum ad hunc modum edidimus.

Pag. 1335. Profligatum quod poteſt. Præſtat autem eſſe nulla omnino iudicia, quàm diſſoluta & nummaria. Obſcurus locus.

C *Pag. 1336. De decuria.* Vetus, de decuria. Sic reſtitui ex multis locis, ſed præſertim ex orat. pro Cluent.

Pag. 1337. Continebantur. Hoc maluimus veterum librorum auctoritatem ſecuti, quàm Conſignabantur, quod repoſuit Manutius, tum propter verbum, VT DIXI, tum quod nomina libellis conſignari, latine, vt mea fert opinio, non dicitur.

Ead. Itaque ad Prætoris. Vetus, itaque & Prætoris. tribunal vt conſiderent, iudicaturi prætori ſuo. Hoc
D autem ex iis quæ modò dixit, correximus.

Pag. 1337. Veniam veteres. Apud veteres, rectius legeretur, & apertius.

Ead. Ibique ſtatua. Budæi. Vetus, Ibíque ſcuta eius poſita propter eſt.

P. 1338. Priuato loculos. Locum ſic caſtigauimus, vt & veſtigiis hæreremus antiquæ lectionis, & ſententiam idoneam locus haberet. Eſt autem ſenſus, Vaſa pecuniæ priuatæ loculi dicuntur, & arcæ: publicæ verò, fiſci. Cicero Ver. 5. Quaternos HS quos mihi
E ſenatus decreuit, & ex ærario dedit, ego habeo, & in ciſtam transferam ex fiſco. Vetus codex ſcriptum ita habebat, Vt pro cenſu priuato ærarium dicitur: pro loculis & arca theſaurus, pro ſaccello fiſcus, vnde &c.

Pag. 1338. Prætorem vrbanum, alterum. Deſiderantur in aliis hæc verba, quæ ex argumento diuinationis ſumpta ſunt, & à nobis hoc loco reſtituta.

Ead. Vt ſi ſenator. Daneſij. Vetus, Aut ſi e. ſ.c. Romanus à curia ſua.

F *Pag. 1339. Meretricibus amicitiæ conueniunt.* Blanditiæ legendum videtur eſſe potius, vt ad Ciceronis vtrunque verbum vtraque interpretatio referatur.

Ead. Plus erit intelligere, quàm animaduertere. Loqui videtur pugnantia. ac puto poſitam non ſuo loco particulam, Quàm: atque ita potius legendum vt correximus, Plus erit quàm intelligere, animaduertere.

Ead.

Ead. in Vrbe Quæſitorem. Daneſij. Vetus, Conſti- A
tutum.

Ead. Nam prærogatiua. Daneſij, Vetus, Nam præ-rogatiua ſi præter eius integrum b. aut dicto aut fa-cto al. ſ. lib.

Ead. Bina omnino. Vetus, Bina domo. Item Quod primæ rogarentur. Eiuſdem.

Pag. 1340. *Populus R. non credit.* Daneſij. Vetus, Corruptionem credidit.

Pag. 1341. *Perficiam vt nemo.* Vetus, Conficiam vt nemo contra aliter quàm ego velim, nunc illud eſt B
quod poſtea dicet, quod mendum ex illo loco orationis tertiæ ſuſtulimus. Et ne aliter quàm ego &c. Hortenſius enim abſtinuiſſe Ciceronem ab accuſatione perpetua dicebat, alio conſilio nullo, niſi vt nullam ei dicendi facultatem relinqueret.

Pag. 1342. *Moleſtum, addictum.* Vetus, Additum. Sic reſtituendum putauimus.

Nec Teucris addita Iuno. Æneid. VI.

Ead. Duæ res enim. Hoc modo lacunam repleuimus, & locum correximus, qui in antiquo libro ſic C
ſcriptus eſt: Duæ. r. c. c. damnationem * pertinebat, in qua, &c.

Ead. HS. D. C. Ex oratione pro Cluentio reſtitui, DCXL.

Ead. Tabulis ceras. Daneſij. Vetus, Tabulas ceratas.

Pag. 1342. *Nuper è p. r.* Eiuſdem quum eſſet in manuſcripto lacuna.

Pag. 1344. *L. Licinius & item.* Budæi: quum in manuſcripto Lucilius legatur. Fuit autem L. Lici- D
nius, M. Aurelij Cottæ in conſulatu collega. Plut. Lucullo.

Ead. Ad rem dilatandam. Deerat antea omnibus in libris verbum dilatandam.

Ead. hac actione. Daneſij. Vetus, Oratione.

Ead. HS. *octingenties.* Sententia ita legi poſtulat, ſi ad dupli rationem ſpectemus, & ad mentem Aſconij, qui minus exactum eſſe apertè ſignificat. Vetus, Nam quamuis HS. ſeptuagies d. n. c. u. eſt ad gratiam &c. E

Pag. 1345. *Prætor ſoleret.* Præco legendum potius exiſtimem, ex hoc præſertim Ciceronis loco, lib. accuſat. 2. Dicit vnus & alter breuiter. Nihil interrogatur. Præco dixiſſe pronunciat. Malim tamen, Dimitterentur iudices à prætore, præco ſoleret.

Pag. 1348. *Freti Verris gratia licerentur quamplurimo.* Diuinatio hæc quidem eſt: nam in manuſcripto ita legitur, Refragratularentur à plurito. ſed cui notus erit totus ille quartæ orationis locus, is ſi non videat veſtigia nos huius lectionis ſecutos, errorem F
in ipſo, vt dicitur, cubili deprehendiſſe, magnopere nos opinione noſtra falli atque induci fatebimur.

Pag. 1348. *Timuiſſe n. ſ. c. d.* Budæi. Vetus. Timuiſſe & ſe tibi nec criminaretur eos ab ſe p. l. e.

Pag. 1353. *Defenſionem.* Sic reſtitui, quum in antiquo ita ſcriptum eſſet, Ne diceret de Sylla clauſit vt diceret Sylla m. i.

Pag. 1354. *Auctione vendit.* Mendum videtur. Emit enim publicè in auctione ſector bona omnia vno pretio: vendit poſtea priuatim res ſingulas ſuo G
commodo. ſed & aliter loquitur Aſconius paucis paginis interiectis. Quare, aut vendita redimit, aut auctione vna redimit, legendum cenſeo.

Pag. 1355 *Olympo.* Manutij. Vetus, Olyntho.

Pag. 1356. *Venditabant.* Daneſij. Vetus, Pecunias populo vendituri.

Ead. Non enim naturam. Doctiſſimi viri P. Daneſij. Vetus, Non natum, ſed tantum naturam, dixit perductorem fingere Verri non dicendum poſtea procreare.

Ead. συμπιεῖν κυαθ. Daneſij. Ex Athenæo ſumptum videtur.

Pag. 1357. *Mortem c. d. p.* Vetus, Vindicare morte Philodami, ſ. c. ſ. r. potuiſſe. Quæ verba longè abeſſe à mente atque conſilio Ciceronis, ex ipſa oratione facile eſt intelligi. Locum igitur paulo aliter ex Oratoris, vt putauimus, ſententia deſcripſimus.

Pag. 1358. *Accuſatores ſcilicet Scaurum.* Vetus, & Aldus ſcriptum ita habebant: Accuſatores ſ. carum. Daneſius ergo ſcilicet cauſarum. Ego, ſcilicet Scaurum. nunc vtra ſit melior, eruditi homines æſtimabunt.

Pag. 1358. *Corinthiis & Tar.* Doctiſſimi viri Pauli Manutij. Vetus, Corneliis & tertiis.

Pag. 1359. *Detractis quadringentis.* Daneſij. Vetus, quadraginta quadrare.

Pag. 1360. *Dici omnino.* His duobus verbis inane ſpatium manuſcripti repleuimus.

Ead. ſumma diuiſio. Vetus, ſumma diuiſionis & actionis. quæ ſententia inepta eſt.

Pag. 1361. *Cornelia nummaria.* Deeſſe quædam, in meo codice aſcripta aſteriſci nota ſignificat. Illud verò deeſt, quo lege teſtamentaria quid ſanctum eſſet, expoſuit Aſconius.

Pag. 1363. *Tectorum exigendorum.* Deeſt exigendorum, in omnibus, quod autem ſequitur, ſcriptum ita erat, Verum hæc tum in publicis tum priuatis opibus ædilitium c. e. a. Quod nos ex hiſtoria correximus.

Pag. 1364. *Imperaturus es.* Vetus, Imputaturus es.

Ead. Aliud particeps. Vetus, Aliud, p. q. c. h. p. non diuisè agit. Quod cur correximus, minimè obſcurum eſt.

Ead. Sed quæritur. Sex hi verſus deſiderantur in manuſcripto, & Aldi libro: à Daneſio ex antiquo, vt putamus, codice reſtituti.

Pag. 1365. *Metellus extruxerat.* Malim, Inſtruxerat. Ornarat. n. quatuor columnis. Votam autem à patre Poſthumio Latino bello dedicauerat filius, auctore Liuio; inſtruxerat Metellus, Plutarcho & Aſcon.

Ead. Vt Tribuni. Id prohibebat lex à Sylla lata. Idem Aſconius, Appianus, & alij. Intercedebat igitur Opimius vt liceret. Quod ſi ita eſt, aut diſſuaſiſſe profectò legendum eſt pro perſuaſiſſe: aut L. Sylla, pro Opimius.

Pag. 1366. *Vnoquoque.* Ita reſtitui, quum in aliis legatur, hoc eſt veſtro nobis &c.

Pag. 1367. *Per legatos.* Ex Polybio. Vetus, per alios. ſimiliter autem etiam paulò infrà locutus eſt.

Ead. Quaſi illud omnes tunc fecerint. Aut, non omnes, ſententia poſtulat: aut, Nō fecerint, pro Tunc fecerint legendum omnino eſt.

Pag. 1369. *Magnificè.* Sic repoſui ex ipſius Ciceronis verbis. Vetus, Magnificè quidem ſiculum tamen dicit &c.

Ead. De qua ſacerdos. Senſus, opinor, nullus. Corrigendum putarem, Quando ſacerdos nihil contra hæredem ſtatuerit.

Pag. 1370. *Pares voluntate.* Hoc eodem loco reponendum putauimus ex ipſius auctoris verbis. Vetus, pares voluntate videri in patris damno. & vnam patris hæreditatem ablatam, & duos fratres.

*Pag.*1371.*Iuſtior ſed pert.* Vetus, Iuſtior pertinacior.

Pag. Ead. De ea re in concione. Vetus, de ea * ne.

Pag. Ead. Pecuniam creditoribus. Hæc duo verba deſiderabantur in manu ſcripto.

*Pag.*1373.*Vel pauci s.c. fac.* Manutij. Vetus, vel paucos gratificari.

*Pag.*1374.*L. Gallus.* Manutius, L. Gellius.

Pag. Ead. Vt neque arbitrium. Locus integer & ſanus ſic legitur in impreſſis Manutij, reſtitutus modò eſſet ex vetere aliquo manuſcripto, & lector in ſcholiis admonitus, Meus antiquus, Peregerunt * ſed tamen ille in libertatem, de qua neque Met. perſtaret.

*Pag.*1376.*A fratre eius.* Manutius addendum putat, Abrogatam.

*Pag.*1378. *Non minus* cc. Manutij.

*Pag.*1380.*L. Iunius.* Eiuſdem. Vetus, Lauinius.

Pag. Ead. Scilicet quod notiſſimum. In meo manuſcripto nihil eſſe aliud, duo doctiſſimi viri, & mihi ſingulari amicitia cõiunctiſſimi, quibus tum ex hoc loco, tum ex aliis nonnullis, fidem mei codicis probare volui: liquidò confirmare poſſunt. In aliis autẽ impreſſis ſic legitur, Quòd ſcilicet, vt ipſe Pomponius latiſſimè refert in l.2. verſ. virgin. de orig. iuris notiſſimum eſt. Quæ verba ad Aſconij marginem à quodam iuris ſtudioſo annotata cùm eſſent, librariorum imperitia in contextum vocata ſunt.

*Pag.*1382.*Populo R. dedit.* Eiuſdẽ. Vetus, proderit.

Eadem. Ante duos de x L. Eiuſdem. Vetus, ante duos & L x.

*Pag.*1383.*Iurauitque ſe ideo Iurare.* Recuſare puto legendum, vt paucis poſt verſibus.

*Pag.*1384.*Commentarium aut principium.* Ne eſſet obſcurum quid hoc loco vellit Aſconius, qui ferè totus in aliis libris deſideratur, adſcribam Fabij Quintiliani locum ex libro decimo extremo Inſt. or. Plerunque (ait) multa agentibus accidit, vt maximè neceſſaria, & vbique initia ſcribant, cætera quæ domo afferunt, cogitatione complectantur. quod feciſſe M. Tullium ex commentariis ipſius apparet: quos ad præſens modo tempus aptatos libertus Tyro contraxit.

*Pag.*1386.*Ad ædem Apollinis.* In forum ad Syllam delatum ſcribit Plutarchus, manus autem in æde Apollinis Catilinam abluiſſe.

*Pag.*1388. *Tamen non puto vos ignorare.* Quid ergo? An multo id minus ignorarent, ſi hæc non eſſet in ſcripto? Nam hæc, particulæ Tametſi, vis eſt. Forſitan ergo rectius, tamen hoc puto. filiis enim ſcribit & adoleſcentibus & imperitis: ſic infrà, Quis hic M. Piſo fuerit, credo vos ignorare. & ſæpe alibi.

*Pag.*1389. *Ius Italiæ dabatur.* Deerant hæc in ma- A nu ſcripto. puto tamen ſcribendum, ius Latij.

*Pag.*1390. *L. Cæcilio.* Manutij. Vetus, L. Iulio, C. Mario.

Ead. Compitalitiorum dies incidiſſet. Notetur locus, quem ita ſcriptum in libro veteri oſtendi amiciſſimo meo Ioanni Morelio. At in vulgatis & Aſconij & Ciceronis libris incidiſſent: errore manifeſto. cùm vnum Compitalitiorum diem fuiſſe teſtẽtur Varro & Macrobius.

*Pag.*1392.*111. Marcelli.* Manutij. Vetus, hi Marcelli.

B *Ead. Mutini.* Eiuſdem. Vetus, Murrhinæ.

*Pag.*1393.*Pupius.* Eiuſdem. Vetus, Publius.

*Pag.*1400.*Caldatum.* Manutius, Calciatum.

*Pag.*1401.*Q. Metellus, Scipio.* Dicit. Q. Metellum, quem, cùm eſſet ex gente Cornelia, Q. Cæcilius Metellus Pius adoptauit.

*Pag.*1402.*In porticu ſua habuerat.* Sic repoſui ex iis quæ dicit extremo commentario. Vetus, Repetundus erat.

Ead. Magnanimus multum excuſabat. Manutius, C Magna manus militum excubabat.

*Pag.*1403.*Inuidioſus.* Manutij. Vetus inuidiam.

Ead. Sed ipſi etiam. Vetus, ſed etiam propter inuiſum Ciceroni patrocinium. Corrigendum hoc modo putauimus.

Ead. Comparauit eum. Manutius, comparari vim.

Ead. Meditatus erat. Manutius, minitatus erat.

*Pag.*1404.*Iud. Confirmarẽt.* Manutius. cõſignarẽt.

Ead. A. Q. Patulcio. Vetus, Q. Pateio. Sic correxi, ſecutus alibi Aſconium.

D *Pag.*1404.*Vt primo die.* Vetus, A primo facta eſt. Quod cur ita mutandum putarim, ex iis quæ ſupra dicta ſunt, facile eſt intelligi. Manutius à veſtigiis antiquæ lectionis recedens, A quæſitore, repoſuit.

Ead. Quòd, qui bono. Ego, niſi, Non qui bono, cum negatione legatur, ſenſum niſi abſurdum & ineptum non video.

*Pag.*1405. *Expoſitione diximus.* Aut argumento legendum eſt, vt ſæpe poſtea: aut expoſitione argumenti, quod mihi veriſimilius videtur.

E *Ead. Quo incenſa eſt.* Manutij. Vetus, Quod incenſa eſſet.

Ead. Sic eſſe factum. Manutius, s.c. eſſe factum.

*Pag.*1407.*Delatus eſt Antium.* Pro Antiũ, & Vetus & Aldi codex, tantum: pro illico, ille, habebat: & pro dixi miſit, diximus: ſententia mutila & contaminata. Antium autem in via eſſe Appia ſatis intelligi licet ex Strabonis lib. v. Geogr. & Plinij lib. 11.

Ead. Infima coacta multitudo. Malui, concitata: ex orat. pro domo ſua, & pro Milone.

*Pag.*1408.*Sacrificorum.* Manutius, ſacrificulum.

FINIS.

FRANC. HOTMANI IN EPISTOLAM CICERONIS AD Q. FRAT. DE prouincia rectè adminiſtranda.

Quinctus Cicero ex prætura prouinciam Aſiam ſortitus, annos iam duos continuos parum ſecunda fama eam adminiſtrarat. Cùm in annum tertium prorogatum illi imperium fuiſſet, Marcus frater inde occaſionem eum ad laudem cohortandi ſumpſit, quod de acceſſione hac annua facere illum certiorem vellet. Eſt autem bipartita cohortatio: prior enim pars ad ea quæ Rempub. attingunt, altera ad ea quæ priuata & Quincti ferè præcipua ſunt, pertinet: nam in priore parte ea perſequitur, quæ ad Quincti imperium, ac prouincialem adminiſtrationem ſpectant de quibus quadripartitò diſputat. Placet enim, quoniam id primum ac ſummum boni interpretis officium eſſe duximus, huius epiſtolæ partitionem, ordinem ac diſpoſitionem, & (vt Cicero ipſe ſæpe appellat) οἰκονομίαν, quæ ſanè in hoc libello ſingularis eſt, paulò attentius conſiderare. Primo igitur loco de Quincto ipſo præcepta dat: ſed non ita quaſi de Quincto, ac ciue Romano: verùm vt de ampliſſimo populi R. magiſtratu, Aſiam prouinciam cum ſummo imperio adminiſtrante: altero locò de iis comitibus præcipit, quos ſecum in prouinciam imperij ſui miniſtros, publicorumque negociorum adiutores eduxerat: poſteà de vitandis Græcorum & publicanorum nimiis familiaritatibus, illum monet, vt pote quibus imperij ſui dignitas labefactari facilè conuellíque poſſit. Poſtremò etiam de ſeruis cautionem adhibet, eiuſque caput hoc eſſe voluit: ne quid iis quod ad Remp. vlla ex parte pertineat, committatur. Itaque ſummatim hæc omnia in Epilogo enumerans, quatuor hæc dignitatis Quincti fundamenta nominat: integritatem ipſius, & cõtinentiam, omnium qui cum ipſo erant, pudorem: delectum in familiaritatibus & prouincialium & Græcorum: poſtremò familiæ grauẽ & conſtantem diſciplinam. Altera pars ea, vt antè dixi, quæ priuata magis ſunt, id eſt, quæ Quincti perſonam atque officium precipuè attingunt, complectitur, nam primo loco de moderanda acerbitate, quæ vſus in ſuppliciis antea fuerat, deque retinenda in iuredicendo æquabilitate præcipit: ſecundo de ſubleuãdis prouinciæ oneribus, minuendiſque ſumptibus & iacturis: tertio de conciliandis cum publicanorũ ordine ſociis, conſtituendáque inter illos cõcordia: poſtremò de coercenda iracundia & naturæ impetu moderando ita luculenter ac propè diuinitus diſputat, vt hanc epiſtolam non Quincto fratri ſcripſiſſe, potius quàm omnibus prouinciarum gubernatoribus, præclaram quandam imperij rectè adminiſtrandi normam ac regulam preſcripſiſſe videatur.

MARCVS QVINCTO FRATRI S.

ETSI non dubitabam, quin hanc epiſtolã, multi nuntij, fama denique, eſſet ipſa ſua celeritate ſuperatura, tuq; ante ab aliis auditurus eſſes, annũ tertium acceſſiſſe deſiderio noſtro, & labori tuo: tamen exiſtimaui à me quoque tibi huius moleſtiæ nuntium perferri oportere. Nã ſuperioribus literis, non vnis, ſed pluribus, cùm iam ab aliis deſperata res eſſet, tamen ego tibi ſpem maturæ deceſſionis afferebam, non ſolum vt quàm diutiſſimè te iucunda opinione oblectarem, ſed etiã quia tãta adhibebatur & à nobis, & à prætoribus contentio, vt rem poſſe confici nõ diffiderem, nunc quoniam ita accidit, vt neque Prætores ſuis opibus, neque nos noſtro ſtudio quidquam proficere

A *poſſemus, eſt omnino difficile non grauiter id ferre, ſed tamẽ noſtros animos, maximis in rebus gerendis, & ſuſtinendis exercitatos frangi, & debilitari moleſtia non oportet. Et quoniã ferre ea moleſtiſſimè homines debent, quæ ipſorum culpa contracta ſunt: eſt quiddam in hac re mihi moleſtius ferendum, quàm tibi: factum eſt enim mea culpa, cõtra quàm tu mecum & proficiſcens, & per literas egeras, vt priore anno non ſuccederetur: quod ego dum ſociorum ſaluti conſulo, dum impudentiæ nonnullorum negotiatorum reſiſto, noſtram gloriam tua virtute*
B *augeri expeto, feci non ſapienter: præſertim cum id commiſerim, vt ille alter annus etiam tertium poſſet adducere, quod quoniam peccatum meum eſſe confiteor, eſt ſa-*

pientia, atque humanitatis tuæ, curare, & perficere, vt A
hoc minus ſapienter à me prouiſum, diligentia tua corrigatur.

COMMENTARIVS.

Et ſi non dubitabam. Quinctus Cicero ex prætura prouinciã Aſiam ſortitus, eam biennium iam obtinuerat. Cùm iterum, hoc eſt in annum tertiũ prorogatũ ei imperium fuiſſet, Marcus frater ita hanc epiſtolã orditur, vt quaſi moleſtum id illi nunciũ futurũ intelligeret, cum & hortetur vt æquo animo hanc acceſſionẽ ferat, quæ non Quincti, ſed ſua culpa acciderit: & cõſoletur, quòd ex hac prorogatione ſperet vtriuſque gloriam illius virtute amplificatum iri. B

Superatura. Quia etſi nullum æque vt fratrem decuit, eius rei fratrẽ ſuum quàm primum certiorẽ facere: tamen cùm longiuſcula epiſtola ſcribẽda eſſet, aliquantum effluxit temporis. Deinde cùm Græci diligenter ad eam rem animum aduerterent, celeriter ea fama volabat: itaq; in primo ad Attic. Aſiam, inquit, Quincto obtigiſſe audiſti, non enim dubito, quin celerius tibi hoc rumor, quàm vllius noſtrûm literę nunciarint. C

Deſiderio noſtro. Deſiderãtur quæ abſunt, quibus caremus, quæ expectamus. Itaq; deſideriũ ſæpè pro eo dolore vſurpamus, quẽ ex eo quòd re aliqua caremus, percipimus: vt in epi. fam. lib. 6. Neceſſe eſt minore deſiderio perdita Repub. carere, quàm bona. Id enim eſt, dolere: vt infra; Perfice, vt lætitia prouinciæ deſideriũ noſtrûm leniatur. Et in V. ad Atti. vbi de ſua prouincia loquitur: Erit tibi videndum, vt hoc noſtrum deſiderium ne plus ſit annuum. D

Labori tuo. Auaris ſenatoribus nihil fuit prouinciarum adminiſtratione optabilius; quippe, in quibus dominatũ & quaſi regnum obtinerent, vt autẽ, quęque longiſſima erat, ita gratiſſima & iucundiſſima eſſe ſolebat. Hinc illud Marci ad Attic. lib. v. cum de ſua prouincia ſcriberet: Noli, inquit, putare, mihi aliam cõſolationem eſſe huius ingentis moleſtiæ, niſi quòd ſpero nõ longiorẽ annua fore, hoc me ita velle multi non credunt ex conſuetudine aliorum. Sed Marcus hoc loco artificioſè ita ſcribit, quaſi Quinctus id ſibi non quæſtui, ſed labori duceret. Itaque ſtatim etiam, HVIVS MOLESTIÆ, intulit. E

Maturæ deceßionis. Fore, vt maturè de prouincia decederes, & in vrbem redires.

Opinione. Miſè dixit, Opinione, pro ſpe: quaſi eam temporis clauſulã finxiſſet.

Cõtentio. Tantopere à conſulibus contẽdebamus, vt ad ſenatum de prouinciis decernendis referrent.

A Prætoribus. Qui prouinciarum cupidi ſucceſſores tibi mitti ſtudebant. Nã lex Sempronia quæ prouincias ante comitia deſignatiõnẽ magiſtratuum decerni iubebat, non ad Prætorias, ſed ad Conſulares prouincias pertinebat. Prætores autẽ antiquo more ſub anni ſui exitũ aut ſortiebantur, aut comparabãt. F

Suis opibus. Opes Latine dicuntur, quibus quiſque poteſt plurimum: ſiue gratia, ſiue auctoritas, ſiue poteſtas, ſiue etiam diuitiæ.

Et gerendis & ſuſtinendis. Geri dicuntur res ab iis qui cum imperio ſunt: ſuſtineri ab aliis. Varro de lingua V. Contra imperator qui dicitur res gerere: in eo neque agit, neque facit, ſed gerit, id eſt ſuſtinet translatum ab his, qui onera gerunt, quòd ſuſtinent. G

Priore anno. Pro, ſuperiore: ſed ſic locutus eſt, ad hunc alterum prorogationis annum reſpiciens.

Salutis ſociorum. Quorum tum commodis vtilitatique in iſta adminiſtratione conſulis.

Impudentiã negotiatorum. Poſterius Paconium & item Tuſceniũ quendã nominat, qui cùm acerbius à Quincto tractati eſſent, non tantum in prouincia cõtumelioſè de ipſo locuti erant: verum etiam Romam ad Senatum queſtũ venerant. Cùm igitur Marcus animaduertiſſet, aliquid ex ea re offenſionis cõtractum eſſe, operam dederat, vt primo anno alter adderetur: quo poſſet Quinctus conceptam ex ea nimia ſeueritate maculam eluere, & iucundiſſimã ſui nominis memoriam in prouincia relinquere. Atque hoc illud eſt, quod circa extremũ ſcribit: Sed quoniam primus annus habuit de hac reprehẽſione plurimum ſermonis, ſecundus autem multo leuior, &c.

Reſiſto. Qui poſtulabant, vt tibi ſucceſſor mitteretur, & propter nimiã crudelitatem reuocareris: quod tibi dedecori fuiſſet.

Ac ſi te ipſe vehementius ad omneis parteis bene audiendi excitaris, non vt cum aliis, ſed vt tecum iam ipſe certes: ſi omnem tuam mentem, curam, cogitationem & excellentem omnibus in rebus cupiditatem incitaris, mihi crede, vnus annus additus labori tuo, multorum annorum lætitiam nobis, gloriam verò etiam poſteris noſtris afferet: quapropter hoc te primùm rogo, ne cõtrahas aut demittas animum, ne ve te obrui, tanquam fluctu, ſic magnitudine negotij ſinas: contráque erigas, ac reſiſtas, ſiue etiam vltrò occurras negotiis: neque enim eiuſmodi partem Reip. geris, in qua fortuna dominetur, ſed in qua plurimum ratio poßit, & diligentia. Quòd ſi tibi bellum aliquod magnum & periculoſum adminiſtranti prorogatum imperium viderem, tremerem animo, quòd eodẽ tempore eſſe intelligerem etiam fortunæ poteſtatem in nos prorogatam. nunc verò ea pars tibi Reip. commiſſa eſt in qua aut nullam, aut perexiguam partem fortuna tenet. & quæ mihi tota in tua virtute, ac moderatione animi poſita eſſe videatur. nullas, vt opinor, inſidias hoſtium, nullam prælij dimicationem, nullam defectionem ſociorum, nullam inopiam ſtipendij, aut rei frumentariæ, nullam ſeditionem exercitus pertimeſcimus: quæ perſæpe ſapientißimis viris acciderunt: vt quemadmodum gubernatores optimi vim tempeſtatis, ſic illi fortunæ impetum ſuperare non poſſent: tibi data eſt ſumma pax, ſumma tranquillitas, ita tamen, vt ea dormientem gubernatorem vel obruere, vigilantem etiam delectare poßit: conſtat enim ea prouincia primum ex eo genere Sociorũ, quod eſt ex hominum omni genere humaniſsimum, deinde ex eo genere ciuium, qui aut quod publicani ſunt, nos ſumma neceßitudine attingunt, aut, quod ita negotiantur, vt locupletes ſint, noſtri conſulatus beneficio ſe incolumes fortunas habere arbitrantur. At enim inter hos ipſos exiſtunt graues controuerſiæ, multæ naſcuntur iniuriæ, magnæ contentiones conſequuntur. quaſi verò ego id putem, non te aliquantum negotij ſuſtinere. Intelligo permagnũ eſſe negotiũ, & maximi conſilij. ſed memento, conſilij me hoc negotium eſſe magis aliquanto, quàm fortunæ putare, quid eſt enim negotij, continere eos, quibus præſis te ipſe cõtineas? id autẽ ſit magnũ, & difficile cæteris ſicut eſt difficillimũ: tibi & fuit hoc ſemper faciliimum, & verò eſſe debuit: cuius natura talis eſt, vt etiã ſine doctrina videatur moderata eſſe potuiſſe, ea autem adhibita doctrina eſt, quæ vel vitioſißimam naturam excolere poßit. Tu cùm pecuniæ, cum voluptati, cùm omnium rerum cupiditati reſiſtes, vt facis: erit credo, periculum, ne improbum negociatorem, paulo cupidiorem publicanum comprimere non poßis. nam Græci quidem ſic te ita viuentem intuebuntur, vt quendam ex annalium memoria, aut etiam è cælo diuinum hominem eſſe in prouinciam delapſum putent. Atq; hæc nunc, non vt faciam,

faciat, ſed ita te facere, & feciſſe gaudeas. ſcribis præclarum eſt enim ſummo cum imperio fuiſſe in Aſia triennium, ſic, vt nullum te ſignum, nulla pictura, nullũ vas, nulla veſtis, nullum mancipium, nulla forma cuiuſquam, nulla conditio pecuniæ, quibus rebus abundat iſta prouincia, ab ſumma integritate continentiáque deduxerit. quid autem reperiri tam eximium, aut tam expetendum poteſt, quàm iſtam virtutem, moderationem animi, temperantiam non latere in tenebris, neque eſſe abditam, ſed in luce Aſiæ, in oculis clariſſimæ prouinciæ, atque in auribus omnium gentium ac nationum eſſe poſitam? non itineribus tuis perterreri homines, non ſumptu exhauriri: non aduentu commoueri, eſſe, quocunque veneris & publice & priuatim maximam lætitiam, cũ vrbs cuſtodem, non tyrannum; domus hoſpitem, non expilatorem recepiſſe videatur?

COMMENTARIVS.

At ſi te ipſe. Initium cohortationis, quæ quadripartita eſt: nam primum præceptũ propriè ad Quinctum ipſum pertinet: alterum ad ſuos comites: tertium ad prouinciales & Græcos: quartum ad ſeruos: quemadmodum ipſe poſterius in ἀνακεφαλαιώσει oſtendit. Hoc igitur initium ad illa verba pertinet; TVA PRIMVM INTEGRITAS ET CONTINENTIA.

Ad omnes partes bene audiendi. Ad laudem & famam virtute & rectè factis conciliandam. Et BENE AVDIENDI: quia (vt in Epiſt. inſequenti ſcribit) ratio ſalusque omnium eorum qui ad Remp. accedunt, non veritate ſolum, ſed etiam fama nititur.

Tecum ipſe certes. Qua victoria nulla præclarior. Itaque Plato in 1. de legib. τὸ νικᾶν αὐτὸν, πασῶν νικῶν πρώτη τε καὶ ἀρίστη. τὸ δὲ ἡττᾶσθαι αὐτὸν ὑφ᾽ ἑαυτοῦ, πάντων αἴσχιστόν τε ἅμα καὶ κάκιστον.

Laudis cupiditatem. Quæ vt propria hominum eſt ita in quo maxima eſt, cum maxime ac præter ceteros excellentẽ efficit: vt Xenophon in Tyranno eleganter ſcripſit.

Contrahas, aut demittas animum. Tranſlatũ à nauigantibus, qui orta tempeſtate vela contrahunt, eáq; demittunt. Itaque in hac metaphora perſtat, cum poſtea dicit, contráque erigas. Sic ad Attic. lib. 1. Contraxi vela, perſpiciens inopiam iudicum.

Contráq; erigas, ſiue etiam vltro occurras. Ex eodẽ genere illud eſt Virgilij: Tu ne cede malis, ſed contra audentior ito.

Fortunis dominetur. Vt in bellis: nam bellorum rationem in fortuna poſitam veteres crediderunt, qua de cauſa Homerus ἐνυάλιον Martem vocat.

Inſidias hoſtium. Tum enim Aſia Cn. Põpeij virtute non modò pacata, verùm etiam tribus aliis prouinciis, quaſi propugnaculis cincta erat. De Prouin. conſul.

Gubernatores. Redit ad illam tranſlationem de nauigantibus.

Dormientem. Quemadmodum de Palinuro Virgilius cecinit lib. v. extremo.

Humaniſſimum. Sic aliquanto pòſt: cùm verò ei generi hominum præſimus, non modò in quo ipſa ſit, ſed etiam à quo ad alios perueniſſe putetur humanitas, certè iis eam potiſſimum tribuere debemus, à quibus accepimus.

Neceſſitudine. Hoc ad vtrumque Ciceronẽ refertur, qui orti ex publicanorũ ordine, ſemper eos officiis omnibus complexi erant. Sic in ea pro Poſtumo: Scitis me ortum è vobis, omnia ſemper ſenſiſſe pro vobis, alius alios ordines, & homines: ego vos

A ſemper complexus ſum. plura poſterius hac de re.

Aut ita negociantur. Eorum ergo ciuium qui in prouinciis verſabantur, duo erant genera: publicani & negociatores: Publicani in vectigalibus exigendis occupabantur: Negociatores in pecuniis fœnerandis & mercaturis faciendis.

Noſtri conſulatus. In quo ſpem nouarũ tabularũ & χρεωκοπίας oppreſſa coniuratione reſtinximus.

At enim. Particula in tacitis obiectionib⁹ vſitata.

Si te ipſe contineas. Sic in Maniliana: Neque enim
B poteſt exercitũ is continere imperator, qui ſeipſum non continet: &c. Et eodem illud pertinet, quod aliquot ipſe poſt annis de ſe Ciliciæ Proconſule, & ſuis comitibus ad Atticum ſcripſit: εἰ τ᾽ ἂν δίκαιοι τοῖαι καὶ θεράποντες.

Excolere. Nam vt in ea pro Archia ſcribit. Cum ad naturã eximiam atque illuſtrem acceſſerit ratio quædam, conformatióq; doctrinæ: tum illud neſcio quid præclarum ac ſingulare ſolet exiſtere.

Græci quidem. Id eſt, quicunq; in Aſia minore ſunt
C quæ Quincti erat prouincia. nam plerique omnes Græcè loquebantur. Quantum autem inter veram Græciam, veramque Aſiam intereſſet, ipſe in Orat. pro Flacco expoſuit.

Annalium. Similiter in Maniliana: Itaq; (inquit) omnes quidem nunc in his locis Cn. Pompeium ſicut aliquem non ex hac vrbe miſſum, ſed de cœlo delapſo intuentur. nunc deniq; incipiunt credere, fuiſſe homines Romanos hac quondã abſtinentia: quod iam nationibus exteris incredibile ac falſò memo-
D riæ proditum videbatur.

Feciſſe gaudeas. Laudem in cohortando ſæpe permiſcet: quoniam (vt ipſe idem ad Trebonium ſcribit) in excitando & acuendo plurimum valet, ſi laudes eum quem cohortère.

Summo cum imperio. Nam æquè qui pro prætore vt qui pro conſule prouincias obtinebant, ſummum imperium lege curiata habebant.

His autem in rebus iam te vſus ipſe profectò erudiuit, nequaquam ſatis eſſe, ipſum haſce habere virtutes,
E *ſed eſſe circumſpiciendum diligenter, vt in hac cuſtodia prouinciæ non te vnum, ſed omnes miniſtros imperij tui ſocijs, & ciuibus, & Reip. præſtare videare: quamquã legatos habes eos, qui ipſi per ſe habituri ſint rationem dignitatis ſuæ: de quibus honore & dignitate, & ætate præſtat Tubero: quem ego arbitror, præſertim cum ſcribat hiſtoriam, multos ex ſuis annalibus poſſe deligere, quos velit, & poſſit imitari. Alienus autem noſter cùm animo, & beneuolẽtia, tum verò etiam imitatione viuendi. nam quid ego de Gratidio dicam? quem certò ſcio*
F *ita laborare de exiſtimatione ſua, vt propter amorem in nos fraternum etiam de noſtra laboret. Quæſtorem habes non tuo iudicio delectum, ſed eum, quem ſors dedit: hunc oportet & ſua ſponte eſſe moderatum, & tuis inſtitutis, & præceptis obtemperare: quorum ſi quis forte eſſet ſordidior, ferres eatenus, quoad per ſe negligeret eas leges, quibus eſt adſtrictus, non vt ea poteſtate, quã tu ad dignitatem permiſiſſes, ad quæſtum abuteretur. neque enim mihi ſanè placet, præſertim cùm hi mores tantum iam ad nimiam leuitatem, & ambitionem incu-*
G *buerint, ſcrutari te omneis ſordeis, excutere vnum quenque eorum, ſed, quanta ſit in quoque fides, tantum cuiq; committere. Atque inter hos, eos, quos tibi comites & adiutores negotiorum publicorum dedit ipſa Reſpub. duntaxat finibus iis præſtabis, quos ante præſcripſi: quos verò aut ex domeſticis conuictionibus, aut ex neceſſariis apparitionibus tecum eſſe voluiſti, qui quaſi ex cohorte*

Prætoris appellari ſolent, horum non modò facta, ſed etiã dicta omnia præſtanda nobis ſunt. Sed habes eos tecum, quos poßis rectè facienteis facile deligere, minus conſulenteis exiſtimationi tuæ, facilimè coercere. A quibus rudis cum eſſes, videtur potuiſſe tua liberalitas decipi: nam vt quiſque eſt vir optimus, ita difficilime eſſe alios improbos ſuſpicatur. nunc verò tertius hic annus habeat integritatem eandem, quam ſuperiores: cautiorem etiam, ac diligentiorem. Sint aures tuæ, quæ id, quod audiunt, exiſtimentur audire: non in quas fictè, aut ſimulatè quæſtus cauſa inſuſurretur: ſit annulus tuus, non vt vas aliquod, ſed tanquam ipſe tu, non miniſter alienæ voluntatis, ſed teſtis tuæ: accenſus ſit eo etiam numero, quo eum maiores noſtri eſſe voluerunt: qui hoc, non in beneficij loco, ſed in laboris, ac muneris, non temere, niſi libertis ſuis deferebant: quibus illi quidẽ non multò ſecus ac ſeruis, imperabant. Sit lictor, non ſuæ, ſed tuæ lenitatis apparitor: maioráque præferant faſces illi, ac ſecures dignitatis inſignia, quàm poteſtatis. Toti denique ſit prouinciæ cognitum, tibi omnium quibus præſis, ſalutem, liberos, famam, fortunas eſſe chariſſima. Denique hæc opinio ſit, non modò iis, qui aliquid acceperint, ſed iis etiam, qui dederint, te inimicum ſi id cognoueris, futurum. Neque verò quiſquam dubitabit cum erit hoc perſpectum, nihil per eos, qui ſimulant ſe apud te multum poſſe, abs te ſolere impetrari. Nec tamen eſt hæc oratio mea huiuſmodi, vt te in tuos aut durum eſſe nimiũ, aut ſuſpicioſum velim. Nam ſi quis eſt eorum, qui tibi bienni ſpatio nunquam in ſuſpicionem auaritiæ venerit vt ego Cæſium & Chærippum, & Labeonem audio, & quia cognoui, exiſtimo: nihil eſt quod non & iis, & ſi quis eſt alius eiuſmodi, & committi & credi rectiſſimè putem. Sed ſi quis eſt in quo iam offenderis, de quo aliquid ſenſeris, huic nihil credideris: nullam partem exiſtimationis tuæ commiſeris.

COMMENTARIVS.

His autem in rebus. Secunda pars cohortationis, in qua præcepta traduntur de iis in officio continendis, quos ſecum Quinctus ex vrbe Roma in prouinciam imperij ſui miniſtros, & negotiorum publicorum adiutores abduxerat.

Miniſtros imperij. Quos tibi comites & adiutores publicorum negotiorum dedit ipſa Reſpub. quibus quemadmodum exteræ nationes terreantur, ipſe in Agraria ſecunda his oſtendit verbis: Graue eſt enim nomen imperij, atque id etiam in leui perſona pertimeſcitur: propterea quod veſtro (Quirites alloquitur) non ſuo nomine, cũ hinc egreſſi ſunt, abutuntur.

Aduentu commoueri. Quanta autem inde formido naſci conſueuerit, vel ex his Manilianæ verbis intelligi poteſt: vbi ſic ſcribit: Eiuſmodi in prouinciam homines cum imperio mittimus, vt etiam ſi ab hoſte defendant, tamen ipſorum aduentus in vrbes ſociorum, non multum ab hoſtili expugnatione differant. Quod verò maiorum in his rebus inſtitutum fuerit Liuius. libr. XLI. his tradit verbis: Ante hunc conſulem nemo vnquam ſociis in vlla re oneri aut ſumptui fuit. Ideo magiſtratus mulis, tabernaculiſque, & omni alio inſtrumento militari ornabantur: ne quid tale imperarent ſociis, priuata hoſpitia habebant: ea benignè comiterque colebant: domúſque eorum Romæ hoſpitibus patebant, apud quos ipſis diuerti mos eſſet. Legati qui repentè aliquo mitterentur, ſingula iumenta per oppida iter qua faciendum erat, imperabant: aliam impenſam ſocij in magiſtratus non faciebant. Itaque Cicero ipſe quemadmodum ſe hoc in genere cum Ciliciæ proconſul eſſet, geſſerit, his verbis ad Att. ſcribit: leuantur miſeræ ciuitates, quòd nullus fit ſumptus in nos, neque in legatos, neque in Quæſtorem, neque in quenquam. Scito non modò nos fænum, aut quod lege Iulia dari ſolet, non accipere, ſed ne ligna quidem: nec præter quatuor lectos & tectum, quenquam accipere quicquam. Multis locis ne tectum quidem, & in tabernaculo manere plerunque.

Præſtare. Verbum eſt iuris. Præſtare aliquem, eſt prædem eſſe pro aliquo, & periculũ quod ex eo timetur in ſe recipere. In eandem autem ſententiam Verrina III. dixit: ſi innocentes exiſtimari volumus, non ſolum nos abſtinentes, ſed etiam noſtros comites præſtare debemus. Quanta autem, illius obligationis vis ſit, nemo vnquam melius quàm hic idem noſter ad Brutum in epiſtolis ſcripſit: Eſt, inquit, grauior & difficilior animi & ſententiæ, maximis præſertim in rebus, pro altero, quàm pecuniæ, obligatio. Hæc enim ſolui poteſt: & eſt rei familiaris iactura tolerabilis: Reipub. quod ſpoſponderis, quemadmodum ſoluas, niſi is dependi facile patitur, pro quo ſpoponderis.

Legatos. Legati dicebantur, qui lecti publicè, quorum opera conſilióque vteretur peregre magiſtratus, Varro.

Ex ſuis annalibus. Ex antiquorum monimentis, qui non hiſtoricorum more res omnes copioſè narrabant, ſed Annales tantùm ſcribebant: id eſt, breuiter quid in repub. geſtum, & quid quoque anno factum eſſet, perſtringebant. Quales Cicero in primo de legib. Pictorem, Piſonem & Fannium nominat. Differt ergo Hiſtoria ab Annalibus, quod hi ſummatim & breuiter tantùm rerum capita perſtringunt, & quaſi digitos ad fontes intendunt: illa verò quo quæque res conſilio & modo geſta ſit, copioſius explicat.

Alienus autem noſter. Ludere videtur in voce ALIENVS: quaſi diceret, nomine eſſe Alienum: re, verò ſuum.

Quem ſors dedit. Quæſtores comitiis tributis creabãtur: poſtea ſenatus decernebat, vt prouincias ſortirentur: ſorte igitur huic obtigerat, vt in Aſiã Quæſtor iret.

Quorum ſi quis. Vox QVORVM, cùm de vnico quæſtore ſit locutus, quo referatur, non video, niſi fortè etiam ad legatos referenda ſit. Velim tamen antiquum aliquem codicem conſulere, & videre ecquid de Tribunis militarib. & præfectis ante hanc vocem interpoſitum fuerit.

Eatenus quoad. Tantiſper conniueres, dum ea admitteret, quorum ipſe per ſe culpam præſtare deberet: quod ſi præter proprium ipſius & definitum legibus Quæſturæ munus, poteſtatem ei aliquam cõmiſiſſes, qua turpiter abuteretur, quia hoc ad dignitatem & exiſtimationem tuam pertineret, tum diſſimulare non deberes.

Aſtrictus. Quibus quæſtorum poteſtas quaſi cancellis quibuſdam & finibus circumſcripta eſt.

Ad dignitatem permiſiſſes. Etenim ius fuit, iis, qui cum ſummo imperio prouincias obtinebant, multa ſuis Quæſtoribus præter propriã ipſorũ, & legitimã poteſtatẽ permittere: vt ex Verrina III. intelligitur.

Cum hi mores. Aliquid interdum deprauatæ conſuetudini permittendum eſt: non omnia ad viuum reſecanda.

Vnumquenque eorum. Apparet non de vno Quæſtore hoc dici.

Comites. Miniſtros imperij publici.

Finibus tu. Dum ea poteſtate quam abs te ad dignitatem adepti fuerint, abutantur.

Apparitionibus. Locus oſtendit, Apparitores prætorum iudicio deligi ſolitos fuiſſe: non à Senatu attributos.

Quaſi ex cohorte. Cohors prætoria manus dicebatur partim euocatorũ militum, partim adoleſcẽtum nobilium, quæ & in caſtris, & in agmine atque acie præſtò imperatori eſſe ſolebat. Accenſi autem & lictores non ex cohorte, ſed quia ſemper prætoris latus cingunt, quaſi ex cohorte appellari ſolent.

Præſtanda. Quo verbo quid ſignificetur, ſuperius oſtendimus.

Rudis cum eſſes. Cum recens in prouinciam veniſſes: ſic alibi, Prouinciæ rudis dixit.

Tua liberalitas. Facilitas, comitas: vt Verrina III. Africani eſt hoc, hominis liberaliſſimi. Veruntamen ea liberalitas eſt probanda, quæ ſine periculo exiſtimationis eſt, vt in illo fuit. In Lælio: Quid dicam de moribus facillimis, de pietate in matrem, liberalitate in ſorores, bonitate in ſuos, iuſtitia in omnes?

Suſpicatur. Quippe, qui alios ſui eſſe ſimiles exiſtimet.

Exiſtimentur audire. Sub obſcurus locus: cuius tamen arbitror hanc eſſe ſententiam. Plerunque cùm multis præſentibus inſuſurratur, is qui monetur, ſe audire diſſimulat: ita qui adſunt, exiſtimant illum nihil audire. Monet igitur Q. Fratrem ne ad ſuas aures quenquam inſuſurrare patiatur: ſed omnes palã atq; apertè loqui iubeat, vt quod audiuit, id exiſtimetur audiſſe. Neque tamen de occultis conſiliis quæ ad Rempub. pertinere poſſunt, id ſignificat: ſed de inſuſurrationibus, qualis illa eſt quam in Verrina IIII reprehendit: Crebrò dimittebat ſe accenſus ad aurem Timarchides. Item Verrina VII. Atque eum vident ſedere ad latus prætoris, & ad aurem familiariter, vt ſolitus erat, inſuſurrare.

Annulus tuus. Quo literæ publicæ cõſignabãtur.

Vt vas aliquod. Quod perpetuò huc illuc circumfertur.

Tanquam ipſe tu. Qui grauitatem dignitatẽq; retines, neque temere ac leuiter circumfertur.

Miniſter. Vt id quod cuiuis apud te gratioſo videbitur obſignet.

Accenſus. Accenſus, inquit Aſconius, nomen eſt ordinis, & promotionis in militia. Varro lib. de ling. v. ſignificat eum ab Acciendo dictum: & in militia ſolitum milites ciere, in foro apud prætorem litigatores, & horas inclamare.

Lenitatis. Mirè dixit, pro ſeueritatis. Et eſt ſenſus: Adhibeat eam ſeueritatem, non quæ ipſi, ſed quæ tibi videbitur.

Faſces ac ſecures. Proprætores in prouinciis lictores ſex habebant, qui faſces ipſis præferebant, quarum in ſummo ſecuris extabat. Hoc magiſtratus R. inſigne in prouinciis eſſe ſolebat. Itaque à Polybio ἑξαπέλεκυς Prætor appellatur.

In prouincia verò ipſa ſi quem es nactus, qui in tuam familiaritatem penitus intrarit, qui nobis antè fuerit ignotus: huic quantum credendum ſit, vide: non quin poſſint multi eſſe prouinciales viri boni: ſed hoc ſperare licet, iudicare periculoſum eſt: multis enim ſimulationũ inuolucris tegitur, & quaſi velis quibuſdam obtenditur vniuſcuiuſque natura: frons, oculi, vultus perſæpe mentiuntur: oratio verò ſæpiſſime. Quamobrem qui potes reperire ex eo genere hominum, qui pecuniæ cupiditate

A *adducti, careant ijs rebus omnibus, à quibus nos diuulſi eſſe non poſſumus: te autem alienum hominem ament ex animo, ac non ſui commodi cauſa ſimulent: Mihi quidem permagnum videtur, præſertim ſi ijdem homines priuatim non ferè quenquam, Prætores ſemper omnes amant: quo ex genere ſi quem forte tui cognoſti amantiorem (fieri enim potuit) quàm temporis: hunc ad tuum numerum libenter adſcribito. Sin autem id non perſpicies nullum erit genus in familiaritate cauendum magis, propterea quod, & omnes vias pecuniæ norunt, & om-*
B *nia pecuniæ cauſa faciunt: &, quicum victuri non ſunt, eius exiſtimationi conſulere non curant. Atque etiam è Græcis ipſis diligenter cauendæ ſunt quædam familiaritates, præter hominum perpaucorum: ſi qui ſunt vetere Græcia digni. Sic verò fallaces ſunt permulti, & leues & diuturna ſeruitute ad nimiam aſſentationem eruditi. quos ego vniuerſos adhiberi liberaliter, optimum quemque hoſpitio amicitiáque coniungi dico oportere: nimiæ familiaritates eorum neque tam fideles ſunt (non enim audent aduerſari noſtris voluntatibus)*
C *& verò inuident non noſtris ſolum, ſed etiam ſuis.*

COMMENTARIVS.

In prouincia verò. Hactenus de iis, quos Quinctus in prouinciam ſecum eduxerat, præcepta tradidit. Deinceps de ciuibus Romanis, qui in prouincia negociabantur, & ipſis Aſianis præcipere inſtituit, ne illos nimia conſuetudine ac familiaritate implicatos habeat, eáque tertia huiuſce cohortationis pars eſt.

Qui nobis ante. Quem Romæ non nouerimus.

D *Prouinciales.* Verbum animaduerſione dignum. Nam prouinciales hoc loco peſpicue appellantur, ciues R. qui in prouincia ſic negociabantur, vt in iis ſedem ac domicilium fortunarum ſuarum conſtituerent. Sic infrà: delectus in familiaritatibus & prouincialium hominum, & Græcorum.

Periculoſum. Propter hominum occultas voluntates, multiplicéſque naturas: vt ad Lentulum ſcribit. Sunt enim (vt in eapro Marcello dixit) multæ in
E animis hominum latebræ multique receſſus.

Genere hominum. Negotiatorum.

Adducti. E patria, præſertim Italia, in exteras regiones tranſlati.

His rebus omnibus. Patria, cognatis, amicis, neceſſariis, vrbe ipſa Roma: nonnulli etiam coniugibus & liberis.

Diuulſi eſſe. Ægrè, nec fere niſi coacti, diuellimur.

Te autem alienum. Enthymema ex repugnantibus Non & illi præ auaritia ſunt vſque eo ἄστοργοι, vt æ-
F quo animo rebus omnibus dulciſſimis careant: ſuos denique ſic deſerant, quaſi illos præ pecunia non diligant: & te qui alienus es (id eſt nulla cognatione iunctus) ex animo amabunt. Alienum autem cognatis opponi, nemo fere qui Ciceronem attigerit, ignorat.

Semper ament. Non re vera, ſed quia illorum operа ſperant ſe ſuis commodis ſeruire poſſe. Ergo non officiis, ſed temporibus ſeruiunt.

Omnes vias. Quippe cùm illorum plerique om-
G nes in exercendis pecuniis occupati ſint.

Victuri. Diu victuri.

Atque etiam. Sequitur pars III. de Aſianis ipſis, quos Græcos ſuo more, ea de cauſa quam ſuperius expoſui appellat.

Cauenda. Propter hominum ingenia ad fallendũ parata: vt ſcribit inſeq. epiſtola.

Eruditi. Videtur aliquid ad implendam ſenten-

tiam deſiderari, niſi forte ſit locutio (vt Pædiani verbis vtar) inconſequens.

Iam qui in eiuſmodi rebus, in quibus vereor etiam ne durior ſim, cautus eſſe velim, ac diligens: quo me animo in ſeruos eſſe cenſes? Quos quidem cum omnibus in locis, tum præcipue in prouinciis regere debemus, quo de genere multa præcipi poſſunt: ſed hoc & breuiſſimũ eſt & faciliime teneri poteſt: vt ita ſe gerant in iſtis Aſiaticis itineribus, vt ſi iter Appia via faceres, neve intereſſe quidquam putent, vtrum Tralleis, an Formias venerint: Ac ſi quis eſt ex ſeruis, egregiè fidelis ſit in domeſticis rebus & priuatis: quæ res ad officium imperij tui, atque ad aliquam partem Reip. pertinebunt, de iis rebus ne quid attingat: multa enim quæ rectè committi ſeruis fidelibus poſſunt, tamẽ ſermonis & vituperationis vitandæ cauſa committenda non ſunt. Sed neſcio quo pacto ad præcipiendi rationem delapſa eſt oratio mea, cùm id mihi propoſitum initio non fuiſſet. Quid enim ei præcipiam, quem ego, in hoc præſertim genere, intelligo prudentia non eſſe inferiorem, quàm me: vſu verò etiam ſuperiorem? Sed tamen ſi ad ea: quæ faceres, auctoritas accederet mea, tibi ipſi illa putaui fore iucundiora.

COMMENTARIVS.

Iam qui. Pars quarta in qua de ſeruis præcepta tradit: quos, vt in graui & conſtanti diſciplina contineat hortatur.

Cautus eſſe. Leniter in ſua perſona poſuit, pro Cautum te ac diligentem eſſe.

Appia via. Omniũ celeberrima, & in ipſius Italiæ luce: vbi per Ciuium Ro. ἀυϑάδειαν ſeruis inſanire non licet.

Vtrum Tralleis, an Formias. Illa Cariæ, hæc Campaniæ vrbs fuit.

Vſu ſuperiorem. Neque enim tum Marcus prouinciam vllam adminiſtrarat.

Quare ſint hæc fundamenta dignitatis tuæ, tua primum integritas, & continentia, deinde omnium, qui tecum ſunt, pudor, delectus in familiaritatibus & prouincialium hominum, & Græcorum percautus, & diligens: familia grauis, & conſtans diſciplina. Quæ, cum honeſta ſint in his priuatis noſtris quotidianiſque rationibus: in tanto imperio, tam deprauatis moribus, tam corruptrice prouincia, diuina videantur neceſſe eſt.

COMMENTARIVS.

Quare ſint hæc. Enumeratio, quam ἀνακεφαλαίωσιν Græci vocant: ex qua id quod ſuperius monui, perſpicuè intelligitur: quadripartitam ſuperiorem cohortationem fuiſſe: quæ quidem cohortatio ad ea, quæ publica ſunt, hoc eſt quæ ad imperij Quinctij dignitatem ſpectant, præcipuè pertinent.

Hæc inſtitutio, atque diſciplina poteſt ſuſtinere in rebus ſtatuendis, decernendiſque eam ſeueritatem, qua tu in iis rebus vſus es, ex quibus nonnullas ſimultates cum magna mea lætitia ſuſceptas habemus: niſi fortè me Paconij neſcio cuius, hominis ne Græci quidem, at Myſi, aut Phrygis potius, querelis moueri putas, aut Tuſcenij hominis furioſi, ac ſordidi vocibus: cuius tu ex impuriſſimis faucibus inhoneſtiſſimam cupiditatem eripuiſti ſumma cum æquitate: hæc & cætera plena ſeueritatis, quæ ſtatuiſti in iſta prouincia, non facile ſine ſumma integritate ſuſtineremus. Quare ſit ſumma in iure dicendo ſeueritas, dum modo ea ne varietur gratia, ſed conſeruetur æquabilis: ſed tamen parui refert,

A *abs te ipſo ius dici æqualiter, & diligenter, niſi idem ab iis fiet, quibus tu eius muneris aliquam partem conceſſeris. Ac mihi quidem videtur non ſanè magna varietas eſſe negotiorum in adminiſtranda Aſia, ſed ea tota iuriſdictione maxime ſuſtineri, in qua, ſcientia præſertim prouincialis, ratio ipſa expedita eſt: conſtantia eſt adhibenda, & grauitas, quæ reſiſtat non ſolùm gratiæ, verum etiam ſuſpicioni. Adiungenda etiam eſt facilitas in audiendo, lenitas in diſcernendo, in ſatiſfaciendo ac diſputando diligentia: his rebus nuper Cn.* B *Octauius iucundiſſimus fuit: apud quem primus lictor quieuit: tacuit accenſus: quoties quiſque voluit, dixit, & quàm voluit diu, quibus ille rebus fortaſſe nimis lenis videretur, niſi hæc lenitas illam ſeueritatem tueretur. Cogebantur Syllani homines, quæ per vim & metum abſtulerant, reddere: qui in magiſtratibus iniurioſè decreuerant, eodem ipſis priuatis erat iure parendum. Hæc illius ſeueritas acerba videretur, niſi multis condimentis humanitatis mitigaretur. Quod ſi hæc lenitas grata Romæ eſt, vbi tanta arrogantia eſt,* C *tam immoderata libertas, tam infinita hominum licentia, denique tot magiſtratus, tot auxilia, tanta vis, tanta ſenatus auctoritas: quàm iucunda tandem Prætoris comitas in Aſia poteſt eſſe? in qua tanta multitudo ciuium, tanta ſociorum, tot vrbes, tot ciuitates vnius hominis nutum intuentur: vbi nullum auxilium eſt, nulla conqueſtio, nullus ſenatus, nulla concio: quare permagni hominis eſt, & cùm ipſa natura moderati, tum verò etiam doctrina atque optimarum artium ſtudiis eruditi, ſic ſe adhibere in tanta poteſtate, vt nulla alia poteſtas ab iis, quibus is præſit, deſideretur.* D *Cyrus ille à Xenophonte non ad hiſtoriæ fidem ſcriptus, ſed ad effigiem iuſti imperij: cuius ſumma grauitas ab illo philoſopho cum ſingulari comitate coniungitur: quos quidem libros non ſine cauſa noſter ille Africanus de manibus ponere non ſolebat: nullum eſt enim prætermiſſum in iis officium diligentis & moderati imperij, eaque ſi ſic coluit ille, qui priuatus futurus nunquam fuit: quonam modo retinenda ſunt iis, quibus imperium ita datum eſt, vt redderent, & ab iis legibus datum eſt, ad quas reuer-* E *tendum eſt.*

COMMENTARIVS.

Hæc inſtitutio. Sequitur altera cohortatio, quam ad priuata præcipuè pertinere diximus. Eius autem totidem, quot ſuperioris partes ſunt. Hoc autem initio de Iuriſdictione quidem diſputat, ſed non quatenus ad Rempub. pertinet: verum quatenus ad ipſius Quincti perſonam. Cùm enim nimia eius in ſuppliciis acerbitas, atq; etiam crudelitas ab omni- F bus reprehenderetur, præcipit hoc loco vt ſeueritatem cum lenitate atque clementia coniungat.

Suſtinere. Neque enim in eo ſeueritas toleratur, qui cum ipſe ſit diſſolutus, aſperius in alios animaduertit, quod contra ſuperius dixit: Quid eſt enim negotij, continere eos quibus præſis, ſi te ipſe contineas?

Myſi aut Phrygis. In Oratione pro Flacco quam contemptæ gentes hæ fuerint, ex illis prouerbiis o- G ſtendit: Phrygem plagis fieri ſolere meliorem. Et ſi quis deſpicatui ducitur, vt Myſorum vltimus eſſe dicatur.

In iure dicendo. Iuriſdicendi nomine, cùm de prouinciarum rectoribus agitur, non tantùm priuatarũ cauſſarum diſceptationes: verùm etiam rerum capitalium quæſtiones contineri: ſæpè aliis in libris noſtris probauimus.

Ne va-

Ne varietur gratia. Quod in eo qui ius dicit, potiſſimum exquiritur, vt iuris æquabilitatem inter omnes ſeruet, neue illud inflecti gratia, aut perfringi potentia, aut adulterari pecunia patiatur. Qui de re locus eſt in Orat. pro Muræna inſignis.

Partem conceſſeris. Prætores in prouinciis ſolitos ſuis Quæſtorib. & legatis iuriſdictionẽ mãdare, patet ex Verrina prima, & Quarta, & ex lib. Pand. primo.

Præſertim prouincialis. Nam & Romæ & in prouinciis ex edicto ius redditur. Sed Romæ longè & grauiores cauſæ & litigatores potentiores. In prouincia vel Græci ſunt, vel negotiatores & mercatores. Hinc in ea pro Muræna: In iuris dicendi ſorte, inquit, gloriã conciliat magnitudo negotij, gratiã æquitatis largitio. Et pro Flacco: Præturæ iuriſdictio, res varia & multiplex ad ſuſpiciones & ſimultates.

Facilitas in audiendo. Vt pro Muræna: Sapiẽs Prætor offenſionẽ vitat æquabilitate decernendi, beneuolentiã adiungit lenitate audiendi. Itaq; hoc ipſum poſterius his verbis inculcat: iuris æquabilem tenere rationem, facilem te in rebus cognoſcendis, in hominibus audiendis, admittendiſque præbere.

In diſcernendo. Omnes quos vidi antiqui, DECERNENDO. quod ſine dubio rectũ eſt: nam Diſcernere pro diiudicare, nunquam me, vbi de iure dicendo ageretur, legiſſe memini. Qualem autem in decernẽdo lenitatem ſignificet, ex ea pro Quinctio facile intelligitur: vbi de Dolabella Prætore queritur, qui cum aduocati Quincti de iure ſui decreti diſputarẽt, eos acerrimè per lictores ſummoueri iuſſerat.

Satiſfaciendo ac diſputando. Hoc idem ex eodem Quinctianæ loco faciliimè intelligitur: vbi litigatores Prætori decernenti obſtrepebant, ac tergiuerſabantur, & contra eum de ſui decreti iure diſputabãt. Recuſabant (inquit) qui aderant tum Quinctio: demonſtrabant, de re iudicium prius fieri oportere: clamabat porro ipſe Quinctius, &c. Eiuſdemmodi præterea diſputationis exemplum extat apud Liuiũ lib. III. Vbi Appius Decemvir, detrectantibus litigatoribus ſatiſfacere conatur, & quaſi cum ipſis diſputat. In cauſa, inquit, & perſona variat: & quæ ſequũtur. Recte igitur, DISPVTANDO: vt in libris omnibus, nam DISCERNENDO reponere, & negare id ad prætores aut iudices pertinere, ſed totum litigatorum eſſe, nulla ratio eſt: cum vbique diſceptandi verbum in Prætoribus vſurpetur: vt in illo lib. III. de legib. Iuris diſceptator, qui priuata iudicet, iudicariue iubeat, Prætor eſto.

Cn. Octauius. Tranquillus Auguſto: Octauius pater ex Prætura Macedoniã ſortitus, prouinciæ præfuit, non minore iuſtitia quàm fortitudine. Namq; Beſſis ac Thracibus magno prælio fuſis, ita ſocios tractauit, vt epiſtolæ M. Ciceronis extent, quibus Q. Fratrem eodem tempore parum ſecunda fama Proconſulatum Aſiæ adminiſtrantem hortatur & monet, imitetur in promerendis ſociis, vicinum ſuum Octauium. Locum autem Tranquillus ſignificat tũ hunc ipſum, tum etiam alterum in epiſtola inſequẽti. Quod cum ita ſit, & Suetonius, Auguſti maiores omnes ſcribat Caios non Cneos appellatos eſſe, patet hoc loco non Cneus, ſed Caius legendum eſſe.

Primus lictor quieuit. Recte: cùm antea QVI FVIT vitioſè legeretur, vitium autem alij doctiſſimi viri animaduerterunt: quibus hoc nomine gratiã debemus. Quieſcere autem eſt, moleſtum diſputantibus litigatoribus non eſſe: neque eos ſummouere: qua de cõſuetudine ſuperius ex Quinctiana expoſuimus.

A *Tacuit Accenſus.* Patet igitur Acceſi munus fuiſſe non tantum vt milites ad imperatorem cieret, vnde illum dictum ſcribit Varro: vel vt ad Prætorem acciret, qui ius poſtularent: verùm etiam vt importunis interpellatoribus ſilentium imperaret.

Quam voluit, diu. Nam ius fuit apparitoribus & in his (vt ex hoc loco licet conjicere) primo lictori & accenſo ſilentium imperare, ac moleſtos interpellatores ſummouere. Id quod opinor, fieri ſolebat ſimul atque is, qui poſteriore loco orationem B habuerat, pronũciarat, DIXI. de quo vide Aſconium in Verrin. & Donatum in Terent.

Tueretur. Excuſaret: facilè compenſabatur ſeueritas illius hac lenitate, quod cùm Syllani, &c.

Quæ per vim & metum. Quam formulã Cicero Verrina quinta Octauianã appellat: id eſt à Prætore aliquo qui ex Octauiorum gente eſſet, inſtitutam.

Eodem iure parendum. Quod etiam edicto Prætoris cautum fuit: cuius hæc verba Vlpianus lib. Pãdect. II. cõmemorat. Qui magiſtratũ poteſtatémve C habebit, ſi quid in aliquem noui iuris ſtatuerit: ipſe quandoq; aduerſario poſtulãte eodẽ iure vti debet: ſcilicet vt quod ipſe quis in alteriꝰ perſona æquũ eſſe credidiſſet, & in ipſiꝰ quoq; perſona valere patiatur.

Seueritas acerba. Quia quæ ciuilis belli vis cõturbarat, ea cum pacatis rebus mouebantur, refricari obducta Reip. cicatrix videbatur.

Grata Romæ eſt. Quod ſuperius ex orat. pro Muræna oſtendi.

Tanta arrogantia. Hæc omnia non ad Prætores, D ſed ad litigatores ipſos referẽda ſunt. Nam argumẽtum eſt ex cõparatione minoris, id eſt minus veriſimilis. Hoc modo: Ciues Romani qui in vrbe litigant, tanta ſunt arrogantia, vt ea vix ferenda: imò verò ſeueritate aliqua potius compeſcenda videatur. Et tamen Prætorum lenitas ac facilitas laudatur. Quantò magis in prouinciis, vbi litigatores prouinciales homines diuturna ſeruitute fracti ac domiti, metu faſcium ac poteſtatis & magiſtratuum facile E perterrentur? Arrogantiores autem ij qui Romæ litigant, propterea ſunt, quia & ciues Romani ſunt, & cognationibus, neceſſitudine, amicitiis potentium, tenentur: ſæpe etiam hominum audacium & facinoroſorum libertate atque impunitate freti ſunt. Atque hoc quidem, quod ad integræ periodi argumentationem attinet. Illa autem verba: Quod ſi lenitas grata Romæ eſt, vbi tanta arrogãtia eſt: paulò ſecus atque alij accipienda exiſtimarem: vt vis argumenti ex repugnantibus ſubeſſet: hoc modo: Non F & magna in pacata ciuitate priuatorum inſolentia atque arrogantia eſt: & lenitas in magiſtratibus laudanda.

Tot magiſtratus. Qui appellati poſſunt intercedere: vt in legibus: Par, maiórue poteſtas, plus valeto.

Auxilia. Licebat enim ab iniurioſo Prætoris decreto, ad parem maiorémue magiſtratum auxilij ergò confugere.

In Aſia. Vbi litigatores, ſi prouinciales ſunt G diuturno imperij Romani iugo fracti ac domiti ſunt: ſi ciues Romanĩ, ſui commodi cauſa magiſtratibus aſſentari ſolent, vt ſuperius dictum eſt. Vtrique autem Magiſtratus ad quos auxilij ergò confugiant, nullos habent.

Vnius hominis nutum. Voluntatem, arbitrium, vt alibi: Iura omnia nutu atque arbitrio vnius Gubernari.

Nullum auxilium. Sic Verrina IIII. Dubium nemini eſt, quin omnes omnium pecuniæ poſitæ ſint in eorum poteſtate, qui iudicia dant, & eorum qui iudicant: quin nemo noſtrum poſſit ędes ſuas, nemo fundum, nemo bona patria obtinere, ſi cùm hæc à quopiam petita ſunt, Prætor improbus, cui nemo intercedere poſſit, det quem velit iudicem, iudex nequam & leuis, quod Prætor iuſſerit, iudicet.

Nulla conqueſtio. Nullus conqueſtioni locus: nullus magiſtratus, qui contra iniurioſum decretum auxilij ergò appelletur.

Doctrina eruditi. Quæ tanta eſt, vt vel vitioſiſſimam naturam excolere poſſit.

Sic ſe adhibere. Pro, ſic ſe gerere.

Nulla alia poteſtas. Ad quam auxilij cauſa confugiant.

Cyrus ille. Videtur profectò particula VT, hoc ex loco effluxiſſe: nam cùm prius ita dixiſſet: permagni hominis eſt, &c. rectè infertur, VT CYRVS ille &c. & facile propter proximam ſyllabam, TVR, elidi potuit.

Ad hiſtoriæ fidē. Nā & multa de eo apud Herodotū, ſecùs quàm apud Xenophontē ſcripta ſunt; neq; videtur tanta in hominē cadere ſapientia potuiſſe.

Ad effigiē. Quomodo à poëtis Achilles, Æneas, & Vliſſes ſcribuntur.

Grauitas cū comitate. Quarū tamē ſocietas eſt difficilima: vt in lib. de leg. III. Cuius & vita & oratio conſecuta mihi videtur difficilimam illam ſocietatem grauitatis cum humanitate. Et Brut. Quid enim tam diſtans, quàm à ſeueritate comitas? Quis tamen vnquam te aut ſanctior eſt habitus, aut dulcior.

Noſter ille Africanus. Æmilianus, quem in lib. de Rep. de optimo imperij genere diſſerentem facit: Remp. enim quo tēpore florētiſſima fuerat, geſſerat.

Priuatus futurus. Quippe qui regnum perpetuum obtinebat.

Ac mihi quidem videntur huc omnia eſſe referenda iis, qui præſunt aliis, vt ij, qui eorum in imperio erunt, ſint quàm beatiſſimi: quod tibi & eſſe antiquiſſimum, & ab initio fuiſſe, vt primum Aſiam attigiſti, conſtante fama, atque omnium ſermone celebratum eſt. Eſt autem non modò eius, qui ſociis & ciuibus, ſed etiā eius qui ſeruis, qui mutis pecudibus præſit, eorum, quibus præſit, commodis, vtilitatiq; ſeruire. Cuius quidem generis, conſtare inter omneis video, abs te ſummam adhiberi diligentiam, nullum æs alienum nouum contrahi ciuitatibus, vetere autem magno, & graui multas abs te eſſe liberatas: vrbes complures dirutas, ac pene deſertas, in quibus vnam Ioniæ nobiliſſimam, alteram Cariæ, Samum, & Halicarnaſum per te eſſe recreatas: nullas eſſe in oppidis ſeditiones, nullas diſcordias: prouideri abs te, vt ciuitates optimatum conſiliis adminiſtrētur: ſublata Myſiæ latrocinia, cædes multis locis repreſſas, pacem tota prouincia conſtitutam, neque ſolùm illa itinerum, atque agrorum, ſed multò etiam plura, & maiora oppidorum & furta, & latrocinia eſſe depulſa: remotam à fama & à fortunis, ab otio locupletum illam acerbiſſimam miniſtram Prætorum auaritiæ calumniam, ſumptus, & tributa ciuitatum ab omnibus, qui earum ciuitatum fines incolant, tolerari æquabiliter, facillimos eſſe aditus ad te: patere aures tuas querelis omnium, nullius inopiam, ac ſolitudinem non modò illo populari acceſſu, ac tribunali, ſed ne domo quidem & cubiculo eſſe excluſam tuo: toto denique in imperio nihil acerbum eſſe, nihil crudele, atque omnia plena clementia, manſuetudinis, humanitatis. Quantum verò illud eſt beneficium tuum, quòd iniquo & graui vectigali Aedilitiorum magnis noſtris ſimultatibus, Aſiā liberaſti? Enimuero ſi vnus homo nobilis queritur palàm, te, quod edixeris, ne ad ludos pecuniæ decernerentur, HS CC ſibi eripuiſſe: quanta tandem pecunia penderetur, ſi omnium nomine, quicunque Romæ ludos facerent, quod erat iam inſtitutum, erogaretur? Quanquā has querelas hominum noſtrorum illo conſilio oppreſſimus, quod in Aſia neſcio quo nam modo, Romæ quidem non mediocri cum admiratione laudatur: quòd cùm ad templum, monimentúmque noſtrum ciuitates pecunias decreuiſſent, cúmque id & pro magnis meis meritis, & pro tuis maximis beneficiis ſumma ſua voluntate feciſſent, nominatímque lex exciperet, vt ad templum, monimentúmque capere liceret, cúmque id quod dabatur, non eſſet interiturum, ſed in ornamentis templi futurū, vt non mihi potius, quàm populo Rom. ac diis immortalibus datum videretur: tamen, in quo erat dignitas, erat lex, erat eorum, qui faciebant, voluntas, accipiendū non putaui, tum aliis de cauſis, tum etiam vt animo æquiore ferrent ij, quibus nec deberetur, nec liceret. Quapropter incumbe toto animo, & ſtudio omni in eam rationem, qua adhuc vſus es, vt eos quos tuæ fidei, poteſtatiq; ſenatus, populúſque R. commiſit, & credidit, diligas, & omni ratione tueare, vt eſſe quam beatiſſimos velis. Quòd ſi te ſors Afris, aut Hiſpanis, aut Gallis præfeciſſet, immanibus, ac barbaris nationibus: tamen eſſet humanitatis tuæ, conſulere eorum commodis, & vtilitati ſalutíque ſeruire. Cum verò ei hominum generi præſimus, non modò in quo ipſa ſit, ſed etiam à quo ad alios perueniſſe putetur humanitas: certè iis eam potiſſimum tribuere debemus, à quibus accepimus: non enim me iam hoc dicere pudebit, præſertim in ea vita, atque iis rebus geſtis, in quibus non poteſt reſidere inertiæ, aut leuitatis vlla ſuſpicio, nos ea, quæ conſecuti ſumus, iis ſtudiis & artibus eſſe adeptos; quæ ſint nobis Græciæ monimētis, diſcipliníſque tradita. Quare præter communem fidem, quæ omnibus debetur, præterea nos iſti hominum generi præcipuè debere videmur: vt, quorum præceptis ſimus eruditi, apud eos ipſos, quod ab iis didicerimus, velimus expromere. Atque ille quidem princeps ingenij & doctrinæ Plato tùm denique fore beatas Reſpub. putauit, ſi aut docti & ſapientes homines eas regere cœpiſſent, aut, qui regerent, omne ſuum ſtudium in doctrina, ac ſapientia collocaſſent. Hanc coniunctionem videlicet poteſtatis, & ſapientiæ, ſaluti cenſuit ciuitatibus eſſe poſſe: quod fortaſſe aliquando vniuerſæ Reip. noſtræ, nunc quidem profectò iſti prouinciæ contigit, vt is in ea ſummam poteſtatem haberet, cui in doctrina, cui in virtute atque humanitate percipienda plurimùm à pueritia ſtudij fuiſſet, & temporis. Quare cura vt hic annus, qui ad laborem tuum acceſſit, idem ad ſalutem Aſiæ prorogatus eſſe videatur: quoniam in te retinendo fuit Aſia felicior, quàm nos in deducendo: perfice, vt lætitia prouinciæ deſiderium noſtrū leniatur: etenim ſi in promerendo vt tibi tāti honores haberentur, quanti haud ſcio an nemini, fuiſti omnium diligentiſſimus, multò maiorem in his honoribus tuendis adhibere diligentiam debes. Equidem de iſto genere honorum quid ſentirem, ſcripſi ad te ante: ſemper eos putaui, ſi vulgares eſſent, vileis: ſi temporis cauſa conſtituerentur, leueis: ſi verò, id quod ita factum eſt, meritis tuis tribuerentur, exiſtimabā multā tibi in iis tuendis operā eſſe ponendā. Quare quoniam in iſtis vrbibus cū ſummo imperio, & poteſtate verſaris, in quibus tuas virtutes cōſecratas, & in deorum numero collocatas vides: in omnibus rebus, quas ſtatues, quas decernes, quas ages, quid tantis hominum

hominũ opinionibus, tantis de te iudiciis, tantis honoribus debeas, cogitabis. Id autem erit eiuſmodi, vt cõſulas omnibus, vt medeare incommodis hominum, prouideas ſaluti, vt te parentem Aſiæ & dici, & haberi velis.

COMMENTARIVS.

At mihi quidem. Altera huius ſecundæ cohortationis pars: in qua de prouinciæ ſalute & commodis præcipit, veluti de ære alieno ciuitatum, de ſeditionibus, latrociniis, tributis, pecuniis in Ædilium ludos & Quincti honores exigendis.

B *Huc referenda.* Quod Platonis præceptũ eſſe ipſe lib. Off. I. ſcribit: Omnino, inquit, qui Reip. præfuturi ſunt, vtilitatem ciuium ſic tueantur, vt quicquid agunt ad eam referant, obliti commodorum ſuorũ. Vt enim tutela, ſic procuratio Reip. ad vtilitatẽ eorũ qui commiſſi ſunt, non ad eorum quibus cõmiſſa, gerenda eſt. Platonis autem locum in Eutyphrone ſignificat: quem ipſe quoque in quinto de Repub. imitatus eſt: vbi ſe ſic ſcripſiſſe lib. epiſt. ad Attic. VIII. teſtatur: Vt enim gubernatori curſus ſecũdus, C medico ſalus, imperatori victoria: ſic huic moderatori Reipub. beata ciuium vita propoſita eſt, vt opibus firma, copiis locuples, gloria ampla, virtute honeſta ſit: huius enim operis maximi inter homines atque optimi, illum eſſe effectorem volo.

Optimatum conſilio. Nõ imperitæ multitudinis, & cõcitatæ cõcionis pſephiſmatis: Sed Senatus auctoritate, qua de re multa præclarè in orat. pro Flacco.

A fama, fortunis, otio. Gradatim à sũmo ad infimũ deſcẽdit: nã calumniæ aut famã lędunt, quod eſt grauiſſimũ: aut ſi rei priuatæ lis eſt, fortunas imminuũt: D deniq; ſi nihil aliud, otiũ & quietẽ ciuiũ perturbant.

Calumniã. Subornabantur enim ab auaris Prætoribus calũniatores: vt de Verre legimus, libro Accuſationis ſecũdo; vbi de Heracho, Epicrate, Soſtatro, & Sthenio in iudiciũ per calumniã adductis multa narrãtur. Ea proprie Coitio in litẽ alienam vocatur.

Toto in imperio. In vniuerſa prouinciæ tuæ adminiſtratione.

Vectigali Aedilitiorum. Locus oſtendit conſuetudinẽ in prouinciis ſenſim iã inſtitutã ab iis qui Romæ ludos facerẽt, vt pecuniã ſociis ad illos ſumptus E exigerẽt. Hãc pecuniã quia quotannis pendebatur, propterea vectigal appellat. Sed ÆDILITIORVM, cur potius quã ÆDILITIO legendũ ſit, nõ diſpicio.

Ad templum noſtrum. Sic lib. V. ad Atticum: Ob hæc beneficia, quibus illi obſtupeſcunt, nullos honores mihi, niſi verborum, decerni ſino, ſtatuas, fana, τέθριππα prohibeo.

Lex exciperet. De repetundis: ne cui qui in pro- F uincia cum imperio, vel poteſtate eſſet, capere, aut conciliare pecuniam liceret.

Nec deberetur. Ædiles quos ſuperius nominauit, ſignificat: quibus nulla lex vt illam pecuniam exigerent, permiſerat.

Barbaris nationibus. In quibus literarum ſtudia nunquam ſic, vt in Græcia, viguerunt.

Ad alios perueniſſe. Qua de cauſa lib. de orat. primo, Athenas omniũ doctrinarũ inuẽtrices appellat: in iiſq; ſummã dicẽdi vim & inuẽtã eſſe, & perfectã. G Græciam autem omnis Philoſophiæ parentẽ fuiſſe, cùm multis aliis locis fatetur, tum etiam lib. Tuſc. I.

His artibus adeptus. Idem multis verbis teſtatur in Bruto, vbi ſe Romæ à Diodoto Stoico, & Molone: Athenis poſtea ab Antiocho, & Demetrio, in Aſia item à multis ſe eſſe inſtitutum: tandem verò etiam A Rhodi à Molone perpolitum ſcribit. Itaq; in orat. pro Flacco. Si quis vnquam, inquit, de noſtris hominibus à genere iſto ſtudio ac voluntate non abhorrens fuit (de Græcis loquitur) me & eſſe arbitror, & magis etiam cùm plus erat otij, fuiſſe.

Beatas Reſpub. Libro de Rep. V. vbi ſic Socrates loquitur: ἐὰν μὴ ἢ οἱ φιλόσοφοι βασιλεύσωσιν ἐν ταῖς πόλεσιν, ἢ οἱ βασιλεῖς τε νῦν λεγόμενοι καὶ δυνάσται φιλοσοφήσωσι γνησίως τε καὶ ἱκανῶς, καὶ τοῦτο εἰς ταυτὸν ξυμπέσῃ δύναμίς τε πολιτικὴ καὶ φιλοσοφία, τῶν B δὲ νῦν πορευομένων χωρὶς ἐπὶ ἑκάτερον, αἱ πολλαὶ φύσεις ἐξ ἀνάγκης ἀποκλεισθῶσιν, οὐκ ἔτι κακῶν παῦλα ταῖς πόλεσιν. Id eſt, Niſi vel philoſophi regnum in ciuitatibus obtineant, vel ij qui nunc Reges & Dynaſtæ appellantur, verè & idoneè philoſophentur, atque in idem ciuilis facultas & philoſophia cõcurrant: & contrà quam hoc tempore in vtroque fit, ingenia multa neceſſariò diuerſa in ſtudia diſtrahantur, nunquam malorum finis reperietur.

Haud ſcio an nemini. Locus indicat ſũmos quoſdã C honores tributos Quincto à Græcis hominib. fuiſſe; ſed obſcurè quoq; ſignificatur, eos ab ipſo appetitos.

Temporis cauſa. Aſſentationis cauſa.

Conſecratos. Et Græcis & Romanis mos fuit, illa propter quæ datur homini aſcenſus in cœlum, mẽtem, pietatem, virtutem, fidem colere, earũmq; laudum delubra habere. Vt ipſe libro de leg. II. & de natura deorum II. teſtatur. Græci autẽ etiam certi hominis virtuti monimentũ ponebãt, idq; cõſecrabant. Quin etiam feſtos dies in Proconſulũ ſuorum honorem dicabant: Vnde Mutia, Marcellea, Verrea.

D *Parentem Aſiæ.* Qui vt bonus parens ſuis potius liberis, quàm commodis conſulit: ita ſocios quos tuæ fidei S. P. Q. R. commiſit diligas, omni ratione tueare, eorum vtilitati ſalutíque ſeruias.

Atque huic tuæ voluntati, ac diligentiæ difficultatem magnam afferunt publicani: quibus ſi aduerſamur ordine de nobis optime meritum, & per nos cum Repub. cõiunctum & à nobis, & à Repub. diſiungemus: ſin autem omnibus in rebus obſequimur, funditus eos perire E *patiemur, quorum non modò ſaluti, ſed etiam commodis conſulere debemus. Hæc eſt vna, ſi vere cogitare volumus, in toto imperio tuo difficultas. Nam eſſe abſtinentem, continere omnes cupiditates, ſuos coercere, & iuris æquabilem tenere rationem, facilem te in rebus cognoſcendis, in hominibus audiendis, admittendiſq; præbere, præclarum magis eſt, quam difficile: non eſt enim poſitum in labore aliquo, ſed in quadam inductione animi, atque voluntate. Illa cauſa publicanorum quantam acerbitatem afferat ſociis, intelleximus ex ciuibus, qui* F *nuper in portoriis Italiæ tollendis non tam de portorio, quàm de nonnullis iniuriis portitorum querebantur. quare non ignoro quid ſociis accidat in vltimis terris, cùm audiuerim in Italia querelas ciuiũ. Hic te ita verſari, vt & publicanis ſatisfacias, præſertim publicis malè redemptis, & ſocios perire non ſinas, diuinæ cuiuſdam virtutis eſſe videtur, id eſt tuæ. Ac primùm Græcis id, quod acerbiſſimum eſt, quòd ſunt vectigales, non ita acerbum videri debet: propterea quod ſine imperio populi R. ſuis inſtitutis per ſe ipſi ita fuerunt: nomen autem* G *publicani aſpernari non poſſunt, qui pendere ipſi vectigal ſine publicano nõ potuerunt, quod iis æqualiter Sylla deſcripſerat. Non eſſe autem leniores in exigendis vectigalibus Græcos, quàm noſtros publicanos, hinc intelligi poteſt, quod Caunij nuper omnes ex inſulis, quæ erant ab Sylla Rhodiis attributæ, confugerunt ad ſenatũ, nobis vt potius vectigal, quàm Rhodiis penderent. Qua-*

re nomen Publicani neque iј debent horrere, qui ſemper vectigales fuerunt, neque iј aſpernari, qui per ſe pendere vectigal non potuerunt: neque iј recuſare, qui poſtulauerunt. Simul & illud Aſia cogitet, nullam à ſe neque belli externi, neque diſcordiarum domeſticarum calamitatem abfuturam fuiſſe, ſi hoc imperio non teneretur. Id autem imperium cùm retineri ſine vectigalibus nullo modo poſſit, æquo animo parte aliqua ſuorum fructuum pacem ſibi ſempiternam redimat, atque otiũ. Quod ſi genus ipſum, & nomen publicani non iniquo animo ſuſtinebunt: poterunt iis conſilio, & prudentia tua reliqua videri mitiora. Poſſunt in pactionibus faciendis non legem ſpectare Cenſoriam, ſed potius commoditatem conficiendi negotij, & liberationem moleſtiæ. Potes etiam tu id facere, quod & feciſti egregiè, & facis, vt commemores quanta ſit in publicanis dignitas, quantum nos illi ordini debeamus, vt remoto imperio, ac vi poteſtatis & faſcium, publicanos cum Græcis gratia, atque auctoritate coniungas. Sed ab iis, de quibus optimè tu meritus es, & qui tibi omnia debent, hoc petas, vt facilitate ſua nos eam neceſsitudinẽ, quæ eſt nobis cum publicanis, obtinere, & conſeruare patiantur. Sed quid ego te hæc hortor, quæ tu non modo facere potes tua ſponte, ſine cuiuſquam præceptis, ſed etiam magna iam ex parte perfeciſti? Non enim deſiſtũt nobis agere quotidie gratias honeſtiſsimæ & maximæ ſocietates: quod quidem mihi idcirco iucundius eſt, quod idem faciunt Græci. Difficile eſt autem, ea, quæ commodis, vtilitate, & propè natura diuerſa ſunt, voluntate coniungere.

COMMENTARIVS.

Atque huic tuæ. Sequitur pars cohortationis tertia: in qua de conciliandis cùm publicanorum ordine ſociis præcipit: quæ ſumma in toto ipſius imperio difficultas erat. Suadet igitur, vt remoto imperio ac vi poteſtatis, & publicanos in officio contineat, & Græcis, vt moderatè publicanos ferre velint, gratia atque auctoritate perſuadeat.

Difficultatem. Nam inter ſocios & publicanos exiſtũt graues controuerſiæ: multæ naſcuntur iniuriæ: magnæ contentiones conſequuntur. Nihil autẽ difficilius quàm ea quæ commodis & vtilitate ac propè natura diuerſa ſunt, voluntate coniungere.

Optimè meritum. Nonis enim decembribus, quo die S. C. de plectendis cõiuratis factũ eſt, Equites in cliuo Capitolino circa templum Concordię cũ armis fuerũt: vt Saluſtius tradit in Catil. Suet. in Cæſare, noſter in Sextiana, Philipp. II. & orat. poſt redit.

Cum Repub. coniunctum. Nam in Ora. quã illo ipſo die in ſenatu habuit, quæ eſt in Catilinam quarta: Quid ego, inquit, hic Equites R. cõmemorem? Qui vobis ita ſummam ordinis conſiliiq; concedunt, vt vobiſcum de amore Reipub. certent: quos ex multorum annorum diſſenſione ad huius ordinis ſocietatem cõcordiamq; reuocatos, hodiernus dies vobiſcum atque hæc cauſa coniungit. Sic Plinius lib. XXXIII. M. Cicero demum ſtabiliuit equeſtre nomen in conſulatu ſuo: ei ſenatum concilians, ex eo ſe ordine profectum eſſe celebrans, & eius vires peculiari popularitate quærens. Vetus autẽ illa Equitũ cum ſenatu diſcordia, magnam partem ex Sempronijs & Cornelijs legibus nata erat: quæ, à ſenatu in Equites iudicia tranſtulerunt.

Eos perire. Socios, à quibus Publicani impudenter exigebãt.

Hæc vna difficultas. Hæc autem eò maior eſt, quo maiora in ea prouincia, quàm in cæteris vectigalia: ſunt: vt ĩ Maniliana: Aſia, inquit, tam opima eſt & fertilis, vt & vbertate agrorum, & varietate fructuũ, & magnitudine paſtionis, & multitudine earũ rerũ quæ exportantur, facile omnibus terris antecellat.

Præclarum magis. Difficilia tamen, quæ pulchra ſunt. Neq; verò quicquã difficilius, quàm ſe & ſuos cõtinere, præſertim in tã corruptrice prouincia: ſed in cohortando difficultas verbis extenuanda eſt.

In labore. Imò vel hoc vnum eſt laborioſiſſimũ, ſuos coercere. Difficultatem igitur obſcurat: vt ſuperius cũ dixit, nihil eſſe negotij continere eos quibus præſis, ſi te ipſe contineas.

Illa cauſa publicanorum. Modicè dixit, pro, Auaritia & rapacitas.

Portoriis Italiæ. Portorium erat vectigal quod in portu pro exportandis mercibus ſoluebatur. Vnde, qui hoc Vectigal publicani redimebant, portitores dicebantur. Italiæ autem portoria Cæſar vt ab Italis gratiã iniret, & viã ſibi ad tyrannidẽ muniret, nuper ſuſtulerat. Qua de re hic noſter. I I. ad Att. ep. X V I.

De portorio. De pecunia illa ſoluenda.

Publicis malè redemptis. Publica dicebantur, quæ eadem & vectigalia. Ea cenſores publicanis cõſtituta auctione vendebant: qui ſæpè cupiditate adducti nimio licitabantur. Suetonius in Iulio: Publicanos remiſſionẽ petentes tertia mercedũ parte releuauit: ac ne in locatione nouorũ vectigaliũ immoderatius licerentur, propalàm monuit. Ipſe ad Att. lib. I. Publicani Aſiam, qui de Cẽſoribus conduxerãt, queſti ſunt in Senatu ſe cupiditate prolapſos, nimiũ magno cõduxiſſe, vt induceretur locatio, poſtulauerunt.

Socios perire. Publicanorum auaritia, qui præter debitum exigebant.

Vectigales. Quòd vectigalia penſitent.

Cauny. Opidum Caunos liberum, Plinius in Caria numerat. lib. V. cap. X X V I I I. à quo Rhodum inſulam non procul diſtare, ſignificat.

Retineri ſine vectigalibus. Vnde illud in Maniliana, de publicanis: Etenim ſi vectigalia neruos eſſe Reip. ſemper duximus, eũ certè ordinem qui exercet illa, firmamentũ cæterorũ ordinum, rectè eſſe dicemus.

In pactionibus faciendis. Pactionum nomine quid ſignificet, cognoſcere ex Verrina V. poſſumus: in qua de toto hoc genere multa commemorantur. Pertinent autem hæc præcipuè ad Decumas: nam cum hoc vectigal ex annorũ ratione, & frugũ copia aut inopia, modò minus modò amplius eſſet, paciſci publicanos cũ aratoribus oportebat. Vnde illa ſunt in eadem orat. Ne quis frumentum ex area tolleret, antequam cum decumano pactus eſſet. Ne tollam potius quàm paciſcor. Niſi pactus eris, non cõmouebis. Atque hoc quidem pactionis genus æquum ſemper fuit. Sed illud de quo ſæpè in Verrinis, cum mancipes à ciuitatibus pro frumento pecuniã exigebant, minus honeſtum fuit. Quinetiam ſolebant interdum prouinciales decumas ab ipſis Decumanis accipere: & pretium rependere, & ſua voluntate aliquid lucri decumano dare: tantum puta, quantum facere deductis operis & impendiis potuiſſent, ſi Romæ aut alibi frumentum vendidiſſent.

Legem Cenſoriam. Legem appellat, non quæ à populo aut plebe iuberetur: ſed conditiones: hoc eſt, capita earum rerum, quæ tum vectigalium redemptoribus concederentur, tum etiam ab illis exigerentur. Has conditiones Cenſores primùm abditis in conſilium aliquot Senatoribus conſcribebant: deinde promulgabant: vt qui ad auctio-

ctionem accederent, & qui expectaturi à cenſoribus eſſent, & qui illis viciſſim debituri, intelligerent, quæ omnia ex Verrinis orationibus obſeruauimus. Vt ex illo ſeptimæ: Qui publicos agros arant, certum eſt quid ex lege Cenſoria dare debeant: cur iis quicquam præterea ex alio genere imperauiſti? Itē in quinta: cēſoribus ſenatus permiſit, Vt vini & olei decumas Romæ venderent, legémq; his rebus, quā ipſi videretur, edicerent. Cū locatio fieret, publicani poſtularunt, quaſdam res vt ad legem adderēt: neq; tamen à Cenſoriis cæteris legibus recederent. Quibus ex verbis perſpicuum eſt, legem Cenſoriam & locationem, res eſſe diſiunctiſsimas. Similiter autem Verrina III. mentio fit legis Cenſoriæ, qua ſarcta tecta erant vēdita. Rabonius, inquit, qui legē noſſet, qua in lege numerus tantum columnarum traditur, &c. Sic in vetuſtis marmorib. reperta lex eſt Puteolis: his verbis: Lex parieti faciundo in area, &c. Prædes dato, prædiáq; ſubſignato duū virum arbitratu, &c. Sic in Pandectis ſub tit. de verb. ſignif. caput hoc ex Alfeni libris refertur: In lege Cenſoria portus Siciliæ ita ſcriptum erat: ſeruos quos domo quis ducet suo viu, pro his portorium ne dato.

Non legem ſpectare. Perſpicuum eſt agi de Aſianis, & iis qui vectigalia pendebant: non autē de publicanis. Ergo ſenſus hic eſt: Poſſunt Aſiani, cùm pactiones vnà cū publicanis facient, nō quid lex Cenſoria reſtrictè & definitè præſcripſerit, ſpectare: fere enim leges Cenſoriæ, vt emptores alliciant publicanorū potius, quàm ſociorum commodis conſulunt.

In publicanis dignitas. Quod paulò ſupra ex Maniliana expoſui.

Debeamus. Hoc etiam ſuperius eſt expoſitum.

Eam neceſsitudinem. De qua aliquanto ante commemorauimus.

Societates. Moris fuit publicanis, vt aliquammulti ſocietatem inter ſe coirent, qui communiter Vectigal aliquod conducerent: aut decumarum, aut portorij, aut paſcuorum.

Prope natura. Nam publicani ad ſe rapere, Græci contrà tueri & conſeruare conantur.

At ea quidem, quæ ſuprà ſcripta ſunt, non vt te inſtituerem, ſcripſi (neque enim prudentia tua cuiuſquam præcepta deſiderat) ſed me in ſcribendo commemoratio tuæ virtutis delectauit. Quāquam in his literis longior fui, quàm aut vellem, aut me putaui fore. Vnū eſt, quod tibi ego præcipere non deſinam: neque te patiar, quantū in me erit, cum exceptione laudari. Omnes enim, qui iſtinc veniunt, ita de tua virtute, integritate, humanitate commemorāt, vt in tuis ſummis laudibus excipiant vnam iracundiam: quod vitium cum in hac priuata, quotidianáque vita leuis eſſe animi, atque infirmi videtur: tum verò nihil eſt tam deforme, quàm ad ſummū imperium etiam acerbitatem naturæ adiungere. Quare illud non ſuſcipiam, vt, quæ de iracundia dici ſolent à doctiſsimis hominibus, ea tibi nunc exponam: cùm & nimis longus eſſe nolim, & ex multorum ſcriptis ea facilè poſsis cognoſcere. Illud, quod eſt epiſtolæ propriū, vt is, ad quem ſcribitur, de iis rebus quas ignorat, certior fiat, prætermittendum eſſe non puto. ſic ad nos omnes ferè deferunt, nihil, cum abſit iracundia, te fieri poſſe iucundius, ſed, cum te alicuius improbitas, peruerſitáſque cōmouerit, ſic te animo incitari, vt ab omnibus tua deſideretur humanitas. Quare, quoniam in eam rationem vitæ nos non tam cupiditas quædam gloriæ, quàm res ipſa, ac fortuna deduxit, vt ſempiternus ſermo hominū de nobis futurus ſit: caueamus quantum efficere & cō-

A *ſequi poſſumus, ne quod in nobis inſigne vitium fuiſſe dicatur. Neque ego hoc nūc contendo, quod fortaſſe cùm in omni natura, tum iam in noſtra ætate difficile eſt, mutare animum, &, ſi quid eſt penitus inſitum moribus, id ſubitò euellere. Sed te illud admoneo, vt ſi hoc plenè vitare non potes, quod ante occupatur animus ab iracundia, quàm prouidere ratio potuit, ne occuparetur, te ante compares quotidiéque meditere reſiſtendum eſſe iracundiæ: cumq; ea maximè animum moueat, tum tibi* B *eſſe diligentiſsimè linguam continendam: quæ quidem mihi virtus non interdum minor videtur, quàm omninò non iraſci: nam illud non ſolum eſt grauitatis, ſed nonnunquam etiam lenitudinis: moderari verò & animo, & orationi cum ſis iratus, aut etiam tacere, & tenere in ſua poteſtate motum animi, & dolorem, etſi non eſt perfectæ ſapientiæ, tamen eſt non mediocris ingenij. Atque in hoc genere multò te eſſe iam cōmodiorem, mitioremq; nuntiant. Nullæ tuæ vehementiores animi concitationes, nulla maledicta ad nos, nullæ con-* C *tumeliæ perferuntur: quæ cùm abhorrent à literis, ab humanitate, tum vero contraria ſunt imperio, & dignitati. Nam ſi implacabiles ſunt iracundiæ ſumma eſt acerbitas: ſin autem exorabiles, ſumma lenitas: quæ tamen, vt in malis, acerbitati anteponenda eſt. Sed quoniam primus annus habuit de hac reprehenſione plurimum ſermonis, credo propterea, quod tibi hominum iniuriæ, quòd auaritia, quòd inſolentia præter opinionem accidebat, & intolerabilis videbatur: ſecundus autem multò lenior, quòd & conſuetudo & ratio, &, vt ego* D *arbitror, meæ quoque literæ te patientiorem, lenioremque fecerunt: tertius annus ita eſſe debet emendatus, vt ne minimam quidem rem quiſquam poſsit vllam reprehendere.*

COMMENTARIVS.

At ea quidem. Quarta cohortationis pars; in qua fratrem de iracundia & acerbitate naturæ caſtigat: cúmque vt ſe ad lenitatem animi, patientiámq; conuertat, hortatur.

Cum exceptione laudari. Feſtiuè. Alludit enim ad E exceptionum Prætoriarum formulas, in quibus ſcribi ſolet: NISI SI, VEL EXTRA QVAM. Ergo cū exceptione laudari dicitur, qui ſic laudatur: vir omni laude perfectus, niſi ſi iracundus aut niſi ſi auarus eſſet: vel, extra quā ſi iracundus aut auarus non eſſet.

Leuis animi, atque infirmi. Cuius rei rationem non facile quiſquam concinnius Terentio, aut & elegātius expreſſerit: qui in Hecyra Parmenonem ita loquentem facit:

Non maximas, quæ maximæ ſunt interdum iræ,
F iniurias
Faciunt, nam ſæpe eſt, quibus in rebus alius ne iratus quidem eſt,
Cum de eadem cauſa eſt iracundus factus mitiſſimus.
Pueri inter ſeſe quam pro leuibus noxis iram gerunt?
Quapropter? quia enim qui eos gubernat animus, infirmum gerunt?

Epiſtolæ proprium. Sic in epiſtola ad Curionem: E-G piſtolarum multa eſſe genera, nō ignoras. Sed vnum illud certiſsimum, cuius cauſa inuenta res ipſa eſt, vt certiores faceremus abſentes, ſi quid eſſet, quod eos ſcire, aut noſtrà, aut ipſorum intereſſet.

Res ipſa, ac fortuna. Coniurationem ſine dubio ſignificat: cuius oppreſſę laudē cū fratre cōmunicat. Ad eam igitur laudē quæ ſempiterna futura eſt, non gloriæ cupiditas nos, ſed caſus & fortuna deduxit.

In noſtra ætate. Vnde illud Theognidis laudatur: A
μήμοι δίδασκ᾽ ἔτει τηλίκος αἰμὶ μαθεῖν. Et illud Dio-
genis: νεκρὸν ἰατρεύειν, καὶ γέροντα νουθετεῖν, ταυτὸν ἐστι.

Nam illud. Non iraſci, non commoueri animo.

Lentitudinis. Sic Tuſc. IIII. Peripatetici inquit,
virũ videri negãt, qui iraſci neſciat: eãq; quã lenitaté
nos dicimus, vitioſo Lentitudinis nomine appellãt.

Commodiorem. Commodus, facilis, comis, man-
ſuetus: cui contrarium eſt ἀκοινώνητος.

Habuit plurimum ſermonis. Multorum ſermone
ac vituperatione reprehenſus eſt. B

*Ac iam hoc loco non hortatione, neque præceptis, ſed
precibus tecum fraternis ago, totum vt animũ, curam,
cogitationemq́ tuam ponas in omnium laude vndique
colligenda. Quod ſi in mediocri ſtatu ſermonis ac prædi-
cationis noſtræ res eſſent, nihil abs te eximiũ, nihil præ-
ter aliorum conſuetudinẽ poſtularetur. Nunc verò pro-
pter earum rerum in quibus verſati ſumus, ſplendorem
& magnitudinem, niſi ſummam laudem ex iſta pro-
uincia aſſequimur, vix videmur ſummã vituperatio-
nem poſſe vitare: ea noſtra ratio eſt: vt omnes boni cùm* C
*faueant, tum etiã à nobis omnem diligentiã, virtutemq́
& poſtulent & expectent: omnes autem improbi, quod
cum iis bellum ſuſcepimus ſempiternum, vel minima re
ad reprehendẽdum contenti eſſe videantur: quare quo-
niã eiuſmodi Theatrum eſt totius Aſiæ, celebritate re-
fertiſſimum, magnitudine ampliſſimum, iudicio erudi-
tiſſimum, natura autem ita reſonans, vt vſque Romam
ſignificationes, voceſq́ referantur: cõtende quæſo atque
elabora, non modò vt his rebus dignus fuiſſe, ſed etiam
vt illa omnia tuis artibus ſuperaſſe videare. Et quoniam* D
*mihi caſus vrbanam in magiſtratibus adminiſtrationẽ
Reip. tibi prouincialem dedit, & ſi mea pars nemini ce-
dit, fac, vt tua cæteros vincat. Simul & illud cogita,
nos non de reliqua, & ſperata gloria iam laborare, ſed
de parta dimicare: quæ quidem non tam expetenda fuit,
quàm tuenda nobis eſt. Ac ſi mihi quidquam eſſet abs
te ſeparatum, nihil amplius deſiderarem hoc ſtatu, qui
mihi iam partus eſt: nunc verò res ſic ſeſe habet, vt niſi
omnia tua facta, atque dicta noſtris rebus iſtinc reſpon-
deant, ego me meis tantis laboribus, tantiſque periculis,* E
*quorum tu omnium particeps fuiſti, nihil conſecutum
putem. Quòd ſi, vt ampliſſimum nomen conſequeremur,
vnus præter cæteros adiuuiſti: certe idem, vt id retinea-
mus, præter cæteros elaborabis. Non eſt tibi his ſolis vtẽ-
dum exiſtimationibus ac iudiciis, qui nunc ſunt, homi-
num, ſed iis etiam, qui futuri ſunt. Quanquam illorum
erit verius iudicium, obtrectatione, & maleuolentia
liberatum. Denique illud etiã debes cogitare, non te tibi
ſoli gloriam quærere: quod ſi eſſet, tamen nõ negligeres,
præſertim cùm ampliſſimis monumentis conſecrare vo-* F
*luiſſes memoriam nominis tui. Sed ea tibi eſt cõmunicã-
da mecum, prodenda liberis noſtris. In qua cauendũ eſt,
ne ſi negligentior fueris, non ſolum tibi parũ conſuluiſſe,
ſed tuis etiam inuidiſſe videaris. Atque hæc non eò di-
cuntur, vt te oratio mea dormiẽtem excitaſſe, ſed potius
vt currentem incitaſſe videatur (facies enim perpetuò,
quæ feciſti, vt omnes æquitatem tuam, temperantiam,
ſeueritatem, integritatemq́ laudent): ſed me quadã te-
net, propter ſingularem amorem, infinita in te auiditas
gloriæ. Quanquam illud exiſtimo, cùm iam tibi Aſia,* G
*ſicut vnicuique ſua domus, nota eſſe debeat, cùm ad tuã
ſummam prudentiam tantus vſus acceſſerit, nihil eſſe
quod ad laudem attineat, quod tu non optimè perſpi-
cias, & tibi non, ſine cuiuſquam hortatione, in mentem
veniat quotidiè. Sed ego, qui cùm tua lego, te audire, &
qui, cum ad te ſcribo tecum loqui videor, idcirco & tua
longiſſima quaque epiſtola maximè delector, & ipſe in
ſcribendo ſæpè ſum longior. Illud te ad extremum oro &
hortor, vt, tanquam poetæ boni, & actores induſtrij ſo-
lent, ſic tu in extrema parte, & concluſione muneris, ac
negotij tui diligentiſſimus ſis: vt hic tertius annus im-
perij tui tanquam tertius actus perfectiſſimus, atque
ornatiſſimus fuiſſe videatur. Id facilimè facies, ſi me
cui ſemper vni magis, quàm vniuerſis, placere voluiſti,
tecum ſemper eſſe putabis, & omnibus iis rebus, quas
dices, ac facies, intereſſe. Reliquum eſt, vt te orem, vt
valetudini tuæ, ſi me & omnes tuos valere vis, dili-
gentiſſimè ſeruias.*

COMMENTARIVS.

Ac iam hoc. Sequitur Epilogus: in quo eum Quĩ-ctũ ad laudem vndiq; colligendam acuit: præſertim hoc poſtremo ſui muneris anno. In quo tanquam boni poetæ in actu extremo ſolent, eum hortatur, vt elaborare, ita diligentiam ſummam adhibeat.

In mediocri ſtatu ſermonis. Non ſummè, & perfectè, ſed mediocriter tantum laudarentur.

Verſati ſumus. Quod fuit in rebus ſuis præclarè geſtis ſummum, id ſignificat: oppreſſam videlicet Catilinæ coniurationẽ (nam vt ipſe in I. de Offic. ſcribit) quæ res geſta eſt vnquam in bello tanta? Quis triumphus conferendus?

Vix videmur. Ex quo intelligitur, quàm verum illud ſit Bruti: Deteriorem eſſe cognitæ, quam incognitæ virtutis conditionem.

Theatrum totius Aſiæ. Vt ſuperius: Iſtam tuam virtutem non latere in tenebris, ſed in luce Aſiæ, in oculis clariſſimæ prouinciæ, atque in auribus omnium gentium eſſe poſitam.

Significationes voceſq́. Has in primo Epiſtolarum ad Att. ἐπισημασίας vocat. Et alludit ad conſuetudinem ludorum theatraliũ, quibus applaudi ſolebat, atque hac eadẽ ſignificatione iſto verbo in Sextiana eſt vſus. Nec diſſimiliter ad Curionem ſcribens, ita loquitur: Quod excelſo & illuſtri loco ſita ſit laus tua, in plurimorum & ſociorum & ciuium conſpectu: quæ ad nos nec obſcuro, nec vario ſermone, ſed & clariſſima, & vna omnium voce perfertur.

Tuis artibus. Vetuſtè, pro virtutibus: vnde in II. de finib. Sed luſtremus animo, inquit, non has maximas artes, quibus qui carebant, inertes à maiorib. iudicabantur. Et ſic in ſecund. famil. ſi hoc ſtatueris, quarum laudum gloriam admiraris, quibus artibus eæ laudes comparantur, in iis eſſe elaborandum.

Caſus. Hæc non ad præſentis temporis rationem ſpectant: Sed generatim, ad eam laudem quã vterq; ſperare ex benegeſta Rep. debebat. Tulit ergo caſus, vt Marcus ex vrbana adminiſtratione laudẽ adipiſceretur: nã in vrbe coniurationẽ oppreſſit. Tulit idem, vt Quinctus poſſit ex prouinciali adminiſtratione gloriam conſequi: Quæ omnia nihil ad Marci prouinciam, quã non caſu, ſed conſilio depoſuerat.

Verius iudicium. Nam & ſine amore, & ſine cupiditate, & rurſus ſine odio & ſine inuidia iudicabunt: vt in ea pro Marcello.

Tanquam poetæ boni. Hac eadẽ ſimilitudine vtitur & in Catone Maiore, & in ea pro Marcello, & alibi.

Tanquã tertius actus. Quinq; in comœdiis sũt actus. Quare hoc dixit nõ ad comœdias reſpiciẽs, ſed quaſi Quinctus fabulã ageret, quæ tribus tantũ actibus conſtaret: ſingulos actus, ſingulis annis attribuens.

FINIS.

FRANC. HOTMANI I.C.

In C. Iulij Cæſaris

COMMENTARIOS

DE BELLO GALLICO ET CIVILI,

NOTÆ RENOVATÆ.

LIBER I.

COmmentariorum.] Plutarchus ἐφημερίδας appellat. καῖσαρ, inquit, ἐν ταῖς ἐφημερίσι γέγραφεν. melius Strabo ὑπομνήματα, lib. 4. Nam Cicero in epiſtola quadã ad Atticũ, quod ſui Cõſulatus cõmentarium initio appellarat, idem, paulò pòſt ὑπόμνημα nominat. Eſt autem Commentarius, ſiue Commentarium, (nam vtrunque promiſcuè dicitur) propriè ſcriptum, quod domi continetur, nec in vulgus effertur. Itaque Cicero in ea pro Sylla, vbi de ſui Conſulatus commentariis loquitur, ait eos priuata ſua cuſtodia contineri. Sic Commentarij Pontificum ſæpe: Commentarij Cæſaris de Repub. interdum in Philippicis appellantur, in quibus quæ ad magiſtratus ſui & Reip. rationem pertinebant, perſcripſerat. Cic. Verr. vii. Audite decretum mercenarij Prætoris ex ipſius commentario. Recita commentarium. Idem v. de finibus: Duo genera librorum ſunt: vnum populariter ſcriptum, quod ἐξωτερικὸν appellabant; alterum limatius, quod in commentariis reliquerunt. Poſtea verò conſuetudine ſenſim factum eſt, vt libri omnes Commentarij dicerentur; quaſi qui ab initio inſtituti eſſent, vt domi continerentur, neque in vulgus ederentur. Cuius rei exempla paſſim apud Ciceronem extant.

CAP. I.

GAllia omnis.] Imò, non omnis certè. Nam omnis in partes quatuor diuiditur, quartaque pars quæ ab Allobrogibus ad Pyrenæum mõtem extenditur, & Narbonenſis appellatur, prætermiſſa eſt. Quinetiam Cæſar Heluetios Gallorum nomine aliquoties appellat, vt mox: Heluetij, inquit, reliquos Gallos virtute præcedunt. Item: Non eſſe dubium, quin totius Galliæ plurimum Heluetij poſſent. Partem quoque Italiæ propè mediam Galliæ nomine appellatam, & à Gallis Regum Romanorum tempore occupatam, nemo neſcit. Sed intelligendum eſt, Cæſarem eam ſolam Galliam, quæ ipſius tempore verè Gallia erat, id eſt, Gallis parebat, hoc loco deſcripſiſſe: quæ verò in populi R. poteſtatem venerat, prætermiſiſſe, quam modò præciſè *Prouinciam*, modò coniunctè *Galliam prouinciam* (item vt Cic.) appellat. Sic Plin. Gallia, inquit, omnis, Comata vno nomine appellata, in tria populorum genera diuiditur: amnibus maximè diſtincta. à Scalde ad Sequanam, Belgica: ab ea ad Garumnam; Celtica, eadémque Lugdunenſis: inde ad Pyrenæi montis excurſum, Aquitania. Quinetiam in lib. Aimoini Monachi, 1. cap. 5. locus hic ita exſcriptus eſt: Gallia igitur omnis, ſed ea Comata, diuiditur in partes tres. Neque enim Ammiano aſſentior lib. xv ita ſcribenti: Temporibus priſcis, cum laterent hæ partes, vt barbaræ, tripartitæ fuiſſe creduntur: in Celtas, eoſdem Gallos, diuiſæ, & Aquitanos & Belgas: lingua, inſtitutis, legibúſque diſcrepantes. Quaſi verò vel Cæſar, vel Plinius propter obſcuritatẽ partem illam Narbonenſem prætermiſerit. Neque prætermittendum eſt, quod Galli de prouincia, quaſi de alia quadam Gallia loquebantur. velut Critognatus, lib. 7. cap. 14. Reſpicite finitimam Galliam, quæ in prouinciam redacta, iure & legibus commutatis, ſecuribus ſubiecta, perpetua premitur ſeruitute.

Aliam Aquitani.] Magis placeret, *Alteràm*: vt eſt apud Aimoinum.

Ipſorum lingua Celtæ.] Dio lib. 39. ſcribit, nationes quæ cis & trans Rhenum incolunt, antiquitus vno Celtarum nomine appellatas. poſtea verò, qui ad dextram habitarunt, Gallos: qui ad læuam, Germanos eſſe nuncupatos.

Lingua, inſtitutis.] Idẽ Ammianus lib. xv. Non eadem igitur omnes Galli lingua vtebantur. Treuiros quidem Germanica vſos lingua, intelligitur ex præfatione Hieronymi in Epiſt. ad Galatas. Præterea Belgæ à Germanis erant orti, & nonnulli inter eos adhuc Germani vocabantur, vt infrà lib. 2. cap. 1. Aduatici autem ex Cimbris & Theutonis lib. 2. cap. 8. Strabo lib. 4. οἱ ἀκουιτανοὶ διαφέροντες τοῦ γαλατικοῦ φύλου κατά τε τὰς τῶν σωμάτων κατασκευὰς καὶ κατὰ τὴν γλῶτταν. Sed & Strabo & Cæſare linguis diuerſis vſos eſſe Gallos dixerũt, ſiue dialectis: quam varietatẽ etiam in Græcia fuiſſe nemo ignorat. Itaque Strabo eiuſdem libri initio de iiſdem

Aquitanis loquens τὰς δὲ λοιπὰς, Γαλατικὴν μὲν τὴν ὄψιν, ὁμογλώττους δ' οὐ πάντας, ἀλλ' ἐνίους μικρὸν παραλλάττοντας ταῖς γλώτταις.

Fortiſſimi Belgæ.] Infrà lib. 2. ſcribit, pleroſque Belgas à Germanis eſſe ortos, Rhenúmque antiquitus traductos.

Humanitate prouinciæ.] Sic omnes libri, in queis etiam Aimoinicus. Videri tamen poſſet vox *Prouinciæ* ſuperare. Nam Ammianus locum ſic exſcripſit: Horum omnium apud veteres Belgæ dicebantur eſſe fortiſſimi, ea propter quod ab humaniore cultu longe diſcreti, nec aduenticiis effœminati delitiis, diu cum Tranſrhenanis certauere Germanis. Sed conferendus alter & Cæſaris & Ammiani locus, vbi ex contrario ſcribunt, Aquitanos propter propinquitatem prouinciæ moribus ad mollitiem lapſis ſuperari. aſſuefactos tandem, ſub Romanorum imperium redactos fuiſſe. Denique veterum hæc opinio fuit, propter Maſſiliæ præſertim ciuitatis cultum. Nam Iuſtin. lib. 43. Ab his, inquit, (de Maſſilienſibus loquitur) Galli & vſum vitæ cultioris, depoſita & manſuefacta barbaria, & agrorum cultus, & vrbes mœnibus cingere didicerunt.

Qua de cauſſa.] Inſignis locus: Germanos virtutis militaris cauſſam & Belgis, & Heluetiis præbuiſſe. quod etiam de Heluetiis P. Oroſius teſtatur. Totus autem hic locus notæ parentheſis includendus eſt; ne deſcriptionem Aimoini ſequamur: qui paginæ propè vnius locum immutauit: in quo tamen non tam rerum fortaſſe, quàm auctoris huius ordinem conturbauit.

Eorum vna pars.] Huius pronominis ratio erat, vt ad proximos, id eſt Belgas referretur. Itaque rectiſſimè locum Aimoinus ſic interpretatur: Eorum vna pars, qui ſpecialiter Galli dicuntur, &c.

Inferiorem partem Rheni.] Sic Aimoinus. nonnulli *Interiorem*. quod abſurdum eſt. Nam inferiorem appellat, quæ in mare influit. Itaque Strabo, inquit, μέχρι, inquit, τῶν ἐκβολῶν τοῦ ῥήνου

Et eam partem.] Aimoinus: *Et ad eam.* quod placet.

Ad Pyrenæos. Aimoinus: *Vſque ad Pyrenæos*, quod abiudico.

Partem Oceani.] Ita placet, cùm apud Aimoinum vox *Oceani* deſit.

Ciuitati perſuaſit.] Obſcuriſſimus locus. nam ſi ciuitati Heluetiorum perſuaſit, regula iuris eſt, vt referatur ad vniuerſos, quod publicè fit per maiorem partem. Quomodo igitur, quod ciuitas probauit, poſtea in crimẽ & ſupplicium vocaſſet? Hoc mihi obſcurum eſſe fateor: cogitandúmque arbitror, ecquid potius legendum ſit, *Ei*, vel *Eis*, vel *Eis ita*. præſertim cùm in antiquis libris mox ſequatur, *Cum omnibus ſuis copiis*. vt de nobilitate tantùm & eorum clientelis coniuratio intelligatur. Dio tamen lib. 38. & alij complures hanc migrationem vniuerſæ gentis Heluetiæ communi concilio ſuſceptam exiſtimant. Verùm id poſt Orgetorigis mortem publico concilio factum oportet. Ciuitas autem nomẽ eſt ex eorum numero (vt ait Gellius) quæ πολύσημα & multiplicia ſunt. nam & vrbẽ, & ciuium multitudinẽ, & ius ciuitatis ſignificat. Apud Cæſarem autem plerunq. ponitur pro gente, quæ cum eadem lingua, tum etiam eodem iure iiſdémque legibus vtitur, & vnum imperium, vnúmque magiſtratum habet. vt cùm infrà nominatur Ciuitas Biturigum, Sueſſionum Æduorum, Aruernorum. Sic libr. Ciuil. 1. cap. 2. Ciuitatem eſſe in armis: cùm Populum R. ſignificet.

Virtute præſtarent.] Notandum etiam quod infrà Cæſar ſcribit, Heluetios florentiſſimis rebus domos ſuas reliquiſſe: ne quis eos putet inopia coactos ad hoc conſilium deſcendiſſe.

Tuti continentur.] Vox *Tuti*, abeſt tum à noſtro exemplari veteri, tum ab eo codice antiquiſſimo, quem mihi Henricus Stephanus vir longè doctiſſimus commodauit. Rectè autem abeſt. non enim iccircò illos emigraſſe ſcribit, quòd tuti continerentur: ſed iccircò vagari & graſſari bellicoſos homines non potuiſſe, quod vndique natura loci, tanquam ferè carceribus, continerentur. Nam *Continerentur* legendum arbitror. Sic infrà cap. 9. Idque natura loci ſic muniebatur, &c. Et lib. 3. cap. 1. Qui vicus altiſſimis montibus vndique continetur. Et li. 6. cap. 1. Perpetuis paludibus ſyluiſque muniti. Vox igitur *Tuti* ſub verbo *Muniti* pro gloſſa ſubſcripta in contextum irrepſit. Et hoc idem nunc video Faernum & Vrſinum obſeruaſſe.

Prouinciam noſtram ab Heluetiis.] Nunc Allobroges ſignificat. Itaque perperam Aimoinus locum hunc de ora maritima, & vetere prouincia interpretatur.

Lege confirmant.] Legem hoc loco publicè totius ciuitatis conſilio, & ex ciuitatis auctoritate ſancitam, intelligere non poſſumus. alioqui factum lege probatum in crimen non vocaretur. Legem igitur modò pactionem & fœdus coniuratorum dicit.

Cum proximis ciuitatibus. [Hæc clandeſtinò fieri potuiſſe, mirum eſt. nam fœdera ciuitatum nomine non niſi publico conſilio fiunt. Sed tamen cùm in crimen vocatum ſit, priuata hæc conſilia fuiſſe neceſſe eſt.

Lege confirmant.] Rurſus Legem pro fœdere & pactionibus clandeſtinis intelligi oportet.

Amicus appellatus.] Mirum eſt, tantam Senatus populíque Romani potentiam apud exteras gentes fuiſſe, vt Reges ſatis ſtabilem ſuam fortunam non putarent, niſi Senatum R. ſui imperij auctorem haberent. Itaque magnis iacturis & largitionibus eam ſibi auctoritatem comparabant. De more autem appellandorum Regum, ſcripſi in Manilianam Ciceronis.

Vt idem conaretur perſuadet.] Et hoc *Perſuadet*, & illa quæ mox ſequuntur *Illis probat*, è gloſſa interpretum ſumpta arbitramur.

Fratri Diuitiaci:] De hoc Diuitiaco meminit Cicero li. de Diuin. his verbis: ſiquidem & in Gallia Druydes ſunt, è quibus ipſe Diuitiacum Heduũ cognoui: qui & naturæ rationem, quam phyſiologiam Græci appellant, notam eſſe ſibi profitebatur, & partim auguriis, partim coniectura, quæ eſſent futura, dicebat.

Suæ ciuitatis imperium.] Imò *Exercitus*, qui ex Heluetiis exceſſurus erat.

Regno occupato.] Videri poſſent abundare. ſed Regnum modò non pro regionibus, ſed pro imperio & regia dignitate poſuit: quaſi dixiſſet. Si Regiam dignitatem occupent.

Potentiſſimos ac firmiſſimos.] Noſter antiquus, *Fortiſſimos*. quod idem video in libro Romæ centum abhinc annis impreſſo. Sic ſup. Horum om-

nium fortiſſimi ſunt Belgæ. Tres autem populos
dicit, Heluetios, Æduos, & Sequanos: quorum hi
duo totius Galliæ principatum obtinebant. de
principatu certè omnibus annis inter ſe contende-
rant. vt lib. 6. cap. 4. Sequanos enim pro Aruernis,
& viciſſim hos pro illis, Cæſar interdum appellat:
vt alibi diximus.

Omnem ſuam familiam.] Qui vel in poſſeſſioni-
bus ipſius, ac ruſticis rebus, vel in vectigalibus e-
xercendis operas dabant. Nam hunc Heluetiorum
vectigalia eodem modo redempta habuiſſe, vt
Dumnorigem apud Æduos, conſentaneum vi-
detur.

Clientes obæratóſque ſuos.] Liber Henric. Ste-
phani: Oberratoréſque ſuos. quod etſi abſurdum
videtur, tamen teſtari nihil fuit incommodi. Taci-
tus lib. 3: Aliud vulgus, obæratorum aut clientium
arma cepit.

Per eos.] Cùm iudicibus arma intentarent.

CAP. II.

P*Oſt eius mortem.*] Mirum eſt plus Orgetorigis
mortui quàm viui conſilium apud Heluetios
potuiſſe. Nunc enim publicum conſilium ad illam
priuatorum coniurationem acceſſiſſe, intelligen-
dum eſt.

Sibi vnumquenque.] Codex Henr. Stephani eru-
ditiſſimi viri, *Sibi quenque.* Sic etiam Aldinus.

Oppida ſua omnia.] His adducti verbis, omnes
quos videre licuit, hiſtorici, Plutarchus, Appia-
nus, Dio, Tacitus, Florus, Oroſius confidenter af-
firmarunt, vniuerſam gentem Heluetiam publico
conſilio, vaſtatis agris, patriíſque ſedibus relictis,
in Galliam cum vxoribus ac liberis demigraſſe:
vacuámque totam illam regionem reliquiſſe. E-
go dubitandi cauſſas habeo non paucas. Primùm
enim ſi verum hoc fuiſſet, cui dubium eſt, quin
Romani, qui pauculis antè annis Geneuã & vniuer-
ſam finitimam Allobrogũ regionem occuparant,
cõfeſtim in illam vacuam poſſeſſionẽ inuaſiſſent?
Deinde ſuperiùs Cæſar dixit, migrationis iſtius
conſilium à nobilitate tantùm, & clàm atque ar-
cano captum fuiſſe: partémque plebis aliquam
bellandi cupidam clandeſtinis conſiliis concitaſſe.
Præterea cui probabitur in tantis Heluetiorum fi-
nibus oppida tantummodò fuiſſe XII: indigenáſ-
que omnes patriæ deſerendæ animum habuiſſe?
cùm in permultis regionis illius partibus agros
feraciſſimos maximéque frumentarios eſſe con-
ſtet: ac paulò pòſt cap. 7. Cæſar dilucidè ſcribat,
res Heluetiorum hoc tempore florentiſſimas fuiſ-
ſe. Cauſſæ igitur ſuæ Cæſar ſeruit, quem Suetonius
ſcribit, in hoc Gallico imperio, nulla quantum-
uis iniuſti ac periculoſi belli occaſione abſtinuiſſe:
gentéſque feras vltrò laceſſiſſe: adeò vt nonnul-
li in Senatu Gallis eum dedendum cenſuerint. Ve-
ritatis tamẽ indicia multis ſuperſunt horum libro-
rum locis: ſed præſertim apud Ciceronem lib.
Epiſt. ad Att. 1. ep. 17. Atque, inquit, in Rep. nunc
quidem maximè Gallici belli verſatur metus. nam
Ædui fratres noſtri pugnant, Sequani malè pu-
gnarunt: & Heluetij ſine dubio ſunt in armis,
excurſionéſque in prouinciam (*id eſt Allobro-
gas*) faciunt. Senatus decreuit, vt Conſules duas
Gallias ſortirentur: delectus haberetur: vacationes
ne valerent: legati cum auctoritate mitterentur,

A qui adirent Galliæ ciuitates: darẽtque operam, ne
eæ cũ Heluetis ſe iungerent. Quibus ex verbis
perſpicuum eſt, primùm inter Æduos Sequanóſ-
que (qui in ditione & fide Aruernorũ erant) bel-
lum fuiſſe: quod Cæſar planius exponit, hoc ipſo
lib. cap 7. & lib. 6. cap. 4. Idque adeò diuturnum
fuiſſe, vt Ariouiſtus qui à Sequanis conductus, ſub-
ſidio eis venerat, quatuordecim iam annos in iis lo-
cis conſediſſet. Deinde cùm Allobrogum fines
Romani per vim nuper occupaſſent, quorum Æ-
B dui amici ſocij ac fratres erãt, Heluetios tàm pro-
pinqua latronũ vicinitate permotos, ſeſe Aruernis
iunxiſſe, excurſionéſq; in Allobrogicam prouin-
ciam aduerſus Romanorum præſidia facere cœ-
piſſe. Quo tumultu Romam nuntiato, perterritum
Senatum, ea quæ Cicero ſcribit, & ſummi ter-
roris indicia fuerunt, decreuiſſe. Iam verò cùm
idem addit Senatum metuiſſe, ne Galliæ ciuita-
tes ſeſe cum Heluetiis coniungerent, annon perſpi-
cuè oſtendit, Heluetios non patriæ deſerendæ,
C ſed belli Romanis inferendi conſilio manus il-
las coegiſſe? Quod autem Cæſar aliquoties
ſcribit, Heluetios in animo habuiſſe in Santo-
num fines proficiſci: intelligendum eſt, Santo-
nes Aruernorum clientes, ac proinde Sequano-
rum ſocios fuiſſe: cúmque ab Æduis premeren-
tur, idem quod Sequanos feciſſe: externáque
auxilia ex Heluetiis conduxiſſe, qui partim boni-
tate agrorum illecti, partim à Santonibus inuitati
vxores ac liberos ſecum eduxerant: vt quemad-
D modum Germani in Sequanorum finibus ſedes
fixerant, ſic illi in Santonum agros emigrarent: i-
bíque ſuas ſedes, domiciliáque collocarent. Nam
incolis vaſtatam Galliam fuiſſe, etiam illud
argumento eſt, quòd Heluetico bello confe-
cto, Ædui tamen Boios deuictos retinue-
runt, eóſque in ſuis finibus aduerſus Aruerno-
rum potentiam præſidio ſibi collocauerunt.
Quod autem de incenſis oppidis, vicis &
frumentis Cæſar ſcribit: primum veriſimile
E non videtur, propter illam cauſam quam ſu-
periùs expoſui: quòd Romani celeriter in il-
lam regionem irruiſſent: deinde ſi quid incen-
diorum fuit, probabile eſt id à nobilibus & præ-
fectis militaribus accidiſſe: qui cùm à magiſtra-
tibus ſuis prohiberentur timidis, conſideratis,
& Romanos crabrones irritare metuentibus, vti
è finibus ſuis perruperunt, & in oppida ædificiá-
que aduerſariorum graſſati ſunt. Denique mul-
tis ex locis poſterius intelligetur, Heluetios Æ-
F duorum agros populatos eſſe: Sequanos nulla re
violaſſe: Cæſarem commeatu & frumento ab
Æduis ſubleuatum: magnáque ex parte eo-
rum precibus adductum, bellum ſuſcepiſſe:
itáque Sequanorum opes fregiſſe, eóſque do-
mitos ac ſubactos in Æduorũ ditionem redegiſſe.
quod lib. 6. cap. 4. dilucidè teſtatur. Quam occu-
pandæ Galliæ occaſionem Romani vnicam & op-
portuniſſimam habuerunt.

Boios qui trans Rhenum.] Satis conſtat, Boio-
G rum gentem multas terrarum oras peruagatam,
multis in locis memoriam ſui nominis reliquiſſe.
Sed & hoc quoque loco Boios eos intelligi appa-
ret, qui Heluetiis vicini erant. Omnis enim iſte
exercitus ex finitimis Heluetiorum coactus eſt
quanquam trans Rhenum incolebant, vt ſcrib
Cæſar. Tacitus lib. de morib. Germ. Inter Her

ciniam ſyluam Rhenúmque & Mœnum Heluetij, vlteriora Boij, Gallica vtraque gens, tenuere. Dicit autem, Incoluerant; quaſi tunc non incolerent. Tunc enim erant in Gallia, & in Noricum vſque agrum profecti, Noriciam vrbem opugnarant: eóſque ſibi ſocios Heluetij adiunxerant.

Vix quò ſinguli carri.] Non dubito quin ſit corrigendum Quà. Cicero pro Cæcina: Omnes introitus, quà adiri poterat in eum fundum.

Nuper pacati.] Corrigendum, vt in alijs pleriſque antiquis, & in Aldino: *Nuper Populo R. pacati erant.* Erroris cauſſam notæ præbuerunt. *Nuper p. r. pacati, &c.* Deeſt tamen in lib. Henr. Stephani.

Inter fines Heluetiorum.] V. C. Heluetiorum inter fines & Allobrogum.

Per prouinciam noſtram.] Non veterem prouinciam; quæ propriè Gallia prouincia dicitur, ſed per fines Allobrogum, qui (vt modò dixit) nuper pacati Populo R. fuerant.

Quàm maximum poteſt militum.] Vox *Poteſt*, abeſt à noſtro antiquo & à Romano, centum abhinc annis edito. idque mihi probabilius videtur.

Maximis itineribus.] Plutarchus octo dierum ſpatio tantum itineris confectum ſcribit.

Rogarentque vt eius.] Quantò concinnior antiqui noſtri & Romani lectio, *Rogare vt eius?*

Nullum aliud iter haberent.] V. C. Aliud iter haberent nullum. Aldus, Iter haberent nullum aliud. Vetus placet.

L. Caßium.] Appian. in Celtico ſcribit, hoc idem à Claudio Paulo relatum in ſuis Annalibus. Extat hiſtoria in Epit. Liu. 65. & apud Oroſ. lib. 5. cap. 17.

Ad idus Apr.] Faernus: *Ante diem iduum Aprilium*: quam locutionem antiquam & vſitatam eſſe fateor: ſed tum, opinor, vſurpari ſolitam, cùm is diem præfinit, qui eam infecta re abire nollet. Dies autem ad mediam noctem producebatur. Sic lib. Ciu. 1. cap. 1. Vti ante certam diem Cæſar exercitum dimittat. Et eod. lib. Polliceri ſe in prouinciam iturum, neque ante quam diem iturus ſit, definire. Salluſt. in Catil. Ceteræ multitudini diem ſtatuit, ante quam ſine fraude liceret ab armis diſcedere. Et noſter lib. 7. Imperat certum militum numerum ciuitatibus, quem & quam ante diem in caſtra adduci velit. Et cap. 1. Armorum quantum quæque ciuitas domi quódque ante tempus efficiat, conſtituit. At Cæſar hoc loco ita diem præfinit, vt intelligatur, nihil ad illum pertinere, vtrum ea obeatur, necne. Quinetiam vſitata hæc locutio eſt: vt lib. ciu. 2. cap. 4. Edictúmque præmittit, ad quam diem magiſtratus ſibi præſto eſſe vellet. Item lib. 7. cap. Labienum Treboniúmq; hortatur, ſi Reip. commodo facere poſſint, ad eam diem reuertantur.

Qui in flumen Rhodanum.] Hoc dictum indefinitè falſum eſt, non enim lacus in Rhodanum, ſed contra Rhodanus in locum influit. Ab inferiore tamen parte lacus in Rhodanum influit, vel potius confluit. Itaque legendum arbitror *Quà*: præſertim vt locus vnde perduci murus cœpit, notetur. nō enim à ſuperiore, ſed inferiore lacus parte opus inſtitui cœpit: propè à ponte Geneuæ vrbis. Nam quod Glareanus legendum putabat, *Quem flumen Rhodanum influit*, primùm à Cæſaris conſuetudine alienum eſt: qui ſexcentis locis Rhodanum virili genere pronuntiat, neutro nunquam. ſexcentis locis *Influere in*, Influere Rhodanum nunquam. Deinde hiſtoriæ rationem conturbat, vt non intelligatur, qua lacus parte duci maceria cœpta ſit: ſumma, media, an infima. Cæſar lib. 7. Perpetuam eſſe paludem quæ influeret in Sequanam. Sic inf. Flumen Arar in Rhodanum influit. Et lib. 3. In flumine Ligeri, quod influit in Oceanum. Et lib. 4. Rhenus in Oceanum influit. Et mox: B Rhodanus multis capitibus influit in Oceanum. Iam de *Quà* hæc exempla ſunt infrà ca. 9. Quà flumen intermittit. & cap. 3. Quà proximum iter erat per Alpes. & lib. 2. in fi. Quà minimè arduus aſcenſus videbatur. Mirum eſt autem, quod Ammianus lib. 15. ſcribit, & accolæ confirmant, Rhodanum aquis illius paludis non miſceri: ſed altrinſecus, inquit, ſummitates vndæ præterlabentem ſegniores, viam ſibi impetu moliri. Quòd idem Pompon. Mela lib. 2. affirmat. Sunt etiam hoc tempore C qui hoc idem credant: ſed mihi nondum perſuadere potuerunt.

Alius vadis.] Mendum perſpicuum. nuſquam enim aliorum meminit. Itaque in Antiquo noſtro & Romano & Steph. perſpicuè legitur *Alij.* vt facilè appareat ſimilem vocem paulò ſuperius deeſſe, locúmque ita corrigendum: Heluetij ea ſpe deiecti, alij nauibus iunctis ratibúſque factis, alij vadis Rhodani, &c. Placet etiam Antiquus noſter & Romanus, *Ratibúſque compluribus factis.*

D *Murum perducit.*] Mirum eſt, tam multos eruditos illius muri veſtigia etiam nunc propè Geneuam inueſtigare. Nam murum Cæſar, pro maceria poſuit, quæ ſine cemento eſt. Sic lib. 7. cap. 8. A medio colle ex grandibus ſaxis ſex pedum murum perduxerant Galli. At eod. lib. cap. 13. Foſſámque, inquit, & maceriam ſex in altitudinem pedum perduxerant. Sic inf. lib. 2. cap. 8. Quem locum duplici altiſſimo muro munierant, tum magni ponderis ſaxa & præacutas trabes in muro collocarant. E Et lib. 6. cap. pen. Præſidij tantum eſt, vt ne muri quidem cingi poſſit. vbi de vallo caſtrorum loquitur.

Exemplo populi. R.] Frequens locutio eſt, More & exemplo. ſed Exemplo Populi R. non memini me legiſſe. Cicero pro Cæcina: Prætor quemadmodum more & exemplo opitulari poſſit, non habebit. Et Verr. 5. Hoc iniecto metu iudicibus, nullo more, nullo exemplo, ecquam rem putatis eſſe, &c. Præterea ſi populus iuſſiſſet, quid F fuiſſet à moribus populi R. alienum? Videndum igitur, ecquid verbum *Iniuſſu* deſit: vt ſic legatur: Negat ſe more & exemplo, populi R. iniuſſu poſſe, &c. Cicero in Piſonem: Bellum ſua ſponte gerere, in regnum iniuſſu populi ac ſenatus accedere. Item: Præſidium tu populi R. cuſtodia prouinciæ, iniuſſu populi ſenatúſque dimiſiſſes, ſi tuæ mentis compos fuiſſes? Salluſt. Iugurt. Senatus decernit, ſuo atque populi iniuſſu nullum potuiſſe fœdus fieri.

G *Eo deprecatore.*] Atqui hoc tempore Sequani Æduorum hoſtes erant, eóſque de principatu Galliæ deiecerant. lib. 6. cap. 4. Intelligendum eſt igitur, Dumnorigem Æduum ſuis infidelem fuiſſe, Sequanorúmque partes clanculum ſecutum eſſe: vt aliquantò pòſt cognoſcetur. Itaque Hel-

uetij cùm in Æduorum fines peruenerunt, eorum agros populati ſunt. A

In Santonum fines.] De quibus non prætermittendum eſt, quod Cæſar ſcribit paulò pòſt: Heluetios delegiſſe locum ex omni Gallia opportuniſſimum, ac fructuoſiſſimum. Nam hæc nunc quoque ſolo Santonico laus tribuitur.

CAP. III.

IN Sebuſianos.] Apud Cicer. Ptolemæum, Plinium, Strabonem, Seguſiani dicuntur. itémque apud noſtrum infrà lib. 7. cap. 12. Æduorum autem clientes appellantur lib. 7. cap. 14. B

Ita ſe de Populo R. meritos.] Cauſſam Strabo exponit lib. 4. οἱ δὲ Ἕδουοι καὶ συγγενεῖς Ῥωμαίων ὀνομάζοντο, καὶ πρῶτοι τῶν ταύτῃ προσῆλθον πρὸς τὴν φιλίαν καὶ συμμαχίαν.

Incredibili leuitate.] Vidi qui *Lenitate* mallent, propter verſum Lucretij: Quod ſupereſt vbi tam volucri hæc leuitate feruntur: & quia nimia leuitate fit, vt viſus fallatur. quaſi verò non etiam lentitudine nimia fallatur. vt in vmbra ſolarij, & in gnomone horologij. Aimoinus quoque hanc ſcripturam retinens, ita ſubiunxit: Quod nos quoque perſpeximus, ac admirati ſumus tantæ magnitudinis fluuium tam tardo motu profluentem. C

Inopinantes aggreſſus] Paucis quoque pòſt verſibus ſcribit, ſe hoc prælio priuatas iniurias vltum eſſe. vt mirum ſit Plutarchum ſcripſiſſe, non Cæſarem, ſed Labienum ipſius legatum hoc primo prælio cum Heluetiis decertaſſe. Idem tamen video ab Appiano relatum in ſuo Celtico. D

Ciuitas Heluetia.] Infrà tamen dixit Bellum Helueticum. Salluſt. apud Nonium: Duæ Galliæ mulieres conuentum vitantes: pro Gallieæ.

In quatuor pagos.] Pagus duo ſignificat. nam modò pro præfectura, regione & vicinitate ponitur. vt lib. 6. cap. 5. vbi de Sueuis loquitur: Principes regionum atque pagorum inter ſuos ius dicunt. Eodem lib. cap. 4. In Gallia non ſolùm in omnibus ciuitatibus atque pagis partibúſque. Modò pro parte ciuitatis & hominum multitudine. vt hoc lib. cap. 8. Pagos centum Sueuorum ad ripam Rheni conſediſſe. Item lib. 4. cap. 1. Sueuorum centum pagos nominat. Mirum autem videtur, quatuor tantùm Heluetiæ, centum Sueuiæ pagos numerari. niſi fortè *Quatuordecim* legendum ſit, aut alio loco mendum ſubſit. Sic Strabo lib. 4. ſcribit, Belgas eſſe εἰς πεντεκαίδεκα ἔθνη διῃρημένους. E F

Tacit. de morib. Germ. Nullas Germanorum populis vrbes habitari, ſatis notum eſt: ne pati quidem inter ſe iunctas ſedes. Colunt diſcreti ac diuerſi, vt fons, vt campus, vt nemus placuit.

Cæſarem vno die feciſſe.] Pro *Cæſarem* antiquus noſter & Steph. & Romanus *Illum*. quod magis probo.

De tertia vigilia.] Vigilias ad clepſydram in partes quatuor diuidebant: vt non amplius tribus horis ſtandum eſſet. Eas circuitores crebri obſeruabant. Tubicines autem locabant: Cornicines reuocabant. Plura Veget. lib. 3. cap. 8. G

Virtute quàm dolo.] Sic de Gallis apud Hircium de bello Afric. Bellare conſuetos contra Gallos, homines apertos, miniméque inſidioſos, qui per virtutem, non per dolum dimicare conſueuerunt.

Aut memoriam proderet.] Sic V. C. Dum autem *Ac* pro *Aut* legatur, omnia quadrabunt: Nomen loci memoriam prodet. Faernus, & ſecundum eum Vrſinus corrigebant, Memoriæ proderetur. Sed non loca ipſa, verùm res in iis geſtæ produntur. Cic. Verr. 6. Imagines ad memoriam poſteritati prodendam. Et lib. de Offic. 2. Vt hos beneficiis afficiamus, quorum memoria liberis poſteríſque prodatur. Et in Epiſt. Cœlij ad Cic. lib. Fam. 8. Aliquot ex tam multis tuis monimentis extare, quod noſtræ amicitiæ memoriam poſteris quoque prodat, velim.

L. Piſonis auum.] Sueton. in Iulio: Sub idem tempus Calpurniam L. Piſonis filiam, ſucceſſuri ſibi in Conſulatu duxit vxorem.

Conſueſſe Deos.] Sumptum videtur ex vetere Poeta, cuius verſus Ariſtot. profert Rhet. 2.

» πολλοῖς ὁ δαίμων οὐ κατ᾽ εὔνοιαν φέρων
» μεγάλα δίδωσιν εὐτυχήματ᾽ ἀλλ᾽ ἵνα
» τὰς συμφορὰς λάβωσιν ἐπιφανεστέρας.

Eandem ſententiam eleganter Claudianus verſibus eſt perſecutus, lib. 1. Ex quo illud eſt peruulgatum. Tolluntur in altum. vt lapſu grauiore ruant.

Populum R. eſſe teſtem.] Milites enim qui Caſſiano prælio ſuperauerant, obſidibus datis dimidia rerum omnium parte pacti ſunt. Liu. epit. 65.

Rapinis populationibúſque.] Liber Henr. Steph. & noſter & Romanus hoc amplius: Rapinis, pabulationibus, populationibúſque. Magis tamen hæc vulgata placet.

CAP. IIII.

MAgiſtratui præerant.] Mirum eſt duos nominari, qui hunc Magiſtratum gerant, cùm lib. 7. cap. 6. ſcribat, ſummo in periculo Ædorum ciuitatem fuiſſe, quòd cùm ſinguli magiſtratus antiquitus creari conſueſſent, duo tum Magiſtratum gererent. Itaque *Præerat* ſingulari numero, legendum putarem: vt ſolus Liſcus ei Magiſtratui præfuerit. Cùm hæc multis ab hinc annis ſcripſiſſem, vidi Manutij doctiſſimi adoleſcentis ſcholia, in quibus teſtatur idem Nicaſio Ellebodio placuiſſe.

Vergobretum.] Germani notionem Germanici nominis obſeruãt. *Obereſt*, primus, princeps. *Verg*, opera. quaſi Magiſter operum. Locus oſtendit, hanc Galliæ partem magnam cum Germanis linguæ affinitatem habuiſſe. Huius autem Magiſtratus etiam nunc veſtigia Auguſtoduni manent: vbi qui ſummum in ciuitate honorem gerit, Vverg appellatur.

Obtinere non poſſent.] Videtur legendum *Poſſint*: vt ſit ſenſus: Et ſi ſine Cæſare contra Sequanos tueri principatum non poſſint, quem beneficio Cæſaris adepti erant, tamen ſatius eſſe Gallis Sequanis, quàm exteris Romanis parere. Sequanis autem ademptum principatum, & Aeduis à Cæſare traditum, patet ex lib. 6. cap. 4.

Portoria.] Notandum Principes viros in Gallia publicanorum munus exercuiſſe.

Siquid accidat Romanis.] Vidi qui nomen *Grauius* interponerent: vt paulò pòſt, Quod ſiquid ei à Cæſare grauius accidiſſet. Sed hæc præciſio eſt antiquis vſitata, & ominis cauſſa ita loquebantur, vt in Comment. de verb. iur. docuimus.

Obtinendi per Heluetios.] Codex H. Stephani, Per Heluetios regni obtinendi. Faerni, Regni per Heluet. obt.

Quod prælium equeſtre.] Non abeſt ſuſpicio A mendi. Sunt qui ex vetuſto libro ſic reſtituant: Reperiebátque inquirendo Cæſar, initium fugæ prælij equeſtris aduerſi paucis antè diebus à Dumnorige atque eius equitibus factum eſſe. Sed & immodica mutatio eſt, neque Cæſar ſuperiùs fugæ mentionem fecerat. Valde ſic placeret: Reperiebat etiam Cæſar inquirendo, prælio equeſtri aduerſo, quod paucis antè diebus eſſet factum, initium fugæ factum à Dumnorige, &c. Sed ſatius eſt melioris Codicis auctoritatem expectare. Vul- B gata certè lectio non omnino improbanda eſt. Vetus quidem H. Steph. codex ſic habuit, vt eſt in vulgatis: ſed noſter Antiquus & Romanus hoc modo: Quod prælium equeſtre aduerſum paucis antè diebus eſſet factum, initium eius fugæ factum à Dumnorige atque eius equitibus. nam equitatui, &c.

Non modò iniuſſu ſuo.] Quæri poteſt cur eius rei veniam Dumnorix à Cæſare petere debuerit: cùm neque Ædui in prouinciam redacti eſſent, neque C Cæſar imperium in eos haberet. opinor, quia S.C. factum erat, vti quicunque Galliam prouinciam obtineret, Æduos ceteróſque amicos populi R. defenderet. lib. 1. cap. 13. deinde, quia Cæſar Æduos in principatum Galliæ reſtituerat, ac propterea illorum Patronus erat. lib. 6. cap. 4.

Condonare dicit.] Verbum *Dicit* gloſſema eſſe non dubitaturos arbitror, qui in antiquis auctoribus verſati ſunt. D

CAP. V.

Labienum legatum propere.] Qui ex veteri libro *Proprætorem* reſtituunt, vel hoc vno quantum ipſis credendum ſit, declarant. Sic tamen in Stephanico quoque legebatur: ſed perſpicuè abſurdum eſt.

Quique in exercitu.] Steph. codex, *Et in exercitu.*

A gallicis armis atque inſignibus.] Inſignia militum dicebantur, quibus ornati erant, vt à ceteris in- E ternoſci poſſent: vt dicetur lib. 2. cap. 6. Placet autem Romani, & Faernini & Stephanici libri ſcriptura, Gallicis armis, ſine particula A.

Heluetios caſtra mouiſſe.] Noſter antiquus, Romanus & Steph. *Hoſtes.* quod non diſplicet.

Decurionis equitum.] In turma equites ſunt duo & triginta: qui iis præeſt, Decurio dicitur. Vegetius.

Primum ſuo.] Ancipiti prælio, inquit Suetonius, equos dimittebat, & in primis ſuum, quo maior F permanendi neceſſitas imponeretur, auxilio fugæ erepto. Et de Catilina eodem modo Salluſt. Dein remotis omnium equis, quo militibus exæquato periculo animus amplior eſſet: ipſe pedes exercitum pro loco atque copiis inſtituit.

Phalange facta.] Phalangem paulò pòſt demonſtrat à ſe dici, cùm acies conferta ita ſublatis in caput ſcutis, iiſque inter ſe contingentibus tegitur, vt pilis ab hoſtibus emiſſis offendi non poſſit: vt dicetur infrà cap. vl. Sed hanc rem optimè G Oroſius deſcribit, lib. 6. Hinc illud Iuuenalis, Iunctæque vmbone phalanges. Hanc Romani Teſtudinem appellabant. Itaque Dio Nicæus in Octauio, vbi Teſtudinem deſcribit, φάλαγγα & χελώνην pro eodem poſuit. Mirum eſt autem quod ſcribit, ſupra eam teſtudinem non modò homines aut equos incedere, verùm etiam vehicula: Indéque Teſtudinis nomen ſumptum. Græci dicunt συνασπίζειν. Liuius lib. 34. Sublatis deinde ſupra capita ſcutis, continuatiſque ita inter ſe, vt non modò ad cæcos ictus, ſed ne ad inferendum quidem ex propinquo telum loci quicquam eſſet, teſtudine facta ſubibant.

Ictu pilorum transfixis.] Sic quoque Polybius pilum quo Romani vtebantur bicubitali longitudine deſcribit, craſſitudine digitali, ſpiculo ita præacuto, vt primo iactu inflecteretur, nec euelli poſſet.

Gallis magno ad pugnam.] Iterum notandum, Gallorum nomine Heluetios appellari.

Bipartitò intulerunt.] Locus oſtendit legendum eſſe *Tripartitò*. nam triplex acies inſtructa eſt.

Victis ac ſummotis reſiſteret.] Ne regredi in Romanos poſſent. Paulò pòſt autem noſter antiquus & Romanus pro *ſuſtineret*, apertè ſcriptum habent *Exciperet.*

Ad veſperum.] Faernus & Romanus Ad veſperam. vtrumque dici fateor. ſed illud Cæſari familiarius: vt infrà cap. vlt Acriter vtrinque ad veſperum pugnatum eſt. Et de bel. ciu. 2. Magiſtris imperat nauium, vt primo veſpere ſcaphas ad litus impulſas habeant.

Mazaras ac tragulas.] Nonnulli, *Materas.* Vrſini & Stephani codex, *Mataras.* quod Gallici teli genus fuiſſe docuerunt alij ex ſcriptoribus antiquis. Itaque vnum addam ab illis prætermiſſum locum ex lib. ad Her. 4. Vt ſiquis Macedones appellaret, hoc modo: Non tam citò Sariſſæ Græcia potiti ſunt: aut idem Gallos ſignificans, dicat: Nec tam facilè ex Italia Materis tranſalpina depulſa eſt.

In nullam partem noctis.] Faernus & Vrſinus, *Nulla parte.* Mendoſè omnes. legendum vt in veteribus noſtris libris, Nullam partem. Nam hęc vetus locutio eſt, nota eruditis omnibus. Sic lib. 4. cap. 1. Sed maximam partem lacte atque pecore viuunt. Sed exemplorum plena ſunt omnia.

CAP. VI.

Nocte intermiſſa.] Mirè dictum pro Nocte interueniente, vel Noctis interuentu. nam Intermittere, omittere eſt. vt modò paulò antè, Nullam partem noctis itinere intermiſſo. Inf. dixit, Solis occaſu, cap. vlt. Acriter vtrinque vſque ad veſperum pugnatum eſt: Solis occaſu ſuas copias Arioviſtus in caſtra reduxit.

Millia perterriti, inducti.] Notanda locutio, cùm ad ſenſum, non ad verba res referatur.

Prima nocte.] Sic noſter Antiq. & Steph. Faerninus tamen & Romanus, Prima noctis vigilia. Sed quemadmodum Cęſar Prima luce dicere conſueuit, pro Diluculo, quidni etiam Prima nocte, dictum ab illo putemus, pro Crepuſculo? vt apud Plaut. in Curcul. Prima veſpera. Siue, inquit, media nox eſt, ſiue prima veſpera. Et apud hunc noſtrum, Primo veſpere: De bell. ciu. 2. Magiſtris imperat nauium, vt primo veſpere ſcaphas ad littus impulſas habeant. Denique ſic loquitur Aemilius Probus in Eumene: Hiſque præcipit, vt prima nocte, quàm latiſſimè poſsint, ignes faciant. Sic noſter li. Ciu. 3. Poſtero die Cæſar ſimiliter, præmiſſis prima nocte impedimentis, &c.

Boios.] Boij vt Cęſar ſuperiùs dixit, trans Rhenum

num incoluerant: nunc cùm Rhenum omnibus copiis tranſiſſent, bello confecto ſedes in Gallia intra Aeduorum fines ponunt. Itaque Ciuitas illorum appellatur à Cæſare lib.7.cap.4.

Petentibus Æduis.] Opinor, vt eos Germanis, qui in Sequanis ſedes Ariouiſto duce fixerant, opponerent. nam ſine graui cauſſa pauci tanta liberalitate non vtuntur.

In parem libertatis conditionem.] Libertatem quidem Boiis reliquerunt; quæ ad eorum perſonam pertinebat. At quantum ad fortunas, ſtipendium B illis annuum impoſuerunt. lib. 7 cap.2. Quod autem ſequitur *Acceperunt*, in omnibus noſtris antiquis rectiùs legitur *Receperunt.*

Literis Græcis confecta.] Id eſt forma Græcarum literarum, ſed Heluetio ſermone: vt omnes de quibus adhuc audire licuit, interpretantur. Sed veterum auctorum omnium atque adeò noſtri huius conſuetudo reclamat. Hanc (inquit lib.3.cap.12.) Græcis conſcriptam literis mittit, ne intercepta epiſtola, noſtra ab hoſtibus conſilia cognoC ſcantur. Aut igitur locum aliquem eruditi viri proferant, in quo Græcis literis conſcribere, vſurpatum ſit, pro literarum formas exarare: aut fateantur, hunc locum eodem vt illum modo interpretandum Cic. de fin. 1. Cùm quæ Philoſophi Græco ſermone tractauiſſent, ea Latinis literis mandaremus. Tacitus de morib. Germ. Monummenta & tumulos quoſdam Græcis literis inſcriptos in confinio Germaniæ Rhetiæque adhuc extare. Saluſt. Catil. Literis Græcis & Latinis docta, pſallere D & ſaltare elegantiùs quàm neceſſe eſt probæ. Liu. lib.9. Vulgò tum Romanos pueros, ſicut nunc Græcis, ita Hetruſcis literis erudiri ſolitos. Idem in fi. lib. 28. propter Iunonis Laciniæ templum æſtatem Annibal egit: ibíque aram condidit: dedicauítque cum ingenti rerum ab ſe geſtarum titulo Punicis Græcíſque literis inſculpto. Idem lib.40. Literis Latinis Græcíſque vtraque arca inſcripta erat. Cic. de Diuin. 1. Tarutius in primis Chaldaicis literis eruditus. Interdum tamen literæ pro literarum E notis vſurpantur, vt apud eundem Verr.5. Quòd iſte ſi vnam Græcam literam ſciſſet, non ſuſtuliſſet. Item de nat. deor.3. alter traditur Nilo natus, Ægyptius: quem aiunt Phrygius literas conſcripſiſſe. Ne multis morer, quemadmodum & noſtra, & patrum maiorúmque memoria innumeri fuerunt in Heluetia qui Latinè ſcriberent: ita non dubito, quin Cæſaris tempore nonnulli fuerint aut nobiles, aut ſacerdotes, qui in adoleſcentia Græcam linguam, Maſſiliæ fortaſſe, didiciſF ſent: eáque maiores atque illuſtriores res ad ſuum vſum priuatum conſcripſiſſent. Denique iſto ſenſu veteres non dixiſſent Græcis literis ſcribere: ſed Græcarum literarum forma. vel notis vt apud Tacit. lib.11. Nouas literarum formas addidit: comperto Græcam literaturam non ſimul cœptam abſolutámque. Et mox: Et formæ literis Latinis quæ veterrimis Græcorum. Cicero Tuſcul. 5. aut qui ſonos vocis, qui infiniti videbantur, paucis literarum notis terminauit. Atque hæc quidem hacteG nus. Quod autem Strabo lib.4 ſcribit Gallos vſque adeò φιλέλληνας fuiſſe, vt etiam pacta & conuenta Græcè ſcriberent: nihil planè huc pertinet. primùm quia de Gallis, uſque Maſſiliæ finitimis diſertè loquitur: deinde quia rē illam tāquam nouā & ſuo tempore vſurpari cœptam commemorat

A *Ex his qui arma.*] Summa omnium eſt ad trecenta ſexaginta octo millia; in quibus erant duntaxat nonaginta duo millia, qui arma ferre poſſent.

Millium C. & X.] Superfuerunt ex prælio c x x x millia. Rebellarunt atque in hoſtium numero habiti ſunt ad ſex millia. Reliqui omnes in deditionē accepti ſunt. Remiſſi ſunt ergo c x x i i i i millia. Ponamus in itinere quatuor millia deperiiſſe: tamen ſupererant c x x millia. quomodo ſcripſiſſe Cæſarem arbitramur. Verum, vt vt ſit, iſta vulgata ratione perierunt ad c c l v i i i millia. At Strabo lib.4. περὶ τετταράκοντα inquit, μυριάδας σωμάτων διεφθάρησαν. τοὺς δὲ λοιποὺς σώζεσθαι μεθῆκεν εἰς ὀκτακισχιλίους, ὅπως μὴ τοῖς γερμανοῖς, ὁμόροις οὖσιν, ἔρημον τὴν χώραν ἀναφῇ. Circiter quadraginta millia perierunt: reliquos incolumes domum remiſit ad octo millia, ne Germanis qui illorum finitimi ſunt, vacuos agros relinquerent. Oroſius quoque non amplius c l v i i millibus numerat, qui domo exierant. qui bello occubuerint, x l v i i millibus. Neque aliam ſoluendi nodi rationem video, niſi culpam in librarios, potiùs quàm in ſummum ac diligentiſſimum auctorem conferamus.

Millia nonagintaduo.] Plutarchus hoc ampliùs, Millia centum nonaginta: quod mihi ſanè probabilius videtur. καὶ πλῆθος ὁμαλῶς, τριάκοντα μὲν αἱ πᾶσαι μυριάδες ὄντες, εἴκοσι δὲ αἱ μαχόμεναι μιᾶς δέουσαι. Malè autem qui ſic verterunt: Atque ex D his x i x millia ad pugnam apti. Nam vox μυριάδες repetenda erat.

CAP. VII.

SEcretò atque in occulto.] Tres poſtremæ voces abſunt à noſtro & Faerni atq; Vrſini lib. & item Romano. Stephanicus autem eas retinet. Poteſt certè & prima tolli: vt ceteræ relinquantur. vt paulò pòſt, Quod ſoli ne in occulto quidem queri auderent. Et ſuprà cap. 4. Eadem ſecretò ab aliis quærit.

Ex vſu terræ Galliæ.] Vidi, qui vocem *Terræ* tollendam exiſtimabant. imperitè. Sic enim veteres loquebantur. Liuius lib.39. Siquis eorum qui tum extra terram Italiam eſſent, nominaretur, &c.

Vnos ex omnibus Sequanos.] Hoc planè incredibile videtur: Sequanos, qui diuturna bella cum Æduis geſſerant, & Ariouiſtum ſubſidio euocarant, in illo Æduorum cōſilio interfuiſſe, & de Ariouiſto expellendo Cæſarem rogaſſe. Quare neceſſe eſt, vnum aut alterum tantùm e Sequanis eóſque perfugas interfuiſſe: quemadmodum ſuperiùs dictum eſt Dumnorigem, Æduum tamen Sequanorum partibus ſtuduiſſe: ſuorúmque ciuium conſiliis aduerſatum eſſe.

Alterius Aruernos.] Infrà libro 6. cap.4. Sequanos nominat: mox coniunctim vtroſque Aruernos & Sequanos. Quantum autem ex Cæſaris hiſtoria licet intelligi, Aruerni alterius quidem factionis principatum tenebant, ſed Sequani in fide & clientela Aruernorum erant, & non ſuo, ſed Aruernorum nomine bellum contra Æduos gerebant. Mirus autem erat Sequanorum principatus; qui cùm Germanorum ope dominatum illum obtinuiſſent, nunc illorum ſeruitutem perferrent: vt mox ſequetur.

Amicitia Populi R.] De Æduorum fraternitate ſuprà dictum eſt.cap.3.

Romam veniſſe.] Idem lib.6.cap.4.Quia neceſſitate adductus Diuitiacus auxilij petendi cauſſa Romam ad Senatum profectus, infecta re redierat.

Cimbri Teutoniq́ue.] Cimbrorum arma primum audita ſunt anno DCXL. Cæcilio Metello, & Papyrio Carbone Coss. inquit Tacitus lib. de morib.Germ.Poſtea crebrò in Galliam venerunt, ac tandem à C. Mario quartùm & item quintùm Conſule in Italia ad flumen Atheſin ſuperati ſunt anno DCLII. Valer. lib. 5. Plutarchus in Mario. Epit. LXVIII. Iul. Obſequens & Oroſius.

Reliquis tamen fuga.] Rectiſſimè Manutius, cùm in aliis impreſſis propè omnibus legatur. *Tantum.* quanuis in noſtro antiquo, atque adeò in Romano ſcriptum ſit *Tamen.* quod cùm huic noſtro, tum etiam Ciceroni vſitatiſſimum eſſe conſtat.

Obtemperaturos.]Sic Stephan.& alij complures: vt pronomen *Sibi* ad Cæſarem referatur. Magis tamen aliorum lib. ſcriptura placet: *Temperaturos*: vt pronomen ad Germanos pertineat. Sic enim ſup.cap.2. Temperaturos ab iniuria & maleficio exiſtimabat.

CAP. VIII.

LOcum deligeret.] Comiter hæc ſua mandata Cæſar narrat. Longè aliter Florus lib.3. Cùm legati,inquit,dicerent,Veni ad Cæſarem. Quis eſt autem Cæſar?& ſi vult,veniat,inquit:& quid ad illum quid agat noſtra Germania?non ego me interpono Romanis.

Siquid à ſe velit.]Rectè Faern.Siquid ſe velit.& ita eſt in noſtro antiq. & Romano, & Stephanico.

Atque emolumento.] Fœdus error: & quem tandiu in his libris hæſiſſe planè indignum eſt. Corrigendum, *Molimento*: quo verbo Liuius & alij vtuntur,pro magno labore,opera & molitione.Hęc me ante decenniũ ſcripſiſſe teſtes habeo innumeros.Pòſt verò Faerni editę ſunt notę,in quibus hoc idem ab illo animaduerſum cognoui. Itaque ab exemplis proferendis ſuperſedebo.

Rex atque amicus.] De hac populi R.conſuetudine ſcripſimus in Manilianam Ciceronis.Nunc illud obſeruandum eſt,cùm Ædui fratres & conſanguinei toties à Senatu R. appellati eſſent, tamen Ariouiſtum,qui armis illos oppreſſerat,Regem & amicum ab eodem Senatu appellatum fuiſſe. Qua ex re de fideli Romanorum amicitia exiſtimari poteſt, quibus nihil iucundius erat, quàm gentes exteras armis inter ſe confligari,& diuturnis bellis atteri.

Senatus ſenſuiſſet.] Ex hoc igitur S.C.belli huius gerendi auctoritatem Cæſar ſumpſit,eámque *πρόφασιν* habuit:quod tamen Dio lib.38.non attendit: cùm facit milites Cæſari obiicientes, bellum ſine lege, aut S.C.inferri: Cæſarem autem reſpondentem,bella quædam lege lata, quædam ſine lege ex tempore & ſubita neceſſitate geri.

Ceteróſque amicos.] At obiici Cæſari potuit, Ariouiſtum in hoc numero fuiſſe, & aliquot antè annis Regem, amicum ac ſocium appellatum fuiſſe.

Dicendum ſibi & cognoſcendum.] Faernus, *Di-*
A *ſcendum.* Sed ſic locutus eſt,quaſi dixiſſet: Dicendum & audiendum. Nam colloquium & communicatio quam Cęſar poſtulabat,dicendo & audiendo,id eſt ſermonibus vltrò citróque habendis,conſumitur.

Longè ab his fraternum.] Sic noſter, & Steph. Faernus & Vrſinus:Longè futurum fraternum nomen populi R.Sed vſitata placet.

CAP. IX.

B IN *eo manerent, quod conueniſſent.*] Sine dubio corrigendum eſt *conueniſſet*: ſingulari numero: vt in aliis quos vidi omnibus. Nam Conueniſſet: pro conuentum eſſet,modò dixit.Et locutio eſt vſitatiſſima:neque exemplorum res indiget.

Intra annos XIIII.] Placet ſcriptura lib. Stephanici, *Inter.* nam Inter annos Antiqui dicebant pro *Per annos.* vt in Verr. 2. iampridem notauimus. Cicero in Quintiana: Qui inter tot annos ne appellarit quidem Quintium, &c. Titinnius apud
C Non. Marcellum: Quæ inter decem annos nequiſti vnam togam detexere.

Naſuam & Cimberium.] Noſter antiquus & Roman. Cimbreum,Nō dubito quin Naſuam dicat, qui nunc Naſouius: & Cimbreum, qui nunc Zimber. Sic alio loco Duracium in Pictionibus numerat:quæ familia hodiéque viget.

In eo oppido difficultas.]Sic noſter & Stephan.& Romanus. Sed *Facultas* iampridem in multis impreſſis rectiſſimè reſtitutum eſt. Nunc enim pro
D copia vſurpatur.vt infrà.lib.6. Tantas Italiæ facultates.

Alduaſdalis.] Placet noſtri Antiq. & Romani ſcriptura,Alduaſduſius.

Hunc murus circundatus arcem efficit.] Notandum,pro *Hic muro circundatus.*

Dicebant ferre potuiſſe] Placet Faerni ſententia, vt *Dicebant* tollatur. præſertim libris antiquis auctoribus.

Nō magnum iri re militari.]Ante hęc verba Co-
E dex Stephan.habuit, Magnum periculum miſerabatur.quę tamen in multis impreſſis rectè prætermiſſa fuiſſe,cùm ex loci ſententia, tum ex Vaticani libri auctoritate,quam Vrſinus protulit, intelligitur.

Æquitate conditionis.] Placet Faerni emendatio: vt *Conditionum* legatur.

Teſtamenta obſignabantur.] Florus ſic: Vt teſtamenta paſſim & in principiis ſcriberentur: id eſt etiam à primorum ordinum militibus.

F *Ad id concilium adhibitis.*] Nam in concilium adhibebātur tantùm,qui in exercitu imperium, aut poteſtatem habebant: Concio ad milites habebatur.Noſter Ciuil.libr.2.Dimiſſo concilio,concionem aduocat militum.

A.C.Mario pulſis.] Auctores paulò ſuperius produximus. Quod autem exercitui C. Marij parem atque ipſi Imperatori laudem tribuit,ea cauſſa eſt, quod die pugnæ inter ipſum & hoſtes con-
G ſtituto, cæſa ſint hoſtium centum quadraginta millia: capta, ſexaginta. Notandum eſt autem Ciceronem Gallorum nomine Cimbros & Teutonos appellaſſe. Nam in Orat. de prou. conſul. Ipſe ille, inquit, C. Marius, cuius diuina atque eximia virtus magnis populi R. luctibus funeribúſque ſubuenit, influentes in Italiam Gallorum maximas copias repreſſit.

Quam

Quam ipſe imperator.] C. Marius. vt quiuis Latinè peritus, facilè perſpicit. Sed Plutarchus vel imperito vtens interprete, vel ipſe minùs peritus, ita Cæſaris ſententiam peruertit: μήτε κρείττοσι μᾶλλον Κίμβρων μαχέσθαι πολεμίοις, μήτε αὐτὸς ἂν Μαρίου χείρων στρατηγός.

Seruili tumultu.] De quo Epitom. Liu. 97. M. Craſſus Prætor primum cùm parte fugitiuorum quæ ex Gallis Germaníſque conſtabat, feliciter pugnauit: cæſis inimicorum XXXV millibus: & duce eorum Granico. **B** Quod idem Plutarchus in Craſſo ſcribit. Tumultus autem initium ex gladiatorum familiis natum eſt: quorum complures Germanos fuiſſe locus hic apertè oſtendit. De Germanis etiam beſtiariis memorabile eſt quod Seneca lib. Epiſt. 10. ita ſcribit: Nuper in ludo beſtiariorum vnus è Germanis cùm ad matutina ſpectacula pararetur, ſeceſſit ad exonerandum corpus. nullum aliud illi dabatur ſine cuſtode ſecretum. ibi lignum id quod ad emungenda obſcœna adherente ſpongia poſitum eſt, totum in gulam farſit, & præcluſis faucibus ſpiritum eliſit. **C**

Quos tamen.] Subaudiendum, Seruos, & hoc Cæſari familiare eſt.

Denique Germanos.] Probo ſcripturam quam in libro Stephani reperio: Denique hos eſſe eoſdem, quibuſcum ſæpenumero, &c.

Ac Victores.] Claudio legato, & Varinio prætore, & Lentulo & C. Craſſo Coſs. ſuperatis. Flor. lib. 3. Epit. 95. **D**

Inermes.] Videndus Flor. lib. 3.

Hoc ſi quærerent, reperiri poſſe.] Sic Aldus. ſed rectiùs Stephani liber & multi paruulgati: Hos, ſi quærerent, reperire poſſe.

Defatigatis Gallis.] Nihil mutandum. tametſi Defatigatos Gallos in quarto caſu poſtulare conſuetudo videatur. Sed aliis locis non paucis ita locutus eſt. vt paulò infrà: Committendum non putabat, vt pulſis hoſtibus dici poſſet eos à ſe circumuentos. **E**

Ratione ac conſilio.] Dolo & inſidiis.

Cui rationi.] Mendoſè in peruulgatis à ſuperiore ſeiungitur. nam ſenſus eſt, Dolo & arte ſuperatos Gallos: quo dolo capi quidem Galli barbari & imperiti potuerint. at Romani viri periti & callidi, tanto præſertim ductore, non poſſint.

Rei frumentariæ ſimulationem.] Nihil muto: neque obſcura ſententia eſt: ſimulationem hãc à militibus quæſitam frumentariæ difficultatis. Sed tamen ſiquis vetus liber DIFFICVLTATEM ſcriptum haberet, facile comprobarem. **F**

Præſcribere auderent.] Ita placet: quanuis in Romano & Aldi & Faerni libris ſcriptũ ſit, *Viderẽtur.*

Perpetua vitæ felicitate.] Neque vtrique ſuperiori reſpondet, neque felicitatis perpetuitas in omni vita ad bellicam fortunam pertinet. Sic igitur legendum arbitramur: Suam innocentiam, perpetua vita: felicitatem, bello Heluetiorum eſſe perſpectam. **G** Innocentiam autem auaritiæ oppoſuit. Sed benè habet. video nunc Manutium in ſuo libro ita emendaſſe: & impreſſiſſe.

Repræſentaturum.] Sunt qui *Tentaturum* corrigendum putant: & Beroaldum auctorem laudant. Imperitè. Nam Repræſentare verbum eſt Iuris, pro Ante diem præſtare, aut facere, aut ſoluere. Cuius rei exempla multa in Comment. verb. Iur. expoſuimus. **A** Itaque mihi dubium non eſt, quin apud Hircium de bell. Alex. mendum ſit eo loco vbi ſic legitur: Cæſar reſpondit, ſe fore æquiſſimum Pharnaci, ſi quæ polliceretur, repræſentaturus eſſet. Legendum enim arbitror, *Repræſtaturus* eſſet.

Decima legione.] Hunc locum Dio lib. 38. explicans ſubiungit, moris fuiſſe, vt Romanæ legiones ex delectuum ordine appellarentur. Frontinus autem lib. Stratag. 1. C. Cęſar, inquit, aduerſus Germanos & Arioviſtum pugnaturus, **B** confuſis ſuorum animis, pro concione dixit, nullius ſe eo die opera, niſi decimæ legionis vſurum: quo conſecutus eſt, vt decimam tanquam præcipuæ fortitudinis teſtimonio cogeret, & ceteros puderet, ne penes alios gloria virtutis eſſet.

Prætoriam cohortem.] Cohors prætoria dicebatur manus peditum, quos Dux belli, ſui præſidij cauſſa, circum ſe habebat.

Primorum ordinum centuriones.] Hi ſunt Centurio primipili, **C** Primus princeps, Primus haſtatus, quorum maxima erat dignitas in legione.

CAP. X.

ARiouiſti copias à noſtris.] Ita legendum eſt auctoribus omnibus antiquis. nam mendoſè quidam nuper *Caſtris* repoſuerunt.

In eos legionarios milites.] Veteres lib. in queis Steph. *Legionarios eo milites.* quod ſine dubio rectum eſt. **D**

Ad equum reſcribere.] In omnibus antiquis, Nunc ad equum reſcribere. Eſt autem militare hoc verbum. Nam ſcribi legiones dicuntur, cùm inſtituuntur. Reſcribi verò cùm ordo earum mutatur: vt ſi ex pedeſtribus copiis equeſtres fiant. Liuius lib. 8. Scribebantur autem quatuor ferè legiones quinis millibus peditum, equitibus in ſingulas legiones trecenis. Idem lib. 9. Delectus propè omnium voluntariorum fuit: reſcriptæ ex **E** eodem milite nouæ legiones: ductúque ad Candium exercitus. Valer. Max. lib. 2. cap. 7. Decreuerunt, vt ex iis qui equo meruerunt, peditum numero militarent: qui pedites fuerant, in funditorum auxilia tranſcriberentur.

A caſtris Ariouiſti & Cæſaris.] Video eſſe qui reponant *A Caſtris vtriuſque.* quod ſi codicem antiquum auctorem haberemus, non diſpliceret. Sed Stephan. & alij vulgatam retinent.

Munera ampliſſimè miſſa.] Dixi de hoc more in **F** Manilianam.

Et à Romanis pro maximis.] Liber antiquus Henrici Stephani: Et pro magnis hominum, &c. Sic Liuius libro 40. Nominis eius honorem pro magnis erga ſe Regum meritis dare populum Romanum conſueſſe.

Auctiores velit eſſe.] *Auctos* reponit Faernus ex antiquo libro: quod idem & de meo teſtificor.

Omnes Galliæ ciuitates.] Elatoriè & militariter **G** dictum, cùm ab iis demum oppugnatus ſit, quæ in fide & clientela Æduorum erant.

Fines ingreſſum.] Emendo, *Finibus egreſſum:* vt in noſtro antiquo & Stephanico & Aldino, & Romano, quamuis in quamplurimis peruulgatis ita legatur, quaſi Galliam bracchatam dicat: quo nihil ineptius fingi poteſt. nam Galliam prouinciam veteres coniunctè dicebant, cum

eam partem quæ Populo Romano pacata erat, ſignificabant, vt ſuperius dictum eſt.

Quod ex SC. Æduos.] Deeſſe arbitror verbum CÆSAR: aut admodum longe repetendum.

Bello Allobrogum proximo.] De quo in Epit. 60.

Quos Ædui ſecum.] Vocem *Ædui* ex gloſſa in contextum irrepſiſſe arbitror.

Debere ſe ſuſpicari.] Verbum *Debere*, Faernus auctoribus antiquis libris tollendum putabat. Ego ex *Ea re* conflatum arbitror. quo modo reſtituendum locum putarem. Vſitatam autem eſſe hanc locutionem pro *Idcirco*, nemo eruditus ignorat.

Eius morte redimere.] Pro *Emere*. vt Verrina 5. Hæc verò quæ vel vita redimi rectè poſſent, pecunia æſtimare non queo.

Fabio Maximo.] Vnde Allobrogicus dictus. qua de re cognoſce ex Epit. 61. Strabone lib. 4. Plinio libro ſeptimo, Velleio libro 2.

In prouinciam.] In prouinciæ formam redigi dicebantur, quæ vectigal pendere iubebantur, quibuſque ſuæ leges adimebantur, vt in eas iuriſdicendi cauſſa quotannis Magiſtratus à populo Romano cum ſummo imperio mitterentur: vt eodem illo anno de Narbonenſi prouincia factum eſt. Quæ verò ſuis legibus vtebantur, Liberæ dicebantur: vt mox tribus verſibus interiectis.

Aruernos.] rectè Aruernos nominat. nam eorū in fide clientela erant Sequani. quorum in finib. Ariouiſtus conſederat.

Ad noſtros adequitare.] Placet Vrſiniani libri ſcriptura, vt vox, *Ad*, deleatur. Sic enim antiqui dicebant, Arbitrum adigere.

CAP. XI.

COmmiſſum cum equitatu prælium.] Faernus & Vrſinus vocem *Commiſſum*, vt ſuperuacaneā reiiciunt: quibus Stephanicus & Romanus aſtipulantur. Et ſane inſolens locutio eſt, Commiſſum fore, pro commiſſum iri. Poſſet quidem ita defendi, quaſi ordo hic eſſet: Nam etſi videbat prælium legionis delectæ cum equitatu commiſſum, fore ſine periculo. Sed deterius mendum ſubeſſe arbitror, ſub illis vocibus. *Cum equitatu*. Nam legio quoque in equos impoſita fuerat: atque vtrinque prælium equeſtre futurum erat. Itaque cogitandum videtur, ecquid particula *Cum* ſublata, loco ſua ſententia conſtare poſſit. Nam equeſtre prælium ſine dubio rectiſſimè conueniret. Sic autem infrà cap. 12. Reliquos omnes equitatu conſecuti noſtri, &c. Et lib. 4. cap. 1. Omni hoc itinere equitatu vna nocte confecto.

Per fidem in colloquio circumuentos.] Vetus Codex: Perfidè. quod vt non facilè repudiandum, ita nec temere recipiendum eſt. Quid ſi, Per fidem colloquij? vt lib. Ciuil. 2. Homines imperitos, & per colloquium deceptos crudeliſſimè interfeciſſe. Salluſt. in Iugurth. Quod ei per maximam amicitiam maxima copia fallendi erat. Seneca de diuin. prou. Multa millia ciuium R. vno loco poſt fidem, imo per ipſam fidem trucidata. Plaut. Moſtellar. per fidem deceptus ſum. hoſpes hic me necauit. Eſt autem locus communis de fide hoſti ſeruanda. Non ſeruauit tamen Labienus, Cæſaris legatus, cùm per colloquij ſimulationem Comium Atrebatem interficere conatus eſt: vt infrà lib. 8. cap. 3. Non ſeruauit Cn. Domitius, qui Bituitum Aruernorum Regem per colloquij ſimulationem accerſitum vinxit, & Romam naui deportandum curauit. Valerius lib. 9. cap. 6.

In vulgus militum relatum.] Noſter antiquus, & Romanus *Elatum*. quod magis placet. Cicer. de Orat. 1. Peto à vobis, ne has meas ineptias efferatis.

Peccandi locus.] Id eſt, nullo prætextu lædi poterat: nulla eius lædendi occaſio prætexi poterat. Sic Cic. Verr. III. Non eſt, non eſt in hoc homine cuiquam peccandi locus. Id eſt, Qui Verrem abſoluerit, nulla præſcriptione ſuum crimen tegere poterit: vt Cæſar alibi loquitur.

Ariouiſtus vtebatur.] Propter annorum XIIII. conſuetudinem. Locus hic eorum errorem coarguit, qui tradunt, Gallicam linguam eandem cum Germanica fuiſſe. Qua tamen in diſputatione ſemper meminiſſe oportet, quod Cæſar de principio tradidit, trium Galliæ partium ſingulas ſua ac propria lingua & ſermone vſas fuiſſe.

Pedites velociſſimi.] Sic Tacitus? Eóque mixti præliabantur apta & congruente ad equeſtrem pugnam velocitate peditum, quos ex omni iuuentute delectos ante aciem locant. Hanc Germanicam induſtriam Cæſar poſtea imitatus eſt in bello ciuili: vt patet libro 3. cap. 16. Adoleſcentes expeditos electos ad pernicitatem armis inter equites præliari iubebat, &c. Item lib. 8. cap. 3.

Noſtros deterrerent.] Omnes antiqui *Perterrerent*. quod rectum puto.

Velociſſimi ac fortiſſimi.] Fortitudo plerunque ad animum, ſed hoc loco ad vires & robur corporis refertur. vt fortiſſimos dixerit pro valentiſſimis ac robuſtiſſimis. Sic Cic. Offi. 1. Neque vlla re longius abſumus à natura ferarum: in quibus ineſſe fortitudinem ſæpe dicimus, vt in equis, in leonibus. Sic noſter ligna fortiſſima dixit. lib. de Bell. ciuil. 2.

Sortibus ac vaticinationibus.] Quis non miretur Plutarchum legiſſe *vorticibus*. ὅτι δὲ μᾶλλον αὐτοὺς ἤμβλυνε τὰ μαντεύματα τῶν ἱερῶν γυναικῶν, αἳ ποταμῶν δίναις προσβλέπουσαι, καὶ ῥευμάτων ἑλιγμοῖς καὶ ψόφοις τεκμαιρόμεναι προεθέσπιζον οὐκ ἐᾶσαι μάχην τίθεσθαι. Ego tamen *Sortibus* retineo. de quibus Corn. Tacitus in lib. de mor. German. Ex hoc autem ſortilegarum genere fuit illa Velleda. de qua in eod. Taciti libro. & lib. XX. Ea virgo nationis Bructeræ latè imperitabat, vetere apud Germanos more: quo pleraſque fœminarum fatidicos, & augeſcente ſuperſtitione arbitrentur Deas. Vorticibus tamen vſos Germanos in quibuſdam diuinationibus & ſortilegiis, docuimus in Diſputat. Feud. cap. penult.

CAP. XII.

POſtridie eius diei.] Ergo, vt Plutarchus quoque obſeruauit, ex Germanorum ſuperſtitione pugnandi occaſionem Cæſar arripuit. Itaque Frontinus ſtratagematis loco factum hoc numerat. lib. 2. cap. 1.

Generatimque conſtiterunt.] Non permixtis & confuſis gentibus, ſed ſuo cuique genti ordine conſtituto: vt Harudes à Marcomannis, & deinceps alij ab aliis diſtincti eſſent. Sic lib. 7. Hoc ſe colle Galli continebant, generatimque diſtributi

A ſtributi in ciuitates, omnia vada, &c.

Singulos legatos.] Sex igitur legatos hoc bello Cæſar habuit. Nam ſuperius ſex legiones nominauit.

Paſſis manibus flentes.] Noſter antiquus *Crinibus*, cui Romanus codex aſtipulatur. Vtra melior ſit, ſatis conſtituere non poſſum. Gallicis quidem mulieribus vtrunque hunc mortem vſitatum fuiſſe, patet ex lib. 7. cap. 8. & cap. 9. Et pectore nudo prominentes paſſis manibus obteſtabantur Romanos. B Et mox: Matresfa. quæ paulò antè Romanis de muro manus tendebant, ſuos obteſtari, & more Gallico paſſum capillum oſtentare cœperunt. Videtur conſuetudo fuiſſe vt in exteris rogandis, paſſis manibus: in ſuis, paſſis crinibus vterentur. Tacit. in libell. de mor. Germ. Quódque præcipuum, inquit, fortitudinis incitamentum eſt, non caſus, nec fortuita conglobatio turmam aut cuneum facit. ſed familiæ & propinquitates, & in proxima pignora. vnde fœminarum C vlulatus audiri, vnde vagitus infantium. Memoriæ proditur quaſdam acies inclinatas iam & labantes à fœminis reſtitutas conſtantia precum, & obiectu pectorum, & mõſtrata cominus captiuitate, quam longè impatientiùs fœminarum ſuarum nomine timent.

Pila in hoſtes coniiciendi.] Nihil ſine vetuſti libri auctoritate mutandum cenſeo. Planius tamen *Noſtros* pro *In hoſtes* legeretur.

D *Phalange facta.*) Quam coacto in vnum agmine (ait Oroſius) ſcutiſque ſupra capita contextis ad rumpendam Romanorum aciem tuti vndique præſtrinxerunt. Sed poſtquam aliqui Romanorum militum ſupra obductam ſalire teſtudinem, ſcutiſque ſigillatim velut ſquamis reuulſis deſuper nudos deprehenſorum delectorúmque humeros perfodeiunt, &c.

Circiter quinque.) Ego, *Quinquaginta* libris omnibus repugnantibus corrigendum arbitror: priE mùm quoniam hunc numerum vetus Oroſij impreſſus liber prodit. deinde quia Plutar. τετρακοσίοις σταδίοις poſuit. Nam cũ octo ſtadia milliariũ vnum conficiant, ſequitur vt quadringenta efficiant milliaria quinquaginta. Neque me mouet, quòd in vulgatis Plutarchi libris legitur, τριακοσίοις. Nam & vetus interpres Quadringenta poſuit; & Henr. Stephan. Græcæ linguæ peritiſſimus, & harum rerum obſeruator diligentiſſimus, τετρακοσίοις in aliis libris legi teſtatus eſt. Itaque Beato RheF nano ſummo ac ſingulari viro aſſentiri non poſſum, qui prælium hoc commiſſum putat ad ædem Apollinaris, quæ milliare vnum Germanicum à Baſilea & Rheno diſtat. Nam paulò ſuperiùs Cæſar ſcribit ea ſe loco caſtra habuiſſe, quo à Sequanis & Heduis commeatus ſupportaretur. Neque mirum videri oportet, ſi quinquaginta paſſuum millia fugientes fecerint: cùm Cæſaris exercitus interdum vno die xx. interdum xxv. millia confeciſſe conſtet. vt lib. 5. cap. G 12. & lib. 7. cap 6. Vegetius autem lib. 1. ſcribat, tyrones horis quinque æſtiuis vinginti aut viginti quatuor paſſuum millia ambulare aut pleno gradu conficere.

Scuta reuellerent.] Locus hic oſtendit, phalangem dici, cùm milites ſcutis in caput ſubleuatis confertam aciem ita contegunt, vt propè teſtudo videatur. Idque Florus lib. 3. de hac pugna loA quens, oſtendit: Qui calor (inquit) in præliando militum R. fuerit, nullo magis exprimi poteſt, quàm quòd elatis ſuper caput ſcutis, cùm ſe veluti teſtudine barbarus tegeret, ſuper ipſa Romani ſcuta ſalierunt, & inde in iugulos gladiis deſcendebant. Idémque ſcribit Dio lib. 38. extremo.

In his fuit Arioueſtus.] At hunc lib. 5. cap. 9. mortuum ſcribit. Vel igitur accepto vulnere, vel animi mœrore paucis pòſt diebus interiit.

Reliquos omnes.] Plutarchus ſcribit, cæſa hoc B prœlio non minùs octoginta millia. quod idem tradit Appian. in Celtico.

Quos vbi qui proximi.] Ex lib. 4. & locis aliis innumeris reſtituendum arbitror, *Quos cùm Vbij qui proximè Rhenum incolunt.* Nam & hi proximè Rhenum incolebant, & veteres inimicitias cùm Sueuis gerebant. Hæc cùm multis antè annis ſcripſiſſem, animaduerti nunc Beatum Rhenanum virum doctiſſimum lib. 3. Rer. Germ. in eadem ſententia fuiſſe.

C *Ad conuentus agendos.*] Verbum iuris, de quo in commentario noſtro dictum eſt. Liu. lib. 41. Siculorum ciuitatibus Syracuſas, aut Meſſanam, aut Lilybæum indicitur concilium. Prætor Romanus conuentus agit. eò imperio euocati conueniunt: excelſo in ſuggeſtu ſuperba iura reddentem ſtipatum lictoribus vident. virgæ tergo, ſecures ceruicibus imminent; & quotannis alium atque alium hominum ſortiuntur.

D *Qui ripas Rheni incolunt.*] Nonnulli Codices: *Qui cis Rhenum incolunt.* de quibus lib. 6. cap. 6.

Vnum imperium.] Paucis pòſt verſibus, Regium imperium nominat, ſub Rege Galba.

Liber II.

CAP. I.

E *AB nonnullis etiam quòd in Gallia à potentioribus.*] Legendum arbitror, *Ab nonnullis enim potentioribus.* Nam qui nouis imperiis ſtudebant, potentioribus qui regna occupare conabantur, ſuam operam nauare cupiebant.

Regna occupabantur.] Regna ergo tum dicebãtur quæ in Perſide Satrapiæ: poſtea Ducatus. Comitatus, Marchiæ dictæ ſunt.

Imperio noſtro conſequi.] Cod. Stephanicus, In F imperio. quod placet. nam & in Ald. ita eſt.

Ineunte æſtate.] Idem liber & alij complures Inita de quo nihil affirmo.

Qui ripas Rheni incolunt.] Noſter & Romanus, & Stephanicus, *Qui cis Rhenum incolunt.* quod verum eſſe poſtea conſtabit.

Et vnum imperium.] *Et* à Steph. libro abeſt: rectè, meo iudicio.

Ingredi prohibuiſſent.] Idem liber, *Prohibuerint*; quod non improbo.

G *Proximi Galliæ.*] Ei parti quæ propriè Gallia dicitur.

Regem Galbam.] Ergo apud Dionem lib. 39. mendum eſt, vbi Adra Rex iſte nominatur.

Summam totius Belli.] Stephan. & Romanus, Prudentiámque ſuam totius belli ſummam. Aldin. & noſter, Suam ſummam totius belli. Sed pronomen *ſuam* delendum arbitror.

Morinos xv.] Steph. xxv. Quod Paul. Oroſius confirmat: qui in ſuperioribus numerum vbique ſeruat.

Menapij vii. millia. Oroſius, ix. ∞.

Catuaços xix. millia.] Legendum Atuaticos, vt apud Oroſium. & mox, *Cerceſos Cenomanos*. Summa autem apud Oroſium non conuenit, CCLXXXV millium. Nam iſto modo conficiuntur, CCXCVI millia.

Obſides adduci.] Legendum *Obſides ad ſe adduci*: vt in Steph. & Ald.

Cæſar Rhemos.] Ad ſummam igitur Belgę conficiunt hominum CCXCVI. millia.

Suas copias introduxerint.] Vidi qui *Induxerint* corrigendum putarent, imperitè. nam & paulò pòſt ita locutus eſt: Et quorum in fines primùm Romani exercitum introduxerint, &c.

Gallorum eadem atque Belgarum.] Ordinis ratio poſtulare videtur, Belgarum eadem atque Gallorum. Nam de Belgis nunc loquitur.

CAP. II.

AD ſe venire.] In Steph. Rom. & noſtro: Ad ſe venire vidit. quod propter librorum conſenſionem retinuimus. Et iam idem in Manutianis videmus; quos nunc typographo imitandos dedimus.

Nam tanta multitudo.] Stephan. Nam cùm tanta multitudo lapides ac tela conijcerent, in muro cōſiſtendi poteſtas erat nulli. Sed Ald. & vſitata probabiliores videntur.

Oppido præerat.] Steph. Oppido proceſſerat, vnum ex iis, &c. nuntium ad eos mittit. Sed vſitata melior eſt.

Teſtudine facta.] Obſcurus locus. Nam Teſtudinem hoc loco accipere pro machina ſubruendis muris accommodata, locus alter lib. 5. cap. prohibet: vbi ſic ſcribit: Turres ad altitudinem valli, falces, teſtudineſque, quas iidem captiui docuerant, parare ac facere cœperunt. Quo ex loco intelligitur, Gallos tum demum cœpiſſe teſtudines inſtituere. deinde ad murum ſubruendum, cur portis ſucceſſiſſent? id eſt, ad portas concurriſſent. Locus (vt dixi) obſcurus eſt. Quòd ſi de teſtudine, quam alio loco Phalangem appellari docuimus, locum accipiamus: cùm milites denſatis ſuper capita ſcutis conſtipantur rurſus illud aduerſabitur, quòd ſubitam muri deiectionem Cæſaris ſententia poſtulat: quam effoſſio manufacta non patitur. neque hodie qui mantelletis vtuntur, tam celeriter muros ſubruunt. Quamobrem cogitandum, an miram Cæſar Gallorum agilitatem & induſtriam in muris ſubeundis hoc loco deſcribat: & pro *Subruunt* legendum ſit, *Subeunt*. vt Teſtudinem intelligat phalangem faſtigiatam, in quam agiliores milites aſcendant, & vel ipſi murum ſubeant, vel aſcendentibus ſubiectis humeris aſcenſum præbeant. Nam de hoc Teſtudinis faſtigiatæ genere Liuius lib. 44. Quadrato agmine facto, inquit, ſcutis ſuper capita denſatis, ſtantibus primis, ſecundis ſummiſſioribus, tertiis magis & quartis, poſtremis etiam genu nixis, faſtigiatam, ſicut tecta ædificiorum ſunt, teſtudinem faciebant. Hinc quinquaginta ferme pedum ſpatio diſtantes duo armati procurrebant, cōminatique inter ſe, ab ima in ſummam teſtudinem per denſata ſcuta, cùm euaſiſſent: nunc velut propugnantes per oras extremæ teſtudinis, nunc in media inter ſe concurrentes, haud ſecus quàm ſtabili ſolo, inter ſe perſultabant. Amm. Marcell. lib. 26. Coniunctis tribus nauigiis, teſtudinem hac ſpecie ſuperſtruxit. Denſatis cohærentes ſupra capita ſcutis, primis tranſtris inſtabant armati: alij poſt hos ſemet curuantes humiliùs, tertiis gradatim inclinatis ſummiſſe, ita vt nouiſſimi ſuffraginibus inſidentes formam ædificij fornicati monſtrarent. Quod machinę genus contra murales pugnas ideo figuratur hac ſpecie, vt miſſilium ictus atque ſaxorum per decurſus cadentes labiles, inſtar imbrium euaneſcant. Hæc ille. Quòd autem ad portas ſubeundi muri cauſſa concurrebant, argumento eſt, foſſam ante portas non fuiſſe. quod etiam alter locus oſtendit lib. 7. cap. 9. M. Petreius eiuſdem legionis centurio, cùm portas excindere conatus eſſet, à multitudine oppreſſus, &c. Cùm hæc iampridem ſcripſiſſem, nunc animaduerti locum in lib. 7. cap. 14. qui noſtram coniecturam adiuuat. Nam vbi de Gallis qui partem quandam caſtrorum Romanorum oppugnabant, loquitur, Alij, inquit, tela conijciunt, alij teſtudine facta ſubeunt.

Eò de media nocte.] Vox *Eò* mihi ſuſpecta eſt. Veteres libri conſulendi.

Cum omnibus copiis.] *Cum*, auctore Steph. tollendum. Sic infra cap. 5. Subſequebatur omnibus copiis.

CAP. III.

QVid noſtri auderent, periclitabatur.] Vrſi. & alij teſtātur in ſuis libris ſcriptum ita eſſe: Sollicitationibus exquirebat. Quod imperiti interpretis ſcholium eſſe nemo nō videt. Sic locutus eſt li. 7.: Neque vllum ferè diem intermittebat, quin equeſtri prælio, quid in quoque eſſet animi periclitaretur.

Leniter faſtigiatus.] Ald. & aliquot veteres, *Faſtigatus*. Apud Liuium legitur etiam, *Faſtigiatus*. Faſtigare quidem poetæ dixerunt: vt Faſtigatus retinendum videatur. Nam Caſtigatus, quod nonnulli obtrudunt, planè abſurdum eſt. In Stephan. tamen legitur, *Leniter caſtigatus*: quorum prius vehementer arridet.

Vt ſigno opus eſſet ſubſidio.] Corrigendum arbitror, *Vt ſi quid opus eſſet ſubſidio duci poſſent.*

Sin minus poſſent.] Verbum, *poſſent*, gloſſema eſſe non dubito. In Stephan. legitur, *Potuiſſent*.

Commeatúſque noſtros ſuſtinebant.] Sic Aldin. Noſter autem & Steph. & Romanus: Commeatúſque noſtros prohiberent. Aldina probabilior eſt: nam de agris loquitur, non de Rhemis.

Vndique conuenirent.] Conuenire, in infinitiuo, magis placeret. quam ſcripturam video etiam quoſdam ſecutos. Et omnino Manutianus ſic habet.

Diuitiacum quoque.] Vox *Quoque* tollenda eſt, auctoribus Faerni & Stephani codicibus. nam planè ſuperuacanea eſt.

Quò non modò non intrari.] Fortaſſe *Quà* rectius legeretur.

Non omittendum ſibi conſilium.] Conſulendi libri veteres, ſicubi vel *occaſionem*, vel Rei gerendæ conſilium, vel tale aliquid inſuper legatur.

Poſt eas.] Hanc eandem agminis rationem Hirtius exponit lib. 8. cap. 2.

Ab ex-

Ab extremo agmine.] Ald. & alij complures: Ad extremum agmen.

Sibi ſubſidium poſuerunt.] Omnes veteres & ſcripti & impreſſi, *Præſidium*. quod cur mutetur, cauſſam non video.

CAP. IIII.

EX *pauore ac fuga.*] Noſter *Terrore*. cui Stephanicus, Ferninus & Romanus aſtipulantur.

Ex itinere oppugnare.] Ex itinere oppugnare, eſt cùm ſine machinis celeriter, ſcalis tantùm admotis aſcenſus tentatur. vt ſup. cap. 2. Id ex itinere magno impetu Belgæ oppugnare cœperunt.

Vineas agere.] Non dubito legendum eſſe *Aggerem*, quo foſſas replerent: vt ſuo loco docuimus. Sic lib. 7. cap. 3. Aggerem apparare, vineas agere, turres duas conſtituere cœpit.

Caſtris munitis.] Caſtrorum munitio ſic fiebat: Ceſpitibus è terra exciſis à fronte foſſa fiebat. à tergo murus ex lignis, & iiſdem glebis ac ceſpitibus: valliq́ue, id eſt ſtipites interiiciebantur, & frondes ne terra laberetur. Is propriè Agger & vallum dicebatur, ſupráque lorica & pinnę ad ſimilitudinem muri ſtruebantur. Plura Veget. lib. 1. cap. 24. & lib. 3. cap. 8.

Exercitum duxit.] Stephanicus, *Deduxit*: quod placet.

CAP. V.

SVb *ſarcinis adoriri.*] Sub ſarcinis adoriri, eſt cùm milites præter arma, vallo & cibariis ſuis onerati ſunt. Nam cùm ſine his ſarcinis ſunt, Expediti appellantur. vt paulò infrà hoc capite. Cicero Tuſcul. 2. Noſtri exercitus primùm vnde nomen habeant, vides. deinde qui labor, quantus agminis, ferre plus dimidiati menſis cibaria, ferre, ſi quid ad vſum velint: ferre vallum. nam ſcutum, gladium, galeam in onere noſtri milites non plus numerant, quàm humeros, lacertos, manus. Sic inf. lib. 3. cap. vlt. Impeditos in agmine, & ſub ſarcinis infirmiore animo adoriri cogitabant. Sic lib. Ciuil. 1. Veriti ne noctu impediti ſub onere cõfligere cogerentur. Et de bell. Afric. Milites ſub onere ac ſub ſarcinis defatigatos pugnare non poſſe. Et ſic lib. Ciuil. 1. Sub armis morari: ſub armis conquieſcere. Virgil.

» *Non ſecus ac patriis acer Romanus in armis,*
» *Iniuſto ſub faſce, viam dum carpit, & hoſtem*
» *Antè expectatum poſitis ſtat in agmine caſtris.*

Teneris arboribus.]. Hæc eadem Strabo lib. 4. generatim Morinis, Atrebatibus, Eburonibus & Menapiis attribuit. κατὰ τὰς πολεμικὰς ἐφόδους συμπλέκοντες τὰς τῶν θάμνων λύγους, βατώδεις ὄντας, ἀνέφραττον τὰς εἰσόδους. ἔστι δὲ ὅπου καὶ σκόλοπας κατέπηττον. αὐτοὶ δὲ κατέδυνον εἰς τὰ βάθη πανήκιοι, νησίδια ἔχοντες ἐν τοῖς ἕλεσι.

Porrecta ac loca aperta.] In quibuſdam *Ad* pro *Ac*: mendoſè. Suſpicor tamen *Aperta* gloſſam eſſe verbi Porrecta.

CAP. VI.

VExillum *proponendum.*] Sic Ciuil. 3. Ne iniuſſu ſuo concurrent. ſe, cum id fieri vellet, vexillo ſignum daturum. Et de bell. Alexand. Demittíque antemnas iubet, & milites armari, & vexillo ſublato, quo pugnandi dabat ſignum, idem vt facerent, ſignificabat. Item in lib. de bell. Hiſpan. Hoc nuntio allato vexillum propoſuit. Hoc autem ex antiqua conſuetudine: de qua eſt apud Virgil.

» *Vt belli ſignum Laurenti Turnus ab arce*
» *Extulit.* Seruius quoque: Si eſſet tumultus, inquit, qui fuerat ducturus exercitum, ibat ad Capitolium, & exinde proferens duo vexilla, vnum Roſeum, quo pedites: alterum Cæruleum, quo equites: dicebat, Qui Rempub. ſaluam eſſe vult, me ſequatur. Ammianus autem lib. 20. Flammeum hoc vexillum fuiſſe oſtendit. Signo, inquit. per flammeum erecto vexillum, circunuaditur ciuitas. Purpureum quoque ſagum pugnandi ſignum Romanis fuiſſe, Plutarchus in Pompeio teſtatur. Etiam illud addendum: Cohortes in centurias diuidebantur: Earum vnicuique ſuum attribuebatur vexillum. id numerorum literis notabatur: vt milites in tumultu ad eas intuentes ad ſuum quiſque vexillum protinus reciperet. Plura Veget. lib. 2. cap. 13.

Signum dandum.] Eſt quidem, vt opinor, ſuperuacaneum: cùm modò dixerit: *Signum tuba dãdum.* Sed hoc fortaſſe argumentum eſſe voluit tumultuariæ ſcriptionis, cuiuſmodi multa paſſim argumenta extant. Cogitandum tamen an Signum hoc loco non de Tuba, ſed de Aquila potiùs ſit intelligendum. Neque enim verum eſt, quod vulgò tradunt, idem eſſe ſignum, quod vexillum. Signum erat ſimulacrum Aquilæ aureum, vnum vni legioni attributum. Vexillum verò, velum literis notatum & centuriæ cuique aſſignatum.

Galeas induendas.] Ita placet: quamuis in Faerni & Stephani libris legatur *Inducendas.*

Fors obtulit, decurrit.] Decucurrit, vt aliàs ſæpe, habent meus, Stephanicus, & Romanus.

Pugnantibus tanta fuit.] Stephan. Pugnantibus occurrit. Temporis tanta fuit exiguitas, &c. Quæ ſcriptura probabilis eſt: ſed multo probabilior hoc modo: His pugnantibus occurrit. Temporis enim tanta, &c.

Inſignia accommodanda.] Locus eſt in lib. 7. vnde intelligitur alia fuiſſe inſignia, alia ſigna. Vacua caſtra hoſtium Cæſar conſpicatus, tectis inſignibus ſuorum, occultatíſque ſignis militaribus, &c. Ergò Inſignia dicebantur ornamenta, quibus Duces, præfecti, ceteríque inſigniores notabantur, vt internoſci poſſent. veluti, cùm Centuriones tranſuerſis & argentatis galearum criſtis vtebantur: item ſigniferi galeis vrſinis pellibus tectis. Veget. lib. 2. cap. 13. & cap. 17.

Quam quiſque in partem ab opere.] Stephan. Quam quiſque ab opere in partem. quòd valde arridet.

CAP. VII.

RVrſus *regreſſos & reſiſtentes.*] Ita placet: quãuis in Faerni & Stephani libris duæ voces *Regreſſos &* abſint.

Caſtris nudatis.] Sic lib. 3. cap. 1. Vt quæque pars caſtrorum nudata defenſoribus.

P. Sextio Baculo.] *Bibaculo* Codex meus antiquus: quod melius eſſe arbitror. Fuit & Furius Bibaculus, de quo Valerius Maximus lib. 1. ca. 1. Itémque Furius Bibaculus, poeta nobilis. Poſteriùs etiã Romanus liber Bibaculi nomen perpetuò retinet.

Fremitúſque exaudiebantur.] Faerninus, Stephanicus, & Vrſinus, Oriebatur. ſed nihil muto.

Eſſe impedimento: quarta.] Stephanicus & Aldinus, *Impedimento vidit, quarta, &c.* quod tamen verbum poſterius occurret: vt vulgatam improbare, hanc repudiare facilè non poſſim.

Vbi ſuos vrgeri.] Omnia hæc pendent à verbo Vidit, ſatis longinquo, niſi fortè aliud eiuſmodi aliquod abſit.

Scuto vni militum detracto.] Florus libro 3. hunc fugientem appellat. Hic cùm multa Romanorum militum inſignia, tum illud egregium ipſius Ducis: quòd nutante in fugam exercitu, rapto fugientis è manu ſcuto, in primam volitans aciem, manu prælium reſtituit.

Pro ſe quiſque.] *Per ſe*, reponebat amicus quidam meus. ſed vetus locutio eſt, quæ idem valet, vt Pro ſua virili parte. Liuius lib. 2. Cùm hoſtes adeſſent, pro ſe quiſque in vrbem ex agris demigrauit. Sic noſter lib. Ciuil. 1. cap. Maximéque timoris cauſſa pro ſe quiſque id munus legationis recuſabat.

Curſu incitato.] Forſan, Incitati, legendum: niſi quid aliud vitij ſubſit. Nam incitato curſu collem petere videbantur.

Vt ex tumulo.] Quaſi ex tumulo: vt in coarceruatis cadaueribus inſiſtentes pugnarent. Malim tamen Et his deiectis.

Auſi quod eſſent.] Omnes antiqui: *Auſos eſſe.* Quorum auctoritatem ſequor: repudiatam ab iis, qui loci elegantiam non viderunt. Nam illinc admirationis initium exorditur. Cicero Verrina 3. Auſum eſſe in æde Caſtoris audaciæ ſuæ monimẽtum ſempiternum relinquere. Idem pro Sex. Roſc. auſum autem eſſe quenquam, ſe in id conclaue cõmittere, &c. Quod cùm ita ſit, arbitror iis abunde ſatisfactum, qui *Deberet* ſingulari caſu reponendum putabant.

Ex ſexcentis ad tres.] Plutarchus, Ex quadringentis. In aliis, numerus conuenit. At Epit. 104. ita loquitur. Donec ex ſexaginta millibus armatorum, trecenti ſupereſſent: ex nonaginta quinque Senatoribus, tres tantummodo euaderent.

CAP. VIII.

T*Eutoniſque procreati*] Omnes ad vnum & veteres & impreſſi *Prognati.* quod retinendum cenſeo.

Per prouinciam noſtram.] Corrigendum arbitror, In prouinciam. quod loci ſententia declarat. De iis autem dictum eſt lib. 1. Sed iam ita video in Manutiano libro impreſſum.

Cuſtodia ex ſuis ac præſidio.] Liber Stephan. Cuſtodiam ex ſuis ac præſidium. quod repudiandum non videtur.

In circuitu XV. *millium*] Deeſt vox *Paſſuum.* Moris fuit, vt qui obſeſſionem inſtituerent, circum oppidum foſſam ducerent, paulo longiùs à mœnibus quàm quò adigi telum poſſet. Vnde Circumuallandi verbum. Veget. lib. 4. cap. 28. Et hoc frequenter apud hunc noſtrum occurrit.

Plerunque omnibus Gallis.] Sic loquutus eſt in fin. lib. 5. Equites plerunque omnes intra vallum tela coniiciebant. Vtrobiq. autem, Plerique omnes, magis placeret.

Magnitudine corporum ſuorum.] Sic Hircius

A lib. de bell. Afric. cap. 5. Cæſar campo purgato animaduertit mirifica corpora Gallorum Germanorúmque. Et paulò pòſt: Horum corpora mirifica ſpecie cæſa toto campo iacebant. Multa Liuius in eandem ſententiam multis locis.

Sine ope deorum. Steph. Ope diuina.

Facere dixerunt.] Fortaſſe *Facturos* meliùs legeretur.

Quàm aries murum attigiſſet. Hoc videtur ex Feciali iure ſumptum, quo (vt Cic. in Offic. teſtatur)

B belli æquitas deſcripta erat. Et cùm iis, inquit, quos deuiceris, conſulendum eſt: tum ij qui armis poſitis ad Imperatoris fidem confugiunt, quamuis murum aries percuſſerit, recipiendi ſunt.

Sectionem vendidit.] Verbum hoc in Commentar. de verb. iur. expoſuimus. Cic. de Inuent. 1. Hoc commode reprehenditur, ſi dici poſſit ex hoſtibus equus eſſe captus, cuius prædæ ſectio non venierit: id eſt, quam Quæſtor non vendiderit.

Dies quindecim ſupplicatio decreta.] Hoc idem

C Plutarch. ſcribit in huius vita: & Suetonius: Proſperè (inquit) cedentibus rebus & ſæpius & plurium quàm quiſquam vnquam dierum ſupplicationes impetrauit. Cicero de prou. conſul. C. Cæſari ſupplicationem decreuiſtis, numero, vt nemini vllo ex bello: honore, vt omnino nemini. Decernebantur autem ſupplicationes ad Deorum puluinaria, feriis indictis, magna totius populi celebritate & lætitia. Cic. Catil. 3. Quamobrem, Quirites, quoniam ad omnia puluinaria ſupplicatio decreta

D eſt, celebratote illos dies cum coniugibus & liberis veſtris.

In deditionem poteſtatémque.] In ditionem, poteſtatémque multis locis legi: hoc modo legere non memini.

Liber III.

CAP. I.

V*Eragros Sedunóſque.* Oroſius, Veragrados Edunóſque. mendoſè, vt ex Plinio & Strabone conſtat.

Ser. Galbam.] Hic eſt Ser. Galba, Cæſaris legatus, cui Hircius libro

E octauo extremo ſcribit, ereptum Cõſulatum, quòd Cæſari coniunctus & familiaritate & neceſſitudine legationis eſſet.

Gallis ad hiemandum conceſſit.] Mendum certiſ-

F ſimum, nam duæ voces poſtremæ in verſiculum inſequentem reſtituendæ ſunt, vt ſit, cohortibus ad hiemandum attribuit.

Sigillatim, qui.] Præpoſtere. Repono, Qui ſigillatim.

Itineris cauſſa.] Steph. Itinerum: quod placet.

His rebus colloquendis.] Sic omnes quos vidi: preter Romanum in quo legitur *Collocandis* nullo ſenſu. Rara eſt & notanda locutio.

Geſa.] Geſum fuit genus teli Gallici. Itaque

G Virg. li. 8. Gallis illud attribuit, Duo quiſque Alpina coruſcant, Geſa manu. Seruius: Id eſt, Haſtas viriles. nam etiam viros fortes Galli Geſos vocant. Hinc fortaſſe, quod vulgo dicimus, Gue, vel Guay: pro alacri, & ſtrenuo.

Ex loco ſuperiore mittere.] Poſtulare locus videtur *Inferiore.* nam hoſtes ſuperiora loca occupaſſe, & ar-

& armatis compleſſe dixit. Et ſic malim, quam quod viro cuidam erudito placere video, vt totus hic verſiculus poſt verbum CONIICERE reponatur, nam procliuior ille, quàm hic, librarij error videtur. Coniectura tamen & ingenioſa eſt & valde probabilis.

Sex.baculus.] Bibaculus reſtituendum. vt dictum eſt lib. 2. cap. 7. Pacuuius autem legitur apud Oroſium.

CAP. II.

IN Andibus hiemabat.] Lib. Steph. Hiemarat quod ſine dubio rectum eſt.

Cæteros antecedunt.] Idem lib. Reliquos.

Frumenti commeatúſque petendi.] Duo poſteriora deſunt in noſtro, Stephan. & Romano: vt ſuſpicari aliquis poſſit, *Frumentandi* ſcriptum fuiſſe, & ſubſcriptum Id eſt, commeatus petendi.

Perferre malint.] Noſter, & Stephan. & Roman. *Mallent.*

Reliquaque ciuitates.] Iidem omnes, Reliquæque item ciuitates.

Vaſtiſſimo ac apertiſſimo.] Duæ poſteriores voces abiunt à lib. Stephan. ſed quoque aliquanto pòſt locutus eſt cap. ſeq.

Frumenta in Venetiam.] Nihil muto: præſertim quia ſic ſcriptum eſt in omnibus, quos vidi. Scio tamen conſuetudinem Cæſaris poſtulare *Venetis.* Et idem alibi diximus de Belgio, pro Belgis.

CAP. III.

EXtremis linguis.] Lib. Steph. Lingulis, vt Romanus & alij complures. Linguam tamen apud Plin. reperimus.

Magna parte æſtatis.] Nihil muto, ſed propter conſuetudinem Cæſaris, ſi quis vetus codex ſcriptum haberet, Magnam partem, facilè hanc ſcripturam cum illa commutarem. Sed iam nihil dubitandum video. Nam codex Stephanicus & impreſſus Manutianus perſpicuè ita ſcriptum habebant. Cicero pro Sylla: Totum illum annum querelas ſenatus, luctum bonorum, Italiæ gemitum pertulerunt. Noſter lib. 5: Quòd Corus ventus nauigationem impediebat, qui magnam partem omnis temporis in his locis flare conſueuit.

Ipſorum naues.] Operæpretium eſt Strabonis verba cum his Cæſaris conferre. ἦν γὰρ παχέα τὰ ξύλα, ἀλλ' ἀνέμῳ φερομένων ἐπ' αὐτὸν κατέασαν οἱ ῥωμαῖοι τὰ ἱστία δορυδρεπάνοις. ἦν γὰρ σκύτινα, διὰ τὴν βίαν τῶν ἀνέμων, ἁλύσεις δ' ἔτεινον ἀντὶ κάλων πλατυπύγας δὲ ποιοῦσι, καὶ ὑψήπρυμνα καὶ ὑψόπρωρα διὰ τὰς ἀμπώτεις, δρυΐνης ὕλης, ἧς ἐστιν εὐπορία. διόπερ οὐ συνάγουσι τὰς ἁρμονίας τῶν σανίδων, ἀλλ' ἀραιώματα καταλείπουσι. ταῦτα δὲ βρύοις διανάττουσι, τοῦ μὲν κατὰ τὰς νεωλκίας καπυροῦσθαι τὴν ὕλην, ἢ νοτιζομένην, τοῦ μὲν βρύου νοτιωτέρου ὄντος τῇ φύσει τῆς δὲ δρυὸς ξηρᾶς καὶ ἀλιπποῦς.

Vim contumeliámque.] Contumeliam dixit pro ictu quo nauis affliguntur.

Poſſe arbitrabuntur.] Arbitrantur, videtur rectius. verbum autem *poſſe* quod ab omnibus antiquis retineri video, deeſt in Manutiano.

Telum adiiciebatur.] Nonnulli, *Adigebatur.* Sed Cæſar vtrunque vſurpat, vt mox: Satis commode tela adiici poſſent.

Roſtro nocere non poſſe.] Quia barbarorum naues (inquit Oroſius) ſolido robore intextæ ſaxorum modo adactos roſtratarum ictus retundebant.

Muralium falcium.] Sic Stephan. Aldin. & plerique omnes. Sunt quibus *Ruralium* magis placeret. quaſi verò non etiam murales, æquè vt nauales, propter ruſticarum falcium ſimilitudinem, ita nominentur. præterea non animaduertunt ſimilitudinem de qua Cæſar ſcribit, non ad ipſa falcium ferramenta, ſed ad longuria & affixionem pertinere, quaſi dixiſſet, nauales iſtas falces ea re muralium ſimiles fuiſſe, quòd vt illæ longis trabibus, ita hæ longioribus contis inſertæ affixæque eſſent. Dio hanc hiſtoriam lib. 49. commemorans δορυδρέπανα nominat. δορυδρέπανα πόρρωθεν ἐφίεσαν οἱ ῥωμαῖοι ἐπίφορον, καὶ τά τε χοινία αὐτῶν διέτεμνον, καὶ τὰ ἱστία διέσχιζον. Veget. lib. 4. cap. vlt. Falx (de nauali loquitur) dicitur acutiſſimum ferrum, curuatum ad ſimilitudinem falcis, quod contis longioribus inditum, collatorios funes, quibus antemna ſuſpenditur, repente præcidit, collapſiſque velis, liburnam pigriorem & inutilem reddit. De muralibus autem, noſter infrà lib. 7. cap. 5. Laqueis falces auertebant. & cap. 14. Longurios, muſculos, falces. Item, Falcibus vallum ac loricam reſcindunt. Et Veget. lib. 4. cap. 14. & aliis multis locis. Hunc autem locum Oroſius ſic exſcripſit: Falces acutiſſimas non pertinaciter cõtis præfixas funibus autem ſubnexas parauerat: quibus, cùm opus eſſet, apprehenſos eminus rudentes, ſubductis hoſtibus per funem falcem ſubtrahendo ſuccidERent. His celeriter expeditis, diſrumpi hoſtilium antemnarum armamenta præcepit. Ita antemnis ruentibus complures illico naues velut captas immobiles reddidit. De falcibus muralibus locus eſt inſignis etiam apud Liuium lib. 38.

Minùs incommodè ſcopulis continebantur.] Sic vnus Manutianus habebat: cùm in aliis omnibus ſcriptum ſit, Minùs commodè. Vtrocumque modo locus mihi obſcurus eſt. vidi qui legendum putabat, Scalis conſcendebantur. Ego *Copulis* legendum ſuſpicor. vt Copulæ ſint ferramenta quæ in proximam nauim retinendi cauſſa iniiciuntur. Variis tamen nominibus appellantur. Liuius lib. 26. Itaque ex vtraque parte ſigno dato, cùm roſtris concurriſſent, neque retro nauem inhiberent, nec dirimi ab ſe hoſtem paterentur quam quis indeptus nauem erat, ferrea iniecta manu ita conſerebant ex propinquo pugnam, &c. Item lib. 30. Poſtremò aſſeres ferreo vnco præfixi (harpagones vocant milites) ex Punicis nauibus iniici in Romanas cœpti. Item lib. 37. Nam cum roſtro percuſſiſſet Sidoniam nauem, anchora ictu ipſo excuſſa è naue ſua, vnco dente velut manu ferrea iniecta alligauit alterius proram. At noſter lib. de bell. ciuil. 2. Et ſiquando noſtri facultatem nacti, ferreis iniectis manibus nauem religauerant, vndique ſuis laborantibus ſuccurrebant.

Statuit expectare claſſem.] Noſter, & Steph. & Rom. Expectandam.

Quam rationem pugnæ inſiſterent.] Sic omnes præter Romanum: in quo Qua ratione ſcriptum eſt. magis placet, quod in eo mox ita legitur, *Tantum tamen hæc, &c.*

Abſente, qui ſummam.] C. Cæſare.

Legato.] Qui exercitum ab Imperatore fidei commiſſum accepit: vt alibi loquitur.

Tanta malitia.] Plus tamen malaciam eſſe, quàm tranquillitatem. Senecæ illud indicat. lib. e-

A piſt.9: Sed in otio inconcuſſo iacere, non eſt tranquillitas: malacia eſt. Nauticum vocabulum videtur, tractum ex *μαλακία*, quæ Græcis animi mollitiam & remiſsionem ſignificat. quanquam obſeruatum eſt Malacos etiam à Latinis dictos, molles: & à Plauto in Bacchidib. Malacum pallium. Pellaciam tamen Lucretius dixit libro 2. Subdola cùm ridet placidi pellacia ponti. & lib. 5. Nec poterat quenquam placidi pellacia ponti Subdola pellicere in fraudem ridentibus vndis.

B *Sub corona.*] Vide Gell. li. 7. ca. 4. Ego diſpoſitos fuiſſe ſeruos arbitror in orbem, coronæque in modum: quo faciliùs ab emptoribus conſiderari poſſent. Hircius de bell. Afric. Coronęque in modum cingere multitudine ſua Cæſaris copias, &c. Sic Pedianus Coronam populi in cauſsis audiendis interpretatur, quod circum ſubſellia iudicum coronam faceret. Sic Corona oppidum cingere frequenter legimus apud Liuium. Captiui ergò interdum ſub haſta vendebantur, conferti: interdum ſub corona, in orbem diſpoſiti. C

CAP. IIII

SArmentis virgultiſque.] Hic eſt locus, in quo Hircius lib. 8. cap. 3. ſcribit, Cæſarem dixiſſe, Gallos in acie ſedere ſolitos in faſcibus ſtramentorum ac virgultorum. Quod tamen non facilè quiſquam præter Hircium diuinaſſet. Dio verò lib. 39. locum hunc nihilo magis quàm alios complures intellexit: ac mirum alicui videri poſsit, & D illum & Plutarchum toties allucinatos. Frontinus autem lib. Stratag. 3. cap. 17. Barbari, inquit, oblata victoriæ ſpe concitati, lignis ſarmentiſque ſe onerauerunt, quibus foſſas complerent: ingentique curſu caſtra noſtra in colle poſita petiuerunt: vnde in eos Titurius vniuerſas immiſit copias, multiſque Gallorum cæſis, plurimos in deditionem accepit.

CAP. V. E

QVa pars.] Suſpectus mihi locus. nam vox *Pars* quorſum pertineat, non diſpicio.

L. Valerius Legatus.] Neque L. Valerij, neque L. Manlij in Gallia cæſi recordor. Video tantùm in hiſt. anni DCLVIII, Rutilio & Manilio Coſs. M. Aurelium legatum in Gallia captum & interfectum: Manilium Cos. & Q. Seruilium procos. prælio victos, biniſque caſtris exutos eſſe. De quibus F ſi Cæſar loqueretur, pro *Valerius* reponendum eſſet *Aurelius*: & pro *L. Manlius procos. C. Manilius Conſul.* Rem in medio relinquam. Hiſtoriam tantùm ex Oroſio ſubſcribam. Anno ab V.C. DCXLII C. Manlius, & Q. Cæpio proconſ. aduerſus Cimbros, Teutones, Tigurinos, Ambrones, Gallorum gentes miſsi, prouincias ſibi Rhodano flumine medio diuiſerunt. Ibi dum inter ſe grauiſsima inuidia & contentione diſceptant, cum magna ignominia & periculo Romani nominis victi ſunt. G Siquidem in ea pugna M. Aurelius Conſularis captus atque interfectus eſt. Duo filij Conſulis cæſi. LXXX millia Romanorum ſociorúmque ea tempeſtate trucidata. LX millia calonum atque lixarum interfecta, Antias ſcribit. Ita ex omni penitus exercitu decem tantummodo homines, qui mi-A ſerum nuntium reportarent, ſuperfuiſſe referuntur. Eandem hiſtoriam attingit Salluſt. in Iugurth. extremo.

Cuniculis.] Locum hunc Florus lib. 3. ſic interpretatur, vt id commemorare propemodum me pudeat. Aquitani inquit, callidum genus in ſpeluncas ſe recipiebant: iuſsit includi: Mox dilabebantur in ſyluas: iuſsit incendi. nemo tantùm feroces dixerit Gallos. fraudibus agunt. Intelligendum eſt igitur, Aquitanos cuniculos egiſſe, vt aggerem ſubtra-B herent. Sic enim noſter hic idem lib. 7. cap. 5. Et aggerem cuniculis ſubtrahebant, eò ſcientiùs, quòd apud eos magnæ ſunt ferrariæ, atque omne genus cuniculorum notum atque vſitatum eſt.

Soldurijs.] Vox Germanis & Gallis veteribus communis: quæ vſque ad hanc diem à noſtris retinetur. Radeuicus lib. 3. cap. 20. Vt largitione pecuniæ milites qui Solidarij vocantur, colligeret. Cæſar Latinè Clienteis appellat lib. 7. cap. 8. Athenæus autem hæc eadem fere ex Nicol. Damaſ. C commemorat. vt iam video ab aliis eſſe proditum.

Quid ſine Imperatore.] Aliæ ſunt legati partes aliæ Imperatoris. alter omnia agere ad præſcriptum, alter liberè ad ſummam rei conſulere debet. lib. de bell. ciuil. 3. cap. 11.

Mori recuſaret.] Sic lib. 7. cap. 8. Clientibus Gallorum nefas eſſe, etiam in extrema fortuna deſerere patronos. Valerius idem tribuit Celtiberis, vtpote è Gallia tranſlatum, lib. 2. cap. 1. & Tacitus D Germanis, in lib. de mor. Germ.

CAP. VI.

Q. Sertorio.] Cui ea pars Aquitaniæ fauebat. Vnde illud Cicer. in Maniliana: Cn. Pompeius Gallis iter in Hiſpaniam legionibus R. prohibentibus eorum internecione patefecit.

Duplici acie inſtructa.] Steph. Inſtituta.

Obſeſſis vsu.] Sic Aldinus. In ceteris omnibus E abeſt vox, *Obſeſſis*.

Cunctatione atque opinione.] Vidi qui *Oſtentatione* reponendum diſputarent. Sed intelligendum eſt, Opinionem paſsim à Cæſare vſurpari, pro auctoritate & exiſtimatione. Craſſus autem illa repetita productione auctoritatem ſibi pepererat. Sic lib. 4. Tantum eſſe nomen atque opinionem exercitus R. Ariouiſto pulſo, & nouiſsimo prælio facto vt etiam ad vltimas Germanorum nationes opinione & amicitia populi R. tuti eſſe poſsint. Ci-F cero pro Sylla: Non ſolùm ſtudium ad defendendas cauſſas, verùm opinionis aliquid & auctoritatis afferre. Subauditur autem *Virtutis*. quod etiam interdum additur. vt infrà lib. 7. cap. Bellouaci, quæ ciuitas in Gallia maximam habet opinionem virtutis.

Vix quarta parte relicta.] Itaque Oroſius cæſa numerat XXVIII. millia.

CAP. VII.

G

SVb pellibus.] Vetus locutio, pro Sub tentoriis, quæ pellibus conſtabant. Valer. lib. 2. ca. 7. Néve tentorium ex pellibus haberet. Tacitus lib. 13. Retentúſque omnis exercitus ſub pellibus, quãuis hieme ſæua, adeò, vt obducta glacie, niſi

effoſa

effoſſa humus tentoriis locum non præberet. Hirtius de bell. Africo: Perquam pauci ſub pellibus acquieſcebant. Liuius lib.23. Vbi primùm ſub pellibus haberi cœpti ſunt.

CAP. VIII.

Syluas cædere.] Hæ ſunt quas Concędes dici alio loco docuimus.

Liber IIII.

CAP. I.

CEntum pagos.] Pagi ſunt conuentus hominum non oppidatim, ſed pagatim habitantium. id eſt in ædificiis non coniunctis, ſed magno ſpatio intermiſſo ſeparatis: quales fuiſſe Germanorum habitationes, Tacitus lib. de moribus eorum teſtatur. Plura diximus in lib.1. cap. 2.

Singula millia.] Ac proinde quotannis centena millia.

Se atque illos alunt.] Vrſinus ex Antiquo libro: Reliqui qui domi manent, pro ſe atque illis colunt. Quod mihi vehementer arridet. eſque quod mox ſequitur magnopere congruit: Sic neq; agricultura deſeritur. *Manſerunt* tamen reperio in libro Stephanico. quod placet.

Præter pelles habeant.] Noſter, & Faernie. & Stephanicus. & Romanus hoc amplius: Præter pelles habeant quicquam: quod ſine dubio rectum eſt.

Nullo officio aut diſciplina.] In eandem ſententiam Procopius lib.1. ſcribit Gottos noluiſſe ſuos liberos literis & magiſtris operam dare: quòd qui ferulæ metu affecti eſſent, lanceas & gladios nunquam contemnerent.

Priuati agri.] Hæc eadem de vniuerſo Germanorum genere propè totidem verbis ſcribit lib. 6.cap.5.

Impenſo parant pretio.] Vrſinus, *Immenſo*. quod non placet. Sic enim etiam Liuius locutus lib.11. Salis quoque vendendi arbitrium, quia impenſo pretio venibat, in publicum omni ſumptu ademptum priuatis.

Non amplius octingentos.] Vrſinus, ∞ DCCC. Sed hunc numerum Plutarchus ſeruat.

Parua atque deformia.] Noſter, Steph. & Rom. *Praua*. Tacitus quoque: Equi, inquit, non forma, non velocitate perſpicui: ſed nec variare gyros in morem noſtrum docentur.

Millia ſexcenta.] Hoc planè abſurdem. Itaque ſexaginta reſtituendum arbitror.

Et ceteris humaniores.] Legendum ſic arbitrarer: Qui paulò ſunt ceteris eiuſdem gentis humaniores.

Propter prouinciæ propinquitatem.] Delenda vox Prouinciæ, auctoribus antiquis libris, in his etiam Romano, & rei veritate poſtulante. Non enim prouinciæ, ſed Galliæ propinquitatem dicit.

Infirmioréſque redegerunt.] Faernus, *Reddiderunt*. ſed nihil muto, Aldini & Stephanici & Ro-
A mani libri auctoritate confirmatus.

Quod Gallicis.] Particula Quod, videtur redundare.

Sueuorum vim ſuſtinuerint.] Legendum arbitror, ſuſtinuiſſent. Stephan. codex Suſtinuerunt.

Infirmitatem Gallorum.] Infirmitatem paſſim pro Leuitate & perfidia vſurpat. Sic infrà capite 3. Cognita Gallorum infirmitate.

Quod quiſque.] Aimoinus, *Quid quiſque* quod magis placet. Et mox *Quibuſque*. Item,
B *Quaſque* ibi res.

His rumoribus.] Rectè ſic: cùm in Aimoini libro corruptè legatur, Hic rebus. vt mox, Moribus, pro Rumoribus: lib.1. cap.9.

CAP. II.

LEgati ad eum venerunt.] Corrigendum ex Stephanico & aliis: Legati ab iis venerunt.

C *Inſulam Batauorum.*] De quibus legendus Tacitus Annal. lib. 20. & de his omnibus Plin. lib.4.

In Rhenum tranſit.] Demiror ita impreſſum à Manutio: cum in omnibus quos videre licuit, legatur *In Oceanũ influit*. Tacitus lib.2: Nã Rhenus vno alueo continuus, aut modicas inſulas circũueniens, apud principium agri Bataui, velut in duos amnes diuiditur: ſeruátque nomen & violentiam curſus, quà Germaniam præteruehitur, donec
D Oceano miſceatur: ad Gallicam ripam latior & placidior affluens, verſo cognomento Vahalem Accolæ dicunt: mox id quoque vocabulum mutat Moſa flumine, eiuſque immenſo ore eundem in Oceanum effunditur. Quibus etiam ex verbis non *Vacalo*, ſed *Vahalis* hoc loco legendum, intelligimus.

Piſcibus.] Placet Aimoini lectio, Solis piſcibus, atque ouis. Et ex illis inſulis, Carthuſianorum coloniæ.

E *Fidem feciſſent.* Notanda locutio, Fidem facere, pro, Fidem dare, niſi fortè Dediſſent, vetus aliquis codex haberet.

Induciis dictus erat ab his petitus.] Vox *Dictus*, abeſt à noſtro antiquo, itémque à Steph. & Aldi libris. Et iam video Manutium quoque illam omiſiſſe. quod probo.

Suffoſsiſque equis.] Non ſuis, ſed Romanorum.

Ipſe equo vulnerato.] Video in Vrſini & Ma-
F nutij libris editum *Seruo* vulnerato. cõtra omnium lib. auctoritatem, & hiſtoriæ rationem.

Priſtini diei.] Priſtinus dies pro eo qui proximè antecedit, quem vulgus Pridianum diceret. Hoc idem animaderti apud Ciceronem lib. de Orat. 1. Ibi vt ex priſtino ſermone relaxarentur animi omnium, ſolebat Cotta narrare, &c. Nam ibi pridianum ſine dubio ſignificat.

CCCCXXX.] Plutarchus CCCC. tantùm ponit.

G

CAP. III.

COnditiones accipiendas. Codex Stephani, cui multi conſentiunt, Legationes. vitioſè vt cuiuis perſpicuum eſt.

Communicato, ne quem.] Subaudiendum eſt, A *Et capto.* nam ita inter ſe deliberauerant, vt primo quoque tempore hoſtes adorirentur.

Simul, vt dicebatur.] Non memini me vocem *Simul* iſto modo, ante omnia poſitam vidiſſe. Præterea quarto poſt verſu quorſum vox *Ipſe* pertineat, cum modò Cęſarem nominarit, non diſpicio. Quare videndum eſt, an in illius prouocabuli locum noſtrum iſtud *Simul* reponendum ſit. nam quadrare quidem, nemo non videt.

Oblatos gauiſus eos retineri iuſſit.] Stephan. li- B ber, & alij complures: *Grauis.* Sed vulgata probabilior eſt, & Aldino libro confirmatur. Pertinet autem hic locus ad quæſtionem, An perfidia in perfidum vti ius ſit. quod Labienum quoque feciſſe ſcribit Hircius lib. 8. cap. 3. Plutarchus quidem ſcribit Catonem vehementer hanc in Senatu Cæſaris perfidiam accuſaſſe, ac cenſuiſſe illum Germanis dedendum eſſe, vt ciuitas ſcelere liberaretur.

Acie triplici inſtructa.] Steph. Inſtituta, vt ſu- C prà lib. 3. cap 5.

Germani ſentire.] Vox *Germani*, planè ſuperuacanea eſt, meóque iudicio adulterina.

Diſceſſu ſuorum.] Mirè dixit, pro Retentione ſuorum.

Salutem petere preſtaret.] Sic liber Steph. Aldus & alij complures hoc amplius: Salutem petere neſcirent, quid præſtaret. quod abiudico.

Ad quos conſectandos.] *Conſeruandos* aliquan- D do legendum exiſtimaui, ne Cæſar de ſua ipſe in pueros & mulieres ſæuitia teſtaretur. vt tamen Conſeruari dixiſſet ea ſententia, qua Cicero pro Flacco dixit Iudæorum gentem victam & ſeruatam.

Diſcedendi poteſtatem fecit.] Hoc puto ſcripſiſſe Cæſarem ſui purgandi cauſſa; cùm hac de re à Catone accuſatus fuiſſet, vt ſuperiùs dictum eſt.

E

CAP. IIII.

R*Henum tranſeundum.*] Quod primus Romanorum fecit, vt Suetonius & Plutarchus in eius vita teſtatur. Et de Britannia, idem ſcribit Tacitus in Agric.

Exercitus Romani.] Stephanicus, Eius exercitus.

Rationem pontis.] Quæ cum attentè legenti, F valdè perſpicua ſit, tamen vix dici poteſt, quantum ab ea Iucundus, Budæus, Cardanus, Buteo, & Turnebus diſceſſerint. Illud autem in primis attendi oportet, Cæſarem vnius duntaxat arcus ſiue iugi figuram exponere. cùm amplius viginti fuiſſe conſtet.

In flumine defixerat.] Faerni & Stephani libri, In flumen.

Fiſtucis.] Fiſtuca interdum dicitur inſtrumentum ligneum in imo ferratum, & vtrinque in me- G dio anſatum, quo vulgò pauitores, aut qui palos in terram defigunt, vtuntur. Interdum verò inſtrumentum quo tigillum ferratum & fune ſuſpenſum, atque ab aliquot operariis in ſublime tractum, in caput infixi tigni demittitur: vt crebris ictibus impulſum adigatur. Illud ſuperius qui putant hoc loco à Cæſare ſignificari, ridendi nobis materiam præbuerunt. Quod verò Buteo Fiſtucas interpretatur, palos præacutos, qui in Rheni vado ad imam tignorum partem infigebantur, vt tigna conſtipata firmiora eſſent, primùm abſurdum eſt: quia tanta Rheni altitudo eſt, vt pali ſub illo adigi non poſſint: deinde Latina Cæſaris oratio ab illo ſenſu abhorret. Nam Adigere tigna, eſt impellere, & penitus in vadum infigere. Alioqui dicendum fuiſſet, Fiſtucis, & palis conſtiparat. Sed hoc planè abſurdum eſt. Fiſtucæ autem figuram initio huius voluminis propoſuimus.

Non ſublicæ modo.] Sublica tignum ab imò præacutum, & directo ad perpendiculum in vadum fluminis adactum. vt lib. 7. cap. 7: Iiſdem ſublicis, quarum pars remanebat, pontem reficere cœpit. vnde Pons ſublicius. quod ex Vitruuij locis intelligitur.

Directa ad perp. ſed prona ac faſtigiata.] Ita legendum: eſt vt in noſtro & Aldino: quanuis in Stephan. & Romano legatur directæ, pronæ, faſtigiatæ.

Faſtigiata.] Inclinata, procumbentia, paululum accliuia. vt lib. 2. cap. 3. Leuiter faſtigiatus paulatim ad planitiem redibat.

Secundum naturam fluminis.] Cæſar perſpicuè has locutiones opponit. Secundum naturam, & Contra vim & impetum fluminis. Cùm autem vis & impetus fluminis ſit in parte ſuperiore, relinquitur priora duo tigna in inferiore fluminis parte defixa fuiſſe.

Ab inferiore parte.] Id eſt in ipſo ſolo atque vado fluminis.

Iunctura diſtabat.] Interuallo duorum pedum, vt ſuprà dixit.

In contrariam partem.] Nam trabs bipedalis vi in commiſſuras (quas nos *Morteſias* appellamus) adacta impellebat tigna, & ab iis conſtringebatur.

Binis vtrinque fibulis.] Fibulas appellat, clauos trabales, quibus trabes quinquepedales tranſuerſariæ figebantur. Quod autem Buteo ex quaternis trabibus quadratum efficit, quo extrema tignorum & trabis immiſſæ pars, quaſi fibula ferrea quadrata coercerentur, hoc quid ſit, ne diuinando quidem aſſequi potui. Et verò, vt ita ſit, tamen vbi erit axiculus?

Bipedalibus trabibus immiſſis diſtinebātur.] Vetuſtiſſimus Codex, Bipedales trabes immiſſæ diſtinebant. Sed vtriuſque lectionis eadem ſententia eſt. Vna autem trabs quatuor illis tignis imponebatur. quod cùm Turnebus non videret, ita ſcripſit: Inter tigna immiſſæ erant trabes quæ tignorum interuallum ab imo fluminis vado vltra ſummam altitudinem eius implebant. At Cæſar non dicit Ab imo ad ſummum, ſed *Inſuper immiſſa.*

Diſtinebantur.] Verbum vim quandam ſignificans. nam bipedalis trabs vtroque ſuo cauo contraria tigna diſtinebat: id eſt vtrique incumbens, quodammodo propellebat. Sic de bell. ciuil. lib. 1. Has quaternis anchoris ex quatuor angulis diſtinebat, ne fluctibus mouerentur.

Diſcluſis.] Binis tignis contrariis diſcludere, eſt quod modò dixit, Diſtinere.

Reuincta.] Cauum enim cauo iniunctum, iuncturam faciebat: eóque complexu coercebat.

Rerum

Rerum natura.] Id eſt, compactura. Naturaliter accidebat, vt quæ vis atque impetus Rheni infimas priorum tignorum partes, ac proinde ſuperimpoſitam trabem impelleret, eadem vis altera quoque bina tigna contraria propelleret: quæ quòd prona ac faſtigiata erant, contra impulſum illum nitebantur.

Obliquè adigebantur.] Volo eſſe aduerbium, vt hæ ſublicæ directæ ad perpendiculum infixæ eſſent, ſed earum ordo arcuatus & obliquus eſſet. ita tamen vt contra vim fluminis acies ſiue cuneus extaret, qui vim illam perrumperet. Qua de cauſſa Arietem ex ſimilitudine nominat. Plutarch. ζεῦγμα προβόλων appellat. ἀλλὰ ταῦτα προβόλοις ξύλων μεγάλων διὰ τοῦ πόρου καταπεπηγότων ἀναδεχόμενος καὶ χαλινώσας τὸ προσπῖπτον ῥεῦμα τοῦ ζεύγματι, &c.

Ad inferiorem partem.] Hoc à me non intelligi ingenuè fateor. niſi *ſuperiorem* reponamus, vnde vis fluminis exoriebatur. quid enim aries ad inferiorem fluminis partem?

Pro ariete.] Faernus, *Pro pariete.* Sed puto dictum eſſe pro, loco arietis. Nam vt aries ad trianguli figuram accedebat, ita hæc propugnacula triquetra eſſe ſolent. vt aries impetu ſuo murum frangit, ita hæc propugnacula Rhenum findebant. cuiuſmodi ferè ratione Roſtrum Cicero dixit. Nam lib. de Leg. 2: Vt enim hoc quaſi roſtro finditur Fibrenus, & diuiſus æqualiter, &c. Buteo verò abſurdiſſimè interpretatur pro ariete, id eſt, ante arietem. Nam vt aries murum oppoſitum, ſic roſtrum iſtud vim fluminis irrumpentem findit ac perrumpit. Denique quem hic Arietem, mox Defenſorem appellat. Hoc idem in pontibus lapideis fieri ſolere, nemo neſcit. Galli *Sperones* appellant. Formam tamen non trianguli, ſed ſemicirculi hos arietes habuiſſe, ſuperiùs dictum eſt.

Supra pontem.] Contra fluminis impetum, circiter decem pedes ſupra locum pontis.

His defenſoribus.] Defenſor in fœminino, ſæpe apud Iuriſconſultos. Plutarchus dixit προβόλοις.

Diebus decem.] Magnum opus. ſed tamen hæc Cæſarem adiuuerunt: primùm, tempus æſtatis, quo Rhenus eſt multo anguſtior. deinde aggerum & riparum ſecturæ, foſſæque ingentes, quas Cæſaris milites auertendi & minuendi fluminis cauſſa effecerant. tertiò magnus ſublicarum & palorum numerus tranſuerſo flumine, in vadum, defixus, qua obſtructione & quaſi repagulis reiecta vis fluminis in illas foſſas reſtagnabat. quartò innumerabilis fabrorum multitudo, quos in exercitu Cæſar habebat: nam milites omnes aut in fodiendo, cùm vſus eſſet, aut in fabricando, aut in remigando, aut in demetendo frumento, aliiſve operibus faciendis laborem nullum recuſabant. deinde fabros & fabrûm præfectos habebat. Eò accedebat multitudo nauium, quarum ædificatio, quàm facilis militibus Romanis fuerit, ex aliis Cæſaris locis intelligitur.

Liberaliter reſpondit.] Blandè & comiter: vt verborum quoque liberalitas dicatur. vnde locus ille Ciceronis. Plenum modium verborum.

Frumentiſque ſuccenſis.] Ita legitur in Stephanico & Aldino, & ceteris propè omnibus. Sed cur dixiſſet Ædificiis incenſis, frumentis ſuccenſis? Itaque

A que *Succiſis* ſine dubio legendum eſt, vt hoc ipſo lib. in fine Omnibus eorum agris vaſtatis, frumentis ſucciſis, ædificiiſque incenſis, &c. Virgil. At rubicunda Ceres medio ſucciditur æſtu. Paulò pòſt, Demeſſa frumenta dixit. Sed iam video ita eſſe in Manutiatino emendatum. quod placet.

CAP. V.

B *QVod omnibus bellis.*] At longè aliam Suetonius rationem affert. Britanniam, inquit, petiiſſe ſpe margaritarum, quarum amplitudinem conferentem interdum ſua manu exegiſſe pondus.

Prius quàm periculum faceret.] Lego *Priùs, qui.* Non enim Voluſenum miſit, vt ipſe poſtea periculum faceret. Itaque ordo eſt: Arbitratus C. Voluſenum idoneum eſſe, qui priùs priculum faceret. Sic alibi ſæpe locutus eſt.

Breuiſſimus in Britanniam traiectus.] Dio lib. 39.
C numerat ſtadia CCCCL: id eſt, millia paſſuum ſex & quinquaginta.

Regem ibi conſtituerat.] Cæſar ergo ſuperatis quibuſdam ciuitatibus Regem imponebat. Sic lib. 5. cap. 3. Dumnorix Aeduus regnum ſuæ ciuitatis ſibi à Cæſare deferri dictitabat. Sed huic loco aduerſari videtur, quod inf. lib. 7. cap. 4. ſcribit, ſe in huius Commij gratiam ipſius ciuitati, iura legéſque reddidiſſe, eámque immunem eſſe iuſſiſſe. Reſpondendum igitur, ita Regem ex ſuis impoſitum,
D vt illos ſuis legibus & recepto iure gubernaret.

Sibi fidelem arbitrabatur.] Ita loquitur, quia plus apud Commium charitas patriæ, quàm Cæſaris beneficium potuit. Rebellauit enim contra Cæſarem, ſed victus poſteà ſe dedidit. lib. 8. cap. 7.

Tantarum rerum occupationes.] Aldinus, Tantularum: quod ſine dubio rectum eſt.

Nauibus circiter LXXX.] Steph. DCCCLXXX. mendoſé. Nam illum numerum Oroſius retinet.

Vt quàm celerem.] Locus perſpicuè mendoſus,
E qui commodiſſimè ſic legeretur: Monuítque vt quoniam rei militaris ratio, maximéque res maritimæ celerem atque inſtabilem motum haberent, &c. Sed ne tanta mutatio temeritatem haberé videatur, vocem *Quàm* tantummodo in *Quoniam* mutemus: &. ſic corrigamus: Monuítque (vt rei militaris ratio, maximéque res maritimæ poſtulabant) vt quoniam celerem, &c. Nam iſto modo Poſtulabant, corrigendum erit.

Ad nutum & ad tempus.] Puta dictum, pro Ad
F punctum temporis.

Eſſedariis.] Vnde iocus Ciceronis in Epiſtola ad Trebatium Iuriſc. Tu qui ceteris cauere didiciſti, in Britannia ne ab eſſedariis capiaris, caueto. Pomp. Mela lib. 3. Dimicant non equitatu modò, & pedite: verùm & bigis & curribus, Gallicè armati. Couinos vocant, quorum falcatis axibus vtuntur.

Aſſuefactos.] Noſter & Romanus, Inſuefactos.

G *Quo in pedeſtribus prœliis vti cõſueuerant.*] Nihil muto, tantum dico, ſi quem vetuſtum codicem nactus eſſem, à quo vox VTI abeſſet, tollendam eam arbitrarer.

Aquilam prodere.] Hoc pertinet ad inſignem Romanorum militum conſuetudinem: de qua ſic Liuius lib. 34. Q. Victorius primipili centurio, & C. Atinius Tribunus militũ (rẽ in aſperis prœliis ſæpe

tentatam) ſigna adempta ſigniferis in hoſtes iniecerunt. Et rurſus lib.6. Emiſſum etiam ſignum Camilli iuſſu in aciem hoſtium ferunt: idque vt repeteretur, concitatos anteſignanos.

Ex proximis primis nauibus.] Alij, Ex primis proximis. Alij, in primo caſu, Proximi. neutra placet. putóque vocem *Primis* ſuperuacaneam & adulterinam eſſe.

Curſum tenere.] Id eſt. rectè nauigare, & in portum appellere. nam ab illis paulò tardiùs adminiſtrata res eſt, vt paulò antè dixit.

Inſulam capere.] Portum in inſula capere, paulò pòſt dicturus eſt.

CAP. VI.

ORatoris modo Cæſaris mandata deferret.] Sic noſter & Stephanicus, & Romanus, aliique impreſſi complures. ſed Aldina magis arridet, quàm multi ſecuti ſunt:, Cùm ad eos Imperatoris mandata perferret. Nuſquam enim illo modo locutum Cæſarem animaduerti. Et nunc ſic video Manutium Aldi nepotem hunc locum edidiſſe.

Paucis poſt diebus.] Demiror ita Manutium edidiſſe: quum vox *Poſt* in nullo vel antiquo, vel impreſſo reperiatur. Sic lib. 4. cap. 1. Neque multum abeſſe ab eo, quin paucis diebus deduci poſſent.

Cæſari commendarunt.] Ita placet, vt eſt in Aldino: quamuis in noſtro, & Stephanico, & Romano legatur, Commendare cœperunt.

Ad reficiendas eas vſus ſunt.] Et hoc quoque demiror: cùm alij omnes conſtanter ſic habeant, Ad reficiendas naues eſſent vſui.

Ad eas quæ iuſſerat Cæſar facienda conuenerat.] Sanè magnum mihi ſcrupulum hæc Manutiana editio exemit. Nam quod in aliis ad vnum omnibus legebatur, *Ad Cæſarem conuenerant*, valde vitioſum eſſe animaduertebam. Vtrum autem ex libro vetere, an ex ingenio hanc emendationem Manutius habeat, magni intereſſe arbitror. Nam in ſcholiis nullam eius mentionem facit.

Reditu intercluſis.] Imò *Aditu*. Non enim reditum in Galliam intercludere, ſed aditu in ſuam inſulam prohibere conabantur.

In metendo occupatos.] Et hoc quoque alibi notatum eſt: Cæſaris milites frumentum demetere, naues facere, ceteráque munia omnia obire ſolitos.

Et pedites prœliantur.] *Pedibus* corrigendum: vt eſt in Steph. Sic enim ſuprà cap.1. Sæpe ex equis deſiliunt, ac pedibus prœliantur.

Ita ſe collocant.] Alij *Currus collocant.* Fortaſſe vtrunque coniungendum: ſic, Ita ſe & currus collocant. Nam certè currus ſecum ex acie ſubducebant.

Expeditum ad ſuos receptum.] Imò *Ad eos*, id eſt ad aurigas.

Circiter triginta.] Valde mirum, equos ſolos triginta nactum prœlium committere voluiſſe. Fortaſſe x x x. ſcriptum fuit, pro c c c. vel potiùs 30. pro 300.

Hiemis nauigationem ſubeundam.] Vrſini liber, Hiemi nauigationem ſubiiciendam. quod eodem modo Stephanicus codex ſcriptum habebat: & ſanè rectius videtur. Nam Subire nauigationem hiemis, eſt hieme nauigationem inſtituere. quod à

A Cæſaris inſtituto fuit alieniſſimum. At Subiicere hiemi nauigationem, eſt claſſem ſuam tandiu in ora Britanniæ retinere, dum hiems veniat. Hoc Cæſar facere nolebat. itaque obſides poſt ſe abduci iuſſit. ipſe continuò pòſt naues ſoluit.

Orbe facto.] Orbem facere dicebantur, cùm vndique circunuenti confertim ſe conglomerabant, & denſatis ſcutis in orbem cōſiſtebant. quod non tam oppugnandi, quàm reſiſtendi ac propugnandi conſilio fiebat. Sic lib.5. cap.10. Iuſſerunt B pronuntiari, vt impedimenta relinquerent, atque in orbem conſiſterent. Liu. lib.42. Ibi cùm in orbem milites coegiſſet, vt denſatis ſcutis ab iactu ſagittarum & iaculorum ſeſe tuerentur. Idem lib. 2. Quo magis ſe hoſtis inferebat, eogebantur breuiore ſpatio & ipſi orbem colligere.

Propter ſiccitates paludum.] Quia Romani ab iis conſectandis paludum limo non prohibebantur.

C

Liber V.

CAP. I.

SVbductióneſque paulò.] Ita eſt in noſtro & Stephan. & Romano. Alij *Subductiores pauloque.* Quod non D intelligo. cùm Subduci naues frequentiſſimè dicantur, quæ in interiorem portus partem, interdùm etiam in aridum, vel refectionis vel munitionis cauſſa propelluntur. vt lib.4. cap.6. Et longas naues quas in aridum ſubduxerat, æſtus complebat. Et lib. Ciuil.3. Naues reliquas ſi vellet, ſubduci & refici iuberet. Item hoc ipſo lib. cap.4. Commodiſſimum eſſe ſtatuit, omnes naues ſubduci, & cum caſtris vna munitione coniungi. Liuius lib.23. Caſtris communitis, naui- E búſque ſubductis, & vallo circundatis, &c.

Magis magnos.] Aldinus, *Minus magnos.* Itáque Vrſinus reſtituit: & locus Cæſaris apertè poſtulat.

In reliquis vtimur maribus.] Ita ſcriptum eſt in noſtro, & Romano, itemque in Sthephan. & Faern. vt ipſe teſtatur: docétque Priſcianum ita hunc locum protuliſſe, lib. 7. Aldinus & ceteri hoc modo: Quibus in alio mari vti aſſueuerunt. quam lectionem Manutium ſecutum miror.

F *Accepta oratione.*] Liber Steph. & Romanus, *Percepta*. Vrſinus autem, *Ratione*. neutrum placet. Et legatorum oratio propriè dicitur.

Vt imperauerat.] Has duas voces adulterinas eſſe arbitror. ſuperuacaneas quidem eſſe, nemo in huius auctoris libris verſatus negauerit. Nam ſatis fuit dixiſſe. Ad diem.

Qui litem æſtiment.] Qui æſtiment, quanti ſit damnum, quod quiſque acceperat, vt tanti, qui de- G derit, damnetur.

Collaudatis militibus] Notandum, quod aliis locis monuimus, Cæſarianos milites fabriles artes, cùm vſus poſcebat, exercuiſſe: & naues ædificaſſe. Sic Ciuil.1. cap.5. Imperat militibus Cæſar, vt naues faciant.

Ad portum Icium.] Starbo lib.4. de Morinis loquens: παρ' οἷς inquit, ἐστὶ καὶ τὸ Ἴτιον, ᾧ ἐχρήσατο

ναυστάθ-

ναυστάθμῳ Καῖσαρ ὁ θεὸς διαίρων εἰς τὴν νῆσον.

Tranſmiſſum à continenti.] Traiectus & Tranſmiſſus in eadem re ponuntur à Cæſare: vt infrà ca. 5. Pari ſpatio tranſmiſſus, atque ex Gallia eſt in Britanniam. Quare perſpicuum eſſe arbitror, hoc loco alterùtrum duorum redundare, vocemque *Traiectum* ſub hac altera pro gloſſa ſubiectam tandem in contextum irrepſiſſe. Hæc cùm multis antè annis ſcripſiſſem, animaduerti Faernum teſtari in ſuo libro abeſſe vocem *Tranſmiſſum*.

Ab eo petere cœperunt.] Obſcurus mihi locus. Fortaſſe hic ſenſus eſt, Quoniam in commune conſulere non poterant, ſuis quiſque priuatim rationibus conſulebant: & à Cæſare, vt ſuis agris atque ædificiis parceret, petebant.

CAP. II.

INduciomarus.] Hoc eodem nomine appellatur apud Ciceronem in Orat. pro Fonteio, is qui ſuo teſtimonio maximè omnium Fonteium lædebat, à Gallis quibuſdam miſſus. Verum is Allobrogum Dux nominatur. Quòd ſi, inquit, tantas auxiliorum noſtrorum copias Induciomarus ipſe deſpexerit, dux Allobrogum, ceterorúmque Gallorum, &c.

Quæ in Meldis erant.] Imò *In Belgis*, vt habent libri nonnulli, & ex ſuperioribus plane intelligitur.

CAP. III.

DUmnorix Æduus.] Lib. 1. cap. 3.

Grauiter ferebant.] Nam Ædui retinere libertatem cupiebant, vt ſuo loco diximus.

Religionibus impediri.] Fortaſſe, quòd vel votum obeundum eſſe, vel iuſta ſoluenda.

Impeditis animis.] Notanda locutio, pro Occupatis.

Pro ſano facturum.] Tanquam ſanum, vel, vt ſanum & prudentem facere par erat. Sic de bell. ciuil. 3. Iſque maximè vellet pro communi amico atque arbitror controuerſias Regum componere. plaut. Menæch. Hoc quidē ædepol haud pro inſano verbum reſpondit mihi. Et mox: Satin' hoc pro ſano maledicta maledictis reſpōdeo. Et multis ante pag. pro ſano loqueris, cum me meo appellas nomine. vbi tamen mendoſe legitur, *pro ſanè*.

Illa autem.] Faerni liber, *Ille enim*: cui liber Steph. aſtipulatur. Et rectè Vrſinus docuit aſſertionis eſſe iam, non rationis. Plautus in Perſa, Enim non ibis nunc viciſſim, niſi ſcio.

Liberum liberaq; ciuitatis.] Liberum ſibi eſſe Cæſarem ſequi, aut non ſequi. Æduorum ciuitatem neque Regi parere, neque à Romanis in prouinciæ formam redactam eſſe.

Rei frumentariæ prouideret.] Noſter, & Steph. & Romanus, Rem frumentariam. quod propter Cæſaris conſuetudinem probabilius videtur. Sic lib. 6. cap. 3: His cognitis rebus, rem frumentariam prouidet.

CAP. IIII.

AD ſolis occaſum.] Strab. lib. 4. νύκτωρ δ' ἀνήχθη, καὶ τῇ ὑστεραίᾳ κατῆρε περὶ τετάρτην ὥραν τ' καὶ εἴκοσι σταδίους τοῦ διάπλου τελέσας.

Eam partem inſulæ caperet.] Nihil muto. nam

A ſuperiùs quoque dixit, Inſulam capere. Quanquam ſiquis vetus codex ſcriptum haberet *Eum partum*, non dubitarem hanc cum illa ſcripturam commutare. nam ſic quoque ſuperiùs locutus eſt.

Meridiano ferè tempore.] Florus lib. 1. In Britanniam tranſit mira celeritate: quippe qui tertia vigilia Morino ſoluiſſet à portu, minùs quàm medio die inſulam ingreſſus eſt. Videtur legendum *Monino*, vt eius inſulæ portum ſignificet, quam Cæſar paulò pòſt Monam appellat.

B *Ex captiuis comperit.*] Steph. Cognouit.

Vno erant viſæ tempore.] Sic omnes quos vidi & manuſcripti, & impreſſi libri. Faernus, Vnà erant viſæ, timore. quod propter librorum diſſenſionem non recipio: etſi per ſe non diſplicet.

Crebris arboribus ſucciſis.] Has Concædes nominant Auctores. Tacit. lib. 1. Frontem ac tergum vallo, latera concædibus munitus. Grægor. Turon. lib. 2. cap. 9. Franci enim ſimulato metu ſe in remotiores ſaltus receperant, concædibus per extre-
C ma ſyluarum procuratis. Mendoſè legitur Concidibus.

In litus eiectas.] Faerni lib. In litore. quod idem in Stephani codice reperio.

Itinere deſiſtere.] Stephan. In itinere reſiſtere: quod veriſſimum eſſe paucis pòſt verſibus cognoſcetur.

Quamplurimas poſſet.] *Poßit*, ratio ſermonis poſtulat.

D *Multa opera.*] Sic placet: propter conſenſionem noſtri antiqui, & Stephanici, & Aldini: cùm in aliis ſit, Multi operis.

Eaſdem copias, quas antea præſidio nauibus fuerāt reliquit.] Inepté. quanto illa Stephanici & Aldini librorum concinnior: Eaſdem copias, quas antè, præſidio nauibus relinquit.

Memoria proditum.] Sic omnes lib. Memoriæ tamen, caſu tertio, video & apud hunc, & apud alios, vbique.

E *Ex Belgio tranſierant.*] Sic omnes lib. Ego tamen Cæſaris conſuetudinem attendens, *Belgis* legendum eſſe non dubitarem. Nam vbique & de ſingulis populis ita loquitur. Quinetiam lib. Ciuil. 1. Cæſaris, inquit, erat in Barbaris nomen obſcurius.

Bello illato ibi remanſerant.] Stephan. Eo permanſerant. Neutrum placet. Non enim illato bello, ſed confecto potiùs permanſerunt. Obſcurus mihi locus. ac vereor ne multa ſint adulterina: ac Cæſar ita ſcripſerit: Quibus orti ex ciuitatibus bel-
F lo illato eo peruaſerunt. Sed ſine veteris auctoritate libri nihil mutandum eſt.

Minores obiecta inſula.] Sic quoque Aldinus, ſed noſtri & Stephanici & Romani & vulgarium conſenſus præponderat, vbi legitur *Subiecta*.

CAP. V.

NVmo æreo.] Codex Steph. Minimo ære, aut
G aut auro, auro, aut aliis ferreis. Ego legendum ſic putarem: Minimo ære aut auro aut laminis ferreis ad certum pondus examinatis pro numo. Nam Tacitus in Agricola ita ſcribit: Fert Britannia aurum, & argentum, & alia metalla.

Quam in Gallia.] Belgica, ſubaudiendum arbitror.

Leporem & Gallinam.] Longè his diſſimillia,

Dio Nicæus, & Herodianus in Seuero A

Inſula natura triquetra.] Strabo lib.4: ἡ δὲ Βρεττανικὴ τρίγωνος μὲν ἐστι τῷ σχήματι. & multa in Cæſaris ſententiam. Legendus etiam Tacitus in vita Iulij Agricolæ.

Ibernia dimidio minor.] At Mela lib.3. Super Britanniam, inquit, Ibernia eſt penè par ſpatio, ſed vtrinque æqualis. Videtur exſcriptus hic locus, & apud Melam corruptus.

Dies x x x.] Mela eodem loco: In ea, inquit, quòd ſol longè occaſurus exurgit, breues vtique noctes ſunt. Sed per hyemem, ſicut alibi obſcuræ, æſtate lucidæ. quòd per id tempus iam ſe altiùs euehens, quanquam ipſe non cernatur, vicino tamen ſpendore, proxima illuſtrat: per ſolſtitium verò nullæ: quòd tum iam manifeſtior non fulgorem modò, ſed ſui quoque partem maximam oſtentat. Tacitus in vita Agricolæ: Dierum ſpatia noſtri orbis menſuram, & nox clara, & extrema Britanniæ parte breuis, vt finem atque initium lucis exiguo diſcrimine internoſcas. Quòd ſi nubes non officiant, aſpici pernoctem ſolis fulgorem, nec occidere & exurgere: ſed tranſire affirmant.

Eſſe arbitrantur] Steph. Exiſtimatur. cui video Faerni librum ſuffragari.

DCC millium paſſuum.] Non congruit numerus Dionis Nicæi in Seuero, quem conferre qui volet, poterit.

Vicies centena.] Legendum, *Centenum* in ſecundo caſu.

Glaſto inficiunt.] Noſter antiquus, itémque Stephanicus, *Vltro inficiunt.* Quod etiam apud Pomp. Melam ſeruatum eſt. Incertum, inquit, ob decorem, an quid aliud, vltro corpora infecti. vbi de Britannis loquitur. Romanus, & alij nonnulli, *Vltro glaſto inficiunt.* Incredibile dictu eſt, quàm variæ doctiſsimorum hominum coniecturæ proferantur: cùm alij Vitro, alij Nitro, alij Glaſto, alij Luteo, alij Glauco, alij alio modo emendent. Mouet me Pomponij Melæ & veterum librorum conſenſus, in quibus *Vltro* conſtanter ſcriptum eſt, vt contra omnium ſententiam reponendum arbitrer, *Lutro*, mutatione perexigua. propterea quod Dioſcorides Lyſimachiam ſcribit à nonnullis Lytron appellari. Valere autem Lyſimachiam ad cæruleum colorem, Ruellius & alij confirmant: vt dubitari etiam poſsit: an pro Luteum, quod eſt apud Plinium & Vitruuium, fortaſſe legendum ſit, Lutrum. de quo tamen nihil affirmo. Vitruuius lib.7.cap. 14. Qui non poſſunt chryſocolla propter raritatem vti, herba quæ luteum appellatur, cæruleum inficiunt. Plin. lib.33.cap.5. Luteam putant à Lutea herba dictam, quum ipſam cæruleo ſubtritam, pro chryſocolla inducunt. Tantam autem de Lyſimachia & Luteo vel Lutea herba diſſenſionem animaduerti inter Ruellium, Fuſchium, & alios eruditos viros, vt vel vnus ille Dioſcoridis locus variis ipſorum diſputationibus facilè præponderet. Nitrum quidem ad cæruleum colorem valere, Vitruuius ſcribit lib.7.cap.11. ſed neque ſolum, verùm arena contuſum, & æri cyprio mixtum: neque ad corpus hominis inficiendum, quod vſus oſtendit: ſed ad opera, de quibus apertè Vitruuius ibi loquitur. Luteum autem hoc loco Victorius reponebat Variar. lib.19.cap.3. Nitrum. Turneb. Aduerſ. 6.cap.17.

Horribiliore adſpectu.] Sic Aldinus: & ita magis placet: cùm in aliis omnibus legatur *Horridiore*. Nam ſic idem hic noſter infrà lib.7: Quà deſpici poterat, horribilem ſpeciem præbebat.

Virgines ductæ.] Steph. Quo primùm virgo deducta eſt. Noſter & Romanus, Adducta eſt. Quod valde arridet. Nam vna tantùm ſignificatur. Quid igitur ſi plures eadem pepererit? cuius erit ſecundus, aut tertius, aut quartus? Sanè ex verbis Cæſaris reſponderet aliquis, fore omnium communem: & hanc eſſe Platonicam confuſionem.

B *Inter ſe conſtitiſſent.*] Non dubito duas primas voces ex gloſſa ſumptas, & tollendas eſſe. nam legiones propter terrorem intermiſſo aliquanto ſpatio conſtiterant.

Per medios audaciſſimè.] Scripſiſſe Cæſarem arbitror, Per medios hoſtes audaciſsimè.

CAP. VI.

C *Cum periculo dimicare.*] Noſter, Steph. & Romanus, Cum periculo prælio dimicare.

Pedibus tranſiri.] Notandum, pro Vado tranſiri.

In agros effunderent.] Steph. Eiicerent. quod non æquè placet. Nam terroris cauſſa latè vagabantur.

In continentem Galliam venerat.] Vocem Galliam propter Cæſaris conſuetudinem ſuſpicor ex Gloſſa ſumptam fuiſſe.

Pecorúmque numerus.] Faernus *Pecoris*. Idem

D noſter, & Steph. & Aldin. & Romanus.

Noſtri acriter.] Praua interpunctio locum corruperat. nam hinc periodi initium eſt.

CAP. VII.

Oppidum Britanni vocant.] Strabo lib.4. πόλεις δ' αὐτῶν εἰσὶν οἱ δρυμοί. περιφράξαντες γὰρ δένδρεσι καταβεβλημένοις, εὐρυχωρῆ κύκλον καὶ αὐτοὶ ἐνταῦτα καλυβοποιοῦνται, καὶ τὰ βοσκήματα καταςαθ-

E μεύουσιν, οὐ πρὸς πολὺν χρόνον.

Numerus pecorum repertus.] Noſter & Steph. *Pecoris*.

Nobili duce Cingetorige.] Stephan. *Lugotorige*. nam Cingetorigem paulò antè Regem nominarat.

Facilè extrahi poſſe.] Id eſt, Caſſiuellaunum facilè morarum cauſſas poſſe fingere, & diem ex die ducere.

Et prioris.] Particula, *Et*, ſententiam deprauat, ac

F ſine dubio delenda eſt.

Locum caperent.] Obſcura mihi ſententia, niſi fortè locum capere dicantur naues, quæ curſum tenent.

Per atrebatem Comium.] At hic in exercitu Cæſaris erat anno ſuperiore, à Britannis remiſſus. lib. 4.cap.5. Priùs ergo Comium fide publica euocarant, & eius opera in hac compoſitione vſi erant.

CAP. VIII.

G *Q. Ciceroni.*] Marci fratri, & Cæſaris legato. Dio lib.40.

His militibus.] Vox *Militibus* ſuperuacanea eſt: ac Cæſar ſuperiùs ſęper Legionibus pręfectos dixit.

Tres in Belgio.] Steph. Belgis: quod ſine dubio rectum eſt. Et vbique hoc puto ſeruandum. Nam

hæc

hæc Cæſaris conſuetudo eſt in populis omnibus. A

Ambiorige & Catiuulco.] Hi Reges quiſque dimidiæ partis Eburonum nominantur.li.6.cap.6.

Sabino Cottaq.] Eodem loco, Caſtellum Vatuca nominatur, in mediis Eburonum finibus: vbi duo iſti legati hyemandi cauſſa conſederant.

In Gallia morari.] Hoc eſt, ſuam in Italiam profectionem differre. Morabatur autem in Belgis, &, vt opinor, Samarobrinæ.

Inimici palàm multis etiam ex ciuitate auctoribus.] Steph. & Faern. lib. Inimicis iam multis palàm ex ciuitate, & his auctoribus. Legendum arbitror, vnica tranſpoſita vocula: Inimici multis etiam ex ciuitate palàm auctoribus, interfecerunt. Nam alioqui poſtremum hoc verbum quò referatur non habebit. B

Ex Belgio.] Iterum reſtituendum arbitror, Ex Belgis: propter aſsiduam Cæſaris conſuetudinem.

Ad caſtra oppugnanda.] Noſter & Faerninus & Romanus, & Steph. Caſtra oppugnatũ. quod placet. C

Controuerſias minus.] Minuere controuerſias, pro Tollere, & extinguere. Sic lib.6.cap.5. Principes regionum inter ſuos ius dicunt, controuerſiáſque minunt. Sic Cicero Offic.1. Sed cùm plerique arbitrentur res bellicas maiores eſſe quàm vrbanas, minuenda eſt hæc opinio: id eſt, tollenda. Sic. Academ.2. Sed vt minuam controuerſiam, videte quieto, &c.

Non minus haberet in ſe iuris multitudo.] Hanc veram ac ſtabilem eſſe Principatus formam, multi diſputant. Nam aut vi, & in inuitos occupatus eſt, aut multitudinis voluntate delatus. prior confeſsione omnium eſt Tyrannicus. alter certis legibus & conditionibus delatus: vnde vltrò citróque obligatio naſcitur. Eiuſmodi Feudorum iura fuerunt, vt quibus de cauſsis à Vaſallo feudum, iiſdem à Patrono amitteretur. D

Humilitate ſua.] Nota Humilitatem non virtutem eſſe, quę vulgò modeſtia dicitur, ſed tenuitatem & infirmitatem. E

Subſidio venire.] Faern. & Stephan. *Subuenire.*

Ipſorum eſſe conſilium.] Id eſt, licere illis conſilium capere, ac deliberare vtrum malit. Sic Cicero: Veſtrum iam conſilium eſt, quid vobis ſit faciendum.

CAP. IX.

INter eos exiſtit controuerſia.] Sic noſter Stephan. & Romanus. Aldinus, Inter eos ex his tot cauſsis controuerſia orta eſt. Vetus placet. nam ex verbo *Exiſtit* mendoſè factum eſt, *Ex his tot*. deinde à ſciolo quopiam ſubiectum, *cauſſis*, & *Orta eſt.* F

Ariouiſti mortem.] At hunc lib.1.cap. vlt. fuga ſibi ſalutem reperiſſe ſcripſit. vel igitur ex vulnere accepto, vel ex animi mœrore Ariouiſtum mortuum eſſe oportet.

Vltrò illatis.] Non citrò acceptis.

Vnam eſſe in celeritate.] Magis placeret, *Vna* ſexto caſu: Vna eſſe in celeritate poſitam ſalutem. G

Amplius ab iis abſit.] Sic Stephanicus. Placet tamen Faerni liber: Amplius abſit.

Quantaſuis magnas.] Sic omnes lib. Vſitatum tamen puto, Quantumuis magnas. vel, Quantaſuis copias.

Quem haberet exitum.] Inſignis locus: ex quo intelligitur, Conſilium dici exitum habere, cùm in alterutram partem tutum habet euentum: non habere verò, cùm neutram in partem habet: & eſt vt Dialectici loquuntur, ἐκ τῶν ἀπόρων. Itaque Titurius ſuum, in vtranque partem tutum eſſe diſputat: Cottæ verò, in neutram. Cicero ad Attic.7.ep.11. Videtur hoc conſilium exitum habiturum. Hircius de bell. Alexandrino, Neque vllum exitum conſilij ſui reperiret, ſi permaneret in ſententia, &c.

Vincite.] Diſputando & altercando, ſcilicet. quaſi dicat, Diutius non contendam. Valeat veſtra ſententia.

Hi ſapienter ſiquid.] Placet Stephan. & Ald. & aliorum ſcriptura: Hi ſapient: & ſiquid. Pro, Hi milites conſilium capient. Horum erit iudicium.

Communem cum reliquis belli caſum.] vox *Belli* abeſt ab omnibus quos vidi & antiquis, & recentioribus. quorum conſenſum huic ſingulari antepono.

Dat manus.] Dare manus, cedere, victum ſe fateri. Tranſlatum ab iis qui bello capti ſeſe dedunt. Cic. de Amicitia: Qui litigare ſe ſimulans blandiatur, atque ad extremum det manus. Sic ad Att.2.ep.22. Primo ſanè die multa contrà: ad extremum autem manus dediſſe.

Impedimentis. at hoſtes.] In aliis omnibus poſt vocem *Impedimentis*, ſubiectum eſt verbum *Incedunt.* vtraque placet. ſed librorum conſenſionem potiorem arbitror.

CAP. X.

IN orbem conſiſterent.] Dixi ſub finem lib.4. In orbem conſiſtere dici milites, qui non hoſtem adoriendi, ſed ſui tantùm defendendi conſilio denſi cuneis ſe quiſque coactis agglomerant: vt Vergilius cecinit. Idque paucis verſibus inſequentibus apparebit. Saluſtius dicere videtur, Grege facto. Nam in Iugurt. Ex omni, inquit, multitudine non amplius XL. memores nominis Romani grege facto locum cepere, &c.

Id factum.] De impedimentis, & auro relicto: vt Florus loquitur.

Et numero pugnandi pares noſtri.] Faernus ex ingenio reponit, *Pugnantium*. quod placet. Simul ex Stephanico lib. ita locus diſtinguendus eſt, vt poſt *pares* punctum notetur. Tum alterius ſententiæ initium hoc ſit: Noſtri tametſi à Duce & à fortuna deſerebantur, &c. Nonnulli autem pro *numero* repoſuerunt *animo*: quod eorum temeritatem ſimul & inſcitiam coarguit.

Tela à confertis vitari poterant.] Sic Aldus. At Stephanicus & noſter multò rectiùs, Tela conferti vitare poterant.

Se ſuámq. fidem interponere.] Sic Aldus & vulgati. mendoſiſsimè. Nam ſine coniunctione legendum eſt, vt in Steph. Se ſuam fidem interponere. Et ſic alibi, Fidem interponere, Iuſiurandum interponere.

Suam ac militum ſalutem.] Sic Ald. Rectiùs Faerni & Steph. libri: De ſua ac militum ſalute.

CAP. XI.

HVic quoque accidit.] Corrigendum videtur, *Hic.*

Virtuti locus relinquebatur.] Iſt eſt, pugnandi.

Hanc Adepti victoriam.] Ita placet: neque ſine libri veteris auctoritate quicquam mutari patiar. ſed tamen ſcripſiſſe Cæſarẽ *Hac adepta victoria, in*

ſexto caſu, ex Latinæ linguæ conſuetudine ſuſpicarer.

Turres c x x.] In Steph. & Romano, & multis aliis: Turres admodum c x x. Suſpicor de mendo. Nam neque tam magno turrium numero vſquam legi vel Romanos ipſos eſſe vſos, prætetea vna nocte tot ædificari turres potuiſſe, non puto, denique poſteriùs turres excitatas fuiſſe, mox intelligetur. Non placet diuinare. ſed probabilius eſt de aggere ex materia extructo Cæſarem ſcripſiſſe. vt aliis multis locis.

Oppugnationem opus ſunt.] Cùm de Romanis perſpicuè loquatur, corrigendum putarem *Propugnationem.*

Pinna, loricaq.] Loricas dicit, quas vulgò *Parappettos* appellamus, quaſi pectoris tegumenta. vt lib. 7. docebimus.

Mittuntur ad Cæſarem literæ.] Qui tum erat in Belgis, Samarobrinæ.

Seſe tamen ſcire] Vox *Scire* tollenda eſt, auctore Stephan. lib. & loci ſententia poſtulante.

Manibus ſagulíſque.] Video eſſe qui *Furculis* vel *Sarculis* reponant. Sed vſitata lectio in veteribus omnibus reperitur: & ad Neruiorum imperitiam demonſtrandam aptiſſima eſt: & (quod caput eſt) Paulum Oroſium auctorem habet. denique modò dixit eos ferramentis deſtitutos fuiſſe: hoc eſt, bidentibus, ligonibus, palis, raſtris alueis, cophinis, qualis. vt eſt apud Veget. li. 1. cap. 24. & lib. 3. cap. vlt.

Exhaurire cogebantur.] Sic noſter & Aldin. At Stephan. Videbantur: pro Nitebantur, quod in Romano eſt.

Minus horis tribus decem millium paſſuum.] Legendum x v: vt in lib. Steph. & apud Oroſium. Valli autem & foſſæ ſpatium ſuperiùs Cæſar expoſuit: & Oroſij numerus congruit.

Copia quæ eſſet.] Non dubito quin legendum ſit. *Cum eſſet.*

Fuſili ex argilla.] Quid ſit Argilla fuſilis, ignorare me fateor. Quid ſi *Aruina* legeretur, vt pro ſeuo poneretur? Oroſius locum ſic expreſsit: Teſtas fundis feruentes intorſere, flammatáque tela focis: ac mox concepto igne rutilantia intra caſtra iecerunt. Pſeudeutropius autem ſic: Teſtas feruentes intorſere fundis. Sed neceſſe eſt, in teſtis picem, aut ſeuum, aut aliquid eiuſmodi fuiſſe, quo ignis excitari ſolet. vt libro 7. cap. 4. Picem, reliquáſque res, quibus ignis excitari poteſt, fundebant. Item: Quidam Gallus per manus ſeui ac picis traditas glebas in ignem proiiciebat. Salluſt. in Iugurth. Contra ea oppidani in proximos ſaxa voluere, ſudes, pila, prǽterea picem ſulphure & tæda miſtam ardenti mittere. Tacitus lib. 18. Dum faces, & glandes, & miſsilem ignem in obſeſſos iaculantur. Cogitandum etiam, ecquid ita emendari poſſit: Feruentes ſulphure ex argilla glandes. Vel ſic: Feruentes fictili ex argilla. Vel ſic: Fuſiles feruenti ex argilla glandes. Hirc. li. de bel. Afr. Officinas ferrarias inſtruere, ſagittáſque & tela, vti fierent, complura curare, glandes fundere, ſudes comparare.

Demigrandi cauſſa.] Loci deſerendi, & ad impedimenta currendi. Demigrare, eſt de loco decedere cum animo non reuertendi.

Vt ſe ſub ipſo.] Legendum puto Ita ſe. Nam tot cædium & vulnerum cauſſam hanc affert: quòd

A hoſtes tam cupidè ad vallum accedebant: ita conferti ac ſtipati erant, vt nullum fruſtrà telum adiiceretur.

In eam erumpit.] Omnes alij, *Irrumpit.* quorum conſenſionem probo.

Turri adacta.] Turri Gallorum ad Romanorum vallum admota. Nam de Turri, non de flamma verbum Adigendi intelligendum eſt.

Turris ſuccenſa eſt.] Turris Gallorum ambulatoria ignibus in eam à Romanis militibus coniectis ſuccenſa eſt.

B

Illum veruto transfixum.] Noſter, Stephan. & Romanus, pro hoc verſu ſcriptum habent: Illi verò occurſat ocyùs gladio, comminúſque rem gerit Varenus. Ego non dubito vtrunque retinendum: & poſt verbum *Arbitrantur* hæc ſubiungenda.

Vtrunque verſauit.] Sic Stephan. & Ald. & alij complures. Nonnulli *Seruauit*, quod abiudico.

C *Vnus inter Neruios.*] Stephan. & Aldin. *Intus*, quod ſine dubio rectum eſt.

Cuidam ex equitibus Gallis.] Dio lib. 40. locum hunc obſeruans, notat Cæſarem non putaſſe hoc negotium Verticonis ſeruo committendum, ne patriæ charitate adductus magnum Romanis detrimentum afferret. & obſeſſorum calamitatem & pericula exponere potuiſſet. Sed tamen hunc equitem Gallum fuiſſe, Cæſar teſtatur. An pro Dione reſpondendum eſt, hunc alterius ciuitatis fuiſſe,

D non Neruium? Ego non hanc cauſſam Cæſari fuiſſe crederem: nam eundem quoque Neruium ſeruum remiſit, vt paulò poſt intelligetur. Sed quo tutior res eſſet, duos Cæſar mittendos putauit.

CAP. XII.

GRæcis literis.] Hoc idem totidem verbis Dio commemorat. Docet hic locus, quàm abſurdum ſit, exiſtimare, Gallos Græca lingua vul-

E gò vſos eſſe. Sed tamen negare nonnullos literarũ ſtudio deditos, eius linguæ peritos fuiſſe, æquè abſurdum eſt. Idem Dio & Suetonius ſcribunt, aliis in negotiis eum per notas ſcripſiſſe, ita ſtructo literarum ordine, vt nullum verbum effici poſſet. quæ ſi quis inueſtigare vellet, quartam Elementorum literam id eſt D. pro A permutaret.

Periculum veritus.] Tela Romanorum veritus. Itaque quaſi vnus ex hoſtibus eminus pugnans tragulam adiecit: vt Dio ſcribit. ſed non dedita opera

F turri infixit: vt idem affirmat. Nam caſu id factum Cæſar teſtatur.

In cõuentu militum recitat.] Obſeruandum arbitror verbum *Conuentus.* non enim dixit In concione: quia Græcè nòn omnes milites intelligebant. Sed aliquammultis familiaribus, & Græcæ linguæ peritis coactis, qui deinceps cæteris exponerent. Erat ergo Conſilium, Concio & Conuentus. Ad conſilium adhibebantur, legati, tribuni, quæ-

G ſtores. ad concionem, omnes: ad conuentum, proximus quiſque.

Fumi incendiorum.] Significat Cæſaris conſuetudinem, vt quà exercitum duceret, ædificia omnia incenderet: quæ tamen hoſtium eſſent. Sic lib. 8. cap. 1. Nanque etiã illud vulgare incurſionis ſignũ hoſtium, quod incendiis ædificiorum intelligi cõſueuit, Cæſaris id erat interdicto ſublatum.

Cum

Cum tantis copiis.] Steph. *Tatulis.* & mox, *Tum,* pro *Tamen.* quod ſine dubio rectum eſt.

Si fortè timoris ſimulatione.] Factum hoc Cæſaris Frontinus laudat, & ſtratagematis loco numerat, lib. 3. cap. 17.

Trans vallem magnam & riuum.] Vox *Magnam* abeſt ab omnibus aliis. Ac ſæpe iam dixi conſenſionem librorum ſine magna cauſſa non repudiandam.

Relictum eſſe militem.] Omnes alij præter Aldinum, *Reliquum.*

Illum locum relinqui.] Præclarè hunc locum Dionyſ. Lambinus vir doctiſsimus reſtituit: *Vllum* locum relinqui volebat. Steph. & Aldin. *Illorum* pro *Illum* ſcriptum habebant. Sed Lambini emendatio ſine dubio probanda eſt.

Expiato incommodo.] Memorabile eſt, quod Suetonius ſcribit, Cæſarem audita clade Tituriana, barbam capillúmque ſummiſiſſe: nec antè demſiſſe, quàm vindicaſſet: quod nunc accidit.

Diuitiaca lætitia.] Faern. codex, *Lætatio.* quod idem in Steph. reperi.

Millia paſſuum L.] Omnes alij, Millia paſſuum abeſſet circiter L X.

CAP. XIII.

L. *Roſcio Legato.*] Omnes præter Aldin. *Quæſtore.* ſed perſpicua veritas omnium lib. conſenſioni præponderat. Hunc autem legatum Cæſaris fuiſſe conſtat ex hoc ipſo lib. cap. 8.

Aliàs territando, aliàs cohortando.] Rectè ſic, vt in Ald. & Steph. noſtro, & Romano, cùm in vulgatis legatur *Alios.*

Recentibus officiis.] De quib. inf. lib. 6. cap. 4.

Omnibus gentibus.] Notandus locus, Gallorum gentem virtute belli gentibus omnibus præcelluiſſe. Sic lib. 6. cap. 6. Ac fuit antea tempus cùm Germanos Galli virtute ſuperarent.

Exercere.] Placet Faernini & Stephaniei libri ſcriptura: Exigere à finitimis, equos parare, exules damnatóſque tota Gallia, &c.

Alterius factionis.] Nam de principatu Treuirorum cum ſuo ſocero contendens, ſtatim ſe Cæſari dediderat. lib. 5. cap. 2.

Hoſtem iudicandum curat.] Omnes ad vnum, Hoſtem judicat.

Neu quis quenque.] Legendum arbitror, Quenquam.

Armatum concilium.] Liuius lib. XXI. In his (de Gallis loquitur) noua terribiliſque ſpecies viſa eſt, quòd armati (ita mos gentis erat) in concilium venerunt.

Liber VI.

CAP. I.

CN. Pompeio] Sic Pedian. in Milon. Senatuſconſultum factum erat, vt Interrex & Tribuni pl. & Cn. Pompeius, qui Proconſule ad vrbem erat, viderent, ne quid detrimenti Reſp. caperet, delectus autem Pompeius tota Ita- A lia haberet. Quid ſit autem Ad vrbem, & Aſconius & ego in Verr. 2. expoſuimus. Qui cum imperio erant, ſi quid publicè aut priuatim agere vellent, extra vrbem manebant: ingredi in vrbem iis non licebat. Sic lib. Ciuil. 1. In ſe noui generis imperia conſtitui: vt idem ad portas vrbanis præſideat rebus, &c.

Conſules ſacramento rogauiſſet.] Primùm mittebantur Conquiſitores. Tum delectus habebatur. poſt Conſules ſacramento rogabant. Milites ſacra- B mento dicebant.

Ad opinionem Galliæ.] Vocem *Galliæ* non dubito ex gloſſa imperiti hominis ſumptam eſſe. Nam ſuperius dictum eſt, Opinionem à Cæſare paſsim dici pro auctoritate & exiſtimatione. Itaque non *Galliæ* ſubaudiendum fuit, ſed potiùs *Populi R.* vt mox: Docuit quid Populi R. diſciplina atque opes poſſent. Sed hoc niſi qui in Cæſaris libris admodum verſatus fuerit, non videbit.

Cum Q. Titurio amiſerat.] Mendum perſpicu- C um. Legendum eſt; *Cotta & Titurius amiſerant.* lib. 5 cap. 9.

Tribus legionibus.] Idem infrà hoc ipſo lib. cap. 6.

Finitimos atque Germanos.] Vox *atque* non eſt in Faerni & Steph. libris, & meo iudicio delenda eſt.

Nonnullis ciuitatibus.] Apparet eſſe mendum. Itaque fuere qui *Ciuitates* corrigerent. quod non diſpliceret, niſi viderem Cæſarem de vna tantùm D Treuirorum ciuitate verba feciſſe. Veteris igitur codicis auctoritas expectanda eſt: Siquis fortè ſcriptum haberet *Societatem.* quod huic loco aptiſſimè conueniret.

Obſidibus de pecunia cauent. Conſentiunt noſter, Stephan. Ald. & Romanus: quos probo. Nam de pecunia, in bello, obſidibus cauebant: in pace, prædibus. Indéque natum prædum dandorum initium arbitror. alij vulgati, Obſidibus & pecunia.

Nondum hieme confecta.] Sic infrà lib. 7. Iam E propè hieme confecta, &c.

Ab hoc concilio abfuiſſe exiſtimabantur.] Nonnulli, Ab hoc concilio eximebantur. quod non placet. Legendum puto *Conſilio* per ſ. vt non concilium à Cæſare indictum ſignificet: ſed conſilium pro coniuratione & conſpiratione dixerit: vt alibi perſæpe. vt mox: Acco qui princeps eius conſilij fuerat.

Pro ſuggeſtu.] Pro tribunali. Liuius lib. 3. Excelſo in ſuggeſtu ſuperba iura reddentem ſtipa- F tum lictoribus vident.

Æſtiuum tempus inſtantis belli.] Puto legendum *Inſtans.* neque obſcuram coniecturę cauſſam eſſe arbitror.

Ex eo quod meruerat odio.] Sic Aldinus. Faernus autem, Quod in eum erat: ex ingenio: vt ſignificat Vrſin. Steph. Meruerat. quod etiam in quibuſdam impreſsis video. Et rectè. Cauarinus hic, Rex quondam Senonum, regno & domo à ſuis expulſus fuerat. Hunc Cæſar reſtituerat. lib. 5. cap. G 9. Cæſar igitur aut ipſius in Senones iracundiam, aut iuſtum Senonum in illum odium pertimeſcebat.

Germanos in amicitiam.] Sic Steph. & Ald. & alij. Ego *Germanis.* caſu tertio non dubito quin ſit corrigendum.

Cum tranſrhenanis congredi.] Se cum Germa-

nis, qui auxilio Treuiris veniebant, conjungere. A

His confirmatis rebus.] *Conſtitutis*, ſexcentis locis dixit. ſed hoc tum vſurpat, cùm aliqua pollicitatio facta eſt. vt Ciuil. 1. Quibus confirmatis rebus, ſe ſtatim ſigna tranſlaturos confirmant.

Cuſtodis loco.] Obſeruatoris, ſpeculatoris.

CAP. II.

AB eis millibus paſſuum XV.] Duæ illæ voces *Ab eis*, abſunt à noſtro & Aldino & Stephanico & Romano. Et rectè abſunt. quanuis nonnulli reſtituerint, A militibus. B

Cum XXVII] Locus hic demonſtrat per id tempus decem in legione cohortes fuiſſe.

Bacenis.] Pars Herciniæ Syluæ: quam nunc Nigram Germani appellant; *Der ſchwartz wald*, à Nechari amne ad Mœnum.

Habebat in animo.] Frontinus lib. Stratag. 2. factum hoc Labieni commemorat. T. Labienus, inquit, C. Cæſaris legatus aduerſus Gallos ante aduentum Germanorum, quos auxilio his venturos ſciebat, confligere cupiens, diffidentiam ſimulauit, poſitíſque in diuerſa ripa caſtris, profectionem edixit in poſterum diem. Galli credentes eum fugere, flumen quod medium erat, inſtituerunt tranſmittere. Labienus circumacto exercitu inter ipſas ſuperandi amnis difficultates eos cecidit. C

Nonnullos Gallos.] Sic Steph. & multi impreſſi. Rectiùs Aldinus, Nonnullos Gallicis rebus. D

Primiſque ordinibus.] Mirum eſt, neque, vt opinor, probabile, totos ordines euocatos. Itaque alibi perſæpe, primorum ordinum centuriones cõuocatos ſcribit. Quomodo tamen reſtituendum ſit, veterum lib. ope deſtitutus affirmare nõ audeo.

Ciuitatem recipit.] Id eſt, ex rebellione ac defectione recuperat.

CAP. III.

QVod auxilia.] Deeſt vox *Germani*; vel certè ſubaudienda eſt. niſi quia in Sueuos præcipuè proficiſcebatur, potiùs ita legendum ſit, Quod auxilia contra ſe Sueui Treueris miſerant. Sed ſuperior magis arridet. E

Dare pollicentur.] Faernus, *Dari*. Sed ita eſt in lib. Stephani, & meo, & Aldino, & reliquis omnibus. neque mutandi cauſſam video idoneam.

Sub eorum imperio.] Notetur Cæſarem promiſcuè pro eodem vſurpare: In fide, In clientela, & Sub imperio eſſe. F

Barbaros atque imperitos.] Hoc dicit, quia cibaria ſibi non prouiderant.

Ad iniquam pugnandi conditionem.] Nihil muto. ſed ſi quis vetus codex haberet *aliquam*, magis placeret. vt aliis multis locis: vt paulo ſupra: Sperans temeritate eorum, fore aliquam dimicandi facultatem.

Poſteaquam venerant.] *Venerint*, legendum arbitror.

Ac longè introrſus.] Nonnulli *Hanc*: quod magis placet. G

Cheruſcos à Sueuis.] Mirum eſt & contra Cæſaris conſuetudinem, de Cheruſcis mentionem hic fieri, quaſi de potentiſſimis populis: neque tamen vllam eorum vel minimam deſcriptionem vllo loco adhiberi. De hac autem Cheruſcorum & Sueuorum vicinitate, Tacitus lib. Annal. 2.

CAP. IIII

CIuitatibus atque pagis.] Ciuitates dicit Reſpublicas, quæ vel liberæ & ſui iuris erant: vt, Bellouacorum, Venetorum: vel in alterius potentioris fide & clientela: vt Biturigum, Senonum, qui Aeduorum fidem ſequebantur. Pagos verò earum Rerump. fines, ſiue territoria.

Factiones ſunt.] Hic notetur memorabilis illa vox Cornelij Taciti in Agric. vita: Non aliud aduerſus validiſsimas gentes pro nobis vtilius, quàm quòd in commune non conſulunt: ſed per Principes factionibus & ſtudiis trahuntur. Itaque dum ſinguli pugnant, vniuerſi vincuntur. Itaque cùm diuturnis ciuilibus bellis Galli inter ſe conflictati eſſent, Cæſar hanc occupandæ Galliæ occaſionem ſumpſit. Sic tranſitum in Germaniam, bella Vbiorum, Vſipetum, Tenchtherorum, & Sueuorum ciuilia eidem præbuerunt; vt libro 4. & lib. 5. dictum eſt. Tranſitum in Britanniam, Caſsiuellauni & Trinobantum contentiones. Et has eaſdem artes poſtea qui Magnæ beſtiæ ſimulachrum appellatus eſt, ſtudio ſe retinuit.

Singulis domibus.] Hoc à me non intelligi, ingenuè fateor: ſiquis interpretetur ſingulas ciuitates ac familias duas in partes diuiſas fuiſſe: vt alteri Aeduis, alteri Sequanis fauerent. Nam hic parricidarum culeus potiùs, quàm patrisf. quietum domicilium fuiſſet. Locum igitur, ſic interpretor: vt cùm in Gallia duæ factiones eſſent, nullæ ciuitates, nullæque domus non alterutri parti ſtuderent: nullæ verò (vt vulgò loquimur) neutræ eſſent. Atque hunc eundem morbum in Italia graſſatum, cùm alij Guelphi, alij Gibellini dicerentur, nemo eſt qui neſciat.

Principes.] Aedui, aut Sequani.

Contra potentiorem.] Non dicit contra Aeduos, aut Sequanos: quorum erat ſumma poteſtas. ſed contra Principem, aut ciuitatem: ſuperiorem ea, quæ afficeretur iniuria, inferiorem autem Aeduis aut Sequanis.

Omnes ciuitates.] Non dicit, ſingulæ. ſed omnes, cunctæ, vniuerſæ: vt ex tota Gallia bipartita diuiſio fiat, non ex ſingulis ciuitatibus aut domibus. quaſi diceret, omnes Galliæ totius ciuitates, ſi genus vniuerſum ſpectemus, duas in partes diuiſæ ſunt.

Alterius Sequani.] Aruernos ſuperiùs poſuit: lib. 1. cap. 12 aliiſque locis ſcribit, Sequanos in Aruernorum fide & clientela fuiſſe. Sed quòd Sequani ſuis ſumptibus bellum illud proximum geſſerant, ſuáque pecunia Germanos conduxerant, & eorum auxiliis Aeduos vicerant, ita loquitur.

Diuitiacus.] Vide lib. 1. cap. 12.

Commutatione rerum.] Pulſis Germanis, eorúmque Rege Ariouiſto.

Amplificata.] Forſan, *Amplificatis*, commodiùs legeretur. Hac autem ipſa de re vide lib. 7. cap. 10.

Adæquare intelligebant.] Steph. & Ald. Adæquare intelligebatur. quod magis placet. nam ſenſus eſt: Vulgò intelligebatur, Rhemos adæquari Aeduis gratia & beneuolentia apud Cæſarem. Neque moueat quod mox dicet, longè principes tum Aeduos fuiſſe. Nam potentia & opibus & dignitate antecellebant. gratia pares erant.

Qui in aliquo ſunt numero.] Sic Ald. Corrigendum:

dum: Aliquo ſunt numero, vt in Steph. & Aimoini monachi libris. A

Per ſe nihil habet.] Aimoinus, Nihil habet per ſe. quod ſine dubio deprauatum eſt.

In ſeruitutem dicant.] Aimoinus, Addicunt, quod magis ad iuris conſuetudinem accedit.

Altera Druydum.] Plin. lib. 16. cap. vlt. Nihil habent Druydæ (ita ſuos appellant Magos) viſco & arbore in qua gignatur, (ſi modò ſit robur) ſacratius. Iam per ſe roborum eligunt lucos, nec vlla ſacra, ſine vlla fronde conficiunt, vt inde ap- B pellati quoque interpretatione Græca poſſint Druydæ videri. Hæc Plinius. Dryadas tamen nymphas Græci dixerunt, non Druydas. De eorum autem ſuperſtitione idem lib. 24. cap. 11. Nonnulli eruditi viri obſeruarunt veterem illam Gallorum conſuetudinem etiam nunc multis Galliæ locis retineri, cùm anni initio clamitant, *Auguy, l'an neuf.* Id eſt, ad viſcum: annus nouus. Vnde illud Ouidij:

Ad viſcum Druydæ, Druydæ clamare ſolebant.

De his etiam in hanc ſententiam Lucanus lib. 1. C ita ſcribit:

Et vos barbaricos ritus moremque ſiniſtrum
Sacrorum, Druydæ, poſitis repetiſtis ab armis.
Solis noſſe Deos, & cæli numina vobis,
Aut ſolis neſcire datum. nemora alta remotis
Incolitis lucis.

Ammianus autem lib. 15. tria ſapientum genera nominat, Bardos, Eubages, ac Druydas: & hos Pythagareos numerat.

Rebus diuinis interſunt.] Atqui omnibus intereſſe licebat, niſi quibus ſacrificiis interdictum e- D rat. Planiùs ergo Præſunt, dixiſſet. quanquam nihil muto. nam & huic ſcripturæ liber Aimoini ſuffragatur, & poſteriùs dicet, Sacrificiis priuatis Druydas adhiberi.

De controuerſiis.] Strabo lib. 4. δρυΐδαι δὲ πρὸς τῇ φυσιολογίᾳ, καὶ τὴν ἠθικὴν φιλοσοφίαν ἀσκοῦσι. δικαιότατοι δὲ νομίζονται, καὶ διὰ τοῦτο πιστεύονται, τάς τε ἰδιωτικὰς κρίσεις καὶ τὰς κοινάς.

Iidem decernunt.] Mirum eſt ita conſtanter legi in Aimoini, & Aldi, & Stephani libris. nam La- E tinæ quidem linguæ conſuetudo perſpicuè flagitat *Decernunt.* quod modo emendandum eſſe non dubito.

Aut priuatus, aut populus.] Sic Stephan. Ald. & Aimoin. Multi autem impreſsi, *Publicus*: ex Græcæ linguæ conſuetudine, apud quos δημοτικὸς dici ſolet: quamquam Latinam hanc eſſe conſuetudinem non memini. Fortaſſe populum nominat, quòd ciuitates quoque, quæ Druydum decretis non parebant, à ſacris arcerentur. F

Ab iis omnes decedunt.] Et Aimoin. & Steph. particulam *Ab*, remouent: quorum auctoritatem ſequor. Plaut. in Trinummo:

Decedam ego illi de via, de ſemita, &c.

Aditum eorum.] Ald. ita. At Aimoinus & Stephan. Aditum, ſermonemque defugiunt.

His præeſt vnus.] Antiſtes, ſummus Pontifex Itaque & Romani Pontificis, & Cardinalium, & contentionum in creandis Pontificibus imago planiſsimè perſpicitur. G

Media habetur.] Nam in Gallia totam prouinciam quæ trans Rhodanum erat, non numerat: vt ab initio dictum eſt.

In Britannia reperta.] Plin. lib. 30. cap. 1. Britannia, inquit, hodieq; Magiam attonitè celebrat, tantis cerimoniis, vt eam Perſis dediſſe videri poſsit.

Illò proficiſcuntur.] Id quod argumento eſſe volumus, eandem Gallorum atque Britannorum linguam fuiſſe. Tacitus in Agricola, In vniuerſum æſtimanti, Gallos vicinum ſolum (de Britanniæ ſolo loquitur) occupaſſe credibile eſt. Eorum ſacra deprehendas ſuperſtitionum perſuaſione. Sermo haud multum diuerſus.

Verſuum.] Non iam (opinor) dicit carmina: ſed ambitus orationis. qua in re vocabulum hoc vſurpari ſolitum, nemo ignorat.

Græcis literis.] Sic Aimoinus & noſter, vt Steph. & Ald. & Roman. & omnes ad vnum quos vidi libri. Attamen remota voce *Græcis*, idonea & integra huic loco ſententia conſtabit: hoc modò: In ſola Druydum diſciplina literis & ſcriptione non vtuntur. ceteris in rebus omnibus, vtuntur. Deinde ſi in priuatis ac domeſticis rationibus, & accepti expenſique codicibus patresfam. omnes Græcis literis vtebantur: quid eſt quod ſuperiùs dixit, lib. 5. cap. 12. Cæſarem Græcis conſcriptam literis epiſtolam ad Q. Ciceronem miſiſſe, ne intercepta epiſtola, ſua à Gallis conſilia cognoſcerentur? Itaque mihi perſuaſum eſt, vocem *Græcis* adulterinam eſſe: & ab eo fortaſſe interiectam, qui apud Strabonem lib. 4. legerit Gallos exemplo Maſsilienſium inductos præceptores inde ſuæ iuuentuti ſumpſiſſe, & adeò φιλέλληνας fuiſſe, vt etiam pactiones & contractus Græcè ſcriberent. Sed Strabo præcipuè de Maſsilienſi vicinia tantùm id commemorat. deinde ſua demùm memoria id fieri inſtituiſſe. Plura autem hac de re ſcripſimus in Francogallia, cap. 2. Illud prætermittendum non videtur, vti literis interdum idem eſſe, quod Frui ſtudio literarum. Cicero Famil. 5. Quod enim mihi poterat eſſe perfugium? &c. Literæ, credo: quibus vtor aſſiduè. Et mox: Itaque ſic literis vtor, in quibus conſumo omne tempus, &c. Et in Catone Maiore: Ius augurum, pontificium, ciuile tracto: multum etiam Græcis literis vtor.

Non interire animas.] Vnde ille feſtiuus mos Gallorum, pecunias mutuo accipiendi, quæ apud inferos reddantur: vt ſcribit Valerius lib. 2. cap. 1.

Ea literis mandare.] Ergò diſciplinæ myſteria ſcriptionis abſtinentia occultabant. At Pom. Mela eam occultationem imperitè meo iudicio ad locum retulit. Docent, inquit, clam & diu vicenis annis in ſpecu, aut in abditis ſaltibus.

Memoriam remittant.] Hoc idem Plato tum in Phædro, tum in Timæo. Quintil. lib. 11. Quanquam, inquit, inuenio apud Platonem, obſtare memoriæ vſum literarum. videlicet, quòd illa quæ ſcriptis repoſuimus, velut cuſtodire deſinimus, & ipſa ſecuritate dimittimus.

De ſyderibus atque eorum motu.] Vbi ſunt inepti, qui dixerunt Plinium ſcripſiſſe, Gallos aſtrologiæ ſtudioſos non fuiſſe? propterea quod lib. 18. cap. 25. his verbis vtitur: Africam, Hiſpaniam, Galliam ſileri, non erit mirum. nemo enim obſeruauit in iis, qui ſyderum proderet exortus. Quaſi verò Plinius non meminiſſet quod Cæſar mox ſubiungit, Gallos nihil eorum quæ de hiſce rebus tradebant, literis mandaſſe.

Alterum genus eſt equitum.] An igitur pedites nullo numero habebantur? quod ex ſuperiore diuiſione ſequi videtur.

Ambactos.] Feſtus ſic, Ambactus apud En-

nium lingua Gallica ſeruus dicitur.

Natio eſt omnium.] Sic omnes quos vidi. Faernus teſtatur in ſuo ſcriptum, *Omnis.* quod magis placet.

Homines immolant.] Idem Cicero pro Fonteio. Sueton. in Claudio, Pomp. Mela. Plinius lib. 30. ca. 1. Euſebius autem lib. 4. de præp. Euag. cap. 17. docet, hanc innumerarum gentium & præſertim Occidentalium conſuetudinem fuiſſe. Patet autem huius doctrinæ initia ex Iudæorum religionibus, & Prophetarum præceptis eſſe nata: qui de Chriſti ſacrificio multa prædicere ſolebant. Sed hanc doctrinam Sathanæ præſtigiis apud Gallos ſtultiſſimè corruptam fuiſſe. Quid enim nocentis ſupplicium ad alterius æquè noxij abſolutionem pertinet? An duobus captis & damnatis latronibus, alter alterius ſupplicio liberabitur? Innocentem eum igitur fuiſſe oportet, qui pro nocentibus & maleficis pœnas lueret.

Simulachra.] Strab. lib. 4. καὶ κατασκευάσαντες κολοσσὸν χόρτου, καὶ ξύλον ἐμβάλοντες εἰς τοῦτον, βοσκήματα καὶ παντοῖα θηρία, καὶ ἀνθρώπους ὁλοκαυτοῦσι.

Numero nocentium.] Hoc idem Tacitus Germanis attribuit. Nec dierum, inquit, numerum, vt nos, ſed noctium computant. ſic conſtituunt. ſic condicunt. nox ducere diem videtur.

Imperium cæleſtium.] Aimoinus, Cœleſte. Martem bella gerere. quod poſterius in multis impreſſis ſeruatum eſt. Meliùs Aldinus, Steph. & alij, Bella regere.

Aut poſita.] In templo, aut conſecrato loco.

Publico conſpectu.] Sic legendum, vt eſt apud Aimoin. Filiúmque puerili ætate in publico in conſpectu.

Tantas ex ſuis bonis.] Hęc videtur Antidos fuiſſe, quam Iuſtinianus in ius ciuile induxit, & Græco nomine παράφερνα appellauit. cuius tamen inſtitutum propterea videtur abſurdum fuiſſe, quia dos datur propter onera matrimonij. Turpe eſt autem dicere, maritum vxori eſſe oneri, aut vxorem onera matrimonij ſuſtinere. Sed hæc ab hiſtoriæ interpretatione aliena ſunt. Nam etiam Tacit. ſcribit in moribus Germanorum fuiſſe, vt non mulieres viris, ſed contrà viri mulieribus dotes darent. Quem etiam veterum noſtræ Religionis Patriarcharum conſuetudinem fuiſſe, patet ex libro qui de Rerum originibus inſcriptus eſt.

Pecuniæ coniunctim.] Placet Aimoini lectio, Coniunctim pecuniæ.

Ad eum pars vtriuſque.] Nimirum eo caſu quo liberi ex eo matrimonio nulli extarent. alioqui iniquiſſima eſſet conditio.

Iuſtis funeribus.] Sic Aimoinus. Steph. Ald. & ceteri omnes. Ego iampridem *Funeribus* delendum putaui: cùm Iuſta pro funeribus veteres vſurparint: quę Græci τὰ νομιζόμενα dicebãt, vt in Com. verb. iur. docuimus. Ac iam hoc idem Vrſino placuiſſe video.

Vnà cremabantur.] Non tamen, vt opinor, viui. Priùs ergo ſacrificabantur.

Suam Remp.] Nã (vt Strabo ſcribit) ἀριστοκρατικαὶ ἦσαν αἱ πλείους τῶν πολιτειῶν.

Legibus ſancitum.] Aimoin. *ſcriptum.* quód abiudico.

Per concilium.] Sic Aimoin. Steph. & Aldinus. *Per concilium* tamen *licere*, idem valere videbatur quod Auctore cõcilio, vel Senatu. cùm hîc, opinor, perſpicuè vſurpetur pro *In concilio.* Conſulendos tamen plures veteres codices putarem, ſiquis ſcriptum haberet, *Pro conſilio*: vt paulò ſupra, *Pro ſuggeſtu.* id eſt in concilio, in ſuggeſtu: & apud Salluſt. Iugurth. Sed, vti pro concilio imperatum erat, Elephanti traduntur. niſi fortè *Per concilia* ſcriptum dicamus, pro, In conciliis.

CAP. V.

G*Ermani.*] Hoc quoque caput in Aimoini libro deſcriptum eſt, ſed multis locis vitioſé.

In ſtudiis rei militaris.] Senec. lib. de Ira, Germanis quid eſt animoſius? quid ad incurſum acrius? quid armorum cupidius? quibus innaſcuntur, innutriuntúrque, quorum vna illis cura eſt, in alia negligentibus.

Impuberes permanſerunt.] Sic Tacitus in lib. de morib. German. Sera iuuenum Venus: eóque inexhauſta pubertas. Quaſi non antè pubertas exiſtat, quàm habita fœminæ notitia. Alioqui exiſtimaſſet aliquis, Impuberes honeſto nomine à Cæſare appellatos, qui fœminæ notitiam nondum habuerunt. nam illa temperantia, & ſtatura & vires aluntur, non lanuginis vacuitate. Mela autem locum ſic exſcripſit, Maximo frigore nudi agunt, antequam puberes ſint: & longiſſima apud eos pueritia eſt. Hanc autem nuditatem etiamnunc in Americis gentibus conſpicari licet. ac ſuperiùs Cæſar initio libr. 4 eandem in Sueuis commemorat.

Rhenonum.] Steph. *Rhenorum.* Aimoin. *Rhenonum.* vbi de ſuo aſcripſit: Et id animalis nomen. Eáque opinio in vulgus recepta eſt. Quale tamen illud animal ſit, nemo, quod ſciam, explicat. Verum vt animal fuerit, tamen non Tegumentis Cæſar dixiſſet: ſed Pellibus Rhenonum, pro tegumento. deinde, an feræ ignotæ nomen ſine interpretatione aliqua poſuiſſet? Renones tamen aut Rhenones, veſtes de pellibus factas, dici ſolitas, Salluſtius apud Seruium teſtatur lib. Georg. 3. Sed & Varro Gallicã vocẽ eſſe ſcribit. Quod ſi ſequamur, haud ſcio quam commodè Cæſar dixiſſet, Paruis Renonum tegumentis, pro paruis Ræn onibus. Nihilo fortaſſe concinnius, quàm Paruis Sagorum tegumentis, pro. Paruis ſagis. Huc accedit inſtituti à Cæſare ſermonis ratio: nimirum, vt probet, non fuiſſe impudicitiæ tributum Germanis adoleſcentulis, quòd illam corporis partem nudam eſſe ſinerent, quam ceteri mortales ſtudioſe contegebant. Ego *Renum* reſtituendum eſſe iampridem exiſtimaram. ſed affirmare ſine doctioris alicuius auctoritate non audebam. Vbi autem meam hanc opinionem Th. B. clariſſimo viro probari animaduerti, cuius ſincerum ac ſubtile iudicium omnes docti admirantur, in ea permanendum exiſtimaui. præſertim his Corn. Taciti verbis confirmatus, in lib. de morib. Germ. Tegumen, omnibus ſagum, fibula conſertum. Cetera intecti totos dies iuxta focum atque ignes agunt. Locupletiſſimi veſte diſtinguuntur, non fluitante, ſed ſingulos artus exprimente. Gerunt & ferarum pelles. Sed & Seneca lib. de Ira: Quid, inquit, Germanis induratius ad omnem patientiam, vt quibus magna ex parte non tegumenta cor-

porum prouiſa ſunt: non ſuffugia aduerſus perpetem cœli rigorem? Item lib. epiſt. 14. epiſt. 90. Nunc hodiéque magna Scytharum pars tergis vulpium induitur ac murium, quæ tactu mollia, & impenetrabilia ventis ſunt? Paruis igitur dorſi & renum tegumentis adoleſcentes germani vtebantur: ventris & pudentorum, nullis.

Agriculturæ non ſtudent.] Eadem ferè omnia de Sueuis ſuperiùs dixit. vt facilè intelligatur, maximam Germaniæ partem eo nomine appellari. Quare cùm illo loco ſcribat, rei militaris ſtudio agriculturam non deſeri, crederem hoc loco vocem Omnes, deſiderari. vt ſit: Agriculturæ non omnes ſtudent. Idque eo magis quòd paulò infrà ſic loquitur: Quod vt ſuprà demonſtrauimus, minimè omnes Germani agriculturæ ſtudent.

Agri modum.] Idem lib. 4.

Aliò tranſire.] Extra ſuos fines, bellandi cauſſa.

Æquari poſſe videat.] Verbum *Poſſe* delendum eſt, auctoribus libris Aldi, Stephani, & Aimoini: tametſi apud hunc multa ſint, quæ adhibito iudicio repudianda ſunt. Et nunc idem Manutio probatum video.

Quam latiſſimis.] Noſter, & Steph. & Aimoin. & Rom. *Quàm latiſſimè.* quod valde placet. Sic enim lib. 4. cap. 1. Maximam putant eſſe laudem, quàm latiſſimè à ſuis finibus vacare agros.

Prope ſe audere.] Idē liber, *Prope audere.* quod forſitan æquè probandum eſt.

Pecuniæ cupiditas.] At non tam ex pecuniæ, vt opinor, quàm ex honoris & imperij cupiditate factiones diſſenſionéſque naſcuntur. Itaque videndum ecquis liber inueniri poſſit, in quo *Potentiæ* ſcriptum ſit.

Controuerſias minuunt. Minuere controuerſias, tollere & diſceptare: vt dictum eſt. lib. 5. cap. 8. Et hoc idem ſcribit Tacitus de mor. Germ. Eliguntur, inquit, principes, qui iura per pagos vicóſque reddant.

Atque extra fines.] Mendum operarum hoc puto. Nam pro *Atque* reponendum *Quæ* vt in aliis omnibus.

Qui ſequi velint profiteantur.] Verba ſunt formulæ.

Fides abrogatur.] Alij omnes *Derogatur.*

Germanos Gallis ſuperarēt.] Tacit. de mor. Germ. Validiores, inquit, olim Gallorū res fuiſſe, ſummus auctorum diuus Iulius tradit. eóque credibile eſt, etiam Gallos in Germaniam tranſgreſſos. Quantulum enim amnis obſtabat, quo minus quæque gēs eualuerat, occuparet, permutarétque ſedes promiſcuas adhuc & nulla regnorum potentia diuerſas. Idem in Vita Agric. Nam Gallos quoque in bellis floruiſſe accepimus. mox ſegnitia cum otio intrauit, amiſſa pariter virtute ac libertate. Sed diligenter notandum eſt, non generaliter de Gallis omnibus Cæſarem hæc ſcripſiſſe, ſed propriè de iis qui proximè Rhenum incolunt, id eſt de Belgis.

Agri inopiam.] Hoc vix Cæſar cuiquam, qui vtriúſque naturam regionis norit, perſuaſerit. Et ſatis multis aliis de cauſſis bella ſuſcipiuntur. Liuius tamen lib. 5. in hanc ſententiam ſcribit, Ambigatum Biturigum Regem Sigoueſum ſororis filium in ſaltus Hercinios miſiſſe cùm exonerare prægrauante turba regnum cuperet: quòd ea gens populis abundabat.

Vulgò Tectoſages.] Sic Ald. & Steph. & alij quàm

A plurimi. Aimoin. *Peruolga.* Faernus & Vrſinus *Volſcæ*: vt in pleriſque impreſſis. quod ſine dubio rectum eſt.

Nunc quod.] Locus hic ex Aimoini & Steph. libris ita corrigendus eſt: Nuncque in eadem inopia, egeſtate, patientia, qua Germani, permanent.

Gallos autem propinquitas.] Perſpicuum eſt, aliquid deeſſe. quin etiam in Aim. & Steph. & Romano ita legatur; Gallis autem prouinciarum propinquitas. Ammianus autem locum hunc Cæſaris lib.
B 15. exſcribens, ad Aquitanos hæc refert. Aquitani, inquit, ad quorum litora, vt proxima, placidáque merces aduenticiæ conuehuntur, moribus ad mollitiem lapſis, facilè in ditionem venere Romanam. Itaque locum hunc reſtituendum ſic putarem: Galli autem quibus prouinciæ propinquitas, &c. Nam etiam vocem Prouinciæ in quibuſdam impreſſis reſtitutam videmus.

Nemetum & Rauracorum.] Beat. Rhenanus, docuit legendum eſſe, *Venetum, & Tauriſcorum,*
C qui ſunt Rhetiæ populi, quorum hi nunc *Tragai* vocantur, hi ad lacum *Collenſem* accolunt. Pompon. Mela: Rhenus ab Alpibus decidens propè à capite duos lacus efficit, Venetum & Acronum.

Aut audiſſe, aut adiſſe.] Mendum perſpicuum. nam Audiſſe & Accepiſſe, idem ſunt. Itaque Faernus ex ingenio reſtituebat, Qui ſe aut adiſſe ad initium. quod magis probo. niſi fortè rectiùs ſic videretur. Qui ſe aut vidiſſe initium, &c. Poſtea tamen adiit & vidit Iulianus imp. vt Suidas teſtatur, a-
D pud quem hæc illius verba proferuntur: πρὸς τὴν ἑρκυνίαν ὕλην ὑπεθέμην. καὶ οἶδα. ἐγὼ χρῆμα ἐξαίσιον, ἰδοὺ γοῦν θαρρῶν ἐγὼ ἐγγυῶμαι μὴ σε ὦφθαι τοιοῦτον, μὴ δ' οὖν πότε γοῦν ἡμεῖς ἴσμεν ἐν τῇ Ῥωμαίων. ἀλλ' εἴτε τὰ θετταλικὰ τέμπη δύσβατα νομίζει τις, εἴτε τὰς ἐν θερμοπύλαις, εἴτε τὸν μέγαν καὶ δολιχὸν ταῦρον, ἐλάχιστον ἴστω χαλεπότητος ἕνεκα πρὸς τὸν ἑρκυνίον δρυμόν.

Differant ab ceteris.] Ab aliis, lib. Aimoin. quod magis placet. Atque apud eundem alia nonnulla
E ſunt à noſtra lectione differentia. ſed iudicium & delectum adhibuimus.

Eſt bos cerui figura.] Puto legendum *Biſons.* primùm quia probabile eſt Cæſarem æquè huius belluæ, vt ceterarum, nomen prodidiſſe. deinde quoniam abſurdum videretur, ita ſcribere: Eſt bos cerui figura. Cur enim potiùs bos, quàm Ceruus appelletur? præſertim tantis & tam erectis cornibus. Præterea Plinius, & Solinus Biſontes huic eidem Hercyniæ ſyluę attribuunt. At enim deſcrip-
F tiones huius Cæſarianæ non conueniunt. Primùm ſi decem Pliniis, & totidem Solinis vnius Cæſaris auctoritatem anteponam, iniuriam illis me facturum non putabo. Fuit enim in Germania Cæſar: & bis Rhenum tranſmiſit. Vbios, & Vſipetes, & Tenchtheros ſibi fœderatos habuit. nec dubium eſt has illi belluas ab illis demonſtratas fuiſſe: quæ etſi hoc tempore iis fortaſſe in locis non reperiantur, tamen intelligendum eſt, eas propter
G incolarum multitudinem, & crebras venationes in remotiores partes diffugiſſe. Poſtremò in Biſontis deſcriptione, neque veteres Plinius, Solinus, Pauſanias, neque recentes Munſterus, Geſnerus, Olaus, Sigiſmundus inter ſe conueniunt. Itaque Biſontis figuram ad Cæſaris exemplar exprimendam curauimus. Albertus quidem magnus lib. hiſt. animal. 3. Alcis nomen (quem E-

quiceruum nominat) huic Cæſarianæ figuræ apertè attribuit. Equiceruus,inquit, nobis cognitus,equo ſimilis eſt: ſed altior: vulgò *Elent*,& ad equitandi vſum cicuratur: tantundem enim vno die ſpatij, quantum equus triduò perficit. Cornua eius ſolida, & ramoſa ſunt: colore quo cerui. Ab initio vbi enaſcuntur, ad tres, vel quatuor digitos rotunda ſunt: deinceps lata & tenuia, aſſeris inſtar, & circa finem multos producunt ramos. facit hæc latitudo, vt ſcabellis idonea ſint.pondus cornuum ingens.magnus horum animalium numerus eſt in ſyluis Pruſſiæ,Vngariç,& Illyriæ.Maiora ſunt ceruis,& hirſutiora,ſimili tamen pilo: in ceteris cauda ſolùm ceruis ſimilia. Frontis latitudo ad duas palmas. Hæc Albertus de Equiceruo, quem Biſontem hunc Cæſarianum eſſe,nemo non videt. Itaque figuram ad illa præcepta ſuperiùs poſitam accommodauimus.

Sicut palmæ ramique.] Vel *Quæ* partic. delenda eſt,vel Faerni liber probandus,in quo ſcriptum eſt. *Quàm laté.*

Mariſque natura.] De Biſontis natura Pauſan. lib.10.

Appellantur Alces.] At huic Cæſaris deſcriptioni Plinius, & Solinus nō Alces,ſed Machlis nomē attribuunt. Pauſanias autem lib 9. alteri diuerſiſſimæ belluæ Alces nomen imponit:quç media inter ceruum & camelum ſpecie, neque inueſtigari, neque præuideri poteſt. Eadem recentiorum omnium diſcrepantia eſt: quorundam etiam ridicula & abſurda. Itaque huius vnius noſtri auctoritatem & exemplar ſecuti, Alcem ea figura quam ſuperiùs poſuimus exprimendam curauimus.

Paulùm modò acclinatæ.]Stephan.& Aldinus Reclinatæ,& paulò pòſt, Cùm ſe conſuetudine acclinauerint,&c.Et hoc Manutius ſecutus eſt.

Vri appellantur.] In huius deſcriptione Solinus conuenit. Figuram quoque ad Cæſaris exemplar aptiſſimam Sigiſmundus Liber ex Moſcouitis protulit: quam ſuperiùs poſuimus. Nam vſum quoque cornuum in poculis commemorat. Macrob. lib.Saturn.6.cap.4: Vri,inquit,Gallica vox eſt, qua feri boues ſignificantur. Seruius autem Georg.2. in illud Virgil. Syluestres vri, &c. Sunt, inquit, boues agreſtes, qui in Pirenæo monte naſcuntur: exceptis elephantis, maiores animalibus ceteris. dicti Vri ἀπὸ τῶν ὄρων, id eſt à montibus.

CAP. VI.

EOrum auxilia tardaret.] Auxilia quæ ab iis Galli expectabant.

Ad bellum Ambiorigis profectus.] Aſſentior Faerno, vt verbum Profectus tollatur. neque enim tum Cæſar profectus eſt:vt modò teſtatur.

Atque etiam imparatum.] Vox *etiam* tollenda eſt, auctoribus libris Faerni & Stephani.

Sed hoc quoque factum eſt.] Sic Ald.Steph.& alij quamplurimi. Nonnulli, Sed hoc eo factum eſt. quod valde arridet.

An ſuas copias.] Meliùs Faerni & Steph. libri, Ambiorix copias ſuas iudicióne non conduxerit, &c.

Æſtus efficere.] Idem Plin.lib.2.cap.85.

Taxo exanimauit.] Plin.lib.16.cap.11. Et qui eã

A regionem incolunt, affirmant etiamnunc inter Hoium & Namurcam magnam taxorum copiam reperiri.

Ad Vatucam.]Steph. *Ratucam.* Faern. *Atuatucam.*Hubertus Thomas in lib.quem de Tungris & Eburonibus inſcripſit, *Varucam* reſtituit. Eſt, inquit. Varuca etiamnunc eius nominis caſtellum, haud ampliùs medio milliari Germanico, ab vrbe Leodio diſtans, in mediis Eburonum finibus, in ſumma planitie. Addit etiam ſe Varucam in an-B tiquo Cæſaris libro reperiſſe. Item alio loco ſcribit Lamberto Paſcali cuidam placere *Ratucam* legi, vt eſt in lib.Steph.atque eſſe oppidulum Rodt, vel Hertzos Rodt: quod eſt inter Aquiſgranum & Iuliacum. Huiuſmodi eruditorum hominum contentiones ab horum nominum & locorum inueſtigatione nos deterruerunt.

Tuurium.] Cladem ſignificat,de qua ſcripſit ſuprà lib.5.cap.8.

Ex his tribus.]Suprà huius ipſius lib.initio.

C *Aut locus ſylueſtris,aut palus impedita.*] Faerni lib. Aut locis ſylueſtribus palus impedita. quod magnoperè arridet. nam ſine ſylua palus non multum præſidij attuliſſet. Et crebrò Cæſar ita loquitur, Sylueſtribus locis: aut, Sylueſtribus ac remotis locis.

Ad flumen Scalden.] Idem Hubertus in libello de Eburonibus reponit *Sabin.* Non enim, inquit, Aſcaldis in Moſam influit;ſed Sabis iuxta Namurcum, & in finibus Arduennæ percurrit. At Sueto-D nius in Germania eum collocat.Obſeſſione caſtrorum, inquit, in Germania nuntiata, per ſtationes hoſtium Gallico habitu penetrauit ad ſuos.

Vbicuique.] Sic Aldus. magis tamen vſitata & Stephanica placent, Vbicunque.

Diſperſis periculum.] Videtur deeſſe verbum Hoſtibus.vt ſit, Diſperſis hoſtibus.ſicut initio capitis inſequentis, Diſſipatis ac perterritis hoſtibus, vt demonſtrauimus. Nam Vniuerſis in dandi caſu poſitum, & de Cæſarianis dictum videtur: vt & ad E ſummam exercitus referatur, & cum voce Singulis ex aduerſo conferatur. vt apud Tacitum in Agric. Ita dum ſinguli pugnant, vniuerſi vincuntur.

Nam & prædæ.] Refertur ad militum conſeruationem.

Interfici vellet.] Vox, Cæſar, aut abeſt, aut duriùs ſubaudienda eſt.

Præſidio barbaris.] Propter ſyluarum denſitatem & iniquitatem locorum.

Quàm legionariorum vita.] Sic Aldinus. meliùs F Faerni & Stephan. Quàm legionarius miles.

Pro tali facinore.] Et huic quoque loco medicinam ex aliquo vetuſto codice deberi, quiuis in Cæſarianis ſcriptis exercitatus facilè animaduertit.

CAP. VII.

G *TRanſeuntes Rhenum.*] Tranſeunt aliquantò rectius videretur: & ita eſſe video in lib. Steph.

Infra eum locum.] Verſus mare. vel propius à mari. nam ex Gueldria tranſmittunt, pons imperfectus erat proximè Coloniam.

Ab oppugnatione deſiſtunt.] Particula *Ab* deeſt in omnib.antiquis. vt infrà lib.7. Vercingetorix, v-

bi de

bi de Cæſaris aduentu cognouit, oppugnatione A deſiſtit.

Sub vexillo.] Adr. Turneb. vir doctiſs. lib. 3. cap. 3. & lib. 4. cap. 11. ſcribit, Vexillum fuiſſe proprium Veteranorum, & eorum qui poſt annum XVI exauctorabantur. Nam Veterani dicebantur, qui annos XX ſtipendia fecerant. Milites, inquit, confectis ſtipendiis exauctorata legione ſub vexillis habebantur, dum præmia emerita acciperent, aut in agros deducerentur. Tacitus enim lib. 1. ita ſcribit: Miſſionem dari vicena ſtipenda meritis, exaucto- B rari qui ſena dena feciſſent, ac retinendi ſub vexillo: ceterorum immunes, niſi propulſandi hoſtis. Sed videamus, ne locus Taciti ad imperium Tiberij & illorum temporum rationem ſit reſtringendus. Nam etſi alia eſſent Signa, alia Vexilla, tamen in ſingulis centuriis ſingula vexilla fuiſſe Vegetius auctor eſt: quibus cohortis & centuriæ numerus literis deſignabatur. Itaque Liuius ſcribit, Ordinem ſexagenos milites, duos centuriones, vexillarium vnum habuiſſe. Denique Sub vexil- C lo cum dicebant, idem, opinor, ſignificabant, quod nunc Signis explicatis. Liuius lib. 26. Milites ſub vexillis in ſupplementum Hiſpaniæ profectos audiuit. Sueton. Auguſto: Eoſque ſeruos adhuc viris fœminiſque pernicioſioribus indictos, ac ſine mora manumiſſos, ſub priore vexillo habuit. Tacitus lib. 1. Vt denarius diurnum ſtipendium foret: ne veterani ſub vexillo haberentur. Et quanquam aliud erat Signum, aliud Vexillum, a- D liud Aquila, tamen æque Sub ſignis dicebant, vt Sub vexillo. vtriuſque teſtimonia proferam. Sueton. Nerone: Cuculi reſidens apud Roſtra triumphantis habitu, inter ſigna militaria atque vexilla. Item in Vitellio: Vrbem introiit ferro ſuccinctus inter ſigna, atque vexilla. Tacit. lib. 3. Quatuor legionum aquilæ per frontem, totidemque circa è legionibus aliis vexilla, mox duodecim alarum ſigna. Et ſi ergo Signum generis nomen eſt, tamen interdum proprie & ſpeciatim vſurpatur: veluti pro draconibus. Hinc Sub ſignis duci; & Sub ſignis militare. Liuius de bell. Pun. Nocte ad Hipponem cum acceſſiſſet, luce prima ad populandum agrum ſub ſignis milites, ſocioſque nauales duxit. Item: Et noſtra iuuentus quæ, ſi domi eſſet, tutaretur, omnis ſub ſignis militat tuis. Item lib. 23. Annibali ſub ſignis ad multum diei in acie ſtanti. Signum autem etiam pro vexillo generali nomine vſurpari, vel ille locus qui apud hunc noſtrum paulò pòſt ſequitur, argumento eſt. Nam cum de militibus iſtis qui ſub vexillo profecti erant loquatur, tamen ita ſubiungit, Barbari ſigna procul conſpicati, oppugnatione deſiſtunt. Paucis autem verſibus intermiſſis, & tyrones & veteres milites ſimul ſub vexillo profectos oſtendit. Hoc, inquit, veteres non probant milites, quos ſub vexillo vnà profectos docuimus.

Quibus iam licet eſſe fortunatiſſimis.] Sic legendum. nam in quibuſdam *Libet*, mendoſè ſcriptum eſt.

Sub vallo tenderent.] Sic Liuius lib. X: Edictóque vt quicunque ad vallum tenderet, pro hoſte haberetur. Et eadem loquendi forma etiam nunc apud Gallos manet. Abſurde autem in Romano & Aldino legitur, Sub valle.

Nouas religiones.] Quaſi locus ille populo R. fatalis atque exitioſus eſſet.

A *Ne murus quidem cingi.*] Video eſſe qui reponant Numerus, aut neſcio quæ alia. Sed ſenſus eſt. Tantam eſſe paucitatem militum, vt in defenſione caſtrorum ne murum quidem ac vallum cingere poſſint.

P. Sextius Baculus.] Iam ſæpe dictum eſt, *Bibaculus* reſtituendum eſſe. Quinetiam illud quod mox ſequitur mihi ſuſpectum eſt: Cuius mentionem ſuperioribus prœliis fecimus. Bis mentionem eius fecit, prœlio Neruico, lib. 2. cap. 7. & Seduni- B co, lib. 3. cap. 1. Poſtea multa prœlia facta & in his libris commemorata ſunt. Itaque ſi quis vetus Codex adiuuaret, crederem Cæſarem ſcripſiſſe: Superioribus libris: vel, Commentariis. vt infrà lib. 8: Nam in acie ſedere Gallos conſueſſe, ſuperioribus commentariis declaratum eſt.

Deficiēs ægrè per manus ſeruatur.] Vox Deficiēs, gloſſa eſt eius, quod ſuperius dixit, Relinquit animus Sextium. Itaque rectè abeſt à noſtro antiquo, C itémque à Faerni & Vrſini libris. Dixit autem *Per manus*, vt & aliis locis, quod alij *Inter manus*. Cicero Verrina 7. Itaque erant exitus eiuſmodi, vt alius inter manus è prœlio auferretur. Liuius lib. 3. Cecidiſſe ſemianimem: inter manus domum allatum. Plaut. Moſtell. Amabo, abripere hunc intro acutum inter manus.

Qui non rei nouitate.] Steph. Faern. Quin rei, quod placet.

CAP. VIII.

Fidem non haberent.] Steph. & Vrſin. Fidem non facerent. quod magis placet.

Cæſaris aduentus.] Memorabile eſt quod Suetonius ſcribit, eum habitu Gallico, vt ad Ciceronem properaret, per ſtationes hoſtium iter feciſſe.

Ne minimo quidem caſu.] Sic omnes quos vidi. Vrſin. teſtatur in ſuo & Vaticano ſcriptum eſſe, *Caſus*. quod longè rectius eſt: niſi fortè melius ita eſſet: E Ne minimo quidem auſu locum relinqui debuiſſe. Id eſt, caſtris egredi, ne ob minimum quidem factum audacius, oportuiſſe. vt mox lib. 7. ca. 1. Quod neque legiones abſente Imperatore audeant ex hybernis egredi. Et Auſu ac ductu alicuius aliquid fieri, video Latine dici ab Hirtio in lib. de bell. Alex. Sed illa ſuperior mihi probabilior videtur.

In fuga circunſpicerent captiui.] Ita eſt in Steph. Ald. & aliis quamplurimis. vitioſè. nam verbum F *Circunſpicerent* omnino delendum eſt. quod etiam video in quibuſdam Lugdunenſibus obſeruatum.

Durocortum Rhemorum.] Steph. Durocortorū, quod idem Vrſin. in Vaticano & ſuo eſſe teſtatur. Strab. lib. 4. ἀξιολογώτατον δ' ἐστὶν ἔθνος τῶν ταύτῃ, Ῥῆμοι, καὶ ἡ μητρόπολις αὐτῶν Δουρικόρτορα.

Siqui ſe occultaſſent.] Ex barbaris.

Deducto.] Reducto à Cæſare.

More maiorum ſupplicium.] Vt verberibus exa- G nimatum corpus ſecuri feriretur, quod in Gutuatro poſtea factum eſt. libro 8. cap. 6.

Aqua & igni.] Non igitur aquæ & ignis interdictio ſemper in damnatorum gratiam exercetur: tametſi ciuibus quidem R. ex lege Porcia ſemper fauorabilem fuiſſe, patet ex Orat. Cæſaris apud Saluſt. & Ciceronis pro Cæcinna.

Ad conuentus.] Dictum eſt in fine lib. 1.

Liber VII.

CAP. I.

AD *conuentus peragendos.*] Sic Vrſinus. At Steph. Ald. & alij complures: Ad conuentus agendos. quod placet. vt modò in ſuperiori, & aliis multis locis.

Senatuſconſulto.] Pædianus in arg. Milonian. hiſtoriam hanc explicat. vbi ſcribit, tantum in vrbe tumultum propter Clodij cædem, & Milonis factiones fuiſſe, vt S.C. factum ſit, vt interrex, & Tribuni pl. & Cn. Pompeius, qui pro Conſule ad Vrbem erat, viderent, nequid detrimenti Reſp. caperet. delectus autem Pompeius tota Italia haberet. Vide etiam Epit. 107.

Coniurarent.] Seruius Honoratus ſcribit, Coniurationem eſſe, cum orto tumultu, quia ſingulos ſacramento rogare non vacabat, qui exercitum ducturus eſſet, vexillum proferret, atque ita diceret: Qui Remp. vult ſaluam eſſe, me ſequatur. Qui ad eum conuenerant, vniuerſi ſimul iurabant.

Tota prouincia.] Gallia Ciſalpina.

A maioribus acceperant.] Nam pleræque ciuitates erant (vt Strab. ſcribit) ἀριστοκρατικαί.

A maioribus acceperant.] Vrſin. & Steph. Acceperint. quod placet.

De obſidibus cauere.] Sic Ald. Mendoſé. nam ſine dubio *De* particula tollenda eſt, Steph. & Vrſ. lib. auctoribus. Et quia, vt ſuperiore libro notauimus, eodem modo dicimus, De pecunia obſidibus cauere: vt in pace, prædibus.

Clamore per agros.] Non multorum conclamatione, ſed vnius quaſi præconis. Vereor tamen ne Pagos Cæſar potius ſcripſerit. vt lib. 6. cap. 5. Principes regionum atque pagorum inter ſuos ius dicunt.

Hunc alij.] Steph. Hanc alij. Ego Hunc, vt ad clamorem referatur.

Collatis ſignis.] Nam armatum habere concilium ſolebant. lib. 5. cap. 13.

Regnum appetebat.] Nam hac tempeſtate Aruerni Optimatum dominatu regebantur. Olim tamen Reges habuiſſe, alio loco demonſtrauimus.

Expulſus ex ciuitate.] Opinior non ex vrbe, ſed Aruernorum finibus. Nam Ciuitatem in his libris nuſquam pro vrbe oppidóve poſitum animaduerti. Sic inf. de Auarico: Pulcherrimam vrbem, quæ ornamento & præſidio ſit ciuitati. Verumtamen in lib. Ciuil. 1. Ex ciuitate expelli dixit, pro Ex vrbe Roma. Vt Tribunos pl. ea re ex ciuitate expulſos ad ſuam dignitatem reſtitueret.

Certum numerum militum,] Mirum eſt, quod Strab. ſcribit li. 4. Vercingetorigem hoc bello quadringenta hominum millia coegiſſe.

Qui morati.] Et aliis locis dictum eſt, Cæſaris orationem ſæpe ad mentem, non ad verba reſpicere. Alioqui legendum fuiſſet, *Quæ morata.* vel, Copias equitum peditúmque.

Se cum Aruernis coniungunt.] Steph. & Rom. Statim cum Aruernis iunguntur.

CAP. II.

VIrtute *Cn. Pompey.*] Turbata cæde Clodij ciuitate, cum ſeditiones inter candidatos conſulatus Hipſæum, Scipionem, & Milonem eſſent, qui armis ac vi contendebant, ad conprimendas eas Cn. Pompeius à Senatu Conſul III factus eſt abſens & ſolus: quod nulli alij vnquam. Epit. CVII.

Eo tempore pacati.] Suſpectus mihi locus. Fortaſſe, Non ſatis pacati. ſed ſine codicis auctoritate nihil mutabo. In Romano eſt *Quieti.*

Volcis, Arnomicis.] Vetus *Locis.* quod abſurdum eſt. Liuius lib. 25. Iam in Volcarum peruenerat agrum (de Annibale loquitur) gentis validæ. colunt autem circa vtranque ripam Rhodani.

Summo militum labore.] Steph. Sudore. quod tamen non æque placet. Ita etiam in Romano ſcriptum eſt.

Omnibus ſuis inopinantibus.] Vox *Omnibus*, non eſt in Faerni, Vrſini, & Stephani libris: & planè ſuperuacanea eſt.

Heluetico prælio victos.] Sic omnes libri. ſuprà tamen lib. 1. cap. 3. Omnis, inquit, ciuitas Heluetia in quatuor pagos diuiſa eſt. Et tamen lib. 3. cap. 1. Neruicum prælium dixit.

Stipendiarius Æduorum.] Nam etſi libertatem eorum perſonis reliquerat, tamen ita in fidem receperat, vt ſtipendium penderent. lib. 1. cap. 11.

Voluntates alienare.] Commodius videretur Alienari, in patiendi verbo.

Genabum Carnutum.] Aimoi. lib. 1. cap. 5. Genabum interpretatur, vbi nunc, inquit, Aurelianis. Eſt tamen oppidum, Gianum vulgò dictũ, cuius incolæ hoc ſibi nomen vindicant: quòd iter hoc à Carnutibus ad Biturigẽs ſit rectius: deinde, quòd eius quoddam ſuburbium etiam nunc vetus nomen retineat. Vitioſe autem apud Oroſium *Cenapum* pro Genabum legitur.

Pons fluminis Ligeris contingebat.] Continebat melius in quibuſdam impreſsis legitur. Ci. Ver. 6. Eorum coniunctione pars oppidi, quæ appellatur Inſula, mari diſiuncta anguſto, ponte rurſum adiungitur & continetur.

Nouiodunum.] Non dubito eſſe vicum, qui hodie appellatur Neuui. neque mihi diſpliceret hoc loco reponi, Neuidunum. quem Aimoinus Biturigibus coniungit. Nam quod aſcribit, Quam quidem Niuernas eſſe putant: ex itineris iſtius ratione falſum apparet. tametſi hoc eodem nomine alterum quoque appellari potuerit.

Significatione Gallorum.] Nam cum ſermonem non intelligerent, ex ſignificationibus, quibus inter ſe Galli vtebantur, coniecturam fecerunt.

Prælium equeſtre committit.] Sic Steph. Magis placet Ald. Præliúmque equeſtre committi. Nondum enim Cæſar pugnabat, ſed peditatum continebat. Itaque modò dicet, cum Germanos equites ſummiſiſſe.

Oppidum Auaricum.] Auaricum eſſe, quod *Burgas* lingua Gallica dicimus, illud argumento eſt, primùm quòd vrbis ſitus cum hoc Cæſaris deſcriptione aptiſsime conuenit. Nam ab vna parte flumine alluitur, ab altera paludibus clauditur. Anguſtus autem aditus in ſuperiore vrbis parte eſt, vbi Arx poſita eſt. deinde quòd flumen Auaronis nomen

nomen hodiéque retinet. tum, quòd Oroſius hanc A ipſam hiſtoriam & Cæſaris orationem exſcribens, Biturigam pro Auarico poſuit. quo eodem verbo Gregorius Turonenſis & Aimoinus Monachus eadem in re vtuntur. poſtremò, quòd ceteris omnibus oppidis incenſis, ſolum Auaricum Biturigum nomen retinuiſſe videtur. Itaque Ammianus lib. 15. Lugdunenſem, inquit, Lugdunus ornat, & Cabillones, & Senones & Biturigæ. Vbi tamen legendum videtur Bituriges. Antonius quoque in Itinerario Beturicum, vel potius Bituricum B in Aquitania prima numerat.

Ciuitatem Biturigum.] Ridicule Bituriges non nulli hoc tempore Ciuitatem hoc loco poni putant, pro vrbe: cùm, vt aliis locis omnibus, pro ea regione vſurpetur, quæ vni magiſtratui paret, vniſque legibus vtitur. Ciuitatis nomen his ſeptem libris Cæſar nuſquam pro oppido vſurpat.

CAP. III.

GErmanos equites.] Notandum equitibus C Germanis & ab initio belli Cæſarem eſſe vſum, & multo poſtea plures euocaſſe. vt infrà hoc ipſo lib. cap. 12.

Ex ædificiis.] Vicis, pagis, & villis, in quas conditum erat pabulum.

Deleri poſſe.] Sic legendum vt in Ald. Steph. Diligi. alij, Diripi. quod abiudico.

Neu ſuis ſint.] Hoc loco non dubito legendum eſſe, *Ne*.

Prædámq; tollendam.] Locus mihi ſuſpectus: D nam vox *Tollendam* ſuperuacanea videtur.

Grauiora exiſtimari.] Steph. & Ald. Grauius exiſtimari. de quo nihil affirmo.

Deliberatur de Auarico.] Ita placet, quanuis in Steph. & nonnullis legatur, *Dicebatur*.

Impedimentis exuant.] Impedimenta hoc loco Cæſar pro mulis & eiuſmodi iumentis vſurpat. Sic infrà cap. 8. Prima luce magnum numerum impedimentorum ex caſtris detrahi, mulionéſque circumuehi iubet. E

Flumine & palude.] Flumen incolæ *Auron* vocant, vnde fictum vrbis videtur nomen. Dio lib. 40. rapidum appellat: vt aliquid videlicet inepto Græcorum more affingeret.

Pecore ex longinquioribus vicis adacto.] Nihil muto. Vulgò tamen Abigi pecus dicitur, potius quàm adigi. Sed iam video in libro Romæ centum ab hinc annis edito impreſſum eſſe *Abacto*: quomodo reſtituendum arbitror.

Præſtare quàm non parentarent.] Suſpectus mi- F hi locus. Nam Parentare, legendum videretur, Malim igitur *præoptare*, quàm illud *præſtare*: ſi modus antiqui libri accederet auctoritas.

CAP. IIII.

GEneratim diſtributi.] Sic lib. 1. cap. pen. locutus eſt, pro Diſtinctis quibuſq; ſecundum ſuam cuiuſque ciuitatem.

Propè æquo Marte.] Sæpenumero, æquo Marte G pugnare, eſt pari certamine dimicare. Nunc verò ad loci naturam refertur. quaſi dixiſſet, Pari natura loci, nulla iniquitate.

Edocet quanto detrimento.] Hoc idem ſuis aliquanto poſt ad Gergouiam in memoriam reuocat cap. 9.

Munitione defenderet.] Natiua ſcilicet.

Virtutem deſpicere.] Ironicè Virtutem appellat pro Ignauia.

Turpiter ſe ex fuga recipientem.] Nihil muto; Tantùm dico, non ſatis meminiſſe me ſimilem locutionem legiſſe: Recipere ſe ex fuga. Nam Recipere ex fuga dicitur, qui fugientem recipit. vt lib. 6. ca. 7. A quibus receptos ex fuga Tencteros docuimus. Fortaſſe vacat particula *Ex*. ſed, vt dixi, nihil affirmo.

Armis concrepant.] Similiter Tacit. de Germanis: Si diſplicuit ſententia, fremitu aſpernantur, ſin placuit, frameas concutiunt.

CAP. V.

LAqueis falces auertebant.] Laqueis etiam arietes auertere ſolitos, Liu. lib. 36. teſtatur. Nam cùm ariete, inquit, quaterentur muri, non laqueis, vt ſolet, exceptos declinabant ictus.

Diſtinauerant.] Sic Ald. & Steph. Alij nonnulli, Diſtinuerant. quod ſine dubio verius eſt: pro Auerterant, contrariam in partem attraxerant.

Aggerem cuniculis ſubtrahebant.] Oppidani foſſas ſubterraneas ſub mœnibus aperiebant, vſque ad aggerem Romanorum. hinc terram ſubtrahebant, vt turris in aggerem promota ſubuerteretur.

Turribus contabulauerant.] Has etiam pontibus traiectis conſtratiſque coniungebant. lib. 8. cap. 2.

Agger expreſſerat.] Exprimere, opinor, dixit, pro Extollere: vt Exprimere & Deprimere contraria ſunt.

Commiſſis malis.] Locum à me non intelligi, ingenuè fateor. niſi Malos pro ſcalis dixerit: & Scalæ fuerint mali, multis bacillis, quaſi fibulis traiectis inſtructi. nam ſcalas in turribus ſummæ altitudinis adhiberi ſolitas, cum ex aliis multis conſtat, cum verò ex Procopio lib. Gott. belli, & li. 2. vbi turres à Vittige Gotto extructas deſcribit.

Apertos cuniculos.] A Romanis. Nam oppidani intra mœnia contrarios aperiebant, quas Gallicè *Contraminas* vulgò appellamus. Tum in os cuniculi ſaxa, & ignes iaciebant; & trabibus præuſtis foſſores depellebant.

Expreſſerat.] Subleuarat.

Muri Gallici forma.] Huius loci interpretationem debemus Th. B. magno & claro viro, qui muri Gallici ſpeciem primus animaduertit eandem eſſe à fronte, quæ eſt Teſſularij operis, ſiue ſcacarij, quem *Eſchiquierum* vulgò appellamus.

Binos pedes.] Non refertur ad Collocantur, ſed ad verbum Diſtantes. quaſi dixiſſet: binos pedes inter ſe diſtantes. vel ſic: Interuallis binum pedum diſtantes inter ſe.

In ſolo collocantur.] Non intra ſolum, ſed humi. Sic. Ciuil. 2. Duæ primùm trabes in ſolo æquè longæ, diſtantes inter ſe pedes quatuor collocantur.

Interualla.] Binum pedum.

Reuinciuntur extrorſus.] Imò, *Introrſus*. Reuinciri autem dicit, quia tranſuerſaria trabs pedes quadragenos longa ſuperimponitur; eáque commiſſuris & fibulis iungitur; hoc eſt, vt noſtri loquuntur, mortoſiis & cauillis. Id introrſus neceſſe

riò faciendum fuit. In fronte nullus eiuſmodi re-uinctioni locus erat. Sic igitur emendandum.

Paribus intermiſſa ſpatiis.] Non dubito quin ſit legendum *Intermiſſis.* & ita Cæſaris conſuetudo poſtulat.

Hoc enim in ſpeciem.] Ald.& Steph. Hoc cum in ſpeciem. Fortaſſe, Ob ſpeciem.

Pedes quadragenos.] Vel Pedum quadragenũ, legendum eſt, vel addendum, Longis. vel eiuſmodi aliquid ſubaudiendum.

Rectis lineis ſuos ordines ſeruat.] Eadem ſpecie & figura, quâ ſunt Scacarij, quæ vulgò *Eſchiquiers* appellamus: vt ille vir præſtantiſſimo ingenio, & ſingulari iudicio præditus animaduertit.

Imbribus tranſderentur.] Steph. & Ald. Tradarentur. Nonnulli impreſſi, *Turbarentur.* quod magis placet. Magis etiam Vrſini liber: Milites cum toto tempore luto, frigore, & aſſiduis imbribus turbarentur.

Picem reliquáſque res. Hic perſpicuè deeſt, vox *Alij.* vt ſit, Alij picem, &c.

Pluréſque partitis temporibus.] Sic Stephan. & nonnulli impreſſi. Meliùs Ald. *Duæque.* nam alternatim excubabant, & opus faciebant.

Aggerem interſcinderent.] Ne longiùs ignis manaret.

Gallus per manus.] Vel *Qui* interponendum eſt: vt ſit, Quidam Gallus, qui per manus, &c. quod Faerno & Vrſino placere video. vel paulo inferiùs *Hic.* nimirum illo loco: Hic ſcorpione à latere dextro traiectus.

A propugnatoribus vacaus.] Non ſatis video, quorſum Propugnatorum mentio pertineat: vbi de Proiectoribus apertè loquitur. Et fieri poteſt, vt qui Protectoribus, vitioſè legerit, hoc reponendum verbum putarit.

Omni ea parte.] Alij, Omni parte. Placeret, Omni ex parte.

Perfectiſque operibus.] Sane ita eſt in lib. Stephan. vt Faernus de ſuo teſtatur, Dere ctiſque operibus. Fortaſſe legendum Erectis. ſed nihil affirmo.

Legiones intra vineas.] Stephan. Extra vineas, quod ſine dubio rectum eſt. non enim vineis contineri legiones poterant. niſi fortè *Citra vineas* cõmodiùs legeretur. cùm modò dicat, In occulto. quaſi poſt vineas laterent: vnde ſubitò, ſigno dato, ſcalis admotis in muros prouolarent. Sed ſic quoque Salluſtius locutus eſt in Iugurth. Tum verò, inquit, cohortatus milites, & ipſe extra vineas egreſſus, teſtudine acta ſuccedere, &c.

Obuiam contrauenireiur. Sic Steph. Ald. & omnes. Faernus delebat, Contra. Ego potiùs vocem *Obuiam* gloſſema eſſe iudicarem.

Continenti impetu perueruns.] Sic Steph. Faernus autem, Continuò peruenerunt. Ego nihil mutandum cenſeo.

Silentio excepit.] Vrſinus. Silentio ſic ex fuga recepit. neque aliter ſenſum putat elici poſſe idoneum. Ego animaduerti aliud eſſe, Recipere ex fuga: aliud, Excipere ex fuga. Illud eſt, cùm qui fugiebant, ad locum deſtinatum peruenerunt. hoc verò, cùm in ipſa via & fuga intercipiuntur. vt ſuprà lib. 6. cap. 7. A quibus receptos ex fuga Tenchtheros atque Vſipetes ſupra docuimus. Et mox: Primos Eburonum fines adeunt. multos ex fuga diſperſos excipiunt. Vercingetorix ergò de illorum fuga certior factus, celeriter familiares ſuos principes

A ciuitatum obuiam illis miſit, qui ſilentio ipſos ad amicos ſuos deducerent.

Vt procul.] Puto legendum eſſe *Et procul.* Ac mox, *Curauit: qua cuique*, non autem *Quæ.* in quo ſenſus nullus eſt.

Diſparandos.] Separandos, ſeiungendos.

Concurſu & miſericordia.] Steph. Miſeria. rectiùs multo, vt cuiuis perſpicuum eſt.

Cuique ciuitati.] Nam omnes generatim in ciuitates diſtribuerat.

B

CAP. VI.

N*On virtute neque acie.*] Placet Vrſini liber, *In acie.* nam idem video nũc in illo Stephan.

Caſtra munire inſtituerent.] Priùs tamen dictum eſt lib. 5. cap. 11. Neruios Romanorum exemplum & diſciplinam imitatos cœpiſſe illorum caſtra circumuallare.

Suſtinere poſſent.] Suſtinerent, ſcriptum eſt in C noſtro, & Stephan. & Roman.

Auctoritatem minuunt.] Sic lib. Ciuil. 2. cap. Quaſi non & felicitatis rerum geſtarum, exercitus beneuolentiam Imperatoribus, & res aduerſæ odia concilient.

Patienda & perferenda.] Faern. ex veteris codicis auctoritate, duo illa, Et perferenda, reiiciebat. Ego de Steph. lib. idem affirmo.

Singuli magiſtratus.] Quos lingua Gallica Vergobretos appellabant. lib. 1. cap. 7.

D *Regiam poteſtatem.*] Superiùs eodem illo loco Regiam poteſtatem interpretatur, ius vitæ & necis. Quo loco nonnulla quæ huc pertinent expoſita ſunt

Suos cuiuſque eorum.] Locus de mendo ſuſpectus. Legendum videtur, Suas cuique eorum eſſe, &c.

Etiam ad ſe euocant.] Sic Ald. At Steph. Ad ſe Decetiam euocauit. quod idem de ſuo Vrſinus teſtatur. qui oppidũ ignobile illud fuiſſe putat. Quod E non diſplicet, cùm mox ſic inferat, Eò conueniſſet.

Fratrem à fratre.] Cotum à Vedeliaco.

Duos ex vna familia.] Hanc eandem in Augurum R. collegio legem fuiſſe, ſcribit Dio lib. 39.

Intermiſſis magiſtratibus.] Non cõtinuatis in eadem aut perſona, aut familia, vt in Coto acciderat.

Cotum magiſtratum deponere.] Sic Ald. at Steph. Imperium, cuius illam gloſſam fuiſſe arbitror.

In magnis Cæſaris difficultatibus rem.] Sic Steph. Ald. & cet. At Faern. & Vrſini. ſic: Erat in magnis F Cæſari difficultatibus. ne &c.

Quartis quibuſq; cohortibus.] Sic Ald. Quod qui non intelligunt, ſic immutant: Demptis quibuſdam cohortibus. Quod eruditis viris indignum fuit. Nam ſenſus eſt apertiſſimus: Cæſarem quartam quanque cohortem de quaque legione detraxiſſe. atque hoc pacto è quatuor legionibus quas præmittebat, vnius numerum detraxerat. Nam ſi è quadraginta cohortibus (quibus legiones quatuor conſtabant) quartam quanque cohortem detrahas, G efficies numerum decem cohortium. id eſt vnius legionis, ſiue hominum quinque millium.

Iiſdem ſublicis.] Falſò igitur ſcribit Dio lib. 40. Cæſarem ratibus ſuum exercitum traduxiſſe.

Pars inferior.] Nam Vercingetorix ſuperiorem partem, quoad ſecuris adigi potuerat, reſcindendam curarat.

CAP.

CAP. VII.

C*Aſtris pro oppido.*] Noſter, Steph. & Rom. Propè oppidum: quod idem Vrſin. de ſuo teſtatur.

Horribilem ſpeciem præbebat.] Strab. lib. 4. ſcribit, Aruernos hoc in bello habuiſſe hominum quadringenta millia, duce Vercingetorige.

Virtutis ſuorum periclitaretur.] Sic Ald. At Stephan. Perſpiceret.

Tenebatur tamen.] Sic omnes lib. Ego ſic probarem: Non nimis tamen firmo tenebatur. Nam quod *non minus* quidam reponebant; cui tandem probari poſsit?

Subſidium ex oppido venire.] Placet Steph. lib. ſcriptura: Subſidio ex oppido veniri.

Cum his præmium communicat.] Steph. Præmium, quod idem Vrſ. de ſuo teſtatur. Præmium autem pecuniam, qua ſolicitatus fuerat, intelligit.

Ad Caſarē diſceptatorē.] Vrſino & Faer. placet ex antiquo lib. *Diſceptatorem.* Ego idem video in lib. Steph. Neque tamen acquieſco. Nam vtrocunque modo addendum eſſet, De ſuo. hoc modo: Quam Romani de ſuo ad Æduos. Itaque vocem *Romani*, tollendam arbitror, vt ſit ſenſus: Cùm de iure & legibus Æduorum ageretur, quid ita iudicium eius rei potiùs penes Cæſarem, quàm penes ipſos Æduos fuiſſet? Significat Cæſarem ea de re iudicaſſe, quæ non fuerat ipſius iudicij: ac propterea ei acceptum magiſtratum ferre non debere.

Et præmio deductis.] Placet Faerni coniectura, Adductis.

Omnis noſtra nobilitas.] Noſter, & Steph. & Aldin. & Rom. Nobilitas omnis interijt.

Omnes equites Æduorum.] Steph. Rom. & noſter, Multos equites.

Præſidij fiducia vſà erant.] Commeatúmque in Cæſaris caſtra deportabant.

In eodem mendacio permanet.] Probabilius videtur, vt eſt in Steph. & Ald. Eodem mendacio permouet.

CAP. VIII.

A*D cōtrahenda caſtra.*] Anguſtioribus finibus circumuallanda. Nam quòd pauci relicti fuerant, contractior eſſe circummunitio debebat. Cuius rei prætermiſsio magnum vt pòſt intelligetur, caſtris periculum attulit.

Suis clientibus.] Hos lib. 3. cap. 6. Gallica lingua Soldurios, Latina Deuotos appellauit. atque hanc mirificam in patronos fidem prædicauit.

Iiſdem in vallo.] Qui locum hunc non intelligebant, ita mutarunt, Iiſdem eodem in vallo. Imperité. nam *quibus iiſdem*, hoc ſenſu dixit, Cùm propter paucitatem ſemper iidem pugnarent, neque defeſsis integri ſubmitti poſſent.

Fuiſſe tormenta.] Legendum arbitror, *Tomenta*, quibus milites incubabant, quæ pilis ciliciis pleraque conſtant. vtraque appellatione lanæ tomentum non continebatur, inquit Iuriſconſultus. his tomentis inferciuntur culcitæ, quas Galli Materata nominant. Et hanc cōiecturam locus ille perſpicuè confirmat, quem ſubiiciam ex lib. de bell. ciu. 3. ca. 9. Magnúſque inceſſerat timor ſagittarum. atque omnes ferè milites aut ex ſubcoactis, aut ex centonibus, aut ex coriis tegmenta fecerant, quibus tela vitarent.

A *Pluteos vallo addere.*] Pluteos, opinor, dicit iam aſſeres craſsiores, quos pro lorica ſupra vallum ponebat.

Ad cognoſcendum ſpacium.] Qui ſi in re liquida & perſpicua deliberandi locum eſſe nullum putaret. Hæc eſt illa temeritas, quam in Gallis Cæſar reprehendit; quam Cic. lib. Offic. 1. ſic explicat: Ne incognita pro cognitis habeamus, hiſque temerè aſſentiamus. quod vitium effugere qui volet (omnes autem velle debebunt) adhibebit ad conſiderandas B res & tempus & diligentiam.

Quæſtionem decernunt.] Apparet, Quæſtionis nomine, non tantùm iudicium, & cognitionem ipſam iudicum ſignificari: verumetiam inquiſitione criminum, quæ iudicium antecedit: quã Pragmatici noſtri vulgò Informationem appellant.

Rurſus exercitum contraheret.] Subobſcurus locus. nam antea neque exercitum contraxerat, & de contrahendis tantùm caſtris erat locutus. Exercitum autem diſtraxerat. Nam è ſex legionibus qua-C tuor ſecum abduxerat. Verum hoc non eſt omnem exercitum diſtrahere, ſed partem duntaxat. Contrahere ergo dixit, pro Reuocare.

Si alterum amiſiſſet, quin pené.] Vrſin. affirmat in ſuo lib. ita ſcriptum: Si alterum amiſiſſent, non dubitari quin penè, &c. Nihil in meis iſtiuſmodi reperio: ac videtur rectè vox *Quin*, cum illis ſuperioribus, *Non aliter*,

Mulioneſque.] Præclarè hunc locum ex ſuo lib. reſtituiſſe, ſibi Vrſinus videtur: hoc modo: Magnū D numerum impedimentorum ex caſtris, mulorumque produci, neque iis ferramenta detrahi, mulioneſque, &c. Sed neque in vllo meorum quicquam eiuſmodi video, neque quorſum ferramenta mulis detraherentur, ſatis intelligo. Illud ſcio, Impedimentorum nomine crebrò mulos, & eiuſmodi ſarcinaria iumenta ſignificari. Front. in Stratag. Petreius in magna aquarum & pabuli inopia impedimenta interfecit. Quod Cæſar lib. Ciu. 1. cōmemorans: illi, inquit, & inopia pabuli adducti, & quo eſ-E ſent ad id expeditiores, omnia ſarcinaria iumenta interfici iubent. Et alio loco: Cùm legiones duæ flumen trāſiſſent, impedimentáque & omnis equitatus ſequeretur, ſubito iumentorum, & aquæ magnitudine pons eſt interruptus. Et aliquantò pòſt: Deſiderati ſunt eo die equites pauci, calonum atque impedimentorum non magnus numerus. Hæc cùm ita ſint, non tamen omnino liber Vrſini repudiandus eſt: potiúſque hic locus ita corrigendus videtur: Magnum numerum impedimentorum ex F caſtris produci, iiſque ſtrata detrahi, mulioneſque, &c. Nam Liuius lib. 7. de Dictatore C. Sulpitio loquens, Rem, inquit, nouam excogitat: qua deinde multi noſtri atque externi. Imperatores, noſtra quoque quidam ætate vſi ſunt. mulis ſtrata detrahi iubet: biniſque tantùm centunculis relictis agaſones partim captiuis, partim ægrorum armis ornatos imponit.

Spatium itineris augebat.] Non puto Cæſarem G adeò ieiunè de re perſpicua ſcripſiſſe: ſed aliquid ad ſpatium deſignandum addidiſſe, veluti Altero tanto, vel Vehementer, vel aliquid eiuſmodi.

Produxerant Galli.] Fortaſſe Perduxerant, rectiùs legeretur.

Denſiſsimis caſtris.] Confertiſſimis tentoriis & tabernaculis.

Corporis parte nudata.] Thorace depoſito,

quod pectoris munimentum erat.

Qua cum erat concionatus.] Lib Steph. Conceronatus. Non dubito mendum ſubeſſe, nam concionandi tempus certè non fuit. Reponendum igitur, Commoratus. Nam paulò pòſt ita ſcribit: Ipſe paulùm ex eo loco cum legione progreſſus, vbi conſtiterat, euentum pugnæ expectabat.

CAP. IX.

S*Patio pugnæ.*] Id eſt, longinquitate, diuturnitate.

Ad Auaricum.]Sup. hoc ipſo lib. cap. 4.

M. Petreius.]Noſter & Stephan. M. Petronius.

Nihilò magis in æquum locum.] Rectiſſimè ſic emendatum eſt in libris recentioribus: cùm in antiquis noſtris omnibus ſcriptum eſſet Nihilominus.

Retinendos eos non cenſuit.] Ita placet, vt eſt in Aldino. quanuis veteres noſtri omnes habeant Conſtituit.

Quos & quam humiles.] Hac de re lib. 6. cap. 4.

Omnibus erepiis ſociis.]Sic noſter, & Aldinus rectiſſimè; cùm in Steph. & aliis antiquitus impreſſis vitioſè legatur, *Copiis.*

CAP. X.

N*Ouiodunum oppidum Æduorum.*] Has eſſe, quas nunc Niuernas vocant, nemo dubitat. Aimoinus tamen lib. 1. cap. 5. Niuedunum ſic interpretatur: Quam quidam, inquit, Niuernis eſſe putant. Sed de Biturigum Niuéduno loquebatur, quem falſò Niuernas eſſe putauit. Dio verò lib. 40. Nouioduni nomen retinuit.

Ex prouincia expellere.] In prouinciam, reſtituendum arbitror, vt de Gallia prouincia Romanorum intelligatur. Hanc opinionem ſequens pagina duobus locis perſpicuè confirmat. Ibi, Iter in prouinciam conuerteret. Itē, Cæſarem in prouinciam contendiſſe confirmabant. Et hoc quoque à Nicaſio Ellebodio animaduerſum Manutius teſtatur.

Adiungi Labieno.] Quem in Senonum fines cum quatuor legionibus miſerat.

Vim fluminis refringeret.] Eadem ſe ratione vſum ſcribit in Sicori tranſmittendo. lib. de bell. ciu. 1. cap. 13. Rationem Vegetius exponit lib. 3. his verbis: Exploráto vado, duæ acies equitum ordinantur, interuallis competentibus ſeparatæ, vt per medium equites & impedimenta tranſeant. Nam acies ſuperior aquarum impetum frangit: Inferior, qui rapti ſubmerſique fuerint, colligit atque tranſponit.

Repleto exercitu.] Replere exercitum dixit pro Reficere, & recreare: an potiùs, pro Commeatus defectum ſupplere?

CAP. XI.

S*Ecundo flumine.*] His tribus, quatuórve locis Secundo & Aduerſo flumine Cæſar dixit, pro Iuxta flumen, vel Secundum, vel Aduerſum & ad ripas fluminis, Velut inf. Magnum ire agmen aduerſo flumine, pro, Ad ripam amnis, ſed contra fluminis naturam. Planius igitur fuiſſet, Secundum flumen. Plaut. Rud. Quid illuc eſt hominum ſecundum litus.

A *Secundo Galliæ motu.*] Nunc ſecundum motum Galliæ dicere videtur, non numero & ordine: ſed euentu & ſucceſſu. Nam multò plures Galliæ motus, & rebelliones fuerant:

Quinque reliquas.]Hic locus oſtendit quod alio loco diximus, in legione decem cohortes fuiſſe.

Equitatus peditatúſque.]Noſter, & Romanus & Stephan. Exercitus, equitatúſque. nihil muto. tantùm profiteor aliis non paucis locis ita Cæſarem locutum. vt infrà cap. 13. Quòd equitatus quo maxima parte exercitus confidebat. Et nunc idem video Manutium ſecutum.

B *Præſentem adeſſe exiſtimarent.*] Sic noſter & Steph. & multi impreſſi. Sed in Aldino & Manutiano vox Præſentem ſublata eſt. mendoſè. Nam vetus hæc locutio eſt, à Terentio & Cicerone vſurpata.

Tranſfixi pilis.] Stephan. & Rom. Confixi telis. quod non placet. Nam pila ante congreſſum coniiciebantur.

C *Contra caſtra labieni.*] Sic noſter. Stephan. autem & Romanus & multi impreſſi, *Contra Labienum.* quod non placet. Nam modò dixit, è regione caſtrorum Labieni præſidium in ſummo relictum.

Victoriámque impetum.]Placet Faerni coniecturá, vt particula *Que* deleatur.

CAP. XII.

H*Orũ ſupplicio.*]Durum ac propè incredibile hoc videtur: Æduos in obſides Gallos, ad eorum ciuitates terrendas, ſæuiiſſe.

D *Frequentes multitudines ſuffragiis.*] Rectiſſimè hunc locum emendauit Vrſinus, ex Faerni lib. Eò conueniunt vndique frequentes. Multitudinis ſuffragiis res permittitur.

Illi quod amicitiam.] Illi, hoc eſt, Rhemi & Lingones.

Indulgentiam requirunt.] Id eſt, Amiſſam ſentiunt, vt Pedianus interpretatur. Gallicè dicimus, *Regretter.* Fruſtrà deſiderant; eius deſiderio laborant.

E *Suum conſilium.*] Rectè. cùm in aliis ſit *Concilium*: per c. Nam ſuum conſilium ab reliquis ſeparare, modò dixit, quod alibi, Sibi conſilium capere.

Denique ei rei conſtituit diem.]Sic omnes lib. Ego magis ita probarem, ſiquis liber adiuuaret, Diémque ei rei conſtitui. Nam vox *Denique* ſuperuacanea videtur.

XV millia numero.] Millium, ſecundo caſu legendum arbitror: vt aliis pleriſque locis.

F *Finitimi ei prouinciæ.*]Pronomen *Ei* tollendum arbitror. Nam prouinciam modò Allobroges dixit: vt ſuprà lib. 1. pag. 1, & aliis locis. Seguſianos autem Allobrogum eſſe finitimos, & extra prouinciam trans Rhodanum primos, idem docuit lib. 1. cap. 5.

A ſuperiore bello.] De quo dictum eſt lib. 1. cap. 16.

G *Imperium totius prouinciæ.*] Non regionis Allobrogum; ſed prouinciç Narbonenſis, quàm ſe Romanis erepturos ſperabant.

Superioribus annis.]Lib. 4. cap. 3.

Præliari conſueuerunt.] Lib. 1. cap. 17.

Minùs idoneis equis.] Lib. 4. cap. 1.

Equos ſumit.] Opinor, non eos, quibus vti ſolebant: ſed quos præterea paratos habebant.

Atque Euocatis.]Locus hic oſtendit, quod alibi dixi-

diximus, Euocatos non modò in peditum, ſed etiam in equitum numero fuiſſe. Quales autem Euocati eſſent, alio loco docuimus.

Conuocatiſque ad concilium.] Corrigendum *Conſilium* per ſ. nam conuentum modò dicit præfectorum & magiſtrorum rei militaris.

Si pedites ſuis auxilium ferant.] Sic Ald. Steph. & alij complures. Nonnulli Suis rebus. quod veriſsimum eſſe non dubito. Nam Suas res impedimenta modò appellat: vt id quod ſequitur oſtendit.

Bis per hoſtium agmen] Sic Ald. & omnes, vt opinor, impreſsi. A Steph. tamẽ abeſt vox Bis. quod non puto negligendum.

Ad iuſiurandum adactis.] Idem optimus liber, Iureiurando adactis: quo modo ſæpe locutus eſt.

Pugnatur vnà omnibus in partibus.] *Vnà*, id eſt, vno tempore. Plutarch. in vita ſcribit, Cæſarem in hoc prælio gladium amiſiſſe, quem Aruerni in fano oſtentationis cauſſa ſuſpenderunt. Eum poſtea à Cæſare conſpectum, neque paſſum eſſe tolli, cùm id amici ſuaderent.

Noſtros ſpe auxilij confirmabat.] Sic omnes lib. Fateor tamen non videre me, quorſum illę duæ voces Spe auxilij, pertineant. Nam vbi res ipſa erat, ſpei locus eſſe non poterat.

Tandem Germani.] Huius quoque victoriæ gloriam Dio Germanis tribuit lib. 40.

Controuerſiam.] Sup. cap. 6.

CAP. XIII.

COpias ſuas vt pro caſtris.] Non intelligo quorſum particula, *Vt*, pertineat: ac nõn potius *Quas*, pro *Suas* legatur. niſi fortè vtrunque retinendum eſt. Nam aliquantò ſup. Copias, inquit, ſe omnes pro caſtris habiturum, &c. Et multò pòſt: Copias omnes quas pro oppido collocauerat, in oppidum recipit.

Alexiam oppidum Mandubiorum.] Aleſiam, noſter, itemque Steph. atq; ita rectè Faernus emendauit. Sed & Velleius Paterc. Circa Aleſiam, inquit, tantæ res quantas audere vix hominis, perficere penè nullius niſi Dei fuerit. De ea Strabo ita ſcribit: καὶ ἡ περὶ ἰλλησίαν μανδιβύλων ἔθνος ὁμόρου τοῖς ἀρβέρνοις, καὶ ταύτην ἐφ' ὑψηλοῦ λόφου κειμένην, περιεχομένην δ' ὄρεσι, καὶ ποταμοῖς δυσίν. Legendum igitur apparet, ἀλεσίαν μανδυβίων ἔθνος ὁμόρου τοῖς αἰδύοις. Diodorus autem lib. 5. ſcribit, eam ab Hercule conditam, ac fuiſſe totius Galliæ metropolim, & liberam ac ſui iuris permanſiſſe, vſque ad C. Cæſarem, à quo vi capta, & in populi R. poteſtatem redacta eſt.

Quà maxima parte.] Steph. & Vrſ. lib. multo veriùs, Quo maxima.

Nequa ſubito irruptio.] Steph. Eruptio. ſed illud verius puto. Non enim ex vrbe, ſed ex caſtris hoſtium irruptiones fieri ſignificat: vt paucis poſt verſibus.

Trium millium paſſuum.] Legendum, Tria millia, vt ſuprà.

Millia hominum octoginta delecta.] Ex quo de oppidi magnitudine exiſtimari poteſt. Plutarch. autem numerat ἑπτακαίδεκα μυριάδας.

Coarctantur.] Stephan. Coaceruantur. quod placet.

A *Germani acrius.*] Placet Steph. *Cum Germani.*

Ad ſe referri.] Intra oppidum.

Foſſam pedum xx latam.] Pedes, ex conſuetudine Latinæ linguæ reponebam. Sed pòſt animaduerti, vocem *Latam* à Steph. lib. abeſſe. quod magis probo. Denique Petrus Victorius vir doctiſsimus ita hunc locum reſtituit ex libro antiquo, vt cum Stephanico planiſsimè conſentiat. Var. lar. 24. cap. 17. Quod autem *Totum corpus* pro Totum opus, idem Victorius reponendum putabat, vt Corpus
B pus munitionis Cæſar dicat: quamuis ita in Romano codice ſcriptum ſit, tamen propterea probare non poſſum, quia verbum *Opus* video hac in re ſexcentis locis à Cæſare vſurpatum fuiſſe: vt mox: Et turres toto opere circundedit. Sic enim legendum eſt, non *Operi*. Hanc autem *prior foſſa* paulò pòſt appellatur.

Qui ſi indiligentiores.] Steph. Quod ſi. neque cur mutetur, vlla cauſſa eſt.

Pedibus cccc reduxit.] Sic Steph. Faernus
C autem Deduxit. Superiorem quidem munitionem xi millium pedum in circuitu, quam Cæſar inſtituerat, neceſſe eſt ſublatam fuiſſe, & longiùs ab vrbe remotam.

Ne facilè. Legendum *Nec.* vt in Stephan. & hæc omnia parentheſi claudenda (*Quoniam* vſque ad *Cingeretur*).

Neve de improuiſo.] Mendum apertiſsimum: Legendũ, Ne de improuiſo. vt in Steph. & Ald. Et ita Victorius hæc omnia ex ſuo libro reſtituit.

D *Duas foſſas.*] Locum ſic intelligo, vt non binas foſſas præter illam primam circum omnes collis partes duxerit, ſed cùm eius radices duo duabus ex partibus flumina ſubluerent, vnam vtrinque foſſam à flumine ad flumen duxerit. quarum altera, quòd paulo altiore loco facta erat, repleri aqua non poterat: alteram cùm eſſet demiſsiore loco facta, fluminis aqua compleuerat. Itaque pro *Interiorem* non dubito quin ſit corrigendum *Inferiorem.* Binas autem duntaxat foſſas ſpatio quadringentorum pe
E dum intermiſſo factas, etiam inferiùs oſtendit: vbi ſic loquitur, Priores foſſas explent.

Directis lateribus.] Th. B. vir ſummi ingenij & doctrinæ admirabilis, foſſam directis lateribus interpretabatur, quæ ad perpendiculum excauata eſt: & (vt Cæſar infert) cuius ſolum tantundem patet quantum ſumma labra. Gallicè dicimus, Ad inſtar fundi cupæ. Hircius lib. 8. Foſſam duplicem pedum quinum denum lateribus directis deprimi, &c.

F *Erat eo tempore.*] Valde placeret, Eodem tempore: ſi quis liber adiuuaret.

Haud admodum firmis.] Steph. & alij nonnulli, *Aut.* mendoſé. abſcindebantur enim trunci arborum non grandium, vel potiùs (vt mox dicet) ſtipites, quorum in ſummo rami aliquot eminebant. Hi quoque ita reſcindebantur, vt aculei ſemipedem, longi relinquerentur.

Grandibus ceruis] Vergil. atque humiles habitare caſas, & figere ceruos: vbi Seruius: aut furcas, in
G quit, dicit, quæ figantur ad caſæ ſuſtentationem, quæ dictæ ſunt Cerui ad ſimilitudinem eorum ceruorum.

Singuli ab infimo ſolo pedes tres terra occultabantur.] Mendum apertum. Itaque Steph. Ald. & plerique alij habent: Pedes terra exculcabantur. Ego *pedes terra* delendum cenſeo. Nam cum *Exculca-*

bantur Cæſar poſuiſſet, interpres ſubſcripſit, id eſt A
Pede terra calcabatur.

Pares munitiones.] Nam binas foſſas circunduxit, & quod inter illas ſpatium intercedebat, tribus illis defenſionum generibus, cippis, liliis & taleis muniuit. tum poſt interiorem foſſam aggerem cum loricis, pinnis, & ceruis extruxit: turres præterea & caſtella crebris locis poſuit: in quibus milites collocabantur: cùm ſatis multos non haberet, vt aggerem integrum circunfunderent.

Vt ne magna quidem.] Nam turres frequen- B
tes & caſtella toto opere circundedit: quæ cùm ab latere hoſtes vulnerarēt, quātumuis magna multitudo (ducētorū ſcilicet XLI milliū) accederet, tamen circunfundi hoſtes impediebat. Suus autem cuique legato & legioni locus erat in illis turribus attributus.

Neu cum periculo.] Hoc loco particula *Neu* pro *Et ne* poſita eſt.

CAP. XIIII. C

IMperat Æduis.] Locus inſignis: ex quo de cuiuſque ciuitatis potentia æſtimari poterit.

Nec frumenti rationem.] Sic Ald. Steph. verò Frumentationem. Magis placet Vrſini & Faerni lib. Frumentandi rationem.

Eorum clientibus.] Subaudiendum, Vicinis, ac finitimis. nam alios multo plures in Aeduorum fide & clientela fuiſſe, alibi demonſtratum eſt. Ita- D
que quatuor iſtos populos pro vna regione poſuit: & quoniam tenues erant, quaſi pro vna tantùm Aeduorum ciuitate. Nam inter hos quinque nominatos æquabiliter numerum iſtum triginta quinque millium diſpartiri, nulla ratio eſt. Sic ſuperiùs cap. 12. Aeduis & Seguſianis imperata ſunt decem millia. Sic infrà Aruernis parem numerum attribuit, adiunctis ſimiliter quatuor tenuibus ciuitatibus. Propterea autem hos coniunctim numerat, quia deinceps ordinem in numeris ſeruat, à maioribus E
ad minores gradatim progrediens.

Aulercis Brannouicibus.] Ego non duos facio populos, ſed vnicum duntaxat, vt alibi: Aulerci Eburones, Aulerci Cenomanni, Aulerci Diablintres.

Duodena millia.] Hoc in loco error ex notæ numero natus erat. Nam cum Cæſar XII. ſcripſiſſet, (quem numerum etiam Steph. ſeruauit) librarius XXII, (vt in Aldino eſt) exſcripſerat. Hoc modo quadrabit ratio ſummæ, quam infra Cæſar colligit: F
& ordo ab eo inſtitutus ſeruabitur, vt à maioribus numeris ad minores procedat.

Bellouaci X.] Quæri poteſt, cùm tanta huius ciuitatis potentia fuerit; quantam Cæſar identidem prædicat, quo modo minus illi, quàm ſuperioribus proximis ſit imperatum. Sed veriſimile eſt ei propter dignitatem gratificatum. Itaque mox ſubiungit, ne hunc quidem numerum miſiſſe: ſed duo tantùm millia.

Heluetiis Sueſſionibus.] Abſurdé. Legendum G
eſt Heleuteris: vt in Steph. & nonnullis impreſsis.

Sueſſionibus.] In Ald. Steph. & antiquis omnibus impreſsis legebatur, Senonibus: in recentioribus, Bis Sena millia. Vtrunq; corrutpté. Nam vocem Senonibus ſuperior eorum enumeratio perſpicuè repudiat. Hæc autem poſterior impudens & manifeſta corruptela eſt. vt illud omittam, quod

A nulla ratione Bis ſena in hunc numerum contuliſſet, cùm ſuperiùs Duodena enumerarit.

Rauracis & Boiis triginta.] Ita eſt in Steph. & Ald. ſed neque harum ciuitatum tenuitas tantum recipit oneris, neque ordo à Cæſare inſtitutus à maioribus numeris ad minores, aut ſumma inferius ab ipſo collecta hunc numerum patitur. Quare aſſentior iis, qui *Bina* hoc loco reſtituunt. nam (vt hic noſter ſuperius dixit cap 3.) Boiorum ciuitas erat exigua & infirma.

B *Vniuerſis ciuitatibus.*] Non ſingulis, ſed generatim vniuerſis.

Non consulerunt.] Steph. Non compleuerunt.

Huius Commij.] De hoc ſuprà lib. 4. cap. 5.

Duo millia miſerunt.] Steph. Vna. reſtituendum eſt *Bina*.

Ciuitatem eius.] Atrebates. Significat eos non redactos in prouinciam.

Priſtinæ belli laudis.] De qua lib. 6.

Circiter CCXL.] Legendum eſt CCXLI. ſiqui-
C dem ad numerum omnes miſsi ſunt. ſic enim ratio quadrabit.

Natus loco.] Steph. Ortus loco.

Omnium noſtrum priſtina.] Placet Steph. & Ald. Omnium veſtrum conſenſu priſtinæ.

Animi eſt iſta mollities.] Ita probo. Stephan. tamen, Moleſtia.

Ex oppido.] In quo millia erant hominum octoginta delecta.

D *In ipſis cadaueribus.*] Nam de facienda extra oppidum eruptione agebatur.

Seruituti addicere.] Sic Ald. Steph. verò *ſubiicere*. quod non æque probandum puto.

Romanos &c. animíne cauſſa.] Sic Aldin. quod planè retinendum cenſeo. Steph. eorum animos in illis vlterioribus munitionibus ſine cauſſa quotidie excerceri putatis?

Cimbrorum & Teutonum.] De quibus ſuprà lib. 1. cap. 13.

E *Iure & legibus commutatis.*] Nam hæc erat Prouinciarum ratio, vt in eas magiſtratus Roma mitterentur, qui in iis ius dicerent.

Hoc Cæſar.] Stephan. Tunc Cæſar. quod magis placet,

Diſpoſitis cuſtodibus.] Ald. Cuſtodiis. ſed nihil muto.

Recipi prohibebat.] Sapiens ἀποσιώπησις, cum id quod dictu erat grauius, occiſos à Cæſarianis, reticuit. Dio tamen lib. 40. quod à neutris recipie-
F bantur, miſerrima morte interiiſſe.

Omnes milites.] Aldus, Omnium militum intenti animi. Steph. Omnes milites intenti pugnæ euentum expectabant. Quod ſine cauſſa mutandum non eſt.

Vno die intermiſſo Galli.] Hoc de Gallis exterioribus intelligendum eſt: vt mox oſtendet.

Fundis libralibus.] Opinor, quibus libralia ſaxa iactantur. Veget. lib. 2. cap. 23. Sed & manu ſola omnes milites meditabantur libralia ſaxa
G iactare. qui vſus paratior creditur: quia non deſiderat fundam.

A munitione aberant Galli.] Rurſus de Gallis exterioribus locus intelligendus eſt.

Stimulis induebat.] Patet igitur, Cæſarem eodem illo triplici defenſionum genere aduerſus exteriores hoſtes vſum fuiſſe: vt paulò ante dixit: nimirum cippis, taleis, & liliis.

Ex ſuperioribus caſtris.] Ex ſuperioribus caſtrorum locis. nam loca erant inæqualia, vt ſæpe dictum eſt.

At interiores.] Nunc de Gallis quos in oppido Vercingetorix habebat, loquitur.

Priores foſſas.] Duas igitur tantum foſſas Cæſar duxerat. Nam ſi tres feciſſet, nunc dixiſſet Primas.

In ſcrobes delapſi.] Steph. Delati.

Cum lux appareret.] Steph. multo concinnius, Cum lux appeteret. Vt aliis locis.

At interiores.] Qui ex oppido eruperant.

Vergaſilaunum.] Stephan. vbique *Vercaſiuellaunum.*

A caſtris.] Sunt qui Raſtros reponant. quod cuiuſmodi ſit, non intelligo. Fortaſſe *Contos* aliquanto melius conueniret.

In aliena virtute.] Stephan. Salute: quod abiu dico.

Plerunque quia abſunt.] Cum duobus locis pugnatur, qui in vno pugnant, aliorum periculo

C commouentur. Eodem illud pertinet in lib. de bell. ciuil. 1. cap. 5. Communi fit vitio naturæ, vt inuiſis, latitantibus atque incognitis rebus magis confidamus, vehementiúſque exterreamur.

Vtriſque ad omnia occurrat.] Sic Ald. Sed propter inſequentia Steph. libri ſcriptura probabilior eſt: quam etiam in quibuſdam impreſsis videmus: Vtriſque ad animum occurrit, vnum eſſe illud tempus, quo maximè contendi conueniret: id eſt, Et Gallis & Romanis in mentem veniebat.

Si rem obtinuerint.] Si in iis defendendis ſuperiores euaſerint.

Iniquum loci ad decliuitatem.] Sic Steph. Ald. verò & plerique impreſsi, Exiguum. quod valde probo: ſed multo magis, ſi pro *Ad*, legeretur *In*. vt ſit ſenſus: Exiguum loci faſtigium magnum habet in decliuitatem momentum.

Agger ab vniuerſis.] Aggerem hoc loco pro glebis, & frondibus ac virgultis, quibus agger extruebatur, poſuit. vt aliis locis.

E *Aggere & cratibus aditus expediunt.*] Sic Ald. Steph. verò Aggere & cratibus foſſas implent. Ego vtrunque coniungendum cenſeo: Foſſas implent, Aditus expediunt.

Ex colore veſtitus.] Purpureo, vt opinor. Plut. in Bruto: τὸν δὲ Βροῦτον ὁ Ἀντώνιος ἀνευρὼν τεθνηκότα, τὸ μὲν σῶμα τῇ πολυτελεστάτῃ τῶν ἑαυτοῦ φοινικίδων περιβάλλειν ἐκέλευσεν. ὕστερον δὲ τὴν φοινικίδα κεκλημμένην αἰσθόμενος, ἀπέκτεινε τὸν ὑφελόμενον. Hircius de bello Africo. Cum Scipio ſagulo purpureo

F ante Regis aduentum vti ſolitus eſſet, dicitur Iuba cum eo egiſſe, non oportere illum eodem vti veſtitu atque ipſe vteretur. Itaque factum eſſe illico, vt Scipio ad album ſeſe veſtitum transferret.

Noſtri omiſſis pilis Sic Steph. Magis placet *Emiſſis*, vt eſt in Ald.

Hoſtes terga verterunt.] Steph. Hoſtes ergo terga verterunt. Liu. lib. 1. Nec manere ergo nec tranſire auſus, &c.

G *Duces producuntur.*] Plutarch. in hoc Producendi verbo, vt in aliis non paucis, ab interprete deceptus, putauit idem eſſe quod pompæ cauſſa tranſuehi. Scribit enim Vercingetorigem armis pulcherrimè indutum, equo ornato vectum, tereircum Cæſaris tribunal obequitaſſe, deinde proiectis armis Cæſari ad pedes procubuiſſe: Sed ecce alias

A rurſus fabulas. Nam Dio, lib. 40. ſcribit. Vercingetorigem nullo anteà miſſo internuntio repentè ad Cæſarem veniſſe, multóſque illo inopinato aduentu perturbatos fuiſſe. Addit autem illum à Cæſare in triumphum ductum ac necatum.

Ciuitates recuperare.] Aeduorum & Aruernorum Remp. conciliare: in gratiam & amicitiam cũ Cæſare reducere. nam reliquarum ciuitatum milites præter illas duas in hoſtium numero habuit.

Harum rerum literis] Ald. Huius anni rebus

B cognitis. Steph. His literis cognitis. Placet Faerni liber: His rebus Cæſaris literis cognitis.

Supplicatio indicitur.] Stephan. & alter antiquiſſ. *Redditur.* Poſt hæc autem miniatis literis ſcriptum in Stephanico ita erat: *Iulius Celſus Conſtantinus legi commentarios Cæſaris.*

Liber VIII.

CAP. I.

SVetonius in Iulio: Reliquit & rerũ ſuarum Commentarios Gallici, ciuiliſque belli Pompeiani. Nam Alexandrini, Africique, & Hiſpanienſis incertus auctor eſt. Alij enim Oppium putant, alij Hircium, qui etiam Gallici belli

D nouiſſimum, imperfectúmque librum ſuppleuerit.

Inertiæ deprecationem.] Vt mihi per te inerti eſſe liceret.

Rerum geſtarum Galliæ.] Sic locutus eſt, pro In Gallia, infrà capit. 8. Sed multo durior illa verborum traiectio eſt: huic tamen ſcriptori familiaris. Nam quod Comparentibus, nonnulli reſtituunt, pro Comparandis, planè abſurdum eſt.

Præcepta facultas.] Cicer. in Brut. Commentarios quoſdam ſcripſit rerum ſuarum, valde qui-

E dem probandos: nudi enim ſunt, recti & venuſti, omni ornatu orationis, tanquam veſte detracta. ſed dum voluit alios habere parata, vnde ſumerent, qui vellent ſcribere hiſtoriam: ineptis gratum fortaſſe fecit, qui volunt illa calamiſtris inurere: ſanos quidem homines à ſcribendo deterruit. nihil enim eſt in hiſtoria pura & illuſtri breuitate dulcius.

Aliter audimus.] Minus attentè.

Pro teſtimonio.] Vt in hiſtoria ſcribenda. nam

F qui ſcribit hiſtoriam, quaſi pro teſtimonio dicit ea, quæ narrat: & quaſi ex viſu ea percepta habuerit. nam καὶ τὸ ἱστορεῖν dicta putatur.

Coniurationes facere.] Initium belli inferendi communi totius Galliæ conſilio certam in diem conferre.

Reſiſti poſſe Romanis.] Hoc cum aliis locis, tum præſertim apud Aleſiam eſt cognitum: vbi ducenta quadraginta millia exteriorum hoſtium,

G octoginta delecta interiorum profligauit.

Non poterant contineri.] Vt intelligi poſsit magnam admodum Biturigum potentiam fuiſſe: præſertim amplius. x x oppidis vno die incendio abſumptis.

Vulgare incurſionis ſignum.] Sic lib. 5. cap. 12. Tum fumi incendiorum procul videbantur, &c.

Quantum in ratione eſſet.] Quantum humana
ratione prouideri poterat.

Imparatis deiectiſque.] Steph. & nonnulli ve-
teres impreſsi, Defectiſque. quomodo ſine dubio
legendum eſt. Nam Defectum, profecto cui quid
deficit, Veteres dixiſſe, nemo mediocriter erudi-
tus ignorat.

Expeditionum munus iniungebat.] Stephan. &
Ald. *Onus.*

CAP. II.

A*Vlercos.*] Aulercos Eburones (vt opinor)
ſignificat.

Impedita circundatum palude.] Melius Steph.
& Ald. Locum caſtris excelſum in ſylua circundata
palude. nam mox vlteriorem ſyluam nominat.

Veterrimas legiones.] Sic Steph. & Ald. Alij im-
preſsi *Veteranas.* quod magis placet. quoniam in
lib. 1. cap. 10. quatuor veteranorum legiones ſeſe ha
buiſſe ſcribit.

Agminis ratio.] Hunc eundem ordinem Cæ-
ſar ſe tenere ſolitum ſcribit, cum hoſtes propin-
quarent. lib. 2. cap. 5.

Quæ legiones.] Sic Ald. & multi impreſsi. At
Steph. ſic, Cum repente inſtructas velut in acie cer-
to gradu legiones accedere Galli vident, &c. Quæ
lectio, cum auctorem tam bonum librum habeat,
cauſſaque cur mutetur, nulla ſit, à nobis ſine dubio
retinenda eſt.

Loriculáq;.] Sic Steph. & Ald. & alij innume
ri. Faern. & Vrſinus reſtituunt Coronis. ſed dictum
eſt ſuperiore libro, Loricam eſſe ſtructuram in mu
ris, quam vulgus hodie Parapettum appellat, quod
pectus vt lorica muniat.

Lateribus directis.] Dixi eod. lib. foſſam late-
ribus directis eſſe, quæ ad perpendiculum exca-
uata eſt.

Quo propior hoſtium vallo.] Placet conſenſus
Faernini, Vrſini, & Stephanici: Alter qui propior
hoſtem in ipſo vallo collocatus eſſet.

Barbari nitebantur.] Steph. Ald. Inflabantur.
quod etiam propter huius ſcriptoris, & Cæſaris
conſuetudinem retinendum eſt.

Locis natura munitis.] Sic Steph. & Ald. Alij,
Loci, in ſecundo caſu. quod ſine dubio rectum eſt

Inflammantur atque incuantur.] Sic Steph. Al-
dinus verò Inflantur. vtrunque rectè.

Equitibus interpoſiti.] Hac de re dictum eſt lib.
1. cap. 17, & lib. 3. cap. 16.

Paucíſque in reſiſtendo.] Steph. & Ald. Paucíſ-
que reſiſtentibus interfectis.

An aduerſis mediocribus timidiores.] Sic Ald.
At Steph. An aduerſo mediocri caſu. quod æquè
placet.

CAP. III.

C*Aſtrorum vias inſtruunt.*] Steph. multo
melius, Copias armatorum in ſuis inſtruunt
caſtris. Quod etiam video quoſdam ſcribere ſe in
manuſcriptis aliis codicibus reperiſſe.

Aſcenſu laceſſendos.] Stephan. Cæſar neque
reſiſtentes aggrediendos tanto collis aſcenſu iu-
dicabat.

Diutius permanere ſine periculo.] Sic Stephan.
Aldin. tamen, Sine cibariis. quam controuerſiam
veterum librorum numerus diſceptabit.

A *Superioribus commentariis.*] Non ſanè declara-
tum, ſed leuiter tantummodo ſignificatum eſt lib.
3. cap. 5. vbi locum annotauimus.

Per manus ſtramentorum.] Faernus verborum
ordinem immutat. ſed qui Cæſaris in traiiciendis
verbis conſuetudinem, & huius imitatoris atten-
det, nihil ſine veteris auctoritate Códicis immu-
tabit.

Equorum inſidias veriti.] Hæc traiectionum
importunitas qua Hirtius delectatur, cum huic lo-
B co, tum aliis compluribus obſcuritatem attulit. Or
do eſt: Vix priores partes equorum ſuorum aduer-
terent. Tum deinde inſidias veriti, &c.

Qua conſuetudine.] Sanè in Steph. ita legitur,
vt in multis impreſsis: Qua conſuetudine pabula-
toribus mittere præſidio conſueuerat. Sed abſur-
dior locutio videtur: & Aldina lectio probabilior:
Equitatúmque quem ipſe pabulatoribus mittere
præſidio conſueuerat, &c.

Velut indagine.] Apta ſimilitudo, & ad loci na-
C turam & ad hoſtium conſilium, qui Romanis eaſ-
dem inſidias tendebant, quas venatores explicata
indagine feris ponere conſueuerunt.

Primus cum paucis ſe oſtendit.] Placet Steph. &
Faern. Primum.

Propter aliquem timorem.] Inſignis ſententia
ſyllabæ vnius vitio deprauata. Reſtituendum *Ti-
mor* in primo caſu. neque in re perſpicua vllo argu-
mento eſt opus.

Pari marte.] Pari certamine, ancipiti prælio,
D vario certamine. Alibi Cæſar vſurpauit de loco.

Haud inuitantibus noſtris.] Sic Ald. Melius Ste
phan. Aut.

Abeſſe quam octo millibus.] Vox *Quam* ſine
dubio delenda eſt. Eius autem loco in Ald. & Ste-
ph. ita reperio: Non longius ab ea cæde abeſſe plus
minus octo millibus paſſuum, &c.

Cognita calamitate.] Vrſin. hoc delet. Ego in
illum locum reſtituo: Cognita calamitate omni-
bus aduerſis. Nam ex illis paucis ex fuga receptis
E calamitatem cognitam ſignificat. Et paulò pòſt
perturbationem notabimus.

Sine vlla perfidia.] Inſignis philoſophiæ locus:
An contra perfidum vti perfidia liceat. ſimpliciter
deteſtandam eſſe perfidiam, ſatis multis locis Cæ-
ſar oſtendit.

Permotus celeriter.] Locus ſine dubio deprauа-
tus. In Steph. legitur, Permotus vel celeriter. Vrſi-
nus ex ſuo commodiſsimè locum reſtituit: modò
particula, *Et*, addatur hoc modo: Et centurio, velut
F inſueta re permotus vellet hominem conficere, ce-
leriter à familiaribus prohibitus Comij, non
potuit.

In conſpectum cuiuſquam Romani.] Nunquam
Romano cuiquam fidem habiturum.

CAP. IIII.

A*D præſens imperium.*] Sic Steph. & Ald.
Nonnulli ad præſens periculum. quod non
G placet. Nam ſenſus eſt: Ad victorum inſolentiam
euitandam.

Inillis regionibus praerat.] Erat, legendum eſt,
vt in Steph. Faern. & Vrſin.

Togatam Galliam.] Quam eandem & citerio
rem & Ciſalpinam Cæſar appellat.

Impetu illorum.] Steph. & Ald. Quia repenti-
no latrocinio atque impetu incolæ illorum erant

oppreſsi. Probabilior tamen vſitata videtur.

Proximum ſuæ dignitatis.] Duas poſtremas voces Faernus tollit. Si ex libri veteris auctoritate, probo. ſin minus, nihil muto.

Vaſtare ciuibus.] Sic omnes lib. Et poteſt eſſe ſenſus, Regionem vaſtari ciuibus, cum multi interficiuntur. Itaque Oroſius: Horrenda (inquit) hominum ſtrage vaſtauit. magis tamen placeret, *Vicis.* ſi modò vetus aliquis liber adiuuaret.

Dumnaco duce Andium.] Steph. Adimmaco. ſed neque aliis locis ſibi conſtat, & Oroſius nomen hoc prodit.

In omnes partes finium.] Sic Steph. Mendoſé. Ald. In omnes fines partium.

C. Caninij certior.] Stephan. C. Caninij Rebili certior.

Et Romanum & externum.] Nonni illi reponebant: Et Romanum exercitum ſuſtinere hoſtem. quod non placet. Nam externum hoſtem appellat, quem Cæſar ſuperiore libro Exteriorem dixit. Interiores enim Cæſar hoſtes appellauit eos, qui ſunt in oppido. Quare ſublata particula *Et*, locus erit integerrimus.

Propter magnitudinem conſtratum.] Sic Ald. *Tranſeundum.* quod ſine veteris auctoritate codicis mutandum non eſt.

Sub ſarcinis.] Dixi ſuperius quodam loco.

Omne agmen morarentur] Sic Steph. Vrſinus ex ſuo & Faern. libro tollebat, *Agmen.* Sed puto illum ita ſcripſiſſe pro *Omne.*

Confligit audacius.] Sic Steph. Aldinus verò, Conſiſtit.

Subſiſtentes equitibus.] Ita placet, cum in Steph. legatur, Subſiſtentibus.

CAP. V.

E*Xulibus omnium ciuitatum receptis.*] Steph. Aſcitis. Aldin. Accitis. vulgata magis placet.

Millibus ex fuga quinque.] Steph. & Ald. Non amplius hominum duobus millibus ex fuga collectis, &c.

Liberam vagandi.] Placet. Steph. Libere vagandi.

Circundare moratur.] Sic Steph. & multi impreſsi. Aldinus verò *Conatur.* quod ab imperitiſsimo confictum facilè paulò pòſt intelligetur.

Diſpoſita præſidio habeat.] Sic valde placet. quanuis in Steph. Diſponat.

Intra millia paſſuum x.] Sic Ald. Steph. tamen: A millibus non amplius xii.

Summæ velocitatis.] Rectiſsimé, vti patet ex lib. i. cap. 17. Stephanicus mendoſiſsimè, Felicitatis.

Intra caſtra diſtribuit.] Faern. ex ſuo lib. In terna caſtra. quod valde placet, cum infrà dicat, eum præſidia dimiſiſſe.

CAP. VI.

C*Oncurſu maximo militum.*] Sic Stephan. rectiſsimè, cum in Ald. vitioſiſsimè legatur *Conſenſu.* Nam coactum Cæſarem concurſatione & flagitatione ſignificat.

Verberibus exanimatum.] Hoc erat, more maiorum ſupplicium de damnato ſumere, lib. 6. cap. vlt.

Vnam æſtatem.] Nam hic erat annus imperij Cæſaris octauus: Ser. Sulpitio, M. Marcello Coſs.

Magna etiam.] Præclarè hunc locum Faernus

A &. Vrſin. ex ſuis lib. reſtituerunt: Et iam magna parte ſuorum ſiti amiſſa, in ſententia permanerent.

In Belgio.] Permaneo in ſententia, & Belgis; vbique legendum arbitror. nuſquam enim iſtiuſmodi nomen in aliis gentibus Cæſar finxit. Sic paulò pòſt: In Belgas, pro, In Belgium.

Vulnera per fidem interpoſitam.] Steph. & Ald. Perfidia interpoſita. quod non placet.

L. Paulo, C. Marcello Coſs.[Pantagathus & Vrſinus reponunt, L. Lentulo. Sed aduerſatur ordo B annorum ac faſtorum, quem initio poſui. Nam is annus quem inſequentem appellat, eſt ipſius imperij & belli Gallici nonus.

Aqua prohibere hoſtem.] Frontin. lib. Stratag. 3. cap. 7. C. Cæſar, inquit, in Gallia, Caduceorum ciuitatem amne cinctam & fontibus abundantem ad inopiam aquæ redegit, cum fontes cuniculis auertiſſet, & fluminis vſum per ſagittarios arcuiſſet.

In infimis.] Steph. Sic enim imis radicibus mon C tis ferebatur.

Dimicationis periculo.] Placet Vrſin. Dimicatione & periculo.

Agger in altitudinem pedum nouem.] Stephan. Pedum ſex. Sed illud veriſimilius eſt. nam Oroſius ſcribit aggerem & turrim pedum lx fuiſſe. Cum autem tabulata x eſſent, oportet ſingula quinque pedes alta fuiſſe.

Fortiſſimo ſuſtinebant animo.] Ita eſt in Steph. & Lugdunenſibus, quanuis in Ald. legatur, Para- D tiſsimo. ſed hoc parui refert.

Vt quiſque.] Vrſin. ex ſuo, Quem quiſque. Idem eſt in Steph. Sed nihil mutandum arbitror.

CAP. VII.

S*Acerdotij petitionem.*] Vt in Augurum collegium allegeretur.

Cæſaris decedentis.] Ald. Recedentis. Neutrum magnoperè placet. Commodius legeretur, Abſentis, ſi à vetere quopiam adiuuaremur. Alioqui, De- E cedentem interpretaremur de prouincia & Gallia. Nunc video in editione Vrſini, *Intercedentis.* opinor ex vulgata conſuetudine, qua Intercedere dicimus prodeprecari: ſed Vrſino Latinæ linguæ ratio aduerſatur.

Anni commendaret petitione.] Sic Stephan. & Ald. & alij innumeri. nonnulli Lugdunēſes ſuſtulerunt *Petitione.* Sed commodius ita emendabitur: Et honorem ſuum in inſequentis anni commendaret petitionem. Ac nunc video idem Faerno F & Vrſino placuiſſe, apud quos tamen Petitione pro Petitionem ſcriptum eſt.

Conſules creatos.] Obſcurè loquitur. niſi fortè vel Creatos dixerit, pro Deſignatos. quod fiebat menſe Sextili, comitiis conſularibus: vel Creandos legendum ſit. Sed illud probabilius eſt.

Sibi coniunctus.] Dura locutio, pro Ipſi. & ſubauditur, Cæſari.

Neceſſitudine legationis.] Ser. Galbam legatum quoque numerat Cæſar initio libri 3. Malè in G Steph. & quibuſdam legitur, Conſuetudine.

T. Labienum.] Hic eſt T. Labienus, qui cum Cæſaris legatus in Gallia decem annos fuiſſet, tamē ab eo diſceſsit: & Pompeij ſe partibus adiunxit.

Propter ſalubritatem.] Nam huius autumni peſtilentia tentatum ſuum exercitum fuiſſe, poſterius lib. i. teſtatur.

C. Curio Tribunus pl.] Hic eſt C. Curio, Tribunorum, vt Suetonius ſcribit, violentiſſimus. qui de principio Cæſari aduerſatus, poſt tamen in eius partes tranſiit. Cœlius in epiſt. ad Cic. Quod tibi ſuprà ſcripſi, Curionem frigere: iam calet. nam feruentiſſimè concerpitur. belliſſimè enim, quia de intercalando non obtinuerat, transfugit ad populum & pro Cæſare loqui cœpit. Itaque Epit. 109. C. Curionis, inquit, Tribuni pl. primum aduerſus Cæſarem, deinde pro Cæſare actiones continet. Plutarch. in Pomp. ſcribit, Curionem hunc à Cæſare magno ære alieno liberatum, atque ita in ipſius partes adductum. Hoc autem illius poſtulatum totidem propè verbis commemorat. Et in eandem ſententiam ſcribit Dio lib. 40. & Velleius lib. 2.]

Fore eo facto.] Valde placet Vrſin. & Faern. librorum ſcriptura, Fore eo pacto.

Diſceſſionem facere.] Faern. & Vrſin. & Manut. Per ſe Senatus. quibus non aſſentior: quamuis per C diſceſſionem fieri S C. ſoleret. Senſus eſt: Curio diſceſſionem fecit, vt qui ſuam ſententiam ſequerentur, iidem pedibus in ſuam partem diſcederent. Plutarch. ſcribit, cùm ij qui ſolum Cæſarem arma deponere, Pompeium magiſtratum retinere cenſerent, diſceſſionem feciſſent, pleroſque omnes in eorum ſententiam pedibus iiſſe. cum iterum diſceſſio facta eſſet ab iis qui dimiſſo exercitu priuatum vtrunque eſſe cenſerent, pro Pompeio viginti duos ſolum, pro Curione reliquos omnes ſtetiſſe. D Appianus autem lib. de bell. ciuil. 2. in hoc numero CCCLXX. poſuit.

Conſules.] L. Paulus, C. Marcellus.

Iuſſerunt.] In quibuſdam annotatum video *ſuaſerunt*. quod probabilius videtur. Valdè placeret Intercesſerunt. vt Octau. Pantagathus reſtituit: ſi modò libris auctoribus id fieri.

Nam Marcellus.] M. Marcellus, qui proximo ſuperiori anno cum Ser. Sulpitio Cos. fuerat. Huius autem rei totius hiſtoria extat in Epiſt. Cœlij ad E Cic. lib. fam. 8. ep. 8. & 13.

Contra Legem Pompeij & Craſſi.] Liu. Epit. 107. Lex lata eſt, vt ratio abſentis Cæſaris in petitione conſulatus haberetur, inuito & contradicente M. Catone. Locus hic oſtendit, Cn. Pompeium, C. Licinium Craſſum Coss. legem hanc tuliſſe: de qua tamen operæ pretium eſt audire quod Suet. ſcribit in Iul. Acciderat autem, vt Pompeius legem de iure Magiſtratuum ferēs, eo capite quod à petitione honorum abſentes ſummouebat, ne Cæſarem exciperet, per obliuionem: ac mox, lege iam in æs inciſa & in ærarium condita corrigeret errorem: Ciceronis autem lib. ad Att. c. 8. hæc verba ſunt. Idem etiam (de Pompeio loquitur) contendit: vt x. Tribuni pl. ferrent, vt abſentis ratio haberetur, B quod idem ipſe ſanxit, lege quadam ſua: M. que Marcello Coss. finienti prouincias Gallias Kal. Martiis reſtitit.

Retulerat de Cæſaris prouincijs.] Liu. Epit. 108. Præterea contentiones inter Coss. de ſucceſſore C. Cæſari mittendo agente in Senatu C. Marcello. Cos. vt Cęſar ad petitionem Cōſulatus veniret, cum is lege lata in id tempus Conſulatus prouincias obtinere deberet.

Cæſari eam dedit.] Verbum *Cæſari* tollendum videtur. nam Pompeius eam legionem quam Cæſari miſerat, Reip. quaſi de ſuo numero ad bellum Parthicum attribuit. Plutarch. in Pompeij vita ſcribit, eum belli Parthici prætextu eos milites repetiiſſe, quos ei commodarat. quos Cæſar, etſi cauſſam non ignoraret, viritim CCL. denariis donatos ei remiſit. Idem ſcribit Dio lib. 40.

Vna Cæſari detrahuntur.] Pompeius, inquit Dio lib. 40. ex his quas ſecum habebat nullam dedit: ſed eos qui huic negotio præfecti erant, iuſſit eam legionem à Cæſare petere, quam ei commodarat. Ita cum vterque videretur vnam legionem dare, re ipſa Cæſar ambas dedit.

Ad bellum Parthicum.] In quo M. Craſſus interierat. Dio ſcribit, Bibulo id bellum mandatum fuiſſe, lib. 40.

Fit deinde S.C.] De hoc meminit Cęſar lib. ciu. 3. cap. 17.

Se expoliari.] Legendum videtur, Ea ſe expoliari.

Ex ſuo numero.] Rectè ſic: Cum in aliis quibuſdam legatur, Et ſuo nomine. Numerum autem intelligit x. Legionum, quæ attributæ illi fuerant.

Per M. Marcellum.] Corrigatur, vt in aliis nonnullis: C Paulo & Marcello Coss.

Ab ſe miſſas]. Primam, quam à Pompeio: & decimamquintam.

EX ITINERARIO ANTONINI AVGVSTI,

Galliarum prouinciæ XVI.

Viennenſis. Narbonenſis I. Narbonenſis II.
Aquitanica I. Aquitanica II.
Nouem Populania. Alpes maritimæ.
Bellica I. Bellica II. in qua tranſitus ad Britanniā, id eſt, Remus.
Germania prima ſuper Rhenum in qua eſt Magontia.
Germania II. in qua eſt Agrippina.
Prouincia maxima Sequanorum in qua eſt Veſontiacenſis.
Prouincia Alpium gratarum & Penninarum in qua eſt Tarantaſia.
Aquitania Viennenſis idem Metropolis. Aquitania I. in qua eſt Betúricum.
Prouincia II. in qua eſt Burdigala.
Nouem Populania in qua eſt Auſſua.
Narbonenſis I. in qua eſt idem Metropolis.
Narbonenſis II. in qua eſt Aquenſis
Lugdunenſis I. in qua eſt Lugdunum.
Lugdunenſis II. ſuper Oceanum in qua eſt Rotomagus. Lug. III. in qua eſt Turonis.
Lug. IIII. in qua eſt Senms.

METROP. PROVIN. LVGD.

I. CIVI. LVGD. *Numero* IIII.

Ciu. Eduorum
Ciu. Lingonum
Caſtrum Caballionenſis
Caſt. Matiſconenſe.

METROP. PROVIN. LVGD. II.
Numero VII.

Ciu. Rotomago
Ciu. Baioeaſſium
Ciu. Abricantum
Ciu. Ebroieorum
Ciu. Salarum, id eſt Saiorum
Ciu. Lexouiorum
Ciu. Conſtantia.

PROVIN. LVGD. III. CIVI.
Numero IX.

Metrop. Ciu. Turonum
Ciu. Cennomanorum
Ciu. Redonum
Ciu. Andicauorum
Ciu. Namnetum
Ciu. Coriſopitum
Ciu. Cianctium. id eſt, Venetum
Ciu. Oſſiſmorum
Ciu. Diablintum

PROVIN. LVGD. IIII. CIVI.
Numero VII.

Metr. Ciu. Senonum
Ciu. Carnorum
Ciu. Antiſioderum
Ciu. Trieaſſium
Ciu. Aurelianorum
Ciu. Pariſiorum
Ciu. Melduorum.

BELLICA. I. CIVI. *Num.* IIII.

Metr. Ciu. Treuerorum
Ciu. Mediomatricorum, id eſt Metris
Ciu. Leucorum, id eſt, Tullo
Ciu. Veredonenſium.

BELLICA. II. CIVI. *Num.* XII.

Metr. Ciu. Remorum
Ciu. Sueſſionum.
Ciu. Catalaunorum
Ciu. Veromannorum
Ciu. Atrauatum
Ciu. Camaracenſium
Ciu. Turnacenſium
Ciu. Siluanectum
Ciu. Bellouacorum
Ciu. Ambianenſis
Ciu. Morinum, id eſt, Ponticum
Ciu. Bononenſium.

PROVINC. GERM. I. CIVI.
Numero IIII.

Metr. Ciu. Magontiacenſis
Ciu. Argentoraeenſium
Ciu. Nemetum, id eſt, Spira
Ciu. Vangionen. id eſt, Vuormen.

PROVINC. GERM. II. CIVI.
Numero II.

Metr. Ciu. Agrippinenſis, id eſt, Colonia
Ciu. Tungrorum.

PROVIN. MAXIMA SEQVANORVM CIVI, *Numero* X.

Metr. Ciu. Veſontienſis

A Ciu. Equeſtrium, id eſt, Neuiduno
Ciu. Eluntiorum, id eſt, Auenticum
Ciu. Noidenolex Auenticus
Ciu. Baſilienſium, id eſt, Baſilia
Caſt. Vindoniſe
Caſt. Ebrodunenſe
Caſt. Argentarienſe
Caſt. Rauracinſe, id eſt, portus Abucina.

PROVINC. ALPIVM GRATIArum, & Penninarum CIVI. *Num.* II.

B Metr. Ciu. Centronium, id eſt, Taraſtaſia
Ciu. Valenſium, id eſt, Octodorus.

ITEM IN PROVINCIA
Prouinc. Vienmenſis CIVI. *Num.* XIIII.

Metr. Ciu. Viennienſium
Ciu. Gennauenſium
Ciu. Gratianopolitano
Ciu. Albenſium. Ciu. Viuario
C Ciu. Deeenſium
Ciu. Valentinorum
Ciu. Auenieorum
Ciu. Arelatenſium
Ciu. Carpentoratenſis *Num.* VI. Ndauſea
Ciu. Maſilienſium
Ciu. Ricartinorum
Ciu. Vaſionenſium
Ciu. Arauſinorum
D Ciu. Cabellicorum.

PROVINC. AQVITANIA I. CIVI.
Numero IX.

Metr. Ciu. Bituricum
Ciu. Aruernorum
Ciu. Rotenorum
Ciu. Abigenſium
Ciu. Cadorcorum
Ciu. Lemauicum
E Ciu. Gabalum
Ciu. Vellauorum.

PROVIN. AQVITANIA. II. CIVI.
Numero VI.

Metr. Ciu. Bardegalenſium
Ciu. Agennenſium
Ciu. Etoliſnenſium
Ciu. Santonum
Ciu. Pictauorum
F Ciu. Petrogoriorum.

PROVINC. NOVEM POPOLONIA, CIVI. *Num.* XII.

Metr. Ciu. Auſciorum
Ciu. Aquenſium
Ciu. Laſtoracium
Ciu. Conuenarum
Ciu. Conſantanorum
Ciu. Boarum quod eſt Bot.
G Ciu. Beranenſium, id eſt. Benainas
Ciu. Aturenſium
Ciu. Vaſatica
Ciu. Turſaubica Tralugorra
Ciu. Elloronenſium Ciu. Elloſatieum.

PROVIN. NARBONEN. CIVI.
Num. VIII.

Metr. Ciu. Narbonenſium

Ciu.Toloſatum,id eſt,Toloſa.
Ciu.Beterrenſium
Ciu.Agatenſium
Ciu.Nemauſenſium
Ciu.Magalonenſium
Ciu.Lutuenſium,id eſt,Lutaua Caſtrum
Caſt.Vcetienſe.

PROVIN. NARBONEN. II. CIVI. *Numero* VIII.

Metr.Ciu.Aquenſium
Ciu.Abtenſium
Ciu.Retenſium.id eſt,Reias
Ciu.Forojulienſium
Ciu.Appencenſium
Ciu.Segeſterorum
Ciu.Antipolitana.

PROVINC. ALPIVM MARITIMARVM CIVI. *Num.* VIII.

Metr.Ciu.Ebreduno
Ciu.Dinienſium,id eſt,Dina
Ciu.Rigomagenſium
Ciu.Sollinienſium
Ciu.Sanicienſium,id eſt,Sanicìſio
Ciu Glannatenna
Ciu.Cemelenanſium
Ciu.Venſicienſium,id eſt,Ventio.

Nomina Regum & principum barbarorum.

ADeantuannus, Aquitanus, bello Sontiatum ſummam imperij tenebat,& oppidum à Cęſare oppugnatum defendebat.lib.3.cap.6.

Ægus & Roſcillus,Allobroges,duo fratres,Abducilli filij,qui principatum in ciuitate multis annis obtinuerat, ſingulari virtute homines, quorum opera Cęſar omnibus Gallicis bellis optima fortiſſimáque vſus erat, à Cæſare ad Pompeium defecerunt.lib.ciuil.3.

Ambiorix,rex dimidiæ partis Eburonum.lib.5 ca.8.& lib.6.cap.6.Imperia erant eiuſmodi, vt non minus haberet in ſe iuris multitudo, quam ipſe in multitudinem,libro 5.cap.8.

Antebroſius, Rhemus, primus ſuæ ciuitatis legatus ad Cæſarem à ſuis miſſus.lib.2.cap.1.

Arioviſtus,Rex Germanorũ, à Sequanis mercede conductus aduerſus Æduos, in illorum finibus annos quatuordecim conſederat.lib.1.cap.14. Rex atque amicus à Senatu appellatus fuerat Cæſare Conſule.cap.13.& 15.Galliæ ciuitates quę aduerſus ipſum coniurarant, vno prælio fuderat, ſtipendiariáſque ſibi reddiderat.lib.1.cap.16.

BEllouesus Tarquinio regnante ab auunculo Ambigato Celtarum Rege delectus, qui Italiam occuparet.à Cæſare non nominatur: ſed à Liuio lib.5.

Boduognatus, Dux Neruiorum, qui ſummam imperij tenebat,cum illi aduerſus Cęſarem pugnarent.lib.2.cap.7.

CAburus, princeps ciuitatis Heluiorum, cuius filius C. Valerius Donotaurus ãno belli Gallici ſeptimo interfectus eſt.lib.7.cap.12.

Camulogenus, Aulercus, ſingulari ſciẽtia rei militaris,ad eum eſt honorẽ euocatus, vt Pariſij & finitimæ ciuitates ei ſummam imperij deferrent,anno belli ſeptimo.lib.7.cap.21.

A Caſſiuellaunus, Britannus, cui, cùm Cæſar in Britanniam exercitum traduxiſſet, ſumma imperij belliſque adminiſtrandi communi Britannorum conſilio permiſſa eſt.lib.5.ca.5.

Caruillius, rex in ea parte Britanniæ quæ eſt ad Cantium,& tota maritima eſt,Caſſiuellauni imperio caſtra naualia Cæſaris improuiſo adoritur.lib. 5.cap.7.

Caſticus Catamanteledis filius, Sequanus.lib.1. cap.2.

B Catamantales regnum in Sequanis multos annos obtinuerat,& à Senatu, populóque R. amicus appellatus erat.lib.1.cap.2.

Catiuulcus,Rex dimidiæ partis Eburonum frater Ambiorigis.lib.5.cap.7.& libro 6.cap.6.

Cauarillus, Æduus, pedeſtribus illorum copiis quæ ad Cæſarem miſſæ fuerant, præfectus. lib. 7. cap.12.

Cauarinus, Seno, quem Cæſar apud Senonas Regem conſtituerat,regno domóque à ſuis expulC ſus,ad Cæſarem confugit.lib.5.cap.13. Eum Cæſar Senonum equitatui præfecit.lib.6.cap.1.

Cimberius Dux Sueuorum, frater Naſuæ, qui centum Sueuorum pagos primo Gallici belli anno ad Rheni ripas ſubſidio Sequanis adduxerat, Rhenúmque tranſire conabatur.lib.1.cap.8.

Cingetorix de Treuirorum principatu contendebat cum Induciomaro.lib.5.cap.2.cuius erat gener, manſitque in fide Cæſaris,lib.5. cap.13. Alter fuit Britannus, rex in ea parte quæ eſt ad Cantium,

D qui Caſſiuellauni imperio caſtra Cæſaris improuiſo adortus eſt.lib.5.cap.7.

Comius, Attrebas, quem Cæſar Attrebatibus Regem conſtituerat.lib.4.cap.5.

Conetodunus,& Cotuatus, Carnutes, deſperati homines, quibus ducibus Carnutes anno ſeptimo arma ſumpſerunt.libro.7.cap.1.

Conuictolitanis, Æduus, florens & illuſtris adoleſcens,qui ſummum magiſtratum, quem illi Vergobretum appellant, in ſua ciuitate obtinebat.lib.

E 7.cap.6.

Corbeus, Bellouacus, dux ſuæ gentis, in bello aduerſus Romanos,anno octauo, vnà cum Commio Attrebate. Ei populi R. nomen odio ſummo erat.lib.8.cap.2.

Cotus, Æduus, antiquiſſima familia natus, homo ſummæ potentiæ & magnæ cognationis. Vergobretus in ſua ciuitate renunciatus. libro 7.cap.6.

Critognatus, ſummo in Aruernis natus loco,& magnæ habitus auctoritatis. Aleſiæ ſummam imF perij tenebat. ſuaſit,vt qui ad bellũ inutiles eſſent, eorum corporibus oppidani vitam tolerarent. lib. 7.cap.14.

DIuico, Heluetius, Princeps legationis ad Cæſarem miſſus.lib.1.cap.2.

Diuitiacus, Æduus, principatum in ciuitate ſua obtinebat, cui Cæſar ex aliis Gallis maximam fidem habebat, Romanorum aduentu in antiquum locum gratiæ atque honoris reſtitutus eſt. Eius ſummum erat in Populum R. ſtudium. Itaque ip-

G ſius ſuaſu Cæſar de Gallia occupanda conſilium ſumpſit.lib.1.cap.3.

Drapes, Seno, vt primum Gallia defecit, collectis vndique perditis hominibus, impedimenta & commeatus Romanorum intercepit. lib. 8.cap.4. Captus à Caninio, paucis dieb. ſeſe cibo abſtinuit, atque ita interiit lib.8.cap.7.

Dumnacus, Dux Andium, anno octauo Lemouicum oppugnauit. lib.8.cap.4.

Dumnorix, Æduus, frater Diuitiaci Æduorum Principis, gratia & largitione apud Sequanos plurimum poterat. lib. 1. cap. 4. Equitatui Æduorum præerat. In Cæſarem perfidus, ca.7. ob rebellionem interfectus, lib.5.cap.3.

Duracius. Picto, qui perpetuò in amicitia R. permanſit. lib.8.cap.4.

Epaſnactus, Aruernus, amiciſſimus Populi R. qui Lucterium Cadurcum cepit, & vinctum ad Cæſarem adduxit. lib.8.cap.7.

Eporedorix, Æduus, ſummo loco natus adoleſcens, & ſummæ domi potentiæ: qui de principatu cum Viridomaro contendebat. lib. 7. cap.7. quo duce ante aduentum Cæſaris Ædui cum Sequanis bello contenderant. lib.7.cap.12.

Galba, Rex Sueſſionum, XII. oppidorum dominus, ad quem Belgæ anno belli Gallici ſecundo propter iuſtitiam prudentiámque ſummam totius belli detulerat, & ad id bellum millia armata quinquaginta pollicebatur. lib.2.cap.1. Eius duo filij Nouioduno capto Cæſari obſides dati ſunt. libro.2.cap.4.

Gobanitio, Aruernus, Vercingetorigis patruus, Aruernorum princeps. lib.7.cap.1.

Guturnatus, princeps Carnutum, rebellione & bello concitato, captus, & verberibus exanimatus, ſecuri percuſſus eſt. lib.8.cap.6.

Iccius, Rhemus, primus ſuæ ciuitatis, legatus ad Cæſarem à ſuis miſſus. lib.2. cap.1.

Immanuentius, Britannus, qui in ciuitate Trinobantium regnum obtinuerat. lib.5.cap.7.

Induciomarus de Treuirorum principatu cum Cingetorige contendebat. lib.5.cap.2.

Liſcus, Æduus, ſummo magiſtratui in ſua ciuitate præerat. lib.1.cap.7.

Litauicus, Æduus, ampliſſima familia natus, præfectus decem millium militum, quæ Cæſari ad bellum ab Aeduis miſſa ſunt. lib.7.cap.7.8.& 10.

Lucterius, Cadurcus, homo ſummæ audaciæ, à Vercingetorige imperatore in Ruthenos miſſus. lib.7. cap.2. eam ciuitatem Aruernis conciliauit. lib.7.cap.2.

Mandubratius, Britannus adoleſcens, qui Cæſaris fidem ſecutus, ad eum in continentem Galliam venerat: cuius pater Imanuentius regnum in Trinobantium ciuitate obtinuerat, interfectúſque erat à Caſſiuellauno. lib.5.cap.7.

Moritaſgus aduentu in Galliam Cæſaris regnum in Senonibus obtinebat: huius fratrem Cauarinum Cæſar, illo, vt credi par eſt, mortuo, regem conſtituerat. lib.5.cap.13.

Naſua, Dux Sueuorum, frater Cimberij: qui primo belli Gallici anno centum Sueuorum pagos ad Rheni ripas Sequanorum ſubſidio adduxerat: & Rhenũ tranſire conabatur. lib.1. cap.3.

Numeius, Heluetius, nobiliſſimus ſuæ ciuitatis princeps eius legationis quam primam Heluetij ad Cæſarem miſerunt. lib.1.cap.3.

Ollouico, Rex Nitiobrigum, qui à Senatu R. amicus erat appellatus libro 7.cap.6.

Orgetorix apud Heluetios longè nobiliſſimus, & ditiſſimus fuit, regni cupiditate inductus, coniurationem nobilitatis fecit, de Gallia occupanda. Cuius rei accuſatus mortem ſibi conſciuit. lib.1. cap.1.

Piſo, Aquitanus, ampliſſimo genere ortus, cuius auus in ciuitate ſua regnum obtinuerat, amicus ab Senatu appellatus. lib.4.cap.3.

Segonax, Rex in ea Britanniæ parte, quæ tota, maritima eſt, & Galliam ſpectat: qui à Caſſiuellauno caſtra Cæſaris adoriri iuſſus eſt. lib.5. capite 7.

Sedulius, Dux & Princeps Lemouicum, poſtremo Galliæ motu. lib.7.cap.15.

Sigoueſus, Tarquinio regnante, ab auunculo ſuo Ambigato Celtarum Rege miſſus, qui agros ad Hercinium ſaltum occuparet. Liu. lib.5.

Surus, Æduus, qui & virtutis & generis ſummã nobilitatem habebat: ſoluſque ex Æduis vſque ad annum octauum in armis permanſit, captus in Treuiris à Labieno. lib.8.

Taſgetius, Carnutus, cuius maiores in ſua ciuitate regnum obtinuerant. Hunc Cæſar in maiorum locum reſtituerat. lib.5.cap.8.

Taximagulus, Rex in ea Britanniæ parte, quę eſt ad Rantium, quæ tota maritima eſt. lib.5.cap.7.

Teutomatus, Rex Nitiobrigum, cuius pater ab Senatu R. amicus appellatus erat. lib. 7. cap. 6. & cap.8.

Vercingetorix, Celtilli filius, Aruernus, ſummæ potentiæ adoleſcens, cuius pater principatum Galliæ totius obtinuerat. auctor defectionis & belli contra Cæſarem gerendi. Rex à ſuis appellatus. lib.7.cap.1.

Verodoctius, Heluetius, nobiliſſimus ſuæ ciuitatis, princeps eius legationis quàm Heluetij primam ad Cæſarem miſerunt. lib.1.cap.3.

Vedeliacus, Æduus, qui Vergobretus in ſua ciuitate fuerat. lib.7.cap.6.

Vergaſillaunus, Aruernus, Vercingetorigis conſobrinus, poſtremo Galliæ motu vnus è quatuor ſummis ducibus deligitur, quibus ſumma imperij tradita eſt. libro 7.cap.14.

Vertiſcus, Rhemus, ſuę ciuitatis princeps, & pręfectus eorum equitum, quos Rhemi Cæſari auxilio miſerunt, anno belli octauo. lib.8.cap.2.

Viridouix præerat Vnellis, ac ſummam imperij tenebat earum omnium ciuitatum quæ defecerant. lib.3.cap.5.

Viridomarus, Æduus, adoleſcens ſummæ domi potentiæ, quem Cæſar ex humili loco ad ſummam dignitatem perduxerat: & cum Eporedorige de principatu contendebat. lib. 7.cap.7. Poſtremo Galliæ motu vnus è quatuor ducibus fuit aduerſus Cæſarem. lib.7.cap.14.

Voccio, Germanię Rex, cuius ſororem Arioviſtus ab ipſo in Galliam miſſam, vxorem duxerat. in Arioviſti fuga periit. libro 1.cap.vlt.

FINIS.

FRANC. HOTMANI IVRISC. IN LIBROS C. IVLII *Cæſaris de Bello Ciuili Notæ.*

LIB. I. CAP. I.

D*E bello ciuili.* Vetus lib. ſic, Commentariorum belli ciuilis Pompeiani lib. primus. quod non diſplicet.

A C. Fabio Cæſaris.] Sic vetus lib. & Aldin. alij complures, A Fabio C. Cæſaris. Sed conſuetudo Cæſaris perpetua hæc eſt, vt prænomine non vtatur. A retro.

Literis Cæſaris.] Literarum argumentum hoc fuit, vt ſibi abſenti alter Conſulatus mandaretur. Nam, vt libro 8. diximus, lege Pompeia Licinia latum erat, vt eius abſentis ratio comitiis Conſularibus haberetur. Sueton. Senatum, inquit, literis deprecatus eſt, ne ſibi populi beneficium adimeretur: aut vt ceteri quoque Imperatores ab exercitibus diſcederent. Plutarch. in Pomp. & item in Cæſ. ſcribit, Antonium inuito Senatu Cæſaris literas ad populum recitaſſe, quibus poſtulabat, vt prouinciis exercitúque dimiſſis vterque apud populum actionum ſuarum rationes redderet. Item in Cæſ. Alteras ab eodem literas allatas quibus petebat, vt citerior ſaltem Gallia & Illyricum, ſibi cum duabus legionibus concederetur, vſque ad alterius Conſulatus petitionem. Hæc eadem Dio lib. 41, & Appian. Ciu. 2. & Oroſius. De his autem Cæſaris poſtulatis Cicero lib. ad Att. 7. ep. 6. De Rep. (inquit) valde timeo. nec adhuc ferè inueni, qui non concedendum putarit Cæſari, quod poſtularet, potius quàm depugnandum. Cur autem nunc primum ei reſiſtam, quam cum quinquennium prorogabamus? aut cùm vt abſentis ratio haberetur, ferebamus? Contrà tamen ep. 8. Nam quid impudentius? tenuiſti prouinciam per decem annos, non tibi à Senatu, ſed à te ipſo per vim & per factionem datos. præteriit tempus non legis, ſed libidinis tuæ. fac tamen legis. vt ſuccedatur decernitur. impedis, & ais: Habe mei rationem. habe tu noſtrûm. exercitum tu habeas diutius, quàm populus iuſſit, inuito Senatu? Hæc perterritæ ac perturbatæ Ciceronis mentis argumenta ſunt. Legenda etiam Famili. lib. 16. epiſt. 12.

Significatur autem C. Fabius.] Curio: de quo ſuperiore libro extremo: qui Tribunus anno proximo fuerat. Quem enim hic Cæſar Fabium, Dio lib. 41. Curionem appellat. Appianus quoque lib. Ciu. bell. 2. Curionem literarum latorem nominat: & triduo MCCC ſtadia ab exercitu Cæſaris Romam confeciſſe ſcribit.

Conſulibus.] C. Claudio Marcello, L. Corn. Lentulo, qui paucis antè diebus Conſulatum inierant. Hæc enim hiſtoria omnis ad Ianuar. menſem pertinet.

Tribunorum pl.] Tribunos Dio nominat, M. Antonium, Q. Caſſium, quos Cæſaris partium ſtu- A dioſos fuiſſe conſtat. C. tamen Caſſium, & M. Lepidum, & L. Torquatum Pompeianos Cicero nominat, ad Att. lib. 7. ep. 21. Plutarchus in Pomp. Metellum Cæſarianis adiungit. At ipſe Cæſar paulò pòſt, in fin. cap. 7. apertè L. Metellum in ſuis aduerſariis numerat.

Scipio.] Q. Cæcilius Metellus, Pius, Scipio: qui triennio antè Conſul fuerat cum Pompeio: cuius filiam morte P. Craſſi viduam vxorem duxerat Pompeius. Plutarch. in Pompeio. vbi tamen legi- B tur *Corneliam*.

In ciuitate.] Magnoperè aſſentior Faerno & Vrſino, verba duo hæc abundare. Nam in vrbe quidem id factum eſſe, mox dicetur. Sed In ciuitate, pro Intra mœnia vrbis, durius videtur. Et cum ita loquebantur, velut in Quintiana: Quæ res in ciuitate, &c. hoc ſignificabant, id eſt In populo R. & ſic paulò infrà: Ciuitatem eſſe in armis. Et apud Liu. lib. 21. Ciuitatem omnem in expectationem belli erectam inuenerunt. Item lib. de legib. 3. Qui C illa vrbe pulſi, carere ingrata ciuitate, quàm manere in improba, maluerunt. Durius tamen videtur id gloſſæ attribui. Quòd ſi vetus aliquis Codex haberet *Infinitè*, valde arrideret. Nã, vt ait Varro, qui ſenatum habiturus erat, cum referre oportebat aut infinitè de Republica, aut de ſingulis rebus finitè, teſte Gellio li. 14. c. 7. ac planè mihi perſuadeo, id ex gloſſa ſumptum: cũ eruditus aliquis veterem formulam eſſe ſciret, Referre de Rep. pro Referre de ſumma Reip. infinitè, non de ſingulari aliquo D negotio. Cicero Philipp. 3. Quamobrem Tribuni pl. quamquam vox nihil aliud niſi de præſidio retuliſtis, tamen mihi videmini magno conſilio poteſtatem nobis de tota Rep. feciſſe dicendi. Idem Catil. 3. Senatum conſului de ſumma Reip. quid fieri placeret. Sueton. in Iul. M. Marcellus Coſs. edicto præfatus, de ſumma ſe Rep. acturum, retulit ad Senatum vt ei ſuccederetur. Liu. lib. 40. Secundum rem diuinam, vt de Repub. Senatum conſulerent. Et lib. 26. De Rep. tamen primum, ac de prouinciis E ambo Coſs. ad Senatum retulere.

De ea re ad Senatum referri.] Aldin. De repub. quod ſine dubio rectum eſt.

Senatus in vrbe habebatur.] Hæc non cohærent: Senatum in vrbe habitum: & Pompeium adfuiſſe. Nam Pompeio cui Proconſuli decreta Hiſpania fuerat, in vrbe adeſſe ius non erat. Qui enim cum imperio erant, iis intra vrbem eſſe non licebat: eóque Senatus eis extra vrbem dabatur in æde Bellonæ: vt in libell. de Senatu expoſuimus. Itaque ſub F finem huius lib. Vt idem, inquit, ad portas vrbanis præſideat rebus, & duas bellicoſiſſimas prouincias abſens tot annos obtineat. Itaque lib. 8. cap. vlt. Proximis, inquit, diebus habetur Senatus extra vrbem.

& Dio

& Dio lib.41. Tum, inquit, Pompeius in ſuburbio cum exercitu erat. Quæ cum ita ſint, P. Victorius diſputabat legendum eſſe *Aberat*. quod Faernus & Vrſinus rectiſſimè improbarunt. Nam quo ſenſu dixiſſet, quòd Senatus in vrbe habebatur, Pompeiúſque aberat, Scipionis orationem ex ore Pompeij mitti viſam fuiſſe? Rurſus autem abſurdum videtur, admoneri Senatum in vrbe habitum. Itaque non dubito ſcriptum à Cæſare fuiſſe *Ad vrbem*: & ab imperito quopiam vel in gloſſa, vel in textu, repoſitum *In vrbe*. Cum autem hæc ſcripſiſſem circiter octauo pòſt anno admonitus ſum virum quendam doctiſſimum reperiſſe in libro manuſcripto, Pompeiúſque ad vrbem erat: quod ſine controuerſia probandum puto.

Sibi conſilium capturum.] Conſilium ſibi capere dicebantur honeſto verbo, qui ab aliis diſceſſionem faciebant, ſibique ſeparatim conſulebant. Sic hoc ipſo libro, non procul ab extremo: Vt iurent omnes, ſe exercitum ducéſque non deſerturos, neque ſibi ſeparatim à reliquis conſilium capturos. Et lib.2. in ſeq. cap. Si id non feciſſet, ſibi conſilium capturos.

Antè de ea re.] Sic vetus, & alij complures. melius Ald. & nonnulli impreſſi, *De republica*: id eſt de ſumma Reipubl. vt paulò antè.

Dixerat aliquis.] Nihil muto. magis tamen placuiſſet numero plurali: Dixerant aliqui. Nam poſt parentheſim ſic infert: Hi omnes, &c.

Primò M. Marcellus. Qui biennio antè Conſul cum Ser. Sulpitio fuerat.

Tutò & liberè.] Nam eo præſidio tutus Senatus aduerſus Cæſaris & Pompeij exercitus fuiſſet.

In ſuas prouincias.] Obtinebat (inquit in Cæſare Plutarch.) duas prouincias Pompeius: Hiſpaniam & Africam vniuerſam: quas per legatos adminiſtrabat. Sic infrà cap.17. Duas bellicoſiſſimas prouincias abſens tot annos obtineat.

Abreptis duabus legionibus.] Vetus, & alij nonnulli, Correptis. Vitioſe. Nam primam & decimam quintam legionem Cæſari Pompeius abripuerat: vt dictum eſt ſuperiore lib. extremo. Neque hanc legionum duarum adductionem videtur Cicero probaſſe, ſcribens ad Att. lib.7. ep.12. Spes omnis (de Pompeianis loquitur) in duabus inuidioſè retentis penè alienis legionibus. Habebat autem hoc tempore Cæſar legiones xi. vt ſcribit idem ad Att. lib.7. ep.7.

Pronuntiaturum.] Moris erat, dictis ſententiis, vt eas Conſul pronuntiaret: id eſt, commemoraret: vt, ſi videretur, diſceſſio fieret: cuius rei exemplum eſt in epiſt. Cicer. ad Lentul. lib.1.

Sententia graues.] Acerbæ, & vehementes in Cæſarem.

Miſſo ad veſperum ſen.] Apparet verum eſſe, quod alio loco ſcripſi contra Vrſini ſententiam, vtrunque vſitatum fuiſſe, Ad veſperam, & Ad veſperum.

Omnes qui ſunt eius ordinis.] Notanda locutio. Nō enim ſenatorium ordinem hîc ſignificat, cum eſſent hoc tempore propè mille Senatores, quos omnes non eſt veriſimile à Pompeio domum euocatos. Sed facetè ordinem vſurpauit, pro numero eorum, qui inimici Pompeij erant.

Laudat Pompeius.] Sic omnes lib. Pantagathus tamen Promptos, ex ingenio reſtituebat: quod mihi non probatur. Nam vniuerſè laudauit, pòſt

A qui reprehendendi videbantur, ſingulatim reprehendit.

M. Antonius, Q. Caßius.] Liuius Epit. c 1 x. Cùm S.C. factum eſſet, vt ſucceſſor Cæſari mitteretur, M. Antonio & Q. Caſſio Tribunis pl. quoniam interceſſionibus id S. C. impediebant, vrbe pulſis, mandatum à Senatu Conſulibus, & Cn. Pompeio, vt viderent, nequid detrimenti Reſpub. caperet.

Ad ius comitiorum.] Poſtulat, vt ius comitiorum

B ſeruetur. diebus autem comitialibus Senatum haberi non licebat ex lege Pupia: vt poſterius dicetur. Curio ſuperiore proximo Decembri menſe Tribunatu abierat, quem anno proximo geſſerat. Dio lib.40. ſcribit, eum Pontificem fuiſſe, & poſtulaſſe, vt menſis vnius intercalatio fieret, nequid noui in Rep. decerneretur.

Atque eorum.] Magis placeret, *Atque ij*: ſi modò vetus liber adiuuaret.

C. Curio.] De hoc diximus lib. ſuperiore. Bel-

C lo ciuili (inquit Velleius lib.2.) non alius maiorem flagrantioremque quàm C. Curio Tribunus pl. ſubiecit facem: vir nobilis, eloquens, audax, ſuæ alienæque & fortunæ & pudicitiæ prodigus, homo ingenioſiſſimè nequam, & facundus malo publico,

L. Piſo Cenſor.] Cenſuram enim hoc anno geſſerunt Appius Claudius Pulcher, L. Piſo Cæſonius, Cæſaris ſocer. vt ait Dio. lib.40

Dolor repulſæ.] M. Cato in petitione præturæ,

D prælato Vatinio repulſam tulit. Idem cum legem impediret, qua prouinciæ Conſulibus in quinquennium, Pompeio Hiſpaniæ, Gallo Syria, & Parthicum bellum: Cæſari Gallia & Germania dabatur: à C. Trebonio Tribuno pl. auctore in vincula ductus eſt. Epit.105. Dio verò lib.40. ſcribit, eum Cæſaris & Pompeij opera Conſulatu deiectum fuiſſe: factóſque Marcellum & Sulpitium.

Regum appellandorum largitionibus.] Satis oſtendit, Reges exteros, qui à Senatu amici & Reges

E appellabantur, magnis id largitionibus ab eius anni Conſulibus redemiſſe. Qua ex re vel exterarum gentium ſtultitia, vel Romani nominis terror cognoſci poteſt.

Pro neceßitudine.] Nam Pompeij filiam in matrimonio habebat. Plutarch.

Oſtentatio ſui.] Legendum arbitror, *Aſſentatio ſui*, vt alibi locutus eſt. nam quorſum ad hanc rem potentium oſtentatio pertinuiſſet?

Illo affinitatis tempore.] Ad retinendam Pom-

F peij neceſſitudinem ac voluntatem, Octauiam ſororis ſuæ neptem, quæ C. Marcello nupta erat, conditione ei detulit: ſibique filiam eius in matrimonium petiit, Fauſto Syllæ deſtinatam. Sueton.

Infamia duarum legionum.] Infamia propter duas legiones abductas.

CAP. II.

R*Aptim atque turbatè.*] Faern. Vrſin. & meus

G vetus, *Ruptim*. quod valde placet. Nam, vt opinor, Ruptim agere, & Ordine agere: opponũtur.

Extremi iuris interceßionem.] Vox Interceſſionem ocioſa hoc loco videtur, & ex gloſſa in contextum irrepſiſſe. Cum plebs Romana, ciuili bello à Marianis partibus ſtetiſſet, Sylla victor multa ei ademit, in his Tribunitiæ poteſtatis partem

maximam.Interceſſionem tamen reliquerat,vt infrà cap.3.Cicero de leg.3. Quamobrem in iſta quidem re Syllam vehementer probo,qui Tribuniſpl. ſua lege iniuriæ faciendæ poteſtatem ademerit: auxilij ferendi reliquerit.Extremum autem ius appellat, minimum & poſtremum. Hæc olim ita ſcripſeram. Et video nunc idem Manutio doctiſs. viro placuiſſe.

Octauo denique menſe.] Locus mihi obſcurus. niſi fortè Saturninum, Gracchos,& ſimiles intelligat, atque ita rem exponamus: Tribuni magiſtratum nonis Decemb. inibant. Octouo pòſt menſe Conſularia comitia habebantur.Tum igitur nouis Conſulibus deſignatis, de ſuis ſuperiorum octo menſium actionibus cogitare conſueuerant, quomodo accuſationem anni inſequentis effugerent.

Extremum atque vltimum.] Malè,qui alterutrùm tollendum putant. Sic enim Cicero diuin. 2. Cœlum extremum atque vltimum dicit. Hoc autem S.C.quale eſſet, copiosè expoſui in lib.de Senatu,ſub voce S.C.vltimæ neceſſitatis.

Dent operam Coss.Populi R.Tribuni.] Rectè iampridem emendatus ab aliis hic locus eſt, vt pro Populi R.reponatur,Prætores.& hæc eadem Cic. Famil.16.epiſt.11.

Quiq; Coss ſunt ad vrbem.] Proconſules legẽdum eſſe non dubium eſt. Significat autem Pompeium Hiſpaniæ Proconſ.item Scipionem,cui Syria,L Domitium,cui Gallia,decretæ fuerant.Ciceronem quoque qui è Cilicia reuerſus ad vrbem erat.Fam.16.epiſt.11.

Biduo excepto comitiali.] Lege Pupia cauebatur, ne diebus comitialibus Senatum haberi liceret. Sic in epiſt.ad Q. Frat. Conſecuti ſunt dies comitiales, per quos Senatus haberi non poterat. Et ad Lent. Senatus haberi ante Kal.Feb.per legem Pupiam(id quód ſcis)non poteſt.

Profugiunt ex vrbe.] Antonius,Caſſius,Curio. Fam.16.epiſt.11.

Erat Rauennæ.] Sic Sueton. Tranſiit,inquit, in citeriorem Galliam, conuentibúſque peractis Rauennæ ſubſtitit, bello vindicaturus, ſiquid de Tribuniſpl. intercedentibus pro ſe grauius à Senatu conſtitutum eſſet.

Aut ſequantur ſaltem.]Delenda vox *Saltem*,auctore antiquo lib. pro qua video pleriſque in libris reſtitutum *Statim.* ſed illa ex gloſſa erat: vt cuiuis perſpicuum eſt.

Suis leniſſimis poſtulatis.] Sic rectè:cum in pleriſque antiquis & ſcriptum & impreſſum ſit *Leuiſſimis.* Nam Cæſar Pompeij poſtulata,acerba: ſua, lenia & placida vult videri. Sed longè aliter Cic. Fam.16. epiſt.11. Omnino & ipſe Cæſar amicus noſter minaces ad Senatum & acerbas literas miſit.

L.Domitio Gallia.] Sueton.ſcribit,hunc per tumultum ſucceſſorem Cæſari nominatum. Vlterior autem huic, citerior Conſidio obuenit. Fam. 16.epiſt.12.

S.C.perſcribuntur.] Perſcribi S. C. dicebantur, quæ quapiam de cauſſa rata non erant: veluti cum aut Tribuni interceſſerant, aut non legitimo loco habitus Senatus fuerat. Ea Auctoritas dicebatur. Dio lib.55.

Prouinciæ priuatis decernuntur.]Hoc eſt quód in huius libri fine queritur, in ſe iura magiſtratuum A cõmutari,ne ex pretura & conſulatu,vt ſemper,ſed per paucos probati & electi in prouincias mittantur. Plutarchus in Pompeio ſcribit, Catonem in Siciliam abiiſſe,quæ prouincia ei obuenerat.

Scipioni obuenit Syria.] Plutarch.ſcribit, Pompeium miſiſſe Scipionem ſuum ſocerum,& Cn.filium ſuum in Syriam,claſſis parandæ cauſſa.

Philippus & Marcellus.] L.Martius Philippus, qui VII abhinc annis Conſul cum Cn. Lentulo fuerat,alter ab illo Tribuno pl.

B *Sortes deiiciuntur.*] Quorum ratio in decernendis prouinciis habebatur, eorum nomina in ſortibus ſcripta,in vrnam coniiciebantur. de in vrna cõmota deiiciebantur.id erat prouincias ſortiri. Cic. in Lig. Tuberonis ſors coniecta eſt ex S. C. cum ipſe non adeſſet.

Paludati votis nuncupatis.] Hac de re dictum eſt in Verr.7.

Quod ante id tempus acciderat nunquàm.] Cicero tamen hac ipſa de re ſcribens ad Attic. lib. 8.e- C piſt.23. Ipſi Coss. inquit, quibus more maiorum conceſſum eſt, vel omnes adire prouincias, aut legati ſunt eorum,&c.

Lictores habent priuatim.] Scribatur, *Priuati*,vt in aliis quibuſdam. nihil obſcuri relinquetur. Sed nunc video in Manutiano ita impreſſum. quod placet.

Et è fanis tolluntur.] De hoc more commendãdarum fanis pecuniarum,Cicero de Legibus 2.

Cæſar concionatur.] Sic Sueton.Atque ita traie- D cto Rubiconem exercitu adhibitis Tribuniſpl. qui pulſi ſuperuenerant, pro concione fidem militum flens,ac veſte à pectore diſciſſa inuocauit.

A quibus deductum.] Vetus *Diductum.* Aldin. *Inductum.* Vetus placet. Nam Diducere, pro Diſtrahere vſitatum eſt: vt hic noſter: Diducendíque erant milites.

Armis reſtituta.] Hoc vt verè dicam,non intelligo.nõ enim armis,ſed lege Pompeius Tribunitiam poteſtatem reſtituit Conſul cum M. Craſſo.vt E Plutarch.in eius vita, & Pedian.in Diuin. demonſtrant: Quare aut vox *Armis* delenda eſt, aut potius,*ſine armis* legendum.Cicero quidem lib.de legib.3.ſcribit, Pompeium ſenſiſſe, neceſſarium id fuiſſe, neque potuiſſe ciuitati diutius eam poteſtatem deberi. At iam video Vrſini teſtimonium de Ant. Auguſt, qui vocem *Armis* tollendam cenſebat.

Dona etiam quæ antè habuerit.] Sic meus codex:quod idem Vrſinus de ſuo teſtatur. Placet ta- F men P.Victorij coniectura, lib.Varr.10.cap.24.vt *Bona* legatur.quam vſitatam eſſe locutionem omnes eruditi norunt. *Habuerat*, autem paulò infrà legitur in meo antiquo: melius quàm in vulgatis, *Habuerit.*

Hanc enim euocauerat.] Liuius tamen dimidiatam tantum legionem numerat. Cæſar,inquit Oroſius, Rubicone flumine tranſmeato, mox vt Ariminum venit,v. cohortes quas tũc ſolas habebat, cum quibus (vt ait Liuius) orbem terrarum ador- G tus eſt,quid facto opus eſſet, edocuit. niſi fortè x. pro v.apud Oroſium reponamus.

CAP. III.

AD arma ſit vocatus.] Sic apud Salluſt.in Catil.& Cicer.in Mil. Videret, nequid Reſp. detri-

detrimenti caperet: quo vno verſiculo ſatis armati ſemper Conſules fuerunt, etiam nullis armis datis.

Lociſque editioribus occupatis.] Nihil affirmo. tantum dico, veteres libros Ciceronis de leg. conſulendos, ſiqui reperiri poſsint, in quibus vox *Editis*, vel (vt hîc) *Editioribus* aſcripta ſit. Nam vulgò lib.3. ita legitur: Cuius primum ortum ſi recordari volumus, inter arma ciuium, & occupatis & obſeſſis vrbis locis, procreatum videmus.

L. Cæſar.] Cicero ad Att. lib.7. epiſt.12. L. Cæſarem vidi Minturnis ad VIII. Kal. Feb. manè cum abſurdiſsimis mandatis nòn hominem, ſed ſcopas ſolutas: vt idipſum mihi ille videatur irridendi cauſſa feciſſe, qui tantis de rebus huic mandata dederit: niſi fortè non dedit: & hic ſermone aliquo arrepto pro mandatis abuſus eſt. At epiſt. ſeq. L. Cæſar mandata Cęſaris ad Pompeium detulit ad VIII. Kal. cùm is eſſet cum Coſs. Theani. Probata conditio eſt, ſed ita, vt ille de his oppidis quæ extra ſuam prouinciam occupauiſſet, præſidia deduceret. Id ſi feciſſet, reſponſum eſt, ad vrbem nos redituros eſſe, & rem per Senatum confecturos. Spero etiam in præſentia pacem nos habere: nam & illum furoris, & hunc noſtrum copiarum ſuppœnitet.

Cæſaris legatus.] Nominatur lib.7. cap.12.

Priuatis neceſſitudinibus.] Meus antiquus, *Neceſſitatibus*. quod idem Faern. de ſuo teſtatur. & ita ſine dubio corrigendum eſt.

Eadem ferè atque eiſdem de rebus.] Nihil ſine veteris libri ſubſidio temere mutandum puto. Attamen idem eſſe arbitror, Agere eadem, & Agere iiſdem de rebus. præterea verbum commemoraſſe, per ſe non ſatis conſtat. Itaque videndum, ecquis vetus ita ſcriptum haberet, Eiſdem de rebus commemoraſſe.

Liberare poſſint.] Meus & Ald. *Poſſent*. quod verius arbitror.

Semper Reip. primum.] Deleo *Reip.* nam de ſua, non de Reip. dignitate loquitur. Et rectius fuit in lib. Vrſini, quàm ipſe exiſtimet.

Populi R. beneficium.] Rectè ſic iampridem in Ald. emendatum eſt: cùm in meo ant. & reliquis ita legatur: Quod pro beneficio ſibi contumelia ab inimicis extorqueretur. Error natus eſt ex nota P.R. ac beneficium intelligit, vt eius abſentis ratio in Conſulatus petitione haberetur. Populi autem beneficium appellat, quia lege id ſancitum fuerat pugnante Cn. Pompeio III Coſs. Epiſt.3. lib.8. Att. & Fam. lib.6. epiſt.6.

Semeſtri imperio.] Tantum enim adhuc Cæſari reſtabat.

Hæc omnia tandem.] Vox *Tandem*, abeſt à meo, & Ald. & antiquis.

Ipſi exercitus dimittantur.] Auguſt. tollebat vocem *Ipſi*, quod non probo. Nam in meo & Faerni & Vrſini libris ita eſt rectè: Ipſi exercitus dimittant. Hoc eſt, ipſi Pomp. & Cæſ. de quibus agitur. omnes reliqui diſcedant ab armis. Sic Cœlius Fam.8. epiſt.14. Cn. Pompeius conſtituit non pati C. Cæſarem Conſulem aliter fieri, niſi exercitum & prouincias tradiderit: Cæſari autem perſuaſum eſt, ſe ſaluum eſſe non poſſe, ſi ab exercitu receſſerit: fert illam tamen conditionem, vt ambo exercitus tradant.

In Italia.] Sic Fam.16. epiſt.12 Feruntur omnino conditiones ab illo, vt Pompeius eat in Hiſpaniam, delectus qui ſunt habiti, & pręſidia noſtra dimittantur.

Capuam peruenit.] Cicero tamen (vt modò dixi) Theanum nominat.

Illi deliberata reſpondent.] Sic omnes antiq. Placet tamen peruulgata: Illi re deliberata reſpondent. vt Gall. bell.4. cap.2. Legati hæc ſe ad ſuos relaturos dixerunt, & re deliberata poſt diem tertium ad Cæſarem reuerſuros

Per eos remittunt.] Fortè *Eoſdem*.

Si peracto Cæſaris conſulatu.] Nam Cæſar ad Conſulatus petitionem ſe venturum pollicebatur: & ſe præſentem trinundinum petiturum. Fam.16. epiſt.12.

Mendacij religione obſtrictus.] Honeſtè, pro Periurus.

CAP. IIII.

PIſaurum, Fanum.] Omnes hæ nominantur Fam.16. epi.12. præter Fanum. vbi ſcribit illis occupatis Pompeium & Coſs. vrbem reliquiſſe.

Tignium Thermum prætorem] Obſeruatum aiũt ab Eugubino Steucho legendum & hic & in epiſt. ad Att. lib.7. ep.13. *Ignium*, vel potius *Iguuium* qua de re cum P. Manutius ſcribit, tum præſertim Malaſpina vir doctiſſimus in comment. in epiſt. ad Attic.

Tigniorum.] Legendum ergo Inguiorum. & mox, Inguium recipit.

Aperto ſanctiore ærario.] Sanctius ærarium fuiſſe videtur, in quo pecuniæ ad vltimos caſus reſeruabantur. Liu. lib.27. Cetera expedientibus quæ ad bellum opus erant Conſulibus, aurum vicesimarium, quod in ſanctiore ærario ad vltimos caſus ſeruaretur, promi placuit. Cic. Att.7. epiſt.20. Hoc cuiuſmodi eſt? VII. Id. Feb. Capuam C. Caſsius Tribunus pl. venit. attulit mandata ad Coſs. vt Romam venirent: pecuniam de ſanctiore ærario auferrent, ſtatim exirent vrbe relicta? Appian. de bel. ciu.2. ſcribit ærarium fuiſſe, in quo pecuniæ bellici tantum tumultus cauſſa aſſeruabantur. ſi quis attigiſſet, eius caput ſacrum fuiſſe.

Circa Capuam.] Quæ Ciceroni Procoſ. attributa fuerat, vt eam aduerſus Cæſarem tueretur. Fam.16. epiſt.11.

Lege Iulia.] De coloniis, quam in lib. de legib. expoſuimus.

Libertati confirmat.] Mirè dictum, pro Liberos eſſe iubet.

Circum familiares conuentus.] Cic. Att.7. epiſt. 13. Gladiatores Cæſaris, qui Capuæ ſunt, ſanè commodè Pompeius diſtribuit, binos ſingulis patribusfa. Secutorum in ludo IƆƆ. fuerunt. Eruptionem facturi fuiſſe dicebantur.

Labienus.] Hic eſt T. Labienus, cuius Legati opera fortiſsima & fideliſsima Cæſar annos nouem vſus erat in Gallia, qui nunc à Cæſare deſciuit. Fam.16. epiſt.10. Maximam autem plagam accepit, quod is qui ſummam auctoritatem in illius exercitu habebat, T. Labienus ſceleris ſocius eſſe noluit. reliquit illum, & nobiſcum eſt. Sic Attic.7. epiſt.11.

CAP. V.

QVadraginta in ſingulos iugera.] Summa immenſa. nam XXX fuiſſe cohortes, modò dixit. Itaque Manutius, Quaterna repoſuit. Sed quid

illud eſt quod infert, Pro rata parte Centurionibus euocatíſque? Sciendum eſt centurionis ſtipendium duplo maius peditis ſtipendium fuiſſe: equitis, triplo. id quod Polyb. lib. 6. & Liuius multis locis demonſtrant. Quæ autem in ſtipendio proportio ſeruabatur, eandem in donatione quoque ſeruari ſolitam, cum ex hoc loco, tum ex quamplurimis & Liuij, & Plutarchi, & Appiani locis facilè intelligitur. Notandum eſt autem quod ait Domitium agros è ſuis poſſeſsionibus eſſe pollicitum militibus. primum vt intelligatur, eiuſmodi fuiſſe Colonos Domitij de quibus poſterius commemorabit. deinde vocem Poſſeſsiones. hoc loco non propriè vſurpari, pro iis quæ vſu tantùm, non proprietatis iure habebantur: de quibus in Feudali Dictionario diximus: ſed pro Latifundiis. impropriè.

Centurionibus euocatíſque.] Euocati dicebantur, qui legitimo militiæ tempore perfuncti, cum emeritis & confectis ſtipendiis eſſent, tamen propter rei militaris ſcientiam, & quòd plerique beneficiis affecti fuerant, nominatim literis ac nuntiis ab Imperatore, magis officij & amicitiæ cauſſa, quàm pro imperio euocabantur: iiſq; plerunque præfectus aliquis attribuebatur. Dio lib. 55. ἐκ τούτου δὴ τῶν ἀνδρῶν, καὶ τὸ τῶν ἠουοκάτων σύστημα (οὓς ἀνακλήτους ἄν τις ἑλληνίσας, ὅτι πεπαυμένοι τῆς στρατείας ἐπ' αὐτὴν αὖθις ἀνεκλήτησαν, ὀνομάσειεν) ἐνομίσθη. Cæſar ſup. cap. 1. Multi vndique ex veteribus Pompeij exercitibus, ſpe præmiorum atque ordinum, euocantur. Idem infrà lib. 3. Euocatorum circiter duo millia, quæ ex beneficiariis ſuperiorum exercituum ad eum conuenerant, quæ tota acie diſperſerat. Item: Erat Craſtinus euocatus in exercitu Cæſaris, qui apud eum primum pilum in legione decima duxerat. Hic ſigno dato, Sequimini me, inquit, manipulares mei qui fuiſtis. Cicero in epiſt. ad Appium: Antonium præfectum euocatorum miſi ad te, cui ſi videbitur, cohortes traderes. Salluſt. in Iugurth. Præterea ex Latio fortiſsimum quenque, pleroſque militia, paucos fama cognitos accire, & ambiendo cogere homines emeritis ſtipendiis ſecum proficiſci. Hinc etiam in exteros tranſlatum. Cæſar Gall. 3. cap. 5. Multis præterea viris fortibus Toloſa & Narbone nominatim euocatis, &c. Euocati autem modò peditibus, modò equitibus admiſcebantur. De peditibus, Craſtinus, de quo modò diximus, teſtimonio eſt. de equitibus Cæſ. lib. 7. cap. 12. Eorum aduentu (de Germanis loquitur) quòd minus idoneis equis vtebantur, à Tribunis militum, reliquiſque equitibus R. atque euocatis equos ſumit, Germaníſque diſtribuit.

Auximo Cæſar progreſſus.] P. Victorius vir doctiſſ. Varr 4. cap. 15. contra omnium lib. conſenſionem reponendum putat, Maximo Cæſar progreſſu: id eſt, magnis itineribus. Sed Victorius animaduertere debuit, primùm Cæſarem itinerum ſuorum ſeriem contexere. ſuperius autem dixerat, ſe Auximum veniſſe, atque illud recepiſſe. deinde eum dicat, Percurrit, nunquid ſatis celeritatem in itinere faciendo demonſtrat?

Ibi in præſidio habuerat.] Antiq. Ibi præſidio, quod magis probo.

Finitimis regionibus coegerat.] Legendum vt in antiq. & Aldin. Finitimis ab regionibus.

Cohortéſque amplius x x x.] Oroſius ſimiliter legiones tres numerat.

Sulmonenſes.] Malè ergo apud Oroſ. legitur; *Apud Salonem.* corrigendúmque *Sulmonem*, auct. Plin. 3. 12.

A Q. Lucretio.] Huius Lucretij crebra mentio eſt in epiſt. ad Att. vt eorum temeritas qui *Luctauio* mutarunt dilucide appareat.

Et oppid. & milites.] Sic Aldin. De militibus tamen nihil noſter antiq. vbi ſcriptum ita eſt: Vniuerſique oppidani obuiam, &c. quod ſanè verius eſſe arbitror. Nam modò dixit Sulmonenſes à cohortibus coerceri. Deſerti autem à ſuis Ducibus milites Antonio ſe dediderunt: vt modò ſubiunget.

A Rege Norico.] Agrum Noricum in Gallia nominat lib. 1. Gall. cap. 3. à Boiis occupatum. ſed Regem Noricum ex Germania, eod. lib. extremo. Non puto Regem vllum Boiorum à Cæſare in Gallia relictum. Itaque ad Germanum id referendum arbitror.

Circummunire inſtituit.] Meus antiq. & Aldin. *Circumuenire.* Et infrà lib. 2. Curio Vticam obſidere & vallo circumuenire inſtituit. Multi tamen hoc ipſum mutant.

Domitius diſſimulans.] Meus antiq. *Simulans.* quod magis probo. Nam iſta pronuntians, non diſsimulat, ſed ſimulat, & fingit. Hanc autem Pompeij deſertionem Cicero mirificè exagitat. Att. 8. epiſt. 7. & 8. Culpam tamen omnem Pompeius in Domitium conferebat. quod ipſius literis cognoſci poteſt, quarum exemplum extat eod. lib. epiſt. 17. 18. 19. 20. Summa autem hæc erat, ſe neque pares cum Cæſare copias habere, neque iis duabus quas habebat, legionibus ſatis confidere, vt iis Reip. fortunas committeret. Itaque cenſere, vt Domitius oppido relicto ſuas copias cum ipſius copiis coniungeret.

Conſultandi cauſſa.] Hoc puto è gloſſa ſumptũ, eò magis quod Faerninus & meus antiq. habent *Conſiliandi.* quam vocem Langobardicam eſſe, facilè ex lib. legum Barbaricarum intelligitur. Memorabile eſt autem quod de hoc Domitij terrore Seneca ſcribit lib. de benef. 3. Corfinium, inquit, Cæſar obſidebat. Tenebatur incluſus Domitius. Imperauit medico, eidémque ſeruo ſuo, vt ſibi venenum daret. Cum tergiuerſantem videret, Quid cunctaris, inquit, tanquam in tua poteſtate totum iſtud ſit? mortem rogo armatus. Tum ille promiſit, & medicamentum innoxium bibendum illi dedit. quo cum ſopitus eſſet, acceſsit ad filium eius. Iube me, inquit, adſeruari, dum ex euentu intelligis, an venenum patri tuo dederim. vixit Domitius, & ſeruatus à Cæſare eſt: prior tamen illum ſeruus ſeruauerat.

Prima veſpera. [Meus antiq. & Aldin. Prima veſperi. Sed ita puto illum locutum, vt alibi prima nocte, pro Ineunte nocte.

Paruis momentis.] Cic Phil. 5. Minimis momentis maximæ inclinationes temporum fiunt, cum in omni caſu Reip. tum in bello & maximè ciuili, quod opinione plerunque & fama gubernatur.

Exitus obſeruent.] Meus antiq. & Ald. *Aſſeruent.*

Neque eorum.] Meus & Aldin. *Neque eo.* Placet Faerni, Neque veró.

Tanta erat ſumma expectatio.] Mirè dixit, Tanta ſumma erat: pro Tanta erat. Cicero de offic. 1.

Adeò

Adeò ſumma erat obſeruatio in bello mouendo.

Ut alius in aliam.] Sic valde arridet: cum in meo & Ald.& aliis pmultis legatur *Nullus.*

Eare ex ciuitate expulſos.] Meus lib. In ea re. Faernus ex ingenio, Ex iniuria. Sed *Eare*, apud Cicer. vſitatum eſt, pro Hac de cauſſa. Cauſſam autem ſignificat, Cæſaris in Italiam aduentum. Notanda etiam locutio Ex ciuitate expelli, pro Ex vrbe. Nam ſuperius, Profugiunt, inquit, ex vrbe Tribunipl. Cic. Att.10. epiſt. 4. Hi ſunt, qui niſi me ciuitate expuliſſent, obtinere ſe non poſſe, &c.

Dimittit omnes incolumes.] De hac Corfinienſi clementia extat Cæſaris, ad Ciceronem epiſtola. Att.9. epiſt.19.

Pauca apud eos locutus.] Ita ſine dubio legendum, quamuis in Antiq.& Aldin. legatur, *Loquitur.*

Apertè eorum.] Sic Aldin. meus Antiq. & alij permulti. Legendum *A parte*, vt in aliis nonnullis.

H-S. LX.] Scribatur plenè Sexagies. ne pro Sexaginta ea nota ſumatur.

Quod aduexerat Domitius.] Vetus Cod.& Ald. Quod aurum adduxerat, &c.

Sacramentum dicere.] Alio loco expoſuimus.

CAP. VI.

R*Eprehenſus in itinere.*] Deprehenſus in itin. Vetus: Dep: ex itinere. quod probo.

Præfectus fabrum Cn. Pompeij.] Liu. lib. 1. vbi de claſſibus à Seruio Rege deſcriptis commemorat: Additæ, inquit, huic claſſi duæ fabrum centuriæ, quæ ſine armis ſtipendia facerent. datum munus, vt machinas in bello ferrent. Sed de Præfecto fabrum Veget. lib. 2. cap. 11.

Cn. Magius.] Hac de re extat Cæſaris ipſius epiſt. Att.9. epiſt. 8. Cn. Magium Pompeij profectum deprehendi ſcilicet, & meo inſtituto vſus ſum, & eum ſtatim miſſum feci. Iam duo præfecti fabrum Pompeij in meam poteſtatem venerunt, & à me miſſi ſunt.

Ad ſuam dignitatem.] Meus, In ſuam. quod magis probo.

Atque ad ſe Brunduſium.] Sic Ald. Meus verò, Atque ad eum. Legendum opinor, Atque ad Brunduſium. quæ vetus locutio eſt.

Communis ſalutis.] Aldin. Salutis cauſſa. quod apertè mendoſum eſt: etiam Antiquo meo lib. auctore.

Idem perfici.] Pro Tantum, vel Tantundem.

Cum cohortib. xx.] Id eſt, duabus legionibus, ſiue decem hominum millibus. Meus codex, *Decem* habebat: quod magis placet, cum modò dixerit Coss. ſecum magnam exercitus partem abduxiſſe. Et Cic. Att.9. epiſt. 11. ſcribit Claudiam dimidio plus ſcripſiſſe Pompeium habere, quàm reuera habuerit. Scripſerat autem de triginta millib. epiſt.4.

Ibi reſtitiſſet.] Vetus, *Remanſiſſet.* Sed parui refert.

Adminiſtrationéſque.] Id eſt, vias, commeatum itiones & reditiones. Qua de re ſcribit Cic. Att.9. epiſt. 14. Epiſtola mihi affertur à Lepta, circumuallatum eſſe Pompeium, ratibus etiam exitus portus teneri. Sed & ipſe Cæſar epiſt.17. eiuſd. lib. Pōpeius, inquit, ſe oppido tenet. nos ad portas caſtra habemus. conamur opus magnum, & multorum dierum propter altitudinem maris. ſed ta- A men nihil eſt quod potius faciamus. ab vtroque portus cornu moles iacimus. vt aut illum quamprimum traiicere, quod habet Brunduſij copiarum cogamus, aut exitu prohibeamus.

Magium non remiſit.] Quid igitur eſt, quod Cæſar ipſe ſcribit lib. Att.9. ep.16. Ad vii. Id. Mart. Brunduſium veni. ad murum caſtra poſui. Pompeius eſt Brunduſij. miſit ad me Cn. Magium de pace. quæ viſa ſunt, reſpondi. Hoc vos ſtatim ſcire volui. Cum in ſpem venero de compoſitione B aliquid me conficere, ſtatim vos certiores faciam. Niſi fortè eum cum Caninio Rebilo, de quo mox dicetur, remiſit. Sed hæc mera diuinatio eſt. Ac plane hoc aliquid argumenti eſt, contra auctorem Commentariorum Cæſaris.

Pedes xxx.] Noſter Pedibus xxx. Vtrumque mendoſé. melius Aldin. Pedum. nam latitudinem & longitudinem oſtendit, vt paulò pòſt conſtabit: cum ait alias pari magnitudine adiectas.

Multis tormentis.] Vox Multis abeſt à meo C Antiq.& rectè abeſt, meo quidem iudicio. Satis eſt enim dixiſſe completas.

Telis pugnabatur.] Vet. *Pugnabant.* quod probo.

Etſi impetus eius.] Vocem, *Etſi*, redundare ac planè tollendam eſſe arbitror.

Vt ipſe colloqueretur.] Ipſe autem erat non Pythagoras, ſed Pythagora callidior Cæſar. cuius hæc fuit perpetua ratio, etiam cum Ariouiſto Germanorum duce.

Ab armis diſcedatur.] Placet lectio noſtri An- D tiq. à quo duæ primæ voces abſunt. nam & ſæpe Diſcedi, ſimpliciter ita vſurpatur: & iam non de diſceſsione ab armis, ſed à colloquio agitur.

Nihil ſine illis.] Vetus *Nec ſine.* quod magnoperè probo. Nam illud proximum, Renuntiat quod Conſules abſint, vetuſtè dixit, pro Renuntiat Conſules abeſſe. Cuius locutionis exempla eruditis nota ſunt. Plau. in Aſin. Equidem iam ſcio, filius quòd amet meus.

E *Vicos plateáſque.*] Hic notandus error Fl. Soſipatri, qui dixit, vicos eſſe humiles domos. & qua incedimus, non vicos, ſed vias eſſe vicorum.

Plateas inædificat.] Hæc ead. Plutar. in Pomp. & Veget. lib.4. cap.5.

Quòd Coſs abſint.] Nam ſuperioribus proximis diebus Dyrrachiū profectos modò dixit. quanuis Cic. epiſt. 4. Att.9. vnà cum Pompeio profectos ſcribat.

Diebus nouem.] Cæſar vii. Id. Mart. Brun- F duſium venit vt ipſe ſcribit epiſt.16. Pompeius fugit ad xvi. Kal. Apr. vti patet ex epiſt.18. qua ratione numerus quadrat. Mutius & Trebatius Ciceroni Imp. S. Cum Capua exiſſemus, ex itinere audiuimus, Pompeium Brundiſio ad xvi. Kal. Apr. cum omnib. copiis quas habuerat, profectum eſſe. Cæſarem poſtero die in oppidum introiiſſe. concionatum eſſe. inde Romam contendiſſe. velle ante Kal. eſſe ad vrbem: & paucos ibi dies commorari. G deinde in Hiſpanias proficiſci.

CAP. VII.

M*Aximè pertinebat.*] Noſter, Aldin. & alij complures, *Probabat.*

Naues conſcendiſſent.] In ead. epiſt. conſcendiſſe Pompeius dicitur ad 4. Non. Mart.

Facultatem ademerat.] Idem ſcribit Plutarch.

Cæſarem nauium penuria impeditum, quominus Pompeium perſequeretur. Ac memorabile eſt, quod eodem loco ſcribit, Italiam iſto modo à Cæſare dierum LX ſpatio in ſuam poteſtatem redactam, ſine vllo prælio & ſanguine. *Atque hæc quidem Plutar. in Cæſ. In Pompeio verò ſcribit hiſtoricos omnes hanc ex Italia Pompeij diſceſſionem in ſummi ſtratagematis numero poſuiſſe. Quorum quantus error ſit, licet ex Cic. ad Att. epi. cognoſcere.

Proprætorem Romæ.] In meo Anti, *Romanum.* Vtrunque ab Ald. abeſt. quod magis probo.

Africam ſorte Tubero.] Cic. in Ligar. Tuberonis ſors coniecta eſt ex S.C. cum ipſe non adeſſet.

Ex prætura.] Sic Cicero in eadem: Interim P. Actius Varus, qui Prętor Africam obtinuerat. Vticam venit. ad eum ſtatim concurſum eſt, atque ille non mediocri cupiditate arripuit imperium: ſi illud imperium eſſe potuit, quod ad priuatum clamore multitudinis imperitæ nullo publico conſilio deferebatur.

Ex prouincia fugit.] Cic. Att. 10. epiſt. 14. Cato, qui Siciliam tenere nullo negotio potuit, &, ſi tenuiſſet, omnes boni ad eum ſe contuliſſent, Syracuſis profectus eſt ante diem VIII. Kal. Maij.

Vacuas ab imperijs.] Sic Aldin. Noſter verò, Vacuas prouincias ab imperiis. vtraque placet.

Filium exponere in terram.] Cicero in Ligar. Prohibiti eſtis in prouincia veſtra pedem ponere, vt perhibetis, ſumma cum iniuria.

Ad vrbem proficiſcitur.] Trebat. ad Cicer. lib. ad Attic. 9. epiſt. 14. Pompeium Brunduſio profectum: Cæſarem poſtero die in oppidum introiſſe. concionatum eſſe. inde Romam contendiſſe. velle ante Kal. eſſe ad vrbem.

Expectato legitimo tempore.] Decem enim anni inter ſuperiorem Cæſaris Conſulatum interceſſerant.

Quod ab omnibus.] Corrigendum vt in aliis quammultis: Quod omnibus pateret. Atque ibi puncto interpoſito, noua ineunda ſententia. quaſi repetita verbo *Docet.*

Latum ab decem Trib. pl.] Sic Cic. Att. 7. epiſt. 3. Cur imperium illi, aut illo modo prorogatum eſt? cur tantoperè pugnatum eſt, vt de eius abſentis ratione habenda X. Tribuni pl. ferrent?

Priſtina conſuetudine.] C. Cæſar Coſs. M. Catonem ſententiam rogauit. Cato rem quæ conſulebatur, quoniam non è Republ. videbatur, perfici nolebat. Eius rei gratia ducendæ, longa oratione vtebatur, eximebátque dicendo diem. Erat enim ius Senatori, vt ſententiam rogatus, diceret antè, quicquid vellet alius rei: & quoad vellet. Cæſar Cos. viatorem vocauit: eúmque cum finem non faceret, prehendi loquentem, & in carcerem duci iuſſit. Senatus conſurrexit: & proſequebatur Catonem in carcerem. Hac inuidia facta, Cæſar deſtitit, & mitti Catonem iuſsit. Hæc ex Capitonis hiſtoria Gell. lib. 4. cap. 10.

Ipſo Cos. Pompeio.] III. Conſule, atque adeò pugnante. Fam. 6. epiſt. 6. lib. 8. epiſt. 3. ad Attic.

Cur fieri paſſus eſſet.] Sic noſter & Aldin. & alij permulti. Video tamen in quibuſdam impreſsis, Ferri. quod verius puto.

Circunſcribendis Trib. pl.] Hanc eandem belli cauſſam Cicero Philipp. 2. commemorat. Quam cauſſam, inquit, de Cæſare ſignificans, dementiſsimi ſui conſilij & facti afferebat, niſi quòd interceſſio neglecta, ius tribunitium ſublatum, circunſcriptus à Senatu eſſet Antonius? Eſt autem Circunſcribere aliquem, Ab Rep. remouere, & curia foróq; prohibere. Nam ſuperius hac ipſa de re loquens cap. 2. Nec tribuniſ pl. inquit, ſpatium datur ſui periculi deprecandi: ſed de ſua ſalute die ſeptimo cogitare coguntur. & Cicero hac ipſa de re ad Att. 7. epiſt. 9. Si fortè Tribunuſ pl. Senatum impediens, aut populum incitans notatus, aut S. C. circunſcriptus, aut ſublatus, aut expulſus ſit, dicénſve ſe expulſum, ad illum confugerit. Et Oroſius: M. Antonius & P. Caſsius Tribuni pl. pro Cæſare intercedentes, intercedente Lentulo Conſule, curia foróque prohibiti, ad Cæſarem profecti ſunt. Sic vſurpatur in Miloniana: Nunquam illum Reſp. ſuo iure eſſet vſa. Senatus, credo, Prætorem eum circunſcripſiſſet. Ne cum ſolebat quidem id facere in priuato, eodem hoc, aliquid profecerat. Exemplum infrà extat lib. 3. cap. 5. vbi ita ſcribitur: De quibus rebus Seruilius ad Senatum retulit: Senatúſque Cœlium ab Repub. remouendum cenſuit. Hoc decreto eum Conſul Senatu prohibuit: & concionari conantem de roſtris deduxit. Sic Philipp. 13. Senatus in Capitolium. Parata de circunſcribendo adoleſcente ſententia conſularis. Loquitur de C. Cæſare, quem Conſul ab Repub. remouere conabatur. Hæc cum iampridem ſcripſiſſem, animaduerti poſtea Manutium doctiſſ. virum locos eiuſdem modi multos protuliſſe.

Illi ſe honori defuturum.] Sunt qui ſic emendent: Sin timore defugiant, illi ſuo honori non defuturum, ſed per ſe Remp. adminiſtraturum. Quanto melius noſter antiq. Sin timore defugiant, illis ſe oneri non futurum, & per ſe Remp. adminiſtraturum. Neque diſputatione, aut argumentis opus eſſe arbitror. Sed iam ita video à Manutio hunc impreſſum locum.

Vt operibus antè ſtuduerit.] Sic noſter vetus & Ald. opinor, pro, Rebus geſtis. quæ ſententia proba eſt, ſi locutio exemplum haberet. Alioqui corrigendum videretur, Vt opibus ille ſtuduerit. vt de Pompeio intelligatur. Sunt autem qui *Anteire* hoc loco reponant: quod ſine vetuſtorum librorum auctoritate fieri certè non debuit. Sed vetus lectio retinenda eſt. Nam Cicero pro Marcello: vt quantum, inquit, operibus tuis diuturnitas detrahet, tantum afferat laudibus.

Timoris cauſſa.] Quod Pompeium ab ſe deſertum metuerent: vt Plutarch. quoque in Cæſ. commemorat.

Reliquáſque res.] Aſtutè reticet quod Plutarchus ſcribit cum Cæſar ad ærarium veniſſet, vt pecunias inde auferret, Metellum hunc grauiter interceſsiſſe: Cæſarem ei atrociter minatum eſſe: & cum claues nuſquam inuenirentur, accitis fabris fores effregiſſe. quod etiam Oroſ. memoriæ prodidit.

CAP. VIII.

EX Sicilia & Sardinia.] P. Victorius Variarum 1. cap. 2. hunc locum ex anti. libro ita reſtituit: Quas Sicilia & in Coſano à priuatis coactas, ſeruis, libertis, coloníſque ſuis compleuerat. Docet autem Coſanum Domitij villam fuiſſe. Colonos autē dicit Cæſar, quibus Domitius agros ex

ſuis poſſeſsionibus & latifundiis attribuerat. vt A ſuperius dictum eſt. Et de huiuſmodi colonis locus eſt inſignis apud Appianum ἐμφυλ. β. Et nunc video Manutium Victorij ſententiam ſecutum, & vocem *Coſano* impreſſiſſe.

Noua Cæſaris officia.] Vtriuſque merita paucis poſt verſib. exponet.

In eorum fide.] Hæc vniuerſæ Galliæ fuit ratio, quemadmodum ſuperioribus lib. intellectum eſt: vt tenues aliquot, vel pagi, vel ciuitates in potentiorum fide & clientela eſſent: hoc eſt, vt & ab his illæ defenderentur, & illæ his, cum vſus veniret, ſubſidium ferrent.

Maſſilienſium xv. primos.] Vetus lib. Maſſilia. quod magis probo. Decuriones autem erant aliis in vrbibus, iidem qui Romæ Senatores. Ex eorum ordine certus virorum numerus deligebatur, cui primorum nomen imponebatur modò x. modò xv. quibus certa muneris publici procuratio mandabatur.

Ex auctoritate.] Ex decreto Decurionum.

Victas Gallias attribuerit.] Suſpectus mihi locus. Corrigendum videtur, vel hoc modo: Victa Gallia, in ſexto caſu, vt quos Pompeius ſimpliciter fruendos conceſſerat, eos Cæſar abſolutè dono dederit. vel, Gallias attriuerit. quod beneficium, nihilomagis ad Maſſilienſes, quàm ad vniuerſam prouinciam Galliam pertinebat. Sed ſuperior coniectura eo magis probatur, quòd paria vtriuſque beneficia mox appellantur.

Neutrum eorum.] Valet ad quæſtionem Feudiſticam, de Vaſſallo duorum patronorum, ſi illi inter ſe contendant, quod Vaſſalli officium ſit.

CAP. IX.

L. *Afranio Legato.*] Difficile dictu eſt, non potius ſcriptum ſic fuiſſe, L. Afranio Pompeij legato. præſertim cum illum vſque adhuc nuſquam nominarit.

Totius Luſitaniæ.] Sic omnes antiqui. Legendum arbitror *Toti*, caſu tertio. nam ſenſus eſt, Toti Luſitaniæ auxilia imperantur à Petreio: Celtiberis, & reliquis, ab Afranio.

Scutatæ, cetratæ.] Videntur hæc nomina his prouinciis ex cetris & ſcutis impoſita.

Quem ipſe petiuerat.] Sic Ald. Faernus, Quam ipſe pacauerat. Quaſi verò eius rei commemorandæ, vel tempus vel cauſſa vlla fuerit. Meum igitur antiq. ſequor, vbi *Parauerat* legitur. Nam ita paraſſe dicit, vt nobiliſſimum & fortiſſimum quemque nominatim euocaret.

Conſuetudine congreſſa.] Progreſſæ corrigendum putarem. atque hoc ad Cæſaris conſuetudinem magis accedit.

Pignore deuinxit.] Nam Centurionum pecunia, quaſi pro pignore tenebatur à Cæſare, ne ab illo ad Pompeium propinquantem deficerent. Præclarum ſtratagema.

Subitò iumentorum.] Acutiſſimè Oct. Pantagathus animaduertit, legendum *Vi ventorum.* eique magnopere aſſentior. non enim pondere iumentorum, ſed tempeſtate pons interruptus eſt, vt mox dicet.

Aggere atque cratibus.] Agger hoc loco perſpicuè pro trabibus & lõguriis, quibus pons cõſtabat.

Sub caſtris Afranij conſtituit.] Antiq. *Conſiſtit:* quod magis probo.

Contra hoſtem.] Notandus locus, in quo ciues, non iam Aduerſarij vt ſæpe alias, ſed Hoſtium nomine appellantur.

Prima & ſecunda acies.] Hoc Cæſaris facinus retulit Veget. in numerum ſtratagematum. ſed tamen, non ſatis, vt videtur, intellectum. C. Cæſar, inquit, cum aduerſus Afranium copias educeret, & recipiendi ſe ſine periculo facultatem non haberet, ſicut conſtituerat, prima & ſecunda acie furtim à tergo ad opus applicata, xv pedum foſſam fecit, B intra quam ſub occaſum Solis armati ſe milites eius receperunt.

Longius agger petendus.] Aggeris nomine materiem, & vimina, & faſces virgultorum nunc intelligit.

CAP. X.

EX *primo haſtato.*] Sic antiq. & Ald. nonnulli impreſſi, *Primus haſtatus.*

Decliui faſtigio.] Vetus ſic; Editus locus tenui C faſtigio. quod non placet. ſed pro Decliui legendum arbitror, vt ſæpè aliàs, Leni. Nam inter Decliuitatem & Faſtigium apud hunc noſtrum nihil intereſt. Similis locus infrà lib. 2: Id autem eſt iugum directum, eminens in mare, vtraque ex parte præruptum, atque aſperum, ſed paulo tamen leniore faſtigio ab ea parte, &c.

Impetum aduerſus montem.] Magis placet antiqua: Aduerſus montem impetum in cohortes faciunt.

D *Nonnulla parte compulſis.*] Ad ſenſum, non ad verba relatio fit perſæpe. vt aliis locis annotauimus.

Primipili centurio.] De quo alio loco commemoratum eſt.

Vtrique ſuperiores.] Vetus, *Vtrinque.* ſed vulgata placet.

Noſtrorum impetum.] Vetus, Noſtrorum diu impetum.

Numero eſſent quod.] Verbum *Eſſent*, abeſt ab E Ald. Sanè ſi particula quoque inſequens deleretur, concinnior ſententia videretur.

Hoſtes terga vertere.[Mirum eſt in Aldin. non eſſe *Hoſtes*, ſed hoc modo: Terga vertere aduerſarios coegiſſent.

Nix profluit.] Sic Ald. Noſter verò *Proluit.* quod etiam habent impreſsi quidam. Magis placet Faerni coniectura, Profluxit. ac fortaſſe etiam *Flumen* pro *Fluminis* melius legeretur. Nam ſic Cic. in lib. de Clar. Orat. dixit, Fluuium extra ripas F diffluere.

Maximi comitatus.] Sic Antiq. Aldin. & quidam impreſſi. Alij *Commeatus.* vitioſé. nam Comitatum pro parte exercitus veteres dixerunt. vt paulò infra, Magnos comitatus, qui ad Cæſarem iter habebant.

Pecora ſecundum ſubſidium.] Animaduerte, primum commeatus genus fuiſſe frumentarium: alterum, pecuarium. Et ſic cap. inſeq. Cæſar ciuita- G tibus quo minor erat frumenti copia, pecus imperabat.

Vſus Britanniæ.] Sup. lib. Gall. 4. cap. 5.

Imperat militibus.] Milites Cæſaris munia omnia obibant: pontes extruebant: frumenta demetebant: naues ædificabant. Sic Gall. 5. cap. 1. & alibi perſæpe.

Demonſtratum eſt.] Sup. cap. 8.

Colonis paſtoribuſque. De quibus dictum eſt eod. lib. ſed legendus Appianus ἐμφυλ. β. ſub initium.

Tempus erat autem.] In meo vox *autem* abeſt. Placet Faerni lectio: Tempus autem erat anni. Puto Cæſarem ſcripſiſſe, Tempus erat anni difficillimum.

CAP. XI.

VT *fert Galliæ conſuetudo.*] Noſter & Ald. Gallica conſuetudo.

Millia ſex cum ſeruis liberiſque.] Legendum arbitror, Libertis. nam hæc vſitata locutio eſt, pro In his ſerui libertíque. Quod vulgò dicitur, Computando ſeruos libertóſque. Sic paulò pòſt: Eo die naues Maſſilienſium, cum iis quæ ſunt captæ, intereunt nouem.

De nocte proficiſcitur.] Rectè: & ſic in Ald. cum in meo ſit, Diu noctúque. vitioſé.

His tamen omnibus.] Legendum arbitror Tum pro Tamen: cui locus hic eſſe non videtur.

Quæ ferè res.] Cum modò dixerit *Annona*, non video quemadmodum voci *Res* locus eſſe poſſit. Eadem autem ſententia vſurpatur, à Cic. in ea pro Pom.

Magni domum concurſus.] Non placet. Faernus reſtituit, *Demum*, quod etiam video in meo antiq. Videtur legendum, *Magni ad domum Afranij concurſus, magnæ gratulationes fiebant.* Nam Romæ videntur hæ gratulationes factæ.

Carinæ ac ſtatumina.] Nonnulli *Stramine.* quod planè abſurdum eſt. nam infimam nauis partem ex tabulis conficiebat: tum viminibus reliquum corpus aptabat. Lucan. in 4.

Primùm cana ſalix madefacto vimine, paruam
Texitur in puppim, cæſoq́ induta iuuenco
Vectoris patiens tumidum ſuperenatat amnem.
Sic Venetus ſtagnante Pado, fuſóque Britannus
Nauigat Oceano. &c.

CAP. XII.

COgnito *hoſtium.*] Hoſtium nomine vtitur, opinor, quòd non tam Romani erant aduerſarij, quàm Galli, Albici & paſtores: vt modò dixit.

Paſtoréſque indomiti.] Hoc ſignificat, opinor, quod dixit initio Gall. 4. de Sueuis. Libertate vitæ, quòd à pueris nullo officio aut diſciplina aſſuefacti, nihil omnino contra voluntatem faciunt, vires ali, & immani corporum magnitudine homines effici.

Spe libertatis incitati.] In antiq. & Ald. *Excitati.* quod magis probo.

Sub oculis Domitij.] Sic omnes lib. præter ſolum Aldinum. vbi ſcriptum eſt, *Domini.* quod magnoperè arridet, atque ad ſeruorum nomen valde accommodatum eſt.

Remos tranſcurrentes detergere.] Detergere remos dicebant veteres, cum obiecta nauis tranſuerſæ hoſtili, eius remos impetu ſuo perfringeret. ridiculo fortaſſe nautico: quaſi tranſcurrentibus remis fœdaretur. Itaque nauem remis detergi dicebant. Hirc. de bell. Alex. Ac tantum doctrina potuit, vt in diſpari numero nulla tranſuerſa hoſti obiiceretur: nullæque remis detergerentur: ſed ſemper venientibus aduerſæ occurrerent. Liuius lib. 36. Duæ regiæ vnam circunſiſtunt, & ab vtroque latere remos detergunt. Hinc Detergere pinnas muri apud eundem lib. 38. Aſſeribus falcatis detergebat pinnas. Idem lib. 37. Siqua concurrerat roſtro cum hoſtium naui, aut proram lacerabat remos detergebat.

Atque artificio.] Sic Antiq. & Ald. Sed *Artificij* probo: vt eſt in vulgatis.

CAP. XIII.

D*Iuerſi pugnabant.*] Vna naue inter duas interpoſita.

Alias non longo.] Noſter *Alij.* & mox *Alij longiore.* quod non improbo.

Cum Oſcenſibus contributi.] Propter viciniam.

Triginta in latitudinem.] Sic vetus codex & Ald. & multi impreſſi. Vrſini lib. *Altitudinem.* quod non probo nam quòd erat fluuius auertendus, maior latitudinis quàm altitudinis ratio habenda erat.

Partem aliquam Sicoris auerteret.] Antiq. Parte aliqua Sicorim auerteret. quod valde arridet.

Duobus contrarijs generibus.] Sertorianorum & Pompeianorum.

Abſentis.] Pompeij, qui Sertorianos vicerat, cuiúſque nomine & auſpiciis nunc bellum gerebatur.

In barbaris.] Non dixit infinitè, *In Hiſpanis.* ſed In barbaris: quaſi vulgus & plebem ſignificet.

Naues conquiri] Sic placet: quamuis in Antiq. & Aldin. ſit, Conquirere.

Suſtinere extremum agmen.] Sic Antiq. & Aldin. Suſtinere, hoc loco eſt, Subſiſtere & morari, iter ſupprimere. In quibuſdam vulgatis eſt, Subſiſtere.

Totis verò caſtris milites conturbari.] P. Victorius ex ſuo libro reſtituit *Circulari.* quod mihi vehementer placet. nam cum palam de Cæſare queri non auderent, in circulis querebantur. Legendus Victor. Variar. 8. cap. 13.

Suprà atque infrà.] Cæſaris inſtitutum alio loco notauimus, vt pediatu per flumen tranſportando, equites ſupra atque infra conſtitueret. vt patet lib. 7. cap. 11. vbi inſtituti huius rationem expoſuimus ex Veget. lib. 3. cap. 7.

Interiit tamen nemo.] Nihil muto. atque ita legi placet. verumtamē ſi quo in vetuſto & bono libro ita legeretur: *Tamen non nemo*, libenter eam ſcripturam cum hac commutarem. Quorſum enim vox *Tamen?* neque vero eò minus traductus incolumis exercitus dici poteſt.

Huc iam reduxerat rem.] Antiq. & Aldin. Huc iam rem duxerat. Faern. Huc iam adduxerat rem. Fortaſſe, Huc iam rem perduxerat.

Ad tranſeundum impedirentur.] Noſter, Non impedirentur. Et modò dixit eos tranſire potuiſſe.

CAP. XIIII.

P*Rocul viſos conſpexit.*] Sic omnes lib. Neque vllum inuenire licuit, in quo non verbum *Viſos* legeretur.

Vaſa militari more conclamari.] In ſtratagematis loco Frontinus hoc numerat lib. 1. C. Cęſar, inquit, per exceptum quendam aquatorem, cum comperiſſet Afranium, Petreiúmque caſtra noctu moturos, vt citra vexationem ſuorum, hoſtilia impediret conſilia, in initio ſtatim noctis, vaſa conclamare milites, & præter aduerſariorum caſtra agi mulos cum fremitu, & ſonum iuſſit continuare quos retētos volebat, & arbitrari caſtra Cæſarem mouere.

Timori

Timori magis quàm religioni.] Maiorem ſui timoris, quàm ſacramẽti rationem ducere. Cauſſam autem eſſe arbitror, animorum ardorem, qui in ciuili diſſenſione multo maiore odio inflammantur: vt nulla ſalutis ſpes ſit. Niſi hæc ſit potius, quòd in bellis ciuilibus remiſſior eſſe militaris diſciplina ſolet, ne milites abalienati in aduerſariorum partem diſcedãt. Id enim proximè ſignificare videtur. A

Lucem multum per ſe pudorem.] Sic lib. 2. cap. 6. Nanque huiuſmodi res, aut pudore, aut metu tenentur: quibus rebus nox maximè aduerſaria eſt. B

Atque ad Ilerdam reuerti.] Hoc Cæſaris factũ Frontinus laudat, & in ſtratagematis loco numerat. lib. Stratag. 2.

Nos neceſſarij victus.] Ita eſt in meo & Faerni lib. vt ipſe teſtatur.

Difficultas tardabat.] Noſter & Ald. Difficultates tardabant.

Excelſiſsimus.] Abeſt ab antiq. lib. &, ſi retinendum videtur, Excelſiſſimum, legendum erit.

Iugis Octogeſam peruenıret.] Per iuga montium. C

CAP. XV.

CÆſar in eam ſpem venerat.] Front. li. Stratag. 1. factum Cæſaris aliter interpretatur. Cæſar (inquit) cum exercitum Afranij & Petreij circumuallatum ſiti angeret, iſque ob hoc exaſperatus, interfectis omnibus impedimentis ad pugnam deſcendiſſet, continuit ſuos, arbitratus alienum dimicationi tempus: quòd aduerſarios & ira & deſperatio incenderat. D

Et quod non ab initio.] Duos verſus deeſſe arbitror, quibus Cæſarianorum querelas & ſermones exponebat. Nam verbum *Conqueruntur* ad Cæſarianos pertinere puto. Itémque illud, His prouocati ſermonibus: Cæſarianorum ſcilicet. Arma autem conferre, modò dixit pro Coniungere.

Cum Caſare per Sulpitium.] Hæ duæ voces, *Cum Caſare*, abſunt à noſtro antiq. & meo iudicio abſunt, non deſunt. E

Armat familiam.] Familiæ nomine intelligit, opinor, quos Proconſules ex domeſticis conuictionibus, aut neceſſariis apparitionibus ſecum habere conſueuerant: qui quaſi ex cohorte prætoria appellari ſolent: vt ait Cic. Epiſt. ad Q. Fr. in qua nullum aliud genus animaduerto, quod ex Familia dici poſſit. Nam ſeruos certè ad arma non vocaret. Colonos quidem, de quibus ſuperius diximus, poteſt etiam hoc verbo ſignificare. F

Beneficiariis ſuis.] Suo aliquo beneficio obligatis.

Aduerſarijs tradunt.] Aduerſario, habet V. C. quod valde probo.

Conſilium capturos.] Iam antè dictum eſt, Sibi conſilium capere, vocem eſſe ſeditioſam: cum defectio fit à maiore parte.

Ad idem iuſiurandum.] Vetus placet, Ipſe idem iuſiurandum adigit Afranium. Nam ſæpe præpoſitionem verbo adiungebãt. vt Arbitrum adigere: pro Ad arbitrum. Sic Rhodanum exercitum tranſiicere dixit Plancus ad Cicer. epiſt. 9. lib. 10. Et puto Ciceronem de Fin. 3. ſic ſcripſiſſe, Si Annibal ad portas veniſſet, murúmque iaculum tranſiiciſſet: vbi vulgò legitur *Iaculo*. G

Vt producatur.] Noſter producant. quod non minus arridet.

Quos ceperant.] Non dubito, quin *Receperant* legendum ſit: vt in noſtro antiquo. Vrſinus reſtituebat, *Pleroſque*. quod non probo.

Vana religio iuriſiurandi.] Sic Ald. ſed multo verius Antiquus, vbi *Noua* ſcriptum eſt. vt renouatum ſuperioris diei ſacramentum ſignificet. Sic enim poſterius lib. 2. cap. 6. Relinquitur noua religio, vt eo neglecto ſacramento, quo nunc tenemini, &c. Vrſinus quoque idem de ſuo teſtatur.

Inſueta ad onera portanda.] Diximus alio loco ex Turcul. Cicer. magnam fuiſſe cuiſque Romani militis ſarcinam: cum præter arma & vallum, etiam dimidiati menſis cibaria portarent.

CAP. XVI.

COnſilium explicaturos.] Sic legitur in impreſſis permultis. Aldinus tamen & noſter vetus, Expleturos. quod non æquè probatur.

In locis campeſtribus ſubſiſtebant.] Noſter, *ſuſtinebant*, vt aliquanto ſuperius: ac nonnunquam, Suſtinere extremum agmen.

Deſuper protegebant.] Vox prior abeſt à noſtro & Aldino.

In aduerſarios tela coniiciebant.] Sic noſter, itémque Aldinus. nonnulli Aduerſos. placet Faerni coniectura, *Auerſos*.

Tum inquirebant.] Fort. *Requirebant*.

Sexta eius diei.] Aldinus, & noſter, *Eiuſdem diei*.

Relictis religionibus.] Sic noſter & Aldin. Placet. Faernini lib. lectio, *Eductis legionibus*.

Munitiones proferunt.] Longius vallum & foſſam producunt.

Præſenti malo aliis malis remedia dabantur.] Vt minore incommodo maius vitaretur.

Ad id expeditiores.] Ad crebras eruptiones. quanquam Faernini lib. ſcriptura non diſplicet, vt *Ad iter*, legamus. Et hac de re Frontin. lib. Strat. 2. Cæſar, inquit, cum exercitum Afranij & Petreij circumuallatum ſiti angeret, iſque ob hoc exaſperatus, interfectis omnibus impedimentis ad pugnã deſcendiſſet, continuit ſuos: arbitratus alienum dimicationi tempus: quòd aduerſarios & ira & deſperatio incenderat.

Prælio diffugiſſe.] Sic omnes lib. Ego tamen cõtra omnium auctoritatem legendum eſſe arbitror, Prælium defugiſſe.

CAP. XVII.

VT fœminas circummunitos.] Sic Ald. & omnes reliqui. Noſter, *Circumuentos*. quod magis placet.

Minus conueniſſe.] Quàm Afranio, qui modò verba fecerat.

Se qui etiam.] Se, nimirum Cæſarem.

Quam integerrima.] Quaſi verò prælio, non alia de cauſſa, quàm vt paci conſuleretur, ſuperſederit.

Exercitum ſuum.] Totus hic locus inter punctionis vitio ſententiam obſcurauit. Zeugma figura eſt. Officium ſuum Cæſar præſtitit. Exercitus Cæſaris præſtitit. Itaque Exercitum ſuum, id eſt Cæſaris.

Suiſque interfectis.] Hoc eod. lib. cap. 16. Quos deprehendit, interfecit. & cap. 17. Productos palam in prætorio interficiunt.

Quos in ſua poteſtate habuit.] Noſter, Habuerit. quod ſine dubio verum eſt. idémque de ſuo Vrſinus teſtatur. Sed voce *Tamen* interpoſita multo commodior ſententia videretur: ibi, Tamen quos in ſua poteſtate, &c.

Conſeruarit & texerit.] Hoc lib. cap. 17. Summa diligentia conquiri & remitti iubet.

Illius denique.[Afranij.

Illorum humilitate.] Sunt qui reponant, *Humanitate*: quos facere imperitè, cum loci ſententia, tum Cęſaris conſuetudo conuincit, qui Humilitatem crebrò vſurpat, pro infima & abiecta conditione ac fortuna. Cicero in Cluent. Arrogantiam eius deridendam magis arbitrarentur propter humilitatem hominis.

Iura magiſtratuum commutari.] Non ſeruari vetera Magiſtratuum iura, ſed induci noua.

Ex pretura & conſulatu.] Poſt præturam & Conſulatum.

Per paucos probati & electi.] Hi ſunt Scipio & Domitius priuati, de quibus ſup. cap. 2.

Ætatis excuſationem.] Quid hoc loco ſignificet, aperuit ſup. cap. 1: Multi vndique ex veteribus Pompeij exercitibus, ſpe præmiorum atque ordinum euocantur. nam Obtinere exercitus modò dixit, pro Ducere ordines & præfecturas habere.

Firmum eſſe poſſe] Quod promiſiſſent. id eſt, quanuis fidem Afranio darent, atque in eius verba iurarent, tamen ſe fidem non ſeruaturos.

Æqua facta æſtimatione.] Pretio cuiuſque rei facto.

Introduxerunt.] Quaſi controuerſiarum introductio, ſignum ſit imperij approbati.

Liber II.

CAP. I.

Adigit ad oſtium Rhodani.] Sic omnes antiq. Nonnulli autem *Attingit* repoſuerunt. Sed Adigere præcisè dixiſſe videtur, pro Naues adigere. quæ fuit vſitata veterum locutio.

Materiámque.] Trabes, ad aggeris latera firmanda: Vimina, ad vineas contexendas.

Aſſeres enim.] Aſſeres hoc loco non pro tabulis vſurpat, ſed pro validis ſudibus, & palis cuſpide præacutis. vt alibi pro trabibus. interdum pro contis: etiam pro longuriis vſurpantur. Liuius lib. 44. Per procliue ſumpto faſtigio, longi duo validi aſſeres ex inferiore parte in terra defigebantur. in eos tranſuerſi incumbentes tigni, vt pons eſſet, iniungebantur, humúſque inſuper iniiciebatur. Solido præcedebat Elephas in pontem: cuius priuſquam in extremum procederet, ſuccisis aſſeribus collapſus pons prolabi cum leuiter cogebat. Tacitus lib. 20. Eduxerant turrim duplici tabulato: quam prætoriæ portæ propinquitatem promoti contra validi aſſeres & incuſſæ trabes perfregere. Pro contis verò apud eundem lib. 30. Poſtremò aſſeres ferreo vnco præfixi (harpagones vocant milites) ex Punicis nauibus iniici in Rhomanas cœpti. Et lib. 38. Arietibus muros quatiebat, aſſe-
A ribus falcatis detergebat pinnas. Et mox: Falces anchoris ferreis iniectis in interiorem partem muri trahentes aſſerem præfringebant.

Inter manus proferebatur.] Quod vulgus dicit de manu in manum. vt alio loco diximus. Seneca de breuit. vit. Cum ex balneo inter manus elatus, & in ſella poſitus eſſet, &c. Noſter aliis pleriſque locis, per manus, dixit.

Fortiſſimis lignis. Equi fortitudinem Cicero dici teſtatur. Ligni fortitudinem anteà non legeram. Ci-
B cero dixiſſet. Firmiſſimis. Vegetius tamen crebrò ita loquitur.

Æquandi loci cauſſa facta.] Vitioſa interpunctio loci ſententiam deprauat. Nam vox Facta cum inſequentibus coniungenda eſt, hoc ſenſu: Teſtudo facta ex fortiſſimis lignis antecedebat, ęquandi loci cauſſa. Niſi fortè *Soli* potius quàm *Loci* legendum videtur.

Euoluta.] Dictum eſt pro *Inuoluta.* Cicero tamē in contraria ſignificatione poſuit. lib. de Orat. 2. Lu-
C benter enim te cognitum iam artificem, aliquandóque euolutum illius integumentis diſſimulationis tuæ, nudatúmque perſpicio.

Ignis iactus.] Poſterius lutum, coria, centones, tomenta, & crates in hoc numero reponit.

Per Albicos.] Homines aſperos, montoſos, indomitos: de quibus dictum eſt ſuperiore lib. cap. 8.

Pauca erant arata.] Hoc eſt, roſtratæ. Vergil.
Quot prius aratæ ſteterant in litore puppes.
D nam ab æreis roſtris ſic appellantur.

Inopinante Curione.] Quem proprætorem cum tribus legionibus in Sicilam Cæſar miſerat. lib. 1. cap. 7.

Vehementiúſque exterreamur.] Sic lib. 7. cap. 16. Omnia, inquit, plerunque quę abſunt, vehementius hominum mentes perturbant.

Ex publicis cuſtodiis. Sic noſter antiquus. Magis tamen Ald. lectio probatur: Publiciſque cuſtodiis. Nam ſtationes intelligit eorum qui præſidio vrbi
E relicti fuerant.

Victoriam ab diis.] Vetus *Ab his.* vt Ver. 1. Seſe iam ne Deos quidem habere, &c.

Vel externis auxiliis.] Si domeſticæ copiæ non ſufficerent.

Quibus in pugna.] Vetus: *In pugnando.* quod æquè arridet.

Magna vis eminus.] Legendum vt in noſtro antiquo, *Magna vi*: & vt in ceteris omnibus antiquis, *Inferebant.* nam ad coniunctos Albicis hoc
F refertur.

De improuiſo imprudentibus.] Suſpectus mihi locus: qui tamen in omnibus libris ita legitur.

Tanta re prouiſa.] Noſter *Praniſa*: & mox pro *Eniſus*, Vſus: quod magis placet. niſi *Tantum* vt in Ald. corrigamus.

Reſpectu patriæ.] Sic noſter antiq. Aldus tamen, *Conſpectu.* quod magis placet.

G

CAP. II.

Plutei ac vinearum.] Pluteus nunc pro machina vſurpatur: quæ vnà cum vineis oppoſita erat ante milites, qui opus faciebant, ne telis ex oppido miſſis vulnerarentur. Plutei & vinearum formam ſub exitum libelli adſcribemus.

Vel ex-

Vel externis auxiliis.] Si domeſticæ copiæ non A ſufficerent.

Vt ea periculum cederet.] Manifeſtum mendum. Legendum vt in aliis *Accideret.*

Latereulo.] Lateribus minoribus & luto Lateres autem crudos non coctos fuiſſe, poſterius ex muſculi deſcriptione intelligetur.

Suſpenderent.]Suſtinerent tectum.

Supra eum locum tigna tranſuerſa.] Sic Aldin.& plerique. Noſter verò & nonnulli impreſſi, *Duo tigna.* quo modo ſine dubio legendum eſt. Nam hæc B duo tigna tranſuerſa crucis figuram (vt vulgò loquimur] habebant. Nihil ad huius turris intelligentiam æquè notandum eſt.

Directò tranſuerſas.] Planum igitur & ſubtenſum fuit tectum, non faſtigiatum.

Aſſeribus religauerunt.] Aſſeres impoſuerunt, eóſque clauis defixerunt. *Axibus* tamen legitur in quibuſdam: quod non diſplicet.

Tegumenta perpendere. Sic omnes antiqui. nonnulli impreſſi Præpendere, vt paulò pòſt. quod ma- C gis probo. Quanquam *Vnde* pro *Vbi* plenius fuiſſet. Tegumenta autem intelligit ſtoreas quæ inde præpendebant, dum in contignatione ſuperiore parietes fiebant: nimirũ quia pluteorum & vinearum tectis ſatis muniti non erant.

Contabulationem.] Tectum illud planum ex aſſeribus factum.

Pluteos ad alia opera.] Nunc machinas intelligit. D

Vt eſt rerum omnium magiſter vſus.] Sic Cicer. 1. de Orat. Vſus qui magiſtrorum omnium præcepta ſuperat. Sed initio Luculli, quantum in re militari valeat, oſtendit: & Vegetius initio lib 1.

Storias autem.] Storeas, legendum putarem. Liuius lib. 30. Numidæ præcipuè arundine textis ſtoreáque pars maxima tectis paſſim nullo ordine, &c. Tres autem iccirco tantum fecit, quia tres tantum turris partes iis ſtoreis obtexit.

Latas quatuor pedes.] Id eſt, craſſas. Nam latitu- E do cuiuſq; pedum erat triginta: quantum erat turris ſpatium, quoquouerſus.

Traiici poſſe.] Quia teli impetum molliùs ſuſtinebant.

Ea pars turris.] Quantum altitudo pluteorum & vinearum paſſa eſt.

Pluteos abduxerunt.] Pluteorum nomine latius etiam vineas comprehendit: vt ex ſuperioribus intelligitur.

Turris tectum per ſe ipſum. Nihil in hac ſtructura F æque notandum eſt, vt quod de tecto dicitur. Intelligendum eſt enim, illud coniunctum operi ab initio non fuiſſe: ſed tantiſper per ſe conſtitiſſe, ſenſimque cochlea ſubleuatum fuiſſe, dum opus fieret, ſextáque contabulatio poneretur.

Prehenſionibus.] Prehenſionem hoc loco accipere cogimur pro machina, qua tigna ædificiorum adhibita cochlea ſubleuantur: vel potius pro ipſa ſubleuatione, & inſtrumenti opere. Credo prehenſionem à Cæſare dici, quod alio nomine Pegma G dicebant, tabulata quædam tacite & ex occulto quaſi per ſe aſſurgentia. Seneca lib. 13. epiſtol. 89. Artes ludicræ ſunt, quæ ad voluptates oculorum atque aurium tendunt. iis annumeres licet machinationes, qui pegmata per ſe ſurgentia excogitant, & tabulata tacitè in ſublime creſcentia. Martial. 1. Epigramm. Et creſcunt media pegmata celſa via. Cum hæc iampridem ſcripſiſſem, animaduerti Ad. Turnebum virum eruditiſſimum libro Aduerſ. 11. capite 24. in hunc Cæſaris locum multa ſcripſiſſe, ab his notis noſtris valde diſſentanea. In iis autem illud præter cetera mirum videri poteſt, quod ait milites hoc tectum ſine vineis & pluteis prehendiſſe, & leuaſſe. quaſi verò vel nunc manibus, vel antea vineis & pluteis ad prehendendum vſi fuerint. Sed integrum lectoribus iudicium relinquemus.

Aliam prehenſionem]. Sic impreſſi complures. Melius noſter & Ald. Alia prehenſione. Nam ordo eſt: Alia prehenſione & ſubleuatione expediebant ſibi locum ad ædificandum. Tectum enim ita ſubleuabant, vt deſuper eo tegumento muniti aduerſus ſaxa & tela eſſe poſſent. à fronte verò, ſtoreis.

Vt primo.] Vt extrema parietum ſtructura capita tignorum tegerentur.

Summam contabulationem.] Tectum contabulatum, penſile, nec dum operi coniunctum.

Æque longe.] Pedum ſexaginta: intus autem latebant

Columellæ.] Inter quas intercolumnium, id eſt ſpatium relictum erat: cuius ab vna parte milites opus facere, & murum ſubruere poſſent: ab altera parte, ſiqui vulnerati eſſent, excedere: & alij recentes atque integri ſuccedere. Hæc poſtea latera nominabit.

In altitudinem quinque.] Quantum hominum, qui intus latebant, altitudo poſcebat.

Capreolis.] Capreoli dicuntur ab architectis ligna, quæ proclinata capitibus inter ſe iunguntur: interiecta trabe oblonga, quam iidem Canterium appellant. His vtraque ex parte tecti faſtigium ſuſtinetur. Legendus Vitruuius lib. 10. cap. 20: vbi Teſtudinis formam deſcribit

Vbi tigna.] Si trabs fuiſſet, Canterium, vt modò dixi, appellaſſet.

Tigna bipedalia:] Plurali numero eſt vſus. quòd non tam facilè vnum ſexaginta pedes longum reperiretur, quàm duo tricenum pedum.

Laminis clauíſque religabant.] Laminam ſuperimponebant, eamque clauis in tigna & capreolos adactis deuinciebant.

Lateres diluere.] Locus hic oſtendit, Laterem non eſſe glebam ex argilla igne decoctam: vt tegulam, vel imbricem. nam argilla cocta Teſta dicitur, opinor, quaſi toſta: ſed eſſe maſſam ex argilla vel luto, quæ tecto iſti impoſita ſole induratur. quæ quia ſi lauetur, liqueſcit, & defluit, atque in cœnum reſoluitur: inde natum Terentianum illud in Phormione prouerbium videtur, Laterem lauare, pro laborem inanem ſumere, operam perdere.

Ad extremum.] Id eſt, in extrema inferiore parte.

Lateres qui ſuper.] Nequid ignis hoſtium nocere poſſet.

Contineant.] Id eſt, Suſtineant.

Tectum vineæ.] Vineæ antecedebant. ſecundùm quas muſculus ſenſim adigebatur.

Machinatione nauali phalangis.] Id eſt Phalangis eodem modo ſubiectis, quo in machinatione nauali, id eſt, in nauibus vel ex arido propellendis, vel in aridum ſubducendis ſubiici ſolent. Phalãgas autem Cæſar Latino nomine ſcutulas interpretatur

in f.li.3.Ligna ſcz oblonga & rotunda, inſtar cylindri,quæ oneri ſubiecta vectibus impelluntur. Biremes,inquit, ſubiectis ſcutulis impulſas vectibus in interiorem partem traduxit. Interdum Phalanges pro fuſtibus teretibus vſurpatur.Plin.lib.7.cap.56. Prælium, inquit, Afri contra Ægyptios, primum fecere fuſtibus,quos vocant Phalangas.

Inuolutæ labuntur.] Nó intelligo,cur non Euolutæ,potius legendum ſit.

A lateribus.]Non lateres dicit tecto impoſitos: ſed latera vtraque ex muſculi parte: quæ nos ſuperius intercolumnia diximus.

Ab opere.]Inter milites,qui intus opus faciebāt, quidam interiecti erant, qui furcis & longuriis cupas illas à pedibus militum remouerent.

CAP. III.

Vt vis militibus aut ignis eis nocere.] Antiquus noſter multo concinnius: Qua aut vi militibus,aut igni operibus noceri poſſet.

Turribúſque circumiri.] Melius idem Antiquus, *Circumueniri.* Nam Circumuenire. pro Circummunire,aliis multis locis notauimus.

Propinquitatis interire.] ſic omnes alij. Noſter multo verius,Interirent.

Inermes cum infulis.] Liu.29.Legati Locrenſium velamenta ſupplicum, ramos oleæ(vt Græcis mos eſt) porrigentes antè tribunal, &c. Idem lib. 44. Sordidati, barba & capillo promiſſo, cum ramis oleæ ingreſſi curiam procubuerunt. Loquitur de legatis Alexandrinis. Item lib.45. vbi de Rhodiis loquitur: Vniuerſi rurſus prociderunt: ramóſque oleæ ſupplices iactantes tandem excitati curia exceſſerunt.

Eiuſdem generis complura.]Nihil muto.Tantum teſtificor in noſtro antiquo ſcriptum eſſe:Eiuſmodi complura.quod æquè placet.

Ab hominibus doctis.] Non iam literarum doctrinam ſignificat, vt quibuſdā placere video. Sed Doctos dixit, pro Inſtructis vt li. Gall.4.cap.4. Hi iam antè edocti quid interrogati pronuntiarent. Cicero dixit,Factos ad Attic.2. Vt,qui illuc factus inſtitutúſque veniſſet.

Portis ſe foras erumpunt.] Libri conſentiunt. vt vetus illa fuiſſe locutio videatur.Et ſane ita eſt nam ſic locutus eſt Cicero multis locis.

Superioris temporis.] Hoc à me non intelligi fateor, niſi legamus *Superiori die.* vel potius vtrunque relinquamus. Nam quod nonnulli de Cōtemptione dicunt,planè abſurdum eſt.

Agger comportari.]Sic Ald.Noſter verò *Comparari.*quod æque placet.

Et conuectis.] Noſter, & multi impreſſi, Conuectis.nimirum,in vrbem.

Eadem ferè altitudine.] Omnes veteres Latitudine.Ego non dubito quin vtrunque verum ſit,atque hoc modo legendum: Latitudine atque altitudine.

Fit in hoſtes impetus eorum.] Vox *Eorum* ſuperuacanea eſt: & à libris quibuſdam rectè ſublata.

CAP. IIII.

Fiduciaria opera.]Fiduciarius dicitur,cuius quid fidei & poteſtati ita committitur,vt nullo iuris
A vinculo, ſed ſola fide ſit obligatus. Sic, Pater fiduciarius,Heres fiduciarius,Tutor fiduciarius,in iure appellantur, vt in Comm. verb.iur.expoſuimus.& in eandem ſententiam infrà cap.vlt. Curio Cæſaris legatus ita loquitur: Nunquam amiſſo exercitu, quem à Cæſare fideicommiſſum acceperit: ſe in eius conſpectum reuerſurum confirmat. Sed Hircius bell. Alex.cap.4. hoc verbo eſt abuſus: Nam Fiduciarium regnum dixit,pro Vſurpatum & occupatum. Locum autem vulgatis in libris vitioſè in-
B terpunctum à nobis emendatum ſubſcribemus. Paratam enim omnem multitudinem eſſe, confectam tædio,& puellæ fiduciario regno,dominationéque crudeliſſima Ganimedis,facere id quod Rex imperaſſet: nam Arſinoe teſtamento vacuam Regni poſſeſſionem occuparat,&c.Liuius lib.34.Optimum ratus Nabidi & eam Lacedæmoniorum tyranno,velut fiduciariam dare.

Omnibus referebat.] Ita placet: itáque in meis omnibus conſtanter ſcriptum eſt. Vrſinus tamen,
C Ferebat.quod non æque arridet.

Ad Maſsiliam diſtineri.] Non video cur veterum omnium ſcripturam repudiemus, in quibus legitur, *Detineri.*

Procurandæ hereditatis.] Moris erat,vt Senatores quibus hereditas in prouincia relicta teſtamento fuerat, legationem liberam à Senatu hereditatis perſequendæ cauſſa impetrarent. Cicero Agr. 2. Hereditatum obeundarum cauſſa, quibus vos legationes dediſtis, qui & priuati & priuatum ad ne-
D gotium exierunt, non maximis opibus,neque ſumma auctoritate præditi: tamen auditis profectò, quàm graues eorum aduentus ſociis veſtris eſſe ſoleant. Idem Fam.lib. 2. epi. ad Cornif.ſcribit, eos qui cum libera legatione proficiſcebantur,lictores à prouincialibus magiſtratibus, & inſignia ceterorum legatorum accepiſſe.

Perterritis ciuibus R.]Sic Ald.& multi impreſſi. Noſter multo verius,Perterritos ciues R.

H-S.CXC.mill.] Id eſt,quatuor millia corona-
E torum,ſeptingentos quinquaginta: quæ pertenuis ad Varronis negotium ſumma eſt. Quare legendum cenſeo:H-S centies nonagies:& vocem *Millia* tollendam, vt efficiatur ſumma coronatorum quadringentorum ſeptuaginta quinque millium.

Tritici modios CXX.mill.] Modium in caſu ſecundo.quin ſit legendum, dubitaturum neminem arbitror.

Iudicia in priuatos reddebat.] Iudicia de priuatorum rebus conſtituere, non modò iniquum non
F eſt,ſed etiam prætorium.Quare nihilo probabilior Vrſini aut Octauij Pantagathi emendatio eſt: demiróique hoc ab illis non obſeruatum. Locus enim ſic emendandus eſt, vt ſine interpunctione continenter legatur: quaſi ſcriptum ita eſſet,Et iudicia in priuatos, qui verba atque orationem aduerſus Remp.habuiſſent, reddebat:eorúmque bona in publicum addicebat.Edictum ſcilicet propoſuerat: Si quis aduerſus Remp. (id eſt, aduerſus Pompeium) verba feciſſet, ſe iudicium eo nomi-
G ne daturum: damnatíque bona in publicum addicturum. Quare,qui partic, Verò,interiecerunt, ibi, Qui verò verba,ſtultiſſimè illos feciſſe apparet. Et ſimilis iudicij formula extat apud Liuium lib. 24: Pronuntiarunt, verba orationémque eos aduerſus Remp. habuiſſe, quò coniuratio deferendæ Italiæ cauſſa fieret. Totus autem locus, qui variè

eoq;

conturbatus eſt, ita reſtituendus eſt: Quas Cæſari A eſſe amicas ciuitates arbitrabatur, iis grauiora onera iniungebat, præſidiáque eò deducebat, & iudicia in priuatos reddebat, qui verba atque orationem aduerſus Remp. habuiſſent, eorúmque bona in publicum addicebat. Quod autem ſequitur: Prouinciam omnem in ſua & Pompeij verba per iuſiurandum adigebat: fateor in meis omnibus ita ſcriptum eſſe: ac teſtificor nihil à me immutari. Tantum dico videri poſſe ex aliorum locorum comparatione, vocem Per, abundare. vt ſup. lib. 1. B In hæc verba iurat ipſe: idem iuſiurandum adigit Afranium. Vt hoc modo ſimiliter dictum ſit, Prouinciam iuſiurandum adigere. Cum hæc iampridem ſcripſiſſem, animaduerti Manutium ex Nicaſij doctiſſ. viri côiectura reponere, Aduerſus Pompeium. quam coniecturã primùm Liuij locus refellit: deinde quis neſcit eos qui rerum potiuntur, ſemper Reip. nomine abuti?

Pompeij beneficia.] Inſignis locus: ex quo intelligitur, quæ Langobardi Feuda nominarunt, ea Romano more Beneficia dici conſueuiſſe: & quos illi C Vaſſallos, hos Clientes appellatos.

Ad ſtatutum diem.] Vox *Statutum* abeſt à meo antiquo, Aldino, & aliis nonnullis: planéque repudianda eſt.

Per ſe portas Varroni clauſit.] Priuato conſilio, nulla expectata auctoritate.

Deductis tribus.] Id eſt, cum Varro tres in arcem cohortes præſidij cauſſa induxiſſet. D

Voluntate prouinciæ reperiebantur.] Noſter & Aldin. Voluntas prou. reperiebatur: quod probo.

In Italiam venturum promiſiſſet.] Italicam rectè iampridem Rhellicanus reſtituit: Faernus nuper, Pronuntiaſſet. Plin. lib. 3. cap. 1. Oppida Hiſpalenſis conuentus, Celtiaca, Vacumana, Aerna, Ilipa, cognomine Italica.

Pedibúſque Narbonam peruenit.] Pedibus & Pedeſtri itinere dicebant veteres, pro eo quod iam dicimus Terreſtri. Sic infrà cap. 6. Eóque illos com- E pulerim, vt neque pedeſtri itinere, neque nauibus commeatu iuuari poſſint?

Legem de Dictatore.] Dio lib. 41. ſcribit, M. Æmilium Lepidum, eum qui poſtea Triumuir factus eſt, huius anni Prætorem populo perſuaſiſſe, vt Cæſarem Dictatorem facerent. Plutarchus à Senatu dictum, & dies XI. geſſiſſe.

CAP. V.

P*Anico vetere.*] Frugis genus, de quo Plin. lib. 18. cap. 7. & 10. Panico Galliæ quædam, præcipuè Aquitania vtitur. F

Dedere ſine fraude.] Antiqua locutio, pro Verè & ex animo. Liu. 41. Vt prætor ſine fraude, cum de bello aut pace agere velit, aduocet concilium. Idem 24. Nihil præterea cum Conſule pacti, quàm vt ſine fraude Punicum emitteretur præſidium.

Quæ miſſu Bruti. Sic Aldinus & compluresimpreſſi. Noſter *Iuſſu*, quod etiam in quibuſdam im- G preſſis rectiſſimè legitur.

Pro nomine & vetuſtate.] Noſter, Pro nomine vetuſtatis. De Maſſiliæ autem antiquitate Strabo multa præclarè, itémque Cicero Orat. pro Flac. Quemadmodum autem conſeruarit, docet Oroſius his verbis: Cæſar Maſſiliam rediens obſidione domitam, vita tantum & libertate conceſſa, ceteris rebus abraſit. Plutarchus in Solone Maſſiliam à mercatore conditam, memoriæ prodidit.

Remulco abſtraxit.] Laz. Bayfius putat fictum verbum ex Græco ῥυμουλκεῖν, quaſi ῥύμασι ἑλκεῖν, funibus trahere: cum funibus illigata nauis è ſcapha trahitur. Sic infrà lib. 3. Submerſam nauem remulco, multis contendens funibus, eduxit. Sed ſi hoc verum eſt, inflexam fuiſſe conſuetudine pronuntiationem oportet. alioqui Rymulcare, vel Rumulcare ſcribendum fuiſſet. Sext. Pompeius: Remulco (inquit) eſt cum nauis magna ſcaphæ remis trahitur. Itaque Nonius à Rhemis & Mulcendo deduxit: quaſi nauis leni tractu ad progreſſum mulceatur. Liu. lib. 25. Marcellus nocte nauim onerariam cum armatis remulco quadriremis trahi ad Acradinam iuſſit. Idem lib. 32: Tarde inde ad Maleam trahendis plerunque remulco nauibus peruenit. Video ſanè pro fune vſurpatum, quo deligata nauis trahitur. vt apud Valgium poetam veterem:

Hic mea me longo ſuccedens prora remulco
Lætantem gratis ſiſtit in hoſpitijs.

Regnum Iubæ publicauerat.] Iuba Hiempſalis filius, Rex Numidiæ, Pompeij partes ſecutus eſt. Curio cum Tribunus pl. eſſet, legem tulerat, eius regnum vt populo R. addiceretur. A Pompeio Rex appellatus, à Cæſare hoſtis iudicatus. Dio lib. 41.

Exercitus conclamatione.] De hoc more Imperatoris appellandi, abundè dixi in Præf. Inſtit. Iuris. Appianus quidem lib. de bell. ciuil. 2. hanc eandem hiſtoriam commemorans, ſubiungit, honorem hunc olim tribui ſolitum ducibus, ob quoduis præclarum facinus militare. ſua autem ætate nemini concedi, niſi qui X. hoſtium millia vno prælio cæcidiſſet.

Auribus Vari ſeruiunt.] Seruire auribus, idem eſt, quod loqui ad gratiam.

Suprà demonſtratum eſt.] Suprà lib. 1. cap. 5. extremo.

Traduxerat Curio.] Sic Ald. & aliquot impreſſi. Video tamen eſſe qui vocem *Curio* ſuis in libris ſuſtulerunt: quos facere perperam & huius loci ſententiam corrumpere, non difficile intellectu eſt. Cæſar enim cohortes amplius XXX. Corfinio capto receperat. & ſacramentum apud ſe dicere iuſſerat. Suprà lib. 1. cap. 5. Eas igitur tres legiones Curio ſecum in Africam traduxerat. Planior tamen eſſet ſententia, ſi pro *Legionéſque* vetus liber emendaret, *Quo legiones.*

Apud Domitium.] Quem Corfinij præfuiſſe dictum illo lib. cap. 5.

Magnus omnium inceſſit timor.] Sic omnes lib. Legendũ tamẽ putarẽ, *Omnes*, vel *Omnium mentes.*

Alius alij tradiderat.] Sic Ald. Noſter tamen, *Atque illi aliis ediderant.* quod non minus arridet.

Atque in caſtris Curionis.] Ante hæc verba deſiderari quippiam neceſſe eſt. Ac planè tota hæc ferè pagina mendoſè deſcripta eſt.

Ciuile bellum.] Locus ſine dubio mendoſus: atque, vt opinor, ſine veteris ope codicis, inſanabilis.

Commilitéſque.] Alterum item mendum, & opis eiuſdem indigens.

CAP. VI.

H*Vi iuſmodi militum.*] Noſter, *Hi militum.* Locus hic eiuſdem opis indiget.

Circumuentos à ſuis.] A tribus legionibus Domitianis, quas Cæſar ſacramentum apud ſe dicere iuſſerat.

Aut pudore aut metu.] Similis propè ſententia ſup.lib.1.cap.14: Perterritus miles in ciuili diſſenſione timori magis,quàm religioni conſulere conſueuit.

Dimiſſo concilio, concionem aduocat.] Puto me alibi docuiſſe Concilium eſſe, cum Legati & ceteri qui cum poteſtate aut imperio ſunt, in conſilium adhibentur: Concionem, cum ad omnes milites oratio habetur. Sic ad Herenn. 3: Si quam rem in concione, aut in concilio faciendam cenſebimus.

Veſtri facti praeiudicio.] Modò dixit, *Auctoritate.* Vtrunque tum dicitur,cum alicuius factum alij pro exemplo ſequuntur.

Incerta victoria.] Ita legendum eſt ſine dubio: quanuis in nonnullis legatur *Certa.*

Capitis minutione.] Acerbè.quaſi Domitius qui in Cæſaris poteſtatem venerat,ſeruus aut certè deditius eius factus ſit. Sed hoc elatoriè dictum eſt. Nam, vt ait Vlpianus, in ciuilibus diſſenſionibus, quamuis ſæpè per eas Reip. læditur, non tamen in exitium Reip.contenditur. Quare qui in alterutras partes diſcedunt,vice hoſtium non ſunt,inter quos iura captiuitatum & poſtliminiorum ſunt. Liuius lib.22. Imo deſiderate, dum patria eſt, dum ciues eius eſtis. ſero nunc deſideratis diminuti capite, abalienati iure ciuium, ſerui Carthaginenſium facti.

Neque pedeſtri itinere,neque nauibus.] Locus hic oſtendit,quod ſuperius aliquoties diximus,Iter pedeſtre dici ab antiquis ſolitum,pro eo quod vulgus dicit,*Terreſtre.*

Conſenſu ſuo. Faernus, Suorum. Ego, Summo, legendum arbitrabar; ſed Faernum locus duabus paginis interiectis adiuuat:in quo ita legitur:Itaque ſuorum omnium conſenſu Curio reliquas copias expectare parabat

CAP. VII.

A*Miſſis equis.*] Mendum quidem turpe.ſed multo turpius eſt, à nullo adhuc emendatū. Corrigendum eſt, *Admiſſis.*qua locutione & hic noſter alibi eſt vſus. neque vlla propè apud auctores frequentior eſt, pro Incitatis. Hæc cum ante annos decem ſcripſiſſem, animaduerti poſtea in quibuſdam nouis impreſſis locum hunc emendatum fuiſſe.

Praeoccupatis animis.] Vrſinus, *Praeoccupatus animus.*& mox:*Cogitabat.*cui propterea non aſſentior, quia multis locis Cæſarem ita locutum animaduertimus,nonnullos etiam notauimus.

A fugientium.] Omnes antiqui *Ac*: quod rectiſſimè Vrſinus commutauit in *Hac* cum aſpiratione.

Atque iter impeditur.] Nonnulli, *Atque impediūtur*: quod perſpicuè rectum eſt. Significat enim cum hominum multitudine receptus impediretur, turba oppreſſos interiiſſe.

Caſtris expellerentur.] Vetus, *Pellerentur.*quod magis placet.

Atque vulneratis.] Vrſinus affirmat legi in ſuo libro, *Ac mille vulneratis.* Ego ſcripſiſſe Cæſarem arbitror,Aut vulneratis.

A *Vallo circummunire.*] Omnes antiq.& Aldin. *Circumuenire.* quo verbo quamplurimis aliis locis vſum Cæſarem adnotauimus.

Conuentus qui conſtares.] Rectè ſic:cum alij Cōſtarent repoſuerint. Nam conuentum vnius oppidi ſignificat. Ex variis autem generibus,id eſt, vel ex variis municipiis,vel ex variis hominum ingeniis, quorum alij Cæſaris rebus fauebant: alij aduerſabantur.

Equites conuenit.] Sic omnes antiq. Video ta- B men in quibuſdam recentioribus *Inuenit.* quod magis probo.

Inſolenter quidem,ſed libẽter.] Sic plerique. Magis tamen Aldina probatur: *Vt de ſuis homines laudibus libenter praedicant.*

Spolia praeferebantur.] Legendum putarem: *Proferebantur.*

Homines equiteſque producebantur.] Fortaſſe *Equique.*

Curionem ab ſpe morabatur.] Noſter Antiq. Al- C dinus, multi impreſſi, *Ad ſpem.*quod cur mutetur, cauſſam nō video. Nam idem eſt,ac ſi dixiſſet, Curionis ſpem morabatur.

CAP. VIII.

I*N aciem immittit.*] Iidem libri, *Mittit.*quod ſine dubio rectum eſt.

Parentes ſuos commendabant.] Commendare, verbum extremo vitæ tempore vſitatum. Cicero de Orat.1. Filios ſuos paruos tutelæ populi R. cōmendaret. Et de fin.2. Nam iſta commendatio pue- D rorum, memoria & charitas patriæ. Loquitur de teſtamento Epicuri, quo Metrodori liberos commendarat. Item lib.3. Quorum vterque tibi teſtamento liberos ſuos commendauit. Hirc. de bell. Afr. Ipſe omnibus rebus diligentiſſimè conſtitutis, liberis ſuis L.Cæſari commendatis, ferrum in cubiculum tulit, atque ita ſe traiecit. Cicero Offic.3. Et is qui morti addictus eſſet, paucos ſibi dies commendandorum ſuorum cauſſa poſtulauiſſet.

Siquos ex eo periculo.] Si quos amicos, notos, E commilitones.

Vt in reliquis rebus.] Sic omnes antiqui, quos mihi videre licuit. Vrſinus teſtatur in ſuo ſcriptum: Vt miſeris in rebus. quod Vaſcoſanus Lutetiæ impreſſerat x x x abhinc annis.

Paucis lenunculis.] Hos etiam Lemnunculos appellant Grammatici, & eoſdem eſſe dicunt, qui & Lembi appellantur:hoc eſt, nauiculas piſcatorias. Nonius exempla profert. Tacitus lib.14. vbi de Agrippina Neronis matre loquitur: Nando, inquit, F deinde occurſu lenunculorum Lucrinum in lacum vectam villæ ſuæ inferunt. Ammianus lib. 16. Auido, inquit, flatu ventorum lemnūculo ſe commiſiſſe piſcantis.

Legatis cum Centurionibus.] Sic noſter vetus. Aldin. tamen: Legatorum numero centurionibus. quod magis placet, quaſi dixiſſet, Pro legatis, vel Legatorum loco.

G

Liber III.

CAP. I.

D*Ictatore Cæſare.*] Dictum enim à M.Æmilio Legato prætore, ſuperius oſtendit. lib.2.cap 4.

Per leges.] Per legem Corneliam, à

L.Sylla

L.Sylla latam,ne cui eundem magiſtratum,niſi de- A
cennium interceſſiſſet, petere liceret. Appianus de bello ciu. Tantum autem à primo ipſius Conſulatu interceſſerat.

Fides eſſet anguſtior.] Ipſe interpretationem ſubiecit. Cicero in Manil. ſic ferè locutus eſt. Nam tum cum in Aſia res magnas permulti amiſerunt, ſcimus Romæ ſolutione impedita fidem concidiſſe.

Arbitri darentur.] Dio lib.41. Sorte deligerentur. B

Æſtimationes poſſeſſionum.] Planius hæc Sueton. De pecuniis mutuis, inquit, disiecta nouarum tabularum expectatione (quæ crebro mouebatur) decreuit tandem, vt debitores creditoribus ſatisfacerent per æſtimationem poſſeſſionum, quanti, quáſque ante ciuile bellum comparaſſent. deducta ſumma æris alieni, ſiquid vſuræ nomine numeratum, aut perſcriptum fuiſſet, qua conditione quartá pars ferè crediti deperibat. Atque hoc nimirum eſt, quod Plutarchus ſignificat in vita Cæſaris, cum C
ita ſcribit: καὶ σεισαχθεία τινὶ τόκων τοὺς χρεωφιλέτας ἐκούφισε. Quod autem Dio.41.ſcribit, Cæſarem tuliſſe, nequis vel in argento, vel auro plus pecuniæ poſſideret, quàm LX ſeſtertium, non intelligo. Multo commodius Appianus, qui belli ciuil. 2. ſic ſcribit: τὰς μὲν ἀποκοπὰς οὐκ ἔδωκε, τιμητὰς δὲ τῶν ὠνίων ἀπέφηνεν. οἷς ἔδει τοὺς χρήστας. τοῖς δανείσασιν ἀντὶ τῶν χρημάτων διδόναι. Nouas quidem tabulas non conceſſit: æſtimatores verò poſſeſſionum conſtituit, quibus oportebat debitores creditoribus D
pro pecuniis ſatisfacere. De ſimili ratione Æſtimationis, Liuius libro 7.

Ambitus Pompeia lege.] Huius capita expoſui in indice Legum Rom. vbi Pompeiam de Ambitu nominaui.

Rogationes ferentibus.] Ipſo auctore & impulſore Cæſare: qui ea ratione gratificari populo volebat: vt mox dicet.

Singulis diebus.] Vna actione, non pluribus.

Jnouo ciuilis belli.] Sic Aldinus. vitioſè, ſine du- E
bio. Legendum *Initio*, vt in multis impreſſis.

Suffeciſſent.] Turpe mendum parua litura corrigitur: *Sui feciſſent.* Et ita video iam in multis impreſſis.

Iudicio populi.] Qua de cauſa leges illas rogandas curauerat.

Ferijs Latinis.] Celebrabantur à Latinis ciuitatibus XLVII, quæ cum populo R. in Albanum montem quotannis conueniebant. Dyoniſ.lib.4.

XI.dies tribuit.] Idem ſcribunt Plutarchus & F
Appianus.

Hoc vnum inopia nauium.] Totum hoc, *Jnopia nauium*, ex gloſſa videtur in contextum irrepſiſſe. Tametſi non inopia fuit, ſed copia.

Vacuum atque otioſum.] Suſpicor de mendo. Non enim tempus aut ſpatium temporis otioſum, vt opinor, dicitur. Quare videndum, an *Vacuus & otioſus* potius legendum ſit.

Societates earum prouinciarum.] Societates publicanorum, qui in illis prouinciis negotiabantur, & Vectigalia exercebant.

Mercenarias duas.] Noui libri, *Sexcenarias.* quo verbo neceſſe eſt ſignificari ſexcentos in cohorte fuiſſe: cum legitimus vulgarium numerus quingentorum eſſet. qua de cauſſa Quingentariæ dicebantur. quanquam prima Milliaria ex eo numero vocaretur. Paucis tamen pòſt verſibus Mercenarios ab iis, qui vel imperio, vel gratia comparati fuerant, diſtinguit.

A. Gabinius.] Cui Ptolemæi Regis reducendi poteſtas data fuerat.

CAP. II.

T*Erram attingit Græc.*] Duo lib. veteres, Germanorum. ſed P. Victorius vir doctiſſimus Variar.13.cap.1.docuit legẽdum eſſe *Ceraunorum.*

Iuſſu D.Lelij præerat.] Hic ſpiritus ſuſtinendus, & puncto diſtinguendus locus. vt intelligatur Minutium Rufum iuſſu D.Lælij præfuiſſe.

Iracundia erupit.] Poteſt diſputari pronomen *Sue*, poſitum eſſe pro *Ipſius*: ſed tamen relinquetur nomen *Nactus*, cui verbum nullum reſpondebit. Nam ad verbum *Erupit* referre, nulla ratio eſt. Conſulendus igitur liber aliquis antiquus: ecquis meam hanc coniecturam confirmet. Nam cum Cæſar hoc loco Bibulum, diſſimulanter, tamen, perſtringat: fieri poteſt, vt Iracundiam expuit, facetè dixerit. Quo verbo Terentius eſt vſus, Quaſi vbi illam expueret miſeriam ex animo. De Bibuli autem iracundia paulò pòſt cap. 4. iterum mentio fit. *Indiligentiæ* verò pro *Diligentiæ* quod Vrſinus ex ſuo lib. reſtituit, incredibile dictu eſt, quàm mihi probetur. Serius enim Bibulus eis occurrerat. Videndum etiam an Iracundiam in quarto caſu legi poſſit, retento verbo erupit. vt apud Terent. in Eunucho: Iamne erumpere hoc licet mihi gaudiũ? pro expromere, & quaſi diu cohibitũ emittere.

Complexum veniret.] Sic noſter & Aldin. Facetè autem Bibulum eludit. pro, In Cæſaris manus, aut poteſtatem. Itaque mendoſè in multis libris legitur: Si in conſpectum Cæſaris venire poſſet. Duabus igitur de cauſſis excubabat, primùm vt Cæſaris, ſi poſſet, nauem aliquam interciperet: deinde ne ipſe interciperetur. Nam vitę ſubſidium ac miſericordiam à Cæſare nullam expectabat.

Seſe munierunt.] Noſter, His ſeſe munierunt. quod placet.

Re frumentaria laborabant.] Noſter, *A Re.* quam veterem eſſe locutionem, nemo ignorat.

Præſectis mulierum crinibus.] In neruorum inopia ſubſidium hoc fuit, vt obſeſſi mulierum capillis tormenta efficerent: quod in Capitolij obſidione factitatum Vegetius ſcribit lib.3.cap.9. Et de re eadem eſt apud Iul. Capitolinum in vita Maxim. & Plutarchum in lib. de fœnore.

Hiems appropinquabat.] Nihil mutandum. nam hæc fuit orationis ἐκβολή, à capite: Sed poſt diſceſſum Lyburnarum. Domitius enim prius hoc incommodum accepit, quàm ad Pompeium cum Lyburnis nauibus veniret

CAP. III.

V*Ibullium Rufum præfectum.* Hunc, opinor, ſignificat præfectum fabrum. quem Attic.9. e-
G piſtola 8. ſcribit eum Cn. Magio altero præfecto in ſuam poteſtatem veniſſe.

Ad Corfinium.]Lib.1.cap.5.

Iterum in Hiſpania.] Hoc nominatim quidem demonſtratum non fuit, ſed in Hiſpaniã à Pompeio miſſum ad tres ipſius legatos, Afranium, Petreium & Varronem, lib.1.ca.8. Cum autem Afra-

nius & Petreius in Cæſaris poteſtatem cum ſuis omnibus copiis venerunt, vult intelligi, in eo numero hunc quoque fuiſſe.

Africani exercitus.] Sanè *Afraniani* ſcriptum eſt in meo antiquo: vti de ſuo Vrſinus teſtatur. ſed mendoſè, vt opinor. Nam etſi Cæſari ſe Afraniani milites dediderant, tamen non hoc incommodum Cæſaris, ſed lucrum numerabitur. Rectè igitur Africanum exercitum præter Curionem numerat. quia præter Curionem, qui Imperator appellatus fuerat, multò maxima pars ipſius exercitus in Africa interierat.

Romæ à Senatu & à pop.] Non videtur æqua conditio, cum Cæſar in Senatu, & planè in populo dominaretur.

Et Reip. & ipſis.] Totus hic locus ita mendoſus eſt, vt ſine veterum codicum auctoritate ſanari facilè non poſſit. Faernus reſtituebat, Expedire. ſed quàm conſentaneum illud videtur, Placere ſi vterque: pro Vt vterque. deinde illud Neceſſario iudicio, quid ſignificat? Etiam illud, Si vterque iurauiſſet, fore vtrunque contentum.

Triduo proximo.] Paulò aliter Plutarch. Si inter ſe congreſſi exercitibus intra diem tertium dimiſſis reconciliata gratia & iureiurando dato, in Italiam redirent.

Græcos murum aſcendere.] Locus mihi integerrimus videtur, neque Vrſini emendatione indigere.

Contra imperium Populi R.] Primum nulla lege id erat prohibitum. deinde non Imperium, ſed Imperatorem dixiſſet. Quare non dubito quin Imperatorem legendum ſit.

Simulac Cæſar.] Vrſini emendatio nundam mihi ſatisfacit: potius enim ſcripſiſſet. *Dictus eſt*, quàm Dicebatur. Itaque quod iam aliquot locis obſeruatum eſt, verſum hunc ſuo loco motum arbitror, ibíque collocandum: Cognitis iis rebus quæ erant Orici atque Apolloniæ geſtæ, ſimul quòd Cæſar appropinquare dicebatur, Dyrrachio timens, &c. Placet autem quod Vrſinus reſtituit *Terrórque.*

Princeps Labienus.] Hic eſt T. Labienus, qui cum Cæſaris legatus in Gallia fuiſſet, & res magnas geſſiſſet, initio ciuilis belli à Cæſare deſciuit, ſeſéque Pompeio adiunxit. Cicero Att. 7. epiſt. 11. Labienum ab illo diſceſſiſſe, propemodum conſtat. Si ita factum eſſet, vt ille Romam veniens magiſtratum & Senatum Romæ offenderet, magno vſui cauſſæ noſtræ fuiſſet. damnaſſe enim ſceleris huius amicum Reipublicæ cauſſa videretur. Et epiſt. ſeq. Labienum ἥρωα iudico. facinus iamdiu ciuile nullum præclarius. qui vt aliud nihil, hoc tamen profecit. dedit illi dolorem. Dio. lib. 41. ſcribit, eum diſceſſionis cauſſam hanc habuiſſe, quòd cum opibus & gloria creuiſſet, maiores ſibi ſpiritus ſumpſerat. qua de cauſſa Cæſari ſuſpectus atque inuiſus eſſe cœperat.

CAP. IIII.

PErfecto occupato itinere.] Vet. noſter & Ald. *Profecto*. Vrſi. ſcribit reſtitui à Statio *Profectus.* quod non diſplicet. magis tamen placeret, Profectionis occupato itinere. Nam ſignificat anteuertente Pompeio iter ad Dyrrachium præoccupatum fuiſſe.

Sub pellibus.] Dixi lib. Gall. 3. cap. 7.

A *Benemeritæ ciuitates tutæ eſſent præſidio.*] Ita eſt in omnibus, quos vidi, libris. Faernus reſtituit, Ciuitati eſſet præſidio: quaſi verò de vnica Apollonia, ac non de finibus Apolloniatium loquatur. Plin. lib. 3. cap. 23. Cuius in finibus celebre Nymphæum accolunt Barbari, Amantes, ac Bulliones.

Quantum nauium.] Id eſt, quantum quod nauium habebat, paſſum eſt. nam Faerni emendationem non intelligo.

B *Nudanda litora.*] Nudari litora dicuntur, ſiue ab hominibus relinquantur, ſiue ab aqua. Tacitus lib. 5: Flatibus Eteſiarum implentur vada, hybernus Auſter reuoluit fluctus, pulſóque introrſus freto, breuia litorum nudantur.

Profectum aliquid Bibuli mandatis.] Antiq. noſter, & Ald. Perfecturum aliquid de Bibuli mandatis. Iampridem credidi reponendum eſſe Vibullij: quem ſuperioris capitis initio dictum eſt, à Cæſare legatum de pace ad Pomp. miſſum. In eaque ſententia video quoque nonnulos eſſe. Sed poſtea veC ritus ſum ne non ſatis commodè Legati mandata dicerentur. nam & ſuprà & infrà vbique Cæſaris ipſius mandata hæc appellantur. Eò accedit, quòd nondum expoſita hæc fuiſſe à Vibullio mandata videntur. Nam pag. ſeq. Vibullius, inquit, ſedato tumultu de mandatis Cæſaris agere inſtituit. Perexigua fortaſſe mutatio integritatem huic loco reſtitueret: ſi *Perfectum iri* aliquid Bibuli mandatis legeremus. Vt mox: Miſſuros ad Pompeium, atque illum reliqua perfecturum, hortantibus ipſis. D Sic infra cap. 12, vbi ſimili de negotio agitur: Scipionem, inquit, ea auctoritate eſſe, vt magna ex parte compellere, atque errantem regere poſſet. Sperabant ergo fore, vt ſi Bibulus, cuius tanta erat auctoritas, aliquem è ſuo numero ad Pompeium mitteret, multum ipſius mandatis proficeretur. Nam Pompeius imperij partem Bibulo conceſſerat: neque quiſquam erat, qui maiore odio Cæſarem proſequeretur.

Buthrotum oppidum Corcyræ.] Sic Aldinus, CorE rigendum *Oppoſitum.* Plin. lib. 4. cap. 12. Inſulæ autem ex aduerſo Theſprotiæ Corcyra à Buthroto XII. millibus paſſuum.

Reliqua perfecturum.] Noſter antiq. Reliqua per ſe acturum. quod placet, cum modò dixerit, ſummam omnium rerum ad illum delatam.

Nihilominus tamen.] Vox *Tamen* abeſt à meo antiquo, & rectè abeſt, ſententiáque manet integerrima.

Periculum præſtare.] Promittere legatos ad F Pompeium ſine periculo ituros, & ad Cæſarem redituros.

A fugitiuis ab ſaltu Pyrenæo.] Sertorianos ſignificat. Docet autem hic locus etiam inter fugitiuos & ciues iuriſgentium communionem intercedere.

Auditus.] Ita eſt in Ald. mendoſè, vt cuiuis perſpicuum eſt. Legendum, vt in noſtro antiquo, & aliquot impreſſis: Militibus facto, auditum reſponſum eſt.

G *Beneficio Cæſaris.*] Idem de Rege Alexandrino ſcribit Seneca, lib. de conſolat. ad Mart. Quid erat, inquit, turpius, quàm Pompeium viuere beneficio Regis?

Niſi cum in Italiam.] Placet Vrſini emendatio, vt vox *Niſi* tollatur: ſi modò vetuſtum librum auctorem habet. Alioqui legendum putarem, Si cum

çxercitu in Italiam ex qua profectus ſum reductus exiſtimabor. Nam Lucanus aliud in tempus hanc Pompeij orationem conferens, & aliquantum inflectens ſententiam, ita loquentem eum facit:

—Nunquam me Cæſaris, inquit,
Exemplo reddam patriæ, nunquámque videbit
Me, niſi dimiſſo redeuntem milite Roma, &c.

Sed hic aliam ſecutus ſententiam Pompeius videtur.

Admodum tuto.] Ne hoc quidem admodum placet videtúrque deſiderari verbum Impetratorum.

Summiſſa oratione.] Non video quomodo vel flumine interiecto loqui ſummiſſa oratione poſſet: vel Altercandi verbum cum oratione ſummiſſa aut exitu colloquij turbulento conueniat.

Orationem interrumpunt.] Noſter antiquus, *Intercipiunt.* Quintil. lib. 6. cap. 4.

Pax eſſe nulla.] Noſter antiq. Pax eſſe non poteſt.

Cauſſa debitorum ſuſcepta.] De quibus dictum eſt ſup. cap. 1.

Initio magiſtratus.] Legendum arbitror, Inito magiſtratu.

CAP. V.

R*Vfus Prætor.*] Liuius Epit. 3. C. Cæcilius Rufus prætor cùm ſeditiones in vrbe quam maxime concitaret, nouarum tabularum ſpe plebe ſollicitata, abrogato magiſtratu, pulſus vrbe Miloni exuli, qui fugitiuorum exercitum contraxerat, ſe coniunxit. Vterque cum bellum mollirentur, interempti ſunt. Hæc ille. Fuit autem hic Rufus, prætor, vt opinor, peregrinus. Erat enim ius inter ſe collegis intercedendi. Simillimúmque video in Verr. 3. locum, ad quem etiam hunc noſtrum in Commentariis accommodaui. Itaque L. Piſo, inquit, multos codices impleuit earum rerum, in quibus ita interceſſit, quòd iſte aliter, vt edixerat, decreuiſſet. quod vos oblitos eſſe non arbitror, quæ multitudo, qui ordo, ad Piſonis ſellam iſto prætore ſolitus ſit conuenire. quem iſte collegam niſi habuiſſet, lapidibus coopertus eſſet in foro.

Per arbitrium fierent.] Noſter, *Per arbitrum.* quod idem Vrſinus de ſuo affirmat. Sed plures adhibitos arbitros ſuperius dictum eſt.

Præſens conſtituerat.] Huius lib. 7. cap. 1.

Sexies ſeni dies.] Obſcurus mihi locus. Videndum an ita emendari poſſit: Sexies ſenis Idibus. primum quia conſtat Idibus ſolui penſiones ſolitas. vnde illud Horatij,

Omnem relegit Idibus pecuniam. Deinde quia ſpatium hoc eſſet triennij, vt menſtruæ penſiones eſſent. Cœlius ergo legem tulit, vt creditæ pecuniæ ſoluerentur ſine vſuris: non ſemel, ſed penſionibus ita diuiſis, vt intra triennium perſoluerentur: quæ ferè illorum temporum conſuetudo fuit. Liu. lib. 6. Creatique Tribuni C. Licinius, & L. Sextius promulgauere legem de ære alieno, vt deducto eo de capite, quod vſuris pernumeratum eſſet, id quod ſupereſſet triennio æquis portionibus perſolueretur. Hircius de bell. Afr. Itaque bis mille H-S his impoſito, vt per triennium ſex penſionibus populo R. ſoluerent, &c. Liuius. lib. 7. Semunciarium tantum ex vnciario fœnus factum, & in penſiones æ-

A quas triennij. Nunc video Manutium mendum quoque animaduertiſſe: & pro Sexies ſeni dies, repoſuiſſe Sex penſionibus. Longe à veſtigiis vſitatæ lectionis. ſed integrùm Lectoribus iudicium relinquo.

Ab Rep. remouendum] Diximus lib. 1. hoc eſſe, antiqui Circunſcribere dicebant: cum alicui curia & foro interdicerent.

Eo in Italiam euocato.] Scripſiſſe Cæſarem arbitror, Eum euocatum: niſi vocem Quod, tollamus; B & vt in meo libro eſt, legamus, Reliquias quas habebat.

Viſáque proditione oppidi apparere.] Nonnulli impreſſi: Et familia Neapoli viſa, atque proditio oppidi appareret. Quo melius nihil ſine ope librorum veterum afferre poſſumus.

Per Bibulum delata.] Sunt qui *Vibullium* reponant: quem à Cæſare legatum de pace ad Pompeium miſſum, dictum eſt initio cap. 3. Sed hoc nemo probabit, qui meminerit Vibullium non Pom- C peij, ſed Cæſaris legatum fuiſſe. deinde non paucis illis diebus hæc ſignificare Milonem ſibi à Pompeio per Bibulum nuntiata, ſed iam tum cum per Italiam Bibulus copias cogebat.

Ea quæ faceret.] Subauditur: Quibus ſcribebat ea quæ faceret, &c.

Eò cum à Q. Pedio.]Legendum videtur, *Et* pro *Eo* Prætorem autem cum legione cur dicat, non intelligo, niſi fortè illum ei oppido cum legione vna præfuiſſe ſignificet.

D

CAP. VI.

O*Mnium litora.*] Omnia litora legendum arbitrarer.

Clauſos tueri.] Ald. *Teneri.* noſter, *Tenere.* quod probo.

Siue ad litora.] Ald. Et ad Oricum, ſiue Ad litora Vetus noſter valde placet: Ne occaſionem nauigandi dimitterent: ſi vel ad litora Apolloniatium E curſum dirigere, atque eò naues eiicere poſſent.

A noſtris diſtraheretur.] An pro Subleuaretur, è naufragio eriperetur?

Q. Coponius.] Hunc Cicero Caium appellat lib. de Diu. 1. vbi quædam ad hunc locum pertinentia ſubiungit, quæ ſubſcribemus. C. Coponium ad te veniſſe Dyrrachio cum prætorio imperio claſſi Rhodiæ præeſſet, cum primis hominem prudentem atque doctum: eúmque dixiſſe, remigem quendam ex quinqueremi Rhodiorum vaticinatum, F madefactum iri minus x x x. diebus Græciam ſanguine: rapinas Dyrrachij, & conſcenſionem in naues cum fuga, fugientibus miſerabilem reſpectum incendiorum fore: ſed Rhodiorum claſſi propinquum reditum ac domum itionem daritum neque ipſum non eſſe commotum: M. que Varronem & M. Catonem qui tum ibi erant, doctos homines vehementer eſſe perterritos: paucis ſanè pòſt diebus ex Pharſalica fuga veniſſe Labienum: qui cum G interitum exercitus nuntiauiſſet, reliqua vaticinationis breui eſſe confecta. nam & ex horreis direptum effuſúmque frumentum, vias omnes, angiportúſque conſtrauerat, & vos naues ſubitò perterriti conſcendiſtis, & nocte ad oppidum reſpicientes, flagrantes onerarias, quas incenderant milites, quia ſequi noluerant, videbatis: poſtremò à Rhodia claſſe deſerti, verum vatem fuiſſe ſenſiſtis.

Pontones quod eſt genus.] Naues traiiciendis flu- A minibus idoneæ, quos, opinor, Baccos hodie appellamus. Auſon. in monoſyll. Lintribus in geminis conſtratus ponto ſit, an pons. Iſidorus Pontonium appellat. Gell. lib. 10. cap. 25. Pontones.

CAP. VII.

M. *Craſſum interfecerant.*] De quo eſt apud Flor. & in Epit. Liuij.

Columnaria, hoſtiaria.] Tributũ in ſingulas columnas, in ſingula hoſtia, Cic. Attic. 13. Columna- B rium vide vt nullum debeamus. Idem lib. Fam. 3. epiſt. 8. Ne in venditionem tributorum, & illam acerbiſſimam exactionem, quam tu non ignoras, capitum atque hoſtiorum inducerentur ſumptus minimè neceſſarij.

Singulis cum imperio perficiebatur.] Sine dubio legendum, Singuli cum imperio præficiebantur: quanuis ita ſit in omnibus, quos vidi antiquis.

Suo etiam priuato imperio compendio ſeruiebant.] Sic Aldin. & multi impreſſi. Ac diſputari poſſet sē- C ſum hunc eſſe, vt ſuo compendio ſeruirent: idque priuato imperio. Sed aſſentior iis qui in nonnullis impreſſis vocem Imperio ſuſtulerunt, niſi fortè veteris mei libri ſcripturam probemus: Imperio compendióque. Vt facetè ita locutus ſit. pro, Non modò publico imperio, quod eis mandatum fuerat, ſed etiam ſuo priuato ſeruiebant.

Honeſta præſcriptione.] Cicero dicere ſolet: Nomine. Alij, Prætextu, aut Colore. D

Vniuerſis imperatis.] Cum pecuniæ non ſingulis, ſed vno nomine vniuerſitati imperãtur. Hirc. de bell. Afr. Petierúntque à Cæſare, vt vniuerſis trecẽtis vno nomine pecuniam imperaret.

Donationem eſſe dicebant.] Prolatio diei ſpecies donationis eſt: quia vt plus petit, qui ante diem petit, ita minus ſoluit, qui tardius ſoluit.

Ceteráſque eius Deæ ſtatuas.] Vrſinus corrigendum putat: Certáque ei rei die conſtituta. ſed mox dicet Præſentem exactam, neque diem conſtitu- E tam. Legendum puto Certáſque: vt aureę & argenteæ intelligantur.

Vectigal pro mutuo.] Prius pecunias exegerant: nunc vectigal ipſum, id eſt decumas. Videndum tamen an *Promutuum* vno verbo legendum ſit: quod eſſe verbum Iuris in Comment. eorum verborum docuimus: cùm pecunia repræſentatur, id eſt antequam debeatur, perſoluitur. Sic paulò ſuprà: Debitam biennij pecuniam exegerat: & ab eiſdem inſequentis anni mutuam præceperat. Ex quo in- F telligitur Promutuum eſſe, cum mutua pecunia præcipitur, quæ nondum debebatur. Quod Gallicè dicimus, *Aduancer.*

Naupacto relictis.] Sic Aldini & antiqui. Corrigendum, Reiectis. vt in quibuſdam impreſſis.

CAP. VIII.

D*Vobus amiſſis.*] Sic omnes quos videre licuit, tum manuſcripti, tum impreſſi. Corrigẽdum vt in noſtro antiquo: Noſtri duobus amiſſis, &c. G

Ab Acilio.] Rectè ab aliis notatum eſt vel *Caninio*, hîc, vel ſuperius, *Acilio* legendum eſſe.

Ad libram turres.] Facere turres ad libram, opinor, eſt facere turres eadem altitudine qua ſunt alię cum quibus conferuntur. Vnde Librare aquam veteres dicebant, cum altitudo loci vnde ducebatur, cum eo quò ducebatur, quaſi libra imaginaria A conferebatur. Turres enim in nauibus extruebant, quibus milites per machinationes quaſdã in oppida maritima inferebant. Vnde illud Vergilij:

—Credas innare reuulſas
Cycladas, aut montes concurrere montibus altos,
Tanta mole viri turritis puppibus inſtant.

CAP. IX.

P*Arua parte noctis itinere intermiſſo.*] Nihil muto. ſed ſcio Cæſaris conſuetudinem eſſe, vt B *Paruam partem* dicat. velut de bello Gall. 5. Qui magnam partem omnis temporis in his locis flare conſueuit.

Secundo vſus conſilio.] Cepit conſilium, quod erat ordine ſecundum.

Noſtri perpet. mun. videbant.] Noſter antiq. Habebant, quod multo certius eſt, quàm ex Faerni coniectura Iungebant. ſed præterea vox Qui, vt in quibuſdam impreſſis, neceſſariò interponenda eſt: hoc modo, Noſtri qui, &c.

C *Illi interiore ſpatio.*] Sic Ald. Noſter, In minore. quod minus placet.

Ex ſubcoactis.] Laz. Bayfius Subcoactas interpretatur, quę apud Vlpianum Coactilia: ſermone Gallico *Feltra* dicuntur. de quibus Plinij locum hunc profert ex lib. 8. cap 48. Lanæ & per ſe coactæ veſtem faciunt: &, ſi addatur acetum, etiam ferro reſiſtunt: imò verò etiam ignibus nouiſſimo ſui purgamento. quippe alienis polientium extracta, in to- D menti vſum veniunt.

Occupandis præſidiis.] Occupare præſidia eſt locum caſtello faciendo, & præſidio imponendo idoneum capere, & in ea re celeriter hoſtibus anteuertere. Alibi dicitur, Occupari locus præſidiis. Hirc. bell. Afr. Locáque idonea opportunáque complura præſidiis occupare.

Recipere ſe iuſſit.] Noſter, Statuit. quod idem de ſuo Faernus teſtatur.

Subitò conſpicati.] Faern. Conſtipati. quod valde E probo.

CAP. X.

S*Uperiore anno in Hiſpania.*] Libro 1. cap. 14. 15. &c.

Aduerſus pilum.] Manut. *Cliuum.* quod verum arbitror.

Ad Aleſiam.] Lib. 7. cap. 12.

Ad Auaricum.] Lib. 7. cap. 3.

Appellatur Chara.] Sunt qui Carus reponant: F & κάρον deſignari putent, de quo Dioſcorides lib. 3. cap. 66. quaſi verò Carij aut Cari & nomen & vſus Romanis ante hoc Valerij inuentum incognitus fuiſſet. Præterea Plin. lib. 19. cap. 8: vbi hanc Dyrrachini cibi hiſtoriam narrat, aliquanto pòſt Careum ab illo diuerſum commemorat. Charam igitur Cæſar appellatam hanc radicem ſcribit, nimirum ab incolis & Dyrrachinis. alioqui non dubium eſt, quin Carium & Tranquillus & Lucanus, κάρον autem Plutarchus & Appianus nominaſſent. G Famem (inquit Tranq.) & ceteras neſceſſitates, non, cum obſideretur modò, ſed etiam ſi alios ipſi obſiderent, tantopere tolerabant, vt Dyrrachina munitione Pompeius, viſo genere panis ex herba, quo ſuſtinebantur: cum feris ſibi rem eſſe dixerit: amouerique ocyus, nec cuiquam oſtẽdi iuſſerit: ne patientia & pertinacia hoſtis, animi ſuorum frangerentur. Lucanus autem lib. 6.

Sed pa-

Sed patitur ſcæuam veluti circundatus arcta
Obſidione famem: nondum ſurgentibus altam
In ſegetem culmis, cernit miſerabile vulgus
In pecudum cecidiſſe cibos: & carpere dumos:
Et morſu ſpoliare nemus lethúmque minantes
Vellere ab ignotis dubias radicibus herbas.
Quæ mollire queunt flamma, quæ frangere morſu,
Quæque per abraſas vtero demittere fauces.
Plurimáque humanis antehac incognita menſis
Diripiens miles, ſaturum tamen obſidet hoſtem.

Equos tolerari.] Aegrè ſuſtentari. vt infr. lib. 3. cap. 12. Quóque erat eius rei minor copia, hordeo adaugere, atque his rationibus equitatum tolerare.

Vniuerſas in multitudinem ſagittas.] Noſter antiq. Vniuerſam. quod non dubitamus eſſe veriſſimum.

CAP. XI.

I*Gnes facerent interim.*] Video in recentibus impreſſis: Alio loco ignes facerent, alio excubarent: quod vt meo iudicio veriſſimum eſt: ita perabſurdum eſſet putare, nihil aliud hoc loco deſiderari. Verſus enim multos, fortaſſe etiam paginam integram deeſſe, facilè cum ex ſequentibus, tum etiam ex Lucano & Suetonio intelligitur. Vna, inquit, ſextæ legionis cohors, præpoſita caſtello, quatuor Pompeij legiones per aliquot horas ſuſtinuit: penè omnis confixa multitudine hoſtilium ſagittarum. Lucanus autem rem geſtam narrat lib. 6. ab illo verſu: *Vt primum libuit. &c.*

Sed in caſtello.] Vbi vna cohors quatuor Pompeij legiones ſuſtinuit. Sueton.

Foramina CXXX.] Sic Plutarch. Apud Suetonium tamen c x x. leguntur. Vterque autem addit excuſſum eidem oculum, fœmoréque & humero transfixum fuiſſe. quod idem Lucanus ſcribit. & Valer. Maximus 3. cap. 2.

Aſiam obtinuerat.] Pro quo extat Ciceronis oratio.

Scæuæ centurionis.] Appian. de bell. ciu. 2. Minutium præfectum annumerat, cuius ſcutum c x x. telis confixum fuerat: ipſe ſex vulneribus affectus oculum etiam amiſerat.

Ad primipilum.] De hoc promotionis genere vide Veget. 2. cap. 21.

Frumentóve & ſpeciariis.] Apparet eſſe mendum. & placeret Ant. Auguſtini emendatio: Frumento, veſte, pecunia, aliiſque militaribus donis: ſi vel auctoritate libri veteris niteretur: vel cum Cæſar duplex iam ſtipendium dixiſſet, non fruſtra nũc pecuniam iteraret. P. Victorius reſtituebat, Veſte, diariis. Var. 1. cap. 23. Sed ad militaria dona Diaria non pertinent. Ego reſtituendem ſic putarem, Frumento, veſtiario, militaribúſque donis &c. Tacitus Donatiua paſſim appellat.

CAP. XII.

A*Micitia Cæſaris conciliare.*] Faernus, Amicitiæ. Ego Cæſari in tertio caſu legendum arbitror. vt contraria contrariis referantur. Quaſdam per vim expugnabat: alias amicitia conciliabat. Notanda etiam differentia inter Vrbem & Ciuitatem.

Fructus ex arboribus.] Modò paulò antè dixit. Folia. Itaque cogitandum videtur rectiúſne Fron-

A des legi & reſtitui poſſet. Hæc cùm multis abhinc annis ſcripſiſſem, exierunt Vrſini notæ, quibus idem Faerno placere teſtatur.

Monuitque equites.] Placet Vrſini liber, vt vox Equites tollatur.

Vera diligentia.] Varia diligentia legitur in nouis libris: quod magis placet.

CAP. XIII.

B **P***Rima cohortis centurionibus.*] Veget. lib. 2. cap. 8. ſignificat. in prima cohorte quatuor centurias ſiue quadringentos milites fuiſſe. Principem autem primæ cohortis gubernaſſe centuriam & ſemis: hoc eſt c l. homines, ad eúmque propè omnia quæ in legione ordinanda erant, pertinuiſſe.

CAP. XIIII.

O*Biectus portis Ericius.*] Quem Græci ἐχῖνον, C hunc Varro Ericium appellat. Itaque militarem Ericium interpretor, truncum arboris ramoſæ, cuius ex ramis aculei bipedales fiebant: vbi naturales deerant, inſerebantur, vt echini animalis inſtar omnibus ex partibus aculeis horreret. Truncum autem illum aliquanto ante caſtrorum portas intermiſſo ſpatio pro repagulo & clauſtro collocabant, qui ianuæ modo aperiebatur. In Gallia trũcis quidem arborum paſſim in pleriſque pagis pro clauſtris & repagulis vtuntur: ſed non hirſutis. In D Germania Romanorum conſuetudinem multis locis retinuerunt. Salluſt. apud Non. Saxáque ingentia & axe iunctæ trabes per pronum incitabantur, axibúſque eminebant in modum Ericij militaris veruta binum pedum. Adr. Turnebus Aduerſ. 4. cap 8. præclarè reſtituit: Axe vincti orbes. Sed quòd Ericium definit Machinam infeſtis vndique telis horrentem, icciréò non probo, quia Ericius non machina eſt, ſed Repagulum: neque Telis horret, (nam tela miſſilia ſunt) ſed aculeis. Minus etiam E placet quod P. Victorius ſcribit, genus munitionis fuiſſe, cum humi tela paliſve defigebantur. Var. 24. ca. 1. Denique Ericius eſt repagulum ex arboris trũco aculeato factum, ne vel aſcenſu, vel ſucceſſu introiri poſſit. Liuius videtur Obicem appellaſſe. Nã lib. 6. Nec Romanos, inquit, ſubeuntes mœnia, molientéſque obices portarum arcere poſſunt. Verum aliud eſt Ericius, aliud Cataracta, quæ in ipſa porta eſt. Idem lib. 27. Porta cataracta deiecta clauſa erat. eam partem vectibus leuant, partim funibus ſubF ducunt, in tantam altitudinem, vt ſubire recti poſſent. Et mox: Remiſſo fune quo ſuſpenſa erat cataracta magno ſonitu cecidit.

Fortuna quæ plurimum poteſt.] Sic ſup. lib. 6. cap. 6. Sic Liuius lib. 9. Fortuna per omnia humana, maximè in res bellicas potens.

Eodem quo venerant receptu conſulebant.] Vetus Noſter: Eodem quo venerant receſſu ſibi conſulebant. Faern. Eadem qua venerant, receptui cõſulebant. Quod ſi eſt ex libris antiquis, magis probo.

G *Signa fugientium.*] Plutarchus ſcribit: Signa tum à ſigniferis abiecta, & duodetriginta ab hoſtibus capta fuiſſe. Cæſarem autem à quodam ſuo milite, quem apprehenderat, propè interfectum fuiſſe: ſed ipſius armigerum manum ei amputaſſe. Suetonius ait, Aquiliferum moranti cuſpide eſſe comminatum.

Alij dimiſſis equis.] Alter hic locus eſt,in quo A
iterum reſtituo *Admiſſis.*
Pompeius inſidias timens.] Hoc prælium eſt,quo
Cæſar Pompeium ſcire vincere negauit:vt Suet. &
Plutarch.tradunt.
Pompeius imperator eſt appellatus.] Ex quo in-
tellitur, non ſolum hoc nomen tribui ſolitum, ſed
quoties maior victoria adepta eſſet.
In literis.] Patet etiam ex Ciceronis Orat. in
Piſ.& aliis locis ſexcentis moris fuiſſe, vt qui Im-
peratores appellati eſſent, in literis quas ad Sena- B
tum ſcribebant, & in lictorum ſuorum faſcib. lau-
ream adhiberent.
Laurea præulit.]Dio lib.41.cauſſam hanc affert,
quod indignum cenſeret, ob ciues victos iis inſig-
nibus gloriari.

CAP. XV.

Concionem habuit.] Quanta fortitudine,(in-
quit Sueton.) Cæſaris milites dimicauerint,
teſtimonio eſt, quòd aduerſo ſemel apud Dyrra-
chium prælio, pœnam in ſe vltro depoſcerent: vt
conſolandos eos magis,quàm puniendos habuerit.
Ad Gergouiam acceſſiſſet.] Lib. Gall.9.cap.9.

CAP. XVI.

PAucis ante diebus.]Quod Faernus & Vrſinus
de ſuis libris teſtantur, idem ego de meo te-
ſtor,ſcriptum habere *Menſibus.*
Pleno atque opulento.] Plutarch.in Cæſ. ſcribit, D
milites ipſius vino in ea ciuitate reperto recreatos
corporis habitum meliorem in modum immutaſ-
ſe.Appianus autem de Germanis hoc addit: ϗ μά-
λιϛα αὐτῶν οἱ Γερμανοὶ γελοιότατοι κτ̃ τὴν μέθην
ἦσαν.
Caſu ciuitatis comprehenſis.] Non dubito repo-
nendum eſſe,*Gomphenſis.* Poſtremam quidem vo-
cem ſuperuacaneam eſſe,nemo (vt opinor) nega-
uerit.
Delectari imperio.] Agamemnonem (inquit in E
Cæſ.Plutarch.) & Regem Regum Pompeium ap-
pellabant,quòd tot principes viros à ſe pendere,at-
que ad prætorium ſuum ventitare gauderet.
De ſacerdotio Cæſaris.] De pontificatu maximo:
vt ſcribit Plutarch. in Cæſ. & Dio lib. 41. & huc
pertinet fabula de venatoribus, qui vrſi nondum
capti pellem vendiderant.de qua eſt apud Phil.Co-
minium Gallicum hiſtoricum. quanquam argu-
mentum ſumptum videtur ex fabulis Aniani, quæ
cum Æſopicis coniunctæ ſunt. F
Cum ipſis interfuiſſent.]Sic Ald.& multi impreſ-
ſi, Noſter antiq. *Non interfuiſſent.* quo modo ſine
dubio corrigendum eſt.
Ternas tabulas dari.] De more tabularum co-
gnoſce ex Aſconio. Ternas autem ſic interpretor,
vt in prima, A. nota eſſet abſolutionis.in ſecunda.
C.nota condemnationis.In tertia, M. nota multæ
Satis perſpectum habere.] Magnopere Faerno &
Vrſino aſſentior emendantibus ex ſuis libris: Per-
ſpectum militum animum habere. Nam mutila- G
tum eſſe locum dubitari non poteſt.
Armis inter equites.] Obſeruatu dignum,Cæ-
ſarem Germanorum inſtitutum imitatum fuiſſe,vt
pedites velociſſimos & fortiſſimos equitibus ad-
miſceret, qui eorum curſum ferè adæquarent. de
quo inſtituto dictum eſt Gall.1.cap.17.

Commodiore frumentaria.] Noſter, Commo-
diore paſſim frumentaria re vteretur.

CAP. XVII.

IN eo loco Pompeius.]Loquitur de ſiniſtro cornu.
At Plutarch.& in Cæſ.& in Pomp.vita,dextrum
Pompeio cornu diſertè attribuit: eúmq. Antonio,
quem Cæſar ſiniſtro in cornu locat,opponit.Rur-
B ſus Cæſar ipſe paulò poſt ſcribit, ſe contra Pom-
peium conſtitiſſe. At Plutarchus Cæſari perſpicuè
dextrum cornu attribuit. Rurſus Appian.lib. 2. in
parte Pompeij Scipioni mediam aciem attribuit,
L. Domitio ſiniſtrum cornu, Lentulo dextrum.In
Cæſaris verò Syllam,Antonium,& Cn.Domitium
ſimpliciter numerat.Itaque obſcura tota hæc ratio
eſt. Nam quod idem ſubiũgit,Afranium cũ Pom-
peio in caſtrorum præſidio fuiſſe, ex Cæſaris teſti-
monio falſum eſſe apparet: neque veriſimile eſt.
C Frontinus autem lib. Stratag.2.de hac tota re,& a-
cierum inſtructarum forma legendus.
Traditæ à Cæſare.] De quibus dictum eſt lib.8.
cap.vult.
Millia.LV.]Faernus emendat XLV.quod ab-
ſurdum eſt.nam aliis multis locis docuimus in co-
horte quingentos milites fuiſſe. Vndecim igitur le-
giones Pompeius habebat. Hæc tamen cum Plu-
tarchi & Appiani numero non conſentiunt: qui
ſcribunt Cæſarem hominum XXII. millia oppo-
D ſuiſſe Pompeianorum XLV. millibus. Sanè paulò
pòſt Cæſar ipſe Pompeianorum numerat occiſo-
rum XV millia,captorum verò XXIIII.millia.
Euocatorum circiter duo millia.] Circiter duę quę
diſperſę erant,ſcriptum eſt in meo & Faerni & Vr-
ſini libro:rectiſſimè.De Euocatis,alibi dictum eſt.
Summa erat M. XXII.] Vitioſa ſumma. nam
cohortes octoginta, millia quadraginta efficiunt.
Quadrat tamen cum Plutarchi, Dionis & Appiani
ratione,qui XXII. millia Cæſari tribuunt. Vt le-
E gendum videatur. Cohortes in acie XLIIII. Ap-
pian.autem fatetur hunc numerum variè ab aucto-
ribus traditum: alios enim in vtroque exercitu nu-
merare LXX millia,quoſdam LX.alios verò CCCC.
Ipſe contra Pompeium.]In dextro cornu,vt Plu-
tarchus,ſcribit:decimamque legionem pro cohor-
te prætoria habebat.
Vexillo ſignum daturum.] Plutarch.in Pompeio
ſcribit, Cæſarem ante prætorium purpureum ſa-
gum ſuſpendiſſe, idque pugnæ ſignum Romanis
F fuiſſe.πρὸ τῆς σκηνῆς ἐκέλευσε προθεῖναι τὸν φοινικοῦν
χιτῶνα. τοῦτο γὰρ μάχης Ῥωμαίοις ἐστὶ σύμβολον.
Primumpilum duxerat.] De primipilo aliis locis
dictum eſt.
Quæ ſtudio pugnæ incenditur.]Plutarchus & Ap-
pian.ſic interpretantur:quaſi dixiſſet,quæ curſu in-
cenditur:quaſi cum ignis motu inflammatur, quæ
ſententia præclara eſt.Καίσαρ δὲ (inquit Plutarch.)
καὶ περὶ τοῦτο διαμαρτεῖν φησὶν αὐτὸν, ἀγνοήσαντα τὴν
μετὰ δρόμου ϗ φοβερὰν ἐν ἀρχῇ γινομένην σύῤῥαξιν ὡς
G ἔντι ταῖς πληγαῖς βίαν προστίθησι καὶ συνεκκαίει τὸν
θυμὸν ἐκ πάντων ἀναῤῥιπιζόμενον.
Externa acie.] Feliciſſimè Latinus, Latinius
hunc locum emendauit) quod Vrſinus in ſcholiis
teſtatur) vt *Extrema* potius quam *Externa* legere-
tur.nam& in Cæſ.Plutarch.ita ſcribit.ἀπὸ τῆς ἐσχά-
της τάξεως ἀδήλως ἐκέλευσε περιελθεῖν πρὸς ἑαυτὸν
ἑξακισ-

ἐξ σπείρας. Sed neque Detrahere extrema acie ſatis placet.neque Ex extrema: neque illud Singulas ex acie,pro Sex.Nam cum triplex eſſet acies,ſi ſingulas cuique detraxiſſe,tres tantum confeciſſet. Puto igitur ita corrigendum, Extremæ aciei ſex cohortes detraxit.

Hodie laudabis.] Ἐμὲ γὰρ ἢ ζῶντα τήμερον, ἢ τεθνηκότα ἐπαινέσεις,ait Plutarchus in Cæſ.

Sed augere imperatores debent.] Hinc illud Cicer.Philip.4. Faciam igitur,vt Imperatores inſtructa acie ſolent: quanquam paratiſſimos milites ad præliandum videant, vt eos tamen adhortentur,ſic ego vos erectos & ardentes ad libertatem recuperandam adhortabor.

Signa concinerent.] Quintil.1.c.10:Quid autem aliud in noſtris legionibus cornua ac tubæ faciunt? quorum concentus quanto eſt vehementer, tanto Romana in bello gloria ceteris preſtat.

CAP. XVIII.

EX *cohortium numero.*] Sex,Faernus & Vrſinus rectiſſimè reſtituerunt: de quo ſuperius dictum eſt.

Omnéſque conuerſi.] Plutarchus & Appian.conuerſionis cauſam ſcribunt hanc fuiſſe,quòd Cæſariani Pompeianorum ora & vultus tantum peterent. Iuuenes autem forma florentes, huiuſmodi vulnerum metu territos, ceſſiſſe. Frontinus quoque lib.Stratag.4.C.Cæſar,inquit,cum in partibus Pompeianis magna equitum R.eſſet manus,eáque armorum ſcientia milites conficeret, ora oculóſque eorum gladiis peti iuſſit, & ſic aduerſam faciem cedere coegit.Sic Lucanus 7,

Aduerſóſque iubet ferro contundere vultus.

In os aduerſum.] Sic, vt acies gladij,ſupra occiput exiret:vt ait Plutarch.

Triclinia ſtrata.] Noſter *Trichilas ſtratas.* quo eodem modo impreſſum videre licet in libro Romę edito à Petro de maximis,anno M.CCCC LXXII. Sunt qui affirment, in quibuſdam legi Triclinia menſis inſtrata,quod nullis adhuc me in libris,aut noſtra,aut patrum memoria impreſſis reperire potuiſſe,confirmo: quantumuis multos inueſtigarim. Quod autem ex manuſcriptis(vt aiunt)exemplaribus reſtituunt Trichilas menſis inſtratas: ſanè propter illorum doctrinæ præſtantiam non contemnendum arbitror. ſed ſcrupulos aliquot proponam. Trichilas autem interpretantur vitium aut cucurbitarum iugamentum & vmbraculum, quod lingua noſtra *Treillas* appellamus. Videamus igitur primum cum Cęſar luxuriem & delicias Pompeianis obiectet, ſatíſne conueniat trichilas & iſtiuſmodi vmbracula in eo genere numerare,quorum vſum ne lixis quidem aut calonibus quiſquam inuideret.Liu.lib.35.Cum ibi ſtatiua eſſent,& pauci tabernacula haberent, multitudo alia caſas ex arundinibus textas,ſi onde,quæ vmbram modo præberet,texiſſent,&c.Deinde cum Sternendi verbum abſolutè non vſurpetur, non magis quàm Tegendi,dubitare me fateor,ſatíſne Latinè dicantur Trichilæ ſterni, pro Erigi vel inſtitui. nam vocem Menſis,vt iam teſtatus ſum,nuſquam reperire potui. Iam verò cui probari poterit, tot in illis Pharſalicis campis vitium, aut cucurbitarum trichilas fuiſſe? Præterea quod Cæſar ſcripſit,Triclinia ſtrata,magnum argenti pondus expoſitum, id Plutarchus in Pomp.Græcè ſic expreſſit: καὶ τραπέζαις ἐκπωμάτων μεσταῖς, καὶ κρατῆρες οἴνου ἐπέκειντο. Quinetiam Lucan.7.de lectis diſertè commemorat:

—Capit improba plebes
Ceſpite patritio ſomnos,vacuúmque cubile
Regibus infandus miles premit.

Eôdem accedit,quod Sternere triclinium & argentum exponere,quę Cæſar hoc loco coniunxit,vſitatè ab aliis auctoribus coniunguntur,item vt Conuiuium apparare: vt Rhetor.ad Herenn.4: Perſpicit argentum quod erat expoſitum, viſit triclinium ſtratum. Item in Verr.6. Cum eſſent triclinia ſtrata,argentumque expoſitum in ędibus.Item Verrina 5.Cum Apronius è palęſtra rediſſet,& in triclinio,quod in foro ſtrauerat,decubuiſſet, ſtatuitur Lollius in illo gladiatorum conuiuio.Et mox: Publice ſibi conuiuia parari, ſterni triclinia etiam in foro iubebat. Idem in Muræn. Rogatus eſt à Maximo, vt triclinium ſterneret. Et mox: Strauit pelliculis hœdinis lectulos Puniceos,expoſuit vaſa Samia. Poſtremò video genus hoc ipſum deliciarum, Triclinij ſcilicet in caſtris parati,ſimiliter à Liuio vitio verti Romanis quibuſdam.Nam lib.40. Prætorio, inquit, deiecto, direptis quæ ibi fuerunt, ad quæſtorium, forum,quintanámque hoſtes peruenerunt.Ibi cum omnium rerum paratam expoſitámque copiam,& ſtratos lectos in quæſtorio inueniſſent,Regulus accubans epulari cœpit. Cœlius autem Rhodig. lib. 18.cap.11.Trichilas,inquit,apud Cæſarem ſtragulæ veſtis prætenuis genus, ſunt qui putent.nimirum, (vt arbitror) quam vulgò *Trellis* alemanicum appellamus. quod quàm ineptum ſit, quiuis, vt opinor,intelligit. Ad extremum autem prętereundum non videtur, quod multi de Cæſaris moderatione teſtantur.in quibus Seneca lib.de ira 2: Cum ſarcinam,inquit, deprehēdiſſet epiſtolarum ad Pompeium miſſarum, ab his qui videbantur aut in aduerſis, aut in neutris fuiſſe partibus, combuſſit. quamuis enim moderatè ſoleret iraſci, maluit tamen non poſſe.Gratiſſimum putauit genus veniæ, neſcire quid quiſque peccaſſet. Memorabile eſt etiam quid Gellius lib.15.cap.18.ſcribit de Cornelij cuiuſdam ſacerdotis vaticinatione, qui eo ipſo die quo hæc pugna facta eſt viciſſe Cæſarem exclamauit.

Circiter mill.xv.]Plutarch.tamen & Appian.Aſinium Pollionem auctorem laudant,qui in eo prę-lio à Cæſaris partibus ſteterit, ſcripſeríſque non amplius ſex hominum millia cecidiſſe.

CAP. XIX.

CAſſius cum claſſe.] Memorabile eſt, quod Plutarch. in Pomp. ſcribit: cum Pompeius tantum naualibus copiis valeret, non aliud ipſius grauius peccatum fuiſſe,aut callidius Cæſaris conſilium,quàm quòd tam procul à claſſis auxilio prę-lium abſtraxerit.

Pari atque antea ratione egerunt.] Noſter,Pari vt antea ratione egit.quod probo.

Pecunia ſocietatis.] Societatem publicanorum intelligit. Nam qui in prouinciis publica exercebant,Romæ ſocietatem contraxerant.

Bello confecto.] Quo Ptolemæum Ægypti Regem huius pueri patrem reduxerat.

Rex erat Ptolemæus.] Ptolemæi Auletis filius,

quem regno à ſuis pulſum Pompeius per Gabi- A nium reſtituerat. Dio lib. 42.

Duobus temporibus.] Hoc ipſo lib. cap. 7.

Vniuerſi ſimul Lariſſam.] Sic noſtri omnes. P. Victorius Varr. 9. cap. vult. ſcribit ſe in optimo libro legiſſe: Vniuerſi iuris eius Lariſſam. quod video quibuſdam eruditis placuiſſe: cum tamen ſenſus in eiuſmodi verbis nullus ſit. Cum autem dixerit, Vniuerſi, placet repudiari vocem Simul, quaſi planè ſuperuacaneam. ſed pro Iuris eius, videndum an Curſim, vel aliud quiddam commodè reſtitui poſ- B ſit. Verùm bene habet. Nam Manutius ab homine doctiſſimo reſtitutum teſtatur Viris equis. quo nihil acutius, nihil commodius excogitari potuit. Et locutio vetus doctis iampridem cognita eſt.

Comitum equitum triginta.] Ex quo licet varietatem rerum humanarum perſpicere, cum is qui XXXIIII. annorum ſpatio gentes omnes terra & mari ſuperare ſolitus eſſet, tum demum in ſenectute quid eſſet vinci & fugere condiſceret: vt ait Plutarch. in Pompeio. C

Amici Regis.] Epit. 112. Cn. Pompeius cum Ægyptum petiſſet, iuſſu Ptolemæi Regis pupilli, auctore Theodoro præceptore, cuius apud Regem maxima erat auctoritas, & Photino, occiſus eſt ab Achilla, cui delegatum id facinus erat, in nauicula.

Ab Achilla & Septimio interficitur.] Plutarch. ſcribit, Septimium primùm enſem in eum auerſum adegiſſe: ſecundum Saluium, qui centurio ipſius fuerat: tertium Achillam vulneraſſe. Pompeium nihil ſe indignum elocutum, vtraque manu vultum D ſua toga texiſſe, atque ita concidiſſe, annos natum vnde ſexaginta. tum deinde præciſum caput ad Regem allatum, cadauer autem in litore abiectum, ac diu relictum, donec Philippus quidam Pompeij libertus fragmentis nauiculæ piſcatoriæ pro rogo congeſtis, ipſum combuſſit. Qua de re Cicero lib. de Diuin. II. ita ſcribit: An Cn. Pompeium cenſes tribus ſuis Conſulatibus, tribus triumphis maximarum rerum gloria lætaturum fuiſſe, ſi ſciſſet ſe in ſolitudine Ægyptiorum trucidatum iri, amiſſo E exercitu: poſt mortem verò ea conſecutura, quæ ſine lachrimis non poſſumus dicere? Item lib. Tuſc. 3. Conſtabat eos qui concidentem vulneribus Cn. Pompeium vidiſſent, cum in illo ipſo acerbiſſimo miſerrimóque ſpectaculo ſibi timerent, quòd ſe claſſe hoſtium circunfuſos viderent, nihil tum egiſſe, niſi vt remiges hortarentur, & vt ſalutem adipiſcerentur fuga: poſteaquam Tyrum veniſſent, tum afflictari, lamentaríque cœpiſſe.

CAP. XX.

S*Imulachrum victoriæ.* Hæc eadem Valerius lib. 1. cap. 6.

Antiochia in Syria.] Idem Obſequens in lib. de prodig.

Ex pauimento.] ἀνὰ τὴν βάσιν τοῦ ἀνδριάντος, ait Plutarch. in Cæſ.

Ac remotis templis.] Lambinus reponebat, Templi, caſu ſecundo. Faernus ex ſuo lib. Reconditis templis: quod magis placet: cum veriſimile ſit plura templa fuiſſe: & Valerius illo loco ita hæc edat: Sonum Tympanorum Pergami abditis delubris editum.

Tympana ſonuerunt.] In templo Bacchi, vt ſcribit Dio.

Ad valuas ſe templi.] Dio lib. 41. ad Cæſaris ſimulachrum. Sed hæc omnia Dionis ex hoc loco corrigenda ſunt. Mirum eſt autem, nullam à Cæſare mētionem eius Cornelij auſpicis fieri, de quo mira Liuius ſcripſerat, quę Plutarchus in Cęſare, & Dio eod. lib. commemorant. Plin. etiam lib. 5. ca. 9. ſcribit, Nilum quinque tantum cubitorum fuiſſe, veluti, inquit, necem Magni prodigio quodam flumine auerſante.

In tecto.] Mire ergo & Valerius & obſequens ſcribunt, ſub Cæſaris ſtatua palmam enatam. Nam Cæſar in templo ſuam ſtatuam fuiſſe narrat: in tecto palmam enatam.

Quòd faſces anteferrentur.] Hoc quid ſit, verba Trebellij Pollionis in Æmiliani Tyranni vita, quæ ſubſcribam, declarant. Qui cum Theodoto vellet imperium proconſulare decernere, à ſacerdotibus eſt prohibitus: qui dixerunt faſces conſulares ingredi Alexandriam non licere. Cuius rei etiam Ciceronem cum contra Gabinium loquitur, meminiſſe ſatis nouimus. denique non extat memoria rei frequentatæ. Quare ſcire oportet, Herennium Celſum veſtrum parentem, dum conſulatum cupit, hoc quod deſiderat non licere. Fertur enim apud Memphim in aurea columna Ægyptiis literis ſcriptum, tunc demum Ægyptum liberam fore, cum in eam veniſſent Romani faſces & prætexta Romanorum: quod apud Proculum Grammaticum doctiſſimum ſui temporis virum, cum de peregrinis regionibus loquitur, inuenitur.

Nutritius eius.] κορυφαιότατοι γὰρ ἦσαν ἐν κατευνασταῖς καὶ τιθηνοῖς τοῖς ἄλλοις οὗτοι σύμβουλοι, inquit Plut. de Photino & Achilla.

CAP. XXI.

P*Harus eſt in inſula.*] De Pharo & eius turribus Plin. lib. 36. cap. 12. & aliis locis. item Ioſeph. bell. Iudaic. 5. Ammian. lib. 22. Strab. lib. 17. In eam F noſter Dictator coloniam duxit. Solinus: Eſt & Pharos, inquit, colonia à Cæſare Dictatore deducta, ex qua facibus accenſis nocturna dirigitur nauigatio. Nam Alexandria inſidioſo acceſſu aditur, fallacibus vadis, cæco mari.

EIVSDEM HOTMANI DE ALIquot rei bellicæ inſtrumentis Obſeruatio.

QVoniam in his Cæſaris commentariis paſſim quorundam inſtrumentorum militarium mētio fit, de quorum interpretatione mihi neque cum Valturino viro doctiſſimo, neque cum aliis recentiori- G bus, ac ne cum veteribus quidem Grammaticis ſatis conuenit, optimum factu exiſtimaui, noſtram de iis obſeruationē ſubiicere. Primū autē dicemus

De aggere.

AGgeris nomen tripliciter ab antiquis vſurpari video: primùm pro mole ad mœnia oppidorum,

pidorum, deinde pro munitione caſtrorum, poſtre- A mò pro materia qua moles munitióve extruitur. Molem intelligimus tumulum ex lignis & glebis ac ceſpitibus extructum, vt in vrbium aut caſtrorum muros vel militibus, vel turribus mobilibus aſcenſus præbeatur. Cæſ.lib.ciu.2.cap.1. Magnam iumẽtorum atque hominum multitudinem ex omni prouincia vocat: vimina materiámque comportari iubet. quibus comparatis rebus, aggerem in altitudinem pedum octoginta extruit. Lucanus 3,

--tunc omnia latè
Procumbunt nemora, & ſpoliantur robore ſyluæ:
Vt cùm terra leuis mediam virgultáque molem
Suſpendant ſtructa laterum compage ligatam
Arctet humum, preſſus ne cedat turribus agger.

Ex quibus intelligitur, trabes à lateribus adhiberi ſolitas, quæ latera firmarent, ne terra difflueret: interiorem autem partem viminibus, virgultis & terra repleri atque infarciri ſolitam. Liu.lib.10. Fortè C quodam loco malè denſatus agger, pondere ſupraſtantium in foſſam procubuit. Tanta autem aggeris interdum altitudo erat, vt propè mœnia adæquaret. vt bell. Gall.2.cap.vlt. Armorum magna multitudine de muro in foſſam, quæ erat ante oppidum iacta, ſic vt propè ſummam muri aggeríſque altitudinem acerui armorum adæquarent, &c. Liu. lib.5. Nam cum agger promotus ad vrbem, vineæque tantum non iam iniunctæ mœnib. eſſent, &c. Salluſt. in Iugurth. Vineas agere, ſuperque aggerem iacere, impoſitis & ſuper aggerem turribus, D opus & adminiſtros tutari. Cæſar lib.7.cap.5. Aggerem latum pedes CCCXXX, altum pedes LXXX extruxerunt. Cum is murum hoſtium penè contingeret, &c. Itaque plerunque obſeſſi cuniculos ſub mœnibus agebant, iíſque vel aggeris terram ſubtrahebant, vt adacta turris corrueret, vel viminibus ignem ſubiiciebant, vt lib. Gall.3.cap.5. Cuniculis ad aggerem vineíſque actis, cuiusrei longè ſunt peritiſſimi Aquitani, propterea quòd multis locis apud eos ærariæ ſecturæ ſunt. Item lib.7.cap. E 4. Et aggerem cuniculis ſubtrahebant, eo ſcientius, quòd apud eos magnæ ſunt ferrariæ. Item cap. 5. eod.lib. Eſt animaduerſum fumare aggerem, quem cuniculo hoſtes ſuccẽderant. Et mox: Alij faces atque aridam materiam de muro in aggerem eminus iaciebant. Atque hęc quidem de mole, ad quam extruendam non modò fabri, verumetiam milites his ferramentis inſtructi erant: bidentibus, ligonibus, raſtris, alueis, cophinis, qualis: vt Vegetius F ſcribit lib.1.cap.24.& lib.3.cap. vlt. Iam verò Aggerem pro muro & munitione caſtrorum vſurpari, ex his intelligitur locis. Cęſar Ciu. 3.cap.13. Erat eo loco foſſa pedum XV, & vallus in altitudinem pedum X: tantundémque eius valli agger in latitudinem patebat. Item lib. 7. cap. 13. Poſt eas foſſas aggerem & vallum XII pedum extruxit. Quibus ex locis patere arbitror, cum caſtra foſſa & vallo munirentur, inferiorem valli partem, & quaſi baſim Aggerem appellatam fuiſſe. Poſtremò G Aggerem pro ipſa materia poni ſolere, multis Cęſaris locis cognoſci licet. Triplex autem erat materia: trabium, quæ, vt dixi, latera firmabant, frondium, & ceſpitum. veluti Ciu.2.cap.3. Quòd vnde agger omnino comportari poſſet, nihil erat reliquum: omnibus arboribus longe latéque in finibus Maſſilienſium excíſis, &c. & mox: Atque ille con-

A geſtus ex materia fuerat agger. Item Gall.2.cap.6. Lapidibus telíſque ſubminiſtrandis & ad aggerem ceſpitibus comportandis. vbi Ceſpites ſine dubio pro glebis poſuit. Ioſephus lib.bell. Iudaic.7.cap.1. ſcribit in obſidenda Hieroſolima arbores omnes quoquouerſus ad ſtadia XC. defrondatas fuiſſe. Cæſar lib.7.cap.5. Hi reuinciuntur introrſus, & multo aggere veſtiuntur. & cap.11. Cratibus atque aggere paludem explere, atque iter munire conabantur. & cap. 14. Agger ab vniuerſis in munitionem conie- B ctus, & aſcenſum dat Gallis. & ea quæ in terra occultauerant Romani, contegit. & cap.13. Aggere & cratibus foſſas explent.

De turribus mobilibus.

TVrris mobilis, ſiue (vt Vegetius appellat) ambulatoria, erat machina, inſtar ædificij ex trabibus & tabulis interdum decem contignationibus C extructa. Intus erat aries, quem ſuſpenſum milites in hoſtium murum impellebant. ex ſuperiore parte pons demittebatur in eundem murum, & ſcalæ confeſtim iniiciebantur. Tota autem machinatio ſubiectis rotis à militibus circiter quinquaginta introrſus promouebatur, cùm muſculus aut vineæ præcederent, ſub quibus foſſores raſtris & ligonibus viam muniebant: aggerémque, de quo diximus, ſolidabant: vt mœnibus Turris propinquari poſſet. In eandem ſententiam ſcribit Veget. lib. 4. D cap.27. Eius ædificandæ rationem tradit Vitruuius lib.10.cap.19.& de illius forma locus eſt inſignis apud Cæſarem lib. Gall.2.cap.8. Liu.lib.21. Ipſe Annibal, qua turris mobilis omnia munimenta vrbis ſuperans altitudine agebatur, hortator aderat. Eius autem altitudo tanta fuit, vt plerunque denum tabulatorum eſſet. velut lib. Gall.8.cap.6. Extruitur agger in altitudinem pedum nouem. collocatur in eo turris decem tabulatorum. Et bell. Alex. Has altiſſimis turribus denum tabulatorum munierant: E præterea alias ambulatorias totidem tabulatorum conſtruxerant, ſubiectíſque eas rotis, funibus iumentíſque obiectis, directis plateis, in quancunque erat viſum partem, mouebant. Ioſephus quidem belli Iud. lib. 6.cap. 8. tres Romanorum turres in Hieroſolymitana obſidione teſtatur quinquagenum cubitorum fuiſſe. De pontibus verò, quos iniungi ſolere diximus, inſignis extat locus apud Hircium Gall.8.ca.2. Turres, inquit, crebras excitari in altitudinem trium tabulatorum; ponti- F bus traiectis conſtratíſque coniungi: quorum frontes viminea loricula munirentur. Lucanus 3,

--Stellatis axibus agger
Erigitur, geminæſque æquantes mœnia turres
Accipit. hac nullo fixerunt robore terram.
Sed pariter longum cauſſa repſere latenti.
Illinc tela cadunt excelſas vrbis in arces.

Multa etiam in eandem ſententiam ſcribit Pro- G copius lib. Gott. 1. vbi turrim deſcribit à Vittige Gottorum duce factam in oppugnatione vrbis Romæ. nam cum Romani quinquaginta milites introrſus adhiberent, qui turrim rotis in quatuor angulis ſubiectis propellerent, Vittiges bobus extrorſus erat vſus, quibus ab oppidanis interfectis, Gottorum inſania & ſtoliditas ridendi ma-

teriam præbuit. Aliam quoque lib.2. deſcribit ab A eodem Vittige in Arimini oppugnatione factam, cuius altitudo vrbis mœnia ſuperabat, & quatuor rotis ſuſtinebatur: ſed caſu illo edoctus, non boues ad trahendum adhibuerat: verum intra vineas homines collocarat, qui machinam traherent. Vtrobique autem ſcribit, ſcalas ſummæ altitudinis in turribus adhibitas, quibus ad murum admotis, conſcenderetur. Liuius lib.32. Nam cùm turris per aggerem parum denſati ſoli ageretur, rota vna in altiorem orbitam depreſſa, ita turrim inclinauit, vt B ſpeciem ruentis hoſtibus, trepidationémque inſanam ſuperſtantibus armatis præbuerit. Ioſeph. autem eodem lib. ſcribit, vnam ex illis turribus eodem aggeris vitio concidiſſe.

De teſtudine.

TEſtudo (inquit Veget.lib.4.cap.14.) à ſimilitudine veræ teſtudinis vocabulum ſumpſit: quia ſicut illa modò reducit, modò profert caput, C ita machinamentum interdum reducit trabem, interdum exerit, vt fortius cædat. Liu.lib.34: Iam teſtudinibus admotis, murus ſubruebatur: iam arietibus quatiebatur. Exiſtimabam autem Teſtudinem ex eo dictam, partim quòd teſtudinis figura facta eſſet, partim quòd non rotulis, vt vinea & turris, ſed ſubiectis ſcutulis, & vectibus impelleretur: quaſi teſtudineo gradu incederet. Sed Amm. Marcellinus lib. 23. ei rotas attribuit: vbi eius formam his deſcribit verbis: Teſtudo compaginatur immanis, D axibus roborata longiſſimis, ferreiſque clauis aptata, & contegitur coriis bubulis, virgarúmque recenti textura, atque limo aſperguntur eius ſuprema, vt flammeos detrectet & miſſiles caſus. Conſeruntur autem eius frontalibus triſulcæ cuſpides, præacutæ, ponderibus ferreis graues, qualia nobis pictores oſtendunt fulmina, vt quicquid petierit aculeis exertis abrumpat. Hanc ita validam molem rotis & funibus regens numeroſus intrinſecus miles, languidiori murorum parti viribus admonet E concitis: & niſi deſuper propugnantium valuerint vires, colliſis parietibus aditus patefacit ingentes. Hæc Marcellinus. Plura autem Vitruuius lib.10.ca. 19.& 20. Ex quibus, multiſque Cæſaris locis intelligitur, Teſtudinem ex trabibus ac pluteis, fieri ſolitam: coriiſque ac ciliciis contegi: ſub eáque latuiſſe qui viam turribus aut vineis muniebant, & ſaxa de via remouerent, ac ſolum æquarent. Cæſar ciu.2. cap.1. Antecedebat teſtudo pedum ſexaginta, æquandi loci cauſſa facta, ex fortiſſimis lignis, F euoluta omnibus rebus, quibus ignis iactus & lapides defendi poſſent.

De muſculo.

MVſculos Veget. lib. 4. cap.16. interpretatur machinas, quibus tecti milites apportatis lapidibus, lignis & terra foſſas complebant, vt turri ambulatoriæ viam munirent. At Cæſar Muſculo- G rum tecto vſum tribuit, non viæ aggere ſupportato muniendæ, ſed muri ſubruendi, lapideſque vectibus ſubducendi: quos *Mantelletos* vulgò appellamus: quamuis interdum Muſculi ſubiectis rotulis impellerentur: cum mantelleti plutei ſint, quaſi ſcuta grandiora, quæ capiti ſuperimpoſita, ictus oppidanorum defendunt. Cæſ. Gall.7.cap.14. Vercingetorix ex oppido egreditur: longurios, muſculos, falces, reliquáque quæ eruptionis cauſſa parauerat, profert. quo loco muſculos pro pluteis tantum poſuit. Itémque Ciu.3.cap.14. Cæſar caſtris munitis ſcalas muſculóſque ad repentinam oppugnationem fieri, & crates parari iuſſit. Sed eorum qui rotulis agebantur, formam inſignem Cæſar deſcribit lib. Ciu.2. cap. 2. vbi muſculum pedes ſexaginta longum à Trebonio factum exponit: cuius inter columnas ſpatiáque vacua milites vectibus muros ſubruebant. Interim, inquit, ſub muros milites vectibus infima ſaxa turri hoſtium, quibus fundamenta continebantur, conuellunt.

De vineis.

VIneas Veget.lib.4.cap.15, interpretatur machinationem tabulatis cratibúſque conſtratam, quæ ſubiectis rotulis impellitur, cuius tecto muniti obſidentes, murorum fundamenta ſubruunt. Opinor autem inde dictas, quòd, vt pleriſque locis vineæ ſepibus vimineis, ita illæ tectis vimineis muniri ſolebant. velut apud Cæſ. lib.ciu.2. cap.1. Tantáque multitudo tormentorum, vt eorum vim nullæ contextæ viminibus vineæ ſuſtinere poſſent, &c. Vſum autem vinearum Lucan.lib. 3. his deſcribit verbis:

Tunc adoperta leui procedit vinea terra,
Sub cuius pluteis & tecta fronte latentes
Moliri nunc ima parant, & vertere ferro
Mœnia, nunc aries ſuſpenſo fortior ictu,
Incuſſus denſi compagem ſoluere muri
Tentat, impoſitis vnum ſubducere ſaxis.

Alium præterea vſum vinearum eſſe video, vt cum plures ordine impellerentur, milites poſt eas occulti ſequerentur, adeò magno numero, vt legionem Cæſar numeret. velut lib.7. cap.5. Legiones extra vineas in occulto expeditas cohortatus, &c. Salluſt. in Iugurth. Tum verò cohortatus milites, & ipſe extra vineas egreſſus, teſtudine acta ſuccedere, & ſimul hoſtem tormentis ſagittariiſque & funditoribus eminus terrere. At Numidæ ſæpe antea vineis Romanorum ſubuerſis, item incenſis. Et non multò antè: Vineæ cum ingenti periculo fruſtra agebantur. nam cum hę paululum proceſſerant, igni aut lapidibus corrumpebantur. milites, neque pro opere conſiſtere, propter iniquitatem loci, neque inter vineas, ſine periculo adminiſtrare. Hinc Sub vitem præliari dicebantur milites, cum ſub vinea militari pugnabant, inquit Feſtus. vnde illud Lucilij: Neque prodire in altum: prœliari procul ſub vite. Quæ cum ita ſint, quis non miretur Ad. Turnebum, tandiu in Cæſaris & veterum ſcriptorum libris verſatum, vineas tamen credidiſſe geſtabiles fuiſſe, & quinque perticis corio & ciliciis tectis conſtitiſſe? Nam lib. Aduerſ.11.cap.24. Apollodorus, inquit, in Poliorceticis Vineas appellat minores & leues teſtudines. quaſi verò Romanas Vineas aut Teſtudines Apollodorus deſcribat: ac non alias potius, quibus Romanum nomen attribui ſolebat: aut quaſi non Apollodori deſcriptio apertiſſime ab illa Marcellini ac Vitruuij diſcrepet. Sed Apollodori locum quem Græce Turnebus propoſuit, Latinè ſic exſcribemus. Milites leuibus teſtudinibus tegendi ſunt, quæ Vi-

neæ appellantur, aduerſus ſagittarum & lapidum ictus. Sunt autem huiuſmodi: Milites perticas longas & directas habent circiter quinque: fibula inter ſe coniunctas: vt quinque interuallum ſeruetur. Hæ ab imo præacutæ ſunt, vt & ipſæ figi in terram poſſint, & qui eas ferunt, quieſcere. Iam pelles, ſiue cilicia extrorſus atque à fronte, appenduntur. Supra autem perticis erectis imponuntur inſtipatæ, non contentæ, ſed laxæ vt miſſilium impetus frangatur. Fiunt autem hæ perticæ non pari altitudine, ſed omnes inter ſe diſpares, vt figuram efficiant teſtudinis.

De pluteis.

PLutei, inquit Turnebus, vir doctiſſimus, erant ſimiles illis appendicibus, quas ædificiis applicamus: & tectum in vnam partem deuexum habebant: vt & plutei, in quibus ſcribimus. Hæc ille lib. Aduerſ. 11. cap. 24. Quis hæc tanto excidiſſe viro non miretur? cum ex Latinis omnibus hiſtoricis, ac præſertim ex Vegetio conſtet pluteum mobilem & ambulatoriam machinam fuiſſe, ex tabulis, vimine, & corio conſtratam, triniſque rotulis adigi ſolitam ad muros, vt qui in iis conſiſtebant, ſagittis & miſſilibus deturbari poſſent: vt ait idem Veget. lib. 4. cap. 15. Hinc illud Cæſaris ciuil. lib. 2. cap. 2. Hanc inſuper contignationem, quantum tectum plutei ac vinearum paſſum eſt, laterculo aſtruxerunt. Et mox: Pluteos ad alia opera abduxerunt. Loquitur de iis, qui ante Maſſiliã turrim lateritiam extruebant: & ne telis oppidanorum vulnerarentur, pluteos ac vineas ante vrbis mœnia promouerant, quæ tela miſſa exciperent, dum opifices iis machinis tecti turrim ædificabant. Neque verò illud prætermittendum videtur, Pluteos crebro vſurpari ſolitos pro tabulis, ſiue aſſeribus: velut apud Cæſ. bell. ciuil. 1. A fronte, atque ab vtroque latere, cratibus ac pluteis protegebat. & lib. 3. Scaphas magnarum nauium circiter LX cratib. pluteiſque contexit. Sic Gall. 7. cap. 8. Pluteóſque vallo addere, id eſt aſſeres pro lorica, quam vulgò *Parapettum* appellamus fortaſſe, à Græco παράπηγμα, nam παραπήγνυμι pro affigo, & attexo vſurpant. Item cap. 5. Eo magis quòd deuſtos pluteos turrium videbant, &c. Item. cap. 13. Grandibus ceruis eminentibus ad commiſſuras pluteorum atque aggeris, id eſt aſſerum.

De vallo.

VAllus, ſiue Vallum dicebatur ſtipes ramoſus in aggeris ſumma parte defigi ſolitus, ad aggerem confirmandum, & loricas extruendas. Hunc vallum legionarij milites vnà cum armis in itinere ferebant, vnde illud Horatij: Romanus, eheu poſteri negabitis, Emancipatus fœminæ, Fert vallum, & arma miles, Epitom. Liu. 58: Et triginta dierum frumentum, ad ſeptenos vallos ferre cogebat. ægrè propter onus incedenti dicebat, Cùm gladio rectè vallare ſcieris, vallum ferre deſinito. de Scipione Africano loquitur. Cic. Tuſc. 2. Noſtri exercitus primùm vnde nomen habeant, vides. deinde qui labor, quantus agminis. ferre plus dimidiati menſis cibaria, ferre ſiquid ad vſum velint, ferre vallum. Nam ſcutum, gladium, galeam, in onere noſtri milites non plus numerant, quàm humeros, lacertos, manus. Arma enim membra militis eſſe dicunt.

A Liu. lib. 3. Imperant vt militem cum armis valloque redire in ordines ſuos iubeant. Et mox: Clamore ſublato ante ſe quenque ducere foſſam, & facere vallum. Quinetiam vallum dici video pro ſudibus & ſtipitibus præacutis confertiſque. Nam cum Cæſar lib. Ciuil. 1. cap. 7. ita ſcripſiſſet: Foſſas tranſuerſas viis perducit, atque ibi ſudes, ſtipitéſque præacutos defigit: mox ita ſubiungit: Moniti à Brundiſinis, vt vallum cæcum, foſſáſque caueant, ſubſiſtunt. Item lib. 7. cap. 13. Quò qui intrauerant, B ſe ipſi acutiſſimis vallis induebant. Vallum autem & Vallus (nam vtrunque Cæſar vſurpat) ſuperior pars aggeris ex illis vallis & viminibus interiectis conſtans. Cæſ. lib. Ciuil. 1. cap. 8. Vallo muniri vetuit, quod eminere, & procul videri neceſſe erat. Item Ciu. 3. cap. 13. Erat eo loco foſſa pedum XV. & vallus contra hoſtem in altitudinem pedum decem tantundémque eius valli agger in latitudinem patebat. Hirc. bell. Hiſp. cap. 4. Noſtri cogebantur neceſſario eos circũuallare ex hoſtium armis. Pro C ceſpite cadauera collocabantur: ſcuta & pila pro vallo inſuper occiſis & gladij & mucrones & capita, &c. Plin. lib. 35. cap. 14. Hinc & Ceſpitum natura, caſtrorum vallis accommodata, contra fluminum impetus, aggeribus. Sed quoniam Valli, ſiue ſudis militaris, inſignis extat deſcriptio apud Polyb. lib. 17, melius fore arbitror locum exſcribere, & Latinam interpretationem ſubſcribere.

ὁ δὲ Τίτος οὐ δυνάμενος ἐπιγνῶναι τοὺς πολεμίους ἢ στρα- D τοπεδεύουσι, τοῦτο δὲ σαφῶς εἰδώς, ὅτι πάρεισιν εἰς Θετταλίαν, προσέταξε κόπτειν χάρακα πᾶσιν ἕνεκα τοῦ παρακομίζειν μεθ' ἑαυτῶν πρὸς τὰς ἐκ τοῦ καιροῦ χρείας. τοῦτο δὲ κατὰ μὲν τὴν ἑλληνικὴν ἀγωγὴν, ἀδύνατον εἶναι δοκεῖ. κατὰ δὲ τὴν τῶν ῥωμαίων, εὔκοπον. οἱ μὲν γὰρ ἕλληνες μόλις αὐτῶν κρατοῦσι τῶν σαρκῶν ἐν ταῖς πορείαις, καὶ μόλις ὑπομένουσι τὸν ἀπὸ τούτων κόπον. ῥωμαῖοι δὲ τοὺς μὲν θυρεοὺς τοῖς ὀχεῦσι τοῖς σκυτίνοις ἐκ τῶν ὤμων ἐξηρτηκότες, ταῖς δὲ χερσὶν αὐτοὺς τοὺς γαίσους φέροντες ἐπιδέχονται τὴν παρακομιδὴν τοῦ χάρακος. ἅμα δὲ καὶ μεγάλην E εἶναι συμβαίνει τὴν διαφορὰν τούτων. οἱ μὲν γὰρ ἕλληνες τοῦτον ἡγοῦνται χάρακα βέλτιστον, ὃς ἂν ἔχοι πλείστας ἐκφύσεις καὶ μεγίστας πέριξ τοῦ πρέμνου, παρὰ δὲ ῥωμαίοις δύο κεραίας ἢ τρεῖς ἔχουσιν οἱ χάρακες, ὁ δὲ πλεῖστος τέτταρας. καὶ ταύτας * ἔχοντας λαμβάνονται * ἐναλλάξ.* ἐκ δὲ τούτου συμβαίνει τὴν δὲ κομιδὴν εὐχερῆ γίγνεσθαι τελέως. ὁ γὰρ εἷς ἀνὴρ φέρει τρεῖς καὶ τέτταρας συνθεὶς ἐπ' ἀλλήλους. τὴν δὲ χρείαν ἀσφαλῆ διαφερόντως. ὁ μὲν τῶν ἑλλήνων ὅταν τεθῇ πρὸ τῆς παρεμβολῆς, πρῶτον μὲν ἐστιν εὐδιάσπαστος. ὅταν γὰρ τὸ μὲν F κρατοῦν καὶ πιεζόμενον ὑπὸ τῆς γῆς ἐνυπάρχῃ μόνον. αἱ δ' ἀποφύσεις τούτου πολλαὶ καὶ μεγάλαι κἄπειτα δύο παραστάντες ἢ τρεῖς ἐκ τῶν ἀποφύσεων ἐπισπάσωνται τὸν αὐτὸν χάρακα, ῥᾳδίως ἐκσπᾶται. τούτου δὲ συμβαίνοντος, εὐθέως πύλη γίγνεται διὰ τὸ μέγεθος. καὶ τὰ παρακείμενα λέλυται. τῷ βραχείας τὰς εἰς ἀλλήλους ἐμπλοκὰς καὶ τὰς ἐπάλξεις γίγνεσθαι τοῦ τοιούτου χάρακος. παρὰ δὲ ῥωμαίοις συμβαίνει τοὐναντίον. τιθέασι γὰρ εὐθέως ἐμπλέκοντες εἰς ἀλλήλους οὕτως, ὡς τε μήτε τὰς κεραίας εὐχερῶς ἐπιγνῶναι ποίας εἰσὶν ἐκφύσεως τῶν ἐν G τῇ γῇ κατωρυγμένων, μήτε τὰς ἐκφύσεις ποίων κεραιῶν. λοιπὸν οὔτ' ἐπιβαλέσθαι παρείραντα τὴν χεῖρα δυνατὸν, ἅτε πυκνῶν οὐσῶν καὶ προσπιπτουσῶν αὐταῖς. ἔτι δὲ φιλοπόνως ἀπεξυσμένων τῶν κεραιῶν, οὔτ' ἐπιλαβόμενον ἐκσπάσαι ῥᾴδιον. τὸ πρῶτον μὲν πάσας τὰς προσβολὰς σχεδὸν αὐτοκράτορα τὴν ἐκ τῆς γῆς δύναμιν ἔχειν. δεύτερον δὲ τὸ τὴν μίαν ἐπισπώμενον κεραίαν, πολλοὺς ἀναγκάζεσθαι πυθμένας ἅμα βαστάζειν διὰ τὴν εἰς ἀλλή-

λους ἐμπλοκήν. δύο δὲ καὶ τρεῖς ἐπιλαβέσθαι ταύτης χάρακος, οὐδ' ὅλως εἰκός. ἐὰν δ' ἐπολὲ καὶ κατακρατήσας ἐκσπάσῃ τις ἕνα καὶ δεύτερον, ἀνεπιγνώστως γίγνεται τὸ διάστημα. διὸ καὶ μεγάλης διαφορᾶς τῷ καὶ τὴν εὕρεσιν ἰδίαν εἶναι τοῦ τοιούτου χάρακος, καὶ τὴν κομιδὴν εὐχερῆ, καὶ τὴν χρείαν ἀσφαλῆ, καὶ μόνιμον φανερὸν ὡς εἴ καί τι τῶν ἄλλων πολεμικῶν ἔργων ἄξιον ζῆλον καὶ μιμήσεως ὑπάρχει παρὰ Ῥωμαίοις, καὶ τοῦτο κατά γε τὴν ἐμὴν γνώμην. Locum autem ita Latinè reddi poſſe arbitramur. Cum Titus, vbi caſtra hoſtes facerent, ſcire non B poſſet, illud verò certum ſciret, eos ad Theſſaliam aduentare, imperat, vt omnes vallum exſcindāt, ſecúmque ad vſum & opportunitatem efferant. Hoc Grçcorum inſtituto plane difficile videtur. Romanorum moribus, perfacile eſt. nam Græci cum iter faciunt, non lubenter grauant ſua corpora, neque labores huiuſmodi niſi admodum ægrè ſuſcipiunt. At Romani etſi ſcuta loris coriaceis appendunt ex humeris, manibúſque galeas ferunt, inſuper tamen valli ferendi laborem ſuſtinent. Quin hoc quoque inter illos magnoperè intereſt, quòd Græci opti- C mum illud vallum iudicant, quod eſt maximè ramoſum, & magnam circum baculi corpus habet propaginem. apud Romanos verò vallum duos, tréſve, aut ſummum quatuor habet ſurculos: * & hos * habentes accipiunt * non alternatim. ex quo accidit vt perfacilis eius geſtatio ſit. Itaque vnus tria atque etiam quatuor ſimul ferre conſueuit. Iam verò certus eorum vſus apud illos differt. nam vallum Græcorum cùm in munitione defixum eſt, primùm facilè reuellitur. cùm enim pars D

A eius firmior in terram impacta eſt, ſurculi autem eminent magni & plurimi, ſi duo tréſve accedant, qui ſurculos illius extrahant, nullo negotio reuellitur. ita facile aditus propter latitudinem aperitur, quæque compacta erant, diſſoluuntur: quippe cùm implicationes & compacturæ huiuſmodi valli ſint perexiguæ. Apud Romanos diſſimillima ratio eſt. Primùm enim ita valla inter ſe circumplicant, vt neque facilè quorum ramorum in terram impactorum ſint virgulta, neque quorum virgultorum ſint rami, agnoſcas. præterea difficile eſt, ſiquis euellere conetur, manum admouere: quoniam denſiſſime inter ſe contexta & conſerta ſunt. Eò accedit, quòd virgulta ita accuratè inflexa & intertexta ſunt, vt reuelli ab eo, qui prehenderit facilè non poſſint, primùm quia eminentiæ & ſurculi omnes ſuam & propriam in terra firmitudinem obtinent. Deinde cum vnum è virgultis trahitur, neceſſe eſt propter mutuam contexturam, magnam ſimul propaginem educi. neque verò fieri poteſt, vt duo tréſve vnum idémque vallum prehendere poſſint. Quod ſiquis vnum aut alterum commoueat ac reuellat, exiguum tamen interuallum patefiet. Magna igitur inter Græcorum & Romanorum inſtitutum differentia eſt. quod hi & huiuſmodi vallum repererint, & perfacilem eius geſtationem & vſum certiſſimum ac firmiſſimum excogitarint. Ex quo intelligi poteſt, ſiquod aliud è militari Romanorum opere imitatu dignum ſit, hoc (meo quidem iudicio) in eo numero habendum eſſe.

FIGVRA

FIGVRA PONTIS A CÆSARE DECEM diebus ad Rhenum traiiciendum effecti. lib.4.cap.v.

Primùm illud ſcire oportet , Cæſarem vnius ſolius iugi opus ac figuram exponere, cùm amplius xx. fuiſſe conſtet. deinde vnamquanque operis partem literis deſignari. Nam

AA ſunt bina tigna ab imo præacuta, machinationibus in flumen impacta : quibus alia item bina è regione reſpondent. AA.

B Trabes tranſuerſariæ bipedales , quibus ea tigna iungebantur interuallo pedum duorum, ab vtroque latere fibulis infixis.

C Aries, ſiue roſtrum ſublicis in flumen impactis triquetra figura factum , quo fluminis impetus diffindebatur, ne pontem labefaceret.

D Aliæ ſublicæ ſupra pontem mediocri ſpatio in flumen adactæ , quibus tigna vel naues ab hoſtibus immiſſæ ſiſterentur, ne ponti nocerent.

E Trabs bipedalis inter binas tignorum iuncturas immiſſa, quam tranſuerſariæ bipedales trabes commiſſura ſuſtinent.

F Fiſtuca, id eſt machinatio qua tigillum ferratum & fune ſuſpenſum, atque ab aliquot operariis in ſublime tractum, in caput impacti tigni demittitur, vt crebris ictibus impulſum adigatur.

FIGVRA BISONTIS, Lib.6.cap.5.

Biſontis figuram non ad aliorum ſcriptorum aut veterum aut recentium qui mirificè inter ſe diſcrepant , ſed ad ſolius noſtri Cæſaris exemplar exprimendam curauimus. Eſt Biſons (inquit: ſic enim legendum in Notis oſtendimus) cerui figura: cuius à media fronte inter aures vnum cornu exiſtit excelſum: cuius è ſummo rami tanquam palmæ diffunduntur.

ALCIS FIGVRA Lib.6.cap.5.

In Alcis quoque deſcriptione ſolius Cæſaris auctoritatem ſecuti ſumus, repudiatis aliorum omnium commentis. Alcium,inquit,conſimilis capris figura eſt: magnitudine paulo antecedunt: mutilæ cornibus, & crura ſine nodis articulíſque habent.itaque cùm ad arbores ſuccisas acclinatæ vnà cum iis conciderunt,quòd ſeſe erigere non poſſunt,capiuntur.

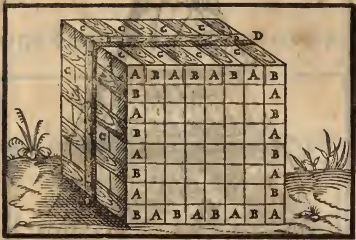
VRI FIGVRA eodem lib.& cap.

Vros deſcribit Cæſar paulo minores elephantis:ſpecie,colore,& figura tauri:feritate tanta,vt ne paruuli quidem excepti manſuefierent. cornuum ea figura & amplitudine,vt Germani eorum labris argento circunlitis pro poculis vterentur.

FIGVRA

FIGVRA MVRORVM GALLICORVM.

Murorum Gallicorum figuram Cæſar à fronte deſcribit , eadem ſpecie qua opus quod Teſſularium appellant,eſſe ſolet,quod lingua noſtra Eſchiquierium nominamus. nam

A ſaxum eſt quadratum. B extremum tigni quadrati,eiuſdem magnitudinis: alternáque ſaxa & tigna ita iungebantur,vt ſingula ſaxa tignis quaternis , ſingula tigna quaternis ſaxis concluderentur; omniáque rectis lineis ſuos ordines ſeruarent. Tignum autem cuius vnum extremum verſus foſſam oppidi B litera notauimus , partem reliquam directam intra oppidum habebat. vbi verò complura eodem modo in ſolo poſita & directa fuerant,tum ſuperiniecta verſus alteram extremam eorum partem trabe tranſuerſaria commiſſuris & fibulis introrſus reuinciebantur. Has trabes D litera notauimus. Poſt ſaxum quadratum introrſus agger poſitus erat,inter ſaxa in longitudinem directa interiectus , quem C littera deſignauimus. Vt autem vnicum duntaxat pontis iugum Cæſar lib. IIII.deſcripſerat,ita nunc primam huius muri contexturam ac baſim tantùm expoſuit.ſed huius præclari operis interpreti magno & excellenti viro,cui huius inuentionis laus debetur,placuit integram muri ſpeciem proponere.

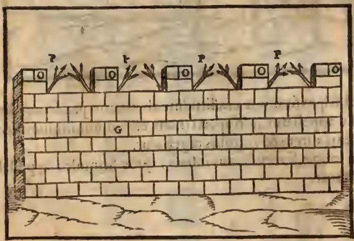
ALESIÆ ET OPERVM AD IPSIVS oppugnationem figura ex lib.7.cap.14.

A Aleſia in colle ſummo,admodum edito loco.
B Collis ſummus.
C Duo duabus ex partibus flumina,quibus collis radices alluuntur.
D Prior foſſa pedum xx.circiter medium montem contra oppidanorum eruptiones circunducta.
E Spatium pedum cccc. inter duas foſſas, vbi trium generum defenſiones poſitæ ſunt,cippi,lilia,& ſtimuli.
F Altera foſſa xv.pedum à duobus montis lateribus, quorum pars inferior ac demiſſior aqua ex flumine completur. Ita mons duabus foſſis manufactis, duabus natiuis quadrati figura circummunitur.
G Agger cum loricis & pinnis & ceruis,quorum figuram ſeparatim expoſuimus.
H Turres frequentes toto opere circundatæ.
I Caſtra Cæſaris,in quibus menſtrua ſibi cibaria prouidit.
K Agger cum loricis,pinnis & ceruis.
L Foſſa xv pedum circunducta.
M Spatium quadringentorum pedum inter duas foſſas, vbi trium generum defenſiones poſitæ ſunt:cippi,lilia,& ſtimuli.
N Foſſa pedum xx.contra hoſtes exteriores.

AGGERIS

AGGERIS ET LORICÆ FIGVRA.

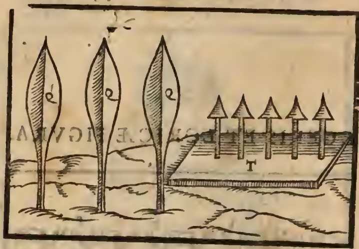

G Agger XII. pedes altus.

O Lorica & pinnæ Loricam appellat, muri ſummam partem, qua pectus, & latera; quaſi lorica teguntur, Pinnus. Loricæ autem plerunque ex cratibus & viminibus fiebant; interdum ex pluteis; id eſt craſſis aſſeribus, & tabulis. Noſter lib. 5. cap. 11. Turres contabulantur. pinnæ loricæque ex cratibus attexuntur. Interdum etiam Loricula eſt ſtructura, qualis in pontibus aut tectis planis fieri ſolet: ne qui deſpicit, labatur. Sic Hircius lib. VIII: Loriculámque pro hac ratione eius altitudinis inædificari. Et mox: Quorum frontes viminea loricula munirentur. Et lib. 7. cap. 8. Pluteóſque vallo addere.

P Cerui eminentes ex commiſſuris pluteorum & aggeris: id eſt tanquam furcæ tricipites aut quadricipites, inſtar cornus ceruini, ex ferro, vt opinor, ad impediendum aſcenſum.

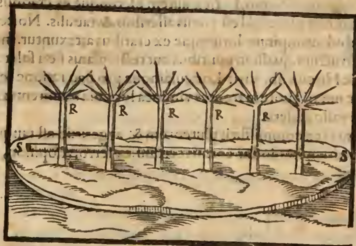
LILIORVM ET TALEARVM FIGVRA.

Q Lilium,id eſt ſtipes fœminis craſſitudine ab ſummo præacutus.Ex ſimilitudine autem floris ſic appellatur,non aperti (nam eſſet diſſimillimum)ſed adhuc compreſſi.Viminibus autem & virgultis regebatur.

T Taleæ pedem longæ,ferreis hamis infixis , quos Stimulos appellabant. Hodie muricibus vtuntur.

CIPPORVM FIGVRA.

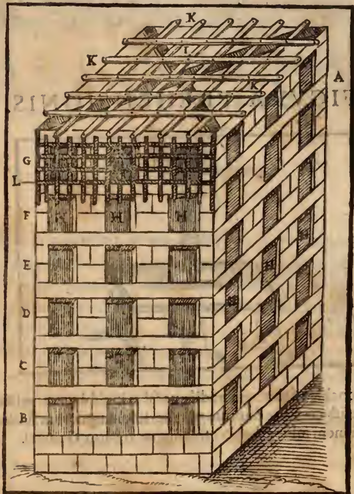

R Cippi,hoc eſt ſtipites tricipites,aut quadricipites, delibratis & præacutis cacuminibus;ab infimo reuincti longurio tranſuerſario.

S Longurius commiſſuris & fibulis iniunctus:quo ſtipites in imo reuinciuntur, ne auelli poſſint.

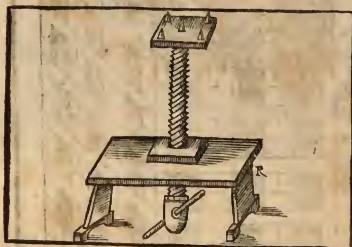
FIGVRA

FIGVRA TVRRIS AD MASSILIAM ex lib.Ciuil.2.cap.2.

A Turris quadrata,cuius ſingula latera pedes tricenos quinos patebant.
B Prima. C ſecunda. D tertia. E quarta. F quinta. G ſexta contignatio.
H Feneſtræ ſub ſingulis contignationibus in ſtruendo relictæ.
I Locus tecti,quod erat planum,factum primò ex duobus tignis tranſuerſis, crucis figura:tum ex impoſitis trabibus : quibus primùm aſſeres, tum lateres,poſtremò centones iniecti ſunt.
K Tectum penſile,quoe literis diſtinctum à nobis fuit : ſed à fabro prætermiſſæ ſunt.
L Crux,duo ſunt tigna tranſuerſa craſſiora,ſub quorum centro tignum ſubiicitur, quo cochleæ opera ſubleuantur.quinquies autem ſubleuatum eſt.
M Trabes directæ tranſuerſæ cruci impoſitæ: aliquanto longiores & eminentiores parietibus quarum ex proiectis ſtoreæ præpendebant.
N Storeæ quatuor pedum craſſitudine,& triginta quinque pedes latæ ex anchorariis funibus factæ.
O Significaret aſſeres,ſiue tabulas trabibus illis infixas.
P Significaret lateres,& lutum aſſeribus impoſitum.
Q Significaret centones lateribus ſuperimpoſitos.

FIGVRA PREHENSIONIS.

Prehenſio,quæ cochlea fiebat:qua hodiéque fabri in ſubleuādis ædificiorum tignis vtuntur. Hæc ſub centrum duorum tranſuerſorum tignorum ſubiecta totam tecti contignationem ſubleuabat. Noſtra lingua vocatur Guindal.

FRANC.

FRANC. HOTMANI I.C. CONSOLATIO E Sacris litteris.

Altera editio melior.

PRÆFATIO.

QVOD *boni viri & amici factitant, vt cùm ex grauiſſimi morbi longinquitate recreati ſunt, ſuis amicis, qui in parem morbum inciderunt, quam rationem recuperandæ valetudinis tenuerint, exponant: idem mihi ex acerbiſſimis animi perturbationibus releuato faciendum puto: vt vnde ſuis malis adleuamentum quærere debeant, aperiam. Quadrageſimus propè iam annus agitur, ex quo ſurſum ac deorſum agi, ferri, iactari, vexaríque non deſino: ſed maiorem mihi nullam ægritudinem vno ferè temporis momento contigiſſe recordor, quàm cùm ex latrocinio & cruentis hoſtium manibus ereptus, amiſſa ſuppellectili, bibliotheca direpta, ſeptem liberis onuſtus, nudus, inops, naufragus in quoddam Galliæ non ita munitum opidulum profugus, tamen paucis diebus ſenſi ac præuidi fore, propediem vt ab iiſdem hoſtibus oppugnaremur. Itaque nihil propius factum eſt, quàm vt ab iis interciperemur: cum diluculo, mentita veſte, ad opidi portas acceſſerunt, magnáque collocata in inſidiis manu inrumpere conati paucorum ciuium virtute repulſi & profligati ſunt, & nos vſitata Dei benignitate ab hac ſubita atque improuiſa formidine liberati ſumus. qua ipſa hora atque adeò puncto temporis vxor puerpera domi ſola in lectulo cum infante puerulo, quem octiduo antè enixa erat, relicta & metu perculſa atque exanimata, conuerſis in illum oculis, repentè ipſum animam exhalantem animaduertit: ipſa verò in grauiſſimum periculoſiſſimúmque morbum incidit, ex quo non niſi multis poſt menſibus ægrè tamen euaſit. Accedebat illa belli ciuilis flamma fatalis, quæ Galliam vniuerſam dulciſſimam patriam meam peruaſerat, & quæ triennio poſt tecta potius quàm oppreſſa dici potuit, cùm iam tum præſagiret animus fore, vt incendium hoc non niſi ipſius regni ruina reſtingueretur. In his igitur tot ærumnis, quæ quantumuis conſtantem virum ſine Dei miſericordia confeciſſent, quo me ſolatio ſuſtentarim, aperire meis liberis atque amicis ſtatui, vt ſi quando poſthac in eiuſmodi tempeſtates incidant, (quod Deus omen in ſui Nominis hoſteis auertat) vnde remedium petere debeant, monitu exemplóque meo cognoſcant. Sacram igitur ſcripturam in manus ſumſi, quam etſi ſæpenumerò percurreram, nunquam tamen ita diligenter atque attentè vel legeram, vel etiam obſeruaueram: atque vt earum rerum memoriam altius in animo meo defigerem, quæ mihi maximè memorabiles & ad leniendum animi mœrorem idoneæ videbantur, ſummam earum mihi quotidie arbitratu meo conſcripſi: ac præſertim quæ ad eccleſiæ morbos crebrò recurrentes; & quaſi religionum viciſſitudines notandas pertinebant: cùm quæ pietas paullo antè in populo Dei viguerat; ea breui tempore impuris & contaminatis ſuperſtitionibus inquinata, propè obruta atque exſtincta videretur. A capite igitur & prima rerum origine ſic ſumus exorſi.*

DE CREATIONE MVNDI.

MVNDVM ſex dierum ſpacio à Deo conditum fuiſſe, ex eo cœleſti volumine didicimus, quod vulgò Biblia nuncupatur. Eius voluminis qui ſcriptores fuerunt, ſpiritu B
atque adflatu diuino edocti, ſeſe ad ſcribendi munus contulerunt: eorúmque ſcriptioni vim quan-
2.Tim.3. 16. dam diuinam Deus indidit: qua de cauſſa θεόπνευ-
στος appellatur. ex quo accidit neceſſariò, vt neque
qui diuino ſpiritu adflati non ſunt, eius libri lectione magnopere adficiantur; neque quibus Deus
propitius eſt, non eiuſdem auctoritate ac maieſta-
Gen.1.31. te promoueantur. Sex igitur illius feciſſe Deum in-
terualla opificij, Moſes huius ſcriptor hiſtoriæ me-
Gen.1.1. & 2.Gen.3. moriæ prodidit. Nam à principio confuſam natu- C
ratum molem creauit, futuri operis materiam,
quam nonnulli Chaos dixere: tum deinde lucem.
iſque propterea dies primus numeratus eſt. Quinque autem in ſequentibus diebus molis illius par-
Gen.1.6. tes ſecreuit, ordinéque diſpoſuit. Nam die ſecundo congeriem aquarum ita diſtinxit, vt earum partem ſupernè ſtatueret, partem infernè, terræ cir-
Gen.7.11. cumfuſam relinqueret: tum deinde medium inter
Pſal.104.3. Pſal.148.4. vtraſque partes aërem diffudit. Quam bipartitam
diuiſionem aquarum ita dilucide ſcriptura ſacra D
Dan.3.80. Gen.1.13. multis locis tradidit, vt eius auctoritas facilè Aſtro-
logorum & Phyſicorum omnium diſputationibus
præponderet: præſertim qui ſummæ ſæpè incon-
Ier.5.22. Iob.83.11. Ieſa.104.9. ſtantiæ atque ignorationis arguantur. Secutus eſt
dies tertius, quo Deus terræ molem aquis circumfuſam locis quibuſdam detexit. Ea interualla littoribus quaſi clauſtris obſtruxit, vt futurorum homi-
Gen.1.19. num ſedes eſſent. Quapropter eodem illo die ſpa-
Pſal.104.25. Gen.1.23. Gen.1.24. cia hæc atque interualla herbis, floribus, arboribus,
& frugibus veſtiuit. Iam quarto die cœleſtem or- E
bem creauit, in quo Solem, Lunam, reliquáque ſydera omnia diſpoſuit, quorum vnicuique certum eius lucis modum impertiuit, quã primo die creârat, vt ex eorum ratis curſibus, annorum, menſium, ac dierum ratio conſtaret. Die quinto mare flumináque piſcibus referſit: ac tum deinde alites in aere diſperſit. At ſexto die primùm beſtias tum gradiẽtes, tum etiam ſerpentes in terra creauit: ac tùm denique animal illud ceteris omnibus naturis longè
præſtantiſſimum, quod Homo adpellatur: cuius F
cauſſa cùm illud ampliſſimum domicilium, tùm etiam reliquas animantes pararat: quas ipſius imperio, ac ditioni ſubiecit: Virum autem Deus primùm creauit, tum deinde vxorem ei adiunxit.

DE CREATIONE HOMINIS: ET DISTINCTIS IN Deo tribus perſonis.

AC virum quidem Deus duabus ex rebus coagmentauit: nam corpus ex terra & luto finxit, vnde nomen reperit: (Adamus enim Hebręis
Gen.3.19. ex Adama, item vt homo ex humo Latinis dictus
eſt) corpus autem illud non vt pecudum, ceterarúmque animantium infirmum & caducum effe-
A cit, verum immortale, ſempiternum, nulli neque mutationi neque perpeſſioni ſi in iuſtitia perſtitiſſet obnoxium. Huic corpori Deus animam indidit, tum vitalem, tum etiam rationalem, hoc eſt, conſilio, mente, cogitatione, prudentia prędıtam: partim vt vitæ ſuæ auctorem coleret: partim vt hanc rerum vniuerſitatem, mundíque ornatum cõtemplaretur, cœlíque conuerſionem & motuum ęquabilitatem ac ordinem ſuum ad vſum notaret; partim vt deinceps cum reliquis hominibus vitæ ſocietatem
B placidè & quietè coleret. Eidem diuini ſui ſpiritus, hoc eſt, diuinitatis imaginem Deus impreſſit: Faciamus, inquiens, hominem ad imaginem & ſimilitudinem noſtram, hoc eſt, inſtar noſtri, beatum, immortalem, alterum quaſi quodammodo (vt ita dicam) Deum: iuſtitia, probitate, ſanctimonia, cete-
ríſque diuinis virtutibus præditum. Sic enim INSTAR Col.3.10.
illud atque imaginem Dei, ſcriptura inter- Epheſ.4.25.
pretatur: piorúmque corpora, Spiritus ſancti tem- Cor.3.16.
plum adpellat. Quinetiam alio loco naturæ diuinæ Cor.6.19.
C participes illos nominat. Cùm autem illa Dei ora 2.Pet.1.4.
tio multitudinis numero pronunciata ſit, rectè plerique veteres argumentati ſunt, plures eo in concilio adfuiſſe, nam (vt quaſi rudibus & integris hæc tradantur, ac ſemel ad hiſtoriæ præmunitionem dicantur) intelligendum eſt, Æternum numen, quẽ Hebræa lingua Iehouam nominamus, ita ſe pateſeciſſe, quòd ſit trinus in perſonis: quarum prima eſt Pater, altera Filius, tertia Spiritus ſanctus. Pater autem idcircò dicitur, tum quia Filium ex ſe ab æ-
D terno genuit: tum quia omnia condidit, ac procreauit: qua de cauſſa creatoris, opificis, & conſtructoris nomen ei paſſim in ſcriptura tribuitur. quamquam Filij ratione facilius Patris perſona intelligatur; nam vt parentes omnia liberorum cauſſa parant, ſic Filij cauſſa naturæ omnes & viſibiles & inuiſibiles conditæ ſunt. Vnde illud Ioannis de Chriſto loquentis, Πάντα δι᾽ αὐτοῦ ἐγένετο. Item illud Pauli: τὰ πάντα δι᾽ αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν ἔκτισται: quod ſic interpretor, quaſi dixiſſet, propter ipſum & in ipſius gra-
E tiam, omnia eſſe condita. Itaque Paulus eodem loco ſic infert: In ipſo (hoc eſt in ipſius gratiam) creata ſunt omnia, tum quæ in cœlis tum quæ in terris ſunt: item quæ videri à nobis poſſunt, aut non poſſunt: atque in his ipſis tum tribunalia, tum dominatus, tum præfecturæ, tum poteſtates, omnia denique in ipſius gratiam condita ſunt; quibus verbis cùm admirabilem eſſe cœleſtium ac ſuperarum rerum ſtatum, ordinem, deſcriptionem, tum etiam illas omnes in Dei Chriſti gratiam con
F ditas perſpicuè declarat. Secunda autem perſona Deitatis Filius dicitur, quia eſt ab æterno genitus à Patre: & quidem ſolus vnde vnigenitus & naturalis Dei Filius vocatur. Per ipſum (nam hoc etiam modo vocem δι᾽ αὐτοῦ alij rectè interpretantur) omnia ſunt condita, tum quæ in cœlis, tum quæ in terris ſunt: item quæ videri à nobis poſſunt, aut non poſſunt, atque in his ipſis tum tribunalia, tum dominatus, tum præfecturæ, tum poteſtates. Tertia autem Deitatis perſona Spiritus dicitur, & quoniam à
G Patre & Filio ſpiratur ac procedit; & quoniam, vt animantes omnes ſpiritu ac flatu continentur, ſic naturæ omnes tum viſibiles, tum inuiſibiles vi ac
ſpiritu diuino ſuſtinentur: quippe, qui à principio Pſal.33.
confuſam, (vt ſcriptura teſtatur) naturarum mo- Pſal.104.
lem foueret atque agitaret. Vnde illud Pſalmi XXXIII.

XXXIII. Verbo Iehouæ cœli facti ſunt; & ſpiritu oris eius omnis exercitus eorum: item, cùm ſpiritum tuum emittis, animantia creantur, & terræ faciem renouas. Atque hæc quidem de tribus in vno Deo perſonis, quarũ eadẽ eſt eſſentia, æqualis beatitudo, & æternitas & potentia, ſemel dicta ſint.

DE PRIMA RELIGIONIS INSTITVTIONE.

ATQVE tempus quidem quo principia hæc rerum effecta ſunt, complures eruditi viri Autumnum eſſe arbitrantur: locum autem ſic exponemus. *Gen.1.26.* Terræ quidem ambitus omnis Adamo fruendus datus eſt: verùm ad habitandum & colendum certus ei hortus eſt adtributus, omnium (vt Moſes huius ſcriptor hiſtoriæ teſtatur) amœniſſimus: *Gen.2.8.* qua de cauſſa Eden Hebræorum lingua ab amœnitate ac ſalubritate dictus eſt. Nominatim autem Moſes ſcribit, Adamum ibi collocatum, vt ſe in eo colendo exerceret, non vt ocio vaníſque artibus ſeſe dederet: tametſi, cum ab initio teſtatus ſit, *Gen.1.14.* aſtra conſultò à Deo conſtituta, vt eſſent ſigna & indicia hominibus, hoc eſt, vt maturitates temporum, & varietates, mutationéſque ſignificarent, dubium eſſe non poteſt, quin Aſtrologiæ ſtudium præclarum, & naturæ hominis maximè conſentaneum ſit, ac prætertim ad notandam in hac vita, & tanta tum religionum, tum imperiorum viciſſitudine, temporis rationem. Eleganter enim & peritè Græci Philoſophi tempus definierunt, menſuram motus, qui cœleſti orbe conficitur. neque dubium eſt, quin illa ſignorum & cœleſtium motuum obſeruatio, medicis, nautis, agricolis neceſſaria ſit: ſed exiſtimare ſe Solis ſolius ſpectandi, & de cœlo ſeruandi cauſſâ in hoc mundo collocatum eſſe, quemadmodum Anaxagoram dixiſſe ferunt, extremæ amentiæ eſt, cùm cœlum ipſum hominis, non hic illius cauſſa ſit creatus: quamquam immanior multo illa Ciceronis oratio eſt: luendorum ſcelerum cauſſa homines eſſe natos, hoc eſt, vt Lactantius interpretatur, malorum ac ſuppliciorum perferendorum cauſſa: cum ex contrario ſcriptura teſtetur, eum in amœniſſimo pulcerrimo, delicatiſſimo viridario collocatum fuiſſe: *Gen.1.8.* hortum autem illum cum Moſes ad orientem ſtatuat, & Tygri atque Euphrate adlui ſcribat, probabile eſt eo loco fuiſſe, vbi poſtea Babylonia condita eſt: quandoquidem omnes ei regioni veteres hiſtorici ſummam amœnitatem ac ſuauitatem tribuunt. Spacium autem quantum illius horti fuerit, incertum eſt: mihi quidem tantum fuiſſe videtur, quantum ad familiam Adami ſatis eſſet. hortum enim propriè & data opera conſitum, Moſes ſcribit. *Inſtituerat*, inquit, *Iehoua Deus hortum*: qui locus eorum ſententiam, qui totam ei Palæſtinam tribuunt, refellit; ſed multò magis eorum, qui Tygris & Euphratis confluentem, & rurſum diuortium, antequàm in mare Perſicum influant, interpretantur quatuor illa capita, de quibus Moſes loquitur. nam apertè diuortium illud aquarum ſub horti exitum fieri adfirmat: neque dubium eſt, quin eius loci natura omnis, & ſuperficies poſtea per diluuium, de quo poſterius dicetur, deleta ſit. Vtrumque ſit, humano huic & terreſtri (vt ita dicam) Deo, vita beata & immortalis data eſt, eiuſque ſoboli, ac poſteris in ſempiternum, vt nullis neque vitiis, neque morbis, aut caſibus ac perpeſſionibus eſſent obnoxij. Vnam hanc ei parens & procreator Deus legem impoſuit, ne beatam illam vitam ſuam ac propriam duceret, ſed ipſius beneficio vtendam ac perfruendam datam exiſtimaret: ac proinde in fide atque imperio ipſius maneret, omniaque illi accepta ferret, eóque nomine, pietatem, cultum, ac venerationem præſtaret. quo tempore prima religionis inſtitutio notanda eſt, *Religionis Inſtitutio.* quam fiducia, inuocatione, & certis præſcriptiſque cerimoniis conſtare, multis ſcripturæ locis traditur. *Pſal.50. Gen.22.5.* Eſt autem fiducia, perſuaſio de omnipotentia, ſapientia, & benignitate Dei, propter Chriſtum. Certos autem religionis, & cerimoniarum ritus iam tum à Deo inſtitutos fuiſſe, hoc eſt, certarum belluarum ſacrificia, vel hinc licet intelligatur, quod Apoſtolus ſcribit, Abelem fide ſacrificaſſe: *Hebr.1.4* fides autem ſine verbo Dei nulla eſt: itemque Nohai ſacrificium, qui mundorum & immundorum animalium delectum habuerat, Deo placuiſſe. *Gen.7.2. 8.20.* Neque vnquam Deus gentem ſuam ſine certis ſui colendi legibus, ac præſcriptis ritibus reliquit, *Act.14. 16.* animéque ſemper commentitiam atque arbitrariam religionem deteſtatus eſt: quam Apoſtolus ἐθελοθρησκείαν appellat. Binæ autem Adamo arbores in horto illo Edenico, religionis huius *Gen.2.16. 3.22.* notæ atque indices adſignatæ ſunt: vna quæ arbos vitæ dicta eſt, vt cùm illius fructum certis diebus ederet, (eſum enim illum ſollemnem fuiſſe conſentaneum eſt) reputaret ſe humanum quidem ac terreſtrem eſſe deum, at non æternum, & per ſe exiſtentem: præterea vitam quidem in ſe habere, at non ex ſeſe, ſed à Deo Iehoua creditam & commiſſam, non per ſe ſempiternam, ſed eſui ac potui obnoxiam; non deſidem atque ocioſam, ſed honeſtis occupationibus ac prætertim agriculturæ addictam: proinde nihil ſibi proprium tribueret, ſed totus ab omnipotente Iehoua penderet. denique quæ ſumma laus à Philoſophis, & huius mundi ſapientibus credita eſt, quam illi αὐτάρκειαν vocant, cùm quis totus aptus eſt ex ſeſe, & in ſe vno ſua ponit omnia, eam Deus ſummè deteſtatus eſt: neque ex contrario quidquam ei tantoperè commendauit, vt animi demiſſionem, & lenitatem, quam & Apoſtoli ταπεινοφροσύνην appellant, cùm quis abiectè & demiſſè de ſua humilitate ſentit. *Epheſ.4. Col.3.* Illam arbor altera, Boni & mali notitia dicta eſt. huius poma Deus ſacroſancta eſſe duxit, grauitérque Adamo interminatus eſt, ne quod illorum adtingeret: ſi aduerſus ſuum interdictum faceret, morte moriturum. Huius interdicti cauſſa hæc fuit, vt Adamus ſapientiam, id eſt boni & mali notitiam ſolius Dei propriam eſſe condiſceret, qui ſolus & quid expetendum & quid fugiendum ſit, compertum habet. ob eamque cauſſam deinceps Adamus non ex ſua ſed ſolius Dei ſapientia ſaperet. Hæc eſt enim altera (vt dixi) piæ fiduciæ pars; nihil vt ſibi homines proprium adrogent, ſed humilitatis ſuæ memores modeſtè de ſe ſentiant, ac ſeſe totos demiſſiſſimis ac ſubiectiſſimis animis Dei ſapientiæ, conſilio ac prouidentiæ committant.

DE PRIMA HOMINIS A DEO DEFECTIONE.

CVM hac florente & beata vita noſter Adamus frueretur, tum Satanæ inuidia interuenit.

Hic eſt Satanas, eorum angelorum princeps, qui à Deo creati, vt beata immortalitate fruentes, maieſtatis ipſius adminiſtri & apparitores eſſent, ferociter in Deum ſuperbientes, de cœlo deiecti, ac dignitate ſua ſpoliati ſunt. Hic ille auctor eſt ac parens mali; qua de cauſſa paſſim in litteris ſanctis πονηρὸς, id eſt, improbus ac ſceleratus appellatur. Idem hoſtis filij Dei ſempiternus, quocirca Satan ab Hebræis, id eſt aduerſarius dictus eſt: quippe, qui abductis ab ipſius religione hominibus, diuinos ſibi cultus atque honores, modò ſub Deorum modò ſub Diuorum nominibus, omnibus ætatibus, per vniuerſum terrarum orbem inſtituit. quapropter modò Deus huius ſeculi, modò princeps huius mundi, modò princeps aëris in litteris ſanctis nominatur. Eidem præterea Diaboli nomen tributum eſt, quod homines pietati ac ſanctimoniæ deditos, apud Dei tribunal ſuis calumniis ac mendaciis inſectetur. Idem quoque Serpentis nomine appellatur, ea figura, quam Latini permutationem, Græci διαλλαγὴν vocant, cum alio homine res per ſimilitudinem appellatur: vt cùm Tyrannis luporum aut canum nomen tribuitur: propterea quòd inſidiando ſerpētis ingenium naturámque imitatur: magnáque eſt in nocendo ſpargendóque veneno ipſius calliditas. Sed quod exagitatis in hac vita piis hominibus, tandem filij Dei virtute opprimetur, idcircò fore prædicitur, vt hominis quidem calcibus inſidietur, attamen iiſdē calcibus certo tēpore illiſus conteratur. Hic igitur ſerpens odio Dei Adamū ab ipſius fide atque obſequio abducere inſtituit: eiq. perſuaſit, fore, ſi arboris illius interdictæ baccis veſceretur, vt quaſi Iehoua Deus eſſet: neque Iehouam, cùm illo cibo ei interdiceret, aliud quidquam veritum fuiſſe: proinde libertate vteretur, ſuóque ſibi arbitratu ſaperet. Ea perſuaſione miſer inductus, atque in perditam arrogantiam delapſus, contemnere ſummum illud Dei interdictum cœpit, vetitóque arboris fructu veſci. Quo facinore admiſſo, poſteritatem omnem ſuam in ſempiternum exitium induxit. Primùm enim Spiritus ille diuinus (quem ſuperiùs demonſtratum eſt homini à Deo impertitum) qui animæ rationalis rector, ac moderator erat, ei ademtus eſt. Tum deinde, corpori firmitas ac ſempiternitas erepta: vnde tot malorum ac miſeriarum origo fluxit: nam ex animæ corruptela, perturbationes, vitioſique adfectus nati ſunt: inde effrenatæ libidines, iræ, iurgia, diſcordiæ, ſeditiones, bella. Ex corporis autem corruptela tanta, propter humorum prauitatem, morborum lues, etiam in minimis quibuſque corporis partibus nata eſt, vt de iis cogitare ſine lacrymis vix quiſquam poſſit. Hac eadem de cauſſa terram quoque & aerem terræ circumfuſam, animantiúmque genus omne Iehoua deteſtatus eſt, loliúmque ac tribulos, carduos, lappas, dumos, ceteróſque frugum morbos naſci è terra iuſſit, eámque ipſam aſperam & cultoribus ingratam eſſe voluit. hinc præterea eluuiones, peſtilentiæ, ac vaſtitates ortæ ſunt: terrarum item motus, ac fragores, qui totas interdum vrbes abſorbent. Iam ex aëris corruptela tempeſtates ortæ ſunt, & nimbi, procellæ, turbines, imbres, grandines, vredines, fulminum ac tonitruum ictus, naufragia, ruinæ, incendia. Eóque ipſo tempore prima defectio à religione, & generis humani perfidia notanda eſt: propter quam homo ab horto Edenico præceps exturbatus, quaſique ex familia Dei abdicatus, eiectus, atque exterminatus eſt. Vnde illa conſecuta miſeria, vt cùm in hac vita perpetuis ærumnis adflictaretur, tum verò morte obita ſempiternis cruciatibus vexaretur. Quæ condicio beſtiarum condicione longè miſerior, ac deteſtabilior eſt: veruntamen hæc pœna diuinæ Iuſtitiæ debebatur. At Filius Dei, quem Hebræi Meſſiam, Græci Chriſtum adpellant, tantorum ſe malorum deprecatorem, Deique & hominum reconciliatorem interpoſuit, pœnā enim diuinæ Iuſtitiæ debitam, ſeſe humano corpore adſumpto, pro genere humano luiturum conſtituit. qua de cauſſa, ſcriptura modò cum Emanuelem, hoc eſt, Deum nobiſcum, modò μεσίτην θεοῦ καὶ ἀνθρώπων appellat, hoc eſt, quaſi ſequeſtrem, interpretem, ac tranſactorem reconciliationis cum Deo factæ. Hic eſt Chriſtus, quem ſuperius demonſtratum eſt, Iehouę Dei æterni, Filium æternum eſſe, cuius in gratiam Pater ex generis humani colluuie, ſuam Eccleſiam colligit, quam eccleſiam idem Chriſtus, quaſi ſuam ſponſam amat, atque in perpetua Dei Patris gratia, & beneuolentia retinet. ſemper ei ab origine mundi præſtò fuit, ſæpè illam ſuo colloquio dignatus eſt. nam quoties cum hominibus collocutus Deus dicitur, toties Filius Deus intelligendus eſt: qua de cauſſa λόγος à Ioanne dictus eſt. Itaque Ioannes eodem loco ſcribit, Deum quidem à nemine vnquam eſſe viſum, at Filium vnicum arcana nobis ſui patris enunciaſſe. Hic eſt Chriſtus, qui multis antè ſeculis, quàm humanum corpus adſumeret, traditur eccleſiam ſuam è variis periculis liberaſſe: eidem eiectæ ac vaganti præſtò fuiſſe: eidem religionis ac reip. conſtituendæ formam præſcripſiſſe. Quemadmodum autem homines animo ſpirabili ſuſtinentur, ita Deus Spiritu ſancto eccleſiam fouet, alit ac ſuſtinet, atque in pectoribus piorum æternæ fælicitatis pignus atque arrabonem immittit: vnde illud Pauli: Nos quidem non mundi ſpiritum, ſed ſpiritum qui à Deo eſt, accepimus. qua de cauſſa piorum corpora ſpiritus ſancti templum (vt ſuperius dicebamus) appellantur.

Ioh.8.44. & 1.Pet.2.4. Iud.5. Math.6.13. Luc.11. 4. Zachar.3.1. 1.Chr.21.1. Iob.1.6. 2.Corinth.4.4. Ioh.12.31. & 14.15. Eph.6.12. Eph.2.2. Iob.1. Gen.3.1. Gen.3.15. Gen.3.4.5. Gen.3.17.18. 1. Defectio à religione. Dan.9.25.26. Ioh.1.41. Ioh.4.25. Pſa.2.1.89. Iſ.7.14. Math.1.23. 1.Tim.2.5. Cant.4.8.9. Iud.6. & 7. & 13. 1.Cor.10.4. Ioh.1.1. 1.Ioh.18. Exod.3. 1.Cor.10.4. 1.Cor.10.9. Sal.1.19. Rom.8.11. Rom.8.15. Eph.1.13. 1.Cor.2.12.

DE PRIMA ECCLESIÆ INSTAVRATIONE.

AD rem autem vt redeam, cum iſto ſe modo Chriſtus pacificatorem & reconciliatorem Dei & delectorum aliquot hominum interpoſuiſſet (delectos autem appellamus, quos Deus in ipſo Chriſto ſibi ante mundum conditum delegerat) tum prima eccleſiæ inſtauratio facta eſt, quæ poſtea per omnes ſeculorum ætates illo ſingulari Chriſti beneficio in genere humano collecta fuit: cuius eccleſiæ ipſe perpetuum ſe cuſtodem, patronum, propugnatorem, ac paſtorem præſtat. Eodem beneficio electis eſt Spiritus ſanctus redditus (hoc enim eos nomine appellamus, qui in Dei gratiam reconciliati ſunt,) ſed tamen ita, vt adſiduè cum deprauata corporis & animæ natura pugnent. nam etſi ærumnis & cruciatibus multis, morti denique, piorum corpora ſunt obnoxia, tamen Chriſtus eorundem animis ſpiritus diuini conſolationem immittit. qua de cauſſa παράκλητος ille Spiritus appellatur. Eiuſdem beneficij inuidia implacabile illud odiū exarſit inter reiectos, & Chriſti eccleſiam, hoc eſt, inter homines abalienatos, & in ne-

1. Religionis inſtauratio. Epheſ.1.4. Math.28.20. Rom.5. Ioh.15.19. Ioh.14.24.

& in nequitia, atque impuritate ſua derelictos, & eos qui arcano Dei conſilio ex ea damnatione in gratiam reſtituti ſunt. Eodem denique beneficio cultus Dei in eccleſia cœpit inſtitui per ſacrificia: nam cùm Chriſtus victimam ſe pro genere humano fore conſtituiſſet ſacrificia inſtituta ſunt, quaſi futuri in Chriſto ſacrificij prænuntia: neque enim in horto Edenico, & antè defectionem Adami, inſtitutam immolationem puto; ſed tum demùm cùm in Adami familia, doctrina de ipſius perfidia expianda & Chriſti immolatione tradi cœpta eſt: de qua Ioannes in Apocalypſi teſtatur, Agnum ab origine mundi mactatum fuiſſe. Fuit autem per id tempus Adami & Heuæ coniugis condicio eiuſmodi, vt niſi adſidua conſolatoris ſpiritus ope ſuſtentati fuiſſent, in perpetuo luctu, mœrore & lacrymis ætatem egiſſent, cùm propter admiſſi facinoris, turpiſſimæque defectionis conſcientiam, propter Dei Iehouæ offenſionem, propter recordationem fœlicitatis amiſſæ, & perpetuam incommodorum perpeſſionem, tùm etiam ob religionis veræ deprauationem, & adſidua bella impiorum aduerſus eccleſiam, quorum primordium in duobus filiis viderunt, cùm Abelus piè Deum venerans à Caino fratre impio ac ſuperbo trucidatus eſt. Nam in Caino morbus ille ſuperbiæ atque impietatis animaduertendus eſt, qui Adamo eiuſque generi perniciem adtulit, cùm Satanæ ſpiritu adflatu Dei imperium adſpernari, & inſtitutas à Satana ſuperſtitiones ſectari cœpit. Iam tum enim earum ſuperſtitionum fundamenta iacta ſunt, quarum poſtea per vniuerſum ferè terrarum orbem abſolutam ab architecto Satana exædificationem vidimus. Atque hæ vt planiùs intelligatur, veriſſimè id illi hoſtile nomen impoſitum: quemadmodum Iehoua lenitatis ac modeſtiæ ſpiritum ſuis impertit, ſic alter de ſuo ſuperbiæ & crudelitatis ſpiritu ſuis largitur. vt ille ſolus coli, & parens, conſeruatórque omnium haberi vult: ſic alter ſe ſuíque imperij ſatellites pro Diis venerari, ac diuinis honoribus adfici: qua de cauſſa paſſim in Scriptura mundi ac profanarum gentium Deus adpellatur: quamquam quò plura Satan miſcet, tantò magis eccleſia Dei in dies conualeſcit. Quemadmodum Iehouæ ſpiritu adflati ſummo animi dolore religionis deprauationem, & dæmonum cultum intuentur, obnixéque operam dant, vt miſerorum hominum mentes, ad ſanitatem conuertant, atque ad Dei cultum reuocent: ita Satanæ clientes Dei cultores & veræ pietatis ſtudioſos ferre nullo modo poſſunt, eóſque non ſecus ac lupi ouiculas crudeliter ac furenter inſectantur: quod iam tum in Caino & Abelo vſuuenit, in quibus tamquam in ſpeculo licet veræ & adulterinę religionis initia perſpicere, cùm vterque mactandis victimis externos quidem cultus Deo pręberet: ſed alter toto pectore pietatem & animi ſtudium intimum adhiberet, alter verò ad ſpeciem & oſtentationem ritibus & cerimoniis perfungeretur: vt non ſit dubium quin Adamus & Heua, neque tantam animi ægritudinem, neque tam diuturnam miſeri temporis propagationem ferre potuiſſent, niſi benignitate Chriſti, & præſidio conſolatoris Spiritus, qui tantas illorum miſerias leniret, ſubinde recreati confirmatíque fuiſſent. Cum autem annum iam ætatis centeſimum ac trigeſimum agerent, Sethus illis in illius filij, quo orbati fuerant, locum

Margin notes: Gen.4. — Apocal.13 — Gen.4.8. — 2.Cor.4.4 — Ioh.12.31. 14.30. — Heb.11. 4.

Section letters: A B C D E F G

à Deo datus eſt. Sethum enim Hebræi Repoſitum, vel potius ſubfectum interpretantur. Hic pietatem coluit, veramque in Adami familia religionis doctrinam retinuit. Cùm autem Enos calamitoſum Hebræis ſignificet, probabile eſt, pium virum adſiduis calamitatibus adflictatum fuiſſe. Nam memorabile eſt, quod ſcriptura de abnepote Sethi, Enocho, eiúſque ſumma integritate teſtatur. nam cùm integerrimè, ſanctiſſiméque vitam egiſſet, proditum eſt, eum à Deo repente de medio ſublatum, atque adſcitum fuiſſe: hoc eſt, ita ex hac vita migraſſe, vt vim morbi ac mortis nullam ſenſerit: quod ſuaſi futuræ immortalitatis ſpecimen Deus miſeris hominibus eſſe voluit.

Margin notes: Gen.4.25 — Gen.5.24 — Hebr.11. 5.

DE DILVVIO.

PER id tempus ſecunda eccleſiæ calamitas, vel potius religionis vaſtitas accidit: nam homines pij, & (vt ſcripturæ verbis vtamur) Iehouæ filij, diligenter vſque ad eam diem ab impiorum & profanorum conſuetudine abhorruerant. Etenim cùm omnibus in rebus, tùm præcipuè in religione magna quædam propter humanæ mentis imbecillitatem, contagionis vis eſt: tum autem miſceri inter illos non modò coniunctus & familiaritates, verumetiam connubia cœperunt; quo ſcelere non aliud Deo viſum eſſe atrocius, vel ipſa ſupplicij grauitas, & magnitudo declarat. namque ex eiuſmodi connubiis, ſenſim religionis profanatio, & impiorum cultuum cōmunitas nata eſt: deinde qui ex illis orti ſunt, liberi ac nepotes varias vtriuſque parentis religiones adſpernari cœperunt. Ita Dei metu ſublato, liberè latrocinari, ac tyrannidem exercere inſtituerunt: qua de cauſſa Gigantes eos ſcriptura nominat, ſiue potius tyrannos, hoc eſt, barbaros, truculentos, temerarios. denique omnis propè per id tempus & religio & caritas, quæ generi humano debetur, extincta erat. Florebat tamen eo tempore Noha vir pietate & ſanctimonia inſignis: eum Deus ſuæ Iuſtitiæ præconem (ſic enim Petrus loquitur) inſtituit, hoc eſt, eius exempli, quod in humani generis perfidiam editurus erat. etenim publicè per eum pronunciari iuſſit, fore, vt niſi homines antè certam diem ad ſanitatem redirent, & abiectis ſuperſtitionibus, quas à Satana inſtitutas ſuprà demonſtratum eſt, ſolam Dei religionem colerent, tum omnes emiſſa aquarum eluuione, delerentur. Diem autem ſatis laxam conſtituit, intrà centum & viginti annos: idque pœnitendi & ad ſanitatem redeundi, non autem viuendi ſpacium eſſe voluit; neque enim ad definiendam futurorum hominum ætatem illud pertinere, rectè veteres aliquot Theologi, in his Auguſtinus animaduerterunt: cùm abſurdiſſimè & Lactantius & nonnulli alij, tùm veteres tum ætatis noſtræ ſcriptores, ad hominum vitę ſpacium ea verba retulerint; quorum tamen complures poſteà, longè diutius vixiſſe ſatis inter omnes conſtat. Hoc edictum promulgatum eſt anno mundi milleſimo quingenteſimo trigeſimo ſexto. Noha autem tum ętatis annum agebat quadringenteſimum & octogeſimum. Cum anni viginti abiiſſent, neque tamen vlla in hominibus deſperatis emendatio vitę animaduerteretur, tum Deus

Margin notes: 11. Religionis deprauatio. — Gen.6.2. — Gen. 6.4. — Gen. 6.6. — 2.Pet.2.5. — 1.Pet.3. 20. — Heb.11.7 — Gen. 6.6. — Gen. 6.14

A Noham ſibi materiem ſumere, ac nauem ædificare iubet: quæ, quòd vndique conſtrata erat, Arca nominata eſt. Hanc ædificationem ad annos centum produxit: vt qui adſiduis ipſius concionibus & monitis non mouerentur, tanti ſaltem periculi denunciatione, quod illa diuturna molitio perpetuò ob oculos ponebat, deterrerentur. Neque verò mediocri cum animi mœrore opus illud effecit, vt cuiuis venire in mentem neceſſe eſt, ſiue ſeculi illius impietatem cogitemus, cùm homi- B nes perditi, pia ipſius monita & conſilia tanquam deliri ſenis in ſomnia ludibrio haberent (qua de re & Petrus & Lucas teſtantur) ſiue tot ipſius amicorum & propinquorum interitum, quæ tantos in paranda materie, & tanti operis molitione labores ſiue moleſtias, in anni vnius annona & pabulo conquirendo (ſecum enim vxorem abducere iubebatur, vnáque tres filios, nurus totidem, atque inſuper de ſingulis animantium generibus aliquot capita. Annis cen- C tum exactis, cùm neque morum neque religionis emendatio illa fieret, iubetur Noha ſuam familiã in Arcam introducere: is annos tum ſexcentos (vt ſcriptura teſtatur) natus erat. Operæprecium eſt autem, fluctuationis illius tempus accuratiùs exponere, quam annum vnum, ac præterea decem & ſeptem dies duraſſe, animaduerto: cùm interea vir ſanctus in arca illa tamquam in carcere deliteſcens, non modo iucundo cœli lumine orbatus eſſet, verum etiam in pecudum D fœtore tam diu iacere cogeretur. Menſes autem, ne quis neſciat, ita definio, vt in ſingulos dies tricenos adnumerem: cuius rei ratio ſic facilè conſtabit. Noha ſexcentos natus annos ac præterea menſem vnum & dies decem, in arcam ingreſſus eſt. eius enim introitum Moſes confert in decimum ſecundi menſis diem, quem introitum ad dies ſeptem duraſſe ſignificat. iam decimoſeptimo die magni imbres exorti ſunt, qui dies quadraginta totos non intermiſerunt, hoc eſt, ad E menſis tertij diem ſeptimum ac viceſimum. dehinc per tres inſequentes menſes arca fluctuat, quæ ſeptimi demum menſis die, decimoſeptimo, in excelſiſſimo Armeniæ monte ſubſedit. Vbi tamen hæſit ad primum diem menſis decimi, quo die aquis diffluentib. exſtare montium cacumina cœperunt: decimo inſequenti menſis die. Noha feneſtram aperuit, columbámque, quæ ſiccitatem aliquam exploraret, emiſit: ei reuerſa, ſepti- F mo poſt die iterum emiſſa eſt, ad extremum ſeptimo iterum poſt die (qui fuit dies vndecimi menſis quartus & viceſimus) poſt eadem tertiùm emiſſa, non reuolauit. hoc vnicum ariditatis indicium miſeris fluctuantibus fuit. itaque primo anni vertentis die, tectum ab arca ſublatum eſt, quo die Solis lumen tanto interuallo conſpicati, reuixiſſe ſibi videbantur. tandem aliquando, hoc eſt, ſecundi menſis die ſeptimo ac viceſimo, omnes ad vnum incolumes in continentem expoſiti ſunt. ſic vnius anni ac præterea decem & ſeptem G dierum numerus perſpicuè congruit. Neque tamen ſum neſcius, eſſe, qui Nohæ in arcam introitum conferre malint in decimum ſeptimum menſis ſecundi diem qua ratiocinatione vno anno & decem tantum diebus fluctuationis tempus conſtabit. Sed vtra probabilior enumeratio ſit, piorum ac bonorum virorum arbitrio permitto: ad inſtitutum certè noſtrum non valdè pertinet.

Luc. 17. 26. 1. Pet. 3. 20.

Gen. 7. 6.

Gen. 7. 10. 11. 12.

Gen. 8. 4.

Gen. 8. 6.

Gen. 8. 10

Gen. 8. 13. 14.

DE RENOVATIONE GENERIS HVMANI poſt diluuium.

Illa maioris multò momenti notanda potius atque obſeruanda ſunt. Primùm quòd eluuionis illius memoria paſſim etiam à profanis ſcriptoribus celebrata eſt: in quibus Beroſus ſacerdos Chaldæus nobilis hiſtoricus primas tenet: cuius librorum Latina quædam exſtat epitome, quæ, non video, quamobrem ab eruditis viris tanquam adulterina reſpuatur: præſertim cùm Ioſephus & in ſuarum Antiquitatum libris, & in eo quem contra grammaticum Appionem ſcripſit, eius nõnulla prope ad verbum proferat. Veterum autem Poetarum (qui tamen certiſſimi ſycophantæ ac ludiones Satanæ fuerunt) nullus omnino eſt, qui non eius diluuij, quod imperante (vt aiunt) Deucalione accidit, mentionem faciat. aliquid enim ex libris Moſis propter hiſtoriæ vetuſtatem, deguſtarant. Quin etiam video Plutarchum (quod mihi interdum mirari ſubiit) in libello de animalium induſtria, vbi de Deucalionis diluuio loquitur, nominatim de columbæ miſſu, & reuolatu mentionem facere. Marcus autem Varro Romanorum doctiſſimus, prioris etiam diluuij mentionem facit, quod refert ad ea tempora, quibus Ogyges Thebarum rex rerum potitus eſt. Vtcumque ſit, hoc eodem loco ſecunda eccleſiæ inſtauratio notãda eſt: tum enim ſacrificia renouata ſunt, quæ cùm eſſent futuri in Chriſto ſacrificij prænuncia (quemadmodum ſuperius dictum eſt) tanto illo fluctuationis ſpacio intermiſſa fuerant. ſcribit enim Moſes, Noham ſimul atque ex arca egreſſus eſt, victimas Deo mactaſſe, eíque pro conſeruata familia gratias egiſſe. Tùm verò ſingularis Dei benignitas in Iride ſiue arcu cœleſti conſtituendo, notanda eſt: nam cùm in aere ſurſum aquarum ſuſpenſa moles hæreat (quemadmodum à principio dictum eſt) credibile eſt, miſeros mortales, ſimulatque magnos aliquos ac inuſitatos imbres videbant, formidine adfectos, ac propè exanimatos fuiſſe. hac de cauſſa Deus ſignum illud arcuatum ſtatuit, quo quaſi fortice moles illa cœleſtium aquarum fulta ſuſtineretur: mihíque pietati magnopere conſentaneum videtur, ſtatuere, & Iridem tum primum à Deo conſtitutam, neque vnquam maiores è cœlo imbres cadere, quin illa viſibilis appareat. Sic eueniet (inquit Iehoua) quoties obduxero cœlũ nubibus, tum apparebit arcus. At Poetę fabularum architecti, cùm animaduerterent, Iridem indicium eſſe permutationis auræ, aut in pluuiam, aut in ſerenitatem, ſuorum illam Deorum internũnciam fecerunt, quæ tum emitti ſoleret, cum inſignis aliqua præſentis ſtatus immutatio fieret. Præter hoc omnium prima magiſtratus inſtitutio notanda eſt: nã cum hoc tempore noua fieret humani generis propagatio, quaſique nouæ Reipublicæ inſtitutio, deſcribi iura, creárique magiſtratus oportuit. Primùm autem ac ſummum iuris ciuilis caput hoc fuit: Vt qui ſanguinem humanum funderet, eius ſanguis effunderetur: quippe cum homo (inquit Legiſlator) ad effigiem Dei creatus ſit, qua lege ſignificatur, violari hominem non poſſe, vt non ſimul effigies Dei violetur. Sanguinis autem effuſione iniuriam omnem contineri, non difficile eſt intelligi. Iam miſerabilis ille Nohæ caſus animaduer-

2. Eccleſiæ inſtauratio.

Gen. 8. 20

Gen. 9. 12

Gen. 9. 6.

Gen. 9. 20 21.

aduertendus eſt, qui cùm vites ſeuiſſet, neque A dum inuſitatam vini vim expertus eſſet, in obſcuram temulentiam, nuditatémque corporis incidit: qua de cauſſa petulanter à filio Chamo deriſus, eum reliquis ſuis filiis in ſeruitutem addixit. Vnde de illa veterum obſeruatio, primam ſeruitutem ex ebrietate originem fluxiſſe. Videtur autem Deus parens optimus, tantum illud in homine ſanctiſſimo flagitium conſultò permiſiſſe, vt ſempiterna
Gen.10. deinceps piis hominibus cautio ipſius exemplo B conſtitueretur, ne vini ſuauitate & dulcedine abuterentur: quod malorum omnium metropolim veteres quidam non illepidè nominarunt. Poſtremò mirifica generis humani propagatio notanda eſt, ex tribus Nohæ filiis perexiguo tempore prognata: quorum primus Semus, alter Chamus, tertius Iaphetus nominatur. Nam annorum circiter centum ſpatio (vt Beroſi ratio, quæ ceteris probabilior eſt, demonſtrat) ita Nohæ ſoboles multiplicata eſt, vt tres & ſeptuaginta colonias in totidem C propinquas regiones emiſerit. ſiquidem ex Chamo triginta, ex Semo ſeptem & viginti, ex Iapheto quindecim prognatos Moſes enumerat, à qui-
Aug. de Ciu.l.16.c.3. bus ſeptuaginta tres (vt Auguſtinus ſcribit) gentes diſſeminatæ ſunt: non tantùm homines. Neque verò probabile eſt, orbis vniuerſi partitionem eo loco à Moſe deſcribi, ac non potius earum dumtaxat regionũ, quæ orientales ſunt: præſertim cùm notiſſima quarundam vocabula nominatim ediderit. ceterarum autem notionẽ ſubtilius indaga- D re, atque ad patriũ cuiuſque noſtrum ſermonẽ reuocare, quàm ineptum videtur? Itaque tanta inter Beroſum, Philonem, Euſebium, Hieronymũ, ceteróſque huiuſmodi peruestigatores varietas eſt, ac præſertim inter ætatis noſtræ Chronographos, vt eius me plerumque pudeat. Quod ſi coniecturæ locus eſſet, haud ſcio, quamobrem plus cuiquam alteri quàm Beroſo. ſcriptori antiquiſſimo, eidémque Chaldæo tribueretur. Verùm hæc de re plus ſatis. E

DE ARCE BABYLONICA.

III. Religionis deprauatio. Gen.11.2. IN hæc tempora tertia religionis calamitas incurrit, cùm ad terram Sinharem homines impij conſilium inierunt, de peragrandis regionibus, in quibus Dei religio colebatur, vt bonos ac pios viros malis omnibus vexarent, eorúmque religionem, ſi, quo modo poſſent, extinguerent. Antequam eam profectionem ſuſciperent, arcem ex- F ſtruere inſtituerunt longè excelſiſsimam, cùm perpetuam (vt ſperabant) ſuperſtitionum ſuarum domicilium, tum etiam ſempiternum nominis ſui monimentum. Cùm enim ſcriptura teſtetur, & ædificationem & expeditionem impio conſilio ſuſceptam, facilè intellectu eſt, vtramque in piorum hominum perniciem inſtitutam fuiſſe: ædifi-
Gen.11.4. Gen.10.8.10. cemus (inquibant) arcem, cuius caput ad cœlum pertingat. ita pariemus nobis nomen, ſi fortè poſthac per orbem terrarum diſpergamur. Huius cõ- G ſilij princeps fuit Nimrodus tyrannus potens, truculentus, audax, facinoroſus: cæteroqui maximis corporis viribus: vnde natum de audaci & facinoroſo prouerbium, Alter Nimrodus, robuſtus venator coram Domino. at Deus ſceleratos illorum
Gen.11.10. conatus, ſic eluſit, Cùm vſque ad id tempus genus omne mortalium vna eadémque lingua vteretur; repẽtè noua quædam linguarum genera inter eos exorta ſunt, vt alter alterius ſermonem non intelligeret. vnde Babel arx dicta eſt, quo verbo cõfuſionem Hebræi ſignificant. Eo pacto & principũ conſilia, & ſtructurum opera cõturbata ſunt, hominúmque ſempiternum ſibi nomen in mũdo quærentium; vanitas iuſtiſsimo Dei iudicio damnata eſt: quod etiam profani ſcriptores in non diſsimili inſaniæ genere obſeruarunt. Inter omnes eos (inquit Plinius) qui ſcripſerunt de pyramidibus, non cõſtat à quibus facta ſint, iuſtiſsimo caſu obliteratis tantæ vanitatis auctoribus. Porrò hæc illa eſt Babylon clara & nobilis, caput Aſſyriæ, & Nimrodi regia, veterum omnium & piorum & profanorum litteris celebrata: perpetuum omnis ſuperſtitionis, idololatriæ, atque impietatis domiciliũ: ac proinde hoſtis eccleſiæ ſempiterna. Itaque videtur tum Deus nouum quodammodo diluuij genus humanis mentibus immiſiſſe: cùm omni ſermonis communicatione ſublata, propè cuncta vitæ ſuauitas, generíſque humani communitas extincta eſt. Huius autem hiſtoriæ Babylonicæ argumentũ præſtigiatores poſtea Poetæ, Diaboli adflatu impulſi, in Gigantum ac Titanum fabulam conuerterunt, quos coaceruatis montibus in cælũ conſcẽdere, ac Deum deturbare conatos; fabulati ſunt: quinetiam Iaphetum nominatim adpellant.

Tum partu terra nefando
Eoúmque Iapetúmque creat, ſæuúmque Typhoea,
Et coniuratos cælum reſcindere fratres.
Ter ſunt conati imponere Pelion Oſſæ,
Scilicet atque Oſſæ frondoſum inuoluere Olympum:
Ter pater exſtructos, diſiecit fulmine montes.

Durauit autem hæc tertia Eccleſiæ vaſtitas annos prope trecentos ſexaginta tres. totidem enim à diluuio ad Abrahami vocationem anni numerantur. de quo Abrahamo deinceps dicendum eſt.

DE ABRAHAMO.

FVIT quidem in Semi familia (quem Nohæ filium fuiſſe ſuprà demonſtratum eſt) conſeruata pietas: nam & Arphaxadium ipſius filium, & Selam nepotem, & Eberum pronepotem in fide manſiſſe, & veram religionem coluiſſe, ſcriptura teſtatur: verum vbi ad Nahorem & Thareum ventum eſt, quorum hic pater, ille auus Abrahami fuit, omnis propè religio interciderat. Dæmones Ioſ.24.2.
enim, hoc eſt, alienos illum & commentitios Deos coluiſſe memoriæ proditum eſt. Cúmque annum Abrahamus ageret ætatis 70. vnáque cum patre Gen.12.4.
Thareo in vrbe Chaldæorum Vra ſuperſtitioni longè deditiſſima, viueret, tum Deus in Filij ſui Chriſti gratiam Eccleſiam ſibi colligere, ſuæque religionis cultum inſtaurare inſtituit: itaque Abrahamum ex illis profanis locis migrare, atque alias ſedes quærere iuſsit, vbi Eccleſia inſtitui, ac veræ pietatis diſciplina celebrari poſſet: vt iam per III. Religionis inſtauratio.
id tempus tertia eccleſiæ inſtauratio notari poſſit. Hæc eſt celebris illa, quæ prædicatur Abrahami vocatio; cùm Deus illum è patria & Gen.12.1.
cognatis ac propinquis omnibus in terram Chananæam abduxit: quam ei ſe ac poſteris ipſius Gen.13.15
propriam traditurum promiſit: vt ſuum numen Gen.15.
ſanctiſſimum, & quam eis deinceps præſcriberet 18.Gen.
religionem, in ea colerent, Abrahamíque familia 2.3.7.17.18.
florens ac beata in perpetuum maneret, atque in 19.Gen.26.4.

Act.7.3. tantam ſobolem excreſceret, vt eius numerus ſtel-
larum multitudinem adæquaret: fore præterea vt
ex ipſius Abrahami prole naſceretur is, qui futu-
rus erat Emanuel, id eſt, nobiſcum Deus: nimirum
Chriſtus Ieſus, pacificator Dei & hominum, in-
terpres ac conciliator pacis cum Deo factæ. Du-
plex autem huius pollicitationis modificatio no-
tanda eſt, quarum prior hæc fuit: poſteros Abraha-
mi, antequam promiſſa regione fruerentur, vaga-
Gen.15.13 Act.7.6. turos ſine certis ſedibus per annos quadringentos:
altera autem huiuſmodi, eoſdem poſteros duram
ac tyrannicam ſeruitutem ſeruituros. Hæc ferè à
primordio mundi perpetua eccleſiæ condicio
fuit: vt vaga & exul erraret, neque vnquam certas
ad multum tempus ſedes haberet. quam vitæ cō-
dicionem Abrahamus ſenſit: nam (vt modo de-
monſtratum eſt, primùm è patris & cognatorum
complexu abreptus fuit: deinde cùm in Meſopo-
Gen.11.32 tamiæ vrbē Haram vnà cum patre migraſſet (hæ
Act.7.4. Charræ Græcorū litteris & M. Craſſi clade nobi-
les) ibíque cum illo vnà annos quinque cōmora-
tus eſſet, patrem amiſit. Vt primū illinc mouit, pe-
démque in terra Chananæa poſuit, tanta repentè
fames exorta eſt, vt neceſſarij victus inopia coa-
Gen.12.10.12. ctus ſeſe in Ægyptum cōferret. Ibi vxor eius Sara
propter formæ pulcritudinem à rege Pharaone
abducta, in ſummum pudicitiæ diſcrimen venit.
Gen.13.3. poſt in terram Chananæam reuerſus, propter pa-
ſtorum ac ſeruulorū diſſenſiones à fratre Lotho,
quo cum ſemper antea concordiſſimè vixerat, ſe-
Gen.14.22. migrare coactus eſt. quod diuortium acerbū qui-
dem ipſi fuit: verùm illud multò acerbius, quod a-
liquanto poſt eundem à finitimis regulis captum
audiuit. qua de cauſſa bellum illis intulit, eúmque
Gen.20.1.2.3. ferro atque armis recepit. Non longo tempore in-
termiſſo, vxor eius denuò ab Gerareorum rege
Abimelecho abducta, atque iterum in ſummo
Gen.22. pudicitiæ periculo verſata eſt. Ad extremum,
cùm ætate ac ſenio confectus, vnicum filium ha-
beret, nomine Iſaacum, ſenectutis ſuæ ſolatium,
ecce Dei Iehouæ oraculum, quo iubetur pue-
rum ſua manu quaſi pecudem immolare. Hæc
fuit Abrahami vitæ condicio, quem cùm Deus in
perpetuum vnà cum familia & poſteris in ſuam fi-
dem accepiſſet, fœdus cum illo facere voluit, an-
nis poſt ipſius vocationem 29. hoc eſt ætatis i-
Gen.17. pſius XCIX. Fœdera autem vetere hominum inſti-
10. Act. tuto, ſanguinis ferè miſſione ſanciuntur. hanc hu-
7.8. Rom. manæ conſuetudinis rationem Deus pro ſua cle-
4.11. Le-uit.12. mentia imitatus, circumciſionem inſtituit: hoc eſt,
Luc.2.21. pelliculæ de natura maſculorum propendentis ſe-
Ioh.7.22. ctionem, eámque in Abrahami poſteris perpe-
tuam huius familiæ & clientelæ notam exſtare vo-
luit: primum vt ſigillum iuſtitiæ fidei eſſet: deinde
vt hoc myſterio intelligerent, quidquid ex homi-
ne naſcitur, vitioſum, ac propterea reſecandum
eſſe: adhæc hominem, quatenus homo eſt, id eſt,
quatenus ſpiritus Dei expers eſt, nihilo pluris quā
illam præſectam pelliculam æſtimandum eſſe. ſic
enim ex parte totum, nota inter omnes figura, ple-
runque intelligitur. poſtremò vt hæc quædam in-
ter eiuſdem religionis conſcios & cultores quaſi
nota, & ſymbolum arcanum eſſet. Per id ferè tē-
pus Deus iuris ac iuſtitiæ moderator, horribile in
Sodomæos finitimóſque populos ſupplicij ex-
emplum edidit. Anni tum effluxerant à diluuio
trecenti circiter & nonaginta, viuebátque etiam

A tum Semus Nohæ filius, eius diluuij teſtis: cùm il-
lius regionis incolæ, quam propheta Ezechiel v- Ezec.16.
bertate agrorum, frugúmque omnium copia flo-
ruiſſe teſtatur, diuini illius ſupplicij immemores,
in fœdiſſima turpiſſimáque libidine cōtra naturā Gen.19
volutabantur. hac nefaria turpitudine Deus offen- 24.
ſus, ſulphureum ignem cælitus immiſit, quo tota
illa impurata regio conflagrauit: cum igne &
flamma libidinis ardorem, ſulphure flagitij fœto-
rem ac turpitudinem notaret. Ex eo tempore ex-
B ortus eſt iis in locis locus ille ſulphureus, teterri-
mum odorem exhalans: & apud Tacitum, Pli-
nium, alióſque ſcriptores profanos celebris, cui
nomen eſt, Aſphaltites, ſempiternus ſupplicij di-
uini teſtis. nam olet adhuc (vt in Apologetico
Tertullianus ſcribit) incendio terra, & ſi qua illic
arborum poma oriantur oculis tenus: ceterum
contacta cineraſcunt. Strabo quidem lib. XVI.
memoriæ prodidit, ſuo tempore loci illius indi-
genas de tredecim opidis igne cæleſti conſumtis
C teſtatos eſſe, quorum metropolis Sodoma fuiſ-
ſet: lacúmque illum amplius ducenta ſtadia lon-
gum eſſe. Memorabile autem eſt, quod cùm Lo-
thus Dei monitu atque oraculo ex iis locis vnà
cùm vxore profugeret, vxor ipſius, quia de verita-
te interminationis diuinæ diffidens patriæ deſide-
rio, ac bonorum ſuorum iactura vehementius ad-
ficiebatur: propter eam diffidentiam in ſtatuam
ſalinam conuerſa eſt. vnde ficta Satanæ & Poeta-
rum commento vulgata Græcorum fabula de Gen.19.26.
D Niobe in ſaxum verſa, propter contemtum ab i-
pſa Deæ cuiuſdam imperium.

DE ISAACO ET IACOBO.

VT autem patris Abrahami religionem Iſaa- Gen.26.
cus eius filius imitatus eſt, ita parem vitæ
condicionem ſenſit: nam primùm omnium inopia
neceſſarij victus è Cananæa pulſus, in Palæſtino-
E rum regnum profectus eſt. ibi Rebecca vxor ipſius
à rege Abimelecho abducta, atque in ſummum
pudicitiæ diſcrimen adducta eſt. Iam verò ſic Pa-
læſtinorum iniuriis exagitatus eſt, vt interdum
propter puteos & aquationem in dimicationem
veniret. Domi porrò non modò ſimultatibus ac
iurgiis ſuarum nuruum adflictatus eſt, ſed (quod
longè acerbius erat) filiorum ſuorum diſſidiis,
quorum maior natu Eſauus impius ac truculen-
tus, Iacobū frugi ac modeſtum ita inimicè inſecta- Gen.28.
F batur, vt Iſaacus hūc natu minorē neceſſe habue-
rit de domo ſua excludere. Ad eas miſerias ac-
ceſſit, quòd familiā vanis & commentitiis religio-
nibus infectā vidit. eius enim vxor Rebecca ſuper-
ſtitione, quā ex domeſtica patris diſciplina hauſe-
rat, imbuta, dæmonum quorundam imagunculas
ſecum abſtulerat, quibus honores, cultúſque clā-
culum præſtabat. Non diſſimilis filij Iacobi ratio Gen.25.4
& vita memoratur. nam (vt modo dictum eſt) ſem-
G per ab ineunte ætate ab Eſauo fratre vexatus, do-
móque patria cedere eſt coactus. cúmque ad La- Gen.29.
banum auunculum profugiſſet, ita duriter habitus 18.
ab illo eſt, vt filiæ ipſius coniugis habendæ cauſſa
ſeptem illi annos ſeruiendum fuerit. vbi nuptiarū
dies venit, altera in alterius locum ſubpoſita eſt: Gen.29.
itaque totidē rurſus ſeruire annos, alterius habē- 21.
dæ cauſſa, eſt coactus, denique totos viginti an-
nos

nos patria profugus, duriſſimam apud illum ſerui- A
tutem pertulit. Solet autem Chriſtus Emanuel, ec-
cleſiæ ſuæ cuſtos fideliſſimus, inſignem in inſigni-
bus ſuorum angoribus & calamitatibus conſola-
Gen. 28. 13. tionem adferre: quapropter vt Iacobus Dei præ-
ſidium ſibi præſtò eſſe animaduerteret, ingentes ei
ſcalas Deus in ſomnis oſtendit, ad cœlum vſque
pertingentes, quarum in ſummo Deus adſtabat.
per eas autem ſurſum & deorſum angeli inter-
nuntij commeabant: quo viſo Iacobus intellexit, B
Chriſtum Deum, eius myſterij magiſtrum eſſe,
Gen. 32. quod angeli eccleſiæ adflictæ vltro citróque adſi-
duè commeantes præſtare ſolent. Huic conſolatio-
ni Deus alteram aliquanto poſt adiunxit. nam
cum Iacobus in patriam tanto interuallo reuerſus,
quodam die fratrem aduentare, ac iam propè adeſ-
ſe intellexiſſet, veteris ipſius acerbitatis ac trucu-
lentiæ memor, ſummo horrore perfundi cœpit.
eo terrore adfectum Angelus, viri valentis habi-
tu, congreſſus eſt, & tam diu cum eo luctatus, dum C
Gen. 32. 24. in ea luctatione victum ſe ſentiens, palam ei femo-
ris luxaret, ac poplitem perſtringeret. vnde Iacobo
perpetua claudicatio contigit. Fuit hoc ſcilicet
cum Deo Iehoua, hoc eſt cum iuſtitia & ſeueritа-
te iudicij diuini infirmi hominis certamen, quam
iuſtitiam Iacobus ope Chriſti reconciliatoris ad-
iutus, ſuperauit: vnde Iſrael dictus eſt, hoc eſt, Deo
potentior, indidémque deinceps Iſraeliticus popu-
lus denominatus. Hæc enim ſingularis fuit Ieho-
uæ in Iacobum indulgentia, vt ex eius ſobole pro- D
pagaretur ea gens, in qua ſuam Remp. inſtituturus
erat: atque vt eadem ipſius nomine generatim
appellaretur: & cum duodecim in tribus ſiue
præfecturas diuiſa eſſet, ſingulæ tribus ſingulo-
rum ipſius filiorum nominibus deſignarentur. No-
mina autem ipſius filiorum hæc fuerunt: Rube-
nius, Simeo, Leuius, Iuda, Iſſacharius, Zabulo,
Ioſephus, Beniaminus, Danus, Nephthalius, Ga-
Gen. 49. 4. 1. Chro. 5. 1. 2. dus, Azerius. quamquam cum Rubenius propter
inceſtum abdicatus eſſet, Ephramius, & Manaſſes E
ex Ioſepho nepotes in eius locum adoptati ſunt.
ex quo intelligi poteſt, Iacobi familiam ciuitatis
ſacræ ſeminarium fuiſſe. Idem tamen aliquanto
Gen. 34. poſt Satanæ opera in acerbiſſimas ærumnas inci-
dit: nam & filiam Dinam vi raptam & conſtupra-
tam audiuit, ac Rubeni filij adulterium cum ſua
Gen. 35. concubina. poſtremò filiolum ſuum Ioſephum, ſe-
nectutis ſuæ ſolatium, ad reliquos filios qui gregis
cuſtodiæ præerant miſſum, à fera dilaniatum cre-
Gen. 37. 43. didit: hoc enim fratres ipſius, qui vetere odio inci- F
tati, prætereuntibus quibuſdam mercatoribus il-
lum vendiderant, apud patrem ementiti erant, te-
ſtémque mendacij ſui pueri tunicam hædi ſangui-
ne cruentatam, ad eum pertulerant. Sed inſtituti
noſtri ratio poſtulat, vt ipſius hiſtoriam attin-
gamus.

DE IOSEPHO.

ANno igitur ab orbe condito 2252. cùm an- G
num ætatis XVI. Ioſephus ageret, crudeliter
à fratribus, tantæ ipſius apud patrem gratiæ ob-
Gen. 34. 24. 28. trectatoribus, in ciſternam deiectus eſt, ac mox
mercatoribus in Ægyptum euntibus pro manci-
pio venditus: cum poſteà mercatores regis Pha-
raonis agronomo vendiderunt. Hac in ſeruitute,
ita ſe frugaliter fideliterque geſſit, vt maximam

A ab hero gratiam iniret: nam illius familiam Deús
in Ioſephi gratiam mirandum in modum locuple- Gen. 39.
tabat. verùm hanc eius felicitatem noua & inopi-
nata calamitas oppreſſit: nam hera Putipharis v-
xor, flagitioſo ipſius amore capta cùm adoleſcen-
tis caſtum ac pudicum animum permouere non
poſſet, crudeliter eum apud virum de vi & adten-
tata pudicitia inſimulauit. Hac de cauſſa Ioſephus
in vincula & carcerem abreptus eſt, ibique annos
B tres concluſus. Quo tamen tempore ita carceris
magiſtro carus atque acceptus fuit, vt ei ſummam
rerum ſuarum omnium fidem haberet, ſuáque
propè negocia omnia concrederet. tandem hac æ-
rumna ita liberatus eſt. Cùm Ioſephus, diuinitus e- Gen. 41. 25
doctus, ſomnium quoddam regis Pharaonis per-
commodè interpretatus eſſet, omnéſque iam in re-
gia ſapientiæ ipſius admiratio cepiſſet, Rex ei an-
num tum agenti trigeſimum ampliſſimos hono-
res habuit, totiúſque regni ſui procurationem cō-
C miſit, vt iam primus à Rege tota Ægypto habere- Gen. 42.
tur. cum in tantum honorem euectus eſſet, accidit,
vt ſenex Iacobus, ipſius parens, annonæ penuria
coactus, vna cum reliquis filiis, patria excederet, Gen. 45.
atque in Ægyptum veniret. ab eo Ioſephus de prin
cipio cognoſci noluit: verum aliquanto poſt, mul-
tis cum lacrymis & patrem & fratres amplexatus,
perhonorificè illos ac perliberaliter accepit: annóſ-
que XVII. ſecum habuit. quo toto ſpacio ſuis opi-
bus illorum calamitatem ſubleuauit: diligēterque
D nobis ad reliquam hiſtoriam huius familiæ migra- Gen. 46.
tio notanda eſt: nam (vt paulò antè diximus) à duo-
decim Iacobi filiis, duodecim Iſraeliæ gentis tri-
bus; de quibus poſterius dicetur, denominatæ ſunt. Gen. 48.
Cùm Iacobus ætate confectus, non procul ſe à
morte abeſſe ſentiret, filios ad ſe ſuos omnes con-
uocauit, iiſque ordine, quale cuiuſque fatum eſſet, Gen. 49.
& qualis quemque vitæ condicio maneret, prædi-
xit præſertim autem de Chriſto Emmanuele vati-
cinatus eſt: quem Hebræa lingua SILO nomina- Gen. 49. 10.
E uit, quaſi quis dicat mittendum. Neque ſceptrum
(inquit) à Iuda tolletur, neque Scriba à pedibus i-
pſius, vſque dum Silo venerit, ad quem gentium
erit acceſſio: quo vaticinio perſpicuè ſignificat Iu-
daicæ gentis gubernationem ſemper penes Iudæ
filij ſui poſteros futuram: donec Emmanuel veni-
ret, ſub cuius imperium gentes ac nationes exteræ
ſeſe adgregaturæ eſſent. Etſi autem maieſtatis re-
giæ dignitas quingentis ferè ante Chriſtum annis à
Nebucadnezare ſublata eſt, tamen reip. admini-
F ſtratio penes eos manſit, qui è Iudæ & Dauidis
ſtirpe prognati erant. Itaque ſceptrum quidem &
coronæ dignitas ademta eſt: Scribæ verò qui ad pe-
des regis in ſolio conſidentis adparere ſolebāt, hoc
eſt, ſeptuaginta ſeniores, penes quos ſumma rerum
poteſtas fuit, è ſtirpe Iudæ & Dauidis fuerunt. At-
que hæc quidem ad vaticinij illius intelligentiam
vtiliter fortaſſe, ad hiſtoriæ ordinem præpoſterè
diſputata videri poſſunt. itaque deinceps ad inſti-
tutum redeundum eſt.

G

DE SERVITVTE HEBRÆORVM IN Ægypto.

IN hæc tempora quarta religionis deprauatio IV. Religionis deprauatio.
incurrit: nam etſi Iacobi proles (quam migratio-
nis tempore ſeptuaginta dumtaxat capitum fuiſſe

memoriæ proditum eſt)puram de vero Dei cul- A tu conſeruauit doctrinam, tamen Ægyptiorum contagione,ſenſim infici & corrumpi cœpit: atque in illorum vitæ ac licentiæ conſuetudinem deuenit. Erant Ægyptij naturæ rerum cognoſcendæ ſtudio mirificè ac planè præter cæteros dediti.itaque dici vix poteſt, quàm periti aſtrologiæ rerumque omnium naturalium fuerint. Qui verò artes illas apud eos profitebantur, & ſapientiæ ſtudio ceteris antecellebant, populari lingua Magi dicebantur:quorum plerique, Sata B næ inſtinctu, preſtigiis ſe ac maleficis artibus dedebāt.inde magicæ artes poſtea nominatæ ſunt, à deſertoribus angelis(vt Tertullianus ſcribit) repertæ.nam aſtrorū quidem, motuúmque cœleſtiū obſeruatio ſummè laudabilis, hominúmque ingeniis vel maximè adcommodata videtur.ſed qui ei ſtudio ita dediti ſunt,vt auctorem atque opificem ipſum obliuiſcantur, & quæ vix Dei ſolius propria eſt, eam vim aſtris & ſideribus,tribuunt, ij plerumque in ſummam amen- C tiam &vecordiam incurrunt. Itaque cùm Ægyptij præter ceteros mortales cœleſtium rerum periti,ac iam quaſi ſemicœleſtes haberi vellent, iuſto Dei iudicio ita dementati ſunt,atque infra ſtupidiſſimorum hominum genus abiecti,vt etiam beſtias aliáſque res turpiſſimas pro diis venerati ſint.qua de cauſſa ceteris omnibus gentibus (vel Cicerone teſte) ludibrio ac deſpectui fuerunt.nam vt idem teſtatur,omne ferè beſtiarum genus conſecrauerunt,Boues, equos, ibes, D accipitres,aſpidas,crocodilos, piſces,canes, lupos,feles,ſcarabeos.his cultibus feſtos dies adhibebant, quibus tibiarum ac neruorum cantus, ludi,cōuiuia,ſaltationes,aliáque publicæ lætitiæ genera interponebantur: quæ omnia lenium adoleſcentulorū ac muliercularum lenocinia,& quaſi quædā ad illos cultus illecebræ eſſe ſolēt. Itaque mortuo Ioſepho, ſingulari eccleſiæ illius [Gen. 50. 26.] doctore ac magiſtro,paulatim Iſraelij conſuetudine illa imbuti,degenerare cœperūt:præſertim E cùm ab Iacobi migratione ad hanc quartam religionis deprauationē anni circiter ducenti numerētur.Euſebius quidem certè annos quindecim ac ducentos numerat,Iudæi vero 210. Cùm interea puram religionis doctrinam Leuius Iacobi filius & Cahatius nepos & Amramius pronepos,Moſis pater,in ſuis familiolis retinerent. [Gen. 50. 22.] Eodem accedebat tyrannis regis Ægyptij. nā cū Ioſephus mortem obiiſſet (quod accidit anno ætatis ipſius centeſimo decimo:)tum rex nouus F exortus eſt,qui Ioſephū (vt ſcriptura loquitur) ignorabat:hoc eſt, Iſraelitæ gentis religionem à Ioſepho conſeruatam, & à ſuperiore Pharaone permiſſam, repudiabat. itaque omnibus qui eā profitebantur tributa imponere inſtituit, & calcis & laterum coquendorum operas imperare. Quin etiam magnam eorum partem in compedibus atque ergaſtulo habuit. Hæc eſt grauis illa Ægypti ſeruitus & ærūna,innumeris ſcripturæ locis celebrata:quæ tamen Iſraëliis pleriſque G ita non modò tollerabilis, verum etiam ſuauis videbatur,vt cùm de relinquenda Ægypto & religione alio loco inſtauranda monerentur,iubebant ſuos monitores quieſcere, eóſque rogarēt, vt ſe Ægyptiis ſeruire ſinerent: tantum iam impietas Ægyptia in illorū animis inualuerat. Ad eā porrò ſeruitutē altera Tyranni ſæuitia & crudelitas accedebat:nā cùm Iſraelia gens incredibiliter ac planè præter hominū fidē augeſceret, Pharao grauiter interdixit, ne obſtetrices marē vllum tollerent, ſed in puerperio eos omnes extinguerent.Mirum eſt enim quod ſcriptura teſtatur,cùm Iacobus haud plures ſeptuaginta ſecū in Ægyptū abduxiſſet,tamen annorū circiter [Gen. 46. 27.] decē ac ducentorum ſpacio nata eſſe non minus [Exod. 12.17.] ſexcenta virorū millia:neque tamen eo numero [Deut. 10. 22.] mulieres,maréſve annis xx. minores contineri.

DE MOSE.

ERgò vt Moſes natus eſt,mater ipſius tyrānicū illud edictū verita,tres eum apud ſe mēſes clanculū habuit cùm celari diutius nō poſſet, puerum in arculā pice illitā condidit, eúmque in fluminis ripa ſubpoſuit.neque ita multò poſt [Exod. 2.] regis filia lauādi cauſſa venit, arculámque animaduertit, ac ſimul infantuli pulcritudinē admirata,educari ſibi illum iuſſit.adultū poſteà in filij adoptauit locum,ingenuíſque artibus omnibus excolendum inſtituendúmque curauit.Erat Moſes ex abiecta patris Hebræi familia & arcula in fluuium eiectus, in ſummū honoris gradū euectus,ſed longè maior dignitas ei à Deo tributa eſt.nam oraculo Dei totius ei ciuitatis Iſraelię procuratio mandata eſt, vt eam quaſi coloniā ex Ægypto abduceret,legitimūque religionis cultum in ea reſtitueret. hic enim eductionis illius finis fuit,quemadmodum Deus Exodi vi. teſtatur:Eripiam,inquiens,vos ex ærumnis Ægyptiis, brachióque exerto magnis editis miraculis, liberabo.Vos tū mihi populus eritis:ego vobis viciſſim Deus,perſpicietíſque me Iehouam Deum [Exod. 6. 6.7.] eſſe veſtrum.Hoc magiſtratu Moſes fretus,quē ſibi à Deo mandatum acceperat, non ita multo [Exo. 2.11.] poſt Ægyptium quendam cum Iſraelio rixantem interfecit. [Heb. 11. 24.] Cùm id notum eſſe quibuſdā intellexiſſet,Ægyptiorum animaduerſionem veritus,in regionē Madianicam profugit, ſeſéque ad [Exod. 2. 15. Heb. 11.27.] Iethronē,virū primarium adplicuit: à quo cùm eſſet benignè acceptus, paſtor illius factus eſt, gregeſque illius in ſyluis ac nemoribus annos [Exod. 31.] cōplures ductauit.nā eius exitij tempus non minus annorū quadringentorum numeratur. Vbi [Exod. 2.21.] Iethro Moſis induſtriam ac probitatē expertus eſt,ſuam ei filiā in matrimoniū collocat. Anno exilij quadrageſimo exacto,ecce Deus iterum ei in ſylnis apparuit:iubet vt ſuæ delectę gētis prę fecturam ſuſcipiat,eámque coloniā ex Ægypto [Exod. 3. 10.] in terram Chananæā traducat: ſimul eidem mādat,vt regi Pharaoni ſua hæc mandata perferat: ne diutius gentē Iſraeliam apud ſe retineat, ſed eā miſſam faciat, vt Deo ſuo Iehouæ liberè cultus legitimos præſtare poſſit. [Exod. 4. 10.] Cùm de linguę tarditate Moſes quereretur,frater ei Aarō legationis ſocius adiectus eſt,triēnio natu maior.Memorabile autem eſt,neque hoc loco prætermittendū,elogiū illud quod Apoſtolus his de Moſē cōſcripſit verbis:Per fidē(inquit)Moſes iam grādis [Heb. 11. 23.] filiæ Pharaonis filius dici recuſauit,vnáque cum populo Dei vexari maluit,quàm tēporariis peccati cōmodis frui:probrū Chriſti maiores eſſe opes arbitratus,Quàm Ægyptiorū theſauros:futuri quippe prēmij remunerationē ſpectabat.Cùm autem fore Deus videret, vt præſtigiatores magi Moſis

gi Moſis ſtudium ac pietatem illuderent, omniáque in ſuis veneficiis atque vſitatis artibus poſita eſſe contenderent: *Exod. 4.2. Exod. 7. 10. 11. 12.* Deus Moſem Aaronémque inſtruxit, denunciauitque fore, vt ſummos quoſque magos ac veteratores Ægyptios ſuis artificiis & commutationibus ſuperarent. Itaque vt primùm in Regis conſpectum ambo venerunt, virgam ſibi data opera à Deo traditam in colubrum verterunt, eundemque rurſus in virgam. *Exod. 7. 17.* tum deinde aquas in ſanguinem commutarunt: poſt etiam ranis Ægypti vrbes repleuerunt. quæ tamen omnia Magi quoque ſuis veneficiis atque artibus effecerunt. Magorum quippe ars atque potentia omnis (vt rectè Lactantius ſcribit) *Lib. de Orig. error. 2. c. 15.* Dæmonum adſpirationibus conſtat: à quibus inuocati viſus hominum præſtigiis obcæcantibus fallunt: vt non videant ea quæ ſunt, & videre ſe putent illa quæ non ſunt. Itaque cùm his miraculis Regis animus non moueretur, grauiores ei Deus *Exod. capitib. 8. 9. 10. 11.* ſtimulos admouit. Nam primum pediculis, tum deinde alio multiplici noxiarum beſtiarum genere, Moſis opera, vniuerſa Ægyptus repleta eſt: poſt etiam peſtilentia immiſſa: tum vlcera, grando, locuſtæ, tenebræque propè palpabiles: ac poſtremò primogenitorum omnium interitus acceſſit. Hæ ſunt decem Ægypti plagæ celebres: quæ ſimul atque acciderant, ita Tyranni animum permouebant, vt continuò Moſi, quæcunque ab ſe petere vellet, ſeſe facturum promitteret: ſi modò pacem ac veniam ab Iehoua Deo ſuo precaretur. Verùm vt primùm ærumnæ intermittebant, celeriter ad ingenium Tyrannus redibat: tanta illius proteruitas erat atque pertinacia, cuius obfirmandæ poteſtatem *Rom. 9. 16. Exo. 9. 17.* conſultò (vt ſcriptura teſtatur) Deus Satanæ permiſerat, vt glorioſior ex hoſte ſuperbo ac truculento ad eccleſiam victoria rediret.

DE DECESSIONE EX ÆGYPTO.

IV. Religionis inſtauratio. TANDEM Iſraeliis Moſes imperat, vt ſeſe ad profectionem, & veræ pietatis inſtaurationem pararent: ſimúlque vt quidquid apud Ægyptios auri atque argenti facti erat, id quaſi ad paucorum dierum vſu commodatò ſumerent. *Exod. 12.* ea laborum ſuorum mercede accepta atque opimis crudeliſſimorum hoſtium ſpoliis onuſti, ſeſe ad iter accingerent. Demonſtratum eſt ſuperiùs, virorum fuiſſe ad millia ſexcenta. hi noctis ſilentio egreſſi, furtim ſe ex Ægypto ſubduxerunt, eáq; tota nocte continenter ierunt. Non longè hinc ecce mirabili Dei beneficio repentè columna illis flammea præire, atque in tenebris prælucere cœpit. *Exod. 13. 22.* interdiu verò ne nimis æſtu conficerentur, altera columna nubila & opaca anteceſſit: quæ ſolis ardorem *Exod. 14.* æſtúmque frangeret. Vbi Pharao de hac illorum fuga certior factus eſt, protinus magno comitatu ac copiis eos inſectari cœpit. at Iſraelij cùm ad mare rubrum perueniſſent, tum verò admirandam ac planè prodigioſam Dei benignitatem perſpexerunt. nam mare ſeſe medium illis iter facientibus patefecit, atque ita ſupra infráque conſtitit, vt paries vtrimque directus videretur. ita Moſes per alueum ſiccum copias ſuas traduxit. Cùm Tyrannus iiſdem illos veſtigiis cōſectaretur, aquis ilico coeuntibus obrutus, vnáque cum Ægyptiis omnibus deletus eſt. Atque hæc quidem omnia mirabilia fuerunt. verùm haud ſcio an illud æquè prodigioſum, quod cùm hæc natio ex illo crudeli ac barbaro ſeruitutis iugo tam admirandis Dei facinoribus liberata, ſingularem ei fidem præſtare, ac pietatem deberet: tamen hoc tempore quintæ nobis in eccleſia vaſtitatis notandæ cauſſam præbeat. *V. Religionis deprauatio.* tanta quippe illorum immanitas fuit, tā crebræ ac tumultuoſæ obtrectationes, modò ob ſolitudinis vaſtitatem, modò ob diffidētiā pollicitationis diuinæ, modò ob Ægyptiarum *Exod. 16. 2. Exod. 17. 2. Nū. 20. 34. Num. 14. 30. Ioſ. 3. 8. 38.* frugum recordationem ac deſiderium, vt Deus ea inſania permotus, ſtatuerit eos in illa ſolitudine annos quadraginta totos retinere, vt in perpetuo errore vagarentur; neque tamen quiſquam illorum in promiſſam regionem ingrederetur, præter duos ſolos, Chalebum & Ioſuam: quorum egregiam fidem ac temperantiā cognouerat. In hac ſolitudine (inquibat Iehoua) corpora veſtra corruent: omnéſque cenſi ab anno ætatis viceſimo concident.

DE MIRACVLIS IN SOLITVDINE.

LONGVM autem eſſet commemorare, quàm multa miranda facinora Dei in ea ſolitudine *Exod. 17. 6.* extiterint. nam ſiue aquæ penuria populus laboraret, Moſes ictu virgæ fontem è rupe percuſſa eliciebat: ſiue delicatiores epulas expoſceret, *Exod. 16. 13. Num. 11. 31.* tum coturnices de cœlo imbris inſtar pluebant. Verùm ex his prodigiis omnibus, tria nobis inſigniter, ac præter cætera, notanda ſunt: *V. Religionis inſtauratio.* quorum primum fuit diuina legiſlatio, quæ ad quintam religionis inſtaurationem, rempub. benè beatéque conſtituendam, non modò Dei Iehouæ voce pronunciata eſt, *Exod. 20. Deut. 5. 22. Exod. 19. 16.* verum etiam duabus in tabulis eiuſdem manu perſcripta: fuit enim legiſlationis illius adparatus horribilis. tanta quippe paulo ante toto in aere tempeſtas, tot fulgura, tot fremitus, atque horriſoni tonitruum ſonitus paſſim exorti ſunt, vt mons, ex quo Iehoua loquebatur, cohorreſceret: tum deinde buccinarum clangores vehementiſſimi paſſim auditi ſunt, *Exod. 19. 19.* qui populum vniuerſum (erant autem, vt ſæpe iam dictum eſt, armatorum non minus ſexcenta millia) in concionem euocabant. In altera autem legum illarum tabula ſummatim quæcunque ad Dei cultum pertinebant perſcripta ſunt: in altera ea quibus humani generis ſocietas & caritas retineretur. Alterum inſigne miraculum hoc fuit, quòd cùm illa ſolitudo inculta & vaſta, atque ab omnibus frugibus deſerta eſſet, tamen per annos quadraginta totos cibaria populo cælitus adminiſtrata ſunt. Hic eſt cibus ille cœleſtis, qui manna *Exod. 16. 14.* dictus eſt, forma non diſsimili (vt ſcriptura teſtatur) à coriandro. eum patres iam molitum coquebant, placentáſque ex eo ſubcinericias parabant: neque alio cibi genere toto illo (vt ante dixi) quadraginta annorum ſpacio ſunt vſi. Ad hoc porrò miraculum illud accedebat, quod nemini cuiquam amplius ex ea manna colligere licebat, quàm quātum ad vſum vnius diei domeſticum opus eſſet: ſi quid amplius collectum eſſet noctu computreſcebat: de poſtero quippe die ſolicitos eſſe illos Pater benigniſsimus nolebat. vnde illa nobis ab ipſius Filio præſcripta precationis formula, vt ſibi quiſque diarium, hoc eſt, quotidianum alimentū petat. *Deut. 11. 2. & 29. 5.*

Tertium illuſtre miraculum hoc fuit, quod in illo A tam diuturno quadraginta annorum errore nunquam cuiuſquam aut veſtis aut calceamentum vſu aut vetuſtate detritum ſit: ſed omnia integra vſque ad ingreſſum in terram Cananæam permanſerunt.

DE LEGISLATIONE MOSAICA.

ATQVE hæc quidem de miraculis: illud de B legiſlatione, propter eas quæ poſt ſequuntur narrationes accuratius explicandum eſt. nam bipartito nobis diſtribuenda videtur: vt prior pars ad religionem, & Dei cultum; altera ad Remp. & ciuilem ſocietatem pertineat. Vetus enim diuiſio in Moralem, Cerimonialem, ac Iudicialem, minus idcircò probanda videtur, quia neque pietas, (quæ prima & ſumma moralis virtus eſt) vel à cerimoniali, vel à morali commodè ſecernitur: neque C leges vel de ciuitatis ordinibus, vel de agrorum diuiſionibus, vel de re militari ſatis aptè ſub illarum trium partium aliquam referri poſſunt. Religioſa autem Legiſlatio, partim in interiore & ſpirituali *Deut.6.5. Matth.22.37.* cultu verſatur: cuius hoc ſummatim præceptum eſt: vt Deus toto pectore, mente, animo, cogitatione, colatur: partim in exteriore, qui cerimonias, & ritus continet. Cerimoniæ quadruplices fuerunt: nam aliæ ad tabernaculum, aliæ ad ſacerdotes, aliæ ad ciues priuatos, aliæ denique ad victimas pertinebant. Tabernaculum fuit templum mobile, atque D (vt ita dicam) geſtatorium: ea tabularum ſtructura, vt ab oriente qua patebat aditus, velo tantum & columnis octo clauderetur: ab occidente octo aſſeribus: à dextra verò & læua, vicenis: ſic vt latitudo duodecim cubitorum eſſet, longitudo triginta. *Exod. 26. 24. Heb. 9. 2.* In templo interiore penetralis locus erat, velo occluſus, quod ſummum ſacrarium vocabatur, & Iudæorum lingua, Sanctum ſanctorum. In eo penetrali condita erat arca inaurata: quæ arca fœderis proptereà dicebatur, quia fœderis inter Deum & E gentem Iſraëliam ſanciti leges in ea recondebantur: nam & binæ in ea tabulæ lapideæ, de quibus ſuprà demonſtratum eſt, adſeruabantur: ſimúlque legiſlationis reliquæ omnis volumen. prætereà mannæ aliquantum ad ipſam arcam aptatum erat, vnáque Aaronis virga, de qua ſuo loco dictum eſt. *Exod. 26. 34. Nu.13.10. Reg.8.9. Heb.9.7. Exod. 29. 13.30.1. Luc.1.10. 11. Exod. 27. 1.31.9. Exod. 28.* In hoc interius ſacrarium, nemini omninò niſi ſummo pontifici, & ſemel in anno introire fas erat, facto prius ſollemni ad populum ſacrificio, vt cum victimæ ſanguine in illud adytum ingrederetur: nã F illa certiſſima Dei ſedes habebatur. In primo tabernaculi aditu, quod atrium dicebatur, erant aræ duæ, quarum altera ſuffitoria, altera victimaria vocabatur: ſimúlque candelabrum aureum, columellis ſeptem, ſummo artificio elaboratum, & menſa, quæ placentas aliquot ſuſtinebat. Ad eius tabernaculi tectum duplex tentorium, contrà vim imbriũ ac tempeſtatum paratum erat: quorum interitus linteis, ſuperius ſtragulis conſtabat. Iam verò Sacerdotales cerimoniæ dicebantur, quæ ad ſacerdotum G munus, numerum, ętatem, ornatum, annonas: item quæ ad vaſa & inſtrumenta omnia pertinebant. Ciuiles autem ac priuatorum, quæ de cuiuſque ciuis & priuati religione conſtitutæ fuerant, veluti de ciborum generibus, quibus veſci fas eſſet, de morbis *Leuit.11. 15.13.2.* de mortuorum cadaueribus. Victimariæ verò, quibus ſancitum erat de ſceleribus expiandis, quæ pro

A quaq; noxia victima cæderetur: de hoſtiis peruſtis, *Exod.20. 24.24.10. 28. Leuit.3.2. 7.11.9.12.* aut ſemiuſtis, aliiſque generis eiuſdem propè innumerabilibus: vt non mirum ſit tam anxiè quæſitum à multis fuiſſe, cùm Deus animo potiſſimum, ac ſupplici mente colatur, quorſum iſta vel cerimoniarum infinitas, vel cruentorum ſacrificiorum fœditas pertineret? ſed reſpondetur, etſi non eſt humilitatis noſtræ rationem exquirere, qua quidque de cauſſa Deus inſtituerit, tamen nihil alienum, ne B ab humana quidem conſuetudine videri, ſi Deus ei genti, quam ex omnibus orbis terræ nationibus ſibi propriam adſciuerat, peculiarem aliquem religionis modum præſcripſerit, ne vel aliarum gentiũ impios ac barbaros ritus vſurparet, vel nouos ipſa ſibi & commentitios fingeret. Deinde cum Hebræorum natio in oris Arabię deſertis, atque in Ægyptiorum ſuperſtitionibus educata, ſæuitatem naturæ quandam à vera pietate alienam imbibiſſet, rectum fuiſſe illam varia & multiplici rituum ob- C ſeruatione, quaſi repagulis quibuſdam in Dei cultu occupatam, teneri: præſertim cùm victimarum ſacrificia idcircò inſtituta videantur, vt miſeri mortales eo ſpectaculo commonefierent, totius humani generis mactationem cruciatúſque ſempiternos propter adſidua ipſius ſcelera, diuinæ iuſtitiæ deberi, eiúſque rei documento eſſe tantas ac tam crebras humani generis clades, quæ modò ex peſtilentia, modò aquarum eluuionibus, ex vaſtitate, fame, repentinis belluarum eruptionibus, maximè D verò bellis aut externis, aut ciuilibus, aliiſque fatalibus accidunt caſibus: neque vnquam earum mactationum finem futurum fuiſſe, niſi Chriſtus Em- *Heb.9.& 10.* manuel ſuorum electorum mactationem ſupplicio & cruciatu ſuo redemiſſet, cuius quaſi prænuncia erant illa pecudum ſacrificia. Denique, ne longa circuitione vtamur, verus ille Dei cultus, qui adflictæ mentis ſupplici veneratione conſtat, cadere in humanum ingenium ſine ſummo diuini ſpiritus adflatu non poteſt. tanta autem diuini ſpiritus largitio, E etſi per ea tempora in priuatos aliquot ac ſingulares viros effuſa eſt, tamen non priùs in vniuerſum eccleſiæ corpus facta eſt, quàm Chriſtus ſupplicio *Ioel. 2. 28. Ioh.7.8. Ioh.15.26. Luc.14. 49. Act 2.2. & 17.* illo defunctus, in cœleſte Patris Iehouæ regnum adſcendit: vnde nobis conſolatorem ſpiritum (vt ipſe loquitur) largè ac liberaliter effudit. Supereſt vt de ea legiſlationis Moſaicæ parte dicamus, quæ ad reip. temperationem pertinebat: cuius potiſſima pars in magiſtratibus conſtituendis poſita fuit, *Deut.1.& 17. & 21. Num. 11. Exod.19. Ioſue.14.* velut in regibus, & cuiuſque tribus præfectis, cu- F iúſque etiam vrbis prætoribus, qui ius in portis reddebant. Reliqua pars in priuatorum perſonis verſabatur: velut in libris, ſeruis, nuptiis, diuortiis; in agrorum diuiſionibus, qui cuíque tribui in perpetuum adſignabantur: itemque in hereditatibus in pactis conuentis, in tabulis nouis, quæ quinquageſimo quoque anno fiebant: denique in delictis aut priuatis aut publicis: cuiuſmodi fuere periuria, *Leuit.25. Deut.13. & 19. & 21. & 25.* contumeliæ, in Deum, defectiones à religione, præſtigiæ diuinationum: itémque cędes, adulteria, ſtu- G pra, inceſtus, & quæ ſunt in eodem genere. ſed iam ad noſtram hiſtoriam redeundum eſt. Huic igitur deducendæ coloniæ muneri ac labori annos quadraginta Moſes præfuit: cui tamen optata regione frui non licuit, ac ne illius quidem fines contingere: nam quod populo inſolentius die quodam propter aquæ penuriam tumultuante, meritam Deo *Deut.32. 51.* gloriam non tribuerat, aliquanto antè populi in

Palæ-

Pſal. 105. Palæſtinam aduentum, anno ætatis ſuæ centeſimo viceſimo, vita eum defecit: cùm iam antè ſuperiore anno frater ipſius Aaron extremum quoque vitæ diem morte confeciſſet. Illius cadauer Dei conſilio repentè ex hominum conſpectu remotum eſt, neque vllo vnquam poſtea loco viſum ac repertum fuit: videlicet, ne quod ex eo ſuperſtitionis & cadauerum colendorum initium propter ipſius vitæ ſanctimoniam & ſingularem in ſuo munere fungendo patientiam, naſceretur. Neque verò de Moſe illud ſilentio prætermittendum videtur, multa profanos ſcriptores quamplurimos de ipſius inſtitutis tradidiſſe, quæ ab huius hiſtoriæ veritate abhorreant. nam Strabo lib. XVI. & Tacitus lib. XXI. teſtantur, totius eius doctrinæ ac religionis caput hoc fuiſſe, vt homines à ſimulacris omnibus, quibus aut numen aut vis aliqua diuina repræſentaretur, modis omnibus auerteret: nulla enim Deum aut humana aut beluina ſpecie adſimulari poſſe. Iudæi (inquit Tacitus) mente ſola vnúmque numen intelligunt: profanos, qui Deum imagines mortalibus materiis, in ſpeciem hominum effingant. ſummum illud & æternum, neque mutabile, neque interiturum. igitur nulla ſimulachra vrbibus, ne dum templis ſunt. Sed de Moſis & ipſius librorum antiquitate, quænam à profanis auctoribus tradita ſint, copioſè Philo, Ioſephus, Euſebius, Iuſtinus Martyr, itémque Tertullianus, *Ioh. 1. 17.* Lactantius, & Auguſtinus expoſuerũt. Itaque deinceps ad inſtitutum redeundum eſt: Deóque *Diod. Sic. lib. 1. cap. 11.* immortali gratiæ agendæ immortales, qui ſuis legibus per Moſem traditis, tam benignè nobis, & qualis eſſet, & qualem à nobis cultum exigeret, oſtendit: cùm cæteras gentes profanas in tantis tenebris ac tam fœda ſui numinis ignoratione relinqueret, vt doctiſſimos earum ſcriptores ſuæ amentiæ pudeat. Matrimonia (inquit Plinius) inter deos credi, tantóque æuo ex his neminem naſci, & alios eſſe grandæuos, ſempérque canos, alios iuuenes atque pueros, atricolores, aligeros, claudos, ouo editos, & alternis diebus viuentes, morientéſque, puerilium propè delicamentorum eſt. ſed ſuper omnem impudentiam eſt, adulteria inter ipſos fingi, mox iurgia & odia, atque etiam furtorum eſſe ac ſcelerum numina. Hæc Plinius: cuius ex teſtimonio, non modò de profanarum gentium miſeria, verum etiam de noſtra felicitate ac beatitudine exiſtimare poſſumus: qui legibus iis vtamur, quarum non nugator aliquis & poeta, ſed Deus pater in filio ſuo Ieſu Chriſto per Spiritum ſanctum auctor & promulgator fuit.

DE FORMA REIP. MOSAICÆ.

QValis autem forma fuerit Reip. dum ei Moſes præfuit, paulisper conſiderandum eſt: in quo illud primum ſcire oportet: ciuitatem omnem in tribus, ſiue ſatrapias XII. diuiſam fuiſſe: *Gen. 49. 28. Exod. 24. 4.* cuiuſque autem tribus fuiſſe opida quàmplura: agróſque ac pagos certis regionibus circumſcriptos. præterea ciues incoláſque illarũ deſcriptos fuiſſe in milliarias, centurias, quinquagenarias, & *Exod. 18. 25. Deut. 1. 15.* decimas. quibus, qui præerant Milliarij, Centuriones, Quinquagenarij & Decuriones dicebantur. Poſtremò è ſeniorum numero ſeptuaginta lectos, qui commodè ſenatores dici poſſunt. Illorum porrò quatuor iuriſdictio in leuioribus cauſis diſ-

A ceptandis verſabatur: horum ſenatorum in grauioribus, vt de ſumma reip. potiſſimum ad eos referretur. Cùm autem iis conſiliis plærumque Moſes præerat, vt illis in conſilium adhibitis reip. con- *Num. 11. 16.* ſuleret: tum vero ſi qua cauſſa grauior extra ordinem inciderat, ſolus ipſe ad Deum referebat: atque ex ipſius oraculo decernebat. *Num. 15. 24. & 16. 25. & 17. 21.* vbi nihil inuſitatum ac præter ciuitatis conſuetudinem acciderat, grauior tamen cauſſa videbatur, tum publicum populi concilium habebatur, quod Hebræi B agmen populi, nos Comitia ſeu Concilium publicum dicere poſſumus. vt facilè intelligatur eam *Exod. 16. 6. & 19. Leuit. 24. 14.* rempu. ſub Moſis ductu atque imperio fuiſſe, quæ ex tribus generibus regali, optimo, & populari conſtaret: quandoquidem Moſes Dei regis præfectus ac tamquam legatus vicariúſque erat. non enim regis, vel domini nomine illum appellare licebat: nam id ſibi ſoli Deus proprium reſeruabat, *Exod. 18. Iud. 8.* in eóque ſolo totius nitebatur ciuitatis ſalus. dominatum autem & principatum ſibi in eccleſia & C populo Dei, neque Moſes, neque quiſquam Moſi ſimilis, fidelis Dei ſeruus, adrogauit.

DE IEHOSVA.

MOSE mortuo Iehoſuam Deus deligit principatus ac muneris illius ſucceſſorem: eique imperat, vt coloniam illam in terræ Chananææ fines introducat: docet ſe feraciſſimos, ac fructuoſiſſimos illius agros huic ſuæ genti perpetuæ D cauſſa poſſeſſionis adtribuiſſe: & cùm regionis incolæ ſuis ſedibus cedere, atque ipſius imperiis parere detrectarent, ne dubitaret eos vi atque armis cogere, ſuáque poteſtate ſeuerè in illos vti. atque vt ea teſtatior poteſtas eſſet, iubet eũ vniuerſo populo inſpectante Iordanem omnem medium interſecare, populúmque per aridũ ipſius alueum traducere: quo miraculi genere Moſi quoque (vt *Ioſ. 3.* ſupra demonſtratum eſt) fidem atque auctoritatem, in maris rubri tranſmiſſu, quæſierat. Vt priE mum populus tranſmiſſo Iordanis alueo introductus eſt, tum Iehoſua continuò legitimum Iehouæ cultum ac religionem inſtaurare cœpit: nam illo toto quadraginta annorum ſpacio, quibus populus per ſolitudinem aberrarat, intermiſſa circumciſio fuerat. Edixit igitur, vt qui nati in illo errore fuerant, diuinæ clientelæ notam deinceps adſumerent, omnéſque ad vnum circumciderentur: quo tempore ſexta religionis inſtauratio notanda eſt. Breui tempore intermiſſo, cùm ad Hie- *Ioſ. 5. VI. Religionis depranatio: ſimul & inſtauratio.* F richuntem ventum eſſet, vrbem totius regionis longè munitiſſimam: tum idem princeps diuinæ poteſtatis ſuæ documentum huiuſmodi præbuit. buccinatores circum opidi mœnia dimiſit: eóſque in orbem euntes inflare ſuas tubas iuſſit. quo facto, repentè vrbis mœnia, quaſi vi tormentorum diſiecta, corauerunt. At eius regionis principes eorum aduentu permoti, communi conſilio fines ſuos tueri, bellúmque parare inſtituunt. Iehoſua contrà, etſi neque robore militum, neque nume- G ro par eſſet, tamen Dei pollicitatione fretus, vbicumque ſe rei gerendæ occaſio præbuit, paratum ſe ad dimicandum oſtendit. atque vt ſuis demonſtraret, non illud hominum, ſed Iehouæ bellum eſſe, prælio cum Amorrhæis ſuſcepto, prodigium hoc addidit. cum videret ſatis ad pugnam diei tempus non futurum, clara voce Deum Ieho- *Ioſ. 10.*

Ioſ.10. uam obteſtatus, inſpectantibus atque audientibus omnibus, ſolem eo loco, vbi tum erat (erat autem meridiei tempus) iuſſit conſiſtere. quo imperio ſol inhibitus, medio cœlo toto eo die conſtitit. Hac eadem fiducia poſteà fretus, etſi nondum regionem omnem occuparat, tamen agros eius diuidere cœpit. *Ioſ.13.8.* Erat autem colonia duodecim in nationes ſiue tribus diuiſa, quot ſcilicet Iacobi patriarchæ filios fuiſſe ſuperius dictum eſt, corúmque nominibus appellabantur. Simeonica, Leuiana, Iudaica, Iſſachariana, Zabulonica, Beniaminica, *Gen.49.* Danica, Nephtaliana, Hadica, Azeriana, Ephraimica, & Manaſſea: quamquam cum Leuianis ſacrorum procuratio mandata eſſet, ac propterea nullam aut exiguam in agrorum diuiſione partem *Ioſ.14.4.* haberent, Manaſſea tribus in Leuianæ locum ſubfecta eſt, à Manaſſe Iosephi filio denominata, quę Iacobus in Rubeni locum vnà cum Ephraimo *Gen.48.5.* fratre adoptarat. Itáque vniuerſam illam terræ Chananeæ regionem XII. in partes diuiſit, ſingulaſque partes ſingulis tribubus ſortitò adtribuit. Hæc fuit rerum ab Iehoſua geſtarum ſumma, qui quamdiu principatum tenuit, tamdiu pacem ſuis ciuibus aut victoriam peperit. durauitque ipſius *Iehoſ. 21. 44. & 24. 31.* imperium annos XXXII. quo tempore toto legitima religionis forma in ciuitate retenta eſt. vbi annos vitæ centum ac decem compleuiſſet, vita deceſſit: cùm annus ab orbe condito ageretur circiter MM.D.LXXI.

DE VARIA CONDICIONE RELIGIONIS.

HOc loco eſt operæprecium diuinæ religionis condicionem animaduertere. nam vel ex hac re ſola, quàm non humanitus regatur, licebit intelligi. A primordio generis humani nulli ei fines in orbe terrarum circumſcripti fuerant, perpaucíſque cerimoniis continebatur. poſt, vbi propter Adami perfidiam ſtirps ac progenies ipſius, quaſi quodam modo abdicata eſt, tum pauculis admodum in familiis reſtituta, perangustis earum finibus continebatur, ſed tamen ſine certæ regionis aut loci alicuius definitione: durauítque hæc ſecunda illius condicio ad annum mundi MM.CCCCL. hoc eſt, vſque ad migrationem populi ex Ægypto: quo toto temporis ſpacio, vera religio in paucorum hominum familiis retenta eſt, quos ſcriptura Patriarchas appellat. Verum eo tempore exacto, tertia religionis conditio ſucceſſit: vt ab vniuerſa quidem Hebræorum gente teneretur, ſed certo ac definito loco: nimirum in terræ Chananeæ finibus: quæ conditio per annos M.D.L. durauit, hoc eſt, vſque ad Chriſti aduentum, qui incurrit in annum mundi prope MMMM. quo tempore rurſus prima illa & antiquiſſima religionis condicio renouata eſt, vt neque familiarum, neque gentis, neque loci vllius finibus circumſcriberetur, ſed paſſim à gentibus nationibúſque omnibus per vniuerſum terrarum orbem, perexiguis cerimoniis ac ritibus obſeruaretur. Eius ergò quadruplicis condicionis tertia ſpecies in hoc, de quo iam agimus, tempus incurrit: vt in gente populoſiſſima, certo ac definito loco, certiſque ritibus religio coleretur. Sed cùm hanc tantam religionis propagationem profanæ gentes Satanæ furiis incitatæ ferre non poſſent, eiúſque cultores iniuriis contumeliíſque vexarent omnibus, Deus principes bellatores huic ſuæ genti adtribuit, qui vulgò recepta conſuetudine, Iudices appellantur: cùm multò commodius liberatores, aut defenſores dici poſſent: propterea quod ciuitatem Hebræorum gentibus finitimis exagitatam ſubſidio ſuo liberabant. Neque vero is principatus aut hereditate ad quempiam redibat, aut tribuum ſuffragiis deligebatur: ſed oraculo & certo Iehouæ mandato, tenuiſſimis interdum atque infimæ conditionis hominibus mandabatur. Eorum liberatorum munus hoc erat: primum vt ciuitatem in legitimæ religionis præſcripto retinerēt: deinde vt finitimorum manus ferro atque armis propulſarent. Principes (inquit ſcriptura) Deus illis dabat, qui de manibus hoſtium illos eriperet. & mox, Vbi Deus illis principem adtribuerat, ſemper illi præſtò erat, ac ciuitatem toto vitæ *Iud.2.* principis ſpacio liberabat.

DE FORMA REIP. IN TERRA CHANANÆA conſtitutæ.

QVod ſi de forma reip. in Chananæa conſtitutæ nonnihil dicendum eſt, non diſſimilem fuiſſe reperio ab ea, cui Moſes præpoſitus à Deo magiſtratus fuerat. nam & ſeptuaginta Senatores, qui de grauioribus cauſſis cognoſcebant, & Milliarios, Centuriones, Quinquagenarios, Decuriones, *Deut.16. 17. 18. 19. Iehoſ. 23. & 24.* qui de leuioribus ius dicebant video: atque item cuiuſque tribus ſiue ſatrapiæ præſidem, quem perpetuo vnum è milliariis fuiſſe, comperio. Summum verò populi ius fuiſſe, hoc eſt, penes publicū gentis concilium ſummam rerum omnium poteſtatem fuiſſe, cùm multis rebus intelligi poteſt, tum præſertim ex ea hiſtoria, quam aliquantò poſterius exponemus, de iudicio mulieris impudicæ à viro in duodecim partes diſſectæ. Nam cuiuſque tribus ſenatores, hoc eſt, ſeptuaginta viri rem ad ſuos ciues retulerunt. Ibi placuit vt Publicum gentis concilium in vrbem Mitſpam indiceretur: vbi cùm ad ciuium quadraginta millia conueniſſent, ſancitum eſt vt bellum inferretur. Iudicia autem *Leuit. 25.* in cuiuſque vrbis porta exercebantur, vt primo quiſque aditu intelligeret, non anarchiā, *Deut. 12. 8.* hoc eſt, liberè viuendi licentiam in ea vrbe permitti: *1. Chron. 23.* nam anarchia nominatim lege damnata erat: ſed *Leuit. 13.* nulli cuiquam in ea commercium dari, niſi qui ſibi *Malach. 2.* ciuitatis legibus parendum eſſe ſtatuiſſet. Præter illos ordines, *Deut. 17. 9.* Principis, optimatū, & plebis, qui de ſumma rerum decernebant, erat alius ordo Leuitarum, *Malach. 2.7.* in quibus ſacerdotes erant, qui ſacrificia obibant, thura Deo adolebant, *Paral.19. 10.* populo fauſta omnia precabantur, vt diſciplinæ puritatem perpetuò conſeruarent, & ſi quæ de religione controuerſiæ naſcerentur, eas eorum principes ex oraculo Dei diſceptarent. Leuitæ autem cæteri ſacerdotibus miniſtrabant, leuiora ſanctuarij munia obibant. Porrò in ſacrarum rerū numero ne illud quidem *1. Sam. 9. 9.* prætermittendum eſt: Moſe mortuo alterum *1. Sam. 8.* quoddam religionis miniſtrorum genus à Deo inſtitutum fuiſſe, qui primo (vt ſcriptura teſtatur) Videntes, poſteà verò Prophetæ, ſiue vates appellati ſunt, *Num. 11.* quorum primus fuit Moſes: hi præter *vt apud Ezechiel* interpretandæ religionis, ac Moſaicæ legis explanandæ curam, *Zachar & alios.* quæ illis erat cum reliquis ſacerdotibus

tibus communis, proprium hoc & peculiare munus habebant, vt oſtento ac ſpectro aliquo diuino impendentia ciuitati pericula, eiuſdémque liberationes præuiderent, ac tum deinde populo pro concione denunciarent: vt eum ira diuina perculſum, in fide atque officio continerent. Hæc oſtenta vates illi noctu interdum atque in ſomnis, interdum etiam luce, neque tantum mentis, verũ etiam (id quod rarò tamen accidebat) corporis oculis cernebant, quod vi quadam diuina ac præter naturæ ordinem accidiſſe neceſſe eſt. ſummæque amentiæ videtur eſſe, certam quandam eiuſmodi ſpectrorum rationem in rerum natura perueſtigare. Porrò in concionibus, quas ad populos habebant, diuinę iræ cauſſas exponebant, quas aut in corrupti populi mores, aut in religionis deprauationem conferebant. nam vt præclare ab Ieremia dictum eſt, Deus non ſtudio in mortales ſæuit; ſed eorum ſceleribus ad vlciſcendum impellitur.

Lament. 3.

Poſteà iidem prophetæ, magna orationis libertate, modò in plebem, modò in ſacerdotes, modò in principes ac reges inuehebantur: ſuarúmque concionum omnium propoſitum hunc finẽ habebant, vt populum ab anteactæ vitæ turpitudine ad pietatem ac ſanctimoniam reuocarent: eique ad ſanitatem redeunti ſalutem in venturi Chriſti benignitate proponerent. Vbi eas conciones habuerant, tum illarum ſumma capita litteris mandabant, eáque palàm in templi valuis proponebant: vt ea populo cognoſcendi ac recognoſcendi, deſcribendi etiam ac meditandi poteſtatem facerent.

Eſai. paſſi.

Quod cùm ab illis factum eſſet, tum quibus templi cura commiſſa erat, ſcriptas tabulas in templi theſaurum recondebant: vt, cùm vſus veniret, cuiuis depoſcenti eas vel legendi, vel deſcribendi copiam facerent. Qua ex re quantum inter diuinæ religionis adminiſtros, & impiarum ſuperſtitionum pontifices interſit, cuiuis licet animaduertere: cùm hi ſacra ſua occultis atque arcanis myſteriis contineant, quæ in vulgus efferri nefas duci volunt. vnde illa apud Romanos, quæ dicebantur, Fida ſilentia. Propheta verò quidquid ad Dei Iehouę cultum, quidquid ad eum placandum, quidquid ad eius lenitatem, clementiam, miſericordiam eliciendam, aut eiuſdem religionem, ſacra, cerimonias pertinebat, id non modò palàm atque apertè pronuntiabant; verum etiam ſcriptis conſignatum, cognoſci promulgari, ac deſcribi ab omnibus, etiam infimæ condicionis hominibus, volebant. Atque hæc quidem de Repub. Hebræorum hactenus. Sed quanto temporis ſpacio Liberatorum gubernatio durarit, conſiderandum eſt. nam Auguſtinus in ſua ciuitate, annos numerat trecentos viginti nouem, quibus liberatores ei genti præfuerunt. ſed ſi Moſis ac Iehoſuæ principatum addamus, quorum ille annos quadraginta, hic duos & tringinta imperium tenuit, ſummam efficiemus vnius & quadringentorum annorum, vſque ad Saulis primi regis imperium. Etſi autem ſtatus ille populi ceteris felicior eſt viſus, ſuas tamen ſæpenumero calamitates habuit.

Lib. de Ciuit. Dei 18. cap. 20.

Sam. 10. 1.

DE IEHOSVÆ SVCCESSORIBVS.

NAM exiguo poſt Iehoſuæ obitum ſpacio intericcto, iiſque mortuis qui teſtes ac ſpectatores ſummorum in ſolitudine miraculorum fuerant, qui ei ætati ſuccreuerunt, non educati in illis ingentibus Dei miraculis, degenerare cœperunt, ſeſeque variis exterarum gentium ſuperſtitionibus, atque etiam connubiis commiſcere: vnde ſeptima hoc tempore vaſtitas Eccleſiæ nata eſt.

Iud. 2. 10.

VII. religionis deprauatio.

Iud. 3.

Tum enim Meſopotamiæ rex Chuſanius diuinitus excitatus eſt, qui perfidiam illã ferro atque armis coërceret: durauítque hæc Syriaca vexatio, annos octo. Iis exactis, magniſque exhauſtis calamitatibus, Deus gentem ſuam miſertus Othonielem ei liberatorem tertium adtribuit: cuius principatu ciuitas tot malis adflicta, magnoperè recreata eſt. nam cùm veræ religionis cultum Othoniel reſtituit, tum etiam quietem atque ocium reipublicæ ad annos quadraginta peperit: quo tempore ſeptima eccleſiæ inſtauratio numerari poteſt.

VII. religionis inſtauratio.

Othoniele vita functo, populus denuò ad ſuos mores, veterémque inſaniam, & vicinarum gentium ſuperſtitionem rediit. tãta tũ humani ingenij in legitimo Dei cultu retinendo imbecillitas fuit. Itaque rex Moabitarũ Eglon impulſore Deo exortus eſt, qui duodeviginti annorum ſpacio impietatem illã acerrimè vehementiſſiméque caſtigauit.

VIII. religionis deprauatio.

Eas tandem miſerias leniit Ehudij liberatoris quarti principatus: qui etſi dextra manu mancus erat, tamen hoc artificio magnum ac memorabile facinus edidit. Erat Eglon vaſto ac ventroſo corpore. venit ad eum Ehudius, ſignificans ſe Dei mandatũ habere, quod illi ſecretò atque in occulto enunciare vellet. Tyrãnis remotis omnibus ſeſe in cõclaue cum illo ſolo recepit. ibi tum Ehudius ſiniſtra gladiũ arripuit, atque in obeſum Tyranni ventrẽ adegit: quo facinore octauam eccleſiæ inſtaurationem peperit: quam annos octoginta duraſſe, ſcriptura teſtatur: in quibus tamen vnus ille annus memorandus eſt quo Sangarius liberatoris quincti munere eſt functus. eius Sangarij mirificũ facinus illud memoratur, cùm ſexcentos Palæſtinos hoſtes Hebræorum perpetuos arrepto longurio, ſiue ſtimulo boario, profligauit. ex quo intelligi debet, gentis illius liberationes, non militum virtuti ac numero, ſed vnius Dei benignitati & miſericordiæ tribuendas eſſe.

VIII. religionis inſtauratio.

Horum liberatorum mortem nona vaſtitas eccleſiæ conſecuta eſt. nam Hebræi rurſus abiecta Dei religione vanas finitimarum gentium ſuperſtitiones amplexi ſunt. tanta eſt (vt modò dicebamus) naturæ humanæ ad ſuperſtitionem & idololatriam procliuitas. Hac de cauſſa Iabinum Chananæorum regẽ Deus excitauit, qui eam inſaniam caſtigaret, gentémque perfidam annorum viginti ſeruitute oppreſſam teneret: à qua tandem principatu Deboræ matronæ, quam Deus ſextam populi liberatricem creauit, erepti ſunt. Fuit hoc videlicet arcanum Dei cõſilium: vt iſti liberandi muneri nonnunquam viros fortes ac ſtrenuos, interdum homines infimos ac humiles, nonnunquam etiam mulieres præficeret. Quo ex conſilio perabſurdum eſſet, regédarũ rerumpublicarum regulam ac diſciplinam inducere: cùm ſatis conſtet, Hebræorum remp. non hominum ratione atque conſilio, verum Dei ſolius arbitratu ac ſapientia gubernatã fuiſſe. ſed multò abſurdius eſſet, ex hoc Deboræ argumento, de mulierum principatu ratiocinari. Nam etſi mulieres virorum ſuorum poteſtati ac imperio comiter ſubiectæ ſint: tamen ſi quarundam gentium inſti-

IX. religionis deprauatio.

tutis ac moribus comparatum eſt, vt mulierum
imperio regantur, id eſt, ſi qua natio ſua voluntate
ſummam imperij ad mulierem aliquã detulit, nihil
eſt quod contrà ex hoc argumento diſputari poſ-
IX. religionis inſtauratio. ſit. Huius igitur Deboræ principatu religionis diſ
ciplina redintegrata eſt, vt iam hoc tempore nona
Iud. 4. 6. Eccleſiæ inſtauratio numerari poſſit. Nam cùm
bellum Hebræis Chananæi inferrent, Debora Ba
rachum fortem & magni conſilij virum delegit,
eúmque exercitui præfecit, cuius ductu atque im-
perio magnæ Chananæorum copiæ cæſæ ac pro-
Iud. 4. 17. fligatæ ſunt. inchoatam à fœmina victoriam, alte-
ra cumulauit: nam cùm dux hoſtium Siſſara à prę-
lio fugiens, animóque perterritus, ac laſſitudine
confectus, ſeſe in caſam Hebræi cuiuſdam Latitã-
di cauſſa recepiſſet, vxor Hebræi Iahela, lacte illũ
ſopitum ac iacentem, clauo in tempus adacto, con
fodit: ſimúlque præciſum ipſius caput, & in cruo-
re volutatum Baracho fugientes hoſtes proſequẽ-
Iud. 5. 31. ti victoriam, ei gratulans obtulit. Tenuit autem
Debora principatum, annos quadraginta, quibus
interiectis rediit denuò populus ad ingenium, &
Iud. 6. nefarios dæmonum cultus. ſed eius defectionis ſu
bitò vindices exorti ſunt, Madianici, Amelechij, &
Iſmaelitæ, qui grauiſſimum de illa perfidia ſuppli-
cium annorum ſeptem ſpacio ſumſerunt, ſcelera-
tæque gentis vecordiam omni acerbitatum gene-
re multarunt.

DE PRINCIPATV GEDEONIS.

QVA de cauſſa decima hoc loco eccleſiæ va-
ſtitas numeranda eſt; cui finem attulit Ge-
deonis virtus: qui tum à Deo ſeptimus populi li-
berator eſt datus, cùm rei ruſticæ ſtudio intentus
fortè tum in area frumentum excuteret. Primùm
X. Religionis calamitas: & X. eiuſdem inſtauratio. enim Baalis ſimulacrum, aram, ac ſacellum euer-
tit, tum Iehouæ aram ſtatuit, in qua victimas legis
præſcripto mactauit, legitimóſque religionis cul-
tus reſtituit: vt eo tempore decima religionis in-
ſtauratio notari poſſit. Sed cum multa in Gedeo-
nis hiſtoria memoratu digna ſunt, tum illud in pri
Iud 6. mis, quòd innumerabiles Madianicorum copias,
non vi ac virtute militum, ſed arte & ratione de-
leuit. Erant amplius triginta armatorum millia,
Iud. 7. 2. quos in aciem Gedeon aduerſus Madianicos edu-
xerat. hos omnes Iehoua iuſſit è caſtris excedere,
præter trecentos, ne forte (inquibat) victoriæ lau-
dem Hebræi ſuo robori ac numero acceptam fe-
rant. Simul edixit, vt ex hoc numero ſinguli bucci-
nam dextra caperent, ſiniſtra vrceolum, in quo ly-
chnus ineſſet. hos quid fieri vellet edocet. Nocte
intempeſta, vbi ex ſpeculatoribus intellectum eſt,
Iud. 7. 16. quieti ſe hoſtes ac ſomno dediſſe, tum buccinato-
Iud. 7. 9. res illi trecenti ſilentio ad caſtrorum portas acce-
dere, ſuáſque de repente buccinas vehementer
inflare: comminutíſque amphoris lychnos ſiniſtra
manu agitare cœperunt, clamorémque ingentem
repentè variis in partibus tollere, atque his verbis
vociferari: gladius Iehouæ, gladius Gedeonis. Eo
repentino tumultu ingens totis hoſtium caſtris
terror iniectus eſt. cùm iam permixtos hoſtes exi-
ſtimarent, & neque cognoſcendi quid fieret, ne-
que ſui colligendi facultas eſſet, vt gladiis ſubitò
diſtrictis alij in alios irruerent, neque prius cæden-
di, concidendíque finem facerent, quàm centum

A ac viginti eorum millia interirent. Principatum
autem Gedeon annos quadraginta tenuit, ſenió- Iud. 8. 28.
que confectus è vita migrauit anno mundi M. M.
D C. L X X X V I I I. Eius mortem vndecima ec- XI. Religionis corruptela.
cleſiæ vaſtitas excepit: rurſus enim populus à legi-
tima religione ad dæmonum cultus defeciuit, ſuæ-
que inſaniæ ducem ac principem Abimelechum
habuit, Gedeonis ex concubina filium, qui com-
municato cum Sichemitis conſilio ſexaginta no-
B uem Gedeonis filios fratres ſuos obtruncauit: re-
gnúmque gentis Hebrææ occupauit. Verum haud
ita multò poſt graue inter Abimelechum & Si-
chemitas diſſidium exarſit: quo incendio ſcelerati
omnes illorum conatus conciderunt. Tyrannus Iud 9. 23.
arcem quandam oppugnans fragmento molæ à
muliercula in ipſius caput adacto ſauciatus, mox à
ſatellite ipſius rogatu trucidatus eſt. neque trien- Iud. 9. 53.
nio amplius Abimelechi tyrannus durauit: à qua
ciuitatem liberator nonus Thola eripuit. nam fa-
C ſtorum cauſſa, pſeudoliberatori Abimelecho lo-
cus octauus adſcribitur. Hic ſaluam (vt ſcriptura Iud. 10.
loquitur) ciuitatem fecit, hoc eſt, ab ærumnis &
hoſtium iniuriis liberatã ad pietatem, rectúmque
Dei colendi ſtudium traduxit: vt rectè ſub illius
principatum, qui annos X X I I I. durauit, vndecimã XI. reſtaurata.
eccleſiæ reſtaurationem referre poſſimus. Ei ſuc-
ceſſit decimus populi liberator, ſiue potius cuſtos
& conſeruator Iairus. Etenim cũ in ſumma pace
atque ocio ciuitatem annos viginti duos habuit,
D tum etiam in vero legitimóque Dei cultu conti-
nuit. Itaque reip. ſtatus fuit adúſque annum ab orbe
condito circiter M M. D. C C X X X V I. quo tempore
noua calamitas exorta eſt. nam ciuitas ocio illo
vitæque proſperitate abutens, denuo ad impuras
vicinarum gentiũ ſuperſtitiones relapſa eſt. qua de
cauſſa Palæſtinis atque Ammonitis in ſeruitutem Iud. 10. 6.
eſt tradita: quę ſeruitus annos X V I I I. durauit: qui-
bus ciuitas legitimo principe ac liberatore orba-
ta miſerandũ in modum exagitata eſt: vt eo tem- XII. Eccleſiæ calamitas.
E pore duodecima eccleſiæ vaſtitas numerari poſſit.

DE IEPHTA ET EIVS VOTO.

EAM calamitatem ſedauit liberator vndeci-
mus Iephta, homo tenuis, nothus, atque à ſuis
deſpectus: cùm enim ea ſeruitute fractus ac domi- Iud 11.
tus populus ſeſe à ſuperiorum annorum impurita-
te ad Dei clementiam implorandam traduxiſſet,
F Iephta conſcripto exercitu bellum Ammonitis
intulit, quos breui tempore ingenti prælio fractos
profligauit. vt in id tempus X I I. religionis inſtau- XII inſtauratio.
ratio conferri poſſit. Verum hanc victoriam du-
plex interpellauit calamitas, quarũ prior hæc fuit.
Iephta conſcripta exercitu vouerat, ſe, quod pri-
mum ſibi à victoria redeunti domo egreſſum oc-
curreret, Deo bellipotenti mactaturum. prælio ſe-
cundo facto domum redeunti, prima gratulans ei
venit obuiam vnica filia, virgo eximia. hæc com-
G miſſa deuotio, mœrore ac lacrymis omnia conple
uit: vicit tamen voti ſanctitas, aut potius ſuperſti-
tio. nam (vt ſcriptura loquitur) fecit ei ſecundum
votum quod vouerat: quibus ex verbis immolatã Iud. 11. 39.
virginem fuiſſe Ioſephus, Auguſtinus, Hierony-
mus, Ambroſius, aliſque complures exiſtimarunt:
non quo parentis factum comprobent: Nam vo-
ti temeritatem, exſoluendi temeritas duplicauit.
Hoc

Hoc autem argumento poetæ fabularum archite-
cti, celebrem illam fabulam confinxerunt, de Iphi-
genia, quam à patre Agamemnone immolatam
tradunt: quo loco Lucretius exclamat:
Lucret. li. 1. *Tantum religio potuit ſuadere malorum.*
quaſi verò nihil inter religionem & ſuperſtitio-
nem interſit: cùm illa Dei lege & præſcripto con-
ſtet, hæc verò hominum conſilio & fraudibus ex-
cogitata ſit: quorum arbitrio cultum & obſequiū
Deo fingi præſertim ab illius præſcripto alienum,
an non ſummæ ac planè deſperatæ amētiæ eſt. Al-
tera maior multò ac tætrior calamitas fuit, belli ci-
Iud. 12. uilis diſcordia: nam Ephraimica tribus repudiato
Iephtæ imperio ab eo defecit, armaque aduerſus
illum comparauit. neque ita multò poſt acerrimū
inter ipſas conſanguineas tribus prælium commiſ-
ſum eſt; quo prælio cæſa ſunt Ephraimitarum qua-
Iud. 12. 7. draginta duo millia. Tenuit autē principatū Ieph-
ta ſex annos: ac moriens ſucceſſorem Ibzanium re-
liquit, quem Abeſſam Latini nominarunt, qui duo-
decimi Liberatoris munere annos ſeptem functus,
Iud. 12. 8. ſucceſſorem habuit Elonem: qui cùm annos de-
cem principatum tenuiſſet, decimum quartum Li-
Iud. 12. 12 13. beratorem reliquit Abdonem, à quo ciuitas octo
annorum ſpacio adminiſtrata eſt. Neque aliud
quicquam de illorum trium principatu ſcriptura
commemorat: vt Iudicari coniectura poſſit, pla-
cidum per illos quinque & viginti annos ciuitatis
ſtatum fuiſſe. At iis tranſactis populus denuò ad
priſtinam inſaniam relapſus, & in nefario commē-
Iud. 13. titiorum Deorum cultu volutatus eſt. quæ tanta
vanitas, non mirum eſt ſicui admiranda, monſtriſ-
que ſimilis videatur. neque dubito quin ægrè fi-
dem apud multos reperiret, niſi ſimillimam hoc tē-
pore pluribus in locis Chriſtianæ religionis cōdi-
cionem videremus, quæ vix ſine incredibili acerbi-
tate hominum & iracundia ferri poteſt: tametſi piis
quidem hominibus ac Deum timentibus nihil ea
ſuauius videatur: quemadmodum nos Chriſtus ad-
monuit, ſuaue ſuum eſſe iugum atque onus leue.
Ioh. 4. 14. Quidnam igitur eſſe dicemus cauſſæ, niſi quod
cæteris religionibus ſpecie & oſtentatione defun-
gi licet: huic ſatisfieri, niſi caſta & pura mente at-
que intimo animi adfectu non poteſt. quæ tanta
ſinceritas in naturam humanam, quæ fuco, ſimula-
tione, & mendacio tota ferè conſtat, non cadit. Ad
rem autem vt redeam, ea perfidia intolerabili Deus
commotus, Palæſtinos excitauit, qui vanitatem il-
lam impiam ac nefariam acerbiſſimè diutiſſiméq;
multarunt: neq; ea vexatione lōginquior vlla toto
hoc reip. ſtatu, hoc eſt, ſub liberatorum imperio
Iud. 13. 1. memoratur: annos enim quadraginta durauit;
quos ab hoc tempore ineundos, ſatis dilucidè ſcri-
XIII. Eccleſia calamitas. ptura oſtendit. qua de cauſſa hunc in locum XIII.
eccleſiæ vaſtitas referenda eſt: cui tamen magna
Iud. 13. 25 ex parte Samſonis principatus, qui decimus quin-
tus Liberator fuit, remedium adtulit.

DE SAMSONIS PRINCIPATV.

Iud. 13. FVIT autem Samſon præter vſitatam hominum
conſuetudinem genitus: eius enim ſterilis antè
mater naturæ vitio fuerat: multique in ſcripturis
hoc extraordinario modo geniti memorantur, qui
ſingulares viri, ac planè eximij Dei Iehouæ mini-
ſtri fuerunt: velut Iſaacus, Samuel, Iohannes Ba-
A ptiſta. itaque magnum quendam naſciturum he-
roëm, iam tum matris grauiditas portendit. Ac
principio illud de Samſone obſeruādum eſt, quod Num. 6.
Nazaræorum ſectam ac diſciplinam eſt ſecutus:
quorum hoc triplex votum atque inſtitutum erat:
vt ne quid quod inebriandi vim haberet, biberent:
vt capite intonſo eſſent: denique vt nullis ſe exſe-
quiis, ne paternis quidem, funeſtarent. Hanc illi vi-
tæ conditionem ſollemni voto, ſibi ad certum tē-
B pus indicebant. Fuit prætereà Samſon diuino con-
ſilio ſummis corporis viribus præditus. itaque puer Iud. 14.
ſpiritu Dei adflatus, leonem, qui ei in via forte oc- Iud. 16. 3.
currerat, laniauit: poſt grandior factus, cùm in vr-
be Gaza incluſus atque ab hoſtibus obſeſſus tene-
retur, noctu portæ vnius valuas humeris ſublatas,
in proximum montem deportauit. Huic robori Iud. 15.
adiunctam quoque ſolertiam habuit. itaque cum
iniuria quadam à Palæſtinis adfectus eſſet, trecen-
tas vulpes (quarum illa regio ferax) caudis inter ſe
C funiculo deuinctis adligauit, mediámque caudis ſti-
pulam inuoluit. poſt eductas vulpes in hoſtium ſe-
getes immiſit, quæ incendio excitato, conflagra-
runt. Videntúrque poetæ, Satanici illius auctoris
ſui adflatu incitati, Carſeolanæ vulpis fabulam ex
eo argumento confinxiſſe; de qua eſt apud Oui- Lib. faſt. 4
dium:

Is capit extremi vulpem conualle ſalicti
(Abſtulerat multas illa cohortis aues.)
Captiuam ſtipula fœnóque inuoluit, & ignes
D *Admouet: vrentes effugit illa manus.*
Quà fugit, incendit veſtitos meſſibus agros:
Damnoſis vires ignibus aura dabat.

Porrò aliud quoque Samſonis virium ſpeci- Iud. 15. 14 15.
men traditur: quòd cùm ab aduerſariis noctu in-
quieto funibus duobus recentibus reuinctus eſſet,
nullo negocio ſeſe inde extricauit: atque in hoſtes
irruens, aſini maxilla fortè arrepta, mille ex iis tru-
cidauit. Obſeruandum eſt autem, quod ſcriptura Iud. 16. 17
tradit, vim iſtam tantam in ipſius capillitio fuiſſe,
E ſic eſſe intelligendum, quaſi dictum eſſet, in illo in-
ſtituto Nazarico: cuius inſigne & nota erat, demiſ-
ſa cæſaries. Nam robur à Deo concedebatur, ſed
concedebatur pietati ac ſacro inſtituto, cuius inſi-
gne fuit, capillitium. eiúſque rei argumentum fuit;
quod ſimulatque Samſon ſeſe, voti ſui oblitus, libi-
dini, ac ſcortationi tradidit, meretrix Dalila co- Iud. 16. 20.
mam ei dormienti totondit, ſimúlq; vinctum illū
& comprehenſum Palæſtinis præbuit: ei vincto Pa-
læſtini vtrumque oculum effoderunt, ac mox in
F conuiuiis eo cæco pro ludione ſunt vſi; vſque dū
renaſcentibus capillis, & vnà cum capillis voti at-
que officij ſui recordatione, robur ei benignita-
te Dei reſtitui cœpit. Itaque cum in quoddam prin-
cipum conuiuium, quo frequens populus ſpectan-
di cauſſa conuenerat, pro ridiculo ac delectamen- Iud. 16. 28
to adhibitus fuiſſet, ludibundus ad columnas ac-
ceſſit: quibus arreptis domū euertit, atque hoc pa-
cto nihilo magis ſibi quàm hoſtibus parcens, om-
nibus ſimul exitium adtulit: qua ex hiſtoria intelle-
G ctum eſt, liberationem populi nihilo magis ex
robore & viribus hominum, quam ex eorundem
tenuitate, qualis in ſuperioribus aliquot principi-
bus fuerat, verùm ex Dei ſolius clementia & be- Heb. 11.
nignitate pēdere. Ceterum cùm Samſon inter bo-
nos ac ſalutares principes in epiſtola ad Hebræos
ſcripta numeratur, non dubitarem ſub eius magi- XIII. Eccleſia quies
ſtratum XIII. quietem eccleſiæ referre. Durauit

autem ipſius principatus annos xx. cui finem ea, quam modo expoſuimus, mors attulit, cùm annus ageretur mundi M M.D.CC.VI. al. 2810.

DE STATV REIP. DISSOLVTO, ET ANARCHIAE non abſimili.

Iud. 17. 6. QVo anno miſerrimum ac planè luctuoſiſſimum tempus exortum eſt: nam in ciuitate ſummus magiſtratus, publicíque concilij rector eſſe deſiit: cœpítque ferè is tum eſſe ſtatus, qui à Græcis ἀναρχία dicitur: cùm ſuo quiſque arbitrio liberè ſine ſummi magiſtratus metu viuit: quæ libertas vitæ, ac potius confuſio, ne vnquam in ciuitate toleraretur, nominatim in legibus ciuitatis ſancitum fuerat. nam etſi ſuos quæque tribus ſenatores, & milliarios, ac centuriones habebat, ſummus tamen publici concilij princeps, quales anteà Deus conſtituerat, per id tempus deerat, vt mirum non ſit, ſi, vt in defectione ſolis omnia tenebris op plentur, ſic in principis à Deo conſtituti defectione, perdita viuendi licentia, quaſi in cæca noctis caligine, dominaretur. itaque vaſtitatem in eccleſia decimam quartam in hoc tempus referre poſſumus. E multis autem flagitiis, quibus tum ciuitas contaminata eſt, vnum propter atrocitatem commemorabimus. Vxor Leuitæ cuiuſdam malis iam anteà morata moribus, neque ſatis ſuę famæ ac pudicitiæ conſulens, die quodam vi à Gabaitis compluribus compreſſa, ac toties conſtuprata eſt, vt in ea fœditate exanimaretur. Leuita, qui magiſtratũ, ad quem auxilij ergò confugeret, non habebat, cadauer vxoris duodecim in partes diſſecuit: earum ſingulas in ſingulos ciuitatis pagos ac tribus miſit: neque aliud quidquam nunciari iuſſit, ſatis ea re intellectum iri ſperans, ſe Dei atque hominum fidē implorare. hoc ſpectaculo permotæ tribus gentis totius concilium indicunt. eò cùm veniſſent omnes, præter vnam Beniaminicam, communi conſilio decernunt, vt niſi ſceleris auctores dedātur, bello atque armis tantum facinus vindicetur. vbi condicio repudiata eſt, repentè Iſraelij coactis copiis, quadringenta hominum millia in aciem educunt. Beniaminij contrà viginti ſex millia & ſexcentos. primo prælio victa bona cauſſa eſt: ceciderè ex Iſraeliis viginti duo millia. breui tempore interiecto, alterum denuò prælium committitur: perierunt ex iiſdem millia duodeuiginti, cùm tamen è Beniaminiis vix mille vtroque prælio deſiderarentur. Ex quo intellectum eſt, nequaquam ex præliorum euentu de cauſſæ bonitate iudicandum eſſe, quod perſæpè bona cauſſa vel ferocitate militum, qui victoriam in ſuis armis poſitam arbitrantur, vel aliis vitiis læditur. His tot fracti cladibus Hebræi, animóque conſternati, pacem ac veniam à Deo Iehoua petierunt, quo placato fieri miſericordia ipſius, rurſus ſe ad dimicandum animo cōfirmant. itaque tanta eorum virtus, atque alacritas fuit, vt hoſtium interfecerint viginti quinque millia octingentos. neque vlla interpoſita mora, priuſquam ſe hoſtes ex pauore & fuga reciperent, eorum opida atque agros latè incendio vaſtarunt. hic anarchiæ fructus fuit: tametſi non eſt Iſraelia ciuitas, ſic etiam eccleſia magiſterio ac præfectura caruit. nam per id tempus Helius ei ſacerdos ſummus præfuit, qui proptereà populum iudicaſſe dicitur, cum tamen ſolius religionis procurationem haberet. Veruntamen ea ex re intellectum eſt, quàm vtilis atque opportuna ſit eccleſię, quantumuis bonâ doctrinâ inſtitutæ, magiſtratus auctoritas: quod eccleſiaſticæ diſciplinæ vinculum eſſe firmiſſimum, multis ſæpè experimentis compertum eſt. Durauit autem Helij pontificatus annos quadraginta: quo ſpacio non admodum florens eccleſiæ ſtatus fuit. nam & rarò tum oracula edebantur, magnáque prophetarum erat paucitas: quinetiam Helij filij qui propter domeſticæ diſciplinæ rationem vitę ſanctimonia prælucere aliis debebant, perditis ac profligatis moribus exemplo peccabant. Itaque cum Hebræi bellum in Palæſtinos mouiſſent, atque arcam fœderis ſanctitate ipſius confiſi, ſecum in aciem eduxiſſent, duobus acerbiſſimis præliis grauiſſimè offenderunt. non enim arcam idcircò Deus inſtituerat, quaſi ex tabulæ quibus compacta erat, per ſe ſacroſanctæ eſſent, ac vi ſua cladem aut terrorē hoſtibus adferre poſſent: verum vt nota quædam eſſet diuinæ præſentiæ, tantiſper dum Hebræi pro ſua parte fœderis ſanctitatem ſeruarent. itaque violato fœdere, omnis repentè vis arcæ concidit: captaque à barbaris, & ſeptem menſes retenta eſt: ſimúlq; duo Helij filij trucidati ſunt. eo nuntio miſer parens accepto, repentè de ſella reſupinus concidit, fractáque ceruice exanimatus eſt. Miſerū ac ſempiternum parentibus documentum præbens, quantoperè nimia in liberos lenitas atque indulgētia vtrique periculoſa ſit. ſed de arcæ ſacrario illud memoria dignum eſt, quod cùm Palæſtini gaudio & lætitia elati ac iam triumphantes, eam in Dagonis deaſtri ſui fanum, quaſi victoriæ ſuæ trophæum ac monimentum collocaſſent, confeſtim Dagonis ſimulacrum de ſua ſede collapſum corruit, & quamcumque in vrbem arca deferretur, tanta repente morborum lues enaſcebatur, vt his tot repentinis malis barbari conterriti, conſilium ceperint eam ſuis remittere. tanta tum diuinitùs ei ſacrario tributa vis eſt, ſimulatque populus animo commutato, fœderis ſanctitatem religioſius colere inſtituit.

Marginal references: Deut. 17. — Iud. 9. 6. & 10. 18. — Iud. 18. 19. — XIIII. Religionis deprauatio. — Iud. 19. — Iud. 19. 8. — 1. Sam. 1. 9. — 1. Sam. 4. 10. — 1. Sam. 3. — 1. Sam. 6. 1. — 1. Sam. 4. 17. — 1. Sam. 5. 2. & 3. — 1. Sam. 5. 6. 7. 8. 9. & 6. 19.

DE SAMVELIS PRINCIPATV.

SAMSONI mortuo Samuel ſucceſſit, decimus ſextus populi liberator, cuius principatu eccleſia ſuperioribus malis adflicta, maiorem in modum recreata eſt: vt iam in hoc tempus XIIII. religionis inſtauratio referri poſſit. ſuperſtitiones enim, ſacráque dæmonum omnia ſuſtulit, veræque religionis diſciplinam reſtituit. tum deinde arma in Palæſtinos mouit, quos tamen acie iam vtrinque inſtructa ad pugnam accinctos ac paratos, cùm repentino tonitru diuinitus immiſſo perterritos animaduertiſſet, nullo negocio deleuit, amiſſáſque ſuperioribus bellis vrbes virtute recuperauit. Hanc tamen illius victoriam ac felicitatem liberorum infamia conturbauit. Cùm enim ætate adfecta eſſet, Iohelem & Abiam filios populi Liberatores conſtituit. at ij longè à parentis probitate ac iuſticia degenerantes, acceptis (vt ſcriptura teſtatur) in magiſtratu donis, omnia diuina & humana iura peruerterunt. ea de cauſſa Hebræi conſilium ceperunt de ſtatu reipub. commu-

Marginal references: 1. Sam. 7. 6. — XIIII. Religionis inſtauratio. — 1. Sam. 7. 10. 14. — 1. Sam. 8. 3. 5.

commutando, vt quemadmodum finitimæ gentes A
regum imperio regebantur, ſic ipſi ſuum regem
ſummo cum imperio ac poteſtate, regali maieſta-
te ac ſplendore, haberent. Ea nimirum hominum
ingeniis innata eſt immanitas, vt conſilio ſe putent
& ſapientia plus ſcire ac prouidere, quàm Deum
ipſum. Sibi inſitum illud à natura vitium acuit fi-
nitimarum, hoc eſt, profanarum ac barbarum gē-
1. Sam. 8. 6.7. tium exemplum, quemadmodum ſcriptura per-
ſpicuè teſtatur: quo grauius atque acerbius hanc B
populi inſaniam Samuel tuliſſe dicitur, quod ea
reip. forma, quam Deus pro ſua ſapientia conſti-
tuerat, non contentus, profanarum gētium mores
diuinis inſtitutis anteferret. itaq; hac illorum in-
ſolentia Deus permotus, principio regum exte-
rorum, hoc eſt, tyrānorum iura eis proponi impe-
rauit: nam quod iam longinqua conſuetudine in
gentibus exteris inueterauerat, vulgato nomine,
Iura appellat: cùm id demum in litteris ſanctis ius
dici conſtet, quod nominatim Dei voce pronun- C
ciatum eſt. Hanc tamen populi proteruitatem lō-
go antè tempore proſpiciens Deus, remedium
tanto ante pararat. nam lege in ſolitudine lata
Deut.17. 14.18. ſanxerat, vt ſi quando populus regem ſibi vi-
cinarum gentium exemplo poſceret, tum his
legibus crearetur. Primùm, vt ſacrarū litterarum
volumen, ſacerdotum manibus deſcriptū, atq; ab
iiſdem ſollemniter ei traditum, quotidie in mani-
bus haberet, néve vllū diē ſine ipſius lectione in-
termitteret: deinde, vt leges in eo libro, tū ad reli- D
gionē, tum ad ciuitatis adminiſtrationē pertinētes
ſeruaret: tertiò, vt in equitatu cōparando modum
adhiberet, ne fortè illo confiſus animū ad repetē-
dam Ægyptum adiiceret. quartò ne plures vxores,
concubinasve haberet: poſtremò, vt in pecuniis
cogendis mediocritatem ſeruaret.

DE REGIO IMPERIO: ET SAVLO PRIMO Hebræorum Rege. E

1.Sam.10. 1.14. VBI Samuel populi pertinaciam in rege de-
poſcendo cognouit, oraculo Dei monitus,
Saulum à tribu Beniaminica Riſſo patre natum,
regem conſtituit: cùm ipſe annos iam triginta li-
beratoris munere functus eſſet. nam cùm Petrus
Apoſtolus annos quadraginta Samuelis & Sauli
imperio tribuat, probabilius videtur, illi triginta,
huic autē reliquos decem adtribuere. Incidit hæc
1. Sam.9.2 inſignis in repub. mutatio in annum mundi M. M. F
DCCC.LXXVI. delatúmque regnum eſt ad Saulū:
cuius ea fuit corporis felicitas, vt cùm formæ pul-
critudine, tum etiam magnitudine ſtaturæ, lon-
gè ciuibus omnibus antecelleret. Creandi regis
hæc à Samuele forma ex Dei præſcripto, ſeorſim
primò & in occulto ſeruata eſt: olei ampullam in
Sauli verticem effudit, eúmque deoſculatus, re-
gem gentis à Deo adamatæ conſecrauit. quo facto
1.Sam.10 repentè Saulus eo ſpiritus diuini genere adflatus
eſt, quod Deus ſuis prophetis ac vatibus imperti- G
tur: vt iam omnibus inſpectantibus in conuentu &
1.Sam.10. 17. concilio prophetarum vaticinaretur. Dehinc Sa-
muel totius populi comitia indixit, atque in iis
ſortitiò creari regem iuſſit. ea ſortitio ita diuinitus
adminiſtrata eſt, vt ex duodecim tribubus ſoli
1.Sam.11. Beniaminicæ ſors obueniret: in hac adoleſcenti
Saulo. Adeptus regnum Saulus continuò de ſuo-
rum ſententia bellum Ammonitis, acerrimis He-
bræi nominis hoſtibus inferre inſtituit: magnas e-
nim reſpubl. crebris illorum incurſionibus, cala-
mitates acceperat. Vbi ſecundis aliquot præliis
cum eis decertaſſet, mox aduerſus Palæſtinos ar-
ma conuertit, quos maximis copiis in aciem edu-
ctos, mirando Dei prodigio, ſolis rei ruſticæ in- 1.Sam. 13.
ſtrumentis profligauit, cùm præter ipſum, eiúſq;
filium Ionathan, nemo quiſquā gladium haberet. 1.Sam. 13. 22.
Hoc miraculo Deus intelligi voluit, deinceps ſuā
gētē ſub regum imperio nihilo magis armis ac ro-
bore militū ſeruatū iri, quàm antè ſub liberatorū
principatu cōſeruata fuerat: quo principatu ſalutē
eccleſiæ ſolius Dei præſidio deberi, multis ſæpè
rebus cōpertum eſt. Fuit autē adoleſcēs Ionathas 1.Sam.14.
cū pietate ac ſanctimonia, tū etiam virtute ac for-
titudine animi inſignis: eóque Deus pro eximio ac
ſingulari omnipotētiæ ſuæ miniſtro eſt vſus. cùm
enim Palæſtini redintegratis copiis denuò bellum
reparaſſent, ſolus Ionathas armigero ſuo comita-
tus, impetum in illos fecit, omnéſq; metu ac for-
midine diuinitus adfectos, in fugam vertit. At Sau
lus ea filii virtute, popularíque laude indignatus,
cùm eius victoriæ Deum auctorem fuiſſe non re-
putaret, ſeſéque paulatim à pietate & ſanctimo-
nia vitæ abduceret, ſpiritu diuino, quem in conſe-
cratione acceperat, ſpoliatus eſt, ſimúlque à tur- 1.Sam.16.
bulento Satanę ſpiritu occupatus: quo furore ani- 14.
mi, atque intemperie perquamdiu miſerandum in
modum adflictatus eſt. tandem miſericordia Dei
in eam mentem eſt adductus, vt cytharœdum ſibi
quæri iuberet, cuius cantu ac ſymphonia furor il-
le mentis ſedaretur.

DE DAVIDE ET EIVS ÆRVMNIS.

ERAT tum in tribu Iudaica, vico Bethlemi- 1.Sam.16.
co, puer, facie eximia, Ieſſæi filius paterni gre 12.21.
gis cuſtos, arte muſica, vt temporis illius captus fe-
rebat, præter ceteros eruditus: nomē huic erat Da-
uid. hunc in illa paſtoritia vita quietum ac placitū
liberaliter Iehoua Deus ſpiritu ſuo donauit, atque
à Samuele ad Hebræi regni ſpem inungi iuſſit. cū
ad Regem de ipſius arte atque induſtria perlatum
eſſet, continuò ad ſe adduci, ac cithara canere im-
perauit. neque mora vlla interceſſit, quin turbu- 1. Sam.17.
lentus ſpiritus à rege abſcederet, eíque priſtina
mentis tranquillitas reſtitueretur. Aliquanto poſt
Palæſtini bellum aduerſus Hebræos ſummis opi-
bus renouarunt. horum erat princeps Goliathus,
vaſto atque immani corpore tyrannus: Saulus
coactis omnibus copiis, ad id bellum profectus
eſt. vbi Palæſtini propinquarunt, tum Goliathus
vnum ſibi ex hoſtibus aliquem dari popoſcit, quo
cum de ſumma rei ſingulari certamine decerne-
ret, Dauid indignatus ſacram Dei gentem ab ho-
ſte barbaro contumelioſè deſpici, fretus fiducia
pollicitationis diuinæ, fortiter ſeſe in certamen
offert: ſtabant inſtructæ vtrimque acies, imparis
concertationis ſpectatrices. nam præter ſtaturæ
ac virium imparitatem, Dauid aliis nullis armis
telóve præter vnicam paſtoritiam fundam inſtru-
ctus erat. attamen Dei præſidio confiſus, alacri-
ter in certamen deſcendit, fundámque intorquēs,
acriter Gigantis frontem feriit, quo vulnere
proſtratus gigas concidit, celeritérque Dauid in

eum irruens,caput ei præcidit, regíque Saulo gra-
tulans ac lætitiæ plenus obtulit. eam ob cauſſam
Rex, cùm alios ei honores habuit, tum filiam ſuã
Micholem in matrimoniũ dedit. Sed vbi eũ pau-
1.Sam.18.27. latim apud populum gratia atque auctoritate flo-
rere animaduertit, réſque ipſius geſtas ſuis longè
anteferri,ſuamque iſto modo potentiã imminui,
tum verò tanto erga illũ odio exarſit,vt etiam bo-
nos viros, qui ei ſtudebant, inſectaretur, Deíque
1.Sam.18.11. ſacerdotes amplius octoginta interficeret. Hãc il-
lius ſæuitiã permultorum bonorum receſsio cõ-
1.Sam.20.30. ſecuta eſt. tanta enim Regis interdum erat imma-
1.Sam.22.8. nitas, vt modò de illo clam necando conſiliũ ini-
ret,modò ſuũ in illum iaculũ vibraret, neq; quid-
1.Sam.19.10. quam die quodã propius fuit, quã vt Dauid neſa-
riis iſtis conſiliis in ſuo lectulo necaretur. ſed re
1.Sam.19.12. per amicos cognita,celeriter ſeſe per feneſtram di
1.Sam.22. miſit,ſalutíque ſuæ fuga conſuluit.Dauidis fugam
viri boni quamplures,tenues tamen, atque inopes
cuiuſmodi tamen ferè pietatis ſectatores eſſe ſo-
lent) comitati ſunt, cùm apud regem locupletes
plerique & opulenti, ac palpatores aulici perma-
nerẽt. In ea fuga Dauid fame atq; inedia coactus,
Nobũ, vbi tũ tabernaculũ Iehouæ erat, ingreſſus
eſt,ſacríſq; panibus,quos nemini præter ſacerdo-
tes adtingere,fas erat,famem tollerauit,& cũ ean-
1.Sam.21. dẽ fugam proſequẽs in Achidis Gathici regis ma-
nus incidiſſet, ſimulatione ſtultitiæ ſeſe inde eri-
1.Sam.21.10. puit.Neq; tamen tot Dauidis miſeriis, Saulis ani-
mus ſatiatus eſt:tantũ enim Dauidis comitatũ in-
dignè ferẽs manũ aliquot ſceleratorũ coegit,quos
ferro atq; armis Dauidem inſectari iuſſit. qua re
Dauid cõperta denuo ſeſe fugæ mandauit. Hac in
fuga cũ ſe in antrũ quoddam latitãdi cauſſa rece-
piſſet,Saulúſque illac fortè iter faciẽs,ventris exo-
1.Sam.24 nerãdi cauſſa eò deſcendiſſet, tũ qui cũ Dauide v-
nà deliteſcebãt impellere hominẽ cœperunt,ne tã
præclarã ſui in perpetuũ liberandi oblatã occaſio-
nẽ de manibus amitteret. At ille ſcelus exiſtimãs,
Regẽ diuinitus cõſecratum violare, veſtis tantum
ipſius laciniã abſcidit,quæ deinceps ſuæ in Regẽ
fidei atque obſeruãtiæ teſtis eſſet. vbi Rex ſpelũca
egreſſus aliquãtũ itineris proceſſit, Dauid eũ incla
mare,& manu laciniã oſtentare cœpit,ſuámq; er-
ga ipſum fidẽ teſtari.Hæc animi ſinceritas ita cru-
1.Sam.24.17. delẽ Regis animũ ad miſericordiã inflexit, vt Da-
1.Sam.15.44. uidis innocentiã ac temperantiã admiratus ſummã
ipſius fidelitatẽ prædicaret.neque tamẽ ita multò
poſt,ad ingeniũ rediit, ſuámq; filiã Micholem à
Dauide abduxit.eámq; alteri in matrimoniũ col-
locauit.Elapſo breui temporis ſpacio, rurſus co-
pias in Dauidem eduxit: qua in expeditione ecce
altera denuo interficiendi Regis facultas Dauidi
offertur.Nam cùm Saulus ſuis in caſtris,intẽpeſta
nocte quieſceret,atque arctiore ſomno teneretur,
1.Sam.26.12. Dauid certior factus omnes quoq; ipſius excubi-
tores ſomno ſopitos eſſe, placidè in ipſius præto-
rium ingreſſus eſt, ſpiculúmq; propter ipſius cer-
uical poſitũ, ſimúlque phialam abſtulit. vbi è ca-
ſtris deceſſit,ſtatim clamore ſublato, cuſtodes e-
uocare,ac procul ſpolia illa oſtẽtare cœpit, ſuám-
que erga Regem fidẽ teſtificari. Hac Dauidis in-
tegritate,denuò Regis animus ita permotus eſt, vt
multis cum lacrymis profiteretur, ſuæ ſe in illum
acerbitatis pœnitere, magnoperéque ipſius fidem
atque innocentiam collaudare. breui tamen poſt
tempore iterum ad inueteratam animi rabiem ac
ſæuitiam relapſus eſt: qua de cauſſa Dauid ad A- 1.Sam.27.
chidem Palæſtinorum regem profugit:qui opidũ
ei quoddam, vbi ab Saulis iniuria tutus eſſet, con- 1.Sam.30.
ceſſit. ſed cum opidum abſente forte Dauide ca-
ptum ab hoſtibus ac direptum fuiſſet, tum opida-
ni tanta in Dauidem iracundia incitati ſunt, vt eũ
ad necem quærerent: quo tamen periculo Dauid 1.Sam.29.
benignitate Dei ereptus ac liberatus eſt. Atque
hunc ferè adoleſcens optimus tot cum Saulo cer-
taminum atque ærumnarum habuit exitum: nam
aliquanto poſt, Saulus aduerſo cum Palæſtinis 1.Sam.31.
prælio,maxima clade adfectus, tribúſque amiſſis 1.Chron.10.2.4.
filiis, cùm ſe ab hoſtibus circumuentum videret,
ne viuus in illorum poteſtatem veniret, mortem
ſibi ſuis manibus conſciuit: atque hunc Satanici
ſpiritus fructum tulit anno ab orbe condito circi- XV. calamitas eccleſiæ.
ter MM.DCCC.LXXXV. quod in tempus XV. reli-
gionis & eccleſiæ calamitas incidiſſe videtur.

DE REGNO DAVIDIS.

SAVLO mortuo confeſtim Iudaicæ tribus po- 2.Sam.5.1.
pulares,Dauidem multis ante annis à Deo de- 1.Chro.11.1.
ſignatum Regem ſibi conſtituunt. Verùm Abne-
rus qui Saulis Regis præfectus fuerat, coniuratio-
ne facta,conſilióque cum reliquis tribubus vnde-
cim communicato perfecit, vt Sauli filius Isboſe-
thus Rex ab iis crearetur. Ita ſolius Iudaicæ tribus
regnum Dauid annos ſeptẽ & ſex menſes tenuit:
quibus exactis,atque Isboſetho Abneróque inter-
fectis,reliquæ tribus vndecim Dauidi regnum Iſ- 2.Sam.5.8.
raelium detulerunt, quod annos tres & triginta
obtinuit. Pacato regno conſtitutáque religione,
nullum Dauid prius gerendum bellum exiſtima-
uit,quàm Palæſtinicum.Nam ex magno hoſtium 2.Sam.5.7.
numero,Palæſtini ſemper omnium acerrimè atq;
infeſtiſſimè nationem Hebræorum oppugnarũt.
Hoc ille bellum, Dei præſidio feliciter admini-
ſtrauit,vrbémque in illorum finibus nobiliſſimã,
quæ antiquitus Sion, poſt Hieroſolyma dicta eſt, 1.Sam.7.12.
in ſuam poteſtatem redegit: atque in ea templum
exſtrui,diuinique fœderis arcam, de qua ſuperius
dictum eſt,eò deferri iuſſit:totúſque mente atque
animo in eam curam incubuit,vt recta & legitima
Dei Iehouæ religio, ſublatis ſuperſtitionibus,dæ-
monúmque cultibus,inſtitueretur: vt iam hoc tẽ-
pore XV. religionis inſtauratio facta dici poſsit.E- XV. religionis inſtauratio.
rant Dauidi filij duo,Ammon & Abſalon, variis
ex coniugibus ſuſcepti:huic erat ſoror conſangui-
nea Thamar,cui per vim Ammon ſtuprum intulit: 2.Sam.13.
poſt eam,contumelioſè exegit. his iniuriis Abſa-
lon incenſus fratrem interfecit. quo fratricidio ac
ſimul domeſticis illis flagitiis, quantopere pij pa-
rentis animus ſit perculſus, venire cuiuis facilè in
mentem poteſt. nam improbis hominibus & re-
ligionis calumniandæ, & domeſticæ ipſius diſci-
plinæ vituperãdæ præberi occaſio videbatur. Ve- 2.Sam.15.
rũ alia multa, neque minus grauia atq; acerba cõ-
ſecuta ſunt. nam Abſalon deprauatis moribus a-
doleſcẽs, perditorum ac ſceleratorũ quorundam
conſiliis impulſus, de regno patri eripiẽdo conſi- 2.Sam.15.31.
liũ iniit.Huius cõſilij auctor fuit Achitophelus,au
licis artibus ac ſycophãtiis inſigniter ac præter cæ-
teros eruditus.Itaque tanta per id tẽpus, tũ in Da- 2.Sam.16.23.
uidis,tũ in filij regia eius erat auctoritas, vt(quem-
admodum ſcriptura teſtatur, ipſius conſiliũ propè
iã pro Dei oraculo haberetur. Hac re per amicos
Dauid

Dauid cognita, inſidias veritus, ſimul quod ab reb.
omnibus imparatus erat, maturè ſeſe ex regia ſub-
1. Sam. 15. ducit. celeriter ad eum magnus fidorum ſubdi-
14. torum numerus, deſperatis rebus confluxit. Cum
2. Sam. 17. ea coacta iam manus eſſet, vt prelio decertare cum
aduerſariis poſſe viderentur, protinus ſe ad dimi-
candum animo confirmant. At regis Dauidis ea
2. Sam. 18. fuit in filium indulgentia, tãtáque animi lenitas, vt
ſuis omnibus grauiter interdiceret, ne telum vllum
in ipſum adigerent. Eo prælio cæſa ſunt Abſalomi-
tarum viginti millia. ipſe deſperata re prælio ex-
2. Sam. 18. ceſſit, & fugiens in patulæ quercus propaginem
7. 9. incidit, cuius ramis ita caput implicuit, vt mulo ſe,
quo tum vehebatur, ſubducente directus ex ar-
bore penderet: quem vbi Dauidici victoriam pro-
ſequentes animaduerterunt, confeſtim adacto ia-
culo confoderunt. Dauid igitur regno recuperato
& rerũ felici ſucceſſu inſolentior factus (vt eſt pro-
ſperitas natura inſolens, homines autem quantum-
uis benè ac piè inſtituti, procliuiùs euentus ſecun-
2. Sam. 11. dos virtuti ſuæ, quàm Dei beneficentiæ acceptos
3. ferunt) duobus ſeſe grauiſſimis ſceleribus conta-
1. Chro. minauit: quorum hoc prius fuit. Cùm Berſabæam
20. Vriæ fideliſſimi clientis ſui coniugem, forma ac
pulcritudine inſignem conſpexiſſet, non modò a-
dulterium cum ea commiſit, verum etiam quo li-
berius libidini ſuæ in poſterum indulgeret, Vriam
interficiẽdum curauit. Hoc flagitium altero etiam
atrociore cumulauit. cùm militum ſuorum nume-
2. Sam. ro ac robore magis aliquanto, quàm Dei benigni-
24. 1. tate confideret, cenſum eorum haberi imperauit.
Hoc fuit genus ſceleris, quod ab origine mundi
1. Chro. 21. miſeris mortalibus exitium adtulit: inſolentia &
2. animi elatio in rebus ſecundis, Deique Iehouæ fa-
2. Sam. 24 ſtidium, atque ipſius beneficiorum obliuio. Itaque
13. hac Dauidis ferocia Deus grauiter indignatus, miſ-
ſo propheta Nathanio, iuſſit eum è tribus ſupplicij
generibus, peſtilentia, bello, & fame optare, ecquó-
nam potiſſimum plecti mallet. Peſtilentiam miſer
1. Reg. 2. optauit, cùm diceret, ſatius fore ſibi in Dei, quàm
12. in hominum manus incidere. neque multis inter-
1. Chro. 19. iectis diebus tanta paſſim lues exorta eſt, vt triduo
25. ſeptuaginta hominum millia interierint. Vbi ad
ſummam ſenectutem Dauid peruenit, vt valetu-
dine adfectæ reip. ſupereſſe non poſſet, Salomo-
nem filium ex Berſabea poſt Vriç mortem ſuſcẽp-
tum Regem deſignauit: qui patre mortuo Hebrai-
cæ gentis rex tertius conſecratus eſt.

DE REGNO SA-
LOMONIS.

1. Reg. 1. HVIVS ſingulare ſtudium in religionem de
30. principio exſtitit: quinetiam cum ei poteſta-
tem Deus feciſſet optandi, quod ſibi fore primum
ac ſummum exiſtimaret, Sapientiam delegit. Tan-
1. Reg. 3. 5. táque à Deo prudentia donatus eſt, quanta neque
anteà in homine vllo fuerat, neque vnquam vllis
ætatibus exſtitit. huius ſapientiæ documentum il-
lud memoratur, quod omnibus ſeculis ſumma
1. Reg. 5. omnium admiratione celebratum eſt. Erant mu-
16. lierculæ duæ tenues, quarum vtraque filiolum in-
fantem ſuo lacte alebat. cùm ambæ eodem cubi-
culo quieſcerent, earum altera ſuo ſeſe in lectulo
fortè peruoluens ori infantuli incubuit, eúmque
ſuffocauit. vbi ſenſit, placidè infantuli cadauer in
alterius locum ſuppoſuit, viuúmque alterum ſuo

A ſibi lateri adiunxit. expergefacta mater, cognito
facinore, adſerere ſuum inſtitit. res ad Salomonem
delata eſt. Salomon qui materni adfectus vim non
ignoraret, decreuit vt infantis ſuperſtitis corpus
medium gladio ſecaretur, & (vt rebus dubiis fieri
conſueuit) vtrique mulieri dimidiam controuerſi
corporis partem adiudicauit. hac pronunciata ſen-
tentia, repentè quæ vera mater erat exclamare in-
cipit, malle ſe integrum alteri puellum adtribui,
B vehementérque recuſare ne diuideretur. cùm ea
recuſatione facilè maternum animum aperuiſſet,
integrum ei puerum Salomon adiudicauit. Huius
eiuſdem ſapientiæ ac multiplicis doctrinæ argu-
mento multas per ætates fuerunt volumina illa au-
rea, quæ de naturis animantium ac ſtirpium om-
nium generibus conſcripſit; quæ volumina pro-
babile eſt ad vſque Alexandri Magni ætatem ex-
ſtitiſſe: atque ab Ariſtotele & Theophraſto, aliiſ- 1. Reg. 4.
que Græcis ſcriptoribus per interpretem cognita, 33.
C eo ſermone atque ordine explicata fuiſſe, qui tan-
tam illis laudem ac gloriam peperit. Ex eadem ſa-
pientia natum illud Salomonis conſilium eſt, de
templo Iehouæ inſtituendo: quod ędificatum ſcri- 1. Reg. 6.
ptura teſtatur, anno à migratione ex Ægypto qua- & 7.
dringenteſimo & octogeſimo. Hoc templum tan-
to artificio, tantáque magnificentia & ſplendore
per vndecim annorum ſpacium exædificatum eſt,
vt maxima gentium exterarum admiratione lau-
daretur. Vrbes prætereà Salomon plurimas condi- 1. Reg. 7.
D dit, & complura vrbium ornamenta, palatia, por-
ticus, baſilicas, Regale item tribunal inſtituit tan-
ta dignitate, vt illa ſapientia atque opulento im-
perio dignum videretur. Imperabat autem Salo-
mon (vt ſcriptura teſtatur) regnis omnibus quæ
ſunt ab Euphrate ad Palæſtinam & Ægyptum vſ-
que. Verum hanc ipſius diuturnam felicitatem,
quæ annos circiter triginta durauerat, ingraueſ-
centis ætatis infamia oppreſſit. vt iam per id tem-
pus XVI. eccleſiæ vaſtitas numerari poſſit. nam XVI. eccle-
E cùm otio atque inertia langueret, animum ad ſiæ calami-
libidinem adiecit: vxores enim ſeptingentas du- tas.
xit: neque illa intemperantia contentus, trecen-
tas quoque inſuper concubinas adiunxit: in his
complures, cum à vera Dei religione alienas, tùm
etiam impiis ſuperſtitionibus deditas. qua ex re,
continuò ea conſecuta eſt calamitas, quæ talium
eſſe connubiorum fructus ſolet: vt impiæ mulier-
culæ Regis animum ad peruerſas & contaminatas
ſuperſtitiones abducerent. vſque eo vt, & fana dæ-
F monibus ædificaret, & ipſe vna cum illis mulier- 1. Reg. 11.
culis eorum ſacris intereſſet. Hac barbara libidi- 7.
num inſania atque impietate Deus indignatus, cõ-
tinuò reges ac tyrannos finitimos excitauit, qui
Salomoni tamdiu alta pace diuturnóque ocio
fruenti bellum inferrent. quinetiam fore denũcia- 1. Reg. 9.
uit, vt prope diem ipſius regnum duas in partes di- 10. 11.
ſtraheretur. hãc enim funeſtæ diſtractionis, de qua
poſterius dicetur, cauſſam fuiſſe, ſcriptura perſpi-
cuè cõfirmat. Neque ita multò poſt Princeps om-
G nibus, qui vnquam antea fuerant, felicior dicam an
infelicior, poſtremum vitæ diem morte cõfecit,
cũ annus ab orbe condito ageretur MMM.C.LXV.

DE ROBOAMO, ET BIPAR-
TITA REGNI DISTRACTIONE.

IN eius demortui locum Roboamus ipſius fi- 1. Reg. 12.
lius, annus vnum & quadraginta natus, ſumma 1.

populi voluntate creatus eſt. Cùm rex Salomon grauia populo tributa in illos immenſos ædificationum ſumtus imperaſſet, operibus effectis plebs onerum illorum leuationem poſtulat: Rex adoleſcentum quorundam principum conſilio ea plebis poſtulata faſtidioſe ac ſuperbè repudiat. qua repulſa ita ciuitas indignata eſt, ſimulque flagitioſis Regis moribus irritata, vt decem ex ea tribus communi conſilio ſeceſſionem facerent. nam huic ſeceſſioni Salomonis quidem (vt modò

1.Reg.12. 20. dictum eſt) perfidia cauſſam præbuit. Roboami vero ſuperbia occaſionem. defectionis auctor & princeps fuit Ieroboamus quidam, Ephraimicæ tribus popularis, qui cùm Salomonis regis ſucceſſor fuiſſet, atque illo viuo ſolum exſilij cauſſa vertiſſet, cognita ipſius morte continuò reuerſus eſt, atque ab illis decem tribubus nouo & ſeditioſo nomine Rex Iſraelius appellatus. Alter enim, cuius in fide Iudaica & Beniaminica tribus manſerunt, Iudaici nomen retinuit, eáque nomina deinceps ad vtriuſque Regis ſucceſſores, quaſi hereditaria, manarunt. Regni ſedem Iudaicus in vrbe

1.Reg.12. 21. Hieroſolyma poſuit. Iſraelius autem primum in arce Tirza, tum deinde in vrbe Samaria: qua

1.Reg.14. 17. de cauſſa Samaritanum regnum appellatum eſt. Incidit hæc regni diſtractio in annum mundi MM.

1.Reg.15. 14. DCCCCLX. totíque huic genti funeſta atque exitialis fuit. Ac regni quidem Iudaici condicio

1.Reg.16. 17.18. fuit huiuſmodi, vt quamuis magna ſæpe in eo morum deprauatio exſiſteret, tamen ſacrorum forma & ritus lege præſcriptus ſeruaretur, ſempérque imperium ab iis qui Dauidis ſanguine prognati eſſent, teneretur, eadémque ex ſtirpe naſciturus Emmanuel ſperaretur. At in Iſraelio regno protinus noua & commentitia religio publicitus inſtituta eſt, tantáque morum ac vitæ communis deprauatio, ſcelerum licentia graſſata, vt interdum ab impiarum ac profanarum gentium inſtitutis non abhorreret: ſæpenumerò tamen religionis doctrina inter eos excitabatur, ſummíque à Deo prophetæ ad illos docendos in-

2.Chro.11. 17.13. ſtituendóſque mittebantur. Etſi autem Roboamus primis tribus annis Dauidis aui pietatem i-

2.Chr.12. 1. mitatus eſt, veræque religionis miniſtros à Ieroboamo pulſos perbenignè excepit, poſterius tamen ſacra & cultus dæmonum a patre Salomone inſtitutos retinuit. Et cùm die quodam recuperandi regni conſilium iniiſſet; atque hac de cauſſa bellum aduerſus Ieroboamum antiregem

1.Reg.12. 21. pararet, Vates eum quidam, Semeia nomine, increpuit, demonſtrauitque ſeceſſionem illam diuino conſilio factam eſſe: ac proinde inanes ipſius conatus futuros. Sub hoc Rege magnis calami-

2.Chro.12. tatibus ciuitas adfecta eſt. nam & Seſaccus, Ægypti rex, grauiſſimum ei bellum intulit, vrbémque Hieroſolymam cepit, eámque ſimul, omniáque templi ornamenta, inſignia, quæ paucis

1.Reg.12. 31. annis Salomon conſecrarat, expilauit. Vbi Ro-

2.Chro.12. 16. boamus imperium annos decem ſeptem obtinuiſſet, vita exceſſit, ſucceſſorémque filium Abiam reliquit. de quo Abia poſteriùs ſuo loco diſſeretur: nam de antirege Ieroboamo prius dicendum eſt. hic multo nequior tyrannus, te-

1.Reg.12. 26. trior etiam atque infelicior fuit. Primum enim nouam (vt modò dicebamus) religionis formam inſtituit: quo ſcelere nullum videri Deo deteſtabilius, multis ex ſcripturæ locis conſtat. Vitu-

A los enim aureos conflauit, quales in Ægyptiorum ſacris Hebræi viderant: non quo vel vnum in iis numen aut vim diuinam eſſe ſtatueret: neque quò populum à Dei Iehouæ cultu & pietate (vt quidem ipſe loquebatur) vellet abducere: ſemper enim verbo Iehouam vnicũ & verum eſſe Deum prædicabat: ſed cùm ſuæ tyrannidi pertimeſceret, ac vereretur ne cognitis Hieroſolymæ, quæ Deus de ſtirpe Dauidica decreuerat, paulatim ſui ab ſe abalienati, animum ad Iudaicum regnum adiice-

B rent, diſputabat, Iehouam Deum æquè ſub aureorum vitulorum imagine coli poſſe, atque arcam illam fœderis, quam ſuperius demonſtratum eſt in templo Hieroſolymitano poſitam, diuinæ præſentiæ teſtem atque indicem fuiſſe. quod eo facilius ipſis perſuaſit, quia mirificam quandam de ſacris Ægyptiis opinionem ei nationi inſitam videbat: tanta tum eius ac tam inſana fuit ad ſuperſtitionem procliuitas. Itaque quandiu regnum iſtud Ieroboamicum, ac decem tribuum ſeditio dura-

C uit (durauit autem annos circiter CCLXII.) tandiu beſtiaria illa & vitulina religio publicitus culta ac retenta eſt: tametſi verbo eundem cum Iudęis Deũ Iehouam profiterentur: vt mihi planè par eadémque ſeculis omnibus pſeudochriſtianorum atque hæreticorum ratio fuiſſe videatur, quæ olim fuit Ieroboamicæ religionis: cùm in vtraque & veri Dei nomen primoribus labris ſanctum haberetur, & complures veræ pietatis ſtudioſi latuerint, qui à publicis cultibus abhorrentes, conſtanter, in fide

D Dei Iehouæ permanſerunt. Edixit igitur Ieroboamus, ne quis è ſuis Hieroſolymam proficiſceretur, néue vllus Iehouæ Dei ſacerdos intra regni ſui fines conſiſteret. Ac tanta per eius ditionem morum barbaries atque immanitas graſſata eſt, vt Deus tandem indignatus, acerrimum de ipſo ſupplicium ſumſerit: nam cùm innumerabiles propè copias aduerſus Abiam Roboami filium antiregem eduxiſſet, vno prælio delectorum Iſ- 2.Chro.13.

raeliorum quingenta millia deſideraui. Ne- 18.

E que vnquam poſteà non inuiſa Deo atque infeſta ipſius gubernatio fuit: in qua cùm annos duos ac viginti graſſatus eſſet, vnà eum omnibus liberis ac poſterius à Deo (vt ſcripturæ verbis vtar) eradicatus eſt.

DE REGIBVS IVDAICIS.

DEINCEPS ad regni Iudaici memoriam re- 1.Reg.15. 1.

F deundum eſt. cùm enim hoc verum ac legitimum regnum fuerit, Iſraelium vero tyrannicum, & vi ac ſeditione occupatum, conſentaneum 2.Chro.13. 1.

eſt, priorem locum illius hiſtoriæ tribuere. Roboamo igitur Abia filius ſucceſſit, Macha matre genitus, quæ mulier adeò monſtroſo ingenio fuit, vt portenti ſimile videatur beſtiam tam impuram, in illa ſacra & religioſa gente reperiri potuiſſe. nam memoriæ proditum eſt, eam Miplo- 1.Reg.15.

zethi ſimulacrum in populi ſuperſtitionem inue- 13.

G xiſſe: quo nomine ſignificari traditur is qui obſcœnus Hebræorum Deus à Romanis appellatus eſt. Hac igitur materna diſciplina meretricia, rex Abia inſtitutus, non mirum eſt, ſi ſuperſtitiones impias, paterno exemplo in ſua gente permiſerit: tametſi vt erat religionis omnis contemtor, rectos ac legitimos ritus Hieroſolymæ

eſſe

1. Reg. 15. eſſe paſſus eſt, perpetuúmque cum Ieroboamo A
8. bellum geſſit, atque etiam illa memorabili cla-
2. Chro. de adfecit, de qua paulo ante dictum eſt: exactó-
14.2. que anno regni ſui tertio diem obiit. Eius in lo-
cum Aſa creatus eſt, Rex duarum tribuum ter-
tius: cuius longè feliciſſimus principatus fuit: vt
XVI. religionis inſtauratio. ſub illius regno XVI. eccleſiæ reſtauratio nota-
ri poſſit. nam cùm omni mente atque animo in
religionis ſtudium incubuit, tùm vero ſapien-
1. Reg. 15. ter rempubl. adminiſtrauit: auiámque Macham, B
13. quæ partem ſibi gubernationis aliquam ſum-
2. Chro. 15. ſerat, quod impia ſacra in lucis ac delubris cole-
16. bat, omni gubernatione priuauit, eiúſque ſigna
& ſimulachra Deorum in ignem coniecit. Ce-
lebratur etiam eiuſdem in bellis adminiſtrandis
2. Chro. felicitas, quod cùm Zera rex Æthiopum decies
14.9. centena hominum millia in aciem aduerſus ip-
ſum eduxiſſet, Aſa, Deo fretus, ita fortiter ac
ſtrenuè dimicauit, vt omnes illius copias deleue-
rit. Verum vt nihil omni ex parte beatum, ne- C
que quiſquam verè antè obitum felix dicitur,
hanc illius glorioſam victoriam, nonnulla poſteà
eiuſdem flagitia contaminarunt. Nam cùm Iſ-
1. Reg. 15. raelij regni recuperandi ſtudio arderet, Benada-
17. bum, regē Syrum, hominem impurum, & nefariis
2. Chro. ſuperſtitionibus deditum, in fœdus ac ſocietatem
16.2. adſciuit, quaſi regnum Iſraelium humano con-
ſilio cōtra Dei decretum recuperari poſſet. Dein-
1. Reg. 10. de Prophetam Hananiam, qui eum ab hoc con-
32. ſilio deducere ſtudebat, in vincula coniecit. D
2. Chr. 16. Notatur etiam hoc illius facinus, quod cùm in
17. morbum incidiſſet, maiorem in medicis, quàm
in Deo fiduciam poſuerit, qui locus nobis ac-
curatè in hac tanta malorum ac morborum lue
obſeruandus eſt. Cùm autem Aſa regnum an-
nos XLI. obtinuiſſet, vita eſt functus, anno ab or-
be condito MMM. XXVI.

DE PIETATE REGIS IOSAPHATI.

1. Reg. 15. EI filius Ioſaphatus ſucceſſit, Rex duarum tri-
24. buum quartus, qui parentis veſtigia ſecutus,
2. Chro. religionis integritatem ſummo ſtudio ſeruauit:
17.1. quinetiam regni proceres paſſim adiunctis ſacer-
dotibus per omnes ditionis ſuæ fines miſit, qui
ſacrum legis volumen circumferrent, verámque
2. Chro. ex ipſius præſcripto Dei colendi rationem ciuibus
17.7.8.9. traderent. Neque vero in gerenda rep. minore fe-
licitate eſt vſus. nam cùm rei militaris diſciplinam F
inſtituit, tum etiam magnis partis opibus non-
nullas vrbes condidit ac muniuit, multíſque orna-
2. Reg. 8. mentis & inſignibus adfecit. Neque tamen vt
18. ſunt humana, ſuis vitiis caruit. nam Achabi re-
2. Chro. gis profani filiam Athaliam filio ſuo Ioramo v-
18.1.3. xorem adſciuit: ſeſéque cum illo rege ſocietate
ac fœdere coniunxit: qua de cauſſa bello Syriaco
in magnum vitæ diſcrimen eſt adductus: à quo ta-
men cùm ſeſe Dei benignitate liberatum ſenſiſ-
ſet, vehementius in eam curam incubuit, vt G
2. Chro. 19. vera Dei religio paſſim toto ſuo regno inſtau-
raretur. quinetiam eius rei cauſſa profectionem
in omnes regni ſui partes ſuſcepit. Qua pie-
tate ac ſtudio ita ſibi Deum propitium reddi-
dit, vt paulo poſt, cùm formidoloſiſſimo Moa-
bitarum & Ammonitarum bello premeretur, hoc
mirabili Dei præſidio fit conſeruatus. nam vbi ſuos
ad implorandum Dei præſidium cohortatus eſt, 2. Chro.
eíſque pia ac longa oratione demonſtrauit, præ- 20.
liorum exitus non ex militum virtute, ſed ex ſo-
lius Dei nutu pendere, tum inſtructa acie, Leuitas 2. Chro.
paruo interiecto ſpacio anteire iuſſit, magnáque 20.21.
voce carmen illud Deo canere, qui nunc CXXXVI.
Pſalmus numeratur. ſimul vt canendi initium fa-
ctum eſt, barbari quoſdam è ſuis conſpicati, qui
collem propinquum occuparant, hoſtes eſſe rati,
curſu incitato, aduerſus illos ire contenderunt,
impetúmque in eos fecerunt: illi contrà inſtare ac
fortiter reſiſtere. cum in eam partem omnes vn-
dique copiæ inflammatis animis concurriſſent,
tantus perturbatis ordinibus dimicandi ardor in-
ceſſit, vt mutuis ſeſe vulneribus trucidarent: ne-
que prius pugnandi finem facerent, quàm omnes
ea cæca dimicatione conciderent. Hanc victoriam
pax diuturna conſecuta eſt, durauit enim ad vſque
annum eius regni octauum ac viceſimum Mundi
vero MMMX.

DE IORAMO ET MISERA RELIGIONVM vicitſitudine.

EO ipſo anno Ioſaphatus moriens, Ioramum
filium ſucceſſorem reliquit. hic longe à pater- 1. Reg. 22. 51.
na virtute degenerans, veram Dei religionem op-
preſſit, vanáſque exterarum gentium ſuperſtitio-
nes in regnum Iudaicum induxit. Fratres etiam
omnes ſuos regníſque proceres interfecit. Neque
dubium eſt, quin hic profani illius coniugij, de
quo ſuperius dictum eſt, fructus fuerit, vt iam in
hoc tempus XVII. eccleſiæ vaſtitas referenda vi- XVII. eccleſiæ calamitas.
deatur. Itaque ciuitas Lobna, quæ Leuitarum &
paſtorum eccleſiæ ſedes erat, ab illo rege, tam-
quam à certiſſimo tyranno, defecit. Quinetiam
Arabes & Paleſtini Iudaicum regnum bello ador- 2. Chro. 21.
ti, luctuoſiſſimam ac calamitoſiſſimam ei genti 10.16.
cladem intulerunt. Neque ita multo poſt, rex Iora-
mus diuturno morbo cruciatus, anno regni ſui o- E
ctauo miſerè interiit. Ei filius Ochozias ſucceſ-
ſit, tùm paternæ improbitatis, tùm etiam Achabi-
cæ impietatis æmulus. itaque anno poſt interfectus
eſt. confeſtimque mater ipſius Athalia regni ad- 2. Chro. 21
miniſtrationem arripuit, quæ domeſticæ impie- 19.20.
tati crudelitatem etiam adiunxit. omnes enim qui 2. Reg. 8. 24.
regiæ ſtirpis erant, trucidari iuſſit. ſolus puer Ioas 2. Chro.
Isboſethæ amitæ magnæ opera, ſeruatus eſt: qui 22.10.
cùm annos ſex clanculum habitus fuiſſet, tandem 2. Reg. 11.
ineunte anno ſeptimo, interfecta populi concur- 2. Chro. 23 & 2. Chro.
ſu tyranna, ſacerdotis Ioiadæ ſumma contentione 24.
ac ſingulari populi ſtudio regnum recuperauit.
Huius octaui regis Ioaſi principatu, religionis diſ-
ciplina ſuperioribus annis vndecim grauiter adfli-
ctata, maiorem in modum recreata eſt. itaque per
id tempus, XVII. Eccleſiæ inſtauratio numerari po- XVII. Eccleſiæ inſtauratio.
teſt. Tum enim fœdus inter Deum & regem & po-
pulum renouatum & redintegratum eſt, delubrá-
que & ſimulacra deaſtrorum omnia funditus e-
uerſa, ſacrificulíque omnes interfecti. Quarum re-
rum omnium laus præcipuè ſacerdoti Ioiadæ de-
betur; cuius optimis monitis atque conſiliis Rex 2. Chro.
puer obtemperans, ſummam feliciter adminiſtrati 24.17.
regni gloriam adeptus eſt. Verùm illo ſumma in ſe-
nectu e mortuo, Ioaſus ſycophanticis aulicorū quo
rūdam cōſiliis impulſus, ſublatas dæmonū ſuper-
ſtitiones reſtituit: ſimul prophetā Zachariā Ioiadæ

filium, qui reuocare illum ab impio conſilio co-
nabatur, lapidibus obrui ac necari iuſſit. Itaque
breui poſt tempore impietatis illius vltores exſti-
terunt Syri, qui bellum Regi acerrimum intule-
runt: quo bello proceres ad vnum omnes, qui ma-
li illius conſilij auctores fuerant, exſtincti ſunt. Rex
ipſe morbo adfectus, à ſuis ſuo in lectulo interfe-
2.Chro.25. 12. ctus eſt, anno regni ſui XL. Ei mortuo filius ipſius
Amazias ſucceſſit, nonus rex Iudaicus: qui etſi ve-
ræ religionis diſciplinam reſtituit, dæmonum ta-
men cultus à patre inſtitutos reliquit. & cùm inſi-
gnem de Idumæis victoriam ſingulari Dei bene-
ficio adeptus eſſet, (eorum decem millia vno præ-
lio ceciderat, totidémque ſeſe de ſaxo præcipitare
coëgerat) ſimulacra quædam Deaſtrorum in illo-
rum caſtris reperta, palam inſtitutis ſacrificiis co-
luit, deorúmque honore ac religione adfecit. Quã
ob cauſſam bello ab Iſraëliorum rege Ioaſio ad-
petitus, magnáque clade adfectus, poſt etiam com-
prehenſus, & captiuus abductus eſt. tandem cùm
2.Chro.25. 27. annos XXIX. regnaſſet, à ſuis eſt interfectus. Huius
ſucceſſor nominatur quidem Ozias ipſius filius;
ſed tamen ex ordine annalium Iſraelij regni, & ho-
rum Iudaicorum contentione deprehenditur XI.
annorum interregnum, poſt Amaziæ mortem, in-
2.Chro. 26.1. terceſſiſſe. Decimus igitur Iudaicus Rex Ozias a-
doleſcens annos natus XVI. creatus eſt: qui etſi Za-
chariæ prophetæ monitis & conſiliis obtempe-
rans, religionis diſciplinam ſtudioſiſſimè coluit, in
tollendis tamen ſuperſtitionibus aliquanto remiſ-
ſior fuit. At rempub. ita proſperè domi militiáque
geſſit, vt non modo Palæſtinos, Arabes, Ammo-
nitas, in ſuam poteſtatem redegerit, verùm etiam
maximis partis opibus vrbes ſui regni complures
inſignibus ædificiis ornarit. Hanc tamen felicita-
2.Chro. 26.16. tem ſumma tandem calamitas oppreſſit. nam his
tot ſecundis rebus inſolentior factus, tantos ſibi
ſpiritus, tantámque arrogantiam ſumſit, vt ſacer-
dotis munus obire, atque in templi ſacrarium (quo
præter Pontificem adire fas non erat) introire, rém-
que diuinam in arca ſuffitoria facere auderet. qua
de re, cùm ab Azaria põtifice & ſacerdotibus quã-
plurimis caſtigatus eſſet, neque tamen ea temerita-
te deſiſteret, repente inſpectantibus omnibus le-
2.Reg.15. 5. pra correptus eſt. qua de cauſſa protinus inſtituto
2.Chro. 26.20. ciuitatis de templo pulſus, ſeorſim, in priuatis ac
ſeparatis ædibus in reliquum vitæ tempus habita-
re iuſſus eſt. Cum autem annos quinquaginta duos
Reg.15.2. imperium tenuiſſet, vita eſt functus, anno ab orbe
condito MMM.CXCIII.

DE CREBRA DEFECTIONE REGVM, ET VARIA RELIgionum commutatione.

2.Reg.15. 5. EI ſucceſſit Ioathamus ipſius filius rex XI. anno
2.Chro. 27.1. ætatis ſuæ quinto & viceſimo, cuius de impe-
rio ſummatim illud traditur: veram quidem ab eo
cultam ac retentam religionem fuiſſe, populum ta-
2.Reg.16. 1. mẽ à deaſtrorũ cultu minus, quàm par erat, abhor-
2.Chro. 28.1. ruiſſe, duraſſéque ipſius regnum annos XVI. In de-
mortui locum filius ipſius Achaz rex XII. creatus
eſt, homo perditus ac tanta impietate, vt non modo
contaminatas ſuperſtitiones paſſim inſtitueret, ve-
rum etiam nefariam quarundam gentium religio-
2.Reg.16. 3.4.5. nem obiret, vt ignibus ſuccenſis ſuos liberos per
flammam expiandi cauſſa traduceret. Huius impie-
A tatis vltores continuò exſtitere Syrij & Iſraelij reges,
quorum vterque armis illum oppreſſit, magnóque
incommodo adfecit: ſimul maximum ex ipſius di-
tione captiuorum numerum abduxit. Rex eo malo
accepto nihilo ſanior effectus, impium ſibi Aſſy-
riorum regem Teglatphalazarem fœdere ac ſo- 2.Reg.16. 7.
cietate adiunxit. Eo fœdere non modò peruerſas
& impias Syriæ ſuperſtitiones in Iudæam inuexit, 2.Chro. 27.16.
verum etiam Hieroſolymarum templum obcluſit, XVIII. Eccleſiæ vaſtitas.
ne cui in eo ſacra obire, néve rem diuinam facere
B liceret. tandem annos in ea tyrannide XVI. graſ-
ſatus, mortem obiit. Eius regnum filius Eze- 2.Reg.18. 1.
chias excepit, patri longè diſſimillimus. tanta e- 2.Chron. 29.1.
nim eius pietas ac ſanctimonia memoratur, quan-
tam nullius Iudaici regis, neque antè illud tempus, Eſai.36. 37.38.
neque poſterius fuiſſe conſtat. itaque ſub eius im-
perio XVIII. eccleſiæ inſtaurationem notare poſ- XVIII. Eccleſiæ reſtitutio.
ſumus. Nam primum omnium templum à patre
clauſum aperuit, omnibúſque in eo Leuitis ac ſa- 2.Chron. 29.4.
cerdotibus colendi Iehouæ poteſtatem fecit. Poſt
C eorundem conuentum habuit, in quo de religionis
diſciplina inſtauranda retulit: ſimul dæmonum
templa delubráque omnia funditus euertit: quód-
que in ipſius hiſtoria ſingulari memoria dignum 2.Reg.18. 4.
eſt, ſerpentem æneum, quem Dei monitu Moſes
in ſolitudine ſtatuerat, vt qui ſerpentum morſu Num.21.9.
vlcerati eſſent, eo conſpecto ſanarentur, excidit at-
que diſiecit: cùm animaduertiſſet, populum ſuper-
ſtitione imbutum diuinos ſtatuæ honores tribue-
re. non enim ei ſimulacro vis vlla diuinitus ine-
D rat: ſed cum hæc diuinæ religionis eſſet pueritia,
Moſes gentis Hebrææ pædagogus, eo ſimulacro
futurum Chriſti de ſerpente deuicto tropæum de-
ſignabat, cùm ſerpentis nomine callidum (vt à prin-
cipio dictum eſt) humani generis hoſtem ſignifi-
caret. Neque verò minor Ezechiæ regis in re mi- 2.Reg.18. 8.
litari virtus exſtitit: nam ita Palæſtinos domuit, vt
reliquos omnes barbaros terrore adfectos compeſ-
ceret: ſuíſque ciuibus pacem atque ocium pararet:
vſque dum Iſraelitis à Salmanazare Aſſyriorum re-
E ge oppreſſis, magnus ciuium numerus in ſeruitu-
tem Medorum abductus eſt. Et cùm Ezechias à
Dei ſapientia atque omnipotentia ad opes homi-
num confugiſſe videretur, Deus ei peſtem immi- 2.Reg.18. 21.
ſit, deinde regnum ipſius Sennacheribo populan-
dum ac diripiendum tradidit. ex quo XIX. Iu- XIX. calamitas in Eccleſia.
daicæ genti ac religioni calamitas accidit. Hiero-
ſolymam enim vrbem Rex impius oppugnare in-
ſtituit. Qua obſidione perterriti Iudæi prophetæ
monitu clementiam Dei implorare cœperunt: re-
F motíſque regum impiorum auxiliis, ſuas omnes 2.Reg.19. 35.
ſpes in vnico Iehoua collocarunt. itaque Deus il-
lorum incommoda miſeratus, angelum emiſit, qui
gladio diſtricto centum & octoginta Aſſyriorum
millia trucidauit. neque ita multò pòſt Sennacheri-
bus fuga elapſus, in vrbe Niniue, in Deorum ſuo-
rum templo, filiorum ſuorum manibus trunca-
tus eſt.

G DE REGE MANASSE, ET ISAIA, ET MIchæa Prophetis.

EZECHIAS autem, cùm annos XXIX. regnaſſet, 2.Reg.21.
vita eſt functus; heredémque filium Manaſſen 2.Chro.33.
reliquit: cuius in perſona quàm varia & mutabilis 1.2.3.4.5. 6.
religionis diuinæ condicio ſit quámque ea non hu-
manitus,

manitus, ſed Dei conſilio regatur, licet animad-
uertere. nam ex patre optimo ac ſanctiſſimo ſce-
leratiſſimus filius, diuinæque religionis hoſtis in-
feſtiſſimus natus eſt: qui præter ceteras impietates
nefarias, quibus ſe gentémque Iudaicam contami-
nauit, ſceleratam illam puerorum per flammam
traducendorum conſuetudinem, de qua ſuperiùs
diximus, reduxit; nationéſque barbaras omni ſu-
perſtitionis genere ſuperauit. Huic ſuperſtitioni
crudelitatem adiunxit: neque vlla vnquam ætate
ſecus accidit, vt non odium religionis crudelitas
2. Reg. 31. comitaretur. Itaque complures pios ac religioſos
26. viros, omni cruciatus genere adfectos necauit: in
his Iſaiam prophetam, quem vulgo tradunt huius
tyranni imperio crudeliſſimo ſerra diſſectum fuiſ-
ſe. Fuit autem Iſaias regis conſanguinitate illu-
ſtris: quippe Amoſi Amaſiæ regis fratris filius:
vt Hebræi tradiderunt. nam vt infimo loco na-
tos plerumque Deus deligit, quorum opera in gen-
te ſua docenda & inſtituenda vtatur, (cuiuſmodi
Eliſeus & Amos fuerunt, quorum ille arator, hic
bubulcus fuit) eodem modo claris interdum ortos
natalibus huic eidem muneri præficit. Etſi autem
Iſaias cum Iudæis, atque in Iudaico regno vixit,
déque gentis illius fatis præcipuè vaticinatus eſt,
ſæpè tamen ad Iſraelias tribus orationem conuer-
tit: præcipuéque de ſalute ex Emanuelis aduentu
exſpectanda concionatus eſt: ac præter cetera
ſumma laude dignum illud in Iſaia videtur, quod
iſto laborioſiſſimo monendi docendíque populi
munere annos amplius quatuor & ſexaginta fun-
ctus eſt: nam eius miniſterij tempus confertur in
Iſai. cap. 1. principatum Azariæ, Ioathamij, Achazis, Eze-
& cap. 38. chiæ, & Manaſſis. Ac memorabile eſt, quod cùm
& ſeqq. rex Ezechias mortifero morbo vrgeretur, Iſaias
ad eum venit, cúmque admonuit vt ſuis rebus
proſpiceret: poſtero namque die moriturum. qua
re cognita Rex multis cum lacrymis ad Deum cō-
uerſus, ſuppliciter eius miſericordiam implorauit:
neque ita multo poſt Iſaias ad eum rediit, conſola-
túſque hominem, renunciauit, Deum ipſius preci-
bus placatum, vitam ei ad annos quindecim pro-
ducturum: eiúſque rei ſignum fore, quod in ſuo ſo-
lario vmbram gnomonis videret, gradus decem
Iſai. 45. 1. retro & contrario motu regredi quo miraculo E-
zechias confiſus cōualuit, ac Deo gratias egit. Illud
etiam ſingulare in eo videtur, quod non modo de
Iudæorum in patriam reſtitutione annis antè cir-
citer CLXXX. vaticinatus eſt: verùm etiam Cyrum
Perſarum regem diſertè nominauit, cuius imperio
populus ex hoſtiū ſeruitute dimitteretur, atq; vrbs
Hieroſolyma & tēplū inſtaurarētur. Deus (inquit)
Cyrum appellans ita dicet; Hic paſtor meus eſt,
mandata mea omnia obibit. dicet Hieroſolymæ,
ædificator ab integro, & templo, exſtruitor ab in-
tegro Huic eidem prophetæ Deus aliquanto poſt,
alterum eiuſdem muneris ſocium ſubſidio miſit,
Mich. 1. Michæam: qui, cum ſua diligentia labores illius
ſubleuaret, tum etiam teſtimonio atque auctorita-
te ſua doctrinam illius confirmaret. Cùm autem
prophetarū ratio hæc fuerit, vt malorum omniū
remedium in futuri Emanuelis aduentum conſti-
Mich. 5. 2. tuerent, tum verò proprium hoc Michæas habuit,
quod vicum Bethleemicum, in quo naſciturus e-
rat, nominatim deſignauit, quemadmodum eo na-
Math. 2. to ſacerdotes Iudæi Herodi regi (vt Mathæus te-
ſtatur) expoſuerunt. Docuit autem Michæas ſub

A regibus Iothamo, Achazo, & Ezechia, vt appareat
eum, munere hoc annos minimum ſex & triginta
eſſe functum. Cùm his ſe flagitiis ac ſceleribus rex
Manaſſes contaminaſſet, ac repudiatis propheta-
rum monitis nihil iam pro ſano facturus videretur,
tum iuſtiſſimo Dei decreto tantorum vltor ſcele- 2. Chro. 33. 11.
rum rex Babylonius Merodacus exſtitit, qui eum
grauiſſimi belli offenſione fractum, & ad extremū
captum, atque comprehenſum in Babyloniam de- 2. Chro. 33.
portari iuſſit. Quo tamen in exſilio cùm ſuā amē- 12.
B tiam deteſtatus, animum ad Dei miſericordiā cō- XIX. religionis redintegratio.
uertiſſet, ſumma ipſius benignitate in regnum re-
ſtitutus eſt: qua de cauſſa, ſublatis dæmonum culti-
bus, veram Dei religionem reſtituit: cúmque an- 2. Reg. 31.
nos quinque & quinquaginta regnaſſet, è vita ex- 1.
ceſſit. Ei ſucceſſit Amon ipſius filius rex XV: qui 2. Reg. 31. 19.
cùm oppreſſa religione denuo dæmonū cultus in- 2. Chro. 33.
ſtauraſſet, antè confectum imperij ſui biennium à 21.
ſuis interfectus eſt. Hunc ſecutus eſt Ioſias ipſius, fi- XX. religionis deprauatio.
lius, rex XVI. qui cùm anno ætatis octauo regnum
C adeptus eſſet, religionē à patre oppreſſam ſummo XX. reſtitutio.
ſtudio reſtituit: dęmonúmq; ſacra delubráque om-
nia exſcindi iuſſit. In eius hiſtoria illud eximiū eſt, 2. Reg. 32.
quod ſub ipſius regni initium legum diuinarū no- 2. Chr. 34.
men, quod longo antè tempore neglectum fuerat, 2. Reg. 32.
ab Helcia ſacerdote in templo repertum eſt. con- 8.
feſtímque coram Regē regníque proceribus à Sa-
phano ſcriba recitatum. qua lectione ita Regis a-
nimus incenſus, atque ad colendam Dei religionē
incitatus eſt, vt continuo ſe populúmque omnem
D ſanctiſſimo fœdere Deo Iehouę conſecrarit, ſupe-
riorúmq; regum bonorum pietatem ac ſanctimo-
niam adæquarit. Veruntamen, vt non facilè mor- 2. Chr. 34.
tales vſquequaque beati ſunt, hanc illius felicitatē 30.
noua interpellauit calamitas. nā cùm Ægyptio re-
gi tranſitū fortè per ipſius fines petēti, pertinacius
denegaſſet, atque adeo illius intercludendi cauſſa
copias armatorum hominum obiecíſſet, prelio ab
eo ſuperatus, atque interfectus eſt; cùm annos re-
gnaſſet XXXI.

E

DE REGIBVS IVDAICIS REGVM BARBARORVM arbitrio creatis.

HVIVS autem quatuor diſſimillimi filij fue- 2. Reg. 23.
re: atque is inprimis, qui in ipſius locū à po- 30.
pulo Rex XVII. creatus eſt, Ioachazus; qui ſublata 2. Chro. 36.
Iehouæ religione, nefarios exterarum gentium
cultus inſtituit. Verùm huius impietatis, vix tertio
F intericcto menſe, pœnas luit. nam ab Ægyptio re-
ge Pharaone armis oppreſſus, regnóque patrio
ſpoliatus eſt. eiúſque in locum Ioakimus (qui &
Eliakim) ipſius frater ſuffectus eſt Rex XVIII. XXI. calamitas eccleſiæ.
Quo facinore grauiſſimum Iudaico regno vulnus
eſt impoſitum: cùm exteri ac barbari tyranni arbi- 2. Reg. 23.
trio rex ſacratæ gentis abdicatus, atque alter in ip-
ſius locum ſuffectus eſt. Fuit autem Ioakimus de-
functo fratre nihilo melior, eo etiam improbior
habitus, quod cùm ab Ieremia propheta ſeuerius 2. Chro.
G & priuatim & publicè pro concionibus admone- 36. 15.
retur, conciones ipſius ſcriptas, ac litteris manda- Ierem. 27.
tas ad ſe adferri iuſſit, eáſque in ignem coniecit. 9.
Eius petulantiæ vindex aliquanto poſt exſtitit Ier. 36. 32.
rex Babylonius Nebucadnezar. Nam cùm Ægyp- 2. Reg. 34.
to ſuam in poteſtatem redacta, victorem exerci- 10.
tum propè ab Iudææ finibus reportaret, belli oc-

caſione arrepta, in Ioakimi fines irruptionem fecit: Ioakimus eius aduentu perterritus, ſe ſuáque omnia in fidem ipſius ac poteſtatem permiſit; eíque ſtipendiarius factus eſt. Verum aliquanto intermiſſo tempore, contrà deditionis fidem de rebellando conſilium init, Ægyptióſque ad defe- *2. Reg. 24. 3.* ctionem ſolicitauit. Hac illius perfidia Deus indignatus, qui nouum illud regum exterorum imperium mediocrem deprauatæ religionis animad- *2. Reg. 25. 7.* uerſionem eſſe ſtatuerat, iterum Nebucadnezarem adpoſuit, qui violati fœderis pœnas expeteret. neque ita multo poſt, Ioakimus bello ſuperatus, comprehenſus, duabúſque catenis vinctus in Ba- *2. Chro. 36. 5.* byloniam deportatus eſt. Eius in locum Iechonias (qui & Ioakimus) ipſius filius, eiuſdem Babylonij regis imperio ſuffectus eſt; Rexque Iudaicus XIX. Nebucadnezaris cliens, & ſtipendiarius conſtitutus: qui cùm paternam impietatem imitaretur, vix anni ſpacio principatum obtinuit. Nebucadnezaris enim imperio in Babyloniam tranſlatus C eſt. Eius in locum Zedechias Zoſiæ filius, Iechoniæ patruus, eiuſdem Babylonij tyranni iuſſu ac voluntate ſubrogatus eſt, vt ei populo, quem in Iudæa Nebucadnezar reliquerat, præeſſet. *Ierem. 52. 3.* Verum hic præter impia dæmonum ſacra, quæ vndecim annorum ſpacio coluit, maiorum ſuorum exemplo conſilium de rebellando inire, & arma contrà Nebucadnezarem comparare inſtituit: quam ad rem Ægyptios ſibi & vicinos regulos fœdere ac iureiurando deuinxit. Erat tum D Ieremias propheta, de quo propter ſingularem *Ierem. 2. 36.* ſanctimoniam dicendum videtur. Hic è ſacerdotum genere prognatus, annos quadraginta *2. Chr. 36. 11.* monitoris & concionatoris munere in hac gente eſt functus: cùm iam tot antè annis Iſraelitæ tribus decem ab Aſſyrio rege ſuis ſedibus pulſæ, atque in Medorum ſeruitutem deportatæ fuiſſent. neque tamen ea fratrum calamitate Iudæi condocefacti, ab inueterata inſania deduci potuerunt. Itaque ſæpenumerò Prophetæ denuntiabant fore, vt hæc E *Ierem. 27. 9 10.* quoque Iudæorum natio propediem in ſimilem Babyloniorum regum ſeruitutem abduceretur: in eáque ſeruitute annos ſeptuaginta maneret: quibus exactis denuò in patriam atq; ad vrbem Hieroſolymam reuerteretur. Ac mirum fuit, quod nominatim profeſſus eſt, ſe captiuitatis illius imaginem non modò mentis, ſed oculorum acie con- *Ierem. 39. 11.* ſpexiſſe. Ac paullopoſt vrbs Hieroſolyma capta eſt, vti ſupra demonſtrauimus, cùm ipſe Sedeciæ regis imperio carcere & vinculis teneretur. In F magno captiuorum numero ipſe quoque cum reliquis vna abreptus, neque tamen ita multo poſt Nebucadnezaris imperio, ad quem de ipſius pietate atque integritate fama peruenerat, eſt ſolutus, factáque illi poteſtas eſt, vel in Babylonia, cum ſuis in libertate manendi, vel in patriam ad eum egen- *2. Reg. 24.* tium numerum, quem Rex in Iudæa reliquerat, reuertendi. Nàm infimæ condicionis Iudæos, Nebucadnezar reliquerat: iíſque agri aliquantum incolendi cauſſa conceſſerat: Godoliámque ex ipſo- G rum genere iis præfecerat, qui inter ipſos ius redderet. At Ieremias quo maiore Dei ſui colendi libertate vteretur, neque Babyloniorum ſuperſtitiones impias videre atque audire cogeretur, redire ad illum egentium numerum maluit, ibíque *XXI. reſtitutio.* denuo priſtinum concionandi & cohortandæ plebis munus exercere: vt in hoc tempus XXI. pietatis

A redintegrationem referre poſſimus. Iudæi verò ſiue Nebucadnezaris imperium pertæſi, ſiue deliciarum Ægyptiarum deſiderio, clandeſtina inter ſe de reditu in Ægyptum conſilia inierunt, interfectóque Godolia è ſuis finibus exceſſerunt, atque *Ierem. 34. 2. & 43. 7.* in Ægyptum proficiſci contenderunt. Cùm hanc *Ierem. 44. 17.* illorum inſaniam Ieremias acriter ac vehementer improbaret, comprehenſum illum ſecum abduxerunt, & ſe ſequi compulerũt. Vbi eò ventum eſt, B tum innata huic hominum generi immanitas ſeſe oſtendit: protinus enim ſeſe in Ægyptiorum ſacra *XXII. calamitas.* ac ſuperſtitiones immerſerunt, & cùm hanc illorum amentiam Ieremias ferre nõ poſſet, omnibus cruciatibus adfectum interfecerunt. Cùm igitur Zedechias rex occulta de defectione conſilia cum Ægyptiis iniret, acriter de hac perfidia ab Ieremia Vate obiurgabatur: cùm vir ſanctus demonſtraret, ſeruitutem illam maximo ipſius merito inſtitutã fuiſſe, ac tot ſuperiorum ſcelerum, periurij atque impietatum pœnam eſſe. Quamuis enim profanus ac dæmonum cultor Nebucadnezar eſſet, tamen cùm belli ac victoriæ iure Iudaicos reges in deditionem accepiſſet, quæcumque deditionis condicio pacta inter ipſos ac iureiurando ſancita fuerat, eam ſeruari oportuit. nam aut fides danda victori non fuit, potiúſque honeſta mors oppetenda: aut vbi ſemel data eſt, ac iureiurãdo firmata, eam violari nefas eſt: cogitandúmque ſeruitutem illam Dei conſilio & iudicio eueniſſe. His de cauſſis Nebucadnezar permittente Deo Iudaicum regnũ *2. Reg. 25.* denuò armis bellóque adortus, maximis copiis vr- *Ierem. 34. & 52. 4.* bem Hieroſolymam obſedit, atque ita fame oppreſſam mẽſes vndeuiginti tenuit, vt Ieremias ſcri- *Lament. Ierem. 4. 10.* ptum reliquerit, miſeras matres inedia coactas, infantulorum corporibus vitam toleraſſe. Atque is cũ Zedechiam regem multis verbis vt ad ſanitatẽ rediret, ciuéſque miſeros reſpiceret, neque diutius Dei voluntati reſiſteret, hortaretur, crudeli ipſius *Ierem. 38. 5.* imperio in carcerẽ abreptus eſt. Ad extremũ oppidani peſtilentia, fame, rerũmq. omniũ inopia coacti, partim ſe noctis ſilentio, itineribus occultis fugæ mandarũt, partim ſe ſeáq. omnia in hoſtiũ po- *Ierem. 52. 6. 7. 8.* ſtatẽ dediderunt. At rex Zedechias cũ ſeſe proceribus atq. amicis fugientib⁹ adiũxiſſet, interceptus *Ierem. 39. 5.* ab hoſtib⁹, atq. ad Nebucadnezarem eſt deductus. Apud eũ iuſſus cauſſam è vinculis dicere, dãnatus, hãc ſententiã tulit, vt omnes ipſius filij, ſimúlq. regni proceres in eius cõſpectu necarentur: pòſt ipſe oculis effoſſis, catenis vinctus, Babylonem deporF taretur. Atque hic Iudaici regni miſerabilis ac luctuoſus finis fuit.

DE SEPTEM PRIMIS
REGIBVS ISRAELIIS.

DEINCEPS ad Iſraelij & ſeditioſarum decem *1. Reg. 13.* tribuum hiſtoriam reuertendum eſt. Annus ab orbe condito agebatur MMDCCCCLXXXVII. cùm Ieroboamus Iudaici regni aduerſarius de-G cem factioſarum tribuum Rex primus poſtremum vitæ diem morte confecit. Nouam hic (vt *1. Reg. 13. 22.* ſuperius demonſtratum eſt) religionis formam regni ſui conſtabiliendi cauſſa commentus erat; hanc ipſius poſteri propè omnes tenuerunt: qua de cauſſa magnis ac perpetuis ferè calamitatibus Iſraelium regnum exagitatum eſt. Nã qui Ieroboami in locum Rex creatus eſt, Nadabus ipſius filius,

cum

cum paternam illam vitulorum aureorum religio-
nem ſequeretur, annum modò vnum, ac paucos
inſuper menſes regnauit. bellum enim cum Palæ-
ſtinis gerens, à Baaſa tribuno militum ſuis in ca-
ſtris interfectus eſt: neque multis diebus intermiſſis
omnes ipſius ſanguine creati, coniuratorum con-
ſilio trucidati ſunt. Interfecti regnum continuò
1.Reg.15. Baaſa percuſſor occupat, qui ſuperiorum regum
27.29. inſanas ſuperſtitiones ſecutus, perpetuum cum Iu-
daico rege bellũ geſſit, communitaq; vrbe Rama
1.Reg.15. grauiter interdixit, ne quis è ſuo regno in Iudæam
17.32. exiret: cúmque annos viginti quatuor regnaſſet,
moriens Elam filium ſucceſſorē reliquit. Hic ea-
dem maiorum veſtigia ſecutus, cum ad annum &
1.Reg.16. menſes perpaucos regnum obtinuiſſet, in conui-
8.10.15. uio, vbi ſe largius vino ingurgitarat à Zimrio quo-
dam regiæ ſuæ ſatellite necatus eſt: qui quod inſi-
gnia noménque regium vſurpauit, etſi ſeptem om-
nino dies ea tenuit, tamen rex quintus Iſraelius, fa-
ſtorum cauſſa, numeratur. Cùm enim Iſraelij bel-
lum aduerſus Palæſtinos gererent, Amrius, qui tũ
exercitui præerat, nulliũ adclamatione, Rex ſextus
creatus eſt: qua de cauſſa cōfeſtim ad arcē Tirzam,
quæ regum ſedes vſque ad eum diem fuerat, con-
tendit. vbi Zimrius in rerum omnium deſperatio-
nem adductus, ne viuus in hoſtium poteſtatem ve-
niret, arcem inflammari iuſſit: in qua & ipſe, & om-
nes ipſius furoris ſocij cremati ſunt. Cùm autem
Amrij creatio non omnibus decem tribubus pla-
ceret, ſeceſſio facta eſt: creatúſque alter Tibnius
nomine. qua ex ſeditione ciuile bellum exarſit:
quod cum annos quinque duraſſet, tandem Amrij
regis victoria reſtinctum eſt. Hic Amrius arce Tir-
za, quæ regum ſuperiorum domicilium fuerat, in-
cenſa, vrbem Samariā condidit, quæ deinceps ho-
rũ regũ ſedes ac domiciliũ fuit. Vnde Samaritani
regni appellatio quemadmodum ſuperius demō-
1.Reg.16. ſtratum eſt. Cùm autē in Ieroboamica ſuperſtitio-
22. ne annos XII. perſtitiſſet, neque quidquam me-
moria dignum geſſiſſet, è vita migrauit. Ei ſucceſ-
1.Reg.16. ſit Achabus ipſius filius, rex factionis Iſraeliæ ſep-
29. timus, qui tametſi maiorum veſtigia ſecutus, vitu-
1.Reg.20. lina ſacra retinuit, tamen cùm à Syriæ regibus gra-
13.28. uiſſimo bello appetitus eſſet, præclara victoria cæ-
ſis hoſtium amplius ducentis millibus potitus eſt.
Cuius victoriæ laus non ipſius religioni, quæ Sy-
riaca ſuperſtitione non multum præſtabat, verum
Iſraelicæ gentis nomini cuius Deus curam gerebat,
dicíque Deus volebat, tribuenda eſt: quippe cum
intelligi Deus vellet, ſe, cui Syriæ reges ſub Iſrae-
liorum nomine bellum inferebant, vnum atque
ſummum eſſe Deum, belli, armorum, ac victoria-
rum dominum. Etenim Achabus ad maiorum
ſuorum ſuperſtitiones, in quibus tamen (vt antè
1.Reg.16. dictum eſt) Iehouæ nomē ſanctum habebatur: ne-
31. faria gentium exterarum ſacra inſuper adiunxit:
Ieſabelem enim regis Sidoniorum filiam vxorem
duxit, cuius matrimonij idem fuit exitus, qui ſem-
per anteà ſuperioribus ætatibus iſtiuſmodi connu-
biorum eſſe conſueuerat. nam in coniugis gratiam
ſacra, quæ Baalica dicebantur, ſuum in regnum re-
cepit, iiſque templa diéſque feſtos inſtituit. Hunc
Baalem eundem quem & Belum fuiſſe putant,
qui Reginæ Semiramidis inſtituto à Babyloniis
colebatur. Tanta tamen Dei manſuetudo & clemē-
tia ergà hanc ſuam gentem exſtitit, vt hoc ipſo cor-
ruptiſſimo tēpore, in hac ipſa teterrima ſuperſti-

A tionum colluuie duos ſummos ac planè ſingulares
prophetas excitaret, qui ſuis præceptis ac monitis
regem populúmque vniuerſum ad pietatis ſtudiũ
adducerent, crebriſque concionibus, quæcunque
ad eorum ſanandas mentes pertinere arbitrarētur,
proponerent. Hi fuerunt Helias, & Heliſæus: quo-
rum ille annos quinque & viginti, alter amplius
quinquaginta diuinæ religionis diſciplinam publi-
cè in ea gente tradidit.

B

DE HELIA PRO-PHETA.

TANTA autem Heliæ virtus, atque animi 1.Reg.17.
magnitudo fuit, vt regem ipſum acriter
interdum ac liberè coargueret, ſeueréque ipſius 1.Reg.18.
impietatem caſtigaret. qua de cauſſa quibuſdam 18.
ab aulicis ad necem quæſitus, in ſyluam ac ſolitu- 1.Reg.17
dinem profugit. Hic cùm inedia premeretur, diui- 4.
nitùs accidit, vt ei à duobus coruis cibus adferre-
C tur. Breui ſpatio interiecto; denuò in regiam re-
uerſus eſt. Erat tum annonæ caritas, reique frumē-
tariæ difficultas ſumma, vt propè ad tumultum ac
ſeditionem res deueniret. quo tempore mira Pro-
phetæ in rege caſtigando libertas fuit. nam cùm in
religionis nouationem, tantorum malorum cauſ-
ſam Rex conferret, Heliámque regni perturba-
torem contumelioſè vocaret: tum propheta for-
titer atque audacter eum ipſum regni perturbato-
rem, calamitatúmque omnium auctorem eſſe re-
D ſpondit. Tandem vt omnis religionum controuer- 1.Reg.18.
ſia diuino aliquo miraculo diſceptaretur, prophe- 18.
ta ſacerdotes Baalicos amplius octingentos in hu-
iuſmodi ſponſionem prouocauit, poſtulauit, vt ſin-
guli boues ambarum religionum nomine cæſi in
ara porrigerentur: cuius religionis bos flamma cœ-
litùs immiſſa cremaretur, ea deinceps ſola & vera
religio haberetur. Placuit condicio. vbi ſponſio-
nis dies venit, tum Baalici omnes, à prima luce ad
meridiem vſque, magnis clamoribus Baalem ſuũ
E inuocant. nihil illo reſpondente, neque vllam ex-
auditæ vociferationis ſignificationem edente, ſa-
crifici ſeſe flagris concidere, ac miſerè cruentare
cœperunt: ſi eo fortè cruciatu elici dæmonis miſe-
ricordia poſſet. quod cùm maximè in oculis om-
nium fieret, neque tamen illi aut litare, aut rem o-
mninò vllam impetrare poſſent, non irridiculè pro-
pheta cohortari illos cœpit, vt clamorem vehemē-
tius intenderent: tum enim aut ſomno fortaſſe
Baalim teneri, aut certis occupationibus diſtineri.
F At vbi ad Heliam ventum eſt, tanta ilicò de cœlo
flamma exarſit, vt non modò cæſam & porrectam
victimam, verum etiam aram ipſam (in quam ta-
men aquæ magnam copiam propheta, Dei fiducia
fretus, effuderat) concremaret. Hoc miraculi e-
uentu conuicti Baalici, confeſtim ab irritata plebe
comprehenſi, & apud torrentem Kiſonem iugula-
ti ſunt. quam ob cauſſam Ieſabella furore inflam-
mata, Heliam quæri & interfici iuſſit. Qua re co-
G gnita, Propheta rurſus in ſolitudinem profugit, ty-
rannæ minis aliquanto grauius, quàm ipſius digni-
tas atque auctoritas poſtulabat, exterrefactus. Ita-
que Deus illum obiurgatum Samariam reuerti
iubet: qui vbi nulliſ neque apud Regem, neque a-
pud Reginam, monitis locum eſſe reliquum ani- 1.Reg.19.
maduertit; tum verò vehementius atque acrius 4.
vtrique minitari cœpit, ac denunciare, futurum 1.Reg.21. 18.19.

propediem, vt Reginæ corpus à canibus lanietur; Rex vero cum vniuerſa ſtirpe ac ſobole funditus eradicetur. neque ita multo poſt vir ſanctus igneo curru in cœlum, Heliſæo inſpectante, vectus, atque à Deo ſublatus eſt.

DE DVOBVS REGIBVS ISRAELIIS: ET HELIſæo Propheta.

1.Reg.22. 38. QVOD de Achabo rege propheta prædixerat, paruo intermiſſo tempore, euenit. nam prælio Syriaco pugnans, iaculo eſt transfixus, anno regni ſui XXII. ac mox omnes, ipſius ſatu editi, funditus interierunt. 1.Reg.22. 52. Filius ipſius, idemque regni heres Achazias, rex octauus, paternæque impietatis æmulus, qui biennio ante in regni ſocietatem à patre cooptatus fuerat, paucis poſt diebus per palatij cancellos collapſus interiit. 2.Reg.1.3 2.Reg.3.3 Eius in locum Ioramius ipſius frater rex nonus ſucceſſit, qui etſi tot exemplis, ac diuinis ſuppliciis exterritus, Baalica ſacra ſuſtulit, Vitulinam tamē ſuperſtitionem, quæ in ea ciuitate inueterauerat, retinuit. 2. Reg.6. 29. qua de cauſa, grauiſſimo bello à Syriæ rege Benhadabo vexatus eſt, qui Samariam vrbem, tam diuturna obſidione oppreſſam, tenuit, vt miſeræ matres inedia coactæ, ſuorum infantulorum corporibus famem tolerarent. 2.Reg 7. Erat tum in opido propheta Heliſæus, qui clementia Dei confiſus, Regem à deditione, quam alij ſuadebant, vehementiſſimè deterrebat. Erat etiam princeps quidam, omnium, ſecundum Regem, potentiſſimus, qui tanta cibariorum penuria maiorem in modum, ac planè præter ceteros commouebatur. hic cum Heliſæus vehementius indignaretur, multiſque conuiciis malediceret, tum vir ſanctus diuino ſpiritu incitatus, palàm ei denunciare cœpit, fore, vt poſtridie eius diei, ſoluta obſidione, tanta repentè frugum omnium copia conſequeretur, quanta nunquam ante in ciuitate fuerat. eius tamen annonæ vbertate maledicum illum temerarium non fruiturum. Hanc denunciationem princeps deſpexit, ac ludibrio habuit. at nocte proxima diuino prodigio accidit, vt hoſtes in ſuis caſtris magnum equorum ac curruum ſtrepitum audire viderentur, qui in oppidū intromiſſi, ciuitati ſubſidio venirent. qua ex re tantus ſubito timor totis caſtris exortus eſt, vt proiectis rebus omnibus vna in fuga ſalutem ſibi reliquam exiſtimarent: ſuáque caſtra omni commeatus genere refertiſſima deſererent. hac re per leproſos quoſdam in opidum nunciata, tanta repentè ciuium eruptio facta eſt, vt princeps ille, qui præter cætera Heliſæi vaticinium irriſerat, concurſu multitudinis obtritus, in porta interiret. 2.Reg. 8. 28. At rex Ioramius cùm imperium annos XII. obtinuiſſet, in prælio quod cum Haſaele Syrorum rege commiſit, vulneratus eſt. ac paullo poſt, ab Iehu, qui eius principatum excepit, eſt obtruncatus, de quo Iehu proximè diſſeremus: ſi prius admiranda quædam & ſingularia Heliſæi prophetæ prodigia expoſuerimus. Hunc enim Deus per id tempus Iſraeliæ nationi propè iam perditæ ac deploratæ miſerat, qui ſuis eam præceptis, & concionibus ad aliquam mentis ſanitatem conuerteret. neque vlla dubitatio eſt, quin quod Heliſæi monitis, præſertim tanto miraculorum numero confirmatis, non paruerit, idcircò breui poſt tem-

A pore ſuis finibus pulſa, atque in Babyloniorum ſeruitutem deportata eſt. Eum autem Deus ab aratro ad hoc ſacroſanctum eccleſiaſtici doctoris munus euexerat, vt facilè intelligatur, Sapientiam Dei non in regiis principum, aut philoſophorum ſcholis, ſed in ſolius diuini ſpiritus afflatu eſſe poſitam. 1.Reg.19. Eius igitur hæc ferè miracula commemorantur: quod Iordanem flumen obuoluto Heliæ pallio percuſſum interſciderit: 2.Reg.2. 14. quòd B acerbas Hierichuntis vrbis aquas ſuaues ac ſalubres reddiderit: quòd pueros XLII. qui contumelioſè caluitiem, ac potiùs præfecturam ipſius irridebant, vrſis immiſſis, dilaniandos obiecerit: 2.Reg.2. 19.23. quòd exercitui laboranti magnam aquæ copiam ſuppeditarit: 2.Reg.3. 9.4.9. quòd inopi viduæ, quæ à flagitantibus creditoribus vrgebatur, tantam olei vim è veſtigio ex ipſius lecytho elicuerit, vt facilè domeſticæ difficultati ſubueniret: quòd matronæ cuidam Sunamitidi locupleti & copioſæ, 2.Reg.4. 8. C quæ iam in matrimonio ſterili inueterauerat, filium à Deo impetrarit, eundémque filium aliquanto poſt morbo extinctum in vitam reuocarit: quòd acerbius quorundam adoleſcentum pulmentum iniecta farinula ſuaue reddiderit: 2.Reg.4. 41. quod adoleſcentes numero centum panibus viginti ita ſatiarit, vt etiam multum reliquiarum ſupereſſet: quod Nahaman quendam è Syriæ proceribus lepra infectum, in Iordane ablutum ſanarit: 2.Reg.5.1. quod eam lepram in ſeruulum ſuum D Githium, qui Nahamæ illius munus ab hero repudiatum auarius acceperat, transtulerit: quod ſecurim, quæ fabro cuidam in flumen proximum exciderat, proiecto ligni fruſto in ripam elicuerit: 2.Reg.6.6 quod equites aliquot ab rege Syro ad ipſum comprehendendum miſſos, cæcitate affecerit, eóſque in opidum Samariam abduxerit. 1.Reg.6. 20. Atque hæc quidem admirabilia, & planè prodigioſa fuerunt: verum illud aliquanto etiam diuinius, quod poſt ipſius obitum ac ſepulturam E accidit. nam cùm in idem ſepulchrum mortuus quidam efferretur, veſpiliones repentino Syrorum aliquot equitum interuentu perterriti, celeriter ſuum mortuum in Heliſæi ſepulcrum proiecerunt: 2.Reg.13. 20. at cadauer contactis Heliſæi oſſibus confeſtim, anima recuperata, in pedes exiliit. Hic igitur Heliſæus, 2. Reg.9. cùm Ioramus rex acceptis iis, quæ ſuprà diximus vulneribus, morbo ac lecto teneretur, vnum è diſcipulorum ſuorum numero ad eum, quem anteà nominauimus, F Iehu miſit, qui eum Samariæ Regem ſollemni vnctione conſecraret. quo negocio confecto, repente Iehu cum equitatu ad opidum Iſraelem contendit: cui cùm obuiam Ioramus, quantumuis æger, 2.Reg. 9. 24. honoris cauſſa proceſſiſſet, Iehu illum iaculo transfixum interfecit: eodémque ex itinere vrbem ingreſſus, Ieſabelem animaduertit è feneſtra proſpectantem, eíque de mariti nece acriter atque acerbè conuiciantem. 2.Reg. 9. 33. hanc ille continuo è feneſtra præcipitem exturbari G iuſſit, in eámque exanimem incitatum equum adegit, canéſque, qui cadauer ipſius laniarent, immiſit: quo ſupplicio Heliæ commiſſa vaticinatio eſt. 2.Reg.17. Neque tamen hac acerbitate Iehu contentus omnes Achabi filios numero ſeptuaginta trucidari iuſsit. Quibus confectis rebus, ſacerdotibus Baalicis nunciari ſuis verbis iubet, ſibi eſſe in

2.Reg.10. 19. in animo, diem feſtum in Baalis fano cum ipſis
vnà celebrare; ibíque rem diuinam ſollemniter fa
cere.eiq; rei ac negotio diē dixit. Cùm omnes ad
diem ſacerdotes cum infulis, ſollemníque ornatu
conueniſſent, Rex immiſſis ſpiculatoribus omnes
ad vnum medio in fano mactari imperauit;ſimul-
que Baalis templum exſcindi, atque in ipſius area
2.Reg.10. 29. latrinam publicam inſtitui. Huiuſmodi regis Iehu
fortia facinora fuerunt: quamquam ne à ſuperio-
rum quidem regum vitulinaria ſuperſtitione &
Ieroboamicis ſacris abſtinuit. tanta Iudaicæ na-
tionis in iſtiuſmodi ſordibus venerandis fuit inſa-
2.Reg.10. 32. nia. Qua de cauſſa, Deus Syrorum arma in illum
incitauit, eámque ipſius leuitatem & perfidiam
graui bello eſt vltus. quo ille confectus, annis in
regno XXII. exactis, mortuus eſt: ſucceſſorém-
que filium Ioachazium, regem XI. reliquit: qui
2.Reg.13. 1. cùm eandem illam belluinam ſuperſtitionem de-
nuò amplexus eſſet, magna Syrorum bello cala-
mitate adfectus, omnes propè ciues ſuos ami-
ſit. Hic cum annos XVII. regnaſſet, neque quid-
quam magnopere memoria dignum geſſiſſet,
diem obiit. Mortui regnum Ioaſius filius exce-
pit, qui tametſi maiorum veſtigia & ſuperſtitio-
2.Reg.13. 23.25. nes ſecutus eſt, tamen vt hoſtes Iſraeliæ gen-
tis intelligerent, bellum ſe non illi generi ho-
minum, ſed ipſi Iehouæ Iſraeliorum Deo intu-
liſſe, beneficio ipſius præclaras admodum victo-
rias de rege Syro reportauit. tribus enim prælijs
eum fudit, vrbéſque ſuperioribus bellis amiſſas
recuperauit. Hac in armis felicitate cum eſſet, Iu-
dæorum quoque nationi bellum intulit: Ibi tum
Amaſias regnabat, de quo ſuo loco dictum eſt.
Cum gentis perfidiam Deus vlciſci vellet, Ioa-
2.Reg.14. 25. ſium ad id bellum impulit: quo bello victum at-
que oppreſſum Amaſiam cepit, vrbémque Hie-
roſolymam oppugnans, magnam eius murorum
partem exſcidit. Regis etiam ac templi theſauros,
atque vrbis ærarium diripuit. Hic cum annos XVI.
regnaſſet, Ieroboamum filium ſucceſſorem re-
liquit, regem Iſraeliæ factionis XIII. qui patrias
quidem ſuperſtitiones coluit: verum ea, qua di-
2.Reg.14. ximus cauſſa, parem cum patre felicitatem in bel
lo gerendo adeptus eſt. Syris enim reliquiſque
hoſtibus ſuperatis, antiquos Iſraelij regni fines re-
ſtituit. neque vnquam regnum illud, magis am-
plum ac florens, quàm illo imperante, fuiſſe exiſti-
matur. Sub eodem Rege duo prophetæ, ſummi ac
ſingulares viri, monitores Iſraeliorum nationi da
ti ſunt, Oſeas & Amoſius: quorum vterque con-
cionibus adſiduis gentem illam ab inueterata ſu-
perſtitione ad veram Dei religionem reducere co
natus eſt. Nam Oſeas qui munus illud conciona-
toris annos propè octoginta ſuſtinuit, Regem
hunc ſecundis ſuis rebus inſoleſcentem acerrimè
ſæpè coercuit: cùm ei fore denunciaret, vt ſi in ve-
teri inſania perſeueraret, in barbarorum regum
ſeruitutem abduceretur. Amoſius autem natione
Iudæus è paſtoritia vita humili atque abiecta, ad
hoc idem Iſraeliæ gentis docendæ munus adſci-
tus eſt, biennio (vt ſcriptura teſtatur) antè terræ-
motum, quem Iſraeliis horribilem incidiſſe, me-
moriæ proditum eſt. Hic cùm exterarum gentium
Amos.1. à quib. Iſraelij vexabantur, exitium renunciabat,
Zach.14. tum præcipuè corruptos Iſraeliorum mores ac
perfidiam coarguebat: annonæ prætereà penu-
riam, peſtilentiam, aliaſque impendentes cala-

A mitates prædicebat: potiſſimum tamen Samari-
tani regni occaſum, & crudelem Aſſyriorum do-
minatum quibus ex cauſſis gentem Iſraeliam, ab
anteactæ vitæ flagitiis ad morum emendationem
& pietatis ſtudium retrahebat. Ieroboamo mor-
tuo, tanta Iſraeliæ gentis corruptela, & religionis
peruerſitas, morúmq; deprauatio excepit, vt Deus
omnem propè ex animo illius curam abiecerit.
Itaque tanta deinceps rerum omnium confuſio cō
B ſecuta eſt, vt regnum illud verius aliquanto latro-
cinij, quam legitimi imperij nomine appellari poſ 2.Reg.15.
ſit. nam qui Ieroboamo ſucceſſit, Zacharias eius 10.20.
filius, vix ſex menſes regnum obtinuit, quin à Sel-
lumio interficeretur, qui XV. quidem rex Iſraelius
in faſtis numeratur: ſed cùm menſem omninò vnū
imperaſſet, rurſus à Manahemo eſt interfectus, qui 2.Reg.15.
non modò vetere in ſuperſtitione regnum annos 23.27.
X. obtinuit, verum etiā Aſſyrio regi ſeſe Samarita-
númq; regnū dedidit, atq; in eius poteſtatē permi-
C ſit. Ei ſucceſſit XVII. Phaceia, qui biennium in om
ni ſcelere graſſatus à Petra interfectus eſt. Hic Iu-
daico regi Achazio, totíque regno exitialis fuit, 2.Chron.
quemadmodum in Iudæorū hiſtoria demōſtratū 28.6.
eſt. vno enim prælio centū ac viginti Iudæorū mil
lia deleuit: mulierūq; & puerorum millia ducenta
Samariā abduxit: quamquā in illa deductione cū ei
propheta Obedius obuiā veniſſet, ab eóque depre
catus eſſet, vt in miſeros illos captiuos Iſraeliorū
cōſanguineos miſericordia vteretur, eóſq; miſſos
D faceret, ſingulari māſuetudine hoc illi cōceſſit. tan
dē vbi annos XX. regnaſſet, ab Hoſea interfectus eſt: 2.Reg.17.
qui XIX. idémque poſtremus rex Samariæ numera 1.
tur: minus aliquāto quā ſuperiores Ieroboamicæ
ſuperſtitioni deditus. Hunc Salmanaſſar Aſſyriorū
rex armis oppreſſum in ſuam poteſtatē redegit, eiſ-
que tributum impoſuit. poſt vbi de ipſius perfidia
certior factus comperit eum clandeſtina de rebel-
lando cōſilia inire, coactis copiis Samariam ador 2.Reg.17.
tus eſt: eámque captam incendi atque inflammari 4.
E iuſſit: Hoſeam ipſum comprehenſum atque in car 2.Reg.18.
ceres coniectum, vniuerſúmque populum Iſraeliū 10.11.
in Mediam abduxit. ſimul Aſſyriorum colonias in
Samaritanorum fines deduci imperauit. Sed cùm 2.Reg.17.
eò dæmonū cultus coloni noui importaſſent, ma- 24.
gnis incommodis adfecti, atque à leonibus aliiſq;
belluis diuinitus immiſſis vexati ſunt. Ad hæc auer
tenda mala, ſacerdotem ſibi aliquem, religionis
Iſraeliæ peritum dari poſtularunt, à quo Iehouæ
Dei ſacra edocerentur. Verum intermixtis cum ve
F ra religione Dæmonum ſuorum cultibus, ſpuriā
quandam ſacrorum formam inſtituerunt. Hic Sa-
maritani regni exitus exitialis fuit, cùm annus ab
orbe condito ageretur circiter MMM. CCXXXI.
cùm Ezechias Iudaicus rex annos quinque impe-
raſſet: cùm denique Iſraelium regnum annos plus
minus trecentos duraſſet. Quantum autem Iudæi
veræ pietatis ſtudioſi dolorem ex illa fratrum &
conſanguineorum ſuorum calamitate concepe-
rint, venire cuiuis in mentem poteſt: ſed optan-
G dum fuiſſet, tanta illos ægritudine animíque mœ-
rore adfici, vt exemplum ex tot fratrum ſuppliciis
caperent, & cauſſam ab ſe ſimilium calamitatum
remouerent. quod quia facere neglexerunt, acci-
dit centeſimo & trigeſimo poſt anno, vt in conſi-
miles pœnas ruerent, ſuiſque ſedibus pulſi in Ba-
byloniorum ſeruitutem (vt ſuperius demonſtratū
eſt) abducerentur.

DE CAPTIVITATE BABYLONICA.

DE qua ſeruitute deinceps diſſerendum eſt: atque ad captiuam Iudæorum gentem, quam paulo ſuperius in Babylonia reliquimus, reuertendum. Eius autem captiuitatis ac deportationis, qui diligentius horum temporum rationem inierunt, initium in eam diem conferunt, qua rex Iechonias à Babylonijs captus atque abductus eſt, ſub finem anni octaui, regni Nebucadnezaris. Quantas autem Iudæorum natio in illa ſeruitute acerbitates perpeſſa ſit, vel hinc licet exiſtimare, quod pergentes profanas diſſipata, paſſim tota Babylonia, Perſide & Media vagari cogebantur: veterumq; hoſtium Ammonitarum, Idumæorum, Moabitarum ac Palæſtinorum ludibria & contumelias audire, Pſal. 137. qui crudeliſſime illorum miſerijs inſultabant. Ezech. 25 Fit autem communi naturæ vitio, vt homines de religione 12. ex rerum humanarum euentu iudicent. Ierem. 49 1. Iudæorum gens, inquit M. Tullius, quàm cara Dijs immortalibus eſſet, docuit, quòd eſt victa, quòd elocata, quòd ſeruata. Itaq; cum eo tempore: ſacris Iudæorum ſublatis, ſolæ profanorũ cultuũ ſuperſtitiones vigerent, homines impij tantarũ rerũ gubernationem ſuis dæmonibus tribuebant: Deũq; Iehoua omnẽ rerum humanarum curam abiecisse videbatur. Veruntamẽ hæc Iudæorũ vecordiæ atque impietati ſuppliciorum acerbitas debebatur. At Chriſtus eccleſiã ſuam miſeratus, monitores ei & conſolatores aliquot miſit, qui electorũ ſuorum animos confirmarẽt, eóſque in fide & officio cõtinerent, ne abiecto Dei Iehouę metu ad Babyloniorũ ſuperſtitiones animũ adijcerent. In his fuere Ieremias, Ezechiel, Daniel: quorũ primus maturè ac diligenter eos monuerat, vt ſiquando à Babylonijs de ſuis ſuperſtitionibus colẽdis ſolicitaretur, Ierem. 10. ijs ita reſponderent: Dij qui cælũ & terrã non condiderũt, è terra exſcindentur. Itaque memoriæ proditũ eſt, eos nõ modò priuatis in ædibus ac familijs ſuis Deum inuocaſſe, & Iehouæ omnipotentiã, Ierem. 52. ſapientiã & clementiã veneratos eſſe: verũ etiã 2. Reg. 25. magnũ ſua pietate, modeſtia, continẽtia, Babyloniorũ numerũ ad eiuſdem Dei notitiã, cultúmque perduxiſſe. Quinetiã memoriæ proditũ eſt, Euilmerodachũ Babyloniæ regẽ, Nebucadnezaris ſucceſſorẽ tanti in Iechoniã Iudæorũ regẽ, à Nebucadnezare vinctũ atque abductũ, clementia viſum eſſe, vt eum non modò vinculis & cuſtodia liberaret, verũ etiam ampliſſimis honoribus adficeret, ſuæque illũ menſæ & conuiuio adhiberet. Ad hæc ferè tẽpora referri video Eſteræ hiſtoriã, de qua nõ prætermittendũ videtur. Erat Mardochęus in Mediã, in eorũ Iudæorum numero, qui eo abducti in ſeruitutẽ fuerãt. Eius regionis imperium Aſſuerus tenebat, quẽ Aſtyagis nomine adpellatũ putãt quidã, auúmque Aſtyagis magni paternũ fuiſſe. Mardochęs cũ liberos non haberet, fratris ſui filiã Eſteram, indole eximia virginẽ, adoptauit. Hanc rex Eſter. 2. 18 Aſſuerus, cũ ipſius indole adamaſſet, habere in matrimonio voluit, nationis ac generis ignarus. Non longo poſt tempore fortè accidit, vt Mardochæus aulicorum quo undã de Rege necando coniurationẽ cognoſceret. Eſter. 2. 21 Hanc ille continuò Eſteræ, Eſtera Regi renuntiat. re comperta, ſupplicium de coniuratis ſumitur, eáque res mãdatu Regis in annales refertur. Erat tũ in regia præter ceteros gra- A tia & potentia florẽs Haman, quem Medi omnes præcipuè, ſecundũ Regẽ venerabantur. At Mardochæus, qui ſolus è Iudæorũ numero Eſteræ gratia fretus, in regiæ veſtibulo frequens erat, honorẽ ei nullum habebat. qua re grauiter Haman indignatus, ſuadere Aſſuero, ab eóque cõtendere inſtituit, Eſter. 4. 9 vt Iudæorum nationem tamquam factioſam atq; à communibus gentis ſuæ inſtitutis abhorrentem tolli de medio iuberet. ea re impetrata, celeriter B Mardochæo crucẽ figi imperauit: eúmque poſtridie in illam tollere cõſtituit. Verũ haud ita multo poſt accidit, cum proxima inſequente nocte, Rex capere ſomnum non poſſet, vt ſibi annales adferri eóſque recitari iuberet. ibi Mardochæi indicium repertum eſt. Cùm à Rege quæſitum eſſet, ecquid Eſter. 6. ei præmij atque honoris tributum pro tanto merito fuiſſet, comperiſſétq; nullam omninò gratiam relatam, continuò imperauit, vt ei ſummi honores, tamquam optimè de ſe merito, deferrentur. C hac oblata occaſione ſimul Eſtera conciliũ Hamanis, de Mardochæo in crucem tollendo, regi Eſter. 7. 8. 9. capp. Aſſuero renuntiat. Rex vxoris oratione incenſus, confeſtim Hamanem abripi, atque in eam ipſam crucem tolli iubet: ſimul edictum de Iudæis exterminandis reſcidit, poteſtatémque ipſis fecit omnes Medos à quibus vexati fuerant, opprimendi. atque hic fuit eorum conſiliorum exitus. Nunc de prophetis, quos huic captiuæ genti Deus conſolatores dedit, dicendum aliquid videtur. Ezechiel è ſa- D cerdotum Iudaicorũ numero, quinto poſt deportationem anno, in Babyloniam Dei mandatu profectus eſt, partim vt exulũ animos in tãtis ærũnis Ezech. 1. 2. conſolaretur; partim etiam vt eoſdem aduerſus veteratorum fraudes confirmaret, qui propheticum ſpiritum venditantes, migrationis conſilium maximè improbabãt, ac diſputabant, ſatius fuiſſe quoduis adire periculum, quàm regionem à Iehoua perpetuæ poſſeſſionis cauſſa donatam, ignauia relinquere. Erat eodem tempore Ieremias in Iudæa, Ierem. 49. 1. 2. E cum ijs, qui in patria remãſerant. hinc magno fuit Ezech. 25 2. ſolatio intelligere, datum captiuis in Babylonia prophetam alterum, qui quę ille continuos quinque & triginta iam annos inculcarat, totidem prope verbis confirmaret. Itaque ſcriptis ad captiuos litteris, ſtudioſè illos ad ipſius doctrinam amplectẽdam cohortabatur, ac pręſtigiatorum calumnias, qui Ezechielem inſectabantur, acerrimè vehementiſſiméque refutabat. Ac mirum fuit, vtrumque, tãto locorum interuallo diſiunctũ, tamen eodem tẽ- F pore tanto conſenſu Iudæis, qui in patria remanſerant, eadem ſuppliciorum genera denunciare: vtrique Hieroſolymæ vaſtitatem liberè atque aperte prędicere. ſimul exterorum tyrannorum interitus, gentíſque Iudaicæ reſtitutionem prænunciare, atque hanc reſtitutionem in ſeptuaginta annorum fidem conferre. nam Ezechiel certe tanta fiducia Ezech. 40 de templi inſtauratione populíque reditu pronunciat, vt etiam eius ędificandi rationem, tamquã architectus deſignet, agróſque populo noua ſor- G titione, & à Moſaica aliquantum diſſimili adſignet.

DE DANIELE.

HIc è Iudę tribu, regio prognatus ſanguine, annos natus circiter XII. cum reliqua familia

milia regia captiuus in Babyloniam abductus eſt. A ibíque Nebucadnezaris tyrãni iuſſu cum aliquot delectis indolis bonæ pueris educatus, iíſque artibus quibus tum iuuentus informari ſolebat, liberaliter inſtitutus eſt. Cùm ingenij gloria præter ceteros floreret, tanta apud Regem in laude & gratia eſſe cœpit, vt maximis honoribus dignus haberetur. Itaq; Rex eum aliquot iam annos iis diſciplinis inſtitutum in maximarum rerum conſiliũ adhibuit, atque regni procurationem adiecit. *Dan. 1.19* Neq; B ita multo poſt fato quodam accidit, vt Rex per quietem ſtatuam ſe ingentem videre ſomniaret, *Dan. 2.3.* cuius caput eſſet aureum, pectus argenteum, venter æreus, tibiæ ferreæ, pedibus partim è ferro, partim è luto fictis: protinúſque de cœlo ſaxum ingens delapſum eſt, quo tota illa ſtatua eſt comminuta. ſaxum autem in tanti montis magnitudinem excreuit, vt totum fere terrarum orbem compleret. Plurimum illa Babyloniorum natio ſuis ſomniis tribuebat, atque ariolos ac fatidicos C præſtigiatores habebat: qui magna auctoritate ſomniorum interpretationem vulgò profitebantur. hos Rex ſibi conquiri mandat, &, quòd ſomnij ſui oblitus erat, primum id in illos diuinare, ſibíque in memoriam reuocare iubet, ac tum deinde interpretationem exponere. Vbi eos diutius tergiuerſari, nihil excogitare poſſe animaduertit. *Dan. 2.16* Danielem acceſſit. is inuocato Dei nomine ſimul & ſomnium & hanc eius interpretationem edidit. Oſtento ſtatuæ quatuor orbis terræ imperia D ſumma deſignantur, quæ ante Chriſti Emanuelis aduentum principatum obtinebunt. Horum primum eſt Babylonicum: alterum ſuccedet Perſicum: tertium Græcum: quartum Romanum. hoc poſtremo florente venturus eſt è cœlo Chriſtus Emanuel, qui deletis omnibus illis imperiis, ſolus toto mundo regnum, ac principatum obtinebit. Materiæ autem idcircò inferiores quæque deteriores ſunt, quoniam ex illis imperiis poſterius quodque deterius futurum eſt: quod ego ſic E interpretor, quaſi dixiſſet, religioni infeſtius. vt metallorum precium ex religionis ratione æſtimetur. nam cùm imperia omnia Chriſti aduentu deletum iri pronunciet, dubitari meo iudicio non debet, quin harum rerum omnium deſcriptio ad religionem referenda ſit. eiúſque rei argumentũ hiſtoria ſuppeditat. nam Babylonij Hebræorum certè gentem & religionem minus infeſtè quàm ceteri, minúſque crudeliter inſectati ſunt, quinetiam illorum perfidiam aliquoties experti, mi- F nus ſeuerè in eos animaduerterunt: ſed populi partem in ſuos fines tranſportarunt, eóſque ſatis clementer ac manſuetè habuerunt. at Perſæ multo durius: acerbius etiam Macedones: omnium autem infeſtiſſimè Romani cum iis egerunt. Hebræorum enim gentem, tamquam impiorum ac ſceleratorum hominum colluuiem: iniuriis contumeliíſque omnibus vexarunt. Aliquot interiectis annis Nebucadnezar, amicorum & familiarium ſuorum impulſu, qui tantam Iudæorum G in ſua religione ac veteribus inſtitutis tuendis conſtantiam iniquo animo ferebant, edictum promulgari iuſſit, vt omnes qui ſuo imperio tenerentur, ante ſimulacrum aureum, quod data opera ſtatui imperarat, procumberent, eique diuinos honores tribuerent. Huic edicto tres pueri nobiles Iudæi, Danielis familiares, Sadrach, Meſach, & Abednago, parere detrectarunt: cùm ducerent ſatius eſſe Dei imperio, quàm regum voluntatibus impiis obtemperare. ea de cauſſa in ardentem fornacem coniecti, cum protinus circumuenti flamma, & iam conſumti putarentur, horis aliquot interiectis conſpecti ſunt media in fornace inambulantes, Deóque Iehouæ conſeruatori ſuo hymnum canentes. qua re Nebucadnezar cognita, exclamare ac Dei Iehouæ omnipotentiam agnoſcere cœpit: ac prædicare, certiſſimũ illum eſſe Deum, quem Iudæi colebant. Alterum *Dan. 3.28. 4.11.* Nebucadnezaris ſomnium huiuſmodi ferè memoratur. Videre viſus eſt arborem ingentem, maximéque frugiferam ramis ad cælum vſque & vltimas propè terrarum oras diffuſis: hanc ſanctus è cælo ſuccidi, radicem tamen terra relinqui iuſſit, ſimúlque magna voce exclamans addidit, Deus regnis humanis dominatur, eáque, quibus ei videtur, adtribuit. tum Daniel, Tu, inquit, ô Rex magna illa es arbor. propagines, tuum ingens regnum. id tibi Deus adimet: téque in ſortem pecudum detrudet. ſeptem annos continuos in ſyluis *Dan. 4.10* & paſcuis, bouis modo paſceris, vſque dum agnoſcas humana imperia diuinitus tribui, eáque ſolius Dei beneficio poſſideri. Cõtinuò poſt Nebucadnezar animo obbruteſcens inter armenta tam diu paſtus eſt, dum ipſius miſertus Iehoua, & hominis ei naturam reſtituit, & mentem eiuſmodi largitus eſt: vt verum illud eſſe verbum agnoſceret: Deus ſummus regnis humanis dominatur, eáque quibus ei videtur, adtribuit. Nebucadnezare mortuo, *Dan. 5.5.* cùm imperium Balthaſar obtineret, nullo in precio eſt Daniel habitus. Verùm eo interfecto, qui regnum excepit Darius Medus, tanto in honore *Dan. 5. 29.6.1.3.* Danielem habuit, vt & imperium & Satrapas & partem regni procurandam ei traderet. at regis familiares, qui tantam Iudæi hominis dignitatem iniquiſſimo animo ferebant, hoc artificio Danieli inſidias pararunt. Cœperunt regis potentiam *Dan. 6.4.* & opes apud ipſum regem prædicare, ſimúlque dignitatis ſuæ cauſſa ſuadere, vt edici iuberet, ne quis, cuiuſcumque gentis aut nationis eſſet, quidquam ab vllo alio, præter ſolum regem. per triginta dierum ſpacium precari ac petere auderet: ſi quis quid precibus adſequi ſtuderet, id ab ipſo Rege peteret. Daniel eiuſmodi edictum nihil veritus, ac pluris Dei, quàm regum imperium faciens, nihil de quotidiana precatione domeſtica remittebat. quo nomine accuſatus à proceribus, nequidquam contra adnitente rege & eum indemnem præſtare cupiente, in leonum caueam eſt immiſſus, à quibus cùm integer atque incolumis relictus eſſet, rex eo miraculo permotus, celeriter ſycophantas illos prehendi, atque in eandem caueam abiici imperauit: vbi cõfeſtim à leonibus dilaniati atque conſumti ſunt.

DE ORACVLO SEPTIMANARVM DANIELIS.

SVB finem anni à captiuitate Babylonica ſeptuageſimi, Daniel memor diuinæ pollicitationis & earum prophetiarum, quibus tot ſummi viri prædixerant fore, vt eo tempore confecto, Iudæi in patriam reuerterentur, ad inuocationem Dei ſe contulit: cúmque obſecrare cœpit, vt fidem *Dan. 9.1.* de hoc temporis ſpacio ſeruare vellet, néve lõgius

captiuitatis tempus produceret, ſed gentem ſuam his tot ærumnis ac ſuppliciis defunctam. liberaret. Precationem abſoluenti Gabriel Angelus adparuit:atque hoc ei oraculum edidit, quod propter rei dignitatem prætermittendum non videtur. I.

Dan.9.24 Septuaginta ſeptimanæ ſuper gente tua, ſupérque vrbe tua ſancta decretæ ſunt. hoc ſpacio finem perfidia capiet, nequitia deſinet, improbitas expiabitur: inducetur enim æterna iuſtitia: prophetiæ implebuntur: ſanctiſſimus inungetur. II. Attende atque animum aduerte. ab edicto de reductione gentis, & inſtaurandis Hieroſolymis vſque ad Chriſtum ducem, cedent ſeptimanæ ſeptem, itémque ſeptimanæ ſexaginta duæ: tum in patriam redibitur. Inædificabuntur aræ, mœnia inſtaurabuntur: atque id tamen duris & aſperis temporibus. III. At poſt ſeptimanas ſexaginta duas deſertus Chriſtus de medio tolletur: ciuitas & templum à populo venturi ducis diſsipabuntur, & quaſi eluuione delebuntur, atque vſque ad belli exitum depopulationibus vaſtabuntur, tum ſeptimana vna fœdus confirmabit multis: qua dimidiata, victimæ & hoſtiæ tollentur, ac propter ſcelerum magnitudinem ſempiterna vaſtitas, & calamitas inferetur. Cuius oraculi quatuor video eſſe partes, quarum prima reliquarum ſummam & quaſi argumentum complectitur, Diuino, inquit, conſilio decretum eſt, vt fata Iudaicæ gentis ſeptuaginta ſeptimanis includantur, hoc eſt, quadringentorum & nonaginta annorum ſpacio. nam hæc Hebraicæ gentis conſuetudo fuit, vt in numeris quammaximè ſeptenarium adhiberent. Hoc igitur ſpacio finis adferetur inueteratæ Iudæorum perfidiæ, & crebris defectionibus, quibus toties à Dei imperio & religione deſciuit. Inducetur enim in Iudæam Chriſtus æterna iuſtitia, ſanctitas, & innocentia qui humano corpore adſumpto, ſcelera Iudæorum ſuo cruciatu & ſacrificio expiabit: ac tum omnia quæ iam vſque ab Adami conſolatione de ipſo promiſſa & prædicta ſunt, implebũtur: tum deinde idem Chriſtus è morte excitatus, inũgetur Rex mundi naturǽq; vniuerſæ, cùm inſpectantibus diſcipulis ſublimis in cælum, tamquã in imperij ſui poſſeſſionem, euehetur. Hoc propoſito argumento, deinceps ſpaciũ illud tripertitò ita diſtribuit: vt primũ de ſeptem primis ſeptimanis prædicat: tum de ſexaginta duabus: poſtremo de duabus reliquæ ſeptimanæ partibus. Ergo ſecundo capite demonſtrat Deum anno captiuitatis ſeptuageſimo exacto fidem ſeruaturum de liberatione Iudæorum. edictum enim à Cyro rege propoſitũ iri, vt Iudæi in ſuas ſedes remigrent, templum, vrbẽ, reliquáque ædificia inſtaurent. Cũ autem huic inſtaurationi non modo ſeptem primas ſeptimanas, verum etiã ſexaginta duas inſuper ad-

Eſdr. 7.25 tribuat, quod tempus ædificationis ſpacium lõgo interuallo exceperat, perſpicuum eſſe arbitror, eã dupliciter intelligendã eſſe, vt prior ad fabros, architectos & operas; altera ad remp. conſtituendã, & creandos magiſtratus referatur: quam verã inſtaurationem fuiſſe, vel ex eo conſtat, quod prius Iudæi alienis magiſtratibus parebant. Ædificiorũ autem inſtaurationi primas ſeptem ſeptimanas tribuit: hoc eſt, annorum XLIX. ſpacium. quod etiã conuenit cum Iudæorum oratione, de qua eſt a-

Ioh. 2.19. pud Ioannem Euangeliſtam, quadraginta & ſex annis ædificatũ eſt templum iſtud. Altaris autem, ſexaginta duas ſeptimanas, hoc eſt annorum CCCCXXXIIII. ſpacium. Deinde pronuntiat, vtramque illam inſtaurationem magnas temporũ difficultates habituram: nunquam enim defuturos aduerſarios, qui Iudaicæ reip. reſtitutionem impediãt. Tertio capite vaticinatur de Chriſto, Iudæorum rege, quem prædicit de medio ſublatum iri, & in illo cruciatu deſertum iri ab omnibus. Simul vaticinatur de vaſtitate, quam Ducis venturi populus ciuitati ac templo ſit illaturus: quem locum omnes, opinor ad excidium vrbis Hieroſolymæ, quod Veſpaſiani Cæſaris ductu atque imperio factum eſt, referunt. Quam tamen ſententiam, quo minus probem, illud in cauſſa eſt, quod tempus oraculi perſpicuè ſeptuaginta ſeptimanarum finibus continetur, ac circiter tempus ſacrificij Chriſti terminatur: illa autem vrbis excidio facta eſt annis poſt mortem natalem Chriſti, LXXII. Quare commodius nobis videtur, Ducis venturi nomen ad Deũ ipſum referre, quem modò tribus verſib. interiectis eodem nomine appellauit: hoc eſt, ad Chriſtum Iudæorum regem. & quoniam eius regnum non tectorum ac regionum fuit, ſed potius animorum ac religionis, propterea ciuitatis & tẽpli nomen hoc loco non ad tecta & ædificia referendum arbitramur, ſed potius ad remp. & ciuitatis ſtatum atque ad religionem, & vſitatas in templo cerimonias. Nam populus Chriſtianus, cuius longè maxima pars ex gentibus exteris atque aduenis conflata eſt, Iudæorum certe nationem fudit ac profligauit; eámque de vetere Dei gratia & clientela deiecit: ſeſéq; in hanc poſſeſsionem immiſit. ſimul templi cerimonias & varias religionis leges præſcriptas per Euangelij doctrinam abrogauit, atque ita funditus ſuſtulit, vt, quemadmodũ de ædificiis quæ eluuionibus delentur, nullũ eorum veſtigium ſupereſt, ſic nullum earum cerimoniarum ſimulacrum à Chriſtianis relictum ſit. bellum enim tam acre cerimoniis illis intulerunt, vt eas ad internecionem deleuerint. Huiúſque belli inferendi ſignum fuiſſe cõſtat, cùm in ipſius necis Chriſti momento velum repente diſciſſum *Matt.27.51.* ac diſiectum eſt, quod ante interius tẽpli ſacrariũ fuiſſe, ſuperius à nobis demonſtratum eſt. IIII. Supereſt vltima ſeptimana, de qua Gabriel tertio capite vaticinatur, futurum denuncians, vt quamuis populus ducis Chriſti magna ex parte nouis & aduentitiis copiis conſtet, tamẽ multi ex natione Iudæorum in fide & clientela Dei retineantur: ac fœdus antiquum, quod Deus inde vſque ab Abrahami colloquio cum iis fecerat, Chriſti ſanguine confirmetur, & quaſi renouetur. Nam quod plerique ad vniuerſi fœderis noui rationem hæc referunt (quo fœdere gentes exteræ in clientelam receptæ ſunt) nobis propterea minus probandum videtur: primùm quòd non de nouo conciliando fœdere, ſed nominatim de confirmando & roborando vaticinatur: deinde quod propriè oraculum ad Iudæorum non ad Chriſtianorum nationem pertinet. Fœderis autem confirmatione, Chriſtianæ religionis ſectam, ſignificari, conſtat: & eam, quam Scriptura vocationem, ſiue Euangelij cognitionem appellat. Ad extremum hoc capite prædicitur, inchoato & iam dimidiato huius ſeptimanæ ſpacio, fore, vt ſacrificia & victimæ tollantur: quibus verbis veteres omnes cerimonias & religiones deſignari, facilè intellectu eſt, ac poſtea

propter

propter nefariorum ſcelerum magnitudinem ſempiterna vaſtitas conſequatur, neque vllus vnquam in gratiam reditus pateat: ſed Iudæorum natio gentium omnium iniuriis & contumeliis obiecta ſit: quamquam harum miſeriarum exitum aliquem Chriſti ducis beneficio ſub finem mundi
Rom.11. 25. futurum, alio quodam oraculo ſingulari, & multis poſtea ſeculis edito, compertum eſt.

DE REDITV IVDÆORVM, ET CIVITATIS inſtauratione.

XXII. religionis Eccleſiaque redintegratio.

ANNO ab orbe condito M M M. CCCC. LXXIIII Cyrus rex Perſarum Dei Iehouæ (vt ſcriptura teſtatur) inſtinctu, edictum toto ſuo imperio propoſuit, vt qui è Iudæa gente eſſent, primo quoque tempore finibus ſuis excederent, atque in patriam reuerterentur, templúmque Deo
Eſr.1.4.7. ſuo Iehouæ, cœli, terrarúmque domino, ædificarent. ſimul, vt omnes eorum populares, hanc illo-
1. Chro.3. 19. rum ædificationem fabris, operis, pecunia, iumen-
Ierem.22. 30. tis, reliquiſque rebus omnibus adiuuarent. ad eam rem vaſa Hieroſolymitani templi veteris, quæ Nebucadnezar in dæmonis ſui fano adſeruarat: ad numerum quinque millium & quadringentorum depromi, ac Sasbaſari, quem Chaldæi Zorobabelem appellant tradi iuſſit. Hunc enim, Iechonia liberis carente, ex Nathanis Salomonis fratris poſteritate ortum Iudææ prætorem conſtituerat. ac deinceps per annos aliquot, qui Iudaicæ nationi cum imperio ac poteſtate præfuerunt, hoc eodem nomine appellati ſunt, vſque ad id tempus quo Ariſtobulus princeps regium nomen ac diadema ſumſit. nam (vt ſuperius demonſtratum eſt) abducto Iechonia regium nomen interiit: ac deinceps regiæ poteſtatis inſigne, ac potius vmbra quędam, in his præfectis permanſit, quos Lucas Euangeliſta στρατηγὸς appellat: ſempérque de Dauidis ſtirpe ac ſobole deligebantur: ac vetere inſtituto conſilium publicum ſeptuaginta hominum habe-
Luc.22.4. & 52. bant: quorum conſilio rempub. vſque ad illum
Act.4.1. 5.24.26. Ariſtobulum adminiſtrarunt. Hoc igitur duce Zerobabele Iudæi Babylonia excedunt: numero ad quadraginta duo millia trecentos ſexaginta, præ-
Eſr.2.64. ter ſeruos atque ancillas, ad numerum trecentorũ
Eſr.3.3.8. triginta ſeptem. Primo aduectu altare Deo ſtatuūt, in eóque victimas ex lege mactant: altero anno templum ædificare inſtituunt, cuius cùm ad iaciẽda fundamenta ventum eſſet, ſacerdotéſque ac Leuitæ hymnos magna voce Deo Iehouæ canere cœpiſſent, tanta iuniorũ lætitia & gratulatio, ſimul maiorum natu, qui ſuperius templum viderant, tãtus vndique fletus & vlulatus exortus eſt, vt earum vociferationem clamores internoſci ab aliis non poſſent. qua re cognita, qui Iudæam incolebant,
Eſr.4.2. nationi huic ac religioni infeſti, ſeſe ad operis ſo-
Eſr.4.12. cietatem offerunt. Reiecti à Iudęis conſilium inierunt, eos apud Aſſueri regis familiares & conſiliarios calumniari: ſuíſque artibus & ſycophãtiis effecerunt, vt Rex ædificationem inhiberet, quod idem in Aſſueri & Artaxerxis regum aulis impetrarant. opúſque intermiſſum eſt annorum circiter
Eſr.5.1. XV. ſpacio; hoc eſt, vſque ad annum regni Darij

A Hiſtaſpis filij ſecundum, eius qui Longimanus dictus eſt: quo tempore prophetæ Haggeus & Zacharias diuinitùs huic genti Iudæorũ dati ſunt. Erat tum populus in veteris naufragij ſui tabulis colligẽdis, ſanãdíſq; rei familiaris iacturis, & priuatis ædificiis reficiendis, quàm in templo inſtaurando occupatior. Hanc vecordiam grauiter ferens Aggeus, denunciat fore vt Deus omne illorum in re familiari amplificanda ſtudium eludat: quaſi nu-
B mos in pertuſum marſupiũ recondant. De Chriſti *Eſr.5.6.* autem aduentu multa perſpicuè pronunciat, quem gentium omnium exoptatum adpellat. Sed multo vberius Zacharias: nam cum & aſino inſidentem in vrbem Hieroſolymam introducit, & precium, quanti eum proditor ſit venditurus, definit. Horum etiam ſocius fuit Malachias, qui cùm plebis obmurmurationes, tum prætertim ſacerdotum auaritiam acerrimè caſtigauit. His igitur auctori- *Eſr.6.* bus denuò populus ad intermiſſam templi ædifi-
C cationem reuerſus eſt: cuius rei poteſtatem à Da- *Eſr.9.* rio rege impetrauit, eóque trienniotemplum exædificat. Non longo poſt tempore Iudæi talibus à Deo beneficiis adfecti redire ad ingenium cœpe- *XXIII. religionis corruptela in populo Iudaico.* runt, finitimarúmque gentium flagitia imitari, cõnubiáque cum illis & adfinitates contrahere. quo impietatis genere, quantoperè Deus indignetur, ex ſuperiorum ætatum omnium hiſtoria facilè intelligi potuit. Itaque Ezra qui inter Iudæos legum ac religionem peritiſſimus habebatur, cuique rex
D Artaxerxes Iudæorum è ſuis finibus educendorũ curam commiſerat, multis verbis populum caſtigare, atque acriter obiurgare cœpit. tãtúmque ſtudio contendit, vt Iudæi omnes profanas ſe vxores repudiaturos adpromitterent. Manſerant in Baby- *Eſr.10.* lonia ex Iudæorum natione complures: in his Ne- *Nehem. 2 & 2.17.* hemias, quem rex Artaxerxes ex humili loco ad ſummam dignitatem perductum, prægustatorem ſuum fecerat. Hic anno illius regni viceſimo ab Rege ſuo impetrat, vt ſibi in patriam reuerti, vr-
E bémque Hieroſolymam inſtaurare liceat. facta poteſtate, cõductis vndique fabris, atque operis, mœnia vrbis à Nebucadnezare diruta reparare inſtituit. Quo cognito finitimi conſilium illorum irridere cœperunt, & crebris eruptionibus eorum opera interturbare. Iudæi nihilo ſecius operi inſi- *Nehem. 4.16.* ſtunt: armatíſque hominibus partim in ſtatione pro opido, partim in ipſo muro collocatis, crebros illorum impetus propulſant. Nonnulli ipſo in opere occupati, altera manu opus faciunt, altera ſe di-
F ſtricto gladio defendunt: tantúmque omnium in opere vrgendo ſtudium atque alacritas fuit, vt muri ambitum omnem duorum & quinquaginta dierum ſpacio perficerent. His operibus effectis, cùm iam opidani tutos ſe ab hoſtium incurſione viderent; Ezra populi comitia indixit, ſuggeſtúque media in platea effecto, volumen diuinæ legis à *Nehem.8. 2.9.38.* Moſe conſcriptum in manus ſumſit, vniuerſóque populo audiẽte recitauit. Ea recitatione tanta omnium gratulatio coorta eſt; atque ita ſunt ciuitatis
G mentes animíſque ad pietatem conuerſi, vt fœdus *XXIII. redintegratio.* cum Deo Iehoua renouarint, fidémque publicè dederint, ſe legem ab Ezra recitatam ſeruaturos, neque vnquam à præſcripta religione diſceſſuros, aliúmve Deum præter ſummum Iehouam cœli & terræ conditorem adoraturos.

FORMVLA PRECATIONIS QVA FRANCISCVS HOTMANVS VTI plerumque ſolitus eſt.

PATER cœleſtis, domine Iehoua, *Deus omnipotens, creator & conſeruator mundi: Veneramur omnipotentiam & miſericordiam tuam: & quàm demiſiſſimis ac ſubiectiſſimis animis procumbimus ante ſanctiſſimum numen tuum, remotis ſimulacris omnibus, à quibus ex legum tuarum præſcripto abhorremus. deteſtamur omnes fabuloſos deos, quos homines impij, profani, epicurei commenti ſunt. ad te vnum confugimus, te vnum inuocamus, abs te vno pacem ac veniam ſupplici & mente & voce petimus. Veneramur omnipotentiam tuam, qua cælos condidiſti, & in iis innumerabiles angelorum copias, quos habes in tuo cæleſti regno certiſſimos tuorum imperiorum adminiſtros: condidiſti terrarum orbem, quem infinitis animantium ac frugum generibus exornaſti: eáque omnia tot iam ſeculorum ætatibus eadem potentia conſeruas ac ſuſtines. Veneramur ſapientiam tuam, qua nobis tuæ religionis formam & humanæ ſocietatis colendæ leges præſcripſiſti: qua eadem & præmia iis qui in fide manerent, & pœnas iis qui deficerent, conſtituiſti. Veneramur miſericordiam tuam, quod in gratiam filij tui Ieſu Chriſti, qui pro nobis factus Emmanuel, adſiduus apud te deprecator ac mediator noſter eſt: delegiſti nos ex vniuerſo genere humano, in quos paterna clementia, manſuetudine atque indulgentia tua vterere: voluiſti acerbiſſima ipſius nece & ſacrificio noſtra ſcelera expiari, ac propter eum propitius nobis factus ſupplicia noſtra mitigas, tueris nos aduerſus inſidias Satanæ, hoſtiúmque euangelij tui ac reliquorum tyrannorum minas. Prouides huic familiæ noſtræ, ne quid nobis ad vſum neceſſarium deſit, & immiſſo in pectora noſtra ſpiritu ſancto paracleto & conſolatore, lenis noſtras miſerias, nóſque ſub illarum onere labantes confirmas, in fide atque officio retines, eodémque pignore & arrabone nobis de tua paterna beneuolentia diffidentibus caues. Agnoſcimus tamen perfidiam ac leuitatem noſtram in violando fœdere, quod ſanguine filij tui* IESV CHRISTI *nobiſcum ſancire dignatus es. Deteſtamur infamiã ac turpitudinẽ vitæ noſtræ: ac ſupplices abs te petimus, & per mortem Filiij tui domini noſtri Ieſu Chriſti obteſtamur, vt ſcelera anteactæ vitæ nobis condones, neu patiaris nos acerbius ab huius mundi tyrannis vexari: ſed ſpiritu ſancto tuo noſtras acerbitates lenias, nóſque in fide, clientela atque religione tua contineas. Et quoniam eos demum beatos iudicaſti, qui ad finem vſque perſeuerarint, ſuppliciter abs te petimus, vti familiam noſtram perpetuò in ſchola & eccleſia tua, intra ſepta ouilis tui, & iis locis quibus euangelij doctrina exercebitur, retineas, propter eundem dominum noſtrum Ieſum Chriſtum filium tuum. Amen.*

***

INDEX

INDEX CAPITVM.

DE creatione mundi 155
De creatione hominis: & diſtinctis in Deo tribus perſonis ibid.
De prima religionis inſtitutione 157
De prima defectione à Deo & hominum infidelitate 158
De prima Eccleſiæ inſtauratione 160
De diluuio 162
De renouatione generis humani poſt diluuium 164
De arce Babylonica 165
De Abrahamo 166
De Iſaaco & Iacobo 168
De Ioſepho 169
De ſeruitute Hebræorum in Ægypto 170
De Moſe 172
De deceſſione ex Ægypto 173
De miraculis in ſolitudine 174
De legiſlatione Moſaica 175
De forma Reip. Moſaica 177
De Iehoſua 178
De varia conditione religionis 179
De forma Reip. in terra Chananæa conſtituta 180
De Iehoſuæ ſucceſſoribus 181
De principatu Gedeonis 183
De Iephtha & eius voto 184
De Samſonis principatu 185
De ſtatu Reip. diſſoluto, & Anarchia non abſimili 187
De Samuelis principatu 188
De regio imperio: & Saulo primo Hebræorum Rege 189
De Dauide & eius ærumnis 190
De regno Dauidis 192
De regno Salomonis 193
De Roboamo & bipartita regni diſtractione 194
De Regibus Iudaicis 196
De pietate Regis Ioſaphati 197
De Ioramo & miſera religionum viciſſitudine 198
De crebra defectione Regum & varia Religionum commutatione 199
De Rege Manaſſe, & Iſaia, & Michæa Prophetis 200
De Regibus Iudaicis regum Barbarorum arbitrio creatis 202
De ſeptem primis regibus Iſraeliis 204
De Helia Propheta 206
De duobus Regibus Iſraeliis & Heliſæo Propheta 207
De captiuitate Babylonica 211
De Daniele 212
De oraculo ſeptimanarum Danielis 214
De reditu Iudæorum & ciuitatis inſtauratione 217

FINIS.

FRANC. HOTMANI I. C. PRÆFATIONES;

QVAS LIBRIS A SE EDITIS præmiſit.

PETRO HOTMANO GERMINVILLEO,
Prætoris Pariſienſis adſeſſori regio: patrueli amiciſſ.
Io: HOTMANVS VILLERIVS S. D.

QVOD *à me, pro tua in patrem meum, patruum tuum Franciſcũ Hotmanum obſeruantia petiiſti, vti præfationes illius omnes, quas libris quondam ſuis præſcripſit, typographus verò, ne lectorem in lectione properantem interturbarent, conſultò prætermiſit in vnum ſparſas colligerem: feci eò etiam lubentius, vt videas tu, videãt omnes quale quantúmque ſenſim hominis illius & doctrina, & prudentia, & latinæ linguæ facultas tulerit incrementum: quàm multis Princip. ac viris litteratis gratus fuerit, quorum etiam par erat beneuolentiam ac liberalitatem erga eum ſingularem poſteris teſtatam relinquere: quantos toto penè vitæ curriculo labores, quantas præterea ærumnas forti conſtantiq; animo pertulerit: quanto etiam antè præuiderit patriæ venturas calamitates, ac funeſtam illam flammam, qua nuper parum abfuit quin penitus abſorberetur. Porrò quàm incredibilis eius in illã ipſam patriã caritas, quantũ in iuris bonarumq; omniũ artium, ac præſertim pietatis ſtudioſos ſtudium ac pietas exſtiterit, tu facilè animaduertes, vt opus alio non fuiſſe videatur Elogio ad dilaudandam viri illius diligentiam & innocentiam. Adieci nonnullas meas, quas poſtumis aliquot ſcriptis paternis epiſtolas præpoſueram: hoc tantum animo, ne quos mihi tùm patronos adſciueram, mutata ſine cauſsâ ſententia, leuiter reieciſſe viderer. quod & ad familiæ noſtræ laudem aliqua ex parte pertinere arbitror. Vale patruelis amiciſſ. diúq; patrui fruere vigiliis & induſtria. Soloduri. Kal. Ian.* MDXCIX.

AD C. V. GABRIELEM MARILLACVM Regis aduocatum, In Libellum de Grad. cognat.

PRÆFATIO.

PRÆFATIO I.

CVM in Adnotationibus quæ nuper à viro doctiſſimo Franciſcô Balduino in Inſtitutiones iuris editæ ſunt: nonnulla poſtulatu illius ex priuatis commentariis noſtris compendio incerta eſſent: admonitus ſum à quibuſdam mei nominis ſtudioſis, grauiter à nonnullis accuſatum eſſe me, de iis quæ ita conciſè, miniméque (vt illi quidem dicebant) explanatè tradita minus intellexerant præcipuè autem de gradibus cognationis, de quibus vellent à me copioſius eſſe tractatum: ne, ſi in iis accuſandis homines pergerent, poſſet mea bona cauſſa perire. Ego verò, qui minime omnium ignorarem, quantum & ſtudioſorum, & Reip. intereſſet, gradus cognationis & affinitatis rectè ab omnibus intelligi: libenter meam de iis ſententiam his libellis expoſui: non tanquam certum aliquid atque indubitatum proponens: Sed tuum duntaxat, ampliſſime tuique ſimilium doctorum & ingenioſorum virorum iudicium expoſcens, teque tantummodo, quaſi de re probabili & dubia verecundè conſulens quod eô etiam facio libentius, vt Cenſores noſtri planius diſputationem noſtram de gradibus Canonicis intelligat; deque aliorũ ſcriptis poſthac modeſtius ac prudentius pronũcient: ſicuti modeſtè ſcripſiſſe me ac tẽperanter, ipſe vir clariſſime, pro tua ſingulari prudentia, cognoſcere poteris. Te enim profectò maximè omnium eligere volui, in cuius nomine appareret hoc quicquid eſt operæ induſtriæque meæ nã ſi iudice vtendum nobis erit, ſumma eſt auctoritas tua, ſumma cauſſę intelligentia: tanta etiam prudentia & grauitas, vt non facilè quiſquam, iudice te ac diſceptatore in contentionem calumniæ cauſſa deſcendere audeat ſin aduocata cauſſa indigere videatur, quanquam humiliora iſta ſanè ſunt, quàm vt in eorum patrocinium, grauitati ac amplitudini tuæ deſcendendum ſit, cognita tamen tua ſpectatáque in defendenda veritate præſtantia, propter quam ad iſtum dignitatis gradum euectus es, maleuolis hominibus formidabilis eſſe poterit. Nam cùm in hoc ſenatu Pariſienſi in priuatorum cauſſis agendis, ſumma cum hominum admiratione verſareris, vnum te omnium maximè dignum Rex iudicauit cui fiſci ſui patrocinium committeret. Dignum itaque amplitudine iſta tua feceris, vir ornatiſſime, dignum tua humanitate propè ſingulari, ſi munus hoc noſtrum exiguum quidem & tenue, ſed animi tamen voluntate, tum etiam adoleſcentiæ ſpe fortaſſis atque exſpectatione commendandum ſuſceperis. Vale. Lutetiæ. MDXLVI.

AD

AD ILLVSTREM VIRVM CLAVDIVM Baronem à Maura, dominum à Landal. In tit. de Action.

PRÆFATIO. PRÆFATIO II.

SCripsi has notas ante annos tres: quemadmodum in libros omnes quos accuratè lego facere conſueui. non alio certè conſilio, niſi vt mihi priuatim aut aliis quibuſdam perpaucis, quibus omnia mea libenter communico, prodeſſe poſſint. nam Franciſco etiam Balduino, quo cum mihi propter ſingulare animi mei de illius doctrina iudicium, vetus conſuetudo intercesſit, nonnullas ex iis oſtendi: quas ipſe in ſuis in Inſtitutiones adnotationibus vehemēter ſibi probari ſignificauit. Poſtquam autem eas intellexi publicæ ſtudioſorum vtilitati prodeſſe poſſe, & à nonnullis flagitari, relegere ſtatui; atq; recognoſcere. quod cùm feciſſem, imprimi permiſi: ne ſi quid eſſet in quo publica ſtudia iuuare poſſe putaremur, in eo ſtudium aut diligentia noſtra diutius deſideraretur. Sentio enim ſi quid in me induſtriæ eſt, id eſſe tam exiguum, vt ſi multis id à me precibus efflagitari patiar, rem viliſſimam malitioſe magno ſim pretio venditurus. Quanquam autem ita ſe, vt dixi, res haberet, magnopere tamen Ornatiſſime domine cupiiſſem, has ipſas per breues explanationes, quicquid tandem exiſtimari poſſunt, in tuo tam illuſtri nomine apparere, ſed cùm earum exilitatem vnà cum iſta amplitudine tua, maximis generis ornamentis coniuncta compararem, equidem an hoc facerem diu multúmque dubitaui. donec me vt id auderem, doctiſſimis ſuis literis confirmauit honeſtiſſimus, & ſingulari quadam ac præſtantiſſima virtute vir Petrus Rochius tuus: vt qui conciliandæ tuæ mihi beneuolentiæ autor fuiſſet, idem etiam eiuſdem retinendæ confirmandæque exiſteret. Accipies igitur illuſtris Domine libellum hunc, quem ad te mittere tanto autore non erubui: tenue quidem atque exiguum munus, nec dignitati iſti tuæ ampliſſimæ conueniens: ſed tamen ita accipies, quaſi certam ac ſempiternam animi erga te mei teſtificationem. Vale. Calend. Auguſti. MDXLVIII.

AD MAGNIFICVM CONSVLEM Senatúmque Bernenſem. In libros de vſuris.

PRÆFATIO. III.

MAGNA profectò ſapientiſſimis hominibus gratia debetur, quorum in legibus rogandis egregia opera induſtriáque magnam maioribus noſtris vtilitatem attulit, Cum enim nobis Deus maiore nihil ſtudio ac diligentia quam ciuilem ſocietatem commendarit, nulla certè res ſecundum religionem excogitari poteſt, quæ res communem vtilitatem continentes, quas publicas appellamus, perinde tueri valeat, aut earum dignitatem ſartam tectam ab omni periculo conſeruare. Eſt enim ſingularis quædam legi bene ac ſapienter conſtitutæ diuinitus adiuncta vis, atque auctoritas. Sed cùm nulla vnquam natio legibus atque inſtitutis caruerit, tum verò dubium nemini eſt, Romanos in eo genere longè multúmque ceteris omnibus præſtitiſſe. cuius quidem rei potiſſima mihi viſa ratio illa eſt, quòd etſi neque conſilij neque audaciæ vnquam eguerint, minimè tamen, id quod apud Saluſtium Cæſar dixit, ſuperbia illis obſuit, quominus aliena inſtituta, ſi modò proba erant, imitarentur. Igitur quòd vbique (ait) apud ſocios aut hoſtes idoneum videbatur, cum ſummo ſtudio domi exſequebantur.

tur. Ex quo enimuero legibus Romanis adeò tributum eſt, vt M. Cato apud eũdem ſcriptorem imperij Romani amplitudinem non bellicis artibus ſed legum ſanctitati, reiſque publicæ adminiſtrandæ peritiæ, acceptam ferat. Nolite (inquit) exiſtimare maiores noſtros armis Rempublicam ex parua magnam feciſſe. Si ita res eſſet, multò pulcherrimam eam non haberemus: quippe ſociorum atque ciuium, prætereà armorum atque equorum maior nobis copia, quàm illis eſt. ſed alia fuere quæ illos magnos fecere: domi induſtria, foris iuſtum imperium. Præclarè igitur acer & verus rerum æſtimator Virgilius, cùm aliis gentibus ſuas laudes tribuiſſet, aut ſculpendi, aut pingendi, demetiendíve cæli, Romanis gubernandi imperij quaſi peculiarem quandam prouinciam adſignauit.

Tu regere imperio populos Romane memento.
Hæ tibi erunt artes pacique imponere morem.

Quamobrem T. Liuius cùm initio ſecundi libri populi Romani res præclarè geſtas ſcribere inſtituit, non dubitanter adfirmare auſus eſt, imperia legum potentiora quàm hominum exſtitiſſe. Quæ cum ita ſe habeant, magnam profectò veteribus Prudentibus gratiam debemus, qui eas nobis non modò incorruptas atque integras, verùm etiam pulcerrimis doctiſſimíſque ſuis ſcriptis illuſtratas tradere voluerunt. Atque vtinam quidem vtroque hoc eorum beneficio fruentes parem eis pro tantis in nos meritis gratiam habere poſſemus. Verùm cum iſtam nobis integram abſolutámque felicitatem caſus aliquis inuiderit, & ex tantis copiis & opibus, adflictis rebus, tam paruæ nobis reliquiæ ſuperſint, eas tamen quoad fieri à nobis poterit, ſummo ſtudio atque obſeruantia colemus, & memoriam diuini immortaliſq; beneficij piè inuiolatéque ſeruabimus. Itaque cum præter ſuperiorem illam calamitatem, quam equidem grauiter pro eo ac debeo moleſtéque fero, (etſi enim fateor nonnulla redundantia, atq; etiã ſuperuacanea, in tam multorum ſcriptorum monimentis exſtitiſſe: tamen quemadmodum in ſcribendo, ita etiam in reſcindendo modum adhiberi oportuit: & non, quod imperiti medici faciunt, de viuo etiam reſecari) illud adeò acceſſerit, quòd quæ nobis Iuſtiniani voluntate reliqua facta ſunt, ea ferè ſiue temporis vitio, ſiue quorundam hominum negligentia deſerta atque inculta ætati noſtræ tradita ſunt, ad meum officium pertinere exiſtimaui, etſi quod poſſum perexiguum eſt, tamen quod poſſum id omne in optimos auctores adiuuandos, & ab hominum iniuria vindicandos ſtudioſiſſimè libentiſſiméque conferre. Ac mihi quidem ſuperioribus annis nonnihil iſtiuſmodi præſtitiſſe videor, dum illuſtrem illum & nobilem locum de Gradibus cognationis & adfinitatis: & Actiones iuris ciuilis, quæ ſumma & obſcuriſſima quæque legum Romanarum capita continent, quantum quidem ingenio & labore contendere potuimus, commentariis illuſtrauimus. Nunc verò quando pulcerrimum quoque & facilè principem totius noſtræ diſciplinæ locum de vſuris, & fœneratarum negociatione, non parum opera induſtriáque noſtra adiuuiſſe putaremur, cœpimus etiam de noſtris edendis lucubrationibus, earúmque fructu cum ſtudioſis communicando cogitare. Et quoniam ad principes & primarios viros legum adminiſtratio, regendæque reip. cura pertinet, quos, vt à Platone diuiniſſimè ſcriptum eſt, ſicuti gubernatores vectorum & nauis ſaluti, ita ciuilis ſocietatis incolumitati certa oportet atque conſtituta lege conſulere: non erubui paruum hoc & tenue opuſculum amplitudini veſtræ dicare, non quòd quidquam Romanorum inſtitutis ac moribus aut prouiſum ſapientius, aut præclarius conſtitutum eſſe arbitrer, quàm quod optimè conſtitutæ ciuitatis veſtræ legibus comparatum eſt: ſed quòd partim ſingulare quoddam animi mei in vos ſtudiu[illegible]e obſeruantiam ſignificati one aliqua teſtari vellem, qui in vrbe ditionis veſt[illegible]obili ac præclara, iſtis me ſtudiis exerceo: partim vt ſempiternum quoddam teſtimonium exſtaret veſtræ iſtius in litteras & litteratos homines beneuolentiæ atque liberalitatis. Nam hæc quoque particula quædam fructus erit illius, quem vobis iſta ſingularis munificentia ſine dubio adlatura eſt: cum ex hoc celeberrimo litterarum domicilio exibunt beneficio veſtro omnibus propè ingenuis artibus exculti atque perpoliti homines, qui ſempiternis monimentis teſtabuntur Senatum Bernenſem ad iſtam bellicæ virtutis, rerúmque fortiter & præclarè geſtarum laudem ac ſplendorem, amorem quoque in litteras maximè rarum & prope inauditum adiunxiſſe. Quare veſtræ erit humanitatis, munus hoc noſtrum

amplit

amplitudini veſtræ dicatum beneuolo animo & benigno accipere: quæ quamuis ſua ſponte magnitudine rerum geſtarum nobilitata, alienæ commendationis non indigeat, nonnihil tamen etiam ſplendoris atque dignitatis huius quoque fortaſſe generis monimentis apud poſteros conſequetur. Quod reliquū eſt, Optimo Max. rerúmque omnium præpotenti Deo vota facio ex animo, neque verò vnquam facere intermittam, vt Rempublicam veſtram optimis legibus fundatam, ad multas ſeculorum ætates florentem eſſe patiatur. Pridie nonas Ianuarij Anno MDLI.

AD T. B. V. C. In Comment. ad Verrinas Cicer. Orationes PRÆFATIO.

IIII.

VERRINAS Orationes, quæ vel ob ſcripturæ vitia, vel ob rerum difficultatem, (vel vt verius loquamur) ob vtrunque vſque ad hunc diem quaſi incultæ ac deſertæ iacuerunt: conati ſumus, doctiſſime Vir, & mendis expurgare, & commentariis illuſtrare breuiſſimis. Quid præſtiterimus, non modo nos, ad quos iudicium non pertinet, ſed ne eorum quidem quamplurimi, qui ſibi in primis eius rei iudicium ſument, exiſtimare poterunt. Quantum autem laborem, vt ſatis conatui & ſtudio noſtro faceremus, quantámque diligentiam adhibuerimus, quoniam quidem teſtari ſine pudore poſſumus, apertè ac planè profitemur, nos & contentionem animi, & laboris adſiduitatem incredibilem in hoc negocio conſumpſiſſe: Quo maiore, vt par eſt, hominum irriſione ludemur, ſi minus id quod contendimus, adſecuti fuerimus. Veruntamen cùm tibi, cuius & acumen ingenij, & iudicium in hoc litterarum genere, exploratū ac perſpectum eſt, has meas lucubrationes maiorem in modum probari intelligerem, & à me vehementer contenderes, vt in vulgus ederentur: non dubitaui te auctore, & tamquam duce, iudicio me hominum committere. Qua in re cùm exiſtimationi meæ conſulendum arbitrarer, faciendum putaui vt hæc noſtra commentatio, in tuo nomine apud omnes eruditos gratioſſimè appareret. Cùm enim aut periti ad hoc noſtrum opus ſpectandum, aut imperiti, aut fortaſſe (id quod olim Apelli contigit) vtrique acceſſuri ſint, ab illis quidem redargui, mihi ſummo honori erit: ignari verò & inſcij homines, vt ſpero, auctoritate tua ab obtrectatione & maledicentia deterrebuntur. Vale idib. Feb. MDLIII.

AD IOANNEM LVCANIVM VIRVM Clariſſimum: In reliquas Ciceronis Orationes PRÆFATIO.

V.

ANNVS ferè agitur quartus, ex quo Ciceronis orationum interpretationem ſuſcepi. quod eo etiam lubentius feci, quia paulo antè (vt ſcis) codicem earum nactus eram peruetuſtum, in quo locis innumeris incredibilem ſcripturæ diſſimilitudinem ac varietatem offenderam, quam cum hac noſtra recepta & peruulgata lectione conferre atque comparare cupiebam. Hoc in negocio adhibui etiam aliorum quorundam manu ſcriptorum codicum, quorum mihi amici quidam

copiam fecerant,& eorum prætereà qui ex impreſſorum officinis exierant, numerum non paruum. Cognoui autem, quod turpiſſimum & miſerrimum eſſe iudicaui, in impreſſis libris tantam repugnantiam ac diſſenſionem, vt ipſe (opinor) Tullius ſi reuiuiſceret, ſua hæc ſcripta vix agniturus eſſe videatur. Quo mihi ſanè mirabilior hominum quorundam ratio viſa eſt: qui dum commentarios in Ciceronis Orationes conficiunt, præclarè ſe id quod profitentur præſtitiſſe exiſtimant, ſi tropos quoſdam & figuras Græcè aliquot in locis nominarint: ſcripturam autem qualemcumque offenderint, relinquant; neque de mendo vllo mentionem faciant. Qui mihi non diſſimiliter facere videntur, ac ſi quis in Apellis tabula, quæ cœno & maculis contaminata eſſet, pictoris ſollertiam atque artificium oſtentaret: neque prius labes ac maculas, quæ operis gratiam ac venuſtatem obſcurarent, elueret. Mihi quidem in hoc litterarum genere ſtudiorúmque curriculo verſanti percommoda fore hæc ratio viſa eſt, vt non antè de ſcriptoris mente ac ſententia verbum facerem, quàm de ipſius verbis ac ſcripto conſtituiſſem. quam tamen ad rem nequaquam eorum, quos dixi, librorum copiam ac facultatem ſatis eſſe putaui: ſed ſimul veterũ ſcriptorum auctoritatem iudiciúmque coniunxi, qui ſuis in libris diſperſè quoſdam ex his orationibus locos protulerunt. Primùm enim Aſconium, Rufinianum, Aquilam, Quinctilianum, tum præterea Agellium, Nonium, Feſtum, & hoc amplius Donatum, Seruium, Priſcianum, reliquóſque generis eiuſdem ſcriptores perluſtrandos peruolutandóſque putaui. quæ res quantum mihi ſubſidij atque adiumenti ad hoc negocium attulerit, malo alios ex re ipſa cognoſcere, quàm ipſe eorum, quorũ me cognitioni exiſtimationíque permiſi, iudicio anteuertere. His variis lectionibus vnum in locum collatis inter ſeque comparatis, eam quam optimam & ſinceriſſimam eſſe iudicaui, mentíque Ciceronis maximè adcommodatam, excerpſi. Sed quoniam nondum eam vel eruditionem vel auctoritatem adeptus eram; vt Ciceronis caſtigatas orationes in meo nomine ederem: librum Roberti Stephani typographi primarij, quem ipſe anno M D X L I I I edidit, & omnium optimum atque incorruptiſſimum eſſe conſtabat, delegi: ad cuius ſcripturam ac lectionem notas illas meas caſtigationum adhiberem. vt ſi quid fortè offendiſſem (quod mihi certè quibuſdam in locis, fortaſſe etiam permultis accidere potuit) modeſtiam tamen ac pudorem quem mihi natura adtribuit, retinerem: neque eorum adrogantiam ac temeritatem imitarer, qui ſimulatque corruptum aliquid eſſe ſuſpicantur, continuò delendum, & aliud quiddam in illius locum reponendum putant. Et quoniam in his X I I I primis Orationibus, quas ea ratione caſtigatas eſſe volui, multa eſſe obſcura ac tenebricoſa intelligebam, & quæ ſtudioſos homines ab earum lectione deterrerent, operæprecium me facturum putaui, ſi interpretationem difficilium locorum adiungerem: præſertim cum adhuc commentarij in eas quidem orationes nulli, quod ſciam, ſcripti ſint niſi aut ab hominibus iuris ciuilis imperitis, aut ab iis qui præclarè ſuo ſe munere perfunctos arbitrantur, ſi aliquot in locis figuras (vt dixi) Græcè nominarint. quaſi verò magna pars earum orationum explicari ab ignaro iuris ciuilis poſſit: cum in cauſſa quidem Q. Roſcij hæc res in diſcrimen controuerſiámque vocetur, An ſeruo communi occiſo, & altero ex ſociis procuratore facto ad percuſſorem iudicio perſequendum, lite iam ab eo conteſtata, ſi alter ſine procuratione aliquid à percuſſore tranſactionis nomine abſtulerit, id quod abſtulit, vtriuſque commune eſſe debeat: præſertim cum is qui procurator eſſet, nunquam quidquam à percuſſore potuerit conſequi. In oratione verò pro Cæcina quæratur, Deiicíne dicatur qui non poſſideat: item Poſſideátne heres vſufructuariæ, quos fundos ea colono elocarat. In qua quidem oratione, cui vnquam noſtrorum interpretum in mentem venit ſuſpicari, quod nos apertè planéque docuimus, Ciceronem malam iniquámque cauſſam defendere? Mihi ergo hæc commentaria conſcribenti ſemper hæc duo propoſita fuerunt: primùm vt ſcripturam, quam veram & incorruptam eſſe arbitrarer, notatis falſis atque adulterinis verbis, oſtenderem: tum prætereа quæ obſcura viderentur, ea breui aliqua & dilucida explicatione illuſtrarem. His rebus duabus interpretis officium quaſi quibuſdam terminis concluſum ac circumſcriptum eſſe exiſtimaui, in quo ſi me opinio fefellit, aliorum erit humaniter errorem homini verecundo, & diſcendi cupido commonſtrare. nam quòd aliorum (quemadmodum paulo antè poſui) interpretum ratio adhuc atque conſuetudo hæc

fuit, vt Rhetoricæ artificium ac figuras in hiſce orationibus demonſtrarent: eorum ego exemplum vt imitarer, pluribus de cauſſis adduci non potui. primùm quia docere hoc tempore Rhetoricam non inſtitui: ſed aut menda (vt dixi) ex his libris tollere, aut locos obſcuros & difficiles aliqua interpretatione explicare, Deinde ſi maximè illud meum conſilium fuiſſet, modum tamen (opinor) aliquem in hocquoque genere tenere debuiſſem. non enim ita infinitum ſtudium eſt artis oratoriæ, vt non minus quinquaginta orationum artificiis notandis atque obſeruandis, eius præcepta tradi atque explicari poſſint. Quare cum in animo haberem in omnes Ciceronis orationes commentarios conſcribere, ſuſcipiendum ſine cauſſa tantum laborem non putaui: ſed hoc totum & Rhetoricæ & Dialecticæ tradendæ ſtudium aliis reſeruaui. Eò etiam accedebat, quòd cum hoc tempore forenſis illius diſciplinæ (quæ quidem ad intimum illud artificium, atque, vt Cicero appellat, μυστήρια Rhetorum pertinebat, quales ſunt exordiorum & epilogorum præceptiones) aut nullus, aut certè pertenuis vſus eſſe videatur: nunquam equidem adoleſcentum ingenia tam multis obſoletarum præſertim & inutilium rerum præceptis condiſcendis occupanda eſſe iudicaui. idémque iis ſemper accidere exiſtimaui, qui in docendis iſtiuſmodi Hermogenis aut Quinctiliani præceptis conſeneſcunt, vt ſiqui hodie artē hiſtrionicā domi laborioſiſſimè traderent, diſcipuli verò quāuis lōgo & magno labore inſtituti, numquā in forū atq; in publicū prodirēt: ſed & illi ſtultiſſimè docendo, & hi inutiliter perdiſcendo operā ſuam infeliciter inaniſſimis in rebus collocarent. Habeo præterea huiuſce conſilij mei auctorē Aſconiū: cuius neque doctus quiſquā eruditionē, neque intelligens auctoritatē & iudicium adſpernabitur. In iis quidem quæ ad nos peruenerūt ipſius cōmentariis, quā nullæ ſint iſtius generis obſeruationes, cuiuis licet intelligere. Tibi autem Lucani clariſs. inſcribere hos meos labores volui: vt, qui me ex quo primùm die vidiſti, ſemper in filii loco ac numero habueris, intelligeres amorem tuum non infeliciter collocatum eſſe: ſed in eo homine poſitum, cui ſemper ingrati animi vitium fœdiſſimum eſſe viſum eſt. Cum enim referendi beneficij ratio multiplex ſit, grati certè & memoris animi ſignificatio, pars quædam remunerationis ſemper à prudentiſſimis hominibus exiſtimata eſt. Quare vt cùm tibi, tum aliis meæ erga te obſeruantiæ ac pietatis teſtimonium aliquod publicè exſtaret, hoc tibi munuſculum ex ingenio meo depromptum offerre volui: quod ſi tibi tam ab ipſarum rerum precio ac dignitate probabitur, quàm ab optima animi mei voluntate gratum ac iucundum fore, cum hæc ſcriberem, confidebam: tum verò fructum ero meatum vigiliarum ac laborum ex animi mei ſententia ampliſſimum, vbetrimúmque conſequutus. Vale. Idib. Maij MDLIII.

LVDOVICO GREMPIO, REIPVB. Argentinenſis Conſiliario & aduocato præſtantiſſimo: In aliquot Obſeruationes:

PRÆFATIO.

VI.

IMPERATORIS Iuſtiniani vitam, Ludouice Grempi clariſſimè, typographorum quorundam rogatu anno ſuperiore conſcripſeram, quam cum ſtudioſis quibuſdam vnà cum aliquot noſtris in Pandectas obſeruationibus oſtendiſſem, admonitus ſum ad certorum iam hominum perueniſſe manus, qui nunc illam ſuo nomine typographiis offerant. Etſi autem eo conſilio tum hæc tum alia quamplurima apud me continebam, vt cum iis pandectis coniungerentur, quæ propediem, vt ſpero, cum meis in ſingula ferè capita legum argumentis imprimentur: illorum tamen hominum importunitati ob-

currendum putaui;præſertim cum quædam vt fit, ex eo tempore immutarim,atque (vt mihi quidem viſus ſum)meliora quædam effecerim.Quamobrē typis hoc quid quid eſt deſcribi,tibíque dicari volui,qui cum beneuolentia me tua ſingulari ſemel complexus eſſes,nunquam me poſt ea charum & acceptum habere, nec vllam ornandi mei occaſionem vrgere deſtitiſti. Adieci autem duos noſtros De gradibus cognationis & adfinitatis inceſtiſque nuptiis libellos, quos à me penè mero Luteciæ olim editos nonnulli poſteà typographi multis in locis deprauarunt. quædam enim ex eo tempore in iis immutaui, magnámque illorum librorum partem recognoui.Noſtras autem obſeruationes etſi nunc iuris interpretandi munere præpeditus,quòd mihi ſenatus decreto mandatum eſt, non admodum illuſtrare ac locupletare poſſum, poſthac tamen eas quanta maxima potero diligentia pertexere conabor.Nam ex quo me à muſis manſuetioribus ad hæc ſeueriora & grauiora ſtudia retuli,& quaſi poſtliminio redij,ſemper operā quæ noſtris in libris emendandis ponitur,ita neceſſariam eſſe iudicaui, vt omnis ferè labor meus hoc in ſtudiorum genere ſit conſumptus.Quid enim tandem aliud agamus nos, quorum in libris tanta ſcripturæ varietas ac diſſimilitudo cernitur,vt Florentina exemplaria cùm vulgatis; hæc cum Haloandrinis,ſingula inter ſe vix decem continentes verſus congruentes neque conſentientes habeant:cum quod in his adfirmatur,id in illis negetur, quod in his Titio,id in illis Sempronio;quod in quibuſdam ſubſtitutioni, id in aliis inſtitutioni tribuatur:vt iam nobis in conſtituendo quid Iuriſconſulti reſponderint, laboris non multo minus capiendum eſſe videatur,quàm ſublatis eorum reſponſis in explicanda quauis quæſtione propoſita ſumendum eſſet.quos tamen labores quam ſuauiter quidam irrideant,haud obſcurum eſt.Eos dico qui dum editis magnis quibuſdam Repetitionum voluminibus Iuriſconſultorum ſibi nomen apud imperitos concilient, de recta legum noſtrarum interpretatione non magnopere laborant. qui ſi veram laudem vnquam vel pictam leuiter aſpexiſſent,nunquam in repetitionibus(ſic enim verè appellantur) & inculcationibus rerum quæ ab aliis multis pertractatæ ſunt, & maximis contentionibus vexatæ, gloriæ ſegetem ac materiem quæſiſſent:ſed cum adoleſcentibus viam ad Iuriſconſultorum ſcripta punire deberent,ſpinas & vepretulas quibus illa interſepta multos excellenti homines ingenio ab hoc aditum deterruit,euelliſſent. Nam etſi multi iique magna eruditione viri perſæpe in iſtis emendationum coniecturis magnopere fallantur, neque vllum hodie ſit magis lubricum ſtudiorum genus, eos tamen qui in eo elaborant, ſerio, ne quid nunc amplius dicatur,rem agere, & ſolidam nec adumbratam rerum intelligentiam quærere,negari,niſi ab impudente aut ſtolido non poteſt. Sed hæc hactenus. Meas quidem iſtas coniecturas ſi tibi,Ludouice Grempi doctiſſime, homini propter eximiam in iure ciuili doctrinam magnum in hac repub. munus ſuſtinenti probari ſenſero,dabo ego operam,vt quod mihi pace Dei opt.max.liceat, cum argumentis meis, quæ tibi iam abſoluta & parata oſtendi,Commentarius de verbis iuris,& reliquæ in pandectas obſeruationes breui cum aliquo fortaſſe ſtudioſorum fructu in manus hominum perueniant. Vale & me,vt facis, amare perge. V.Calend.Auguſti anno

MDLVI.

WOLF-

224

WOLFGANGO WERTERO,

Spectatiſſ. viro, & eximia generis nobilitate prædito: In Connani Commentarios.

PRÆFATIO. VII.

SVPERIORIB. diebus, clariſſ. atque ornatiſſ. Wertere, cùm ex Typographi litteris intellexiſſem nihil iam ad abſolutionem horum Connani commentariorum præter præfationem, quam à me poſtulabas deeſſe, & ſi mihi permoleſtum accideret, nomen meum alieno libro inſcribi: duabus tamen de cauſſis vt id fieri paterer amicorum ſuaſu ſum impulſus: primùm quod agi meam, vt paulo poſt oſtendam, hac in re dicerent exiſtimationē: deinde quod hoc quidquid eſt, quod hac editione Baſilicā præ ter ſuperiorem Pariſienſem eſt præſtitum, demonſtrari à me non modò typographi verum etiam ſtudioſorum intereſſe confirmarent. Huius igitur totius tibi rei rationem, in hac præfatione quam ego iis de cauſſis, quas poſterius commemorabo, ſplēdidiſſ. tuo nomini dicare volui, breuiter aperiam. Nam cùm anno ſup. in animo haberem Connani commentarios euoluere; quos à multis iiſque doctiſſ. viris mirandum in modum commendari, ac planè laudib. in cœlum ferri animaduerteram: accuratè operam dedi vt quando exemplaria Lutetiæ, vbi primùm edita & nata erant, nulla iampridem repetiebantur, Francofordicis autem in nundinis nulla ferè vnquam fuiſſe conſtaret, Antuerpiā vbi quatuor adhuc latere dicebantur, vnum mihi curaretur. Quod vt primum in manus ſumſi, mihíque, quemadmodum dici de phidiæ ſignis ſolebat ſimul adſpectum & probatum eſſet, capita continuò primi libri auidiſſimè ſtudioſiſſiméque percurri. quo in ſtudio atque ardore meo, dicam autem ingenuè ac liberè, vt mea natura fert, animaduerti quaſdam eſſe diſputationes ita copiosè, ſubtiliter ac diffusè ab hoc excellenti ac multiplici variáque doctrina prædito ſcriptore tractatas atque explicatas, vt capita, quibus illas erat complexus, ſæpè totas triginta, nonnunquam quadraginta paginas ipſas adimplerent: qua quidem vbertate & copia rerum ac verborum plerumque defeſſa mens mea, quaſi multum itineris emenſa, neque diutius lectionis laborem perferre poterat; & cùm ad capitis alicuius finem perueniſſet, rerum tot ac tantarum memoriam magna iam ex parte amiſerat. Quod tamen non Connani orationis vituperandi cauſſa dictum à me exiſtimari velim, memini enim ad illud Philemonis vulgatum, τὸν μὴ λέγοντα τῶν δεόντων μηδὲ ἓν μακρὸν νόμιζε κἂν δύ᾽ εἴπῃ συλλαβάς, continenter adſcriptum eſſe, τὸν δ᾽ εὖ λέγοντα μὴ νόμιζ᾽ εἶναι μακρόν: eámque ſententiam Homeri exemplo atque autoritate ab eo confirmatam eſſe. Verum quoquo modo ſe res habeat, equidem vt memoriæ hac in re mex ſubſidij aliquid adferrem, cogitare cœpi, mihi agricolarum exemplum imitandum eſſe, qui, cùm ingenti latóque in agro multifariam arborum quarundam glandes conſeuerint, tum quaſi memoriæ conſignandi cauſſa ſurculum ſatorum indicem iiſdem in locis pangunt. Itaque certis in locis ad mei libri margines verbo vno qua de re ageretur notaui, & quaſi digitum, vt aiunt, ad fontes intendi. Iam verò dum hoc in negocio, leges eas quarum autoritate Connanus vtitur, in Pandectis ceteríſque libris inueſtigatas ad ipſius diſputationem interpretationémque perpenderem: ſuſcipiendum etiam hunc laborē putaui, vt legis cuiúſque numerum atque ordinem ex libris Flor. quibus vti conſueui, deſignarē. quod eo etiam lubentius feci, quia properāti mihi plerumque difficillimum erat, locos quos Con. IX. Pandect. deſcripſerat, inuenire: cùm aut legis initiū non poneret, aut ita poneret, vt difficulter tamen titulus cognoſci poſſet, niſi ab eo qui multa iam antè capita percurriſſet ac tanquam peragraſſet: præſertim cùm ita frequenter Iuriſconſultorum nomina perperam citata & commutata eſſent, cùm & Vlpianus pro Paulo, & Modeſtinus pro Papiniano, & alij pro aliis appellarentur; et lituris & caſtigationibus propè innumeris opus ad eam rem emendandam fuerit:

Hæc igitur,cùm in libro,vt dixi,meo facerem,primum nemini me facere iniuriam neque mihi quemquam propterea nouum opus nunciaturum putabam ; quippe cùm in fundo,vt dixi,meo id facerem, neque vllam, vt id vnquam in vulgus ederetur,cogitationem ſuſcepiſſem;deinde propter eam quam natura popularib.&ciuib. inter ſe neceſſitudinem beneuolentiámque ingenerauit , lubenter mihi perſuadebam,Connanum ſi viueret,non modò non moleſtè meam in ſuis libris percurrendis adnotandíſque diligentiam laturum , verum etiam pro ſingulari quadam & eximia,quæ nobis omnibus nota erat,ipſius humanitate , adamaturum fuiſſe. qua eadem mente clariſſ. virum Bartholomæum Faium qui huiuſce libri , quaſi poſtumi, tutor quodammodo ab optimo parente eſt relictus,fore confido. Nam ſi quis eſt qui meum de Connano iudicium fortè exquirit ; quod tamen cuiuis licebit quantumuis leue exiſtimare: ſic ſtatuo , multis abhinc annis nullum in hoc genere ſcriptorem huic noſtro anteferendum exſtitiſſe:dicerem comparandum, niſi & verbi inuidiam apud eos qui Connani præſtantiam ignorant, pertimeſcendam putarent: & multa multis locis informata atque inſtituta tantum, non perfecta neque perpolita animaduertiſſem. Verùm illud addam,atque haud minus,vt ſpero, verè quàm liberè,nullum me Iuris interpretem meminiſſe, quem vel Iuſtiniani maieſtas, vel antiquorum Iuriſconſultorum auctoritas minus retardarit,ne illorum reſponſa atque ſententias ad æqui boníque artem,quaſi virgulam diuinam, exigeret : nullum qui magis ab eorum hominum ingenio abhorreret,qui cùm inueteratam in ſcholis opinionem, veluti Doctorum,vt appellant,deciſionem aliquam, quantumuis ſtultam,abſurdam atque inſulſam,legis vim obtinere iam videant: auriculis tamen vt iniquæ mentis aſelli,quomodo ille ait , demiſſis tranſeundum atque ratum habendum aiunt:quo in numero ij quidem qui Decretiſtæ vulgò nominantur , locum omnium confeſſione principem ac primarium obtinent.de quib.idem meo iudicio non incommodè dici poteſt, quod Catonem de haruſpicib.dixiſſe ferunt , mirandum eſſe quòd non rideat Decretiſta Decretiſtam cùm adſpexerit.Sed de Connani laudib.plura mihi hoc tempore memoranda non arbitror , ne ſolem facib. vt aiunt,illuſtrare velle videar.tantum dicam,mihi hoc mirificum opus, imperfectum tamen,neque ab auctore perpolitum attentè conſideranti , ac ſæpe illius caſum aut noſtrum potius deploranti,frequenter id in mentem veniſſe dicitur,quod Apellem cùm tabulam protogenis mirabili artificio depictam , nondum tamen abſolutam, diu quaſi obſtupefactus aſpexiſſet, pronunciaſſe aiunt,opus eſſe admirandum illud quidem,gratias tamen quæ illud in cœlum efferrent ei deeſſe. Adhuc quantum ſtudij & diligentiæ in Connani libris euoluendis,obſeruandis, adnotandíſque poſuerim explicatum eſſe,meíque in iis ſtudij ac facti rationem cumulatè redditam arbitror.Reliquum eſt,vt de Nic.Epiſcopij facto,qui librum hunc ſanè diligenter & accuratè ſuis typis impreſſit,pauca dicam: qui multas mihi quidem cur id inſtitueret; cauſſas habuiſſe videtur.Primùm enim conſtat inter omnes eũ librũ tanta contentione tantáq; cupiditate ac ſtudio paſſim in Germania flagitatũ eſſe,vt diutius eius ferri non poſſe deſiderium facilè perſpiceres. Deinde futurum omnino, idque propediem videbat , vt exemplum illud Pariſienſe non procul ab ſuis oculis imprimeretur.cùm autem meum illud iis, quas antè dixi, obſeruatiunculis ac notulis adſperſum eſſe audiſſet, è re ſtudioſorum omnium fore exiſtimauit,ſi Connani commentarios potius hiſce nonnullis annotatiunculis noſtris locupletatos atque auctos imprimeret,quàm exemplum alterum,cui deeſſent , à quibuſdam quos ad eam rem paratos videbat,iterum imprimi pateretur.Itaque non prius à me pro noſtra mutua amicitia flagitare meum librum deſtitit ; quàm ego illum propediem ei me miſſurum recepiſſem. Meum verò nomen qua de cauſſa inſcribi ſim paſſus , paucis aperiam. Cùm enim multorum litteris ac ſermonib.ad me perlatum eſſet,fieri iam nullo modo poſſe,quin iſtarum me acceſſionum auctorem eſſe complures intelligerent,verendum amicis meis ac familiarib.videbatur,ne ſi auctoris nomen reticeretur,id vel culpæ vel negligentiæ,vel alicuius minus honeſtè facti conſcientia inſtitutum putaretur:itaque maledicis ac litigioſis hominibus iterum me calumniandi occaſio præberetur. Quæ cùm ita ſe habeant,neminem ita agreſti & inhumano ingenio futurum ſpero,vt meum hoc factum,cuius,vt opinor,prolixè à me ratio reddita eſt, arrogantiæ inſimulare ſtudeat, aut me quaſi ingenium in opere alieno o

ſtentan

ſtentantem, laureolam ex muſtaceo quærere calumnietur: præſertim cùm hanc mei nominis alieno in lib. adſcriptionem non mea ſponte, ſed complurium, vt dixi, honeſtiſs. atque optimorum virorum conſilio atque hortatu planè victus, ac propemodùm coactus permiſerim: quorum tu quoque, ſpectatiſſ. ac ſplendidiſſ. Wertere, numerum nuper adauxiſti: cuius & prudentia, ſplendore ac nobilitate generis coniuncta, & optimarum artium cognitio propè ſingulari, & veræ pietatis amor eximius magnum apud me pondus habuit: neque minus, vt ſpero, apud eos quibus tua eſt cognita & ſpectata verba, poſthac habiturus eſt. qua ſanè opinione ac potius fiducia fretus, è re atque exiſtimatione mea fore putaui, ſi tui ſplendorem eximij nominis inuidorum hominum obtrectationi tamquam propugnaculum aliquod obiicerem: idémque facerẽ quod apud Homerum Teucer, qui ſe Aiacis, fratris clypeo cùm arcu ſagittã emiſiſſet, contegebat: ὁ δ᾽ ἤμιν σάκεϊ χρυσῷ παίσκε φαεινῷ: vt te facturum confido, de animo præſertim ac ſtudio in te meo minimè dubitantem. mihi enim proximè non mediocriter ſanè ſum gratulatus, cui tam commodè oblata videretur occaſio meam ergà te hac in re teſtificandi beneuolentiam, quam ſi tibi hoc in negocio fuiſſe non iniucundam intellexero, dabo ego operam, ídque vt ſpero, & ſi Dei voluntas ferat, propediem, vt meum maiore aliquando in re veſtræ celebrandæ familiæ ſtudium & conatum planius animaduertas. Vale Argent. X. Kal. Feb. MDLVII.

AD GENEROSISSIMVM VIRVM IOANNEM PHILIPPVM WILDT, Rhenigrauium, Comitem in Salm. Equitem Auratum, In Legum Rom. Indicem.

PRÆFATIO. VIII.

RECENTI tuo ergà me beneficio, generoſe Comes, quemadmodum gratias agerem cùm apud me cogitarem, cœpi, de amicorum ſententia, conſilium, hunc de legibus Populi R. libellum, quem nuper Typographo dederam, ampliſſimo tuo nomini dicare. Ea namque litteratorum hominum, quibus opes nullæ, facultates autem perexiguæ ſunt, ratio & conſuetudo eſſe conſueuit, vt animi ſui propenſionem hoc munuſculorum genere teſtentur. Fuit etiam, vt ſcis, antiquorum hæc ratio, vt ſtatuas iis, qui de ſe benè meriti eſſent, ponerent; cauſſamque in baſi *Benemerentibus* adſcriberent. Sed & opifices ſuo quiſque in opere, id prout ſe facultas dabat, factitabant. Acceptum autem ab amplitudine tua beneficium, quod ego non tam in propinquum meũ, quàm in meipſum collatum arbitror, tanti apud me eſt (qui non modo iucundum, ſed ne notum quidem tibi meum putabam nomen) vt multis partibus maius aliquod ornatiúſque munus à me ſuo quodam iure flagitet. Ita eſt, mea quidem ſententia. Non enim me hominum, quos noſti, iniuria, ſimul cum fortunis, iudicio animi ſpoliauit. Equidem & quantus ſit familiæ virtutiſque tuæ ſplendore præclarè noui, quantúmque tibi magnis tuis rebus geſtis nomen apud nationes omnes pepereris: nec ignoro, quàm tenue & exile munuſculum hoc ſit, quod tibi iam mitto: ſed aliud eſſe gratiam referre, aliud agere, tu pro tua ſingulari prudentia non ignoras. Illud vel ad pares pertinet, vel ad ſuperiores: hoc vnum reliquum iis factum eſt, qui amiſſis, iniquitate hominũ, fortunis omnibus, conſcientia ſe rectè factorum, honeſtarúmque artium ſtudio atque amore conſolantur. Accipies igitur æquo animo exiguum hoc meę ergà te obſeruantiæ ſpecimen, hoc libello teſtatum, quaſique conſignatum: quod ſi tibi non improbari intellexero, maiores deinceps ad pluſculum in hoc genere audendum animos, vt ſpero, adſumam. Ampliſſime vir, Comes generoſiſſime, benè ac feliciter Vale. Argentorato. XV. Kal. April. MDLVII.

FRANC. HOTMANI AD T. B. Epiſtola: quam Baronis Streinij de familiis Ro. Libello præpoſuit.

IX. Næ tv mihi præclare Alfianum illud meminiſſe videris, Bona nomina non appellando fieri mala. Verum vſque eóne tamen vt etiam me ſponſorem appelles? Mitto igitur quod tibi deberi diutius, vt video, non poteſt, Baronis noſtri, verè ſane (vt ſcribis) εὐγένης ἐξόχα. Familiarum Romanarum ſtemmata: quæ, ſi videtur, & vt plane te facturum confido; Apelli illi noſtro, Roberto Stephano, depingenda, ſuíſque ornamentis illuſtranda committes. Meminiſti.e. Alexandri edictum, ne quis eum præter Apellem pingeret, neue præter Lyſippum fingeret. Eadem Alexandri noſtri ratio eſt: qui cum antiquitatum Romanarum ſtudium his ſexdecim menſibus, quibus apud me fuit, ardore animi non minore aggreſſus ſit, quàm ille olim regnum Aſiæ, trophæum ſibi in iſto ætatis ſuæ flore quæ vix ad annum vigeſimum peruenit, perpetuum lucubrationum ſuarum monumentum ſic erigi cupit, vt illud etiam artificis ornetur induſtria. Spero autem equidem hanc futuri triumphi tantummodo prærogatiuam eſſe, quem ſi Dei voluntas ferat, aliquando ex magiſtratuum Romanorum accurata & ſubtili explicatione, fuſa fugatáque barbaria reportabit. Quod ſi adoleſcentis huius exemplum noſtri iuris ciuilis ſtudioſi imitarentur, non dubitarem fore, quin Germania noſtra breui luminibus Italiæ (quæ ſe principem in hoc genere laudis ſtatuit) efficeret. Verum hæc multorum adoleſcentium, in Cicerone, quāuis aſſiduè, legendo, peruerſa quædam ratio eſt, vt πάρεργον (quemadmodum Græcis in prouerbio eſt) τὸ ἔργον faciant: & ſolas verborum Phaleras, ac flores orationis conſectentur: Romanæ verò Hiſtoriæ theſaurum, qui multifariam in ipſius ſcriptis ſparſus eſt, negligant, florem contempto fructu carpentes: cum tamen, vt qui in Sole ambulant, neceſſariò colorantur, ſic nemo in eruenda ex Cicerone antiquitatis memoria elaborare poſſit, quin eadem opera ſermonis puritatem, & mediocrem ſaltem ſcribendi facultatem adipiſcatur. Verum hæc nimis fortaſſe multa, tibi præſertim, cui adoleſcentis huius nobiliſſimi virtus cognita & perſpecta eſt. Vnum hoc addam: tametſi οἴκοθεν ὁ μάρτυς vt dici ſolet, & cōtra Iuriſconſultorū noſtrorum placita ſed nihil teſtificabor: augurari licet. Mihi namque Socratis in Phædro Platonis de Iſocrate augurium in mentem venit: Ineſſe natura Philoſophiam in huius adoleſcentis mente quandam, Et, ſi verum eſt, quod idem dixiſſe traditur, eſſe homines quibus cor aureum, alios quibus argenteum, alios quibus æreū ſit datum: hunc certè noſtrum ſpero, pro ſua pietate atque modeſtia ſingulari firmata ętate, ampliſſimo viro parenti ſuo vniuerſæque Auſtriæ ſuæ, ornamento & præſidio futurum, Vale V. C. & amice omnium integerrime. Argento. Idib. Aug. M D L V I I.

T. B. FRANCISCO HOTMANO.

Etsi nihil niſi egregium ab excellenti noſtri Baronis ingenio exſpectabam, vicit tamen, fateor, exſpectationem meam & diligentia maxima, & iudicium in hac ætate profectò non mediocre. Itaquè ſimul atque in hanc vrbem veni, nihil mihi fuit antiquius, quàm vt tuo deſiderio ſatisfacerem, & fidem meam liberarem. nam mihi quidem ipſe in iſtiuſmodi exornandis ingeniis nunquam ſatisfacio. Minimè autem vereor, ne quod illi auctor fuerim, vt hunc libellum ederet, vel exiſtimationi noſtræ, vel illius pudori ſatis cauiſſe videar. Imò verò confido

confido fore, vt quicunque re ipſa ſenſerunt, quantoperè ad plenam hiſtoriæ Romanæ cognitionem iuuet illuſtrium familiarum ſtemmata in promtu habere, plurimùm ſeſe mihi hoc nomine debere profiteantur. Exteris autem illis (ſcis quos intelligam) certè non deerunt qui hæc requirant, de quibus non dubito, quin amplius queri poſſit, & ipſi quæſiuiſſemus ſi vna fuiſſemus. verùm, vt ſpero, multo plura hic inuenient, quæ pro ſuo candore maximè commendabunt. Vale.

SERENISSIMO PRINCIPI MAXIMILIANO, REGI BOHEMIÆ, Archiduci Auſtriæ: In Comment. de verb. iuris

PRÆFATIO. XI.

MAGNIFICA profectò, Maximiliane Rex ſereniſſime, & præclara quædam res eſt iuris ciuilis cognitio: quæ cùm in Republica benè ac feliciter conſtituenda principem locum obtinet, tùm verò ſui ſtudioſos magno ſæpè in honoris ac dignitatis gradu locare conſueuit. Itaque non minus multos qui Romanis iuris diſciplinam magnæ cum gloria ac ſplendore profeſſi ſunt, quã qui in Græcia philoſophiæ ſtudia coluerunt, numerare poſſumus: ſiquidem à Sex. Papirio, qui Tarquinij Superbi tẽpore vixiſſe traditur, ad Põponiũ & Modeſtinũ, qui Alexandro Cæſare imperante floruere, ac propè poſtremi numerãtur, amplius ducenti quinquaginta Iuriſconſulti recenſentur qui Iuris diſciplinam per annos amplius ſeptingentos magnæ in hominum admiratione ac dignitate retinuerunt: cùm Græci Philoſophi, qui quidem aliquo in numero fuerint, vix centum, iíque paruo temporis ſpacio memorentur. Veruntamen, vt omnium aliarum artium (quemadmodum Maieſtati tuæ notum eſt) ſic etiam huius noſtræ iuris ciuilis diſciplinæ ſplendor omnis, patrum noſtrorum memoria, barbarie longe latéque dominante, deletus eſt. Nam, vt indignum Iuſtiniani facinus, quod ſine lacrymis commemorari vix poteſt, ſilentiò prætercam, cùm illius diſciplinæ, libri & ad Reipub. Romanæ rationem adcommodati, & Romano ſermone ſcripti fuiſſent, conſtat eos, qui Romanam hiſtoriam ne primoribus quidem labris, vt dici ſolet degustarant, & Latinis litteris malè tincti, ad illius ſeſtudium, quaſi manibus & pedibus, vt ita dicam, illotis, conferebant, nequaquã ſatis feliciter in ea verſari potuiſſe. Verum hac ætate noſtra, qua Dei opt. max. benignitate bonæ artes omnes ab interitu vindicantur, non nulli exſtiterunt liberaliter eruditi homines, qui prò ſua virili parte vtrique illi malo remedium adhibere conati ſunt: in quibus, ſi Germaniam veſtram ſpectemus, Vdalricus Zaſius principem facilè locum obtinuiſſe meritò creditur: qui cùm reipub. Romanæ hiſtoriam, quatenus ad ius ciuile pertinebat, diligentiſſimè tradidit, tũ verba iuris, quoties res poſtulabat, accuratè, & ſubtiliter interpretatus eſt. Cùm enim, auctore Fabio, non exiguæ pars Iuriſconſultorũ numeris in vi ac proprietate verborum explicanda poſita ſit, tum verò, vt idem alibi teſtatur, fuere ſemper illi verborum proprietatis obſeruandæ animaduertendæque ſtudioſiſſimi. quippe cùm ex verbulo vno malè obſcuréue poſito, magnæ plerunque lites iurgiáque oriantur: & quemadmodum ille idem ſcribit, ſi quando vno in verbo erratum eſſet, lis tota perdebatur. qua de cauſſa tam multos veterum iuriſconſultorum videmus in verborum explicatione ſuſceptos labores: & C. Ælij Galli libros data opera De verborum, quę ad eius pertinet, ſignificatione, & conſcriptos & inſcriptos

fuiſſe legimus. Quòd ſi vlla vnquam ætate genus illud ſcriptionis magnas ſtudioſis opportunitates attulit, hoc certè tempore non modò fructuoſum, verum etiam magnoperè neceſſarium eſſe nemo non videt. Cùm ſatis conſtet, pleroſque illorum, qui ſe ad ius noſtrum ciuile perdiſcendum conferunt, & qui, cùm hunc meum de verbis iuris inſcriptum Commentarium adſpicient, verba me pro farina (vt in veteri prouerbio eſt) adferre clamitabunt, Latini propè ſermonis impetitos eſſe: magnámque ineptarum interpretationum partem, quæ non modò ſuperioribus, verũ etiam noſtris hiſce temporibus ad libros Pandectarum & Codicis adhibitæ ſunt, ex hac linguæ Latinæ ignoratione, tanquam ex fonte, fluxiſſe. Quòd cùm mihi iam pridem indignum ac miſerum videretur, facturum me rem ſtudioſis vtilem, liberali certè præditis ingenio adoleſcentibus gratam atque iucundam exiſtimaui, ſi verba iuris obſcutiora vnum in librum coaceruata, literarum ordine diſponerem, ſimúlq; breuem cuiuſque interpretationem adiungerem. Quem meum laborem cùm amici mei complures, homines erudititiſſimi, comprobaſſent, & ſcholis noſtris non inutilem confirmarent: feci non inuitus, iis præſertim rogantibus, vt opus hoc cuicuimodi eſſe poſſet, Typographo traditum in lucem conſpectúmque hominum perueniret, idque eo lubentius, quia non pauca ex Antiquitatibus Romanis ad iuris intelligentiam maximè pertinentia, quæ ſuperioribus annis obſeruaram, paſſim, vt res poſtulare videbatur, illum in librum conieceri.

Cùm autem huius mei in ius Ciuile ſtudij patronum aliquem mihi adſciſcendum eſſe intelligerem, cuius auſpiciis ac præſidio inſtitutum hunc curſum abſoluerem: cepi Rex ſereniſſime, de amicorum ſententia conſilium iſtud quidquid eſt maieſtati tuæ dicare, adductus etiam auctoritate ampliſſimi ſpectatiſſimíque viri, omníque virtute ornatiſſimi, Ioannis Karlingi, Cæſareæ maieſtatis Conſiliarij, cuius Sororius Richardus Streinnius, magnæ ſpei adoleſcens, generoſiſſimi Baronis filius, qui mecum propè iam biennium vixit, à me ſæpe, vt tale aliquid auderem, contenderat. Eò magis quòd ex illuſtriſſimo Sileſiæ tuæ ducatu me oriundum intellexiſſet: vnde auus meus ex ea familia prognatus, cuius etiam nunc Vratiſlauiæ ornamenta ſuperſunt non minima, centum plus minus ab hinc annos Lutetiam Pariſiorum profectus, Otmannorum coloniam (vt ita loquar) eò deduxit. Nunc verò cùm in hoc naufragio meo, iis tempeſtatibus ac fluctibus eiectus, quibus vniuerſus propè terrarum orbis iactatur, iis locis mea ſponte ac voluntate caream, à quibus ſemper animo æquiſſimo, quamdiu boni mores exſulabunt, abero lubenter, ad antiquæ meæ patriæ Principem ac tutorem, tamquam ad portum confugio, & quaſi poſtliminio reuertor: cùm præſertim is tu ſis, cuius in pietate, iuſtitia, manſuetudine, ſapientia ſpes bonorum propè virorum omnium, ſecundum Deum, poſitæ ſunt: qui in iſto concuſſi orbis motu, ſolus ad benè de Chriſtiana republica conſtituenda ſperandum quaſi ſignum aliquod ſuſtuliſti: qui & liberatorum hominum, quorum quidem ſtudia cum pietate coniuncta eſſent, & litterarum ipſarum patrocinium ſuſcepiſti, vt omninò præclarè mecum hoc tempore actum exiſtimem, cui hæc meę ergà maieſtatem tuam obſeruantiæ ac pietatis teſtificandæ opportunitas oblata ſit. Erit igitur, Maximiliane Princeps optime, benignitatis tuæ ſingularis, quæ ſemper in iſta Maieſtate ſumma tanquam ſidus aliquod clariſſimum ac ſplendidiſſimum enituit, munuſculum hoc, quantulumcunque, id eſt, æquo animo, bonáque cum venia tibi à me oblatum accipere, & litterarum ſtudia fauore ac beneuolentia tua ſingulari, quemadmodum ſemper vſque adhuc feciſti, perpetuò complecti. Deus opt. Max. Maieſtatem tuam quàm diutiſſimè incolumem ſeruet. Argen. XV. Kal. Septembr. MDLVIII.

MAGNI-

MAGNIF. VIRO, THOMÆ VVROTHO, Anglo; equiti aurato in tit. de action.

ALTERA PRÆFATIO. XII.

DECEM, vt opinor, iam anni ſunt, ampliſſime Wrothe, ex quo tractatū Inſtitutionum iuris De actionibus, omnium facilè tum vberrimum, tum etiam obſcuriſſimum, interpretatione quadam mea explicare ſum conatus. Hoc ſtudium meum ita vulgo probatum eſſe animaduerti, vt libellus noſter non modo in ſtudioſorum adoleſcentium ma manibus verſaretur; verùm etiam à quibuſdam doctoribus & publicis iuris interpretibus, ſic ediſceretur, vt cùm poſtea tractatum eundem publico ſcripto explicare inſtituerent, non modo ſententiam omnem meam, ſed etiam verſus complures continuos, interdum paginas dimidiatas pro ſuis imprudentes exſcriberent. Cuius ſane rei me ſuperiore anno ſuppuduit: cum illas nugas à me pene puero Lutetiæ ſcriptas, tanti etiam à ſenibus, & in ſcholarum complurium ſuggeſtis magna cum ſua laude & gloria verſatis, fieri animaduerterem: quas (ita mihi Deus ſit propitius) vt cum adſpiciebam, ſempiterna obliuione deleri cupiiſſem. Itaque cùm iuris inſtitutiones nuper explanarem, & ad eum locum perductus eſſem, omni ſtudio mihi enitendum putaui, vt ſi quid hoc decem annorum adſiduo & improbo labore, tum in reipublicæ Romanæ, tum in iuris ciuilis cognitione conſecutus eſſem, id in hoc eodem capite iterum explicando demonſtrarem: cum præſertim inter omnes conſtet, nullum toto iure ciuili, vel vtilitate rerum vberius, vel antiquitate formularum obſcurius, vel varietate diſputationum copioſius exſiſtere. Nunc ecquid in me vetus illud verbum valuerit, quo poſteriores cogitationes ſapientiores eſſe dicuntur, & magiſter prioris poſterior dies, eruditi viri pro ſua prudentia iudicabunt. Tibi quidem clariſſime Wrothe libellum hunc inſcribere, donóque mittere ſtatui: partim vt ornamenti aliquid ex nominis tui ſplendore meis hiſce tenuibus & ſcholaſticis ſcriptiunculis accederet: partim vt me de amplitudine tua perpetuo cogitare intelligeres: quem cum amicitia & beneuolentia quadam ſingulari complexus eſſe videare, feres vt ſpero non grauate, aliquam meæ erga te & obſeruantiæ & pietatis publicè teſtificationem exſtare. Vir ampliſſime, vale & ſalue, mêque quâ ſemel cœpiſti beneuolentia proſequi ne deſine. Antonium Cokum ſpectatiſſimum & grauiſſimum virum: itemque Chriſtophorum Pernam excellenti virtute & doctrina præditum hominem meis verbis quàm honorificentiſſimè ſaluta. Argentorati. X. Cal. Feb. MDLIX.

FRANCISCO RVSSELIO, ILLVSTRI Bedfordiæ Comiti: in Iuriſconſultorum

PRÆFATIO. XIII.

Vvt olim, FRANCISCE RVSSELLI Comes illuſtriſſ. prouerbium hoc tota Græcia celeberrimum, maximéque vſurpatum: Spartam nactus es, hanc ornato. cuius origo, vt opinio mea fert, ab ipſis Spartiatis ciuibus nata eſt, ſeſe inter ſe ad ciuitatis ſuæ dignitatem pro virili amplificandam, communi iſta & populari voce cohortantibus. Pòſt verò ita celebrata hæc eadem vox eſt, vt ad quaſuis honeſtas & probatas functiones accom-

ILLVSTRISSIMO PRINCIPI AVGVSTO ELECTORI SAXONIÆ Duci: In Comment. Inſtit.

PRÆFATIO. XIV.

IN diuulgandis hiſce Commentariis meis, Elector AVGVSTE, tui nominis auguſtum auſpicium appellare conſtitui: motus cùm felicitate patriſque & familiæ veſtræ, tùm tuæ vitæ inſtituto. Duas enim artes in Repub. curanda, & imperio gerendo, nos qui Iuriſconſulti videri & appellari volumus, præ cæteris maximè probamus: vnam armorum, rei militaris ſcientiam: pacis alteram iuris legúmque doctrinam. Sed alterius propter neceſſaria tempora neceſſitatem fatemur & agnoſcimus: alterius verò propter vitæ tranquillitatem, & omnium hominum ocium optamus, & amplectimur. Nam quoniam pacis cauſſa, vt eam retineamus, arma ſumuntur: & vt ad eandem reuertamur, eadem arma deponuntur: pacem bello anteponi, & iuris legúmque doctrinam quàm armorum peritiam obtabiliorem ducimus. & quamquam hæ duæ virtutes inter ſe ita diſtinctæ ſunt, tamen omnis dux Imperatórque iuſtiſſimus, idem præclariſſimus eius haberi debet. Quæ igitur artes duæ præſtantiſſimę ſunt in gerendis imperiis, earum altera domus veſtra ſuperioribus annis proximis floruit: altera adhuc floret, & eſt beatior. Ea enim Electoris Mauritij fratris ad belli laudem natura, is armorum vſus, ea rerum geſtarum gloria fuit, vt ei ad perfectionem harum rerum nihil defuiſſe amicis videatur, idemque dicatur ab omnibus hominibus. Bella geſſit duo maxima: vnum pro ſocero, alterum pro ſuis & pro ſe: ſed tamen vtrumque ita ſuſcepit, ita adminiſtrauit, ita confecit, vt ſoceri cauſſam cum reipublicæ & Imperij vtilitate coniunxerit: & pro ſe ita pugnauit prælio Marchionico, vt magnum aliquid pro ſe & pro ſuis ſuſcepiſſe videretur. Et prioris quidem belli exitus lætiſſimus fuit, & illius claræ atque perpetuæ commoditates, pacis atque libertatis, alterius verò vtilitates quidem obſcuræ multis, ſed non ignoratæ prudentibus. quod prælium tametſi finem vitæ ei attulit, idem tamen immortalis gloriæ dedit principium. Non enim poteſt non & eſſe & haberi imperator glorioſus, qui & prudentiſſimè atque iuſtiſſimè bella ſuſcipit, & eadem gerit fortiſſimè: & has virtutes tres, prudentiæ, iuſtitiæ, fortitudinis, deuotione vitæ comprobat. Ergò quæ in domo tantus imperator extitit, ſub illius patrocinio, tanquam clypeo hic meus Commentarius veluti miles emiſſis omnibus telis, poterit & ab aduerſariorum calumniis defendi, & in improborum inuidia deliteſcere, & in bonorum æquo iudici conquieſcere. Sed de Mauritio Electore & ſuauiſſimo fratre tuo, princeps Auguſte, patieris me non tam multa dicere, quàm illius virtutes réſque geſtæ deſiderant: ſed quantum meus pudor in hoc meo mediocri Latinæ linguæ vſu ſinit, atque concedit. Audio Baronem Hedeccanum præfectum illius militarem, nobiliſſimum hominem, & fortiſſimum virum, in ſermonibus Mauritium Electorem Alexando Magno comparaſſe, in nonnullis etiam ante poſuiſſe: & credo vtrumque verum eſſe, & Hedeccanum locutum verè: ſed hanc ego explicationem Hiſtoricis & Rhetoribus relinquo: quorum vtrique poſſunt, quantum animis cogitant, tantum oratione explicare. neſcio tamen an tantum animo queant conſequi, quantum natura, vel potius naturę parens Deus in Mauritij fratris animo recondidit. Quas enim res geſſerit, & quam pręclaras, fortaſſis poterunt demonſtrare: quàm longè autem illius meus proſpexerit, & quæ

eiuſmodique conſilia in hoc ſpacio collocarit,omnia illa vnà cum ipſo occubuiſſe arbitror. Felices igitur parentes,quibus huiuſmodi filius exſtitit:& glorioſa domus, in qua eiuſcemodi nepos:& beatus tu. Auguſte Elector,qui & fraternæ virtutis fuiſti & es particeps:& cui diuinitus datum eſt,vt meliorem rationem ſequi liceat, & pacis atque ocij artes colere. Non enim ego Mauritium fratrẽ laudans, nego eſſe in te ſimilẽ rei militaris ſcientiam atque virtutem. Feciſti enim aliquando eadẽ ſtipendia,iiſdemque ducibus quibus frater: & omnibus bellis atque prælíis interfuiſti. & in hac pace quæ partim adiutore te conſtituta eſt,partim te auctore colitur, oſtendis,pacem quidem conſtantiſſimè retinendam eſſe: parata tamen habere ſemper arma contra inimicorum iniurias. ita pacem colis,vt omnibus his carus: ita te contra vim inſtruis,vt neminem offendas,ita fratrem imitaris, vt illi bellorum quidem laudes concedas libenter,pacis tamen tempora militiæ temporibus anteponas. Itaque glorioſus certè frater,ſed etiam tua eſt laus,tuus honos,tua gloria ingens. Nam ſi Rerumpublicarum fortuna ex principis ſui fortuna maximè æſtimanda eſt: & ea demum beata eſt ciuitas,in qua connubia caſtitate,religio veritate,omnes ciues pace reguntur: & neceſſe eſt tuum populum,cuius princeps in matrimonio caſtiſſimus,idemque religionis ac pacis ſtudioſiſſimus eſt,& fortunatum eſſe, & proſperum,& beatum. Atque hæc altera cauſſa eſt,quamobrem his meis Commẽtariis veſtram domum delegerim,& in veſtri patrocinij clientelis annumerari cupiam: idq. eo magis,quod vitæ tuæ inſtitutum,& hęc pax qua frueris,quæque tibi omnibus diuitiis carior eſt;noſtræ vitæ eſt conuenientiſſimum, & congruentiſſimum regibus. Silent enim leges inter arma:& vt poetæ fingunt Muſas non in præliis verſari, ſed prælia canere,in illíſque explicandis Muſarum auſpiciis vtuntur:ſic etiam leges noſtræ bella componere,quàm mouere malunt: & tametſi dant aliquando iuſtas belligerandi cauſſas,tamen plus primùm in bello aduertendo,deinde cum illud auertere non poſſunt,in eodem deponendo operæ collocant Huic iuriſconſultorum rationi video tuæ inſtitutæ vitæ,tuæque ſapientię rationem congruere. Nam ad deterrendos inimicos, & ad belli tempus inſtructiſſimus es ab omnibus belli neruis, pecuniæ,inſtrumentis,machinis, præfectis, militibus,omnique belli apparatu: ad conſilium vero capiendum,& ad pacis tempus,remque publicam gerendam, florens habes & firmum conſilij præſidium prudentiſſimorum hominum,quos partim ex fratris diſciplinæ reliquos retinuiſti, partim nouos addidiſti. Quamobrem tibi hos meos Commentarios dedico: vt & pacis tempore in amicorum negociis fructuoſi mortalibus ſint, & tui ciues aliquid habeant à me ſi non vtilitatis, tamen ſignificationis mei ſtudij & beneuolentiæ. In primis tamen probari eos cupio tui cõſilij cancellis,hoc eſt ſapientiſſimis & maximis viris:quorum patrocinio ſi nitantur, non dubito quin etiam duabus tuis Academiis Wittebergæ & Lipſiæ placituri ſint: neque dedecoraturi noſtram Stoam, quæ libenter illis magnis & eloquentibus gymnaſiis ancilla & adminiſtra eſt. Sed vt de iis non plura ſcribam quàm neceſſarium ſit,finem faciam huic epiſtolæ: & Deum optimum maximum precabor, vt huic tuo pacis ſtudio conſentaneos exitus largiatur,vitámq; tranquillam Celſitudini tuæ impertiat:qua & literæ ſuum ocium retineant,religióque floreat;&plus tu gloriæ ex pacis atque iuſtitiæ cultu conſequaris, quàm cæteri ex belli ac militiæ ſtudiis adſequuntur.

Argentorati Idib. Feb.

MDLX.

ILLVS-

ILLVSTRIS. PRINCIPI D. WILHELMO Landtgrauio Haſſiæ: In Partitiones Iuris,

PRÆFATIO. XV.

BOna exiſtimatio præclara quædam res eſt, Vvilhelme Princeps illuſtriſſime, cum apud omnes mortales, tum verò vel maximè apud Principes viros: ſed in primis, ſi qui ſunt, quorum virtutes eximiæ laudem, & gloriam apud bonos & ſapientes adeptæ ſunt. Itaque pręclarè mecum actum, fortunatúmque me eſſe iudico, quòd immortali beneficio Dei optim. maxim. bona exiſtimatio mihi apud te quæſita ſit: Principem non tantùm generis & familiæ dignitate, verumetiam omni virtutum genere inter optimos & ſapientiſſimos quoſque præcellentem. Cùm enim me ad Marpurgenſis academię tuę celeberrimæ ſuggeſtum tam benignè ac liberaliter iterum iam inuites, cuiuſmodi Celſitudinis tuæ iudicium ſit de me, facilè perſpicio: mihíque & gaudeo & gratulor, cùm meos in hac ſtudiorum adſiduitate per tot iam annos exantlatos labores, non prorſus inanes atque infructuoſos eſſe animaduerto. Nam mihi quidem, fructus homini ſtudioſo videtur, eſſe vel iucundiſſimus, videre ſuam induſtriam tanto Principi caram & acceptam eſſe. Quapropter cùm ingrati animi eſſe putarem tantum ab illuſt. C.T. acceptum beneficium ſilere, ſtatui hoc munuſculum ex bibliotheca mea depromtum tibi offerre: teſtimonium ac monimentum mei erga te perpetuæ ac ſingularis obſeruantiæ: quam vt ſpero, omnib. in reb. tibi deditam ac paratam cognoſci. Bene vale Princeps illuſt. Deus C. T. pro ſua ſingulari beneuolentia perpetuò gubernet. Argentor. V. Kal. April. M D L X.

AMPLISS. VIRO, VLRICO MORDISEN Iuriſconſulto Illuſtriſſ. Electoris Auguſti conſiliario, In primum librum Obſeruat.

PRÆFATIO. XVI.

SPERABAM, vir ampliſſime, cùm ſuperioribus dieb. meos in Inſtitutiones commentarios illuſtriſſimo electori Auguſto mitterem, fore vt illi primum hunc Obſeruationum mearum libellum comitem ſibi haberent: quem iam tum tibi inſcribere, ac dicare conſtitueram. Cupiebam enim animum ac ſtudium meum non tantùm erga Principem potentiſſimum atque optimum illa inſcriptione ac præfatione mea teſtari, verumetiam erga te: quem & electoris Mauritij fortiſſimi Ducis Neſtorem fuiſſe; & huius illuſtriſſimi ac ſapientiſſimi Principis fratris ſui ſummum conſiliatium eſſe intellexeram. Verum hoc conſilium meum typographi occupationes propter nundinarum interuentum, interturbarunt: qui nunc operam egregiam in hoc meo munuſculo quod tibi paraui, exornando adhibuit. Itaque quod antea facere non potui, nunc tandem ſignificationem hanc meæ erga te obſeruantiæ tibi mitto, varias quaſdam meas diſputationes nonnullis de rebus, partim ad iuris ciuilis partim ad antiquitatum Romanarum cognitionem pertinentibus. Cùm enim vtroque in hoc ſtudio floreas, & tantum tibi bonæ artes dignitatis ac ſplendoris in hac veſtra Germania pepererint,

quantum, vt opinor, pauciſſimis ſpero te,quæ eſt tua humanitas,hæc miſcellanea ſcripta,quib.vti literati viri ſæpenumero coguntur,non neglecturum.nam etſi indigna eſſe certò ſcio,quæ ab eruditis tuis oculis legantur: tamen hos literatorum hominum in bonis artib.excolendis ſtudioſos conatus tibi placere audio: & vt hi noſtri non diſpliceant,fore confido.quod ſi accidat, & animum mihi ad reliquas Obſeruationes conſcribendas abs te datum interpretabor: & gratiam meis laboribus, quos tantus vir non improbarit,optimè relatam exiſtimabo. Vale Argentorati, decimo Kal.Iunij.M D L X.

ANTONIO HOTMANO FRATRI IN Elementa Antiquitatum Ro.

XVII. ## PRÆFATIO.

OPeræprecium eſſe arbitror,tibi frater optime,ſcriptionis huiuſce meæ,conſiliíque rationem omnem breuiter aperire: quod cum editione ſuperiore facere prætermiſiſſem, ſenſi meam mihi fraudi negligentiam fuiſſe.Cùm duobus ab hinc annis, poſt argumenta in ſingulas Pandectarum & Codicis leges abſoluta, magnum & laborioſum opus De verborum quæ ad ius pertinent ſignificatione,ſcribere inſtituiſſem,& quæ ad illud inſtitutum meum pertinerent, vndiq; apud Græcos & Latinos ſcriptores ſtudioſe conquirerent,non incommodè me facturum putaui, ſi legum quoq; Romanarum nomina, & breuem aliquam ſinificationem earum quas vel iubebant, vel vetabant,eo ordine quem in opere vniuerſo ſequebar,colligerem:vt ea ſuum in locum,hoc eſt, ſub literam l referrentur. Quod idem & in ſenatuſconſultis, & in magiſtratibus, & in Iuriſconſultis factum ſtudioſi adoleſcentes breui,vt ſpero,cognoſcent.In hoc autem negocio quid officij mei fuerit,facile,vt opinor, quiuis intelligit ſummam ſcilicet cuiúſque rei leuiter attingere,& digitos,vt dici ſolet, ad fontes, hoc eſt ad auctores ipſos vnde planius intelligi cuncta poſſent,intendere. Ecce autem dum huic operi imcumbo mihi literæ à Paulo Manutio adferuntur:viro non modo eruditione admirabili,ſed etiam ingenio planè ſingulari prędito;in quibus,quemadmodum conſuetudo noſtra fert,propter eius erga me beneuolentiam,meúmque erga ipſum ſtudium inſtituta,mihi cùm de præſtantiſſimis aliis ſuis conſiliis,tum etiam de libro de legibus propediem edendo,ſcribebat. Qua re cognita, anceps me,iis de cauſis quas quiuis ſuapte ſponte intelligit, cogitatio ſuſpenſum incertumq; tenuit: dum amicitiæ noſtræ nihil magis conſentaneum eſſe ſtatui, quàm humaniter ei dubitationem meam aperire, vt ſi ei videretur,ſcriptum illud meum extinguerem, neque vnquam in manus hominum peruenire ſinerem. Reſpondet ille pro ſua ſingulari humanitate comiter,ſibi non modò non ingratum, ſed etiam iucundiſſimum fore, ſi liber ederetur.multáque in hanc ſententiam,quæ non tam ex iudicio,quàm beneuolentia profecta eſſe facilè intelligebam.Ita liber typographo miſſus,feſtinanter, inſtante nimirum Francfordienſi mercatu,impreſſus,eóque deportatus, præſtantiſſimum Pauli Manutij & inſigne opus,iiſdem in comitiis honores iam omnes ſic adſecutum offendit,vt huic tamen noſtro gratiæ nonnihil relinqueret.Sic enim à pleriſque exceptus eſt,vt nulla propemodum exempla in alterum mercatum typographo ſupereſſent,nonnulliqúe de illo imprimendo librarioli conſilium inirent.Qua de cauſſa faciendum iam putaui, vt alteram eiuſdem libri editionem his nundinis adornarem:quam tum ex diuturniore veterum auctorum obſeruatione, tum verò ex Manutiani libri lectione iucundiſſima meliorem aliquanto fore mihi quidem perſuadeo. tametſi ſi quid adhuc in ea deſiderabitur (multa autem eiuſmodi fore, non mediocriter pertimeſco) peto ab æquis lectoribus peto item abs te, mi frater,

primum

primum vt inſtituti mei quod ſuperius expoſui, conſiliíque rationem meminerint: deinde vt cogitent vel me inuito atque ignorante ſuperiorem editionem renouari à quibuſdam typographis potuiſſe: illud quoque petere non verebor, vt aliqua huiuſce culpæ pars occupationibus iis tribuatur, quibus in multò maioribus, &, vt ſpero, melioribus libris edendis dies iam & noctes diſtineor. Vale frater optime, & ſalue.

TIPOGRAPHI AD ADOLESCENTES IVRIS Studioſos in eadem Elementa,

PRÆFATIO.

SATIS conſtat ius ciuile veſtrum Romanorum eſſe, non Atheniensium, aut Carthaginienſium, aut Lacædemoniorum optimi & humaniſſ. adoleſcentes, quapropter qui in Reip. Ro cognitione bene verſati ſunt, ij tanto faciliorem ad iuris veſtri prudentiam aditum habent, quanto Germanus facilius Italo, Cor. Taciti de morib. Germanorum libellum: aut Italus facilius Germano Italici belli hiſtoriam à Plutarcho vel Appiano deſcriptam intelliget. non enim totum ius veſtrum in philoſophando & acutè diſputando poſitum eſt: veluti de iure ſui, de iure accreſcendi, de toto & partibus, de diuiduo & indiuiduo: ſed maxima & potiſſima eius pars in Reip. R. practica, vt nunc loquitur, id eſt vſu forenſi verſatur: veluti de Prætorum iuriſdictione, aut Proconſulum ac Præſidum prouinciæ. Quotuſquiſque locus in Pandectis reperietur, in quo nõ illius fiat mentio? Itaque Ciceronis, Liuij, Plutarchi, aliorúmque lectionem magnoperè ad iuris veſtri cognitionem prodeſſe, nemo niſi planè imperitus, non intelligit. Quod ſi contenti eſſe hoc tempore poſſemus noſtræ quiſque ciuitatis ac patriæ inſtitutis, ridiculam ſanè operam in Pandectis veſtris cognoſcendis operam poneretis. Sed quoniam diſputatis, eſſe aliquid à Ro. Iuriſconſultis ita ſubtiliter & acutè excogitatum, vt in hominum noſtrorum ingenia cadere tanta ſubtilitas non poſſit: propterea in illorum libris peruolutandis ac pernoſcendis dies noctéſque conſumitis, quos tamen labores quàm inaniter maxima pars hominum ſuperiorib. ſeculis exantlarit, non difficile dictu eſt. Cauſſam autem illius (vt prætores veſtri loquebantur) nequitiæ, hoc eſt impendij fruſtrà & inutiliter conſumti, quæ iudicio bono præditi ſunt ignorantię Romanarũ antiquitatũ attribuunt, Quo cùm ita ſint, erit humanitatis veſtræ adoleſcentes optimi, conſilium noſtrum boni conſulere, qui ſtudiorum veſtrorum vtilitati inſeruientes, hunc in locum nonnulla quæ ad Reip. R. cognitionem pertinebant, coniecimus. Valete adoleſcentes humaniſſimi, & bonis conſiliis, dum ætas veſtra fert, obtemperate. Deus ſtudia veſtra gubernet.

bis terrarum terminos,eaſdem,inquam,quas ſolis curſus regiones fineſque habuit: muliebrémque iſtam Aſiam paucis prælijs paucorum annorum ſpacio fractam ac domitam,parere imperio ſuo coegit.Secuta eſt Medorum Monarchia.quid ſimile? cum illa & ad trecentos duntaxat annos ſub Regibus nouem durarit, nec ferè anguſtis Mediæ ſuæ finibus exceſſerit.Huic Perſarum dominatus ſucceſſit, qui Ægypto ad antiquam ſuam adiuncta ditionem,annos non amplius ducentos & triginta, ſub Regibus quatuordecim rerum potiti ſunt. Eorum Monarchaiam Macedonum regnum excepit:quod Alexandri Magni virtute victoriiſque prope innumeris nobilitatum,neque tamen annos amplius centum quinquaginta conſtitit: & adſiduis ſucceſſorum diſcordiis conflictatum, varias in partes diuulſum ac diſcerptum fuit. Secutum eſt igitur ferreum illud maiorum tuorum,Maximiliane,hoc eſt Romanorum regnum:quod per annos non minus ſeptingentos adſiduas bellorum contentiones eluctatum,tandem ita ſe longè latéque diffudit, vt ab Occidentali Oceano ad Caucaſum montem,fluuiúmque Euphratem excreuerit:à Daciæ verò & Sarmatiæ finibus in vltimam ſe vſque Africam protendens, vtrámque ſimul Æthiopiam ac Mauritaniam comprehenderit:totúmque mediterraneum mare,omnéſque quæ in eo ſunt inſulas occuparit.Quam tantam potentiam annos ferè trecẽtos obtinuit: quo tempore nullo magis vitio,quã ſua mole & magnitudine nimia laboraſſe creditur.Ex quo illæ barbararum gentium eruptiones, & quaſi eluuiones exſtiterunt, cùm Herculi,Gothi,Vandali,Landgobardi,vniuerſam Italiam occuparunt.Romanorúmque regem Auguſtulum,Odouacre duce,anno à Chriſto nato CCCCLXXVI. pepulerunt,ac per annos amplius trecentos Italiam Langobardorum dominatu oppreſſam tenuerunt,vſque dum Francorum ille rex,rerum geſtarum gloria præſtantiſſimus,Carolus Magnus,anno à Salute Chiſtiana DCCC. Romanorum regnum in priſtinam dignitatem reſtituit.Quo tamen exſtincto, partim ſucceſſorum quorundam inertia,partim malis domeſticis,belliſque ciuilibus idem illud regnum conuulſum ac labefactatum propemodum concidit:cum Otho ille primus Saxonicæ familiæ immortale decus,annis plus minus centum interiectis exſtitit, qui veterem eius gloriam ac dignitatem virtute victoriáque ſua recuperauit.Ac mihi quidem in illorum malorum cauſſas accuratius inquirenti,duæ potiſſimum occurrunt: quarum vna eſt,quod tot fortiſſimi principes & ſatrapæ, immenſam vnius potentiam nullis certis legibus quaſique terminis circumſcriptam, & quæ facillimè in tyrannidem degenerat,ferre detrectabant: altera, quòd cùm potentiam illam tantam hereditariam eſſe nollent, ne fortè inerti alicui parêre cogerentur: tum in eo qui omnibus æquè placeret,deligendo,quamplurimum ſæpe laborabant. Huic vtrique incommodo,ſalutares duæ leges,de ordinum ſententia,conſtitutæ remedium attulerunt: quarum prior hæc fuit,vt quæ præſtantiſſima Reip.forma creditur, ea deinceps vterentur:nimirum,quæ ex tribus rectis generibus, regio, optimatum, ac populari temperata eſſet:quod optimum reip.genus eſſe,cum Cicero in ſuis de repub. libris, tum etiam Polybius lib.VI.demonſtrat.Nam cùm Imperator monarchiam ac principatum obtinebat,tum Septemuiri principes,è ſummis primi conſtituti ſunt:quorum ille tanquam optimatum auctoritate conſilióque vteretur: qui verò popularis poteſtatis ſpeciem referrent,inſtitutum eſt,vt cæteri proceres,ciuitatúmque ac populorum legati dicendę in Comitiis Imperatoriis Sententiæ ius haberent. Altera lex fuit,vt iidem Septemuiri principes eſſent, quorum fidei ac iudicio illa legendi Romanorum regis poteſtas committeretur,qua ex poteſtate vſitatum illud Electorum nomen adepti ſunt:cuius inſtituti memoriam vix ante annum à ſalute Chriſtiana DCCLX reperire poſſumus.In hoc autem præclaro ac laudabili maiorũ tuorum inſtituto,cum multa prudenter ac propè diuinitus ſancita ſunt, tum verò illud præter cætera commemoratione dignum eſt:quod in tuis,Maximiliane, hoc eſt, regis Romanorum Comitiis, palam ab Electoribus illis omnibus prædicatur: Populo Chriſtiano caput eligi: quod honorificentiſſimum præconium crebrò in lege veſtra ſacrata,quam vulgo Bullam auream nominant,inculcatur.Eius autem Præconij cum per magna quædam ac diligenter animaduertenda vis eſt,tum etiam magnam te,aliquando illius rationem habiturum, omnes qui animi tui præſtantiam norunt, augurantur:neque diutius paſſurum ſperant, vt auitæ dignitatis tuæ patrimonium ab eo prędone deripiatur:à quo & regni tui ſedes antiquiſſima, tot iam ę-

tates dolo atq; inſidiis occupata eſt: & honorificū iſtud nomen tibi à tuis maioribus traditum,ac per tot annos ab iiſdem retentū atq; vſurpatum,per ſummā fraudē atq; iniuriam obtinetur.Facultates tibi ad eam rem innumeras Deus largitu s eſt: incredibilem quandam ingenij magnitudinem, quę vel ex iſta ſingulari tot exterarum linguarum ſcientia perſpicitur:corporis vires eximias:ætatis integritatem; auctoritatem tantam,quanta in his ſummis virtutibus ac laudibus eſſe debet, tot præterea præſtantiſſimorum principum ſtudia atque voluntates:tum autem iſtas Germanici roboris fortiſſimas copias: familiæ denique tuæ ſummas opes ac ditiones ampliſſimas:qua in familia patrem habes Ferdinandum,Imperatorem clementiſſimum:patruum habuiſti Carolum V.Cæſarem fortiſſimum:auum item Maximilianum, cuius tu,nomen,bonis ominibus ita geris vt dignitatem ac ſpeciem referens, eius veſtigia ſumma cum laude perſequaris: proauum porrò Federicū:à quibus ordine om nibus non tam Romanorum ad te regni atque imperij,quam earum laudum,quæ te imperio dignum efficiunt hereditas peruenit. Hunc animum, præclarúmque inſtitutum,eo magis omnes abs te boni viri ſuſcipi cupiunt,quod neque in tanta potentia inſolentiam,neque in tanta maieſtati ſuperbiam aut faſtidiū vllum extimeſcunt. Eſt enim,quemadmodum iam antè poſui, ſumma tua amplitudo & grauitas, cum humanitate ac manſuetudine coniuncta;atque ita diuturna conſuetudine confirmata,vt quo maiorem poſthac potentiam adſequêre,eo maiorem omnes abs re comitatem ac facilitatem exſpectent. Quam admirandam ac propè inauditam duarum diſiunctiſſimarum rerum ſocietatem, cum ego ſimul cum aliis quamplurimis ſuſpicerem,feci liberius(iam enim ad inſtitutum reuertar meum)vt tibi,noſtras haſce in iure ciuili lucubrationes,noſtrum hunc,inquam, De verbis iuris Commentarium, iterum offerrem:auguſtíque nominis tui commendatione ornatum,denuò ad ſcholas noſtras,& ſtudioſorum adoleſcentum cœtus cum amplificatione aliqua & accurata recognitione remitterem. Non enim bellicæ tantum artis apparatus & inſtrumenta regibus conſentanea ſunt:neque verò rei militaris tractatio ſub regibus bonis diuturna eſſe ſolet. Pacis illis & ocij ſtudia multo magis colenda atque amplectenda ſunt:quæ ſtare ſine iuris & legum noſtrarum diſciplina nullo modo poſſunt. Id quod ſapienter ille qui annos abhinc amplius quadringentos in maiorum tuorū ordine ſummis laudibus celebratus floruit, Imperator Lotharius Saxo, iudicauit: cum iuris noſtri libros,quorum ad aliquam noſtra hæc ſtudia illuſtrationem pertinent,perquamdiu in Apulię tenebris abiectos,ſitúque penè perditos in lucem extulit:Piſanæque vrbis ciuibus,à quibus adiutus proximo bello fuerat,in magni muneris ac beneficij loco donauit: accuratéque deſcriptos paſſim tota Germania diuulgandos diſſeminandóſque curauit.Etſi autem exigua hæc noſtra ſunt,quæ nunc ad illorū librorū illuſtrationē adferimus quippe cùm artis verba dūtaxat perſequamur,res ipſas & recondita diſciplinæ myſteria non attingamus: tum eo fortaſſe minus inutilia videri poſſunt,quod & adoleſcentium induſtriam adiuuant: quorum in ſtudiis curſus atque alacritas verborum inuſitatorum occurſu, quaſi ſcopulis, quibuſdam,offenditur:& Triboniani ſegnitiem aliqua ex parte compenſant: qui quæ de verbis iuris paſſim erant à Iuriſconſultis noſtris tradita,ita negligēter collegit,vt non opem noſtris adoleſcentibus attuliſſe,ſed crucem potius eorum ingeniis fixiſſe videatur. Sed vtilitatis quidem & adiumenti ſiquid forte huius diſciplinæ ſtudioſis attulerimus,doctiſſimorum hominum qui Maieſtatem tuam adſiduè circumſtant, exiſtimatio futura eſt: quorum malo hac de re iudicium interponi, quàm meum. Quantum autem laboris ac moleſtiæ in hoc aſpero & ſalebroſo ſcriptionis genere ſuſceperimus,nos certè nondum pœnitet:neque verò vnquam,vt ſpero, pœnitebit: ſiquidem te,ſumme rex Maximiliane,pro ea quam omnes in te admirantur, ſingulari benignitate,noſtræ huic induſtriæ fauere,&munuſcula iſta litteraria beneuolo animo accepiſſe intelligamus.Deus te,quam diutiſſime nobis incolumem ſeruet. Argentorati,XI.Cal.Sept. MDLXII.

AMPLIS-

AMPLISSIMO VIRO, MICHAELI HOSPITALIO, Franciæ Cancellario, in Comment. XII. tab.

PRÆFATIO.

HAnc meam de legib. XII. tab. commentationem, multę ſunt cauſſæ cur tibi inſcribam Vir ampliſſime. Nam ſi præſtantibus dignitate viris honos habendus eſt, nulla, tota Gallia, amplitudine tua maior, nulla inter togatos illuſtrior ęſt. Si legum & iuris libri ad Iuriſconſultos deferendi ſunt, tu legum in patria noſtra cuſtos, tu iuris antiſtes, tu Iuſtitiæ (vt Vlpian. noſter loquitur) ſacerdos es ſummus. Si literatis viris litteraria munera mittenda ſunt, quis ætate nostra principatum in omni litterarum genere teneat, nemini ignotum eſt. Si in ſumma grauitate iucunda eſt comitas, quanta ſit in iſta dignitate tua, manſuetudo, quanta humanitas, quanta naturæ benignitas, ſenſi ego nuper, cùm mihi longo interuallo in patriam reuertenti tam amanter reditum gratulatus es. Si benè merentibus habenda eſt gratia, quis te vno plus ex vrbanis magiſtratibus omnibus, nuper in tantis rerum motibus turbulẽtiſque temporibus, aut prudentiæ, aut conſilij ad patriam cõſeruandam attulit? quis patriæ ſaluti diligentiùs, quis regni commodis ſapientiùs conſuluit? vt iam in tantis laudibus illa meritò principatum obtinere videatur, quæ te tuis cariſſimum ciuibus reddidit, Patriæ caritas: propter quam plerique nunc viri boni Patriæ te parentem appellant. His igitur de cauſſis, Vir preſtantiſſime, noſtram hanc de legibus XII. tab. commentationem in tuo nomine diuulgandam putauimus. cùm ſi ſumma ſummis aptanda ſint, quemadmodum ſummum tu in Galliá ciuilem magiſtratum obtines, ſic leges hæ (quod te minimè latet) ſummè inter leges omnes quæ ab hominum ingeniis vnquam excogitatæ ſunt, excellere iudicentur. Poteris autem ex huius libelli lectione, ſi fortè tantum ab re tua tibi ocij ſuppetat, quid ex Germania mercimonij mecum ad hunc bonarum artium mercatum, Valentinam, inquam, Academiam noſtram, attulerim, cognoſcere: quídque à nobis adoleſcentes ij, qui huc tamquam ad honeſtarum artium mercaturam mittuntur, exſpectare debeant. Erit igitur humanitatis tuæ, munuſculum hoc ex bibliotheca noſtra depromtum, benigna mente, tamquam mediocre meæ in te obſeruantiæ teſtimonium, accipere. cuius obſeruantiæ ſi quando periculum facere inſtitueris, neminem ex tuis clientibus tibi vel addictiorem, vel obſequentiorem eſſe cognoſces. Vale vir ampliſſi. Valentiæ Cauarum. VI. Kal. Ian. M. D. LXIII.

AMPLISSIMO VIRO, IOANNI MONLVCIO, EPISCOPO Et Comiti Valentino Dienſi, in Comment. legum obſcuriſſ.

XXI

PRÆFATIO.

QVID his paucis proximis menſibus in hac Academia tua hoc eſt, in his tuis Iuſtitiæ ſcholis egerim, ampliſſime Monluci, quáue in re meum hoc litteriarum ocium conſumſerim, poteris ex hoc, quem ad te miſi, libello cognoſcere: in quo earum ſex legum, quæ in libris noſtris obſcuriſſimę numerantur, interpretationem poſui. Etſi enim regia te negocia, in quibus tot iam annos, magna cum laude, perpetuáque nominis tui gloria, verſatus es, magnopere occupatum ac prope diſtrictum tenent, nunquam tamen academiæ tuæ memoriam ex animo deponis: nunquam optimarum artium ac litterarum ſtudia intermittis: nunquam tantis te, occupationibus obrui ſinis, vt non ad doctrinæ ſtudium, tamquam ad ſuauiſſimum ingenij tui pabulum, oculos ſæpe animúmque referas. Itaque ornarunt te quidem ampliſſimæ, honorificentiſſimæque legationes quampluimæ, quas iampridem in Græcia, Italia, Polonia, Anglia, Scotia, Belgica, fideliſſimè ſapientiſſiméque ſummis de rebus obiiſti. præcipuum autem ſplendorem doctrina tibi & eloquentia largita eſt: quæ te non modò apud gentes illas exteras, cùm in omnibus prope orbis terrarum partibus Regum noſtrorum nomine verba faceres admirabilem reddidit: verum etiam nunc in illo Regis ſacrario, cùm inter primos regni proceres de maximis quibuſque rebus ſententiam dicis, ſummam tibi apud Regem noſtrum gratiam; apud reliquos, dignitatem, auctoritatémque peperit. Quamquam autem noſtra hæc fere tota ludicra, ac plane ſcholaſtica ſunt, & à rebus illis magnis, quas vos in tantorum munerum procurationibus geritis, longè remotiſſima: delectaberis tamen, vt ſpero, commentationibus hiſce noſtris, ex quibus cuiuſmodi Valentinæ iuuentutis tuæ ſtudia ſint, & quantopere iam ab armis & gladiis abhorreant, exiſtimare poteris. Reſtat, vt hoc abs te, vir Ampliſſime, totius Academiæ noſtræ nomine petamus, vt, quod primum ac ſummum Regis noſtri optatum eſſe confidimus, tu pro ea, qua plurimum in hoc regno potes, auctoritate perficias, vt nobis ocio iſto litterario quam diutiſſimè frui liceat. Quod ſi beneficio tuo impetrauerimus, ſpondemus fore, vt academia hæc breui tempore noſtra docendi aſſiduitate, fide & accuratiſſima diligentia, cum iis quæ celeberrimæ, florentiſſimæque numerantur, comparari poſſit. Vale vir ampliſſime, & ſalue, Deus te ſingulari ſua beneuolentia complectatur. Valentiæ Idib. Aprilis

M.D.LXIV.

ENIMVN-

ENIMVNDVS BONEFIDIVS IVRISC. Academiæ Valentinæ Rector, adoleſcentibus iuris ſtudioſis: in Comment. tit. Dig. de teſtam.

PRÆFATIO. XXII.

QVOD eſt in veteri prouerbio (Adoleſcentes ſtudioſi) Infortunium nunquam ſolum euenire mortalibus: id nos in academia noſtra Valentina nuper ſumus experti. Nam vix dum fere funeſto noſtro ciuili bello defuncti eramus, cùm ecce tibi peſtilentia tanta toto Delphinatu noſtro exorta eſt, vt non modò ſcholam noſtram, ſed prope etiam ciuitatem omnem abſorbuerit. Verum tamen, eſt Deo gratia, quod enim nobis in infortunio, idem contrà in proſperitate vſuuenit: vt ea nobis conduplicaretur. Poſteaquam enim Franc. Hotmanum Iuriſconſultum clariſſimum, Academiæ noſtræ inſtauratorem nacti ſumus, tum ſingulari Regis noſtri benignitate nuper factum eſt, vt eiuſdem Academiæ dos altero tanto amplificaretur: ſublato Gratianopolitano impedimento, & illius ſcholæ auctoramento nobis per ſanctioris ſenatus Regij decretum attributo. Itaque magna iam nos ſpes tenet fore, vt collegis aliquot in ſocietatem noſtram adſcitis, breui academia noſtra cum iis, quæ celeberrimæ putantur, æquari poſſit: omnibus certatim in hoc ſtudium incumbentibus. ac præſertim eodem Doctore Hotmano: cuius ſcholas & commentarios, quia cuiuſmodi ſint in vulgus notum eſſe, permagni intereſſe arbitror: has illius in duos obſcuriſſimos & vtiliſſ. Pandectarum tractatus diuulgandas ſcholas curauimus. vt & quod nos biennio antè de ipſo vobis polliciti eramus, cumulatè ab eo præſtitum cognoſcatis: & quid in poſterum ab ipſius induſtria exſpectandum vobis ſit, exiſtimare poſſitis. Valete adoleſcentes ſtudioſi, & viri doctiſſimi laboribus, dum vobis facultas eſt, fruimini, Valentiæ XV. Kal. Septemb.

M. D. LXV.

AD ILLVSTRISSIMVM PRINCIPEM AVGVSTVM, Electorem, Saxoniæ Ducem, Landtgrauium Turingiæ, Marchionem Miſniæ, Imperij Archimareſcalum: in alteram Inſtit. editionem

XXIII. PRÆFATIO.

SEptimus iam annus abiit, Auguſte Princeps illuſtriſſime, ex quo noſtros hoſce eoſdem in inſtitutiones iuris commentarios, Celſitudinis tuæ nomine inſcriptos euulgauimus. neque ita multo pòſt ad aulam tuam regis noſtri Karoli miſſu profecti, perhonorificè abs te excepti, munificentius etiam dimiſſi ſumus. ex quo quantopere ſtudioſorum hominum, quamuis exterorum & peregrinorum ingeniis atque induſtriæ faueres, intellectum eſt. Quò magis incendor equidem, etſi natura mihi neſcio quomodo inſitum eſt, vt Germanos amem: ſed tamen eo magis incendor, vt adoleſcentes, qui huc ad nos frequentes è Germania veſtra ſtudiorum cauſſa ventitant, lubentius amplectar; eorúmque ſtudia quibus poſſum rebus adiuuem. præſertim cùm ampliſſimi ſenatus Argentinenſis, quod clariſſimum Germaniæ lumen atque ornamentum eſt, diuturnam erga me beneuolentiam recordor: cuius in ſcholis ius ciuile interpretans commentarios iſtos cõfeci. Etſi autem veriſſimè dictum eſt ab antiquis, plus valere apud Germanos bonos mores, quàm apud alios bonas leges: tamen incredibile dictu eſt, quantopere veſtra gens leges iſtas Iuſtinianicas adamarit, quantúmque illæ à vobis beneficij atque ornamenti acceperint. Nam, vt ab illuſtriſſimæ familiæ tuæ nomine exordiar, quis ignorat iſtos Iuriſprudentiæ noſtræ libros, qui nunc paſſim in Italia, Germania, Gallia, Hiſpania, Britannia tanto in precio habentur, cùm annos propè ſexcentos in angulo neſcio quo ſepulti iacuiſſent, tandem ab Imperatore Lothario Saxone repertos, atque ex diuturnis tenebris in lucem editos fuiſſe? à quo tempore quadringenti circiter anni tantummodo numerantur. cùm repentè tantus Germanos adoleſcentes eius ſtudij ardor inceſſit, vt vetus Iuris interpres Odofredus memoriæ prodiderit, Azonis tempore, qui trecentis abhinc annis floruit, Bononiæ circiter decem ſtudioſorum adoleſcentum millia fuiſſe: quorum magna pars è Germanica iuuentute conſtabat. Neque vnquam ab eo tempore veſtra gens deſtitit, quaſi colonias quaſdam adoleſcentum in varias academias mittere. tametſi florentiſſimas apud ſe & nobiliſſimas academias ſemper habuerit: inter quas ſumma omnium conſenſione principatum obtinent, illæ illæ tuæ Witeberga & Lipſia: in quibus Celſitudo tua omnium artium principes viros tamquam in præſidio contra barbariem parato collocatos habet. Cum autem aliæ multæ paſſim academiæ ſunt, ad quas Germani adoleſcẽtes tamquam ad bonarum artium mercatus proficiſci ſolent: tum verò nullam eſſe conſtat, quæ pluribus huius generis ornamentis gloriari poſſit, quàm hæc noſtra Biturigica. Tanta enim eius iuuentutis modeſtia, támque admirabilis pudor & ingenij facilitas eſſe ſolet: vt ciues noſtri illa morum ſuauitate deliniti eorum aduentu & multitudine delectentur. quæ me profectò cauſſa commouit, vt eo lubentius hanc migrationem, & iuris interpretandi prouinciam mihi ab illuſtriſſima Principe noſtra, Margarita Francica, Sabaudiæ Duce, & ſapientiſſimo Franciæ Cancellario M. Hoſpitalio mandatam ſuſciperem: in qua dum aliquot iam menſes verſor, admonitus alteram horum Commentariorum editionem à Lugdunenſibus typographis paratam eſſe: volui eam in manus hominum noua illuſtriſſimi tui nominis commendatione venire: vt ſi fortè minus à me gratiæ obtineret, hanc ſaltem ab Auguſto tuo nomine, & illuſtriſſima celſitudine tua dignitatem adſequeretur. Vale Princeps illuſtriſſime, & ſalue. Biturig. Idibus April. M. D. LXVII.

ILLVS-

234

ILLVSTRISSIMAE PRINCIPI MARGARITÆ Francicæ, Sabaudiæ ac Biturigum Duci.

In Diſputationum volumen PRÆFATIO. XIV.

CVM omnes tibi Franci, Margarita princeps illuſtriſſima, naturæ quodam ac patrio iure, cultum atque obſeruantiam debeant: quippe, regis Franciſci magni filiæ, Henrici ſorori, noſtri huius amitæ: tum præcipuè ſtudioſi ac litterati viri: proptetea quòd ex omnibus Franciſci regis liberis, ad te potiſſimum eius elogij rediſſe videtur hereditas, quod illi gentium propè omnium conſenſu tributum fuit, vt Parens litterarum diceretur. Ita enim & litterarum doctrinam ab ineunte ætate adamaſti, vt in ea doctorum omnium iudicio excellas; & litteratos homines beneficentia tua complecteris, vt iam inter tot Heroinas, quæ toti ferè Europæ dominantur, vnica propè illorum patrona numerere. Cuius præclari ac verè heroici tui ſtudij vel argumento eſſe antehac poterat academia illa tua Biturigica: in qua ſemper eruditiſſimos quoſque viros iuris profeſſioni ac diſciplina præeſſe voluiſti: amitæ nimirum illius tuæ Margaritæ Francicæ, Franciſci magni ſororis & Nauarrorum Reginæ, adfectum ac benignitatem imitata: cuius hoc feliciſſimæ memoriæ ac virtuti debetur, quòd academia illa tua inter tot celeberrima Europæ gymnaſia princeps exſtitit, quæ contra barbariem ſignum tollere, eique acerrimum, atque, vt ſpero, exitiale bellum inferre auderet. Cùm autem ego & vt Francus natura, &, vt litterarum ſtudio deditus, condicione ac voto, tibi ſtudium, obſeruantiam ac pietatem debeam: tum verò hanc ob cauſſam vel maximè, quòd me tibi à Michaele Hoſpitalio Franciæ, noſtræ Cancellario, hoc eſt (ſi frui nobis diuino ipſius ingenio liceret) altero Solone oblatum, in illam tuam Academiam adſciuiſti: adſcitum litteris honorificentiſſimè ad Decuriones tuos ſcriptis commendaſti. Quemadmodum autem ingenuè fateor atque agnoſco, me ab illis primo aduentu perhonorificè exceptum, menſes etiam circiter octo, quibus Celſitudini tuæ operam nauaui, perofficioſè habitum ac tractatum fuiſſe: ita ſanè negare illi non poſſunt, me qui recèns in clientelam tuam receptus, mearum rerum ac ſtudiorum omnium curſum gubernaculis tuis commiſeram, neſcio qua repentina rectorum mutatione facta, inſignè fortunarum omnium naufragium feciſſe. Sed eius audaciſſimi facinoris quod in tuis regalibus ædibus, ac palatio admiſſum, cuius tu mihi, vltrò & benignè habitationem conceſſeras, longè magis ad Celſitudinis tuæ contumeliam, quàm ad priuatam iniuriam meam pertinet, neque in ordinem Decurionum culpam confero: quoſdam enim illi furioſæ audaciæ grauiter obſtitiſſe audio, & ſcio eius rei querelam tibi ab ampliſſimo Cancellario, aliiſque primariis viris perlatam eſſe. Itaque vt hanc expoſtulationem aliud in tempus differam, cùm iis de cauſſis, quas antè expoſui, meam erga te obſeruantiam teſtificari debeam, quod olim eiectis ac naufragis moris fuit, vt aliquam naufragij ſui tabulam alicui ex deorum ſuorum numero dicarent, ac ſuſpenſam conſecrarent: id mihi nunc facere in mentem venit, vt quod vnum mihi ex naufragio meo, de tot annorum exantlatis laboribus ac vigiliis, ſuperfuit lucubrationum mearum volumen, tibi dicarem, in quos locos aliquot noſtri iuris illuſtres via quadam certa ac methodo tractare ſum conatus, vt homines neſcio qui intelligerent, noſtrum hoc ſtudium neque tam a-

greſte ac barbarum eſſe,vt non arte tractari ; neque tam aſperum atque horridum, vt non aliquem ferre orationis cultum poſſit. Verùm hoc quidquid eſt, quod à nobis hoc libro eſt præſtitum,magnorum Iuriſconſultorum iudicium erit, quos illuſtriſſimi Sabaudiæ Ducis tuáque munificentia iſtic in Academia veſtra Taurinenſi iuris ciuilis interpretationi præfecit. Abs te verò,domina clementiſſima, peto quæſóque,primùm vt hanc pietatis erga te meę teſtificationem benigna mente recipias: deinde, vt ne me qui auctore & ſponſore ampliſſimo Cancellario fortunas omnes meas tuæ fidei commiſi, ea ſpe,quam de benignitate tua conceperam, fruſtratum eſſe patiare. Vale princeps illuſtriſſima. Aureliæ X.Kal.Aug. M D LXIIX.

NOBILITATE ET VIRTVTE,

Præſtanti viro,CASPARI à SEYDLITZ:

In Comment.de Feudis,

XXV. PRÆFATIO.

HANC Mihi Feudiſticæ diſputationis editionem meditanti,Caſpar à Seydlitz,vir nobiliſſime ſæpenumerò fatum eorum librorum, qui de ciuili iure variis in gentibus ſcripti ad hæc noſtra tempora peruenerunt, admirari ſubiit. nam vt à Romanis primùm ordiamur,Cornelius Tacitus grauis auctor inprimis teſtatur,tantos ſuo tempore aliarum ſuper alias aceruatarum legum cumulos fuiſſe,vt omnem propemodum æquitatis ſplendorem ſua multitudine obruerent:cùm inter omnes conſtet , nullum prope rebuſpúblicis maius exitium legum multitudine ac varietate adferri poſſe.Pòſt tragicæ quædam Proculianorum & Caſſianorum ſectæ exortæ ſunt,qui infinitis concertationúmque plenis diſputationibus annos amplius centum noſtram hanc diſciplinam ita permiſcuerunt,vt Theodoſius Imp.maximus idémque optimus,multò maximæ Iuriſconſultorum parti auctoritatem abrogarit;& ex perpaucis , quos antecellere iudicabat, qui numerò vincerent,eorum in iudiciis probari ſententiam imperarit. Per eadem tempora Romani Imperatores,vel potius (ſi maximam illorum partem ſpectemus) improbiſſimi & ſceleratiſſimi tyranni exſtiterunt ; quorum quiſque ius Romanum nouis edictis,placitis,decretis,conſtitutionibus , itémque ſenatuſconſultis ſuo imperio factis ad ſuum arbitrium interpolauit. Iam verò Romani imperij ſede in Græciam tranſlata, quid aliud Conſtantinopolitani Imperatores , (qui non rempub.ad leges,ſed has ad illam adcommodandas eſſe intelligebant)quid aliud, inquam, agerent,niſi vt maximam Romani iuris & Latinarum formularum partem abrogarent: nouáſque ſuas leges ad ſuæ Græciæ rationem adcommodatas in Latinarum locum ſubſtituerent? Vbi ad Iuſtiniani imperium ventũ eſt,tum verò planus noſter ac verè πανοῦργος,Tribonianus exſtitit,homo facinoroſus , qui coactis aliquot operis ita legum & iuriſconſultorum libros circumcidit,ac mutilos reddidit , vt ex copia illorũ innumerabili nihil nobis præter fragmenta quædam reliquerit,nullo ordine deſcripta:ſed ita confusè ac perturbatè diſiecta,vt quaſi Sibillæ folia eſſe videantur. Annis pòſt amplius trecentis Baſilius Macedo Imperator Conſtantinopolitanus exortus eſt,ac rurſus eo mortuo Imperator Leo Philoſophus,ipſius filius, qui Iuſtinianicis pandectis non contenti , nouas & ipſi pandectas fabricati ſunt ; ſexaginta libris diſtinctas:quas alij ἑξηκοντάβιβλον,alij βασιλικῶν libros,ex Baſilij,vt opinor , nomine appellarunt:in quibus Harmenopulus profitetur,ocioſa & ſuperuacanea multa ſcripta fuiſſe:quæ verò maximè neceſſaria erant,prætermiſſa. Vtcumque autem ea ſe res habeat,Iuſtinianici libri poſt illam Baſilicorum editionem contemti,annos amplius ducentos in ſitu ac tenebris iacuerunt,vſque ad Lotharij Saxonis,Imperatoris Germanici ætatem:cùm Irnerius quidam inuentus eſt , qui Imperatori ſuo auctor

fuit,

ſuit,vt eos in quadam Italiæ bibliotheca repertos in lucem edi , ac paſſim deſcribi iuberet.quo tempore ita librariorum incuria dicam,an imperitia,contaminati , ita multis mendis,& quaſi lutoſis maculis adſperſi ac fœdati ſunt , vt doctiſſimus quiſq; noſtræ huius ætatis interpres magnam ſtudiorum ſuorum partem in iis vel eluēdis, vel certè ſuſpicandis,&obſeruandis,conſumere cogatur. Ad extremum autem quaſi quidam infelicitatis cumulus acceſſit, ſophiſtarum ac barbarorum interpretum colluuies: qui bonarum artium memoria toto terrarum orbe funditus deleta, certātim lecturas,tractatus,gloſſas in illa Tribonianica fragmenta conſcripſerunt : quæ tamen etiam nunc à neſcio quibus rabulis & pragmaticis maiore in precio, quàm ipſæ Iuſtiniani leges habentur. Verum hæc quidem de Romanorum iure.cætera videamus. nam poſt Germanicarum gentium in reliquam Europæ partem eluuiones,multarúmque nationum, ac præſertim Cibeles Italiæ,magnæ matris Deûm vaſtitatem,dici vix poteſt,quàm abſurdæ atque inconditæ leges , victorum imperio,ſubactis bello populis impoſitæ fuerint. Cuius rei documento eſſe poteſt volumen earum legum,quæ Burgundionum dicuntur,& Francorum, Salicorum , Angliorum,Ripuariorum,Saxonum , & Langobardorum:quarum ex lectione facilè cuiuis intellectu eſt,legiſlatores illos magis in rei militaris & bellicæ laudis ſtudio, quàm in æquitate interpretanda,diiudicandíſque ciuilibus controuerſiis exercitatos fuiſſe.Quid poſteaquàm Langobardi ſedes ſuas in Italiæ parte fixerunt , quibus tandē inſtitutis Remp.ſuam conſtabiliuerunt? An non is libellus,qui Lombarda inſcriptus eſt,declarat,quantum homines illi,inculto ac planè agreſti ingenio nati, à vera iuris diſciplina,ciuilibúſque artibus abhorruerint? Itaque cùm adſidua ferè bella cum vicinis Romicolis geſſiſſent , ac tandem Caroli Magni victoriis ſubacti eſſent,non multò poſt noui legiſlatores decrepitales exorti ſunt , qui obfuſa mortalium generi teterrima caligine , Cimmeriis ſuis leges de coloribus diiudicandis tradiderunt:vt qui etiam nunc in iis interpretandis tam laborioſè operam conſumunt, non multo ſecus facere videantur , atque illi Lucianici philoſophi,quorum alij hircos mulgebant,alij cribra ſupponebant. Iam verò quid de Francogallia noſtra dicemus? in qua non , vt in veteri prouerbio eſt , quot homines, tot ſententiæ ſunt; ſed quot ciuitates ac regiones,tot leges,inſtituta,mores:vt iam probabiliter diſputari poſſe videatur,non vnam iuſtitiæ & æquitatis eſſe formam. certè non pluris ad ſummam reip.referre,qua forma leges & iura populis tradantur , quàm qua forma veſtes variarum gentium hominibus aptentur, aut ponderum ac menſurarum ratio definiatur.quamquam ita multis locis inſtituta illa , quæ Conſuetudines appellantur,ſcripta ſunt,vt facilè appareat , magnam eorum partem ex illorum quos antea dixi ſophiſtarum fece hauſtam fuiſſe.Neque verò feliciores Siculos aut Neapolitanos fuiſſe,ſatis perſpicuè teſtantur Friderici ſecundi leges,vulgò Neapolitanæ Conſtitutiones appellatæ:atque ita conſcriptæ,vt etiam qui in eas commentarios & lecturas ediderunt,maximam illarum partem ludibrio habeant. Age vero. de Anglicanis legibus,quidnam ipſi ſcriptores Anglici tradiderunt. Eiuſmodi (inquit Polydorus Vergilius lib.hiſt.ix.)leges apud nos etiam nunc ſunt,quæ ab omnibus intelligi deberent.Normanica lingua ſcriptę ſunt:quam neque Galli,neque Angli rectè callent.Quamobrem vidiſſes iam inde à principio , quotidie partim iniquitate legum,partim inſcitia eorum qui illas malè interpretabantur,hunc bonis auitis priuari,illum iudicio imperitiſſimorum hominum criminis damnari, morteque mulctari; alium litibus inextricabilibus perpetuò irretiri, ac denique diuina humanáque miſceri,atque ea omnia publicè priuatèque mortales teſtari ac deteſtari.Sanè Normānus pro ſuo inſtituto,non potuit alias dare leges:quando non alia eſt natio,quę peritius ſciat calumniari,præuaricari,atque tergiuerſari: id eſt,per fraudem & cauillationem fruſtrationémque litigare,ſeu vexare litibus.Hæc Polydorus, quàm verè is viderit. De Saxonia verò vicina veſtra,quid dicemus? Cuius inſtituta,Saxonico, vt appellant,ſpeculo comprehenſa,facilè iampridem apud omnes bene ſanos declararunt , voluminis illius auctores ex eorum fuiſſe numero,de quibus vetus Ennij verſiculus celebratur : Bellipotentes ſunt magis , quàm ſapientipotentes. Quamquam de Germanis lubenter vetus illud Taciti prędicare ſoleo,Plus apud illos bonos mores valere,quàm apud alios bonas leges. Verùm vt iam ad inſtitutum de Feudiſtico iure noſtrum accedamus ,cùm omnes iuris ciuilis partes ad ſummam reip. vtilitatem

opportunitatémque pertinent:tùm verò nullum in iis locum hac de Feudis tractatione præſtantiorem eſſe arbitror: quippe,cùm aliæ partes in priuatorum hominum iure deſcribendo ferè conſumantur:hæc verò in Regnis , Imperiis , Poteſtatibus, quas Feudiſtæ noſtri,Ducatus,Comitatus,Marchias,Baronatus appellant,tota ferè poſita ſit:quarum rerum cognitio,quia propriè ad ſummam reip.pertinet,facilè, tu nobiliſſime Caſpar,pro tua prudentia perſpicis,hanc iuris partem tanto accuratius conſtitui ac litteris mandari debuiſſe. At verò illam nihilo feliciore quàm alias fato fuiſſe,iam pridem eruditi complures conqueſti ſunt. nam Baldus horum librorum interpres copioſiſſimus,ſuo tempore multos exſtitiſſe ſcribit,qui liberè dictitarent, nullam in toto iure Feudiſtico ſapientiam ineſſe.Quinetiam idem Baldus alio quodam loco,iſtius iuris ſcriptores hoc verborum honore dignatus eſt , vt eos Pecudes appellaret.nimirum acerbè, mea quidem ſententia,nimiúmque vehementer. Sed quoquomodo ſeſe res habeat , cùm illos libros ſuperioribus annis accuratius euoluiſſem,aliquoties etiam publicè interpretatus eſſem,duplicem in iis operam collocare inſtitui.Primùm,vt quæ mihi vitioſè ſcripta videbantur,modeſtè, ſine cuiuſquam offenſione,nullum meum iudicium interponens,ſed eruditiorum ſententiam exquirens,exponerem:ſi fortè alios quibus maior doctrinæ copia eſt ad aliquam iſtius iuris emendationem excitare poſſem.Deinde vt quæ interpretatione digna videbantur , ea complurium aliorum exemplo pro mea quoque virili parte illuſtrarem.nam hoc idem in noſtra Biturigica ſchola non ita multis ab hinc annis luculenter fecit Eguinarius Baro, academiæ noſtræ clariſſimum decus : fecere item alij poſtea:facturóſque alios aliquãdo,mihi facilè perſuadeo:neque illos magis in Feudiſtarum,quam in meis ipſius vitiis & peccatis demonſtrandis occupatos fore,quod tamen æquiſſimo mihi animo ferendum eſſe profiteor;neque illorum adrogantiam imitandam,qui humanæ fragilitatis immemores, nunquam ſe errare, nuſquam ſe in tantis tenebris caligare poſſe arbitrantur.Tibi verò,mi Seidlitz,noſtram hanc commentationem cur inſcribam, cauſſæ complures fuerunt. primùm familiaritas noſtra,vnde tantus amor,tantáque beneuolentia mutua efflоruit.nam cùm ante quinquennium hic apud nos eſſes,de magno Germanorum adoleſcentum numero, nemo tum fuit,qui vel nobilitate generis,vel ſuauitate naturæ , vel ingenij præſtantia tibi antecelleret.neque verò meum hoc ſolius iudicium fuit.Memoria teneo , cùm iter ad ampliſſimum virum Hoſpitalium,Franciæ noſtræ Cancellarium , ac potius Solonem alterum,inſtituiſſem ; téque mihi comitem cum aliquot amicis communibus adiunxiſſes,vbi vir ille ſapientiſſimus ex colloquio tuo ingenij tui præſtantiam agnouit,quàm honorificè te ſit complexus: quámque amanter poſtea de te, atque ingenij tui ſuauitate,& ſenſerit,& prædicarit. Quamuis autem à maioribus tuis nobilitatem,opes,ac ſplendorem familiæ ſis adeptus , multóſque noſtra Sileſia tulerit Seydlizios,domi, bellíque præſtantes:in his Melchiorem , cuius virtus cùm in bellis compluribus,tum vero in captiuitate Turcica enituit ; itémque Paullum patruum tuum,qui apud Pomeraniæ Principem conſilij prudentia , ſapientiæque laude floruit ; tamen illa naturæ probitas quæ in ore tuo elucet,illud veræ pietatis ſtudium,& morum elegantia,quam in te ſemper mirificè adamaui,propriæ ac veræ tuæ ſunt laudes,animíque tui virtutes eximiæ.Eò acceſſit bonarum omnium artium cognitio propè ſingularis,quibus etiam iuris noſtri diſciplinam adiunxiſti: ad quam excellenti vir ingenio Iuſtus Reuberus,Iuriſconſultus,meus inquam ille,vel potius noſter Reuberus,te tua ſponte currentem partim exemplo , partim etiam ſtudiorũ communicatione incitauit,qui cùm tanto & tam acri ingenio ſit natus , vt maiore antehac neminem viderim,ad omnem prætereа laudem natura propenſus,dubitare non poſſum,quin patriæ ſuæ magnum ornamentum , magnámque dignitatem ſit allaturus.Cùm autem tantus vtriuſque veſtrum in me amor exſtaret, gratiam vobis vel referre,vel agere volui;viciſsimque hoc meæ erga præſtantiam tuam voluntatis ac ſtudij argumentum exſtare:vt intelligeres me,de tua dignitate adſiduè cogitantem,quæ ad illius amplificationem pertinere arbitror,cupidiſſimè ſtudioſiſſiméque præſtare. Vale: Auarici Biturigum,Idibus Iunij, M D L X X I I.

ALTERA

Altera ad V. C. IVSTVM REVBERVM, Palatinatus Cancellarium, In eundem de feudis Commentarium,

XXVI.

PRÆFATIO.

HABES tandem, quam expetiſti tandiu C. V. commentationem Feudiſticam: quæ ſi amicorum noſtrorum expectationi non reſpondeat, partem culpæ aliquam horum temporum inſaniæ adſcribes. qua eadem volo apud illos excuſatione vtaris, quòd tardius promiſſa perſoluerim. Exemplar quidem typographo iampridem miſeram: ac miraculo quodam accidit ſingulari, quod è tot latronum bacchantium manibus euaſerit. Dialecticam ante menſes decem miſi typographo. Indicem hiſtoriæ ſanctæ ab Orbe condito, cui conſolationis titulum feci, puto eſſe ſaluum. Notas quidem in omnes Cæſaris commentarios nuper accepi, quas ſpero propediem exituras. Diſputationes contra Guidonem Papium & Paponium Arreſtographum, & aliquot eiuſmodi pragmaticos, mihi iam pridem ſubripuit is, quem tu ilocalariter Chriſtophorum Porcum appellabas. Sed adſiduis amicorum precibus adductus, nouas ab integro conficiam; quas ſpero tibi ad tuam forenſem exercitationem non inutiles futuras. De ſcholis in Pandectas & Codicem, & de Commentario in Regulas iuris, iubeo te bene ſperare. Hæc, benignitate Dei, mirabiliter è latronum faucibus erepta ſunt. De Marpurgenſi conditione, non poſſum non tibi, & lectiſſimo adoleſcenti Wilhelmo Cornebergio, ceteriſque amicis, ac præſertim eruditiſſimo Giſanio, maximas & habere & agere gratias. Vidi binas literas Illuſtriſſimi principis Landgrauij, quibus de mea ſalute mirificè ſollicitum illum fuiſſe animaduerti. Deum oro, vt heroem illum Germanicæ veſtræ reipublicæ quam diutiſſimè florentem atque incolumem conſeruet. Habet multa quæ ſummis illum quibuſque orbis terrarum proceribus adæquare poſſunt: ditiones ampliſſimas, dignitatem in Germanico imperio illuſtriſſimam, fortitudinem & virtutem in re militari eximiam; cuius præclara iam olim adoleſcens documenta præbuit. ſed illa, præter ceteras heroicas ipſius virtutes inſigniter elucens, magnarum artium doctrina, ſuprà omnes orbis terrarum proceres illum extollit. vt mirum non ſit, eruditiſſimum Principem ſtudioſi hominis ærumnas & calamitates miſerari. O beatam iſtis heroibus Germaniam! O diuinam maiorum veſtrorum in forma imperij conſtituenda, ſingularem eorum qui nunc viuunt, in eadem conſeruanda ſapientiam! Sed hæc, mi Reubere, plus ſatis. nam huic veſtrorum Principum laudationi, ne Sulmoneus iſte neſcio quis inuideat, mihi cautio eſt. Valebis igitur, & me ſuauiſſimi ingenij tui amatorem ſummum redamare, vt facis perges. Kalend. Mart.

M. D. LXXIII.

AD ILLVSTRISSIMVM PRINCIPEM WILHELMVM, Landtgrauium Haſſiæ: Comitem in Katzenelbogen, Dietz, Zigenhain & Nidda, &c. in Quæſtionum illuſtr. librum,

XXVII.

PRÆFATIO.

QVOD à Platone quondã dictum eſt, illuſtriſſime. Princeps, eas demũ beatas eſſe reſpublicas, in quibus vel principes ſapientiæ dediti ſunt, vel ſapientiæ dediti dominãtur, id Haſſi cliẽtes tui ac ſubiecti, veriſſimè dictum fuiſſe experiũtur. Habes à patre Philippo, heroicę quondã virtutis principe, ab auis item & proauis principatũ ſummũ: ditionem viris, armis, opibus florentem. Itaque magna toto terrarum orbe illũſtriſſimi tui nominis auctoritas atque amplitudo eſt: beatúſque inter mortales, qui humanitus humanis de rebus iudicant, eo nomine iudicaris. Verùm ad tuam felicitatem non mediocre momentum illud adfert, quòd clientes habes, cùm Platonis, ſapientiſſimi viri, tum etiam ſuo atque adeò gentium exterarum iudicio beatos. Primùm, quod ſummum in hac vita bonum eſt, vt piè ritéque Deum colere liceat, id illi ſingulari tua benignitate conſecuti ſunt. Quod ſecundum numeratur, vt ocio & pace fruantur, tranquilléque ac placidè vitam degant, neque ciuilibus diſſenſionibus conflictentur; id quoque tuo beneficio ſunt adepti. An verò quidquam ad eorum felicitatem amplius adferri poteſt? Facit clementia & manſuetudo tua vt poſſit. Nam vt eorum iuuentutem artibus optimis exerceri liceat, Academiam inſtituiſti doctiſſimis viris florentem ac nobilem: in qua ita multos ac præſtantes viros liberalitate tua ſuſtentas, vt meritiſſimo atque optimo iure bonarum artium domicilium dici poſſit. Neque verò multorum id Principum aliorum exemplo facis: qui litteris quidem & litteratis fauent, eóſque beneuolentia ſua dignos iudicant, ſed aliena tantùm fiducia id faciunt. Tanta enim tua in omni litterarum genere præſtantia eſt, tanta antiquitatis memoria, tanta bonarum omnium artium peritia, vt iam de doctis & eruditis præcipuum tuum eſſe iudicium exiſtimetur. Sciunt omnes qui in Germania verſati ſunt, te ita in omni philoſophiæ genere, ſed præſertim in Aſtrologiæ ſcientia excellere: vt ceteræ quidem artes tibi cum aliis communes, huius tua quaſi propria ac præcipua poſſeſſio videatur. Quæ vidi ego, cùm iſtic aliquamdiu apud te commorabar, mathematica inſtrumenta: quas machinas: qualem verò & quanto artificio elaboratam ſphæram: vt etiam Archimedeam illam propemodum ſuperare videretur. O beatos tali principe clientes: ô miſeros qui furioſis & agreſtibus dominis ſeruiũt. Iam verò quid dicam de fortitudine & virtute militari, cuius adoleſcens ac penè etiam puer tanta ac tam præclara orbi vniuerſo documenta præbuiſti? Ad tantas laudes acceſſit præterea incredibilis animi manſuetudo, & naturæ bonitas, qua literatos viros complecteris: & quamuis Deus te in altiſſimo dignitatis gradu collocarit, nunquam tamen ab eorum conſuetudine abhorres. Me quidem (ſi tamen in illo mihi numero aliquid loci relictum eſt) me, inquam, ſumma iam olim benignitate, fauore, & beneuolentia complexus es. Nuper verò vbi me propter fatalem patriæ tempeſtatem, extorrem eſſe audiſti, non modò condicionem in tua ditione honeſtiſſimam mihi detuliſti, verumetiam fortunam meam miſeratus, ſingalari munificentia muneratus es. Itaque valde me ingratum ac potius impium iudicari patiar, niſi tantam beneuolentiam non modò memori mente proſequar, verumetiam quibus poſſimmodis prædicem. Qua de cauſſa cùm hunc Quæſtionum aliquot ciuilium libellum in manibus haberem, neque alia ratione mei erga te animi obſeruantiam teſtari poſſem, non alienum officio meo eſſe iudicaui, ſi eum ego illuſtriſſimo tuo nomini inſcriberem. Cùm enim earum quæſtionum tractationem in illum con-

tuliſ-

tuliſſem, quæ in iure noſtro principem locum obtinent, multorúmque Iuriſconſultorum diſputationibus vexatæ, claræ in primis atque illuſtres habentur: commodiſſimè facturum me putaui, ſi tractationem omnium illuſtriſſimam Principi omnium illuſtriſſimo doctiſſimóque dicarem. Primùm vt munificentiæ tuæ gratias quibus poſſem modis agerem: deinde, vt ſi quam de meo erga te ſtudio & fide opinionem concepiſti, eam ego omni animi atque ingenij contentione confirmem; magnitudinémque meæ erga te obſeruantiæ qualicunque ratione poſſim, teſtificer. Vale illuſtriſſime Princeps, & ſalue. Deum oro vt C. T. quamdiutiſſimè beatam ac florentem eſſe patiatur. X. Kalend. Iulij. M. D. LXXIII.

AD GENEROSISSIMVM COMITEM PHILIPPVM LVDOVICVM, Comitem in Hanavv & Rinek: in Dialecticæ Inſtitutionis libros,

PRÆFATIO. XXVIII.

ANNI ſunt ferè quatuor & viginti generoſiſſime Comes Philippe, ex quo tantum in arte Dialectica præſidium ad Iuris ciuilis cognitionem eſſe animaduerti, vt ex eo tempore nunquam ferè deſtiterim, quæ ad illius artis vſum pertinere arbitrabar, priuato mihi ſtudio notare atque ſeponere. quinetiam omnes ferè Ariſtotelis de arte illa libros in Latinum ſermonem exercendi excolendíque ingenij mei cauſſa conuerti: quoniam incredibile quoddam illius Philoſophi acumen in tradendis artis illius præceptis mihi perſpicere videbar. Cum autem quatuor abhinc annis beneficio temporum iniuria dicam, an in eruditiſſimi viri Petri Montaurei Rondæi ſenatoris & bibliothecarij Regij conſuetudinem incidiſſem, otiúmque ex infelicitate publica feliciſſimum nactus eſſem, cœpi obſeruationes illas meas cum illo præſtanti & ſingulari viro communicare: quo certè neminem magis vel in Ariſtotelis libris exercitatum, vel bonis omnibus inſtructum diſciplinis, noſtra Gallia, noſtra inquam, cùm in alios complures, tum in illum ingrata Gallia, iampridem vidit. Sic autem ille obſeruationibus iſtis noſtris delectabatur, quinetiam ita libenter quæ non placebant meo rogatu emendabat, vt iam tum illarum à me promulgationem expoſceret: præſertim propter nouas hominum quorundam opiniones, qui iuuentutem ab Ariſtotelis præceptis reuocabant: quorum ille ſe rationibus atque inſtitutis infeſtiſſimum ſemper præbuit. Poſt verò intermiſſis ciuilibus latrociniis cùm illas eaſdem obſeruationes meas Lutetiam ad exercitatiſſimos Dialecticos emendandi, ſiquid vellent, cauſſa miſiſſem, eáſque ipſis mirificè probari intellexiſſem: tandem conſilium cepi, quidquid iſtud erat, in vulgus edere: partim vt ſi iuuentuti prodeſſe poſſet, vtilitatem hanc illi ætati non inuiderem: cuius me ſtudiorum adiutorem atque adminiſtrum à Deo conſtitutum video: partim etiam quòd multas meas lucubrationes in illis latrociniis ac turbulentis tempeſtatibus, crebríſque fortunarum mearum naufragiis, & binis bibliothecæ meæ direptionibus, magno cum animi mei luctu ac mœrore perdidi. verebárque ne poſthac idem fortaſſe (vt ſunt humana) in his Dialecticis noſtris lucubrationibus, ceteríſque aduerſariis & ſcriptionibus noſtris accideret. quod tamen Deus omen conuertat. Eò accedebat noſtræ huius academiæ nouæ ratio: in qua etſi ex illis noſtris Dialecticis partim Montaurei conſilio, partim aliorum permultorum ſuaſu exempla è iure noſtro depromta, ne alios ſtudioſos deterrerent, magna

ex parte ſuſtuli) cupiebam legum noſtratum candidatis guſtum huius ſuauiſſimæ diſciplinæ præbere,& Seruium illis Sulpitium ad imitandum proponere: quem M. Tullius teſtatur Iuriſprudentiæ principatum huius vnius artis præſidio adeptum fuiſſe;& cùm aliis Iuriſconſultis iuris vſum tribuat,illi vni artem concedit. qua laude haud ſcio an alia tribui Iuriſconſulto maior poſſit.nam ceteri,quid de quaque re iuris ſit,&(vt Ariſtoteles loquitur) τὸ ὅτι vſu tantùm & tractatione cognoſcunt: hic etiam qua de cauſſa quidque iuris ſit;hoc eſt(vt idem loquitur) τὸ διότι animaduertit: ſiquidem Ars eſt,(vt idem luculenter definit)rei cuiuſque per ſuas cauſſas cognitio, quæ aliter ſe habere non poſſunt.Etenim (vt ex doctiſſimi viri Matthæi Delij præceptis atque ſermonibus eruditiſſimis iampridem cognouiſti) à Dialecticis certa quædam veri falſique in omnibus diſputationibus cognoſcendi ratio animaduerſa eſt.Iidem rem vniuerſam in partes diſtribuunt,latentes explicant definiendo, obſcuras explanant interpretando,ambiguas primùm vident, deinde diſtinguunt ,tum quid cuique conſentaneum ſit , quid repugnans animaduertunt. Quæ tibi omnia, generoſiſsime Comes,nota(vt dixi) & perſpecta eſſe confido: neque vllam eſſe artem arbitror dignam adoleſcentis liberaliter educati ſtudio , quam non à pueritia deguſtaris: cui laudi tantum tribuo , vt ei ne nobilitatem quidem generis veſtri,aut vetuſtatem,aut potentiam ,anteponam. Sed cùm omnes animi, atque ingenii tui dotes ſunt eximiæ,tum verò mores illi aurei(vt illud Poetæ verbum vſurpem) tum illa comitas,facilitas,humanitas, ad quam te lectiſſimus vir Paulus à Velſperg ſuo exemplo à pueritia informauit:cuiúſque nuper nobis ſpecimen, cùm hîc apud nos eſſes,edidiſti , vehementer me ad dignitatem tuam amandam atque obſeruandam incitauit:vt etiam cùm huic libro Patronus , ſcriptorum omnium conſuetudine, quærendus eſſet,primus mihi,cuius illum auctoritati ac patrocinio commendarem, in mentem venires: partim vt ſplendidiſſimi nominis tui præſidio tutior atque ornatior in manus hominum veniret : partim etiam vt aliquod iudicij mei de tuarum virtutum indole teſtimonium exſtaret:quam indolem Deum Opt. Max. oro,vt ad frugem & maturitatem perducat:téque generoſiſſ.Comes ita beneuolentia ſua cõplectatur,vt te quam primum inter ſummos Germaniç proceres florentem,beatum atque illuſtrem videamus. Vale.Kal. Auguſt. M. D. LXXIII.

AD ILLVSTRISSIMVM PRINCIPEM FRIDERICVM, Comitem Palatinum ad Rhenum , Bauariæ Ducem, &c,Romani imperij Electorem primarium In Francogalliam

XXIX. PRÆFATIO.

VETVS verbum eſt,illuſtriſſime Princeps, *Patria eſt vbicumque eſt bene*,Teucro Telamonis filio attributum : multíſque ſeculis comprobatum.nam fortis animi excelſique videtur eſſe,vt cetera incommoda,ſic etiam exſilium,æquo animo ferre : ingratæque patriæ,tamquam nouercæ,iniurias contemnere. Verùm, ego longè eſſe arbitror ſecus.nam ſi parentum mores, atque adeò aſperitatem iniquius ferre,ſceleratum, ac propè impium videtur:quanto magis patriæ?quam ſapientes omnes , vna & mente & voce , ſemper parentibus antepoſuerunt. Eſt quidem hominis ſecuri,& de ſuis tantùm commodis cogitantis,patriæ caritatem ſuis opportunitatib. metiri.ſed illa tanta ſecuritas , pars quædam

quædam eius immanitatis videtur, quæ propria, vel Epicureorũ, vel Cynicorũ fuit: vnde vox illa furialis profecta eſt, Me mortuo, terra miſceatur incendio. à qua ne illud quidem vetus tyrannicum abhorret, Pereant amici, dùm vna inimici intercidant. Eſt in manſuetis ingeniis caritas quædam innata patriæ; quæ deleri, niſi cum reliquis humanitatis ſenſibus, non poteſt. qualem caritatem Homerus in Vlyſſe deſcribit, qui patriam Ithacam ſaxis præruptis & aſperis, tamquam nidulum, adfixam, omnibus tamen deliciis, atque adeo regno ſibi à Calypſone oblato antepoſuit.

Neſcio qua natale ſolum dulcedine cunctos
Adficit, immemores nec ſinit eſſe ſui.

vt verè Poeta vetus cecinit: cùm & cœli, vnde primum ſpiritum duximus, & ſoli in quo prima veſtigia poſuimus; & cognatorum, propinquorum, æqualiúmque nobis in mentem venit. Verumenimuerò, dicet aliquis, delira interdum patria eſt, mentiſque errore adficitur: vt Plato de ſua locutus eſt.; interdum etiam furore amens crudeliter bacchatur, atque in ſua viſcera ſæuit. Primùm cautio eſt, ne alienam culpam innocenti patriæ adſcribamus. Multi Romæ, multi aliis in locis tyranni immánes fuerunt. hi non modò bonos viros, verumetiam benemeritos de patria ciues omnibus cruciatibus adficiebant. Continuóne verum fuit, illorum inſanias patriæ imputarem. Memoratur Imperatoris Macrini crudelitas: quem Iulius Capitolinus Macellinum nominatum ſcribit, propterea quòd domus eius, vt macellum ſanguine pecudũ, ſic illa hominũ ſanguine cruentabatur. Cõplures alij paſſim ab hiſtoricis commemorantur: quorum alius (vt idem Capitolinus ſcribit) ab eadem crudelitate Cyclops, alius Buſiris, alius Siron, alius Typhon, alius Gyges nominatus eſt: cùm illi ſic animũ induxiſſent, regna & imperia niſi crudelitate retineri non poſſe. Idcircó ne cura omnis & ſolicitudo patriæ, ciuibus bonis abiicienda fuit? imo verò tamquã oppreſſæ & miſeræ & natorũ opem implorãti ſuccurrendũ; remediáque modis omnibus cõquirenda. quamquã ô fortunatas bonis & manſuetis Principibus regiones: ô beatos ciues, quibus Principum ſuorum benignitate, tranquillè licet in patriis auitiſq; ſedibus, cum coniugibus & liberis conſeneſcere. nam plerumque certè vſuuenit, vt remedia malis ipſis, quibus ea quæruntur, deteriora ſint. Anni ſunt, vt opinor, ſexdecim, Princeps illuſtriſſime, ex quo Deus optimus maximus partem Germaniæ Rhænanæ non exiguam fidei ac poteſtati tuæ commendauit. vix dici poteſt, quantam ex eo tempore tranquillitatem, & tamquam in pacato mari malaciam toto Palatinatu videre licuerit: quàm pacata ſemper ſedatáque omnia, quàm piè, ſanctè, & religioſè conſtituta. Macte igitur iſta manſuetudine eſto, clementiſſime Princeps: quod ego, quantum & animi & corporis viribus contendere poſſum, iterum exclamo: Macte iſta virtute eſto, placida & manſueta: non quemadmodum Seneca memoriæ prodidit, moris apud Romanos fuiſſe, vt ſanguinolentis & ex acie redeuntibus, Macellinis denique cruore madentibus diceretur, Macte virtute eſto. Sed macte iſta manſuetudine animi, clementia, pietate, iuſtitia, facilitate, & imperij ac ditionis tuæ tranquillitate. Atque hic cùm ferè ſit veſtræ Germaniæ ſtatus, quemadmodum qui nauigationem inſtituunt, freta turbulenta, & tumultuoſa deuitant; ſedatos ac tranquillos curſus quærunt: ſimiliter quamplurimi hodie regiones latrociniis infeſtas fugiunt, tranquillas & pacatas quærunt. Ac fuit tempus, cùm in Galliam noſtram vndique ex omnibus terrarum oris, ſeſe ſtudioſi adoleſcentes effunderent, & ad noſtras academias, tamquam ad bonarum artium mercaturam conferrent. nunc illas quaſi maria piratis infeſta horrent, neque ſecus quàm Cyclopicam barbariem exſecrantur. Cuius rei meum pectus memoria exulcerat: cùm cogito miſeram & infortunatam patriam duodecim iam ferè annorum ſpacio incendiis ciuilibus exarſiſſe. Sed multo me acerbior excruciat dolor, cum conſidero non modò tam multos eſſe ocioſos incendiorum ſpectatores: (qualem olim Neronem Romæ conflagrantis fuiſſe memorant) verumetiam flammas illas impiorum quorumdam vocibus ac libellis, tamquam flabellis, excitari: ad eas autem exſtinguendas perpaucos ac ferè nullos adcurrere. Mea quidem quam ſit tenuis, quámque humilis condicio non ſum ignarus. ſed tamen vt in communi incendio ſi quis quantumuis abiecta fortuna ſitellam aquæ deferat, ſtudium credo eius nemo repudiet: ita ſpero nemi-

nem patriæ communis amantem meam hanc in quærendis remediis operam adſpernaturum Superioribus quidem menſibus in tantarum calamitatum cogitatione defixus, veteres Francogalliæ noſtræ hiſtoricos & Gallos & Germanos euolui: ſummámque ex eorum ſcriptis confeci eius ſtatus, quem annos amplius mille, in Republica noſtra viguiſſe teſtantur: ex qua incredibile dictu eſt quantam maiorum noſtrorum in conſtituenda Republica noſtra ſapientiam cognoſcere liceat. vt mihi quidem nequaquam dubium eſſe videatur, quin ab illa certiſſimum tantorum malorum remedium petendum ſit. nam mihi attentius in iſtarum calamitatum cauſſam inquirenti, ſic videbatur: ſicuti corpora noſtra vel externo impulſu atque ictu, vel inteſtinis humorum vitiis, vel ſenio intereunt: ita Rerumpublicarum alias hoſtili impetu, alias domeſticis diſſenſionibus, alias vetuſtate confici, noſtræ autem Reipublicæ incommoda etſi vulgò ex inteſtinis diſſidiis nata exiſtimantur, tamen hanc non cauſſam, ſed principium malorum eſſe animaduerti: quod principium à cauſſa plurimum diſcrepare, grauis auctor inprimis Polybius demonſtrat. Cauſſam autem confirmo eſſe plagam, quam annis abhinc circiter centum ab illo accepit, quem conſtat primum omnium præclara maiorum noſtrorum inſtituta labefactaſſe. Quemadmodum autem corpora noſtra externo aliquo ictu luxata ſanari, niſi membris ſuum quibuſque in locum & naturalem ſedem reſtitutis, non poſſunt: ita Rempublicam noſtram tum denique ſanatum iri confidimus, cùm in ſuum antiquum & tamquam naturalem ſtatum diuino aliquo beneficio reſtituetur. Et quia tu patriæ noſtræ ſemper te amiciſſimum præbuiſti, optimum factu iudicaui, ſummam hanc hiſtoriæ noſtræ illuſtriſſimo tuo nomini inſcribere, quaſiq; cõſecrare: vt eius patrocinio atque autoritate tutior in hominum manus peruenire poſſit. Vale illuſtriſſime Princeps, & ſalue. Deũ opt max. oro, vt illuſtriſſimum genus veſtrum perpetuò florentiſſimum eſſe patiatur. XII. Kal. Sept. MDLXXIII.

AD ORNATISSIMVM VIRVM MICHAELEM VARRONEM: in III. lib. Obſeruat.

XXX. PRÆFATIO.

HABES à me munus, doctiſſime Varro, non quale vel tua erga me beneuolentia, vel amicitiæ noſtræ ratio, vel expectatio fortaſſe tua poſtulabat: ſed quale in aduerſariis noſtris multos iam annos diſiectum, & propè de memoria mea depoſitum, nuper cum aliis bibliothecæ meæ reliquiis, (tãquam naufragii) tabulis) recuperaui. nam etſi bis latronum iniuria bibliotheca mea direpta eſt (quo vulnere haud ſcio an vllum mihi grauius imponi potuerit) quædam tamen primùm Dei benignitate, tùm verò ſingulari ſereniſſimæ & illuſtriſſimæ patronæ meæ Margaritæ beneficentia è faucibus latronum conſeruata ſunt. Ex iis depromſi nuper tertium Obſeruationum noſtrarum librum, quem alij quinque non ita multo poſt (ſi Dei voluntas ferat) conſequentur: & quem tibi, mi Varro, dicare atque inſcribere volui, partim vt comitati atque humanitati tuæ ſingulari, gratiam quo poſſem modo referam: partim vt aliquod teſtimonium exſtet, non modò amicitiæ noſtræ, verùetiam ſingularis mei de tua virtute iudicij. Natus es in ciuitate diuinis muneribus ac beneficiis cumulata: educatus in ſanctiſſima pietatis & religionis ſchola: vbi pluſculum roboris adſumſiſti, Germaniam, Poloniam, Italiã, Galliam peragraſti: mores hominum ac gentes vrbéſque quamplurimas perſpexiſti, neq; verò id tamquã ſpectator iners ocij conſumendi cauſſa feciſti: ſed quẽadmodum mercatores auidi quas quóque in opido merces ad rem ſuam amplificandam

dam idoneas reperiunt, eas ſtudioſè coëmunt, ſecúmque in patriam aſportant: ſic tu in quæcumque præclara atque eximia in illa peregrinatione incurriſti, iis te ſummo ſtudio, cura & diligentia collocupletaſti; linguas gentium illarum didiciſti: diſciplinas, quæ propter excellentiam commune nomen ſuum fecerunt, & Mathematicæ appellantur, tanta cura imbibiſti, vt iam in iis omnium iudicio excellas. Medicinæ quoque inſignem operam nauaſti. In iuris autem noſtri diſciplina tantos paucis annis progreſſus feciſti, vt non modò æqualibus tuis antecelleres, inſignia & honorem Doctoratus adipiſcerere: verumetiam apud ciues tuos ſingularem de tua virtute ſpem concitares. Itaque honorem cum in tua repub. iam adſecutus es, & ſumma cum omnium gratulatione adſecutus, quo maior iſtius ætatis hominibus mandari non ſolet. Perge igitur in hac pietate, doctrina, humanitate, integritate, mi Varro: Spartámque, quam nactus es, ornamentis omnibus augeto. Mihi quidem ſtudium benè tibi tuæque Reipub. precandi nunquam deerit: ac iam ex animo, totóque pectore, Deum oro, vt & illam quamdiutiſſimè beatam eſſe velit; téque ac tuam familiam ſingulari ſua beneuolentia complectatur. Vale. Kal. Ianuar. M. D. LXXIV.

AD GENEROSISSIMVM COMITEM GVIDONEM A LAVAL:

in Cæſaris Commentarios,

PRÆFATIO. XXXI.

MVNVS tibi adfertur à me, generoſiſſime Comes, quod ſpero nõ huic tantùm ætati tuæ, & ſtudiis, in quibus nunc verſaris, ſed etiam in omne poſterum vitæ tuæ tempus magnas ad res perutile tibi futurum eſſe. Commentarij videlicet rerum à C. Cęſare geſtarum; quas non teſtis aliquis ex viſu vel auditu commemorat: ſed auctor ipſe qua manu ſummas res geſſit, eadem res illas immortalitati commendauit: qui denique rebus poſt hominum memoriam maximis non modò interfuit, verùm etiam cum immortali laude & gloria præfuit. Quòd ſi magna ſemper à Sapientibus hiſtoriæ vtilitas, magnáſque ad res gerendas opportunitas eſſe iudicata eſt: tum verò quę huic noſtræ anteponenda ſit, nullam inter humanas hiſtorias exſtare arbitror. Etenim, ſi verè iudicare volumus, eadem hiſtoriæ quæ ceterorum operum omnium ratio eſt: quorum laus duabus cõſtat rebus, materia & artificio. Nam in annulo (vt tibi ex re peruulgata exemplum edam) quamuis ſplendida atque illuſtris gemma ſit, tamen niſi ſingularis quædam artificis acceſſerit ſolertia, detractum aliquid de ipſius ſplendore ac dignitate iudicamus. Simillima hiſtoriæ ratio eſt. Magnum eſt argumenti atque materiæ, in qua hiſtoricus verſatur, pondus, magnúmque in omnẽ partem momentum. Itaque quantumuis inculto atque agreſti ſermonis genere ſcripta ſit, tamen ſi res complexa eſt memoratu atque admiratione dignas, auidè illam arripimus. Hiſtoria enim, vt ait, Plinius, quoquo modo ſcripta delectat. Cuius rei vel hiſtoriæ de Caroli Magni rebus geſtis, aliorúmque Germanorum Imperatorum, & Francorum Regum annales documento eſſe poſſunt; qui tametſi à barbaris & incultis hominibus cõſcripti ſunt, à nobis tamen propter vtilitatem rerum, ſemel in vita leguntur. Verùm vbi ad præſtantiam argumẽti ſcriptoris etiam acceſſit elegantia, quod apud Græcos in Herodoto & Thucydide, apud Latinos in Salluſtio, & Liuio vſuuenit, quanto admirabilius, quantóque præclarius ac magnificentius opus illud exiſtimatur, quanto maiore cum voluptate legitur? propè vt nunquam è ſtudioſorum manibus dimittatur. In hunc numerum ſi Cæſaris commentarios referendos putem, neminem fore arbitror peritum in hoc genere æſtimatorem, à quo meum iudicium reprehendatur.

Nam, ſi argumentum ſpectemus, priore quidem parte diuturna fortiſſimæ & bellicoſiſſimæ gentis Gallicæ, hoc eſt maiorum noſtrorum bella, varióſque caſus, rerumque publicarum florentiſſimarum quondam & nobiliſſimarum interitus complectitur: quæ cùm aduerſus Romanorum opes, annos (vt Ioſephus teſtatur) amplius D C C C. de potentatu contendiſſent, ad extremum fato gentium propè omnium communi conciderunt, atque in illorum ſeruitutem redactæ ſunt. altera parte populi R. gentium propè omnium principis, victoris ac domini, potentiſſimæque Reipub. & nobilitate illius maieſtatis occaſum deſcribit: cui cauſam duorum principum diſcordiæ & contentiones attulerunt: quemadmodum Galliæ quoque noſtræ vſu venir, quæ cùm duas in partes diuiſa eſſet, quarum vni Ædui, alteri Aruerni præerant, veteratoriis Romani ſenatus artibus diſtractæ, tandémque per amicitiæ ſpeciẽ, & ſocietatis conſanguinitatíſque nomen oppreſſa eſt. nam cùm Ædui ab Aruernis & Sequanis diſſentirent, Romani qui tales exterarum gentium contentiones ad ſuas rationes accommodatiſſimas eſſe animaduertebant, controuerſias illas alere inſtituerunt, Æduíſque fratrum & conſanguineorum nomen honorificentiſſimis decretis detulerunt: quibus decretis atque artibus aditum ſibi in Galliam noſtram, per auxilij ferendi ſpeciem aperuerunt: auxilij, inquam, aduerſus eum ferendi, quem paucis antè annis ſplendidiſſimo Regis ſocij atque amici nomine affecerant. Iam verò ſi ſcriptoris artificium, hoc eſt grauitatem, prudentiam, ſplendorem denique orationis, attendere volumus: ecquis vnquam poſt hominum genus natum ad ſcribendam hiſtoriã animum appulit, qui cum hoc noſtro conferendus videatur? Prudẽtia in eo cernitur, quòd nõ modò euenta, verùm etiam euentorum cauſſas aperit: nihil à propoſito alienum, nihil non ordine ac loco, nihil non magnopere neceſſarium admiſcet. Cuius laudis ſi quis vel Plutarchum, vel Liuium magnopere cupidum fuiſſe affirmet, cùm in illius quidẽ parallelis innumera ſint ad philoſophi ſcholã potius, quàm ad inſtitutam hiſtoriam pertinentia; in huius autem libris quamplurimæ ſint orationes fictæ & commentitiæ (quod figmenti genus grauiter Polybius inſectatur) haud ſcio an illorum exiſtimationis quàm ſuæ ipſius cupidior ſit futurus. Grauitas verò vel ex hoc cognoſci poteſt, quòd leuia quæque prætermittens, ſumma duntaxat (vt ille ait) faſtigia rerum perſequitur: neque vel mularum partubus, vel eiuſmodi nugis atque ineptiis commemorandis lectoris auidum cognoſcendi animum defatigat. Tanta (inquit Quintilianus) in eo vis eſt, tantum acumen, ea concitatio, vt illum eodem animo dixiſſe, quo bellauit, appareat. Poſtremò, quanta orationis ſit dignitas, vel vnius Ciceronis acerrimi in hoc genere æſtimatoris teſtimonium ſatis eſſe poterit. Cõmentarios, inquit, ſcripſit rerum ſuarũ valde quidem probandos: nudi enim ſunt, recti & venuſti, omni ornatu orationis tanquam veſte detracta. ſed dum voluit alios habere parata, vnde ſumerent qui vellent ſcribere hiſtoriã, ineptis gratum fortaſſe fecit, qui volunt illa calamiſtris inurere: ſanos quidẽ homines à ſcribendo deterruit. Quæ cùm ita eſſe iampridem animaduertiſſem, tanto me huius præſtantiſſimi ſcriptoris ſtudio captum fuiſſe fateor, vt quod tempus ab artis meæ profeſſione laborioſiſſima ſubripere poteram, libentiſſimè in his libris, tanquam in porticu, vel ambulatione amœniſſima, relaxandi animi cauſſa, conſumerem: quo in ſtudio animum etiam ad menda quædam librariorum tollenda, & opera Cæſaris vel in fluminibus tranſmittendis, vel in oppidis oppugnandis, vel in caſtris muniendis, machináſque bellicas cognoſcendas adiunxi. Cuius ocij nimiam interdum facultatem ſuperioribus annis turbulenta mihi tempora præbuerunt: è quibus vt primùm tamquam è naufragio enatare, vel potius tanquam è tenebris teterrimis ſuauiſſimam lucem aſpicere potui, aliquantum in illis obſeruationibus recognoſcendis ſubſeciui temporis poſui: ne hic quoque noſter labor, vt alia non pauca, quæ ſenectuti meæ ſubſidio fore ſperabam, interiret: ſed huius ſcriptoris ſtudioſis prodeſſe poſſet. Quod opus cùm à typographo paratum, ac iam in publicum emittendum eſſet, multis de cauſis, vt tibi, Generoſiſſime comes, dicarem, atque inſcriberem, ſum adductus. Primum vt te ad inſtitutum ſtudiorum curriculum currentem quidem, vt ſpero, cohortarer; in quibus præclaram vſque adhuc operam, ſumma cum præceptoris tui doctiſſimi Grellæi laude poſuiſti: deinde vt generoſum tuum animum ad magnorum euentorum conſiderationem, ad rerum humanarum viciſſitudines, regnorum & rerumpub. interitus, euerſionéſque obſeruandas exci-

das exci-

das excitarem: In quibus certiſſima Dei potentia & in hominum perfidiam ſeueritas animaduerti poteſt: qui(vt ipſe in litteris ſanctis teſtatur)propter regum ſcelera,& perditos mores,regna è gente in gentem transfert. Quanta,quæſo, & quàm vehemens vis diuini numinis in illa toties decantata populi Romani maieſtate ſub vnius hominis ditionem ſubigenda apparuit? Cùm ille, ille populus, vt ait Cicero, dominus regum, victor atque imperator nationum omnium, qui gentium ferè omnium exterarum Reges,Tetrarchas,Dynaſtas ſibi ſeruire coegerat, nunc ſub vnius hominis dominatum ſubactus,miſerrimam ſuis poſteris eiuſdem ſeruitutis hereditatem reliquit? nam è Cæſaris ſucceſſoribus quotuſquiſque non immaniſſimi tyranni potius, quàm Imperatoris,aut patris patriæ nomine dignus fuit! Quinetiam ad infimæ atque abiectæ ſortis homines imperium illud perueniſſe conſtat. Commemorantur Pertinax & Macrinus, libertino patre nati: Maximinus terræ filius, miles gregarius è Thracia: Philippus latronum ducis filius: Probus patre agreſti genitus: Iuſtinus bubulci filius, ipſe pecoris ineunte ætate cuſtos. Atqui tantæ huic ac tam prodigioſæ viciſſitudini noſtri huius Cæſaris victoriæ, de quibus ipſe his in libris commemorat, viam muniuerunt. Quòd ſi nouem annorum hiſtoriam,quibus arma ipſius in Gallia noſtra verſata ſunt, ſummatim percurrere volumus? primus quidem annus ingentes Heluetiorum copias, quæ patriis ſedibus relictis in fines noſtros influebant, repreſſit: magnáque cæde fuſas ac diſiectas domum reuerti coegit: Ariouiſtum Germanorum Regem, ac ſæpe iam victorem,qui magna ſuorum manu Sequanorum ſedes occuparat, ibíque annos iam XIV. conſederat, prœlio ſuperatum è Galliæ finibus expulit. Alter bellicoſiſſimam Belgarum gentem armis oppreſſam, ſub Cæſaris poteſtatem redegit.Tertius Venetos, Antuates, Vnellos, Aquitanóſque eidem parere compulit. Quartus Vſipetes & Tencteros, qui è Germania in fines noſtros progreſſi Rhenum tranſierant,multis prœliis fractos,domum reuerti coegit. quo anno, victor Cæſar, ponte in Rheno decem diebus extructo in Germaniam, terroris iniiciendi cauſa,profectus eſt; paulóque pòſt reuerſus, & in alteram orbis partem digreſſus,Britannos ſibi & Morinos ſubegit.Quinto, Piruſtas & Britannos rebellantes domuit. Sexto, Neruios, Senones, Carnutes, Menapios, & Treuiros prœliis fractos contudit; iterúmque in Germaniam, altero effecto ponte, tranſmiſit; Sicambros,qui eodem flumine traiecto,in Galliam inuaſerant,repulit. Septimo,totíus ferè Galliæ rebellionem ſumma ciuitatum omnium conſenſione excitatam, compluribus factis prœliis ſedauit, vrbéſque quamplurimas,vi cepit.Octauo, nouos item alios multis Galliæ partibus excitatos fluctus compoſuit. Extremo autem conquaſſatam ac defeſſam tot malis Galliam pacauit, atque in prouinciæ formam redactam,ignauum, (vt ait Eutropius) tributum pendere coegit.Tantis rebus geſtis cùm in patriam victor reuerſus parta immortali gloria, quiete perfrui, domíque ocium cum dignitate(quod ætas illa ſummum hominis bonum iudicabat) obtinere poſſet,in nouos,multóque maiores fluctus ac tempeſtates incidit:graui oblato aduerſario Cn.Pompeio Magno, qui nihilo minorem ſibi ſummis rebus terra mariq. geſtis gloriam pepererat. Itaque ciuile bellum ingreſſus, cùm biennii ſpatio Italiam,Siciliam,Sardiniam,vtramque Hiſpaniam ſuam in poteſtatem redegiſſet, compluribuſque prœliis victor,fuſis aduerſariorum copiis.ſuperato fugatóque Pompeio regiam poteſtatem ſub perpetuæ Dictaturæ nomine occupauit. neque ita multo poſt occulta Senatorum, amplius LX. coniuratione oppreſſus in curia, & viginti tribus vulneribus confoſſus eſt.Has tantarum rerum viciſſitudines, animus tuus, generoſiſſime Comes, contemplans, crebróque in his libris, tamquam in tabula conſiderans, ad Maieſtatem præpotentis Dei venerandam, admirandam, cogitandam, excitabitur: veræ præſertim & caſtæ religionis diſciplina iam imbutus, adſiduíſque piorum & bonorum virorum conſiliis munitus, Neque verò, in hac humanarum rerum varietate conſideranda, lamentabilis ille Cn. Pompeij re & cognomento Magni caſus prætermittendus eſt: qui cùm tribus conſulatibus, tribúſque triumphis diuinos propè iam honores adeptus videretur,ac per annos quatuor & triginta ſemper vincere, ſemper de cæſis hoſtibus triumphare didiciſſet:nunc annos vnde ſexaginta natus,amiſſo florentiſſimo exercitu amiſſis caſtris victus,fugatus & ſolus in vltimis oris,in Ægyptiorum ſolitu-

dine,per hoſpitii atque amicitiæ ſpeciem trucidatus, miſerandum omnibus ſpectaculum præbuit:cum abiectum ipſius cadauer tamdiu in littore iacuit,dum à ſeruulo,congeſtis nauiculæ fragmentis cremaretur.Iam verò vt alteram tibi huius inſtituti noſtri rationem exponam, non mediocriter me ad hoc conſilium fortiſſimi & præſtantiſſimi viri Franciſci Colinij parentis tui recordatio cohortata eſt. Cuius, auíque tui Gaſpari Colinij Franciæ Mareſchalli,& Gaſpari patrui,eiuſdem Franciæ Amirallij,ceterorúmque maiorum tuorum tanta in rempubl.merita exſtiterunt, vt præter ampliſſimos honores, quibus olim à ſuperioribus noſtris Regibus adfecti ſunt,etiam quod tibi,ceteríſque illorum poſteris debeatur redundet. Quid dicam de Lauall iorum Comitum maiorum tuorum illuſtri ac vetuſta familia, qui cum Franciæ Duces eſſent ac dicerentur,non modò ſummis quibuſq; atque ampliſſimis honoribus ab antiquis Regibus noſtris adfecti fuerunt, verumetiã neceſſitudine cũ iis coniuncti.regúmque Hiſpanorum,Atragonenſium,Neapolitanorũ, Anglorũ & Scotorũ adfinitatibus honorati? Ex eadem antiquiſſima ſtirpe tot rei militaris duces, tot Galliæ Comeſtabuli,Mareſchalli,equeſtris ordinis magiſtri ac proreges fuerunt, vt tibi non tam imagines familiæ ſpectandæ atque admirãdæ, quàm quid maioribus tuis debeas,cogitandum eſſe videatur.Sed de illorum dignitate,ſummáque in pace iuſtitia,in bello,virtute; in omni fortuna,moderatione;aliud,vt ſpero,dicendi tempus dabitur.De patre quidem tuo,magni animi ſummíque conſilij viro,ſine vlla, vt ſpero,adſentationis ſuſpicione,liquidò adfirmare poſſum,illum,ſiue rei militaris laudem,in qua ei deferre palmam etiam aduerſarij ſolebant, ſiue pacis tranquillitatíſque publicæ ſtudium ſpectemus,adiuuandæ,ornandæ,illuſtrandæque patrię natum fuiſſe.Cuius te veſtigiis incedentem,& cum generoſiſſimis patruelibus in iſta maiorum veſtrorum imitanda virtute conſociatum cum video, magnam in ſpem adducor fore, vt procerum illorum loco atque amplitudine digniſſimus iudicere. Quod vt Deus opt.max.pro ſua perenni ac perpetua in te benignitate faxit, tuámque adoleſcentiam ornamentis omnibus fortunet,ex animo ab eo peto, quæſóque Vale.Generoſiſſime comes,& ſalue,X.Kalend.Mart.M.D.LXXIIII.

Altera ad IOANNEM HOTMANVM F. in eoſdem Cæſaris Commentarios.

XXXII. PRÆFATIO.

NOn ſum neſcius(fili)operam me tibi ceteríſque omnibus perutilem nauaturum fuiſſe,ſi nomina gentium,regionum, vrbium, ac locorum,quibus his in libris Cęſar vtitur,cum iis,quibus hoc tempore vtimur nominibus contuliſſem:vt quo quidque loco geſtum eſſet,notari iam à quoque,& animaduerti poſſet:eamq. ſuauiſſimam animorum oblectationem futuram fuiſſe. Sed primum omnium affirmo,illud opus eſſe non priuati & tenuis alicuius hominis,præſertim in vmbraculo & bibliotheca ſua conſeneſcentis : ſed Regis ac Satrapæ cuiuſpiam,qui ſibi vetus illud Antonini aut Ptolomæi, præclarum exemplum imitandum proponeret.Non enim ſolis Gallis,ſed Germanis,Heluetiis, Allobrogibus,Hiſpanis,& Britannis danda opera fuiſſet. Neque vero in libris tantum de Bello Gallico opera illa ſumenda,verum etiam in iis,qui de bello ciuili conſcripti ſunt:qui ſine Italiæ,ac præſertim Hiſpaniæ totius cognitione & comparatione, plenè intelligi non poſſunt.Præterea quantum ad Germaniam attinet, video quidem eruditos viros complures, bonam piámque operam patriæ ſuæ nauaſſe. Henr.Glareanum,Ægidium Tſchudum,Altamerum, Thomam Hubertum, Iohannem Rhellicanum, ſi qui longè reliquis omnibus antecellit, Beatum Rhenanum

num. Verum illi tam parum inter ſe conſtant, atque adeo tam multa perſpicuè pugnantia tradiderunt, vt nihil propemodum certi atque explorati reliquerint. In Gallia verò noſtra quis eſt, qui vel minimum in tam præclaro inſtituto laborem poſuerit? quod magno gentis noſtræ cum pudore fatendum eſt. Quæ vt olim Ægyptij à ſuis tyrannis, in molibus & pyramidibus exſtruẽdis occupati fuerunt, ne cui meliori cogitationi locum relinquerent: Sic tota propè in litibus ſectandis, & forenſibus ac rabulariis negociis ætatem conſumit. Itaque Raymundi Marliani doctiſſimi viri libellum de Galliæ & Germaniæ regionibus conſcriptum relinquendum putaui tantiſper dum Heros aliquis exſiſtat, qui Cæſaris librorum ſtudioſus, vel potius virtutis æmulus: negocium eius rei conficiendæ quamplurimis doctis viris, magnis propoſitis præmiis, committat. Interea eam partem Itinerarij Antonini, quæ ad Galliã noſtram pertinet, adhibendum curauimus; ſimulque regum ac principum Gallorum, Germanorum ac Britannorum nomina, litterarum ordinẽ, nuper abs te ipſo animi cauſa deſcripta, in hanc appendiculam retuli. Vale fili, & his fruere. Kal. Mart. M. D. LXXIV.

AD ILLVSTRISSIMVM PRINCIPEM OTTHONEM HENRICVM Ducem Brunſuuicenſem, & Luneburgenſem: in tit. C. de vſufr.

PRÆFATIO. XXXIII.

QVOD perſæpè ex me audiſti, Princeps illuſtriſſime, & ex priuatis ſcholis noſtris animaduertere potuiſti, multa ſunt in hac arte noſtra confragoſa, multa ſpinoſa, multa (vt verè dicam) inexplicabilia. nam præter eas obſcuritates, quas diſputationum ſubtilitas neceſſariò peperit, exortus eſt Tribonianus, qui ſi malè de Iuriſprudentia mereri voluiſſet, haud ſcio ecquid nam aliud quàm quod fecit, feciſſet. Eius rei titulus Codicis de Vſufructu argumento eſſe poteſt, in cuius interpretatione cùm ſuperioribus diebus elaboraſſem, exire hanc lucubratiunculã noſtram in tuo nomine volui: vt aliquod meæ ergo te obſeruantiæ documentum exſtaret. Nam cùm illuſtriſſimi Principis parentis tui conſilium ſapientiſſimum ſecutus, artis huius noſtræ ſtudium ſis amplexus, conſentaneum arbitror, cui diſciplinæ decus adfers, ab eadem viciſſim tibi ornamenti aliquid adferri. Pręclarum eſt vetus illud Liuij: Ad rempub. amplificandam vim legum maiorem quàm hominum eſſe. His pax & tranquillitas alitur; his ciuium concordia continetur; his tyrannorum inſania coercetur. nam cùm multa in Romanorum legibus atque inſtitutis laude digna fuiſſe conſtat; tum nihil magis, quàm quòd lex Regia primis temporibus lata eſt, qua regum poteſtas coerceretur. Nobis (inquit lib. III. Tacitus) Romulus vt libitum, imperitauerat. dein Numa religionibus & diuino iure populum deuinxit, repertáque quædam à Tullo & Anco. ſed præcipuus Ser. Tullius ſanctor legum fuit, queis etiam reges obtemperarent. O diuinum veteris pop. Rom. inſtitutum! O tetram, flagitioſam, fœdam eiuſdem poſterorum infamiam, cùm illa toties decantata maieſtate ex hominum mentibus deleta: non modò tyrannorum immanium ſacram purpuram adorarent, verumetiam Laurata (vt tum loquebantur) id eſt oris imagines in ciuitates dimiſſas obuij adirent populi, cum cereis incenſis, eáſque pro numinibus cœlitùs delapſis colerent: cuius rei teſtimonia in huius Codicis noſtri poſtremis libris exſtant. Perge igitur, illuſtriſſ. Prin-

ceps,leges,earúmque ſacroſanctam diſciplinam amplecti,ducem præſertim ſtudiorum tuorum nactus optimum & doctiſſimum,Petrum à Vueihe. Cogita quantum illuſtriſſimis maioribus tuis debeas:quantam,ſi eniti voles, ex doctrina dignitatem ad iſtam familiæ & generis amplitudinem poſſis adiungere.Perge artem illam condiſcere,quæ principum animis iuſtitiæ amorem inſtillat,eoſque condocefacit Agidis illius Spartani regis virtutem imitari,qui dicere ſolebat, tum demum reges facillimè ſine armatorum copiis pacem & concordiam inter ſuos populares conſeruaturos,cùm animum induxiſſent,iis,tamquam parentes liberis,imperare. Vale, illuſtriſſime Princeps,& ſalue. Deum oro vt te ſingulari ſua beneuolentia complectatur.I V.Kal.Februar. CIƆ IƆ LXXV.

AMPLISSIMO VIRO, NICOLAO RHEDINGERO,

Præfecto ordinis ſenatorij in inclyta Sileſiorum vrbe Wratiſlauia: in tit.Cod. de pact.

XXXIV. PRÆFATIO.

DVLCIS non multo ſecus eſt ea patria,quæ genuit, quam illa quæ excepit:inquit M.Tullius,de ſuo Tuſculo ſcribens: quam ille,cùm à puero ciuis R.ac iam Conſularis eſſet,tamen germanam ſuam patriam appellat: propterea quòd illinc ſtirpe antiqua ortus eſſet duáſque interdum eiuſdem hominis patrias eſſe diſputat.Et profectò ita eſt, ſpectatiſſime Rhedingere, vt non minùs ſæpè quiſque vnde oriundus ſit,quàm vbi ſit ortus, cogitet.Ineſt enim in animo ac ſenſu cuiuſque dulce quiddam, de maiorum ſuorum ortu,de progenie,ac generis ſtirpe cogitantis. quod mihi plerumque vſuuenire fateor.de Sileſiis noſtris audienti: quos,vt mihi ſummus ille vir Philippus Melanchthon aliquando ſcripſit,Corn.Tacitus,amans dulcem ſonum Græcę linguæ Elyſios appellat.nam cùm ab iis maiores mei profluxiſſent, auus quidem meus Lambertus Lutetiæ conſedit:vbi ſtirpem reliquit numeroſiſſimam: & quantum ex Otmannorum Pariſienſium multitudine,& diuturna erga nos Dei benignitate augurari licet, multas ad ætates permanſuram.Ac mihi quidem acerbum eſt,præſertim hac ætate, illa patria carere:vt Liuius ſcribit,Exſilium ſenibus eſſe miſerrimum. Iucundum enim eſt,vbi natus atque educatus ſis, vbi liberos ſuſceperis, vbi ſedem ac domicilium fortunarum collocaris,curſum vitæ conficere.quis negat? quinetiam optabile eſt,ſummæque felicitatis eſſe creditur,in ea ipſa domo,vbi natus, vbi educatus ſis, ætatem agere.ſed,quod olim Themiſtoclem ſuis liberis dixiſſe ferunt, non minoris felicitatis eſſe,ſi labantem illam domum, ſi præcipitantem, ſi ruinam minitantem animaduerteris, maturè te ab illa ſubducere. Sed redeo ad noſtros Sileſios. Vidi etiam aliquot ab hinc annos, cùm in viciniam veſtram, Karoli Regis miſſu,florentibus in Gallia rebus, profectus eſſem, aliam noſtrorum Otmannorum ſtirpem ex eodem fonte diductam,vt(quod idem ille Philippus,vir ſummus,eiúſque gener doctiſſimus mihi commemorabant) quædam quaſi Otmannorum coloniæ ex inclyta veſtra metropoli Wratiſlauia,varias in partes deductæ viderentur. quam vrbem etſi nondum mihi oculis videre licuit, animo tamen & cogitatione ſæpenumerò ſum contemplatus.quinetiam qualis,quantáque eſſet,quàm benè morata,quàm ſapienter inſtituta,quàm bonis legibus ac moribus temperata;ex iis, quos producit, hominibus,facilè mihi coniicere licuit. nam qualis quiſque ager ſit,ex fructibus, quos

242

efferre conſueuit, exiſtimandi copia eſt. Vidi adoleſcentes Wratiſlauienſes non paucos, qui pacata & florente Gallia, ſtudiorum cauſſa, in eas ſe Academias conferebant, in quibus iuris ciuilis diſciplinam profitebar. Quorum in numero fuere duo fratres tui germani, Ioannes & Thomas Rhedingeri, lectiſſimi adoleſcentes, & rectiſſimis ſtudiis atque optimis artibus eruditiſſimi. Ac Ioannem quidem ſumma virtutis indole præditum, atque adeò firmata iam ſtirpe virtutis floreſcentem, cuius oris totiúſque corporis dignitas, omnium elegantiorum hominum animos, primo ſtatim adſpectu ſibi conciliabat, nobis immatura mors ademit. Thomam incredibili in litteras, in litteratos viros, in optimos quoſque libros conquirendos, animi ardore flagrantem cùm videmus, decus ac lumen patriæ, totiúſque Sileſiæ ornamentum fore confidimus. Familiares etiam mihi fuerunt Sileſij duo nobiles, ac ſummo ſplendore præditi adoleſcentes, Caſparus à Seidlitz, & Caſparus à Danvuitz: quorum amicitiæ memoria iucundiſſimè perfruor. Iam verò quantum eiuſdem ciuitatis veſtræ ſplendorem, quantum decus, quàm clarũ lumen eſſe putamus, magnum illum Cratonem? Catonem ferè dixi; qui ſapientiæ & doctrinæ & grauitatis & conſilij gloria in primis apud Cæſaream Maieſtatem floret. cuius ego amore ac beneuolentia dici non poteſt, quantoperè delecter: Verùm ad illum adoleſcentium numerum, qui diſciplinam noſtram adamarunt, acceſſit ſuperioribus menſibus Iacobus Monauius, iuris ciuilis ſtudio deditus, & ſingulari quodam magnis in rebus iudicio, neque minore induſtria præditus: qui cùm ſuperiorum illorũ auctoritatem ſecutus, multa mihi de Wratiſlauienſis reipub. dignitate, copiis, amplitudine, multa de vrbis ac vicinitatis totius ſplendore atque amœnitate, ſumma cum voluptate narraſſet? multa etiam cum de ſingulari tuo erga litteras & litteratos viros ſtudio, tum de aliis multis & magnis virtutibus tuis commemoraſſet, animum certè meum, tale aliquid iam pridem meditantem induxit, vt ſub ornatiſſimo tuo nomine libellum aliquem è bibliotheca mea depromtum emitterem: in quo meam erga ampliſſimam atque florentiſſimam Rempub. veſtram obſeruantiam ac potius pietatem teſtarer. nam cùm te & Senatus Wratiſlauienſis principem, & veræ pietatis in primis ſtudioſum: & bonarum artium omnium patronum eſſe, non modò ex clariſſimi Cratonis litteris, verùm etiam ex eiuſdem doctiſſimi Monauij quotidiano ſermone intellexiſſem: filiúmque tuum excellenti adoleſcentem ingenio, mihi commendare decreuiſſes: officij mei eſſe putaui, qualecumque hoc meæ erga te obſeruantiæ, teſtimonium edere. quod ſi neque tibi, neque ampliſſimo Senatui iniucundum fore intellexero, ſpero me deinceps operam daturum, vt ſi mea erga miſeram atque oppreſſam Galliam pietas exſtitit, nequid eiuſdem pietatis atque animi erga beatiſſimam & florentiſſimam Wratiſlauiam defuiſſe videatur. Vale vir ampliſſime & ſalue. Deus te, tuamque nobiliſſ. familiam ſingulari ſua beneuolentia complectatur. Kal. Mart.

M. D. LXXV.

GENEROSO DOMINO WOLFIO BARONI A SCHOENBVRG Glauchau & Vualdenburg, In lib. IV. Obſeruat.

XXXV. PRÆFATIO.

ARDVA, perdifficilis, & operoſa res eſt, iuris ciuilis interpretatio. Etiam antiquis illis Iuriſconſultis, qui non modò ſtante, verumetiam ad vnius dominatum tranſlata Repub. diſciplinam hanc certatim ſuis ſcriptis illuſtrarunt, laborioſiſſima ſemper viſa eſt. Neque enim de perſonarum tantùm ſtatui & condicione, de pactis conuentis, de teſtamentis, de hereditatibus, de tutelis, de matrimoniis, de diuortiis, de lite ordinanda diſputandum eſt, verumetiam de ſenatu, de magiſtratibus, de imperio, de iuriſdictione, de vectigalibus publicis: de iis denique rebus omnibus, quæ iuris publici partes numerantur. Verùm hoc tempore multo maiore cum labore atque negocio, & nomen & munus illud Iuriſconſulti tueri cogimur. nam illi antiqui leges, edicta: S. C. de quorum ſententia & interpretatione conſulebantur, habebant integra: nos leges ipſas quas interpretari cogimur, partim non habemus vlla ex parte, partim mutilas tantum habemus, & laceras, & truncatas, ac tanquam fragmenta quædam Edictorum Senatuſconſultorum ex quibus de illorum ſententia coniecturam facere, ne dicam ariolari, cogimur. Illi ſuperiorum, qui in eodem ſtudio verſati cum laude fuerant reſponſa, & commentarios integros habebant, & cùm diuerſæ ipſorum ſectæ ac diſciplinæ eſſent, quam quiſque ſectam ſecutus eſſet, cognoſcebant: vtrum ſcilicet Sabinianus, an Proculianus an Caſſianus aliquis fuiſſet. nobis fruſta quædam ex illis libris ſuper ſunt, adeò confuſa, diſiecta, indigeſta, vt hos ſuos libros Tribonianus κατ' ἀντίφρασιν Digeſta inſcripſiſſe videatur. Sed cùm aliæ multæ in his libris noſtris obſcuritatis cauſſæ, ſunt tùm illa præter cæteras exercitatiſſimum quemque fatigat, quod innumerabilia in iis menda eſſe conſtat, quæ partim temporis vitio, partim etiam deſcriptorum & librariorum inſcitia contigerunt. In quibus emendandis pauci eruditi viri noſtro hoc ſeculo ſumma cũ laude & ingenij gloria elaborarunt. Quorum tamen eximios labores à neſcio quibus rabulis, ſophiſtis, præſtigiatoribus contemni ac pro nihilo duci videmus, quos quia neq; ad litteras, ſed ad aratrũ natos: neq; bene de mẽte conſtitutos eſſe iudico: contẽnendos potius, quàm refellendos puto. me quidem illorũ inſanæ contumeliæ tantùm abeſt vt ab hoc ſtudij genere abſternant, vt nullũ ſcriptionis genus eſſe arbitrer, in quo magis elaborandũ putem: nullũ in quo lumẽ ingenij clariùs, ac dilucidius eluceat: nullũ ex quo ſcriptoris acumen melius agnoſcatur: Nã verba fundere, & quæ iã ab aliis ſcripta ſunt, aliis cõmutatis verbis exſcribere, atq; (vt noſtri quondã loquebantur) eandẽ rẽ agere alio modo: cuiuſuis hominis eſt in latina lingua vel mediocriter exercitati, Baldus ipſe & Salicetus, (ne alios nominẽ) nihil ferè niſi quod Bartolus ſcripſerat, interdũ etiã totidẽ verbis in ſuos cõmentarios tranſtulerunt. Sed mendũ in aliquo ſcriptore animaduertere, & quemadmodum quodque ſit corrigendũ excogitare: hic opus hic labor eſt: hinc laureã ingenij, nõ (vt quondã dicebatur) ex myſtaceo quærendã arbitror. Nã etſi in tantis tenebris interdum caligamus, atque etiam offendimus: tamen vt aliæ res omnes, ſic ſi libelli noſtri ex maiore & potiore parte æſtimandi ſunt. Cùm autẽ quartũ hinc obſeruationum noſtrarũ librũ, cuius bona pars in illis animaduerſionib. conſumitur, in lucẽ editurus eſſẽ, officio erga te meo conſentaneũ putaui, eũ tibi (adoleſcẽs nobiliſſime) inſcribere: partim vt aliquod meũ de tua eximia indole teſtimoniũ publicè exſtaret: partim vt tuũ ad hanc diſciplinã noſtrã ſtudium incitarẽ, cùm id quod in publicis priuatiſq; ſcholis noſtris perſæpè ex me audieris, in hoc libello animaduertes multo veriùs, & caſtiùs, & integrius ius ciuile veterũ Iuriſconſultorũ more ac modo tractari, quã ab illo impuro, ſordido, barbaro, q. circiter ducẽtis ab hinc ãnis in ſũmo

bonarum

bonarum omnium artium interitu, ab illis Sycophantis & vitilitigatoribus inſtitutus eſt, ſumma cum pernicie iuuentutis, & bonorum ingeniorum peſte: vt non ex limpidiſſimis Iuriſcõſultorum fontibus, ſed ex foediſſimis Sophiſtarum lacunis hãc diſciplinam hauriendam putent: & ex coaceruatis multorum allegationibus laudem quærant, proinde quaſi tanti apud nos ſint, vt eorum etiam ſine ratione valeat auctoritas: aut quaſi non argumentis & rationibus, potiùs quàm teſtimoniis & auctoritatibus quare quidque iuris ſit, docere oporteat. Perge igitur, clariſſime adoleſcens, eam iuris noſtri viam, quam me auctore ingreſſus es, ad extremum tenere. Laborioſa & difficilis hęc diſciplina eſt. multa ſunt dumeta, multæ ſpinæ, multæ vepretulæ, quis neget?

Sed te id quod multi inuideant, multique expetant
Inſcitia ſit, poſtulare, ſi tu laborem ſumma cum cura efferas nullam.

vt vetus Poeta eleganter ſcripſit. pare conſilio prudentiſſimi parentis tui: atque enitere, vt illius ceterorúmque propinquorum tuorum concepta de te exſpectationi reſpondeas. Habes domeſticum virtutis exemplum in tuis maioribus, in tuo parente fortiſſimo & ſapientiſſimo viro, quod imitere: non deeſt ingenium, non cuſtos & gubernator adoleſcentiæ tuę, non æqualium exemplum. A me certè, ne quid tibi deſit, quod ad te cohortandum impellendúmque pertineat, ſedulò ſtudioſeque curabitur. Vale nobiliſſime adoleſcens, & ſalue. Calend. Febr. CIↃ IↃ LXXV.

MAGNIFICO VIRO NICOLAO FIERLEY in Dambrouicza, Caſtellano Vuislicienſi, &c. regni Poloniæ ſenatori: in Comment. de Pignorib.

PRÆFATIO. XXXVI.

VERISSIME ſcriptum eſſe olim à M. Tullio, Nihil eſſe dulcius ocio litterato, cùm in omni vita ſenſi, magnificè & ampliſſimè FIERLEY: tum verò pręcipuè quatuor ferè abhinc annis quibus Gallia patria & parens mea, mortifera duo perfidiæ, & crudelitatis vulnera ſimul accepit; quorum memoriam boni omnes omnibus in gentibus non modò hac ætate deteſtantur, verum etiam ſeculis omnibus deteſtabuntur. Quinetiam hoc tempore, cùm illam funeſto fatalíque bello cõflagrare cogito, cùm mihi ciuium vexatio direptióque, pulcerrimarum regionum vaſtitas, cùm tot latrocinia, rapinæ, cædes, incendia mihi ob oculos verſantur, vt incredibilem animi mœrorem, quem ex tanta calamitate percipio, leniam; nullum paratius ſolatium atque alleuamentum reperio quàm libros & ſtudium meum litterarium, in quo ætas hæc mea ingraueſcens adquieſcit. Ad hoc & legendi libros veteres, & interpretandi iuris ſtudium, addo etiam interdum ſcribendi laborem: qui mihi tamen plerumque non labori ſed ſummę voluptati atque oblectationi eſſe ſolet. Itaque ſuperioribus menſibus locum delegi è medio iure ciuili noſtro præclariſſimum & cùm ad ingenij exercitationem, tũ etiam ad vſum vitæ & fori accommodatiſſimum *De pignoribus & hypothecis*: & quæ à Triboniano noſtro diſperſè atq; confuſè tradita videbantur, ordine ac diſpoſitè tractaui. Cúmque pro recepta & inueterata omnium conſuetudine ſcriptum hoc meum edendum, & ſub inſignis alicuius viri nomine promulgãdum videretur: multis de de cauſſis vt illud ampliſſimo tuo nomini inſcriberẽ, ſum adductus. Nã ſi in Patrono nobilitas & generis amplitudo quæritur, FIERLEIORVM gens inter antiquiſſimas Polonici regni familias numeratur: ac iam tum opibus & dignitate floruit, cũ Vladiſlaus Lokietko Poloniæ regnum obtineret, circiter annum Chriſtianæ ſalutis CIↃ.CCC. quo tempore Oſtaſſius, veſtri generis decus, ampliſſimum in regia Dapiferi munus ſuſtinebat: cuius cùm poſteri & virtutẽ imitati ſunt, & pari honore digniſſimi ſemper habiti fuerunt, tum verò præter cæteros gloria & laude pręſtitit Nico-

laus,qui(vt annales veſtri teſtantur)regnante Caſimiro tertio in Bohemiam Vladiſlaum regis filium ſecutus militari laude floruit. Vnde ad Baiazetem Turcarum Imperatorem profectus,tam fœlix pacis inter ipſum & Poloniæ regem auctor & conciliator fuit,vt omnes ei tam diuturni ocij ac tranquillitatis, qua Regnum veſtrum hucuſque vſum eſt, laudem acceptam ferant. Qua de cauſſa iterum ab Alexandro rege Iohannis Alberti fratre renouandarum pactionum cauſa miſſus, cùm te præclarè geſta rediſſet,præfectura & Palatinatu Lublinenſi ab eo donatus eſt. Poſt etiam à Sigiſmundo ſummus copiarum dux creatus. Cùm Pruſſiam quæ per ducentos & amplius annos à regno Poloniæ per nefas auulſa fuerat,imperata facere & Albertum ſeniorem Marchionem Brandenburgenſem qui ſummo cum magiſtratu Cruciferis præerat abiurato ſuperſtitioſæ militiæ fœdere ſub luculento Ducatus titulo atque præmio Sigiſmundi primi fidem ſequi coegiſſet,regni Pomeriis & receptis & ampliatis,triumphabundus domum reuertens, Palatinatu Sẽdomirienſi, poſtremò etiã Caſtellanatu Cracouiẽſi(quæ præcipua inter ſeculares dignitas habetur)honoratus fuit. Ex eo pater tibi natus eſt Petrus, qui ex clariſſima & vetuſtiſſima Theczíniorum familia vxorem habuit, & permultis in patria functus honoribus Palatinatu generali terrarum Ruſſiæ decoratus obiit. Verùm hæc quidem de illo præſtantiæ genere,quod propè alienum videtur:tibi certè cum aliis cõmune eſt, *Genus qui laudat ſuum, aliena laudat*: vt vetus poeta ſcripſit. Illud verè propriéque tuum & eſt, & dici poteſt , magnificè & ampliſſimè FIERLEY,quòd maioribus illis ortus atque artibus militaribus ornatus,non modò fortitudinem illorum imitatus es, verum etiam litterarum propè omnium ac præſertim hiſtoriarum cognitionem ſummam ac planè ſingularem adiunxiſti,qua laude haud ſcio an vlla inter humanas ſit quæ magnos & inſignes viros magis deceat.Nam ſi eos homines prudentia cæteris ante cellere iudicamus, qui diuturno rerum vſu & experientia periti ſunt: quid de iis exiſtimare debemus, qui beneficio hiſtoriæ infinitas hominum actiones quaſi iis ipſi interfuiſſent,notarunt atque animaduerterunt?Et verò vnde maior comparari prudẽtia poteſt,quàm ex obſeruatione caſuum humanorum & varietatis in vita? cùm clarorum & illuſtrium virorum,partim felices & optatos, partim exitiales & miſeros exitus agnoſcimus:potentiſſimorum regum inſanias ſuppliciis omnibus vindicatas cernimus:rerumpublicarum commutationes è monarchiis in optimatum aut popularem ſtatum:ciuitatum illuſtrium euerſiones,atque interitus:bellorum denique tum inteſtinorum tum externorum calamitates,& cetera generis eiuſdem innumera, ex quibus irati in genus humanum Dei vltiones cognoſci licet. Ad hoc porrò tantum ac tam ſingulare hiſtoriæ cognoſcendæ ſtudium acceſſit quaſi virtutum ceterarum cumulus,pietatis & religionis caſtimonia : quam ita ſincerè & cordatè amplexus es,vt vel hac vna laude maiorum tuorum gloriam ſuperaris , quam vtinam Deus opt. max. pro ſua vſitata clementia & benignitate ſpiritu ſancto ſuo adaugeat,vt non modò FIERLEII gentiles tui reliqui,verumetiam ceteri Polonicæ nobilitatis præſtantes viri,quod in te imitentur,habeant:& deum rerum omnium conditorem,qualem ſe in filio ſuo Ieſu Chriſto Immanuele noſtro patefecit, agnoſcant.His igitur de cauſis magnifice & ampliſſime FIERLEY, libenter hanc occaſionem declarandi mei aduerſus te animi & de ſingularibus tuis virtutibus iudicij ad poſteritatis memoriam teſtificandi arripui:memor illius quæ apud Horatiũ eſt præclaræ ſententiæ, *Paulum ſepultæ diſtat inertiæ Celata virtus*. Hoc autem meum inſtitutum vt pro tua benignitate in bonam partem accipias, tametſi non ſecus te factutum confido,tamen vt quantopere id cupiam,cognoſcas,etiam atque etiam,abs te peto quæſoque.Ex Bibliotheca mea X.Kal.Mart.anno CIↃ IↃ LXXVI.

GENERO-

144

GENEROSISS. ADOLESCENTI ANDREÆ FIERLEY de Dambrowicza, Palatinidi Cracouienſi: In Scholas Cod. de pignorib.

PRÆFATIO. XXXVII.

CVM meam de Pignoribus commentationem ad Pandectarum noſtrarum rationem atque ordinem accommodatam, nuper in Magnifici viri patrui tui nomine promulgandam curaſſem, ANDREA generoſiſſime: optimum factu iudicaui, hanc eiuſdem argumenti appendicem, ad Codicis Iuſtinianei inſtitutum accommodatam, tuo nomini inſcribere: vt quos ſanguinis & vetuſtiſſimæ ſtirpis communio coniungit, eoſdem coniunctim, quo poſſem officij genere, demererer: atque ad maiorum tuorum prædicationem: quàm ſuperiore præfatione curſim attigeram, Parentis tui magni & illuſtris viri IOANNIS FIERLEI commemorationem adiungerem: cuius tanti ac tam præclari hominis laudationem præterire, mihi hanc præſertim occaſionem nacto, fas eſſe non putaui: nam cùm per honorum omnium gradus à Sigiſmundo Auguſto rege veſtro tamen ad ampliſſimam Archimareſcalli dignitatem perductus eſſet, tantam & regi & regno fidem præſtitit, ita fortem ac fidelem reipub. veſtræ operam nauauit, vt eum rex morti proximus & de futuro interregno ſollicitus, potiſſimùm è ſua nobilitate deligeret, cui rempub. tamquam orbam, ſapienti ac fideli tutori commendaret. Qua de cauſſa ſummam ei Palatinatus & Capitaneatus generalis Cracouienſis dignitatem attribuit. quo in magiſtratu neque regis, neque procerum ſpem de ipſius virtute conceptam fefellit. Ita enim per illud interregni tempus ſeſe geſſit; vt cùm alia omnia, quæ ad patriæ ſuæ ſalutem pertinerent, ſtudioſiſſimè procuraret, tum verò præcipuè in illuſtranda Dei gloria & Chriſti doctrina propaganda elaboraret: neque quidquam antiquius haberet, quàm vt in illis Cimmeriis tenebris, quibus antehac terrarum orbis oppreſſus fuerat, veritatis lumen accenderet: quo in ſanctiſſimo pulcerrimóque inſtituto cum innumerabiles non aduerſarios, ſed hoſtium & infeſtiſſimorum & potentiſſimorum copias haberet; tamen vix dici poteſt, quanta virtute, conſtantia & magnitudine animi conatus illorum eluſerit. Et cùm in eiuſmodi animorum perturbationibus ciuiles diſſenſiones plerumque ad vim atque ad arma erumpere ſoleant; tamen incredibile dictu eſt, quantam in omnibus conſiliis cautionem adhibuerit, quanta ſapientia prouiderit, ne quid tumultus, aut ſeditionis ac diſcordiæ ciuilis naſceretur: vt etiam ab acerrimis quibuſque aduerſariis boni ciuis & patriæ amantis & ſenatoris egregij laudem ac teſtimonium adipiſceretur. Tantam porro in repub. gerenda & Mareſcallatu adminiſtrando moderationem, tantam prudentiam, iuſtitiam, temperantiam oſtendit, vt non modò ſuam futuro Regi dignitatem & reipub. auctoritatem conſeruaret, verumetiam vnicuique ſiue ciui, ſiue peregrino ſuum ius honorémque tribueret. Quæ cùm ita eſſent, tantus vir ac tantopere de veſtra repub. meritus, fato quodam miſero funeſtóque nobis ereptus eſt. nam cum in Cracouienſibus regiæ coronationis comitiis libertatem patriæ vehementius aduerſus quoſdam defendiſſet, paucis pòſt diebus morbo correptus, ac tertio noui regni menſe exſtinctus eſt. Quæ non eò commemoro, generoſiſſime adoleſcens, vt dolorem ac luctum animi tui renouem, aut augeam: (neque enim hæc propria tua calamitas fuit, ſed tibi cum vniuerſa Polonia communis) verùm vt te cohorter ac moneam, ne rerum humanarum euentis ab optimis conſiliis inſtitutíſque abducaris, ne'ue caſus illius recordatione à defendenda pietate, & patriæ libertate propugnanda refugias: ſed ſolius Dei prouidentia confidas, cuius in conſpectu mors ſanctorum (vt Scriptura loquitur) precioſa eſt. Peto et-

iam abs te, vt ſæpenumero cogites, quantum maioribus tuis debeas, quantam de tua ſiue eximia indole, ſiue iam adulta virtute; quantam etiam de illuſtris Parentis olim tui, nunc etiam de Magnifici viri: patrui tui, diſciplina ſanctiſſima ſpem concitaris: bonáſque artes ac litteras quo cœpiſti ſtudio complectare: atque, vt huic præfationi finem faciam, munuſculum hoc meum eo animo accipias, quo à me tibi officij cauſſa defertur. Vale generoſiſſime adoleſcens, & ſalue. Deus tuam adoleſcentiam ſingulari ſua beneuolentia complectatur. Kalend. Mart. CIↃ· IↃ LXXVI.

ILLVSTRI VIRO RICHARDO STREINNIO, Baroni à Schvvartzenau &c. Cæſarei Senatus Præſidi ſapientiſſ. in partem Epitomat.

XXXVIII.

PRÆFATIO.

IN his meis mœroribus atque acerbitatibus quibus ob iſtam diuturnam patriæ calamitatem & vaſtitatem afficior, generoſiſſime Baro dici non poteſt, quantam ex adſidua librorum & litterarum tractatione leuationem percipiam. Ac natura quidem comparatum eſſe fateor: vt qui tuto aliquo ex loco aliena incommoda periculáque proſpectant lætentur: non quod alienis malis gaudeant, ſed quod conditionis ſuę felicitatem taciti ex aliorum aduerſis caſibus æſtiment: vt Lucretius cecinit.

Suaue mari in magno, turbantibus æquora ventis,
E terra magnum alterius ſpectare laborem:
Non quia vexari quemquam eſt iucunda voluptas,
Sed quibus ipſe malis careas quia cernere ſuaue eſt.

Verum hæc neque de patriæ calamitate, neque de bonis ciuibus & patriam amantibus verè arbitror dici poſſe: quandoquidem bonis viris ſemper patriæ ſalus ſalute ſua carior atque antiquior fuit. atque vt à M. Tullio veriſſimè ſcriptum eſt, omnes omnium caritates patria vna complexa eſt: pro qua etiã nemo bonus dubitet mortem oppetere, ſi ei ſit profuturus. Itaque quod vnum poſſum tantis meis acerbitatibus vel remedium, vel alleuamentum, vel certè ſolatium quærere, id ego ex hoc adſiduo in litteris & iuris ciuilis ſtudio conquiro: & à tantorum malorum cogitatione quam maximè poſſum, animum abduco. cuius rei eò mihi maior ex hac arte ac diſciplina mea facultas datur, quod ciuitatis benè beatéque conſtituendæ leges præſcribit: cuius artis ac ſcientiæ quanta in vtramque partem vis ſit, vel ex beato earum Rerumpub. ſtatu cognoſci licet, in quibus leges vigent, vel ex earundem interitu & euerſione, ſi quando rectores nactæ ſunt, qui ſpretis legibus omnia pro libidine animi ſtatuant. Ac memorabile eſt, quod grauis auctor ſcribit Polybius, cum duæ potentiſſimæ ciuitates, Carthago & Roma diuturnis bellis conflictatæ de ſumma imperij decertaſſent, idcircò Carthaginem depreſſam ac ſubactam fuiſſe, quòd, quo tempore contentiones illæ exarſerunt, tum & Carthagine ſumma legum negligentia, & Romæ ſumma earundem obſeruatio vigeret. Nam quod Plato ſcribit, fuiſſe tempus quoddam, cum homines à Diis regerentur, ſicuti nunc (inquit) pecudes ab hominib. id eſt, paſtoribus ſuis reguntur: idcircò ab illo confictum eſſe arbitror vt oſtenderet, eos, quibus reipub. gubernacula traduntur, tanto priuatis hominibus antecellere debere, quanto paſtores ouibus & bobus præſtant. quod ſine certis cuiuſque ciuitatis, aut regni, aut imperij legibus, quarum ſummi gubernatores periciſſimi & obſeruantiſſimi ſint, nõ modo nõ accidere, ſed ne optari quidẽ poteſt: propterea quòd lex nihil aliud eſt, quàm ars & norma reip. adminiſtrandę. quod ſi nullum tam tenue in vita hominum opus, nulla tam puſilla actio eſt, quæ non arte & lege aliqua regatur: (nam etiam agri colendi, & ſerendi, & nauigandi, & veſtium faciendarum,

rum,& telæ texendæ,atque adeo citharæ pulſandæ , leges ſunt) quanto magis ciuitatum & regnorum gubernandorum artem eſſe aliquam oportet ? Itaque vt nauis gubernatorem nacta vel imperitum,vel inſanum, vel ebrium facilè naufragium facit:ita reſp.vel furioſum vel libidinoſum , vel ciuibus ſuis infeſtum rectorem nacta, qui ſpretis patriæ legibus maiorũq; inſtitutis,ómnia pro ſua libidine ſtatuat, abeſſe procul ab exitio & interitu non poteſt. cuius rei exempla cùm ſuperiores ætates omnes nobis ſatis multa ſuppeditarunt,tum verò ne hęc ætas illuſtre aliquod poſteris noſtris documentum præbeat,maiorem in modum pertimeſco. Neque vero væſanos & furioſos illos gubernatores incolumes & communium calamitatum expertas eſſe,documento ſunt exitiales Philomeli,Onomarchi,Icetæ, Dionyſij,Alexandri Phærei,ſimiliúmque tyrannorum exitus:& in Rom.imperio,Caligulæ,Neronis, Galbæ,Othonis,Vitellij,Domitiani,qui dignos crudeli dominationi , vitæque ſceleratæ ac flagitioſæ conſentaneos exitus habuerunt. Quorum caſuum recordatione,cùm in ſummam ſpem adducor fore,vt eorum imitatores exitus habeant conſimiles:tum vero iudicij atque vltionis diuinæ maturitatem exſpectans,tacitus tantiſper in his meis libris ac ſtudiis adquieſco: Deique opt.max.prouidentiam veneror atque vt Græci veteres appellarunt, Nemeſin exſpecto , eóque ſtudioſius noſtram hanc iuris ac legum diſciplinam colo:quarum ex contemtione tantam generi humano peſtem ac perniciem inferri animaduerto. Cùm autem multi iuris ciuilis loci cognitione digni ſunt,tum vero is potiſſimum iuuentuti commendanduseſt,in quo de Emtione & venditione,Locatione & conductione diſſeritur:propterea quod vſus eius in vita quotidiana & foro frequentiſſimus eſſe ſolet: veterúmque Iuriſconſultorum acutiſſimas atque ingenioſiſſimas diſputationes continet , & quoniam contractus ſunt(vt noſtri auctores loquuntur)iuriſgentium,idcirco ad æquitatis naturalis normam perpetuo reuocantur:neque ex legiſlatoris & imperatoris alicuius voluntate pendent:cuiuſmodi ſunt fere quæ de hereditatib.& legatis & fideicommiſſis,in libris noſtris tractantur. Itaque cum hoc argumentum ſuperioribus menſibus arte & methodo tractaſſe mihi viderer , & à Triboniani ſalebris tanquam ad planitiem quandam reuocaſſe,dare hoc iuuentuti noſtræ munus inſtitui:verum ita, vt cum rude atque inornatum eſſet,tui nominis ſplendore tanquam gemmis & margaritis ornatum atque illuſtratum in lucem prodiret. Nam cum natura, vel Deus potius acerrimum tibi ingenium tribuiſſet,atque ita celeriter eas diſciplinas,quibus te ab ineunte adoleſcentia dedebas,arriperes , vt mihi tantus ac tam celer progreſſus admirationem pareret:facile iam tum cum admodum adoleſcens mecum viuebas,(quod ego ſummæ felicitatis loco ſemper duxi) mihi atque aliis permultis perſuaſi,nihil obſcurum,nihil humile nihil vulgare,imò verò nihil non amplum & præclarum & illuſtre à tam illuſtri ingenio exſpectandum eſſe.quàm ſpem atque exſpectationem non fefellit euentus. Vt primum enim inuictiſſimo Imperatori Maximiliano tua virtus , eruditio & grauitas cognita eſſe cœpit , confeſtim ſapientiſſimus Princeps ampliſſimis te honoribus adfecit,atque in iſtum ſummę dignitatis gradum extulit:de qua vt me tibi,Streinni generoſiſſime,ex animo gratulari intelligeres,& quo poſſem officij genere,meam erga te obſeruantiam declararem : munuſculum hoc litterarium in ſplendidiſſimo tuo nomine apparere volui : quod vt tibi gratum ſit,etiam atque etiam opto: Deúmque opt.max.oro atque obteſtor, vt tantam hanc dignitatem tuam,vniuerſæ Germaniæ fauſtam ac felicem : téque perpetuo beatum ac florentem eſſe patiatur : & filij ſui Domini & Emmanuelis noſtri fideliſſimum & ſtudioſiſſimum clientem eſſe velit. Vale generoſiſſime Baro , & ſalue. Kalend. April.

M. D. LXXVI.

ILLVSTRISSIMO PRINCIPI LVDOVICO LANDgrauio Haſſiæ: in tit. Cod. de vſur. & fœn.

XXXIX. PRÆFATIO.

NEMINI credo eſſe dubium, Princeps illuſtriſſime, qui modò bene de mente ſit conſtitutus, quin nihil in orbe terrarum miſerius, nihil calamitoſius naſceretur, quàm hoc animal, quod Hominem appellamus, niſi Deus illi mentem ac rationem addidiſſet: qua duce ac magiſtra, ſocietatem humanam cum ſui generis mortalib. coleret. Quod vel ex eo cognoſci licet, quia ſimulatque ab ea ratione paululum deflectere inſtituit, ita nonnunquam ruit, vt nullum hominum generi tantum exitium, quantum ab ipſo compararetur: non à feris beſtiis, non ab eluuionibus, non ab incendiis, non à naufragiis, non à terræ motu ac fragoribus, non à cœli tempeſtatibus ſæuiſſimis tanta pernicies humano generi, quanta ab ipſis hominibus, infertur: cuius rei recens teſtimonium vel noſtra Gallia ſuppeditat. Sed cùm in priuatis hominibus tantum cuiuſque mens ac ratio bene inſtituta poteſt, tum verò in genere ipſo ac ciuili hominum cœtu gubernando, hoc eſt, regnis atq; imperiis & rebuſpub. adminiſtrandis, permultum ea ſumma ratio valet, quæ Lex appellatur, & iuris atque iniuriæ regula eſt, rectáque vitæ degendæ diſciplina, quæ rectè imperandi prohibendíq; ſapientia nititur. Itaq; non imperium, non regnum, non principatus, non ciuitas vlla ſine Lege, non magis quam hæc rerum vniuerſitas ſine Sole conſtare poteſt: taliſque ſine lege generis humani cæcitas exiſteret, quale, vt ſummi poetæ verbis vtar,

—per incertam lunam ſub luce maligna
Eſt iter in ſylnis, vbi cœlum condidit vmbra
Iupiter & rebus nox abſtulit atra colorem.

Cùm autem multorum legislatorum præclara inſtituta fuiſſe conſtat, tum verò eorum Imperatorum leges præcipuo quodam honore dignantur, qui vetera Populi R. inſtituta emendarunt; atque eorum præſertim, qui illa magna ex parte ad Chriſtianæ reipub. rationem accommodarunt: vt ſummam meritò ſapientiæ laudem tribui videamus illuſtriſſimo Principi Vuilhelmo, fratri tuo, natu & dignitate maximo: nec minorem tibi gloriam, bonorum omnium conſenſu, concedi videamus: qui Parentis veſtri fortiſſimi herois exemplum imitati, præter pietatis veſtræ ſtudium, diſciplinam iuris in ditionib. veſtris coli retineríque voluiſtis nam hæ ſunt, ſi verè exiſtimare volumus, Pietas, inquam, & Iuſtitia anchoræ illæ binæ, quibus Thebanus vates ad nauem, quæ tempeſtate iactatur, firmandam, vtendum exiſtimabat. Hæ ſunt duæ nutrices, quas poetæ Ioui ſuo attribuerunt, Ida & Adraſtea. Sunt autem in iure noſtro loci inſignes innumeri, ſapienter cùm à veteribus Iuriſconſultis, tum ab Imperatoribus Chriſtianis tractati: ſed nullus maiore diligentia explicatus exiſtimatur, quàm is in quo de Vſuris & Fœnore conſtituerunt. Itaque cùm ſuperioribus menſibus illum locum quem olim adoleſcens tractaram, multo & ſtudioſius & accuratius explicaſſe viderer, ac iam de ea Commentatione promulganda cogitarem, hís de cauſſis, vt hunc meorum ſtudiorum fructum tibi dicarem, ſum adductus. Primùm, vt quantum illuſtriſſimæ familiæ veſtræ debeam, & quàm fideli & grata memoria veſtram erga me beneuolentiam colam ac proſequar, publico aliquo monimento teſtarer. Memini enim &, quãdiu viuam, meminero, quoties & quam amanter ſimulatque mihi ex patriæ incendio euadere licuit: quoties inquam, & quàm cupidè, liberaliter & honorificè me ad Academiam veſtram inuitaueritis. deinde tanta fuit fratris tui Principis Wilhelmi Mœcenatis mei optimi, ſemper ex eo tempore erga me liberalitas, tantáque beneuolentia, vt niſi eam, quamdiu viuam, quibus potero modis celebrem, meritò ingratus atque impius videri poſſim. Prætereà, cùm

reà,cùm ſedatis (vt ſperare mihi videor) ſæuiſſimis Galliæ tempeſtatibus honorificentiſſimis bonorum virorum decretis,à patria mea reuocer, & ad eas dignitates euocer,quib.ſuſtinendis ingenuè me imparem agnoſco: non prius mihi de diſceſſu cogitandum putaui,quàm aliquo munere ex bibliotheca mea deprompto, & quaſi frugib.ex hortulo meo decerptis,gratum meum erga te animum oſtenderem:atque illuſtriſſimæ familiæ veſtræ bene ex animo precatus, ditioni veſtræ ſubiectos beatiſſimos iudicarem,qui talem Principem nacti eſſent, qualem Chryſantha Xenophonticus optabat,cum inter bonum Principem & bonum parentem nihil diſcriminis eſſe ſtatueret.Erit igitur clementiæ & benignitatis tuæ,Princeps illuſtriſſime, munuſculũ hoc noſtrum boni cõſulere:quod certè ſi vel ex ſua, vel ex tanta iſta dignitate veſtra ſpectetur, tenuiſſimũ eſſe fateor:at ſi ex meo erga vos animo æſtimetur,permagnum eſſe adfirmo:quandoquidem ex tanto ditionis veſtræ clientum ac ſubiectorum numero,nemini, qui maiore fide,ſtudio,atque obſeruantia illuſtriſſimam familiam veſtram colat,concedo. Vale illuſtriſſime Princeps,& ſalue.Kalend. Sextil.M. D. LXXVI.

NOBILI VIRO, CASPARO A DANWITZ in Ionſdorff,ſereniſſimorum Archiducum Auſtriæ Matthiæ & Maximiliani Camerario:in tit. Cod de iudic.

PRÆFATIO. XL.

QVAM gratæ & ſuaues ac iucundæ mihi nuper tuæ literæ fuerint,Danvvitzi nobiliſſime,ſi minus ex priſtino & perenni meo erga te animo (quem paternum appellas,exiſtimare potes:documento tibi noſtrum hoc munuſculum eſſe poterit:quod non modo tibi, cuius indolem mirificè adamaui, verum etiam Academiis noſtris omnibus monumentum extare volui, ſingularis mei de tua præſtanti virtute, atque ingenij probitate,& ſuauiſſimis moribus,iudicij.Dies fortaſſe,mirum eſſe, quòd hac ætate ingraueſcente,tot præſertim ærumnis & calamitatibus iactatus,neque modum neque finem ſcribendi faciam.Sanè cum ad quietem me valetudo & ætas vocat, tum verò etiam defatigatio quædam:præſertim hoc ingrato ſeculo,quo,ſi poſt tot pugnas & certamina,coronam nullam merui,rude certè donari tot plagis, iis quæ inſignibus adfectus,debuiſſe videor.

Cædimur(inquit Flaccus)ínque vicem plagis conſumimus hoſtem.

Lẽto Samnites ad lumina prima duello. Quod præſertim ex eius libelli editionẽ ſenſi,quem triennio antè adflictiſſimæ patriæ ſubleuandæ cauſſa in vulgus edidi,qui quãtum mihi ab Alaſtoribus noſtris, & eorũ palpatoribus,ac ſycophantis,togatíſq; vulturiis odij conciliarit dici vix poteſt. Verumtamen Alcibiadis more exclamare licet,cũ illũ Euribiades ſublato Scipione loqui vetaret: πάταξον οὖν καὶ ἄκουσον.Feriãt igitur ſycophantæ,& me tamen audiant,ſed poſteritati,iudici incorruptæ, integrũ de fideli meo erga patriam animo iudicium relinquant.Redeo ad inſtitutum. Te in illuſtriſſimorum Principum comitatu florere ac vigere,vehementer gaudeo: tibíq; ac patriæ Sileſiæ gratulor,cui non mediocre ex hac tua dignitate ornamentum accedit.Quod vt me ex animo feciſſe intelligas,libellum hunc de Iudiciorum ritu atque ordine à Iuſtiniano Imperatore inſtituto,tibi dicamus,ac dicatum dono mitto: vt cùm me tibi nullo meo merito tàm carum eſſe intelligam: tu quoque viciſſim hanc mei erga te fideliſſimi atque amantiſſimi animi ſignificationem habeas. Vale nobiliſſime Danvuitzi,frater & amice integerrime: & generoſiſſ.Baronem Streinnium,virúmque ampliſſimum D. Cratonem meis verbis honorificè ſaluta. Deum oro,vt tua ſtudia ſpiritu ſancto ſuo gubernet:ac generoſum tuum animum ſingulari ſua beneuolentia complectatur.Ex Muſæo noſtro,X.Kalend.Septem.M. D. LXXVI.

ILLVSTRISSIMO PRINCIPI GEORGIO LANDgrauio Haſſiæ: in eam partem Epitomas. quæ eſt de reb. cred.

PRÆFATIO. XLII.

MEMORIÆ proditum eſt, PRINCEPS illuſtriſſime, Annibalem, cùm infeſtis ſignis in Italiam contenderet, vidiſſe in quiete iuuenem indole ac ſpecie diuina, qui ſeſe illi diuinitùs ducem itineris datum diceret, præciperétque vt ſeſe ſequeretur, neque vllam in partem circumſpiceret. Illum autem humani ingenij more diutiùs temperare oculis non potuiſſe: vidiſſeque à tergo immani magnitudine belluam circumplicatam ſerpentibus, quæ quàcunque incederet, arbores, virgulta, ædificia, tectáque omnia ingenti ſtrage peruerteret: pòſt verò ſequentem cum fragore cœli nimbum, grandine, fulminibúſque grauidum: tum admiratum quæſiſſe, quódnam illud eſſet prodigium: reſpondiſſeque iuuenem, vaſtitatem eſſe Italiæ: quod verbum euentus & atrociſſimum XIIII. annorum bellum comprobauit. Huius rei memoriam mihi perſæpè Galliæ noſtræ calamitas renouat: nam eſſe immanem belluam, quæ GALLIÆ VASTITAS paſſim toto terrarum orbe vna gentium omnium & mente & voce nominatur, ac tantum iam temporis ſpatium à bellorum ciuilium initio fluxiſſe, nemo ignorat. An verò nimbus cum cœli fragore & ſulphure & fulminibus breui ſit conſecuturus: qui crudelitatem atque impietatem innumeris periuriis implicatam, vlciſcatur, tu, PRINCEPS illuſtriſſime, pro tua prudentia, pietate & adſiduo ſcripturæ ſacræ ſtudio exiſtimare potes. Propter ſcelera & flagitia (inquit Vates ſanctus) transferuntur regna, neque inſignior vllus videtur locus, quàm ille in libro Sapientiæ; vbi Salomon reges ſuo potentatu atque imperio abutentes his adfatur verbis: Poteſtas vobis à Deo data eſt, is res veſtras geſtas in diſquiſitionem vocabit. Cùm ipſius imperij adminiſtri eſſetis, auarè, crudeliter, flagitioſè ius dixiſtis. Itaque Deus horribiliter apparebit vobis ſeueriſſiméque in vos, qui veſtra poteſtate abuſi eſtis, animaduertet. Exſtat autem in Græcorum libris hiſtoria inſignis de Semiramide, quæ cùm Aſſyriæ regnum aliquandiu libidinosè & turpiter adminiſtraſſet, tandem illum ſulphuris nimbum experta eſt. Hæc infimo nata loco regi Nino propter formæ venuſtatem placuit, tantámque flagitioſa conſuetudine, gratiam apud illum adepta eſt, vt Ninus ſemel ei polliceretur, eam quidquid ab ſeſe peteret, impetraturam. Petiit vt ſibi ad diem vnum ſedere in Regis ſolio, ac poſtulantibus ius dicere liceret: vtíque ciues ſibi tamquam ipſi Regi ad vnius illius diei ſpacium obtemperarent. qua re impetrata, primùm de leuibus & exiguis rebus decreta interpoſuit. vbi modeſtè omnes imperata facere animaduertit, tum ſtipatoribus regiis mandauit, vt Regem prehenderent, mox vti comprehenſum vincirent, poſtremò vt vinctum necarent. His artibus Semiramis imperium adepta confeſtim ſe in omne libidinis genus effudit, ac poſtremò cùm infamem filij conſuetudinem appetiſſet, ab illo necata eſt. Nimbus hic fuit in Semiramidis caput, quæ aliquot annos Aſſyriæ vaſtitas extitit, fulgure tonitru, grandinéque grauidus. Ex eodem belluarum genere memoratur Sœmias Imperatoris Heliogabali mater, quæ cùm meretriciam diſciplinam, domeſticúmque filij lenocinium perquamdiu exercuiſſet, auctoritatémque ſibi ſummam in regno adminiſtrando atque in ſenatu ſumſiſſet, omniáque diuina atque humana iura permiſcuiſſet tandem iuſto ciuium odio oppreſſa, obruta, interfecta eſt. Verumenimuerò, dixerit aliquis, Ecquid igitur in tantis incommodis remedij? Nihil eſt, quòd faciliùs expediri poſſit. Sed ne iuſto dolori meo nimium indulgere videar (nam aberrat animus à ſententia, tantorum malorum recordatione perculſus) me-

mini me in Græcorum commentariis legiſſe, Oſyrim Ægypti Regem ſceptrum habuiſſe, cuius in ſummo fingi oculum iuſſerat: quo monebatur, vt diligenter in omnes regni ſui partes circumſpiceret, ne qua fortè ex parte labaret. Rectiſſimè autem Plato Reges nauium gubernatoribus comparat: quorum procuratio eſt: ſic ad puppim ſedere; atque ita oculis omnem in partem emiſſitiis clauum tenere, ne quem ad ſcopulum adflicta nauis, & ipſum & onera, & vectores omnes euertat. Nunc ei gubernaculum committere: vel aliquamdiu commiſſum diutiùs permittere, cuius culpa, temeritate, inſania, nauis ſæpiùs adliſa, vulnerata, perfoſſa eſt, perditi & deſperati ingenij videtur. Qua in cogitatione (nam ex contrariorum contentione melius res quæque æſtimatur) mihi perſæpe felicis & fortunati imperij veſtri in mentem venit, PRINCEPS illuſtriſſime: ac non modò Germanici vniuerſi, verumetiam Heſſiaci: quod tot iam annos florens ac beatum Deus pro ſua benignitate conſeruat. Et cùm à patriæ meæ contemplatione, in qua crebris fragoribus omnia quatiuntur, & (vt in tempeſtatibus turbulentis) ignes hinc atque illinc micant, animum additionis veſtræ tranquillitatem refero, veriſſimum eſſe ſtatuo quod Seneca in libro de clementia ſcripſit: Non aliam eſſe faciem quieti moderatíque imperij, quàm ſereni & nitentis cœli. Crudele regnum (inquit) turbidum, tenebriſque obſcurum eſt, inter trementes & ad repentinum ſonitum expaueſcentes: nec eo tamen, qui omnia conturbat, inconcuſſo. Itaque cùm hanc veſtram, hoc eſt, quatuor concordiſſimorum fratrum, Landgrauiorum Haſſiæ, in adminiſtranda ditione veſtra prudentiam nuper admiratus eſſem, gratulari tibi volui: meúmque de ciuium veſtrorum felicitate iudicium publicè teſtari: & qua poſſum ſignificatione gratum me ac memorem eius benignitatis oſtendere, qua me nuper ex mei Mecœnatis aula redeuntem in arce veſtra complexus, hoſpitio etiam peramanter ac perliberaliter excepiſti. Nam cùm aliquam mearum in ius ciuile comentationum partem editurus eſſem, litteratorum omnium inſtituto, patronum mihi aliquem quærendum putaui, cuius ſub illuſtriſſimo nomine libellus hic & tutior & gratior in manus hominum perueniret. Simul hanc qualemcunque occaſionem arripere volui declarandi mei erga te tuam animi, ſingularíſque de tua in hoc ætatis flore prudentia & conſilij magnitudine iudicij: quod meum inſtitutum vt in bonam partem accipias, etſi, quæ tua eſt benignitas, non aliter te facturum ſpero; tamen, ne, quantoperè id cupiam, ignores, obnixè peto quæſóque. Vale illuſtriſſime PRINCEPS, & ſalue. Deus te ſingulari ſua beneuolentia complectatur. Kalend. Mart. Anno CIↃ IↃ LXXVII.

NOBILI VIRO, ET EXCELLENTI virtute prædito, Hermanno de Haaſs, domino in Turnich, Bell. & Frechen: in Conſilia

XLIII

PRÆFATIO.

DVPLEX, Hermanne nobiliſſime, tractandi iuris huius noſtri ratio iam in vſum vitæ recepta eſt: vna, ſcholarum ferè propria eſt, altera, fori ac iudiciorum. Illa quæ in ſcholis vſurpatur (ab hominibus quidem bene de mente conſtitutis) ad Iuſtinianici Iuris libros, eorúmque interpretationem accommodata eſt: quorum præſcripta ſequitur (vt illius verba vſurpem) κατὰ πόδα: neque minus accuratè ſingulas ipſius ſententias, ſuo quaſque momento ponderat, atque examinat, quàm heredes aut legatarij ſingula teſtamenti verba obſeruant. Quæ verò paſſim iam omnium prope gentium inſtitutis in foro & iudiciis verſatur, immane, quantum ab illa diſcrepet. Primùm nulla ferè ciuitas eſt, quæ non ſuas leges peculiares habeat, quæ vulgò ſtatuta municipalia nominantur, quorum cùm de interpretatione ambigitur, ad Iuris noſtri peritos conſilij cauſa aditur. Deinde innumerabiles ſunt his temporibus controuerſiæ,

trouerſiæ,de quibus vix ac ne vix quidem ex Iuſtinianici Iuris præſcripto diiudicari poteſt:veluti de iure primogeniorum,de nobilitate,de retractu pleraque : in quibus periti Iuris,quantumuis exercitati,non minus interdum hærent , quàm Medici in Hippocratis & Galeni libris verſati,ſolent in nouis quibuſdam & inuſitatis morborum generibus ambigere.Præterea receptæ ſunt , atque etiam inueteratæ, quædam inter pragmaticos opiniones, quas domo in forum quaſi res præiudicatas adferunt,quibus ſi quis Papiniani , aut Scæuolæ autoritatem obiicere auderet , non modò ſibilis,verùm etiam conuiciis exploderetur. Quid verò ſi fortè quis etiam Pandectarum Florentinarum mentionem in foro inter Pragmaticos facere auderet,& de Scripturæ varietate contendere?quibus diſputationibus noſtræ iam propè omnes ſcholæ percrepant.Tum verò periculum eſſet,ne manus ab illo non abſtinerentur: cùm tamen ſexcentos ferè in libris noſtris locos eſſe conſtet , in quibus de particula N O N vel eximenda,vel inſerenda ambigitur. Hîc ſi de iure à litigatore conſultus,nouam contra receptas & inueteratas opiniones , diſputationem proferret,primùm & conſultorem miſerum peſſundaret,& collectam multis ſuis ſtudiis ac laboribus exiſtimationem momento temporis amitteret , atque illius veteris verſiculi veritatem experiretur,ἡ δὲ κακὴ βουλὴ τῷ βουλεύσαντι κακίστη , quem Romani (vt credo) pueri ſic expreſſerunt: Malum conſilium conſultori peſſimum.Quæ me res plerumque in conſultationibus(vbi Doctorum communis opinio tamquam oraculum aliquod proferebatur)tacere,ac demiſſo capite pedibus in aliorum ſententiam ire compulit,atque(vt aptiſſimo vtar verbo)de meo iure decedere : idémque facere quod olim feciſſe Muſici dicuntur,qui ſuam artem ad vulgi aures accommodabant, de quibus dici cœpit: Theatra malè canere docuerunt.

Huc accedit recepta in foro & tribunalibus opinio de gloſſarum auctoritate:nata, vt opinor, ab iis qui vel acutum & preſſum Iuriſconſultorum dicendi genus non intelligebant,vel innumerabiles eorum diſſenſiones tegere ac diſſimulare volebant.de qua auctoritate cùm alia paſſim apud Doctores teſtimonia extant , tum verò illud inſigne præterire non poſſumus, quod apud Raphaelem Fulgoſium ſuperioribus annis obſeruauimus, cum eius commentarios in Codicem ſatis attentè (vt multis tum probabam) legebamus.In iudicando,inquit,temerarium eſſet attentare iſtud,quia communis gloſſ.& Doct. ſententia eſt,quod tranſeunt ſine ceſſione. Et noſtis quanta ſit auctoritas gloſſatoris.Nonne heri dixit Cyn.gloſſam timendam propter præſcriptam idololatriam per aduocatos.Significans, quod ſicut antiqui adorabant idola pro diis:ita aduocati adorant gloſſatores pro Euangeliſtis. Volo enim potius pro me gloſſatorem quàm textum.Nam ſi allego textum, dicunt aduocati diuerſæ partis,& etiam Iudices, Credis tu quod gloſſa non ita viderit illum textum,ſicut tu?& non ita benè intellexerit,ſicut tu?Ego recordor (& ſit iſtud pro nouo)quòd dum eſſem ſcholaris,eram ſatis acutus:& dum ſemel eſſemus multi ſocij in vna collatione , auſus fui vnum textum allegare contra ſententiam Doctoris mei: tantam audaciam habui. Dixit vnus ſocius, Tu loqueris contra gloſſam quæ dicit ſic.Et ego reſpondi,Etſi gloſſa dicit ſic,ego dico ſic: ignarus auctoritatis gloſſatorū. Credebam enim quod eſſent communes apoſtillæ, quales ſunt in libris Grammaticæ,ſicut ſuper Virgilio & Ouidio. ſed tamen non ita eſt. fuerunt enim gloſſatores maximæ ſcientiæ viri & auctoritatis.etſi aliud non eſſet quàm gloſſarum ordinatio, & de quibus poteſt dici id,quod arbitror de nullo dici poſſe, videlicet quod totum corpus iuris viderunt. Magis ergo ſtandum eſt eis qui viderunt, quàm nobis qui nō vidimus.Hæc Fulgoſius in l.ſi in ſolutum,C.de action.& oblig.Item alio loco : Veruntamen,inquit,in iudiciis malim auctoritatem gloſſatoris pro me habere , quàm textum,quoniam,dicit ille,qui eſt in medio, Credis tu quod gloſſa non viderit textum illum,& non ita benè intellexerit ſicut tu?Hæc ille in l.ad officium, C.com.diuid.Item alio loco.Dominus tamen Bartholus eſt in contraria ſententia,vt iſte titulus habeat locum,etiam in actore:& hoc dicit probari,dum textus dicit: Nec repetendæ actionis.Sed vt videtis gloſſa exponit. i. defenſionis.cuius auctoritas in iudiciis noſtris præualet.Nam nemo ex ſcribentibus,etiamſi duo ſint,præualet gloſſatori.Hæc ille in l.1.C.de his qui potent.nom.& l.1.in princ.de Ædil.edict. Sed ſi ſententia gloſſatoris duobus Doctoribus eſt contraria , profectò in iudiciis præualeret ſententia ipſius gloſſæ.At enim,dicet aliquis,præclarum illud eſt Horatij : Odi pro-

ſanum vulgus,& arceo.ac laudatur illud ex vetere Tragœdia, *αἴσχεσ μὲν σιωπᾶν, τοὺς δὲ βαρβάρους ἐᾶν λέγειν*. Quis negat? Veruntamen vbi de iactura rei familiaris, vbi de honeſtæ familiæ interitu,atque euerſione agitur, vetus ille Euripidis verſus noſtris animis obuerſatur: *μή μοι τὰ κομψὰ, ἀλλ' ὧν πόλει δεῖ*. Itémque vulgatum illud, Viue moribus præteritis,loquere præſentibus. Atque vt hoc tempore quo Medicorum alij ſummo Hippocrati,alij nouis neſcio cuius Paracelſi inſtitutis addicti ſunt, ſolent ægri,morbo graui affecti,plerunque exclamare,Nihil ſua referre, vtrius artificio ſanentur,dummodo ſanentur:ita litigatores,ſiue Papiniani,ſiue Bartholi auctoritas in iudiciis dominetur,dummodo res familiaris conſeruetur, nihil ſua intereſſe clamitant. Quæ me res plerunque in forenſibus negotiis ab illo noſtro,quod laudare conſueuiſti,docendi inſtituto & curſu,quaſi tempeſtas quædam abripuit, & vnde flatus oſtendebatur,eò vela dare coegit:ne & meipſum,& eum vectorem, qui ſuas mihi fortunas commiſerat,perditum irem: vt Phocylides admonuit. *καιρῷ λατρεύειν, μήτ' ἀντιπνέειν ἀνέμοισιν*. Nam etſi totos iam quadraginta annos complures eruditi viri in barbaria è ſcholis exterminanda & germana Iuriſprudentia ſtudioſis tradenda eluctantur,videmus tamen quod de ceteris rebus propè omnibus Virgil.cecinit:

...omnia fatis
In peius ruere,ac retro ſublapſa referri,
Non aliter quàm qui aduerſo vix flumine lembum,
Remigiis ſubigit,ſi brachia fortè remiſit,
Atque illum in præceps prono rapit alueus amne.

Eo accedit vitæ communis corruptela. Nam qui purioris iuriſprudentiæ profeſſores vident in puluere ſcholaſtico conſeneſcere,alios verò nonnullos Satraparū propè opes ſibi paucis annis conciliare,taciti caput perfricant,& vetus illud Neoptolemi ſecum admurmurant: Præclarum eſt philoſophari,ſed paucis. neq; vllius vnquam oratoris exordium tantum ad conciliandam auditorum attentionem valuiſſe affirmant,quantum illa valuit Alexandri noſtri præfatio in Rubricam de vulgari & pupillari ſubſtitutione. Raphael Cumanus (inquit) refert ſe via voce à Baldo audiſſe, quòd ex hac ſola ſubſtitutionum materia lucratus fuerat in conſulendo, plus quàm quindecim millia ducatorum. Ideo aduertatis. Verum hæc quidem & pleraque alia, vt ſpero,alias mi Hermanne,nec inuita fortaſſe Minerua. Cùm autem à me ſtudioſi complures & coram,& per litteras petiiſſent,vt reſponſorum,ſiue(vt recepto & forenſi vtar verbo) conſiliorum meorum ſpecimen aliquod ederem,Ioanni meo filio, quem aliquando ſtudiorum comitem habuiſti,deligendi quædam poteſtatem feci, quæ poſtea typographo commiſit. Et quoniam litteratorum omnium inueterata conſuetudo eſt,honorati alicuius viri nomen præfationi ſuorum librorum prætexere,multis de cauſis,vt hoc ornamentum ex tuo nomine quærerem, ſum adductus. Primùm quod te religionis ſtudioſiſſimum eſſe animaduertebam: quam virtutum omnium fundamentum eſſe meritò boni omnes ſeculis omnibus iudicarunt. Eò acceſſit generis & familiæ tuæ ſplendor,nobilitas,dignitas: itémque amicitia, qua te Biturigæ,cùm ſcholis noſtris operam dares,propter eximiæ cuiuſdam indolis admirationem ſum complexus. Quinetiam mihi perſæpe redit in memoriam noſtra peregrinatio, quam olim ad viſendum Heroem noſtrum Caſtellonium vnà ſuſcepimus:cuius credo & oris & grauitatis & piorum ſermonū memoriam animo tuo inſculptam eſſe. His omnibus quaſi cumulus quidam acceſſit nobilis viri Antonij des Traos communis amici cohortatio,in cuius tu viri ore habitas planè:qui cum ad generis nobilitatem non modò eruditionis & reliquarum virtutum atque imprimis veræ pietatis laudem adiunxiſſet,nunc in magnis rebus gerendis tantam exercitationem adeptus eſt,vt eo nomine illuſtriſſimo noſtro Principi Willhelmo Landgrauio ſit cariſſimus. Reliquum eſt igitur,Hermāne nobiliſſime, vt te hoc rogem,primùm, vt hoc munuſculum tamquam certiſſimum amoris in te mei pignus,eo animo, quo tibi à me defertur,accipias:deinde, vt ſi quando genus hoc meum ſcribendi nouum & inuſitatum admirêre,veteris prouerbij memineris,quo monemur, vtendum eſſe foro,atque (vt Cicero Brutum ſuum admonet) Populo & ſcenæ ſeruiendum. Vale vir generoſe,& ſalue:méque vt facis amare perge. Deum oro,vt te ſingulari ſua beneuolentia complectatur. X. Kal. Mart. M. D. LXXVIII.

ILLVS-

ILLVSTRISSIMO PRINCIPI CHRISTIANO, Electori, Saxoniæ Duci: Landgrauio Turingiæ, Marchioni Miſniæ: Imperij archimareſcallo. in Comment. ad Inſtit. Iuſtin.

TERTIA PRÆFATIO. XLIIII.

QVOTIES eam rerum perturbationem mecum reputo, Princeps illuſtriſſime, quam his miſeris funeſtiſque temporibus quibuſdã in regnis videmus, ſimúlque tranquillitatem imperij tui, populorúmque tuorum felicitatem conſidero, conſidero autem perſæpe, veriſſime mihi veteres quidam Philoſophi dixiſſe videntur, non aliam eſſe faciem quieti moderatique imperij, quàm sereni cœli & nitẽtis: neque aliam eius quod inteſtinis bellis & ſeditionibus vexatur, quàm turbidæ ac turbulentæ tempeſtatis: qualem Poeta vetus deſcribit,

---cum occidente ſole inhorreſcit mare:
Tenebræ conduplicantur, noctiſque ac nimbûm occæcat nigror.

Etſi autem Chriſtiana religio diligenter nos admonet, tantam rerum humanarum varietatem modò ex benignitate & clementia Dei noſtri, modò ex eiuſdem ſeueritate ac iuſtitia contingere: tamen ea ſapientia, quam Ciuilem appellamus, & quæ iure optimo morum magiſtra, vitæque humanæ dux dici poteſt, plurimum in hiſce rebus valere perſpicitur. Nam vbi eam rerumpub. Rectores negligunt, videre licet, támquam in mari quantumuis tranquillo, tamen gubernatorum inſcitia, naufragia & interitus exitiales accidere. contrà vbi ea colitur ac retinetur, ibi, etiam ſi quid forte turbarum ac diſcordiarum acciderit, eas tamen nullo negocio ſedari. Quarum rerum documento nobis eſt non tantum Romanorum quorundam Principum crudelitas, & ſceleratus in patriam animus, qualem Neronem, Caligulam, Alogabalum in primis hiſtorici numerant: verum etiam Græcorum, vt Dionyſij Siculi, vtriuſque, Lyſandri, Pauſaniæ, Tiſſaphernis: vel, vt vetuſtiores commemorem, quales fuiſſe dicuntur Cyclops, Buſiris, Siron, aliíque non pauci: quos hiſtorici non reges, ſed tyrannos non patriæ parentes, ſed parricidas: non populorum paſtores, ſed immanes & crudeles carnifices deſcribunt. Quibus ex aduerſo iidem nobis hiſtorici proponunt, Auguſtum, vtrumque Veſpaſianum, Neruam, Traianum ſimúlque ex Græcorum numero Cyrum, Ageſilaum, Themiſtoclem: quibuſcum vnà Ariſtidis iuſtitiam Thraſybuli conſtantiam, & animi fortitudinem, Timoleontis lenitatem, atque animi moderationem ac manſuetudinem commendant. Anni ſunt (vt opinor) quinque & viginti, ex quo bis certis de rebus ad Illuſtriſſimum, & piæ ac felicis memoriæ Principem Electorem Auguſtum, parentem tuum miſſus, dum aſſiduè vnà cum bonis ac litteratis viris aut Lipſiæ, aut Dreſdæ, aut Vitebergæ verſarer, Saxoniæ veſtræ felicitatem admirabar: nunc verò conſtans per orbem terrarum fama eſt, tantam ſub hoc auſpicatiſſimo ac leniſſimo imperio tuo pacem & concordiam in omnibus illuſtriſſimi Electoratus tui ciuitatibus effloruiſſe, vt omnes ſibi de tam clemente ac manſueto domino gratulentur. Cuius certè laudis non exiguam partem ciuilis illa, illa, inquam, ciuilis Sapientia, quam modò commemoraui, merito ſibi vindicat. quam Sapientiam cum fideliſſimi & clariſſimi tui Conſiliarij tanta cum omnium laude & prædicatione profiteantur, non immerito Iuſtitiæ ſacerdotes (vt

Iuriſconſulti noſtri loquuntur) dici poſſunt. Iuſtitiam namque colimus (inquit Vlpianus noſter) boni & æqui notitiam profitemur, æquum ab iniquo ſeparantes, licitum ab illicito diſcernentes, bonos non ſolum metu pœnarum, verum etiam præmiorum quoque exhortatione efficere cupientes, veram, niſi fallor, non ſimulatam philoſophiam adfectantes. Horum conſiliariorum in numero cum in primis florere audio virum & nobilitate, & omni virtutum genere præſtantem Andræam Paullum, eúmque apud Celſitudinem tuam gradum locúmque obtinere, quem admirabilis & mihi perſpecta ipſius in omnibus liberalibus artibus eruditio meretur, non mediocriter & illi de tam benigno domino, & tibi de tam ſapiente ac fideli conſiliario gratulor: ac Deo volente futurum auguror, vt igniculi tantarum virtutum, quantas tibi natura largita eſt, talium virorum conſiliis, quaſi fomentis quibuſdam excitati, clariſſimum tui nominis lumen in omnes orbis terrarum oras ſumma cum tua gloria diffundant: præſertim ſi eam picturæ tabulam, quam veteres quidam excitandæ in Principibus virtutis cauſſa finxerunt, ſereniſſimis tuis oculis ſæpe ſubieceris. Fingebant Herculem ineunte adoleſcentia, cùm apud ſe deliberaret, quámnam viuendi viam ingrederetur, deductum à Mercurio in arces duas fuiſſe: quarum in vna ſedebat virginali verecundia & modeſto vultu Regina, aureo in tribunali poſita, cui nomen erat Iuſtitia. Huic à dextra vidiſſe adſidentem virginem alteram, cui nomen Æquitas: à ſiniſtra item alteram, nomine Pacem. Proximum illis adſtitiſſe ſenem venerabili canicie, cui nomen erat Nomos: ſine cuius conſilio nihil illis agere licebat. In huius regno ſummam fuiſſe inter ciues concordiam: ſummam omnibus in locis tranquillitatem, ſummam vbique rerum omnium abundantiam. In altera vero arce ſediſſe mulierem toruo ac truculento aſpectu, vultúque ad terrorem compoſito, cui nomen erat Tyrannis, huic pari truculentia duas ad dextram mulieres aſſediſſe, Crudelitatem, & Contumeliam: ad læuam etiam alteras duas, Legum inconſtantiam, atque Diſcordiam. In eo regno plena fuiſſe omnia periculorum, atque inſidiarum: homines pleroſque ſeditioſos, ac turpulentos fuiſſe: complures in cæde; atque ex cæde viuere ſolitos: videri paſſim vexationes, ac direptiones ciuium, exilia, proſcriptiones, vaſtitates, latrocinia, familiarum interitus, clades. Tum Herculem belluinum iſtud, ac furiale genus deteſtatum ſeſe in Iuſtitiæ, ac ciuilis ſapientiæ diſciplinam tradidiſſe, atque ita vitam inſtituiſſe, vt nunquam illarum furiarum inſectandarum finem faceret: hoc eſt, non vt Cacum, neſcio quem, aut leonem Nemæum, aut aprum Erymanthium, aut Hydram, aut eiuſmodi monſtrum aliquod interficeret, ſicuti poëtæ fabulati ſunt: verum vt maleficos, & nocentes tyrannos, & ἀλάστορας, qui propter inſitum quendam animi furorem, ciuium ſuorum diſcordiis ac ſeditione paſcuntur, bello atque armis perſequeretur, eóſque ex humanæ naturæ finibus exterminaret. Ex quo factum eſt, vt cùm tantos labores pro miſeris mortalibus, opem ipſius implorantibus, exantlaſſet, tum fama tantorum beneficiorum memore, in concilium cœleſtium (vt ait M. Tullius) collocaretur. Hæc laus eſt & gloria immortalis, ad quam te, Princeps illuſtriſſime, virtutes illæ tibi à natura datæ, & bonorum, ac ſapientium virorum conſiliis excitatæ, dies ac noctes cohortantur. Itaque vt huic tantæ, ac tam præclaræ indoli ad ſempiternam Saxonici nominis gloriam efflorеſcenti pro mea virili parte gratularer, meúmque iſtud de tua heroica virtute augurium publice teſtarer, cùm veterem meum in Inſtitutiones Iuris ciuilis Commentarium, quem olim Illuſtriſſimo Duci Auguſto, parēti tuo, piæ memoriæ Principi, dedicaram, ſuperioribus annis interpolaſſem, ac multis locis ſtudioſe locupletaſſem: non ingratum me tibi facturum ſperaui, ſi eundem ſub auſpicatiſſimo tui nominis ſplendore promulgarem. Quod meū officium ac ſtudinm, ſummámque erga te obſeruantiam, ne deſpicias, ac potius bonam in partem interpretere, vehementer abs te peto, quæſóque. Vale potentiſſime Princeps, & ſalue. Deum opt. max. oro, vt illuſtriſſimum genus veſtrum florentiſſimum eſſe patiatur. X. Auguſti, cIↃ. IↃ. LXXXVIII.

ILLVS-

ILLVSTR. PRINCIPI MAVRICIO LANDTGRAVIO Haſſiæ, Comiti in Catzenelnbogen, Dietz, Nidda, Ziegenhain, &c. in Partitiones iuris,

ALTERA PRÆFATIO. XLV.

ANNVS agitur, vt opinor, nonus & viceſimus, Princeps illuſtriſſime, ex quo primam harum Partitionum editionem, ſapientiſſimi parentis tui Willelmi nomini inſcriptam, publicè apparere volui. Ex eo tempore tantam ipſius erga me beneuolentiam ſum expertus, vt me ſibi totíque illuſtriſſimæ Landtgrauiorum familiæ planè deuinxerit. Itaque cùm hæc quincta eiuſdem libelli editio à typographis noſtris adornaretur, officij mei eſſe duxi, eam locis aliquot amplificatam ſplendidiſſimo tuo nomini inſcribere: partim eximiæ tuæ virtutis, doctrinæ, pietatis, (quæ virtutum omnium fundamentum eſt) fama impulſus: partim vt intelligeres me beneficentiæ erga me veſtræ memoriam ſumma cum obſeruantia colere, partim etiam vt ſingulare animi mei iudicium de tua indole, ad vberrimam laudis & gloriæ frugem efflorеſcente qua commodè poſſem ratione, teſtarer. quippe, qui tantam iſtam tuam, in hac ætate, non modò Latinę & Græcæ linguæ cognitionem, verùm etiam in iuris noſtri ciuilis ſtudio alacritatem, omnium denique bonarum artium eruditionem, quæ paſſim ſumma cum tua laude prædicatur, ſæpenumero admirari ſoleam. Macte igitur iſta virtute, Princeps illuſtriſſime: tibique perſuade, cùm fortiſſimis Principibus abauis, atauis, tritauíſque tuis, Haſſiæ gentis dominis, plurimùm debeas, quòd tamen tibi tantas opes, tantùm patrimonium pararint, tum verò nulli æque debere, ac prudentiſſimo & ſapientiſſimo parenti tuo, Principi WILLELMO, qui animum tuum eximium mature bonis artibus excolendum, atque ab ipſis propè cunabulis inſtituendum curarit. Vale, illuſtriſſime Princeps, & ſalue: & ſi meum fidele conſilium non dedignaberis, me auctore, ſuaſore, ac deprecante, omni ſtudio in eam curam incumbe, vt quod iam facere ſumma cum laude tua cœpiſti, paternæ virtutis æmulus, aut certè imitator ab omnibus iudiceris. Deum oro, vt te, totámque illuſtriſſimorum Landtgrauiorum domum quàm diutiſſime florentiſſimam eſſe patiatur. Ex Muſæo noſtro Kalend. Febr.

M. D. LXXXIX.

ILLVSTRISSIMO PRINCIPI CHRISTIANO, Electori, Saxoniæ Duci: Landgrauio Turingiæ, Marchioni Miſniæ: Imperij archimareſcallo: in Obſeruat. volumen

XLVI ## PRÆFATIO.

CVm anno ſuperiore meos in iuris Inſtitutiones commentarios, olim ſapientiſſimo Principi Auguſto parenti tuo inſcriptos, Celſitudini tuæ, aliquanto vberiores à me factos miſiſſem: ſenſi paulò pòſt non ingratum tibi, Christiane princeps, meum hoc erga te ſtudium accidiſſe. Itaque iam officij mei eſſe duxi, cùm hoc mearum in ius ciuile Obſeruationum volumen in manibus haberem, munuſculum hoc propriè ac peculiariter ſplendidiſſimo tuo nomini dicatum euulgare: vt intelligeres, quanti tuam erga me beneuolentiam facerem, & quantopere mihimetipſe ſim gratulatus, cum & illud munuſculum tibi non ingratum, & meam operam non infeliciter locatam animaduerti. Quanto enim amore ſtudioſos ac litteratos viros complectaris, eos præſertim qui in celeberrimis Academiis tuis, Witebergæ inquam, & Lipſiæ, doctrinæ laude & profeſſione florent, vel hinc facilè exiſtimare potui, quòd ne hominis quidem exteri, & prope ignoti propenſam voluntatē es adſpernatus. Qua benignitatis laude haud ſcio, an maior vlla aut illuſtrior tuo nomini poſſit accidere. Neque enim latere te arbitror, quantam olim Cneus ille Pompeius, re & cognomento Magnus, laudem apud veteres tulerit, quòd (vt Plinius memoriæ prodidit) intraturus Poſidonij domum, viri ſapientiæ profeſſione clari, faſces lictorios ianuæ ſubmiſerit: is cui ſe Oriens Occidénſque ſubmiſerat. Etſi autem ætas hęc mea prope iam decrepita flagitare videbatur, vt tandem aliquando & docendi & ſcribendi finem facerem, quo in labore annos iam amplius triginta conſumſi, tamen cum has meas lucubratiunculas animaduerterem, neque doctis viris iniucundas, neque ſtudioſis adoleſcentibus infructuoſas videri; animum obfirmaui: partim vt eum à calamitatum mearum ac denuò flagrantis iam patriæ cogitatione auerterem: partim quòd veteris Philoſophi exemplum mihi imitandum putabam, qui cùm in ſtudio & litteris conſeneſceret, atque ab amicis moneretur, vt à tantis laboribus conquieſceret, præclarè illis reſpondiſſe fertur: nō decere eum, qui in ſtadio currit, cùm iam propè ad metam acceſſerit, contentionem remittere, ſed eam potius augere atque intēdere. Qualiacumque autem hæc mea ſcripta ſint, quæ iam illuſtriſſimo tuo nomine exornata diuulgamus, quæ certè & exilia eſſe fateor, & vix digna, quæ C. T. offerantur, ſed tamen qualia ſint, iudicabunt ii, qui tibi in conſilio adeſſe ſolent, clari & magni Iuriſconſulti: atque in primis nobiliſſimus vir, Andreas Paullus, quem in Gallia, & ſtatione quondam noſtra Bituricenſi cognoui, hominem ad laudem & gloriam & virtutem natum, & iis artibus præ[illegible]itum, quæ in tanti Principis ſenatore & conſiliario deſiderantur. Vale potentiſſime Princeps & ſalue. Deum oro, vt te quàm diutiſſime beatum eſſe velit. Ex Muſæo noſtro X V. Kalend. Mart. M. D. LXXXIX.

ILLVS-

ILLVSTRISSIMIS PRINCIPIBVS IOANNI CASIMIRO

Comitj Palatino ad Rhenum, Tutori & adminiſtratori Palatinatus Electoralis, Bauariæ Duci &c. & eiuſdem ex fratre nepoti, Duci FRIDERICO, Electoratus heredi: dominis ſuis clementiſſimis: in libros de Re numaria

PRÆFATIO. XLVII.

VETVS, &, vt mihi perſuadeo, vera opinio eſt, litterarum ſtudium ad leniendas animi moleſtias, quas humanæ vitæ condicio miſeris mortalibus adferre ſolet, plurimum valere. Senſi ego his triginta annis, quibus Galliā inteſtinis ac peſtiferis bellis cōflagrare vidimus: ſed nunquam adeo veram eſſe illam ſententiam ſum expertus, vt nunc ſenio non minus quàm animi dolore adfectus: cùm illud mihi ad aures perſonare funeſtum præcōnium videtur: EXSEQVIAS GALLIÆ: QVIBVS EST COMMODVM IRE, IAM TEMPVS EST. ILLA ECFERTVR. Itaque, vt animi mei cogitationem aliquantiſper à tantorum malorum recordatione abducam, non modò me ad docendi, verum etiam ad ſcribendi laborem retuli. docendi quidem, vt ea mihi voluptate frui liceret, quam Cato ille ſapiens prædicaſſe fertur, nihil eſſe iucundius ſenectute, ſtipata ſtudiis iuuentutis. ſcribendi autem, vt etiam poſteris prodeſſe poſſem: ſicut agricola ille ſenex, qui ſe arbores ſerere dicebat, quæ alteri ſeculo prodeſſent. Cùm autem ætatis meæ partem non exiguam in ſtudio cognoſcendæ reipublicæ R. conſumſiſſem, & de re populi R. numaria, pleraque apud optimos quoſque auctores, tum Latinos, tum Græcos obſeruaſſem, meúmque illa de re commentarium illuſtri aliqua inſcriptione (vt fert litteratorum hominum conſuetudo) exornare vellem, Vos illuſtriſſimi Principes, multis de cauſis delegi, quibus hoc qualecunque munus mitterem: quarum illa fuit præcipua, vt grati animi mei memoriam erga tuam, Princeps Caſimire in pios noſtros Principes beneuolentiam, qua commodè poſſem ratione teſtarer. Etſi enim res tuas magno excelſóq. animo geſtas omnium, vt ſpero, gentium poſterorúmque ſeculorum litteræ celebrabunt: tamen mei officij eſſe duxi, laudes tuas bellicas pro mea virili parte prædicare: qui (vt meminiſſe potes) Gallorum omnium primus Principum noſtrarum cauſſam apud illuſtriſſimum Parentem tuum piæ memoriæ agere inſtitui. Ad eas artes militares acceſſit etiam pietas, iuſtitia, grauitas, ſapientia, quam cùm aliis magnis rebus adminiſtrandis, tum præcipuè tuendo & conſeruando Palatinatu Electorali, & illuſtriſſimi quondam tui fratris, filio piè ac regaliter educando feliciter oſtendiſti. Tibi, verò (illuſtriſſime Princeps Elector Friderice) magnopere gratulari volui, quòd Patruum tutorem tanto erga te amore, tantóque ſtudio, ac tam ſingulari fide nactus ſis: cuius ſapientiſſimo conſilio, ita iam inſtitutus es, vt non modò patris & aui tui veſtigia perſequi, verum etiam cum illis certare videaris. Eò acceſſit altera non prætereunda ſilentio ſumma erga te Dei benignitas, quòd eiuſmodi conſiliarios & cuſtodes ac monitores in iſta tenera ætate conſecutus es, quales boni omnes tibi exoptabant: nobiliſſimum virum Othonem à Grunrade: Cancellarium autem, Iuſtum Reuberum, virum cùm iuriſprudentiæ atque omnium optimarum artium cognitione inſignem, tum etiam vſu & maximarum quarumque rerum tractatione præſtantem; qui cùm adoleſcens in academiis noſtris Gallicis ita iuris ciui-

lis ſtudio floreret,vt omnibus ſuis æqualibus longè multúmque antecelleret, hinc à nobis profeſſoribus honorem vno omnium conſenſu tulit, vt ei vix biennium in ea diſciplina verſato tamen Doctoratus inſignia cupidiſſimè deferremus. Sunt autem etiam illis grauibus & cordatis viris adiuncti conſiliarij complures, multarum & magnarum rerum periti: atque in his generoſus baro Potlitzius: addo etiam Doctorem Lingelsheimium, præceptorem tuis ſtudiis additum: hominem non minus ob ſuauitatem ingenij amabilem, quàm doctrina, & ingenuis quibúſque artibus excellentem. Hanc certè tot præſtantium virorum in excolendo ingenio tuo adſiduitatem, ſtatuo in maxima felicitatis tuæ parte numerandam eſſe: idémque tibi videri neceſſe eſt, recordanti, quæ ſæpe, vt opinor, audiſti, de fortiſſimo illo Græcorum Achille, Pelei Theſſalorum regis filio, cui puero primùm Chiron Centaurus, tum deinde ad Troiam oppugnandam proficiſcenti ſapiens ille Phœdix cuſtos ac monitor à patre adiunctus eſt, vt eum (ſicuti Homerus & Cicero memoriæ prodiderunt) efficeret oratorem verborum, actorémque rerum. Par fuit etiam in Pericle illo Athenienſi principe, itémque in Alexandro magno felicitas: quorum ille ab Anaxagora Clazomenio, hic ab Ariſtotele inſtitutus, orbem terrarum nominis ſui gloria complerunt. Horum igitur tantorum heroum exemplo excitari te, Princeps Friderice, ad laudem & gloriam confido: quæ (vt veriſſimè à ſapientibus dictum eſt) virtutis præmium eſt ampliſſimum. Sed cùm omnibus ætatibus pateat heroicis animis ad gloriam aditus; tum verò hoc noſtro tempore permagnus vobis, illuſtriſſimi Principes campus ad omnem laudem patefactus eſt: cùm tyranni nonnulli ſeculares ludos toti Europæ ſpectandos ediderunt, cum hoc furiali præconio: ADESTE AD LVDOS SPECTANDOS, QVOS NEQVE ANTE QVISQVAM SPECTAVIT, NEQVE POSTHAC SPECTATVRVS EST. Quibus tamen in ludis videmus (quod longè antè fore præuideram) paricidas aliquos dignos ſuis ſceleratis ac nefariis conſiliis exitus habuiſſe. Huic tetræ immaníque belluæ ſi virtutem, ſi fortitudinem ſi arma, ſi magnitudinem animi conſiliíque veſtri ea quam ſpero, firmitate oppoſueritis, dubium nemini eſt, quin vel parem, vel etiam maiorem gloriam adepturi ſitis, quam quantam Hercules ille ἀλεξίκακος ſibi tot monſtris domandis atque exterminandis peperiſſe dicitur.

Valete, illuſtriſſimi Principes. Deum oro vt vos perquamdiu florentes ac beatos eſſe velit. Ex Muſæo noſtro III. Kal. Mai. M. D. LXXXIX.

Sequuntur IOANNIS HOTMANI F. *quas paternis aliquot libris poſtumis præſcripſit epiſtola.*

252

Pro Conſolatione.

PRÆFATIO. XLVIII.

FRANCISCO, FRANC. HOTMANI Mortefontæi, Primarij Franciæ Theſaurarij & in ſanctiori conſiſtorio regio conſiliarij filio:

IO. HOTMANVS VILLERIVS, Franc. I.C. filius S. D.

Recte ac ſapienter illi mihi videntur vitam inſtituere, qui & rerum agendarum ab immortali Deo petunt initium; & Pietatem bene beateque viuendi regulam & ſcopum vnicum ſuorum ſtudiorum atque actionum in omni vita ſibi propoſuere. Etenim ſi præpotens ille Deus omnis præterea boni fons eſt & largitor optimus; ſi ille arbiter & inſpector noſtrorum operum, cõſiliorúmque, ſi nec inſpector ſolum, ſed iudex idem & vindex eſſe creditur: quippe cui olim reddenda vitæ noſtræ ratio, ac iudicium eius graue, iuſtum, certum ſubeundum eſt: ſi porrò nemo negat, qui modò benè de mente conſtitutus, Pietatem in medio poſitam, omnibus obuiam eſſe; & vt vno verbo & Paulli verbo dicam; πάντα τοῖς εὐσεβέσιν εἰς τὰ γαθὸν συνεργάζεσθαι, quod non modò de illa Patriæ noſtræ beatitate dictum intelligi debet, verùm etiam de huiuſce vitæ curriculo, quæ & ipſa ſuas habet promiſſiones & præmia: quippe, cùm Pietatem conſtet etiam hîc opportunitates cultoribus ſuis adferre ſolere maximas. Cùm hęc, inquam ita ſint: ſæpenumerò mirari ſubit, cur tam pauci in omnibus ſeculis reperti ſint, qui hanc virtutis viam ingrederentur: Nam ſi bonum nobis expetendum eſt, vnde nam, obſecro, niſi ab ipſo Bono petemus? ſi veritas inueſtiganda, an non apud eum, qui Veritas & via certiſſima eſt? ſi animum ad ſapientiæ ſtudium adpellimus, quidni ex ipſis diuinæ Sapientiæ fontibus illam haurimus? ſi ceteræ artes atque diſciplinæ; nobis addiſcendæ, à quo rectius quàm ab ipſo mundi totius opifice & Naturæ artiúmque omnium auctore primario docebimur? ſi qua denique ad vſus vitæ neceſſaria nobis abſunt, nónne iubemur ea precibus à Deo flagitare, qui rectè petenti nihil denegare conſueuit? námque ego hanc præcipuam Pietatis eſſe partem iudico, vt eum ſincera mente colamus, qui rerum omnium moderator omníſque boni nobis auctor eſt. Sed cùm iſta mentis noſtræ cæcitas & reliqua generis humani vitia in primi parentis lapſum conferri ſoleant, & ex ipſius errore morbos iſtos omnes contraxiſſe verè dicamur, propoſitum mihi non eſt in his immorari diutius. Hoc ſolùm efficere volui, homines illos iure beatos pronunciari, qui vitæ rectè piéque inſtituendæ rationem Dei munere conſequi ſtudent. Hac te viam ingreſſum, agnate cariſſ. confirmauit nuper is, quem ex Italia redeuntem tam amanter mihi commendaſti; quippe, qui te ſtudiorum tuorum principium & finem in Pietate poſuiſſe dicat: & hoc iam tum ſentiebam fore, cùm nos vna eſſemus, ac penè puer ſigna certa dares pudoris & ingenij. Licet igitur augurari, quàm ſis felicem conſilij tui exitum conſecuturus, qui tam auſpicatò rem adgrederis: dum ne vnquam te de ſententia deduci patiare. Flexibilis enim eſt hæc ætas: neque deſunt, quoquo ieris, ad deprauandam eam voluptatum miniſtri ingenioſi, ſollertes, induſtrij. Verum, præter hanc, quam dixi, indolem egregiam & naturæ bonitatem, quæ magnam vim, magnúmque momentum ad homines in officio retinendos habere dicitur: feliciter hoc tibi fratríque tuo contigit, quod eſtis gubernatorem ſtudiorum veſtrorum nacti N. Duuærum, virum doctrina, ingenio & humanitate præſtantem, qui rectis vos ſtudijs imbuat, & cuius ductu ac monitis teneram hanc ætatem, tanquam nauim tempeſtatum fluctibus iactatam & in ſcopulis iſtis adoleſcentiæ periclitantem ad virtutis portum certiſſimum poſſitis adpellere. Porrò, quin is hæc monita petat è ſacris litteris (quam ego ſolam demum ac ſolidam philoſophiam agnoſco) vobíſque Scri-

pturam ſanctam legendam obſeruandámque proponat,ſi hominem rectè noui, planè non dubito. Vt vt ſit,meminiſſe potes auctorem me tibi fratríque tuo fuiſſe, vt adſidua ſacrarum litterarum lectione,tamquam cibo ſuauiſſimo, animum aleretis. nam,vt Auguſtinus ait, eccleſiæ Chriſti, quæ omnium noſtrûm mater eſt,duo ſunt vbera: Vetus & Nouum teſtamentum, quibus pij & fideles Dei partus in dies alimentum ſumunt,educantur, & adoleſcunt in Chriſto. Etenim ſi mei iudicij res eſt, ego ſic exiſtimo, ſatis hac præſertim ætate veſtra fore,ſi textum ipſum vtriuſque teſtamenti perlegatis, minimè adhibitis commentariis dicam, an commentis hominum litigioſorum, qui omnia vel tenebris vel contentionibus oppleuerunt; quorum certè rixas orbi Chriſtiano fatales deflere potius, quàm earum finem vel modum aliquem ſpetare licet:&,vt ſemel dicam quod ſentio,ſi modò vera mihi fas eſt impunè profari,equidem optaſſem,vt homines illi,quam erant ex Ariſtotele & omni philoſophia ceteríſque bonis artibus atque diſciplinis adſecuti doctrinam, hanc ad illuſtrandam non ad obſcurandam ſacram Scripturam adhibuiſſent, Vtinam illi, quæ ad pietatem excitandam in populo Chriſtiano, & pacem ac concordiam alendam in eccleſia pertinent, gregi ſibi commiſſo propoſuiſſent:omiſſis pleriſque non dicam inutilibus diſputationibus, verùm etiam, quod probauit exitus Reip. Chriſtianæ pernicioſiſſimis. Vtinam,inquam, illi ex hoc Scripturæ diuinæ ſacrario potiſſimum ea depromere induxiſſent in animum, quæ vel ad improbos à flagitiis deterrendos, vel ad piorum acerbitates leniendas nobis ibi ſuppetunt innumerabilia:eáque(quod pater meus in hoc libello facere eſt ingreſſus)oculis ſubiicere,auribus verò atque animis noſtris inculcare ſtuduiſſent. Maiore proculdubio cum fructu Chriſtiani populi,quos ſummus ille Paſtor eccleſiæ ſuæ Chriſtus in partem vocauit muneris,munus ſuum tenere atque exſequi vidiſſemus. Sed hoc erat in fatis:& noſtris ſceleribus iſtiuſmodi ſupplicia debebantur. Verùm nos hæc feramus,quæ à nobis corrigi non poſſunt: & de Auctoris huius inſtituto in iſta ſcribenda conſolatione pauca dicamus:pauca,inquam,quia ſatis videtur inſtituti ſui rationem in illa, quæ mox ſequitur,præfatione ſignificaſſe. Nempe vir pius conſolari ſe voluit, &, vt ita dicam, permulcere ſenectam in his diuturnis atque importunis ærumnis, quas partim in exſilio,partim in patria perpeſſus eſt:ſed eo genere conſolationis,quòd & certiſſimum eſt,&diuinitus Dei filiis delatum atque conceſſum. Gentis igitur humanæ in Adami lapſum condicionem miſeram intuitus;tum verò Nohæ, Abrahami,Moſis,Samuelis, Dauidis, Eliæ ceterorúmque ordine piorum Patriarcharum, Regum,Prophetarum,ſiue etiam priuatorum hominum caſus, peccata, pœnitentiam cum Deo reditum in gratiam, conſtantiam in rebus aduerſis animaduertens; atque adeò eccleſiæ totiúſque populi Iſraelitici varias à recto cultu Diuini numinis defectiones,eiúſque cultus redintegrationes;migrationes;captiuitates; liberationes admirabiles:regni etiam ac reip.illius mutationes innumeras, quas tanto antè Vates illi ſancti adflati diuino ſpiritu propter populi principúmque flagitia futuras prædicerent.palàm etiam,& non ſine vitæ ſuæ ſummo diſcrimine prædicarent. ad extremum etiam quàm grauiter hoſtium ipſorum,quorum opera in populo ſuo caſtigando vſus eſſet,ſcelera & impietatem ſubinde Deus vltus ſit,diligenter obſeruans, & iuſta Dei in facinoroſos homines iudicia,qua decet,veneratione perpendens; omnia verò hæc exempla ad præſentem eccleſiæ Chriſtianæ ſtatum & piorum conſolationem prudenter & adcommodatè referens,in vnius Iehouæ bonitate & prouidentia conquieſcere didicit,ſibíque hunc priuato ſtudio libellum conſcripſit,ex infelicitate publica ocium nactus in quodam opidulo Galliæ commodiſſimum, anno CIC IƆ LXVIII.quo tempore tertium ciuile bellum aulicorum quorumdam perfidia recruduit,quibus,vt Taciti verbis vtar,omne ſemper in turbido conſilium.Sed cùm quadriennio poſt ex grauiori longè periculo vix ſaluus euaſiſſet; quippe qui diu multúmque ad necem quæſitus,&amicorum quorumdam ope,Deíque potiſſimum benignitate conſeruatus ad Allobroges ſeſe recepiſſet,non ita multo poſt intellexit periiſſe quidquid ex ſuperioribus latrociniis ſuperat librorum & ſuppellectilis. Certè conſolationem hanc, quam mihi & reliquæ familiæ ſuæ, quaſi hereditatem aliquam deſtinauerat, amiſſam grauiter acerbéque ferre non deſtitit, donec annis non paucis elapſis amici ſagacitate reperta & ad nos relata eſt. ac ne quando fortè ſimili caſu periret, memini, cùm eſſem in Anglia, per literas Auctori me auctorem

fuiſſe,

fuiſſe, vt eam in vulgus ederet: quod ex ipſius præfatione factum eum fuiſſe facilè poſſum exiſtimare, niſi acerba mihi ac repentina morte ereptus fuiſſet: quamuis enim ille ad gloriam ſatis vixiſſe videatur, tamen præter inſanabile vulnus iſtud meum domeſticum, hoc verè teſtari poſſum, illum eo tempore ſublatum, quo Operum ſuorum omnium parabat editionem, quæ partim ab ipſo aucta, recognita, partim etiam noua nondúmque vulgata ſunt, & in tomos aliquot veluti claſſes diſtributa. Mihi namque, vt C. Plinio ſummo viro, acerba ſemper & immatura mors videbitur eorum, qui Reip. quantumuis ſenio confecti prodeſſe poſſunt, & aliquid immortale parát. Salua tamen Dei beneficio ſunt omnia, & iam manibus hominum haberentur, niſi per miſeræ patriæ noſtræ bellum crudele, mortiferum, exitiale ſtetiſſet. Tibi verò, Franciſce ſuauiſſime, hunc Franciſci mei parentis libellum par erat vt inſcriberem, téque quaſi in partem vocarem hereditatis iſtius. commune tibi cum patre meo nomen eſt. genus commune ducimus à Lāberto illo, qui primus è Sileſiæ finibus migrauit in Galliam, familiæque noſtræ Pariſiēſis φυλάρχης & auctor eſt. Ego verò te fratris numero ſemper habui; &, ſi viueret Parens meus, ille te virtutis tuæ merito in oculis haberet, filiíque loco diligeret. Neminem enim in familia noſtra noui, quæ numeroſa tamen eſt, qui exemplum iſtud Parentis mei magis ad imitandum ſibi propoſuerit, & potiorem in hac laude domeſtica partem adipiſci velle videatur. Quia ex te voluptatem incredibilem percipio: tantum abeſt, vt ea ceteris inuideam quæ mihi à natura denegata ſunt; ac multo etiam minus propinquis & agnatis, vel viuis vel mortuis: quales fuere patrum noſtrorum memoria Lambertus & Simon propatrui mei, quorum humanitatis & doctrinæ ſuauem adhuc apud ciues Syluanectenſes recordationem fuiſſe meminiſti; cum biennio abhinc ſepulcra eorum in cœnobio Mauriciano nobis oſtenderentur, cuius illi præfecturam multis annis ſumma cum laude geſſerant. qualis etiam fuit Carolus patruus tuus, qui fide in Regem, & ſingulari probitate Magiſtri regiarum rationum munus & meritus eſt & exſecutus: cuius item filios Karolus baro Rabimontius, virtutis paternæ heres & muneris: quales ambo mei patrui Philippus & Antonius, qui virtute ſua atque eruditione honores in ſenatu Pariſienſi non minimos ſine cuiuſquam inuidia conſecuti ſunt: qualis denique tertius ille meus patruus Ioannes, Abbas Infendius, qui prudentiam ex longo rerum vſu, ex libris doctrinam, à natura acumen ingenij morúmque ſuauitatem conſecutus, Principib. viris permultis gratus, aulicum tamen ſplendorem contemſit, vt ſe in doctorum virorum Muſæa & conſuetudinem abderet. Petrum auum meum taceo, Regium in illo Parlamento Pariſienſi ſenatorem integerrimum: ne quis me mei generis laudationem inſtituiſſe putet, ac proinde aliena me laudare iure dixerit: quòd ſine reprehenſione aut inuidia fieri poſſe haud arbitror: ſiquidem laudes etiam alienas vix æquis aurib. ſolemus accipere: & quod Iuris conſulti de Noxa, rectè à nobis de virtutis laude dici poteſt, vt ea caput ſequatur, ac pene ſuum auctorem poſſeſſorémque ſit. Porrò hæc eò à me tibi proponuntur, Franciſce cariſſ. vt plura ſimul in hac noſtra domo exempla virtutis & eruditionis intueare, quibus tamquam ſtimulis totidem, ſi opus eſt, ad iter hoc ingrediendum excitere. εἰκὸς γὰρ βελτίους εἶναι τοὺς ἐκ βελτιόνων, vt monet in Politicis Ariſtoteles: & Accius Poëta vetus ait, quia genus virum non ornat, à viro laudem generi quærendam eſſe. Quamobrem taceo etiam Franciſcum parentem tuum, cuius in Regem & regnum merita Rex ipſe fortiſſimus Henricus IV. (qui adſidua & fideli ipſius opera ſummis in rebus vtitur) habet omnium maximè cognita. Vnum addam ex M. Tullio verè & opportunè dictum: Generi hominum propè natura datum, vt qua in familia laus aliqua fortè floruerit, hanc ferè qui ſunt eius ſtirpis, quod ſermo hominum ad memoriam patrum virtute celebratur, cupidiſſimè perſequantur. Hoc te facturum, & in pietatis ſtudio permanſurum, quia planè mihi perſuadeo: non modò munuſculum hoc ex patrimonia meo profectum dicare tibi atque inſcribere volui: verumetiam ſi qua prætereà ſunt in mea poteſtate, quæ iuuandis ſtudiis veſtris prodeſſe poſſe, tu fraterque tuus Ioannes, optimæ ſpei adoleſcens, exiſtimaueritis ex animo vobis offero, defero, polliceor. Vale. Duværo noſtro viro doctiſſ. ſalutem ex me plurimam. Auguſtæ Raurac. Kalend. Auguſt. CIↃ IↃ XCIII.

Pro Comment. de teſtament.

XLIX

PRÆFATIO.

AMPLISSIMO VIRO NICOLAO BRVLARTO SILLERIO in ſanctiori regni ſenatu conſiliario, & Chriſtianiſs. Regis apud Heluetios & Rhætos Legato digniſſimo.

IOAN. HOTMANVS FRANC. I.C. F. S. D.

SVMMAM fuiſſe ſtante R. Republic. Iuriſconſultorum auctoritatem vel hinc licet exiſtimare, Vir ampliſſime; quod hominum contrahendis negociis tam inter viuos vt ſunt contractus; quàm quæ ad mortis caſum cauſſamque referuntur, vt ſunt teſtamenta, adhiberi plerumque ſoliti ſunt. Hinc illæ ſolemnes antiquitus vſurpatæ formulæ pace bellóque; quas vt plurimum concipere ipſi ſolebant, & conceptas interpretari. Ac teſtamentis quidem, qua de re agitur, dictandis, ſcribendis, ordinandis præſentes eos fuiſſe teſtes ſunt, præter Pandectarum leges innumeras, auctores optimi, Cicero, Tranquillus & Agellius. Hunc autem ego ſermonem inſtitui V. A. non quò ſuam & priſtinam Iuriſconſultis dignitatem adſeram: verùm, quò Rom. populi prudentiam proponam noſtris hominibus ad imitandum; quem ferè nihil (vt dixi) rei ſuæ forenſis, familiaris, publicæ, domeſticæ inconſultis legum iuríſque Rom. peritis viris egiſſe, peregiſſe conſtat. Prudenter itaque, mea quidem opinione, facerent homines ſeculo noſtro, ſi in re tanti ponderis; & quæ omnium maximè ad exiſtimationem pertinere creditur; ad vitandas mehercule ſimultates, odia, iurgia inter heredes; ad amorem verò ac mutuam alendam beneuolentiam non parum adferre momenti compertum eſt: ſi pariter, inquam, viros bonos, prudentes, iuris quemque patrij peritos accerſerent ad ordinanda ſuprema ſua iudicia. Imperiti namque teſtatores & malè cauti non tàm ſuis herèdibus aut legatariis bona relinquunt quàm mala multa, rixas, lites, onera: quippe, cùm ex hoc fonte multo maximam litium controuerſiarúmque partem deriuari conſtet: præterquam quod grauiter, vt dixi, fama teſtatorum ex vitio teſtamenti læditur: quibus eo magis conſulendum videtur, quod viuentes quidem poſſunt effugere reprehenſiones, refellere calumnias: mortuorum nomen licẽter & impunè plerumque vocatur in inuidiam. Et vbi nemo defuncti cauſſam agit, perperam egiſſe facilè creditur, præſertim in teſtamentis aliíſque poſtremis voluntatibus: quas eo procliuius eſt vituperare, quia corrigi amplius neque mutari poſſunt: quin religione quadã & ex vſu ratæ manent, tamquam leges in familia latæ: niſi ſi ius publicum in iis aut naturæ lex atrociter læſa violatáque probetur nam Noſtri dicunt, & omnibus in ore eſt, Expedire reipub. vt hominum ſuprema iudicia exitum conſequantur: & quemadmodum in publicis grauius lege nihil eſt, ita etiam firmiſſimum in priuatis teſtamentum ſit; cuius, inquit Seneca, poteſtas omnis interiret, ſi viui mortuorum imperia negligerent: & periret vnà ſolatium mortis, quod eſt, & velle & poſſe aliquid vltrà mortem. quapropter. I.C. legem & teſtamentum eodem cenſeri iure docent, & pro lege habendam teſtatoris ſententiam, quam ſcelus ſit ab herede non ſeruari.

Sed legum ſeruanda fides. ſuprema voluntas
Quod mandat, fieríque iubet, parere neceſſe eſt:

inquit Octauius Auguſtus, ſiue quiſquis ille, de atroci Virgiliani teſtamenti iuſſo, penè dixeram impio. Adde, quòd in teſtamentis omnem fatemur adfectum: omnibus morum noſtrorum, hoc eſt, pietatis in Deum, caritatis in liberos, in amicos ſtudij, gratitudinis in eos qui de nobis benè meriti, & quis denique captus ingenij noſtri fue-

ſtri fuerit, tamquam in ſpeculo, exemplar aliquod hominibus intuendum ſpectandúmque proponimus: vt non minus ſcitè quàm feliciter adludentes Noſtri (potius quàm definientes aut veram verbi notationem inquirentes) dixerint, Teſtamentum eſſe teſtationem mentis, id eſt, animi, ſtudij, voluntatis noſtræ ſententiam, quam totius poſteritatis ſubiicimus oculis atque iudicio. Quod ipſum, vt ad ciues Rom. vnde profecta redeat oratio, ſenſiſſe videtur apud Lucianum Nigrinus, laudans illos ſimul & perſtringens, cùm ait: Romanos veras demum in morte voces emittere, ac nuda eorum pectora in teſtamentis patere. etenim dum viuunt, inquit, ſua ipſi veritate non fruuntur, ſed ad alios fructum eius peruenire malunt. Et quod ille Romanis; Nazianzenus mortalibus tribuit in vniuerſum, quorum & ſaniora eſſe & ab omni fuco remotiora extrema iudicia dicit his verbis: ἐπὶ ταῖς τελευταίαις ἀναπνοαῖς, ἡνίκα εὐγνώμων ἕκαστος τῆς ἑαυτοῦ κρίσεως. Ex hac certè in noſtros ſuprema animorum adfectione nata eſſe teſtamenta commendationéſque mortuorum (quæ actorum hominis & curæ præcipuæ eſſe & vltimi temporis percommodè Max. Valerio dicuntur) cùm ſcilicet eorum etiam qui nobis ſuperſtites & qui aliquando futuri ſunt, commodis conſulendum ſit, M. Tullius aliíque magni viri ſapienter intellexerunt. Itaque, ſi qui fortè in illa rep. homines tam diſſoluti & improbi reperti ſunt, vt inter teſtandum, atque adeò in ipſo moriendi momento, ſuos aut fallere liberos, aut amicos ludificari inducerent in animum, perfidiæ damnati, nonnunquam etiam ſumto de cadaueribus ſupplicio, ignominiam memoriæ ſuæ ſempiternam intulerunt. quale illud eſt Q. Cæcilij apud illum ipſum Valerium ſcelus, qui L. Luculli beneficio patrimonium conſecutus ampliſſimum, referre ſe Lucullo, ceu parenti aut patrono, gratiam velle profeſſus eſt, cúmque vnum ſibi moriens heredem fore annuli traditione pro more confirmauit: qui tamen Pomponium Atticum teſtamento adoptauerat, omniúmque bonorum reliquerat heredem. vel quale illud T. Marij Vrbinatis, qui ſummis Auguſti beneficiis adfectus, pridie quàm exſpiraret, ei ſe ſoli fortunas omnes relinquere coram palámque teſtatus eſt, cum ne nomen quidem Auguſti teſtamenti tabulis adieciſſet. Poſſent innumerabilia in hanc ſententiam exempla è libris & vſu quotidiano proferri, de teſtationibus videlicet impiis, inofficioſis, imperitis, abſurdis, obſcuris; ſi vel tuo V. A. fas eſſet abuti ocio, vel probatione res indigeret. Quorſum enim hæc? quiſpiam rectè dixerit: quandoquidem Conſtantinus Imp. formulas illas verborúmque ac ſyllabarum aucupia (litium ſegetem vberrimam) Iuſtinianus porrò, & qui eum ſecuti Cæſares, reliqua illa teſtamentorum ſollemnia (quas Pragmatici formalitates adpellant) magna ex parte pro imperio ſuſtulerint: illa denique immenſa teſtandi libertas in Gallia finitimíſque regnis atque prouinciis abrogata dicam an definita & circumſcripta ita ſit, vt noſtris iam moribus heredes non ſcribantur, ſed naſcantur: non priuata teſtamenti lege, ſed Principis conſtitutione & regni vel municipij conſuetudine deferantur hereditates: ac proinde impiæ iſtæ vel imperitæ inſtitutiones exhereditationéſve in Republ. noſtra minus metuendæ videantur: cùm hæc, inquam, ita ſint, cui bono ad Iuriſconſultos de teſtamentorum ordinatione referri? Verùm, nihil attinet apud te virum iuris Rom. Gallicíque prudentiſſimum, in illo quippe ampliſſ. ſenatu Pariſienſi annos aliquot illuſtri functum munere, ac ſumma cum integritatis atque innocentiæ laude verſatum, nihil, inquam, attinet conſilij huiuſce mei reddere rationem, quam tu, pro tua prudentia, intelligis eſſe optimam atque ſalutarem. non omnis eſt ex hominum animis profligata malicia, vel erroris diſcuſſa caligo. erunt vitia, erunt errores, quamdiu homines. neque teſtamentorum vſus vſquequaque ſublatus eſt, ſiue illa ſpectes quæ ad pias cauſſas fieri adſolent, ſiue parentum inter liberos, ſiue heredum ſubſtitutiones inuicem: ſiue alias quaſcumque & quibuſcumque de rebus voluntates vltimas: ex quarum verbis aut ſententia graues & exitioſæ naſcuntur etiamnum controuerſiæ. calumnia perſæpe quadam, cùm quod ſcriptum eſt negligitur, & ſimplicium hominum ſcripta peruertuntur: vti olim, ſed ad noſtra tempora adcommodatè, M. Tullius in Bruto ſuo conqueſtus eſt. Cui malo obuiam iri maturè poſſet, ſi vetus illud quod dixi Rom. gentis inſtitutum, multis ſeculis intermiſſum, à noſtris hominibus reuocaretur, cùm eum quiſque ſibi teſtator adiungeret atque conſuleret, cuius fidem ac probitatem perſpectam haberet. Sed quid ego tibi pergo moleſtus eſſe, homini ſummis reip. negociis occupatiſſimo, in re

præſertim quæ non noſtri ſeculi eſſe videtur, quo leges frigent, arma vigent, ac vix vllus in Gallia, miſera patria noſtra, pacis artibus, ſtudiis honeſtis, conſiliiſque huiuſcemodi locus relictus eſt: id quod in re maioris haud paullo momenti memini te dicere, cùm patris mei libellum, cui Tribonianiſmo nomen fecit, non ſine voluptate perlegiſſes. Ac perinde facere mihi videor, vt ſi quis patremfamil. graui morbo oppreſſum, iamiámque moriturum, de proiecto aut ſtillicidio reficiendo, vel ſarcienda veſte importunè compellaret: vel ſi quis in ſæuiſſima tempeſtate periclitantis & mox perituræ nauis gubernatorem de tranſtro aliáue tabula dolanda, aut conſilla vel remulco, vbi ad portum ventum eſſet, comparando intempeſtiuè moneret. Verum cùm hunc de Teſtamentis commentarium tuo, v. A. dicare nomini deſtinaſſem, & aliquam de more mitti dicationis epiſtolam oporteret: obſecro, qua de re potius quàm de teſtamentis ſcribere me decuit? Hunc igitur parens meus abhinc XXX. plus minus annis Valentiæ Cauarum (cùm is eò Caroli Regis iuſſu, Epiſcopi verò Valentini, magni, inquam, illius & nunquam ſatis laudati viri Monlucij auctoritate ad illam, quæ ex ciuili bello collapſa iacebat, inſtaurandam Academiam profectus eſſet) primò conſcripſit, dein ſæpè recognouit, & auctum denuò edi cum reliquis à ſe ſcriptis commentariis teſtamento iuſſit; vbi poſtquam eorum fidei ac diligentiæ meæ commendauit editionem, legem hanc protinus adiecit: Vti non niſi digniſſimis eos inſcriberem: memor horum haud dubiè verborum Senecæ: Vbi mors intercluſit omnia & ad ferendam ſententiam incorruptum iudicem miſit, quærimus DIGNISSIMOS, quibus noſtra tradamus. nec quidquam cura ſanctiore componimus, quàm quod ad nos non pertinet. Hoc namque legati nomine à patre meo tibi relictum puta v. A. & ab herede filio nunc præſtari: ex voto, inquam, Senis optimi, qui Dignos vti deligerem patronos ſuprema lege mandauit: ex voto etiam meo cui Digniſſimum contigiſſe omnes intelligent, ipſe mihi ſummoperè gratulabor: eo inprimis nomine, quòd humanitate illa tua & comitate ſingulari fretus, quidquid hoc munuſculi eſt, te non adſpernaturum: ſed qua fronte ſoles mea omnia, & qua ſemper Auctorem beneuolentia dignatus es, non exiguo in precio habiturum planè mihi perſuadeam: (& reuerà, munera perinde ſunt vt accipiuntur) quin eo tibi gratius futurum confido, quòd abſque verborum ornatu illud à me tibi deferri vides, & ſine laudum tuarum importuna prædicatione, quam, tenuitatis quoque meæ conſcius, non ſum auſus adgredi: &, ſi dignis maximè vocibus id me præſtare poſſe ſperaſſem, non minus tamen conſiderandum fuit, quid aures tuæ pati poſſint, quàm quid tuis virtutibus debeatur. Iſtud vnum publicè teſtatum volui, in tanto clientum tuorum numero eſſe neminem, qui ſe tibi plus debere fateatur, téque maiori cultu atque obſeruantia ſuſpiciat. Vale vir ampliſſ. & ſalue. Deus te tuámque familiam ſingulari ſua ac perpetua beneuolentia complectatur. Kalend. Auguſt. CIↃ IↃ XCIII.

Pro Com-

255

Pro Comment. de Donat.

PRÆFATIO. L.

Excellenti I. C. ac præſtanti viro,

HIPPOLYTO A COLLIBVS,

ſupremi dicaſterij in Electorali Palatinatu iudici primario:

IOAN. HOTMANVS FRANC. I. C. F. S. D.

QVI libris alienis præfationes adſcribunt, ſolent ij vel auctorum induſtriam ceteráſque virtutes plerumque commendare, vel de operis ipſius fructu atque vtilitate diſſerere. Mihi neutrum, vt vides, hoc tempore & in hoc libello faciendum eſt: apud te præſertim, VIR PRAESTANTISSIME, qui patris mei laborum, vigiliarum, induſtriæ & memor & teſtis es. quibus illum artibus aliiſq; animi atque ingenij bonis, quæ in eo non mediocria fuiſſe alij prædicant, ego non inficior, pridem illum & Iuriſconſulti nomen, & pij viri laudem adſecutum animaduertiſti: ne quid vltra quàm mihi fas eſt & decorum, dicere adgrediar: quippe ſordeſcet in ore meo iſta laudatio, quaſi vel ex virtute illius, hoc eſt ex merito alieno, aliquam mihi gloriam adfingere, vel viri famam prædicatione mea facere ſtudeam illuſtriorem. quorum illud etiam vulgo ridiculum eſt; alterum, credo, dices eſſe ſuperuacaneum; ac tam fruſtrà fortaſſè, quàm, quod modò dixi, multis verbis indicare quantum emolumenti ex hac COMMENTATIONE DE DONATIONIBVS homines iuris ſtudioſi percepturi ſint. Hanc etenim quis non videt in vſu vitæ quotidiano poſitam, ſcholis & foro neceſſariam: ac tam latè patentem, vt generali ſua definitione Donatio multos non modò, qui inter viuos fiunt, contractus complectatur, verumetiam innumera quæ vel liberis, vel propinquis, vel amicis poſt mortem noſtram collata volumus eſſe beneficia, vt ſunt: Donationes cauſſa mortis; omnium generum legata & fideicommiſſa: quæ omnia tam accurata & diligenti tractatione perſecutus Auctor eſt, cùm in hoc libello, tum in Diſputatione illa ſua veteri de Donationibus & reliquis commentariis, vt ineptè videar officioſus, ſi parentis mei diligentiam, quæ per ſe legentibus obuia eſt, verboſius exponam. Verumenimuerò, c. v. cùm celebres illæ Cinciæ, Titiæ, ceteræque id genus ſtante rep. latæ leges, & Principum Rom. conſtitutiones, quibus ſapienter & ex vſu reipubl donationum modus definitus eſt, proſpectúmque ne quis re ſua malè vtatur; néve illa libertate naturali, quam quiſque ciuis & paterfam. habet in ſuarum rerum adminiſtationem, ad earundem diſſipationem, familiæ verò ſuæ perniciem, ac reip. denique detrimentum abutatur: cùm leges, inquam, huiuſcemodi ad priuatos potius quàm ad principem pertinere dicantur: è re nata, & ne nihil in hoc argumento dixiſſe videamur: primum omnium piorum Principum Theodoſij & Valentiniani piam illam & numquam ſatis laudatam vocem conſiderabimus, qua ſe legibus adligatos eſſe, eíque iuri ſuum principatum ſubmiſiſſe profeſsi ſunt, quod in ciuium ſuorum gratiam coërctionémve conſtitutum eſſet: quaſi nihilo plus ſibi quàm priuatis licere vellent: pari certè æquitate dicam, an pietate, qua Prætores olim edicebant, vt quod quiſque iuris in alium ſtatuiſſet, eodem ipſe poſteà iure vteretur. Quod quidem piorum Imperatorum dictum non minùs de profuſis Principum largitionibus, quàm de alia qualibet intemperantia intelligendum eſſe arbitror. vt ex hoc pietatis fonte manaſſe videatur illa Cæſ. Alexandri haud minori laude digna vox, cum diceret: Nefas eſſe, vt Diſpenſator publicus in delectationes ſuas ſuorúmve conuerteret id quod à prouincialibus accepiſſet: quod faciunt tyranniones illi, qui diuitiarum & pecuniæ non alium fructum putant quàm profuſionem: vt

Tranquillus in Nerone conqueritur. Aptè verò Seuerus & cum Ariſtotele congruenter, Principem diſpenſatorem adpellat: quem ille ſapientiæ princeps Φύλακα ϗ ταμίαν ὡς κοινῶν, ἀλλὰ μὴ ὡς ἰδίων eſſe iubet: neque enim vel remp. ipſam, vel reip. pecuniam, priuatum illius patrimonium exiſtimandum eſt: quin eam potius tamquam rem communem aut alienam adminiſtrare, &, vt Taciti verbis vtar, ſuæ parcus, publicæ etiam auarus eſſe debet, non verò largitor improbus ac temerarius. Ἄξιον τ̓ βασιλέα, κοινὸν ἀγαθὸν, ϗ ἄτυφον εἶ): inquibat ſanctus ille vir Syneſius περὶ βασιλείας: vbi vetat, Principem more puerorum in ſcenicas & vmbratiles voluptates bonorum virorum ſudores impendere, ἐπ' αὐτὶ σώφρονος χρείας ἀλάζονα φιλοτιμίαν πρεσβεύειν: ſed vectigalibus ſuis, quoad eius fieri poterit, parcere, & ſumtibus ac largitionibus modum imponere. Malus alioquin pupillus eſſet Imperator (inquit apud Lampridium ille ipſe Seuerus Cæſar) qui ex viſceribus prouincialium homines non neceſſarios, nec reipublic. vtiles paſceret: quo in numero ſunt ſcurræ, mimi, ſcorta, lenones, ſicarij, adulatores, & id genus amicitiarum dehoneſtamenta: quæ apud reges in maiori plerumque gratia ſunt, quàm quotquot in reliqua familia, in ciuitate, in regno probi, docti, ſapientes homines, benè etiam de rege vel republic. meriti. Et profectò ita eſt v. c. vt nihil cunctis gentibus, ſeculis omnibus tyrannicum mage viſum ſit, quàm ſi qua ex miſeræ plebis pecunia, ſudore, ſanguine, ad caſus reip. repentinos, vſúſque neceſſarios, collecta vectigalia ſunt (τἀργύριον γάρ ἐστιν αἷμα ϗ ψυχὴ βροτοῖς, ait Comicus ille vetus) in ſumtus inanes, in libidines atque flagitia, in vnius denique aut alterius interdum impuri hominis & palpatoris aulici vel meretricis immoderatum amorem tota conſumantur. quod & factum perſæpè legimus; & exinde populi ſeditiones, bella ciuilia, cædes Principum, rerumpubl. euerſiones natas atque conſecutas etiam vidimus, heu! quanto noſtro malo & Chriſtiani nominis infamia. Itaque ſi qui ſunt reperti Reges hac pietate atque indulgentia præditi, vt non modò tributis ſuis ac vectigalibus non abuterentur, verumetiam in exigendis iis moderationem adhiberent, ſumma his ſeculorum omnium conſenſione tributa laus eſt: qualis illa C. Plinij de Traiano πανήγυρις: Augeo, inquit, P. C. Principis munus: cùm oſtendo liberalitati eius ineſſe rationem. ambitio enim & iactantia & effuſio, & quiduis potius quàm liberalitas exiſtimanda eſt, cui ratio non conſtat. Tum verò ad eum conuerſus hæc verba ſubiecit: Feres, Cæſar, curam & ſollicitudinem Conſularem. nam mihi cogitanti eundem te collationes remiſiſſe, donatiuum reddidiſſe, congiarium obtuliſſe, delatores abegiſſe, vectigalia temperaſſe: interrogandus videris, ſatíſne computaueris imperij redditus, an tantas vires habeat frugalitas Principis, vt tot impendiis, tot erogationibus ſola ſufficiat. nam quid eſt cauſſæ, cur aliis quidem, cùm omnia raperent, & rapta tenerent, vt ſi nihil rapuiſſent, & defuerint omnia: tibi cùm tam multa largiaris, & nihil auferas, omnia ſuperſint? Hæc Plinius. Laudatur etiam in Græcis Imperatoribus Nicephori Botaniatæ factum egregium, qui cùm ad imperium perueniſſet, primum illud liberalitatis ſpecimen edidit, vt quidquid fiſco deberetur, id vniuerſum citra exceptionem aboleret, ac nouas tabulas magnifico edicto inſtitueret. Laudatur denique patrum noſtrorum memoria Ludouicus XII. rex Galliæ, qui patris patriæ glorioſum nomen eſt adeptus, quod non niſi cum lacrymis, vt dicitur, pecuniæ ſubſidium petere ſoleret à populo. Ac mihi quidem in hac iam cogitatione defixo, maiorum noſtrorum in republica Gallica conſtituenda prudentiam admirari ſubit, qui modum regiis quoque largitionibus ſtatuerunt aliquem: vel, vt verius dicam, Reges ipſi lata lege ſanciuerunt vt eorum, quæ à ſua eſſent profecta liberalitate donorum ac munerum merita à Præfectis regiarum rationum expenderentur, & tabulis publicis conſignarentur. Quinetiam Philippus cognomento Valeſius, largitiones omnes reuocauit à ſe ac ſuis maioribus factas, quæ non eſſent in tabulas publicas relatæ: & Carolus viij. is, qui regno Neapolitano aliquamdiu potitus eſt, Philippi legem illam, nõ niſi de donatione quæ c. libras Gallicanas excederet, voluit intelligi. Itaque ſi non eſſent ſanctæ illæ ac reip. ſalutares leges, Alaſtorum noſtrorum aliarúmque aulæ peſtium præſtigiis abrogatæ, vel regum facilitate ſenſim obſoletæ, non eſſet fortaſsè tam graue Galliæ vulnus illatum; neque illa ex iſto vulnere in tantum, vt vides, adducta diſcrimen. Viderunt haud dubiè noſtri maiores tam facilè Principum mentes palpatorum artibus faſcinari, quàm vel coniugum inuicem vel reliquorum hominum a-

num animos blanditiis & adſentatione moueri. Viderunt haud dubiè, ſi hæc in priuatis hominibus infinita donandi libertas familias ſæpè totas euertit, quantas calamitates reip. eſſet adlatura regum poteſtas immoderata. Viderunt ipſi reges ſapientiſſimi, quorum modò meminimus, illas ſe familiarium fraudes prudentia ſuâ vitare non poſſe. nullos mortales facilius labi ac decipi quàm reges, quippe qui ſupra ceteros negociorum mole premantur, auribus autem atque oculis alienis cogantur omnia ferè credere. Viderunt denique nihil eſſe procliuius, quàm vt Reges ex prodigis fiant exactores, gradatímque tyranni. Rex egens, magnus eſt calumniator: inquit Victor Vticenſis epiſcopus lib. ij. de perſec. Vandal. namque is, cùm ſua penitus effudit, per ſcelus, per calumniam rapit, inuadit aliena; ac ne ab iis quidem ſibi temperat, quæ profudit in animos, quaſi ſpongiam expreſſurus, quæ multam aquam prius imbiberat: vel ad inſtar clepſydræ, quæ tum demum inuertitur, cùm vna pars alteram exhauſit. Atque in hanc ſententiam quiritanti Tiberio deeſſe ſibi pecuniam, lepidè ſimul & argutè reſponſum ferunt, oraret ille Seianum, vt ſe in partem bonorum adſciſceret: quæ nimirum Tiberius in eum anteà profuderat. quod itidem de Claudio Tranquillus refert his verbis: Tantum præterea adquirere & rapere ſoliti erant (Narciſſum & Palantem innuit) vt querente Claudio de fiſci exiguitate non abſurdè ſit dictum, Abundaturum ſi à duobus libertis in conſortium reciperetur. Sed quid ego hæc apud te commemoro, doctiſſ. vir: cum hæc tibi domi abundè naſcantur, & ipſe tu tam feliciter PRINCIPEM tuum diuinis præceptis non ita pridem formaueris ad virtutem: qui meritò liber multorum iam manibus teritur,: vtinam etiam Principum. felicius herclè cum populis permultis ageretur: quemadmodum video agi præclarè vobiſcum; quibus Dei opt. max. beneficio huiuſmodi contigiſſe Dominum omnes vbique prędicant, alium nempe FRIDERICVM, pij illius & magni Friderici nepotem, per paternas virtutes atque auitas ad ſummum decus gradientem; cuius imperio leniſſimo & ſapientiſſimo futurum ſperant, vt non modò quotquot eius vel ditioni parent, vel inter clientes numerantur, florentes ac beati futuri ſint: verumetiam vt Ille inter Germaniæ veſtrę atque adeò Chriſtianæ gentis proceres tamquam aliquod ſidus illuſtre olim habeatur. Vnum addam, non minimam huiuſce boni gratiam deberi præſtantibus viris, Principis illius illuſtriſſimi conſiliariis, pia, vt ait Symmachus, ac decora ſuadentibus, quos idcircò cum Symmacho INSTRVMENTA BONI SECVLI adpellare non dubitabo. Ac te cum in hoc numero eſſe video c. v. atque præterea in iſta dignitate conſtitutum, & tuo in primis Domino gratioſum, haud ſatis ſcio, vtri prius gratulari debeam: Illi, qui miniſtrum tam fidum, prudentem, atque omni inſtructum doctrinæ genere delegit: an tibi, cui tantum Heroëm factum eſſe herum omnes boni gaudent: ego inſuper vt res iſta feliciter eueniat, Deum precor ex animo. Vale vir præſtantiſſ. méque porrò ama nominis tui ſtudioſiſſimum. Kal. Aug. CIↃ IↃ XCIII.

Pro diſputatione de Nuptijs,

PRÆFATIO. LI.

ILLVSTRI LADISLAO WELENO Baroni à Zerotin, Domino Tribæ Morauorum, &c.

IO. HOTMANVS FRANC. F.

ISTA ſæpenumerò mihi cogitatio dubitationem adtulit, Ladiſlae Baro generoſiſſime, virióne generis humani ac noſtræ mẽtis imbecillitate, an verò admirabili ſummi DEI prouidẽtia vſueniat, vt qua in gente, prouincia, ciuitate floruerit ars aliqua, ab ijs ipſis eorumue poſteris, apud quos illa fuit in precio, nõ ita multo pòſt neglecta iaceat: & quę priori ſeculo ſtudia hominum atque inuenta placuerunt, alijs deinceps ætatibus maximè diſpliceant.

Verùm,vbi in rem iſtam penitius introſpexi, animaduerto, huius cauſſam viciſſitudinis Deo ſimul & hominibus adſcribi poſſe: vt etiam ea quæ nos perperam agimus in commune gentis humanæ bonum (rectè omnia ac ſapienter adminiſtrante Deo) cedere,atque euenire dicamus.Hæc etenim naturæ lex à præpotenti Deo, in ipſo rerũ primordio, rebus humanis videtur impoſita, vt illæ ſibi ſuccedant inuicem;& quæ hominum errore, tædio,bellorum cladibus,aliiſue caſibus humanis artes atque diſciplinæ vno in loco interierint,alio reuiuiſcant.Sic enim profectò ſe res habet,adoleſcens nobiliſſime, vt,ſi omnes ſcirent omnia, aut ſemper penes eoſdem artiũ ſcientia,penes alios verò earũdẽ eſſet ignoratio:illi facilè,vt fit,potius ſe quàm Devm auctorem earum agnoſcerent:hi verò reliquos mortales deſpicerent,quibus par eſſet felicitas atque induſtria denegata:neque tam vberem,vt ita dicam,inter ſeſe homines colendæ ſocietatis materiam haberent.De religione vt taceam,quę cultus diuini diſciplina quędam eſt,& cuius nobis mutationes innumeras & quaſdam quaſi viciſſitudines ſingulis ferè hominũ ætatibus licet animaduertere; quæ priùs eloquentiæ,tum verò philoſophiæ,ceterarũmq; optimarum artium laus viguit in Græcia, ea Romanis quaſi per manus tradita ad alias atq; alias gentes ſenſim delapſa eſt. Ac fuit tempus,cùm & iuris ciuilis, & liberalium diſciplinarum omnium ſtudia nõ florerẽt ſed feruerent in Gallia: eóq. tamquam ad bonarum artium mercatũ vndiq; confluerent ex Germania,Britannia,Polonia,Bohemia,aliiſq. Europæ gentib.adoleſcentes nobiliſſimi:in quorũ numero memini me videre ex Morauia veſtra pręcipuæ nobilitatis viros,qui ſi hoc tẽpore Galliam intuerentur,quã olim opibus,legib. & pręclaris inſtitutis atque adeò omni doctrinarum genere beatam viderunt atque admirati ſunt, certè vel in Gallia Galliam ipſam nunquam agnoſcerent, vel ruinas iſtas,incẽdia,clades,parietinas,ipſum deniq; Gallię funus lacrymis & luctu nobiſcũ, quę pietas eorũ eſt,proſequerẽtur.Gallia est testis: qvære ex aliis qvi illivs miseritvdinem, nomen clarvm in hvmili saxo mvltis memorant vocibvs. quod de Troiæ maceria & ſolitudine Accius poeta vetus in Aſtyanacte dixit.Fuit,inquam,tempus illud,ac non ita pridem, cùm Gallica nobilitas ab errore illo veteri, in quo turpiter ac diu verſata fuerat,abduci ſe paullatim & in viam veritatis reduci paſſa,ſin minus artes pacis bellicis artib.anteferret,iſtis certè liberalib. ſtudijs ac doctrinis animum perpolire, genus exornare ſuum induceret in animum:cùm ecce repentè

-----ſæuit horrendum minans

Flammifera Erynnis:verbere excuſſo ſonat.

cùm ecce,inquam,ſubitò nimbus ille grãdine fulminibúſque grauidus, quem pater meus piæ mem.multo antè præſenſerat,belluam immanem,quam Galliæ vastitatem adpellant,cõtinuò ſubſecutus,iſta,quæ dixi,ſtudia noſtra non ſolùm adflixit, ſed etiam ne quando recreata exſurgere atque erigere ſe poſſent, funditus ſuſtuliſſe videtur: & miſerandum in modum, vt vno verbo & veteri verbo dicam, omnia compleuit anxitudine: quale fuiſſe dicitur illud de vaſtitate Italiæ ſomnium Hannibalis,euentu belli atrociſſimi cõprobatũ.Nimbus hic,vt vides,irę diuinę,ſtragẽ,perniciẽ,exitiũ artib.atq; diſciplinis,eatũq; cultorib.& patronis tãtum intulit,vt nullus ijs propemodũ locus ſit relictus,nã cùm ſibi nuper Muſæ ſedẽ ac domiciliũ in Gallia conſtituiſſe dicerẽtur,eius vix domicilij veſtigium ſupereſt hoc tempore. e iam ſedes ſibi nouas,pro rerũ humanarũ viciſſitudine,quæſiſſe,& in Germania finitimíſq; populis ſubſediſſe,illi facilè iudicabũt,qui tot Principũ virorũ in perdiſcẽdis optimis quibuſq;& reip.regẽdę neceſſarijs artib.ſtudiũ incredibile paſſim iam in his Europę regionib.animaduertũt.Poſsẽ ego,ſi abuti vellẽ ocio,Palatinos Lãdgrauios, alióſq; permultos Germaniæ proceres enumerare, qui generis ſui ſplẽdorẽ hiſce litterarũ inſignib.illuſtriorem facere ſtudent.ſola tua Morauia,generoſe Baro,eius rei mihi documẽta penè infinita ſuppeditat.ſed abſoluã vno verbo.nemo apud vos verè nobili & illuſtri loco natus nõ ſtatim ſuę nobilitatis ornamentũ & quaſi auctariũ aliq. doctrinam adijcit:nemo non rei militari (quã plerumq; qui hoc loco nati ſunt, ceteris rebus & ſcientijs omnibus quantumuis honeſtis anteponunt) variã pręterea adiungit diuinarum humanarúmque rerum cognitionem: ex qua prudẽtiam,animi moderationem,reliquáſq. virtutes mitiores oriri certũ eſt: vt veterum illam poetarum confirment de Minerua ſententiam,qui eam ſimul armorum & ſapientiæ præſidem

ſidem adpellabant. Ac ne longius abeam, aut veſtri mihi annales euoluendi ſint, vel Morauicæ familiæ cunctæ recenſendæ, in vno conſiſtam illuſtri genere Zerotinorum, quod virtutis huius vtriuſq; gloriam meritò cõſecutum omnes vbiq; prędicãt: ego verò, præter fortiſſimi & ſapiẽtiſſimi herois Ioannis parẽtis tui memoriam, quẽ nuper exſtinctum lugent adhuc omnes boni, pręclara de maioribus gẽtilibúſq; tuis monimenta collegi, celebrandę, ſi vita ſuppetat, olim familię veſtrę: cui me ſolo virtutis nomine profiteor addictiſſimum: ac tibi in primis, Baro Ladiſlae, qui non tantum imitando æquare laudem iſtam gentilitiam, ſed ęmulando etiam ſuperare velle videris: nam, quantum ex alacritate illa tua in ijs addiſcendis quæ ad animi ingenijq; cultutam à præſtantibus illis viris, (Amando in primis Polano præſtanti Theologo) qui tuæ præſunt adoleſcentiæ, quotidie tibi præſcribuntur, exiſtimare licet: non pergis, ſed properas, ſed curris ad laudem & ad decus: nullis admotis calcaribus, ſed ſponte, ad id natura te tua impellente: vt iam nullius magis exemplo quàm tuo ipſius ad decurrendum reliquum hoc virtutis ſpacium opus tibi eſſe videatur: ac te nõ alij magis quàm ipſi tibi ſimillimum eſſe oporteat, &, vt vulgò dicitur, cum primis extrema cõtexere: vt cùm ſtirpis vetuſtate & dignitate familiæ inter Morauiæ proceres primarios habeare, tribus his vocibus, quibus laudauit Cyrum Lyſander, gratulari tibi poſſimus: ἀγαθὸς ἀνὴρ εὐδαιμονεῖς, quam ego laudationem eo præſtabiliorem eſſe iudico, quòd, vt Liuius ait, raò datur hominibus ſimul bona fortuna & bona mens. Quod ſi iuuant inſuper exempla domeſtica, eximium habes in Friderico Barone Zerotino, altero familiæ veſtræ lumine, Morauiæ totius ornamento: cuius etſi vultum abſentis intueri non licuit, ex fama tamen præſentes mihi ſunt & perſpectæ virtutes. Is tibi quidem, vt audio, cognatione patruus eſt, amore certè parens ac tutor amantiſſimus: eíque non tam à natura vel à lege rerum tuarum, hoc eſt, ampliſſimi patrimonij delata eſt adminiſtratio, quam ex adfectu & beneuolentia erga te vltrò ſuſcepiſſe videtur, vt partem in hac ſanctæ tuæ educationis laude & fructu aliquam aliquando meruiſſe dicatur. alterum eſt in Barone Carolo, conſobrino tuo, qui nuper ob morum ſuauitatem, ingenij præſtantiam, rerum omnium maximéque militaris ſcientiam, & quod caput eſt, pietatis exemplum penè ſingulare, cùm fortiſſimo Regi Galliæ Henrico quarto fortiſſimam nauaret operam ſumtu infinito atque liberali, ſummam apud omnes gratiàm eſt adeptus, noménque meritus immortale. Quæ cùm ita ſe habeant, & veriſſima hæc Zerotinæ gentis gloria ſit, præclarè mecum agi video, qui te mihi & huic libello patronum adſciuerim: te, inquam baro Ladiſlae, cuius ſplendore nominis, tamquam gemmis precioſiſſimis, exornatus iſte Commentarius gratior haud dubiè futurus eſt: cùm intelligent homines, digniori eum & nobiliori patrono inſcribi minimè potuiſſe. Porrò vt tibi quoque non iniucundum fore ſperem, facit & nomen Auctoris, & rei vtilitas, & tua erga me beneuolentia. Ac de patre quidem meo hoc liquidò poſſum adfirmare, eum iam ſenem & perpaucis antè obitum annis confeciſſe commentarium iſtum, cùm iam eſſet & informatus à doctrina, & longo rerum vſu confirmatus: quippe quem conſtet annos XLV. id eſt multo maximam vitæ ſuæ partem in docendo, conſulendo, legendo, ſcribẽdóque conſumſiſſe: ac tantum abeſt vt morti proximus aliquid de priſtina illa ſedulitate ac diligentia remiſerit, vt eam potius intenderit: quod Diogenes, apud Laertium, currentem in ſtadio facere dicebat oportere, vbi ſe metæ vicinum eſſe animaduerteret. Quam enim hîc è re nata renouauit tractationem de gradibus cognationis & adfinitatis, qui priorem illam legere volet, anno primùm M.D.XLVII. ſummam cum doctorum hominum adprobatione vulgatã, facilè deprehendet non vberiorem illam quidem, ſed meliorib. firmatam rationibus & exemplis. Dicam ſanè quod res eſt, numquam ille opinionum ſuarum morbo tantoperè laborauit, vt non ſatius atque honeſtius duceret modeſtè ſuum errorem confiteri, quàm pertinaciter in eo verſari: quod magni plerũq. viri ſolẽt, qui, etiamſi ingeratur veritas oculis, amãt, inquit Seneca, & tuẽtur errorem: coargui nolunt, & in malè cœptis honeſtior illis pertinacia videtur quàm pœnitẽtia, Neq. enim, vt ille ipſe alio loco pronũciat, leuitas eſt à cognito errore diſcedere: & ingenuè fatẽdum eſt. Aliud putaui, deceptus ſum. hæc verò ſuperbę ſtultitiæ perſeuerantia eſt, Quod ſemel dixi, qualecũq. eſt, fixũ ratũq. ſit. nõ eſt turpe cũ re mutare cõſiliũ. Magna porrò laus eſt & grata hominib. in quibat Orator ille ſumm⁹, vnũ hominẽ elaborare in ea ſciẽtia, quę ſit pro

futura quamplurimis. Quod eò dico, quia ſi pars vlla noſtri iuris eſt, quæ quàm latiſſimè pateat, atque, vt ita dicam, ad alias diſciplinas ſeſe diffundat: iſtam profectò de ſponſalium & Nuptiarum iure & ritu tractationem eſſe arbitror: itémque illas in foro & ſcholis frequentes, in familijs neceſſarias, in vſu vitæ quotidiano poſitas diſputationes de nominibus & gradibus cognatorum & adfinium. Occurrunt in libri ſanctis, in hiſtorijs omnibus, in ſermone & publico & familiari quæſtiones huiuſcemodi: Quoto gradu diſtent inter ſe cognati? intrà quem cognationis gradum poſſint cōtrahere matrimonium? quę ſint adfinium & cognatorum propria nomina? quàm putidū enim & viro nobili indignū, (cui generis ſui ſeries curæ debet eſſe vel maximæ) quàm indignum eo etiam homine qui vult eruditus haberi, patruum pro auunculo; materteram pro amita: fratris filium pro nepote: cōſobrinos pro ſobrinis: amitinos pro patruelibus: agnatos pro cognatis adpellare? Quo magis etiam gratum laborem omnibus futurum confido, quem Parens meus hac in re poſuit, quòd eius, vt dixi, non ad iuris tantum ciuilis ſtudioſos ſpectat vtilitas, verum etiam ad Theologos, ad Canoniſtas, ad alios denique homines innumeros, ſed ad eos maximè qui in muneribus & adminiſtratione reipub. verſantur: in qua te dignitates olim ampliſſimas adſecuturum ſperamus nos, in quorum animis excitaſti non iam exſpectationem tui, ſed amorē & admirationem incredibilē. Quocirca par eſt, maturè tuas aures talibus vndique vocibus circūſonare. Egregia certè tua indoles ac propè iam adulta & maior ætate virtus facit, vti mihi perſuadeā, ſtudia iſta noſtra non eſſe ſuprà captum ingenij tui. Hanc Deus indolem perducat ad frugem & maturitatem: detq; tuis virtutibus incremētum, pro ſua clementia & voto noſtro, maximum. Vale Baro Ladiſlae generoſiſſ. & optime. Auguſtæ Raurac. IX. Kal. Septemb. cIↄ Iↄ XCIII.

LII.

Pro Comment. de pact. Digeſt.

PRÆFATIO.

Illuſtri adoleſcenti

ALBERTO, COMITI IN HANAW & Reineck, Dom. in Mintzenberg, &c

IO. HOTMANVS FRANC. F.

MAGNA quædam, & ad exiſtimationē præclara res eſt, ALBERTE Comes generoſiſſime, & quæ non modò noſtris mentibus ſuauitatem, verùm etiam animis ſtimulum ad virtutem maximum adferre creditur, noſſe nos ac meminiſſe quibus prognati parentibus, quibus orti maioribus, & qua olim illi laude floruerunt. Quod ſi hic ſenſus etiam in priuatis meæque hoc eſt, tenuis conditionis hominibus ineſſe ſolet acerrimus: quāto maiorem vim in vobis atque efficacitatem habiturus ille ſit, quiuis exiſtimare poteſt: in vobis, inquam, quibus præſto ſemper eſt ſeries longiſſima rerum per tot ducta viros antiqua ab origine gentis. qui & auos, & atauos, & maiores omnes ordine multis abhinc ſeculis recenſere, illorum vero non modò cum aliis totidem familiis illuſtribus connubia & neceſſitudines enumerare, verùm etiam ſingulorum res præclarè geſtas poteſtis ex annalium totiúſque hiſtoriæ fide repetere: atque eadem operâ cōfirmare, puram eſſe generis veſtri nobilitatem, nullóq; plebeio mixtam ſanguine, ſed Cæſarum, Principum, heroúmque permultorum adfinitatibus innexam, ornatam, ac toto ſplendentem orbe Chriſtiano. qualem eſſe nuper, illuſtris Alberte, tuam intellexi

tellexi,cùm in eam fortè hiſtoricæ Germanicæ particulam incidiſſem. quæ ad Alſaticæ prouinciæ ac proinde gentis tuæ pertinet illuſtrationem. ac nullam tota ferè Germania familiam vetuſtiſſimam eſſe comperi, ad quam non poſſint Hauauiæ Comites ſuæ ſtirpis originem parte ab aliqua referre. Adde quod nongenteſimus iam annus effluxit, ex quo veſtra domus iſto Comitatu atque dignitate floret: ſiquidem Albericus Comes Hauauiæ is, quem annales Germanici circa annum DCLXXXVI. vixiſſe memorant,tui ſtemmatis γενάρχης & auctor eſt. Ab Vlrico certè illo, qui Cæſ. Adolfi Naſſauij ſororis filiam in matrimonio habuit,& apud Principem illum,in primis gratioſus fuiſſe legitur,cuncti maiores tui continua ſerie & non interrupta recenſentur: ſimulque oſtenditur quàm frequentibus matrimoniis ceteras Germaniæ & vicinarum regionum quarundam familias inſignes, quaſi vinculis totidem tenetis implicatas. Ac nullam frequentiorem vobis eſſe video propinquitatem,quàm cum illa ipſa excelſa domo Naſſauica:illuſtriorem verò arctiorémve nullam quàm cum primaria gente principum Palatinorum. nam vt taceam ſuperiorum temporum cum illis inſtitutas adfinitates, patrum memoria Phillippus tuus auus Helenam duxit vxorem Ioannis filiam,Friderici iij. Electoris ſeptem-virire & cognomento Pij ſororem. Porrò res egregiè ac fortiter à tuis maioribus domi militiæque geſtas perſequi & longum eſt, & non huius inſtituti mei. Quamobrem conſultò prætereo,quàm fortem illi ſemper ac fidelem ſuis Cęſaribus nauarint operam: quàm patriæ amantes ſimul & vtiles ſeculis omnibus habiti ſint: quibus ſubinde præmiorum dignitatúmque acceſſionibus à ſuis Principibus honorati: cuiuſmodi fuit regale ius illud cudendæ pecuniæ veſtróque titulo & nota inſigniendæ ab Imp. Carolo IV. tuis gentilibus adtributum. non denique generis Hanauici ſplẽdorẽ & amplitudinẽ cõmemorabo: q̃d in duas diffuſum veluti propagines Mintzebengicã & Lichtebergicam,ſummis adhuc vtrimque floret dignitatibus, opibus & ornamẽtis. Ad patrẽ tuum venio Philippum-Ludouicũ,quem acerba nobis & immatura mors in flore ipſo ętatis ademit. nã cũ à natura eximiã indolẽ ingenij,à ſtudio & exercitatione multarũ artium ſcientiam: ex peregrinatione Italica, Gallicã, Anglica nõ modò variam linguarum cognitionẽ,verùm etiam rerum vſum & prudentiam eſſet iam penè ſingularem adeptus; ac propediem patriæ ſuæ decus egregium videretur adlaturus: vixdum egreſſus: annum ætatis ſextum & viceſimum ſummo omnium luctu ac mœrore nobis ereptus eſt: qui ſanè luctus ad me non minima ex parte pertinet: propter eam, qua patrem meum proſequebatur, beneuolentiam. Ac memini cùm is in quadam academia Galliæ patri meo, cui erat à Principibus viris nonnullis ſtudioſè commendatus, daret operam, atque, ex procerum Germanorum inſtituto laudabili, iuris ciuilis ſtudio ſeſe dedidiſſet: mirabilem eum ſui in animis hominum amorem excitare: atque ob ſuaues & verè aureos ipſius mores à patre meo in ſummo haberi honore ac precio, neque ita multo poſt elogio etiam publico dilaudari. Hæc, inquam, magna ſunt omnia, illuſtris Alberte Comes, ac non tantum populari fama, ſed magnorum etiam hominum iudicio glorioſa: nihil tot ſeculis in hac tua gente non excellens, nihil non immortali laude dignum, quaqua verſum intueare, animaduerti poſſe. Verùm iſta, parce benigniſſime Comes, maiorum tuorum propria, non tua ſunt. Vetat nos Epictetus alienis efferri laudibus: ἐπὶ μηδενὶ ἐπαρθῇς, inquit, ἀλλοτρίῳ προτερήματι. & Phalaris Axiocho in hanc ferè fertur ſcripſiſſe ſententiam: Gloriari quidem nobilitatis nomine, tamquam ob alias res præclaras licere: ſolam tamẽ & ſolidam nobilitatem in Virtute poſitam. cetera omnia, caſus eſſe fortuitos. continuóque aurea hæc verba ſubiungit: ὥστε τὸ ψυχῆς ἔπαινον αὐχεῖ πρὸς Συρακουσίους, μὴ προγόνων τεθνηκυιᾶν ἐν ἀδοξοτέροις διαδόχοις εὐγένειαν. Et vir ſanctus Hieronymus iſtis adſtipulatus, Nos nihil, ait, laudabimus, niſi quod proprium eſt & de puriſſimo ſanctæ mentis fonte profectum. cùm paullo antè dixiſſet, magnos quidem eos ſibi videri qui ab Ænea & Iuliis altiſſimum trahunt ſanguinem, ſed admirabiles eos cenſendos qui iſta deſpiciunt. Marius is, qui ſepties Conſul, virtute ſua gloriam ingentem ſibi pepererat, apud Salluſtium homines iſtos inſectatur, qui ſuos importunè natales prædicabant. ac tandem in has voces erumpit: Qui pleráque, inquit, oratione maiores ſuos extollunt, atque eorum fortia facta memorando, clariores ſe putant: contrà eſt. nam quanto vita illorum præclarior, tanto horum ſocordia flagitioſior. Præclarè Ma-

rius.nam meo quidem animo, iſta generis antiquitas & amplitudo nullis propriis fulta virtutibus,inanis vmbra & ſine honore nomen eſt.quales illæ fuerunt olim ab ignauis plæriſque ciuitatis Rom.ptimoribus in atriis oſtentatæ fumoſæ maiorum imagines.Neque enim,vt Accius ait poeta vetus,

Genus virum ornat,generi vir forti loco eſt.

Et quemadmodum ex cottidianis iiſque pereruditis Ephori tui hominis cùm vera nobilitate præſtantis,tũ pietatis,humanitatis, prudentiæq; laude digniſſimi ſermonibus multo rectius potes intelligere: ſtirpis iſta claritas atque auita nobilitas haud magis dici veſtra debet, quàm plætaque omnia quæ à maioribus veſtris olim poſſeſſa ſunt. Vulgatum eſt in feudis exemplum.nam etſi feudi quidem hereditas propriè ſpectat ad liberos, niſi tamen interuenerit inueſtitura; & in ſucceſſore quolibet per iuſiurandum hominiumue eius renouata poſſeſſio ſit,feudum aperiri, committi vel amitti vulgò dicitur. pari iure Virtus tamquam Domina nobilitatis ſuprema & ſola coli vult,& ab vnoquoque veſtrûm fidem exigit,cultũ & obſequium.Quod ſi quis dicat,Fortes creari fortibus,eſſe in equis patrum virtutem;ac proinde hic ſibi conſiſtendum putet:fallitur,atque ipſa ratione ſatis,vt opinor, & communi refellitur experimento:nam & vbi vſus eſt,equis vtimur huiuſmodi non qui è generoſis orti,ſed qui ipſi generoſi præſtantéſq; ſunt:& ſi bellum ingruat,ad ipſos belli duces egregios & experientiſſimos,quocumq; tandem illi nati loco ſint,accurritur,eorúmque fidei ac prudentiæ ſalus reip.permittitur.Neque tamen negauerim, nobilitatis eam eſſe vim,vt heroibus fortibúſque viris &induſtriis prognati,quorúmq. in ſanguine altas iam virtus radices egerit,minori cultura indigeant:ſed ſua propemodum ſponte fructus ferant,eóſque lætos & vberes, vt in iis natura pro diſciplinâ ſit:cùm alij contra, quorum in truncis recens virtutum ſurculi ſunt inſiti,opus habeant maiore arte, labore ac diligentia.Sed aurum quis neſcit metallorum omnium præſtantiſſimum, ſi infectum,informe,rude,ſuis cum fæcibus relinquatur, vix vllum ſui vſum præbere mortalibus? quis neget idem de precioſiſſimis quibuſque rebus verè dici poſſe,quæ raró ac ne vix quidem ſuam dignitatem obtinent,vllámve adferunt hominibus opportunitatem,niſi manum adhibeas ſimul & ſollertiam artificis. Qua ratione conſilióque factum ab illuſtri ac ſapientiſſimo Ioãne Comite Naſſauio tuo vitrico dicã, an patre altero, non dubito,vt ei,de quo modò dixi, viro nobiliſſimo & optimo adiungeretur laboris iſtius comes alter & collega pari pietate atque induſtria,ingenij verò acumine & eruditione ſingulari præditus, qui tuis potiſſimum ſtudiis, vt ille moribus,præeſſet:& quo vtroque duce ac monitore ad optimarum artium ſcientiã conſequendam,virtutíſque hanc viam,quam feliciter es ingreſſus,tenendam ac perſequendam vtere. Quantum enim ex præſtantium iſtorum hominum ſermone, vel ex re ipſa potius, perpaucis hiſce menſibus, quibus honorifica mihi veſtra frui conſuetudine licuit, animaduertere poſſum:mirificus in te ad laudem omnẽ eſt impetus, & ardor quidam incredibilis ad ſtudia omnia ingenuo atque illuſtri adoleſcente digna,vt præter ea quæ cottidie præſcribuntur à magiſtro,ad diſciplinas quoque Mathematicas aliáque ſcientiæ militaris adminicula vltrò etiam adpellas animum:tam acri verò ac viuido ingenio natus es,vt ea perdiſcere tibi luſus ſit, in quibus tantoperè laboratur ab aliis. Certè cùm virtutes videamus in maximis ingeniis quàm primùm elucere,hinc certa ſpes oſtenditur fore,vt tu Patris,aui,maiorum tuorum,atque in iis Friderici illius feliciſſ.mem.Principis,cuius tu ſororis, vt dixi, nepos es,veſtigiis incedens,eorum aliquandò gloriã prudentiæ,fortitudinis,iuſtitiæq. laude,ſed in primis veræ pietatis cultu vel æquaſſe vel etiam ſuperaſſe videare. Qua ſpe fretus & augurio,cùm hunc patris mei nouum Commentarium in lucem dare decreuiſſem,tu primus occurriſti, Alberte generoſiſſime,cuius eũ ſplendore nominis cohoneſtari cuperem:quò huic meo fratri poſtumo, quem videbam patre orbum,patrono deſtitutum,gratiam ex tua dignitate conciliarem: ſimul vt hereditarij in te ſtudij mei & obſeruantiæ aliquod extaret inter homines teſtimonium,tibi, vt ſpero,non ingratum,ſi comitas benignitáſque tua perſpecta mihi ſatis eſt.

Deus tibi & frati tuo Comiti Philippo-Ludouico pari ſpe, vt fama eſt, & animi & ingenij prædito,totique familiæ veſtræ perilluſtri,honorum incremẽta largiatur ex merito veſtro & voto meo maxima atque perpetua. Vale adoleſcens generoſiſſime,& ſalue. Baſileæ Rautac. Kal. Ianuar. CIↃ IↃ XCIV.

Pro

Pro X. & XI. lib. Obſeruationum

PRÆFATIO. LIV.

V. C. HVBERTO GIFANIO Nobili Iuriſconſulto.

Io. HOTMANVS Franc. F.

VT me primùm ex Galliæ turbulentiſſima tempeſtate ſubduxi, C.V. atq; in hunc veluti portum quietis & ſtudiorum optimum euaſi, nihil mihi prius faciundum fuit & pietati conuenientius, quàm vt patri meo, qui dum ego in Britannia abſum, Baſileæ diē ſuum obiit, de more atque officio iuſta perſoluerem: tum verò vt amicos paternos omnes & patronos, quorum quidem humanitatem expertum illum vel meminiſſem ipſe vel audiſſem ex aliis, per litteras ſalutarē, vt tamquā amicitiæ paternæ hereditatē aliquam aditurus, vti beneuolentiæ ſuæ particulam aliquam in me deriuari ſinerent, vehementer eos orarem, eorum denique gratiam, teſtatâ mea ergà illos obſeruantiâ, mihi conciliarē. Reſponderunt humaniſſimè non pauci, aliorum verò cum patre meo mortuam, vt arbitror ipſiúſque tumulo conſepultam amicitiam ſenſi: à quibus tamen hoc fieri non fuit æquum, meo quidem animo, qui perpetuum parentis mei in eorum rebus ac ſtudiis iuuandis (ne quaſi beneficium exprobraturus aliquid iam grauius dicā) ſtudium fuiſſe recordor. quod in hoc meo luctu ærumníſq; perpetuis, quibus tantū non opprimor, peracerbum fuiſſe, qui humana iudicant humanitùs, facilè poſſunt exiſtimare: & queri cum Plinio homine ſapientiſſimo, Tam raram in amicitiis fidē, tam paratam obliuionem mortuorum, vt ipſi nobis debeamus etiam exſtruere conditoria, omniáque hæredum officia præſumere. Sunt enim, inquit ille, qui tantum viuentes amant, ſeu potius amare ſe ſimulant, ac ne ſimulant quidem niſi quos florētes vident. nam miſerorum non ſecus ac defunctorum obliuiſcuntur. Verùm cùm neq; ad te querela hæc vlla ex parte pertineat, C.V. & eius mentione meum refricari dolorem atq; augeri ſentiam, ſatius eſt eam vel aliud in tempus differre, vel potius, ſi per humanæ mentis imbecillitatem fieri poſſit, ex animo meo & cogitatione penitus abiicere. Nam quod te adtinet, vir præſtantiſſime, ſatis ex illius adoleſcentis ſermone, qui mihi nuper tuis verbis ſalutem adtulit, intellexi, quàm tibi perennis fides ſit, quantáque in amore conſtantia: vt etiam de ſcriptis amici poſtumis non leuiter ſollicitum eſſe te dixerit. quod ipſum ex tuis etiam litteris, quas olim frequentes ad patrem meum dediſti totidémq; tui ergà eum adfectus & beneuoli animi teſtes penes me ſunt, aliquanto ante cognoueram. Ac memini, te quadam epiſtola ceteras illius Obſeruationes expetere, quarum is tibi ſpem fecerat, & de ipſius ſilentio ac mora conqueri. nec dubito, quin ſi Deus vitam eſſet ei largitus diuturniorē ſuæ pollicitationis memor tuæ ſatiſfeciſſet exſpectationi. Sed cùm ex meo naufragio hæ mihi tabellæ (quantū quidē ad genus iſtud ſcriptionis adtinet) ſolæ ſuperſint, hoc eſt ſchedæ nonnullæ hinc inde diſiectæ, & ab ipſo fortè auctore neglectæ: eas diligēter collegi, atq; ex iis duos Obſeruationum libros meo arbitratu confeci, Decimum ſcilicet & vndecimum: quos vt tuo ornatos nomine in lucem ederem, plurimæ mihi cauſſæ fuere; ſed grauior nulla, quàm quòd & auctorem ſummo ſemper amore complexus multis etiam proſecutus es officiis, quemadmodū is non ſemel publicè teſtatus eſt, & mortui memoriā gratam eſſe tibi profiteris, eiúſque quantū audio, tueris famam & exiſtimationem. Itaq; tuæ fidei ac patrocinio par erat, vir eruditiſſime, vti hoſce libellos duos: me verò etiā humanitati tuę ſtudioſè commendarem: à quo etiā breui meliora, & vti ſpero, Academiis gratiora atq; vtiliora exſpectes velim: videlicet libros Epitomatorum, Diſputationum & ſcholarum à patre meo in ius ciuile conſcriptos, & magna ex parte poſtumos. Vale V.C. méque ama hominem tui nominis ſtudioſiſſimum. Baſileæ Raurac. Kal. Ianuar. CIƆ IƆ XCIV.

PRÆFATIO.

IOANNI HOTMANO FRANC. F. ſupplicum libellorum in regia Nauarrena magiſtro:

ZACHARIAS SETZERVS I. C. S. D.

CÆSONEM ad te mitto Hotmane, hoc eſt exſectum ex antographo vtero quaſi materno poſt exceſſum Antiquitatis commentarium parentis tui. formam ille vnde accepit tuo ſuo patri; vitam tibi, nobis externam aliquam ſpeciem refert: eámque iuſſu ſiue cõmiſſu diſcedentis tuo. Quid cauſſæ vt premeretur maturus iam ſuiſque membris omnibus perfectus & abſolutus partus? nihil inquam; & iniúria id acciderat ſiue communis rei, quæ tali iam indiga dudum prole, ſiue tuæ cùius in parte cum patris honore memoria famæ coniuncta quanquam ſi verum volumus, & ille quidem merito quodam ante ſuo æternus, & hæc aliàs immortalis tibi futura. Viuit enim & viuet certè (niſi, & forte decipit ipſa me vita mortalis) inter litteratos & illiteratos iuxtà nomen & opus parentis tui, & cum eo pietas filij, officium, labor: quorum iſtud eſt quidem tibi cum pleriſque commune, illa paucis adgnata, hic ſolus verò propriéque tuus. Quippe norunt eruditi & nos nouimus abfuiſſe tantum ab interitu nuper pleráque ſcriptorum pręclariora patris tui, quantum nondum à vita ipſe: niſi repertus, immò relictus vnus tu, qui cum paterna hereditate propriam gloriam, & immani labore ſtudium tuum cum illius induſtria copulares. itáque macte fac eſto viri fili magne maximi patris tuáque virtute, paríque conatu & felicitate (quàm adhuc facis) in ceteris quóque perge tuum nomen æternitatis memoriæ, pietatem manibus piis optimi parentis, laborem orbi & vrbi Reip. litteratorum conſecrare. Tu quidem illius inquàm immortalem ſi velis augere patris gloriam, id fruſtra coneris: terminos enim exceſſit maioris minoris: cum tamen illuſtrate ſi quis eandem tu potes, adſentiri cur neges? apertus tibi campus vt decurras & laude ampliſſima & fructu ſempiterno; parata an patta via; eam inſiſte vt ingreſſus es, eam emetire vt inſtitiſti, abſolue prout eris emenſus: atque id effice pròfectò (poteris enim ſi voles, voles cum tentabis) vt homines tandem aliquando intelligant, fuiſſe quidem id tempus ſemper vti magnorum virorum luci quandam maior calumnia quaſi caliginem offundere conata ſit: hereditate tàmen virtutis in heredem vna naturæ collata nunquam integrum idem illi vnquam, impune nunquam fuiſſe: quin radiis huius clariſſimis maleuolorum vbique & inſidiantium nominis famæ tenebras altè penitúſque diſcuſſas. Atque ita hæc cũ facias, adiunges quod facis in poſterum fideliter nunc quoque vt me qua beneuolentia pridem complexus es, quo adfectu amoris proſecutus, iiſdem & deinceps retinendum, iiſdem conſeruandum iiſdem tutantum firmiter arbitreris. Salue, Auguſta Rauric. propridie Cal. Ianuar. anni ſupra ∞ D X C quarti ſubeuntis, quem ego tibi tuiſque ſalutarem quàm quod maximè opto.

FINIS.

INDEX RERVM ET VERBORVM MEMORABILIVM QVÆ IN his tribus Franc. Hot. I.C. de Antiquo Iure Regni Galliæ libris continentur.

ABDICANDORVM Regum ius penes populum 24
Adoptatus efficitur filius famil. 158
Ædui à Romanis conſanguinei dicti 3
Æduorum potentia ibid.
Ægyptij in molibus, Galli in litibus & calumniis occupati 90
Agnati regis quantumuis remoti excludunt natos ex filia regis 107
Agnatio non tribuit ius ſuccedendi, ſed prognatio 116
Agnatorum ſucceſſio vltra decimum gradum non defertur 146
proximus regis Agnatus fictione iuris eiuſdem eſt filius 131
Agnatus proximus Regis portat plena arma Regalia 133
Agnatus propinquior remotiori præfertur in feudali ſucceſſione 146
quicunque Agnatus eſt vbique cognatus eſt 156
Amphictionum Concilium 42
Anglicum parlamentum ibid.
Anglorum regni adminiſtratio qualis 43
Anſelmus Epiſcopus Regis ſui proditor 71
Apannagiorum modus definiri vix poteſt 129
Apannagium debetur etiam agnatis proximis quantumuis multis gradibus remotis 130
Apannagium 29
Apannagium quid, & quod ius ſit apannagij: & quibus debeatur 127
Apannagium non eſt propriè vſusfructus 128
Apannagij & vſusfructus differentia 128
Apannagium æquè ferè vt vſusfructus cum perſona extinguitur 135
an Apannagium ad agnatos tranſmittatur 136
Aruernorum veterum potentia 3
Attilæ victoriæ immanes 19
Attuarij Franci 18
BAldi ſententia de ſucceſſione regia 145
Bartholi & Baldi locus emendatus 150
Batauí Francis primi finitimi 15
Baudilo regis iniurioſi interfector 25
Guill. Bellayi fabulæ de Francorum origine 24
Bellum boni publici nominatum 76
Bellorum iuſtorum non ſemper ſecundi euentus 18
Blancæ reginæ matris inſana dominatio, & infauſta 85, 89, 90
Bonifacij Papæ ad Philipp. Franc. regem literæ 75
Borboniæ familiæ ſtemma illuſtre 132
Britones, Britonantes veteris linguæ Gallicæ reliquiæ 7
Brunechildis reginæ matris inſana dominatio 87
Brunechildis horrendum ſupplicium 91
Budæus rabularum hoſtis infeſtiſſimus 10
Budæi opinio de Paribus Franciæ 65, 66
Bulla aurea Caroli quarti 584
CÆſaris locus emendatus 5
Calicis in Cœna plebi communicandi mos vetus 86
Caninefates Francorum populares 15
Capillitij Regalis ius 35
Capilli honoris cauſſa filio regis præcidebantur 37
Carolus Magnus litigantes audiebat, & lite cognita, ſententiam dicebat 91
Caroli Magni filij reges à populo electi 21
Carolus Simplex à Francis abdicatus 29
Carolus Craſſus rex à Francis abdicatus ibid.
Caroli V Franc. Regis genealogia 158. 159
Chauci & Chayci Francorum populares 13 37
Childericus primus Francorum rex abdicatus 24. alter 25
Childericus Merouei filius primus Francogalliæ rex 19
Chilpericus rex à Francis abdicatus 25
Chrotildis reginæ matris inſana dominatio 86
Cicero differentiam ſtatuit inter regem & regnum 70
Ciuitas, Regioque magiſtratu eodem vtitur 1
Colonia Agrippina à Francis liberata 18
Comati reges Francogalli 35
Comes ſtabuli qualis 61
Comeſtabilij dignitas ibid.
Cominij teſtimonium de Concilij authoritate 78
in Concilio quibus de rebus agatur 52, 53, 54
Comites domus regiæ, Comites Palatij 58
Concilij auctoritas in Religionis negotiis 68
Concilij Francogallici auctoritas quanta & qualis 42, 51, 52, 53
Concilij iuriſdictio in controuerſiis de regno 74
Concilij auctoritas rege capto 74
Concilij auctoritas in regem Ludouicum XI 76
Concilij publici auctoritas 122
Concilium priſcæ Galliæ publicum 2
Concilium quo referatur à Seiſſello 37
ad Concilium vocabatur princeps criminis inſimulatus 53. 54
Conciliarij alij regis, alij regni 41, 70
Criniti reges Francogalli 35
Criſtati Francorum reges 37
Curatores regni XXXVI. 77
Curia regis, quæ 60, ire in curiam 49, 50
Curiæ ppl. R. Curiatæ leges, Curiata comitia 74
DIfficilius nihil quàm bene imperare 41
Diſputare de regis viuentis ſucceſſore non licet 110
Diuiſio in ſtirpes vnde nata 148
Domanij regalis ius ad feudalis iuris ſimilitudinem accedit 125
Domanium regis eſt eiuſdem theſaurus 126
Domanium coronæ Franciæ 104
Druidæ ſcriptura non vtebantur 5

ELectoratus hæreditas non pro ætatis, ſed pro ſtirpis lineæ prærogatiua defertur 184
Eleuare regem 23
Ephori regum cuſtodes & obſeruatores 43
Ephorum iuſiurandum 20
Eudo ſecundus Francorum rex abdicatus 24
Eunomus & Cleomenes, Reges Lacedæmoniorum 165
FAramondus à Francis rex electus 21
Faramundus Francorum non Francogallorum rex 19
Feuda Franciæ confiſcatione non extinguuntur 140
in Feudali ſucceſſione graduum propinquitas non vt in cognationis tabula ſed vt in genealogia ſpectatur 172
Feudi hæreditas primo inueſtito defertur 147
in Feudis nulla tranſuerſaria ſucceſſio eſt 163
in Feudorum hæreditatibus iuris agnatitij ratio nulla habetur, ſed tantùm ſtirpis 147
Feudum vaſſalli mortè exſtinctum in ſucceſſoris perſona reuiuiſcit 128
Feudum propriè quòd nouum aut vetus dicatur 128
Fictio filiationis & adoptionis à lege regni inſtituta 117
Fiduciarii honores & temporales 119
Filij, fratris & cognati nomina tota ſunt naturæ 152
Filiorum alij ſui alii legitimi 157
Filius dicitur primus, itémque proximus 112
Filius natura dicitur hæres, nepos ſucceſſione 154
Fœmina non admittitur ad regnum Franciæ 106
Fœmineo ſexui Franci olim ſubiici nolebant 86
Francia lex 33
Franci maritimarum rerum periti 13,14
Franci, id eſt, libertatis auctores 16,17
Franci Gallis commixti 20
Franci & Galli promiſcuo nomine appellati 20
Franciſci primi genealogia 115
Francogalliæ linguæ confuſio quadruplex 7
Francogalliæ regnum non hæreditarium 20. à quibus inter quatuor fratres diuiſum 32
Francogallorum gens gemella, & vnde nomen 19
Francorum nomen quàm latè propagatum 11,12
Francorum veterum incunabula 13,14
Francorum prodigioſa nauigatio & victoria 14
Francorum nomen vnde 16
Francorum nomen antiquiſſimum 17
Francorum ius in primogenitura 31
Francorum imperium fœmina non moderatur 108
Francorum Regum domanium, patrimonium, fiſcus. 124
Francorum vetus inſtitutum 155
viuere iure Francorum quid 155
Francorum iure non poſſunt plures eſſe ſui hæredes 155,160
Francus, id eſt, liber, vnde Franciſia pro aſylo 86
Frater cùm in paterno feudo ad fratris ſucceſſionem admittitur, non quaſi frater ſed quaſi filius admittitur 163
Fredegondæ reginæ matris inſana dominatio 87
GAlliæ totius fictiones duæ 3
Galli priſci Romanis formidabiles 8
Galli priſci cum Romanis octingentos annos pugnarunt 8
Gallia priſca ſub optimatibus 1
Galliæ gentis virtus ab antiquis deſcripta 1
Galli priſci Germanis formidabiles 8
Galliæ priſcæ ciuitates 1
Gallia comata 37
Galliæ omnes in quot prouincias à Romanis diuiſæ 10
Gallico ſermone iudicia exercere, quis iuſſit 7
Gallis vnde Latinæ linguæ conſuetudo, & quid inuexit 7
Gallorum priſcorum virtus militaris 8,9
Gallorum à Romanis defectio 10
Gallorum priſcorum Lingua 4. non Græca 5,6. non Germanica 6
Germanorum reges non hæreditarii 20
de Germanici imperij legibus & Electoratuum ſucceſſione atque adminiſtratione 184
Græciæ veteris adminiſtratio 42,43
HEluetij quidam Græcæ linguæ non ignari 5
Heluetij cur Suitti vocati 15
Hæreditas patrui inter fratrum filios in ſtirpes non in capita diuiditur 150
matris Hæreditas non niſi adita tranſmittitur 152
Hæreditatis non aditæ ſpes non transfertur 152
Hæreditas feudalis vni ſtirpi quæſita quādiu in ea maſculus ſupereſt, nunquam ad alteram transfertur 160
Hiſpanorum virtus in rege coercendo 44
Hugo Capetus qua familia natus 71,72
Hugo Capetus regni occupator 71. eius aſtutum facinus 72
IOannis Turpini monachi libellus nugatorius 16
Ioan. de terra rubea pragmaticus 155
Ioan. de terra rubea Caroli VI. aduocatus 180
Iſabellæ reginæ inſana dominatio 89,90
Iudithæ reginæ matris inſana dominatio 88
Iura & dignitates quædam in tempus, & caſum incertum conferuntur 118
Iura proximi regis agnati tria 112
Iure Romano plures poſſunt ſui hæredes patrifam. exiſtere 158
de Iure regni Hiſpanici 185
Ius agnati proximi regis idem eſt, quod ſolet eſſe ius filii primogeniti 114
KAlend. Maij ſolennes Concilio Francogallico 49
LAcedæmoniorum Reſpubl. qualis 43
Lacedæmoniorum lex de Rege inſtituendo 153
Leges Francorum à populo iubentur 55
Legis Salicæ commentum 108
Legitimatus ad regni ſucceſſionem non admittitur 108
Lex verè regia à Carolo Magno lata 92
Lex Salica 33
Lex Taurina 185
Liberis conceſſum, vnico ſuperſtiti conceſſum intelligitur 138
Linea recta deficiente ſuccedunt mares tranſuerſales 155
Linguæ Francogallicæ confuſio 7
Literæ Græcæ in Franciam inuectæ 6
Litium paucitas olim in Gallia incredibilis 92
Loco quæſita dignitas locum obtinenti cedit 162
Loqui Romanum 12
Ludouicus rex controuerſiones diſceptabat 92
Ludouici Tranſmarini ad matrem Reginam Blancam literæ plenariæ poteſtatis 85
MAieſtas regia, quæ 48. Eius ſedes propria in concilio publico 48
Maiores domus 56
Magiſtri Palatij 56
Maſculo in linea primi filij deficiente, regnum ad ſecundi lineam transfertur 110

 261

Maſſilienſium veterum doctrina 5
Merouęus Rex Francorum non Francogallorum 19
Monferrati refutata diſputatio contra Regem Franciſcum 133
Mulieres ſub tutela 85
Mulieres an à procuratione regni arceantur 85
Mulier animal indomitum Catoni 86
NAti ex filia regis excluduntur à Regno Francorum 106
Naturæ veritas fictione perimi non poteſt 151
Nauarro Regi Henrico qualia iura in Franciæ regno competant 118
Nepos ex fratre in feudis regalibus patruum excludit 113
Nepos ex fratre regis moriētis eiuſdem regis patruum excludit 120
Nepos qui in demortui filii natu maximi locum ſucceſſit, auo morienti non modò ſuus, ſed etiam ſolus ſuus hæres efficitur 159
Nepos propter ſucceſſionem pari eſſe gradu cum patruo dicitur 165
Nepos non repræſentationis, ſed ſuæ perſonæ iure nititur 170
Nepos non ex patris, ſed ex ſua perſona ſuum ius obtinet 171
Nepos tam ſuus eſt quàm filius 176
Nepotis cauſſa multorum inſtitutis præfertur cauſę patrui in ſucceſſione regni 165
Nothus ad regni ſucceſſionem non admittitur 108
PAlatij Pariſienſis auctores 92,94
Papa non abrogauit regnum Childerico, ſed popul. 59.
Paparum auctoritas in regibus abdicandis vnde nata 58.59
Pares Franciæ 62. cauſſa inſtituendorum 64
Pares à quo inſtituti 62
Pares ad quorum iudicium adduci poſſint 66
Pariatus honor 66
Parium poteſtas quotuplex 62
Parium Curia 64,65
Parium numerus 64
Parlamenti vocabulum 90
Parlamentum propriè colloquium bellicum 48
Parlamentorum auctoritas ſumma 90,91
Parlamentum Anglicum 43
Patria poteſtas non Francorum ſed Quiritium fuit 157
Perſonæ certæ condicio non adimit repræſentationem 151
Placidina Childeberti mater exilio damnata 90
Placitum quid 54
Plectrudis inſana dominatio 87.88
Plinii locus emendatus 6
Populi Francici ius in legibus ſciſcendis 55
Populi & regis par poteſtas olim in Gallia 42
Præfecti Aulæ 58
Prærogatiua duplex in bonorum poſſeſſ. 160
Prætor tres ex cauſſa inteſtati ordines conſtituit 160
Primogenitus regni dicitur Rex deſignatus 59
Primogenitus regis dicitur Monſeigneur 99
Primogenitus dicitur Rex iunior 100
Primogenitus regni habet communionem domanij regalis 101
Primogeniti gradum obtinens hæres eſt neceſſarius patris reſpectu 104
Primogenitus regis non recte vulgo præſumptus hæres appellatur 104
Primogenituræ & propinquitatis par ratio 149
Primogenituræ & propinquitatis comparatio, quarum neutra cum repræſentatione concurrit 149
Principum contentiones concilij auctoritate componuntur 75
Priuilegium pupilli hæredi ipſius non conceditur 151
Procuratores regni vbi res poſtulat, in comitiis creandis 121
προτίμησις, 173, quid ibid.
Prouinciarum Romanarum ſeruitus triplex 9
RAbularia vnde in Galliam introducta 92
Regalis capillitij ius 35
Rege mortuo, prægnante vxore, quid ſtatuatur 101
Rege mortuo, filioque natu maximo præmortuo nepos ex eo ſuſceptus ſolus fit ſuus hæres 159
Reges priſcæ Galliæ quales 2
Reges ſuos Franci creabant 21,22,23,24. & regno ſe abdicare cogebant 24,25,26. eiiciebant ibid.
Reges cum infinita poteſtate ſunt Reges pecudum Ariſtoteli 41
Reges Francogalliæ in bello capti 69
Reges Francorum olim nulli ante annum ætatis XXV. 121
Regere non debet, quæ regina eſſe non poteſt 85
Regi parere & ſeruire diuerſa ſunt 16
Regi mortuo, nepos ex primo eius filio demortuo, excluſo altero regis filio ſuccedit 113
Regi impuberi proceres conſtituuntur de ordinum ſententia qui vſque ad ipſius pubertatem regnum adminiſtrent 120
Regi curatores imponuntur 177
Regia hæreditas iure ſanguinis defertur 152
primus Regij ſanguinis Princeps & proximus Regis agnatus, promiſcua nomina 111
Regis creandi mos Francorum vetus 22,23,24
Regis alij conſiliarij, alij regni 41
Regis & Regni differentia 68
Regum poteſtas 72.73
Regis carpento & bubus vehendi mos vetus 48, 49
Regis liberis pluribus exſtantibus quid iuris in ipſius hæreditate 27,28
Regis periurium calamitate populi expiatum 77
Regis filiis minoribus natu appannagium tribuitur 122,127
Reges Franciæ certis legibus tenentur 139
Reginæ cuſtodes appoſiti 90
Regina mater pœnis meritis affecta 91
Reginæ matris facinus atrox 36,85. impium 86, crudele 91,92
Regna priſcæ Galliæ non hereditaria 4. eadem certis legibus aſtricta ibid.
Regni, Patrimonij & Dominij Regij differentia 123
Regni hæreditas vtrum ætatis & gradus prærogatiua an repræſentationis iure deferatur, 145
Regno ſuccedit primogenitus non iudicio Regis, ſed legis beneficio 102
Regnorum hæreditates periculoſæ 21
Regnorum controuerſiæ ad concilium delatæ, 74
Regnum Francorum inter fratres diuiſum 32
Regum Francogallorum tres ſtirpes 20

Regum & priuatorum hereditates plurimum differre 179
Reipubl. forma præſtantiſſima quæ 39,40
Repreſentare quid 169
Repræſentatio quo iure & qua de cauſa introducta 148,149
Repræſentatio,& repræſentare quid 148
Repræſentatio quando ceſſet 148
Repræſentatio inſtituta in commodum repræſentantis non etiam in alterius damnum. 149
Repræſentatio eſt ciuilis fictio 150
Repræſentatio à Iuſtiniano introducta 170
Repræſentationi quando locus eſſe non poteſt 149
Repræſentationis nomen barbarum 175
Repræſentationis ius in hæreditatibus agnatorum quale 147
Repræſentationis effectus qualis 148. quare inſtituta 148.149
Repræſentationis in hæreditate regia periculum & incommodum 149,150
Res iudicata legis vim obtinet 108
Rerum quæ in regis dominio ſunt quadripartita diuiſio 28
Rerum ad Cæſarem pertinentium quatuor ſpecies 123
Rex ſine freno facile tyrannus euadit 4
Rex dominium alienare ſine concilij auctoritate non poteſt 75
Rex Francogalliæ à populo eligebatur 23
Rex Francorum inedia laborat 29
Rex à ſuis conſiliariis vendi ſolitus 42
Rex neque regni neque domanij deminuendi ius habet 102
Rex non debet vocari hæres præſumptiuus ſed neceſſarius 104
Rex partem regni ſui alienare non poteſt ſine publici concilij auctoritate 138
Rex Franciæ non poteſt tollere ſucceſſionem ei qui ſucceſſurus eſt in regno 180
Rex eſſe non poteſt, niſi qui Regi ſuus hæres fuit 161
Romanorum artes in exteris nationibus ineſcandis 2
Romanorum tyrannis Gallis intolerabilis 10
Romanum loqui 12
SAlii Franci 18
Salij & Salici Franci 34
Salij Franci 34
Salica lex 34
Satellites priſcorum regum Francorum nulli 38,39
Scuto imponebatur rex nouus à Franeis 23,24
Secundo ſubducto, tertius efficitur ſecundus: & ſic deinceps 116
Senior denegare vaſſallo inueſtituram non poteſt ſine iuſta & legitima cauſſa 156
Spes regni filio præmortuo tranſmittitur ad nepotem 104.
Succeſſio agnatitia in feudis & regnis nulla 112
Succeſſio non vtique ad omnia producitur, ſed interdũ ad quendam reſtringitur 177
De iure filij natu maximi in regia ſucceſſione 154
vbi plures gradus ſunt omnes admittuntur ad ſucceſſionem 165
Succeſſiones feudales in indefinitũ tranſmittuntur 111
Succeſſiones feudales primo inueſtito acceptæ feruntur 163
Succeſſiones feudales non habent graduum numerum definitum 174
Succeſſionis vis 154
Succeſſor Regis an deceſſoris pactionib. teneatur 140
idem eſt ius Succeſſoris quod defuncti 162
Stipendium Galliæ à Romanis impoſitum 9
Stirps natu maioris alterius ſtirpi præferri debet 162
Sui hæredis nomen totum ciuile eſt 152
Sui nomen & ciuile & prætorium 157
Sui hæredes vnde dicantur 158
Suitas Regia 155,160,162,166
Suitas regalis neque communionem neque diuiſionem admittit 166
Suitas non tranſmittitur ſed adipiſcitur 167
Suitas,& ius ſuitatis diuerſa 169
Suitas ei ſtirpi, cui ſemel quæſita eſt, perpetuo cohæret 164,178
nuda Suitas 178
aliud Suitas aliud ius Sui 179
Suitatis Regalis quantum ius, quantaque dignitas 159
Suitatis cauſſa in regni ſucceſſione potiſſima 166
Suus hæres iure Romano non appellatur niſi qui in liberorum numero 155
Suus hæres in regno non modo habetur filius, ſed etiã proximus agnatus 150
TAcitus Francos libertatis auctores nominat 17
Taprobanici Reges frenati 43
Theodoricus rex à Francis abdicatus 25
Tirannis nota triplex 38
Tranſmiſſionem admittit ſubſtitutio fideicommiſſaria, directa non 167
Tranſmiſſitionis & repræſentationis differentia 167
Tranſmitti quæ dicuntur 167
Τριχοκάρακοι reges Francorum 37
Troianorum fabulæ de Francorum ſtirpe 15
Adr. Turnebi opinio in diſquiſitionem vocata 15
Vandalorum lex de rege inſtituendo 153
Venerunt in calice Cœnæ Dominicæ 87
Virgæ conſecratæ 31
Vnicus eſt ſuus heres in regno Galliæ 160
Vti literis, id eſt, ſcribere 5

INDEX LIB. PRIMI ANTIQVITATVM Romanarum in tres partes diſtributus.

I. *DE LEGIBVS, IN QVA DEMONSTRATVR de quibus rebus quæque lex, & quot latæ ſint: Nam rogationes omnes quæ perlatæ non ſunt omiſimus.*

De Adulteriis,Iulia 215
de Ædilibus ex patribus creandis, Furia 208
de Ære alieno,Valeria 238
de Ære alieno,Sulpitia 235
de Ære alieno,Sempronia 233
Agraria Seruilia 234
Agraria Sempronia 233
Agraria Liuia 220
Agraria lex paulo poſt C.Gracchi necem lata 241
Agraria Appuleia 191
Agraria Caſſia 199
Agraria Cornelia 203
Agraria Flaminia 208
Agraria Iulia 211
Agraria Licinia 218
Agraria Plotia 226
Agraria Sempronia 233
Agraria Seruilia 234
Agraria Titia 236
Agraria Thoria 236
de Alea, Titia, Talaria, Cornelia, Publicia. vide de Luſu.
de Ambitu leges 240
de Ambitu,Calpurnia 199
de Ambitu,Cornelia Bæbia 202
de Ambitu,Fabia 206
de Ambitu,Iulia 214
de Ambitu,Pinaria 225
de Ambitu,prima Pœtelia 226
de Ambitu,Tullia 237
Annalis,Villia 239
Annaria lex 196
de Annona,Clodia 200
de Auctoritate patrum,Menia 222
de Auctoritate patrum,Curia 215
de Auentino,Acilia 211

B

De Bello Antiochi,Cornelia 202
de Bello Macedonico,Sulpitia 235
de Bello Mithridatico,Manilia 220
de Bello Perſei,Licinia,Caſſia 218
de Bello Punico ſecundo lex 242

C

Caducaria Iulia 215
Caſtrenſis lex 242
de C.Mario,Cornelia 202
de C.Mario,Manlia 221
de C.Pontinio 235
de C.Seruilio 241
de Cæſare,Trebonia 237
de Cæſaris prouinciis,Vatinia 239
de Caia Tarratia,Horatia 210
de Carminibus infamibus 241
de Cenſoribus,Clodia 201
de Cenſoribus,Cæcilia 198
de Cenſura,Æmylia 195
de Cereis,Publicia 228
de Ceſſione bonorum,Iulia 216
Cibaria,Æmylia 195
de Ciuitate,Gellia & Cornelia 209
de Ciuitate,Calpurnia 199
de Ciuitate,Iulia 211
de Ciuitate,Papiria 223
de Ciuitate,Pappia 224
de Ciuitate,Plautia Papiria 226
de Ciuitate,Menſia 222
de Ciuitate,Romana 241
de Ciuitate,Seruilia 235
de Clauo pangendo,Genutia,Æmylia 209
de Cn.Pompeio,Ampia,Lambiena 196
de Cn.Publicio Menandro 240
de Coitionibus,Duilia,Menenia 206
de Collegiis,Clodia 201
de Colonia Nouicomi,Claudia 202
de Coloniis,Appuleia 196
de Coloniis, Iulia 213
de Coloniis deducendis,Acilia 193
de Coloniis deducendis,Ælia 194
de Coloniis deducendis,Liuia 219,220
de Coloniis deducendis,Sempronia 234
de Comitiis,Ælia 194
de Comitiis,Claudia 202
de Comitiis,Clodia 200
de Comitiis,Fuſia 209
de Comitiis 241
de Comitiis 242
de Conſecratione,Papiria 223
Curiata lex 205

D

De Damno à canibus illato,Peſulania 225
de Damno iniuria dato,Aquilia 197
de Dedititiis,Atilia 197
de Defectione militum,Valeria 238
de Dictatura,Antonia 196
de Dictatore 241
de Donis & muneribus,Cincia 200
de Donis & muneribus,Titia 236
de Duumuiris naualibus,Decia 206
de Duodecim tabulis,Decemuirales 206

E

De Exulibus,Plotia 226

F

Fabia lex 207
de Falſo,Cornelia 204
de Fœnore,Claudia 202
de Fœnore,Duilia Mænia 206
de Fœnore,Genutia 210

de Fœnore,Iulia 213
de Fœnore,Licinia 218
Fœnoris ſemunciarij lex 240
Frumentaria,Liuia 220
Frumentaria,Sempronia 234
Frumentaria,Terentia Caſſia 236
de Fullonibus,Cæcilia 198
de Furtis,Hoſtilia 210

H

DE Heredum inſtitutione,Velleia 217,& 239

I

DE Iactu,Rhodia 231
de Inceſtu,Peducea 225
de Iniuriis,Cornelia 204
de Interceſſione,Clodia 201
de Iis qui legibus ſoluuntur,Cornelia 205
Iudiciaria,Antonia 196
Iudiciaria,Aurelia 198
Iudiciaria,Cornelia 202
Iudiciaria,Iulia 212
Iudiciaria,Liuia 219
de Iniuriis publicis,Clodia 200
Iudiciaria,Plautia 225
Iudiciaria,Pompeia 227
Iudiciaria,Sempronia 233
Iudiciaria,Seruilia 235
de Iudiciis,Iulia 215
de Iugurtha Romam euocando,Memmia 221
Iunia Velleia lex 219
de Iure Campanorum,Furia 208
de Iure ciuitatis,Porcia 228
de Iure ciuitatis,Sempronia 234
de Iure ciuitatis,Seruilia 233
de Iure ciuitatis,Pappia 224
de Iure ciuitatis,Sulpitia 235
de Iure ciuitatis,Valeria 237
de Iure dicundo,Plætoria 226
de Iure patronatus,Pappia 224
de Iure Siculorum,Rupilia 231
de Iure ſuffragii,Valeria 239
de Iuriſdictione Prætorum,Cornelia 205

L

DE Legationibus liberis,Tullia 237
de Legibus Conſularis imperij,Terentia 236
de Legibus,Æbutia 194
de Legibus,Cæcilia Didia 198
de Legibus,Iunia Licinia 217
de Legibus,Licinia Iunia 219
de Legibus & Cenſoribus,Publilia 229
de Legibus Cæſaris,Iulia 213
de Legumlatorib.Licinia Æbutia 219
de Liberali cauſſa,Clodia 200
de Libertate,Iunia Petronia 217
de Libertinis,Iunia Norbana 217
de Libertinis,Viſellia 239
de Limitibus,Cornelia 205
de Limitibus,Iulia 216
de Limitibus,Mamilia 226
de Limitibus,Sempronia.Iulia 234
de Ludis Apollinaribus,Licinia 218
de Luſu,Cornelia 205
de Luſu,Publicia 228
de Luſu,Titia 236

M

DE Magiſtratibus 242
de Magiſtratibus Bithyniorum,Pompeia 228
de Magiſtratibus,Cornelia 203
De Magiſtratibus,Duilia 206
de Magiſtratibus,Genutia 210
de Magiſtratibus ſacroſanctis,Horatia 210
de Magiſtratibus è plebe creandis,Licinia 218
de Magiſtratibus,Martia 221
de Magiſtratibus Plebeiis,Publilia 228
de Magiſtratibus,Pompeia 228
de Magiſtratibus,Sextia 235
de Magiſtratibus,Sempronia 233
Maieſtatis,Appuleia 196
Maieſtatis,Cornelia 203
Maieſtatis,Iulia 212
Maieſtatis,Iulia 213
Maieſtatis,Varia 239
Mania lex 216
de Mancino,Atilia 208
de Manumiſſionibus,Iulia 216
de Manumiſſionibus,Ælia Sentia 195
de Manumiſſione,Furia Caninia 208
de M.Tullio,Clodia 201
de M.Tullio Cicerone,Cornelia 205
de Matronarum cultu,Oppia 222
de Maritandis ordinibus,Iulia 214
de Maritandis ordinibus,Pappia Poppæa 224
de Menſe Iulio,Antonia 196
de Menſe Auguſto,Pacuuia 223
de Metello,Appulia 196
de Metello reuocando,Callidia 199
de Militia lex 241
de Militia lex 242
Militaris ſacrata 331
de Minoribus,Lætoria 218
Minutia lex 222
de Mortuo inferendo,Regia 229
de Mulierum hereditatibus,Voconia 240
de Multa,Ateria Tarpeia 197
de Multa,Tarpeia 236
de Multa,Menenia Sextia 222
de Multarum æſtimatione,Papiria Iulia 223
de Municipiis,Cornelia 203
Muneralis lex 222

N

DE Natali vrbis,Cornelia 205
de Nexu,Pœtilia Papiria 226
de Nocturnis cœtibus,Gabinia 209
de Numero conuiuarum,Orchia 223
de Nundinis,Hortenſia 210

O

OPtima lex 222
Ouinia lex 223

P

PAgana lex 223
de Pace Carthaginienſium,Acilia,Minutia 193
de Pace Macedonica,Marcia Atinia 221
de Parricidiis,Pompeia 227
de Patrum connubiis,Canuleia 199
de Patriciis 242
de Patrum auctoritate,Curia 205
de Parr[illegible]is,Cornelia 202
de Pau[illegible] triumpho,Caſſia 199
Peculatus,Iulia 216
de Peculatu,Petillia 225
Pecuniaria lex 242
de Pecuniis repetundis 242
de Pecuniis ob rem iudicandam captis, Pompeia 228
de Peregrinis,Licinia & Mutia 219

de Peregrinis,Petronia 225
de Peſſinuntio ſacerdotio,Clodia 201
Pinatia Furia 225
de Piratis perſequendis,Gabinia 209
de Plagiariis,Fabia 206
Plautia iudiciaria 235
de Plebiſcitis,Horatia Valeria 210
de Plebiſcitis,Hortenſia 210
Pletoria lex 226
Plotia agraria 226
Plotia Flauia 226
de Pompeio,Trebonia 237
de Pompeianis,Hircia 210
de Præfecto Ægypti 241
de Præſidum muneribus 241
de Prætoribus,Bæbia 198
de Priuernatibus ciuitate donandis 242
de Proſcriptis,Valeria 238
de Prouinciis,Cornelia 203
de Prouinciis,Clodia 201
de Prouinciis,Iulia 211
de Prouinciis,Iulia 213
de Prouinciis,Pompeia 227
de Prouinciis decernendis,Sempronia. 234
de Prouocatione & libertate populi,Valeria 238
de Prouocatione,Valeria 238
de Prouocatione,Valeria 238
de Pueris impudicis,Scatinia 233

Q

DE Quæſtoribus 241
de Quæſtoribus,Cornelia 203

R

DE Regio & Conſulari imperio,Iunia 217
de Regis Attali hereditate,Sempronia 233
de Regno Cypri,Clodia 201
de Reis poſtulandis,Memmia 222
Remnia lex 231
de Re militari,Sempronia 234
de Re nummaria,Claudia 202
de Re nummaria,Liuia 219
de Re nummaria,Maria 221
de Re nummaria,Papiria 223
Repetundarum,Acilia 193
Repetundarum, Cæcilia 198
Repetundarum,Calpurnia 199
Repetundarum,Cornelia 202
Repetundarum,Iulia 212
Repetundarum,Seruilia 235
de Repetundis 241
de Repetundis,Vatinia 239
de Reſiduis,Iulia 216

S

DE Sacerdotiis 242
de Sacerdotiis,rogatio Licinia 219
de Sacerdotiis,Sextia Licinia ibid.
de Sacerdotiis,Antonia 196
de Sacerdotiis,Atia 197
de Sacerdotiis,Cornelia 203
de Sacerdotiis,Domitia 206
de Sacerdotiis,Iulia 212
de Sacerdotiis,Iulia 213
de Sacerdotiis,Labiena 217
de Sacerdotiis,Manlia 221
de Sacerdotiis,Ogulnia 222
de Sacerdotiis,Romuleia 231
Sacratæ leges 231
Sacrata militaris ibid.
Satyra lex 232
de Satricanis,Antiſtia 196
de Scribarum negociatione,Claudia 200
Semunciarij fœnoris lex 240
de Senatu,Caſſia 199
de Senatu habendo,Gabinia 209
de Senatu habendo,Pupia 229
de Senatu ſupplendo,Caſſia 199
de Senatu ſupplendo,Sentia 234
de Senatorum nauibus,Claudia 200
de Senatorum quæſtu,Claudia 200
de Senatoribus à Iugurtha corruptis,Mamilia 220
de Seruis,Petronia 225
de Sicariis & veneficiis,Cornelia 204
de Sociis ac nominis Latini,Claudia 201
de Sociis Latini nominis,Liuia 219
de Sociis,Liuia 220
de Sociis,Pappia 224
de Sodalitiis,Licinia 219
de Statellis,Martia 221
de Statilio,Ælia 195
Sulpitia 235
Sumptuaria,Antia 196
Sumptuaria,Cornelia 203
Sumptuaria,Didia 206
Sumptuaria,Fannia 207
Sumptuaria,Iulia 216
Sumptuaria,Licinia 218
de Sumptu ſepulcrorum 242
de Sumptibus funerum,Cornelia 203
de Suffragiis pop. Antonia 196
de Suffragiis,Cælia 198
de Suffragiis,Caſſia 199
de Suffragiis,Gabinia 209
de Suffragiis,Maria 221
de Suffragiis Papiria 223
de Suffragiis,Sempronia 234
de Syllæ dictatura,Valeria 238

T

DE Talorum luſu 236
de Templis & aris,Sulpitia Sempronia 235
Theatralis,Iulia 216
Theatralis,Roſcia 231
de Terminis,Allıena 195
de Terminis,Fabia 207
de Terminis Fauia,vide Fabia 208
de Terminis,Mamilia 216
de Terminis,Peducea 225
de Terminis,Roſcia 231
de Teſtamentis,Cornelia 204
de Teſtamentis,Furia 208
de Teſtamentis,Iulia Miſcella 216
de Teſtamentis,Falcidia 207
de Teſtamentis,Glitia 210
de Treuiris capitalibus,Pappia 223
Tribunitia lex 237
Tribunitia lex à quo ſic nominatur ibid.
de Tribunis militum,Rutilia 231
de Tribunis militum,Atilia Martia 197
de Tribunis militum,Licinia Caſſia 219
de Tribunis plebis,Sacrata Iunia 217 & 231
de Tribunis Plebis,Iunia,vide Sacrata Iunia 231
de Tribunis plebis,Atinia 198
de Tribunis plebis,Trebonia 137
de Tribunis plebis,Aurelia 198
de Tribunis plebis,Cornelia 203

nis plebis,Icilia 211
de Tribunis plebis,Pompeia 226
de Tribunis plebis,Lex 242
de Trigeminis lex 245
de Triumpho,Maria Porcia 221
de Triumpho lex 243
de Triumuiratu quinquennali,Titia 236
de Triumuiris menſariis,Minutia 422
de Tuſculanis,Flauia 208
de Tutelis,Atilia 197
de Tutelis,Claudia 202
de Tutoribus,Iulia Titia 216

V

DE Vacatione lex 243
de Vectigalibus,Liuia 219
Venalium vendendorum,leges Maniliæ 221
de Veſtalis capiendæ ritu,Pappia 224
de Veſtalis capiendæ ritu,Popilia 228
de Veneno,Iulia 216
Viaria,Scribonia 233
de Vini potu 242
de Vi,Clodia 200
de Vi,Iulia 212
de Vi,Pedia 224
de Vi publica & priuata,Iulia 213
de Vi publica,Lutatia 220
de Vi Publica,Plautia 226
de Vi & de ambitu,Pompeia 227
de Viceſima,Iulia 215
de Viceſima,Manlia 221
de Viis Italiæ,Sempronia 234
de Vſucapionibus,Atinia 198
de Vſucapionibus,Iulia Plautia 217
de Vſucapionibus,Scribonia 233
de Vſuris,Gabinia 209
Vnciaria lex 240
de Vnius imperio,Regia 229

INDICIS LEGVM FINIS.

II. DE MAGISTRATIBUS *eorúmque muniis.*

Ædilatus 243
Ædilium plebis creatio & munus 243
Ædiles Cereales 246
Cenſorum munus & creatio 146
Centumuirorum conditio 248
Conſulum inſtitutio 249
Decemuiri litibus iudicandis creati 251
Decemuirorum reip. adminiſtrandæ creatio ibid.
Dictator vnde dictus,& eius munus quale 252
Duumuiri capitales qui fuerint 253
Duumuiri curatores 254
Duumuiri municipales ibid.
Duumuiri nauales ibid.
Duumuiri ſacerdotes ibid.
Interregis officium ibid.
Iuridici Alexandriæ munus ibid.
Magiſtri equitum officium ibid.
Præfectus vrbi quæ curarit 256
Præfecti ærarij munus 255
Præfecti annonæ munus 257
Præfecti Auguſtalis officium 259
Præfecti prætorio munus 257
Præfecti vigilum munus 258
Præſides prouinciarum 260
Prætor fideicommiſſarius 263
Prætor fiſcalis 269
Prætor peregrinus 262
Prætores rerum capitalium 264
Prætor tutelaris 264
Prætor vrbanus 260
Prætores prouinciales 263
Proconſules 265
Procurator Cæſaris 264
Prodictator 269
Proprætores 265
Quæſitores candidati 273
Quæſitores paricidij 271
Quæſtores ærarij 269
Quæſtores prouinciales 270
Tribunus Celerum 274
Tribuni ærarij 273
Tribuni militum conſulari poteſtate 274
Tribuni militum in legionibus ibid.
Tribuni plebis 275
Triumuiri capitales 277
Triumuiri monetales 278
Triumuiri nocturni 278

INDICIS MAGISTRATVVM FINIS.

III. DE IVRISCONSVLTORVM *nominibus.*

Aburnius Valens 314
Æmylius Papinianus 315
Antiſtius Labeo 311
App.Claudius Decemuir 301
App.Claudius Cæcus 301
Ateius Capito 310
Aufidius Tucca Iuriſconſultus 308
Aufidius Namuſa ibid.
A.Caſcelius 310
A.Ofilius 308
Cælius Sabinus 313
C.Aquilius Gallus 306

C.Ateius

C. Ateius 309
C. Caſſius Longinus 312
C. Iuuentius 306
C. Trebatius 309
Caſſius Longinus, alter 312
Celſi duo 313
Cn. Flauius 302
Cocceius Nerua 312
Domitius Vlpianus 316
Fabii Sabini Pater & Filius ibid.
Flauius Priſcus 309
Herennius Modeſtinus 316
Hermodorus Epheſius 301
Iulius Paulus 316
Labeo Antiſtius 309
L. Cælius Antipater 305
L. Ceruidius Scæuola 315
L. Lucilius Balbus 306
M. Iunius Brutus 304
M. Manilius 304
M. Porcius Cato 303
M. Porcius Cato, ſuperioris F. 304
Martianus 315
Maſurius Sabinus 311
Paulus Verginius 304
Pegaſus 313
Priſcus Iauolenus 312
Priſcus Neratius 314
Proculus 312
Publicius Agellius 309
P. Ælius Pætus 303
P. Alfenus 308
P. Acilius 305
P. Cornelius Scipio Naſica 303
P. Licinius Craſſus 305
P. Mutius Scæuola 304
P. Rutilius Rufus 304
P. Sempronius Sophus 302
Q. Ælius 310
Q. Ælius Tubero 305
Q. Fabius 302
Q. Mutius Scæuola 305
Saluius Iulianus 314
Ser. Sulpitius 307
Sex. Ælius Paitus 302
S. Papyrius 301
Sex. Papyrius 306
Sex. Pompeius 305
Ti. Coruncanius 302
T. Cæſius 308
Tuſcianus 314
Voluſius Metianus ibid.

INDICIS IVRISCONSS. FINIS.

INDEX RERVM ET VERBORVM

MEMORABILIVM QVÆ IN II. III. IIII. ET V. Franc. Hot. I. C. Antiquitatum Romanarum libris continentur, ordine alphabetico diſpoſitus.

Acerræ 394
Acquirendi modi omnes Emendi verbo continentur 577
Actio præſcriptis verbis 633
Actionum aucupia 741
Actor ſuo nomine agens non ſatiſdat ſi alieno ſatiſdat 745
Actor intentionem ſuam libello complecti debet 746
Actores 356
Adelphus Occo 504
Adoptionis iux triplex 413
Ædificia ita in vrbe facienda erant vt ſeſtertius pes inter ædes vicinas ambitus cauſa relinqueretur 332
Ægris ploſtrum dandum 77
Æquitatis fruendæ cauſſa leges ſanciuntur 400
Æra numeri nota 511
Ærarium ab ære graui dictum 509, 510
Æs graue cur dictum 508
Æs graue aliud quàm æs rude 508
per Æs & libram, per aſſem & libram 510
Æs alienum, æs ſuum 510
Æs pro as dicebant antiqui 509, 511
Æs graue Numeratæ pecuniæ opponitur 513
Æris appellatio generalis de quouis numorum genere 510
Æris minima pars, ſextula 518
Æſtimatio numi, id eſt valor 497
Agelli locus emendatus 469
Agellij locus animaduerſus 576
Agellij locus 635
Agnatus proximus quis dicatur 445
Agnatorum nomine qui comprehendantur 444
Agricolæ opinio non probata de loco Plinij 545. de drachmæ & denarij comparatione 552 de famij loco 537 de trib. denariorum generibus 560 & ſeqq. de voce ſeſtertia 581, 582. de hac locutione decies ſeſtertium 624 de metallorum præſtantia 661 de auri ad argentum proportione 665
Agrorum termini 437
Alciati opinio reprobata 514, 515
Ambitus quid 432, 433
Ampliatio 357
Annus Albanorum inſtituto decem menſium erat 384
Anteſtari 475

Appiani locus animaduertendus 601
Aquæ & ignis interdictio 760
Arbitri Honorarij 740
Arbor in vicini agrum impendens, pedes quindecim à terra altius coerceri debet 435
Arboris appellatione vites continentur 471
de Arbore ex vicino fundo vento inclinata in fundum alienum adimenda agi poteſt 436
Arcera 477
Argentum ſignari cœptum, quando 537
Argenti libra qualis inclinato imperio 618
Argenti nomine propriè non intelligitur ſignatum 506
Argenti qualis libra, inclinato imperio 568
Aſcia quid 389
Aſperi numi 495
As, aſſis, aſſipondium, aſſarius promiſcua vocabula 508
As ærea lamina libralis priſcis temporibus 508, 531
Aſſes graues appendi, leuiores numerari ſolebant 514
Aſſis leuioris definitio 517
Aſſis diuiſio 517, 518
Aſſium figura & nota 511
Aſſes librales priſcis tantum temporibus fuerunt: poſterioribus, leuiores 513
Aſſis vocabulum pro minuto numo 517, 518
Aſſiduus ab aſſibus dictus 509
Aſſiduus pro locuplete 476
de Auguriis & auſpiciis 343
Aurum ſepulchris non iniiciendum 396
Aurei perpetua æſtimatio nulla 577
Aureorum pretium in libris Iuſtiniani 657. & ſeq.
Auri ad argentum proportio pro temporum varietate variatur 663
Auri appellatione, propriè non intelligitur ſignatum 506
Aureus valebat denariis 25 652
Auſonii locus mendoſus 642
BAlneatorum merces quadrans 519
Beroaldi opinio de ſeſtertio non probata 579
Bes, ærei numi ſpecies 520
Bigati numi 539
Bruti locus apud Ciceronem 631
Budæi laudatio 491, 619, 624, 627, 633, 635
Budæi opiniones in dubium vocatæ de loco Polibij 499, 500. de graui & rudi ære 508. de aſſe graui pro leui 516, 517. itémque de drachmæ & denarij æquiparatione 551, 552. de Liuij loco & Plutarchi 534. de ſeſtertio neutrius generis 548, 580. de Suetonij loco 634. de aureorum numero in libra auri 656 de ſtatere 666
Buſtum quid ſit 397
CÆſaris emendatus locus 496, 614
Cæteri filij, præter filium, tam maſculi quàm fœminæ vna mancipatione & manumiſſione ſui iuris fiunt 412
Calceus Lunatus 346
SI CALVITVR 476
Capite cenſi ciues 531
Capitis criminalis damnati quomodo punirentur 753
Carmen in alterius iniuriam condere prohibitum 467
Caſſiodori locus 643
Catulli locus emendatus 433
Catulli locus animaduerſione dignus 604, & ſeq. alter 557
Cauſa cadit is qui non agit quemadmodum oportet 741
Cauſſæ in foro ante meridiem agebantur 479
de Cauſæ coniectione 752
Cautio fideiuſſoria 744
Celſi locus emendatus 546
Cenſus equitum R. 614
Cenſus Senatorum R. 619
Cenſus decurionum in municipiis 611
Cenſus apud Matthæum 667
Cenſus Romani explicatio 549, 550
Cenſus Romanorum non ex annuo vectigali, ſed ex toto patrimonio definiebatur 682
Cenſi qui dicerentur 533, 611
Cenſi qui dicebantur 680
de Cenſu, & Cenſoribus 341 & 342
de Cenſu equitis Laberij 614
Centenariæ cœnæ 528, 593
Centenarij liberti 682
Centuſſis, ærei numi genus 528
Cerarium numi genus 645
Χοίνιξ apud Græcos alimentum diurnum 486
Ciceronis locus in epiſt. ad Attic. 433. in Verrina ſexta 593, 619, 636
Ciuilis dies 418
Ciuis R. liberti hæreditatem l. XII. tab. patrono defert 447
de Claſſibus & centuriis 341
Claſſici ciues 533, 611
Coemptionis modus 416
Cœnæ centenariæ 593
Cœtus nocturnos agitare in vrbe non licebat 404
Cognitionum dies 743
Cohæredes non onerantur pro his qui ſoluendo non ſunt 449
Colonia quid & quot Coloniarum genera 364 & 366
Columellæ locus obſeruatus 594
de Comitiis 348
Commonitio 744
Compendium vnde dictum 509
Comperendinatio quid 752
Comperendinatio 357
Comperendarum controuerſiarum modus apud veteres 739
Condicere pro denunciare 752
de Conditionibus 751
Confeſſi & iudicati 484, 485
Conflari numum, Signari numum, promiſcua 537
Connubij Ius inter plebeios & patricios non fuit 419. eiuſdem legis abrogatio ibid.
Conſtitutio iudicij 747
Conſules quando primum creati & vnde dicti 337
Conſulum Rom. inſignia 339, poteſtas ibid.
Controuerſia pro lite 751
Conuenire quid 739
Conuentio 739
Corporibus crematis oſſa è cineribus lecta ſtatim in terram condebantur 391
Creditores hereditarij aduerſus legatarios non habent perſonalem actionem 447
Creditori quando manum in creditorem iniicere liceb. 485
Crematio 758
Crux & furca 757
Curialium epulationes 632
de Curiis 340 & vnde dictæ ibid.
DAmnum, Pauperies, Paſtio differunt 473
Damnari ad beſtias 759
Damnatio in metallum 758
Debitores hereditarij vniequique heredum pro portione hæ-

ne hæreditaria obligati ſunt 447
Debitores ius paciſcendi habebant 486
Decollatio 758
Decuſſis, ærei numi ſpecies 525
Dedititij populi 362
Δημοσία γράμματα 459
Denarius æreì numi ſpecies 525. decem aſſium numus 525, 526
Denarij & drachmæ comparatio 546
Denariorum argenteorum duo genera 555
Denarij argentei veteris definitio 138. eius figura 139
Denarius aureus, & quare ſic dictus 549
Denaria, & denarij promiſcuè dicebantur 540
de Denario æreo 525, 526
Dependere, vnde dictum 509
Deportatio 760
Deunx, ærei numi ſpecies 520
Dextantarii aſſes 515
Dextans, ærei numi ſpecies 520
Diem diffidere 478
Digeſtorum locus 634, 674, 675, 689
Dignitas numi, id eſt valor 497
Dionis incogitantia 619
Dipondius vnde dictus 509
Diſpendium vnde dictum 509
Diſpenſatores vnde dicti 509
Diribitores qui 348
Diſceptator domeſticus 739
Diuinatio quid 356
Diuortium 420. ob tres cauſas permittebatur 421. à primordio in vſu non fuit, niſi poſt annum ſexcenteſimum vrbis conditæ 421. Diuortij formula ibid.
Doli mali definitio 429
qui doli mali ſuſpectus erat in tutela gerenda eum apud prætorem ſuſpecti arguere licebat 429
Domino præſente, vel ſi mandatum procuratorium actor publicè exhibeat ſatiſdare non cogitur 745
ad Dominium rei mutandum quæ requirantur 458
Donatio ſeſtertio numo vno 697
de Donatione & recuſatione iudicis 749
Dos numerata, quæ in numis conſiſtit 506
Dotis magnæ ſumma 591
Drachmæ & Denarii comparatio 546
Dupondius ſiue Dipondius 523
Editio actionis 740. duplex 741. quid ibid.
Electrei quidam numi 492
Eliæ Vineti laudatio 543
Emancipatio ſimilitudo venditionis 412
Emendi verbo modi omnes acquirendi comprehenduntur 577
Emptor familiæ 577
Emptoris nomine qui comprehendantur 452
De equitibus & equeſtri ordine 346 & 47
Equuleus 762
Erciſci pro partiri 451
Exceptio procuratoria 751. dilatoria ibid.
Exceptiones declinatoriæ 750
de Exceptionibus declinatoriis 750. eius definitio ibid.
Excurrentia æra 639
Expenſa vnde dicta 509
lex Fabia de plagiariis 689
Familiæ emptor 437
Familiæ nomine quæ intelligantur 445
Familiæ erciſcundæ arbitri officium 452
Feſti locus emendatus 515
Fidiculæ 761
Fiduciarius pater 412
Figura numi quid ſit 497
Filius non niſi tertia emancipatione liberatur 439
Filii filiæque familias non tantùm ſui ſed etiam neceſſarii hæredes olim appellabantur 419
Filii familias nomen vnde deriuetur 415
Flauiſſæ, quid 509
Fœdus quid, & quot fœderum genera 363
Fœneratorum pœna 459
Fœnorum ſeu vſurarum conſtitutio 459, 460
Fœminas æquè ac mares ad inteſtatorum ſucceſſiones admittit lex XII. tabularum 414
Follis, numi genus 646
Formæ numi publica 501. quot rebus conſtet ibid.
Formæ numorum variæ & multiplices 504
Formæ numorum arbitrariæ 505
tenuis Fortunæ homines in ſepulcrum capulis efferebantur, potentiores autem lectis 395
Forum competens 751
Forum, id eſt, veſtibulum ſepulcri, buſtúmue vſucapi vetitum 396
Frontini locus emendatus 684
Frumenta pauperi 464
Fuluius Vrſinus 504, 530
Fur ſi neque noctu neque telo ſe defendens prehenderetur, virgis cedebatur 462
Fur cum telo deprehenſus 462
Furem leges quando interficere permiſerunt 461
lex Furia teſtamentaria explicata 531
Furum leuior pœna quàm fœneratorum 459
Furioſus lege XII. tab. vetatur ſuarum rerum eſſe dominus 425. in curatione iubetur eſſe agnatorum ibid.
Furioſi & prodigi licet XXV. annorum ſint, tamen in curatione ſunt agnatorum 426
Furtim arborem cædere 470
Furtum per lancem liciúmque conceptum, perinde ac ſi manifeſtum foret vindicabatur 464
Furtorum non manifeſtorum pœna 463
Glandem in alienum fundum procidentem iure colligere licet 436
de Generibus Romanorum 344
Glareani opinio de ſeſtertio improbata 581
Heredis nomen pro Domino vſurpatum 415
Hereditas in ſtirpes quando diuiditur 446
Hereditatem in capita diuidere quid ſit 446. item in ſtirpes ibid.
Hexagium numi genus 660
Hominis ſacri definitio 424
Hominem mortuum in vrbe ne ſepelito, néve vrito 386
Honorii locus de cremandis cadaueribus 392
Hoſtem concitare quid ſit 405
qui Hoſtes concitabant, ciuémve hoſti tradebant, capite mulctabantur 405
Iacobi Sylui opinio non probata nimium Agricolæ ſuffragantis 552, 553
Ilicati numus dicitur, cuius pretium incertum eſt 495
Iani & Saturni in monetæ inſtituto fabula 512
Impendium vnde dictum 509
Imperator quis olim diceretur 359
Impubes libripens eſſe non poteſt, neque anteſtari 475
Impuberum leuius fuit ſupplicium quàm adultorum 463
Infantes recens natos necare vel exponere licuit 409
Inſinuare 439
Inſulæ vnde dictæ 435

Intercalare veteres pro inferere 385
Intercalationis primi auctores 384
Interdictio 761
de Interrogationibus in iure,& Reſponſionibus 745
Inteſtatus quatuor modis dicitur 443
Ioſephi Scaligeri laudatio 529,565
Iter,Actus,Via 431
Iudæis victis ſtipendium impoſitum 668
ſi Iudex vel arbiter iure datus pecuniam ob rem iudicandam accepiſſet,capite pœnas luebat 401
Iudices delegati 350. Pedanei ibid.
Iudices pedanei à magiſtratibus ſeparantur 750
Iudicia capitalia,& non capitalia 354
de Iudiciis publicis 354
Iurgare & litigare differentia 438
ius Quiritum quibus in rebus conſiſteret 362
Ius publicum quid 398
Ius coemptionis 417
Ius patrium ſine legis auctoritate in alterum acquiritur 413
Ius vindiciarum 482
Ius feriendæ monetæ ſummi imperij teſtimonium 502
Ius ſummum interdum ſumma iniuria 748
de Iure moribus recepto in litibus apud iudices inſtituendis 752
Iuris priuati ſcopus 408
Iuſiurandum pactum & conuentionem ſpectat 453
Iuſti Lipſij laudatio 565.570
Iuſtiniani locus inſignis in diſquiſitionem vocatus 698
Kalendæ intercalares 385
Lambini opinio de ſeſtertio improbata 588
Lampridij locus 688
Lampridii locus emendatus 657
Lampridii locus animaduerſus 572
Latinorum populorum tres ſpecies 363
Latus clauus quid 346
Laudis ornamenta ad mortuos pertinere 394
Legandi verbum 437
de Legatis Quæſtoribus vectigalibus & publicanis 360
Legatorum petitio aduerſus hæredes pro partibus hæreditariis competit 449
Leges quando mutentur 401
Leges & ſtatuta pop.R.varia vt omnis iurgandi occaſio procideretur 437
de Legione,ciúſque numero 343
Lex generale populi iuſſum 400
Lex de verbis & incantamentis 406
Lex Cornelia numaria 503
Lex Voconia 611
Lex Voconia 680
Legis inſtitutum de ſumptibus funerum 389
de Legibus 346
Legitima quæ dicantur 438
Legitimi tutores qui dicantur 428
Leſſus quid 389
Libellæ apud Martianum 639
Libella,numi argentei ſpecies 559,562
Libellus conuentionis 744
Liberi parentum poteſtate liberantur emancipatione 412
Libertæ ſuus hæres eſt maritus 447
Libertatis Roman.tres præcipuæ partes 361 & 362
Libertorum inteſtatorum hæreditas quomodo diuidatur 447
de Libra auri apud Iuſtinianum 666
Libra auri apud Iuſtinianum cuius pretii 667
Libræ & Minæ vocabula promiſcua 541
Libralis aſſis
Libripendes,qui dicti 509
Libripens 440,454
Litis nomine actio intelligitur 751
Litis ordinatio 739 & ſeq.
Litis præparatio 746
Litis conteſtatio 747. lis quando conteſtata ibid. apud quem fieret ibid.
Litis conteſtationis multiplex effectus 747
Liuii locus emendatus aut illuſtratus 523, 524, 528, 531, 500, 549, 663, 664, 665, 670
Longæ coronæ 394
Ludus gladiatorius 759
Ludus venatorius 758
qui in Ludis certaminibúſque publicis coronam adeptus eſt,quę prępmium victoribus honoris cauſa prępoſitum erat, ei monimentum iſtud, quaſi inſigne ſuæ virtutis,relinquebatur 395
Lupini,numi ludicri 493
Macrobii locus 381
Macrobii locus emendatus 528,& 591
Martiani ænigmata explicata 638,& ſeq.
Magiſtratus Rom.alij Patricii alii Plebeii fuerunt 338
Maiores multis ſtatuas decreuerunt,ſepulcra paucis 398
Mancipatio,ciúſque ritus 454
Mancipium vendens certiorem faciat emptorem quid vitii ei inſit 456
Manum in ius conſerere 481
Manu,poteſtate, mancipio 411
Marcelli medici locus emendatus 542
Mater ſuos hæredes non habet 444
Materfam. ea ſola appellatur quæ in mariti manu mancipióque eſt 417
Matrimonium per coemptionem contrahere 383
Matrona vnde dicta 419
Membri rupti triplex pœna 469
Milliarſium,quid 643
Mille numum,ſeſtertium,hominum 547,621
Mille ſeſtertiûm millia,non dicebatur, ſed Decies ſeſteit. 620
Militis R.diurnum,& menſtruum ſtipendium 568
Militum diurnus cibus 486
de Militia 343
Minam Græci,Latini libram dicebant 542 pro drachmis centum 540,526,543,544
Moderata populi iudicia 400
Modus compeſcendarum litium quæ finium regundarum cauſa inter vicinos oriebantur 438
Modus aperiendi tabulas teſtamenti 441
Monetæ cudendæ ius ſummi imperii teſtimonium 502
Μονοπώλια 459
Morbus ionticus 478,iudicii diem differt ibid.
Mortui tribus ricinijs & vinculis purpuræ, decémque tibicinibus deferebantur 388
Mos effundendi ſanguinem ante rogos 390
Mulier quæ ex ſacratis legibus in mariti manum conuenit omnium rerum particeps fit 416
Cum mulier viro in manum conuenit,omnia quæ muneris fuerunt,viri fiunt dotis nomine 416
Mulier quæ cùm ſui iuris eſſet annum vnum apud virum matrimonij cauſta fuiſſet, illâ in trinoctium vſurpatum iſſet,pro vſucapta habebatur 418
Mulier Romæ interfecta quod vinum bibiſſet 420
Mulier integri capitis quæ dicatur 424
Mulieres Romæ abſtemias fuiſſe 420
Mulieres Rom. virorum mortem x. menſes lugebant 422

Mulie-

Mulieres orbæ in fratris agnatione proximi tutela e- rant 424
Municipium quid & municipiorum quot genera 364. & 365
Murrata potio 393
Neceſſarij hæredes propter patriam poteſtatem dicti 415
Nexus ſiue mancipio, mancipium ſine nexu eſſe non poteſt 455
Nexum æs, quid apud antiquos 455
Nexum mancipiúmque facere 441,454
Nouum opus nunciare 397
Noua in iudicium vocandi forma 744
Noxa caput ſequitur 472
Numa per annos 43 in pace altiſſima Remp. tenuit 337
Numa menſes duos addidit, annúmque 12 menſium conſtituit 384
intercalandi ratio à Numa rege ſacrorum cauſa inſtituta 384
Numerata pecunia æri graui opponitur 513
Numerata & ſignata pecunia, idem 506
Numerata pecunia, propriè & reſtrictè de numis 506
Numi partes quatuor 491
Numi definitio 491
Numi vocabulum propriè de argenteis 505
Numi poteſtas non ex materia, ſed ex auctoritate publica 497
Numi quamuis diuerſæ materiæ, tamen omnes vnius generis 498
Numi reprobi 503
Numi & Nummi differentia 505.506
Numus plerumque pro ſeſtertius 574
Numiſma non natura, ſed lege valet 595
Numiſmatis nomine plerumque aureus continetur, 658
Numos priuato cudere non licet 503
Numorum triplex apud Romanos materia 491
Numorum materia interdum mixta 494
Numorum varia & multiplex menſura 504
Nuncupandi teſtamenti modus 440
Nundinæ feriarum dies 487
Nuptiarum definitio 417
Obba 393
ex Obligatione rei per accidens indiuiduæ actio in partes datur 451
Obligationes hereditariæ 449
rerum quæ in Obligationes hereditarias cadunt, aliæ diuiduæ ſunt aliæ indiuiduæ 449
Obrizum aurum quod 658
Occentare antiqui pro conuicium facere 467
Octuſſis æri i numi ſpecies 525
Opus publicum 761
de Ordinibus ciuitatis Romanæ 345
Ouidij locus 384
Actiones legitimæ 479
Pago 479
Pandectarum locus 571.572
lex Papia de bonis libertorum 679.680
Papiniani locus emendatus 687
Paſſeratius 565
Paterfam. teſtamento quemuis pupillis ſuis tutorem inſtituendi poteſtas fuit 427
Paterfam. ab inteſtato mortuus cui ſuus heres nō exſtat agnatus proximus familiam habet 442
Pater filium in adoptionem emancipans perpetuam alteri in illum poteſtatem tradit 415
Pater matérue familias qui dicantur 410.411
de Patina Æſopi 616. de loco Plinij 618,652.
de Plutarchi 631
Patres, & Patritij qui 344
Patria poteſtas Romano iure perpetua 409
Patriæ poteſtatis vis etiam poſt patris mortem & vſque ad pubertatem liberorum extenditur 427
Patribus ter filios venundare licebat 411
Patronus ſi clienti fraudem fecerit, ſacer eſto 423
Pauli locus emendatus 445
Pauli iuriſc. locus emendatus 683
Pauli Manutij opinio non probata 567
Pauli Manutij opinio non probata 554
Pauli Manutij laudatio 630
Pauperies 473
Peculium vnde dictum 510
Pecunioſi vnde dicti 510
Pecunia res omnes æſtimantur 497
Pecunia quorſum inſtituta 497
in Pecunia non corpus, ſed quantitas ſpectatur 498
Pecunia, à pecore, vel à pecoris ſigno impreſſo 508. 509
pendi ſolebat olim Pecunia, non numerari 510
Pedarij Iudices 346
Pediani locus animaduerſus 533
Peregrini qui 362
Perſcribi literæ, & perſcribi verba dici contrariè 539
Perſcriptis verbis actiones 539
Philandri opinio reprobata 515.516
Philippei numi non ſoli qui ab ipſo Philippo Macedone percuſſi 503
Platonis locus de legibus 402
Platonis locus illuſtratus 663
de Plebeiis 347
Plinij locus emendatus 514
Plinij locus animaduertendus 494,495,546,561,562, 570,603,609,616,617,619,628 bis ſed præſertim 651,654
Plumbata 763
Plumbeos fuiſſe quoſdam numos 492
de loco Plinij 603. de annuo Medicorum honorario 615
Plutarchi locus in vita Solonis 390
de loco Plutarchi 524
Plutarchi locus animaduerſus 524,546,566,599
Pithœi I. C. laudatio 131
Pœna eorum qui falſi teſtimonij conuicti fuerunt 402
Pœna imprudentiæ arbitraria 402
Pœnæ eorum qui noxam caſu fecillent 405
Pœna eorum qui frugem aratro quæſitam furtim paniſſent vel ſecuiſſent 464
Pœna eorum qui hominis liberi os manu percuſſiſſet 468
Pœna eorum qui carmen infame ſcripſiſſent 468
Pœna eorum qui alienas arbores cecidiſſent 469,470
Pœna debitoribus l. impoſita ni paciſcerentur 486
de Pœnis & ſuppliciis apud Romanos 753
Polibij locus inſignis animaduerſus 499.500
Pollinctura 392
Pondus in numo quid ſit 496
Populus Rom. paruit Reguli imperio annos 240.337
Populus centurialis comitiis iudicabat 400
Portij opinio de ſeſtertio non probata 579
Poſt x. menſes mortis, natus non admittitur ad legitimam hered. 422
Poſtulationum dies 744
Poſtumi ſuorum nomine habendi ſunt 439

Poſtumi ſuorum heredum nomine ſunt 445
Poteſtas numi, id eſt valor 498
Prædiatores ſiue vades 477
Præfectura quid 365
Prælio commiſſo vetuſtæ conſuetudinis fuit vt ſuperſtites oſſa ſuorum legerent 392
Præſcriptis verbis actio 633
Præſcriptio alia iudicis incompetentis alia ſuſpecti 750
Prætores VIII fuere tempore Ciceronis 339, eorum officium ibid.
Prætoriæ actiones 748
Proportione hereditaria quando omnes teneatur 451
Prodigo interdicitur bonorum ſuorum adminiſtratio 426
Proletarij 476
Proletarij ciues 531
Proprium eſſe mancipio & nexu 455
de Prouincijs & earum rectoribus 357
Publicani, eorumque tria genera 360 & 361
Puteani I. C. laudatio 565
Pyra qui ſit 396
QVadrans ærei numi ſpecies, eiuſque definitio 519
Quadrans ſportulæ pretium: aſſectatorū merces 520
Quadrantaria Clodia 516
Quadrigati numi 559
Si quadrupes pauperiem fecit, actio noxalis ex Lege XII tab. deſcendit 473
Quadruſſis, æreí numi ſpecies 525
Quæ in partes diuidi non poſſunt, ſolida à ſingulis hered. debentur. 450
Quæ in nominibus ſunt diuiſionen non recipiunt 447
Quæ lingua nuncupata eſſent in venditione præſtanda erant, quæ qui inficiatus eſſet dupli pœnam ſubibat 456
Quem pater ſuus populúſne vendiderit ei nullum poſtliminium 411
Quæſitores, qui 355
de Quæſtoribus & eorum munere 360
Quantitas numi id eſt valor 498
Quartarius numi genus 660
Queruli pſeudoplantini locus 658
Qui per tutelam pupillum fraudaſſet eiuſue rem furatus eſſet, infamia notatus duplionis pœnam ſubibat 429
Qui domi eſt vocari in ius ſed extrahi de domo non debet 476
Qui falſo rem alienam ſibe vindicabat, ad duplos fructus reſtituendos tenebatur 482
Qui in ſeruitutem è libertate aſſerebatur Prætor vindicias ſecundum libertatem deuernebat 483
Qui fatebantur debere, tempus ad ſoluendum dabatur 484
Quinarius argentei numi ſpecies 557
Quinqueſſis æreí numi ſpecies 575
Quodcumque poſtremum populus iuſſiſſet id ius ratumque erat 401
RAtiones ad denarium, quinarium ſeſtertium 638 & ſeq.
Rauduſculo libram ferire 454
de Re & Lite 751 eiuſdem definitio ibid.
Rei interrogati & mentiti pœna 746
Relegatio 760
Reo reſpondere recuſante Prætor recuſationis cauſam cognoſcit 746
Reprobi numi 503
Rerum ſacrarum nulla vſucapio 398
Res per accidens 449
Res diuiduæ & indiuiduæ 449, 450
Quandiu Reſp. Rom. Conſulibus vſa ſit 337
Reus parum idoneus pro ſe alterum dabat 476
Ricæ & riculæ 388
Ricinium quid 388
Rogum buſtumue nouum vetitum propius 60 pedes adiici ædes alienas inuito domino 396
Romani in rebus ad ſacra & religionem pertinentibus anxii ad ſuperſtitionem fuere 396
Romani glande pro cibo vſi 436
Romani Remp. gerentes ſola iuriſiurandi ſui religione in officio ſuo continebantur 454
Romanorum Regum ſeries 337
Romanorum veterum paupertas animaduerſione digna 531
Romulus primus Romanorum Rex 337
Romulus patribuſfam. ius vitæ ac necis in Liberos ſuos dedit 409
SAcra partim priuata partim publica 387
Sacra priuata perpetua manéto 381 eiuſdem legis interpretatio 382
Sacra Gentilitia 382
Sacra alia patricia alia plebeia 382
Sacra à p. fam. ſemel inſtituta perpetuo ſeruantur 383
Sacris paternis qui abſolui dicantur 382
de Sacris 342
Saluiani locus 403
de Satiſdationibus 145
Saturni & Iani monetæ inſtituto fabula 512
Scribelli numi argentei ſpecies 559. 560
Scribonii Largi locus emendatus 540
Seuates 407
Se, valet dimidium 521
Semis æreí numi ſpecies, eiúſque definitio 518
Semiſſes aurei 671
Semuncia, æreí numi ſpecies 521
Senatibus idem ius quod fortibus 407 eiuſdem legis abrogatio 408
de Senatoribus 345 & 346
Senatuſconſulti faciendi forma 346
Senecæ locus 628
Senes concionales 384
Sepeliendi ratio ante XII tab. leges 386
Sepulcra alia familiaria alia hereditaria 386
Sepulcra vbi fierent olim 397
Sepulcrorum ius 386
Serrati numi 495
Seſcuncia, æreí numi ſpecies 520
Seſquias, æreí numi ſpecies 521
Seſtertiariarum rationem primus Iuſtin. non ſuſtulit 679
Seſtertius numus cur coniunctè 575
Seſtertius, æreí numi ſpecies & huius verbi notatio 512
Seſtertij argentei definito 574
Seſtertio numo vendere 577, 649
Seſtertium porticum pro mille ſeſtertiis numis 580 & ſeq. non dicebatur neutro genere 579 locus in carcere 89 ſeſtertius pes ibid.
Seruilis vnctura, omnisque circumpotatio tollenda 392
Seruus ſciente domino furtum faciens aliamue noxam committens: vter actione noxali teneatur 463
Serui qui furti damnatus eſſet ſupplicium 463, 471
Seſſionum dies 743
Sextans, æreí numi ſpecies 520
Sextantarii aſſes 515

INDEX.

Sextunx auri 671
Septunx ærei numi ſpecies 520
Si priuato aquæductus alterius in publico noceret ei aquæductus dominus noxæ nomine cauere debet 431
Si cui aqua pluuia damnum dabit, actione aquæ pluuiæ arcendæ auertetur aqua 432
Si in ius vocatus fruſtrari vocationem velit, vocans ius habet in illum manum iniicere, & ad iudicem adducere 476
Siclus Iudaicus 667
Signata pecunia eadem quæ numerata 506
Silicernium 393
Siliqua numi genus 515. & ſequ. vnde Siliquaticum 646
Singulæ apud Martianum quid 639
Siticines 389
de Sociis Populi Romani, de Coloniis, Municipiis, Præfecturis 361
Sodales 458
Sodalitatibus quid iure permiſſum 459
Solidorum ex auri libra numerus 660
Solidus aureus cur dictus 650.651
Solini locus animaduerſus 587
Solonis inſtitutum de centum drachmis in minam 566
Solis patribusfam. ius teſtandi 437
Solis occaſus ſuprema tempeſtas 480
Soluere ad denarium, quid ſit 640
Sportulæ quadrantariæ 520
Sportula 744.745
Statuliber quis 452
Stater argenteus 667. aureus 669
Stipendium, à ſtipe quaſi ſtipipendium 509
Stipendij militaris ratio explicata 600
Strabonis locus animaduerſus 572
Sublucandi verbum 435
Subſcriptores 356
Suetonij locus 608
Suetonij locus inſignis animaduerſus 590
Suetonij locus in Caligula 620. in Veſpaſiano 630 in Galba 632, in Iulio 634
Suidæ mendoſus locus 684
Sumptuoſa reſperſio, murrata potio mortuo ne inderetur, néve longæ coronæ, néve accerræ adhiberentur 393
Supplicium eorum qui ædes alienas aceruúmque frumenti dolo malo combuſſiſſent 405
Suus heres quis dicatur 443
Sui heredis præteritio teſtamentum vitiat 414
Suorum heredum duo genera 446
TAbulas ad ianuam figere 743
Taciti locus 627.636
Taciti locus inſignis obſeruatus 569,548
Talentum Atticum 547
Talenti Attici pretium 562
Talionis pœna 469
Telum 461
Teli ſignificatio 403
Temerè litigantium pœna 745
Temetum antiqui pro vinum 420
Tempus recuſandi iudicis præſcriptum 750
Tertulliani locus in Apolog. 409.410
Tertulliani locus animaduerſus 592
Teruntius, argentei numi ſpecies 560
Teſtamentum per æs & libram facere 440
Teſtamentum per familiæ mancipationem 440
Teſtamentum per æs & libram 510
Teſtamenta quibus ex cauſſis rumpantur 437.438
Teſtamentorum ſummum ius 437
Teſtes rogati in teſtamentis adeſſe debent 441
qui ter falſum Teſtimonium dixerit publico iudicio tenebatur 403
Tetradrachmum 564.565. & ſeq.
Theodoſij mendoſus locus 658
Theſauri, Flauiſſæ 538
Tignum ædibus vel vineis iunctum vindicare non licebat 465, pœna eius qui ſecus feciſſet ibid.
Tranſactio 740
Tremiſſes aurei 671. & ſeq.
Treſſis ærei numi ſpecies 523
Treuiri monetales 491
de Tribubus 340, aliæ vrbanæ, aliæ ruſticæ ibid.
Tribunatus plebis auctoritas 337
Tribuni plebis, & eorum poteſtas 339, quando creati ibid.
Trib. pl. in priuatos leges non ferebant 399
Triceſſis, ærei numi ſpecies 528
Triens, ærei numi ſpecies, & eius definitio 519
Trientes aurei 671
Trinundino promulgare 488
Trinundinum 486
Tripondium, ærei numi ſpecies 523
Τρίτον ἡμιασσάριον propriè ſeſtertius 500
Triumuiratus 338
Triumuiri monetales 491,503
Triunx ærei numi ſpecies 519
de Tunica ciuium Romanorum & aliis quibuſdam veſtibus 366
Turnebi opinio non probata de ſolutione ad denarium 541, de amplo ſeſtertio Solini 586
ei viro Tutela non deferebatur ad quem pupilli morte patrimonium rediret 428
in Tutela ex vna actione duplex actio naſcitur 429
Tutelæ agnatis deferuntur 428
Tutor ſeparatim ſine pecunia dari non poteſt 427
VAdari & in ius vocari quid interſit 743
Vadimonij deſerti pœna 743
Vadimonium quid 742
Vadimonium promittere 742
Valerij Max. locus emendatus 527
Val. Probi mendoſus locus 643
Varronis locus emendatus 558
Vectigalium quot genera 360
Velleij locus 636
Vendita res emptori non acquiritur, niſi pretium ſoluerit 457
Vera lex quæ dicatur 475
Vexillum rufi coloris 485
Viæ latitudo lege XII. tab. conſtituta 431
ſi quis Viæ ſeruitutem alteri debet, eam viam perpetuo munitam & ad vehendum idoneam ſeruitutis domino præſtet 431
Viceſſis, ærei numi ſpecies 527
Victoriatus, argentei numi ſpecies 558 idem qui Quinarius ibid.
Vincula 762
Vindex 476,485
Vindicationis duplex effectus 466
Virgas à ciuium Rom. corpore amouit l. Porcia 754
Virgilij & Plauti loci notati 381
Virgulæ 763
Virorum vxorúmque ius 416
Vlpiani locus emendatus 689
Vncia auri maior libra, opinione Budæi 667

Vncia ærei numi ſpecies 520
Vnciæ ſemi interdum ſepteni denarij attributi 542, 543. octo 546,547
Vni plura funera non eſſe facienda, nec lecti plures inferendi 395
Vſurpare & Vſucapere 418
Vſus auctoritas fundi biennium & ædium eſt 436
Vtiles dies 743
Vtriuſque litigatoris præſentia in lite addiſcenda deſideratur 480
vir Vxorem ſuam in adulterio deprehendens, impunè occidere potuit 420
Vxores ſacrorum ſociæ. 383
Vxores in manum per coemptionem conuenire 416
Zygoſtates in ſingulis ciuitatibus 607

INDEX PERTINENS AD COMMENTARIOS IN ORATIONES CICERONIS, IN duo capita diſtributus.

I. *Rerum ac verborum ad ius ciuile pertinentium.*

ACcuſare, deferre nomen pag.819
Actio contraria 1124
Actio directa 1124
Actiones certis formulis concipiebantur 804,863
Actiones 865. à prætore dabantur 865. etiam contra æquum & bonum 865
Actiones in factum, vtiles, directæ 867
Addicere bona 961
Addicere bona & poſſeſſiones 904
Adigere arbitrum 868
Ad vrbem magiſtratus 976
Aduocati propriè 769
Ædiles 911.1084
Ætas cauſas agendi 849
Affines 982
Affinitas liberis viuis nunquam diuellitur 781
Agere lege 1155
Agere ſummo iure 791
Ampliationis & comperendinationis differentia 925
Ampliabantur cauſæ duabus de cauſis 1124
Appellare Tribunos 784
Arbitrium & iudicium 775,844,857
Arbitri honorarij 862
Argentarii 1127
Argentariorum tabernæ ac tabulæ 780.1172
Attributa pecunia 928
Auctor 1087
Auctor ſcribi debere, non author aut autor 1132
Auctoritas, id eſt ius dominii acquiſitum 1139
BOna prædia imperitè ab Aſconio & Budæo explicatum 962
Bonorum poſſeſſionem dare, & in bonorum poſſ. mittere differunt 812
CApitalia iudicia 772
Caput in decumis 922
Cauſæ publicæ 831
Cauſæ priuatæ 831
Cauere & ſatiſdare 783
Cenſu liberati 1157
Centeſimæ vſuræ 1039
Chirographum quid, & quantum à ſyngrapha differat 945
Cognitor & procurator 782,885
Comitia centuriata 1085
Commiſſa 926 commiſſa hæreditas, ſtipulatio &c. eadē.
Compromiſſum 988
Concilium 979
Concionem habere, & agere cum populo differunt 1162
Conſilium ex Legatis 979
Conſtituere 778
Conſtitui iudicium 1014
Conſtitutum 1134
Conſules quo tempore prouincias ſortiebantur 976, 1047
Conſulis & prætoris lictores ſummouebant 788
Conſulum ſummum imperium 911
Conuenire in ius 129
Conuentus 982
Cum legatione 1047
Cum populo agere niſi magiſtratui non licebat 910
Cum poteſtate 1047
DEcemprimi 824
Decidere 777
Decretum & iuſſus prætoris differunt 803
Decretum ſpecies eſt iuriſdictionis 948
Decuriones 824
Deferre nomen & accuſare 819,884
Denuntiare 1153
Dicis cauſa 1059
Diuinatio 880
Duumuiri 824
EDicta prætorum 949
Edicta quando proponerentur 949
Emancipationis forma 1196
Exilium fueritne ſupplicium 1158
Experiri 791
Extraordinaria iudicia 1226
FEciales 1087
Fiducia 862,867
Fiducia contracta, id eſt ab vtroque viciſſim facta 867, 1125
Fiduciarii tutores 1124
Fiduciarius pater 1156
Filiorum venditio ſimulata 1156
Formulæ actionum 804
Formulæ in actionibus 859,860,863
HÆreditatem capere niſi ciui non licebat 1160
Honorarius arbiter 862
INiquitas in ius dicente 773
Intendere litem 1129

Interdictum quid,& vnde dictum 1126
Inteſtatorum hæreditates 955
Iter ad ſepulchrum 824
Iudex 784,875
Iudicatum ſolui ſatiſdare 783
Iudicia bonæ fidei 857.858
Iudicium & arbitrium 775.844
Iudicium accipere 804
Iudicium dare 896
Iudicium damni iniuria,an iniuriæ 871
Iudicum in priuatis cauſis poteſtas,niſi quæ à Prætore detur,nulla 981
Iudicia omnia eſſe abſolutoria 869
Iudicia populi 921
Iudicia publica & priuata vnde dicta 831,832
Iudicio turpi damnatorum pœna 771,772,793
Iuriſconſultorum auctoritas 1142
Iuriſconſultus 1143
Iuris prætorij alii conſulti,alii ciuilis 1134
Iuriſdictionis duæ tantùm ſpecies 948,949
Ius ciuile συνεκδοχικῶς pro reſponſis prudentum 1143
Ius petebatur à prætore ex formula 785
Iuſſus & decretum prætoris differunt 804

Latini Iuniani 1155
Latitare 802
Legati cum poteſtate 1090
Legati in prouinciis 793
Legati ſacroſancti 943
Legatorum violatio expiabatur 941
Lege agere 952,1155
Leges in tempus præteritum non valent 953
Legum principium,& extremum 1153
Lex Acilia 926
Lex Cornelia 926
Lex Fuſia eadem quæ Furia 953
Lex Iulia 926
Lex Portia 920
Lex Seruilia 926
Lex Terentia & Caſſia 935
Lex Voconia 950

Leges emendatæ.

L.1.D. de dolo malo 1147. l.1.D.ad Sen.Tur.829. l.quæſitum.D.de teſtib.829.Vlpiani in Titulis 866. 867. Vlpiani in Titulis 1145,1146. l.1.D.de offic. præſidis 1189,1190
Lis æſtimata 913
Lis conteſtata 871

Malè agere 794
Magiſtratus accuſarine poſſent 941
Magiſtratus ad vrbem 976
Magiſtratus imminuti crimen 942
Magiſtratus minores 931
Magiſtratus non erant iudices 908
Magiſtratus pari intercedebat 956
Magiſtratus vocare in ius non licebat 961
Manceps 823
Mancipes 962
Mancipi res,mancipium,mancipes 1145,1146
Mittere in cõſilium 789
Moribus deductio 1119
Mos ciues potentes deducendi 847,848
Mos in iudiciis tum publicis tum priuatis, vt rei aduocatis quamplurimis vterentur.769. vt darentur ij iudices,qui reis placuiſſent 789. vt ampliata cauſa reus priore loco diceret 789.925.926. vt oratores interdum ambularent 940,941. vt etiam de auditione teſtimonium diceretur 874. vt cauſæ ſæpius agerentur 879,918
Mos in priuatis iudiciis vt Iudex quoſdam Iuriſconſultos ſibi in conſilium aduocaret 1045,1046. vt Iudices capita conferrent 789. vt intra domeſticos parietes prius diſceptaretur 790. vt actiones ederentur 794. vt in prouinciis etiam Quæſtores iudicium darent 896. vt in poſſeſſionum controuerſiis vis moribus fieret,id eſt,feſtuca, ſiue vindicta infringeretur 1120.1121. vt quum Iudices dimitterentur præco pronuntiaret Actum eſt,Ilicet 850
Mos in publicis iudiciis, vt Orator in fine pronuntiaret Dixi 789,920. vt literæ non modò abſoluendi aut damnandi,ſed etiam calumniatoris, aut præuaricatoris darentur 883. vt ſerui in quæſtionem darentur 836, vt inter duos de accuſatione contendentes diuinatio fieret 880. vt accuſator omnia ad instruẽdam accuſationem pertinentia conquireret, obſignaret,deportaret 889.1004.1076. vt iudices,rei, accuſatores, & defenſores citarentur 891. in pronuntiandis ſententiis 693. vt ſi accuſator non adeſſet,rei nomen eximeretur 994. vt ſortitio Iudicũ ac ſubſortitio fieret 819
Mos in ſuffragiis 842
Mos vt apud argentariorum tabernas auctiones fierent 1128
Mos vt legatis exterarum nationum Senatus in æde Bellonæ daretur 1085
Mos vt tabulæ conficerentur 852
Mos vt teſtes dicerent Arbitror 1112
Mos vt vulgò pecuniæ ab argentariis ſumerentur 986 995
Mos vt aliena in prouincia alterius prouinciæ Prætores primi ſententiam in Prætoris conſilio dicerent 939,940
Mouere controuerſiam apud Vlpianum 1129
Mulieres ſub tutela perpetua 1144

Nexum 1159
Nomen 943. ex nominibus obligatio 943
Non more facere 805

Obligatio nominibus 943,944
Omnia iudicia abſolutoria eſſe 869
Ordinaria iudicia 1126

Pactum 1138
Paterpatratus 1156
Populi iudicia dicuntur,de quibus ipſe populus in comitiis cognoſcit,non Prætores in tribunalibus 952
Poſſidere & tenere 812
Poſtulare ius à prætore 814
Prædes 956
Prædibus & prædiis cauere 962
Præiudicium 863
Præſes prouinciæ apud Iuriſconſultos 1191
Prætores 929
Prætor maximus, id eſt, qui cum ſummo imperio eſt 929
Prætores quo tempore prouincias ſortiebantur 976, 1085
Prætori vrbano iudicium publicum exercere non licebat 958
Prætori vrbano iudicio capitali præeſſe non licebat 969,970
Prætorum prouinciæ 819.820.906.948
Priuatus 911
Proconſules qui,& an proconſulum extraordinarium eſſet imperium 1189,1190
Procurator & cognitor 782,885
Proprætores qui, & an eorum eſſet extraordinarium

imperium 1189,1190
Prouinciarum diuiſio 1191
QVæſitor 838
Quæſtores 928
Quæſtorum in prouincils procuratio 977
Quæſtoribus ſui quoque lictores erant 975
Quæſtorum procuratio 947
RApináne an furtum grauius puniatur 921,922
Recuperatores 1122
SAcramentum 786
Satiſdare 873
Satiſdare & cauere 783
Satiſdare damni infecti 965
Satiſdaréne procuratorem oporteat 783
Satiſdant ſoli qui vadimonium deſeruerunt 787
Satiſdat etiam in perſonalibus, quem periculum eſt ſoluendo non fore 794
Senatuſconſulta quando 994
Senatus de rebus capitalibus non iudicat 1097
Si pateret 859
Sortiebatur vrbis prætor 124
Sponſio 786
Sponſione qui prouocat actoris partes obtinet 788
Stipulatio vnde dicta 861
Stipulatio etiam ſine alio negotio interponebatur 861
Subſcriptores 893
Summouere populum 788
Summo iure agere 791
Syngrapha 944
TEnere & poſſidere 812
Teſtium interrogatio 917
Tribuni comiter verbis ſummouent 788
Tribuni ærarij 928
Tribunorum poteſtas 804,912
VAdari ab In ius vocare quid differat 779
Vadimonium 778.779
Vadimonii deſerti pœna 772,780
Vendere bona 962
Vigintiprimi 824
Vindicare quid 1121
Vindicias dare, id eſt dare poſſeſſionem pendente iudicio 956
Vindiciæ 956
Vindicta, id eſt feſtuca, ſiue ſurculus 1121
Vis moribus facta 1120
Vſura, pro vſus 1039

II. VERBORUM AD GRAMMATICOS PERTINENTIUM.

ACcenſus 939
Acceſſio 998
Accuſator 753
Accuſandi munus graue 881.882
Acroama 1059
Actum eſt 350
Ad denarium ſoluere 777
Addicere 813
Addictus 874
Adrianus in prætorio ſuo combuſtus 398
Adſtipulator 801
Adumbrare 786,790
Adumbratus 1023
Ad villam 828
Aduocati 769
Ad vrbem magiſtratus qui 914,915
Aduerſaria 853,856
Ædes caſtoris 959
Æditui 1067
Æmulus, riualis 1024
Ærarium ſanctius 1073
Ære diruti 1085
Æſtuare 989
Agere cum populo 911
Agere cùm populo & concionem habere differunt 1062
Alacritas 905
Alcibiadis ſcitè dictum 771
Alienus 798
Allegare 824
Αναμασσάσθαι 875
Ancoræ, vincula 1092
Annulus 848
Annus vertens 792
Anſeres in capitolio 830
Ante diem 4. Cal. pro 4. Cal. 779
Anteſtari 779
Antiqui 825
Antiquum officium 807
Antiochus 1061
Ambitio 994
Amplius quàm trium 990
Apparitor 940,1019
Appia via 1187
Aquilii iudicium 1077
Arbitrio condemnari 775
Argentariorum tabernæ 780
Argumenta 1070
Aſconii error inſignis 963
Aſpendius citthariſta 933
Aſſeuerare 978
Aſſiduitas 948
Aſſum 770
Aſpirare 812
Aſtutus 910
A ſubſelliis 892
Athenio 998
Atria Licinia 774,779
Attalica 1055
Auctio[...]iæ tabulæ 780
Authe[...]a 847
BElla fugitiuorum 1032
Bellum fugitiuórum 1077.1078
Boni, id eſt, locupletes 800
Brachæ 1112
Budæo error obiectus in ſeſtertiis vnde 1033
Bulla 968
Bullæ 1070

C. Aquilius Gallus 769
C. Mutius 896
Cæcilia Metelli 825
Calendæ, nonæ, idus 767
Callidus 829
Campus Martius 801
Cancelli 1034
Cannenſis clades 838
Canephoræ 1051
Canes capitolij 830
Carbones 1007
Caput 772,818,1024
Cauſa, pro cauſa neceſſitudinis 795
Cauſæ nihil eſt quin 788
Cauſa pro negotium 1040
Cenſi 949
Cenſus 874
Centuriæ iudicum 971
Centuriata comitia 1164
Cera ima, infima 945
Cerarium 1041
Certus, ſpectatus, cognitus 774
Ceruices 1019
Ciceronis familia 788
Ciceronis timor 891
Cilices 1054
Circenſes 1056
Circumpedes pueri 946
Clarus, pro integer 792,874
Claſſici 949
Cliens, patronus 822
Clientes 769
Cohors prætoria 929
Colligere ſe.e 799
Colludere 987
Collybus 1041
Comitia cur differrentur 1164
Comitium in foro 1009
Commoda pro commodata 1051
Commune pro Re.p. 947
Commune Siciliæ 996
Comœdus, hiſtrio differunt 870
Comparari 770
Complexa paſſiuè 827
Concedere 1048
Concionem habere quando priuatis liceret 1162,1163
Concoquere 875
Confugere ad ſtatuas 1002
Conſortes 1019
Conſilium capere cum infinitiuo 800
Conſtans 828
Conſtrata nauis 1092
Contrariis actionibus damnati cur infames non eſſent 1124
Conuentus 1081
Corinthium æs 847
Cornelij 1021
Corollæ ſcenicis datæ 1041
Corona oratoribus 1017
Coronæ 1042
Creta in literis 1061
Cuicuimodi 840
Cum imperio 1113
Cum poteſtate 1113
Curare pecuniam 776
Cuſtodes 1037
Cybea 1053
Cybiratæ 1058

Decedere de prouincia 880
Decies H-S 818
Decuriæ iudicum 971
De lapide emptus 796
Demere de capite 1024
Denarius 777.1043
Denuntiare, pro denuntiare teſtimonium 976
Deponere 920
de ponte deiicere 841
Deſcendere 1004
Deſtitui, pro conſtitui 1021
De viuo reſecare 1031
Dica 983,984
Dicaces 774
Dicis cauſa 1059
Didici, conſueui 793
Diſertè 1033
Diuaricari 1065
Diuiſores 907
Dubitare 838
Duodetricies, duodeuiceſimus 1038
Dupondius 799

Educere 1035
Εἰσάγειν 1035
Eludere 892
Emigrare & exire 992
Enim 806
Enimuero 937.938
Ephemeris 800
Ergo, pro Et ſanè 797
Eriphyla 1057
Eſſe in vadimonium, in poteſtatem, & ſimilia 778
Eſto, εἶεν 893
Exemplum 995
Exire & emigrare 992. expenſum ferre 853,1129
Extraordinariæ cupiditates 1084
Extraordinaria pecunia 855

Facilius 793
Facultates 770
Fauces macelli 779
Fauonius 1081
Februarius 989
Feciales 1087
Fiſcus 907
Flagitare 776
Flagitatores 776
Fœderis tria genera 1011
Fornix Fabianus 906
Frugi 1114
Frumentum æſtimatum 1043
Frumentum emptum 889
Frumentum in cellam 889
Functio, ſolutio 1011
Futurum pro fore 820

Gallonius 813
Gallos quantum Romani metuerint 1115
Gemini, ſimiles 64.260
Gladiator 782
Græcè loqui magiſtratibus populi Rom. non licebat 1074
Græcorum in bibendo mos 936
Gratia 768,789

Gratia Romæ plurimum poterat 768
HÆredem inſtitui, honeſtum 776,777
Haſtæ fraxineæ 1071
Hiſtrio, comœdus differunt 871
Hiſtrionica turpis 889
Homines mactandi mos non modò Gallorum, ſed etiam Romanorum 1112
Honeſtum, hæredem inſtitui 776
Honos pro præmium 843
Hortenſij conſuetudo 790
Hortenſij geſtus 892
Hortenſij partitiones 892
Hoſtia 1168
Humanitas 1067
IΔιοξενίαι 820
Ἰλιγγιᾶν 989
Ima cera apud Suetonium 946
Imaginum ius 1084
Imperator 782
Incautò 1037
Induere ſe 994
Indulgentia in bonam partem 954
Informare 790
Informata cauſa 790
Infulæ 1068
Ingratis 795
In poteſtatem 1179
Inſignitè 808
In ſuis numis eſſe 1052
Intercalare 809
Intercalarius 809
Interdecem annos 911
Interpolare 970
Intertrimentum 960
Italici belli cauſa 974
Iudex pro Prætor 819
Iudicia apud varios ordines fuiſſe 883
Iugum 1113
Ius imaginum 1084
Ius pro loco 810
LAcus 839
Lædere & iniuriam facere 896
Laniſta 783,821
Latinæ coloniæ 1044
Latinè 1050
Latini 1089.1090
Lapis & Saxum 965
Luteus 1015
Latomiæ 1089
Lex Cicinia 1163
Lex Rupilia 1037
Legatorum ſacroſancta corpora 1168
Libella 856
Libelli, qui futuram auctionem denuntiant 781
Liberari prouinciæ 990
Liberæ ciuitates 1063
Liberi populi 1045
Libertas vendi poterat 775
Ligurire 1040
Locus apud Gellium emendatus 1120
Locus ex lib. de Orat. 898. ſuſpectus 1007
Locus in Cluentiana emendatus 1132
Locus in epiſt. fam. emendatus 779
Locus in Orat. ad Brutum emendatus 879
Locus in Oration. pro Muræna inſigniter emendatus 955
Locus in Partitionib. emendatus 1079
Locus in Topicis emendatus 1139
Locus Plutarchi emendatus 799,956
Locus pro res 913
L. Philippus 807
Lucrum 1021
Ludi Romani, & dies ludorum 909,1083
MAgiſter 1003
Magiſter in auctionibus 798
Malle potius 887
Malo emere, quàm rogare 1053
Manubiæ 1010
Manum in precando prehendendi mos 814
Manupretium 966
Marcellus Æſerninus 1066
Mancipes 889,1040
Marcellea 985
M. Scaurus 1111
M. Cato 1105
Mari omnia expiantur 836
Maturinus Corderius 825
Maximè cum ſuperlatiuo 1002
Melitenſis veſtis 1004
Menſes Græcorum 909
Migrare & exire 992
Mihi παρέλκον 942
Minus dimidium 957
Miſer pro Innocens 804,805
Mithridatis bella 1101
Moliri 960
Mos Græcorum in bibendo 936
Mos in auctionibus, vt qui liceretur digitum tolleret 962
Mos in legationibus 903,904
Mos Romanorum in conuiuiis 829, mos ſtrepitus aut clamoris edendi, quum orationes haberentur 914, 915
Mos vt decem legati in regiones bello deuictas mitterentur 981
Mos vt qui miles eſſe nollet, venderetur 1145. 1146
Mos vt qui cenſeri nollent, venderentur ibid.
Mos vt reges ſocii ſuam ſellam iuxta Imperatoris tribunal ponerent 1169
Mos vt Reges ac ſocii appellati conſiderent in ſella Prætoris ibid.
Municipia 821
Mutia 985
Mutij 1144
NAm pro atqui 989.1402
Narbo cur Martius 1109
Negotiator 974,1109
Nepos 792,1134
Nequam 1114
Niſi pro Sed 841
Nobilis, & nouus contraria 778,929
Nomen 846,851
Nonæ, idus, calendæ 967
Notæ numerorum 835
Noti & ignoti paſſiuè 924
Nunc maximè 847
Numerorum notæ 855
OBſoletius veſtitus 968
Occupare pecuniam 944
Operarij 845
Opes 770
Orator 769
Os tradere 848

Palæſtra

Palæſtra 1083
Pallium 1061,1081
Palma 821
Paludamentum 1083
Panchreſtum medicamentum 1035
Παρασκευὴ 769
Paraſiti nigri 1152
Παράταξις 769
Paterfamiliàs 800
Patronus 769
Penates 810
Penſio 876
Perductores 928
Perfundere 837
Petitiones 784
Phaſelis 1053
Φαικάσια 1092
Phryges 839
Plutarchi locus corruptus 799,956
Portorium 1111,1169
Πολιτήριον 796
Πολλοστός 895
Poſcere, id eſt prouocare 932
Poſtea, pro præterea 837
Poſtremus 848
Poſtulare 776
Potentia 767.789
Præcones vendebant ex lapide 796
Præconum munus 774
Prærogatiua 908
Præuaricator 997
Princeps ſenatus 898
Priuatim venire 881
Προαγωγεῖς 928
Proagorus 1059
Promagiſter 1003
Proſcribere 782
Proſcripti 782,821
Prouincia 972,1066
Prouincia, id eſt munus prætoris 1085
Προξενίαι 821
Πρυτανεῖον 1069
Publicè venire 881
Publicum conſilium 850
Pulla tunica 1060
Purum argentum 1058
Quæſtor prætori filii loco 897,898
Quæſtiones 820
Q. Roſcius 809
Quum maximè 1005
Radere caput & ſupercilia mollitiem ſignificantia 864
Recipere & Suſcipere 888
Redemptor 905
Rediuia 846
Rediuiui lapides 966
Referre, replicare 754,1125
Reges appellari quàm honorificum 1169
Repetundarum iudicium vnde dictum 884
Romanorum continentia 1052
Roſtra 1161
in Roſtris duo loca 1184
Rura 847
Sagum 1112
Scaphia 1057
Scriptura 1003
Scriptura vectigalis genus 1169
Scrupulus 818
Scurra 774,800
Scurræ nulli niſi liberi 774
Sebuſiani 809
Sectores 837
Sectores dicti à ſecando, id eſt ſequendo 933
Secundo Cal. pro pridie Cal. 776
Secus 788
Seguſiani 809
Senatores ſtantes ſententiam dicebant 1073
Sententiarum dicendarum ordo 1073
Serui publici 1026
Seruus ſocietatis 1003
de Seſtertiis 854,855
Seſtertium millies, decies, &c. 886,926,927
Seſtertius & ſeſtertium idem 855
Sexagenarij depontani 841
Sexcenta 959
Si pro an 844,845
Si pro etſi 846
Sicarij 819
Siciliæ latus 973
Siſtere 780
Socii 1072
Socium appellari Regem quanti fuerit 1168
Sodales 971
Solarium 801
Soleæ 1092
Soluere ab aliquo 1128
Solum vertere 802
Spartacus 1078
Specimen 888
Spectatio 1041
Sphinx Verris 1007
Statuas euertendi mos 1002
Steſichorus 991
Stipendiarii 1072
Stipendium 1009
Sub diuo 932
Succurrere, pro ſuccedere 1165
Summa Reip. 849
Summum tempus 902
Superior 1058
Surculum infringere in lib. de Orat. III. 1120,1121
Suum, pro ſibi opportunum 778
Syluæ Romæ in hortis 932
Syngraphæ inanes 1056
Tabulæ auctionariæ 780
Tamen pro tandem 893
Tantum quod 1032
Temperare cum datiuo 974
Tempus 882
Teſtes ex cenſu 874
Themis 1070
Themiſta ſapientior 1070
Theſmothetes 1070
Toreumata 997,1057
Trabalis clauus 1087
Tribus 923
Triochalinum 1079
Triſtis 998
Trulla 1062
Tunica pulla 1061
Tunica talaris 1077
Tuſculanus ager 1071
Vadari 778
Vectigal certum 1009

Vectigales 1072
Vectigalium tria genera 1169
de Vectigalib. multa 1010
Velitari 808
Venerii 896,993
Venus Erycina 896
Verbenæ 1068
Verrinarum ordo & numerus 878,879
Verſura 1005,1007
Vertere ſtylum 994
Vertumnus 969
Verum, pro æquum 770,795
Veſtales 1116
Veſtibulum 1135
Vetus 822,826
Vetuſtas 807
Vicarius 1027
Viceſimarium aurum 1005
Victoriatus 1111
Vir & homo differunt 844
Vnus de multis 895
Volaterrani 1129
Vrii Iouis templum 1072
Vtrum ſine an 1002

INDEX RERVM ET VERBORVM MEMORABILIVM, QVÆ IN NOTIS AD ASCONIVM Pædianum continentur multis quàm antehac partibus & melior & emendatior.

A Summo ad imum 1370
Abſoluendi nota A 1351
Ac neque 1397
Accenſus 1357
Acceptum referre 1360
Accuſandi mos 1355
Accuſandi ordo 1351
Accuſatio perfecta 1345
Accuſatio Verris quo die 1338
Accuſationem quatuor ſuſtinent 1331
Accuſator clauſa omnia rei obſignabat 1354
Accuſator firmus & verus 1318
Accuſatorium nomen odioſum 1360
Acilia lex 1343.1351
Actores Græci 1331
Ad vrbem 1343.1369
Addere 1331
Adrianus 1357
Aduertere 1339
Aduocationes 1363
Aduocatus 1325
Ædilium comitia poſt prætoria & conſularia 1338
Ædilium ludi ſignis prouinciarum ornati 1354
Æliæ & Fuſiæ leges ſublatæ 1391
Ænobarbus in cauſa Milonis Quæſitor 1403
Ærarius 1324
Æſtimatum frumentum 1328
Africanus 1348
Africanus ſuperior 1377
Africanus Cottam accuſauit 1333
Agathocles Siciliæ rex 1336
Albinouanus proditor 1352
Alacer 1339
Aleatores quadrupli damnabantur 1327
Alienus 1330,1331
Ampliatio 1351,1357
Amplius 1351
Animaduertere 1339
Antoniana lex à P. Clodio lata 1390,1391
Antiochi regis filio obſidi publice dom' ædificata 1393
Antonius à Cenſoribus ſenatu motus 1383
Antonius Ciceronis in Conſulatu collega 1382
Antonius Milonis accuſator 1367
Antonius curator oræ maritimæ 1332.1355,1367
Aperte 1337
Aſſa voce 1332
Apollinis ædes 1306
Appellatio 1361
Appia via 1407
Appius Claudius Decemuir 1380
App. Claudius Varronis accuſator 1327
Appius maior Milonis accuſator 1404
Apponere 1357
Aquilius de repetundis accuſatus 1333
Ara legum 1668
Aratores 1336
Argumentari 1344
Arx 1325
Aſpendius citharista 1354
Aſpirare 1325
Aſportare & palàm differunt 1328
Aſſequi diem 1364
Aſſiduus 1342
ἄϛυ vrbs ead.
Aſtuta, id eſt vrbana ead.
Athenio dux fugitiuorum Siciliæ 1370
Atiniæ leges 1361
Attilius Serranus Tribu. pl. 1392
Attributa pecunia 1352
Attributa perſonæ & negotio 1346
Auctoritates publicæ 1335
Auferre 1349
Aurelia lex 1381
Auxilium pro pecunia 1358
BAſilica à cenſoribus facta 1331
Bellienus damnatus 1386
Boculus quadrigarum agitator 1387,1388
Bonus pro magno 1362
Bono ſuo quoque 1364
Bona 1361
Bona prædia 1363
Bulbus 1340

Bulla

Bulla 1365
CÆcilius accuſatione excluditur 1333
Cæcilius Conſul 1390
Cæcilius Rufus Prætor 1407
Cæcilius à Catilina occiſus 1383
Cæcilio ob rem male contra Cimbros geſtam imperium abrogatum 1381,1382
Cæritum tabulæ 1324
Cæſar accuſator Dolabellæ 1327,1398
Cæſar Piſonis gener 1388
Cæſonius ædilis deſignatus cum Tullio 1340
Calidius accuſatus 1342
Calidius Milonem defendit 1401
Calpurnia lex 1375.1377
Calpurnius Piſo Conſul 1377
Camilli ſtatuæ togatæ ſine tunicis 1400
Capita iuris 1362
Carbo 1336
Caſſia lex 1380
Caſſinius Clodii teſtis 1407
Caſſinius Schola in Milonem teſtis 1404
Caſſius Longinus Ciceronis in conſulatu competitor 1382
Caſſius Prætor 1373
Caſſius Quæſitor 1405
Caſſij leges tabellariæ 1340
Caſtoris ædes 1366
Caſtoris & Pollucis templũ à Metello inſtauratũ 1398
Catilina Ciceronis in Conſulatu competitor 1383.1384
Catilina repetundarum reus 1364,1383,1388
Catilina abſolutus 1386
Catilinæ ſtuprum nefarium 1386
Catilinæ Clodius accuſator 1376
Catilinæ crudelitas 1383
Catilinæ & Cn. Piſonis in ſenatum coniuratio 1387
Cato Galbæ & Furii accuſator 1333
Cato Milonem defendit 1401
Cato Prætor in Scauri cauſa iudex 1394
Cato Prætor iudicium ſine tunica exercuit 1400
Catulus 1355
Cauſæ aliæ publicæ aliæ priuatæ 1323
Cauſæ coniectio 1350
Celius Tribunus pl. Milonis ſtudioſus 1402
Cenſi 1361
Cenſores quinto quoque anno 1324
Cenſorum nota ead.
Cenſoris nota non perpetua ead.
Cenſura pudoris & modeſtiæ magiſtra 1391
Centuriæ 1366
Cera extrema 1359
Chelidon 1360,1362,1370
Chelidon, id eſt hirundo 1360
Chirographum 1359
Chryſogonus Verris ſeruus ead.
Cicero Milonis defenſor 1401,1404
Cicero Prætor 1373
Cicero Quæſtor in Sicilia 1321
Ciceronis dubium an ſit liber de opt.gen.or. 1399
Ciceronis de vita, liber à Tirone liberto ſcriptus 1407
Ciceronis domus direptio & inflammatio 1391
Ciceronis domus publico ſumptu ædificata 1392
Ciceronis inconſtantia defenſa 1326,1345
Ciceronis in Conſulatu competitores 1382,1383
Ciceronis in Milone defendendo fides 1402
Ciceroni nouitas obiecta 1388
Cilicium 1359
Cimbricum bellum 1377
Cinnæ dominatio 1397
Circæum poculum 1333
Circunſcripto 1353
Citabantur, rei prætores, &c. 1347
Circus maximus 1365
Ciuitas ſociis negata 1396
Clamatores 1331
Claſſicum 1332
Claudiorum familiæ 1397.1398
Clodius Catilinariæ ſeditionis ſocius 1408
Clodius Catilinæ accuſator 1376
Clodius collegia ſublata reſtituit 1390
Clodii & Milonis inimicitiæ 1399
Clodii interitus 1400,1401
Clodii corpus à Tedio Romam perlatum ibid.
Clodii leges 1390,1408
Cognitor 1325.1348
Cohors prætoria 1352
Collegia quæ aduerſus remp. ſublata 1390
Collegia à Clodio reſtituta 1390
Collegiorum magiſtri ludos faciebant 1390
Coloniarum duo genera 1389
Columna Menia 1331
Cominii Cornelium maieſtatis reum fecerunt 1373
Comitia 1338
Comitia bina 1339
Comitia conſularia VI. Kal. Auguſti 1338
Comitium locus 1335
Commiſſa 1369
Committere 1332
Commodum eſſe, pro velle, & libere 1372
Commune pro reſp. 1359
Comperendinatio 1345,1346,1350
Compilare 1352
Compitalitii ludi à prætextatis fiebant 1390
Compitalitii ludi à Q. Metello prohibiti ead.
Complexio genus argumenti 1330
Condemnandi nota C. 1361
Confiſcare 1337
Conſtituere 1327
Contaminata iudicia 1333
Corinthiis bellum indictum legatorum cauſa 1358
Cornelia lex 1361,1365
Corneliæ caſtitas 1405
Cornelius à Cicerone defenſus 1371
Cornelius abſolutus 1382
Cornelius C. Pompeii Quæſtor 1371
Cornelius Fauſtus Dictatoris filius 1378
Cornelius maieſtatis reus 1373
Cornelii Curio accuſator 1375
Cornelii leges 1373
in Cornelium teſtes 1373
Cornificius Ciceronis in Conſulatu competitor 1382
Corrupta iudicia 1333
Cotta accuſatus ab Africano 1333
Cotta legem iudiciariam tulit 1394
Cottæ leges 1376,1381
Cottæ oratoris interitus 1393
Cottæ tres Conſules 1376
Craſſus de Hiſpanis triumphauit 1392
Craſſus ſemel in vita riſit 1335
Craſſus in Cornelium iudex 1380
Craſſi interitus 1397
Crumenæ vellereæ & ſcorteæ 1337
Cuncti 1323
Incuria librariorum menſæ & codices 1401
Curia incenſa à Sexto Clodio 1401,1406

Curio Cornelij accuſator 1375
Curius aleator 1388
Curtius iudex quæſtionis 1353
Darius rex Perſarum 1353
Decumani 1329
Decumanum frumentum ead.
Decuria pro ordine 1366
Deductio 1329
Delubra 1323
Depoſita reſp. 1347
Detrimentum 1363
Dianium Hiſpaniæ ciuitas 1358
Dicere 1344
Didius Conſul 1375
Dies 1335
Dies inquiſitionis 1333,1335
Diem aſſequi 1365
Difficultas pro paupertate 1324
Dilogia figura 1339
Diſtrictus 1339
Diuidere ſententiam 1405
Diuinatio 1322
Diuiſores, magiſtri curiarum 1338
Dium 1354
Dixerunt 1345
Dixi in exitu Orationum 1345,1350
Dolabellæ duo 1327,1398
Domitius Silani accuſator 1382
Domitius Tribunuſpl. 1395
Domitius in Milonis cauſa Quæſitor 1403
Domus quibus publice ædificatæ 1392
Ducere 1341
Duci iuſſit 1370
Ecce autem 1341
Elephantorũ pugnã Pompeius primus dedit 1394
Emiſſarius 1369
Emptum frumentum 1328
Epiterapeuſis 1340
Equi in Aſia magno æſtimati 1369
Equites iudicant per annos XL. 1324
Equites optimi iudices 1340
Equitum iudicia 1341
Eripiuntur noſtra, auferuntur data 1326
Excurſor 1369
Exigere viam 1365
Exiſtere 1353
Expenſum ferre 1360
Extraordinariæ pecuniæ ead.
Fabia virgo Veſtalis abſoluta 1386
Fabianus fornix 1337
Fabius Allobrox ead.
Fabula quinque actus continet 1369
Factus 1356
Faleræ 1370
Fanum 1354
Fauſtus Cornelius 1399
Fauſtus Sylla Milonem defendit 1401
Februarius menſis legationibus audiendis 1359
Feneſtella ab Aſconio reprehenſus 1383,1387
Fex 1360
Fidiculanius Falcula 1342
Figura 1355
Fiſcus 1337
Fiſci 1337
Flaminia Triarij mater 1395
Flauij cum Clodio pugna de Tigranis filio 1407
Fœnei homines 1375
Fœnus illicitum quadrupli damnatum 1327
Foris canere 1354
in Foro ludi olim dabantur 1355
Fornix Fabianus 1337
Fortunæ 1361
Frugi familia 1388
Frumentum Siciliенſe 1359,1360
Frumenti penſitationis genus triplex 1367
Fuffiæ leges 1361
Fuluia Clodij vxor 1344
Furiæ leges 1361
Furius à Catone accuſatus 1333
Gabinij lex 1378
Galba à Catone accuſatus 1333
Gallius ambitus reus à Cicerone defenſus 1385
Gallius à Cicerone defenſus 1342
Gallius Callidij accuſator ead.
Gallius Prætor in cauſa Cornelij iudex 1374
Gellius Cenſor 1383
Glabrio Prætor in cauſa Verris 1321.1322
Gladiatorium in foro 1332
Glaucia lex 1350
Græci otioſi & leues 1356
Græco more bibere ead.
Gracchus Tribunus 1365
Gracchus Tribunus M. Octauio magiſtratum abrogauit 1378
Gracchi lex iudiciaria 1324
Gratiam in malam partem 1339
Gratidianus Prætor à Catilina trucidatus 1383,1386
Grex oratorum 1331
Gutta 1340
Hiero Siciliæ rex 1336
Hieronicæ leges 1326
Hyperbaton 1368
Homo adoleſcens 1359
Honeſtus pro diuite 1364
Horæ accuſatoris 1350,1351
Hortenſius corruptor iudicij 1327,1342
Hortenſius Milonis defenſor 1401
Hortenſius Tullio maior 1327
Hypſæus Milonis in Conſulatu competitor 1399
Imminuti magiſtratus crimen 1358
Impluuium 1356
Index ſenator non eſt 1329
Indici impunitas ead.
Iniuria 1332
Intelligere 1339
Intercidere 1362
Intercolumnium 1354
Interpellare 1357
Interpretes 1342
Interreges non amplius dies quinque 1405
Interregis creandi mos 1405
Intertrimentum 1363
Intus canere 1358
Inueſtigare 1343
Ipſe 1370
Iudex fact um 1362
Iudicem p ſentem vitupetare fas non fuit 1349
Iudices citabantur 1346
Iudices iurabant 1337,1341,1343
Iudices non iurabant in d[illegible]nationibus 1321
Iudices reiecti 1349
Iudicandi mos 1327
Iudicari, id eſt abſolui 1350
Iudicium in cauſa Milonis 1403

Iudicio

Iudicio repetundarum populus aderat 1323
Iudicia ob tumultum Italicum intermiſſa 1379
Iudiciaria lex à Cotta lata 1394
Iudiciorum mos 1357
Iulij tragœdiæ 1397
Iuliorum interitus 1397
Iunius Quæſitor 1340
Iunius Syllanus Conſul 1377
Iunii ſubſortitio 1366
Ius 1370
Iure vocatæ tribus 1339
Iuſti, id eſt, magnæ 1349
L Acer 1337
Lædere 1332
Lamia à Gabinio Conſule relegatus 1391
Latumiæ 1348
Legatus quæſtorius 1355
Legatorum ſancta corpora 1358
Lenones 1352
Lex Acilia 1343 Aurelia 1381 Capulnia 1385 Caſſia 1380 Cornelia 1361, 1365 Licinia 1376 Mutia ead. Plotia 1381 Roſcia ead. Voconia 1361
Lege agere 1361
Lentulus Cenſor 1383
Lentulus Ciceronis gener 1389
Lentulus Sura in carcere ſtrangulatus 1333
Lentulus Spinter Conſul 1407
Lepidus accuſatus 1323
Lepidus interrex creatus 1405
Liber de vita Ciceronis à Tirone liberto ſcriptus 1407
Licinia lex 1376
Licinius Craſſus ead.
Licinius Sacerdos Ciceronis in conſulatu competitor 1381
Lilybætanus Quæſtor 1368
Lis æſtimata 1342
Lis vindiciarum 1362
Liuiæ leges 1326
Liuius Druſus Tribunus pl. ead.
Locutio inconſequens 1344
Lucei in Catilinam orationes 1386
Lucretius Aſella occiſus 1386
Lucullus Prætor in cauſa C. Antonij iudex 1383
Lucullus proconſ. in Macedonia 1369
Ludus 1330
Ludi olim in foro 1355, 1363
Ludi plebeij 1341
Ludi Romani, magni, & Circenſes, ijdem 1341
Ludi votiui ead.
Ludorum interuallum 1344
Luſcius centurio Syllanus damnatus 1386
M Agiſter ludi 1330
Magiſtratus inibantur auſpicato 1361
Magiſtratibus negotiari non licebat 1355
Magius proditor 1358
Mancipes 1329, 1336
Manilij leges 1376
Manubiæ 1365
Manupretium 1364
Marcellus 1348
Marcellus iudex 1364
Marcellus Syracuſas cepit 1367
Marcelli tres, nouies Conſules 1342
Marcelli & Macellini gentiles 1325
Marcius Conſul 1390
Metellus Dalmaticus 1365
Metellus Numidicus Conſul 1377
Metellus Pontifex 1398, 1406
Metellus Verris ſucceſſor 1321, 1406.
Metelli 1375
Metelli tres 1321. 1336. 1339
Metellus Nepos Conſul 1407
Metellus Nepos Tribunus pl. 1390
Metellus Scipio Milonis in Cōſulatū competitor 1390, 1400
Mileſiorum claſſis 1359
Militiæ nomina 1357
Milo Pompeio ſuſpectus 1408
Milonis & Clodii inimicitiæ 1399
Milonis defenſores 1401
Milonis in Conſulatu competitores 1399
In Milonem teſtes 1404
Miſer pro innocente 1353
Mons Sacer 1380
Mos in iudicijs 1336, 1366. 1371
Mos canendi in claſſe 1332
Mos Græcorum in conuiuiis 1356
Mos oratorum in cauſis dicendis 1331
Mos reorum faciendorum 1336
Mos in agendo priore aut poſter. loco ead.
Mos in comitiis 1340
Mos obſignandi domum & omnia clauſa rei 1354
Mos domeſticam vitæ rationem per ſingulos dies ſcribendi 1355
Mos Romæ in atriis domum telas texi 1405
Mummius euerſor Corinthi 1354
Munatii Planci in Milonem concio 1403, 1405
Muſtius à Cicerone defenſus 1363
Mutia dies feſtus 1332. 1370
Mutia lex 1376
Mutius Aſiæ præfuit 1370
Mutius à Cicerone defenſus 1384
Mutius Oreſtinus Tribunus pl. 1383
Mutius Scæuola 1332. 1376
Myoparo 1358
N Arratio in exordio 1323
Nefarium 1347
Negotiatio magiſtratibus interdicta 1356
Neque 1397
Neuii ſenarius in Metellos 1340
Nicomedes Bithyniæ re[illegible] 64
Nomen infimum 1359
Nomina 1356
Non liquet 1351. 1359
Notæ abſolutionis, & condemnationis 1351
Numerius Tribunus pl. 1392
O Bligatus 1339
Obnunciatio à Clodio ſublata 1390
Obſeruare 1343
Octauius à Cinna occiſus 1397
Octauio à Graccho Tribuno magiſtratus abrogatus 1378
Officium 1370
Omen 1364
Opimius 1356
Opimius in exilium eiectus 1399
Oppianicus damnatus 1340
Oppugnare 1336
Orbita 1325
P Alàm & apertè differunt 1337
Palatina tribus 1338
Pallicanus Tribunus pl. 1343. 1363
Palliatæ fabulæ 1331
Parodia 1349

Particeps 1364
Pauli de Macedonia triumphus 1392
Patronus 1325
Pecuarij 1330
Peculator 1334
Peduceus Tribunus pl. 1406
Perdere 1335
Perductores 1352
Perpendiculum 1363
Periæ deorum contemptores 1353
Phannius proditor 1358
Philippus Conſul 1377
Philodemus Epicurus 1394
Piſo Catilinæ familiaris 1376
Piſo Conſul è foro eiectus 1379
Piſo Conſul lapidibus petitus 1372
Piſo Ciceronis gener 1389
Piſonis auus Ead.
Piſonis in Hiſpania interitus 1388
Piſonis & Catilinæ in ſenatum coniuratio ead.
In Piſonem Oratio quando habita 1387
Placentia colonia deducta 1389
Placentia num municipium Ead.
Plautius Silanus Trib. pl. 1381
Plebs ruſtica 1324
Plebis ruſticæ conuentus 1344
Plotia lex 1381
Pœnæ iudiciariæ 1342
Polliceri 1343
Pompeius Conſul ſine collega creatus 1402
Pompeius populo tribunitiã poteſtatem reſtituit 1343
Pompeius pro Conſule ead.
Pompeius Strabo Pompeii Magni pater 1389
Pompeii in Milonem concio 1367,1403,1405
Pompeii in Milonem ſuſpiciones 1408
Pompeii leges 1402
Pompeij ludi 1387,1394
Pompeii pater de Picentibus triumphauit 1393
Pontifices de inceſtu veſtratium cognoſcebant 1406
Populati 1323
Portitores 1329
Porcia baſilica ambuſta 1401
Poſſeſſiones 1361
Poſſeſſor 1362
Prædes 1361,1364
Prædia ead.
Præfectus prætorio 1352
Præiudicium 1325
Prærogatiua 1339
Prærogatiuæ tribus ead.
Præſtringere aciem 1330
Prætexta 1361
Prętor pro omni imperatore 1353
Prætor Cal. Ian. init magiſtratum 1341
Prætor maioribus cauſis præerat 1331
Prætor intercedit 1362
Prætor non iurabat 1341,1337
Prætoris officium 1362
Prætores ſortiebantur prouincias & iudicia 1338
Prætores ſortiebantur ſubſortiebanturq; iudices 1337
Prætorium 1352
Prætorum inſtituta 1336
Prætorum ſortitio poſt comitia conſularia 1338
Prætura prouincialis poſt vrbanam 1335
Præturæ ius 1369
Probare pro admittere 1370
Procurator 1325

Prodere 1355
Profligare 1336
Publius diuiſor 1337
Pupius Piſo Conſul 1393

Quadrare 1359
Quadruplator 1369.1349
Quæſitores 1340.1327
Quæſitoris officium 1346
Quæſtores 1352.1354
Quæſtores in Sicilia duo 1323.1360.1369
Quæſtores vrbani 1348
Quæſtorum mos 1359.1360
Quæſtoribus accuſare ſuos Prætores non licebat 1332
Quæſtura, ſenatoris prima adminiſtratio 1329
Quintius Tribunus pl. 1340

Rationes domeſticæ 1355
Recipere & ſuſcipere differunt 1328
Redemptio iudicij 1336
Reiectio iudicum 1336,1366
Renunciatio 1336
Repetundarum cauſa 1356
Repetundarum pœna 1348
Requirere 1333
Res pro crimine 1362
Reus imminuti magiſtratus 1358
Reum fieri 1335
Rei citabantur 1347
Romilia tribus 1338
Romuli ſtatuæ togatæ ſine tunicis 1398
Roſcia lex 1381
Roſtra quo vrbis loco 1405
Rupilius leges Siculis conſcripſit 1371

Sacci 1337
Saccularij 1386
Sacerdos Prætor 1369
Sacra 1353
Sadala Thraciæ rex 1356
Sartorum tectorum cura cenſorum propria 1363
Satisfacere 1358
Saturninus Tribunus 1365
Scæuola Pontifex 1393
Scaurus patritii ordinis 1397
Scaurus repetundarum reus 1395
Scaurus abſolutus 1396
Scaurus accuſator Dolabellæ 1327,1398
Scauri abſtinentia 1393
Scauri accuſatores 1394,1395
Scauri defenſores 1395
Scauri domus 1398
Scauri laudatores 1398
Scriptura 1329
Seceſſio plebis ſecunda 1380
Sector 1354.1356
Secundarum partium perſona 1331
Semel pro ferè nunquam 1335
Sempronia Tuditani filia in Milonem teſtis 1404
Senatores ſoli iudicãt ferè per decem annos 1322 1324
Senatus iudicat per annos decem turpiter 1342,1343
Sententiam diuidere 1405
Sẽtentię aliter in grauiorib⁹, aliter in leuioribus cauſis ferri ſolitæ 1327
Seplaſia 1391
Sequeſtres 1342
Sertorius à Pompeio victus 1343
Seruilia Catonis ſoror 1395

Seruilius de Cicilia triumphauit 1355
Seruilius Cepio Scauri accuſator 1395
Seruilius Globulus Tribunus plebis Cornelio obſtitit 1372
Sextus Clodius incenſæ Curiæ auctor 1390
Sicilia à Scipione & Marcello beneficiis affecta 1336
Sicilia frumentum decumanum dabat 1328
Sicilia neque Græcè, neque Latinè perita 1329
Siciliæ patroni 1323
Sicinius L.F. 1380
Signorum copia in Græcia 1355
Silanus ob rem malè aduerſus Cimbros geſtam à Domitio accuſatus 1382
Simulacrorum euerſores Perſæ 1353
Sinope ciuitas Ponti 1358
Siſenna rerum Romanarum ſcriptor 1379
Socius & particeps differunt 1364
Solem Perſæ colunt 1353
Solitaurilia 1324
Solœciſmi ſpecies 1323.1339
Sortitio 1337,1366
Sortitio prouinciarum à prætoribus 1338
Spiritus 1357
Sponſionem facere 1362
Sportæ 1337
Stalenus 1340
Status 1355
Status coniecturalis 1346
Stragula 1372
Subire inuidiæ 1330
Subſcriptores quamobrem adhiberi ſolerent 1330
Subſellia 1331
Subſortitio 1337,1366
Sulpitius Galba Ciceronis in conſulatu competitor 1381
Sulpitius interrex 1402
Sulpitius Tribunus 1375
Suſcipere & recipere differunt 1328
Sylla nobilitatis defenſor 1352
Sylla Felix rempublicam per vim poſſedit 1375
Symphoniaci ſerui cur in claſſe 1332
Syngraphæ 1359
Syracuſæ à Marcello captæ 1325,1367
Syracuſanus Quæſtor 1368
TAbellæ iudicum literis inſculptæ 1327
Tabellæ iudicibus trinæ ead.
Tabulæ domeſticæ 1355
Tantaſius à Catilina occiſus 1383
Tarentinis bellum indictum legatorum cauſa 1358
Templa & delubra differunt 1344
Terentius Varro 1327
Tenuiſſimus 1343
Tertia Scæuolæ filia à Pompeio dimiſſa 1395
Teſtamenta quæ non valeant 1361
Teſtes iurati 1359
Teſtes iurati dicebant 1348
Teſtes aduerſario dabantur examinandi erro-gandi 1333
Teſtes ſuos etiam ipſi accuſatores interrogabant 1345
Teſtimonium apud antiquos etiam de auditione dicebatur
Teſtimonium non poterat accuſator denuntiare defenſori 1370
Teſti niſi interrogato loqui non licebat 1358
Teſtium interrogationes 1351,1358
Theatrum quando Romæ dedicatum 1387
Tigranis filius apud Flauium depoſitus, & à Clodio abductus 1406
Thenſæ 1365
Thurarius vicus ead.
Toga 1361
Togati Romani 1357
Tranſlatitia 1361
Trebellius Tribunus pl. 1378
Tribunitia poteſtas populo reſtituta 1324
Tribuni ærarii 1324
Tribuni militares 1341
Tribuni pl. magiſtratum inibant Nonis Dec. ead.
Tribunorum appellatio 1370
Tribunis pl. poteſtas adempta 1324,1342
Tribus xxxv 1338,1339
Tribus numerus & nomen 1348
Tribus aliæ vrbanæ, aliæ ruſticæ 1408
Tribus ruſticæ ingenuorum propriæ ibid.
Trierarchus 1354
Triumphandi mos 1351
Triumuiri capitales 1331
VAlerius Nepos Milonis accuſator 1404
Valerius Triarius Scauri accuſator 1395
Valerio Maximo domus in palatio ædificata 1392
Varia lex 1379,1396
Varius Tribunus pl. 1396
Varro repetundarum reus 1327,1342
Verginius Tricoſtus Conſul 1380
Verres Carbonem prodit 1335
Verres Dolabellæ proditor eadem
Verres contra Minutios corruptus 1362
Verres legatus & pro Quæſtore Dolabellæ 1323,1336
Verres prouinciam Siciliam Triennium obtinuit 1321
Verres Prætor 1340
Verres ſua ſponte in exilium abiit 1333
Verris honores 1321
Verris pater diuiſor 1363
Verris rapinæ quadringentæ 1326
Verris ſuffragatores 1336
Verres quo die accuſatus 1338
Verrinæ quinque fictæ 1345
Veteratorius 1363
Veteres pro ſeueri 1341
Veturius Ceturinus Conſul 1380
Vexare 1336
Via Sacra 1337
Vlciſcor 1327
Voconia lex 1361
Volumnius à Catilina occiſus 1383
Vortumnus deus 1365
Vortumni ſignum ead.
Vſu venire 1369
Xerxes rex Perſarum 1353
Zeugma figura 1344

FINIS.